

ספר תורת אלהים
חומש
בראשית
מן
חמשה חומשי תורה

עם
פירוש
העמק דבר
ופי'
הרחב דב

תרגום אונקלוס
פירוש רש"י
ותולדות אהרן

ХУМЕШЪ,
т. е. Пятикнижіе Моисея съ Комментаріями Гаамекъ-доворъ Вегархевъ-доворъ и Мево, т. е. Введеніе къ Пятикнижію.
Соч. Н. Берлина.
Часть I.

ВИЛЬНА. Въ типографіи Вдовы и братьевъ Роммъ.
Жмудскій переулокъ дома №№ 327 и 328. 1879 г.

Дозволено цензурою 5 Августа и 29 Октября 1878 г. и 9 Апрѣля 1879 г. Вильна.

ספר

בראשית

ראשון לתורת אלהים

עם

תרגום אונקלוס ופירוש רש"י ותולדות אהרן

ועם פירוש הנקרא

העמק דבר

יעמיק דברים. ליישר הדורים. בפקודי ה' הישרים. להוכיח כי אין בהם שנויים ויתורים. הכל במעמקי הפשט סדורים. וכל נקודה או דגש המיותרים. על כוונות רמות מורים. וגם דרשות רז"ל בעומק הפשט מזהירים.

מצורף לזה עוד **הרחב דבר** ירחיב הדברים. במקראות נ"ך ובדברי רז"ל להראות כי המה ברורים. ערוכים בכל ושמורים. למבקשי דברי ה' במישרים.

אשר זכני ה' אותי העמוס בעבודה. **נפתלי צבי יהודה ברלין מוואלאזין.**
בעל המחבר העמק שאלה על שאלתות דר"א גאון.

גם הדפסנו בסוף כל ספר סדר התפלה לשבתות השנה.

ווילנא

בדפוס האלמנה והאחים ראם

שנת תרל"ט לפ"ק

קדמת העמק

מבעל המחבר העמק דבר. להראות כי מקראי קדש יש בהם תוך ובר. ומובנים להוגה בהם לפי כח אותו הגבר׃

א. בעת אתה הקב"ה מרבבת קדש ובידו אש דת לישראל. הגביל כח כל
אחד כהעומדים לפני ההר. גם בעמידתם סביב ההר. וכדכתיב בפ׳ יתרו והגבלת
את העם סביב לאמר. ולא כתיב והגבלת את ההר כמש"כ להלן הגבל את ההר וקדשתו.
אלא הפי׳ שמלבד קדושת ההר עצמו שהיו מוזהרים כל ישראל באזהרת מיתה שלא
לעלות עליו. עוד הוזהרו באזהרת עשה לעשות גבולין לעם בעמידתם סביביו היינו
הכהנים הנגשים אל ה׳ קרוב להר. ראשי העם אחריהם. והמון עם ה׳ כאחוריהם. נשים
עבדים וטף כאחוריהם. ועי׳ מש"כ בפנים בס׳ דברים ה׳ כ׳. והגבלה זו היתה לפי השגת
כח הקדושה שחלה אז בשפע על כל אחד. ומ"מ לא נשתוה שפע נבואה לכל העומדים.
אלא כפי עמידתם כך היתה השגתם. וכך היתה הבנתם בדבר ה׳ וכידוע מאמרם בשמ"ר
פ׳ כ"ט קול ה׳ בכחו לא נאמר אלא קול ה׳ בכח. בכח של כל אחד ואחד:

ב. וכך הוא לדורות אין הבנת כל האדם שוה במקראי קדש. אפילו מי שלא
הגיע לעמוד על דיוק הלשון אלא על שטחית הפרשה וצורתה החיצונה וכמו שהיתה
מועתקת ללשון אחר שאז לא שייך דיוק אותיות. וכן היה באמת עיקר הבנת המקרא
באומות הקדם שצוה הקב"ה למשה ויהושע להעתיק בשבעים לשון כדאיתא בסוטה דל"ז.
מכל מקום אינו דומה קורא אותה בפעם הראשונה להוזר ושונה אותה. וכדאיתא במגילה
ד"ד כמאן דאמר אעבור פרשתא דא ואתני׳. ובא הגמרא שם לבאר הא דאמר ריב"ל
חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום. כבור מינה למיתני מתניתין דידה
ביום אר"י לדידי מיפרשא מיני׳ דרחב"א כגון דאמר אעבור כו׳ וכבר ידוע הפלא שבזה
דאם כן מאי קמ"ל ריב"ל הרי משנהנו היא אין קורין את המגילה אלא ביום. ונראה דבא
ריב"ל עצמו לבאר דבריו במה שאמר ולשנותה ביום ולא אמר לקרות את המגילה בלילה
וביום. אלא להא לא אצטריך דמשנתנו היא. ולא העלה ריב"ל אלא דמצוה לשנותה
ביום. והיינו כגון דאמרי אעבור פרשתא דא ואתני׳ דמשמעו כדי להתבונן בה יותר.
כך מצוה לקרות המגילה ביום בשום לב יותר ממה שקורא בלילה. [ונראה עוד דהא
דאיתא בב"מ דב"ט ב׳ במוצא ס"ת לא יקרא וישנה. דלא שאסור לקורא מקרא שתי
פעמים. אלא אסור לשנות. היינו להתבונן בביאור הפרשה. והיינו דהנן התם לא
ילמוד בהן בתחילה פי׳ הקריאה בפעם ראשונה מותר. אבל הלמוד היינו לשנות בתחילה
אסור. אם לא שכבר למד והבין הפרשה רשאי לשנות בס"ת זו דשוב אינו מתבונן יותר.
והכי מוכח בקידושין דמ"ט א׳ בהא דאמר ע"מ שאני שונה אר"י תורה ופ"ד דהוא תורה
שבכתב. ולכאורה קשה אם כן היינו קריינא. אלא הפי׳ שאני שונה. יודע הפי׳ כמו
שקורא ושונה. ונראה לפרש הא דאיתא בנדרים דל"ז הינוקות אין קורין בתחלה בשבת
אלא שונין בראשון. ולא נתבאר יפה לשון בראשון. והר"ן פי׳ אפילו בראשון ונראה דוחק
ומיותר. ובש"ע גייזי לזה. אבל ברמב"ם איתא שונין לראשון. ונראה ביאורו. שבא
לאפוקי משונין דעלמא דמשמעו ביותר ביאור מפעם הראשונה וזה אסור בשבת אלא שונין
לראשון היינו חוזר על לימוד הראשון שלא ישכח אבל לא לימוד חדש אפילו אותה
פרשה] כ"ז לא דברנו אלא בלי דיוק באותיות ושנוין. וכמו בהעתקה אחרת המותרת אפי׳
לעובד כוכבים. אבל עוד הזהירה תורה בס׳ דברים ל"ב שימו לבבכם לכל הדברים אשר
אנכי מעיד בכם היום אשר תצום את בניכם לשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת
כי לא דבר ריק הוא מכם. וביארנו במקומו שא"א לפרש אזהרה זו על מצוה מעשה
הכתובה בתורה׳ אלא אזהרה זו על הבין במקרא על כל קוץ וקוץ שלא לחשוב ח"ו
שנפל במקרה לכתוב כך. ע"ז אמרה תורה כי לא דבר ריק הוא מכם. ופי׳ בירושלמי

פאה ואם ריק הוא מכם הוא ריק שאין אתם יגעין בה. ובמקומו ביארנו פי' מכם דבעובדי כוכבים אע"ג שרצון הקב"ה שילמדו מקרא ומש"ה צוה הקב"ה להעתיק על שבעים לשון. אבל לא שיעמיקו בדקדוק הלשון. משא"כ לישראל לא דבר ריק הוא. ועליהם לדקדק בכל האפשר. ועיין מש"כ בספר ויקרא י"ח ה':

ג. והנה בנדרים דל"ח העלו בפי' המקרא כתבו לכם את השירה. שהוא כל התורה. והביאו ראיה מסיפי' דקרא למען תהיה לי השירה הזאת לעד [ואופן הוכחה זו מבואר במקומו של אותו מקרא] הא מיהא יש להבין היאך נקרא כה"ת שירה · והרי לא נכתבה בלשון של שירה. אלא ע"כ יש בה טבע וסגולת השירה. שהוא דבור בלשון מליצה. דידוע לכל מבין עם תלמוד דמשונה המליצה מספור פרזי בשני ענינים בטבע ובסגולה. א) דבשיר אין הענין מבואר יפה כמו בכפור פרזי. וצריך לעשות הערות מן הצד. דזה החרוז כוון לזה הספור. וזה החרוז כוון לזה. ולא מיקרי דרוש. אלא כך הוא טבע השיר אפי' של הדיוט. ומושכל עוד דמי שיודע בטוב ענין שהביא לידי מליצה זו שנתחבר עליו. מתוק לו אור לשון של השיר ודקדוקה הרבה יותר מלאיש שאין לו ידיעה מתכונת הענין ורק בא להתבונן מן המליצה תורף הענין. ומזה עלול הוא להשערות בדויות. מה שלא הי' מעולם ולא לזה כוון המשורר. כך הוא טבע כל התורה שאין הספור שבה מבואר יפה. אלא יש לעשות הערות ופירושים לדקדוקי הלשון. ולא נקרא דרוש. אלא כך הוא פשט המקרא. ומושכל עוד שאין אדם יכול לעמוד על דקדוק דבר ה' אם לא שמכוין לאיזה דבר הלכה או מוסר ואגדה הבא בקבלה בדברי חז"ל. ועי' ס' במדבר ז' ז' מש"כ. ב) דבשיר יש סגולה לפארה ברמזים מה שאינו מענין השיר. כמו שנהוג לעשות ראשי החרוזים בדרך א"ב או שם המחבר. וסגולה זו מיוחדת במליצה ולא בספור פרזי. וידוע דסגולה זו מכרחת הרבה פעמים להמחבר לעקם את הלשון כמעט. רק כדי שיחלו ראשי החרוזים באות הנדרש לו. ודבר זה ממש היא בכה"ת כולה. שמלבד הענין המדובר בפשט המקרא. עוד יש בכל דבר הרבה סודות וענינים נעלמים אשר מחמת זה בא כ"פ המקרא בלשון שאינו מדויק כ"כ. וכ"ז אינו רק בתורה הקדושה אלא בכל מקראי קדש. כמו שביארנו בס' דברים בפ' שופטים עה"פ ודבר אליהם את כל אשר אצונו. פי' מקרא בס' יחזקאל. שהי' בס' יחזקאל מרומז סתרי הטבע וסודות התורה. מה שלא ניתן רשות להנביא לגלות לבני דורו. על שני הדברים הללו. היינו על טבע דבר ה' ועל סגולת דבר ה' כתיב במשלי ג' אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ה' ודעת אלהים תמצא. פי' טבע דבר ה' הוא הפשט המכוסה ונצרך לחקירה יפה לעמוד עליו. ה"ז דומה לכסף המכוסה בעפרורית מוצא הכסף. ונצרך למצרף והשתדלות להוציא את הכסף מזוקק. אבל סודות התורה שהיא סגולתה. ה"ז כמו שידוע שיש מטמונים באדמה וכמו שאמר אשמדאי בגיטין דס"ח על ההוא גברא דהוי יתיב אבי גזא דמלכא. היינו אוצר זהב וכסף טמון. ואין מקום ע"פ שכל אנושי והשערה לדעת מקום המטמון אם לא שמתגלה בסיעתא דשמיא. כך סודות התורה שאינו מענין הפרשה. א"א למצוא מצד שכל אנושי. מ"מ הודיע החכם ברה"ק אשר אם תחפשנה ככסף. הפשט מענין הפרשה. וכמטמונים תחפשנה. הסודות המרומזים בה. אז תבין יראת ה'. היינו פשט המקרא שהוא הלכות או אגדה ומוסרי'. ודעת אלהים תמצא. היינו מטמוני מסתרי התורה. ובדאיתא בסנהדרין דפ"ט נפש עמל עמלה לו. נפש עמל בד"ת התורה עומלת לו במק"א. ופי' רש"י שהיא מסייעת להבינו ולעמוד על עומק דבריה. וזה הפי' הי' פשוט כ"כ לחז"ל עד שבב"ר פ' ע"ט פי' כי נשני אלהים את כל עמלי זה ד"ת כמו שה"א נפש עמל עמלה לו:

ד. והנה כתיב בישעיה ל"ד ונמקו כל צבא השמים ונגלו כספר השמים וכל צבאם יבול וגו' ביאור הדברים דמכתב אלהים הוא הספר. ה"ז כמו בריאת אלהים טבע שמים וארץ. דיש טבע פשוטים וידועים לכל אדם. ויש הרבה סתרי הטבע אשר מתגלה בכל דור ע"י חכמי הטבע כח המשפיעים מכל יכוד ויסוד ומכל בריה וצמח האדמה. וקודם שנתגלה אותה ידיעה. אם נראה לפרקים דבר יוצא משיטת הטבע הגלויה לכל. כסבורים שהוא מקרה יוצא מן הטבע. ולא חקרו על עומק הדבר כדי לעמוד ולדון מזה למק"א.

משא"כ

משא"כ אחרי שעמדו על החקירה ונודעו שאינו אלא סתרי הטבע והוא פשט הבריאה. שוב
למדו מזה עוד ענין רב לתועלת העולם ומלואו. וכך הוא ספר מכתב אלהים קודם שבאים
לידי חקירה טבע לשון התורה וכללותי' אם נראה מקרא משונה בלשונו כסבורים שהוא
מקרה ודבר ריק ח"ו. וא"כ א"א ללמוד מזה לסק"א. אבל אחרי שנעמוד על החקירה.
ויהי' נודע שכך הוא טבע והוא פשט הספר. שוב נלמוד מזה ענין רב לכמה מקראות
וידיעות בהלכות או באגדה. והנה משמעות השמים פעם הכונה על רקיע אשר קרא
אלהים שמים. ופעם משמעו משפיעים. כמ"ש ר"פ בראשית ובכ"מ. וצבא השמים שהוא
הרקיע. הפי' המזלות מכל בריה כדאיתא ברבה בראשית פ"י אין לך כל עשב ועשב
שאין לו מזל ברקיע ואומר לו גדל. וצבא השמים שהמה משפיעים הפי' תכלית כל דבר
למה שנוצר כלשון המקרא הלא צבא לאנוש עלי ארץ. ועי' מש"כ בס' שמות י"ב נ"א בפי'
על צבאותם. מעתה כך פי' הכתוב כי בעת שיהיה קצף לה' על כל הגוים וחמה על כל
צבאם ולא יהיו בשלוה ומנוחה שיהיו חוקרים בחכמת הטבע. ע"כ נמקו כל צבא השמים.
היינו מזלות שברקיע ימקו מצער ויגון שאין הברואים מגיעים לתכלית יצירתם. ונגלו כספר
השמים. כמו ספר שאין מדקדקים בו יפה והרי הוא כספר מגולל. שהרי א"א לדקדק יפה
בע"פ אלא בפנים הספר שרואים ומביטים השנוים והקוצים שבכל תיבה. מש"ה כשאין
מדקדקים הנה הוא ספר חתום ומגולל. וכך יהיו השמים שהם המשפיעים. שלא יהי' אדם
יודע עד כמה כח השפעה של כל דבר. וכל צבאם יבול. היינו תכליתם יבול. יגיע
לריק כמו עלה מגפן ונבלת מתאנה. וכבר ביארנו בפתיחה לס' שמות ע"פ דברי בה"ג.
שהתורה לישראל הוא חלק מהבריאה וכמו שעל חכמי אוה"ע החוששים לכבוד אלהים מצוה
להקור בחכמת הטבע שהוא הבריאה שבזה נותנים כבוד להקב"ה וכמו שביארנו בשירת
האזינו עה"פ כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעולם והוא בכלל הכתוב אשר ברא
אלהים לעשות. היינו לבאר ולחדש בטבע הבריאה כל האפשר. כך עלינו מי שיש לו
יכולת לחקור בעומק לשון התורה והוא כבוד אלהים. וכדאיתא בב"ר פ"ט כבוד אלהים
הסתר דבר וכבוד מלכים חקור דבר. מתחלת הספר ועד כאן כבוד אלהים הוא הסתר
דבר [פי' שמות שבהם שנבראו בהם שו"א. והוא מע"ב ובזה כבוד להסתיר דבר] מכאן
ואילך כבוד דברי תורה שנמשלו במלכים שנאמר בי מלכים ימלוכו לחקור דבר. וכבר
ביארנו שהוא מ"ע מה"ת לשמור ולעשות את כל דברי התורה. ועל זה נכרת הברית
בערבות מואב ללמוד וללמד לשמור ולעשות ופי' לשמור ולעשות הוא לבאר ולחדש בתורה
כל האפשר כמו שהוכחנו בס' ויקרא י"ט ה':

ה. ונקל להבין. כי כמו שא"א לחכם בסתרי הטבע להתברך בלבבו כי עמד על
כל סתרי הטבע. [זולת שלמה המלך שעמד על כל הברואים ותכליתן ע"י סתרי התורה
כמ"ש בהע"ש סי' קע"א בס"ר] ולא עוד אלא אפילו מה שהעלה בתקירתו. אם אין לו
בחינה ברורה כי כך הוא יכול להיות שיבא רעהו או בדור שאחריו וחקרו בא"א ויסתור
בנין הקודמו. כך א"א להתברך לחוקר בטבע התורה ולעמוד על כל השינויים והגדרש
שום לב. ולומר כי הוא עמד על כולן. וגם מה שביאר אין הוכחה שכיון לאמתה ש"ת.
ומכל מקום עלינו לעשות מה שבידינו. ואני בעניי מעולם לא הגעתי לחיפוש מטמוני
התורה היינו סגולת התורה ברמזיה. וגם לא מצאתי דעת אלהים שכתבנו לעיל אות
ג'. בכ"ז הודות לה' שהגיעני לבקשת טבע התורה שהוא הבנת המקרא ודקדוקיה.
ובינותי בכמה מקראות להוציא מהם יראת ה' ומוסרים טובים וזכות הרבים עמדה לי
שפירשתי בכל יום הפרשה לפני היושבים לפני ה' בית התלמוד עץ החיים אשר נטע
אביר הרועים הגאון מהור"ח זצ"ל. וכבר ידוע במדרש פ' תבוא בעובדא דרבי דהקהל
את העם מסייע להוציא יקר בעזרו ית'. ועל פי דקדוקי הפרשה באתי הרבה פעמים
להבנת כל הענין בא"א ממה שראיתי בפירושי רבותינו הראשונים ז"ל שהיה לפני. היינו
חומש הרמב"ן ורשב"ם וספורני וראב"ע. ושאר מפרשי התורה לא נפניתי לראות כי ספרים
הרבה בזה אין קץ. ואם עפ"י מקרה מצאתי כדברי בספר אחר. לא החדלתי ע"פ רוב
לציין שמצאתי בזה הספר. וגם יש פירושים אשר שמעתי מפי חותני הגאון מוהרי"ץ זצ"ל

בימי

בימי חרפי והרבה דקדוקים מאיזה גדולי ישראל יצ"ו רשמתי בשמם . עד שיצא פירוש וחבור שלם מבראשית עד לעיני כ"י . ואם שראוי היה להדול מלהעמיד איזה ביאור בפ' בראשית . אשר רבו בזה ספרים וחכמת המתקרים . בכ"ז א"א להוציא דבר שאינו שלם . ויגעתי ומצאתי להעלות בפרשה זו ג"כ חדשות מה שלא ראיתי שקדמוני . ואם ימצא באיזה ספר . ידוע מאמרם ז"ל אין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד . וכמו כן שני מחברים שכיונו לד"א . בכ"ז אין דבריהם באים בסגנון אחד ממש : והנה הבא לעמוד על כונת השירה של איזה מחבר . עליו לדעת טבע והליכות המחבר בשירותיו במק"א . כידוע לכל מבין שלא נשתוו הליכות המשורר בן גבירול להליכות המשורר ר' יהודה הלוי זצ"ל . ומכש"כ אשר עלינו להתבונן על טבע התורה . והן המה חקות התורה שנקראים בלשון חז"ל כללי התורה . וההורה הזהירה ע"ז הרבה פעמים לעשות החקים כמבואר בפ' בהר ובפ' ראה ושמרת ועשית את החקים האלה . ע"ש במקומו . וכמו שיש כללים להוציא הלכות לאור ע"פ שבע המדות שדרש הלל כדתני' בתוספתא סנהדרין פ"ז . ואח"כ הוסיפו עליהן תדר"י ושנה י"ג מדות . וכ"ז הוציאו מן ההלכות המקובלות שהיו בידם מכבר . לדון במק"א שלא הי' הלכה ידוע . כך יש להוציא כללים בפי' המקרא כמו ל"ב כללים של ר"א בנו של ריה"ג באגדה שהוציא מדיוק המקראות שמצא מקרא שא"א לפרש באופן אחר אלא ע"פ זה הכלל . ומזה אנו למדים במק"א לעמוד על פי' המקרא שאינו מדויק כ"כ . אם לא בפי' דוחק . אבל אחר שעמדנו על אותו הכלל נוח לפרש ע"פ זה הכלל גם אותו המקרא . כך יש להוסיף ולבאר בכל דור . אע"ג שלא נתפרש מקודם . וכ"ז בכלל מ"ע לשמור ולעשות . והנני לבאר איזה כללים שראיתי לרשום פה בהקדמה . אבן המדקדק בביאורינו ימצא עוד יותר .

ז . יש תיבות שמתפרשין כמו שהיו כהובין באותו מקרא שתי פעמים . כמו שאנו רואין בס' בראשית ל"ט דכתיב בפעם א' כל אשר לו . ובפעם א' כתיב כל יש לו . הרי אנו רואים דשני דברים הם . והנה כתיב באותה פרשה פעם א' כל אשר יש לו . ע"כ מתפרש כמו שהיה כתוב בזה המקרא כל אשר לו כל יש לו . ובמקומו מבואר היטב כמה מדויק בכל מקרא . מזה אנו למדים בס' שמות ז' י"א . ויקרא גם פרעה להכמים ולמכשפים ויעשו גם הם חרטמי מצרים . שהלשון מוקשה מאד . אבל העיקר שהוא כמו שהי' כתוב גם הם גם חרטמי . ושם מבואר יפה . וכן הרבה מקראות בהורה כ"פ ולא מלות קצרות בלבד כמו כל גם מתפרש כך . אלא אף הרבה תיבות יחד א"א לפרש אלא בזה האופן . כמו בס' דברים ר"פ שופטים לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח . וע"כ המה שתי אזהרות . כמו שהיה כתוב לא תטע לך אשרה לא תטע לך כל עץ וגו' . ויותר מזה הכרחנו ע"פ סוגית הגמ' לפרש מקרא בפרשה משפטים על כל דבר פשע על שור על חמור על שה על שלמה על כל אבדה . שהוא כמו דכתיב שתי פעמים . פעם א' מסיים המקרא אשר יאמר כי הוא זה עד האלהים יבא דבר שניהם . ובפעם שניה מסיים המקרא אשר ירשיען אלהים ישלם שנים לרעהו . ובמקומו יבואר יפה . דמשונה הכונה של ראש המקרא על כל דבר פשע וגו' . לזה הסיום משמעו כך . ולזה הסיום משמעו כך . והכי פירשו חז"ל כמבואר יפה שם בס"ד . ויש עוד באופן אחר שדומה כאלו נכתבו זה התיבה שתי פעמים . היינו למעלה ולמטה . והנה זה ידוע דאות הבאה בסוף התיבה משתמשת הרבה פעמים לתחלת תיבה שאחריה . וע"ע מש"כ בס' במדבר ל"ב מ"ב בהא דכתיב ויקרא לה נבח . וכן בתיבה שלמה כבר כתב רבינו הגר"א ז"ל בס' בראשית ל"ו י"ב גבי ותמנע . דהאי ותמנע קאי גם על מקרא הקודם . והוי כמו דכתיב וקנז ותמנע . והתמנע היתה וגו' . ובזה ביארנו בזה הספר ל"א מ"ט והמצפה אשר אמר יצף וגו' . שהוא כמו דכתיב אשר אמר . אמר יצף וגו' ובספר ויקרא ט' י"ט ואת החלבים מן השור ומן האיל האליה . דהוי כמו דכתיב שתי פעמים ומן האיל . היינו ואת החלבים מן השור ומן האיל . ומן האיל האליה . ובס' דברים א' אחד עשר יום מחרב דרך הר שעיר עד קדש ברנע ויהי בארבעים שנה דבר וגו' תיבת ויהי

בארבעים

בארבעים שנה קאי למעלה ולמטה. וכזה מתפרש יפה עוד הרבה מקראות. וזהו טבע התורה. וע"ע ס' דברים ל"ב ל"ז ואמר אי אלהימו וגו':

ז. ביארנו בס' בראשית ב' כ"ה. דיש תיבה שכתובה שלא בדיוק לפי שרשה ומוכרחים אנו להבין דזו התיבה מורכבת משני שרשים. והראנו לדעת דכמה תיבות בתורה ובנ"ך מתפרשים כך. וכן אם הוא משונה ובא שלא בדיוק הבנין בזה השורש. אות היא שתיבה זו מיוסדת על שני בנינים. כמש"כ בזה הספר י"ח מקרא י"ט עה"פ כי ידעתיו ולא עוד אלא שיש המשך מקרא שלא בדיוק הראוי כמו ויקרא אל משה וידבר ה' אליו. ומבואר מזה שהוא מתפרש ע"פ שני פשטים כמבואר במקומו. ויותר מזה פרשה שלמה בס' שמות. אתם ראיתם נאמר ונכתב בתורה באופן שיש לה שני פשטים המוכרחים. והיינו אמירה לבית יעקב והגדה לבני ישראל. ומזה יש ללמוד טבע התורה ודבר ה' גם במקום אחר. אפי' במקום שאין הכרת מצורת המאמר. מ"מ מובן שנאמר באופן שיהא לו שתי כונות מתחלפות אפי' בפשט שאין המקרא יוצא ממנו (שאין המקרא יוצא מידי פשוטו). כמו במאמר ה' לקין אם תיטיב שאת וגו' יע"ש. וכן יש נמסר דגש יוצא מכללי הדקדוק והוראתו בשני אופנים. א' בא ללמדנו שיש בזו התיבה שני משמעות כמו שביארנו בס' בראשית במקרא ויהיו שניהם ערומים. ובס' שמות ט"ז י"ב את תלונות ב"י. אופן חשני בא הדגש ללמדנו שהמדבר הוציא דברו אלה בקול מחריד. כמש"כ בס' בראשית י"ט י"ד קומו צאו וכן בס' שמות י"ב ל"א קומו צאו. ובס' דברים ב' כ"ד קומו סעו. וכן בס' ויקרא י' י"ט הייטב בעיני ה'. וכן הרבה גם בנביאים. ויש דגש שמורה על חוזק הפעולה של אותה תיבה כמו הדגושים בתיבת ויביאו בס' בראשית מ"ג כ"ו ובס' ויקרא כ"ג י"ז. ומבואר כ"א במקומו בעז"ה. וה"ז הדגש כמו דגש שבא ע"פ כללי הדקדוק שפעם בא לסימן הבנין שהוא על חוזק הענין ופעם בא להורות למלאות חסרון אות השורש. וכמו סי' הדגש היוצא מן הכלל. כן בא וא"ו השמוש והוא מיותר ללמדנו על כפילת הכונה ע"פ הפשט כמש"כ בס' שמות כ"ה י"ב ושתי טבעות. וכן שם כ"ז י"ד וחמש עשרה אמה יע"ש. והוא מעין הדרש הידוע וא"ו לרבות כמו דרשה וזה לכם הטמא לרבות דם השרץ כבשרו כידוע. גם בנגינות יש מסורה שלא ע"פ כללי הדקדוק. ובא לענין הנוגע להבנת הפרשה כמו בס' שמות כ"ו ל"ג והבדילה הפרכת לכם. מצוין והבדילה מלרע. וכן בס' ויקרא ט"ו כ"ט והביאה אותם. האי והביאה מלרע ומבואר במקומו.

ח. הרבה שרשים יש להם שתי הוראות. כמו שורש חי פעם משמעו חי ולא מת ופעם משמעו בריא ועלז בשלמות. ומתפרש לפי הענין. ובמקום שאפשר לטעות פי' ונהיה ולא נמות ומבואר יותר בס' שמות א'. שורש אהבה פעם משמעו חושש לקיומו או לכבודו. פעם משמעו דבק ברעיונו בו. ומבואר בס' דברים ו' ה'. שורש עשיה יש משמעו לעשות מה שלא היה ויש משמעו מתקן ומיישב הנעשה כבר. ומתפרש גם בזה עשייה על הדבור. היינו להעמיד דקדוקי הדברים על מתכונתם. ויש מקומות שמתפרש בשני אופנים. וכיב"ז כ' התוס' בנהדרין דע"ט בשורש הכאה. וכן יש שמות דשני משמעות להם. כמו חקים ומשפטים כמש"כ בס' ויקרא י"ח ה'. ועוד הרבה. וכן יש מלות המצטרפות אשר להן שני אופני הוראות. כמו מלת לך הסמוך לפעולה. פעם משמעו להנאתך ופעם משמעו בפני עצמך בלי פרסום. והכי מוכח בנדרים דל"ה דקאמר ריב"ח לא ניתנה תורה אלא למשה ולזרעו שנא' כתב לך פסל לך מה פסל לך לעצמך אף כתב לך לעצמך. הרי דמדכתיב כתב לך לא היינו מבינים הכי. ובמקומו בס' שמות מבואר יותר. וכן לו דכתיב גבי נשיאת אשה אינו דומה משמעות ויקח לו למך וגו' להא דכתיב ותתן אותה לאברם אישה לו לאשה ומבואר במקומו ובס' שמות ו'. תיבת כאשר. פעם משמעו כמו. פעם משמעו תומ"י. כמו בס' בראשית ר"פ לך וילך אברם כאשר דבר אליו ה'. ומבואר במקומו. עוד יש הרבה מלות כאלה וכל כיב"ז נקראו כללים. הן המה בלשון תורה בב"מ החקים.

ט. וכן להיפך. יש שני שרשים בתורה אשר אין ההבדל ביניהם גלוי וגדרש לחקירה עד שנוכל לעמוד על הכלל המבדיל ביניהם. כמו דבור ואמירה. והנה כשבאה תיבה זו בראש המאמר של המדבר ידוע במס' מכות די"א דדבור משמעו עז ואמירה הוא רך.

וכך

זכך הפי׳ בס׳ בראשית מ״ד ט״ז מה נאמר לאדוני מה נדבר כמבואר במקומו. וכן יש עוד איזה מקומות. אבל הרבה מקומות שא״א לפרש בזה הכלל. כמו וידבר וגו׳ לאמר. דבר אל ב״י ואמרת אליהם. ובריש ס׳ ויקרא ביארנו ע״פ הירו׳ ומדרשים דדבור הוא דבר ה׳ כהוויתו. ואמירה הוא הפי׳ והרחבת הדברים. וע״ע מש״כ בס׳ שמות י״ט בכתובים כה תאמר לב״י. אלה הדברים אשר תדבר אל ב״י. וכן יש כמה לשונות בתורה על תשה״מ פעם כתיב ידיעה פעם שכיבה. ביאה. בעילה. קריבה. ויש הבדל בכל אלה ע׳ מש״כ בס׳ בראשית ד׳ א׳ בתיבת ידיעה. ובס׳ ויקרא ט״ו י״ח בהבדל בין שכיבה לביאה. ובס׳ דברים כ״א י״ג כ״ד א׳ הבדל בין ביאה בין בעילה. ושם עוד כ״ב י״ד בהוראת לשון קריבה. וכמו כן יש מלות המשמשות את הפעלים. ובאה המלה בשני אופנים ויש הבדל ביניהם. כמו פעם כתיב על הבדלה בין דבר לדבר בל׳. כמו בין מים למים. בין הבהמה הטהורה לטמאה. ופעם כתיב בתיבת בין. כמו בין האור ובין החשך. בין הקדש ובין החולי בין הטמא ובין הטהור. ומבואר יפה בס׳ בראשית א׳ ובב״מ. פעם כתיב גבי קריאה לאדם בל׳. כמו ויקרא ה׳ למשה שמות י״ט מקרא כ׳. פעם כתיב ויקרא אל משה ופעם כתיב שני השמושים במקרא א׳ כמו בספר שמות ח׳ כ״א ויקרא פרעה אל משה ולאהרן. ומבואר במקומו בס״ד. פעם כתיב על הזדמנות שנים בדבור או בהלוך לשון אתו. ופעם כתיב עמו. ומבואר בס׳ בראשית י״ב ד׳ וי״ג א׳. וכן בדבור ה׳ כתיב בס׳ במדבר ז׳ פ״ט ובבוא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו. ושם י״א י״ז כתיב ודברתי עמך שם. והכל מבואר במקומו. בשכיבת אשה פעם כתיב עמה פעם כתיב אתה. ומבואר ג״כ בס׳ ויקרא ס״פ מצורע. פעם כתיב יאכלנה. פעם כתיב יאכל אותה. וע׳ מש״כ הרא״ש פ״ג דשבועות דיש נ״מ בין האומר שבועה שאוכל ככר זה בין האומר שבועה שאוכלנה. וע׳ מש״כ בס׳ ויקרא ו׳ י״ט. ושם כ״ד י״ב בהבדל הלשון במגדף כתיב ויניחהו במשמר ובמקושש בס׳ במדבר ט״ו ל״ד כתיב ויניחו אותו במשמר. ועוד הרבה מאד יש כמו אלה. וכל דבר הוא נצרך לחקירה ונקראים ג״כ חוקי התורה. ובהרבה מקומות יש להבין במקרא במה שהסדר משונה במק״א ממה דכתיב במק״א אע״ג שהן שוין בענינם. כמו בפ׳ תרומה כתיב במזבחות שיעור האמות באורך ורוחב ואח״כ כתיב רבוע ובחשן כתיב תחלה רבוע ואח״כ כתיב זרת ארכו וזרת רחבו. וכן במסך לפתח האהל כתיב תכלת וגו׳ מעשה רוקם. ובמסך לשער החצר כתיב מעשה רוקם תכלת וגו׳. וכן יש שנוי במלאכת המעיל משארי בגדים בלשון יע״ש. וכיב״ז יש שנוי בפרשה מועדות דס׳ ויקרא דכתיב בסוכות ובחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה ובפ׳ מוספין כתיב לחדש השביעי ולא כתיב הזה. פעם כתיב ויעשו ב״י כאשר צוה ה׳. ופעם כתיב כאשר דבר ה׳. ע׳ בס׳ במדבר ה׳ ד׳. בס׳ שמות י״ב כ״ח כתיב וילכו ויעשו ב״י ושם מקרא נ׳ כתיב ויעשו ב״י. ועוד יש שם שינוים יע״ש. וכל זה ניתן להבין במקרא ולעמוד על עיקרי הלכות או אגדות כפי הענין.

י. יש לדעת דהכללים המתבארים אחר החקירה. אין לסתור אם נמצא במק״א יוצא מן הכלל. דודאי יש בזה דרש. כמו שביארנו בב״מ דכתיב אותה גבי שכיבה הוא באונס והרי כתיב בפ׳ סוטה ושכב איש אותה שכבת זרע. ושם מיירי ברצון. אבל מש״ה בא הדרש אותה שכיבתה אוסרתה ואין שכיבת אחותה אוסרתה. והנני להראות עוד דוגמא לדבר. דמשמעות אחרון פי׳ בגיטין דכ״ט דמדתנן ואין שליח אחרון כו׳ דשליח עושה שליח. היינו משום דלא תנן ואין שליח השני. הרי מבואר דעל שני דברים לא שייך לשון אחרון על השני. וכבר הקשה בזה בתוי״ט מס׳ דמאי פ״ז מ״ג מכמה מקראות דכתיב אחרון על השני. ואשתמיטתי׳ גמ׳ בנזיר דכ״א דקאמר מאי אחרון דקתני אמצעי ואיידי דתנא ראשון תנא אחרון. למדנו דהיכא דלא כתיב ראשון לא שייך לכתוב על השני אחרון אם לא שיש אמצעי. אבל היכא דכתיב הראשון כתיב על השני אחרון. והנה יש קושיא גם ע״ז בס׳ שמואל ב׳ כ״ג ואלה דברי דוד האחרונים. והרי בזה הספר לא נמצא דברי דוד כי אם השירה הקודמת. וא״כ האיך שייך לכתוב לשון האחרונים. אבל בזה עמדנו על סוגי׳ במו״ק דט״ז ב׳ מר זוטרא ב״ט הוי קפסיק סידרא קמי׳ דר״י כי מטי להאי פסוקא ואלה דברי דוד האחרונים א״ל אחרונים מכלל דאיכא ראשונים מאי היא. שתיק

ולא

זלא א"ל ולא מידי כו' ודאתן עלה אחרונים מכלל דאיכא ראשונים. ראשונים מאי היא וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת ביום הציל ה' אותו מכף כל אויביו ומכף שאול א"ל הקב"ה לדוד דוד שירה אתה אומר על מפלתו של שאול כו'. ותמוה וכי לא ראו התלמיד והרב שירת דוד הראשונה. ותו למאי מסיים הגמ' כאן א"ל הקב"ה לדוד כו' התרעומת ע"ז לכאורה אינו נוגע ליישוב הקושיא. אלא כך הענין. דהי' קשה למר זוטרא לשון האחרונים אחרי דאין כאן אלא שירה אחת. ולשון ראשונים ג"כ לא כתיב כאן א"כ מאי אחרונים. ע"ז יישבו מזה הדרוש דא"ל הקב"ה לדוד כו'. דבל"ז יש להבין הא דכתיב ביום הציל ה' אותו מכף כל אויביו ומכף שאול. שהכונה בסוף הכל אחרי שהניח ה' לדוד מכל אויביו אז אמר השירה. וא"ב לא אמרה אלא פעם אחת בחייו. וא"כ ודאי מוקשה לשון האחרונים אבל מדהתרעם הקב"ה על דוד באמרו שירה על מפלתו של שאול. ואי איתא שלא אמר דוד השירה אלא פעם אחת אחרי בכלות הכל. אין מקום לתרעומת על דוד. שהרי לא פירש דוד מיתת שאול בשירה. ואם אפי' השב בלבו גם מות שא"ל אין בזה עון להתפש. אלא צ"ל דדוד אמר אותה שירה הרבה פעמים בכל עת שניצל מאיזה רודף. ומש"ה גם במות שאול אמר ג"כ השירה. ובזה נתפס אל נכון. למדנו מזה דשירת דוד הקודמת נאמרה מפי דוד כמה פעמים. מעתה שייך לשון אחרונים על השירה הנאמרה אחריהן. ומזה נלמוד בכל הכללים:

יא. הן קראתי בשם זה החיבור אשר זכני ה' החונן דעת אף לשאינו הגון: **העמק דבר** כמשמעו שבא להעמיק בדבר ה' בכל שנוי ויתיר וכדומה. ואמנם מזה הסתעפו הרבה ענינים וביאורי פרשיות בנ"ך ודרושים אשר רחש לבבי והעליתי בדעתי הדלה. עד שבאו להמשיך אחריהם גם הרבה מאמרי חז"ל המאירים את דרך עץ החיים לישראל. ובאיזה מקומות הגיע להשכיל ולהוסיף לקח בהלכה ע"פ העמקה בדבר ה'. ולמען לא יהיו למשא ולהעתרת דברים לפני הבא להבין הפרשה במקומה לבד. ע"כ הבדלתי הרבה ענינים מגוף החיבור. וקראתי אותם בשם **הרחב דבר**. ואם אמנם כן ידעתי כי להמשיך השתלשלות דרוש וחקר הלכה אין קץ. ולא יאות להעמיד כל אשר ברוח בביאור תורה שבכתב גם לפני הבא להשכיל בדרוש או בתלמודו. ע"כ גם אנכי לא הרביתי להרחיב דבר כי אם במקומות מועטים אשר משכני החשק להציגם בשערי עמלי תורה. וביחוד במקום שהגיע להראות לעם ה' כמה הובתנו וכמה יפה לנו מכל צד להגדיל עמל תורה ועיונה. אשר חפץ ה' בצדקו לזכות בה את עמו בהחזקת תורה ומשענה. והוא הבריה המחבר את ישראל לאב"הם שבשמים. ומקיים את האומה בכל אפסים. ובאשר השעה צריכה לכך לא חדלתי מלהרחיב דבר בזה. ועוד יד ה' עמדי להוציא חיבור **רנה של תורה** שבו יהי' נכלל ביאור שלם על שה"ש. אשר השיר הקדוש הלז מיוחד ביחוד על אהבת ה' וישראל ע"י עיונה ש"ת כאשר יבואר ברצות ה' את דרכי. ועתה הנני תפלה תהנה ובקשה מלפניו ית' לעזרני בזה החיבור מהחל עד כלה. אורו ואמתו ישמרוני כמשגה ותקלה. ויתגדל ויתקדש ש"ש וכבוד התורה למעלה. כנפש העמום בעבודה.

נפתלי צבי יהודה ברלין

מפתחות לספר בראשית

משערי הענינים, אשר בהעמק דבר או בהרחב דבר הוגד הדשות גדולים או קטנים. ולא בא דבר א' לריק בציונים. והנם על סדר חלקי התורה מכומנים.

דף

עירובין

פסחים

יומא

ראש השנה

חגיגה

מגילה

תענית

יבמות

כתובות

סוטה

קידושין

נדרים

בבא קמא

בבא בתרא

סנהדרין

שבועות

מס' עבודת כוכבים

זבחים

חולין

בכורות

נדה

ירושלמי

מדרשים

מדרשים

תפלה ברכות והגדה

לוח הטעות והשמטות

ק'	ש'	תחת	צ"ל
א	ט	אשר משם	אשר לשם
ב	ג	זאת הטעת	בזה הטעת
—	—	בכל יותר	אבל יותר
—	ו	ביאור הכתוב	ביאר הכתוב
—	כ	נשאור טבעה	נשארה טבעה
ז	ג	ביחוד וזה באדם	בו ביחוד שכל
—	יג	לקמן ג' י"ח	ז' י"ח
—	יח	בהכ"ד שבטו	שבטי
ט	יב	שהוא מיותר	שהוא מיוחד
י	כ	בארן בפ"ע	בארץ בפ"ע
יא	ו	בע"כ ממחשבתם	בע"כ היוצא ממחשבתם
טו	ז	דפיקר כרשיות	דעיקר פרשיות
—	ח	בהכ"ד אין כוונתי	אין כוונת
יז	יג	בהכ"ד דהא שאין	והא שאין
—	כ	ושהגם ברכתי	ע"כ הנה ברכתי
יח	טו	לא פירש זה	לא פירשה היא
כ	ו	על לא	על כן לא
—	יח	גם בלשון זה	גם בלי זה
כב	יד	בר"ה ד' ג'	בר"ה פ"ג
—	יז	ישעי' כהמות	ישעי' הוי המון עמים רבים כהמות
כג	יא	ע"כ לפני	ע"כ (יב) וישתחו וגו' לפני
כד	ח	איך שאברהם	איך שהוא אברהם
—	מא	על התנאי ולא יהי' אח"כ שהות	על התנאי שתנא ולא יהיה אח"כ שהיות
כה	ו	יצחק. בט מש"ה	יצחק בנו. מש"ה
כו	כה	וכדי לא נימא	וכדי שלא נימא
כז	א	בסכ"ד שלפני מ"ת נידון	שלפני מ"ת ניזון
—	ט	גם היא עזרה	גם היא הביאה
כח	כ	שהקדים הקב"ה וכן	שהקדים הקב"ה והם
כט	יח	יצא שיבוש מטעו המעתיק עד שקשה להבין הכונה. ע"כ הנני מעתיק שנית בלשון ברור.	

והבין יעקב דלשון רבקה אמו ימים אחדים כוונתה לשבע שנים ולא ימים. והא דשבע נקרא אחדים. משום דעד שבע שלימות מעל"ע נקרא במספר שנים שלשה כו'. משא"כ שבע שלימות מעל"ע נקרא שבוע או שבת. שבוע ימים או שבוע שנים. וזהו שאמר יעקב שבע שנים ולא אמר שבוע שנים משום שהיה כוונתו מטעה זו עד ר"ש ולא מעל"ע. ומש"ה המה אחדים משום שלא יהיו שבע שנים שלמות ועיין להלן מקרא כ"ז:

ק'	ש'	תחת	צ"ל
ל	לד	ויקח לו ליעקב	ויקח לו יעקב
לג	ז	אבל מדת של יעקב	אבל מדתו של יעקב
—	ח	שמשמשי	שמשמשו
לד	יג	טופן. אבל	אופן. אבל
—	—	אנחת (יד)	בנחת (יד)
—	כט	לאחרים אף שבא כו' כידוע	לאחרים (אף שבא כו' כידוע)

ק'	פ'	תחת	צ"ל
לה	א	טוב שם	שב שם
—	—	כדבר ה' ושאמר	כדבר ה' שאמר
—	יא	ויברך אותי	ויברך אותו
לז	כ	אלא הכל"ו הופיע	אלא רוה"ק הופיע
—	כז	וא"כ שארם גם	וא"כ הוא בשרם גם
לח	ז	זכה נעשית לו זר לא זכה נעשית לו זיר	זכה נעשית לו זר לא זכה זרה הימנו
מ	יג	ולא מחמת אהבה	אלא מחמת אהבה
מא	ח	משום פרעה	משום שפרעה
—	טז	לכוין הפפרון	לכוין הפתרון
—	יח	שאורתה פנים	שאורת הפנים
—	מה	כחו שנית	כחו · שנית
מב	כ	וזהו ויעשו כן · דשבי	וזהו ויעשו כן . ובאשר דשבי
מג	א	כמ"ש מ"ב כ"ד	כמ"ש מ"א כ"ד
—	טז	בהר"ד בס' מלכים א' ב' י"ח	בס' מלכים א' כ' י"ח
מח	טז	בהר"ד כן בהנהגה מכל	כן בהגנה מכל
מט	ל	ששם קפלו קדושת הארן	ששם קפלו קדושת האבות

השמטות

בסדר ויצא ל' במקלות דיעקב . לא אמנע הטוב מה שפי' בזה בס' אור זרוע הגדול רמז תשס"ט וז"ל : אומרים רבים טוב מי יראנו · בפרשת יעקב אבינו · על מחשוף הלבן טעם יבינו · אולי יש אשר לזכות ידינו . וראיתי כי כולנו כצאן טעינו. כי לא כן כאשר דמינו · אשר פצל בשל לבן והפקיע ממונו ממנו · אלא איש תם חסידות למדנו · מה' ומישראל לנקותינו · ומן הכיעור ומן הדומה להרחיקנו · שלא להחשד · כי אומר אני כי יעקב אבינו ידע שלבן רמאי ובעל תחבולות היה וחשב איך יעשה שלא יחשוד אותו לבן ויעליל עליו להוציא שכר טרחו מידו · והתנה עם לבן שכל שה נקוד וטלוא בכשבים וטלוא ונקוד בעזים אשר יולד בעדר לבן יהיה שכרו של יעקב וגם אשר כבר נולד נקוד וטלוא בכשבים וטלוא ונקוד בעזים יהיה שכרו ויטול מיד ככתוב אעבור בכל צאנך היום הסר משם כל שה נקוד וטלוא וגו' וענתה בי צדקתי וגו' כלומר יודע אני שסבורא ישלח ברכה בחלקי שמה תאמר כי גנבתי מחלקך זה התנאי יהיה בינינו כל אשר אינגו נקוד וטלוא גנוב הוא אתי ושלך הוא ועלי לשלם לך פי שנים ככתוב שנים ישלם · ויאמר לבן יהי כדברך נדמה לו דבר מועט וקבל על עצמו ויסר ביום ההוא את התישים העקודים והטלואים ואת כל העזים הנקודות והטלואות ויתנם יעקב ביד ראובן ושמעון בניו וישם דרך שלשת ימים בין עדרו של יעקב הרועים בניו ובין עדרו של לבן הרועה יעקב שלא יאמר לבן שבאו מעדרו · ויקח לו יעקב מקל לבנה לח ולוז וערמון ויפצל וגו' ויצג את המקלות אשר פצל וגו' בשקתות המים של עדר יעקב הרועים ראובן ושמעון בניו ויחמו הצאן של יעקב אל המקלות ותלדנה הצאן עקודים נקודים וטלואים והכשבים נקודים וטלואים הנולדים בצאן לבן הפריד יעקב לבד כי זהו שכרו כאשר התנה עמו וישת לו עדרים לבד ולא שתם על צאן לבן שלא יאמר לבן בעבור שרואים עקודים ונקודים יולדים כמותם · ובהעטיף הצאן היינו המכוסים של לבן שכולם שחורים או כולם לבנים והם של לבן לא יהיה שלא להפקיע ממונו של לבן והיה העטופים ללבן והקשורים ליעקב ולא יכול לבן לחשוד את יעקב כי עמד באמונתו וענתה בו צדקתו · כך נראה בעיני · אני יצחק בר משה עכ"ל

פתיחה
לספר בראשית

זה הספר הנקרא ספר **בראשית** · נקרא בפי הנביאים **ספר הישר** כדאיתא במ' עבודת כוכבים (כ"ה ע"א) על שני מקראות בס' יהושע (י' י"ג) הלא היא כתובה על ספר הישר . ובס' שמואל ב' (א' י"ח) ויאמר ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר . ומפרש ר' יוחנן זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים שנאמר תמות נפשי מות ישרים . ויש להבין הטעם למה קרא בלעם את אבותינו בשם ישרים ביחוד ולא צדיקים או חסידים וכדומה . וגם למה מכונה זה הספר ביחוד בכנוי ישרים . ובלעם התפלל על עצמו שיהא אחריתו כמו בעלי זה הכנוי . והענין דנתבאר בשירת האזינו עה"פ הצור תמים פעלו וגו' צדיק וישר הוא . דשבח ישר הוא נאמר להצדיק דין הקב"ה בחרבן בית שני שהיה דור עקש ופתלתל . ופירשנו שהיו צדיקים וחסידים ועמלי תורה. אך לא היו ישרים בהליכות עולמים. ע"כ מפני שנאת חנם שבלבם זא"ז חשדו את מי שראו שנוהג שלא כדעתם ביראת ה' שהוא צדוקי ואפיקורס . ובאו עי"ז לידי ש"ד בדרך הפלגה ולכל הרעות שבעולם עד שחרב הבית . וע"ז היה צדוק הדין . שהקב"ה ישר הוא ואינו סובל צדיקים כאלו אלא באופן שהולכים בדרך הישר גם בהליכות עולם ולא בעקמימות אע"ג שהוא לש"ש דזה גורם חרבן הבריאה והריסות ישוב הארץ . וזה היה שבח האבות שמלבד שהיו צדיקים וחסידים ואוהבי ה' באופן היותר אפשר . עוד היו ישרים . היינו שהתנהגו עם אוה"ע אפי' עובדי אלילים מכוערים . מ"מ היו עמם באהבה וחשו לטובתם באשר היא קיום הבריאה . כמו שאנו רואים כמה השתטח א"א להתפלל על סדום . אע"ג שהיה שנא אותם ואת מלכם תכלית שנאה עבור רשעתם כמבואר במאמרו למלך סדום . מ"מ חפץ בקיומם.וברבה פ' וירא (פמ"ט) איתא ע"ז שאמר הקב"ה לא"א אהבת צדק ותשנא רשע . אהבת להצדיק את בריותי ותשנא להרשיען ע"כ וכו' . והיינו ממש כאב המון גוים שאע"ג שאין הבן הולך במישרים מ"מ שוחר שלומו וטובו . וכן הוצק הן וד"א נפלא על דבר אברם את לוט כמו שנתבאר פ' לך . וכן ראינו כמה נח היה יצחק אבינו להתפייס ממשנאיו ובמעט דברי פיוס מאבימלך ומרעיו נתפייס באופן היותר ממה שבקשו ממנו כמבואר במקומו . ויעקב אבינו אחר שהיטב חרה לו על לבן שידע שביקש לעקרו לולי ה' . מ"מ דבר עמו דברים רכים עד שאמרו ע"ז בב"ר (פע"ד) קפדותן של אבות ולא ענותנותן של בנים ע"ש . ונתפייס עמו מהר . וכן הרבה למדנו מהליכות האבות בד"א . מה ששייך לקיום העולם המיוחד לזה הספר שהוא ספר הבריאה · ומש"ה נקרא כמ"כ **ספר הישר** על מעשה אבות בזה הפרט . ובלעם בשעת רוה"ק לא היה יכול להתפלא על רוע מעשיו שאינו צדיק וחסיד כאברהם יצחק ויעקב אחרי שהוא נביא אוה"ע . וראשו במקור הטומאה . אכן התפלא על רוע הילוכו בד"א שאם שראוי היה לו לשנוא את ישראל תכלית שנאה באשר שהמה בני אברהם יצחק ויעקב וראשם במקור הקדושה . אבל מ"מ לא היה ראוי לפניו לבקש לעקר אומה שלימה . ואינו דרך ישרה בקיום העולם . וע"ז צעק תמות נפשי מות ישרים . היינו מקיימי הבריאה . ובדברנו נתיישב יפה על מה נקרא זה הספר **ספר הישר** שהוא ספר הבריאה :

ב׳ רבתי והוא בי״ת של בי״ה שמ״ו הבאים בראש הדף.

א א בְּרֵאשִׁית

בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ׃ ב וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ וְחֹשֶׁךְ עַל־פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל־פְּנֵי הַמָּיִם׃ ג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר וַיְהִי־אוֹר׃ ד וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־הָאוֹר כִּי־טוֹב

תולדות אהרן בראשית. סוכה מט ראש השנה לב מגילה כא וכב בבא קמא כה ספר הזוהר פ׳ פקודי עקרים מה: בראשית ברא. מגילה ט׳ חגיגה יב תמיד לב: את השמים. חגיגה יב: והארץ היתה. חגיגה יב: ורוח אלהים. חגיגה יב ע״ז כט: וחשך על פני. חגיגה יב תמיד לב: ויאמר אלהים. חגיגה יב תמיד לב: וירא אלהים. יומא לח חגיגה יב סוטה יב ב״ק נה זוהר פ׳ אמור עקרים מב פ׳ כט:

רש״י

(א) **בראשית**. אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו ישראל ומה טעם פתח בבראשית משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים (תהלים קי״א) שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים הם אומרים להם כל הארץ של הקב״ה היא הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו: **בראשית ברא**. אין המקרא הזה אומר אלא דרשני כמ״ש רז״ל בשביל התורה שנקראת ראשית דרכו (משלי ח׳) ובשביל ישראל שנקראו ראשית תבואתה (ירמיה ב׳) ואם באת לפרשו כפשוטו כך פרשהו בראשית בריית שמים וארץ והארץ היתה תהו ובהו וחשך ויאמר אלהים יהי אור. ולא בא המקרא להורות סדר הבריאה לומר שאלו קדמו שאם בא להורות כך היה לו לכתוב בראשונה ברא את השמים וגו׳ שאין לך ראשית במקרא שאינו דבוק לתיבה שלאחריו כמו בראשית ממלכת יהויקים (שם כ״ז) ראשית ממלכתו (בראשית י׳) ראשית דגנך (דברים י״ח) אף כאן אתה אומר בראשית ברא אלהים וגו׳ כמו בראשית ברוא ודומה לו תחלת דבר ה׳ בהושע (הושע א׳) כלומר תחלת דבורו של הקב״ה בהושע ויאמר ה׳ אל הושע וגו׳. וא״ת להורות בא שאלו תחלה נבראו ופירושו בראשית הכל ברא אלו ויש לך מקראות שמקצרים לשונם וממעטים תיבה אחת. כמו כי לא סגר דלתי בטני (איוב ג׳) ולא פירש מי הסוגר. וכמו ישא את חיל דמשק (ישעיה ח׳) ולא פירש מי ישאנו וכמו אם יחרוש בבקרים (עמוס ו׳) ולא פירש אם יחרוש אדם בבקרים וכמו מגיד מראשית אחרית (ישעיה מ״ו) ולא פירש מגיד מראשית דבר אחרית דבר א״כ תמה על עצמך שהרי המים קדמו שהרי כתיב ורוח אלהים מרחפת על פני המים ועדיין לא גלה המקרא בסידור הקודמים והמאוחרים כלום בריית המים מתי היתה הא למדת שקדמו המים לארץ. ועוד שהשמים מאש וממים נבראו ע״כ לא לימד המקרא בסדר המוקדמים והמאוחרים כלום: **ברא אלהים**. ולא אמר ברא ה׳ שבתחלה עלה במחשבה לבראתו במדת הדין וראה שאין העולם מתקיים והקדים מדת רחמים ושתפה למדת הדין והיינו דכתיב ביום עשות ה׳ אלהים ארץ ושמים: (ב) **תהו ובהו**. תהו לשון

העמק דבר

א (א) **בראשית ברא אלהים**. אלהים משמעו דיין. אמנם כמו חקות התורה נקרא דין. כמו כן נקרא דין גם חקות הטבע שהטביע הקב״ה את עולמו. כמבואר בשבת דף קנ״ה יודע צדיק דין דלים. יודע הקב״ה בכלב שמזונותיו מועטין כו׳ ואין הדבר בתורת עונש. אלא הטבע כך הוא והוא נקרא דין(א). והנה שם אלהים אף על גב שמשמעו הפשוט מנהיג עולמו בדין מ״מ כאן פירושו בורא עולמו בדין והכי פי׳ הספרי ר״ס פ׳ ואתחנן בתפלת משה ה׳ אלהים בדין בראת את העולם. ושם פירשנו בעזרו ית׳ למאי פירשו. חז״ל הכי כוונת משה שם. וע״ע מש״כ להלן ט׳ ס״ז ובס׳ שמות ו׳ ב׳: **את השמים** ואת

הרחב דבר

(א) וכך פי׳ הברכה אשר יצר אתכם בדין כו׳ וממית אתכם בדין וכו׳ הכל בטבע הבריאה. כדבר ה׳ לאדם כי עפר אתה ואל עפר תשוב. ויבואר עוד להלן ב׳ ט׳ ובפ״ג. ועוד נתבאר בס׳ (במדבר ט״ז ס״ז) ע״פ מאמר חז״ל דדיני תורה הוא הטבע שבהם נתקנו וקיומים טבע העולם. ומש״ה נקראו שניהם דין. וזהו כונת מאמרם בב״ר מתחלה ברא הקב״ה עולמו בדין וראה שאין מתקיים שיתף הקב״ה רחמים בדין. אין הפי׳ שהיו בזה חזרה ממה שחשב תחלה ח״ו. אלא ר״פ דהבריאה היה בדין גמור. אבל ההנהגה וקיום העולם א״א בדין ע״פ חקות התורה שהן לענוש על כל דבר פשע אם לא בשתוף רחמים בדין. וזה ידע הקב״ה לפני הבריאה שאחר כן יהיה ההכרח לשתף רחמים:

א בְּקַדְמִין בְּרָא יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא: ב וְאַרְעָא הֲוָת צַדְיָא וְרֵקָנְיָא וַחֲשׁוֹכָא פְּרִישׁ עַל אַפֵּי תְהוֹמָא וְרוּחָא מִן קֳדָם יְיָ מְנַשְּׁבָא עַל אַפֵּי מַיָּא: ג וַאֲמַר יְיָ יְהֵי נְהוֹרָא וַהֲוָה נְהוֹרָא: ד וַחֲזָא יְיָ יָת נְהוֹרָא אֲרֵי טָב וְאַפְרֵישׁ יְיָ בֵּין

רש"י

תמה ושממון שאדם תוהה ומשתומם על בהו שבה: תהו אשטורדיסו"ן בלע"ז: בהו. לשון רקות וצדו (סא"א): על פני תהום. על פני המים שעל הארץ: ורוח אלהים מרחפת. כסא הכבוד עומד באויר ומרחף על פני המים ברוח פיו של הקב"ה ובמאמרו כיונה המרחפת על הקן אקובטי"ר בלע"ז: (ד) וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל. אף בזה אנו צריכין לדברי אגדה ראהו שאינו כדי להשתמש בו רשעים והבדילו לצדיקים לעתיד לבא. ולפי פשוטו כך פרשהו ראהו כי טוב ואין נאה לו ולחשך שיהיו משתמשים בערבוביא

העמק דבר

ואת הארץ. הפשט הברור הוא מש"כ הרמב"ן בפסוק ח' שאינו מדבר בזה המקרא ברקיע שנקרא ביום השני שמים. וביבשה שנקרא ביום השלישי ארץ מוכח מזה דרקיע אינו בעלם וביחוד שמים וכן היבשה אינו ביחוד ארץ אלא הקב"ה קרא לרקיע שמים וליבשה ארץ. משא"כ בזה הפסוק משמע דבעלם ובראשונה מורה ענינים ששמם שמים וארץ בלא קריאת שם. כמו שם יבשה אינו בקריאת שם. אלא מובן מאליו דעפר ואדמה יבשה נקרא יבשה ע"ש תכונתם. [וכן יבואר להלן בשם אדם]. אלא נראה דשמים וארץ היינו בכלל משפיע ומקבל השפעה. והפי' בתחלת הבריאה עלה על רצונו ית' להיות הליכות העולם כולו משפיע ומושפע. דגם החמה וז' כוכבי לכת המשפיעים לנו. מ"מ המה מקבלים השפעה מגבוה עליהם. ועל הגבוה עליהם אנו אומרים בנוסח התפלה מוציא חמה ממקומה ולבנה ממכון שבתה. וידוע שאין הליכות חמה ולבנה בזה האופן. אלא הכוונה מניעי חמה ולבנה. ונקראים ע"ש פעולתם וכפי' הרמב"ם ז"ל במס' ע"ז. נורת חמה מזל חמה. והנה כל המשפיעים מכונים בשם שמים. משום אותיות שָׁם יָם. משמעות שָׁם מונח בכח דבר ההשפעה. ויס הוא מספר זוגי לרבים כמו ידים ורגלים. וארץ מורה על המושפע שהוא בטבע רץ לקבל ההשפעה (ועי' מש"כ בס' דברים בפ' האזינו השמים. ובפ' ברכה בפסוק אף שמיו יערפו טל). ולא ביאר הכתוב מהומה במשפיעים העליונים באשר אינם מושגים כי אם לגדולי הדעת. ומי שדעתו יפה ימלא ברמז הכל כאשר לכל. והארץ מתחיל מן המים העליונים אשר אח"כ עשה אלהים רקיע בתוכם. ושתנה כח המים שעל הרקיע ונורתם ממים התחתונים כאשר יבואר: (ב) תהו. זה השם מונח על דבר שאין לו גדר והבדל זה מזה. כמו מדבר שאין שם היכר שנוי מקומות מקרי בשירת האזינו ובתהו. ובעבודת כוכבים ד"ת היתה שני אלפים תהו. והפי' מעשה נערות בלי תורה הי' כל מעשה האדם בגדר א' בלי חלוק. והכי קונה ת"א לקיא. דמקום ריק אין שנוי חלק זה מזה: ובהו. זה השם מונח על שבו היה נכלל הכנה. היינו מיבשה אשר מתחת המים עד קנה המים היה נכלל כל טבע הבריאה וכל כח הברואים אח"כ: וחשך על פני תהום. זה יסוד האש שהיה בתוך האדמה כמו שעד היום יש הרבה יסודות אש. ואם תקיאם תרעש הארץ: ורוח אלהים מרחפת על פני המים. לא מנשף בכח כדי לייבש כדרך שאר רוח חזק שמכונה בשם רוח אלהים. אלא אז היה מרחף בנחת: (ג) יהי אור. ידוע שזה האור אינו אור המאיר לדורות. וכמו שאר דברים שבפרשה. ומש"ה לא כתיב גביה ויהי כן. כי גם מתחלה לא נוצר זה האור. כי אם שיהא גנוז לצדיקים אח"כ. אלא כדי שלא יהיה אח"כ בריאה חדשה מה שלא היה בשבעת הימים. אמר ה' יהי אור. ומלת כן משמעו גם לשון יסוד ובסים כמו כן נדקה לחיים. ומש"ה לא כתיב כאן כמו בכל הבריאה ויהי כן: (ד) וירא אלהים וגו'. לא שלא ידע טרם היותו: כי יהיה טוב כמו שראה אחר שנהיה. אלא בא גם בזה לעשות טבע שיהא הראיה טובה מהאמנה בדעת והבין בדבר עד שאמרו בשמות רבה שלא נתפעל משה רבינו בשעה שאמר הקב"ה שעשו ישראל עגל. כמו אח"כ שראה בעיניו. אע"ג שלא הי' בגדר ספק אצלו גם עד שלא ראה. אבל כך הוא הטבע דמראה עינים פועל יותר מהלך נפש. וכאן הטביע המקום ב"ה במעשה בראשית שראה אח"כ שכך הוא: את האור. ולא כתיב כמו בכל הפרשה וירא אלהים כי טוב. משום שיש שני משמעות בלשון כי טוב. א' כי טוב הדבר לתכלית הנרצה בו. אע"ג שעיקר התכלית אינו בא לתכלית טוב מ"מ לפי מה שנרצה מזה החפץ הוא טוב. ב' הוא טוב באמת. והנה בכל הבריאה יש כמה דברים שאינם טובים כמו מיני מזיקים. אלא שראה הקב"ה דלתכלית הבריאה נצרך להיות כך ולא באופן אחר. אבל אור הוא טוב בהחלט. עד שמכנים לכל דבר טוב ומועיל שהוא א ו ר. כמו שנקרא גשם אור כדאי' (בתענית דף ז') (ובב"ר פ' כ"ו) כל אור האמור באליהו בגשם הכ"מ. והיינו משום דמביא טוב לעולם. [והרמב"ן ר"פ מקץ נדחק בטעם הדבר] וכן מכונה כל הצלחה ליום המאיר. והעדר הצלחה לחשכת לילה. עד שהמשיל המשורר ואמר יומם השמש לא יככה וירח בלילה. וביארנו להלן (כ"ח ט"ו) דהכונה

על

וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ׃ ה וַיִּקְרָא
אֱלֹהִים ׀ לָאוֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה וַיְהִי־עֶרֶב
וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם אֶחָד׃ פ ו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ
בְּתוֹךְ הַמָּיִם וִיהִי מַבְדִּיל בֵּין מַיִם לָמָיִם׃ ז וַיַּעַשׂ
אֱלֹהִים אֶת־הָרָקִיעַ וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר
מִתַּחַת לָרָקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לָרָקִיעַ וַיְהִי
כֵן׃ ח וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָרָקִיעַ שָׁמָיִם וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי
בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי׃ פ ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקָּווּ הַמַּיִם

ת"א ויקרא אלהים. פסחים ב מגילה כ ספר הזהר פ' אמור עקרים מב פי"ח: ויהי ערב. ברכות ב כה שבת י פסחים פח מגילה יב חגיגה יב נזיר ז חולין פג: יהי רקיע. מגילה כב: ויהי מבדיל. חגיגה טו:

רש"י

וקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה: (ה) יום אחד. לפי סדר לשון הפרשה היה לו לכתוב יום ראשון כמו שכתוב בשאר הימים שני שלישי רביעי. למה כתב אחד לפי שהיה הקדוש ברוך הוא יחיד בעולמו שלא נבראו המלאכים עד יום שני כך מפורש בב"ר: (ו) יהי רקיע. יחזק הרקיע. שאף על פי שנבראו שמים ביום א' עדיין לחים היו וקרשו בשני מגערת הקב"ה באמרו יהי רקיע וז"ש (איוב כ"ו) עמודי שמים ירופפו כל יום ראשון ובשני יתמהו מגערתו כאדם שמשתומם ועומד מגערת המאיים עליו: בתוך המים. באמצע המים שיש הפרש בין מים העליונים לרקיע כמו בין הרקיע למים שעל הארץ הא למדת שהם תלוים במאמרו של מלך: (ז) ויעש אלהים את הרקיע. תקנו על עמדו והוא עשייתו כמו ועשתה את צפרניה (דברים כ"א): מעל לרקיע. על הרקיע לא נאמר אלא מעל לרקיע לפי שהן תלוין באויר. ומפני מה לא נאמר כי טוב ביום שני לפי שלא היה נגמר מלאכת המים עד יום שלישי והרי התחיל בה בשני ודבר שלא נגמר אינו במילואו וטובו ובשלישי שנגמר מלאכת המים והתחיל וגמר מלאכה אחרת כפל בו כי טוב שני פעמים אחת לגמר מלאכת יום השני ואחת לגמר מלאכת היום: (ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים. שא מים שם מים אש ומים שערבן זה בזה ועשה מהם שמים. (ס"א שמים. שם מים. ד"א אש ומים): (ט) יקוו המים. שטוחין היו על פני כל הארץ והקוום באוקיינוס הוא הים הגדול שבכל הימים:

העמק דבר

על שעת הגלאה והעדרו. וזהו לשון המקרא שראה המקום דאור ביחוד הוא טוב: ויבדל אלהים בין האור ובין החשך. הוראת הבדל הוא בשני משמעות. א' מסך מבדיל בין שני דברים שוים או אינם שוים. ב' הבדל רוחני בין שני דברים שנראין לחוש העין שהם שוים. כמו הבדלה בין יום קודש לחול. דלפי הנראה מה יום מיומים. וכן הבדל בין טהור לטמא ועוד הרבה. וכאן אין לפרש באופן הב'. שהרי אור וחשך מובדלים ממילא לעין החוש והפכים זמ"ז. אלא פי' הא' שעשה מסך מבדיל. והיינו בהיות שעה שאינו לא אור ולא חשך. וכך הטביע המקום ב"ה שלא יהא החשך תכף אחר האור. אלא יהא האור מתמעט והולך עד שנעשה חשך: והנה מצינו בלשון המקרא פעם כתיב על המבדיל בין זה לזה. ופעם כתיב על המבדיל בין זה ובין זה. והיינו היכן שאין בענין המבדיל מעין זה ומעין זה. כתיב בל'. והיכן שבענין המבדיל יש מעין זה ומעין זה כתיב בין זה ובין זה. (ועי' ס' שמות ח' י"ט וכ"ו ל"ג וכ"מ) (וכן בכל מקום ברצות עליון ית') וכאן הוא כדברינו. דשעה המפסקת ביניהם. הוא פעם קרוב יותר לאור ופעם קרוב לחשך. וכך טבע הבריאה בכל דבר המכונה אור וחשך להיות מפסיק ביניהם ובזה האופן יהיה האדם יכול לסבול השנוי בדרך הטבע (ה) ולחשך קרא לילה. פי' חז"ל ריש מס' פסחים קרא הקב"ה לחשכה ופקדה אלילה. למדונו רבותינו שלא נימא דחשך הוא העדר האור לבד. כמו בעצם היום כשסותמים החלונות נעשה חשך. וא"כ אינו בריאה. אבל באמת חשך הוא בריאה בפ"ע ג"כ כדכתיב ובורא חשך וטעות גדול לומר שחשך אינו אלא העדר האור. אלא ה' עושה שניהם כמו כתוב
הקדושה

נְהוֹרָא וּבֵין חֲשׁוֹכָא: ה וּקְרָא יְיָ לִנְהוֹרָא יְמָמָא וְלַחֲשׁוֹכָא קְרָא לֵילְיָא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם חָד: ו וַאֲמַר יְיָ יְהֵי רְקִיעָא בִּמְצִיעוּת מַיָא וִיהֵי מַפְרֵישׁ בֵּין מַיָא לְמַיָא: ז וַעֲבַד יְיָ יָת רְקִיעָא וְאַפְרֵישׁ בֵּין מַיָא דִי מִלְרַע לִרְקִיעָא וּבֵין מַיָא דְמֵעֵל לִרְקִיעָא וַהֲוָה כֵן: ח וּקְרָא יְיָ לִרְקִיעָא שְׁמַיָא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם תִּנְיָן: ט וַאֲמַר יְיָ יִתְכַּנְשׁוּן מַיָא מִתְּחוֹת שְׁמַיָא לַאֲתַר חָד וְתִתְחֲזֵי יַבֶּשְׁתָּא וַהֲוָה כֵן:

העמק דבר

הקדושה והטומאה. (ועי' מש"כ להלן כ"ז ט') ואל תקשה מאי מועיל בריאה זו. הרי בלא בריאה יהי' חשך בהעדר אור. אבל כבר הורונו חז"ל (בפ' הלק ובב"ר פ' נח ובירושלמי פסחים פ' א') דאור האש אינו מאיר ביום במקום חשך כמו בלילה שבו החשך מושל. ומזה הבינו אנשי מעלה בישיבהם בחשך מתי יום ומתי לילה. וכמו באור וחשך של יום ולילה. כך בכ"ד שנמשל לאור וחשך כך הוא. דיש כמה טובות שאין האדם מרגיש כ"כ בעת שהוא מוצלא עד שנעשה עני ומכיר הטובה. וכך הטביע ית' בעולמו. ויהי ערב ויהי בקר. פי' בשעה שהיה ערב כאן היה בקר במק"א על פני ארץ התבל. (בעל המאור מס' ר"ה פ"א): (ו) ויהי מבדיל. היינו מסך מבדיל. בין מים למים. עוד יבואר במקרא הסמוך:

(ז) ויעש אלהים את הרקיע ויבדל וגו'. זה המקרא אומר פרשוני לפי הפשט. שהרי הכתוב מסיים ויהי כן. ומה מקרא חסר. ותו למאי כתיב ויבדל וגו' הרי הרקיע ממילא מבדיל. וגם השנוי דכתיב בין המים וגו' ובין המים וגו' ולא בין המים וגו' למים כמו במקרא הקודם. וגם הכי מיבעי בין המים אשר על הרקיע ובין המים אשר תחת לרקיע. אבל מתחלה יש להבין הלא עיקר המסך בין מים למים לפי המובן מפשוטו לא היה נצרך אלא לאותו יום. שהרי למחר אמר ה' יקוו המים וגו' והושפלו המים התחתונים מאד. וא"כ לא היה נצרך מסך מבדיל ביניהם וזה פלא. אבל עוד יותר קשה הא דאיתא בחגיגה (דף ט"ו) דבן זומא הציץ וראה שאין בין מים העליונים למים התחתונים אלא ב' וג' אצבעות שנא' ורוח אלהים מרחפת על פני המים. ותמוה שהרי רחוקים זה מזה כגבוה שמים על הארץ. אלא כ"ז מתבאר ע"פ מדרש קהלת דרקיע אינו שמים התחתונים שעל הארץ אלא הוא רקיע השני ובו נתלו אח"כ המאורות ונקרא רקיע השמים ולא סתם שמים והביאו חז"ל מקרא מלא השמים ושמי השמים וכל צבאם. לפ"ז מובן פי' יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים. היינו בין מים שעל התחתונים למים שעל השמים העליונים שהוא הרקיע. [ומעין זה אי' במורה ח"ב פ"ל] (והיינו דאי' בשמות רבה פל"ג למעלן יהי רקיע בתוך המים למטה והבדילה הפרכת לכם בין הקדש ובין קה"ק. הרי שהמשיל הבדל בין שני המימות להבדל שבין קדש לקה"ק וזהו כמש"כ) מעתה משמעות הבדלה דהאי קרא אינו מסך מבדיל אלא ערך מסוגה בין מימות אלו. והדבר ברור שגם שניהם אינו בצורת מים הנראים לנו בעולם התחתון. אלא שנזדכך המים שהוא משפיע טוב וחסד בצורה אחרת המכונה בזה השם מים. והוא הנהגה משפיע רב טוב וחסד. וע"ז כתיב תהום אל תהום קורא. וכתיב פלג אלהים מלא מים ועוד הרבה מקראות ומדרשים ונקרא אצלנו מים העליונים. ובאמת כל מה שתחת הרקיע השני הוא הנהגת הטבע ממש והמאורות ומזלות מושלים בהם ונקרא תחתונים (א) והודיע הכתוב שהבדיל ה' בין הנהגת החסד ומשפיע שהוא מעל לרקיע היינו למעלה מהנהגת המזלות ובין המים אשר מתחת לרקיע שהוא הנהגת המזלות ממש. ומש"ה כתיב מעל לרקיע דמשמעו ולא מעל דמעל. כדאי' בפ' מצות חליצה על לשון המקרא מעל רגלו. וכן פי' מתחת לרקיע שמשמעו סמוך לרקיע ולא הרחק. ובא להבינו שאין הכונה במים העליונים חסד שמגיע ע"פ נס גמור ומוחלט. שא"כ א"צ הבדלה לחסד שבטבע שמובדל ממילא הוא. וכן א"צ לומר דמים שתחת לרקיע היינו מים המוחשים ונראים אלינו. דא"כ ודאי אינו בערך מים העליונים. אלא נצרך להבדיל בין הנהגה בהשגחה פרטית ובסתר הטבע ישים. בין הנהגת המזלות ע"פ הטבע ממש. וע"ז הציץ ב"ז ואמר שאין ביניהם אלא ב' וג' אצבעות ומרומז במקרא הקודם ורוח אלהים היינו השגחתו ית' מרחפת על פני המים. שהוא סדרי חסד שבטבע. ומשמעות ויעש אלהים את הרקיע תקן והעמיד על מתכונתו העיקרית (כמש"כ בפ' האזינו עה"פ הוא עשך. ובכ"מ) היינו שתחתית פני הרקיע היה נוטה יותר למים התחתונים שהוא טבעי ממש. ופנים העליון נוטה יותר למים עליונים כמו כ"ד המבדיל בין שני ערכין. וכתיב בלשון בין ובין כמ"ש לעיל ד'. והרקיע הלז הוא מפלאות המים דעים ית' שיהא השגחתו ית' מעורב עם הטבע יחד לכל א' לפי מעשיו. וע"ז כתיב ומעשה ידיו מגיד הרקיע.

הרחב דבר

(א) ועל זה אמרו אי' בסנהדרין פ"ד למה נקרא שמם כישוף שמכחישים פמליא של מעלה. וכבר פי' רבינו בחיי שאין בכחם אלא להכחיש הנהגת הטבע שהוא פמליא של מטה. אלא לגבי דידן הוא של מעלה. ומש"ה אי' כחם דר' חנינא דנפישא זכותי' לא פחד מכח הכישוף כאשר הנהגתו לפי מעשיו הוא למעלה מן הטבע ולמעלה מכח הכישוף ג"כ;

מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל־מָקוֹם אֶחָד וְתֵרָאֶה הַיַּבָּשָׁה
וַיְהִי־כֵן: י וַיִּקְרָא אֱלֹהִים ׀ לַיַּבָּשָׁה אֶרֶץ וּלְמִקְוֵה
הַמַּיִם קָרָא יַמִּים וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: יא וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע
עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי לְמִינוֹ אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ עַל־הָאָרֶץ
וַיְהִי־כֵן: יב וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע
לְמִינֵהוּ וְעֵץ עֹשֶׂה־פְּרִי אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ לְמִינֵהוּ
וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: יג וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם
שְׁלִישִׁי: פ יד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֹת בִּרְקִיעַ
הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלָּיְלָה וְהָיוּ לְאֹתֹת
וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וְשָׁנִים: טו וְהָיוּ לִמְאוֹרֹת
בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן:
טז וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים אֶת־

ת"א ולמקוה המים . שבת דף קט פרה פ"ה מקואות פ"ח : ויאמר אלהים . ר"ה יא : עץ פרי עושה פרי . שם יא : למינו . חולין ס : ותוצא הארץ . ראש השנה י"א חולין ס : והיו לאתת . חולין שם : ויעש אלהים . חולין שם :

רש"י

(י) **קרא ימים** · והלא ים אחד הוא אלא אינו דומה טעם דג העולה מן הים בעכו לדג העולה מן הים באספמיא : (יא) **תדשא הארץ דשא עשב** · לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא ולא היה לשון המקרא לומר תעשיב הארץ שמיני דשאים מחולקין כל אחד לעצמו נקרא עשב פלוני ואין לשון למדבר לומר דשא פלוני שלשון דשא הוא לבישת הארץ כשהיא מתמלאת בדשאים: **תדשא הארץ**· תתמלא ותתכסה לבוש עשבים בלשון לעז נקרא דשא ארבאז"י כולן בערבוביא וכל שורש לעצמו נקרא עשב : **מזריע זרע** · שיגדל בו זרעו לזרוע ממנו במקום אחר : **עץ פרי** · שיהא טעם העץ כטעם הפרי והיא לא עשתה כן אלא ותוצא הארץ וגו' ועץ עושה פרי ולא ועץ פרי לפיכך כשנתקלל אדם על עונו נפקדה גם היא (על עונה) (ס"א אינו ודו"ק) ונתקללה : **אשר זרעו בו** · הן גרעיני כל פרי שמהן האילן צומח כשנוטעין אותו : (יב) **ותוצא הארץ וגו'** · אע"פ שלא נאמר למינהו בדשאין בצוויין שמעו שנצטוו האילנות על כן נשאו ק"ו בעצמן כמפורש באגדה בשחיטת חולין : (יד) **יהי מארת וגו'** · מיום ראשון נבראו וברביעי צוה עליהם להתלות ברקיע וכן כל תולדות שמים וארץ נבראו מיום ראשון וכל אחד ואחד נקבע ביום שנגזר עליו הוא שכתוב את השמים לרבות תולדותיהם ואת הארץ לרבות תולדותיה : **יהי מארת** · חסר וי"ו כתיב על שם שהוא יום מארה ליפול אסכרא בתינוקות הוא שנינו בד' היו מתענים על אסכרה שלא תפול בתינוקות : **להבדיל בין היום ובין הלילה** · משנגנז האור הראשון אבל בשבעת ימי בראשית שמשו האור והחשך הראשונים יחד בין ביום

העמק דבר

שהקב"ה עושה תמיד פלא · משגיח לפי המעשים ומ"מ ממשיל הנהגת הטבע יחד : (ט) **מתחת השמים** · היינו שטח שמים שהוא נראה לנו ולא מתחת רקיע השמים כמו להלן ביום הרביעי : **אל מקום אחד** · אינו מקום אחד ממש אלא כמה מקומות מיוחדים אשר משם נתקבצו המימות שסביביו : (י) **קרא ימים** · לכל מקוה נקרא ים ולהרבה מקוות נקרא ימים · זהו פשוטו ש"ד · והדרשה ידוע : (יא) **דשא** · הוא מין שכל תכליתו הוא העשב ולא הגרעין · וא"כ עיקר תכליתו מה שגדול

י וּקְרָא יְיָ לְיַבֶּשְׁתָּא אַרְעָא וּלְבֵית כְּנִישַׁת מַיָּא קְרָא יַמְמֵי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב: יא וַאֲמַר יְיָ תַּדְאֵית אַרְעָא דִּתְאָה עִסְבָּא דְּבַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע אִילָן פֵּירִין עָבֵד פֵּירִין לִזְנֵיהּ דְּבַר זַרְעֵיהּ בֵּיהּ עַל אַרְעָא וַהֲוָה כֵן: יב וְאַפֵּיקַת אַרְעָא דִּתְאָה עִסְבָּא דְּבַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע לִזְנוֹהִי וְאִילָן עָבֵד פֵּירִין דְּבַר זַרְעֵיהּ בֵּיהּ לִזְנוֹהִי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב: יג וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם תְּלִיתַאי: יד וַאֲמַר יְיָ יְהוֹן נְהוֹרִין בִּרְקִיעָא דִשְׁמַיָּא לְאַפְרָשָׁא בֵּין יְמָמָא וּבֵין לֵילְיָא וִיהוֹן לְאָתִין וּלְזִמְנִין וּלְמִמְנֵי בְהוֹן יוֹמִין וּשְׁנִין: טו וִיהוֹן לִנְהוֹרִין בִּרְקִיעָא דִשְׁמַיָּא לְאַנְהָרָא עַל אַרְעָא וַהֲוָה כֵן: טז וַעֲבַד יְיָ יָת תְּרֵין נְהוֹרַיָּא רַבְרְבַיָּא יָת נְהוֹרָא רַבָּא לְמִשְׁלַט בִּימָמָא וְיָת נְהוֹרָא

רש"י

ובין הלילה: **והיו לאתת** · כשהמאורות לוקין סימן רע הוא לעולם שנאמר מאותות השמים אל תחתו (ירמיה י') בעשותכם רצון המקום אין אתם צריכין לדאג מן הפורענות: **ולמועדים** · על שם העתיד שעתידים ישראל להצטוות על המועדות והם נמנים למולד הלבנה: **ולימים** · שמוש החמה חצי יום ושמוש הלבנה חציו הרי יום שלם: **ושנים** · לסוף שס"ה ימים (ס"א ורביע יום) יגמרו מהלכתם בי"ב מזלות המשרתים אותם והיא שנה · (ס"א והוא שס"ה יום) ורביע יום וחוזרים ומתחילים פעם שניה לסבב בגלגל כמהלכן הראשון: (טו) **והיו למאורת** · עוד זאת ישמשו שיאירו לעולם: (טז) **המארת הגדולים** .

העמק דבר

העלה יותר וזהו משמעות דשא כמ"ש בשירת האזינו: **עשב מזריע זרע** · שתכליתו הוא הגרעין אם קטן או גדול · והנה לא אמר עתה למינו כמו שאמר בפרי העץ · וכמו דכתיב במקרא הסמוך ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע למינהו · וגם עיקר מקרא הסמוך נראה מיותר · ומתחלה יש לבאר משמעות למינו או למינהו דכתיב בגידולי ארץ ובברואי נפש חיה · והוא באשר אין בכל מין כמעט אשר לא נכללו בו כמה פרטי מינים · כמו חטה אית' באיכה רבה שיש מינים כמו מספר חטי מנית · וכן יש הרבה בכל מין · ובשעת הבריאה לא יצא כי אם חטה אחת המובחר שבזה הזרע · והי' בו כח כמה מינים · וע"ז אמרו במס' ר"ה דף י"א כל הבריות בצביונן נבראו · והעיקר כמ"ש התוס' שהוא מלשון צבי הארץ · היינו בהדור היותר אפשר · אבל לא כמ"ש התוס' שנגמרו כ"צ · דזה משמעות דאית' שם בקומתן נבראו אלא כמ"ש באופן היותר משובח · עוד נכלל במשמעות בצביונן · דכל פרי יש בו עתים משתנים מתי נראה גדל בהידור · ובפרי האדמה עיקר ההידור בשעה שלא נגמר כ"צ והעלה נראה ירוק · משא"כ כשגדל כ"צ הרי העשב נבל ואינו בהידורו · אבל אילן אינו כן · אפי' כשהפרי נגמר כ"צ עומד העלה בהידורו · ונכלל במשמעות צביונן · בשעה שהמה נראים מהודרים ביותר · מעתה הזרעים לא שייך לומר אז למינהו · שהרי ביציאה הראשונה לא הי' אלא עלים · וכל המינים שוים באותו זרע · מש"ה לא כתיב במאמר למינהו · משא"כ באילנות כתיב במאמר למינהו · דבשעה שיצא מראש נכלל בו הרבה מינים וכלם מין אחד ומש"ה אין בו כלאים כידוע בפ' אלו טרפות: **עץ פרי** · טבע העץ משונה מזרעים שאינו צומח אלא מזריעה ולא מהקנה שלו · משא"כ אילן מרכיבין ענף ונומה אילן · וזהו עץ פרי בעלו נכלל הכח של הפרי: **עושה פרי אשר זרעו בו** · היינו הגרעין שהוא הזרע המונח בפרי · וגם בו כלול כח האילן: **ויהי כן** · שנולדו כמו בשעה שהיו בצביונן · ואח"כ (יב) **ותוצא הארץ וגו'** · נגמר גידולי זרעים עד שהי' שייך לומר למינהו גם בהם · ובאשר גם במינים שאינם נאכלים יש איזה זרע · (כדאיתא בב"מ דף ק"ה א' לענין עשבים בזרא דנפל נפל) מש"ה כתיב בדשא ג"כ למינהו והוצאה שנית: **ועץ עשה פרי** · באשר יש אילנות שאע"ג שמתקיים משנה לשנה · מ"מ אין העץ קיים בימי החורף · ורק השורש בארץ גזעו · ומינים אלו לצביונם כמו בפרי האדמה · שהעלה נבל בגמר הפרי · מש"ה חזר וכתב הוצאה · וראוי לדעת שלמינו כולל הרבה מינים יותר מלשון למינהו · כמ"ש בס' ויקרא י"א י"ד ע"ש: (יד) **להבדיל וגו'** · ע"פ הילוכם נעשה הבדל בין היום ובין לילה · וגם יש שחר וערב מבדילי הקצוות · וזהו בין ובין (ועי' בסמוך מקרא י"ז): **והיו לאתת** · ביארנו בס' שמות ז' ט' ובכ"מ שמשמעו התולה דבר טבעי שיהא בנמוס הטבע · וזה א"א אלא ע"י מאורות: **ולמועדים** · שנוי התקופות קור וחום וכדומה הכל ע"י המאורות: **ולימים ושנים** · לדעת חלוקי הימים זמ"ז וכן השנים · הכל רק ע"י הילוך המאורות: (טו) **והיו וגו' להאיר על הארץ** · שאפשר שיהא ניכר זהרם ע"י שיהיו תלוים ברקיע והזוהר למעלה · כמו אור הנר · מש"ה מפרש להאיר על הארץ · שהאור יהי מגיע אך על הארץ: **ויהי כן** · נעשו שני המאורות בדבר ה' · והיו מונחים לפניו · ועוד לא נתלו ברקיע · אז (טז) **ויעש אלהים וגו'** · תיקן אותם שיהיו

מושלים

הַמָּאוֹר הַגָּדֹל לְמֶמְשֶׁלֶת הַיּוֹם וְאֶת־הַמָּאוֹר
הַקָּטֹן לְמֶמְשֶׁלֶת הַלַּיְלָה וְאֵת הַכּוֹכָבִים׃ יז וַיִּתֵּן
אֹתָם אֱלֹהִים בִּרְקִיעַ הַשָּׁמָיִם לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ׃
יח וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה וּלֲהַבְדִּיל בֵּין הָאוֹר וּבֵין
הַחֹשֶׁךְ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ יט וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־
בֹקֶר יוֹם רְבִיעִי׃ פ כ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׁרְצוּ הַמַּיִם
שֶׁרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל־הָאָרֶץ עַל־פְּנֵי
רְקִיעַ הַשָּׁמָיִם׃ כא וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הַתַּנִּינִם
הַגְּדֹלִים וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה ׀ הָרֹמֶשֶׂת אֲשֶׁר
שָׁרְצוּ הַמַּיִם לְמִינֵהֶם וְאֵת כָּל־עוֹף כָּנָף לְמִינֵהוּ
וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ כב וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים
לֵאמֹר פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הַמַּיִם בַּיַּמִּים וְהָעוֹף
יִרֶב בָּאָרֶץ׃ כג וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם חֲמִישִׁי׃ פ
כד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ
בְּהֵמָה וָרֶמֶשׂ וְחַיְתוֹ־אֶרֶץ לְמִינָהּ וַיְהִי־כֵן׃ כה וַיַּעַשׂ
אֱלֹהִים אֶת־חַיַּת הָאָרֶץ לְמִינָהּ וְאֶת־הַבְּהֵמָה

כצ"ל

ת"א ויתן אותם. חגיגה יב: ויהי ערב. שם: ויאמר אלהים. חולין כז: ויברא אלהים. בתרא עד נדה כג: ויעש אלהים. נדה דף כב עקרים מג פ"ב:

רש"י

שוים נבראו ונתמעטה הלבנה על שקטרגה ואמרה א"א לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד: ואת הכוכבים. על ידי שמיעט את הלבנה הרבה צבאיה להפיס דעתה (ב"ר פ"ו): (כ) נפש חיה. שיהא בה חיות: שרץ. כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ קרוי שרץ: ועוף. כגון זבובים. בשקצים. כגון נמלים וחיפושים ותולעים. ובבריות. כגון חולד ועכבר וחומט וכיוצא בהם וכל הדגים: (כא) התנינם. דגים גדולים שבים. ובדברי אגדה (פ' השפינה) הוא לויתן ובן זוגו שבראם זכר ונקבה והרג את הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא שאם יפרו וירבו לא יתקיים העולם בפניהם התנינם כתיב: נפש חיה. נפש שיש בה חיות: (כב) ויברך

העמק דבר

מושלים בקרב תבל: את המאור הגדול לממשלת היום. עשה אותו ממונה על גידולים שבטבעם ביום. וכן הרבה מיני אבנים טובות ומתכיות שנעשים ביום: ואת המאור הקטן לממשלת הלילה. על גידולים ומתכיות ואבנים שבטבעם להעשות בלילה: ואת הכוכבים. גם המה מושלים כל א' על איזה פרט כידוע: (יז) ויתן וגו'. בשעת המעשה נתהפך הסדר משעת האמירה. בתחלה באו ברקיע השמים להאיר על הארץ. ואח"כ למשול. ואח"כ להבדיל. והטעם פשוט. דברגע הראשון שתלה הקב"ה אותם ברקיע האירו על הארץ. אבל עוד לא פעלו בממשלתם עד שהלכו. ובהליכתם פעלו בארץ. ועדיין לא הבדילו

וזעירא למשלט בליליא וית כוכביא: יז ויהב יתהון יי ברקיעא דשמיא לאנהרא על ארעא: יח ולמשלט ביממא ובליליא ולאפרשא בין נהורא ובין חשוכא וחזא יי ארי טב: יט והוה רמש והוה צפר יום רביעאי: כ ואמר יי ירחשון מיא רחיש נפשא חיתא ועופא דפרח על ארעא על אפי רקיע דשמיא: כא וברא יי ית תניניא רברביא וית כל נפשא חיתא דרחישא די ארחישו מיא לזניהון וית כל עופא דפרח לזנוהי וחזא יי ארי טב: כב ובריך יתהון יי למימר פושו וסגו ומלו ית מיא ביממיא ועופא יסגי בארעא: כג והוה רמש והוה צפר יום חמישאי: כד ואמר יי תפיק ארעא נפשא חיתא לזנה בעיר ורחיש וחיות ארעא לזנה והוה כן: כה ועבד יי ית חיות ארעא לזנה וית בעירא לזנה וית כל

רש"י

אותם. לפי שמחסרים אותם וצדין מהם ואוכלין אותם הוצרכו לברכה ואף החיות הוצרכו לברכה אלא מפני הנחש שעתיד לקללה לכך לא ברכן שלא יהא הוא בכלל: **פרו.** ל' פרי כלומר עשו פירות: **ורבו.** אם לא אמר אלא פרו היה אחד מוליד אחד ולא יותר ובא ורבו שאחד מוליד הרבה (תוס'): **(כד) תוצא הארץ.** הוא שפירשתי שהכל נברא מיום ראשון ולא הוצרכו אלא להוציאם: **נפש חיה.** שיש בה חיות: **ורמש.** הם שרצים שהם נמוכים ורומשים על הארץ ונראים כאלו נגררים שאין הילוכן ניכר. כל לשון רמש ושרץ בלשוננו קונמוברי"ש בלע"ז: **(כה) ויעש.** תקנם בצביונם בתיקונן ובקומתן:

העמק דבר

הבדילו עד הערב: **(יח) ולהבדיל בין האור ובין החשך.** הוסיף בזה המקרא שלבד שבאו להבדיל בין היום ובין הלילה עוד באו להבדיל בין האור ובין החשך. דבאמת אפי' אם היו שני המאורות שוים באורם. מ"מ היו משונים בתואר האור. והיה ניכר ומובדל בין היום ובין הלילה. אבל עוד באו להבדיל בין האור ובין החשך. דאור השמש הזך כ"כ עד שאפי' ביום המעונן ואור השמש מכוסה בעבים. מ"מ היום אור. וביומא דעיבא כולא שמשא. משא"כ אור הלבנה אם העבים מכסים את האור הרי החשך. וכ"ז הוא באור המאורות. אבל בג' ימים הראשונים שהיה האור הראשון משמש. בא אותו ההבדל בין היום ובין הלילה. להבדיל בין האור ובין החשך. דבהעדר האור בא הלילה והחשך יחד: **(כ) על הארץ על פני רקיע השמים.** שני מיני עופות. יש מהם שמעופפים על הארץ דוקא סמוך לה. ויש מהם מגביהים עוף על פני רקיע השמים. ומש"ה כתיב יעופף בבנין פיעל. ואין זה בא להקטין המעופפה כדרך הפעלים מנע"ו ומכפולים וכמ"ש כן בפרחון בערך עוף. אבל כאן אא"כ שהרי כתיב על פני רקיע. אלא משמעותו של הכפל על שני מיני עיפה. ובב"ר פ"א יש דורש מזה שמלאכים נבראו ג"כ בחמישי והיינו מדכתיב רקיע השמים. והוא שמי השמים כמ"ש לעיל ז'. וע"כ דרשו דמיירי במלאכים ג"כ. וה"ז כמו דכתיב על פני השמים. על פני רקיע השמים. וזהו דרך המקרא הרבה: **(כא) ויברא וגו' למינהם.** הודיע הכתוב דאע"ג דבשעת מאמר הקב"ה. יצאו כמה מיני בריות במים ובעוף. מ"מ גם אח"כ הוסיף הקב"ה לברוא מאלו אשר יצאו כבר במאמר כמה מינים. כגון תרנגול שיצא במאמר ברא בו ה' כמה מינים באותו תכונה של תרנגול וכולם מין א' לענין הרכבה כידוע. וכן בכל הנזכרים בזה המקרא הוא כן: **(כד) נפש חיה למינה.** בשעת המאמר היה הצווי שיצא נפש חיה שיש בה כמה מינים בצורת גידולן כמו אריה. יש כמה מינים נבדלים בצורה ובם נפש אחת של אריה: **בהמה.** הבדל חיה מבהמה אינו כמ"ש הרמב"ן ז"ל דהיה אוכל בשר ולא בהמה. דהא"כ שהרי צבי אינו אוכל בשר. כדאי' פ"ב דב"ק (דף י"ט ב') והבע"א בטביא. ומין כלב פליגי תנאי במס' כלאים אם הוא מין חיה או בהמה ואין אוכל בשר יותר ממנו. אלא ההבדל הוא שהחיה בטבע פראי אם לא שעושים אותו לבן תרבות בגידולו והרגלו לשנות טבעו. והבהמה להיפך בטבע היא בייתי. אם לא שגדילה ביער והרגלה שינה טבעה להיות פראי. (ועי' מ"ש להלן ב' י"ט. וג' י"ג. ובפ"ו כ'. ובס' ויקרא י"ז י"ג): **(כה) ויעש ה' וגו'.** עשיה הוא כ"פ גמר תיקון הענין וצורה הפנימית של אותו דבר כמ"ש לעיל ובכ"מ. וביאר הכתוב דמלבד שבשעת מאמר ה' יצא האריה ובו נכללו כמה מיני אריות בצורתם החיצונה. עוד עשה ה' את צורתם הפנימית למינם. שאין טבע כל מין אריה שוה בשלימות למין אריה השני. ומ"מ כולם מין אריה בפרט אחד השוה בכולם. אשר ע"ז הפרט נקראים בשם אריה. וכן הוא בשור וכדומה. כ"ז הוא בברואי היבשה. משא"כ בברואי המים לא היה כן. וכל מיני תרנגולים שוה תכונתם בשלימות ואין ביניהם אלא צורה החיצונה שנראו כשני מיני תרנגולים. והבורא ית' יודע טעמי הבריאה מדוע נשתנו בריאת בריות היבשה בא"ת

לְמִינָהּ וְאֶת כָּל־רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ כו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ וְיִרְדּוּ בִדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ׃ כז וַיִּבְרָא אֱלֹהִים ׀ אֶת־הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם׃ כח וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וְכִבְשֻׁהָ וּרְדוּ בִּדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל־חַיָּה הָרֹמֶשֶׂת עַל־הָאָרֶץ׃ כט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כָּל־עֵשֶׂב ׀ זֹרֵעַ זֶרַע אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וְאֶת־כָּל־הָעֵץ אֲשֶׁר־בּוֹ פְרִי־עֵץ זֹרֵעַ זָרַע לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה׃ ל וּלְכָל־חַיַּת הָאָרֶץ וּלְכָל־עוֹף

ת״א ואת כל רמש. נדה כב: נעשה אדם. מגלה ט׳ סנהדרין לח עקרים מא פי״א: ויברא אלהים. כתובות ח סנהדרין לח ולט נדה כב ס׳ הזכר פ׳ במדבר: בצלם אלהים. ערובין יח: ויברך אותם׳ שבת קיא יבמות סה גיטין מג קדושין לה: ומלאו את. יבמות סה קדושין לה: ורדו בדגת הים. סנהדרין נט: ובעוף השמים. סנהדרין שם: ובכל חיה. סנהדרין שם: לכם יהיה. סנהדרין שם: ולכל חית. סנהדרין שם:

רש״י

(כו) נעשה אדם · ענותנותו של הקב״ה למדנו מכאן לפי שהאדם הוא בדמות המלאכי׳ ויתקנאו בו לפיכך נמלך בהם וכשהוא דן את המלכים הוא נמלך בפמליא שלו שכן מצינו באחאב שאמר לו מיכה ראיתי את ה׳ יושב על כסא וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו (מלכים א׳ כ״ב) וכי יש ימין ושמאל לפניו אלא אלו מיימינים לזכות ואלו משמאילין לחובה · וכן בגזרת עירין פתגמא ובמאמר קדישין שאלתא (דניאל ד׳) אף כאן בפמליא שלו נטל רשות אמר להם יש בעליונים כדמותי אם אין כדמותי בתחתונים הרי יש קנאה במעשה בראשית: נעשה אדם · אע״פ שלא סייעוהו ביצירתו ויש מקום לאפיקורסים לרדות לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת ענוה שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן · ואם כתב אעשה אדם לא למדנו שהיה מדבר עם בית דינו אלא עם עצמו ותשובתו כתב בצדו ויברא את האדם ולא כתב ויבראו: בצלמנו · בדפוס שלנו: כדמותנו · להבין ולהשכיל: וירדו בדגת הים · יש בלשון הזה לשון רידוי ולשון ירידה זכה רודה בחיות ובבהמות לא זכה נעשה ירוד לפניהם והחיה מושלת בו: (כז) ויברא אלהים את האדם בצלמו · בדפוס העשוי לו שהכל נברא במאמר והוא נברא בידים שנאמר ותשת עלי כפכה (תהלים קל״ט) נעשה בחותם כמטבע העשויה על ידי רושם שקורין קוני״ו בלע״ז וכן הוא אומר תתהפך כחומר חותם (איוב ל״ח): בצלם אלהים ברא אותו · פירש לך שאותו צלם המתוקן לו צלם דיוקן יוצרו הוא: זכר ונקבה ברא אותם · ולהלן הוא אומר ויקח אחת מצלעותיו וגו׳

העמק דבר

מבריות שמים: רמש האדמה · שהבדל בין ארץ לאדמה · דארץ הוא כלל שבו נכלל גם מקום ישוב היבשה גם מקום נהרות ואגמים · משא״כ אדמה הוא דוקא יבשה דוק ותשכח · ובאשר יש כמה רמשי שמים דזה נכלל בבריאת שרץ המים אשר בימים ג״כ מש״ה דייק הכתוב דבזה המאמר נבראו רק רמש האדמה: (כו) נעשה אדם · לא אמר ה׳ נעשה נפש חיה כדמותנו · ואחר כך יקרא אדם · וכמו

שכתוב

...שָׁא דְאַרְעָא לִזְנוֹהִי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב : כו וַאֲמַר יְיָ נַעֲבֵיד אֱנָשָׁא בְּצַלְמָנָא
...מוּתָנָא וְיִשְׁלְטוּן בְּנוּנֵי יַמָּא וּבְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּבִבְעִירָא וּבְכָל אַרְעָא וּבְכָל
...שָׁא דְרָחִישׁ עַל אַרְעָא : כז וּבְרָא יְיָ יָת אָדָם בְּצַלְמֵיהּ בְּצַלְמָא דַיְיָ בְּרָא יָתֵיהּ
...וְנוּקְבָא בְּרָא יָתְהוֹן : כח וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן יְיָ וַאֲמַר לְהוֹן יְיָ פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוּ יָת
...א וּתְקוֹפוּ עֲלַהּ וּשְׁלוּטוּ בְּנוּנֵי יַמָּא וּבְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּבְכָל חַיְתָא דְרָחֲשָׁא
...אַרְעָא : כט וַאֲמַר יְיָ הָא יְהָבִית לְכוֹן יָת כָּל עִסְבָּא דְבַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע דְעַל
...כָל אַרְעָא וְיָת כָּל אִילָנָא דְבֵיהּ פֵּרֵי אִילָנָא דְבַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע לְכוֹן יְהֵי
...כָל : ל וּלְכָל חֵיוַת אַרְעָא וּלְכָל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּלְכָל דְרָחֵישׁ עַל אַרְעָא דִי

רש"י

...ם אגדה שבראו שני פרצופים בבריאה ראשונה ואחר כך חלקו · ופשוטו של מקרא כאן הודיעך שנבראו ...ם בששי ולא פירש לך כיצד ברייתן ופירש לך במקום אחר : (כח) וכבשה · חסר וי"ו ללמדך שהזכר ...את הנקבה שלא תהא יצאנית. ועוד ללמדך שהאיש שדרכו לכבוש מצווה על פריה ורביה ולא האשה : ...לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ · השוה להם בהמות וחיות למאכל ולא הרשה לאדם ולאשתו ...ת בריה ולאכול בשר אך כל ירק עשב יאכלו יחד כלם וכשבאו בני נח התיר להם בשר שנאמר כל רמש

העמק דבר

...ב בהמת. להלן ה' ב' ויקרא את שמם אדם · ...לשון נעשה אדם הוא שא"צ לקריאת השם · אלא ...תו מורה כי הוא אדם · אבל א"כ קשה על מה ...א"כ שקרא הקב"ה שמם אדם · משמע שצריך ...את שם וכמ"ש בשם שמים וארץ · אלא כך ...' · דמשונה האדם מכל המינים · דכל המינים ...ן באופן שכל מין שוה בתכליתו ובתכונתו · ...ל האדם עלה במחשבה שיהא בשתי תכונות · ...ת יהא דבוק באלהיו עומד ומשמש בארץ כמלאך ...ם·והשני' שיהא מדיני ועושה צרכיו· אע"ג שמ"מ ...רצון ה' · אבל אינו במעלה הראשון · והנה ...כה הראשונה הוא אדם ממילא מלשון אדמה לעליון· ...י הוא בדמות אלהים · והיינו שבו כלול כל כחות ...אה והוא מושל בכל · והרי הוא כמו בן הבכור ...לך שמושל כמו המלך · ומשום זה הכל מבינים ...בן המלך באשר רואים אותו מושל בכל פרט · ...כ בן מלך שאינו בכור · והמלך עושה אותו ...ל באיזה פרט · ואת אחיו על פרט אחר · וכן ...מושלי המלוכה · נמצא כולם ביחד דומים למלך ...כל א' בפ"ע אינו אלא בקריאת שם דומה למלך ...הפרט שהוא מושל · וכך האדם משונה איש ...לה מאיש הפשוט · ובגמ' שבת דף קי"ב ב' רמזו ...שני מיני אדם · ואמר בל"א לית דין בר אינש · ...ב כגון דין בר אינש · פי' האדם המעלה · אבל ...מין. פשוטי נקראים אדם בטבע הענין · באשר ...בכלל מושלים על כל הבריאה · והוא התכליתי ...בשם ישראל שהוראתו הוא למעלה מטבע הבריאה ...הנהגה · יבואר להלן פ' וישלח · דכלל האומה ...ת ישראל · אבל כל יחיד מהם יש שנקרא שמו ...אל וגם שלא הגיע לכך] וא"כ במאמר נעשה אדם ...רו מין האדם בכלל ונקרא ודאי אדם גם בלא

קריאת שם · אחר שבכלל בזה המין תלוי הבריאה ודומים בזה הפרט להבורא ית"ש · והאדם הראשון בפרט קודם שחטא הי' ראוי להקרא אדם גם בלי קריאת שם · אבל אחר שחטא נקרא שמו אדם ויבואר עוד : בצלמנו · הב' כמו בתוך או כמו עם · שהאדם יש לו מזל · ופרש"י שבת ס"א ב' שהוא מלאך וזהו צלם אלהים המסבבו ומגין עליו מנזק (ועיין להלן ד' י"ד · ובס' במדבר י"ד ט') : כדמותנו · הצלם הוא כדמותנו · וממילא האדם שמלובש בו הוא בדמות אלהים · ובזה הכח : וירדו וגו'· שאין שאר בריות מזיקתו מהרה : ובבל הארץ · הבהמה שבכל חלקת התבל · ולא דגת הים ועוף השמים שא"א לאדם לרדות בהם אלא במקום שיכול להגיע וזה אינו בכ"מ · משא"כ בבהמה הוא בכל הארץ (ועי' מקרא כ"ח) : (כז) בצלם אלהים · הטבע כולה נכלל בו · ומשעה שעלה במחשבה ובדבור שיהיה הטבע אז נקרא המקום ב"ה בשם אלהים · ואחר שכל הטבע נכלל באדם · הרי הוא בצלם אלהים · אבל זה אינו אלא באדם המעלה וכמו שהיה לפני החטא · אח"כ זכר ונקבה ברא אותם · לא בא הכתוב לפרש בזה המין שהיה זכר ונקבה יותר מכל הברואים· אלא ללמדנו שהמה שני בריות כאשר מבואר להלן· ומשום שהזכר מזה המין אינו דומה כלל בתכונתו לנקבה מזה המין וכמו שאמר קהלת אדם אחד מאלף מצאתי ואשה וגו' · היינו שיהא אדם המעלה דומה לבוראו בצלם אלהים נמצא אחד מאלף · משא"כ אשה אינה אלא בתורת אדם השני המכונה בשם אדם : (כח) ויברך ויאמר · גם הוא לברכה · גם הוא צווי אזהרה שיעסקו בפו"ר כדי שיקוים בהם הברכה · ומשא"כ בדגים שאינן בני צווי לא כתיב אלא ויברך : ובבל חיה · משא"כ בדגה ובעוף יש הרבה שאין האדם

מגיע

הַשָּׁמַיִם וּלְכֹל רוֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־בּוֹ נֶפֶשׁ
חַיָּה אֶת־כָּל־יֶרֶק עֵשֶׂב לְאָכְלָה וַיְהִי־כֵן׃ לא וַיַּרְא
אֱלֹהִים אֶת־כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה־טוֹב מְאֹד וַיְהִי־
עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם הַשִּׁשִּׁי׃ פ **ב** א וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם
וְהָאָרֶץ וְכָל־צְבָאָם׃ ב וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה׃ ג וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־
יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל־
מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת׃ פ
שני ד אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבָּרְאָם בְּיוֹם

ה' זעירא

ת"א ויברא אלהים. פסחים נד: ויהי ערב. שבת פח האלילים ג וה: ויכלו שבת קיח: וכל צבאם. ראש השנה יא חולין ס': ויכל אלהים. מגילה ט: תולדות. יומא כד מנחות כט: ביום עשות ה'. חגיגה יב:

רש"י

אשר הוא חי וגו' כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל: (לא) יום הששי. הוסיף ה' בששי בגמר מעשה בראשית לומר שהתנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם ישראל חמשה חומשי תורה. דבר אחר יום הששי כלם תלוים ועומדים עד יום הששי הוא ו' בסיון (ס"א שיום ו' בסיון כשקבלו ישראל התורה נתחזקו כל יצירת בראשית ונחשב כאלו נברא העולם עתה וזהו יום הששי בה"א שאותו יום ו' בסיון) המוכן למתן תורה: (ב) ויכל אלהים ביום השביעי. ר' שמעון אומר בשר ודם שאינו יודע עתיו ורגעיו צריך להוסיף מחול על הקודש והקב"ה שיודע עתיו ורגעיו נכנס בו כחוט השערה ונראה כאלו כלה בו ביום. ד"א מה היה העולם חסר מנוחה באת שבת באת מנוחה כלתה ונגמרה המלאכה: (ג) ויברך. ויקדש. ברכו במן שכל ימות השבוע ירד להם עומר לגלגלת ובששי לחם משנה וקדשו במן שלא ירד כלל בשבת והמקרא כתוב על שם העתיד: אשר ברא אלהים לעשות. המלאכה שהיתה ראויה לעשות בשבת כפל ועשאה בששי כמו שמפורש בב"ר: (ד) אלה. האמורים למעלה: תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה'. למדך שכלם נבראו בראשון. דבר אחר בהבראם בה' בראם שנ' ביה ה' צור עולמים (ישעיה כ"ו) בב' אותיות הללו של השם יצר שני עולמים ולמדך כאן שהעולם הזה נברא בה"א (ס"א רמז כמו שהה"א פתוחה למטה כך העולם פתוח לשבים בתשובה ועולם הבא נברא ביו"ד לומר שצדיקים שבאותו זמן מועטים כמו י' שהיא קטנה באותיות) רמז שירדו הרשעים למטה לראות שחת כה"א זאת שסתומה מכל צדדיה ופתוחה למטה לרדת דרך שם:

העמק דבר

מגיע להם כמ"ש מאח"כ חיה הכל בכלל רדיה: (לא) והנה טוב מאד. לבד אשר כל פרט טוב בפ"ע לפי רצון הקב"ה עוד המה בכלל בצרוף כל הנבראים יחד טוב מאד שכל א' משלים החסרון של השני ובזה הלשון טוב מאד. נכלל מה שיש מזיקים בעולם אע"ג שבפ"ע אינם טוב מ"מ הכרחים המה לטובת כל הברואים (ועי' ביאורי הגר"א ז"ל ועי' מ"ש בס' במדבר י"ד ז' עה"פ טובה הארץ מאד מאד): **ב** (א) ויכלו. ת"א ואשתכללו. שהי' הבריאה ביפיה ובהידורה מה שאין למעלה ממנו. וזה הפסוק הוא הקדמה. וטעם למ"ש בפסוק ג' ויברך אלהים את יום השביעי. דמש"ה ברך אותו יום משום שמצא הקב"ה כ"י נ"ר בעולמו ביום השביעי. ע"כ ברכו כמו שדרך אדם ביום שרואה בנין מפואר ושמח באותו יום עושהו יום טובה תמיד בכל שנה. כך מלא העולם חן בעיני ה' ביום השביעי מש"ה ויברך אותו. והיינו דכתיב וכל צבאם. ודרשו במס' ר"ה די"א וכל צביונם. דבאותה שעה היה כל המינים באופן היותר משובח שאפשר: (ב) ויכל. גם זה הקדמה וטעם. כמו מי שגומר בנין ביתו אפי' אינו מצוין ביופי מ"מ לב בעליו שמח באותו יום ועושהו יום משתה ונקרא כליל בתי (כ"כ בשאלתות דר"א) כך

ביה נפשא חיתא ית כל ירוק עסבא למיכל והוה כן: לא וחזא יי ית כל דעבד והא תקין לחדא והוה רמש והוה צפר יום שתיתאי: א ואשתכללו שמיא וארעא וכל חיליהון: ב ושיצי יי ביומא שביעאה עבידתיה די עבד ונח ביומא שביעאה מכל עבידתיה די עבד: ג ובריך יי ית יומא שביעאה וקדיש יתיה ארי ביה נח מכל עבידתיה די ברא יי למעבד: ד אלין תולדת שמיא וארעא

העמק דבר

הקב"ה ביום שכלה עולמו עשה יום טובה ויברך אותו: **וישבת וגו'**. גם זה הקדמה וטעם. כמו מי שלקח לפעלו איזה מלאכה ועבודה וגמר משך הימים אפי' עדיין לא נגמר העבודה מ"מ הרי הוא שמח באותו יום שהוא כלה עבודתו. כך הקב"ה שעלה ברצונו לעשות העולם במלואו וגמר ימי מלאכתו כ"י אשר עלה במחשבה ע"כ עשה אותו יום טובה ויברך אותו: (ג) **ויקדש אותו**. שיהיה אותו יום קודש לבלי ליהנות בו לצורך פרנסה וריוח כמו שאסור לעשות עסק וריוח מהקדש. והטעם ע"ז אינו אלא **כי בו שבת וגו'**. אבל שני הטעמים הראשונים לא שייך לזה [וכך מבואר הטעמים בפ' זכור ובפ' תשא בפרשה ושמרו כל מקום מדויק לפי ענייננו ויבואר שם]: **אשר ברא אלהים לעשות**. לפי הפשט עוד לא נגמר כל הדברים לתכליתן שהרי נשתנה אח"כ כמה דברים בטבען. אלא כך עלה במחשבה שיהיה השנוי זה בעת. דוקא נמלא ברא היום לעשות אח"כ. אבל יותר יש להסביר תיבת **לעשות**. דעשיה משמעו כמה פעמים הגעה לתכלית אותו דבר. וזהו כמו גוף מעשה שלו שהרי בל"ז לא נעשה (ועי' להלן ל"פ כ"ב ומ"א ל"ד) והנה תכלית כל הבריאה הוא כבודו ית' כדכתיב כל הנקרא בשמי לכבודי בראתיו וגו' וביארנו בס' במדבר בנאמר ה' ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ. שזהו אות של אני שהוא הבריאה בשלימות. כאשר ימלא כבוד ה' וגו' (א) והנה אין מתגלה כבודו ית' אלא ע"י שנעשה שנוי בבריאה אם לשעה זו אם לרוב ימים. ומזה נודע שהקב"ה הוא הבורא והוא המקיים בהשגחתו ע"כ עשה תמיד לפי צורך השעה (ב) וכ"ז נכלל בזה המקרא אשר ברא אלהים לעשות. לשנותן לפי השעה בהשגחה פרטית. והוא גמר תיקון באשר מזה מגיע לתכליתן שהוא כבודו ית'. (ועי' בפרשה הסמוכה). (ד) **אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות וגו'**. הרי ביארנו דעשיה שהוא תכלית כל הבריאה הוא כבודו ית' שידעו הכל שהוא הבורא והוא המשגיח. וזהו תכלית השמים והארץ. שהקב"ה יושב בשמים כ"י ודן כל פרט שבארץ. איך שיהיה לפי מעשה האדם (ג) וכ"ז בא ע"י האדם שהרי הכל תלוי במעשיו. והנה כבר נתבאר שהאדם יש בו שתי תכונות. האחת האדם המעלה אשר עומד ומשמש בארץ כמלאך בשמים. והשני' שיהא מדיני ועושה צרכיו. ושתי התכונות שבאדם באו לתכלית הבריאה. שאלו היו כל בני האדם באותו מעלה של אדם הראשון קודם החטא לא היה שכר ועונש ולא נתגלה כבודו ית' וחסדיו בארץ. ועיקר כבודו נתגלה ע"י האדם השני. ומ"מ הרבה נתגלה כבודו ית' על ידי האדם המעלה בתוך המון בני אדם מדינים. ובאשר שני אופני אדם המה. ואלו היה אדם הראשון במעלתו כל אותו יום השני שנברא לא היה אפשר שיצא ממנו אופן אדם השני. שהרי אין כל חדש תחת השמש משבת ימי המעשה והלאה. וא"כ לא בא העולם לתכליתו שהוא עשיה שלו. ואלו נברא אדם באופן השני לא הי' אפשר להיות אדם המעלה בעולם שהרי הוא כמו בריאה חדשה. ואלו לא חטא אדם הראשון ע"י עצת הנחש והוה הי' הקב"ה בורא עוד יצירת אדם אחר שיהא מדיני. והוסב הענין שיהא אותו אדם בשני יצירות. ונתקן העולם בזה על מתכונתו (ד) וכ"ז הוא מאמר הכתוב אלה תולדות

הרחב דבר

(א) והכי מברכינן ברכת נשואין שהכל ברא לכבודו ולא רק משום אסיפת מברכים אז ברכה זו כפי הנראה מפירש"י (כתובות ד' ח') דא"כ מאי איריא אסיפת עם של נשואין ולא שארי שמחות אלא משום דנשואין וזווג הוא כמו התחלת הבריאה ובשביל זה בא מצות נשואין לשבת העולם. ואע"ג דנראה לאדם שנות לו שלא נברא ולשמחה מה זו עושה. אבל כבודו ית' ורצונו בכך מש"ה מברכין שהכל ברא לכבודו:

(ב) וזהו דבר הכתוב קהלת ג' כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע והאלהים עשה שייראו מלפניו. הכונה כי ראוי היה אשר ברואי הקב"ה יהיו עומדים בתכונה הראשונה שנבראו בעולם. ואולם האלהים עשה שמשנה טבע ברואיו לפי העת הוא כדי שייראו מלפניו. דבל"ז היה מקום לומר ח"ו שהטבע הוא קדמון ולא ה' פעל כל אלה. אבל כיון שאנו רואים שנוים פעם חטים יפות בעולם כמעלה עליונה פעם החטים גרועות ואם הוא טבע הראשונה שיהיה מין חטים כך וכך. מדוע פעם כך ופעם כך. אלא הקב"ה ברא אותו מין ובידו לשנות לפי מעשה הדור. וממילא ייראו מלפניו. וזהו כבודו ית':

(ג) וזהו משמעות הכתוב (ישעיה ס"ו) השמים כסאי והארץ הדום רגלי בשמים הנני יושב ומשגיח כמלך יושב על כסאו ומשגיח והארץ הוא סוף מעשה ותכליתה והסוף נקרא רגל כמו רגל ההר וכן הרבה. ויבואר להלן י"ד י"ט בפסוק אל עליון קנה שמים וארץ. שכמה שזכה א"א שהקב"ה יהי מתקן ההשגחה בשמים והיא המחשבה העליונה והפעולה בארץ מיקרי קנה שמים וארץ שתקן אותם והעמידן על תכליתם:

(ד) והנה בכתובות ד"ח א' רב יהודה רמי כתיב ויברא אלהים את האדם בצלמו וכתיב זכר ונקבה בראם הא כיצד בתחלה

עֲשׂוֹת יְהוָה אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמָיִם׃ ה וְכֹל שִׂיחַ הַשָּׂדֶה טֶרֶם יִהְיֶה בָאָרֶץ וְכָל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טֶרֶם יִצְמָח כִּי לֹא הִמְטִיר יְהוָה אֱלֹהִים עַל־הָאָרֶץ וְאָדָם אַיִן לַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה׃ ו וְאֵד יַעֲלֶה מִן־הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה אֶת־כָּל־פְּנֵי־הָאֲדָמָה׃ ז וַיִּיצֶר יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם עָפָר מִן־הָאֲדָמָה וַיִּפַּח

ת"א וכל שיח. חולין ס: ואד יעלה. סוכה יא ר"ה יא תענית ט: וייצר ה' אלהים. ברכות סא עירובין יח סנהדרין לח חולין כז נדה כב ספר הזוהר פרשת שמות כב:

רש"י

(ה) טרם יהיה בארץ. כל טרם שבמקרא לשון עד לא הוה ואינו לשון קודם ואינו נפעל לומר הטריס כאשר יאמר הקדים וזה מוכיח ועוד אחר כי טרם תיראון (שמות ט') עדיין לא תיראון ואף זה תפרש עדיין לא היה בארץ כשנגמרה בריית העולם בששי קודם שנברא אדם וכל עשב השדה עדיין לא צמח וכג' שכתוב ותוצא הארץ לא יצאו אלא על פתח קרקע עמדו עד יום ששי ולמה כי לא המטיר ומ"ט לא המטיר לפי שאדם אין לעבוד את האדמה ואין מכיר בטובתם של גשמים וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם התפלל עליהן וירדו וצמחו האילנות והדשאים: ה' אלהים. ה' הוא שמו אלהים שהוא שליט ושופט על כל וכן פירוש זה בכל מקום לפי פשוטו ה' שהוא אלהים: (ו) ואד יעלה. לענין בריאתו של אדם העלה התהום והשקה עננים לשרות העפר ונברא אדם כגבל זה שנותן מים ואח"כ לש את העיסה אף כאן והשקה ואח"כ וייצר: (ז) וייצר. שתי יצירות יצירה לעולם הזה ויצירה לתחיית המתים אבל בבהמה שאינה עומדת לדין לא נכתב ביצירתה שני יודי"ן: עפר מן האדמה. צבר עפרו מכל האדמה מארבע רוחות שבכל מקום שימות שם תהא קולטתו לקבורה. ד"א נטל עפרו ממקום שנאמר בו מזבח אדמה תעשה לי (שמות כ') הלואי

העמק דבר

השמים והארץ בהבראם זהו תוצאות שו"א בעת שנבראו: ביום עשות וגו'. באותו יום שנתקנו ונגמר תכליתן ע"י שנשתנה האדם שבו תלוי הכל. ומש"ה כתיב ארץ ושמים כי השנוי החל ממה שבארץ. ומזה נתקן השמים שיהיו שם משגיחים ועיני ה' משוטטים לפי מעשה ב"א על הארץ. ומספר והולך איך סיבב הקב"ה הדבר והגיע שיהא האדם המעלה אשר במעלתו הראשון לא היה ראוי לעבוד את האדמה. שהרי היה כמלאך ברקיע הוא האדם גורם ממעלתו זאת והגיע לעבוד את האדמה ובזה נתקן תכלית הבריאה שהרי אז החלו תולדותיהם להיות השמים כסא ה' והארץ הדם רגליו. ההשגחה לפי מעשה בני אדם ושמוש מדותיו ית'. והיא כבודו: (ה) וכל שיח השדה וגו'. הדבור והעסק על אודות השדה שהוא פרנסת העולם. כדכתיב מלך לשדה נעבד. אפי' מלך חושש ושואל על פרי השדה. זהו משמעות החיצוני במקרא זה. אמנם לפי זה הפי' לא ידענו מה הודיענו הכתוב בזה. אלא יש בזה המאמר עוד כונה עמוקה. דשיח משמעו תפלה קבועה המכונה עוד עבודה שבלב. וכדאיתא במס' (עבודת כוכבים דף ה') אין שיח אלא תפלה שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה. וביארו התוס' שהוא תפלה קבועה. והענין דמראש הבריאה קבע הקב"ה שיהיה עסק פרנסה שבא בהליכות עולם מעורב בהשגחה עליונה מגיע ע"י מפגיע של עבודה. היינו או קרבנות במקום הראוי לכך. או תפלה בכל מקום. ומש"ה נקראו אלו סתם עבודה יותר משארי מצות שבתורה שהם ג"כ עבודת ה'. היינו ע"ש הכתוב עובד אדמתו ישבע לחם פי' דשארי מלאכות שאדם עושה אפשר שעושה בשביל פרנסה ואפשר בשביל צורך אחר משא"כ עובד אדמתו אינו אלא לשבוע לחם. וכך הוא הבדל כל מצות שבתורה לעבודת קרבנות או תפלה. דשארי מצות ועבודת ה' שכרם שמור לעוה"ב או בעוה"ז אוכל פריו בעושר וכבוד וכדומה מדה כנגד מדה

הרחב דבר

עלה במחשבה לבראות שנים ולבסוף נברא אחד. ולפי פשט דמדבר אך בענין זכר ונקבה הוא תמוה דלמה לרש"י לטעות מפסוק שבפרשה אחרת והרי באותו פסוק כתיב ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו זכר ונקבה ברא אתם. ותו למה לו לדקדק מלשון את האדם שנברא יחידי. והלא בפי' כתיב פרשה שלימה שאמר ה' לא טוב היות האדם לבדו וכל הענין אלא ע"כ כייל רש"י כוונה שני' ברומיא דקראי דבקרא הראשון כתיב ויברא אלהים את האדם הרי דמיקרי אדם בלי קריאת שם ואע"ג שנברא זכר ונקבה אח"כ מ"מ הרי הוא לבדו אדם. וכתיב זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם ביום הבראם דמשמע שהנקבה גרם להיות נצרך להקרא אדם. ומשני בתחלה עלה במחשבה לבראות שנים. היינו שני מיני אדם. והאדם המעלה יהא במעלתו גם

כַּד אִתְבְּרִיאוּ בְּיוֹמָא דִי עֲבַד יְיָ אֱלֹהִים אַרְעָא וּשְׁמַיָא: ה וְכֹל אִילָנֵי חַקְלָא עַד לָא הֲווֹ בְאַרְעָא וְכָל עִסְבָּא דְחַקְלָא עַד לָא צְמַח אֲרֵי לָא אַחֵית יְיָ אֱלֹהִים מִטְרָא עַל אַרְעָא וֶאֱנָשׁ לֵית לְמִפְלַח יָת אַדְמְתָא: ו וַעֲנָנָא הֲוָה סָלִיק מִן אַרְעָא וּמַשְׁקֵי יָת כָּל אַפֵּי אַדְמְתָא: ז וּבְרָא יְיָ אֱלֹהִים יָת אָדָם עַפְרָא מִן אַדְמְתָא וּנְפַח בְּאַפּוֹהִי

העמק דבר

משא"כ קרבנות או תפלה עיקרם באים לפרנסה · כדאיתא (בכתובות דף י') למה נקרא שמו מזבח שהוא מזין · (ועוד יבואר בפ' פינחס את יזבני ה') וכן תפלה קבועה דמש"ה נקרא במס' (שבת דף י"ב) חיי שעה (ולהלן מ"ח כ"ב יבואר דיוק מקרא בתפלת שלמה בזה) וכן כל ברכות הנהנין באים לברך שפע אותו מין וכדאיתא בברכות ל"פ כ"מ כל הנהנה בעוה"ז בלא ברכה ה"ז גוזל הקב"ה וכנ"י שנאמר גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית · חבר הוא לירבעם ב"נ שהשחית את ישראל מאביהם שבשמים · הטעם בזה דבברכות הנהנין נותן שפע ברכה במין הנאכל והמונע מזה ה"ז גוזל את הקב"ה הרוצה להשפיע וכנ"י הצריכים לכך · והבר הוא לירבעם ב"כ שמנע קרבנות מישראל שמביאים ברכה · ומכ"ז אנו באים לבאור הכתוב שאנו עומדים: וכל שיח השדה · קודם שהי' תפלה שהוא שיח השדה כלשון המקרא ויצא יצחק לשוח בשדה: וכל עשב השדה טרם יצמח · רש"י הביא סוגי' דחולין ד"ס דר"א רמי כתיב ותוצא הארץ דשא וכתיב וכל עשב השדה טרם יצמח מלמד שהיו עומדים על פתח הארץ עד שבא אדה"ר והתפלל מכאן שהקב"ה מתאוה לתפלתן ש"צ · ר"ח ב"פ הוי לי' היא גנתא שדי בי' בזרני ולא צמח בעא רחמי אתא מיטרא וצמח אמר היינו דר"א · הנה רז"ל מפרשי האי קרא שלא צמח עדיין כלל מן האדמה עד יום הששי ושחטא אדם ונשלח מג"ע לעבוד את האדמה אשר לוקח משם והתפלל והמטיר ה' ויצא דשא וכל פרי לפרנסתו · והוכיח מזה שהקב"ה מתאוה כו' ולכאורה הוכחת הגמ' אינה מכרחת מפרנסה שכך עלה במחשבה שיהא בא במפגיע היינו תפלה · ובזה הפרש תפלת כל אדם יקר בעיני ה' כמבואר במ"ר ויקרא פ' אמור (ויבוא ברכות ה' בס' במדבר בפ' מי מריבה) משא"כ בכל הגרות ר"ל שלא נשתוו תפלת כל אדם · וא"כ אין הוכחה שהקב"ה מתאוה לתפלת צדיקים · אבל כד דייקת בעובדא דרחב"פ וסיים ע"ז היינו דר"א משמע דר"א העלה דבר הדש שהקב"ה מתאוה כו' · והרי מכבר הוכיחו במ"ר זה הענין מהא שנתעקרו האמהות משום שהקב"ה מתאוה · אלא ודאי לא היינו למדים מהא שנתעקרו האמהות לענק פרנסה וכמ"ש · ובא ר"א ולמד שגם בפרנסה יש אופן שהקב"ה מתאוה לתפלתן ש"צ ביחוד · והיינו באופן שאנו רואים שנשתנה הטבע לצדיק כמו בהא דרחב"פ שהיו של הכל גדלים ושלו אינו גדל בזה האופן הוא משום שהקב"ה מתאוה לתפלת צדיק ביותר והביאו ר"א ראי' מהא שלא צמח אהרי שאמר הקב"ה תדשא וגו' הי' השכרת והטבע קיים שיצאו והמניעה לזה היה שנוי הטבע משום שהקב"ה מתאוה כו' · והנה כ"ז דעת ר"א · אבל לפי הפשט כבר כ' הרמב"ן דביום השלישי יצא הכל כמאמר ה' · אבל המה לא הגמיחו עוד גידולים שיהא פרנסה לדורות עד תפלת אדם · ויש להוסיף דצמיחה משמעו לאט לאט ולא באופן שיצאו בשלישי בגביון ובקומתן (א) וע"ז הכוונה כתיב וכל עשב השדה טרם יצמח · בדרך צמיחה הבא ע"י מטר · וזה אינו נוגע ליום השלישי: כי לא המטיר וגו' · מש"ה לא הי' צמיחה הרגילה לדורות: ואדם אין וגו' שאין עוד איזה אדם שיהא נצרך לעבודה זו תפלה:

(ו) ואד יעלה מן הארץ · ביאור הכתוב שלא יקשה על האמור כי לא המטיר וגו' והרי יצירת האדם היה ע"י לחות הארץ כמו שפירש רש"י ז"ל וע"כ היה מטר · ע"ז בא הכתוב וביאר שבאותה שעה לא היה ע"י מטר שהיא הנהגת העולם וקיומו · וזה אינו בא אלא ע"י פגיעה זו תפלה כי כן יסד מלכו של עולם · משא"כ באותה שעה שנצרך ללחלח את האדמה בשביל יצירת האדם שהיה דבר חידוש בשעתו ע"כ עלה אד (ואפי' לר"ל סוכה די"א דמפרש ואד יעלה מן הארץ שהוא ענן · מ"מ לא היה ענן של גשם שמשקה בעומק האדמה): והשקה את כל פני האדמה · משמעו רק למעלה ולא כמו גשם שאמרו חז"ל בתענית פ"א אין

הרחב דבר

בביאתו בלי האשה · ולבסוף נברא אחד · ובוא האדם המעלה נשתנה ע"י האשה להיות נקרא אדם · ובזה יבואר הא דתנן בסנהדרין פ"ד לפיכך נברא אדם יחידי וכו' · ולכאורה קשה מה זה חידוש באדם יותר מכל הברואים שנברא אחד וממנו נתקיים המין ולדברינו ניחא שהיה ראוי לבראות שני מיני אדם אחד יהא אדם המעלה והשני מדיני:

(א) והו כונת שירת דוד האחרונה בביאורנו בס' (במדבר כ"ד ח') · וכאור בקר יזרח שמש בקר לא עבות מנוגה ממטר דשא מארץ כי לא כן ביתי עם אל וגו' כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח · באשר דרך הצלחה הטבעית לצמוח לאט לאט וגם בא ע"י יסורין כמו פ"י מטר שקשה לסבול כדאי' בתענית פ"א קשה יומא דמיטרא כו' כך מגיע ההצלחה ע"י עמל רב · אבל הצלחת דוד היה במשך עת קצר וזהו דברו וכאור בקר היינו בתחלת האיר לו אור הצלחה במות שאול · תכף זרחה לו שמש מלוכה · ובבקר לא היה עבות שיהא הנוגה ממטר וכמו דשא מארץ שצומח לאט לאט · אבל לא כן ביתי עם אל כי כל ישעי וחפצי כי לא יצמיח כדרך צמיחה:

בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה׃ ח וַיִּטַּע יְהוָה אֱלֹהִים גַּן־בְּעֵדֶן מִקֶּדֶם וַיָּשֶׂם שָׁם אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר׃ ט וַיַּצְמַח יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־עֵץ נֶחְמָד לְמַרְאֶה וְטוֹב לְמַאֲכָל וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגָּן וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע׃

ת"א ויטע ה' אלהים. פסחים נד נדרים לט: ויהי האדם. תענית כב:

רש"י

תהיה לו כפרה ויוכל לעמוד: ויפח באפיו. עשאו מן התחתונים ומן העליונים גוף מן התחתונים ונשמה מן העליונים לפי שביום ראשון נבראו שמים וארץ. בשני ברא רקיע לעליונים. בשלישי תראה היבשה לתחתונים. ברביעי ברא מאורות לעליונים. בחמישי ישרצו המים לתחתונים. הוזקק בששי לבראות בו מעליונים ומתחתונים ואם לאו יש קנאה במעשה בראשית שיהיו אלו רבים על אלו בבריית יום אחד: לנפש חיה. אף בהמה וחיה נקראו נפש חיה אך זו של אדם חיה שבכולן שנתוסף בו דעה ודבור: (ח) מקדם. במזרחו של עדן נטע את הגן. ואם תאמר הרי כבר כתיב ויברא את האדם וגו'. ראיתי בברייתא של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי מל"ב מדות שהתורה נדרשת וזו אחת מהן כלל שלאחריו מעשה הוא פרטו של ראשון ויברא וגו' את האדם זהו כלל סתם ברייתו מהיכן וסתם מעשיו חזר ופירש וייצר ה' אלהים וגו' ויצמח לו גן עדן ויניחהו בגן עדן ויפל עליו תרדמה השומע סבור שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו של ראשון וכן אצל בהמה חזר וכתב ויצר ה' וגו' מן האדמה כל חית השדה כדי לפרש ויבא אל האדם לקרות שם וללמד על העופות שנבראו מן הרקק: (ט) ויצמח. לענין הגן הכתוב מדבר: בתוך הגן. באמצע הגן: (יא) פישון. הוא

העמק דבר

לך טפח שיורד מלמעלה שאין עולה מלמטה טפחים אבל השקאת האד לא היה אלא על פני האדמה שהרי לא נצרך אלא ללחלח מלמעלה: (ז) עפר מן האדמה. קיבץ מכל חלקי האדמה עפר מזה המקום מעט ומזה מעט. ולא ככל בהמה וחיה. וכדאי' בסנהדרין דל"ח א' אדם הראשון מכל העולם כולו הוצבר עפרו. וטעמו של דבר שמשונה טבע האדם מכל בהמה וחיה שאינם יכולים לחיות אלא באקלים של כל בריה לפי טבעו. ובאותו אקלים הוא נגר (וע' מ"ש להלן ו' י"ב) משא"כ האדם נוצר באופן שיהא יכול לחיות בכל העולם בין במקום היותר קר בין במקום שיותר חם וניזונים בכל אופן שהמקום גורם. ע"כ קיבץ הקב"ה עפר מכל חלקי האדמה. וכן יש הפרש במדות הנפש. דכל בריה יש לה כח הנפש מיוחד עז או חלש. החזק או הרפה. והאדמה שנוצר ממנה וגדל בה מגדלת אותו הכח. משא"כ האדם יש בו כל המדות כמ"ש להלן מקרא י"ה והלאה. ע"כ כלל בו כל מיני אדמה: ויהי האדם לנפש חיה. הרמב"ן פי' בשם חכמי המחקר דבשביל שיש באדם שלש נפשות. נפש הגידול ונפש התנועה ונפש המשכלת ואמר הכתוב כי אותו נשמת חיים שהוא נפש השכלי היה באדם לנפש חיה של כל בהמה וחיה שהיא נפש הגידול והתנועה.

והודה הרמב"ן כי לא כן דעת חז"ל. וגם א"ת לרוח ממללא. משמעו נפש המיוחדת שבאדם. ובאמת לפי פירוש המחקרים הכי מיבעי והיה באדם לנפש חיה ויהיה הפי' דאותו נשמת חיים היה באדם לנ"ח. אלא הפי' כת"א והכי פירש"י דזו של אדם חיה שבכולן שניתוסף בו דעה ודבור. ועדיין לא נתבאר האיך משמע בלשון נפש חיה דכתיב באדם באופן אחר מלשון נפש חיה דכתיב בכל הברואים. אבל הענין דשורש חי בלה"ק משמעו פעם חי ולא מת ופעם חי ולא עצב והיינו שהוא בתכלית השלימות שאפשר באותו בריה וכמ"ש התוס' במס' עבודת כוכבים (ה' א' ד"ה אלא) בריא וזריז כו'. ובס' שמות א' ע"ז נתבאר דיש נ"מ באותיות השרש היינו דחי ולא מת שרשו חיי. וחי ולא עצב שרשו חיה (א) והנה בהמה נקרא נפש חיה בעוד שהיא בריאה כפי טבע יצירתה. משא"כ אדם לא מיקרי חי אלא באופן שנפש השכלי ג"כ שלם עמו. ובל"ז לא מיקרי חי שהרי אינו בשלימות האדם. ואדם מישראל שנוצר להיות בו נפש ישראל מרגיש בעבודת ה' לא מיקרי חי אלא כאשר הוא בשלימות יצירתו. וכדכתיב וצדיק באמונת[ו] יחיה וז"ל הרמב"ם בפ"ז מהל' רוצח שנאמר וחי עש[ה] לו כדי שיחיה וחיי בעלי חכמה ומבקשיה בלא תלמו[ד]

הרחב דבר

(א) וחז"ל השתמשו בלשון מיתה ג"כ בשני משמעות הללו היינו שלפעמים על השפלת הדעת קראו מות כמו במס' תמיד [illegible] דשאל אלכסנדר מוקדון לחכמים מה יעשה אדם ויחיה א"ל ימית א"ע ופי' ישפיל. ולא עוד אלא שבב"ר פי' עפ"ס ואין [illegible] ביום המות אין מות אלא לשון השפלה:

לְמָא יוֹשִׁיט יְדֵיהּ וְיִסַּב אַף מֵאִילַן חַיַּיָא וְיֵיכוֹל וְיֵחֵי לְעָלַם: כג וְשַׁלְּחֵיהּ יְיָ אֱלֹהִים מִגִּנְתָּא דְעֵדֶן לְמִפְלַח יַת אַדְמְתָא דְּאִתְנְסֵיב מִתַּמָּן: כד וְתָרֵיךְ יַת אָדָם וְאַשְׁרֵי מִלְּקַדְמִין לְגִנְתָּא דְעֵדֶן יַת כְּרוּבַיָּא וְיַת שְׁנַן חַרְבָּא דְמִתְהַפְּכָא לְמִטַּר יַת אוֹרַח אִילַן חַיַּיָא: א וְאָדָם יְדַע יַת חַוָּה אִתְּתֵיהּ וְעַדִּיאַת וִילֵידַת יַת קַיִן וַאֲמָרַת קְנֵיתִי גַּבְרָא מִן קֳדָם יְיָ: ב וְאוֹסִיפַת לְמֵילַד יַת אֲחוּהִי יַת הֶבֶל וַהֲוָה הֶבֶל רָעֵי עָנָא וְקַיִן הֲוָה גְבַר פָּלַח בְּאַרְעָא: ג וַהֲוָה מִסּוֹף יוֹמִין וְאַיְתִי קַיִן מֵאִבָּא דְאַרְעָא תִּקְרוּבְתָּא קֳדָם יְיָ: ד וְהֶבֶל אַיְתִי אַף הוּא מִבַּכִּירֵי עָנֵיהּ וּמִשַּׁמְנֵיהוֹן וַהֲוַת

העמק דבר

שמו קין כמו דכתיב בשת ובכ"מ · אלא משמע דבלא קריאת שם היה נודע וניכר שכן ראוי להקרא ע"פ מעשיו · וכמו שפירשנו לעיל גבי שמים וארץ ואדם נפ' א' · והיינו שבהיות אדם בעצמו עוסק בצרכי חיו לעבוד את האדמה ממילא הולד הראשון יהיה לו לעזר וכמו קנין נפש שעוזר לבעליו בהליכות עולמו נחיים · מש"ה שמו קין · אכן היא אמרה עוד שבח לה': **קניתי איש את ה'** · לא על עצם ההולדה אמרה שהרי הוא טבע הבריאה שיהא מין מוליד את מינו נדומה לו בצורה ובמעשיו · ואם באה להודות על טבע הבריאה הי' לה לומר את אלהים אלא באשר ראתה כי זה הולד יהא מוכשר ביחוד לעבודת האדמה כאשר יבואר · וזה היה טובה מיוחדת לאדם וחוה · וא"כ היה בזה השגחה פרטית על יגיע כפיו מש"ה אמרה קניתי איש את ה' המהוה העולם ומשגיח בפרטות על גדולי ערך · ועדיין לשון את ה' אינו מדויק · וראיתי במדרש תדשא הביאור באשר נולד הולד משלשה האב והאם והקב"ה כדאי' בנדה פ"ג: (ב) **את אחיו את הבל** · את אחיו מיותר והכי מיבעי ותלד עוד את הבל וגם לשון את הבל אינו מדויק· דמשמעו בלי קריאת שם כך שמו כמ"ש לעיל· והענין כי אחר שקין היה מוכשר ביותר לעבודת האדמה · היה מספיק עבודתו גם בשביל אחיו · ומודיע הכתוב כי משני הילדים הראשונים בא ענין האחוה במין האדם שיהא אחד עובד בשביל אחיו והכיר קין בדעתו כי ראוי ומחויב האדם לזון את אחיו שאין לו ממה לחיות · ומודיע עוד הכתוב כי גם הילד השני לא היה יושב בטל · אלא היה מבקש מותרות על חיים הכרחים · מה שאין שום בריה עושה כן אלא מין אדם וטבע זה באמת מרבה הבל שהרי אין קץ וגבול לזה התשוקה וכמאמר המלך החכם ברוה"ק הבל הבלים וגו' מש"ה הי' שמו של זה הילד המשוקע בזה הרצון הבל: **ויהי הבל רעה צאן וקין היה עבד אדמה** · אלו בא הכתוב להודיע עבודת שני האחים ראוי לכתוב ויהי קין עובד אדמה והבל רעה צאן · אלא לא נצרך להודיע עסק קין שהרי ע"כ נקרא קין שהי' קנוי להאדם שהוטל עליו לעבוד את האדמה לחייו ההכרחים לשבוע לחם אלא הוצרך להודיע מעשה הבל · דעניני מותרות על חיים הכרחים יש מגידולי הארץ ויש ממיני מתכות וכדומה מש"ה הודיע הכתוב ויהי הבל רעה צאן · ומזה היה מוציא צמר וחלב על מיני תענוגי בני האדם · וקין אע"ג שראה את הבל ממציא כמה תענוגי בני האדם מ"מ הי' עובד אדמה · לא שת לבו לבקש גם הוא ענינים להרחיב. חייו אלא שמר עבודתו ההכרחית ולא יותר ומודיע הכתוב כ"ז כי נחלקו קין והבל בדעות באיזה דרך ישכון אור רצון ה' אם בחיים הכרחים ולא יותר או לראות בחיים מרווחים באשר הוא אדם בדעת אנושי ולא בדעת בהמית שאינו מבקש אלא הנדרש לחייו כל מין לפי טבעו · ולמדנו מזה המקרא ענין קין שלא הי' חסר דעת אנושי אבל לא ידע איך להתענג · אלא ראה וידע ומכ"מ החזיק בדעתו ומנהגו כסבור שכך רצון הבורא ית' · ובסמוך יבואר כמ"כ ענין הבל שהיה ג"כ לש"ש: (ג) **מנחה לה'** · ידוע היה להם רצונו וכבודו ית' להתפלל על שפע ברכה במעשי ידי האדם אע"ג שכך הטבע נותן וכמ"ש לעיל ב' ה' · ע"כ הביא מנחה והתפלל אז כמו שיבואר במקרא ה' שאז התפלה מוכשרת מצד האדם שמתדבק בה' ומצד הקב"ה שהוא מתרצה לקבל תפלת האדם: (ד) **והבל הביא גם הוא** . לשון גם הוא משמעו אפילו הוא ויש להבין הרבותא בזה · והענין הוא שהודיע הכתוב שלא התנהג הבל במותרות משום מחשבת עון ופתוי יצה"ר דלפ"ז לא היה ראוי לו להביא מנחה ולבקש ע"ז מהקב"ה שיצליחו · שאין אדם מבקש מה' דברים של שטות ומחשבות עון וכדאיתא בירושל' ומדרש תהלים כ'· בר"נ שהלך אצל חלפא בן קרויא וא"ל התפלל עלי ואמר יתן לך כלבבך · ר"ש בשם רי"ל אמר לא אמר לו כך אלא א"ל ימלא ה' כל משאלותיך · זו תפלה שאין מתפללין על כל אדם לפי שפעמים יש בלבו של אדם לגנוב או לעבור עבירה ויאמר לו יתן לך כלבבך · פי' ברכה זו של יתן לך כלבבך אין מתפללין על כל אדם משום שמא בלבבו לגנוב אלא כך אמר לו ימלא ה' משאלותיך · וזה ברור שלא ישאל אדם מהקב"ה שיעזרו לכך (א) והודיע כאן

הרחב דבר

(א) ונראה דזהו כונת האגדה בעירובין נ"ד . רבא רמי כתיב תאות לבו נתתה לו וכתיב וארשת שפתיו בל מנעת סלה זכה תאות לבו

צֹאנוֹ וּמֵחֶלְבֵהֶן וַיִּשַׁע יְהוָה אֶל־הֶבֶל וְאֶל־מִנְחָתוֹ׃ ה וְאֶל־קַיִן וְאֶל־מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה וַיִּחַר לְקַיִן מְאֹד וַיִּפְּלוּ פָּנָיו׃ ו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־קָיִן לָמָּה חָרָה לָךְ וְלָמָּה נָפְלוּ פָנֶיךָ׃ ז הֲלוֹא אִם־תֵּיטִיב שְׂאֵת וְאִם לֹא תֵיטִיב לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ וְאַתָּה תִּמְשָׁל־בּוֹ׃ ח וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל־הֶבֶל אָחִיו וַיְהִי בִּהְיוֹתָם בַּשָּׂדֶה וַיָּקָם קַיִן אֶל־הֶבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ׃ ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־קַיִן אֵי הֶבֶל אָחִיךָ וַיֹּאמֶר לֹא יָדַעְתִּי הֲשֹׁמֵר אָחִי אָנֹכִי׃ י וַיֹּאמֶר מֶה עָשִׂיתָ קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צֹעֲקִים אֵלַי מִן־הָאֲדָמָה׃

ת"א ואל קין ואל וגו' . עקרים מ"ג : ולמה נפלו . עקרים שם : הלוא אם תיטיב . ברכות סא יומא נב קדושין כא : לפתח חטאת . יומא כ' קדושין ל וסא סנהדרין לא נדה ל : קול דמי . סנהדרין לו : גדול עוני . סנהדרי הא ערכין

ר ש " י

לא שעה לא פנה וכן אל ישעו (שמות ה') אל יפנו · וכן שעה מעליו (איוב י"ד) פנה מעליו : וישע · ירדה אש וליחכה מנחתו : (ז) הלוא אם תיטיב· כתרגומו פירושו : לפתח חטאת רובץ · לפתח קברך חטאך שמור: ואליך תשוקתו· של חטאת הוא יצר הרע תמיד שוקק ומתאוה להכשילך: ואתה תמשל בו אם תרצה תתגבר עליו : (ח) ויאמר קין · נכנס עמו בדברי ריב ומצה להתעולל עליו להרגו ויש בזה מדרשי אגדה אך זה ישובו של מקרא : (ט) אי הבל אחיך · להכנס עמו בדברי נחת אולי ישוב ויאמר אני הרגתיו וחטאתי לך : לא ידעתי · נעשה כגונב דעת העליונה : השומר אחי · לשון תימה הוא וכן כל ה"א הנקודה בחטף פתח : (י) דמי אחיך · דמו ודם זרעותיו · ד"א שעשה בו פצעים הרבה שלא היה

העמק דבר

הכתוב כי הבל הבין בדעתו שכך רצון ה' שיהא האדם חי בזה האופן : וישע ה' אל הבל . היינו שקבל תפלתו והצליח עסקו ותפלת האדם הוא נפשו של אדם כמו דכתיב בש"א ואשפוך את נפשי לפני ה' : ואל מנחתו · קבלה ברצון בהורדת אש כדאי' בב"ר מכ"ז הראה הקב"ה לדעת שרצונו וכבודו ית' להרבות ישוב העולם ולבקש השבונות רבים · וכמאמר קהלת גם את העולם נתן בלבם וגו' ופי' ברבה את האות העולם נתן בלבם שיהא האדם מבקש לבנות בית וכדומה (ויבואר עוד דבר ה' ע"ז) : (ה) ואל קין. היינו אל תפלתו : ואל מנחתו . כמשמעו : לא שעה. לא קיבל התפלה והמנחה : ויחר לקין מאד ויפלו פניו · אינו כפל לשון · שהרי בפי' אמר לו ה' למה חרה לך ולמה נפלו פניך · ולא אמר למה חרה לך ונפלו פניך · ובאמת שני ענינים הם · הרון הוא צער גדול עד שמשיג קדחת בגוף מרתיחת הדם· כמו שאמר יונה הנביא היטיב חרה לי עד מות · פי' הצער גדול כ"כ עד קרוב למות · וסבת הצער על מה שלא נעשה רצונו או איזה דבר שלא כחפצו · הוא בא מגבהות הלב · שחושב שאינו ראוי שיגיע לו כן לפי חשיבותו בעיני עצמו · אבל נפילת הפנים הוא להיפך מחשב בדעתו שהוא באמת שפל ונבזה · ואין לו להרים ראש להבא · והנה קין הי' מחולק בדעות עם הבל כמ"ש · עתה ראה והתבונן שלא כוון לדעת עליון · והרה לו על העבר על מה תעה מדעה הישרה · ונפלו פניו על להבא · ראה א"ע שפל נגד הבל שהרי הוא עובד אותו בחנם · כי עד כה חשב שהוא יקבל שכרו מה' על שמפרנסו ועוסק בצרכי החיים לו ולאחיו ולא כן אחיו שמבלה ימיו בתענוגים ומוהרות ולא יהיה לו שכרו בעמלו · אבל

הרחב דבר

לכן נתן לו לא זכה ותרבח וגו' . פי' זכה שיהיה לבו שלם עם ה' תהות לבו וגו' . לא זכה ומבקש עמל . דוקא והרבת וגו' ולא תהות לבו :

רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ בְּהֶבֶל וּבְתִקְרוּבְתֵּיהּ : ה וּבְקַיִן וּבְתִקְרוּבְתֵּיהּ לָא הֲוַת רַעֲוָא וּתְקֵיף לְקַיִן לַחֲדָא וְאִתְכְּבִישׁוּ אַפּוֹהִי : ו וַאֲמַר יְיָ לְקַיִן לְמָא תְקֵיף לָךְ וּלְמָא אִתְכְּבִישׁוּ אַפָּךְ : ז הֲלָא אִם תּוֹטִיב עוֹבָדָךְ יִשְׁתְּבֵק לָךְ וְאִם לָא תוֹטִיב עוֹבָדָךְ לְיוֹם דִּינָא חֶטְאָךְ נְטִיר דַּעֲתִיד לְאִתְפְּרַע מִנָּךְ אִם לָא תְתוּב וְאִם תְּתוּב יִשְׁתְּבֵק לָךְ: ח וַאֲמַר קַיִן לְהֶבֶל אֲחוּהִי וַהֲוָה בְּמֶהֱוֵיהוֹן בְּחַקְלָא וְקָם קַיִן עַל הֶבֶל אֲחוּהִי וְקַטְלֵיהּ : ט וַאֲמַר יְיָ לְקַיִן אָן הֶבֶל אֲחוּךְ וַאֲמַר לָא יְדַעְנָא הֲנָטַר אֲחִי אֲנָא : י וַאֲמַר מָה עֲבַדְתָּא קָל דַּם זַרְעָן דַּעֲתִידִין לְמִפַּק מִן אֲחוּךְ קָבְלִין קֳדָמַי מִן

העמק דבר

עשה ראה שאחיו מפיק רצון מה' · א"כ על מה הוא עמל בו : (ו) למה חרה לך · על מה אתה מצטער כ"כ על טעותך והתעותך מני דרך · אין זה טעות כ"כ כאשר יבואר : ולמה נפלו פניך · שלא כמו שאתה חושב שאתה משועבד להבל והוא יהנה בעולמו יותר ממך · וא"ל הקב"ה במליצה כדי שיהא נכלל שני משמעות להתיישב בדעתו על שני הדברים : (ז) הלוא אם תיטיב שאת · על הענין הראשון יתבאר שהראה לו דבאמת תלוי לפי ערך האדם והליכותיו בעולם · וא"ל הלא אם תיטיב · אם היה דרכך לעשות טובה לנפשך במה שאתה מסתפק בצמצום החיות · שאת באמת הוא דבר גדול ויתרון רב שלא להטריד את הדעת בהבלים אשר לא ישבע עינו מהם· ויותר טוב שיהא השעה פנויה לעשות טובה· אבל· ואם לא תיטיב · שלא תרצה להשקיע את הדעת לטוב הרי להיפך: לפתח· ביציאתך מן העמל ועבודה: חטאת רבץ · תבא עוד לידי חטא שהרי הבטלה מביאה לידי זמה וכל דבר און · וטוב יותר דרכו של הבל להטריד דעתו ביתרון החיים ובקשת מותרות ויהי כל ימיו שקוע בעבודה · ואמר ה' בלשון רובץ דמשמעו שעודנו אינו מרקד כ"כ מתחלה אך אח"כ בא לזה - (וע' ס' במדבר כ"ב ל"ב): ואליך תשוקתו· כפי' חז"ל דקאי על החטאת שהוא יצה"ר שתשוקתו שילך אחריו ולהחליק בעיניו : ואתה תמשל בו · הודיע לו שמ"מ הבחירה ביד האדם להתגבר על יצרו אפי' בשעה שהולך בטל והרשות נתונה אלא שעומד בנסיון · וטוב לפני האלהים לחפש דרכים להמלט מפתוי יצה"ר · וכדאיתא בעבודת כוכבים י"ח ב' אזיל אפיתחא דעבודת כוכבים דנכיס יצרי' ולא אפתחא דזנות דלא נכיס יצרי' · נמצא הראה הקב"ה לדעתו כי באמת דעו של קין ישר ונוכח · אלא שמ"מ נתן האלהים ענין רב אל האדם כדי לענות בו · ולא יבוא לידי חטא ועון · וע"ע להלן מקרא כ"ב וכ"ה מבואר שאם אפשר לעמוד באופן שלא ילך בטל · היינו שיהא שקוע בדביקות ואהבת ה' לעת הבטלה ודאי הוא יותר טוב שיסתפק בצמצום החיות וזה כל האדם ותכליתו : והנה בזה המליצה עצמה נכלל תשובה על למה נפלו פניך · אתה חושב שבאמת הבל גדול ממך לא כן ולהיפך · אם תיטיב · בעת המנוחה מעבודת האדמה: שאת · אתה גדול ממנו שהוא רץ תמיד להבלים הרבה ואתה תשקיע דעתך אז בעניני עונג הנפש : ואם לא תיטיב · שלא תגיע לאותה מעלה : לפתח חטאת רבץ · ותהי איש און ומלא רע וזמה וכדומה · והוא ישר דרכו לפי ערכו · ואינו תמהון על מה אתה גרוע ממנו : ואליך תשוקתו · של הבל הוא עמל למצוא חן בעיניך כדי שתרצה לתת לו לחם · ואתה איך כן שאין אתה חושש למצוא חן בעיניו אחר שאינך חסר כלל : ואתה תמשל בו · שלא ליתן לו לחם עד שיעזרך בעבודת השדה : (ח) ויאמר קין אל הבל אחיו · סיפר לו דבר ה' כי הוא יכול למשול בו ולא לתת לו לחם כ"א כאשר ישמשהו בעבודת האדמה · והכל צריכין למרי חטיא · וגם הלך לשדה נעבד· וא"א להיות בלא לחם: ויהי בהיותם בשדה · שדה אינו מקום אילנות (כדאיתא בערכין י"ד ב' והיה השדה אמר רחמנא ולא אילנות) ואין דרכו של הבל להיות בשדה רק ביער טוב ומרעה לצאן · אבל על פי ממשלת קין עליו הכריחו להיות עמו בשדה : ויקם קין אל הבל אחיו · לא כתיב על הבל אחיו אלא אל הבל ופירושו שעמד אצלו ללמדו עבודת השדה מה שלא הורגל · וע"י גערה ושוט מכה כדרך אדון המושל על עבדו הגיע לידי כך: ויהרגהו· שהכהו עד מות: (ט) אי הבל אחיך · אלו לא היה אחיך היה מקום להתגלל על מה שהרגו · כאשר הקב"ה עשאו למשול עליו בשביל לחמו והרי הוא כמו קנין כספו · ואע"ג שבד"ת אפי' עבד אם מת תחת ידו חייב מיתה מ"מ הרי לא ניתנה תורה עוד ומצד הסברא אין נ"מ בין מת ת"י או אם יום או יומים יעמוד ובשניהם שוה דפטור משום דקנין כספו הוא · אבל אחר שאחיך הוא · א"א שיהיה לו דין כעבד קנין כספו אלא ממשלה מוגבלת ולא שיהא בידו להרגהו : לא ידעתי השמר אחי אנכי · לא השיב השומר הבל אנכי אלא השומר אחי פי' שלא ידעתי כי השומר אחי אנכי שאנכי מחויב בממשלתי עליו לשמרו ג"כ כאח שלא יוזק ולא יהרג · ואני הייתי סבור שאני כמושל והוא כעבד ואין לי עוד לשמור אחוה : (י) צעקים אלי. קובלים עלי על שאמרתי ואתה תמשל בו או הוא כענין כי אם צעק יצעק אלי ושמעתי וגו' דמבואר

דאע"ג

יא וְעַתָּה אָרוּר אָתָּה מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת־פִּיהָ לָקַחַת אֶת־דְּמֵי אָחִיךָ מִיָּדֶךָ׃ יב כִּי תַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה לֹא־תֹסֵף תֵּת־כֹּחָהּ לָךְ נָע וָנָד תִּהְיֶה בָאָרֶץ׃ יג וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל־יְהוָה גָּדוֹל עֲוֺנִי מִנְּשֹׂא׃ יד הֵן גֵּרַשְׁתָּ אֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וּמִפָּנֶיךָ אֶסָּתֵר וְהָיִיתִי נָע וָנָד בָּאָרֶץ וְהָיָה כָל־מֹצְאִי יַהַרְגֵנִי׃ טו וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוָה לָכֵן כָּל־הֹרֵג קַיִן שִׁבְעָתַיִם יֻקָּם וַיָּשֶׂם יְהוָה לְקַיִן אוֹת לְבִלְתִּי הַכּוֹת־אֹתוֹ כָּל־מֹצְאוֹ׃ טז וַיֵּצֵא קַיִן מִלִּפְנֵי יְהוָה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ־נוֹד קִדְמַת־עֵדֶן׃ יז וַיֵּדַע קַיִן אֶת־אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת־חֲנוֹךְ וַיְהִי בֹּנֶה עִיר

ת"א טו עקידה שער נ עקרים מד: הן גרשת. עקידה שער נ: והיה כל. נדרים מא: וישב בארץ. סנהדרין לז:

רש"י

יודע מהיכן נפשו יוצאה (סנהדרין ל"ז): (יא) מן האדמה. יותר ממה שנתקללה היא כבר בעונה וגם בזו הוסיפה לחטוא: אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך וגו'. והנני מוסיף לה קללה אצלך הלא לא תוסף תת כחה. (ס"א הכל דבור אחד ממן האדמה ע"כ): (יב) נע ונד. אין לך רשות לדור במקום אחד: (יג) גדול עוני מנשוא. בתמיה אתה טוען עליונים ותחתונים ועוני אי אפשר לטעון (ב"ר): (טו) לכן כל הורג קין. זה אחד מן המקראות שקצרו דבריהם ורמזו ולא פירשו לכן כל הורג קין לשון גערה כה יעשה לו כך וכך עונשו ולא פירש עונשו: שבעתים יקם. איני רוצה להנקם מקין עכשיו לסוף שבעה דורות אני נוקם נקמתי ממנו שיעמוד למך מבני בניו ויהרגהו וסוף המקרא שאמר שבעתים יוקם והיא נקמת הבל מקין למדנו שתחלת המקרא לשון גערה היא שלא תהא בריה מזיקתו וכיוצא בו ויאמר דוד כל מכה יבוסי ויגע בצנור (שמואל ב' ה') ולא פירש מה יעשה לו אבל דבר הכתוב ברמז כל מכה יבוסי ויגע בצנור ויקרב אל השער ויכבשנו ואת העורים וגו' וגם אותם יכה על אשר אמרו העור והפסח לא יבא דוד אל תוך הבית המכה את אלו אני אעשנו ראש ושר כאן קצר דבריו ובדברי הימים פירש יהיה לראש ולשר:

העמק דבר

דלעה"ג שאין גוף העון נותן להענים כ"כ מ"מ הצעקה מביא' שאשמע ולענוש כך הודיע ה' בדבריו אלה. כי אין גוף עבירה דש"ד הביא לידי קללה ועונש אלא מה שהדמים צועקים אליו וגו' והיינו משום דבאמת היה קין כדין הורג בשוגג. ובטעות הבנה במאמר ה' ולא היה מגיע לו אלא עונש נע ונד והיינו גלות אבל הצעקה גורם לקלל ולנקום נקם: (יא) מן האדמה. בעסקיו ועבודתו באדמה ביחוד אררו. ופי' הטעם משום. אשר פצתה וגו'. ודרך האדמה ליהנות מזה שדם משמין ומזבל אותה. וא"כ היה קין בזה כמחניף את האדמה ע"כ יפול בידה כמו שאמרו חז"ל כל החונף לחבירו לסוף נופל בידו. וב[illegible]"א תניא ר"א הקפר אומר המחניף לחבירו שלא לש"ש לסוף נפטר ממנו בבזיון. ומביא ראיה מבלעם ובלק. וה"נ בשביל שקין השמין את האדמה בדמי הבל ע"כ הוא מקולל ממנה: (יב) כי תעבד את האדמה. ידוע דאדמה בלי עבודה אינה מוציאה גידולים כי אם מעט וקין היה עובד אדמה ביתרון הכשר דעת והיתה מוציאה גידולים לפי העבודה. על כן היה הקללה שעבודתו לא תסף תת כחה לך. משלא היה עובדה כלל. וי"ל עוד שנתקלל בזה הפרט משום שחטא במה שמשל על הבל בעבודת האדמה כמ"ש מש"ה נתקלל שלא תועיל גם עבודתו של קין: נע ונד תהיה בארץ. הקללה הראשונה היה על שמשל באחיו ממשלה בלתי מוגבלת אמנם על שהרג נפש בשגגה א"ל נע וגו'

כדין

ארעא: יא וכען ליט את מן אדמתא דפתחת ית פומה למיסב ית דמי אחוך מן ידך: יב ארי תפלח ית אדמתא לא תוסיף למתן חילה לך מטלטל וגלי תהי בארעא: יג ואמר קין קדם יי סגי חובי מלמשבק: יד הא תריכתא יתי יומא דין מעל אפי ארעא ומן קדמך לית אפשר לאטמרא ואהי מטלטל וגלי בארעא ויהי כל דישכחינני יקטלינני: טו ואמר ליה יי בכן כל דיקטול קין לשבעא דרין יתפרע מניה ושוי יי לקין אתא בדיל דלא למקטל יתיה כל דישכחיניה: טז ונפק קין מן קדם יי ויתיב בארעא גלי ומטלטל דהות עבידא עלוהי מלקדמין בגנתא דעדן: יז וידע קין ית אתתיה ועדיאת וילידת ית חנוך והוה בני קרתא

רש"י

וישם ה' לקין אות. חקק לו אות משמו במצחו. (ס"א ד"א כל מוצאי יהרגני הבהמות והחיות אבל בני אדם עדיין לא היו שיירא מהם רק אביו ואמו ומהם לא היה ירא שיהרגוהו אלא אמר עד עכשיו היה פחדתי על כל החיות כמ"ש ומוראכם וגו' ועכשיו בשביל עון זה לא ייראו ממני החיות ויהרגוני מיד וישם ה' לקין אות שהחזיר מוראו על הכל): **(טז) ויצא קין.** יצא בהכנעה כגונב דעת העליונה: **בארץ נוד.** בארץ שכל הגולים נדים שם: **קדמת עדן.** שם גלה אביו כשגורש מגן עדן שנאמר וישכן מקדם לגן עדן לשמור את שמירת דרך מבוא הגן שיש ללמוד שהיה אדם שם ומצינו רוח מזרחית קולטת בכל מקום את הרוצחים שנא' אז יבדיל משה וגו' מזרחה שמש (דברים ד'). דבר אחר בארץ נוד כל מקום שהולך היתה הארץ מזדעזעת תחתיו והבריות אומרים סורו מעליו זהו שהרג את אחיו: **(יז) ויהי.** קין בונה עיר

העמק דבר

כדין הורג נפש בשגגה: **(יג) גדול עוני מנשוא.** הי' ראוי לומר גדול עונשי מנשוא. וגם מה שאמר קין ומפניך אסתר. אינו מובן היכן א"ל ה' כך. אלא הענין דקין לא הירהר על עונש ה' אלא בשביל שהבין שע"י העון של רציחה נכלל עוד עונש שלא פירש ה' כאשר יבואר. ע"כ אמר כקובל על עצמו דאחר שנתקלל בשני דברים מפי ה' א"כ גדול עוני מנשוא: **(יד) הן גרשת וגו'.** דמה שהאדם אינו עלול להיות נהרג מכל חיה המזקת ולא מאדם המזיק כמו שהבהמה עלולה לכך. וכדאיתא בפ' החובל אדם באדם לא שכיחא. הוא משלשה טעמים. א' דאדם אית לי' מזלא וכדאיתא ריש מס' ב"ק. והוא צלם אלהים כמ"ש לעיל א' כ"ו ובס' במדבר י"ד ט'. ב' שהוא יודע להזהר ביותר מלילך במקום מזיקין ונשמר בביתו וכדומה. ג' שאדם יש לו מליצין ומריעות ב"א באשר מועילין זל"ז יותר מבהמה: והנה ההורג נפש אפי' בשגגה אובד צלמו ומזה הטעם אי' בברכות פ' אין עומדין. דכהן ההורג אפילו בשגגה אינו נושא את כפיו שנא' ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם ידיכם דמים מלאו. וזה ידע קין היטב. ומעתה כאשר א"ל ה' שתי קללות אמר לפניו ית' הן גרשת אותי היום מעל פני האדמה שלא יהא עבודתי את האדמה מצלחת כלל. ועבודה אחרת לא היה יודע. א"כ לא היה מועיל לחברת בני האדם והישוב שירחמו עליו בשביל זה: **ומפניך אסתר.** השגחתך לכל נושא צלם אלהים נסתרה ממני: **והייתי נע ונד בארץ.** ולא אוכל להסתר באהלים רק הולך בדרך אפילו במקום ש המזיקין מצוין. וא"כ. והי' כל מוצאי. אם חיות רעות או בני אדם מזיקין. יהרגני. וזהו גדול עוני מנשוא. דאלו הייתי מקולל בשביל חטא אחר לא היה קשה לסבול העונש. שעדיין הי' צלם אלהים עלי והייתי נשמר מזה הטעם אבל עתה בעוני זה ובצירוף הקללה גדול העונש: **(טו) לכן כל הרג קין שבעתים יקם.** בזה הציל מאדם המזיק שהי' קין מזהיר בדבר ה' לכל אדם הנוגע בו לרעה שכך א"ל ה' ועדיין לא היה מועיל זה הדבור לחיה הטורפת. ע"כ וישם ה' לקין אות. וידוע דחיות ועופות מבינים כמה דברים נסתרים יותר מאדם מש"ה היה להם האות: **(טז) ויצא קין.** ככלות דבר ה' תומ"י התחיל לנוע ויצא ממקום שעמד עד שבא לארץ נוד: **מלפני ה'.** שוב לא השגיח עליו כי נסתר ונעלם מעיני ה' כ"י ע"פ הסרת צלם אלהים. או משמעותו. שיצא מתחלה לאחוריו כנפטר מן השכינה וכ"ב להלן מ"ז י'. והרי למדנו מן ספור כמה עיקרים בהליכות העולם: **(יז) וידע קין את אשתו.** כבר ביארנו משמעות וידע על הביאה הוא שלא בעל בלי קידושין ואישות אלא היה יודע את מי הוא בועל היינו אשתו המיוחדת לו ובא המקרא ללמדנו שאע"ג שיצא קין מלפני ה' וננעל הדלת לפניו מ"מ שמר דרך ארץ ודיני ב"נ בשארי דברים וכדתנן באבות ואל תהי רשע בפני עצמך ופי' שלא תחשוב שאחרי שהרביתי לפשוע שוב אהא הפקר ובמס' שבת ל"א ב' אל תרשע הרבה וגו' מי שאכל שום וריחו נודף כו': **ותהר ותלד את חנוך.** ולא נזכר טעם זה השם כי מובן שהולד מעצמו נקרא כן שהיה הראשון מחונך מאביו ולמדו מוסר ומש"ה ויהי בונה עיר.

שהבין

וַיִּקְרָא שֵׁם הָעִיר כְּשֵׁם בְּנוֹ חֲנוֹךְ׃ יח וַיִּוָּלֵד לַחֲנוֹךְ אֶת־עִירָד וְעִירָד יָלַד אֶת־מְחוּיָאֵל וּמְחִיָּיאֵל יָלַד אֶת־מְתוּשָׁאֵל וּמְתוּשָׁאֵל יָלַד אֶת־לָמֶךְ׃ חמישי יט וַיִּקַּח־לוֹ לֶמֶךְ שְׁתֵּי נָשִׁים שֵׁם הָאַחַת עָדָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית צִלָּה׃ כ וַתֵּלֶד עָדָה אֶת־יָבָל הוּא הָיָה אֲבִי יֹשֵׁב אֹהֶל וּמִקְנֶה׃ כא וְשֵׁם אָחִיו יוּבָל הוּא הָיָה אֲבִי כָּל־תֹּפֵשׂ כִּנּוֹר וְעוּגָב׃ כב וְצִלָּה גַם־הִוא יָלְדָה אֶת־תּוּבַל קַיִן לֹטֵשׁ כָּל־חֹרֵשׁ נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל וַאֲחוֹת תּוּבַל־קַיִן נַעֲמָה׃ ששי כג וַיֹּאמֶר לֶמֶךְ לְנָשָׁיו עָדָה וְצִלָּה שְׁמַעַן קוֹלִי נְשֵׁי לֶמֶךְ הַאְזֵנָּה אִמְרָתִי

ת"א ויאמר למך. סנהדרין לח: כצ"ל

רש"י

ויקרא שם העיר לזכר בנו חנוך: (יח) ועירד ילד. יש מקום שהוא אומר בזכר הוליד ויש מקום שהוא אומר ילד שהלידה משמשת שתי לשונות לידת האשה נישטר"א בלעז וזריעת תולדות האיש אינזירא"ר בלע"ז (הפעלים אינזירא"ר. אנייירי"ר הם אחד. ודברי המבאר אינם נכונים כי הפעלים זיהי"ר. אינזימינא"ר. אינזימינ"לער לא יבואו רק על זריעת השדות). כשהוא אומר הוליד בלשון הפעיל מדבר בלידת האשה פלוני הוליד את אשתו בן או בת כשהוא אומר ילד מדבר בזריעת האיש והוא בלע"ז אניי"ריר: (יט) ויקח לו למך. לא היה לו לפרש כל זה אלא ללמדנו מסוף הענין שקיים הקב"ה הבטחתו שאמר שבעתים יוקם קין עמד למך לאחר שהוליד בנים ועשה דור שביעי והרג את קין זהו שאמר כי איש הרגתי לפצעי וגו': שתי נשים. כך היה דרכן של דור המבול אחת לפריה ורביה ואחת לתשמיש זו שהיא לתשמיש משקה כוס של עקרין (ס"א אינו) כדי שתעקר ומקושטת ככלה ומאכילה מעדנים וחברתה נזופה ואבלה כאלמנה וזהו שפי' איוב רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב (איוב כ"ד) כמו שמפורש באגדת חלק (ובב"ר): עדה. היא של פריה ורביה על שם שמגונה עליו ומוסרת מאצלו (ס"א ממאכלו) עדה תרגום של סורה: צלה. היא של תשמיש על שם שיושבת תמיד בצלו. דברי אגדה הם בב"ר: (כ) אבי יושב אהל ומקנה. הוא היה

העמק דבר

שהבין קין רצון ה' שטוב להיות מרבה בגרכיו ולא לחיות כחיה ובהמה על ידי עבודת האדמה לבדו אלא לבקש חיי אנושי ביחוד וכדעת הבל ע"כ בנה לו עיר: כשם בנו חנוך. באשר הוא בעצמו היה מקולל ונסתר מהשגחת ה' על כן לא רצה לקרות את העיר על שמו כ"א על שם בנו כדי שיהא חל בה השגחת ה' למובה: (יח) ויולד לחנוך את עירד. כאן אין צריך לפרש טעמי השמות אחר שיחסם על שם אביהם כדרך המקרא לייחס המשפחות אחר האב. משא"כ במקום שמיחס שם הבן אחר האם הוא נקרא בשם זה בשביל הטעם שאמרה האם: (יט) ויקח לו. ויקח למך מיבעי אלא משום דבדורות הללו היו הכל מרבין לקחת נשים ולהוליד בנים והי' זה עיקר רצון הקב"ה להרבות ישוב העולם ובאותו עת שלא הי' הישוב מרובה כ"כ הי' רבוי בנים למצוה אבל זה אינו אלא לפו"ר משא"כ להיות לעזר כתעודת אשה לאיש זה הפרט די בכל זמן באחת אבל למך לקח לו היינו להיות לעזרו בהליכות העולם ע"כ היו חשובות ומצויות עד שנקראו בשם. אמנם קרוב לומר דשמות אלו נתכנו ע"ש פעולתן. דכבר ביארנו בפסוק אעשה לו עזר כנגדו שאני אופני עזר הם. חדא מתחלה עזר להלוך אחרי רצון ורוח האיש אע"ג שימלא אח"כ בזה איזה שגיאה ויצא מזה שהיא כנגדו. ושנית להיפך שהיא מנגדתו ואינה מניחתו להלוך אחר רצונו ולבסוף מרגיש בזה עזר רב ולמך השתמש שני אופנים אלו בשתי נשים: שם

האחת

קרא שמא דקרתא כשום בריה חנוך: יח ואתיליד לחנוך ית עירד ועירד אוליד ית מחויאל ומחייאל אוליד ית מתושאל ומתושאל אוליד ית למך: יט ונסיב ליה למך תרתין נשין שום חדא עדה ושום תניתא צלה: כ וילידת עדה ית יבל הוא הוה רבהון דיתבי משכנין ומרי בעיר: כא ושום אחוהי יובל הוא הוה רבהון דכל דמנגן על פום נבלא וידעי זמר כנורא ואבובא: כב וצלה אף היא ילידת ית תובל קין רבהון דכל ידעי עבידת נחשא ופרזלא ואחתיה דתובל קין נעמה: כג ואמר למך לנשוהי עדה וצלה שמען קלי נשי למך אציתו למימרי לא גברא קטלית דבדיליה אנא סביל חובין למתת ואף לא עולימא

רש"י

הראשון לרועי בהמות במדברות ויושב אהלים חדש כאן וחדש כאן בשביל מרעה צאנו וכשכלה המרעה במקום זה הולך ותוקע אהלו במקום אחר. ומדרש אגדה בונה בתים לעבודת כוכבים כמה דאת אמר סמל הקנאה המקנה (יחזקאל ח') וכן אחיו תופש כנור ועוגב לזמר לעבודת כוכבים: (כב) תובל קין. תובל אומנתו של קין תובל לשון תבלין תיבל והתקין אומנתו של קין לעשות כלי זיין לרוצחים: לוטש כל חרש נחושת וברזל. מחדד אומנות נחושת וברזל כמו ילטוש עיניו לי (איוב ט"ז). חורש אינו לשון פועל (בסגול העין) אלא לשון פועל בציר"ה שהרי נקוד קמץ קטן (היינו בציר"ה) וטעמו למטה כלומר מחדד ומאמנו כל כלי אומניות נחשת וברזל: נעמה. היא אשתו של נח (ב"ר): (כג) שמען קולי. שהיו נשיו פורשות ממנו מתשמיש לפי שהרג את קין ואת תובל קין בנו שהיה למך סומא ותובל קין מושכו וראה את קין ונדמה לו כחיה ואמר לאביו למשוך בקשת והרגו וכיון שידע שהוא קין זקנו הכה כף אל כף וספק את בנו ביניהם והרגו והיו נשיו פורשות ממנו והוא מפייסן: שמען קולי. להשמע לי לתשמיש וכי איש אשר הרגתי לפצעי הוא נהרג וכי אני פצעתיו מזיד שיהא הפצע קרוי על שמי וילד אשר הרגתי לחבורתי נהרג כלומר ע"י חבורתי בתמיה והלא שוגג אני ולא מזיד לא זהו

העמק דבר

האחת עדה. שהיא הסירתו מן הדרך אם עמד בדרך כסילות וכדומה: ושם השנית צלה. יושבת תמיד בצלו ולענגו. ובענין שתי נשים אלו פירשו חז"ל (במדרש שמואל ב' ובילקוט עה"פ מאהבת נשים) בשתי נשי דוד המלך אביגיל ומיכל אביגיל בעוה"ב ומיכל בעוה"ז היינו שהיתה אביגיל מנעתו מן החטא וע"כ קרא הכתוב את עדה האחת לומר שהיא המיוחדת לעזר וכמו שביארנו לעיל זכה עזר כו' ע"ש [ונדיוק לו. עי' להלן ו' ב' וכ"ה כ' וכ"ט כ"ח. ובס' שמות ו' כ"ה ע"ש. ויש עוד כוונות אחרות בזה הדיוק כמו להלן פ"ז ג' ובס' שמות שם כ' כ"ג והכל לפי הענין]: (כ) ותלד עדה את יבל. כבר ביארנו דהיכן דכתיב הלידה והשם ע"ש האם מובן דהשם הוא בכונה דלכך קראה האם בזה השם לא נקרא מעצמו ע"ש ענינו והיינו שמפרש הכתוב הוא היה אבי יושב אהל ומקנה. והשם יבל הוא מפעולת הובלה ממקום למקום. וכמו שאמיל נקרא יובל מזה הטעם: (כא) ושם אחיו. בעסק אחד וע"כ כתיב אחיו: יובל. ג"כ מלשון הובלה כי הוא הרגיש דהמקנה נמשך אחר השיר ע"כ המציא לעסק המקנה כלי שיר עד שהי' אבי כל תפש כנור ועוגב. שני מיני כלי שיר אלו פעולתן מתחלפות. כנור יותר מסוגל למנוחה ושינה. ועוגב להיפך מרפים את הרעיון. ושתי פעולות אלו נדרש להמקנה כל אחד במועדו: (כב) וצלה גם היא. אע"ג שהיתה מיוחדת לתענוג ודרך לעשות איזה פעולה למנוע הלידה כדי שיתענג בה הבל למך עצמו לא היה הולך אחרי שרירות לבו להתענג באשה מבלי תלד ג"כ: תובל קין. מנהיג עסק קין שהיא עבודת האדמה. והייט לוטש כל חרש נחשת וברזל. ובזה עשה כלי חרישה וקצירה וכל הצורך לעבודה זו: ואחות תובל קין נעמה. כאשר הוא הואיל לילך אחרי צרכי חיות הכרחים לאדם כמו שיטת קין ככה אחותו היתה נעמה. ידוע המדרש נעימה במעשיה עד שזכתה להיות אשתו של נח וזהו נעימות האשה שלא תבקש מותרות הרבה ומכ"ש אם היא אשת אדם שהוא עובד אלהים אשר יתר שאת לו אם אינו מבקש מותרות כמ"ש לעיל עה"פ הלוא אם תיטיב שאת. ולא אחריו אם אשתו ג"כ אע"ג שאינה יכולה להטריד מוחה בעבודה ודביקות מ"מ אינה מבקשת מותרות ואינה מטרדת דעת בעלה יותר משהוא רוצה מדעת עצמו. ונמצא מחלק טוב שבקין הושתת העולם מצד האשה. וזכה להתחבר בקיום העולם עם זרע שת אשר הוא וזרעו תכלית הבריאה כאשר יבואר: (כג) עדה וצלה. אפילו אלו לא הייתם נשי: שמען קולי. ראוי לכן שאתן בנות דעת ומבינות דבר לשמוע קולי מה שאני צועק ומפיס דאגתי: נשי למך. אחר שאתם נשי: האזנה אמרתי. ראוי לכן

כִּ֣י אִ֤ישׁ הָרַ֙גְתִּי֙ לְפִצְעִ֔י וְיֶ֖לֶד לְחַבֻּרָתִֽי׃ כד כִּ֥י שִׁבְעָתַ֖יִם יֻקַּם־קָ֑יִן וְלֶ֖מֶךְ שִׁבְעִ֥ים וְשִׁבְעָֽה׃ כה וַיֵּ֨דַע אָדָ֥ם עוֹד֙ אֶת־אִשְׁתּ֔וֹ וַתֵּ֣לֶד בֵּ֔ן וַתִּקְרָ֥א אֶת־שְׁמ֖וֹ שֵׁ֑ת כִּ֣י שָֽׁת־לִ֤י אֱלֹהִים֙ זֶ֣רַע אַחֵ֔ר תַּ֣חַת הֶ֔בֶל כִּ֥י הֲרָג֖וֹ קָֽיִן׃ כו וּלְשֵׁ֤ת גַּם־הוּא֙ יֻלַּד־בֵּ֔ן וַיִּקְרָ֥א אֶת־שְׁמ֖וֹ אֱנ֑וֹשׁ אָ֣ז הוּחַ֔ל לִקְרֹ֖א בְּשֵׁ֥ם יְהוָֽה׃ ס

ה א זֶ֣ה סֵ֔פֶר תּוֹלְדֹ֖ת אָדָ֑ם בְּי֗וֹם בְּרֹ֤א אֱלֹהִים֙ אָדָ֔ם בִּדְמ֥וּת אֱלֹהִ֖ים עָשָׂ֥ה אֹתֽוֹ׃ ב זָכָ֥ר וּנְקֵבָ֖ה בְּרָאָ֑ם וַיְבָ֣רֶךְ אֹתָ֗ם וַיִּקְרָ֤א אֶת־שְׁמָם֙ אָדָ֔ם בְּי֖וֹם

ת"א כי שת לי. יבמות סב: זה ספר. סנהדרין לח האלילים ה עקרים מא: זכר ונקבה. ברכות סא עירובין יח מגלה ט יבמות סג כתובות יח:

רש"י

פצעי ולא זהו חבורתי: פצע. מכת חרב או חץ מקא"דורה בלע"ז: (כד) כי שבעתים יקם קין. קין שהרג מזיד נתלה לו עד שבעה דורות אני שהרגתי שוגג לא כל שכן שיתלה לי שביעיות הרבה: שבעים ושבעה. לשון רבוי שביעיות אחז לו. כך דרש רבי תנחומא. ומדרש בראשית רבה לא הרג למך כלום ונשיו פורשות ממנו משקיימו פריה ורביה לפי שנגזרה גזרה לכלות זרעו של קין לאחר שבעה דורות אמרו מה אנו יולדות לבהלה למחר המבול בא ושוטף את הכל והוא אומר להן וכי איש הרגתי לפצעי וכי אני הרגתי את הבל שהיה איש בקומה נילד בשנים שיהא זרעי כלה באותו עון ומה קין שהרג נתלה לו שבעה דורות אני שלא הרגתי לא כ"ש שיתלו לי שביעיות הרבה וזהו ק"ו של שטות אם כן אין הקב"ה

העמק דבר

לכן להאזין להטות אזן קשבת לאמרתי. וסיפר להן דאגתו. כי איש הרגתי לפצעי וילד לחברתי. מעשה שהי' כך הי' שהשתמש בכלי נחשת וברזל והרג בשוגג איש וילד מה שהוא בעצמו מצטער הרבה עליהם וביקש מהם שיסיחו דאגתו בתנחומין כדרך נשים. אמנם שלא יאמרו אחר שהוא רוצה אפילו בשוגג. אין לרחם עליו ע"כ סיים דבריו שמקוה שאינו בר עונשין: (כד) כי שבעתים יקם קין. כי אע"ג שגם קין היה בשוגג כמ"ש לעיל מ"מ הרי הי' קרוב למזיד דבאמת הכהו בשנאה. וגם לא הי' אלא שגגת תורתה והבנה בדבר ה'. משא"כ למך לא הרג בשנאה רק לא ידע דברזל ממית. ע"כ העונש קל יותר עד שההורגו יוקם שבעים ושבעה לכן מהראוי להן לנחמהו על צערו כדין אשה לבעלה ואדם לחבירו: (כה) וידע אדם עוד את אשתו. כבר ביארנו לעיל ג' א'. דבכ"מ דכתיב וידע משמעו שידע בשעת מעשה את מי הוא בועל. וכי דוקא האשה זאת הוא בועל ולא אחרת וכאן בא הכתוב ג"כ ללמד שהיתה כאן ידיעה. ולפי דעת חז"ל באגדה שפירש אדם מאשתו ק"ל שנה. י"ל לפי מ"ש הרמב"ם בהל' מלכים דב"נ מתגרשת בפרישה זו מזה. וא"כ היתה אשתו פנויה ועתה כאשר שב אדם לבוא עליה ידעה לשם אישות. אמנם לפי הפשט לא פירש אדם ממנה והוליד בנים ובנות. אלא לא היו ראוין להזכר בשם עד שהגיע ללידת שת שהיה בצלם ובדמות. וכמו שביארנו לעיל דהא דכתיב באלקנה והנה וידע. משום שידע אלקנה שיוליד בביאה זו אדם גדול וקדוש ע"כ שייך לשון וידע שהתקדש אז ביותר וידע שהיא האשה הראויה לכך. כך יש לפרש כאן שאדם ידע אז שיוליד אדם גדול שממנו הושתת העולם כאשר יבואר ע"כ ידע את אשתו זאת כי אך היא ראויה לזה הולד: כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל כי הרגו קין. כ"ז מיותר וכי אם לא מת הבל לא ילדה ומאי נ"מ במה שהרגו קין או מת מאליו. אלא ה"פ באשר היה שת בזה הפרש כמו הבל שלא היה עובד אדמה. והתפרנס מעבודת אחרים ע"כ אמרה כי הוא זרע אחר. ואינו דומה לו כלל. כי הבל שקע דעתו וזמנו בהבלים ע"כ אע"ג שלפי ערכו היה כך רצון ה' מ"מ לא זכה שיהא קין עובד וממשש את הבל ומש"ה המשילו הקב"ה

חֲבִילַת דִבְדִילֵיהּ יִשְׁתֵּיצֵי זַרְעִי׃ כד אֲרֵי שִׁבְעָא דָרִין אִתְלִיאוּ לְקַיִן הֲלָא לְלֶמֶךְ בְּרֵיהּ שַׁבְעִין וְשַׁבְעָא׃ כה וִידַע אָדָם עוֹד יָת אִתְּתֵיהּ וִילֵידַת בַּר וּקְרָת יָת שְׁמֵיהּ שֵׁת אֲרֵי אֲמָרַת יְהַב לִי יְיָ בַּר אוֹחֲרָן חֲלַף הֶבֶל דְקַטְלֵיהּ קָיִן׃ כו וּלְשֵׁת אַף הוּא אִתְיְלִיד בַּר וּקְרָא יָת שְׁמֵיהּ אֱנוֹשׁ בְּכֵן בְּיוֹמוֹהִי חֲלוּ בְנֵי אֱנָשָׁא מִלְצַלָּאָה בִּשְׁמָא דַיְיָ׃ א דֵּין סֵפֶר תּוֹלְדַת אָדָם בְּיוֹמָא דִבְרָא יְיָ אָדָם בִּדְמוּת אֱלֹהִים עֲבַד יָתֵיהּ׃ ב דְּכַר וְנוּקְבָא בְּרָאִנוּן וּבָרִיךְ יָתְהוֹן וּקְרָא יָת שְׁמְהוֹן אָדָם בְּיוֹמָא דְאִתְבְּרִיאוּ׃

רש"י

נוגה את הוכו ומקיים את דברו: (כה) וידע אדם וגו' · בא לו למך אצל אדם הראשון וקבל על נשיו אמר להם וכי עליכם לדקדק על גזירתו של מקום אתם עשו מצותכם והוא יעשה את שלו אמרו לו קשוט עצמך תחלה והלא פרשת מאשתך זה מאה ושלשים שנה משנקנסה מיתה על ידך מיד וידע אדם וגו' · ומהו עוד ללמד שנתוספה לו תאוה על תאותו (בב"ר): (כו) אז הוחל · לשון חולין לקרא את שמות האדם ואת שמות העצבים בשמו של הקב"ה לעשותן אלילים ולקרותן אלהות: ה (א) זה ספר תולדת אדם · זו היא ספירת תולדות אדם ומדרשי אגדה יש רבים: ביום ברא וגו' · מגיד שביום שנברא הוליד: (ג) שלשים ומאת שנה · עד כאן פירש מן האשה (ב"ר):

העמק דבר

הקב"ה על הכל וילא מה שילא עד שהרגו· אבל לא כן שת· שהוא היה משקיע דעתו באלהות· וא"כ מלד סדין פטור מהליכות החיים כי כל העולם לא נברא אלא לצוות לזה וכמאמר ב"ז שלהי מס' ברכות· וגם אין לו פחד מאדם רע כדאיתא במס' ע"ז פ"ב בדרב יהודה שלא פגע בו אדם רע· ע"כ שמו שת· ואין הפי' מלשון שת דא"כ אין שום משמעות בלשון שיתה והלא הכל נפעלים· אלא שת הוא לשון יסוד ועיקר· וכלשון הגמ' בסנהדרין כ"ו ב' דברים של תהו שהעולם מושתת עליהם (א) ולכך נקרא האדם המעלה שהוא התכלית שת· שהוא יסוד הבריאה· ואמרה בלה"ק כי שת לי שנאה לומר בלשון נופל על לשון· אע"ג שהוא מכוונה אחרת וכיב"ז בס' שמות ב' י' ע"ש· או נראה דפי' כי שת לי ג"כ מלשון יסד כמו והשתות יהרסון ופי' כי שותת ה' לי זרע אחר: (כו) ולשת גם הוא· כבר ביארנו דלשון גם הוא משמעו אפילו הוא עי' לעיל מקרא ד'· והכוונה בזה דאע"ג שהיה שת שקוע באלהות והי' מופרש ומובדל מכל עניני העוה"ז בכ"ז לא חדל מלעסוק בבנינו של עולם ולהעמיד תולדות לקיום המין וזה הוא הוראת מלת גם· וכמו שביארנו ריש פרשת וירא ועיין להלן ה' כ"ב: אז הוחל לקרא בשם ה'· דקדוק לשון הוחל ודאי כמ"ש הראב"ע שהוא מהוראת התחלה אבל מ"מ אינו כפירושו להיפך מקבלת חז"ל· אלא ה"פ הגיע אז שעה שנצרך לקרוא בשם ה'· שכל דורו תעו בעה"ז ושכחו סיבת כל הסיבות ית' ע"כ הוצרכו להשרידים שבדור לקרוא בשם ה' כמו שעשה א"א בדורו (וכ"כ הספורנו) וכ' הרמב"ם ע"פ גמ' שבת שגם אנוש בעצמו טעה בזה ועי' מ"ש בס' במדבר כ"ד י"ז· נמצא סיפור כל הפרשה· שאדם הראשון הוליד ג' בנים מבונים בהליכות חייהם· קין הי' אדם פשוט ואינו מבקש מותרות· הבל היה אדם המעלה ואכרתי לפי ערך דעת אנושי ושניהם לא הגיעו לתכלית הבריאה· שת היה אדם המעלה האמיתי תכלית הבריאה והקדים המקום ית' לידת קין והבל לשת· ללמד שד"א קדמה לתורה· דא"א להיות מוכרח לעבודת ה' אם לא שיש הכנות מכבר לצרכי הגוף· ועי' להלן ט' שכמו כן היו ג' בני נח מחולקים במהותם: ה (א) זה ספר תולדת אדם· הליכות ימי חיי אדם נקרא תולדות בכ"מ· אמנם זה המקום מסוגה דכתיב זה ספר· ומשמעו שמספר הכתוב איך שנעשה עמו בעת שנולד ובאותו יום שהשכוי שנעשה בו מעשה שנולד עד סוף היום הרי הוא כספר שלם שנמשך שנויים כאלה הרבה שנים· וכ"ז בא ללמד חכמה ומוסר כמה יוכל האדם להתקלקל ביום אחד· והיינו דתני' בת"כ פ' קדושים זה ספר תולדות אדם ב"ע אומר זה כלל גדול בתורה: ביום ברא אלהים אדם· כפי הראוי מדרך הלשון הכי מיבעי ביום ברא אלהים אותו· שהרי עדיין לא נקרא אדם עד שמגיע למקרא הסמוך דכתיב ויקרא את שמם אדם· אלא בא ללמד שבאותה שעה שנוצר היה אדם גם עד שלא נקרא בשם· והיינו משום שאז· בדמות אלהים עשה אתו· הצלם שלו הי' במעלת אלהים שכל הטבע הי' כלול בו· ע"כ היה שמו אדם מלשון דמות· ולא נצרך אז לברכה כמו שהי' כך לדורות דבכ"מ שהי' למעלה מהליכות הטבע א"צ לברכה כמ"ש בכ"מ: (ב) זכר ונקבה בראם· ואח"כ נבראת האשה· ואז· ויברך אתם· הוצרכו לברכה לפו"ר שהוא הליכות עולם בטבע שטעון ברכה· ואמר עוד· ויקרא את שמם אדם· הגיע לבחינה

הרחב דבר

(א) ומזה משורש נקראו אברי הזרע והולדה. שת. כמו בשמואל ב' י' עד שתותיהם. פי' עד אברי הזרע. ובישעיה כ' וחשופי שת ערות מצרים. והיינו משום שהם יסודי קיום המין:

הִבָּֽרְאָם׃ ג וַיְחִי אָדָם שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד
בִּדְמוּתוֹ כְּצַלְמוֹ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת׃ ד וַיִּהְיוּ
יְמֵי־אָדָם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שֵׁת שְׁמֹנֶה מֵאֹת
שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ה וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי אָדָם אֲשֶׁר־
חַי תְּשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס ו וַיְחִי־
שֵׁת חָמֵשׁ שָׁנִים וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־אֱנוֹשׁ׃
ז וַיְחִי־שֵׁת אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־אֱנוֹשׁ שֶׁבַע שָׁנִים
וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ח וַיִּהְיוּ
כָּל־יְמֵי־שֵׁת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת
שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס ט וַיְחִי אֱנוֹשׁ תִּשְׁעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד
אֶת־קֵינָן׃ י וַיְחִי אֱנוֹשׁ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־קֵינָן חֲמֵשׁ
עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת׃ יא וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי אֱנוֹשׁ חָמֵשׁ שָׁנִים וּתְשַׁע
מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס יב וַיְחִי קֵינָן שִׁבְעִים שָׁנָה
וַיּוֹלֶד אֶת־מַהֲלַלְאֵל׃ יג וַיְחִי קֵינָן אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ
אֶת־מַהֲלַלְאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ יד וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי קֵינָן עֶשֶׂר שָׁנִים
וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס טו וַיְחִי מַהֲלַלְאֵל
חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־יָרֶד׃ טז וַיְחִי
מַהֲלַלְאֵל אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־יֶרֶד שְׁלֹשִׁים שָׁנָה
וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ יז וַיִּהְיוּ כָּל־
יְמֵי מַהֲלַלְאֵל חָמֵשׁ וְתִשְׁעִים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת
שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס יח וַיְחִי־יֶרֶד שְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים שָׁנָה

ת"א ויחי אדם. עירובין יח: ויולד בדמותו. מקרים מג:

וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־חֲנוֹךְ׃ יט וַיְחִי־יֶרֶד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־חֲנוֹךְ שְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים

אונקלוס

ג וחיא אדם מאה ותלתין שנין ואוליד בדמותיה דדמי ליה וקרא ית שמיה שת: ד והוו יומי אדם בתר דאוליד ית שת תמני מאה שנין ואוליד בנין ובנן: ה והוו כל יומי אדם דחיא תשע מאה ותלתין שנין ומית: ו וחיא שת מאה וחמש שנין ואוליד ית אנוש: ז וחיא שת בתר דאוליד ית אנוש תמני מאה ושבע שנין ואוליד בנין ובנן: ח והוו כל יומי שת תשע מאה ותרתי עשרי שנין ומית: ט וחיא אנוש תשעין שנין ואוליד ית קינן: י וחיא אנוש בתר דאוליד ית קינן תמני מאה וחמש עשרי שנין ואוליד בנין ובנן: יא והוו כל יומי אנוש תשע מאה וחמש שנין ומית: יב וחיא קינן שבעין שנין ואוליד ית מהללאל: יג וחיא קינן בתר דאוליד ית מהללאל תמני מאה וארבעין שנין ואוליד בנין ובנן: יד והוו כל יומי קינן תשע מאה ועשר שנין ומית: טו וחיא מהללאל שתין וחמש שנין ואוליד ית ירד: טז וחיא מהללאל בתר דאוליד ית ירד תמני מאה ותלתין שנין ואוליד בנין ובנן: יז והוו כל יומי מהללאל תמני מאה ותשעין וחמש שנין ומית: יח וחיא ירד מאה ושתין ותרתין שנין ואוליד ית חנוך: יט וחיא ירד בתר דאוליד ית חנוך תמני מאה שנין ואוליד בנין ובנן:

העמק דבר

אחרי שאח"כ הוצרך להקרא בשם אדם. ולא כמקודם שלא היה לו שם מיוחד יען שהיה צלם ודמות אלהים שכל הטבע היה כלול בו. ואח"כ כשירד ממדרגתו נכלל עם הנקבה ויחד נקראו בשם אדם. כי לא יוכל עוד להיות רק למעלה מן הטבע. וג"ז בא ללמד לאדם דעת כי הנהו הולך ואיננו בכח להיות תמיד על מצב א' לכן עיניו תחזינה מישרים ללכת באורח חיים למעלה למשכיל: (ג) ויולד בדמותו. היינו בדמות אדם. ולא בדמות אלהים שהרי בשעה שהוליד לא הי' אז בדמות אלהים: כצלמו. קאי על הנולד כפי הצלם שהיה על שת שהוא המזל כך היה כח שת בעצמו. וכך הוא כל אדם הנושא צלם אלהים כפי כח הצלם שנותן הקב"ה כך טבע הולד הנער מסיבת אב ואם מש"ה לא כתיב ויולד בצלמו כמו דכתיב לעיל נעשה אדם בצלמנו. דשם מאמר ה' הבורא את האדם ואת צלמו. משא"כ אדם אינו מוליד את הצלם אלא הקב"ה נעשה שותף עם או"א. והוא ית' הנותן את צלם: ויולד בנים ובנות. ולא פירשן הכתוב כמו קין והבל ושת שנתפרשו בשביל שהיו שלשה אופני אנשים נבדלים זמ"ז. משא"כ שארי הבנים זה הולך בדרך קין וזה הולך בדרך הבל וזה בדרך שת: (ה) אשר חי. הוא מיותר. וכקושית הגמ' יומא ס"פ בא לו. על המקרא שנות חיים. וכי יש שנים שאינם של חיים. אלא באשר שחיות האדם שהוא שלימותו כמ"ש לעיל ב' ז'. תלוי בדעת האדם. מה שאינו בבהמה. וכל אדם אינו מגיע לשלימותו זה משעה שנוצר. אפילו אדם הראשון עד שלא אכל מעץ הדעת לא הגיע לזה הדעת אלא שהיה רוה"ק מפעמתו שהוא הרבה יותר מדעת אנושי. אבל בשעת סלוק רוה"ק ממנו לא היה אלא כבהמה. וכמו שהיתה חוה קודם שאכלה מעה"ד כמ"ש לעיל מש"ה היה עולה עה"ד דלא נחשב חיות האדם אלא משעה שהגיע לדעת אנושי מש"ה כתיב באדה"ר אשר חי דנחשב כל ימיו משעה שנוצר בכלל שניו אשר חי. דמכ"מ בכח יצירתו הי' אותו הדעת אלא שלא יצא לאור (ועי' מ"ש להלן כ"ה ז'): תשע מאות שנה ושלשים שנה. הנה פעם כתיב בתורה מספר השנים המרובים תחלה ופעם כתיב להיפך ואין דבר ריק בתורה. ולפי הנראה. בכ"מ שהיה אותו איש רב פעלים בחייו כתיב מספר המרובה תחל' ואח"כ המועט להורות כי במעט שנים האחרונות ג"כ פעל ועשה בחייו ורשומים היו. משא"כ מי שלא עשה בזקנותו מאומה כתיב להיפך. זהו בדרך כלל. אמנם יש פרטים יוצאים מן הכלל. ובאו לדרשה כמו בשני חיי שרה דכתיב מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים והדרש בת עשרים

כבת

וּבָנוֹת׃ כ וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי־יֶרֶד שְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים שָׁנָה
וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס כא וַיְחִי חֲנוֹךְ חָמֵשׁ
וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־מְתוּשָׁלַח׃ כב וַיִּתְהַלֵּךְ
חֲנוֹךְ אֶת־הָאֱלֹהִים אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־מְתוּשֶׁלַח
שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ כג וַיְהִי כָּל־
יְמֵי חֲנוֹךְ חָמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה׃
כד וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת־הָאֱלֹהִים וְאֵינֶנּוּ כִּי־לָקַח
אֹתוֹ אֱלֹהִים׃ ס שביעי כה וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח שֶׁבַע
וּשְׁמֹנִים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־לָמֶךְ׃ כו וַיְחִי
מְתוּשֶׁלַח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־לֶמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמוֹנִים
שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ כז וַיִּהְיוּ
כָּל־יְמֵי מְתוּשֶׁלַח תֵּשַׁע וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּתְשַׁע
מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס כח וַיְחִי־לֶמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמֹנִים
שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בֵּן׃ כט וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ נֹחַ
לֵאמֹר זֶה יְנַחֲמֵנוּ מִמַּעֲשֵׂנוּ וּמֵעִצְּבוֹן יָדֵינוּ מִן־
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אֵרְרָהּ יְהוָה׃ ל וַיְחִי־לֶמֶךְ אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־נֹחַ חָמֵשׁ וְתִשְׁעִים שָׁנָה וַחֲמֵשׁ מֵאֹת
שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ לא וַיְהִי כָּל־יְמֵי־לֶמֶךְ
שֶׁבַע וְשִׁבְעִים שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס
לב וַיְהִי־נֹחַ בֶּן־חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד נֹחַ אֶת־שֵׁם
אֶת־חָם וְאֶת־יָפֶת׃ פ א וַיְהִי כִּי־הֵחֵל הָאָדָם לָרֹב

הקורא יטעים את הגריש קודם התלשא

ת"א ויתהלך חנוך. עקידה שער ק: זה ינחמנו. סנהדרין קיג: ויהי נח בן. סנהדרין סט: ויהי כי החל. מגלה י בתרא ו:

ר ש " י

(כב) ויתהלך חנוך. צדיק היה וקל (ס"א וקבל) בדעתו לשוב להרשיע לפיכך מיהר הקב"ה וסילקו והמיתו קודם זמנו וזהו ששינה הכתוב במיתתו לכתוב ואיננו בעולם למלאות שנותיו (ב"ר): (כד) כי לקח אותו. לפני זמנו כמו הנני לוקח ממך את מחמד עיניך (יחזקאל כ"ד): (כח) ויולד בן. שממנו נבנה העולם

כ והוו כל יומי ירד תשע מאה ושתין ותרתין שנין ומית: כא וחיא חנוך שתין וחמש שנין ואוליד ית מתושלח: כב והליך חנוך בדחלתא דיי בתר דאוליד ית מתושלח תלת מאה שנין ואוליד בנין ובנן: כג והוה כל יומי חנוך תלת מאה ושתין וחמש שנין: כד והליך חנוך בדחלתא דיי וליתוהי ארי לא אמית יתיה יי: כה וחיא מתושלח מאה ותמנין ושבע שנין ואוליד ית למך: כו וחיא מתושלח בתר דאוליד ית למך שבע מאה ותמנין ותרתין שנין ואוליד בנין ובנן: כז והוו כל יומי מתושלח תשע מאה ושתין ותשע שנין ומית: כח וחיא למך מאה ותמנין ותרתין שנין ואוליד בר: כט וקרא ית שמיה נח למימר דין ינחמיננא מעובדנא ומלאות ידנא מן אדמתא די לטיה יי: ל וחיא למך בתר דאוליד ית נח חמש מאה ותשעין וחמש שנין ואוליד בנין ובנן: לא והוו כל יומי למך שבע מאה ושבעין ושבע שנין ומית: לב והוה נח בר חמש מאה שנין ואוליד נח ית שם ית חם וית יפת: א והוה כד שריאו בני אנשא למסגי

רש"י

העולם (ב"ר): (כט) זה ינחמנו. ינח ממנו את עצבון ידינו עד שלא בא נח לא היה להם כלי מחרישה והוא הכין להם והיתה הארץ מוציאה קוצים ודרדרים כשזורעים חטים מקללתו של אדם הראשון ובימי נח נחה וזהו ינחמנו ואם לא תפרשהו כך אין טעם הלשון נופל על השם ואתה צריך לקרות שמו מנחם: (לב) בן חמש מאות שנה. א"ר יודן מה טעם כל הדורות הולידו לק' שנה וזה לחמש מאות. אמר הקב"ה אם רשעים הם יאבדו במים ורע (ס"א זרע של צדיק זה) לצדיק זה ואם צדיקים הם אטריח עליו לעשות תיבות הרבה כבש את מעיינו ולא הוליד עד חמש מאות שנה כדי שלא יהא יפת הגדול שבבניו ראוי לעונשין לפני המבול (ב"ר) דכתיב כי הנער בן מאה שנה ימות (ישעיה ס"ה) ראוי לעונש לעתיד וכן לפני מתן תורה: את שם את חם ואת יפת. והלא יפת הגדול הוא אלא בתחלה אתה דורש את שהוא

העמק דבר

כבת ז' לגוי כג' והדרש אינו מדכתיב שלש פעמים שנה שהרי כתיב הכי בחיי ישמעאל ג"כ. אלא מדהקדים הכתוב מספר המרובה תחלה והרי בזקנתה לא עשתה מאומה. אלא לדרשה וכן בשארי מקומות: (כב) ויתהלך חנוך את האלהים. כך היה רגיל להיות דבוק ושקוע באהבת ה': ויולד בנים ובנות. היה עוסק גם בפו"ר כדי לקיים המין (כמ"ש לעיל ד' כ"ו) ולא כב"ע שאמר אפשר לעולם להתקיים ע"י אחרים: (כד) ויתהלך חנוך וגו'. פעם א' היה מתבודד ומשקיע עצמו באהבת ה' עד שהגיע לעלות לרקיע: ואיננו. נאבד ונעלם מבני דורו: כי לקח אתו אלהים. באשר חפשו אתו כמו שאמרו בני הנביאים על אליהו פן נשאו רוח ה' וישליכהו באחד ההרים וגו' ע"כ הודיע הכתוב כי באמת לקח אותו אלהים: (כט) זה ינחמנו. א"ת מלשון תנחומין. ורש"י דחה דא"כ שם נח אינו נופל יפה על הלשון להכי פירש מלשון נחת. ולפ"ז אינו מדויק לשון זה ינחמנו. ובל"ז יש להתבונן בכל א' מהפירושים. דתנחומין לא שייך אלא על הרעה שנשתיירה במקומה. ולא על מעשינו ועצבון ידינו שנשתנה בימי נח. ולהיפך שם נחת לא שייך על האדמה אשר ארדה ה'. שהרי לא נחו מקללה זו גם

אחר המבול. אלא נראה דבשם נח נכלל שני השרשים לשון נחם ולשון נחת. ומש"ה נקרא נח בחסרון אות השלישי למען יהא נכלל בו שני השרשים. ופי' זה ינחמנו ג"כ בשתי הוראות. מלשון יניח לנו כפרש"י: ממעשנו ומעצבון ידינו שהיה קשה על למך הצדיק לראות מעשה בני דורו הרשעים ולא יכול להושיע וראה ברוה"ק שבימי בנו ינוחו מרשעות כאלה. וזהו ממעשינו ועוד באשר נשתנה דרך כל בשר וטבעו כמו שיבואר להלן ו' י"ב. וע"כ לא יכלו להשתמש בבהמת הארץ כפי הטבע. וא"כ היו מוכרחים לעמול הרבה בידיהם. וראה ברוה"ק שבימי נח ישוב הטבע למקומה. וזהו ממעשינו ומעצבון ידינו. וא"כ פי' הכתוב מלשון תנחומין: מן האדמה אשר ארדה ה' דאע"ג שלא נשתנה הדבר לטוב גם אחר המבול. אבל הי' להם תנחומין שע"י זה חדלו מלחמות הרבה אחר המבול. וכמאמר ה' עוד כל ימי הארץ קיץ וחורף. וכמש"כ במקומו. משא"כ לפני המבול לא הית' הקללה לתועלת לרשעים שלא שבו מדרכם וא"כ לא הי' כדאי לצדיקים לסבול קללת האדמה: ו (א) לרוב על פני האדמה. היינו ע"י שהרבו נשים ובנים וכמש"כ לעיל ד' י"ט. שכל אדם היו לו הרבה נשים כדי להרבות הישוב.

עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה וּבָנוֹת יֻלְּדוּ לָהֶם׃ ב וַיִּרְאוּ בְנֵי־הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנוֹת הָאָדָם כִּי טֹבֹת הֵנָּה וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכֹּל אֲשֶׁר בָּחָרוּ׃ ג וַיֹּאמֶר יְהוָה לֹא־יָדוֹן רוּחִי בָאָדָם לְעֹלָם בְּשַׁגַּם הוּא בָשָׂר וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה׃ ד הַנְּפִלִים הָיוּ בָאָרֶץ בַּיָּמִים הָהֵם וְגַם אַחֲרֵי־כֵן אֲשֶׁר יָבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים אֶל־בְּנוֹת הָאָדָם וְיָלְדוּ לָהֶם הֵמָּה הַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר מֵעוֹלָם אַנְשֵׁי הַשֵּׁם׃ פ מפטיר ה וַיַּרְא יְהוָה כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ וְכָל־יֵצֶר מַחְשְׁבֹת לִבּוֹ רַק

ת"א, ויאמר ה' לא. סנהדרין קז וקח ספר הזוהר סוף אדרת נשא כל הפרשה: בשגם הוא. חולין דף קלט: וירא ה' כי. מגלה דף י סנהדרין קח: רק רע כל. סוכה נב קדושין ל בתרא ו:

רש"י

לדיק ונולד כשהוא מהול ושאברהם יצא ממנו וכו' בב"ר: ך (ב) בני האלהים. בני השרים והשופטים. דבר אחר בני האלהים. הם השרים ההולכים בשליחותו של מקום אף הם היו מתערבים בהם. כל אלהים שבמקרא לשון מרות וזה יוכיח ואתה תהיה לו לאלהים (שמות ד') ראה נתתיך אלהים (שם ז'): כי טבת הנה. אמר רבי יודן טבת כתיב כשהיו מטיבין אותה מקושטת ליכנס לחופה היה גדול נכנס ובועלה תחלה (ב"ר): מכל אשר בחרו. אף בעולת בעל אף הזכר והבהמה (ב"ר): (ג) לא ידון רוחי באדם. לא יתרעם ויריב רוחי עלי בשביל האדם: לעולם. לאורך ימים הנה רוחי נדון בקרבי אם להשחית ואם לרחם לא יהיה מדון זה ברוחי לעולם כלומר לאורך ימים: בשגם הוא בשר. כמו בשגם בשגו"ל כלומר בשביל שגם זאת בו שהוא בשר ואף על פי כן אינו נכנע לפני ומה אם יהיה אש או

העמק דבר

אמנם להיות למו לעזר לא הי' להם כ"א אשה אחת או שתים: ובנות ילדו להם. בא הכתוב ליישב שלא יהי' מוקשה היאך אפשר שישא אדם א' הרבה נשים והרי א"כ תחסרנה נשים לכמה אנשים. ומש"ה פי' הכתוב שרצון ההשגחה העליונה הי' בזה. ומש"ה יולדו בנות הרבה יותר מבנים. באופן שהי' אפשר לכל זכר ליקח נשים הרבה: (ב) ויראו בני האלהים. אנשים שהיו מזרע שת וכדומה אנשי מעלה ומשוקעים באלקות. וא"כ לא הי' מפנה עצמו להליכות עולם. ומש"ה היו נצרכים לעזר הנשים יותר מאחרים שעסקו בעצמן ג"כ בהויות העולם: ויראו וגו' את בנות האדם כי טבת הנה. לא כתיב כי יפות הנה אלא טובות דמשמעו מועילות להליכות חייהם בדעת וראויות לעזר: ויקחו להם נשים. תיבת להם דייק להיות לעזר לכל צרכי האדם כמש"כ לעיל ד' י"ט: מכל אשר בחרו. אין הפי' אשר בחרו בני האלהים דא"כ אינו עול כלל. ותו א"כ מה מקרא חסר אם היה נכתב ויקחו להם נשים את אשר בחרו. אלא פי' מכל מכל אדם זולתם: אשר בחרו. לעצמם לפו"ר ובזה

שבחרו וייחדו אותם. אע"ג שעדיין לא נבעלו מכ"מ הי' להם דין א"א כדאי' בסנהדרין נ"ח א' דמשנקראת רביתא דפלני' אסורה לב"נ. לפירש"י משום גזל. ולהרמב"ם הל' מלכים יש בה משום א"א. ובני אלהים אלה פתו או אנסו האשה את אשר בחרו אחרים. בזה הטענה. באשר אותם האנשים אשר בחרו לא היו בני האלהים והיו לוקחים הנשים כ"א לפו"ר וזה אפשר באחרת. משא"כ בני האלהים לקחו אותם לעזר: והנה בב"ר והובא בפרש"י מפרש טבת שהיטיבו כלות לבעליהן. ובאו חז"ל ללמדנו דאע"ג שהם באו לזה באונס בהיתר. כי הוא לכבוד האשה ועונתה. בכ"ז היה בזה רק תאוה מגונה שהרי לא לקחו אותם אלא משהיטיבו אותם לבעליהן והיו נאות ביותר או לקחו אותן לעצמן. אך למראית עין בני האדם אמרו שעושין כן בשביל תכלית הכרחי להם שטובות הנה לעזר: (ג) ויאמר ה'. זה המאמר אינו לעונש כי להלן כתיב העונש אמחה את האדם וגו' וכאן אינו אלא הודעה טבע בני האדם ומאמר נבואי כמו מאמר וקם העם הזה וזנה וגו' דכתיב בישראל. וכ"כ בס'

מלאכת

אונקלוס

על אפי ארעא ובנתא אתילידו להון: ב וחזו בני רברביא ית בנת אנשא ארי שפירן אינון ונסיבו להון נשין מכל דאתבחרו: ג ואמר יי לא יתקים דרא בישא הדין קדמי לעלם בדיל דאינון בשרא ועובדיהון בישיא ארכא יהיבנא להון מאה ועשרין שנין אם יתובון: ד גבריא הוו בארעא ביומיא האינון ואף בתר כן דעלין בני רברביא לות בנת אנשא וילידן מנהון אינון גבריא דמעלמא אנשין דשמא: ה וגלי קדם יי ארי סגיאת בישת אנשא בארעא וכל יצרא מחשבת לביה לחוד ביש כל יומא: ו ותב יי במימריה ארי עבד ית אדם בארעא ואמר

רש"י

דנר קשה. כיוצא בו עד שקמתי דבורה (שופטים ה') כמו שקמתי. וכן שאתה מדבר עמי (שם ו') כמו שאתה אף בשגם כמו בשגם: והיו ימיו וגו'. עד ק"ך שנה אאריך להם אפי ואם לא ישובו אביא עליהם מבול. ואת"ל משנולד יפת עד המבול אינו אלא מאה שנה אין מוקדם ומאוחר בתורה (פסחים ו') כבר היתה הגזירה גזורה עשרים שנה קודם שהוליד נח תולדות וכן מצינו בסדר עולם יש מדרשי אגדה רבים בלא ידון אבל זה הוא נאות לפשוטו: (ד) הנפלים. על שם שנפלו והפילו את העולם ובלשון עברית לשון ענקים הוא: בימים ההם. בימי דור אנוש ובני קין (ב"ר): וגם אחרי כן. אע"פ שראו באבדן של דור אנוש שעלה אוקיינוס והציף שליש העולם לא נכנע דור המבול ללמוד מהם: אשר יבאו. היו יולדות ענקים כמותם: הגבורים. למרוד במקום: אנשי השם. אותם שנקבו בשמות עירד מחויאל

העמק דבר

מלאכת מחשבת לפי דרכו: לא ידון רוחי באדם לעולם. רוח האדם הוא אשר שם ה' ביחוד וזה באדם שכל אנוש. ולמעלה מזה מי שזכה רוח ודעת תורה. ויש לדעת דמי שמגביר תאותו על השכל אשר הוא רוח האדם. ה"ז התאוה המורגלת נעשה טבע עד שאובד את השכל ורוח האדם ומתהפך שכלו ג"כ לתאוה נמבזה. ויעבור עוד לפניו. וזהו דבר ה' לא ידון היינו כלשון חז"ל ברכות ס"א ב' צדיק יצ"ט שופטו רשע יצה"ר שופטו. פי' שופטו הייט מנהיגו וחוקר דרכיו מה לעשות. ובלשון הקב"ה הוא לא ידון. פי' לא ינהיג רוחי באדם הרוח שנתתי באדם והוא השכל ודעת אנושי. לעולם בשגם הוא בשר. הרוח והדעת נעשה בעצמו בשר שהוא כנוי על התאוה כמש"כ בס' במדבר ס"ז כ"ג וכ"ז ט"ז. ובמדרש פי' בשגם מלשון משגנתו והכוונה שהרות והוא הדעת מתקלקל מעט עד שנעשה בשר ממש. וכ"ז הוא ידיעה בטבע. וגם הודיע הקב"ה בנבואה: והיו ימיו מאה ועשרים שנה. ימי האדם שידון עוד רוח האדם ע לא יהיה יותר ממאה ועשרים שנה. ואח"כ יתקלקל עוד למדרגה היותר פחותה עד שיאבד רוח האדם לגמרי. והיו לחיות מזיקות בלי שום דעת אנושי וד"ל. ומכש"כ שיהי בלי דעת יראת ה': (ד) הנפלים. שנפלו מרוח גבוה אשר הי' להם מכבר. למדרגה פחותה מחמת שהואילו לילך אחרי רצון ותאוה: היו בארץ בימים ההם. לא נשתהה הרבה עד מאה ועשרים שנה. אלא בימים ההם הרגישו שינוי ברוחם ונעשו נפלים. אלא שלא הגיעו עדיין להיות בשר גמרי: וגם אחרי כן אשר יבואו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם. וא"כ הרי היו הולדות מתחלה במדרגה פחותה. וראו את אבותיהם במדרגה שאינה גבוהה כ"כ כמו שהיו טרם שנולדו הבנים גם המה הולדות קראו אותם נפילים ברבות השנים באשר האבות היו גרועים והולכים להיות נבזים ושפלים יותר מהם שלא היו מעולם במדרגה גבוהה. וזה כלל גדול דמי שיש לו יתרון דעת ומעלה גבוה כשהוא אובד צורתו זו נעשה גרוע מהפחות ממנו כמו שביארנו בס' ויקרא י"א מ"ד דישראל האוכל דברים האסורים מצד התורה נעשה מזוהם יותר מגוי האוכל בהיתר עד שבא גם לאכול שקצים ורמשים: (וע"ע מש"כ בס' במדבר כ"א כ' ובס' דברים בשירת האזינו עה"פ שמנת עבית כשית) ושלמה אמר בס' משלי לפי שכלו יהולל איש ונעוה לב יהיה לבז. ולכאורה אין סוף המקרא מקביל לראשו אלא ה"פ שאם הוא נעוה לב הוא להיפך דלפי שכלו יהיה לבוז שכל מה שהוא בר דעת יותר מתבזה יותר ונעשה נופל מאדם: המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם. בדור האדם קראו אותם גבורים אשר מעולם אנשי השם. מכבר השנים שעברו היו נחשבים לאנשי השם ולצדיקים ואח"כ נעשו לגבורים: (ה) וירא ה'. במשך מאה ועשרים שנה ראה כי רעת האדם רבה והולכת יותר ויותר מאשר לפנים: רק רע כל היום. ידוע דרע הוא בין אדם לחבירו. העיד הכתוב איך שהאדם אבד כ"כ דעת אנושי עד שכל מחשבותיהם הי' איך להרע לאחרים. וממילא היו גרועים גם מחיות באשר אין בהם דעת כ"כ להזיק כמו אדם. וגם בחיה אין המדה באה ע"י קלקול אלא בטבעה הוא לטרוף כדי צרכו משא"כ אדם שהגיע לידי כך. הוא מצד השחתת הטבע ונעשה בהרגל כמו טבע השני להזיק כל האפשר. וע"ע מש"כ בס' ויקרא כ"ה מ"ז ולהלן פ' נח שביארנו דהשחתת הדעת

רַע כָּל־הַיּוֹם׃ ו וַיִּנָּחֶם יְהוָה כִּי־עָשָׂה אֶת־הָאָדָם
בָּאָרֶץ וַיִּתְעַצֵּב אֶל־לִבּוֹ׃ ז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶמְחֶה
אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר־בָּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה
מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמָיִם כִּי
נִחַמְתִּי כִּי עֲשִׂיתִם׃ ח וְנֹחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי יְהוָה׃

פ פ פ קמ"ו אמצי"ה · יחזקיה"ו סימן · ומפטירין ביש עיה כה אמר סי' מ"ב :

סדר נח

ט אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה
בְּדֹרֹתָיו אֶת־הָאֱלֹהִים הִתְהַלֶּךְ־נֹחַ׃

ת"א ויגחם ה' כי . סנהדרין קח : ויתעצב אל . עקידה שער טו עקרים מב פ"ט : כי נחמתי . סנהדרין קח : ונח מצא חן . סנהדרין שם : איש צדיק . האלילים נא זבחים קטו עקידה שער טו : תמים היה . ערובין יח סנהדרין קח האלילים ו' ודף נא זבחים קטו : התהלך נח . עקידה שער ב ס' הזוהר פ' שלח לך :

רש"י

מתושאל שנקבו ע"ם אבדן שנמוחו והותשו · דבר אחר אנשי שממון ששממו את העולם : **(ו) וינחם ה' כי עשה** · נחמה היתה לפניו שבראו בתחתונים שאלו היה מן העליונים היה ממרידן (בב"ר) : **ויתעצב** · האדם אל לבו של מקום עלה במחשבתו של מקום להעליבו זהו תרגום אונקלוס · ד"א וינחם נהפכה מחשבתו של מקום ממדת רחמים למדת הדין עלה במחשבה לפניו מה לעשות באדם שעשה בארץ וכן כל לשון ניחום שבמקרא לשון נמלך מה לעשות ובן אדם ויתנחם (במדבר כ"ה) ועל עבדיו יתנחם (דברים ל"ב) וינחם ה' על הרעה (שמות ל"ב) נחמתי כי המלכתי (שמואל א' ט"ו) כלם לשון מחשבה אחרת הם : **ויתעצב אל לבו** · נתאבל על אבדן מעשה ידיו כמו נעצב המלך על בנו (שם ב' י"ט) · וזו כתבתי לתשובת אפיקורס אחד ששאל את רבי יהושע בן קרחה א"ל אין אתם מודים שהקב"ה רואה את הנולד אמר לו הן אמר לו והא כתיב ויתעצב אל לבו אמר לו נולד לך בן זכר מימיך אמר לו הן אמר לו ומה עשית אמר לו שמחתי ושימחתי את הכל · אמר לו ולא היית יודע שסופו למות אמר לו בשעת חדותא חדותא בשעת אבלא אבלא אמר לו כך מעשה הקב"ה אע"פ שגלוי לפניו שסופן לחטוא ולאבדן לא נמנע מלבראן (ועיין ברא"ס) בשביל הצדיקים

העמק דבר

בתאוה מביא אח"כ גם להיות רק רע בין אדם לחבירו : **(ו) כי עשה** · לא כתיב כי ברא · שלא התנחם על עיקר הבריאה ח"ו אלא על אשר תיקן כ"כ האדם בלי יגיעה כ"כ ע"כ הוא בריא אולם ובא לידי תאוה וזנות ומזה נשחת עוד כאמור · ע"כ ראה ה' לעשות חדשות בארץ שיתקלקלו האוירים וכדומה עד שיבוא מזה כמה חלאים על האדם כאשר כן אמר ה' אחר המבול וכאשר יבואר להלן ח' כ"ב · אמנם באשר שהשינוי אין תקנה לאנשים שכבר הורגלו ברע ע"כ אמר עוד אמחה את האדם וגו' שלהם אין תקנה אלא אבדון : **ויתעצב אל לבו** · כבר פירשו חז"ל ברבה אין עצבון אלא אבילות · והיינו כמו התאבלות על העולם · ואינו מובן שהרי עדיין לא אמר ה' גזרה של אמחה · ואפי' אחר הגזירה אין מתאבלין לפני המיתה · אלא הענין דבכל משך מאה ועשרים שנה מתו כמה צדיקים שהיו בעולם והמה מכונים בשם לב הבריאה · כי הוא תכליתו כמש"כ לעיל בשם סת · ומכונים כמו"כ לבו · באשר באמת אינו נופל עליו ית' שום שם ומחשבה כ"א אחר הבריאה · ומש"ה חל על תכלית הבריאה לומר חי אני · כאשר יבואר בפ' שלח · וכמו כן חל לומר על הצדיק שהוא תכלית הבריאה בכלל שהוא לבו של הקב"ה בורא העולם ומלואה · והנה בכל דור ודור הצדיק נאסף אל עמיו וזרח צדיק אחר אבל במשך מאה ועשרים שנה אלו מי שמת לא הניח תמורתו וממלא מקומו מש"ה שייך לומר · ויתעצב אל לבו · שהתאבל על מות הצדיקים שאין עוד אדם שיהא ראוי לקיים העולם לצוות לו : מש"ה · **(ז) אשר בראתי וגו'** אותם האנשים שכבר נבראו אמחם : **מאדם עד בהמה וגו'** · הוא פי' על את האדם · דמשמעו עם האדם · ומשרש
מה

בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: כט וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר אֲנָא יְיָ מַלֵּיל עִם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם יַת כָּל דִּי אֲנָא מְמַלֵּיל עִמָּךְ: ל וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ הָא אֲנָא יַקִּיר מַמְלָל וְאֵיכְדֵין יְקַבֵּל מִנִּי פַּרְעֹה: א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה חֲזֵי דְמַנֵּיתָךְ רַב לְפַרְעֹה וְאַהֲרֹן אָחוּךְ יְהֵי מְתוּרְגְּמָנָךְ: ב אַתְּ תְּמַלֵּיל יַת כָּל דַּאֲפַקְּדִינָךְ וְאַהֲרֹן אָחוּךְ יְמַלֵּיל עִם פַּרְעֹה וִישַׁלַּח יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵיהּ: ג וַאֲנָא אַקְשֵׁי יַת לִבָּא דְפַרְעֹה וְאַסְגֵּי יַת אָתְוָתַי וְיַת מוֹפְתַי בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: ד וְלָא יְקַבֵּל מִנְּכוֹן פַּרְעֹה וְאֶתֵּן יַת מְחַת

העמק דבר

מש"ה אמרו הז"ל שגדולים אלו שקולים זה כזה · פי' דשני גדולי ישראל אלו נחוצים היו בהליכות עם ה' · אע"ג שכח משה באמת גדול מכח אהרן · מכ"מ נצרך כח אהרן בגדולתו לישראל כמו משה · וגם קודם לו · כאשר פרנסה קודם להנהגה · וע' מש"כ להלן כ"ח כ"ב בענין חשן ואפוד: (כט) את כל אשר אני דובר. דיוק אני ולא אמר אשר הנני מדבר · או אשר אדבר · אלא מדקדק לומר אני בכל כבודי. וכיב"ז דקדקנו להלן כ"ג כ' · והכוונה כמש"כ שהיו שני אופני דברות ה' עם משה · היינו הפרשה כאשר הוא והבאור שהוא במקום תורה שבע"פ · וביארנו בפסוק י"ב שהועיל משה בטענתו שיהא כל הסברים ורבוי דברים הן לפרעה הן לישראל ע"י אהרן · עתה אמר ה' למשה שעכ"פ הדבור אשר אני בכל כבודי שהוא המאמר עצמו תדבר בעצמך לפרעה · ואהרן יבארם ויסבירם לפרעה · ולזה לא שייך טענת משה שהוא ערל שפתים · שהרי אז שכינה מדברת מתוך גרונו · ושיו הדברים יוצאים מזוקקים · וזהו שהקדים ה' לומר אני ה' · לומר אני בכבודי · וזהו כבודי שתהא אתה מדבר מה שאני דובר: (ל) הן אני ערל שפתים. הוסיף לסרב גם לזה בטענה אחרת · כאשר שהוא בעלם ערל שפתים ובזוי ונקלה בעיני פרעה · ע"כ לא ירצה לשמוע אלי כלל. כי אין זה לפי כבודו לשמוע מעלג לשון תמיד · ונחשב טענה זו לשפלות רוח משה שחשב שקל הוא בעיני פרעה וכתיב לפני ה' שדבר נערו בפ"ע מה יהיה מזה · והקב"ה רחם עליו בהיות מענם ענוה ושפלות רוח: ז (א) ראה · התבונן בדבר: נתתיך אלהים לפרעה · כן יהי כאשר דברת שלא תדבר בעצמך לפרעה אבל לא משום שתהי' שפל ונבזה בעיניו · אלא משום שהוא יחשוב שאתה גדול כ"כ כמו אלהים · שלא בנקל גם לפניו להיות נדבר עם אלהים · כך תהא נחשב בעיניו שאינו ראוי לשמוע מפיך כ"א מפי אהרן שהוא נביאך · ונתקיים במשה כל המשפיל עצמו הקב"ה מגביהו · ודייק ה' באמרו נתתיך אלהים לפרעה משא"כ לישראל · שאע"ג דכתיב והיה הוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלהים · אין הפי' אלא שיהיה מנבא אותו כאלהים · אבל לא נחשב לו לישראל לאלהים ח"ו · והמה דברו עמו כ"פ כמו עם שאר גדולי ישראל · וע' להלן י' כ"ג אבל פרעה היה מחשב את משה כמו אלהים שאינו הגון לדבר עמו: (ב) את כל אשר אצוך · נכלל שני אופני הדבור היינו גוף המאמר והבאור · שהוא כמו תורה שבכתב ובע"פ · וכ"ה להלן כ"ה כ"ב · ובס' דברים י"ח י"ח ע"ש: ושלח את בני ישראל מארצו · אין כאן מקומו עד להלן והוצאתי וגו' · אלא הודיע לו שיהיה כן עד גמר הענין · שלפי טענת משה לא היה ראוי להיות אהרן מדבר רק עד שיראה שמשה גדול הוא בעיני פרעה · אבל לפי דבר ה' שהוא יהיה אלהים לפרעה · א"כ יהיה כן עד גמר הענין והשילוח · שהמתחיל במצוה אומרים לו גמור: (ג) ואני אקשה את לב פרעה · כבר הודיע ה' למשה לעיל ג' י"ט ואני ידעתי וגו' · אבל הוסיף כאן לפי דבר ה' שיהא מוראו של משה על פרעה כמו אלהים · א"כ ידע היטב שלא יפול מדבריך מאומה וא"כ היאך לא יהי נחת מדבריך · ע"ז אמר ה' שבאמת מצד הסברא הוא פלא. אבל אני אקשה וגו' והוא ג"כ מפלאות תמים דעים ית' שהחזיק את דעו כדי · והרביתי את אתתי · המה הידיעות שבאו עליהם המכות לאות כי כן הוא · כמו שאמר ה' בזאת תדע כי אני ה' · למען תדע כי אין כה' אלהינו · למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ · בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ · למען תדע כי לה' הארץ · וכמו שיבואר בכל ידיעה במקומו משמעה · וע"ע להלן י' א' מש"כ · והיינו דכתיב בתהלים ק"ה שמו בם דברי אותותיו · הדברים הם אותותיו: ואת מופתי · היינו דברים נפלאים המפתים את הלב להיות נכנע וע' להלן מקרא ט': (ד) ולא ישמע אליכם וגו' · אין הכונה שלא יאבה לעשות כדבריהם · דזה כבר אמר ואני אקשה וגו' · וגם לעיל · וגם לשון אליכם אינו במשמע כך כמש"כ לעיל ו' י"ב · אלא כל המאמר עד סוף הוא סדר הגאולה איך יהיה עד גאולה שלימה כאשר יבואר · והודיע ה' שתגיע שעה שמלבד שלא יאבה עוד ימלאו לב לומר שלא ישמע כלל דבריהם · והיינו במכת חשך שהזהירם לא תוסיפו לראות פני וגו'· ונתתי את ידי · הוא מכת בכורות שהוא מעין דבר שמכונה בשם יד: והוצאתי את צבאותי את עמי· פי' ברבה דצבאותי המה מלאכי מעלה שהיו במצרים עם השכינה שגלתה עם ישראל וכמש"כ בס' בראשית

י וַיּוֹלֶד נֹחַ שְׁלֹשָׁה בָנִים אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־
יָפֶת׃ יא וַתִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים וַתִּמָּלֵא
הָאָרֶץ חָמָס׃ יב וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־הָאָרֶץ וְהִנֵּה
נִשְׁחָתָה כִּי־הִשְׁחִית כָּל־בָּשָׂר אֶת־דַּרְכּוֹ עַל־
הָאָרֶץ׃ ס יג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְנֹחַ קֵץ כָּל־בָּשָׂר בָּא
לְפָנַי כִּי־מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס מִפְּנֵיהֶם וְהִנְנִי
מַשְׁחִיתָם אֶת־הָאָרֶץ׃ יד עֲשֵׂה לְךָ תֵּבַת עֲצֵי־
גֹפֶר קִנִּים תַּעֲשֶׂה אֶת־הַתֵּבָה וְכָפַרְתָּ אֹתָהּ
מִבַּיִת וּמִחוּץ בַּכֹּפֶר׃ טו וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה אֹתָהּ
שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אַמָּה אֹרֶךְ הַתֵּבָה חֲמִשִּׁים אַמָּה
רָחְבָּהּ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתָהּ׃ טז צֹהַר ׀ תַּעֲשֶׂה
לַתֵּבָה וְאֶל־אַמָּה תְּכַלֶּנָּה מִלְמַעְלָה וּפֶתַח
הַתֵּבָה בְּצִדָּהּ תָּשִׂים תַּחְתִּיִּם שְׁנִיִּם וּשְׁלִשִׁים
תַּעֲשֶׂהָ׃ יז וַאֲנִי הִנְנִי מֵבִיא אֶת־הַמַּבּוּל מַיִם עַל־
הָאָרֶץ לְשַׁחֵת כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר־בּוֹ רוּחַ חַיִּים

ת"א ותשחת הארץ. סנהדרין קח הגליונים כג חולין כג בכורות לז תמורה כח: ויאמר אלהים. סנהדרין קח: עשה לך תבת. סנהדרין שם: צהר תעשה. סנהדרין שם: ואני הנני. שם עח:

ר ש " י

הבית הזה (מלכים א' ח') לשון עבר אלא שהוי"ו שבראשו הפכו להבא: (יא) ותשחת. לשון ערוה וע"א (סנהדרין נ"ז ק"ח). (ס"א ערוה כי השחית כל בשר את דרכו וע"א) כמו פן תשחיתון (דברים ד'): ותמלא הארץ חמס. גזל (ס"א שנא' ומן החמס אשר בכפיהם) (יונה ג'): (יב) כי השחית כל בשר. אפי' בהמה חיה ועוף נזקקין לשאינן מינן: (יג) קץ כל בשר. כל מקום שאתה מוצא זנות וע"א אנדרולומוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים: כי מלאה הארץ חמס. לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל (סנהדרין ק"ח): את הארץ. כמו מן הארץ ודומה לו כצאתי את העיר (שמות ט') מן העיר חלה את רגליו (מלכים א' ט"ו) מן רגליו. דבר אחר את הארץ עם הארץ שאף ג' טפחים של עומק המחרישה נמוחו ונטשטשו: (יד) עשה לך תבת. הרבה ריוח והצלה לפניו ולמה הטריחו בבנין זה כדי שיראוהו אנשי דור המבול עוסק בה ק"כ שנה ושואלין אותו מה זאת לך והוא אומר להם עתיד הקב"ה להביא מבול לעולם אולי ישובו: עצי גופר. כך שמו ולמה ממין זה על שם גפרית שנגזר עליהם למחות בו: קנים. מדורים

העמק דבר

ויפת: (י) שלשה בנים. גם זה הי' סיבה שראוי הי' שממנו יסי' נשתל העולם באשר הי' לו שלשה בנים הללו שכל א' יש לו כח אחר כמו שלשה בני אדם הראשון כמש"כ לעיל: (יא) ותשחת הארץ. אנשי הארץ: לפני האלהים. בדברים שבינם לשמים. היינו בע"ז וג"ע שנקרא השחתה כדאי' בע"ז ובכ"מ. כ"מ שנא' השחתה ה"ז ע"ז וג"ע. והייט לפני האלהים משמעו ביחוד כפירה בה' וזנות שהוא בין אדם לשמים

י ואוליד נח תלתא בנין ית שם ית חם וית יפת : יא ואיתחבלת ארעא קדם יי ואיתמליאת ארעא חטופין : יב וחזא יי ית ארעא והא איתחבלת ארי חבילו כל בסרא אנש ית ארחיה על ארעא : יג ואמר יי לנח קיצא דכל בסרא על לקדמי ארי איתמליאת ארעא חטופין מן קדם עובדיהון בישיא והא אנא מחבלהון עם ארעא : יד עיבד לך תיבותא דאעין דקדרוס מדורין תעביד ית תיבותא ותחפי יתה מגו ומברא בכופרא : טו ודין דתעביד יתה תלת מאה אמין אורכא דתיבותא חמשין אמין פותיה ותלתין אמין רומה : טז ניהור תעביד לתיבותא ולאמתא תשכללינה מלעילא ותרעא דתיבותא בסטרה תשוי מדורין ארעאין תנינין ותליתאין תעבדינה : יז ואנא הא אנא מיתי ית טופנא מיא על ארעא לחבלא כל בסרא דביה רוחא דחיי מתחות שמיא כל דבארעא ימות :

רש"י

מדורים לכל בהמה וחיה : בכפר · זפת בלשון ארמי · ומלינו בגמ' כופרא בתיבתו של משה על ידי שהיו המים תשים דיה בחומר מבפנים וזפת מבחוץ · ועוד כדי שלא יריח אותו לדיק ריח רע של זפת אבל כאן מפני חוזק המים זפתה מבית ומחוץ : (טו) צוהר · י"א חלון וי"א אבן טובה המאירה להם (ב"ר שם): ואל אמה תכלנה מלמעלה · כסויה משופע ועולה עד שהוא קצר מלמעלה ועומד על אמה כדי שיזובו המים מלמעלה למטה (מכאן ומכאן) (כפרים אחרים ליתו): בצדה תשים · שלא יפלו הגשמים בה: תחתים שנים ושלישים · ג' עליות זו על גב זו עליונים לאדם אמצעים למדור תחתיים לזבל (שם) : (יז) ואני הנני מביא · הנני מוכן להסכים עם אותם שזרזוני ואמרו לפני כבר מה אנוש כי תזכרנו (תהלים ח') : מבול · שבלה את הכל שבלבל את הכל שהוביל את הכל מן הגבוה לנמוך וזהו לשון אונקלוס שתרגם טופנא שהציף את הכל והביאה לבבל שהיא עמוקה לכן נקראת שנער שננערו שם כל מתי מבול (ס"א מימי וכן הגיה מהרש"ל בח"ס

העמק דבר

לשמים : ותמלא הארץ חמס · השחתה הקודם גרם שנתמלא הארץ חמס וגזל תמיד · דזנות גורם כליון תבואת השדה כדתנן שלהי מס' סוטה הזנות וכישוף כלו את הכל והכי תנן במס' אבות · ואותו הדור לא הגיעו מחמת עונש הרעב לידי תשובה אלא להיפך זה גרם חמס כדרך העולם בשני רעב ר"ל · וגזל וזעקת אנשים גורם להעיר דין שמים הרבה כידוע וזה גרם גזר דין הקשה של המבול כדאי' בסנהדרין ק"ח א' : (יב) והנה נשחתה כי השחית וגו' . הכי מיבעי וירא אלהים כי השחית כל בשר · אלא ה"פ שראה כי גם אדמת הארץ נשחתה ממבעה שהטביע הבורא ית' להספיק מזון לכל הברואים והנה אבדה כחה · ופי' הטעם משום שהשחית כל בשר את דרכו וטבעו · כי כל בריה יש לה טבע מיוחדת במזונותיה ואויר הראוי לה · וכך טבע האדמה אשר הם עליה וכמש"כ לעיל ב' ז' י"ט · אבל כאשר השחיתו בדור הלז כל המינין ע"י הרכבות זרות את טבען ודרכן על הארץ ממילא נשחתה האדמה לפניהם · וע"ע מש"כ לעיל ה' כ"ט : (יג) כי מלאה הארץ חמס · האדמה במה שאינה מספקת גידוליה להבריות שעליה כמש"כ · מפניהם· שהמה חייבים בדבר : והנני משחיתם את הארץ · דהאדמה עצמה נשתנה הרבה ע"י המבול כמו שמבואר להלן ג' י"ח והלאה · וגם טבע האדמה נשתנה כמו שיבואר להלן ח' כ"א וכ"ב : (יד) עשה לך · תיבת לך מתפרש פעם להנאתך ולטובתך · ופעם מתפרש בפני עצמך כמו שיבואר להלן י"ב א' · וכאן יש לפרש בפני עצמך שלא יחשוב שיהיה נצרך לאומנים ובנאים רבים אלא עשה לך · ויהי נבנית בעזר ה' כמו שפי' נבנה בית הבחירה והכי אית' בב"ר : (טז) ואל אמה תכלנה מלמעלה . קאי על הצוהר שתהי' מלמעלה בתיבה עד שמשקוף העליון של הצוהר יהא כלה באמה למטה מראש התיבה אבל פתח התיבה בצדה תשים לא מלמעלה: (יז) את המבול · שם מבול הוא מלשון יובל או תובל קין שהוביל העולם להשחתה · ובאיזה אופן שהי' השחתת העולם אם במים אם באש הי' נקרא מבול · ואמר אלהים שהמבול שאמרתי להשחית הארץ ויושביה יהי' מים למטן· לשחת כל בשר וגו' כל אשר בארץ יגוע . שתי פעולות· הא' לשחת היינו שימותו· שנית להמתות הבשר אשר יהי בשעת המבול על הארץ · לאפוקי אשר יהי מונח בתוך הארץ · כמו שיבואר להלן ז' כ"ג· ושורש גוע · פעם משמעו מיתה קלה שלא ע"י חולי ויסורין ומש"ה כתיב הכי במיתת צדיקים · והיא גויעת הרוח החיוני · ופעם משמעו הוא מתיית בשר הגוף למים · וע"כ היה המבול מיס ומש"ה כתיב כפל לשחת כל וגו' וגם כל אשר בארץ יגוע · להודיענו דכאן הפי' כמשמעות השני דעל

המיתה

מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר־בָּאָרֶץ יִגְוָע׃ יח וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּךְ וּבָאתָ אֶל־הַתֵּבָה אַתָּה וּבָנֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּנְשֵׁי־בָנֶיךָ אִתָּךְ׃ יט וּמִכָּל־הָחַי מִכָּל־בָּשָׂר שְׁנַיִם מִכֹּל תָּבִיא אֶל־הַתֵּבָה לְהַחֲיֹת אִתָּךְ זָכָר וּנְקֵבָה יִהְיוּ׃ כ מֵהָעוֹף לְמִינֵהוּ וּמִן־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ מִכֹּל רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ שְׁנַיִם מִכֹּל יָבֹאוּ אֵלֶיךָ לְהַחֲיוֹת׃ כא וְאַתָּה קַח־לְךָ מִכָּל־מַאֲכָל אֲשֶׁר יֵאָכֵל וְאָסַפְתָּ אֵלֶיךָ וְהָיָה לְךָ וְלָהֶם לְאָכְלָה׃ כב וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים כֵּן עָשָׂה׃ שני ז א וַיֹּאמֶר יְהוָה לְנֹחַ בֹּא־אַתָּה וְכָל־בֵּיתְךָ אֶל־הַתֵּבָה כִּי־אֹתְךָ רָאִיתִי צַדִּיק לְפָנַי בַּדּוֹר הַזֶּה׃ ב מִכֹּל ׀ הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה תִּקַּח־לְךָ שִׁבְעָה שִׁבְעָה אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ וּמִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר לֹא טְהֹרָה הִוא שְׁנַיִם אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ׃ ג גַּם מֵעוֹף

ת"א ובאת אל. סנהדרין עב: ומכל החי. סאלינים נא זבחים קטז: להחית אתך. האלינים ו ודף נא זבחים קטז: מהעוף למינהו. סנהדרין נז: בא אתה וכל. ספר הזוהר פ' ויקהל: כי אתך ראיתי צדיק. עירובין יח: מכל הבהמה סנהדרין קח:

רש"י

במסכת שבת): (יח) והקימותי את בריתי · ברית היה צריך על הפירות שלא ירקבו ויעפשו ושלא יהרגוהו רשעים שבדור (ב"ר): אתה ובניך ואשתך · האנשים לבד והנשים לבד מכאן שנאסרו בתשמיש המטה (שם): (יט) ומכל החי · אפי' שדים (חגיגה ע"ז): שנים מכל · מן הפחות שבהם לא פחתו משנים אחד זכר ואחד נקבה: (כ) מהעוף למינהו · אותן שדבקו במיניהם ולא השחיתו דרכם ומאליהם באו וכל שהתיבה קולטתו הכניס בה (ב"ר): (כב) ויעש נח · זה בנין התיבה (סנהדרין ק"ח): (א) ראיתי צדיק · ולא נאמר צדיק תמים · מכאן שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו (ב"ר): (ב) הטהורה · העתידה להיות טהורה לישראל למדנו שלמד נח תורה (עירובין י"ח): שבעה שבעה · כדי שיקריב מהם קרבן בצאתו: (ג) גם מעוף השמים וגו' · בטהורים הכתוב מדבר ולמד

העמק דבר

המיתה כבר כתיב לשחת · וע' ס' במדבר י"ז כ"ח שני משמעות אלו נמ"ח: (יח) והקמתי את בריתי· את הברית שכרתי על קיום העולם · והיא הברכה שברך ה' את אדם וחוה (א) ואמר אלהים זאת בריתי אקים אתך במה שתאמר אתה ובניך · ועיין בס' ויקרא כ"ו ע' מקרא כזה · ומ"ש שם: (יט) ומכל החי מכל בשר · יתור דברים בא ללמדנו דמשמעות החי אין הפי' שלא מת אלא שכולו חי ואינו חסר שום אבר · וזהו דאיתא במס' עבודת כוכבים ה' ב' · דאר"א מנין למחוסר אבר שאסור לב"נ להקריב

הרחב דבר

(א) וזהו פשט הכתוב בירמיה ל"ב אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי. ומשמעו אם לא בריתי שכרתי על קיום העולם לא שמתי חקות שמים וארץ. שהרי ידוע לי שעלולים להיות נחרבים ע"י עונות הדור. וא"כ אין כבוד ה' נראות בעולם שקיומה אינו בטוח. ע"כ כרתי ברית שמוכרחת היא להיות קיים. אפי' שלא כדרך מדת הדין. וכיב"ז נכרת ברית עם משה רבינו על שכינו ישראל דלא יכלה שכינה בשום אופן כמו שיבואר בס' שמות ל"ד י':

יח וַאֲקִים יָת קְיָמִי עִמָּךְ וְתֵיעוֹל לְתֵיבוּתָא אַתְּ וּבְנָךְ וְאִתְּתָךְ וּנְשֵׁי בְנָךְ עִמָּךְ: יט וּמִכָּל דְּחַי מִכָּל בִּסְרָא תְּרֵין מִכּוֹלָא תָּעֵיל לְתֵיבוּתָא לְקַיָּמָא עִמָּךְ דְּכַר וְנוּקְבָא יְהוֹן: כ מֵעוֹפָא לִזְנוֹהִי וּמִן בְּעִירָא לִזְנַהּ מִכֹּל רִיחֲשָׁא דְּאַרְעָא לִזְנוֹהִי תְּרֵין מִכּוֹלָא יֵעֲלוּן לְוָתָךְ לְקַיָּמָא: כא וְאַתְּ סַב לָךְ מִכָּל מֵיכַל דְּמִתְאֲכִיל וְתִכְנוֹשׁ לְוָתָךְ וִיהֵי לָךְ וּלְהוֹן לְמֵיכָל: כב וַעֲבַד נֹחַ כְּכֹל דְּפַקֵּיד יָתֵיהּ יְיָ כֵּן עֲבַד: א וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ עוֹל אַתְּ וְכָל אֱנָשׁ בֵּיתָךְ לְתֵיבוּתָא אֲרֵי יָתָךְ חֲזֵיתִי זַכַּאי קֳדָמַי בְּדָרָא הָדֵין: ב מִכֹּל בְּעִירָא דַּכְיָא תִּסַּב לָךְ שַׁבְעָא שַׁבְעָא דְּכַר וְנוּקְבָא וּמִן בְּעִירָא דְּלֵיתוֹהִי דַּכְיָא תְּרֵין דְּכַר וְנוּקְבָא: ג אַף מֵעוֹפָא דִּשְׁמַיָּא

העמק דבר

שנא' ומכל החי מכל בשר בהמה שחיין ראשי אברים שלה · וע"ש בתוס' : שנים מכל · כשילכו שנים יחד אזי · תביא וגו' · ואותם השנים· זכר ונקבה יהיו · דוקא כשיהיו זו"כ ולא פירש אלהים עדיין כמה זוגות יהיו עד מאמר ה' להלן : (כ) למינהו · כבר ביארנו בפ' בראשית ענין למינהו שיש בכל בריה כמה מינים · ובשעת יצירה לא יצא אלא אחד ואח"כ נתחלק לכמה מינים וכן נח לא הכניס אלא אחד ובו היה נכלל כל המינים שבו : שנים מכל יבאו וגו' . לא הצריכו המקום ית' לבדוק את השנים אם הם זו"כ אלא כשיראה שיבואו מעצמם שנים ידע כי הם זו"כ · אז יביאם אל התבה : (כא) קח לך · לעצמך איך צריך להכין ממרחקים מאכלי בריות הבאים ממרחק וא"כ היה נצרך לשלוח אנשים להביא מאכל לצדי העולם לפי טבע הברואים שבהם · אבל נח המריחו המקום כ"כ אלא קח לך מכל מאכל אשר יאכל : ואפי' לבהמות דנקרא מאכל כמ"ש בס' ויקרא פ' שמיני : והיה לך ולהם . יהי' די ומזון לכל הברואים והוא הבטחה : (כב) ככל אשר צוה אתו : לבד הדבור המפורש שהוא כמו תורה שבכתב · עוד היה בזה קבלות וביאורים על המאמר שהוא כתורה שבע"פ וזה נכלל בלשון אשר צוה כמ"ש לעיל ב' ט"ז · וגם נכלל במשמעות אתו שעשה בעצמו ובכבודו ולא ע"י בניו ושלוחיו · ועי' ס' במדבר י"ז כ"ו : ז (א) ויאמר ה' . בכל הענין לפני המבול ולאחריו כתיב אלהים · לבד בזה המאמר כתיב הוי' · וכבר עמד ע"ז הרמב"ן וכ' שרמז כאן ענין קרבנות שאינו אלא לשם המיוחד והנני להוסיף על דבריו שבא גם על מקרא זה : בא אתה וכל ביתך · והנה המפרשים הבינו שכוון ה' לבניו ונשותיהם · וא"כ אין בזה חדשות · וגם סיום דבר ה'· כי אתך ראיתי צדיק וגו'· אינו מובן למה נתן עתה טעם ולא בדבור הקודם · אלא נראה במשמעות וכל ביתך עבדים ובהמותיו שהי' לצרכי ביתו ותשמישו ולא לקיום העולם · והי' מגיע טובה גדולה מזה לנח להקל עבודתו בתיבה וע"ז בא דבר ה' · דבכ"מ שמדבר בקיום העולם כתיב אלהים ולא רק משום ששם הזה הוא שופט העולם אלא גם משום שהוא ברא העולם כמ"ש ריש פ' בראשית · אבל כאן מדבר בבהמי שמים על נח והשגחתו הפרטית לטובת הצדיק ע"כ כתיב ויאמר ה' ופירש לו הטעם שחומל ומרחם עליו יותר מצורך קיום העולם כי אתך וגו' · ועי' להלן ח' ז' · ועתה חוזר ומדבר בכל הברואים : (ב) הטהורה · פרש"י העתידה להיות טהורה לאכילה (א) ולפי פשוטו הוא טהורה

הרחב דבר

(א) פירש"י הוא עפ"י סוגית הגמ' בזבחים קט"ז א' דמפרש התם הא דתניא בברייתא דב"נ מקריבים בבמות זו"נ תמימין ובע"מ טהורים אבל לא טמאים שהוא. מדכתיב ויבן נח מזבח לה' ויקח מכל הבהמה הטהורה ומכל העוף הטהור. דא"א לפרש תמימין ולא בע"מ דא"מ תמות וזכרות בבהמה ואין הו"ז בעופות . ואיתקיש בהמה לעוף תמימין ובע"מ. פי' שהיה אפשר לפרש הבהמה הטהורה תמימה ולא בע"מ שנקרא טמאה כדכתיב בפ' בחקתי ואם כל בהמה טמאה. ובבע"מ הכ"מ. מש"ה מפרש דכאן אל"כ דאיתקיש בהמה לעוף דבע"מ כשר. וע"כ פי' טהורה לאכילה קאמר (וכפלא על רש"י בזבחים שם שמחק ב"ז) ולפי"ז צריך לומר דהא דכתיב בגווי גם מעוף השמים שבעה וגו' דוקא טהורים ולא טמאים והכי אי' בהגדה דפ' חלק ק"ח ב' בתשובת העורב. אבל אינו כן משמעות הכתובים דכאן דמשמע שנוי בין בהמה לעופות מדלא אמר במקרא אחד כמו דכתיב בהקרבה מכל הבהמה הטהרה ומכל העוף הטהור. אלא נראה דבכלל טהורה ולא טהורה נכלל גם תמימין ולא בע"מ. ואע"ג דב"נ כשר להקריב בע"מ מסקינא דלהלן הוא דקא דרש לדורות וכונה שני' אבל זה אינו אלא בכל קרבנות גוים שאינן לרצון כדאי' בזבחים מ"ה ב'. וגם אין ריח ניחוח בבמה. כדתנן בפ"ב דזבחים. משא"כ בנח שהי' לריח ניחוח ולרצון מש"ה נזהר שיהיו התמימים דוקא. ומש"ה חילק ה' בגווי בין בהמה לעוף דאין בע"מ בעופות ולא הוצרך למעט מהוסר אבר דפסול בעופות. שהרי בלא"ז אסור להביא אל התבה מחוסר אבר מדכתיב ומכל החי. אבל במעשה הקרבה כתיב ומכל העוף הטהור למעט מחוסר אבר אם נעשה מאליו מן התבה עד הקרבה. וזהו הפי' אצל נח. ומכ"מ דרשו כונה שניה גם לדורות כדרך חז"ל. וכיב"ז הראינו לדעת להלן ל"א י"א ע"ש. אמנם גם זה אמת שאפי' בנח הי' נכלל במשמעות טהרה ואינה טהרה כל המשמעות שבתורה. היינו שיהא ראוי לאכילה ולא הכניס נח עופות טמאים כ"א זוג א' וכהגדה דחלק הנ"ל. ויש נוסחא ובזבחים שם דטמאים היינו שנעבדה בהם עבירה. וזה ג"כ בכלל טהורה וטמאה. ויש לדקדק הכי מהא דכתיב בבהמה איש ואשתו ובעופות זכר ונקבה. היינו משום דבכלל נעבד בו עבירה שהוא רובע. ובעוף אין רובע מש"ה בבהמה כתיב איש ואשתו שבמר אשתו ולא רבע. משא"כ בעוף. אך עיקר משמעות טהרה ואינה טהרה בנח. הוא תמימין ובע"מ כמש"כ. מדלא פי' בעופות כמו בבהמה :

הַשָּׁמַיִם שִׁבְעָה שִׁבְעָה זָכָר וּנְקֵבָה לְחַיּוֹת זֶרַע עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ׃ ד כִּי לְיָמִים עוֹד שִׁבְעָה אָנֹכִי מַמְטִיר עַל־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה וּמָחִיתִי אֶת־כָּל־הַיְקוּם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ה וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּהוּ יְהוָה׃ ו וְנֹחַ בֶּן־שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וְהַמַּבּוּל הָיָה מַיִם עַל־הָאָרֶץ׃ ז וַיָּבֹא נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי־בָנָיו אִתּוֹ אֶל־הַתֵּבָה מִפְּנֵי מֵי הַמַּבּוּל׃ ח מִן־הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּמִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אֵינֶנָּה טְהֹרָה וּמִן־הָעוֹף וְכֹל אֲשֶׁר־רֹמֵשׂ עַל־הָאֲדָמָה׃ ט שְׁנַיִם שְׁנַיִם בָּאוּ אֶל־נֹחַ אֶל־הַתֵּבָה זָכָר וּנְקֵבָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ׃ י וַיְהִי לְשִׁבְעַת הַיָּמִים וּמֵי הַמַּבּוּל הָיוּ עַל־הָאָרֶץ׃ יא בִּשְׁנַת שֵׁשׁ־מֵאוֹת שָׁנָה לְחַיֵּי־נֹחַ בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה־עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בַּיּוֹם הַזֶּה נִבְקְעוּ כָּל־מַעְיְנוֹת תְּהוֹם רַבָּה וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמַיִם נִפְתָּחוּ׃ יב וַיְהִי הַגֶּשֶׁם עַל־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה׃ יג בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה בָּא נֹחַ וְשֵׁם־וְחָם וָיֶפֶת בְּנֵי־נֹחַ וְאֵשֶׁת נֹחַ וּשְׁלֹשֶׁת נְשֵׁי־בָנָיו אִתָּם אֶל־הַתֵּבָה׃ יד הֵמָּה וְכָל־הַחַיָּה לְמִינָהּ וְכָל־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ לְמִינֵהוּ

ת"א לחיות זרע. באלילים דף ה ודף נא זבחים קיא: ונח בן שש מאות שנה. סנהדרין סט: מן הבהמה. פסחים ג בתרא קכג: ויהי לשבעת. סנהדרין קח: בשנת שש. ראש השנה יא: נבקעו כל. יומא עו. סנהדרין קח: וארובות השמים. יומא שם:

רש"י

כתוב מן המפורש: (ד) כי לימים עוד שבעה. אלו ז' ימי אבלו של מתושלח הצדיק שחס הקב"ה על כבודו ועכב את הפורענות צא וחשוב שנותיו של מתושלח ותמצא שהם כלים בשנת ת"ר שנה לחיי נח (סנהדרין ק"ח): כי לימים עוד. מהו עוד. זמן אחר זמן זה נוסף על ק"כ שנה: ארבעים יום. כנגד יצירת הולד שקלקלו להטריח ליוצרם לצור צורת ממזרים: (ה) ויעש נח. זה ביאתו לתיבה: (ז) נח ובניו. האנשים לבד והנשים

שַׁבְעָא שַׁבְעָא דְּכַר וְנוּקְבָא לְקַיָּמָא זַרְעָא עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא: ד אֲרֵי לִזְמַן יוֹמִין עוֹד שַׁבְעָא אֲנָא מַחֵית מִטְרָא עַל אַרְעָא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן וְאֶמְחֵי יַת כָּל יְקוּמָא דַּעֲבָדִית מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא: ה וַעֲבַד נֹחַ כְּכֹל דְּפַקְדֵיהּ יְיָ: ו וְנֹחַ בַּר שִׁית מְאָה שְׁנִין וְטוֹפָנָא הֲוָה מַיָּא עַל אַרְעָא: ז וְעָאל נֹחַ וּבְנוֹהִי וְאִתְּתֵיהּ וּנְשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ לְתֵיבוּתָא מִן קֳדָם מֵי טוֹפָנָא: ח מִן בְּעִירָא דַכְיָא וּמִן בְּעִירָא דְּלֵיתָהָא דַּכְיָא וּמִן עוֹפָא וְכֹל דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא: ט תְּרֵין תְּרֵין עָלוּ עִם נֹחַ לְתֵיבוּתָא דְּכַר וְנוּקְבָא כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ יַת נֹחַ: י וַהֲוָה לִזְמַן שַׁבְעָא יוֹמִין וּמֵי טוֹפָנָא הֲווֹ עַל אַרְעָא: יא בִּשְׁנַת שֵׁית מְאָה שְׁנִין לְחַיֵּי נֹחַ בְּיַרְחָא תִנְיָנָא בְּשַׁבְעַת עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא בְּיוֹמָא הָדֵין אִתְבְּזַעוּ כָּל מַבּוּעֵי תְּהוֹמָא רַבָּא וְכַוֵּי שְׁמַיָּא אִתְפְּתַחוּ: יב וַהֲוָה מִטְרָא נָחֵית עַל אַרְעָא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן: יג בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין עָאל נֹחַ וְשֵׁם וְחָם וָיֶפֶת בְּנֵי נֹחַ וְאִתַּת נֹחַ וּתְלָת נְשֵׁי בְנוֹהִי עִמְּהוֹן לְתֵיבוּתָא: יד אִנּוּן וְכָל חַיְתָא לִזְנַהּ וְכָל בְּעִירָא לִזְנַהּ וְכָל רִיחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא לִזְנוֹהִי

רש"י

והנשים לבד לפי שנאסרו בתשמיש המטה מפני שהעולם שרוי בצער: מפני מי המבול. אף נח מקטני אמנה היה מאמין ואינו מאמין שיבא המבול ולא נכנס לתיבה עד שדחקוהו המים: (ט) שנים שנים. כלם השוו במנין זה מן הפחות היו שנים: באו אל נח. מאליהן: (יא) בחדש השני. רבי אליעזר אומר זה מרחשון רבי יהושע אומר זה אייר (סנהדרין ק"ח): נבקעו. להוציא מימיהן: תהום רבה. מדה כנגד מדה הם חטאו ברבה רעת האדם ולקו בתהום רבה: (יב) ויהי הגשם על הארץ. ולהלן הוא אומר ויהי המבול אלא כשהורידן הורידן ברחמים שאם יחזרו יהיו גשמי ברכה כשלא חזרו היו למבול: ארבעים יום וגו'. אין יום ראשון מן המנין לפי שאין לילו עמו שהרי כתיב ביום הזה נבקעו כל מעינות נמצאו ארבעים יום כלים בכ"ח בכסלו לרבי אליעזר שהחדשים נמנין כסדרן אחד מלא ואחד חסר הרי י"ב ממרחשון וכ"ח מכסלו: (יג) בעצם היום הזה. למדך הכתוב שהיו בני דורו אומרים אלו אנו רואים אותו נכנס לתיבה אנו שוברין אותה והורגין אותו אמר הקב"ה אני מכניסו לעיני כלם ונראה דבר מי יקום:

העמק דבר

בלי מום. כלשון המקרא בפ' בחקתי ואם כל בהמה טמאה בבעלי מומין הכתוב מדבר ועי' בהר"ד: (ג) גם וגו' להיות זרע וגו'. בגמ' עבודת כוכבים ו' מפרשי דבא ללמד דטריפות שאינה חיה פסול לקרבן. ולכאורה הי' אפשר דכך הי' הרצון שיהא בקיום המין בעופות יותר מבהמה כמו שהי' ברכה בעופות רבי' יותר מבהמה אבל אחא"כ דאי פי' להיות זרע היינו לקיום המין האיך לקח נח מהם לקרבן אלא ודאי גם בעופות הי' אך בשביל קרבן והראוים להיות זרע קאמר: (ד) ארבעים יום. אע"ג שהגשם הי' מאה וחמשים יום כדמוכח להלן ח' ב'. מ"מ לתכלית מחית היקום נדרש ארבעים יום. וע' להלן י"ב: (ה) ככל אשר צוהו ה'. דברי קבלה הבא למעשה. כמ"ש בכ"מ משמעות זה: (ו) והמבול היה וגו'. פי' כאשר הי' המבול. הי' אז נח בן וגו' אבל עדין לא סיפר הכתוב מהויות המבול עד מקרא י': (ז) אל התבה. סמוך לתבה והכי פירוש הראב"ע וקיים מפני מי המבול. דהאנשים המתקרבים לתבה ידעו מפני מה הם מתקרבים מפני מי המבול שאמר הקב"ה שיהי' אבל מן הבהמה וגו' באו אל נח בלי ידיעה כ"א רוחו הוא קבצן: (ט) שנים שנים. זוגות באו לנח. אשר המה זכר ונקבה. ומן הטהורים באו שבעה זוגות ומן הטמאים זוג א'. וזהו פי' אהרים שהביא הרמב"ן ומ"ש הרמב"ן כי מה שלצורך קרבן הביא נח ולא בא מעצמן אינו ברור ומחלוקת הוא בגמ' זבחים קי"ו מנא הוי ידע ומפרש ר"ח דסימן בקליטת התבה. ר' אבהו א' והבאים מאליהן הרי ר"א דלא כהרמב"ן: (יא) נבקעו כל מעינות וגו'. דבגשם ארבעים יום לא הי' נעשים שנוי באדמה. עד אשר נבקעו. ובזה נעשה שמות בארץ כאשר יבואר: (יב) ויהי הגשם. דבשטף מים לא היו נימוחים אבל ע"י הגשם הטורד על הגופים נמחו הבשר והי' לנמס. והנה להלן י"ז כתיב ויהי המבול ארבעים יום וכאן אינו מדבר אלא בהתחלות הענין דביום שבעה עשר נעשה הבקיעות שגרמו שמות בארץ. והאל הגשם של ארבעים יום שגרם מחית הגופות: (יג) אל התבה. היינו בתבה ממש: (יד) וכל החיה למינה. במקרא א' לא נזכר אלא בהמה. ומיס

בכלל

וְכָל־הָעוֹף לְמִינֵהוּ כֹּל צִפּוֹר כָּל־כָּנָף׃ טו וַיָּבֹאוּ
אֶל־נֹחַ אֶל־הַתֵּבָה שְׁנַיִם שְׁנַיִם מִכָּל־הַבָּשָׂר אֲשֶׁר־
בּוֹ רוּחַ חַיִּים׃ טז וְהַבָּאִים זָכָר וּנְקֵבָה מִכָּל־בָּשָׂר
בָּאוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים וַיִּסְגֹּר יְהוָה בַּעֲדוֹ׃
שלישי יז וַיְהִי הַמַּבּוּל אַרְבָּעִים יוֹם עַל־הָאָרֶץ וַיִּרְבּוּ
הַמַּיִם וַיִּשְׂאוּ אֶת־הַתֵּבָה וַתָּרָם מֵעַל הָאָרֶץ׃
יח וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם וַיִּרְבּוּ מְאֹד עַל־הָאָרֶץ וַתֵּלֶךְ
הַתֵּבָה עַל־פְּנֵי הַמָּיִם׃ יט וְהַמַּיִם גָּבְרוּ מְאֹד מְאֹד
עַל־הָאָרֶץ וַיְכֻסּוּ כָּל־הֶהָרִים הַגְּבֹהִים אֲשֶׁר־תַּחַת
כָּל־הַשָּׁמָיִם׃ כ חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה מִלְמַעְלָה גָּבְרוּ
הַמָּיִם וַיְכֻסּוּ הֶהָרִים׃ כא וַיִּגְוַע כָּל־בָּשָׂר ׀ הָרֹמֵשׂ
עַל־הָאָרֶץ בָּעוֹף וּבַבְּהֵמָה וּבַחַיָּה וּבְכָל־הַשֶּׁרֶץ
הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ וְכֹל הָאָדָם׃ כב כֹּל אֲשֶׁר
נִשְׁמַת־רוּחַ חַיִּים בְּאַפָּיו מִכֹּל אֲשֶׁר בֶּחָרָבָה מֵתוּ׃
כג וַיִּמַח אֶת־כָּל־הַיְקוּם ׀ אֲשֶׁר ׀ עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה
מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמַיִם

המ"ם רפה . מ"ש

ת"א והבאים זכר ונקבה . זבחים דף קטז : חמש עשרה אמה מלמעלה . יומא עו : כל אשר נשמת . שם פה כותה מה ס' הזוהר פ' ויגש : מכל אשר בחרבה . קדושין יג סנהדרין קח זבחים קיג בכורות מז : וימח את כל . ברכות סא שבת קיג ערכין יח סנהדרין קח :

רש"י

(יד) צפור כל כנף - דבוק הוא צפור של כל מין כנף לרבות חגבים (כנף לשון נוצה כמו ושסע אותו בכנפיו (ויקרא א') שאפילו נוצתה עולה אף כאן צפור כל מין מראית נוצה) : (טז) ויסגור ה' בעדו - הגין עליו שלא שברוהו הקיף התיבה דובים ואריות והיו הורגים בהם ופשוטו של מקרא סגר כנגדו מן המים וכן כל בעד שבמקרא לשון כנגד הוא בעד כל רחם (בראשית כ') בעדך ובעד בניך (מלכים ב' ד') עור בעד עור (איוב ב') מגן בעדי (תהלים ג') התפלל בעד עבדיך (שמואל א' י"ב) כנגד עבדיך : (יז) ותרם מעל הארץ -

העמק דבר

בכלל בהמה - וכאן פי' הכתוב חיה בפ"ע היינו משום שנתקבלו כמוך לתבה וזה דלא כטבע החיות שלא להיות בייתי ומתקרב לאדם ומש"ה כייל חיה בכלל בהמה שהשיגו אז טבע בהמה. משא"כ כאן שכבר בא הבטוף - ובעת שטף מים גם טבע החיה להיות נוח ומקע כבהמה ואח"כ לא נשתנה טבע החיה - ומש"ה כתיב חיה בפ"ע - והכי מתפרש להלן פ' ח' ע"ש : כל צפור כל כנף . במס' חולין קל"ט נפרש לצפור משמע טהורה דוקא כל כנף אלו טמאים - ולפי הפשט לצפור משמע דרור שהוא פורח ועף הרבה אבל עופות בייתיות אינם יכולים לעוף הרבה ומש"ה אינם אלא בעלי כנף : (טו) שנים שנים . זוגות זוגות :

אם

וְכָל עוֹפָא לִזְנוֹהִי כֹּל צִפַּר כָּל דְּפָרַח : טו וְעָלוּ עִם נֹחַ לְתֵיבוּתָא תְּרֵין תְּרֵין מִכָּל בִּשְׂרָא דְּבֵיהּ רוּחָא דְחַיֵּי : טז וְעָלַיָּא דְּכַר וְנוּקְבָּא מִכָּל בִּשְׂרָא עָלוּ כְּמָא דְּפַקֵּיד יָתֵיהּ יְיָ וְאַגֵּין יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ עֲלוֹהִי : יז וַהֲוָה טוֹפָנָא אַרְבְּעִין יְמָמִין עַל אַרְעָא וּסְגִיאוּ מַיָּא וּנְטַלוּ יָת תֵּיבוּתָא וְאִתְּרָמַת מֵעַל אַרְעָא : יח וּתְקִיפוּ מַיָּא וּסְגִיאוּ לַחֲדָא עַל אַרְעָא וּמְהַלְכָא תֵיבוּתָא עַל אַפֵּי מַיָּא : יט וּמַיָּא תְּקִיפוּ לַחֲדָא לַחֲדָא עַל אַרְעָא וְאִתְחַפִּיאוּ כָּל טוּרַיָּא רָמַיָּא דִּתְחוֹת כָּל שְׁמַיָּא : כ חֲמֵשׁ עַשְׂרֵי אַמִּין מִלְּעֵילָא תְּקִיפוּ מַיָּא וְאִתְחַפִּיאוּ טוּרַיָּא : כא וּמִית כָּל בִּשְׂרָא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא בְּעוֹפָא וּבִבְעִירָא וּבְחַיְתָא וּבְכָל רִיחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא וְכֹל אֱנָשָׁא : כב כֹּל דְּנִשְׁמְתָא רוּחָא דְחַיֵּי בְּאַפּוֹהִי מִכֹּל דִּי בְּיַבֶּשְׁתָּא מִיתוּ : כג וּמְחָא יָת כָּל יְקוּמָא דִּי עַל אַפֵּי אַרְעָא מֵאֱנָשָׁא עַד בְּעִירָא עַד רִיחֲשָׁא וְעַד עוֹפָא דִּשְׁמַיָּא וְאִתְמְחִיאוּ מִן

רש"י

משוקעת היתה במים י"א אמה כספינה טעונה המשוקעת מקצתה במים ומקראות שלפנינו יוכיחו : (יח) ויגברו · מאליהן : (כ) חמש עשרה אמה מלמעלה · למעלה של גובה כל ההרים לאחר שהושוו המים לראשי ההרים : (כב) נשמת רוח חיים · נשמה של רוח חיים : אשר בחרבה · ולא דגים שבים (סנהדרין ק"ח) : (כג) וימח · לשון ויפעל הוא ואינו לשון ויפעיל והוא מגזרת ויפן ויבן · כל תיבה שסופה

העמק דבר

אם זוג א' או שבעה זוגות : (טז) והבאים זכר ונקבה · אותם הזוגות היו כולם זו"נ : (יז) ארבעים יום · הזכיר הכתוב בפרט הארבעים יום הללו באשר נכנס נגמר תכלית המבול בדבר הברואים שימחו ולא נצרך יותר אלא כדי לעשות שמות בארץ ובאדמה : (יח) ויגברו המים . יפה פי' הרמב"ן שהיו באים בשטף ושוקרים אילנות [ואמנם מה שכלל בזה לשון גבורות גשמים · אינו נראה דשם הפי' גבורות ה' במראה בגשמים וכאן הפי' המים עשה גבורות]: (יט) והמים גברו מאד מאד על הארץ . הוסיפו לעקור ארץ רבה ונעשה ע"י זה הרים וגבעות מה שלא הי' לפני המבול · תדע שהרי לפי הנראה מפרשה זו היו הרי אררט גבוהים מכל הרים שבעולם ובאמת אינו כן אלא אותם ההריכ נעשו בימי המבול · וגם שינו בעולם במעינות וכדאיתא ברבה דאפ"ג שנסכרו אח"כ כל מעינות מ"מ נשתיירו כמה מעינות שנשופפים עד היום ; כל ההרים הגבוהים · אם נפרש ההרים הגבוהים ביותר כהיום · קשה שא"כ לא נתפרש גובה המים כלל · כיון שלא נתפרש גובה ההרים. אלא מיירי בהרי אררט · שמדבר באותה פרשה · והמה היו אז הגבוהים שבעולם · וכמ"ש כי ההרים הגבוהים עתה בארץ מהרי אררט נעשו בימי המבול: (כא) ויגוע כל בשר · כאן משמעות גויעה שמתו בגויעה שלא בחולי אלא שנחנקו במים · ומונה את הברואים בסדר שמתו תחלה לפי טבעם · העוף מת תחלה במים · ואח"כ הבהמה והחיה וכולם מתו קודם האדם : (כג) וימח את כל היקום · נמחו הגופות ודייק הכתוב אשר על פני האדמה דוקא אלו שהיו מונחים על פני האדמה · אבל נשתיירו

כמה גופות שנפל עליהם עפר הרבה ע"י שטף המים ונשארו הגופות קיימין · והן הנה עצמות שמוצאין חופרי ארץ ומוצאין עצמות מבריות שלא נמצא עתה בעולם · ומזה שפטו הרבה שהי' לפני בריאה זו עולם אחר ואז הי' בריות אחרות · ובאמת יש בב"ר כ"פ על המקרא והנה טוב מאד מלמד שברא הקב"ה עולמות ומחריבן ואמר דין הניין לי ודין לא הניין לי · וכ"ה בזוה"ק ויקרא עה"כ ואם זבח שלמים קרבנו מ"מ קשה לדעתי לומר כן שהרי מבואר בשמ"ר פ' ל' אלה תולדות השמים והארץ מה פסל שהי' בורא עולמות והי' מסתכל בהן ולא היו ערבים עליו ומחזירן לתהו ובהו · וא"כ לא נשתיירו מהם שריד ופליט · אלא נראה שהעצמות האלה המה מלפני ימי המבול · ואע"ג שנמצאים במקלים שאינם חיים עם זה נעשה ע"פ שינו את דרכם על הארץ לפני המבול והלכו למקום אחר · ומה שמוצאין בריות משונות הוא מנה שהרכיבו שני מינים שונים ונולד ע"י זה בריות משונות כמו הפרד היוצא מהרכבת סוס וגמל · והי' ההשגחה שישתיירו עצמות אלו כדי שיבא דור אחרון ויכיר סתרי הטבע וזהו כבודו ית' כמ"ש בשירת האזינו בפסוק כי אשא אל שמים ידי · אך באותו עת הי' הרצון שיהיו נימוחים מן הארץ כדי שלא יהיו נראים כלל · וישתדלו להרכיב עוד ולהעמיד בריות כאלו שנית · מש"ה כתיב עוד הפעם וימחו מן הארץ · הי' ההשגחה שלא ימצאון באותו הדור וכמה דורות מאוחרין העצמות המשונים כדי שלא ישתדלו לחדשן לכן נמחו זכרם מן הארץ · והנה כתיב מאדם עד בהמה עד רמש · שהמחיה הי' לפי טבע הבשר שנות להמחות תחלה · ובשר האדם נמחה תחלה ומש"ה

וַיִּמָּחוּ מִן־הָאָרֶץ וַיִּשָּׁאֶר אַךְ־נֹחַ וַאֲשֶׁר אִתּוֹ
בַּתֵּבָה׃ כד וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם עַל־הָאָרֶץ חֲמִשִּׁים
וּמְאַת יוֹם׃ **ח** א וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ וְאֵת כָּל־
הַחַיָּה וְאֶת־כָּל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה וַיַּעֲבֵר
אֱלֹהִים רוּחַ עַל־הָאָרֶץ וַיָּשֹׁכּוּ הַמָּיִם׃ ב וַיִּסָּכְרוּ
מַעְיְנֹת תְּהוֹם וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמָיִם וַיִּכָּלֵא הַגֶּשֶׁם מִן־
הַשָּׁמָיִם׃ ג וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ הָלוֹךְ וָשׁוֹב
וַיַּחְסְרוּ הַמַּיִם מִקְצֵה חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם׃ ד וַתָּנַח
הַתֵּבָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּשִׁבְעָה־עָשָׂר יוֹם
לַחֹדֶשׁ עַל הָרֵי אֲרָרָט׃ ה וְהַמַּיִם הָיוּ הָלוֹךְ וְחָסוֹר
עַד הַחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בָּעֲשִׂירִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ נִרְאוּ
רָאשֵׁי הֶהָרִים׃ ו וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם וַיִּפְתַּח
נֹחַ אֶת־חַלּוֹן הַתֵּבָה אֲשֶׁר עָשָׂה׃ ז וַיְשַׁלַּח אֶת־
הָעֹרֵב וַיֵּצֵא יָצוֹא וָשׁוֹב עַד־יְבֹשֶׁת הַמַּיִם מֵעַל
הָאָרֶץ׃ ח וַיְשַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה מֵאִתּוֹ לִרְאוֹת הֲקַלּוּ

ת"א ויטכו המים. ראש השנה יב סנהדרין קח זבחים קיג: ותנח התבה. ספר הזוהר פ' בהעלותך: והמים היו. ספר הזוהר פ' פינחס: וישלח את. סנהדרין קח: וישלח את היונה. סנהדרין שם עקידה שער כב:

רש"י

ה"א כגון בנה מהה קנה כשהוא נותן וי"ו יו"ד ברחשה נקוד בחירק תחת היו"ד: **אך נח** · לבד נח זהו פשוטו ומדרש אגדה (ב"ר) גונח וכוהה דם מטורח הבהמות והחיות · וי"א שאיחר מזונות לארי והכישו ועליו נאמר הן צדיק בארץ ישולם (משלי י"א): **ח** (א) **ויזכור אלהים** · זה השם מדת הדין הוא ונהפכה למדת רחמים על ידי תפלת הצדיקים · ורשעתן של רשעים הופכת מדת רחמים למדת הדין שנאמר וירא ה' כי רבה רעת האדם וגו' ויאמר ה' אמחה (לעיל ו') והוא שם מדת רחמים: **ויזכור אלהים את נח וגו'** · מה זכר להם לבהמות זכות שלא השחיתו דרכם קודם לכן ושלא שמשו בתבה: **ויעבר אלהים רוח** · רוח תנחומין והנחה עברה לפניו: **על הארץ** · על עסקי הארץ: **וישכו** · כמו כשוך חמת המלך (אסתר ב') לשון הנחת חמה: (ב) **ויסכרו מעינות** · כשנפתחו כתיב כל מעינות וכאן אין כתיב כל לפי שנשתיירו מהם אותן שיש בהם צורך לעולם כגון חמי טבריא וכיוצא בהן: **ויכלא** · וימנע כמו לא תכלא רחמיך (תהלים מ') לא יכלה ממך (לקמן כ"ג): (ג) **מקצה המשים ומאת יום** · התחילו לחסור והוא אחד בסיון · כיצד בכ"ז בכסליו פסקו הגשמים הרי ג' מכסליו וכ"ט מטבת הרי ל"ב ושבט ואדר וניסן ואייר קי"ח הרי ק"נ: (ד) **בחדש השביעי** · סיון והוא שביעי לכסליו שבו פסקו הגשמים: **בשבעה עשר יום** · מכאן אתה למד שהיתה התיבה משוקעת במים י"א אמה · שהרי כתיב בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים זה אב שהוא עשירי למרחשון לירידת גשמים והם היו גבוהים על ההרים חמש עשרה אמה וחסרו מיום אחד בסיון עד אחד באב חמש עשרה אמה לששים יום הרי אמה לד' ימים נמצא שבט"ז בסיון לא חסרו המים אלא ד' אמות ונחה התיבה

אַרְעָא וְאִשְׁתְּאַר בְּרַם נֹחַ וְדִעְמֵּיהּ בְּתֵיבוּתָא׃ כד וּתְקִיפוּ מַיָּא עַל אַרְעָא מְאָה וְחַמְשִׁין יוֹמִין׃ א וּדְכִיר יְיָ יָת נֹחַ וְיָת כָּל חַיְתָא וְיָת כָּל בְּעִירָא דְעִמֵּיהּ בְּתֵיבוּתָא וְאַעְבַּר יְיָ רוּחָא עַל אַרְעָא וְנָחוּ מַיָּא׃ ב וְאִסְתַּכַּרוּ מַבּוּעֵי תְהוֹמָא וְכַוֵּי דִשְׁמַיָּא וְאִתְכְּלֵי מִטְרָא מִן שְׁמַיָּא׃ ג וְתָבוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא אָזְלִין וְתָיְבִין וַחֲסַרוּ מַיָּא מִסּוֹף מְאָה וְחַמְשִׁין יוֹמִין׃ ד וְנָחַת תֵּיבוּתָא בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּשִׁבְעַת עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא עַל טוּרֵי קַרְדוּ׃ ה וּמַיָּא הֲווֹ אָזְלִין וְחָסְרִין עַד יַרְחָא עֲשִׂירָאָה בַּעֲשִׂירָאָה בְּחַד לְיַרְחָא אִתְחֲזִיאוּ רֵישֵׁי טוּרַיָּא׃ ו וַהֲוָה מִסּוֹף אַרְבְּעִין יוֹמִין וּפְתַח נֹחַ יָת כַּוַּת תֵּיבוּתָא דִּי עֲבַד׃ ז וְשַׁלַּח יָת עוּרְבָא וּנְפַק מִיפַּק וְתָאֵיב עַד דִּיבִישׁוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא׃ ח וְשַׁלַּח יָת יוֹנָה מִלְּוָתֵיהּ לְמֶחֱזֵי אִם קַלּוּ מַיָּא מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא׃

ר ש"י

התיבה ליום המחרת למדת שהיתה משוקעת י"א אמה במים שעל ראשי ההרים: (ה) **בעשירי וגו' נראו ראשי ההרים**. זה אב שהוא עשירי למרחשון שהתחיל הגשם. ואם תאמר הוא אלול ועשירי לכסלו שפסק הגשם כשם שאתה אומר בחדש השביעי סיון והוא שביעי להפסקה אי אפשר לומר כן על כרחך שביעי אי אתה מונה אלא להפסקה שהרי לא כלו ארבעים יום של ירידת גשמים ומאה וחמשים של תגבורת המים עד אחד בסיון ואם אתה אומר שביעי לירידה אין זה סיון והעשירי אי אפשר למנות אלא לירידה שאם אתה אומר להפסקה והוא אלול אי אתה מוצא בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ שהרי מקץ ארבעים יום משנראו ראשי ההרים שלח את העורב וכ"א יום הוחיל בשליחות היונה הרי ששים יום משנראו ראשי ההרים עד שחרבו פני האדמה. ואם תאמר באלול נראו נמצא שחרבו במרחשון והוא קורא אותו ראשון ואין זה אלא תשרי שהוא ראשון לבריאת עולם ולרבי יהושע הוא ניסן: (ו) **מקץ ארבעים יום**. משנראו ראשי ההרים: **את חלון התבה אשר עשה**. לצהר (ב"ר) ולא זה פתח התיבה העשוי לביאה ויציאה: (ז) **יצוא ושוב**. הולך ומקיף סביבות התיבה ולא הלך בשליחותו שהיה חושדו על בת זוגו כמו ששנינו באגדת חלק (סנהדרין ק"ח): **עד יבושת המים**. פשוטו כמשמעו. אבל מדרש אגדה מוכן היה העורב לשליחות אחרת בעצירת גשמים בימי אליהו שנאמר והעורבים מביאים לו לחם ובשר (מלכים א' י"ז): (ח) **וישלח את היונה**.

העמק דבר

נכלל כאן חיה בכלל בהמה משום שטבע בשרם שוה מזה: **ח** (א) **ואת כל החיה**. יפה פי' הראב"ע שכאן משמעות חיה אשר בו רוח חיים וכלל בזה העוף והרמש. אבל א"כ יש לפרש ואת כל **הבהמה** בזכירה בפ"ע ונתן המקרא טעם **אשר אתו** שמשמשים אותו שבשבילו נברא העולם: **וישכו המים**. לא הרסו לעלות עוד כ"א עמדו במקומם: (ג) **ויחסרו המים**. חשבון שהביא רש"י בשם רבותינו ז"ל שחסר אמה לד' ימים אינו בטבע וכמו שהקשה הרמב"ן ז"ל שאינו דומה חסרון המים בשעה שהם מרובים כמו שחסרין בשעה שהן מועטין ולא הי' אלא בדרך נס. אלא שהוכיחו זה מהמקראות אלמלא כתיב החשבון אחר שאין מזה שום הוכחה וידיעה איך חסרו. אלא ע"כ נחסר לפי החשבון. וכבר ביארנו שמזה מוכח שהרי אררט היו אז הרים הגבוהים שבעולם ומה שנמצא כהיום גבוהים מהם זה נעשו בשעת מבול: (ו) **את הלון התבה**. הוא חלק מהצוהר הגדול שנעשה באופן שיהי' יכול לפתוח ולסגור. ועשה נח זה מדעתו מש"ה כתיב **אשר עשה**: (ז) **את העורב**. יש להתבונן למה שלח שני עופות הללו דוקא עורב ויונה. והלא יש הרבה עופות שפורחים טוב יותר מהם. ותו מאין הי' רשות לנח להוציאם מן התבה לפני זמן היציאה לכולם. ע"כ היה נראה לפי הפשט דעורב ויונה הללו לא היו מן הזוגות שנכנסו להחיות זרע בדבר ה'. אלא בשביל שהי' נח לפני מי המבול כאחד מן השרים שמנהגם הי' גם אז לגדל עורבים ויונים. כדאיתא פ' מפנין (א) ונכנסו גם המה בכלל וכל ביתך כמ"ש לעיל והי' מנהג העורב הגדל בבית שלא לשלחו במרחקים. משא"כ יונה היא מלומדת לכך לשאת מכתבים למרחוק ולהביא איזה דבר בפיה ע"כ כששלח נח את העורב וברואתו מים סביב התבה לא הלך

הרחב דבר

(א) ונראה כה דאיתא בב"ב ח' בעובדא דריב"ע התחפש לפני רבי כע"ה שלא קרא ולא שנה וא"ל פרנסני ככלב וכעורב ופרנסו ואח"כ הצטער רבי שנתן פתו לע"ה. ופרש"י ככלב וכעורב עניני דרוש ואגדה ע"ש. ולכאורה תמוה וכי זה דרך ע"ה שלא קרא ולא שנה. ותו למה נצטער רבי אח"כ מעיקרא מאי סבר שנתן ולבסוף מ"ס. אלא ודאי פי' ככלב וכעורב שהיה נאהב רבי לשמור האוצר ולנקות מבלים כדרך העורב. ואמר ר"י שיהיה גם הוא עושה מלאכת הכלב ועורב ופרנסו. ואח"כ אמר לו ר"י תלמידו מש"ה נצטער רבי שפרנסו בחנם. ורש"י ייפה דברי ר"י איך הוציא שקר מפיו ח"ו מש"ה פי' שכוונו לאגדה. אבל רבי הבין כמשמעו:

המים מעל פני האדמה: ט ולא־מצאה היונה
מנוח לכף־רגלה ותשב אליו אל־התבה כי מים
על־פני כל־הארץ וישלח ידו ויקחה ויבא אתה
אליו אל־התבה: י ויחל עוד שבעת ימים אחרים
ויסף שלח את־היונה מן־התבה: יא ותבא אליו
היונה לעת ערב והנה עלה־זית טרף בפיה וידע
נח כי־קלו המים מעל הארץ: יב וייחל עוד
שבעת ימים אחרים וישלח את־היונה ולא־יספה
שוב־אליו עוד: יג ויהי באחת ושש־מאות שנה
בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ
ויסר נח את־מכסה התבה וירא והנה חרבו פני
האדמה: יד ובחדש השני בשבעה ועשרים יום
לחדש יבשה הארץ: ס רביעי טו וידבר אלהים
אל־נח לאמר: טז צא מן־התבה אתה ואשתך
ובניך ונשי־בניך אתך: יז כל־החיה אשר־אתך
מכל־בשר בעוף ובבהמה ובכל־הרמש הרמש
על־הארץ הוצא היצא קרי אתך ושרצו בארץ ופרו
ורבו על־הארץ: כצ"ל אית יח ויצא־נח ובניו ואשתו ונשי־

ת"א ובנה עלם. עירובין דף יח: ויהי באחת. ר"ה י: לא מן התבה. סנהדרין קח:

רש"י

לסוף ז' ימים שהרי כתיב ויחל עוד ז' ימים אחרים מכלל זה אתה למד שאף בראשונה הוחיל ז' ימים: וישלח. אין זה לשון שליחות אלא לשון שלוח שלחה ללכת לדרכה ובזו יראה אם קלו המים שאם תמצא מנוח לא תשוב אליו: (י) ויחל. לשון המתנה וכן לי שמעו ויחלו (איוב כ"ט) והרבה יש במקרא: (יא) טרף בפיה. אומר אני שזכר היה לכן קורהו פעמים לשון זכר ופעמים לשון נקבה לפי שכל יונה שבמקרא לשון נקבה כמו כיונים על אפיקי מים רוחצות (שיר ה') כיוני הגאיות כלם הומות (יחזקאל ז') וכמו כיונה פותה (הושע ז'): טרף. חטף ומדרש אגדה לשון מזון ודרשו (ערובין י"ח) בפיה לשון מאמר אמרה יהיו מזונותי מרורין כזית בידו של הקב"ה ולא מתוקין כדבש בידי בשר ודם: (יב) וייחל. הוא לשון ויחל אלא שזה לשון ויפעל וזה לשון ויתפעל ויחל וימתן וייחל ויתמתן: (יג) בראשון. לר"א הוא תשרי ולרבי יהושע הוא ניסן (ר"ה י"ב): חרבו. נעשה כמין טיט שקרמו פניה של מעלה: בשבעה ועשרים. וירידתן בחדש השני בי"ז בחדש. אלו י"א ימים שהחמה יתירה על הלבנה שמשפט דור המבול שנה תמימה היה:

ט וְלָא אַשְׁכַּחַת יוֹנָה מְנַח לְפַרְסַת רִגְלַהּ וְתָבַת לְוָתֵיהּ לְתֵיבוּתָא אֲרֵי מַיָּא עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא וְאוֹשֵׁיט יְדֵיהּ וְנַסְבַהּ וְאָעֵיל יָתַהּ לְוָתֵיהּ לְתֵיבוּתָא: י וְאוֹרִיךְ עוֹד שִׁבְעָא יוֹמִין אָחֳרָנִין וְאוֹסִיף שַׁלַּח יָת יוֹנָה מִן תֵּיבוּתָא: יא וַאֲתַת לְוָתֵיהּ יוֹנָה לְעִדָּן רַמְשָׁא וְהָא טְרַף זֵיתָא תְּבִיר מָחֵית בְּפוּמַּהּ וִידַע נֹחַ אֲרֵי קַלּוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא: יב וְאוֹרִיךְ עוֹד שִׁבְעָא יוֹמִין אָחֳרָנִין וְשַׁלַּח יָת יוֹנָה וְלָא אוֹסִיפַת לְמֵיתַב לְוָתֵיהּ עוֹד: יג וַהֲוָה בְּשִׁית מְאָה וְחַד שְׁנִין בְּקַדְמָאָה בְּחַד לְיַרְחָא נְגִיבוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא וְאַעְדִּי נֹחַ יָת חוֹפָאָה דְתֵיבוּתָא וַחֲזָא וְהָא נְגִיבוּ אַפֵּי אַרְעָא: יד וּבְיַרְחָא תִּנְיָנָא בְּעַשְׂרִין וְשִׁבְעָא יוֹמָא לְיַרְחָא יְבֵישַׁת אַרְעָא: טו וּמַלֵּיל יְיָ עִם נֹחַ לְמֵימָר: טז פּוֹק מִן תֵּיבוּתָא אַתְּ וְאִתְּתָךְ וּבְנָךְ וּנְשֵׁי בְנָךְ עִמָּךְ: יז כָּל חַיְתָא דְעִמָּךְ מִכָּל בִּשְׂרָא בְּעוֹפָא וּבִבְעִירָא וּבְכָל רִחֲשָׁא דְרָחֵישׁ עַל אַרְעָא אַפֵּק עִמָּךְ וְיִתְיַלְדוּן בְּאַרְעָא וְיִפְשׁוּן וְיִסְגּוֹן עַל אַרְעָא: יח וּנְפַק נֹחַ וּבְנוֹהִי וְאִתְּתֵיהּ וּנְשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ:

רש"י

(יד) יבשה. נעשה גריד כהלכתה: (טז) אתה ואשתך וגו'. איש ואשתו כאן התיר להם תשמיש המטה: (יז) הוצא. הוצא כתיב היצא קרי היצא אמור להם שיצאו הוצא אם אינם רוצים לצאת הוציאם אתה:

העמק דבר

למרחוק אלא יצא ושב כ"פ סמוך לתבה אבל היונה המלומדת להביא דבר שליחות גם מרחוק מש"ה כתיב בה וישלח את היונה וגו' כי העוף גם למרחוק: (ט) אל התבה. פי' הכתוב שלא שבה אליו ממש אלא אל התבה סמוך לתבה. והיינו משום שלא הי' מה בפיה להשיב כמו שהיתה מלומדת. כבושה שלא יניח אדוניה להשיבה ריקם. ע"כ עמדה בצדי התיבה ולא שבה למקומ' עד וישלח ידו ויקחה אליו. חמל עליה ואחזה ביד להחיותה עד שתנוח מעייפותה. ובא ללמדך שכך ראוי לנהוג עם שליח כושל שלא הביא דבר תשובה מסיבה שאינו חייב בה שמ"מ ראוי לחמול עליו כמו שמנהג לעשות עם שליח שהחזיר שליחות לבעלים [ועי' ב"ק קט"ז] ואח"כ אל התבה היתה בתבה כמו שהיתה קודם שליחותה: (י) אחרים. כבר פרש"י במקרא ח' שבא ללמד שגם בין שליחות העורב לשליחות היונה המתין ז' ימים. וראוי להתבונן על מה כתיב זה בכאן ולא במקומו ונראה דכאן וכן בשליחות השלישי היה המתנה שבעת ימים לפי השערתו דבזה המשך יש שינוי הניכר מה שלא היה אפשר לקוות בפחות מז' ימים. משא"כ לאחר שבא העורב לא הי' מעט להוחיל שבעת ימים אחר שלא הבין ממנו מאומה ומה שהחל שבעת ימים לא היה בהשערתו אלא כך קרה שהמתין שבעת ימים: (יא) ותבא אליו. שבה מיד לנח ממש. באשר הזמין ה' עלה בפיה אשר זהו דבר תשובה: (יב) ולא יספה שוב אליו עוד. משום שאז לא הזדמן מה בפיה להשיב והיתה יראה גם עתה לשוב ריקם בלימודה ובאשר הי' לה מקום לנוח ע"כ לא שבה עוד ולדבריע מיושב מדוע לא שבה לב"ז וכדרך העופות ומכש"כ יונה המלוינת בזה. אלא כמ"ש שהי' יונה מלומדת לשליחות ולא הי' לה ב"ז: (יג) והנה חרבו פני האדמה. הארץ היא כוללת יותר מאדמה כדמוכח להלן מ"ז כ'. והודיע הכתוב כי באמת חרבו המים מעל הארץ כולה. אבל נח לא ראה כ"א אשר חרבו פני האדמה אשר בסיבות התבה. ובאמת לא הרבה עוד פני הארץ כולה כ"א מעל הארץ שלא הי' ניכר מים על הארץ. אבל עדיין היו פני הארץ לח ומים בה. רק פני האדמה בסביביו היו חורב שהוא יבש מכל כמשמעות לשון חורב כמובן בס' שופטים ו' ללמדנו שהי' השגחה לטובה בסביב לנח קודם מכל הארץ: (יד) יבשה הארץ. שני שינויים לטובה א' שכל הארץ נשתווה. שנית שיבשה דבראשון בא' לחדש עוד לא הי' אפי' סביבות התבה אלא חורב על פני האדמה למראית העין אבל בעומק האדמה הי' עוד לא עתה יבשה לגמרי: (טו) אלהים. כבר ביארנו דזה השם כתיב בכל הענין שהוא הבורא הטבע והוא יתברך המקיימה: (טז) אתך. וכן בסמוך היצא אתך. ללמדו שיעכבם אצלו איזה שעות והיינו משום דנדרשו לברכה. ויותר טוב שיהיו סמוכים להמברך ולמקום הברכה כמש"כ להלן ט' י': (יז) בעוף ובבהמה ובכל הרמש. והיה בכלל בהמה מעט שכתבנו לעיל ז' י"ד. דבמקום שנשתנה טבע החיה לבהמה נכללו יחד. וכאן נ"כ אחר שיצאו מן התבה וסר פחד המים מכ"מ היו בשעה זו בטבע בהמה להיות עומד סמוך לנח ובניו: היצא. לא שיפתח הדלת ויצאו אלא הוא יוציאם כדי שישגיח עליהם שלא יזיקו זא"ז כמבואר בקרא הסמוך: ושרצו בארץ. יהיו מהלכים ברחבי הארץ. ובזה ופרו ורבו על

הארץ

בָּנָיו אִתּוֹ: יט כָּל־הַחַיָּה כָּל־הָרֶמֶשׂ וְכָל־הָעוֹף כֹּל
רוֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ לְמִשְׁפְּחֹתֵיהֶם יָצְאוּ מִן־הַתֵּבָה:
כ וַיִּבֶן נֹחַ מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקַּח מִכֹּל הַבְּהֵמָה
הַטְּהֹרָה וּמִכֹּל הָעוֹף הַטָּהֹר וַיַּעַל עֹלֹת בַּמִּזְבֵּחַ:
כא וַיָּרַח יְהוָה אֶת־רֵיחַ הַנִּיחֹחַ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
לִבּוֹ לֹא אֹסִף לְקַלֵּל עוֹד אֶת־הָאֲדָמָה בַּעֲבוּר
הָאָדָם כִּי יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּעֻרָיו וְלֹא־אֹסִף
עוֹד לְהַכּוֹת אֶת־כָּל־חַי כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי: כב עֹד כָּל־
יְמֵי הָאָרֶץ זֶרַע וְקָצִיר וְקֹר וָחֹם וְקַיִץ וָחֹרֶף וְיוֹם
וָלַיְלָה לֹא יִשְׁבֹּתוּ: ט א וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ
וְאֶת־בָּנָיו וַיֹּאמֶר לָהֶם פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־
הָאָרֶץ: ב וּמוֹרַאֲכֶם וְחִתְּכֶם יִהְיֶה עַל כָּל־חַיַּת
הָאָרֶץ וְעַל כָּל־עוֹף הַשָּׁמָיִם בְּכֹל אֲשֶׁר תִּרְמֹשׂ
הָאֲדָמָה וּבְכָל־דְּגֵי הַיָּם בְּיֶדְכֶם נִתָּנוּ: ג כָּל־רֶמֶשׂ
אֲשֶׁר הוּא־חַי לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה כְּיֶרֶק עֵשֶׂב

ת"א למשפחותיהם. סנהדרין שם: ויבן נח מזבח. זבחים קח: ויקח מכל. זבחים קטו: וירח ה' את. ערובין סה
זבחים מו עקרים פט"ו: כי יצר לב. סוכה דף נב חגיגה טז קדושין ל: ויום ולילה לא. סנהדרין נח:
ומוראכם. שבת דף קנא: כירק עשב. סנהדרין נז נט:

ר ש " י

ושרצו בארץ · ולא בתיבה מגיד שאף הבהמה והעוף נאסרו בתשמיש: (יט) למשפחותיהם · קבלו עליהם
על מנת לידבק במינן: (כ) מכל הבהמה הטהורה · אמר לא צוה לי הקב"ה להכניס מאלו ז' ז' אלא כדי
להקריב קרבן מהם (ב"ר פל"ו ופ' ל"ד): (כא) מנעוריו · מנעריו כתיב משננער לצאת ממעי אמו נתן
בו יצר הרע: לא אוסף ולא אוסף · כפל הדבר לשבועה הוא שכתוב אשר נשבעתי מעבור מי נח ולא
מצינו בה שבועה אלא זו שכפל דבריו והיא שבועה וכן דרשו חכמים (במסכת שבועות דף ל"ו): (כב) עוד
כל ימי הארץ וגו' לא ישבותו · ו' עתים הללו שני חדשים לכל אחד ואחד כמו ששנינו חצי תשרי ומרחשון
וחצי כסליו זרע · חצי כסליו וטבת וחצי שבט קור וכו' (ב"מ דף ק"ו) (ס"א עוד כל ימי כלומר תמיד כמו
עוד טומאתו בו במדבר י"ט): קור · קשה מחורף: וחורף · עת זרע שעורים וקטנית החריפין להתבשל מהר
קור הוא חצי שבט ואדר וחצי ניסן (מהרש"ל): קציר · חצי ניסן ואייר וחצי סיון: קיץ · הוא זמן לקיטת תאנים וזמן
שמייבשים אותן בשדות ושמו קיץ כמו הלחם והקיץ לאכול הנערים (שמואל ב' ט"ז): חום · הוא סוף ימות
החמה חצי אב ואלול וחצי תשרי שהעולם חם ביותר כמו ששנינו במסכת יומא שלהי קייטא קשי מקייטא:
ויום ולילה לא ישבותו · מכלל ששבתו כל ימות המבול שלא שמשו המזלות ולא ניכר בין יום ובין לילה
(ב"ר פכ"ה ופ' ל"ד): לא ישבותו · לא יפסקו כל אלה מלהתנהג כסדרן: ט (ב) וחתכם · ואימתכם כמו
תראו חתת (איוב ו') · ואגדה לשון חיות שכל זמן שתינוק בן יומו חי אין אתה צריך לשמרו מן העכברים

עוג

יט כָּל חַיְתָא כָּל רִיחֲשָׁא וְכָל עוֹפָא כֹּל דְּרָחִישׁ עַל אַרְעָא לְזַרְעֲיָתְהוֹן נְפַקוּ מִן תֵּיבוּתָא: כ וּבְנָא נֹחַ מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ וּנְסֵיב מִכֹּל בְּעִירָא דַּכְיָא וּמִכָּל עוֹפָא דְּכֵי וְאַסֵּיק עֲלָוָן עַל מַדְבְּחָא: כא וְקַבֵּיל יְיָ בְּרַעֲוָא יָת קוּרְבָּנֵיהּ וַאֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ לָא אוֹסֵיף עוֹד לְמֵילַט יָת אַרְעָא בְּדִיל חוֹבֵי אֱנָשָׁא אֲרֵי יִצְרָא לִבָּא דֶּאֱנָשָׁא בִּישׁ מִזְּעֵירֵיהּ וְלָא אוֹסֵיף עוֹד לְמִמְחֵי יָת כָּל דְּחַי כְּמָא דַּעֲבָדִית: כב עוֹד כָּל יוֹמֵי אַרְעָא זְרוּעָא וַחֲצָדָא וְקוֹרָא וְחוּמָּא וְקַיְטָא וְסִתְוָא וִימָם וְלֵילְיָא לָא יִבְטְלוּן:

א וּבָרֵיךְ יְיָ יָת נֹחַ וְיָת בְּנוֹהִי וַאֲמַר לְהוֹן פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוּ יָת אַרְעָא: ב וְדַחַלְתְּכוֹן וְאֵימַתְכוֹן תְּהֵי עַל כָּל חֵיוַת אַרְעָא וְעַל כָּל עוֹפָא דִּשְׁמַיָּא בְּכֹל דִּי תַרְחֵישׁ אַרְעָא וּבְכָל נוּנֵי יַמָּא בִּידְכוֹן יְהוֹן מְסִירִין: ג כָּל רִיחֲשָׁא דְּהוּא חַי לְכוֹן יְהֵי לְמֵיכַל כְּיְרוֹק

רש"י

עוג מלך הבשן מת צריך לשמרו מן העכברים שנאמר ומוראכם וחתכם יהיה · אימתי יהיה מוראכם על החיות כל זמן שאתם חיים (סנהדרין ל"ה שבת קנ"א): (ג) לכם יהיה לאכלה · שלא הרשיתי לאדם הראשון בשר אלא ירק עשב ולכם כירק עשב שהפקרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל (סנהדרין נ"ט):

העמק דבר

הארץ · וכן יבואר להלן פ' ז': (יט) כל החיה וגו' למשפחותיהם · ולא נזכר בהמה דמשמעות למשפחותיהם בא ללמד שהי' נח נזהר להוציאם בסדר נכון שלא יהיו מעורבים ולא יזיקו זה"ז · אבל זה שייך לא הי' אלא בחיה ובעוף וברמש · שהגדול והחזק מזיק לקטן ממנו משא"כ בבהמה שאין דרכו להזיק לשאינו מינו: (כ) ויבן נח · משום שהי' נדרש לברכה ע"כ הקריב קרבן שמוכשר לברכה כידוע: מכל הבהמה הטהרה ומכל העוף הטהור · מבואר לעיל ז' ב' דלפי פשטו נכלל בזה הדיוק לאפוקי טמאה לאכילה וטמאה לקרבן היינו בע"מ בבהמה ומחוסרי אבר בעוף · דאע"ג דב"נ כשר להקריב בע"מ מכ"מ נח הקריב דוקא תמימים שיהיו לרצון ולריח ניחוח מה שאין זה בב"נ כלל: (כא) אל לבו · כנוי להמזלות של הברואים שמהם תולאות חיי הברואים כמו הלב ולב העולם כנוי לב הקב"ה כ"י כמש"כ לעיל בפסוק ויתעצב אל לבו: לא אסף לקלל עוד וגו' · המשך הדברים וגם טעם כי יצר וגו' הוא הענין שכתבנו לעיל ו' י"א דזנות משחית תבואת הארץ ומביא רעב וזה הי' לפני המבול והרעב הביא חמס והחמס הביא המבול · ואמר ה' כי לא אוסיף לקלל עוד וגו' ותיבת עוד נראה מיותר ופירשו חז"ל שלהי סנהדרין על כיב"ז לא תבנה עוד לכמו שהי' ועי' מש"כ בס' דברים י"ג י"ז · וכן כאן הפי' דאע"ג דודאי המדה כך הוא לדורות לקלל את האדמה בעבור האדם · אבל לא אוסיף לקלל עוד כמו שהי' רעב של כלי' בכל העולם · כי משפטי ה' תכליתן להגיע למוסר וטובת האדם · אבל לא כן הדבר: כי יצר וגו' · ויבואו מזה אך לידי גזל וחמס: ולא אוסיף עוד וגו' · וזה לא יהי' בשום פנים הכאה של כלי' כמו שהיה וא"כ א"א לקלל בזה האופן שהי' כי אם במקום א' שיוכל להביא מזה מוסר למדינה אחרת אבל להיות קללת הארץ באופן שהיה אי אפשר וא"כ יש לראות עצה אחרת שלא יגיעו לזנות בכל הארץ כמו שהי' · והוא דבר ה' טוב (כב) עוד כל ימי הארץ וגו' · דזנות בא מבטלה הבא משפע ברכה ורוב בריאת הגוף אבל מעתה יהי' כל ימי הארץ זרע וקציר וגו' וכ"ז מביא לידי עבודה ולידי חולאים ע"י שינוי אוירים · ובזה יגיע אשר · יום ולילה לא ישבותו · וממילא לא יחטא כל האדם:

ט (א) ויאמר להם פרו ורבו · אין זה אלא ברכה · דצווי על פו"ר נאמר לבסוף ואתם פרו ורבו כפרש"י והכי איתא בסנהדרין נ"ט · אלא כאן לברכה · והא דכתיב ויאמר להם · הוא משום דבאותו מאמר בא כל האמור בענין ואינו לברכה · משא"כ לעיל א' כ"ח בא מאמר בפ"ע בסדר האכילה · ע"כ הא דכתיב ויאמר להם אלהים פרו וגו' הוא לצווי כמש"כ שם: (ב) ומוראכם · שיהיו בורחים ויראים לפגוע באדם: וחתכם · שיהיה לבם נשבר בהגיע האדם להם: בכל אשר תרמש האדמה · קאי על מורא וחתית · דאי על בידכם נתנו · הי' לומר כל אשר הרמוש · אלא קאי על מורא וחתית · ושינה הקב"ה הלשון מבהמת הארץ ועוף השמים · משום דיש נ"מ בין חיה ועוף לרמש ודגים בענין מורא האדם · דחיה ועוף מתייראים ובורחים כשרואים אותו מרחוק משא"כ רמש ודגים אין מרגישים בזה עד שיהא האדם פושט ידו לנגוע בהם אז נשמטים ובורחים · מש"ה כתיב בכל וגו' כשיגע בהם וסיים הקב"ה מאמר בפ"ע · בידכם נתנו · כל הברואים הללו אע"ג שבורחים ממנו מכ"מ ביד האדם נתנו להשיג אותם ע"י חריצות והשתדלות: כירק עשב · כפרי הארץ מיבעי אלא בא ללמד שיהא לחיה דין ירק עשב · שרשאי לתלוש

משדה

נתתי לכם את־כל: ד אך־בשר בנפשו דמו לא תאכלו: ה ואך את־דמכם לנפשתיכם אדרש מיד כל־חיה אדרשנו ומיד האדם מיד איש אחיו אדרש את־נפש האדם: ו שפך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלהים עשה את־האדם: ז ואתם פרו ורבו שרצו בארץ ורבו־בה: ס חמישי ח ויאמר אלהים אל־נח ואל־בניו אתו לאמר: ט ואני הנני מקים את־בריתי אתכם ואת־זרעכם אחריכם: י ואת כל־נפש החיה אשר אתכם בעוף בבהמה ובכל־חית הארץ אתכם מכל יצאי התבה לכל חית הארץ: יא והקמתי את־בריתי אתכם ולא־יכרת כל־בשר עוד ממי המבול ולא־יהיה עוד מבול לשחת הארץ:

ת"א אך בשר. שם: ואך את. בבא קמא צא סנהדרין נז: שופך דם. יבמות סג סנהדרין נו נז עקרים פי"א ופע"ו: כי בצלם. ברכות כא יבמות סג אבות ג: ואתם פרו. יבמות סג סנהדרין נט חולין ס: שרצו בארץ. סנהדרין נז: ולא יכרת כל. שבועות לו: ולא יהיה עוד. שבועות שם:

רש"י

(ד) בשר בנפשו. אסר להם אבר מן החי כלומר כל זמן שנפשו בו לא תאכלו הבשר: בנפשו דמו. בעוד נפשו בו: בשר בנפשו דמו לא תאכלו. הרי אבר מן החי ואף בנפשו דמו לא תאכלו הרי דם מן החי: (ה) ואך את דמכם. אף על פי שהתרתי לכם נטילת נשמה בבהמה את דמכם אדרוש מהשופך דם עצמו: לנפשותיכם. אף החונק עצמו אע"פ שלא יצא ממנו דם: מיד כל חיה. לפי שחטאו דור המבול והופקרו למאכל חיות רעות לשלוט בהן שנאמר נמשל כבהמות נדמו (תהלים מ"ט) לפיכך הוצרך להזהיר עליהן את החיות: ומיד האדם. מיד ההורג במזיד ואין עדים אני אדרוש: מיד איש אחיו. שהוא אוהב לו כאח והרג שוגג אני אדרוש אם לא יגלה ויבקש על עונו לימחל שאף השוגג צריך כפרה ואם אין עדים לחייבו גלות והוא אינו נכנע הקב"ה דורש ממנו. כמו שדרשו רבותינו והאלהים אנה לידו במסכת

העמק דבר

משדה חבירו משום שאין אדם מקפיד ע"ז כמו בפירי וה"נ היה הבא על שדה חבירו אין בה משום גזל משום שאינה משתמרת בה וכדתנן במס' ב"מ פ"ב סי' גבי רץ כדרכו כו': (ד) בנפשו דמו. משום איסור אמה"ח הי' די לומר אך בשר בנפשו כמו דכתיב בישראל לא תאכל הנפש עם הבשר. מש"ה פרש"י דמו זה דם מן החי. אבל זה אינו כדעת חכמים בסנהדרין פ' ד"מ וכמו שהקשה הרמב"ן ז"ל אבל תרגום יונתן בזמן דנפשי' בי' או דתליש מן חיתא נכסתא ועד דלא נפקא כולא נשמתא לא תיכלון ביהורו אפי' שחוטה רק שהיא עוד מפרכסת משום שעוד דמו בנפשו אסור: (ה) מיד כל חיה אדרשנו. מבואר במדרש קהלת ח' שהקב"ה עושה דין וחשבון אפי' עם אילני סרק אפי' עם מקל ורצועה מתחייבין ע"י אדם שניזק ע"י. מכש"כ שהקב"ה ידרוש נפש האדם מיד החיה: מיד איש אחיו. פירש הקב"ה אימתי האדם נענש בשעה שראוי לנהוג באחוה. משא"כ בשעת מלחמה ועת לשנוא אז עת להרוג ואין עונש ע"ז כלל. כי כך נוסד העולם. וכדאי' בשבועות ל"ה מלכותא דקטלא חד משיתא לא מיענש ואפי' מלך ישראל מותר

לעשת

עִסְבָּא יְהָבִית לְכוֹן יַת כּוֹלָא: ד בְּרַם בִּשְׂרָא בְּנַפְשֵׁיהּ דְּמֵיהּ לָא תֵיכְלוּן: ה וּבְרַם יַת דִּמְכוֹן לְנַפְשָׁתֵיכוֹן אֶתְבַּע מִיַּד כָּל חַיְתָא אֶתְבְּעִינֵיהּ וּמִיַּד אֱנָשָׁא וּמִיַּד גְּבַר דְּיֵישׁוֹד יַת דְּמָא דַּאֲחוּהִי אֶתְבַּע יַת נַפְשָׁא דֶּאֱנָשָׁא: ו דְּיֵישׁוֹד דְּמָא דֶּאֱנָשָׁא בְּסַהֲדִין עַל מֵימַר דַּיָּנַיָּא דְּמֵיהּ יִתְּשַׁד אֲרֵי בְּצַלְמָא דַּייָ עֲבַד יַת אֱנָשָׁא: ז וְאַתּוּן פּוּשׁוּ וּסְגוּ אִתְיְלִידוּ בְּאַרְעָא וּסְגוּ בַהּ: ח וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ וְלִבְנוֹהִי עִמֵּיהּ לְמֵימָר: ט וַאֲנָא הָא אֲנָא מְקַיֵּם יַת קְיָמִי עִמְּכוֹן וְעִם בְּנֵיכוֹן בַּתְרֵיכוֹן: י וְעִם כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא דְּעִמְּכוֹן בְּעוֹפָא בִּבְעִירָא וּבְכָל חֵיוַת אַרְעָא דְּעִמְּכוֹן מִכָּל נָפְקֵי תֵיבוּתָא לְכָל חֵיוַת אַרְעָא: יא וְאָקִים יַת קְיָמִי עִמְּכוֹן וְלָא יִשְׁתֵּיצֵי כָּל בִּשְׂרָא עוֹד מִמֵּי טוֹפָנָא וְלָא

ר ש " י

מכות הקב"ה מזמן לפונדק אחד וכו': (ו) באדם דמו ישפך. אם יש עדים המיתוהו אתה. למה כי בצלם אלהים וגו': עשה את האדם. זה מקרא חסר וצריך להיות עשה העושה את האדם וכן הרבה במקרא: (ז) ואתם פרו ורבו. לפי פשוטו הראשונה לברכה וכאן לצווי (כתובות ה') ולפי מדרשו להקיש מי שאינו עוסק בפריה ורביה לשופך דמים (יבמות ס"ה): (ט) ואני הנני. מסכים אני עמך שהיה נח דואג לעסוק בפריה ורביה עד שהבטיחו הקב"ה שלא לשחת העולם עוד וכן עשה. ובאחרונה אמר לו הנני מסכים לעשות קיום וחזוק ברית להבטחתי ואתן לך אות: (י) חית הארץ אתכם. הם המתהלכים עם הבריות: מכל יוצאי התבה. להביא שקצים ורמשים: חית הארץ. להביא המזיקין שאינן בכלל החיה: אשר אתכם. שאין הלוכן עם הבריות: (יא) והקמתי. אעשה קיום לבריתי ומהו קיומו את הקשת כמו

העמק דבר

לעשות מלחמת הרשות אע"ג שכמה מישראל יהרגו עי"ז (א) ועי' ס' דברים כ' ח': (ו) באדם. ת"א על מימר דיניא ובסהדין. והא דאי' בסנהדרין פ"ז דגוי נהרג ע"י עד א' ודיין א' היינו דוקא אם מוחזקין בכשרות. דבישראל לא מהני ובדיני אוה"ע מהני אבל סתם ב"נ אין נאמנות לעד א' ודיין א' שלא יטה דינו: כי בצלם אלהים וגו'. הוא מה כמש"כ לעיל והרוצח בלי זמנו הרי המלאך תובע דקיונו הרבה: (ז) שרצו בארץ. התהלכו בארץ מהר כמו רוצה להרבות הישוב. ובזה ורבו בה. דפירוד מקומות גורם רביה יותר מאשר היו במקום אחד: (ח) ואל בניו אתו. אע"ג שלא היו כולם ראוים לרוה"ק מכ"מ בעמדם את נח זכו גם המה לדבר ה': (ט) ואת זרעכם אחריכם. הוא מיותר שהרי הברית שעם שארי הברואים ג"כ נכללו זרעם לדורות עולם. אלא משום דבני נח כבר היו להם בנים לפני המבול ונכנסו בתבה בכלל בא אתה וכל ביתך כמש"כ לעיל ז' א'. תדע שהרי ארפכשד בן שלישי לשם ונולד שנתים אחר המבול. וע"כ הי' לו בן אחד לפני המבול וכן כנען נולד מיד אחר המבול כאשר יבואר. והרי הי' בן רביעי לחם אלא כבר היו בתבה. ומש"כ לא היו נכללים בברכת אביהם כמו שלא נתכהן פינחס בברית עם אהרן ובניו כאשר זרעם. מש"ה פי' הקב"ה דהברית שלהם גם על ואת זרעכם אחריכם: (י) אשר אתכם. לשמש ולצוות לכם שהרי לא נבראו אלא בשביל האדם: ובכל חית הארץ. ת"א חיות ארעא. פי' בזה המקום היה בפ"ע ולא נכללם עם בהמה אע"ג שעמדו יחד בטבע בהמה עם האדם. כדי לפרט בברכה דזה סגולת הברכה לפרט שם המתברך ולא לכללו: אתכם. העומדים אצלכם כדי לקבל הברית. וגם זה סגולת הברכה והברית שתחול בפניו יותר. וכן להיפך קללה ודאי חל בפניו יותר משלא בפניו כמש"כ הרמב"ם בטעם שהמנודה בפניו אין מתירין לו שלא בפניו משום דבפניו חל יותר: לכל חית הארץ. ת"א לכל חית ארעא פי' צרכי העולם ושלימותו לאפוקי יוצאי התבה שבאו לשמש את נח כמש"כ לעיל ז' א' אותם לא היו בברית: (יא) והקמתי את בריתי אתכם. הברית שעם כל הברואים הוא אתכם. בשבילכם ובמדינה שנכרת האדם ממנה נאספו גם הברואים שבה. וכמו שאמר לפני' הנביא אסף את כל וגו' והכרתי את האדם: ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול. לא הבטיח הקב"ה שלא יהיה מבול כלל והרי מצוי שטף במדינה אחת. אלא לא יכרת כל בשר אע"ג שישטוף הרבה אבל לא כל בשר: וגם לא יהיה עוד מבול לשחת הארץ. לשנות

הרחב דבר

(א) והיינו דאי' בקידושין מ"ג מה חרב בני עמון אי אתה נענש עליו כך אוריה החתי אי אתה נענש עליו. ויש להבין הדמיון. אבל באשר אוריה לא היה באמת מורד במלכות אלא שדוד המלך דנו למורד במלכות. וקאמר שיש למלך רשות לזה כמו שהיה לו רשות לעשות מלחמה עם בני עמון:

יב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים זֹאת אוֹת־הַבְּרִית אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם לְדֹרֹת עוֹלָם׃ יג אֶת־קַשְׁתִּי נָתַתִּי בֶּעָנָן וְהָיְתָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵין הָאָרֶץ׃ יד וְהָיָה בְּעַנְנִי עָנָן עַל־הָאָרֶץ וְנִרְאֲתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן׃ טו וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־בָּשָׂר וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל לְשַׁחֵת כָּל־בָּשָׂר׃ טז וְהָיְתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן וּרְאִיתִיהָ לִזְכֹּר בְּרִית עוֹלָם בֵּין אֱלֹהִים וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ׃ יז וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ זֹאת אוֹת־הַבְּרִית אֲשֶׁר הֲקִמֹתִי בֵּינִי וּבֵין כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ׃ פ ששי יח וַיִּהְיוּ בְנֵי־נֹחַ הַיֹּצְאִים מִן־הַתֵּבָה שֵׁם וְחָם וָיָפֶת וְחָם הוּא אֲבִי כְנָעַן׃ יט שְׁלֹשָׁה אֵלֶּה בְּנֵי־נֹחַ וּמֵאֵלֶּה נָפְצָה כָל־

רש"י

שמסיים והולך: (יב) לדרת עולם. נכתב חסר שיש דורות שלא הוצרכו לאות לפי שצדיקים גמורים היו כמו דורו של חזקיהו מלך יהודה ודורו של רבי שמעון בן יוחאי (ב"ר): (יד) בענני ענן. כשתעלה במחשבה לפני להביא חשך ואבדון לעולם: (טז) בין אלהים ובין כל נפש חיה. בין מדת הדין של מעלה וביניכם שהיה לו לכתוב ביני ובין כל נפש חיה. אלא זהו מדרשו כשתבא מדת הדין לקטרג עליכם לחייב אתכם אני רואה את האות ונזכר: (יז) זאת אות הברית. הראהו הקשת ואמר לו הרי האות שאמרתי: (יח) וחם הוא אבי כנען. למה הוצרך לומר כאן לפי שהפרשה עסוקה ובאה בשכרותו של נח שקלקל בה חם ועל ידו נתקלל כנען ועדיין לא כתב תולדות חם ולא ידענו שכנען בנו לפיכך הוצרך לומר כאן וחם

העמק דבר

צורת האהרן: (יב) זאת אות הברית. משמע שהראהו לנח הקשת. ולא כפרש"י להלן י"ז שהוא מיותר אלא מזה המקרא מוכח הכי כמו שדרשו חז"ל על החודש הזה. וזה לכם הטמא. זה יתנו. וה"נ משמעו הכי והראהו בדרך נס בלי ענן אלא לצורך הברית: (יג) את קשתי. הזה שאתה רואה כעת נתתי בענן. הנני מטביע שיהיה כן בטבע בעת שיהיה הענן בעת זוהר החמה. והיתה לאות ברית וגו'. זהו בדרך כלל. ומפרש והולך איך יהיה הברית: (יד) ונראתה הקשת בענן. לפי' המפרשים כל המאמר כפול. וגם לשון המקרא פ"ז בין אלהים קשה ועי' רמב"ן וגם לשון הברכה שקבעו חז"ל זוכר הברית ונאמן בבריתו וקיים במאמרו מיותר. אלא כך הענין דמשמעות ונראתה הקשת היינו שנראה כרגע ונתכסה מיד. וכדומה לזה לשון מ"ה כ"ח ואמר הקב"ה אם יהיה בשעת הענן נראהה הקשת כרגע. אז (טו) וזכרתי את בריתי. תדע שמה שבא כרגע השמש נגד הענן המביא הקשת מזה יהיה לסימן שהגשם אינו בא מתחלה לברכה. אלא לשטף מים רבים ולהיות מבול ר"ל.

יְהֵי עוֹד טוֹפָנָא לְחַבָּלָא אַרְעָא׃ יב וַאֲמַר יְיָ דָּא אָת קְיָם דִּי אֲנָא יָהֵיב בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן וּבֵין כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא דְּעִמְּכוֹן לְדָרֵי עָלְמָא׃ יג יָת קַשְׁתִּי יְהָבִית בַּעֲנָנָא וּתְהֵי לְאָת קְיָם בֵּין מֵימְרִי וּבֵין אַרְעָא׃ יד וִיהֵי בַּעֲנָנוּתִי עֲנָנָא עַל אַרְעָא וְתִתַּחְזֵי קַשְׁתָּא בַּעֲנָנָא׃ טו וּדְכִירְנָא יָת קְיָמִי דִּי בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן וּבֵין כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא בְּכָל בִּשְׂרָא וְלָא יְהוֹן עוֹד מַיָּא לְטוֹפָנָא לְחַבָּלָא כָּל בִּשְׂרָא׃ טז וּתְהֵי קַשְׁתָּא בַּעֲנָנָא וְאֶחְזֵינַהּ לְמִדְכַּר קְיָם עָלַם בֵּין מֵימְרָא דַּייָ וּבֵין כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא בְּכָל בִּשְׂרָא דִּי עַל אַרְעָא׃ יז וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ דָּא אָת קְיָם דִּי אֲקֵימִית בֵּין מֵימְרִי וּבֵין כָּל בִּשְׂרָא דִּי עַל אַרְעָא׃ יח וַהֲווֹ בְנֵי נֹחַ דִּי נְפַקוּ מִן תֵּיבוּתָא שֵׁם וְחָם וָיֶפֶת וְחָם הוּא אֲבוּהִי דִּכְנָעַן׃ יט תְּלָתָא אִלֵּין בְּנֵי נֹחַ וּמֵאִלֵּין אִתְבַּדַּרוּ כָּל אַרְעָא׃

העמק דבר

כ"ל · אבל הנני מקים בריתי שלא יהיה עוד המים למבול לשחת כל בשר · מבואר שיהיה למבול אבל לא לשחת כל בשר · אלא לעונש לשטוף כמה בני אדם ובהמה רבה · וע"ז האופן בא נוסח זוכר הברית דבל"ז היה כח הדין לשטף מכל וכל : (טז) והיתה הקשת בענן · שתעמוד הקשת איזה משך זמן ע"י שיהא הגשם עם זוהר השמש מעורבים אזי לא די שאינו בא למבול לשחת · אלא וראיתיה לזכור ברית עולם · שעשיתי להנהיג הטבע ולקיום העולם כמש"כ לעיל ו' י"ח · והיינו דכתיב בין אלהים · ולא קאמר ביני · אלא בין אלהים · וכבר ביארנו ריש פ' בראשית דשני משמעות יש לשם אלהים · היינו שהוא המנהיג את הטבע והוא הנזכר בכה"ת · שנית הוא הבורא את העולם ומלואה והוא שם אלהים שנזכר בפ' בראשית · וזהו מאמר אלהים הבורא את העולם כמש"כ לעיל ו' א' · שראיתיה לזכור ברית עולם בין אלהים המנהיג ומשגיח לטוב ולברכה יתירה · ואם כי הוא הוא ית' ויתעלה אחד הוא ואין שני · מכ"מ כך דרך הלשון יפה · והיינו שמברכין על הקשת זוכר הברית ונאמן בבריתו · זוכר הברית הוא באופן הראשון ונאמן בבריתו באופן השני וידוע דמשמעות נאמן הוא לשלם שכר כדאי' בת"כ כ"פ אני ה' נאמן לשלם שכר · ובתענית. י"א · אל אמונה כשם שמשלמין שכר כו' וכך ביאור הלשון ונאמן בבריתו · שבהיות הקשת בענן במשך העת הוא לסימן ברכה לארץ כדאי' בתענית ח' שמשא דבתר מטרא מטרא (א) : (יז) ויאמר אלהים וגו' · חזר ואמר בפ"ע שלא יפול ספק בלב נח אשר רק בהתראות הקשת יהיו בטוחים מהשחתת הארץ משא"כ באם יהיה גשם שוטף בלי אותו אות הקשת · אפשר ח"ו לא יהי חשש כליון · ואולי שאל נח או התפלל ע"ז · ע"כ חזר ובא המאמר · זאת אות הברית · הקשת הלז שאני מראה אותו לבדו · הוא אות אשר הקימותי ביני וגו' גם בלי שום זכירה ואות הקשת · לא בא הקשת בענני ענן להתראות כי אם להורות שהדור ראוי לכליון לולי הברית אבל גם כאשר לא בא להתראות בקשת ג"כ העולם בטוח עפ"י מאמרי לבד · וזהו שמברכין על הקשת עוד וקיים במאמרו · ובשעת ראיית הקשת מברכין על כל אופנים שבא כמו בשעה שמברכין על אשתו של לוט · זוכר את הצדיקים על הצלת לוט : (יח) ויהיו בני נח · אלה בני נח מיבעי אלא ויהיו משמעו דשלשה הויות הוין בעולם [וכמו שת"א על המקרא היו אשורים ולטושים · למשרון וכו' והוא מדכתיב היו] ופי' הכתוב היוצאים מן התבה כי ודאי קרוב לומר שהוליד עוד בנים שלא נתפרסמו אבל כאן בא המקרא לספר כי כמו שהושתת העולם בשלשה אופני בני אדם · היינו קין והבל ושת כמש"כ לעיל ד' כך היו כאן בני נח יוצאי התבה שהושתת מהם העולם שלשה · שם חם ויפת · וכאשר יסופר ענין שלשה אלה כמה נפרדים היו במהותן : וחם הוא אבי כנען · באשר נעשה עוד אופן רביעי בעולם שיהא עבדות ואדם משועבד לחבירו כמו בהמה המשועבדת לאדם · וזה נתחדש מקללת נח לכנען · הקדים הכתוב אשר חם ומהותו הוא אבי כנען שראוי להיות עבד · משא"כ שם ויפת אין בניהם מוכשרים לכך · וכאשר יבואר עוד : (יט) ומאלה נפצה כל הארץ · מלאה כל הארץ מיבעי · אלא בא ללמדנו אשר משלשה אלה נתחלקה כל הארץ · שבאמת בכל הארץ אע"ג שבזה המקום עיקר הישוב מבני שם · ובזה המקום מבני יפת

הרחב דבר

(א) והנה אמרו בכתובות ס"פ המדיר שאלו מריב"ל נראתה הקשת בימיך . ומשמע שם דבזמן שיש זכות צדיקים אין הקשת נראה כלל . וזה פלא . ולפי דברינו ניחא . דמש"ה דייקו לשאול נראתה הקשת . ולא שאלו אם היה הקשת . אלא אם נראה באופן הראשון שיהא נראה כרגע ונכסה שבא לאות על שראוי להיות מבול לולי הברית . אבל הויות הקשת בענן אינו אלא סימן ברכה ג"כ :

הארץ׃ כ ויחל נח איש האדמה ויטע כרם׃
כא וישת מן־היין וישכר ויתגל בתוך אהלה׃
כב וירא חם אבי כנען את ערות אביו ויגד
לשני־אחיו בחוץ׃ כג ויקח שם ויפת את־השמלה
וישימו על־שכם שניהם וילכו אחרנית ויכסו את
ערות אביהם ופניהם אחרנית וערות אביהם לא
ראו׃ כד וייקץ נח מיינו וידע את אשר־עשה לו
בנו הקטן׃ כה ויאמר ארור כנען עבד עבדים
יהיה לאחיו׃ כו ויאמר ברוך יהוה אלהי שם ויהי

ת"א ויחל נח איש. סנהדרין ע: וישת מן היין. ברכות מ סנהדרין ע': וירא חם אבי. סנהדרין שם: ויקח שם ויפת. סנהדרין שם: וערות אביהם. ברכות כה שבת קנ: וייקץ נח מיינו. סנהדרין דף ע: ויאמר ארור. סנהדרין נח:

רש"י

הוא אבי כנען: (כ) ויחל. עשה עצמו חולין שהיה לו לעסוק תחילה בנטיעה אחרת (ב"ר): איש האדמה. אדוני האדמה כמו איש נעמי (רות א'): ויטע כרם. כשנכנס לתיבה הכניס עמו זמורות ויחורי תאנים (ב"ר): (כא) ויתגל. לשון ויתפעל: אהלו. אהלה כתיב רמז לי' שבטים שנקראו על שם שומרון שנקראת אהלה שגלו על עסקי היין שנא' השותים במזרקי יין (עמוס ו'): (כב) וירא חם אבי כנען. יש מרבותינו אומרים כנען ראה והגיד לאביו לכך הוזכר על הדבר ונתקלל (ב"ר): וירא את ערות אביו. י"א סרסו וי"א רבעו (סנהדרין ע'): (כג) ויקח שם ויפת. אין כתיב כאן ויקחו אלא ויקח למד על שם שנתאמץ במצוה יותר מיפת לכך זכו בניו לטלית של ציצית (סנהדרין ע') ויפת זכה לקבורה לבניו שנא' אתן לגוג מקום שם קבר (יחזקאל ל"ט). וחם שבזה את אביו נאמר בזרעו כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי שת וגו' (ישעיה כ'): ופניהם אחורנית. למה נאמר פעם שניה מלמד שכשקרבו אצלו והוצרכו להפוך עצמם לכסותו הפכו פניהם אחורנית: (כד) בנו הקטן. הפסול והבזוי כמו הנה קטן נתתיך בגוים בזוי (ירמיה מ"ט): (כה) ארור כנען. אתה גרמת לי שלא אוליד בן רביעי אחר לשמשני ארור בנך רביעי להיות משמש את זרעם של אלו הגדולים שהוטל עליהם טורח עבודתי מעתה. ומה ראה חם שסרסו אמר להם לאחיו אדם הראשון שני בנים היו לו והרג זה את זה בשביל ירושת העולם ואבינו יש לו ג' בנים ועודנו מבקש בן רביעי: (כו) ברוך ה' אלהי שם. שעתיד

העמק דבר

ובזה המקום מבני חם. מ"מ רצון הקב"ה היה שהעולם יתנהג ע"פ שלשה אופני בני אדם. היינו אנשים פשוטים עובדי אדמה ואין להם הרגשה דקה. ואנשים אפרתים מרגישים בשכל אנושי הרבה. ואנשים אלקיים דבקים בה' והמה מרכבה לשכינה לפי ערך האדם והמקום. ע"כ מכל שלשה אלו נתחלקה כל הארץ וע' להלן מש"כ י' ה': (כ) ויחל נח. לפי הדרש ברבה דתחלת מעשיו היה הכרם. ע"כ היה מיד אחר המבול וא"כ נ"ל דס"ל דבני חם כבר נולדו לפני המבול. ולולי זה הדרש יש לפרש ויחל נח. שמספר האיך הגיע הענין להפריד שלשה אחים בטבעם. ואם היו מעשיות של כל א' נפרדים לא היה ניכר כ"כ כמה המה נפרדים. שהרבה הטבע גורמת. וכמאמר חז"ל אל תדין את חבירך עד שתגיע למקומו. אבל בזה הענין שהזדמן מקרה א' לפני שלשתם באופן א' והראה כל אחד טבעו. ע"כ נעשה רושם בכל א' לעולם כי הוא מוכשר וראוי להיות כן. וכל מי שהוא אדם פשוט נקרא בן חם. ומי שהוא איש אפרתי ושכל שבעי ראוי להקרא בן יפת. ומי שהוא איש אלהיי ראוי להקרא בן שם. ומספר המקרא דהמקרה החל ע"י אביהם: איש האדמה. מש"ה סיבב הקב"ה שיזדמן לפני נח זה הפירוד באשר הוא היה האיש הראשון אחרי המבול שקיום וברית האדמה היה אתו. ובזה מיושב הא דלא כתיב ויחל נח ליטע כרם כמנהג הלשון. אלא ויחל קאי על כלל הענין שבפרשה

כ וּשְׁרִי נֹחַ גְּבַר פָּלַח בְּאַרְעָא וּנְצִיב כַּרְמָא: כא וּשְׁתִי מִן חַמְרָא וּרְוִי וְאִתְגְּלִי בְּגוֹ מַשְׁכְּנֵיהּ: כב וַחֲזָא חָם אֲבוּהִי דִכְנַעַן יָת עֶרְיְתָא דַאֲבוּהִי וְחַוִּי לִתְרֵין אֲחוֹהִי בְּשׁוּקָא: כג וּנְסִיב שֵׁם וְיֶפֶת יָת כְּסוּתָא וְשַׁוִּיאוּ עַל כְּתַף תַּרְוֵיהוֹן וַאֲזַלוּ מְחַזְרִין וְכַסִּיאוּ יָת עֶרְיְתָא דַאֲבוּהוֹן וְאַפֵּיהוֹן מְחַזְרִין וְעֶרְיְתָא דַאֲבוּהוֹן לָא חֲזוֹ: כד וְאִתְּעַר נֹחַ מֵחַמְרֵיהּ וִידַע יָת דַּעֲבַד לֵיהּ בְּרֵיהּ זְעֵירָא: כה וַאֲמַר לִיט כְּנַעַן עֲבַד פָּלַח יְהֵי לַאֲחוֹהִי: כו וַאֲמַר

העמק דבר

שנפרשה: (כא) בתוך אהלה. באהלה מיבעי · בתוך משמעו באמצע כמו בתוך הגן וכן כ"פ · ואין דרך להעמיד מקום המשכב באמצע האהל אלא באיזה צד · ע"כ נראה שזה גרם לו מעשה בנו הקטן · ששחק עמו בשנתו בשכרותו · לבד הדרש הידוע: (כב) וירא חם אבי כנען את ערות אביו · הראה בזה שלא הרגיש התפעלות בזה · אכן לא היה נחשב בזה לחטא · כי כך היה בטבעו בלי הרגשה שכלית · וע"כ לא נתקלל · אלא כתיב אבי כנען · מבואר שכנען היה גורם לזה הספור והוא העושה רעה להזקן: ויגד לשני אחיו. בכל מקום משמעות הגדה הוא ספור ולא אמירה פשוטה · מבואר שלא הגלוי לבד שאין בזה ספור הודיע · אלא ספור מעשה כנען איך התעלל את הזקן: (כג) ויקח שם ויפת · כבר פרש"י בשם חז"ל שנתאמץ שם במצוה יותר מיפת · אמנם לא נתבאר סיבת ההתאמצות היתירה ובמה ניכרת ההתאמצות · אבל נראה דלכן לקחו שניהם · משום דלא היה אפשר לכסותו בכבוד אם לא שיעשו שניהם · ואם היה אפשר לעשות ביחיד לא היו עושים שניהם אלא שם לבדו · ולא משום שהרגשו של שם היה חזק יותר אלא משום דשם היה הרגשו משום מצוה · והכלל במצוה שטוב לעסוק בעצמו יותר מבשלוחו · משא"כ יפת שהרגשו היה מצד שכל אנושי · שלא יהי' האב מוטל בבזיון ע"כ אין שום שכל אנושי נותן לעשות בעצמו · ומה לנו אם ע"י עצמו או ע"י אחר · והיינו דכתיב ויקח שם · מתחלה נסה שם בעצמו ליקח אולי יוכל לכסות וכאשר ראה שלא יהא נעשה יפה הצטרף יפת ג"כ: וישימו על שכם שניהם · כל אחד השתדל שתהיה השמלה על שכמו ועל שכם אחיו משום שבאופן אחר לא היה נעשה הענין יפה: וילכו אחורנית. אע"ג שהיה אפשר לכסות פניהם בשמלה מבלי ראות גם בהליכה כראוי כאשר כן עשו לבסוף אחר הפכו בע"כ פניהם אחורנית ובכ"ז לא ראו משום שלדדו השמלה באופן שלא יראו במקום שאין לראוי · מ"מ הלכו אחורנית להראות שעיקר הכניסה והביאה באוהל הוא בע"כ: ופניהם אחרנית. לגד אביהם דבא"א לא היו רואין מקומו של האב: (כד) מיינו · לא רק משנתו הקיץ אלא גם מיינו והיה דעתו שפוי לגמרי · ע"כ הלה עליו רוה"ק כאשר היה מוכשר. ע"כ וידע וגו': (כה) עבד עבדים. באמת גם מזרע שם ויפת נמכרו כמה לעבדים · או נשבו במלחמה וכדומה · וכן להיפך לא כל בני כנען המה עבדים · והרי כמה אומות גדולות יצאו ממנו · אלא הקללה היה אשר מי שיגיע לזה להיות עבד יהא מסוגל לזה · כאשר הוא מזרע עבדים מלידה ומבטן ומהריון · משא"כ משם ויפת · אין זרעו מסוגל לזה וגם בהיותו עבד רוחו הפנימית שואף להיות חפשי וממילא אין נוח להשתמש בו וע"י השתדלות נעשה חפשי (א) וע"כ נקרא כל עבד עובד כוכבים · עבד כנעני באשר הוא המובחר שבעבדים · אע"ג שאינו מזרע כנען: (כו) ויאמר. אמירה בפ"ע · דמאמר הראשון היה בכעס · אע"ג שהיה ג"כ ברוה"ק · ואין השכינה שורה מתוך הכעס · אעפ"כ בזו השעה שנסרשו ענייני הישוב וקיום העולם לימים יוצרי · לא היה כל הענין אלא סיבה קטנה כדי להגיע לידי כך ברוה"ק וכמאמר נבואה אפילו אינו ראוי מצד האדם בשעה אחרת אלא שכך היה רצון ה' להוחיל שפע נבואתו באותה שעה על נח · מש"ה בשעה שהיה בכעס לא היה עת רצון לברך · עד שנח מרגזו ואמר עוד הפעם ברוה"ק · ברוך ה' אלהי שם · הנה מצות כבוד אב גורם לשכר ופרי בעוה"ז כידוע מעשה דדמא ב"נ · מיהו יש נ"מ בין העושה מצוה זו מחמת שכך רצון ה' ולא מצד הרגשת שכל אנושי · ובין העושה מחמת שכלו שמחייבו כך · ע"כ שם שעשה לשם מצוה נתברך שיהיו מבניו עובדי ה' ותורתו עד שיחול עליהם השגחת הטבע ע"י הויה בעצמו (ב) וזהו שאמר שיהא ברוך ה' אלהי שם · הרי שהקב"ה בעצמו ינהג הליכות הטבע והוא

הרחב דבר

(א) והיינו שהמשילו חז"ל בפ' ע"פ חמשה דברים צוה כנען את בניו כו' דנוגס בזה שכאשר נעשים עבדים יודעים כל מנהגי עבדים כאלו למדו אביו לכך:

(ב) וכמו שאנו אומרים שמע ישראל ה' אלהינו · וביארנו במקומו · דאנו משונים מכל אוה"ע שהליכות הטבע שלהם מתנהג ע"י איזה שר · ולא כן אנחנו ה' בעצמו כ"י הוא אלהינו · היינו מנהיג הליכות הטבע שלנו · ה' אחד · הוא עוד שני שאנו מתנהגים כ"פ למעלה מה"ט · שזה אינו באוה"ע כלל · דמאן עביד ניסא קוב"ה ולא זולת · והנה אנו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו · היינו ברכה על הליכות הטבע שנכלל במאמר ה' אלהינו · ולא על הנהגה נסיית שאינו טעון ברכה כלל · כמ"ש בפ' בראשית א' ויבואר עוד יפה להלן כ"ד כ"ז · ובס' שמות י"ד ע"ו · ובס' דברים ו' ד' ועוד בכ"מ:

כְנַ֖עַן עֶ֥בֶד לָֽמוֹ׃ כז יַ֤פְתְּ אֱלֹהִים֙ לְיֶ֔פֶת וְיִשְׁכֹּ֖ן
בְּאָֽהֳלֵי־שֵׁ֑ם וִיהִ֥י כְנַ֖עַן עֶ֥בֶד לָֽמוֹ׃ כח וַֽיְחִי־נֹ֖חַ אַחַ֣ר
הַמַּבּ֑וּל שְׁלֹ֤שׁ מֵאוֹת֙ שָׁנָ֔ה וַחֲמִשִּׁ֖ים שָׁנָֽה׃ כט וַֽיְהִי֙
כָּל־יְמֵי־נֹ֔חַ תְּשַׁ֤ע מֵאוֹת֙ שָׁנָ֔ה וַחֲמִשִּׁ֖ים שָׁנָ֑ה וַיָּמֹֽת׃
פ י א וְאֵ֙לֶּה֙ תּוֹלְדֹ֣ת בְּנֵי־נֹ֔חַ שֵׁ֖ם חָ֣ם וָיָ֑פֶת וַיִּוָּלְד֥וּ
לָהֶ֛ם בָּנִ֖ים אַחַ֥ר הַמַּבּֽוּל׃ ב בְּנֵ֣י יֶ֔פֶת גֹּ֣מֶר וּמָג֔וֹג
וּמָדַ֖י וְיָוָ֣ן וְתֻבָ֑ל וּמֶ֖שֶׁךְ וְתִירָֽס׃ ג וּבְנֵ֖י גֹּ֑מֶר אַשְׁכְּנַ֥ז
וְרִיפַ֖ת וְתֹגַרְמָֽה׃ ד וּבְנֵ֥י יָוָ֖ן אֱלִישָׁ֣ה וְתַרְשִׁ֑ישׁ
כִּתִּ֖ים וְדֹדָנִֽים׃ ה מֵ֠אֵלֶּה נִפְרְד֞וּ אִיֵּ֤י הַגּוֹיִם֙ בְּאַרְצֹתָ֔ם
אִ֖ישׁ לִלְשֹׁנ֑וֹ לְמִשְׁפְּחֹתָ֖ם בְּגוֹיֵהֶֽם׃ ו וּבְנֵ֖י חָ֑ם כּ֥וּשׁ
וּמִצְרַ֖יִם וּפ֥וּט וּכְנָֽעַן׃ ז וּבְנֵ֣י כ֔וּשׁ סְבָא֙ וַחֲוִילָ֔ה
וְסַבְתָּ֥ה וְרַעְמָ֖ה וְסַבְתְּכָ֑א וּבְנֵ֥י רַעְמָ֖ה שְׁבָ֥א וּדְדָֽן׃
ח וְכ֖וּשׁ יָלַ֣ד אֶת־נִמְרֹ֑ד ה֣וּא הֵחֵ֔ל לִהְי֥וֹת
גִּבֹּ֖ר בָּאָֽרֶץ׃ ט הֽוּא־הָיָ֥ה גִבֹּֽר־צַ֖יִד לִפְנֵ֣י יְהוָ֑ה עַל־
כֵּן֙ יֵֽאָמַ֔ר כְּנִמְרֹ֛ד גִּבּ֥וֹר צַ֖יִד לִפְנֵ֥י יְהוָֽה׃ י וַתְּהִ֨י
רֵאשִׁ֤ית מַמְלַכְתּוֹ֙ בָּבֶ֔ל וְאֶ֖רֶךְ וְאַכַּ֣ד וְכַלְנֵ֑ה
בְּאֶ֖רֶץ שִׁנְעָֽר׃ יא מִן־הָאָ֥רֶץ הַהִ֖וא יָצָ֣א אַשּׁ֑וּר וַיִּ֙בֶן֙
אֶת־נִֽינְוֵ֔ה וְאֶת־רְחֹבֹ֥ת עִ֖יר וְאֶת־כָּֽלַח׃ יב וְאֶת־
רֶ֕סֶן בֵּ֥ין נִֽינְוֵ֖ה וּבֵ֣ין כָּ֑לַח הִ֖וא הָעִ֥יר הַגְּדֹלָֽה׃

ת"א יפת אלהים. יומא ט מגלה ו: בני יפת גומר. יומא י: ובני חם כוש. כתובות קיב סוטה לד: ותהי ראשית. יומא י:

ר ש " י

לשמור הבטחתו לזרעו לתת להם את ארץ כנען: ויהי. להם כנען למס עובד: (כז) יפת אלהים ליפת. ומתורגם יפתי ירחיב: וישכן באהלי שם. ישרה שכינתו בישראל. ומדרש חכמים אף על פי שיפת אלהים ליפת שבנה כורש שהיה מבני יפת בית שני לא שרתה בו שכינה והיכן שרתה במקדש ראשון שבנה שלמה שהיה מבני שם: ויהי כנען עבד. אף משיגלו בני שם ימכרו להם עבדים מבני כנען: י (ב) ותירס. זו פרס (ב"ר): (ח) להיות גבור. להמריד כל העולם על הקב"ה בעצת דור הפלגה: (ט) גבור ציד. צד דעתן של בריות בפיו ומטען למרוד במקום: לפני ה'. מתכוין להקניטו על פניו: על כן יאמר. על כל אדם מרשיע בעזות פנים יודע רבונו ומתכוין למרוד בו יאמר זה כנמרוד גבור ציד: (יא) מן הארץ. כיון שראה אשור את בניו שומעין לנמרוד ומורדין במקום לבנות המגדל יצא מתוכם: (יב) העיר הגדולה. היא

בריך יי אלהיה דשם ויהי כנען עבדא להון: כז יפתי יי ליפת וישרי שכינתיה במשכניה דשם ויהי כנען עבדא להון: כח וחיא נח בתר טופנא תלת מאה וחמשין שנין: כט והוו כל יומי נח תשע מאה וחמשין שנין ומית: א ואלין תולדת בני נח שם חם ויפת ואתילידו להון בנין בתר טופנא: ב בני יפת גומר ומגוג ומדי ויון ותובל ומשך ותירס: ג ובני גומר אשכנז וריפת ותוגרמה: ד ובני יון אלישה ותרשיש כתים ודדנים: ה מאלין אתפרשו נגות עממיא בארעתהון גבר ללישניה לזרעיתהון בעממיהון: ו ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען: ז ובני כוש סבא וחוילה וסבתה ורעמה וסבתכא ובני רעמה שבא ודדן: ח וכוש אוליד ית נמרוד הוא שרי למהוי גבר תקיף בארעא: ט הוא הוה גבר תקיף קדם יי על כן יתאמר כנמרוד גבר תקיף קדם יי: י והות ריש מלכותיה בבל וארך ואכד וכלנה בארעא דבבל: יא מן ארעא ההיא נפק אתוראה ובנא ית נינוה וית רחבת קרתא וית כלח: יב וית רסן בין נינוה ובין כלח היא קרתא רבתא:

העמק דבר

יתברך ויתעלה על ידו: **ויהי כנען עבד למו.** נאמר דברכה ראשונה לא היה בכל זרע שם. אלא באומה המיוחדת שהיא ראשית הכונה שתצא בעולם במועדו שיחול עליה שם כבודו ית'. שע"י יצא ונתגלה כבוד ה' בכה"א. אמנם עוד הרבה בנים שיצאו משם שלא הגיע למעלה זו והיו אומות העולם גדולות גם המה נתברכו במעלת בני יפת. וע"ע להלן י' כ"א: **(כז) יפת אלהים.** באשר אוה"ע מתנהגים ע"פ שרי מעלה שחלק ה' מש"ה כתיב אלהים. וגם אוה"ע לא ידעי משם המיוחד כדאיתא בסנהדרין ס' ע"א. וע"פ מעשיו בשכל אנושי נתברך בעניני עוה"ז כמ"ש. וע"ע להלן כ"ז מקרא כ"ח: **וישכן באהלי שם.** עוד ברכו באנשים חכמי לב שירגישו חכמת זרע שם באהליהם שהיא אלקית ואין לה קץ ותכלית. ויבואו גם המה ללמוד מהם דעות ומדות כמש"כ במעלת התורה בי מלכים ימלוכו בי שרים ישורו. וישעיה הנביא מ"ה אמר ואצרך ואתנך לברית עם לאור גוים. משמעו שישראל נוצרו להיטיב אמונת כל עם שנקרא ברית ולהאיר ד"א שלהם. ועוד נכלל בברכה זו דמהרחבת החיים של יפת יגיע תועלת לאהלי שם. כדאיתא בעבודת כוכבים ב' גמ' עסקתם א"ל הרבה מרגלאות כו' כדי שיתעסקו ישראל בתורה. וא"כ קאי לשון וישכן על יפת אותם הכתוי של יפת ישכון ג"כ באהלי שם. ות"א וישכן שכינתי במשכניה דשם פי' עוד כונה דיפת יזכה אשר ישכון השכינה באהלי שם היינו שע"י מלך פרס נבנה מקדש שני: **י (א) אחר המבול.** לפי הנראה מדעת חז"ל שהיו להם בנים גם קודם המבול כמש"כ לעיל ט' י"ח. יש לפרש שהיו להם עוד בנים. כמו ויולד בנים ובנות דבכל הפרשה: **(ה) מאלה נפרדו וגו'.** לא כתיב אלה. אלא מאלה. דלא כל זרע הבנים נפרדו אחי הגוים שודאי היו כמה אנשים שנבלעו במשפחות אחרות. והיינו שכתבנו לעיל ט' י"ח בפי' הכתוב נפצה כל הארץ אבל מ"מ מאלה הבנים נפרדו למשפחות שלימות. **איש ללשונו.** יש מהם שנפרדו כ"כ עד שהיה לכל אחד לשון בפני עצמו ומדינה בפני עצמו: **למשפחותם בגויהם.** ויש מהם שלא נפרדו כ"כ אלא היה גוי אחד והמה נפרדו למשפחות בפ"ע: **(ח) להיות גבור בארץ.** ממנו החל ענין מלוכה להתגבר ולשור על אנשים. ובאמת היה כך רצון ה' וזהו קיום העולם. שאלמלא מוראה ש"מ איש את רעהו חיים בלעו והיה נמרוד המתחיל לעשות כזה והיינו דכתיב. **(ט) גבור ציד לפני ה'.** שבזה השליט בגבורתו רצון ה' ומיקרי עבד ה' כמו נ"כ הרשע שנקרא עבדי. ואע"ג שהרשיע לעשות בכ"ז משום שהיה שבט אפו של הקב"ה ובו השליט הקב"ה רצונו מש"ה נקרא עבד ה'. וכך היה נמרוד הרשע: **על כן יאמר.** על איש שהוא רשע ומ"מ מעשיו רצויים לפניו ית'. וזהו דבר פלא וחידוש ונאמר על איש כזה. כנמרוד גבור ציד לפני ה': **(יא) יצא אשור.** עוד לא נפרדו כל הגוים והיה כולם שפה אחת. ונמרוד מלך. והיו בני שם וחם ויפת מעורבים ומ"מ ודאי כמה עיירות היו כמש"כ להלן י"א ד' ויצא אשור ובנה ערים הללו סמוכים לבבל ותחת רשות המלך נמרוד. ובב"ר אי' שאשור נשתבח בזה שנפרד מנמרוד. וגם זה אמת. שבלבו היה נפרד ולא הסכים לדברים אחדים שהיו ביניהם אבל לא היה בידו להפרד לגמרי באשר גזרת נמרוד חזקה עליו. וזהו ענין המגדל כאשר יבואר ע"כ יצא ברצונו ובנה איזה ערים בארצו סמוך לעיר בבל. ומש"ה אפי' אחר שנפרדו בעונם. הוא אשור נשאר במקומו בעריו וממשלה בפני עצמו. **(יב) הוא העיר הגדולה.** לפי הפשט אחר שבנה

יג וּמִצְרַיִם יָלַד אֶת־לוּדִים וְאֶת־עֲנָמִים וְאֶת־לְהָבִים וְאֶת־נַפְתֻּחִים׃ יד וְאֶת־פַּתְרֻסִים וְאֶת־כַּסְלֻחִים אֲשֶׁר יָצְאוּ מִשָּׁם פְּלִשְׁתִּים וְאֶת־כַּפְתֹּרִים׃ ס טו וּכְנַעַן יָלַד אֶת־צִידֹן בְּכֹרוֹ וְאֶת־חֵת׃ טז וְאֶת־הַיְבוּסִי וְאֶת־הָאֱמֹרִי וְאֵת הַגִּרְגָּשִׁי׃ יז וְאֶת־הַחִוִּי וְאֶת־הָעַרְקִי וְאֶת־הַסִּינִי׃ יח וְאֶת־הָאַרְוָדִי וְאֶת־הַצְּמָרִי וְאֶת־הַחֲמָתִי וְאַחַר נָפֹצוּ מִשְׁפְּחוֹת הַכְּנַעֲנִי׃ יט וַיְהִי גְּבוּל הַכְּנַעֲנִי מִצִּידֹן בֹּאֲכָה גְרָרָה עַד־עַזָּה בֹּאֲכָה סְדֹמָה וַעֲמֹרָה וְאַדְמָה וּצְבֹיִם וצבוים קרי עַד־לָשַׁע׃ כ אֵלֶּה בְנֵי־חָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לִלְשֹׁנֹתָם בְּאַרְצֹתָם בְּגוֹיֵהֶם׃ ס

כא וּלְשֵׁם יֻלַּד גַּם־הוּא אֲבִי כָּל־בְּנֵי־עֵבֶר אֲחִי יֶפֶת הַגָּדוֹל׃ כב בְּנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר וְאַרְפַּכְשַׁד וְלוּד וַאֲרָם׃ כג וּבְנֵי אֲרָם עוּץ וְחוּל וְגֶתֶר וָמַשׁ׃ כד וְאַרְפַּכְשַׁד יָלַד אֶת־שָׁלַח וְשֶׁלַח יָלַד אֶת־עֵבֶר׃ כה וּלְעֵבֶר יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים שֵׁם הָאֶחָד פֶּלֶג כִּי בְיָמָיו נִפְלְגָה הָאָרֶץ וְשֵׁם אָחִיו יָקְטָן׃ כו וְיָקְטָן יָלַד אֶת־אַלְמוֹדָד וְאֶת־שָׁלֶף וְאֶת־חֲצַרְמָוֶת וְאֶת־יָרַח׃ כז וְאֶת־הֲדוֹרָם וְאֶת־אוּזָל וְאֶת־דִּקְלָה׃ כח וְאֶת־עוֹבָל וְאֶת־אֲבִימָאֵל וְאֶת־שְׁבָא׃ כט וְאֶת־אוֹפִר וְאֶת־חֲוִילָה וְאֶת־יוֹבָב כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי יָקְטָן׃ ל וַיְהִי מוֹשָׁבָם מִמֵּשָׁא בֹּאֲכָה סְפָרָה הַר הַקֶּדֶם׃ לא אֵלֶּה בְנֵי־שֵׁם לְמִשְׁפְּחֹתָם לִלְשֹׁנֹתָם בְּאַרְצֹתָם לְגוֹיֵהֶם׃

ת״א ולשם ילד. סנהדרין סט סע:

יג ומצרים אוליד ית לודאי וית ענמאי וית להבאי וית נפתוחאי: יד וית פתרוסאי וית כסלוחאי דנפקו מתמן פלשתאי וית קפוטקאי: טו וכנען אוליד ית צידון בוכריה וית חת: טז וית יבוסאי וית אמוראי וית גרגשאי: יז וית חואי וית ערקאי וית אנתוסאי: יח וית ארודאי וית צמראי וית חמתאי ובתר כן אתבדרו זרעית כנענאי: יט והוה תחום כנענאי מצידון מטי לגרר עד עזה מטי לסדום ועמורה ואדמה וצבוים עד לשע: כ אלין בני חם לזרעיתהון ללישנהון בארעתהון בעממיהון: כא ולשם אתיליד אף הוא אבוהון דכל בני עבר אחוהי דיפת רבא: כב בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם: כג ובני ארם עוץ וחול וגתר ומש: כד וארפכשד אוליד ית שלח ושלח אוליד ית עבר: כה ולעבר אתילידו תרין בנין שום חד פלג ארי ביומוהי אתפליגת ארעא ושום אחוהי יקטן: כו ויקטן אוליד ית אלמודד וית שלף וית חצרמות וית ירח: כז וית הדורם וית אוזל וית דקלה: כח וית עובל וית אבימאל וית שבא: כט וית אופיר וית חוילה וית יובב כל אלין בני יקטן: ל והוה מותבניהון ממשא מטי לספר טור מדינחא: לא אלין

רש"י

מנוס שנא' ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים (יונה ג'): (יג) להבים. שפניהם דומים ללהב: (יד) פתרוסים ואת כסלוחים אשר יצאו משם פלשתים. משניהם יצאו שהיו פתרוסים וכסלוחים מחליפין משכב נשותיהם אלו לאלו ויצאו מהם פלשתים: (יח) ואחר נפוצו. מאלה נפוצו משפחות הרבה: (יט) גבול. סוף ארצו. כל גבול לשון סוף וקצה: בואכה. שם דבר. ול"נ כאדם האומר לחבירו גבול זה מגיע עד אשר תבא לגבול פלוני: (כ) ללשנותם בארצותם. אף על פי שנחלקו ללשונות וארצות כלם בני חם הם: (כא) אבי כל בני עבר. הנהר היה שם: אחי יפת הגדול. איני יודע אם שם כשהוא אומר שם בן מאת שנה וגו' שנתים אחר המבול. הוי אומר יפת הגדול שהרי בן ת"ק שנה היה נח כשהתחיל להוליד והמבול היה בשנת שש מאות שנה נמצא שהגדול בבניו היה בן מאה שנה ושם לא הגיע למאה עד שנתים אחר המבול: אחי יפת. ולא אחי חם שאלו שניהם כבדו את אביהם וזה בזהו: (כה) נפלגה. נתבלבלו הלשונות ונפוצו מן הבקעה ונתפלגו בכל העולם למדנו שהי' עבר נביא שקרא שם בנו על שם העתיד ושנינו בסדר עול' שבסוף ימיו נתפלגו שא"ת בתחלת ימיו הרי יקטן אחיו צעיר ממנו והוליד כמה משפחות קודם לכן שנאמר ויקטן ילד וגו' ואח"כ ויהי כל הארץ וגו'. ואם תאמר באמצע ימיו לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש הא למדת שבשנת מות פלג נתפלגו: יקטן. שהיה עניו ומקטין עצמו לכך זכה להעמיד כל המשפחות הללו: (כו) חצרמות.

העמק דבר

כסן בין שתי ערים הללו נתחברו שלשת ערים אלו ונעשית עיר גדולה לאלקים. ואח"כ הוסב שלשת הערים ע"ש נינוה לבד. (אח"כ מצאתי בס' הכתב והקבלה): (יד) ואת כפתורים. ת"א קפוטקאי. וביחזקאל כ"ז י"א קורא אותם גמדים ות"י ג"כ קפודקאי. למדנו שאומה זו היא קטנים בטבע באמת. ועמש"כ בס' דברים ב' כ"ג: (טז) ואת היבוסי. אם היו כולם בנים ממש היה ראוי לכתוב ואת יבוס וכן כולם אלא מאיזה בנים יצאו משפחות אלו. ומש"ה כתיב להלן נפוצו משפחת הכנעני ולא כתיב בני הכנעני: (כ) למשפחתם ללשונתם בארצתם בגויהם. יש מהם שישנה כל משפחה בארץ בפ"ע. אבל לא היו לגוי בפ"ע. אלא גוי א' ולשון א'. ויש מהם מחולקים בלשונותם בגויהם של לשון גוי בפ"ע. נמצא בארצותם קאי על למשפחותם. ובגויהם קאי על ללשונותם. ומסתמא לא לחנם נשתנה הלשון בין בני יפת בין בני חם. אלא היה שינוי בפרידתם. ואנחנו לא ידענו: (כא) אבי כל בני עבר. אחי יפת הגדול. יהם זה אומר פרשני. ומהו הגדול. והענין שבא הכתוב להודיע דזרע שם היו לשני מינים. האחד האומה הנבחרת שנתיחדה בשמה בני עבר כדכתיב אברם העברי. ועם ישראל נקראו עברים. וזה המין היה מופלג ונעלה מבני יפת. והב' היו ככל אוה"ע בערך בני יפת. אבל בזה היו בני יפת מעולים מבני שם. ומש"ה כתיב אחי יפת הגדול. וכיב"ז היה בבני יוסף מנשה ואפרים. דאפרים היה גדול ממנשה בעניני אלקות ומנשה היה גדול בהויות העולם

לב אלה משפחת בני־נח לתולדתם בגויהם ומאלה נפרדו הגוים בארץ אחר המבול: פ שביעי

יא א ויהי כל־הארץ שפה אחת ודברים אחדים: ב ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם: ג ויאמרו איש אל־רעהו הבה נלבנה לבנים ונשרפה לשרפה ותהי להם הלבנה לאבן והחמר היה להם לחמר: ד ויאמרו הבה ׀ נבנה־לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה־לנו שם פן־נפוץ על־פני כל־הארץ: ה וירד יהוה לראת את־העיר ואת־המגדל אשר בנו בני האדם: ו ויאמר יהוה הן עם אחד ושפה אחת לכלם וזה החלם לעשות ועתה לא־יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות: ז הבה נרדה

ת"א ויהי בנסעם. מגילה י: שנער. שבת קיג: הבה נבנה לנו. מגילה י [illegible] יט חולין עט: ונעשה לנו שם. סנהדרין קח: וירד ה' לראות. סנהדרין שם: הבה נרדה. מגילה ט סנהדרין לח:

רש"י

על שם מקומו לדברי אגדה (ב"ר): **יא** (א) **שפה אחת**. לשון הקודש: **ודברים אחדים**. באו בעצה אחת ואמרו לא כל הימנו שיבור לו את העליונים נעלה לרקיע ונעשה עמו מלחמה. דבר אחר על יחידו של עולם. דבר אחר ודברים אחדים (ס"א דברים חדים) אמרו אחת לאלף ותרנ"ו שנים הרקיע מתמוטט כשם שעשה בימי המבול בואו ונעשה לו סמוכות. ב"ר: (ב) **בנסעם מקדם**. שהיו יושבים שם כדכתיב למעלה ויהי מושבם וגו' הר הקדם ונסעו משם לתור להם מקום להחזיק את כלם ולא מצאו אלא שנער: (ג) **איש אל רעהו**. אומה לאומה מצרים לכוש וכוש לפוט ופוט לכנען: **הבה**. הזמינו עצמכם. כל הבה לשון הזמנה הוא שמכינים עצמן ומתחברים למלאכה או לעצה או למשא. הבה הזמינו אפר"לייר בלע"ז: **לבנים**. שאין אבנים בבבל שהיא בקעה: **ונשרפה לשרפה**. כך עושין הלבנים שקורין טוויל"ש בלע"ז שורפים אותן בכבשן: **לחמר**. לטוח הקיר: (ד) **פן נפוץ**. שלא יביא עלינו שום מכה להפיצנו מכאן: (ה) **וירד ה' לראות**. לא הוצרך לכך אלא בא ללמד לדיינים שלא ירשיעו הנדון עד שיראו ויבינו. במדרש רבי תנחומא: **בני האדם**. אלא בני מי. שמא בני חמורים וגמלים. אלא בני אדם הראשון שכפה את הטובה ואמר האשה אשר נתתה עמדי אף אלו כפו בטובה למרוד במי שהשפיעם טובה ומלטם מן המבול: (ו) **הן עם אחד**. כל טובה זו יש עמהן שעם אחד הם ושפה אחת לכלן ודבר זה התחלו לעשות: **החלם**. כמו אמרם עשותם להתחיל הם לעשות: **לא יבצר מהם וגו' לעשות**. בתמיה. **יבצר** לשון מניעה כתרגומו ודומה לו יבצור רוח נגידים (תהלים ע"ו): (ז) **הבה נרדה**. בבית דינו נמלך מענותנותו יתירה: **הבה**. מדה כנגד מדה הם אמרו הבה נבנה והוא כנגדם מדד ואמר הבה נרדה: **ונבלה**

העמק דבר

העולם כאשר יבואר במקומו בפ' ויחי: (לב) **ומאלה נפרדו הגוים**. גם אותם שלא היו לעם בפ"ע מ"מ נפרדו משם לכמה מקומות עד שנתמלאה הארץ והישוב:

יא (א) **שפה אחת**. זה גרם לחטא א'. היינו שהסכימו לשבת כולן בקבוץ אחד. וזהו נגד רצון ה' שאמר שרצו בארץ ורבו בה היינו להתפז

בני שם לזרעיתהון ללישנהון בארעתהון לעממיהון: לב אלין זרעית בני נח לתולדתהון בעממיהון ומאלין אתפרשו עממיא בארעא בתר טופנא: א והוה כל ארעא לישן חד וממלל חד: ב והוה במיטלהון מקדמיתא ואשכחו בקעתא בארעא דבבל ויתיבו תמן: ג ואמרו גבר לחבריה הבו נרמי לבנין ונוקדינון יוקדתא והות להון לבינתא לאבנא וחימרא הוה להון לשיע: ד ואמרו הבו נבני לנא קרתא ומגדלא ורישיה מטי עד צית שמיא ונעבד לנא שום דילמא נתבדר על אפי כל ארעא: ה ואתגלי יי לאתפרעא על עובדי קרתא ומגדלא די בנו בני אנשא: ו ואמר יי הא עמא חד ולישן חד לכולהון ודין דשריאו למעבד וכען לא יתמנע מנהון כל דחשיבו למעבד: ז הבו נתגלי ונבלבל תמן לישנהון דלא

העמק דבר

לאריכה ולרחבה כי לשבת יצרה: ודברים אחדים. לא ביאר הכתוב הדברים אלא ברמז כמבואר במדרשים אבל לא פירשן הכתוב כי אם שהיו דברים אחדים וללמדנו דלא משום הדברים התעורר הקב"ה. כי אם בשביל שהיו אחדים. יהיו מה שיהיו. ודבר זה אם כי לפי הנראה אין בזה שום עון ואדרבה הבור עלבים ג"כ ראוי להניח. אבל כאן גרם לחשוב דבר שיצא להקלת הישוב כאשר יבואר: (ג) ונשרפה לשרפה וגו'. כל המקרא אין בו ענין שראוי להודיע לענין הספור ומה לי אם היו להם אבנים לבנין או בנו בעץ או עשו שריפת לבנים וכבר לפני המבול כתיב ויהי בנה עיר. ונראה דכאן מרומז קבלת חז"ל דהפילו לא"א לכבשן האש. ומגוף המקרא אשר הוצאתיך מאור כשדים אין הכרח. דלפי הפשט הוא מקום נקרא הכי וכמו דכתיב בארץ מולדתו באור כשדים ויצאו אתם מאור כשדים וגו' אלא כאן מרומז בענין דסא ודאי דלפי הקבלה שהפילו את א"א לכבשן האש. לא עשו כבשן האש בשביל זה אלא היה אתון נורא יקידתא לצורך הבריות. והודיע זה הכתוב שהיה כבשן לצורך העיר והמגדל. ומזה נבין כמה גדול ועמוק היה הכבשן ומזה הכבשן הצול א"א. והא שלא פירש המקרא זה הנס באר היטב יבואר להלן י"ב י"ז: (ד) וראשו בשמים. זה ודאי לא יעלה עה"ד שיהיה עיר אחת לכל העולם אלא כסבורים שיהיו כל הערים סמוכות ונפלות לאותו. העיר שבה המגדל ויהיה המגדל לצפות ממנו למרחוק אחר כל הישוב שלהם שלא יהיו נפרדים בארץ אחרת. ע"כ נצרך שיהיה ראשו בשמים. ונעשה לנו שם. אנשים משגיחים וממונים על הדבר ויהיו שרי צבא להעניש את העובר. דבל"ז אינו מועיל המגדל. כ"ז היה לחשם. פן נפוץ על פני כל הארץ. אמנם יש להבין מה חששו אם יצאו כמה לארץ אחרת. ומובן שזה היה שייך לדברים אחדים שהיה ביניהם ובאשר אין דעות ב"א שוים חששו שלא יצאו ב"א מדעה זו ויהיו במחשבה אחרת ע"כ היו משגיחים שלא יצא איש מישוב שלהם. ומי שסר מדברים אחדים שביניהם היה משפטו לשריפה כאשר עשו לא"א. נמצא היו דברים אחדים שביניהם לרועץ שהחליטו להרוג את מי שלא יחשוב כדעתם. ויבואר עוד להלן ו': (ה) וירד ה' לראות וגו'. ענין ירידה כאן אינו כמו וארד להצילו מיד מצרים. או וירד ה' בעמוד ענן דמרים. דשם משמעו גלוי שכינה. אבל כאן לא היה אלא השגחה פרטית ופי' ירידה הוא באשר היו כל העולם מתנהגים רק בטבע ולא בהשגחה פרטית משום שלא התהלכו על פי תורה ועבודה (א) ואין כבוד לפני הקב"ה להזדקק עם ב"א פשוטים כאלה בכ"ז כשעשו העיר והמגדל שנגע הרבה לכונת הקב"ה ירד ה' מכבודו להעניש ולראות במעשה בני האדם. היינו אנשים פשוטים שאין להם דעת תורה. וע"ע להלן י"ד כ': (ו) הן עם אחד. משמעות עם היינו במנהג אחד כמש"כ להלן כ"ח ג' בפי' והיית לקהל עמים: וזה החלם לעשות. עתה אינו אלא התחלת דבר עבירה במה שרוצים שיהיו בישוב אחד: ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות. אם יגמרו המגדל יבואו למחשבה שניה למנוע בע"כ ממחשבתם זו. וזהו

הרחב דבר

(א) ובשביל זה המשילו חז"ל בעבודת כוכבים ה' שני אלפים תהו. היינו כמו מי שיש לו בן אע"ג שבל מעיינו בבנו מכ"מ כל עוד שהוא קטן ולא הגיע לתורה מסיח דעתו ממעשיו לבלי להקפיד כ"כ מה הוא עושה. וכן אינו משגיח על מאכלו ומלבושיו. כי הכל תעשה נערות עד שמגיע לשנים שמתחיל ללמוד תורה. אז אביו משגיח עליו לראות שלא יבלה עתו בדברי הבלות. וכנגד זה הוא משגיח שיהי' מאכלו ומלבושיו נאה ומתוקן כד"א. והנה אע"ג שכ"ז שהבן קטן אין האב מקפיד ומשגיח על מעשיו. מ"מ אם זורק אבן על ראש איזה אדם. הכרח להזדקק למעשה זה הילד ולהעניש אע"ג שהוא עודנו ילד. אמנם השגחה זו אינו לפי כבודו של האב להטפל עם מעשה ילדים. ונקרא ירידה. כך כ"ז שלא היה אור תורה בעולם לא השגיח הקב"ה על פרטי מעשים של ב"א. וכמבואר בב"ר ריש פ' לך שראה א"א את העולם כמו בירה דולקת ואמר תאמר שאין

וְנָבְלָה שָׁם שְׂפָתָם אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שְׂפַת רֵעֵהוּ׃ ח וַיָּפֶץ יְהוָה אֹתָם מִשָּׁם עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וַיַּחְדְּלוּ לִבְנֹת הָעִיר׃ ט עַל־כֵּן קָרָא שְׁמָהּ בָּבֶל כִּי־שָׁם בָּלַל יְהוָה שְׂפַת כָּל־הָאָרֶץ וּמִשָּׁם הֱפִיצָם יְהוָה עַל־פְּנֵי כָּל־הָאָרֶץ׃ פ י אֵלֶּה תּוֹלְדֹת שֵׁם שֵׁם בֶּן־מְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־אַרְפַּכְשָׁד שְׁנָתַיִם אַחַר הַמַּבּוּל׃ יא וַיְחִי־שֵׁם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־אַרְפַּכְשָׁד חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס יב וְאַרְפַּכְשַׁד חַי חָמֵשׁ וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־שָׁלַח׃ יג וַיְחִי אַרְפַּכְשַׁד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שֶׁלַח שָׁלֹשׁ שָׁנִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס יד וְשֶׁלַח חַי שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־עֵבֶר׃ טו וַיְחִי־שֶׁלַח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־עֵבֶר שָׁלֹשׁ שָׁנִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס טז וַיְחִי־עֵבֶר אַרְבַּע וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־פָּלֶג׃ יז וַיְחִי־עֵבֶר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־פֶּלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס יח וַיְחִי־פֶלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־רְעוּ׃ יט וַיְחִי־פֶלֶג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־רְעוּ תֵּשַׁע שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס כ וַיְחִי רְעוּ שְׁתַּיִם וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־שְׂרוּג׃ כא וַיְחִי רְעוּ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ

את

ת"א ויפץ ה' אותם. סנהדרין קז: בבל. שם כד: כי שם בלל. שם ק"ט: ומשם הפיצם. שם קז וקט: אלה תולדת. שם סט:

הרחב דבר

שאין לה מדליק שאין עליו בעל הבירה ואמר אני בעל הבירה. ר"ל שראה שדולקת ואין אדם מזדקק לכבות ותמה ע"ז וכי בירה זו אין לה בעלים. השיבו בעליו שבכונה כך הוא. כן השיב הקב"ה שבכונה אינו משגיח על מעשי ב"א והטעם הוא משום שהיו ב"א של ההוא בלי תורה ואין כבוד לפני הקב"ה להזדקק עם ב"א שטועים כאלה:

אֶת־שְׂרוּג שֶׁבַע שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס כב וַיְחִי שְׂרוּג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־נָחוֹר׃ כג וַיְחִי שְׂרוּג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־נָחוֹר

אונקלוס

יִשְׁמְעוּן גְּבַר לִישַׁן חַבְרֵיהּ׃ ח וּבַדַּר יְיָ יָתְהוֹן מִתַּמָּן עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא וּמְנָעוּ לְמִבְנֵי קַרְתָּא׃ ט עַל כֵּן קְרָא שְׁמַהּ בָּבֶל אֲרֵי תַמָּן בַּלְבֵּל יְיָ לִישַׁן כָּל אַרְעָא וּמִתַּמָּן בַּדְּרִינוּן יְיָ עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא׃ י אִלֵּין תּוּלְדַת שֵׁם שֵׁם בַּר מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת אַרְפַּכְשַׁד תַּרְתֵּין שְׁנִין בָּתַר טוֹפָנָא׃ יא וַחֲיָא שֵׁם בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת אַרְפַּכְשַׁד חֲמֵשׁ מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ יב וְאַרְפַּכְשַׁד חֲיָא תְּלָתִין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת שָׁלַח׃ יג וַחֲיָא אַרְפַּכְשַׁד בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת שֶׁלַח אַרְבַּע מְאָה וּתְלַת שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ יד וְשֶׁלַח חֲיָא תְּלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת עֵבֶר׃ טו וַחֲיָא שֶׁלַח בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת עֵבֶר אַרְבַּע מְאָה וּתְלַת שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ טז וַחֲיָא עֵבֶר תְּלָתִין וְאַרְבַּע שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת פָּלֶג׃ יז וַחֲיָא עֵבֶר בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת פֶּלֶג אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ יח וַחֲיָא פֶלֶג תְּלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת רְעוּ׃ יט וַחֲיָא פֶלֶג בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת רְעוּ מָאתָן וּתְשַׁע שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ כ וַחֲיָא רְעוּ תְּלָתִין וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת שְׂרוּג׃ כא וַחֲיָא רְעוּ בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת שְׂרוּג מָאתָן וּשְׁבַע שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ כב וַחֲיָא שְׂרוּג תְּלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת נָחוֹר׃ כג וַחֲיָא שְׂרוּג בָּתַר

רש"י

ונבלבל נו"ן משמש בלשון רבים וה"א האחרונה יתירה כה"א של נרדה: לא ישמעו · זה שואל לבנה וזה מביא טיט וזה עומד עליו ופוצע את מוחו: (ח) ויפץ ה' אותם משם · בעולם הזה מה שאמרו פן נפוץ נתקיים עליהם הוא שאמר שלמה מגורת רשע היא תבואנו (משלי י'): (ט) ומשם הפיצם · למד שאין להם חלק לעוה"ב וכי אי זו קשה של דור המבול או של דור הפלגה אלו לא פשטו יד בעיקר להלחם בו ואלו פשטו יד בעיקר להלחם בו ואלו נשטפו ואלו לא נאבדו מן העולם אלא שדור המבול היו גזלנים והיתה מריבה ביניהם לכך נאבדו · ואלו היו נוהגים אהבה וריעות ביניהם שנאמר שפה אחת ודברים אחדים · למדת ששנאוי המחלוקת וגדול השלום: (י) שם בן מאת שנה · כשהוליד את ארפכשד שנתים אחר המבול:

העמק דבר

דבר רלא ושוד המשחית את הישוב לגמרי ולזה לא מועיל מה שכעת המה מתאחדים בדעה (א): (ז) אשר לא ישמעו · כי יש שנים מדברים בשפות שונות · ומ"מ מבינים מה שמדברים · ע"כ פי' ונבלה שפתם · באופן אשר לא ישמעו איש שפת רעהו שלא יבינו כלל: (ח) ויפץ ה' אתם וגו' ויחדלו לבנת העיר . ולא כתיב המגדל דאפי' היה נבנה המגדל היה בטל תכליתו להשגיח על הנבדל מהם · אחרי אשר נתבלבלו בלשונם · ולא ידעו אחד דברי רעהו אבל עדיין היה אפשר להסכים ברצון אחד לשבת יחד מש"ה הודיע הכתוב שמתחלה נפרדו לגמרי: (ט) ומשם הפיצם ה' וגו' . גם זה טעם על שם בבל · דאלו משום שבלל ה' שפתם היה ראוי להקרא בלל · אבל בבל הוא משני שרשים מלשון בלל · וחסר למ"ד הפעל · ומלשון יבל · וחסר פ"א הפעל מש"ה בא השם בשני ביתי"ן וע' מש"כ לעיל

על

הרחב דבר

(א) וזה שצעק ירמיה הנביא (ג') מה תיטיבי דרכך לבקש אהבה וגו' גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים לא במחתרת מצאתים כי על כל אלה. פי' שהיו בימיו אגודות והיו מתפארים שהמה באהבה ושלום יותר מכל בני אדם. ואמר הנביא כי לא כן שהרי גם בכנפיך נמצאו דם נפשות נקיים ולא משום איזה גניבה וכדומה אלא משום שלא היה באגודתכם . נמצא באם אגודתם לרציחה ואין בזה שבח של שלום אלא באופן שיהיו נזהרים גם מלעשות רעה עם מי שאינו באגודתם:

מְאָתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס כד וַיְחִי נָחוֹר תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־תָּרַח׃ כה וַיְחִי נָחוֹר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־תֶּרַח תְּשַׁע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס כו וַיְחִי־תֶרַח שִׁבְעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־אַבְרָם אֶת־נָחוֹר וְאֶת־הָרָן׃ כז וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת תֶּרַח תֶּרַח הוֹלִיד אֶת־אַבְרָם אֶת־נָחוֹר וְאֶת־הָרָן וְהָרָן הוֹלִיד אֶת־לוֹט׃ כח וַיָּמָת הָרָן עַל־פְּנֵי תֶּרַח אָבִיו בְּאֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ בְּאוּר כַּשְׂדִּים׃ מפטיר כט וַיִּקַּח אַבְרָם וְנָחוֹר לָהֶם נָשִׁים שֵׁם אֵשֶׁת־אַבְרָם שָׂרָי וְשֵׁם אֵשֶׁת־נָחוֹר מִלְכָּה בַּת־הָרָן אֲבִי־מִלְכָּה וַאֲבִי יִסְכָּה׃ ל וַתְּהִי שָׂרַי עֲקָרָה אֵין לָהּ וָלָד׃ לא וַיִּקַּח תֶּרַח אֶת־אַבְרָם בְּנוֹ וְאֶת־לוֹט בֶּן־הָרָן בֶּן־בְּנוֹ וְאֵת שָׂרַי כַּלָּתוֹ אֵשֶׁת אַבְרָם בְּנוֹ וַיֵּצְאוּ אִתָּם מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ עַד־חָרָן וַיֵּשְׁבוּ שָׁם׃ לב וַיִּהְיוּ יְמֵי־תֶרַח חָמֵשׁ שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיָּמָת תֶּרַח בְּחָרָן׃ פ פ פ

קנ"ג . בגלא"ל סימן . אב"י יכל"ה נו"ע סימן . ומפטירין רני עקרה בישעיה סי' נ"ד:

כצ"ל . מ"ש

סדר יב לך לך

יב א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַבְרָם לֶךְ־לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ אֶל־

ת"א ואלה תולדות תרח. סנהדרין קט: אבי מלכה. מגילה יד: ותהי שרי. יבמות סד ס הזוהר פ' בלך לך: ויאמר ה' אל אברם לך לך. ראש השנה טז עקרים פרק לד ומד:

רש"י

(כח) על פני תרח אביו. בחיי אביו. ב"ר ומדרש אגדה יש אומרים שע"י אביו מת שקבל תרח על אברם בנו לפני נמרוד על שכתת את צלמיו והשליכו לכבשן האש והרן יושב ואומר בלבו אם אברם נוצח אני משלו ואם נמרוד נוצח אני משלו וכשניצל אברם אמרו לו להרן משל מי אתה אמר להם הרן משל אברם אני השליכוהו לכבשן האש ונשרף וזהו אור כשדים. ומנחם פירש אור בקעה וכן באורים כבדו ה' (ישעיה כ"ד) וכן מאורת צפעוני (שם י"א). כל חור ובקע עמוק קרוי אור: (כט) יסכה. זו שרה על שם שסוכה ברוח הקודש

דאוליד ית נחור מאתן שנין ואוליד בנין ובנן : כד וחיא נחור עסרין ותשע שנין ואוליד ית תרח : כה וחיא נחור בתר דאוליד ית תרח מאה ותשע עסרי שנין ואוליד בנין ובנן : כו וחיא תרח שבעין שנין ואוליד ית אברם ית נחור וית הרן : כז ואלין תולדת תרח תרח אוליד ית אברם ית נחור וית הרן והרן אוליד ית לוט : כח ומית הרן על אפי תרח אבוהי בארעא ילדותיה באורא דכסדאי : כט ונסיב אברם ונחור להון נשין שום אתת אברם שרי ושום אתת נחור מלכה בת הרן אבוהא דמלכה ואבוהא דיסכה : ל והות שרי עקרה לית לה ולד : לא ודבר תרח ית אברם בריה וית לוט בר הרן בר בריה וית שרי כלתיה אתת אברם בריה ונפקו עמהון מאורא דכסדאי למיזל לארעא דכנען ואתו עד חרן ויתיבו תמן : לב והוו יומי תרח מאתן וחמש שנין ומית תרח בחרן : פ פ פ

א ואמר יי לאברם איזיל לך מארעך ומילדותך ומבית אבוך לארעא דאחזינך :

רש"י

הקדש ושהכל סוכין ביפיה (ס"א כמו שנאמר ויראו אותה שרי פרעה) · ועוד יסכה הוא לשון נסיכות וכן הוא בסנהדרין לכדיא כמו שרה לשון שררה : (לא) ויצאו אתם · ויצאו תרח ואברם עם לוט ושרי : (לב) וימת תרח בחרן · לאחר שיצא אברם מחרן ובא לארץ כנען והיה שם יותר מששים שנה שהרי כתיב ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן ותרח בן שבעים שנה היה כשנולד אברם הרי קמ"ה לתרח כשיצא אברם מחרן עדיין נשארו משנותיו הרבה · ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אברם שלא יהא הדבר מפורסם לכל ויאמרו לא קיים אברם את כבוד אביו שהניחו זקן והלך לו לפיכך קראו הכתוב מת · (ס"א) ועוד שהרשעים אף בחייהם קרויים מתים והצדיקים אף במיתתן קרויים חיים שנאמר ובניהו בן יהוידע בן איש חי (שמואל ב' כ"ג) : בחרן · הנו"ן הפוכה לומר לך עד אברם חרון אף של מקום : הסלת אלה תולדות נח

יב (א) **לך** לך · להנאתך ולטובתך · ושם אעשך לגוי גדול כאן אי אתה זוכה לבנים · ועוד שאודיע

העמק דבר

על שם נח : (כט) ויקח אברם · אברם השתדל בזה אשר גם נחור יקח לו את מלכה לאשה : ואבי יסכה. אחרי שלא נזכר אודות יסכה שום ענין מבואר דיסכה היא שרה · ונזכרה בשם הזה כאן לבאר מדוע לא לקחו אברם ונחור האחיות כדרך גדולתן מלכה הגדולה לאברם הבכור · [דהע"ג דבפ' בן סורר לדד בגמ' לומר דנחור גדול מאברם זה אינו אלא דיחוי דאפשר שהוא כן אבל לפי הפשט אברם הוא הבכור] ושרי לנחור אלא משום דשרה היא יסכה שסכה ברוה"ק שהיא ראויה אך לאברם (כענין בת ר"ח שאמרה בקטנותה שראויה לרבא ולרמי ב"ח) ע"כ נתהפכו ולקח נחור את מלכה · ומש"ה לא כתיב בנות הרן משום שאברם לא נשא את שרה בשביל שהיא בת הרן המת אלא ברוה"ק · מה שא"כ נחור נשא את מלכה בשביל שהיא בת הרן המת : (לא) ויקח תרח את אברם בנו וגו' ללכת ארצה כנען · אע"ג שלא הי' עוד מאמר ה' לא"א · מכ"מ כבר הי' הערה מן השמים ורמז מרחוק קדושת הארץ וכמש"כ להלן ט"ו ז' והא דכתיב ויקח תרח וגו' אע"ג דעיקר רצון אותה יציאה הי' אברם ובעצתו מכ"מ כיון שהי' אברם שקוע ברעיונות אלקיות אז חכמות ולא יכול להנהיג נסיעה הוא וביהו ע"כ נמסר הנסיעה לאביו והוא לקח את אברם וכל הכבודה על ידו :

יב (א) **לך** לך · פרש"י להנאתך ולטובתך · והרמב"ן הקשה מכמה קראי דמלוי זה הלשון · ואני תמה דמה לנו למרחקים הרי גם בעקידה כתיב לך לך · אבל כוונת רש"י דבכ"מ משמעו שיהא בודד במועדו ואין לזרים אתו וע"ז שייך לשון לך לעצמך · והכי מפרש הגמ' במה דכתיב וספרה לה לעצמה · פי' שא"צ להראות לחברותיה אלא היא נאמנת · וכן היה בעקידה שאברהם הי' הולך בודד במחשבתו אפי' הנערים שהלכו עמו לא ידעו דבר · משא"כ כאן שהי' בפרסום רב · ובכל דרכו הוסיף לקחת לבות ב"א להלוך עמו כדי לעמוד באמונתו לשם ה' · ומש"ה פי' לך להנאתך וע"ע מש"כ בס' שמות ל"ד כ"ז : מארצך וממולדתך ומבית אביך · להיפך היה ראוי לכתוב תחלה ילך מבית אביו ואח"כ ממולדתו ואח"כ מארצו · אלא נוכן להבין בזה אזהרה על שכחת הלב שיסיע דעתו מהם ומהמונם ותחלה נשכח ארצו ואח"כ מולדתו ואח"כ בית אביו · ולזה כוונו חז"ל ברבה במש"א הה"ד שכחי עמך ובית אביך · זה

מצאתי

הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ׃ ב וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל וַאֲבָרֶכְךָ וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ וֶהְיֵה בְּרָכָה׃ ג וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלֶּלְךָ אָאֹר וְנִבְרְכוּ בְךָ כֹּל מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה׃ ד וַיֵּלֶךְ אַבְרָם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלָיו יְהוָה וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ לוֹט וְאַבְרָם בֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁבְעִים שָׁנָה בְּצֵאתוֹ מֵחָרָן׃ ה וַיִּקַּח אַבְרָם אֶת־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ וְאֶת־לוֹט בֶּן־אָחִיו וְאֶת־כָּל־רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכָשׁוּ וְאֶת־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־עָשׂוּ בְחָרָן וַיֵּצְאוּ לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ אַרְצָה כְּנָעַן׃ ו וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בָּאָרֶץ עַד מְקוֹם שְׁכֶם עַד אֵלוֹן מוֹרֶה וְהַכְּנַעֲנִי אָז בָּאָרֶץ׃ ז וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה הַנִּרְאֶה אֵלָיו׃ ח וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם הָהָרָה מִקֶּדֶם לְבֵית־אֵל וַיֵּט

ת"א ואברכה מברכיך. פסחים קיז ברכות נה סוטה לח: ונברכו בך כל. יבמות סג חולין מח: את הנפש. סנהדרין צט האלילים ט: ויעבור אברם. סוטה לב לג:

רש"י

טבעך בעולם: (ב) ואעשך לגוי גדול. לפי שהדרך גורמת לשלשה דברים ממעטת פריה ורביה וממעטת את הממון וממעטת את השם לכך הוזקק לשלש ברכות הללו שהבטיחו על הבנים ועל הממון ועל השם (ס"א וזהו ואגדלה שמך הריני מוסיף אות על שמך שעד עכשיו שמך אברם מכאן ואילך אברהם ואברהם עולה רמ"ח כנגד איבריו של אדם. ברש"י ישן): ואברכך. בממון. ב"ר: והיה ברכה. הברכות נתונות בידך עד עכשיו היו בידי. ברכתי לאדם ונח ומעכשיו אתה תברך את אשר תחפוץ ב"ר. דבר אחר ואעשך לגוי גדול זה שאומרים אלהי אברהם. ואברכך זה שאומרים אלהי יצחק. ואגדלה שמך זה שאומרים אלהי יעקב. יכול יהיו חותמין בכולן ת"ל והיה ברכה בך חותמין ולא בהם: מארצך. והלא כבר יצא משם עם אביו ובא עד לחרן אלא כך אמר לו התרחק עוד משם וצא מבית אביך: אשר אראך. לא גלה לו הארץ מיד כדי לחבבה בעיניו ולתת לו שכר על כל דבור ודבור כיוצא בו את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק (לקמן כ"ב) כיוצא בו על אחד ההרים אשר אומר אליך (שם) כיוצא בו וקרא אליה את הקריאה אשר אנכי דובר אליך (יונה ג'): (ג) ונברכו בך. יש אגדות רבות וזהו פשוטו אדם אומר לבנו הא כאברהם וכן כל ונברכו בך שבמקרא וזה מוכיח בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה

העמק דבר

מצאתי ועי' להלן כ"ג ב': אל הארץ אשר אראך. אין הכונה על ארץ הכנעני בכלל. שהרי כבר ידע מסגולת הארץ ונכסף אליה כדכתיב לעיל ללכת ארצה כנען אלא הפי' באותו ארץ ג"כ יראהו לאיזה צד יפנה. וכלשון אל ארץ המריה. הרי בתוך כלל א"י נפרטו חלוקת השמות וכאשר יבואר. ואין פי' אשר אראך שיגידו לו ממש. אלא כמו דכתיב על אחד ההרים אשר אמר אליך. ולא הי' מאמר מפורש ורק ראה ענן קשור עליו כך הפי' כאן שהראהו להיכן יהי' הליכותיו: (ב) ואעשך לגוי גדול. לפ"ע לא נתבשר על הבנים עד מאמר השני וע"ז בנה מזבח. אבל כאן אפשר לפרש שיהי' לגוי עפ"י שיתקבצו אליו אנשים רבים והוא יהא אב להם באמונה המיוחדת לו ונקראת על שמו: ואברכך. בכל טוב והצלחה:

ואגדלה

ג וְאַעְבְּדִינָךְ לְעַם סַגִּי וַאֲבָרְכִינָךְ וַאֲרַבֵּי שְׁמָךְ וּתְהֵא מְבָרָךְ: ג וַאֲבָרֵךְ מְבָרְכָךְ וּמְלַטְטָךְ אֵילוּט וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילָךְ כֹּל זַרְעֲיַת אַרְעָא: ד וַאֲזַל אַבְרָם כְּמָא דְמַלִּיל עִמֵּיהּ יְיָ וַאֲזַל עִמֵּיהּ לוֹט וְאַבְרָם בַּר שַׁבְעִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין בְּמִפְּקֵיהּ מֵחָרָן: ה וּדְבַר אַבְרָם יָת שָׂרַי אִתְּתֵיהּ וְיָת לוֹט בַּר אֲחוּהִי וְיָת כָּל קִנְיָנְהוֹן דִּי קְנוֹ וְיָת נַפְשָׁתָא דְשַׁעְבִּידוּ לְאוֹרַיְתָא בְּחָרָן וּנְפַקוּ לְמֵיזַל לְאַרְעָא דִכְנָעַן וַאֲתוֹ לְאַרְעָא דִכְנָעַן: ו וַעֲבַר אַבְרָם בְּאַרְעָא עַד אֲתַר שְׁכֶם עַד מֵישַׁר מוֹרֶה וּכְנַעֲנָאָה בְּכֵן בְּאַרְעָא: ז וְאִתְגְּלִי יְיָ לְאַבְרָם וַאֲמַר לִבְנָךְ אֶתֵּן יָת אַרְעָא הָדָא וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ דְאִתְגְּלִי לֵיהּ: ח וְאִסְתַּלַּק מִתַּמָּן לְטוּרָא מִמַּדְנַח לְבֵית אֵל

רש"י

(בראשית מ"ח): (ה) אשר עשו בחרן. שהכניסן תחת כנפי השכינה אברהם מגייר את האנשים ושרה מגיירת הנשים ומעלה עליהם הכתוב כאלו עשאום (לכך כתיב אשר עשו) ופשוטו של מקרא עבדים ושפחות שקנו להם כמו עשה את כל הכבוד הזה (שם ל"א) (לשון קנין) וישראל עושה חיל (במדבר כ"ד) לשון קונה וכונס: (ו) ויעבור אברם בארץ. נכנס לתוכה: עד מקום שכם. להתפלל על בני יעקב כשיבאו להלחם בשכם: אלון מורה. הוא שכם הראהו הר גריזים והר עיבל ששם קבלו ישראל שבועת התורה: והכנעני אז בארץ. היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח את הארץ לבניו שנאמר ומלכי צדק מלך שלם (לקמן י"ד) לפיכך ויאמר אל אברם לזרעך אתן את הארץ הזאת, עתיד אני להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם: (ז) ויבן שם מזבח. על בשורת הזרע ועל בשורת ארץ ישראל: (ח) ויעתק משם. אהלו: מקדם לבית אל. במזרחה של בית אל נמצאת בית אל במערבו

העמק דבר

ואגדלה שמך. אפי' מי שלא יהיה באמונתו לעבוד את ה' המיוחד. לא יהיה כמו שארי אמונות שונות דכל כת מבזה ומכחיש ומקטין אמונה השני'. אבל לא כן תהיה אמונת אברם. דאפי' מי שלא ירצה לעמוד באמונתו ידע ויבין כי אמונת אברם לאל עליון גדולה. אלא שמעונה פרישות מתאוה וכדומה שלא הכל נתרצו לכך וא"כ נתגדל בזה שמו של אברם שהביא לאמונה ועבודת אל עליון: והיה ברכה. פירושו ב"א להתברך ממך. כמו היום דאי' בב"ב מי שיש לו חולה בתוך ביתו ילך אצל חכם. מכש"כ אברהם שהיו מרגליות תלויה בצוארו וכו' היינו שהיתה תפלתו זכה ומקובלת וע' כ"ה א': (ד) כאשר דבר אליו ה'. א"א לפרש כמו שדבר שהרי במקרא שסמוך פורש הכתוב יותר ותו למאי כתיב וילך אתו לוט הא מפורש בסמוך לוט בכלל כל הנפש אלא משמעו כאשר דבר תומ"י כשדבר. ולא המתין על הכנה הדרושה לזה. וכדי שלא יהיו לו עכובים ממכירת הנחלאות וכדומה יצא תומ"י ולוט הלך עמו. והניח אשתו ושארי בני ביתו בעיר עד שמכרו הכל. והוא נתעכב מעט בדרך. ומאחר שכבר יצא מעירו והחזיק בדרך ראו אנשיו להכין הכל ובאו כולם אצלו ואז כתיב. (ה) ויקח אברם. אז הי' אברם ראש הנוסעים וכל הטפלים עמו. כמש"כ לקמן י"ג ג' וילך למסעיו שהלך לאט לאט לפי הנוסעים שעמו. כן הי' כאן אחר שהחזיק בדרך ודע שלא יהיה לו מניעה מגוף הליכה שוב ראה לחוש לאבידת הממון וכל היקום אע"ג שהוא נגד הזריזות לגמר המצוה מכ"מ גם שמירת נכסים הוא ענין ראוי לחוש וכמש"כ בס' דברים ג' י"ט שאמר משה רבינו שראוי לעשות דבר שאינו הגון במדת ד"א בשביל שמירת הנכסים. משא"כ בתחלה שהי' משער שאם הי' מתעכב בשביל שמירת הנכסים הי' יכול להיות מניעה לעיקר הליכה ע"כ הוחלט אצלו לצאת תומ"י ויעבור עליו מה. וזה כלל גדול מה שיש ללמוד בדרך המצות. וע"ע להלן י"ג ג' ול"ג י"ז: (ו) עד מקום שכם. עוד לא היה עיר באותו מקום מש"ה כתיב מקום שכם. וע' להלן ל"ג י"ח מש"כ: והכנעני אז בארץ. היה הולך וכובש א"י. רש"י. והידיעה זו לכאן בא ללמדנו דמורה הלז אע"ג שלא הי' מזרע הכנעני מכ"מ הרי הוא בכלל כנעני מחמת שהכנעני כבש הארץ. והכל יקראו על שמו. תדע שהרי אמר אברהם לעבדו לא תקח אשה מבנות הכנעני אשר אנכי יושב בארצו והרי היו הרבה מבני שם בא"י ומלכי צדק הי' שמה. ולמה לו לילך לחרן אלא כל יושבי ארצו נשתעבדו אליו והרי הם בכלל כנענים זולת אברהם שלא נשתעבד. וה' הי' עמו: (ז) וירא ה' וגו'. אבל באמירה ראשונה לא נתראה אליו ה'. כי אם שמע דברו. והוא משום שלא היה המקום ראוי לגלוי שכינה. ולא לעבודת הקרבנות עד שבא לא"י. וכדתני' במכילתא ריש פ' בא עד שלא נבחרה ירושלים היתה כל א"י ראוי למזבח. וזהו דמסיים המקרא ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו. וידע מזה שנראה אליו שהמקום מוכשר לעבודת מזבח: (ח) ויעתק משם ההרה וגו'

אהלה בית־אל מים והעי מקדם ויבן־שם מזבח ליהוה ויקרא בשם יהוה: ט ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה: פ י ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה לגור שם כי־כבד הרעב בארץ: יא ויהי כאשר הקריב לבוא מצרימה ויאמר אל־שרי אשתו הנה־נא ידעתי כי אשה יפת־מראה את: יב והיה כי־יראו אתך המצרים ואמרו אשתו זאת והרגו אתי ואתך יחיו: יג אמרי־נא אחתי את למען ייטב־לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך: שני יד ויהי כבוא אברם מצרימה ויראו המצרים את־האשה כי־יפה הוא מאד: טו ויראו אתה שרי פרעה ויהללו אתה אל־פרעה ותקח האשה בית פרעה: טז ולאברם היטיב בעבורה ויהי־לו צאן־ובקר וחמרים ועבדים ושפחת ואתנת וגמלים: יז וינגע יהוה ׀ את־פרעה נגעים

ת"א ויהי רעב. בבא קמא ס': הנה נא. בתרא טז: אמרי נא. ספר הזוהר פ' תזריע: ולאברם היטיב. מגילה כט: וינגע ה' את. ערכין טז:

רש"י

הוא שנאמר בית אל מים: **אהלה.** אהלה כתיב בתחלה נטה את אהל אשתו ואחר כך את שלו. בראשית רבה: **ויבן שם מזבח.** נתנבא שעתידין בניו להכשל שם על עון עכן והתפלל שם עליהם: **(ט) הלוך ונסוע.** לפרקים יושב כאן חדש או יותר ונוסע משם ונוטה אהלו במקום אחר וכל מסעיו הנגבה ללכת לדרומה של ארץ ישראל והיא לצד ירושלים (פירוש ירושלים היה באמצע העולם וסוף ארץ ישראל. ה"פ בישעיה) שהוא בחלקו של יהודה שנטלו בדרומה של ארץ ישראל להר המוריה שהיא נחלתו (בראשית רבה): **(י) רעב בארץ.** באותה הארץ לבדה לנסותו אם יהרהר אחר דבריו של הקב"ה שאמר לו ללכת אל ארץ כנען ועכשיו משיאו לצאת ממנה: **(יא) הנה נא ידעתי.** מדרש אגדה עד עכשיו לא הכיר בה מתוך

העמק דבר

וגו'. גם הליכה זו היתה בכלל אשר אראך שראה ברוה"ק כי יש לו לילך לשם שהראהו הקב"ה שאותו מקום נדרש להקדיש תפלה לגרה. וכדאי' בסנהדרין מ"ד. אלמלא הקדים א"א תפלה בין בית אל ובין העי לא נשתייר וכו': **ויקרא בשם ה'.** ת"א וצלי בשמא דה'. והיינו כדאי' בגמ' הנ"ל. ולא אפשר לפרש שקרא קרבנות שמזבח בשם ה'. כאשר יבואר להלן י"ג ד': **(ט) ויסע אברם וגו'.** חזר וראה שהנגבה הוא יותר מסוגל לעבודת קרבנות. ומכ"ש לתורה. שהי' א"א עמוס בשקידה כמבואר להלן י"ז בדברינו. וכבר ראה גם משה רבינו שדרום א"י מסוגל יותר לתורה כמש"כ בס' דברים ג' כ"ד ול"ב כ"ג. וכך ראה

וּפְרְסֵיהּ לְמַשְׁכְּנֵיהּ בֵּית אֵל מִמַעְרְבָא וְעַי מִמַדִינְחָא וּבְנָא תַמָן מַדְבְּחָא קֳדָם
יְיָ וְצַלִי בִּשְׁמָא דַיְיָ: ט וּנְטַל אַבְרָם אָזֵיל וְנָטֵיל לְדָרוֹמָא: י וַהֲוָה כַפְנָא בְּאַרְעָא
וּנְחַת אַבְרָם לְמִצְרַיִם לְאִתּוֹתָבָא תַמָן אֲרֵי תַקִיף כַּפְנָא בְּאַרְעָא: יא וַהֲוָה כַּד
קְרֵיב לְמֵיעַל לְמִצְרָיִם וַאֲמַר לְשָׂרַי אִתְּתֵיהּ הָא כְעַן יְדַעְנָא אֲרֵי אִתְּתָא שַׁפִּירַת
חֵיזוּ אַתְּ: יב וִיהֵי כַּד יֶחֱזוּן יָתִיךְ מִצְרָאֵי וְיֵימְרוּן אִתְּתֵיהּ דָא וְיִקְטְלוּן יָתִי וְיָתִיךְ
יְקַיְמוּן: יג אֱמַרִי כְעַן אֲחָתִי אַתְּ בְּדִיל דְיוֹטַב לִי בְּדִילִיךְ וְתִתְקַיַם נַפְשִׁי בְּפִתְגָמָיְכִי:
יד וַהֲוָה כַּד עָאל אַבְרָם לְמִצְרָיִם וַחֲזוֹ מִצְרָאֵי יַת אִתְּתָא אֲרֵי שַׁפִּירָא הִיא לַחֲדָא:
טו וַחֲזוֹ יָתַהּ רַבְרְבֵי פַרְעֹה וְשַׁבַּחוּ יָתַהּ לְפַרְעֹה וְאִדְבָּרַת אִתְּתָא לְבֵית פַּרְעֹה:
טז וּלְאַבְרָם אוֹטִיב בְּדִילַהּ וַהֲווֹ לֵיהּ עָאן וְתוֹרִין וַחֲמָרִין וְעַבְדִין וְאַמְהָן וַאֲתָנָן
וְגַמְלִין: יז וְאַיְתִי יְיָ עַל פַּרְעֹה מַכְתָּשִׁין רַבְרְבִין וְעַל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ עַל עֵיסַק

רש"י

לניעות שבשניהם ועכשיו הכיר בה על ידי מעשה · דבר אחר מנהג העולם שעל ידי טורח הדרך אדם מתבזה וזאת עמדה ביופיה · ופשוטו של מקרא הנה נא הגיעה השעה שיש לדאג על יפיך ידעתי זה ימים רבים כי יפת מראה את ועכשיו אנו באים בין אנשים שחורים ומכוערים אחיהם של כושים ולא הורגלו באשה יפה · ודומה לו הנה נא אדני סורו נא (לקמן י"ט): (יג) למען ייטב לי בעבורך · יתנו לי מתנות: (יד) ויהי כבוא אברם מצרימה · היה לו לומר כבואם מצרימה אלא למד שהטמין אותה בתיבה ועל ידי שתבעו את המכס פתחו וראו אותה: (טו) ויהללו אותה אל פרעה · הללו ביניהם לומר הגונה זו למלך: (ט.) ולאברם היטיב · פרעה בעבורה: (יז) וינגע ה' וגו' · במכת ראתן לקה שהתשמיש

העמק דבר

ראה אברהם וכ"ז הוא בכלל אל הארץ אשר אראך · וע"ע להלן י"ג א': (י) כי כבד הרעב בארץ · כפל הכתוב להודיע שכל עוד שהיה אפשר להשתדל למכור רכושו ולבטוח בה' עשה עד שמכ"ת כבד עליו הרעב אז קיים בעצמו רעב בעיר פזר רגליך כדאי' בפ' הכונס · והי' בזה נסיון לא"א שלא הקפיד אלא הבין שכך הוא עצת ה' ורצונו · ולא כהרמב"ן ז"ל שכתב שחטא במה שיצא שהיה לו לבטוח בה' · דודאי בטח כל האפשר אבל כך עלה במחשבה לפניו ית' · ואין לתמוה על שהגיע הרעב לכלל המדינה בשביל איזה תכלית לאברהם וזרעו · שודאי כך הוא המדה אחר שתכלית העולם הוא בשביל אותו צדיק · והיינו דאי' ביבמות ס"ג אין פורענות באה לעולם אלא בשביל ישראל וכו' וע"ע להלן כ"ו א' מש"כ שעיקר הרעב לא הי' בשביל נסיון אלא לתכלית אחר · ורק ממילא הי' בזה נסיון: (יא) לבוא מצרימה · בהיותו הולך אל הארץ שראה ברוה"ק ונכלל בדבר ה' אל הארץ אשר אראך · הי' בטוח בדבר ה' ומקללך אאר · ומכש"כ מי שיגע באשתו ואין לך קללה יותר מזה · אבל בהיותו הולך למצרים או אפי' יושב בארץ פלשתים לא הי' מובטח בשירות · הי' ירא מסכ"נ · ואם ירצה הקב"ה להשגיח עליו גם פה הלא יכול להציל את שרה מעבירה גם באמרו אחותי היא · וכאשר באמת כן הי' · ויותר מבואר בזוה"ק ס"פ תזריע שראה מלאך הולך לשמור את שרה · ודקדקו ז"ל מלשון למען ייטב לי ולא אמר ייטיבו לי אלא קאי על המלך · ורק ירא מסכנת נפשו · והא שלא ירא בהיותו בחברון הוא משום שהי' בחברת ענר אשכל וממרא והיו שומרים עליו · וגם זה דלא כהרמב"ן ז"ל שהשיא על א"א עון אשמה בזה: (יב) ואתך יחיו · הוא נרה לה כמו שאותי ימיתו · וברור שטוב הי' לשרה המותה מהיים אם היו ממיתים את אברהם אבינו · אבל לא ימיתו אותך אלא ישתדלו עוד להחיות אותך שלא תמות מצער ויגון: (יג) בעבורך · כדי שיהיה פוחק כמש"כ לעיל ג' י"ז · כי בהיות טוב לי אשתדל בעת מלוא להציל מעון משא"כ כשאמות מי ישתדל בשבילך: וחיתה נפשי · אא יותר מטוב כמש"כ בס' שמות א' ט"ז בדקדוק הלשון וחיה: בגללך · שיהא נגלל הסיבה אודותך עד שאתעשר ברוב עושר והון: (יד) כי יפה היא מאד · הוא מיותר והרי כבר כתיב כי אשה יפת מראה את אלא הוא התחלת ספור הנס · שראו אותה כי אינה טובת מראה לבד · אלא יפה היא מאד עד שהשכילו שאין יפה כמותה ראוי' להם אלא להמלך לבדו · כמו כל דבר נפלא · ובזה נפטרה מהמון רב וגם הוסב טובת אברהם: (טז) ולאברם היטיב בעבורה · לטובתה היינו לכבודה שאין כבוד לאשת מלך שיהיה לה אח הדיוט · ע"כ עשהו לראש ולשר וגדול במדינה: ויהי לו וגו' · לא כתיב שנתן לו פרעה · אלא ויהי לו · אחר שנתמנה לשר וגדול ממילא השיג עושר רב וגם כי הי' לו מקום להתגדר

בחכמתו

גְּדֹלִים וְאֶת־בֵּיתוֹ עַל־דְּבַר שָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם׃
יח וַיִּקְרָא פַרְעֹה לְאַבְרָם וַיֹּאמֶר מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ
לִּי לָמָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי כִּי אִשְׁתְּךָ הִוא׃ יט לָמָה
אָמַרְתָּ אֲחֹתִי הִוא וָאֶקַּח אֹתָהּ לִי לְאִשָּׁה וְעַתָּה
הִנֵּה אִשְׁתְּךָ קַח וָלֵךְ׃ כ וַיְצַו עָלָיו פַּרְעֹה אֲנָשִׁים
וַיְשַׁלְּחוּ אֹתוֹ וְאֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ׃
פ יג א וַיַּעַל אַבְרָם מִמִּצְרַיִם הוּא וְאִשְׁתּוֹ וְכָל־אֲשֶׁר־
לוֹ וְלוֹט עִמּוֹ הַנֶּגְבָּה׃ ב וְאַבְרָם כָּבֵד מְאֹד בַּמִּקְנֶה
בַּכֶּסֶף וּבַזָּהָב׃ ג וַיֵּלֶךְ לְמַסָּעָיו מִנֶּגֶב וְעַד־בֵּית־
אֵל עַד־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־הָיָה שָׁם אָהֳלֹה בַּתְּחִלָּה
בֵּין בֵּית־אֵל וּבֵין הָעָי׃ ד אֶל־מְקוֹם הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר־

ת"א ויצו עליו. סוטה מו: וילך למסעיו. ערכין טז ס' הזוהר פ' בראשית: עד המקום. ערכין שם:

רש"י

קשה לו (בראשית רבה): ואת ביתו. כתרגומו ועל אנש ביתיה. (ומדרשו לרבות כותליו ועמודיו וכליו. ברש"י ישן): על דבר שרי. על פי דבורה. אומרת למלאך הך והוא מכה: (יט) קח ולך. לא כאבימלך שאמר לו הנה ארצי לפניך אלא אמר לו לך ואל תעמוד שמצריים שטופי זמה הם שנאמר וזרמת סוסים זרמתם (יחזקאל כ"ג): (כ) ויצו עליו. על אודותיו לשלחו ולשומרו: וישלחו. כתרגומו ואלויאו: יג (א) ויעל אברם וגו' הנגבה. לבא לדרומה של ארץ ישראל כמו שאמר למעלה הלוך ונסוע הנגבה להר

העמק דבר

בחכמתו הרהבה מני ים עד שכולם שחרו פניו במנחות: (יז) אשת אברם. הוא מיותר וכי בשביל שרה וזכותה לא הי' כדאי לנס. אכן אומר לך כלל תבין אותו בכל פרשיות האבות בספר הישר של אברהם יצחק ויעקב שבא ללמדנו כח שלשה עמודי ההשגחה הפרטית תורה ועבודה וגמ"ח. וכל אחד מהם הוא סגולה להשגחה בפרט אחד. היינו תורה נקראת חרב וכמו דכתיב חגור חרבך על ירך וגו' ופירשו בשבת ד"ס הסוא בד"ת כתיב. והוא בא להיות כלי מלחמה לנושאיו נגד כל מיני מלחמה. הן מלחמת תנופה או מלחמת יצה"ר או מלחמת חולאים ומוסרים כאשר יבואר עוד לאלן כ"ו ה' שעל כן נקראת התורה משמרת שהיא השמירה מכל רע. עבודה מביאה פרנסה לעולם וכמו שכתבנו לעיל ב' ה' ולהלן מ"ז מ' ובכ"מ. גמ"ח נוגר שלום כמו שנתבאר ריש פ' נח בהר"ד ובכ"מ. הנה עוד יבואר (דברים ה' ב') שהקב"ה מתנהג בהשגחתו בשני אופנים. פעם בדרך הטבע ובשימת עין להסב הטבע למרכז הרצון. ופעם בדרך תפארת למעלה מה"ט ממש. וזה תלוי בכח המקבל. באותו פנים שהאדם מתהלך לפני ה' כך ההשגחה מבטת עליו בזה הפנים. מעתה יש לדעת עוד דאע"ג שהאבות שלשתם עסקו בשלשה עמודי ההשגחה אט מכ"מ כל א' מהם הצטיין בעמוד א' אברהם בתורה שהוא הראשון שהחל להיות עמל בפקידתה כאשר יבואר בפסוק וישמור משמרתי. וכדאי' בע"ז ח' דשני אלפים תורה התחלתו מעת שהי' א"א בן נ"ב. ואי' ברבה שהיה בכל לילה יושב והוגה ומעיין עד שהיו כליותיו נובעות תורה. ומש"ה אע"ג שהיה מושגח בפרנסה ובשלום וכבוד מכ"מ כל הספורים באו שבא בכח החרב להכות כל קמיו בדרך נפלא. יצחק הצטיין בעבודה שהי' עולה תמה. ובילקוט פ' שלח אי' שהי' יצחק שקוע תמיד בתפלה שהיא במקום עבודה. ע"כ באו כל הספורים שהצטיין ההשגחה עליו בפרנסה כאשר יבואר. יעקב הצטיין בגמ"ח למעלה מטבע האדם

שָׂרַי אִתַּת אַבְרָם : יח וּקְרָא פַרְעֹה לְאַבְרָם וַאֲמַר מַה דָא עֲבַדְתְּ לִי לְמָא לָא חַוֵּיתָא לִי אֲרֵי אִתְּתָךְ הִיא : יט לְמָא אֲמַרְתְּ אֲחָתִי הִיא וּדְבָרִית יָתַהּ לִי לְאִנְתּוּ וּכְעַן הָא אִתְּתָךְ דְּבַר וְאִיזֵיל : כ וּפַקֵּיד עֲלוֹהִי פַרְעֹה גּוּבְרִין וְאַלְוִיאוּ יָתֵיהּ וְיָת אִתְּתֵיהּ וְיָת כָּל דִּילֵיהּ : א וּסְלֵיק אַבְרָם מִמִּצְרַיִם הוּא וְאִתְּתֵיהּ וְכָל דִּילֵיהּ וְלוֹט עִמֵּיהּ לְדָרוֹמָא : ב וְאַבְרָם תַּקִּיף לַחֲדָא בִּבְעִירָא בְּכַסְפָּא וּבְדַהֲבָא : ג וַאֲזַל לְמַטְלָנוֹהִי מִדָּרוֹמָא וְעַד בֵּית אֵל עַד אַתְרָא דִפְרַסֵיהּ תַּמָּן מַשְׁכְּנֵיהּ בְּקַדְמֵיתָא בֵּין בֵּית אֵל וּבֵין עָי : ד לַאֲתַר מַדְבְּחָא דִי עֲבַד תַּמָּן בְּקַדְמֵיתָא וְצַלִּי תַמָּן

רש"י

המוריה ומכל מקום כשהוא הולך ממצרים לארץ כנען מדרום לצפון הוא מהלך שארץ מצרים בדרומה של ארץ ישראל כמו שמוכיח במסעות ובגבולי הארץ : (ב) כבד מאד · טעון משאות : (ג) וילך למסעיו · כשחזר ממצרים לארץ כנען היה הולך ולן באכסניות שלן בהם בהליכתו למצרים למדך דרך ארץ שלא ישנה אדם מאכסניא שלו · דבר אחר בחזרתו פרע הקפותיו (ב"ר) : מנגב · מארץ מצרים בדרומה של ארץ כנען : (ד) אשר עשה שם בראשונה וגו' · ואשר קרא שם אברם בשם ה' · וגם יש לומר ויקרא שם עכשיו בשם

העמק דבר

כמו באופן שמירת צאן לבן · ועוד יבואר במקומו · ע"כ הצפיין ההשגחה עליו בצירת שלום למעלה מה"ס · ועי' בס' שמות ג' ו' עוד בזה הרבה · וחז"ל ראו והתבוננו עכ"ז ואמרו בפסחים דפ"ח דא"א קרא להר הבית מקום השגחתו ית' הר · ויצחק קראו שדה ויעקב קראו בית · היינו משום דא"א ראה משם השגחה במלחמה ע"כ המשילו להר שהוא מסוגל לניצוח כמש"כ (דברים ל"ג י"ט) · ויצחק ראה משם שפע פרנסה ע"כ כינהו בשם שדה · ויעקב כנהו בשם בית שהוא הגורם לשלום לדרים בו יחד (א) כ"ז יבואר עוד בכל ענין וספור ברצות ה' · נשוב למקרא שאנו עומדים · דבשביל שרה הי' אפשר להציל בלי נגעים אבל בשביל שהיתה אשת אברם בא המלאך בנגעים להכות : (יח) עשית לי למה לא הגדת לי · דייק לי דהיית צודק להסתיר מן המון רבה · אבל כשהיא אצלי ביחוד ואין דרך מלך לעשות עול הי' לך לגלות את אזני : (יט) למה אמרת אחתי היא ואקח וגו' · עוד התרעם עליו דלא רק בשביל יפיה לקחה אלא בשביל שהיא אחותו · והי' לו לכבוד להתחתן וליקח אחות חכם גדול ונעלה · ועתה כשאינו כן אינו רוצה בה · ולא הי' באמת לאברם מה להשיב כמו שהשיב לאבימלך ויבואר שם : (כ) ואת כל אשר לו · כל מה שקבל בשכר חכמתו הרי הוא שלו · וכמש"כ לעיל : יג (א) הנגבה · פרש"י לדרומה של א"י · משום דבאמת ההולך ממצרים לא"י הולך מדרום לצפון כמבואר בגבולי א"י בס' מסעי · דדרומה של א"י נוגע לנחלה מצרים · אלא כפרש"י · והא שפי' הכתוב שהלך לדרומה של א"י · ללמדנו שנכסף לשוב להמקום הזה ביחוד שמוצלח לתורה · כמש"כ לעיל : (ג) וילך למסעיו מנגב ועד בית אל · משעה שהגיע לנגב א"י · אלא שרצה אח"כ להגיע לבית אל מקום המזבח השתהה בדרך למסעיו של המרעה לפי המקנה כמש"כ הספורני · משא"כ עד שהגיע לנגב והיה עליו מ"מ לשוב לא"י · וגם כי נכסף לשאוף רוח התורה שאין קץ לאהבתה כמו שאמרו ברבה שה"ש עה"פ אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה וגו' אם יתן איש הון ביתו באהבת התורה שאהב ר' יוחנן שמכר כל נכסיו כדי ללמוד תורה וכו' כך היה א"א כשביקש לשאוף רוח הנגבה · לא המתין על המקנה על כל אשר לו ועזב אותם ביד אנשיו · אבל אחר שבא לשם · ואח"כ רצה לילך לבית אל למקום המזבח שהי' מסוגל אז שם יותר לקרוא בשם ה' באשר היה בין שני כרכים מ"מ לא היה הדבר נחוץ כ"כ ע"כ חש לשמירת המקנה והלך למסעיו · ושמירת הנכסים דוחה ע"פ דין כמה מדות חסידות כמש"כ לעיל ולהלן ל"ג י"ז ובס' דברים ג' י"ט · אלא שנצרך לזה משכל טוב ומדויק : בתחלה · תחלת קביעת אהלים היה שם דבשכם לא קבע

הרחב דבר

(א) והנה הראשונים ז"ל התעוררו על שלא נתפרש בתורה נס נפלא של אור כשדים. ועי' רמב"ן ס"ס נח. אבל בדברינו יבואר שהוא משום שהיה עוד קודם שלמד תורה . ומש"ה לא היה ככל הנסים שהיה עמו להכות אויביו אלא שהוא לבדו ניצל . וא"כ אינו מדרך כונת התורה בס"ה . וכ"ז מבואר בב"ר פ' לך . אחות לנו קטנה וכל הענין . ופירשו שבשעה שהפיל נמרוד את אברהם לכבשן האש אמר הקב"ה למלה"ש אחות לנו זה אברם שאיחה את כל העולם כו' קטנה שהי' עדיין קטן ושדים אין לה שלא היה לו ממי ללמוד תורה מה נעשה לאחותנו ביום שידבר בה . ביום שגזר נמרוד כו' אמר הקב"ה אם חומה היא אם מעמיד דברים כחומה כו' . אמר אברהם אני חומה ושדי כמגדלות אלו חנניה מו"ע . והדבר פלא . מה איכפת לן שהיה קטן בלא רב . אחר שהיה צדיק גדול . ומאי ושדי כמגדלות . אבל הענין כאשר המעשה היה בעוד אברם קטן ולא למד תורה כי לא היה לו רב . ע"כ היה קשה להצילו ומ"מ ניצל אבל לא כחנמו"ע שנחרפו ד' אומות כדאי' בפ' חלק . והטעם משום שהיה להם זכות תורה וזהו דפי' אני חומה המגין רק על הנסתרים בו . ושדי כמגדלות שנלחמים ממנו למרחוק :

עָשָׂה שָׁם בָּרִאשֹׁנָה וַיִּקְרָא שָׁם אַבְרָם בְּשֵׁם יְהוָה׃ שלישי ה וְגַם־לְלוֹט הַהֹלֵךְ אֶת־אַבְרָם הָיָה צֹאן־וּבָקָר וְאֹהָלִים׃ ו וְלֹא־נָשָׂא אֹתָם הָאָרֶץ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו כִּי־הָיָה רְכוּשָׁם רָב וְלֹא יָכְלוּ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו׃ ז וַיְהִי־רִיב בֵּין רֹעֵי מִקְנֵה־אַבְרָם וּבֵין רֹעֵי מִקְנֵה־לוֹט וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי אָז יֹשֵׁב בָּאָרֶץ׃ ח וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־לוֹט אַל־נָא תְהִי מְרִיבָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין רֹעַי וּבֵין רֹעֶיךָ כִּי־אֲנָשִׁים אַחִים אֲנָחְנוּ׃ ט הֲלֹא כָל־הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ הִפָּרֶד נָא מֵעָלָי אִם־הַשְּׂמֹאל וְאֵימִנָה וְאִם־הַיָּמִין וְאַשְׂמְאִילָה׃ י וַיִּשָּׂא־לוֹט אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־כָּל־כִּכַּר הַיַּרְדֵּן כִּי כֻלָּהּ מַשְׁקֶה לִפְנֵי ׀ שַׁחֵת יְהוָה אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה כְּגַן־יְהוָה כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בֹּאֲכָה צֹעַר׃ יא וַיִּבְחַר־לוֹ לוֹט אֵת כָּל־כִּכַּר הַיַּרְדֵּן וַיִּסַּע לוֹט

ת"א וגם ללוט. ב"ק נג: כי אנשים. יבמות עז: וישא לוט את. נזיר כ הוריות י: וירא. נזיר שם: את כל ככר. שם: כי כלה משקה. שם: כגן ה' כארץ. כתובות קיב סוטה לד:

רש"י

ה': (ה) ההולך את אברם. מי גרם שהיה לו זאת הליכתו עם אברם: (ו) ולא נשא אותם. לא היתה יכולה להספיק מרעה למקניהם. ולשון קצר הוא וצריך להוסיף עליו כמו ולא נשא אותם מרעה הארץ לפיכך כתב ולא נשא בלשון זכר: (ז) ויהי ריב. לפי שהיו רועיו של לוט רשעים ומרעים בהמתם בשדות אחרים ורועי אברם מוכיחים אותם על הגזל והם אומרים נתנה הארץ לאברם ולו אין יורש ולוט יורשו ואין זה גזל והכתוב אומר והכנעני והפרזי אז יושב בארץ ולא זכה בה אברם עדיין (ב"ר): (ח) אנשים אחים. קרובים. ומדרש אגדה דומין בקלסתר פנים: (ט) אם השמאל ואימנה. בכל אשר תשב

העמק דבר

אוהל כלל: (ד) בראשנה. בפעם הראשונה שהי' באותו מקום. אבל לא היה תחלה למזבחות שהרי עשה גם בשכם: ויקרא שם אברם. מכאן מבואר משמעות ויקרא בשם ה'. הוא שהקריא ופרסם שם ה'. שאין לפרש שקרא הקרבנות שעל המזבח בשם ה' וכדאיתא שלהי מנחות. ר"א כ"מ שנאמר קרבן אמור ביו"ד ה"י כו' דא"כ קאי האי ויקרא בשם ה'. על העבר שקרא אז. וא"כ הכי מיבעי לכתוב אשר עשה שם אברם בראשונה ויקרא בשם ה'. אלא הוא דבר בפ"ע. דבשוב אברם לשם קרא ג"כ בשם ה' בתפלה ובפרסום שמו וזכרו בפי הבריות: (ה) ההלך את אברם וגו'. דכמו אברם הגיע לזה. בשביל חכמתו דכל אדם בא לשאול לו בעצה או בתפלה או דבר חכמה כמש"כ לעיל. כך היו נדרשים ללוט באשר הוא היה אמצעי בין אברם ובין הבאים לשניו להגיד להם דעת אברם ובשביל זה העשיקוהו. וגם נתחכם יותר בזה האופן. והיינו דכתיב לעיל א' ולוט עמו דמשמעו מקורב יותר מלשון

אברם בשמא דיי: ה ואף ללוט דאזיל עם אברם הוו ען ותורין ומשכנין: ו ולא סוברת יתהון ארעא למיתב כחדא ארי הוה קנינהון סגי ולא יכילו למיתב כחדא: ז והוה מצותא בין רען בעיריה דאברם ובין רען בעיריה דלוט וכנענאה ופרזאה בכן יתיב בארעא: ח ואמר אברם ללוט לא כען תהי מצותא בינא ובינך ובין רעותי ובין רעותך ארי גוברין אחין אנחנא: ט הלא כל ארעא קדמך אתפרש כען מלותי אם את לצפונא אנא לדרומא ואם את לדרומא אנא לצפונא: י וזקף לוט ית עינוהי וחזא ית כל מישר ירדנא ארי כלה בית שקיא קדם דחבל יי ית סדום וית עמורה כגנתא דיי כארעא דמצרים מטי לצוער: יא ובחר ליה לוט ית כל מישר ירדנא ונטל לוט בקדמיתא ואתפרישו גבר

רש"י

(ואשב) לא אתרחק ממך ואעמוד לך למגן ולעזר וסוף דבר הוצרך לו שנאמר וישמע אברם כי נשבה אחיו וגו': ואימנה. אימין את עצמי כמו ואשמאילה אשמאיל את עצמי. ואם תאמר היה לו לינקד ואימינה כך מצינו במקום אחר אם יש להמין (שמואל ב' י"ד) ואין נקוד להימין: (י) כי כלה משקה. ארץ נחלי מים: לפני שחת ה' את סדום ואת עמורה. היה אותו מישור: כגן ה'. לאילנות: כארץ מצרים. לזרעים (ב"ר): באכה צער. עד צוער ומ"א דורשה לגנאי על שהיו שטופי זמה בחר לו לוט בשכונתם (במסכת הוריות): (יא) ככר. מישור כתרגומו: מקדם. נסע מאצל אברם (ממזרח) והלך לו למערבו של אברם נמצא נוסע ממזרח למערב. ומדרש אגדה הסיע עצמו מקדמונו של עולם אמר אי אפשי לא באברם

העמק דבר

מלשון אתו דכתיב לעיל י"ב ד'. וכמש"כ בספר במדבר י"א י"ז וכ"ב כ'. והוא משום שעד כה היה לוט בתורת משרת פשוט. אבל במצרים הגיע לו להיות בתורת תלמיד המקבל: (ו) ולא יכלו לשבת יחדו. הוא כפל לשון. ובא ללמדנו דלא משום שלא הספיקה מרעה הארץ לבהמם כמו דכתיב להלן ל"ו ז' ולא יכלה ארץ מגוריהם לשאת אותם מפני מקניהם. אלא משום שהיו הטבעים רחוקים ולא היה טוב לנוחא לאברם כי אם מרחוק. אבל יחדיו לא יכלו לשבת. ובאשר היה רכושם רב היו מוכרחים לפגוע זב"ז. והיתה פגישתם למשא על אברם ומ"מ לא מצא אברם עדיין לב להגיד לו להפרד עד. (ז) ויהי ריב. אירע מעשה שהיה לחרפה וחלול השם שהיה ריב בין הרועים. ותני' בספרי פ' תצא כי יהיה ריב בין אנשים וגו' אם בן הכות הרשע. אין שלום יוצא מתוך מריבה וכה"א ויהי ריב בין רועי וגו' מי גרם ללוט לפרוש מן הצדיק ה"א זו מריבה וכה"א ועמדו שני האנשים וגו' מי גרם לזה ללקות ה"א זו מריבה פי' חז"ל דבן הכות הרשע הגיע עבור הריב שדבר קשות כ"כ עד שהתחייבו בשופטים שראוי ללקות. וכך הענין בלוט שיצאו דברים מפי הרועים שאינם כדאי לשומען. [וכונת הספרי אין שלום יוצא מתוך מריבה. שזה אינו כתוכחה דאיתא ברבה פ' ראה שתוכחה מביאה לידי שלום ואהבה. אבל לא כן ריב]: והכנעני והפרזי אז ישב בארץ. והיה חה"ש בדבר שהרי ידעו גדולת וקדושת אברהם וביתו לשם ה'. וזה הגיע שלא יכול אברם לסבול עוד: (ח) ביני ובינך. הסביר לו שאין לו עוד בטחון שלא יגיע הריב גם ביניהם דפוטר מים ראשית מדון: ובין רעי ובין רעיך. הוסיף לאמר דהריב בין הרועים גרוע מהריב שביניהם בפרט אחד. שהמה לא ידברו עזות וקשות כהרועים שמדברים קשות: כי אנשים אחים אנחנו. ואין נחת לכל א' לשמוע בוז וקלון של אחיו: (ט) ואם השמאל ואימנה. הוא יתור דברים והכי מיבעי הפרד נא מעלי אם לשמאל אם לימין אלא אין ערכו של אברהם היה שלא להעמיס כל המורא של הפרידה על לוט לבד אלא על שניהם בשוה זה לצד זה וזה לצד זה ואמר אם רוצה לוט לילך לצד שמאל ילך הוא לצד ימין ואם ילך לימין הוא ישמאיל. וכ"כ היה אין דבריו עמו. שנתן לו הברירה לאיזה צד הוא יפרד אבל לוט רצה שטוב לו ככר הירדן הרחק מאברהם. ושוב לא נצרך אברם לזוז ממקומו: (י) באכה צער. דסדם ועמרה היו כרכים. וידוע דבכרכים אין נמצא כ"כ גנות ופרדסים כמו בעיירות קטנות הסמוכות לכרך. והעירות הקטנות מספיקות מזון לכרך וזהו משמעות באכה צער דבשביל שהיתה עיר מצער של סדם ועמרה היה שם כגן ה' כארץ מצרים: (יא) ויסע לוט מקדם. ת"א מלקדמין. דא"א לומר ממזרח דגם סדום היה במזרח א"י לדרומה כמבואר בגבול א"י בס' מסעי אלא ע"כ מקדמונו

מִקֶּדֶם וַיִּפָּרְדוּ אִישׁ מֵעַל אָחִיו׃ יב אַבְרָם יָשַׁב בְּאֶרֶץ־כְּנָעַן וְלוֹט יָשַׁב בְּעָרֵי הַכִּכָּר וַיֶּאֱהַל עַד־סְדֹם׃ יג וְאַנְשֵׁי סְדֹם רָעִים וְחַטָּאִים לַיהוָה מְאֹד׃ יד וַיהוָה אָמַר אֶל־אַבְרָם אַחֲרֵי הִפָּרֶד־לוֹט מֵעִמּוֹ שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אַתָּה שָׁם צָפֹנָה וָנֶגְבָּה וָקֵדְמָה וָיָמָּה׃ טו כִּי אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃ טז וְשַׂמְתִּי אֶת־זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ אֲשֶׁר ׀ אִם־יוּכַל אִישׁ לִמְנוֹת אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ גַּם זַרְעֲךָ יִמָּנֶה׃ יז קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ כִּי לְךָ אֶתְּנֶנָּה׃ יח וַיֶּאֱהַל אַבְרָם וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה׃ פ

יד רביעי א וַיְהִי בִּימֵי אַמְרָפֶל מֶלֶךְ־שִׁנְעָר אַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָּסָר כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם׃ ב עָשׂוּ מִלְחָמָה אֶת־בֶּרַע מֶלֶךְ סְדֹם וְאֶת־בִּרְשַׁע מֶלֶךְ עֲמֹרָה שִׁנְאָב ׀ מֶלֶךְ אַדְמָה וְשֶׁמְאֵבֶר מֶלֶךְ צְבֹיִים צבוים ק׳ וּמֶלֶךְ בֶּלַע הִיא־צֹעַר׃ ג כָּל־

ת"א ויאהל עד. יומא לח: ואנשי סדום. יומא שם סנהדרין קח אהלילים ים: וה׳ אמר אל. יומא לח: קום התהלך. שבת קיח בתרא טו יז קכז סנהדרין קית: ויהי בימי. עירובין דף נג מגילה י: עשו מלחמה. מגילה שם:

רש"י

ולא באלהיו · (יב) ויאהל · נטה אהלים לרועיו ולמקנהו עד סדום: (יג) ואנשי סדום רעים · ואף על פי כן לא נמנע לוט מלשכון עמהם · ורבותינו למדו מכאן (יומא ל"ח) ושם רשעים ירקב (משלי י׳): רעים · בגופם וחטאים בממונם (סנהדרין ק"ט): לה׳ מאד · יודעים רבונם ומתכוונים למרוד בו: (יד) אחרי הפרד לוט · כל זמן שהרשע עמו היה הדבור פורש ממנו · (ולעיל שהיה לוט אצלו וכתיב וירא ה׳ אל אברם באותה שעה כשר היה וק"ל): (טז) אשר אם יוכל איש · כשם שאי אפשר לעפר לימנות כך זרעך לא ימנה: (יח) ממרא · שם אדם: יד (א) אמרפל · הוא נמרוד שאמר לאברהם פול לתוך כבשן האש

העמק דבר

ש"ע · אז פירושו נסע הוא תחלה לאברם · ואח"כ ויפרדו: ויפרדו איש מעל אחיו · היו מתפרדים והולכים יותר איש מעל אחיו דמתחלה לא היה רחוק כ"כ מבית אל עד צוער אבל משם נתפרדו הרחק · ומפרש המקרא · (יב) אברם ישב בארץ כנען . הלאה חברון ופלשתים הוא רחוק הרבה מצוער · וגם לוט נתרחק והגיע עד סדום שהוא רחוק יותר מבית אל: (יג) רעים · פירש"י בגופם · והוא דעת ר"י בסנהדרין דף ק"ט והביאו ראיה מדכתיב ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת ·

מלות אחוהי: יב אברם יתיב בארעא דכנען ולוט יתיב בקרוי מישרא ופרס עד סדום: יג ואנשין דסדום בישין בממונהון וחיבין בגויתהון קדם יי לחדא: יד ויי אמר לאברם בתר דאתפרש לוט מעמיה זקוף כען עינך וחזי מן אתרא דאת תמן לצפונא ולדרומא ולמדינחא ולמערבא: טו ארי ית כל ארעא דאת חזי לך אתנינה ולבנך עד עלמא: טז ואשוי ית בנך סגיאין כעפרא דארעא כמא דלית איפשר לגבר למימני ית עפרא דארעא אף בנך לא יתמנון: יז קום הליך בארעא לאורכה ולפותיה ארי לך אתנינה: יח ופרס אברם ואתא ויתיב במישרי ממרא די בחברון ובנא תמן מדבחא קדם יי: א והוה ביומי אמרפל מלכא דבבל אריוך מלכא דאלסר כדרלעמר מלכא דעילם ותדעל מלכא דעממין: ב עבדו קרבא עם ברע מלכא דסדם ועם ברשע מלכא דעמרה שנאב מלכא דאדמה ושמאבר מלכא דצבוים ומלכא דבלע היא צער: ג כל אלין

רש"י

(נ"ר): מלך גוים. מקום יש ששמו גוים על שם שנתקבצו שמה מכמה אומות ומקומות והמליכו איש עליהם ושמו תדעל (בראשית רבה): (ב) ברע. רע לשמים ורע לבריות: ברשע. שנתעלה ברשע: שנאב. שונא אביו שבשמים: שמאבר. שם אבר לעוף ולקפוץ ולמרוד בהקב"ה: בלע. שם העיר: (.) עמק השדים. כך שמו על שם שהיו בו שדות הרבה ומדרשי אגדה יש הרבה: הוא ים המלח.

העמק דבר

״ן ש״י׳ שעופים בזמנה כרש״י שם. דבכ"מ משמעות רע הוא בין אדם לחבירו כמ"ש לעיל פ' נח. אלא רע הוא מזיק בגופו. והכי הפי' בדברי יוסף שיעשה רעה גדולה לאדוניו כי קנאת אשה חמת גבר. וע"ש מ"ש בזה המקרא. וה"נ הפי' רעים בגופם ואפילו עם אשת רעיהם וכדומה היזק בין אדם לחבירו: (יד) אחרי הפרד לוט מעמו. דכבר נגזר שכר ללוט עבור שסייע את אברם בגלותו עמו מחרן שיהי' חלק ללוט מחלקו של אברם. אך אם לא הי' נפרד זמ"ז כל ימי חייו הי' נוטל חלקו ממש בתוך הארץ וא"כ לא הי' אפשר לומר כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה. אבל עתה אחרי הפרדו מעמו וישב בקצה א"י נגזר שיהי' שכרו סמוך לגבול א"י ולא בא"י ממש. ומש"ה נאמר לו עתה נבואה זו: מן המקום אשר אתה שם. הוא מיותר אכן לפי מה שפי' חז"ל ברכות ד"ו את הכתוב אל המקום אשר עמד שם את פני ה' שקבע מקום לתפלתו ואמר ה' כאן שמאותו מקום אשר אתה שם תמיד תראה ברוה"ק עד קצות הארץ. וכן הי' במראה סדום כמו שיבואר להלן י"ט כ"ח. ומדלא אמר ה' מן המקום אשר אתה עמד. משמע שבאותה שעה שהיה הדבור לא היה עומד שם והיינו שהודיע הכתוב אשר תומ"י אחרי הפרד לוט מעמו ואברהם לווהו על הדרך וברגע הפרדם זמ"ז אמר ה' אל אברם שירצה מן אותו המקום שהוא עומד שם תמיד. ראוי' שלימה זו: (טז) כעפר הארץ אשר אם יוכל איש וגו'. ביאר ה' באיזה דבר הוא מדמה עתה זרעו לעפר שהוא לענין רבוי. ולא כמו שבא אותו הדמיון ליעקב בכונה אחרת וכמו שיבואר להלן כ"ח י"ד. לזה ביאר כאן לא"א דעתה מדמה לענין רבוי מופלג: אם יוכל איש למנות וגו'. אין הלשון מכוון והכי מיבעי אשר לא יוכל להמנות. אלא בא לרמז דכמו עפר בעת הגשם רב ומדבק העפר כמעט אפשר למנות כל גוש בפ"ע אבל מ"מ עומד להתייבש ולהפרד ושוב א"א להמנות. כך בזרעו ביומא דדינא דקשה כמיעבר נשאר אנוש מזער. אבל שוב מתרבים עד שא"א להמנות (א): (יז) קום התהלך בארץ. פעולת ההילוך עד מקום ראות עיניו הי' אות לקנין. ועי' ב"ב ד"ק: (יח) ויאהל אברם וגו'. התהלך בארץ ובכל מקום בואו קבע אוהלים לדירת עראי: ויבא. נסוע בארץ והתהלך בה: וישב. בקבע:

יד (א) אמרפל. ובמקרא ה' כתיב בראשונה כדרלעמר. היינו משום דבגדולה והנהגת המלוכה בתוך המדינ' הי' אמרפל בראש. אבל בגבורה ובמלחמה הי' כדרלעומר בראש. וע"ע בסמוך ישוב אחר על שינוי הסדר. ומ"מ גם זה הטעם מוכרח מפסוק י"ז שתלה העיקר בכדרלעומר: (ג) כל אלה חברו. הכתוב מספר והולך גבורות ד' מלכים כדי להגדיל

הרחב דבר

(א) והו מאמרם ז"ל ביומא דף כ"ב ב'. והיה מספר בנ"י כחול הים אשר לא ימד ולא יספר. והיה מספר בשעה שאין ישראל עושין רצונו ש"מ. אשר לא יספר בשעה שעושין רצונו ש"מ. וקשה הא כתיב והיה מספר ב"י כחול הים וחול הים והלא אי אפשר לספור. אלא כמש"כ דחול הים בשעת שטף יש מספר לגושים גדולים שנעשים. וכך בזמן שאין ישראל עושין רצ"מ. אבל אח"כ הוא אשר לא ימד ולא יספר שיבואו להתרבות כחול הים שנשבים להתייבש ולהפרד ונעשים בלי מספר:

אֵלֶּה חָבְרוּ אֶל־עֵמֶק הַשִּׂדִּים הוּא יָם הַמֶּלַח׃
ד שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה עָבְדוּ אֶת־כְּדָרְלָעֹמֶר
וּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָרָדוּ׃ ה וּבְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה
שָׁנָה בָּא כְדָרְלָעֹמֶר וְהַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיַּכּוּ
אֶת־רְפָאִים בְּעַשְׁתְּרֹת קַרְנַיִם וְאֶת־הַזּוּזִים בְּהָם
וְאֵת הָאֵימִים בְּשָׁוֵה קִרְיָתָיִם׃ ו וְאֶת־הַחֹרִי
בְּהַרְרָם שֵׂעִיר עַד אֵיל פָּארָן אֲשֶׁר עַל־הַמִּדְבָּר׃
ז וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־עֵין מִשְׁפָּט הִוא קָדֵשׁ וַיַּכּוּ אֶת־
כָּל־שְׂדֵה הָעֲמָלֵקִי וְגַם אֶת־הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב בְּחַצְצֹן
תָּמָר׃ ח וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־סְדֹם וּמֶלֶךְ עֲמֹרָה וּמֶלֶךְ
אַדְמָה וּמֶלֶךְ צְבֹיִים צבוים ק׳ וּמֶלֶךְ בֶּלַע הִוא־צֹעַר
וַיַּעַרְכוּ אִתָּם מִלְחָמָה בְּעֵמֶק הַשִּׂדִּים׃ ט אֵת
כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם וְאַמְרָפֶל
מֶלֶךְ שִׁנְעָר וְאַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָּסָר אַרְבָּעָה מְלָכִים
אֶת־הַחֲמִשָּׁה׃ י וְעֵמֶק הַשִּׂדִּים בֶּאֱרֹת בֶּאֱרֹת
חֵמָר וַיָּנֻסוּ מֶלֶךְ־סְדֹם וַעֲמֹרָה וַיִּפְּלוּ־שָׁמָּה
וְהַנִּשְׁאָרִים הֶרָה נָּסוּ׃ יא וַיִּקְחוּ אֶת־כָּל־רְכֻשׁ סְדֹם

ת״א שתים עשרה. שבת יא: את כדרלעמר · חולין סה:

רש״י

לאחר זמן נמשך היה לתוכו ונעשה ים המלח · ומדרש אגדה אומר שנתבקעו הצורים סביבותיו ונמשכו יאורים לתוכו: (ד) שתים עשרה שנה עבדו · חמשה מלכים הללו את כדרלעומר ובארבע עשרה שנה למרדן בא כדרלעומר לפי שהוא היה בעל המעשה נכנס בעובי הקורה: (ה) והמלכים · אלה שלשה מלכים: זוזים · הם זמזומים: (ו) בהררם · בהר שלהם: איל פארן · כתרגומו מישור · ואומר אני שאין איל לשון מישור אלא מישור של פארן איל שמו ושל ממרא אלוני שמו ושל ירדן ככר שמו ושל שטים אבל שמו אבל השטים וכן בעל גד בעל שמו וכלם מתורגמין מישור וכל א׳ שמו עליו: על המדבר · אצל המדבר כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב׳): (ז) עין משפט היא קדש · על שם העתיד שעתידין משה ואהרן להשפט שם על עסקי אותו העין והם מי מריבה · ואונקלוס תרגמו כפשוטו מקום שהיו בני המדינה מתקבצים

העמק דבר

הנס של א״א · וסיפרה התורה דחמשה מלכים אלו חברו ביחד ונלחמו את ארבעה מלכים שלא נתחברו אלא כל א׳ לחם בפ״ע כאשר יבואר להלן ט׳· ומ״מ נלח כל א׳ מהם כל החמשה שנתחברו: (ד) שתים עשרה וגו׳ · שלא תאמר דהסיבה הית׳ מפני שהיה פתאום ולא הכינו עצמם למלחמה כמו ד׳ מלכים אלו שיצאו בהכנה לכך · ע״כ פירש הכתוב שהי׳ במרידה וא״כ ידעו שיבואו עליהם למלחמה להחזירם

אונקלוס

אִתְכְּנַשׁוּ לְמֵישַׁר חַקְלַיָּא הוּא אֲתַר יַמָּא דְמִלְחָא: ד תַּרְתָּא עַשְׂרֵי שְׁנִין פְּלַחוּ יָת כְּדָרְלָעוֹמֶר וּתְלָת עַשְׂרֵי שְׁנִין מְרָדוּ: ה וּבְאַרְבַּע עַשְׂרֵי שְׁנִין אֲתָא כְדָרְלָעוֹמֶר וּמַלְכַיָּא דְעִמֵּיהּ וּמְחוֹ יָת גִּבָּרַיָּא דִי בְעַשְׁתְּרוֹת קַרְנַיִם וְיָת תַּקִּיפַיָּא דִבְהֵמְתָא וְיָת אֵמְתָנֵי דִבְשָׁוֵה קִרְיָתַיִם: ו וְיָת חוֹרָאֵי דִי בְטוּרָא דְשֵׂעִיר עַד מֵישַׁר פָּארָן דִּסְמִיךְ עַל מַדְבְּרָא: ז וְתָבוּ וַאֲתוֹ לְמֵישַׁר פְּלוּג דִּינָא הִיא רְקַם וּמְחוֹ יָת כָּל חֲקַל עֲמַלְקָאָה וְאַף יָת אֱמוֹרָאָה דְיָתֵיב בְּעֵין גֶּדִי: ח וּנְפַק מַלְכָּא דִסְדוֹם וּמַלְכָּא דַעֲמוֹרָה וּמַלְכָּא דְאַדְמָה וּמַלְכָּא דִצְבוֹיִם וּמַלְכָּא דְבֶלַע הִיא צוֹעַר וְסַדַּרוּ עִמְּהוֹן קְרָבָא בְּמֵישַׁר חַקְלַיָּא: ט עִם כְּדָרְלָעוֹמֶר מַלְכָּא דְעֵילָם וְתִדְעָל מַלְכָּא דְעַמְמִין וְאַמְרָפֶל מַלְכָּא דְבָבֶל וְאַרְיוֹךְ מַלְכָּא דְאֶלָּסָר אַרְבְּעָא מַלְכִין לָקֳבֵל חַמְשָׁא: י וּמֵישַׁר חַקְלַיָּא בֵּירִין בֵּירִין מַסְקָן חֵמָרָא וַעֲרַקוּ מַלְכָּא דִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וּנְפַלוּ תַמָּן וּדְאִשְׁתְּאָרוּ לְטוּרָא עֲרַקוּ: יא וּשְׁבוֹ יָת כָּל קִנְיָנָא דִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְיָת כָּל

רש"י

שם לכל משפט: **שדה העמלקי**. עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם העתיד: **בחצצון תמר**. הוא עין גדי מקרא מלא בדברי הימים (ב' כ') ביהושפט: (ט) **ארבעה מלכים וגו'**. ואף על פי כן נצחו המועטים להודיעך שגבורים היו ואף על פי כן לא נמנע אברהם מלרדוף אחריהם: (י) **בארות בארות חמר**. בארות הרבה היו שם שנוטלין משם אדמה לטיט של בנין. ומדרש אגדה שהיה הטיט מוגבל בהם ונעשה נס למלך סדום שיצא משם לפי שהיו באומות מקצתן שלא היו מאמינין שניצל אברהם מאור כשדים מכבשן האש וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברהם למפרע: **הרה נסו**. להר נסו. הרה כמו להר כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה. ויש חילוק בין הרה להררה שה"א שבסוף התיבה עומדת במקום למ"ד שבראשה אבל (ס"א זו) אינה עומדת במקום למ"ד (ס"א לנקוד) ונקודה פתח תחתיה והרי הרה כמו להר או כמו אל הר ואינו מפרש לאיזה הר אלא שכל אחד נס באשר מצא הר הגלה וכשהוא נתן ה"א בראשה לכתוב ההרה או המדברה פתרונו כמו אל ההר לא כמו לההר ומשמע לאותו הר הידוע

העמק דבר

לעבדות ומסתמא הכינו עצמם בכל האפשר: (ה) **את רפאים וגו'**. כל אלו ידועים לגבורים כמבואר בס' דברים ב' כ' ומזה מובן גבורת ד' מלכים: (ו) **בהררם שעיר**. נראה עברו מצפון א"י עד עבר השני של דרום שהרי שעיר שהוא אדום היה בדרומה של א"י ובכל זה שעבר מצפון. וע"כ כתיב במקרא הסמוך וישובו דכיבשתם שדה העמלקי הי' בדרך חזרתם לצד צפון והודיע הכתוב כ"ז שמובן שלא במשך קצר נעשה כ"ז והלא ידעו סדום ועמורה שבשובם משעיר יבואו עליהם שמרדו בהם וא"כ מסתמא התחזקו בכ"ז המשך כל האפשר למלחמה: (ז) **אל עין משפט הוא קדש**. כדרש ע"ז במ"ר אל עין שעשתה מדה"ד בעולם בקשו לסמותה. והביאור ע"ז דמש"ה הלכו בשובם לא"י והכו את האמורי היושב בחצצן תמר היא עין גדי שהוא בא"י לא שבקשו לכבוש א"י מיד הכנענים אלא שבקשו להכניע לאברם. ופי' הכתוב מה היה להם על אברם משום שעד כה היה מתנהג הכל בטבע בלי השגחה כלל. והנה אברם גרם שיהיה הכל בעין השגחה ולשפוט במדה"ד מש"ה בקשו לסמותה ומזה הטעם בא עמלק על ישראל כמש"כ בפ' בשלח. ועפ"ע בסמוך הוכחה לזה המדרש: (ח) **ויצא וגו'**. לא הניחו שיבואו המלכים הללו עליהם אלא התחזקו והכינו הכל למלחמה ויצאו על המלכים גם מזה הוכחה שהכנתם היתה טובה. וע"ז היציאה כתיב לעיל כל אלה חברו וגו': (ט) **את כדרלעמר וגו'**. כ"ז מיותר. וגם לשון ארבעה מלכים את החמשה אינו מדויק ולהיפך מיבעי חמשה מלכים את הארבעה שהרי הם הלכו למלחמה על הארבעה אלא ללמדנו שכל החמשה נלחמו את כדרלעמר בפ"ע ואת תדעל בפ"ע וגו' ארבעה מלכים כמו ארבעה מלחמות את החמשה ביחד. ובזה ג"כ נתיישב שנוי סדר כתיבתן מראש הפרשה. דכאן מספר הכתוב כסדר המלחמה מתחלה מצאו את כדרלעמר ונלחמו עמו. ואח"כ מצאו את תדעל ונלחמו עמו. ומכולם נצחו ה' מד' את החמשה עד שלבסוף היה נצחון חזק של כליה: (יא) **ויקחו את כל רכוש וגו' ואת כל אכלם**. מבואר שלא בזזו עיירות סדום ועמורה אלא מה שמצאו במקום המערכה לקחו. ומנהג מלחמות האומות לפניכ היה ליקח עמם אוצרות מלכים לבד מאכל לצרכי המלחמה. (וכמש"כ בס' דברים פ' ברכה עה"פ ולזבולן אמר). כ"ז לקחו גלא

וַעֲמֹרָה וְאֶת־כָּל־אָכְלָם וַיֵּלֵכוּ׃ יב וַיִּקְחוּ אֶת־לוֹט
וְאֶת־רְכֻשׁוֹ בֶּן־אֲחִי אַבְרָם וַיֵּלֵכוּ וְהוּא יֹשֵׁב
בִּסְדֹם׃ יג וַיָּבֹא הַפָּלִיט וַיַּגֵּד לְאַבְרָם הָעִבְרִי וְהוּא
שֹׁכֵן בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא הָאֱמֹרִי אֲחִי אֶשְׁכֹּל וַאֲחִי עָנֵר
וְהֵם בַּעֲלֵי בְרִית־אַבְרָם׃ יד וַיִּשְׁמַע אַבְרָם כִּי
נִשְׁבָּה אָחִיו וַיָּרֶק אֶת־חֲנִיכָיו יְלִידֵי בֵיתוֹ שְׁמֹנָה
עָשָׂר וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַיִּרְדֹּף עַד־דָּן׃ טו וַיֵּחָלֵק עֲלֵיהֶם
לַיְלָה הוּא וַעֲבָדָיו וַיַּכֵּם וַיִּרְדְּפֵם עַד־חוֹבָה אֲשֶׁר
מִשְּׂמֹאל לְדַמָּשֶׂק׃ טז וַיָּשֶׁב אֵת כָּל־הָרְכֻשׁ וְגַם
אֶת־לוֹט אָחִיו וּרְכֻשׁוֹ הֵשִׁיב וְגַם אֶת־הַנָּשִׁים וְאֶת־
הָעָם׃ יז וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־סְדֹם לִקְרָאתוֹ אַחֲרֵי שׁוּבוֹ
מֵהַכּוֹת אֶת־כְּדָרְלָעֹמֶר וְאֶת־הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ
אֶל־עֵמֶק שָׁוֵה הוּא עֵמֶק הַמֶּלֶךְ׃ יח וּמַלְכִּי־צֶדֶק
מֶלֶךְ שָׁלֵם הוֹצִיא לֶחֶם וָיָיִן וְהוּא כֹהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן׃

ת"א ויבא הפליט. נדה סא: וירק את. נדרים לב: וירדוף עד דן. סנהדרין צו: ויחלק עליהם. סנהדרין שם: והוא כהן. סנהדרין לב:

רש"י

ומפורש בפרשה: (יב) והוא יושב בסדום · מי גרם לו זאת ישיבתו בסדום: (יג) ויבא הפליט · לפי פשוטו זה עוג שפלט מן המלחמה והוא שכתוב כי רק עוג נשאר מיתר הרפאים (דברים ג') וזהו נשאר שלא הרגוהו אמרפל וחביריו כשהכו הרפאים בעשתרות קרנים תנחומא · ומדרש ברחשית רבה זה עוג שפלט מדור המבול וזהו מיתר הרפאים שנאמר הנפילים היו בארץ וגו' (לעיל ו') ומתכוון שיהרג אברם וישא את שרה: העברי · שבא מעבר הנהר (ב"ר): בעלי ברית אברם · שכרתו עמו ברית · (ס"א ד"א שהשיאו לו עצה על המילה כמו שמפורש במקום אחר): (יד) וירק · כתרגומו וזריז וכן והריקותי אחריכם חרב (ויקרא כ"ו) אזדיין בחרבי עליכם וכן אריק חרבי (שמות ט"ו) וכן והרק חנית וסגור (תהלים ל"ה): חניכיו · חנכו כתיב (ס"א קרי) זה אליעזר שחנכו למצות והוא לשון תחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה וכן חנוך לנער (משלי כ"ב) חנכת המזבח (במדבר ד') חנכת הבית (תהלים ל') ובלע"ז קורין לו איני"ציר: שמנה עשר וגו' · רבותינו אמרו אליעזר לבדו היה (נדרים ל"ב) והוא מנין גימטריא של שמו: עד דן · שם תשש כחו שראה שעתידין בניו להעמיד שם עגל (סנהדרין צ"ו): (טו) ויחלק

העמק דבר

ולא יותר: (יב) והוא יושב בסדם. כ"ז מיותר · ללמדנו שלא תאמר דלוט היה אז במערכי מלחמה ונשבוהו לא כן אלא יושב אז בסדם ומ"מ לקחו אותו אע"ג שלא הלכו לסדום לבוז כמש"כ · מ"מ בשביל זה ביחוד הלכו לסדום ולקחו אותו · ומזה מבואר דכוונתם היתה להרגיז את אברם: (יג) לאברם העברי. לא שהלך להודיע צער ולבשר רעה בלי תועלת · אלא משום שהיה העברי וידוע היה שיש תקוה ממנו לשנות את הדבר גם בדרך נס: והם בעלי ברית אברם. אמונת אברם · ברית הוא

כנוי

מיכלהון ואזלו: יג ושבו ית לוט וית קנייניה בר אחוהי דאברם ואזלו והוא יתיב בסדום: יג ואתא משיזבא וחוי לאברם עבראה והוא שרי במישרי ממרא אמוראה אחוהי דאשכול ואחוהי דענר ואינון אנשי קימיה דאברם: יד ושמע אברם ארי אשתבי אחוהי וזריז ית עולימוהי ילידי ביתיה תלת מאה ותמני עסר ורדף עד דן: טו ואתפלג עליהון ליליא הוא ועבדוהי ומחונון ורדפינון עד חובה דמצפונא לדמשק: טז ואתיב ית כל קנינא ואף ית לוט בר אחוהי וקנייניה אתיב ואף ית נשיא וית עמא: יז ונפק מלכא דסדום לקדמותיה בתר דתב מלממחי ית כדרלעומר וית מלכיא דעמיה למישר מפנא הוא אתר בית ריסא דמלכא: יח ומלכי צדק מלכא דירושלם אפיק לחם וחמר והוא משמש

רש"י

עליהם. לפי פשוטו סרס המקרא ויחלק הוא ועבדיו עליהם לילה כדרך הרודפים שמתפלגים אחר הנרדפים שבורחין זה לכאן וזה לכאן: לילה. כלומר אחר שחשכה לא נמנעו מלרדפם. ומ"א שנחלק הלילה ובחצות הראשון נעשה לו נס וחציו השני נשמר ובא לו לחצות לילה של מצרים: עד חובה. אין מקום ששמו חובה אלא קורא הובה על שם ע"א שעתידה להיות שם: (יז) עמק שוה. כך שמו ותרגומו למישר מפנא. פנוי מאילנות ומכל מכשול: עמק המלך. בית ריסא דמלכא. בית ריס א' שהוא שלפים קנים שהיה מיוחד למלך לצחק שם. ומ"א עמק שהושוו שם כל האומות והמליכו את אברהם עליהם לנשיא אלהים ולקצין: (יח) ומלכי צדק. מ"א הוא שם בן נח (נדרים ל"ב): לחם ויין. כך עושים ליגיעי מלחמה והראה לו

העמק דבר

כגוי על אמונה. שכל המאמין ועובד את אלוה ה"ז כריתות ברית עמו שיהא הוא עובדו והאלוה ישגיח עליו. וע' להלן י"ז ד' ובס' שמות ל"א ט"ז ובכ"מ מש"ה אם היו הורגים את אברם היו המה בכלל. ע"כ יצאו גם המה למלחמה. וגם המה בטחו בה' המפליא לעשות: (יד) וירק את חניכיו. בנדרים דל"ב איכא למ"ד שהוריקן בד"ת. והוא פלא מה זה שפה לד"ת. אבל הענין הוא כמש"כ לעיל י"ב י"ז זכות התורה היא חרב ש"י ובזה הזכות הגין ה' ולחם בשביל אברם. ע"כ כל שהמלחמה כבדה יש להעמיק יותר בהלכה ולשנן את החרב (א) וכך עשה אברם הוריק את חניכיו בהלכה עמוקה עד שהיה קשה להם להבין והוריקו פניהם: וירדף עד דן. דן הוא בקצה גבול צפוני של א"י כידוע בגבולי יהושע ולא רצה אברם לרדוף אחריהם בעצמו חוצלא"י: (טו) ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויכם. כבר נחו כמעט ארבעה מלכים אלו כשהיה בערב כסבורים שישבות גם אברם מלהלחם בלילה. אבל אברם נתחלק הוא בפ"ע ועבדיו בפ"ע ויכם. אחר שהיו נחים וישנים בלילה: וירדפם עד חובה וגו'. החיל שלא הוכו ונזדרזו לברוח. רדפו אחריהם אנשי אברם גם לחו"ל עד חובה. [ולפרש"י לחובה הוא דן אינו מובן הפי' אשר משמאל לדמשק] ומש"ה נקרא דמשק אליעזר. משום שעד דן היה נקרא המלחמה על אברם. ומדן והלאה נקראת ע"ש אליעזר. ודמשק היא העיר הראשית: (טז) וגם את הנשים. שמנהגם היה להוביל נשים יפות ומקושטות למקום המערכה כמש"כ בס' דברים כ"א י'. ומש"ה נלקחו בשבי: (יז) ויצא מלך סדם וגו'. בלא ספק היה נמשך הענין כמה ימים כמש"כ הרמב"ן ז"ל והפי' לפי הדרש שהיה בדרך נס וקפיצת הדרך מ"מ זה לא היה אלא בתחלת בואו למקום המערכה אבל הרדיפה אחר המלכים ע"כ היה לאט לאט כפי מהלך הנרדפים וא"כ כבר יצא מלך סדום מן הבור ויצא מביתו לכבדו ולבקשו ודלא כהרמב"ן שכתב דלפי הדרש הבינו חז"ל שיצא מן הבור לקראתו ואאל"כ ודרשת חז"ל הוא מדסיפר הכתוב כל הענין בחנם ואינו נוגע להם אלא ע"כ שיצא מן הבור בנס וניכר היה שבזכות אברם היה הדבר שאירע שעמד אברם עליו בבואו למקום המערכה ויצא מיד: (יח) ומלכי צדק וגו'. הפסיק הכתוב דבר מלכי צדק בין יציאת מלך סדם לדבריו עם א"א ללמדנו דתשובת אברם בלשון אל עליון קנה שו"א למד ממלכי צדק והכי מבואר בשאלתות דר"א פ' עקב ומהיכן זכו ישראל לפרשה זו מברכה שברכן שם וכו' וכיון ששמע אברהם שמועה זו אף הוא השבע

הרחב דבר

(א) וזהו דאי' במגילה דף ג'. מיד וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק וא"ר"י מלמד שלן בעומקה של הלכה. וכבר עמדו התוס' דכל העסק עם המלאך היה ביריחו וזה המקרא כתיב במלחמת העי. אבל הענין דאחר ששמע יהושע מדברי המלאך שעסק תורה הוא שייך למלחמה כמש"כ בביאור אותה אגדה להלן מ"ח ט"ז ע"ש מיד כשעה שהגיע למלחמת עי שהבין כי הדין מתוח עדיין שהרי הקב"ה אמר שים לך אורב וגו' ע"כ העמיק יותר במלחמתה של תורה:

יט וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמַר בָּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: כ וּבָרוּךְ אֵל עֶלְיוֹן אֲשֶׁר־מִגֵּן צָרֶיךָ בְּיָדֶךָ וַיִּתֶּן־לוֹ מַעֲשֵׂר מִכֹּל: חמישי כא וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־סְדֹם אֶל־אַבְרָם תֶּן־לִי הַנֶּפֶשׁ וְהָרְכֻשׁ קַח־לָךְ: כב וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־מֶלֶךְ סְדֹם הֲרִמֹתִי יָדִי אֶל־יְהוָה אֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: כג אִם־מִחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ־נַעַל וְאִם־אֶקַּח מִכָּל־אֲשֶׁר־לָךְ וְלֹא תֹאמַר אֲנִי הֶעֱשַׁרְתִּי אֶת־אַבְרָם: כד בִּלְעָדַי רַק אֲשֶׁר אָכְלוּ הַנְּעָרִים וְחֵלֶק הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָלְכוּ אִתִּי עָנֵר

ת"א ויברכהו. נדרים לב אבות יב עקידה שער ד: וברוך אל. נדרים שם: תן לי הנפש. נדרים שם: הרימותי ידי. שבועות ד' עקידה שער ד': קונה שמים. פסחים סו: אם מחוט ועד. סוטה יז חולין פט: בלעדי. חולין שם:

רש"י

שאין בלבו עליו על שהרג את בניו. ומ"א רמז לו על המנחות ועל הנסכים שיקריבו שם בניו: (יט) קונה שמים וארץ. כמו עושה שמים וארץ (תהלים קל"ד) על ידי עשייתן קנאן להיות שלו: (כ) אשר מגן. אשר הסגיר. וכן אמגנך ישראל (הושע י"א): ויתן לו. אברהם מעשר מכל אשר לו לפי שהיה כהן: (כא) תן לי הנפש. (הגופים מן) השבי שלי שהצלת החזר לי הגופים לבדם: (כב) הרמותי ידי. לשון שבועה. מרים אני את ידי לאל עליון וכן בי נשבעתי (לקמן כ"ב) נשבע אני וכן נתתי כסף השדה קח ממני (שם כ"ג) נותן אני לך כסף השדה קחהו ממני: (כג) אם מחוט ועד שרוך נעל. אעכב לעצמי מן השבי: ואם אקח מכל אשר לך. וא"ת לתת לי שכר מבית גנזיך לא אקח: ולא תאמר וגו'. שהקדוש ברוך הוא הבטיחני להעשרני שנאמר ואברכך וגו': (כד) הנערים. עבדי אשר הלכו אתי. ועוד ענר אשכול וממרא וגו' אף על פי שעבדי נכנסו למלחמה שנאמר הוא ועבדיו ויכם וענר והביריו ישבו על הכלים לשמור אפילו הכי הם יקחו חלקם. וממנו למד דוד שאמר כחלק היורד למלחמה וכחלק היושב על הכלים

העמק דבר

הרימתי ידי אל ה' אל עליון קנה שו"א: לאל עליון. למעלה מכל הכחות שאוה"ע עובדים: (יט) קנה שמים וארץ. בב"ר אי' ממי קנאן ר"א וריו"ל. ר"א א' כאינש דאמר פלן עיניהו יאי. שערי' יאי. ורי"א היה מקבל את העוברים ואת השבים כו'. והוא פלא. וכבר נתקשה בזה המדרש הרשב"א בתשו' ח"ה סי' קט"ו. אבל הענין. דעין הוא כנוי להשגחה וכדכתיב והיה עיני ולבי שם כל הימים. הפי' השגחתי ורצוני וע' ת"י שכיון זה. ושערות כנוי על השתלשלות המעשה הצומחת מתחלת המחשבה שהם כמו שערות מראש המחשב ומשתלשלות. וידוע דשמים הוא מקום השגחה והארץ הוא תכלית הפעולה שימלא עי"ז כבודו ית' בכל הארץ. וכמש"כ לעיל ב' ד' בהר"ד. והר"א בפי' קונה שו"א. דא"א זכה דהקב"ה יהי נתקן ע"י תכלית שו"א. היינו ההשגחה וההשתלשלות. והיינו המשל פלן עיניהו יאי ושערי' יאי. והנה לר"א פי' קונה שמים וארץ קאי על אל עליון וכמו שאנו אומרים בתפלה וקנה הכל. ורי"י מפרש דקונה שו"א קאי על אברם שע"פ שהקרא ש"ש בארץ והגיע לתכלית הבריאה נעשה שותף להקב"ה במע"ב. והא פשיטא דרי"צ מודה לר"א בפי' לשון אברם הרימתי ידי אל ה' אל עליון קנה שו"א. דקאי על הקב"ה ולא פליג אלא על דבר מלכי צדק ולמד מדלא אמר זה השבח של הקב"ה בברכה שבירך את ה' ולומר ברוך אל עליון קנה שו"א אשר מגן וגו' אלא רצה מלכי צדק לכלול זה השבח גם על אברם ע"כ אמר בלשון דמשתמע לתרי אפי: (כ) אשר מגן צריך. כמו שנתבאר לעיל דהמלכים טוונו לצור על אברם ומלכי צדק שמח עמו שגם הוא בלדקו רצה התחברות שו"א בהשגחה. והיינו שאמר ישעי' מ"א ויחזק חרש את צורף וגו' ודרשו בב"ר חרש זה שם כו' אומר לדבק טוב הוא. פי' זה שמדבק שמים עם ארץ הוא טוב. וע"ע בסמוך: (כא) תן לי הנפש. מובן שהבין מלך סדום שהמה לאברם שזכה מן ההפקר כמציל מן

קדם אל עילאה : יט וברכיה ואמר בריך אברם לאל עילאה דקניניה שמיא וארעא : כ ובריך אל עילאה דמסר סנאך בידך ויהב ליה חד מן עסרא מכלא : כא ואמר מלכא דסדום לאברם הב לי נפשתא וקנינא סב לך : כב ואמר אברם למלכא דסדום ארימית ידי בצלו קדם יי אל עילאה דקניניה שמיא וארעא : כג אם מחוטא ועד ערקת מסנא ואם אסב מכל די לך ולא תימר אנא עתרית ית אברם : כד בר מדאכלו עולמיא וחולק גובריא דאזלו עמי ענר אשכל וממרא

העמק דבר

הצרי ומן הלסטים וע"כ ביקש שיתן לו : והרכוש קח לך · לשון קח משמע שהמה עדיין אינם שלו · וכן אמר אברהם בפירוש ואם אקח מכל אשר לך · וא"כ לא נצרך מלך סדום לבקש הנפש · אבל הענין וודאי אע"ג שהיה אברהם אפשר לזכות מן ההפקר מ"מ ירא שמים אינו עושה כן · כדאיתא בשבת דק"כ במציל מן הדליקה · ד"ש לא ניחא לי' דליתהני מאחרים וממילא המה לבעליהם הראשונים אבל עבדים הם לא היה אברהם זוכה בהן היו זוכין בעצמן מן ההפקר כדאיתא בגיטין דל"ט גר שמת ובזזו ישראל נכסיו והיו בהם עבדים בין גדולים בין קטנים קנו עצמם ב"ח · וא"כ היה אברהם רשאי לזכות בהם קודם שזכו בעצמן היינו בגמר הפדיון מהמלכים שזכו בהם בקנין מלחמה · וע' ביבמות דמ"ו א' · ונ"ה אמר מלך סדום לאברם להפוך הדבר : (כב) הרמתי ידי · ברבה איתא שעשאן תרומה · פי' הקדישן לשמים · ולא על רכוש סדום · אלא רכוש אמרפל וחביריו : (כג) אם מחוט ועד שרוך נעל · יש להתבונן על פרטי משלים הללו · והנה חז"ל חולין דפ"ט דרשו שזכה א"א עבור זה הלשון חוט של תכלת ורצועות של תפילין · ויש להבין על מה זכה בשביל זה הלשון · ואם מפני הנדיבות שלא רצה ליקח מאומה היה להם לומר בשביל שאמר ואם אקח מכל אשר לך · ובאמת אין זה רבותא כ"כ לפי מעלת א"א · שהרי אמרו בחולין דפ"ט קשה גזל הנהנה שאפי' צדיקים גמורים א"י להחזירו שנא' מלבד אשר אכלו הנערים · הרי שנקרא גזל · וכמש"כ לעיל די"ש לא ניחא לי' דליתהני מאחרים כה"ג · אלא עיקר השכר הוא בשביל זה הלשון אם מחוט ועד שרוך נעל · שנכלל בזה ערך משלים הללו חסידות גדולה והענין דאיתא בב"ר פל"ט אחות לנו קטנה · זה א"א שאיחה את כל באי עולם · ב"ק אומר כזה שהוא מאחה את הקרע · והוא ע"פ דאיתא עוד שם פי"ט עיקר שכינה היתה בתחתונים כיון שחטא אדם הראשון נסתלקה כו' עד שבא א"א והתחיל להורידה ע"ש בארוך · נמצא תכלית שלימות הבריאה היה שיהיו מחוברים שו"א בהשגחה ע"פ המעשים אלא שנקרע ע"פ החטא · ובא א"א ותפר את הקרע וממילא איחה בזה את כל העולם כדאיתא ביבמות דס"ג אפי' כל משפחות אין מתברכות אלא בשביל ישראל · ובב"ר פל"ט אפילו ספינות המפרשות לים"ג כו' · והנה מה שהגיע מפלת המלכים ע"י א"א היה ע"י שני דברים · אחד ע"י רובי צדקותיו שזכה להיות מאחה את הקרע · ושנית ע"י שהעיר צדק ורדף אחריהם דבל"ז לא נהרגו ועל שני דברים הללו אמר שאינו מבקש שכר מבעל הגמול ית' לא על החוט שתפר את הקרע ולא על שרוך נעל שרדף אחריהם · ורק מאהבה הנני עובד והיינו כשבא ישעיה מ"א לאותו ענין אמר ועתה ישראל עבדי וגו' זרע אברהם אוהבי דבאותו מעשה הראה אברהם שעובד מאהבה ולא משום גמול והיה בזה דברו למלך סדום דאחר שאינו מבקש שכר מהקב"ה ממילא · אם אקח מכל אשר לך · האיך אקבל ממך שכר : ולא תאמר אני העשרתי וגו' · דאע"ג שקבל אברהם מתנות מכמה ב"א במצרים ומאבימלך ידע שמתייקרים בו · וכדאיתא בקידושין פ"א דקבלת אדם חשוב מיחשב מתנה · אבל מלך סדום ידע בו שהוא רע עין ויחשוב למתנה לאברהם · וגם לא רצה אברהם להחשיבו כלל ולעשות עמו התרועעות (א) : (כד) בלעדי · חוץ ממני אין הדבר הזה לפי ערכי : רק אשר אכלו הנערים · דייק הנערים · ולא אשר אכלנו · ולכלול גם אשר אכל הוא · אלא הוא אכל משלו רק עבדיו באשר אינו מחויב לזונם לכ"ע אלא כשעוסקים במלאכתו כדמבואר בגיטין די"ב וכל משך המלחמה הרי עסו בשביל סדום · עכ"פ לא עסו במלאכת אברהם · ואפי' אם מלך סדום לא היה מחויב לזונם מ"מ הרי הם כעבד שגזל ואכל שאין האדון חייב לשלם : וחלק האנשים וגו' · האנשים שאינם עבדיו של אברהם · משא"כ נעריו היינו עבדיו אין להם חלק בס"ע דמה שקנה עבד קנה רבו · אבל שארי האנשים

הרחב דבר

(א) והנה לא נתבאר במקרא מה נעשה עם הנפש . ובנדרים דל"ב אי' דר' יוחנן אמר דמש"ה נענש אברהם בשביל שהתיר את הנפש . ובב"ר רפ"מ ויכח אי' נוער כפיו מתמוך בשוחד . זה א"א שאמר הרימותי ידי וגו' . ואין ביאור ללשון שוחד בזה הענין אם לא שנימא להיפך . דמלך סדום ביקש עבדיו נגד רצונם שלא רצו לחזור ולהשתעבד לו . וע"ז ביקש ליתן לו שוחד ברכוש וא"א נער כפיו משוחד שלו . ועשה כדין ולא החזיר את עבדיו . והולי גם זה אמת . דנשים וטף ביקשו לשוב למלך סדום החזירם חנם . אבל עבדיו לא החזיר שאין זה מדת הסידות להתחסד עם סדום ולהריע להם :

אֶשְׁכֹּל וּמַמְרֵא הֵם יִקְחוּ חֶלְקָם: ס **טו** א אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־אַבְרָם בַּמַּחֲזֶה לֵאמֹר אַל־תִּירָא אַבְרָם אָנֹכִי מָגֵן לָךְ שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד: ב וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֲדֹנָי יֱהוִה מַה־תִּתֶּן־לִי וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי וּבֶן־מֶשֶׁק בֵּיתִי הוּא דַּמֶּשֶׂק אֱלִיעֶזֶר: ג וַיֹּאמֶר אַבְרָם הֵן לִי לֹא נָתַתָּה זָרַע וְהִנֵּה בֶן־בֵּיתִי יוֹרֵשׁ אֹתִי: ד וְהִנֵּה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר לֹא יִירָשְׁךָ זֶה כִּי־אִם אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֵּעֶיךָ הוּא יִירָשֶׁךָ: ה וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הַבֶּט־נָא הַשָּׁמַיְמָה וּסְפֹר הַכּוֹכָבִים אִם־תּוּכַל לִסְפֹּר אֹתָם וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ:

ת"א אל תירא. עקרים מד פלו: הוא דמשק. יומא כח: הנה בן ביתי. שבת קנו: כי אם אשר. שם: ויוצא אותו. שבת שם נדרים לב: הבט נא. עקידה שער קא:

רש"י

יחדיו יחלוקו (שמואל א' ל') ולכך נאמר ויהי מהיום ההוא ומעלה וישימה לחוק ולמשפט (שם ל"א) ולא נאמר והלאה לפי שכבר נתן החוק בימי אברם: **טו** (א) **אחר הדברים האלה**. כל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג. אחר הדברים האלה. אחר שנעשה לו נס זה שהרג את המלכים והיה דואג ואומר שמא קבלתי שכר על כל צדקותי לכך אמר לו המקום אל תירא אברם: **אנכי מגן לך**. מן העונש שלא תענש על כל אותן נפשות שהרגת ומה שאתה דואג על קבול שכרך שכרך הרבה מאד (ב"ר): (ב) **הולך ערירי**. מנחם בן סרוק פירשו לשון יורש וחבר לו ער ועונה (מלאכי ב') ערירי בלא יורש כאשר תאמר

העמק דבר

שהלכו עמו במלחמה המה יזכו בחלקם: **טו** (א) **אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד**. פרש"י שירא מן העונש שהרג כמה נפשות ע"ז אמר הקב"ה אנכי מגן לך ודאג עוד פן קיבל את שכרו בשביל הנס ע"ז אמר שכרך הרבה מאד. ובאמת תרי אמוראי איגנו ר' לוי ורבנן. ח"א שירא מן העונש או ממלכי אוה"ע וחד אמר שירא מקבלת שכר. והנה למ"ד שירא מן העונש מפרש המקרא כמשמעו אל תירא אנכי מגן לך. וסיום שכרך הרבה מאד לא קאי להא דאל תירא. ומלתא בפ"ע הוא ולא משום שירא מזה אלא הבטחה בעלמא. אבל למ"ד דירא מקבלת שכר וא"כ קאי אל תירא על שכרך הרבה מאד. וא"כ האיך מפרש אנכי מגן לך. מש"ה איתא במדרש כל מה שאני עושה בחנם אני עושה עמך. ושכרך משלם הרבה מאד. ומפרש מגן לשון תרגום בחנם ואינו אלא בתורת דרש וכונה שניה. אבל לפי הפשט קשה להבין. וע"כ פרש"י שתי הכונות יחד. **ללמד דגם** למ"ד דאל תירא קאי על שכרך הרבה מאד קאי גם על אנכי מגן לך. אבל הרי במדרש מבואר **דחולקין**. והנראה דבאמת יש להבין אמאי לא הוקטן **שכרו** כמו שאמר יעקב קטנתי וגו' אע"ג שהיה לו **ללמוד** מאברהם שלא הוקטן שכרו. ונראה **משום דמשונה** הצלת אברהם מהמלכים. מהצלת יעקב מלבן כי המלכים עוד לא הגיעו לאברהם והיה אברהם *מבחוץ* עדיין. רק שהיה עלול שיגיעו לאברהם. *וא"כ אין* זה אלא אברוחי ארי דלאו מילתא היא. *וממילא אין* לנכות השכר שמגיע בשביל זה [ואע"ג דלאברהם הכניס עצמו לסכנת מלחמה שברצונו רדף [illegible] אבל יעקב היה נרדף מלבן. והיתה הצלתו יד[illegible] מוכרחת [illegible] משל אברהם. מ"מ הרי נשבה לוט [illegible] אחיו והיה מוכרח להצילו מידם. ועוד שהבין שכל [illegible] ונחם להלחם [illegible] עליו כמו שנתבאר לעיל]. מש"כ ב[illegible] יעקב אבינו [illegible] כנר

אֱנוּן יְקַבְּלוּן תוּלַקְהוֹן: א בָּתַר פִּתְגָמַיָא הָאִלֵּין הֲוָה פִּתְגָמָא דַייָ עִם אַבְרָם בִּנְבוּאָה לְמֵימַר לָא תִדְחַל אַבְרָם מֵימְרִי תְּקוֹף לָךְ אַגְרָךְ סַגִּי לַחֲדָא: ב וַאֲמַר אַבְרָם יְיָ אֱלֹהִים מַה תִּתֵּן לִי וַאֲנָא אָזֵיל בְּלָא וְלָד וּבַר פַּרְנָסָא הָדֵין דִּבְבֵיתִי הוּא דַּמְשְׂקָאָה אֱלִיעֶזֶר: ג וַאֲמַר אַבְרָם הָא לִי לָא יְהַבְתְּ וְלָד וְהָא בַר בֵּיתִי יָרֵית יָתִי: ד וְהָא פִתְגָמָא דַייָ עִמֵּיהּ לְמֵימַר לָא יֵרְתִינָךְ דֵּין אֱלָהֵין בַּר דְּתוֹלִיד הוּא יֵרְתִינָךְ: ה וְאַפֵּיק יָתֵיהּ לְבָרָא וַאֲמַר אִסְתְּכֵי כְעַן לִשְׁמַיָא וּמְנֵי יַת כּוֹכְבַיָא אִם תִּיכוּל

רש"י

ובכל תנואתי תשרש (איוב ל"א) תעקר שרשיה כך לשון ערירי חסר בנים ובלע"ז דישפנ"טין ולי נראה ער ועונה מגזרת ולבי ער (שיר ה') וערירי לשון חרבן וכן ערו ערו (תהלים קל"ז) וכן ערות יסוד (חבקוק ג') וכן ערער תתערער (ירמיה נ"א) וכן כי ארזה ערה (צפניה ב'): ובן משק ביתי. כתרגומו שכל ביתי נזון על פיו כמו ועל פיך ישק (לקמן מ"א) אפוטרופא שלי והלז היה לי בן היה בני ממונה על שלי: דמשק. לפי התרגום מדמשק היה ולפי מדרש אגדה שרדף המלכים עד דמשק. ובגמרא שלנו דרשו נוטריקון דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים: (ג) הן לי לא נתתה זרע. ומה תועלת בכל אשר תתן לי: (ה) ויוצא אותו החוצה. לפי פשוטו הוציאו מאהלו לחוץ לראות הכוכבים. ולפי מדרשו אמר לו צא מאצטגנינות שלך שראית במזלות שאינך עתיד להעמיד בן. אברם אין לו בן אבל אברהם יש לו בן. וכן שרי לא תלד אבל שרה תלד אני קורא לכם שם אחר וישתנה המזל. דבר אחר הוציאו מחללו של עולם והגביהו למעלה מן הכוכבים וזהו

העמק דבר

שכבר הגיע לבן אליו ובידו להרע לו והקב"ה הצילו ודעת התוס' ב"ק דנ"ח דדוקא באופן שאחרי מרחוק ולא כשהוא בקרוב ומוכן להזיק. וא"כ מתפרש המקרא יפה אל תירא מקבלת שכר: אנכי מגן לך. ואיני מניח שתגיע אליך החרב וא"כ שכרך הרבה מאד. והיינו דמפרש בתורת כוהנים שניה כל מה שאני עושה על מגן אני עושה. אמנם הטעם בזה שלא בא בחשבון הוא משום שאני מגן לך מרחוק שלא יגיע החרב מש"ה לאו מילתא הוא [ומשום דרש"י לא ס"ל כמש"כ התוס' כמבואר שם מש"ה נתקשה לו פי' אנכי מגן לך מש"ה הביא שתי הכוונות יחד ואולי באמת מהלוקת אמוראי הוא במדרש] (א): (ג) ויאמר אברם וגו'. מאמר שני. ולא היה ביחד עם מאמר הראשון והיינו משום שהשכיל אברהם ממה שלא השיב הקב"ה מאומה. כי לא שאל כענין לומר ואנכי הולך ערירי אחר שכבר הבטיחו הקב"ה על זרע מש"ה חזר ופירש שיחתו: הן לי לא נתתה זרע. דכל רצוני הוא להשריש אמונת ה' ע"י זרעי. ואחר שהגעתי לימי זקנה ועדיין אין לי זרע א"כ אפי' אוליד בסוף ימי ושנותי הלא אך־בן ביתי יורש אותי. היינו עיקר מה שיש לי בעולם היא פעולה זו. תגיע לבן ביתי ולא לזרעי (ב): (ד) והנה. משמעו דבר חידוש באשר ירא א"א ממנה שלא שאל בראשונה כהוגן דשוב לא יהי נדבר עמו. והנה בא דבר ה': (ה) וספר הכוכבים. לא בשביל רבוי הבטיחו כאן שהרי כבר השיל רבוי זרעו לעפר הארץ אלא הוסיף כאן שיהיו הרבה אנשי מעלה שיאירו ככוכבים. ולא כמו שפחד וירא פן יהיו פחותי ערך: אם תוכל לספר אתם. דאע"ג שיש בכל אוה"ע אנשי מעלה ומאירים לעמם ככוכבים אבל מעט היו אז לפי ערך ההמון. משא"כ זרע אברהם יש גדולי מעלה יותר מערך ההמון כמש"כ בס' דברים

הרחב דבר

(א) והנה עדיין לא נתברר עיקר טעמו ש"ד. מפני מה נשתנה סדר הגנה על אברהם מהנהגה של יעקב. ונראה דזה הגיע מראש לזרים מה שנשתנה זכות של אברהם אבינו מה שהלך לפניו היא כח התורה. מזכות שהלך לפני יעקב אבינו היא כח הגמ"ח ואהבת השלום. כמו שביארנו לעיל. וגדול כח מגן תורה מאד נעלה להציל ממרחק. וע"ז המקרא אנכי מגן לך ראו גמי קרא בדוה"ק אשר לע"ל בהיות ה' מלך על כל הארץ וישב על כסא קדשו לבשוע. אז נדיבי עמים נאספו עם אלקי אברהם. כי לאלהים מגני ארץ מאד נעלה. וכבר נדרש ע"ז ריש חגיגה למאי כתיב ביחוד אלקי אברהם ולא יצחק ויעקב. והנראה אשר ע"ז בא יסוד האגדה ריש מס' ע"ז דלע"ל יאספו לאומים לדין וכל א' יגיד זכות מה שעשו הרבה כדי שיתעסקו ישראל בתורה חס פלא מאין יצא מקור זה הדרוש. ותו וכי עלה עס"ד שלא עשו כל פעולתם רק בשביל שיתעסקו ישראל בתורה. אבל לדברינו למדו מדכתיב נדיבי עמים נאספו עם אלקי אברהם. הנדיבים והחסידים שבהם שישבו ישראל בצלם ומפעולתם בארצותם הגיע באמת טובה לישראל שיגיעו לעסוק בתורה והיינו עם אלהי אברהם. ויהיו גם נדיבי עמים אלה זוכים בהם ואע"ג שגם המה מתחלה לא כוונו לזה. ורק פעולתם הגיע ממרחק שיתעסקו ישראל בתורה. מכ"מ יש בזה כדי להגן עליהם כי לאלהים מגני ארץ; מאד נעלה אשר אפי' מרחוק הוא למגן. כמו כן הפעולה לזה אפי' היא מרחוק יש בה כדי להגן. ומזה בא האגדה כי גם אוה"ע יתפארו בזה. אבל לא נתקבלו כי אם נדיבי עמים אשר לא הפרו את ישראל מלעסוק בתורה. והיה עוד פעולתם להועיל ולעזור:

(ב) והנה ברבה אי' שאמר אברהם אם אתה נותן לי בנים שיכעיסוך מוטב לי שאני הולך ערירי. הרי מבואר שהבינו חז"ל שגם א"א במאמר השני נתקן ולפרש מאמרו הקודם שאפי' יהיו לו בנים כהבטחת ה' מוטב לו שיהיה הולך ערירי אחרי שלא יזכה ללמדו תורה:

ו והאמן ביהוה ויחשבה לו צדקה: ששי ז ויאמר אליו אני יהוה אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את־הארץ הזאת לרשתה: ח ויאמר אדני יהוה במה אדע כי אירשנה: ט ויאמר אליו קחה לי עגלה משלשת ועז משלשת ואיל

ת"א והאמין בה'. שבת כז עקידה שער ד' וס' הזוהר סוף פרשת נשא: ויאמר ה'. ברכות ז' תענית כז מגילה לא נדרים לב: קחה לי. מגילה שם עקרים פ' מ"ס:

רש"י

לשון הבטה מלמעלה למטה: (ו) והאמן בה'. לא שאל לו אות על זאת אבל על ירושת הארץ שאל לו אות ואמר לו במה אדע: ויחשבה לו צדקה. הקדוש ברוך הוא חשבה לאברם לזכות ולצדקה על האמנה שהאמין בו. דבר אחר במה אדע לא שאל לו אות אלא אמר לפניו הודיעני באיזה זכות יתקיימו בה אמר לו הקדוש ברוך הוא בזכות הקרבנות: (ט) עגלה משלשת. שלשה עגלים רמז לשלשה פרים פר יום הכפורים ופר העלם דבר של צבור ועגלה ערופה: ועז משלשת. רמז לשעיר הנעשה בפנים ושעירי מוספין של מועד ושעיר חטאת יחיד: ואיל משלש. אשם ודאי ואשם

העמק דבר

עה"פ לא מרבכם מכל העמים: (ו) והאמן בה'. מזה שראה שהקב"ה מתרעם על שמסתפק בהבטחתו ידע אברהם שאין מקום לירא עוד. שמא יגרום החטא. כמו שירא יעקב כדאי' בברכות פ"א: ויחשבה לו צדקה. אברהם חשב שהוא צדקה מה' שהבטיח בלי שום תנאי כפי המדה שידע שכן הוא בודאי אלא צדקה עושה עמו הקב"ה והכי פי' בזוה"ק והודיע זה הכתוב באשר שעל מחשבה זו בא דבר ה' שלא כן הוא וכמו שיבואר לפנינו: (ז) ויאמר אליו. רש"י בפ' בא כ' דברית בה"ב נאמר שלשים שנה קודם שנולד יצחק ומיישב בזה הכתוב ומושב ב"י אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה. והכי הוא בס"ע וכ"כ התוס' ברכות ד"ז ב' בפשיטות דא"א הי' בן שבעים שנה בשעה שנדבר עמו בה"ב. וכבר כתב הרמב"ן שאין כן דרך הפשט ובאמת אפי' נימא דעיקר פרשיות כתוב כאן מ"מ הי' ראוי לכתוב ויאמר ה' אל אברם ולשון אליו מורה דמיירי בדבור הקודם. ותו קשה אם כבר נכרת ברית על הזרע ועל הארץ מה הוסיף הקב"ה אח"כ להבטיח. ומה הי' ירא אברהם שמא יגרום החטא הרי ברית אינו חוזר לעולם. ובאמת אפילו אי נימא הכי לא מתיישב הכתוב ומושב ב"י וגו' כמשמעו אלא יבואר שנגזר אז שישבו. ואחר שכן יותר טוב לומר שאז עלה ברצון לפניו יתברך ונגזר בדעתו אבל לא היה הדבור לא"א עדיין עד אחר מלחמת המלכים. ובספר שנות הוספנו דמאז נעשה הכנה ממערכת השמים להגדיל כח מצרים באופן שיהא מקום מוכשר לישיבת ישראל בקרבם בימים יוצרו ומאז נקרא ומושב ב"י. היינו השגחה פרטית בשביל ישיבת ב"י. וכיב"ז כתבו התוס' במס' ר"ה בפי' מאמרם ז"ל בתשרי נברא העולם. שאז עלה במחשבה לבראת אע"ג שלא נברא עד ניסן. וכ"ל שגם בס"ע אין הכוונה שהי' הדבור כמשמעו אלא בהיותו בן שבעים שנה הי' לו הערה וקול דודו ית' דופק על לבו לצאת מאור כשדים ומשם לא"י. והערה זו מפורש בישעיה מ"א מי העיר ממזרח וגו' ומשום שאז עלה ברצון כל ענין בה"ב. אבל לא הי' שום דבור מפורש עד שהגיע לבן חמש ושבעים הגיע דבור הראשון לזרעך אתן את הארץ הזאת. ובמלחמת המלכים בא דבור של הקב"ה בשלימות בשעה שעלה במחשבת א"א שהוא צדקה בלי טעם. ע"ז אמר הקב"ה אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה. הוסיף לו תיבת לרשתה. וגם לירושה מיבעי. כמו ונתתי לכם מורשה. כי לבני לוט נתתי את ער ירושה. אלא לרשתה משמעו שיעשה פעולה שבזה תגיע לו הארץ בטבע כמו היורש שזוכה בלי רצון המורישים אלא בשביל שהוא היורש כך הוצאתיך שזרעך יעשו פעולה שהיא סגלת הארץ. ובזה מובן שזרע אברהם ג"כ מסוגלים לאותה פעולה. עד שבפעולתם תגיע הארץ להם בטבע הירושה. וכיב"ז ביארנו בס' דברים א' ל"ט. ואמר ה' שמאז שיצא אברהם מאור כשדים מדעת עצמו. אני. אני הוא שהוצאתיך במה שהעירותי את לבבך לכך להגיע לירושת הארץ כטבע ירושתה ומזה הטעם אין לך לירא פן יגרום החטא אחר שטבע הירושה היא ולא משום שהיא צדקה. וע"ז החידוש שהודיע לו הקב"ה נתעורר אברהם לשאול. ולא שאל אז כאשר הבטיח לו לזרעך אתן את הארץ הזאת לא ביקש אות ח"ו אבל כאשר למדו דעת שהיא בטבע כך ע"ז שאל.

אדני

אונקלוס

לְמִימְנֵי יַתְהוֹן וַאֲמַר לֵיהּ כְּדֵין יְהוֹן בְּנָךְ: ו וְהֵימִין בְּמֵימְרָא דַייָ וְחַשְׁבַהּ לֵיהּ לִזְכוּ: ז וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא יְיָ דְאַפֵּקְתָּךְ מֵאוּרָא דְכַשְׂדָאֵי לְמִתַּן לָךְ יַת אַרְעָא הָדָא לְמֵירְתַהּ: ח וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים בְּמָה אִידַע אֲרֵי אֵירְתִינַהּ: ט וַאֲמַר לֵיהּ קָרֵיב

העמק דבר

(ח) אדני ה'. במה אדע כי אירשנה. באיזה זכות היא מסוגלת ביחוד משאר ארצות עד שתפול עליה שם ירושה דוקא לזרעי משום שהם ג"כ מסוגלים ביחוד באותו סגולה מכל אוה"ע (א): (ט) ויאמר אליו וגו'. בדרך כלל השיב הקב"ה כי סגלת א"י היא קרבנות. וכקבלת חז"ל במס' תענית ובכ"מ דבזה הפרש קא היא מסוגלת ואך לישראל היושבים בה וכמו שהודיע הקב"ה למשה בעת שביקש על פרנסת ישראל אחר מותו אמר את קרבני לחמי וגו' ויבואר יפה באותה פרשה (ב) מעתה היתה תשובת ה' דבזה ניכר שא"י ירושה לזרעו שהרי סגולת א"י וישראל ביחד על הקרבנות עומדים ובזה תבין שא"י ירושה לך. זהו תשובה מדרך כלל. אבל אמר ה' ברמז ההפרש שבין קרבנות ישראל ובין קרבנות אוה"ע אע"ג שגם הם מקריבים ובזה ישכיל שאך ישראל המה מסוגלים לקרבנות שא"י היא מסוגלת ביותר: ואמר קחה. קח מיבעי וכבר נדרש על כיב"ז בירושלמי סוכה פ"ד ובוי"ר פ"א על מלת ולכה. שאם אינאתה לא יהא אחר-כן הפי' כהן אם לא יהיו בניך עוסקים בקרבנות לא יהיה זרע אחר מסוגל לזה: לי לשמי כידוע דרשת המכלתא על מזבח אבנים תעשה לי וכן הרבה ובזה הפרש בין ישראל ובין אוה"ע. דישראל משעת הלקיחה מחויב לדעת ולדקדק שכשר לקרבן. שהרי בע"מ כ"ש פסול לקרבן ואסור להקדיש כדאמרינן במס' תמורה ד"ו. משא"כ אוה"ע רשאי להקריב בע"מ רק מחוסר אבר שניכר לכל. וא"כ בשעת לקיחה לקרבן א"צ ליקח לשמו: עגלה משלשת כו'. שלש בהמות הללו נשתנו ישראל מאוה"ע שישראל מביאים עליהם נסכים. משא"כ אוה"ע והיינו משום שאין הקרבן עולה לרצון והנסכים המה גורמים שיעלו לרצון כמו שאמר הושע הנביא פ'. לא יסכו לה' יין ולא יערבו לו זבחיהם כלחם אונים וגו' ומש"ה באוה"ע כשר בע"מ

הרחב דבר

(א) והנה בברכות ש"ז א' א"ר יוחנן משום רשב"י מיום שברא הקב"ה את העולם לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון עד שבא א"א וקראו אדון שנא' ויאמר אדני ה' במה אדע כי אירשנה א"ר אף דניאל לא נענה אלא בשביל אברהם שנא' ועתה שמע אלהינו וגו' למען אדני. למענך מיבעי אלא למען אברהם שקראך אדון. וכבר הקשו התוס' אמאי לא מייתי קרא הקודם אדני ה' מה תתן לי. אמנם מתחלה יש לדעת דשם אדני משמעו בכ"מ על שידוד הטבע כמש"כ בס' שמות ג' ט"ו ול"ד ט' ובכ"מ. וכא הכא ע"ז שהוא ית' משנה לצדיקים הליכות הטבע כאדון על שלו שהוא משנה לצורך שעה הנהגה הרגילה שמסר לעבדיו. ומש"ה כתיב בתפלת אברהם על סדום שם אדני וכן בקשת אבימלך בחלום בזה השם משום שהיה דבר פלא וניכר לכל שהוא ית' אדון בעולמו. משא"כ לשון המקרא דכתיב ברגלים שני פעמים. שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך אל פני האדון ה' אין משמעו בשביל נס ופלא. אלא להתברך בגידולי השנה בג' רגלים שהם ר"ה על התבואה ועל פירות האילן ועל המים. וע"ז כתיב שיראו פנים בעזרה אל פני האדון פרטי המשגיח על עבדיו הנאמנים והטובים בעיניו עד שהוא בעצמו משגיח על פרנסתם והספקת צרכיהם: והנה התבוננו חז"ל דכאן ע"כ אין כוונתי א"א בשם אדני בשביל שדוד הטבע שהרי ביקש לדעת סגולת הארץ בטבע וירושתה אלא ע"כ כיון בזה השם שאתה אדון שלי משגיח פרטי עלי ואני נושא אליך עיני. ומש"ה לא הקדימו חז"ל להביא מקרא הקודם. דשם אפשר לפרש כמשמעו בכ"מ שביקש מהקב"ה שישדד הטבע ויתן לו בנים משא"כ כאן ודאי לא כוון אלא בתורת אדון שהוא עבדו הנושא אליו עין על הליכות עולם בטבע שלו. וה"ז כמלכותא דארעא. שהאדון על נכסיו שמסר דבר הנהגה להבא בכחו לעשות כל צרכי הנכסים כבמו. ואם א' בא לצורך איזה ענין אם הוא כסדרי הנהגה ה"ז מגיע להבא בכח האדון ואינו מגיע להאדון כלל. אם לא שמבקש לעשות איזה ענין שלא כסדר. בזה בע"כ מגיע להאדון עצמו. אבל לפעמים מגיע עסק הבא כסדר הנהגה ג"כ להאדון עצמו היינו אם א' מעבדיו העומדים לפניו תמיד באמונה נצרך לאיזה דבר זהו כבודו וטובו שלא יבקש צרכיו מהבא בכח האדון אלא מן האדון עצמו. כך הוא אדנות דרקיעא. דלא נקרא הקב"ה אדון אלא לצורך נסיי ובזה הוא ניכר דמאן עביד ניסא קוב"ה. אכן א"א העומד לפני הקב"ה באמונה ביקש גם צרכיו בהליכות עולם הטבע ממנו ית' בשם אדני להגיד כי הוא אינו מכיר שום בר כי אם אותו לבדו ית'. וע"ז אמר כאן אדני וגו' ובזה הכונה הלך דניאל ואמר למען אדני למען אברהם שקראך אדון דא"א לפרש כמשמעו בכ"מ שהרי לא ביקש דניאל שתהיה הגאולה בדרך נס אלא בדרך הטבע ובהשגחה פרטית לטובה כמו שהיה בימי עזרא. ומש"ה פי' חז"ל דה"ק בשביל אברהם שקראך אדון. היינו על כונה שניה. ועפ"י מש"כ מבואר מש"כ התוס' ברכות דמ"ט א' דאלהי אברהם הוא מלכות משום שקרא להקב"ה אדון. וקשה לכאורה הרי אנו אומרים את הוי' בשם אד ות ומכ"מ צריך לומר מלך העולם. אבל לדברינו מבואר שאינו דומה. דשם אדני שאנו אומרים משמעו שהוא יכול לשנות ולשדד הטבע כאדם העושה בתוך שלו. ומשום שאין הליכות הטבע ניכר שבא בהשגחת ה' שע"ז מודה שם הויה שהוא מהוה הכל ע"ה אין אומרים זה השם בכתבו דאסור לומר שבח הקב"ה מה שאינו מובן להמדבר בשכלו כי כן הוא כמש"כ בס' שמות ט"ו י"א. וביותר מבואר שם ג' ט"ו. אבל בשם אדני בשעה שמשדד הטבע הכל יודעים דמאן עביד ניסא קוב"ה כדאי' בברכות ד"ה. וא"כ אינו מלכות. משא"כ א"א קראו אדון שמנהיג הטבע שלו. מש"ה הינו מלכות. ואל תתמה דשם אדני יש לו שתי הוראות דכך שם אלהים יש לו שתי משמעות כמש"כ לעיל א' משום דשניהם מענין אחד. כך שתי משמעות אדני מענין אחד הוא. דשתי המשמעות כדרך אדון בנכסיו כמש"כ במלכותא דארעא:

(ב) ובספר ויקרא כ"ט כ"ב נתבאר מקרא בתהלים ס"ח גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננתה ובי"ארנו שם ע"פ מ"ר דעל וגשם תלוי בקרבנות ומסיים דנחלתך המה ישראל ונלאה היא א"י שהיא ארץ נלאה בלי מים אתה כוננתה שיהיו מתנהגים בזה כאופן. לאפוקי אוה"ע בא"י אין הקרבן בא לרצון להם כדאי' במס' זבחים דמ"ה לרצון להם ולא לגוים וכן ישראל בחו"ל:

מְשֻׁלָּשׁ וְתֹר וְגוֹזָל׃ י וַיִּקַּח־לוֹ אֶת־כָּל־אֵלֶּה וַיְבַתֵּר אֹתָם בַּתָּוֶךְ וַיִּתֵּן אִישׁ־בִּתְרוֹ לִקְרַאת רֵעֵהוּ וְאֶת־הַצִּפֹּר לֹא בָתָר׃ יא וַיֵּרֶד הָעַיִט עַל־הַפְּגָרִים וַיַּשֵּׁב אֹתָם אַבְרָם׃ יב וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ לָבוֹא וְתַרְדֵּמָה נָפְלָה עַל־אַבְרָם וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֵׁכָה גְדֹלָה נֹפֶלֶת עָלָיו׃ יג וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדֹעַ תֵּדַע כִּי־גֵר ׀ יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה׃ יד וְגַם אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אָנֹכִי

ת"א ידוע תדע. שבת פט סוטה מו סנהדרין לט עדיות ב':

רש"י

תלוי וכבשה של חטאת יחיד: ותור וגוזל - תור ובן יונה (ב"ר): (י) ויבתר אותם - חלק כל אחד לשני חלקים ואין המקרא יוצא מידי פשוטו לפי שהיה כורת ברית עמו לשמור הבטחתו להוריש לבניו את הארץ כדכתיב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר וגו' ודרך כורתי ברית לחלק בהמה ולעבור בין בתריה כמ"ש להלן העוברים בין בתרי העגל (ירמיה ל"ד) אף כאן תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים הוא שלוחו של שכינה שהוא אש: ואת הצפור לא בתר - לפי שהאומות ע"א נמשלו לפרים ואילים ושעירים שנאמר סבבוני פרים רבים וגו' (תהלים כ"ב). ואומר האיל אשר ראית בעל הקרנים מלכי מדי ופרס (דניאל ח'). ואומר הצפיר והשעיר מלך יון (שם). וישראל נמשלו לבני יונה שנאמר יונתי בחגוי הסלע (שיר ב') לפיכך בתר הבהמות רמז שיהיו האומות עובדי כוכבים כלים והולכים: ואת הצפור לא בתר - רמז שיהיו ישראל קיימין לעולם: (יא) העיט - הוא עוף על שם שהוא עט ושואף אל הנבלות לעוט עלי אוכל כמו ותעט אל השלל (שמואל א' ט"ו): על הפגרים -

העמק דבר

משום שאינו לריח ניחוח כמש"כ לעיל ז' ב': תור וגוזל - הוא בן יונה. וצוה הקב"ה ליקח א' מכל מין לרמז שאין הבדל ביניהם בין ישראל לאוה"ע אלא בחטאת שאין אוה"ע מביאים. ולא בעולה שבזה אין נ"מ בין ישראל לעובד כוכבים: (יא) וירד העיט על הפגרים - ראה כאלו באים לבטל קרבנות מישראל. אבל - וישב אתם אברם. לא הניח לבטל עד שראה עוד: (יב) ויהי השמש לבוא - השגחת ה' בגלוי מכונה בשם שמש כדכתיב בתהלים פ"ד כי שמש ומגן ה' אלהים וגו' וראה שהגיע שעה שהשגחתו ית' יהי' נסתר וגם ותרדמה נפלה על אברם - רמז תרדמה מתורה ותפלה וכלשון המשורר הק' אני ישנה אז: והנה אימה חשכה גדולה וגו' - ראה מלכיות שולטים בזרעו ותלה בשני תנאים א' שהגיע השעה לכך. ב' ותרדמה וגו' וכך הוא הדבר שאע"ג שעונות ישראל גרמו לגלות מ"מ הרבה פעלה השעה להצלחת אותה אומה וע"ז כתיב בפ' נצבים הנסתרות לה' אלהינו והנגלות וגו' וביארנו שם דאע"ג דכתיב שיאמרו אוה"ע טעם על החרון אף משום שעבדו ע"ז מ"מ אלמלא אין הדבר מיושב בזה לחוד. שהרי עדיין קשה על מה פגעו הדין בימי צדקיהו ולא בימי אחז ומנשה שהרשיעו הרבה. וכן עשרת השבטים הרשיעו בימי אחאב יותר מבימי הושע בן אלה אלא הנסתרות לה' אלהינו שלא הגיע שעת הסובב לגלות מטעם ידוע אצלו ית' ומ"מ תלוי הרבה במעשי ישראל וזהו הנגלות לנו ולבנינו וגו' וכך הראה הקב"ה לא"א. אשר גם אם תהי' השמש לבוא וגם ותרדמה וגו': (יג) ידע תדע וגו' - אע"ג דמלכיות העתידות להיות - תלוי בתנאים הללו - וא"כ אין הדבר ברור לע"ע אבל זה ברור - כי גר וגו' ארבע מאות שנה - יחד גרות ועבדות וענוי יומשך זמן ד' מאות שנה מיום שנדבר עמו וכמש"כ לעיל - ואין ברור כמה יהיה גרות לבד וכמה יהיה עבדות וכמה עינוי רק בדרך כלל בזה המשך יהיה הכל בברור (א): (יד) וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי - לא

הרחב דבר

(א) וכיב"ז שנינו בברייתא דע"ז ד"ע שני אלפים ימות המשיח ובעוה"ר יצאו מהם מה שיצאו. פי' בשני אלפים יכולין להיות ימות המשיח ולא קודם ובזה המשך מוכרח להיות ימות המשיח ולא נתבאר כמה והנה בעוה"ר יצאו כו' כך הית' הגזרה אשר בזה המשך מוכרח להיות כ"ז:

קַדָמַי עֶגְלִין תְּלָתָא וְעִזִּין תְּלַת וְדִכְרִין תְּלָתָא וְשַׁפְנִינָא וּבַר יוֹנָה: י וְקָרֵיב קֳדָמוֹהִי יַת כָּל אִלֵּין וּפַלֵּיג יַתְהוֹן בְּשָׁוֵי וִיהַב פַּלְגָיָא פַּלַג לָקֳבֵל חַבְרֵיהּ וְיַת עוֹפָא לָא פַלֵּיג: יא וּנְחַת עוֹפָא עַל פַּגְלַיָּא וְאַפְרַח יַתְהוֹן אַבְרָם: יב וַהֲוַת שִׁמְשָׁא לְמֵיעַל וְשִׁנְתָא נְפַלַת עַל אַבְרָם וְהָא אֵימְתָא קְבֵיל סַגִּי נְפַלַת עֲלוֹהִי: יג וַאֲמַר לְאַבְרָם מִידַע תִּידַע אֲרֵי דַיָּרִין יְהוֹן בְּנָךְ בְּאַרְעָא דְלָא דִילְהוֹן וְיִפְלְחוּן בְּהוֹן וִיעַנּוֹן יַתְהוֹן אַרְבַּע מְאָה שְׁנִין: יד וְאַף יַת עַמָּא דְיִפְלְחוּן בְּהוֹן דָּאֵין אֲנָא וּבָתַר כֵּן יִפְּקוּן

רש"י

על הבתרים. ס"א הפגרים מתרגמינן פגליא אלא מתוך שהורגלו לתרגם איש בתרו ויהב פלגיה נתחלף להם היבת פגליא לפלגיא ותרגמו הפגרים פלגיא וכל המתרגם כן טועה לפי שאין להקים בתרים לפגרים שפגרים תרגומו פלגיא ופגרים תרגומו פגליא לשון פיגול כמו פיגול הוא ל' פגר: וישב. לשון נשיבה והפרחה כמו ישב רוחו (תהלים קמ"ז) רמז שיבא דוד בן ישי לכלותם ואין מניחין אותו מן השמים עד שיבא מלך המשיח: (יב) והנה אימה וגו'. רמז לצרות וחשך של גליות: (יג) כי גר יהיה זרעך. משנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים ארבע מאות שנה. כיצד יצחק בן ששים שנה כשנולד יעקב. ויעקב כשירד למצרים אמר ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה הרי ק"צ ובמצרים היו מאתים ועשר כמנין רד"ו הרי ארבע מאות שנה. ואם תאמר במצרים היו ארבע מאות הרי קהת מיורדי מצרים היה צא וחשוב שנותיו של קהת ושל עמרם ושמונים של משה שהיה כשיצאו ישראל ממצרים אין אתה מוצא אלא שלש מאות וחמשים ואתה צריך להוציא מהן כל השנים שהי קהת אחר לידת עמרם ושחי עמרם אחר לידת משה: בארץ לא להם. ולא נאמר בארץ מצרים אלא לא להם ומשנולד יצחק ויגר אברהם וגו' (לקמן כ"א) ויצחק גור בארץ הזאת (שם כ"ו) ויעקב גר בארץ חם (תהלים ק"ה) לגור בארץ באנו (לקמן מ"ז): (יד) וגם את הגוי. וגם לרבות ד' מלכיות שאף הן כלים על ששעבדו את ישראל: דן אנכי. בעשר

העמק דבר

שופטי אם ישתמשו הו ידעו להם גוי אשר לא נגזר אשר יעבדו בגזרת הבורא ית' מ"מ דן אנכי אם שיעבדו אותם ולאי יהיו נענשים ע"ז. אלא אפי' הגוי העבידום במדה יתירה יותר מכדי עבודה הרגילה (א).

הרחב דבר

(א) היינו שנמשלו ישראל לקודש כדכתיב מוקש אדם ילע קודש. וכבר דרשו חז"ל בסנהדרין דנ"ח ב' על הסוטר לועו של ישראל כו'. אמנם לפי הפשט נמשלו כמו קודש דלע"ג שיש רשות כ"ש לאכול קודש מ"מ יש ליזהר באכילתם שלא יאכלום אלא כדרך רעבתן שלא בד"א ובכבוד. כך המשתעבד בישראל עליו לדעת עם מי הוא משתעבד ולהיות נזהר בהם וכן קדיש ירמיה הנביא עונש אוה"ע שרעו לישראל ואמר קדש ישראל לה' וגו' כל אכליו יאשמו. וע"ע מש"כ בשירת האזינו בפסוק כי ידין ה' עמו. והנה בעל הגדה כשבא למקרא זה אמר ברוך שומר הבטחתו לישראל שחשב את הקץ לעשות כמו שאמר לא"א בברית בה"ב שנא' ויאמר לאברם וגו'. וביאור המפרשים שחשב ד' מאות שנה באופן שיצאו אחר רד"ו שנה. אין מובן כלבון שחשב את הקץ לעשות כמו שאמר לא"א. ועוד סידר המגיד והיא שעמדה לאבותינו ולנו שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותינו אלא בכל דור כו' צא ולמד מה ביקש לבן כו' ולפי הבנת המפרשים דהבטחה על הגאולה בזה המקרא מיירי אין מובן שיוך משמע בזה המקרא פתח תקוה לכל דור. והלא ואח"כ יצאו ברכוש גדול ודאי אינו אלא במצרים. והדרש וגם את הגוי על כל אוה"ע אינו מבואר כ"כ. עוד יש להבין לפי"ז הא דקאמר צא ולמד וגו' מה יש לנו ללמוד מלבן. הלא אנו יודע לנו בבירור שבכמה דורות עמדו עלינו לכלותינו אלא שהקב"ה מצילנו ומה יוסיף לנו אם נלמוד שגם לבן ביקש לעקור את ישראל. אלא עיקר הביאור בכ"ז. שהמגיד הבין בדבר ה' כי גר יהיה זרעך הבטחה ג"כ. היינו שלא יתקעו ח"ו מרוב נחת להיות ככל האומה שהוא בא בה. למען לא יסבלו עוד כ"כ. עוד זאת הוא גלוי דעת ה' שכך רצונו שנהיה גרים דוקא ולא נבקש בטוב לנו בין הגוים להשתוות להם ולהיות כתושבים. וכמו שאמרו בני יעקב כבואם לפרעה לגור בארץ באנו והדרש שלא ירדו להשתקע. ואין הכוונה שעלה בדעתם לשוב אחר הרעב. דא"א"כ שהרי אמר ה' ואנכי אעלך וגו' אלא הכוונה שאין רצונם להיות כאזרחי הארץ אלא להיות כגרים: והנה על ההבטחה שלא יתקעו מרוב צרות אמר המגיד דבשביל זה חשב הקב"ה את הקץ שיכלה ברד"ו שנה היינו כדי לעשות כמו שאמר לא"א כי גר יהיה זרעך. וכיון שראה ה' שעוד מעט יתקעו ח"ו פ"כ היה חפזון דשכינה להוציאם. ועי"ד גלוי דעת ה' שמרוב טובה לא נבקש להיות כאזרחים וכמו שיבואר לכלך שכל הוא התכלית לשבת בדד והוא עין יעקב וזהו רצון ה'. כדכתיב וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב. ואלו היו ישראל מקבלים עליהם רצון ה' בזה לא היו אוה"ע שונאים אותם וכמו שאמר בלעם הן עם לבדד ישכון וכמו שיבואר במקומו. אבל כאשר טבע אנשים להיות מעורב עם העם שבוכן בקרבו ולהשתוות להם בכל האפשר וכמו שהיה במצרים שפסקו למול מזה הטעם שאמרו נהיה כמצרים כמבואר בש"ר פ"א. וזה גרם שהפך הקב"ה לב מצרים לשנוא אותם וכמאמר בלעם ובגוים לא יתחשב. וכמו שביארנו במקומו. כשהוא מתערב עם הגוים לא יתחשב כלל וכמו שביארנו ריש פ' שמות והמלא הארץ אתם ע"ז נכונה. ובזה פגיע ויקם מלך חדש וגו'. וכן הוא בכל דור. וזהו דבר המגיד. והיא. זה המאמר כי גר יהיה זרעך שעמדה לאבותינו ולנו שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו כאשר אנחנו הולכים נגד רצון ה' להיות דוקא כגרים כי זה הוא ענג לעיקר תכלית האומה. וכאשר שלפי הנראה בעין דעת אדם הוא להיפך כי בשעה שאנו כאזרחים ונחשבים בקרבם אין עושים לנו רע בפועל כ"כ. ע"ז אמר צא ולמד מה ביקש לבן וגו' הלא לפי הנראה לא ביקש לבן אלא לדמות את יעקב באחנו עם האמסו. וכל"ז היה נראה טוב לב עמו ובאמת הגלא הכתוב מעיד שהוא ביקש לעקור את הכל. ומזה תדע שכן הוא בכל דור אלא שהקב"ה מצילנו מידם. ופעם נעשה בהשגחה שלא יתגלה הענין. ופעם מתגלה לעין:

וְאַחֲרֵי־כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל׃ טו וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל־אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם תִּקָּבֵר בְּשֵׂיבָה טוֹבָה׃ טז וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה כִּי לֹא־שָׁלֵם עֲוֹן הָאֱמֹרִי עַד־הֵנָּה׃ יז וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה וַעֲלָטָה הָיָה וְהִנֵּה תַנּוּר עָשָׁן וְלַפִּיד אֵשׁ אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה׃ יח בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת יְהוָה אֶת־אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר־פְּרָת׃ יט אֶת־הַקֵּינִי וְאֶת־הַקְּנִזִּי וְאֵת הַקַּדְמֹנִי׃ כ וְאֶת־הַחִתִּי וְאֶת־הַפְּרִזִּי וְאֶת־הָרְפָאִים׃ כא וְאֶת־הָאֱמֹרִי וְאֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַגִּרְגָּשִׁי וְאֶת־הַיְבוּסִי׃ ס

טז א וְשָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם לֹא יָלְדָה לוֹ וְלָהּ שִׁפְחָה מִצְרִית וּשְׁמָהּ הָגָר׃ ב וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־אַבְרָם הִנֵּה־נָא עֲצָרַנִי יְהוָה מִלֶּדֶת בֹּא־נָא אֶל־שִׁפְחָתִי אוּלַי אִבָּנֶה מִמֶּנָּה וַיִּשְׁמַע אַבְרָם

ת"א ואתה תבוא. ברכות סד מ"ק כט: ודור רביעי. עדיות ב': מקץ עשר שנים. יבמות סד: ותאמר שרי. כלא השנה עז בבא קמא לב:

ר ש " י

מכות: ברכוש גדול - בממון גדול כמו שנאמר וינצלו את מצרים (שמות י"ב): (טו) ואתה תבוא - ולא תראה כל אלה: אל אבותיך - אביו עובד עבודת כוכבים והוא מבשרו שיבא אליו למדך שעשה תרח תשובה: תקבר בשיבה טובה - בשרו שיעשה ישמעאל תשובה בימיו ולא יצא עשו לתרבות רעה בימיו ולפיכך מת ה' שנים קודם זמנו ובו ביום מרד עשו: (טז) ודור רביעי - לאחר שיגלו למצרים יהיו שם ג' דורות והרביעי ישובו לארץ הזאת לפי שבארץ כנען היה מדבר עמו וכרת ברית זו כדכתיב לתת לך את הארץ הזאת לרשתה וכן ירד יעקב למצרים - צא וחשוב דורותיו יהודה פרץ וחצרון וכלב בן חצרון מבאי הארץ היה: כי לא שלם עון האמורי - להיות משתלח מארצו עד אותו זמן שאין הקב"ה נפרע מאומה עד שתתמלא סאתה שנאמר בסאסאה בשלחה תריבנה (ישעיה כ"ז): (יז) ויהי השמש באה - כמו ויהי הם מריקים שקיהם (לקמן מ"ב) - ויהי הם קוברים איש (מלכים ב' י"ג) כלומר ויהי דבר זה: השמש באה -

העמק דבר

(טו) ואתה וגו' - באשר לבניו לא נודע כמה יהי' משך הגרות והשעבוד - וא"כ לא היה יצחק מובטח שלא יהיה הוא בכלל השעבוד אלא שלא היה כן. משא"כ לאברהם עצמו היתה הבטחה: תבוא אל אבותיך בשלום - היינו עד זיבולא בתרייתא שלמה כדאיתא ברכות ד"ח דעל זה יתפלל כל חסיד - דאפי' יעקב אבינו לא זכה לזה שהרי נדרש לבקש להביאו לקבורה אל המקום אשר אוה לו - ויוסף בכל גדולתו במצרים לא זכה להקבר מיד במקום שהיה רוצה משום שהיה ברשות אחרים - אבל אברהם הובטח שלא

בקנינא סגי: (טו) ואת תתכניש לות אבהתך בשלם תתקבר בסיבו טבא: (טז) ודרא רביעאה יתובון הכא ארי לא שלים חובא דאמוראה עד כען: (יז) והות שמשא עלת וקבלא הוה והא תנור דתנן ובעור דאשא די עברא בין פלגיא האלין: (יח) ביומא ההוא גזר יי עם אברם קים למימר לבנך יהבית ית ארעא הדא מנהרא דמצרים עד נהרא רבא נהרא דפרת: (יט) ית שלמאי וית קניזאי וית קדמונאי: (כ) וית חתאי וית פרזאי וית גבראי: (כא) וית אמוראי וית כנענאי וית גרגשאי וית יבוסאי: (א) ושרי אתת אברם לא ילידת ליה ולה אמתא מצריתא ושמה הגר: (ב) ואמרת שרי לאברם הא כען מנעני יי מלמילד עול כען לות

ר ש " י

שקעה: ועלטה היה. חשך היום: והנה תנור עשן וגו'. רמז לו שיפלו המלכיות בגיהנם: **באה.** פתרונו למעלה לכך הוא מבואר שבא כבר ואם היה טעמו למטה באל"ף היה מבואר כשהיא שוקעת. וא"א לומר כן שהרי כבר כתיב ויהי השמש לבא והעברת תנור עשן לאחר מכאן היתה נמצא שכבר שקעה וזה חלוק בכל תיבה לשון נקבה שיסודה שתי אותיות כמו בא קם שב כשהטעם למעלה לשון עבר הוא כגון זה וכגון ורחל באה. קמה אלומתי. הנה שבה יבמתך. וכשהטעם למטה הוא לשון הווה דבר שנעשה עכשיו והולך כמו באה עם הצאן. בערב היא באה ובבוקר היא שבה: (יח) לזרעך נתתי. אמירתו של הקב"ה כאלו היא עשויה (ב"ר): הנהר הגדול. (הוא פרת). לפי שהוא דבוק לארץ ישראל קוראהו גדול אע"פ שהוא מאוחר בארבעה נהרות היוצאים מעדן שנאמר והנהר הרביעי הוא פרת. משל הדיוט עבד מלך מלך הדבק לשחוור וישתחוו לך (ב"ר): (יט) את הקיני. עשר אומות יש כאן ולא נתן להם אלא שבעה גוים והשלשה אדום ומואב ועמון והם קיני קנזי וקדמוני עתידים להיות ירושה לעתיד (ב"ר) שנאמר אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם (ישעיה י"א): (כ) ואת הרפאים. ארץ עוג שנאמר בה ההוא יקרא ארץ רפאים (דברים ג'): **טז** (א) שפחה מצרית. בת פרעה היתה כשראה נסים שנעשו לשרה אמר מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה ולא גבירה בבית אחר: (ב) אולי אבנה ממנה. לימד על מי שאין לו בנים שאינו

העמק דבר

שלא יראה מזה שום דאגה: תקבר בשיבה טובה. שמח ועלז מאשר רואה עולמו בחייו משא"כ יצחק אע"ג שגם הוא בא אל אבותיו בשלום ולא שמע קול נוגש. אבל לא מת בשיבה טובה כי כהו עיניו וגם ראה צרת יעקב באבדן יוסף: (טז) כי לא שלם עון האמרי. אע"ג דשארי משפחות הכנעני יושלם עונם תחלה אבל עון האמרי שהוא העיקר בא"י בשעתה שעה של ביאת ישראל לארץ. לא יהיה שלם עד הנה: (יז) ויהי השמש באה. עוד ראה דנין במלכיות בין בגלות הראשון כאשר כבר בא השמש. הוא העדר גלוי השגחת ה' על ישראל: ועלטה היה. לא היה כמו חשכת לילה דמ"מ רואים איך לילך. אבל ראה שהיה עלטה כמו שיושבים במקום סגור ואין שום זוהר נכנס לשם דממשמשים בחשך כך יהי' הליכות זרעו בגוים. וראה עוד. והנה תנור עשן ולפיד אש. מתוקף הצרות נראה אור הישועה פתאום כלשון ישעי' הנביא י' מאופל ומחשך עיני עורים תראינה. ומשל תנור עשן הוא שלא כמו שרואים מי שהוא מדליק את האור אלא כמו מאבכת עשן והגה אור. כן יהי השתלשלות הישועה בהשגחת ה' כ"כ נסתר עד שלא יהי נראה איך נהיה אור והוא הברית. אשר עבר בין הגזרים האלה. לאות כי לא יעזבם בעלמא עד לכלה ח"ו אלא יהיה לפיד אש להאיר עיניהם. ועי' בס' שמות י"ט י"ט: (יח) לזרעך וגו'. היינו בכח שהיא שלהם אלא שלא הגיע עוד בטחון לישב בה בשלום בפועל עד להלן י"ז ח' שאמר הקב"ה ונתתי וגו' לאחזת עולם היינו שיהיו משתמשים בה וגם הייתי להם לאלהים. היינו הנהגת השגחתי בה. ויבואר עוד שם. אבל ביום ההוא היה הברית שתהיה הארץ שלהם אם יושבים בה או גולים ממנה ותהיה לאחוזה להם. מ"מ היא שייכת לישראל: **טז** (ב) עצרני ה' מלדת. שהרי לך הבטיח הקב"ה זרע וע"כ רק ממני אין זרע ויהיה לך מאשה אחרת. טוב שיהיה משפחתי: בא נא אל שפחתי. לא כדבר רחל ליעקב הנה אמתי בלהה. דאמה משמע לא כשפחה ממש שהיא קניית הגוף אלא שרה למשמעתה. כמו אמה העבריה והיינו דאע"ג שלבן נתן לזה לשפחה מ"מ מאז מכרה רחל אותה ליעקב היתה בתורת אמה. משא"כ שרה התנהגה גם אח"כ בתורת שפחה כמו שיבואר: אולי אבנה ממנה. רחל אמרה ותלד על ברכי ואבנה גם אנכי ממנה. הכונה בזה שהיא תגדל את הולד והיא כאלו ילדה. משא"כ שרה לא הפלה לגדל בן שפחתה. ע"כ

אמרה

לקול שרי: ג ותקח שרי אשת־אברם את־הגר המצרית שפחתה מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען ותתן אתה לאברם אישה לו לאשה: ד ויבא אל־הגר ותהר ותרא כי הרתה ותקל גברתה בעיניה: ה ותאמר שרי אל־אברם חמסי עליך אנכי נתתי שפחתי בחיקך ותרא כי הרתה ואקל בעיניה ישפט יהוה ביני וביניך: ו ויאמר אברם אל־שרי הנה שפחתך בידך עשי־לה הטוב בעיניך ותענה שרי ותברח מפניה: ז וימצאה מלאך יהוה על־עין המים במדבר על־העין בדרך שור: ח ויאמר הגר שפחת שרי אי־מזה באת ואנה תלכי ותאמר מפני שרי גברתי אנכי ברחת: ט ויאמר לה מלאך יהוה שובי אל־גברתך והתעני תחת ידיה: י ויאמר לה מלאך יהוה הרבה ארבה את־זרעך ולא יספר מרב: יא ויאמר לה מלאך יהוה הנך הרה וילדת בן וקראת שמו ישמעאל כי־

ת"א ויאמר הגר. ב"ק לב: נקוד על י' בתרא ר ש " י כצ"ל. כצ"ל.

בנוי אלא הרוס: אבנה ממנה. בזכות שאכניס צרתי לתוך ביתי: לקול שרי. לרוח הקודש שבה (ב"ר): (ג) ותקח שרי. לקחתה בדברים אשריך שזכית לידבק בגוף קדוש כזה (ב"ר): מקץ עשר שנים. מועד הקבוע לאשה ששהתה עשר שנים ולא ילדה לבעלה חייב לישא אחרת (יבמות ס"ד): לשבת אברם וגו'. מגיד שאין ישיבת חוצה לארץ עולה לו מן המנין לפי שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שיבא לא"י: (ד) ויבא אל הגר ותהר. מביאה ראשונה (ב"ר): ותקל גברתה בעיניה. אמרה שרי זו

העמק דבר

אמרה אולי אבנה. שיהיה לי איזה זכות וזכרון טוב באותו זרע: (ג) לאברם אישה לו לאשה. תיבת לו מיותר. וביעקב כתיב ותתן אותה ליעקב לאשה. אלא כדברינו שכך היה התנאי. דלגבי אברם לבד תהא לאשה ולא לשפחה. אבל לגבי שרה תהא לשפחה כמו שהיה וע' להלן כ"א י"ב וי"ג שכ"ז הי' נוגע אח"כ לענין: (ו) הנה שפחתך בידך. אני איני יכול לעשות לה כלום שהרי אשתי היא אבל את שפחתך היא (א): (ז) וימצאה. כתב הראב"ע מלה זרה כי המשפט כמו וישגאה. פי' היה ראוי

הרחב דבר

(א) ותענה שרי. כ' הרמב"ן ז"ל חטאה אמנו בענוי הזה וגם אברהם כו'. אבל לא כן דעת חז"ל בברכה ריש פ' חיי. וז"ל.

אמתי מאים אתבני מינה וקבל אברם למימר שרי: ג ודברת שרי אתת אברם
ית הגר מצריתא אמתה מסוף עשר שנין למיתב אברם בארעא דכנען ויהבת
יתה לאברם בעלה ליה לאנתו: ד ועאל לות הגר ועדיאת וחזת ארי עדיאת
וקלת רבונתה בעינהא: ה ואמרת שרי לאברם דין לי עלך אנא יהבית אמתי
לך וחזת ארי אעדיאת וקלית בעינהא ידין יי ביני ובינך: ו ואמר אברם לשרי
הא אמתיך בידיך עבידי לה כדתקין בעיניכי ועניתה שרי וערקת מן קדמהא:
ז ואשכחה מלאכא דיי על עינא דמיא במדברא על עינא באורחא דחגרא:
ח ואמר הגר אמתא דשרי מנן את אתיא ולאן את אזלא ואמרת מן קדם שרי
רבונתי אנא ערקת: ט ואמר לה מלאכא דיי תובי לות רבונתיך ואשתעבידי
תחות ידהא: י ואמר לה מלאכא דיי אסגאה אסגי ית בניכי ולא יתמנון
מסגי: יא ואמר לה מלאכא דיי הא את מעדיא ותלדין בר ותקרין שמיה

רש"י

אין מתרה כבלויה מראה עצמה כאילו היא צדקת ואינה צדקת שלא זכתה להריון כל השנים הללו ואני נתעברתי מביאה ראשונה (ב"ר): (ה) חמסי עליך. חמס העשוי לי עליך אני מטיל העונש כשהתפללת להקב"ה מה תתן לי ואנכי הולך ערירי לא התפללת אלא עליך והיה לך להתפלל על שנינו והייתי אני נפקדת עמך. ועוד דבריך אתה חומס ממני שאתה שומע בזיוני ושותק (ב"ר): אנכי נתתי שפחתי וגו' ביני ובינך. כל בינך שבמקרא חסר וזה מלא קרי ביה ובינך (ר"ל לנקבה נוכחת) שהכניסה עין הרע בעיבורה של הגר והפילה עוברה הוא שהמלאך אומר להגר הנך הרה והלא כבר הרתה והוא מבשר לה שתהר אלא מלמד שהפילה הריון הראשון: (ו) ותענה שרי. היתה משעבדת בה בקושי (ב"ר): (ח) אי מזה באת. מהיכן באת. יודע היה אלא ליתן לה פתח ליכנס עמה בדברים. ולשון אי מזה איה המקום שתאמר עליו מזה אני באה: (ט) ויאמר לה מלאך וגו'. על כל אמירה היה שלוח לה מלאך אחר לכך נאמר מלאך בכל אמירה ואמירה: (יא) הנך הרה. כשתשובי תהרי כמו הנך הרה דאשת מנוח: וילדת בן. כמו ויולדת

העמק דבר

לסיות הא' בסגול והה"א בקמץ. אבל בא ללמד שישאו רגלי אותי: (ט) והתעני תחת ידיה. בזה שאין הכונה שהמלאך הפך אותה וימלאה. אלא והתעני ממנה מיבעי. כלשון ותענה שרי. אבל באשר להיפך שהיא מלאה את המלאך בהיותה הולכת בודדת משמעות והתעני ממנה שתרצה לסבול ממנה כשפחה ואין איש להרהיב לבבה כמעט. והנה מלאה את המלאך המקבלת ברצון דבר הגברת כי קנין כספה היא. בדמות איש הולך. וא"כ יתפרש וימצאה כי המלאך אבל להגר אמר כי באמת שמע ה' אל עניה כאשר עשה שהיא המצאהו: (ח) אנכי בורחת. לכן יעברנה עוד המלאך. ורק בעת שהיא עם שרה אין אני יודעת לאן אני הולך רק בורחת למקום תתראה כנכבשת תחת ידיה. ותהי כבורה כי הגר

הרחב דבר

א שרה שהיתה תמימה במעשיה. אר"י כהדא עגלתא תמימתא. ולא ביארו המפרשים מה העלה בזה ר"י. וגם להלן אי' עוד. עד שלא שקעה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שכב וגו' אר"י כהדא עגלתא תמימתא. וזה פלאי אבל בא ר"י בזה לבאר תמימות הצדיקים הללו בדבר אשר היה נראה לעינינו להיפך. שהרי שרה התנהגה עם הגר שלא כדרך תמים. ע"ז בא ר"י וביאר שלא היה מצד קנאת הכבוד וכדומה אלא היה נוגע לעבודת ה' כאשר הבינה שרה בנפשה שהקילה הגר בכבודה אע"ג שהיתה מוחזקת אצלה בלי שום ספק ליראת ה' מאד וכאשר ראתה מזה שפגע בפרעה ע"פ דבר שרה. אלא שהקילה בלבה בכבוד שמים וע"ז היתה מרתתא כדאי' בתענית ד"ד האי צורבא מרבנן דרתח אורייתא דרתחא בי'. ואע"ג שאין זה הגון כדאי' שם דבעי לילף נפשיה בניחותא. מכ"מ אין זה חטא. דכך טבע אש התורה. וכן היה קנאת אש יראת ה' בוערה בלבבה. עד שלא שמרה מחמת זה הליכות ד"א כראוי לאשה כבודה ליכת עם שפחתה בנחת ובמעט קפידא. וע"ז המשיל ר"י כהדא עגלתא תמימתא. והביאור ע"ז שידוע דדחיפה בגוף הבהמה ה"ז תולדה דקרן המזיק ולא שן ורגל דאורחייהו דבהמה בכך. ומכ"מ העגלה הקופצת ממקום למקום והיא בדרך קפיצה דחפה לאיש והזיקו אין זה קרן המזיק אלא כך הוא דרכה וטבעה ולא כוונה להזיק. כך מעשה שרה עם הגר לא להזיק לה עשתה כן ח"ו אלא לקנאת כבוד ה' עשתה מה שעשתה ונגיע להגר. וכן הוא בשמואל דכתיב ושמואל שוכב בהיכל ה'. והיה במשמע שדרך שמואל היה לשכוב בהיכל ח"ו. וזה בודאי אסור. וכבר נאמרו ע"ז יישובים. אבל ר"י אמר ע"ז כהדא עגלתא תמימתא שלא היה כן משום קלות ראש ח"ו. אלא כאשר היה שקוע בהתבודדות ובאלקות עד ששכח מקומו כי הוא בהיכל ה' ובסבור שהוא כאיזה חדר חול שהיה סמוך להיכל. וכה היה סבור עלי שאמר לו שוב שכב. הא מיהא שיצאה שרה אמנו מעון ותפלת בזה. ומש"כ הרמב"ן שמשום זה היה פרא אדם לענות זרע אברהם ושרה בכל מיני ענוי. לא ידעתי וכי בני ישמעאל לבדם התעללו בזרע אברהם ושרה יותר מכל אוה"ע זה בדור זה וזה בדור זה. וכן להיפך בני ישמעאל לא עם בני ישראל לבד התעללו כי עם כל מי שהיה נכבש מהם בעת רמה ידם עשו פרעות:

שָׁמַע יְהֹוָה אֶל־עָנְיֵךְ׃ יב וְהוּא יִהְיֶה פֶּרֶא אָדָם יָדוֹ
בַכֹּל וְיַד כֹּל בּוֹ וְעַל־פְּנֵי כָל־אֶחָיו יִשְׁכֹּן׃ יג וַתִּקְרָא
שֵׁם־יְהֹוָה הַדֹּבֵר אֵלֶיהָ אַתָּה אֵל רֳאִי כִּי אָמְרָה
הֲגַם הֲלֹם רָאִיתִי אַחֲרֵי רֹאִי׃ יד עַל־כֵּן קָרָא לַבְּאֵר
בְּאֵר לַחַי רֹאִי הִנֵּה בֵין־קָדֵשׁ וּבֵין בָּרֶד׃ טו וַתֵּלֶד
הָגָר לְאַבְרָם בֵּן וַיִּקְרָא אַבְרָם שֶׁם־בְּנוֹ אֲשֶׁר־
יָלְדָה הָגָר יִשְׁמָעֵאל׃ טז וְאַבְרָם בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה
וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּלֶדֶת־הָגָר אֶת־יִשְׁמָעֵאל לְאַבְרָם׃ ס
יז א וַיְהִי אַבְרָם בֶּן־תִּשְׁעִים שָׁנָה וְתֵשַׁע שָׁנִים וַיֵּרָא
יְהֹוָה אֶל־אַבְרָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי־אֵל שַׁדַּי הִתְהַלֵּךְ
לְפָנַי וֶהְיֵה תָמִים׃ ב וְאֶתְּנָה בְרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ

ת"א ואברם בן. מגילה יז: אני אל שדי. חגיגה יב: התהלך לפני. נדרים לא לב מכות כד: ואתנה בריתי. נדרים לב:

רש"י

ודומה לו יושבת בלבנון מקוננת בארזים (ירמיה כ"ב): וקראת שמו. צווי הוא כמו שאומר לזכר וקראת את שמו יצחק: (יב) פרא אדם. אוהב מדברות לצוד חיות כמו שכתוב וישב במדבר פארן ויהי רובה קשת (בראשית כ"א): ידו בכל. לסטים: ויד כל בו. הכל שונאין אותו ומתגרין בו: ועל פני כל אחיו ישכון. שיהיה זרעו גדול (ב"ר): (יג) אתה אל ראי. נקוד חטף קמץ מפני שהוא שם דבר אלוה הראיה שרואה בעלבון של עלובין (ס"א ד"א אתה אל רואי ומשמע שהוא רואה הכל ואין שום דבר רואה אותו): הגם הלם. לשון תימה וכי סבורה הייתי שאף הלום במדברות ראיתי שלוחו של מקום אחרי ראותי אותם בביתו של אברהם ששם הייתי רגילה לראות מלאכים והדע שהיתה רגילה לראותם שהרי מנוח ראה את המלאך פעם אחת ואמר מות נמות וזו ראתה ארבעה זה אחר זה ולא חרדה: (יד) באר לחי. כתרגומו: (טו) ויקרא אברם שם וגו'. אע"פ שלא שמע אברם דברי המלאך שאמר וקראת שמו ישמעאל

העמק דבר

מתענת ברצון ממנה. וע"ז דייק לשון תחת ידיה בשעה שהיא שולטת בה. ובאמת אחר שילדה לא השתמשה שרה בה כעם שפחה אלא כמו עם אמה כמבואר להלן כ"א י' שאמרה גרש האמה: (יא) כי שמע ה' אל עניך. את עניך מיבעי. אלא ה"פ שמע ה' תפלתך בצירוף עניך כאשר ידע צרתך. מש"ה נתקבלה התפלה. ולא כתפלת שרה שאם היא מתפללת גם בעד אחרים הקב"ה שומע תפלתה כי כך סגולת א"א וביתו כמש"כ ס' י"ב ב'. אבל את יש לך דין אוה"ע שהקב"ה שומע תפלתם מתוך צרה: (יב) פרא אדם. אם נפרש שהוא גדל במדבר פראי. להיפך מיבעי אדם פרא. שיהא משמעו אדם אוהב להיות במדבר כפרא. כפרש"י. אבל פרא אדם משמעו שהוא מפריא את כל אדם בלי דעת ד"א וחשיבות אנשים אלא הכל הפקר ופראי אצלו. והכי איתא ברבה. בוזז את האנשים. והוסיף המלאך ידו בכל ויד כל בו. כי כמו שהוא מתנהג עם אנשים כך יתנהגו אנשים עמו. והכל מחשבים שהוא פרא והפקר נמצא נכלל בלשון פרא אדם שני משמעות שהוא חושב כל אדם להפקר. והוא הפקר בלב כל אדם: ועל פני כל אחיו ישכן. עם מי שהוא רגיל ובברית אהבה הוא שוכן בלי פראות ורק עם מי שאין לו הכרה הרי הוא מתנהג בפראות אבל לא עם מי שהוא אחיו וכך דרך ערביים גוזלים את כל הולך בדרך כאלו שלו הוא. ואם נעשה רגיל אצלו וטוב עמו ה"ז מתנהג במדת הכנסת אורחים ומטיב כפי האפשר: (י) הדבר אליה. פי' בסוף דיבורו. וע"כ הוא דבר המלאך השלישי. דשני דיבורי המלאכים

ישמעאל ארי קביל יי צלותך: יב והוא יהי מרוד באנשא הוא יהי צריך לכלא ואף כל בני אנשא יהון צריכין ליה ועל אפי כל אחוהי ישרי: יג וצליאת בשמא דיי דאתמליל עמה ואמרת את הוא אלהא חזי כלא ארי אמרת הכרם הכא שריתי חזיא בתר דאתגלי לי: יד על כן קרא לבירא בירא דמלאך קימא אתחזי עלה הא בין רקם ובין חגרא: טו וילידת הגר לאברם בר וקרא אברם שום בריה די ילידת הגר ישמעאל: טז ואברם בר תמנן ושית שנין כד ילידת הגר ית ישמעאל לאברם: א והוה אברם בר תשעין ותשע שנין ואתגלי יי לאברם ואמר ליה אנא אל שדי פלח קדמי והוי שלים: ב ואתן קימי בין

רש"י

שרתה רוח הקודש עליו וקראו ישמעאל: (טז) ואברם בן שמונים וגו' · לשבחו של ישמעאל נכתב להודיע שהיה בן י"ג שנה כשנמול ולא עכב: יז (א) אני אל שדי · אני הוא שיש די באלהותי לכל בריה לפיכך התהלך לפני ואהיה לך לאלוה ולפטרון וכן כל מקום שהוא במקרא פירושו כך די שלו והכל לפי הענין: התהלך לפני · כתרגומו פלח קדמי הדבק בעבודתי: והיה תמים · אף זה לווי אחר לווי היה שלם בכל נסיונותי ולפי מדרשו התהלך לפני במצות מילה ובדבר הזה תהיה תמים שכל זמן שהערלה בך אתה בעל מום לפני · ד"א והיה תמים עכשיו אתה חסר ה' אברים ב' עינים ב' אזנים וראש הגויה ואוסיף לך אות על שמך ויהיו מנין אותיותיך רמ"ח כמנין אבריך: (ב) ואתנה בריתי · ברית של אהבה

העמק דבר

המלאכים הראשונים כבר עברו ולא אמרה מאומה אך בסוף דבור השלישי אמרה · אתה אל ראי · אתה מלאך המיוחד להשגיח עלי תמיד · היינו השר של ישמעאל · ולא כמלאכים הראשונים שלא באו אלא לשעה והוכיחה · כי אמרה הגם הלום · דבזה מובדל נביא ממלאך דנביא כשנאמר דיבורו והולך לו הרי נראה מאחוריו עד שהולך מרחוק · משא"כ מלאך נעלם תומ"י · וכן אמר מנוח אחר כי לא יסף עוד מלאך ה' להראה וגו' אז ידע מנוח כי מלאך ה' הוא פי' מדלא יסף לראות כלל הבין כי מלאך ה' הוא · אכן כאן נשתנו המלאכים · הראשון וגם השני לא ראתה עוד אחרי רואה · משא"כ השלישי נתעכב אצלה והיה דובר אליה גם זולת המאמר אשר נשתלח בשם ה' · ומזה הבינה כי הוא מלאך ה' הממונה להשגיח עליה ועל זרעה תמיד וזהו מאמרה · הגם הלם · עתה דבבית אברהם היתה רגילה לראות מלאכים גם בלי ענין ואם היו המלאכים הראשונים שמה היתה רואם גם אחרי רואה · אבל הגם הלם ראתה אחרי רואה אותם המלאכים הראשונים כאשר אני רואה אותך ומזה הנני מבין שאתה אל ראי תמיד: (יד) באר לחי ראי · פי' לחי כ"ז שאני חי אתה רואי ומשגיח עלי לחוש עבורי: יז (א) אני אל שדי · כמשמעו בכ"מ שאמרתי לשלמי די וכדאיתא בב"ר פ"ה ובחגיגה די"ב א' · וענין זה התואר לכאן יבואר לפנינו: והיה תמים · רש"י פי' בדרך הדרש הידוע במס' נדרים פ"ג ובמדרשים דקאי על המילה שכ"ז שהוא ערל אינו תמים ומש"ה כתיב ויפול אברם על פניו ואין מובן עפי"ז נשנשעות ואתנה בריתי ביני

ובינך איזה ברית נתן הקב"ה לאברהם כאן · ורש"י פי' ברית של אהבה וברית הארץ ולא נזכר כאן אהבה · וברית הארץ כבר הי' וגם הרי אנו רואים מאמר בפ"ע במצות מילה ויאמר אלהים אל אברהם ואתה את בריתי תשמר · מבואר שעד כה לא דבר במצות מילה וגם ענין הנפילה על פניו לא נזכר עד כה · וגם כאן מבואר בפרשה זו עצמה שחזר ונפל על פניו ויצחק · הרי מבואר שבשעה שדבר ה' עמו היה עומד · ועי' מ"ש להלן ג' · ובאמת לא הי' נקרא ערל עד כה כ"ז שלא נצטוה ע"ז · כמו דקטן פחות מבן שמונה שלא נקרא ערל ורשאין לסוכו שמן של תרומה לשיטת ש"ס ירו' פ' הערל · אלא נראה דעת חז"ל בכ"ז אינו אלא כונה שני' מדסמיך לה מצות מילה אנו מסמיכין כל י"ג בריתות לה · וכבר ביארנו בס' דברים י"ז י"ט · דענין כונה שניה עיקר גדול בתורה· אבל עיקר הפשט בזה המאמר שהי' הברית שיהיה הוא הגורם להגיע לתכלית הבריאה שהיא להכיר כבוד ה' והיה ה' למלך על כה"א · וע"ז הקדים ה' נאמר אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים · ויבואר עוד לפנינו· ולא החל בגוף המאמר אני הנה משום שעיקר המאמר הי' ראוי לדבור אלהים ולא בשם ה' משום שבא לתכלית כל העולם והיא הבריאה ע"כ בא בשם אלהים הבורא ית' כמו כל פ' נח · אמנם לגדולתו של א"א נגלה בשם ה' · והקדים דברים אלו [ולפי הדרש של ברייתא דפרקי ר"א שהביא רש"י שנפל על פניו משום שהי' ערל צ"ל דתיכף שאמר ה' והיה תמים הי' נקרא חסר עד שמל מש"ה נפל ועלה מעליו מעלת ראי' של ה' ונדבר עמו אלהים ע"כ עמד תומ"י כמ"ש] : (ב) ואתנה בריתי ביני ובינך ·

הני

וְאַרְבֶּה אוֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד׃ ג וַיִּפֹּל אַבְרָם עַל־פָּנָיו
וַיְדַבֵּר אִתּוֹ אֱלֹהִים לֵאמֹר׃ ד אֲנִי הִנֵּה בְרִיתִי
אִתָּךְ וְהָיִיתָ לְאַב הֲמוֹן גּוֹיִם׃ ה וְלֹא־יִקָּרֵא עוֹד
אֶת־שִׁמְךָ אַבְרָם וְהָיָה שִׁמְךָ אַבְרָהָם כִּי אַב־
הֲמוֹן גּוֹיִם נְתַתִּיךָ׃ ו וְהִפְרֵתִי אֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד
וּנְתַתִּיךָ לְגוֹיִם וּמְלָכִים מִמְּךָ יֵצֵאוּ׃ שביעי ז וַהֲקִמֹתִי
אֶת־בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם
לִבְרִית עוֹלָם לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וּלְזַרְעֲךָ
אַחֲרֶיךָ׃ ח וְנָתַתִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֵת ׀ אֶרֶץ
מְגֻרֶיךָ אֵת כָּל־אֶרֶץ כְּנַעַן לַאֲחֻזַּת עוֹלָם וְהָיִיתִי
לָהֶם לֵאלֹהִים׃ ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם

ת"א והיית לאב. נדרים שם: ולא יקרא. ברכות יג נדרים שם: כי אב המון. שבת קה: והקמותי את. עקרים מד מה: להיות לך. יבמות מב סד ק:

רש"י

ובריח הארץ להורישה לך על ידי מצוה זו: (ג) ויפל אברם על פניו. ממורא השכינה שעד שלא מל לא היה בו כח לעמוד ורוח הקודש נצבת עליו וזהו שנאמר בבלעם נופל וגלוי עינים בברייתא דר"א מצאתי כן: (ה) כי אב המון גוים. לשון נוטריקון של שמו ורי"ש שהיתה בו בתחלה שלא היה אב אלא לארם שהוא מקומו ועכשיו אב לכל העולם ואפילו רי"ש שהיה בו מתחלה לא זזה ממקומה שאף יו"ד של שרי נתרעמה על השכינה עד שהוסיפה ליהושע שנאמר ויקרא משה להושע בן נון יהושע (במדבר י"ג): (ו) ונתתיך לגוים. ישראל ואדום שהרי ישמעאל כבר היה לו ולא היה מבשרו עליו: (ז) והקמותי את בריתי. ומה היא הברית להיות לך לאלהים: (ח) לאחזת עולם. ושם אהיה להם לאלהים אבל (בר

העמק דבר

הנני להבטיח לך בברית דבר מאד נעלה וכן תבטיח אתה לי בבריתי וארבה אותך וגו' לא כיון לרבוי בנים בכמות שע"ז כבר הבטיח שיהי כעפר הארץ וגם לא רבוי באנשים גדולים שגם זה כבר הבטיחו שיהיו ככוכבים אלא הפי' אגדל אותך בעיני הבריות מה שלא היה בהבטחה עד כה: (ג) ויפל אברם וגו'. לפי הפשט נתפעל ונבהל לשמוע כי ה' מזהירו להתהלך לפניו ולהיות תמים נוכלל שעד כה לא יצא י"ח. ועודנו חסר בעבודתו וכ"ה בנדרים דל"ב א': וידבר אתו. אליו מיבעי וע' בסמוך כ"ב. אלא בא ללמד שעמד אברהם מיד ודבר עמו פנים אל פנים כמו שמדבר את האדם: (ד) הנה בריתי אתך. לעזרך למה שאני מדבר אתך והיית לאב המון גוים שעד כה שקרא אברהם בשם ה' וגייר כמה אנשים לא הי' אלא אותם אנשים שנתגיירו לגמרי ונכנסו בכלל עובדי ה' בתורתו שלמדם אברהם וכמבואר בגמ' סנהדרין דצ"ט ע"ב ובעבודת כוכבים ד"ט דמשמעות ואת הנפש אשר עשו בחרן. הוא שלמדם תורה. ודבר זה א"א בכל העולם ומראש מקדם לא הי' הכונה אלא להגיב גבולות עמים למספר בנ"י. אבל לא שיהיו כולם בכלל עדת ישראל. אבל זה הי' הרצון והתכלית שיהיו כל אוה"ע יודעים את ה'. והאלילים כליל יחליף ולדבר זה הזהיר הקב"ה את אברהם שיהי רצונו להשקיע דעתו להיות לאב המון גוים להכירם את ה' (א) ובזה יהי' נקרא אב המון גוים כאב המעמיד את בנו על דעת ישרה ובזה נתבאר

הרחב דבר

(א) ולזה נועד אח"כ עם ישראל כמו שאמר ישעיה הנביא מ"ט ואצרך ואתנך לברית עם לאור גוים. ופי' לברית עם לתקן כל עם באמונה שהוא נקרא ברית וכמש"כ בס' שמות לי"א ע"ז ובכ"מ: לאור גוים כד"א. וזהו התכלית הבריאה כמו שאמר

מימרי ובינך ואסגי יתך לחדא לחדא: ג ונפל אברם על אפוהי ומליל עמיה יי למימר: ד אנא הא גזר קימי עמך ותהי לאב סגי עממין: ה ולא יתקרי עוד ית שמך אברם ויהי שמך אברהם ארי לאב סגי עממין יהבתיך: ו ואפיש יתך לחדא לחדא ואתנינך לכנשין ומלכין דשליטין בעממיא מנך יפקון: ז ואקים ית קימי בין מימרי ובינך ובין בנך בתרך לדריהון לקים עלם למהוי לך לאלהא ולבנך בתרך: ח ואתן לך ולבנך בתרך ית ארע תותבותך ית כל ארעא דכנען לאחסנת עלם ואהוי להון לאלהא: ט ואמר יי לאברהם ואת ית קימי

העמק דבר

דבר ה' הקודם התהלך לפני היינו שיפרסם אלהותו אפי' לפני אוה"ע שאינם מוכשרים לקבל גירות גמור: **והיה תמים**. דבזה יהי' נשלם צורת האדם השלם. כאשר ע"י יהי' מתגלה כבוד ה' בכל הבריאה ויהי בזה כדמותו כצלמו שהוא שיעור קומה שעלה ברצונו ית' שיהי' נמשך הבריאה לפ"ז. והיינו שהקדים ה' **אני אל שדי** שאמרתי לעולמי די. ולא נעשה שיעור הבריאה בלי חשבון אלא אני עשיתי השיעור מצומצם לפי השלמת התגלות כבודו שהוא תכלית הבריאה. כמאמר ישעי' הנביא כל הנקרא בשמי לכבודי בראתיו וזהו כונת מאמר ה' למשה ואולם חי אני וימלא וגו' כמבואר במקומו וע' מש"כ לעיל ב' ד'. וא"כ אין האדם שלם כדמותו אם לא שהוא רצוי שיתגלה כבודו ע"י בכל העולם. ואם שלא נעשה כן בפועל מכ"מ שלימות אינו תלוי אלא כשהוא בכח וברצון להגיע לכך. ובזה שעשה אותו הקב"ה לאב המון גוים נתבאר כוונת המאמר וארבה אותך במאד מאד. שיהיו כל אוה"ע מודים ומכירים טובה לאברהם במה שהוא הכיר אלהות בעולם. וע"י זרעו שהלכו אחריו נסתבב שלא יעבדו גם המה באלילים: (ה) **ולא יקרא עוד**. האי עוד מיותר ומה מקרא חסר אם אמר ולא יקרא שמך וגו'. כמו להלן לא תקרא את שמה שרי. אלא משמעות עוד כמו שהי' עד כה. כמו שמפרש ר"ע שלהי מס' סנהדרין עה"פ לא תבנה עוד כמו שהיתה כו'. וע' מ"ש בס' דברים י"ז י"ז. וה"נ רק זרע אברהם לא יקראו לו אברם. אבל אוה"ע קוראים אותו אברם. [ובזה מיושב הא דאי' בסנהדרין דנ"ט שאין לנו מצוה שנאמרה ולא נשנית אלא גה"נ ולא אמרי אזהרה זו. וכדאי' בברכות ספ"א דהקורא אברם עובר בלאו אלא משום דגם בדבר ה' מבואר דלישראל נאמרה ולא לאוה"ע]: **כי אב המון גוים**. מתחלה הזהיר אותו ע"ז והיית לאב המון גוים שיהי' רצונו ותשוקתו לכך ואח"כ ברכו שיגיע בסוף לזה התכלית וכן עשה א"א ולזה התכלית הלך מחברון לב"ש ונטע אשל והקריא בשם ה' אל עולם. כמ"ש להלן כ"א ל"ג: (ו) **והפריתי אתך וגו'**. לא הוצרך לברכה זו בשביל רבוי בנים שהרי כבר נתברך בזה. אלא לצורך ענין הנדון שיהי' פרה ורבה בכל חלקי העולם. באופן שיהי' בכח זרע אברהם להשכיל את כל הגוים. וע"ז הוסיף עוד **ונתתיך לגוים**. שתהיה מלמד דעת לגוים כענין דכתיב בירמיה נביא לגוים נתתיך. היינו שינבא גם להם. כך הפי' כאן שתהא מחכים ומיישר דעת הגוים: **ומלכים ממך יצאו**. לא חכמים בלבד שיהיו ראוים להחכים אוה"ע אלא גם ע"י כח מושל של מלכים שיהי' בכחם להגיע לידי פעולה זו להשבית אלילים מאוה"ע כמו שהי' שלמה המלך ע"ה בזמנו. וכמו שיהי' עוד מלך המשיח. וכמאמר בלעם ברוה"ק וקרקר כל בני שת וכמו שיבואר במקומו: (ז) **והקמתי את בריתי וגו'**. להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך. הבטיחו להשגיח עליו ועל זרעו בהיותו בקרב עמים רבים. עד שיגיעו לידי התכלית: (ח) **ונתתי לך וגו'**. פירש עוד שלא יאמר א"א דזה תכלית ישראל לבד להיות נודדים בגוים ולהחכימם. וא"כ אין להם תעודת הישוב בעולם להיות בחיי ממלכה בפ"ע. ע"ז חזר ופירש דבסוף כ"ז יהי' ונתתי לך וגו' את כל ארץ כנען. לא כמו שזכו קודם שהגיעו לזה התכלית שלא הגיעו לכל ארץ כנען אלא שבעה עממין אבל אחרי שיגיעו לזה התכלית יירשו את כל ארץ כנען: **והייתי להם לאלהים**. משגיח פרטי בא"י: (ט) **ויאמר אלהים וגו'**. מאמר בפ"ע ומצורף להמאמר הקודם. באשר הזהירו על תמימות פרסום כבודו של הקב"ה בכל הגוים אפי' לא יתגיירו להיות בכלל ישראל. הוסיף

הרחב דבר

שאמר ה' ליהושע ד' כ"ד למען דעת כל עמי הארץ את יד ה' כי חזקה היא למען יראתם את ה' אלהיכם כל הימים הרי דלכל עמי הארץ אין הרצון אלא שידעו את יד ה' ולא כמו תכלית סגולת ישראל שיהיו גם יראים את ה' כל הימים. והיה לזה התכלית. התחלה בימי יהושע האבנים שנצטוה לכתוב עליהם תורה שנכתב בשבעים לשון. וכתיב בזה הענין של האבנים. היום הזה נהיית לעם וגו' כמו שביארנו במקומו בס' דברים כ"ז ט'. ואח"כ בא והגיע ע"י הפיזור הגדול של ישראל לזה התכלית כמו שנבאר ג"ז שם בעזרו ית'. אמנם מראש הזהיר הקב"ה כ"ז לא"א ראש האומה הנבחרת. וכל כל האומות בכלל בשורתו. ובזה מוכן הא דקיי"ל כר"י דגר יכול לומר אלהי אבותינו אלהי אברהם כו' והוא משום דכתיב כי אב המון גוים נתתיך כמש"כ בתוס' בב"ב דפ"א בשם הירו' והקשה בחי' ריטב"א מכות פ"ג די"ט נהי דלאברהם אב לגוים. יצחק ויעקב מא"ל ונדחק ביישוב. ולדברינו מבואר דלאברהם וכל זרעו אבות המון גוים הם:

וְאַתָּה אֶת־בְּרִיתִי תִשְׁמֹר אַתָּה וְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם׃ י זֹאת בְּרִיתִי אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּ בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ הִמּוֹל לָכֶם כָּל־זָכָר׃ יא וּנְמַלְתֶּם אֵת בְּשַׂר עָרְלַתְכֶם וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם׃ יב וּבֶן־שְׁמֹנַת יָמִים יִמּוֹל לָכֶם כָּל־זָכָר לְדֹרֹתֵיכֶם יְלִיד בָּיִת וּמִקְנַת־כֶּסֶף מִכֹּל בֶּן־נֵכָר אֲשֶׁר לֹא מִזַּרְעֲךָ הוּא׃ יג הִמּוֹל ׀ יִמּוֹל יְלִיד בֵּיתְךָ וּמִקְנַת כַּסְפֶּךָ וְהָיְתָה בְרִיתִי בִּבְשַׂרְכֶם לִבְרִית עוֹלָם׃ יד וְעָרֵל ׀ זָכָר אֲשֶׁר לֹא־יִמּוֹל אֶת־בְּשַׂר עָרְלָתוֹ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ אֶת־בְּרִיתִי הֵפַר׃ ס טו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם שָׂרַי אִשְׁתְּךָ לֹא־תִקְרָא אֶת־שְׁמָהּ שָׂרָי כִּי שָׂרָה שְׁמָהּ׃ טז וּבֵרַכְתִּי אֹתָהּ וְגַם נָתַתִּי מִמֶּנָּה לְךָ בֵּן וּבֵרַכְתִּיהָ וְהָיְתָה לְגוֹיִם מַלְכֵי עַמִּים מִמֶּנָּה יִהְיוּ׃ יז וַיִּפֹּל אַבְרָהָם עַל־פָּנָיו וַיִּצְחָק וַיֹּאמֶר בְּלִבּוֹ הַלְּבֶן

ת"א ואתה את. סנהדרין נט האלילים כו כז מנחות מב : המול לכם כל. שבת קלב קדושין כט : ובן שמנת. שבת שם : המול ימול. יבמות עב האלילים כז מנחות מב : ערל זכר. שבת קלה קדושין כט : בריתי. יבמות עב סנהדרין לח מד : שרי. ברכות יג ראש השנה טז : שרה. ברכות שם : וברכתי אתה. ראש השנה שם : ויפל אברהם. סנהדרין סט :

רש"י

ישראל) הדר בחוצה לארץ דומה כמו שאין לו אלוה : (ט) ואתה. וי"ו זו מוסיף על ענין ראשון אני הנה בריתי אתך ואתה הוי זהיר לשמרו ומה היא שמירתו. (י) זאת בריתי אשר תשמרו וגו' המול לכם וגו' ביני וביניכם וגו'. אותם של עכשיו : ובין זרעך אחריך. העתידין להולד אחריך : המול. כמו להמול כמו שאתה אומר עשות כמו לעשות : (יא) ונמלתם. כמו ומלתם והנו"ן בו יתירה ליסוד הנופל בו לפרקים כגון נ' של נושך ונ' של נושא (ונמלתם כמו ונשאתם אבל ימול לשון יפעל כמו יעשה יאכל) (ברש"י ישן איננו) : (יב) יליד בית. שילדתו השפחה בבית : מקנת כסף. שקנאו משנולד : (יג) המול ימול יליד ביתך. כאן כפל עליו ולא אמר לשמנה ימים ללמדך שיש יליד בית נמול לאחר (ס"א לאחד) שמנה ימים כמו שמפורש במסכת שבת (דף קל"ה) : (יד) וערל זכר. כאן למד שהמילה באותו מקום שהוא ניכר בין זכר לנקיבה (ב"ר) : אשר לא ימול. משיגיע לכלל עונשין ונכרתה. אבל אביו אין ענוש עליו כרת אבל עובר בעשה : ונכרתה הנפש. הולך ערירי ומת קודם זמנו (שבת כ"ה) : (טו) לא תקרא את שמה שרי. דמשמע שרי. לי ולא לאחרים כי שרה סתם שמה שתהא שרה על כל (ברכות י"ג) : (טז) וברכתי אותה. ומה היא הברכה שחזרה לנערותה שנאמר היתה לי עדנה (לקמן י"ח) : וברכתיה. בהנקת שדים כשנצרכה לכך ביום משתה של יצחק שהיו מרננים עליהם שהביאו אסופי מן השוק ואומרים בננו הוא והביאה כל אחת בנה עמה ומניקתה לא הביאה והיא הניקה את כלם הוא.

שנאמר

תטר את ובנך בתרך לדריהון: י דין קימי דתטרון בין מימרי וביניכון ובין בנך בתרך למגזר לכון כל דכורא: יא ותגזרון ית בשרא דעורלתכון ויהי לאת קים בין מימרי וביניכון: יב ובר תמניא יומין יתגזר לכון כל דכורא לדריכון יליד ביתא וזבין כספא מכל בר עממין דלא מבנך הוא: יג מגזר יגזר יליד ביתך וזבין כספך ותהי קימי בבשריכון לקים עלם: יד ועורל דכורא דלא יגזר ית בשרא דעורלתיה וישתיצי אנשא ההוא מעמיה ית קימי אשני: ואמר יי לאברהם שרי אתתך לא תקרי ית שמה שרי ארי שרה שמה: טז ואברך יתה ואף יהבית מנה לך בר ואברכינה ותהי לכנשן מלכין דשליטין בעממיא מנה יהון: יז ונפל אברהם על אפוהי וחדי ואמר בלביה הלבר מאה

רש"י

שנאמר היניקה בנים שרה · ב"ר רמזו במקצת: (יז) ויפול אברהם על פניו ויצחק · זה ת"א לשון שמחה וחדי ושל שרה לשון מחוך למדת שאברהם האמין ושמח ושרה לא האמינה ולגלגה וזהו שהקפיד הקב"ה על שרה ולא הקפיד על אברהם: הלבן · יש תמיהות שהן קיימות כמו הנגלה נגליתי (שמואל א' ב') הרואה אתה (שם ט"ו) אף זו היא קיימת וכך אמר בלבו הנעשה חסד זה לאחר מה שהקב"ה עושה

העמק דבר

להזהירו על ברית מילה · שבזה יהיו מצויינים לכך בכל העולם ולא כברית הקרבנות שאמר לו מתחלה שבזה אין ישראל מצויינים כי אם בהיותם בא"י אבל ברית מילה הוא המציין את האומה בכ"מ להגיד כי הם נבראו לזה התכלית להכיר אלהותו בעולם וע' ס' שמות י"ב כ"א מש"כ שם: (י) המול לכם כל זכר · כעת בהיותם גדולים וכן לזרעו מי שלא נימול בהיותו בן שמונה ע"פ איזה סיבה מצוה למול את הערל הגדול: (יא) ונמלתם · לא כפרש"י שכ' כמו ומלתם · אלא ונמלתם אזהרה על הערל עצמו שישתדל שיהי' נימול: והיה לאות ברית ביני וביניכם דוקא לתכלית אות שאני מקושר עמכם בברית עולם ולא לשם מורגא וכדומה: (יג) המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך · לפני שמונה ג"כ וכדאיתא פ' ר"א דמילה דיש יליד בית ומק"כ שנימול לפני שמונה · כמלא מקרא י' וי"א מיירי בערל גדול· וי"ב במלאת שמונה · וי"ג לפני שמונה: והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם · עוד הזהירו שיהי הברית קיים ולא למשוך את הערלה (א): (יד) את בריתי הפר · היינו מושך ערלה וכדאיתא בסנהדרין דמ"ד עכן מושך בערלתו הי' כתיב הכא וגם עברו את בריתי וכתיב התם את בריתי הפר · והא דפליגי תנאי אי מיפר ברית בכרת · היינו דפליגי אי קאי נכרתה לפניו ולאחריו או לא · וע' פסחים רפ"ט: (טז) וברכתי אתה · לא נתבאר לא"א פי' ברכה זו עד שראה שבשה לילדות הבין א"א שזהו הברכה הראשונה כפרש"י · אבל מתחלה לא ידע זה ומש"ה תמה ע"ז איך תוליד בת תשעי' שנה. וברכתיה והיתה לגוים · ברכה יתירה אשר לא די שאומה ישראלית יצאה ממנה אלא אפי' לגוים תהי'· וכברכת ה' לאברהם · וביאר עוד מלכי עמים ממנה יהיו · שאפי' מלכי עמים ג"כ ממנה יהיו: (יז) ויאמר בלבו הלבן מאה שנה יולד · חלילה לא נסתפק א"א ביכולת הקב"ה אלא נסתפק בכונת הדבור

הרחב דבר

(א) והיינו דתנן אבות פ"ג המפר בריתו של א"א. ופי' בירו' פאה פ"א שהוא המושך לו ערלה. וכך פי' הרמב"ם בה' תשובה פ"ג ובהל' מילה פ"ג ה"ח. ולא כפרש"י שלא מל כלל. והא דאי' ביבמות פ' הערל דמשוך הוא מדרבנן היינו לאיסור אכילת תרומה וקדשים. וגם א"צ למול עוד הפעם. ולמדנו זה במכלתא פ' בא מדכתיב ומלתה אותו אז יאכל בו ויבואר במקומו בס"ד אבל ודאי אסור למשוך מה"ת מהאי קרא והיתה בריתי וגו': והנה כבר נתקשה בהגמי"י בל' מילה על שתי ברכות שמברכין על המילה ולהכניסו. ונראה דהוא על שני מ"ע. תחלה מברך המוהל על מעשה החיתוך. ואחר שחתך מברך האב להכניסו שהרי בידו למשוך ערלת בנו והוזהר ע"ז במ"ע שמברכין עליה כמש"כ הרא"ש כתובות פ"א לענין שחיטה. ואע"ג שכאן הוא שב וא"ת מכ"מ מברך. והראיה מדבני מערבא מברכי לשמור חקיו בתר דמסלקי תפלייהו כדאי' ברכות דמ"ד ומה דנ"א בן אמת דשיטת התוספות דטעמייהו דמ"ע דס"ל דושמרת את החקה בתפלין הכתוב מדבר. שהוא מ"ע לחלוץ בלילה וא"כ הוא מ"ע בקום ועשה אבל בשב וא"ת לא מצינו דמברכין. אכן לשיטת התוס' קשה אמאי מברכין בתר דמסלקי תפלייהו היה להם לברך עובר לעשייתן או בעידנא דמסלקי.אלא העיקר כשיטת הרמב"ם בה' תפלין פ"ד ה"א דאע"ג דלילה לאו ז"ת דושמרת את החקה בתפלין הכ"מ מכ"מ אינו מחויב לסלק התפלין בלילה אלא אסור להניח. והכי אי' בירו' אית מימר להניח אסור כו'. וזהו דעת רב אשי במנחות דל"ו דלא סליק תפלין בלילה. כמש"כ הגר"א א"ח סי' ל'. ומכ"מ מברכי במ"ע אע"ג שהוא שב וא"ת כיון דבלשון מ"ע היא. וה"נ במילה צריך לברך על מ"ע דוהיתה בריתי אע"ג שהוא בשב וא"פ דהא כאן אנו מברכין על סלוק תפלין למאי דקיי"ל לילה לז"ת לדעת הרמב"ם היינו משום דקיי"ל כר' יוחנן במנחות שם וס"ל דושמרת הוא לאו. ואין מברכין אלא על מ"ע. ועפ"י דברינו מתיישב ג"כ שיטת הרמב"ם דכאן אב אין מברכין כלל להכניסו משום דמסתמא אינו ביד ב"ד למשוך הערלה:

מֵאָה־שָׁנָה יִוָּלֵד וְאִם־שָׂרָה הֲבַת־תִּשְׁעִים שָׁנָה
תֵּלֵד׃ יח וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־הָאֱלֹהִים לוּ יִשְׁמָעֵאל
יִחְיֶה לְפָנֶיךָ׃ יט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֲבָל שָׂרָה אִשְׁתְּךָ
יֹלֶדֶת לְךָ בֵּן וְקָרָאתָ אֶת־שְׁמוֹ יִצְחָק וַהֲקִמֹתִי
אֶת־בְּרִיתִי אִתּוֹ לִבְרִית עוֹלָם לְזַרְעוֹ אַחֲרָיו׃
כ וּלְיִשְׁמָעֵאל שְׁמַעְתִּיךָ הִנֵּה בֵּרַכְתִּי אֹתוֹ וְהִפְרֵיתִי
אֹתוֹ וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ בִּמְאֹד מְאֹד שְׁנֵים־עָשָׂר
נְשִׂיאִם יוֹלִיד וּנְתַתִּיו לְגוֹי גָּדוֹל׃ כא וְאֶת־בְּרִיתִי
אָקִים אֶת־יִצְחָק אֲשֶׁר תֵּלֵד לְךָ שָׂרָה לַמּוֹעֵד הַזֶּה
בַּשָּׁנָה הָאַחֶרֶת׃ כב וַיְכַל לְדַבֵּר אִתּוֹ וַיַּעַל אֱלֹהִים
מֵעַל אַבְרָהָם׃ כג וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ
וְאֵת כָּל־יְלִידֵי בֵיתוֹ וְאֵת כָּל־מִקְנַת כַּסְפּוֹ כָּל־זָכָר
בְּאַנְשֵׁי בֵּית אַבְרָהָם וַיָּמָל אֶת־בְּשַׂר עָרְלָתָם
בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ אֱלֹהִים׃
מפטיר כד וְאַבְרָהָם בֶּן־תִּשְׁעִים וָתֵשַׁע שָׁנָה
בְּהִמֹּלוֹ בְּשַׂר עָרְלָתוֹ׃ כה וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ בֶּן־
שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּהִמֹּלוֹ אֵת בְּשַׂר עָרְלָתוֹ׃

ת״א שרה הכת · מליעא פז : כצ״ל

רש״י

לי : ואם שרה הבת תשעים שנה · היתה כדאי לילד ואף על פי שדורות הראשונים היו מולידין בני ת״ק שנה בימי אברהם נתמעטו השנים כבר ובא תשות כח לעולם צא ולמד מעשרה דורות שמנח ועד אברהם שמהרו תולדותיהן בני ס׳ ובני ע׳ : (יח) לו ישמעאל יחיה · הלואי שיחיה ישמעאל איני כדאי לקבל מתן

העמק דבר

וגם נתתי ממנה ולא אמר וגם תלד · ע״כ אולי אין הכונה שתלד ממש אלא אופן אחר שיהי נדבק בה איזה ילד · אשר יהא כרוך אחריה ויהי נקרא בזה יולד לה בן כמו יולד בן לנעמי · והיא תתנהו אח״כ לאברהם · וא״כ הוא דעת ה׳ · מלא לבבו לבקש לו ישמעאל יחיה לפניך : (יח) לו ישמעאל וגו׳ · שיהי׳ אותו הילד שתקח שרה לבן ישמעאל · והוא יהיה חי לפני ה׳ לאומה הנבחרת לכבודו ית׳: (יט) ילדת · לא כמו שאתה מדמה אלא תלד כמשמעו: (כ) ולישמעאל שמעתיך · בזה הפרט יחיה ושהנה ברכתי וגו׳ : (כא) ואת בריתי · אבל את בריתי להיות מושגת בפרטות · ושיגלה כבוד ה׳ לעמים יהיה עם יצחק : אשר תלד לך שרה · והיא מוכשרת לזה · והיינו דכתיב כ״פ שהי׳ ברית עם יצחק ולא נמצא כ״א כאן אשר

שנין יהא ולד ואם שרה הבת תשעין שנין תליד: יח ואמר אברהם קדם יי הוי ישמעאל יתקים קדמך: יט ואמר יי בקושטא שרה אתתך תליד לך בר ותקרי ית שמיה יצחק ואקים ית קימי עמיה לקים עלם לבנוהי בתרוהי: כ ועל ישמעאל קבלית צלותך הא ברכית יתיה ואפיש יתיה ואסגי יתיה לחדא לחדא תרין עשר רברבין יוליד ואתניניה לעם סגי: כא וית קימי אקים עם יצחק די תוליד לך שרה לזמנא הדין בשתא אוחרנתא: כב ושיצי למללא עמיה ואסתלק יקרא דיי מעלוהי דאברהם: כג ודבר אברהם ית ישמעאל בריה וית כל ילידי ביתיה וית כל זביני כספיה כל דכורא באנשי בית אברהם וגזר ית בשרא דעורלתהון בכרן יומא הדין כמא דמליל עמיה יי: כד ואברהם בר תשעין ותשע שנין כד גזר בשרא דעורלתיה: כה וישמעאל

רש"י

כבר כזה: יהיה לפניך - יחיה ביראתך כמו התהלך לפני פלח קדמי: (יט) אבל - לשון אמתת דברים וכן אבל אשמים אנחנו (בראשית מ"ב) אבל בן אין לה (מלכים ב' ד'): וקראת את שמו יצחק - על שם הצחוק - וי"א על שם העשרה נסיונות וצ' שנה של שרה וח' ימים שנמול וק' שנה של אברהם - (ס"א את בריתי. למה נאמר כבר כתיב ואתה את בריתי תשמור אתה וזרעך וגו' אלא לפי שאומר והקימותי וגו' יכול בני ישמעאל ובני קטורה בכלל הקיום ת"ל והקימותי את בריתי אתו ולא עם אחרים ואת בריתי אקים את יצחק למה נאמר אלא למד שהיה קדוש מבטן) - דבר אחר אמר רבי אבא מכאן למד ק"ו בן הגבירה מבן האמה כתיב כי הנה ברכתי אותו והפרתי אותו והרביתי אותו זה ישמעאל וק"ו ואת בריתי אקים את יצחק: את בריתי - ברית המילה תהא מסורה לזרעו של יצחק: (כ) שנים עשר נשיאים - כעננים יכלו כמו נשיאים ורוח (משלי כ"ה): (כב) מעל אברהם - לשון נקיה הוא כלפי שכינה ולמדנו שהצדיקים מרכבתו של מקום (ב"ר): (כג) בעצם היום - בו ביום שנצטווה ביום ולא בלילה לא נתירא לא מן הגוים ולא מן הליצנים ושלא יהיו אויביו ובני דורו אומרים אלו ראינוהו לא הנחנוהו למול ולקיים מצותו של מקום: וימל - לשון ויפעל: (כד) בהמולו - בהפעלו - כמו בהבראם (לעיל ב') נטל אברהם סכין ואחז בערלתו ירצה לחתוך והיה מתירא שהיה זקן מה עשה הקב"ה שלח ידו ואחז עמו שנאמר וכרות עמו הברית לו לא נאמר אלא עמו - ב"ר רש"י ישן): (כה) בהמולו את בשר ערלתו - באברהם לא נאמר את לפי שלא היה חסר אלא חתוך בשר שכבר נתמעך ע"י תשמיש אבל ישמעאל שהיה ילד הוזקק לחתוך ערלה ולפרוע המילה לכך

העמק דבר

שאמר הקב"ה ואת בריתי וגו' ולא כמ"ש הרמב"ן להלן כ"א ב' פ"ש: (כב) ויכל לדבר אתו וגו'. כל המקרא אחר פרשי מה בא ללמדנו. ועוד יש לדקדק לשון לדבר אתו. לדבר אליו מיבעי. והנה כמו כן במשה רבינו פעם כתיב מדבר אליו ופעם ככלהו לדבר אתו (שמות ל"א) ועוד הרבה וביארנו שם שבדברות תורה שבכתב כתיב אליו ומש"ה לא דבר משה מאומה רק שומע. אבל בדברות תשבע"פ כתיב אתו שהי' משה שואל ומקשה וכן כאן. לא היה אברהם יכול להגיע למעשה המילה עד אחר שאמר הקדוש ב"ה הפרשה כמו שהיא ועוד שמע מפיו ית' כללי דרשות שמהם תצא תורה הלכה למעשה ובזה שייך לשון לדבר אתו. ואיתא ברבה פ' מ"ז כיון שדבר עם הקב"ה כ"צ אמר לפניו רבון העולמים צריך אני לדבר א"ל הפטר לשלום הס"ד ויעל אלהים. הרי הוציאו מזה המקרא כונה נפלאה שא"א בעלם דביקתו בעמדו לפני ה' באור פני מלך חיים ביקש ממנו שיכלה לדבר אתו משום שהוא צריך למול וא"א לעסוק בזה כ"ז שהשכינה עמו. נמצא משמעות ויכל. כמו א"א מנע את הדבור על ידי בקשתו. וכיב"ז בס' דברים ל"ב מ"ה ע"ש. ולא מיירי בדבור שבכתב שהרי כבר כלה המאמר אלא בדבר אתו גם תורה שבעל פה אחר שלמד כ"ל לצורך המעשה אע"ג שבודאי עוד לאלוה מלין לדרוש וסוד בכ"ז ביקש א"א נהפסיק בשעה זו. וכדאיתא בא"ק ד"ע למצוה שא"א לעשות ביד אחרים דוחה ת"ת והודיע הכתוב ויעל אלהים וגו' שלא כדרך כל נבואה שרוה"ק אינו סר מן האדם כי אם לאט לאט וא"כ עוד לא היה יכול לעסוק במעשה המצוה. אבל כאן ויעל אלהים פתאום עלה ממנו ותומ"י אדרו למעשה וזהו מה שאמרו ברבה שא"ל הקב"ה הפטר בשלום. ועי' להלן ל"ה י"ג גבי יעקב ג"כ מקרא כזה: (כג) כאשר דבר אתו. היינו

כו בְּעֶ֨צֶם֙ הַיּ֣וֹם הַזֶּ֔ה נִמּ֖וֹל אַבְרָהָ֑ם וְיִשְׁמָעֵ֖אל בְּנֽוֹ׃ כז וְכָל־אַנְשֵׁ֤י בֵיתוֹ֙ יְלִ֣יד בָּ֔יִת וּמִקְנַת־כֶּ֖סֶף מֵאֵ֣ת בֶּן־נֵכָ֑ר נִמֹּ֖לוּ אִתּֽוֹ׃ פ פ פ

קכ"ו · נמל"ו סימן · מכנדב"י סימן · ומפטירין למה תאמר בישעיה סימן מ׳ :

סדר וירא יח

יח א וַיֵּרָ֤א אֵלָיו֙ יְהוָ֔ה בְּאֵלֹנֵ֖י מַמְרֵ֑א וְה֛וּא יֹשֵׁ֥ב פֶּֽתַח־הָאֹ֖הֶל כְּחֹ֥ם הַיּֽוֹם׃ ב וַיִּשָּׂ֤א עֵינָיו֙ וַיַּ֔רְא וְהִנֵּה֙ שְׁלֹשָׁ֣ה אֲנָשִׁ֔ים נִצָּבִ֖ים עָלָ֑יו וַיַּ֗רְא וַיָּ֤רָץ לִקְרָאתָם֙ מִפֶּ֣תַח הָאֹ֔הֶל וַיִּשְׁתַּ֖חוּ אָֽרְצָה׃ ג וַיֹּאמַ֑ר אֲדֹנָ֗י אִם־נָ֨א מָצָ֤אתִי חֵן֙ בְּעֵינֶ֔יךָ אַל־נָ֥א תַעֲבֹ֖ר מֵעַ֥ל עַבְדֶּֽךָ׃ ד יֻקַּֽח־נָ֣א מְעַט־מַ֔יִם וְרַחֲצ֖וּ רַגְלֵיכֶ֑ם וְהִֽשָּׁעֲנ֖וּ תַּ֥חַת הָעֵֽץ׃ ה וְאֶקְחָ֨ה פַת־לֶ֜חֶם

ת"א קדש:

ת"א וירא אליו · סוטה יד מגילה פו : כחום היום · ברכות כז : וישא עיניו . מגילה שם : ויאמר אדני . שבת קכז מגילה שם שבועות לה : יקח נא . מגילה פו : ורחצו רגליכם . מגילה שם : ואקחה פת . שם פז :

רש"י

נאמר בו את (ב"ר) : (כו) בעצם היום הזה · שמלאו לאברהם צ"ט שנה ולישמעאל י"ג שנים נמול אברהם וישמעאל בנו : חסלת פרשת לך לך

יח (א) וירא אליו · לבקר את החולה · אמר רבי חמא בר חנינא יום שלישי למילתו היה ובא הקדוש ברוך הוא ושאל בשלומו (ב"מ פ"ו) : באלוני ממרא . הוא שנתן לו עצה על המילה לפיכך נגלה אליו בחלקו (ב"ר) : יושב · ישב כתיב בקש לעמוד אמר לו הקדוש ברוך הוא שב ואני אעמוד ואתה סימן לבניך שעתיד אני להתיצב בעדת הדיינים והן יושבין שנאמר אלהים נצב בעדת אל (תהלים פ"ב) (ב"ר) : פתח האהל · לראות אם יש עובר ושב ויכניסם בביתו : כחום היום · הוציא הקב"ה חמה מנרתיקה שלא להטריחו באורחים ולפי שראהו מצטער שלא היו אורחים באים הביא המלאכים עליו בדמות אנשים (ב"מ שם) : (ב) והנה שלשה אנשים · אחד לבשר את שרה ואחד להפך את סדום ואחד לרפאות את אברהם שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות (ב"ר) · תדע לך שכן כל הפרשה הוא מזכירן בלשון רבים ויאכלו ויאמרו אליו ובבשורה נאמר ויאמר שוב אשוב אליך ובהפיכת סדום הוא אומר כי לא אוכל לעשות דבר לבלתי הפכי ורפאל שרפא את אברהם הלך משם להציל את לוט הוא שנאמר ויהי כהוציאם אותם החוצה ויאמר המלט על נפשך למדת שהאחד היה מציל (ב"ר) : נצבים עליו · לפניו (כמו

העמק דבר

בהלכות שבע"פ דוקא ביום ולא בלילה · וזהו בעצם היום הזה כאשר דבר אתו : (כו) בעצם היום הזה · חזר ופירש דלא לבד שהתחיל לעסוק בזה היום אלא באותו יום גמר העסק הרב וכולם נמלו אתו היינו בשעה אחת עמו :

יח (א) וירא אליו ה׳ . בלי שום מאמר ודרשו חז"ל כדי לבקרו · אכן אם בשביל זה לחוד מאי סיפר הכתוב שהיה כחמות היום ומאי נ"מ בזה · אלא הי׳ עוד סיבה לדבר והיינו דאיתא ביומא פ"ג גלותא דא"א מכי משחרי כותלי · היינו מחמות היום התפלל מנחה · והנראה שלמדו זה מהאי קרא דגלוי שכינה היה מחמת שאברהם הכין עצמו לכך כדרך חסידים ששוהין שעה א׳ לכוין התפלה לדבקה בה׳ ומש"ה השיג אז גלוי שכינה · וכבר ביארו חז"ל בברכות דכ"ז דכחם היום היינו חצות · וע׳ להלן בפסוק ואברהם עודנו עומד לפני ה׳ ובת"א

בריה בר תלת עשרי שנין כד גזר ית בשרא דעורלתיה: ט בכרן יומא הדין אתגזר אברהם וישמעאל בריה: כ וכל אנשי ביתיה ילידי ביתא וזביני כספא מן בני עממיא אתגזרו עמיה: פפפ

א ואתגלי ליה יי במישרי ממרא והוא יתיב בתרע משכנא כמיחם יומא: ב וזקף עינוהי וחזא והא תלתא גוברין קימין עלוהי וחזא ורהט לקדמותהון מתרע משכנא וסגיד על ארעא: ג ואמר יי אם כען אשכחית רחמין בעינך לא כען תעיבר מעל עבדך: ד יסבון כען זעיר מיא ואסחו רגליכון ואסתמיכו תחות אילנא: ה ואסב פתא דלחמא וסעודו לבכון בתר

רש"י

ועליו מטה מנשה (במדבר ב'). אבל לשון נקיה הוא כלפי המלאכים: וירא. מהו וירא וירא שני פעמים. הראשון כמשמעו והשני לשון הבנה נסתכל שהיו נצבים במקום אחד והבין שלא היו רוצים להטריחו ואע"פ שיודעים היו שיצא לקראתם עמדו במקומם לכבודו להראותו שלא רצו להטריחו וקדם הוא ורץ לקראתם (כך הגירסא ברש"י ישן). בבבא מציעא כתיב נצבים עליו וכתיב וירץ לקראתם כד חזיוהו דהוה שרי ואסר פירשו הימנו מיד וירץ לקראתם: (ג) ויאמר אדני אם נא וגו'. לגדול שבהם אמר וקראם כלם אדונים ולגדול אמר אל נא תעבור וכיון שלא יעבור הוא יעמדו חביריו עמו ובלשון זה הוא חול (שבועות ל"ה). ד"א קודש הוא והיה אומר להקב"ה להמתין לו עד שירוץ ויכניס את האורחים ואע"פ שכתוב אחר וירץ לקראתם האמירה קודם לכן היתה ודרך המקראות לדבר כן כמו שפירשתי אצל לא ידון רוחי באדם שנכתב אחר ויולד נח וא"א לומר כן אלא היה הגזירה מקודם עוד כ' שנה ושתי הלשונות בב"ר: (ד) יוקח נא. ע"י שליח והקב"ה שלם לבניו ע"י שליח שנאמר וירם משה את ידו ויך את הסלע (במדבר כ'): ורחצו רגליכם. כסבור שהם ערביים שמשתחוים לאבק רגליהם והקפיד שלא להכניס ע"א לביתו (ב"מ פ"ו). אבל לוט שלא הקפיד

העמק דבר

ובא"ת: (ב) וירא. שני פעמים. ואמרו ברבה וירא במלאכים וירא בשכינה. ואינו מבואר כ"כ. ועוד איתא שם אמר אם יהיו מכבדים זא"ז ב"א גדולים הם ע"ש עוד. ולכאורה קשה וכי מי שהוא מכניס אורח מדקדק על האורח אם הוא אדם גדול או לא. אלא כך הענין באשר שהיה א"א שקוע באותה שעה באהבת ה' ובהקבלת פני שכינה. ומלבד שהוא תענוג נפלא עוד הוא מ"ע ואהבת את ה' כמבואר בפ' זו. ומ"מ אי מתרמי איזה מצוה בשעה שהאדם שקוע באהבת ה'. מחויב להפסיק ממצות אהבה שאין לה זמן קבוע וע"ז איתא במס' שבת פ' מפנין גדולה מצות הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני שכינה שנאמר אל נא תעבור מעל עבדך. ואין הכונה דמי שמכניס אורח גדול מהמקביל פ"ש. אלא שהיא גדולה לדחות שכך הוא רצונו ית' שיהא מצוה מעשית דוחה מצוה זו שאין לה שיעור וזמן והביאו ראיה מא"א שהפסיק מהקבלת פ"ש כדי לעסוק בהכ"א ורבותא קאמר דאפי' הכ"א שהיא מצות גמ"ח דוחה מכש"כ מצוה קבועה מה"ת. אכן זה אינו אלא במצוה שא"א להעשות ביד אחרים אבל אם אפשר להעשות בי"א אין ראוי לדחות אהבת ה'. וה"ז דומה למצות ת"ת שכתבנו לעיל י"ז כ"ב מסוגיא דמ"ק ד"ט. וכ"ז מבואר בכתוב. דא"א בשעה שראה את המלאכים וגם ראה בשכינה היה תמה וכאינו יודע מה לעשות אם להפטר מן השכינה או להכניס את האורחים. אח"כ נתיישב בדבר ואמר אם ב"א גדולים הם ואין כבודם לצוות למשרתים להכניסם לבית הרי מחויב אני להפסיק מהקבלת פ"ש. אבל אם הדיוטים הם אפשר לקיים מצוה זו ע"י אחרים היינו שיצוה את נעריו ולהכניסם ולהאכילם: מפתח האהל. לא כהלכות ד"א שההולך להקביל פני חשוב ה"ז מתקרב והולך בנחת וכשהוא סמוך להחשוב ה"ז רץ אליו כמו וירץ לקראתו ויחבק לו (לקמן כ"ט) אבל א"א עשה כהלכות מצוה. שמצוה לרוץ. מהאהל ועד כלה כך רץ אברהם מפתח האהל עד שהגיע להם: (ג) אם נא וגו'. כבר מבואר בגמ' הנ"ל שפירשו דקאי על השכינה שביקש שלא יסלק עצמו ממנו עד שיפטור את האורחים. והכרח לפרש הכי מדכתיב בלשון יחיד ולא כמו שאמר לוט לשנים. וגם אברהם אמר רחצו רגליכם. אלא שני משמעות יש במקרא הזה גם לגדול שבהם. גם להקב"ה. ויש הרבה שמות בתורה שמשמעותם קודש וחול וע' ס' דברים ל"ב בפסוק ואמר אי אלהימו: (ד) מעט מים. זה לא שייך לכלל אמור מעט וכו'. והא דלא אמר יוקח מים היינו שהראה שאינו מכביד עליהם לגון עמו. וא"כ היה ראוי לפי המנהג לרחוץ הרגלים יפה. אבל הוא לא מצא לב לבקש כ"כ מהם אלא שעה קטנה יתעכבו עמו. ולזה די רחיצה מועטת:

כי

וסעדו לבכם אחר תעברו כי־על־כן עברתם
על־עבדכם ויאמרו כן תעשה כאשר דברת׃
ו וימהר אברהם האהלה אל־שרה ויאמר מהרי
שלש סאים קמח סלת לושי ועשי עגות׃ ז ואל־
הבקר רץ אברהם ויקח בן־בקר רך וטוב ויתן
אל־הנער וימהר לעשות אתו׃ ח ויקח חמאה
וחלב ובן־הבקר אשר עשה ויתן לפניהם והוא־
עמד עליהם תחת העץ ויאכלו׃ ט ויאמרו אליו
איה שרה אשתך ויאמר הנה באהל׃ י ויאמר
שוב אשוב אליך כעת חיה והנה־בן לשרה
אשתך ושרה שמעת פתח האהל והוא אחריו׃
יא ואברהם ושרה זקנים באים בימים חדל להיות
לשרה ארח כנשים׃ יב ותצחק שרה בקרבה
לאמר אחרי בלתי היתה־לי עדנה ואדני זקן׃
יג ויאמר יהוה אל־אברהם למה זה צחקה שרה
לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי׃ יד היפלא
מיהוה דבר למועד אשוב אליך כעת חיה

נקוד על איו שבאליו

ת"א אחר תעבורו. נדרים לז: כן תעשה. מציעא פו: קמח סלת. שם פז: ואל הבקר. שם פו פז: ויתן אל הנער. שם פו: ויקח חמאה. שם פו פז: והוא עומד. קדושין לב מציעא פו: ויאמר יבמות עז: ותצחק שרה. מגילה ט מציעא פז: אחרי בלותי. יומא פג מציעא שם: ואדני זקן. יבמות סה מציעא שם: ויאמר ה' אל. מציעא שם: ואני זקנתי. יבמות סה מציעא פז: למועד אשוב. ראש השנה יא:

רש"י

הקדים ליטא לרחיצה שנאמר ולינו ורחצו רגליכם: תחת העץ. תחת האילן: (ה) וסעדו לבכם. בתורה בנביאים ובכתובים מצינו דפתא סעדתא דלבא. בתורה וסעדו לבכם. בנביאים סעד לבך פת לחם (שופטים י"ט). בכתובים ולחם לבב אנוש יסעד (תהלים ק"ד). אמר רבי חמא לבבכם אין כתיב כאן אלא לבכם מגיד שאין יצר הרע שולט במלאכים (ב"ר): אחר תעבורו. אחר כן תלכו: כי על כן עברתם. כי הדבר הזה אני מבקש מכם מאחר שעברתם עלי לכבודי: כי על כן. כמו על אשר וכן כל כי על כן שבמקרא כי על כן באו בצל קורתי (לקמן י"ט) כי על כן ראיתי פניך (לקמן ל"ג) כי על כן לא נתתיה (שם ל"ח) כי על כן ידעת חנותנו (במדבר י'): (ו) קמח סלת. סלת לעוגות קמח לעמילן של טבחים לכסות את הקדירה לשאוב את הזוהמא: (ז) בן בקר רך וטוב. ג' פרים היו כדי להאכילן ג' לשונות בחרדל (ב"מ פ"ו): אל הנער. זה ישמעאל לחנכו במצות (ב"ר): (ח) ויקח חמאה וגו'. ולחם לא הביא לפי שפירסה שרה נדה שחזר לה אורח כנשים אותו היום ונטמאת העיסה (ב"מ שם): חמאה:

כן תעיברון ארי על כן עברתון על עבדכון ואמרו כן תעביד כמא דמליל אחא: ו ואוחי אברהם למשכנא לות שרה ואמר אוחי תלת סאין קמחא דסולתא לושי ועבידי גריצן: ז ולות תורי רהט אברהם ונסיב בר תורי רכיך וטב ויהב לעולימא ואוחי למעבד יתיה: ח ונסיב שמן וחלב ובר תורי דעבד ויהב קדמיהון והוא משמש עלויהון תחות אילנא ואכלו: ט ואמרו ליה אן שרה אתתך ואמר הא במשכנא: י ואמר מיתב איתוב לותך כעידן דאתון קימין והא בר לשרה אתתך ושרה שמעת בתרע משכנא והוא אחורוהי: יא ואברהם ושרה סיבו עאלו ביומין פסק מלמהוי לשרה אורח כנשיא: יב וחיכת שרה במעהא למימר בתר דסיבית תהא לי עולימו ורבוני סיב: יג ואמר יי לאברהם למא דנן חיכת שרה למימר הברם בקושטא איליד ואנא סבית: יד היתכסי

רש"י

שומן החלב שקולטין מעל פניו: ובן הבקר אשר עשה. אשר תקן קמא קמא שתיקן אמטי והייתי קמייהו: ויאכלו. נראו כמו שאכלו מכאן שלא ישנה אדם מן המנהג (ב"מ שם): (ט) ויאמרו אליו. נקוד על אי"ו שבאליו ותניא רבי שמעון בן אלעזר אומר כל מקום שהכתב רבה על הנקודה אתה דורש הכתב וכאן הנקודה רבה על הכתב אתה דורש הנקודה שאף לשרה שאלו איה אברהם למדנו שישאל אדם באכסניא שלו לאיש על האשה ולאשה על האיש. בבבא מציעא אומרים יודעים היו מלאכי השרת שרה אמנו היכן היתה אלא להודיע שצנועה היתה כדי לחבבה על בעלה. אמר רבי יוסי בר חנינא כדי לשגר לה כוס של ברכה: הנה באהל. צנועה היא: (י) שוב אשוב. לא בשרו המלאך שישוב אליו אלא בשליחותו של מקום אמר לו כמו ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארבה והוא אין בידו להרבות אלא בשליחותו של מקום אף כאן בשליחותו של מקום אמר לו כן. ב"ר. (אלישע אמר לשונמית למועד הזה כעת חיה את חובקת בן והאמר אל אדוני איש האלהים אל תכזב בשפחתך אותן המלאכים שבשרו את שרה אמרו למועד אשוב אמר לה אלישע אותם המלאכים שהם חיים וקיימים לעולם אמרו למועד אשוב אבל אני בשר ודם שהיום חי ומחר מת בין חי ובין מת למועד הזה וגו'): כעת חיה. כעת הזאת לשנה הבאה ופסח היה ולפסח הבא נולד יצחק מדלא קרינן כָּעֵת אלא כְּעֵת. כעת היא כעת הזאת שתהא חיה לכם שתהיו כלכם שלמים וקיימים: והוא אחריו. הפתח הי' אחר המלאך: (יא) חדל להיות. פסק ממנה: אורח כנשים. אורח נדות: (יב) בקרבה. מסתכלת במעיה ואמרה אפשר הקרבים הללו טעונין ולד השדים הללו שצמקו מושכין חלב. תנחומא: עדנה. צחות בשר ולשון משנה משיר את השער ומעדן את הבשר. דבר אחר לשון עידן זמן וסת נדות: (יג) האף אמנם. הגם אמת אלד: ואני זקנתי. שינה הכתוב מפני השלום שהרי היא אמרה ואדוני זקן: (יד) היפלא.

העמק דבר

(ה) כי על כן עברתם. כאומר דמש"ה אני אומר ואחר תעבורו לא משום שאתם למשא עלי ללון ג"כ אלא משום שרואה אני שתמהרו עצמכם לדרך. שהרי ע"כ עברתם על עבדכם: כן תעשה. ולא אמרו נעשה. בידעם שאין בהם אכילה ושתיה ורחיצה: (ו) וימהר. פועל יוצא בצוה לעשות מהר והזהיר את שרה שתמהר את שפחותיה ללוש ולהכין הכל ומש"ה לא כתיב וירץ אברהם כאן. דאהל שרה היה סמוך ולא נצרך לרוץ כ"א למהר המעשה: (ז) וימהר. את הנער לעשות: (י) שוב אשוב וגו'. בלי ספק שרה כבר ידעה מכל המאמר של הקב"ה עם אברהם שהיא ראתה כל אשר הוא עושה במצות מילה וגם שמעה שנוי שמות אברהם ושרה. ובע"כ הגיד לה דבר ה' ולא בא המלאך אלא לגמלם את השמעה יותר. כי נאמר ה' בשנה האחרת. לא נתבאר איזה אחרת ואולי עוד איזה שנים. אבל המלאך אמר כעת חיה דמשמעו כשתגיע בראשונה אותו שעה: (יב) אחרי בלתי וגו' ואדוני זקן. מתחלה כשהגיד לה אברהם דבר ה' לא נחקה ולא התפלאה מזה וידעה שלא יפלא מה' לתת הריון גם לאבן. אבל בראותה שהיא נעשית ילדה והיתה לה עדנה. הרי רצונו ית' שהלידה תהיה בדרך הטבע וא"כ התפלאה על מה שאדוני זקן. שלא ראתה באברהם שום שנוי על פניו מכאשר היה וזהו מאמרה אחרי בלתי היתה לי עדנה. ומ"מ ואדוני זקן: (יג) האף אמנם אלד ואני זקנתי. ידוע מאמר חז"ל והובא ברש"י שהקב"ה שינה מפני השלום. בכ"ז ודאי ח"ו שיצא דבר שקר מפיו ית' הלילה שהרי היא אמרה היתה לי עדנה. והוא להיפך. וע' רמב"ן. והנראה דהקב"ה אמר שאמרה בלשון תימא וכי אני אלד בעת זקנתי הלא שבתי להיות ילדה וא"כ האיך אלד מאברהם שהוא כעת

עוד

וּלְשָׂרָה בֵן׃ שני טו וַתְּכַחֵשׁ שָׂרָה ׀ לֵאמֹר לֹא
צָחַקְתִּי כִּי ׀ יָרֵאָה וַיֹּאמֶר ׀ לֹא כִּי צָחָקְתְּ׃ טז וַיָּקֻמוּ
מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיַּשְׁקִפוּ עַל־פְּנֵי סְדֹם וְאַבְרָהָם
הֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם׃ יז וַיהוָה אָמָר הַמְכַסֶּה אֲנִי
מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה׃ יח וְאַבְרָהָם הָיוֹ יִהְיֶה
לְגוֹי גָּדוֹל וְעָצוּם וְנִבְרְכוּ־בוֹ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃ יט כִּי
יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת־בָּנָיו וְאֶת־בֵּיתוֹ
אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ יְהוָה לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט
לְמַעַן הָבִיא יְהוָה עַל־אַבְרָהָם אֵת אֲשֶׁר־דִּבֶּר
עָלָיו׃ כ וַיֹּאמֶר יְהוָה זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי־רָבָּה
וְחַטָּאתָם כִּי כָבְדָה מְאֹד׃ כא אֵרֲדָה־נָּא וְאֶרְאֶה
הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עָשׂוּ ׀ כָּלָה וְאִם־לֹא

ת"א הולך עמם. מציעא פו: וה' אמר. יומא לח: ואברהם היו. יומא שם: כי ידעתיו. יומא שם יבמות עט כתובות ח סנהדרין נו נז מכות כד עקידה שער עז: ויאמר ה'. יומא שם סנהדרין קט:

רש"י

כתרגומו היתכסי וכי שום דבר מופלא ומופרד ומכוסה ממני מלעשות כרצוני: **למועד**. לאותו מועד המיוחד שקבעתי לך אתמול למועד הזה בשנה האחרת: **(טו) כי יראה וגו' כי צחקת**. הראשון משמש לשון דהא הוא שנותן טעם לדבר ותכחש שרה לפי שיראה והשני משמש בלשון אלא ויאמר לא כדברך הוא אלא צחקת. שאמרו רבותינו כי משמש בארבע לשונות אי דילמא אלא דהא: **(טז) וישקיפו**. כל השקפה שבמקרא לרעה חוץ מהשקיפה ממעון קדשך (דברים כ"ו) שגדול כח מתנות עניים שהופך מדת הרוגז לרחמים: **לשלחם**. ללוותם כסבור אורחים הם: **(יז) המכסה אני**. בתמיה אשר אני עושה בסדום לא יפה לי לעשות דבר זה שלא מדעתו אני נתתי לו את הארץ הזאת וחמשה כרכין הללו שלו הן שנאמר גבול הכנעני מצידון בואכה סדומה ועמורה וגו' (לעיל י'). קראתי אותו אברהם אב המון גוים ואשמיד את הבנים ולא אודיע לאב שהוא אוהבי: **(יח) ואברהם היו יהיה**. מ"א זכר צדיק לברכה הואיל והזכירו ברכו. ופשוטו וכי ממנו אני מעלים והרי הוא חביב לפני להיות לגוי גדול ולהתברך בו כל גויי הארץ: **(יט) כי ידעתיו**. לשון חבה כמו מודע לאישה (רות ב') הלא בועז מודעתנו (שם ג') ואדעך בשם (שמות ל"ג) ואמנם עיקר

העמק דבר

עוד זקן. אבל אברהם לא הבין הכי מפני השלום. וכיב"ז בארנו בס' במדבר י"א כ"ג שהעלים הקב"ה כונת דבריו ממשה בשביל אורך הענין. כך העלים הכונה מאברהם. מפני השלום: **(טו) לא צחקתי כי יראה**. האומר אליה דבר ה' היה אברהם. והכחישה באמת לא צחקתי שהרי מעולם לא צחקה על עצמה אמנם כי יראה להודות שכונת הצחוק שלה היה בשביל אברהם ומשו"ה ג"כ לא פירש זה דבר ה'. ואברהם לא הבין הדבר: **ויאמר לא כי צחקת**. לפי הפשט השיב לה אברהם כך. אבל חז"ל ברבה פירשו שהקב"ה השיב. והוא כדברינו שאברהם הבין שמסתמא לא תכחיש בשקר דבר ה' ויש דברים בגו אלא שהקב"ה השיב לה כי צחקת היינו במה שאמרת ואדני זקן. והנה האריך הכתוב להודיענו כ"ז. ויבואר להלן כ"א ג' עיקר התכלית שהיה משוגה גם אברהם מגם שרה. ומה פעל ועשה דבר הצחוק. שבשביל זה הגיע לה עסק אבימלך והיה לה למורת רוח מאד. וכ"ז ענין שהגיע לזרעם כענין כל

מן קדם יי פתגמא לזמן איתוב לותך כעידן דאתון קימין ולשרה בר: טו וכדיבת שרה למימר לא חייכית ארי דחילת ואמר לא ברם חייכת: טז וקמו מתמן גובריא ואסתכיאו על אפי סדום ואברהם אזיל עמהון לאלוויותהון: יז ויי אמר המכסי אנא מאברהם דאנא עביד: יח ואברהם מהוי יהוי לעם סגי ותקיף ויתברכון בדיליה כל עממי ארעא: יט ארי גלי קדמי בדיל דיפקיד ית בנוהי וית אנש ביתיה בתרוהי ויטרון אורחן דתקנן קדם יי למעבד צדקתא ודינא בדיל דייתי יי על אברהם ית דמליל עלוהי: כ ואמר יי קבילת סדום ועמורה ארי סגיאת וחובתהון ארי תקיפת לחדא: כא אתגלי כען ואידון

רש"י

לשון כלם אינו אלא לשון ידיעה שהמחבב את האדם מקרבו אצלו ויודעו ומכירו ולמה ידעתיו למען אשר יצוה לפי שהוא מצוה את בניו עלי לשמור דרכי ואם תפרשהו כתרגומו יודע אני בו שיצוה את בניו וגו' אין למען נופל על הלשון: יצוה. ל' הווה כמו ככה יעשה איוב (איוב א') (ע"פ ה' יהגו): למען הביא. כך הוא מצוה לבניו שמרו דרך ה' כדי שיביא ה' על אברהם וגו' על בית אברהם לא נאמר אלא על אברהם למדנו כל המעמיד בן צדיק כאילו אינו מת: (כ) ויאמר ה'. אל אברהם שעשה כאשר אמר שלא יכסה ממנו: כי רבה. כל רבה שבמקרא הטעם למטה בבי"ת לפי שהן מתורגמין גדולה או גדלה והולכת אבל זה טעמו למעלה ברי"ש לפי שמתורגם גדלה כבר כמו שפירשתי ויהי השמש באה. הנה שבה יבמתך: (כא) ארדה נא. למד לדיינים שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראיה הכל כמו שפירשתי בפרשת הפלגה. דבר אחר ארדה נא לסוף מעשיהם: הכצעקתה. של מדינה: הבאה אלי עשו. וכן עומדים במרדם

העמק דבר

כל מעשה אבות סימן לבנים: (טז) לשלחם. שיעור לויה. ולהלן י"ט כ"ז יבואר דלשיטת רבותינו התוס' ע"כ לוה אותם מהלך ג' פרסאות. כדין תלמיד לרב שהרי הכיר בהם עתה שהם מלאכים ממה שקראו את אשתו שרה. והרי עדיין לא נודע בעולם שנוי שמה. וע' להלן י"ט א': (יז) וה'. הוא ובית דינו. חקרו שראוי שלא לכסות ע"פ שלשה טעמים בדבר. טעם הא' (יח) ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום. לאותה אומה שיהיה גוי גדול ועצום: ונברכו בו כל גויי הארץ. כל האומו' כשיהיו נצרכים לדעת איזה ענין בהכרח לא יהיו מוכרחים לשאול באוב ושאר מיני כישוף אלא יבואו לנביא בישראל ויגד להם כמו שעשה מלך ארם עם אלישע. והקב"ה אמר לירמיה נביא לגוים נתתיך וא"כ יהיו נצרכים אוה"ע בו לדעת מה פעל אל ומשום זה מהראוי שגם אברהם שורש אומה זו ידע ג"כ מה שיגיע לגוי הארץ בזמנו. טעם השני. (יט) כי ידעתיו. רש"י פי' מלשון חיבה וע' רמב"ן. והנראה לי כמשמעו מלשון ידיעה והיה ראוי לכתוב הודעתיו בהפעיל אבל באשר ידע אברהם כמה ענינים נסתרים ע"פ עמל ויגיעה בחכמת התורה וה"ה כמו שידע בעצמו אלא שגם זה שהתעורר לדעת הוא ע"פ סייעתא דשמיא לדעת כל חכמה ומוסר. למען אשר יצוה וגו' מש"ה כתיב ידעתיו שיהיה נכלל שתי כוונות וכך הוא דרך לשה"ק. וע' בס' שמות ל"ג י"ב ובס' דברים בהאזינו במקרא שאל אביך. וזה דבר טעם השני באשר הוא יודע הרבה בעמלו כדי שימלא במה ללמד את בניו ואת ביתו ע"כ ראוי לגלות לו ענין שילא ממנו דבר מוסר מה שלא יוכל להגיע לידיעה זו ע"י עמל ויגיעה. והוא כענין שדרשו חז"ל בסנהדרין דצ"ט ע"ב נפש עמל עמלה לו. כל העמל בד"ת התורה עומלת לו ממק"א פי' היא מסייעתו לדבר שלא יוכל להגיע ע"י עומק עיונו עומלת לו להגיעו ממק"א: והנה ידיעה זו של סדום ומה שהגיע לה היה כמה דרכי מוסר לדעת דרך ה' בעונשי רשעים כמו שיבואר בסמוך וכריש פ' י"ט ועוד כמה לימודים הגיע מזה הענין כאשר יבואר לפנינו: למען הביא וגו'. עוד טעם שלישי שראוי לגלות לו כדי להביא על אברהם את אשר דבר עליו. שיהיה אב המון גוים וראוי לאב לחוס לקיומם ואולי יועיל בתפלתו עבורם: (כ) ויאמר ה'. אל אברהם: זעקת סדם. היינו זעקת עשוקים מזרוע רבים כמש"כ הרמב"ן והוא מהמדרש והוא טעם שראוי למהר עונשם כמש"כ התוס' ב"ק דצ"ג בשם המכלתא שממהרין לצועק יותר ממי שאינו צועק: וחטאתם כי כבדה מאד. וגם בלי זעקה הלא כבד מאד חטאם: (כא) ארדה נא. כבר נתבאר לעיל בדור הפלגה ענין ירידה כאן שהוא השפלת כבודו ית' להשגיח במעשי ב"א של תהו. והרי הם כקטנים שאין כבוד לאב להזדקק לשפוט מעשיו. אך כאשר עושה דבר מבהיל מוכרח הוא להזדקק ולהענישו אע"ג שאינו לכבודו. כך הי' ירידה לכבודו ית' להזדקק למעשי סדום: ואם לא. שהצעקה היה יותר מן האמת שיהיו ראוים לכליה:

אדעה

אֵדָעָה׃ כב וַיִּפְנוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיֵּלְכוּ סְדֹמָה
וְאַבְרָהָם עוֹדֶנּוּ עֹמֵד לִפְנֵי יְהוָה׃ כג וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם
וַיֹּאמַר הַאַף תִּסְפֶּה צַדִּיק עִם־רָשָׁע׃ כד אוּלַי יֵשׁ
חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר הַאַף תִּסְפֶּה וְלֹא־
תִשָּׂא לַמָּקוֹם לְמַעַן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם אֲשֶׁר
בְּקִרְבָּהּ׃ כה חָלִלָה לְּךָ מֵעֲשֹׂת ׀ כַּדָּבָר הַזֶּה
לְהָמִית צַדִּיק עִם־רָשָׁע וְהָיָה כַצַּדִּיק כָּרָשָׁע
חָלִלָה לָּךְ הֲשֹׁפֵט כָּל־הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט׃
כו וַיֹּאמֶר יְהוָה אִם־אֶמְצָא בִסְדֹם חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם
בְּתוֹךְ הָעִיר וְנָשָׂאתִי לְכָל־הַמָּקוֹם בַּעֲבוּרָם׃
כז וַיַּעַן אַבְרָהָם וַיֹּאמַר הִנֵּה־נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל־
אֲדֹנָי וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר׃ כח אוּלַי יַחְסְרוּן חֲמִשִּׁים

ת״א חלילה לך. תהלים ד׳ : ונשאתי לכל. סנהדרין לט : ויען אברהם. עקידה שער ד נד : ואנכי עפר. סוטה יז :

רש״י

כלה אני עושה בהם. ואם לא יעמדו במרדן אדעה מה אעשה להפרע מהן ביסורין ולא אכלה אותן. וכיוצא בו מצינו במקום אחר ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך (שמות ל״ג). ולפיכך יש הפסק נקודות פסיק בין עשו לכלה כדי להפריד תיבה מחברתה. ורבותינו דרשו הכצעקתה צעקת ריבה אחת שהרגוה במיתה משונה על שנתנה מזון לעני כמפורש בחלק: (כב) ויפנו משם. ממקום שאברהם ליוום שם: ואברהם עודנו עומד לפני ה׳. והלא לא הלך לעמוד לפניו אלא הקב״ה בא אצלו ואמר לו זעקת סדום ועמורה כי רבה והיה לו לכתוב וה׳ עודנו עומד על אברהם אלא תיקון סופרים הוא זה (ב״ר) אשר הפכוהו רז״ל לכתוב כן: (כג) ויגש אברהם. מצינו הגשה למלחמה ויגש יואב וגו׳ (שמואל ב׳ י׳) והגשה לפיוס ויגש אליו יהודה (לקמן מ״ד). והגשה לתפלה ויגש אליהו הנביא (מלכים א׳ י״ח) ולכל אלה נכנס אברהם לדבר קשות ולפיוס ולתפלה: האף תספה. הגם תספה ולתרגום של אונקלוס שתרגמו לי׳ רוגז כך פירושו האף ישיאך שתספה צדיק עם רשע: (כד) אולי יש חמשים צדיקים. עשרה צדיקים לכל כרך וכרך כי ה׳ מקומות יש. ואם תאמר לא יצילו הצדיקים את הרשעים למה תמית הצדיקים: (כה) חלילה לך. חולין הוא לך יאמרו כך הוא אומנותו שוטף הכל הצדיקים ורשעים כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה: כדבר הזה. לא הוא ולא כיוצא בו: חלילה לך. לעולם הבא: השופט כל הארץ. נקוד בחטף פתח ה״א של השופט לשון תמיה וכי מי שהוא שופט לא יעשה משפט אמת: (כו) אם אמצא בסדם וגו׳. לכל המקום ולכל הכרכים ולפי שסדום היתה מטרפולין והשובה מכולם תלה בה הכתוב: (כז) הואלתי. רציתי כמו ויואל משה: ואנכי עפר ואפר. וכבר הייתי ראוי להיות עפר

העמק דבר

אדעה. אדע מה לעשות שיהיו מחויבים כליה כמו שהיא באמת שהזמין הקב״ה את המלאכים כדי שירשיעו לעשות עמם ויגיע מזה לידי מילוי הדין כמו שיבואר בריש ס׳ י״ט. אבל כבר נגמר הדין אליה בשביל הצעקה: (כב) ויפנו משם. ממקום שבלה הלויה. ואברהם הלך מהם שט המלאכים לאחור להפרד מאברהם לכבודו וע׳ שמות ל״ג ט״ו: ואברהם עודנו עומד. ת״א עד כען משמש בצלו קדם ה׳ ופי׳ בצלו הוא תפלה קבועה שבכל יום כמש״כ להלן מ״ה כ״ב. ובס׳ שמות ל״ב י״א. וכבר נתבאר

הכקבלתהון דעלת לקדמי עבדו אעבד עמהון גמירא אם לא תיבין ואם תיבין לא אתפרע: כב ואתפניאו מתמן גובריא ואזלו לסדום ואברהם עד כען משמש בצלו קדם יי: כג וקריב אברהם ואמר הברגז תשיצי זכאה עם חיבא: כד מאים אית חמשין זכאין בגו קרתא הברגז תשיצי ולא תשבוק לאתרא בדיל חמשין זכאין די בגוה: כה קושטא אנון דינך מלמעבד כפתגמא הדין לשיצאה זכאה עם חיבא ויהי זכאה כחיבא קושטא אנון דינך דדאין כל ארעא לא יעבד דינא: כו ואמר יי אם אשכח בסדום חמשין זכאין בגו קרתא ואשבוק לכל אתרא בדילהון: כז ואתיב אברהם ואמר הא כען אסגיתי למללא קדם יי ואנא עפר וקטם: כח מאים יחסרון מחמשין זכאין חמשא התחבל בחמשא ית כל קרתא

העמק דבר

נתבאר שאברהם הכין עצמו לתפלת מנחה אלא שעסק המלאכים הפסיקו · ואחר הלויה עמד בתפלה בהיותו בדרך · ובעודנו עומד ומתפלל: (כג) ויגש אברהם וגו' · התפלל על סדום (א): (כד) חמשים צדיקים בתוך העיר · דיוק בתוך משמע בכ"מ באמצע · משום שידע א"א הנהגת אנשי ערים הללו · שבאו מכל עיר עשרה אנשים במקום מיוחד באמצע העיר סדום להשגיח על עניני כוללים · ושיער א"א דעכ"פ חמשים אנשים הללו אע"ג שהשגחתם רעה על ההמון מ"מ המה עצמם לא הגיעו לרשעות כ"כ · והיינו שאמר אברהם עוד אולי יחסרון חמשים הצדיקים חמשה · והיה לו לומר אולי יהיה המשה והארבעים וגם לשון הצדיקים הידועים אינו בדיוק · אלא ה"פ דאפשר שחסר מהאחד להיות המשים אנשים · חמשה · ומכל מקום" אותו שם של חמשים במקומה: ולא תשא למקום · לא אמר לכל המקום כמו לשון תשובה ה' משום שלא ידע עדיין אם יש מדה זו לשאת לכל המקום בשביל צדיקים · ע"כ אמר סתם למקום ויהי סובל שני פירושים או כל המקום או עכ"פ מקום שהצדיקים עומדים באופן שיהיו המה ניצולים והקב"ה השיב שכך המדה שצדיקים מגינים על כל המקום · ומכאן יש ללמוד איך שיהא אדם מעריך תפלה בעת צרה ר"ל: (כה) חללה לך וגו' · הוסיף אברהם שני טעמים · א' · שיהיה כצדיק כרשע וא"כ לא יגיע תועלת להביא מזה מוסר והוכחה על השגחה · ב' · השופט כל הארץ וגו' אפי' בלא חס"ש איך אפשר שהשופט וגו': (כו) לכל המקום · אפילו באופן שלא יגיע נזק לצדיקים עם הרשעים · מ"מ כך המדה שזכות הצדיקים יועיל להגין על הרשעים ג"כ: (כז) ויען אברהם · סתם עני' משמעו בקול רם כדאי' בסוטה דל"ב ב' רשב"א אומר אדם שבחו בקול נמוך וגנותו בקול רם · שבחו בקול נמוך מודוי מעשר ופרש"י מדלא כתיב ביה עניה וגנותו בקול רם ממקרא בכורים היינו משום דכתיב ועניית ואמרת · והנה א"א התפלל בלחש כדין תפלה אבן כשרצה לחזור ולבקש והרגיש שאין זה מדרך המוסר להיות לבו גם כ"כ לפני ה' · אבל מדת החמלה ורחמים גבר עליו ע"כ הרים קול בכי' ואמר דברי פיוס לכבודו של הקב"ה: הנה נא וגו' ואנכי עפר ואפר · השפיל א"ע

הרחב דבר

(א) והודיע הכתוב כ"ז ללמדנו. שאין לאדם להתפלל על איזה דבר רק בתוך תפלה קבועה שאז הוא עת רצון. והיינו דאי' בעבודת כוכבים ד"ח ה"ק קרא אימתי תפלה לעני כי יעטוף בזמן שלפני ה' ישפוך שיחו פי' בזמן תפלה קבועה שנקרא שיח כמש"כ התוס' שם. ומש"ה לא הקדים אברהם כאן שבח לתפלה כדין. היינו משום שהיה בתוך תפלה קבועה שיש בו שבח כפירש"י שם וכ"ז למדנו מכאן דה' אמר אל אברהם בשעת הילוכו נשלחם. ומ"מ לא עמד לבקש עד שגמר הלוי' ועמד בתפלת מנחה אז ואברהם עודנו עומד ומתפלל ויגש לצורך השעה. וכך עשה ישעיה הנביא דכתיב במ"ב י"ט ויאמרו אליו וגו' ויבאו עבדי חזקיהו וגו' ולכאורה מה זו ביאה הרי כבר באו אצלו. אלא משום שלא יכול ישעיה להתפלל מיד עד בוא זמן תפלה קבועה ע"כ הלכו משם והדרו ובאו. ועי' להלן ל"ב י' ביעקב שהקדים שבח לצרה. ומבואר שלא היה בתוך תפלה קבועה. וביארנו שם הטעם משום שהיה השעה נחוצה ולא היה יכול להמתין על עת תפלה קבועה. וכ"ז מבואר ג"כ בקראי דחנה. דהתפללה וקולה לא נשמע ולמדו בזה הלכתא גברוותא דאסור להתפלל בקול. וקשה הרי לא מצינו שאסור להתפלל בקול אלא ב"ע ולא שארי תפלות ובקשות. ומה זה שייך לתפלת חנה. ותו ק' וכי אפשר שלא ידע עלי הכה"ג זה הדין וגל"ם שהיה הדין מקובל מכבר ורק אנו למדים מקראי דחנה וא"כ מה זה תמה עלי עליה. אלא כך הדבר דחנה באמת התפללה ש"ע והכי מבואר במדרש והובא בי"ם בהפלת הנה. ובאשר היה מיד אחרי אכלה ואחרי שתה לא הגיע עוד זמן תפלת הצבור במנחה קטנה ע"כ כסבור עלי שאינה מתפללת ש"ע אלא תפלה נחוצה לצורך שעה. וא"כ שפיר תמה בשתים. הדא על שהיא מארכת ומרבה דברים ולפני הקב"ה יש להיות דברים מעטים כמאמר הכתוב בקהלת על כן יהיו דבריך מעטים. ושנית אמאי קולה לא ישמע. והשיבה כי מרוב שיחי וכעסי דברתי עד הנה. פי' שיחי הוא שמ"ע וכעסי הוא צרתי. ואמרה בלשון כעסי לרמז דמש"ה לא יכלה להמתין על תפלת הצבור שבעסה על פנינה הציקה להקדים תפלתה לבל נבור. ומש"ה דברתי עד הנה. מיהו בגמ' לא הביאו זה הלימוד מקראי דחנה דיש לבקש דוקא בש"ע. משום דזה כבר למדו מקראי דא"א וע"ע מש"כ להלן מ"ח כ"ב ובס' שמות ל"ב י"א:

הַצַּדִּיקִם חֲמִשָּׁה הֲתַשְׁחִית בַּחֲמִשָּׁה אֶת־כָּל־
הָעִיר וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית אִם־אֶמְצָא שָׁם
אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃ כט וַיֹּסֶף עוֹד לְדַבֵּר אֵלָיו וַיֹּאמַר
אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם אַרְבָּעִים וַיֹּאמֶר לֹא אֶעֱשֶׂה
בַּעֲבוּר הָאַרְבָּעִים׃ ל וַיֹּאמֶר אַל־נָא יִחַר לַאדֹנָי
וַאֲדַבֵּרָה אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם שְׁלֹשִׁים וַיֹּאמֶר לֹא
אֶעֱשֶׂה אִם־אֶמְצָא שָׁם שְׁלֹשִׁים׃ לא וַיֹּאמֶר הִנֵּה־
נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל־אֲדֹנָי אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם
עֶשְׂרִים וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית בַּעֲבוּר הָעֶשְׂרִים׃
לב וַיֹּאמֶר אַל־נָא יִחַר לַאדֹנָי וַאֲדַבְּרָה אַךְ־הַפַּעַם
אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם עֲשָׂרָה וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית
בַּעֲבוּר הָעֲשָׂרָה׃ לג וַיֵּלֶךְ יְהוָה כַּאֲשֶׁר כִּלָּה לְדַבֵּר
אֶל־אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם שָׁב לִמְקֹמוֹ׃ שלישי
יט א וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדֹמָה בָּעֶרֶב וְלוֹט
יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־סְדֹם וַיַּרְא־לוֹט וַיָּקָם לִקְרָאתָם
וַיִּשְׁתַּחוּ אַפַּיִם אָרְצָה׃ ב וַיֹּאמֶר הִנֶּה נָּא־אֲדֹנַי

ת"א ויבאו שני . מליעא פו : הנו"ן בדגש

ר ש" י

על ידי המלכים ואפר על ידי נמרוד אולי רחמיך אשר עמדו לי : (כח) התשחית בחמשה . והלא הן ט' לכל כרך ואתה לדיקו של עולם תלטרף עמהם : (כט) אולי ימצאון שם ארבעים . וימלטו ד' הכרכים . וכן ל' ינילו ג' מהם או כ' ינילו ב' מהם או י' ינילו אחד מהם : (לא) הואלתי . רליתי . כמו ויואל משה (שמות ב') : (לב) אולי ימצאון שם עשרה . על הפחות לא ביקש . אמר דור המבול היו ח' נח ובניו ונשיהם ולא הגינו על דורם ועל ט' על ידי לרוף כבר בקש ולא מלא : (לג) וילך ה' וגו' . כיון שנשתתק הסניגור הלך לו הדיין : ואברהם שב למקומו . נסתלק הדיין נסתלק הסניגור והקטיגור מקטרג ולפיכך ויבאו שני המלאכים סדומה להשחית . א' להשחית את סדום וא' להציל את לוט והוא אותו שבא לרפאות אברהם והשלישי שבא לבשר את שרה כיון שעשה שליחותו נסתלק לו : יט (א) המלאכים . ולהלן קראם אנשים כשהיתה שכינה עמהם קראם אנשים (ב"ר) ד"א אצל אברהם שכחו גדול והיו המלאכים תדירין אצלו כאנשים קראם אנשים ואצל לוט קראם מלאכים : בערב . וכי כל כך שהו המלאכים מחברון לסדום אלא מלאכי רחמים היו וממתינים שמא יוכל אברהם ללמד עליהם סניגוריא : ולוט ישב בשער סדום . ישב כתיב אותו היום מינוהו שופט עליהם (ב"ר) : וירא לוט וגו' . מבית אברהם למד לחזר על האורחים : (ב) הנה נא אדוני . הנה נא אתם אדונים לי אחר שעברתם עלי . דבר אחר הנה נא

צריכים

וַאֲמַר לָא אֶעֱבֵיד אִם אַשְׁכַּח תַּמָּן אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא: כט וְאוֹסִיף עוֹד לְמַלָּלָא קֳדָמוֹהִי וַאֲמַר מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן אַרְבְּעִין וַאֲמַר לָא אַעֲבֵיד גְּמִירָא בְּדִיל אַרְבְּעִין: ל וַאֲמַר לָא כְעַן יִתְקַף רוּגְזָא דַּייָ וַאֲמַלֵּיל מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן תְּלָתִין וַאֲמַר לָא אַעֲבֵיד גְּמִירָא אִם אַשְׁכַּח תַּמָּן תְּלָתִין: לא וַאֲמַר הָא כְעַן אַסְגֵּיתִי לְמַלָּלָא קֳדָם יְיָ מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן עַסְרִין וַאֲמַר לָא אֶחַבֵּל בְּדִיל עַסְרִין: לב וַאֲמַר לָא כְעַן יִתְקַף רוּגְזָא דַּייָ וַאֲמַלֵּיל בְּרַם זִמְנָא הָדָא מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן עַסְרָא וַאֲמַר לָא אֶחַבֵּל בְּדִיל עַסְרָא: לג וְאִסְתַּלַּק יְקָרָא דַּייָ כַּד שֵׁיצֵי לְמַלָּלָא עִם אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם תַּב לְאַתְרֵיהּ: א וְעָאלוּ תְּרֵין מַלְאֲכַיָּא לִסְדוֹם בְּרַמְשָׁא וְלוֹט יָתֵיב בִּתְרַע דִּסְדוֹם וַחֲזָא לוֹט וְקָם לְקַדָּמוּתְהוֹן וּסְגִיד עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא: ב וַאֲמַר בְּבָעוּ כְעַן רִבּוֹנַי זוּרוּ כְעַן לְבֵית עַבְדְּכוֹן וּבִיתוּ וְאַסְחוּ רַגְלֵיכוֹן

העמק דבר

א"ע בשני עלמים כבזים הללו לכונה מיוחדת לענין · כי עפר יש לו מעלת תולדות שהרי הכל מן העפר · אבל אין לו יחס אב שהרי בא מקו ההו ואבני בהו שברא הקב"ה בראשית הבריאה ואפר הוא להיפך שיחוסו רב מאבותיו שמהם נעשה אפר · אבל אין לו מעלת תולדות דזרעו שמלגנית הוא דל ורזה · וכשבא א"ס לשפוך תחנה בא בענות לדק לומר שאינו בא בענין תפלה לומר שיקובל תפלתו משום שיש לו זכות אבות או עשרת בנים · לא כן אנכי הנני עפר ואפר בלי יחס ומעלה רק חסד שני מבקש ובשביל אין ערך שפתים הללו זכה לאפר פרה ועפר סוטה כדאיתא בסוטה די"ז היינו שזכו בניו שיהיו נרשמים בגדולה ע"י שני עפרות הללו שאינם מועילים אלא לקדושת נפש ישראל ובזה נודע סגלת נפש הישראלי: (כח) לא אשחית · השחתה משמעו בשני אופנים פעם בא על השחתה כולה ופעם בא על השחתה במקצת כמ"ש בס' דברים י' י' ובשביל שאמר אברהם התשחית בחמשה את כל העיר הי' התשובה לא אשחית ולא נתבאר עדיין באיזה השחתה מדבר הקב"ה · אבל בארבעים ובשלשים אמר לא אעשה משמעו כלל לא יעשה רע · וממילא למדנו דמכש"כ פי' דלא אשחית דמקרא זה היינו שלא יהיה השחתה כלל · אבל בעשרים ובעשרה אמר ה' לא אשחית משמעו כלם לא אשחית אבל בכ"ז יהיה איזה מעשה לרעה: (לג) וילך ה' וגו' · בשביל שלא רלה ה' שאברהם יבקש יותר ע"כ תיכף כאשר כלה לדבר נסתלק רוה"ק וכח הנבואה ממנו והבין א"א שאין רלון הקב"ה שיתפלל יותר · ע"כ · ואברהם שב למקומו · לאכסותו שלא הוסיף להתבודד ולהתפלל · אע"ג שאפשר להתפלל גם בלא גלוי שכינה מ"מ הסיר מעליו עיון האלהות ושב למקומו · ועי' מש"כ להלן ל' כ"ה במשמעות מקומו כ"פ · שהוא ערך מדרגתו לפי הענין שמדבר שם: **יט** (א) **המלאכים** · בא והתראו בדמות נביאים שהמה דומים למלאכים ע"כ נרתע לוט מפניהם ומש"ה כתיב בלשון המלאכים: בערב · לפי דברינו לעיל דא"א ליוה אותם ג' פרשות א"כ הלכו עם אברהם מהלך אדם ומש"ה הגיעו לסדום בערב (א): (ב) **הנה נא** וגו' **סורו נא** וגו' · הנו"ן של נא הראשון בדגוש ע"פ המסורה

הרחב דבר

(א) אבן לפאי פי' הכתוב שהיה כן. אלא יש עוד כונה בזה דענין כל הספור דאנשי סדום הרשיעו עם המלאכים עלמם ולוט עשה עמהם לדקה וניצל. יש להבין הלא הקב"ה ירד לראות כ"י הכלעקתה הבאה אלו בלי זה העסק. וכן לוט היה ראוי להציל אותו גם בל"ז וא"כ למאי סיבב הקב"ה זה העסק. אלא מתחלה יש לדעת דכך מדתו של הקב"ה כשרלונו ית' להעניש אומה או אדם ועדיין לא הגיע מדה"ד לכך אזי מסבב המקום ית' להגיעם לידי הצאת המור ויענשו ע"פ מדה"ד. ול"כ נפי' המשניות להרמב"ם שלהי מ' ברכות בפי' הפסוק עת לעשות לה' הפרו תורתך. כשיבא העת להפרע ולהנקם יזדמנו פנים להפר התורה כדי שיבא עליהם העונש במשפט. וזה הענין עמוק עמוק מי ימצאנו כו' עכ"ל וכן היה בכנענים בעת שבאו ישראל לארץ כדתניא בת"כ והבאתי בס' דברים ט' ה'. וכן כתיב בבני עלי ולא ישמעו לקול אביהם כי חפץ ה' להמיתם פי' שהקשית ה' לבם משמוע כדי שיגיע להם העונש ע"פ מדה"ד. והטעם של החפץ הוא לפי הענין כמו בבני עלי היה החפץ כדי להראות חומר מקדש וקדשיו. ובכנענים כדי שיבואו ישראל לארצם וכן הרבה. וה"נ לפיפך כשרלונו ית' להגביה קרן אותה או אדם אבל לא הגיע לזה השכר עפ"י מעשיו. הקב"ה מזמין לפניו מצות ומע"ט שיבא לידי כך ויקבל שכרו משלם ע"פ מדה"ד והכי תניא במכילתא סדר בא פ"ח. ר' מתיא בן חרש א' ואעבור עליך וגו' הגיע שבועתו של הקב"ה שנשבע לא"א ולא היה בידם מצות שיעסקו בהם כדי שיגאלו שנא' שדים נכונו וגו' נתן להם הקב"ה שתי מצות כו' וכזה אירע במעשה סדום דבאמת נראה ממה שאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה. שאע"ג שמגד החטא לבד לא הגיע שיענשו כלה לולי שרבה זעקת גדולים כמש"כ לעיל ע"כ הגיע זה העסק שהביאם לידי גמר הדין הקשה. וכן לא היה לוט כדאי להיות ניצול בזכות עצמו כאשר כך עלה ברצון תהלה אלא שנשתנה הדבר כאשר יבואר לפנים. מש"ה היסב הקב"ה שיבואו המלאכים בדמות ב"א גדולים בערב דוקא וזה הביא שיתפעל לוט ויתחדל בכבודם ובזה יגדל זכות עצמו וכמו שיבא לפנים. וחקירה זו אי' גם בזוה"ק פרשה זו בשם ר"א באופן אחר קצת:

סוּרוּ נָא אֶל־בֵּית עַבְדְּכֶם וְלִינוּ וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם
וְהִשְׁכַּמְתֶּם וַהֲלַכְתֶּם לְדַרְכְּכֶם וַיֹּאמְרוּ לֹּא כִּי
בָרְחוֹב נָלִין׃ ג וַיִּפְצַר־בָּם מְאֹד וַיָּסֻרוּ אֵלָיו וַיָּבֹאוּ
אֶל־בֵּיתוֹ וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֶּה וּמַצּוֹת אָפָה וַיֹּאכֵלוּ׃
ד טֶרֶם יִשְׁכָּבוּ וְאַנְשֵׁי הָעִיר אַנְשֵׁי סְדֹם נָסַבּוּ עַל־
הַבַּיִת מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן כָּל־הָעָם מִקָּצֶה׃ ה וַיִּקְרְאוּ
אֶל־לוֹט וַיֹּאמְרוּ לוֹ אַיֵּה הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־בָּאוּ אֵלֶיךָ
הַלָּיְלָה הוֹצִיאֵם אֵלֵינוּ וְנֵדְעָה אֹתָם׃ ו וַיֵּצֵא אֲלֵהֶם
לוֹט הַפֶּתְחָה וְהַדֶּלֶת סָגַר אַחֲרָיו׃ ז וַיֹּאמַר אַל־נָא
אַחַי תָּרֵעוּ׃ ח הִנֵּה־נָא לִי שְׁתֵּי בָנוֹת אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ
אִישׁ אוֹצִיאָה־נָּא אֶתְהֶן אֲלֵיכֶם וַעֲשׂוּ לָהֶן כַּטּוֹב
בְּעֵינֵיכֶם רַק לָאֲנָשִׁים הָאֵל אַל־תַּעֲשׂוּ דָבָר כִּי־
עַל־כֵּן בָּאוּ בְּצֵל קֹרָתִי׃ ט וַיֹּאמְרוּ גֶּשׁ־הָלְאָה
וַיֹּאמְרוּ הָאֶחָד בָּא־לָגוּר וַיִּשְׁפֹּט שָׁפוֹט עַתָּה נָרַע
לְךָ מֵהֶם וַיִּפְצְרוּ בָאִישׁ בְּלוֹט מְאֹד וַיִּגְּשׁוּ לִשְׁבֹּר
הַדָּלֶת׃ י וַיִּשְׁלְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת־יָדָם וַיָּבִיאוּ אֶת־
לוֹט אֲלֵיהֶם הַבָּיְתָה וְאֶת־הַדֶּלֶת סָגָרוּ׃ יא וְאֶת־

ת"א ויפצר בם. שם פו: הלמ"ד בדגש

רש"י

צריכים אתם לתת לב על הרשעים הללו שלא יכירו בכם וזו היא עצה נכונה (ב"ר): **סורו נא.** עקמו את הדרך לביתי דרך עקלתון שלא יכירו שאתם נכנסין שם לכן נאמר סורו. בראשית רבה: **ולינו ורחצו רגליכם.** וכי דרכן של בני אדם ללון תחלה ואחר כך רוחץ. ועוד שהרי אברהם אמר להם תחילה רחצו רגליכם אלא כך אמר לוט אם כשיבאו אנשי סדום ויראו שכבר רחצו רגליהם יעלילו עלי ויאמרו כבר עברו שני ימים או שלשה שבאו לביתך ולא הודעתנו לפיכך אמר מוטב שיתעכבו כאן באבק רגליהם שיהיו נראין כמו שבאו עכשיו לפיכך אמר לינו תחלה ואחר כך רחצו: **ויאמרו לא.** ולאברהם אמרו כן תעשה מכאן שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול (ב"ר): **כי ברחוב נלין.** הרי כי משמש בלשון אלא שאמרו לא נסור אל ביתך אלא ברחובה של עיר נלין: (ג) **ויסרו אליו.** עקמו את הדרך לצד ביתו: **ומצות אפה.** פסח היה: (ד) **טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדום.** כך נדרש בב"ר טרם ישכבו ואנשי העיר היו בפיהם של מלאכים שהיו שואלים ללוט מה טיבם ומעשיהם והוא אומר להם רובם רשעים עודם מדברים בהם ואנשי סדום וגו' ופשוטו של מקרא ואנשי העיר נסבו על הבית על שהיו רשעים נקראים אנשי סדום

כמו

וְתַקְדְּמוּן וּתְהָכוּן לְאָרְחַתְכוֹן וַאֲמַרוּ לָא אֱלָהֵן בִּרְחוֹבָא נְבִית : ג וְאַתְקֵף בְּהוֹן לַחֲדָא וְזָרוּ לְוָתֵיהּ וְעָלוּ לְבֵיתֵיהּ וַעֲבַד לְהוֹן מִשְׁתְּיָא וּפַטִּיר אֲפָא לְהוֹן וַאֲכָלוּ : ד עַד לָא שְׁכִיבוּ וְאֶנָשֵׁי קַרְתָּא אֱנָשֵׁי סְדוֹם אַקִּיפוּ עַל בֵּיתָא מֵעוּלֵימָא וְעַד סָבָא כָּל עַמָּא מִסּוֹפֵיהּ : ה וּקְרוֹ לְלוֹט וַאֲמַרוּ לֵיהּ אָן גּוּבְרַיָּא דַּאֲתוֹ לְוָתָךְ בְּלֵילְיָא אַפֵּיקִנּוּן לְוָתָנָא וְנִדַּע יָתְהוֹן : ו וּנְפַק לְוָתְהוֹן לוֹט לְתַרְעָא וְדַשָּׁא אֲחַד בַּתְרוֹהִי : ז וַאֲמַר בְּבָעוּ כְעַן אַחַי לָא תַבְאִישׁוּן : ח הָא כְעַן לִי תַּרְתֵּין בְּנָן דְּלָא יְדָעוּנוּן גְּבַר אַפֵּיק כְּעַן יָתְהוֹן לְוָתְכוֹן וְעִיבִידוּ לְהֵן כִּדְתַקִּין בְּעֵינֵיכוֹן לְחוֹד לְגוּבְרַיָּא הָאִלֵּין לָא תַעְבְּדוּן מִדַּעַם אֲרֵי עַל כֵּן עָלוּ בִּטְלַל שָׁרִיתִי : ט וַאֲמַרוּ קְרִיב לְהָלְאָה וַאֲמַרוּ חַד אֲתָא לְאִתּוֹתָבָא וְהָא דָאִין דִּינָא כְּעַן נַבְאֵישׁ לָךְ מִדִּילְהוֹן וְאַתְקִיפוּ בְּגַבְרָא בְּלוֹט לַחֲדָא וּקְרִיבוּ לְמִתְבַּר דַּשָּׁא : י וְאוֹשִׁיטוּ גוּבְרַיָּא יָת יְדֵיהוֹן וְאָעִילוּ יָת לוֹט לְוָתְהוֹן לְבֵיתָא וְיָת דַּשָּׁא אֲחַדוּ : יא וְיָת גּוּבְרַיָּא דִּבְתְרַע בֵּיתָא מְחוֹ

ר ש " י

כמו שאמר הכתוב ואנשי סדום רעים וחטאים : **כל העם מקצה** · מקצה העיר עד הקצה שאין אחד מוחה בידם שאפי' צדיק אחד אין בהם : (ה) **ונדעה אותם** · במשכב זכר כמו אשר לא ידעו איש (ב"ר) : (ח) **האל** · כמו האלה : **כי על כן באו** · כי הטובה הזאת תעשו לכבודי על אשר באו בצל קורתי תרגום בטלל שריתי תרגום של קורה שריתא : (ט) **ויאמרו גש הלאה** · קרב להלאה כלומר התקרב לצדדין והתרחק ממנו וכן כל הלאה שבמקרא לשון רחוק כמו (במדבר י"ז) זרה הלאה (שמואל א כ' כב) הנה החצים ממך והלאה · גש הלאה המשך להלן בלשון לעז טריע"י דנוש (וייכע פאן אונס) ודבר נזיפה הוא לומר אין אנו חוששין לך ודומה לו (ישעיה סה ה') קרב אליך אל תגש בי · וכן (ישעיה מט כ') גשה לי ואשבה המשך לצדדין בעבורי ואשב אצלך · אתה מליץ על האורחין איך מלאך לבך · על שאמר להם על כנעת אמרו לו גש הלאה לשון נחת ועל שהיה מליץ על האורחים אמרו האחד בא לגור · אדם נכרי יחידי אתה בינינו שבאת לגור וישפוט שפוט ונעשית מוכיח אותנו : **דלת** · הסובבת לנעול ולפתוח :

העמק דבר

ללמדנו הכונה שלא הי' לוט מדקדק להכניס נגד דעת בני עירו · או משום שלא מצא לב להתכבד באורחים נכבדים כאלה · אבל באשר באו בערב ואין עוד עת ללכת הלאה כי אם ללון · ובית אכסניא אין בעיר כמו שהי' נהוג בכ"מ · ובע"כ היו לנים ברחוב כמו שארי עוברי אורח בסדום ומש"ה לא הי' לכבוד ולרצון על לוט ע"כ מצא לב לבקשם הנה נא עתה בשעה זו של ערב אין עצה כ"א שתסורו מכבודכם לביתי ומש"ה הוא מודגש דוקא עתה מצאתי לב לבקש כזה : **ולינו ורחצו רגליכם** · הקדים הלינה שהוא עיקר שמכריחם לסור לביתי וממילא ירחצו רגליהם אגב : **והשכמתם וגו'** · יותר מן ההכרח אינו מבקש להתכבד עמכם : **ויאמרו לא** · דגוש בלמ"ד · להורות על חתך הברה של לא שענו אותו בזעף : **לא כי ברחוב נלין** · באשר כל עוברי אורח לנים בסדום ברחוב ולא כמו בשאר עיירות ובשביל שלוט לא חש לדבר לתקן · ורק באנשים כאלו הי' לו להרפה אם ילינו ברחוב · ע"כ זעפו עליו כי לא יחושו להרפתו · וכיב"ז הדגש בס' שמואל א' ח' י"ט · ויאמרו לא כי אם מלך יהיה עלינו-פי' ענו בזעף · כמובן הענין בשם: (ג) **ויסורו אליו** · הטו אליו מעט ויסורו אל ביתו מיבעי כלשון הבקשה · אלא משום שמתחלה הראו לו פנים של זעף ע"כ אחר שהפציר הרבה וגם באמת היו מוכרחים להתקרב אליו ע"כ ויסורו אליו נתפייסו עמו בפנים של אהבה ואח"כ ויבאו אל ביתו: **ומצות אפה** · פירש"י פסח היה · ובאמת כך היה המנהג אלא שא"כ לא היה הכתוב מפרש שהרי הוא בכלל משתה · אלא ללמדנו שהבין שהמה ב"א גדולים שנזהרים במצות גם עד שלא נתנה תורה ע"כ אפה להם מצות : (ד) **כל העם מקצה** · שלא הי' נחשב בעינם לעול כלל · ע"כ לא חדל שום אדם להשתדל ולהשתתף בזה · וזה היה הנ"מ בין מעשה סדום למעשה פלגש בגבעה · דשם נתקבצו בני בליעל והכל ידעו שהם בני בליעל אלא שלא נתחזקו למחות בידם · משא"כ אנשי סדום הרגילו כ"כ ברע עד שנעשה כתקנה יפה בעיני כולם : (ח) **כי על כן באו בצל קרתי** · יש לכם להבין כי ב"א גדולים המה · וכמו שאמר לאנשים האל · דמשמעו לשון חוזק · והוכיח כי כן שהרי ע"כ באו בצל קורתי מה שאין אני עושה כן לכל אורח : (ט) **ויאמרו גש הלאה ויאמרו וגו'** · כתות שונות היו · יש מהם שאמרו גש הלאה · ויש שאמרו האחד בא לגור · ויש מהם ויפצרו באיש

האנשים אשר־פתח הבית הכו בסנורים מקט
ועד־גדול וילאו למצא הפתח: יב ויאמרו האנשי
אל־לוט עד מי־לך פה חתן ובניך ובנתיך וכ
אשר־לך בעיר הוצא מן־המקום: יג כי־משחתי
אנחנו את־המקום הזה כי־גדלה צעקתם את
פני יהוה וישלחנו יהוה לשחתה: יד ויצא לוט
וידבר ׀ אל־חתניו ׀ לקחי בנתיו ויאמר קומו צא
מן־המקום הזה כי־משחית יהוה את־העיר ויה
כמצחק בעיני חתניו: טו וכמו השחר עלה ויאיצ
המלאכים בלוט לאמר קום קח את־אשתך
ואת־שתי בנתיך הנמצאת פן־תספה בע
העיר: טז ויתמהמה ׀ ויחזיקו האנשים בידו וביד
אשתו וביד שתי בנתיו בחמלת יהוה על
ויצאהו וינחהו מחוץ לעיר: יז ויהי כהוציאם אתם
החוצה ויאמר המלט על־נפשך אל־תבי
אחריך ואל־תעמד בכל־הככר ההרה המל
פן־תספה: יח ויאמר לוט אלהם אל־נא אדני
יט הנה־נא מצא עבדך חן בעיניך ותגדל חסדך
אשר עשית עמדי להחיות את־נפשי ואנכי ל
אוכל להמלט ההרה פן־תדבקני הרעה ומתי
כ הנה־נא העיר הזאת קרבה לנוס שמה והו

קדש   הצד"י דגושה.

ת"א ויחיצו. פסחים לד: הנמלחת. יבמות עז: ויאמר לוט. שבועות לה: הנה נא מצא. שבועות לה: הנה
העיר. שבת י:

ר ש " י

(יא) פתח. הוא חלל שבו נכנסין ויוצאין: בסנורים. מכת עורון: מקטן ועד גדול. (ב"ר) הקטנ
התחילו בעבירה תחלה שנאמר מנער ועד זקן לפיכך התחילו הפורענות מהם: (יב) עוד מי לך פה.
פשוטו של מקרא מי יש לך עוד בעיר הזאת חוץ מאשתך ובנותיך שבבית: חתן ובניך ובנותיך. אם

בשבריריא מזעירא ועד רבא ולאיאו לאשכחא תרעא: יב ואמרו גובריא ללוט עוד מאן לך הכא חתנא ובנך ובנתך וכל די לך בקרתא אפיק מן אתרא: יג ארי מחבלין אנחנא ית אתרא הדין ארי סגיאת קבילתהון קדם יי ושלחנא יי לחבלותה: יד ונפק לוט ומליל עם חתנוהי נסבי בנתיה ואמר קומו פוקו מן אתרא הדין ארי מחבל יי ית קרתא והוה כמחאיך בעיני חתנוהי: טו וכמיסק צפרא הוה ודחיקו מלאכיא בלוט למימר קום דבר ית אתתך וית תרתין בנתך דאשתכחא מהימנן עמך דלמא תלקי בחובי קרתא: טז ואתעכב ואתקיפו גובריא בידיה ובידא אתתיה ובידא תרתין בנתיה בדחס יי עלוהי ואפקוהי ואשרוהי מברא לקרתא: יז והוה כד אפיק יתהון לברא ואמר הוס על נפשך לא תסתכי לאחורך ולא תקום בכל מישרא לטורא אשתיזב דלמא תלקי: יח ואמר לוט להון בבעו כען יי: יט הא כען אשכח עבדך רחמין קדמך ואסגיתא טיבותך די עבדת עמי לקימא ית נפשי ואנא לית אנא יכיל לאשתזבא לטורא דלמא תערעינני בשתא ואימות: כ הא כען קרתא הדא קריבא למערוק לתמן והיא זעירא אשתיזיב כען לתמן הלא זעירא היא

רש"י

לך חתן או בנים ובנות הוצא מן המקום: ובניך. בני בנותיך הנשואות. ומ"א עוד מאחר שעושין נבלה כזאת מי לך פתחון פה ללמד סניגוריא עליהם שכל הלילה היה מליץ עליהם טובות קרי ביה מי לך פה: (יד) חתניו. שתי בנות נשואות היו לו בעיר: לוקחי בנותיו. שאותן שבבית ארוסות להם: (טו) ויאיצו. כתרגומו ודחיקו מהרוהו: הנמצאות. המזומנות לך בבית להצילם ומ"א יש וזה ישובו של מקרא: תספה. תהיה כלה עד תום כל הדור מתורגם עד דסף כל דרא: (טז) ויתמהמה. כדי להציל את ממונו: ויחזיקו. (ב"ר) א' מהם היה שליח להצילו והשני להפוך את סדום לכך נאמר ויאמר המלט ולא נאמר ויאמרו: (יז) המלט על נפשך. דייך להציל נפשות אל תחוס על הממון: אל תביט אחריך. אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה נצול אינך כדי לראות בפורענותם ואתה נצול: בכל הככר. ככר הירדן: ההרה המלט. אצל אברהם ברח שהוא יושב בהר שנאמר ויעתק משם ההרה. ואף עכשיו היה יושב שם שנאמר אל המקום אשר היה שם אהלו בתחלה ואף על פי שכתוב ויאהל אברם וגו' אהלים הרבה היו לו ונמשכו עד חברון. המלט לשון הממטה וכן כל המלטה שבמקרא אשמוצי"ר (ענטשליפפען) בלע"ז וכן (ישעיה סו י') והמליטה זכר שנשמט העובר מן הרחם (תהלים קכד ז') כצפור נמלטה (ישעיה נו ב') ולא יכלו מלט משא להשמיט משא הרעי שבנקביהם: (יח) אל נא אדני. (שבועות לה) רבותינו אמרו שם זה קדש שנאמר בו להחיות את נפשי מי שיש בידו להמית ולהחיות ותרגומו בבעו כען ה': אל נא. אל תאמרו אלי להמלט ההרה: נא. לשון בקשה: (יט) פן תדבקני הרעה. כשהייתי אצל אנשי סדום היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה בני העיר והייתי נראה צדיק וכדאי להנצל. וכשאבא אצל צדיק אני כרשע. וכן אמרה הצרפתית לאליהו (מ"א יז יח) כי באת אלי להזכיר את עוני עד שלא באת אצלי היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה עמי ואני צדקת ביניהם ומשבאת אצלי לפי מעשיך אני רשעה: (כ) העיר הזאת קרובה. (שבת פ"ק) קרובה ישיבתה נתיישבה מקרוב לפיכך לא נתמלאה סאתה עדיין ומה היא קריבתה מדור הפלגה שנתפלגו האנשים והתחילו להתיישב איש איש במקומו והיא היתה בשנת מות פלג ומשם ועד כאן נ"ב שנה שפלג מת בשנת מ"ח לאברהם כיצד פלג חי אחרי הולידו את רעו ר"ט שנה לא מהם ל"ב כשנולד שרוג ומשרוג עד שנולד נחור ל' הרי ס"ב ומנחור עד שנולד תרח כ"ט הרי

העמק דבר

בלוט מאד. ויש מהם ויגשו לשבור הדלת. וכיב"ז תני' בתוספתא סוטה: (יב) חתן ובניך. אם היו סבורים שיש לו בנים זכרים הי' להם להקדים בניך וחתניך אלא ידעו כי אין לו ב"ז רק בני בנותיו הרי הם כבנים: (יד) קומו צאו. הנל"י דנוטה להורות על חוזק הברה כמש"כ לעיל שהזהיר בקול רעש ופחד מות. אבל לא הועיל ויהי כמצחק. וכיב"ז בס' שמות י"ב ל"ג: (יז) ואל תעמוד בכל הככר. בשביל בהמותיו. והאזהרה זו הי' ג"כ לאשתו ובנותיו אלא שלא היו כדאים לדבור המלאך ע"כ הזהירו אותו והוא הזהיר

מצער אמלטה נא שמה הלא מצער הוא ותחי נפשי: רביעי כא ויאמר אליו הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה לבלתי הפכי את־העיר אשר דברת: כב מהר המלט שמה כי לא אוכל לעשות דבר עד־באך שמה על־כן קרא שם־העיר צוער: כג השמש יצא על־הארץ ולוט בא צערה: כד ויהוה המטיר על־סדם ועל־עמרה גפרית ואש מאת יהוה מן־השמים: כה ויהפך את־הערים האל ואת כל־הככר ואת כל־ישבי הערים וצמח האדמה: כו ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב מלח: כז וישכם אברהם בבקר אל־המקום אשר

ת"א אמלטה נא. שבת י': וה' המטיר על. סנהדרין לח וקד: ויהפך את. מגילה פו: ותבט אשתו. ברכות נד: וישכם אברהם. ברכות ו כו יומא כח:

רש"י

נ"א ומשם עד שנולד אברהם ע' הרי קס"א תן להם מ"א הרי ר"ס ואותה שנה היתה שנת הפלגה וכשנהרבה סדום היה אברהם בן נ"ט שנה הרי מדור הפלגה עד כאן נ"ב שנה וצוער איחרה ישיבתה אחרי ישיבת סדום וחברותיה שנה אחת הוא שנאמר אמלטה נא · נא בגימטריא נ"א: הלא מצער היא· והלא עונותיה מועטין ויכול אתה להניחה: ותחי נפשי · בה זהו מדרשו · ופשוטו של מקרא הלא עיר קטנה היא ואנשים בה מעט אין לך להקפיד אם תניחנה ותחי נפשי בה: (כא) גם לדבר הזה · לא דייך שאתה ניצל אלא אף כל העיר אציל בגללך: הפכי · הופך אני כמו עד בואי (מ"ב י"ח) אחרי רואי (בראשית ט"ז) מדי דברי בו (ירמיה ל"א כ'): (כב) כי לא אוכל לעשות · זה עונשן של מלאכים על שאמרו כי משחיתים אנחנו ותלו הדבר בעצמן לפיכך לא זזו משם עד שהוזקקו לומר שאין הדבר ברשותן: כי לא אוכל · לשון יחיד מכאן אתה למד שהאחד הופך והאחד מציל שאין שני מלאכים נשלחים לדבר א': על כן קרא שם העיר צוער · על שם והיא מצער: (כד) וה' המטיר · כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו: המטיר על סדום · בעלות השחר כמו שנאמר וכמו השחר עלה שעה שהלבנה עומדת ברקיע עם החמה לפי שהיו מהם עובדין לחמה ומהם ללבנה אמר הקב"ה אם אפרע מהם ביום יהיו עובדי לבנה אומרים אלו היתה בלילה כשהלבנה

העמק דבר

הזהיר אותם: (כ) הלא מצער הוא ותחי נפשי · אמר שני טעמים שמבקש עבורה · א' הלא מצער היא ודרך עיר קטנה שלא להיות שובב בתאות ותענוגות כמו בני כרך · וכדאי' בעירובין דכ"א ע"ב לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים · וא"כ לא הגיעה לרשע כסדום · ב' ותחי נפשי דבל"ז לא אוכל לחיות · ונ"מ בין שני הטעמים · דלטעם הראשון לא תתהפך כלל משא"כ לטעם הב' תנצל בשעה זו עד שיצא לוט ואח"כ תתהפך גם היא: (כא) גם לדבר הזה · פירש"י לא דייך שאתה ניצל כו'·ולא נוח לי שהרי לזה לא נצרך נבקש נוהם ולא ביקש אלא הצלת העיר אלא כמש"כ שביקש להציל העיר לגמרי לבד שעה זו ולזה אמרו כי נשאתי גם לזה לבלתי הפכי את העיר כלל: (כב) מהר המלט שמה וגו' · מזה שהזהיר על המהירות מובן שכך נגזרה למעלה שבצאת השמש יתחיל הזעף והוטל על המלאך לעשות כן אלא שנתפרש לו שלא יעשה דבר עד שיצא לוט מובטח מן ההפכה ואם הי' הזעף מתחיל טרם בא לוט לעיר לא היה כדאי להנצל בנס אלא טרם בוא הזעף הי' כדאי להנצל בהשגחה פרטית ונצאת מן המקום מש"ה הזהיר

המלאך

וְתִתְקַיַּם נַפְשִׁי: כא וַאֲמַר לֵיהּ הָא נְסֵיבִית אַפָּךְ אַף לְפִתְגָמָא הָדֵין בְּדִיל דְּלָא לְמֶהְפַּךְ יָת קַרְתָּא דְּבָעִיתָא עֲלַהּ: כב אוֹחִי אִשְׁתְּזֵיב לְתַמָּן אֲרֵי לָא אֵיכוּל לְמֶעְבַּד פִּתְגָמָא עַד מֵיתָךְ לְתַמָּן עַל כֵּן קְרָא שְׁמָא דְקַרְתָּא צוֹעַר: כג שִׁמְשָׁא נְפַק עַל אַרְעָא וְלוֹט עָאל לְצוֹעַר: כד וַיְיָ אַמְטַר עַל סְדוֹם וְעַל עֲמוֹרָה גָּפְרִיתָא וְאֶשָּׁתָא מִן קֳדָם יְיָ מִן שְׁמַיָּא: כה וַהֲפַךְ יָת קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וְיָת כָּל מֵישְׁרָא וְיָת כָּל יָתְבֵי קִרְוַיָּא וְצִמְחָא דְּאַרְעָא: כו וְאִסְתְּכִיאַת אִתְּתֵיהּ מִבַּתְרוֹהִי וַהֲוַת קָמָא דְמִלְחָא: כז וְאַקְדִּים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא לְאַתְרָא דְּשַׁמֵּשׁ תַּמָּן בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ:

רש"י

מושלת לא היינו חרבין. ואם אפרע מהם בלילה יהיו עובדי החמה אומרים אלו היו ביום כשהחמה מושלת לא היינו חרבין לכך כתיב וכמו השחר עלה ונפרע מהם בשעה שהחמה והלבנה מושלים: המטיר וגו' גפרית ואש. בתחלה מטר ונעשה גפרית ואש (מכילתא בשלח): מאת ה'. דרך המקראות לדבר כן כמו נשי למך ולא אמר נשי. וכן אמר דוד (מ"א א' לג) קחו עמכם את עבדי אדוניכם ולא אמר מעבדי. וכן אחשורוש בשם המלך ולא אמר בשמי. אף כאן אמר מאת ה' ולא אמר מאתו: מן השמים. והוא שאמר הכתוב (איוב לו לא) כי בם ידין עמים וגו' כשבא ליסר הבריות מביא עליהם אש מן השמים כמו שעשה לסדום וכשבא להוריד המן מן השמים (שמות טז ד') הנני ממטיר לכם לחם מן השמים: (כה) ויהפוך את הערים וגו'. ארבעתם יושבות בסלע אחד והפכן מלמעלה למטה שנאמר (איוב כח ט') בחלמיש שלח ידו וגו': (כו) ותבט אשתו מאחריו. מאחריו של לוט: ותהי נציב מלח. (ב"ר) במלח חטאה ובמלח לקתה אמר לה תני מעט מלח לאורחים הללו אמרה לו אף המנהג הרע הזה אתה בא להנהיג במקום

העמק דבר

המלאך שינהר להמלט כי לא יוכל לעשות שליחותו כאותו רגע שהוקצב לו להחל מלאכותו היינו בצאת השמש דוקא: על כן קרא וגו'. ומתחלה בלע שמה ואח"כ נשתנה שמה להקרא צוער: (כג) השמש יצא על הארץ ולוט בא צערה. מבואר מסדר הכתוב שתחלה יצא השמש עה"א ואח"כ בא לוט לצוער ולא עמד ללוט להקים דבר המלאך ע"כ לא יכול המלאך לעשות דברו. והנה (כד) וה' המטיר וגו'. לא המלאך כמו שנעטה אלא ה' בעצמו כ"י והיינו דאיתא ברבה פ' ויצא עה"פ והנה מלאכי אלהים וגו'. כי המלאכים הללו בשביל שאמרו כי משחיתים אנחנו וגו' לא עלו למעלה עד אותה שעה של חלום יעקב. ולכאורה מה זה שלא עלו למעלה בשביל הדבור. אכן כך הדבר כי בשביל שאמרו כי משחיתים אנחנו היסב הקב"ה שלא יעשו השליחות כלל. ואי' ברבה פ' ויחי דכ"ז שלא עשה המלאך שליחותו אינו יכול לשוב ולהתיצב לפני ה' ולומר עשיתי כאשר צויתני. וע"ע בסמוך מקרא כ"ט: מאת ה'. הוא מיותר ומה מקרא חסר אם כתב וה' המטיר וגו' ואש מן השמים. אלא בא ללמד על הא דאי' בחגיגה די"ב שבעה רקיעים הם כו' מכון שם אוצרות שלג וברד כו' והדרה של סופה וסערה כו' ומנלן דאיקרי שמים שנאמר ואתה תשמע השמים מכון שבתך. ולא נתבאר מנלן דבמכון איתנהי הני מילי וע' חדא"ג מהרש"א. ולדברינו מוצא הדרש הוא מזה המקרא מאת ה' ממקום שבתו כ"י: מן השמים. לא שמים דאיקרי רקיע השמים אלא מאת ה' מן השמים היינו מכון שבתו דאיקרי שמים וע' דברים כ"ו ט"ו: (כה) ואת כל יושבי הערים. לא כמו ברעידת הארץ שנשקעים ג"כ כמה עיירות ומ"מ ניצולים האנשים ע"י שבורחים על פני השדה אבל כאן לא נמלט איש כי ירד עליהם גפרית ואש: ויהפוך וגו'. בגמ' ב"מ דפ"ו אי' דהמלאך עשה כן היינו שהוא שלח בחלמיש ידו והפך משורש. נוריס אבל זה היה אחרי המטרת גפרית ואש מאת ה': (כו) ותבט אשתו מאחריו. של לוט כפרש"י. והוא פלא מה תלה העונש במה שהביטה אחרי לוט. אבל יש בזה סוד. דבשעת הזעף ר"ל המזיקים מתגרים ומתהרים ביותר עם אנשים החשובים וכדאיתא באיכה רבתי דבין י"ז בתמוז לט' באב שהדין שולט אסור למלמד תינוקות לייסר את התינוקות. ולא הזהירו כמו"כ לשוליא דנגרי אלא למלמדי תינוקות בחירי עם ה'. וכעין דאיתא בע"פ דת"ח אסור לצאת יחידי בלילה מפני שהשטן מתקנא ומתגרה בו. ומש"ה באותה שעה אחרי שכבר החל הזעף ועדיין היה לוט בדרך. היה השטן מרקד אחריו אלא שלא בא לפניו והכי אי' באיכה רבתי עוד שם שהמזיק רודף אחורי האיש ומש"ה כאשר הביטה את לוט אחריו פגע בה המזיק וע' שמות ז' י"ז: ותהי נציב מלח. עי' במקרא כ"ט: (כז) וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם את פני ה'. לפי הפשט הוא כמש"כ הספורנו. שעמד תמול בשעת תפלת מנחה

לפני

עָמַד שָׁם אֶת־פְּנֵי יְהוָה׃ כח וַיַּשְׁקֵף עַל־פְּנֵי סְדֹם
וַעֲמֹרָה וְעַל כָּל־פְּנֵי אֶרֶץ הַכִּכָּר וַיַּרְא וְהִנֵּה עָלָה
קִיטֹר הָאָרֶץ כְּקִיטֹר הַכִּבְשָׁן׃ כט וַיְהִי בְּשַׁחֵת
אֱלֹהִים אֶת־עָרֵי הַכִּכָּר וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־
אַבְרָהָם וַיְשַׁלַּח אֶת־לוֹט מִתּוֹךְ הַהֲפֵכָה בַּהֲפֹךְ
אֶת־הֶעָרִים אֲשֶׁר־יָשַׁב בָּהֵן לוֹט׃ ל וַיַּעַל לוֹט
מִצּוֹעַר וַיֵּשֶׁב בָּהָר וּשְׁתֵּי בְנֹתָיו עִמּוֹ כִּי יָרֵא
לָשֶׁבֶת בְּצוֹעַר וַיֵּשֶׁב בַּמְּעָרָה הוּא וּשְׁתֵּי בְנֹתָיו׃
לא וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל־הַצְּעִירָה אָבִינוּ זָקֵן וְאִישׁ
אֵין בָּאָרֶץ לָבוֹא עָלֵינוּ כְּדֶרֶךְ כָּל־הָאָרֶץ׃ לב לְכָה
נַשְׁקֶה אֶת־אָבִינוּ יַיִן וְנִשְׁכְּבָה עִמּוֹ וּנְחַיֶּה מֵאָבִינוּ
זָרַע׃ לג וַתַּשְׁקֶיןָ אֶת־אֲבִיהֶן יַיִן בַּלַּיְלָה הוּא וַתָּבֹא
הַבְּכִירָה וַתִּשְׁכַּב אֶת־אָבִיהָ וְלֹא־יָדַע בְּשִׁכְבָהּ
וּבְקוּמָהּ׃ לד וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל־
הַצְּעִירָה הֵן־שָׁכַבְתִּי אֶמֶשׁ אֶת־אָבִי נַשְׁקֶנּוּ יַיִן גַּם־
הַלַּיְלָה וּבֹאִי שִׁכְבִי עִמּוֹ וּנְחַיֶּה מֵאָבִינוּ זָרַע׃
לה וַתַּשְׁקֶיןָ גַּם בַּלַּיְלָה הַהוּא אֶת־אֲבִיהֶן יָיִן וַתָּקָם
הַצְּעִירָה וַתִּשְׁכַּב עִמּוֹ וְלֹא־יָדַע בְּשִׁכְבָהּ וּבְקֻמָהּ׃
לו וַתַּהֲרֶיןָ שְׁתֵּי בְנוֹת־לוֹט מֵאֲבִיהֶן׃ לז וַתֵּלֶד

נקוד על ו'

ת"א עלה קיטור . מנחות כו : ויהי בשחת . ברכות נד : ובקומה . נזיר כג הוריות י :

רש"י

הזה : (כח) קיטור · תימור של עשן טורק"א (ברהנדפאקקעל) בלע"ז : כבשן · חפירה ששורפין בה את אבנים לסיד וכן כל כבשן שבתורה : (כט) ויזכר אלהים את אברהם · (ב"ר) מהו זכירתו של אברהם על לוט נזכר שהיה לוט יודע ששרה אשתו של אברהם ושמע שאמר אברהם במצרים על שרה אחותי היא ולא גלה הדבר שהיה חס עליו לפיכך חס הקב"ה עליו : (ל) כי ירא לשבת בצוער · לפי שהיתה קרובה לסדום : (לא) אבינו זקן · ואם לא עכשיו אימתי שמא ימות או יפסוק מלהוליד : ואיש אין בארץ · סבורות היו שכל העולם נחרב כמו בדור המבול (בראשית רבה) : (לג) ותשקין וגו' · יין נזדמן להן במערה להוציא מהן שני אומות : ותשכב את אביה · ובצעירה כתיב ותשכב עמו לצירה לפי שלא פתחה בזנות אלא

כח וְאִסְתְּכֵי עַל אַפֵּי סְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְעַל כָּל אַפֵּי אַרְעָא דְמֵישְׁרָא וַחֲזָא וְהָא סְלֵיק תְּנָנָא דְאַרְעָא כִּתְנָנָא דְאַתּוּנָא: כט וַהֲוָה כְּחַבָּלוּת יְיָ יָת קִרְוֵי מֵישְׁרָא וּדְכִיר יְיָ יָת אַבְרָהָם וְשַׁלַּח יָת לוֹט מִגּוֹ הֲפֵכְתָא כַּד הֲפַךְ יָת קִרְוַיָּא דַהֲוָה יָתֵיב בְּהֵן לוֹט: ל וּסְלֵיק לוֹט מִצּוֹעַר וִיתֵיב בְּטוּרָא וְתַרְתֵּין בְּנָתֵיהּ עִמֵּיהּ אֲרֵי דְחֵיל לְמֵיתַב בְּצוֹעַר וִיתֵיב בִּמְעַרְתָּא הוּא וְתַרְתֵּין בְּנָתֵיהּ: לא וַאֲמַרַת רַבְּתָא לִזְעֶרְתָּא אֲבוּנָא סִיב וּגְבַר לֵית בְּאַרְעָא לְמֵיעַל עֲלָנָא כְּאוֹרַח כָּל אַרְעָא: לב אִיתָא נַשְׁקֵי יָת אֲבוּנָא חַמְרָא וְנִשְׁכּוּב עִמֵּיהּ וּנְקַיֵּם מֵאֲבוּנָא בְּנִין: לג וְאַשְׁקִיאָן יָת אֲבוּהֶן חַמְרָא בְּלֵילְיָא הוּא וַעֲלַת רַבְּתָא וּשְׁכִיבַת עִם אֲבוּהָא וְלָא יְדַע בְּמִשְׁכְּבַהּ וּבְמִקִימַהּ: לד וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וַאֲמַרַת רַבְּתָא לִזְעֶרְתָּא הָא שְׁכֵיבִית רַמְשָׁא עִם אַבָּא נַשְׁקִינֵיהּ חַמְרָא אַף בְּלֵילְיָא וְעוּלִי שְׁכוּבִי עִמֵּיהּ וּנְקַיֵּם מֵאֲבוּנָא בְּנִין: לה וְאַשְׁקִיאָן אַף בְּלֵילְיָא הַהוּא יָת אֲבוּהֶן חַמְרָא וְקָמַת זְעֶרְתָּא וּשְׁכִיבַת עִמֵּיהּ וְלָא יְדַע בְּמִשְׁכְּבַהּ וּבְמִקִימַהּ: לו וְעַדִּיאָה תַּרְתֵּין בְּנָת לוֹט מֵאֲבוּהֶן: לז וִילֵידַת רַבְּתָא בַּר

רש"י

אחותה למודתה חיסך עליה הכתוב ולא פירש גנותה · אבל בכירה שפתחה בזנות פרסמה הכתוב במפורש · ובקומה של בכירה נקוד (והרי כאלו נכתב ובקימה) לומר שבקומה ידע ואע"פ כן לא נשמר ליל שני מלשתות · (אמר רבי לוי כל מי שהוא להוט אחר בולמוס של עריות לסוף מאכילים אותו מבשרו) : (לו) ותהרין וגו' · אע"פ שאין האשה מתעברת מביאה ראשונה אלו שלטו בעצמן והוציאו ערותן (בפרים אחרים עדותן)

העמק דבר

לפני ה' להתפלל עליהם (א) : (כח) וישקף וגו' וירא וגו' · לא שנראה לכל אדם אותו קיטור אלא ודאי היה רחוק מראות עיני אדם · אלא אברהם בעמדו באותו מקום קדוש ראה מה שראה מרחוק : (כט) ויזכר אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה· מן ההפכה מיבעי אלא הודיע הכתוב דלא ניצל כמו שחשב המלאך להוציאו משם טרם בוא ההפכה ואז לא היה נס נגלה כ"כ · ולא היה נצרך לזכירת אברהם דלוט בעצמו היה ראוי לכך · אבל לא כן עלה · שלא בא לצוער טרם החל הנגף ומ"מ המטיר ה' בצאת השמש . אבל הצילו הקדוש ב"ה מתוך ההפכה ממש · וזה רק בזכות אברהם (ב) : (ל) כי ירא לשבת בצוער · אע"ג שהמלאך הבטיחו שלא יהפוך כלל · מ"מ בראותו שלא נתקיים דבר המלאך כלל שהרי החל הנגף טרם בואו לצוער מש"ה ירא לשבת שם : (לא) אבינו זקן · ורחוק שיפויה לבוא עלינו בדעת צלולה בעזר התאוה ע"כ עלינו לעשות השתדלות אחרת לדבר : (לג) בלילה הוא · כ"מ דכתיב זה הלשון והוא שלא כמנהג לשה"ק · משמעו שהיה בזה השגחה ממנו ית' וכפרש"י להלן ל' ע"ז : את אביה · ולהלן כתיב עמו · מבואר בס' ויקרא ט"ו ל"ה ובכ"מ דשכיבה בלשון את משמעו בע"כ · ובלשון עם משמעו ברצון אם לא שיש איזה דרש וכוונה · והנה הבכירה הביאה אותו בע"כ עליה · אבל הצעירה שלא היה הענין קל בעיניה לא מלאה לב כ"א לשלו שיבא אליה ברצון בעת השכרות : (לה) גם בלילה ההוא את אביהן יין·שינה הלשון ממה דכתיב בליל הראשון משום דבליל שני השו שלא ירצה עוד לשתות יין ולהשתכר ע"כ השקוהו משקאות אחרות ומזה הגיע ששתה גם יין : ותקם · משום שהדבר היה קשה בעיניה ורק בדבר הבכירה הזדרזה להתגבר ע"ד · וכיב"ז להלן מ"ו ד' :

הרחב דבר

(א) ובזה מתיישב שיטת התוס' ריש פסחים דהא שהוכיחו הז"ל דאסור ליזל יחידי בלילה מדכתיב וישכם אברהם בבקר הוא מהאי קרא דסדום . דמש"ה לא נזדרז לצאת מביתו לדרך אל אותו מקום . אבל בברכות ד"ו מפורש דאל המקום הוא שקבע לתפלתו תמיד בבית מדרשו . וא"כ קשה איך למדו מכאן דאל יצא יחידי בלילה ואיזה דרך היה כאן מביתו לבית מדרשו . וגם לפי' הראשון קשה מנלן דמזה הטעם . דילמא משום דלעולם יצא אדם מביתו בכי טוב . לא יצא עד הבוקר . אבל אם בוא כבר בדרך רשאי לילך אף יחידי . אלא נראה דמשום שאברהם ליוה להמלאכים ג' פרסאות כמש"כ לעיל י"ח ט"ז כדין הלמיד לרב ובדאי' בחולין דצ"א גבי יעקב וא"כ כאשר היה התחלת הענין כהלות היום וגם הסעודה נמשך איזה שעה ולא היה כדי לילך ג' פרסאות ולשוב לביתו ע"כ לן אברהם בדרך . וישכם בבוקר לילך לבית מדרשו . ובזה נתיישב הכל :
(ב) והנה אמרו בפ' הרואה . דהרואה אשתו של לוט מברך שתים על לוט ברוך זוכר הצדיקים . וקשה מאי תלה ברואה אשת לוט הלא בהגיעו למקום סדום ראוי לברך . ולדברינו ניחא משום דאין מברכין על נס נסתר ומכש"כ זוכר את הצדיקים . שהוא ענין זכירת אברהם . ואם היה נצלה מן ההפכה לפני בואו אין לברך ע"ז כלל . אלא בהגיעו לאשת לוט וידענו מזה שכבר החל הזעף ומכ"מ ניצל בזכירת אברהם · מש"ה מברכים שם . ועי' מש"כ בהע"ש סי' כ"ו אות ו' :

הַבְּכִירָה בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מוֹאָב הוּא אֲבִי־מוֹאָב עַד־הַיּוֹם׃ לח וְהַצְּעִירָה גַם־הִוא יָלְדָה בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן־עַמִּי הוּא אֲבִי בְנֵי־עַמּוֹן עַד־הַיּוֹם׃ ס

כ א וַיִּסַּע מִשָּׁם אַבְרָהָם אַרְצָה הַנֶּגֶב וַיֵּשֶׁב בֵּין־קָדֵשׁ וּבֵין שׁוּר וַיָּגָר בִּגְרָר׃ ב וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֲחֹתִי הִוא וַיִּשְׁלַח אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ גְּרָר וַיִּקַּח אֶת־שָׂרָה׃ ג וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־אֲבִימֶלֶךְ בַּחֲלוֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ הִנְּךָ מֵת עַל־הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־לָקַחְתָּ וְהִוא בְּעֻלַת בָּעַל׃ ד וַאֲבִימֶלֶךְ לֹא קָרַב אֵלֶיהָ וַיֹּאמַר אֲדֹנָי הֲגוֹי גַּם־צַדִּיק תַּהֲרֹג׃ ה הֲלֹא הוּא אָמַר־לִי אֲחֹתִי הִוא וְהִיא־גַם־הִוא אָמְרָה אָחִי הוּא בְּתָם־לְבָבִי וּבְנִקְיֹן כַּפַּי עָשִׂיתִי זֹאת׃ ו וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָאֱלֹהִים בַּחֲלֹם גַּם אָנֹכִי יָדַעְתִּי כִּי בְתָם־לְבָבְךָ עָשִׂיתָ זֹּאת וָאֶחְשֹׂךְ גַּם־אָנֹכִי אוֹתְךָ מֵחֲטוֹ־חסר א׳ לִי עַל־כֵּן לֹא־נְתַתִּיךָ לִנְגֹּעַ אֵלֶיהָ׃ ז וְעַתָּה הָשֵׁב אֵשֶׁת־הָאִישׁ כִּי־נָבִיא

ת״א מואב. בבא קמא לח הוריות יא: בן עמי. בבא קמא שם הוריות שם: ויבא אלהים. ס׳ הזוהר פ׳ קדושים ופ׳ ויקרא: הנך מת על. מכות ט׳: והיא בעולת. כתובות סא קדושין י: אדני הגוי גם. ב״ק צב מכות ט: הלא הוא אמר לי אחותי הוא. ב״ק שם מכות שם: מחטו לי. מכות שם: ועתה השב. בבא קמא שם מכות שם: כי נביא הוא. ב״ק שם:

ר ש ״ י

לחוץ ונתעברו מביאה ראשונה: (לז) מואב. זו שלא היתה צנועה פירשה שמאביה הוא. אבל צעירה קראתו בלשון נקיה וקבלה שכר בימי משה שנאמר בבני עמון (דברים ב׳ ט׳) אל תתגר בם כלל ובמואב לא הזהיר אלא שלא ילחם בם אבל לצערן התיר לו: כ (א) ויסע משם אברהם. כשראה שחרבו הכרכים ופסקו העוברים והשבים נסע לו משם (ב״ר) דבר אחר להתרחק מלוט שיצא עליו שם רע שבא על בנותיו: (ב) ויאמר אברהם. כאן לא נטל רשות אלא על כרחה שלא בטובתה לפי שכבר לוקחה לבית פרעה על ידי כן: אל שרה אשתו. על שרה אשתו. וכיוצא בו (ש״א ד׳ כא) אל הלקח ארון וגו׳. ואל מות חמיה שניהם בלשון על: (ד) לא קרב אליה. המלאך מנעו כמו שנאמר לא נתתיך לנגוע אליה: הגוי גם צדיק תהרג. אף אם הוא צדיק תהרגנו שמא כך דרכך לאבד האומות חנם כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה אף אני אומר שהרגתם על לא דבר כשם שאתה אומר להרגני:(ה) גם היא. לרבות עבדים וגמלים וחמרים שלה (פי׳ שומרי גמלים ורועי חמרים) את כלם שאלתי ואמרו לי אחיה הוא: בתם לבבי. שלא דמיתי לחטוא: ובנקיון כפי. נקי אני מן החטא שלא נגעתי בה: (ו) ידעתי כי בתם לבבך וגו׳. אמת שלא דמית מתחילה לחטוא אבל נקיון כפים אין כאן (הדא אמרה משמוש ידים יש כאן): לא נתתיך. לא ממך היה שלא

נגעת

וּקְרָת שְׁמֵיהּ מוֹאָב הוּא אֲבוּהוֹן דְּמוֹאֲבָאֵי עַד יוֹמָא דֵין: לח וּזְעֶרְתָּא אַף הִיא יְלֵידַת בַּר וּקְרָת שְׁמֵיהּ בַּר עַמִּי הוּא אֲבוּהוֹן דִּבְנֵי עַמּוֹן עַד יוֹמָא דֵין: א וּנְטַל מִתַּמָּן אַבְרָהָם לַאֲרַע דָּרוֹמָא וִיתֵיב בֵּין רְקָם וּבֵין חַגְרָא וְאִתּוֹתַב בִּגְרָר: ב וַאֲמַר אַבְרָהָם עַל שָׂרָה אִתְּתֵיהּ אֲחָתִי הִיא וּשְׁלַח אֲבִימֶלֶךְ מַלְכָּא דִּגְרָר וּדְבַר יָת שָׂרָה: ג וַאֲתָא מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְוָת אֲבִימֶלֶךְ בְּחֶלְמָא דְּלֵילְיָא וַאֲמַר לֵיהּ הָא אַתְּ מָאִית עַל עֵיסַק אִתְּתָא דִּדְבַרְתָּא וְהִיא אִתַּת גְּבַר: ד וַאֲבִימֶלֶךְ לָא קְרֵיב לְוָתַהּ וַאֲמַר יְיָ הַעַם אַף זַכַּאי תִּקְטוֹל: ה הֲלָא הוּא אֲמַר לִי אֲחָתִי הִיא וְהִיא אַף הִיא אֲמַרַת אָחִי הוּא בְּקַשִּׁיטוּת לִבִּי וּבְזַכָּאוּת יְדַי עֲבָדִית דָּא: ו וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ בְּחֶלְמָא אַף קֳדָמַי גְּלֵי אֲרֵי בְקַשִּׁיטוּת לִבָּךְ עֲבַדְתְּ דָּא וּמְנָעִית אַף אֲנָא יָתָךְ מִלְּמֶחֱטֵי קֳדָמַי עַל כֵּן לָא שְׁבַקְתָּךְ לְמִקְרַב לְוָתַהּ: ז וּכְעַן אֲתֵיב אִתַּת גַּבְרָא

רש"י

נגעת בה אלא חשכתי אני אותך מחטוא ולא נתתי לך כח וכן (לקמן לא) ולא נתנו אלהים וכן (שופטים טו א׳) לא נתנה אביה לבוא: (ז) השב אשת האיש · ואל תהא סבור שמא תתגנה בעיניו ולא יקבלנה או ישנאך ולא יתפלל עליך (א"ל אבימלך ומי מפרסמו שלא נגעתי בה א"ל) · כי נביא הוא · ויודע שלא נגעת

העמק דבר

(לח) גם היא · משום דלידת ב"ז תלוי במי שמזריע תחלה כדאי' בנדה פ"ג · וזה תלוי במי שתאותו מרובה · ולפי שלא היתה תאות הצעירה חזקה לזה המעשה כמש"כ לעיל · וא"כ היה ראוי שתלד בת אבל בהשגחה ממנו ית' ילדה גם היא בן: כ (א) ארצה הנגב · באמת גם חברון היה בדרום א"י אלא באר שבע היתה דרומית יותר · מ"מ יותר ראוי היה לכתוב ארץ המערב · דב"ש היה בפלשתים במערב א"י אלא הודיע הכתוב שכל רצונו של א"א להתרחק משם · מ"מ לא התרחק אלא בדרום א"י ולא לצפון ומטעם שכתבנו לעיל ריש פ' לך · ותכלית הנסיעה יבואר להלן כ"א ל"ג כדי לקיים מצות ה' כי אב המון גוים נתתיך וע' ספורנו: וישב בין קדש ובין שור · הרכוש הרב שלו היה בין שני עיירות הללו אבל הוא עצמו · ויגר בגרר עיר המלוכה · רוכלת עמים לזה התכלית: (ב) אחתי היא · כבר ביארנו לעיל י"ב י"א דבכ"מ שהלך ולא היה ע"פ ה' ורוה"ק · היה ירא שלא יהיה שם הבטחה ומקלל אחר · מש"ה ירא על אשתו · ובחברון היה נקרבת ענר או"נ שומרי ראשו ע"כ לא ירא: (ד) לא קרב אליה · משום שבלי ספק אמרה לו אח"כ שהיא אשת איש · והוא התחזק על התאוה ולא קרב אליה: הגוי · דכל המקורב לאברהם ואמונתו היו מכונים בשם עברים וידוע היה לכל דהעברים מאהבים לה' בשביל שיודע חוסי בו ועובדיו בכל הליכות חייהם · משא"כ אחרי או"ע נקראים גוים ואמר אבימלך וכי הגוי · מי שאינו שומר תורת העברים · גם צדיק תהרג · שהרי לא נצטוו ע"ז לשמור תורת אברהם וא"כ וכי רק בשביל שאינו מאוהביך אפי' שהוא צדיק תהרוג: (ה) והוא גם היא · אע"ג שאומרת שהיא אשת אברהם מ"מ הלא לא הכחישה אותו מתחלה: בתם לבבי · לא בדרך תאוה כי אם בלב תמים חפצתי לקחת אחות אברהם לאשה: ובנקיון כפי · אח"כ כשאמרה שהיא א"א פירשתי ממנה · וא"כ מדוע אני ראוי לעונש בהחלט: (ו) ויאמר וגו' בחלום · מזה נראה כי טענת אבימלך היה בהקיץ אחר דבר ה' · ואח"כ בא שנית מאמר ה' בחלום: כי בתם לבבך · זאת אמת שמתחלה אין עליך חטא · אבל בסוף כשאמרה כי היא א"א לא בנקיון כפים פרשת ממנה כי אם · ואחשך גם אנכי אותך מחטא לי · היה לזה סיוע מן השמים כענין הבא לטהר מסייעין אותו: על לא נתתיך לנגוע אליה · מנעתיך מנגוע בה ממש כדי שלא תבוא לתוקף יצה"ר שאז היית מחליט לבוא עליה · ושוב לא היה סיוע מן השמים · משא"כ עד שלא באת לתוקף התאוה והיית בכלל בא לטהר עדיין והייתי מסייע אותך · והוא דרך הקב"ה להזהיר מרחוק שלא יבא לידי עבירה · [וע' בפ' בלק שהזהיר הקב"ה את בלעם לעמוד מרחוק שלא יבא לידי חטא] וא"כ אינך צדיק כאשר אתה אומר שהרי נצרכתי לשמור אותך שלא תבוא לתוקף יצה"ר: (ז) ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל · פרש"י ויודע שלא נגעת בה לפיכך יתפלל · ולא נתבאר עדיין למה הוא צריך לתפלה · אחר שלא חטא ולא נגע בה · וכי בשביל שהיה נצרך לשמירה מהקב"ה הוא נהרג אלא ע"כ עיקר החטא הוא מה שציער לאברהם וכדתנן בפ' החובל · אע"ג שהוא נותן לו צערו אין נמחל לו עד שיבקש ממנו שנאמר

ועתה

הוא ויתפלל בעדך וחיה ואם־אינך משיב דע
כי־מות תמות אתה וכל־אשר־לך : ח וישכם
אבימלך בבקר ויקרא לכל־עבדיו וידבר את־
כל־הדברים האלה באזניהם וייראו האנשים
מאד : ט ויקרא אבימלך לאברהם ויאמר לו מה
עשית לנו ומה־חטאתי לך כי־הבאת עלי ועל־
ממלכתי חטאה גדלה מעשים אשר לא־יעשו
עשית עמדי : י ויאמר אבימלך אל־אברהם מה
ראית כי עשית את־הדבר הזה : יא ויאמר
אברהם כי אמרתי רק אין־יראת אלהים במקום
הזה והרגוני על־דבר אשתי : יב וגם־אמנה אחתי
בת־אבי הוא אך לא בת־אמי ותהי־לי לאשה :
יג ויהי כאשר התעו אתי אלהים מבית אבי
ואמר לה זה חסדך אשר תעשי עמדי אל כל־

ת״א וגם אמנה. סנהדרין נח :

רש״י

בה לפיכך ויתפלל בעדך (ב״ק צב) : (ט) מעשים אשר לא יעשו · מכה אשר לא הורגלה לבא על בריה באה לנו על ידך עצירת כל נקבים של זרע ושל קטנים ורעי ואזנים וחוטם : (יא) רק אין יראת אלהים · אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתייה שואלין אותו או על עסקי אשתו שואלין אותו · (ב״ק שם) אשתך היא או אחותך היא : (יב) אחתי בת אבי היא · ובת אב מותרת לבן נח שאין אבות לגוי עכ״ל · וכדי לאמת דבריו השיבו כן · וא״ת והלא בת אחיו היתה · בני בנים הרי הן כבנים והרי היא בתו של תרח וכך הוא אומר ללוט כי אנשים אחים אנחנו : אך לא בת אמי · הרן מאם אחרת היה : (יג) ויהי כאשר התעו אותי וגו׳ · אונקלוס תרגם מה שתרגם ויש ליישב עוד דבר דבור על אופניו · כשהוציאני הקב״ה מבית אבי להיות משוטט ונד ממקום למקום וידעתי שאעבור במקום רשעים ואומר לה זה חסדך וגו׳ : כאשר התעו · לשון רבים ואל תתמה כי הרבה מקומות לשון אלהות ולשון מרות קרוי לשון רבים . אשר הלכו אלהים · אלהים חיים · אלהים קדושים · וכל לשון אלהים לשון רבים · וכן ויקח אדוני יוסף · אדוני האדונים · אדוני הארץ · וכן בעליו עמו · והועד בבעליו · ואם תאמר מהו לשון התעו כל הגולה ממקומו ואינו מיושב קרוי תועה · כמו (לקמן כא יד) ותלך ותתע · (תהלים קיט קעו) תעיתי כשה אובד · (איוב לח מא) יתעו לבלי אוכל

העמק דבר

ו ועתה השב וגו׳ · אבל א״כ יש להבין למאי הקדים הקב״ה ואחשך גם אנכי אותך מחטוא לי על כן לא נתתיך וגו׳ מאי נ״מ בזה לענין נערו של אברהם אלא נזה המציאו חז״ל בגמ׳ שם · לבאר מאמר כי נביא הוא · ודקא אמרת הלא הוא אמר לי וגו׳ כי נביא הוא וכבר לימד אכסניא שבא לעיר על עסקי אכילה ושתיה שואלים אותו או על עסקי אשתו כו׳ [ומשמעות נביא הוא ת״ח כדאיתא במנחות דנ״ט ב׳ · על וכשל גם נביא] ·· ולכאורה כ״ז ההמצאה הוא נגד המשנה דהכל משום נערו של אברהם ·

ולפי

אֲרֵי נְבִיָּא הוּא וִיצַלֵּי עֲלָךְ וְתֵיחֵי וְאִם לֵיתָךְ מֵיתִיב דַּע אֲרֵי מֵימָת תְּמוּת אַתְּ וְכָל דִּי לָךְ׃ ח וְאַקְדֵּים אֲבִימֶלֶךְ בְּצַפְרָא וּקְרָא לְכָל עַבְדּוֹהִי וּמַלֵּיל יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין קֳדָמֵיהוֹן וּדְחִילוּ גּוּבְרַיָּא לַחֲדָא׃ ט וּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם וַאֲמַר לֵיהּ מָה עֲבַדְתְּ לָנָא וּמָה חֲבִתִּי לָךְ אֲרֵי אַיְתֵיתָא עֲלַי וְעַל מַלְכוּתִי חוֹבָא רַבְּתָא עוֹבָדִין דְּלָא כַשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא עֲבַדְתְּ עִמִּי׃ י וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם מָה חֲזֵיתָא אֲרֵי עֲבַדְתְּ יָת פִּתְגָמָא הָדֵין׃ יא וַאֲמַר אַבְרָהָם אֲרֵי אֲמָרִית לְחוֹד לֵית דַּחַלְתָּא דַּייָ בְּאַתְרָא הָדֵין וְיִקְטְלוּנַנִי עַל עֵיסַק אִתְּתִי׃ יב וּבְרַם בְּקוּשְׁטָא אֲחָתִי בַת אַבָּא הִיא בְּרַם לָא בַת אִמִּי וַהֲוָת לִי לְאִנְתּוּ׃ יג וַהֲוָה כַּד טְעוֹ עַמְמַיָּא בָּתַר

העמק דבר

ולפי סוגיא זו עיקר החטא בשביל מיעוט ד"א ועל ענין אשת איש שלא התנהגו כשורה. אבל הענין כך הוא שודאי עיקר החטא והקפידה היה לצערו של אברהם. אבל ע"ז התנצל אבימלך בצדק שהוא בעצמו גרם לזה וא"כ אין עליו שום עון. מש"ה הקדים הקב"ה שאיך צדיק גמור כמו שאתה אומר אם כן היה ראוי לאברהם לומר אחותי היא. וא"כ בהגם אתה מצער אותו וצריך אתה לפייסהו שיתפלל וזהו דבר ה' ועתה השב וגו' כי נביא הוא ויודע שאיך צדיק גמור ונצרך להשמר ממך. ובגמ' הסבירו יותר שמאין הוא יודע וכי נביא יודע טבע כל האדם. ויישבו דהבין בחכמתו מנהג שהעברת על ד"א מגלה הסקדמה נהולה לעיקר החטא: ויתפלל בעדך וחיה. לפי דברינו ע"פ המשנה שהחטא היה מה שציער את א"א וא"כ לא נצרך אלא לפיוס ולא לתפלה אלא מכאן למדנו שהחוטא בין אדם לחבירו הוא חטא בין אדם לשמים ג"כ. וכשמתפייס מהאדם עדיין נצרך לבקש כפרה מהקב"ה מש"ה נצרך לתפלת אברהם שיהי מחול לו (א): (ח) וייראו האנשים מאד. שחששו מי יודע אם יתפלל אברהם. ואע"ג שאמר הקב"ה אם אינך משיב דע וגו' משמע שאם ישיב לא ימות מ"מ הרי התנה ה' ויתפלל בעדך וחיה דמבואר דגם אם ישיב רק אם לא יתפלל ימות הוא בעצמו או שאר עונש שלא יהא נחשב לחיות כראוי: (ט) ויאמר לו מה עשית לנו וגו' מעשים אשר לא יעשו וגו'. מתחלה היסב אבימלך על אברהם חטא גדול להפחידו מעונש מות כי חמת מלך מלאכי מות וחשב אבימלך שיבקש א"א מחילה ממנו. ובזה יתנה אבימלך שיתפלל אל ה' ואם לא ימות. אבל אברהם לא השיב אחר רוגז של אבימלך לא דבר ולא חצי דבר וא"כ ראה אבימלך כי ברע הוא והרי אין יכול להרגו שהרי יודע כמה הקב"ה מזהיר עליו ע"כ חזר והיטיב לו פניו: (י) ויאמר אבימלך אל אברהם. באמירה בפ"ע ובלא נשיאת חטא ואשם כ"א בדברי פיוס ושאלה: מה ראית כי עשית וגו'. מסתמא יראת ממני אמור לי מה ראית לירא ממני. והלא באמת פלשתים בכלל היו בעלי ד"א ולא גזלו מעולם אשה: (יא) ויאמר אברהם. על דברי פיוס השיב דברים נכוחים. כי אמרתי אין יראת אלהים במקום הזה. הן אמת שיש כאן ד"א אבל אין זה מצד יראת אלהים אלא מחמת שכל אנושי: והרגוני על דבר אשתי. דמי שאין בו יראת אלהים אינו יכול להתגבר על יצרו המכריע את דעת האדם. ולכן יראתי פן יהרגוני. וממילא לא היה יכול לומר האמת גם למלך בשביל העם שהם לא נתפעלו מיפיה באופן שנתפעלו במצרים שראו אותה יפה מאד והבינו שאינה ראויה להם ולא התאוו לה כלל כמש"כ שם. ומש"ה לא היה עוד חשש אלא בשביל המלך לבד וא"כ הי' ראוי להודיעהו מש"ה היה נחשב זה לחטא בעיני פרעה כמבואר שם אבל כאן היה החשש בשביל כל המדינה והיה ראוי לחוש שמא יודע הדבר גם להם ע"י שיגיד האמת להמלך: (יב) וגם אמנה וגו'. הרי הכרח שאין בהם יראת אלקים דאלו היה בהם יראת אלהים היה להם לחקור אולי מ"מ אשתו היא אלא אין חוששין כי אם לד"א ויוצאים בזה שכסבורים שאינה אשתו: (יג) ויהי וגו'. עוד השיב שלא משום שירא מאותו מקום כ"כ עשה כן כ"א בשביל כל המקומות שיש באמנת לחוש. וממילא באתי ג"כ לידי זה. ופי' התעו אותי אלהים וגו' כבר נחלקו במ"ס פ"ד אם הוא חול או קודש. ולפי הפשט משתמש חול וקודש פי' בשביל שאוה"ע עובדים

הרחב דבר

(א) ולזה כוון התנא ג"כ בהא דתנן אע"פ שהוא נותן לו אין נמחל לו עד שיבקש ממנו שנא' ועתה השב וגו' ואינו מובן הוכחה זו. דאי מהא שהזהיר ה' להשב. הרי הוא רק חזרת הגזילה ולא בקשה ואי מהא שאמר לו ה' ויתפלל בעדך. אינו מוכח כלל שיבקש ממנו אלא כך פי' המשנה אין נמחל לו מה' עד שיבקש ממנו וימחול הוא לו. ואז ימחול לו הקב"ה ג"כ. שנא' ועתה וגו' ויתפלל בעדך הרי דבעינן לתפלה ורצוי. אלא שבזה שיתפלל אברהם מוכח שהוא מחל לו ואז יועיל התפלה שימחול לו ה'. והכי אי' בגמ' שם אפי' הביא כל אילי נביות שבעולם אין נמחל לו כו' והיינו קרבנות שבין אדם לשמים. ובזה החטא מיירי:

המקום אשר נבוא שמה אמרי־לי אחי הוא׃ יד ויקח אבימלך צאן ובקר ועבדים ושפחת ויתן לאברהם וישב לו את שרה אשתו׃ טו ויאמר אבימלך הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב׃ טז ולשרה אמר הנה נתתי אלף כסף לאחיך הנה הוא־לך כסות עינים לכל אשר אתך ואת כל ונכחת׃ יז ויתפלל אברהם אל־האלהים וירפא אלהים את־אבימלך ואת־אשתו ואמהתיו וילדו׃ יח כי־עצר עצר יהוה בעד כל־רחם לבית אבימלך על־דבר שרה אשת אברהם׃ ס

כא א ויהוה פקד את־שרה כאשר אמר ויעש יהוה לשרה כאשר דבר׃ ב ותהר ותלד שרה לאברהם בן לזקניו למועד אשר־דבר אתו אלהים׃ ג ויקרא אברהם את־שם־בנו הנולד־לו אשר־ילדה־לו שרה יצחק׃ ד וימל אברהם

ת״א הנה הוא לך. מגלה טו כח ב״ק לג: ויתפלל. ב״ק צ״ב כי עצור עצר. תענית ח בבא קמא בס: בעד כל רחם. ב״ק שם: וה׳ פקד את. ראש השנה יא ודף לב תענית ח מגילה לא בבא קמא נב: וימל אברהם. קדושין כט:

ר ש״ י

יגאו ויתעו לבקש אכלם: אמרי לי. עלי וכן (לקמן כו ז׳) וישאלו אנשי המקום לאשתו על אשתו. וכן ואמר פרעה לבני ישראל (שמות יד) כמו על בני ישראל. פן יאמרו לי אשה הרגתהו (שופטים ט׳): (יד) ויתן לאברהם. כדי שיתפייס ויתפלל עליו: (טו) הנה ארצי לפניך. אבל פרעה אמר לו הנה אשתך קח ולך. לפי שנתיירא שהמצרים שטופי זמה: (טז) ולשרה אמר. אבימלך לכבודה כדי לפייסה הנה עשיתי לך כבוד זה נתתי ממון לאחיך שאמרת עליו אחי הוא הנה הממון והכבוד הזה לך כסות עינים: לכל אשר אתך. יכסו עיניהם שלא יקילוך שאלו השיבותיך ריקנית יש להם לומר לאחר שנתעלל בה החזירה עכשיו שהוצרכתי לבזבז ממון ולפייסך יודעים יהיו שעל כרחי השיבותיך ועל ידי נס: ואת כל. ועם כל באי העולם: ונכחת. יהא לך פתחון פה להתוכח ולהראות דברים ניכרים הללו ולשון תוכחה בכל מקום ברור דברים ובלע״ז אשפורפי״ר. (הוא אפרוביר הכתוב לקמן ל״א ל״ז ערלייטערן. בעשיידען. בעשטיממטן) ואונקלוס תרגם בפנים אחרים ולשון המקרא כך הוא נופל על התרגום הנה הוא

העמק דבר

עובדים אלהים חול מש״ה אלהים קודש נוהו להיות נודד ולהעמידם על האמת: (יד) ויקח אבימלך וגו׳. כפרש״י כדי שיתפלל עליו ומש״ה אמר לו עוד הנה ארצי לפניך: (טז) ולשרה אמר וגו׳ הנה הוא לך. הוא קאי על אברהם ואמר כי קבל פיוס מאברהם שהשיב תשובה נאחת שירא שלא יהרגוהו. אבל על שרה לא מצא ישוב וא״כ חטאה בשתים שקרובה היתה לזנות וגם להביא חטא על אחרים. אבל בשביל אברהם לא תבא לשום דבר. וזהו דברו שאחיך הוא לך כסות עינים לכל אשר

עובדי ידיהון יתי קריב יי לדחלתיה מבית אבא ואמרית לה דין טיבותך דתעבדין עמי לכל אתרא די נהך לתמן אמרי עלי אחי הוא: יד ודבר אבימלך עאן ותורין ועבדין ואמהן ויהב לאברהם ואתיב ליה ית שרה אתתיה: טו ואמר אבימלך הא ארעי קדמך בדתקין בעינך תיב: טז ולשרה אמר הא יהבית אלף סלעין דכסף לאחוך הא הוא ליך כסות דיקר עינין חלף דשלחית ודברתיך וחזית יתיך וית כל דעמך ועל כל מה דאמרת אתוכחת: יז וצלי אברהם קדם יי ואסי יי ית אבימלך וית אתתיה ואמהתיה ואתרוחו: יח ארי מיחד אחד יי באפי כל פתח ולדא לבית אבימלך על עיסק שרה אתת אברהם: א ויי דכיר ית שרה כמא דאמר ועבד יי לשרה כמא דמליל: ב ועדיאת וילידת שרה לאברהם בר לסבתוהי לזמנא דמליל יתיה יי: ג וקרא אברהם ית שום בריה דאתיליד ליה דילידת ליה שרה יצחק: ד וגזר אברהם ית יצחק בריה בר

רש"י

לך כסות של כבוד על העינים שלי שסלמו בך ובכל אשר אתך ועל כן תרגמו וחזית יתיך וית כל דעמך · ויש מדרש אגדה אבל ישוב לשון המקרא פירשתי : (יז) וילדו · כתרגומו ואתרווחו נפתחו נקביהם והוציאו והיא לידה שלהם : (יח) בעד כל רחם · כנגד כל פתח : על דבר שרה · על פי דבורה של שרה : **כא** (א) וה' פקד את שרה וגו' · (ב"ק צ"ב) סמך פרשה זו ללמדך שכל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה שנאמר ויתפלל וגו' וסמיך ליה וה' פקד את שרה שפקדה כבר קודם שרפא את אבימלך : פקד את שרה כאשר אמר · בהריון : כאשר דבר · בלידה · והיכן היא אמירה והיכן הוא דבור אמירה ויאמר אלהים אבל שרה אשתך וגו' · דבור היה דבר ה' אל אברם בברית בין הבתרים ושם נאמר לא יירשך זה וגו' · והביא היורש משרה : ויעש ה' לשרה כאשר דבר · לאברהם [ולשרה בן וגו'] : (ב) למועד אשר דבר · רבי יודן ורבי חמא רבי יודן אומר מלמד שנולד לט' חדשים שלא יאמרו מביאתו של אבימלך הוא ורבי חמא אומר לז' חדשים : למועד אשר דבר אותו · דמליל יתיה את המועד דבר וקבע כשאמר לו למועד אשוב אליך שרט לו שריטה בכותל אמר לו כשתגיע חמה לשריטה זו בשנה האחרת

העמק דבר

אתך שמכסה עיני ב"א שלא יסתכלו בך : ואת כל ולא תענש על כל מה שיש להאשים אותך · אבל באשר שאת אשת אברהם והוא גדול בעינינו הנני מעלים עין מלענשך וזהו שהקדים הנה נתתי אלף כסף סך מסויים לפייסו לאות כי גדול מאד בעיניו וסיים כי לגדלו וחשיבותו הוא לך כסות עינים מכל אשר יש להאשימך : ונוכחת · בראותה כי הוא נשא עליה אשמה התוכחה עמו להראות כי צדקה ממנו : (יח) כי עצר ה' וגו' · היה ראוי להודיע תחלה שהיה כן כמו דכתיב בפרעה וינגע וגו' אלא משום שעצירת הלידה מצוי גם בלשון זה ולא היה ניכר כ"כ שהיה בשביל שרה עד שראה כי אחר שהתפלל אברהם ילדו אז הבינו הכל כי עצר עצר ה' וגו' : אשת אברהם · כבר ביארנו במעשה פרעה שדוקא בשביל שהיתה אשת אברהם הגיעו להם מכות ועונשין ולא גזולה היא באופן שלא יתייסרו גם המה · אך באשר אברהם בא בכח התורה ע"כ באין יסורין על מי שנוגע בו לרעה בחרבה של תורה : **כא** (א) ויעש ה' לשרה כאשר דבר · כפל שמאמר הוא תמוה · ופירש"י בזה אינו מרווח דבאמת במאמר ה' כבר נאמר לידה ג"כ · ולהיפך בדבר ה' לא נזכר שרה מאומה · והיה אפשר לפרש דעל ישמעאל דבר ה' אלא הוא הדבר אשר פירשנו שהקב"ה התרעם על שרה במה שצחקה והסתפקה במה שלא ראתה שנוי בפני אברהם כאשר נראה א"ע בעדנה של ילדות ובשביל זה נענשה במעשה אבימלך וכאשר יבואר עוד שנולד לבריות ספק בעיקר הלידה אם אינו מאבימלך · באשר עליה לא היה עוד פלא כי הכל ראו אותה ילדה · משא"כ באברהם שהיה עדיין ניכר לבן מאה שנה · וזהו ויעש ה' לשרה כאשר דבר ודבור הוא לשון עז כידוע היינו במה שרגז עליה · כן עשה לה · ומסיים ותהר ותלד לאברהם בן לזקניו ולא כתיב לזקניה שהרי היא נעשית ילדה · אבל אברהם לא נשתנה מטבע גופו ומכל מקום ילדה ממנו בן : (ב) למועד אשר דבר וגו' · גם זה הוא בכלל הדבור שבא לעונש דטוב היה לפניה שלא תלד עד שנה אחרת ותצא מכלל הספק אבל מחמת העונש ילדה לאותו מועד אשר דבר : (ג) אשר ילדה לו · אריכות הלשון יותר מדכתיב גבי ישמעאל שם בנו אשר

ילדה

את־יצחק בנו בן־שמנת ימים כאשר צוה אתו אלהים: חמישי ה ואברהם בן־מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו: ו ותאמר שרה צחק עשה לי אלהים כל־השמע יצחק־לי: ז ותאמר מי מלל לאברהם היניקה בנים שרה כי־ילדתי בן לזקניו: ח ויגדל הילד ויגמל ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את־יצחק: ט ותרא שרה את־בן־הגר המצרית אשר־ילדה לאברהם מצחק: י ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת־בנה כי לא יירש בן־האמה הזאת עם־בני עם־יצחק: יא וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודת בנו: יב ויאמר אלהים אל־אברהם אל־ירע בעיניך

ת"א כאשר צוה. קדושין כט: ואברהם בן. מגילה יז: ותאמר מי. מציעא פז: ויגדל הילד. פסחים קיט סנהדרין סט:

ר ש"י

תלד: (לזקניו שהיה זיו איקונין שלו דומה לו): (ו) יצחק לי · ישמח עלי ומדרש אגדה הרבה עקרות נפקדו עמה הרבה חולים נתרפאו בו ביום הרבה תפלות נענו עמה ורב שחוק היה בעולם: (ז) מי מלל לאברהם · לשון שבח וחשיבות (כמו (ישעיה מא ד') מי פעל ועשה (שם מ' כו) מי ברא אלה) ראו מי הוא ומי הוא שומר הבטחתו הקב"ה מבטיח ועושה: מלל · שינה הכתוב ולא אמר דבר גימטריא שלו ק' כלומר לסוף מאה לאברהם: היניקה בנים שרה · ומהו בנים לשון רבים ביום המשתה הביאו השרות בניהן עמהן והניקה אותם שהיו אומרות לא ילדה שרה אלא אסופי הביאה מן השוק: (ח) ויגמל · לסוף כ"ד חדש (גיטין עה): משתה גדול · שהיו שם גדולי הדור שם ועבר ואבימלך (ב"ר): (ט) מצחק ·

העמק דבר

ילדה הגר בא בזה ללמדנו שאברהם פירסם בשעת קריאת שם שהוא בנו להוציא מלב ב"א(א): (ד) כאשר צוה · בע"פ הלכות מילה כדאיתא ברכות ד"ה והמצוה זו משנה · כן היה לא"א כמה הלכות כמו דוקא ביום ולא בתחלת ליל שמיני: (ה) ואברהם בן מאת שנה · אבל לא כתיב עוד ושרה בת תשעים שנה שהרי כבר נהפכה לילדה: (ו) צחק עשה לי אלהים · מדה"ד עשה לי צחק היינו · כל השמע יצחק לי · פי' ממני כמוספק אם כן הוא שילדתי מאברהם: (ז) ותאמר · ביארה שמבינה שכך הוא אע"ג שודאי לא העז שום אדם לצחוק בפניה מ"מ היא מבינה שהרי. מי מלל לאברהם וגו' · כדרך

הרחב דבר

(א) יצחק ידוע שהוא ע"ש הצחוק. ודוד המלך פי' בתהלים ק"ה ושבועתו לישחק. אמנם חז"ל ברבה הוסיפו ופירשו יצחק יצא חוק לעולם. ובאמת יש להבין מזה גופא שדוד אמר ברוה"ק פעם ישחק. ובדה"י א' ט"ז אמר אותו המאמר ושבועתו ליצחק. מזה מוכח שיש בזה השם שתי כוונות ואמר אותו השם לפי הענין כמו שיבואר. ומתחלה יש להבין הפי' יצא חוק לעולם. שהוא לישנא דמזוני כדאי' ביצה פ"ב. והיינו משום דיצחק היה יסוד לפרנסה בהשגחה פרטית על ישראל. וכמש"כ ריש פ' לך ולהלן מ"ו א' ובכ"מ והראה הקב"ה בלידת יצחק אופן פרנסת ישראל כאשר יבואר: והנה ראוי להתבונן מה זה עשה הקב"ה ענין גדול מצחוק שרה. וגם נכתב בספר תרעומת הקב"ה עליה ולאו דבר ריק הוא. ולהגיע לזה הנני מבאר דבר הנביא ישעיה נ"א הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם. הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם כי אחד קראתיו ואברכהו וארבהו כי נחם ה' ציון וגו'. המשיל הנביא את אברהם אבינו לצור חוצב ואת שרה אמנו לבור נוקר. היינו כמו מי שצמא למים וכורה בור ומזדמן לפניו שמוצא מים. אין זה פלא אלא על שמצא לכרות במקום מקור. אבל אחר

שנמצא

תְּמַנְיָא יוֹמִין כְּמָא דְּפַקִּיד יָתֵיהּ יְיָ: ה וְאַבְרָהָם בַּר מְאָה שְׁנִין כַּד אִתְיְלִיד לֵיהּ יָת יִצְחָק בְּרֵיהּ: ו וַאֲמַרַת שָׂרָה חֶדְוָא עֲבַד לִי יְיָ כָּל דְּשָׁמַע יֶחְדֵּי לִי: ז וַאֲמַרַת מָן מְהֵימָן דַּאֲמַר לְאַבְרָהָם וְקַיָּם דְּתוֹנִיק בְּנִין שָׂרָה אֲרֵי יְלֵידַת בַּר לְסִבְתּוּהִי: ח וּרְבָא רַבְיָא וְאִתְחֲסִיל וַעֲבַד אַבְרָהָם מִשְׁתְּיָא רַבָּא בְּיוֹמָא דְאִתְחֲסִיל יָת יִצְחָק: ט וַחֲזַת שָׂרָה יָת בַּר הָגָר מִצְרֵיתָא דִּי יְלֵידַת לְאַבְרָהָם מְחָאִיךְ: י וַאֲמַרַת לְאַבְרָהָם תָּרֵיךְ אַמְתָא הָדָא וְיָת בְּרַהּ אֲרֵי לָא יֵירַת בַּר אַמְתָא הָדָא עִם בְּרִי עִם יִצְחָק: יא וּבְאֵישׁ פִּתְגָמָא לַחֲדָא בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל עֵיסַק בְּרֵיהּ: יב וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם לָא יַבְאֵישׁ בְּעֵינָךְ עַל עוּלֵימָא וְעַל אַמְתָךְ כֹּל דְּתֵימַר לָךְ שָׂרָה

רש"י

לשון ע"א כמו שנאמר (שמות לב ו') ויקומו לצחק · דבר אחר לשון גלוי עריות כמה דתימא לצחק בי · ד"א לשון רציחה כמה דתימא (ש"ב ב' יד) יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו וגו': (י) (עם בני וגו' · מתשובת שרה כי לא יירש בן האמה עם בני אתה למד שהיה מריב עם יצחק על הירושה ואומר אני בכור ונוטל פי שנים ויוצאים בשדה ונוטל קשתו ויורה בו חצים כד"א (משלי כו יח) כמתלהלה היורה זקים וגו' ואמר הלא משחק אני): עם בני עם יצחק · (ב"ר) מכיון שהוא בני אפילו אם אינו הגון כיצחק או הגון כיצחק אפי' אינו בני אין זה כדאי לירש עמו ק"ו עם בני עם יצחק ששתיהן בו: (יא) על אודות בנו ·

העמק דבר

המברכים שיוליד עוד בנים · והיא לא שמעה משום אדם שבאו על השמחה שיאמר לאברהם היניקה בנים היינו שתלד עוד · אלא משום שאינם מאמינים · ויאמרה הטעם שאין מאמינים: כי ילדתי בן לזקוניו · ולא לזקוניי אלא לזקוניו מש"ה מסתפקים ומוקים · בלבבם ע"ז: (ח) ויעש אברהם משתה גדול · כדי להראות לכל אדם כי הולד יקר בעיניו כאשר הוא בנו · אבל · (ט) ותרא שרה וגו' · מצחק עודנו מטיל ספק לאמר כי אין הוכחה מזה שעושה אברהם להגאת אשתו שאהובה לו ביותר · ע"כ נגעו הדברים עד לבה: (י) גרש האמה הזאת ואת בנה · ובזה ידעו הכל כי יצחק בנך הוא · שהרי לא יעשה אדם גדול כאברהם לגרש בנו יחידו בשביל אהבת אשתו ולא תאמר כי אינו מן הדין להרחיק את ישמעאל שבזה יהיה נכלל העברת נחלה וירושה ומכש"כ בכורה · ע"כ אמרה· כי לא יירש בן האמה וגו' · גם בל"ז לא יירש · א"כ מהראוי שתפרסם כן בחייך: עם בני עם יצחק · עוד יבואר לפנינו דקדוק לשון זה: (יא) על אודות בנו · שאמרה שרה ואת בנה משמע שהיא רוצה

הרחב דבר

שנמצא המקור אין שום פלא שמוציא ממנו מים משא"כ אם חוצב באבן ויוציא מים ה"ז פלא בשעת הוצאת מים. כך היה לידת יצחק שאברהם היה כצור חוצב דבשעת הולדה היה יבש כעץ ואבן ומכ"מ הוליד משא"כ שרה היתה כמקבת בור שהרי נעשית ילדה ואח"כ ילדה בטבע. ואמר ישעיה הנביא שיש לנו להביט ע"ז והדבר מובן כי הבטה זו באה לתועלת מוסר לנו. והיינו שמזה שרצה הקב"ה שתהיה לידת יצחק בזה האופן מובן שכמו כן עיקר פרנסת ישראל הבא ע"י השגחה פרטית כן הוא. היינו דאשית השפעת ה' הוא נסיי משום שבא עפ"י מעשיו של אדם וזה אינו טבע הרגילה ע"י כוכבי לכת המושלים בארץ. וכ"כ הרמב"ן בפ' בחקתי וז"ל כי כל אלה הברכות כולם נסיים אין בטבע שיבאו הגשמים כו' בעשותנו החוקים והמצות ולא שיהיה הכל הפך מפני זרענו בשנה השביעית כו' עכ"ל וכ"כ להלן מ"ו ובשמות ר"פ וארא. והיינו דמצלינן ועל נסיך שבכל יום עמנו. ואין הכונה נסים נגלים שהרי אין לנו נסים נגלים בכל יום אלא השפעת פרנסה לפי מעשים הוא נס · ודומה לחוצב בצור שהיה בתחלת לידת יצחק משא"כ סוף מעשה פרנסה בא ע"י השתדלות האדם מישראל כמו בכל אדם. וה"ז כסוף לידת יצחק שהיה כמקבת בור. ונחזה עוד דאע"ג שבעת ששמעה שרה מאברהם שתלד כמש"כ לעיל י"ח י' לא נחקה כלל והאמינה כי לא יפלא מה' לתת הריון גם לאבן מכ"מ כאשר ראתה כי היתה לה עדנה נחקה על שאדוניה זקן ונחשב לה לחטא והגיע לה העונש שאח"כ שילדה ונודע לה בברור שכן הוא מכ"מ עדיין לא האמינו אוה"ע כ"כ. וזה גרם לה הרבה מרת נפשה. עד שבהמשך הימים הבינו הכל והאמינו כי כן הוא וביותר בעת שהוסיף אברהם והוליד הרבה בנים מקטורה נתודע לכל שבזכות יצחק בנו של שרה נעשה הנס שיהא הצור מוליד גם אוה"ע. כזה ממש אירע לנו אם היה הרצון שיהא פרנסת ישראל הכל דרך נס היו מאמינים בברור כמו שהיה במדבר במן אבל כאשר הרצון שיהא הפרנסה מגיע בסוף דרך הליכות הטבע שוב אין האמונה חזקה כלב שתחלת השפעה באה ע"י עבודת הקרבנות או תפלה ואחרי מע"ע וכסבורים שהעיקר הוא מעשה ידינו והעונש עוה"ז כי גם אחר שאנו מתבוננים ורואים שכן הוא רק נסיי בהשגחה פרטית. כמוסה בסתר הטבע. מכ"מ עובדי אלילים הקדמונים לא היו מאמינים בזה וגורם לנו מרת נפש הרבה בזמן שישראל בין עו"א. וע' מש"כ להלן ל"א א' מה שאירע ליעקב עם לבן. עד שבהמשך הימים מתבוננים גם המה ע"ז וביותר בזמן שמגיע כמה שינוים גם להם ע"י השגחה של ישראל. אז יודעים גם המה כי עם ה' אנחנו ומתקיימים רק בהשגחה פרטית וזהו דבר הנביא ישעיה כי אחד קראתיו פי' בשעה שנולד היה מכונה בשם אחד שלא להוליד שני לו. אבל אברכהו להוליד יצחק. וארבהו להוליד הרבה בני קטורה · כך ענין פרנסה מלבד שישראל מושגחים לפי מעשיהם גם אומות הקדם תלוים במעשי ישראל. כמו בזמן שבהמ"ק היה שבעים פרים מועילים לגשמי אוה"ע כמש"כ רמז ע"ז בתורה בפ' פינחס. ובהיותנו בגולה מגיע תפלת ישראל גם להם כמש"כ בדברים ח' ג'

עַל־הַנַּעַר וְעַל־אֲמָתֶךָ כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ
שָׂרָה שְׁמַע בְּקֹלָהּ כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע׃ יג וְגַם
אֶת־בֶּן־הָאָמָה לְגוֹי אֲשִׂימֶנּוּ כִּי זַרְעֲךָ הוּא׃
יד וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם ׀ בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח־לֶחֶם וְחֵמַת מַיִם
וַיִּתֵּן אֶל־הָגָר שָׂם עַל־שִׁכְמָהּ וְאֶת־הַיֶּלֶד
וַיְשַׁלְּחֶהָ וַתֵּלֶךְ וַתֵּתַע בְּמִדְבַּר בְּאֵר שָׁבַע׃
טו וַיִּכְלוּ הַמַּיִם מִן־הַחֵמֶת וַתַּשְׁלֵךְ אֶת־הַיֶּלֶד
תַּחַת אַחַד הַשִּׂיחִם׃ טז וַתֵּלֶךְ וַתֵּשֶׁב לָהּ מִנֶּגֶד
הַרְחֵק כִּמְטַחֲוֵי קֶשֶׁת כִּי אָמְרָה אַל־אֶרְאֶה בְּמוֹת
הַיָּלֶד וַתֵּשֶׁב מִנֶּגֶד וַתִּשָּׂא אֶת־קֹלָהּ וַתֵּבְךְּ׃
יז וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־קוֹל הַנַּעַר וַיִּקְרָא מַלְאַךְ
אֱלֹהִים ׀ אֶל־הָגָר מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר לָהּ מַה־לָּךְ
הָגָר אַל־תִּירְאִי כִּי־שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל־קוֹל הַנַּעַר
בַּאֲשֶׁר הוּא־שָׁם׃ יח קוּמִי שְׂאִי אֶת־הַנַּעַר וְהַחֲזִיקִי
אֶת־יָדֵךְ בּוֹ כִּי־לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימֶנּוּ׃ יט וַיִּפְקַח
אֱלֹהִים אֶת־עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא בְּאֵר מָיִם וַתֵּלֶךְ וַתְּמַלֵּא

ת"א כל אשר. מגילה יד סנהדרין סט: כי ביצחק. נדרים לא סנהדרין נט: כי שמע. ראש השנה טז:

רש"י

(ב"ר) ששמע שיצא לתרבות רעה. ופשוטו על שאומרת לו לשלחו: (יב) שמע בקולה. בקול רוה"ק שבה למדנו שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות: (יד) לחם והמת מים. ולא כסף וזהב לפי שהיה שונאו על שיצא לתרבות רעה: ואת הילד. אף הילד שם על שכמה שהכניסה בו שרה עין הרע ואחזתו חמה ולא יכול לילך ברגליו (ב"ר): ותלך ותתע. חזרה לגלולי בית אביה (בראשית רבה): (טו) ויכלו המים. לפי שדרך חולים לשתות הרבה: (טז) מנגד. מרחוק (ב"ר): כמטחוי קשת. כשתי טיחות והוא לשון יריית חץ בלשון משנה שהטיח באשתו על שם שהזרע יורה כחץ. ואם תאמר היה לו לכתוב כמטחי קשת משפש

העמק דבר

שינהג אברהם עם ישמעאל כעם בן השפחה דולדה הוא שהרי שהרים ולקחה לו לאשה. וכדכתיב לעיל כמותה ואינו הולך אחר האב. והוא ידע שלא כן ויקרא אברהם שם בנו: (יב) על הנער ועל

הרחב דבר

ובזה מתגלה מלכות שמים לבסוף ויגיע כי נחם ה' ציון נחם כל חרבותיה וגו'. ואחר כ"ז עמדנו על דיוק שם יצחק יצא חוק בעולם ע"י מדתו שהוא מקור עבודה. ויש להוסיף ולבאר הא שדוד המלך אמר בתהלים ושבועתו לישחק ובד"ה אמר ושבועתו ליצחק. עפ"י עוד שינוי שבתהלים אמר זכר לעולם בריתו היינו הקב"ה. ובדה"י אמר זכרו לעולם וגו' והיינו ישראל. משום דככר ביארנו בפ' מילה דשתי מצות נכללו בברית מילה. טעמא דם ברית ושיהא לעולם מהול ולא למשיך הערלה. וטעמא דם הוא

קביל מנה ארי ביצחק יתקרון לך בנין: יג ואף ית בר אמתא לעמא אשוינה ארי ברך הוא: יד ואקדים אברהם בצפרא ונסיב לחמא ורוקבא דמיא ויהב להגר שוי על כתפה וית רביא ושלחה ואזלת וטעת במדברא באר שבע: טו ושלימו מיא מן רוקבא ורמת ית רביא תחות חד מן אילניא: טז ואזלת ויתיבת לה מקביל ארחיקת כמיגד בקשתא ארי אמרת לא אחזי במותא דרביא ויתיבת מקביל וארימת ית קלה ובכת: יז ושמיע קדם יי ית קליה דרביא וקרא מלאכא דיי להגר מן שמיא ואמר לה מה ליך הגר לא תדחלין ארי שמיע קדם יי לקליה דרביא באתר דהוא תמן: יח קומי טולי ית רביא ואתקיפי ית ידיך ביה ארי לעם סגי אשוינה: יט וגלא יי ית עינהא וחזת בירא

רש"י

הוי"ו ליכנס לכאן כמו (שיר השירים ב' יד) בחגוי הסלע מגזרת (ישעיה יט יז) והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא ומגזרת (תהלים ק' כז) יחוגו וינועו כשכור וכן (שם ס"ה ו') קווי ארץ מגזרת קוה: **ותשב מנגד** · כיון שקרב למות חזרה והוסיפה להתרחק: (יז) **את קול הנער** · מכאן שיפה תפלת החולה מתפלת אחרים עליו והיא קודמת להתקבל (ב"ר): **באשר הוא שם** · (ר"ה טז) לפי מעשים שהוא עושה עכשיו הוא נדון ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות לפי שהיו מלאכי השרת מקטרגים ואומרים רבונו של עולם מי שעתיד זרעו להמית בניך בצמא אתה מעלה לו באר והוא משיבם עכשיו מה הוא צדיק או רשע אמרו לו צדיק (ר"ל בענין זה שאינו ראוי לעונש מיתה בצמא ודו"ק) אמר להם לפי מעשיו של עכשיו אני דנו וזה באשר הוא שם והיכן המית את ישראל בצמא כשהגלה נבוכדנצר שנאמר (ישעיה כא יג) משא בערב וגו' לקראת צמא התיו מים וגו' כשהיו מוליכין אותם אצל ערביים היו ישראל אומרים לשבאים בבקשה

העמק דבר

אמתך. לא אמר הקב"ה על האמה ועל בנה · דודאי בנו הוא · ומ"מ הדין עם שרה: **שמע בקולה** · ולא אמר שמע לקולה שמשמעות שיעשה כדבריה כלשון המקרא לעיל וישמע אברהם לקול שרי אבל בקולה משמעו שידקדק ויתבונן בדבריה · וע' מש"כ בס' דברים ל' ב' הכרח לזה הכונה: **כי ביצחק יקרא לך זרע** · לגבי יצחק ודאי אינו נחשב לבן כי רק הוא נקרא לך זרע: (יג) **וגם את בן האמה וגו' כי זרעך הוא** · הוא בפ"ע זרעך ודאי הוא · וא"כ לגבי ירושה שנוגע ליצחק צדקה שרה · אבל לגבי ישמעאל בפ"ע מה שאינו נוגע ליצחק בכך הוא זרעך ודאי וע' מש"כ לעיל ט"ז ג' · וזהו דקדוק לשון שרה עם בני עם יצחק · ואם היתה כונת שרה לומר שישמעאל אינו נחשב לבן אברהם אלא בן שפחה א"כ אפי' לא היה נולד יצחק כלל לא היה ישמעאל יורש · אלא ודאי היא מודה שישמעאל נחשב לבן אבל עם בנה עם יצחק אינו נחשב לבן. משום שכך היה התנאי שלגבי שרה תהא הגר כשפחה וכמש"כ שם: (יד) **וחמת מים**. שיער א"א שיהא די כדי דרך שתגיע לישוב, אחר · אבל · ותלך ותתע · וא"כ כלה המים · וכן פירש הרשב"ם: (טו) **תחת אחד השיחם** · להגין מן השמש הבוער ומוסיף צמא: (טז) **ותשב מנגד** · עוד הפעם להורות שנתרחקה יותר ממטחוי קשת באשר בקשה לבכות בקול ולא רצתה שישמע הילד בכיתה שזה קשה לחולה בין אם עומד להבריא בין אם עומד למות ע"כ התרחקה עוד ותשא את קולה ותבך: (יז) **באשר הוא שם** · גם עד שלא שתה והיה מסוכן מצמא · שמע אלהים · והוציאהו ממחלתו: (יח) **והחזיקי את ידך בו** · לא תצטרך הרבה לישאנו כלל · אלא ילך ברגליו ועוד תחזיקי את ידך בו · ונכלל בזה שהוא יחזק ממנה עד שתתחזק בו · וע"ז אמר עוד כי לגוי גדול וגו': (יט) **ויפקח וגו'** · שאע"ג שהבריא הילד מחולי

הרחב דבר

הוא כעין דם קרבן שמביא לידי השפעה והעיקר התמידי באחתנו נימולים הוא כדי לציין את ישראל בעמים ולא יוכל לכפור בעמו. ואמר דוד בתהלים זכר הקב"ה לנו לזכות מה שאין ממשיכים הערלה אע"ג שאין בזה מעשה מכ"מ זכר הזכות להקימנו באוה"ע אע"ג שאנו מצויינים במילה וא"א להתנכר לפניהם. וע"ז כתיב ושבועתו לישחק לרמז בחוק לימי צרה שמגיע לנו בשביל זה ואנו קיימים. אבל בדה"י אמר זכרו ישראל מה שהקרבנו דם מילה בעת ילדותנו אע"ג שנשכח נערי דינוקי מכ"מ הזכות קיים כקרבן וע"ז כתיב ושבועתו ליצחק. יצא חוק ומזון. ונראה דהא דקורין פרשה זו בר"ה האידנא. ולא כדתנן במגילה פ"ב בר"ה בחודש השביעי וגו' והכראה בג' שנשתנה האידנא בגלות ולא נתברר הטעם גם בפרש"י לא נתבאר בזה כמו שפי' בהא דמפטירין בחנה. משום שאז נפקדה. ולא פי' טעמא בקריאת התורה. ובאמת שפיר דייק רש"י דבקה"ת אין בזה טעם לדחות עיקר הפ' בחודש השביעי משום זה ותו מ"ש האידנא מבזמן שבהמ"ק אלא כדברינו דפ' לידת יצחק והמסובב לנו בדבר פרנסה אינו נוגע אלא האידנא בהיותנו בגולה:

את־החמת מים ותשק את־הנער: כ ויהי אלהים את־הנער ויגדל וישב במדבר ויהי רבה קשת: כא וישב במדבר פארן ותקח־לו אמו אשה מארץ מצרים: פ ששי כב ויהי בעת ההוא ויאמר אבימלך ופיכל שר־צבאו אל־אברהם לאמר אלהים עמך בכל אשר־אתה עשה: כג ועתה השבעה לי באלהים הנה אם־תשקר לי ולניני ולנכדי כחסד אשר־עשיתי עמך תעשה עמדי ועם־הארץ אשר־גרתה בה: כד ויאמר אברהם אנכי אשבע: כה והוכח אברהם את־אבימלך על־אדות באר המים אשר גזלו עבדי אבימלך: כו ויאמר אבימלך לא ידעתי מי עשה את־הדבר הזה וגם־אתה לא־הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי בלתי היום: כז ויקח אברהם צאן ובקר ויתן לאבימלך ויכרתו שניהם ברית: כח ויצב אברהם את־שבע כבשת הצאן לבדהן: כט ויאמר

ת"א אם תשקר לי. סוטה י חולין ס:

רש"י

מכם הוליכוהו אצל בני דודנו ישמעאל וירחמו עלינו שנאמר (ישעיה כא) אורחות דדנים אל תקרי דדנים אלא דודים ואלו יוצאים לקראתם ומביאין להם בשר ודג מלוח ונודות נפוחים כסבורים ישראל שהם מלאים מים וכשמכניסו לתוך פיו ופותחו הרוח נכנס בגופו ומת: (כ) רובה קשת. יורה חצים בקשת: קשת. על שם האומנות כמו חמר גמל צייד לפיכך השי"ן מודגשת היה יושב במדבר ומלסטים את העוברים הוא שנאמר ידו בכל וגו': (כא) מארץ מצרים. ממקום גדוליה שנאמר ולה שפחה מצרית וגו'. היינו דאמרי אינשי זרוק חוטרא לאוירא אעיקריה קאי: (כב) אלהים עמך. לפי שראו שיצא משכונת סדום שלום ועם המלכים נלחם ונפלו בידו ונפקדה אשתו לזקוניו: (כג) ולניני ולנכדי. עד כאן רחמי האב על הבן: כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי. שאמרתי לך הנה ארצי לפניך (ב"ר): (כה) והוכח.

העמק דבר

במאחון מ"מ הלא נצרך לשתות תמיד: (כ) ויהי רובה קשת. נקודת קשת מלמדנו שאינו שם כלי שבות רובה. אלא שם הפועל אומן כמו גַּמָּל חַמָּר דמשמעו מנהיג גמלים מנהיג המורים. שהיה ישמעאל אומן בזה כרגיל ומלומד אע"ג שלא היה נוי מלמדהו אלא בסייעתא דשמיא: (כב) ויהי בעת ההיא. יבואר בסמוך שייכות העת ההיא לזה הענין: אלהים עמך וגו'. הקדמה זו אם נפרש דמש"ה אני ירא ממך כפי' הספורנו אינו מובן יראה זו מה היא הלא אברהם לא עשה עצמו אלא כגר מכש"כ שלא היה לאבימלך ולזרעו לירא שלא יעשה עמו מלחמה כמו שחשב הרמב"ן בפ' תולדות אלא היה

ירא

דְּמַיָּא וַאֲזַלַת וּמְלַת יָת רוּקְבָּא מַיָּא וְאַשְׁקִיאַת יָת רַבְיָא׃ כ וַהֲוָה מֵימְרָא דַייָ בְּסַעְדֵּיהּ דְּרַבְיָא וּרְבָא וִיתֵיב בְּמַדְבְּרָא וַהֲוָה רָבֵי קַשְׁתָּא׃ כא וִיתֵיב בְּמַדְבְּרָא דְּפָארָן וּנְסֵיבַת לֵיהּ אִמֵּיהּ אִתְּתָא מֵאַרְעָא דְּמִצְרָיִם׃ כב וַהֲוָה בְּעִדָּנָא הַהִיא וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכוֹל רַב חֵילֵיהּ לְאַבְרָהָם לְמֵימַר מֵימְרָא דַייָ בְּסַעְדָּךְ בְּכֹל דְּאַתְּ עָבֵיד׃ כג וּכְעַן קַיֵּם לִי בְּמֵימְרָא דַייָ הָכָא דְּלָא תְשַׁקַּר בִּי וּבִבְרִי וּבְבַר בְּרִי כְּטֵיבוּתָא דִּי עֲבָדִית עִמָּךְ תַּעֲבֵיד עִמִּי וְעִם אַרְעָא דְּאִתּוֹתַבְתָּא בַהּ׃ כד וַאֲמַר אַבְרָהָם אֲנָא אֲקַיֵּם׃ כה וְאוֹכַח אַבְרָהָם יָת אֲבִימֶלֶךְ עַל עֵיסַק בֵּירָא דְּמַיָּא דִּי אֲנַסוּ עַבְדֵי אֲבִימֶלֶךְ׃ כו וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לָא יְדַעִית מַאן עֲבַד יָת פִּתְגָמָא הָדֵין וְאַף אַתְּ לָא חַוֵּיתָא לִי וְאַף אֲנָא לָא שְׁמָעִית אֱלָהֵין יוֹמָא דֵין׃ כז וּדְבַר אַבְרָהָם עָאן וְתוֹרִין וִיהַב לַאֲבִימֶלֶךְ וּגְזַרוּ תַרְוֵיהוֹן קְיָם׃ כח וַאֲקֵים אַבְרָהָם יָת שְׁבַע חוּרְפַן דְּעָאן בִּלְחוֹדֵיהֶן׃ כט וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם מָה אִינוּן שְׁבַע חוּרְפַן

העמק דבר

ירא מזרעו לדורות · ומשום שהיה אבימלך ודאי יודע משמעה שנשבע הקב"ה לא"א אשר א"י ופלשתים בכלל יהיו נכבשים ת"י זרעו והיה ירא שלא יכלו את זרעו · כמו שבעה אומות שנגזר כליון עליהם או עבדות וביקש מא"א שישבע שלא כן יהיה עם פלשתים והא שהקדים לומר אלקים עמך הוא משום שאמר לו השבעה לי באלהים דייק שיפרש כי נשבע באלהים · ולא כדרך בני אדם שנשבעים בחיי דבר החביב ביותר כמו שנשבע יוסף בחי פרעה · וא"כ מצד הסברא היה ראוי להשביעו בחיי בנו יחידו · מש"ה הקדים דבשביל שרואה ויודע שאלהים עמו בכל אשר הוא עושה ומוכח מזה שכבוד אלהים יקר בעיניו מכל החמודות שבעולם ע"כ אני מבקש שתשבע לי חזקה באלהים · ואמר השבעה לי באלהים הנה היינו במקומך · ולא יהיה צריך לפרש באיזה אלהים נשבע כמו שאמר אברהם לאליעזר ואשביעך בה' אלהי השמים וגו' אלא סתם אלהים · ובביתו של אברהם הוא אלהי השמים ואלהי הארץ · משא"כ במק"א אינו מבואר כלל . ולמדנו מזה שהיה בלב אבימלך כי שבועה באלהים יותר בטוח מן הכל · וגם כי אהר שכן אין זה העדר כבוד אלהים לישבע בו כדכתיב בס' דברים ו' י"ג י' כ' · ובדברינו מבואר לשון · ויהי בעת ההיא דאע"ג שראה אבימלך כנה הטיבות של אברהם לבנו יצחק עד שגירש את ישמעאל בנו בכורו מעמו בשבילו · ומ"מ ידע אבימלך אשר כבוד אלהים ומוראו גדול מאהבת בנו : (כג) ולניני · נין משמעו בן המנהיג מלכותו אחריו · ובאשר לא היה עיקר השבועה בשביל עצמו ובנו לבדו אלא עיקר השבועה היה בשביל כלל האומה והמלכות ע"כ ביקש עבור בנו יורש עצר : ולנכדי · שיהא יורש עצר : כחסד אשר עשיתי עמך · בעת שאני מלך ואתה גר בארצי ואין אני מגרש אותך · לך · תעשה עמדי · בעת שיהא הארץ בידכם לא תגרשו אותנו מכל וכל מן הארץ · ותתנהג עמנו במדת החסד והאהבה כמו שהיו המה עם אברהם: (כד) אנכי אשבע · הי' לאברהם לומר כן אעשה אבל דייק בדבריו שישבע · ומובן שלא יפרש שם אלהים · ומ"מ חל השבועה כמו שנשבע בשם אלהים · כיון שאבימלך מדבר עמו בזה הוי כעסוק באותו ענין דאי' בנס' מע"ש ובקידושין ד"ו שא"צ לפרש ומש"ה טוב שלא לפרש את השם בחנם וגם באמת הנשבע סתם הוי שבועה כמ"ש להלן כ"ד ג' · וכן כתיב ביוסף וישבע לו · ולא פירש אבימלך השבעה לי באלהים אלא לאפוקי שלא יפרש בנו האהוב ביותר כמ"ש לעיל : (כה) אשר גזלו עבדי אבימלך · לא אמר אשר גזלו ממני · שלא בא להוכיח על העול שעשה עם אברהם אלא על מיעוט מורא אלהים אשר הוא מבקש שישבע בשמו · שהרי עבדי אבימלך גזלו באר וידוע דמשמעות עבדי אבימלך אינו סתם אנשי פלשתים אלא שריו ועבדיו מנהיגי מדינה וא"כ ה"ז הוכחה שאין יראת אלהים גם בלב אבימלך : (כו) לא ידעתי מי עשה · לא התנצל לומר לא ידעתי מזה אלא לא ידעתי מי עשה וגו' שהרי עיקר ההוכחה הוא על אשר נעשה גזלה ע"י עבדי אבימלך ע"ז השיב שלא ידע מי עשה הגזלה · אולי בא אדם קטן בשם עבדי אבימלך ושיקר : וגם אתה לא הגדת לי · או אז הייתי חוקר ודורש ממי יצא העול : וגם אנכי לא שמעתי · מעיקר הגזילה לא די שלא ידעתי אם יצא מעבדי אפילו מעיקר המעשה לא שמעתי שאבוא לחקור ע"ז · ושמעתי לפרש כי וגם אתה לא הגדת לי · הוא דבר המלך לפיכל · כתמה עליו מדוע לא הגדת לי · והשיב פיכל וגם אנכי לא שמעתי בלתי היום : (כז) ויכרתו שניהם ברית . לבד השבועה בה' שהי' אח"כ כרתו ברית אהבה שאם

אֲבִימֶלֶךְ אֶל־אַבְרָהָם מָה הֵנָּה שֶׁבַע כְּבָשֹׂת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר הִצַּבְתָּ לְבַדָּנָה׃ ל וַיֹּאמֶר כִּי אֶת־שֶׁבַע כְּבָשֹׂת תִּקַּח מִיָּדִי בַּעֲבוּר תִּהְיֶה־לִּי לְעֵדָה כִּי חָפַרְתִּי אֶת־הַבְּאֵר הַזֹּאת׃ לא עַל־כֵּן קָרָא לַמָּקוֹם הַהוּא בְּאֵר שָׁבַע כִּי שָׁם נִשְׁבְּעוּ שְׁנֵיהֶם׃ לב וַיִּכְרְתוּ בְרִית בִּבְאֵר שָׁבַע וַיָּקָם אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ וַיָּשֻׁבוּ אֶל־אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים׃ לג וַיִּטַּע אֶשֶׁל בִּבְאֵר שָׁבַע וַיִּקְרָא־שָׁם בְּשֵׁם יְהוָה אֵל עוֹלָם׃ לד וַיָּגָר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים׃ פ שביעי **כב** א וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת־אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו

ת"א ויטע אשל. סוטה שם: ויקרא שם · סוטה שם: ויהי אחר. סנהדרין פט: והאלהים נסה. מגילה לא ס׳ הזוהר פ׳ ויקרא:

רש"י

נתוכח עמו על כך: (ל) בעבור תהיה לי. זאת: לעדה. לשון עדות של נקבה, כמו ועדה המצבה: כי חפרתי את הבאר. מריבים היו עליה רועי אבימלך ואומרים אנחנו חפרנוה אמרו ביניהם כל מי שיתראה על הבאר ויעלו המים לקראתו שלו הוא ועלו לקראת אברהם: (לג) אשל. רב ושמואל חד אמר פרדס להביא ממנו פירות לאורחים בסעודה. וחד אמר פונדק לאכסני׳ ובו כל מיני פירות. ומצינו לשון נטיעה באהלים שנאמר (דניאל יא מה) ויטע אהלי אפדנו: ויקרא שם וגו׳. על ידי אותו אשל הוקרא שמו של הקב"ה אלוה לכל העולם לאחר שאוכלין ושותים אומר להם ברכו למי שאכלתם משלו סבורים אתם שמשלי אכלתם משל מי שאמר והיה העולם אכלתם (סוטה י׳): (לד) ימים רבים. מרובים על של חברון בחברון עשה כ"ה שנה וכאן כ"ו שהרי בן ע"ה שנה היה בצאתו מחרן. אותה שנה, ויבא וישב באלוני ממרא שלא מצינו קודם לכן שנתיישב שם אלא שבכל מקומותיו היה כאורח הונה ונוסע והולך שנאמר ויעבור אברם. ויעתק משם. ויהי רעב וירד אברם מצרימה. ובמצרים לא עשה אלא שלשה חדשים שהרי שלחו פרעה מיד. וילך למסעיו עד ויבא וישב באלוני ממרא אשר בחברון שם ישב עד שנהפכה סדום מיד ויסע משם אברם מפני בושה של לוט ובא לארץ פלשתים ובן צ"ט שנה היה שהרי בשלישי למילתו באו אצלו המלאכים הרי כ"ה שנה וכאן כתיב ימים רבים מרובים על הראשונים ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש ואם היו מרובים עליהם שתי שנים או יותר היה מפרשם ועל כרחך אינם יתרים יותר משנה הרי כ"ו שנה מיד יצא משם וחזר לחברון ואותה שנה קדמה לפני עקידתו של יצחק י"ב שנים. כך שנויה בסדר עולם: **כב** (א) אחר הדברים האלה. יש מרבותינו אומרים (סנהדרין פ"ט) אחר דבריו של שטן שהיה מקטרג ואומר מכל סעודה שעשה אברהם לא הקריב לפניך פר אחד או איל אחד אמר לו כלום עשה אלא בשביל בנו אילו הייתי אומר לו זבח אותו לפני לא היה מעכב. וי"א אחר דבריו של ישמעאל שהיה מתפאר על יצחק שמל בן י"ג שנה ולא מיחה אמר לו יצחק באבר אחד אתה מיראני אלו אמר לי הקב"ה זבח עצמך לפני לא הייתי מעכב:

העמק דבר

יעבור אחד ה"ז חוטא בין אדם לחבירו: (ל) כי את שבע כבשות וגו׳. ולקח מספר שבע דוקא ולא מספר אחר ומפרש. (לא) על כן קרא וגו׳ כי שם נשבעו שניהם. ואם הי׳ נותן סך כבשים במספר אחר וקורא הבאר ע"ש אותו מספר הי׳ מקום לחוש שיגזלו ויקראוהו בשם אחר. אבל מספר שבע ידע אשר יהי׳ נשמר היטב באשר שם נשבעו שניהם וזה יהי׳ לזכר גם על מספר שבע כבשות

שקבל

אֱלֵין דַאֲקֵימְתָּא בִּלְחוֹדֵיהֶן : ל וַאֲמַר אֲרֵי יָת שְׁבַע חוּרְפָן תְּקַבֵּיל מִן יְדִי בְּדִיל דִּתְהֵי לִי לְסָהֲדוּ אֲרֵי חֲפָרִית יָת בֵּירָא הָדֵין : לא עַל כֵּן קְרָא לְאַתְרָא הַהוּא בְּאֵר שָׁבַע אֲרֵי תַמָּן קַיָּמוּ תַרְוֵיהוֹן : לב וּגְזָרוּ קְיָם בִּבְאֵר שָׁבַע וְקָם אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכוֹל רַב חֵילֵיהּ וְתָבוּ לַאֲרַע פְּלִשְׁתָּאֵי : לג וּנְצִיב אִילָנָא בִּבְאֵר שָׁבַע וְצַלִּי תַמָּן בִּשְׁמָא דַייָ אֱלָהָא דְעָלְמָא : לד וְאִתּוֹתַב אַבְרָהָם בַּאֲרַע פְּלִשְׁתָּאֵי יוֹמִין סַגִּיאִין : א וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וַייָ נַסֵּי יָת אַבְרָהָם וַאֲמַר לֵיהּ אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא

העמק דבר

שקבל אבימלך מא"א וע"ע להלן כ"ו ל"ג: (לב) ויכרתו ברית בבאר שבע · אחר שנשבעו בשם אלהים והל שם קדושה חזרו וכרתו ברית עוד הפעם כמו שעשו דוד ויהונתן · משום חיזוק הדבר ה"נ כאשר הלא קדושת המקום חזרו וכרתו ברית שם : וישובו אל ארץ פלשתים · לא שבו תחלה לגרר בית דירת אבימלך אלא משם הלכו בכל הארץ לבשר את העם משבועה זו כי היתה נכבדת בעיני העם מאד · וע"ע להלן כ"ו כ"ו : (לג) ויטע אשל וגו' ויקרא שם וגו'. כאן קיים דבר ה' והיית לאב המון גוים וכמ"ש לעיל ע"כ נטע אשל להקהיל גם לפני עוברים ושבים שלא יוכל לגיירם· וללמדם תורה מ"מ ידעו · עכ"פ כי ה' אל עולם · ולזה התכלית יצא מחברון למקום מרובה באוכלסין : כב (א) ויהי אחר הדברים האלה · ברור שיש שייכות פרשה זו לפרשה הקודמת לה · דבל"ז לא שייך לשון אחר הדברים האלה · אבל אופן השייכות מבואר בפרש"י בשם אגדה דסנהדרין אבל א"כ הוא רחוק בזמן זמ"ז · לפי הקבלה שיצחק הי' בן ל"ז בשעת העקדה · ויש מפרשים שהוא עוגם על הברית שכרת עם אבימלך· וגם זה אינו סמוך בזמן שהרי עסק הברית הי' בעת היות של יצחק וגירוש ישמעאל· ובאמת יש מחלוקת במדרש אם אחר סמוך ואחרי נופלג או להיפך · ונראה פי' אחר הדברים האלה · אחר כל המאמרים והדיבורים שהי' בין הקב"ה ובין אברהם · והגביהו לאט לאט מעלה מעלה מתחלה ברכו בא"י וזרע כעפר הארץ · ואח"כ ברבוי בנים ככוכבי השמים היינו צ"א גדולי ערך · ואח"כ ברכו בעת מילה שיהי' אב המון גוים · שיהי' בכחו להכיר שם אלוה עולם גם לאוה"ע שיהיו מכונים בשם גוים ולא יתגיירו לגמרי ועדיין הי' חסר עוד פרט אשר יבואר · ואחר כל הדברים הי' ענין עקידה שבזה נשלם גדלות של א"א וזרעו מה שא"א עוד יותר ומשם והלאה שוב לא דבר הקב"ה עמו · ולא הי' עוד ענין והוספה על התכלית הגדולה . ומש"ה כתיב והאלהים נסה את אברהם · דאע"ג שאין המקרא יוצא מידי פשוטו שהוא ענין נסיון וכדכתיב ה' צדיק יבחן. ואין לנו להתקשות למה לו לה' הנסיון היודע הכל מראש שהוא הוא שאלת ידיע' ובחירה אשר שגבה מדעת אנושי' ולנו לדעת כי גבהו דרכי ה' מדרכינו ומחשבותיו ממחשבותינו · בכ"ז לפי פשוטו לחוד הוא מיותר שהרי אנו רואים שהוא נסיון · אלא יש בזה עוד משמעות כדאי' בב"ר נסה ע"ד נסה אלמון נתת ליראיך נס להתנוסס היינו הגביהו על נס · הסבירו חז"ל שבזה הנסיון הגביה כחו של א"א והעלהו לתכלית גדולת האומה הישראלית כאשר יבואר · וכבר המשילו חז"ל בב"ר בכ"פ ענין נסיון בשלשה משלים · א' בקדירה שהקונה מנקש על קדירה טובה ולא על רעועה · ב' על פשתן טוב מכים הרבה וכל מה שמכים יותר משביח משא"כ פשתן רע · ג' על חמור טוב מוסיפים משאוי הרבה ומלחינים אולי ישא עוד יותר · וענין שלשה משלים · ללמדנו שנסיון בא בשלש בחינות · פעם בא כמשל קדירה שלא בא הנקישה על הקדירה הטובה כדי שיושבח בזה · אלא כדי לדעת כמה חוזק הקדירה · ופעם בא כמשל הפשתן דלא בא הניקוש כדי לדעת אלא כדי להשביחו · ופעם בא כמשל החמור שלא בא כדי לדעת או כדי להשביח אלא באשר יש לבעליו רוב משא ומנסה את חמורו אולי ישא יותר וטוב לו · וכל מה שמוסיף החמור לישא מוסיף בעליו אח"כ במזונו · כך פעם בא נסיון לדעת כח צדקת האדם · וזה נקרא בחינה · פעם בא כדי שיוסיף להצטדק · דאע"ג שבכח האדם מונח זו הפעולה מ"מ כל עוד לא בא מעשה לידו ולא הוציא מכח אל הפועל לא נשרש זה הכח אצלו ע"כ מביאו הקב"ה לידי נסיון · והוא מתחזק ומוציא מכח אל הפועל ומשריש זה הכח בקרבו · ופעם בא הנסיון לעון הדור · ומטילים על הצדיק משא יסורים ואח"כ מקבל שכרו משלם · מעתה מלמדנו המדרש בפרשה זו שלא נחשוב דזה הנסיון בא כמשל הקדירה לבד בתורת בחינה וא"כ לא נתעלה א"א בזה לא כן אלא הגביה הקב"ה כח נפשו הק' של א"א בפעולה זו וזהו משמעות נסה את אברהם אלמון נתת ליראיך נס להתנוסס ובמה שנשרש זה הכח בנפש אברהם שורש האומה הישראלית נשארה פעולה זאת לדורות · כאשר יבואר עוד במקרא י"ז · ועי' שמות ע"ז ד' דברים ח' ב' וט' ז' · עוד יש להעיר הא דלא כתיב הנסיון גם על יצחק שהרי כבר הי' בן ל"ז שנה · אבל לפנינו יבואר דתכלית פעולה זו על יצחק בא בשביל ישוב ישראל בארצם והוקבע לחמם ע"י תמידין והי' ראוי להיות כן ביצחק ביחוד אשר בלידתו יצא חוק בעולם כמ"ש לעיל כ"א ב' · ולא הי' לשם נסיון

אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ ב וַיֹּאמֶר קַח־נָא אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק וְלֶךְ־לְךָ אֶל־אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ׃ ג וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים׃ ד בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַמָּקוֹם מֵרָחֹק׃ ה וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו שְׁבוּ־לָכֶם פֹּה עִם־הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד־כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם׃ ו וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־עֲצֵי הָעֹלָה וַיָּשֶׂם עַל־יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת־הָאֵשׁ וְאֶת־הַמַּאֲכֶלֶת וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו׃ ז וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־אַבְרָהָם אָבִיו

ת"א קח נא את. עקידה שער כ׳: וישכם אברהם. פסחים ד׳ סנהדרין קה חולין נא: ויאמר אברהם אל נעריו. יבמות סב כתובות קיא בבא קמא מט נדה יז: ונשתחוה. מועד קטן יח:

רש"י

הנני. כך היא ענייתם של חסידים לשון ענוה הוא ולשון זימון: (ב) קח נא. אין נא אלא לשון בקשה אמר לו בבקשה ממך עמוד לי בזה הנסיון שלא יאמרו הראשונות לא היה בהן ממש (סנהדרין פ"ט): את בנך. אמר לו שני בנים יש לי אמר לו את יחידך אמר לו זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו אמר לו אשר אהבת אמר לו שניהם אני אוהב אמר לו את יצחק ולמה לא גילה לו מתחלה שלא לערבבו פתאום ותזוח דעתו עליו ותטרף וכדי לחבב עליו את המצוה וליתן לו שכר על כל דבור ודבור: ארץ המוריה. ירושלים וכן בדברי הימים (ד"ה ב׳ ג׳ א׳) לבנות את בית ה׳ בירושלם בהר המוריה. ורבותינו פירשו על שם שמשם הוראה יוצאה לישראל. ואונקלוס תרגמו על שם עבודת הקטרת שיש בו מור נרד ושאר בשמים: והעלהו. לא אמר לו שחטהו לפי שלא היה חפץ הקב"ה לשחטו אלא להעלהו להר לעשותו עולה ומשהעלהו אמר לו הורידהו: אחד ההרים. הקב"ה מתהא הצדיקים (ס"א משהא לצדיקים) ואחר כך מגלה להם וכל זה כדי להרבות שכרן וכן (לעיל יב א׳) אל הארץ אשר אראך וכן ביונה (יונה ג׳ ב׳) וקרא אליה את הקריאה: (ג) וישכם. נזדרז למצוה (פסחים ד׳): ויחבש. הוא בעצמו ולא צוה לאחד מעבדיו שהאהבה מקלקלת השורה: את

העמק דבר

וה"ז כשארי נסיונות שנתנסה אברהם ולא כתיב בהו שהיה נסיון. אך מה שהעלים הקב"ה מא"א הכונה זה היה רק בשביל נסיון: אברהם ויאמר הנני. הקב"ה לא אמר לו בפעם א׳ אברהם קח נא אלא המתין לו עד שנתיישב דעתו של אברהם והבין כי דבר גדול רוצה הקב"ה לדבר עמו. והשיב הנני והי׳ זה כדי שלא יבהל לשמוע. ואולי מפני הבהלה ישוב דבר שאינו מתוקן ח"ו ע"כ המתין הקב"ה עד שנתיישב דעתו: (ב) ולך לך. כבר ביארנו ריש פ׳ לך. דלשון לך לך כאן משמעו שלא ידע אדם מזה אלא בעצמך כדי שלא יהרגו מניעות בזה הדבר הנפלא וכן עשה א"א שלא הודיע לאדם אפילו לנעריו שהלך עמהם עד שאמר להם ונשתחוה ונשובה. והעלהו שם לעלה. עי׳ מ"ש להלן מקרא ט׳ בביאור תיבת

אנא: ב ואמר דבר כען ית ברך ית יחידך די רחימתא ית יצחק ואיזל לך לארעא פולחנא ואסקיה קדמי תמן לעלתא על חד מן טוריא דאימר לך: ג ואקדים אברהם בצפרא וזריז ית חמריה ודבר ית תרין עולימוהי עמיה וית יצחק בריה וצלח אעי לעלתא וקם ואזל לאתרא דאמר ליה יי: ד ביומא תליתאה וזקף אברהם ית עינוהי וחזא ית אתרא מרחיק: ה ואמר אברהם לעולימוהי אוריכו לכון הכא עם חמרא ואנא ועולימא נתמטא עד כא ונסגוד ונתוב לותכון: ו ונסיב אברהם ית אעי דעלתא ושוי על יצחק בריה ונסיב בידיה ית אשתא וית סכינא ואזלו תרויהון כחדא: ז ואמר יצחק לאברהם

ר ש " י

שני נעריו · (ב"ר) ישמעאל ואליעזר שאין אדם חשוב רשאי לצאת לדרך בלא ב' אנשים שאם יצטרך האחד לנקביו ויתרחק יהיה השני עמו: ויבקע · תרגומו וצלח כמו (ש"ב יט יח) וצלחו הירדן לשון ביקוע בינדר"א בלע"ז (ספאלטען): (ד) ביום השלישי · למה איחר מלהראותו מיד כדי שלא יאמרו הממו. וערבבו פתאום וטרף דעתו ואלו היה לו שהות להמלך אל לבו לא היה עושה: וירא את המקום · ראה ענן קשור על ההר: (ה) עד כה · כלומר דרך מועט למקום אשר לפנינו ומדרש אגדה אראה היכן הוא מה שאמר לו המקום כה יהיה זרעך: ונשובה · נתנבא שישובו שניהם: (ו) המאכלת · סכין · על שם שאוכלת את הבשר כמא דתימא (דברים לב מב) וחרבי תאכל בשר · ושמכשרת בשר לאכילה · ד"א זאת נקראת מאכלת על שם שישראל אוכלים מתן שכרה: וילכו שניהם יחדו · אברהם שהיה יודע שהולך לשחוט את בנו היה

העמק דבר

שם שהוא נראה מיותר: אשר אמר אליך · לא אמר בפי' אלא ממה שראה והבין שהוא ההר ע"י מראה ענן וכבוד ה' הוא מאמר ה' והכי מתבאר להלן כ"ד ל"א ובכ"מ: (ג) וישכם וגו' בבוקר · היינו תכף לאחר עה"ש ועי' מ"ש בס' שמות ל"ד ד'(א). את שני נעריו אתו · כאן כתיב אתו · ובבלעם כתיב עמו וכן בשאול בס' שמואל א' כ"ח · נתבאר (במדבר ה' ד') הבדל בין אתו לעמו · דעמו משמע יותר השתוות והתרועעות יחדיו יותר מלשון אתו ומש"ה בא הספרש בזה · שאברהם לא התרועע את נעריו אז כמו בלעם ושאול · ויבקע עצי עלה · אחר שלקחם חוץ לעיר אז בקע עצי עולה ועשה כן כדי שלא הרגיש שרה · דזה ודאי שאמר לה שהולך ומוליך את יצחק לתכלית עולה ולא גלה הענין · וכבר ידוע שאמר לה שמוליכו לביהמ"ד שם ועבר · וכן עשה בסוף כמו שיבואר במקרא י"ט וא"כ הוצרך להסתיר עסק בקיעת עצים: עצי עלה · הכשר לעולה כדתנן במדות פ"ב כל עץ שיש בו תולעת פסול ע"ג המזבח ועוד כמה הלכות יש בזה וידוע שא"א למד תורה וע"ע בסמוך: ויקם וילך · עד כה הלך מביתו לאט ולא בזריזות שהרי הי' לפניו לבחור עצים ולהכין · אח"ז כתיב ויקם בזריזות: אל המקום וגו' · אם הכונה ארץ המוריה בכלל אל הארץ מיבעי · אלא הכונה ההר אבל לכאורה קשה שהרי עוד לא ידע את ההר אלא כונת הכתוב שהזדמן מן השמים שהלך מן הצד שהולכים ומתקרבים לאותו מקום · שהרי ההולך מארץ אל ארץ יש כמה דרכים וההולך יודע להלוך באותו דרך שקרוב למקום פרטי באותו ארץ שהוא הולך משא"כ אברהם לא ידע אותו מקום פרטי וא"כ לא ידע באיזה דרך להלוך ומ"מ הלך באיזה דרך שבהר · ומן השמים הכינו מצעדיו לאותו מקום אשר אמר וגו': (ד) וישא אברהם את עיניו · לא נתבאר נשיאת עין זו למה אם כדי לראות המקום הלא אינה ראיה חושית אלא ראיה רוקנית · ובהגיע רצון המקום ית' להראותו יראה גם בלי נשיאת עין · אלא הפי' שנשא עין למקום כי הליקתהו הדרך מאד ונוח הי' לפניו לגמור אותו מעשה בהחלט · ולא לעמוד בנסיון כ"כ וגם כי נצרך לכבוש הענין בפני הנערים ושלא יתקשה גם בעיניהם אי' השה ע"כ ביקש מה' שיהא רואה · והכי אי' ברבה שהי' נושא בזה ביום השלישי כמו כמה צדיקים שנענו

הרחב דבר

(א) וישכם אברהם בבקר ויחבש . ידוע שיטת רש"י בפסחים וחולין דנ"א שלמדו חז"ל מזה המקרא שני דברים היינו שלא יוצא יחידי בלילה וגם שא"צ להקדים ולהזדרז למצוה קודם עה"ש והתוס' תמהו ע"ז שהרי נראה שני דברים אלו סותרים זא"ז . אבל באמת שני הדברים מאירים דזה ודאי במצוה שהגיע זמנה בלילה מחויב להזדרז ולעשות בלילה ורק במצוה שזמנה ביום כמו מצות מילה שמצותה בזריחת השמש . או ביעור חמץ שמצותו בתחלת היום אלא שמצוה להקדים הכנות לפני הזמן בכדי שלא יתאחר מעשה המצוה בזמנו זה למדים אנו שאין מצוה להזדרז להכין לפני עלות השחר . מעתה אם לא היה אסור לצאת יחידי בלילה היה מחויב א"א לילך תומ"י אפי' בלילה . אלא משום שאסור לצאת בלילה לא חל המצוה עליו עד כדי שיראה את חבירו בשחר ועדיין היה אפשר להכין את החמור בלילה אלא משום שא"צ להזדרז לפני עה"ש מש"ה כתוב דבבוקר השכם ויחבוש אברהם את חמורו . ועוד יש בזה דברים בחבורי העמ"ש סי' קס"ע :

וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְעֹלָה׃ ח וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה־לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו׃ ט וַיָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם אַבְרָהָם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים וַיַּעֲקֹד אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיָּשֶׂם אֹתוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לָעֵצִים׃ י וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת־יָדוֹ וַיִּקַּח אֶת־הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט אֶת־בְּנוֹ׃ יא וַיִּקְרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָה מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם ׀ אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ יב וַיֹּאמֶר אַל־תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל־הַנַּעַר וְאַל־תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה כִּי ׀ עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־יְרֵא אֱלֹהִים אַתָּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ מִמֶּנִּי׃ יג וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה אַיִל אַחַר נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח

מלעיל   הנו"ן הב' דגושה

ת"א השה לעולה. סנהדרין פט: אלהים יראה. ברכות סב: וישלח אברהם. זבחים .לז מנחות פב חולין טז: ויאמר אברהם. ס' הזוהר פ' נשא ופ' דברים: כי ירא אלהים. סוטה לא בתרא טו עקידה שער מג ושער יב עקרים מג:

רש"י

הולך ברצון ושמחה כיצחק שלא היה מרגיש בדבר: (ח) יראה לו השה. כלומר יראה ויבחר לו השה ואם אין שה לעולה בני. ואף על פי שהבין יצחק שהוא הולך להשחט וילכו שניהם יחדיו בלב שוה: (ט) ויעקד. (שבת נד) ידיו ורגליו מאחוריו הידים והרגלים ביחד היא עקידה והוא לשון עקודים שהיו קרסוליהם לבנים מקום שעוקדין אותן בו היה ניכר: (יא) אברהם אברהם. לשון חבה הוא שכופל את שמו: (יב) אל תשלח. לשחוט. אמר לו א"כ להנם באתי לכאן אעשה בו חבלה ואוציא ממנו מעט דם אמר לו אל תעש לו מאומה אל תעש בו מום: כי עתה ידעתי. אמר רבי אבא א"ל אברהם אפרש לפניך את שיחתי אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע וחזרת ואמרת קח נא את בנך עכשיו אתה אומר לי אל תשלח ידך אל הנער. אמר

העמק דבר

מארתם ביום השלישי: (ז) ויאמר אבי. ולא שאל מיד איה השה. באשר הרגיש דבר נפלא ולא מצא לב לשאול כי אם אחרי התבוננות על תשובת אביו אם יהא בסבר פנים יפות ואהבה. ע"כ כאשר ענהו הנני בני זהו תשובה מאהבה. עתה שאל לדעת: (ח) אלהים יראה לו השה. הוא לו מיותר. אכן אין קרבן לשם אלהים אלא לשם הוי'. כדאיתא שלהי מנחות. והא דכתיב בפ' זו בשם אלהים. הוא משום שבזה המעשה הוקבע עולת התמידין כמש"כ במקרא הסמוך וזהו טבע פרנסת א"י מאז נבראה הטבע כמש"כ לעי' ט"ו ז'. מש"ה הי' הדבור בשם אלהים כמש"כ כ"פ אבל עיקר המעשה הוא לשם ה'. וזהו אלהים יראה לו לה' ית': (ט) ויערוך את העצים ויעקד וגו'. כ"ז הספור בא ללמדנו כי א"א הבין מדברי ה' שיתנהג בזה כדין קרבן קבוע שעל המזבח בבהמ"ק שהרי א"א למד כל התורה כולה כדתנן שלהי קידושין וידע ההבדל בין ק"צ במוקדש בין קרבן במה וכל דיני

אבוהי ואמר אבא ואמר הא אנא ברי ואמר הא אשתא ואעיא ואן אמרא לעלתא: ח ואמר אברהם קדם יי גלי ליה אמרא לעלתא ברי ואזלו תרויהון כחדא: ט ואתו לאתרא דאמר ליה יי ובנא תמן אברהם ית מדבחא וסדר ית אעיא ועקד ית יצחק בריה ושוי יתיה על מדבחא עיל מן אעיא: י ואושיט אברהם ית ידיה ונסיב ית סכינא למיכס ית בריה: יא וקרא ליה מלאכא דיי מן שמיא ואמר אברהם אברהם ואמר הא אנא: יב ואמר לא תושיט ידך לעולימא ולא תעביד ליה מדעם ארי כען ידענא ארי דחלא דיי את ולא מנעת ית ברך ית יחידך מני: יג וזקף אברהם ית עינוהי בתר אלין וחזא והא

רש"י

לו, הקב"ה לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה כשאמרתי לך קח מוצא שפתי לא אשנה לא אמרתי לך שחטהו אלא העלהו אסקתיה אחתיה: כי עתה ידעתי · מעתה יש לי מה להשיב לשטן ולאומות התמהים מה היא חבתי אצלך יש לי פתחון פה עכשיו שרואים כי ירא אלהים אתה: (יג) והנה איל · מוכן היה לכך מששת ימי בראשית: אחר · אחרי שאמר לו המלאך אל תשלח ידך ראהו כשהוא נאחז והוא שמתרגמינן וזקף אברהם עינוהי בתר אלין · (ס"א ולפי האגדה אחר כל דברי המלאך והשיחה ואחר טענותיו של אברהם): בסבך · אילן: בקרניו · שהיה רץ אצל אברהם והשטן סובכו

העמק דבר

דיני התמיד ומצות עריכת העצים אינו אלא בתמיד שעיקרו על מזבח בבהמ"ק. והבין א"א מדאמר לו ה' על אחד ההרים וגו' ואי לקרבן יחיד מה לי זה המקום או מק"א אלא הוא ההר שמיוחד לבנות עליו בית הבחירה · מש"ה עשה בזה דין תמידין · וע"ע מקרא י"ח · ואע"ג שאין מעלין על המזבח בעוד הוא חי היינו משום שאין עור הבהמה קרב משא"כ עור האדם שהוא בשר ממש · מש"ה טוב יותר להעלות חי: ממעל לעצים · על העצים מיבעי כמו בס' ויקרא א' · אבל על העצים היה במשמע על ממש ולא מעל דמעל כמש"כ לעיל א' ז' · וממעל משמעו ודאי מעל דמעל מש"ה כתיב ממעל · ללמדנו שהעלהו לעולה ממעל · היינו שפרחה נשמתו ש"י והקריבה מיכאל על המזבח שלמעלה · כמש"כ התוס' שלהי מנחות · ובזה נתקיים דבר ה' כמשמעו ולא חסר אלא שחיטת גוף יצחק ובזה בא האיל תחתיו והוחזר הנשמה למקומה · נמצא מרומז הענין במקרא מפורש למסתכלים בדקדוק הלשון ומדויק עוד מה שאמר ה' והעלהו שם לעולה ומה מוקרא הסר והעלהו לעלה על אחד ההרים וגו' אלא רמז לו דהעלאה זו יהיה שם במקום הידוע להקב"ה · וזה יהיה על אחד ההרים וגו' שמזבח שלמעלה מכוון נגד מזבח שעל ההר: (יא) אברהם אברהם · באשר היה אברהם שקוע בהתלהבות המעשה · בהתפשטות כחות החושים כמעט ע"כ הוצרך להעמידו בקול מרגיז עד שישוב לשמוע: (יב) ואל תעש לו מאומה · כפרש"י שלא יעשה בו אפי' רושם דם כמו ענין דם ברית שאע"ג שאינו במצוה זו כגון שנולד מהול מ"מ מצוה להטיף דם ברית אבל כאן הזהירו גם ע"ז: כי ירא אלהים אתה · זה המאמר כשלא והלא כבר ידע אפי' לכל אדם אשר אברהם ירא ואוהב את ה' ע"ל היותר אפשר · ואדרבה מזה המעשה לבד לא היה הסוכחה הזקה על שהוא ירא תמיד את אלהים אחר שבידו להמית גם בלי הקרבת אברהם · והרי מלך בו"ד אם יגזור על אדם לשחוט את בנו אי אפשר להתעקש בזה · אחרי שיודע שביד המלך להמית את שניהם האב והבן · אלא ענין הנסיון הי' בשני דברים · חדא · שאם מלך גוה על אדם הדיוט שאין לו הכרה ודברים עם המלך · לשחוט את בנו פשיטא שאין לו מה לעשות כ"א לילך ולעשות כדבר המלך · אבל אם יאמר לאוהבו אשר רגיל עמו הרבה · לעשות דבר נפלא כזאת · פשיטא שלא יתאפק מלשאול את המלך מדוע · ואיך · ואולי ישנה הרצון · כך היה אפשר באברהם שהיה אוהבו של הקב"ה ומלא לבו לבקש על סדום הרבה והנה בבוא לפניו גזרה כזו על בנו שהוא כנפשו לא דבר מאומה והלך ועשה בלי שום שאלה והתמהמה ואין זה כמו שהיה אוהב נפלא רק היה עליו פחד ה' כמו אחד האדם · ובדבר שנוגע לנפשו לא דבר מאומה · והוא רבותא נפלאה וע' מש"כ בס' דברים ד' י': ולא חשכת וגו' ממני · זהו רבותא שנית · וטעם על ואל תעש לו מאומה · כי אם היה מצוה הקב"ה לשחוט ולהרוג את בנו · שלא רוצה ואינו רוצה היה מוכרח לעשות · אבל בצווי ה' להעלות לעולה ואין עולה אלא לרצון כדכתיב לרצונכם וא"כ אם היה מצד ההכרח לא היה יצחק נתקדש לעולם · והיה רשאי אח"כ להטיל בו מום · אבל כאשר היה אברהם עושה באהבה ברצון גמור עד שנתקדש לעולה וא"כ לא חשך ממנו · ומש"ה הזהירו שלא יעשה בו מום: (יג) והנה איל אחר נאחז ·

אֶת־הָאַיִל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ׃ יד וַיִּקְרָא
אַבְרָהָם שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא יְהוָה ׀ יִרְאֶה אֲשֶׁר
יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר יְהוָה יֵרָאֶה׃ טו וַיִּקְרָא מַלְאַךְ
יְהוָה אֶל־אַבְרָהָם שֵׁנִית מִן־הַשָּׁמָיִם׃ טז וַיֹּאמֶר בִּי
נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם־יְהוָה כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־
הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידֶךָ׃
יז כִּי־בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ וְהַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲךָ
כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחוֹל אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת הַיָּם וְיִרַשׁ
זַרְעֲךָ אֵת שַׁעַר אֹיְבָיו׃ יח וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל
גּוֹיֵי הָאָרֶץ עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקֹלִי׃ יט וַיָּשָׁב
אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו וַיָּקֻמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל־בְּאֵר
שָׁבַע וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע׃ פ מפטיר כ וַיְהִי

ת"א ויעלהו לעולה· זבחים לז מנחות פב: הכוה ה' יראה· עקרים מב פ' כח ומג פ' לו: אשר יאמר. פסחים פה: בהר ה' יראה. ברכות סב: וכחול אשר על בתרא ז:

רש"י

ומערבבו באילנות: תחת בנו· מאחר שכתוב ויעלהו לעולה לא חסר המקרא כלום מהו תחת בנו על כל עבודה שעשה ממנו היה מתפלל ואומר יה"ר שתהא זו כאלו היא עשויה בבני כאלו בני שחוט כאלו דמו זרוק כאלו הוא מופשט כאלו הוא נקטר ונעשה דשן: (יד) ה' יראה· פשוטו כתרגומו ה' יבחר ויראה לו את המקום הזה להשרות בו שכינתו להקריב כאן קרבנות: אשר יאמר היום· שיאמרו לימי הדורות עליו בהר זה יראה הקדוש ברוך הוא לעמו: היום· הימים העתידין כמו עד היום הזה שבכל המקרא

העמק דבר

תיבת אחר אין לו משמעות· ופרש"י אחר הדברים וכת"א· אבל א"כ היה לכתוב אחר לפני והנה איל· אלא קאי על נאחז· שלא היה אחוז מתחלה בסבך· אלא לעיני אברהם ראה שהוא נאחז בסבך· והטעם לפי הפשט שאם ראה איל אחוז בסבך היה לו לחוש שמא אחד מעוברי דרכים האחיזו שם עד שישוב· משא"כ כשראה איל הולך שובב פשיטא שהוא הפקר אבל א"כ היה קשה ליקח אותו ע"כ נאחז לעיניו בסבך והלך ולקחו: (יד) ה' יראה· מזה המקום יראה להשגיח על עולמו שהרי כאן הוא מקום מלכותו ית' כדאיתא בר"ה דג' שתוקעין בביהמ"ק בחצוצרות ושופר משום שנאמר בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה': אשר יאמר היום· לאחר מ"ת ונצטוו לבנות בהמ"ק שם ויהיה שם ראיית פנים בעזרה: בהר ה' יראה· יִרְאֶה ־יֵרָאֶה כידוע ריש מס' חגיגה: (טז) ולא חשכת את בנך את יחידך· כאן לא פירש ממנו כמו במאמר הראשון אלא כמשמע שמסר נפש בנו לכבודו ורצונו של הקב"ה: (יז) והרבה ארבה· אין הכונה רבוי בכמות· שהרי כבר נתברך בעפר הארץ· אלא רבוי זה הוא גדלות הנפש כמו לעיל י"ז ב' וכאן נתברך זרע אברהם במצות קידוש השם וכדאיתא בסנהדרין פ' בן סו"מ דישראל נצטוו על קה"ש ולא אוה"ע· ומובן שאין זה אלא בכודן של ישראל· שהרי לא יבקש אדם שהוא בעל ד"א מחבירו שיקטע את ידו בשביל חייו· משא"כ מבנו שהוא אוהבו כנפשו ויודע בעצמו שהוא היה עושה כן בשביל חיי בנו· אין ספק שכמו כן ראוי שהבן יעשה כן בשביל אביו· נמצא זה הרצון מורה על אהבת נפש· שהמה שניהם כגוף אחד· וכל אשר לו יתן בעד נפשו· וכך הקב"ה מצוה את בניו שהמה חלקו ית' ונושאי מלכותו· למסור נפשם בעד שמו וכבודו שהוא חייו כ"י כדכתיב ואולם חי אני וימלא כבוד ה'

דכרא חדא אחיד באילנא בקרנוהי ואזל אברהם ונסיב ית דכרא ואסקיה לעלתא חלף בריה: יד ופלח וצלי אברהם תמן באתרא ההוא ואמר קדם יי הכא יהון פלחין דריא בכן יתאמר ביומא הדין בטורא הדין אברהם קדם יי פלח: טו וקרא מלאכא דיי לאברהם תנינות מן שמיא: טז ואמר במימרי קימית אמר יי ארי חלף די עבדתא ית פתגמא הדין ולא מנעתא ית ברך ית יחידך: יז ארי ברכא אברכינך ואסגאה אסגי ית בנך ככוכבי שמיא וכחלא די על כיף ימא ויירתון בנך ית קרוי סנאיהון: יח ויתברכון בדיל בנך כל עממיא דארעא חלף דקבלתא למימרי: יט ותב אברהם לות עולימוהי וקמו ואזלו כחדא לבאר שבע ויתיב אברהם בבאר שבע: כ והוה בתר פתגמיא האלין ואתחוי לאברהם

רש"י

שכל הדורות הבאים הקוראים את המקרא הזה אומרים עד היום הזה על היום שעומדים בו ומ"א ה' יראה עקידה זו לסלוח לישראל בכל שנה ולהצילם מן הפורענות כדי שיאמר היום הזה בכל דורות הבאים בהר ה' יראה אפרו של יצחק צבור ועומד לכפרה: (יז) ברך אברכך. אחת לאב ואחת לבן: והרבה ארבה. אחת לאב ואחת לבן: (יט) וישב אברהם בבאר שבע. לא ישיבה ממש שהרי בחברון היה יושב י"ב שנים לפני עקידתו של יצחק יצא מבאר שבע והלך לו לחברון כמו שנאמר ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים

העמק דבר

ה' את כה"א. וכמש"כ בביאור מקרא זה שם. ובכ"מ. משא"כ לאוה"ע שהם נפרדים ממנו ית'. וזכה אברהם במעשה זו שישיגו בניו גדולת הנפש למסור עצמם ברצון בשביל קד"ש ית' (א) ואמר ה' שיהא רבוי זה בשני אופנים הא' ככוכבי השמים. הן המה גדולי הדעת שהמה מזהירים בדורם ככוכבי שמים. וגם מזכים את הרבים במה שהם נמסרים ונהרגים על קה"ש והב' ובחול אשר על שפת הים. הן המה המון העם כשמגיעים לקה"ש מוסרים עצמם בטוב לב. ובאשר עובדי אלילים נמשלו לימים כדכתיב בס' ישעיה כהמות ימים יהמיון ובשה"ש כתיב מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה. וקאי על עובדי אלילים. והים בשוא גלין נראה כשוטף את החול שסביביו. ובאמת כ"פ שוטפים הרבה גרגרי חול לאין תכלית אבל מ"מ המה משתברים מפני החול. כך לא יוכלו אוה"ע לשטוף את גדולת נפשם וכחם הפנימי. וע' ב"ב ד"א שפירשו הכי מאמר דוד הספרים מחול ירבון מה חול מגין על הים: וירש זרעך את שער אויביו. שער בכ"מ הוא מקום ישיבת חכמים וגדולי המדינה ומתברך שלבסוף יגיע שישראל ישבו בשערי אומות שרדפוהו באיבה: (יח) והתברכו בזרעך וגו'. הוא ברכה בפ"ע. שישאו חן וחסד בעיני אוה"ע עד שיתברכו בם: עקב אשר שמעת בקולי. ברכה זו אינו בשביל שלא חשך את בנו אלא עקב אשר הבין בקול ה' ולמד מדבריו שרצונו לעשות קרבן קבוע כדין בהמת צבור כמש"כ לעיל ט' ע"כ זכו בניו שיהא חוט של חן נמשך עליהם כחוק העוסק בתורה כדאיתא בעבודת כוכבים ד"ג כל העוסק בתורה בלילה חוט של חסד כו' וכבר ביארנו כמ"פ דשמיעה בקול משמעו הבנה ודיוק בדבריו. וע' דברים ל' ב'. דמשם למדנו שההכרח לפרש הכי. וע"ע שם פסוק כ': (יט) וישב אברהם. ולא כתיב ויצחק. כבר ת"י שהובילו לבית מדרשו של שם ללמוד תורה. וקרוב לומר כי באשר סיים ה' עקב אשר שמעת בקולי. התבונן כי כך רצון ה' לעסוק בדברי תורה. ואע"ג שאברהם למד עמו מ"מ לענין התבוננות בד"ת טוב שיהיה משני

הרחב דבר

(א) וזהו מעלת הנפש שאין גבוה ממנו. וכמאמר הכתוב תהלים מ"ד כי דכיתנו במקום תנים ותכס עלינו בצלמות אם שכחנו שם אלהינו ונפרוש כפינו לאל זר. הלא אלהים יחקר זאת כי הוא יודע תעלומות לב כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה. ואם נפרש כי עליך בשביל כבודך ועבודתך מה צריך לזה חקירה ותעלומות לב הלא הכל רואים ויודעים. אלא משמעות עליך דבקים באהבתך בלי תרעומות ומשא. אלא ברצון פשוט. ופי' נחשבנו כצאן טבחה היינו נחשבנו בעינינו ונדמה כאלו אנו צאן טבחה. וביותר ביאור דישראל נמשלו לצאן קדשי ה' כמאמר יחזקאל הנביא ואתן צאני צאן מרעיתי. כפל לשון צאן הוא דהאדם מגדל צאן בטובת רב בשביל חלב וגיזה. אכן כשמזיקים ואין לקוות מהם זה השכר מגדלם לשחוט ולשחיטה ואם יבא האדון לשחוט טלה חלב יכולה להתרעם עליו שהרי היא משלמת שכר הטובת אבל טלה זקנה מוכנת לכך. כך ישראל נבראו לכבודו ית' וכשהן זכאין ונותנים כבוד בתורה ועבודה נקראו צאן מרעיתי שעומדים למרעה ולא לשחיטה. אבל כשאין אנו זכאין לפניו הרי אנחנו מבינים אשר צדיק הוא ה' ומבקש כבודו במותנו עליו. והיינו נחשבנו בעינינו כצאן טבחה. וע' ס' דברים כ"ט א'. וכל זה הרעיון שבא מגדולת הנפש נתברך א"א במעשה זו:

אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֻּגַּד לְאַבְרָהָם לֵאמֹר הִנֵּה יָלְדָה מִלְכָּה גַם־הִוא בָּנִים לְנָחוֹר אָחִיךָ׃ כא אֶת־עוּץ בְּכֹרוֹ וְאֶת־בּוּז אָחִיו וְאֶת־קְמוּאֵל אֲבִי אֲרָם׃ כב וְאֶת־כֶּשֶׂד וְאֶת־חֲזוֹ וְאֶת־פִּלְדָּשׁ וְאֶת־יִדְלָף וְאֵת בְּתוּאֵל׃ כג וּבְתוּאֵל יָלַד אֶת־רִבְקָה שְׁמֹנָה אֵלֶּה יָלְדָה מִלְכָּה לְנָחוֹר אֲחִי אַבְרָהָם׃ כד וּפִילַגְשׁוֹ וּשְׁמָהּ רְאוּמָה וַתֵּלֶד גַּם־הִוא אֶת־טֶבַח וְאֶת־גַּחַם וְאֶת־תַּחַשׁ וְאֶת־מַעֲכָה׃ פ פ פ

קמ"ז אמנו"ן סימן · ומפטירין ואשה אחת במלכים ב' סימן ד' :

סדר חיי שרה כג

כג א וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה׃ ב וַתָּמָת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן

ת"א שני חיי שרה. עקרים מד פרק כא: בקרית ארבע. ערובין נג:

רש"י

רבים מרובים משל חברון הראשונים והם כ"ו שנה כמו שפירשנו למעלה: (כ) אחרי הדברים האלה ויגד וגו' · בשובו מהר המוריה היה אברהם מהרהר ואומר אלו היה בני שחוט כבר היה הולך בלא בנים היה לי להשיאו אשה מבנות ענר אשכול וממרא בשרו הקב"ה שנולדה רבקה בת זוגו וזהו אחרי הדברים האלה הרהורי דברים שהיו ע"י עקידה: גם הוא · אף היא השוותה משפחותיה למשפחות אברהם י"ב · מה אברהם י"ב שבטים שיצאו מיעקב ח' בני הגבירות וד' בני שפחות אף אלו ח' בני גבירות וד' בני פלגש: (כג) ובתואל ילד את רבקה · כל היחוסין הללו לא נכתבו אלא בשביל פסוק זה: חסלת פרשת וירא

כג (א) ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים · לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו בת ק' כבת כ' לחטא מה בת כ' לא חטאה שהרי אינה בת עונשין אף בת ק' בלא חטא ובת כ' כבת ז' ליופי · שני חיי שרה · כלן שוין לטובה: (ב) בקרית ארבע · על שם ארבע ענקים שהיו שם אחימן ששי ותלמי ואביהם · דבר אחר על שם ארבע

העמק דבר

מקומות כדאיתא בעבודת כוכבים דף י"ט א': (כ) אחרי הדברים האלה · סמך ענין לזה · דבאמת לכאורה פלא · וכי כך דרכו של א"א שהיה מקרב את קרוביו עד שמסר נפשו על לוט כ"א · ולמה לא חקר בכ"ז המשך משלום נחור אחיו והלא דבר הוא · אבל הוא אשר ביארנו ריש פ' לך שבדבר ה' לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך · ככלל שהוא מוזהר להסיח דעת מבית אביו · ואסור היה לו לזכור מהם · אבל עתה כאשר נתעלה במעלה עליונה שאפשר להיות דבוק בה' ושוב לא היה חשש שמא ישוב למשפחתו. הותר לו לזכור מהם ולחקור עליהם · אז הוגד לו:

כג (א) ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה וגו' · ע' מש"כ לעיל ה' ה': שני חיי שרה · מיותר ואין כן בכ"מ זה הלשון · והנה כבר פירשנו כ"פ פי' חיים בלשה"ק בשתי משמעות · אחת חיים ולא מות · ב' שמח ועלז ולא עצבון · כענין שאמרו ביומא ס"פ בא לו · שנות חיים ושלום שנים המתהפכות מרעה לטובה · וכן בארצות החיים מקום שוקים · תמן שובעא כו' · וע' מש"כ דברים פ' ואתחנן עה"פ ואתם הדבקים וגו' · ואחר כ"ז יש להתבונן במה

שאמרו

לְמֵימַר הָא יְלֵידַת מִלְכָּה אַף הִיא בְּנִין לְנָחוֹר אֲחוּךְ: כא יָת עוּץ בּוּכְרֵיהּ וְיָת בּוּז אֲחוּהִי וְיָת קְמוּאֵל אֲבוּהִי דַאֲרָם: כב וְיָת כֶּשֶׂד וְיָת חֲזוֹ וְיָת פִּלְדָּשׁ וְיָת יִדְלָף וְיָת בְּתוּאֵל: כג וּבְתוּאֵל אוֹלִיד יָת רִבְקָה תְּמָנְיָא אִלֵּין יְלֵידַת מִלְכָּה לְנָחוֹר אֲחוּהִי דְאַבְרָהָם: כד וּלְחֵינְתֵּיהּ וּשְׁמַהּ רְאוּמָה וִילֵידַת אַף הִיא יָת טֶבַח וְיָת גַּחַם וְיָת תַּחַשׁ וְיָת מַעֲכָה: פ פ פ

א וַהֲווֹ חַיֵּי שָׂרָה מְאָה וְעַשְׂרִין וּשְׁבַע שְׁנִין שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה: ב וּמִיתַת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וַאֲתָא אַבְרָהָם לְמִסְפְּדַהּ

העמק דבר

שאמרו שאברהם היה טפל לשרה בנביאות · ואין זה אלא תימה · האדם הגדול אשר דבר עמו ה' כ"פ · יהיה טפל לשרה שלא דבר עמה ה' כ"א דבור א' לא כי צחקת · ומפרשים ברבה שהוא דבר ה' · אלא הכונה הוא שהיה טפל ברוה"ק · שהרי שני דברים הם רוה"ק שהוא מה שאדם מתבודד ומשרה עליו רוה"ק ויודע מה שרואה · אמנם לא דבר עמו ה' · ונבואה הוא בחינה גדולה ורבה מזה כמו שביארנו · ודוד המלך ע"ה זכה לשניהם ואמר רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני · היינו רוח ה' הוא רוה"ק המופיע על דבר עצמו · וגם מלתו על לשוני שהוא נבואה ממש · ואברהם היה גדול בנבואה משרה · אבל ברוה"ק היתה שרה מצוינת יותר מא"א · והסיבה לזה הוא מפני טעמים · א' שאברהם בצדקו היה מנהיג העולם ומדריכם לעבודת ה' וכמו שכ' לפנינו נשיא אלהים ויבואר לפנינו · ומי שעסקו עם המון רבה אינו יכול להתבודד כ"כ · משא"כ שרה היתה יושבת באהלה בקדושה וטהרה (ועי' מש"כ הגאון חתם סופר בהקדמתו בזה דברים ראויים אליו ז"ל) · שנית דאין רוה"ק אלא מתוך שמחה ש"מ · ושרה זה צדקתה לפלא שהיתה באמונתה בבטחון חזק מאד נעלה כמו שמבואר ברבה שאמרה שרה לא"א את בהבטחה ואני באמונה נמי. שבא מכח הבטחה ידוע מאמרם ז"ל אין הבטחה לצדיקים בעוה"ז שמא יגרום החטא · ועי' מש"כ לעיל י"ד י' · משא"כ שרה שהיתה חזקה באמונתה בלי שום הבטחה ע"כ לא נתעצבה בכל ימי חייה והיתה שקועה ברוה"ק · וזהו דבר הכתוב שני חיי שרה · דשנים שלה כולם היו בחיי שמחה ונפש המעלה ונשגב בחיי רוחני · וכענין לבון גמ' מספר ימיו כפלים · כך אמר הכתוב דשני חייה היו שני פעמים משום שהיו חייה עליזים ומסוכים בה' מבטחה · ונראה עוד לפרש ע"פ הפשט משמעות שני מספר שני · ובאשר שרה נעשית ילדה אחרי זקנתה וחזרה לספר חליפות השנים וא"כ היה לה שני פעמים חליפות השנים · בראשונה היתה תשעים שנה · ובשניה ל"ז שנים · וסך הכל שני חיי שרה היו מאה ועשרים ושבע שנים ועי' בעל הטורים:

(ב) בקרית ארבע · לפי הפשט הוא אדון העיר או בונה העיר · אבל הרי נזכר כ"פ חברון ולא נזכר שם הלז · מזה יצא דרשת חז"ל כונה שניה כפרש"י ומשום זה היתה סיבה מן השמים שתמות בחברון אע"ג שהיתה דירתה עם אברהם בבאר שבע כמבואר גם אחר העקידה וישב אברהם בבאר שבע · וגם להלן כתיב ויצחק בא מבוא באר לחי רואי והוא יושב בארץ הנגב · והיינו באר שבע כדכתיב לעיל כ' א' ויסע משם אברהם ארצה הנגב · אבל שרה מתה באיזה סבה ממסבב הסבות בחברון . או כאשר שמעה מדבר העקידה הלכה אחרי אברהם ויצחק חיי הוהה ובאשר הלכו לארץ המוריה והוא ביהודה סמוך לחברון · באה לשם ומתה · וטעם סיבה זו מה' הוא באשר היתה קרית ארבע וע"כ הוא משום הדרש שעם ראוי להקבר ארבע אבות העולם · ואדה"ר היה הראשון לקבורה שם ואיש לא ידע מזה:

ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכתה · דרך העולם תחלה לבכות בינו לב"ע ואח"כ להספיד ברבים וכמש"כ ויקרא ה' לבכי ולמספד · אלא משום שהיה אברהם בא ממקום רחוק לשם ובין כה וכה נתקבצו המון העם סביב הבית כדאיתא בסנהדרין דף מ"ו דמשהי לה לשרה לפני קבורה יותר מן המורגל עד בוא אברהם · מש"ה נזדרז להספידה תחלה ברבים · ועוד יש הבדל בענין המת ואבליו · אם המת גורם לאבליו שנוי בהליכות עולמו וצערו מרובה יותר משבח המת עצמו אזי הבכי קודם ועיקר להספדו · משא"כ אם להיפך שאין המת גורם הריסה בהליכות עולם של אבליו ושבחו הוא מרובה אזי הספדו עיקר לבכי · מש"ה בחרבן בהמ"ק קרא הקב"ה לבכי על הנהגת עולמו שעי"ז נשתנה סדרי העבודה ועוד הרבה שלא כרצון הקב"ה כ"י והוא מרובה על הספדו על כמה צדיקים שנהרגו בחרבן בהמ"ק מש"ה כתיב תחלה לבכי ואח"כ למספד · משא"כ כאן מיתת שרה לא גרם לאברהם שנוי בהליכות עולמו עוד שהרי כבר נתגדל יצחק בנה שהוא התכלית והספדה רבה ע"פ חשיבותה מש"ה הקדים לספוד לה ואח"כ לבכותה · וכיב"ז כתיב בשמואל ב' א' במיתת שאול ויספדו ויבכו · היינו משום שלא נשתנה הליכות עולמו של דוד לרעה ע"י מות שאול והספדו היה רב ע"פ

שבחו

וַיָּבֹא אַבְרָהָם לִסְפֹּד לְשָׂרָה וְלִבְכֹּתָהּ׃ ג וַיָּקָם אַבְרָהָם מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ וַיְדַבֵּר אֶל־בְּנֵי־חֵת לֵאמֹר׃ ד גֵּר־וְתוֹשָׁב אָנֹכִי עִמָּכֶם תְּנוּ לִי אֲחֻזַּת־קֶבֶר עִמָּכֶם וְאֶקְבְּרָה מֵתִי מִלְּפָנָי׃ ה וַיַּעֲנוּ בְנֵי־חֵת אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ׃ ו שְׁמָעֵנוּ ׀ אֲדֹנִי נְשִׂיא אֱלֹהִים אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ בְּמִבְחַר קְבָרֵינוּ קְבֹר אֶת־מֵתֶךָ אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת־קִבְרוֹ לֹא־יִכְלֶה מִמְּךָ מִקְּבֹר מֵתֶךָ׃ ז וַיָּקָם אַבְרָהָם וַיִּשְׁתַּחוּ לְעַם־הָאָרֶץ לִבְנֵי־חֵת׃ ח וַיְדַבֵּר אִתָּם לֵאמֹר אִם־יֵשׁ אֶת־נַפְשְׁכֶם לִקְבֹּר אֶת־מֵתִי מִלְּפָנַי שְׁמָעוּנִי וּפִגְעוּ־לִי בְּעֶפְרוֹן בֶּן־צֹחַר׃ ט וְיִתֶּן־לִי אֶת־מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר־לוֹ אֲשֶׁר בִּקְצֵה שָׂדֵהוּ בְּכֶסֶף מָלֵא יִתְּנֶנָּה לִּי בְּתוֹכְכֶם לַאֲחֻזַּת־קָבֶר׃ י וְעֶפְרוֹן יֹשֵׁב בְּתוֹךְ בְּנֵי־חֵת וַיַּעַן עֶפְרוֹן הַחִתִּי אֶת־אַבְרָהָם בְּאָזְנֵי בְנֵי־חֵת לְכֹל בָּאֵי שַׁעַר־עִירוֹ לֵאמֹר׃ יא לֹא־אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי הַשָּׂדֶה נָתַתִּי לָךְ וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ לְךָ נְתַתִּיהָ לְעֵינֵי בְנֵי־עַמִּי נְתַתִּיהָ לָּךְ קְבֹר מֵתֶךָ׃ יב וַיִּשְׁתַּחוּ

כ"ף זעירא

ת"א ויבא אברהם. ר"ה עז ב"ק לג סנהדרין מו: ויקם אברהם. ברכות יח: מערת המכפלה. ערובין נג:

ר ש " י

זוגות שנקברו שם איש ואשתו (ב"ר) אדם וחוה. אברהם ושרה. יצחק ורבקה. יעקב ולאה: ויבא אברהם. מבאר שבע: לספוד לשרה ולבכתה. ונסמכה מיתת שרה לעקידת יצחק לפי שעל ידי בשורת העקידה שנזדמן בנה לשחיטה וכמעט שלא נשחט פרחה נשמתה ממנה ומתה: (ד) גר ותושב אנכי עמכם. גר מארץ אחרת ונתישבתי עמכם. ומדרש אגדה אם תרצו הריני גר ואם לאו אהיה תושב ואטלנה מן הדין שאמר לי הקב"ה לזרעך אתן את הארץ הזאת: אחזת קבר. אחזת קרקע לבית הקברות:

העמק דבר

שבחו: (ג) אל בני חת. עם הארץ היו רבים אך משפחת בני חת היו מנהיגי העיר וגם עפרון היה מהם ע"כ הי' דברו תחלה לבני חת: (ד) גר ותושב. באשר כבר עקר דירתו מחברון הרי הוא שם כגר. ובאשר היה דר שם כבר כ"ה שנים ורוצה לקבוע שם מקום קבורה גם לעצמו ה"ז כתושב. והקדים לומר שהוא גר להתנצל על מה שלא הכין לו אחזת קבר מכבר כמו שהיה מנהגם שכל אדם חשוב עושה אחזת קבר לו ולזרעו בפ"ע לבד בה"ק הכולל לעניים ולאורחים. ע"ז התנצל שהוא גר. ומשעה שזכה לבן לא היה שם. אבל עתה מבקש זכות לזה שה"ה תושב. וע' מש"כ ויקרא כ"ה כ"ג:

לאמר

לְשָׂרָה וּלְמִבְכַּהּ: ג וְקָם אַבְרָהָם מֵעַל אַפֵּי מִיתֵיהּ וּמַלֵּיל עִם בְּנֵי חִתָּאָה לְמֵימָר: ד דַּיָּר וְתוֹתָב אֲנָא עִמְּכוֹן הַבוּ לִי אַחְסָנַת קְבוּרָא עִמְּכוֹן וְאֶקְבַּר מִיתִי מִן קֳדָמָי: ה וַאֲתִיבוּ בְּנֵי חִתָּאָה יָת אַבְרָהָם לְמֵימַר לֵיהּ: ו קַבֵּיל מִנַּנָא רִבּוֹנָנָא רַב קֳדָם יְיָ אַתְּ בֵּינָנָא בִּשְׁפַר קִבְרָנָא קְבַר יָת מִיתָךְ אֱנָשׁ מִנַּנָא יָת קִבְרֵיהּ לָא יִמְנַע מִנָּךְ מִלְּמִקְבַּר מִיתָךְ: ז וְקָם אַבְרָהָם וּסְגִיד לְעַמָּא דְאַרְעָא לִבְנֵי חִתָּאָה: ח וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן לְמֵימַר אִם אִית רַעֲוָא בְּנַפְשְׁכוֹן לְמִקְבַּר יָת מִיתִי מִן קֳדָמַי קַבִּילוּ מִנִּי וּבְעוֹ לִי מִן עֶפְרוֹן בַּר צוֹחַר: ט וְיִתֵּן לִי יָת מְעָרַת כָּפֶלְתָּא דִּי לֵיהּ דִּי בִּסְטַר חַקְלֵיהּ בְּכַסְפָּא שְׁלִים יִתְּנִינַהּ לִי בֵּינֵיכוֹן לְאַחְסָנַת קְבוּרָא: י וְעֶפְרוֹן יָתֵיב בְּגוֹ בְּנֵי חִתָּאָה וַאֲתֵיב עֶפְרוֹן חִתָּאָה יָת אַבְרָהָם קֳדָם בְּנֵי חִתָּאָה לְכָל עָאלֵי תְּרַע קַרְתֵּיהּ לְמֵימָר: יא לָא רִבּוֹנִי קַבֵּיל מִנִּי חַקְלָא יְהָבִית לָךְ וּמְעָרְתָּא דִּי בֵיהּ לָךְ יְהָבִיתַהּ לְעֵינֵי בְּנֵי עַמִּי יְהָבִיתַהּ לָךְ קְבַר מִיתָךְ: יב וּסְגִיד אַבְרָהָם

רש"י

(ו) לא יכלה. לא ימנע כמו לא תכלא רחמיך (תהלים מ') וכמו ויכלא הגשם (לעיל ח'): (ח) נפשכם. רצונכם: ופגעו לי. לשון בקשה כמו אל תפגעו בי (רות א'): (ט) המכפלה. בית ועליה על גביו ד"א שכפולה בזוגות (עירובין נ"ג): בכסף מלא. שלם כל שויה וכן דוד אמר לארונה בכסף מלא (ד"ה א' כ"א): (י) ועפרון ישב. כתיב חסר אותו היום מנוהו שוטר עליהם מפני חשיבותו של אברהם שהיה צריך לו עלה לגדולה: לכל באי שער עירו. שכולן בטלו ממלאכתן ובאו לגמול חסד לשרה: (יא) לא

העמק דבר

(ה) לאמר לו. תמה נתייעצו מה להשיב. ושלחו אחד מהם לאמר לו תשובתם: (ו) שמענו. אמר השליח בשם הרבים המשלחים: אדני. אמר השליח מעצמו: נשיא אלהים. יש שני מיני גדולה והנהגה. א' מנהיג המדינה בחכמה ונקרא נשיא. ב' מנהיג אנשי העולם בעניני אלקות איש ואומה בשם אלהיו ויקרא איש אלהים. וא"א הי' מצוין בשני דברים. וכדאי' בב"ב ס"פ הספינה דנ"א. בשעה שמת א"א עמדו עליו בחבורה ואמרו אוי לעולם שאבד מנהיגו ואוי לספינה שאבדה קברניטה. שני משלים הללו. דמנהיג העולם הוא דבר יקר להשיג חכם ונבון ושארי מדות. משא"כ קברניט לספינה מלאכה ואומנות היא ואינה חכמה וא"כ בשאבד מנהיג העולם קשה יותר מאבידת הקברניט. אבל בדבר א' הוא להיפך כשמת מנהיג העולם לא יחרב העולם לשעה. משא"כ כשאבד הקברניט של הספינה. הספינה בסכנה. ואמרו על א"א שהי' שתי מיני אבדות. בהנהגת המדינה היה כמו מנהיג חכם נעלה. ובהנהגת עבודת אלהים הי' קברניט לספינה. ועתה אמרו לו שאתה נשיא היינו מנהיג העולם ומדיני. אבל לא בכח החכמה לבד אלא נשיא אלהים. בשם אלקות: במבחר קברינו. היינו אחוזת קברינו הכבודה ביותר בכאן: איש ממנו את קברו. מה שמפריש לעצמו והוא ברא"ש האחוזה: ( ) לעם הארץ. לכלל העיר: לבני חת. בפרט לאותה משפחה. וד"א ליתן כבוד לרבים קודם להחשוב ומיוחד בם. כדאי' במס' ד"א פ' לעולם אל יפטור במעשה דר"ג וחבריו עם פילוסופוס:

(ח) לקבור את מתי מלפני. לבד כבודו. יחוסו על צערו שהוא אינו יכול לסלק את מתו אלא באופן זה: (ט) אשר בקצה שדהו. ואינו נצרך לכל השדה. ולאבד את שדהו מבעליו. רק בקצה שדהו. אשר ידע ממנה בהיותו דר באלוני ממרא. והיא סמוכה לזה השדה כמבואר להלן. וגם זאת לא במתנה כ"א בכסף מלא וגו' בתוככם לאחזת קבר. שהכל ידעו מזה שהיא לאחוזת קבר. ולא יהי' נמלא מעורר משכיני השדה וכדומה. וגם כ"ז בעיקר הקנין של אחוזת הקבר נצרך ליתן דריסת הרגל יותר כדאי' בב"ב ד"ק דרך הקבר אין לה שיעור: (י) בתוך בני חת. בקרב אנשי משפחתו המיוחדת מהמון רבה של העיר: באזני בני חת. המה הקשיבו והבינו את דבריו בהשכל ודעת וזהו משמעות באזני בכ"מ כמש"כ ר"פ ויגש: לכל באי שער עירו. הכל ראו ושמעו התשובה גולמית ולא הבינו דבר: (יא) לא אדני. א"א ליתן המערה לבדה ולחתכה מכלל השדה אלא. השדה בכלל הנני נותן לך וממילא. והמערה אשר בו לך נתתיה. מזה הבין אברהם שהוא כאומר זה א"א להקנות המערה מן השדה אלא בע"כ תהא כל השדה שלך. והדבר מובן שא"א לבקש באנס כל השדה: לעיני בני עמי נתתיה לך. יש בזה שתי משמעות. א' הכל יודעים שאני נותן ולא אחזור בי. ב' לעיני כל היא במתנה אבל ביני לב"ע יש לך להבין כי רב לי לתת במתנה כל השדה. אלא שבוש לפרש לעיני כל. המחיר שבדעתו. והנה הי' התשובה בהסכמת משפחתו והי'

אברהם לפני עם־הארץ׃ יג וידבר אל־עפרון
באזני עם־הארץ לאמר אך אם־אתה לו שמעני
נתתי כסף השדה קח ממני ואקברה את־מתי
שמה׃ יד ויען עפרון את־אברהם לאמר לו׃ טו אדני
שמעני ארץ ארבע מאת שקל־כסף ביני ובינך
מה־הוא ואת־מתך קבר׃ טז וישמע אברהם אל־
עפרון וישקל אברהם לעפרן את־הכסף אשר
דבר באזני בני־חת ארבע מאות שקל כסף
עבר לסחר׃ שני יז ויקם ׀ שדה עפרון אשר
במכפלה אשר לפני ממרא השדה והמערה
אשר־בו וכל־העץ אשר בשדה אשר בכל־גבלו
סביב׃ יח לאברהם למקנה לעיני בני־חת בכל
באי שער־עירו׃ יט ואחרי־כן קבר אברהם
את־שרה אשתו אל־מערת שדה המכפלה
על־פני ממרא הוא חברון בארץ כנען׃ כ ויקם
השדה והמערה אשר־בו לאברהם לאחזת־
קבר מאת בני־חת׃ ס כד א ואברהם זקן בא
בימים ויהוה ברך את־אברהם בכל׃ ב ויאמר

ת"א נתתי כסף. קדושין ב ד: ארץ ארבע. מציעא פז: וישמע אברהם. מציעא שם: ארבע מאות. בכורות נ: ויקם השדה. בתרא סט: ואברהם זקן. יומא כח קדושין פב מציעא פז סנהדרין קז: ברך את. סוטה ה' קדושין פב בתרא טז יז: ויאמר אברהם. יומא כח:

רש"י

אדוני. לא תקנה אותה בדמים: נתתי לך. הרי היא כמו שנתתיה לך: (יג) אך אם אתה לו שמעני. אתה אומר לי לשמוע לך וליקח בחנם אני אי אפשי בכך אך אם אתה לו שמעני הלואי ותשמעני: נתתי. דוני"ש בלע"ז (דאס איך געגעבען האטטע) מוכן הוא אצלי והלואי נתתי לך כבר: (טו) ביני ובינך. בין שני אוהבים כמותנו מה היא חשובה לכלום אלא הנח את המכר ואת מתך קבור (ב"ר): (טז) וישקל

העמק דבר

קוץ בה כמובן. ע"כ. לפני עם הארץ. הודה בחכמתו כי חורשים רעה וערמה: (יג) באזני עם
לכל ההמון שהלך לעזרתם שירבו דברים עליו לגמור הארץ. הכל שמעו והאזינו דבריו של אברהם בלי
המכירה. אבל לא החזיק טובה לבני חת שהבין לב ולב: (יד) לאמר לו. עתה לא השיב לפני עם
הארץ

קדם עמא דארעא : יג ומליל עם עפרון קדם עמא דארעא למימר ברם אם את עביד לי טיבו קביל מני אתן כספא דמי חקלא סב מני ואקבר ית מיתי תמן : יד ואתיב עפרון ית אברהם למימר ליה : טו רבוני קביל מני ארעא שויא ארבע מאה סלעין דכסף בינא ובינך מה היא וית מיתך קבר : טז וקביל אברהם מן עפרון ותקל אברהם לעפרון ית כספא דמליל קדם בני חתאה ארבע מאה סלעין דכסף דמתקביל סחורה בכל מדינתא : יז וקם חקל עפרון די בכפלתא די קדם ממרא חקלא ומערתא די ביה וכל אילני די בחקלא די בכל תחומיה סחור סחור : יח לאברהם לזבינוהי לעיני בני חתאה בכל עאלי תרע קרתיה : יט ובתר כן קבר אברהם ית שרה אתתיה במערת חקל כפלתא על אפי ממרא היא חברון בארעא דכנען : כ וקם חקלא ומערתא די ביה לאברהם לאחסנת קבורא מן בני חתאה : א ואברהם סיב עאל ביומין ויי בריך ית אברהם בכולא : ב ואמר אברהם לעבדיה סבא דביתיה דשליט בכל דיליה

רש"י

אברהם לעפרן · חסר וי"ו לפי שאמר הרבה ואפילו מעט לא עשה (בכורות נ') שנטל ממנו שקלים גדולים שהן קנטרין שנאמר עובר לסוחר שמתקבלים בשקל בכ"מ (ב"מ פז) וי"א שסקליהן גדולים שהן קנטרין לנטיא"רם בלע"ז (איין צענטנער) : **(יז) ויקם שדה עפרון** · תקומה היתה לו שיצא מיד הדיוט ליד מלך · ופשוטו של מקרא ויקם השדה והמערה אשר בו וכל העץ לאברהם למקנה וגו' : **(יח) בכל באי שער עירו** · בקרב כלם ובמעמד כלם הקנהו לו : **כד (א) ברך את אברהם בכל** · בכל עולה בגימטריא

העמק דבר

הארץ אלא שלא לאמר לו ביחידות כי בוש לאמר מחיר גדול כזה · והיינו דכתיב בסמוך את הכסף אשר דבר באזני בני חת · כי אך המה ידעו מתחלה שבדעתו לבקש מחיר כזה : **(טז) עבר לסחר** · כדאי' בערכין פ' שום היתומים · דמעות של סוחר תקלי יותר. באשר המה נגררים למדינות רחוקות שאינם מכירים בצורת המטבע כ"א במשקלה : **(יז) השדה והמערה אשר בו** · היינו שפי' בקנין מתהום הרעא : **וכל העץ אשר בשדה** · שפי' עד רום רקיע ממילא האילנות שלו ג"כ : **אשר בכל גבולו סביב** · כבר דרשו חז"ל בב"ב שפי' הגבולין בקנין : **(יח) לעיני בני חת** · שלא יאמרו כי חרפה למשפחה היא שמכר השדה · והקנין חוזר כדאי' בב"ב ד"ק במוכר קבר ה"נ הוא חרפה למכור אחוזת נחלה · ע"כ קנה לעיניהם : **בכל באי שער עירו** · שלא יכחישו בזה שהי' לעיניהם . ע"כ השתדל א"א שיהיה במעמד בני העיר : **(יט) ואחרי כן קבר וגו'** · לא רצה לקבור תחלה וכדאי' בב"ב דקי"ב שהרפה לצדיק שיהי' נקבר בשדה שאינו שלו ע"כ הקדים הקנין בכל הפרטים : **היא חברון בארץ כנען** · כ"ז מיותר שהרי כבר ידענו בראש הפרשה אלא בא ללמד דכמו שאותה מערה הנקראת מערת המכפלה היא מיוחדת בסגולה למקום קבר והנקבר בה הוא במעלה גבוה ביותר וכמש"כ להלן מ"ח ז' ומ"ט ל' · כך חברון בכלל יש בה ג"כ איזה מעלה וסגולה לקבורה ואם שאינו שוה להמערה עצמה· ופירש המקרא עוד **בארץ כנען** · ללמד שכלל הארץ יש לה ג"כ סגולת קבורה · ואם שאין לה ערך להמערה : **(כ) לאחוזת קבר** · באשר בקנין לא נתפרש שקנה לזה התכלית כדי שלא ימחה אח"כ לעשות בה כל מה שירצה וא"כ היה עוד בידו למחות מלעשות אחוזת קבר . שלא ירבה עליהם את הרגל על שדה אחר של המשפחה שהי' סביב שדה זו . ועתה כאשר קבר אברהם את שרה והחזיק לקבר שוב קמה השדה והמער' מכל בני חת לאחוזת קבר : **כד (א) ואברהם זקן** · הקדים הכתוב להודיע לפני הענין המסופר בפרשה זו שאברהם היה זקן בא בימים מבואר שהוא נוגע להענין כי לולא זה לא היה מצוה לעבדו אלא הוא בעצמו היה מזדרז למצוה רבה זו ליתן אשה ליצחק שבזה תלוי כל התכלית אבל משום שהי' זקן : **בא בימים** . היינו שהי' מחשב כמה ימים עוד יחיה ע"כ הי' חושש אולי ימות בדרך רב כזה · אמנם בלי זה הטעם הי' רשאי לילך בעצמו לארם נהרים · אע"ג שהיה מוזהר ללכת משם · כבר ביארנו שמשעה העקידה הותר לו לחשוב מארץ הזאת ולזכרה · וה"נ הותר לו הליכות ערא' לשם : **וה' ברך את אברהם בכל** · עוד טעם על שלא הלך בעצמו משום שהיו עסקיו עם כל אדם זה בא ושואל בעניני אמונה וזה להתפלל עליו וכדאי' בב"ב שמרגליות הי' תלוי' בצוארו של א"א כו' והכונה הוא תפלתו וברכתו וכיו"ז

אַבְרָהָם אֶל־עַבְדּוֹ זְקַן בֵּיתוֹ הַמֹּשֵׁל בְּכָל־אֲשֶׁר־לוֹ שִׂים־נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי׃ ג וְאַשְׁבִּיעֲךָ בַּיהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וֵאלֹהֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה לִבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ׃ ד כִּי אֶל־אַרְצִי וְאֶל־מוֹלַדְתִּי תֵּלֵךְ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי לְיִצְחָק׃ ה וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָעֶבֶד אוּלַי לֹא־תֹאבֶה הָאִשָּׁה לָלֶכֶת אַחֲרַי אֶל־הָאָרֶץ הַזֹּאת הֶהָשֵׁב אָשִׁיב אֶת־בִּנְךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יָצָאתָ מִשָּׁם׃ ו וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תָּשִׁיב אֶת־בְּנִי שָׁמָּה׃ ז יְהוָה ׀ אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לְקָחַנִי מִבֵּית אָבִי וּמֵאֶרֶץ מוֹלַדְתִּי וַאֲשֶׁר דִּבֶּר־

ת"א ואשביעך בה'. בשבועות לה:

רש"י

בן ומאחר שהיה לו בן היה צריך להשיאו אשה: (ב) זקן ביתו. לפי שהוא דבוק נקוד זקן: תחת ירכי. לפי שהנשבע צריך שיטול בידו חפץ של מצוה כגון ס"ת או מזוזה או תפילין (שבועות ל"ח). והמילה היתה מצוה הראשונה לו ובאה לו ע"י צער והיתה חביבה עליו ונטלה. (ר"ל מה שלא אמר תחת ירכך וה"ל להשביע העבד במילתו לפי שאז אברהם היתה הראשונה לו קודם מילת העבד וק"ל): (ז) ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי. ולא אמר ואלהי הארץ ולמעלה אמר ואשביעך וגו'. אמר לו עכשו הוא אלהי השמים ואלהי הארץ שהרגלתיו בפי הבריות אבל כשלקחני מבית אבי היה אלהי השמים ולא אלהי הארץ שלא היו באי עולם מכירים בו ושמו לא היה רגיל בארץ: מבית אבי. מחרן: ומארץ מולדתי. מאור כשדים: ואשר דבר לי. לצרכי. כמו אשר דבר עלי (מלכים א' ב'). וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור

העמק דבר

וכיב"ז היה הרבה עניים מוטלים עליו ומשום זה לא הי' יכול לצאת ממקומו (א) והנה הודיע הכתוב ג"כ בזה צדקת אברהם לפני הענין. ללמדנו שהיו הכל באין לפניו ודאג לטובת רבים לכן הי' מוכרח להעמים לקיחת אשה לבנו על עבדו: (ב) אל עבדו זקן ביתו המושל בכל אשר לו. הקדים הכתוב לבאר שלש תכונות בכח אליעזר. אשר משום זה היה מסוגל לשליחות הלז. באשר ענין הנדרש להשתדלות נגמר ויוצא לאור ע"י א' משלשה אופנים. פעם ע"י לשון רכה והפצרה. פעם ע"י שכל והרחבת דברים. פעם ע"י דעה רחבה ומענה עז. והכל לפי הענין והאדם שבא עמו בדברים. והנה ידוע שאין טבע כל ב"א שוין. יש ב"א מוכשרים לגמור הענין בזה האופן דוקא ויש להיפך וכאן לא ידע אברהם האיך יהי נדרש לבצע הענין. ע"כ בחר בזה העבד שהיו לו כל התכונות. שהיה עבדו ונכנע לאדוניו במענה רך: זקן ביתו. הוא דבר חכמה וכדאי' בפ"ג דיומא ללמוד מכאן שהי' אליעזר יושב בישיבה המרבה חכמה: המושל בכל אשר לו. היינו בכל אשר לאברהם הי' הוא נגיד ומצוה בדעה

הרחב דבר

(א) והנה אי' בב"ר פנ"ט על וה' ברך את אברהם בכל. שהיה שולט ביצרו. וכן דרשו על הא דכתיב באליעזר עבדו המושל בכל אשר לו. שהיה שולט ביצרו. ולכאורה תמוה וכי אפשר שהיה העבד בזה לאדוניו ח"ו. אבל באמת אין היצה"ר של העבד שוה ליצרו של א"א. שא"א היה נשיא ומנהיג את הדור. ובזה האופן עלול אפי' צדיק גמור לפול ברשת הכבוד והתשגה בין אדם לחבירו כמ"ש (דברים י' י"ב). מש"ה כתיב דבא"א היה ברכה שלא ביצרו בכל. פי' בדבריו עם כל אדם. כמו בנוסח התפלה ונפשי כעפר לכל תהיה. אבל גבי העבד כתיב המושל בכל אשר לו. משמעו שולט ביצרו שהיה נוגע אך לנפשו בעניני תאוה וכדומה. אבל דבר כללי לא היה לו עם אדם:

שוי כען ידך תחות ירכי: ג ואקים עלך במימרא דיי אלהא דשמיא ואלהא דארעא דלא תסב אתתא לברי מבנת כנענאי די אנא יתיב בינידון: ד אלהין לארעי ולילדותי תיזיל ותסב אתתא לברי ליצחק: ה ואמר ליה עבדא מאים לא תיבי אתתא למיתי בתרי לארעא הדא האתבא אתיב ית ברך לארעא די נפקתא מתמן: ו ואמר ליה אברהם אסתמר לך דלמא תתיב ית ברי לתמן: ז יי אלהא דשמיא דדברני מבית אבא ומארע ילדותי ודמליל לי ודקים לי

העמק דבר

רחבס · וע' מש"כ להלן מ"ד ע"ז · ולפי הדרש הנ"ל נהג"ד שהי' מושל בילרו · הודיע הכתוב דמש"ה הי' נאמן בעיני אברהם: **שים נא ידך תחת ירכי** · לפי הנראה בגמ' ר"פ שבועת הדיינים · שלמדו מכאן נק"ח בשעת שבועה א"כ פי' שהי' שימת ידים לשם נק"ח · וכאן יישב רש"י אמאי לא נוהו לתפוס במילת עצמו · אבל כ"ז אינו שוה ליישב הא שאמר יעקב אבינו ליוסף בזה הלשון · ועוד דשם לא נזכר בדבר יעקב לשון שבועה כלל עד לבסוף · אלא נראה דודאי אינו בשביל שבועה כ"א כריתת ברית בין אדם להבירו אלא שבכל שני אנשים היה המנהג שימת יד ביד וכלשון יחזקאל י"ז י"ח והנה נתן ידו · ובמשלי כתיב תקעת לזר כפיך · אבל אב לבנו ועבד לאדוניו אין ד"א להשוות יד ליד · ע"כ הזהירו לשום יד תחת ירכו · זהו עיקר פשט הכתוב שהוא כריתת ברית נגד השבועה שבין אדם לשמים · ולימוד הגמ' יבואר להלן מקרא ט': (ג) **ואשביעך** · לא אמר לו השבעה לי בה' וגו' כמו שאמר יעקב ליוסף אלא אשביעך בע"כ · חהו מושבע מפי אחרים והאדון יכול להשביע את עבדו בע"כ (א): **בה'** · ביוסף כתיב סתם השבעה לי ולא כתיב בה' משום דשבועה סתם הוי נ"כ שבועה · והא דכתיב בשאול ודוד השבעה לי בה' אם תכרית את זרעי וגו' הוא משום שלא הי' נאמן בעיניו והולי מבטל בלבו · ע"כ ביקש שיזכיר את ה' ובודאי לא יזכיר לבטלה · משא"כ מושבע מפי אחר בעינן דוקא בה' בפירוש (ב): **אלהי השמים ואלהי הארץ** · כך הי' הרגל לשון א"א להרגיל בפי הבריות שהקב"ה משגיח בשמים ובארץ כמש"כ לעיל י"ד י"ט: **אשר לא תקח אשה לבני** · אין אליעזר אדון ליצחק להשיאו אשה · אלא בל"ס הי' תחלה דברים ביניהם · והוחלט שהעבד ישתדל לקחת אשה ליצחק באשר יצחק אינו יכול לצאת חוץ לא"י וגם אינו יכול לקחת אשה אלא מחו"ל · ואחר שהוחלט הדבר השביעו כך: **אשר אנכי יושב בקרבו** · אע"ג שהזהירו לילך דוקא לבית אביו מכ"מ לא השביעו אלא על הכנעני · באשר ע"ז הוא חשוד שיתעצל ללכת למרחקים ויקח אשה מבנות הכנעני ויאמר שהיא מארמי · מש"ה דייק אשר אנכי וגו' · עוד י"ל שבא לכלול אפי' מאומה אחרת היושבת בא"י רק שמשועבדים לכנעני הרי הם ככנענים כמש"כ לעיל י"ב ו': (ד) **כי אל ארצי** · תחלה לארצי · ואח"כ **ואל מולדתי** · הוא מקום שנתגדל: **תלך** · ולא ע"י אחר · אלא ילך בעצמו ויבחר אשר ירצה בעיניו: **לבני ליצחק** · תפרש בשעת קידושין לבני ליצחק ולא סתם לבן אברהם · דאע"ג דסתם בנו של אברהם הנצרך לאשה הוא יצחק ולא ישמעאל, מכ"מ דין קידושין כך הוא כדתנן במס' קידושין פ"ג קידשתי את בתי והיו לו חמש בנות כולן אסורות · ואע"ג שניכר שכוון לגדולה שבהם · ה"נ להיפך לא יתברר לשום א' אם לא שהדע בבירור למי היא מקודשת: (ו) **פן תשיב את בני שמה** · ידוע הטעם שהי' נחשב לעולה שאסור להוציאו לחוץ · והיינו דבר המלאך בשעת עקידה, ולא חשכת את בנך את יחידך ממני כמש"כ שם: (ז) **אלהי השמים** · כמו שפירש"י בשעה שלקח את אברהם לא היתה ניכרת השגחתו בארץ ולא הי' נקרא כ"א אלהי השמים: **ומארץ מולדתי** · א"כ מהראוי שמחמת זה תהי השגחתו למלא את אשר אני נצרך משם · ואם מכ"מ איני כדאי מחמת זה · הרי **ואשר דבר לי** · ואם חלילה איזה חטא גורם לבטל השגחה זו מכ"מ **ואשר נשבע לי** ושבועה איגה

הרחב דבר

(א) וכן מצינו בשלמה שאמר לשמעי הלא השבעתיך בה' שהמלך יכול להשביע בע"כ. וכן שנה"ג השביעו את הכה"ג כדתנן ביומא פ"א שאמרו לו משביעין אנו עליך במי ששכן שמו כו' ולא תנן שאמר הכה"ג אמן הלא השביעוהו בע"כ וכמו שסנה"ג היו יכולין להחרים את האדם על העבר כמה יכולין להשביעו בע"כ על להבא. וזהו בכלל הא דאי' במו"ק דע"ז ומשבעינן לי':

(ב) וכמש"כ ר"ת והביא הר"ן ריש נדרים. והביא ר"ת ראיה משבועת סוטה. והר"ן תמה ע"ז. הרי בסוטה עונה אמן שהוא כמושבע מפי עצמו. ומ"מ כתיב ה'. ולק"מ שהרי אם נשבעה הסוטה מפי עצמה לחוד אינו כלום אלא דוקא שכהן משביע אותה והיא עונה אמן. הרי דגזה"כ שיהא בסוטה מושבע גם מפי כהן גם מפי עצמה. מש"ה בעינן הזכרת השם משום שבועת הכהן. ועיקר טעם הדבר דשבועה בלי שם הוי כמו ידות שבועה דנ"ל מדכתיב איש כי ידור נדר או השבע שבועה דשוי שבועה. אבל במושבע מפי אחרים לא מצינו ידות. והיינו שכ' התוס' ריש נדרים דלהכי לא תנן ריש שבועות כל כנוי שבועות כשבועות משום דלית בשבועה ידות. ואין הכונה דאין בכל שבועה ידות כלל שהרי בפי' תנן בנדרים פ"א כנדרי רשעים נדר בקרבן ובשבועה כו' וזהו מטעם ידות. אלא משום דבמס' שבועות תנן מושבע מפי אחרים ג"כ היינו שבועת העדות ושפ"ק. ובהלו לית דין ידות;

לִי וַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע־לִי לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת הוּא יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ לְפָנֶיךָ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי מִשָּׁם׃ ח וְאִם־לֹא תֹאבֶה הָאִשָּׁה לָלֶכֶת אַחֲרֶיךָ וְנִקִּיתָ מִשְּׁבֻעָתִי זֹאת רַק אֶת־בְּנִי לֹא תָשֵׁב שָׁמָּה׃ ט וַיָּשֶׂם הָעֶבֶד אֶת־יָדוֹ תַּחַת יֶרֶךְ אַבְרָהָם אֲדֹנָיו וַיִּשָּׁבַע לוֹ עַל־הַדָּבָר הַזֶּה׃ שלישי י וַיִּקַּח הָעֶבֶד עֲשָׂרָה גְמַלִּים מִגְּמַלֵּי אֲדֹנָיו וַיֵּלֶךְ וְכָל־טוּב אֲדֹנָיו בְּיָדוֹ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־אֲרַם נַהֲרַיִם אֶל־עִיר נָחוֹר׃ יא וַיַּבְרֵךְ הַגְּמַלִּים מִחוּץ לָעִיר אֶל־בְּאֵר הַמָּיִם לְעֵת עֶרֶב לְעֵת צֵאת הַשֹּׁאֲבֹת׃ יב וַיֹּאמַר ׀ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם הַקְרֵה־נָא לְפָנַי הַיּוֹם וַעֲשֵׂה־חֶסֶד עִם אֲדֹנִי אַבְרָהָם׃ יג הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב עַל־עֵין הַמָּיִם וּבְנוֹת אַנְשֵׁי הָעִיר יֹצְאֹת לִשְׁאֹב מָיִם׃ יד וְהָיָה הַנַּעֲרָ הנערה קרי אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיהָ הַטִּי־נָא כַדֵּךְ וְאֶשְׁתֶּה וְאָמְרָה שְׁתֵה וְגַם־גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה אֹתָהּ הֹכַחְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק

ת"א ואם לא תאבה. קדושין סא: והיה הנערה. תענית ד:

רש"י

מפורשים בלשון על. ותרגום שלהם (רצונו שדרך התרגום להשתמש למ"ד במקום בעבור וק"ל) עלי עלוהי עליהון שאין נופל אצל דבור לשון לי ולו ולהם אלא אלי אליו אליהם ותרגום שלהם עמי עמיה עמהון אבל אצל אמירה נופל לשון לי ולו ולהם: ואשר נשבע לי. בין הבתרים: (ח) ונקית משבועתי וגו'. וקח לו אשה מבנות ענר אשכול וממרא (קדושין ס"א): רק את בני וגו'. רק מעוט הוא בני אינו חוזר אבל יעקב בן בני סופו לחזור: (י) מגמלי אדוניו. נכרין היו משאר גמלים שהיו יוצאין זמומין מפני הגזל

העמק דבר

בטלה בשום אופן. והשבועה היא ברית בין הבתרים כפירש"י שאמר לזרעך אתן וגו' וברית היינו שבועה: הוא ישלח מלאכו. ברבה מפרש ה"ז מלאך מסוים והכונה שהיה מיוחד לאותו דבר ולא בדרך אגב כמצוה למלאך המלוה לאדם שיסגית גם ע"ז. והדיוק הוא מדכתיב ישלח. ולא יצוה כמו כי מלאכיו יצוה לך אלא המלאך ההולך בל"ז את האדם לא שייך לומר ע"ז ישלח שהרי הולך גם בל"ז הענין. אלא יצוה. אבל ישלח משמעו שהוא מלאך מסוים בשביל דבר

זה: ולקחת אשה לבני משם. תקדש אותה שתש ולא הפרש מאומה על דבר הובלה ממדינה שלה לכאן. ואח"כ. (ח) ואם לא תאבה האשה. אחר שתקדש אותה. ללכת אחריך. למדינה שלא ידעה מעולם אלא אחריך. ונקית משבועתי זאת. של לקיחת אשה. כי אתה עשית את שלך: רק את בני לא תשב שמה. אין הכונה שלא ישב בפועל את יצחק לשם כי סילק יביא אותו בע"כ. אלא הכונה שלא יפרש בשעת קידושין ע"מ שיבא יצחק לשם

למימר לבנך אתן ית ארעא הדא הוא ישלח מלאכיה קדמך ותסב אתתא
לברי מתמן : ח ואם לא תיבי אתתא למיתי בתרך ותהי זכאה ממומתי דא
לחוד ית ברי לא תתיב לתמן : ט ושוי עבדא ית ידיה תחות ירכא דאברהם
רבוניה וקיים ליה על פתגמא הדין : י ודבר עבדא עשרא גמלין מגמלי רבוניה
ואזל וכל שפר רבוניה בידיה וקם ואזל לארם דעל פרת לקרתא דנחור :
יא ואשרי גמליא מברא לקרתא עם בירא דמיא לעידן רמשא לעידן דנפקן
מליתא : יב ואמר יי אלהיה דרבוני אברהם זמין כען קדמי יומא דין ועיבד
טיבו עם רבוני אברהם : יג הא אנא קאים על עינא דמיא ובנת אנשי קרתא
נפקן למימלי מיא : יד ותהי עולמתא דאימר לה ארכיני כען קולתיך ואשתי

רש"י

שלא ירעו בשדות אחרים (ב"ר) : וכל טוב אדוניו בידו · שטר מתנה כתב ליצחק על כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם (ב"ר) : ארם נהרים · בין שתי נהרות יושבת : (יא) ויברך הגמלים · הרביצם : (יד) אותה הוכחת · ראויה היא לו שתהא גומלת חסדים וכדאי ליכנס בביתו של אברהם ולשון הוכחת

העמק דבר

ונמצא כשיסרב אח"כ בדבר יהי' חילול ש"ש ויאמרו דשינה מתנאו · דסבורים שמסתמא העבד מדעת רבו התנה · ותו דבזה היה מותרת לאחר · אחר שלא יקיים יצחק את התנאי · אלא לא יפרש כלל וילך לו · והאשה בע"כ תהי יושבת עגונה עד שתבא ליצחק · ואע"ג דבב"נ לא נהגו דיני קידושין רק בעולת בעל · מכ"מ מי שהיתה מיועדת ליצחק נהגו בה מנהג ישראל שהרי למדין מכאן דיני אירוסין לשיטת תלמוד דילן כתובות פ"א · ולשיטת הירו' שם שהיה ברכת נשואין ע"כ הי' קנין אליעזר עמה כעין חופה אע"ג שלא בעלה וכדת ישראל · ועי' מש"כ הרמב"ן פ' אמור בפ' מגדף הוכחה לזה מדאי' בקידושין די"ח ולמאי ישראל מומר שאני · איך שאברהם התיר אותו לקשרה ליצחק וממילא תהי מוכרחה ללכת אח"כ והדבר מובן שאם יפרש בשעת קיחה שתבא לא"י יותר טוב · וכן ראה אליעזר שההצלחה מזומנת לפניו והי' בטוח שגם ע"ז האופן יתרצו : (ט) וישם העבד וגו' וישבע לו · ולא פירש הכתוב שנשבע בה' אלהי השמים · ומובן שמסתמא הי' כן וכמש"כ לעיל כ"א כ"ה · וא"כ גם זה מיותר והי' ראוי לכתוב ויעש העבד כן · אלא בא ללמד דשבועה בלי נק"ח אינה שבועה מכ"מ שבועה בלי שם הוי שבועה · והכי מבואר בדיוק ברי"ף שם שרק מזה המקרא הוא שלמדו חז"ל דשימת העבד תחת ירך א"א הי' במקום נק"ח · ולא ממקרא הראשון · והיינו משום שלפי הפשט אינו ענין לשבועה כמש"כ לעיל ב' : (י) מגמלי אדוניו וילך · כ"ז מיותר · וביותר תיבת וילך · שהרי בסמוך כתיב עוד הפעם ויקם וילך · אלא בא להודיענו שהיו גמלי א"א עסוקים בעבודה בשדה הרחק ממנו והיה נוח יותר ליקח גמלים מאחרים מלקבץ את גמליו · אבל העבד רצה ליקח דוקא גמלי אדוניו וילך ממקום שקבץ הגמלים לבית אברהם ושמה בבית אברהם לקח כל טוב אדוניו בידו ואח"כ · ויקם וילך וגו' · בזריזות הליכה גדולה בפ"ע ולא כהליכה הראשונה שהי' לצורך הכנה וכמו בעגלתים · ועי' לעיל כ"ב ג' כיב"ז · ומזה למדנו שהיו גמלי א"א מצויינים מאחרי גמלים · או לפי הפשט בקומתן וביופין : או לפי הדרש בהכשר הנהגתן שהיו זמומין מעצמן כחמורו של רפב"י וכדאי' ברבה : (יב) ה' אלהי וגו' · הקדים שבח לבקשה כדין כדאי' בע"ז ד"ה · והא שלא התפלל תפלה קבועה וכמש"כ לעיל י"ח כ"ב גבי א"א · אלא שעדיין לא נתקן תפלת המנחה עד שבא יצחק ואברהם הי' נוהג להתפלל בלי תקנה והו שהי' במקום רבים ואי' בברכות בפ"ה חצוף עלי מאן דמצלי בביקתא : הקרה · א"א לפרש מלשון כי הקרה ה' אלהיך · פועל יוצא על העצם המבוקש וא"כ הוא בקשה ביזמין את המיועדת ליצחק · א"א לומר כן דמי יודע אם יש פה המיועדת והרי לא ביקש שיברא בדרך נס באותה שעה הזה · ותו א"כ הכי מיבעי עשה חסד עם אדוני אברהם והקרה נא לפני היום · אלא הפעל הקרה סובב על השגחת ה' · ומשמעו הזדמן שתהי' השגחתו ית' מזומנת לפניו · והבקשה הי' שיהא האות שיעשה לנכון · ואם יש פה המיועדת תבוא לשאוב ותזדמן בתשובה זו · ואם איננה פה לא תהא שום בתולה עונה כך : (יג) אל עין המים · לבד הבאר הגדול שמשם היו שואבין עם דלי לבהמות הי' שם עוד עין המים מים מובחרין לשתות אנשים והבנות היו ממלאין בכדיהן : (יד) הטי נא כדך · באשר ראה מנהג השואבות מן העין לשוח עד הארץ ולהכניס הכד לעין ובזה האופן א"א למלאות את הכד עד למעלה ומי שהיה רוצה לשתות מן הכד הוא מוכרח להטות הכד ע"כ אמר בלשון הטי נא כדך : אותה הוכחת וגו' · יהי רצון שתהי' אותה אשר הוכחת וממילא אם אין כאן האשה אשר הוכחת לא

וּבָהּ אֵדַע כִּי־עָשִׂיתָ חֶסֶד עִם־אֲדֹנִי׃ טו וַיְהִי־הוּא
טֶרֶם כִּלָּה לְדַבֵּר וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת אֲשֶׁר יֻלְּדָה
לִבְתוּאֵל בֶּן־מִלְכָּה אֵשֶׁת נָחוֹר אֲחִי אַבְרָהָם
וְכַדָּהּ עַל־שִׁכְמָהּ׃ טז וְהַנַּעֲרָ והנערה ק' טֹבַת מַרְאֶה
מְאֹד בְּתוּלָה וְאִישׁ לֹא יְדָעָהּ וַתֵּרֶד הָעַיְנָה
וַתְּמַלֵּא כַדָּהּ וַתָּעַל׃ יז וַיָּרָץ הָעֶבֶד לִקְרָאתָהּ
וַיֹּאמֶר הַגְמִיאִינִי נָא מְעַט־מַיִם מִכַּדֵּךְ׃ יח וַתֹּאמֶר
שְׁתֵה אֲדֹנִי וַתְּמַהֵר וַתֹּרֶד כַּדָּהּ עַל־יָדָהּ וַתַּשְׁקֵהוּ׃
יט וַתְּכַל לְהַשְׁקֹתוֹ וַתֹּאמֶר גַּם לִגְמַלֶּיךָ אֶשְׁאָב עַד
אִם־כִּלּוּ לִשְׁתֹּת׃ כ וַתְּמַהֵר וַתְּעַר כַּדָּהּ אֶל־
הַשֹּׁקֶת וַתָּרָץ עוֹד אֶל־הַבְּאֵר לִשְׁאֹב וַתִּשְׁאַב
לְכָל־גְּמַלָּיו׃ כא וְהָאִישׁ מִשְׁתָּאֵה לָהּ מַחֲרִישׁ
לָדַעַת הַהִצְלִיחַ יְהוָה דַּרְכּוֹ אִם־לֹא׃ כב וַיְהִי
כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ הַגְּמַלִּים לִשְׁתּוֹת וַיִּקַּח הָאִישׁ נֶזֶם זָהָב
בֶּקַע מִשְׁקָלוֹ וּשְׁנֵי צְמִידִים עַל־יָדֶיהָ עֲשָׂרָה זָהָב
מִשְׁקָלָם׃ כג וַיֹּאמֶר בַּת־מִי אַתְּ הַגִּידִי נָא לִי הֲיֵשׁ

ת"א והנערה טבת . יבמות סא : הגמיאיני . שבת עז :

רש"י

בירכת אפרו"ביסט בלע"ז (דוא ביליגעו) (בילליגעבסט) · גוט הייסען · דער אכטונג ווערטה האלטען) : ובה אדע · לשון תחנה הודע לי בה : כי עשית חסד · אם תהיה ממשפחתו והוגנת לו אדע כי עשית חסד : (טז) בתולה · ממקום בתולים (ב"ר) : ואיש לא ידעה · שלא כדרכה לפי שבנות העובדי כוכבים היו משמרות מקום בתוליהן ומפקירות עצמן ממקום אחר העיד על זו שנקייה מכל : (יז) וירץ העבד לקראתה · לפי שראה שעלו המים לקראתה (ב"ר) : הגמיאיני נא · לשון גמיעה הומיי"ר בלע"ז (איינשלירפען · אללמעהליג איין זיך ציהען) : (יח) ותורד כדה · מעל שכמה : (יט) עד אם כלו · הרי אם משמש בלשון אשר. אם כלו ת"א די ספוקן שזו היא גמר שתייתן כששתו די ספוקן: (כ) ותער · לשון נפילה והרבה יש בלשון משנה המערה מכלי אל כלי ובמקרא יש לו דומה אל תער נפשי (תהלים קמ"א) אשר הערה למות נפשו (ישעיה נ"ג) : השוקת · אבן חלולה ששותים בה הגמלים : (כא) משתאה · לשון

העמק דבר

תמלא בתולה שתענה ותאמר כך : ובה אדע · לא אמר ובזה אדע · שלמלוי האות כבר אמר ועשה חסד · ולא אמר עוד הפעם אלא בקשה אחרת שאם יש פה האשה אשר הוכיח ותאמר כך · עדיין הוא צריך לחסד להשיגה בנקל וזהו הבקשה השניה · ובה בבתולה

זו · אדע כי עשית וגו' · במה שתגיע לו מיד שלא בכליון עינים : עם אדוני · באשר אני שלוחו ובזכותו אני מבקש כ"ז : (טז) והנערה טובת מראה מאד וגו' · ביאר הכתוב שלשה טעמים מדוע פגע בה העבד יותר מבאחרות · א' שהיא טובת

ותימר אשת ואף גמלך אשקי יתה זמינתא לעבדך ליצחק ובה אידע ארי עבדת טיבו עם רבוני: טו והוה הוא עד לא שיצי למללא והא רבקה נפקת די אתילידת לבתואל בר מלכה אתת נחור אחוהי דאברהם וקולתה על כתפה: טז ועולמתא שפירת חיזו לחדא בתולתא וגבר לא ידעה ונחתת לעינא ומלת קולתה וסליקת: יז ורהט עבדא לקדמותה ואמר אטעמני כען זעיר מיא מקולתיך: יח ואמרת אשת רבוני ואוחיאת ואחיתת קולתה על ידה ואשקיתיה: יט ושיציאת לאשקיותיה ואמרת אף לגמלך אמלי עד דיספקון למשתי: כ ואוחיאת ונפצת קולתה לבית שקיא ורהטת עוד לבירא לממלי ומלת לכל גמלוהי: כא וגברא שהי בה מסתכל שתיק למידע האצלח יי אורחיה אם לא: כב והוה כד ספיקו גמליא למשתי ונסיב גברא קדשא דדהבא תקלא מתקליה ותרין שירין על ידהא מתקל עשר סלעין דדהבא מתקלהון: כג ואמר בת

רש"י

שאיה כמו שאו ערים (שם ו'). תשאה שממה: משתאה. משתומם ומתבהל על שראה דבריו קרוב להצליח אבל אינו יודע אם ממשפחת אברהם היא אם לאו. ואל תתמה בתי"ו של משתאה שאין לך תיבה שתחלת יסודה שי"ן ומדברת בלשון מתפעל שאין תי"ו מפרידה בין שתי אותיות של עיקר היסוד כגון משתאה משתולל מגזרת שולל וישתומם מגזרת שממה וישתמר חקות עמרי (מיכה ו') מגזרת שמר אף כאן משתאה מגזרת תשאה וכמו שאתה מוצא לשון שמום באדם נבהל ונאלם ובעל מחשבות כמו על יומו נשמו אחרונים (איוב י"ח) שומו שמים (ירמיה ב') אשתומם כשעה חדא (דניאל ד') כך הפרש לשון שאיה באדם בהול ובעל מחשבות. ואונקלוס תרגם לשון שהייה וגברא שהי שוהא ועומד במקום אחד לראות ההצליח ה' דרכו ואין לתרגם שתי שהרי אינו לשון שתייה שאין אל"ף נופלת בלשון שתייה: משתאה לה. משתומם עליה כמו אמרי לי אחי הוא (בראשית כ') וכמו וישאלו אנשי המקום לאשתו (שם כ"ו): (כב) בקע. רמז לשקלי ישראל בקע לגלגלת: ושני צמידים. רמז לשני לוחות מצומדות: עשרה זהב משקלם. רמז לעשרת הדברות שבהן: (כג) ויאמר בת מי את. לאחר שנתן לה שאלה לפי שהיה בטוח בזכותו של

העמק דבר

מראה מאד יותר משארי בתולות שראה שם. ב' ואיש לא ידעה שהתבונן בה שאין לה דבר עם אנשים כמו שראה שארי בתולות שהכל מכירין אותן באשר היו רגילין בכל יום להיות עם הרועים אצל הבאר וגם לא היו צנועות כ"כ. אבל אותה בתולה לא יצאה עד היום לשאוב ע"כ לא ידעה אדם ומזה התבונן העבד שהיא מיוחסת ומש"ה לא היתה רגילה בכך. או משום צניעות. ג' ותרד העינה ותמלא כדה ותעל. ראה שהיא לא שהה עצמה לשאוב ככל השואבות שזה אינו דרך צניעות. כדאי' בשבת דקי"ג ב'. לענין לקט. אלא ירדה לתוך העין. ותעל: (יז) הגמיאיני נא. ולא אמר לה הטי כדך. כי אחרי שירדה לתוך העין ע"כ שאבה הכד מלאה. ושוב לא הי' צריך להטות הכד לצורך גמיאה. אלא שתניחהו לגמוא מן הכד בעודה על הכתף: (יח) שתה אדני. לא גמיאה מועטת מעל הכתף אלא שתי' כפי הצורך ע"כ הורידה הכד: (יט) ותכל להשקותו. היא מנעתו להשקותו כי כך ראוי להיות נזהר להולך בדרך ושמש שלא לשתות כ"א מים קרים. אמנם שלא יחשוב כי היא מנעתו באשר רע לה שתותה הרבה. ע"כ הזריזה ואמרה גם לגמליך אשאב עד אם כלו לשתות מעצמם ולא אמנע מהם כה"ג: (כ) ותער כדה אל השוקת. הודיע הכתוב דעתה כי אע"פ שלא הי' במותר שבכד כדי שתיית הגמלים ותהי מוכרחת עוד לשאוב עם דלי מן הבאר מכ"מ לא שפכה מה שבכד על הארץ וכדאי' ביבמות פ"ב לא ישפוך אדם מי בורו ואחרים צריכין לו: ותרץ עוד וגו'. לא הגיעה שוב לעין המים אלא אל הבאר העשוי לבהמות עם כלי השאיבה: (כא) והאיש משתאה לה. מלשון והארץ תשאה שממה. ומשמעו מלשון תמהון שהי' משתומם ומביט עליה בעין פקיחה. והי' ראוי לכתוב משתאה עליה. וכבר הרגישו חז"ל בירו' ר"ה פ"א ואמרו שהכתוב מדבר בכל לשון. וראיתי כי לזה כוון בת"א שהי בה. שהוא כמו ת"י בישעיה כ"ט ט' על התמהמהו ותמהו. אתרפו ושהו: מחריש. הי' לו לדבר עמה כדי להכיר שכלה אבל הי' מחריש כדי לדעת ההצליח וגו' כי בשעת דבור א"א להתבונן על כל תנועה כמו בהיותו מחריש וגם היא לא תוכל לעשות בזריזות כ"כ אם תהא זקוקה לענות: (כב) על ידיה. שיהיו מלובשים היטב לפי ערך ידיה אבל עדיין לא נתן עד שנודע לו מי היא: (כג) הגידי נא לי. משמעות הגדה בכ"מ לפרש כל הפרטים שבענין ומזה

בֵּית־אָבִיךָ מָקוֹם לָנוּ לָלִין: כד וַתֹּאמֶר אֵלָיו בַּת־
בְּתוּאֵל אָנֹכִי בֶּן־מִלְכָּה אֲשֶׁר יָלְדָה לְנָחוֹר:
כה וַתֹּאמֶר אֵלָיו גַּם־תֶּבֶן גַּם־מִסְפּוֹא רַב עִמָּנוּ
גַּם־מָקוֹם לָלוּן: כו וַיִּקֹּד הָאִישׁ וַיִּשְׁתַּחוּ לַיהוָה:
רביעי כז וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם
אֲשֶׁר לֹא־עָזַב חַסְדּוֹ וַאֲמִתּוֹ מֵעִם אֲדֹנִי אָנֹכִי
בַּדֶּרֶךְ נָחַנִי יְהוָה בֵּית אֲחֵי אֲדֹנִי: כח וַתָּרָץ הַנַּעֲרָ
הנערה קרי וַתַּגֵּד לְבֵית אִמָּהּ כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה:
כט וּלְרִבְקָה אָח וּשְׁמוֹ לָבָן וַיָּרָץ לָבָן אֶל־הָאִישׁ
הַחוּצָה אֶל־הָעָיִן: ל וַיְהִי | כִּרְאֹת אֶת־הַנֶּזֶם וְאֶת־
הַצְּמִדִים עַל־יְדֵי אֲחֹתוֹ וּכְשָׁמְעוֹ אֶת־דִּבְרֵי רִבְקָה
אֲחֹתוֹ לֵאמֹר כֹּה־דִבֶּר אֵלַי הָאִישׁ וַיָּבֹא אֶל־
הָאִישׁ וְהִנֵּה עֹמֵד עַל־הַגְּמַלִּים עַל־הָעָיִן: לא וַיֹּאמֶר
בּוֹא בְּרוּךְ יְהוָה לָמָּה תַעֲמֹד בַּחוּץ וְאָנֹכִי פִּנִּיתִי
הַבַּיִת וּמָקוֹם לַגְּמַלִּים: לב וַיָּבֹא הָאִישׁ הַבַּיְתָה
וַיְפַתַּח הַגְּמַלִּים וַיִּתֵּן תֶּבֶן וּמִסְפּוֹא לַגְּמַלִּים וּמַיִם

רש"י

אברהם שהצליח הקב"ה דרכו: ללין. לינה אחת. לין שם דבר והיא אמרה ללון כמה לינות: (כד) בת בתואל. השיבתו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון: (כה) מספוא. כל מאכל הגמלים קרוי מספוא כגון תבן ושעורים: (כז) בדרך. דרך המזומן דרך הישר באותו דרך שהייתי צריך. וכן כל בי"ת ולמ"ד וה"א המשמשים בראש התיבה ונקודים בפתח מדברים בדבר הפשוט שנזכר כבר במקום אחר או

העמק דבר

הבינה שאין השאלה רק לדעת שם אביה לבד אלא כל היחס. ע"כ השיבה: (כד) בן מלכה. והיא יחס גדול יותר משארי בני נחור: (כה) גם מקום ללון. הוא שאל אם יש לאביה בית מרווח שיהא יכול ללון שם עכ"פ בתורת מקרה לילה אחד והיא השיבה כי הוא בעל אכסניא ע"כ יש לו תבן ומספוא רב וגם מקום מיוחד עבור אורחים ללון כפי הנדרש להם: (כו) וישתחו לה'. היינו כריעה בשעה שאומר ברוך וכדאיתא בברכות די"ב כורע בברוך (א): (כז) ויאמר ברוך ה' וגו'. מכאן למדו בב"ר

הרחב דבר

(א) וזהו כלל בכ"מ דכתיב במקרא השתחואה לה' היינו בברכה או תפלה שמקדים לשון ברכה. וכדאי' בירושלמי תענית פ"ד ה"ב הוכחה על מעמד שהיה ע"ג תמידין שנא' וכל הקהל משתחוים אלו ישראל. דמפרש בירושלמי וכל הקהל היינו מעמד. שהיו מתפללים ד' תפלות כידוע. וע' מש"כ בס' שמות ל"ג י' ושם ה' ה' והכי מוכרח בתלמודין. ר"פ אין עומדין ע"ש. והכי מבואר בסוטה ד"ה אין תפלתו ש"א נשמעה אלא א"כ משים עצמו כבשר שנא' יבא כל בשר להשתחוות. ובמדרש שמואל עה"פ

מן את חוי כען לי האית בבית אבוך אתר כשר לנא למבת: כד ואמרת ליה בת בתואל אנא בר מלכה דילידת לנחור: כה ואמרת ליה אף תבנא אף כסתא סגי עמנא אף אתר כשר למבת: כו וכרע גברא וסגיד קדם יי: כז ואמר בריך יי אלהיה דרבוני אברהם די לא מנע טיבותיה וקושטיה מן רבוני אנא באורח תקנא דברני יי בית אחוהי דרבוני: כח ורהטת עולמתא וחויאת לבית אמה כפתגמיא האלין: כט ולרבקה אחא ושמיה לבן ורהט לבן לות גברא לברא לות עינא: ל והוה כד חזא ית קדשא וית שיריא על ידי אחתיה וכד שמע ית פתגמי רבקה אחתיה למימר כדין מליל עמי גברא ואתא לות גברא והא קאים עילוי גמליא על עינא: לא ואמר עול בריכא דיי למא את קאים בברא ואנא פניתי ביתא ואתר כשר לגמליא: לב ועאל גברא לביתא ושרא גמליא ויהב תבנא וכסתא לגמליא ומיא לאסחאה

רש"י

שהוא מבורר וניכר באיזו הוא מדבר: (כח) לבית אמה. דרך הנשים היתה להיות להן בית לישב בו למלאכתן ואין הבת מגדת אלא לאמה: (כט) וירץ. למה רץ ועל מה רץ ויהי כראות את הנזם אמר עשיר הוא זה ונתן עיניו בממון: (ל) על הגמלים. לשמרן כמו והוא עומד עליהם (בראשית י"ח) לשמשם: (לא) פניתי הבית. מעבודת אלילים (ב"ר): (לב) ויפתח. התיר זמם שלהם שהיה סותם את פיהם

העמק דבר

שמודים על בשורה טובה (א): אנכי בדרך נחני ה' וגו'. אם כפרש"י הכונה שמלא מבוקשו בית אחי אדוני וכמבואר באמת להלן שאמר אליעזר בספורו אשר הנחני בדרך אמת לקחת בת אחי אדוני לבנו. אבל א"כ אין הכונה כאן מבואר כלל. וגם לשון אנכי אינו מדויק. אלא כאן לא ביאר הכתוב רק שהילך על שהגיע לבית אחי אדונו בנקל שלא בטורח וחיפוש. וזהו משמעות הלשון. אנכי בדרך. עוד הנני בדרך ולא באתי לעיר כבר נחני ה' בית אחי אדוני. הרי אני כמו שאני בביתם. ולא נזכר כאן הברכה על שמלא מבוקשו כי אין זה ענין לכאן אלא דכתוב פה בשביל שיהא מבואר הכתוב כ"ט. ולהלן בספור יהא נצרך נוסח הברכה דשם. ועוד ראוי לדעת דעיקר הברכה הוא המבואר כאן דעל עיקר מבוקשו לא היה עוד מקום לברך באשר עוד לא נגמר הענין וכמש"כ להלן ל"ה א' ובס' שמות ב' כ"ב. ובכ"מ. שאין מברכין עד הגמר. אלא מכ"מ בא בכולל עם ברכה הודאית שמבואר פה: (כח) ותרץ וגו' לבית אמה. פרש"י שאין הבת מגדת אלא לאמה. ועדיין אינו מדויק לשון לבית אמה. ע"ז פרש"י שדרך הנשים להיות בית לה בפ"ע. ועדיין הכי מיבעי ותרץ הנערה בית אמה ותגד לה כדברים האלה. אלא הפי' שהיא הגידה לכל בני הבית של אמה ומזה שמע לבן ג"כ. והיה ראוי לכתוב לבית אביה אלא משום שהבת מגדת תחלה לאמה ולפי הפשט היתה אמה עקרת הבית ובתואל היה טפל לה כמובן בפ' שהיה טפל גם ללבן: (כט) וירץ וגו' ויהי כראות וגו'. להיפך מיבעי לכתוב. ויהי כראות וגו' וירץ. אלא הפי' בלי ראות הנזם היה רץ לקראת ה' מבית אברהם לחקור עליו כי שמע שסיפרה ששמעה הברכה בית אחי אדוני. אבל לא היה אומר בוא ברוך ה' דמי יודע אם הוא עשיר וגם לא היה אומר למה תעמוד בחוץ וגו' דמי יודע אם דעתו ללון בעיר כלל. אבל כראות את הנזם וגם שמע מה שדבר אל רבקה היינו ששאל אם יש מקום ללון ע"כ בא לבן לומר כך וכך: (לב) ויפתח הגמלים. התיר קישורי המשא ובלשון הכתוב אל יתהלל חגר כמפתח. וכ"כ

הרחב דבר

עפ"י להשתחות ולזכות מבואר ג"כ הכי. וכ"ה בתנחומא פ' תבא עפ"ס כאן נשתחוה ונכרעה. הרי השתחויה בכלל כריעה. אלא נפה משה ברוה"ק שבהמ"ק עתיד ליחרב כו' עמד והתקין שיהיו ישראל מתפללים בכל יום כו':

(א) והנה בפ' הרואה א' מנה"מ ויליף מהא שאמר יתרו ברוך ה'. וקשה אמאי לא למדו מאליעזר דקדים. ויותר קשה הא דאי' בסנהדרין דצ"ד ובמכילתא פ' יתרו. גנאי הוא למשה וכל ישראל שכולם לא אמרו ברוך ה' עד שבא יתרו. ואמאי לא למדו מאליעזר. ובנ"ס ידע משה כל סיפורי האבות כהוויי תם. אלא הענין דברכה משמעו העיקרי אינו לשון הודיה בעלמא אלא לשון תוספת השפעה למעלה כ"י כדאי' בב"מ דק ע"ו דהקדש טעון ברכה מדכתיב וברכת את ה' אלהיך. וכך יסד מלכו ש"ע ית'. דברכת האדם פועל למעלה וכאשר מבואר לעיל ב' ה'. ובס' במדבר בפ' מי מריבה. הכל זה אינו אלא בהליכות העולם ע"י הטבע מש"כ אם בא בנס נגלה לשעה. וכמש"כ בס' דברים ו' ד' בפסוק שמע ישראל. ומש"ה א"צ תפלה להבא במקום שהישועה באה ע"י הליכות הטבע וכמש"כ בס' שמות י"ד ולא כמו במקום שהישועה ברורה ומובטחת.

לִרְחֹץ רַגְלָיו וְרַגְלֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ׃ לג וַיִּישֶׂם לְפָנָיו לֶאֱכֹל וַיֹּאמֶר לֹא אֹכַל עַד אִם־דִּבַּרְתִּי דְּבָרָי וַיֹּאמֶר דַּבֵּר׃ לד וַיֹּאמַר עֶבֶד אַבְרָהָם אָנֹכִי׃ לה וַיהוָה בֵּרַךְ אֶת־אֲדֹנִי מְאֹד וַיִּגְדָּל וַיִּתֶּן־לוֹ צֹאן וּבָקָר וְכֶסֶף וְזָהָב וַעֲבָדִם וּשְׁפָחֹת וּגְמַלִּים וַחֲמֹרִים׃ לו וַתֵּלֶד שָׂרָה אֵשֶׁת אֲדֹנִי בֵן לַאדֹנִי אַחֲרֵי זִקְנָתָהּ וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ׃ לז וַיַּשְׁבִּעֵנִי אֲדֹנִי לֵאמֹר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה לִבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אָנֹכִי יֹשֵׁב בְּאַרְצוֹ׃ לח אִם־לֹא אֶל־בֵּית־אָבִי תֵּלֵךְ וְאֶל־מִשְׁפַּחְתִּי וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי׃ לט וָאֹמַר אֶל־אֲדֹנִי אֻלַי לֹא־תֵלֵךְ הָאִשָּׁה אַחֲרָי׃ מ וַיֹּאמֶר אֵלָי יְהוָה אֲשֶׁר־הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנָיו יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ אִתָּךְ וְהִצְלִיחַ דַּרְכֶּךָ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי מִמִּשְׁפַּחְתִּי וּמִבֵּית אָבִי׃ מא אָז תִּנָּקֶה מֵאָלָתִי כִּי תָבוֹא אֶל־מִשְׁפַּחְתִּי וְאִם־לֹא יִתְּנוּ לָךְ וְהָיִיתָ נָקִי מֵאָלָתִי׃ מב וָאָבֹא הַיּוֹם אֶל־הָעָיִן וָאֹמַר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם אִם־יֶשְׁךָ־נָּא מַצְלִיחַ דַּרְכִּי אֲשֶׁר אָנֹכִי הֹלֵךְ עָלֶיהָ׃ מג הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב עַל־עֵין הַמָּיִם וְהָיָה הָעַלְמָה הַיֹּצֵאת לִשְׁאֹב וְאָמַרְתִּי אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי־

ויושם ק׳

ת״א ויאמר עבד אברהם אנכי . בבא קמא צב : אז תנקה . קדושין סא : ואבא היום . סנהדרין צה :

רש״י

שלא ירעו בדרך בשדות אחרים (ב״ר) : (לג) עד אם דברתי · הרי אם משמש בלשון אשר ובלשון כי כמו עד כי יבא שילה (בראשית מ״ט) · וה״ש חז״ל כי משמש בד׳ לשונות והאחד אי והוא אם : (לו) ויתן לו את כל אשר לו. שטר המתנה הראה להם: (לז) לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני. אם לא תלך תחילה אל בית אבי ולא תאבה ללכת אחריך : (לט) אלי לא תלך האשה · אלי כתיב בת היתה לו לאליעזר והיה מחזר למצוא עילה שיאמר לו אברהם לפנות אליו להשיאו בתו אמר לו אברהם בני ברוך ואתה

רַגְלוֹהִי וְרַגְלֵי גּוּבְרַיָא דְעִמֵּיהּ: לג וְשַׁוִּיאוּ קֳדָמוֹהִי לְמֵיכַל וַאֲמַר לָא אֵיכוּל עַד דַּאֲמַלֵּיל פִּתְגָמָי וַאֲמַר מַלֵּיל: לד וַאֲמַר עַבְדָּא דְאַבְרָהָם אֲנָא: לה וַיָי בָּרֵיךְ יַת רִבּוֹנִי לַחֲדָא וּרְבָא וִיהַב לֵיהּ עָאן וְתוֹרִין וּכְסַף וּדְהַב וְעַבְדִּין וְאַמְהָן וְגַמְלִין וַחֲמָרִין: לו וִילֵידַת שָׂרָה אִתַּת רִבּוֹנִי בַּר לְרִבּוֹנִי בָּתַר דְּסֵיבַת וִיהַב לֵיהּ יַת כָּל דִּילֵיהּ: לז וְקַיֵּם עֲלַי רִבּוֹנִי לְמֵימַר לָא תִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי מִבְּנַת כְּנַעֲנָאֵי דִּי אֲנָא יָתֵיב בְּאַרְעֲהוֹן: לח אֱלָהֵין לְבֵית אַבָּא תֵּיזֵיל וּלְזַרְעִיתִי וְתִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי: לט וַאֲמָרִית לְרִבּוֹנִי מָאִים לָא תֵיתֵי אִתְּתָא בַּתְרָי: מ וַאֲמַר לִי יְיָ דִּי פְלָחִית קֳדָמוֹהִי יִשְׁלַח מַלְאֲכֵיהּ עִמָּךְ וְיַצְלַח אוֹרְחָךְ וְתִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי מִזַּרְעִיתִי וּמִבֵּית אַבָּא: מא בְּכֵן תְּהֵא זַכָּאִי מִמּוֹמָתִי אֲרֵי תְהָךְ לְזַרְעִיתִי וְאִם לָא יִתְּנוּן לָךְ וּתְהֵא זַכָּאִי מִמּוֹמָתִי: מב וַאֲתֵיתִי יוֹמָא דֵין לְעֵינָא וַאֲמָרִית יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּרִבּוֹנִי אַבְרָהָם אִם אִית כְּעַן רַעֲוָא קֳדָמָךְ לְאַצְלָחָא אוֹרְחִי דִּי אֲנָא אָזֵיל עֲלַהּ: מג הָא אֲנָא קָאֵים עַל עֵינָא דְמַיָּא וִיהֵי עוּלֶמְתָּא דְּתִפּוֹק לְמִימְלֵי וְאֵימַר לַהּ אַשְׁקִינִי

רש"י

ואתה ארור ואין ארור מדבק בברוך: (מב) ואבא היום. היום יצאתי והיום באתי מכאן שקפצה לו הארץ אמר רבי אחא יפה שיחתן של עבדי אבות לפני המקום מתורתן של בנים שהרי פרשה של אליעזר

העמק דבר

הרמב"ן ז"ל: (לד) עבד אברהם אנכי. הקדים לבאר מדוע אינו אוכל עד שידבר עסקו וכי כך דרך העולם שהבא לאיזה עסק לא יאכל עד שיגמור עסקו מש"ה הקדים שאינו ככל אדם שהולך לעסקי עצמו. וא"כ העסק טפל לגופו ונפשו. משא"כ אנכי עבד. ועסק אדוני יקר ממני. ע"כ הנני מוכרח להקדים דברי למאכלי: (לה) וה' ברך את אדוני. בכל מה שהאדם מתאוה להתברך: ויגדל. בשם טוב בפי הבריות: ויתן לו צאן וגו'. באשר אפשר שאברהם אינו מתאוה לכ"ז ואין זה הגלו בכלל ברכה והנא עשיר השמח בחלקו. וא"כ אין בזה להורים לבנו. ע"כ פירש שהוא עשיר ממש: (לו) אחרי זקנתה. שלא יאמרו היאך אפשר שישא בנה של שרה נכד של נחור. וה"ה אדם זקן הרבה ממנה. ע"כ הגיד שהיא ילדתו אחרי זקנתה ואינו זקן כ"כ: (לז) אשר אנכי יושב בארצו. לא בני כנעני לבד אלא כל שבארצו בכלל כנעני הוא וכמש"כ לעיל י"ב ו'. ומש"ה לא מצא עצה כי אם לא אל בית אבי וגו': והנה שינה העבד מלשון אדוניו שאמר בקרבו. והוא ע"פ מש"כ לעיל דלא השביעו אלא מפני החשד על הסמוכים לו אבל העבד לא סיפר כי השביעו משום חשד. אלא אפילו על רחוקים השביעו משום קפידא: (לח) אם לא וגו'. בלשון תנאי כדי שיהא במשמע שאם ילך ולא ישיג אזי יקח גם מארצו ואמר כן כדי שלא יבקשו תרקבי דדברי ומש"ה הקדים. אל בית אבי. ואח"כ אל משפחתי כדי שלא יבין שדוקא אל בית אביו אלא גם משפחתו בכלל. רק תחלה תלך לבית אבי: (מ) אשר התהלכתי לפניו. ולא פירש דברי אברהם בפרטות בזה. בשביל שהמה לא ידעו כל פרטי הדיבורים והשבועה: ממשפחתי ומבית אבי. לא לבד ממשפחתי אלא הפי' שתהיה מבית אבי: (מא) מאלתי. אלה בכלל שבועה הוא כדאי' פ' שבועת העדות. והודיע אברהם זה לאליעזר שהוא אלה. למען ידע כי אם יעבור השבועה יענש גם בעוה"ז כמשמעות קללה: ואם לא יתנו לך וגו'. באשר קללת חכם אפי' על תנאי באה. ע"כ הוצרך אברהם לפרש דאם לא יתנו לך והיית נקי: והנה הוא אמר ואם לא יתנו לך ולא כלשון אברהם ואם לא תאבה האשה וגו' היינו משום שראה לפי הענין יותר טוב לפרש בשעת קיחה על התנאי ולא יהיה אח"כ שהות נמ"ה לא אמר דבר אברהם: (מג) השקיני נא. לא פירש מה שרחש לבו לומר הטי נא ואח"כ אמר הגמיאיני נא. וגם עוד שינוים שלא אמרה גם לגמליך אשקה עד שכלתה להשקותו היינו כדי שלא ימצאו מקום לומר שלא באה האות בשלימות ומש"ה ג"כ אמר העלמה כמו שלא פירש אם תהא נערה או קטנה. כדי שלא יאמרו שאין

הרחב דבר

ט"ו עה"פ מה תצעק אלי. ומזה מוכח שזה המדה א"צ תוספת השפעה ע"י ברכה על העבד. ועוד כתבתי בזה בס' דברים ל"ג כ"ו עה"פ ובגאותו שחקים. מש"ה אליעזר שבא לידו הענין בדרך נס נסתר בהשגחה פרטית לכן בירך. משא"כ יציאת מצרים שהיה בנס נגלה מש"ה לא ברכו עד שבא יתרו ובירך גם ע"ז. וא"כ משמעות ברוך שם היינו הודיה ושבח. והיינו שהגיה רש"י וכ"ה בה"ג ר"פ הרואה מנלן דמברכינן אניסא ולא אמר בכלל ברכת הודאה מנלן. אלא ודאי כל ברכת הודאה נ"ל גם מאליעזר ורק על הרואה מקום שנעשה נסים לישראל שזה אינו אלא בנס נגלה. מש"ה פריך מנלן דמברכינן:

נא מעט־מים מכדך׃ מד ואמרה אלי גם־אתה
שתה וגם לגמליך אשאב הוא האשה אשר־
הכיח יהוה לבן־אדני׃ מה אני טרם אכלה לדבר
אל־לבי והנה רבקה יצאת וכדה על־שכמה
ותרד העינה ותשאב ואמר אליה השקיני נא׃
מו ותמהר ותורד כדה מעליה ותאמר שתה וגם־
גמליך אשקה ואשת וגם הגמלים השקתה׃
מז ואשאל אתה ואמר בת־מי את ותאמר בת־
בתואל בן־נחור אשר ילדה־לו מלכה ואשם
הנזם על־אפה והצמידים על־ידיה׃ מח ואקד
ואשתחוה ליהוה ואברך את־יהוה אלהי אדני
אברהם אשר הנחני בדרך אמת לקחת את־
בת־אחי אדני לבנו׃ מט ועתה אם־ישכם עשים
חסד ואמת את־אדני הגידו לי ואם־לא הגידו לי
ואפנה על־ימין או על־שמאל׃ נ ויען לבן ובתואל
ויאמרו מיהוה יצא הדבר לא נוכל דבר אליך
רע או־טוב׃ נא הנה־רבקה לפניך קח ולך ותהי
אשה לבן־אדניך כאשר דבר יהוה׃ נב ויהי
כאשר שמע עבד אברהם את־דבריהם וישתחו
ארצה ליהוה׃ חמישי נג ויוצא העבד כלי־כסף
וכלי זהב ובגדים ויתן לרבקה ומגדנת נתן

ת"א וכדה על. ע"ג כט: ויען לבן. מועד קטן יח עקידה שער ה':

ר ש " י

כפולה בתורה והרבה גופי תורה לא ניתנו אלא ברמיזה (ב"ר): (מד) גם אתה. גם לרבות אנשים שעמו: הוכיח. בירר והודיע וכן כל הוכחה שבמקרא ברור דבר: (מה) טרם אכלה. טרם שאני מכלה וכן כל לשון הווה פעמים שהוא מדבר בלשון עבר ויכול לכתוב טרם כליתי ופעמים שמדבר בלשון עתיד כמו כי
אמר·

כען זעיר מיא מקולתיך: מד ותימר לי אף את אשתי ואף לגמלך אמלי היא איתתא דזמין יי לבר רבוני: מה אנא עד לא שיציתי למללא עם לבי והא רבקה נפקת וקולתה על כתפה ונחתת לעינא ומלת ואמרית לה אשקיני כען: מו ואוחיאת ואחיתת קולתה מנה ואמרת אשתי ואף גמלך אשקי ושתיתי ואף גמליא אשקיאת: מז ושאלית יתה ואמרית בת מן את ואמרת בת בתואל בר נחור דילידת ליה מלכה ושויתי קדשא על אפה ושיריא על ידהא: מח וכרעית וסגדית קדם יי וברכית ית יי אלהיה דרבוני אברהם דדברני באורח קשוט למיסב ית בת אחוהי דרבוני לבריה: מט וכען אם איתיכון עבדין טיבו וקשוט עם רבוני חוו לי ואם לא חוו לי ואתפני על ימינא או על שמאלא: נ ואתיב לבן ובתואל ואמרו מן קדם יי נפק פתגמא לית אנחנא יכלין למללא עמך ביש או טב: נא הא רבקה קדמך דבר ואיזיל ותהי איתתא לבר רבונך כמא דמליל יי: נב והוה כד שמע עבדא דאברהם ית פתגמיהון וסגיד על ארעא קדם יי: נג ואפיק עבדא מאנין דכסף ומאנין דדהב ולבושין ויהב לרבקה

רש"י

אמר אוכל הרי לשון עבר · כמה יעשה אוכל (איוב א׳) הרי לשון עתיד ופי׳ שניהם ל׳ הווה כי אומר היה איוב אולי חטאו בני וגו׳ והיה עושה כך: (מז) ואשאל· ואשים · שנה הסדר שהרי הוא תחלה נתן ואחר כך שאל אלא שלא יתפשוהו בדבריו ויאמרו היאך נתת לה ועדיין אינך יודע מי היא: (מט) על ימין · מבנות ישמעאל: על שמאל · מבנות לוט שהיה יושב לשמאלו של אברהם (ב"ר): (נ) ויען לבן ובתואל · רשע היה וקפץ להשיב לפני אביו: לא נוכל דבר אליך · למאן בדבר הזה לא ע"י תשובת דבר רע ולא ע"י תשובת דבר הגון לפי שניכר שמה׳ יצא הדבר לפי דבריך שזימנה לך (ב"ר): (נב) וישתחו ארצה · מכאן שמודים על בשורה טובה: (נג) ומגדנות · לשון מגדים שהביא עמו מיני פירות של א"י: (נד) וילינו ·

העמק דבר

היא נערה כמו שאמר באמת והיה הנערה: (מח) ואברך וגו׳ · סיפר כל זה כדי להגיד להם שכבר ברור לו שהיא האשה אשר הוכיח ה׳ · ואינו מבקש אלא שיסכימו לקחתה ולא יהא נצרך לסבות שונות להגיע לידי מעשה · והראה להם כל זה במה שבירך את ה׳ · ואלו היה ספק בלבבו לא הי׳ מברך · וכיוצא בזה בספר מלכים א׳ א׳ מ"ח · וגם ככה אמר המלך ברוך ה׳ וגו׳ הודיע כ"ז לאדוניהו שאין עוד שום ספק בדבר בלב המלך · שהרי כבר בירך את ה׳ ע"ז: (מט) ישנכם עושים חסד ואמת · החסד יהי׳ של אמת שהרי ברור כי כן האמת: ואם לא הגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל · אחפש עצות לדבר וימין ושמאל הוא כינוי לאופנים שונים בדרך הישר או בדרך עקלתון: (נ) ויען לבן ובתואל · פרש"י שלבן היה רשע והקדים לדבר בפני אביו · ועדיין יש להוכיח מזה שהוא הי׳ עיקר בבית· ובתואל הי׳ טפל וכמש"כ לעיל: (נא) כאשר דבר ה׳ · מה שהורה בהשגחה פרטית הוא דבר ה׳ כמש"כ לעיל כ"ג ב׳ וכן ביארנו בס׳ שמות ע"ז כ"ג ובס׳ ויקרא י׳ ג׳ · לשון הוא אשר דבר ה׳ · וע׳ עירובין דל"ט א׳ · התם מוכחא מילתא · ופי׳ מש"ה הוי שתיקותא כדבור מפורש וע"ש · והנה עלינו להתבונן למה זה נצרך להוכחות כ"כ כי היא האשה אשר הוכיח ה׳ ליצחק · הלא גם בלא הוכחות הי׳ הענין טוב ומוצלח לרבקה שתהא אשה ליצחק · ואולי באשר קשה לילך למדינה אחרת כדאי׳ בכתובות פ׳ הנושא · ונראה עוד באשר כל זיווג אינו אלא כבשי דרחמנא שכך הוא מתחלת היצירה ואם אינו מוצא זיווגו אינו עולה יפה אע"ג שלפי ראות עין אדם הוא ישר · מש"ה הנושא אשה שלא מבית אביו זה עצמו הוכחה שהוא סיבה מן השמים שיזדווגו לדעה אחת · משא"כ הנושא קרובתו מבית אביו אין הוכחה כי מה׳ היא · ע"כ נצרך איזה הוכחה כי מה׳ היא: (נב) וישתחו ארצה לה׳ · לא בכריעה לחוד אלא נפל מלוא קומתו הראה מרוב שמחה והודיה: (נג) ויתן לרבקה · בא הכתוב ללמדנו שהנושא אשה ע"מ להלבישה משלו צריך להלבישה בבית אביה ולא כשתבוא לביתו וכדתנן בכתובות פ"ו: ומגדנות נתן לאחיה ולאמה · בא ללמדנו שהחתן מחויב לעשות משתה ומשל

ומשל

לְאָחִיהָ וּלְאִמָּהּ׃ נד וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ הוּא וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־עִמּוֹ וַיָּלִינוּ וַיָּקוּמוּ בַבֹּקֶר וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֻנִי לַאדֹנִי׃ נה וַיֹּאמֶר אָחִיהָ וְאִמָּהּ תֵּשֵׁב הַנַּעֲרָ הנערה ק׳ אִתָּנוּ יָמִים אוֹ עָשׂוֹר אַחַר תֵּלֵךְ׃ נו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַל־תְּאַחֲרוּ אֹתִי וַיהוָה הִצְלִיחַ דַּרְכִּי שַׁלְּחוּנִי וְאֵלְכָה לַאדֹנִי׃ נז וַיֹּאמְרוּ נִקְרָא לַנַּעֲרָ לנערה קרי וְנִשְׁאֲלָה אֶת־פִּיהָ׃ נח וַיִּקְרְאוּ לְרִבְקָה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶיהָ הֲתֵלְכִי עִם־הָאִישׁ הַזֶּה וַתֹּאמֶר אֵלֵךְ׃ נט וַיְשַׁלְּחוּ אֶת־רִבְקָה אֲחֹתָם וְאֶת־מֵנִקְתָּהּ וְאֶת־עֶבֶד אַבְרָהָם וְאֶת־אֲנָשָׁיו׃ ס וַיְבָרְכוּ אֶת־רִבְקָה וַיֹּאמְרוּ לָהּ אֲחֹתֵנוּ אַתְּ הֲיִי לְאַלְפֵי רְבָבָה וְיִירַשׁ זַרְעֵךְ אֵת שַׁעַר שֹׂנְאָיו׃ סא וַתָּקָם רִבְקָה וְנַעֲרֹתֶיהָ וַתִּרְכַּבְנָה עַל־הַגְּמַלִּים וַתֵּלַכְנָה אַחֲרֵי הָאִישׁ וַיִּקַּח הָעֶבֶד אֶת־רִבְקָה וַיֵּלַךְ׃ סב וְיִצְחָק בָּא מִבּוֹא בְּאֵר לַחַי

ת"א ויאמר אחיה. כתובות נז : אחר תלך . נדרים לז : ותקם רבקה . פסחים ג : ותלכנה אחרי . ברכות סא ערובין יח :

רש"י

כל לינה שבמקרא לינת לילה אחד : (נה) ויאמר אחיה ואמה · ובתואל היכן היה הוא היה רוצה לעכב ובא מלאך והמיתו : ימים · שנה כמו ימים תהיה גאולתו (ויקרא כה) שכך נותנין לבתולה זמן י"ב חדש לפרנס את עצמה בתכשיטים (כתובות נ"ז) : או עשור · י' חדשים וא"ת ימים ממש אין דרך המבקשים לבקש דבר מועט ואם לא תרצה תן לנו מרובה מזה : (נז) ונשאלה את פיה · מכאן שאין משיאין את האשה

העמק דבר

מאלו כמש"כ הרא"ש פ"א שם : (נד) ויאכלו וישתו הוא והאנשים אשר עמו · מספר הכתוב דשמחו כבעל נשואין · ומש"ה כתיב והאנשים אשר עמו · ולא כמו לעיל ל"ב והאנשים אשר אתו היינו משום דעמו משמע השתוות בצוותא אחת יותר ממשמעות אתו כמש"כ לעיל כ"ב ג' ובכ"מ ואין שמחה כ"א במריעות יחד עם אחרים בצוותא (א) : שלחני לאדוני · ונה הי' ברור שלא ילך בעצמו ולעזוב את רבקה עד שתבא אח"כ · או שישלחו אחריה · שזה הי' המנהג ידוע שלא ליחד אשת איש עם איש שאין הבעל בטוח עליו · ואם הותה מתעכבת עמם הי' העבד מוכרח לישב ולשמרה · ע"כ אמר שלחני לאדוני וממילא תלך גם היא עמו : (נה) ימים או עשור · חדשי חמה לא הי' אז אלא י"א חדשים בשנה · ע"כ אמרו או העשה כל פרנסת הבת שהיא שנה שלימה אתנו או עכ"פ פרנסה גדולה היינו עשור חדשים תעשה

הרחב דבר

(א) והנה סעודת נשואין זו היתה בלילה שהרי אליעזר בא לבאר לעת ערב ועד שעברו כל אלה היה איזה שעה בלילה ואז עשו הסעודה ומזה נגרר מנהג ישראל בנשואין דמגהי בה בלילה כדאיתא בנדה דס"ה ב' משום דנשואין הראשונים שהיה בישראל היה כך :

ומגדנין יהב לאחוהא ולאמה: נד ואכלו ושתיאו הוא וגובריא די עמיה ובתו וקמו בצפרא ואמר שלחוני לות רבוני: נה ואמר אחוהא ואמה תתיב עולמתא עמנא עידן בעידן או עסרא ירחין בתר כן תיזיל: נו ואמר להון לא תאחרון יתי ויי אצלח אורחי שלחוני ואיהך לות רבוני: נז ואמרו נקרי לעולמתא ונשמע מה דהיא אמרה: נח וקרו לרבקה ואמרו לה התיזלי עם גברא הדין ואמרת איזיל: נט ושלחו ית רבקה אחתהון וית מנקתה וית עבדא דאברהם וית גברוהי: ס ובריכו ית רבקה ואמרו לה אחתנא את הוי לאלפין ולרבון ויירתון בניכי ית קרוי סנאיהון: סא וקמת רבקה ועולמתהא ורכיבא על גמליא ואזלת בתר גברא ודבר עבדא ית רבקה ואזל: סב ויצחק אתא במיתוהי מבירא דמלאך

ר ש " י

אלא מדעתה (ב"ר): (נח) ותאמר אלך. מעצמי ואף אם אינכם רוצים: (ס) את היי לאלפי רבבה. את וזרעך תקבלו אותה ברכה שנא' לאברהם בהר המוריה הרבה ארבה את זרעך וגו' יה"ר שיהא אותו הזרע ממך ולא מאשה אחרת: (סב) מבוא באר לחי רואי. שהלך להביא הגר לאברהם אביו שישאנה (ב"ר):

העמק דבר

אתנו ופרנסת חודש א' יהיה שנה וכדאי' בכתובות דכ"ז דיש שתי פרנסות הנפואין: (נו) אל האחרו אתי וה' הצליח דרכי. דשליח שלא הצליח דרכו נוח לו להתאחר בדרכו למען ידאג משלחו גם על השליח לחשוב מחשבות מי יודע מה אירע לו בדרך. ואח"כ כשבא השליח ה"ז משלחו שמח מביאתו עד שאינו מצטער כ"כ על שלא הצליח בשליחותו. משא"כ מי שהצליח בשליחותו למאי יאחר דרכו: שלחוני ואלכה לאדוני. והוסיף שנית לומר ואלכה. דבמה שאמר בראשונה שלחני לאדני הי' במשמע אך שילא מביתם לדור בעירם עם רבקה והי' הישיבה שמה בשביל האדון כדי לשמור את רבקה. ועי"ז אמרו תשב הנערה אתנו וגו' אין הכונה דוקא בביתם יחד אלא אפי' בדירה בפ"ע נקרא ישיבה עמם כמו דכתיב להלן כ"ט י"ט שבה עמדי. שהמשמעות ברשותו ותחת השגחתו. ע"כ הוסיף העבד לומר ואלכה לאדוני: (נח) התלכי עם האיש הזה. התלכי עתה מיבעי. אמנם להלן ס"א יבואר שהיה הדבר קשה לה לישב על הגמל וכדאי' בריש מס' פסחים משום בעתותא דגמלים. ואם היתה מתעכבת שמה איזה משך היתה מתרגלת לישב בעצמה על הגמל בטח. או היו מכינים בשבילה אופן אחר לבא בדרך רחוקה. אבל עתה אין עצה כ"א לשבת עם העבד על גמלו והוא ישמרנה וזהו ששאלוה אם תרצה ללכת עמו יחד: (נט) וישלחו את רבקה וגו' ואת עבד וגו'. עשו לויה לכבודה בפ"ע מנשים ובתולות. ולכבודו בפ"ע מאנשי העיר וזקניה עד שנתקבצו המון רבה. והי' הברכה ברבים: (ס) את היי לאלפי רבבה. הוא ברכה בכמות רב: ויירש זרעך את שער שונאיו. הוא ברכה באיכות שיהיו הכמים יושבי שער. אפי' בשערי שונאיו והוא מפני שיהיו נדרשים לחכמתם ועצתם. ולעיל בפ' עקידה הי' כמו כן ברכת ה' ויירש זרעך את שער אויביו אלא שהקב"ה היודע מחשבות אמר אויביו שהוא בלב. אבל שונאיו משמעו גם בפועל כדכתיב דברים ל' ז'. על שנאיך אשר רדפוך. והנשים לא ידעו הפלא הלז כי אם ירחו אשר אפי' שונאיו בפועל יהיו נצרכים לחכמת ישראל: (סא) ותלכנה אחרי האיש ויקח העבד וגו'. נראה מיותר. אבל הענין דמתחלה כשהיו אנשים ונשים מלוים אותם בושה לשבת עם העבד על הגמל. ע"כ ישבה עם נערותיה על הגמלים. ואח"כ בהיותם אחורי העיר. והמלוים שבו. אז ויקח העבד אותה על הגמל שלו. והנראה כי נערותיה לא לקחה עמה לא"י זולת מינקתה. אך בעיר היו הנערות מסייעות לה לרכוב על הגמל. (ובעירובין די"ח מדקדק אחרי האיש ולא לפני האיש הוא משום שאסור להלוך אחורי אשה ולכאורה העבד הראה הדרך לפניהם. ולמש"כ ניחא דכאן היו עוד בעיר והי' הדרך ידוע ומכ"מ הלכו אחריו) ובא כ"ז הספור להכלית שיבואר בסמוך: (סב) ויצחק בא וגו'. סיפר הכתוב כי המכין מצעדי גבר ית' סיבב שיפגע יצחק ברבקה בדרך ותהא נבעתת ממנו בתחלת הכרתה אותו ואם הי' העבד בא עמה תחלה לבית אברהם הי' אברהם מקבלה תחלה ומדבר על לבה עד שהי' מתחונן דעתה עליה ולא היתה נבעתת מפחד יצחק. והיתה מתנהגת עמו כמו כל אשה עם בעלה. אבל הקב"ה סיבב שיצחק בא בהותו עת מבוא באר לחי רואי שהי' לו אותו מקום מיוחד לתפלה והתבודדות על באר שנראה

המלאך

ראי והוא יושב בארץ הנגב : סג ויצא יצחק לשוח
בשדה לפנות ערב וישא עיניו וירא והנה גמלים
באים : סד ותשא רבקה את־עיניה ותרא את־
יצחק ותפל מעל הגמל : סה ותאמר אל־העבד
מי־האיש הלזה ההלך בשדה לקראתנו ויאמר
העבד הוא אדני ותקח הצעיף ותתכס : סו ויספר
העבד ליצחק את כל־הדברים אשר עשה :
סז ויבאה יצחק האהלה שרה אמו ויקח את־
רבקה ותהי־לו לאשה ויאהבה וינחם יצחק
אחרי אמו : פ ששי כה א ויסף אברהם ויקח
אשה ושמה קטורה : ב ותלד לו את־זמרן ואת־
יקשן ואת־מדן ואת־מדין ואת־ישבק ואת־שוח :
ג ויקשן ילד את־שבא ואת־דדן ובני דדן היו
אשורם ולטושם ולאמים : ד ובני מדין עיפה ועפר

ת"א ויצא יצחק. ברכות כו פסחים פח ע"ג ז : ותאמר אל : ספר הזוהר פ' פקודי : ויבאה יצחק. בבא קמא נב : ויסף אברהם. בבא קמא סה זבחים סב :

רש"י

יושב בארץ הנגב. קרוב לאותו באר שנא' ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור (לעיל כ') ושם היה הבאר שנאמר הנה בין קדש ובין ברד (שם י"ז) : (סג) לשוח. לשון תפלה (ב"ר) כמו ישפך שיחו (תהלים ק"ב) : (סד) ותרא את יצחק. ראתה אותו הדור ותוהה (ס"א ותמהה) מפניו (ב"ר) : ותפל. השמיטה עצמה לארץ כתרגומו ואתרכינת הטתה עצמה לארץ ולא הגיעה עד הקרקע כמו הטי נא כדך ארכיני ויט שמים (תהלים י"ז) וארכין ל' מוטה לארץ ודומה לו כי יפול לא יוטל (תהלים ל"ז) כלומר אם יטה לארץ לא יגיע עד הקרקע : (סה) ותתכס. ל' ותתפעל כמו ותקבר ותשבר :

העמק דבר

המלאך : והוא יושב בארץ הנגב. אע"ג שאז הי' דר עם אברהם בבאר שבע בארץ הנגב ולא כמו שהי' אחרי מות אברהם שקבע יצחק דירתו עם באר לחי רואי אבל אז הי' דירתו יחד עם אברהם ומכ"מ הזדמן שהי' באותה שעה בא מלבוא אותו מקום ע"כ פגש ברבקה הוא תחלה לאברהם. והי' עוד סיבה. (סג) ויצא יצחק לשוח בשדה. כבר פירשו חז"ל שהוא הי' מתפלל מנחה. וע"כ אין הפי' בשדה כמשמעו שהרי אסור להתפלל בשדה כדאי' בברכות ספ"ה חציף עלי מאן דמצלי' בביקתא. אלא כדאי' במס' פסחים ר"פ האשה דבשדה היינו הר המוריה שקראו שדה וכ"כ התוס' שם וכמש"כ לעיל י"ב י"ז דבשביל שמדת יצחק הי' עבודה שהוא שורש לפרנסה ע"כ קרא אותו מקום שהוא שער השמים שדה המסוגל לפרנסה. ואין הכונה שהי' יצחק עומד אז בהר המוריה אלא הוא התפלל תחת אילן וכדומה ועינו ולבו היו נגד הר המוריה שנקרא שדה והתפלל אז על הפרנסה שבכלל זה הוא השגת אשה שהיא צרכי הבית ונקראת ג"כ פרנסה כלשון הגמ' פרנסת נשואין. והזמין ה' לפניו באותה שעה את אשתו וזהו וישא עיניו וגו' : (סד) ותשא רבקה וגו' ותרא את יצחק בעודו עומד ומתפלל והי' אז כמלאך אלהים

קמא אתחזי עלה והוא יתיב בארע דרומא: סג ונפק יצחק לצלאה בחקלא למפני רמשא וזקף עינוהי וחזא והא גמליא אתן: סד וזקפת רבקה ית עינהא וחזת ית יצחק ואתרכינת מעל גמלא: סה ואמרת לעבדא מן גברא דיכי דמהלך בחקלא לקדמותנא ואמר עבדא הוא רבוני ונסיבת עיפא ואתכסיאת: סו ואשתעי עבדא ליצחק ית כל פתגמיא די עבד: סז ואעלה יצחק למשכנא וחזא והא תקנין עובדהא כעובדי שרה אמיה ונסיב ית רבקה והות ליה לאנתו ורחימה ואתנחם יצחק בתר דמיתת אימיה: א ואוסיף אברהם ונסיב אתתא ושמה קטורה: ב וילידת ליה ית זמרן וית יקשן וית מדן וית מדין וית ישבק וית שוח: ג ויקשן אוליד ית שבא וית דדן ובני דדן הוו למשרין ולשכונין ולנגון: ד ובני מדין עיפה ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה כל אלין בני קטורה:

רש"י

(סו) ויספר העבד. גלה לו נסים שנעשו לו שקפצה לו הארץ ושנזדמנה לו רבקה בתפלתו (ב"ר): (סז) האהלה שרה אמו. ויביאה האהלה ונעשית דוגמת שרה אמו. כלומר והרי היא שרה אמו שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק מע"ש לע"ש וברכה מצויה בעיסה וענן קשור על האהל ומשמתה פסקו וכשבאת רבקה חזרו (בראשית רבה): אחרי אמו. דרך ארץ כל זמן שאמו של אדם קיימת כרוך הוא אצלה ומשמתה הוא מתנחם באשתו: **כה** (א) קטורה. זו הגר ונקראת קטורה על שם שנאים מעשיה כקטרת ושקשרה פתחה שלא נזדווגה לאדם מיום שפרשה מאברהם (ב"ר): (ג) אשורם ולטושם.

העמק דבר

נפלא מאד · וכמבואר ברבה שראתה ידיו שטוחות בתפלה. ע"כ נבעתה מאד: ותפל מעל הגמל · מרוב פחד והימה · אמנם לא ידעה ממי היא מתפחדת. והלו לא היתה יושבת עם העבד על גמל אחד והיתה יושבת מאחוריו עד שראתה שאח"כ האיש הולך לקראת העבד ועומד ומדבר עמו ככל אדם והי' דעתה מתקרר בתוך כך עד שהודיעה אח"כ מי הוא האיש הי' כבר סר הפחד ממנה, אבל בהיותה יושבת עם העבד · ובתוך הפחד שאלה את העבד (סה) מי האיש הלזה · · אשר אני מתפעל ומתפחד ממנו · וכמבואר בב"ר בלשון הלזה משמעו אדם נאוים ונורא · ע"כ כששמעה שהוא אישה · ותקח הצעיף ותתכס · מרוב פחד ובושה כמו שמבינה שאינה ראויה להיות לו לאשה ומאז והלאה נקבע בלבה פחד · ולא היתה עם יצחק כמו שרה עם אברהם · ורחל עם יעקב · אשר בהיות להם איזה קפידא עליהם לא בושו לדבר רתת לפניהם · משא"כ רבקה · וכ"ז הקדמה להסיפור שיבוא בפ' תולדות שהיו יצחק ורבקה מחולקים בדעות · ומכ"מ לא מלאה רבקה לב להעמיד את יצחק על דעתה בדברים נכוחים כי היא יודעת האמת כי עשו רק ציד בפיו · וכן בשעת הברכות · וכ"ז הי' סיבה מהקב"ה שיגיעו הברכות ליעקב דוקא באופן כזה וכאשר יבואר במקומו · והלו הית' רבקה עם אישה כמו שרה ורחל עם אנשיהן לא הי' מגיע בזה האופן · והכל בהשגחה פרטית נראה שתגיע רבקה ליצחק בשעה שתבהל ממנו ויצא אחרית דבר כפי רצונו ית': (סו) ויספר העבד וגו' · בזה הודיע דרך אגב כמה היא כלה נאה והסנדה ורואה בה מדת צניעות ואהבת חסד · עד להפליא: (סז) ויקח את רבקה · קדשה שנית דבאמת קידושי העבד בתורת שליחות לא מהני בד"ת כדאי' בגיטין פ"ב דעבד אינו נעשה שליח לקדש ולגרש ולא הועיל אלא לענין שתהא מיועדת ליצחק · וכענין דאי' בסנהדרין דנ"ח דב"נ שייחד שפחה לעבדו ובא עליה נהרג · משום שנקראת רביתא דפלניא ובזה נעשה שליח · אבל אינן קידושין וא"צ גט אלא בפרישה ממנה סגי · ע"כ קידשה שנית: ויאהבה · למאי דכתיב ותהי לו לאשה אין הוכחה שאהבה · שהרי הי' מוכרח לישאנה כי לא בנקל ימצא בתולה ממשפחתו דוקא · מש"ה הוצרך הכתוב לפרש שנשא ממנה קורת רוח מאהבה עד שבה התנחם מעצבונו על אמו: **כה** (א) ויסף אברהם וגו' · משום לא טוב היות האדם לבדו · או משום מצות שבת שאין לזה שיעור אפי' באופן שלא יהיו הבנים נקראים ע"ש כדאי' בפ' הבע"י גבי היו לו בנים ונתגייר ע"ש: (ב) ותלד לו וגו' · אע"ג שכבר הי' זקן הרבה מאשר הי' בלידת יצחק מכ"מ לא נחשב בזה נס · אחר שנפתח המקור ונעשה אותו גוף טבע להוליד גם בהיותו כעץ יבש · כמו הנס של הסלע במדבר שאחר שנפתח המקור להוציא מים נעשה טבע וכמש"כ בפ' חקת בענין מי מריבה · כך נעשה א"א גוף מוליד גם בהיותו כצור יבש · [וכבר ביארנו בהר"ד לעיל כ"א ג'. למאי נעשה כך אופן הולדת יצחק · עפ"י מקרא בישעיה י'] : (ג) היו אשורם וגו' · ת"א היו למשרין ולשכונין ולנגון · ולשון היו דוחקו שהוא ע"ש פעולתם וכמש"כ לעיל ט' י"ח:

וַחֲנֹךְ וַאֲבִידָע וְאֶלְדָּעָה כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי קְטוּרָה׃ ה וַיִּתֵּן אַבְרָהָם אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ לְיִצְחָק׃ ו וְלִבְנֵי הַפִּילַגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם נָתַן אַבְרָהָם מַתָּנֹת וַיְשַׁלְּחֵם מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ בְּעוֹדֶנּוּ חַי קֵדְמָה אֶל־אֶרֶץ קֶדֶם׃ ז וְאֵלֶּה יְמֵי שְׁנֵי־חַיֵּי אַבְרָהָם אֲשֶׁר־חָי מְאַת שָׁנָה וְשִׁבְעִים שָׁנָה וְחָמֵשׁ שָׁנִים׃ ח וַיִּגְוַע וַיָּמָת אַבְרָהָם בְּשֵׂיבָה טוֹבָה זָקֵן וְשָׂבֵעַ וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃ ט וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל בָּנָיו אֶל־מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֶל־שְׂדֵה עֶפְרֹן בֶּן־צֹחַר הַחִתִּי אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מַמְרֵא׃ י הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר־קָנָה אַבְרָהָם מֵאֵת בְּנֵי־חֵת שָׁמָּה קֻבַּר אַבְרָהָם וְשָׂרָה אִשְׁתּוֹ׃ יא וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיֵּשֶׁב יִצְחָק עִם־בְּאֵר לַחַי רֹאִי׃ פ

שביעי יב וְאֵלֶּה תֹּלְדֹת יִשְׁמָעֵאל בֶּן־אַבְרָהָם אֲשֶׁר יָלְדָה הָגָר הַמִּצְרִית שִׁפְחַת שָׂרָה לְאַבְרָהָם׃ יג וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל בִּשְׁמֹתָם

ת"א ויתן אברהם. סנהדרין נא: ולבני הפילגשים. סנהדרין צא: ואלה ימי שני. עקרים מד פ' כא: ויקברו אתו. עקרים יב: השדה אשר. קדושין ב: ויהי אחרי מות. קדושין יד: ואלה תולדת. סנהדרין נא:

רש"י

שם ראשי אומות (ב"ר). ותרגום של אונקלוס אין לי ליישבו על לשון המקרא (שפירש למשרין לשון מחנה. וא"ת שאינו כן מפני האל"ף שאינה יסודית הרי לנו תיבות שאין בראשם אל"ף והוסיפה אל"ף בראשה כמו חומת אנך שהוא מן נכה רגלים וכמו הסוך שמן שהוא מן ורחצת וסכת. ולטושים הם בעלי אהלים המתפזרים אנה ואנה ונוסעים איש באהלי אפדנו וכן הוא אומר והנה נטושים על פני כל הארץ (ש"א ל') שכן למ"ד ונו"ן מתחלפות זו בזו): (ה) **ויתן אברהם וגו'.** א"ר נחמיה ברכת דאייתיקי נתן לו שאמר לו הקב"ה לאברהם והיה ברכה הברכות מסורות בידך לברך את מי שתרצה ואברהם מסרן ליצחק (ב"ר): (ו) **הפילגשים.** חסר כתיב שלא היתה אלא פילגש אחת היא הגר היא קטורה (ב"ר). נשים בכתובה. פילגשים בלא כתובה. כדאמרינן (בסנהדרין דף כ"א) בנשים ופילגשים דדוד: **נתן אברהם מתנות.** פי' רבותינו שם טומאה מסר להם (סנהדרין צ"א). ד"א מה שניתן לו על אודות שרה ושאר מתנות שנתנו לו הכל נתן להם שלא רצה ליהנות מהם: (ז) **מאת שנה ושבעים שנה וחמש שנים.** בן ק' כבן ע' ובן ע' כבן ה' בלא חטא: (ט) **יצחק וישמעאל.** מכאן שעשה ישמעאל תשובה והוליך את יצחק לפניו והיא שיבה טובה שנאמרת באברהם (ב"ר): (יא) **ויהי אחרי מות אברהם ויברך וגו'.** נחמו תנחומי אבלים. ד"א אע"פ שמסר הקב"ה את הברכות לאברהם נתיירא לברך את יצחק מפני שצפה את עשו יוצא ממנו אמר יבא בעל הברכות ויברך את אשר ייטב בעיניו ובא הקב"ה וברכו (סוטה י"ד): (יג) **בשמותם לתולדתם.** סדר לידתן זה

ה וִיהַב אַבְרָהָם יָת כָּל דִּי לֵיהּ לְיִצְחָק: ו וְלִבְנֵי לְחֵינָתָא דִּי לְאַבְרָהָם יְהַב אַבְרָהָם מַתְּנָן וְשַׁלְּחִינוּן מֵעַל יִצְחָק בְּרֵיהּ בְּעוֹד דְּהוּא קַיָּם קִידוּמָא לַאֲרַע מַדִּינְחָא: ז וְאִלֵּין יוֹמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אַבְרָהָם דַּחֲיָא מְאָה וְשַׁבְעִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין: ח וְאִתְנְגִיד וּמִית אַבְרָהָם בְּסֵיבוּ טָבָא סִיב וּשְׂבַע יוֹמִין וְאִתְכְּנִישׁ לְעַמֵּיהּ: ט וּקְבַרוּ יָתֵיהּ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹהִי בִּמְעָרַת כָּפֶלְתָּא בַּחֲקַל עֶפְרוֹן בַּר צוֹחַר חִתָּאָה דִּי עַל אַפֵּי מַמְרֵא: י חַקְלָא דִּי זְבַן אַבְרָהָם מִן בְּנֵי חִתָּאָה תַּמָּן אִתְקְבַר אַבְרָהָם וְשָׂרָה אִתְּתֵיהּ: יא וַהֲוָה בָּתַר דְּמִית אַבְרָהָם וּבָרִיךְ יְיָ יָת יִצְחָק בְּרֵיהּ וִיתֵיב יִצְחָק עִם בֵּירָא דְּמַלְאַךְ קַיָּמָא אִתַּחֲזֵי עֲלַהּ: יב וְאִלֵּין תּוֹלְדָת יִשְׁמָעֵאל בַּר אַבְרָהָם דִּי יְלֵידַת הָגָר מִצְרֵיתָא אַמְתָא דְּשָׂרָה לְאַבְרָהָם: יג וְאִלֵּין שְׁמָהָת בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל

העמק דבר

עה"פ ויהיו בני נח · ובב"ר אי' אר"ש"כ אע"ג דאנן מתרגמינן תגרין ולפדין ורישי אומין כולם ראשי אמות הן ודעת הרמב"ן דרש"כ חולק עה"ת · ולי נראה שבא להוסיף דודאי מכ"מ ג"ז אמה שהיו ראשי אמות אלא שנקראו ע"ש הפעולה המיוחדת שהיה להם · ובדה"י א' א' לא נזכרו כלל · משום שלא הו אמות השובין אלא איזה דורות מועטין: (ה) ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק · כדבר ה' כי ביצחק יקרא לך זרע · ולא באחר מכ"מ לא נשתוו בני קטורה לישמעאל כאשר יבואר: (ו) ולבני הפילגשים · אין הפי' בנים של הפילגשים של אברהם שהרי לא מיירי. כאן בישמעאל אלא בבני קטורה וא"כ בני פילגשו מיבעי · וגם לא נזכר בתורה דקטורה היתה פילגש זולת בד"ה · אלא כך הענין · שהי' המנהג דבני אשה השובה לפי כבוד האיש אותם הי' אביהם מקרב בחייו כטבע האב לבנים ובני פילגשים הי' מרוחקין מאביהם ואע"ג שעפ"י ד"ת אינו כן לענין ירושה · מכ"מ הי' המנהג להקל גם כמבואר בס' שופטים במאמר אחי יפתח אליו לא תנחל בבית אבינו וגו' · והיו נקראים בנים אלו בני הפילגשים כמו בני הנביאים שאין הפי' בנים של הנביאים אלא בנים שמתקדשים לנבואה ובאשר בני קטורה היו מרוחקים מאביהם מש"ה נקראו בני הפילגשים של אברהם ובדה"י נקראת אמם פילגש · בשביל שבניה היו בני פילגשים: וישלחם מעל יצחק · בנו מש"ה שלחם כדי שלא יערערו לומר שלא הי' הדבור כי ביצחק יקרא לך זרע אלא לגבי ישמעאל ולא נגדם שלא היו עדיין בעולם מש"ה שלחם ממנו: קדמה אל ארץ קדם · מזרחה של הארץ המזרח · וכ"ז הי' כדי להרחיקם מעבודת השמש שהי' נהוג בכל מלכי מזרח ומערב כידוע · ובאמת הוהרו הגוים ע"ז וכן כל ע"ז לאיזה משרתי הטבע · מש"ה שלחם לארץ הקדם שנשתמשו בכשוף שמכחישים כל הטבע · ועל הכישוף לא הוזהרו ב"נ ואפי' לר"א בסנהדרין דס"ל שהוזהרו ע"ז מכ"מ אין העון חמור כמו ע"ז: (ז) ואלה ימי שני · וכן ביצחק ויעקב כתיב ימי, ורק בשרה לא כתיב ימי · והיינו משום דהאבות קיימו כל התורה עד שלא נתנה · וא"כ כל מ"ע שהז"ג ביום ולא בלילה האבות היו נוהגים ולא האמהות נמ"ה להם נחשב כל יום בפ"ע לחיות שנהג בו המצות · משא"כ שרה לא נהגה כ"א מצות הנוהגות תמיד · ואין הימים מופסקים כל א' בפ"ע · כדאי' בסוכה דמ"ו הבדל בין סוכה ללולב לענין ברכה משום דבסוכה שבעת ימים כחד יומא הוי משום שאין הלילה מפסיק: אשה חי · זה הלשון לא כתיב אלא באדם הראשון ובא"א · וכבר ביארנו לעיל ה' ה' הטעם באדם דמשמעות אשר חי היינו שלמותו שהוא דעת אנושי ומלמדנו המקרא דנחשב זה השלמות משעה שנולד אע"ג שלא הגיע לזו הדעת עד איזה שנים אח"כ מכ"מ בכח הנפש מונח דעת אנושי משעה שנולד · וכן בא"א שהחל לנהוג בתורה ומצות וחיותו שהוא שלמותו תלוי אך בקיום תורה ומצות ומלמדנו המקרא כאן דנחשב זה השלימות משעה שנולד · אף על גב שלא הגיע לזה עד שהיה בן שלש שנים או בן ארבעים ושמנה שנים · וכמ"כ בכל צדיק וצדיק אף על גב שאינו מגיע לזה עד בן י"ג זמן החיוב · מכ"מ בכח נשמת הישראלי יש אותו החיות משעה שנולד: (ט) יצחק וישמעאל בניו · דאברהם הודיע לישמעאל דבר ה' כי אע"ג שהוא בנו לכל דבר מכ"מ במה שנוגע ליצחק הוא כאחר · וישמעאל לא סר מדבר ה' ע"י אביו · וע"כ לא ערער על הירושה ומש"ה גם בכבוד הקדימו ליצחק ורז"ל למדו מזה דישמעאל עשה תשובה וקבל עליו שבמקום שנוגע לכבודו של יצחק אינו כבן אבל אחר שהי' יצחק בראש ושוב אינו נוגע לו ה"ה ג"כ בן ממש: (יא) ויברך אלהים · לפי הפשט אינו באיזה מאמר ודיבור אלא כמו וה' ברך את אברהם בכל דמשמעו הצליחו בכל דבר וכן הרבה · וגם כאן ה"פ שחל שפע ברכה בירושתו ובכל הנוגע ליצחק: וישב יצחק · הי' דר בקביעות שמה ולא בבאר שבע: (יב) בן אברהם וגו' שפחת שרה · כבר נתבאר שהכתוב דייק בכ"מ שלאברהם נחשב לבן ולא כבא על השפחה · אבל לגבי שרה ובנה נחשב לבן שפחה: (יג) בשמותם לתולדתם · כמו

לְתוֹלְדֹתָם בְּכֹר יִשְׁמָעֵאל נְבָיֹת וְקֵדָר וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם׃ יד וּמִשְׁמָע וְדוּמָה וּמַשָּׂא׃ טו חֲדַד וְתֵימָא יְטוּר נָפִישׁ וָקֵדְמָה׃ מפטיר טז אֵלֶּה הֵם בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל וְאֵלֶּה שְׁמֹתָם בְּחַצְרֵיהֶם וּבְטִירֹתָם שְׁנֵים־עָשָׂר נְשִׂיאִם לְאֻמֹּתָם׃ יז וְאֵלֶּה שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל מְאַת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים וַיִּגְוַע וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃ יח וַיִּשְׁכְּנוּ מֵחֲוִילָה עַד־שׁוּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מִצְרַיִם בֹּאֲכָה אַשּׁוּרָה עַל־פְּנֵי כָל־אֶחָיו נָפָל׃

פ פ פ ק"ה. יהוידע סימן. ומפטירין והמלך דוד זקן במלכים א' סימן א':

סדר תולדת

יט וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן־אַבְרָהָם אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת־יִצְחָק׃ כ וַיְהִי יִצְחָק בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּקַחְתּוֹ אֶת־רִבְקָה בַּת־בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי מִפַּדַּן אֲרָם אֲחוֹת לָבָן הָאֲרַמִּי לוֹ לְאִשָּׁה׃

ת"א ואלה שני חיי. מגילה יז: ואלה תולדת. סנהדרין לח: אברהם הוליד. מציעא פז: ויהי יצחק בן. יבמות סד:

רש"י

אחר זה: (טו) בחצריהם. כרכים שאין להם חומה. ותרגומו בפצחיהון שהם מפולשים לשון פתיחה כמו פצחו ורננו (תהלים צ"ח): (יז) ואלה שני חיי ישמעאל וגו'. אמר רבי חייא בר אבא למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי ליחס בהם שנותיו של יעקב משנותיו של ישמעאל למדנו ששמש יעקב בבית עבר י"ד שנה כשפירש מאביו קודם שבא אצל לבן שהרי כשפירש יעקב מאביו מת ישמעאל שנאמר וילך עשו אל ישמעאל וגו' (לקמן כ"ח) כמו שמפורש בסוף מגלה נקראת (ורש"י הביאו סוף פ' תולדות): ויגוע. לא נאמרה גויעה אלא בצדיקים: (יח) נפל. שכן כמו מדין ועמלק ובני קדם נופלים בעמק (שופטים ז') כאן הוא אומר לשון נפילה ולהלן הוא אומר על פני כל אחיו ישכון (בראשית ט"ז) עד שלא מת אברהם ישכון משמת אברהם נפל: חסלת פרשת חיי שרה

(יט) **ואלה** תולדת יצחק. יעקב ועשו האמורים בפרשה: אברהם הוליד את יצחק. (לאחר שקרא הקב"ה שמו אברהם אח"כ הוליד את יצחק. ד"א) על ידי שכתב הכתוב יצחק בן

העמק דבר

שנולדו ולא מונה כאן כפי גדולתם כמו שמצינו בבני יעקב כ"פ. וגם בבני עשו מבואר להלן ל"ו ס"ו דמונה כפי גדולתם אבל כאן מונה והולך לתולדתם (וכיב"ז בס' שמות ו' ט"ז): (טז) בחצריהם ובטירתם. מתחלה היו שרים קטנים כל א' הי' לו חצר בפ"ע. ואח"כ כל א' טירה והוא כרך גדול ומודיע הכתוב דבכל משך בזמן הלז היו אלה שמותם בלי שנוי ולא כמו בני עשו שנשתנו באיזה משך שמות האלופים: שנים עשר נשיאים לאמתם. כל א' הי' לו נשיא בפ"ע ועדיין אינו מדוקדק לשון לאמותם אלא מפרש ברכת ה' שאמר לא"א על ישמעאל שנים עשר נשיאם יוליד. ואלו אמר שנים עשר בנים יוליד ג"כ ידענו דבכל משפחה יהיה אחד מהם גדול שבמשפחה. לנשיא לפי ערך המשפחה. ולמאי אמר ה' נשיאים. אלא הכונה שכל א' מגדולי כל משפחה לא הי' רק גדול משפחתו לבד. אלא הי' יכול להיות

גדול

בשמהתהון לתולדתהון בוכרא דישמעאל נביות וקדר ואדבאל ומבשם: יד ומשמע ודומה ומשא: טו חדד ותימא יטור נפיש וקדמה: טז אלין אנון בני ישמעאל ואלין שמהתהון בפצחיהון ובכרכיהון תרין עסר רברבין לאומיהון: יז ואלין שני חיי ישמעאל מאה ותלתין ושבע שנין ואתנגיד ומית ואתכניש לעמיה: יח ושרו מחוילה עד חגרא דעל אפי מצרים מטי לאתור על אפי כל אחוהי שרא: פ פ פ

יט **ואלין** תולדת יצחק בר אברהם אברהם אוליד ית יצחק: כ והוה יצחק בר ארבעין שנין כד נסיב ית רבקה בת בתואל ארמאה מפדן ארם

רש"י

אברהם הוזקק לומר אברהם הוליד את יצחק לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה שהרי כמה שנים שהתה עם אברהם ולא נתעברה הימנו מה עשה הקב"ה צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם והעידו הכל אברהם הוליד את יצחק וזהו שאמר כאן יצחק בן אברהם היה שהרי עדות יש שאברהם הוליד את יצחק: (כ) בן ארבעים שנה. שהרי כשבא אברהם מהר המוריה נתבשר שנולדה רבקה ויצחק היה בן ל"ז שנה שהרי בו בפרק מתה שרה ומשנולד יצחק עד העקידה שמתה שרה ל"ז שנה ובת צ' היתה כשנולד יצחק ובת קכ"ז כשמתה שנאמר ויהיו חיי שרה וגו' · הרי ליצחק ל"ז שנים ובו בפרק נולדה רבקה המתין לה עד שתהא ראויה לביאה ג' שנים ונשאה: בת בתואל מפדן ארם אחות לבן · וכי עדיין לא נכתב שהיא בת בתואל ואחות לבן ומפדן ארם אלא להגיד שבחה שהיתה בת רשע ואחות רשע ומקומה אנשי רשע ולא למדה ממעשיהם: מפדן ארם · על שם ששני ארם היו ארם נהרים וארם צובה קורא אותו פדן לשון צמד בקר תרגום פדן תורין ויש פותרין פדן ארם כמו שדה ארם שבלשון ישמעאל

העמק דבר

גדול על כל המשפחות והיינו דמפרש הכתוב כאן שנים עשר נשיאם לאמתם · כל א' הי' יכול להיות נשיא על כל האומה: (יז) ואלה שני וגו' · ידוע מאמרם ז"ל בפ"א דמגילה למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי לייחס בהן שנותיו של יעקב · ומבואר מזה דחזרו על כל צד ולא מצאו טעם נכון ע"ז זולת זה התכלית · דאלו בקשו חז"ל להודיענו שיעקב אבינו ישב י"ד שנה בבית עבר כך הי' להם לומר משנותיו של ישמעאל למדנו שנותיו ש"י · אלא הודיענו כי אין שום טעם אחר ע"ז · דבשלמא כל ספור של ישמעאל וזרעו בא להודיע איך נתקיים ברכת ה' שאמר לאברהם · או כמו דכתיב כל זרע עשו כדי לדעת המשפחות שיצא מזרע אברהם ויצחק זולת אומה הנבחרה· אבל שנותיו של ישמעאל הוא ללא תועלת שהרי לא כתיב ג"כ שנות עשו· אלא ע"כ רק לייחס שנותיו של יעקב · ולמדנו דכמו דמאז הגיע זמן האומה הנבחרת להשתלל בעולם סיבב המקום כמה סיבות בעולם הבריאה בשבילם כך כתב בתורה כמה ענינים ללא תועלת רק בשביל איזה תכלית הנוגע לאומה הנבחרת: והנה אמר הלשון כדי לייחס בהן כו' ולא אמר כדי לדעת וכלשון דהי' ברבה כדי לדעת מתי נתברך זקנך · אבל לשון כדי לייחס משמעו שנבין מזה איזה יחס ומעלה בשנותיו והיינו משום שאין מקום ואופן לומר שיה אפוא בלה יעקב י"ד שנים אלו אם לא בבית עבר והרי יחוס גדול הוא שהי' כבר בן ששים ויותר וכבר הגיע השעה ליקח אשה ולראות זרע · ומכ"מ השליך כל אשר לפניו וישב בבית תלמוד משך רב כזה עד אשר ידע כי גם כאשר ילך לארם נהרים יהי תלמודו בידו ואין לך יחס גדול מזה · וללמדנו בזה למי שיש בכחו ללמוד תורה ואח"כ ליקח אשה · שלא יעמוד לפניו חשבונו ש"ע שכבר הגיע לפרקו · ודקדקו חז"ל בלשון לייחס שנותיו של יעקב ולא אמרו לייחס את יעקב ללמדנו שהשנים הללו שישב שלא בבית אביו ובהלו נר התורה עליו בלי שום מחשבה היו טובות ליעקב מכל שנותיו שהיו מוטרדות וזהו יחוסם של השנים הטובות למי שחי בהן: (יח) נפל · עדיין לא היתה האומה גדולה שיהיו יכולים לכבוש אחרי הומות כי אם שנפלו באומות אשר סביבותיהם ולא יכלו לגרשו ע"פ השגחה פרטית · אמנם אחר שנתרבו ונתגדלה האומה נתקיימה ברכת ה' על פני כל אחיו ישכון במנוחה שהיו כולם יראים ממנו:

(יט) **אלה** תולדת יצחק · הליכות ימי חייו: אברהם הוליד את יצחק · זהו מכלל תולדותיו שבכל דרכיו והליכותיו היה ניכר ורשום שהוא בנו של אברהם · ולא כן ישמעאל שהיה ג"כ בן אברהם אבל לא היה ניכר בהליכותיו שהוא בנו · ומספר הכתוב שבשביל שהיה יצחק בכל הליכותיו בן אברהם · ע"כ · (כ) ויהי יצחק וגו' · אלו בא הכתוב לספר שבהיותו בן ארבעים שנה לקח אשה היה לכתוב ויהי יצחק בן ארבעים שנה ויקח את רבקה . וגם אינו מובן מה שכתוב מפדן ארם

כא וַיֶּעְתַּר יִצְחָק לַיהוָה לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עֲקָרָה הִוא וַיֵּעָתֶר לוֹ יְהוָה וַתַּהַר רִבְקָה אִשְׁתּוֹ׃ כב וַיִּתְרֹצְצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ וַתֹּאמֶר אִם־כֵּן לָמָּה זֶּה אָנֹכִי וַתֵּלֶךְ לִדְרֹשׁ אֶת־יְהוָה׃ כג וַיֹּאמֶר יְהוָה לָהּ שְׁנֵי גֹיִים גוים קרי בְּבִטְנֵךְ וּשְׁנֵי לְאֻמִּים מִמֵּעַיִךְ יִפָּרֵדוּ וּלְאֹם מִלְאֹם יֶאֱמָץ וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר׃ כד וַיִּמְלְאוּ יָמֶיהָ לָלֶדֶת וְהִנֵּה תוֹמִם בְּבִטְנָהּ׃ כה וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן אַדְמוֹנִי כֻּלּוֹ כְּאַדֶּרֶת שֵׂעָר וַיִּקְרְאוּ שְׁמוֹ עֵשָׂו׃ כו וְאַחֲרֵי־כֵן יָצָא אָחִיו וְיָדוֹ אֹחֶזֶת בַּעֲקֵב עֵשָׂו וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וְיִצְחָק בֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה בְּלֶדֶת

הלמ"ד רפהי מ"ש

ת"א ויעתר יצחק . סוכה יד יבמות סד : ויעתר לו ה' . בתרא פד : שני גיים . ברכות נז ע"ג יא : ולאם מלאם . פסחים מב מגילה ו' סוטה מא סנהדרין לב : וימלאו ימיה. ברכות ה : ויצא הראשון . פסחים ה : ויצחק בן . מגילה יז :

רש"י

קורין לשדה פדן : (כא) ויעתר · הרבה והפציר בתפלה : ויעתר לו · נתפצר ונתפייס ונתפתה לו ואומר אני כל לשון עתר לשון הפצרה ורבוי הוא וכן ועתר ענן הקטורת (יחזקאל ח') מרבית עלית העשן וכן והעתרתם עלי דבריכם (שם ל"ה) וכן ונעתרות נשיקות שונא (משלי כ"ז) דומות למרובות והנס לנושא אנקריש"א בלע"ז (נוגעסמן · זיך פערמעסרן) : לנכח אשתו · זה עומד בזוית זו ומתפלל וזו עומדת בזוית זו ומתפללת : ויעתר לו · ולא לה שאין דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע לפיכך לו ולא לה (יבמות ס"ד) : (כב) ויתרצצו · ע"כ המקרא הזה אומר דרשני שסתם מה היא רציצה זו וכתב אם כן למה זה אנכי · רבותינו דרשוהו לשון ריצה כשהיתה עוברת על פתחי תורה של שם ועבר יעקב רץ ומפרכס לצאת עוברת על פתח ע"א עשו מפרכס לצאת · דבר אחר מתרוצצים זה עם זה ומריבים בנחלת שני עולמות : ותאמר אם כן · גדול צער העבור : למה זה אנכי · מתאוה ומתפללת על הריון : ותלך לדרוש · לבית מדרשו של שם : לדרוש את ה' · שיגיד לה מה תהא בסופה : (כג) ויאמר ה' לה · על ידי שליח לשם נאמר ברוח הקדש והוא אמר לה (בראשית רבה) : שני גוים בבטנך · גיים כתיב כמו המו גאים אלו אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שולחנם לא צנון ולא חזרת לא בימות החמה ולא בימות הגשמים (ע"ז י"א) : ושני לאמים · אין לאום אלא מלכות : ממעיך יפרדו · מן המעים הם נפרדים זה לרשעו וזה לתומו : מלאם יאמץ · לא ישוו בגדולה כשזה קם זה נופל וכן הוא אומר אמלאה החרבה

העמק דבר

אחות לבן הארמי · מה הודיע זה הכתוב אלא הגיד המקרא האיך היה בנשיאת אשה ניכר שהוא בנו של אברהם · דמש"ה היה יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה · והוא מחמת שלא יכול לקחת אשה כי לא נמצא לפניו הראויה לו ומזה הטעם ג"כ היה סיבה שלא נשא יעקב אשה עד בן שמונים · באשר הלך בדרך אברהם ויצחק ולא נמצאת אשה לפניו · ומש"ה נשא מפדן ארם אע"ג שידוע כי ארמים אכזרים המה כמבואר בס' מלכים ובמס' פסחים ר"פ האשה אי' גזרות אכזריות של ארם · [אלא שבגמ' ביפין רפ"ב איתא של אדום · וע' מש"כ בס' דברים כ"ו ה'] וא"כ לא היה נוח ליצחק לקחת אשה מארם ולא עוד אלא אחות לבן הארמי ואיתא בב"ב דק"י רוב בנים הולכין אחר אחי האם · ומש"ה צריך לבדוק באחיה מ"מ נשא את רבקה מחמת שהוא בן אברהם ולא יכול לקחת אשה ממקום אחר: לו לאשה · ע' לעיל ד' י"ט דמשמעות לו היינו לעזר בהליכות חייו וע' שמות ו' כ"ה · וביאר הכתוב שלא חשש אולי היא בטבע ארמית וקשה נוותא דידה : (כא) כי עקרה היא · משום שהיתה מארם ואחות. לבן הארמי · והיה בדרך הטבע שיהיו בניה אכזרים ע"כ נתעקרה · והיה לידתה אח"כ בדרך פלא וגם

וממילא

אחתיה דלבן ארמאה ליה לאנתו: כא וצלי יצחק קדם יי לקביל אתתיה ארי עקרה היא וקביל צלותיה יי ועדיאת רבקה אתתיה: כב ודחקן בניא במעהא ואמרת אם כן למא דנן אנא ואזלת למתבע אולפן מן קדם יי: כג ואמר יי לה תרין עממין במעיכי ותרתין מלכון ממעיכי יתפרשן ומלכו ממלכו יתקף ורבא ישתעביד לזעירא: כד ושלימו יומהא למילד והא תיומין במעהא: כה ונפק קדמאה סמוק כליה כגלים דשער וקרו שמיה עשו: כו ובתר כן נפק אחוהי וידיה אחידא בעקבא דעשו וקרא שמיה יעקב ויצחק בר שתין שנין

רש"י

(יחזקאל כ"ו) לא נתמלאה צור אלא מחורבנה של ירושלים: (כד) וימלאו ימיה. אבל בתמר כתיב ויהי בעת לדתה. (לקמן ל"ח) שלא מלאו ימיה כי לז' חדשים ילדתם: והנה תומם. חסר. ובתמר תאומים מלא לפי ששניהם צדיקים אבל כאן א' צדיק וא' רשע: (כה) אדמוני, סימן הוא שיהא שופך דמים (ב"ר): כלו כאדרת שער. מלא שער כטלית של צמר המלאה שער אלוקי"רא בלע"ז (איין האאריגער געגענשטאנד): ויקראו שמו עשו. הכל קראו לו כן לפי שהיה נעשה ונגמר בשערו כבן שנים הרבה: (כו) ואחרי כן יצא אחיו וגו'. שמעתי מדרש אגדה הדורשו לפי פשוטו בדין היה אוחז בו לעכבו יעקב נוצר מטיפה ראשונה ועשו מן השניה צא ולמד משפופרת שפיה קצרה תן לה שתי אבנים זו אחר זו הנכנסת ראשונה תצא אחרונה והנכנסת אחרונה תצא ראשונה נמצא עשו הנוצר באחרונה יצא ראשונה ויעקב שנוצר ראשונה יצא אחרון ויעקב בא לעכבו שיהא ראשון ללידה כראשון ליצירה ויפטור את רחמה ויטול את הבכורה מן הדין: (בעקב עשו. סימן שאין זה מספיק לגמור מלכותו עד שזה עומד ונוטלה הימנו): ויקרא שמו יעקב. הקב"ה (אמר אתם קריתון לבכוריכם שם אף אני אקרא לבני בכורי שם הה"ד ויקרא שמו יעקב). דבר אחר אביו קרא לו יעקב על שם אחיזת העקב: בן ששים שנה. י' שנים משנשאה עד שנעשית בת י"ג שנה וראויה להריון וי' שנים הללו צפה והמתין לה כמו שעשה אביו לשרה כיון שלא נתעברה ידע שהיא עקרה והתפלל עליה (יבמות כ"ד) ושפחה לא רצה ליקח לפי שנתקדש בהר המוריה להיות עולה תמימה:

העמק דבר

וממילא לא היה בטבע הראוי: (כב) למה זה אנכי. כסבורה שבשביל שהיא בטבע עקרה ע"כ אין העבור כמו כל הולדות. ע"כ אמרה א"כ למה זה אנכי. מה זה אני. הלא לא כאשה עקרה ולא כאשה הראויה לבנים: ותלך לדרוש את ה'. העיקר כפרש"י ורשב"ם לשאול את הנביא דעת ה' ורצונו בזה. ולא כרמב"ן ז"ל שפי' תפלה. וכמש"כ בשמות י"ח ט"ו. ומכאן מוכח ג"כ הכי. דאלו תפלה לא היה לה לילך למק"א והרי נתקבלה תפלת יצחק כאן אלא לדרוש מנביא. שהוא רואה מה שנסתר ונעלם ובלשון הכתוב בש' שמואל א' כי לנביא היום יקרא לפנים הרואה פי' שהיה שני אופני נביא. א' מה' מה שמדבר עמו לשעה. ב' הרואה לדברים נעלמים ברוה"ק. וזה האופן היה נקרא רואה. ואברהם היה נביא באופן הראשון לבד. מש"ה הלכה לאדם גדול שידעה כי הוא רואה ויודע: (כג) שני גוים. כבר ביארנו בפ' נח דגוי הוא אומה המנהגת בפ"ע: בבטנך. שבעודם בבטן כבר נתמנו שרי מעלה לכל ילד בפ"ע וכענין דכתיב בשירת האזינו בהנחל עליון גוים בהפרידו ב"א וגו'. ויבואר שמה בעז"ה: ושני לאמים. לאום הוא אומה המתנהגת בטבע המיוחדת לה משארי אומות. וכאשר יש שתי אומות שמנהגות כל א' בפ"ע ומ"מ מנהגן וטבען שוה. אבל שני לאומים המה נפרדים גם בטבעם: ממעיך יפרדו. הבדל שביניהם יהא ניכר תיכף ביציאתם מן הבטן: ולאם מלאם יאמץ. כאשר יש שני לאומים שאינם נוגעים זב"ז. לא כן המה תמיד יאמצו זה מזה: ורב יעבד צעיר. אמר ה' לשון דמשתמע בתרי אפי. דאלו אמר בהחלט שהרב יהיה עבד להצעיר. היה אומר ורב יעבוד לצעיר. ואלו אמר בהחלט להיפך היה אומר ורב יעבוד בצעיר. עתה משמעו בשני אופנים. אבל איך שהוא. האחד יעבוד את השני וזה תלוי לפי השעה: (כד) והנה. משמעו פלא מה שלא עלה ע"ד כמש"כ לעיל ט"ו ד'. היינו שהיה תומים בבטנה. ולא תאומים. וזהו החידוש שכסבורה שההפרד שביניהם יהיה בצאתם ממעים אבל בבטן המה תאומים אבל לא כן אלא גם בבטנה המה תומים בלי אלף ללמד שהיו חלוקים: (כה) ויקראו שמו עשו. כפרש"י עשוי ונגמר ובאשר דסימני גדלות תלוי בשערות שבגוף וכאשר יצא שעיר הרי הוא עשוי ונגמר: (כו) וידו אוחזת בעקב עשו. לשתי הוראות. אם יהא בשפלות ובגלות יהא רצונו להיות נמשך אחריו יותר מלשאר אוה"ע כדאיתא בגיטין פ"ב או בטולך או בטולת דבר עשו. וכאשר יהא ברום המעלה הרי הוא כמו האוחז ברגל חבירו שלא ילך הלאה. כך מונע הוא גדולת עשו שלא יתגבר ביותר. (וע' להלן ל"ב כ"ט שביארנו

אֹתָם: כז וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים וַיְהִי עֵשָׂו אִישׁ יֹדֵעַ צַיִד
אִישׁ שָׂדֶה וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהָלִים: כח וַיֶּאֱהַב
יִצְחָק אֶת־עֵשָׂו כִּי־צַיִד בְּפִיו וְרִבְקָה אֹהֶבֶת אֶת־
יַעֲקֹב: כט וַיָּזֶד יַעֲקֹב נָזִיד וַיָּבֹא עֵשָׂו מִן־הַשָּׂדֶה
וְהוּא עָיֵף: ל וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל־יַעֲקֹב הַלְעִיטֵנִי נָא
מִן־הָאָדֹם הָאָדֹם הַזֶּה כִּי עָיֵף אָנֹכִי עַל־כֵּן קָרָא־
שְׁמוֹ אֱדוֹם: לא וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב מִכְרָה כַיּוֹם אֶת־
בְּכֹרָתְךָ לִי: לב וַיֹּאמֶר עֵשָׂו הִנֵּה אָנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוּת
וְלָמָּה־זֶּה לִי בְּכֹרָה: לג וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב הִשָּׁבְעָה לִּי
כַּיּוֹם וַיִּשָּׁבַע לוֹ וַיִּמְכֹּר אֶת־בְּכֹרָתוֹ לְיַעֲקֹב:
לד וְיַעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו לֶחֶם וּנְזִיד עֲדָשִׁים וַיֹּאכַל
וַיֵּשְׁתְּ וַיָּקָם וַיֵּלַךְ וַיִּבֶז עֵשָׂו אֶת־הַבְּכֹרָה: פ
כו א וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ מִלְּבַד הָרָעָב הָרִאשׁוֹן

ת"א ויעקב איש. בתרא קכג: ויזד יעקב. סוטה יא סנהדרין קט בתרא טז: ויבא עשו מן. בתרא שם: הנה אנכי. סוטה יב בתרא טז: וימכור את. ברכות ז': עדשים. בתרא שם:

רש"י

(כז) ויגדלו. ויהי עשו. כל זמן שהיו קטנים לא היו נכרים במעשיהם ואין אדם מדקדק בהם מה טיבם כיון שנעשו בני שלש עשרה שנה זה פירש לבתי מדרשות וזה פירש לע"א: יודע ציד. לצוד ולרמות את אביו בפיו ושואלו אבא היאך מעשרין את המלח ואת התבן כסבור אביו שהוא מדקדק במצות (תנחומא): איש שדה. כמשמעו אדם בטל וצודה בקשתו חיות ועופות: תם. אינו בקי בכל אלה כלבו כן פיו מי שאינו חריף לרמות קרוי תם: יושב אהלים. אהלו של שם ואהלו של עבר: (כח) בפיו. כתרגומו בפיו של יצחק. ומדרשו בפיו של עשו שהיה צד אותו ומרמהו בדבריו: (כט) ויזד. לשון בישול כתרגומו: והוא עיף. בצמאה כמה דתימא כי עיפה נפשי להורגים (ירמי' ד') (ב"ר): (ל) הלעיטני. אפתח פי ושפוך הרבה לתוכה כמו ששנינו אין אובסין את הגמל אבל מלעיטין אותו: מן האדום האדום. עדשים אדומות ואותו היום מת אברהם שלא יראה את עשו בן בנו יוצא לתרבות רעה ואין זו שיבה טובה שהבטיחו הקב"ה

העמק דבר

שביארנו ע"ז הענין דברי שר עשו ליעקב. לא יעקב יאמר שמך): (כז) יודע ציד. לצוד אנשים בחלקת לשונו: איש שדה. עסקיו בשדה: איש תם. מותמם עם אנשים מה שבפיו כך בלבו. א"כ הוא תמים אינו נחלק לשנים אומר כך ובלבו כך: יושב אהלים. עסקיו בבית ומובן שהמה אוהל תורה ותפלה: (כח) ויאהב יצחק את עשו. לא כתיב לעשו כמו ואהבת לרעך ויבואר בס' דברים ו' ה' דאהבה שעניגה במחשבה ובלב כתיב באת. משא"כ אהבה שעניגה מלוי רצון כתיב בל': כי ציד בפיו.

ביאר הכתוב שלא היו יצחק ורבקה מחולקים בדעות. ושניהם ידעו דעיקר הזרע אשר עליו נאמר כי ביצחק יקרא לך זרע. ביצחק ולא כל יצחק. הוא יעקב יושב אהל אברהם בתורה. ורק אהבה המוזרת היה ליצחק את עשו דמשמש לי' כעבדא ונהנה בשימושו מאד. משא"כ יעקב הי' יושב אהל ולא שימש הרבה ועיין עוד להלן כ"ו ל"ד: ורבקה. שלא היתה נצרכת לשימוש בניה: אהבת את יעקב. לא הביטה אלא על המעלה והתכלית מש"ה כתיב לשון הוה ולא כמו ביצחק דלא כתיב ויהי יצחק אוהב

כד ילידת יתהון : כז ורביאו עולמיא והוה עשו גבר נחשירכן גבר נפיק חקלא ויעקב גבר שלים משמש בית אולפנא : כח ורחים יצחק ית עשו ארי מצידיה הוה אכיל ורבקה רחימת ית יעקב : כט ובשיל יעקב תבשילא ואתא עשו מן חקלא והוא משלהי : ל ואמר עשו ליעקב אטעימני כען מן סמוקא סמוקא הדין ארי משלהי אנא על כן קרא שמיה אדום : לא ואמר יעקב זבין כיום דילהן ית בכורותך לי : לב ואמר עשו הא אנא אזיל למימת ולמא דנן לי בכורותא : לג ואמר יעקב קים לי כיום דילהן וקים ליה וזבין ית בכורותיה ליעקב : לד ויעקב יהב לעשו לחים ותבשיל דטלופחין ואכל ושתי וקם ואזל ושט עשו ית בכורותא : א והוה כפנא בארעא בר מכפנא קדמאה דהוה ביומי אברהם

רש"י

לפיכך קצר הקב"ה ה' שנים משנותיו שיצחק חי ק"פ שנה וזה קע"ה שנה ובישל יעקב עדשים להברות את האבל ולמה עדשים שדומות לגלגל שהאבלות גלגל החוזר בעולם · (ועוד מה עדשים אין להם פה כך האבל אין לו פה שאסור לדבר לפיכך המנהג להברות האבל בתחלת מאכלו ביצים שהם עגולים ואין להם פה כך אבל אין לו פה כדאמרי' במועד קטן אבל כל שלשה ימים הראשונים אינו משיב שלום לכל אדם וכ"ש שאינו שואל בתחלה · מג' ועד ז' משיב ואינו שואל וכו' ברש"י ישן) : (לא) מכרה כיום · כתרגומו כיום דילהן שהוא ברור כך מכור לי מכירה ברורה: בכורתך · לפי שהעבודה בבכורות אמר יעקב אין רשע זה כדאי שיקריב להקב"ה : (לב) הנה אנכי הולך למות · (מתנודדת והולכת היא הבכורה שלא יהא כל עת העבודה בבכורות כי שבט לוי יטול אותה ועוד) אמר עשו מה טיבה של עבודה זו אמר לו כמה אזהרות ועונשין ומיתות תלויין בה כאותה ששנינו אלו הן שבמיתה שתויי יין ופרועי ראש אמר אני הולך למות על ידה אם כן מה חפץ לי בה : (לד) ויבז עשו · העיד הכתוב על רשעו שביזה עבודתו

העמק דבר

משום דאהבת יצחק לא היה אלא במקרה ע"פ הטעם · ובאמת בסוף ימין נתהפכה האהבה · וע' מש"כ ס"פ זו · משא"כ אהבת רבקה היתה מצד טבע הענין · וגם היתה מוספת אהבה יום יום כמאמרם בעבודת כוכבים ל"ג כל הלומד תורה בלילה חוט ש"ח משוך עליו ביום : (כט) ויזד יעקב נזיד · לא כתיב ויזד יעקב עדשים · ללמדנו שלא ידע עשו שהוא עדשים · שאלו ידע היה אומר הלעיטני נא מן העדשים · אלא שלא ידע כי אם ראה תבשיל אדום ע"כ אמר סתם מן האדום · וזה היה בהשגחה כדי שיהיה נקרא בשביל זה המעשה אדום · דמסוגל זה השם אליו כדאיתא ברבה הוא אדום וארצו אדומה ולבושו אדום כו' : (ל) על כן קרא שמו · עשו בדבריו אלה קרא עצמו אדום שגרם בעצמו שיקראו לו זה השם והיה זה סיבה מן השמים שכ"כ עשה רושם בדבריו אלה עד שנתפרסם לבריות ונשתנה שמו וממילא נודע המעשה והענין והועיל לקיום שלא ישונה עוד : (לא) מכרה כיום את בכרתך · בכורה לפני מ"ת היה נוגע לכבוד הנהגה וגם היה נוטל ממילא יתרון בנחלה · ואמר כי באותו אופן ומעמד שאביו כעת ימכור · ולא יוכל לטעון אם ישתנה המכר אח"כ אם יהיה נוגע אז הרבה או פחות מכאשר היום : (לב) הנה אנכי הולך למות · חשב שימות לפני אחיו באשר הוא איש שדה ותמיד בסכנה יותר מאחיו שהוא איש מנוחה וזה ודאי כאשר מת הבכור אין להבנים שררה על האח החי · ואפי' לאחר מ"ת לענין בכורה לשני חלקים כ' הרמב"ן ז"ל שאין אז משום איסור העברת בכורה אם הבכור מת בחיי האב · אמנם קודם מ"ת ודאי היה כך באשר היה נוגע הירושה עם ההנהגה : (לג) השבעה לי כיום . באשר בכורה הוא בהנות דבר שלא בא לעולם · וא"א למכור ע"כ הוסיף לו שישבע שלא יחזור במכירה (א): (לד) ויבז עשו את הבכורה · הראה לדעת לפני הבריות שעיקר מנהג בכורה אינו בדעת ישרה אלא מי שהוא מוכשר יותר במעלת עצמו ראוי להיות נכבד באחיו · ואחר דעת עשו נהגו כמה גדולי אוה"ע לבוז יחס ההולדה . אלא הכל תלוי בכשרונות טבע האדם : **כו** (א) מלבד הרעב הראשון · לשון מלבד אינו טפל אלא או על שני

הרחב דבר

(א) והנה זה מועיל לפי שיטת הרמב"ן ז"ל בבא דליתא בבבא מציעא דף ס"ו . דמוכר פירות שלא בא לעולם דאי שמיט ואכיל לא מפקינן מיניה . דהטעם הוא משום דכ"ז שאינו חוזר ה"ז מכירה א"כ במה שנשבע שלא יחזור ממילא ה"ז מכור . אבל לשיטת התוס' שם הא דלא מפקינן מיניה הוא משום מחילה אבל א"א למכור כלל . וצ"ל דהא שהועיל כאן המכירה הוא כמש"כ הריב"ש בתשובה דלפני מ"ת לא היה נוהג זה הדין דא"א למכור דבר שלא בא לעולם וא"כ שבועה זו הוא משום מעלת הכבוד ונכלל בזה קדושת הקרבה . דזה לא נמכר בקנין דמים כ"א בשבועה שלא יערער לעולם :

אֲשֶׁר הָיָה בִּימֵי אַבְרָהָם וַיֵּלֶךְ יִצְחָק אֶל־אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ־פְּלִשְׁתִּים גְּרָרָה׃ ב וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה וַיֹּאמֶר אַל־תֵּרֵד מִצְרָיְמָה שְׁכֹן בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ׃ ג גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת וְאֶהְיֶה עִמְּךָ וַאֲבָרְכֶךָּ כִּי־לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל וַהֲקִמֹתִי אֶת־הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ׃ ד וְהִרְבֵּיתִי אֶת־זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְנָתַתִּי לְזַרְעֲךָ אֵת כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃ ה עֵקֶב אֲשֶׁר־שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי וַיִּשְׁמֹר מִשְׁמַרְתִּי מִצְוֹתַי חֻקּוֹתַי וְתוֹרֹתָי׃ שני

ת"א גור בארץ. סנהדרין קיא: כי לך ולזרעך. שבת קיח: עקב אשר שמע אברהם. יומא כח נדרים לב קדושין פב:

רש"י

של מקום: **כו** (ב) אל תרד מצרימה. שהיה דעתו לרדת מצרימה כמו שירד אביו בימי הרעב אמר לו אל תרד מצרימה. שאתה עולה תמימה ואין חוצה לארץ כדאי לך: (ג) האל. כמו האלה: (ד) והתברכו בזרעך. אדם אומר לבנו יהא זרעך כזרעו של יצחק וכן בכל המקרא וזה אב לכולן בך יברך ישראל לאמר ישימך וגו' (לקמן מ"ח) ואף לענין הקללה מצינו כן והיתה האשה לאלה (במדבר ה' כ"ז) שהמקלל שונאו אומר תהא כפלונית וכן והנחתם שמכם לשבועה לבחירי (ישעיה ס"ה) שהנשבע אומר אהא כפלוני

העמק דבר

דברים שיש להם שייכות זל"ז כמו מלבד איל הכפורים. או הנעשים סמוכים זל"ז כמו מלבד עולת התמיד. והרי לא היו שני רעבון הללו סמוכות כי כמאה שנה ביניהם וע"כ היה איזה יחס ענין לשניהם. ומזה יש ללמוד כי תכלית הרעב הראשון לא בא רק משום נסיון לאברהם בלבד. כמש"כ שם אלא ג"כ בתורת השגחה בכלל המדינה כי בעוד לא בא אברהם היתה הנהגת הטבע שוררת שמה כמו בכל העולם שהיה תהו כמש"כ לעיל י"א ה'. אבל משבא א"א החל השגחתו ית' להופיע בארץ לתת לאיש כדרכיו בחסד ובד"א. ואין השגחתו ית' ניכרת כ"א מתוך צרה וטוב ה' למעוז. אז ויודע חוסי בו להזמין לאיש לפי מעשיו. ומי שאינו מושגח בפרטית נשמו פנותיו וכלה והולך. וע"ז כתיב בישעיה מאופל ומחשך עיני עורים תראינה. והנה היה הרעב בימי אברהם לזה התכלית ומאז החלו להכניס דרך השגחה לאט לאט עד שעברו מאה שנה וחזר ונשכח ושב הרעב בימי יצחק והראה הקב"ה השגחה נפלאה על יצחק אז. ומעין זה לכל סביביו מש"ה כתיב מלבד הרעב וגו': וילך יצחק וגו'. שהיה לבו בטוח על אבימלך שכרת ברית האהבה עם אביו שיהיה לו לעזר לפרנסה בימי רעב אבל שוא תשועת אדם. ולא היה כן כאשר יבואר עוד אשר עוד שטמוהו והרע ליצחק ישיבתו בעיר המלוכה ע"כ חשב יצחק מחשבות לילך למצרים והזהירו הקב"ה ע"ז: (ב) אשר אמר אליך. כבר ביארנו דזה הלשון אין משמעו אמירה ממש אלא על הנראה מסדר השגחתו ית' שכך הוא רצונו היא אמירה של הקב"ה כ"פ. וכמו גם בל' אדם כתיב ואמרת אוכלה בשר. דמשמעו שיהי' רצונך בכך. ומכש"כ אצל דבר ה' דשייך זה הכונה. והזהיר הקב"ה כאן ליצחק בדרך כלל על כל ימי חייו שיהי' יודע שהוא מושגח בפרטות כאברהם. ואין לו לשכון במקום בלי השגחה מן השמים. ועתה אמר לו בפרט על אותה שעה: (ג) גור בארץ הזאת. נכלל בזה כל ארץ פלשתים ע"כ יצא מכאן לנחל גרר: ואהיה עמך. להצילך מאיבת אבימלך: ואברכך. בשפע תבואה: כי לך וגו'. הוא טעם על הצווי גור בארץ הזאת משום שעליו להראות חביבות הארץ שהיא שלו ושל זרעו: והקמתי את השבועה וגו'. אם נפרש שבועת ברית בה"ב על נתינת הארץ הוא מיותר שהרי אומר כי לך ולזרעך וגו' אלא

הכונה

ואזל יצחק לות אבימלך מלכא דפלשתאי לגרר: ב ואתגלי ליה יי ואמר לא תחות למצרים שרי בארעא דאימר לך: ג דור בארעא הדא ויהי מימרי בסעדך ואברכינך ארי לך ולבנך אתן ית כל ארעתא האלין ואקים ית קימא דקימית לאברהם אבוך: ד ואסגי ית בנך ככוכבי שמיא ואתן לבנך ית כל ארעתא האלין ויתברכון בדיל בנך כל עממי ארעא: ה חלף דקביל אברהם

רש"י

אם עשיתי כך וכך: (ה) שמע אברהם בקולי. כשנסיתי אותו: וישמור משמרתי. גזרות להרחקה על האזהרות שבתורה כגון שניות לעריות ושבות לשבת (יבמות כ"א): מצותי. דברים שאילו לא נכתבו ראויין הם להצטוות כגון גזל ושפיכות דמים: חקותי. דברים שיצר הרע ואומות העולם משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז שאין טעם בדבר אלא גזירת המלך וחקותיו על עבדיו: ותורותי. להביא

העמק דבר

הכונה על שבועה שהיתה בשעת עקידה. ונתבאר כונת השבועה שיהיו ככוכבי השמים וכחול שעל שפת הים. בשעה שאוה"ע ישלטו בבניו אז לא יהיו יכולים לכלותם ויתגברו בשני אופנים כמבואר שם וזהו טעם על ואהי' עמך. להצילך מאיבת אבימלך שלא יוכל לך ע"פ הקמת השבועה: (ד) והרביתי וגו'. זה הכתוב הוא טעם על הבטחה של ואברכך. ומתחלה יש להבין עיקר זה הכתוב שהוא מיותר אחר שהקדים והקמתי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך כבר נכלל בזה ברכת ה' לאברהם שיהיו ככוכבי השמים. ויותר קשה מה שאמר ה' עוד. ונתתי לזרעך את כל הארצות האל. והרי בזה המאמר אמר לו כי לך ולזרעך אתן וגו' אלא ע"כ יש הבטחה אחרת בזה שאמר ככוכבי השמים. והנה גם שם גבי א"א ביארנו שאינו הבטחה לרבוי שהרי ע"ז כבר הובטח שיהיה זרעו כעפר הארץ. אלא שיהיו גדולי המעלה ככוכבי השמים המאירים לרבים. ושם היתה הכונה לענין חכמה כמבואר בענין. והוסיף כאן להבטיח ליצחק אשר בניו יהיו בשפע ברכה ועושר ככוכבי השמים. והיינו מה שסיים ונתתי לזרעך את כל הארצות האל. היינו כח ושפע של כל הארצות. במה שתהיה ברכה מיוחדת בתבואת ישראל: והתברכו בזרעך כל גויי הארץ. כל הגוים שבארץ יתברכו שיצליחו בתבואה כמו ישראל. וכ"ז הוא טעם על מה שבירך ג"כ את יצחק בשפע ברכה כדי להיות סימן לבניו: (ה) אשר שמע אברהם בקלי. כבר ביארנו כ"פ דמשמעות בקלי אין הפי' שעשה כמו שנזהר. אלא שדקדק בהלכים. וישמר משמרתי. היינו עסק התורה שנקראת משמרת (א) כדתנן בשלהי מס' קידושין שהתורה משמרתו מכל רע. ופי' וישמר משמרתי ששנה הרבה והעלה הלכות בעיונו. ומפרש הכתוב איזה הלכות מצותי. היינו מצות התורה כמשמעו. חקותי. היינו המדות שהתורה נדרשת בהן כמו שיבואר בס' ויקרא י"ח ובכ"מ שזה נקרא חוקים. ותורתי. המה תורה שבכתב ושבע"פ. כדאיתא ביומא דכ"ח.

הרחב דבר

(א) והנה רש"י מפרש משמרתי היינו גזרות להרחיק על אזהרות שבתורה כגון שניות לעריות ושבות לשבת. ולמד רבינו זה הפי' מדאי' ביבמות דכ"א על הא דכתיב בס' ויקרא בפ' עריות ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרתי. והיינו שניות לעריות. והוסיף רש"י דמזה למדנו דה"ה שבותין דשבת וכמש"כ רש"י בביצה ד"ב בהא דאין גוזרין גזירה לגזירה בכל דבר הוא משום שאין עושין משמרת למשמרת. ואני תמה שהרי מפורש ביבמות שם שאין זה אלא אסמכתא. ותו א"כ ביומא דכ"ח דאמר רב אשי קיים א"א אפי' ערובי תבשילין. ויליף מתורותי תורה שבכתב ותורה שבע"פ. ותיפוק ליה מדכתיב וישמר משמרתי. אלא יש בזה כונה אחרת. והנה בב"ר פ' ויגש אי' שהיה יעקב עוסק בתורה כרבים כמו שהיו אבותיו ועד עכשיו לא ניתנה תורה וכתיב באברהם וישמור משמרתי ומהיכן למד אברהם את התורה רש"א נעשו שתי כליותיו כו' והובא בנימוקי הרמב"ן כאן. למדנו דחז"ל פירשו לפי הפשט וישמור משמרתי. עסק הגיון תורה. ומשנה מפורשת היא בשלהי מס' קידושין מצינו שעשה א"א את כה"ת עד שלא ניתנה שנאמר וישמור משמרתי. ואין פי' שעשה שקיים כה"ת דא"כ חדא שהרי במשנה זו לא מיירי אלא בעסק התורה ולא בקיום מצות. ותו אי איתא דמיירי בקיום כה"ת מה זה העלה רב אשי ביומא שם שאמר קיים א"א את כל התורה כולה כו'. הרי משנה מפורשת היא. אלא יבואר דחז"ל הבינו בפי' וישמור משמרתי. תלמוד תורה ועסק הגיונה בעיון עד שהעלה בעומק שקידתו ועיונו כל התורה כולה וזהו משמעות הא דתנן מצינו שעשה א"א כו' וכמו שביארנו בס' ויקרא י"ח ה' משמעות עשיה דמשנה דאבות הלומד ע"מ לעשות מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות ועוד הרבה מקומות במקרא משנה וגמ'. דמשמעות עשיה הוא. שממציאם עפ"י עיונו. והיינו ת"ת. ולמדו חז"ל זה הפי' כאן מדכתיב משמרתי ועסק הגיון תורה כינה הכתוב בזה השם משמרתי משום דת"ת אינו דומה למצות דכל מצות התורה המה מזון ותקון לאיזה עולם שנברא לכך ומש"ה נקראו חקותי על כונה זו שהם חקות שמים וארץ כמש"כ בס' ויקרא ר"פ אם בחקתי עפ"י דברי חז"ל. ובאשר המה מזון שו"א מש"ה יש לכל מצוה זמן ידוע כדרך מזון לכל דבר שיש לו שעה ידועה. משא"כ עסק התורה הוא נקרא חרב כמבואר בשבת ד"ס עה"פ חגור חרבך על ירך דפשטא דקרא מיירי בד"ת. וכמו שנתבאר בפ' קדש בס' שמות י"ג ט"ז. בטעמא דהאי שמא ביחוד באריכות. והנה כמו חרב הוא בא לשמור מאדם המזיק כך כח התורה הוא משמר מכל רע כמו במלחמת תגופה אי' במכות ד"י עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים עומדות היו רגלי ישראל שלא ימוטו במלחמה שערי ירושלים שהיו מלאים בתורה. ועוד רבו מאמרי חז"ל ויבואו לפנינו בפי' התורה בכ"מ. שמירת

האדם

ו וַיֵּשֶׁב יִצְחָק בִּגְרָר׃ ז וַיִּשְׁאֲלוּ אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם
לְאִשְׁתּוֹ וַיֹּאמֶר אֲחֹתִי הִוא כִּי יָרֵא לֵאמֹר אִשְׁתִּי
פֶּן־יַהַרְגֻנִי אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם עַל־רִבְקָה כִּי־טוֹבַת
מַרְאֶה הִוא׃ ח וַיְהִי כִּי אָרְכוּ־לוֹ שָׁם הַיָּמִים וַיַּשְׁקֵף
אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים בְּעַד הַחַלּוֹן וַיַּרְא וְהִנֵּה
יִצְחָק מְצַחֵק אֵת רִבְקָה אִשְׁתּוֹ׃ ט וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ
לְיִצְחָק וַיֹּאמֶר אַךְ הִנֵּה אִשְׁתְּךָ הִוא וְאֵיךְ אָמַרְתָּ
אֲחֹתִי הִוא וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִצְחָק כִּי אָמַרְתִּי פֶּן־אָמוּת
עָלֶיהָ׃ י וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לָּנוּ
כִּמְעַט שָׁכַב אַחַד הָעָם אֶת־אִשְׁתֶּךָ וְהֵבֵאתָ
עָלֵינוּ אָשָׁם׃ יא וַיְצַו אֲבִימֶלֶךְ אֶת־כָּל־הָעָם לֵאמֹר
הַנֹּגֵעַ בָּאִישׁ הַזֶּה וּבְאִשְׁתּוֹ מוֹת יוּמָת׃ יב וַיִּזְרַע
יִצְחָק בָּאָרֶץ הַהִוא וַיִּמְצָא בַּשָּׁנָה הַהִוא מֵאָה

רש"י

תורה שבעל פה הלכה למשה מסיני (ב"ר): (ז) לאשתו · על אשתו כמו אמרי לי אחי הוא (בראשית כ'): (ח) כי ארכו · אמר מעתה אין לי לדאג מאחר שלא אנסוה עד עכשיו ולא נזהר להיות נשמר: וישקף אבימלך וגו' · ראהו משמש מטתו: (י) אחד העם · המיוחד בעם זה המלך: והבאת עלינו אשם ·

העמק דבר

הכלל שלמד סדר המצות שבכתב ובע"פ · והנה בכללי התורה · והנה בזה נתן הקב"ה טעם ליצחק על שפע העושר וברכה לו ולזרעו למי שיזכה לה · דיש לדעת דזכות שקבע הקב"ה בעולמו לישראל להשיג פרנסה עיקרו אינו אלא בזכות עבודה ולא בזכות התורה כמש"כ לעיל י"ב י"ז ובכ"מ · מ"מ העוסק בתורה ג"כ ניזון בזה הכח · וכמלכותא דארעא · שמפרנס אנשי מדינה בשני אופנים , היינו רוב המדינה ע"י עבודת הארץ · ועובד אדמתו שניתן לו ישבע לחם · אמנם אנשי חיל התופשים חרב ושומרי המדינה והמלוכה המה ניזונים מאוצר המלך אע"ג שאין החרב בעצם שייך לפרנסה מ"מ בע"כ מחויב המלך לזון ולפרנס אותם בלי שום עסק בפרנסה אמנם יש נ"מ באופני הפרנסה דעובד אדמתו הרי ניזון שלא בעוני ודוחק מתחלת עבודה · וכאשר מתכשר בעבודתו ומצליח אינו מתנשא בעושר וכבוד כ"כ · משא"כ אנשי חיל מתחלה ניזונין בדוחק בלחם נקודים ויושבים על הארץ וכדומה אך אחר שמתכשר

הרחב דבר

האדם מחולי כמאמר הכתוב אם שמוע תשמעו בקלי וגו' כל המחלה אשר שמתי וגו' ובעירובין דנ"ד תם בראשו יעסוק בתורה . שמירת האדם מילה"ר כמו שיבואר בס' דברים בפ' והיה אם שמוע וגו' ואמרו ז"ל אם פגע בך מנוול זה משכהו לבהמ"ד . שמירה ממוסרים אי' בגיטין ד"ו השכם והערב עליהם לבהמ"ד והם כלים מאליהם . והיינו דתנן שלהי מס' קידושין שהיא משמרתו מכל רע . ומש"ה קורא אותה הקב"ה משמרתי . והכי עיקר פי' המקרא בפ' עריות ושמרתם את משמרתי וגו' שבזה תהיו משומרים מן העריות ויבואר שם . וכן דבר המלאך ליהושע כה"ג זכריה ג' אם אתה תלך בדרכי ואת משמרתי תשמור וגו' היינו עסק התורה . ומש"ה מצוה להגות בה יומם ולילה דשמירה מן הנזק אין הפסק וזמן . והיינו דאיתא בפתיחתא דאיכה מן ניהנו נטורי קרתא מתניא וספריא שהם שומרים המשמרת . וע' מש"כ בס' ויקרא ח' ל"ה : ומעתה לפי דברינו אין שום הוכחה ממשנה דקידושין שקיים א"א מצות עד שלא ניתנה התורה . והפשר דרק עסק בתלמודה כמו שעלינו

במימרי ונטר מטרת מימרי פקודי קימי ואוריתי: ו ויתיב יצחק בגרר: ז ושאילו אנשי אתרא על עיסק אתתיה ואמר אחתי היא ארי דחיל למימר אתתי דלמא יקטלונני אנשי אתרא על רבקה ארי שפירת חיזו היא: ח והוה כד סגיאו ליה תמן יומיא ואסתכי אבימלך מלכא דפלשתאי מן חרכא וחזא והא יצחק מחאיך עם רבקה אתתיה: ט וקרא אבימלך ליצחק ואמר ברם הא אתתך היא ואיכדין אמרת אחתי היא ואמר ליה יצחק ארי אמרית דלמא אתקטיל עלה: י ואמר אבימלך מה דא עבדת לנא כזעיר פון שכיב דמיחד בעמא עם אתתך ואיתיתא עלנא חובא: יא ופקיד אבימלך ית כל עמא למימר דינזיק לגברא הדין ולאתתיה אתקטלא יתקטיל: יב וזרע יצחק בארעא ההיא

רש"י

אם שכב כבר הבאת אשם עלינו: (יב) בארץ ההיא. אע"פ שאינה חשובה כארץ ישראל עצמה כארץ שבעה גוים (ב"ר): בשנה ההיא. אע"פ שאינה כתקנה שהיתה שנת רעבון (ב"ר). בארץ ההיא. בשנה ההיא. שניהם למה לומר שהארץ קשה והשנה קשה: מאה שערים. שאמדוה כמה ראויה לעשות ועשתה

העמק דבר

בעבודת החרב ונעשה ראש. הרי מגיע לו פרנסה בכבוד ובשפע רב כיד המלך. כך יש ג"מ אם ישראל זוכים להתפרנס בשביל העבודה מתחלה שבעים בלחם וברכת הארץ וגם בסוף אינם מושפעים כ"כ בעושר וכבוד. משא"כ בעלי תורה מתחלה זהו דרכם ש"ת להיות בדוחק ועוני וכמו שאמר ישעיה הנביא כ"ח למי יורה דעה ולמי יבין שמועה לגמולי מחלב. היינו במיעוט תענוג. ולא ככל המון ב"א שעיקר חיותם היה נהוג בחלב כמאמר החכם במשלי ודי חלב עזים ללחמך ולחם ביתך. אבל ת"ח יש להגמל עצמם גם מחלב כ"א פת במלח כו'. ולעתיקי משדים היינו במיעוט ד"א. משא"כ לאחר שזוכה להצלחת התורה משיג עושר וכבוד. וכ"ז מבואר עוד בס' שמות ע"ו כ"ז ובס' דברים י' א' ובכ"מ ומזה הטעם אמרו בעבודת כוכבים כפ"א כל העוסק בתורה נכסיו מצליחין כו' והיינו שאמר הקב"ה טעם על הברכה בשפע יתירא שהוא בזכות שהיה א"א עוסק בתורה כ"כ. ולא בא ההבטחה זו בשביל עבודה שהוא מדת יצחק. באשר שזה אינו בא להשפעה יתירה כ"כ: (ו) וישב יצחק בגרר. בעיר המלוכה. ואע"ג שלא היה לו עזר מהמלך כמו שחשב מ"מ ע"פ הבטחת ה' ישב לבטח שם: (ז) ויאמר אחתי היא. ולא ביקש ממנה שתאמר ג"כ הכי כמו שעשה אברהם משום שרבקה היתה נכנעת ביותר ליצחק כמש"כ לעיל ס"פ כ"ד הסיבה לזה ולא סרה מרצונו מאומה: (ח) כי ארכו לו שם הימים וישקף וגו'. ידוע בב"ר פ' מ"א דהשקפה בכ"מ היא לרעה והיינו כמש"כ שהיה קשה לאבימלך ישיבת יצחק בע"מ אלא שלא מצא לב להרע לו עד שמצא תואנה עליו. וזהו לשון כי ארכו לו שם הימים שלפני גדולי העיר ומנהיגיה היו הימים שלו שם ארוכים. ע"כ וישקף וגו': את רבקה אשתו. עניני אהבה המיוחדים לאשה. ולא נפל ספק אולי מצחק עם אחותו: (ט) אך הנה אשתך היא. בברור שהיא אשתך ולא זולת ואמר אך שאין לו לומר כמו שאמר אברהם וגם אמנה אחותי בת אבי היא וגו'. דזה ידע אבימלך דבת הגר לא היה יצחק נושא לאשה כי לגבי יצחק היתה נידונית כשפחה ולא ישא בת שפחה וא"כ היא אך אשה ולא אחות: (י) מה זאת וגו'. לא קיבל דברי יצחק וכי בשביל שהוא בספק סכנה יביא אשם של סכנה עליהם. ואמר כמעט שכב אחד העם. שהיו נכנסים לבית יצחק גדולי ועשירי העיר וכאשר רגילים בביתו יוכל להיות שישכב. ע"כ אמר. (יא) הנוגע באיש וגו'. א"א לפרש הנוגע לרעה דמה זה להזהיר עתה. ואין לומר משום שנודע שהיא אשתו נצרך להזהיר שלא יפגעו בו. דא"כ למה זה הזהיר על אשתו. אלא להיפך שמצא אבימלך להראות שנאה שבלבו. וגזר שלא יסחרו עמו למען לא ישאו עין על אשתו. וכ"ה במדרש ואמרו הה"ד יגורו יצפונו המה עקבי ישמורו וגו'. והיה בזה היזק ליצחק. אבל מה עשה ה'. (יב) מאה שערים. והיה שנת רעב והכרח

הרחב דבר

שעלינו לעסוק במצות שאין לנו לקיימם מש"ה העלה ר"א דפי' וישמור קאי גם על מצותי וגו' היינו שאמר לקיימם כמו בס' דברים ס"פ ואתחנן דכתיב ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים. דבם ודאי קאי ושמרת גם על שמירת המעשה וגם על שמירת הגיון בחוקים ומשפטים שהוא התלמוד. כך העלה ר"א פי' וישמר משמרתי היינו הגיון בתורה של מצותי וגם וישמר מצותי וגו' קיום כה"ת כולה במעשה כמשמעו :

שערים ויברכהו יהוה: שלישי יג ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי־גדל מאד: יד ויהי־לו מקנה־צאן ומקנה בקר ועבדה רבה ויקנאו אתו פלשתים: טו וכל־הבארת אשר חפרו עבדי אביו בימי אברהם אביו סתמום פלשתים וימלאום עפר: טז ויאמר אבימלך אל־יצחק לך מעמנו כי־עצמת ממנו מאד: יז וילך משם יצחק ויחן בנחל־גרר וישב שם: יח וישב יצחק ויחפר ׀ את־בארת המים אשר חפרו בימי אברהם אביו ויסתמום פלשתים אחרי מות אברהם ויקרא להן שמות כשמת אשר־קרא להן אביו: יט ויחפרו עבדי־יצחק בנחל וימצאו־שם באר מים חיים: כ ויריבו רעי גרר עם־רעי יצחק לאמר לנו המים ויקרא שם־הבאר עשק כי התעשקו עמו: כא ויחפרו באר אחרת ויריבו גם־עליה ויקרא שמה שטנה: כב ויעתק משם ויחפר באר אחרת ולא רבו עליה ויקרא שמה רחבות ויאמר כי־עתה

ת"א ויחפרו עבדי יצחק בנחל. ברכות נו: מים חיים. שם: ויריבו רעי. סנהדרין קיא:

ר ש " י

על אחת שאמדוה מאה. ורבותינו אמרו אומד זה למעשרות היה: (יג) כי גדל מאד. שהיו אומרים זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך (ב"ר): (יד) ועבדה רבה. פעולה רבה בלשון לע"ז אבריי"נא (ארבייט. ווערק) עבודה משמע עבודה אחת. עבדה משמע פעולה רבה: (טו) סתמום פלשתים. מפני שאמרו תקלה הם לנו מפני הגייסות הבאות עלינו. טמונין פלשתאי לשון סתימה ובלשון התלמוד מטמטם את הלב: (יז) בנחל גרר. רחוק מן העיר: (יח) וישב ויחפור. הבארות אשר חפרו בימי אברהם אביו. ופלשתים סתמום וקודם שנסע יצחק מגרר חזר וחפרן: (כ) עשק. ערער: כי התעשקו עמו. נתעסקו עמו עליה במריבה וערעור: (כא) שטנה. נוסימל"ט (הינדערונג):

העמק דבר

לאנשי המדינה לסחור עמו ולקנות תבואה: ויברכהו ה'. במסחור התבואה ולא נעשה רצון המלך: (יג) ויגדל האיש. בעושר דבזה מדבר בכל הענין: וילך הלוך וגדל. מכניס בכל יום עשירות. עד שאמרו זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך פי' אפי' פרדותיו שאינם מולידים ואין מהם הכנסה אלא הזבל מ"מ היו עדיף מכסף וזהב של אבימלך שלא מכניסין כ"כ. וכדאיתא בירושלמי פאה

וְאַשְׁכַּח בְּשַׁתָּא הַהִיא עַל חַד מְאָה בְּדַשְׁעֲרוֹהִי וּבָרְכֵיהּ יְיָ: יג וּרְבָא גַּבְרָא וַאֲזַל אָזֵיל וְרָבֵי עַד דִּי רְבָא לַחֲדָא: יד וַהֲווֹ לֵיהּ גֵּיתֵי עָנָא וְגֵיתֵי תוֹרֵי וּפוּלְחָנָא סַגִּי וְקַנִּיאוּ בֵיהּ פְּלִשְׁתָּאֵי: טו וְכָל בֵּירִין דַּחֲפָרוּ עַבְדֵי אֲבוּהִי בְּיוֹמֵי אַבְרָהָם אֲבוּהִי טַמּוּנִין פְּלִשְׁתָּאֵי וּמַלּוּנוּן עַפְרָא: טז וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק אֵיזִיל מֵעִמָּנָא אֲרֵי תַקִּיפְתָּא מִנַּנָא לַחֲדָא: יז וַאֲזַל מִתַּמָּן יִצְחָק וּשְׁרָא בְּנַחְלָא דִּגְרָר וִיתֵיב תַּמָּן: יח וְתָב יִצְחָק וַחֲפַר יָת בֵּירֵי דְמַיָּא דַּחֲפָרוּ בְּיוֹמֵי אַבְרָהָם אֲבוּהִי וְטַמּוּנִין פְּלִשְׁתָּאֵי בָּתַר דְּמִית אַבְרָהָם וּקְרָא לְהֶן שְׁמָהָן כִּשְׁמָהָן דִּי הֲוָה קָרֵי לְהֶן אֲבוּהִי: יט וַחֲפָרוּ עַבְדֵי יִצְחָק בְּנַחְלָא וְאַשְׁכַּחוּ תַּמָּן בֵּירָא דְּמַיִין נָבְעִין: כ וּנְצוֹ רַעֲוָתָא דִּגְרָר עִם רַעֲוָתָא דְיִצְחָק לְמֵימַר דִּי לָנָא מַיָּא וּקְרָא שְׁמָא דְבֵירָא עֵיסֶק אֲרֵי אִתְעַסְּקוּ עִמֵּיהּ: כא וַחֲפָרוּ בֵּירָא אוֹחֲרֵי וּנְצוֹ אַף עֲלַהּ וּקְרָא שְׁמַהּ שִׂטְנָה: כב וְאִסְתַּלַּק מִתַּמָּן וַחֲפַר בֵּירָא אוֹחֲרֵי וְלָא נְצוֹ עֲלַהּ וּקְרָא שְׁמַהּ רְחוֹבוֹת וַאֲמַר

העמק דבר

פאה פ"ח סבין חמשין דעבדין ממאתן דלא עבדין: עד כי גדל מאד. עשירות למעלה מן הרגילות אפי' במלכים. וכ"ז היה בכלל ברכת ה'. והאבות סימן לבנים שיהיה כן אפי' באופן שיהיו גרים ומשועבדים בגלל מלכי אוה"ע כמו שהיה יצחק אבינו אז בגלל אבימלך: ועבדה רבה. אכר. דכתם עבודה הוא עבודת הארץ. אבל עבדה הפר משמעו עסקים שנותנים ריוח לבעליהן ע"י מה שפועלים בהם: ויקנאו אותו פלשתים. שדרים בגרר עיר המלוכה ומסתמא היו גם בהם עשירים ובעלי עסקים כדרך בני עיר המלוכה. אבל לא הגיעו לעשירות של יצחק. ועשיר מתקנא בעשיר גדול ממנו. וביותר אם הוא יהודי: (טו) אשר חפרו עבדי אביו. נכלל בזה אשר בב"ש וקרוב לגרר יותר: סתמום פלשתים. יושבי השדה ולא היה יכול לקבול עליהם לפני המלך באשר הוא דר בגרר ולא נודע מי עשה וגם כי המלוכה הסתירה פניה מהיות שנאה שבלב עד שהגיע באמר המלך (טז) לך מעמנו. מן הככר מקום ישיבת שרי המלוכה ואזרחי הארץ עשירים: כי עצמת וגו'. וזה כקוצים בעיניהם. והמלך אינו יכול לסבול צרת לב בני ארצו האפרתים. ע"כ הנני מוכרח להפר כמעט ברית שעם אברהם שיהיה זכות לזרעו לגור באזרחי במקום אשר ירצה כשאר אזרח הארץ. וסיפר הכתוב כי כך יקרה בגלות שיהיו גודרים בעדנו שלא לדור בכל פנות הארץ. והכלל כבר העיר הרמב"ן ז"ל לפי דרכו שכ"ז הענין הוא סימן לבנים: (יז) ויחן בנחל גרר. היינו בהמותיו וכל עסקיו: וישב שם. הוא ודירתו היה ג"כ סמוך להם והרה הקנאה של שרי המלך כאשר לא היה לפני עיניהם הרעה. ועוד הועיל. (יח) וישב יצחק ויחפור וגו'. כי בהיותו יושב גם הוא בנחל על השדה ראה והשגיח על הבארות ולא יכלו עוד יושבי השדות לעשות עול באשר היה קובל על המסתמים לפני המלך. ובע"כ היה המלך עושה משפט. ומזה למדנו דרך הגלות שהקב"ה מהפך מחשבות ומה שנראה לנו שמריעין לנו כ"פ הוא בא לטובה אחר זמן כאשר יבוא עוד: ויקרא להן שמות וגו'. למען לא יוכלו לערער עליהם אחרי אשר כבר החזיק בם בימי אברהם בלי ערעור: (יט) ויחפרו. מחדש. באר מים חיים. נובעים ממקור ולא נמשכים לשם ע"י גידי הארץ מהנחל. אבל. (כ) ויריבו וגו' לנו המים. כי אמרו שהמה נמשכים מהנחל ושרי מלוכה היה להם מקום להעלים עין מהאמת. מחמת שנאה שבלב: כי התעשקו עמו. היה בזה רוב דברים אשר הוכיח יצחק כי מים חיים המה. והמה נתוכחו עמו וזה מיקרי עסק: (כא) ויקרא שמה שטנה. אחר שראו שעלה בידם לגזול הבאר בטענה בדויה הוסיפו לגזול בלי טענה רק עמדו לשטן. גם אז העלימו השרים עין: (כב) ויעתק משם. למקום אחר שלא היו האנשים רעים כ"כ: ויחפר באר וגו'. עבדיו חפרו בשמו אלא כיון דכתיב כאן ויעתק הוא בעצמו ועבדיו אחריו. ע"כ כתיב גם בחפירה על שמו. או ששם ידו בהתחלת החפירה כנהוג בדברים גדולים שהגדולים שולחים אצבע בתחלת המלאכה. ובזכות זה. ולא רבו עליה. וזה היה בהשגחת ה': הרחיב ה' לנו. להתיישב במקום מרווח. הרבה עבדים כמוכים אליו בנחל גרר. והרבה עבדים הלאה אבל זה הבאר החדש: ופרינו בארץ. דהרחבת הישוב גורם פריה יותר משאם יושבים במקום א'. כמש"כ לעיל א' י"ז ע' ז'. וכ"ז סימן לזמן הגלות דהגירושין גורמים כמה דברים זה נגזל בטענה כ"ש. וזה נגזל גם שלא בטענה. וזה מצליח במקום גירושו יותר מכאשר היה. וגם הגירוש גורם פו"ר בישראל יותר משהי' במקום א'. והנה כבר ידענו מברית

בה"ב

הרחיב יהוה לנו ופרינו בארץ: רביעי כג ויעל משם באר שבע: כד וירא אליו יהוה בלילה ההוא ויאמר אנכי אלהי אברהם אביך אל־תירא כי־אתך אנכי וברכתיך והרביתי את־זרעך בעבור אברהם עבדי: כה ויבן שם מזבח ויקרא בשם יהוה ויט־שם אהלו ויכרו־שם עבדי־יצחק באר: כו ואבימלך הלך אליו מגרר ואחזת מרעהו ופיכל שר־צבאו: כז ויאמר אלהם יצחק מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אתי ותשלחוני מאתכם: כח ויאמרו ראו ראינו כי־היה יהוה עמך ונאמר תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך ונכרתה ברית עמך: כט אם־תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך וכאשר עשינו עמך רק־טוב ונשלחך בשלום אתה עתה ברוך יהוה: חמישי

רש"י

(כב) ופרינו בארץ. כתרגומו ונפוש בארעא: (כו) ואחזת מרעהו. כתרגומו וסיעת מרחמוהי סיעת מאוהביו (ב"ר). ויש פותרין מרעהו מ' מיסוד התיבה כמו שלשים מרעים דשמשון כדי שתהיה תיבת ואחוזת דבוקה אבל אין דרך ארץ לדבר על המלכות כן סיעת אוהביו שאם כן כל סיעת אוהביו הוליך עמו ולא היה לו אלא סיעה אחת של אוהבים לכן יש לפותרו כלשון הראשון ואל תתמה על תי"ו של אחזת ואע"פ שאינה תיבה סמוכה יש דוגמתה במקרא עזרת מצר (תהלים ס') ושכורת ולא מיין (ישעיה נ"א): אחזת. לשון קבוצה ואגודה שנאחזין יחד: (כח) ראו ראינו. ראו באביך ראינו בך: תהי נא אלה בינותינו וגו'. האלה אשר בינותינו מימי אביך תהי גם עתה בינינו ובינך: (כט) לא נגענוך. כשאמרנו לך לך מעמנו: אתה..

העמק דבר

בה"ב שהגלות החל מיצחק ע"כ בא אותות הגלות בו: (כג) ויעל משם באר שבע. קשה היה על יצחק לדור בשדה ובכפר אם כי בטבעו היה בכרך. או מחמת שביקש לקרוא בשם ה' וזה מסוגל יותר בכרך. ע"כ כשנגרש מגרר ועבר עליו איזה משך בשדה נכסף דבר לגור בבאר שבע שגם היא עיר גדולה אבל עדיין לא נכנס עם ביתו לשם שהיה ירא שלא יקנאו אותו שרי העיר ההיא ג"כ. ע"כ בא אליו מראה ה'. (כד) וירא וגו'. אנכי אלהי אברהם. מיוחד להנהגה כמו שהיה מגן אברהם. וכמו שביארנו להלן כ"ח י"ג ובריש ס' שמות ובכ"מ: אל תירא. מלבוא עם אנשי ביתך לדור פה: כי אתך אנכי. שלא יוכלו לגרשך: וברכתיך והרביתי את זרעך. רבוי זה ע"כ אינו בכמות כמש"כ לעיל ד' שכל מה שנתברך אברהם הרי זו ברכה ליצחק. וגם א"א לפרש כאן גדולה בעושר שהרי כבר נתברך בזה יצחק בראשונה ועוד דזה אינו שייך למורא זו שנתיירא שלא יגרשוהו מפני קנאה. והרי מגרר גרשו אותו מחמת רוב עשרו. ועוד מה זה שאמר ה' בעבור אברהם עבדי. וכל בעבור משמעו לטובתו

אֲרֵי כְעַן אַפְתֵּי יְיָ לָנָא וְנִיפּוּשׁ בְּאַרְעָא׃ כג וּסְלֵיק מִתַּמָּן לִבְאֵר שָׁבַע׃ כד וְאִתְגְּלִי לֵיהּ יְיָ בְּלֵילְיָא הַהוּא וַאֲמַר אֲנָא אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם אֲבוּךְ לָא תִדְחַל אֲרֵי בְּסַעְדָּךְ מֵימְרִי וַאֲבָרְכִנָּךְ וְאַסְגֵּי יָת בְּנָךְ בְּדִיל אַבְרָהָם עַבְדִּי׃ כה וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא וְצַלִּי בִּשְׁמָא דַייָ וּפְרַסֵיהּ תַּמָּן לְמַשְׁכְּנֵיהּ וּכְרוֹ תַמָּן עַבְדֵי יִצְחָק בֵּירָא׃ כו וַאֲבִימֶלֶךְ אֲזַל לְוָתֵיהּ מִגְּרָר וְסִיעַת מֵרַחֲמוֹהִי וּפִיכוֹל רַב חֵילֵיהּ׃ כז וַאֲמַר לְהוֹן יִצְחָק מָה דֵּין אֲתֵיתוּן לְוָתִי וְאַתּוּן סְנֵיתוּן יָתִי וְשַׁלַּחְתּוּנִי מִלְּוָתְכוֹן׃ כח וַאֲמַרוּ מֶחֱזָא חֲזֵינָא אֲרֵי הֲוָה מֵימְרָא דַייָ בְּסַעְדָּךְ וַאֲמַרְנָא תִּתְקַיַּם כְּעַן מוֹמָתָא דַהֲוָה בֵּין אֲבָהָתָנָא בֵּינָנָא וּבֵינָךְ וְנִגְזַר קְיָם עִמָּךְ׃ כט אִם תַּעְבֵּיד עִמָּנָא בִּישָׁא כְּמָא דְלָא אֲנְזֵיקְנָךְ

העמק דבר

לטובתו כמש"כ לעיל ג' י"ז ובכ"מ · ומה זה טובה לאברהם בעולם העליון עשירות זרעו · אלא הוא ברכה חדשה שיגדל את זרעו העוסקים בתורה שיהא חוט של חן משוך עליו · ובזה יהיו ניצולים בעת צרה וכדתנן באבות כל המקבל עליו עול תורה פורקין כו' · וכמו שהראנו לדעת להלן מ"ה ע"ז שגם בהרגן ראשון ושני ניצולו חכמי תורה בהשגחה פרטית · וע"ע בס' דברים כ"ט ח' · והראה הקב"ה נאבות בזה המקום שהיה יעקב אז עוסק באהלי תורה והיה זיוו והדרו של באר שבע כמבואר ברבה ר"פ ויצא · וזהו והרביתי את זרעך · אגדיל אותם בעיני אוה"ע : בעבור וגו' · כי בשעה שת"ח במנוחה הוגים בתורת רבם ויש נחת להם בעולם העליון כדאיתא בב"מ דפ"ה ב' · מתנייתא דמר מתניתא ובכ"מ ידוע מאמרם ז"ל עה"פ דובב שפתי ישנים כל ת"ח שאומרים דבר שמועה מפיו בעוה"ז שפתותיו דובבות בקבר · והיה יעקב אבינו יושב בישיבה כדאיתא ביומא פ"ג וברבה ר"פ ויגש והיה דולה ומשקה מתורתו של א"א וזה לא היה אפשר אלא בהיותו בב"ש בכרך ומלא אנשים שהתגיירו ולמדים תורת אברהם והיה בזה נ"ר לאברהם · ומעשה אבות סימן לבנים : (כה) ויבן שם מזבח · אחר שהובטח על ישיבה בעיר במנוחה עקר דירתו מן האהל לב"ש והקדים לקבוע מקום לקרבן ולתפלה · ואח"כ קבע אהלו לדירה ואח"כ רצה לכרות באר לצורך דירה מרווחת · וכתיב ויכרו ולא כתיב ויחפרו · וכבר ביארנו בספר במדבר כ"א י"ח דכריה משמעו התחלת הכרי' וחפירה הוא עמוק הרבה וכדי לא ניחא דהאל יצחק לכרות קודם שבנה מזבח אלא שלא נגמר עד אחר שבנה מש"ה כתיב ויכרו שלא האל להכין באר עד שגמר מזבח ויקרא בשם ה' ויט אהלו : (כו) מגרר · הוא מיותר · ואלא מאיזה מקום הייתי אומר · אלא משום דלעיל כ"א ל"ב גבי אברהם ביארנו שביאת המלך לאברהם היה בהסכמת המדינה כי נחוץ היה להם וע"כ שב אליהם לבשר הדבר והודיע הכתוב שכאן לא התיישב עם המדינה והיינו משום שלא ידעו מזה דבר שעשו עמו עול וכענין הפרת הברית ואלו ידעו מה שנעשה בגרר היו מוחים בדבר ע"כ כשראה אבימלך לתקן הדבר הלך מגרר : ואחזת מרעהו · להרבות רעים לפייסו אם יהי' נצרך : (כז) מדוע באתם אלי · מתחלה הראה להם שאינו נבעת מפניהם וכמו שהראה אברהם לעיל כ' ט"ו ע"כ אמר אם רק חברת מריעות באתם לעשות עמדי איזה אהבה תקוו ממני אחר שהראיתם לדעת ששנאתם אותי : (כח) ויאמרו · התגלגלו בודוי כי ראו ראינו כי היה ה' עמך · אחר החקירה בישוב הדעת המכונה ראיה עמדנו על הדבר כי היה ה' עמך להצליחך בהשגחה פרטית וא"כ עברנו על רצון ה' במה שחשבנו לך רעה : ונאמר תהי נא אלה · תהי נא אלה · לחזק הדבר שלא נבוא עוד להעברת ברית תהי גם אלה לא שבועה לחוד כמו שהיה בימי אברהם שזה אינו מניעה אלא ליראה ה' אבל עתה תהיה שבועת האלה · בינותינו בינינו ובינך · כפל הדבר משום שהיה במשמע בינותינו בין המלך ובין יצחק ע"כ אמר עוד בינינו היינו בין המלך והשרים ובינך · ובאשר עיקר הפרת ברית החלו שרי המלוכה שקנאו בו מש"ה נכנסו גם המה בשבועת האלה · שלא יוסיפו לעשות כן : (כט) אם תעשה עמנו רעה · אמרו עוד הלא מה אנו מבקשים ברית לא על אהבה וחסד אלא שלא תעשה לנו רעה בפועל : כאשר לא נגענוך · בעוד הי' יושב בגרר אע"ג שצוה המלך כל הנוגע וגו' והיה משגיח מ"מ לא היה רעה בפעולה אלא מניעה מלעשות טובה ומלסחור עמו : וכאשר עשינו עמך רק טוב ונשלחך בשלום · עוד זאת בשעה ששלחוהו וגרשוהו מגרר היה השגחה מן המלוכה שלא יבוזו בידי הפקידים ועם הארץ אלא יצא בשלום הלא דבר זה רק טוב הוא לפי השעה : אתה עתה ברוך ה' · עוד פייסו אותו גם על עיקר השילוח אע"ג שהיה עול ומעשה לרעה הלא הרעה הגיעה אלינו יותר ממה שנגע בך שהרי אתה עתה ברוך ה' · והמה אינם כן והרי ידוע דעשיר בכרך כשם שמגיע לו טובה באמצעית אנשי העיר כך מגיע להם הרבה טובות

ל וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֶּה וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ׃ לא וַיַּשְׁכִּימוּ
בַבֹּקֶר וַיִּשָּׁבְעוּ אִישׁ לְאָחִיו וַיְשַׁלְּחֵם יִצְחָק וַיֵּלְכוּ
מֵאִתּוֹ בְּשָׁלוֹם׃ לב וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַהוּא וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי
יִצְחָק וַיַּגִּדוּ לוֹ עַל־אֹדוֹת הַבְּאֵר אֲשֶׁר חָפָרוּ
וַיֹּאמְרוּ לוֹ מָצָאנוּ מָיִם׃ לג וַיִּקְרָא אֹתָהּ שִׁבְעָה
עַל־כֵּן שֵׁם־הָעִיר בְּאֵר שֶׁבַע עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ס
לד וַיְהִי עֵשָׂו בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיִּקַּח אִשָּׁה אֶת־
יְהוּדִית בַּת־בְּאֵרִי הַחִתִּי וְאֶת־בָּשְׂמַת בַּת־אֵילֹן
הַחִתִּי׃ לה וַתִּהְיֶיןָ מֹרַת רוּחַ לְיִצְחָק וּלְרִבְקָה׃ ס
כז א וַיְהִי כִּי־זָקֵן יִצְחָק וַתִּכְהֶיןָ עֵינָיו מֵרְאֹת
וַיִּקְרָא אֶת־עֵשָׂו ׀ בְּנוֹ הַגָּדֹל וַיֹּאמֶר אֵלָיו בְּנִי וַיֹּאמֶר
אֵלָיו הִנֵּנִי׃ ב וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא זָקַנְתִּי לֹא יָדַעְתִּי יוֹם

ת"א ויהי כי זקן . יומא כח מגלה טו וכח : ותכהין עיניו . ב"ק צג : ויקרא את עשו בנו . עקדס שער כב :

רש"י

גם אתה (ספרים אחרים עתה) עשה לנו כמו כן : (לג) **שבעה** . ע"ש הברית : (לד) **בן ארבעים שנה** . עשו היה נמשל לחזיר שנאמר יכרסמנה חזיר מיער (תהלים פ') החזיר הזה כשהוא שוכב פושט טלפיו לומר ראו שאני טהור כך אלו גוזלים והומסים ומראים עצמם כשרים כל מ' שנה היה עשו צד נשים מתחת בעליהן ומענה אותם כשהיה בן מ' אמר אבא בן מ' שנה נשא אשה אף אני כן : (לה) **מרת רוח** . לשון המראות רוח כמו ממרים הייתם כל מעשיהן היו להכעיסו לעצבון : **ליצחק ולרבקה** . שהיו עובדות ע"א (ב"ר) : **כז** (א) **ותכהין** . בעשנן של אלו (שהיו מעשנות ומקטירות לע"ז) . ד"א כשנעקד ע"ג המזבח והיה אביו רוצה לשחטו באותה שעה נפתחו השמים וראו מלאכי השרת והיו בוכים וירדו דמעותיהם ונפלו על עיניו לפיכך כהו עיניו . דבר אחר כדי שיטול יעקב את הברכות : (ב) **לא ידעתי יום מותי** . אמר ר' יהושע בן קרחה אם מגיע אדם לפרק אבותיו ידאג חמש שנים לפניהן וחמש שנים לאחר כן ויצחק היה בן קכ"ג (כי יעקב בן ס"ג כשנתברך דוק ברש"י סוף הסדר) אמר שמא לפרק אמי אני מגיע והיא מתה בת קכ"ז והריני בן ה' שנים סמוך לפרקה לפיכך לא ידעתי יום מותי שמא לפרק אמי שמא לפרק אבא :

העמק דבר

ע"י עסקיו ובשלחם אותו נגרעה הטובה הלז אך מהם ולא ממנו כאשר הוא ברוך ה' . וכל הדברים הללו אות ורמז לישראל בעת הגלות כאשר יגרשום מאיזה מקום יבינו וישכילו אח"כ שהרעו לעצמם יותר ממה שהרעו לכלל ישראל המושגחים לטובה מן ה' : (ל) **ויעש להם משתה** . כדרך הצדיקים להתפייס בנקל ולהמלא למי שמבקש שלום : (לא) **וישבעו** . בשבועת האלה : **איש לאחיו** . לא כתיב וישבעו שניהם כמו דכתיב באברהם אלא איש לאחיו הייט כל השרים כמש"כ : **וישלחם** יצחק . בהלויה ואותות אהבה עד . **וילכו מאתו בשלום** . יותר ממה שבקשו ממנו שלא יעשה עמם רעה אלא גם הוסיף אהבה ושלום . ועי' בפתיחת הספר הלז : (לב) **על אדות הבאר** . שהחלו לכרות אז : **אשר חפרו** . כי גמרו החפירה וגם אמרו **מצאנו מים** . וכתוב בדבר החפירה ויגידו לו שהיה בזה ספור איך ומי וכדומה . משא"כ בדבר המים : (לג) **שבעה** . כאשר היתה באר השביעי כמש"כ הספורנו . **עד היום הזה** . כי מאז שהסכר אבימלך ושריו הברית שנו השם כדי לשכח השבועה ולא

וּכְמָא דַּעֲבַדְנָא עִמָּךְ לְחוֹד טַב וְשַׁלְּחִינָךְ בִּשְׁלָם אַתְּ כְּעַן בְּרִיכָא דַּיְיָ: ל וַעֲבַד לְהוֹן מִשְׁתְּיָא וַאֲכַלוּ וּשְׁתִיאוּ: לא וְאַקְדִּימוּ בְצַפְרָא וְקַיִּימוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי וְשַׁלְּחִינוּן יִצְחָק וַאֲזַלוּ מִלְּוָתֵיהּ בִּשְׁלָם: לב וַהֲוָה בְּיוֹמָא הַהוּא וַאֲתוֹ עַבְדֵי יִצְחָק וְחַוִּיאוּ לֵיהּ עַל עֵיסַק בֵּירָא דַּחֲפַרוּ וַאֲמַרוּ לֵיהּ אַשְׁכַּחְנָא מַיָּא: לג וּקְרָא יָתַהּ שִׁבְעָה עַל כֵּן שְׁמָא דְּקַרְתָּא בְּאֵר שֶׁבַע עַד יוֹמָא הָדֵין: לד וַהֲוָה עֵשָׂו בַּר אַרְבְּעִין שְׁנִין וּנְסֵיב אִתְּתָא יָת יְהוּדִית בַּת בְּאֵרִי חִתָּאָה וְיָת בָּשְׂמַת בַּת אֵילוֹן חִתָּאָה: לה וַהֲוָאָה מְסָרְבָן וּמַרְגְּזָן עַל מֵימַר יִצְחָק וְרִבְקָה: א וַהֲוָה כַּד סִיב יִצְחָק וְכָהֲיָא עֵינוֹהִי מִלְּמֶחֱזֵי וּקְרָא יָת עֵשָׂו בְּרֵיהּ רַבָּא וַאֲמַר לֵיהּ בְּרִי וַאֲמַר לֵיהּ הָא אֲנָא:

העמק דבר

ולא ישא להם למזכיר עון · ועתה כשחזרו וכרתו ברית שיש בה אלה וגם הזדמן שחפר הבאר הביאה השביעי וקרא אותה שבעה · חזר השם לכמו שהי' ונשאר כן לדורות · וזהו שכתוב כאן על כן שם העיר ולא כמו לעיל באברהם דכתיב על כן קרא שם העיר · דשם טעם על קריאת השם וכאן טעם על שלא נשתנה עוד השם: (לד) בת בארי החתי · מזה מוכח שגרור מדלא הזהיר יצחק את עשו שלא ישא מבנות כנען כמו שהזהיר אח"כ את יעקב · מבואר כי ידע יצחק אשר במה שאמר ה' לאברהם כי ביצחק יקרא לך זרע כפי הדרש ביצחק ולא כל יצחק המיוחד הוא יעקב יושב אהלים הוא יקרא זרע אברהם אשר תכליתו להיות אב המון גוים ולהיות מרכבה לשכינה והשגחתו הפרטית כמו שנתבאר בפרשיות של אברהם וכ"כ הספורנו להלן בברכות ויתן לך · אלא שמכ"מ אהב יצחק את עשו עצמו בחשבו כי הליכות עולם לו נהשכל ואיש טוב הוא אבל לא שתהיה ממנו אומה נבחרת ויבואר עוד לפנינו עוד הוכחות ע"ז: (לה) ליצחק ולרבקה · לכל אחד באופן אחר כאשר באמת לא נשתוו גם המה בהנהגתן לעשו ונשיו · שהרי ידעו שיצחק אוהב את עשו ולא כן רבקה ולפעמים האהבה גורמת מורת רוח שבטוחות הן לעשות רע ולא יקפיד בשביל אהבה · ולפעמים השנאה גורמת מורת רוח שמצטערות בקלות · כבוד ומראות שאינן חוששות לה ומש"ה כתיב ליצחק ולרבקה בפ"ע:

כז (א) ותכהין עיניו מראות · אין לפרש שהזקנה גרמה זאת שהרי לא הי' זקן כ"כ לפי ערך ימי חייו · שהי' חי עוד ששים שנה · אלא סיבה הי' מן השמים · וכמבואר עוד ברבה הרבה טעמים וגם דקדקו לשון מראות שהוא מיותר אלא נרמז בזה הסיבה לכך וא"כ צריך לפרש ויהי כי זקן יצחק אירע סיבה שכהו עיניו · אבל הזקנה גרמה לו לחשוב מחשבות כי קרבו ימיו שהוא בעצמו לא שיער שהוא סיבה מן השמים · אלא חשב כי סוף ימיו המה (א): ויאמר אליו בני · המתין לו עד שיענה הנני · ובזה הראהו לדעת שיכין עצמו לענין נשגב וכמש"כ לעיל כ"ב א': (ב) הנה נא זקנתי · נתבאר שיצחק הי' סבור שכהיות עיניו בא מזוקן ושהמה סוף ימיו ואפיסת החושים ניכרת

הרחב דבר

(א) ויקרא וגו' . עיקר הענין הוא נפלא שהשתדלה ההשגחה שיתברך יעקב בטעות . וגם אנו רואים שלא ברך יצחק אותו ברכת אברהם כמו שברך אותו לבסוף . וגם עיקר דברי יצחק אבינו לעשו אינו מובן לכאורה וכי בשביל שלא ידע יום מותו הי' לירא שימות פתאום ולא יהא יכול לברך לבנו לפני מותו כמו שעשה יעקב לבניו . וגם מה ענין סעודה והנאת מאכל לברכה . מכ"ז יש להבין אשר ידע יצחק כי יעקב ישיג ברכת אברהם התלויה אך בתורה ועבודה · כמו שנתפרש בג"א אשר היא הנהגה עפ"י השגחה פרטית מהמקום ב"ה בין כשהוא בדרך הטבע והיא המכונה נס נסתר או בדרך שידוד הטבע לפי השעה וזה מיוחד לאומה הנבחרת לכך וכן עמוד גמ"ח אם היא נעשית לש"ש באשר כך רצון ה' אז ודאי אוכל פריה בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב והכל בהשגחה פרטית כמש"כ בברכת נח לשם ברוך ה' אלהי שם . אבל העושה גמ"ח מצד טבעו או דעת אנושי שראוי לעשות כן . אין לזה שכר בעוה"ב והנהגה רוחנית . אבל מכ"מ יש לזה שכר בעוה"ז . כמו שנתברך יפת ע"ז יפת אלהים ליפת וכך קבע הקב"ה טבע העולם כדכתיב עולם חסד יבנה . וכפ' ע"פ קי"ח אי' דכ"ו דורות שלפני מ"ת נידון במדת החסד . ונראה פירושו בזכות חסד שנהג בעולם . ומש"ה דור המבול ואנשי סדום שלא נהגו במדה זו נחרבו . ואע"ג שכך היא המדה שיסד הקב"ה בהליכות עולם לו גם בלי שום ברכה מצדיק שיהי' כן . מכ"מ גם זאת היא מדה בעולם שיהא מועיל הברכה ברכה זו להגיע הגמול בעין יפה ובמדה טובה וכמו בקללה שאינה מועלת ומזקת על חנם כמאמר שלמה קללת חנם לא תבוא . ואינה באה אלא על מי שראוי להתקלל . מכ"מ הברכה הקללה גורם כמבואר בס' שופטים גבי קללת יותם בן ירובעל וכמש"כ בס' במדבר פ' בלק . וה"נ ברכה למי שמגיע לו עבור מעשיו . והנה ראה יצחק בדעתו שמדה זו לעשות גמ"ח מדעת אנושי לבד אינו ראוי ליעקב כלל . באשר נוצר אך לתורה ולתעודה ואין לו להתנהג בחסד אלא לש"ש וקיום תורתו . ואם לא בזה האופן אינו ראוי להתברך כלל . אפי' ברכת עוה"ז לבד . וידוע דיצחק אבינו הי' מדת הדין כלשון המקרא ופחד יצחק . ע"כ הי' דעתו שאין לאומה הנבחרת להתהלך לפני ה' . חלק ותקוה להשיג איזה שכר עפ"י גמ"ח שלא לש"ש . ומדה זו מגעת אך לעשו שנוצר להליכות עולם . וגם למדה זו של הטבע מועיל יותר מעלת הבכורה כמש"כ להלן י"ט . ע"כ רצה לזכות את עשו במצות כיבוד אב כמו שאירע ליפת . ויצוה אותו בסעודה ובעבור זה יגיע לו הברכות בשעה שיכין עצמו לקבל שפע רוה"ק לברך . ובאשר אינו ראוי לעשות סעודה ביום המות . ע"כ רצה להקדים הענין . אבל רבקה מאהבתה ליעקב השתדלה אשר הרשעים שיאהו מיעקב שיעשו חסד . ישאו ברכה מה' בעוה"ז כמו שהי' נאמת בדורו של אחאב שנתברכו בגשמים לפני קללת אליהו כדאי' בפ' חלק . והי' בזכות חסד שהי' אחאב ודורו מזהירים הרבה .

וכן

מוֹתִי: ג וְעַתָּה שָׂא־נָא כֵלֶיךָ תֶּלְיְךָ וְקַשְׁתֶּךָ וְצֵא
הַשָּׂדֶה וְצוּדָה לִּי צָיִדה יתיר ה׳: ד וַעֲשֵׂה־לִי מַטְעַמִּים
כַּאֲשֶׁר אָהַבְתִּי וְהָבִיאָה לִּי וְאֹכֵלָה בַּעֲבוּר
תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי בְּטֶרֶם אָמוּת: ה וְרִבְקָה שֹׁמַעַת
בְּדַבֵּר יִצְחָק אֶל־עֵשָׂו בְּנוֹ וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו הַשָּׂדֶה לָצוּד
צַיִד לְהָבִיא: ו וְרִבְקָה אָמְרָה אֶל־יַעֲקֹב בְּנָהּ
לֵאמֹר הִנֵּה שָׁמַעְתִּי אֶת־אָבִיךָ מְדַבֵּר אֶל־עֵשָׂו
אָחִיךָ לֵאמֹר: ז הָבִיאָה לִּי צַיִד וַעֲשֵׂה־לִי
מַטְעַמִּים וְאֹכֵלָה וַאֲבָרֶכְכָה לִפְנֵי יְהוָה לִפְנֵי
מוֹתִי: ח וְעַתָּה בְנִי שְׁמַע בְּקֹלִי לַאֲשֶׁר אֲנִי מְצַוָּה
אֹתָךְ: ט לֶךְ־נָא אֶל־הַצֹּאן וְקַח־לִי מִשָּׁם שְׁנֵי גְּדָיֵי
עִזִּים טֹבִים וְאֶעֱשֶׂה אֹתָם מַטְעַמִּים לְאָבִיךָ
כַּאֲשֶׁר אָהֵב: י וְהֵבֵאתָ לְאָבִיךָ וְאָכָל בַּעֲבֻר אֲשֶׁר
יְבָרֶכְךָ לִפְנֵי מוֹתוֹ: יא וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־רִבְקָה
אִמּוֹ הֵן עֵשָׂו אָחִי אִישׁ שָׂעִר וְאָנֹכִי אִישׁ חָלָק:
יב אוּלַי יְמֻשֵּׁנִי אָבִי וְהָיִיתִי בְעֵינָיו כִּמְתַעְתֵּעַ

ת״א ואנכי איש. ס׳ הזוהר פ׳ אחרי מות: אולי ימשני. מכות כד: והייתי בעיניו. סנהדרין לג:

רש״י

(ג) שא נא. לשון השחזה כמותה שמינו אין משחיזין את הסכין אבל משיאה על גבי חברתה (ביצה כ״ח) חדד סכינך ושחוט יפה שלא תאכילני נבלה (ב״ר): תליך. חרבך שדרך לתלותה: וצודה לי. מן ההפקר ולא מן הגזל: (ה) לצוד ציד להביא. מהו להביא אם לא ימצא ציד יביא מן הגזל: (ז) לפני ה׳. ברשותו שיסכים על ידי: (ט) וקח לי. משלי הם ואינם גזל שכך כתב לה יצחק בכתובתה ליטול שני גדיי עזים בכל יום (ב״ר): שני גדיי עזים. וכי שני גדיי עזים היה מאכלו של יצחק אלא (פסח היה) האחד הקריב לפסחו והאחד עשה מטעמים בפרקי רבי אליעזר: כאשר אהב. כי טעם הגדי כטעם הצבי: (יא) איש שעיר. בעל שער: (יב) ימושני. כמו ממשש בצהרים

העמק דבר

ונראה באור עיניו: (ג) שא נא כליך וגו׳. רצה למצוה כדי שיהא ראוי לקבל הברכות יותר. וע׳ מש״כ לזכות אותו בטורח יתירה ושיהא כל פסיעה נחשב לעיל י״ט ח׳. ע״כ לא אמר יצחק עשה לי מטעמים

הרחב דבר

וכן בכל דור יש אפיקורסים והם בעלי חסד ומתכרכים בשפע. והכל בא מברכת יצחק שכיון לברך את עשו והגיעה ליעקב וחז״ל ביארו כ״ז כדברינו כמו שיבואר להלן כ״ז. ומעתה מובן מה שבא ההשגחה שיגיע ברכה זו ליעקב בערמה. משום שבאמת אין זה מדת יעקב. וגנובה היא מדה זו מהליכות אוה״ע:

ב וַאֲמַר הָא כְעַן סֵיבִית לֵית אֲנָא יָדַע יוֹמָא דְאֵימוּת: ג וּכְעַן סַב כְּעַן זֵינָךְ סַיְפָּךְ וְקַשְׁתָּךְ וּפוּק לְחַקְלָא וְצוּד לִי צֵידָא: ד וַעֲבֵיד לִי תַבְשִׁילִין כְּמָא דְרָחֵימִית וְתַעֵיל לִי וְאֵיכוּל בְּדִיל דִי תְבָרְכִינָךְ נַפְשִׁי עַד לָא אֱמוּת: ה וְרִבְקָה שְׁמַעַת כַּד מַלֵּיל יִצְחָק עִם עֵשָׂו בְּרֵיהּ וַאֲזַל עֵשָׂו לְחַקְלָא לְמֵיצַד צֵידָא לְאַיְתָאָה: ו וְרִבְקָה אֲמַרַת לְיַעֲקֹב בְּרַהּ לְמֵימַר הָא שְׁמָעִית יָת אֲבוּךְ מְמַלֵּל עִם עֵשָׂו אֲחוּךְ לְמֵימַר: ז אַיְתִי לִי צֵידָא וַעֲבֵיד לִי תַבְשִׁילִין וְאֵיכוּל וַאֲבָרְכִינָךְ קֳדָם יְיָ קֳדָם מוֹתִי: ח וּכְעַן בְּרִי קַבֵּיל מִנִּי לְמָא דִי אֲנָא מְפַקְּדָא יָתָךְ: ט אֵיזֵיל כְּעַן לְוַת עָנָא וְסַב לִי מִתַּמָּן תְּרֵין גַּדְיֵי בַּר עִזִּין טָבִין וְאַעְבֵיד יַתְהוֹן תַּבְשִׁילִין לַאֲבוּךְ כְּמָא דְרָחֵים: י וְתַיְתֵי לַאֲבוּךְ וְיֵיכוּל בְּדִיל דִּי יְבָרְכִינָךְ קֳדָם מוֹתֵיהּ: יא וַאֲמַר יַעֲקֹב לְרִבְקָה אִמֵּיהּ הָא עֵשָׂו אֲחִי גְּבַר שַׂעְרָן וַאֲנָא גְּבַר שְׁעִיעַ: יב מָאִים יְמוּשְׁנַנִי אַבָּא וְאֵיהֵי

העמק דבר

מן ציד דיצא. במשמע אפי' יש לו כבר ציד ג"כ טוב אלא ילך לצוד בשביל יצחק: (ד) ועשה לי. לשמי כדי להוסיף זכות: והביאה לי. לחדרי אבל הכנת הבישול ג"כ הי' בבית יצחק כדבר רבקה שאמר יצחק הביאה לי ציד ועשה לי מטעמים וגו' והכי כתיב להלן ל' ויהי אך יצא וגו' ועשו אחיו בא מצידו ויעש גם הוא מטעמים. וע"כ בא לבית יצחק וכפרש"י בפס' מ"ל זה יוצא וזה בא. ובמדרש יש שהי' הדלת מתכפל ולא ראו זא"ז. הרי שביאה זו לבית יצחק היתה קודם שעשה המטעמים ולא לחדרו של יצחק מקום המאכל: (ה) ורבקה שומעת. כך דרכה תמיד בשעה שיצחק מדבר עם עשו היא ציתנית לדעת אולי הוא נוגע ליעקב: לצוד ציד להביא. לא להביא מן הניצוד דאלו הרגישה בו שרוצה להביא מן הניצוד כבר לא הי' לפניה שהות לעשות מה שבדעתה: (ז) הביאה לי. לביתי כשהוא חי ועשה לי מטעמים. וכך צוה באמת אלא שלא נתפרש לעיל בדבר יצחק שאין נ"מ בזה שם. אלא כאן שרק בזה האופן הי' לה מקום להשיא ליעקב לעשות כדבריה. דבל"ז היה לו לחוש שמא יביא מטעמיו מתוקנים בשעה שהוא עומד לפני יצחק ע"כ אמרה לו כי כך צוה לו. או כך הי' מנהג יצחק שלא לאכול מהמבושל בבית עשו. שהרי ידע את כלותיו חשודות להכשילו באיסורין והוא נהג כפי התורה. מש"ה בע"כ יביא עשו להכין תחלה בבית יצחק ותראה לתקן הדבר לפי הענין: (ח) שמע בקלי לאשר אני וגו'. תיבת בקלי מיותר. ומה הי' במקרא חסר אם הי' כתוב שמע לאשר וגו'. אבל כבר ביארנו כ"פ דמשמעות בקלי הוא התבוננות ודיוק בדברי. ואמרה לו שידייק בלשונה במה שהיא מצוה. ורמזה לו שברוה"ק היא מדברת: (ט) וקח לי משם. גם היא עזרה אותו בטורח המצוה כל האפשר: שני גדיי עזים טובים. אע"ג שהוא מרובה יותר ממאכל אדם. לפי הפשט הוא בשביל שני העורות על ידיו (א): (יב) והייתי בעיניו כמתעתע. תועה מדרכו שהרי יודע אותי איש תם יושב אהלים

הרחב דבר

(א) אמנם לפי הכלל בגמ' יומא) ר"פ שני שעירי. דבכ"מ דכתיב שני הוא מיותר לדרשה. דגם בל"ז שתם רבים המה שנים. א"כ גם כאן מיותר תיבת שני. ובמדרש אי' טובים לך וטובים לבניך. טובים לך שאתה נוטל ע"י את הברכות טובים לבניך שמתכפרים ע"י ביוה"כ. והיינו שני שעירי יוה"כ א' לשם וא' לעזאזל. והוא פלא מה שייכות אלו הגדיים לשני שעירי יוה"כ. אלא כך הענין דיש לדעת דכל מדה רעה שבעולם המה בכלל היצירה שברא ה' גם אותם כדכתיב יוצר אור וגו' ובורא רע. וע"כ יש בהם איזה טוב. וה"ז דומה לסם המות דודאי מזדמן עתים שהוא סם חיים לחולה. ומכ"מ נקרא סה"מ משום שעפ"י רוב הוא ממית. וגם בעת שנצרך להשתמש לחיים נדרש דקדוק גדול עפ"י הרופא ובצמצום שלא יוסיף כ"ש ויסתכן. כך כל מדה רעה המה טובים לשעה רצויה רק יש ליזהר שלא להשתמש במדה זו כ"א ע"י רב מובהק ובצמצום שלא יוסיף על הצורך: והנה הגיעה שעה ליעקב אבינו להשתמש במדת השקר וערמימות וה"ז עבירה לשמה. אשר גדולה היא בזמנה. כמו מצוה עצמה. וכיב"ז שני שעירים הא' לשם הוא קדושה והא' לעזאזל הוא כעין קרבן לכהות הטומאה ח"ו והוא מטמא. אבל מכ"מ בעתו ובזמן שצוה ה' ה"ז מצוה כמו השעיר לה'. והיינו דבר רבקה שיהיו שני גדיי וגו' כמו שני שעירי יוה"כ א' לשם וא' לעזאזל שניהם שוין במצותן אע"ג שזה לקדושה וזה להיפך. כך שתי המדות שיעקב עושה. הא' האמת בקיום מצות אמו והב' השקר שמרמה את אביו שניהם נחשבים למצוה ולהביא ע"י את הברכות. והנה אמרו ברבה שנענש יעקב אבינו על שגרם לעשו שצעק צעקה גדולה ומרה. וזה הכיח שמרדכי צעק צעקה גדולה ומרה. ולכאורה קשה על מה זה נענש בצעקת עשו יותר ממה שגרם ליצחק אביו הצדיק שחרד חרדה גדולה. אבל הענין דלהשתמש בעבירה לשמה יש ליזהר הרבה שלא ליכנות ממנה כלום. ולא דמי לעושה מצוה דאע"ג שנהנה ג"כ. המצוה עומדת במקומה. משא"כ עבירה לשמה. ההנאה שמגיע להגוף מזה בע"כ הוא עבירה וכמבואר ביבמות דק"ג א' ונזיר דכ"ג. גבי הא' שאמרו גדולה עבירה לשמה והא' מיעל ומקשה והא קא מיתהני מעבירה. ואע"ג שודאי כשהיתה משום פקו"נ כמש"כ התוס' מכ"מ לא היתה

משתכחת

וְהֵבֵאתִי עָלַי קְלָלָה וְלֹא בְרָכָה׃ יג וַתֹּאמֶר לוֹ אִמּוֹ
עָלַי קִלְלָתְךָ בְּנִי אַךְ שְׁמַע בְּקֹלִי וְלֵךְ קַח־לִי׃
יד וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח וַיָּבֵא לְאִמּוֹ וַתַּעַשׂ אִמּוֹ מַטְעַמִּים
כַּאֲשֶׁר אָהֵב אָבִיו׃ טו וַתִּקַּח רִבְקָה אֶת־בִּגְדֵי עֵשָׂו
בְּנָהּ הַגָּדֹל הַחֲמֻדֹת אֲשֶׁר אִתָּהּ בַּבָּיִת וַתַּלְבֵּשׁ
אֶת־יַעֲקֹב בְּנָהּ הַקָּטָן׃ טז וְאֵת עֹרֹת גְּדָיֵי הָעִזִּים
הִלְבִּישָׁה עַל־יָדָיו וְעַל חֶלְקַת צַוָּארָיו׃ יז וַתִּתֵּן אֶת־
הַמַּטְעַמִּים וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר עָשָׂתָה בְּיַד יַעֲקֹב
בְּנָהּ׃ יח וַיָּבֹא אֶל־אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי מִי
אַתָּה בְּנִי׃ יט וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־אָבִיו אָנֹכִי עֵשָׂו
בְּכֹרֶךָ עָשִׂיתִי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֵלָי קוּם־נָא שְׁבָה
וְאָכְלָה מִצֵּידִי בַּעֲבוּר תְּבָרְכַנִּי נַפְשֶׁךָ׃ כ וַיֹּאמֶר
יִצְחָק אֶל־בְּנוֹ מַה־זֶּה מִהַרְתָּ לִמְצֹא בְּנִי וַיֹּאמֶר
כִּי הִקְרָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנָי׃ כא וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־
יַעֲקֹב גְּשָׁה־נָּא וַאֲמֻשְׁךָ בְּנִי הַאַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו
אִם־לֹא׃ כב וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב אֶל־יִצְחָק אָבִיו וַיְמֻשֵּׁהוּ
וַיֹּאמֶר הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב וְהַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו׃ כג וְלֹא
הִכִּירוֹ כִּי־הָיוּ יָדָיו כִּידֵי עֵשָׂו אָחִיו שְׂעִרֹת
וַיְבָרְכֵהוּ׃ כד וַיֹּאמֶר אַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו וַיֹּאמֶר אָנִי׃
כה וַיֹּאמֶר הַגִּשָׁה לִּי וְאֹכְלָה מִצֵּיד בְּנִי לְמַעַן
תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי וַיַּגֶּשׁ־לוֹ וַיֹּאכַל וַיָּבֵא לוֹ יַיִן וַיֵּשְׁתְּ׃
כו וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִצְחָק אָבִיו גְּשָׁה־נָּא וּשְׁקָה־לִּי בְּנִי׃

ת"א ואת ערת. חולין קיג: הקל קול. גיטין נז: גנ"ן הב' דגושה.

הרחב דבר

מסתכחת ע"ז משום דסגלה שבזה נחשבת לעון. וה"כ בעבירה לשמה שעשה יעקב לא נסנה כלל בשעה שחרד יצחק ובודאי כלפטער ע"ז אבל אנוס היה. מבא"כ על צעקת עשו שמה בלבו ע"כ נענש שהרי גרס זה ע"י עבירה של שקר ואסור ליהנות מזה. וע' מש"כ בס' שמות ל"ג כ"ז רחי' לכלל זה ממקרא מפורש:

יְהִי כִּמְתַלְעֵב וְאַיְתֵי עֲלַי לְוָטִין וְלָא בִרְכָן: יג וַאֲמַרַת לֵיהּ אִמֵּיהּ עֲלַי
מַר בִּנְבוּאָה דְלָא יֵיתוֹן לְוָטַיָא עֲלָךְ בְּרִי בְּרַם קַבֵּיל מִנִּי וְאֵיזֵיל סַב לִי:
זַל וּנְסֵיב וְאַיְתֵי לְאִמֵּיהּ וַעֲבָדַת אִמֵּיהּ תַּבְשִׁילִין כְּמָא דְרָחֵים אֲבוּהִי:
נְסֵיבַת רִבְקָה יָת לְבוּשֵׁי עֵשָׂו בְּרַהּ רַבָּא דְכִיָתָא דִּי עִמַּהּ בְּבֵיתָא וְאַלְבֵּישַׁת
עֲקֹב בְּרַהּ זְעֵירָא: טז וְיָת מַשְׁכֵּי גַדְיֵי בַר עִזֵּי אַלְבֵּישַׁת עַל יְדוֹהִי וְעַל
עוּת צַוְּארוֹהִי: יז וִיהָבַת יָת תַּבְשִׁילַיָא וְיָת לַחְמָא דִּי עֲבָדַת בִּידָא דְיַעֲקֹב
: יח וְעַל לְוָת אֲבוּהִי וַאֲמַר אַבָּא וַאֲמַר הָא אֲנָא מַן אַתְּ בְּרִי: יט וַאֲמַר
ב לַאֲבוּהִי אֲנָא עֵשָׂו בּוּכְרָךְ עֲבָדִית כְּמָא דְמַלֶּלְתָּא לִי קוּם כְּעַן אִסְתְּחַר
וּל מִצֵּידִי בְּדִיל דִּי תְבָרְכִינַנִי נַפְשָׁךְ: כ וַאֲמַר יִצְחָק לִבְרֵיהּ מַה דֵּין אוֹחִיתָא
שְׁכַחְתָּא בְּרִי וַאֲמַר אֲרֵי זַמִּין יְיָ אֱלָהָךְ קֳדָמָי: כא וַאֲמַר יִצְחָק לְיַעֲקֹב קְרֵיב
וַאֲמוּשִׁינָךְ בְּרִי הַאַתְּ דֵּין בְּרִי עֵשָׂו אִם לָא: כב וּקְרֵיב יַעֲקֹב לְוָת יִצְחָק
וּהִי וּמַשְׁיֵהּ וַאֲמַר קָלָא קָלֵיהּ דְיַעֲקֹב וִידַיָא יְדוֹהִי דְעֵשָׂו: כג וְלָא אִשְׁתְּמוֹדְעֵיהּ
הֲווֹ יְדוֹהִי כִּידֵי עֵשָׂו אֲחוּהִי שְׂעִירָן וּבָרְכֵיהּ: כד וַאֲמַר אַתְּ דֵּין בְּרִי עֵשָׂו
ר אֲנָא: כה וַאֲמַר קָרֵיב קֳדָמַי וְאֵיכוֹל מִצֵּידָא דִבְרִי בְּדִיל דִּי תְבָרְכִינָךְ
שִׁי וְקָרֵיב לֵיהּ וַאֲכַל וְאַיְתִי לֵיהּ חַמְרָא וּשְׁתִי: כו וַאֲמַר לֵיהּ יִצְחָק אֲבוּהִי

ר ש " י

) החמודות · הנקיות כתרגומו דכייתא · דבר אחר שחמד אותן מן נמרוד: אשר אתה בבית ·
נשה נשים היו לו. והוא מפקיד אצל אמו אלא שהיה בקי במעשיהן והשדן: (יט) אנכי עשו
רך · אנכי המביא לך ועשו הוא בכורך: עשיתי · כמה דברים כאשר דברת אלי: שבה ·
מיסב על השלחן לכך מתורגם אסתחר: (כא) גשה נא ואמשך · אמר יצחק בלבו אין דרך עשו
את שם שמים שגור בפיו וזה אמר כי הקרה ה' אלהיך: (כב) קול יעקב · שמדבר בלשון תחנונים
נו אבל עשו בלשון קנטוריא דבר יקום אבי: (כד) ויאמר אני · לא אמר אני עשו אלא אני:

העמק דבר

מדהי׳ וכאשר ימצא אותי בדקדוקי׳ ותהבול׳ אהי׳
יו כתועה בדרך אשר הוא גרוע מן ההולך בדרך
ה וחריצות מתחלה: והבאתי עלי קללה ·
אינ בלי דרך נלוה מאונה בעוה"ז: (יג) שמע
לי · הבן בדברי · כי ברוה"ק הנני מדבר
ע אני שילית הענין: (טו) בנה הגדול ·
מה מיעקב ע"כ היו בגדיו מכסות כל הגוף של
ג ולא נשאר רק ידיו שמשתמש בהם וחלקת
אריו שאין המלבוש מתדבק שם: (יח) אבי ·
ותין עד שיבין מהתשובה אם השעה מוכשרת
ין עצמו לרוה"ק ולברך · ע"כ ענה הנני:
) עשו בכרך · הזכיר לו בכורה · באשר ברכה
יה רק מה שנוגע לעוה"ז · ויש לה שייכות לבכורה
ר מדברים שבקדושה שאין לה יחס כ"כ עם בכורה
ר מינו שנטלו כל דברים שבקדושה שהיה
ורים · ונתנו לאחרים · וכמש"כ להלן מ"ח י"ד ·
"ג שיש גם בבכורה איזה מעלה רוחניות כמש"כ
שמות ל"ד כ' · מכ"מ אינה מכרעת הרבה את
תרונות של אחר משא"כ עניני עוה"ז · מש"ה רצה
חק לזכות את עשו בכורו בברכת עוה"ז · ואמר
יעקב כי אני הבכור באשר קנה הבכורה והיה בזה
דבר אמת ליעקב אלא שיצחק לא ידע מזה:
(כ:) ויברכהו · באשר הוחלט במחשבתו שהוא עשו
חשב עוד מה שקול קול יעקב הוא בתחבולה נכונה
לעשו לשנות קולו ולשונו הפעם באשר נדרש להמשיך
רוה"ק על דבריו של יצחק וטוב להזכיר שם ה' כלשון
הכתוב בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך
וברכתיך · וגם קול יעקב המורגל בתורה ותפלה
מסוגל להופיע רוה"ק ע"כ עושה עשו ככה · ע"כ
ויברכהו · אישר חילו כי טוב הוא עושה להקל
מיצחק הענין להמשיך עליו רוה"ק · ובספורנו כ'
דבשביל שחשדו ומצא שלא כן הוא מש"ה ברכו כדאי'
בברכות דל"א ב' ולא עוד אלא שצריך לברכו:
(כד) אתה זה בני עשו · לא כחוזר ומסתפק
דא"כ מה השב שיועיל בהשיבו שנית אני · אלא בשביל
שנדרש לברכה לעורר אהבה להמתברך · ומזה הטעם
א"ל אח"כ גשה נא ושקה לי ע"כ הזכיר אותו בשמו ·
דהזכרת השם מועיל לעורר אהבה כאשר יבואר
להלן מ"ח ח' פי' המקרא כי מדי דברי בו זכור
אזכרנו עוד · ויבואר שם שיעקב אבינו עשה ג"כ כך
לעורר

כז ויגש וישק־לו וירח את־ריח בגדיו ויברכה
ויאמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו יהו
ששי כח ויתן־לך האלהים מטל השמים ומשמ
הארץ ורב דגן ותירש: כט יעבדוך עמים וישתח
וישתחוו קרי לך לאמים הוה גביר לאחיך וישתח
לך בני אמך ארריך ארור ומברכיך ברוך:
ל ויהי כאשר כלה יצחק לברך את־יעקב ויה
אך יצא יצא יעקב מאת פני יצחק אביו וע
אחיו בא מצידו: לא ויעש גם־הוא מטעמים ויב
לאביו ויאמר לאביו יקם אבי ויאכל מציד בנ
בעבר תברכני נפשך: לב ויאמר לו יצחק אבי
מי־אתה ויאמר אני בנך בכרך עשו: לג ויחרד
יצחק חרדה גדלה עד־מאד ויאמר מי־אפוא

ת"א וירח את ריח. סנהדרין לז: זוהר פ' ויחי ופרשת קדושים: ראה ריח בני. תענית כט: מאת פני. סוטה
מי אפוא הוא. בתרא טו:

רש"י

(כז) וירח וגו'. והלא אין ריח רע יותר משטף העזים אלא מלמד שנכנסה עמו ריח גן עדן: כרי
שדה אשר ברכו ה'. שנתן בו ריח טוב וזהו שדה תפוחים כך דרשו רז"ל: (כח) ויתן לך. יתן ויחזור ויח
(ב"ר). ולפי פשוטו מוסב לענין הראשון ראה ריח בני שנתן לו הקב"ה כריח שדה וגו' עוד יתן לך מטל השמי
וגו': מטל השמים. כמשמעו ומדרשי אגדה יש להרבה פנים. (ד"א מהו האלהים בדין אם ראוי ל
יתן לך ואם לאו לא יתן לך אבל לעשו אמר משמני הארץ יהיה מושבך בין צדיק בין רשע יתן לך וממ
למד שלמה כשעשה הבית סידר תפלתו. ישראל שהוא בעל אמונה ומצדיק עליו הדין לא יקרא עליך תג
לפיכך ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו (מ"א ח') אבל נכרי מחוסר אמנה לפיכך אמר אתה תשמ

העמק דבר

לעורר אהבה לבני יוסף: (כז) ויברכהו. לפי הפשט אישר חילו על אשר הי' מהנה אותו מהריח אשר מתחלה לא חשב כזאת אלא ליהנות ממאכלו. והנאת הריח הוא משיב נפש יותר מהנאת מאכל. וכמש"כ הספורנ עפ"י הגמ' דברכות פ"א איזהו דבר שהנשמה נהנ ממנו ולא הגוף. ה"א זה הריח (א): (כח) האלהים

הרחב דבר

(א) אמנם כאשר בלי ספק ברגע זה כבר חלה על יצחק שפע רוה"ק שהרי תומ"י אמר הברכה ויתן לך וגו' ע"כ יש לנו לות
שבזה הריח ובדבריו אלה ראה ריח בני וגו' היה ענין אלקי. ומש"ה דרשו בסנהדרין דל"ז ריח בגדיו ריח בוגדיו פ"
והכוונה בזה כמו שביארנו שעיקר הברכות הי' על גמ"ח הנעשה בדעת אנושי ולא לש"ש. והנה ביארנו בס' במדבר כ"ד ו'
דגמ"ח נמשל לריח טוב ובס' שה"ש יש הרבה מקראות בזה וע"ש בטעם הדבר. ובס' שמות ל' א' וכן בס' דברים ל"ג י'
נתבאר דקטרת של בהמ"ק עיקרו בא להזכיר לפני ה' זכות גמ"ח של ישראל. וידוע דבהמ"ק מכונה בשם שדה בפין של יצח
והכי פי' בת"י כאן. וא"כ כך המשך הכתוב. וירח את ריח בגדיו. ראה ברוה"ק גדולת גמ"ח של בוגדיו שנעשה לא לש"ש.
וזהו לפי לשון האגדה הנ"ל. ובא"א יש לנו לומר דמצוה הנעשה בכח הנפש של ישראל המה תוכיות נפש ישראלי משא"כ הנעשה
בדעת אנושי מכונה בשם בגדיו שהגוף ודעת אנושי המה מלבושי הנפש הנעלה. כמש"כ לעיל ב' כ"ה. וא"כ ה"פ הריח ריח
גמ"ח של דעת אנושי של יעקב. ויברכהו. אישר חילו. כי נפלאים המה מאשר גמ"ח שבכל אוה"ע. אע"ג שגם המה נעשים
שלא לש"ש כמו של אוה"ע. ויאמר ראה ריח בני. אמר בתורת תפלה להקב"ה כאשר דזכות של גמ"ח ונדקס הוא לפי רוב
המעשה

כען ונשק לי ברי: כז וקריב ונשק ליה וארח ית ריחא דלבושוהי וברכיה
מר חזי ריחא דברי כריח חקלא די ברכיה יי: כח ויתן לך יי מטלא דשמיא
שובא דארעא וסגיאות עבור וחמר: כט יפלחונך עממין וישתעבדון לך
כנן הוי רב לאחוך ויסגדון לך בני אמך ליטך יהון ליטין ומברכך יהון
יכין: ל והוה כד שיצי יצחק לברכא ית יעקב והוה ברם מיפק נפק יעקב
קדם יצחק אבוהי ועשו אחוהי אתא מצידיה: לא ועבד אף הוא תבשילין
עיל לאבוהי ואמר לאבוהי יקום אבא ויכול מצידא דבריה בדיל די
ברכינני נפשך: לב ואמר ליה יצחק אבוהי מן את ואמר אנא ברך בוכרך
שו: לג ותוה יצחק תוהא רבא עד לחדא ואמר מן הוא דיכי דצד צידא

רש"י

מים וגו' ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי בין שאינו ראוי בין שאינו ראוי תן לו כדי שלא יקרא עליך תגר
ת"י ישן מדויק) : (כט) בני אמך · ויעקב אמר ליהודה בני אביך לפי שהיו לו בנים מכמה אמהות וכאן
לא נשא אלא אשה אחת אומר בני אמך (ב"ר): אורריך ארור ומברכיך ברוך· ובבלעם הוא אומר מברכיך
וך ואורריך· ארור הצדיקים תחלתם יסורים וסופן שלוה ואורריהם ומצעריהם קודמים למברכיהם לפיכך
צחק הקדים קללת אוררים לברכת מברכים והרשעים תחלתן שלוה וסופן יסורין לפיכך בלעם הקדים ברכה
קללה (ב"ר) : (ל) יצא יצא . זה יוצא וזה בא : (לג) ויחרד · כתרגומו ותוה לשון תמיה · ומדרשו ראה
יהנם פתוחה מתחתיו : מי אפוא · לשון לעצמו משמש עם כמה דברים איפה איה פה מי הוא ואיפה הוא

העמק דבר

לא אמר הוי' · והנה לפי מחשבתו של יצחק שהוא
יברך לעשו ה"ה ממש כברכת נח ליפת · יפת אלהים
ליפת · וביארנו משום שאין אוה"ע יודעים רק בשם
אלהים · אמנם גם כאשר יצאה הברכה ליעקב · ג"כ
נאמר הברכה איננה מכח תורה ועבודה וגמ"ח שנעשה
לש"ש, כי אם כמו דור אחאב וכדומה כמש"כ בהר"ד ·
וע"כ לא תבוא שפע הברכה מכח טבע הבריאה שנוסף
על זכות חסד · מש"ה אמר בשם האלהים : מטל
השמים ומשמני הארץ · הפירות והגידולים יהיו
מתוקים כמו במקום שיש שם הרבה טל שמים ושמני
הארץ · ולא אמר מושבך · כאשר יצא ברוה"ק על
יעקב אשר מושבו ידוע ולא נצרך אלא שיהיו פירותיה
מבורכים : ורוב דגן ותירוש · יהי פירותיה מיניס
אלו שהם חיי האדם : (כט) יעבדוך עמים · כבר
נתבאר כ"פ דמשמעות עם הוא שאינו מלוכה בפ"ע
אלא עם בפ"ע תחת שבט מלוכה אחרת : וישתחו לך
לאומים · לאום הוא מלוכה ואומה בפ"ע · כמש"פ
לעיל כ"ה כ"ג · והיה הברכה כי מלוכות בפ"ע יהיו
נכנעים אליך · ומש"ה כתיב וישתחו הסר שאין הפי'
השתחואה ממש כעבדים אלא כעין דכתיב יכבדוך
עם עז : הוה גביר לאחיך · זרע עשו ויבואר
להלן ל"ז כ"א · ובס' דברים ב' ד' וכ"ג ח' ·
דאחינו לא נקרא אלא בני עשו היושבים בשעיר המה
עיקר אדום · וגביר אינו במשמע עבדות ממש אלא
גביר מושל עליו · ומכ"מ הוא מלוכה בפ"ע · וזה
נתקיים בבית ראשון שאומה אדום אע"ג שהיא מלוכה
בפ"ע מכ"מ היו נשמעים לישראל אפי' בימי אחאב
ומלכי יהודה הרשעים ורק בשביל כח גמ"ח הנפלא :
וישתחוו לך בני אמך · ג"כ זרע עשו והשתחוו
אלא הוא עבדות ממש וזה הי' בימי מלכות בית שני
שהיו אדום עבדים ממש לישראל ומש"ה כתיב בני
אמך · שנכנסו לגמרי בהנהגת ישראל · והנהגת ד"א
מכונה בשם אם כמש"כ בס' דברים כ"א י"ח · וכ"ז
נודבר באומה ־ הנקראת על שם אדום הוא עשו ·
ונתקיים ביעקב עד שנתקלקל גם כח גמ"ח של יעקב ·
וכמו שהוכיח הושע הנביא מה אעשה לך אפרים
וחסדכם כענן בקר · ועמוס הנביא אמר על שלשה
פשעי ישראל וגו' על מכרם בכסף צדיק וכל הענין
ובבית שני נתקלקל ע"י שנאת חנם ורציחה כידוע :
(ל) אך יצא יצא · שתי יציאות היינו מחדרו
ומכל ביתו וזהו דכתיב · מאת פני · היינו מכל
הבית שלפני יצחק דאלו בא עשו בשעה שהי' יעקב
בבית החיצון הי' מרגיש בראותו פושט בגדיו ושערות
ידיו ע"כ הי' ההשגחה שלא יבא עשו עד שכבר פשט
יעקב הכל ויצא מכל בית יצחק : (לא) ויעש גם
הוא · בבית יצחק וכמש"כ לעיל שכך הי' הנווי :
יקום אבי · ולא הקדים לומר אבי כמו יעקב משום
שהבין באור פני יצחק שהוא לבוש רוה"ק כאשר כן

הרחב דבר

כמעשה . ומשתלם לפי חסד שבו כדאי' ספ"ד דסוכה ע"כ אמר דזכות חסדיו כ"כ גדולים בפעולתם הנפלא עד שמעלה
זכרון . כריח שדה אשר ברכו ה' . ככה הגמ"ח שנעשה לש"ש ויש לו הזכרה לטובה עפ"י קטרת שבבהמ"ק ואז אפי' אין
נפלאים בהפלגה מכ"מ הקטרת מועיל הרבה להזכיר לטובה ולברכה · כך שפע גמ"ח של בגדיו בעצמם יהיו אזכרה לטובה
ולברכה . ובשביל זה ויתן לך וגו' :

הוא הצד־ציד ויבא לי ואכל מכל בטרם תבו
ואברכהו גם־ברוך יהיה׃ לד כשמע עשו א
דברי אביו ויצעק צעקה גדלה ומרה עד־מא
ויאמר לאביו ברכני גם־אני אבי׃ לה ויאמר ב
אחיך במרמה ויקח ברכתך׃ לו ויאמר הכי קר
שמו יעקב ויעקבני זה פעמים את־בכרתי לק
והנה עתה לקח ברכתי ויאמר הלא־אצלת ל
ברכה׃ לז ויען יצחק ויאמר לעשו הן גביר שמת
לך ואת־כל־אחיו נתתי לו לעבדים ודגן ותירש
סמכתיו ולכה אפוא מה אעשה בני׃ לח ויאמ
עשו אל־אביו הברכה אחת הוא־לך אבי ברכנ
גם־אני אבי וישא עשו קלו ויבך׃ לט ויען יצחק
אביו ויאמר אליו הנה משמני הארץ יהיה
מושבך ומטל השמים מעל׃ מ ועל־חרבך תחיה
ואת־אחיך תעבד והיה כאשר תריד ופרקת
עלו מעל צוארך׃ מא וישטם עשו את־יעקב על־
הברכה אשר ברכו אביו ויאמר עשו בלבו
יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את־יעקב אחי׃
מב ויגד לרבקה את־דברי עשו בנה הגדל

ת״א ואכל מכל. סוטה ה׳ בתרא יז: ואברכהו גם. עקרים מ״ד פ״ט: הכי קרא שמו ברכות ז׳: ותירש. סנהדרין ע׳:
הברכה אחת. סנהדרין קא: הנה משמני. עקידה שער קד: והיה כאשר. שבת פט: וישטם עשו. ברכות ז:

ר ש״ י

הצד ציד: ואכל מכל · מכל מטעמים שבקשתי לטעום טעמתי בו (ב״ר): גם ברוך יהיה · שלא תאמר אלולי שרימה יעקב לאביו לא נטל את הברכות לכך הסכים וברכו מדעתו (ב״ר): (לה) במרמה · בחכמה: (לו) הכי קרא שמו · לשון תימה הוא כמו הכי אחי אתה שמא לכך נקרא שמו יעקב על שם סופו שהוא עתיד לעקבני · תנחומא · למה חרד יצחק אמר שמא עון יש בי שברכתי קטן לפני גדול ושניתי סדר היחס התחיל עשו מצעק ויעקבני זה פעמים · אמר לו אביו מה עשה לך אמר לו את בכורתי לקח אמר בכך הייתי מצר וחרד שמא עברתי על שורת הדין עכשיו לבכור ברכתי גם ברוך יהיה: ויעקבני · כתרגומו וחכמני ארבני וארב וכמן ויש מתרגמין וחכמני נתחכם לי: אצלת · לשון הפרשה כמו ויאצל (ס״א ויצל): (לז) הן גביר · ברכה זו שביעית היא והוא עושה אותה ראשונה אלא אמר לו מה תועלת לך בברכה אם תקנה

ואעיל לי ואכלית מכולא עד לא תיעול ובריכתיה אף בריך יהי: לד כד שמע עשו ית פתגמי אבוהי וצוח צוחתא רבתא ומרירא עד לחדא ואמר לאבוהי ברכני אף אנא אבא: לה ואמר על אחוך בחוכמא וקביל ברכתך: לו ואמר יאות קרא שמיה יעקב וחכמני דנן תרתין זמנין ית בכירותי נסיב והא כען קביל ברכתי ואמר הלא שבקת לי ברכתא: לז ואתיב יצחק ואמר לעשו הא רב שויתיה לך וית כל אחוהי יהבית ליה לעבדין ועבור וחמר סעדתיה ולך כען מה אעביד ברי: לח ואמר עשו לאבוהי הברכתא חדא היא לך אבא ברכני אף אנא אבא וארים עשו קליה ובכא: לט ואתיב יצחק אבוהי ואמר ליה הא מטובא דארעא יהי מותבך ומטלא דשמיא מלעילא: מ ועל חרבך תחי וית אחוך תפלח ויהי כד יעברון בנוהי על פתגמי אוריתא ותעדי ניריה מעל צוארך: מא ונטר עשו דבבו ליעקב על ברכתא די ברכיה אבוהי ואמר עשו בלביה יקרבון יומי אבלא דאבא ואקטול ית יעקב אחי: מב ואתחוא לרבקה ית פתגמי עשו ברה רבא ושלחת וקרת ליעקב ברה זעירא ואמרת

רש"י

נכסים שלו הם שהרי גביר שמתיו לך ומה שקנה עבד קנה רבו: **ולך אפוא מה אעשה.** איה איפה אבקש מה לעשות לך: (לח) **הברכה אחת.** ה"א זו משמשת לשון תמיה כמו הבמחנים הבמבצרים (במדבר י"ג) הכמות נבל (שמואל ב' ג'): (לט) **משמני הארץ וגו'.** זו איטליא"ה של יון: (מ) **ועל חרבך.** כמו בחרבך יש על שהוא במקום אות ב' כמו עמדתם על חרבכם (יחזקאל ל' ד') בחרבכם. על צבאותם (שמות ו') בצבאותם: **והיה כאשר תריד.** לשון צער כמו אריד בשיחי כלומר כשיעברו ישראל על התורה ויהיה לך פתחון פה להצטער על הברכות שנטל ופרקת עלו וגו': (מא) **יקרבו ימי אבל אבי.** כמשמעו שלא אצער את אבא. ומ"א לכמה פנים יש: (מב) **ויגד לרבקה.** ברוח הקודש הוגד לה

העמק דבר

הי' באמת. שהרי נתנבא ואמר גם ברוך יהי' וגם בכך את עשו ע"כ לא נברך אלא שיאכל ויברכהו: (לג) **הצד ציד.** יצא ברוה"ק זה הלשון דמשמעו שצד את הציד-היינו את עשו שמכונה איש ציד ע"ש הפעולה הרגילה בידו. ולא גלה עדיין יצחק בפירוש שיעקב הי' שהרי הוא לשה"ר וגם מטיל שנאה ביניהם: (לד) **ברכני גם אני אבי.** גם אותי מידעי אלא הרהרו עשו שהוא מבין שיעקב הי' ומש"ה גם ברוך יהיה בשביל שהי' בנו באמת. ע"כ אמר גם אני אבי. פי' גם אני קורא אבי: (לה) **בא אחיך.** הודה לו: **ויקח ברכתך.** הברכה המיוחדת לך. הצלחת עוה"ז. אפי' בלי תורה ועבודה אלא גמ"ח וכמש"כ: (לו) **ויעקבני.** סיבב אותי בעקב עד שהגיע למטרה: **הלא אצלת לי ברכה.** הבין מדברי אביו ויקח ברכתך שזה א"א לברך גם אותו בשוה. אבל מכ"מ מעין ברכתו אפשר להאציל והוא כמו ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם כך אפשר להאציל משפע ברכתו לי: (לז) **הן גביר וגו'.** כלל התשובה הוא אם הי' מברכו בממשלה רבה שתהי' אפשר להאציל בממשלה פחותה לו. אבל הלא עשיתי אותו גביר לך. בשעה שתהי' מלוכה בפ"ע: **ואת כל אחיו.** בשעה שאדום יהי' מכונה בלשון רבים היינו שלא יהי' מלוכה אז נתתי לו לעבדים והיינו כמו שביארנו לשון הברכה. מעתה א"א להאציל מברכה זו לך: **ודגן ותירש סמכתיו.** שלא תאמר אע"ג שיהי' ממשלתו עליך יהיו נצרכים לך לתבואה. וא"כ יהי' כל יחיד מיעקב נכנע לך בעת הצורך גם זה אינו: (לח) **הברכה אחת וגו'.** אותה ברכה של דגן ותירוש היא לך שתוכל לברך גם אותי: (לט) **מושבך.** הוא מעין הברכה ויתן לך האלהים מטל וגו'. אבל לעשו אמר שיהי' מושבו במקום שמן ומבורך בטל מטבע הבריאה: (מ) **ועל חרבך תחיה.** נתבאר כ"פ שורש חיה משמעו באיזה מקומות על השלמות. ואמר שלמות נפשך תהי' תלוי בחרבך: **ואת אחיך תעבד.** כמו שאמר לו מקודם שיהיה בשעה שיהא אחיו אז יעבדנו: **והיה כאשר תריד.** דכ"ז לא נדבר אלא באומה הנקראה ע"ש אדום ומעולם לא היתה אומה הנקראת ע"ש אדום בממשלה גבוהה ורק יצא ממנו יחידים רודים בעמים היינו קיסרי רומה שהיו מזרע צפו בן אליפז שבא לכתים הוא רומה. וע"ז אמר כאשר תריד. אז. ופרקת עלו מעל צוארך. גם אומה של אדום הנכנעת ליהודה תצא בפריקת עולו ע"י ממשלת כתים שרודים בהם בני עשו: (מב) **בנה**

הגדול

וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְיַעֲקֹב בְּנָהּ הַקָּטָן וַתֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה עֵשָׂו אָחִיךָ מִתְנַחֵם לְךָ לְהָרְגֶךָ׃ מג וְעַתָּה בְנִי שְׁמַע בְּקֹלִי וְקוּם בְּרַח־לְךָ אֶל־לָבָן אָחִי חָרָנָה׃ מד וְיָשַׁבְתָּ עִמּוֹ יָמִים אֲחָדִים עַד אֲשֶׁר־תָּשׁוּב חֲמַת אָחִיךָ׃ מה עַד־שׁוּב אַף־אָחִיךָ מִמְּךָ וְשָׁכַח אֵת אֲשֶׁר־עָשִׂיתָ לּוֹ וְשָׁלַחְתִּי וּלְקַחְתִּיךָ מִשָּׁם לָמָה אֶשְׁכַּל גַּם־שְׁנֵיכֶם יוֹם אֶחָד׃ מו וַתֹּאמֶר רִבְקָה אֶל־יִצְחָק קַצְתִּי בְחַיַּי מִפְּנֵי בְּנוֹת חֵת אִם־לֹקֵחַ יַעֲקֹב אִשָּׁה מִבְּנוֹת־חֵת כָּאֵלֶּה מִבְּנוֹת הָאָרֶץ לָמָּה לִּי חַיִּים׃ **כח** א וַיִּקְרָא יִצְחָק אֶל־יַעֲקֹב וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ וַיְצַוֵּהוּ וַיֹּאמֶר לוֹ לֹא־תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן׃ ב קוּם לֵךְ פַּדֶּנָה אֲרָם בֵּיתָה בְתוּאֵל אֲבִי אִמֶּךָ וְקַח־לְךָ מִשָּׁם אִשָּׁה מִבְּנוֹת לָבָן אֲחִי אִמֶּךָ׃ ג וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ אֹתְךָ וְיַפְרְךָ וְיַרְבֶּךָ וְהָיִיתָ לִקְהַל עַמִּים׃ ד וְיִתֶּן־לְךָ אֶת־בִּרְכַּת אַבְרָהָם לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אִתָּךְ לְרִשְׁתְּךָ אֶת־אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ אֲשֶׁר־נָתַן אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם׃ שביעי ה וַיִּשְׁלַח יִצְחָק אֶת־יַעֲקֹב וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם אֶל־לָבָן בֶּן־בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי אֲחִי רִבְקָה אֵם יַעֲקֹב

ת"א למה אשכל. סוטה יג: וירא עשו כי. מגילה יז: קו"ף זעירא. תרי טעמי

רש"י

מה שעשו מהרהר בלבו: מתנחם לך. נחם על האחוה לחשב מחשבה אחרת להתנכר לך ולהרגך. ומ"ת כבר אתה מת בעיניו ושתה עליך כוס של תנחומים. ולפי פשוטו לשון תנחומים מתנחם הוא על הברכות בהריגתך: (מד) אחדים. מועטים: (מה) למה אשכל. אהיה שכולה משניכם. (לימד על) הקובר את בניו קרוי שכול וכן ביעקב אמר כאשר שכלתי שכלתי: גם שניכם. אם יקום עליך ואתה תהרגנו יעמדו בניו ויהרגוך ורוח הקודש נזרקה בה ונתנבאה שביום א' ימותו כמו שמפורש פ' המקנא לאשתו: (מו) קצתי בחיי. מאסתי בחיי: **כח** (ב) פדנה. כמו לפדן: ביתה בתואל. לבית בתואל כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה (יבמות י"ג): (ג) ואל שדי. מי שדי בברכותיו למתברכין מפיו יברך אותך: (ד) את ברכת אברהם. שאמר לו ואעשך לגוי גדול. והתברכו בזרעך. יהיו אותן ברכות האמורות לך בשבילך ממך יצא אותו הגוי ואותו הזרע המבורך: (ה) אם יעקב ועשו.

לֵיהּ הָא עֵשָׂו אֲחוּךְ כָּמֵין לָךְ לְמִקְטְלָךְ : מג וּכְעַן בְּרִי קַבֵּיל מִנִּי וְקוּם אִיזֵיל לָךְ לְוַת לָבָן אָחִי לְחָרָן : מד וְתִתֵּיב עִמֵּיהּ יוֹמִין זְעֵירִין עַד דְּתְתוּב חֵימְתָא דַּאֲחוּךְ : מה עַד דְּיְתוּב רוּגְזָא דַּאֲחוּךְ מִנָּךְ וְיִתְנְשֵׁי יַת דַּעֲבַדְתְּ לֵיהּ וְאֶשְׁלַח וַאֲדַבְּרִינָּךְ מִתַּמָּן לְמָה אֶתְכַּל אַף תַּרְוֵיכוֹן יוֹמָא חַד : מו וַאֲמַרַת רִבְקָה לְיִצְחָק עָקִית בְּחַיַּי מִן קֳדָם בְּנַת חִתָּאָה אִם נָסֵיב יַעֲקֹב אִתְּתָא מִבְּנַת חִתָּאָה כְּאִלֵּין מִבְּנַת אַרְעָא לְמָא לִי חַיִּין : א וּקְרָא יִצְחָק לְיַעֲקֹב וּבָרֵיךְ יָתֵיהּ וּפַקְדֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ לָא תִסַּב אִתְּתָא מִבְּנַת כְּנָעַן : ב קוּם אִיזֵיל לְפַדַּן אֲרָם לְבֵית בְּתוּאֵל אֲבוּהָא דְּאִמָּךְ וְסַב לָךְ מִתַּמָּן אִתְּתָא מִבְּנַת לָבָן אֲחוּהָא דְּאִמָּךְ : ג וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ יָתָךְ וְיַפְשִׁינָךְ וְיַסְגֵּינָךְ וּתְהֵי לִכְנִשַׁת שִׁבְטִין : ד וְיִתֵּן לָךְ יַת בִּרְכְתָא דְּאַבְרָהָם לָךְ וְלִבְנָךְ עִמָּךְ לְמֵירְתָךְ יַת אֲרַע תּוֹתָבוּתָךְ דִּי יְהַב יְיָ לְאַבְרָהָם : ה וּשְׁלַח יִצְחָק יַת יַעֲקֹב וַאֲזַל לְפַדַּן אֲרָם לְוַת לָבָן בַּר בְּתוּאֵל אֲרַמָּאָה אֲחוּהָא דְּרִבְקָה אִמֵּיהּ דְּיַעֲקֹב וְעֵשָׂו :

העמק דבר

הגדול · והי' חזק וגבור מיעקב הקטן ע"כ פחדה ממנו : (מג) שמע בקלי · התבונן בדברי כי גם עתה דברה בדיוק ובעומק הדעת כאשר יבואר : ברח לך · לעצמך שלא תפרסם הבריחה כ"א לעצמך תברח · וכמש"כ ר"פ לך במשמעות לך בכ"מ : (מד) וישבת עמו · משמעו עמו ממש לא בביתו לבד אלא בעסקיו למען יותך נדרש לפניו ויגן עליך · ועי' להלן כ"ט י"ד : עד אשר תשוב חמת אחיך · חימה הוא עברה השמורה בלב כמה ימים וחששה שלא ירדוף אחרי יעקב למקום שהוא · ע"כ הזהירתו שישב את לבן ממש ימים אחדים : (מה) עד שוב אף אחיך ממך ושכח · הזהירה עוד אפי' אחר שתעבור החימה השמורה בלב ויסיח דעת מלרדוף אותך · עוד יש לחוש כאשר יפגעהו יחרה אפו · (ועי' בס' במדבר כ"ה ד' וי"א הראינו לדעת דאף קשה מחימה · והיינו משום שהוא בשעת החרון ומעיר פעלת הכעס מש"ה היא קשה מחימה הנמשכת בלב) על כן הזהירה שגם אחר ימים אחדים שלא יהיה חשש שירדפנו וא"כ לא יהיה נצרך לישב עם לבן ממש · מ"מ לא ישוב לא"י עדין שעוד יש לחוש שמכ"מ כאשר יראהו יחרה אפו · מש"ה לא תשוב לכאן עד אשר השער כי שב אפו לגמרי : ושלחתי ולקחתיך משם · ועפ"י דברי רבקה ביקש יעקב מלבן בכלות י"ד שנה להיות בחנם וברשות עצמו כאשר יבואר שם · ולולי דברי רבקה אלה לא נתפייס בשום אופן לשבת עמו עוד שש שנים רק ע"פ שהזהירתו שלא ישוב לביתו עד אשר תשלח ולקחהו משם · ולבסוף שב ע"פ דבר ה' שוב אל ארץ אבותיך : (מו) אם לקח וגו' · באשר לא רצתה רבקה להודיע ליצחק רשעת עשו · ומטעם שביארנו לעיל כ"ד ס"ה ע"כ הסבה טעם אחר שיצוה יצחק את יעקב לילך לחרן בשביל נשיאת אשה : **כח** (א) ויברך אותו · באשר הי' יעקב בוש לבוא לאביו שרמהו ומש"ה לעיל כתיב ותשלח ותקרא ליעקב הרי שלא הי' בבית אביו · ע"כ כאשר קרא לו יצחק מתחלה איסר חילו על התחבולה שעשה וכי טוב עשה ואין בלבו עליו כלום : ויצוהו ויאמר לו · גם הזהירו גם אמר לו בעצה היינו · לא תקח אשה מבנות כנען · הוא אזהרה : וקום לך וגו' · הוא עצה · וכמבואר ברבה ע"ז ושומע לעצה חכם זה יעקב · ועי' בסמוך ו' ז' : (ג) ואל שדי יברך אתך · אחר שאמר לו אח"כ ויתן לך את ברכת אברהם הרי הכל בכלל · וא"כ כל זה המאמר מיותר לפי הנראה · אלא נבא לו אשר יבוא הקב"ה בשם אל שדי ויברכהו ויאמר לו פרה ורבה כמו שהי' בבואו מפדן ארם ללוז כמבואר להלן ל"ה י"א · ומדבר יצחק אלה למד יעקב ענין כהון כאשר יבואר שם ועוד להלן מ"ח ד' · ומה שאמר בשם אל שדי כבר ביארנו לעיל י"ז א' דמשמעו שאמר לעולמו די כדי שעור התגלות כבודו שזהו תכלית הבריאה · וגילה יצחק שבזה השם יבא אליו באשר שעל ידו יגיע לזה התכלית : והיית לקהל עמים · קהל הוא עדה · כדאי' בכתובות ד"ז ב' · ועמים הוא שניכרים בשנוי הליכתם לעם בפ"ע אע"ג שהמה בממשלה אחת כלשון הגמ' שבת פ"ו נשים עם בפ"ע הם · ועי' ס' ויקרא כ"א א' · ואמר לו שיהיה זרע יעקב עדה עמים · היינו דכל שבט יהיה למנהג ועם בפ"א אע"ג שהי' להם תורה אחת ומלך אחד מ"מ היו משונים בהליכות עולם · ורק שבט יהודה ובנימן היו למנהג אחד ושבט לוי הי' נכלל בשארי שבטים ושבט יוסף מנהג אחד לאפרים ומנשה · היינו קהל עמים : (ד) את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך · היינו הברכות להיות אב המון גוים וברכה שבשעת עקידה לקדש שמו ית' : וגם לרשתך את ארץ וגו' · סוף כל הדברים שיהי' א"י בירושה עולמית : אשר נתן אלהים לאברהם · היינו עשר אומות אשר נתן לו זה יהיה אחר ברכת אברהם כמש"כ : (ה) אם יעקב ועשו · מש"ה לא הרגישו יצחק ועשו כי בורח הוא מעשו אחר שלבן

וְעֵשָׂו: ו וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי־בֵרַךְ יִצְחָק אֶת־יַעֲקֹב וְשִׁלַּח אֹתוֹ פַּדֶּנָה אֲרָם לָקַחַת־לוֹ מִשָּׁם אִשָּׁה בְּבָרְכוֹ אֹתוֹ וַיְצַו עָלָיו לֵאמֹר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן: מפטיר ז וַיִּשְׁמַע יַעֲקֹב אֶל־אָבִיו וְאֶל־אִמּוֹ וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם: ח וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי רָעוֹת בְּנוֹת כְּנָעַן בְּעֵינֵי יִצְחָק אָבִיו: ט וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו אֶל־יִשְׁמָעֵאל וַיִּקַּח אֶת־מָחֲלַת ׀ בַּת־יִשְׁמָעֵאל בֶּן־אַבְרָהָם אֲחוֹת נְבָיוֹת עַל־נָשָׁיו לוֹ לְאִשָּׁה: ס ס ס

ק"ו פסוקים . על"ו סימן . ומפטירין בתרי עשר משא דבר ה' במלאכי סימן א' :
תרי טעמי

סדר ויצא

י וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּלֶךְ חָרָנָה: יא וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם כִּי־בָא הַשֶּׁמֶשׁ וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם וַיָּשֶׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם

ת"א וילך עשו אל . מגילה יז בבא קמא לב : ויצא יעקב . סנהדרין נה חולין צא עקידס שער כב : ויקח מאבני . חולין צא :

רש"י

איני יודע מה מלמדנו : (ז) וישמע יעקב . מחובר לענין של מעלה וירא עשו כי ברך יצחק וגו' וכי שלח אותו פדנה ארם וכי שמע יעקב אל אביו והלך פדנה ארם . וכי רעות בנות כנען והלך גם הוא אל ישמעאל : (ט) אחות נביות . ממשמע שנאמר בת ישמעאל איני יודע שהיא אחות נביות אלא למדנו שמת ישמעאל משיעדה לעשו קודם נישואין והשיאה נביות אחיה ולמדנו שהיה יעקב באותו הפרק בן ס"ג שנים שהרי ישמעאל בן ע"ד שנים היה כשנולד יעקב וי"ד שנה היה גדול ישמעאל מיצחק ויצחק בן ס' שנה בלדת אותם הרי ע"ד ושנותיו היו קל"ז שנאמר ואלה שני חיי ישמעאל וגו' נמצא יעקב כשמת ישמעאל בן ס"ג שנים היה ולמדנו מכאן שנטמן בבית עבר י"ד שנה ואחר כך הלך לחרן שהרי לא שהה בבית לבן לפני לידתו של יוסף אלא י"ד שנה שנאמר עבדתיך ארבע עשרה שנה בשתי בנותיך ושש שנים בצאנך ושכר הצאן משנולד יוסף היה שנאמר ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו' ויוסף בן ל' שנה היה כשמלך ומשם עד שירד יעקב למצרים ט' שנים ז' של שבע וב' של רעב ויעקב אמר לפרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה . צא וחשוב י"ד שלפני לידת יוסף ושלשים של יוסף ותשע משמלך עד שבא יעקב הרי נ"ג וכשפירש מאביו היה בן ס"ג הרי קי"ו והוא אומר שלשים ומאת שנה הרי הסרים י"ד שנים הא למדת שאחר שקבל הברכות נטמן בבית עבר י"ד שנים . (אבל לא נענש עליהם בזכות התורה שהרי לא פירש יוסף מאביו אלא כ"ב שנה דהיינו מי"ז עד ל"ט כנגד כ"ב שפירש יעקב מאביו ולא כבדו והם כ' שנים בבית לבן ושתי שנים ששהה בדרך כדכתיב ויבן לו בית ולמקנהו עשה סכות ופירשו רז"ל מזה הפסוק ששהה י"ח חדשים בדרך דבית הוה בימות הגשמים וסכות היו בימות החמה ולחשבון הפסוקים שחשבנו לעיל משפירש מאביו עד שירד למצרים שהיה בן ק"ל שנים שאם אנו מוצאים עוד י"ד שנים אלא ודאי נטמן בבית עבר בהליכתו לבית לבן ללמוד תורה ממנו ובשביל זכות התורה לא נענש עליהם ולא פירש יוסף ממנו אלא כ"ב שנה מדה כנגד מדה . ע"כ מצאתי ברש"י ישן) : על נשיו . הוסיף רשעה על רשעתו (ר"ל מרשעת על מרשעיות שהיו לו כבר וק"ל) שלא גרש את הראשונות : חסלת פרשת תולדת

(י) ויצא יעקב . על ידי שבשביל שרעות בנות כנען בעיני יצחק אביו הלך עשו אל ישמעאל הפסיק
הענין

ו וחזא עשו ארי בריך יצחק ית יעקב ושלח יתיה לפדן ארם למסב ליה מתמן אתתא בדבריך יתיה ופקיד עלוהי למימר לא תסב אתתא מבנת כנען: ז וקביל יעקב מן אבוהי ומן אמיה ואזל לפדן ארם: ח וחזא עשו ארי בישן בנת כנען בעיני יצחק אבוהי: ט ואזל עשו לבת ישמעאל ונסיב ית מחלת בת ישמעאל בר אברהם אחתיה דנביות על נשוהי ליה לאנתו: ס ס ס

י ונפק יעקב מבארא דשבע ואזל לחרן: יא וערע באתרא ובת תמן ארי עאל שמשא ונסיב מאבני אתרא ושוי איסדוהי ושכיב באתרא ההוא:

רש"י

הענין בפרשתו של יעקב וכתיב וירא עשו כי ברך וגו' ומשגמר חזר לענין הראשון: ויצא. לא היה צריך לכתוב אלא וילך יעקב חרנה ולמה הזכיר יציאתו אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום עושה רושם שבזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פנה הודה פנה זיוה פנה הדרה. וכן ותצא מן המקום האמור בנעמי ורות (רות א'): וילך חרנה. יצא ללכת לחרן: (יא) ויפגע במקום. לא הזכיר הכתוב באיזה מקום אלא במקום הנזכר במקום אחר הוא הר המוריה שנאמר בו וירא את המקום מרחוק: ויפגע. כמו ופגע ביריחו ופגע בדבשת (יהושע ע"ז). ורבותינו פירשו לשון תפלה (ברכות כ"ז) כמו ואל תפגע בי (ירמיה ז') ולמדנו שתקן תפלת ערבית ושנה הכתוב ולא כתב ויתפלל ללמדך שקפצה לו הארץ כמו שמפורש בפרק גיד הנשה (חולין צ"א): כי בא השמש. היה לו לכתוב ויבא השמש וילן שם כי בא השמש משמע ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתה כדי שילין שם: וישם מראשותיו. עשאן כמין מרזב סביב לראשו שירא מפני חיות רעות התחילו מריבות זו את זו זאת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו וזאת אומרת עלי יניח מיד עשאן הקב"ה אבן אחת וזהו שנאמר ויקח את האבן אשר שם מראשותיו: וישכב במקום ההוא. לשון מיעוט באותו מקום שכב אבל י"ד שנים ששימש בבית עבר לא שכב בלילה

העמק דבר

הוא אחי אם עשו ג"כ: (ו) ויצו עליו לאמר לא תקח וגו'. הצווי לא היה אלא שלא יקח מבנות כנען. וההילוך ללבן לא הי' אלא בעצה: (ז) וישמע יעקב וגו' וילך פדנה ארם. עוד ראה כי יעקב לא די מה ששמע לצווי אביו. אלא אפי' לדבר אביו וגם אם הבין כי רצונו כך עשה ג"כ והלך לפדן ארם. משום זה התבונן עשו על עצמו: (ח) וירא עשו כי רעות בנות כנען וגו'. אע"ג שלא הזהיר אותו על כך מ"מ כמו שיעקב שמע רצון אביו גם בלי צווי גם הוא הלך להקים רצון אביו בלי אזהרה מפורשת (א): (ט) וילך וגו' אחות נביות. כבר העלו מזה חז"ל שבין אירוסין לנשואין מת ישמעאל ונביות השיאה: על נשיו לו לאשה. הנהיגה בהליכות ביתו עליהם. וזהו דקדוק לו. היינו לעזר בחייו. ובזה כסבור לרצות דעת הוריו: (י) **ויצא** יעקב מבאר שבע וילך חרנה. כל המקרא מיותר וגם אין הלשון וילך מדויק. והכי מיבעי לכתוב ללכת חרנה. אלא בא ללמדנו על מה שהעלו חז"ל שבינתים ישב י"ד שנה בבית שם ועבר וא"כ היציאה מב"ש הוא בפ"ע. והליכה לחרן הוא בפ"ע: (יא) ויפגע במקום. לשון ויפגע משמעו שעמד לפניו דבר מסוים שפגע מבלי נעבור לפניו. וידוע דרשת חז"ל שהתקין שם תפלת ערבית. ומש"ה כתיב. וילן שם כי בא השמש. ולא ויבא השמש וילן שם. דתפלת ערבית היה קודם שבא השמש ממש כמש"כ התוס' ברכות דף כ"ו ורק הלינה היתה אחר שבא השמש: ויקח מאבני המקום. עשה לו מצע ארוך כאורך גופו שלא יישן על הארץ

הרחב דבר

(א) ועדיין אריכות מקרא זה אומר דרשוני דמה היה חסר במקרא אם היה כתוב וירא עשו כי צוה יצחק את יעקב לא תקח אשה וגו' ומה נוגע הספור כי ברך יצחק וגו' בברכו אותו וגו' כ"ז מיותר וגם עיקר הספור אין לו ענין לפי ראות החיצוני. אכן ברבה ובמדרש תהלים ואג"כ גלו חז"ל ענין נפלא. דעשו חשב רבות מחשבות בזה ההילוך לישמעאל. להתחתן עמו ויפתהו להרוג את יצחק עבור הבכורה [הכי מבואר במ' תהלים ולא כמ"כ] ואח"כ יהי גואל הדם ויהרוג את ישמעאל. והביאו רז"ל ממקרא ביחזקאל על אדום יען אמרך את שני הגוים ושתי הארצות לי תהיינה וירשנוה וה' שם היה. וכל"ם דרמיזא כ"ז באורייתא והיינו דמש"ה כתיב שראה כי ברך יצחק את יעקב. וזה גרם שכעס גם על אביו בסתר לבו ופי' הכתוב בברכו אותו וגו' בלא הי' כועס על אביו על מה שאישר חילו על תהבולה זו דאולי דעת יצחק דמעתה שהעירים יעקב יהא נשאר כת האומה הנבחרת לעשו ע"ז פי' הכתוב בברכו אותו היינו בשעת ברכה שניה שהיא ברכת אברהם. וגם ויצו עליו לאמר לא תקח אשה מבנות כנען. מזה הבין ג"כ שיודע יצחק שיצא מיעקב האומה הנבחרת ומכ"מ אישר חילו על המרמה מזה נתמלא חימה גם על אביו ורחש לבבו ללכת לישמעאל אבל לא מצא טעם להגיד לאביו על מה זה הולך לישמעאל ולישא בתו וכי חסר נשים הוא ע"כ ציד בפיו כי מבין הוא שרעות בנות כנען בעיני יצחק אביו. ומסתמא הגיד כי אחר שישא בת ישמעאל יגרש נשיו מבנות חת. אבל הקב"ה הפר עצתו. כי מת ישמעאל לאחר אירוסין כמבואר ברש"י ע"פ חז"ל. ובטלו כל עשתונותיו ושוב לא גירש נשיו ולא נתרצה לאביו. ולמדנו מכל זה הספור כי החונף לרשע לסוף נופל בידו ועי' ברבה ר"פ שמות:

הַהוּא׃ יב וַיַּחֲלֹם וְהִנֵּה סֻלָּם מֻצָּב אַרְצָה וְרֹאשׁוֹ מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ׃ יג וְהִנֵּה יְהוָה נִצָּב עָלָיו וַיֹּאמַר אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וֵאלֹהֵי יִצְחָק הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֶךָ׃ יד וְהָיָה זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ וּפָרַצְתָּ יָמָּה וָקֵדְמָה וְצָפֹנָה וָנֶגְבָּה וְנִבְרְכוּ בְךָ כָּל־מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה וּבְזַרְעֶךָ׃ טו וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ וּשְׁמַרְתִּיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־תֵּלֵךְ וַהֲשִׁבֹתִיךָ אֶל־הָאֲדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם־עָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ׃ טז וַיִּיקַץ יַעֲקֹב מִשְּׁנָתוֹ וַיֹּאמֶר אָכֵן יֵשׁ יְהוָה בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְאָנֹכִי לֹא יָדָעְתִּי׃ יז וַיִּירָא וַיֹּאמַר מַה־נּוֹרָא

ת"א ויחלם והנה. עקידה שער כב: והנה מלאכי. שם: והנה ה'. סנהדרין קיא חולין שם: ופרצת ימה. שבת קיח: והנה אנכי. ברכות ד. סנהדרין לה: ואנכי לא. עקידה שער לב: מה נורא. עקידה שם:

רש"י

שהיה עוסק בתורה: (יב) עולים ויורדים · עולים תחלה ואחר כך יורדים · מלאכים שלוהו בארץ אין יוצאים חוצה לארץ ועלו לרקיע וירדו מלאכי חוצה לארץ ללוותו: (יג) נצב עליו · לשמרו: ואלהי יצחק · אף על פי שלא מצינו במקרא שייחד הקב"ה שמו על הצדיקים בחייהם לכתוב אלהי פלוני משום שנאמר הן בקדושיו לא יאמין (איוב ט"ו) כאן ייחד שמו על יצחק לפי שכהו עיניו וכלוא בבית והרי הוא כמת ויצר הרע פסק ממנו (תנחומא): שוכב עליה · קיפל הקב"ה כל ארץ ישראל תחתיו רמז לו שתהא נוחה ליכבש לבניו (חולין שם) (כד' אמות שזה מקומו של אדם): (יד) ופרצת · וחזקת כמו וכן יפרוץ: (טו) אנכי עמך · לפי שהיה ירא מעשו ומלבן: עד אשר אם עשיתי · אם משמש בלשון כי (גיטין ע'): דברתי לך · לצרכך ועליך מה שהבטחתי לאברהם על זרעו לך הבטחתיו ולא לעשו שלא אמרתי לו כי יצחק יקרא לך זרע אלא כי ביצחק ולא כל יצחק וכן כל לי ולך ולו ולהם הסמוכים אצל דבור משמשים לשון על וזה יוכיח שהרי עם יעקב לא דבר קודם לכן: (טז) ואנכי לא ידעתי ·

העמק דבר

ממש: וישם מראשתיו · עוד אבן אחת גבוה מעט למראשותיו: (יב) עולים ויורדים בו · מתחלה עולים ואח"כ יורדים · מזה הבין שהשכינה למטה בארץ ומלאכים סביביו ועולים בשליחות ויורדים לאחר כן · והוא אות על השגחה פרטית על כל סיבות יעקב · ועי' מש"כ להלן ל"ה ז' וט"ז: (יג) והנה ה' נצב וגו' · בכ"מ משמעות והנה הוא חידוש כמש"כ לעיל ט"ו ד' ובכ"מ וכאן ג"כ הכי משמעו שעוד לא חשב שהשכינה למטה הוא אך בשבילו · והנה ראה אשר ה' נצב עליו מתקיים אלהותו בארץ רק עליו כמבואר לשון רבותינו ברבה ר"פ מקץ יע"ש · וכמאמרם ז"ל אין הוה"ע מתברכות אלא בשביל ישראל כו' · ומה שראה תחלה מלאכים ואח"כ השכינה כך לכך התראות השכינה כדאי' פ' הרואה שהוא כמלכותא דארעא: אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק · מה שלא אמר ה' אלהי אבותיך אברהם ויצחק · נתבאר יפה בס' שמות ג' ו' וע"ו שאלהי אברהם משמעו ביחוד השגחה על הגנה מאויבים ואלהי יצחק משמעו השגחה על פרנסה · ועדיין קשה מה שדייק הקב"ה לומר אביך

גבי

יב וַחֲלַם וְהָא סוּלְמָא נְעִיץ בְּאַרְעָא וְרֵישֵׁיהּ מָטֵי עַד צֵית שְׁמַיָּא וְהָא מַלְאֲכַיָּא דַּייָ סָלְקִין וְנָחֲתִין בֵּיהּ: יג וְהָא יְקָרָא דַּייָ מְעַתַּד עִילָוֹהִי וַאֲמַר אֲנָא יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם אֲבוּךְ וֵאלָהֵיהּ דְּיִצְחָק אַרְעָא דְּאַתְּ שְׁכִיב עֲלַהּ לָךְ אֶתְּנִנַּהּ וְלִבְנָךְ: יד וִיהוֹן בְּנָךְ סַגִּיאִין כְּעַפְרָא דְאַרְעָא וְתִתְקַף לְמַעְרְבָא וּלְמַדִּינְחָא וְלִצְפּוּנָא וּלְדָרוֹמָא וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילָךְ כָּל זַרְעִית אַרְעָא וּבְדִיל בְּנָךְ: טו וְהָא מֵימְרִי בְּסַעְדָּךְ וְאֶטְּרִינָךְ בְּכָל אֲתַר דִּי תְהָךְ וַאֲתִיבִינָךְ לְאַרְעָא הָדָא אֲרֵי לָא אֶשְׁבְּקִינָךְ עַד דִּי אַעֲבֵיד יָת דְּמַלֵּלִית לָךְ: טז וְאִתְּעַר יַעֲקֹב מִשְּׁנָתֵיהּ וַאֲמַר בְּקוּשְׁטָא אִית יְקָרָא דַּייָ שָׁרֵי בְּאַתְרָא הָדֵין וַאֲנָא לָא הֲוֵיתִי יָדַע: יז וּדְחִיל וַאֲמַר מָה דְּחִילוּ אַתְרָא

העמק דבר

גבי אברהם ביחוד · אבל הענין דבעת שהשעה נדרשת יותר לפרנסה כמו בשלותם על הארץ שאין פחד אויבים כ"כ רק פרנסה. וברכת הארץ מוכרח מאד אז העיקר השגחה על פרנסה · וכן בהתחלת בואם למצרים כמש"כ להלן מ"ו א' מש"ה כתיב שם לאלהי אביו יצחק ע"ש · משא"כ כאן בגלותו לארם עיקר השגחה מוכרחת על הגנה מש"ה כתיב אלהי אברהם אביך · וכן אנחנו בכל משך ימי הגלות דפרנסת ישראל יוצא מקרב אוה"ע · אבל הגנה הוא מוכרח מאד · ע"כ כתיב נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם · דלע"ל במלוך אלהים אז יהיו נאספים בתוך ישראל היושבים בקרבם · וכינה אותם עם אלהי אברהם כמש"כ לעיל ע"ו א' בהר"ד: הארץ וגו' · הודיעו בדרך כלל כי הארץ שהבטיח לאברהם ויצחק שלו היא ולא לעשו: (יד) והיה זרעך כעפר הארץ · לא לענין רבוי המשיל כאן כעפר הארץ שבזה כבר נתברך אברהם לעיל והוא השיג ברכת אברהם אחרי שהארץ שלו היא אלא המשל כאן לענין שפלות כמש"כ הספורנו וכ"ה בב"ר · ונ"מ · ופרצת ימה וגו' · שגם בגלות ובשפלות יהיו נפרצים בכל פאות הארץ: ונברכו בך וגו' · וגם בגלות יהיו מתברכים בך כל משפחות האדמה · בזה שישכילו על נפלאות קיומו שהוא רק מחמת שהשגחת ה' נגד עליו וגדול הרועה אותו · וזה לא היה ניכר אלו הי' לעולם בשלוה על הארץ, כי היה מקום לומר כי מזלו טוב וחזק· משא"כ כשהיה כבוש תחת ידי לבן נראה לעין כי השגחת ה' עליו: ובזרעך · אותה השגחה הנפלאה ואשר יתברכו בו בזה אוה"ע יהיה כן בזרעך · כשיהיו בגלות תחת זרועות עולם וגדול הרועה ומצילם ועי' דברים ל"ג כ"ז · ואמר ה' · ונברכו בך וגו' ובזרעך · ולא כמו שכתוב לעיל ביצחק והתברכו בזרעך · דהתם מיירי לענין עשירות בהפלגה כמש"כ שם וביצחק עצמו לא היה הפלגה זו אלא לגבי פלשתים ולא לגבי כל גויי הארץ מש"ה לא כתיב אלא בזרעך משא"כ כאן לענין התגלות כח השגחה על ידו · נתקיים כן ביעקב עצמו שהיה נודד ובשפלות ובעולם השפלות בבית לבן נשמר ונתברך בהפלגה בהשגחת ה' ומי שהתבונן ע"ז השתאה ונתברך בו: (טו) והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך · אין הפי' בכל הדרכים והמקומות שילך · שהרי לא הלך אלא לחרן · אלא הפי' כמו ל' המקרא בחבקוק ג' הליכות עולם לו · ככה משמעות תלך הליכותיך בעולם · בכל אופן בין שתהא בהצלחת העושר בין בעוני תהי נשמר לפי העת: והשיבותיך וגו' · ולבסוף תהיה השגחתי שתשוב לא"י: כי לא אעזבך עד אשר · דברים אלו מיותרים לפי הנראה אבל בא לגלות לו שהבטחה זו להשיבו אל האדמה אינו אלא עד שישוב ולא אחר שישוב · כי אז יוכל להיות שיצא בגלות למק"א כאשר כן היה ביעקב עצמו: והנה מדרך ההבטחות נאדם להבטיח תחלה בזמן הקודם ואח"כ על המאוחר כמש"כ בס' דברים ה' ע"ז ואח"כ הי' ראוי לומר תחלה והנה אנכי עמך וגו' ואח"כ והיה זרעך כעפר הארץ וגו' אלא בא הקב"ה ללמד דהבטחה והנה אנכי עמך עיקר בא על זרעו בכלל · ואיתקש יעקב לזרעו · ויהי' משמעות בכל אשר תלך בשני אופנים · גם כמשמעו · בכל המקום שיהיו מפוזרים וגם כמש"כ בכל אופן הליכות עולם להם · וגם עליהם נאמר שלא הובטחו אלא כשיהיו גולים תהי' השגחה לשמירה והגנה עד שישובו לא"י · אבל כשישובו לא"י הכור ההשגחה זו ויהא תלוי לפי מעשי הדור · וכיון שיחטאו יגלו ושוב תשוב ההשגחה להשיבם לא"י: (טז) משנתו · מיותר ללמד שלא בא החלום ברוב ענין של דברים בטלים שנמשך באורך השינה שהוא הרבה משיעור חלום אמת · אלא הקיץ יעקב מעלם שנתו שאחר שחלם תומ"י הקיץ ולא ישן עוד באשר היה דרך הנבואה ולא נטפל עמו דברים בטלים: אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי · כמצטער על שישן באותו מקום שהיה שם התגלות שכינה · וטוב היה יותר להרבות באותה שעה שם בתפלה ובקשה בהקיץ: (יז) ויירא · התבונן עוד על המקום שמרגיש מורא המעלה · ומזה הבין עוד שהמקום מקודש להשראת שכינה · ע"כ ויאמר · מה נורא המקום הזה · מדוע

אנכי

הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם־בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמָיִם׃ יח וַיַּשְׁכֵּם יַעֲקֹב בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח אֶת־הָאֶבֶן אֲשֶׁר־שָׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיָּשֶׂם אֹתָהּ מַצֵּבָה וַיִּצֹק שֶׁמֶן עַל־רֹאשָׁהּ׃ יט וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית־אֵל וְאוּלָם לוּז שֵׁם־הָעִיר לָרִאשֹׁנָה׃ כ וַיִּדַּר יַעֲקֹב נֶדֶר לֵאמֹר אִם־יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי וּשְׁמָרַנִי בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי הוֹלֵךְ וְנָתַן־לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבֶגֶד לִלְבֹּשׁ׃ כא וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל־בֵּית אָבִי וְהָיָה יְהוָה לִי לֵאלֹהִים׃ כב וְהָאֶבֶן הַזֹּאת אֲשֶׁר־

ת"א ונתן לי לחם. עקידה שער מז: והאבן הזאת. ספר הזוהר פ' נו:

רש"י

שאם ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה: (יז) כי אם בית אלהים. א"ר אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרא הסולם הזה עומד בבאר שבע ואמצע שפועו מגיע כנגד בית המקדש שבאר שבע עומד בדרומה של יהודה וירושלים בצפונה בגבול שבין יהודה ובנימין ובית אל היה בצפון של נחלת בנימין בגבול שבין בנימין ובין בני יוסף נמצא סולם שרגליו בבאר שבע וראשו בבית אל מגיע אמצע שפועו נגד ירושלים ולפי שאמרו רבותינו שאמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה. ועוד אמרו יעקב קראו לירושלים בית אל וזו לוז היא ולא ירושלים ומהיכן למדו לומר כן אני אומר שנעקר הר המוריה ובא לכאן וזו היא קפיצת הארץ האמורה בשחיטת חולין שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל וזהו ויפגע במקום. וא"ת וכשעבר יעקב על בית המקדש מדוע לא עכבו שם איהו לא יהיב לביה להתפלל במקום שהתפללו אבותיו ומן השמים יעכבוהו איהו עד חרן אזל כדאמרינן בפרק גיד הנשה וקרא מוכיח וילך חרנה כי מטא לחרן אמר אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו יהב דעתיה למהדר וחזר עד בית אל וקפצה לו הארץ. (בית אל לא זה הוא הסמוך לעי אלא לירושלים וע"ש שהיתה עיר האלהים קראה בית אל והוא הר המוריה שהתפלל בו אברהם והוא השדה שהתפלל בו יצחק וכן אמרו בגמ' לכו ונעלה וגו' לא כאברהם שקראו הר ולא כיצחק שקראו שדה אלא כיעקב שקראו בית אל ע"כ פרש"י מדויק): מה נורא. תרגום מה דחילו אתרא הדין. דחילו שם דבר הוא כמו סובלתנו וכמו למלבש: וזה שער השמים. מקום תפלה לעלות תפלתם השמימה. ומדרשו שבית המקדש של מעלה מכוון כנגד בית המקדש של מטה: (כ) אם יהיה אלהים עמדי. אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני להיות עמדי כמו שאמר לי והנה

העמק דבר

אנכי נרגש בו: אין זה כי אם בית אלהים. מקום מסוגל לתפלה כבית אלהים ע"כ אפשר גם עתה להתפלל ולעשות מה שעליו. והרי זה דומה לאחד שהוליכוהו ע"י המלוכה למקום אסור ולא ידע כלל איה אפוא הוא יושב. וחושב בלבו אילו היה המלך מזדמן לכאן היה מתפלל לפניו ומסדר טענותיו אבל עתה למי ידבר ויצעק. ואח"כ אירע שהיה ישן ובעמדו הודיעוהו שעבר פה המלך. והיה מצטער הרבה ע"ז שישן בשעה שהיה מסוגל לקוות ישועה ורחמים. ואח"כ התבונן דעתו עליו והתבונן שהמקום מאוים על העומדים שם לשמור כנהוג והבין מזה כי כאן המלך מצוי. ע"כ צעק וביקש עד שישמע המלך. כך היה יעקב ביציאתו לחו"ל מקום שממה מעניני קדושה. כמה לבו ובשרו לאל חי. והנה הזדמן שעת הכושר לראות עוזו וכבודו בחלום והרי ישן באותה שעה וכפל צערו עד שהתבונן שהמקום מאוים ומקודש גם עתה ועשה מה שעשה: (יח) וישכם יעקב בבקר. שאז עת רצון לתפלה וקרבן ובתוך תפלת שחרית הציע נדרו לפני ה': וישם אותה מצבה. לא הציבה אלא במקום שעמדה תיקן עמדתה מעט. ועי' ס' שמות סי' כ' בפירוש שימה בכ"מ: (יט) ויקרא את שם המקום ההוא. שהעמיד המצבה ואולם לוז שם העיר שהמקום פנוי היה סמוך לעיר לוז. ואח"כ נבנה

עיר

הָדֵין לֵית דֵּין אֲתַר הֶדְיוֹט אֱלָהֵין אַתְרָא דְּרַעֲוָא בֵיהּ מִן קֳדָם יְיָ וְדֵין תְּרַע קֳבֵל שְׁמַיָּא: יח וְאַקְדֵּים יַעֲקֹב בְּצַפְרָא וּנְסֵיב יָת אַבְנָא דְּשַׁוִּי אִיסָּדוֹהִי וְשַׁוִּי יָתַהּ קָמָא וְאָרִיק מִשְׁחָא עַל רֵישַׁהּ: יט וּקְרָא יָת שְׁמָא דְּאַתְרָא הַהוּא בֵּית אֵל וּבְרַם לוּז שְׁמָא דְּקַרְתָּא מִלְּקַדְמִין: כ וְקַיֵּם יַעֲקֹב קְיָם לְמֵימַר אִם יְהֵי מֵימְרָא דַּיְיָ בְּסַעֲדִי וְיִטְּרִינַנִי בְּאוֹרְחָא הָדָא דַּאֲנָא אָזֵיל וְיִתֵּן לִי לַחְמָא לְמֵיכַל וּכְסוּ לְמִלְבַּשׁ: כא וְאֵתוּב בִּשְׁלָם לְבֵית אַבָּא וִיהֵי מֵימְרָא דַּיְיָ לִי לֶאֱלָהָא: כב וְאַבְנָא הָדָא דִּי

רש"י

אנכי עמך: ושמרני · כמו שאמר לי ושמרתיך בכל אשר תלך: ונתן לי לחם לאכול · כמו שאומר כי לא אעזבך והמבקש לחם הוא קרוי נעזב שנאמר ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם (תהלים ל"ז כ"ה): (כא) ושבתי · כמו שאמר לי והשיבותיך אל האדמה: בשלום · שלם מן החטא שלא אלמד מדרכי לבן: והיה ה' לי לאלהים · שיחול שמו עלי מתחלה ועד סוף שלא ימצא פסול בזרעי כמ"ש אשר דברתי לך והבטחה זו הבטיח לאברהם שנאמר להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך (בראשית י"ז ז') (זרעך מיוחס שלא ימצא בו שום פסול): (כב) והאבן הזאת · כך מפורש וי"ו זו של והאבן אם יעשה לי את אלה ואף אני אעשה זאת: והאבן הזאת אשר שמתי מצבה וגו' · כתרגומו דאהא פלח עלה קדם ה' וכן עשה בשובו מפדן ארם כשאמר לו קום עלה בית אל (שם ל"ה י"ד) מה נאמר שם ויצב יעקב מצבה ויסך עליה

העמק דבר

עיר גם באותו מקום ונקראת בית אל (א): (כ) אם יהיה אלהים עמדי · שאע"ג שהבטיחוהו ע"ז · אפשר שהיה רק בשביל זרעו שהקדים הקב"ה וכן האומה הנבחרת שהיא תכלית הבריאה אבל אחר שיולדו כולם אין הוא בעצמו מובטח לשמירה רק שלא יכלה זרעו: ושמרני וגו' ונתן לי לחם לאכול וגו' · דאע"ג שהיה מובטח ושמרתיך בכל אשר תלך אפי' בעוני · אפשר שיהיה נשמר שלא ימות לשחת אבל מ"מ יחסר לחמו ובגדיו יהיו מקורעים · ע"כ פירש שיהיה השמירה בזה האופן שיתן לי לחם ובגד כיד מתת ה': (כא) ושבתי בשלום אל בית אבי · אע"ג שהבטיחו להשיבו אל האדמה אבל אם יהיה השבה זו בשלום ולא מוכה ומעונה וגם שלא יהיה רק אל האדמה אלא גם אל בית אבי:

והיה ה' לי לאלהים . ממשמעות הלשון הוא המסובב כפי' רמב"ן וספורנו ולא כפירש"י ופירושו שלא יסמוך על כחו ועוצם ידו רק יקח את ה' לנגדו תמיד שהוא יגלנו ובהיותו בחו"ל בבית לבן ולא היה מקום לבטוח על עצמו פשיטא שגם לטובת עצמו היה מבקש שה' יהיה עמו ולא יעזבנו אבל בהיותו בבית אביו אפשר לסמוך על עצמו ע"ז היה נדרו שגם אז יהיה ה' לו לאלהים · ורש"י פי' שהוא בכלל התנאי ויש הוכחה לזה מדכלל בפסוק אחד עם ושבתי וגו' · ולפי' הרמב"ן היה ראוי להיות והיה ה' לי וגו' פסוק אחר · אבל באמת זה הדבר והיה ה' לי · אע"ג דעיקרו תלוי ברצון עצמו מ"מ נדרש לזה סייעתא דשמיא · שיהיה השגחתו ית' מוכן לפניו בכל עת · ע"כ הוא תנאי ומסובב ·

הרחב דבר

וכיו"ז

(א) זהו פשוטו של דבר . אבל חז"ל בריש פ' האשה במס' פסחים אמרו שיעקב אבינו קרא לבהמ"ק בהר המוריה . בית אל . ומבואר שהבינו במקראות אלו כונה שניה . מה נורא המקום הזה היינו הר המוריה שאלם מראה הסולם עומד בהר המוריה . וע"ז המקום אמר כן · והכי מבואר במדרשים . וכדייקת לשון אין זה כי אם וגו' אינו מובן לפי הפשט לבד . שזה הלשון משמעו אך להוריד מעלת המקום שאין זה גדול כמו שחשבתי אלא כך . והרי על אותו מקום ממש הוא להיפך שמעולם לא חשב שיש כאן מעלת קדושה . ואלו נפרש אין זה על המורא שהשיג שאין זה הפחד אלא מאמת שהמקום כך . א"כ הכי מיבעי אין זה כי אם מבית אלהים . וגם המקרא ויקרא את שם וגו' את מיותר ואין כן לעיל ד' י"ז ולהלן ל"ב ג' ול"ג י"ז . ועי' להלן ל"ה ט"ו מש"כ · ובס' במדבר י"א ל"ד . אלא יש כאן כונה שניה שקרא את הר המוריה מקום מיוחד להשגחה . ואברהם קראו הר להורות שמשם השגחת ה' להלהם עם אויבי ה' ויצחק קראו שדה להורות שמשם השגחה על פרנסת ישראל . אבל יעקב התבונן אשר גם הוא ראה השגחה פרטית בהנהגה כמש"כ לעיל י"ג אבל אינו באופן שקרא אברהם אלא אין זה כי אם בית אלהים שמורה על מדת השלום שהנהגה על זרעו בקרב עמים רבים יהיה במדת השלום כמו שהי' יעקב עצמו מושגח בדרך הפלגה במדה זו עם לבן ועשו: וזה שער השמים. ואם אמר פתח הי' משל שנכנסים בו אנשים המיוחדים להבית משא"כ באמרו שער מורה שהוא פתוח לכל אדם.והנה ביארנו לעיל י"ב י"ז. שהשגחה למלחמה מיוחדת לסוגי תורה ולפרנסה לבעלי עבודה אבל שלום לבעלי גמ"ח וזה שער מפולש גם לאוה"ע ולכל אדם מישראל ביחוד . והיינו דאי' בפסחים דפ"ח ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב לא כאברהם שקראו הר ולא כיצחק שקראו שדה אלא כיעקב שקרא בית . ומזה הבין יעקב שכך הוא . מדלא ראה אותו החלום בעודנו בבית שם ועבר מקום תורה אלא כאן מקום ריק מקדושת התורה . אלא בא להורות שבא להגין עליו בכח השלום . וגם ממה שאמר לו ה' והיה זרעך כעפר הארץ . הרי שיהיו מונחים בשפלות . ומזה הטעם הצטיין יעקב מעתה במדת גמ"ח ושמירת שלום כאשר ניכר בכל ענין . וזה היה ענין יעקב להיות בטח היינו שמירת השלום במנוחה . וממנו נלמוד לשמור מדה זו בעת הגלות שאנחנו כמו יעקב אבינו נודד וגולה: ואחר כ"ז מובן רבוי דאת שם וגו' כאשר דשתים זו שמענו בו:

שמתי מצבה יהיה בית אלהים וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך: **כט** שני א ויׁשא יעקב רגליו וילך ארצה בני־קדם: ב וירא והנה באר בשדה והנה־שם שלשה עדרי־צאן רבצים עליה כי מן־הבאר ההוא ישקו העדרים והאבן גדלה על־פי הבאר: ג ונאספו־שמה כל־העדרים וגללו את־האבן מעל פי הבאר והשקו את־הצאן והשיבו את־האבן על־פי הבאר למקמה: ד ויאמר להם יעקב אחי מאין אתם ויאמרו מחרן אנחנו: ה ויאמר להם הידעתם את־לבן בן־נחור ויאמרו ידענו: ו ויאמר להם השלום לו ויאמרו שלום והנה רחל בתו באה עם־הצאן: ז ויאמר הן עוד היום גדול לא־עת האסף המקנה השקו הצאן ולכו רעו: ח ויאמרו לא נוכל עד אשר יאספו כל־העדרים וגללו את־האבן מעל פי הבאר והשקינו הצאן: ט עודנו מדבר עמם ורחל | באה עם־הצאן אשר לאביה כי רעה הוא: י ויהי כאשר

ת"א הן עוד היום . ס' הזהר פ' ואתחנן : ויהי כאשר . מגילה י :

ר ש " י

נסך: **כט** (א) ויׁשא יעקב רגליו · משנתבשר בשורה טובה שהובטח בשמירה נשא לבו את רגליו ונעשה קל ללכת · כך מפורש בבראשית רבה: (ב) ישקו העדרים · משקים הרועים את העדרים והמקרא דבר בלשון קצרה: (ג) ונאספו · רגילים היו לאסוף לפי שהיתה האבן גדולה: וגללו · וגוללין ותרגומו ומגנדרין כל לשון הווה משתנה לדבר בלשון עתיד ובלשון עבר לפי שכל דבר שהווה תמיד כבר היה ועתיד להיות: והשיבו · תרגומו ומתיבין: (ו) באה עם הצאן · הטעם באל"ף ותרגומו אתיא · ורחל באה הטעם למעלה בבי"ת ותרגומו אתת · הראשון לשון עושה והשני לשון עשתה: (ז) הן עוד היום גדול · לפי שראה אותם רובצים כבכור שרוצים לאסוף המקנה הביתה ולא ירעו עוד אמר להן הן עוד היום גדול כלומר אם שכירי יום אתם לא שלמתם פעולת היום ואם הבהמות שלכם אף על פי כן לא עת האסף המקנה וגו' (ב"ר): (ח) לא נוכל · להשקות לפי שהאבן גדולה: וגללו · זה מתורגם ויגנדרון לפי שהוא לשון עתיד:

העמק דבר

וכיב"ו נתבאר בס' שמות י"ט ה' והייתם לי סגלה: (כב) יהיה בית אלהים · לקדש את כל אשר סביביו כמו בית אלהים כי כל אשר בתוכו קודש· ועי' לקמן ל"ה י"ד: עשר אעשרנו לך · דסתם מעשר היה לפנים לאיזה צדקה לעניים וכן הא דכתיב באברהם ויתן לו מעשר מכל אשר למלכי צדק מעשר

שיתי קמא תהי דאהי פלח עלה קדם יי וכל דתתן לי חד מן עשרא אפרשניה קדמך: א ונטל יעקב רגלוהי ואזל לארעא בני מדינחא: ב וחזא והא בירא בחקלא והא תמן תלתא עדרין דעאן רביעין עלה ארי מן בירא ההיא משקן עדריא ואבנא רבתא על פומא דבירא: ג ומתכנשין תמן כל עדריא ומגנדרין ית אבנא מעל פומא דבירא ומשקן ית ענא ומתיבין ית אבנא על פומא דבירא לאתרה: ד ואמר להון יעקב אחי מנן אתון ואמרו מחרן אנחנא: ה ואמר להון הידעיתון ית לבן בר נחור ואמרו ידענא: ו ואמר להון השלם ליה ואמרו שלם והא רחל ברתיה אתיא עם ענא: ז ואמר הא עוד יומא סגי לא עידן למיכנש בעיר אשקו ענא ואזילו רעו: ח ואמרו לא ניכול עד דיתכנשון כל עדריא ויגנדרון ית אבנא מעל פומא דבירא ונשקי ענא: ט עד דהוא ממליל עמהון ורחל אתת עם ענא די לאבוהא ארי רעיתא היא: י והוה כד חזא יעקב ית רחל בת לבן אחוהא דאמיה וית ענא דלבן אחוהא

העמק דבר

אבל יעקב נדר עשר אעשרנו לך. לגבוה לקרבנות:

כט (א) וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם. הנה ארם אינו נקרא ארץ קדם אע"ג שהיא למזרח א"י מכ"מ ארץ קדם בכ"מ משמעו מזרח העולם למקום שנשתלחו בני קטורה. ולא מצינו על ארם ארץ קדם אלא במקום שמזכיר המקרא שהיו מתעסקים בניחוש וכישוף כמו בלעם אמר מן ארם ינחני וגו' מהררי קדם וע"ש בביאור מקרא זה וכן כאן בא זה הלשון משום דכתיב וישא יעקב רגליו. ופירושו שההולך בדרך מפולש ואין בו מכשולות הרי עוזב את רגליו שיוליכוהו מעצמם. ושם עינו בד"א. וזה מיקרי שרגליו נושאות אותו. משא"כ ההולך במקום שהוא עלול להכשל. אינו מניח רגליו לילך לפי דרכם אלא עיניו בראשו להשגיח על רגליו שלא תכשלנה וזה מיקרי שהוא נושא את רגליו. והנה בהיות יעקב בא"י שלא היו הכנענים משתמשים אז בכישוף וכדומה רק משוקעים בע"ז. ומזה היה יעקב כבר נזהר וכל בית אברהם אבינו האמינו שהקב"ה משגיח על העולם ואין אלוה בלעדו. ולא היה יעקב נצרך לשום לב שלא יכשל בע"ז שהרי מכבר היה נבדל מעצמו מתאוה זו. אבל בהיותו הולך לארם שהיו רגילים בניחוש כבני קדם שהיו רגילים בכישוף ולזה נמשך טבע לב האדם לדעת מה שיהיה עד שהזהירה התורה אותנו על זה לא ימצא בך מעביר בנו ובתו בא"ש קוסם קסמים וגו' תמים תהיה עם ה' אלהיך שלא יהיה רצונך לדעת עתידות. ובלעם שיבח את ישראל כי לא נחש ביעקב ויבואר שמה. ויעקב אבינו כשיצא לארץ בני קדם הזהיר שלא יפול בזה המכשול ע"כ נשא יעקב רגליו. משמעו הילוך שלו נשא בדעת שלא יהי' נמשך בטבע אחר מנהג בני קדם והכין עצמו להזהר הרבה. בדבר. וע' בספר דברים ו' ממקרא י' ואילך כל הפרשה: (ב) וירא והנה באר בשדה. לא שעמד על יד הבאר שהבאר לא היה על הדרך כמו באר של אליעזר שהיה סמוך לעיר בדרך הילוכן של ב"א. אבל יעקב ראה מרחוק באר בשדה: והנה שלשה וגו'. כתיב עוד הפעם והנה להודיע אחר שהיה עומד ומסתכל מה לבאר בשדה רחוק מהשמים העיר והנה ראה שלשה וגו': והאבן גדלה. האבן מענע הידועה. משום שכך היה דרכם לכסות את הבאר באבן משום סכנת נפילה או שלא יזיק לכישוף שהיו רגילים וכדאיתא בפ' ד"מ דס"ז ב' דמיא מבטלי כישוף. ועדיין אין הלשון מדויק והכי מיבעי והאבן הגדולה אבל לשון גדולה משמעו שלא היתה גדולה אלא על פי הבאר באשר היה דק ורחב. מש"ה היה בקל להטותו בעת שהיה עומד בגד הבאר אבל כשהיתה מונחת ע"פ הבאר היתה גדולה וקשה להגביהה ורב מכח האדם: (ג) על פי הבאר למקומה. בתחלה הטו אותה ע"פ הבאר ואח"כ היו מגלגלים אותה לעשות אותה מכוון לכסות היטב. משום כישוף כמש"כ: (ד) אחי. למד לשונו לדבר לשון אהבה וריעות ע"כ קרא לרועים שלא הכירם מעולם אחי: מאין אתם. דאע"ג שהיה סמוך לחרן מ"מ אחר שהיה הבאר בשדה אפשר שהם מהכפרים הסמוכים לעיר: (ה) בן נחור. ולא הזכיר בן בתואל. שידוע היה ליעקב דבתואל לא היה איש מהוים כ"כ ובניו נתייחסו על נחור שהיה אדם גדול. וע' מש"כ פ' חיי: (ו) והנה רחל בתו וגו'. באשר הבינו שנדרש לו לדעת בפרטות משלום ביתו מה שאין יודעים כ"כ. ע"כ הודיעו אותו שהנה בתו באה ויחקור ממנה כ"ד שורש: (ז) ויאמר וגו'. בהיותו רוצה לדבר עם

רָאָה יַעֲקֹב אֶת־רָחֵל בַּת־לָבָן אֲחִי אִמּוֹ וְאֶת־צֹאן
לָבָן אֲחִי אִמּוֹ וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב וַיָּגֶל אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי
הַבְּאֵר וַיַּשְׁק אֶת־צֹאן לָבָן אֲחִי אִמּוֹ׃ יא וַיִּשַּׁק
יַעֲקֹב לְרָחֵל וַיִּשָּׂא אֶת־קֹלוֹ וַיֵּבְךְּ׃ יב וַיַּגֵּד יַעֲקֹב
לְרָחֵל כִּי אֲחִי אָבִיהָ הוּא וְכִי בֶן־רִבְקָה הוּא וַתָּרָץ
וַתַּגֵּד לְאָבִיהָ׃ יג וַיְהִי כִשְׁמֹעַ לָבָן אֶת־שֵׁמַע יַעֲקֹב
בֶּן־אֲחֹתוֹ וַיָּרָץ לִקְרָאתוֹ וַיְחַבֶּק־לוֹ וַיְנַשֶּׁק־לוֹ
וַיְבִיאֵהוּ אֶל־בֵּיתוֹ וַיְסַפֵּר לְלָבָן אֵת כָּל־הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה׃ יד וַיֹּאמֶר לוֹ לָבָן אַךְ עַצְמִי וּבְשָׂרִי אָתָּה
וַיֵּשֶׁב עִמּוֹ חֹדֶשׁ יָמִים׃ טו וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב הֲכִי־
אָחִי אַתָּה וַעֲבַדְתַּנִי חִנָּם הַגִּידָה לִּי מַה־
מַּשְׂכֻּרְתֶּךָ׃ טז וּלְלָבָן שְׁתֵּי בָנוֹת שֵׁם הַגְּדֹלָה לֵאָה
וְשֵׁם הַקְּטַנָּה רָחֵל׃ יז וְעֵינֵי לֵאָה רַכּוֹת וְרָחֵל הָיְתָה
יְפַת־תֹּאַר וִיפַת מַרְאֶה׃ שלישי יח וַיֶּאֱהַב יַעֲקֹב אֶת־
רָחֵל וַיֹּאמֶר אֶעֱבָדְךָ שֶׁבַע שָׁנִים בְּרָחֵל בִּתְּךָ
הַקְּטַנָּה׃ יט וַיֹּאמֶר לָבָן טוֹב תִּתִּי אֹתָהּ לָךְ מִתִּתִּי

ת"א ויגד יעקב . מגילה יג בתרא קכג : ועיני לאה רכות . בתרא שם :

רש"י

(י) ויגש יעקב ויגל · כמי שמעביר את הפקק מעל פי צלוחית להודיעך שכחו גדול (ב"ר): (יא) ויבך · לפי שצפה ברוח הקודש שאינה נכנסת עמו לקבורה · (ד"א לפי שבא בידים ריקניות · אמר אליעזר עבד אבי אבא היו בידיו נזמים וצמידים ומגדנות ואני אין בידי כלום לפי שרדף אליפז בן עשו במצות אביו אחריו להרגו והשיגו ולפי שגדל אליפז בחיקו של יצחק משך ידיו א"ל מה אעשה לצווי של אבא אמר לו יעקב טול מה שבידי והעני חשוב כמת): (יב) כי אחי אביה הוא · קרוב לאביה כמו אנשים אחים אנחנו ומדרשו אם לרמאות הוא בא גם אני אחיו ברמאות ואם אדם כשר הוא גם אני בן רבקה אחותו הכשרה: ותגד לאביה · לפי שאמה מתה ולא היה לה להגיד אלא לו (ב"ר): (יג) וירץ לקראתו · כסבור ממון הוא

העמק דבר

רחל בכוד ע"כ השיאם שילכו מזה וכ"ה ברבה : (י) ויגל את האבן. לא כתיב ויגולל. ומזה יצא הדרש שהיה כמו שמעביר את הפקק · וא"כ משמעות ויגל גם לשון גלה את המכוסה באבן · והוא מורכב גם משורש גלה : וישק את צאן וגו' · הראה בזה לכל העומדים

שם שהוא קרוב ללבן ורחל · ומש"ה לא היה שום בזיון כשנשק את רחל : (יא) וישא את קולו ויבך· פרש"י משום שלא היה בידו מאומה ליתן לרחל שהיה אליפז רודף אחריו ונטל ממנו מה שהיה לו · ולפי הפשט בהיותו בבית שם ועבר י"ד שנה הוציא כל

כל

דאמיה וקריב יעקב וגנדר ית אבנא מעל פומא דבירא ואשקי ית ענא דלבן אחוהא דאמיה: יא ונשק יעקב לרחל וארים ית קליה ובכא: יב וחוי יעקב לרחל ארי בר אחת אבוהא הוא וארי בר רבקה הוא ורהטת וחויאת לאבוהא: יג והוה כד שמע לבן ית שמע יעקב בר אחתיה ורהט לקדמותיה וגפיף ליה ונשק ליה ואעליה לביתיה ואשתעי ללבן ית כל פתגמיא האלין: יד ואמר ליה לבן ברם קריבי ובסרי את ויתיב עמיה ירח יומין: טו ואמר לבן ליעקב המדאחי את ותפלחינני מגן חוי לי מה אגרך: טז וללבן תרתין בנן שום רבתא לאה ושום זעירתא רחל: יז ועיני לאה יאין ורחל הות שפירא בריוא ויאיא בחזוא: יח ורחים יעקב ית רחל ואמר אפלחינך שבע שנין ברחל ברתך זעירתא: יט ואמר לבן טב דאתן יתה לך מדאתן יתה לגבר אוחרן תיב

רש"י

טעון שהרי עבד הבית בא לכאן בעשרה גמלים טעונים (ב"ר): ויחבק. כשלא ראה עמו כלום אמר שמא זהובים הביא והנם בחיקו (ב"ר): וינשק לו. אמר שמא מרגליות הביא והנם בפיו (ב"ר): ויספר ללבן. שלא בא אלא מתוך אונס אחיו ושנטלו ממונו ממנו: (יד) אך עצמי ובשרי. מעתה אין לי לאספך הביתה הואיל ואין בידך כלום אלא מפני קורבה אטפל בך חדש ימים וכן עשה ואף זו לא לחנם שהיה רועה צאנו: (טו) הכי אחי אתה. לשון תימה וכי בשביל שאחי אתה תעבדני חנם: ועבדתני. כמו ותעבדני וכן כל תיבה שהיא לשון עבר הוסיף וי"ו בראשה והיא הופכת התיבה להבא: (יז) רכות. שהיתה סבורה לעלות בגורלו של עשו ובכתה שהיו הכל אומרים שני בנים לרבקה ושתי בנות ללבן הגדולה לגדול והקטנה לקטן (ב"ב קכ"ג): תאר. הוא צורת הפרצוף לשון יתארהו בשרד (ישעיה מ"ד י"ג) קונ"פס בלע"ז (דער צירקל. היער. רעגעלמעסיגע געזיכטסציגע): מראה. הוא זיו קלסתר: (יח) אעבדך שבע שנים. הן ימים אחדים שאמרה לו אמו וישבת עמו ימים אחדים (ב"ר) ותדע שכן הוא שהרי כתיב ויהיו בעיניו כימים אחדים (בראשית כ"ז מ"ד): ברחל בתך הקטנה. כל הסימנים הללו למה לפי שהוא יודע בו שהוא רמאי אמר לו אעבדך ברחל ושמא תאמר רחל אחרת מן השוק תלמוד לומר בתך ושמא תאמר אחליף ללאה שמה ואקרא שמה רחל ת"ל הקטנה ואף על פי כן לא הועיל שהרי רמהו:

העמק דבר

כל אשר היה בידו. וגם בבכיה זו הראה לדעת שלא היתה בנשיקה זו פריצות ומחשבת אהבת חיבות כ"א אהבת קריבות אשר אם גם בהון ישק לה לא יבוזו לו: (יב) ויגד יעקב וגו'. שעד כה לא הבינה אלא שהוא קרוב אבל לא ידעה מי הוא והגיד לה שהוא בן רבקה וזה יחס גדול: (יג) את שמע יעקב וגו'. רחל לא נתפעלה משם יעקב שלא ידעה אלא יחס בן רבקה אבל לבן כבר שמע וידע שמע יעקב שהרי התורה מכרזת עליו כדאי' ביומא פ"ז: את כל הדברים האלה. שהוא בורח מעשו ורוצה לשבת עמו ולהכות בגלט. כמו שאמרה רבקה וישבת עמו וגו' כמו שביארנו לעיל: (יד) אך עצמי ובשרי אתה. לא תירא מעשו שהוא ג"כ בן אחותי אבל אך אתה עצמי ובשרי. והפשר לפרש דאתה עצמי היינו כמוני ממש ולא כאחר בשר בעלמא. וא"כ דוקא הוא ולא עשו שאינו אלא שאר בשרי: וישב עמו. לא בטח על הבטחת לבן בלי טעם הנאה. אלא התעסק בטובת לבן לרעות צאנו. וזהו משמעות עמו. ולא כתיב בביתו או אצלו אלא עמו. בעניניו ובצרכיו וזה גרם בטוחות יותר שלבן ישמור אותו מעשו: (יז) ועיני לאה רכות. ת"א יאין. פירושו נאות והכי פי' רשב"ם. והכונה שהיו נאות אבל מפני רכותן לא היתה יכולה לרעות בצאן משום שאור השמש היה מזיק להן: (יח) שבע שנים. פרש"י בשם מדרש שהם ימים אחדים שאמרה לו אמו וישבת עמו ימים אחדים והוסיף רש"י ותדע שכן הוא שהרי כתיב ויהיו בעיניו כימים אחדים. והוספה זו קשה לי דא"כ האיך משמע לשון כימים אחדים הלא הוא הוא ימים אחדים. אלא משום דסתם ימים משמע מעל"ע של כ"ד שעות ורק לפעמים משמע ימים לשון שנה כמו תשב הנערה אתנו ימים או עשור. ימים תהיה גאלתו. והבין יעקב דלשון רבקה אמו ימים אחדים כונתה לשבע שנים. משום דעד שבעה נקרא במספר שנים שלשה כו'. משא"כ שבעה ימים שלימות נקרא שבוע או שבת וכן שבע שנים שלמות מר"ה עד ר"ה נקרא שבוע. ומה שאמר יעקב שנים ולא אמר שבוע משום שהיתה כונתו משעה זו עד ר"ה ולא מעל"ע ומש"ה נמי כתיב כימים אחדים משום שלא היו שבע שנים שלמות. וע' להלן מקרא כ"ז: (יט) מתתי

אתה

אֹתָהּ לְאִישׁ אַחֵר שְׁבָה עִמָּדִי׃ כ וַיַּעֲבֹד יַעֲקֹב
בְּרָחֵל שֶׁבַע שָׁנִים וַיִּהְיוּ בְעֵינָיו כְּיָמִים אֲחָדִים
בְּאַהֲבָתוֹ אֹתָהּ׃ כא וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־לָבָן הָבָה
אֶת־אִשְׁתִּי כִּי מָלְאוּ יָמָי וְאָבוֹאָה אֵלֶיהָ׃ כב וַיֶּאֱסֹף
לָבָן אֶת־כָּל־אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה׃ כג וַיְהִי
בָעֶרֶב וַיִּקַּח אֶת־לֵאָה בִתּוֹ וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו וַיָּבֹא
אֵלֶיהָ׃ כד וַיִּתֵּן לָבָן לָהּ אֶת־זִלְפָּה שִׁפְחָתוֹ לְלֵאָה
בִתּוֹ שִׁפְחָה׃ כה וַיְהִי בַבֹּקֶר וְהִנֵּה־הִוא לֵאָה וַיֹּאמֶר
אֶל־לָבָן מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לִּי הֲלֹא בְרָחֵל עָבַדְתִּי
עִמָּךְ וְלָמָּה רִמִּיתָנִי׃ כו וַיֹּאמֶר לָבָן לֹא־יֵעָשֶׂה כֵן
בִּמְקוֹמֵנוּ לָתֵת הַצְּעִירָה לִפְנֵי הַבְּכִירָה׃ כז מַלֵּא
שְׁבֻעַ זֹאת וְנִתְּנָה לְךָ גַּם־אֶת־זֹאת בַּעֲבֹדָה אֲשֶׁר
תַּעֲבֹד עִמָּדִי עוֹד שֶׁבַע־שָׁנִים אֲחֵרוֹת׃ כח וַיַּעַשׂ
יַעֲקֹב כֵּן וַיְמַלֵּא שְׁבֻעַ זֹאת וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־רָחֵל בִּתּוֹ
לוֹ לְאִשָּׁה׃ כט וַיִּתֵּן לָבָן לְרָחֵל בִּתּוֹ אֶת־בִּלְהָה
שִׁפְחָתוֹ לָהּ לְשִׁפְחָה׃ ל וַיָּבֹא גַּם אֶל־רָחֵל וַיֶּאֱהַב
גַּם־אֶת־רָחֵל מִלֵּאָה וַיַּעֲבֹד עִמּוֹ עוֹד שֶׁבַע־שָׁנִים
אֲחֵרוֹת׃ לא וַיַּרְא יְהוָה כִּי־שְׂנוּאָה לֵאָה וַיִּפְתַּח
אֶת־רַחְמָהּ וְרָחֵל עֲקָרָה׃ לב וַתַּהַר לֵאָה וַתֵּלֶד
בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ רְאוּבֵן כִּי אָמְרָה כִּי־רָאָה יְהוָה

ת"א ויהי בבקר. מגילה יג בתרא קכג : וירא ה' כי שנואה לאה. בתרא שם : ויפתח את. בתרא שם בכורות מה :

ר ש " י

(כא) מלאו ימי. שאמרה לי אמי. ועוד מלאו ימי שהרי אני בן פ"ד שנה ואימתי אעמיד י"ב שבטים וזהו שנאמר ואבואה אליה והלא קל שבקלים אינו אומר כן אלא להוליד תולדות אמר כך : (כה) ויהי בבקר והנה היא לאה. אבל בלילה לא היתה לאה לפי שמסר יעקב סימנים לרחל וכשראתה רחל שמכניסין לו לאה אמרה עכשיו תכלם אחותי עמדה ומסרה לה אותן סימנים (מגלה י"ג) : (כז) מלא שבוע זאת. דבוק הוא שהרי נקוד בחטף (פי' בשו"א) שבוע של זאת והן שבעת ימי המשתה בגמרא ירושלמית במועד קטן. (וא"א לומר שבוע מנים שאם כן היה צריך לינקד בפתח השי"ן (ר"ל בקמ"ץ)· ועוד שבוע לשון זכר

עמי: כ ופלח יעקב ברחל שבע שנין והוו בעינוהי כיומין זעירין כדרחים יתה: כא ואמר יעקב ללבן הב ית אתתי ארי שלימו יומי פולחני ואיעול לותה: כב וכנש לבן ית כל אנשי אתרא ועבד משתיא: כג והוה ברמשא ודבר ית לאה ברתיה ואעיל יתה לותיה ועאל לותה: כד ויהב לבן לה ית זלפה אמתיה ללאה ברתיה לאמהו: כה והוה בצפרא והא היא לאה ואמר ללבן מה דא עבדת לי הלא ברחל פלחית עמך ולמא שקרת בי: כו ואמר לבן לא יתעביד כדין באתרנא למתן זעירתא קדם רבתא: כז אשלים שבועתא דדא ונתן לך אף ית דא בפולחנא דתפלח עמי עוד שבע שנין אוחרנין: כח ועבד יעקב כן ואשלים שבועתא דדא ויהב ליה ית רחל ברתיה ליה לאנתו: כט ויהב לבן לרחל ברתיה ית בלהה אמתיה לה לאמהו: ל ועאל אף לות רחל ורחים אף ית רחל מלאה ופלח עמיה עוד שבע שנין אוחרנין: לא וחזא יי ארי שנואתא לאה ויהב לה עידוי ורחל עקרא: לב ועדיאת לאה וילידת בר

ר ש" י

כדכתיב שבעה שבועות תספר לך לפיכך אין משמע שבוע אלא שבעה שמיינ"א בלע"ז: ונתנה לך. ל' רבים כמו נרדה ונבלה ונשרפה (לעיל י"א) אף זה ל' ונתן ונתנה וגו': גם את זאת. מיד לאחר שבעת ימי המשתה ותעבוד לאחר נישואיה: (ל) עוד שבע שנים אחרות. אחרות השוה לראשונות מה ראשונות באמונה אף האחרונות באמונה ואע"פ שברמאות בא עליו (ב"ר): (לב) ותקרא שמו ראובן. רבותינו

העמק דבר

אתה לאיש אחר. ביאר לו שלא כמובן מדברי יעקב שיתנה אותה מיד לאשה ואח"כ יעבוד שבע שנים וכמו שנעשה בשבע שנים השניות. כי הוא לא נתרצה לתנה לו אלא בעת שיגיע העת לתתה לאשה לאיש אחר וכסבור יעקב שהוא משום שהיא קטנה עדין כדאיתא בכתובות דנ"ז דילמא תלשה. שבה עמדי. (עד כה) שבה נמשך העבדות עד בוא העת להשיאה ונכלל בלשון שבה התעכבות ע' להלן ל"ה א': (כ) ויעבד יעקב. חזר והודיע שנתפייס גם בזה לעבוד לפני הנשואין שבע שנים. וזהו דבר הכתוב בהושע. ויעבוד ישראל באשה ובאשה שמר. פי' עבד עבודה גם לפני הנשואין ושמר עד זמן הנשואין: כימים אחדים. כשהם נשמעות ימים אחדים שהוא ימים מעל"ע: (כא) הבה את אשתי. כבר נקראה אשתו במה שנתיחדה לו דלא גרע מבני נח דאיתא בסנהדרין דנ"ח דמשעה שנקראה רביתא דפלניא היא אשתו וחייבין עליה. היינו משעה שנתפרסם הדבר וכמש"כ הרמב"ם הל' מלכים פ"ט. וכבר נתפרסם בזה המשך: ואבואה אליה. שוב איננה קטנה ואוכל לבוא אליה ולא תלשה: (כב) ויאסף לבן וגו' ויעש משתה. להיפך מיבעי ויעש משתה ויאסף אלא ללמד שמתחלה אסף אותם והתיישב בדבר והמתיק סוד ועשו מה שעשו (כג) ויבא אתה אליו. ולא כתיב לאשה. כלשון דכתיב ברחל במקרא כ"ח. דבאותה שעה ודאי לא היתה לאשה כ"ז שלא ידע ולא נתרצה יעקב בלאה: (כה) הלא ברחל עבדתי עמך. ומדוע לא נתת אותה לי: ולמה רמיתני. לבעול אשה שלא בידיעתי וה"ז בעילת זנות: (כו) לא יעשה וגו'. הסביר לו שבדבריו מתחלה לא כוון בשביל שהיא קטנה ודילמא תלשה אלא בשביל שא"א להשיאה לפני הבכירה ואח"כ אין בנתינת לאה רמיה שבל"ז א"א להשיא הקטנה ממנה: (כז) מלא שבוע זאת. עוד אמר לו שלא נמלאו ימיו של עבודה. שאין כונתו בשבע שנים עד ר"ה אלא שבע שנים שלמות מעל"ע והוא שבוע. דדוקא מעל"ע הוי שיעור שבוע א"כ מלא שבוע זאת ואח"כ תהיה ההתחייבות בשלמות. כי מאחר שלאה כבר נישאת והשבע שנים נתמלאו ואז ונתנה לך וגו' ועיין זה פי' הרמב"ן. אמנם השב שבוע הראשונה עבור לאה כיון שלא התנו מאומה עבורה השב הרי רוצה ליתן עבודת ז' שנים עבור אשה ע"כ יהיה שבוע זה עבור לאה שבע"כ מוכרח לישאנה כדי שיוכל לקחת את רחל: (כח) לו לאשה. להיות לעזר בהליכות הבית כמש"כ לעיל ד' י"ע כ"ה כ' ע"כ נקראת עקרת הבית: (ל) גם את רחל מלאה. הא' גם מיותר ופירושו שבמשך שלא נשא את רחל לא הרגישה לאה שאינו אוהב אותה שהרי מ"מ התנהג עמה כדרך אישות. ויש אנשים שאין בטבעם להיות מקורבים כ"כ לנשותיהם ולא מחמת שנאה הוא. אבל משעה שנשא גם את רחל הרגישה לאה שנתקרב אל רחל יותר. ועדיין לא הרגישה שהוא שונא אותה אלא חשבה שהוא אוהב את רחל ביותר. כאשר יבואר לפנינו: (לא) וירא ה' כי שנואה לאה. הוא יה' לאה כי התנהגותו עמה

בְּעָנְיִ֔י כִּ֥י עַתָּ֖ה יֶאֱהָבַ֥נִי אִישִֽׁי׃ לג וַתַּ֣הַר עוֹד֮ וַתֵּ֣לֶד בֵּן֒ וַתֹּ֗אמֶר כִּֽי־שָׁמַ֤ע יְהוָה֙ כִּֽי־שְׂנוּאָ֣ה אָנֹ֔כִי וַיִּתֶּן־לִ֖י גַּם־אֶת־זֶ֑ה וַתִּקְרָ֥א שְׁמ֖וֹ שִׁמְעֽוֹן׃ לד וַתַּ֣הַר עוֹד֮ וַתֵּ֣לֶד בֵּן֒ וַתֹּ֗אמֶר עַתָּ֤ה הַפַּ֨עַם֙ יִלָּוֶ֤ה אִישִׁי֙ אֵלַ֔י כִּֽי־יָלַ֥דְתִּי ל֖וֹ שְׁלֹשָׁ֣ה בָנִ֑ים עַל־כֵּ֥ן קָרָֽא־שְׁמ֖וֹ לֵוִֽי׃ לה וַתַּ֨הַר ע֜וֹד וַתֵּ֣לֶד בֵּ֗ן וַתֹּ֙אמֶר֙ הַפַּ֙עַם֙ אוֹדֶ֣ה אֶת־יְהוָ֔ה עַל־כֵּ֛ן קָרְאָ֥ה שְׁמ֖וֹ יְהוּדָ֑ה וַֽתַּעֲמֹ֖ד מִלֶּֽדֶת׃

ל א וַתֵּ֣רֶא רָחֵ֗ל כִּ֣י לֹ֤א יָֽלְדָה֙ לְיַעֲקֹ֔ב וַתְּקַנֵּ֥א רָחֵ֖ל בַּאֲחֹתָ֑הּ וַתֹּ֤אמֶר אֶֽל־יַעֲקֹב֙ הָֽבָה־לִּ֣י בָנִ֔ים וְאִם־אַ֖יִן מֵתָ֥ה אָנֹֽכִי׃ ב וַיִּֽחַר־אַ֥ף יַעֲקֹ֖ב בְּרָחֵ֑ל וַיֹּ֗אמֶר הֲתַ֤חַת אֱלֹהִים֙ אָנֹ֔כִי אֲשֶׁר־מָנַ֥ע מִמֵּ֖ךְ פְּרִי־בָֽטֶן׃ ג וַתֹּ֕אמֶר הִנֵּ֛ה אֲמָתִ֥י בִלְהָ֖ה בֹּ֣א אֵלֶ֑יהָ וְתֵלֵד֙ עַל־בִּרְכַּ֔י וְאִבָּנֶ֥ה גַם־אָנֹכִ֖י מִמֶּֽנָּה׃ ד וַתִּתֶּן־ל֛וֹ אֶת־בִּלְהָ֥ה שִׁפְחָתָ֖הּ לְאִשָּׁ֑ה וַיָּבֹ֥א אֵלֶ֖יהָ יַעֲקֹֽב׃ ה וַתַּ֣הַר בִּלְהָ֔ה וַתֵּ֥לֶד לְיַעֲקֹ֖ב בֵּֽן׃ ו וַתֹּ֤אמֶר רָחֵל֙ דָּנַ֣נִּי אֱלֹהִ֔ים וְגַם֙ שָׁמַ֣ע בְּקֹלִ֔י וַיִּתֶּן־לִ֖י בֵּ֑ן עַל־כֵּ֛ן

ת"א הבה לי בנים. נדרים סד אלשיך ה: התחת אלהים. עקידה שער ח:

רש"י

פירשו אמרה ראו מה בין בני לבן חמי שמכר הבכורה ליעקב וזה לא מכרה ליוסף ולא ערער עליו ולא עוד שלא ערער עליו אלא שבקש להוציאו מן הבור (ברכות): (לד) הפעם ילוה אישי. לפי שהאמהות נביאות היו ויודעות שי"ב שבטים יוצאים מיעקב וד' נשים ישא אמרה מעתה אין לו פתחון פה עלי שהרי נטלתי כל חלקי בבנים (ב"ר): על כן. כל מי שנאמר בו על כן מרובה באוכלוסין חוץ מלוי שהארון היה מכלה בהם: קרא שמו לוי. בכולן כתיב ותקרא (שהיא קראה) וזה כתיב בו קרא ויש מדרש אגדה באלה הדברים רבה ששלח הקב"ה גבריאל והביאו לפניו וקרא לו שם זה ונתן לו כ"ד מתנות כהונה ועל שם שלוהו במתנות קראו לוי: (לה) הפעם אודה. שנטלתי יותר מחלקי מעתה יש לי להודות: ל (א) ותקנא רחל באחותה. קנאה במעשיה הטובים אמרה אלולי שצדקה ממני לא

העמק דבר

הוא מחמת שנאה ממש אע"ג שמ"מ נוהג עמה דיני אישות: (לב) כי עתה יאהבני אישי. באשר היא לא ידעה שהיא שנואה אלא שאוהב את רחל ביותר. ע"כ חשבה שעל ידי הבן ישוב להראות לה התקרבות ביותר והקדימה לומר השם ואחר כך הסיבה ללמדנו שיש עוד טעם על זה השם והיינו כדאיתא בברכות מה בין בני לבן חמי: (לג) כי שמע ה' כי שנואה אנכי. בראותה שאין הבן מועיל. הבינה כי הוא שונא אותה באשר היא לא ראתה בפועל ממש שאחרי התנהג עמה כדרך כל הארץ ע"כ אמרה כי שמע ה' וגו'. או ה"פ כי שמע ה' את תפלתי. כי

וקרת שמיה ראובן ארי אמרת ארי גלי קדם יי עולבני ארי כען ירחמינני בעלי: לג ועדיאת עוד וילידת בר ואמרת ארי שמיע קדם יי ארי שנואתא אנא ויהב לי אף ית דין וקרת שמיה שמעון: לד ועדיאת עוד וילידת בר ואמרת הדא זמנא יתחבר לי בעלי ארי ילידת ליה תלתא בנין על כן קרא שמיה לוי: לה ועדיאת עוד וילידת בר ואמרת הדא זמנא אודי קדם יי על כן קרת שמיה יהודה וקמת מלמילד: א וחזת רחל ארי לא ילידת ליעקב וקניאת רחל באחתה ואמרת ליעקב הב לי בנין ואם לא מיתא אנא: ב ותקיף רוגזא דיעקב ברחל ואמר המני את בעיא הלא מן קדם יי תבעין דמנע מניך ולדא דמעין: ג ואמרת הא אמתי בלהה עול לותה ותליד ואנא אירבי ואתבני אף אנא מנה: ד ויהבת ליה ית בלהה אמתה לאנתו ועאל לותה יעקב: ה ועדיאת בלהה וילידת ליעקב בר: ו ואמרת רחל דנני יי ואף קביל צלותי

רש"י

זכתה לבנים (ב"ר): הבה לי. וכי כך עשה אביך לאמך והלא התפלל עליה: מתה אנכי. מכאן למי שאין לו בנים שחשוב כמת (ב"ר): (ב) התחת. וכי במקומו אני: אשר מנע ממך. את אומרת שאעשה כאבא אני איני כאבא אבא לא היו לו בנים אני יש לי בנים ממך מנע ולא ממני: (ג) על ברכי. כתרגומו ואנא אירבי: ואבנה גם אנכי. מהו גם אמרה לו זקנך אברהם היו לו בנים מהגר וחגר מתניו כנגד שרה. אמר לה זקנתי הכניסה צרתה לביתה אמרה לו אם הדבר הזה מעכב הנה אמתי: ואבנה גם אנכי ממנה. כשרה: (ו) דנני אלהים. דנני וחייבני וזכני (ב"ר):

העמק דבר

שנואה אנכי והאלהים מבקש את הנרדף: (לד) על כן. בבנים שלא היה השם תלוי בעצם הולד שיהיה סופו ראוי ביחוד לאותו שם לא כתיב על' כן. דרך משום ענייה נקרא הולד בזה השם. אבל בבנים שראו ברוה"ק שסופם יהי' ראוים לאותו השם מצד עצמם. כתיב על כן. על פעולה של הלויה נקרא שמו לוי באשר סופו להיות מחובר לגבוה יותר משאר בנים וכתיב קרא. היינו יעקב הביע ע"ז ולא היא: (לה) על כן קראה שמו יהודה. ראתה ברוה"ק שכן יהיה הולד ראוי לאותו השם שהכל יודוהו בגבורתו ובחכמתו: ל (א) ליעקב. מיותר ובא ללמד שחשבה שמה שלא ילדה הוא בשביל שלא זכה הוא להבנות ממנה. אע"ג שיש לו בנים והיה נראה שהיא לא זכתה לכך. מכ"מ הלא היא לבדה עיקר אשה אליו וא"כ הוא לא זכה ויש לו למסור נפשו ולעשות פעולה שיזכה: ואם אין מתה אנכי. דאשה המבקשת בנים פעמים הוא משום דמבקשת התענוג דטבע האשה לגדל ולהשתעשע בבנים. ופעמים משום חוטרא לידה ומרא לקבורה. והתובעת בנים משום תענוג ראויה להתפייס במה שאישה מראה לה אהבה וחבה יתירה וכמאמר אלקנה לחנה למה תבכי הלא אנכי טוב לך מעשרה בנים והיינו דתנן שלהי מס' נדרים האומרת שמים ביני לבינך יעשה סעודה ויפייס. אבל אם טוענת משום חוטרא לידה כו'. אין עצה בפיוס וכדאי' בפ' הבע"י דמיד שמבקשת מה הטעם יוציא ויתן כתובה. והיינו שקפלה חנה ונדרה ונתתה לאמתך זרע אנשים ונתתיו לה' כל ימי חייו שרגזה על החסד שחשדה אלקנה שמרעשת עולם בשביל תענוג. ואינו ראוי להיות כן. ע"כ נדרה שתתנהו למשכן ולא תשתעשע עמו כלל. וכן רחל אמרה דעיקר הרעש שאינה מתפייסת באהבתו היתירה לה הוא בשביל דאם אין מתה אנכי וכדאי' בב"ב דקט"ז דמי שאין לו בנים כתיב בי' מיתה ומי שיש לו בנים כתיב בי' שכיבה. משום דמי שאין לו בנים. אין מי להזכיר שמו ולהעיר זכרו מן הקבר. אבל מי שיש לו בנים הבנים מזכירים אותו מש"ה כתיב בי' שכיבה דהרי הוא כמי ששוכב והבנים מעירים אותו. והוא מלילת חוטרא לידה. כמו השוכב וקשה עליו לקום אמנם כשאוחז מקל בידו להשען עומד עמו כך הבן הוא המסייע להזכיר שמו האבד מן העולם: (ב) אשר מנע ממך. לא כשם שאתה חושב שבני לאה אינם חשובים אצלי כ"כ ודומה אני כאלו לא זכיתי. אלא ממך הוא שמנע: (ג) אמתי. לא כמו שאמרה שרה בוא נא אל שפחתי. דרחל שהדרה אותה ולא נקראה אלא אמה כמו אמה העבריה. אבל מכ"מ כתיב להלן שפחה שאמה היו משמשות כמו מקדם וכשפחות וכדאי' בב"ב דקכ"ז דמשמש כעבדא קאמר: ותלד על ברכי. ע' מש"כ לעיל גבי שרה: (ה) ותלד ליעקב. כן כתיב בכל בני האמהות להורות שהיו בני יעקב ולא בני שפחה שאין הולכין אחר האב: (ו) וגם שמע בקלי. לשון זה במקום שמדבר על

קָרְאָה שְׁמוֹ דָּן׃ ז וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בִּלְהָה שִׁפְחַת
רָחֵל בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב׃ ח וַתֹּאמֶר רָחֵל נַפְתּוּלֵי
אֱלֹהִים ׀ נִפְתַּלְתִּי עִם־אֲחֹתִי גַּם־יָכֹלְתִּי וַתִּקְרָא
שְׁמוֹ נַפְתָּלִי׃ ט וַתֵּרֶא לֵאָה כִּי עָמְדָה מִלֶּדֶת
וַתִּקַּח אֶת־זִלְפָּה שִׁפְחָתָהּ וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְיַעֲקֹב
לְאִשָּׁה׃ י וַתֵּלֶד זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה לְיַעֲקֹב בֵּן׃
יא וַתֹּאמֶר לֵאָה בָּגָד בא גד קרי וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ
גָּד׃ יב וַתֵּלֶד זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב׃
יג וַתֹּאמֶר לֵאָה בְּאָשְׁרִי כִּי אִשְּׁרוּנִי בָּנוֹת וַתִּקְרָא
אֶת־שְׁמוֹ אָשֵׁר׃ רביעי יד וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן בִּימֵי קְצִיר־
חִטִּים וַיִּמְצָא דוּדָאִים בַּשָּׂדֶה וַיָּבֵא אֹתָם אֶל־
לֵאָה אִמּוֹ וַתֹּאמֶר רָחֵל אֶל־לֵאָה תְּנִי־נָא לִי
מִדּוּדָאֵי בְּנֵךְ׃ טו וַתֹּאמֶר לָהּ הַמְעַט קַחְתֵּךְ אֶת־
אִישִׁי וְלָקַחַת גַּם אֶת־דּוּדָאֵי בְּנִי וַתֹּאמֶר רָחֵל
לָכֵן יִשְׁכַּב עִמָּךְ הַלַּיְלָה תַּחַת דּוּדָאֵי בְנֵךְ׃ טז וַיָּבֹא
יַעֲקֹב ׀ מִן־הַשָּׂדֶה בָּעֶרֶב וַתֵּצֵא לֵאָה לִקְרָאתוֹ

ת"א וילך ראובן בימי קציר. סנהדרין צט : ותצא לאה. ערובין ק :

ר ש " י

(ח) נפתולי · מנחם בן סרוק פירשו בנוחברת לצמיד פתיל חבורה מאת המקום נתחברתי עם אחותי לזכות לבנים · ואני מפרשו לשון עקש ופתלתול (דברים ל"ב ה') נתעקשתי והפצרתי פצירות ונפתולים הרבה למקום להיות שוה לאחותי : גם יכולתי · הסכים על ידי · ואונקלוס תרגם לשון תפלה כמו נפתולי אלהים נפתלתי בקשות החביבות לפניו נתקבלתי ונעתרתי כאחותי : נפתלתי · נתקבלה תפלתי · ומ"א יש רבים בל' נוטריקון : (י) ותלד זלפה · בכלן נאמר הריון חוץ מזלפה לפי שהיתה בחורה מכולן ותינוקת בשנים ואין הריון ניכר בה וכדי לרמות ליעקב נתנה לבן ללאה שלא יבין שמכניסין לו את לאה שכך מנהג ליתן שפחה הגדולה

העמק דבר

הקב"ה שהוא שמע בקול · משמעו שראה צרת לבבה · וע"כ שומע בקול אע"ג שאינו מתוקן כ"כ אבל הרי הוא בא מעקת הלב וכמו שביארנו בס' דברים א' מ"ה בפסוק ולא שמע ה' בקולכם · והראתה לדעת שמבינה, שלא בצדק דברה ליעקב אבל מרוב צערה דברה ורחמנא לבא בעי ויודע צערה : על כן קראה · ראתה ברוה"ק שיהיה אותו הולד ביחוד ראוי לזה השם וכדאית' ריש פסחים ההוא דאמר דונו דיני ש"מ מדן קאתי · וע' מש"כ בברכות יעקב ומשה לזה השבט : (ז) שפחת רחל · כתיב כאן ביחוד · ללמד שלא היתה כמו הגר שהוקלה גברתה בעיניה אלא עדיין היא כמו שפחתה : (ח) גם יכולתי

ויהב לי בר על כן קרת שמיה דן : ז ועדיאת עוד וילידת בלהה אמתא דרחל בר תנין ליעקב : ח ואמרת רחל קביל יי בעותי באתחננותי בצלותי חמידית דיהי לי ולד כאחתי ואף אתיהיב לי וקרת שמיה נפתלי : ט וחזת לאה ארי קמת מלמילד ודברת ית זלפה אמתה ויהבת יתה ליעקב לאנתו : י וילידת זלפה אמתא דלאה ליעקב בר : יא ואמרת לאה אתא גד וקרת ית שמיה גד : יב וילידת זלפה אמתא דלאה בר תנין ליעקב : יג ואמרת לאה תושבחא הות לי ארי בכן ישבחונני נשיא וקרת ית שמיה אשר : יד ואזל ראובן ביומי חצד חטין ואשכח יברוחין בחקלא ואיתי יתהון ללאה אמיה ואמרת רחל ללאה הבי כען לי מיברוחי דבריך : טו ואמרת לה הזעיר דדברת ית בעלי ולמיסב אף ית יברוחי דברי ואמרת רחל בכן ישכוב עמך בליליא חלף יברוחי דבריך : טז ואתא יעקב מן חקלא ברמשא ונפקת לאה לקדמותיה ואמרת לותי תיעול

רש"י

לגדולה וקטנה לקטנה : (יא) בא גד · בא מזל טוב כמו גד גדי וסנוק לא (שבת ס"ע) ודומה לו העורכים לגד שלחן (ישעיה ס"ה) · ומדרש אגדה שנולד מהול כמו גודו אילנא (דניאל ג') ולא ידעתי על מה נכתבה תיבה אחת · דבר אחר למה נקראת תיבה אחת בגד כמו בגדת בי כשבאת אל שפחתי כאיש שבגד באשת נעורים : (יד) בימי קציר חטים · להגיד שבחן של שבטים שעת הקציר היה ולא פשט ידו בגזל להביא חטים ושעורים אלא דבר ההפקר שאין אדם מקפיד בו : דודאים · סיגלי עשב הוא (ברכות מ"ו) ובלשון ישמעאל יסמי"ן (דער יאסמין) : (טו) ולקחת גם את דודאי בני · בתמיה ולעשות עוד זאת ליקח גם את דודאי בני ותרגומו ולמיסב : לכן ישכב עמך הלילה · שלי היתה שכיבת לילה זה ואני נותנה לך

העמק דבר

יכולתי · באשר לאה עמדה מלדת ובלהה הלא תוכל ללדת הרבה ותתרבה בבנים : (ט) כי עמדה מלדת · הבינה כי היא חוטאת על זלפה שמקנאת בירך בלהה עתה גם היא כן · והכי מפורש בדבריה בלידתה נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי : (יא) בגד · היא נתפעלה בהנשואין של זלפה שלא הי' לטובתה כמו נשואי בלהה שהי' לטובת רחל · אלא לטובת זלפה ולשם מצוה מש"ה קראה ע"ש הנשואין · ובתיבת בגד כשהוא תיבה אחת הוא לשון שואין שמכונה בתורה בלשון בגד · כדכתיב בבגדו בה ופי' במס' קידושין שפירש טליתו עליה וע' מש"כ בס' דברים כ"ג א' וכשהוא שתי תיבות בא גד · היינו ברכת המזל שמברכין בעת הנשואין וע"ז ביחוד קראה שמו גד : (יג) באשרי · זה נולד ע"י שבחי ואושר שלי : כי אשרוני בנות · בנות הדור אשרוה על זה שחששה לנשיא את הבת זלפה · וכמו דכתיב על שאול בנות ישראל על שאול בכינה המלבישכם שני וגו' היינו שחשש לטובתן לבעליהן · כך אשרו הבנות את לאה על מעשה זה : (יד) בימי קציר חטים · פרש"י להגיד שבחן וכו' · ואני בעניי לא ידעתי מנלן שדודאים המה הפקר · הלא יקרות הן מאיזה שבלי חטים · וגם מה זה רבותא שלא לקח איזה שבלי חטים המצויים הרבה · אלא נראה דה"פ משום שהיה קציר חטים מש"ה לקח הדודאים ולא חשש לגזל · וגם הלא יצא על ידם דבר גדול מובן שלא היה בהם שמץ גזל ח"ו · אע"ג שבאמת יקרות הנה אלא משום שהיה בימי קציר חטים והכל מצויים בשדות ולא היו משומרות לבעל השדה והוי הפקר כדאי' בב"מ פ"ב וע' לעיל ט' ג' ושם הוא בדיני ב"נ וכאן בא לרמז זה הדין אפי' בישראל שהרי נהגו בד"ת כידוע : אל לאה · אע"ג דדרך הבנים הקטנים להרין מציאתן לאביהן כדאיתא בב"מ די"ב מכ"מ היה בזה חכמת ראובן להשכיל דזה הפרט שייך לאמו יותר לתכשיט · ומכאן בא הלשון בגיטין דפ"ע בקטן שהוא בר דעת שהגיע לפלגות ראובן · והוא לשון מקרא בשירת דבורה · היינו משום שראובן בעודנו ילד ידע לחלק בין מציאה למציאה : מדודאי בנך · מקצת מהם · כי אין ד"א לבקש כל אשר להביאו אפי' הוא נצרך יותר ממנו : (טו) ולקחת · אם נפרש הלמ"ד משורש לקח · והוי כמו המעט כי הבדיל וגו' ובקשתם וגו' · היה ראוי לכתוב ולָקַחַתְּ התיו בשו"א ויהיה עבר עם וי"ו המהפך · אלא הלמ"ד הוא משמש בכל"ס וקחת הוא המקור כידוע וה"פ וכי תהיה סיבת קחתך את אישי בעול לקבוע דירתו עמך גם לקחת דודאי בני להתקשט הלא עיקר הצורך הוא עול · שאע"ג שיעקב שמר את עונתו עם כולן אבל היה מתנהג כדאיתא ביבמות דמ"ד דהנושא ד' נשים מטי' עונה אחת בחודש לכל א' · והיה אז עונת רחל : (טז) ותצא לאה לקראתו · אע"ג שלא היה מדת צניעות מ"מ נוח היה לה לסבל

בכנוס

וַתֹּאמֶר אֵלַי תָּבוֹא כִּי שָׂכֹר שְׂכַרְתִּיךָ בְּדוּדָאֵי
בְּנִי וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ בַּלַּיְלָה הוּא׃ יז וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים
אֶל־לֵאָה וַתַּהַר וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֵּן חֲמִישִׁי׃
יח וַתֹּאמֶר לֵאָה נָתַן אֱלֹהִים שְׂכָרִי אֲשֶׁר־נָתַתִּי
שִׁפְחָתִי לְאִישִׁי וַתִּקְרָא שְׁמוֹ יִשָּׂשכָר׃ יט וַתַּהַר
עוֹד לֵאָה וַתֵּלֶד בֵּן־שִׁשִּׁי לְיַעֲקֹב׃ כ וַתֹּאמֶר לֵאָה
זְבָדַנִי אֱלֹהִים ׀ אֹתִי זֵבֶד טוֹב הַפַּעַם יִזְבְּלֵנִי אִישִׁי
כִּי־יָלַדְתִּי לוֹ שִׁשָּׁה בָנִים וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ
זְבֻלוּן׃ כא וְאַחַר יָלְדָה בַּת וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמָהּ
דִּינָה׃ כב וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־רָחֵל וַיִּשְׁמַע אֵלֶיהָ
אֱלֹהִים וַיִּפְתַּח אֶת־רַחְמָהּ׃ כג וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן
וַתֹּאמֶר אָסַף אֱלֹהִים אֶת־חֶרְפָּתִי׃ כד וַתִּקְרָא
אֶת־שְׁמוֹ יוֹסֵף לֵאמֹר יֹסֵף יְהוָה לִי בֵּן אַחֵר׃
כה וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָלְדָה רָחֵל אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב
אֶל־לָבָן שַׁלְּחֵנִי וְאֵלְכָה אֶל־מְקוֹמִי וּלְאַרְצִי׃
כו תְּנָה אֶת־נָשַׁי וְאֶת־יְלָדַי אֲשֶׁר עָבַדְתִּי אֹתְךָ
בָּהֵן וְאֵלֵכָה כִּי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־עֲבֹדָתִי אֲשֶׁר
עֲבַדְתִּיךָ׃ כז וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָבָן אִם־נָא מָצָאתִי חֵן

כצ"ל הב' בציר"ה · א"ת

ת"א בלילה הוא. נדה לא: ואחר ילדה בת ותקרא. ברכות ס': ויזכור אלהים. ר"ה יא: וישמע אליה אלהים ויפתח. תענית ב': ויהי כאשר. בתרא קכג:

רש"י

תחת דודאי בנך ולפי שזלזלה במשכב הצדיק לא זכתה ליקבר עמו (נדה ל"א): (טז) שכר שכרתיך. נתתי לרחל שכרה: בלילה הוא. הקב"ה סייעו שיצא משם יששכר (ב"ר): (יז) וישמע אלהים אל לאה. שהיתה מתאוה ומחזרת להרבות שבטים: (כ) זבד טוב. כתרגומו: יזבלני. לשון זבול בית מדור הירבירג"ה בלע"ז (היטל · אלפראל · הייגע וואהנונג) (וואהנען · בעוואהנען) בית מדור מעתה לא תהא עיקר דירתו אלא עמי שיש לי בנים כנגד כל נשיו: (כא) דינה. פירשו רבותינו שדנה

העמק דבר

בכבודה משתביים את רחל בבוא יעקב לאהלה ואח"כ יצא: כי שכר שכרתיך. הלשון מלמדנו שיעקב התנהג בעונתו לא לתענוג ח"ו אלא כמשועבד לנשיו ועתה הוא משועבד לרחל ואמרה כי שכרה אותו מרחל על אותה עונה: (יז) וישמע אלהים אל לאה. מבואר שגם לאה לא לתענוג עשתה כל זה ההתפעלות

ארי מיגר אגרתיך ביברוהי דברי ושכיב עמה בליליא הוא: יז וקביל יי צלותא דלאה ועדיאת וילידת ליעקב בר חמישאי: יח ואמרת לאה יהב יי אגרי דיהבית אמתי לבעלי וקרת שמיה יששכר: יט ועדיאת עוד לאה וילידת בר שתיתאי ליעקב: כ ואמרת לאה יהב יי יתיה לי חולק טב הדא זמנא יהי מדוריה דבעלי לותי ארי ילידית ליה שתא בנין וקרת ית שמיה זבלון: כא ובתר כן ילידת ברתא וקרת ית שמה דינה: כב ועאל דוכרנא דרחל קדם יי וקביל צלותה יי ויהב לה עידוי: כג ועדיאת וילידת בר ואמרת כנש יי ית חיסודי: כד וקרת ית שמיה יוסף למימר יוסף יי לי בר אוחרן: כה והוה כד ילידת רחל ית יוסף ואמר יעקב ללבן שלחני ואיהך לאתרי ולארעי: כו הב ית נשי וית בני די פלחית יתך בהון ואיזיל ארי את ידעת ית פולחני דפלחית: כז ואמר

רש״י

לאה דין בעצמה אם הוא זכר לא תהא רחל אחותי כאחת השפחות והתפללה עליו ונהפכה לנקבה (ברכות ס'): (כב) ויזכור אלהים את רחל. זכר לה שמסרה סימניה לאחותה כשהיתה מצירה שמא תעלה בגורלו של עשו שמא יגרשנה יעקב לפי שאין לה בנים ואף עשו הרשע כך עלה בלבו כששמע שאין לה בנים (ב"ר)· הוא שייסד הפייט האדמון כבש שלא תלה נבה לקחתה לו ונבהלה: (כג) אסף· הכניסה במקום שלא תראה וכן אסוף חרפתנו (ישעיה ד') ולא יאסף הביתה (שמות ט' י"ט) אספו נגהם (יואל ד') וירחך לא יאסף (ישעיה ס') (לא יעמן): חרפתי· שהייתי לחרפה שאני עקרה והיו אומרים עלי שאעלה לחלקו של עשו הרשע· ואגדה כל זמן שאין לאשה בן אין לה במי לתלות סרחונה משיש לה בן תולה בו מי שבר כלי זה בנך מי אכל תאנים אלו בנך: (כד) יוסף ה' לי בן אחר· יודעת היתה בנבואה שאין יעקב עתיד להעמיד אלא שנים עשר שבטים אמרה יהי רצון שאותו שהוא עתיד להעמיד יהא ממני לכך לא התפללה אלא על בן אחר: (כה) כאשר ילדה רחל את יוסף· משנולד שטנו על עשו שנא' והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש (עובדיה א' י"ח) אש בלא להבה אינו שולט למרחוק משנולד יוסף בטח יעקב בהקב"ה ורצה לשוב: (כו) תנה את נשי וגו'. איני רוצה לצאת כי אם ברשות:

העמק דבר

שהתפעלות· כ"א שהיה תפלה והכנה לבנים והעריכה אז תפלה ושמע אלהים: ותלד ליעקב· בשני בנים הללו כתיב ליעקב· ללמדנו שכמו שהיא קבלה שכרה ללדת בשביל שהשיאה שפחתה לאישה כך יעקב זכה להוליד מלאה הבנים בשכר שנשא את זלפה שהיתה משתוקקת אליו· ומש"ה קראה שמו יששכר שני שכרות· היינו שכרה ושכר יעקב: (כ) יזבלני אישי· שעד כה היה ביום שלא בשעת עונה עיקר דירתו בבית רחל ומש"ה נקראת ביחוד אשת יעקב· שהיא היתה לו לעזר בהליכות עולמו בישוב הדעת ואמרה אשר מעתה תהי' דירתו באהל לאה: כי ילדתי לו ששה בנים· דבמקום עשרה שכינתא שריא ורוב עדה ג"כ מועיל הרבה· מש"ה יהיה נוח לפניו לשבת באהלה: (כא) ואחר ילדה בת· ולא כתיב ותהר· היינו כפי המדרש שהרתה בן וילדה בת: (כב) ויזכר אלהים את רחל· מעשיה הטובים כפרש"י ועוד· וישמע אליה· הרבה תפלה עושה: (כג) אסף אלהים את חרפתי· לפי הפשט כל בריאה שלא הגיע לתכליתו הרי חסר יציאתו וחרפה היא· וביחוד אשה הסרון אולדה הוא לחרפה דא"כ כל התשמיש עמה הינה לתכלית רק להנאה ממנה והיא חרפה: בן אחר· ולא אמרה עוד בן· ראתה ברוה"ק שיהיה טבע הבן השני ומנהגו משונה משבט יוסף שהרי הי' נמשך אחרי שבט יהודה בכל דבר כמש"כ לעיל כ"ט ג' וכ"ה ברבה ע"ש· וע' ירושלמי ברכות פ"ט ה"ג אמנו רחל מנביאות כו': (כה) כאשר ילדה וגו'· לפי הפשט משום שעד כה היה ירא שלא יעכב לבן את רחל באשר לא זכה להוליד ממנה וירצה להשיאה לאחר: אל מקומי ולארצי· אלו היה הכונה מקום דירתי סמוך לאבותי היה ראוי לומר לארצי ולמקומי· אלא ודאי לא היה בדעת יעקב לשוב עתה לבית אביו שהרי רבקה הזהירתו שלא ישוב עד שתשלח אחריו ואם היה יכול לשוב לא"י לא היה מתרצה לשמור צאן לבן עוד שש שנים בשביל השכר אלא לא היה יכול לשוב רק רצה לצאת מרשות לבן. לעשות לעצמו· ופי' אל מקומי· לערכי שלא אהיה עובד לאחרים והכי פי' ברבה בפ' זו עה"פ וישב לבן למקומו לסורו כו'· וכן הפי' בס' שמואל א' ב' וברך עלי את אלקנה ואת אשתו וגו' והלכו למקומו· שהיה שאר בני אלקנה בערכו ולא כערך שמואל· וע' לעיל י"ח ל"ג בפסוק ואברהם שב

למקומו

בְּעֵינֶיךָ נִחַשְׁתִּי וַיְבָרְכֵנִי יְהוָה בִּגְלָלֶךָ׃ חמישי
כח וַיֹּאמַר נָקְבָה שְׂכָרְךָ עָלַי וְאֶתֵּנָה׃ כט וַיֹּאמֶר
אֵלָיו אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ וְאֵת אֲשֶׁר־
הָיָה מִקְנְךָ אִתִּי׃ ל כִּי מְעַט אֲשֶׁר־הָיָה לְךָ לְפָנַי
וַיִּפְרֹץ לָרֹב וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֹתְךָ לְרַגְלִי וְעַתָּה מָתַי
אֶעֱשֶׂה גַם־אָנֹכִי לְבֵיתִי׃ לא וַיֹּאמֶר מָה אֶתֶּן־לָךְ
וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לֹא־תִתֶּן־לִי מְאוּמָה אִם־תַּעֲשֶׂה־
לִּי הַדָּבָר הַזֶּה אָשׁוּבָה אֶרְעֶה צֹאנְךָ אֶשְׁמֹר׃
לב אֶעֱבֹר בְּכָל־צֹאנְךָ הַיּוֹם הָסֵר מִשָּׁם כָּל־שֶׂה ׀
נָקֹד וְטָלוּא וְכָל־שֶׂה־חוּם בַּכְּשָׂבִים וְטָלוּא וְנָקֹד
בָּעִזִּים וְהָיָה שְׂכָרִי׃ לג וְעָנְתָה־בִּי צִדְקָתִי בְּיוֹם
מָחָר כִּי־תָבוֹא עַל־שְׂכָרִי לְפָנֶיךָ כֹּל אֲשֶׁר־אֵינֶנּוּ
נָקֹד וְטָלוּא בָּעִזִּים וְחוּם בַּכְּשָׂבִים גָּנוּב הוּא אִתִּי׃
לד וַיֹּאמֶר לָבָן הֵן לוּ יְהִי כִדְבָרֶךָ׃ לה וַיָּסַר בַּיּוֹם
הַהוּא אֶת־הַתְּיָשִׁים הָעֲקֻדִּים וְהַטְּלֻאִים וְאֵת כָּל־
הָעִזִּים הַנְּקֻדּוֹת וְהַטְּלֻאֹת כֹּל אֲשֶׁר־לָבָן בּוֹ וְכָל־

ת"א ויברכני ה' בגללך . ברכות מב סנהדרין לט : נקבה שכרך עלי ואתנה . נדה לא :

רש"י

(כז) נחשתי · מנחש הייתי נסיתי בניחוש שלי שעל ידך באה לי ברכה · כשבאת לכאן לא היו לי בנים שנאמר והנה רחל בתו באה עם הצאן (לקמן כ"ט) אפשר יש לו בנים והוא שולח בתו אצל הרועים עכשיו היו לו בנים שנאמר וישמע את דברי בני לבן (לקמן ל"א) : (כח) נקבה · כתרגומו פרש אגרך : (כט) ואת אשר היה מקנך אתי · את חשבון מעוט מקנך שבא לידי מתחלה כמה היו : (ל) לרגלי · עם רגלי בשביל ביאת רגלי באת אצלך הברכה (ב"ר) כמו העם אשר ברגליך (שמות י"א) · לעם אשר ברגלי (שופטים ח') הבאים עמי : גם אנכי לביתי · לצורך ביתי עכשיו אין עושין לצרכי אלא בני וצריך אני להיות עושה גם אני עמהם לסומכן וזהו גם : (לב) נקוד · מנומר בחברבורות דקות כמו נקודות פונטור"א בלע"ז (איין פונקט . איש פיפפעלכען · פלעקקען) : וטלוא . לשון טלאים חברבורות רחבות : חום · שחום דומה לאדום רוס"ו בלע"ז · (ראטה) (ראטגעלב) לשון משנה שחמתית ונמצאת לבנה (ב"ב פ"ה)

העמק דבר

למקומו · ואמר יעקב מתחלה ילך למקומו בחרן או במק"א ואח"כ ישוב לארצו : (כז) ויברכני ה' בגללך · התרפים דברו כן אבל לא הבין יפה כמו שיבואר להלן ל"ב א' · ואמר בגללך דמשמעו בזכותך נגלל ברכה בביתי אפי' מה שאינו נוגע ליעקב שהוא הצאן והכי איתא ברבה שמאז בוא יעקב ללבן היו לו בנים · והיינו דלמדו חז"ל ברכות דמ"ב מזה המקרא סמוך לת"ח ברכה · אפי' אינו נוגע לו

ליה לבן אם כען אשכחית רחמין בעינך נסיתי וברכני יי בדילך: כח ואמר פריש אגרך עלי ואתן: כט ואמר ליה את ידעת ית דפלחיתך וית דהוה בעירך עמי: ל ארי זעיר די הוה לך קדמי ותקיף לסגי ובריך יי יתך בדילי וכען אימתי אעביד אף אנא לביתי: לא ואמר מה אתן לך ואמר יעקב לא תתן לי מדעם אם תעביד לי פתגמא הדין אתוב ארעי ענך אטר: לב איעבר בכל ענך יומא דין העדי מתמן כל אימר נמור ורקוע וכל אימר שחום באמריא ורקוע ונמור בעזיא ויהי אגרי: לג ותסהיד בי זכותי ביומא דמחר ארי תיעול על אגרי קדמך כל דליתוהי נמור ורקוע בעזיא ושחום באמריא גניבא הוא עמי: לד ואמר לבן ברם לוי יהי כפתגמך: לה ואעדי ביומא ההוא ית תישיא רגוליא

רש"י

לענין התבואה: והיה שכרי · אותן שיולדו מכאן ולהבא נקודים וטלואים בעזים והחומים בכשבים יהיו שלי ואותן שישנן עכשיו הפרש מהם והפקידם ביד בניך שלא תאמר לי על הנולדים מעתה אלו היו שם מתחלה ועוד שלא תאמר לי ע"י הזכרים שהן נקודים וטלואים תלדנה הנקבות דוגמתן מכאן ואילך: (לג) וענתה בי וגו' · אם תחשדני שאני נוטל משלך כלום תענה בי צדקתי כי תבא צדקתי ותעיד על שכרי לפניך שלא תמצא בעדרי כי אם נקודים וטלואים וכל שתמצא בהן שאינו נקוד או טלוא או חום בידוע שגנבתיו לך ובגניבה הוא שרוי אצלי: (לד) הן · לשון קבלת דברים: לו יהי כדברך · הלואי שתחפוץ בכך: (לה) ויסר · לבן: ביום ההוא וגו' התישים · עזים זכרים: כל אשר לבן בו · כל

העמק דבר

לו אלא בזכותו · וע' מש"כ להלן ל"ט ה' בס"ד: (כח) ויאמר · חזר ואמר נקבה · שהבין מפני יעקב שאינו משיב לו מאומה שאין הדברים מתקבלים אצלו במה שאמר ויברכני ה' בגללך דמשמעו רק בזכותו וא"כ אין מגיע לו כ"א טובת הנאה ואיסור חיל · ויעקב יודע שלא כן הוא אלא שכר עבודה הוא מבקש ע"כ חזר ואמר אמירה בפ"ע נקבה וגו': (כט) ויאמר אליו אתה וגו' · תחלה הכביר לו כי צדק במשפטו שמבקש שכר עבודה ממש שלא כת"ח וצדיק היושב בטל אלא עבדתיך: ואת אשר היה מקנך אתי · בשמירה יתירה יותר עוד מעבד נאמן לאדונו שיה אוהב ומרחם את הצאן כענין הא דאיתא בב"ר פ"א עפ"י מאמר עלות הביאו לרעות וגו' שהיו הגדולים משגיחים על הצאן בחמלה רבה · וכך אמר יעקב שלבד אשר עבדתיך עוד הי' מקנך אתי בשמירת הצאן עצמם מגד חסד ורחמים על בע"ח · וזה גרם כי גדלו יותר בטוב · ובזה הרלה יעקב מדת החסד ורחמים למעלה מדרך העושי להיות מוליך נפשו מנגד כ"כ בשביל טובת אדם ואמונה ובשביל לער בע"ח ובזו המדה היה מתייחס יעקב כמש"כ כ"פ: (ל) ויברך ה' אתך לרגלי · לא בשביל זכותי לבד אלא בשביל עמלי והשגחתי היתירה סייע הקב"ה ובירך גם הוא: גם אנכי · כמו אתה חושש לביתך כמו כן הנני אני חושש ג"כ לביתי: (לא) מה אתן לך · אחר כל הדברים והטענות מה אתן לך: לא תתן לי מאומה · פירש רותני הגאון ז"ל שהשיב לו אם אהיה נצרך לנותנת ידך לא תתן לי מאומה כי ימצא תואנות להפטר · לכן אם תעשה וגו' אשובה ארעה צאנך · להשגיח לטובתם שיגדלו בטוב: אשמר · מן היזק לטובתך: (לב) כל שה · נכלל שה כשבים ושה עזים: נקד וטלוא · עיקר השה הוא נקד ויש בו טלאים רחבים: וכל שה חום בכשבים · סתם כשבים הוא לבן וסתם עזים שחורות כמבואר במס' שבת פ' המוציא יין וחום הוא אדום או שחור ואינו מטי כ"כ בכשבים: וטלוא ונקוד בעזים · שיהא עיקרו טלוא ויהיה בו ג"כ באיזה מקומות נקודים של לבן: והיה שכרי · מה שיהיה כהיום בצאן לבן כאלה המה שכרי על להבא · או על עבידתא שפירתא של עבר · אע"ג שא"י לתבוע עבור זה כמבואר בה"מ סי' של"ב מכ"מ יכול לבקש עבור זה ואינו רוצה להיות נשכר כ"א בזה האופן: (לג) וענתה בי צדקתי ביום מחר · פי' כי ילך יעקב היום ויסר את הנמצא כאלה לעצמו · ולמחר ילך לבן לצאן יעקב שהבדיל לעצמו אם יהא נמצא שלא כאלה הרי הוא גנוב: כל אשר איננו נקוד וטלוא · כאן הפי' או נקוד או טלוא שהרי בא' משני אופנים אלו הרי הם שלו ורק מתחלה היה מוכרח לבאר שלא יהא במשמע דוקא נקוד וטלוא יחדו · וגם שיהא עיקרו נקוד ובו יש גם טלאים רחבים מש"ה הוצרך לבאר דכמו כן להיפך אבל אחר שביאר דבריו מבואר יפה דכאן משמעו או עיקרו נקוד או טלוא: בעזים · וה"ה בכשבים · וקאי האי בכשבים שכתיב אחר חום ע"ז ג"כ: (לה) ויסר ביום ההוא · העביר לבן · ובין כה וכה הסיר את השייך ליעקב · ועוד הוסיף להסיר העקודים: כל אשר לבן בו · שאף

על

חום בכשבים ויתן ביד־בניו: לו וישם דרך
שלשת ימים בינו ובין יעקב ויעקב רעה את־צאן
לבן הנותרת: לז ויקח־לו יעקב מקל לבנה לח
ולוז וערמון ויפצל בהן פצלות לבנות מחשף
הלבן אשר על־המקלות: לח ויצג את־המקלות
אשר פצל ברהטים בשקתות המים אשר תבאן
הצאן לשתות לנכח הצאן ויחמנה בבאן
לשתות: לט ויחמו הצאן אל־המקלות ותלדן
הצאן עקדים נקדים וטלאים: מ והכשבים
הפריד יעקב ויתן פני הצאן אל־עקד וכל־חום
בצאן לבן וישת לו עדרים לבדו ולא שתם על־
צאן לבן: מא והיה בכל־יחם הצאן המקשרות
ושם יעקב את־המקלות לעיני הצאן ברהטים
ליחמנה במקלות: מב ובהעטיף הצאן לא ישים
והיה העטפים ללבן והקשרים ליעקב: מג ויפרץ
האיש מאד מאד ויהי־לו צאן רבות ושפחות
ועבדים וגמלים וחמרים: **לא** א וישמע את־
דברי בני־לבן לאמר לקח יעקב את כל־אשר
לאבינו ומאשר לאבינו עשה את כל־הכבד

הנו"ן בדגש אחר ציר"ה. מ"ש

רש"י

אשר היתה בו חברבורית לבנה: ויתן. לבן ביד בניו: (לו) הנותרת. הרעועות שבהן החולות והעקרות שאינן אלא שיריים אותן נמסר לו: (לז) מקל לבנה. עץ הוא ושמו לבנה כמה דתימא תחת אלון ולבנה (הושע ד') והומר אני הוא שקורין טרימבל"א בלע"ז (דיע ליטטערטעספע. ליטטערפאפפעל) שהוא לבן: לח. כשהוא רטוב: לוז. ועוד לקח מקל לוז עץ שגדלין בו אגוזים דקים קולדו"י בלע"ז (דער האזעלנוס שטרויך): וערמון. קסטני"ר בלע"ז אינו. (קאסטאניענבוים): פצלות. קילופים קילופים שהיה עושהו מנומר: מחשוף הלבן. גילוי לבן של מקל כשהיה קולפו היה נראה ונגלה לובן שלו במקום הקילוף: (לח) ויצג. תרגומו ודעיץ לשון תחיבה ונעיצה הוא בלשון ארמי והרבה יש בגמרא דנה ושלפה דן ביה מידי דנה כמו דעצה אלא שמקצר את לשונו: ברהטים. במרוצת המים בבריכות העשויות בארץ להשקות שם הצאן: אשר תבאן וגו'. ברהטים אשר תבאנה הצאן לשתות שם הציג המקלות לנכח הצאן: ויחמנה

ורקועיא וית כל עזיא נמורתא ורקועתא כל די חור ביה וכל דשחום באמריא ויהב ביד בנוהי: לו ושוי מהלך תלתא יומין בינוהי ובין יעקב ויעקב רעי ית ענא דלבן דאשתארא: לז ונסיב ליה יעקב חוטרין דלבן רטיבין ודלוז ודדלוב וקליף בהן קלפין חורין קלוף חור די על חוטריא: לח ודעיץ ית חוטריא די קליף ברהטיא אתר בית שקיא דמיא אתר דאתן ענא למשתי לקבליהן דענא ומתיחמן במיתיהון למשתי: לט ואתיחמא ענא בחוטריא וילידן ענא רגולין נמורין ורקועין: מ ואמריא אפריש יעקב ויהב בריש ענא כל דרגול וכל דשחום בענא דלבן ושוי ליה עדרין בלחודוהי ולא עריבינון עם ענא דלבן: מא והוי בכל עדן דמתיחמן ענא מבכיריא ושוי יעקב ית חוטריא לעיני ענא ברהטיא ליחמותהן בחוטריא: מב ובלקשות ענא לא משוי והואה לקשיא ללבן ובכיריא ליעקב: מג ותקיף גברא לחדא לחדא והוו ליה עאן סגיאן ואמהן ועבדין וגמלין וחמרין: א ושמע ית פתגמי בני לבן למימר נסיב יעקב

ר ש " י

וגו'· הבהמה רואה את המקלות והיא נרתעת לאחוריה והזכר רובעה ויולדת כיוצא בו· רבי הושעיא אומר המים נעשין זרע במעיהן ולא היו צריכות לזכר וזהו ויחמנה וגו' (ב"ר)· (ור"ל בתיבה זו התחברו ל' זכר ונקבה כמ"ש הרא"ב"ע): (לט) אל המקלות· אל מראות המקלות: עקודים· משונים במקום עקידתם הם קרסולי ידיהם ורגליהם: (מ) והכשבים הפריד יעקב· הנולדים עקודים נקודים הבדיל והפריד לעצמן ועשה אותן עדר עדר לבדו והוליך אותו העדר העקוד לפני הצאן ופני הצאן ההולכות אחריהם צופות אליהם וזהו שאמר ויתן פני הצאן אל עקוד שהיו פני הצאן אל העקודים ואל כל חום שמצא בצאן לבן: וישת לו עדרים· כמו שפירשתי: (מא) המקושרות· כתרגומו הבכירות ואין לו עד במקרא· ומנחם חברו עם אחיתופל בקשרים (שמואל ב' ט"ו) ויהי הקשר אמיץ (שם) אותן המתקשרות יחד למהר עיבורן: (מב) ובהעטיף· לשון איחור כתרגומו בלקישות· ומנחם חברו עם המחלצות והמעטפות (ישעיה ג') לשון עטיפת כסות כלומר מתעטפות בעורן ובצמרן ואינן מתאוות להתיחם ע"י הזכרים: (מג) צאן רבות· פרות ורבות משאר צאן: ושפחות ועבדים· מוכר צאנו בדמים יקרים ולוקח לו כל אלה: לא (א) עשה·

העמק דבר

על גב שלא היה יעקב נוטלם בל"ז· מ"מ חשש לבן שלא יגרום מעט הלבנונית שיולידו עי"ז נקודים וטלואים ע"כ הסיר גם את אלה: וכל חום בכשבים· גם כאן קאי האי בכשבים גם על נקודים וטלואים: (לז) הנותרות· לפי דברינו בס' שמות י' ט"ו ובס' במדבר ע' דנותר משמעו בלי כונה· ונשאר משמעו בכונה· א"כ היה ראוי לכתוב כאן הנשארות אלא בא לדרשה כדאיתא בב"ר שהיו גרועים: (לז) ויקח לו יעקב· תחת שהיו יכולים להוליד כאלה ע"י הצאן שהסיר לבן במרמה: פצלות לבנות· היינו כמו נקודים: מחשוף הלבן· היינו כמו טלואים: (מ) והכשבים הפריד יעקב· שהמקלות אשר פצל ועשה מחשוף הלבן· היה פעולה לעזים השחורות שיתפעלו מן הטלואים הלבנות של המקלות ויולידו כאלה אבל להכשבים הלבנות לא היה זה פעולה שיולידו נקודים וטלואים· ע"כ הפרידן ממקום מעומדם בשעת הזווג: ויתן פני הצאן· היינו הכשבים: אל עקד וכל חום בצאן לבן· היינו העזים אשר אותם לא הסיר לבן רק התיישים העקודות והיו העזים הללו לתועלת הכשבים שיולידו שחורות מעט: וראוי לדעת שאע"ג שעשה יעקב פעולה נמרצה מ"מ בלי השגחה פרטית לא היה מקום שיוליד כ"כ כפי התנאי· אלא העיקר היה השגחה בצירוף איזה פעולה כדרך נס נסתר· וכמו לענין קללה בעת רע ר"ל איתא באיכה רבתי שהמכה במקל בין י"ז בתמוז לט"ב מכה מלאך המשחית במקל של ברזל וממית· כך הוא לברכה פעולת האדם מעט גורם מעשה רבה מלמעלה· [ומעשה אבות סימן לבנים בגלותן בקרב עמים רבים. שתהא הצלחתם תלויה בחריצות ויתרון דעת ובהכשר וסייעתא דשמיא גומר עליהם· כמו שעשה יעקב אבינו]: (מג) צאן רבות· רב מיבעי ועי' פרש"י· ונראה דמשמעו גדולות מאד וכדאיתא בירושלמי שקלים ובר"ה פ' תולדות על התמידים· שהיו כבשים ב"ש מורכבים על הגמלים ורגליהם נגררים בארץ וע' להלן ל"א י"ח שביארנו דמש"ה היו הריפא זביניהו הרבה· והשיג בהם שפחות ועבדים וגו' שלא בטורח ועסק: לא (א) לקח יעקב את כל אשר לאבינו ומאשר לאבינו· שתי טענות· א'. שכל הצאן שילדו נקודים וטלואים ע"ס התבולה זו גנבה היא· ובאשר

הַזֶּה׃ ב וַיַּרְא יַעֲקֹב אֶת־פְּנֵי לָבָן וְהִנֵּה אֵינֶנּוּ עִמּוֹ כִּתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ ג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יַעֲקֹב שׁוּב אֶל־אֶרֶץ אֲבוֹתֶיךָ וּלְמוֹלַדְתֶּךָ וְאֶהְיֶה עִמָּךְ׃ ד וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב וַיִּקְרָא לְרָחֵל וּלְלֵאָה הַשָּׂדֶה אֶל־צֹאנוֹ׃ ה וַיֹּאמֶר לָהֶן רֹאֶה אָנֹכִי אֶת־פְּנֵי אֲבִיכֶן כִּי־אֵינֶנּוּ אֵלַי כִּתְמֹל שִׁלְשֹׁם וֵאלֹהֵי אָבִי הָיָה עִמָּדִי׃ ו וְאַתֵּנָה יְדַעְתֶּן כִּי בְּכָל־כֹּחִי עָבַדְתִּי אֶת־אֲבִיכֶן׃ ז וַאֲבִיכֶן הֵתֶל בִּי וְהֶחֱלִף אֶת־מַשְׂכֻּרְתִּי עֲשֶׂרֶת מֹנִים וְלֹא־נְתָנוֹ אֱלֹהִים לְהָרַע עִמָּדִי׃ ח אִם־כֹּה יֹאמַר נְקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ כָל־הַצֹּאן נְקֻדִּים וְאִם־כֹּה יֹאמַר עֲקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ כָל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים׃ ט וַיַּצֵּל אֱלֹהִים אֶת־מִקְנֵה אֲבִיכֶם וַיִּתֶּן־לִי׃ י וַיְהִי בְּעֵת יַחֵם הַצֹּאן וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרֶא בַּחֲלוֹם וְהִנֵּה הָעַתֻּדִים הָעֹלִים עַל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים׃ יא וַיֹּאמֶר אֵלַי מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים בַּחֲלוֹם יַעֲקֹב וָאֹמַר הִנֵּנִי׃ יב וַיֹּאמֶר שָׂא־נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה כָּל־הָעַתֻּדִים הָעֹלִים עַל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים כִּי רָאִיתִי אֵת כָּל־אֲשֶׁר לָבָן עֹשֶׂה לָּךְ׃ יג אָנֹכִי הָאֵל בֵּית־אֵל אֲשֶׁר מָשַׁחְתָּ שָּׁם

ת"א ויקרא לרחל וללאה השדה . ברכות ח :

רש"י

כנס כמו ויעש חיל ויך את עמלק (שמואל א' י"ד): שוב אל ארץ אבותיך. ושם אהיה עמך אבל בעודך מחובר לטמא אי אפשר להשרות שכינתי עליך (ב"ר): (ד) ויקרא לרחל וללאה. לרחל תחלה ואח"כ ללאה שהיא היתה עקרת הבית שבשבילה נזדווג יעקב עם לבן ואף בניה של לאה מודים בדבר שהרי בועז ובית דינו משבט יהודה אומרים כרחל וכלאה אשר בנו שתיהם וגו' הקדימו רחל ללאה:

העמק דבר

בלי תחבולה זו לא הולידו. כאלה א"כ אסר לאביהו בעסקיו ואינו שומר את צאן לבן באמונה. ובאמת המה. ב' אפי' יהא גוף הצאן של יעקב מ"מ כל לא כן היה כמבואר להלן י"ח: (ב) וירא הכבוד הזה שהשיג במסחור הצאן עבדים ושפחות יעקב וגו'. היה בדעתו להגיד ללבן שרוצה להפטר גמלים וחמורים הוא עולה בפ"ע שנוגלה זמנו מעבודתו. שהרי לא היה משועבד לשבת עמו

יָת כָּל דִּי לַאֲבוּנָא וּמִדִּי לַאֲבוּנָא קְנָא יָת כָּל נִכְסַיָּא הָאִלֵּין׃ ב וַחֲזָא יַעֲקֹב יָת סְבַר אַפֵּי לָבָן וְהָא לֵיתְנִין עִמֵּיהּ כְּמֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי׃ ג וַאֲמַר יְיָ לְיַעֲקֹב תּוּב לַאֲרַע אֲבָהָתָךְ וּלְיַלָּדוּתָךְ וִיהֵי מֵימְרִי בְּסַעֲדָךְ׃ ד וּשְׁלַח יַעֲקֹב וּקְרָא לְרָחֵל וּלְלֵאָה לַחֲקְלָא לְוָת עָנֵיהּ׃ ה וַאֲמַר לְהֶן חָזֵי אֲנָא יָת סְבַר אַפֵּי אֲבוּכֶן אֲרֵי לֵיתְנִין עִמִּי כְּמֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי וֶאֱלָהָא דְאַבָּא הֲוָה בְּסַעֲדִי׃ ו וְאַתֵּין יְדַעְתּוּן אֲרֵי בְּכָל חֵילִי פְּלָחִית יָת אֲבוּכֶן׃ ז וַאֲבוּכֶן שַׁקַּר בִּי וְאַשְׁנֵי יָת אַגְרִי עֲשַׂר זִמְנִין וְלָא שַׁבְקֵיהּ יְיָ לְאַבְאָשָׁא עִמִּי׃ ח אִם כְּדֵין הֲוָה אָמַר נְמוֹרִין יְהֵא אַגְרָךְ וִילִידָן כָּל עָנָא נְמוֹרִין וְאִם כְּדֵין הֲוָה אָמַר רְגוֹלִין יְהֵא אַגְרָךְ וִילִידָן כָּל עָנָא רְגוֹלִין׃ ט וְאַפְרֵשׁ יְיָ מִן בְּעִירָא דַאֲבוּכֶן וִיהַב לִי׃ י וַהֲוָה בְּעִדָּן דְּאִתְיַחֲמָא עָנָא וּזְקָפִית עֵינַי וַחֲזֵית בְּחֶלְמָא וְהָא תֵּישַׁיָּא דְּסָלְקִין עַל עָנָא רְגוֹלִין נְמוֹרִין וּפְצִיחִין׃ יא וַאֲמַר לִי מַלְאֲכָא דַיְיָ בְּחֶלְמָא יַעֲקֹב וַאֲמָרִית הָא אֲנָא׃ יב וַאֲמַר זְקוֹף כְּעַן עֵינָךְ וַחֲזִי כָּל תֵּישַׁיָּא דְּסָלְקִין עַל עָנָא רְגוֹלִין נְמוֹרִין וּפְצִיחִין אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי יָת

רש"י

(ז) עשרת מונים · אין מונים פחות מעשרה: מונים · לשון חשבון כלל החשבון והן עשיריות למדנו שהחליף תנאו ק' פעמים: (י) והנה העתודים · אף על פי שהבדילם לבן כלם שלא יתעברו הצאן דוגמתן היו המלאכים מביאין אותן מעדר המסור ביד בני לבן לעדר שביד יעקב (ב"ר): וברודים · כתרגומו ופציחין פיימ"ד בלע"ז אינ · (ספרענקעלן) · אינ · (בונטפלעקקן) · חוט של לבן מקיף את גופן סביב חברבורות שלו פתוחה ומפולשת מזו אל זו (ס"א מזן אל זן) ואין לי להביא עד כאן המקרא: (יג) האל בית אל · כמו אל בית אל הה"א יתירה ודרך מקראות לדבר כן כמו כי אתם באים אל הארץ כנען (במדבר ל"ד): משחת שם · לשון ריבוי וגדולה כשנמשח למלכות כך ויצוק שמן על ראשה להיות משוחה

העמק דבר

ולעבדו תמיד · אבל כאשר ראה פני לבן רע עמו חשש שע"פ לשה"ר זו יעולל לבן עליו עלילות לגזול בנותיו וכל אשר לו · ולברוח לבית אביו לא היה לו עדיין רשות ע"פ אזהרות אמו כמש"כ לעיל כ"ז מ"ה ול' כ"ה · ע"כ בהלר לו והנה (ג) ויאמר וגו'· הורשה מהקב"ה וגם נלטוה לשוב וגם הבטיחו והאיה עמך: שוב אל ארץ אבותיך · לא הזהירו לשוב אל בית אביו כ"א אל ארץ אבותיו: ולמולדתך · היינו הנהגתו לעבוד את ה' בתורה ועבודה ומש"ה בבואו לשכם עמד שתי שנים ומחלה שלא הוזהר על יותר: ואהיה עמך · כפרש"י בשם מ"ר דהיינו אחר שישוב והוא מעשו כנד חשש רבקה אמו · והיינו שאמר יעקב בתפלתו ה' האמר אלי שוב לארצך וגו' אבל מלבן לא הבטיחו: (ד) אל צאנו · בשעה שהיה אצל צאנו ולא בשע' שהי' אצל צאן לבן כדי שלא ירגישו רועי לבן: כי איננו אלי כתמול שלשום · היינו על הצלחתי ועשרי ויחשוב כמו שבא אלי בעולה · ובאמת ואלהי אבי היה עמדי · ה"ז הוכחה שאינו בעולה ודקדק לומר אלהי אבי ולא אבותי כי השגחה פרטית על הפרנסה וברכה במשלח ידים היא מיוחדת ליצחק כמש"כ לעיל: (ו) ואתנה ידעתן · בלי שום הוכחה וחקירה הרי אתנה בעצמכם ידעתם: כי בכל כחי עבדתי את אביכן · ולא הקלתי אפי' בשמירה · וא"כ היאך העשה עולה בפועל: (ז) ואביכן התל בי · מה שנראה שעשיתי עולה ומרמה במקלות שלא אביכן התל בי שהבטיח שיאחר בידי הנקודים וטלואים והוא הסיר באותו יום · עוד הוכחה שלא בא עשרי בעול של המקלות שהרי והחלף את משכרתי עשרת מונים · בכל שעה החליף לתנאי אחר · ומ"מ ולא נתנו וגו' · ופירש יותר · (ח) אם כה יאמר וגו' · כבר דקדקו חז"ל ברבה · מה שלא אמר יעקב אם כה אמר · אלא יאמר · ללמד דאפי' החליף התנאי בשעת עבור ורק הקב"ה ידע שיאמר אח"כ כן וילדו וגו' הרי דלא המקלות גרמו הקמת התנאי שלא ידעתי בשעת הזווג האיך יאמר אחרי כן אלא ע"כ (ט) ויצל אלהים וגו' · אך השגחתו פעלה כל זאת: (י) ויהי בעת וגו' · עוד הוכחה שלא המקלות לבד גרמו לזה שהרי ראיתי בחלום שהיה מעשה המלאך בזה וגם אמר כי רואה העול שלבן עושה בהפיכת התנאים ובהסרת הצאן מהחל והסביר כ"ז להן שלא יחשבו גם המה שכל העושר הלז הוא לאביהן כדבר בני לבן · וא"כ כ"ז שהמה בית אביהן יש תקוה שישוב אליו · ומידו יגיע להן ויהי נכסי מלוג משא"כ עתה כשילכו עם העושר אין להן מחומה בזה רק של יעקב המה · ע"כ הסביר להן שודאי כן הוא שהכל שלו: (יג) אנכי וגו' · בא מטענה אחרת כמה

מצבה אשר נדרת לי שם נדר עתה קום צא מן־
הארץ הזאת ושוב אל־ארץ מולדתך: יד ותען
רחל ולאה ותאמרנה לו העוד לנו חלק ונחלה
בבית אבינו: טו הלוא נכריות נחשבנו לו כי
מכרנו ויאכל גם־אכול את־כספנו: טז כי כל־
העשר אשר הציל אלהים מאבינו לנו הוא
ולבנינו ועתה כל אשר אמר אלהים אליך עשה:
ששי יז ויקם יעקב וישא את־בניו ואת־נשיו על־
הגמלים: יח וינהג את־כל־מקנהו ואת־כל־רכשו
אשר רכש מקנה קנינו אשר רכש בפדן ארם
לבוא אל־יצחק אביו ארצה כנען: יט ולבן הלך
לגזז את־צאנו ותגנב רחל את־התרפים אשר
לאביה: כ ויגנב יעקב את־לב לבן הארמי על־
בלי הגיד לו כי ברח הוא: כא ויברח הוא וכל־
אשר־לו ויקם ויעבר את־הנהר וישם את־פניו
הר הגלעד: כב ויגד ללבן ביום השלישי כי ברח

קמץ בז"ק

רש"י

למזבח: אשר נדרת לי. וצריך אתה לשלמו שאמרת יהיה בית אלהים שתקריב שם קרבנות: (יד) העוד לנו. למה נתעכב על ידך מלשוב כלום אנו מיחלות לירש מנכסי אבינו כלום בין הזכרים: (טו) הלוא נכריות נחשבנו לו. אפילו בשעה שדרך בני אדם לתת נדוניא לבנותיו בשעת נשואין נהג עמנו כנכריות: כי מכרנו. לך (בעבודת אותו י"ד שנה ולא נתננו לך אלא) בשכר הפעולה. את כספנו. שעכב דמי שכר פעולתך: (טו) כי כל העשר. כי זה משמש בלשון אלא. כלומר משל אבינו אין לנו כלום אלא מה

העמק דבר

נחוץ הוא למהר יציאתו שהרי האל בית אל אשר הצילו בברחו מפני אחיו אמר לו ללכת והזכירו זה השם המורה על הצלה זו כמבואר להלן. ל"ה א' עלה בית אל וגו' לאל הנראה אליך בברחך מפני עשו אחיך. וא"כ כשלא יחוש ח"ו יכול להיות נרדף בלי חשך מעשו. עוד טעם על הנחיצה שאמר לי אשר משחת וגו' אשר נדרת וגו'. והזכירני הנדר להורות אשר הנני נחשב כמאחר נדרי אשר הוא סכנה גם להם שידוע היה מאמר חז"ל בשבת דל"ב בעון נדרים מתה אשתו של אדם: (יד) ותען רחל ולאה. הקדימה רחל ללאה כבר ידוע מה שאמרו במ"ר. וי"ל עוד שהיא נרגשה ביותר מהזכרת הנדר באשר היא עיקר אשתו ובאמת מתה תחלה ואולי מפני איחור הנדר שנתאחרה פקדו של יעקב ע"ז כדאיתא בב"ר פ' פ"א: העוד לנו וגו'. למה לך הנאת דברים כ"כ בדבר העושר. ומי יש תקוה

כָּל דִּי לָבָן עָבֵיד לָךְ: יג אֲנָא אֱלָהָא דְּאִתְגְּלֵיתִי עֲלָךְ בְּבֵית אֵל דִּי מְשַׁחְתָּא תַּמָּן קָמָא דְּקַיֶּמְתָּא קֳדָמַי תַּמָּן קְיָם כְּעַן קוּם פּוּק מִן אַרְעָא הָדָא וְתוּב לַאֲרַע יַלְדוּתָךְ: יד וַאֲתֵיבַת רָחֵל וְלֵאָה וַאֲמָרוּ לֵיהּ הַעוֹד כְּעַן לָנָא חוּלָק וְאַחֲסָנָא בְּבֵית אֲבוּנָא: טו הֲלָא נוּכְרָאָן אִתְחֲשַׁבְנָא לֵיהּ אֲרֵי זַבְּנָנָא וַאֲכַל אַף מֵיכַל יָת כַּסְפָּנָא: טז אֲרֵי כָל עוּתְרָא דְּאַפְרֵישׁ יְיָ מֵאֲבוּנָא דִּילָנָא הוּא וְדִבְנָנָא וּכְעַן כָּל דַּאֲמַר יְיָ לָךְ עֲבֵד: יז וְקָם יַעֲקֹב וּנְטַל יָת בְּנוֹהִי וְיָת נְשׁוֹהִי עַל גַּמְלַיָּא: יח וּדְבַר יָת כָּל גֵּיתוֹהִי וְיָת כָּל קִנְיָנֵיהּ דִּקְנָא גֵּיתוֹהִי וְקִנְיָנֵיהּ דִּקְנָא בְּפַדַּן אֲרָם לְמֵיתֵי לְוָת יִצְחָק אֲבוּהִי לְאַרְעָא דִּכְנָעַן: יט וְלָבָן אֲזַל לְמֵיגַז יָת עָנֵיהּ וּנְסֵיבַת רָחֵל יָת צַלְמָנַיָּא דִּי לַאֲבוּהָא: כ וּכְסֵי יַעֲקֹב מִן לָבָן אֲרַמָּאָה עַל דְּלָא חַוִּי לֵיהּ אֲרֵי אָזֵיל הוּא: כא וַאֲזַל הוּא וְכָל דִּי לֵיהּ וְקָם וַעֲבַר יָת פְּרָת וְשַׁוִּי יָת אַפּוֹהִי לְטוּרָא דְּגִלְעָד: כב וְאִתְחַוָּא לְלָבָן בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה אֲרֵי אֲזַל יַעֲקֹב:

רש"י

שהציל הקב"ה מאבינו שלנו הוא: **הציל** · לשון הפרים וכן כל לשון הצלה שבמקרא לשון הפרשה שמפרישו מן הרעה ומן האויב: **(יז) את בניו ואת נשיו** · הקדים זכרים לנקבות ועשו הקדים נקבות לזכרים שנאמר ויקח עשו את נשיו ואת בניו וגו' (לקמן ל"ו): **(יח) מקנה קנינו** · מה שקנה מצאנו עבדים ושפחות וגמלים וחמורים: **(יט) לגזוז את צאנו** · שנתן ביד בניו דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב: **ותגנוב רחל את התרפים** · להפריש את אביה מע"א נתכוונה (ב"ר): **(כב) ביום השלישי** · שהרי

העמק דבר

לנו שאם ישוב העושר לאבינו יתנם לנו בנכסי מלוג והלא אנו רואים כמה התנהג עמנו בדרך זר: **(טו) כי מכרנו** · ולא נהג עמנו כדרך הנשואין שכל אב נותן איזה נדוניא לבתו והוא מכרנו כשפחות ולקח כסף הקנין לעצמו · היינו עבודת יעקב בי"ד שנים היא כסף השמירה · היה ללבן לשלם עבור השמירה לבנותיו והוא אכל בעצמו: **(טז) כי כל העשר וגו'** · עוד טעם שאין לנו לחוש · שאנו חושבים דכל העושר אשר הציל אלהים מאבינו לנו הוא · בשביל שמגיע לנו. כדרך הבנות · ומה יהיה אחרינו הלא ולבנינו א"כ מה נ"מ כאשר הנס בידיך · וזה לא חששו שישא יעקב נשים אחרות ויוליד בנים כמו שחשש לבן והשביע ע"ז · שידעו באותו צדיק שלא ישא אשה מבנות כנען: **ועתה כל אשר אמר אליך אלהים**·לענין הדעה השניה אין לחשוש נגד עיניךפחד עשו ופחד הנדר אלא כל אשר אמר אלהים עשה · כי דבר אלהים אין להשיב: **(יז) וישא את בניו ואת נשיו** · לפי הפשט הקדים הבנים להושיב על הגמלים משום בעתותא דגמלים לנשים כמש"כ לעיל כ"ד · ס"א · והבנים כבר היו רגילים בהם: **(יח) מקנה קנינו** · שיעקב לא היה עוסק במכירת הצאן וקניית הרכוש שאחרי חפצים · אלא קנינו בעצמו עבדי סרסרותא · שהיו זבינא חריפא כמש"כ לעיל ל' מ"ג ולא כמו שחשבו בני לבן בזה: **אל יצחק אביו** · נכסף לבית אביו: **ארצה כנען** · גם נכספה נפשו לארץ הקדושה והודיע הכתוב כי אע"ג שלא הוזהר אלא לשוב אל ארץ אבותיו מ"מ גם בלי אזהרה נכסף לבית אביו · וכן בלי אזהרה נכסף לארץ כנען שהיא ארץ הקדושה · אלא שלא היה יכול לשוב עדיין: **(יט) לגזז את צאנו** · והוא עת שמחה ומשתה לכל המשפחה כידוע בשמואל א' י"ג ובכ"מ · ע"כ הלכו כל אנשי בית לבן מש"ה **ותגנב רחל וגו'** · היה שעת הכושר לכך לעשות בביתו כך. והיא עשתה כדי שלא ינחש לבן בהודעו ולא ידע מאומה מאופן הבריחה: **(כ) על בלי הגיד לו** · שלא הגיד לב לבן לו כי יברח יעקב ומש"ה לא נשמר ממנו: **(כא) ויברח הוא וגו'** · שהרי לא הובטח ע"ז כמש"כ ע"כ הוכרח לעשות תחבולה זו ואע"ג שגם זה לא היה דבר נקל להשהות בדרך הרבה ולא יהא נודע. ללבן מ"מ היה בוטח בה' שלא יודע לו ע"פ השגחת ה' אבל לא כמחשבות אדם בהשגחה המה מחשבותיו ית' אלא נודע לו וגם רדף וגם השיגו ומכ"מ הצילו ה' (א) · אמנם טוב היה יותר אלו לא הסתיר עצמו מלבן ולא הגיע לגנבת התרפים אשר זה גרם רעה רבה ליעקב: **(כב) ויגד** · ע"י רועי צאן לבן שהיו תחת יעקב:

הרחב דבר

(א) וכך המה דרכי ישראל בכל עת אשר המה בוטחים בהשגחתו ית' שיהיה אתם בדרך שהמה הולכים . והקב"ה מיפר עצתם כדי לצערם ולצרף אותם או מבוא טעם אחר . ומכ"מ מצילם יגונן עליהם בדרך אחר כדרך שלא חשבו ולא עלה על דעתם . והא שבחר יעקב לבטוח בה' יותר בזה האופן . היינו שבזה האופן לא היה נגד בחירה רעה . וכמש"כ להלן ל"ו י"ג .

יַעֲקֹב׃ כג וַיִּקַּח אֶת־אֶחָיו עִמּוֹ וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו דֶּרֶךְ שִׁבְעַת יָמִים וַיַּדְבֵּק אֹתוֹ בְּהַר הַגִּלְעָד׃ כד וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־לָבָן הָאֲרַמִּי בַּחֲלֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תְּדַבֵּר עִם־יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע׃ כה וַיַּשֵּׂג לָבָן אֶת־יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב תָּקַע אֶת־אָהֳלוֹ בָּהָר וְלָבָן תָּקַע אֶת־אֶחָיו בְּהַר הַגִּלְעָד׃ כו וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב מֶה עָשִׂיתָ וַתִּגְנֹב אֶת־לְבָבִי וַתְּנַהֵג אֶת־בְּנֹתַי כִּשְׁבֻיוֹת חָרֶב׃ כז לָמָּה נַחְבֵּאתָ לִבְרֹחַ וַתִּגְנֹב אֹתִי וְלֹא־הִגַּדְתָּ לִּי וָאֲשַׁלֵּחֲךָ בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁרִים בְּתֹף וּבְכִנּוֹר׃ כח וְלֹא נְטַשְׁתַּנִי לְנַשֵּׁק לְבָנַי וְלִבְנֹתָי עַתָּה הִסְכַּלְתָּ עֲשׂוֹ׃ כט יֶשׁ־לְאֵל יָדִי לַעֲשׂוֹת עִמָּכֶם רָע וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם אֶמֶשׁ ׀ אָמַר אֵלַי לֵאמֹר הִשָּׁמֶר לְךָ מִדַּבֵּר עִם־יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע׃ ל וְעַתָּה הָלֹךְ הָלַכְתָּ כִּי־נִכְסֹף נִכְסַפְתָּה לְבֵית אָבִיךָ לָמָּה גָנַבְתָּ אֶת־אֱלֹהָי׃ לא וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלָבָן כִּי יָרֵאתִי כִּי אָמַרְתִּי פֶּן־תִּגְזֹל אֶת־בְּנוֹתֶיךָ מֵעִמִּי׃ לב עִם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶת־אֱלֹהֶיךָ

ת"א השמר לך . יבמות קג נזיר כג : למה נחבאת . מנחות סג :

רש"י

דרך שלשת ימים היה ביניהם : (כג) את אחיו · קרוביו : דרך שבעת ימים · כל אותן ג' ימים שהלך המגיד להגיד ללבן הלך יעקב לדרכו נמצא יעקב רחוק מלבן ששה ימים ובשביעי השיגו לבן למדנו שכל מה שהלך יעקב בשבעה ימים הלך לבן ביום אחד (שנאמר וירדוף אחריו דרך שבעת ימים ולא נאמר וירדוף אחריו ז' ימים) : (כד) מטוב עד רע · כל טובתן של רשעים רעה היא אצל הצדיקים (יבמות ק"ג) : (כו) כשביות חרב · כל חיל הבא למלחמה קרוי חרב : (כז) ותגנוב אותי · גנבת את דעתי : (כט) יש לאל ידי · יש כח וחיל בידי לעשות עמכם רע וכל אל שהוא לשון קדש על שם עיזוז ורוב אונים הוא : (ל) נכספתה · המדת והרבה יש במקרא נכספה וגם כלתה נפשי (תהלים פ"ד) למעשה ידיך תכסוף (איוב י"ד) : (לא) כי יראתי וגו' · השיבו על ראשון ראשון שאמר לו ותנהג את בנותי וגו :

העמק דבר

(כג) בהר הגלעד · דמתחלה כאשר שם יעקב פניו הר הגלעד היה נטיה מן הדרך ועמד לפוש בהר הילדים והצאן שא"א לדפוק אותם בבריחה יותר · ע"כ נטה מן הדרך לפי שראה לצורך הגלעד אשר הוא יפה למרעה

כג ודבר ית אחוהי עמיה ורדף בתרוהי מהלך שבעא יומין ואדביק יתיה בטורא דגלעד: כד ואתא מימר מן קדם יי לות לבן ארמאה בחלמא דליליא ואמר ליה אסתמר לך דילמא תמליל עם יעקב מטב עד ביש: כה ואדביק לבן ית יעקב ויעקב פרס ית משכניה בטורא ולבן אשרי ית אחוהי בטורא דגלעד: כו ואמר לבן ליעקב מה עבדת וכסיתא מני ודברת ית בנתי כשבית חרבא: כז למא אטמרת למיזל וכסיתא מני ולא חויתא לי ושלחתך פון בחדון ובתושבחן בתפין ובכנרין: כח ולא שבקתני לנשקא לבני ולבנתי כען אסכלתא למעבד: כט אית חילא בידי למעבד עמכון ביש ואלהא דאבוכון ברמשא אמר לי למימר אסתמר לך מלמללא עם יעקב מטב עד ביש: ל וכען מיזל אזלת ארי חמדא חמדתא לבית אבוך למא נסיבתא ית דחלתי: לא ואתיב יעקב ואמר ללבן ארי דחלית ארי אמרית דילמא תנוס ית בנתך מני: לב עם דתשכח ית

העמק דבר

למרעה. ומש"ה דבק לבן אותו שם: (כד) השמר לך פן תדבר וגו'. לא הזהירו שלא ידבר כלל. דא"כ היה לו לומר השמר לך מדבר וגו' ואז ודאי היה לבן מפחד ולא היה מדבר כלל. אלא ה"פ השמר לך. הזהר בדבר. פן תדבר וגו'. כשלא תהי מהר יוכל להיות שתסיים ברע ויהי ריב ומצה. וכן עשה לבן שהתחיל לסיים ברכות ודברי שלום: (כה) וישג לבן את יעקב. מתחלה כתיב וידבק אותו אבל לא התראה עמו עדיה. אלא משום שהי' נקרא כל המישור. הר הגלעד כמבואר בסמוך וכיון שבא לשם אמר הכתוב כי הדביק אותו. אבל בבוקר השיגו ממש: תקע את אהלו. כמש"כ שעמד לפוש שם ומש"ה תקע אהלו: בהר. ממש אבל לבן היה כגבור לרוץ אורח ולא היה לו אהלים אלא תקע את אחיו. מלשון התוקע עצמו לדבר הלכה. פי' קובע דעתו. כך קבע מקומו באותו יום: בהר הגלעד. למטה בכל המישור שנקרא הר הגלעד: (כו) ותגנב את לבבי. עוד לא האשימו על הבריחה עד מקרא הסמוך. אבל מתחלה האשימו על הבנות שהראה בזה שאינו מוקירן כלל והנהיג אותן כשבויות חרב להפרד מאביהן בלי ברכה ועי"ז האשימו שגנב את לבבו עד כה להראות כי הוא אוהבן ומכבדן. ובאמת אינו כן: (כז) למה נחבאת לברוח ותגנב אתי. האשימו עוד שגנב כליו. והביע מקום החשד. שהרי נחבאת לברוח שהבורח פתאום ובמהירות לא די שאינו נוטל מה שאינו שלו אלא אפי' כליו עוזב אחריו. משא"כ המכין עצמו לכך כמה ימים קודם. מחביא כליו לאט לאט. ובשעת הבריחה נוטלן. ובאשר ראה כלי יעקב בשלימות הבין שהיה הדבר כמוס הרבה ימים מקודם וא"כ מסתמא ותגנב אתי. שגנבת גם כלי ביתי. ולא הגדת לי ואשלחך וגו'. שלא תאמר שהסכנה לכך היה משום כלי עצמו הרי אם היית מגיד לי ואשלחך. בשמחה. והיית נוטל כליך במתינות וע"כ היתה הסכנה משום גניבה: (כח) ולא נטשתני. מלשון תשמטנה ונטשתה ונמשך על ואשלחך וגו'. ולא היית מניחני לנשק לבני ולבנותי. לעשות לי זה הנחת עכ"פ. משא"כ עתה כשנחבאת לברוח. הסכלת עשו. איך לא הבינות שארדוף ואשיג: (כט) יש לאל ידי וגו'. אלא שאינו חפץ. והוכיח שבידו לעשות רע ואינו ירא מקדושת יעקב שהרי ואלהי אביכם וגו'. שיקר לבן ואמר ליעקב שהקב"ה הזהירו מדבר כלל. ומ"מ אינו חושש ומדבר. וכך יש בידו לעשות רע. ואמר כאן בלשון רבים עמכם. אביכם. היינו ליעקב ואחיו עבדי ה' שהיו עמו ואברהם ויצחק אב לכולן בשביל שרצה להתפאר שאינו ירא מעבדי אלהי אברהם ויצחק ובידו לעקור את הכל. אך מטובו אינו שואל אלא דבר אחד הוא התרפים אכן באמת היה לבן ירא בלבו מפני אזהרת אלהים ע"כ לא מלא ידיו לעשות רע: (ל) הלך הלכת כי נכסף נכספתה לבית אביך. הודה לו שזה אינו חושדו שעיקר הבריחה יהיה כדי לגנוב כליו שהרי לא היה סך רב שיהא כדאי לפניו יציאה ממקום מאושר כ"כ. אלא הבריחה היתה כי נכספת לבית אביך ולכך אגב חושדו שגנב ג"כ. אבל למה גנבת את אלהי. בלי שום תועלת בבית אביך. נמצא שהאשימו על שהוא מכיר כי שונא את בנותיו. ועל גניבה. וביחוד גניבת התרפים שהוא רק להכעיס ולצער: (לא) כי יראתי. היא תשובה ניצחת גם על הנשים גם על החשד של גניבה. אחר שירא שיגזול בנותיו מעמו שאוהבן כנפשו. היה מוכרח להעלים. אע"ג שהכין עצמו לבריחה מכמה ימים קודם. ולא השיב יעקב האמת כי הבנות בעצמן זרזוהו לכך שלא רצה לגרום תרעומות עליהן: (לב) עם אשר וגו' הכר לך

לא יחיה נגד אחינו הכר־לך מה עמדי וקח־לך
ולא־ידע יעקב כי רחל גנבתם: לג ויבא לבן
באהל־יעקב ׀ ובאהל לאה ובאהל שתי האמהת
ולא מצא ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל:
לד ורחל לקחה את־התרפים ותשמם בכר
הגמל ותשב עליהם וימשש לבן את־כל־האהל
ולא מצא: לה ותאמר אל־אביה אל־יחר בעיני
אדני כי לוא אוכל לקום מפניך כי־דרך נשים לי
ויחפש ולא מצא את־התרפים: לו ויחר ליעקב
וירב בלבן ויען יעקב ויאמר ללבן מה־פשעי מה
חטאתי כי דלקת אחרי: לז כי־מששת את־כל־
כלי מה־מצאת מכל כלי־ביתך שים כה נגד אחי
ואחיך ויוכיחו בין שנינו: לח זה עשרים שנה אנכי
עמך רחליך ועזיך לא שכלו ואילי צאנך לא
אכלתי: לט טרפה לא־הבאתי אליך אנכי אחטנה
מידי תבקשנה גנבתי יום וגנבתי לילה: מ הייתי

ת"א כי דלק כבים. האלילים כד: ואילי צאנך. בבא קמא סה: הייתי ביום. ב"מ צ"ג:

ר ש" י

(לב) לא יחיה. ומאותה קללה מתה רחל בדרך (ב"ר): מה עמדי. משלך: (לג) באהל יעקב. הוא אהל רחל שהיה יעקב תדיר אצלה וכן הוא אומר בני רחל אשת יעקב ובכולן לא נאמר אשת יעקב: ויבא באהל רחל. כשיצא מאהל לאה חזר לו לאהל רחל קודם שחיפש באהל האמהות (ספרים אחרים השפחות) וכל כך למה לפי שהיה מכיר בה שהיא משמשנית: (לד) בכר הגמל. לשון כרים וכסתות כתרגומו בעביטא דגמלא והיא מרדעת העשויה כמין כר ובעירובין (דף ט"ז) שנינו הקיפוה בעביטין והן עביטי גמלים בשט"ו בלעז (זוינזאטעטל): (לו) דלקת. רדפת כמו על ההרים דלקונו (איכה ד') וכמו מדלוק אחרי פלשתים (שמואל א' י"ז): (לז) ויוכיחו. ויבררו עם מי הדין אפרובי"ר בלע"ז (פריפען. אונטערזוכען): (לח) לא שכלו. לא הפילו עיבורם כמו רחם משכיל (הושע ט') תפלט פרתו ולא תשכל (איוב כ"א): ואילי צאנך. מכאן אמרו איל בן יומו קרוי איל שאם לא כן מה שבחו אילים לא אכל אכל כבשים אכל אם כן גזלן הוא (ב"ק ס"ה): (לט) טרפה. ע"י ארי וזאב: אנכי אחטנה. לשון קולע באבן אל השערה ולא יחטיא (שופטים כ') אני ובני שלמה חטאים (מ"א א') חסרים. אנכי אחסרנה אם חסרה חסרה לי מידי תבקשנה: אנכי אחטנה. תרגומו דהות שגיא מנינא שהיתה נפרדת ומחוסרת כמו ולא נפקד ממנו איש (במדבר ל"א מ"ט) תרגומו ולא שגא: גנובתי יום וגנובתי לילה. גנובת יום או גנובת לילה הכל שלמתי: גנובתי. כמו רבתי בגוים שרתי במדינות (איכה א')

מלאתי

דַחֲלְתָּךְ לָא יִתְקַיַּם קֳדָם אֲחָנָא אִשְׁתְּמוֹדַע לָךְ מָה דְעִמִּי וְסַב לָךְ וְלָא יְדַע יַעֲקֹב אֲרֵי רָחֵל נְסֵיבְתִּינוּן׃ לג וְעַל לָבָן בְּמַשְׁכְּנָא דְיַעֲקֹב וּבְמַשְׁכְּנָא דְלֵאָה וּבְמַשְׁכְּנָא דְתַרְתֵּין לְחֵינָתָא וְלָא אַשְׁכַּח וּנְפַק מִמַּשְׁכְּנָא דְלֵאָה וְעַל בְּמַשְׁכְּנָא דְרָחֵל׃ לד וְרָחֵל נְסֵיבַת יָת צַלְמָנַיָּא וְשַׁוִּיתִינוּן בַּעֲבִיטָא דְגַמְלָא וִיתֵיבַת עֲלֵיהוֹן וּמַשֵּׁשׁ לָבָן יָת כָּל מַשְׁכְּנָא וְלָא אַשְׁכַּח׃ לה וַאֲמַרַת לַאֲבוּהָא לָא יִתְקוֹף בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי אֲרֵי לָא אֵיכוּל לְמֵיקַם מִן קֳדָמָךְ אֲרֵי אוֹרַח נְשִׁין לִי וּבְלַשׁ וְלָא אַשְׁכַּח יָת צַלְמָנַיָּא׃ לו וּתְקֵיף לְיַעֲקֹב וּנְצָא עִם לָבָן וַאֲתֵיב יַעֲקֹב וַאֲמַר לְלָבָן מָה חוֹבִי וּמָה סוּרְחָנִי אֲרֵי רְדַפְתָּא בָּתְרָי׃ לז אֲרֵי מַשֵּׁשְׁתָּא יָת כָּל מָנַי מָה אַשְׁכַּחְתָּא מִכֹּל מָנֵי בֵיתָךְ שַׁוִּי הָכָא קֳדָם אַחַי וְאַחָךְ וְיוֹכְחוּן בֵּין תַּרְוָנָא׃ לח דְּנַן עַסְרִין שְׁנִין אֲנָא עִמָּךְ רְחֵלָךְ וְעִזָּךְ לָא אַתְכִּילוּ וְדִכְרֵי עָנָךְ לָא אֲכָלִית׃ לט תְּבִירָא לָא אַיְתֵיתִי לְוָתָךְ כַּד הֲוָה שַׁגְיָא מִמִּנְיָנָא מִן יְדִי אַתְּ בָּעֵי לַהּ נְטָרִית בִּימָמָא וּנְטָרִית בְּלֵילְיָא׃ מ הֲוֵיתִי בִּימָמָא אַכְלַנִי שַׁרְבָא וּגְלִידָא הֲוָה נָחִית עֲלַי בְּלֵילְיָא וְנָדַת

העמק דבר

מה עמדי וקח לך · היינו משאר כלי הבית לא היה יעקב בטוח כ"כ ואולי איזה עבד או שפחה לקח איזה כלי בלי ידיעתו · ואם תכיר קח לך · אבל על אלהיו הקפיד גם הוא דאם אחד מבני ביתו לקח הרי בדעתו לעבוד ע"ז בבית יעקב מש"ה לא יחיה : ולא ידע יעקב וגו' · לא עלה על לבו שהיא גנבתם להיזה תכלית אחר ולא בשביל ע"ז ח"ו : (לד) וימשש לבן וגו' · הכל בשביל התרפים · כמו שמפרש המקרא ויחפש ולא מצא את התרפים : (לג) ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל · דאע"ג דכתיב תחלה באהל לאה ואח"כ באהל שתי האמהות מ"מ המעשה היה להיפך שתולין דבר מקולקל בקטן תחלה · מש"ה תחלה חשד ליעקב יותר · ואח"כ להשפחות ואח"כ הלך לאהל לאה ובאחרונה הלך לאהל רחל · ובין כה וכה היתה יכולה רחל להשים את התרפים בכר הגמל · ומש"ה סיפר הכתוב כ"ז · השגחה פרטית שהיתה בזה · שאלו נמצא התרפים מלבד שנתביישה מי יודע מה שהיה עושה : (לה) אל יחר בעיני אדוני · אין משמעות יחר כעס אלא במקום דכתיב אף אצלו · ויחר אף יעקב וכן הרבה · משא"כ ויחר לדוד על אשר פרץ ה' · ויונה הנביא אמר היטב חרה לי · ולא כעסו על הקב"ה · אלא משמעות חרון הוא · כמש"כ לעיל ד' ו' · שהוא ל' קדחת ורתיחה · ובאשר השם עין ומביט על הדבר הרבה מרתיח את עינו · ולבן הביט הרבה על ישיבת רחל באשר היה קשה לו הדבר וחשש שלא יתפש מושבה · ע"כ אמרה אל יחר בעיני אדוני · כלומר אל יביט כמתפלא הרבה ע"ז כי לא אוכל וגו' ולא הביט יותר : (לו) ויחר ליעקב · גם כאן אינו מלשון כעס · וגם קשה הלשון וירב בלבן · וירב את לבן מיבעי כמו ריבה ריב את רעך · או עם לבן · וכן אינו מובן לשון ויען יעקב · כי בכ"מ דכתיב עניה מורה שהקדימו איש בדברים כמש"כ בס' שמות ע"ו כ"א ובכ"מ · אלא יעקב היה סובל ושותק אלא מצטער בפ"ע על החשד שחשדהו לגנב · ולא היה מדבר עמו מאומה מרוב צער וחרון · אבל לבן רצה לכרות עמו ברית שלום וזה א"א בלי תוכחה כמבואר במ"ר פ' וירא כל שלום שאין עמו תוכחה כו' ע"כ התקוטט לבן עמו ומשכו ליעקב לריב עמו ולדבר את כל לבו מש"ה כתיב וירב בלבן ע"י פעולת לבן רב עמו : ויען יעקב · על דברי לבן : מה פשעי · בזדון : מה חטאתי · אפי' בשגגה שגם זה היה עול ואם לא כשמר הנאמן יפה שהרי היה שומר שכר · וא"כ היה מקום לחשוד שאיני חושש על ממון אחרים וממילא נחשד אני גם על גניבה אבל מה זה הטאתי : (לז) שים כה · אולי אתה תאמר שהוא שלך ואני מכחיש ע"כ שים נגד אחי ואחיך : ויוכיחו בין שנינו · האמת הדבר אם הוא שלי או שלך · שהיה ניכר בין כלי ישראל בין כלי עובד כוכבים · ועתה הוסיף לחקור היאך עלה ע"ד לחשדו שגנב · כי זה אינו אלא או מגד שרואין בנחשד קלות בממון חבירו כדאיתא בב"מ דכ"ד א' · או מגד שהחשדן גנב וכאשר יבואר : (לח) זה עשרים וגו' · מוכיח לדקו עד שאין מקום להיות נחשד : ואילי צאנך · שלא היה נהוג לאכול נקבות שמולידות · אבל אילים שלא נצרך כ"כ היה נהוג לאכול · אבל אני לא אכלתי : (לט) טרפה · מארי וזאב · שאין על השומר לחוס עמהם אפי' כשרואה כדאיתא פ' הפועלים · מ"מ אנבי אחטנה · הייתי מחויב בדבר שלא יטרוף שהיה נלחם ומציל מבין שיניהם : מידי תבקשנה · אם לא הייתי בשעת מעשה ונטרף הייתי משלם : גנבתי יום · היינו לסטים מזוין : גנבתי לילה · כמשמעו · והנה בלסטים מזוין הדין בכל ש"ש דאפי' על בעידנא

בַיּוֹם אֲכָלַנִי חֹרֶב וְקֶרַח בַּלָּיְלָה וַתִּדַּד שְׁנָתִי מֵעֵינָי׃ מא זֶה־לִּי עֶשְׂרִים שָׁנָה בְּבֵיתֶךָ עֲבַדְתִּיךָ אַרְבַּע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה בִּשְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּצֹאנֶךָ וַתַּחֲלֵף אֶת־מַשְׂכֻּרְתִּי עֲשֶׂרֶת מֹנִים׃ מב לוּלֵי אֱלֹהֵי אָבִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וּפַחַד יִצְחָק הָיָה לִי כִּי עַתָּה רֵיקָם שִׁלַּחְתָּנִי אֶת־עָנְיִי וְאֶת־יְגִיעַ כַּפַּי רָאָה אֱלֹהִים וַיּוֹכַח אָמֶשׁ׃ שביעי מג וַיַּעַן לָבָן וַיֹּאמֶר אֶל־יַעֲקֹב הַבָּנוֹת בְּנֹתַי וְהַבָּנִים בָּנַי וְהַצֹּאן צֹאנִי וְכֹל אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה לִי־הוּא וְלִבְנֹתַי מָה־אֶעֱשֶׂה לָאֵלֶּה הַיּוֹם אוֹ לִבְנֵיהֶן אֲשֶׁר יָלָדוּ׃ מד וְעַתָּה לְכָה נִכְרְתָה בְרִית אֲנִי וָאָתָּה וְהָיָה לְעֵד בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃ מה וַיִּקַּח יַעֲקֹב אָבֶן וַיְרִימֶהָ מַצֵּבָה׃ מו וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְאֶחָיו לִקְטוּ אֲבָנִים וַיִּקְחוּ אֲבָנִים וַיַּעֲשׂוּ־גָל וַיֹּאכְלוּ שָׁם עַל־הַגָּל׃ מז וַיִּקְרָא־לוֹ לָבָן יְגַר שָׂהֲדוּתָא וְיַעֲקֹב קָרָא לוֹ גַּלְעֵד׃ מח וַיֹּאמֶר לָבָן הַגַּל הַזֶּה עֵד בֵּינִי וּבֵינְךָ הַיּוֹם עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ גַּלְעֵד׃ מט וְהַמִּצְפָּה אֲשֶׁר אָמַר יִצֶף יְהוָה בֵּינִי

ת"א זה לי עשרים. תהלים ע: הבנות בנתי. יבמות סב: יגר שהדותא. שבת קטו מגילה ע:

רש"י

מלאתי משפט (ישעיה א') הושבתי לדוש (הושע י'): (מ) אכלני חרב. לשון אש אוכלה: קרח. כמו משליך קרחו (תהלים קמ"ז) תרגומו גלידא: שנתי. לשון שינה: (מא) ותחלף את משכורתי. היית משנה תנאי שבינינו מנקוד לטלוא ומעקודים לברודים: (מב) ופחד יצחק. לא רצה לומר אלהי יצחק שאין הקדוש ברוך הוא מייחד שמו על הצדיקים בחייהם ואע"פ שאמר לו בצאתו מבאר שבע אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת. ויעקב נתיירא לומר ואלהי ואמר ופחד: ויוכח. לשון תוכחה הוא ולא לשון הוכחה: (מג) מה אעשה לאלה. איך תעלה על לבי להרע להן: (מד) והיה לעד. הקב"ה: (מו) לאחיו. הם בניו שהיו לו אחים נגשים אליו לצרה ולמלחמה (ב"ר): (מז) יגר שהדותא. תרגומו של גלעד: (מח) (ע"ב קרא שמו) גלעד. גל עד: (מט) והמצפה

העמק דבר

דעיילי אינשי חייב. ומכש"כ בגניבה ממש. אבל באחרי וזאב. אם על בעידנא דעיילי אינשי פטור ואני שלמתי על טריפה כמו גנבתי יום וגנבתי לילה. מכ"ז הוכיח כי נזהר בנאמנו יותר מאחריו. ש"ש. מכש"כ שאין מקום לחשוד אותו על גניבה: (מא) זה לי. מה שנוגע אלי בביתך הוא להיפך והזכיר לו

זאת

שְׁנָתִי מֵעֵינָי: מא דְּנַן לִי עַסְרִין שְׁנִין בְּבֵיתָךְ פְּלַחִיתָךְ אַרְבַּע עַסְרֵי שְׁנִין בְּתַרְתֵּין בְּנָתָךְ וְשִׁית שְׁנִין בְּעָנָךְ וְאַשְׁנֵיתָא יָת אַגְרִי עֲשַׂר זִמְנִין: מב אִילוּלָא פּוֹן אֱלָהָא דְּאַבָּא אֱלָהָא דְּאַבְרָהָם וּדְדָחִיל לֵיהּ יִצְחָק הֲוָה בְּסַעֲדִי אֲרֵי כְּעַן רֵיקָן שַׁלַּחְתָּנִי יָת עַמְלִי וְיָת לֵאוּת יְדַי גְּלֵי קֳדָם יְיָ וְאוֹכַח בְּרַמְשָׁא: מג וַאֲתֵיב לָבָן וַאֲמַר לְיַעֲקֹב בְּנָתָא בְּנָתִי וּבְנַיָּא בְּנַי וְעָנָא עָאנִי וְכֹל דְּאַתְּ חָזֵי דִּילִי הוּא וְלִבְנָתַי מָה אַעְבֵּיד לְאִלֵּין יוֹמָא דֵין אוֹ לִבְנֵיהוֹן דִּילִידָא: מד וּכְעַן אִיתָא נִגְזַר קְיָם אֲנָא וְאַתְּ וִיהֵי לְסָהִיד בֵּינָא וּבֵינָךְ: מה וּנְסֵיב יַעֲקֹב אַבְנָא וּזְקָפַהּ קָמָא: מו וַאֲמַר יַעֲקֹב לַאֲחוֹהִי לְקוֹטוּ אַבְנִין וּנְסִיבוּ אַבְנִין וַעֲבַדוּ דְגוֹרָא וַאֲכַלוּ תַמָּן עַל דְּגוֹרָא: מז וּקְרָא לֵיהּ לָבָן יְגַר שָׂהֲדוּתָא וְיַעֲקֹב קְרָא לֵיהּ גַּלְעֵד: מח וַאֲמַר לָבָן דְּגוֹרָא הָדֵין סָהִיד

העמק דבר

זאת להגיד כי החשד בא בשביל שהוא בעצמו איש עול ומרמה ע"כ הוא חושד בכשרים וכדאיתא בפ"ב דקידושין כל הפוסל במומו פוסל ובמ"ר פ' אחרי למדו דשמשון היה נזהר הרבה בשבועה ממה שהאמין את אחרים על שבועה דמי שהוא מיקל בדבר און חושד את הכל שגם הם מקילים בזה: (מב) אלהי אבי אלהי אברהם · המשגיח להצליחני: ופחד יצחק · כח דינו שאינו יכול לראות עולה: את עניי · ע"כ ראה אלהי אברהם: את יגיע כפי · ע"כ ראה פחד יצחק גוזל העול · ואמר אלהי אבי אלהי אברהם · נכלל בזה מדת יצחק אביו ממש שמיוחד בפרנסה · ואלהי אברהם הוא לשפע עושר למעלה מדרך הטבע כמו שהיה ביצחק בזכות אברהם כמש"כ לעיל כ"ו ה': (מג) הבנות בנותי · לא כמו שאתה חושב שדלקתי אחריך לעשות לך רעה · שהרי הבנות בנותי וגו': וכל אשר אתה רואה לי הוא · לא כמו שאתה חושב שמששתי לחפש כלי ביתי · שהרי אם הייתי מקפיד ע"ז הרי הכל שלי · אבל איני מקפיד · והמישוש היה רק בשביל התרפים · ועתה שאני בא ודולק כ"כ הוא בשביל · ולבנותי מה אעשה וגו' · שלא תקח אחרות עליהן: או לבניהן אשר ילדו · שלא תוריש כל העושר שהוא שלי לבנים אחרים שתוליד מנשים אחרות ויבא כל רכושי לבנים זרים: (מד) ועתה לכה · לדעת הירושלמי סוכה פ"ד ומדרשים שמות פ"ג ובכ"מ · הה"א שבסוף התיבה לכה מלמדנו שאם אין אתה לא היה כן · ויש לפרש דלבן אמר שעם אחר לא היה סומך על כריתות ברית שלא יעבור · אבל לכה שאתה עובד אלהים · נכרתה ברית · בשביל הנשים והילדים: והיה לעד וגו' · נעשה איזה דבר לעד על הברית: (מה) וירימה מצבה · להקריב עליה · ובזה נעשית דבר מקודש להיות עד מזכיר עון מיפר ברית: (מו) ויאמר יעקב לאחיו · פרש"י ע"פ המדרש דלאחיו היינו בניו · דא"א לפרש אחיו כמו לעיל נגד אחי ואחיך · וכן להלן ויקרא לאחיו · שאין ד"א לבקש אנשים חשובים ללקט אבנים להכילה · אלא ע"כ המה בניו · ועדיין צריך טעם למה באמת לא צוה לעבדיו ושפחותיו לעשות כן · ותו למאי כתיב לאחיו · ולא לבניו · אלא בשביל שהיה בזה הענין מדת יעקב לשבת בטח ושלום עם אנשים · ואע"ג שלבן הקניטו הרבה ובפרט בסוף דבריו אמר כל אשר אתה רואה לי הוא · מ"מ לא הש יעקב לזה וביקש לרדוף אחר השלום ולעשות נגימה לקרב את לבבו · ורצה עוד להרגיל בניו למדה זו הנפלאה · ע"כ צוה אותם ללקט אבנים לשם כך · ואם היה אומר בני לקטו אבנים לא היה נקלט בלבבם דרך מוסרי בזה ואמרו בלבם כי עושים בצווי אביהם ע"כ קרא אחי לקטו אבנים להגיד יושר מדה זו שגם בלי גזרת אב · יפה לנו להאחז במדה המישבת לבעת · ועי' להלן ל"ב כ"ו ומ"ט כ"ד · ובס' דברים ל"ג כ"ח: ויאכלו שם על הגל · ולא עלה על דעת יעקב לעשות את הגל ג"כ לעד: (מז) יגר · מלשון אגירה וקבוץ: שהדותא · לא אמר שהדא שהיה במשמע שהיגר הוא העד אלא שהדותא משמעו עדות וא"כ הכונה היגר משמש להעד והוא המצבה כדי שלא יאבד אותו האבן היחידי ע"כ יהי הגל הזה משמשו לעדות: ויעקב קרא לו גלעד · ג"כ לאותה כונה ולא אמר גל עדות · משום דעד משמעו בלה"ק שם דבר עדות כדרשת חז"ל בסוטה על ועד אין בה · שני עדים והביאו ראיה מלשון המקרא והוא עד · אבל לבן לא ידע היטב משמעות עד בלה"ק · והבין שיעקב רוצה שהגל יהיה ג"כ עד · והחליט הדבר ואמר · (מח) ביני ובינך היום · לא כעדות המצבה על ברית הבנות שאין השם על אותו יום וכמו שפירש לבן בסמוך כי נסתר איש מרעהו · אבל עד הגל יהי בינינו שלא נעשה אחד לרעהו רעה שייך גם היום · ומ"מ עיקר הברית היה לדורות כמבואר בשו"ט תהלים ס' ובמד"ש · והובא גם ברבה פ' ע"ד אלא שחסר שם בט"ד: על כן קרא שמו גלעד · לא כמו מתחלה שקרא לו גלעד שאינו שמו בעצם אלא בשביל עד · אבל עתה קרא שמו העצמי גלעד: (מט) והמצפה אשר אמר · יעקב להיות מצבה · והרימה למעלה כמו סימן לראות מרחוק הוא כדי

ובינך כי נסתר איש מרעהו: נ אם תענה את בנתי ואם תקח נשים על בנתי אין איש עמנו ראה אלהים עד ביני ובינך: נא ויאמר לבן ליעקב הנה | הגל הזה והנה המצבה אשר יריתי ביני ובינך: נב עד הגל הזה ועדה המצבה אם אני לא אעבר אליך את הגל הזה ואם אתה לא תעבר אלי את הגל הזה ואת המצבה הזאת לרעה: נג אלהי אברהם ואלהי נחור ישפטו בינינו אלהי אביהם וישבע יעקב בפחד אביו יצחק: נד ויזבח יעקב זבח בהר ויקרא לאחיו לאכל לחם ויאכלו לחם וילינו בהר: מפטיר

לב א וישכם לבן בבקר וינשק לבניו ולבנותיו ויברך אתהם וילך וישב לבן למקמו: ב ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלהים: ג ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה ויקרא שם המקום ההוא מחנים: פ פ פ

חול חול

קנ״ח הלקי מחניס סימן · ומפטירין ויברח יעקב בהושע סימן י״ב :

סדר וישלח

ד וישלח יעקב מלאכים לפניו אל עשו אחיו

ת״א אס תענה את . יומא עד כתובות מז : ויפגעו בו . חולין יא ס׳ הזוהר פרשת מצורע ופרשת פינחס : ויאמר יעקב · ברכות סב :

ר ש ״ י

אשר אמר וגו׳ · המצפה אשר בהר הגלעד · כמו שכתוב ויעבר את מצפה גלעד (שופטים י״א) ולמה נקראת שמה מצפה לפי שאמר כל אחד מהם לחברו יצף ה׳ ביני ובינך אם תעבור את הברית : כי נסתר · ולא נראה איש את רעהו : (נ) בנותי בנותי · שני פעמים אף בלהה וזלפה בנותיו היו מפלגש : אם תענה את בנותי · למנוע מהן עונת תשמיש (יומא ע״ז) : (נא) יריתי · כמו ירה בים כזה שהוא יורה החץ : (נב) אם אני · הרי אם משמש בלשון אשר כמו עד אם דברתי דברי (ב״ר) : לרעה · לרעה אי אתה עובר אבל אתה עובר לפרקמטיא : (נג) אלהי אברהם · קדש (ב״ר) : ואלהי נחור · חול : אלהי אביהם · חול : (נד) ויזבח יעקב זבח · שחט בהמות למשתה : לאחיו · לאוהביו שעם לבן : לאכל לחם · כל דבר

מאכל

בינא ובינך יומא דין על כן קרא שמיה גלעד: מט וסכותא די אמר יסך מימרא דיי בינא ובינך ארי נתכסי גבר מחבריה: נ אם תעני ית בנתי ואם תסב נשין על בנתי לית אנש עמנא חזי מימרא דיי סהיד בינא ובינך: נא ואמר לבן ליעקב הא דגורא הדין והא קמתא די אקימית בינא ובינך: נב סהיד דגורא הדין וסהדא קמתא אם אנא לא אעיבר לותך ית דגורא הדין ואם את לא תעיבר לותי ית דגורא הדין וית קמתא הדא לבישו: נג אלהי דאברהם ואלהי דנחור ידינון בינגא אלהא דאבוהון וקים יעקב בדדחיל ליה אבוהי יצחק: נד ונכס יעקב נכסתא בטורא וקרא לאחוהי למיכל לחמא ואכלו לחמא ובתו בטורא: א ואקדים לבן בצפרא ונשיק לבנוהי ולבנתיה ובריך יתהן ואזל ותב לבן לאתריה: ב ויעקב אזל לאורחיה וערעו ביה מלאכיא דיי: ג ואמר יעקב כד חזינון משריתא מן קדם יי דא וקרא שמא דאתרא ההוא מחנים: פ פ פ

ד **ושלח** יעקב אזגדין קדמוהי לות עשו אחוהי לארעא דשעיר לחקלא

רש"י

מהלך קרוי להם כמו עבד להם רב (דניאל ה') נשחיתם עץ בלחמו (ירמיה י"א): **לב** (ב) ויפגעו בו מלאכי אלהים. מלאכים של ארץ ישראל באו לקראתו ללותו לארץ: (ג) מחנים. שתי מחנות של חוצה לארץ שבאו עמו עד כאן ושל ארץ ישראל שבאו לקראתו (ב"ר ותנחומא): הסלת פרשת ויצא

(ד) **וישלח** יעקב מלאכים. מלאכים ממש (ב"ר): ארצה שעיר. לארץ שעיר כל תיבה שצריכה

העמק דבר

אשר יצף ה' וגו'. ותיבת אמר משמש למעלה ולמטה אשר אמר יעקב. אמר לבן יצף: (נא) ויאמר לבן ליעקב. ביאר בטוב תכלית שני העדים הללו הגל והמצבה: (נב) אם אני וגו'. לזה באו הגל לבדו אגל. ואם אתה לא תעבר אלי את הגל הזה. להלחם עמי ועם זרעי: ואת המצבה הזאת. בשביל בנותיו. ואמר לא תעבור. כי ידע לבן שיעקב אם ירצה ליקח נשים עוד לא יקח מבנות כנען ויבא עוד לארם ליקח אחרת: (נג) אלהי אברהם ואלהי נחור. בשביל שבא לעשות ברית בשני שחל גב על יעקב גם על לבן. מש"ה הזכיר גם אלהי נחור לומר שאינו חושש שאלהי אברהם יעניש את לבן באשר שאינו מעובדיו: וישבע יעקב בפחד אביו יצחק. הגר ליעקב להודות ללבן על ססח שבועה שלו. כי באמת אלהי אברהם יעניש גם את לבן. אכן רע בעיניו לומר אלהי אברהם לבד שהוא כנגד כבוד לבן ע"כ נשבע בפחד אביו יצחק שהוא יעניש גם את לבן בדין הקשה שהוא כמדתו וכ"כ הרמב"ן ויש ללמוד מכל הספור כמה יש להזהר בדברים שהרי זה גרם לער ועג"כ לדוד כדאיתא בסוה"ע הפלים ס': **לב** (א) וישב לבן למקומו. תיבת לבן מיותר שהרי מדובר בו או היה ראוי לכתוב וילך לבן וישב למקומו. אלא משמעות מקומו כאן למעמדו שהיה עד בוא יעקב. והכי פי' חז"ל ברבה. וכיב"ז ביארנו לעיל ל' כ"ה וגמלא כל הברכה שהגיעה ללבן היה רק בשביל יעקב וכמו שראה לבן בתרפים שאמר נחשתי ויברכני ה' בגללך וכענין שאמרו חז"ל ביבמות דס"ג אפי' משפחות הדרים באדמה אין מתברכות אלא בשביל ישראל. וכ"ז סימן לבנים שיש אוה"ע שאין מזלם טוב בעצם אלא בשביל ישראל שבקרבם באה הברכה להם וכאשר יצאו ישראל מהם ישובו לכח דל ורזה. אם לא שמזלם גרם לעשות חיל: (ג) מחנים. הוא מחניים שבעבר הירדן כמבואר בס' שמואל ב' י"ז. והוא מקודשת א"י (א): (ד) **וישלח** יעקב. קודם שבא מהגימה לא ירא

הרחב דבר

(א) ולא כהרמב"ן שכ' שהלך יעקב מנגד דרום א"י ועוד לא הגיע לאדום שהוא לפני א"י. וכ"כ הראב"ע ר"פ וישלח שארץ אדום בין ארן ובין א"י. וכ"ז אינו כמש"כ אלא כפרש"י להלן ל"ה י"ח. שארם מצפון א"י והיא בין בבל ובעבר לא"י ומש"ה כשיצא תרח ואברהם מאור כשדים באו תחלה לחרן. ומלך שנער כשברת מא"א לבוא לארצו הובה סמוך לדמשק ראש ארם והיה סמוך לדן צפון א"י וכשהלכו אברהם ויעקב מארם לא"י הגיעו תחלה לשכם ואח"כ לחברון שבדרום א"י והשבטים בעמדם בשכם ראו אורחת ישמעאלים באה מגלעד להוליך מצרימה. היינו מגלעד סמוך לארם מצפון א"י למצרים שהיא מנגד דרום. ומש"כ הרמב"ן עוד שיבוק גבול עמון הוא דרומית מזרחית לא"י. גם זה אינו. אלא עמון הוא מצפון א"י וישראל כשהלכו לא"י דרך אדום ומואב מנגד דרום לא הגיעו לעמון כלל. אלא מול בני עמון כמש"כ בס' דברים ב' ט"ו ובס' במדבר כ"ב ה'. הא מיהא ברור שיעקב הלך מצפון א"י. ועשו הלך מדרום לקראתו והא דאיתא בב"ר פע"ד ובסוה"ע כשהלך יואב לארם פגע באדומים. היינו שהלכו גדודי אדום מדרום לצפון לארם לעזרם:

ארצה שעיר שדה אדום: ה ויצו אתם לאמר כה תאמרון לאדני לעשו כה אמר עבדך יעקב עם־לבן גרתי ואחר עד־עתה: ו ויהי־לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה ואשלחה להגיד לאדני למצא־חן בעיניך: ז וישבו המלאכים אל־יעקב לאמר באנו אל־אחיך אל־עשו וגם הלך לקראתך וארבע־מאות איש עמו: ח ויירא יעקב מאד ויצר לו ויחץ את־העם אשר־אתו ואת־הצאן ואת־הבקר והגמלים לשני מחנות: ט ויאמר אם־יבוא עשו אל־המחנה האחת והכהו והיה המחנה הנשאר לפליטה: י ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי

ת"א ויירא יעקב מאד ויצר לו. ברכות ד סנהדרין לח: והיה המחנה. סנהדרין לט:

ר ש " י

למ"ד בתחילתה הטיל לה הכתוב ה"א בסופה: (ה) גרתי. לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר אינך כדאי לשנוא אותי על ברכות אביך שברכני הוה גביר לאחיך שהרי לא נתקיימה בי. דבר אחר גרתי בגימטריא תרי"ג כלומר עם לבן הרשע גרתי ותרי"ג מצות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים: (ו) ויהי לי שור וחמור. אבא אמר לי מטל השמים ומשמני הארץ זו אינה לא מן השמים ולא מן הארץ: שור וחמור. דרך ארץ לומר על שוורים הרבה שור. אדם אומר לחבירו בלילה קרא התרנגול ואינו אומר קראו התרנגולים: ואשלחה להגיד לאדני. להודיע שאני בא אליך: למצא חן בעיניך. שאני שלם עמך ומבקש אהבתך: (ז) באנו אל אחיך אל עשו. שהיית אומר אחי הוא אבל הוא נוהג עמך כעשו הרשע עודנו בשנאתו (ברבה פ' ע"א): (ח) ויירא ויצר. ויירא שמא יהרג (ב"ר ותנחומא). ויצר לו אם יהרוג הוא את אחרים (ס"א שמא יהרוג אחרים ועוד גירסאות. אחרות וע"ע במזרחי ההפרש שביניהם): (ט) המחנה האחת והכהו. מחנה משמש לשון זכר ולשון נקבה. אם תחנה עלי מחנה (תהלים כ"ז) הרי נקבה. המחנה הזה (לקמן ל"ג) ל' זכר. וכן יש שאר דברים משמשים לשון זכר ולשון נקבה. השמש יצא על הארץ (לעיל י"ט). מקצה השמים מוצאו (תהלים י"ט) הרי לשון זכר. והשמש זרחה על המים (מלכים

העמק דבר

כלל. שהרי עדיין לא נתקיימה הבטחת הקדוש ברוך הוא והשיבותיך אל האדמה הזאת. אבל משבא לעה"י ורואה מחנה אלהים הבין כי כאן מתחלת קדושת הארץ. וכבר נתקיים הבטחה זו. ושוב אינו מובטח כלשון הקב"ה כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי וגו' וביארנו לעיל דאח"כ אפשר שיהא נעזב ח"ו. ואע"ג שהוא ביקש בתפלתו ושבתי בשלום אל בית אבי ועדיין לא הגיע לשם. מ"מ ירא שמא לא נתקבלה תפלתו. ע"כ פחד לבבו שהוא נדרש להשמר מעשו. וכ"ה ברבה אריב"ס כך אמר לי הקב"ה שוב אל ארץ אבותיך תאמר עד כאן היו התנאים. וע"ע להלן מקרא י' (א):

הרחב דבר

(א) אמנם אחר כל הסברות מבואר ברבה שלא היתה עלה נכונה וגם זה מן השמים כדאית' כיב"ז בגיטין פ' הנזקין על ריב"ז משיב חכמים אחור כך השיב הקב"ה חכמתו של יעקב וחשב מחשבות ונפל בפח. ויש להעמיק יותר כי אחרי שראה יעקב שלא הגלית כמה שרצה להסתיר ענין הלוכו מלבן. ועוד היה אלו גלה ללבן כמש"כ לעיל. שוב רצה לעשות כן בעשו להתגלות

דאדום: ה ופקיד יתהון למימר כדין תימרון לרבוני לעשו כדנן אמר עבדך יעקב עם לבן דרית ואוחרית עד כען: ו והוו לי תורין וחמרין ען ועבדין ואמהן ושלחית לחואה לרבוני לאשכחא רחמין בעינך: ז ותבו אזגדיא לות יעקב למימר אתינא לות אחוך לות עשו ואף אתי לקדמותך וארבע מאה גברין עמיה: ח ודחיל יעקב לחדא ועקת ליה ופליג ית עמא דעמיה וית ענא וית תורי וגמליא לתרתין משרין: ט ואמר אם ייתי עשו למשריתא חדא וימחיניה ויהי משריתא דאשתארא לשיזבא: י ואמר יעקב

רש"י

ב' ג') הרי לשון נקבה. וכן רוח והנה רוח גדולה באה הרי לשון נקבה · ויגע בארבע פנות הבית (איוב א') הרי לשון זכר · ורוח גדולה וחזק מפרק הרים (מלכים א' י"ט) הרי לשון זכר ולשון נקבה · וכן אש ואש יצאה מאת ה' (במדבר ט"ז) לשון נקבה · אש לוהט (תהלים ק"ו) לשון זכר: **והיה המחנה הנשאר לפליטה** · על כרחו כי אלחם עמו התקין עצמו לשלשה דברים לדורון לתפלה ולמלחמה · לדורון ותעבור המנחה על פניו · לתפלה · אלהי אבי אברהם · למלחמה והיה המחנה הנשאר לפליטה: (י) **ואלהי אבי יצחק** · ולהלן הוא אומר ופחד יצחק ועוד מהו שחזר

העמק דבר

שדה אדום · אע"ג שעיקר דירת עשו היה עדיין בא"י עד שוב יעקב ולא יכלה הארץ לשאת אותם · מ"מ כבר היה לו אחוזת נחלה בארץ שעיר והיתה נקראת שדה אדום · ושלח יעקב לשם ולא למקום עיקר דירתו · ונראה שהיה חושש שמא משום כבוד אביו לא יעורר מדנים ובלבו תהא שמורה שנאתו עד עת מצוא ע"כ שלח לשדה אדום ואם לא היה שם באותה שעה יהיו מודיעים אותו ובזה יבחן אם יצאה השנאה מלבו אם לא: (ה) **לאדוני לעשו** · קראו אדוני גם שלא בפניו למען יזהרו עבדיו שלא יקלו בכבודו ומוראו גם שלא בפניו כי חברך חברא אית לי': **ואחר עד עתה** · לפייסך משום שלא היה בידי במה לקבל פניך במנחה כמו שהי' נהוג להביא שי למורא · ובמ' קהלת איתא שאמר אדון מרומא לרהב"ש אפשר דעביד מלכותא על מגן · ועתה · (ו) **ויהי לי שור וחמור וגו'** · **ואשלחה להגיד לאדוני** · היינו לקבל המתנה שאשלח לך ולא היה בזה מוסיף קנאה בהודיעו כי עשה עושר · כי עשירות בלי גדולת הנהגה אינו ענין לעשו לקנאות אחרי שהיה כבר גדול בהנהגה עד שהיה לו ארבע מאות איש הסרים למשמעתו: (ז) **באנו אל אחיך** · ולא אמרו אדוניך כמו שאמר יעקב להם לאדני לעשו · משום שאין ד"א לעבד לומר לאדונו לשון אדוניך כדאיתא במס' ר"ה דל"א ב' לענין תלמיד ורב · לאו אורח ארעא למימרא לרבי' ככך: **וגם הולך לקראתך** · כאשר חשבת לבחינה אם אינו מפויס מסתמא ילך למלחמה · באמת הוא יוצא למלחמה · והיינו לשון וגם: **וארבע מאות וגו'** · מזה מובן על מה הוא הולך · כי באמת לא אמר עשו להם דבר כדרכי מלכים הראשונים אשר בגאותם לא דברו דבר עם מי שאינו כדאי לכבודם: (ח) **ויירא יעקב מאד** · נפל פחד בלבבו: **ויצר לו** · מזה שנפל פחד בלבבו הכיר לו כי מזה הבין שרעה נגד פניו (א) · וי"ל עוד שהכיר לו על עיקר השליחות · שהתבונן על השגיאה מה שהחזיק באחיו ועורר קרבות בעצמו: **ויחץ את העם וגו'** · ולא כתיב שחצה את הילדים · מובן מזה שהילדים שמרם אצלו · וא"כ קשה מה שאמר אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו והיה המחנה הנשאר לפליטה · הלא אם יבא אל המקום שעמד יעקב ובניו והכהו · מאי נ"מ שיהא המחנה השנית לפליטה · אלא ברור היה אצלו שלא יהרוג לא אותו ולא אחד מבניו שהרי כבר הוא מובטח מהקב"ה שלא יכלה הוא וזרעו שהמה כמו הוא בעצמו כמש"כ לעיל כ"ח ט"ו · ומזה הטעם גמירי דלא כלי שבטא · אלא ירא מנכסיו ועבדים ושפחות · ובתפלה של יעקב מבואר שהיה ירא גם שמא יהרוג הנשים: ויש לדעת דכל הכנה זו שעשה בזו השעה לא היה אלא באותו יום שחשב שמא יבוא עשו מיד וילחם עמו אבל אח"כ כשראה שלא בא והבין שעשו לן בדרך ע"כ לן גם יעקב וגם עבר הנחל ובבוקר כבר נתחזק לבבו ע"י המלאך ושוב לא עשה הכנה זו · וע' להלן ל"ג א': (ט) **אל המחנה האחת** · בל"נ לא כמו בכל הענין דכתיב מחנה בל"ז · הוא משום שהעמיד המחנה החלושה והגרועה בראש לפניו · ואם יכה תהי החלושה מוכה: (י) **אלהי וגו'** · הקדים שבח לתפלה כדאיתא בע"ז

הרחב דבר

להתגלות לפניו. אבל גם בזה לא הצליח וטוב היה יותר אלו הסתיר את בואו לא"י עד שובו ליצחק. וככה רמזה תורה בפ' דברים רב לכם סוב את ההר הזה פנו לכם צפונה. ודרש שקשה לכלל התגלות לעשו אלא הצפינו עצמכם כל שאפשר. ומעשה אבות הכל אות לבנים:

(א) וזהו פי' המקרא שמואל א' י"ז כ"ד וכל איש ישראל בראותם את האיש וינוסו מפניו וייראו מאד. ולפי סדר הענין היה

יִצְחָק יְהוָה הָאֹמֵר אֵלַי שׁוּב לְאַרְצְךָ וּלְמוֹלַדְתְּךָ וְאֵיטִיבָה עִמָּךְ׃ יא קָטֹנְתִּי מִכֹּל הַחֲסָדִים וּמִכָּל־הָאֱמֶת אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־עַבְדֶּךָ כִּי בְמַקְלִי עָבַרְתִּי אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה וְעַתָּה הָיִיתִי לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת׃ יב הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי מִיַּד עֵשָׂו כִּי־יָרֵא אָנֹכִי אֹתוֹ פֶּן־יָבוֹא וְהִכַּנִי אֵם עַל־בָּנִים׃ יג וְאַתָּה אָמַרְתָּ הֵיטֵב אֵיטִיב עִמָּךְ וְשַׂמְתִּי אֶת־זַרְעֲךָ כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפֵר מֵרֹב׃ שני יד וַיָּלֶן שָׁם בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיִּקַּח מִן־הַבָּא בְיָדוֹ מִנְחָה לְעֵשָׂו אָחִיו׃ טו עִזִּים מָאתַיִם וּתְיָשִׁים עֶשְׂרִים רְחֵלִים

ה"א קטנתי מכל. תענית כ':

רש"י

והזכיר שם המיוחד היה לו לכתוב האומר אלי שוב לארצך וגו'. אלא כך אמר יעקב לפני הקב"ה שתי הבטחות הבטחתני אחת בצאתי מבית אבי מבאר שבע שאמרת לי אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק ושם אמרת לי ושמרתיך בכל אשר תלך. ובבית לבן אמרת לי שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך ושם נגלית אלי בשם המיוחד לבדו שנאמר ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך וגו' בשתי הבטחות אלו אני בא לפניך: (יא) קטנתי מכל החסדים. נתמעטו זכיותי על ידי החסדים והאמת שעשית עמי לכך אני ירא שמא משהבטחתני נתלכלכתי בחטא ויגרום לי להמסר ביד עשו (שבת ל"ב): ומכל האמת. אמיתת דבריך ששמרת לי כל ההבטחות שהבטחתני: כי במקלי. לא היה עמי לא כסף ולא זהב ולא מקנה אלא מקלי לבדו. ומדרש אגדה נתן מקלו בירדן ונבקע הירדן: (יב) מיד אחי מיד עשו. מיד אחי שאין נוהג עמי כאח אלא כעשו הרשע: (יג) היטב איטיב. היטב בזכותך איטיב בזכות אבותיך (ב"ר): ושמתי את זרעך כחול הים. והיכן א"ל כן והלא לא א"ל אלא והיה זרעך כעפר הארץ (לעיל ג'). אלא

העמק דבר

ד"ח. וכבר ביארנו בתפלת אברהם על סדום שלא הקדים שבח לתפלה היינו משום שהיה בעודנו עומד בתפלה קבועה אבל יעקב כבר התפלל מנחה. והנה נפל עליו פחד פתאום והשעה נחוצה לפי מחשבתו ע"כ התפלל מיד והקדים שבח כדין: אלהי אבי אברהם. המיוחד להנהגה כמש"כ לעיל: ואלהי אבי יצחק. באשר עיקר תפלתו היה בשביל המחנה של עבדים ושפחות ובשביל הנשים אשר המה פרנסת האדם וזהו מדתו של יצחק: ה' האמר אלי. לפני יציאתי מחרן: ואיטיבה עמך. היינו דבר ה' ואהיה עמך וכמש"כ שם שעיקר הבטחה זו היתה לשמרו מעשו נגד

חמת רבקה אלא משום שבלשון ואהיה עמך אינו מבואר שמירת הנשים כמש"כ בס' שמות ד' כ'. ע"כ אמר שמשמע לו כונת ה' בהבטחה זו גם על הטבה מלבד שמירת גופו שע"ז כבר מובטח הוא מברכת אברהם שלא יכלה זרעו וא"כ מובטח יעקב ובניו. וע"כ בזה הבטחה זו על הטבה ג"כ. אלא שלא נתבאר איכות הטבה. וראוי לדעת אשר ביאר הנביא בדבר ה' פועל הרבה וכמש"כ בס' שמות י"ט ע"ו ע"ש: (יא) ומכל האמת. ת"א ומכל טבון. ולא כתרגומו בכ"מ וקשוט. וע' ברמב"ן שפי' החסדים הקיימים יקראו אמת וכ"ה לשון

הרחב דבר

לכתוב להיפך וייראו מאד וינוסו מפניו אלא ה"פ וינוסו מפניו ומזה וייראו מאד מעצם המלחמה כי חשבו שלא יהי' אחרים לטוב. וכן הוא ודאי דרך מלחמה טבעית כמ"ש תחילת נפילה ניסה. אם לא שהולך בדרך נס כמו שהיה לבסוף מלחמת גלית וכש"מ. שאע"ג שלבם נשבר מכ"מ נתגברו בנס. אבל בדרך הטבע אינו כן וכן יעקב גר לו מן הפחד שהרגיש. וכן אמר דהמע"ה העבר חרפתי אשר יגורתי. כי חרפה הוא להבוטח בה' לגור. כמ"ש ובוטח בה' ישוגב וע"ז אמר הנביא (ישעיה נ"א י"ב י"ג) מי את ותיראי וגו' ותשכח ד' עשך וגו' ותפחד תמיד כל היום וגו':

אֱלָהָא דְאַבָּא אַבְרָהָם וֵאלָהָא דְאַבָּא יִצְחָק יְיָ דִי אֲמַר לִי תּוּב לְאַרְעָךְ וּלְיַלָּדוּתָךְ וְאוֹטֵיב עִמָּךְ: יא זְעִירָן זַכְוָתִי מִכֹּל חַסְדִין וּמִכָּל טַבְוָן דִי עֲבַדְתָּ עִם עַבְדָךְ אֲרֵי יְחִידִי עֲבָרִית יָת יַרְדְּנָא הָדֵין וּכְעַן הֲוֵיתִי לִתְרֵין מַשְׁרְיָן: יב שֵׁיזְבִנִי כְעַן מִידָא דְאָחִי מִידָא דְעֵשָׂו אֲרֵי דָחֵיל אֲנָא מִנֵּיהּ דִּילְמָא יֵיתֵי וְיִמְחִינַנִי אִמָּא עַל בְּנַיָּא: יג וְאַתְּ אֲמַרְתְּ אוֹטָבָא אוֹטֵיב עִמָּךְ וַאֲשַׁוֵּי יָת בְּנָךְ סַגִּיאִין כְּחָלָא דְיַמָּא דְלָא יִתְמְנוּן מִלְמִסְגֵּי: יד וּבָת תַּמָּן בְּלֵילְיָא הַהוּא וּנְסֵיב מִן דְאַיְתֵי בִידֵיהּ תִּקְרוּבְתָּא לְעֵשָׂו אֲחוּהִי: טו עִזֵּי מָאתָן וּתְיָשַׁיָּא עַסְרִין רַחְלֵי מָאתָן וְדִכְרֵי עַסְרִין:

רש"י

בא"ל כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך (שם) ולאברהם אמר הרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים: (יד) הבא בידו · ברשותו · וכן ויקח את כל ארצו מידו (במדבר כ"א) · ומ"א מן הבא בידו אבנים טובות ומרגליות שאדם צר בצרור ונושאם בידו · דבר אחר מן הבא בידו מן החולין שנטל מעשר כמה דאת אמר עשר אעשרנו לך והדר לקח מנחה: (טו) עזים מאתים ותישים עשרים · מאתים עזים צריכות עשרים תישים וכן כלם הזכרים כדי צורך הנקבות · ובבראשית רבה דורש מכאן לעונה האמורה בתורה הטיילים בכל יום הפועלים שתים בשבת החמרים אחת בשבת הגמלים אחת לשלשים יום הספנים אחת לששה חדשים ואיני יודע לכוין המדרש הזה בכוון · אך נראה בעיני שלמדנו

העמק דבר

המקרא וה' אלהים אמת אלהים חיים ומלך עולם ופי' ברבה פ' אמור דסוף המקרא מפרש מהו וה' אלקים אמת בשביל שהוא אלקים חיים ומלך עולם היינו שהוא נצחי וכמליצת הגמ' בנמ' שבת קושטא קאי וכך הטוב שהוא נצחי מיקרי אמת ואמר ליעקב דשתי טובות עשית עמדי היינו החסדים שהוא העושר ומכל האמת שבחרו להיות ממנו ומזרעו אומה הנבחרת להיות נצחי ולזה עצמו ת"א ומכל טבון הטוב שהוא אמת: כי במקלי וגו' · זהו ביאור על החסדים: (יב) אם על בנים · אם נפרש שחשש שיכה האם והבנים יחד וכמשמעות החילוקי מסוף התפלה ואתה אמרת וגו' ושמתי את זרעך וגו' קשה דלפ"ז כוון יעקב לדבר ה' אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו ושמתי את זרעך כעפר הארץ אשר אם יוכל איש למנות וגו' וא"כ למאי שינה לשון הברכה ואמר כחול הים · והן נה זו הוכחה שלא יהרוג חלק מהבנים ותתקיים הברכה בהשאר אלא ודאי לא ירא בשביל הבנים כלל שהמה כמוהו ממש · וע"ע להלן כ"ג ורק חשש על נשיו שהנה יגינו על הבנים שלא תגיעם איזה הכאה כדרך האם וחשש שלא יהרגו אם על בנים בשעה שהאמות יגינו על בניהם ובשביל שאשתו כגופו אמר והכני · ומה גם שמוזהר שלא יקח נשים אחרות אפי' אחרי מותן שהרי לבן אמר אם לבניהן אשר ילדו א"כ חשש שלא יגרע יחוסתן ע"י בני אשה אחרת וע"ז כרת ברית עמו שלא ישא נשים על בנותיו · דמשמעו אפי' אחר מיתה · והראי' שהרי באזהרת ואשה אל אחותה לא תקח וגו' הוצרך הכתוב לפרש בחייה הא בל"ז משמע גם לאחר מיתה: (יג) ואתה אמרת היטב איטיב עמך · זה הלשון לא בא בדבר ה' אלא כמ"ש לעיל כ"ב א' וכ"ד נ"א כי מה שמוכח שזהו דעתו ורצונו ית' זה נקרא גם דברו ואמרו · ומשמעות היטב איטיב שהטבה שלי תהא מועלת גם לאחר ותהי' הטבה כפולה ופי' יעקב היכן משמע מדבר ה' כך ממה שאמר לאברהם ושמתי את זרעך כחול הים זה נאמר לאברהם בשעת העקידה ונתבאר שם לפי הענין ביגלהו את הקמים עליהם שלא ישטפם כמו חול הים שהוא גבול לים שלא ישטוף הארץ · והברכה שנאמר לאברהם היא כמו שנאמר ליעקב שקיבל ברכת אברהם ונכלל בזה המשל כמו דחול הים מגין על אם כל החול שהיא הארץ כך יש להוכיח מזה דזרעו יגינו על אמם ג"כ · והיינו הטבה כפולה · וסיים עוד אשר לא יספר מרב · דלא ניחא כי בזה אינו מוכרח דקאי על כל בניו שיצילו את אמותיהם שהרי משמעות כחול הים הוא ג"כ שהרבה יהיו נשטפים · ע"כ סיים דבברכה זו נכלל ג"כ רבוי ממש אשר לא יספר מרוב · וזה ודאי קאי על כל שבט דכולם בכלל הזרע · וא"כ כמו כן כולם יגינו על האם · והא שנכלל בזה המשל כחול הים שהרבה יהיו נשטפים · היינו מכל שבט יהיו הרבה נשטפין ומ"מ יהיו מגינים שלא ישטפו כולו: (יד) וילן שם וגו' · אחר שראה שעשו לא בא באותו יום החליט בדעתו לבטל מערכת המחנות וללון במנוחה כאן ולשלוח מתנה: מן הבא בידו · לאפוקי עבדים ושפחות שלא נתן מתנה מהם משום שאסור למכור וליתן לגוי שמפקיעו מן המצות כדאי' בגטין פ"ד וגם יש בזה צער להם לצאת מרשות יעקב לעשו וזהו שדקדק בלשון מן הבא בידו · וכדאי' בקידושין דכ"ב ב' דבהמה המנסכת בקול קנאה דהילך דידה אדעתא דמרא הוי כמו שמשכה בידו · משא"כ אדם שהולך לדעתו אינו נקנה עד שימשכנו בידו ממש וזהו מן הבא בידו שבא מאליו והוא כמו בידו היינו שאין

להם

מָאתַיִם וְאֵילִים עֶשְׂרִים׃ טז גְּמַלִּים מֵינִיקוֹת
וּבְנֵיהֶם שְׁלֹשִׁים פָּרוֹת אַרְבָּעִים וּפָרִים עֲשָׂרָה
אֲתֹנֹת עֶשְׂרִים וַעְיָרִם עֲשָׂרָה׃ יז וַיִּתֵּן בְּיַד־עֲבָדָיו
עֵדֶר עֵדֶר לְבַדּוֹ וַיֹּאמֶר אֶל־עֲבָדָיו עִבְרוּ לְפָנַי
וְרֶוַח תָּשִׂימוּ בֵּין עֵדֶר וּבֵין עֵדֶר׃ יח וַיְצַו אֶת־
הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר כִּי יִפְגָשְׁךָ עֵשָׂו אָחִי וּשְׁאֵלְךָ
לֵאמֹר לְמִי־אַתָּה וְאָנָה תֵלֵךְ וּלְמִי אֵלֶּה לְפָנֶיךָ׃
יט וְאָמַרְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיַעֲקֹב מִנְחָה הִוא שְׁלוּחָה
לַאדֹנִי לְעֵשָׂו וְהִנֵּה גַם־הוּא אַחֲרֵינוּ׃ כ וַיְצַו גַּם אֶת־
הַשֵּׁנִי גַּם אֶת־הַשְּׁלִישִׁי גַּם אֶת־כָּל־הַהֹלְכִים
אַחֲרֵי הָעֲדָרִים לֵאמֹר כַּדָּבָר הַזֶּה תְּדַבְּרוּן אֶל־
עֵשָׂו בְּמֹצַאֲכֶם אֹתוֹ׃ כא וַאֲמַרְתֶּם גַּם הִנֵּה עַבְדְּךָ
יַעֲקֹב אַחֲרֵינוּ כִּי־אָמַר אֲכַפְּרָה פָנָיו בַּמִּנְחָה
הַהֹלֶכֶת לְפָנָי וְאַחֲרֵי־כֵן אֶרְאֶה פָנָיו אוּלַי יִשָּׂא
פָנָי׃ כב וַתַּעֲבֹר הַמִּנְחָה עַל־פָּנָיו וְהוּא לָן בַּלַּיְלָה־
הַהוּא בַּמַּחֲנֶה׃ כג וַיָּקָם ׀ בַּלַּיְלָה הוּא וַיִּקַּח אֶת־
שְׁתֵּי נָשָׁיו וְאֶת־שְׁתֵּי שִׁפְחֹתָיו וְאֶת־אַחַד עָשָׂר

ת"א רחלים מאתים · חולין קלז: הע' בשו"א · כצ"ל · קמץ בז"ק

רש"י

מכאן שאין העונה שוה בכל אדם אלא לפי טורח המוטל עליו שמצינו כאן שמסר לכל תיש עשר עזים וכן לכל איל לפי שהם פנויים ממלאכה דרכן להרבות תשמיש ולעבר עשר נקבות ובהמה משנתעברה אינה מקבלת זכר · ופרים שעוסקין במלאכה לא מסר לזכר אלא ארבע נקבות ולחמור שהולך בדרך רחוקה שתי נקבות לזכר · ולגמלים שהולכים דרך יותר רחוקה נקבה אחת לזכר: (טז) גמלים מיניקות שלשים · ובניהם עמהם · ומדרש אגדה ובניהם בנאיהם זכר כנגד נקבה ולפי שצנוע בתשמיש לא פרסמו הכתוב (ב"ר): ועירם · חמורים זכרים: (יז) עדר עדר לבדו · כל מין ומין לעצמו: עברו לפני · דרך יום או פחות ואני אבא אחריכם: ורוח תשימו · עדר לפני חברו מלא עין כדי להשביע עינו של רשע ולתווהו על רבוי

העמק דבר

להם דעת ולא עבדים ושפחות שיש להם דעת: (טז) גמלים מיניקות ובניהם שלשים · לפי הדרש הוא בנאיהם · והוציאו זה משום דאיתא בב"ב פ' הספינה המוכר את החמור מכר את הסייח · ומפרש בגמ' באומר לו שהיא מיניקה · ומשום שהיא בהמה טמאה ואין דרך לאכול החלב ע"כ לא אמר שהיא מיניקה אלא

טז גמלי מינקתא ובניהון תלתין תורתא ארבעין ותורין עסרא אתנן עסרין ועילי עסרא: יז ויהב בידא דעבדוהי עדרא עדרא בלחודוהי ואמר לעבדוהי עברו קדמי ורוחא תשוון בין עדרא ובין עדרא: יח ופקיד ית קדמאה למימר ארי יערעינך עשו אחי וישאלינך למימר דמן את ולאן את אזיל ולמן אלין קדמך: יט ותימר דעבדך דיעקב תקרובתא היא דמשלחא לרבוני לעשו והא אף הוא אתי בתרנא: כ ופקיד אף ית תנינא אף ית תליתאה אף ית כל דאזלין בתר עדריא למימר כפתגמא הדין תמללון עם עשו כד תשכחון יתיה: כא ותימרון אף הא עבדך יעקב אתי בתרנא ארי אמר אנחיניה לרוגזיה בתקרובתא דמהלכא קדמי ובתר כן אחזי אפוהי מאים יסב אפי: כב ועברת תקרובתא על אפוהי והוא בת בליליא ההוא במשריתא: כג וקם בליליא הוא ודבר ית תרתין נשוהי

רש"י

שדורון: (יח) למי אתה. של מי אתה מי שולחך ותרגום דמאן את: ולמי אלה לפניך. ואלה שלפניך של מי הם למי המנחה הזאת שלוחה למ"ד משמשת בראש התיבה במקום של כמו וכל אשר אתה רואה לי הוא (לעיל ל"א) שלי הוא. לה' הארץ ומלואה (תהלים כ"ד) של ה': (יט) ואמרת לעבדך ליעקב. על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון ששאלת למי אתה לעבדך ליעקב אני ותרגומו דעבדך דיעקב וששאלת ולמי אלה לפניך מנחה היא שלוחה וגו': והנה גם הוא אחרינו. יעקב: (כא) אכפרה פניו. אבטל רוגזו וכן וכופר בריתכם את מות (ישעיה כ"ח) לא תוכלי כפרה (שם מ"ז). ונראה בעיני שכל כפרה שאצל עון וחטא ואצל פנים כלן לשון קנוח והעברה הן ולשון ארמי הוא והרבה בגמרא וכפר ידיה. בעי לכפורי ידיה בההוא גברא וגם בלשון המקרא נקראים המזרקים של קדש כפורי זהב (זבחים ל"ו מנחות ז') על שם שהכהן מקנח ידו בהן בשפת המזרק: (כב) על פניו. כמו לפניו וכן חמס ושוד ישמע בה על פני תמיד (ירמיה ו') וכן המכעיסים אותי על פני (ישעיה ס"ה) ומדרש אגדה על פניו אף הוא שרוי בכעס שהיה צריך לכל זה (ב"ר): (כג) ואת אחד עשר ילדיו. ודינה היכן היתה נתנה בתיבה ונעל בפניה שלא יתן בה עשו עיניו ולכך

העמק דבר

אלא משום הולד. וא"כ למאי פי' הכתוב ובניהם. הא כתיב מיניקות וממילא בניהם בכלל. אלא הפי' בנאיהם. מגאתי: (יז) עדר עדר לבדו. כל עדר הי' מתחלה בפ"ע כדאיתא בפ' הפועלין דאסור להכניס לדיר מין ומינו ושאינו מינו משום פריצותא דעבדי שמא ירביעו על שא"מ. מש"ה הי' כל עדר לבדו והוא הזהירם לצורך השעה והענין אשר ישימו עוד ריוח בין עדרים: (יח) ואנה תלך. לפי התשובה שמסר בפיהם אינו הלא על למי אתה ועל למי אלה לפניך. וא"כ יש להבין למאי אמר בשאלה ואנה תלך. וגם הכי מיבעי ואנה אתה הולך. אלא שלימדם בזה דעת שאע"ג שיראו את עשו הולך לדרכו ואינו שב מ"מ גם המה ילכו הלאה ולא ישובו בחזרה והיינו שהבינו בלשון ואנה תלך ולא ואנה אתה הולך אלא עשו יהא מבין שהמה ילכו בברור בכל אופן. וכן עשו. והיינו שאמר יעקב לעשו קח נא את ברכתי אשר הובאת לך דמשמעו לא שיקבל ממנו כעת אלא כבר הובאת לך לשדה אדום ע"י עבדיו שלא חזרו כלל וכ"ז הוא למוד ותורה לזרעו אחריו בגלות כמ"ש הרמב"ן ז"ל: (כ) גם את כל ההלכים. לא בא לרבות את הרביעי והחמישי דא"כ לא שייך לשון כל על שני הנותרים דכל משמעו שלשה לפחות ולא היה אלא חמשה עדרים. אלא פי' כל ההולכים דבכל עדר הלכו כמה עבדים לפי צורך העדר וגם את כולם: במצאכם אתו. הוסיף להזהיר את האחרונים דאפי' לא ישאל עוד עשו כי יבין מעצמו מתשובת הראשון והשני מ"מ במוצאם אותו יאמרו זה כדי שיגלגל באזני עשו בשמעו פעם אחר פעם ל' לעבדך ליעקב לאדוני לעשו: (כא) ואמרתם וגו'. עוד הוסיף דבר להאחרונים. באשר מנהג הי' בשעה שמקבלים פני האדון להביא מנחה אפי' כשאינו חוטא ובא להתנצל מ"מ אם בא להתנצל הי' המתנה חשובה ביותר. מש"ה הזהיר את המאוחרים שכבר יכיר עשו כי הוא מתנה מרובה יותר מקבלת פני אדון ע"כ יאמרו כי אמר אכפרה פניו וגו'. מש"ה המתנה מרובה ויכיר עשו כי הוא נכנע כ"כ ולשון רכה תשבר גרם ויתמלא רחמים: (כב) והוא לן בלילה ההוא במחנה. פי' הרמב"ן לא ישן באהלו במטה כדרך האדון אלא ישן עם עבדיו במחנה על הארץ וכן הפי' בס' יהושע ח' ט' וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העם שלא ישן באוהל בפ"ע כדרך המלך או שר הצבא אלא לן בתוך העם: (כג) ואת אחד עשר ילדיו. לכאורה מהראוי הי' להעביר את החפצים תחלה משום שמא יפגע עשו בילדים בשעה

ילדיו ויעבר את מעבר יבק: כד ויקחם ויעברם את־הנחל ויעבר את־אשר־לו: כה ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר: כו וירא כי לא יכל לו ויגע בכף־ירכו ותקע כף־ירך יעקב בהאבקו עמו: כז ויאמר שלחני כי עלה השחר ויאמר לא אשלחך כי אם־ברכתני: כח ויאמר אליו מה־שמך ויאמר יעקב: כט ויאמר לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם־ישראל כי־שרית עם־אלהים ועם־אנשים ותוכל: ל וישאל יעקב ויאמר הגידה־נא שמך ויאמר למה זה תשאל לשמי ויברך אתו שם: שלישי לא ויקרא יעקב שם המקום פניאל כי־ראיתי אלהים פנים אל־פנים ותנצל נפשי: לב ויזרח־לו השמש כאשר עבר את־פנואל

ת"א ויותר יעקב. חולין צא: ויאבק. שם: וירא כי לא. ס' הזוהר פ' בראשית: בהאבקו עמו. חולין שם: ויאמר שלחני. שם צא וצב. ס' הזוהר פ' תזריע: כי שרית עם. חולין צב ויזרח לו. סנהדרין צה חולין צא:

רש"י

נענש יעקב שמנעה מאחיו שמא תחזירנו למוטב ונפלה ביד שכם (ב"ר): יבק. שם הנהר: (כד) את אשר לו. הבהמה והמטלטלים עשה עצמו כגשר נוטל מכאן ומניח כאן (ב"ר): (כה) ויותר יעקב. שכח פכים קטנים וחזר עליהן (חולין צ"א): ויאבק איש. מנחם פי' ויתעפר איש לשון אבק שהיו מעלים עפר ברגליהם ע"י נענועם. ול"נ שהוא לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא בתר דאביקו ביה ואביק ליה מיבק לשון עניבה שכן דרך שנים שמתעצמים להפיל איש את רעהו שחובקו ואובקו בזרועותיו ופירשו רז"ל שהוא שרו של עשו (ב"ר): (כו) ויגע בכף ירכו. קולית הירך התקוע בקולית קרוי כף ע"ש שהבשר שעליה כמין

העמק דבר

שימלאום סמוך לנחל ויעקב יהי' מעבר השני עם החפצים. אלא כמ"ש שמעולם לא ירא על הילדים דגמירי דלא כלי שבטא מש"ה העביר תחלה הילדים ואמותם עמהם שע"י הילדים יהיו ניצולים גם המה כפי התפלה אבל רק אחד עשר ילדיו לקח. ולא את דינה. שלא היתה מובטחת ואח"כ כשראה שאין עשו סמוך לנחל לא הי' ירא להעביר את הכל. והנה כתיב כאן על האמהות לשון שפחות משום שהמה סייעו להעביר את הבנים וכדומה כדרך שפחות שנוחות לטורח וכיב"ז אי' בב"ב דקכ"ז ב' אמר עבדי הוא וחזר ואמר בני הוא נאמן דמשמע לי' כעבדא קאמר. וכן להלן כתיב גבי העמדה לפני עשו השפחות שנוחות לקבל הכאה אם תהי' ח"ו ע"כ העמידן ראשונה: (כד) ויקחם ויעברם את הנחל. הוא מיותר אלא הפי' העבירם בחזרה את הנחל כדי שאח"כ יסייעוהו להעביר את אשר לו שכבר היו בעלי כח וגבורה כמבואר לעיל ל"א מ"ו ולהלן במעשה שכם. ע"כ עתה שראה שאין עשו סמוך העבירם עמו ויעבר את אשר לו: (כה) עד עלות השחר. שאז אינו שולט כח הדין וכח הקדושה מתחזק. ע"כ משך המלאך עצמו ממנו: (כו) בהאבקו עמו. הוא מיותר וכבר דרשו חז"ל ע"ז בחולין דצ"א אכן לפי הפשט הפי' בהאבק יעקב עמו שעד כה נאבק המלאך את יעקב. ועתה רצה למשוך את

ידו

וְיַת תַּרְתֵּין לְחֵינָתֵיהּ וְיַת חַד עֲסַר בְּנוֹהִי וַעֲבַר יַת מַעֲבַר יוּבְקָא: כד וְדַבְּרִינוּן וְאַעְבְּרִינוּן יַת נַחְלָא וְאַעֲבַר יַת דִּי לֵיהּ: כה וְאִשְׁתְּאַר יַעֲקֹב בִּלְחוֹדוֹהִי וְאִשְׁתַּדַּל גַּבְרָא עִמֵּיהּ עַד דִּסְלֵיק צַפְרָא: כו וַחֲזָא אֲרֵי לָא יָכִיל לֵיהּ וּקְרֵיב בִּפְתֵי יַרְכֵּיהּ וְזָע פְּתֵי יַרְכָּא דְיַעֲקֹב בְּאִשְׁתַּדָּלוּתֵיהּ עִמֵּיהּ: כז וַאֲמַר שַׁלְּחַנִי אֲרֵי סְלֵיק צַפְרָא וַאֲמַר לָא אֲשַׁלְּחִנָּךְ אֱלָהֵין בָּרֵכְתְּ לִי: כח וַאֲמַר לֵיהּ מַה שְּׁמָךְ וַאֲמַר יַעֲקֹב: כט וַאֲמַר לָא יַעֲקֹב יִתְאֲמַר עוֹד שְׁמָךְ אֱלָהֵין יִשְׂרָאֵל אֲרֵי רַב אַתְּ קֳדָם יְיָ וְעִם גּוּבְרַיָּא וִיכֵלְתָּא: ל וּשְׁאֵיל יַעֲקֹב וַאֲמַר חַוִּי כְעַן שְׁמָךְ וַאֲמַר לְמָא דְנַן אַתְּ שָׁאֵיל לִשְׁמִי וּבָרֵיךְ יָתֵיהּ תַּמָּן: לא וּקְרָא יַעֲקֹב שְׁמָא דְאַתְרָא פְּנִיאֵל אֲרֵי חֲזֵיתִי מַלְאֲכָא דַּייָ אַפִּין בְּאַפִּין וְאִשְׁתֵּיזֵבַת נַפְשִׁי: לב וּדְנַח לֵיהּ שִׁמְשָׁא כַּד עֲבַר יַת פְּנוּאֵל

רש"י

כף של קדירה: ותקע. נתקעקעה ממקום מחברתה ודומה לו פן תקע נפשי ממך (ירמיה ו') לשון הסרה ובמשנה לקעקע ביצתן לשרש שרשיהן: (כז) כי עלה השחר. וצריך אני לומר שירה ביום (ב"ר) (חולין צ"א): ברכתני. הודה לי על הברכות שברכני אבי שעשו מערער עליהן. (בכאן קשה לרש"י ותברכני הנ"ל. אלא הודה וכו' וכן איתא בהדיא בזוהר פ' תזריע עמוד מ"ה ודוק): (כט) לא יעקב. לא יאמר עוד שהברכות באו לך בעקבה ורמיה כי אם בשררה וגלוי פנים וסופך שהקב"ה נגלה אליך בבית אל ומחליף שמך ושם הוא מברכך ואני שם אהי' ואודה לך עליהן זה שכתוב וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו (הושע י"ב) בכה המלאך ויתחנן לו ומה נתחנן לו בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו המתן לי עד שידבר עמנו שם ולא רצה יעקב ועל כרחו הודה לו עליהן וזהו ויברך אותו שם שהיה מתחנן להמתין לו ולא רצה: ועם אנשים. עשו ולבן: ותוכל. להם: (ל) למה זה תשאל. אין לנו שם קבוע משתנים שמותינו הכל לפי מצות עבודת השליחות שאנו משתלחים (ב"ר): (לב) ויזרח לו. לצרכו לרפאות את צלעתו כמה דתימא שמש צדקה ומרפא בכנפיה (מלאכי ג') ואותן שעות שמיהרה לשקוע בשבילו כשיצא מבאר שבע מיהרה לזרוח בשבילו: ויזרח לו השמש. לשון

העמק דבר

ידו ממנו וחזר יעקב ונאבק את המלאך. ומש"ה נענש ותקע כף ירכו וזה הי' בשביל שמדתו של יעקב הי' אהבת השלום במדה גדושה כמ"ש לעיל ע"כ כאן שהיה לו לנוח ג"כ בהמשך המלאך ממנו ועבר על מדתו מש"ה נענש (א). ועוד י"ל שבא ללמדנו לדורות ומעשה אבות אות לבנים בזה כאשר יבואר לפנינו: (כז) כי עלה השחר. ואין עת להאבק מטעם הנ"ל: (כט) יאמר עוד שמך. כמו שהי' לא יאמר. אבל אוה"ע קוראים רק בשם יעקב וכמ"ש לעיל י"ז ה': כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל. דרך לשון המדבר להיות מוסיף והולך והי' לו לאמר כי שרית עם אנשים ועם אלהים וכאן הוא להיפך (ב) לפי הפשט י"ל כלפי שנקרא יעקב באחזו בעקב עשו ונתבאר לעיל שהוא בשני אופני' בעת שיעקב בגדולה אוחז את עשו בעקבו שלא ילך ויתפשט גם הוא במלכותו. ובשעה שיעקב בשפלות מבקש לאחז בעקב עשו ולא תחת יד אחרים הפראים ביותר. ואמר לו המלאך כי אינך צריך לזה השם. כי בשעה שתהיה בגדולה אינך צריך לאחוז בעקב עשו שלא יתפשט גם הוא. שהרי שרית עם אלהים שהוא שר שלו והוכל. ובשעה שתהי' בשפלות ובגלות לא תהי' צריך כ"כ להאחז בעקב עשו כי שרית עם אנשים. היינו עם כל אנשים ומלכיות אפילו המה פראים בהליכתם ותוכל לכולם: (ל) הגידה נא שמך. ידוע שמות המלאכים אינו אלא לפי כחם ופעולתם שלזה נוצרו ובאו לעולם. וא"כ רצה לדעת מה כחו בפרטות ויהי לתועלת כשתהא השעה נצרכת לזה הפרט: למה זה תשאל לשמי. מה תהא אתה נצרך אלי הלא אתה מתפלל לפני ה' אשר הוא כח כל הכחות. וע' מש"כ שמות כ' כ': ויברך אתו שם. כאשר הניחו הודה לו וברכו עבור זה: (לא) ותנצל נפשי. לזה בא הרמז בשם פניאל ביו"ד מדבר בעדו כמו שפנים שלי נתגברו בכח אלהי על המלאך: (לב) ויזרח לו השמש. לרפוא מכאב

הרחב דבר

(א) וזהו כלל גדול כשאדם רגיל במדה טובה נעשה עליו כנדר כמ"ש הר"ן במס' נדרים פ"י. ואח"כ כשעובר עליו ה"ז נענש. כמ"ש הריב"ן שלהי מס' מכות דכ"ד א' בד"ה כגון רהב"ש כו' אלמא בחיין הוי רגיל לדקדק בכך ולפיכך הקפיד הקב"ה כו' וגמרא מפורשת היא בברכות ד"ה כל מי שרגיל לבא לבהכ"נ ופעם א' לא בא הקב"ה משאיל עליו אם לדבר מצוה הלך נוגה לו ואם לאו אין נוגה לו. ודוקא משום שרגיל במדה טובה זו. וע' מש"כ ס"פ וישב בשם מדרש חז"ל:

(ב) והיינו שדרשו חז"ל בחולין דצ"ב רמז לו שעתידים שני שרים לצאת ממנו ר"ג שבבבל ונשיא שבא"י. הקדימו חז"ל את ר"ג שעליו בא הרמז כי שרית עם אלהים. דלענין דין בבל עדיף מא"י. אע"ג שהמה אלהים ומוסמכים. וכמ"ש התוס' חולין די"ח ב'. ועם אנשים זה נשיא שבא"י שהיה גדול בחכמה ממעלת ר"ג שבבבל מש"ה כתיב תחלה אלהים ואח"כ עם אנשים:

והוא צלע על־ירכו׃ לג על־כן לא־יאכלו בני
ישראל את־גיד הנשה אשר על־כף הירך עד
היום הזה כי נגע בכף־ירך יעקב בגיד הנשה׃
לג א וישא יעקב עיניו וירא והנה עשו בא ועמו
ארבע מאות איש ויחץ את־הילדים על־לאה
ועל־רחל ועל שתי השפחות׃ ב וישם את־
השפחות ואת־ילדיהן ראשנה ואת־לאה וילדיה
אחרנים ואת־רחל ואת־יוסף אחרנים׃ ג והוא
עבר לפניהם וישתחו ארצה שבע פעמים עד־
גשתו עד־אחיו׃ ד וירץ עשו לקראתו ויחבקהו
ויפל על־צוארו צואריו קרי וישקהו נקוד על וישקהו ויבכו׃
ה וישא את־עיניו וירא את־הנשים ואת־הילדים
ויאמר מי־אלה לך ויאמר הילדים אשר־חנן
אלהים את־עבדך׃ רביעי ו ותגשן השפחות הנה
וילדיהן ותשתחוין׃ ז ותגש גם־לאה וילדיה
וישתחוו ואחר נגש יוסף ורחל וישתחוו׃ ח ויאמר
מי לך כל־המחנה הזה אשר פגשתי ויאמר

ת"א על כן לא. פסחים כב חולין ז׳; אשר על כף. חולין צו כריתות כא: הירך. קדושין כא הוריות יב חולין צא וקנד: והוא עבר. פסחים ז סוכה לט מגילה כא נדה סג: וירא את הנשים. ס׳ הזוהר פרשת בלק:

ר ש " י

בני אדם הוא כשהגענו למקום פלוני האיר לנו השחר זהו פשוטו: והוא צולע. היה צולע כשזרחה השמש: (לג) גיד הנשה. למה נקרא שמו גיד הנשה לפי שנשה ממקומו ועלה והוא לשון קפיצה וכן נשתה גבורתם (ירמיה נ"א) וכן כי נשני אלהים את כל עמלי (לקמן מ"א): לג (ב) ואת לאה וילדיה אחרונים. אחרון אחרון חביב: (ג) עבר לפניהם. אמר אם יבא אותו רשע להלחם ילחם בי תחלה. (ד) ויחבקהו. נתגלגלו רחמיו כשראהו משתחוה כל ההשתחואות הללו: וישקהו. נקוד עליו ויש חולקין בדבר הזה בברייתא דספרי יש שדרשו נקודה זו לומר שלא נשקו בכל לבו (ב"ר). א"ר שמעון בן יוחאי הלכה היא בידוע שעשו שונא ליעקב אלא שנכמרו רחמיו באותה שעה ונשקו בכל לבו (ב"ר): (ה) מי אלה לך. מי אלה להיות שלך: (ז) נגש יוסף ורחל. בכלן האמהות נגשות לפני הבנים אבל ברחל יוסף נגש לפניה אמר אמי יפת תואר שמא יתלה בה עיניו אותו רשע אעמוד כנגדה ואעכבנו מלהסתכל בה מכאן זכה יוסף לברכת עלי עין: (ח) מי לך כל המחנה. מי כל המחנה אשר פגשתי שהוא שלך כלומר למה הוא לך ופשוטו של מקרא על מוליכי המנחה. ומדרשו כתות של מלאכים פגע שהיו דוחפין אותו ואת אנשיו ואומרים

להם

וְהוּא מְטַלַּע עַל יַרְכֵיהּ׃ לג עַל כֵּן לָא אָכְלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת גִּידָא דְנַשְׁיָא דִּי עַל פְּתֵי יַרְכָּא עַד יוֹמָא הָדֵין אֲרֵי קְרֵיב בִּפְתֵי יַרְכָּא דְיַעֲקֹב בְּגִידָא דְנַשְׁיָא׃ א וּזְקַף יַעֲקֹב עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא עֵשָׂו אָתֵי וְעִמֵּיהּ אַרְבַּע מְאָה גֻּבְרָא וּפְלֵיג יַת בְּנַיָּא עַל לֵאָה וְעַל רָחֵל וְעַל תַּרְתֵּין לְחֵינָתָא׃ ב וְשַׁוִּי יַת לְחֵינָתָא וְיַת בְּנֵיהֶן קַדְמֵיתָא וְיַת לֵאָה וּבְנָהָא בָּתְרָאִין וְיַת רָחֵל וְיַת יוֹסֵף בַּתְרָאִין׃ ג וְהוּא עֲבַר קֳדָמֵיהוֹן וּסְגִיד עַל אַרְעָא שְׁבַע זִמְנִין עַד מִקְרְבֵיהּ לְוַת אֲחוּהִי׃ ד וּרְהַט עֵשָׂו לְקַדָּמוּתֵיהּ וְגַפְּפֵיהּ וּנְפַל עַל צַוְּארֵיהּ וְנַשְּׁקֵיהּ וּבְכוֹ׃ ה וּזְקַף יַת עֵינוֹהִי וַחֲזָא יַת נְשַׁיָּא וְיַת בְּנַיָּא וַאֲמַר מָן אִלֵּין לָךְ וַאֲמַר בְּנַיָּא דְּחַן יְיָ יַת עַבְדָּךְ׃ ו וּקְרִיבָא לְחֵינָתָא אִנּוּן וּבְנֵיהֶן וּסְגִידוּ׃ ז וּקְרִיבַת אַף לֵאָה וּבְנָהָא וּסְגִידוּ וּבָתַר כֵּן קְרִיב יוֹסֵף וְרָחֵל וּסְגִידוּ׃ ח וַאֲמַר מַן לָךְ כָּל מַשְׁרִיתָא הָדָא דַּעֲרָעִית וַאֲמַר לְאַשְׁכָּחָא רַחֲמִין בְּעֵינֵי

העמק דבר

המכה כפרש"י · אבל אז קרא את המקום פנואל באשר ראה כי והוא צולע על ירכו · דעד כה הי' סבור שצולע מחמת הכאב וכשיסור הכאב יעמוד על רגליו כמו שהי' · וא"כ לא נתגבר המלאך כלל · אבל עתה סר הכאב והוא צלע על ירכו הבין כי גם המלאך נתגבר עליו מעט · וא"כ נתגברו שניהם ע"כ קרא פנואל מלשון רבים · ובא ללמדנו איך להתנהג עם מתקוממיו שלא להתחר עמהם ביותר וכאשר יסור הפחד ראוי להניח את הרודף לילך לדרכו · ובא האות ע"ז : (לג) על כן וגו' · לזכור לדורות מה שאירע לאבינו יעקב : כי נגע בכף ירך · ראש האבר המתנענע בהילוך האדם לזה בא הסימן בו בגיד הנשה · שלא יהא אדם קשה כגיד וכדאי' במסכת תענית פ"ג לעולם יהא אדם רך כקנה ולא יהא קשה כארז : לג (א) ועמו ארבע מאות איש · הודיע הכתו' כי עוד הי' רחוק ממנו במרחק שלא הי' מכירו אלא משום שראה איש מרחוק ומחנה של ד' מאות איש עמו הבין שהוא עשו: ויחץ · ולא הנה עוד לחלק ולעשות לשני מחנות כאשר עשה אתמול · ואע"ג שהי' לו עוד פנאי לדבר שהרי ראהו מרחוק מ"מ שוב בטח לבו ממעשה המלאך שלא יכה לשחת מאומה · אך סימני הכנעה ראה יפה בעליו לעשות כי עוד אפשר שיכה עשו הכאה קלה כמו שנקע ירך יעקב ע"י המלאך · ע"כ עשה פעולה זו : ועל שתי השפחות · כבר ביארנו דמש"ה כתיב כאן השפחות דכוון להעמידן ראשונה שנוחות לקבל הכאה אם תהיה: (ב) ואת לאה וילדיה . ולא כתיב את ילדיה כמו בכולן משום שהי' חסר דינה כדאי' במדרש: (ג) וישתחו ארצה וגו' עד אחיו · אל אחיו מיבעי כמו ויגש יעקב אל יצחק · אלא האי עד ולא עד בכלל כמו מראש ועד רגליו וכדאי' בערכין די"ח ב' שהוא אינו בכלל · ולא הגיעו עוד אליו ממש · מש"ה וירץ עשו לקראתו : (ד) ויבכו · שניהם בכו · בא ללמד שגם יעקב נתעורר עליו לשעה זו אהבה לעשו וכן לדורות בשעה שזרע עשו מתעוררים ברוח טהרה להכיר את זרע ישראל ומעלתם אז גם אנחנו מתעוררים להכיר את עשו כי אחינו הוא וכמו שרבי הי' אוהב אמתי לאנטונינוס וכן הרבה : (ה) וישא את עיניו · שהיו עומדים מרחוק לראות איך יהי' עם יעקב: הילדים · שאתה רואה הן אשר הנך וגו' ולא אמר סתם אשר חנן וגו' שלא יחשוב כי גם הנשים המה בנותיו שהרי לא היו זקנות כמו יעקב · וישא עין להסתכל בהן אולי ישא לעצמו · אבל כאשר פירש הילדים · הבין כי הנשים הנה אמהות: (ו) ותגשן וגו' · רמז להן או הודיעם כי ילכו : ותשתחוין · כתיב כאן על האמהות בל"כ משום שהלכו שתיהן יחד ובניהן טפלות להן וניכרת הי' השתחוואתן יותר משא"כ בלאה שהיו ילדיה ששה סביב לה וניכרים יותר לכן כ' וישתחוו בל"ז: (ז) נגש יוסף ורחל · ידוע פרש"י ע"פ המדרש וי"ל עוד שראה יוסף בזה שאוחז מדת יעקב להכניע עצמו לפני אויביו מש"ה הקדים להשתחוות ולא כשארי בנים שלא עשו אלא מדעת אביהם ולא מדעת עצמם · משא"כ יוסף אחז מדת אביו בזה הפרט כמ"ש להלן מ"ע כ"ד וכן לדורות היו מלכי ישראל מכניעים עצמם כמו שראינו מנהג אחאב עם מלך ארם אלא שלא הי' אז שעת הכושר לכך אבל מדת של יעקב ניכרת היטב(א): (ח) מי לך כל המחנה · רעו יגיד על משמעות שאלה זו כמו מי. אלא לך · שמשמעי שיודע שהם

הרחב דבר

(א) ויש לדעת עוד שהי' זה בהשגח' מן השמי' שלא יהיה בנימין שהי' אז בעבור משתחוה לעשו עם אמו דעובר ירך אמו הוא. ועתה כשהלך יוסף תחלה היתה רחל כמשתחוה ליוסף ולא לעשו. ומזה הטעם אמר שאול הנביא (ש"א ט"ו) על שבט בנימין כי ראש שבטי ישראל אתה . הוא מיוחס יותר מכל שבטי ישראל ואמר לשון שבטי ישראל ולא אמר יעקב משום שנולד משעה שנקרא שמו ישראל . וע"ז רמז בתהלים כ"ב יראי ה' הללוהו כל זרע יעקב כבדוהו וגורו ממנו כל זרע ישראל . ופי' בויקרא רבה פ"ן יראי ה' הללוהו אלו גירי הצדק כל זרע יעקב כבדוהו אלו כל השבטים וגורו ממנו כל זרע ישראל זה שבט בנימין . והוא מהטעם שכתבתי והיה יחס בנימין שלא השתחוה לעשו . וידוע באגדה דמרדכי התפלל בפני המן שהוא מזרע בנימין שלא השתחוה לעשו :

לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי׃ ט וַיֹּאמֶר עֵשָׂו יֶשׁ־לִי רָב אָחִי יְהִי לְךָ אֲשֶׁר־לָךְ׃ י וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אַל־נָא אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְלָקַחְתָּ מִנְחָתִי מִיָּדִי כִּי עַל־כֵּן רָאִיתִי פָנֶיךָ כִּרְאֹת פְּנֵי אֱלֹהִים וַתִּרְצֵנִי׃ יא קַח־נָא אֶת־בִּרְכָתִי אֲשֶׁר הֻבָאת לָךְ כִּי־חַנַּנִי אֱלֹהִים וְכִי יֶשׁ־לִי־כֹל וַיִּפְצַר־בּוֹ וַיִּקָּח׃ יב וַיֹּאמֶר נִסְעָה וְנֵלֵכָה וְאֵלְכָה לְנֶגְדֶּךָ׃ יג וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲדֹנִי יֹדֵעַ כִּי־הַיְלָדִים רַכִּים וְהַצֹּאן וְהַבָּקָר עָלוֹת עָלָי וּדְפָקוּם יוֹם אֶחָד וָמֵתוּ כָּל־הַצֹּאן׃ יד יַעֲבָר־נָא אֲדֹנִי לִפְנֵי עַבְדּוֹ וַאֲנִי אֶתְנָהֲלָה לְאִטִּי לְרֶגֶל הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר־לְפָנַי וּלְרֶגֶל הַיְלָדִים עַד אֲשֶׁר־אָבֹא אֶל־אֲדֹנִי שֵׂעִירָה׃ טו וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אַצִּיגָה־נָּא עִמְּךָ מִן־הָעָם אֲשֶׁר אִתִּי וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה אֶמְצָא־

ת"א כראות פני. סוכה ה סוטה מט ס' הזוהר פרשת תרומה: וכי יש לי כל. סוטה ה' בתרא יז: ויאמר נסעה. חגיגה ה ע"ג ח: עד אשר אבא. כס כה:

ר ש " י

להם של מי אתם והם אומרים להם של עשו והם אומרים הכו הכו ואלו אומרים להם הניחוהו בנו של יצחק הוא ולא היו משגיחים עליו בן בנו של אברהם הוא ולא היו משגיחין אחיו של יעקב הוא אומרים להם אם כן משלנו אתם: (ט) יהי לך אשר לך. כאן הודה לו על הברכות (ב"ר): (י) אל נא. אל נא תאמר לי כן: אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך וגו'. כי כדאי והגון לך שתקבל מנחתי על אשר ראיתי פניך והן חשובין לי כראיית פני המלאך שראיתי שר שלך ועוד על שנתרצית למחול סורחני. ולמה הזכיר לו ראיית המלאך כדי שיתיירא הימנו ויאמר ראה מלאכים ויכול איני יכול לו מעתה: ותרצני. נתפייסת לי וכן כל רצון שבמקרא לשון פיוס אפיימנ"ט בלע"ז (בעזענפטיגונג). וכן (ויקרא כ"ב) כי לא לרצון יהיו לכם הקרבנות באות לפיים ולרצות. וכן שפתי צדיק ידעון רצון (משלי י') יודעים לפיים ולרצות: (יא) ברכתי. מנחתי מנחה זו הבאה על ראיית פנים ולפרקים אינה באה אלא לשאילת שלום וכל ברכה שהיא לראיית פנים כגון ויברך יעקב את פרעה. עשו אתי ברכה דסנחריב (מלכים ב' י"ח) וכן לשאול לו לשלום ולברכו דתועי מלך חמת (שמואל ב' ח') כולם לשון ברכת שלום הן שקורין שלו"אר בלע"ז (גריסען). אף זו ברכתי מו"ן שלו"ד (מיין גרוס): אשר הובאת לך. לא טרחת בה ואני יגעתי להגיע עד שבאה לידך (ב"ר): חנני. נו"ן ראשונה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שתי נוני"ן שהיה לו לומר חננני שאין חנן בלא שני נוני"ן והשלישית לשימוש כמו עשני זבדני: יש לי כל. כל ספוקי ועשו דבר לשון גאוה יש לי רב יותר ויותר מכדי צרכי: (יב) נסעה. כמו שמעה סלחה שהוא כמו שמע סלח אף כאן נסעה כמו נסע והנו"ן יסוד בתיבה ותרגום של אונקלוס טול ואף עשו אמר ליעקב נסע מכאן ונלך: ואלכה לנגדך. בשוה לך טובה זו אעשה לך שאאריך ימי מהלכתי ללכת לאט כאשר אתה צריך וזהו לנגדך בשוה לך: (יג) עלות עלי. הצאן והבקר שהן עלות מוטלות עלי לנהלן לאט: עלות. מגדלות עולליהן לשון עולל ויונק. עול ימים. ושתי פרות עלות ובלע"ז אנפנטיי"ש (וועלכע יונגע געבארען האבען)

געבארען

רבוני : ט ואמר עשו אית לי סגי אחי אצלח בדילך : י ואמר יעקב בבעו אם כען אשכחית רחמין בעינך ותקבל תקרובתי מן ידי ארי על כן חזיתינון לאפך כחיזו אפי רברביא ואתרעית לי : יא קביל כען ית תקרובתי דאתותיאת לך ארי רחם עלי קדם יי וארי אית לי כולא ואתקף ביה וקביל : יב ואמר טול ונהך ואיהך לקבלך : יג ואמר ליה רבוני ידע ארי ינקיא רכיכין ועאנא ותורי מניקתא עלי ואם אדחוקינון יומא חד וימותון כל ענא : יד יעיבר כען רבוני קדם עבדיה ואנא אדבר בניח לרגל עובדתא די קדמי ולרגל ינקיא עד דאיתי לות רבוני לשעיר : טו ואמר עשו אשבוק כען עמך מן עמא דעמי ואמר

רש"י

(געגארען) : ודפקום יום אחד. (ואם ידפקום יום אחד) ליגעם בדרך במרוצה ומתו כל הצאן : ודפקום. כמו קול דודי דופק (שיר ב') נוקש בדלת : (יד) יעבר נא אדני. אל נא תאריך ימי הליכתך עבור כפי דרכך ואף אם תתרחק : אתנהלה. אתנהל ה"א יתירה כמו ארדה אשמעה : לאטי. לאט שלי לשון נחת. כמו ההולכים לאט (ישעיה ח') . לאט לי לנער (שמואל ב י"ח) . לאטי הלמ"ד מן היסוד ואינה משמשת אתנהל נחת שלי : לרגל המלאכה. לפי צורך הליכת רגלי המלאכה המוטלת עלי להוליך : ולרגל הילדים. לפי רגליהם שהם יכולים לילך : עד אשר אבא אל אדני שעירה. הרחיב לו הדרך שלא היה דעתו ללכת אלא עד סוכות. אמר אם דעתו לעשות לי רעה ימתין עד בואי אצלו והוא לא הלך ואימתי ילך בימי המשיח (ב"ר) שנא' ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו (עובדיה א') . ומ"א יש לפרשה זו רבים : (טו) ויאמר למה זה. תעשה לי טובה זו שאיני צריך לה : אמצא חן בעיני אדני. ולא

העמק דבר

שלו אבל אינו יודע לקרוא בשם היחס אם בניו או עבדיו. כך המשמעות כאן הבין שכל המחנה יש להם שייכות ליעקב באשר שאל את הראשון והשיבו לעבדך ליעקב וגו'. ושוב לא שאל. אבל לא האמין בעצמו שיהא כל המחנה מתנה לו ע"כ חשב אולי יש להם יחס אחר ליעקב והולכים לענין אחר והשיב כי כולם למצוא חן וגו' : (ט) יש לי רב אחי וגו'. דבשני אופנים נותן אדם לחבירו מתנה. א' עבד לאדונו כדי לרצהו. ב' עשיר לעני הנצרך מכש"כ אם העני הוא אחיו. ע"ז אמר יש לי רב אחי. א' כי אינני נצרך וגם הב' כי אינני אדון כי אם אח. ע"כ יהי לך אשר לך. אתה נצרך לזה הסך כמוני : (י) כי על כן וגו'. בזה שתקבל ממני הדורון יהא נראה שראיית פניך הוא כראות פני אלהים. היינו שאתה אדון לי : ותרצני. וגם יהא נראה בזה שרציתני. אבל אם לא תקח ממני יהא נראה או שאין אתה אדון לי. או שלא רציתני ואני חפץ שיהא ניכר גם שניהם : (יא) קח נא את ברכתי. גם לפי טעם השני שאני כאח נותן לאחיו. ראוי שתקבל ברכתי. ואמר כאן ברכתי. דמשמעו הוא סך הראוי להתברך בו אפי' לעשיר. ואני איני צריך לה כלל : כי יש לי כל. ומובן בזה שנוי לשון שתחלה אמר מנחתי ועתה אמר ברכתי. דתחלה אמר שיקבל בתורת עבד לאדונו עתה אמר בתורת אח לאחיו אפי' הוא עשיר : אשר הובאת לך. כבר ביארנו שמוליכי המתנה נצטוו להוליך לשדה אדום אפי' לא יקבלום בדרך. ועשו כן וכבר הובאת לשם. ופי' ויפצר בו ויקח.

נתרצה לקבלם ולא ישיב בחזרה : (יב) ואלכה לנגדך. כפרש"י בשוה לך. והוא כמו שביארנו המקרא עזר כנגדו. לפי צרכיו תעזרהו כך הפי' כאן לפי הילוכך אלך גם אני. כי הבין גם הוא שיעקב מוכרח לילך בנחת. ורצון עשו הי' בזה שיגיע יעקב לשדה אדום ושם יחלק לו כבוד כיד המלך בביתו : (יג) כי הילדים רכים וגו'. ויהי קשה עליך העכוב כ"כ : ומתו כל הצאן. דבשביל הילדים והבקר עוד הי' מקום לומר שימהרו מעט הדרך וכאשר יראו שהמה חולים מפני זה אז ינוח ויתעכב יעקב עד שישובו לבריאותם. ואם ירצה עשו אז למהר לביתו ילך לו. אבל מכאן יכולים לילך יחדיו ושמא לא תזיק להם המהירות מש"ה הוסיף דצאן הוא בהמה חלושה ואם יהיו נדפקים יום אחד ומתו. ולא תועיל עוד ההתעכבו' להתרפא: (יד) ולרגל המלאכה אשר לפני. הוסיף עוד טעם שאיני כדאי שילך עתה לשעיר לקבל כבוד מעשו כי כל עוד לבו במלאכת שמירת הצאן וגידול בנים אינו יכול לקבל כבוד ולהלוך נגד החיים בד"א הראוי : עד אשר אבא. בעצמי: אל אדני שעירה. ויהי לבי פנוי לכך : (טו) אציגה נא עמך. לשמירה ולשרתך ובזה נכלל ג"כ השגת כבוד מעשו שנותן עבדיו לשמירתו : ויאמר למה זה אמצא וגו'. נכלל בזה שתי כוונות. א' כשואל למה זה אמצא חן שתכבדני ותשתדל הרבה בזה. ב' למה זה. מה אני צריך לזה : אמצא חן וגו'. ולא תשלח עמי מאנשיך כלום כי תהי' הכרתם עלי למשא. והבין מזה עשו

שהתחברות

חן בעיני אדני: טז וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה: יז ויעקב נסע סכתה ויבן לו בית ולמקנהו עשה סכת על־כן קרא שם־המקום סכות: ס

יח ויבא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען בבאו מפדן ארם ויחן את־פני העיר: יט ויקן את־חלקת השדה אשר נטה־שם אהלו מיד בני־חמור אבי שכם במאה קשיטה: כ ויצב־שם מזבח ויקרא־לו אל אלהי ישראל: ס חמישי

לד א ותצא דינה בת־לאה אשר ילדה ליעקב לראות בבנות הארץ: ב וירא אתה שכם בן־חמור החוי נשיא הארץ ויקח אתה וישכב אתה

ת"א ויעקב נסע. מגילה יז ע"ז כה: ויבא יעקב. שבת לג: ויחן את פני. שם: במאה קשיטה. ר"ה השנה כו: ויקרא לו אל אלהי ישראל. מגילה יח: וירא אתה שכם בן חמור. נזיר כג סנהדרין ע' הוריות י':

רש"י

השלם לי עתה שוה גמול: (טז) וישב ביום ההוא עשו לדרכו. עשו לבדו וד' מאות איש שהלכו עמו נשמטו מאצלו אחד אחד והיכן פרע להם הקדוש ברוך הוא בימי דוד שנאמר כי אם ארבע מאות איש נער אשר רכבו על הגמלים (שמואל א' ל') (ב"ר): (יז) ויבן לו בית. ששה שם י"ח חדש קיץ וחורף וקיץ (מגילה י"ז). סכות קיץ. בית חורף. סכות קיץ: (יח) שלם. שלם בגופו שנתרפא מצלעתו. שלם בממונו שלא חסר כלום מכל אותו דורון. שלם בתורתו שלא שכח תלמודו בבית לבן (שבת ל"ג): עיר שכם. כמו לעיר וכמוהו עד בואנה בית לחם (רות א'): בבאו מפדן ארם. כאדם האומר לחבירו יצא פלוני מבין שיני אריות ובא שלם. אף כאן. ויבא שלם מפדן ארם מלבן ומעשו שנזדווגו לו בדרך: (יב) קשיטה.

העמק דבר

שהתחברות יעקב עמו באהבה לא הי' אלא לצורך השעה ולא נוח לפניו להתרועע עמו ואת אנשיו ברגילות וכאשר כן באמת עין יעקב היא לשבת בטח בדד כמש"כ להלן מ"ו ד' ובס' דברים ל"ג כ"ח וע"ז קפיד עשו ולא דיבר עמו יותר אבל לא מצא לבבו להרע לו: (טז) לדרכו. ברוגז מעט ולא נפטרו זה מזה בנשיקה כמו לבן אלא הלך לו שעירה. ומש"ה לא הלך עוד יעקב לשעיר לקבל ממנו כבוד. אחר שראה פני עשו שאינו עמו עוד: (יז) ולמקנהו עשה סכות. פירשו חז"ל במגילה די"ז שעשה יעקב בסכות שנה ומחצה. למדו חז"ל זה משום שא"א לפרש כמשמעו שעשה למקנהו מנוס סכות. דאין צאן נדרש לזה כלל. אלא לגדר. אלא ע"כ הפי' שעשה לעצמו ובניו סכות. לשני ימות הקיץ. ואחר שכן ע"כ הפי' ולמקנהו בשביל סיבת מקנהו שמשום הכי נתעכב כ"כ בדרך ולא הגיע לאביו וגם לא לבית אל להקים נדרו הכל היה משום מקנהו שהצאן שצריכים לנוח כ"כ (א): (יח) עיר שכם. פי' הכתוב עיר. בשביל שמדבר באותה פרשה באדם ששמו שכם. מש"ה פי' הכתוב שבא לעיר ששמה שכם. ועוד י"ל כלפי דכתיב באברהם עד מקום שכם שאז לא הי' עדיין עיר באותו מקום. מש"ה כתיב ביעקב עיר שכם: בבאו מפדן ארם. מיותר ללמדנו שזה המקום הראשון שהי' ראוי לבא מפדן

הרחב דבר

(א) וכבר ביארנו לעיל י"ג ג' שגם א"א עשה כיב"ז. וע"ע ס' דברים ג' י"ט שמשה רבינו הורה לעבור על איזה דבר הגון בשביל שמירת המקנה ומכ"מ אין כל האופנים שוין ויש הרבה להזהר בזה שיהא תשקל צדק. ויעקב אבינו נענש ע"ז השהוי כדאי' במגילה שם. ובמ"ר פ' פ"א אי' שנתבקרה פינקסו על איחור הנדר ולא נתקבל הטעם של שמירת המקנה באותה שעה. וכבר נתבאר לעיל שצווי ה' שוב אל ארץ אבותיך לא היה על יותר. ולא עבר אלא על הנדר:

לְמָא דְנָן אַשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי: טז וְתָב בְּיוֹמָא הַהוּא עֵשָׂו לְאוֹרְחֵיהּ לְשֵׂעִיר: יז וְיַעֲקֹב נְטַל לְסֻכּוֹת וּבְנָא לֵיהּ בֵּיתָא וְלִבְעִירֵיהּ עֲבַד מְטַלָּן עַל כֵּן קְרָא שְׁמָא דְאַתְרָא סֻכּוֹת: יח וַאֲתָא יַעֲקֹב שְׁלִים לְקַרְתָּא דִשְׁכֶם דִּי בְּאַרְעָא דִכְנַעַן בְּמֵיתוֹהִי מִפַּדַּן אֲרָם וּשְׁרָא לָקֳבֵיל אַפֵּי קַרְתָּא: יט וּזְבַן יָת אַחְסָנַת חַקְלָא דִּי פְרַסֵיהּ תַּמָּן לְמַשְׁכְּנֵיהּ מִידָא דִבְנֵי חֲמוֹר אֲבוּהִי דִשְׁכֶם בְּמְאָה חוּרְפָן: כ וַאֲקִים תַּמָּן מַדְבְּחָא וּפְלַח עֲלוֹהִי קֳדָם אֵל אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל: א וּנְפַקַת דִּינָה בַּת לֵאָה דִּי יְלֵידַת לְיַעֲקֹב לְמֶחֱזֵי בִּבְנַת אַרְעָא: ב וַחֲזָא יָתַהּ שְׁכֶם בַּר חֲמוֹר

רש"י

מעה. אר"ע כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למעה קשיטה (ותרגומו חורפן עובים חריפים בכל מקום כגון עובר לסוחר): (כ) ויקרא לו אל אלהי ישראל. לא שהמזבח קרוי אלהי ישראל אלא על שם שהיה הקב"ה עמו והצילו קרא שם המזבח על שם הנס להיות שבחו של מקום נזכר בקריאת השם כלומר מי שהוא אל הוא הקב"ה הוא לאלהים לי ששמי ישראל. וכן מצינו במשה ויקרא שמו ה' נסי (שמות י"ז) לא שהמזבח קרוי ה' אלא על שם הנס קרא שם המזבח להזכיר שבחו של הקב"ה ה' הוא נסי. ורבותינו דרשו שהקב"ה קראו ליעקב אל (מגילה י"ח) וד"ת כפטיש יפוצץ סלע מתחלקים לכמה טעמים. ואני ליישב פשוטו של מקרא באתי: לד (א) בת לאה. ולא בת יעקב. אלא ע"ש יציאתה נקראת בת לאה שאף היא יצאנית היתה (ב"ר שם) ותצא לאה לקראתו. (ועליה משלו המשל כאמה כבתה): (ב) וישכב אתה.

העמק דבר

ארם לא"י דזה שפי' בהר הגלעד. מחנים. סכות. לא היו אלא בשביל המקנה בעה"י ארץ מקנה: ויחן את פני העיר. לפי הפשט. לא נכנס לדור בעיר אלא חנה בחוץ לעיר ונקרא פני העיר והוא כמדתו של יעקב להיות בדד ולא מעורב עם אוה"ע. וברבה אית' חנן את הפנים שבעיר שלח להם דורונות וא"כ פי' ויחן נתן חן וכבוד. מזה יש ללמוד ד"א איך להתנהג בדרך: חלקת השדה. מקום חלק בלי הרים וגבעות ועוד היום ידוע זה המקום המצוין בא"י שהיא ארץ הרים ובקעות: (כ) אל אלהי ישראל. במדרש איתא קרא לעצמו אל ואין הכונה שקרא לעצמו אל ח"ו. אלא הפי' שקרא לעצמו ישראל. ומש"ה נקרא הקב"ה אל אלהי ישראל. היינו שהתפלל לפני המזבח אלהי אברהם ואלהי יצחק ואלהי ישראל. ונענש בשביל זה במעשה דינה כדאיתא במ"ר והיינו שאע"ג שאמר לו המלאך שיהיה נקרא ישראל אבל מ"מ עוד לא נקרא מהקב"ה כך. וכדאיתא פ' גה"נ דחכמים ס"ל דגה"נ בסיני נאמר מדכתיב ע"כ לא יאכלו ב"י ועדיין לא נקרא שמו ישראל (א): לד (א) ותצא דינה. ותבא מיבעי שהרי דירת יעקב היתה חוץ לעיר והיא באה העיר לראות בבנות הארץ. אלא משמעות ותצא מחין ערכה וכבודה שנכנסה לראות במחול ובשמחת בנות הארץ ויציאת חוץ מגדר הראוי מיקרי יציאה. והיינו דאית' רים שבת תצא הכנסה הוצאה קרי לה. והטעם ע"ז משום דבשבת אסור להביא מרה"ר לרה"י. א"כ כשמביא מרה"ר נקרא הוצאה ממקומו הראוי לו: אשר ילדה ליעקב. הוא מיותר. מבואר דהראה לנו הכתוב דהסיבה היתה משום שילדה ליעקב. ולפי פשוטו הוא משום השיבותו של יעקב. שחפץ בבת יעקב (ב): (ב) ויקח אתה. לביתו וחדרו: וישכב אתה. כבר נתבאר בס' ויקרא פ"ו ל"ה דבכ"מ דכתיב בשכיבת אשה לשון אותה משמעו

הרחב דבר

(א) ולא תקשה ממה שכתוב להלן כי נבלה עשה בישראל. הרי דהתורה קראה אותו ישראל גם לפני דבר ה'. אבל הענין דודאי האומה בכללה זרע יעקב כבר היתה מכונה בשם ישראל כמו אומה ישראלית ופי' זה השם שקיומה למעלה מן הטבע בכל דבר כאשר יבואר עוד בפרשה הסמוכה. אבל מכ"מ אין כל יחיד מן האומה זו נקרא כן אלא כנ"א לפי מעשיו אם הוא מישראל אשר בו יתפאר הקב"ה או רק מקהלת יעקב ע"כ שפיר כתיב כלשון כי נבלה עשה בישראל. פי' באומה הישראלית לשכב את בת יעקב אבי האומה. ומ"מ יעקב לבדו עוד לא נתברר דהוא נקרא ישראל. עד שקרא אותו הקב"ה ישראל. מש"ה במקרא דגיה"נ דכתיב בני ישראל דמשמעו בני האיש שנקרא שמו ישראל מוכח שלאחר מ"ת נכתב זה המקרא. אבל יעקב שקרא א"ע בשם ישראל נענש במעשה דינה. מיהו כ"ז לחכמים דס"ל דגה"נ בסיני נאמרה. אבל ר' יהודה ס"ל במקומו נאמר. א"כ כבר נקרא יעקב בדבר המלאך ישראל. וא"כ לא היה בזה עונש שקרא עצמו ישראל. ויבואר עוד לפנים בזה:

(ב) אבל לא נתיישב בזה כ"כ. שהרי עדיין לא היה מוכח דלהכי לקחה וישכב אותה משום שהיתה בת יעקב ורק להלן שמל עצמו ונזדרז כתיב שהוא מפני שחפץ בבת יעקב. אבל לפי הדרש הוא משום שיעקב אבינו נענש על שקרא עצמו ישראל. וענין זה העונש לזה החטא. הוא ע"פ הבנת מאמרם ז"ל ברבה פ' תולדת. אברהם נקרא שמו ישראל והביאו ראיה ממקרא. יצחק נקרא שמו ישראל והביאו ראיה. ולכאורה א"כ אמאי כתיב בפי' זה השם ביחוד גבי יעקב. ותו קשה באמת מה כונת ישראל הוא על הנהגה למעלה מה"ט. ואברהם ג"כ התנהג במדה זו. ואמאי לא נקרא שמו ישראל. אלא הענין. דכל אדם נדרש לג' דברים בהליכות חייו. הגנה מאויביו. ופרנסה ושמירת שלום. דבלי שלום אין שום ברכה מתקיימת. וככר ביארנו דא"א התנהג למעלה מה"ט בהגנה. ויצחק בפרנסה. ועדיין היה חסר מדה השלישית עד שבא יעקב ונשלם עם לבן

ויענה: ג ותדבק נפשו בדינה בת־יעקב ויאהב את־הנער הנערה קרי וידבר על־לב הנער הנערה קרי: ד ויאמר שכם אל־חמור אביו לאמר קח־לי את־הילדה הזאת לאשה: ה ויעקב שמע כי טמא את־דינה בתו ובניו היו את־מקנהו בשדה והחרש יעקב עד־באם: ו ויצא חמור אבי־שכם אל־יעקב לדבר אתו: ז ובני יעקב באו מן־השדה כשמעם ויתעצבו האנשים ויחר להם מאד כי־נבלה עשה בישראל לשכב את־בת־יעקב וכן לא יעשה: ח וידבר חמור אתם לאמר שכם בני חשקה נפשו בבתכם תנו נא אתה לו לאשה: ט והתחתנו אתנו בנתיכם תתנו־לנו ואת־בנתינו תקחו לכם: י ואתנו תשבו והארץ תהיה לפניכם שבו וסחרוה והאחזו בה: יא ויאמר

ת"א כי נבלה עשה. בתרא עו סנהדרין מד:

רש"י

כדרכה: ויענה. שלא כדרכה (יומא ע"ז): (ג) על לב הנערה. דברים המתיישבים על הלב ראי אביך בחלקת שדה קטנה כמה ממון בזבז אני אשיאך ותקנה העיר וכל שדותיה: (ז) וכן לא יעשה. לענות את הבתולות שהאומות גדרו עצמן מן העריות על ידי המבול (ב"ר): (ח) חשקה. חפצה:

העמק דבר

באונס · וברצון כתיב עמה · אם לא שיש לזה איזה דרש · וה"נ כתיב אותה שהיה באונס: ויענה · א"א לפרש באונס כמש"כ הרמב"ן והוכיח מלשון דכתיב בחמר ויענה וישכב אותה · אבל אינו דומה · דשם כתיב תחלה ויענה משמע דעינה בתפיסתה ואח"כ שכבה · משא"כ הכא כתיב להיפך אלא כדאי' ביומא דע"ז ויענה מביאות אחרות · ופרש"י שלא כדרכה · ובאמת הכי איתא במ"ר · אבל בכונת הגמ' קשה לפרש הכי · דא"כ לימא ויענה שלא כדרכה ותו הא בקידושין דכ"ב ב' איתא מי נימא

הרחב דבר

ועשו בדרך נס. מש"ה נקרא ישראל שכבר נשלמו בו כל הנהגות האדם. משא"כ אברהם ויצחק לא נשלם בם עדיין מדה זו של למעלה מן הטבע. אלא דמ"מ מכונים ברמז בשם ישראל היינו בפרט הגנה. ופרנסה. ומעתה קרא יעקב עצמו בשם ישראל באשר נשלם בו מדת השלום ג"כ. וזה היה שלא במדת ד"א לקרות עצמו בשם המעלה. ע"כ נענש במדת השלום. במעשה שכם ודינה שהגיעה לו צרה זו במדת השלום והאהבה שהיה ביניהם. כ"ז לדעת המ"ר שהוא כחכמים דר"י. משא"כ לר"י כבר נקרא שמו ישראל וא"כ יש לבאר טעם הסיבה כא"א. דהנה אנו אומרים אלהי יעקב והוא אמר אלהי ישראל. דבאמת נכלל בשם אלהי אברהם הגנה מן האויבים אם בדרך הטבע רק בהשגחה פרטית אם בדרך נס. וכן אלהי יצחק בפרנסה ג"כ משמעו כך. וכן אלהי יעקב בשמירת שלום ג"כ בין שבא בהשגחה פרטית בדרך הטבע בין בדרך נס. אבל יעקב אבינו בסבור שמדת השלום כשהיא בדרך הטבע אינה טעונה השגחה פרטית שהרי תליא ג"כ בדעת האדם שרוצה במדה זו ולא נצרך להשגחה אלקות ית' בזה המדה אלא בשעה שבאה בנס כמו במעשה לבן ועשו. ומש"ה אמר אלהי ישראל. אבל באמת אינו כן דגם במדה זו תליא בהשגחה פרטית שתבא לברכה אפי' בדרך הטבע. והראה הקב"ה כשיצאה בת יעקב אירע סיבה גדולה ע"י השלום. ומש"ה יש לומר אלהי יעקב. וכלשון המקרא בספר שמות:

חֲוָאָה רַבָּא דְאַרְעָא וּדְבַר יָתַהּ וּשְׁכֵיב יָתַהּ וְעַנְיַהּ: ג וְאִתְרְעִיאַת נַפְשֵׁיהּ בְּדִינָה בַּת יַעֲקֹב וּרְחֵים יַת עוּלֶמְתָּא וּמַלֵּיל עַל לִבָּא דְעוּלֶמְתָּא: ד וַאֲמַר שְׁכֶם לַחֲמוֹר אֲבוּהִי לְמֵימַר סַב לִי יַת עוּלֶמְתָּא הָדָא לְאִנְתּוּ: ה וְיַעֲקֹב שְׁמַע אֲרֵי סָאֵיב יַת דִּינָה בְרַתֵּיהּ וּבְנוֹהִי הֲווֹ עִם גֵּיתוֹהִי בְּחַקְלָא וּשְׁתִיק יַעֲקֹב עַד מֵיתֵיהוֹן: ו וּנְפַק חֲמוֹר אֲבוּהִי דִשְׁכֶם לְוַת יַעֲקֹב לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ: ז וּבְנֵי יַעֲקֹב עָלוּ מִן חַקְלָא כַּד שְׁמָעוּ וְאִתְנְסִיסוּ גּוּבְרַיָּא וּתְקֵיף לְהוֹן לַחֲדָא אֲרֵי קְלָנָא עֲבַד בְּיִשְׂרָאֵל לְמִשְׁכַּב יַת בַּת יַעֲקֹב וְכֵן לָא כָשַׁר לְאִתְעֲבָדָא: ח וּמַלֵּיל חֲמוֹר עִמְּהוֹן לְמֵימַר שְׁכֶם בְּרִי אִתְרְעִיאַת נַפְשֵׁיהּ בִּבְרַתְּכוֹן הָבוּ כְעַן יָתַהּ לֵיהּ לְאִנְתּוּ: ט וְתִתְחַתְּנוּן בָּנָא בְּנָתֵיכוֹן תִּתְּנוּן לָנָא וְיַת בְּנָתָנָא תִּסְּבוּן לְכוֹן: י וְעִמָּנָא תִּתְּבוּן וְאַרְעָא תְּהֵא קֳדָמֵיכוֹן תִּיבוּ וְעִיבִידוּ בַהּ סְחוֹרְתָּא וְאַחְסִינוּ בַהּ: יא וַאֲמַר שְׁכֶם לַאֲבוּהָא

העמק דבר

דשל"כ אין לה הנאה ג"כ · ואם יש לה הנאה אינו עינוי · אלא ה"פ דדינה חשבה דכמה שנבעלה בזנות מערל שוב לא יהיה לה בעל כהגון לה לעולם · וכדאיתא במ"ר שצעקה ואני אנה אוליך את חרפתי עד שנשבע לה שמעון שיקחנה · והיינו ויענה מביאות אחרות שנעצרה שלא תבעל עוד · וע' מש"כ בס' דברים כ"ב כ"ד ג"כ בזה הכונה: (ג) ותדבק נפשו · לחיות עמה חיי אישות ע"פ חכמתה: ויאהב את הנערה · אהבת עונג ביפיה: וידבר וגו' · שלא תדאג מי יקחנה לאשה · כי הוא נשיא הארץ יקחנה: (ה) כי טמא · לשון טומאה על ביאת זנות של פנויה לא נאמר אלא על ביאת אדם פחות הערך לפי ערכה וכדאיתא ביבמות דס"ח כהנת דמיקדשא גופא מתחללת והכי נמי בתולה בעלמא לא נתחללה בביאת נשיא הארץ · אבל את דינה בתו · היינו טומאה: והחריש · שירא לצעוק כשהוא בעצמו · ואם היה שומע קודם שטמא היה מוסר נפשו עליה כמבואר ברבה ויובא להלן י"ז דבנוהג שבעולם אדם מוסר עצמו על בנותיו יהרג או נהרג · אבל אחר שכבר טמא לא היה כדאי למסור נפשו כשהוא בעצמו · וסיפר זאת הכתוב דאלו צעק תחלה לא הגיעו שכם וחמור עם דברי פיוסים כאלו: (ו) ויצא חמור וגו' לדבר אתו · באו אל יעקב עד שלא באו האחים · ומש"ה הפסיק הכתוב בסיפור [illegible] ובני יעקב בין ויצא חמור ובין וידבר חמור · ללמדנו שבא חמור ליעקב תחלה קודם שבאו הבנים · וכשבאו מצאו אותו מדבר לשון רכה ע"כ לא יצאו בני יעקב בחרון אף · והכל היה בהשגחה נסתרת שיבא סוף מעשה כפי שהיה במחשבה תחלה: (ז) ויתעצבו האנשים · עצבון הוא שפלות בעיני עצמם כאלו המה אשמים בדבר שהגיע להם דבר מכוער כזה: ויחר להם מאד · נצטערו על שעשה להם שכם דבר עול כזה והוא שני דברים · ומפרש הכתוב טעם שניהם · כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב · שאפי' היה הדבר מצוי לאנס בתולה · מ"מ לא היה הדיוט תופס בת מלכים ושרים · מפני יראת המעלה והעונש · והנה אע"פ שלא היה לשכם לירא מפני גבורת יעקב ובניו שהרי לא ידע מגבורתם והוא נשיא הארץ · מ"מ היה לו לירא מפני המעלה וקדושת יעקב וכאשר לא נפל עליו פחד המעלה אין להאשימו ג"כ כ"כ · כ"א את עצמם · שלא נתקיים בהם וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליהם ויראו מהם · א"כ נתעצבו על רוע הנהגתם שאירע דבר נבלה כזה באומה ישראל · ומפרש עוד על מה חרה להם על שכם: וכן לא יעשה · עיקר אותו מעשה לא היה נעשה · שאע"ג שהיו שטופים בזמה מ"מ לא היה באונס ובזה האופן וא"כ העביר עליהם הדרך אפי' בלי יראת המעלה מש"ה חרה להם על שכם ונצטערו ע"ז · וע' כיב"ז להלן מ"ה ה': (ח) לו לאשה · לא סיפר שמשכבה בזנות אלא מבקש על להבא שיתנו אותה לו לאשה בדרך אישות כנהוג: (ט) והתחתנו אתנו · בנו מיבעי כמו לא תתחתן בם וכן הרבה · אלא בשביל שראו אותם עם בפ"ע רחוקים מבני אדם כמש"כ לעיל · ואמרו והתחתנו התערבו עם כל אוה"ע אתנו · על ידינו שתתערבו עמנו תהיו מקורבים לכל אוה"ע: בנתיכם תתנו לנו · לא פירשו לאשה כמו שפירשו בדבריהם לאנשי עירם את בנתיהם נקח לנו לנשים · אלא באשר הבינו כי הנהגת עם ישראל משונה מהם ועל כן יושבים בדד בפ"ע ואמרו כי אינו ראוי להקפיד על הנשים · אלא בנתיכם תתנו לנו לפי הנהגותינו ואת בנותינו תקחו לכם לפי הנהגה שלכם · ומש"ה תלו הנשואין ברצון שלהם · באשר הם המקפידים לצאת משיטת כל אוה"ע · אמרו שאינו ראוי להקפיד אלא בראשי הבית המה האנשים: (י) ואתנו תשבו · בחברתנו ואינו כמו משמעות שבה עמדי · וישב עמו דפירושו בעסקיו · אבל אתנו משמעו שלא תהיו נפרדים ומרוחקים ממנו: שבו וסחרוה · תסבבו לקנות תבואת הארץ ולמכור לחוץ או להביא מן

שכם אל־אביה ואל־אחיה אמצא־חן בעיניכם ואשר תאמרו אלי אתן׃ יב הרבו עלי מאד מהר ומתן ואתנה כאשר תאמרו אלי ותנו־לי את־הנער הנערה קרי לאשה׃ יג ויענו בני־יעקב את־שכם ואת־חמור אביו במרמה וידברו אשר טמא את דינה אחתם׃ יד ויאמרו אליהם לא נוכל לעשות הדבר הזה לתת את־אחתנו לאיש אשר־לו ערלה כי־חרפה הוא לנו׃ טו אך־בזאת נאות לכם אם תהיו כמנו להמל לכם כל־זכר׃ טז ונתנו את־בנתינו לכם ואת־בנתיכם נקח־לנו וישבנו אתכם והיינו לעם אחד׃ יז ואם־לא תשמעו אלינו להמול ולקחנו את־בתנו והלכנו׃ יח וייטבו דבריהם בעיני חמור ובעיני שכם בן־חמור׃ יט ולא־אחר הנער לעשות הדבר כי חפץ בבת־יעקב והוא נכבד מכל בית אביו׃ כ ויבא חמור ושכם בנו אל־שער עירם וידברו אל־אנשי עירם לאמר׃ כא האנשים האלה שלמים הם אתנו וישבו בארץ ויסחרו אתה והארץ הנה רחבת־ידים לפניהם את־בנתם נקח־לנו לנשים ואת־בנתינו נתן להם׃ כב אך־בזאת יאתו לנו האנשים

ר ש " י

(יב) מהר · כתובה : (יג) במרמה · בחכמה : אשר טמא · הכתוב אומר שלא היתה רמיה שהרי טמא את דינה אחותם (ב"ר) : (יד) חרפה הוא · שמץ פסול הוא אצלנו הבא לחרף חברו הוא אומר לו ערל אתה או בן ערל · חרפה בכל מקום גדוף : (טו) נאות לכם · נתרצה לכם לשון ויאותו הכהנים (ביהוידע) (מלכים ב׳ י"ב) : להמול · להיות נמול אינו לשון לפעול אלא לשון להפעל : (טז) ונתנו · נו"ן שנייה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שתי נוני"ן ונתננו : ואת בנותיכם נקח לנו · אתה מוצא בתנאי שאמר חמור ליעקב ובתשובת בני יעקב לחמור שתלו החשיבות בבני יעקב ליקח בנות שכם את שיבחרו להם ובנותיהם יתנו להם

וּלְאַחָהָא אַשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵיכוֹן וּדְתֵימְרוּן לִי אֶתֵּן׃ יב אַסְגּוּ עָלַי לַחֲדָא מוֹהֲרָן וּמַתְּנָן וְאֶתֵּן כְּמָא דְתֵימְרוּן לִי וְהָבוּ לִי יַת עוּלֵימְתָא לְאִנְתּוּ׃ יג וַאֲתִיבוּ בְנֵי יַעֲקֹב יַת שְׁכֶם וְיַת חֲמוֹר אֲבוּהִי בְּחוּכְמָא וּמַלִּילוּ דִּי סָאֵיב יַת דִּינָא אֲחָתְהוֹן׃ יד וַאֲמַרוּ לְהוֹן לָא נֵיכוּל לְמֶעְבַּד פִּתְגָמָא הָדֵין לְמִתַּן יַת אֲחָתָנָא לִגְבַר דִּי לֵיהּ עוּרְלָא אֲרֵי חִסּוּדָא הִיא לָנָא׃ טו בְּרַם בְּדָא נִתְפַּס לְכוֹן אִם תְּהוֹן כְּוָתָנָא לְמִגְזַר לְכוֹן כָּל דְּכוּרָא׃ טז וְנִתֵּן יַת בְּנָתָנָא לְכוֹן וְיַת בְּנָתֵיכוֹן נִיסַּב לָנָא וְנִיתֵּב עִמְּכוֹן וּנְהֵי לְעַמָּא חָד׃ יז וְאִם לָא תְקַבְּלוּן מִנָּנָא לְמִגְזַר וּנְדַבַּר יַת בְּרַתָּנָא וְנֵיזִיל׃ יח וּשְׁפַרוּ פִּתְגָמֵיהוֹן בְּעֵינֵי חֲמוֹר וּבְעֵינֵי שְׁכֶם בַּר חֲמוֹר׃ יט וְלָא אַחַר עוּלֵימָא לְמֶעְבַּד פִּתְגָמָא אֲרֵי אִתְרְעִי בְּבַת יַעֲקֹב וְהוּא יַקִּיר מִכֹּל בֵּית אֲבוּהִי׃ כ וַאֲתָא חֲמוֹר וּשְׁכֶם בְּרֵיהּ לִתְרַע קַרְתֵּיהוֹן וּמַלִּילוּ עִם אֱנָשֵׁי קַרְתֵּיהוֹן לְמֵימָר׃ כא גּוּבְרַיָּא הָאִלֵּין שְׁלָמִין אִנּוּן עִמָּנָא וְיִתְּבוּן בְּאַרְעָא וְיַעְבְּדוּן בַּהּ סְחוֹרְתָּא וְאַרְעָא הָא פְתִיוּת יְדַיִן קֳדָמֵיהוֹן יַת בְּנָתְהוֹן נִיסַּב לָנָא לִנְשִׁין וְיַת בְּנָתָנָא נִתֵּן לְהוֹן׃ כב בְּרַם בְּדָא יִתְפְּסוּן לָנָא גּוּבְרַיָּא לְמֵיתַב עִמָּנָא לְמֶהֱוֵי לְעַמָּא חָד בְּמִגְזַר לָנָא

רש"י

להם לפי דעתם דכתיב ונתנו את בנותינו לפי דעתנו ואת בנותיכם נקח לנו ככל אשר נחפוץ · וכשדברו חמור ושכם בנו אל יושבי עירם הפכו הדברים את בנותם נקח לנו לנשים ואת בנותינו נתן להם כדי לרצותם שיאותו לימול: (כא) שלמים · בשלום ובלב שלם: והארץ הנה רחבת ידים · כאדם שידו

העמק דבר

אמון ולסבב בארץ למכור ליחידים: והאחזו בה · לקנות נחלה ולהיות כתושבים: (יא) אמצא חן בעיניכם · הוא לא נכנס בדברי' אשר לכלל המדינ' אלא בשל עצמו · לאמר דאפי' אין הענין מתקבל להתחתן יושבי הארץ מ"מ עמו ייטיבו מפני הרבות מוהר ומתן: (יב) כאשר תאמרו אלי · תיכף · לא נהנעהה שאתן אח"כ אלא מיד · וע' לעיל י"ב ד': (יג) במרמה · הודיע הכתוב בזה לאמר כי לא עלה עה"ד השבים להנהה זו שלא נהקפיד בעניני הדת הנוגעים להיתון · אבל מתחלה לא דברו אלא במרמה · וע"ע נסמך: וידברו · בלשון עז מתחלה דברו רתת: אשר טמא את דינה אחתם · הראו לו לדעת כי ביאת שכם בהורת זנות היא עונאה לפי קדושת ישראל · ע"כ המה אינם מתרצים לבקשת שכם בשום אופן · אבל לבקשת חמור שהיא כללית ע"ז עונים אנחת: (יד) לתת את אחתנו · אם את דינה או מי שבאת להסות תחת כנפי ישראל · והרי היא אחותנו · א"א להיות נבואה לערל: לאיש אשר לו ערלה · משמע אם היה האיש נמול אפי' אין כל עמו נימולים שוב לא לחרפה היא להם אבל מ"מ אינו ברצון באשר א"א להיות לעם אחד · והיה בזה הלשון ל' מרמה כמו שיבואר: (טו) אך בזאת נאות לכם · להתחתן ולישב אתכם ברצון: (יז) ולקחנו את בתנו · היא דינה ביהוד · ורמזו שהיא כבת לכולם למסור נפשם עליה כדרך האב שמוסר נפשו על הבת כדאיתא במדרש והביא הרמב"ן פ' וירא בנוהג שבעולם אדם מוסר עצמו על בנותיו ועל אשתו יהרג או נהרג והחכימו לאמר לאיש אשר לו ערלה ולא אמרו לעם ערל משום שאולי לא יתרצו כל העיר להמול וא"כ יהיו נלחמים עמהם · ורצו שיהא שכם עכ"פ מל עצמו · ולא יהיה למשא עליהם ליקח את דינה בחזקה שהרי כל העיר לא ימסרו נפשם בדבר כמו שכם עצמו · וכן היה ששכם מל עצמו תחלה כמו שיבא: (יח) ובעיני שכם · אם הוטב הדברים בעיני חמור מכש"כ בעיני שכם אלא כמש"כ שהבין שאם ימול עצמו שוב אין הדבר רחוק כ"כ אע"ג שדברו עמו רתת מ"מ בטח שיפייס אותם במה שמל עצמו ועושה דבר גדול כזה בשביל שחפץ בבת יעקב · והיא כפרה על העדר כבודם: (יט) ולא אחר הנער לעשות הדבר · היינו למול את עצמו גם טרם דיבר עם אנשי העיר ולא ידע אם יסכימו לדבר · מ"מ הוא הראה לדעת כי חפץ בבת יעקב · ולא מצד שהיא יפ"ת: והוא נכבד · וזה היה האות עד כמה השכיל על מעלת הרוממות של יעקב שאע"ג שהוא נכבד מכל בית אביו: (כא) שלמים הם אתנו · חותני הגאון ז"ל היה מפרש · אם המה אתנו אז הננו שלמים שכל מדינה חסר לה גידולי ארץ אחרת ונדרש לזה אנשים המוכשרים לסחור ולקנות תבואת הארץ שהותר מצרכיה ולהביא גידולי חו"ל · ואמרו שהעברים

מוכשרים

לָשֶׁבֶת אִתָּנוּ לִהְיוֹת לְעַם אֶחָד בְּהִמּוֹל לָנוּ כָּל־
זָכָר כַּאֲשֶׁר הֵם נִמֹּלִים׃ כג מִקְנֵהֶם וְקִנְיָנָם וְכָל־
בְּהֶמְתָּם הֲלוֹא לָנוּ הֵם אַךְ נֵאוֹתָה לָהֶם וְיֵשְׁבוּ
אִתָּנוּ׃ כד וַיִּשְׁמְעוּ אֶל־חֲמוֹר וְאֶל־שְׁכֶם בְּנוֹ כָּל־
יֹצְאֵי שַׁעַר עִירוֹ וַיִּמֹּלוּ כָּל־זָכָר כָּל־יֹצְאֵי שַׁעַר עִירוֹ׃
כה וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיוֹתָם כֹּאֲבִים וַיִּקְחוּ שְׁנֵי־
בְנֵי־יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אֲחֵי דִינָה אִישׁ חַרְבּוֹ וַיָּבֹאוּ
עַל־הָעִיר בֶּטַח וַיַּהַרְגוּ כָּל־זָכָר׃ כו וְאֶת־חֲמוֹר
וְאֶת־שְׁכֶם בְּנוֹ הָרְגוּ לְפִי־חָרֶב וַיִּקְחוּ אֶת־דִּינָה
מִבֵּית שְׁכֶם וַיֵּצֵאוּ׃ כז בְּנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ עַל־הַחֲלָלִים
וַיָּבֹזּוּ הָעִיר אֲשֶׁר טִמְּאוּ אֲחוֹתָם׃ כח אֶת־צֹאנָם
וְאֶת־בְּקָרָם וְאֶת־חֲמֹרֵיהֶם וְאֵת אֲשֶׁר־בָּעִיר
וְאֶת־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה לָקָחוּ׃ כט וְאֶת־כָּל־חֵילָם וְאֶת־
כָּל־טַפָּם וְאֶת־נְשֵׁיהֶם שָׁבוּ וַיָּבֹזּוּ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר
בַּבָּיִת׃ ל וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־שִׁמְעוֹן וְאֶל־לֵוִי

ת"א ויהי ביום. שבת קלד נדרים לא :

ר ש " י

רחבה וותרנית כלומר אל הפסידו כלום פרקמטיא הרבה באה לכאן ואין לה קונים : (כב) בהמול . בהיות נמול : (כג) אך נאותה להם . לדבר זה ועל ידי כן ישבו אתנו : (כה) שני בני יעקב . בניו היו ואעפ"כ נהגו עצמן שמעון ולוי כשאר אנשים שאינם בניו שלא נטלו עצה הימנו (ב"ר) : אחי דינה -

העמק דבר

מוכשרים יותר ממנו וא"כ רק אם המה אז אתנו הננו שלמיסחלא הארץ רחבת ידים יש לה גידולים למותר והמה יסחרוה:(כג) וכל בהמתם-שאינו בכלל מקנה כמו חיות בני תרבות וע' בס' במדבר ל"א ל' : (כד) וימלו . חמור ושכם ואנשי ביתם נמולו כבר ונרפאו . ויכלו אח"כ למול את בני העיר . וע' בסמוך מקרא כ"ו : כל יצאי שער עירו . כל בני עירו או אנשי עירו מיבעי . אלא לא היו מדברים אלא עם אנשים הבאים בשער העיר שהוא בית האסיפה לכ"ד . משא"כ הדיוטים שאין בהם דעת לשמוע ענין . ואך המה עיקר העיר שמעו . וגם במעשה המילה הזו ופירש הכתוב וימולו כל יצאי שער עירו . אבל הדיוטי העיר עוד לא מלו ומכ"מ לא חטאו שמעון ולוי : (כה) שני בני יעקב שמעון ולוי . תיבת שני מיותר . וכנגדו ואביהוא כתיב ויקחו בני אהרן נדב וגו' . ובא ללמדנו דאע"ג שנתאחדו בכעס גדול להחריב עיר ומלואה וגם התאחדו להביא עצמם לידי סכנה עצומה . מ"מ היו שנים . היינו שונים היו בדעת המבעיר את האש הזה . אחד בא בדעת אנושי המקנא לכבוד בית אביו . שמביא לאש כזה והוא אש זרה כידוע . וא' בא בדעת קנאת ה' בלי שום פני' ורצון היא אש

שלהבת

כָּל דְּכוּרָא כְּמָא דְּאִנּוּן גְּזִירִין׃ כג גֵּיתֵיהוֹן וְקִנְיָנְהוֹן וְכָל בְּעִירְהוֹן הֲלָא דִילָנָא
אִנּוּן בְּרַם נִתְפַּס לְהוֹן וְיִתְבוּן עִמָּנָא׃ כד וְקַבִּילוּ מִן חֲמוֹר וּמִן שְׁכֶם בְּרֵיהּ כָּל
נָפְקֵי תְּרַע קַרְתֵּיהּ וּגְזָרוּ כָּל דְּכוּרָא כָּל נָפְקֵי תְּרַע קַרְתֵּיהּ׃ כה וַהֲוָה בְּיוֹמָא
תְלִיתָאָה כַּד תְּקִיפוּ עֲלֵיהוֹן כֵּיבֵיהוֹן וּנְסִיבוּ תְרֵין בְּנֵי יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אֲחֵי
דִינָה גְּבַר חַרְבֵּיהּ וְעָאלוּ עַל קַרְתָּא דְּיָתְבָא לְרוּחְצָן וְקַטָּלוּ כָּל דְּכוּרָא׃ כו וְיָת
חֲמוֹר וְיָת שְׁכֶם בְּרֵיהּ קְטָלוּ לְפִתְגָם דְּחָרֶב וּדְבַרוּ יָת דִּינָה מִבֵּית שְׁכֶם וּנְפָקוּ׃
כז בְּנֵי יַעֲקֹב עָלוּ לְחַלָּצָא קְטִילַיָּא וּבְזוֹ קַרְתָּא דְּסָאִיבוּ אֲחָתְהוֹן׃ כח יָת עָנְהוֹן
וְיָת תּוֹרֵיהוֹן וְיָת חֲמָרֵיהוֹן וְיָת דִּי בְקַרְתָּא וְיָת דִּי בְחַקְלָא דְּבַרוּ׃ כט וְיָת כָּל
נִכְסֵיהוֹן וְיָת כָּל טַפְלְהוֹן וְיָת נְשֵׁיהוֹן שְׁבוֹ וּבְזוֹ וְיָת כָּל דִּי בְּבֵיתָא׃ ל וַאֲמַר יַעֲקֹב

ר ש " י

לפי שמסרו עצמן עליה נקראו אחיה: בטח · שהיו כואבים ומדרש אגדה בטוחים היו על כחו של זקן (ב"ר):
(כז) על החללים. לפשט את ההרוגים וכן ת"א לחלצא קטיליא:(כט) חילם·ממונם· וכן עשה לי את החיל הזה
(דברים ח') · וישראל עושה חיל (במדבר כ"ד) · ועזבו לאחרים חילם (תהלים מ"ט) : שבו · לשון שביה

העמק דבר

שלהבת יה · ומ"מ מאש כזה נ"כ יש להזהר הרבה לכוין המקום והזמן · ובל"ז היא מקלקלת הרבה · ויעקב אבינו פי' בתוכחתו שתי הדעות שהיה בזה ולא הסכים גם לאש המעולה כאשר יבואר בפ' ויחי (א) : (כו) ואת חמור וגו' הרגו לפי חרב · ייחד המקרא אותם בפ"ע · וגם בשנוי לשון לפי חרב · דחמור ושכם מלו עצמם איזה ימים קודם שמלו את כל העיר · וא"כ ביום השלישי של כל אנשי העיר היו המה בריאים · ומ"מ הרגום במלחמה ממש והיינו לפי חרב· כמו בעמלק כתיב לפי חרב · משא"כ באנשים כואבים לא נצרכו לכך : (כז) אשר טמאו אחותם·כתי' טמאו בל"ר בשביל שאירע ע"י מה שיצאו בקיבוץ בנות הארץ ויצאה דינה לראות ומגלגלין חוב ע"י חייב · מש"ה נקראו אשר טמאו אחותם שהמה טמאו : (כח) את צאנם ואת בקרם וגו' ואת אשר בעיר · היינו בהמות יחידות שיש ביד איש · שלא שייך לומר על יחידה צאן או בקר וע' ס' שמות כ"א ל"ז: לקחו · לא כאשר חפצים שיבואר בסמוך שהפקירו לכל הבא ליקח יקח · אבל אלו לקחו לעצמן · והטעם באשר טבע צאן ובקר ובהמה שניזונים מיד בעלים ואם אין להם בעלים ימותו ברעב ע"כ משום צער בע"ח לקחו לעצמם משא"כ אחרי דברים : (כט) ואת כל חילם · פירש"י ממונם ונכלל בזה עבדים ושפחות:שבו ויבזו· בס' דברים ב' ל"ה הוכחנו בארוכה דזו ההוראה כשבא ע"פ גזרת נע"ו משמעו שיהיה הפקר גם בשעת הבזה ולא לקחת לנפשם ע"ש · משא"כ כשבא בכפולים בזז משמעו שהוציאו מיד בעלים ומקפידים שיבא לידם בשלימות· וכאן הפי' מהם שבו מהם ויבזו לאחרים אף שבא ע"ד הכפולים אבל הם מתחלפים זה בזה כידוע ולא הקפידו בזה משום שמתחלה לא נכנסו לזה בשביל הבזה: ואת כל אשר בבית · היינו כלי בית רק מה שאינו נצרך לאכול מיד בעלים · מהם שבו מהם ויבזו :

הרחב דבר

(א) והנה ישעיה הנביא אמר למה תתענו ה' מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך שוב למען עבדיך שבטי נחלתך למצער ירשו עם קדשך צרינו בוססו מקדשך . ואיתא ברבה להלן פ' פ"ד . ר' יהושע בן ביתוס וז' בשם ר"י בר"ס כתיב למה תתענו וגו' כשראית נתת בלבם לאהוב . וכשראית נתת בלבם לשנוא . פי' לאהוב הוא במעשה דינה שאהבה יתירה הראו לדינה. ולשנוא הוא במעשה יוסף . והעירו בזה דשני מעשיות הנפלאים מעשה שכם ומעשה יוסף אע"ג שנחשב לחטא וגם נענשו ע"ז בכ"ז שמה עבדי ה' לא היו ראוים לזה. אם לא שבעיקר שני הענינים היה בהשגחה ורצון עליון ית' שיהיה כך.וזה העיר בלבם באות' שעה אהבה ושנאה יתירה כזו . ולאחר שעבירה אותה שעה התבוננו ונתחרטו כמו שדייקו ברבה שם יע"ש . ודקדקו חז"ל כ"ז מלשון למה תתענו . שוב למען עבדיך שבטי נחלתך משמע שהקב"ה מביא לפעמים ענין שמביא להתעות . וכן היה בשבטי יה . והדבר מובן דזה הדרוש אינה אלא כונה שני' במקרא כדרך דרשות חז"ל אבל מזה נבוא למשמעות המקרא שהסמיך ישעיה שוב למען עבדיך וגו' ולא אמר שוב למען אברהם יצחק ויעקב . היינו משום דיש שני אופנים שהחטא נעשה . א' שהוא מקלקל מעשיו ע"י שהוא תועה בדרך ה'. ואינו בא מכוון יפה בדרך חסידות שהיא חכמה עמוקה וכמש"כ בספר דברים ל"ג בפסוק תמיך ואוריך לאיש חסידך . וב' כמשמעו ע"י חסרון ביראת ה'. ובזמן שבהמ"ק היה קיים היתה כפרה לבהמ"ק תועלת לשני אופנים . דמי שהוא תועה בדעות כשבא למקום מקור הקדושה נסתתם טעותיו . משא"כ כשהוא אחוז בדרך אמונה היה שואב שם רוה"ק . ומי שמחוסר יראת ה' כשבא לבהמ"ק היה מביא פחד ומורא המקום . ע"כ כשראה ישעיה חורבן בהמ"ק צעק למה תתענו ה' מדרכיך אתה גורם שנהיה תועים מדרכיך וגם תקשיח לבנו מיראתך להיות חסרים יראת ה' ע"י מה שצרינו בוססו מקדשך והזכיר שוב למען עבדיך שבטי נחלתך שגם המה באו לידי מעשה רע . א' ע"י שהיו תועים בדרך יראת ה' וב' ע"י חסרון יראת ה' בשעה זו . הרי שגם אנשים כאלו נדרשים לעזר ה' . ובענין שהיה הרצון שיעלה כך כמש"כ לעיל ע"כ הוסר העזר . ובאו לידי כך . ואה"כ לידי צער גדול . בזכותם תחום לשוב לבהמ"ק ולא נהיה תועים ולא נקשיח לבנו מיראתך . וע"ע להלן ל"ז י"כ מש"כ שם :

עֲכַרְתֶּם אֹתִי לְהַבְאִישֵׁנִי בְּיֹשֵׁב הָאָרֶץ בַּכְּנַעֲנִי
וּבַפְּרִזִּי וַאֲנִי מְתֵי מִסְפָּר וְנֶאֶסְפוּ עָלַי וְהִכּוּנִי
וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי׃ לא וַיֹּאמְרוּ הַכְזוֹנָה יַעֲשֶׂה
אֶת־אֲחוֹתֵנוּ׃ פ **לה** א וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב
קוּם עֲלֵה בֵית־אֵל וְשֶׁב־שָׁם וַעֲשֵׂה־שָׁם מִזְבֵּחַ
לָאֵל הַנִּרְאֶה אֵלֶיךָ בְּבָרְחֲךָ מִפְּנֵי עֵשָׂו אָחִיךָ׃
ב וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־בֵּיתוֹ וְאֶל כָּל־אֲשֶׁר עִמּוֹ הָסִרוּ
אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּתֹכְכֶם וְהִטַּהֲרוּ וְהַחֲלִיפוּ
שִׂמְלֹתֵיכֶם׃ ג וְנָקוּמָה וְנַעֲלֶה בֵּית־אֵל וְאֶעֱשֶׂה־
שָּׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הָעֹנֶה אֹתִי בְּיוֹם צָרָתִי וַיְהִי עִמָּדִי
בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הָלָכְתִּי׃ ד וַיִּתְּנוּ אֶל־יַעֲקֹב אֵת כָּל־
אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּיָדָם וְאֶת־הַנְּזָמִים אֲשֶׁר
בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּטְמֹן אֹתָם יַעֲקֹב תַּחַת הָאֵלָה אֲשֶׁר
עִם־שְׁכֶם׃ ה וַיִּסָּעוּ וַיְהִי ׀ חִתַּת אֱלֹהִים עַל־הֶעָרִים

ת"א ונקומה ונעלה. עקידה שער כה: לאל העונה. סנהדרין לה:

רש"י

לפיכך טעמו מלרע: (ל) עכרתם. לשון מים עכורים אין דעתי צלולה עכשיו ואגדה צלולה היתה החבית ועכרתם אותה (תנחומא) מסורת היתה ביד כנענים שיפלו ביד בני יעקב אלא שהיו אומרים עד אשר תפרה ונחלת את הארץ לפיכך היו שותקין: מתי מספר. אנשים מועטים: (לא) הכזונה. הפקר: את אחותנו. ית אחתנא. הביא התרגום על מלת אחותנו שהוא נראה מתוך הפסוק בלשון רבים מדכתיב כאן אחותינו (*) מלא ביו"ד משא"כ גבי רבקה אחותנו את היי לאלפי רבבה שם חסר יו"ד ולכן מפרש שכאן

העמק דבר

(ל) עכרתם אתי. כאשר מדת יעקב היה רק אהבת השלום ולשבת בטח. עתה הנני מוכרח לאחז מגדרי: להבאישני בישב הארץ. להתגר מלחמה עמהם. וכלשון המקרא שמואל א' י"ג. נבאש ישראל בפלשתים: ואני מתי מספר. מעט גבורי מלחמה וע' דברים ל"ג ו': ונשמדתי אני וביתי. שם ע' כ' וכ"ה נתבאר דהשמדה אין משמעו כליון הוא ובניו אלא אותו בעצמו ולא בניו וה"נ לא ירא יעקב מן הבנים. דגמירי דלא כלי שבטא אבל ירא לעצמו ונשיו וכל ביתו: **לה** (א) עלה בית אל ושב שם. כבר נתקשה הרמב"ן מה זה טוב שם ישיבה זו מה היא והנראה משום שהיה ליעקב תיכף בבואו לבית אל להקים נדרו היינו להציב מצבה ויהיה בתורת תודה על העבר ולעשר כל אשר לו לקרבנות. אבל הקב"ה הודיעהו שקודם שיביא נדרו יש לו להתפלל על ההוה שהרי הוא בעת צרה ולזה א"ל ושב שם. לא ימהר להקים המצבה אלא יתעכב. וכבר כ' הרא"ש בסוכה פ"ג דישיבה משמעו כ"פ עכבה ותחלה ועשה שם מזבח שהוא מסוגל יותר לתפלה ממצבה ומצבה היה מסוגלת יותר לתודה או להשיג רוה"ק בלי צורך תפלה וכמו שהעמיד משה רבינו שתים עשרה מצבה בהר סיני. אבל לתפלה מסוגל מזבח יותר כמו שעשה א"א בכ"מ העמיד מזבח ואח"כ כתיב ויקרא שם שהוא תפלה

(*) וככל הספרים שלנו כתיב חסר יו"ד [עי' חזקוני ותבין].

לשמעון ולוי עכרתון יתי למתן דבבו בינא ובין יתבי ארעא בכנענאה ובפרזאה ואנא עם דמנין ויתכנשון עלי וימחונני ואשתיצי אנא ואנש ביתי: לא ואמרו הכנפקת ברא יתעביד ית אחתנא: א ואמר יי ליעקב קום סק לבית אל ותיב תמן ועבד תמן מדבחא לאלהא דאתגלי עלך במערקך מן קדם עשו אחוך: ב ואמר יעקב לאנש ביתיה ולכל דעמיה אעדו ית טעות עממיא די ביניכון ואדכו ושנו כסותכון: ג ונקום וניסק לבית אל ואעבד תמן מדבחא לאלהא דקביל צלותי ביומא דעקתי והוה מימריה בסעדי באורחא דאזלית: ד ויהבו ליעקב ית כל טעות עממיא די בידיהון וית קדשיא די באודניהון וטמר יתהון יעקב תחות בוטמא דעם שכם: ה ונטלו והות דחלא מן קדם יי על

ר ש " י

הוא לשון רבים וקאי על כל בני ישראל האותיות הכינוי יעשה ולכן מביא רש"י התרגום שמתרגם ית אחתנא כאן כמו להלן להורות שהוא לשון יחיד ודוק): **לה** (א) קום עלה · לפי שאחרת בדרך נענשת ובא לך זאת מבתך (תנחומא): (ב) הנכר · שיש בידכם משלל של שכם: והטהרו · מעבודת אלילים: והחליפו שמלותיכם · שמא יש בידכם כסות של ע"ז: (ד) האלה · מין אילן סרק: עם שכם · אצל שכם: (ה) חתת

העמק דבר

תפלה כמש"כ שם ורמז לו ה' עוד באמרו · לאל הנראה אליך בברחך וגו' · והיית בעת צרה והתפללת על העתיד כן תעשה עתה · וכן עשה יעקב לא הזדרז בבית אל להקים נדרו ולהציב מצבה אהר המזבח עד אשר עברו ימי הבכיה על דבורה ורבקה ואח"כ בא הדבור · ואח"כ כתיב ויצב יעקב מצבה וגו' שהוא הנדר אלא שעשה כדבר ה' ושאמר ושב שם · ומכאן יש ללמוד שמי שאירע לו צרה ונמלט ממנה ונצרך להביא תודה או לברך הגומל · ועד שלא הגיע לזה אירע לו צרה אחרת אין לו להביא תודה או לברך הגומל עד שיהיה ניצל גם מאותה צרה שהוא נכנס שנית: (ב) הסרו את אלהי הנכר אשר בתוככם · ולא צוה על תשמישי נוי ע"ז כמו שעשו ומסרו גם את הנזמים אשר באזניהם · היינו משום שיעקב לא הזהירם אלא על ע"ז ממש שאם הגיע לידם עד שלא נתבטלה שוב א"א לבטל מה"ת כמש"כ בס' דברים ז' כ"ה · ונקרא חרם ומסלק השראת שכינה כמו שאמר ה' ליהושע ז' לא אוסיף להיות עמכם אם לא תשמידו החרם מקרבכם וידוע דע"ז כתיב בה כי חרם הוא משא"כ תשמישי ע"ז אפשר לבטלה אפי' כבר הגיע לידם כמבואר ביו"ד סי' קמ"ו ס"ב · ואמר יעקב אשר בתוככם ולא אמר אשר בידכם כמו שכתוב במעשה ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר אשר בידם · באשר שברור היה ליעקב שלא היה ביד בניו ע"ז שלא נתבטלה מקודם · אלא אשר בתוככם · יוכל להיות כי עוד נמצא בקרב השבי שלקחו משכם עבדים ושפחות איזה ע"ז שלא נתבטלה עדיין: והטהרו · בטבילה: והחליפו שמלתיכם · שמלה בכה"ת הוא בגד העליון לבדו ומש"ה מפרש בת"א בפ' יתרו וכבסו שמלתם וחוורו שמשמעו כיבוס לשם נקיות ולא תרגם ואצטבעו שהוא בכ"מ משמעו טבילה לשם טהרה והיינו מדכתיב שמלתם · ואי הוי המצוה לטבול מטומאה · הרי כל הבגדים שוים והיה ראוי לכתוב וכבסו בגדיהם · אלא בשביל כבוד היום שאין צריך אלא בגד עליון · וה"נ דייק והחליפו שמלתיכם ולא בגדיכם מבואר שהוא משום כבוד המקום והיום שיעמדו לפני ה': (ג) לאל העונה אותי ביום צרתי וגו' · ביאר להם שאינו הולך להקים נדרו ולהביא תודה על העבר אלא לתפלה כמו שענה אותי ביום צרתי: כן יענני עתה כשצר לי · והוא ביאר יותר משביאר הקב"ה ליעקב שאינו מוכח כונת הקב"ה אלא כנדאמר ועשה שם מזבח ולא מצבה שנדר · וכן מנוה שאמר הנראה וגו' · אבל יעקב הוסיף לקח והבין כונתו של הקב"ה וביאר הכונה לבניו ולכל אשר עמו ואמר העונה בלשון הוה ולא אמר שענה · אלא שכמו כן יענה אותו עתה: (ד) את כל אלהי הנכר · הוסיפו על צווי יעקב ומסרו כל אלהי הנכר אפי' אותם שבטלו קודם שבא לידם · ומש"ה מסיים · אשר בידם · דאחר שבטלו כבר רשאים היו לאוחזם בידם ומ"מ מסרו והוסיפו עוד ואת הנזמים וגו' · המה תשמישי ע"ז שאפשר לבטל גם עתה מ"מ הכל מסרו ליעקב שלא יראה ולא ימצא זכר ע"ז באותו מעמד: ויטמן וגו' · אותם שכבר נתבטלו ומותרים בהנאה מש"ה לא שרפם ולא קברם אלא טמנם כדי לחזור וליטלם כשיצאו מבית אל: (ה) ויהי חתת אלהים · לא זכו לא להרג של א"ת ולא לשלום של יעקב · כי לא התפללו עדיין · אבל מ"מ שומר ישראל אינו עוזב ת"ו לגמרי אלא עומד מרחוק ושומר בא"ת וכמש"כ בהבורי רש"ת בביאור

אֲשֶׁר֙ סְבִיב֣וֹתֵיהֶ֔ם וְלֹ֣א רָֽדְפ֔וּ אַחֲרֵ֖י בְּנֵ֥י יַעֲקֹֽב׃
ו וַיָּבֹ֨א יַעֲקֹ֜ב ל֗וּזָה אֲשֶׁר֙ בְּאֶ֣רֶץ כְּנַ֔עַן הִ֖וא בֵּֽית־אֵ֑ל
ה֖וּא וְכָל־הָעָ֥ם אֲשֶׁר־עִמּֽוֹ׃ ז וַיִּ֤בֶן שָׁם֙ מִזְבֵּ֔חַ וַיִּקְרָא֙
לַמָּק֔וֹם אֵ֖ל בֵּֽית־אֵ֑ל כִּ֣י שָׁ֗ם נִגְל֤וּ אֵלָיו֙ הָֽאֱלֹהִ֔ים
בְּבָרְח֖וֹ מִפְּנֵ֥י אָחִֽיו׃ ח וַתָּ֤מָת דְּבֹרָה֙ מֵינֶ֣קֶת רִבְקָ֔ה
וַתִּקָּבֵ֛ר מִתַּ֥חַת לְבֵֽית־אֵ֖ל תַּ֣חַת הָֽאַלּ֑וֹן וַיִּקְרָ֥א
שְׁמ֖וֹ אַלּ֥וֹן בָּכֽוּת׃ פ ט וַיֵּרָ֨א אֱלֹהִ֤ים אֶֽל־יַעֲקֹב֙ ע֔וֹד
בְּבֹא֖וֹ מִפַּדַּ֣ן אֲרָ֑ם וַיְבָ֖רֶךְ אֹתֽוֹ׃ י וַיֹּֽאמֶר־ל֥וֹ אֱלֹהִ֖ים
שִׁמְךָ֣ יַעֲקֹ֑ב לֹֽא־יִקָּרֵא֩ שִׁמְךָ֨ ע֜וֹד יַעֲקֹ֗ב כִּ֤י אִם־
יִשְׂרָאֵל֙ יִהְיֶ֣ה שְׁמֶ֔ךָ וַיִּקְרָ֥א אֶת־שְׁמ֖וֹ יִשְׂרָאֵֽל׃
יא וַיֹּאמֶר֩ ל֨וֹ אֱלֹהִ֜ים אֲנִ֣י אֵ֤ל שַׁדַּי֙ פְּרֵ֣ה וּרְבֵ֔ה גּ֛וֹי
וּקְהַ֥ל גּוֹיִ֖ם יִהְיֶ֣ה מִמֶּ֑ךָּ וּמְלָכִ֖ים מֵחֲלָצֶ֥יךָ יֵצֵֽאוּ׃
קדיש

ת"א ויקרא למקום. פסחים פח עקידה שער כט: כי שם נגלו. סנהדרין לח: לא יקרא שמך. ברכות יב: אני אל שדי. יבמות סה עקידה שער מח:

ר ש" י

פחד: (ז) אל בית אל. הקדוש ברוך הוא בבית אל גילוי שכינתו בבית אל יש תיבה חסרה בי"ת המשמשת בראשה כמו הנה הוא בית מכיר בן עמיאל (שמואל ב' ט') כמו בבית מכיר. בית אביך כמו בבית אביך: נגלו אליו האלהים. במקומות הרבה יש שם אלהות ואדנות בלשון רבים כמו אדוני יוסף. אם בעליו עמו ולא נאמר בעלו וכן אלהות שהוא לשון שופט ומרות נזכר בלשון רבים אבל אחד מכל שאר השמות לא תמצא בלשון רבים: (ח) ותמת דבורה. מה ענין דבורה בבית יעקב אלא לפי שאמרה רבקה ליעקב ושלחתי ולקחתיך משם שלחה דבורה אצלו לפדן ארם לצאת משם ומתה בדרך. מדברי רבי משה הדרשן למדתיה: מתחת לבית אל. העיר יושבת בהר ונקברה ברגלי ההר: תחת האלון. בשיפולי מישרא שהיה מישור מלמעלה בשפוע ההר והקבורה מלמטה ומישור של בית אל היו קורין לו אלון. ואגדה נתבשר שם באבל שני שהוגד לו על אמו שמתה (ב"ר). ואלון בלשון יוני אחר*). ולפיכך העלימו (ס"א ולפי שהעלימו) את יום מותה שלא יקללו הבריות הכרס שיצא ממנו עשו אף הכתוב לא פרסמה: (ט) עוד. פעם שני במקום הזה אחד בלכתו ואחד בשובו: ויברך אתו. ברכת אבלים (ב"ר): (י) לא יקרא שמך עוד יעקב. לשון אדם הבא במארב ועקבה אלא לשון שר ונגיד: (יא) אני אל שדי. שאני כדאי לברך שהברכות שלי: פרה ורבה. על שם שעדיין לא נולד בנימין ואע"פ שכבר נתעברה ממנו: גוי. בנימין: גוים. מנשה ואפרים שעתידים לצאת מיוסף והם במנין השבטים (ב"ר): ומלכים. שאול ואיש בשת שהיו משבט בנימין (ב"ר) שעדיין לא נולדו (ופסוק זה דרשו אבנר כשהמליך איש בושת ואף השבטים דרשוהו וקרבו בנימין דכתיב איש ממנו לא יתן את בתו לבנימין לאשה (שופטים כ"א)

*) נ"ל אחר. וכן איתא בר"שי (תהלים ק"ט).

העמק דבר

שה"ש ד' ו'. וגם' דברים פ' וילך עה"פ לא ארפך וגו': (ו) אשר בארץ כנען. מיותר והוא משום דיש עוד עיר דשמה לוז אבל בית אל שהי' שמה גם אח"כ לוז כמבואר בס' יהושע ט"ז ב' ויצא מבית אל לוזה. והאי בית אל היא הנקראת שמה לוז תחלה כדכתיב בס' שופטים א' ויעלו בית יוסף בבית אל ושם העיר לפנים לוז ולוז השני' אינה בארץ כנען אלא בפריזי וכדומה. מש"ה כתיב שבא אל לוז אשר בארץ כנען אשר היא כהיום בית אל: (ז) ויבן שם מזבח. ולא כתיב וישב שם. והוא כדברינו במשמעות ושב שם אינו אלא העכבה מלהקים מצבה ונדרו

עממיא די בקרוי סחרניהון ולא רדפו בתר בני יעקב: ו ואתא יעקב ללוז די בארעא דכנען היא בית אל הוא וכל עמא די עמיה: ז ובנא תמן מדבחא וקרא לאתרא אל בית אל ארי תמן אתגליאו ליה מלאכיא דיי במיערקיה מן קדם אחוהי: ח ומיתת דבורה מניקתא דרבקה ואתקברת מלרע לבית אל בשפולי מישרא וקרא שמיה מישר בכותא: ט ואתגלי יי ליעקב עוד במיתוהי מפדן ארם ובריך יתיה: י ואמר ליה יי שמך יעקב לא יתקרי שמך עוד יעקב אלהין ישראל יהי שמך וקרא ית שמיה ישראל: יא ואמר ליה יי אנא אל שדי פוש

העמק דבר

ונדרו: ויקרא למקום אל בית אל. אל הוא מדת הרחמים של השגחה עליונה כדתניא במכילתא ויבוא במקרא ע"ו ויקרא למקום שכאן מתנהג הקב"ה ברחמים: כי שם נגלו אליו האלהים בברחו וגו'. שראה כאן מלאכים עולים ויורדים הכל הוא כדי להשגיח ולשמרו בעת צרה בשעה שברח מפני עשו. ועל כן מצפה לישועה ורחמים גם היום בעת שהוא בצרה. וע"ע מקרא ע"ו מה שכ' שם: (ח) אלון בכות. ידוע פרש"י בשם המדרש שבכו כאן גם על רבקה. ויש להבין אמאי לא פירש הכתוב שבכו אלא ברמז. אבל הענין דלא נזכר בכתוב אלא מה שהדין כך ומש"ה בא"א כתיב שהלך לספוד לשרה ולבכותה שכך הדין לבכות על שבעה קרובים וכן כאן במות דבורה שהיא כדין אדם כשר שהחובה לבכות עליו בפניו מש"ה כתיב שבכו על דבורה. אבל על רבקה שהי' שלא בפני המת ולא הי' מחויב לבכות עליה אלא יעקב בנה ולא כולם ע"כ לא כתיב בכיה זו (א): (ט) וירא וגו' עוד. דאע"ג שנדבר ה' עם יעקב זה שתי פעמים אחד בפדן ארם. והשנית בשכם מ"מ לא הי' בגלוי שכינה שהרי לא כתיב שם וירא. אלא ויאמר ה' אל יעקב. אבל כאן נגלה אליו ה' כמו שהי' בשעת החלום שראה והנה ה' נצב עליו והיינו לשון עוד. דמשמעו עוד הפעם: ויברך אתו. ברכת תנחומים. ונכלל בזה כונה מיוחדת לפרש דבר ה' כמו שיבואר: (י) שמך יעקב. ודאי שמך יעקב. שמורה על הליכות הטבע כמ"ש בס' תולדת דלהכי אחז בעקב עשו. דאלו לפי הנהגה נסית לא הי' צריך לאחוז בעקב עשו כמו שאמר המלאך ליעקב לעיל ל"ב כ"ט לא יעקב יאמר עוד שמך וגו' וביארנו שאמר שלא הי' צריך לאחוז בעקב עשו כי שרית עם אלהים וגו'. ואמר לו ה' דמכ"מ ודאי שמך יעקב הנך צריך לזה השם שלא הכל ראוים לנס ולהשתרר עם אלהים ועם אנשים. אבל לא יקרא וגו' כי אם ישראל יהיה שמך. לא יהי' נקרא שם יעקב לבדו כי גם ישראל יהי' שמך - ולכן אמר עוד הפעם שמך אשר הוא מיותר זה בשביל שני שמו' שבכל דור יהיו מ"מ אנשים שיהיו מוכשרים לנס וראוים להקרא ישראל כ"ז אמר לו על כלל אומה הישראלית - ועדיין איני יודע יעקב עצמו אם הוא ישראל אשר בו יתפאר במדת תפארת כמ"ש לעיל ל"ג כ' דבשביל זה נענש יעקב שקרא עצמו בזה השם ועתה ויקרא את שמו ישראל. שיהא הוא בעצמו נקרא ישראל באשר הוא איש המעלה: (יא) ויאמר לו אלהים. גם זה היה באותו מעמד אבל באמירה בפ"ע באשר אין ברכה זו מענין הקודם דמאמר הקודם הי' כולל כל זרע יעקב משא"כ מאמר הבא מיוחד על אפרים ומנשה ובנימין כאשר יבואר: אני אל שדי. ביארנו במאמר יצחק ליעקב ואל שדי יברך אותך ויפרך וירבך והיית לקהל עמים. שנבא לו שתבא לו נבואה זו באל שדי ושם ביארנו טעם זה השם: פרה ורבה. משמעות הלשון הוא מצוה ואזהרה על יעקב והכי אי' ביבמות דס"ה לראי' מזה המקרא דזכרים מצויים על פו"ר ולא נקבות. אבל באמת אינו כן שהרי לא עסק יעקב מכאן ואילך במצות פו"ר ובפירוש אמר יעקב ליוסף ע"ז הנבואה שראה בלוז בשם אל שדי ויאמר אלי הנני מפרך והרביתיך וגו' ביאר לו שלא הי' ציווי אלא ברכה והיינו שהקדים יעקב ואמר אל שדי נראה אלי בלוז בארץ כנען ויברך אתי. פי' לא שציוני אלא ויברך אתי ולמד יעקב שהפי' הוא כן מנבואת יצחק שאמר לו ואל שדי יברך אתך ויפרך וירבך. והיינו שכתבנו לעיל במקרא ט' דכתיב ויברך אותי שבא הכתוב להודיע כי כן הוא שלא

הרחב דבר

(א) איברא נרמז מכ"מ בכיה שעליה גבי בכיה של מנוה שלפני דבורה שבאמת לא היה דבר שיתעורר לשבטים בכיה על דבורה ואי"א לבכות בלי התעוררות אבל מההגיעה השמועה של רבקה בכו מרוב צער שלא זכו לראות הורתם שאהבה אותם ואותם הבכיה היתה לפני דבורה ועלה דמעות אלו של רשות למצוה כאלו בכו על דבורה שהרי מכ"מ היה לכבוד לדבורה במה שבכו עליה במותה. והיינו דאי' בשבת דף ק"ה ב' כל המוריד דמעות על אדם כשר הקב"ה סופרן ומניחן בבית גנזיו. שנאמר נודי ספרתה אתה שימה דמעתי בנאדך הלא בספרתך ופי' נודי היינו צרת עצמו שהיה דוד המלך נע ונד. וכשהזדמן לפניו אדם כשר שמת היה בוכה ומתאבל לפניו על נודו. ואמר שישים ה' דמעתו בנאדך אע"ג שדמעתו היו על צרותיו מכ"מ כיון שהיה על אדם כשר ואמר הלא בספרתך היינו בשני ספרים [ואע"ג דלא כתיב יו"ד סימן הרבים במלת בספרתך אבל כיון שהוא שם הקיבוץ בא גם על רבים בל"י] מבואר זה הכלל חדא כאן וחדא בס' ויקרא עה"פ ויבכו את השרפה וגו' כמש"כ שם. והנה גם כאן היה מיתת והבכיה על דבורה לכפרה על עון דינה ושמעון ולוי. ואח"כ נתפייס ה' והגיע לדברי רצון וברכה

ששי יב ואת־הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה ולזרעך אחריך אתן את־הארץ: יג ויעל מעליו אלהים במקום אשר־דבר אתו: יד ויצב יעקב מצבה במקום אשר־דבר אתו מצבת אבן ויסך עליה נסך ויצק עליה שמן: טו ויקרא יעקב את־שם המקום אשר דבר אתו שם אלהים בית־אל: טז ויסעו מבית אל ויהי־עוד כברת־הארץ לבוא אפרתה ותלד רחל ותקש בלדתה: יז ויהי בהקשתה בלדתה ותאמר לה המילדת אל־תיראי כי־גם־זה לך בן: יח ויהי בצאת נפשה כי מתה ותקרא שמו בן־אוני

ת"א ו׳ על מעליו אלהים · עקידה שם:

רש"י

וחזרו ואמרו אלמלא היה עולה מן השבטים לא היה הקב"ה אמר ליעקב ומלכים מחלציך יצאו: גוי וקהל גוים · שגוים עתידים בניו ליעשות כמנין הגוים שהם ע׳ אומות וכן כל הסנהדרין שבעים · ד"א שעתידים בניו להקריב בשעת איסור הבמות כגוים בימי אליהו · ברש"י ישן): (יג) במקום אשר דבר אתו · איני יודע מה מלמדנו: (טז) כברת ארץ · מנחם פירש לשון כביר רבוי מהלך רב · ואגדה בזמן שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה (ב"ר) שהגריד מצוי והסתיו עבר והשרב עדיין לא בא ואין זה פשוטו של מקרא שהרי בנעמן מצינו וילך מאתו כברת ארץ (מלכים ב׳ ה׳) · ואומר אני שהוא שם מדת קרקע כמו מהלך פרסה או יותר כמו שאתה אומר צמד כרם חלקת שדה כך במהלך אדם נותן שם מדה (קרקע כמו מהלך מיל) כברת ארץ: (יז) כי גם זה · נוסף לך על יוסף · ורבותינו דרשו עם כל שבט נולדה תאומה ועם בנימין נולדה תאומה יתירה: (יח) בן אוני · בן צערי: בנימין · נראה בעיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען

העמק דבר

הי׳ נווי אלא ברכה (א): גוי וקהל גוים יהיה ממך · היינו קהל עמים שאמר יצחק ליעקב ושאמר יעקב ליוסף · ובאמת לשון גוי וקהל גוים כאן אינו כמשמעו בכ"מ דגוי משמעו בכ"מ אומה בפ"ע ומלוכה בפ"ע כמו שביארנו כ"פ וביחוד הא דכתיב בהנחל עליון גוים יע"ש דקאי על שבעים אומות · וא"כ אין מקום כאן לזה הלשון שהרי מעולם לא הי׳ כ"א אומה ישראלי אחת · אבל חז"ל פירשו יפה זה הלשון גוי זה בנימין וקהל גוים זה אפרים ומנשה · ובביאור ע"ז בא בדבר ה׳ עצמו שאמר ומלכים מחלציך יצאו: (יב) ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה וגו׳ · וכל הברכה מיותרת אחרי אשר כבר נתברך יעקב בברכת אברהם · וכבר נאמר באברהם בפ׳ מילה ומלכים ממך יצאו · מלש"כ ברכת הארץ הובטח יעקב בעצמו בעת החלום · אלא לא באו ברכות הללו כ"א לפרש מהו גוי וקהל גוים יהיה ממך · ופירש לו דגוי הוא לענין ומלכים מחלציך יצאו · וכמו גוי בפ"ע יש לו מלך בפ"ע כך יצא ממך בן שיעמיד מלכים · והיינו שאקים אבנר את איש בשת מדרשה דהאי קרא ולא פי׳ דקאי על מנשה ואפרים · משום דעל קהל גוים תבא ברכה שניה ואת הארץ וגו׳ כאשר יבואר וע"כ קאי ומלכים וגו׳ על גוי שהוא בנימין: (יב) ואת הארץ וגו׳ · בזה פירש ה׳ ליעקב מהו וקהל גוים · דיעמוד ממך שני

הרחב דבר

(א) ואחר כ"ז יש להבין דרשת הגמ׳ ביבמות הנ"ל שהוא דרש מלשון פרה ורבה דמשמעו ציווי · הוא לכונה שניה ולהלכה לדורות שזכרים מצווים על פו"ר · ודבר ה׳ מתפרש גם שלא כענין הדבור אלא בכונה אחרת כמש"כ בכלל התורה בספר דברים י"ז ט"ו · וע׳ מש"כ ב׳ במדבר ל"א י"ט:

וסגי עם וכנשת שבטין יהון מנך ומלכין דשליטין בעממיא מנך יפקון: יב וית ארעא די יהבית לאברהם וליצחק לך אתנינה ולבנך בתרך אתן ית ארעא: יג ואסתלק מעלוהי יקרא דיי באתרא די מליל עמיה: יד ואקים יעקב קמתא באתרא די מליל עמיה קמתא דאבנא ונסך עלה נסכין ואריק עלה משחא: טו וקרא יעקב ית שמא דאתרא די מליל עמיה תמן יי בית אל: טז ונטלו מבית אל והוה עוד כרוב ארעא למיעל לאפרת וילידת רחל וקשיאת במילדה: יז והוה בקשיותה במילדה ואמרת לה חיתא לא תדחלין ארי אף דין ליך בר: יח והוה במפק נפשה ארי מיתת וקרת שמיה בר דויי ואבוהי קרא ליה בנימין:

העמק דבר

בנים שיהיו מחולקים בארץ כמו גוי שיש לו ארץ בפ"ע מיוחד על שמו · והיינו כשבא יעקב ואמר ליוסף בדבר מנשה ואפרים א"ל דבר ה' ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ הזאת וגו' ולא הודיעו מאמר ה' גוי ולא הברכה של מלכים · דזה אינו שייך אלא לבנימין · והנה יעקב אמר לקהל עמים · באשר יש עם בפ"ע תחת מלוכה אחרת ויש להם גם ארץ מיוחדת וא"כ הי' ראוי גם להקב"ה לומר וקהל עמים יהי' ממך · אבל בשביל שאמר ה' גוי לענין מלוכה שזה אינו אלא בגוי בפ"ע · מש"ה אמר וקהל גוים אבל יעקב שלא אמר גוי אמר קהל עמים: אתן את הארץ · מיותר והכי מיבעי לך ולזרעך אחריך אתננה · אלא בא ללמד שתי נתינות וחלוקת הארץ תהיינה היינו חלוקת יהושע וחלוקה דלעתיד ובשניהם יהיו מנשה ואפרים מחולקים בשני חבלים כמבואר בס' יחזקאל ואע"ג דבשערים לא יהיו מחולקים כדכתיב שער יוסף אחד אבל בחלוקת הארץ יהיו שנים: (יג) ויעל מעליו אלהים במקום אשר דבר אתו · כ' רש"י על במקום אשר דבר אתו · לא ידעתי מה מלמדנו ובאמת כל המקרא צריך ביאור מה מלמדנו · אלא הכונה הוא לפי מש"כ לעיל דראוי הי' ליעקב תיכף בבואו לבית אל להציב מצבה ולקיים נדרו אבל הקב"ה עכבהו עד בוא דברו · היינו שיבין דעת ה' שהגיע שעה ראויה לכך · והנה לשון ויעל מעליו אלהים נתבאר לעיל גבי א"א דכתיב בפ' מילה ויעל אלהים מעל אברהם · שעלה בפעם אחת שלא כדרך הנבואה אשר בכלות דבר ה' עוד הנביא משוקע באלהות איזה שעה עד ששב לאנושותו ולמקומו · ושם הי' לצורך מצות מילה וביקש א"א על כך כמש"כ בשם מדרש חז"ל · והכא נ"כ הפי' שאחר דבר ה' וברכתו נסתלקה השכינה מעליו לגמרי · ומזה הבין כי הגיעה השעה להתעסק במצות קיום נדר ולזה סיים הכתוב במקום אשר דבר אתו דמי שהוא שקוע בהתבודדות מתהלך אנה ואנה · כענין דכתיב באלישע במלכים ב' ד' וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה וגו' וא"כ אם הי' יעקב עוד שקוע באלהות אחר דבר ה' לא הי' יודע לצמצם מקום הדבור אבל כאשר נסתלק אלהות מעליו פתאום הי' באותו מקום אשר רוח ה' דבר עמו · וידע המקום: (יד) ויצב יעקב מצבה במקום וגו' מצבת אבן · שעד כה לא ידע לכוין את המקום ולא האבן שהי' לפני כ"ב שנה · ועתה הבין שהוא המקום אבל האבן שהית' מראשותיו כבר ניתקת ממקומה ולא הכירה ולקח אבן מאותו המקום ויצב בזה המקום המצומצם ומש"ה אמר אז יהי' בית אלהים כמ"ש שם: (טו) ויקרא יעקב את שם המקום אשר דבר אתו · פי' אותו המקום המצומצם אשר נודע לו עתה כי שם נצב עליו ה' ודבר אתו אז · אלהים בית אל · ולא אל בית אל · כמו שקרא תחלה לכל המקום שראה שם המלאכים עולים ויורדים · דשם הוא אות על השגחת ה' שבכל המקום שעומד הצדיק והכל מתפעלים בשבילו במדת הרחמים · אבל במקום המצומצם של הצדיק סביביו נשערה מאד ובכח הדין הקשה שהוא שם אלהים · וכדתניא במכילתא פ' בשלח עה"פ זה אלי ואנוהו אלהי אבי עמי התנהג במדת הרחמים ועם אבותי במדת הדין (א): (טז) ויהי עוד וגו' · פגע ביעקב מדת הדין · ונענש באשתו האהובה לו כגופו בשעת הסכנה: ותלד רחל · עוד לא ילדה ממש · אלא אחזוה חבלי לידה וכדאיתא בשבת דף קכ"ט מאימתי פה"ק ט': (יז) בהקשתה בלדתה · שגמר הקישוי היה בלידה ממש ובזה הרגע יצאת נשמתה · והיתה יראה שמא מת הולד ג"כ כדרך היולדת שמתה שהולד מת קודם כדאי' בנדה דמ"ד א' למעוברת שמתה ולד מיית ברישא ע"כ ותאמר לה המילדת אל תיראי שמת הולד · כי גם זה לך בן · גם זה יהי' לך תוספת לידך ומרא לקבורך וכפרש"י ערכין ד"ז א' ד"ה ומקרעין · דזמנין דמיקרי דהיא מייתא ברישא או משום דכבר עקר הולד כשיטת התוס' בנדה שם: (יח) בן אוני · יש

הרחב דבר

(א) ולא שרצה יעקב שיהי' שם המקום תמיד אל בית אל או אלהים בית אל. אלא הוא אמר בשעת מעמדו שם דזה נקרא כך וזה נקרא כך ומש"ה כתיב כאן את שם המקום. ואינו כן בכל קריאת שם מקום כמש"כ לעיל כ"ח י"ט. והיינו ללמדינו דלא זה המקום בלבד

וְאָבִיו קָרָא־לוֹ בִנְיָמִין׃ יט וַתָּמָת רָחֵל וַתִּקָּבֵר
בְּדֶרֶךְ אֶפְרָתָה הִוא בֵּית לָחֶם׃ כ וַיַּצֵּב יַעֲקֹב
מַצֵּבָה עַל־קְבֻרָתָהּ הִוא מַצֶּבֶת קְבֻרַת־רָחֵל
עַד־הַיּוֹם׃ כא וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וַיֵּט אָהֳלֹה מֵהָלְאָה
לְמִגְדַּל־עֵדֶר׃ כב וַיְהִי בִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בָּאָרֶץ הַהִוא
וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן וַיִּשְׁכַּב אֶת־בִּלְהָה פִּילֶגֶשׁ אָבִיו
וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל פ פסקא באמצע פסוק וַיִּהְיוּ בְנֵי־יַעֲקֹב
שְׁנֵים עָשָׂר׃ כג בְּנֵי לֵאָה בְּכוֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן
וְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וּזְבֻלוּן׃ כד בְּנֵי רָחֵל
יוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ כה וּבְנֵי בִלְהָה שִׁפְחַת רָחֵל דָּן
וְנַפְתָּלִי׃ כו וּבְנֵי זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה גָּד וְאָשֵׁר אֵלֶּה
בְּנֵי יַעֲקֹב אֲשֶׁר יֻלַּד־לוֹ בְּפַדַּן אֲרָם׃ כז וַיָּבֹא יַעֲקֹב
אֶל־יִצְחָק אָבִיו מַמְרֵא קִרְיַת הָאַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן
אֲשֶׁר־גָּר־שָׁם אַבְרָהָם וְיִצְחָק׃ כח וַיִּהְיוּ יְמֵי יִצְחָק
מְאַת שָׁנָה וּשְׁמֹנִים שָׁנָה׃ כט וַיִּגְוַע יִצְחָק וַיָּמָת
וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו זָקֵן וּשְׂבַע יָמִים וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ
עֵשָׂו וְיַעֲקֹב בָּנָיו׃ פ לו א וְאֵלֶּה תֹּלְדוֹת

ת"א ואביו קרא לו. סוטה לו: ויהי בשכן. מגילה כה: וילך ראובן. שבת נה: ויקברו אתו. בבא בתרא טז:

ר ש " י

שהיא בנגב כשאדם בא מארם נהרים כמו שנאמר בנגב בארץ כנען הלוך ונסוע הנגבה. בנימין בן ימין לשון צפון וימין אתה בראתם (תהלים פ"ט) לפיכך הוא מלא: (כב) בשכן ישראל בארץ ההיא. עד שלא בא לחברון אצל יצחק ארעוהו כל אלה: וישכב. מתוך שבלבל משכבו מעלה עליו הכתוב כאלו שכבה ולמה בלבל וחלל יצועו שכשמתה רחל נטל יעקב מטתו שהיתה נתונה תדיר באהל רחל ולא בשאר אהלים ונתנה באהל בלהה בא ראובן ותבע עלבון אמו אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי לכך בלבל (שבת נ"ה): ויהיו בני יעקב שנים עשר. מתחיל לענין ראשון משנולד בנימין נשלמה המטה ומעתה ראויים למנות ומכאן ומכאן דרשו רבותינו ללמדנו בא שכלן שוין וכולן צדיקים שלא חטא ראובן: (כג) בכור יעקב. אפילו בשעת הקלקלה קראו בכור: בכור יעקב. בכור לנחלה בכור לעבודה בכור למנין ולא נתנה בכורה ליוסף אלא לענין השבטים שנעשה לשני שבטים: (כז) ממרא. שם המישור:

הרחב דבר

בלבד שעמד יעקב הוא נקרא כן אלא בכל המקום שהצדיק עומד סביביו נקרא בשם אלהים. כאשר הקדוש ברוך הוא מדקדק עמו בכח הדין:

יט ומיתת רחל ואתקברת באורח אפרת היא בית לחם: כ ואקים יעקב קמא על קבורתה היא קמת קבורתא דרחל עד יומא דין: כא ונטל ישראל ופרסיה למשכניה מלהלאה למגדלא דעדר: כב והוה כד שרא ישראל בארעא ההיא ואזל ראובן ושכיב ית בלהה לחינתא דאבוהי ושמע ישראל והוו בני יעקב תרי עסר: כג בני לאה בוכרא דיעקב ראובן ושמעון ולוי ויהודה ויששכר וזבלון: כד בני רחל יוסף ובנימן: כה ובני בלהה אמתא דרחל דן ונפתלי: כו ובני זלפה אמתא דלאה גד ואשר אלין בני יעקב די אתילידו ליה בפדן ארם: כז ואתא יעקב לות יצחק אבוהי לממרא קרית ארבע היא חברון דדר תמן אברהם ויצחק: כח והוו יומי יצחק מאה ותמנין שנין: כט ואתנגיד יצחק ומית ואתכניש לעמיה סיב ושבע יומין וקברו יתיה עשו ויעקב בנוהי: א ואלין

רש"י

קרית הארבע. שם העיר ממרא קרית הארבע אל מישור של קרית ארבע. ואם תאמר היה לו לכתוב ממרא הקרית ארבע כן דרך המקרא בכל דבר ששמו כפול כגון זה וכגון בית לחם אבי עזר בית אל אם הוצרך להטיל בו ה"א נותנה בראש התיבה השנית. בית הלחמי (שמואל א' ט"ז) בעפרת אבי העזרי (שופטים ו'). בנה חיאל בית האלי (מלכים א' ט"ז): (כט) ויגוע יצחק. אין מוקדם ומאוחר בתורה מכירתו של יוסף קדמה למיתתו של יצחק י"ב שנה שהרי כשנולד יעקב היה יצחק בן ששים שנה שנאמר ויצחק בן ששים שנה וגו' ויצחק מת בשנת ק"כ ליעקב אם תוציא ששים ממאה ושמונים שנה נשארו ק"כ ויוסף נמכר בן י"ז שנה ואותה שנה שנת מאה ושמנה ליעקב כיצד בן ששים ושלש נתברך ארבע עשרה שנה נטמן בבית עבר הרי שבעים ושבע וארבע עשרה עבד באשה ובסוף ארבע עשרה נולד יוסף שנא' ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו' הרי תשעים ואחת. וי"ז עד שלא נמכר יוסף הרי מאה ושמנה (מגילה י"ז) (עוד מפורש מן המקרא משנמכר יוסף עד שבא יעקב מצרימה כ"ב שנה שנא' ויוסף בן שלשים שנה וגו' וז' שנים שובע ושתים רעב הרי כ"ב

העמק דבר

בזה שני משמעות מלשון נערי כפרש"י ומלשון כחי ואוני שהוא הולד לקח כחה ואונה שסבקה לו: בנימין. כפרש"י שא"י היא בנגב ארם. ודברי הרמב"ן אינם במח"כ כמש"כ לעיל ל"ב ג'. ונראה עוד דימין הוא בדרוש א"י. והוא יחס גדול שמוכשר יותר לתורה וכמש"כ לעיל בפ' לך: (יט) ותמת רחל. באשר יולדת המתקשה בלדתה נראית כ"פ מתה. ומ"מ אין זה אלא התעלפות שבא מהגות כאב וחלישות ומשתדלים להשיב רוחה כן עשו כאן ועסקו עמה הרבה אולי תשוב לחיות אבל ותמת רחל. ותקבר בדרך אפרתה. ולא הביאה אפי' לבית לחם. משום שא"א להשהות קבורת חיה בשום אופן כדאי' במ"ק דכ"ח אין משהין את הנשים מפני הכבוד לא שנו אלא חיה. וע' להלן מ"ח ז' שהית' סיבה וכונה אחת ה': (כ) קברתה. ע"פ דקדוק הלשון קברה מיבעי וכן הי' צ"ל מצבת קבר רחל. וכן בס' דברים ולא ידע איש את קברתו. קשה קברו מיבעי כי בכ"מ נקרא קבר. אלא משום דקבר מיקרי גם לפני קבורה כמו איש ממנו את קברו וכמו בקברי אשר כריתי וגו' אבל אחר קבורה נקרא קברה ע"ש פעולת הקבורה שנצטרף להקבר שהי' קודם ג"כ: (כא) ויסע ישראל. לפכח נערו ממיתת רחל הלך בדביקו' והתבודדות כדרך ישראל ובזה מצא דרך הקודש לקבלו' בשמחה כדאיתא פ' הרואה מש"ה כתיב ישראל: (כב) בשכן ישראל. בהיותו משוקע בעניני אלהות ומסולק מהליכות עולם. ע"כ אירע מה שאירע עם ראובן. אבל אם הי' בבחינת יעקב לא קרה כזה. ופי' וישכב את בלהה. מבואר בפ' ויחי שע"כ הפי' שלא הי' מעשה ח"ו אלא שמר שלא יבא אביו לחדרה: וישמע ישראל. ג"ז שמע בעת שהי' בבחינת ישראל ע"כ הסכיל ברוה"ק שלא נדחה ראובן מהמת זה מש"ה ויהיו בני יעקב שנים עשר אבל אם הי' שומע זה בעת שהי' בבחינת יעקב לא הי' כן: (כה) שפחת רחל. שהיתה מתנהגת נגד רחל כשפחתה וכן זלפה נגד לאה: (כז) היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק. הודיע כ"ז הכתוב אע"ג שכבר ידוע לנו היטב מזה לנמדנו שלא דר יעקב ובניו בחלני ממרא אלא מתחלה בא לשם שדר שם יצחק אבל אח"כ עקר דירתו לחברון והיינו בעמק חברון סמוך להעיר אבל אינו מעורב עמהם והא שבחר להיות דירתו בחברון לא משום רעות זרע ממרא אלא משום שגר שם אברהם ויצחק היא העיר שנתקדשה בתורה ועבודה מימות אבותיו. אבל לא הי' לו שום התרועעות עם זרע ממרא האמורי וכמדת יעקב להיות בדד כמ"ש לעיל ל"ג ט"ו וי"ח ולהלן

עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃ ב עֵשָׂו לָקַח אֶת־נָשָׁיו מִבְּנוֹת
כְּנָעַן אֶת־עָדָה בַּת־אֵילוֹן הַחִתִּי וְאֶת־אָהֳלִיבָמָה
בַּת־עֲנָה בַּת־צִבְעוֹן הַחִוִּי׃ ג וְאֶת־בָּשְׂמַת בַּת־
יִשְׁמָעֵאל אֲחוֹת נְבָיוֹת׃ ד וַתֵּלֶד עָדָה לְעֵשָׂו אֶת־
אֱלִיפָז וּבָשְׂמַת יָלְדָה אֶת־רְעוּאֵל׃ ה וְאָהֳלִיבָמָה
יָלְדָה אֶת־יְעִישׁ יעוש קרי וְאֶת־יַעְלָם וְאֶת־קֹרַח אֵלֶּה
בְּנֵי עֵשָׂו אֲשֶׁר יֻלְּדוּ־לוֹ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ ו וַיִּקַּח עֵשָׂו
אֶת־נָשָׁיו וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־בְּנֹתָיו וְאֶת־כָּל־נַפְשׁוֹת
בֵּיתוֹ וְאֶת־מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־בְּהֶמְתּוֹ וְאֵת כָּל־
קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיֵּלֶךְ אֶל־אֶרֶץ מִפְּנֵי
יַעֲקֹב אָחִיו׃ ז כִּי־הָיָה רְכוּשָׁם רָב מִשֶּׁבֶת יַחְדָּו
וְלֹא יָכְלָה אֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם לָשֵׂאת אֹתָם מִפְּנֵי
מִקְנֵיהֶם׃ ח וַיֵּשֶׁב עֵשָׂו בְּהַר שֵׂעִיר עֵשָׂו הוּא
אֱדוֹם׃ ט וְאֵלֶּה תֹּלְדוֹת עֵשָׂו אֲבִי אֱדוֹם בְּהַר
שֵׂעִיר׃ י אֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־עֵשָׂו אֱלִיפַז בֶּן־עָדָה
אֵשֶׁת עֵשָׂו רְעוּאֵל בֶּן־בָּשְׂמַת אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יא וַיִּהְיוּ
בְּנֵי אֱלִיפָז תֵּימָן אוֹמָר צְפוֹ וְגַעְתָּם וּקְנַז׃ יב וְתִמְנַע ׀
הָיְתָה פִילֶגֶשׁ לֶאֱלִיפַז בֶּן־עֵשָׂו וַתֵּלֶד לֶאֱלִיפַז אֶת־

ת"א ותמנע היתה. סנהדרין לט: קמץ בז"ק. פתח בס"פ

ר ש " י

וכתיב ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה נמצא יעקב במכירתו ק"ח): לך (ב) עדה בת אילון. היא בשמת בת אילון ונקראת בשמת על שם שהיתה מקטרת בשמים לע"א: אהליבמה. היא יהודית והוא כינה שמה יהודית לומר שהיא כופרת בע"א כדי להטעות את אביו: בת ענה בת צבעון. אם בת ענה לא בת צבעון ענה בנו של צבעון שנאמר ואלה בני צבעון ואיה וענה מלמד שבא צבעון על כלתו אשת ענה ויצאת אהליבמה מבין שניהם והודיעך הכתוב שכלן בני ממזרות היו: (ג) בשמת בת ישמעאל. ולהלן קורא לה מחלת מצינו באגדת מדרש ספר שמואל ג' מוחלים להן עונותיהן גר שנתגייר והעולה לגדולה והנושא אשה ולמד הטעם מכאן לכך נקראת מחלת שנמחלו עונותיו: אחות נביות. על שם שהוא השיאה לו משמת ישמעאל נקראת על שמו: (ה) ואהליבמה ילדה וגו'. קרח זה ממזר היה ובן אליפז היה שבא על אשת אביו אל אהליבמה אשת עשו שהרי הוא מנוי עם אלופי אליפז בסוף הענין (ב"ר): (ו) וילך אל ארץ

תּוֹלְדַת עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם: ב עֵשָׂו נְסִיב יַת נְשׁוֹהִי מִבְּנַת כְּנַעַן יַת עָדָה בַּת אֵילוֹן חִתָּאָה וְיַת אָהֳלִיבָמָה בַּת עֲנָה בַּת צִבְעוֹן חִוָּאָה: ג וְיַת בָּשְׂמַת בַּת יִשְׁמָעֵאל אֲחָתֵיהּ דִּנְבָיוֹת: ד וִילֵידַת עָדָה לְעֵשָׂו יַת אֱלִיפָז וּבָשְׂמַת יְלֵידַת יַת רְעוּאֵל: ה וְאָהֳלִיבָמָה יְלֵידַת יַת יְעוּשׁ וְיַת יַעְלָם וְיַת קֹרַח אִלֵּין בְּנֵי עֵשָׂו דְּאִתְיְלִידוּ לֵיהּ בְּאַרְעָא דִכְנָעַן: ו וּדְבַר עֵשָׂו יַת נְשׁוֹהִי וְיַת בְּנוֹהִי וְיַת בְּנָתֵיהּ וְיַת כָּל נַפְשָׁת בֵּיתֵיהּ וְיַת גֵּיתוֹהִי וְיַת כָּל בְּעִירֵיהּ וְיַת כָּל קִנְיָנֵיהּ דִּי קְנָא בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וַאֲזַל לְאַרְעָא אוֹחֲרֵי מִן קֳדָם יַעֲקֹב אֲחוּהִי: ז אֲרֵי הֲוָה קִנְיָנֵיהוֹן סַגִּי מִלְּמִיתַב כַּחֲדָא וְלָא יְכִילַת אֲרַע תּוֹתָבוּתְהוֹן לְסוֹבָרָא יָתְהוֹן מִן קֳדָם גֵּיתֵיהוֹן: ח וִיתֵיב עֵשָׂו בְּטוּרָא דְשֵׂעִיר עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם: ט וְאִלֵּין תּוֹלְדַת עֵשָׂו אֲבוּהוֹן דֶּאֱדוֹמָאֵי בְּטוּרָא דְשֵׂעִיר: י אִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי עֵשָׂו אֱלִיפַז בַּר עָדָה אִתַּת עֵשָׂו רְעוּאֵל בַּר בָּשְׂמַת אִתַּת עֵשָׂו: יא וַהֲווֹ בְּנֵי אֱלִיפָז תֵּימָן אוֹמָר צְפוֹ וְגַעְתָּם וּקְנַז: יב וְתִמְנַע הֲוָת לְחֵינְתָא לֶאֱלִיפַז בַּר עֵשָׂו וִילֵידַת לֶאֱלִיפַז יַת עֲמָלֵק אִלֵּין בְּנֵי עָדָה אִתַּת

רש״י

ארץ · לגור באשר ימצא : (ז) ולא יכלה ארץ מגוריהם · להספיק מרעה לבהמות שלהם (ב"ר) · ומדרש אגדה מפני יעקב אחיו מפני שטר חוב של גזירת כי גר יהיה זרעך המוטל על זרעו של יצחק אמר אלך לי מכאן ואין לי חלק לא במתנה שנתנה לו הארץ הזאת ולא בפרעון השטר ומפני הבושה שמכר בכורתו : (ט) ואלה · התולדות שהולידו בניו משהלך לשעיר : (יב) ותמנע היתה פילגש · להודיע גדולתו של אברהם כמה היו תאבים לידבק בזרעו · תמנע זו בת אלופים היתה שנאמר ואחות לוטן תמנע ולוטן מאלופי יושבי שעיר היה מן החורים שישבו בה לפנים אמרה איני זוכה להנשא לך הלואי ואהיה פילגש · ובדברי הימים מונה אותה בבניו של אליפז מלמד שבא על אשתו של שעיר ויצאה תמנע מביניהם וכשגדלה נעשית פילגשו וזהו ואחות לוטן תמנע ולא מנאה עם בני שעיר שהיתה אחותו מן האם ולא מן

העמק דבר

ולהלן ל"ז א' (א) : לך (ב) ואת אהליבמה · היא אשה מאוחרת לבשמת בת ישמעאל · ולא כפרש"י שהיא יהודית החתית כמבואר לעיל שנשא בת ישמעאל אחר יהודית ובת אילון · והכי מוכח בפ' זו שהרי מונה המקרא תחלה בני עדה ובני בשמת ואח"כ בני אהליבמה · ועוד רואים אנו שבבואם להר שעיר כבר הי' לבני עדה ובשמת בנים · משא"כ לבני אהליבמה והיינו משום שהיו צעירים והא שהביא הכתוב כאן את אהליבמה קודם לבשמת הוא משום שהקדים דעשו נשא נשיו מבנות כנען ובשמת בת ישמעאל איננה מבנות כנען . והא שלא הביא הכתוב את יהודית החתית הוא מפני שלא ילדה זכרים וכאן מדבר הכתוב בתולדות עשו : (ו) ואת כל בהמתו · היינו חיות בני תרבות כמ"ש לעיל ל"ד כ"ג : וילך אל ארץ · עוד שלא נתיישב בהר שעיר נתרחק מחברון אל ארץ סתם בלי שם · רק במקום שהזדמן קרוב להר שעיר עד שלבסוף וישב עשו בהר שעיר · כן פרש"י ומה שהלך מפני יעקב ברור שעשו ידע ברכת יצחק ליעקב שנתן לו ברכת אברהם וירושת הארץ , ואע"ג שעדיין לא הגיעה השעה מ"מ התבונן שבאשר לשיהא המקום עליו להפנות וכ"כ הרמב"ן : (ט) אבי אדום בהר שעיר · כ"ז היותו בא"י לא זכה שיהיו בניו נקראים בשם עם בפ"ע עם אדום כ"א הוא בעצמו נקרא אדום אבל בהר שעיר נקראו בניו עם אדום והוא אבי אדום : (י) אלה שמות וגו' אליפז וגו' רעואל וגו' · ולא מנה עמהם את יעוש ויעלם וקרח · כי מנה הכתוב תחלה רק אלה שהיו כבר לאלופים הרבה · והנראה שלא זכו להיות אלופים אלא אלו שנולדו בא"י וזכותא דא"י גרם להם מש"ה לא זכו בני יעוש ויעלם וקרח להיות אלופים כי לא נולדו בא"י : (יא) ויהיו בני אליפז · תיבת ויהיו מיותר וכן להלן אלה היו בני בשמת תיבת היו מיותר וכן להלן ואלה היו בני אהליבמה · וע' מ"ש לעיל ע' י"ח וכ"ה ג' שבכ"מ יש בזה כונה והנה כבר דקדקו חז"ל דכתיב נפשות ביתו שלא נתאחדו בני עשו ע' רש"י להלן מ"ו כ"ז · והודיע הכתוב בכ"ז שהיו כל אלה לזרע בפ"ע · ורק באיזה משך ישבו כולם בהר שעיר ואח"כ נתפרדו הרבה כמו עמלק

הרחב דבר

(א) ולא שהיה יעקב מחולק בדעות ח"ו עם אבותיו אברהם ויצחק · אלא שהמה לא היו מטופלים בבנים לכן ראו טוב לפני ה' להתרועע עמהם וללמדם מעט דרך ה' . משא"כ יעקב שהיה מטופל בבנים ראה טוב להיפך דילפי ממקלקלתא יותר ממתקנתא . וכדאיתא ביש פ' הדר אסור כו' שמא ילמוד ממעשיו כו' :

עֲמָלֵק אֵלֶּה בְּנֵי עָדָה אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יג וְאֵלֶּה בְּנֵי
רְעוּאֵל נַחַת וָזֶרַח שַׁמָּה וּמִזָּה אֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי
בָשְׂמַת אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יד וְאֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה
בַת־עֲנָה בַּת־צִבְעוֹן אֵשֶׁת עֵשָׂו וַתֵּלֶד לְעֵשָׂו
אֶת־יעיש יְעוּשׁ קרי וְאֶת־יַעְלָם וְאֶת־קֹרַח׃ טו אֵלֶּה
אַלּוּפֵי בְנֵי־עֵשָׂו בְּנֵי אֱלִיפַז בְּכוֹר עֵשָׂו אַלּוּף תֵּימָן
אַלּוּף אוֹמָר אַלּוּף צְפוֹ אַלּוּף קְנַז׃ טז אַלּוּף קֹרַח
אַלּוּף גַּעְתָּם אַלּוּף עֲמָלֵק אֵלֶּה אַלּוּפֵי אֱלִיפַז
בְּאֶרֶץ אֱדוֹם אֵלֶּה בְּנֵי עָדָה׃ יז וְאֵלֶּה בְּנֵי רְעוּאֵל
בֶּן־עֵשָׂו אַלּוּף נַחַת אַלּוּף זֶרַח אַלּוּף שַׁמָּה אַלּוּף
מִזָּה אֵלֶּה אַלּוּפֵי רְעוּאֵל בְּאֶרֶץ אֱדוֹם אֵלֶּה בְּנֵי
בָשְׂמַת אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יח וְאֵלֶּה בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה אֵשֶׁת
עֵשָׂו אַלּוּף יְעוּשׁ אַלּוּף יַעְלָם אַלּוּף קֹרַח אֵלֶּה
אַלּוּפֵי אָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יט אֵלֶּה
בְנֵי־עֵשָׂו וְאֵלֶּה אַלּוּפֵיהֶם הוּא אֱדוֹם׃ ס שביעי
כ אֵלֶּה בְנֵי־שֵׂעִיר הַחֹרִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ לוֹטָן וְשׁוֹבָל
וְצִבְעוֹן וַעֲנָה׃ כא וְדִשׁוֹן וְאֵצֶר וְדִישָׁן אֵלֶּה אַלּוּפֵי
הַחֹרִי בְּנֵי שֵׂעִיר בְּאֶרֶץ אֱדוֹם׃ כב וַיִּהְיוּ בְנֵי־לוֹטָן
חֹרִי וְהֵימָם וַאֲחוֹת לוֹטָן תִּמְנָע׃ כג וְאֵלֶּה בְּנֵי
שׁוֹבָל עַלְוָן וּמָנַחַת וְעֵיבָל שְׁפוֹ וְאוֹנָם׃ כד וְאֵלֶּה
בְנֵי־צִבְעוֹן וְאַיָּה וַעֲנָה הוּא עֲנָה אֲשֶׁר מָצָא אֶת־
הַיֵּמִם בַּמִּדְבָּר בִּרְעֹתוֹ אֶת־הַחֲמֹרִים לְצִבְעוֹן
אָבִיו׃ כה וְאֵלֶּה בְנֵי־עֲנָה דִּשֹׁן וְאָהֳלִיבָמָה בַּת־

ת"א אלה בני שעיר. שבת פה פסחים נד בתרא קטו: ואחות לוטן. סנהדרין צט: ואלה בני. פסחים נד בתרא קטו: הוא ענה אשר. פסחים שם:
קמץ בז"ק. פתח בס"פ

עֵשָׂו: יג וְאִלֵּין בְּנֵי רְעוּאֵל נַחַת וָזֶרַח שַׁמָּה וּמִזָּה אִלֵּין הֲווֹ בְּנֵי בָשְׂמַת אִתַּת עֵשָׂו: יד וְאִלֵּין הֲווֹ בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה בַת עֲנָה בַּת צִבְעוֹן אִתַּת עֵשָׂו וִילִידַת לְעֵשָׂו יָת יְעוּשׁ וְיָת יַעְלָם וְיָת קֹרַח: טו אִלֵּין רַבְרְבֵי בְנֵי עֵשָׂו בְּנֵי אֱלִיפַז בּוּכְרָא דְעֵשָׂו רַבָּא תֵימָן רַבָּא אוֹמָר רַבָּא צְפוֹ רַבָּא קְנַז: טז רַבָּא קֹרַח רַבָּא גַעְתָּם רַבָּא עֲמָלֵק אִלֵּין רַבְרְבֵי אֱלִיפַז בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם אִלֵּין בְּנֵי עָדָה: יז וְאִלֵּין בְּנֵי רְעוּאֵל בַּר עֵשָׂו רַבָּא נַחַת רַבָּא זֶרַח רַבָּא שַׁמָּה רַבָּא מִזָּה אִלֵּין רַבְרְבֵי רְעוּאֵל בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם אִלֵּין בְּנֵי בָשְׂמַת אִתַּת עֵשָׂו: יח וְאִלֵּין בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה אִתַּת עֵשָׂו רַבָּא יְעוּשׁ רַבָּא יַעְלָם רַבָּא קֹרַח אִלֵּין רַבְרְבֵי אָהֳלִיבָמָה בַּת עֲנָה אִתַּת עֵשָׂו: יט אִלֵּין בְּנֵי עֵשָׂו וְאִלֵּין רַבְרְבָנֵיהוֹן הוּא אֱדוֹם: כ אִלֵּין בְּנֵי שֵׂעִיר חוֹרָאֵי יָתְבֵי אַרְעָא לוֹטָן וְשׁוֹבָל וְצִבְעוֹן וַעֲנָה: כא וְדִשׁוֹן וְאֵצֶר וְדִישָׁן אִלֵּין רַבְרְבֵי חוֹרָאֵי בְּנֵי שֵׂעִיר בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם: כב וַהֲווֹ בְנֵי לוֹטָן חוֹרִי וְהֵימָם וַאֲחָתֵיהּ דְלוֹטָן תִּמְנָע: כג וְאִלֵּין בְּנֵי שׁוֹבָל עַלְוָן וּמָנַחַת וְעֵיבָל שְׁפוֹ וְאוֹנָם: כד וְאִלֵּין בְּנֵי צִבְעוֹן וְאַיָּה וַעֲנָה הוּא עֲנָה דְאַשְׁכַּח יַת גִּבָּרַיָּא בְּמַדְבְּרָא כַּד הֲוָה רָעֵי יַת חֲמָרַיָּא לְצִבְעוֹן אֲבוּהִי: כה וְאִלֵּין

רש״י

אלא: (טו) אלה אלופי בני עשו · ראשי משפחות: (כ) ישבי הארץ · שהיו יושביה קודם שבא עשו לשם ורבותינו דרשו (פסחים כ״ד) שהיו בקיאין בישובה של ארץ מלא קנה זה לזיתים מלא קנה זה לגפנים שהיו טועמין העפר ויודעין איזו נטיעה ראויה לו: (כד) ואיה וענה · וי״ו יתירה והוא כמו איה וענה והרבה יש במקרא תת וקדש וצבא מרמס (דניאל ח׳) נרדם ורכב וסוס (תהלים ע״ו): הוא ענה · האמור למעלה שהוא אחיו של צבעון וכאן הוא קורא אותו בנו מלמד שבא צבעון על אמו והוליד את ענה: את הימם · פרדים הרביע חמור על סוס נקבה וילדה פרד והוא היה ממזר והביא פסולין לעולם ולמה נקרא שמם ימים שאימתן מוטלת על הבריות דאמר רבי חנינא מימי לא שאלני אדם על מכת פרדה לבנה וחיה (חולין ז׳) · (והלא קא חזינן דהיה א״ת וחיה אלא ואיתה כי המכה לא תתרפא לעולם · ברש״י ישן) · ולא הוזקק לכתוב לנו משפחות החורי אלא מפני תמנע ולהודיע גדולת אברהם כמו שפירשתי

העמק דבר

וזרע צפו הלכו לכתים ומהם היו גבורי רומי כידוע ותימן הלך לארץ תימן וכתיב וחתו גבוריך תימן וכן הרבה שלא ידענו מש״ה כתיב היו שהיו בני אליפז בפ״ע ובני עדה בפ״ע ובני אהליבמה בפ״ע: (טז) אלוף קרח · ידוע הקושי בזה והנראה דזה מבואר בדה״י דלאליפז הי׳ בן שנקרא תמנע וכבר פירשו הראשונים דותמנע היתה פילגש קאי תיבת ותמנע גם על מקרא הקודם וקנז ותמנע · אמנם לא נקרא אלוף שלו על שמו משום שלא יתחלף על זרע תמנע אחות לוטן נשיא הארץ · ע״כ נקרא ע״ש בנו שהי׳ לו ושמו קרח: בארץ אדום · וכן כתיב באלופי רעואל · משא״כ בבני אהליבמה היינו משום שאלופי אליפז ורעואל היו רק איזה משך בארץ אדום ואח״כ נתרחקו כמש״כ לעיל משא״כ בני אהליבמה לעולם המה עיקר אדום בהר שעיר באשר המה בני שעיר החורי: (כ) בני שעיר החרי · הוא מזרע חוי בן כנען כמש״כ לעיל בת צבעון החוי · וכבר בימי אברהם נשתייכה בזרע חוי משפחה אחת ע״ש החורי וכדכתיב ואת החורי בהררם שעיר: (כא) בארץ אדום · לפי הפשט משמעו מה שאח״כ יהי׳ ארץ אדום · אבל בב״ר ריש פ׳ זו אי׳ הוא אדום וארצו אדומה והביא רא׳׳ מסדה אדום · משמע שעפר הארץ הי׳ אדום ונקראת גם לפני בוא עשו ארץ אדום · ורק אלה נתכנו אדום לענין שיהיו נקראים אחינו וש״ד כמ״ש בס׳ דברים ב׳ ד׳ וכ״ג ח׳ והיינו שנקראו גם ע״ש הארץ שהיא אדומה: (כב) ויהיו בני לוטן · ויהיו מיותר · וכן ואלה ואלה כ״ז מיותר · ולהלן כתיב אלה בני אצר ולא ואלה · יבא לרמז לנו היאך נתיישבו בהשגחה עליונה בני עשו שמה · מתחלה היו מחולקים בני שעיר · והיו בני לוטן מסכימים להכניס זרע עשו לשם שהרי התחתנו ונתן אחותו שהיתה מתגדלת אצלו כדכתיב ואחות לוטן תמנע · ואלה מוסיף עה״ר · ומהם היתה אהליבמה · אבל מבני אצר והלאה לא הסכימו לזה · ומזה נעשה מחלוקת עד שהורישום זרע עשו: (כד) ואיה · הוא״ו נוספת כפרש״י · והטעם ע״ז הוא סיבת ענה דבל״ס ענה אחד הוא · ואהליבמה יוכיח · ולא כרמב״ן · שכ׳ שכן דרך לכתוב כמו ואת דינה בתו דא״כ הי׳ לכתוב ואהליבמה בתו אלא בא הכתוב להודיע שהיא אהליבמה בת ענה שנזכרה לעיל בת ענה בת צבעון · ולפי הפשט לא הי׳ לצבעון בן ולקח לו את ענה אחיו לבן ואח״כ נולד לו איה מש״ה

עֲנָֽה׃ כו וְאֵ֖לֶּה בְּנֵ֣י דִישָׁ֑ן חֶמְדָּ֥ן וְאֶשְׁבָּ֖ן וְיִתְרָ֥ן וּכְרָֽן׃
כז אֵ֖לֶּה בְּנֵי־אֵ֑צֶר בִּלְהָ֥ן וְזַעֲוָ֖ן וַעֲקָֽן׃ כח אֵ֥לֶּה בְנֵֽי־דִישָׁ֖ן
ע֥וּץ וַאֲרָֽן׃ כט אֵ֖לֶּה אַלּוּפֵ֣י הַחֹרִ֑י אַלּ֤וּף לוֹטָן֙ אַלּ֣וּף
שׁוֹבָ֔ל אַלּ֥וּף צִבְע֖וֹן אַלּ֥וּף עֲנָֽה׃ ל אַלּ֥וּף דִּשֹׁ֛ן אַלּ֥וּף
אֵ֖צֶר אַלּ֣וּף דִּישָׁ֑ן אֵ֣לֶּה אַלּוּפֵ֧י הַחֹרִ֛י לְאַלֻּפֵיהֶ֖ם
בְּאֶ֥רֶץ שֵׂעִֽיר׃ פ לא וְאֵ֙לֶּה֙ הַמְּלָכִ֔ים אֲשֶׁ֥ר מָלְכ֖וּ
בְּאֶ֣רֶץ אֱד֑וֹם לִפְנֵ֥י מְלָךְ־מֶ֖לֶךְ לִבְנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃
לב וַיִּמְלֹ֣ךְ בֶּֽאֱד֔וֹם בֶּ֖לַע בֶּן־בְּע֑וֹר וְשֵׁ֥ם עִיר֖וֹ
דִּנְהָֽבָה׃ לג וַיָּ֖מָת בָּ֑לַע וַיִּמְלֹ֣ךְ תַּחְתָּ֔יו יוֹבָ֥ב בֶּן
זֶ֖רַח מִבָּצְרָֽה׃ לד וַיָּ֖מָת יוֹבָ֑ב וַיִּמְלֹ֣ךְ תַּחְתָּ֔יו חֻשָׁ֖ם
מֵאֶ֥רֶץ הַתֵּימָנִֽי׃ לה וַיָּ֖מָת חֻשָׁ֑ם וַיִּמְלֹ֨ךְ תַּחְתָּ֜יו הֲדַ֣ד
בֶּן־בְּדַ֗ד הַמַּכֶּ֤ה אֶת־מִדְיָן֙ בִּשְׂדֵ֣ה מוֹאָ֔ב וְשֵׁ֥ם עִיר֖וֹ
עֲוִֽית׃ לו וַיָּ֖מָת הֲדָ֑ד וַיִּמְלֹ֣ךְ תַּחְתָּ֔יו שַׂמְלָ֖ה
מִמַּשְׂרֵקָֽה׃ לז וַיָּ֖מָת שַׂמְלָ֑ה וַיִּמְלֹ֣ךְ תַּחְתָּ֔יו שָׁא֖וּל
מֵרְחֹב֥וֹת הַנָּהָֽר׃ לח וַיָּ֖מָת שָׁא֑וּל וַיִּמְלֹ֣ךְ תַּחְתָּ֔יו
בַּ֥עַל חָנָ֖ן בֶּן־עַכְבּֽוֹר׃ לט וַיָּ֘מָת֮ בַּ֣עַל חָנָ֣ן בֶּן־עַכְבּוֹר֒
וַיִּמְלֹ֤ךְ תַּחְתָּיו֙ הֲדַ֔ר וְשֵׁ֥ם עִיר֖וֹ פָּ֑עוּ וְשֵׁ֨ם אִשְׁתּ֤וֹ
מְהֵֽיטַבְאֵל֙ בַּת־מַטְרֵ֔ד בַּ֖ת מֵ֥י זָהָֽב׃ מפטיר מ וְ֠אֵלֶּה
שְׁמ֞וֹת אַלּוּפֵ֤י עֵשָׂו֙ לְמִשְׁפְּחֹתָ֔ם לִמְקֹמֹתָ֖ם
בִּשְׁמֹתָ֑ם אַלּ֥וּף תִּמְנָ֛ע אַלּ֥וּף עַלְוָ֖ה אַלּ֥וּף יְתֵֽת׃
מא אַלּ֧וּף אָהֳלִֽיבָמָ֛ה אַלּ֥וּף אֵלָ֖ה אַלּ֥וּף פִּינֹֽן׃ מב אַלּ֥וּף
קְנַ֛ז אַלּ֥וּף תֵּימָ֖ן אַלּ֥וּף מִבְצָֽר׃ מג אַלּ֥וּף מַגְדִּיאֵ֖ל

ת"א ואלה המלכים. ספר הזהר סדר בהא: וימלך באדום. ס' הזהר שם: וימלך תחתיו. זוהר שם. סוף הסדרה:

אַלּ֥וּף עִירָ֖ם אֵ֣לֶּה ׀ אַלּוּפֵ֣י אֱד֗וֹם לְמֹֽשְׁבֹתָם֙ בְּאֶ֣רֶץ אֲחֻזָּתָ֔ם ה֥וּא עֵשָׂ֖ו אֲבִ֥י אֱדֽוֹם: פ פ פ

קנ"ד · קלימ"ה סימן · ומפטירין ועמי תלואים בת"ע הושע י"ב :

ת"א הוא עשו : מגילה יא :

אונקלוס

בני ענה דישון ואהליבמה בת ענה : כו ואלין בני דישן חמדן ואשבן ויתרן וכרן : כז ואלין בני אצר בלהן וזעון ועקן : כח אלין בני דישן עוץ וארן : כט אלין רברבי חוראי רבא לוטן רבא שובל רבא צבעון רבא ענה : ל רבא דישון רבא אצר רבא דישן אלין רברבי חוראי לרברבניהון בארעא דשעיר : לא ואלין מלכיא די מלכו בארעא דאדום קדם דימלוך מלכא לבני ישראל : לב ומלך באדום בלע בר בעור ושום קרתיה דנהבה : לג ומית בלע ומלך תחותוהי יובב בר זרח מבצרה : לד ומית יובב ומלך תחותוהי חשם מארע דרומא : לה ומית חשם ומלך תחותוהי הדד בר בדד דקטל ית מדינאי בחקלי מואב ושום קרתיה עוית : לו ומית הדד ומלך תחותוהי שמלה ממשרקה : לז ומית שמלה ומלך תחותוהי שאול מרחובות דעל פרת : לח ומית שאול ומלך תחותוהי בעל חנן בר עכבור : לט ומית בעל חנן בר עכבור ומלך תחותוהי הדר ושום קרתיה פעו ושום אתתיה מהיטבאל בת מטרד בת מצרף דהבא : מ ואלין שמהת רברבי עשו לזרעיתהון לאתריהון בשמהתהון רבא תמנע רבא עלוה רבא יתת : מא רבא אהליבמה רבא אלה רבא פינון : מב רבא קנז רבא תימן רבא מבצר : מג רבא מגדיאל רבא עירם אלין רברבי אדום למותבניהון בארע אחסנתהון הוא עשו אבוהון דאדומאי : פ פ פ

רש"י

למעלה : (לא) ואלה המלכים וגו' · שמנה היו וכנגדן העמיד יעקב ובטל מלכות עשו בימיהם ואלו הן שאול ואיש בשת דוד ושלמה רחבעם אביה אסא יהושפט · ובימי יורם בנו כתוב בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך (מ"ב ח') ובימי שאול כתיב (מ"א כ"ב) אין מלך באדום נצב מלך:(לג) יובב בן זרח מבצרה · בצרה מערי מואב היא שנא' ועל קריות ועל בצרה וגו' (ירמיה מ"ח)· ולפי שהעמידה מלך לאדום עתידה ללקות עמהם שנאמר כי זבח לה' בבצרה (ישעיה ל"ד) : (לה) המכה את מדין בשדה מואב · שבאו מדין על מואב למלחמה והלך מלך אדום לעזור את מואב ומכאן אנו למדים שהיו מדין ומואב מריבים זה עם זה ובימי בלעם עשו שלום להתקשר על ישראל : (לט) בת מי זהב · מהו זהב עשיר היה ואין זהב חשוב בעיניו לכלום : (מ) ואלה שמות אלופי עשו · שנקראו על שם מדינותיהם לאחר שמת הדר ופסקה מהם מלכות והראשונים הנזכרים למעלה הם שמות תולדותם וכן מפורש בד"ה וימת הדר ויהיו אלופי אדום אלוף תמנע וגו' : (מג) מגדיאל · היא רומי : חסלת פרשת וישלח

העמק דבר

כתיב איה קודם שהוא בנו העיקר אבל ענה הי' גדול וקודם לו · מש"ה כתיב ואיה ללמד שהוא שני לענה : (לא) לפני מלך מלך לבני ישראל · בא להודיע שמה שמבואר בפרשה שלא הוקם מלך מזרע עשו ממש הוא גם בעוד שלא מלך מלך לב"י ולא היתה המניעה מחמת שהיו מלכי ישראל שמים נציבים שלהם באדום ומ"מ. לא זכו זרע אדום להיות מלכים קודם שמלכו מבני ישראל · עד אחר כן הי' זרע המלך באדום ואע"ג שמצינו מזרע עשו מלכים בעמלק זה לא הי' עיקר מדינת אדום שנקראת על שמו עשו הוא אדום : (מ) למקמתם בשמתם · לפי הפשט ארץ אדום נתחלקה לכמה מחוזות וכל מחוז לאלוף בפ"ע והי' מחוז אחד נקראת המנע וכן כולם : בארץ

לז א וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ ב אֵלֶּה ׀ תֹּלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן־שְׁבַע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה רֹעֶה אֶת־אֶחָיו בַּצֹּאן וְהוּא נַעַר אֶת־בְּנֵי בִלְהָה וְאֶת־בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־דִּבָּתָם רָעָה אֶל־אֲבִיהֶם׃ ג וְיִשְׂרָאֵל אָהַב אֶת־יוֹסֵף מִכָּל־בָּנָיו כִּי־בֶן־זְקֻנִים הוּא לוֹ וְעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פַּסִּים׃ ד וַיִּרְאוּ אֶחָיו כִּי־אֹתוֹ אָהַב אֲבִיהֶם מִכָּל־אֶחָיו וַיִּשְׂנְאוּ אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם׃ ה וַיַּחֲלֹם יוֹסֵף חֲלוֹם וַיַּגֵּד לְאֶחָיו וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ׃ ו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שִׁמְעוּ־נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתִּי׃ ז וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מְאַלְּמִים

ת״א· וישב יעקב. סנהדרין קג: אלה תלדות. ברכות נה. כותנת לו בתרא קכג: ויבא יוסף. סנהדרין קו:

רש״י

לז (א) וישב יעקב וגו'. אחר שכתב לך ישובי עשו ותולדותיו בדרך קצרה שלא היו ספונים וחשובים לפרש היאך נתישבו וסדר מלחמותיהם איך הורישו את החרי פירש לך ישובי יעקב ותולדותיו בדרך ארוכה כל גלגולי סבתם לפי שהם חשובים לפני המקום להאריך בהם. וכן אתה מוצא בעשרה דורות שמאדם ועד נח פלוני הוליד פלוני וכשבא לנח האריך בו. וכן בעשרה דורות שמנח ועד אברהם קצר בהם ומשהגיע אצל אברהם האריך בו משל למרגלית שנפלה בין החול אדם ממשמש בחול וכוברו בכברה עד שמוצא את המרגלית ומשמצאה הוא משליך את הצרורות מידו ונוטל המרגלית. (דבר אחר וישב יעקב הפשתני הזה נכנסו גמליו טעונים פשתן הפחמי תמה אנה יכנס כל הפשתן הזה היה פיקח אחד משיב לו ניצוץ אחד יוצא ממפוח שלך ששורף את כולו כך יעקב ראה כל האלופים הכתובים למעלה תמה ואמר מי יכול לכבוש את כולן מה כתיב למטה אלה תלדות יעקב יוסף וכתיב והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש (עובדיה א') ניצוץ יוצא מיוסף שמכלה ושורף את כולם. ברש"י ישן): (ב) אלה תלדות יעקב. ואלה של תולדות יעקב. אלה ישוביהם וגלגוליהם עד שבאו לכלל ישוב. סבה ראשונה יוסף בן שבע עשרה וגו' על ידי זה נתגלגלו וירדו למצרים זהו אחר ישוב פשוטו של מקרא להיות דבר דבור על אופניו. ומדרש אגדה דורש תלה הכתוב תולדות יעקב ביוסף מפני כמה דברים אחת שכל עצמו של יעקב לא עבד אצל לבן אלא ברחל ושהיה זיו איקונין של יוסף דומה לו וכל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף. זה נשטם וזה נשטם. זה אחיו

העמק דבר

לז (א) בארץ מגורי אביו. ביאר המקרא על מה לא התנהג יעקב כדרכו לפנות הדרך לפני עשו אחיו. והרי ברכת הארץ עדיין לא הגיעה השעה עד אחר הגלות בארץ לא להם. אלא מפני שהיה ארץ מגורי אביו. ונתקדשה בתורה ועבודה מכבר. ואע"ג דבכ"מ שישב יעקב ובניו היו לעדה קדושה בקביעת הוראת התורה כמו שהיה אח"כ במצרים כמבואר בב"ר פ' ויגש. מכ"מ אינו דומה למקום מוכשר כבר לקדושה. והרי אפילו לענין קבורה אי' בכתובות דקי"א כמו דיפה בא"י יותר מכל הארצות כך יפה בבל שהוא מקום תורה יותר מכל הארצות מכש"כ ישיבה בחיים ודאי טוב להיות במקום מוכשר לתורה ועבודה: בארץ כנען. עוד טעם בשביל שהוא ארץ כנען. ויש בזה מצות ישוב א"י ומוכשרת יותר לטהרות הקודש יותר מכל הארצות: והנה פי' הכתוב שישב בארץ מגורי אביו. ולא פי' שישב בחברון עיר מגורי אביו אלא שהתרחק עצמו מישיבת העיר עצמה. וישב בפאת העיר סמוך לעמק חברון. והוא כדי להיות בדד כדרכו כמש"כ לעיל ל"ה כ"ז ובכ"מ: (ב) והוא נער.

א ויתיב יעקב בארע תותבות אבוהי בארעא דכנען: ב אלין תולדת יעקב יוסף בר שבע עסרי שנין כד הוה רעי עם אחוהי בענא והוא רבי עם בני בלהה ועם בני זלפה נשי אבוהי ואיתי יוסף ית דבהון בישא לאבוהון: ג וישראל רחים ית יוסף מכל בנוהי ארי בר חכים הוא ליה ועבד ליה כתונא דפסי: ד וחזו אחוהי ארי יתיה רחים אבוהון מכל אחוהי וסנו יתיה ולא צבן למללא עמיה שלם: ה וחלם יוסף חלמא וחוי לאחוהי ואוסיפו עוד למסני יתיה: ו ואמר להון שמעו כען חלמא הדין די חלמית: ז והא אנחנא מאסרין

רש"י

מבקש להרגו וזה אחיו מבקשים להרגו וכן הרבה בב"ר · ועוד נדרש בו וישב ביקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף צדיקים מבקשים לישב בשלוה אמר הקב"ה לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעולם הבא אלא שמבקשים לישב בשלוה בעולם הזה: והוא נער · שהיה עושה מעשה נערות מתקן בשערו ממשמש בעיניו כדי שיהיה נראה יפה: את בני בלהה · כלומר ורגיל אצל בני בלהה לפי שהיו אחיו מבזין אותן והוא מקרבן: את דבתם רעה · כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו שהיו אוכלין אבר מן החי ומזלזלין בבני השפחות לקרותן עבדים וחשודים על העריות ובשלשתן לקה וישחטו שעיר עזים במכירתו ולא אכלוהו חי (כדי שילקה בשחיטה)· ועל דבה שספר עליהם שקורין לאחיהם עבדים לעבד נמכר יוסף · ועל העריות שספר עליהם ותשא אשת אדוניו וגו' (ב"ר): דבתם · כל לשון דבה פרלרי"ן בלע"ז (גערעדע · געשוועטץ) כל מה שהיה יכול לדבר בהם רעה היה מספר: דבה · לשון דובב שפתי ישנים (שיר ז'): (ג) בן זקונים · שנולד לו לעת זקנתו ואונקלוס תרגם בר חכים הוא ליה כל מה שלמד משם ועבר מסר לו · דבר אחר שהיה זיו איקונין שלו דומה לו: פסים · לשון כלי מילת כמו כרפס ותכלת וכמו כתונת הפסים דתמר ואמנון (שבת י') · ומדרש אגדה על שם צרותיו שנמכר לפוטיפר ולסוחרים ולישמעאלים ולמדיינים: (ד) ולא יכלו דברו לשלום · מתוך גנותם למדנו שבחם שלא דברו אחת בפה ואחת בלב: דברו · לדבר עמו: (ז) מאלמים

העמק דבר

משמשת נער משרת כ"פ · והיינו דכתיב במלכים ב' ס' וילך הנער הנער הנביא · פי' הנער הראשון רך בשנים · והנער השני משרת הנביא · וכן ויהושע בן נון נער · משמעו שהיה מתנהג כתלמיד המשמש את רבו כמו שיבואר שם ופי' הכתוב כאן שהיה יוסף משמש אותם והם היו משמשים אותו וזהו לשון נער את בני וגו' משמשים זה לזה · מש"ה ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם · שלא התנהגו עמו כראוי מש"ה שנאו המה אותו בני בלהה ובני זלפה · וכ"כ הרמב"ן ז"ל: (ג) וישראל אהב · לא כתיב ויעקב אהב ללמדנו שלא היתה האהבה משום דברים גופניים ושמוש טוב אלא שראה בו ענינים רוחניים שראוי לאהבה וכתיב מכל בניו ולא מכל אחיו כמו במקרא הסמוך · ללמדנו דנ"מ לא מצד המעלה לחוד אהבו ביותר אלא מצד שמעלה יתירה של יוסף היה בטבע יעקב יותר משארי בניו אשר מטבע הבנים להשתוות לטבע אביהם כמשז"ל האב זוכה לבנו וכו' וכמליצת חז"ל ברא כרעא דאבוה [כמש"כ להלן מ"ח י"ד בביאור מליצה זו] בזה היה יוסף מצוין · אבל בשארי מעלות אפשר שידע יעקב שיש אנשי מעלה בבניו יותר ממנו · והיינו דמבאר הכתוב כי בן זקנים הוא לו · שאוהב היה להשתמש ביוסף. כמו זקן הבוחר בא' מבניו לשמשו ובוחר במי שטבעו דומה לו ביותר אע"ג שיש אנשי מעלה ממנו בבניו · והיינו משום מדת החסד ואהבת השלום שהיא מדתו של יעקב בהליכות עולם לו ובמדה זו היה יוסף מצוין מכל אחיו כמש"כ לעיל ל"ג ז' ולהלן מ"ע כ"ד: כתנת פסים · שהגיע עד פס ידו · או מצוין באריגה כמו פסים · וכ"כ הרמב"ן בפ' תצוה ע"פ לכבוד ולתפארת שהוא כמו כתונת השבן והכי משמע בשבת ד"י ע"ש בפרש"י · ולהלן כ"ג יבואר עוד דכל אנשי מעלה לבשו כתנות אלא של יוסף היה מצוין: (ד) ויראו אחיו · המה בני לאה שלא הביא דבתם רעה · אבל המה שנאוהו מפני הקנאה · שראו בדעתם כי אתו אהב אביהם מכל אחיו · שטעו בדמיונם וחשבו שלא משום אותה מעלה ביחוד שהיא שייך לבנים · אלא אהבו ביותר מכל אחיו אפילו לא היו בניו כלל חושב אביהם שהוא גדול מהם מש"ה באה הקנאה בלבם: ולא יכלו דברו לשלום · לא סבלו דברו עמם לשלום · דכסבורים היו שהוא שונא אותם ג"כ אלא שמסתיר שנאתו וזה לא יכלו לסבול ומשמעות יכול הוא מדת סבלנות דפי' כל הוא מדה המחזקת כמו אלפים בת יכיל · והמה לא היה מדתם בסבלנות גדול כ"כ: (ה) ויגד לאחיו ויוסיפו עוד · עוד לא הגיע המקרא לספור החלום ופרושו אלא על הגדת החלום שלו הוסיפו שנאה יפי' איזה חלום שיהיה באשר ידוע שאין להגיד חלום אלא לאוהב כדאי' פ' הרואה · והוא בא להגיד להם חלומו ומראה בזה שחושב אותם לאוהביו · וזה אינו אלא צביעות וחנופה שאינו מתקבל על דעת נקיה · אבל מכ"מ נעשו לו עד שהגיע (ו) ויאמר אליהם שמעו נא וגו' · פייסם והכליר בס שישמעו

אֲלֻמִּים בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה וְהִנֵּה קָמָה אֲלֻמָּתִי וְגַם־נִצָּבָה וְהִנֵּה תְסֻבֶּינָה אֲלֻמֹּתֵיכֶם וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ לַאֲלֻמָּתִי׃ ח וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֶחָיו הֲמָלֹךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ אִם־מָשׁוֹל תִּמְשֹׁל בָּנוּ וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ עַל־חֲלֹמֹתָיו וְעַל־דְּבָרָיו׃ ט וַיַּחֲלֹם עוֹד חֲלוֹם אַחֵר וַיְסַפֵּר אֹתוֹ לְאֶחָיו וַיֹּאמֶר הִנֵּה חָלַמְתִּי חֲלוֹם עוֹד וְהִנֵּה הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד עָשָׂר כּוֹכָבִים מִשְׁתַּחֲוִים לִי׃ י וַיְסַפֵּר אֶל־אָבִיו וְאֶל־אֶחָיו וַיִּגְעַר־בּוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר לוֹ מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתָּ הֲבוֹא נָבוֹא אֲנִי וְאִמְּךָ וְאַחֶיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אָרְצָה׃ יא וַיְקַנְאוּ־בוֹ אֶחָיו וְאָבִיו שָׁמַר אֶת־הַדָּבָר׃
שני יב וַיֵּלְכוּ אֶחָיו לִרְעוֹת אֶת־נקוד על את צֹאן אֲבִיהֶם בִּשְׁכֶם׃ יג וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף הֲלוֹא אַחֶיךָ רֹעִים בִּשְׁכֶם לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ אֲלֵיהֶם וַיֹּאמֶר לוֹ הִנֵּנִי׃ יד וַיֹּאמֶר לוֹ לֶךְ־נָא רְאֵה אֶת־שְׁלוֹם אַחֶיךָ

ת"א והנה השמש. ברכות נה: הבוא נבוא אני. ברכות לד מגילה כב שבועות טז: לך נא ראה. חולין לא עקידה שער עד:

רש"י

אלמים - כתרגומו מאסרין איסרין עמרין וכן נושא אלומותיו (תהלים קכ"ו) וכמוהו בלשון משנה והאלומות נוטל ומכריז: קמה אלומתי - נזקפה: וגם נצבה - לעמוד על עמדה בזקיפה: (ח) ועל דבריו - על דבתם רעה שהיה מביא לאביהם: (י) ויספר אל אביו ואל אחיו - לאחר שספר אותו לאחיו חזר וספרו לאביו בפניהם: ויגער בו - לפי שהיה מטיל שנאה עליו: הבוא נבוא - והלא אמך כבר מתה והוא לא היה יודע שהדברים מגיעין לבלהה שגדלתו כאמו (ב"ר) ורבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים. ויעקב נתכוון להוציא הדבר מלב בניו שלא יקנאוהו לכך אמר לו הבוא נבוא וגו' כשם שא"א באמך כך השאר הוא בטל (ב"ר): (יא) שמר את הדבר - היה ממתין ומצפה מתי יבא וכן שומר אמונים (ישעיה כ"ו) וכן לא תשמור על חטאתי (איוב י"ד) לא תמתין: (יב) לרעות את צאן - נקוד על את שלא הלכו אלא לרעות את עצמן (ב"ר): (יג) הנני - לשון ענוה וזריזות נזדרז למצות אביו ואע"פ שהיה יודע באחיו

העמק דבר

חלומו ולא עלה בדעתם שיהיה דבר שנוגע להם ושמעו: (ז) בתוך השדה - בשדה מיבעי אבל בתוך משמע באמצע כמו לעיל ועץ החיים בתוך הגן ת"א במציעת גינתא. והספרון ע"ז שכל העולם נמשל לשדה ומרכז הישוב הוא קוטב האמצעי. ועיקר הישוב שבכל פונים לשם היה בימים ההם במצרים: והנה תסבינה אלמתיכם - והנה בפ"ע כמראה שלא ברגע אחד ראה זה אחר זה אלא אחר שראה אלמתו קמה ונצבה איזה משך ראה עוד אשר תסבינה וגו'. וענין תסבינה ולא השתחואה לחוד מראה שמשתדלים בעצמם למצוא חן בעיניו ולהשתחוות לו. ועי' מש"כ להלן מ"ג כ"ו שנתקיים הפתרון גם בזה: (ח) המלך תמלך עלינו אם משול תמשל בנו - ידוע שמלוכה הוא ברצון ובכבוד וממשלה הוא בע"כ כמו שכתב

אִסְּרָן בְּגוֹ חַקְלָא וְהָא קָמַת אֵסָרְתִּי וְאַף אִזְדְּקָפַת וְהָא מִסְתַּחֲרָן אֵסָרָתְכוֹן וְסָגְדִין לְאֵסָרְתִּי: ח וַאֲמַרוּ לֵיהּ אֲחוֹהִי הֲמַלְכוּ אַתְּ מְדַמֵּי לְמִמְלַךְ עֲלָנָא אוֹ שׁוּלְטָן אַתְּ סְבִיר לְמִשְׁלַט בָּנָא וְאוֹסִיפוּ עוֹד סְנוֹ יָתֵיהּ עַל חֶלְמוֹהִי וְעַל פִּתְגָמוֹהִי: ט וַחֲלַם עוֹד חֶלְמָא אוֹחֲרָנָא וְאִשְׁתַּעֵי יָתֵיהּ לַאֲחוֹהִי וַאֲמַר הָא חֲלָמִית חֶלְמָא עוֹד וְהָא שִׁמְשָׁא וְסִיהֲרָא וְחַד עֲשַׂר כּוֹכְבַיָּא סָגְדִין לִי: י וְאִשְׁתַּעֵי לַאֲבוּהִי וּלַאֲחוֹהִי וּנְזַף בֵּיהּ אֲבוּהִי וַאֲמַר לֵיהּ מָה חֶלְמָא הָדֵין דִּי חֲלַמְתָּ הֲמֵיתָא נֵיתֵי אֲנָא וְאִמָּךְ וַאֲחָךְ לְמִסְגַּד לָךְ עַל אַרְעָא: יא וְקַנִּיאוּ בֵיהּ אֲחוֹהִי וַאֲבוּהִי נְטַר יָת פִּתְגָמָא: יב וַאֲזַלוּ אֲחוֹהִי לְמִרְעֵי יָת עָנָא דַּאֲבוּהוֹן בִּשְׁכֶם: יג וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף הֲלָא אֲחָךְ רָעַן בִּשְׁכֶם אִיתָא וְאֶשְׁלְחִנָּךְ לְוָתְהוֹן וַאֲמַר לֵיהּ הָא אֲנָא: יד וַאֲמַר לֵיהּ אֱזֵיל כְּעַן

העמק דבר

הראב"ע · והנה יוכל להיות שלבסוף יגבר עליהם וימשול בם · אבל לא נייראו היאך יגיע שיקבלו מלכות שלו ברצון · וכי הוא חכם מהם וזהו מאמרם המלך וגו' אם משול · אם יגיע שתמשול בנו אבל המלך תמלוך עלינו · וזהו מפני שראו במאמר והנה תסובינה אלמתיכם ענין מלוכה שיכירו בכבודו כי ראוי הוא לכך : על חלמותיו · שחשדוהו שמהרהר בינם שהוא נכבד וחכם מהם · והרהורו עולה על משכבו ע"כ שנאוהו על החלום : ועל דבריו · על שמלאו לבו להגיד להם החלום · אמנם לא קנאו בו עתה אחרי שהאמינו שאינו חלום צודק ורק הרהור שלו הוא : (ט) ויאמר · לא ביקש שישמעו כי לא היו מהרהרים אבל בהיותם עומדים קרוב לאביהם אמר הנה וגו' · והם לא השיבוהו מאומה וכל חלמא דלא מיפשר כאיגרתא דלא מיקריא כדאי' בפ' הרואה אבל (י) ויספר אל אביו · חזר וסיפר במעמד כולם ואביו פתר לו : (יא) ויקנאו בו · הבינו שזה לא אפשר שהרהר ביום שאביו ירצה בטוב להמליכו עליו מפני חכמתו וע"כ חלום צודק הוא · וגם כי הגיע החלום לפתרון כזה : ואביו שמר את הדבר · לא היה רע בעיניו כ"כ דבכל אדם מתקנא חוץ מבנו וע"ע מש"כ להלן מ"ו כ"ט : (יב) את צאן אביהם · מה היה נקרא חסר אלו היה כתוב את הצאן · כמו לעיל ב' את אחיו בצאן · אלא בא ללמדנו דעבירה גוררת עבירה שרעו א"ע בצאן אביהם ולא היה להם רשות ע"ז והגיעו לגדולה מזו (א) : (יג) ויאמר ישראל · לא כתיב יעקב להגיד כי ברעיון נשגב הגיע לידי כך לשלוח את בנו למקום סכנה וכאשר יבואר : הלוא אחיך · תיבת הלוא מיותר ללמד שסיבת השילוח הוא משום ששמע שרועים בשכם · שעם מקום סכנה רבולה נמעשה שכם ע"כ פחד ורגז לבבו לדעת מהם וכ"כ רשב"ם : ואמר לכה ואשלחך אליהם · תיבת לכה אינו מדויק לך מיבעי · וכבר נמצא עוד בתורה לכה ואשלחך אל פרעה · ודרשו ברבה ויקרא פ"א וביר' סוכה פ"ד ה"ז אם אין אתה הולך לא ילך אחר · וע' ס' במדבר י' כ"ט · וכזה יש לנו לפרש כאן דיעקב אבינו אם רצה לדעת שלום בניו וכי לא היה לו עבד לשלוח אלא ירא מפני הסכנה גם על העבד · אבל על יוסף היה בטוח על צדקתו שלא יפגע בו אדם רע (ב) : ויאמר לו הנני · כבר ביארנו בפ' עקדה שזה הלשון מורה על דבר גדול

הרחב דבר

והתבונן

(א) את צאן. נקוד על את. מלמד שהלכו לרעות את עצמן רש"י בשם מדרש. והוא תמוה מה השמיענו הכתוב בזה הרמז · ולא לפי הכרתה אין בזה ענין שבח ולא גנאי כ"כ אפי' הלכו לרעות את עצמן בצאן היינו לאכול מהם. אבל באמת יש בזה ענין. ונקדים הא דאיתא בחולין ד"ה אין הסתה אלא באכילה ושתיה ומקשה והכתיב ותסיתני בו לבלעו חנם ומשני למעלה שאני. ופירש"י למעלה שאין שם אכילה ושתיה. וקשה לי הרי גם המקשן ידע מזה. ומש"ה הקשה על הכלל. ומה זה משני. אלא ה"ט דעיקר זה הכלל אין הסתה אלא בהו"ש הוא משום דהסתה לא נאמר אלא על פתוי לדבר שאינו הגון ואין דעת המתפתה נותן לזה עד שמסיתו ע"י אכילה ושתיה שמשכר ומבלבל דעתו הצלולה ומתפתה ביינו לעשות מעשהו זר מעשהו ומקשה והכתיב ותסיתני בו ומשני למעלה שאני שלא הי' נענש איוב חנם והקב"ה אל אמונה ואין עול וכל דבר הסתה לא היה אלא לפנים כמלכותא דארעא : והנה למדנו מזה דלעשות ענין שאינו ראוי לאדם גדול נדרש לאכילה ושתיה וע"ע מש"כ בס' במדבר כ"ב מ' שכך הי' בבלעם ובלק. מעתה שבטי יה שדנו משפט יוסף למיתה הי' בל"ס עפ"י הקירס ומשפט צדק בעיניהם וכאשר יבואר לפנינו מקרא י"ח. אבל מ"מ לא מצאו בצדקתם לב לעשות דבר רצח בידים אם לא באכילה ושתיה שהלכו לרעות את עצמם. והקב"ה בהשגחתו להסב הדבר התעה אותם לילך באותו יום לרעות א"ע ומש"ה בבוא יוסף לידם עשו דבר זר לפי כבודם וצדקתם וה"ז דומה לאיזה חבורת אנשים שהוחלט בדעתם להרוג איש. אם מציגים איזה אדם שוטה ורע מעללים מצוים אותו לעשות הרצח ואינם צריכים ליענהו איך לעשות. משא"כ אם אין מציגים איש כזה בע"כ מצוים על אדם כשר לעשות כך ונדרשים לענה להאכילו ולשכרו עד שימצא לב לעשות רע. ומזה למדנו כח שבטי יה בצדקתם שבכל קנאתם וכעסם לא הגיעו לידי מעשה זו שעשו ליוסף אם לא שאנה ה' לידם מקרה שעלה בדעתם לרעות א"ע ועי"ז ניסותו ותעו ונתפתו ועי"ז נאמר למה תתענו ה' וגו' וכמש"כ לעיל כ"ט בהרה"ד :

(ב) ולהסביר יותר יש להקדים הא דאיתא בזוהר הק' בס' זו דראובן אמר להשליך את יוסף בבור מלא נחשים ועקרבים ולא

ירא

וְאֶת־שְׁלוֹם הַצֹּאן וַהֲשִׁבֵנִי דָּבָר וַיִּשְׁלָחֵהוּ מֵעֵמֶק
חֶבְרוֹן וַיָּבֹא שְׁכֶמָה׃ טו וַיִּמְצָאֵהוּ אִישׁ וְהִנֵּה תֹעֶה
בַּשָּׂדֶה וַיִּשְׁאָלֵהוּ הָאִישׁ לֵאמֹר מַה־תְּבַקֵּשׁ׃
טז וַיֹּאמֶר אֶת־אַחַי אָנֹכִי מְבַקֵּשׁ הַגִּידָה־נָּא לִי
אֵיפֹה הֵם רֹעִים׃ יז וַיֹּאמֶר הָאִישׁ נָסְעוּ מִזֶּה כִּי
שָׁמַעְתִּי אֹמְרִים נֵלְכָה דֹּתָיְנָה וַיֵּלֶךְ יוֹסֵף אַחַר
אֶחָיו וַיִּמְצָאֵם בְּדֹתָן׃ יח וַיִּרְאוּ אֹתוֹ מֵרָחֹק וּבְטֶרֶם
יִקְרַב אֲלֵיהֶם וַיִּתְנַכְּלוּ אֹתוֹ לַהֲמִיתוֹ׃ יט וַיֹּאמְרוּ
אִישׁ אֶל־אָחִיו הִנֵּה בַּעַל הַחֲלֹמוֹת הַלָּזֶה בָּא׃
כ וְעַתָּה ׀ לְכוּ וְנַהַרְגֵהוּ וְנַשְׁלִכֵהוּ בְּאַחַד הַבֹּרוֹת
וְאָמַרְנוּ חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ וְנִרְאֶה מַה־יִּהְיוּ
חֲלֹמֹתָיו׃ כא וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וַיַּצִּלֵהוּ מִיָּדָם וַיֹּאמֶר
לֹא נַכֶּנּוּ נָפֶשׁ׃ כב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם ׀ רְאוּבֵן אַל־
תִּשְׁפְּכוּ־דָם הַשְׁלִיכוּ אֹתוֹ אֶל־הַבּוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר

ת"א וישלחהו מעמק חברון. סוטה יא: איפה הם. בתרא טו: וישמע ראובן. ברכות ז':

רש"י

שנותן אותו: (יד) מעמק חברון · והלא חברון בהר שנאמר ויעלו בנגב ויבא עד חברון (במדבר י"ג) אלא מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון לקיים מה שנאמר לאברהם בין הבתרים כי גר יהיה זרעך (לעיל ט"ו) (ב"ר): ויבא שכמה · מקום מוכן לפורענות שם קלקלו השבטים שם ענו את דינה שם נחלקה מלכות בית דוד (סוטה י"א) שנאמר וילך רחבעם שכמה (מלכים א' י"ב): (טו) וימצאהו איש · זה גבריאל

העמק דבר

והתבונן גם הוא שדרך מסוכן הוא לפניו אבל הוא בצדקתו ובתומו הלך ויאמר הנני וכפירוש רש"י: (טו) וימצאהו איש · אם נחשוב שהיה איש מוזר ליוסף אינו מובן מה שאמר אליו את אחי·ומאין לו לדעת מי הוא ומי המה אחיו · וגם מה השאלה הגידה נא לי איפה הם רעים · מאין לו לדעת · אלא אחת משתי אלה או שהיה איש ידוע להם בחשיבות או הכיר בו שהוא מלאך או נביא שידע כל מה שעם אחיו ובאמת

הרחב דבר

ירא שיהרגוהו שהיה בטוח על זכותו. וכא שהי' ירא מן האחים היינו משום דבחירה שבאדם הוא למעלה מהשגחה העליונה. ויש לי ראי' מפורשת לזה מדכתיב בדניאל ו' בשעה שהשליכו כורש בגוב אריות ותתמה מלכא כעזקתי' כדי דלא תשני צבו בדניאל פי' הי' בטוח שלא יגעו בו אריות שאינם בעלי בחירה. אבל ירא דלא תשני רצון בדניאל. ואמנם חלילה לומר שאין ביד ההשגחה העליונה לשמור גם מבחירת האדם. אלא כך יש לנו לומר דלזה בעינן זכות יותר. וזהו שיהא טוב גם בין אדם להבירו ויהי' צדיק וטוב לו בשביל שהוא צדיק גמור כמש"כ לעיל ריש פ' נח בהר"ד. [ועפ"ז הטעם כשמר יעקב מבחירה הרעה של לבן. וכמש"כ פ' ויצא ל"א כ"א]. והנה יעקב ידע בכל בניו שהמה צדיקים אבל ירא שהמה אינם בעלי גמ"ח כ"כ בזה שהוציא יוסף דבה רעה. ובזה שראה ששונאים את יוסף מקנאה. וכ"ז הסכון במדת גמ"ח הוא. ע"כ ירא שלא יפגעו בהם רעת בני האדם. משא"כ יוסף שהי' באמת בעל גמ"ח להפליא כמבואר להלן מדת יוסף וגם ראה יעקב זאת שהוא אוהב את אחיו. אע"ג שהמה שונאים אותו ע"כ חשב למשפט שאין לו לירא עליו. כך הי' עלה על דעתו הגדולה של ישראל ועי' להלן ל"ג:

אונקלוס

חֲזִי יַת שְׁלָם אֲחָךְ וְיַת שְׁלָם עָנָא וְאָתֵיבְנִי פִּתְגָמָא וְשַׁלְחֵיהּ מִמֵּישַׁר חֶבְרוֹן
וְאָתָא לִשְׁכֶם : טו וְאַשְׁכְּחֵיהּ גַּבְרָא וְהָא תָעֵי בְּחַקְלָא וְשַׁאֲלֵיהּ גַּבְרָא לְמֵימַר
מָה אַתְּ בָּעֵי : טז וַאֲמַר יַת אַחַי אֲנָא בָּעֵי חַוִי כְעַן לִי אֵיכָא אִנּוּן רָעָן : יז וַאֲמַר
גַּבְרָא נְטַלוּ מִכָּא אֲרֵי שְׁמָעִית דְּאָמְרִין נֵיזִיל לְדוֹתָן וַאֲזַל יוֹסֵף בָּתַר אֲחוֹהִי
וְאַשְׁכְּחִנּוּן בְּדוֹתָן : יח וַחֲזוֹ יָתֵיהּ מֵרָחִיק וְעַד לָא קְרֵיב לְוָתְהוֹן וַחֲשִׁיבוּ עֲלוֹהִי
לְמִקְטְלֵיהּ : יט וַאֲמַרוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי הָא מָרֵי חֶלְמַיָּא דֵּיכִי אָתֵי : כ וּכְעַן אִיתוֹ
וְנִקְטְלִינֵּיהּ וְנִרְמִינֵּיהּ בְּחַד מִן גּוּבַיָּא וְנֵימַר חַיְתָא בִישְׁתָּא אֲכַלְתֵּיהּ וְנֶחֱזֵי מַה
יְהֵא בְּסוֹף חֶלְמוֹהִי : כא וּשְׁמַע רְאוּבֵן וְשֵׁיזְבֵיהּ מִידֵיהוֹן וַאֲמַר לָא נִקְטְלִינֵּיהּ
נְפַשׁ : כב וַאֲמַר לְהוֹן רְאוּבֵן לָא תֵישְׁדוּן דְּמָא רְמוֹ יָתֵיהּ לְגוּבָּא הָדֵין דִּי בְמַדְבְּרָא

רש"י

(תנחומא) שנאמר והאיש גבריאל (דניאל ט') : (יז) נסעו מזה · הסיעו עצמן מן האחוה (תנחומא) :
נלבה דתינה · לבקש לך נכלי דתות שימיתוך בהם ולפי פשוטו שם מקום הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו :
(יח) ויתנכלו · נתמלאו נכלים וערמומיות : אותו · כמו אתו עמו כלומר אליו : (כ) ונראה מה יהיו
חלומותיו · אמר רבי יצחק מקרא זה אומר דרשני רוח הקודש אומרת כן הם אומרים נהרגהו והכתוב
מסיים ונראה מה יהיו חלומותיו נראה דבר מי יקום או שלכם או שלי וא"א שיאמרו הם ונראה מה
יהיו חלומותיו שמכיון שיהרגוהו בטלו חלומותיו : (כא) לא נכנו נפש · מכת נפש זו היא מיתה :

העמק דבר

ובאמת היה ראוי לכתוב וימצא איש שהרי יוסף היה
ההולך בדד ומחפש ומצא ולא האיש ההולך לדרכו ·
אלא בא ללמד שהיה שליח מן השמים לפגוע ביוסף
ולהביאו לידי כך והלך האיש וימצאהו באותו מקום :
(יז) נסעו מזה כי שמעתי · תיבת כי הוא מוזר כאן·
ושמעתי אומרים מיבעי לכתוב · כי אין זה טעם על
הנסיעה· אלא בע"כ הראה לו בדברו כונה שניה מזה
וכפי הדרש נסעו מזה · ממה שאתה אומר את
אחי · לא כן בדעתם כי שמעתי אומרים וגו'
כפרש"י · והנה היה לו ליוסף מקודם להתבונן אבל כך
גזרה ההשגחה שלא התבונן כלל · ולהביא לענין
הגרלה · והנה יש להתבונן דלפי הפשט מבואר שנמכר
יוסף בדותן ולא בשכם והלא ברבה מבואר דמש"ה
קברו את עצמות יוסף בשכם משום שגנבו אותו
בשכם וצ"ל דהבור שהטילהו לשם היה בין שכם ובין
דותן והוא קרוב לשכם ובתחומה אבל לפי הכונה
הנעלמת במשמעות דתינה מבואר דהלכו סביבות
שכם ושם נמכר יוסף : (יח) ויתנכלו אותו
להמיתו · יפה פי' הספורנו שנתמלאו נכלים באשר
חשבו כי גם הוא מלא נכלים עליהם · אבל בפי'
להמיתו נדחק מאד · והנראה שה"פ שכ"כ חשדו את
יוסף בנכלים עד שראו בצדק כי ראוי הוא להמיתו :
(יט) החלמות הלזה · משמעות הלזה הוא מאוים
ומצוין כמש"כ לעיל כ"ד ס"ה בשם ב"ר · ופי' האיש
החולם חלומות נוראים כאלה : (כ) ונראה מה
יהיו חלומותיו · ע' פרש"י בשם המדרש · ואין
הכונה שלא אמרו האחים דברים אלו כלל אלא
ה"קו הופיע · דאל"כ דממ"נ אם שמעו האחים
הב"ק וכי שוטים היו להלוך נגד דעת עליון · ואם לא
שמעו מה זה מודיענו המקרא והרי כבר ידענו
שהחלומות היו צודקים וכעין נבואה · אלא אין המקרא
יוצא מ"פ · שיצאו הדברים מן האחים אבל לא
נודעהם וה"ז כדאי' בב"ר פ' הולדת שלשה דברים
המה ברשותו ש"א ושלשה אינו ברשותו ש"א · הפה
וידים ורגלים ברשותו ש"א כו' וכשאין אדם זוכה
ניטלין ממנו ונעשין שלא ברשותו כך יצא מפיהם.
דברים שמראין להם לראות מה יהיו חלומותיו וה"ז
כמו ב"ק · אבל המה לא שמו לב לדבר · וכך גזרה
ההשגחה להשיב חכמתם אחור מבלי הבין מה
שמדברים · אמנם בא הכתוב ללמדנו דעת שים לאדם
לשים לב על מוצא שפתיו שלא ברצונו ודעתו :
(כא) ויאמר לא נכנו נפש. לא כתיב ויאמר אליהם
כמו בקרא הסמוך אלא מתחלה בא ראובן בקול רעש
גדול ומדבר אל עצמו היו לא תהיה לא נכנו נפש
ואחר שהבינו שלא יוכלו להלוך נגד רוחו ודעתו של
ראובן הוסיף לדבר אליהם בנחת והסביר להם מדוע בא
בחזקה נגדם : (כב) אל תשפכו דם · אזהרת ה'
שבא בפי' שופך דם האדם וגו' קשה לעבור מאזהרה
הנלמדת מן הדין ומש"ה קיי"ל במ"ק פ"ג באושא
התקינו אב"ד שסרח אין מנדין אותו היינו משום
דכתיב בפי' ונשיא בעמך לא תאור וכן הרבה ועיין
מש"כ בס' ויקרא י"ג מ"ה ובכ"מ שהעונש ב"ש גם כן
חמור יותר ע"כ אמר אל תשפכו דם אפילו אם הוא
חייב אלא השליכו אותו אל הבור וימות תחתיו
ברעב ובחוסר כל הזה אשר במדבר · שלא ישמע
קולו בעיר וימשכו אותו · אמנם הוא כוון בזה
להרחיק

בַּמִּדְבָּר וְיָד אַל־תִּשְׁלְחוּ־בוֹ לְמַעַן הַצִּיל אֹתוֹ מִיָּדָם לַהֲשִׁיבוֹ אֶל־אָבִיו׃ שלישי כג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־בָּא יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו וַיַּפְשִׁיטוּ אֶת־יוֹסֵף אֶת־כֻּתָּנְתּוֹ אֶת־כְּתֹנֶת הַפַּסִּים אֲשֶׁר עָלָיו׃ כד וַיִּקָּחֻהוּ וַיַּשְׁלִכוּ אֹתוֹ הַבֹּרָה וְהַבּוֹר רֵק אֵין בּוֹ מָיִם׃ כה וַיֵּשְׁבוּ לֶאֱכָל־לֶחֶם וַיִּשְׂאוּ עֵינֵיהֶם וַיִּרְאוּ וְהִנֵּה אֹרְחַת יִשְׁמְעֵאלִים בָּאָה מִגִּלְעָד וּגְמַלֵּיהֶם נֹשְׂאִים נְכֹאת וּצְרִי וָלֹט הוֹלְכִים לְהוֹרִיד מִצְרָיְמָה׃ כו וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל־אֶחָיו מַה־בֶּצַע כִּי נַהֲרֹג אֶת־אָחִינוּ וְכִסִּינוּ אֶת־דָּמוֹ׃ כז לְכוּ וְנִמְכְּרֶנּוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים וְיָדֵנוּ אַל־תְּהִי־בוֹ כִּי־אָחִינוּ בְשָׂרֵנוּ הוּא וַיִּשְׁמְעוּ אֶחָיו׃ כח וַיַּעַבְרוּ אֲנָשִׁים מִדְיָנִים סֹחֲרִים וַיִּמְשְׁכוּ

ת"א והבור רק אין · חגיגה ג' שבת כב: ויאמר יהודה אל אחיו · סנהדרין ו':

רש"י

(כב) למען הציל אותו · רוח הקודש מעיד על ראובן שלא אמר זאת אלא להציל אותו שיבא הוא ויעלנו משם אמר אני בכור וגדול שבכולן לא יתלה הסרחון אלא בי: (כג) את כתנתו · זה חלוק: את כתנת הפסים · היא שהוסיף לו אביו יותר על אחיו (ב"ר): (כד) והבור רק אין בו מים · ממשמע שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים מה תלמוד לומר אין בו מים · מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו (ב"ר שבת כ"ב): (כה) ארחת · כתרגומו שיירת על שם הולכי אורח: וגמליהם נושאים וגו' · למה פרסם הכתוב את משאם להודיע מתן שכרן של צדיקים שאין דרכן של ערביים לשאת אלא נפט ועטרן שריחן רע ולזה נזדמנו בשמים שלא יוזק מריח רע: נכאת · כל כנוסי בשמים הרבה קרוי נכאת וכן ויראם את כל בית נכתה (מלכים ב' כ') מרקחת בשמיו ואונקלוס תרגם לשון שעוה: וצרי · שרף הנוטף מעצי הקטף והוא נטף הנמנה עם סמני הקטורת: ולט · לוטיאה שמו בלשון משנה ורבותינו פי' שרש עשב ושמו אשטרולוזיאה (דיע אסטערלוציה· האהלוואורצן הערלוואורצן) במס' נדה (דף ח' ע"א): (כו) מה בצע · מה ממון כתרגומו: וכסינו את דמו · ונעלים את מיתתו: (כז) וישמעו · וקבלו מניה וכל שמיעה שהיא קבלת דברים כגון זה וכגון וישמע יעקב אל אביו נעשה ונשמע מתרגם נקבל וכל שהיא שמיעת האוזן כגון וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן ורבקה שומעת וישמע ישראל שמעתי את תלונות כלן מתורגמים ושמעו ושמעה ושמע שמיע קדמי: (כח) ויעברו אנשים מדינים · זו היא שיירה אחרת והודיעך הכתוב שנמכר פעמים הרבה: וימשכו ·

העמק דבר

להרחיק המקום ממקום מושבם ויוכל אח"כ להשיבו אל אביו בלי ידיעתם · ויד אל תשלחו בו · אחר שתשליכוהו הבורה שוב אל תשלחו בו יד להכותו וכדומה ולא לעשות בו תרי דיני: למען וגו' · כדי להבין המקרא כ"מ הקדים הכתוב שלא כוון ראובן שימות תחתיו אלא מתחלה השכיל להרחיקו משם · והיינו להציל אותו מידם ואח"כ להשיבו אל אביו · דבאמת היה בדעת ראובן שלא להאשים את יוסף על חלומותיו ועל דבריו שנראה שאינם מהוגנים וכמו שאמר ראובן להאחים אח"כ הלא אמרתי אליכם אל תחטאו בילד ופירושו שכ"ז אינו אלא מעשה ילדות וכן קרא אותו בזה הלשון הילד איננו · אבל לא היה יכול ראובן להוציא מלבבם האשם ע"כ הפים דעתם בדברים הללו: (כג) את כתנתו את כתנת הפסים · פרש"י את כתנתו זה חלוק והוא ממ"ל וצ"ל שהיה לבוש על בשרו שתי כתנות דזה ודאי א"א

וִידָא לָא תוֹשְׁטוּן בֵּיהּ בְּדִיל לְשֵׁיזָבָא יָתֵיהּ מִידֵיהוֹן לַאֲתָבוּתֵיהּ לְוָת אֲבוּהִי׃ כג וַהֲוָה כַּד אֲתָא יוֹסֵף לְוָת אֲחוֹהִי וְאַשְׁלַחוּ יָת יוֹסֵף יָת כִּתּוּנֵיהּ יָת כִּתּוּנָא דְּפַסֵּי דִּי עֲלוֹהִי׃ כד וְנַסְבוּהִי וּרְמוֹ יָתֵיהּ לְגוּבָא וְגוּבָא רֵיקָן לֵית בֵּיהּ מַיָּא׃ כה וְאַסְחַרוּ לְמֵיכַל לַחְמָא וּזְקָפוּ עֵינֵיהוֹן וַחֲזוֹ וְהָא שְׁיָרַת עַרְבָאֵי אַתְיָא מִגִּלְעָד וְגַמְלֵיהוֹן טְעִינִין שְׁעַף וּקְטַף וּלְטוֹם אָזְלִין לַאֲחָתָא לְמִצְרָיִם׃ כו וַאֲמַר יְהוּדָה לַאֲחוֹהִי מַה מָּמוֹן נִיתְהֲנֵי לָנָא אֲרֵי נִקְטוֹל יָת אֲחוּנָא וּנְכַסֵּי יָת דְּמֵיהּ׃ כז אִיתוֹ וּנְזַבְּנִנֵּיהּ לַעֲרָבָאֵי וִידָנָא לָא תְהֵי בֵיהּ אֲרֵי אֲחוּנָא בִסְרָנָא הוּא וְקַבִּילוּ מִנֵּיהּ אֲחוֹהִי׃ כח וַעֲבַרוּ גַּבְרֵי מִדְיָנָאֵי תַּגָּרֵי וּנְגִידוּ וְאַסִּיקוּ יָת יוֹסֵף מִן גּוּבָא וְזַבִּינוּ יָת יוֹסֵף

העמק דבר

לומר שהלבישוהו ערום וכך נמכר אח״כ אלא כמש״כ · אבל לפי פשוטו היינו כתנתו היינו כתונת הפסים והכי מוכח מלשון המקרא ל״א ול״ב והא דכתיב פעמים הוא משום שהיה בזה שהפשיטוהו החלוק שני פעמים דבאמת היה הנהוג לכל אנשי המעלה ללבוש כתונת על בגדיו כמו שהיו אח״כ כהני ה׳ אפילו שלא בשעת עבודה לובשים מעיל · ובשמואל כתיב ומעיל קטון תעשה לו אמו · וכל האחים לבשו כך אך של יוסף היה כתונת פסים חשוב ומצויר באריגתו כמש״כ הרמב״ן ס״פ תשב · והנה הנהוג היה כשהיה איש המעלה אשם והגיע לעונש גופו · אזי מסירים תחלה ממנו אות המעלה שלו · וכענין דאי׳ בירושל׳ הוריות פ״ג כשיה שחטא מעבירין אותו ואח״כ מלקין אותו ע״כ כשבאו להעניש את יוסף הסירו מעליו את כתנתו אפילו אם לא היתה של פסים · ועוד טעם אחר את כתונת הפסים · טעם מיוחד שהיה כתונת הפסים ורעה עינם לראות הכתונת עליו וגם כי נדרש הי׳ להביאה לאביהם כמו שיבואר במקרא ל״ב : (כד) והבור רק · בלי אבנים שלא יוטל ויהא נפצע ראשו : אין בו מים · השגיחו שלא יהי׳ נטבע במים שיהא כאלו הרגוהו בידים : (כה) וישבו לאכל לחם וישאו עיניהם ויראו · מספר הכתוב בשבחם של שבטי יה שגם בכל חמתם ופעולתם לרעה ליוסף מכ״מ לא יכלו לישב במנוחה מרוב התפעלות על המקרה שבא לידם ועל החמלה שהרי בכה והתחנן להם כמבואר להלן מ״ב כ״א · ע״כ גם בשעה שישבו לאכול וידוע שישיבתם היתה על הארץ כמנהג המדינה וא״כ א״א לראות מרחוק · אבל המה נשאו עיניהם וראו מרחוק · והיינו משום שעמדו בתוך האכילה כמשתאה לראות דבר מה יסכן להם לאותו מעשה : אורחת ישמעאלים באה מגלעד · לפונית מזרחית של א״י : להוריד מצרימה · הוא מערבית דרומית לא״י : נכאת

וצרי ולט · המשאות קטנות כדרך נושאי סמני רפואות · והיה אפשר להרכיב את האדם על הגמלים והיה זה טובה ליוסף שמעדו רגליו מרוב צער ולא יכול לילך : (כו) מה בצע · בסנהדרין ד״ו א׳ דמש״כ ובוצע ברך נאץ ה׳ זה יהודה שאמר מה בצע · מבואר דפירשו חז״ל מה בצע · מה פשרה היא זו שאמר ראובן · ובצע הוא לשון בילוע הדין וכמו בצע אמרתו · ואמר שאין זה פשרה שלא לשפוך דם בידים אלא להשליכו אל הבור וימות תחתיו · סוף סוף אנו הורגים אותו · אלא וכסינו את דמו · שאם היינו הורגים אותו בידים היה דמו נשפך לארץ ועתה כסינו את דמו אין זו פשרה אלא כך יש לעשות הפשר (כז) ונמכרנו לישמעאלים · והמה אם יכוהו כדרך אדון המכה ורודה בעבדו : וידנו אל תהי בו · לא אנחנו המכים אותו : כי אחינו בשרנו הוא · אח מן האב נקרא סתם אח · ואח מן האם נקרא בשר · משום דבשר הולד מכח האם בא כדאי׳ ספ״ג דנדה · ומש״ה אהבה לאח מן האם רבה מן אח מן האב כדכתיב בתהלים תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי ופי׳ ברבה פ׳ תלא אם תדבר באח מן האב סופך שגם בבן אמך תתן דופי · אע״ג שהוא נגד הטבע ותכונת בני אדם · ואמר יהודה אשר יוסף גם אחינו מן האב גם בשרנו מן האם שהרי רחל ולאה אחיות הן · וא״כ שארם גם מן האם ע״כ אין לנו לצערו בידים (א) : וישמעו אחיו · התבוננו כי כן דבר יהודה · וכ״כ רש״י ות״א : (כח) אנשים מדינים סוחרים · שהלכו במדבר עם אותה אורחת ישמעאלים והגמלים שהרי א״א לילך במדבר בלי אורחה גדולה והמה הלכו רגלי ומש״ה לא ראו מרחוק אלא הגמלים הגבוהים · והמה המדינים שהלכו רגלי נטו מן הדרך לקול יוסף או שלבבם דפק להם להסתכל בזה הבור : וימשכו · המדינים · והאחים שראו שמחו בזה כי נעשו רצונם בלי אמנעות עצמם ואלו

הרחב דבר

(א) והנה בגמרא אמרו שגם זה הפסק שאמר יהודה מיקרי מנאץ ה׳ . ויש להבין איך הוא מכונה מנאץ ה׳ . והלא אינו אלא דבר עולה וגניבת נפש ומכרו . והנראה דבאמת אין זו פשרה כלל . וכדאיתא בב״ב ד״ח ב׳ . דשבי קשה מחרב ומרעב דכולהו איתנהו בי׳ והוכיחו מלשון המקרא בירמיה ט״ו דכתיב בשבי ישראל אשר למות למות ואשר לחרב לחרב ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי לשבי וכל המאוחר בפסוק קשה מחבירו וא״כ לא הועיל יהודה כלום . אבל זה אינו אלא בישראל

וַיַּעֲלוּ אֶת־יוֹסֵף מִן־הַבּוֹר וַיִּמְכְּרוּ אֶת־יוֹסֵף
לַיִּשְׁמְעֵאלִים בְּעֶשְׂרִים כָּסֶף וַיָּבִיאוּ אֶת־יוֹסֵף
מִצְרָיְמָה׃ כט וַיָּשָׁב רְאוּבֵן אֶל־הַבּוֹר וְהִנֵּה אֵין־
יוֹסֵף בַּבּוֹר וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו׃ ל וַיָּשָׁב אֶל־אֶחָיו
וַיֹּאמַר הַיֶּלֶד אֵינֶנּוּ וַאֲנִי אָנָה אֲנִי־בָא׃ לא וַיִּקְחוּ
אֶת־כְּתֹנֶת יוֹסֵף וַיִּשְׁחֲטוּ שְׂעִיר עִזִּים וַיִּטְבְּלוּ אֶת־
הַכֻּתֹּנֶת בַּדָּם׃ לב וַיְשַׁלְּחוּ אֶת־כְּתֹנֶת הַפַּסִּים
וַיָּבִיאוּ אֶל־אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ זֹאת מָצָאנוּ הַכֶּר־נָא
הַכְּתֹנֶת בִּנְךָ הִוא אִם־לֹא׃ לג וַיַּכִּירָהּ וַיֹּאמֶר
כְּתֹנֶת בְּנִי חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ טָרֹף טֹרַף יוֹסֵף׃
לד וַיִּקְרַע יַעֲקֹב שִׂמְלֹתָיו וַיָּשֶׂם שַׂק בְּמָתְנָיו
וַיִּתְאַבֵּל עַל־בְּנוֹ יָמִים רַבִּים׃ לה וַיָּקֻמוּ כָל־בָּנָיו
וְכָל־בְּנֹתָיו לְנַחֲמוֹ וַיְמָאֵן לְהִתְנַחֵם וַיֹּאמֶר כִּי־
אֵרֵד אֶל־בְּנִי אָבֵל שְׁאֹלָה וַיֵּבְךְּ אֹתוֹ אָבִיו׃
לו וְהַמְּדָנִים מָכְרוּ אֹתוֹ אֶל־מִצְרָיִם לְפוֹטִיפַר סְרִיס

ת"א וישחטו שעיר. זבחים פח: ויטבלו את. ערכין טז: הכר נא. סוטה י':

רש"י

בני יעקב את יוסף מן הבור וימכרוהו לישמעאלים והישמעאלים למדינים והמדינים למצרים: (כט) וישב ראובן. ובמכירתו לא היה שם שהגיע יומו לילך ולשמש את אביו. ד"א עסוק היה בשקו ובתעניתו על שבלבל יצועי אביו: (ל) אנה אני בא. אנה אברח מצערו של אבא: (לא) שעיר עזים. דמו דומה לשל אדם:

העמק דבר

הכתנת

ואלו לא דבר יהודה כך לא היו מניחי' למשוך ולמכור אלא הניחוהו בבור עד שמת אבל משהותחלו אלהם לעשות כן היה להם לנחת כנעשה ע"י המדינים. והיינו דאי' בב"ר פ' פ"ד שנגנב יוסף שתי פעמים. היינו האחים גנבוהו מאביהם. והמדינים מן האחים. ומכ"מ אמר יוסף כשנתודע לאחיו כי מכרתם אותי הנה. משום שהמה גרמו לדבר וידעו מעשה המדינים ולא מיחו עליהם. ה"ז כמו שעשו המה. וכן פי' הרשב"ם: ויביאו. הישמעאלים: (כט) וישב ראובן אל הבור. למשוך את יוסף בחשאי להשיבו אל אביו והיה שעה מוכשרת לכך [ומה שלא היה באותה שעה שמכרוהו ע' פרש"י. וע"ע מש"כ בס' במדבר י' י"ח שכך היה דרכו להתבודד] בשעה שהיו כולם רחוקים מאותו מקום: והנה אין יוסף בבור. וכסבור שנהרג: (ל) הילד איננו. עתה שב אל דברו לומר שהוא אינו אלא ילד. ואינו חייב עונש כלל: ואני. שע"פ דברי נשלך לבור ונאבד ואלו לא נשלך לבור הרי לא הי' מניח להרגו ולמכרו בשום אופן

הרחב דבר

שנשבה ביד גוים משא"כ בגוי שנשבה שנוהג מנהג שוביו ומש"ה כתיב בירמיה מ"ג בשבי מצרים ביד נ"נ אשר למות למות אשר לשבי לשבי ואשר לחרב לחרב. וא"כ שראה יהודה דשבי נוח ליוסף מחרב ה"ז כמייעצו לנהוג מנהג שוביו ולעבוד ע"ז וס"ז מנאץ ה'. ולכן גם המברך את יהודה הוא מנאץ ה':

לַעֲרָבָאֵי בְּעַסְרִין כְּסַף וְאַיְתִיוּ יָת יוֹסֵף לְמִצְרָיִם : כט וְתָב רְאוּבֵן לְגוּבָּא וְהָא לֵית יוֹסֵף בְּגוּבָּא וּבְזַע יָת לְבוּשׁוֹהִי : ל וְתָב לְוָת אֲחוֹהִי וַאֲמַר עוּלֵימָא לֵיתוֹהִי וַאֲנָא לְאָן אֲנָא אָתֵי : לא וּנְסִיבוּ יָת כִּתּוּנָא דְיוֹסֵף וּנְכִיסוּ צְפִירָא בַּר עִזֵּי וּטְבַלוּ יָת כִּתּוּנָא בִּדְמָא : לב וְשַׁלַּחוּ יָת כִּתּוּנָא דְפַסֵּי וְאַיְתִיוּ לְוָת אֲבוּהוֹן וַאֲמַרוּ דָא אַשְׁכַּחְנָא אִשְׁתְּמוֹדַע כְּעַן הֲכִתּוּנָא דִבְרָךְ הִיא אִם לָא : לג וְאִשְׁתְּמוֹדְעַהּ וַאֲמַר כִּתּוּנָא דִבְרִי חַיְתָא בִישְׁתָּא אֲכַלְתֵּיהּ מִקְטַל קְטִיל יוֹסֵף : לד וּבְזַע יַעֲקֹב לְבוּשׁוֹהִי וַאֲסַר שַׂקָּא בְּחַרְצֵיהּ וְאִתְאַבַּל עַל בְּרֵיהּ יוֹמִין סַגִּיאִין : לה וְקָמוּ כָל בְּנוֹהִי וְכָל בְּנָתֵיהּ לְנַחֲמוּתֵיהּ וְסָרֵיב לְקַבָּלָא תַנְחוּמִין וַאֲמַר אֲרֵי אֵיחוֹת עַל בְּרִי כַּד אֲבִילָא לִשְׁאוֹל וּבְכָא יָתֵיהּ אֲבוּהִי : לו וּמִדְיָנָאֵי זַבִּינוּ יָתֵיהּ לְמִצְרָיִם לְפוֹטִיפַר רַבָּא

רש"י

הכתנת · זה שמה וכשהיא דבוקה לתיבה אחרת כגון כתנת יוסף כתנת פסים כתנת בד נקוד כְּתֹנֶת : (לג) ויאמר כתנת בני · היא זו : חיה רעה אכלתהו · נצנצה בו רוח הקודש סופו שתתגרה בו אשת פוטיפר (ב"ר) ולמה לא גלה לו הקב"ה לפי שהחרימו וקללו את כל מי שיגלה ושתפו להקדוש ב"ה עמהם (תנחומא) אבל יצחק היה יודע שהוא חי אמר היאך אגלה והקב"ה אינו רוצה לגלות לו : (לד) ימים רבים · כ"ב שנה משפירש ממנו עד שירד יעקב למצרים שנאמר יוסף בן שבע עשרה שנה וגו' ובן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה ושבע שני השבע ושתים הרעב כשבא יעקב למצרים הרי כ"ב שנה כנגד כ"ב שנה שלא קיים יעקב כבוד אב ואם (מגילה ע"ז) כ' שנה שהיה בבית לבן וב' שנה בדרך בשובו מבית לבן שנה וחצי בסכות וששה חדשים בבית אל וזהו שאמר ללבן זה לי עשרים שנה בביתך לי הן עלי הן וסופי ללקות כנגדן : (לה) וכל בנותיו · רבי יהודה אומר אחיות תאומות נולדו עם כל שבט ושבט ונשאום · רבי נחמיה אומר כנעניות היו אלא מהו וכל בנותיו כלותיו שאין אדם נמנע מלקרוא לחתנו בנו ולכלתו בתו : וימאן להתנחם · אין אדם מקבל תנחומין על החי וסבור שמת שעל המת נגזרה גזרה שישתכח מן הלב ולא על החי (ב"ר) : ארד אל בני · כמו על בני והרבה אל משמשין בלשון על אל שאול ואל בית הדמים (ש"ב כ"א) · אל הלקח ארון האלהים ואל (מות) חמיה ואישה (שם א' ד') : אבל שאולה · כפשוטו לשון קבר הוא באבלי אקבר ולא אתנחם כל ימי · ומדרשו גיהנם סימן זה היה מסור בידי מפי הגבורה אם לא ימות אחד מבני בחיי מובטח אני שאיני רואה גיהנם : ויבך אותו אביו · יצחק בוכה היה מפני צרתו של יעקב אבל לא היה

העמק דבר

אבל עתה שעל פי עצתי יצאה קלקלה זו : אנה אני בא · לאיזה מקום אהי' גולה כדין הורג בשוגג · וכמו שכבר אמר ה' לקין על שהרג בשוגג נע ונד תהיה בארץ עי"ש : (לא) ויקחו את כתנת יוסף וישחטו וגו' · לפי הספור היה ראוי לכתוב וישחטו שעיר עזים ויקחו את כתנת יוסף ויטבלוה בדם · אלא הכתוב מלמד שאינו מדבר בקיחה מה שנרשוהם כדי להטבילה מיד סמוך לקיחה אלא בשביל שהיתה הכתונת מושלכת בארץ במקום שהפשיטו אותה מעליו ולא רצו להשתמש בה כלל למען לא תהיה להם למזכיר עון או נער עתה רצו בעצה והלכו ולקחו את הכתונת קודם ששחטו השעיר שאם ישחטו תחלה ואח"כ ילכו ליקח הלא בין כה וכה יבלע הדם בארץ מש"ה לקחו תחלה את הכתונת ואח"כ וישחטו שעיר עזים וגו' ומש"ה לא כתיב כאן לשון הפסים דאפילו לא היה של פסים לא השתמשו בו תחלה : (לב) וישלחו · כפי' הספורנו שחתכו אותה בשלא כדי שתתראה שזאבים וכדומה חתכוה בשיניהם : את כתנת הפסים · בשביל שהיתה של פסים עשו כן דבזה יכירה אביהם וכ"כ הרמב"ן : (לג) טרף טרף יוסף · חזר ואמר כמתמיה ע"ז שהרי הוא שיער שיוסף בכוח להנצל אפי' מאנשים רעים ומכ"ש מטריפת חיות שאינם בעלי בחירה כמש"כ לעיל י"ג · והנה לא לבד מאנשים נטרף אפילו מחיה רעה נטרף יוסף מש"ה אמר שתי פעמים טרף טרף : ומש"ה מזכירו בשמו : (לד) שמלתיו · כבר נתבאר כ"פ שהמה בגדי כבוד · וקרע יעקב כל בגדי כבוד שהיה לו וכדאי' כיב"ז במ"ק הכ"ד דר' יוחנן קרע על ר"ח תליסר מני היינו אפילו לא היה לובשם אז · וכך עשה יעקב · אבל ראובן שהיה בשדה לא היו שמלותיו בידו מש"ה לא קרע אלא בגדיו שהיה לבוש אז : (לה) וכל בנותיו · ע' מש"כ להלן מ"ו ז' בזה : כי ארד אל בני אבל · כדבר דוד המלך על הילד אני הולך אליו · כך אמר יעקב כי ארד אל בני במותי באבלותי לקבר : ויבך אתו אביו · היה ראוי לכתוב החלה ויבך · אלא בא ללמדנו שלא נהג בכי ג' ימים אלא בכה אותו כ"ז שהיה אבל עליו : (לו) והמדנים · המה כרסרים שהיה בזה העסק של עבדים שנדרש להאשי ריב ומדון : אל מצרים · במצרים מיבעי אלא כדאי' ברבה לדימוסיא של מדינה שכך היה

פרעה שר הטבחים: פ רביעי

לח א ויהי בעת ההוא וירד יהודה מאת אחיו ויט עד־איש עדלמי ושמו חירה: ב וירא־שם יהודה בת־איש כנעני ושמו שוע ויקחה ויבא אליה: ג ותהר ותלד בן ויקרא את־שמו ער: ד ותהר עוד ותלד בן ותקרא את־שמו אונן: ה ותסף עוד ותלד בן ותקרא את־שמו שלה והיה בכזיב בלדתה אתו: ו ויקח יהודה אשה לער בכורו ושמה תמר: ז ויהי ער בכור יהודה רע בעיני יהוה וימתהו יהוה: ח ויאמר יהודה לאונן בא אל־אשת אחיך ויבם אתה והקם זרע לאחיך: ט וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע והיה אם־בא אל־אשת אחיו ושחת ארצה לבלתי נתן־זרע לאחיו: י וירע בעיני יהוה אשר עשה וימת גם־אתו: יא ויאמר יהודה לתמר כלתו שבי אלמנה בית־אביך

הלמ"ד דגושה. מ"ש

ת"א ויהי בעת. סוטה יג סנהדרין קב: וירא שם. פסחים נ: והיה אם בא. יבמות לד: וירע בעיני ה'. נדה יג: וימת גם אתו. יבמות שם:

רש"י

מאחאב שהיה יודע שהוא חי: (לו) הטבחים. שוחטי בהמות המלך: **לח** (א) ויהי בעת ההיא. למה נסמכה פרשה זו לכאן והפסיק בפרשתו של יוסף ללמד שהורידוהו אחיו מגדולתו כשראו בצרת אביהם אמרו אתה אמרת למכרו אילו אמרת להשיבו היינו שומעים לך: ויט. מאת אחיו: עד איש עדלמי. נשתתף עמו: (ב) כנעני. תגרא (ב"ר): (ה) והיה בכזיב. שם המקום (פסחים נ' ב"ר) ואומר אני על

העמק דבר

הנהוג דמי שבא למכור עבד וקשה עליו להמתין עד שיזדמן קונה לזה, היה עסק המדינה שקונהו עד שיעמידו על שוק המקח כ"פ עד שיהי' נמכר ופוטיפר היה ממונה על זה העסק. ועיין להלן ל"ט א': **לח** (א) ויהי בעת ההיא. יבואר שבעת גרם לענין הבא לפניו. ופרש"י שהורידוהו מגדולתו. ולפ"ז לא שייך סמיכות הפרשה אלא למש"כ וירד יהודה. ולא לכל הענין. אבל ברבה איתא בטרם תחיל ילדה. קודם שנולד משעבד הראשון נולד גואל האחרון ויהי בעת ההיא מה כתיב למעלה מן הענין והמדנים מכרו אותו אל מצרים הרי מבואר סמיכות כל הענין (א): ויט עד איש עדלמי ושמו חירה. כל ענין חירה שבפ' לא נודע לאיזה ענין נזכר כי גם שליחות הגדי לתמר מה לנו לדעת מי הוא השליח אלא בא ללמדנו דכשם שבעת שהתחולל לידת משיח היה ע"י סרסורות אדם גדול ונכבד עד

הרחב דבר

(א) אבל עדיין לא נתבאר במה רמוז בלידת פרץ שהתעללות משיח יותר מיהודה בעצמו שממנו יצא לדור אחרון מלך המשיח.

דְפַרְעֹה רַב קָטוֹלַיָא׃ א וַהֲוָה בְּעִדָּנָא הַהִיא וּנְחַת יְהוּדָה מִלְוַת אֲחוֹהִי וּסְטָא עַד גַּבְרָא עֲדֻלָּמָאָה וּשְׁמֵיהּ חִירָה׃ ב וַחֲזָא תַמָּן יְהוּדָה בַּת גְּבַר תַּגָּרָא וּשְׁמֵיהּ שׁוּעַ וְנַסְבַהּ וְעָאל לְוָתַהּ׃ ג וְעַדִּיאַת וִילֵידַת בַּר וּקְרָא יָת שְׁמֵיהּ עֵר׃ ד וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת בַּר וּקְרַת יָת שְׁמֵיהּ אוֹנָן׃ ה וְאוֹסִיפַת עוֹד וִילֵידַת בַּר וּקְרַת יָת שְׁמֵיהּ שֵׁלָה וַהֲוָה בִּכְזִיב כַּד יְלֵידַת יָתֵיהּ׃ ו וּנְסֵיב יְהוּדָה אִתְּתָא לְעֵר בּוּכְרֵיהּ וּשְׁמַהּ תָּמָר׃ ז וַהֲוָה עֵר בּוּכְרָא דִיהוּדָה בִּישׁ קֳדָם יְיָ וַאֲמִיתֵיהּ יְיָ׃ ח וַאֲמַר יְהוּדָה לְאוֹנָן עוּל לְוַת אִתַּת אָחוּךְ וְיַבֵּם יָתַהּ וַאֲקֵים זַרְעָא לְאָחוּךְ׃ ט וִידַע אוֹנָן אֲרֵי לָא עַל שְׁמֵיהּ מִתְקְרֵי זַרְעָא וַהֲוָה כַּד עָלֵיל לְוַת אִתַּת אֲחוּהִי וּמְחַבֵּל אוֹרְחֵיהּ עַל אַרְעָא בְּדִיל דְּלָא לְקַיָּמָא זַרְעָא לַאֲחוּהִי׃ י וּבְאֵישׁ קֳדָם יְיָ דִּי עֲבַד וַאֲמִית אַף יָתֵיהּ׃ יא וַאֲמַר יְהוּדָה לְתָמָר כַּלְּתֵיהּ תִּבִי אַרְמְלָא בֵּית אֲבוּךְ עַד

רש"י

שם שפסקה מלדת נקרא כזיב לשון היו תהיה לי כמו אכזב (ירמיה ט"ו) אשר לא יכזבו מימיו (ישעיה נ"ח) ואם לא כן מה בא להודיענו ובב"ר ראיתי ותקרא שמו שלה וגו' פסקת: (ז) רע בעיני ה'. כרעתו של אונן משחית זרעו שנאמר באונן וימת גם אותו כמיתתו של ער מיתתו של אונן ולמה היה ער משחית זרעו כדי שלא תתעבר ויכחיש יפיה: (ח) והקם זרע. הבן יקרא ע"ש המת: (ט) ושחת ארצה. דש

העמק דבר

שיהודה התרועע עמו כך יהיה לאח"ז כי בבנין בית דוד המלך הזדקק חירם מלך צור. ובימי המשיח כתיב והיו מלכים אומניך: (ב) איש כנעני. לא היתה חשובה כ"כ שהאשה נקראת בשם. אבל אביה היה אדם חשוב וכדאי' בר"ה שוע בוליגא דאתרי' פי' גר של עירו. וזה היתה הסיבה לענין הפרשה כאשר יבא: ויקחה. בקידושין כדרך אדם חשוב ויבא אליה: (ה) והיה בכזיב. כפרש"י בשם המדרש פסקת. והכונה שבשעת לידה הכירה המילדת שלא תלד עוד יען שראתה קלקול באם שלה ומש"ה נקרא הולדה זו כזיב שהוא פסקת מלהוליד וזה נוגע להספור כאשר יבא: (ו) ויקח יהודה וגו'. הן לא היה ער אז כ"א בן שמונה שנים וכדאי' בסנהדרין פ' ב"ס ורק משום שיהודה נתאוה להרבות זרעו והוא לא היה יכול לקחת אשה אחרת משום שאשתו היתה בת שוע ואין זה כבודו שיקח אשה על בתו ועתה כאשר ראה שלא יוליד עוד ממנה השתדל למהר ליתן אשה גדולה לבנו הצעיר בשנים. וכאשר היא אשה גדולה בשנים תלד ממנו כדאי' בסנהדרין דק"ל ובאיכה רבתי שכך היו עושין בירושלים להרבות בנים שהיו משיאין גדולה לקטן: ושמה תמר. היתה חשובה מאד עד שהיא כדאית להזכר בשמה. ושע"כ זכתה שיצא ממנה זרע מלוכה בישראל: (ז) ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה'. הזכיר הכתוב עוד הפעם שהיה בכור יהודה ללמד דזה גרם שמת שלא היה חוטא כ"כ שיענש בהכרת כזה אלא שהיה רע בעיני ה' ואינו כדאי שיצא ממנו זרע מלוכה והרי הוא בכור יהודה וא"כ ראוי היה שיצא ממנו זרע מלוכה. ובשביל שהיה רע ואינו הגון ע"כ מת וכדאי' ביומא דע"ב ב' זכה נעשית לו זר לא זכה נעשית לו זיר: (ח) ויבם אתה. הנה בס' דברים פ' יבום נתבאר דבלשון המקרא נקרא יבום מי שבא אל אשת אחיו רק פעם א' בתורת יבום ואינה נושאת חן בעיניו ליקחנה לאשה. וכן כאן לא אבה אונן ליקחנה לאשה ואמר לו אביו שיבא אל אשת אחיו בתורת יבום ואחר כך יגרשנה: (ט) והיה אם בא. כאשר בא מיבעי אלא הוא כדברינו. שבאמת לא רצה להקים לאחיו שם וגם לא מצאה חן בעיניו ולא רצה לבא עליה כלל רק שאביו הכריחו לכך מש"ה והיה אם בא אפילו אם בא עשה מעשה שלא ידע אביו. ובדעתו היה לגרשה כדין יבום שמגרשה אח"כ אע"פ שלא נתעברה ולא הקים שם לאחיו. ובזה מובן הפלא האיך עלה ע"ד אונן שלעולם ישחית זרעו ח"ו ולא יהיה לו בנים כלל. אלא כדברינו שבדעתו היה שלא יבא עליה יותר ויקח אחרת: (י) אשר עשה. כאן היה המעשה ראוי להמיתו ולא בשביל שלא תלד תמר ממנו כמו שהיה בער. משא"כ באונן גם בל"ז לא תלד ממנו. אבל המעשה גרם שלא יזכה לבנים כמו שלא נתן זרע לאחיו באותו מעשה מש"ה דקדק הכתוב אשר עשה: (יא) כי אמר. אם היתה הכונה שחשש שהיא קטלנית קשה קושית הרמב"ן מה זה בוש לומר לה שתלך

לה

הרחב דבר

ומתחלה יש לומר דבמה שפרץ נולד בפריצות דרך הטבע ניכר היה שמזרעו יצא זרע מלוכה שפורץ לעשות לו דרך וכדאיתא ביבמות דע"ו אי מפרץ אתי כו' ועדיין לא נתברר בזה שיצא ממנו גואל האחרון שהוא מלך המשיח. אלא יש להוסיף דכמו שבראשה פרץ בלידתו שפרץ דרך כ"א. כך הראה שפרץ טבע האומה הישראלית ברוממות שהרי הכלל ידוע דבני זנות אין

עַד־יִגְדַּל שֵׁלָה בְנִי כִּי אָמַר פֶּן־יָמוּת גַּם־הוּא כְּאֶחָיו וַתֵּלֶךְ תָּמָר וַתֵּשֶׁב בֵּית אָבִיהָ׃ יב וַיִּרְבּוּ הַיָּמִים וַתָּמָת בַּת־שׁוּעַ אֵשֶׁת־יְהוּדָה וַיִּנָּחֶם יְהוּדָה וַיַּעַל עַל־גֹּזְזֵי צֹאנוֹ הוּא וְחִירָה רֵעֵהוּ הָעֲדֻלָּמִי תִּמְנָתָה׃ יג וַיֻּגַּד לְתָמָר לֵאמֹר הִנֵּה חָמִיךְ עֹלֶה תִמְנָתָה לָגֹז צֹאנוֹ׃ יד וַתָּסַר בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ מֵעָלֶיהָ וַתְּכַס בַּצָּעִיף וַתִּתְעַלָּף וַתֵּשֶׁב בְּפֶתַח עֵינַיִם אֲשֶׁר עַל־דֶּרֶךְ תִּמְנָתָה כִּי רָאֲתָה כִּי־גָדַל שֵׁלָה וְהִוא לֹא־נִתְּנָה לוֹ לְאִשָּׁה׃ טו וַיִּרְאֶהָ יְהוּדָה וַיַּחְשְׁבֶהָ לְזוֹנָה כִּי כִסְּתָה פָּנֶיהָ׃ טז וַיֵּט אֵלֶיהָ אֶל־הַדֶּרֶךְ וַיֹּאמֶר הָבָה־נָּא אָבוֹא אֵלַיִךְ כִּי לֹא יָדַע כִּי כַלָּתוֹ הִוא וַתֹּאמֶר מַה־תִּתֶּן־לִּי כִּי תָבוֹא אֵלָי׃ יז וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֲשַׁלַּח גְּדִי־עִזִּים מִן־הַצֹּאן וַתֹּאמֶר אִם־תִּתֵּן עֵרָבוֹן עַד שָׁלְחֶךָ׃ יח וַיֹּאמֶר מָה הָעֵרָבוֹן אֲשֶׁר אֶתֶּן־לָּךְ וַתֹּאמֶר חֹתָמְךָ וּפְתִילֶךָ וּמַטְּךָ אֲשֶׁר בְּיָדֶךָ וַיִּתֶּן־לָהּ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וַתַּהַר לוֹ׃

ת"א ותמת בת. סוטה יג: ותשב בפתח · שם י׳ ספר הזוהר פ׳ אחרי מות ופ׳ ויקהל: ויראה יהודה. מגלה י׳ סוטה י׳:

ר ש " י

מנכסים וזורק מבחוץ (ב"ר): (יא) כי אמר וגו׳ · כלומר דוחה היה אותה בקש שלא היה בדעתו להשיאה לו: כי אמר פן ימות · מוחזקת היא זו שימותו אנשיה (יבמות ל"ד): (יב) ויעל על גוזזי צאנו · ויעל תמנתה לעמוד על גוזזי צאנו: (יג) עולה תמנתה · ובשמשון הוא אומר וירד שמשון תמנתה (שופטים

העמק דבר

לה ותו הרי תנאי היא ביבמות דס"ד אם בתרי או בתלת מתחזקת לכך · ותו מאי דייק הכתוב פן ימות גם הוא כאחיו מאי נ"מ במה שכמה אחיו מש"ה פי׳ הרמב"ן שחשש שלא יכשל גם הוא בעון מפני ילדותו וכ"כ הספורנו · וזה אינו נכון לפי דברינו שלא נשהו בטעם המיתה וגם נראה שלא ידע יהודה כלל סיבת מיתתם אלא כך פי׳ המקרא דלכן אמר שבי אלמנה בית אביך משום פן ימות וגו׳ דהא שלא ניתנה לאשה בהותה שעה לשלה הוא משום שלא היה ראוי עדיין לאישות שהרי היה בן ד׳ שנים אבל למאי אמר

הרחב דבר

לקוות שיהיו בניה מהוגנים שהרי אפילו בני פרוצה ובני גרושת הלב הוויין בנים פושעים כדאיתא בנדרים ספ"ב מכש"כ בני בעילת זנות. וכשראו ישראל אשר תאמי גביה פרץ וזרח היו אנשי מעלה שאין למעלה מהם מזה הבינו שמהם יצא מלך המשיח שיפרוץ דרך ברוחניות כדכתיב והריחו בירא"ת ה׳ ועוד הרבה עד שאמר בלעם עליו וקרקר כל בני שת. וביארנו במקומו שיבער אמונת בני שת והיינו והאלילים כליל יחלוף. ע"ז הכונה אמרו הזקנים לבעז ויהי ביתך כבית פרץ אשר ילדה תמר ליהודה · באשר הי׳ לבעז לחשוב שלא יראה מרות זרע סגון · באשר איננה מיוחסת וראוי׳ אליו וכדאיתא בקידושין ד"ע הנושא אשה

דירבי שלה ברי ארי אמר דילמא ימות אף הוא כאחוהי ואזלת תמר ויתיבת בית אבוהא: יב וסגיאו יומיא ומיתת בת שוע אתת יהודה ואתנחם יהודה וסליק על גזזי עניה הוא וחירה רחמיה עדלמאה לתמנת: יג ואתחואה לתמר למימר הא חמויך סליק לתמנת למיגז עניה: יד ואעדיאת לבושי ארמלותה מנה ואתכסיאת בעיפא ואתקנת ויתיבת בפרשות עינין די על אורח תמנת ארי חזת ארי רבא שלה והיא לא אתיהיבת ליה לאנתו: טו וחזאה יהודה וחשבה כנפקת ברא ארי כסיאת אפהא: טז וסטא לותה לאורחא ואמר הבי כען איעול לותיך ארי לא ידע ארי כלתיה היא ואמרת מה תתן לי ארי תיעול לותי: יז ואמר אנא אשלח גדיא בר עזי מן ענא ואמרת אם תתן משכונא עד דתשלח: יח ואמר מה משכונא דאתן ליך ואמרת עזקתך ושושיפך וחוטרך די בידך

רש"י

י"ד) בשפוע ההר היתה יושבת עולין לה מכאן ויורדין לה מכאן: (יד) ותתעלף · כסתה פניה שלא יכיר בה: ותשב בפתח עינים · בפתיחת עינים בפרשת דרכים שעל דרך תמנתה ורבותינו דרשו בפתחו של אברהם אבינו שכל עינים מצפות לראותו (סוטה י'): כי ראתה כי גדל שלה וגו' · לפיכך הפקירה עצמה אצל יהודה שהיתה מתאוה להעמיד ממנו בנים: (טו) ויחשבה לזונה · לפי שיושבת בפרשת דרכים: כי כסתה פניה · ולא יכול לראותה ולהכירה ומדרש רבותינו כי כסתה פניה כשהיתה בבית חמיה היתה צנועה לפיכך לא חשדה: (טז) ויט אליה אל הדרך · מדרך שהיה בה נטה אל הדרך אשר היא בה ובלשון לע"ז דשטורני"ר (אבלענקען): הבה נא · הכיני עצמך ודעתך לכך. כל לשון הבה הזמנה הוא חוץ ממקום שיש לתרגמו בלשון נתינה ואף אותם של הזמנה קרובים ללשון נתינה הם: (יז) ערבון · משכון: (יח) חותמך ופתילך · עזקתך ושושיפך טבעת שאתה חותם בה ושמלתך שאתה מתכסה בה: ותהר לו · גבורים כיוצא בו צדיקים

העמק דבר

שבי אלמנה בית אביך ולא רצה שתשב אצלו כדין שומרת יבם שיושבת בית בעלה ע"ז נתן לה טעם פן ימות גם הוא כאחיו כי הוא לא ידע סיבת מיתתם · ובאשר שניהם מתו לערך בני שמונה שנים כסבור שכך טבע גידולם למות בני שמונה. ואולי גם זה הנולד לאנוס טבעו כך וא"כ לא יזכה גם הוא ליבמה ולמאי תשב בביתו חנם ויהי לו לצער כפול ע"כ תשב בית אביה ואם ימות ה"ז תנשא לאיש (א): (יב) וינחם יהודה · גם על הבנים שהרי מעתה ישא אחרת ויוליד בנים ע"כ עלה בדעתו הרהורי אשה ואירע מה שאירע: (יג) לגז צאנו. והיה נהוג לעשות ימי משתה ושמחה כמבואר באבשלום וש"מ וביום טובה לבו טוב עליו ע"כ: (יד) ותתעלף. כריכה היטב סביב צוארה לא כסוי בלבד שאם היה כסוי לבד היה מתגלה פניה בשעת תשמיש והיה מכירה אבל כאשר היתה מעולפת היטב לכן היתה גם בשעת השמיש בפנים מכוסים: בפתח עינים · במדינות הללו אין אכסניות על הדרך כ"א בית ריקם ואין איש דר שם ומי שנצרך ללון בלילה בדרך בא ולן שם והוא נקרא עינים והיה שם מטות ריקניות: כי גדל שלה · והסיבה לזה באמת לא נודע רק שהיה בדרך השגחה וכאשר אמר יהודה וכמו שיבואר במקרא כ"ו: (טו) ויראה יהודה · מרחוק בהיותו עוד בדרך: כי כסתה פניה. דאלו היו פניה מגולים היה מכירה מרחוק כי היא תמר אבל באשר היו פניה מכוסים חשבה לזונה · ואחר שהוחלט אצלו שהיא זונה שוב אח"כ כשדברה עמו לא הכירה בקולה שלא עלה ע"ד שתאמר כלתו החשובה ביותר תעשה מעשה זונה ח"ו ע"כ לא היה קולה לאות כ"כ כמו שלא הכריע יצחק מקול יעקב שהוא הוא כמו שהכריע ממישוש הידים שהוא עשו: (טז) כי לא ידע · אפילו אחר שדבר עמה: מה תתן לי · ידעה שאין לו באותה שעה אלא הדברים המסוימין שהמה שלו ולזה כוונה תחלה: (יז) אנכי · מלה זו מיותרת ופירושו שלפי ערכי די בגדי עזים. שאתנן זונה משלם לפי ערך הבועל ומי שהוא מפחותי ערך משלם יותר ע"כ אמר אנכי די במה שאשלח גדי עזים והודית לו שכן הוא אבל התחכמה לבקש ערבון: (יח) ופתילך. פרש"י השמלה · ואין הכונה השמלה בשלימות דאם כן לכתוב שמלתך אלא

הרחב דבר

שאינה הוגנת לו הזמין לו בנים שאינם מהוגנים שנאמר כי בנים זרים ילדו מש"ה אמרו ויהי ביתך כבית פרץ שהי' ג"כ שלא כפי הכלל באומה הישראלית. ועתה בא ספור כל הענין איך שהי' השגחה פרטית מסבב שיהא נולד פרץ דוקא בזה האופן ובזה הי' רשום הסגולות המשיח הגואל האחרון:

(א) והנה ברבה אי' אר"א אע"פ שאין נחש יש סימן כי אמר פן ימות גם הוא כאחיו. רבין א' בית שיטק ואשה אע"פ

יט וַתָּקָם וַתֵּלֶךְ וַתָּסַר צְעִיפָהּ מֵעָלֶיהָ וַתִּלְבַּשׁ בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ׃ כ וַיִּשְׁלַח יְהוּדָה אֶת־גְּדִי הָעִזִּים בְּיַד רֵעֵהוּ הָעֲדֻלָּמִי לָקַחַת הָעֵרָבוֹן מִיַּד הָאִשָּׁה וְלֹא מְצָאָהּ׃ כא וַיִּשְׁאַל אֶת־אַנְשֵׁי מְקֹמָהּ לֵאמֹר אַיֵּה הַקְּדֵשָׁה הִוא בָעֵינַיִם עַל־הַדָּרֶךְ וַיֹּאמְרוּ לֹא־הָיְתָה בָזֶה קְדֵשָׁה׃ כב וַיָּשָׁב אֶל־יְהוּדָה וַיֹּאמֶר לֹא מְצָאתִיהָ וְגַם אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם אָמְרוּ לֹא־הָיְתָה בָזֶה קְדֵשָׁה׃ כג וַיֹּאמֶר יְהוּדָה תִּקַּח־לָהּ פֶּן נִהְיֶה לָבוּז הִנֵּה שָׁלַחְתִּי הַגְּדִי הַזֶּה וְאַתָּה לֹא מְצָאתָהּ׃ כד וַיְהִי ׀ כְּמִשְׁלֹשׁ חֳדָשִׁים וַיֻּגַּד לִיהוּדָה לֵאמֹר זָנְתָה תָּמָר כַּלָּתֶךָ וְגַם הִנֵּה הָרָה לִזְנוּנִים וַיֹּאמֶר יְהוּדָה הוֹצִיאוּהָ וְתִשָּׂרֵף׃ כה הִוא מוּצֵאת וְהִיא שָׁלְחָה אֶל־חָמִיהָ לֵאמֹר לְאִישׁ אֲשֶׁר־אֵלֶּה לּוֹ אָנֹכִי הָרָה וַתֹּאמֶר הַכֶּר־נָא לְמִי הַחֹתֶמֶת וְהַפְּתִילִים וְהַמַּטֶּה הָאֵלֶּה׃ כו וַיַּכֵּר יְהוּדָה וַיֹּאמֶר צָדְקָה מִמֶּנִּי כִּי־עַל־כֵּן לֹא־נְתַתִּיהָ לְשֵׁלָה בְנִי וְלֹא־יָסַף עוֹד לְדַעְתָּהּ׃ כז וַיְהִי בְּעֵת לִדְתָּהּ וְהִנֵּה

ת"א וישלח יהודה את גדי העזים. חולין קיג: ויהי כמשלש. נדה ח': ויאמר יהודה. עבודת כוכבים לו: הוא מוצאת. ברכות מג כתובות סז סוטה י' בבא מציעא נט: והיא שלחה אל חמיה. סוטה שם: הכר נא. שם: ויכר יהודה. שם ודף ז' מכות כג: ולא יסף עוד לדעתה. סוטה י':

ר ש"י

כיונא בו: (כא) הקדשה. מקודשת ומזומנת לזנות: (כג) תקח לה. יהיה שלה מה שבידה: פן נהיה לבוז. אם תבקשנה עוד יתפרסם הדבר ויהיה גנאי כי מה עלי לעשות עוד לאמת דברי: הנה שלחתי הגדי

העמק דבר

אלא הפתיל היה מונח על השמלה שהוא הבגד עליון מלבוש אנשים חשובים ומי שחשוב יותר יש לו עוד פתיל על גוחר השמלה והוא יכול להשמט מהשמלה. ואולי היה הפתיל של תכלת כדי לזכור כסא הכבוד וכך נהגו בני יעקב · והנה שלשה דברים הללו היה לאות על שלש מעלות · חותם הוא למחוקק · פתיל הוא

הרחב דבר

שאין נתש יש סימן. ולפי' מת"כ שהיא קטלנית מאי איריא סימן הרי דין הוא שחוששין לה. אלא כמה שכתוב שלא חשש משום ביאה. או משום דבעינן ג"פ לחזקה. או משום דבמקום מצוה לא הוי' דבר רע. ולא בא זה הטעם אלא על שלא רצה שתשב בביתו משום שהיא סימן רע בביתו. וכ"ז שלא הגיע למצות הקמת שם הרי יש סימן. מש"ה חשש שלא ימות גם הוא כאחיו דייקא:

וִיהַב לַהּ וְעָאל לְוָתַהּ וְעַדִּיאַת לֵיהּ: יט וְקָמַת וַאֲזַלַת וְאַעְדִּיאַת עֵיפָהּ מִנַּהּ וּלְבִישַׁת לְבוּשֵׁי אַרְמְלוּתַהּ: כ וְשַׁדַּר יְהוּדָה יָת גַּדְיָא בַּר עִזֵּי בְּיַד רַחֲמֵיהּ עֲדֻלָּמָאָה לְמִסַּב מַשְׁכּוֹנָא מִידָא דְאִתְּתָא וְלָא אַשְׁכְּחַהּ: כא וּשְׁאִיל יָת אֱנָשֵׁי אַתְרַהּ לְמֵימַר אָן מְקַדַּשְׁתָּא דַהֲוָת בְּעֵינַיִן עַל אוֹרְחָא וַאֲמַרוּ לֵית הָכָא מְקַדַּשְׁתָּא: כב וְתָב לְוָת יְהוּדָה וַאֲמַר לָא אַשְׁכַּחִיתַהּ וְאַף אֱנָשֵׁי אַתְרָא אֲמַרוּ לֵית הָכָא מְקַדַּשְׁתָּא: כג וַאֲמַר יְהוּדָה תִּסַּב לַהּ דִּילְמָא נְהֵי לְחוּךְ הָא שַׁדַּרִית גַּדְיָא הָדֵין וְאַתְּ לָא אַשְׁכַּחְתַּהּ: כד וַהֲוָה כְּתַלְתוּת יַרְחַיָּא וְאִתְחַוָּא לִיהוּדָה לְמֵימַר זַנִּיאַת תָּמָר כַּלָּתָךְ וְאַף הָא מְעַדְּיָא מִזְּנוּתַהּ וַאֲמַר יְהוּדָה אַפְּקוּהָ וְתִתּוֹקַד: כה הִיא מִתַּפְּקָא וְהִיא שְׁלַחַת לְוָת חֲמוּהָא לְמֵימַר לְגַבְרָא דְּאִלֵּין דִּילֵיהּ מִנֵּיהּ אֲנָא מְעַדְּיָא וַאֲמַרַת אִשְׁתְּמוֹדַע כְּעַן דְּמָן עִזְקְתָא וְשׁוֹשִׁיפָא וְחוּטְרָא הָאִלֵּין: כו וְאִשְׁתְּמוֹדַע יְהוּדָה וַאֲמַר זַכָּאָה מִנִּי מְעַדְּיָא אֲרֵי עַל כֵּן לָא יְהַבְתַּהּ לְשֵׁלָה בְרִי וְלָא אוֹסִיף עוֹד לְמִידְעַהּ: כז וַהֲוָה בְּעִדַּן מֵילְדַהּ וְהָא תְיוֹמִין בִּמְעַהָא:

רש"י

הזה. ולפי שרמה יהודה את אביו בגדי עזים שהטביל כתנת יוסף בדמו רמוהו גם אותו בגדי עזים (ב"ר): (כד) כמשלש חדשים. רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם (נדה מ"ג) ולשון כמשלש חדשים כהשתלש החדשים כמו ומשלות מנות (אסתר ט') משלוח ידם (ישעיה י"א) וכן תרגם אונקלוס כתלתות ירחיא: הרה לזנונים. שם דבר מעוברת כמו אשה הרה וכמו ברה כחמה: ותשרף. אמר אפרים מקשאה משום רבי מאיר בתו של שם היתה שהוא כהן לפיכך דנוה בשריפה: (כה) היא מוצאת. ליסרף: והיא שלחה אל חמיה. לא רצתה להלבין פניו ולומר ממך אני מעוברת אלא לאיש אשר אלה לו אמרה אם יודה מעצמו יודה ואם לאו ישרפוני ואל אלבין פניו. מכאן אמרו נוח לו לאדם שיפילוהו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים: הכר נא. אין נא אלא לשון בקשה הכר נא את בוראך ואל תאבד שלש נפשות: (כו) צדקה. בדבריה: ממני. היא מעוברת ורבותינו ז"ל דרשו שיצאה בת קול ואמרה ממני ומאתי יצאו הדברים לפי שהיתה צנועה בבית חמיה גזרתי שיצאו ממנה מלכים ומשבט יהודה גזרתי להעמיד מלכים בישראל: כי על כן לא נתתיה. כי בדין עשתה על אשר לא נתתיה לשלה בני: ולא יסף עוד. יש אומרים לא הוסיף ויש אומרים לא פסק. (ואכירו גבי אלדד ומידד ולא יספו ומתרגמינן ולא פסקו): (כז) בעת לדתה.

העמק דבר

למתבודד בירא"ת ה'. מטה הוא לשבט מושל: (כ) את גדי העזים. לקחת הערבון מידה. שליהודה לא היה ערך גדי העזים שוה כלום נגד שלשה דברים הללו. ואצל זונה הוא להיפך. דמה לזונה בשלשה דברים אלו: (כא) לא היתה בזה קדשה. ואין תקוה לחקור עוד: (כג) תקח לה. לענין היזק של יהודה אמר שאין כדאי לחקור עוד פן נהיה לבוז. ולענין היזק שלה אמר עוד. הנה שלחתי וגו'. ויותר מזה איני מחויב: (כד) זנתה תמר כלתך. הוא חטא לשמים שהרי היא שומרת יבם: וגם הנה הרה לזנונים. להרבה מנאפים באשר ידוע דזונה אינה מתעברת מהרה משום שהיא מתהפכת. וא"כ מסתמא זנתה הרבה ובזה חטאה על כבודו שמסרה שעבוד שיש לו ולבנו שלה לאדם הדיוט: ותשרף. באשר היה כמו מושל שבזתה אותו והיה המנהג שאותו שופט דן לפ"כ: (כה) לאיש אשר אלה לו. החפצים הללו וא"כ אפי' לא יודע שהמה שלו. מ"מ יבין שלא זנתה עם רועה זונות שהרי הוא טשא כאלה. וא"כ אין חרפה לו כ"כ. אח"כ הוסיפה לאמר הכר נא וגו' שזה הוא בעצמו: (כו) כי על כן וגו'. לכל פירושי ראשונים ז"ל תיבות על כן אינם מדויקים ומה מקרא חסר אם היה כתוב כי לא נתתיה וגו' אלא כך הפי' דהנה מעשה זה שבעל יהודה את כלתו שנהגו איסור גם לפני מ"ת היה אפשר לחשוב לשבח ולגנאי וכן לתמר. היינו אם בא עליה שלא בשביל הקמת שם הוא גנאי ואי להקמת שם הוא שבח' הכן ליהודה שלא ידע שהיא תמר אין בזה לא שבח ולא גנאי אבל תמר אם היתה כונתה לזנות היה בזה אשמה גדולה אבל אם היה כדי להקים זרע מיהודה היה בזה שבח נעלה שמסרה נפשה בשביל זה וא"כ לא נתבררה הכונה: ויאמר יהודה צדקה ממני. יותר ממני שהיא כוונה לשם מצוה. ופי' מאין הוא יודע כי על כן וגו'. שהרי באמת לפלא בעיני מדוע לא נתתיה לשלה בני. וכמתפלא על עצמו ואמר משום שהיא צדקת והתפללה להקים זרע ממני שאני חשוב בן יעקב ולמה יותר מבני שהוא בן הכנענית. והבין שהוא סיבה מן השמים שיגיע לידי כך: ולא יסף עוד לדעתה.

תְאוֹמִים בְּבִטְנָהּ׃ כח וַיְהִי בְלִדְתָּהּ וַיִּתֶּן־יָד וַתִּקַּח
הַמְיַלֶּדֶת וַתִּקְשֹׁר עַל־יָדוֹ שָׁנִי לֵאמֹר זֶה יָצָא
רִאשֹׁנָה׃ כט וַיְהִי ׀ כְּמֵשִׁיב יָדוֹ וְהִנֵּה יָצָא אָחִיו
וַתֹּאמֶר מַה־פָּרַצְתָּ עָלֶיךָ פָּרֶץ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פָּרֶץ׃
ל וְאַחַר יָצָא אָחִיו אֲשֶׁר עַל־יָדוֹ הַשָּׁנִי וַיִּקְרָא שְׁמוֹ
זָרַח׃ ס חמישי **לט** א וְיוֹסֵף הוּרַד מִצְרָיְמָה
וַיִּקְנֵהוּ פּוֹטִיפַר סְרִיס פַּרְעֹה שַׂר הַטַּבָּחִים אִישׁ
מִצְרִי מִיַּד הַיִּשְׁמְעֵאלִים אֲשֶׁר הוֹרִדֻהוּ שָׁמָּה׃
ב וַיְהִי יְהוָה אֶת־יוֹסֵף וַיְהִי אִישׁ מַצְלִיחַ וַיְהִי בְּבֵית
אֲדֹנָיו הַמִּצְרִי׃ ג וַיַּרְא אֲדֹנָיו כִּי יְהוָה אִתּוֹ וְכֹל
אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה יְהוָה מַצְלִיחַ בְּיָדוֹ׃ ד וַיִּמְצָא
יוֹסֵף חֵן בְּעֵינָיו וַיְשָׁרֶת אֹתוֹ וַיַּפְקִדֵהוּ עַל־בֵּיתוֹ
וְכָל־יֶשׁ־לוֹ נָתַן בְּיָדוֹ׃ ה וַיְהִי מֵאָז הִפְקִיד אֹתוֹ
בְּבֵיתוֹ וְעַל כָּל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֶת־בֵּית
הַמִּצְרִי בִּגְלַל יוֹסֵף וַיְהִי בִּרְכַּת יְהוָה בְּכָל־אֲשֶׁר

ת"א ויוסף הורד. סוטה יג: ויברך ה' את. ברכות מב סנהדרין לט:

רש"י

וברבקה הוא אומר וימלאו ימיה ללדת להלן למלאים וכאן לחסרים: (כז) והנה תאומים. מלא ולהלן תומם חסר לפי שהאחד רשע אבל אלו שניהם צדיקים: (כח) ויתן יד. הוציא האחד ידו לחוץ ולאחר שקשרה על ידו השני החזירה: (כט) פרצת. חזקת עליך חוזק: (ל) אשר על ידו השני. ארבע ידות כתובות כאן כנגד ארבעה חרמים שמעל עכן שילא ממנו. ויש אומרים כנגד ארבעה דברים שלקח אדרת שנער ושתי חתיכות כסף של מאתים שקלים ולשון זהב (בראשית רבה): ויקרא שמו זרח. על שם זריחת מראית השני:
לט (א) ויוסף הורד. חוזר לענין ראשון אלא שהפסיק בו כדי לסמוך ירידתו של יהודה למכירתו של יוסף לומר לך שבשבילו הורידוהו מגדולתו. ועוד כדי לסמוך מעשה אשתו של פוטיפר למעשה תמר לומר לך מה זו לשם שמים אף זו לשם שמים שראתה באצטרולוגין שלה שעתידה להעמיד בנים ממנו ואינה יודעת אם ממנה אם מבתה: (ג) כי ה' אתו. שם שמים שגור בפיו (ב"ר): (ד) וכל יש לו. הרי זה לשון קצר חסר

העמק דבר

כבר נתבאר בפ' בראשית דלשון ידיעה בתה"מ אינו אלא לדעת שהוא ידע בכונה פרטית את מי הוא בועל לפי הענין והכא כתיב ולא יסף עוד לדעתה. היינו לקדשה ולהכניסה כדין אע"ג שמה שבעלה היה בדרך זנות מ"מ כיון שבעלה לתועלת הקמת שם ה"ז קנאה אף בלי ידיעה כדאיתא ביבמות פ' החולץ ולקחה לו לאשה כיון שלקחה ה"ה כאשתו ותנן בריש פ' הבא על יבמתו בין בשוגג כו' קנאה: (כז) והנה תאומים בבטנה. עוד בבטנה נודע להמילדת כי תאומים הם ע"כ קשרה השני על יד הראשון. וכ"כ הספורנו

כט וַהֲוָה בְּמֵילְדַהּ וִיהַב יְדָא וּנְסֵיבַת חַיְתָא וּקְטָרַת עַל יְדֵיהּ זְהוֹרִיתָא לְמֵימַר דֵּין נְפַק קַדְמָאָה: ל וַהֲוָה כַּד אָתֵיב יְדֵיהּ וְהָא נְפַק אֲחוּהִי וַאֲמַרַת מָה תְּקוֹף סַגִּי עֲלָךְ לְמִתְקַף וּקְרָא שְׁמֵיהּ פָּרֶץ: ל וּבָתַר כֵּן נְפַק אֲחוּהִי דִּי עַל יְדֵיהּ זְהוֹרִיתָא וּקְרָא שְׁמֵיהּ זָרַח: א וְיוֹסֵף אִתְּחַת לְמִצְרָיִם וְזַבְנֵיהּ פּוֹטִיפַר רַבָּא דְּפַרְעֹה רַב קָטוֹלַיָּא גַּבְרָא מִצְרָאָה מִיַּד עַרְבָאֵי דִּי אַחֲתוּהִי תַמָּן: ב וַהֲוָה מֵימְרָא דַייָ בְּסַעֲדֵיהּ דְּיוֹסֵף וַהֲוָה גְּבַר מַצְלַח וַהֲוָה בְּבֵית רִבּוֹנֵיהּ מִצְרָאָה: ג וַחֲזָא רִבּוֹנֵיהּ אֲרֵי מֵימְרָא דַייָ בְּסַעֲדֵיהּ וְכֹל דְּהוּא עָבֵד יְיָ מַצְלַח בִּידֵיהּ: ד וְאַשְׁכַּח יוֹסֵף רַחֲמִין בְּעֵינוֹהִי וְשַׁמֵּשׁ יָתֵיהּ וּמַנְיֵהּ עַל בֵּיתֵיהּ וְכָל דְּאִית לֵיהּ מְסַר בִּידֵיהּ: ה וַהֲוָה מֵעִידָן דְּמַנִּי יָתֵיהּ בְּבֵיתֵיהּ וְעַל כָּל דְּאִית לֵיהּ וּבָרֵיךְ יְיָ יָת בֵּית מִצְרָאָה

העמק דבר

הספורנו: (כט) עליך פרץ. לא די שפרצת על השני גם עליך היה פרץ שנס הוא היה מסוכן בזה שנדחק לצאת ראשונה. ובזה התנכר הנער כי דרך המלך לו שפורץ לעשות לו דרך בשל חבירו. וגם מעמיד עצמו בסכנה למלחמה כדי להתגבר על חבירו: (ל) ויקרא שמו זרח. לטבע הוא השני שנופל זכרותו על הפנים ומזריח עליו כמש"כ התוס' כתובות דע"ב ב' ד"ה בטוח ורד נגד פניה: **לט** (א) ויוסף הורד מצרימה. פרש"י הוזר לענין הראשון. וא"כ אינו אלא כפלות דברים. וגם מיותר מש"כ איש מצרי ובס מיד הישמעאלים אשר הורידוהו שמה כ"ז אין בו טעם וענין. אבל כבר ביארנו שכך היה המנהג בבוא איש למכור עבד. והיה קשה עליו לשבת ולפרנס ולשמור את העבד עד שיזדמן קונה אזי היה נמכר לדימוסיא של מדינה אשר פוטיפר היה הממונה ע"ז והמדנים היו הסרסרים בזה. והיה הנימוס אשר אין הממונה רשאי ליקח לעצמו מן הדימוסיא כמו שהדין גם אצלנו אשר גבאי צדקה אסורים לקנות מן הצדקה לעצמן מפני החשד. אבל אם המוכר מביא בעצמו על השוק למכור הלא הכל שוין. ומספר המקרא אופן ההשגחה הפרטית אשר זרחה ליוסף כי קנהו פוטיפר לעצמו והיה בזה תועלת גדולה באשר היה שר הטבחים של המלוכה ע"כ נפגש לבסוף עם שרי המלוכה שר המשקים ושר האופים ומזה החל להתנוצץ גדולתו. ומספר המקרא ויוסף הורד מצרימה היינו על שוק המקח שהיה בעיר לא כאשר ישב עד כה בדימוסיא של מדינה שהיה חצר חוץ לעיר אלא הורד מצרימה: ויקנהו פוטיפר. אע"ג שלא בקל היה יכול לעשות כן אחרי אשר נמכר לדימוסיא מ"מ השתדל בהמצאה אשר לא יורידוהו המדנים סרסרי הדימוסיא אלא הישמעאלים שמכרו המה הורידוהו שמה על השוק ולא נודע לאיש כי נמכר לדימוסיא תחלה. והיה גם בזה טובה ליוסף לשעה זו. כי המדנים המה אנשים רעים אשר חברתם הרגילה עם עבדים קשה על איש יקר רוח כיוסף אבל הישמעאלים היו סוחרים בשארי דברים ואין להם עסק עם עבדים רק במקרה בא להם עסק יוסף ומספר הכתוב שהיה פוטיפר איש מצרי שלא נחשוב שהסיבה שהשתדל פוטיפר כ"כ בזה משום שהיה ממדינת כנען כמו שמצוי שעובדים במלוכה אנשים ממדינה אחרת. ובאשר מצא עבד מכנען היודע טבע בני כנען ערבה עליו עבודתו. וא"כ כי לא כנזדבר אלא הי' איש מצרי ומ"מ השתדל הרבה בזה ע"פ השגחה פרטית: (ב) ויהי ה' את יוסף. שלא יארע לו שום מכשול וסיבה: ויהי איש מצליח. מלבד שלא אירע לו מכשול עוד היו מעשיו בהצלחה: ויהי בבית אדוניו המצרי. היה בהשגחה שלא העמידו האדון בשדה או במקום אחר חוץ לביתו ולא היה האדון מרגיש כ"כ בהצלחתו. אבל היה בבית האדון עוסק במלאכת הבית. ע"כ (ג) וירא אדוניו כי ה' אתו. לשמרו מכל סיבה. ראה עוד וכל אשר הוא עשה וגו' בהצלחה אלהית ניכרת אשר היא רק בידו. ולא משום הצלחת האדון אלא רק בידו: (ד) וישרת אתו. לא בביתו כאשר עד כה אלא את גופו ועוד העלהו ויפקדהו על ביתו. לא לעשות בעצמו אלא ממונה ונגיד ומצוה על משרתי ביתו ונכסיו בכלל ביתו. דביתו משמעו כ"פ רשותו. וכל יש לו. עבודת המלך שעל האדון שהוא ישיות שלו. שררותו וכבודו גם זה נתן בידו: (ה) הפקיד אתו בביתו. משמעות בביתו בעוד לא הפקידו לאדון על ביתו אלא היה עוד בביתו ממש היינו לעבודת הבית: ועל כל אשר יש לו. ואח"כ שמינהו למושל על כל אשר יש לו. והאי לו קאי על היבת אשר בפ"ע ועל היבת יש בפ"ע. כמו אם היה כתוב על כל אשר לו ועל כל יש לו. ופי' אשר לו מה שברשות עצמו נכסיו ממש ויש לו היינו עבודת המלך שבידו כמש"כ: את בית המצרי. היינו ביתו ממש היינו נשיו ובניו: ויהי ברכת ה' בכל אשר יש לו. בין בנכסי עצמו והיינו אשר לו. בין בשררותו בעבודת המלך שבידו והיינו יש לו. בין בבית בין בשדה הן בנכסיו בעסקי בית ובעסקי

שדה

יֵשׁ־לוֹ בַּבַּיִת וּבַשָּׂדֶה׃ ו וַיַּעֲזֹב כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ בְּיַד יוֹסֵף וְלֹא־יָדַע אִתּוֹ מְאוּמָה כִּי אִם־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר־הוּא אוֹכֵל וַיְהִי יוֹסֵף יְפֵה־תֹאַר וִיפֵה מַרְאֶה׃ ששי ז וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתִּשָּׂא אֵשֶׁת־אֲדֹנָיו אֶת־עֵינֶיהָ אֶל־יוֹסֵף וַתֹּאמֶר שִׁכְבָה עִמִּי׃ ח וַיְמָאֵן ׀ וַיֹּאמֶר אֶל־אֵשֶׁת אֲדֹנָיו הֵן אֲדֹנִי לֹא־יָדַע אִתִּי מַה־בַּבָּיִת וְכֹל אֲשֶׁר־יֶשׁ־לוֹ נָתַן בְּיָדִי׃ ט אֵינֶנּוּ גָדוֹל בַּבַּיִת הַזֶּה מִמֶּנִּי וְלֹא־חָשַׂךְ מִמֶּנִּי מְאוּמָה כִּי אִם־אוֹתָךְ בַּאֲשֶׁר אַתְּ־אִשְׁתּוֹ וְאֵיךְ אֶעֱשֶׂה הָרָעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת וְחָטָאתִי לֵאלֹהִים׃ י וַיְהִי כְּדַבְּרָהּ אֶל־יוֹסֵף יוֹם ׀ יוֹם וְלֹא־שָׁמַע אֵלֶיהָ לִשְׁכַּב אֶצְלָהּ לִהְיוֹת עִמָּהּ׃ יא וַיְהִי כְּהַיּוֹם הַזֶּה וַיָּבֹא הַבַּיְתָה לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתּוֹ וְאֵין אִישׁ מֵאַנְשֵׁי הַבַּיִת שָׁם בַּבָּיִת׃ יב וַתִּתְפְּשֵׂהוּ בְּבִגְדוֹ לֵאמֹר שִׁכְבָה עִמִּי וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ בְּיָדָהּ וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה׃

ת"א ותשא אשת. נזיר כג. הוריות י': איננו גדול. עקידה שער גג: ואיך אעשה. ערכין טו: וחטאתי לאלהים. סנהדרין קט: ולא שמע אליה לשכב אצלה. יומא לה סוטה ג' השו"ג ה': ויבא הביתה. שבת מט סוטה לו: ותתפשהו. סוטה שם:

רש"י

אשר: (ו) ולא ידע אתו מאומה. לא היה נותן לבו לכלום: כי אם הלחם. היא אשתו אלא שדבר לשון נקיה: ויהי יוסף יפה תאר. כיון שראה עצמו מושל התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו אמר הקב"ה אביך מתאבל ואתה מסלסל בשערך אני מגרה בך את הדוב מיד ותשא אשת אדניו וגו' (ב"ר): (ז) אחר. כל מקום שנאמר אחר סמוך: (ט) וחטאתי לאלהים. בני נח נצטוו על העריות: (י) לשכב אצלה. אפילו בלא תשמיש: להיות עמה. לעולם הבא: (יא) ויהי כהיום הזה. כלומר ויהי כאשר הגיע יום מיוחד יום צחוק יום איד שלהם שהלכו כלם לבית ע"א אמרה אין לי יום הגון ליזקק ליוסף כהיום הזה אמרה להם חולה אני ואיני יכולה לילך (תנחומא): לעשות מלאכתו. רב ושמואל חד אמר מלאכתו ממש וחד אמר לעשות צרכיו עמה אלא שנראית לו דמות דיוקנו של אביו וכו' כדאיתא במס' סוטה (דף ל"ו):

העמק דבר

שדה וכן בנכסי המלוכה כשניהם (א): (ו) ויעזב כל אשר לו. נכסי עצמו משא"כ כל יש לו היינו נכסי המלך לא היה יכול לעזוב בלי לדעת חשבון מאומה שהרי יחייב ראשו למלך אם לא ידע מה לענות מש"ה לא כתיב כאן יש לו: ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה. הנה זה בטבע לידתו ואינו ענין לכאן ואי משום סיבת אשת אדניו כמש"כ הרמב"ן אינו ענין לדעת על מה נשאה עיניה עליו ועי' פרש"י. ולי נראה דכאשר מי שהוא עמל בעבודה משחית תארו מש"ה הגיד המקרא שיוסף לא היה עמל כ"כ

הרחב דבר

(א) ותגיד הכתוב שהברכה התלה מאז שנכנס יוסף בעסקי ביתו אפילו בעוד לא הפקידהו על ביתו להיות למושל שאז היה'

בדיל יוסף והוה ברכתא דיי בכל דאית ליה בביתא ובחקלא: ו ושבק כל דיליה בידא דיוסף ולא ידע עמיה מדעם אלהין לחמא די הוא אכיל והוה יוסף שפיר בריוא ויאי בחזוא: ז והוה בתר פתגמיא האלין וזקפת אתת רבוניה ית עינהא לות יוסף ואמרת שכוב עמי: ח וסרב ואמר לאתת רבוניה הא רבוני לא ידע עמי מה בביתא וכל דאית ליה מסר בידי: ט ליתוהי רב בביתא הדין מני ולא מנע מני מדעם אלהין יתיך בדיל דאת אתתיה ואיכדין אעביד בישתא רבתא הדא ואיחוב קדם יי: י והוה כד מלילת עם יוסף יום יום ולא קביל מנה למשכב לותה למהוי עמה: יא והוה כיומא הדין ועאל לביתא למבדק בכתבי חושבניה ולית אנש מאנשי ביתא תמן בביתא: יב ואחדתיה בלבושיה למימר שכוב עמי ושבקיה ללבושיה בידה וערק ונפק לשוקא:

העמק דבר

אע"ג שהיו עסקיו רב מאד. והיינו משום שהלך הכל בהצלחה אלהית באופן היותר טוב (א): (ז) אחר הדברים האלה. שהיה מצליח ולא היה עמל כלל שע"כ היה יפה תאר ויפה מראה. ומש"ה אירע לו: אל יוסף. על מיבעי. אלא הפי' שהיה קישוטה והרמת עיניה סמוך ליוסף כדי לעוררו לזנות עד שהעיזה פניה יותר. ותאמר שכבה עמי. עי' מש"כ בס' ויקרא ס"ו י"ח: (ח) וימאן. העיד הכתוב שהוא בלי שום טעם מאן לעשות בעילתו בעילת זנות אלא שהוכרח לתת לאשת אדוניו טעמים כמוסים מזה (ב): הן אדני. אינו עושה חשבון עמדי כי הנני נאמן בעיניו: וכל אשר יש לו נתן בידי. בין נכסי עצמו בין נכסי המלכות האמין בידי. ועתה כאשר אעשה זאת וגם זה גניבה הוא יחשדני גם על נכסיו ויבקש ממני חשבונות רבים: (ט) איננו גדול וגו'. עוד טעם שהרי הטיב כ"כ עמדי שהגדיל אותי עד מעלתו ואם כן ה"ז כפיית טובה: ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת. פירש לי שיחשדני וירע לו כי חנות גבר מקנאת אשתו רבה מאד: וחטאתי לאלהים. שלא תאמר דבכלל הצלחתי יהא שלא יוודע לו לא כן. שהרי חטאתי בזה לאלהים. ואיך יצליחני בזה. וביאר הכתוב דברי יוסף באשר כל דבריו אלה גרמו לסבב אל המטרה שחפץ ה' דכאות אותו לדיק כאשר יבואר: (י) לשכב אצלה. כפרש"י וש"נ. שנזהר מדברים המביאים לידי מכשול ע"כ לא שכב אצלה היינו בחדרה שמא תבא ותשכב אצלו ולא יוכל להשמט ממנה: להיות עמה. ביחוד המביא לידי עבירה אך יחוד ביום אינו מביא כ"כ לידי עבירה ע"כ (יא) ויהי כהיום הזה. בעצם אור היום ולא עלה ע"ד שתהי מעיזה כ"כ לבקש כזה ביום. ע"כ ויבא הביתה לעשות מלאכתו. ומש"ה לא ירא מהרהור שלו. שהרי יהא טרוד בעבידתיה. כדאיתא בב"מ דל"א א': (יב) וינס ויצא החוצה. משמעות חוצה מתפרש בשני אופנים. א' חוץ המקום והחדר שעומד. ב' השוק והרחוב שבעיר שנקרא חוץ ומעתה אי כתיב וינס החוצה היה במשמע שנס מן החדר לחוץ. ע"כ כתיב ויצא. שהלך עוד למרחוק מחדרו. היינו שיצא אל השוק להסיח דעת ממה שאירע לו ולא נס בשוק אלא הלך כדרך יוצא לשוק: (יג) וינס החוצה. היא ראתה שנס חוץ לחדר וכסבורה וחששה שמא נס במהומה הלאה ויעשה פרסום. וכ"כ הספורנו.

הרחב דבר

הברכה נוגעת אף ליוסף אבל בעוד הפקידהו בביתו לאיזה פרט גם אז נתברך בית המצרי בכל אשר יש לו בבית ובשדה מה שלא הי' נוגע כלל ליוסף אלא בזכותו נגללת הברכה. וזהו לשון ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף. וכמו שביארנו לעיל ל' כ"ז. והיינו שלמדו חז"ל בברכות דמ"ב א' סמוך לת"ח ברכה מדכתיב ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף:

(א) עוד הגיד בזה המקרא. שאם הי' יוסף עמל בתורה שגם היא נקראת תושיה שמתשת כחו של אדם כדאיתא בסנהדרין דכ"ו ב' הי' נשחת תארו. אבל באמת זה הי' מהסור ביוסף הצדיק שלא הי' משקע עצמו בעמל תורה וכמו שאמר בעצמו כי נשני אלהים את כל עמלי ודרכו ברכה פ' ויגלה זו עמל תורה שהכה תלמודו שלמד בבית אביו. ומש"ה קפץ עליו עסק אשת אדוניו. משא"כ אם היה עוסק בתורה לא אירע לו כן דתורה אגוני מגינא מכל מקרה. ותניא באדר"נ פכ"ס כל הנותן הרהורי תורה על לבו מעבירין ממנו הרהורי שטות הרהורי זנות כו':

(ב) והיינו דאיתא בב"ר וימאן על דבר מצוה ממאנין. שנאמר מאן יבמי. לדבר עבירה לכש"כ. והוא פלא. אכן כפ' יבמין ביארנו לשון לא אבה יבמי וגו' שהיא קובלת עליו שממאן לבעול שלא בתורת אישות משום שלא חפץ בה ליקחנה לאשה. וע"ז אינה יכולה לקבול. אלא קובלת על שמאן לבעול פעם אחת בתורת יבום. והיינו משום שאין דעת אנושי סובלת לבעול אשה בלי אישות ממש אע"ג שהיא במקום מצוה. וזהו טעם על שמיאן יוסף אפילו בלי שום טעם. אכן הלא הי' לו לוותר על ד"א מפני רצון אדונית ע"ז השיב המדרש ע"ד מצוה ממאנין משום שאין נפש הגון בד"א יכולה לוותר ע"ז מכש"כ לדבר עבירה:

יג וַיְהִי כִּרְאוֹתָהּ כִּי־עָזַב בִּגְדוֹ בְּיָדָהּ וַיָּנָס הַחוּצָה׃ יד וַתִּקְרָא לְאַנְשֵׁי בֵיתָהּ וַתֹּאמֶר לָהֶם לֵאמֹר רְאוּ הֵבִיא לָנוּ אִישׁ עִבְרִי לְצַחֶק בָּנוּ בָּא אֵלַי לִשְׁכַּב עִמִּי וָאֶקְרָא בְּקוֹל גָּדוֹל׃ טו וַיְהִי כְשָׁמְעוֹ כִּי־הֲרִימֹתִי קוֹלִי וָאֶקְרָא וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ אֶצְלִי וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה׃ טז וַתַּנַּח בִּגְדוֹ אֶצְלָהּ עַד־בּוֹא אֲדֹנָיו אֶל־בֵּיתוֹ׃ יז וַתְּדַבֵּר אֵלָיו כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר בָּא אֵלַי הָעֶבֶד הָעִבְרִי אֲשֶׁר־הֵבֵאתָ לָּנוּ לְצַחֶק בִּי׃ יח וַיְהִי כַּהֲרִימִי קוֹלִי וָאֶקְרָא וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ אֶצְלִי וַיָּנָס הַחוּצָה׃ יט וַיְהִי כִשְׁמֹעַ אֲדֹנָיו אֶת־דִּבְרֵי אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר דִּבְּרָה אֵלָיו לֵאמֹר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה עָשָׂה לִי עַבְדֶּךָ וַיִּחַר אַפּוֹ׃ כ וַיִּקַּח אֲדֹנֵי יוֹסֵף אֹתוֹ וַיִּתְּנֵהוּ אֶל־בֵּית הַסֹּהַר מְקוֹם אֲשֶׁר־אֲסוּרֵי אסירי קרי הַמֶּלֶךְ אֲסוּרִים וַיְהִי־שָׁם בְּבֵית הַסֹּהַר׃ כא וַיְהִי יְהוָה אֶת־יוֹסֵף וַיֵּט אֵלָיו חָסֶד וַיִּתֵּן חִנּוֹ בְּעֵינֵי שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר׃ כב וַיִּתֵּן שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר בְּיַד־יוֹסֵף אֵת כָּל־הָאֲסִירִם אֲשֶׁר בְּבֵית הַסֹּהַר וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר

רש"י

(יד) ראו הביא לנו · ה"ז לשון קצרה הביא לנו ולא פירש מי הביאו ועל בעלה אומרת כן : עברי · מעבר הנהר מבני עבר (כ"ל) : (טז) אדוניו · של יוסף : (יז) בא אלי · לצחק בי העבד העברי אשר הבאת לנו : (יט) ויהי כשמוע אדוניו וגו' · בשעת תשמיש אמרה לו כן וזהו שאמרה כדברים האלה עשה לי עבדך ענייני תשמיש כאלה : (כא) ויט אליו חסד · שהיה מקובל לכל רואיו לשון כלה נאה וחסודה

העמק דבר

ולולא זאת היתה מסתרת כל הענין · אך עתה · (יד) איש עברי · לא אמרה להן עבד כמו שאמרה להאדון · משום דלפי דבריה לאנשי ביתה שבא לשכב עמה ממש · אין נ"מ אם הוא עבד או ב"ח משרת בבית הכל הוא עול גס לו גם להאדון שהביא איש כזה לבית : עברי · שידוע היה שהעברים מזוהמים בכל מעשיהם כדאי' ביצה דכ"ה ב' דתיהם של אלו אש · ופרש"י מנהגם של אלו אש שהן עזים כאש :

לצחק בנו · הבינה מדברי יוסף טענות מיוחדות שא"א למלא רצון אשת האדון בפרטות · מה שאין בזה טעם בשארי בני בית · וגם ראתה אותו יפה שהוא סיבה עלולה לזנות כדאיתא ביומא דל"ה ב' נאה הייתי וטרוד ביצרי · ע"כ חשבה שבאמת הוא רועה זונות ומפתה נשי הבית מש"ה מלאה לב לאמר להן בפשיטות לצחק בנו עד שבא אלי לשכב עמי · לפתות אותי שאתרצה לו : ואקרא בקול

יג וַהֲוָה כַּד חֲזַת אֲרֵי שַׁבְקֵיהּ לִלְבוּשֵׁיהּ בִּידַהּ וַעֲרַק לְשׁוּקָא: יד וּקְרַת לֶאֱנָשֵׁי בֵיתַהּ וַאֲמַרַת לְהוֹן לְמֵימַר חֲזוֹ אַיְתִי לָנָא גַּבְרָא עִבְרָאָה לְחַיָּכָא בָנָא עָאל לְוָתִי לְמִשְׁכַּב עִמִּי וּקְרֵית בְּקָלָא רָמָא: טו וַהֲוָה כַּד שְׁמַע אֲרֵי אֲרֵימִית קָלִי וּקְרֵית וְשַׁבְקֵיהּ לִלְבוּשֵׁיהּ לְוָתִי וַעֲרַק וּנְפַק לְשׁוּקָא: טז וְאַחֲתִתֵיהּ לִלְבוּשֵׁיהּ לְוָתַהּ עַד דְּעָאל רִבּוֹנֵיהּ לְבֵיתֵיהּ: יז וּמַלֵּילַת עִמֵּיהּ כְּפִתְגָמַיָּא הָאִלֵּין לְמֵימַר עָאל לְוָתִי עַבְדָּא עִבְרָאָה דִּי אַיְתִיתָא לָנָא לְחַיָּכָא בִי: יח וַהֲוָה כַּד אֲרֵימִית קָלִי וּקְרֵית וְשַׁבְקֵיהּ לִלְבוּשֵׁיהּ לְוָתִי וַעֲרַק לְשׁוּקָא: יט וַהֲוָה כַּד שְׁמַע רִבּוֹנֵיהּ יָת פִּתְגָמֵי אִתְּתֵיהּ דִּי מַלֵּילַת עִמֵּיהּ לְמֵימַר כְּפִתְגָמַיָּא הָאִלֵּין עֲבַד לִי עַבְדָּךְ וּתְקֵיף רוּגְזֵיהּ: כ וּדְבַר רִבּוֹנֵיהּ דְּיוֹסֵף יָתֵיהּ וִיהָבֵיהּ בְּבֵית אֲסִירֵי אֲתַר דַּאֲסִירֵי דְמַלְכָּא אֲסִירִין וַהֲוָה תַמָּן בְּבֵית אֲסִירֵי: כא וַהֲוָה מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדֵּיהּ דְּיוֹסֵף וּנְגַד לֵיהּ חִסְדָּא וִיהָבֵיהּ לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי רַב בֵּית אֲסִירֵי: כב וִיהַב רַב בֵּית אֲסִירֵי בִּידָא דְיוֹסֵף יָת כָּל אֲסִירַיָּא דִּי בְּבֵית אֲסִירֵי וְיָת כָּל דְּעָבְדִין תַּמָּן עַל מֵימְרֵיהּ

העמק דבר

גדול. כפי הראוי להיות נבהל על פתוי כזה: (טו) וינס ויצא החוצה. באשר לא ידעה בברור אם כן ונס גם בשוק. ע"כ אמרה שהלך בשוק להסיח דעת מתאותו בקרב המון בני אדם ושיחתם. והדבר מובן שעשתה כן כדי שבבוא האדון יגידו גם המה כי הוא רועה זונות ורגיל בכך. אבל לא מצינו דבר השפחות להאדון מאומה. מובן שהן לא ענו לה כלל. או שהגידו שחלילה לא נחק בהם מעולם. וא"כ יש להבין למאי נכתב בפרשה דברי האדונית לבני הבית אלא בא ללמדנו שזה היה סיבה לדברי האדונית להאדון כאשר יבואר ובזה נתגלגל המסובב בהשגחה: (יז) כדברים האלה. אין הפי' כדברים שדברה לאנשי ביתה. דא"כ לא היה ראוי לכתוב עוד דבריה להאדון שאמרה בא אלי וגו'. ולהלן עוד כתיב ויהי כשמע וגו' אשר דברה אליו לאמר כדברים האלה עשה לי עבדך. כ"ז מיותר. אלא הפי' להיפך כדברים האלה שמפרש הכתוב באופן אחר ממה שאמרה לאנשי הבית. משום שהבינה שלא כמו שחשבה. וא"כ אולי יחקור האדון מהם ותאמר כזבנית ע"כ שינתה דבריה ואמרה בא אלי העבד. שהוא באמת עבד קטן לאדוניו וממילא אשת האדון אדונתו ואין לו להקל בה: העברי. שהם עם עז ואינו נכנע לאדונו בכל לב: אשר הבאת לנו לצחק בי. ולא אמרה לשכב עמי אלא אמרה כי היקל ערכה בכבודה ונתגרה עמה בשחוק מכאיב לב כאלו רוצה לבא עליה ופושט בגדו לפניה. והוא קלות ראש באדונו: (יח) ויהי. כהרימי קולי. לא אמרה ואקרא בקול גדול שהרי אין דרך לצעוק מר ע"ד ליצנות ובזיון. אלא הרימה קול לגעור בו: ואקרא. לבני הבית שיגערו גם המה בו: וינס החוצה. לא היה לו לפי טענה זו לצאת לשוק מש"ה אמרה שברח מחדרה כדי שלא תוסיף לגעור בו: והנה היא היתה מוכרחת להגיד איזה קובלנא להאדון שהרי כבר נתפרסם ע"י קריאת אנשי הבית שהיה כאן איזה מקרה עם יוסף. וכ"ז גרם דברי יוסף שלולא זה לא היה לה לקרוא את אנשי הבית כמש"כ לעיל י"ד ואלו לא היתה קוראה אותם היה טוב לפניה להשתיק הענין. אע"ג שמתחלה חשה שיצא גם לשוק ויעשה פרסום כמש"כ לעיל י"ג מכ"מ אחר שעברו איזה שעות עד בוא האדון ואין שום שמועה מן השוק מגעת לה הלא טובה לה השתיקה אבל דברי יוסף הגיע לקרוא לאנשי הבית להוכיח צדקתה וכאשר נוכחה שלא כן היתה מוכרחת לעשות קובלנא אחרת עד שקצף אדוניו: (יט) כדברים האלה וגו'. כאשר חקר האדון וכי אפשר שאשה להתלונן בדאמונה בשחוק מגונה כזה וענתה כדברים האלה עשה לי. כ"פ היקל בי בליצנות אלא שלא שמתי לבי ע"ז עד שבא לזה השחוק: (כ) אשר אסירי המלך אסורים. משום שהיה שר הטבחים ע"כ היה בית הסוהר הלז בידו. והושיבו שם: ויהי שם בבית הסהר. דרך הנכנסים לבית הסוהר בא' משני אופנים. א' שעונשו לשבת שם כמה שנים או לעולם. והוא טוחן שם או עובד איזה עבודה אחרת ומתפרנס בשם בשפלות. ב' מי שנדרש לדונו מושיבים אותו במאסר ובמשמר שם שלא יברח עד שמוציאים את דינו ובזה האופן יושב שם בלי עבודה אלא ניזון מאוצר המלך. ועי' להלן מ' ג' ד'. וסיפר הכתוב שיוסף נכנס לבית הסוהר באופן שישב שם לחלטין: (כא) ויט אליו חסד. לשון הטיה הוא למעלה מדרך העולם דדרך יושבי בית הסוהר שאין שם חן וחסד. כי המה בעלי עול וגניבה וכדומה. אבל מכ"מ על יוסף הטה חסד בהשגחה פרטית. שכל יושבי בית הסוהר התחסדו עמו ונהגו בו כבוד. ויותר מזה ויתן חנו: (כב) ויתן שר וגו'. יצא מזה תועלת ליוסף שהיה עוד מולא

עֹשִׂים שָׁם הוּא הָיָה עֹשֶׂה׃ כג אֵין ׀ שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר רֹאֶה אֶת־כָּל־מְאוּמָה בְּיָדוֹ בַּאֲשֶׁר יְהוָה אִתּוֹ וַאֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה יְהוָה מַצְלִיחַ׃ פ שביעי מ א וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה חָטְאוּ מַשְׁקֵה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וְהָאֹפֶה לַאֲדֹנֵיהֶם לְמֶלֶךְ מִצְרָיִם׃ ב וַיִּקְצֹף פַּרְעֹה עַל שְׁנֵי סָרִיסָיו עַל שַׂר הַמַּשְׁקִים וְעַל שַׂר הָאוֹפִים׃ ג וַיִּתֵּן אֹתָם בְּמִשְׁמַר בֵּית שַׂר הַטַּבָּחִים אֶל־בֵּית הַסֹּהַר מְקוֹם אֲשֶׁר יוֹסֵף אָסוּר שָׁם׃ ד וַיִּפְקֹד שַׂר הַטַּבָּחִים אֶת־יוֹסֵף אִתָּם וַיְשָׁרֶת אֹתָם וַיִּהְיוּ יָמִים בְּמִשְׁמָר׃ ה וַיַּחַלְמוּ חֲלוֹם שְׁנֵיהֶם אִישׁ חֲלֹמוֹ בְּלַיְלָה אֶחָד אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלֹמוֹ הַמַּשְׁקֶה וְהָאֹפֶה אֲשֶׁר לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם אֲשֶׁר אֲסוּרִים בְּבֵית הַסֹּהַר׃ ו וַיָּבֹא אֲלֵיהֶם יוֹסֵף בַּבֹּקֶר וַיַּרְא אֹתָם וְהִנָּם זֹעֲפִים׃ ז וַיִּשְׁאַל אֶת־סְרִיסֵי פַרְעֹה אֲשֶׁר אִתּוֹ בְמִשְׁמַר בֵּית אֲדֹנָיו לֵאמֹר מַדּוּעַ פְּנֵיכֶם רָעִים הַיּוֹם׃ ח וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו חֲלוֹם חָלַמְנוּ וּפֹתֵר אֵין אֹתוֹ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף הֲלוֹא לֵאלֹהִים פִּתְרֹנִים סַפְּרוּ־נָא לִי׃ ט וַיְסַפֵּר שַׂר־הַמַּשְׁקִים אֶת־חֲלֹמוֹ לְיוֹסֵף וַיֹּאמֶר

רש"י

בנמסנה: (כב) הוא היה עושה. כתרגומו במימריה הוה מתעביד: (כג) באשר ה' אתו. בשביל שה' אתו: מ (א) אחר הדברים האלה. לפי שהרגילה אותה ארורה את הצדיק בפי כלם לדבר בו ולגנותו הביא להם הקב"ה סורחנס של אלו שיפנו אליהם ולא אליו ועוד שתבוא הרווחה לצדיק על ידיהם: חטאו. זה נמצא זבוב בפיילי פוטירין שלו וזה נמצא צרור בגלוסקין שלו: והאופה. את פת המלך ואין לשון אפיה אלא בפת ובלע"ז פישטו"ר (פאסטעטענבעקקער): (ד) ויפקד שר הטבחים את יוסף. להיות

העמק דבר

על כל יושבי בית הסוהר: הוא היה עושה. הוא המלוה ומכיס ומוציא מעשיהם למכירה וזהו גמר תכלית מע"י וזהו נקרא ג"כ עשיה להביא לידי תכלית כמש"כ ב' ד' וע"ש: (כג) ראה את כל מאומה בידו. באשר נתן עינו עליו ביחוד כי מסתמא לא בחנם הכניס אותו אדוניו לבית הסוהר עבד כזה אשר חזותו מוכיח עליו כי יקר הוא אבל לא מצא מאומה: באשר ה' אתו. ע"כ לא אירע שום מחסור בעניניו. ועוד ראה כי. ואשר הוא וגו'. ראה שמצליח יותר מדרך הטבע. וניכר שצדיק הוא וה' מצליחו עבור זה:

הֲוָה מִתְעֲבִיד: כג לֵית רַב בֵּית אֲסִירֵי חָזֵי יָת כָּל סוּרְחָן בִּידֵיהּ בְּדְמֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדֵיהּ וְדִי הוּא עָבֵיד יְיָ מַצְלַח: א וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין סְרָחוּ שָׁקְיָא דְּמַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְנַחְתּוֹמָא לְרִבּוֹנְהוֹן לְמַלְכָּא דְמִצְרָיִם: ב וּרְגֵז פַּרְעֹה עַל תְּרֵין רַבְרְבָנוֹהִי עַל רַב שָׁקֵי וְעַל רַב נַחְתּוֹמֵי: ג וִיהַב יַתְהוֹן בְּמַטְּרַת בֵּית רַב קָטוֹלַיָּא בְּבֵית אֲסִירֵי אַתְרָא דִּי יוֹסֵף אֲסִיר תַּמָּן: ד וּמַנִּי רַב קָטוֹלַיָּא יָת יוֹסֵף עִמְּהוֹן וְשַׁמֵּשׁ יַתְהוֹן וַהֲווֹ יוֹמִין בְּמַטְּרָא: ה וְחֶלְמוּ חֶלְמָא תַּרְוֵיהוֹן גְּבַר חֶלְמֵיהּ בְּלֵילְיָא חַד גְּבַר כְּפוּשְׁרַן חֶלְמֵיהּ שַׁקְיָא וְנַחְתּוֹמָא דִּי לְמַלְכָּא דְמִצְרַיִם דַּאֲסִירִין בְּבֵית אֲסִירֵי: ו וַאֲתָא לְוַתְהוֹן יוֹסֵף בְּצַפְרָא וַחֲזָא יַתְהוֹן וְהָא אִנּוּן נְסִיסִין: ז וּשְׁאֵיל יָת רַבְרְבֵי פַרְעֹה דְּעִמֵּיהּ בְּמַטְּרַת בֵּית רִבּוֹנֵיהּ לְמֵימָר מָה דֵּין אַפֵּיכוֹן בִּישִׁין יוֹמָא דֵין: ח וַאֲמַר לֵיהּ חֶלְמָא חֲלַמְנוּ וּפָשַׁר לֵית לֵיהּ וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף הֲלָא מִן קֳדָם יְיָ פּוּשְׁרַן אִשְׁתָּעוּ כְעַן לִי: ט וְאִשְׁתָּעִי רַב שָׁקֵי יָת חֶלְמֵיהּ לְיוֹסֵף

רש"י

אתם: ויהיו ימים במשמר. שנים עשר חדש: (ה) ויחלמו חלום שניהם. ויחלמו שניהם חלום זהו פשוטו ומדרשו כל א' חלם חלום שניהם שחלם את חלומו ופתרון חבירו. וזה שנאמר וירא שר האופים כי טוב פתר: איש כפתרון חלומו. כל אחד חלם חלום הדומה לפתרון העתיד לבא עליהם: (ו) זועפים.

העמק דבר

מ (א) משקה מלך וגו' לאדוניהם למלך מצרים. לאדוניהם מיותר. אלא כמש"כ הספורנו דהאופים היו משרתי השרים שהעמידו לשרת את המלך תחתיהם. והנני להוסיף דהשרים בעצמם ג"כ משמשים את המלך ביום הראשון שמעמידים אותם לשררות גבוהה הלזו. ועוד ביום הולדת או יום המלוכה וכדומה שמתקבצים שרים ומלכים לעת המשתה. אז הוא כבוד המלוכה שישרתו השרים בעצמם. ויבואר עוד לפנינו מקרא י"ג. והנה חטאת המשקה והאופה נחשב גם לאדוניהם המה השרים גם למלך מצרים: (ב) ויקצף פרעה על שני סריסיו. כעסו היה על השרים בעצמם שלא השגיחו שיהיו המשמשים כראוי. על שר המשקים ועל שר האופים. כתיב פעם שנית ועל ללמדנו כי לא היה הקצף על שניהם ביחד אלא כל אחד היה ענין בפ"ע: (ג) במשמר. לא היה הענוש לישב בבית הסוהר אלא במשמר עד שיחקרו בדינם מש"ה ישבו בית שר הטבחים ולא בבור כדרך יושבי בית האסורים אשר גם יוסף היה שם כמש"כ להלן ויריצהו מן הבור: (ד) ויפקד וגו' אתם. העלהו מן הבור לשבת אתם. והאי אתם מיותר. והכי מיבעי את יוסף לשרת אתם. אלא אתם משמעו שיהא בצוותא להם. באשר המה היו מסתמא חכמים בטבע מעשה משקה ואפיה ויוסף היה ג"כ מצוין בזה כמש"כ במלכים בחכמת שלמה ויחכם מכל האדם וגו' וכלכל. ומפרש' במדרש זה יוסף שהיה חכם בטבע כלכול העולם. ושרים כאלה שהיו לבדם ואין איש עמהם היה להם לצוותא בשימת חכם נעלה כמוהו. וגם וישרת אתם. מעצמו שרת אותם כדרך מדת ישראל להשפיל א"ע לפני שרי אוה"ע. ולהכיר החמלה אשר נדרשים מאד לשימוש לפי הרגלם ואין איש אחר זולתו: (ה) חלום שניהם. כבר רבו הפירושים בתיבות אלו כמבואר בפרש"י וש"מ. ונראה דמזה יצא בגמ' חולין דצ"ב דרשות הרבה מה רמז חלום הגפן לישראל. והכי אי' ברבה ובת"י גם חלום הסלים. והוא פלא היכן נרמז שנגעו ליוסף ואומתו. אלא פירשו חלום שניהם הוא ויוסף שהיה עם כל אחד בצוותא. אע"ג שהמה לא הבינו בזה מאומה אבל יוסף הבין בטוב: איש כפתרון חלומו. כפרש"י דהחלום היה כפי הפתרון ולא נתמעט בזה חכמת הפותר דאדרבה דרך הפותרים להביט מרחוק וגם כי היו מכ"מ עוד דברים כמוסים שנדרשים לחכמת הפותר כאשר יבואר: המשקה והאפה. כ"ז מיותר ללמדנו טעם על יוסף שפתר באמת החלום ממש כפי הפתרון משום שהיו המשקה והאפה והיו למלך מצרים והיו אסורים וא"כ הרי ניכר שהחלום שוה להיות הוא הפתרון. אבל אי היה חסר איזה פרט לא היה יוסף פותר בזה האופן: (ז) אשר אתו. בצוותא על כן היה לו לב רחב. ודעתו גסה לשאול מהם מדוע וגו': (ח) ופתר אין אתו. כדרך הנשמרים במאסר שאין מניחים אנשים זרים לבא ע"כ לא יכלו לקרוא להם פותר: הלוא לאלהים פתרונים. הודיע להם שאין חכמה זו כשארי חכמות שתלוי רק בשכל ולמוד לא כן פתרון חלומות שהוא תלוי בסגולת הנפש ולא הכל יש להם סגולה זו. ומאחר שכן הוא חכמה זו שייך לאלהי' המופיע על הנפש המסוגל לזה ידיעה אמתי' וברורה. א"כ יודע אני כי יש לי סגולת הנפש נפלאה לזה אע"ג שלא למדתי הרבה בבתי חכמה: ספרו נא לי.

לוֹ בַּחֲלוֹמִי וְהִנֵּה־גֶפֶן לְפָנָי׃ י וּבַגֶּפֶן שְׁלֹשָׁה שָׂרִיגִם וְהִוא כְפֹרַחַת עָלְתָה נִצָּהּ הִבְשִׁילוּ אַשְׁכְּלֹתֶיהָ עֲנָבִים׃ יא וְכוֹס פַּרְעֹה בְּיָדִי וָאֶקַּח אֶת־הָעֲנָבִים וָאֶשְׂחַט אֹתָם אֶל־כּוֹס פַּרְעֹה וָאֶתֵּן אֶת־הַכּוֹס עַל־כַּף פַּרְעֹה׃ יב וַיֹּאמֶר לוֹ יוֹסֵף זֶה פִּתְרֹנוֹ שְׁלֹשֶׁת הַשָּׂרִגִים שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם׃ יג בְּעוֹד ׀ שְׁלֹשֶׁת יָמִים יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת־רֹאשֶׁךָ וַהֲשִׁיבְךָ עַל־כַּנֶּךָ וְנָתַתָּ כוֹס־פַּרְעֹה בְּיָדוֹ כַּמִּשְׁפָּט הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיִיתָ מַשְׁקֵהוּ׃ יד כִּי אִם־זְכַרְתַּנִי אִתְּךָ כַּאֲשֶׁר יִיטַב לָךְ וְעָשִׂיתָ־נָּא עִמָּדִי חָסֶד וְהִזְכַּרְתַּנִי אֶל־פַּרְעֹה וְהוֹצֵאתַנִי מִן־הַבַּיִת הַזֶּה׃ טו כִּי־גֻנֹּב גֻּנַּבְתִּי מֵאֶרֶץ הָעִבְרִים וְגַם־פֹּה לֹא־עָשִׂיתִי מְאוּמָה כִּי־שָׂמוּ אֹתִי בַּבּוֹר׃ טז וַיַּרְא שַׂר־הָאֹפִים כִּי טוֹב פָּתָר וַיֹּאמֶר אֶל־יוֹסֵף אַף־אֲנִי בַּחֲלוֹמִי וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה סַלֵּי חֹרִי עַל־רֹאשִׁי׃ יז וּבַסַּל הָעֶלְיוֹן מִכֹּל מַאֲכַל פַּרְעֹה מַעֲשֵׂה אֹפֶה וְהָעוֹף אֹכֵל אֹתָם מִן־הַסַּל מֵעַל רֹאשִׁי׃ יח וַיַּעַן יוֹסֵף וַיֹּאמֶר זֶה פִּתְרֹנוֹ שְׁלֹשֶׁת הַסַּלִּים שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם׃ יט בְּעוֹד ׀ שְׁלֹשֶׁת יָמִים

ת"א ובגפן שלשה שריגם. חולין נב. ס' הזוהר פרשת ויחי ופרשת דברים: והוא כפרחת. חולין שם: וכוס פרעה בידי ואקח. סוטה ט' חולין נב: וירא שר האפים כי. ברכות נה:

ר ש"י

עגבים כמו סר וזעף (מלכים א' כ') זעף ה' אשא (מיכה ז'): (י) שריגם. זמורות ארוכות שקורין וויד"יין בלע"ז (וויינרעבען): והיא כפורחת. דומה לפורחת והיא כפורחת נדמה לי בחלומי כאלו היא פורחת ואחר הפרח עלתה נצה נעשו סמדר אשפני"ר בלע"ז (אויפבליהען) ואח"כ הבשילו והיא כד אפרחה אפיקת

העמק דבר

כי למעשה אלקים אין חשבון ודעת עד היכן יופיע כח המסוגל לזה בשעתו: (ט) בחלומי. בעגם חלומי כמה ענינים טפלים ראיתי דבר שניכר לי לחלום אמת ונודק: (י) כפרחת עלתה נצה. פירוש הרמב"ן כשהתחילה לפרוח תיכף עלתה נצה. ועדיין לשון עלתה נצה אינו מדויק. והכי מיבעי כפורחת הנצה. ומשום הכי ת"א אפקת לבלבין ואניצת נץ. ואם כן מפרש עלתה שעלה עליה

ואמר ליה בחלמי והא גופנא קדמי : י ובגופנא תלתא שבשין והיא כד אפרחת אפקת לבלבין ואניצת נץ בשילו אתכלהא הוו ענבין : יא וכסא דפרעה בידי ונסיבית ית ענביא ועצרית יתהון לכסא דפרעה ויהבית ית כסא על ידא דפרעה : יב ואמר ליה יוסף דין פושרניה תלתא שבשין תלתא יומין אנון : יג בסוף תלתא יומין ידכרינך פרעה ויתיבינך על שמושך ותתן כסא דפרעה בידיה כהלכתא קדמיתא דהויתא משקי ליה : יד אלהין תדכרינני עמך כד יוטיב לך ותעביד כען עמי טיבו ותדכר עלי קדם פרעה ותפקינני מן בית אסירי הדין : טו ארי מגנב גניבנא מארע עבראי ואף הכא לא עבדית מדעם ארי מניאו יתי בבית אסירי : טז וחזא רב נחתומי ארי יאות פשר ואמר ליוסף אף אנא בחלמי והא תלתא סלין דחירו על רישי : יז ובסלא עלאה מכל מיכלא דפרעה עובד נחתום ועופא אכיל יתהון מן סלא מעלוי רישי : יח ואתיב יוסף

רש"י

לבלבין ע"כ תרגום של פורחת כן גדול מפרח כדכתיב ובוסר גומל יהיה נצה (ישעיה י"ח) וכתיב ויצא פרח ויצץ ציץ (במדבר י"ז) : (יא) ואשחט · כתרגומו ועצרית והרבה יש בלשון משנה : (יב) שלשת ימים הם · סימן הם לך לשלשת ימים ויש מדרשי אגדה הרבה (חולין צ"ב) : (יג) ישא פרעה את ראשך · ל' חשבון כשיפקוד שאר עבדיו לשרת לפניו בסעודה ימנה אותך עמהם : כנך · בסיס שלך ומושבך : (יד) כי אם זכרתני אתך · אחר אם זכרתני אתך מאחר שייטב לך כפתרוני : ועשית נא עמדי חסד · ואין נא אלא לשון בקשה הרי אתה עושה עמי חסד : (טז) סלי חורי · סלים של נצרים קלופים חורין חורין ובמקומנו יש הרבה ודרך מוכרי פת כסנין שקורין אובלי"ש בלע"ז (דיא היפפע· איינע ארט דיננער קוכען פאן מילך· מעהל אונד אייערן) ·

העמק דבר

עליה פי' העלים וגם נצה שהגלה הצל אין מבואר לפי זה דיוק הפתרון ע"ז הפרט ונראה משמעות עלתה בעלוי מופלג · שראה שפרחי הגן היה בעלוי יותר מהרגיל וזה היה נוגע לפתרון כאשר יבואר לפנינו : הבשילו אשכלתיה ענבים · ולא בוסר אלא ענבים גמורים ראויים ליין : (יא) ואקח את הענבים לעיני פרעה · הייתי עוסק במעשה היין עד שנתתי לו לשתות. והפתרון יבואר : (יב) זה פתרונו · החלום הוא הפתרון · ואין בו דברים רחוקים אלא לבאר הפרטים : שלשת ימים הם · הבין זה מסגולת הפרח להנץ ולהבישול · מוכיח שהזמן יהי' הקרוב ביותר · וכ"כ הרמב"ן ז"ל : (יג) כמשפט הראשון אשר היית משקהו · לא משום שהוא יום הולדת וכבוד המלך שיהא השר הראשי משמש בעצמו · אלא כמשפט הראשון בעת שמנה אותך לשר המשקים · ואינו משקה בעצמו מחמת כבוד המלך · ולא מחמת אהבה להראות שחביב שימושו לפני המלך וזה הוכיח משני דברים · ממה שפרח הגן היה בעלוי יותר מהרגיל · וממה שראה סוחט בעצמו הענבים ונותן לפניו · הבין ששימושו חביב מאד בעיני המלך עד שנהנה ממעשיו לעיניו : (יד) כי אם וגו' · ביאר לו עד כמה תהיה האהבה עד שאם היה מזכיר אותי לטובה : והוצאתני וגו' · מרוב חן וחסד שתמצא בעיני המלך · וכ"כ הספורנו : מן הבית הזה · לא רק מבור בית הסוהר שישוב שמה בגלות השרים ממשמרתם כמבואר להלן מ"א י"ד ויריצהו מן הבור אלא אפילו מכל הבית שאני לו לעבד : (טו) כי גנב גנבתי מארץ העברים · הסביר לו שלא יהיה בעיניו בקשה זו לעולה בשנים · חדא שהרי הוא קנוי לעבד · ואיך ימלא לב לבקש להוציאו לחירות · שנית שהרי לא בחנם יושב בבית הבור והאשמו ברשעו · ע"ז אמר כי הקנין אינו בצדק : כי גנב גנבתי וגו' · איני קנוי עפ"י שאדם מוכר עצמו · או נקנה בכבוש מלחמה · לא כן אני שגנבו אותי וא"כ אין קנינו קנין · וע"ד העול והאשם שהוטלתי ג"כ הוא בחנם : (טז) כי טוב פתר · בפרטות על כל קוץ וקוץ : אף אני בחלומי · בקרב דברי חלומות והבלים ראיתי דבר שניכר לי כי הוא צודק : סלי חורי · חררות גדולות כלשון משנה ביצה פ"ב פתין גריצין וחורי · והכי מבואר בירוש' שם : (יז) מכל מאכל פרעה · לבד לחם היה שם תענוגי מלכים · והוא נוגע לפתרון כאשר יבואר : מן הסל מעל ראשי · ולא כדרך העוף שנוטל המאכל מן הסל ומשליך לארץ ואוכלו משם שהוא גלוי מכל צד משא"כ בסל. או משליך הסל עם המאכל על הארץ והוא ראה כי העוף אוכל מן הסל ומעל ראשי · ויבואר הפתרון : (יח) זה פתרונו · החלום הוא הפתרון כמבואר לעיל : שלשת ימים הם · משום שראה אותם תכופים

וסמוכים

יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת־רֹאשְׁךָ מֵעָלֶיךָ וְתָלָה אוֹתְךָ עַל־
עֵץ וְאָכַל הָעוֹף אֶת־בְּשָׂרְךָ מֵעָלֶיךָ׃ מפטיר כ וַיְהִי ׀
בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יוֹם הֻלֶּדֶת אֶת־פַּרְעֹה וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה
לְכָל־עֲבָדָיו וַיִּשָּׂא אֶת־רֹאשׁ ׀ שַׂר הַמַּשְׁקִים וְאֶת־
רֹאשׁ שַׂר הָאֹפִים בְּתוֹךְ עֲבָדָיו׃ כא וַיָּשֶׁב אֶת־שַׂר
הַמַּשְׁקִים עַל־מַשְׁקֵהוּ וַיִּתֵּן הַכּוֹס עַל־כַּף פַּרְעֹה׃
כב וְאֵת שַׂר הָאֹפִים תָּלָה כַּאֲשֶׁר פָּתַר לָהֶם יוֹסֵף׃
כג וְלֹא־זָכַר שַׂר־הַמַּשְׁקִים אֶת־יוֹסֵף וַיִּשְׁכָּחֵהוּ׃

פ פ פ ק"ב · יב"ק סימן . ומפטירין בעמוס ב׳ כה אמר ה׳ על שלשה

סדר מקץ מא

מא א וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים וּפַרְעֹה חֹלֵם
וְהִנֵּה עֹמֵד עַל־הַיְאֹר׃ ב וְהִנֵּה מִן־
הַיְאֹר עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת יְפוֹת מַרְאֶה וּבְרִיאֹת
בָּשָׂר וַתִּרְעֶינָה בָּאָחוּ׃ ג וְהִנֵּה שֶׁבַע פָּרוֹת אֲחֵרוֹת
עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן מִן־הַיְאֹר רָעוֹת מַרְאֶה וְדַקּוֹת
בָּשָׂר וַתַּעֲמֹדְנָה אֵצֶל הַפָּרוֹת עַל־שְׂפַת הַיְאֹר׃
ד וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת רָעוֹת הַמַּרְאֶה וְדַקֹּת הַבָּשָׂר

ת"א ויהי מקץ שנתים ימים . נזיר ה׳ :

רש"י

אויך אייזענקוכען גענאנגט) לאחם באותם סלים : (כ) יום הלדת את פרעה · יום לידתו וקורין לו יום גינוסיא ולשון הולדת לפי שאין הולד נולד אלא על ידי אחרים שהחיה מילדת את האשה ועל כן החיה נקראת מילדת וכן ומולדותיך ביום הולדת אותך (יחזקאל ט"ז) וכן אחרי הכבס את הנגע (ויקרא י"ג) שכיבוסו על ידי אחרים : וישא את ראש וגו׳ · מנאם עם שאר עבדיו שהיה מונה המשרתים שישרתו לו בסעודתו וזכר את אלו בתוכם כמו שאו את ראש לשון מנין : (כג) ולא זכר שר המשקים · בו ביום : וישכחהו · לאחר מכאן מפני שתלה בו יוסף לזכרו הוזקק להיות אסור שתי שנים שנאמר אשרי הגבר אשר שם ה׳ מבטחו ולא פנה אל רהבים (תהלים מ׳) ולא בטח על מצרים הקרויים רהב : חסלת פרשת וישב

מא (א) ויהי מקץ · כתרגומו מסוף וכל לשון קץ סוף הוא : על היאר · כל שאר נהרות אינם קרויין יאורים חוץ מנילוס מפני שכל הארץ עשוים יאורים יאורים בידי אדם ונילוס

העמק דבר

וסמוכים זה אל זה : (יט) ישא פרעה את ראשך מוטל לארץ · והגוף יהא נתלה על העץ · ושיניתו מעליך · הגיד שלשה עונשים · הסרת הראש ויהי את העוף לאכול בשר הגוף ממעל · והוא מרוב רוגז

שיהי׳

וַאֲמַר דֵּין פּוּשְׁרָנֵיהּ תְּלָתָא סַלִּין תְּלָתָא יוֹמִין אִנּוּן: יט בְּסוֹף תְּלָתָא יוֹמִין יַעְדֵּי פַּרְעֹה יָת רֵישָׁךְ מִנָּךְ וְיִצְלוֹב יָתָךְ עַל צְלִיבָא וְיֵיכוּל עוֹפָא יָת בִּשְׂרָךְ מִנָּךְ: כ וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה יוֹם בֵּית וַלְדָא דְּפַרְעֹה וַעֲבַד מִשְׁתְּיָא לְכָל עַבְדוֹהִי וְאִדְּכַר יָת רֵישׁ רַב שָׁקֵי וְיָת רֵישׁ רַב נַחְתּוֹמֵי בְּגוֹ עַבְדוֹהִי: כא וַאֲתֵיב יָת רַב שָׁקֵי עַל שַׁקְיוּתֵיהּ וִיהַב כַּסָּא עַל יְדָא דְּפַרְעֹה: כב וְיָת רַב נַחְתּוֹמֵי צְלַב כְּמָא דְּפַשַּׁר לְהוֹן יוֹסֵף: כג וְלָא אִדְּכַר רַב שָׁקֵי יָת יוֹסֵף וְאַנְשְׁיֵהּ: פ פ פ

א **וַהֲוָה** מִסּוֹף תַּרְתֵּין שְׁנִין וּפַרְעֹה חָלֵם וְהָא קָאֵים עַל נַהְרָא: ב וְהָא מִן נַהְרָא סָלְקָן שְׁבַע תּוֹרִי שַׁפִּירָן לְמֶחֱזֵי וּפַטִּימָן בְּשַׂר וְרַעְיָן בְּאַחְוָא: ג וְהָא שְׁבַע תּוֹרָן אוֹחֳרָנִין סָלְקָן בַּתְרֵיהֶן מִן נַהְרָא בִּישָׁן לְמֶחֱזֵי וַחֲסִירָן בְּשַׂר וְקָמָא לְקִבְלֵיהֶן דְּתוֹרָתָא עַל כֵּיף נַהְרָא: ד וַאֲכַלוּ תּוֹרָתָא דְּבִישָׁן לְמֶחֱזֵי וַחֲסִירָן בְּשַׂר

רש"י

עולה בתוכה ומשקה אותה לפי שאין גשמים יורדין במצרים תדיר כשאר ארצות: (ב) **יפות מראה**. סימן הוא לימי שובע שהבריות נראות יפות זו לזו שאין עין בריה צרה בחברתה: **באחו**. באגם מריש"ק בלע"ז (דער זומפף. איין מאראסטיגער באדען) כמו ישגא אחו (איוב ח'): **ודקות בשר**. פיינב"אש בלע"ז (דינן. מארט) לשון דק: (ד) **ותאכלנה**. סימן שתהא כל שמחת השבע נשכחת בימי הרעב:

העמק דבר

שיהיה למלך עליו עד שיהי' לו לנחת לראות היאך העוף מנקר בשרו. והבין כ"ז מפאת שראה בסל העליון מכל מאכל פרעה לבד החרי שהוא עיקר המאכל. מזה נוכח שתהי' אכילת העוף לעונג פרעה. ומאת שדקדק בעל החלום שאכל מן הסל מעל ראשו ולא בארץ כדרך העוף. נוכח שיהיה ראשו מושלך בארץ. ומכ"מ לא יניחו לאכול ולנקר את הראש הגלוי להעוף. אלא יהא העוף אוכל את בשר הגוף התלוי למען יתענג המלך בזה. וזהו דיוק הפתרון ואכל העוף את בשרך מעליך ולא מן הראש המוטל בארץ: (כ) **יום הולדת את פרעה**. עת שמחת לבו ולעשות לו עונג בכל האפשר: **וישא את ראש שר המשקים ואת ראש שר האפים**. להרבות שמחתו עמהם. היינו. (כא) **וישב את שר המשקים וגו'**. התענג באהבתו ולהשתעשע עמו ובשימושו. וזהו כאשר פתר: (כב) **ואת שר האפים תלה כאשר פתר וגו'**. התענג בתלייתו ובמאכל העוף בדיוק מצומצם: (כג) **ולא זכר וגו'**. כפרש"י באותו יום והיה אפשר לחשוב שלא ראה שעת הכושר לכך. מש"ה פירש הכתוב וישכחהו. ולא שם לב לזה כלל. כי רצון ה' היה כך בהשגחה פרטית בעונש על שבטח על שר המשקים (א):

מא (א) **שנתים ימים**. פי' הכתוב כאן שהי' שנתים ימים ללמד מזה באשר הדבר מובן לכל שענין שה"מ הי' להגיע תכלית ליוסף וא"כ כאשר נתאחר מבואר שהי' ג"ז בהשגחה פרטית היינו שנה א' שהי' עוד בוטח בשר המשקים כי עוד תגיע שעת הכושר ויזכרהו. ולבתר תריסר ירחי שאז אדם מסיח דעתו מענין כדאיתא ב"מ דכ"ד ב' ונענש במזה עוד שנה. ואז הגיע עת הרצון לפקדהו לטובה: **ופרעה חלם והנה עומד על היאר**. אין הלשון מדוקדק והכי מיבעי ויחלום פרעה חלום והנה עומד על שפת היאר. כלשון פרעה ליוסף להלן י"ז. ומזה העלו חז"ל בב"ר כונה נפלאה אמר פרעה מי מתקיים על מי אני על היאור או היאור עלי א"ל אתה על היאור הורו שיש בזה המקרא כונה שהי' שלא מענין כ"כ דפרעה חולם תמיד כמחשב ומסתפק מי העיקר בהצלחה הנפלאה שהית' אז למצרים. אם הצלחת המלך הוא ובשבילו המדינה והיאור מוצלחים או להיפך ונתגלה באותו מעשה שהוא עומד על היאור שהרי כל ענין הרעב לא הי' אלא כדי שיתגלגל הדבר שירדו ישראל למצרים. ונגרר בזה פרעה בשביל המדינה והיאור שנגזרה ישיבת ישראל בה. ולא היתה הגזירה שישבו בגלות אצל פרעה זה כמובן: (ב) **יפות מראה**. יבואר עוד להלן י"ח: **ותרעינה באחו**. סמוך ליאור. ובא ללמד להפתרון שהשבע לא יהי' כ"א במצרים סמוך ליאור ולא בשארי ארצות וכ"כ הרמב"ן: (ג) **עלות אחריהן**. מוכיח שיהיו שבע שני רעב סמוכות לשני השבע: **ותעמדנה אצל הפרות**. מוכיח ג"כ שלא יהי' הרעב כ"א במצרים כמו פרות היפות. ויבואר עוד בסמוך ולא כהרמב"ן: (ד) **ותאכלנה הפרות**. לא כתיב שבע הפרות

הרחב דבר

(א) ובב"ר ר"פ מקץ. אמרו ע"ז אשרי הגבר אשר לא פנה אל רהבים זה יוסף בשביל שאמר כי אם זכרתני אתך. ניתוסף לו שתי שנים. היינו דמזה העונש שמענו דיוסף הצדיק מעולם לא פנה לרהבי בני אדם מש"ה נענש כהיום וכמש"כ לעיל ל"ב כ"ו. ומזה שמענו איסורו דאם לא היה מקבל שכר על מנהגיו הטובים לא הי' נענש כשעבר עליו היום;

אֶת שֶׁבַע הַפָּרוֹת יְפֹת הַמַּרְאֶה וְהַבְּרִיאֹת וַיִּיקַץ
פַּרְעֹה׃ ה וַיִּישָׁן וַיַּחֲלֹם שֵׁנִית וְהִנֵּה׀ שֶׁבַע שִׁבֳּלִים
עֹלוֹת בְּקָנֶה אֶחָד בְּרִיאוֹת וְטֹבוֹת׃ ו וְהִנֵּה שֶׁבַע
שִׁבֳּלִים דַּקּוֹת וּשְׁדוּפֹת קָדִים צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶן׃
ז וַתִּבְלַעְנָה הַשִּׁבֳּלִים הַדַּקּוֹת אֵת שֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים
הַבְּרִיאוֹת וְהַמְּלֵאוֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה וְהִנֵּה חֲלוֹם׃
ח וַיְהִי בַבֹּקֶר וַתִּפָּעֶם רוּחוֹ וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־
חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם וְאֶת־כָּל־חֲכָמֶיהָ וַיְסַפֵּר פַּרְעֹה
לָהֶם אֶת־חֲלֹמוֹ וְאֵין־פּוֹתֵר אוֹתָם לְפַרְעֹה׃
ט וַיְדַבֵּר שַׂר הַמַּשְׁקִים אֶת־פַּרְעֹה לֵאמֹר אֶת־
חֲטָאַי אֲנִי מַזְכִּיר הַיּוֹם׃ י פַּרְעֹה קָצַף עַל־עֲבָדָיו
וַיִּתֵּן אֹתִי בְּמִשְׁמַר בֵּית שַׂר הַטַּבָּחִים אֹתִי וְאֵת
שַׂר הָאֹפִים׃ יא וַנַּחַלְמָה חֲלוֹם בְּלַיְלָה אֶחָד אֲנִי
וָהוּא אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלֹמוֹ חָלָמְנוּ׃ יב וְשָׁם אִתָּנוּ
נַעַר עִבְרִי עֶבֶד לְשַׂר הַטַּבָּחִים וַנְּסַפֶּר־לוֹ וַיִּפְתָּר־
לָנוּ אֶת־חֲלֹמֹתֵינוּ אִישׁ כַּחֲלֹמוֹ פָּתָר׃ יג וַיְהִי
כַּאֲשֶׁר פָּתַר־לָנוּ כֵּן הָיָה אֹתִי הֵשִׁיב עַל־כַּנִּי וְאֹתוֹ
תָלָה׃ יד וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא אֶת־יוֹסֵף וַיְרִיצֻהוּ
מִן־הַבּוֹר וַיְגַלַּח וַיְחַלֵּף שִׂמְלֹתָיו וַיָּבֹא אֶל־פַּרְעֹה׃

ת"א וייקץ פרעה. עקידה שער כה: אני מזכיר. עקידה שער לא: ושם אתנו נער. מגילה יג: איש כחלמו. ברכות נה:
ויהי כאשר פתר לנו. שם: ויגלח ויחלף. שם נו:

ר ש " י

(ה) בקנה אחד. טוד"ל בלע"ז (איין האלם): בריאות. שאיי"ם בלע"ז (געזונד): (ו) ושדופות. הלייא"ש בלע"ז (פערברהאנט) שקיפן קידום חבוטות לשון משקוף החבוט תמיד על ידי הדלת המכה עליו: קדים. רוח מזרחית שקורין בי"שא בלע"ז (דער נארד"אסט"ווינד): (ז) הבריאות. שיינ"ש בלע"ז (געזונד): והנה חלום. והנה נשלם חלום שלם לפניו והוצרך לפותרים: (ח) ותפעם רוחו. ומטרפא רוחיה מקשקשת בתוכו כפעמון ובנבוכדנצר אומר ותתפעם רוחו (דניאל ב') לפי שהיו שם שתי פעימות שכחת החלום והעלמת פתרונו (ב"ר): חרטומי. הנחרים בטימי מתים ששואלין בעצמות. טימי הן עצמות בלשון ארמי ובמשנה בית שהוא מלא טימיא (אהלות פי"ז) מלא עצמות: ואין פותר אותם לפרעה. פותרים היו אותם אבל לא לפרעה שלא היה קולם נכנס באזניו ולא היה לו קורת רוח בפתרונם שהיו

ית שבע תורתא שפירן למחזי ופטימתא ואתער פרעה: ה ודמוך וחלם תנינות והא שבע שבלין סלקן בקניא חד פטימן וטבן: ו והא שבע שבלין לקין ושקיפן קדום צמחן בתריהן: ז ובלעא שבליא לקיתא ית שבע שבליא פטימתא ומליתא ואתער פרעה והא חלמא: ח והוה בצפרא ומטרפא רוחיה ושלח וקרא ית כל חרשי מצרים וית כל חכימהא ואשתעי פרעה להון ית חלמיה ולית דפשר יתהון לפרעה: ט ומליל רב שקי עם פרעה למימר ית סורחני אנא מדכר יומא דין: י פרעה רגז על עבדוהי ויהב יתי במטרת בית רב קטוליא יתי וית רב נחתומי: יא וחלמנא חלמא בליליא חד אנא והוא גבר כפושרן חלמיה חלמנא: יב ותמן עמנא עולם עבראה עבדא לרב קטוליא ואשתעינא ליה ופשר לנא ית חלמנא גבר כחלמיה פשר: יג והוה כמא דפשר לנא כן הוה יתי אתיב על שמושי ויתיה צלב: יד ושלח פרעה וקרא ית

רש"י

אומרים שבע בנות אתה מוליד ושבע בנות אתה קובר (ב"ר): (יא) איש כפתרון חלומו. חלום הראוי לפתרון שנפתר לו ודומה לו: (יב) נער עברי עבד. ארורים הרשעים שאין טובתם שלמה שמזכירו בלשון בזיון. נער שוטה ואין ראוי לגדולה. עברי אפי' לשוננו אינו מכיר. עבד וכתוב בנימוסי מצרים שאין עבד מולך ולא לובש בגדי שרים. (ס"א שרים וכן גרס רא"ם): איש כחלומו. לפי החלום וקרוב לענינו: (יג) השיב על כני. פרעה הנזכר למעלה כמו שאמר פרעה קצף על עבדיו הרי מקרא קצר לשון ולא פירש מי השיב לפי שאין צריך לפרש מי השיב מי שבידו להשיב והוא פרעה וכן דרך כל מקראות קצרי' על מי שעליו לעשות הם סותמים את הדבר: (יד) מן הבור. מן בית הסוהר שהוא עשוי כמין

העמק דבר

כמו דכתיב בפרות הטובות אלא שהם פרות שתים הנה לשתי שנים הראשונות אכלו יגיע שבע שנים הטובות ואח"כ הועיל מעט ביאת יעקב למצרי' שלא תכרת ברעב וע"ע להלן מקרא ל"ד: (ה) עלות בקנה אחד. גם זה בא להוכיח שיהי' השובע רק במקום אחד היינו במצרים משא"כ בשבלים הרעות הי' בשבע קנים מפוזרים מעט. להוכיח שנתפזרו צורת השבלים הלאה ממצרים והענין דלהלן מ"א כ' וכ"ד ומ"ג א' יבואר שהי' באחרי הרצות שנה בצורת מקצתן שבעין. מקצתן רעבים אבל לא כמו שאחרי שני בצורת שעשירי' שבעין ועניים רעבין וכאן היו עשירים רעבין ועניים שבעין. דמאכלים פשוטים שבשני שבע המה מאכלי בהמה. ובשני רעבון המה מאכלי אדם. זה הי' גדל בא"י. אבל תבואה ולהם לא הי' כלל ולא הי' עשירי' יכולין להשיג כ"א ממצרים. וע"ז הי' מוכיח החלום. דהפרות הרעות מוכיח שלא הי' אפי' מאכלי בהמה וזה לא הי' כ"א במצרים. אבל חלום השבלים מוכיח על תבואה כמשמעו. וזה הרעב הי' גם בא"י. והיינו שנשנה החלום בשתי צורות ולא בצורה אחת שתי פעמים. אמנם יוסף לא פתר לפרעה כ"א מה שנוגע אליו וגם כי פרעה לא סיפר ליוסף ענין ותעמדנה אצל הפרות אבל הכתוב מספר כי כך הי': (ח) חלומו ואין פותר אותם. לא כתיב חלומותיו משום פרעה לבד הבין כי חלום אחד הוא והמה טעו במה שחשבו כי המה שני חלומות שהרי הקיץ בנתים וכ"כ הרמב"ן. ויוסף ביאר טעם היקיצה. כמו שיבואר: לפרעה. עוד טעם על שלא הבינו הפתרון משום לפרעה וחשבו למאי ירא פרעה ענין שבע ורעב. והלא פרעה לא ירעב ללחם ע"כ נטו לראות דברים רחוקים(א): (ט) את פרעה. אל פרעה מיבעי וגם וידבר אינו מובן כ"כ. ויאמר מיבעי. אלא וידבר קאי על עצמו לפני פרעה כמתרעם על עצמו כמה חטא בזה שלא הזכיר את יוסף עד היום וסיפר הענין: (יב) נער עברי עבד. מוסיף שלא בכל פרט שהוא נער ולא למד חכמות. ועברי א"כ לא בא בכח הכישוף. ועבד ג"כ לא ניתן לבתי חכמה. וא"כ הוא ענין אלהי כמו שידוע הי' להם שמשפחת העברים המה למעלה מטבע שאר ב"א. (וע' להלן מ"ג כ"ג). ולא יפלא מהם דברים נשגבים מהליכות העולם וא"כ אין קץ וגבול לדבר: איש כחלמו פתר. בדיוק החלום ולא החסיר מן החלום דבר שלא ביאר פתרונו:

הרחב דבר

(א) ובמדרש אי' ע"ז הענין בקש לץ חכמה ואין ודעת לנבון נקל. בקש לץ חכמה ואין אלו החרטמים וחכמי מצרים. ודעת לנבון נקל זה יוסף. הביאור ע"ז שהלץ שאינו רגיל ליגע ת"ע למצוא ענין חכמה עמוקה בעת שאין השעה מכרחתו. ע"כ בשעה שהענין ניתן לו למצוא דבר חכמה מבקש אותה במקום שאינם ענין עמוק. אבל נבון שהוא יודע דרך להעמיק בחכמה מבין מקומות שאין שם דבר העמקה. כך חרטמי מצרים בקשו בזה החלום דבר חכמה ודברים רחוקים ולא הבינו כי אין כאן דבר חכמה אלא כמשמעו. ויוסף הבין האמת:

שני טו וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף חֲלוֹם חָלַמְתִּי וּפֹתֵר
אֵין אֹתוֹ וַאֲנִי שָׁמַעְתִּי עָלֶיךָ לֵאמֹר תִּשְׁמַע חֲלוֹם
לִפְתֹּר אֹתוֹ׃ טז וַיַּעַן יוֹסֵף אֶת־פַּרְעֹה לֵאמֹר בִּלְעָדָי
אֱלֹהִים יַעֲנֶה אֶת־שְׁלוֹם פַּרְעֹה׃ יז וַיְדַבֵּר פַּרְעֹה
אֶל־יוֹסֵף בַּחֲלֹמִי הִנְנִי עֹמֵד עַל־שְׂפַת הַיְאֹר׃
יח וְהִנֵּה מִן־הַיְאֹר עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת בְּרִיאוֹת בָּשָׂר
וִיפֹת תֹּאַר וַתִּרְעֶינָה בָּאָחוּ׃ יט וְהִנֵּה שֶׁבַע־פָּרוֹת
אֲחֵרוֹת עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן דַּלּוֹת וְרָעוֹת תֹּאַר מְאֹד
וְרַקּוֹת בָּשָׂר לֹא־רָאִיתִי כָהֵנָּה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם
לָרֹעַ׃ כ וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת הָרַקּוֹת וְהָרָעוֹת אֵת
שֶׁבַע הַפָּרוֹת הָרִאשֹׁנוֹת הַבְּרִיאֹת׃ כא וַתָּבֹאנָה
אֶל־קִרְבֶּנָה וְלֹא נוֹדַע כִּי־בָאוּ אֶל־קִרְבֶּנָה
וּמַרְאֵיהֶן רַע כַּאֲשֶׁר בַּתְּחִלָּה וָאִיקָץ׃ כב וָאֵרֶא
בַּחֲלֹמִי וְהִנֵּה ׀ שֶׁבַע שִׁבֳּלִים עֹלֹת בְּקָנֶה אֶחָד
מְלֵאֹת וְטֹבוֹת׃ כג וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים צְנֻמוֹת
דַּקּוֹת שְׁדֻפוֹת קָדִים צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶם׃
כד וַתִּבְלַעְןָ הַשִּׁבֳּלִים הַדַּקֹּת אֵת שֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים
הַטֹּבוֹת וָאֹמַר אֶל־הַחַרְטֻמִּים וְאֵין מַגִּיד לִי׃
כה וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־פַּרְעֹה חֲלוֹם פַּרְעֹה אֶחָד הוּא
אֵת אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הִגִּיד לְפַרְעֹה׃ כו שֶׁבַע

ר ש " י

גומא וכן כל בור שבמקרא לשון גומא הוא ואף אם אין בו מים קרוי בור פוס"א בלע"ז (גרובע): ויגלח· מפני כבוד המלכות (ב"ר): (טו) תשמע חלום לפתור אותו· תאזין ותבין חלום לפתור אותו: תשמע· לשון הבנה והאזנה כמו שומע יוסף· אשר לא תשמע לשונו· אנטינ"דרא בלע"ז (פערשטעהען): (טז) בלעדי· אין החכמה משלי אלא אלהים יענה יתן עניית בפי לשלום פרעה: (יט) דלות· כחושות כמו מדוע אתה ככה דל דאמנון (שמואל ב' י"ג): ורקות בשר· כל לשון רקות שבמקרא חסרי בשר ובלע"ז בלו"אש (מאגער · דין): (כג) צנומות· צונמא בלשון ארמי סלע הרי הן כעץ בלי לחלוח וקשות כסלע ותרגומו
סגע

יוסף וארהטוהי מן בית אסירי וספר ושני כסותיה ועאל לות פרעה : טו ואמר פרעה ליוסף חלמא חלמית ופשר לית ליה ואנא שמעית עלך למימר דאת שמע חלמא ומפשר יתיה : טז ואתיב יוסף ית פרעה למימר לא מן חוכמתי אלהן מן קדם יי יתתב ית שלמא דפרעה : יז ומליל פרעה עם יוסף בחלמי הא אנא קאים על כיף נהרא : יח והא מן נהרא סלקן שבע תורן פטימן בשר ושפירן למחזי ורען באחוא : יט והא שבע תורן אוחרנין סליקן בתריהן חסיכן ובישן למחזי לחדא וחסירן בשר לא חזיתי דכותהון בכל ארעא דמצרים לבישו : כ ואכלו תורתא חסיכתא ובישתא ית שבע תורתא קדמיתא פטימתא : כא ועלא למעיהן ולא אתידע ארי עאלו למעיהן ומחזיהן ביש כד בקדמיתא ואתערית : כב וחזית בחלמי והא שבע שבלין סלקן בקניא חד מלין וטבן : כג והא שבע שבלין נצן לקין שקיפן קדום צמחן בתריהן : כד ובלעא שבליא לקיתא ית שבע שבליא טבתא ואמרית לחרשיא ולית דמחוי לי : כה ואמר יוסף לפרעה חלמא דפרעה חד הוא ית דיי עתיד למעבד חוי לפרעה : כו שבע תורתא טבתא שבע שניא אנון ושבע שבליא טבתא שבע שניא אנון

העמק דבר

(טז) תשמע חלום לפתור אותו · רש"י וש"מ פירשו מלשון הבנה שאתה מבין חלום איך לפתור · ויש לפרש כמשמעו שאין אתה שומע חלום כדרכן של ב"א שמבקשים לשמוע ספור מפליא בלי תועלת אלא כדי לפתור : (טז) בלעדי אלהים וגו' . כמו שאמר דניאל לנ"כ · ואנא לא בחכמה די איתי בי מן כל חייא רזא דנא גלי לי להן על דברת די פשרא למלכא יהודעון · פי' לא בשביל מעלתי שאני ראוי לדעת עתידות נגלה לי אלא בשביל המלך נגלה לי · כך אמר יוסף בלעדי לא מכחי ומעלתי אלא כדי שיגיע מזה שלום פרעה · יענה אלהים ע"י לכוין הפתרון : (יז) וידבר פרעה · בלשון עז כמו שמגיד דבר גדול ונחוץ לשמוע בשום לב : בחלמי הנני וגו' · לא הי' צריך הכתוב לשנות ספור החלום אלא הכי מיבעי ויספר פרעה ליוסף את החלום · אלא משום שיש בהם דברים שנתחדש בראיה גם באיזה דיוקים שלא נתבאר בראשונה ועל כל דיוק יש פתרון כפ"ע כאשר יבואר : (יח) בריאות בשר ויפת תאר · לעיל כתיב יפות מראה ובריאות בשר · ומתחלה יש להבין מה שייך בבהמה שתי הלשונות יפות תאר ויפות מראה הן באדם שני ענינים כן כמבואר ברחל ויוסף · ופי' של יפה תאר שצורתה פנים עגולה ונאה בציורה · ויפה מראה משמעו שהוא נא ואדום לא שחור ולא לבן · ומובן דבבהמה הוא ג"כ מענין זה היינו יפות תואר הוא כענין דאי' בב"ק דמ"ע א' דניפחא של עיבור נותן תואר יפה לבהמה דנראית שמנה יותר מבריאת בשר לבד · ויפות מראה הוא לענין מראה העור וכדאיתא בחזיר דל"א ב' אוכמא למשכא · והיינו דכתיב לעיל תחלה יפות מראה ואח"כ בריאות בשר · דתחלה נזכר תאר מראה העור ואח"כ הבשר · משא"כ בזה המקרא דשני הסימנים הוא לענין הבשר מש"ה סיפר שראה שהמה בריאות היינו שמנות וגם נפוחות מעיבור · והפתרון ע"ז דציור הראשון היה אות על שנים הטובות שיגיעו גם לסחורה משום רוב תבואה שיהי' במצרים לבד · ולזה בא הדמיון מעוברות שהוא חוץ לגוף הבהמה · והציור השני מראה שישפיעו גם לאחרים כמו פרה מעוברת דקיימא למניקה ולולד : (יט) דלות ורעות תאר מאד · ההיפוך מנפוחות היינו שהעורין נפולות בין העצמות ולא עוד אלא ורקות בשר · שאין בשר כלל בין עור לעצם : (כא) ולא נודע וגו' · מחזה חדש שלא בא בספור החלום · והפתרון יבא במקרא ל"א · ולא בכל המקומות הי' הרעב שוה מש"ה ראה איזה רגע כך ואיזה רגע כך : (כב) מלאות · היינו החטים יוצאות למעלה מהשבולת ובא להראות אות כי יתנו לחם חוץ למצרים · ולעיל כתיב בריאת להראות שיהיו החטים מתקיימות הרבה שנים : (כד) ואמר אל החרטמים ואין מגיד לי · כ"ז נראה מיותר : וגם כי כבר אמר ופותר אין אותו · ועוד יש לדקדק למה לא הזכיר את החכמים ג"כ שהרי שלח גם אחרי חכמים · אלא דבר זה הוא מן שאלת פרעה ליוסף · שהוא תמה עוד מדוע אומר אל החרטמים ואין מגיד לי · ומעתה אין מקום להתפלא על החכמים שע"ז אפשר להשיב כי לא חכמו כ"כ לרדת לעומק הפרטים שבאותו חלום · אבל חרטומים שהוא מעשה כישוף שהמה היו צריכים לדעת פתרון החלום ואח"כ מן התימה הוא מדוע כן הוא : (כה) ויאמר יוסף ·

פָּרֹת הַטֹּבֹת שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה וְשֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַטֹּבֹת שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה חֲלוֹם אֶחָד הוּא׃ כז וְשֶׁבַע הַפָּרוֹת הָרַקּוֹת וְהָרָעֹת הָעֹלֹת אַחֲרֵיהֶן שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה וְשֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הָרֵקוֹת שְׁדֻפוֹת הַקָּדִים יִהְיוּ שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב׃ כח הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־פַּרְעֹה אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הֶרְאָה אֶת־פַּרְעֹה׃ כט הִנֵּה שֶׁבַע שָׁנִים בָּאוֹת שָׂבָע גָּדוֹל בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ל וְקָמוּ שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב אַחֲרֵיהֶן וְנִשְׁכַּח כָּל־הַשָּׂבָע בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְכִלָּה הָרָעָב אֶת־הָאָרֶץ׃ לא וְלֹא־יִוָּדַע הַשָּׂבָע בָּאָרֶץ מִפְּנֵי הָרָעָב הַהוּא אַחֲרֵי־כֵן כִּי־כָבֵד הוּא מְאֹד׃ לב וְעַל הִשָּׁנוֹת הַחֲלוֹם אֶל־פַּרְעֹה פַּעֲמָיִם כִּי־נָכוֹן הַדָּבָר מֵעִם הָאֱלֹהִים וּמְמַהֵר הָאֱלֹהִים לַעֲשֹׂתוֹ׃ לג וְעַתָּה יֵרֶא פַרְעֹה אִישׁ נָבוֹן וְחָכָם וִישִׁיתֵהוּ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ לד יַעֲשֶׂה פַרְעֹה וְיַפְקֵד פְּקִדִים עַל־הָאָרֶץ וְחִמֵּשׁ אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשֶׁבַע שְׁנֵי

ת"א ועל השנות החלום אל. ברכות נה:

רש"י

נגן לקין נגן אין בהן אלא הנך לפי שנתרוקנו מן הזרע: (כו) שבע שנים ושבע שנים. כלן אינן אלא שבע ואשר נשנה החלום פעמים לפי שהדבר מזומן כמו שאמר לו בסוף ועל השנות החלום וגו'. בשבע שנים הטובות נאמר הגיד לפרעה לפי שהיה סמוך. ובשבע שני רעב נאמר הראה את פרעה לפי שהיה הדבר מופלג ורחוק נופל בו לשון מראה: (ל) ונשכח כל השבע. הוא פתרון הבליעה: (לא) ולא יודע

העמק דבר

הי' ראוי לפתור בלשון עז. כי דבר ה' הוא נחוץ לשמוע וכ"כ בסמוך אבר דברתי אלא משום כבוד המלך השפיל קולו כמו שאומר בקר רוח. אבל את"כ אמר אבר דברתי שאינו אמירה אלא דבור: את אשר האלהים עשה. ביאר ברמשונה על שהחרטומים לא ידעו הפתרון. וכ"כ בבכורנו. וביאר הענין דכל החלומות עודקים. המה באים מחמת שבעל החלום יודע מהנשמע מאחורי הפרגוד והוא מודיע להאדם והחרטומים יודעים ע"י שדים מה שנא' למעלה ג"כ מאחורי הפרגוד ובזה יודע לפתור והודיע יוסף שזה החלום אינו אלא נבואה מה' כמו דכתיב ויבא אלהים אל אבימלך. אל לבן. אל בלעם. אלא דשם ההגדה גלויה וכאן הי' במשל. כמו נבואה ממש שבגלוי יש בא במשל. מעתה אחר שהוא דבר האלהים שוב אין ידיעה מזה להחרטומים כ"א מי שיש בו רוח האלהים: (כו) שבע שנים הנה. ולא אמר

שבע

חֶלְמָא חַד הוּא: כז וּשְׁבַע תּוֹרָתָא חֲסִיכָתָא וּבִישָׁתָא דִסְלִיקָא בַתְרֵיהֶן שְׁבַע שְׁנַיָּא אִנּוּן וּשְׁבַע שֻׁבְּלַיָּא לַקְיָתָא דִשְׁקִיפַן קִדּוּם יֶהֶוְיָן שְׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא: כח הוּא פִתְגָמָא דִי מַלֵּילִית עִם פַּרְעֹה דַיְיָ עָתִיד לְמֶעְבַּד אַחֲזֵי לְפַרְעֹה: כט הָא שְׁבַע שְׁנַיָּא אַתְיָן שׂוֹבְעָא רַבָּא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: ל וִיקוּמוּן שְׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא בַּתְרֵיהֶן וְיִתְנְשֵׁי כָּל שׂוֹבְעָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם וִישֵׁיצֵי כַפְנָא יָת עַמָּא דְאַרְעָא: לא וְלָא יִתְיְדַע שׂוֹבְעָא בְּאַרְעָא מִן קֳדָם כַּפְנָא הַהוּא דִיהֵי בָּתַר כֵּן אֲרֵי תַקִּיף הוּא לַחֲדָא: לב וְעַל דְאִיתְנֵי חֶלְמָא לְפַרְעֹה תַּרְתֵּין זִמְנִין אֲרֵי תַקִּיף פִּתְגָמָא מִן קֳדָם יְיָ וּמוֹחֵי יְיָ לְמֶעְבְּדֵיהּ: לג וּכְעַן יֶחֱזֵי פַרְעֹה גְּבַר סוּכְלְתָן וְחַכִּים וִימַנִּינֵיהּ עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: לד יַעֲבֵיד פַּרְעֹה וִימַנֵּי מְהֵימְנִין עַל אַרְעָא וְיִזָרֵז יָת אַרְעָא

רש"י

השבע · הוא פתרון ולא נודע כי באו אל קרבנה: (לב) נכון · מזומן: (לד) וחמש · כתרגומו ויזרז

העמק דבר

שבע שני השבע · דזה לבד אינו כדאי שיהי' דבר אלהים ביחוד לפרעה · שהרי אין בזה אלא הצלחת המדינה ועשרה ולא הי' מתקבל על לב פרעה ברגע זו ולא הי' נוח לשמוע עוד · מש"ה לא גלה דבר עד בוא לגלות דבר הרעב · כי הוא נוגע לקיום העולם שלא תכלה הארץ: חלום אחד הוא · לא תחשוב שיהי' שבע שנים אחרות זה אחר זה · ובשני אופן השובע והרעב כמ"ש לעיל מקרא ה' · מש"ה פירש דשני האופנים יהיו בשבע שנים הללו: (כז) הרקות · ביאר לו שלא כמו שדמה פרעה שהן צנומות דמשמע דמ"מ יש בתוכן דגן כ"ש · שהרי לא נמשמש בהם · ע"כ הודיע לו יוסף שהיו רקות ממש: (כח) הוא הדבר וגו' · הרעב הוא התכלית אשר האלהים הראה את פרעה ולא השובע באשר על המלך לראות לתקן הדבר · ומעתה הוא מודיע אשר (כט) הנה שבע שנים באות שבע גדול · ע"כ יש בכח המלך לקדם את הצרה שלא תבוא כ"כ: (ל) ונשכח כל השבע · האנשים שהיו בריאים וחזקים ברב שובע יכלה כחם להיות חלושים כמו שלא הי' שבע כלל · וגם וכלה הרעב וגו' · במקומות שלא תהי' עצה ושום לב לתקן מראש · יהי' כליון ממש ע"ז הראה השבלים הרקות מכ"ש דגן: (לא) ולא יודע השבע וגו' · הוא דבר בפ"ע שבימי השבע ג"כ לא יודע בארץ שיש שבע בעולם ותהיה תבואה נשמרת מאד: מפני הרעב וגו' · מפחד הרעב שיהי' אחריו · כמו לשון המקרא בישעיה נ"ז כי מפני הרעה נאסף הצדיק · פי' מפני הרעה שתהי' אח"כ נאסף הצדיק לפני זה כך הפי' כאן מפני הרעב שיהי' אח"כ לא יודע הטוב בעתו והוא הפתרון על ותבאנה אל קרבנה ולא נודע וגו' · כפרש"י: (לב) ועל השנות החלום אל פרעה פעמים · הוא שתי שאלות · חדא מה שנשנה החלום שתי פעמים · שנית מה שהקיץ בינתים וסי' בא החלום בשתי פעמים נפרדות: כי נכון הדבר וגו' · מש"ה נשנה החלום להחזיק הענין בברור ועל שבא פעמים ביקיצה בינתים וממהר האלהים לעשותו · מש"ה הקיץ להראות שיהי' נמהר ועד לעשות מה שעליו · ודקדק יוסף לומר אל פרעה והוא מיותר ללמדנו דבאמת השנות החלום הי' בשביל שהי' שני אופני רעב כמ"ש במקרא ה' · אבל זה השנוי לא הי' נוגע למצרים אלא לארץ כנען כמ"ש שם ולהלן · מש"ה דקדק דלפרעה בא השנות משום זה הטעם: (לג) איש נבון וחכם · לא אמר איש חכם ונבון כלשון המקרא דברים ד' ו' עם חכם ונבון · דשם חכם משמעו שני אופנים · הא' מלומד בדבר המקובל וידיעות הרבה · והב' הוא בר שכל וחריצות וזהו כוונת המקרא במשלי ד' ראשית חכמ' קנה חכמה ובכל קנינך קנה בינה · פי' ראשית שכל וחריצות · הוא שמתחלה יקנה ידיעות הרבה ואח"כ יקנה בעמלו בהם בינה והיינו מאמרם ז"ל לגמור איניש והדר לסבור · מעתה מובן משמעות עם חכם ונבון הוא שהמה מלומדים ברוב ידיעות וגם נבונים המה בידיעות הללו ע"כ כתיב תחלה חכם ואח"כ נבון · משא"כ כאן פי' נבון להשכיל על רוח בני האדם ויודע להנהיגם וחכם הוא בידיעות הנחוצות לדבר איך לקיים התבואה וכ"כ הרמב"ן · מש"ה הקדים נבון לחכם דשני דברים המה בפ"ע: (לד) יעשה פרעה · כבר ביארנו לעיל ב' ג' וד' · וכן לעיל ל"ע כ"ב דכמה פעמים משמעות עשיה להביא אל התכלית וכן הפי' כאן יגיע לתכלית התמנותו של אותו נבון וחכם: ויפקד וגו' · האיש ההוא יפקד פקידים וגו' וכזה יהיו הכל כבושים ת"י ואימתו עליהם: וחמש את ארץ מצרים · יחלק הארץ לחמש מחוזות ויהי' חמשה ראשי מחוזות ואמר זה המספר חמשה באשר ראה שני פרות הרעות אכלו את

הַשָּׂבָע׃ לה וְיִקְבְּצוּ אֶת־כָּל־אֹכֶל הַשָּׁנִים הַטֹּבֹת
הַבָּאֹת הָאֵלֶּה וְיִצְבְּרוּ־בָר תַּחַת יַד־פַּרְעֹה אֹכֶל
בֶּעָרִים וְשָׁמָרוּ׃ לו וְהָיָה הָאֹכֶל לְפִקָּדוֹן לָאָרֶץ
לְשֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב אֲשֶׁר תִּהְיֶיןָ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם
וְלֹא־תִכָּרֵת הָאָרֶץ בָּרָעָב׃ לז וַיִּיטַב הַדָּבָר
בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי כָּל־עֲבָדָיו׃ לח וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה
אֶל־עֲבָדָיו הֲנִמְצָא כָזֶה אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹהִים
בּוֹ׃ שלישי לט וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אַחֲרֵי הוֹדִיעַ
אֱלֹהִים אוֹתְךָ אֶת־כָּל־זֹאת אֵין־נָבוֹן וְחָכָם כָּמוֹךָ׃
מ אַתָּה תִּהְיֶה עַל־בֵּיתִי וְעַל־פִּיךָ יִשַּׁק כָּל־עַמִּי
רַק הַכִּסֵּא אֶגְדַּל מִמֶּךָּ׃ מא וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־
יוֹסֵף רְאֵה נָתַתִּי אֹתְךָ עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃
מב וַיָּסַר פַּרְעֹה אֶת־טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ וַיִּתֵּן אֹתָהּ
עַל־יַד יוֹסֵף וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ בִּגְדֵי־שֵׁשׁ וַיָּשֶׂם רְבִד
הַזָּהָב עַל־צַוָּארוֹ׃ מג וַיַּרְכֵּב אֹתוֹ בְּמִרְכֶּבֶת
הַמִּשְׁנֶה אֲשֶׁר־לוֹ וַיִּקְרְאוּ לְפָנָיו אַבְרֵךְ וְנָתוֹן אֹתוֹ
עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ מד וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף

ת"א ויקראו לפניו . בתרא ד':

רש"י

וכן וחמושים: (לה) את כל אכל. שם דבר הוא לפיכך טעמו באל"ף ונקוד בפתח קטן (ר"ל סגול) ואוכל שהוא פועל כגון כי כל אוכל חלב טעמו בכ"ף ונקוד קמץ קטן (ר"ל ציר"ה): תחת יד פרעה. ברשותו ובאוצרותיו: (לו) והיה האכל. הצבור כשאר פקדון הגנוז לקיום הארץ: (לח) הנמצא כזה. הנמצא כדין אם נלך ונבקשנו הנמצא כמוהו. הנמצא לשון תמיהה וכן כל ה"א המשמשת בראש תיבה ונקודה בחטף פתח: (לט) אין נבון וחכם כמוך. לבקש איש נבון וחכם שאמרת לא נמצא כמוך: (מ) ישק. יתזן יתפרנס כל צרכי עמי יהיו נעשים על ידך כמו בן משק ביתי וכמו נשקו בר (תהלים ב') גרני"שון בלע"ז (איס אלנטפראגל-מונדפאררונג) (וכן לועז בתהלים ב' י"ב ורואה שם העתקה): רק הכסא. שיהיו קורין לי מלך: כסא. לשון שם המלוכה כמו ויגדל את כסאו מכסא אדוני המלך (מלכים א' א'): (מא) נתתי אותך. מניתי יתך ואעפ"כ לשון נתינה הוא כמו ולתתך עליון (דברים כ"ו) בין לגדולה בין לשפלות נופל לשון נתינה עליו כמו נתתי אתכם נבזים ושפלים (מלאכי ב'): (מב) ויסר פרעה את טבעתו. נתינת טבעת המלך היא אות למי שנותנה לו להיות שני לו לגדולה: בגדי שש. דבר חשיבות הוא במצרים: רביד. ענק ועל שהוא רצוף בטבעות קרוי רביד. וכן מרבדים רבדתי ערשי (משלי ז') רצפתי ערשי

מרצפות

דְּמִצְרַיִם בְּשְׁבַע שְׁנֵי שׂוֹבְעָא: לה וְיִכְנְשׁוּן יָת כָּל עֲבוּר שְׁנַיָּא טָבָתָא דְּאָתְיָן הָאִלֵּין וְיִצְבְּרוּן עֲבוּרָא תְּחוֹת יַד מְהֵימְנֵי פַרְעֹה עֲבוּרָא בְּקִרְוַיָּא וְיִטְּרוּן: לו וִיהֵי עֲבוּרָא גְּנִיז לְעַמָּא דְּאַרְעָא לִשְׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא דִּי יְהֶוְיָן בְּאַרְעָא דְּמִצְרָיִם וְלָא יִשְׁתֵּיצֵי עַמָּא דְּאַרְעָא בְּכַפְנָא: לז וּשְׁפַר פִּתְגָּמָא בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי כָּל עַבְדוֹהִי: לח וַאֲמַר פַּרְעֹה לְעַבְדוֹהִי הֲנִשְׁכַּח כְּדֵין גְּבַר דִּי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ בֵּיהּ: לט וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף בָּתַר דְּהוֹדַע יְיָ יָתָךְ יָת כָּל דָּא לֵית סוּכְלְתָן וְחַכִּים כְּוָתָךְ: מ אַתְּ תְּהֵי מְמַנָּא עַל בֵּיתִי וְעַל מֵימְרָךְ יִתְּזַן כָּל עַמִּי לְחוֹד כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא הָדֵין אֵיהֵי יַקִּיר מִנָּךְ: מא וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף חֲזֵי דְּמַנֵּיתִי יָתָךְ עַל כָּל אַרְעָא דְּמִצְרָיִם: מב וְאַעְדִּי פַרְעֹה יָת עִזְקְתֵיהּ מֵעַל יְדֵיהּ וִיהַב יָתַהּ עַל יְדָא דְיוֹסֵף וְאַלְבֵּישׁ יָתֵיהּ לְבוּשִׁין דְּבוּץ וְשַׁוִּי מְנִיכָא דְּדַהֲבָא עַל צַוְּרֵיהּ: מג וְאַרְכֵּיב יָתֵיהּ בִּרְתִכָּא תִּנְיֵתָא דִּי לֵיהּ וְאַכְרִיזוּ קֳדָמוֹהִי דֵּין אַבָּא לְמַלְכָּא וּמַנֵּי יָתֵיהּ עַל כָּל אַרְעָא דְּמִצְרָיִם: מד וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף אֲנָא פַרְעֹה וּבַר מִמֵּימְרָךְ לָא יְרִים גְּבַר

רש"י

ארגלפות. בלשון משנה מוקף רובדין של אבן. על הרובד שבעזרה. והיא רצפה: (מג) במרכבת המשנה. השניה למרכבתו המהלכת אצל שלו: אברך. כתרגומו דין אבא למלכא רך בלשון ארמי מלך בהשותפין (דף ד') לא ריכא ולא בר ריכא ובדברי אגדה (ספרי פ' דברים) דרש רבי יהודה אברך זה יוסף שהוא אב בחכמה ורך בשנים אמר לו בן דורמסקית עד מתי אתה מעות עלינו את הכתובים אין אברך אלא לשון ברכים שהכל

העמק דבר

את השבע וחמש לא עשו רעה מזה למד שחמש מאוזות יהיו מקיימים את השובע שלא יכלה השובע בלי תועלת על שני הרעב. והנה לעיל כתבנו דהי' בא להראות דרך שתי שנים של רעב יכלו את הארץ וזה משמעות פשוט אבל לא יכול להודיע זה לפרעה ע"כ אמר באופן אחר ובאמת החלום שבא בדבר אלהים יתפרש על הרבה כוונות כי דבר ה' הוא: (לה) ויקבצו את כל אכל. היינו מאכל שאינו יכול להיות משומר כמו ירקות וכדומה. ובימי שובע זורקים אותם לאיבוד ואוכלים בר. אבל בשום לב יקבצו את כל אוכל להאכילם לבני המדינה בשני השובע כדי ויצברו בר. שהוא תבואה שאפשר להתקיים: ושמרו. גם יראו להעמיד בני אדם לשמור התבואה מכל נזק וכ"ז הוא ביאור על דבר החלום ולא יודע השבע בארץ מפני הרעב וגו' כמ"ש לעיל: (לח) אשר רוח אלהים בו. אינו כפתרון של חכם שמבין מתוך החלום שכך פתרונו וגם אינו כפתרון החרטמים שיודעים מאחורי הפרגוד מה שנאמר לו בחלום שבזה האופן אין ידיעתם בפרטות כ"כ אלא רוח אלהים בו. שיודע הכל ע"פ רוה"ק: (לט) אחרי הודיע אלהים אותך. מזה יש להבין שעל ידך יצא מתנהג הענין הנשגב בשלמות ומש"ה הודיע אלהים אותך כמו שהודיע בשביל זה את פרעה משום שבידו הדבר תלוי וכיב"ז אי' בתענית פ"ג בעובדא דר"י ואילפא אמר הוכיח ר"י מדשמע הוא את הב"ק ולא אילפא ש"מ דקמי לי' שעתא כך מדהודיע ה' את כל זה אותך אין נבון וחכם. אין לנו לקוות לאיש שיכלכל בחכמה ובתבונה. כמוך. שרצון אלהים לסייעך בזה: (מ) אתה תהיה על ביתי. הוא עניני מדינה כמו משפטים בין אדם לחבירו וכדומה: ועל פיך ישק כל עמי. לשון נשק וכלי זיין. ועמי המה אנשי מלחמה שומרי המלוכה וכמה פעמים נשמעות עם ביאור אנשי מלחמה כמ"ש בס' שמות א' ע' ובס' דברים כ"ז ע' ובכ"מ ובאמר הי' הדבר קשה לקבץ כל תבואות שבשני השבע לאוצרות המלוכה. וזה לא הי' אפשר אלא ע"י עזר אנשי חיל. ע"כ מסר כח והון כל החיל ליד יוסף (א): (מא) ראה נתתי אותך וגו'. הוא דברי זריזות. וכדאיתא במכות דכ"ג אין מזרזין אלא למזורזין. מש"ה זרזו להשגיח על המדינה שהרי חיות כל הארץ תלוי בו: (מג) אברך. מלשון ריכא כפרשב"ם. אבל לא כמו שפירש שהוא לשון מלוכה ממש אלא שררות והנהגה ומש"ה נתפרש יפה לשון אברך אב של שררות שכל שררה שבמצרים תהיה תחתיו ומפרש עוד ונתון אותו על כל ארץ מצרים. לא רק שררות עיר המלוכה אלא על כל

הרחב דבר

(א) וזהו דכתיב בתהלים ק"ה שמו אדון לביתו ומושל בכל קנינו לאסור שריו בנפשו וזקניו יחכם. פי' שריו שרי הצבא אסר אזור גבורה בנפשו היינו שיוסף בעצמו הראה להם דרכי מלחמה. וזקניו המה זקני המדינה ושופטיה. יחכם ללמדם חכמת המדינה והמשפטים:

אֲנִי פַרְעֹה וּבִלְעָדֶיךָ לֹא־יָרִים אִישׁ אֶת־יָדוֹ וְאֶת־
רַגְלוֹ בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ מה וַיִּקְרָא פַרְעֹה שֵׁם־
יוֹסֵף צָפְנַת פַּעְנֵחַ וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע
כֹּהֵן אֹן לְאִשָּׁה וַיֵּצֵא יוֹסֵף עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃
מו וְיוֹסֵף בֶּן־שְׁלֹשִׁים שָׁנָה בְּעָמְדוֹ לִפְנֵי פַּרְעֹה
מֶלֶךְ־מִצְרָיִם וַיֵּצֵא יוֹסֵף מִלִּפְנֵי פַרְעֹה וַיַּעֲבֹר בְּכָל־
אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ מז וַתַּעַשׂ הָאָרֶץ בְּשֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע
לִקְמָצִים׃ מח וַיִּקְבֹּץ אֶת־כָּל־אֹכֶל ׀ שֶׁבַע שָׁנִים
אֲשֶׁר הָיוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּתֶּן־אֹכֶל בֶּעָרִים אֹכֶל
שְׂדֵה־הָעִיר אֲשֶׁר סְבִיבֹתֶיהָ נָתַן בְּתוֹכָהּ׃
מט וַיִּצְבֹּר יוֹסֵף בָּר כְּחוֹל הַיָּם הַרְבֵּה מְאֹד עַד כִּי־
חָדַל לִסְפֹּר כִּי־אֵין מִסְפָּר׃ נ וּלְיוֹסֵף יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים
בְּטֶרֶם תָּבוֹא שְׁנַת הָרָעָב אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ אָסְנַת
בַּת־פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אוֹן׃ נא וַיִּקְרָא יוֹסֵף אֶת־שֵׁם
הַבְּכוֹר מְנַשֶּׁה כִּי־נַשַּׁנִי אֱלֹהִים אֶת־כָּל־עֲמָלִי
וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִי׃ נב וְאֵת שֵׁם הַשֵּׁנִי קָרָא אֶפְרָיִם

ת"א ובלעדיך לא ירים איש. סוטה לו: ויוסף בן. ברכות נה מגלה יז: וליוסף ילד. תענית יא:

ר ש " י

היו נכנסין ויוצאין תחת ידו כענין שנאמר ונתון אותו וגו': (מד) אני פרעה · שיש יכולת בידי לגזור גזרה על מלכותי ואני גוזר שלא ירים איש את ידו: ובלעדיך · שלא ברשותך · ד"א אני פרעה אני אהיה מלך ובלעדיך וגו' וזהו דוגמת רק הכסא: את ידו ואת רגלו · כתרגומו: (מה) צפנת פענח · מפרש הצפונות ואין לפענח דמיון במקרא: פוטי פרע · הוא פוטיפר ונקרא פוטיפרע על שנסתרס מאליו לפי שחמד את יוסף למשכב זכור (סוטה י"ג): (מז) ותעש הארץ · כתרגומו · ואין הלשון נעקר מלשון עשיה: לקמצים · קומץ על קומץ יד על יד היו אוצרים: (מח) אוכל שדה העיר אשר סביבותיה נתן בתוכה · שכל ארץ וארץ מעמדת פירותיה ונותנין בתבואה מעפר המקום ומעמיד את התבואה מלירקב (נ"ל שהוא דעת רבי נהמיה וא"צ כלל להגיה ברש"י כאשר עלה בדעת קצתם): (מט) עד כי חדל לספור · עד כי חדל לו הסופר לספור וה"ז מקרא קצר: כי אין מספר. לפי שאין מספר והרי כי משמש בלשון דהא: (נ) בטרם תבוא שנת הרעב · מכאן שאדם אסור לשמש מטתו בשני רעבון (תענית י"א):

העמק דבר

ארץ מצרים: (מד) אני פרעה · כפרש"י דמש"ה הרי פירשו משמעות אני כאן ישיבת שלי ועי' מש"כ גזירתי גזירה אשר בלעדיך וגו' וכן פי' ברבה בס' במדבר פ' שלא בפסוק ואולם חי אני: ובלעדיך מאני של בו"ד אתה יודע מהו אני של הקב"ה כו' לא ירים איש את ידו · דמתחלה כשעשאו למעלה

על

יַת יְדֵיהּ לְמִיחַד זַיִן וְיַת רִגְלֵיהּ לְמִרְכַּב עַל סוּסְיָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: מה וּקְרָא פַרְעֹה שׁוּם יוֹסֵף גַּבְרָא דְמִטַמְרָן גַּלְיָן לֵיהּ וִיהַב לֵיהּ יַת אָסְנַת בַּת פּוֹטִיפֶרַע רַבָּא דְאוֹן לְאִנְתּוּ וּנְפַק יוֹסֵף שַׁלִּיט עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: מו וְיוֹסֵף בַּר תְּלָתִין שְׁנִין כַּד קָם קֳדָם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרָיִם וּנְפַק יוֹסֵף מִן קֳדָם פַּרְעֹה וַעֲבַר שַׁלִּיט בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: מז וּכְנַשׁוּ דָיְרֵי אַרְעָא בְּשְׁבַע שְׁנֵי שׁוֹבְעָא עֲבוּרָא לְאוֹצָרִין: מח וּכְנַשׁ יַת כָּל עֲבוּר שְׁבַע שְׁנַיָא דִי הֲוָאָה בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם וִיהַב עֲבוּרָא בְּקִרְוַיָא עֲבוּר חֲקַל קַרְתָּא דִי בְסַחְרָנָהָא יְהַב בְּגַוַהּ: מט וּכְנַשׁ יוֹסֵף עֲבוּרָא כְּחָלָא דְיַמָּא סַגִּי לַחֲדָא עַד דִי פְסַק מִלְמִמְנֵי אֲרֵי לֵית מִנְיָן: נ וּלְיוֹסֵף אִתְיְלִידוּ תְּרֵין בְּנִין עַד לָא עָאלַת שַׁתָּא דְכַפְנָא דִילִידַת לֵיהּ אָסְנַת בַּת פּוֹטִיפֶרַע רַבָּא דְאוֹן: נא וּקְרָא יוֹסֵף יַת שׁוּם בּוּכְרָא מְנַשֶּׁה אֲרֵי אַנְשְׁיַנִי יְיָ יַת כָּל עֲמָלִי וְיַת כָּל בֵּית אַבָּא: נב וְיַת שׁוּם תִּנְיָנָא קְרָא אֶפְרָיִם אֲרֵי אַפְשְׁנִי יְיָ בְּאַרַע שִׁעְבּוּדִי:

העמק דבר

על ביתו ועל חילו אינו במשמע אלא שיהי' הראש אבל לא שיהיו כל הפקידים נעשים רק על ידו ואפשר שמי שתחתיו ימנה ראשים שתחתיהם מש"ה הוסיף שלא תהי' שום הרמת יד להתום בעניני משפטי המדינה והרמת רגל בהלוך למלחמה בלי ידיעת יוסף כדי שיהא יוסף מכיר את כל הממונים אפילו הקטנים בשמם ובטבעם ובזה הראה פרעה שאינו סומך ע"ד שום אדם זולת דעת יוסף: (מה) צפנת פענח. שם פענח הוא מורכב משני שרשים. פע משורש הופעה וכבוד. ונח מלשון נחת ועונג הנפש. והכונה שקראו בזה השם אחר שגדלו והרים כבודו הוא משום שנתפעל פרעה מעוצם כחו של יוסף שהרי מי שהי כמה שנים בשפלות ומתעלה פתאום במעלה גבוהה מאד. א"א לסבול וקרוב מאד שיצא מדעתו או שימות. והרי פרעה רואה אשר יוסף מבית הסורים יצא למלוך ולא נשתנה כחו שנית. דמי שאינו מורגל כ"א בעבדות והכנעה אינו יודע איך להנהיג שררה פתאום. והרי יוסף מעבדות הגיע להנהגה נפלאה מזה אמר פרעה שיוסף מעיקרו אינו עבד ואינו שפל כ"א שהוא בכחו להיות רם ונשא אלא שהי' נפועל ע"פ סיבה מש"ה אחר שהגיע לכך עומד על כחותיו העיקרים וזהו הוראת השם צפנת פענח הוא איש אשר בכחו צפונה הופעת השררות והנהגת: ויצא יוסף וגו'. נתבונן על כל חלקי כל עיר ועיר ומחוז ומחוז ואנשיה ולמנות שם משגיחים גדולים וקטנים ע"פ ראות עיניו בעצמו כאמור: (מו) ויוסף בן שלשים שנה וגו' ויצא וגו' ויעבר וגו'. כ"ז קאי על בן שלשים שנה. דכ"ז העסק הגדול העמידה והיציאה והעברה בכל ארץ מצרים הכל היו בשנה אחת שהיא שלשים ליוסף: (מז) לקמצים. כל מלא היד של שבלים נתמלא תבואה מחמת שהיו מלאות וגדולות: (מח) את כל אוכל. אפי' שאינו מתקיים והוא נקרא אוכל באשר נאכל כמו שהוא חי ע"פ רוב: ויתן אכל בערים. בשני השובע ולא ידעו מטוב השובע: אכל שדה העיר אשר סביבותיה נתן בתוכה. ולא הוליך למרחוק. משום למאכל כזה מתקלקל ונאכל רק כשהוא חי וע' מ"ש בס' במדבר ל"ה ז'. ובזה נשאר הדגן שנקרא בר בשלימות: (מט) כחול הים. אי בא המקרא לצייר את הרבוי לבד לא הי' מקום להוסיף ולכתוב הרבה מאד. שהרי אין לך מרובה יותר מחול הים. אלא זה ציור על הקיום. שאין דרך התבואה להשהות שבע שנים שלא יתקלקל ע"י שנוי האוירים כדאיתא בפ"ג דגיטין. אבל יוסף נתחכם או שהי' בסייעתא דשמיא שהי' חזק כחול הים שמתגבר על המים שבים כך הית' התבואה מתגברת על יס האויר שלא ישתפס ויקלקל וע' לעיל כ"ז י"ז: כי אין מספר. לא שחדל משום שלא נחשב בעיניו מחמת שהי' הרבה אלא משום שאין מספר: (נ) בטרם תבוא שנת הרעב. מטעם הידוע בגמ' תענית פ"א שאסור בתה"מ בשנת הרעבון והא דקשה מלוי ששמש מטתו מבואר בהע"ש פ' ויגש דלא אסור אלא בשנת רעבון של כליה ר"ל משא"כ ברעבון של בצורת ובא"י לא הי' רעבון של כליה. דאי הי' הרעב כמו במצרים היו כולם מתים ברעב אלא גדל ירקות ועשב השדה שהיו ב"א אוכלים משא"כ במצרים לא גדל כלל: (נא) את כל עמלי. שהייתי עמל עד כה באופן רע ובזה (א): ואת כל בית אבי. הודה ג"כ על שלא הי' לבו נרדף לבית.

הרחב דבר

(א) והנה יותר היה ראוי לומר את עניי. ומש"ה דרשו בב"ר פע"ט יוסף שכח תלמודו שנא' כי נשני אלהים את כל עמלי ולהלן הוא אומר נפש עמל עמלה לו והוא פלא. איזה הודיה לה' שייך ע"ז. אבל הענין שכבר ביארנו לעיל ל"ט ו' שיוסף הצדיק לא היה שוקד בתורה כ"כ וע"כ נענש במעשה אשת פוטיפר והיה משכח מעט מעט ולא מאונסו כ"כ. והיה להצדיק הנז'

מזה

כִּי־הִפְרַנִי אֱלֹהִים בְּאֶרֶץ עָנְיִי׃ רביעי נג וַתִּכְלֶינָה
שֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע אֲשֶׁר הָיָה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
נד וַתְּחִלֶּינָה שֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב לָבוֹא כַּאֲשֶׁר אָמַר
יוֹסֵף וַיְהִי רָעָב בְּכָל־הָאֲרָצוֹת וּבְכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם
הָיָה לָחֶם׃ נה וַתִּרְעַב כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּצְעַק הָעָם
אֶל־פַּרְעֹה לַלָּחֶם וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה לְכָל־מִצְרַיִם לְכוּ
אֶל־יוֹסֵף אֲשֶׁר־יֹאמַר לָכֶם תַּעֲשׂוּ׃ נו וְהָרָעָב
הָיָה עַל כָּל־פְּנֵי הָאָרֶץ וַיִּפְתַּח יוֹסֵף אֶת־כָּל־אֲשֶׁר
בָּהֶם וַיִּשְׁבֹּר לְמִצְרַיִם וַיֶּחֱזַק הָרָעָב בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
נז וְכָל־הָאָרֶץ בָּאוּ מִצְרַיְמָה לִשְׁבֹּר אֶל־יוֹסֵף כִּי־
חָזַק הָרָעָב בְּכָל־הָאָרֶץ׃ **מב** א וַיַּרְא יַעֲקֹב
כִּי יֶשׁ־שֶׁבֶר בְּמִצְרָיִם וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְבָנָיו לָמָּה
תִּתְרָאוּ׃ ב וַיֹּאמֶר הִנֵּה שָׁמַעְתִּי כִּי יֶשׁ־שֶׁבֶר

ת"א וכל הארץ באו מצרימה. פסחים קיט יבמות יג: ויראו יעקב כי יש שבר. ס' הזוהר פ' אמור: ויאמר יעקב לבניו למה. תענית י':

רש"י

(נה) ותרעב כל ארץ מצרים · שהרקיבה תבואתם שאצרו חוץ משל יוסף (ב"ר): אשר יאמר לכם תעשו · לפי שהיה יוסף אומר להם שימולו וכשבאו אצל פרעה ואומרים כך הוא אומר לנו אמר להם ולמה לא צברתם בר והלא הכריז לכם ששני הרעב באים אמרו לו אספנו הרבה והרקיבה אמר להם אם כן כל אשר יאמר לכם תעשו הרי גזר על התבואה והרקיבה מה אם יגזור עלינו ונמות: (נו) על כל פני הארץ · מי הם פני הארץ אלו העשירים (ב"ר): את כל אשר בהם · כתרגומו די בהון עיבורא: וישבור למצרים · שבר לשון מכר ולשון קנין הוא · כאן משמש לשון מכר · שברו לנו מעט אוכל לשון קנין · ואל תאמר אינו כי אם בתבואה שאף ביין וחלב מצינו ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב (ישעיה נ"ה): (נז) וכל הארץ באו מצרימה · אל יוסף לשבור ואם תדרשוהו כסדרו היה צריך לכתוב לשבור מן יוסף:
מב (א) וירא יעקב כי יש שבר במצרים · ומהיכן ראה והלא לא ראה אלא שמע שנאמר הנה שמעתי

העמק דבר

אביו · כי הי' מתבלבל עי"ז מלעסות עסקיו הגדולים והא שלא השתדל באמת להודיע לאביו הוא משום שהיו החלומות הללו כנבואה · ומוטל הי' עליו שלא לגרום ביטולם ולא יהא ככובש את נבואתו ועוד יבואר בזה לפנינו: (נג) אשר היה בארץ מצרים · כבר ביארנו ע"פ משל הפרות והשבלים שלא היה שבע גדול אלא במצרים · ועדיין אינו מדוקדק למאי כתיב בארץ מצרים · ונראה דבא"י ע"כ לא גדל נס בשנה שביעית תבואה דאי גדל לא היה רעב בשמינית שהרי תבואה נאספת בסוף השנה על להבא אלא לא גדל נס בשנה שביעית משא"כ במצרים היה שבע רב בכל שבע שנים אבל יוסף היה לוקח התבואה · והירקות נאכל מש"ה בבוא השמינית לא

הרחב דבר

מזה רוב נער. אך עתה שהזמין ה' לידו עסק של טורח נבור שהוא ג"כ מסכת תלמודו כדאי' בשי"ר ריש פ' וארא. והוא הבוב ומרוצה כת"ת כדאי' בירושל' ברכות פ' אין עומדין. העוסק בצרכי צבור כעוסק בתורה. ומכש"כ במקום פי"כ. ע"ז נתן הודיה לומר כי הפרני אלהים וגו' ולא מעצמו:

נג וּשְׁלִימָא שְׁבַע שְׁנֵי שׂוֹבְעָא דִּי הֲוָאָה בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ נד וְשָׁרִיאָה שְׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא לְמֵיתֵי כְּמָא דִּי אֲמַר יוֹסֵף וַהֲוָה כַפְנָא בְּכָל אַרְעָתָא וּבְכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם הֲוָה לַחְמָא׃ נה וּכְפֵינַת כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וּצְוַח עַמָּא קֳדָם פַּרְעֹה עַל לַחְמָא וַאֲמַר פַּרְעֹה לְכָל מִצְרָאֵי אֱזִילוּ לְוָת יוֹסֵף דִּי יֵימַר לְכוֹן תַּעְבְּדוּן׃ נו וְכַפְנָא הֲוָה עַל כָּל אַפֵּי אַרְעָא וּפְתַח יוֹסֵף יָת כָּל אוֹצְרַיָּא דִּי בְהוֹן עֲבוּרָא וְזַבִּין לְמִצְרָאֵי וּתְקֵיף כַּפְנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ נז וְכָל דַּיָּרֵי אַרְעָא אֲתוֹ לְמִצְרַיִם לְמִזְבַּן עֲבוּרָא מִן יוֹסֵף אֲרֵי תְקֵיף כַּפְנָא בְּכָל אַרְעָא׃ א וַחֲזָא יַעֲקֹב אֲרֵי אִית עֲבוּר מִזְדַּבַּן בְּמִצְרַיִם וַאֲמַר יַעֲקֹב לִבְנוֹהִי לְמָא תִתְחֲזוּן׃ ב וַאֲמַר הָא שְׁמָעִית אֲרֵי אִית עֲבוּרָא מִזְדַּבַּן

רש"י

וגו' ומשו וירא ראה באספקלריא של קדש שעדיין יש לו שבר במצרים ולא היתה נבואה ממש להודיעו בפירוש שזה יוסף: **למה תתראו**. למה תראו עצמכם בפני בני ישמעאל ובני עשו כאילו אתם שבעים באותה שעה

העמק דבר

היו ירקות שהרי המה נרקבים ותבואה נלקח לאוצר המלך. מש"ה הרגישו מיד הרעב מש"ה כתיב דשבע שני השבע לא היה כ"א במצרי' ולא בא"י: (נד) **באשר אמר יוסף**. הכינו עצמם לשבע שני רעב. אע"ג שלא ראו הרעב אלא בשנה שהמה עומדים מ"מ כבר היה ידוע מאמר יוסף והיה מאומת אצלם בל"ס כי כן יהיה: **ויהי רעב בכל הארצות**. כבר ביארנו שהיה רעב של בצורת מקצתן רעבים מקצתן שבעים והיינו כי תבואה ולחם לא היה אבל גדל מיני מאכלים גרועים והיה המון העם יכולים לאכול בדוחק כמו חרובין כדאיתא בויקרא רבה פי"ג ול"ה צריך יהודאי לחרובא עבדי תתובא. ובשבת דל"ג איתא דרשב"י ור"א בנו ניזונו בדוחק בחרובין. אבל לעשירים שלא יכלו להיות ניזון כ"א בלחם היו רעבין. וזהו שמסיים המקרא אבל בכל ארץ מצרים היה לחם. וא"כ אפי' בשעה שהיה עוד הרעב של בצורת כאשר יבואר בסמוך. היה בהיפך עשירים שבעין ועניים רעבין שלא גדל שום דבר ותבואה היה ביוקר: (נה) **ותרעב כל ארץ מצרים ויצעק העם וגו' ויאמר פרעה לכל מצרים**. שנוי שלש לשונות בזה כל ארץ מצרים שהכונה האנשים והעם ולכל מצרים. וגם מהו אשר יאמר לכם תעשו. ועוד לא נזכר פתיחת האוצרות עד שנזכר עוד הפעם והרעב היה וגו' וא"כ מה זה אמר יוסף. ופרש"י בשם המדרש ידוע. אבל לפי הפשט האי ותרעב וגו' עוד לא היה אלא בצורת והעשירים עוד היה להם תבואה משנים שעברו שהטמינו מיוסף ואנשיו או בסיבה אחרת. אבל העניים היו רעבין. והעם היינו אנשי חיל כמש"כ לעיל מ' ובס' שמות ר"פ בשלח ובכ"מ. ודרך המלוכה בשעה שבני חיל יש להם עבודת המלוכה ניזונים מאוצרות המלך אבל בשעת מנוחה ואין עושים כלל. המה מפוזרים בארץ וניזונים ומתפרנסים בבתי עם הארץ. וכאשר הרגישו בעלי הארץ ביוקר ורעב של בצורת היתה עינם צרה לזון את העם היינו אנשי חיל. ויצעקו לפרעה שהרי המה עמו ותופשי מלחמתו בעת הצורך: **ויאמר פרעה לכל מצרים**. בין לבעה"ב שלא היה להם לצעוק כ"כ ומ"מ המלך ידע בצרתם. בין להעם שצעקו: לכו אל יוסף אשר יאמר וגו'. ולבעה"ב היתה האמירה כדרך בני אברהם יו"י. לעשות אופנים בעת בצורת שיגיע גם לדלי העם לחם צר. ולהעם היתה האמירה להמציא מלאכה ועבודה לפניהם כמו לשמירת המדינה מרציחה וכדומה שמצוי הרבה בעת בצורת ובזה היו ניזונים מאוצר המלך. וכ"ז נוגע לתכלית המכוון שעי"ז הקר ודרש יפה ביאת אחיו: (נו) **על כל פני הארץ**. שנהיה רעב של מהומה וכליה שלא היה מקום לקנות תבואה מבוחרים. וכתיב פני הארץ. בכל המדינה לא רק בכרך של מצרים: **ויפתח יוסף את כל אשר בהם**. באוצרות שהיה למלך בכל עיר ועיר ונמכר ע"י פקידי יוסף ע"ז. **וישבר למצרים**. איזה משך ימים: **ויחזק הרעב בארץ מצרים**. שלא הגליחו אותם האוצרות להספיק כפי הצורך. וכלו מיד ונתחזק הרעב עוד הפעם. ע"כ. (נז) **וכל הארץ באו מצרימה**. לכרך של מצרים: **לשבר אל יוסף**. שם היה יוסף בעצמו המשביר וכ"ז היה בהשגחה פרטית לתכלית המכוון שתהיה נוהרה באוצרות העיירות ורב ברכות ביד איש אמונים זה יוסף כדי שיהיו האחים באים לקנות בר מיד יוסף עצמו: **מב** (א) **וירא יעקב**. היינו ששמע וכתיב וירא היינו ע"פ חקירה ודרישה הבין דבר שהיה עדיין בלי פרסום כ"כ ופי' וירא על ראיית השכל מצוי במקרא: **למה תתראו**. הוא שורש המתהפך בבנין התפעל הדומה בהוראתו לבנין נפעל (כמו ונברכו והתברכו) וכמו ויאגש (שמואל ב' י"ב ט"ו) פירושו יצא מגדר אנושי מרוב חלי וכן כאן נער בבנין למה אינם רואים עצה לשבור את הרעבון: (ב) **כי יש שבר**. היינו תבואה דירקות וס"ד אשר המון העם יכולים נאכול היה

בא"י

בְּמִצְרָיִם רְדוּ־שָׁמָּה וְשִׁבְרוּ־לָנוּ מִשָּׁם וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת׃ ג וַיֵּרְדוּ אֲחֵי־יוֹסֵף עֲשָׂרָה לִשְׁבֹּר בָּר מִמִּצְרָיִם׃ ד וְאֶת־בִּנְיָמִין אֲחִי יוֹסֵף לֹא־שָׁלַח יַעֲקֹב אֶת־אֶחָיו כִּי אָמַר פֶּן־יִקְרָאֶנּוּ אָסוֹן׃ ה וַיָּבֹאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִשְׁבֹּר בְּתוֹךְ הַבָּאִים כִּי־הָיָה הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ ו וְיוֹסֵף הוּא הַשַּׁלִּיט עַל־הָאָרֶץ הוּא הַמַּשְׁבִּיר לְכָל־עַם הָאָרֶץ וַיָּבֹאוּ אֲחֵי יוֹסֵף וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אַפַּיִם אָרְצָה׃ ז וַיַּרְא יוֹסֵף אֶת־אֶחָיו וַיַּכִּרֵם וַיִּתְנַכֵּר אֲלֵיהֶם וַיְדַבֵּר אִתָּם קָשׁוֹת וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֵאַיִן בָּאתֶם וַיֹּאמְרוּ מֵאֶרֶץ כְּנַעַן לִשְׁבָּר־אֹכֶל׃ ח וַיַּכֵּר יוֹסֵף אֶת־אֶחָיו וְהֵם לֹא הִכִּרֻהוּ׃ ט וַיִּזְכֹּר יוֹסֵף אֵת הַחֲלֹמוֹת אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מְרַגְּלִים אַתֶּם לִרְאוֹת אֶת־עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם׃ י וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו לֹא אֲדֹנִי וַעֲבָדֶיךָ בָּאוּ

ת"א הוא המשביר. סנהדרין לב: ויכר יוסף. יבמות פח כתובות כז מגילה לט:

רש"י

עדיין היה להם תבואה (תענית י'). (ול"נ פשוטו למה תתראו למה יהיו הכל מסתכלין בכם ומתמיהים בכם שאין אתם מבקשים לכם אוכל בטרם שיכלה מה שבידכם). ומפי אחרים שמעתי שהוא לשון כחישה למה תהיו כחושים ברעב. ודומה לו ומרוה גם הוא יורה (משלי י"א): (ב) רדו שמה. ולא אמר לכו רמז למאתים וי' שנים שנשתעבדו למצרים כמנין רד"ו: (ג) וירדו אחי יוסף. ולא כתב בני יעקב מלמד שהיו מתחרטים במכירתו ונתנו לבם להתנהג עמו באחוה ולפדותו בכל ממון שיפסקו עליהם: עשרה. מה ת"ל והלא כתיב ואת בנימין אחי יוסף לא שלח אלא לענין האחוה היו חלוקין לעשרה שלא היתה אהבת כולם ושנאת כולם שוה לו אבל לענין לשבור בר כולם לב אחד להם (ב"ר): (ד) פן יקראנו אסון. ובבית לא יקראנו אסון א"ר אליעזר בן יעקב מכאן שהשטן מקטרג בשעת הסכנה (ב"ר): (ה) בתוך הבאים. מטמינין עצמן שלא יכירום לפי שצוה להם אביהם שלא יתראו כולם בפתח א' אלא שיכנס כל א' בפתח אחר

העמק דבר

בא"י. אבל יעקב ובניו לא היו יכולים לחיות בכך: ונחיה ולא נמות. כבר ביארנו כ"פ דשורש הי משמעו כ"פ חיים ולא מות. וכ"פ חיים שמחים בלי עצבון ושפלות. ומובן לפי הענין. וכאשר היה לעולם ביתו של יעקב מתפרנס ברוחה והיה אפשר להבין שאמר יעקב להביא תבואה כדי שיהא ריוח בביתו כמו שהמה רגילים. ע"כ פירש יעקב דזה

א"א דאסור להתעדן בשעת רעבון והמדינה בצער. אלא עכ"פ נחיה ולא נמות כפי הרגילות שלנו שא"א לחיות בלי לחם ובר: (ג) וירדו אחי יוסף עשרה. הודיע הכתוב שעתה נתקיים החלום הראשון של יוסף שהלם שאלומותיהם ישתחוו לאלומתו. ואז לא היה בנימין עמם בלאן שהיה עוד לעיר לימים ומש"ה היה שירדו אחי יוסף עשרה לשבור בר: ואת בנימין

במצרים חותו לתמן וזבונו לנא מתמן ונחי ולא נמות: ג ונחתו אחי יוסף עסרא למזבן עבורא ממצרים: ד וית בנימין אחוהי דיוסף לא שלח יעקב עם אחוהי ארי אמר דלמא יערעיניה מותא: ה ואתו בני ישראל למזבן עבורא בגו עליא ארי הוה כפנא בארעא דכנען: ו ויוסף הוא דשליט על ארעא הוא מזבין עבורא לכל עמא דארעא ואתו אחי יוסף וסגידו ליה על אפיהון על ארעא: ז וחזא יוסף ית אחוהי ואשתמודעינון וחשיב מה די מליל עמהון קשין ואמר להון מנן אתיתון ואמרו מארעא דכנען למזבן עבורא: ח ואשתמודע יוסף ית אחוהי ואנון לא אשתמודעוהי: ט ואדכר יוסף ית חלמיא דהוה חלים להון ואמר להון אלילי אתון למחזי ית בדקא דארעא אתיתון: י ואמרו ליה

רש"י

כדי שלא תשלוט בהם עין הרע שכולם נאים וכולם גבורים: (ו) וישתחוו לו אפים. נשתטחו לו על פניהם וכן כל השתחואה שבמקרא פשוט ידים ורגלים הוא (שבועות י"ז): (ז) ויתנכר אליהם. נעשה להם כנכרי בדברים לדבר קשות (ב"ר): (ח) ויכר יוסף וגו'. לפי שהניחם חתומי זקן: והם לא הכירוהו. שיצא מאצלם בלא חתימת זקן ועכשיו בא בחתימת זקן (ב"מ ל"ט כתובות כ"ז). ומ"א ויכר יוסף את אחיו כשנמסרו בידו הכיר שהם אחיו ורחם עליהם והם לא הכירוהו כשנפל בידם לנהוג בו אחוה: (ט) אשר חלם להם. עליהם וידע שנתקיימו שהרי השתחוו לו: ערות הארץ. גלוי הארץ מהיכן היא נוחה ליכבש כמו את מקורה הערה (ויקרא כ') וכמו ערום ועריה (יחזקאל ט"ז). וכן כל ערוה שבמקרא ל' גלוי. ות"א בדקא דארעא כמו בדק הבית רעוע הבית אבל לא דקדק לפרשו אחר לשון המקרא: (י) לא

העמק דבר

בנימין וגו'. כי לא היה בכלל החלום ע"כ הוסב דעת יעקב לבלי שלחו: (ה) לשבור בתוך הבאים. אע"ג שבדרך היו בפ"ע לא בחברת בני כנען מ"מ בבואם למצרים היו בתוך הבאים וזה בא לרמז לדורות כי כל המלכיות שישראל משועבדים ונכנעים בבואם לגלות בקרבם. אין ב"י יחידים ומצויינים בזה אלא אותה המלוכה שולטת על הרבה אומות וישראל המה בתוך הבאים מש"ה כתיב כאן בני ישראל. ולא בני יעקב. כדי לרמז על העתיד שאומה הישראלית נקראים בני ישראל: כי היה הרעב בארץ כנען. מש"ה היו בתוך הבאים כי לא המה לבדם היו חסרי לחם אלא בכל ארץ כנען היה הרעב ולא היה לחם והיו העשירים והמפונקים רעבין: (ו) הוא השליט. הוא המשביר. שני ענינים נפרדים עשה בעצמו שהיה שליט ומושל. ובכ"ז היה בעצמו עומד ומוכר תבואה. ועי"ז נעשה הענין שמבואר בפ'. דאי היה חסר א' לא הגיע הענין בשלימות. כמובן מכל הספור: (ז) וידבר אתם קשות. ומפרש המקרא מהו קשות: ויאמר אלהם מאין באתם. זה השאלה משונה היא מן הראוי. דמי ששואל לחבירו מאין הוא שואל אותו מאין אתה. וממילא דמשם בא. אבל השאלה מאין באתם משמע שיודע שהמה מארץ כנען שבאמת ניכרים כל בני מדינה במלבושיהם ובלשונם אלא מ"מ שואל מאין באתם כמו שיודע בברור שאינם באים מביתם אלא מאיזה מקום אחר וממילא לא באו לשבור אוכל: והמה השיבו. מארץ כנען. היינו מביתינו וממילא הננו באים לשבר אבל. ולא כמו שחושב השליט. ובזה מובן יותר דבריהם לשבר אכל מה שלא שאל מהם על מה באו. ולדברינו מובן שהשאלה באה להם כהרבות לגוף. ובע"כ השיבו כפי תכלית ביאתם: (ח) והם לא הכירוהו. אחרי דברים הללו הבין יוסף בברור אשר הם לא הכירוהו. אבל עד כה היה ירא יוסף לגזור עליהם שהמה מרגלים בפי' שמא עוד יכירוהו. אבל עתה שהחל לדבר אתם קשות והמה השיבוהו נתברר לו שהמה לא הכירוהו: (ט) את החלומות. שני החלומות. והודיע הכתוב שלא מחמת נקימה ח"ו התהלך עמהם בעקשות כזה אלא משום שנזכר החלומות שהוא כענין נבואה שהרי החלום הראשון כבר נתקיים וא"כ עליו לראות שיקוים גם השני ואם לא יעשה כן יהיה כמו כובש את נבואתו ע"כ ביקש סיבה שיגיע לזה: מרגלים אתם. תמיד עסקיכם להיות מרגלים ממדינה למדינה. וזה בעצמו חטא אפי' לא היו באים לרגל ולגלות. אבל עוד אמר לראות את ערות הארץ באתם. גם עתה לא באתם בשביל בר אלא לראות איך לכבוש בשם בני כנען: (י) לא אדני. על שני הדברים: ועבדיך באו לשבר אכל. עתה באנו לתכלית זה. ועל טענה הראשונה שאנחנו מרגלים השיבו בתיבה והוכחה שא"א להיות כן. וממילא אין מקום לחשדם שמא באו לראות את ערות הארץ יותר

משאר

לִשְׁבָּר־אֹכֶל׃ יא כֻּלָּנוּ בְּנֵי אִישׁ־אֶחָד נָחְנוּ כֵּנִים
אֲנַחְנוּ לֹא־הָיוּ עֲבָדֶיךָ מְרַגְּלִים׃ יב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
לֹא כִּי־עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם לִרְאוֹת׃ יג וַיֹּאמְרוּ
שְׁנֵים עָשָׂר עֲבָדֶיךָ אַחִים ׀ אֲנַחְנוּ בְּנֵי אִישׁ־אֶחָד
בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְהִנֵּה הַקָּטֹן אֶת־אָבִינוּ הַיּוֹם וְהָאֶחָד
אֵינֶנּוּ׃ יד וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף הוּא אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי
אֲלֵכֶם לֵאמֹר מְרַגְּלִים אַתֶּם׃ טו בְּזֹאת תִּבָּחֵנוּ חֵי
פַרְעֹה אִם־תֵּצְאוּ מִזֶּה כִּי אִם־בְּבוֹא אֲחִיכֶם הַקָּטֹן
הֵנָּה׃ טז שִׁלְחוּ מִכֶּם אֶחָד וְיִקַּח אֶת־אֲחִיכֶם וְאַתֶּם
הֵאָסְרוּ וְיִבָּחֲנוּ דִּבְרֵיכֶם הַאֱמֶת אִתְּכֶם וְאִם־לֹא
חֵי פַרְעֹה כִּי מְרַגְּלִים אַתֶּם׃ יז וַיֶּאֱסֹף אֹתָם אֶל־
מִשְׁמָר שְׁלֹשֶׁת יָמִים׃ יח וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף בַּיּוֹם
הַשְּׁלִישִׁי זֹאת עֲשׂוּ וִחְיוּ אֶת־הָאֱלֹהִים אֲנִי יָרֵא׃
חמישי יט אִם־כֵּנִים אַתֶּם אֲחִיכֶם אֶחָד יֵאָסֵר בְּבֵית
מִשְׁמַרְכֶם וְאַתֶּם לְכוּ הָבִיאוּ שֶׁבֶר רַעֲבוֹן בָּתֵּיכֶם׃
כ וְאֶת־אֲחִיכֶם הַקָּטֹן תָּבִיאוּ אֵלַי וְיֵאָמְנוּ דִבְרֵיכֶם

ת"א שנים עשר . יבמות יז :

רש"י

אדני · לא תאמר כן שהרי עבדיך באו לשבר אוכל: (יא) כלנו בני איש אחד נחנו · נצנצה בהם רוח הקדש וכללוהו עמהם שאף הוא בן אביהם: כנים · אמתים כמו כן דברת (שמות י') · כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כ"ז) · ועברתו לא כן בדיו (ישעיה ט"ז): (יב) כי ערות הארץ באתם לראות · שהרי נכנסתם בי' שערי העיר למה לא נכנסתם בשער א' (ב"ר): (יג) ויאמרו שנים עשר עבדיך וגו' · ובשביל אותו אחד שאיננו נתפזרנו בעיר לבקשו: (יד) הוא אשר דברתי · הדבר אשר דברתי שאתם מרגלים הוא האמת והנכון זהו לפי פשוטו · ומדרשו א"ל ואלו מצאתם אותו ויפסקו עליכם ממון הרבה תפדוהו · אמרו לו הן . א"ל ואם יאמרו לכם שלא יחזירוהו בשום ממון מה תעשו · אמרו לו לכך באנו

העמק דבר

משאר אנשים: (יא) כלנו בני איש אחד נחנו · והאיך אפשר להיות שאב א' לעשרה בנים יניח את כולם להיות נפרדים תמיד ממנו · שנית · כנים אנחנו · אין הפי' אנשים כשרים ואמתים כאשר יבואר להלן מקרא י"ט · אלא הוא מלשון כן לדקה לחיים · דמשמעו בסיס ומקום נמות כך מי שיש ט אחוזה בארץ ואשה ובנים מיקרי כני שהוא מיוסד במקומו · וכך אמרו הנה אנחנו כנים ביסוד נחלה אשה

לא רבוני ועבדיך אתו למזבן עבורא: יא כלנא בני גברא חד נחנא כיוני
אנחנא לא הוו עבדיך אלילי: יב ואמר להון לא אלהין בדקא דארעא אתיתו
למחזי: יג ואמרו תרי עסר עבדיך אחין אנחנא בני גברא חד בארעא דכנען
והא זעירא עם אבונא יומא דין וחד ליתוהי: יד ואמר להון יוסף הוא דמלילית
עמכון למימר אלילי אתון: טו בדא תתבחנון חי פרעה אם תפקון מכא אלהין
במיתי אחוכון זעירא הכא: טז שלחו מנכון חד וידבר ית אחוכון ואתון
תתאסרון ויתבחנון פתגמיכון הקשוט אתון אמרין ואם לא חי פרעה ארי אלילי
אתון: יז וכנש יתהון לבית מטרא תלתא יומין: יח ואמר להון יוסף ביומא
תליתאה דא עבידו ואתקימו מן קדם יי אנא דחיל: יט אם כיוני אתון אחוכון
חד יתאסר בבית מטרתכון ואתון איזילו אובילו עבורא דחסיר בבתיכון:
כ וית אחוכון זעירא תיתון לותי ויתהימנון פתגמיכון ולא תמותון ועבדו כן:

רש"י

להרוג או ליהרג. אמר להם הוא אשר דברתי אליכם להרוג בני העיר באתם מנחש אני בגביע שלי ששנים מכם החריבו כרך גדול של שכם: (טו) חי פרעה. אם יחיה פרעה. כשהיה נשבע לשקר היה נשבע בחיי פרעה: אם תצאו מזה. מן המקום הזה: (טז) האמת אתכם. אם אמת אתכם. לפיכך ה"א נקוד פתח שהוא כמו בלשון תימה. ואם לא תביאוהו חי פרעה כי מרגלים אתם: (יז) משמר. בית האסורים: (יט) בבית משמרכם. שאתם אסורים בו עכשיו: ואתם לכו הביאו. לבית אביכם: שבר רעבון בתיכם. מה שקניתם לרעבון אנשי בתיכם: (כ) ויאמנו דבריכם. יתאמתו ויתקיימו כמו

העמק דבר

אשה ובנים ואין דרך לאיש כזה להיות מרגל ונודד בארץ. שזה העסק אינו אלא באנשים ריקים שבנפש יוצאים ובאים ואין להם דבר למושכם לשבת בית. ע"כ תדע ובחנת שלא היו עבדיך מרגלים מעולם לא היינו במדה זו: (יב) לא כי ערות וגו'. הן הראיתם לדעת הוכחה טובה שאינכם מרגלים קבועים תמיד. אבל עדיין אני אומר כי בשעה זו באתם לראות ערות הארץ. ועל שעה זו אין הוכחה כלל. שהרי הרעב גבר בארץ ועל פת לחם יפשע גבר לצאת ממדה הראויה לו. וא"כ באתם מכח מדינתכם לראות ערות הארץ וללחום אח"כ: (יג) בארץ כנען. הוסיפו להוכיח כי גם זה החשד א"א. א' שאנו מבני כנען הסמוכה למצרים. ואם הי' בדעת מלכי ארץ כנען ללחום עם מצרים. לא היו צריכים לשלוח לראות ערות הארץ: והנה הקטן וגו'. הוכחה שניה שהרי הקטן שמה ואפשר לשלוח ולחקור ממנו אם אינם מהוסרים בר אנחנו: והאחד איננו. הוכחה שלישית. כי באפשר אחינו האחד איננו עמנו ואפשר שהוא במצרים. והאיך נלחום פה. ויהי הוא בסכנת מות על ידינו: (יד) הוא אשר וגו' מרגלים אתם. מעתה חזר לטענה ראשונה שאתם מרגלים בקביעות. ובטל טענה הראשונה שאתם בני אב אחד ואיך היה מניח כולם להפרד ממנו. שהרי עוד נשאר אצלו בן א' וטענה שניה אינה מבוררת כי באמת כנים המה. ועוד הוכחה שמרגלים אתם. ממה שהאחד איננו. דמסתמא נפל ביד בהיותו מרגל גם הוא ולא נשאר אלא הטעה רק לחקור מאחה הקטן. א"כ בזאת וגו': (טו) חי פרעה אם תצאו מזה. כלומר שלא תצאו מזה. וכך היה מנהג שבועה. תוס' שבת דע"ז ב': (יט) אם כנים אתם. לפרש"י כנים מלשון אמתים. הכי מיבעי את האלהים אני ירא אחיכם אחד וגו' ואם כנים אתם את אחיכם הקטן וגו' ולא דמי להא דלהלן ל"ג בזאת אדע כי כנים אתם אחיכם האחד וגו' דהתם בספור האחים שלא הודיעו שהושיב מתחלה את כולם במשמר אלא שאמר האדון בזאת אדע. כי אחיכם האחד יניח למשכון עד שיביאו את הקטן. וא"כ היה נושא המאמר אחיכם האחד הניחו אתי. והוא הבחינה. ובדרך אגב אמר ואת רעבון בתיכם קחו ולכו. וא"כ יפה שייך לשון אם כנים אתם לכל סדר הדבור. אבל כאן שמתחלה צוה שישבו כולם ואחד ילך ויביא את בנימין ואח"כ חמל עליהם והפך הענין. א"כ נושא הענין הוא ואתם לכו הביאו וגו' לזה לא שייך לבחינה אם כנים אתם. אלא כמש"כ דכנים משמעו אנשים בעלי בתים בטף ונשים. וכך אמר יוסף שהוא ירא מן האלהים ושנוא באמת כנים אתם שיש לכם טף ונשים וא"כ מה יעשו המה ברעב. ע"כ אחיכם

וְלֹא תָמוּתוּ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן׃ כא וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו אֲבָל אֲשֵׁמִים ׀ אֲנַחְנוּ עַל־אָחִינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְנוֹ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמָעְנוּ עַל־כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת׃ כב וַיַּעַן רְאוּבֵן אֹתָם לֵאמֹר הֲלוֹא אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם ׀ לֵאמֹר אַל־תֶּחֶטְאוּ בַיֶּלֶד וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וְגַם־דָּמוֹ הִנֵּה נִדְרָשׁ׃ כג וְהֵם לֹא יָדְעוּ כִּי שֹׁמֵעַ יוֹסֵף כִּי הַמֵּלִיץ בֵּינֹתָם׃ כד וַיִּסֹּב מֵעֲלֵיהֶם וַיֵּבְךְּ וַיָּשָׁב אֲלֵהֶם וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם וַיִּקַּח מֵאִתָּם אֶת־שִׁמְעוֹן וַיֶּאֱסֹר אֹתוֹ לְעֵינֵיהֶם׃ כה וַיְצַו יוֹסֵף וַיְמַלְאוּ אֶת־כְּלֵיהֶם בָּר וּלְהָשִׁיב כַּסְפֵּיהֶם אִישׁ אֶל־שַׂקּוֹ וְלָתֵת לָהֶם צֵדָה לַדָּרֶךְ וַיַּעַשׂ לָהֶם כֵּן׃ כו וַיִּשְׂאוּ אֶת־שִׁבְרָם עַל־חֲמֹרֵיהֶם וַיֵּלְכוּ מִשָּׁם׃ כז וַיִּפְתַּח הָאֶחָד אֶת־שַׂקּוֹ לָתֵת מִסְפּוֹא לַחֲמֹרוֹ בַּמָּלוֹן וַיַּרְא אֶת־כַּסְפּוֹ וְהִנֵּה־הוּא בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ׃ כח וַיֹּאמֶר אֶל־אֶחָיו הוּשַׁב כַּסְפִּי וְגַם הִנֵּה בְאַמְתַּחְתִּי וַיֵּצֵא לִבָּם וַיֶּחֶרְדוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו

ת"א את שמעון . ס' הזוהר פ' אחרי מות : ויצא לבם . תענית ט' :

רש"י

אמן אמן וכמו יאמן נא דבריך (מלכים א' ח') : (כא) אבל . כתרגומו בקושטא . וראיתי בב"ר לישנא דרומאה הוא אבל ברם : באה אלינו . טעמו בבי"ת לפי שהוא בלשון עבר שכבר באה ותרגומו אתת לנא : (כב) וגם דמו . אתין וגמין לרבוין דמו וגם דם הזקן : (כג) והם לא ידעו כי שומע יוסף . מבין לשונם ובפניו היו מדברים כן : כי המליץ בינותם . כי כשהיו מדברים עמו היה המליץ ביניהם היודע לשון עברי ולשון מצרי והיה מליץ דבריהם ליוסף ודברי יוסף להם לכך היו סבורים שאין יוסף מכיר בלשון עברי : המליץ . זה מנשה בנו : (כד) ויסב מעליהם . נתרחק מעליהם שלא יראוהו בוכה : ויבך . לפי ששמע שהיו מתחרטין : את שמעון . הוא השליכו לבור הוא שאמר ללוי הנה בעל החלומות הלזה בא

העמק דבר

אחיכם אחד וגו' : (כ) ויעשו כן . לא נתבאר מה עשו בזה . ופשוט שהכינו עצמם לכך לבחור אחד מהם אבל להלן מבואר שיוסף לקח מהם את שמעון וא"כ מה עשו . אבל הענין שבאמת לא היו רשאים לבחור אחד וכדתנן בתרומות פ"ח וכן נשים וכו' והביאו הר"מ בברייתא בירושלמי סיעת ב"א שמהלכין בדרך ופגע בהם כותי' וא"ל תנו לנו אחד מכם ונהרוג אותו וא"ל נהרוג את כולכם כולם יהרגו ואל ימסרו לו נפש אחת מישראל. ייחד להם אחד כגון שבע בן בכרי ימסרו להם ואל יהרגו כולם . והיינו באופן שבסיבה שלו נעשה כך כמו שבע ב"ב . וא"כ כך ענין הכתובים שלפנינו דהחלו להתעסק בזה את מי למסור וזהו ויעשו כן . דשבי כולהו איתנהו בי' חרב ורעב כדאיתא בב"ב ס"א . והיה כדבר

כא ואמרו גבר לאחוהי בקושטא חיבין אנחנא על אחונא די חזינא בעקת נפשיה כד הוה מתחנן לנא ולא קבילנא מניה על כן אתת לנא עקתא הדא: כב ואתיב ראובן יתהון למימר הלא אמרית לכון למימר לא תחטאון בעולימא ולא קבילתון ואף דמיה הא מתבעי: כג ואנון לא ידעין ארי שמע יוסף ארי מתורגמן הוה ביניהון: כד ואסתחר מלותהון ובכא ותב לותהון ומליל עמהון ודבר מלותהון ית שמעון ואסר יתיה לעיניהון: כה ופקיד יוסף ומלו ית מניהון עבורא ולאתבא כספיהון גבר לסקיה ולמתן להון זודין לאורחא ועבד להון כן: כו ונטלו ית עבורהון על חמריהון ואזלו מתמן: כז ופתח חד ית סקיה למתן כיסתא לחמריה בבית מבתא וחזא ית כספיה והא הוא בפום טועניה: כח ואמר לאחוהי אתותב כספי ואף הא בטועני ונפק מדע לבהון ותוהו גבר

רש"י

(ב"ר) · דבר אחר נתכוון יוסף להפרידו מלוי שמא יתיעצו שניהם להרוג אותו: ויאסור אותו לעיניהם · לא אסרו אלא לעיניהם וכיון שיצאו הוציאו והאכילו והשקהו (ב"ר): (כז) ויפתח האחד · הוא לוי שנשאר יחיד משמעון בן זוגו: במלון · במקום שלנו בלילה: אמתחתו · הוא שק: (כח) וגם הנה באמתחתי ·

העמק דבר

קשה בעיניהם · והנה · (כא) ויאמרו איש אל אחיו · הן המה שניהם דסתם הכתוב לעיל ל"ז י"ט · שהיו עיקר בעסק המכירה: אבל אשמים אנחנו וגו' · הראו לדעת שהם עיקר המסבבים צרה זו · דעיקר המכירה של יוסף לא היה בעול שראוי היה לכך · אבל האכזריות של הקשחת הלב מהתחננו אלינו הוא נחשב לעון · וכמו שנחשב לחטא ליעקב אבינו צעקת עשו כדאיתא בב"ר שם אע"ג שבעיקר הענין לא הי' חטא · כך חשבו אחים הללו. וא"כ עיקר האשמה עליהם לבד · שרק המה התאכזרו עליו וכל האחים אע"ג שהסכימו לעיקר המעשה מ"מ לא יכלו לסבול צערו · כמש"כ לעיל · והיה דברת האחים האלה בהתודותם לאמר כי על כן באה אלינו הצרה הזאת · דייקא אלינו שנים אנחנו ולא לכולם וא"כ אין ספק במי למסור אלא באחד משנינו · ובזה היה אפשר שישבו שניהם · ושמונה יובילו תבואה: (כב) ויען ראובן וגו' · טועים אתם בדבר כי האשמה על כולנו בשוה: הלא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד · העברתם הדין והיושב מעליו כי ילד הוא ואינו עושה ומדבר ברוע לב אלא מעשה ילדות הוא: וגם דמו הנה נדרש · לא עון המכירה לבד שזה היה ראוי לכך אם לא היה מצד ילדות · אבל אפשר שנהרג או מת מרוב צרות ולא היה חייב מיתה ונדרש דמו מכולנו שאנחנו כולנו חייבים בדבר וא"כ אין לנו לבחור א' או שנים ממנו · והיו דברי האחים הצדיקים כמש"כ התוס' ב"ב דכ"ב א' ד"ה אנא עניתי' שכל אחד היה מתאוה שהוא חייב בדבר: (כד) ויבך · מרוב חמלה · אבל לא היה יכול להתודע שהרי עדיין לא נתקיים החלום השני שהוא כמו נבואה ועליו להקימו שלא יהיה בכלל נביא שוויתר על דברי עצמו · כדאיתא בסנהדרין פרק הנחנקין שחייב מיתה בידי שמים: וידבר אליהם · שיתנו בידו אחד מהם · והמה לא רצו כדבר ראובן ע"כ ויקח הוא מאתם את שמעון ויאסר אתו לעיניהם · שלא להם במדה · שראו את שמעון מתאכזר עליו ולא מיחו בידו · אע"ג שלא יכלו לסבול · כך ראו בעיניהם שמאסרים את שמעון ואינם יכולים למחות · ולפי דברינו מבואר מאין ידע יוסף כי שמעון הוא החייב בדינו והרי הא שדברו איש אל אחיו בדותן לא שמע יוסף אז אלא ידע הכל מהתודותם כאן · ובב"ר פ' פ"ד יש בא"א וכפירש"י: (כה) וימלאו את כליהם בר ולהשיב כספיהם וגו' · שנוי לשון כאן וגם בסוף הפסוק כתיב בלשון יחיד ויעש להם כן · ולא ויעשו · והענין דבכתיבת בר צוה יוסף למשרתי האוצר הרבים · אבל השבת הכסף והצידה שהיה בזה דבר סוד · ומשונה מכל לוקחי תבואה · ע"כ לא צוה אלא לאשר על ביתו ואיש סודו · אמר שיראה שיהי' נעשה כן בלי שיבינו העושים כי הוא מדעת יוסף · ע"כ לא צוה בפה מלא אלא אמר לאיש סודו שיהיה נעשה כן · ויעש זה האיש כן: (כז) את שקו וגו' · דרך לוקחי תבואה הרבים היו בשקים · וכסבור היה יוסף שגם האחים יקחו בשקים · ע"כ אמר להשיב כספיהם איש אל שקו בשעה שיתנו התבואה בהם · אבל באמת אחי יוסף היה להם אמתחות לתבואה והוא חשוב משקים והאמתחות עם התבואה נתנו לשקים שגדולים מהאמתחות ועל האמתחות נתנו עוד מספוא וא"כ לא היו השקים ביד מודדי התבואה כלל אלא האמתחות וכשבא האחד לפתוח את השק להוציא המספוא שלמעלה מהאמתחת ראה את הכסף בפי אמתחתו: (כח) וגם הנה באמתחתי · אם היה בשק לא השם שמודדי התבואה הניחו לשם

לֵאמֹר מַה־זֹּאת עָשָׂה אֱלֹהִים לָנוּ׃ כט וַיָּבֹאוּ אֶל־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם אַרְצָה כְּנָעַן וַיַּגִּידוּ לוֹ אֵת כָּל־הַקֹּרֹת אֹתָם לֵאמֹר׃ ל דִּבֶּר הָאִישׁ אֲדֹנֵי הָאָרֶץ אִתָּנוּ קָשׁוֹת וַיִּתֵּן אֹתָנוּ כִּמְרַגְּלִים אֶת־הָאָרֶץ׃ לא וַנֹּאמֶר אֵלָיו כֵּנִים אֲנָחְנוּ לֹא הָיִינוּ מְרַגְּלִים׃ לב שְׁנֵים־עָשָׂר אֲנַחְנוּ אַחִים בְּנֵי אָבִינוּ הָאֶחָד אֵינֶנּוּ וְהַקָּטֹן הַיּוֹם אֶת־אָבִינוּ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ לג וַיֹּאמֶר אֵלֵינוּ הָאִישׁ אֲדֹנֵי הָאָרֶץ בְּזֹאת אֵדַע כִּי כֵנִים אַתֶּם אֲחִיכֶם הָאֶחָד הַנִּיחוּ אִתִּי וְאֶת־רַעֲבוֹן בָּתֵּיכֶם קְחוּ וָלֵכוּ׃ לד וְהָבִיאוּ אֶת־אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אֵלַי וְאֵדְעָה כִּי לֹא מְרַגְּלִים אַתֶּם כִּי כֵנִים אַתֶּם אֶת־אֲחִיכֶם אֶתֵּן לָכֶם וְאֶת־הָאָרֶץ תִּסְחָרוּ׃ לה וַיְהִי הֵם מְרִיקִים שַׂקֵּיהֶם וְהִנֵּה־אִישׁ צְרוֹר־כַּסְפּוֹ בְּשַׂקּוֹ וַיִּרְאוּ אֶת־צְרֹרוֹת כַּסְפֵּיהֶם הֵמָּה וַאֲבִיהֶם וַיִּירָאוּ׃ לו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יַעֲקֹב אֲבִיהֶם אֹתִי שִׁכַּלְתֶּם יוֹסֵף אֵינֶנּוּ וְשִׁמְעוֹן אֵינֶנּוּ וְאֶת־בִּנְיָמִן תִּקָּחוּ עָלַי הָיוּ כֻלָּנָה׃ לז וַיֹּאמֶר רְאוּבֵן אֶל־אָבִיו לֵאמֹר אֶת־שְׁנֵי בָנַי תָּמִית אִם־לֹא אֲבִיאֶנּוּ אֵלֶיךָ תְּנָה אֹתוֹ עַל־יָדִי וַאֲנִי אֲשִׁיבֶנּוּ אֵלֶיךָ׃ לח וַיֹּאמֶר לֹא־יֵרֵד בְּנִי

ת"א דבר האיש. מכות יא: יוסף איננו. חולין לה: תנה אתו על. בתרא קעג:

רש"י

גם הכסף בו עם התבואה: מה זאת עשה אלהים לנו · להביאנו לידי עלילה זו שלא הושב אלא להתעולל עלינו: (לד) ואת הארץ תסחרו · תסובבו · וכל לשון סוחרים וסחורה על שם שמחזרים וסובבים אחר הפרקמטיא: (לה) צרור כספו · קשר כספו: (לו) אותי שכלתם · מלמד שחשדן שמא הרגוהו או מכרוהו כיוסף: שכלתם · כל מי שבניו אבודים קרוי שכול: (לח) לא ירד בני עמכם ·

העמק דבר

שסרי לא היו הפקים בידם אבל הנה הוא בפי אמתחתי הכי הם הניחו לשם להתעולל בם: (כט) ויבאו אל יעקב אביהם · עיקר ביאה היה לאביהם · וגם בשביל שהיא ארצה כנען · וע' להלן מ"ה כ"ה: (ל) כמרגלים את הארץ · לא פירשו חשד השפי אלא הלשון באשר לבסוף תקע עצמו לזה החשד: (לא) בנים אנחנו · בעלי נכסים ובנים מעולם לא היינו מרגלים כמו שביארנו לעיל · שבזה

לַאֲחוּהִי לְמֵימַר מַה דָּא עֲבַד יְיָ לָנָא : כט וַאֲתוֹ לְוַת יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן לְאַרְעָא דִכְנָעַן וְחַוִּיאוּ לֵיהּ יָת כָּל דְּעָרַע יָתְהוֹן לְמֵימָר : ל מַלֵּיל גַּבְרָא רִבּוֹנָא דְאַרְעָא עִמָּנָא קַשְׁיָא וִיהַב יָתָנָא כִּמְאַלְּלֵי יָת אַרְעָא : לא וַאֲמַרְנָא לֵיהּ כֵּיוָנֵי אֲנַחְנָא לָא הֲוֵינָא אַלָּלֵי : לב תְּרֵי עֲסַר אֲנַחְנָא אַחִין בְּנֵי אֲבוּנָא חַד לֵיתוֹהִי וּזְעֵירָא יוֹמָא דֵין עִם אֲבוּנָא בְּאַרְעָא דִכְנָעַן : לג וַאֲמַר לָנָא גַּבְרָא רִבּוֹנָא דְאַרְעָא בְּדָא אִידַע אֲרֵי כֵּיוָנֵי אַתּוּן אֲחוּכוֹן חַד שְׁבוּקוּ לְוָתִי וְיָת עֲבוּרָא דַּחֲסִיר בְּבָתֵּיכוֹן סַבוּ וְאִיזִילוּ : לד וְאַיְתִיאוּ יָת אֲחוּכוֹן זְעֵירָא לְוָתִי וְאִידַע אֲרֵי לָא אַלָּלֵי אַתּוּן אֲרֵי כֵיוָנֵי אַתּוּן יָת אֲחוּכוֹן אֶתֵּן לְכוֹן וְיָת אַרְעָא תַּעַבְדוּן בַּהּ סְחוֹרְתָא : לה וַהֲוָה אִנּוּן מְרִיקִין סַקֵּיהוֹן וְהָא גְּבַר צְרָר כַּסְפֵּיהּ בְּסַקֵּיהּ וַחֲזוֹ יָת צְרָרֵי כַסְפֵּיהוֹן אִנּוּן וַאֲבוּהוֹן וּדְחִילוּ : לו וַאֲמַר לְהוֹן יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן יָתִי אַתְכֵּלְתּוּן יוֹסֵף לֵיתוֹהִי וְשִׁמְעוֹן לֵיתוֹהִי וְיָת בִּנְיָמִן תִּדְבְּרוּן עֲלַי הֲוָאָה כוּלְהוֹן : לז וַאֲמַר רְאוּבֵן לַאֲבוּהִי לְמֵימַר יָת תְּרֵין בְּנַי תְּמִית אִם לָא אַיְתֵינֵיהּ לָךְ הַב יָתֵיהּ עַל יְדִי וַאֲנָא אֲתֵיבִינֵיהּ לָךְ : לח וַאֲמַר לָא

העמק דבר

הוכיחו אמיתת הדבר · ועוד הוכיחו במה שכולם בני אב אחד · אבל הוכחה זו נסתרה א"כ ממה שאמרו שהאחד איננו היום · והמה הוצרכו לגלות לאביהם דבריהם אלה לצורך הענין ע"כ הזכירו הוכחה זו : (לב) שנים עשר וגו' · כל זה הטענה אינו ענין לחשד מרגלים אלא לחשד לראות את ערות הארץ באתם וגם זה איננה טענה אלא לפי ידיעתם שהאחד איננו מת כמש"כ לעיל י"ג · אבל יעקב כסבור שמת אינה טענה כלל וא"כ כל הדברים האלה לא היו נוגעים להוכחה ורק כמדברי יתר שבא מחמת זה לבקשת בנימין · והיינו שרגז יעקב על בניו ע"ז להלן למה הרעתם וגו' באשר שלא רהם צורך באלו הדברים : (לג) כי כנים אתם · בעלי נכסים ובנים · לא כמו שאתם כבורים שהשלח אני לשם לראות · אלא בזאת אדע וגו' : אחיכם האחד · אע"ג שהוא אמר אחיכם אחד · מי שהוא מכם · מ"מ אמר שהוא בעצמו לקח את שמעון ה"ה כמו שאמר מתחלה כך : (לד) כי לא מרגלים אתם כי כנים אתם · אחקור גם על שני הדברים · וה"מ בחקירות שני הדברים פירש להם · את אחיכם אתן לכם · הם אמנה שאינכם מרגלים אפי' אין אתם כנים מ"מ אין לי עליכם ואתן לכם אחיכם אבל לא אראה שתסחרו את הארץ דמי יודע כוונתכם בל ב"א שאין להם יכול בחיים · אבל אם כנים אתם אזי · ואת הארץ תסחרו : (לה) הם מריקים שקיהם · בבואם לביתם לא הוציאו התבואה ביד אלא שפכו השקים מלמעלה ויצאה כל התבואה שבאמתחת לארץ · והנה מצאו הכסף ג"כ · ולא נודע אם היה מונח הכסף באמתחת או בשק · מש"ה כתיב שעכ"פ זה צרור שהיה צרור כספו בשקו אבל מ"מ ראו וייראו · שהבינו מאחד כי כולם כן הוא שהונח הכסף בתוכם באמתחת : (לו) אתי שכלתם · מבואר שחשד שהם נגעו בידיהם ביוסף ובשמעון כפרש"י : עלי היו כלנה · דבר בפ"ע בלשון נסתר · כל בני עלי היו לצערי ולמרר את חיי · במה שמתקוטטים עד שהורגים לבכוף זא"ז : (לז) ויאמר ראובן וגו' · הוא בטח יותר מכל האחים · באשר ידע בנפשו כי אין עליו חטא מכירת יוסף · ואין עליו עונש ב"ש · אלא כשהוא עמהם אז בהדי הוצא לקי כרבא כדאי' פ' החובל · אבל כאשר יהי המשא רק עליו לא תגיע לו צרה מיוחדת · וזהו באמת עצה טובה שיוסף לא היה מצער לראובן כלל · אבל יעקב לא ידע מזה : את שני בני תמית וגו' · זהו הבטחה ליעקב לפי שסבר שהאחים הזידים בדבר שמעון ג"כ וא"כ מסתמא ראובן הגדול שבכולם ידו בזה · ע"ז אמר כי את שני בני תמית אם יד תגע בבנימין : תנה אתו על ידי · בב"ב דקע"ג אמרו ע"ז שהוא כמו ערב קבלן · ואין הפי' שערב להעמיד את בנימין בעצמו שהרי עליו היה לוה או שואל אלא על השם שחש יעקב עוד פן יקרנו אסון · היינו עונש ב"ש דבמקום סכנה השטן מקטרג והדרך בחזקת סכנה · ע"ז היה ראובן מבטיח עוד שיהיה ערב לפרוע חובות של בנימין בדין שמים · כענין נתתי כפרך מצרים · והלוה מן המקום ב"ה כלוה מן האדם כדתנן באבות פ"ג · וזהו ענין ערבות · והיינו דאמר תנה אותו על ידי שלא יניח אף ליגע בו לגבות ממנו · לא רק שיקבל עליו עונש מיתה אם יהיה הדין נותן כך · דזה מיקרי אין ללוה במה לשלם והערב חייב · אלא אפי' עונש קל של יסורים וכדומה שבנימין יכול לפרוע בעצמו לא יניח ראובן כערב קבלן · נמצא הבטיח ראובן גם מחשד עצמם גם מחשש אסון הדרך בדין שמים : (לח) לא ירד בני עמכם · אמר הייתי מניחו

בדין

עִמָּכֶם כִּי־אָחִיו מֵת וְהוּא לְבַדּוֹ נִשְׁאָר וּקְרָאָהוּ
אָסוֹן בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ־בָהּ וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־
שֵׂיבָתִי בְּיָגוֹן שְׁאוֹלָה׃ **מג** א וְהָרָעָב כָּבֵד בָּאָרֶץ׃
ב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ לֶאֱכֹל אֶת־הַשֶּׁבֶר אֲשֶׁר
הֵבִיאוּ מִמִּצְרָיִם וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם אֲבִיהֶם שֻׁבוּ
שִׁבְרוּ־לָנוּ מְעַט־אֹכֶל׃ ג וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוּדָה
לֵאמֹר הָעֵד הֵעִד בָּנוּ הָאִישׁ לֵאמֹר לֹא־תִרְאוּ
פָנַי בִּלְתִּי אֲחִיכֶם אִתְּכֶם׃ ד אִם־יֶשְׁךָ מְשַׁלֵּחַ
אֶת־אָחִינוּ אִתָּנוּ נֵרְדָה וְנִשְׁבְּרָה לְךָ אֹכֶל׃ ה וְאִם־
אֵינְךָ מְשַׁלֵּחַ לֹא נֵרֵד כִּי־הָאִישׁ אָמַר אֵלֵינוּ לֹא־
תִרְאוּ פָנַי בִּלְתִּי אֲחִיכֶם אִתְּכֶם׃ ו וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל
לָמָה הֲרֵעֹתֶם לִי לְהַגִּיד לָאִישׁ הַעוֹד לָכֶם אָח׃
ז וַיֹּאמְרוּ שָׁאוֹל שָׁאַל־הָאִישׁ לָנוּ וּלְמוֹלַדְתֵּנוּ
לֵאמֹר הַעוֹד אֲבִיכֶם חַי הֲיֵשׁ לָכֶם אָח וַנַּגֶּד־לוֹ
עַל־פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הֲיָדוֹעַ נֵדַע כִּי יֹאמַר
הוֹרִידוּ אֶת־אֲחִיכֶם׃ ח וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל־יִשְׂרָאֵל
אָבִיו שִׁלְחָה הַנַּעַר אִתִּי וְנָקוּמָה וְנֵלֵכָה וְנִחְיֶה וְלֹא
נָמוּת גַּם־אֲנַחְנוּ גַם־אַתָּה גַּם־טַפֵּנוּ׃ ט אָנֹכִי

ת"א וקראהו אסון. כתובות ל:

רש"י

לא קבל דבריו של ראובן. אמר בכור שוטה הוא זה הוא אומר להמית בניו וכי בניו הם ולא בני (ב"ר): **מג** (ב) כאשר כלו לאכול. יהודה אמר להם המתינו לזקן עד שתכלה פת מן הבית (ב"ר): כאשר כלו. כד שיציאו (והמתרגם כד ספיקו טועה. כאשר כלו הגמלים לשתות מתורגם כד ספיקו כששתו די ספוקם הוא גמר שתייתם. אבל זה כאשר כלו לאכול כאשר תם האוכל הוא ומתרגמינן כד שיציאו): (ג) העד העיד. לשון התראה שסתם התראה מתרה בו בפני עדים. וכן העידותי באבותיכם (ירמיה י"א). כד סהד בעם (שמות י"ט): לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם. לא תראוני בלא אחיכם אתכם. ואונקלוס תרגם אלהין כד אחוכון עמכון. ישב הדבר על אופנו ולא דקדק לתרגם אחר לשון המקרא: (ז) לנו ולמולדתנו. למשפחותינו. ומדרשו אפילו עצי עריסותינו (יש מפרשים לשון עצה שמדברים ביתידות וזהו עצי עריסותינו) גילה לנו: ונגד לו. שיש לנו אב ואח: על פי הדברים האלה. על פי שאלתיו

אשר

יתית ברי עמכון ארי אחוהי מית והוא בלחודוהי אשתאר ויערעיניה מותא באורחא די תהכון בה ותחתון ית שיבתי בדוונא לשאול: א וכפנא תקיף בארעא: ב והוה כד שיציאו למיכל ית עבורא דאיתיאו ממצרים ואמר להון אבוהון תובו זבונו לנא זעיר עבורא: ג ואמר ליה יהודה למימר אסהדא אסהיד בנא גברא למימר לא תחזון אפי אלהין כד אחוכון עמכון: ד אם איתך משלח ית אחונא עמנא ניחות ונזבן לך עבורא: ה ואם ליתך משלח לא ניחות ארי גברא אמר לנא לא תחזון אפי אלהין כד אחוכון עמכון: ו ואמר ישראל למא אבאשתון לי לחואה לגברא האית לכון אחא: ז ואמרו שאלא שאיל גברא לנא ולילדותנא למימר העד כען אבוכון קים האית לכון אחא וחוינא ליה על מימר פתגמיא האלין המידע הוינא ידעין ארי יימר אחיתו ית אחוכון: ח ואמר יהודה לישראל אבוהי שלח עולמא עמי ונקום ונזיל וניחי ולא נמות אף אנחנא אף את אף טפלנא: ט אנא מערבנא ביה מן ידי תבעיניה אם לא איתיניה לך

רש"י

אשר שאל הוזקקנו להגיד: כי יאמר. אשר יאמר כי משמש בלשון אם · ואם משמש בלשון אשר ה"ז שמוש אחד מארבע לשונות שמשמש כי והוא אם שהרי כי זה כמו אם כמו עד אם דברתי דברי: (ח) ונחיה · נתנבא בו רוח הקדש על ידי הליכה זו תחי רוחך שנאמר ותחי רוח יעקב אביהם: ולא נמות · ברעב ·

העמק דבר

בדרך אחר ע"י ערבות זו של ראובן אבל עתה למצרים לא ירד: והוא לבדו נשאר · ע' מש"כ להלן מ"ד י"ט: בדרך אשר תלכו בה · שהדרך מסוכן בעלילות השלטון ועבדיו ולזה לא מהני ערבות ראובן שהרי כולם בסכנה אנשים בעלי בחירה רעה. דלזה לא מועיל כופר כמו בדין שמים וקשה להציל כמו שכתבתי לעיל ל"ז י"ג · א"כ הוא בסכנת אסון ביותר: ביגון שאולה · בתוך יגון אמות ולא כמו שאמר ביוסף כי ארד אל בני אבל שאולה דמשמע שיהא עושה אבילות עליו עד שיגיע זמן מותו אבל לא אמר שימות בלא עתו אבל אם עוד לא אראה את בנימין ארד אל בני ביגון בתוך יגון שאולה למות מהר והיינו שאמר יהודה ליוסף והיה כראותו כי אין הנער ומת כאשר יבואר במקומו בס"ד: **מג** (א) והרעב כבד בארץ · אע"ג שביארנו לעיל מ"א ל' שלא הי' בא"י כ"א רעב של בצורת מקצתן רעבים ומקצתן שבעים · מ"מ לא הי' דומה לשאר רעב של בצורת דיש תבואה ביוקר והעשירים שבעים והעניים רעבים · א"כ אין הרעב כבד שהרי גם העניים מתפרנסין בדוחק · אבל כאן הי' להיפך העניים שבעים ע"י מאכלים פשוטים כמש"כ לעיל מ"ב כ"ד · ועשירים היו רעבים ולא הי' להם עצה כלל להשיג להם שמה · ובשארי מאכלים קצה נפשם לפי טבע גופם והוצרכו לשלוח אחר בר למצרים: (ב) מעט אכל · כבכור שמ"מ ישיגו מעט וירגילו עצמם לאכול במעט בר גם באוכל שקצה נפשם בם כדרך שני רעב שמרגילים עצמם מעט מעט למאכלים שלא היו רגילים עד כה: (:) לא תראו פני · התראה משמעה שאם יעברו דברי המתרה יענשו במאמר וכדומה · והי' עולה עה"ד דמ"מ עליהם לילך משום גזרת אביהם · ע"כ הוסיף יהודה ואמר עוד הפעם · (ה) כי האיש אמר אלינו לא תראו פני וגו' · היינו גם שלא בשעת התראה רק בתורת אמירה בעלמא הודיע לנו שתדעו אשר לא תראו פני כלל בלתי אחיכם אתכם · וא"כ לא תשיגו תבואה ומה מועיל במה שנרד ונעמוד בסכנה: (ו) ויאמר ישראל · כתיב כאן שם ישראל כי בא בכאן ללמדם דעת לדורות הבאים אשר יהיו בגלות ויעמדו להיות נשפט לפני אדונים שלא לדבר יותר מהתשובה על השאלה: העוד לכם אח · אינו ה"א השאלה כמו בפסוק העוד אביכם חי · היש לכם אח · אלא הוא ה"א הידיעה פי' למאי הגדתם הדבר אשר עוד לכם אח: (ז) שאול שאל האיש וגו' · השיבו כי גם בלי תשובה בהשפטם לפני המושל היו מודיעים לו הדבר · באשר מלבד אשר נשפט עמנו בדברים קשים עוד שאלנו דברי אהבה וחן · העוד אביכם חי וגו' וע"ז השאלה ראוי להשיב האמת כל עוד שאין לשער שיש דברים בגו · וזהו דבריהם ונגד לו על פי הדברים האלה · שהם נוחים וטובים לשמוע: (ח) אל ישראל אביו · פי' המקרא כאן אל ישראל · שאמר לו בלב נכון שאין לו פחד מכל אופני פחדים באשר הוא בוטח בשם ישראל כי שרית עם אלהים ועם אנשים: גם אנחנו וגו' · אתה ירא מבנימין לבדו · אבל אם לא נלך הלא כולנו בסכנה גם הוא גם אנחנו: (ט) אנכי אערבנו ·

אין

אָנֹכִי אֶעֶרְבֶנּוּ מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנּוּ אִם־לֹא הֲבִיאֹתִיו אֵלֶיךָ
וְהִצַּגְתִּיו לְפָנֶיךָ וְחָטָאתִי לְךָ כָּל־הַיָּמִים׃ י כִּי לוּלֵא
הִתְמַהְמָהְנוּ כִּי־עַתָּה שַׁבְנוּ זֶה פַעֲמָיִם׃ יא וַיֹּאמֶר
אֲלֵהֶם יִשְׂרָאֵל אֲבִיהֶם אִם־כֵּן ׀ אֵפוֹא זֹאת עֲשׂוּ
קְחוּ מִזִּמְרַת הָאָרֶץ בִּכְלֵיכֶם וְהוֹרִידוּ לָאִישׁ מִנְחָה
מְעַט צֳרִי וּמְעַט דְּבַשׁ נְכֹאת וָלֹט בָּטְנִים וּשְׁקֵדִים׃
יב וְכֶסֶף מִשְׁנֶה קְחוּ בְיֶדְכֶם וְאֶת־הַכֶּסֶף הַמּוּשָׁב
בְּפִי אַמְתְּחֹתֵיכֶם תָּשִׁיבוּ בְיֶדְכֶם אוּלַי מִשְׁגֶּה
הוּא׃ יג וְאֶת־אֲחִיכֶם קָחוּ וְקוּמוּ שׁוּבוּ אֶל־הָאִישׁ׃
יד וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לָכֶם רַחֲמִים לִפְנֵי הָאִישׁ וְשִׁלַּח
לָכֶם אֶת־אֲחִיכֶם אַחֵר וְאֶת־בִּנְיָמִין וַאֲנִי כַּאֲשֶׁר
שָׁכֹלְתִּי שָׁכָלְתִּי׃ טו וַיִּקְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת־הַמִּנְחָה
הַזֹּאת וּמִשְׁנֶה־כֶּסֶף לָקְחוּ בְיָדָם וְאֶת־בִּנְיָמִן
וַיָּקֻמוּ וַיֵּרְדוּ מִצְרַיִם וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי יוֹסֵף׃ ששי טז וַיַּרְא
יוֹסֵף אִתָּם אֶת־בִּנְיָמִין וַיֹּאמֶר לַאֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ
הָבֵא אֶת־הָאֲנָשִׁים הַבָּיְתָה וּטְבֹחַ טֶבַח וְהָכֵן כִּי

ת"א אנכי אערבנו . בתרא קעג: אם לא . מכות יא: אם כן אפוא . בתרא טו: וטבח טבח . חולין סה:

רש"י

בנימין כספק יתפש כספק לא יתפש והנו כלנו מתים ברעב אם לא נלך מוטב שתניח את הספק ותתפוש את הודאי: (ט) והצגתיו לפניך · שלא אביאנו אליך מת כי אם חי: וחטאתי לך כל הימים · לעוה"ב: (י) לולא התמהמהנו · על ידך כבר היינו שבים עם שמעון ולא נצטערת כל הימים הללו: (יא) אפוא · לשון יתר הוא לתקן המלה בלשון עברי אם כן הזדקק לעשות שאשלחנו עמכם צריך אני לחזור ולבקש איפה תקנה ועצה להשיאכם ואומר אני זאת עשו: מזמרת הארץ · מתורגם מדמשבח בארעא שהכל מזמרים עליו כשהוא בא לעולם: נכאת · שעוה (ב"ר): בטנים · לא ידעתי מה הם · ובפירושי א"ב של רבי מכיר ראיתי פישט"ייאש בלע"ז (פיסטאציען) ודומה לי שהם אפרסקין: (יב) וכסף משנה · פי שנים

העמק דבר

אין הפי' ערב להעמידו חי לאביו דזה אינו ערבות אלא השבת מלוה או שאלה אלא כמש"כ לעיל הנני ערב על עונותיו לקבל דין שמים בעת הסכנה תחתיו: מידי תבקשנו · להצילו מבני אדם · והייתו דאי' בב"ב בני אם ערבת לרעך זה יהודה הכי אערבנו תקעת לזר כפיך מידי תבקשנו · הרי דשני דברים הן

ערבות על הוב עוונותיו · תקיעת כף על שמירה מעולה: (יא) ישראל אביהם · דייק כאן הכתוב אביהם · דלולי שהוא אבי כולם והתנהגו רחמיו לא הי' שומע ליהודה · ועי' להלן מ"ד כ"ה: אם כן · שאתם הולכים שהרי הנני מסכים לכם: קחו מזמרת הארץ וגו' · פי' זה מנחה בשם אביהם כמו עבד כמקבל

ואקימניה קדמך ואיהי חטי לך כל יומיא : י ארי אילולא פון בדרא אתעכבנא ארי כען תבנא דנן תרתין זמנין : יא ואמר להון ישראל אבוהון אם כן הוא דא עבידו סבו מדמשבח בארעא במניכון ואחיתו לגברא תקרובתא זעיר קטף וזעיר דבש שעף ולטום בוטנין ושגדין : יב וכספא על חד תרין סבו בידכון וית כספא דאתותב בפום טועניכון תתיבו בידכון דילמא שלו הוא : יג וית אחוכון דברו וקומו תובו לות גברא : יד ואל שדי יתן לכון רחמין קדם גברא ויפטר לכון ית אחוכון אוחרן וית בנימין ואנא כמא דאתכלית תכולית : טו ונסיבו גובריא ית תקרובתא הדא ועל חד תרין כספא נסיבו בידיהון ודברו ית בנימין וקמו ונחתו למצרים וקמו קדם יוסף : טז וחזא יוסף עמהון ית בנימין ואמר לדי ממנא על ביתיה אעל ית גובריא לביתא וכוס נכסתא ואתקין ארי

רש"י

כראשון : קחו בידכם · לשבר אכל שמא הוקר השער : אולי משגה הוא · שמא הממונה על הבית שכחו שוגג : (יד) ואל שדי · מעתה אינכם חסרים כלום אלא תפלה הריני מתפלל עליכם : אל שדי · שדי בנתינת רחמיו וכדי היכולת בידו ליתן לכם רחמים זהו פשוטו · ומדרשו מי שאמר לעולם די יאמר די לצרותי שלא שקטתי מנעורי צרת לבן צרת עשו צרת רחל צרת דינה צרת יוסף צרת שמעון צרת בנימין : ושלח לכם · ויפטר לכון כתרגומו יפטרנו מאסוריו לשון לחפשי ישלחנו ואינו נופל בתרגום לשון וישלח שהרי לשם הם הולכים אצלו : את אחיכם · זה שמעון : אחר · רוח הקודש נזרקה בו לרבות יוסף (ב"ר) : ואני · עד שובכם אהיה שכול מספק : באשר שכלתי · מיוסף ומשמעון : שכלתי · מבנימין : (טו) ואת בנימין · מתרגמינן ודברו ית בנימין לפי שאין לקיחת הכסף ולקיחת האדם שוה בלשון ארמי בדבר הנקח מיד מתרגמינן ונסיב ודבר הנקח בהנהגת דברים מתרגמינן ודבר : (טז) וטבוח

העמק דבר

המקבל פני אדונו · והפשר דבזה נתקיים האלום השני שהשמש משתחוה לו · וע"ע להלן כ"ח : (יב) וכסף משנה · ננוה דכתיב להלן ט"ו ומשנה כסף לקחו בידם · ולא כתיב עוד את הכסף המושב מובן דכסף משנה היינו המושב הנזכר · ומהיר העתיד · ופי' קחו בידכם היינו ברשותכם · רק ואת הכסף המושב וגו' תשיבו בידכם ממש · הזהירם שלא ימתינו עד שישאלו ע"ז · אלא בבואם לפני המושל יאחזו בידם גלוי לכל : (יד) את אחיכם אחר · לפי פשוטו הוא שמעון כמ"ש הרמב"ן אבל מש"כ שלא הזכירו בשביל שלא הי' רצוי אביו אינו נראה · אלא יש לדקדק עוד לשון ושלח לכם · מהו לכם אלא הי' כבוד יעקב טעמו של דבר שהניחו את שמעון במאסר ולא אחר משום שהוא אינו נוח בחברתם ע"כ רצו למסרו ביד המושל בעת מצוה · ואמר כי מעתה שישב במאסר ישוב מדרכו גם הוא ויהי' טוב לכם בחברתכם והי' לאיש אחר : באשר שכלתי שכלתי · היינו מיוסף כפי' הראב"ע באשר הוא העיקר · ויותר יש להוסיף כי חשב יעקב תמיד לעשות מיוסף שני בנים כמו שעלה בסוף ובמות יוסף ה"ז שכול משנים : (טו) ומשנה כסף לקחו בידם · היינו לרשותם שלא הוצרכו לאחוז ביד הכסף המושב עד בואם לעמוד לפני יוסף · כמ"ש להלן ונשב אתו בידנו אבל עתה לקחו לרשותם · ומשום הכי כתיב בשנוי ומשנה כסף · ולא כסף משנה להורות שהיו ביחד זה אצל זה · וכעין דאיתא בב"ב דקכ"ד עה"פ פי שנים ע"ש : (טז) וטבוח טבח · באשר נצרך לסעודת י"א אנשים חשובים הלא נצרך לטבוח ביחוד בשבילם : והכן · שאחרי כרפראות הסעודה כיד המלך: כי אתי · מש"ה ראוי להאכילם יחד עמדי לפי כבודי : בצהרים · ת"א ורש"י שירותא · משמעו סעודת הצהרים · והוא נקרא צהרים מחמת רוב בני אדם אוכלין אז · כדאי' בשבת פ"א דזמן סעודה עד הצות אבל יוסף ודאי אכל אחר זה הזמן כדאי' בפ' ע"פ באגריפס המלך שאכל בשלש שעות אחר חצות · אלא שמ"מ נקרא סעודת הצהרים זהו דעת ת"א ורש"י · ולפי הפשט הוא כמשמעו בצהרים ממש · ומתחלה יש להבין כי אינו דומה משמעות המאמר אתי יאכלו האנשים · או אם הי' האומר כי האנשים יאכלו אתי · דכלל הוא בלה"ק דהתיבה הראשונה הוא נושא המאמר ועיקר הכוונה (א) לכן אם הי' יוסף אומר כי האנשים

הרחב דבר

(א) כמו בספר מלכים א' כ' י"ח שאמר מלך ארם לאנשיו אם לשלום יצאו תפשום חיים . ואם למלחמה יצאו חיים תפשום . פי' אם לשלום יצאו אין צריך לומר שלא יהרגו אותם . אבל היו סבורים לקבלם בשפ"י ע"כ אמר תפשום חיים . ואם למלחמה

אִתִּי יֹאכְלוּ הָאֲנָשִׁים בַּצָּהֳרָיִם׃ יז וַיַּעַשׂ הָאִישׁ
כַּאֲשֶׁר אָמַר יוֹסֵף וַיָּבֵא הָאִישׁ אֶת־הָאֲנָשִׁים
בֵּיתָה יוֹסֵף׃ יח וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים כִּי הוּבְאוּ בֵּית יוֹסֵף
וַיֹּאמְרוּ עַל־דְּבַר הַכֶּסֶף הַשָּׁב בְּאַמְתְּחֹתֵינוּ
בַּתְּחִלָּה אֲנַחְנוּ מוּבָאִים לְהִתְגֹּלֵל עָלֵינוּ
וּלְהִתְנַפֵּל עָלֵינוּ וְלָקַחַת אֹתָנוּ לַעֲבָדִים וְאֶת־
חֲמֹרֵינוּ׃ יט וַיִּגְּשׁוּ אֶל־הָאִישׁ אֲשֶׁר עַל־בֵּית יוֹסֵף
וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו פֶּתַח הַבָּיִת׃ כ וַיֹּאמְרוּ בִּי אֲדֹנִי יָרֹד
יָרַדְנוּ בַּתְּחִלָּה לִשְׁבָּר־אֹכֶל׃ כא וַיְהִי כִּי־בָאנוּ אֶל־
הַמָּלוֹן וַנִּפְתְּחָה אֶת־אַמְתְּחֹתֵינוּ וְהִנֵּה כֶסֶף־אִישׁ
בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ כַּסְפֵּנוּ בְּמִשְׁקָלוֹ וַנָּשֶׁב אֹתוֹ בְּיָדֵנוּ׃
כב וְכֶסֶף אַחֵר הוֹרַדְנוּ בְיָדֵנוּ לִשְׁבָּר־אֹכֶל לֹא יָדַעְנוּ
מִי־שָׂם כַּסְפֵּנוּ בְּאַמְתְּחֹתֵינוּ׃ כג וַיֹּאמֶר שָׁלוֹם לָכֶם
אַל־תִּירָאוּ אֱלֹהֵיכֶם וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם נָתַן לָכֶם
מַטְמוֹן בְּאַמְתְּחֹתֵיכֶם כַּסְפְּכֶם בָּא אֵלָי וַיּוֹצֵא
אֲלֵהֶם אֶת־שִׁמְעוֹן׃ כד וַיָּבֵא הָאִישׁ אֶת־הָאֲנָשִׁים
בֵּיתָה יוֹסֵף וַיִּתֶּן־מַיִם וַיִּרְחֲצוּ רַגְלֵיהֶם וַיִּתֵּן מִסְפּוֹא
לַחֲמֹרֵיהֶם׃ כה וַיָּכִינוּ אֶת־הַמִּנְחָה עַד־בּוֹא יוֹסֵף

רש"י

טבח והכן · כמו ולטבוח טבח ולהכן ואין טבוח לשון צווי שהיה לו לומר וטבח: בצהרים · צהרים זה מתורגם בשירותא שהוא לשון סעודה ראשונה בלשון ארמי ובלע"ז די"זנר (דיא מיטטאגס"מאהלצייט) · ויש הרבה בגמרא שלא לבלבא שירותיה · בלע אכולא שירותיה (ברכות ל"ט) · אבל כל תרגום של צהרים טיהרא: (יח) וייראו האנשים · כתוב הוא בשני יודי"ן ותרגומו ודחילו: כי הובאו בית יוסף · ואין דרך שאר הבאים לשבור בר ללון בבית יוסף כי אם בפונדקאות שבעיר · ויראו שאין זה אלא לאספם אל משמר: אנחנו מובאים · אל תוך הבית הזה: להתגולל · להיות מתגלגלת עלינו עלילת הכסף ולהיותה נופלת עלינו ואונקלוס שתרגם ולאסתקפא עלנא הוא ל' להתעולל כדמתרגמינן עלילת דברים תסקופי מלין · ולא תרגמו אחר לשון המקרא ולהתגולל שתרגם לאתרברבא הוא לשון גלת הזהב (קהלת י"ב) · והוגב גלתה

הרחב דבר

למלחמה. ינאו אין נריך לומר שלא יקבלום בשפ"י . אבל היו סבורים שיהרגום . ע"כ אמר כי חיים תפשום . ועיין ספר ויקרא כ"ס י"ת י"ט :

עִמִּי יֵיכְלוּן גּוּבְרַיָּא בְּשֵׁירוּתָא: יז וַעֲבַד גַּבְרָא כְּמָא דַּאֲמַר יוֹסֵף וְאָעֵיל גַּבְרָא יָת גּוּבְרַיָּא לְבֵית יוֹסֵף: יח וּדְחִילוּ גּוּבְרַיָּא אֲרֵי אִיתְעֲלוּ לְבֵית יוֹסֵף וַאֲמַרוּ עַל עֵיסַק כַּסְפָּא דְּאִתּוֹתַב בְּטוֹעֲנָנָא בְּקַדְמֵיתָא אֲנַחְנָא מִתְעַלִין לְאִתְרַבְרְבָא עֲלָנָא וּלְאִסְתַּקָּפָא עֲלָנָא וּלְמִקְנֵי יָתָנָא לְעַבְדִּין וּלְמִדְבַּר יָת חֲמָרָנָא: יט וְקָרִיבוּ לְוָת גַּבְרָא דִּי מְמַנָּא עַל בֵּית יוֹסֵף וּמַלִּילוּ עִמֵּיהּ בִּתְרַע בֵּיתָא: כ וַאֲמַרוּ בְּבָעוּ רִבּוֹנִי מֵיחַת נְחַתְנָא בְּקַדְמֵיתָא לְמִזְבַּן עֲבוּרָא: כא וַהֲוָה כַּד אֲתֵינָא לְוָת מְבָתָא וּפְתַחְנָא יָת טוֹעֲנָנָא וְהָא כְסַף גְּבַר בְּפוּם טוֹעֲנֵיהּ כַּסְפָּנָא בְּמַתְקְלֵיהּ וְאָתֵיבְנָא יָתֵיהּ בִּידָנָא: כב וְכַסְפָּא אוּחֲרָנָא אַחֲתְנָא בִידָנָא לְמִזְבַּן עֲבוּרָא לָא יְדַעְנָא מַן שַׁוִּי כַּסְפָּנָא בְּטוֹעֲנָנָא: כג וַאֲמַר שְׁלָם לְכוֹן לָא תִדְחֲלוּן אֱלָהֲכוֹן וֶאֱלָהָא דַּאֲבוּכוֹן יְהַב לְכוֹן סִימָא בְּטוֹעֲנֵיכוֹן כַּסְפְּכוֹן אֲתָא לְוָתִי וְאַפֵּיק לְוָתְהוֹן יָת שִׁמְעוֹן: כד וְאָעֵיל גַּבְרָא יָת גּוּבְרַיָּא לְבֵית יוֹסֵף וִיהַב מַיָּא וְאַסְחוּ רַגְלֵיהוֹן וִיהַב כִּיסְתָּא לַחֲמָרֵיהוֹן: כה וְאַתְקִינוּ יָת תִּקְרוּבְתָּא עַד דְּעָאל יוֹסֵף בְּשֵׁירוּתָא אֲרֵי שְׁמָעוּ אֲרֵי

רש"י

סעלתא (נחום ב') שהוא לשון מלכות: (כ) בי אדני. לשון בעיא ותחנונים הוא בלשון ארמי בייא בייא (יומא נ"ו סנהדרין ס"ד): ירוד ירדנו. ירידה היא לנו רגילים היינו לפרנס אחרים עכשיו אנו צריכים לך (ב"ר): (כג) אלהיכם. בזכותכם ואם אין זכותכם כדאי אלהי אביכם בזכות אביכם נתן לכם מטמון (תנחומא): (כד) ויבא האיש. הבאה אחר הבאה לפי שהיו דוחפים אותו לחוץ עד שדברו אליו פתח הבית ומשאמר להם שלום לכם נמשכו ובאו אחריו: (כה) ויכינו. הזמינו עטרוהו בכלים נאים:

העמק דבר

יאכלו אתי. הי' במשמע שזה פשוט אשר יוסף יבא ויאכל בזמנו. והודיע הוא שההיום האנשים יאכלו עמו וא"כ הוא פשוט שיאכל בזמן הרגלו אלא שההיום גם המה יאכלו עמו. משא"כ כשאומר כי אתי יאכלו האנשים. משמעו להיפך זה פשוט שיאכלו בביתו שהרי הכניסם לביתו ולא ירעיב אותם. ואם היו אוכלים בפ"ע היו אוכלים כהרגלם בצהרים והודיע כי אתו יאכלו גם הוא יאכל אז בצהרים. וכ"כ היטב אתם ונהג עמם בכבוד עד ששינה הרגלו בשבילם. וע"ע להלן כ"ה: (יז) ויעש האיש. שטה לבית המבשלים לטבוח טבח והכן. והא"כ ויבא האיש וגו' והקדים צווי הטביחה והכנה באשר ידע כי כאשר יהי' מכניס אותם לבית יהי' הוא טרוד בהכנסתם ודבור עמם והרי הכנה רבה לפניו. ע"כ הקדים צווי הטביחה: (יח) להתגולל עלינו. כת"א לאתרברבא. וכמו שאדם המתגולל על חבירו הרי נשען בע"כ על התחתון כי המנהיג שררה על חבירו. מיקרי נשען על שירותו והמנהיג שררה שלא ע"פ יושר אלא בעלילה מיקרי מתגולל והרי זה לשון שאינו נקי כדרך הכתוב. באכילה שלא כראוי לכתוב בלשון נשיכה כלשון המקרא במיכה ג' ונשכו בשיניהם וקראו שלום: ולהתנפל עלינו. כמו שאחד יושב ברה"ר וחבירו ניזוק בו ונפל עליו הרי תובע את היושב ברה"ר במקום רבים שניזוק ונפל עליו. אבל אם ההולך רואה שאחד יושב ורוצה לעשות עלילה הרי נתנפל מדעתו עליו ותובעו לדין שנפל עליו. כך אם גנבו את הכסף הרי מן הדין לקחת את החמורים בשביל היזק הכסף שהרי לא ידע שהביאו את הכסף. אבל כאשר באמת לא גנבו ורק הם הניחו את הכסף ה"ז דומה למתנפל על חבירו ונזעק שנפל עליו ומפרשי שבשביל הגניבה מן המוטל שדינו להיות עבד כמבואר במעשה הגביע. יתגולל עלינו לקחת אתנו לעבדים. ובשביל היזק מחיר התבואה שיתנפלו עלינו יקחו את חמרינו: (כ) ירד ירדנו בתחלה. רצו להבינו שמבינים שיש כאן ערמה ושהם הניחו הכסף דברו בזה הלשון כי הוא פעם ראשונה שירדו לשבור אכל ולא ידעו כי יש להזהר היטב ולהראות כ"פ הרי הכסף הרי הכסף: (כא) כי באנו אל המלון. שנו מעט בשביל להשכיל ע"ז כי יודעים מהערמה וסיפרו כי כולם נמצאו בפי האמתחת וכולם ראו כי כספנו במשקלו ואם שלא הי' המעשה כן מ"מ אינו דבר שקר באשר ברור הי' אצלם שכמו שהי' עם האחד כך הוא עם כולם: ונשב אתו בידנו. אחזו בידם הרי הכסף: (כב) הורדנו בידנו. היינו ברשותנו בשעת לקיחת התבואה יתנו המחיר: (כג) אלהיכם וגו'. כאומר ידעתי השגחת אלהיכם מפליא לעשות: (כה) עד בוא יוסף בצהרים כי שמעו וגו'. זה הטעם הוא על שמיהרו להכין המנחה עד הצהרים. והרי יודעים שדרכו של יוסף לבא בשלש שעות אחר חצות

בַּצָּהֳרָיִם כִּי שָׁמְעוּ כִּי־שָׁם יֹאכְלוּ לָחֶם׃ כו וַיָּבֹא
יוֹסֵף הַבַּיְתָה וַיָּבִיאּוּ לוֹ אֶת־הַמִּנְחָה אֲשֶׁר־בְּיָדָם
הַבָּיְתָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אָרְצָה׃ כז וַיִּשְׁאַל לָהֶם לְשָׁלוֹם
וַיֹּאמֶר הֲשָׁלוֹם אֲבִיכֶם הַזָּקֵן אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם
הַעוֹדֶנּוּ חָי׃ כח וַיֹּאמְרוּ שָׁלוֹם לְעַבְדְּךָ לְאָבִינוּ עוֹדֶנּוּ
חָי וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲוֻּ וישתחוו קרי׃ כט וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־
בִּנְיָמִין אָחִיו בֶּן־אִמּוֹ וַיֹּאמֶר הֲזֶה אֲחִיכֶם הַקָּטֹן
אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם אֵלָי וַיֹּאמַר אֱלֹהִים יָחְנְךָ בְּנִי׃ שביעי
ל וַיְמַהֵר יוֹסֵף כִּי־נִכְמְרוּ רַחֲמָיו אֶל־אָחִיו וַיְבַקֵּשׁ
לִבְכּוֹת וַיָּבֹא הַחַדְרָה וַיֵּבְךְּ שָׁמָּה׃ לא וַיִּרְחַץ פָּנָיו
וַיֵּצֵא וַיִּתְאַפַּק וַיֹּאמֶר שִׂימוּ לָחֶם׃ לב וַיָּשִׂימוּ לוֹ
לְבַדּוֹ וְלָהֶם לְבַדָּם וְלַמִּצְרִים הָאֹכְלִים אִתּוֹ לְבַדָּם
כִּי לֹא יוּכְלוּן הַמִּצְרִים לֶאֱכֹל אֶת־הָעִבְרִים לֶחֶם
כִּי־תוֹעֵבָה הִוא לְמִצְרָיִם׃ לג וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָיו הַבְּכֹר

ת"א את בנימין אחיו בן אמו . בתרא קכג : האל"ף דגושה

רש"י

(כו) הביתה · מפרוזדור לטרקלין · (נראה דיוקו דרש"י מהביתה בתרא ויביאו לו את המנחה אשר בידם הביתה דק"ל והלא כבר הובאו ביתו של יוסף אלא עכ"ל מפרוזדור לטרקלין ודוק) : (כח) ויקדו וישתחוו · על שאלת שלום · קידה כפיפת קדקד השתחואה משתטח לארץ : (כט) אלהים יחנך בני · בשאר שבטים שמענו חנינה אשר חנן אלהים את עבדך ובנימין עדיין לא נולד לכך ברכו יוסף בחנינה : (ל) כי נכמרו רחמיו · שאלו יש לך אח מאם אמר לו אח היה לי ואיני יודע היכן הוא יש לך בנים אמר לו יש לי י' אמר לו ומה שמם אמר לו בלע ובכר וגו' אמר לו מה טיבן של שמות הללו אמר לו כלם על שם אחי והצרות אשר מצאוהו · בלע שנבלע בין האומות · בכר · שהיה בכור לאמי · אשבל · ששבאו אל · גרא ·

העמק דבר

אבל האיש הודיע להם מדבר יוסף ע"כ הכינו עד צהרים : (כו) הביתה · לא בחדר ששם יושבים אלא לפנים ממנו ע"כ ויביאו לו וגו' הביתה לאותו בית שהוא יושב תמיד · והנה לשון אשר בידם מיותר והרי במקרא הקודם לא כתיב כן · וגם ויביאו הא' בדגש · ללמדנו על חוזק הבאה וכ"ז מראה שכל א' השתדל להושיט בידו · ולא א' או שנים יביאו בשליחות כולם אלא כל א' בידו ממש להראות החיבות הדבר וכי כל א' נהנה מזה וכאן נתקיים פתרון החלום והנה תסבינה אלמתיכם · וכמ"ש במקומו :

(כז) השלום אביכם וגו' העודנו חי · פי' המפרשים תמוה · חדא דא"כ הי' ראוי לומר השלום לאביכם וכבר עמד ע"ז בא"ע ולא יישב א"כ · וגם מה זו שאלה העודנו חי אחר ששואל אם שלום לו · הרי יודע כי חי הוא · אלא פי' השלום אביכם הוא כמו השלום זמרי · השלום יהוא מלכים ב' ט' דמשמעו אם אתה שלום עמדי או הנך ברוגז · כך שאלם השלום אביכם · אם אינו בכעס עלי על לקיחת בן זקוניו שלו · וע"ז השיבוהו בחכמה שלום לעבדך הרי הוא עבדך ואיך יכעוס או ירגיז על האדון ואין

תמן ייכלון לחמא : כו ועאל יוסף לביתא ואעילו ליה ית תקרובתא די בידיהון לביתא וסגידו ליה על ארעא : כז ושאיל להון לשלם ואמר השלם אבוכון סבא די אמרתון העד כען קים : כח ואמרו שלם לעבדך לאבונא עד כען קים וכרעו וסגידו : כט וזקף עינוהי וחזא ית בנימין אחוהי בר אמיה ואמר הדין אחוכון זעירא די אמרתון לי ואמר מן קדם יי יתרחם עלך ברי : ל ואוחי יוסף ארי אתגוללו רחמוהי על אחוהי ובעא למבכי ועאל לאדרון בית משכבא ובכא תמן : לא ואסחי אפוהי ונפק ואתחסן ואמר שוו לחמא : לב ושויאו ליה בלחודוהי ולהון בלחודיהון ולמצראי דאכלין עמיה בלחודיהון ארי לא יכלין מצראי למיכל עם עבראי לחמא ארי בעירא דמצראי דחלין ליה עבראי אכלין : לג ואסחרו קדמוהי רבא כרביותיה וזעירא כזעירותיה ותמהו גובריא גבר

רש"י

שכתב ייר בחכסנאי · ונעמן שהיה נעים ביותר · אחי ורחש · אחי היה ורחשי היה · מופים מפי אבי למד · וחופים שלא ראה חופתי ולא ראיתי אני חופתו · וארד · שירד לבין האומות כדאי' במס' סוטה מיד נכמרו רחמיו : נכמרו · נתחממו ובלשון משנה על הכומר של זיתים ובלשון ארמי משום מכמר בשרא (פסחים נח) ובמקרא עורנו כתנור נכמרו (איכה ה') נתחממו ונקמטו קמטים קמטים מפני זלעפות רעב · וכן דרך כל עור כשמחממין אותו נקמט ונכווץ : (לא) ויתאפק · נתאמץ · והוא לשון אפיקי מגינים (איוב מ"א) חוזק וכן ומזיח אפיקים רפה (שם י"ב) : (לב) כי תועבה הוא · דבר שנאוי הוא למצרים לאכול את העברים ואונקלוס נתן טעם לדבר : (לג) הבכור כבכורתו · מכה בגביע וקורא ראובן שמעון לוי יהודה יששכר וזבולון בני אם

העמק דבר

ואין לשאול בשלום כ"א אם שלם הוא בגופו · כן הוא שלום לעבדך · עוד שאלם העודנו חי · אין הפי' אם חי ולא מת שהרי זה יודע כמובן משאלה ראשונה אלא אם הוא עודנו בריא וחזק בגופו · וע"ז השיבוהו עודנו חי · והם לא הבינו מה כונת שאלה זו · אמנם הי' ליוסף בזה כונה עיקרית לדבר התועדותו אליהם דבאמת יש לתמוה מה ראה יוסף לצער גם עתה את אחיו במעשה הגביע הרי נתקיים החלום השני באחד עשר כוכבים · וברור שהבין שעדיין חסר השתחואה של השמש הוא אביו וכסבור שע"י הגביע ישאר בנימין עמו · וידע שאביהם לא ינוח ולא ישקוט עד שיבוא בעצמו וישתחוה ליוסף שיניח אותו ואז יתודע · ולא הי' מניח יוסף מזה הרעיון עד שאמר לו יהודה והיה כראותו כי אין הנער ומת · מיד הבין כי א"א שיתקיים החלום בזה האופן ע"כ התודע והחלום נתקיים במנחה ששלח לו כמ"ש לעיל י"א או כמו שיבואר בסמוך · וע"ע מ"ש להלן מ"ו כ"ט · אך עתה הי' נצרך ליוסף לדעת אם אביו חזק בבריאות ולא יזיק לו מה שיעכב את בנימין והמה לא הבינו וכסבורים ששואל לשם היבה ואהבה : (כח) ויקדו וישתחוו · על סבר פנים יפות · ושהוסש לחיות אביהם · או שהשתחוו בשם אביהם ונתקיים כאן החלום של השתחואת השמש : (כט) בן אמו . הוא הקדמה למה שכתיב ויבקש לבכות : הזה אחיכם הקטן אשר אמרתם · הן אמרתם כי ע"י אח הקטן נוכל לברר האמת · וכי זה אח קטן · הלא הוא גדול ושלם בדעת · ומ"מ אין לו עליהם כלום שהרי המה עשו מה שעליהם אבל בדרך שחוק והלצה אמר וכי זה הוא אח קטן : ויאמר אלהים יחנך בני · אחר שאמר כי הוא אינו קטן · הי' נראה כנותן עין רעה על גידולו ע"כ כיים בברכה · חלילה אינו נותן רע עין · אלהים יחנך להיות גדול יותר ויותר : (ל) כי נכמרו רחמיו אל אחיו · במה שלא יכול להתודע לו · וגם ידע כי מחויב הוא עוד לצערו בדבר הגביע : ויבא החדרה . באותו בית פנימי הי' חדר קטן שאין איש בא לשם זולתו : (לב) לו לבדו · לא משום כי תועבה היא למצרים לא אכל עם המצרים שהרי נהגו בו בכבוד ובמורא מלך ואיך יתעבו לאכול עמו ח"ו · אלא כך דרך המלך שלא לאכול עם עבדיו משני טעמים · שלא יתגנה בעיניהם · ושלא יהיו צריכים לשום סכין בלועיהם כי ילחמו עמו · אבל מה שלא הסבו האחים עם המצרים הוא משום כי לא יוכלון וגו' : (לג) הבכור כבכורתו · אריכות לשון הוא ובקיצור הי' לומר כתולדותם · אלא באשר היו שלשה בכורים ראובן דן גד · הושיבם יחד · אבל לפי ערך הבכורה כן הושיבם כסדר · או ידע להתבונן שראובן אינו בכור בשלימות שהרי עיקר הנהגת האחים תלוי ביהודה וא"כ יהודה קודם וכ"ה במדרש והיינו הבכור כבכורתו ולא כתולדותם אלא לפי ערך גדולתו · והצעיר כצעירתו לפי ערך צעירתו · וא"כ בנימין אף שהוא צעיר מכולם מ"מ ידע להחשיבו

כִּבְכֹרָתוֹ וְהַצָּעִיר כִּצְעִרָתוֹ וַיִּתְמְהוּ הָאֲנָשִׁים אִישׁ
אֶל־רֵעֵהוּ׃ לד וַיִּשָּׂא מַשְׂאֹת מֵאֵת פָּנָיו אֲלֵהֶם
וַתֵּרֶב מַשְׂאַת בִּנְיָמִן מִמַּשְׂאֹת כֻּלָּם חָמֵשׁ יָדוֹת
וַיִּשְׁתּוּ וַיִּשְׁכְּרוּ עִמּוֹ׃ **מד** א וַיְצַו אֶת־אֲשֶׁר עַל־
בֵּיתוֹ לֵאמֹר מַלֵּא אֶת־אַמְתְּחֹת הָאֲנָשִׁים אֹכֶל
כַּאֲשֶׁר יוּכְלוּן שְׂאֵת וְשִׂים כֶּסֶף־אִישׁ בְּפִי
אַמְתַּחְתּוֹ׃ ב וְאֶת־גְּבִיעִי גְּבִיעַ הַכֶּסֶף תָּשִׂים בְּפִי
אַמְתַּחַת הַקָּטֹן וְאֵת כֶּסֶף שִׁבְרוֹ וַיַּעַשׂ כִּדְבַר יוֹסֵף
אֲשֶׁר דִּבֵּר׃ ג הַבֹּקֶר אוֹר וְהָאֲנָשִׁים שֻׁלְּחוּ הֵמָּה
וַחֲמֹרֵיהֶם׃ ד הֵם יָצְאוּ אֶת־הָעִיר לֹא הִרְחִיקוּ
וְיוֹסֵף אָמַר לַאֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ קוּם רְדֹף אַחֲרֵי
הָאֲנָשִׁים וְהִשַּׂגְתָּם וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם לָמָּה שִׁלַּמְתֶּם
רָעָה תַּחַת טוֹבָה׃ ה הֲלוֹא זֶה אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה אֲדֹנִי
בּוֹ וְהוּא נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ בּוֹ הֲרֵעֹתֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם׃
ו וַיַּשִּׂגֵם וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃
ז וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו לָמָּה יְדַבֵּר אֲדֹנִי כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה
חָלִילָה לַעֲבָדֶיךָ מֵעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הַזֶּה׃ ח הֵן כֶּסֶף
אֲשֶׁר מָצָאנוּ בְּפִי אַמְתְּחֹתֵינוּ הֱשִׁיבֹנוּ אֵלֶיךָ
מֵאֶרֶץ כְּנַעַן וְאֵיךְ נִגְנֹב מִבֵּית אֲדֹנֶיךָ כֶּסֶף אוֹ זָהָב׃
ט אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ מֵעֲבָדֶיךָ וָמֵת וְגַם־אֲנַחְנוּ
נִהְיֶה לַאדֹנִי לַעֲבָדִים׃ י וַיֹּאמֶר גַּם־עַתָּה

ת"א וישא משאת. פסחים לו מגילה נג. מכות יט: וישתו וישכרו. שבת קלט: הבקר אור. פסחים ב׳ תענית י׳ ס׳ הזוהר פ׳ ויקרא:

ר ש" י

אחת הסבו בסדר הזה שהוא סדר תולדותיכם וכן כלם. כיון שהגיע לבנימין אמר זה אין לו אם ואני אין לי אם ישב אצלי: (לד) משאות. מנות: חמש ידות. חלקו עם אחיו ומשאת יוסף ואסנת ומנשה ואפרים: וישכרו עמו. ומיום שמכרוהו לא שתו יין ולא הוא שתה יין ואותו היום שתו (ב"ר):

גביע

לחבריה: לד ונטל חולקין מן קדמוהי לקדמיהון וסגי חולקא דבנימן מחולקי דכולהון חמשא חולקין ושתיאו ורויאו עמיה: א ופקיד ית די ממנא על ביתיה למימר מלי ית טועני גובריא עבורא כמא די יכלין למטען ושוי כסף גבר בפום טועניה: ב וית כלידי כלידא דכספא תשוי בפום טוענא דזעירא וית כסף זבינוהי ועבד כפתגמא דיוסף די מליל: ג צפרא נהר וגובריא אתפטרו אנון וחמריהון: ד אנון נפקו מן קרתא לא ארחיקו ויוסף אמר לדי ממנא על ביתיה קום רדף בתר גובריא ותדבקינון ותימר להון למא שלמתון בישתא חלף טבתא: ה הלא דין דשתי רבוני ביה והוא בדקא מבדק ביה אבאשתון די עבדתון: ו ואדבקינון ומליל עמהון ית פתגמיא האלין: ז ואמרו ליה למא ימלל רבוני כפתגמיא האלין חס לעבדיך מלמעבד כפתגמא הדין: ח הא כספא די אשכחנא בפום טועננא אתיבנהי לך מארעא דכנען ואיכדין נגנוב מבית רבונך מנין דכסף או מנין דדהב: ט די ישתכח עמיה מעבדיך יתקטיל ואף אנחנא נהי לרבוני לעבדין: י ואמר אף כען כפתגמיכון כן הוא די

רש"י

מד (ב) גביע · כוס הרוך וקורין לו מדיר"ו בלע"ז (היינע געטעונג טרינקגעפעסע): (ז) חלילה לעבדיך · חולין הוא לנו לשון גנאי · ותרגומו חס לעבדיך חס מאת הקדוש ברוך הוא יהי עלינו מעשות זאת והרבה יש בגמרא חס ושלום: (ח) הן כסף אשר מצאנו · זה אחד מעשרה קל וחומר האמורים בתורה · וכלן מנויין בבראשית רבה: (י) גם עתה כדבריכם · אף זו מן הדין אמת כדבריכם כן הוא

העמק דבר

באשר לפי ערכו חשוב הוא:(לד)וישא משאת·פרש"י מנות וכ"ה בגמ' בכ"מ · ולא שזהו עיקר משמעות של משאת דודאי עיקר משמעו דורונות כמו ויתן משאת כיד המלך וכ"כ בתוי"ט קידושין פ"ב מ"ו · והכי מוכח גם כאן שנתן לבנימן חמש ידות·וכי בשביל כבודו והשבתו יאכל חמש פעמים אלא עיקר הכונה הוא דורונות שנתן בשביל סיום ואות בקשת אהבה · מ"מ פי' הגמ' מוכרח גם כן מדכתיב בתוך מעשה המשתה וגם מדכתיב מאת פניו ואי דורונות פשיטא · אלא מנות ומודיע שהוא בעצמו נתן המנות: וישכרו עמו · יותר ממה שאמר יוסף כי אתי יאכלו וגו' ללמד שהי' בצותא בשמחה עמהם (א) וע' מש"כ לעיל כ"ד כ"ד: מד (א) את אשר על ביתו · כאן נוה מהאל עד כלה לאשר על ביתו · באשר גם את האוכל נוה לתת כאשר יוכלון שאת ולא בחשבון: את אמתחת · כבר ידע כי לא בשקים הם מביאים אוכל כ"א באמתחת: ושים כסף איש וגו' · כפי' המפרשים שזה הי' בידיעתם שהרי גם האוכל נתן שלא בחשבון הכסף: ויעש כדבר יוסף אשר דבר· לא כתיב בקיצור ויעש כן כדכתיב לעיל מ"ב כ"ה · ללמד שקשה הי' עליו הדבר למלאות ואולי לא גלה יוסף סודו וטעמו מה שהפץ בזה שיבוא אביו להשתחוות לו · ע"כ הוצרך יוסף לצוות בגזירה שלא יעבור על דבריו ולא יתקשה לו: (ג) שלחו · שלוו אותם לכבוד: המה וחמריהם · שסייעו את חמוריהם באיזה עלה להקל המשא שהעמיסו יותר מהרגל: (ד) למה שלמתם רעה תחת טובה · א' לגנוב מבית מטיבם · שנית · הלא זה אשר ישתה אדוני בו · וא"כ הוא נוגע גם בכבוד האדון וכ"כ הרמב"ן: והוא נחש ינחש בו · בשבילו ועבורו וא"כ שטות הוא מכם שהרי יודע האמת הומ"י ע"פ ניחושים שמצויים ורגילים היו במצרים · ודבר זה חשוב וכדאי לנחש בהם: (ז) כדברים האלה · דברים ברורים כאלה שאם באת בחשד שהגניבה אתנו לא הי' קשה עלינו · אבל אתה אומר דברים כאלו · כאלו ידעת בברור שאנו יודעים · ולפי דבריך שאנו כלנו יודעים מהגניבה ומה שנגנב וא"כ אם ימצא ביד אחד הרי כולנו חייבים שהרי כלנו יודעים: חלילה לעבדיך· כולנו ודאי אין ראוי להשוד ולחשוב כזה · ע"כ · (ט) אשר ימצא אתו וגו' · אפי' ימצא אתו ודאי הוא ראוי למות כגונב מבית המלך: וגם אנחנו נהיה לאדני לעבדים · בתורת קנס וכמתחבר עם הגנב · אבל לא שנהי' מודים בזה שגם אנחנו כלנו גנבים ושיודעים אנו מזה ח"ו: (י) גם עתה

הרחב דבר

(א) וישתו וגו' . נראה לומר באשר היו חייבים להודות לה' שנמלטו מן החשד של מרגלים . והרי השלטון ידע והכיר כי כנים המה . ופייסם הרבה על החשד . וכמו שהיה בבהמ"ק נכון להביא תודה ובשעת אכילת התודה לפרסם את הנס ולספרו כדכתיב לך אזבח זבח תודה ובשם ה' אקרא . וכמש"כ בספר ויקרא ז' י"ג . כך היה הנהוג בעוד שלא היה זה הקרבן או במקום שא"א להביא קרבן . לברך על כוס יין כדכתיב כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא . והנה באשר האחים כולם הוי

כְדִבְרֵיכֶם כֶּן־הוּא אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ יִהְיֶה־לִּי עָבֶד
וְאַתֶּם תִּהְיוּ נְקִיִּם׃ יא וַיְמַהֲרוּ וַיּוֹרִדוּ אִישׁ אֶת־
אַמְתַּחְתּוֹ אָרְצָה וַיִּפְתְּחוּ אִישׁ אַמְתַּחְתּוֹ׃
יב וַיְחַפֵּשׂ בַּגָּדוֹל הֵחֵל וּבַקָּטֹן כִּלָּה וַיִּמָּצֵא הַגָּבִיעַ
בְּאַמְתַּחַת בִּנְיָמִן׃ יג וַיִּקְרְעוּ שִׂמְלֹתָם וַיַּעֲמֹס אִישׁ
עַל־חֲמֹרוֹ וַיָּשֻׁבוּ הָעִירָה׃ יד וַיָּבֹא יְהוּדָה וְאֶחָיו
בֵּיתָה יוֹסֵף וְהוּא עוֹדֶנּוּ שָׁם וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו אָרְצָה׃
מפטיר טו וַיֹּאמֶר לָהֶם יוֹסֵף מָה־הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה אֲשֶׁר
עֲשִׂיתֶם הֲלוֹא יְדַעְתֶּם כִּי־נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ אִישׁ אֲשֶׁר
כָּמֹנִי׃ טז וַיֹּאמֶר יְהוּדָה מַה־נֹּאמַר לַאדֹנִי מַה־
נְּדַבֵּר וּמַה־נִּצְטַדָּק הָאֱלֹהִים מָצָא אֶת־עֲוֺן
עֲבָדֶיךָ הִנֶּנּוּ עֲבָדִים לַאדֹנִי גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם אֲשֶׁר־
נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ׃ יז וַיֹּאמֶר חָלִילָה לִּי מֵעֲשׂוֹת
זֹאת הָאִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ הוּא יִהְיֶה
לִּי עָבֶד וְאַתֶּם עֲלוּ לְשָׁלוֹם אֶל־אֲבִיכֶם׃ ס ס ס

קמץ בז"ק . ט"ן ב' דגושה . קמץ בז"ק

קמ"ו • יחזקיהו • אמליה • יהיה לי עבד סי' • ותיבות אלפים כ"ה :• ומפטירין ויקץ שלמה במ"א סי' ג':

ת"א ויחפש בגדול . פסחים ז ח : מה נדבר ומה . שבת קה : חלילה לי • עקידה שער כו :

ר ש " י

שכלכם חייבים בדבר עשרה שנמצאת גניבה ביד א' מהם כלם נתפשים·אבל אני אעשה לכם לפנים משורת הדין אשר ימצא אתו יהיה לי עבד : (יב) בגדול החל • שלא ירגישו שהיה יודע היכן הוא : (יג) ויעמס איש על חמורו • בעלי זרוע היו ולא הוצרכו לסייע זה את זה לטעון : וישובו העירה • מטריפולין היתה והוא אומר העירה העיר כל שהוא אלא שלא היתה חשובה בעיניהם אלא כעיר בינונית של י' בני אדם לענין המלחמה : (יד) עודנו שם • שהיה ממתין להם : (טו) הלוא ידעתם כי נחש ינחש וגו' . הלא ידעתם כי איש חשוב כמוני יודע לנחש ולדעת מדעת ומסברא ובינה כי אתם גנבתם הגביע : (טז) האלהים מצא • יודעים אנו שלא סרחנו אבל מאת המקום נהיתה להביא לנו זאת • מצא בעל חוב מקום לגבות שטר חובו : ומה נצטדק • ל' צדק וכן כל תיבה שתחלת יסודה צד"י והיא באה לדבר בל' מתפעל או נתפעל נותן טי"ת במקום תי"ו ואינה נותנה לפני אות ראשונה של יסוד התיבה אלא באמצע אותיות העיקר כגון נצטדק מגזרת צדק ויצטבע מגזרת צבע ויצטירו מגזרת ציר אמונים הצטידנו מגזרת צדה לדרך• ותיבה שתחלתה סמ"ך או:

הרחב דבר

באותה צרה ובאותה גאולה לא היה נכני מי לספר הנס כ"א לפני אחרים ולכל השהות שנים.כמו כיב"ז איתא בפ' הרואה דבעינן עשרה ותרי מינייהו רבנן היינו עשרה לברכה דשכינתא שריא ותרי רבנן שמבינים הספור אל נכון . ע"כ כשהלטרפו עם בנימין שלא היה בצרה. והשלטון המתכבד ג"כ עמהם שתו כוס ישועות ושכרו עמו בחדוה ובשמחה של מצוה כדין תודה לה'. ובאשר כתיב שתי פעמים ובשם ה' אקרא אשר שניהם קאי על כוס ישועות לקרוא בשם ה' על כוס ישועות . והשם כוס ישועות הוא ג"כ שתים ועי' במ"ל פ' פ"ח והיינו ד' כוסות כמו של פסח . ויש בהם רביעית יין.אי שיעור שכרות משום הכי כתיב וישכרו :

ישתכח עמיה יהי לי עבדא ואתון תהון זכאין: יא ואוחיאו ואחיתו גבר ית טועניה לארעא ופתחו גבר טועניה: יב ובלש ברבא שרי ובזעירא שיצי ואשתכח כלידא בטוענא דבנימין: יג ובזעו לבושיהון ורמו גבר על חמריה ותבו לקרתא: יד ועאל יהודה ואחוהי לבית יוסף והוא עד כען תמן ונפלו קדמוהי על ארעא: טו ואמר להון יוסף מה עובדא הדין די עבדתון הלא ידעתון ארי בדקא מבדק גברא דכותי: טז ואמר יהודה מה נימר לרבוני מה נמליל ומה נזכי מן קדם יי אשתכח ית חובא דעבדיך הא אנחנא עבדין לרבוני אף אנחנא אף די אשתכח כלידא בידיה: יז ואמר חס לי מלמעבד דא גברא די אשתכח כלידא בידיה הוא יהי לי עבדא ואתון סקו לשלם לות אבוכון: ס ס ס

ר ש " י

שי"ן כשהיא מתפעלת התי"ו מפרדת את האותיות העיקר כגון ויסתבל החגב (קהלת י"ב) מגזרת סבל. משתכל הוית בקרניא (דניאל ז') מגזרת שכל. וישתמר חקות עמרי (מיכה ו') מגזרת שמר. וסר מרע משתולל (ישעיה נ"ט) מגזרת מוליך יועצים שולל (איוב י"ב). מסתולל בעמי (שמות ט') מגזרת דרך לא סלולה (ירמיה י"ח): חסלת פרשת מקץ

העמק דבר

כדבריכם כן הוא. כמו שבפעם הראשונה חשדנו אתכם למרגלים והראיתם שלא כן הוא וכי כנים אתם כן גם עתה כדבריכם כן הוא שאפילו ימצא ביד אחד אין החיוב והחשד על כולכם חלילה על כן אשר ימצא אתו יהיה לי עבד. ולא כגונב מבית התלדאלא כגנב בעלמא וע' י"ח: ואתם תהיו נקים. כי אין לנו לקנוס רק כדין גנב. והנה אמר האיש משפטם לומר כי כן שמע מפי המושל וכמשמעות הלשון יהיה לי עבד. ויוסף הודיע כן למען נסות אותם אולי ישובו לביתם בשמחה רבה. כי אינם נתפסים גם המה לעבדים: (יג) ויקרעו שמלתם. ולא בגדיהם באשר לא היה כדין קריעה אלא לצערא בעלמא ע"כ לא קרעו כל הבגדים כדין: (טו) הלוא ידעתם וגו'. לא אמר העולה של שילום רעה תחת טובה כי אין כבודו להגיד שעשה להם טובה. באשר מחויב היה לפייסם עבור החשד כדאי' בברכות דל"א שהחושד בדבר שאין בו שצריך לפייסו וגם לא הזכיר עולה השני' כי נגעו בכבודו. באשר באמת אינו מלך ויכול למחול על כבודו. אבל הקשה על השטות שעשו הלוא ידעתם וגו': איש אשר כמוני. ולא אמר כי אנחש בו כמאמר האיש באשר לא רצה להוציא מפיו שהוא ח"ו ינחש ותז"ל אמרו על מה שאמר יהוא אחאב עבד את הבעל מעט־יהוא יעבדנו הרבה שבשביל שהוציא מפיו כזה בא למכשול ע"ז אח"כ בעגלי ירבעם. אבל יוסף נזהר מזה. ואמר איש אשר כמוני דהוי לנחשים. ומסתמא גם אני מנחש ואדע שבידכם הוא: (טז) מה נאמר לאדני. כבר ביארנו לעיל כ"ד ב'. שלהוציא דבר למענהו נעשה ע"פ א' משלשה אופנים. פעם ע"י לשון רכה השובר גרם ומענה רך משיב חמה. פעם ע"י לשון עז ומפחד את שכנגדו. ופעם ע"י שכל והריצות שחבירו יסכים ויודה לו. ואמר יהודה מה נאמר בלשון רכה ומה נדבר בלשון עז ומה נצטדק בהריצות להוכיח דכל עיקר המעשה אינו אלא עלילה וגם בנימין עצמו לא ידע מזה אבל מה יועיל כ"ז אחר אשר אנו הושבים כי האלהים מצא וגו'. וא"כ לא יועיל שום עצה ותחבולה לנגד רצון האלהים. מצא את עון עבדיך. דכבר ידוע הא דתנן באבות פ"ד המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני. ול"ד עון ביטול תורה. דה"ה כל דבר עבירה שאדם עושה לרצונו סופו שיבא לידי אותה עבירה נגד רצונו. ע"כ חשב יהודה כי באשר עשו עון במה שהרחיקו את יוסף מאביהם ברצונם. מצא האלהים עון כזה להביא לידם ברוב צער ויגון. הן אמת שא"כ אם הם חטאו בנימין מה חטא. אבל ידוע מהמרס ז"ל בפ' החובל בהדי כובא לקי כרבא וא"כ עיקר החטא והעונש הוא עליהם ובנימין לוקה עמהם. ע"כ הננו עבדים לאדני גם אנחנו. נגד דיני המושל. אמר לא מיבעי בנימין שנמצא הגביע בידו. אלא אפי' אנחנו שנתחברנו עמו וכדברינו להאיש. גם אשר נמצא הגביע בידו. נגד דיני שמים. אמר לא מיבעי אנחנו שהעוינו אלא אפי' בנימין שנקי הוא מכל עון מ"מ גם הוא ילקה. והנה לא מלא יהודה לב למסור נפשו על קיום שבועתו להחזיר את בנימין ליעקב באשר חשב כי אהרי שרצון האלהים הוא אין עצה ואין גבורה: (יז) חלילה לי מעשות זאת. אין זה כבודי ורצוני להעניש אנשים שאיני רואה בהם עול. ואשר כבר התכבדתי עמהם בחזקה כי כנים המה. ע"כ האיש אשר נמצא הגביע בידו וגו'. והנה עתה נתודע הדבר ליהודה שאין זה עונש מן האלהים שהרי א"כ הי' ראוי שיהיו המה עבדים אלא רצון המושל בכך או איזה חטא של בנימין בעצמו הוא מעתה החל להעמיד את הערבות ולעשות כל מה שבכחו:

יח וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי יְדַבֶּר־נָא עַבְדְּךָ דָבָר בְּאָזְנֵי אֲדֹנִי וְאַל־יִחַר אַפְּךָ בְּעַבְדֶּךָ כִּי כָמוֹךָ כְּפַרְעֹה: יט אֲדֹנִי שָׁאַל אֶת־עֲבָדָיו לֵאמֹר הֲיֵשׁ־לָכֶם אָב אוֹ־אָח: כ וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי יֶשׁ־לָנוּ אָב זָקֵן וְיֶלֶד זְקֻנִים קָטָן וְאָחִיו מֵת וַיִּוָּתֵר הוּא לְבַדּוֹ לְאִמּוֹ וְאָבִיו אֲהֵבוֹ: כא וַתֹּאמֶר אֶל־עֲבָדֶיךָ הוֹרִדֻהוּ אֵלָי וְאָשִׂימָה עֵינִי עָלָיו: כב וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי לֹא־יוּכַל הַנַּעַר לַעֲזֹב אֶת־אָבִיו וְעָזַב אֶת־אָבִיו וָמֵת: כג וַתֹּאמֶר אֶל־עֲבָדֶיךָ אִם־לֹא יֵרֵד אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אִתְּכֶם לֹא תֹסִפוּן לִרְאוֹת פָּנָי: כד וַיְהִי כִּי עָלִינוּ אֶל־עַבְדְּךָ אָבִי וַנַּגֶּד־לוֹ אֵת דִּבְרֵי אֲדֹנִי: כה וַיֹּאמֶר אָבִינוּ שֻׁבוּ שִׁבְרוּ־לָנוּ מְעַט־אֹכֶל: כו וַנֹּאמֶר לֹא נוּכַל לָרֶדֶת אִם־יֵשׁ

רש"י

(יח) ויגש אליו וגו' דבר באזני אדני · יכנסו דברי באזניך (ב"ר) : ואל יחר אפך · מכאן אתה למד שדבר אליו קשות : כי כמוך כפרעה · חשוב אתה בעיני כמלך זהו פשוטו · ומדרשו סופך ללקות עליו בצרעת כמו שלקה פרעה על ידי זקנתי שרה על לילה אחד שעכבה (ב"ר) · דבר אחר מה פרעה גוזר ואינו מקיים מבטיח ואינו עושה אף אתה כן · וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עיניך עליו · דבר אחר כי כמוך כפרעה אם תקניטני אהרוג אותך ואת אדוניך (ב"ר) : (יט) אדני שאל את

העמק דבר

(יח) ויגש אליו יהודה · לא נתבאר לפי הפשט הגשה זו להתקרב ליוסף מה היא · וכי יוסף לא הי' שומע דבריו ממקום שעמד עד כה וגם הרי המליץ בינותם · והדרש ידוע הגשה לג' דברים · אבל הפשט עדיין מתבקש ויבואר לפנינו : ידבר נא עבדך דבר · האי דבר מיותר ומה הי' חסר אם הי' כתוב במקרא ידבר נא עבדך באזני אדני · אכן מתחלה יש לבאר משמעות באזני · והראשונים ז"ל פירשו מענין שיכנסו הדברים באזניך. ובאמת כך מתפרש לשון המקרא בס' דברים ל"א נגד כל ישראל באזניהם · וידבר משה באזני כל קהל ישראל · אבל יש משמעות אחר לזה הלשון כמו במדבר י"א ויהי העם כמתאוננים רע באזני ה' והפי' שם סמוך לשכינתו ית' כמבואר שם דמש"ה נענשו מיד · וכן המדבר בלחש שלא ישמעו רבים אלא הוא מיקרי מדבר באזניו (א) ולפ"ז הכא נמי משמעות באזני אדני בלחישה שלא ישמעו כל הנגבים · והענין של המבוקש · דהאחים אמרו מתחלה אשר ימצא אתו ומת כדין ומשפט הגונב מבית המלך · והמושל אמר הוא יהיה לי עבד · כלומר איננו מלך ואיני יכול להעניש יותר מנימוסי המדינה לכל אדם · והנה אחר הטעה יהודה היה מבוקשו להחליפו שיהא הוא

הרחב דבר

(א) ובזה יתפרש לכתוב באיוב ל"ו יגל אזנם למוסר . שהקב"ה מייסר תחלה באופן שאין האדם חזק כ"כ . ואך הוא האדם מרגיש כאב קל כמו השומע קול לחש באזניו והוא כדי שיתבונן ולשוב לב למוסר למען לא יחזק הכאב עד שירגיש וידעו הכל כאבו . והיינו דאי' בעירובין דנ"ד חש בראשו יעסוק בתורה כו' ולכאורה הוא פלא והרי מי שראשו כאב לו אינו יכול לעסוק בתורה . אלא משמעות חש הרגש קל ולא כואב הרבה וכדאי' בע"ז דכ"ח חושש הוא דלא הא כאיב ליה טובא כו' . הרי דל' חש אינו כואב. והיא מליצת הכתוב יגל אזנם מגלה בהרגשה קלה שיבין מזה למוסר . לעסוק במוסר אב ית' היא הסורה :

יח וקריב לותיה יהודה ואמר בבעו רבוני ימליל כען עבדך פתגמא קדם רבוני ולא יתקף רוגזך בעבדך ארי כפרעה כן את: יט רבוני שאיל ית עבדוהי למימר האית לכון אבא או אחא: כ ואמרנא לרבוני אית לנא אבא סבא ובר סבתין זעיר ואחוהי מית ואשתאר הוא בלחודוהי לאמיה ואבוהי רחים ליה: כא ואמרת לעבדיך אחתוהי לותי ואשוי עיני עלוהי: כב ואמרנא לרבוני לא יכול עולימא למשבק ית אבוהי ואם ישבוק ית אבוהי ומית: כג ואמרת לעבדיך אם לא יחות אחוכון זעירא עמכון לא תוספון למחזי אפי: כד והוה כד סליקנא לות עבדך אבא וחוינא ליה ית פתגמי רבוני: כה ואמר אבונא תובו זבונו לנא זעיר עבורא: כו ואמרנא לא ניכול למיחת אם אית אחונא

רש"י

עבדיו · מתחלה בעלילה באת עלינו למה היה לך לשאול כל אלה בתך היינו מבקשים או אחותנו אתה מבקש ואף על פי כן ונאמר אל אדוני לא כחדנו ממך דבר (ב"ר): (כ) ואחיו מת · מפני היראה היה מוציא דבר שקר מפיו אמר אם אומר לו שהוא קיים יאמר הביאוהו אלי: לבדו לאמו · מאותו האם אין לו עוד אח: (כב) ועזב את אביו ומת · אם יעזוב את אביו דואגים אנו שמא ימות בדרך שהרי אמו בדרך

העמק דבר

עבד תחת בנימין · וגם זה אינו לפי נימוסי המדינה וא"א לעשות כן אלא פרעה עצמו · וע"כ הוצרך יהודה להקדים ולומר ליוסף כי כמוהו כפרעה יכול לעשות דבר שלא כנימוסי המדינה · אבל הי' קשה להשמיע לכל הנצבים · שלא יענש גם הוא גם יוסף כאשר ישמע כדברים האלה ולא ימחה · וכדאיתא בגיטין דנ"ו בעת שאמר ריב"ז לאספסיאנוס שלמא לך מלכא הקפיד הרבה וא"ל מחייבית קטלא דלא מלכא אנא וקרית לי מלכא מש"ה נצרך יהודה להגיד בלשון מצרים בלחישה באזני יוסף זה הדבר ובאשר אין ד"א לבקש ממושל רב שידבר באזניו ע"כ אמר ואל יחר אפך בעבדך ולפי זה כך המשך הכתוב ויגש אליו יהודה לדבר בלחישה בלשון נכרים עם יוסף · ואמר ידבר נא עבדך דבר מאמר קצר ומעט באזני אדני בלחישה ולא ע"י מליץ: ואל יחר אפך בעבדך · על מבוקשי זאת כי השעה נחוצה לזה ואמר כי כמוך כפרעה מלות אלו אמר בלחישה על אזניו ואח"כ הסביר כמה מוכרח הדבר לצאת מנימוסי המדינה ולהחליף אותו על בנימין: (יט) אדני שאל · כבר כתב הרמב"ן בפסוק כ"א שאע"ג שלא נזכר לעיל דברים אלו ביניהם מ"מ ודאי הי' וכמו שאמרו לאביהם שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו וגו' אלא שלא נזכר במקומו כ"א מה שנוגע לענין · וכן כאן לא הזכיר יהודה ענין העלילה של מרגלים באשר כבר הודה יוסף שבטעות חשדם ופייס אותם הרבה ע"ז שוב אין ד"א להזכיר טעותו: (כ) קטן · מתגעגע על אביו כמו ילד קטן: ואחיו · מיוחד לו היינו מאם אחת: ויותר הוא לבדו לאמו · יעקב אמר והוא לבדו נשאר · וגם לא דייק לאמו · ומשמע שלבדו נשאר גם אליו · והכונה דכבר נתבאר בספר שמות י' ע"ו הבדל משמעות בין נשאר לנותר דנשאר משמעו בכונת המשאיר · ונותר משמעו מעצמו · ואמר יעקב כי בהשגחת ה' נשאר אך הוא ליעקב לקיים הבטחת גוי וקהל גוים יהיה ממך · כאשר עלה במחשבה ליתן בכורה ליוסף ועתה יהי' מבנימין ומ"מ ירא שלא יקרהו אסון שלא יגרום החטא כידוע · אבל האחים לא הביטו כ"ז ע"כ אמרו שהוא נותר יחיד לאמו: ואביו אהבו · ואבינו מיבעי · לומר שהוא מתגעגע עליו כמו בן יחיד שאינו אלא אב של בן זה (א) ובזה הודיע לו כי גם בעוד לא ידעו שיוסף יבקש להביאו אמרו לו כי אהבת אביהם חזקה לבנימין ומזה יש לו להשכיל כי דבריו עתה אמת ולא תואנה: (כא) ואשימה עיני עליו · משמעות זה הלשון אינו על ראיה לשעה אלא כך ביקש שישב תמיד עמו וכ"כ הרמב"ן והבטיח שישגיח עליו הרבה לטובה: (כב) לעזוב את אביו · עזיבה נ"כ אינו במשמע על פרידה במשך קטן אלא על עזיבה לחלוטין כמו על כן יעזב איש וגו' וכן הרבה · ואמרו כי לא יוכל לעזוב את אביו לחלוטין כי אם יעזוב את אביו ומת · והיה בזה הסבר כי עתה ההכרח להחליף העבדות כאשר אמר בסוף דבריו · והוסיף עוד להוכיח כמה נחוץ הדבר מצד אביו · באשר מצד בנימין הי' מקום לחשוב כי אין לחוש עליו אחר שגנב ודמו ברשו · ע"כ הוסיף · (כג) אם לא ירד אחיכם הקטן אתכם · הן זה

הרחב דבר

(א) וזהו מליצת הכתוב במשלי כ"ח גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית. וגוזל אב ואם מיבעי כמו שם י"ט כ"ו משדד אב יבריח אם. ושם ל' י"ז עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם. אלא משום שלא יעלה ע"ד לומר אם הוא בן יחיד ותשאר הירושה הכל לו אז באמת אין פשע. ואמר הכתוב כי גם אם הוא בן יחיד חבר הוא לגזלן ונחשב כאיש משחית אשר נלכד בגזילה אף כי הוא משיב מעות הלא מכ"מ רשע הוא שלא השיב הגזלה כאשר גזל כדאי' בב"ק דס"א ב' אע"פ שמשלם גזלה רשע הוא. כך אפי' תשוב הגזלה לעצמו בירושה. הלא לא השיב למי שגזל:

אחינו הקטן אתנו וירדנו כי־לא נוכל לראות פני האיש ואחינו הקטן איננו אתנו: כז ויאמר עבדך אבי אלינו אתם ידעתם כי שנים ילדה־לי אשתי: כח ויצא האחד מאתי ואמר אך טרף טרף ולא ראיתיו עד־הנה: כט ולקחתם גם־את־זה מעם פני וקרהו אסון והורדתם את־שיבתי ברעה שאלה: ל ועתה כבאי אל־עבדך אבי והנער איננו אתנו ונפשו קשורה בנפשו: שני לא והיה כראותו כי־אין הנער ומת והורידו עבדיך את־שיבת עבדך אבינו ביגון שאלה: לב כי עבדך ערב את־הנער מעם אבי לאמר אם־לא אביאנו אליך וחטאתי לאבי כל־הימים: לג ועתה ישב־נא עבדך תחת הנער עבד לאדני והנער יעל עם־אחיו: לד כי־איך אעלה אל־אבי והנער איננו אתי פן אראה ברע אשר ימצא את־אבי:

מה א ולא־יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו ויקרא הוציאו כל־איש מעלי ולא־עמד איש אתו בהתודע יוסף אל־אחיו: ב ויתן את־קלו בבכי וישמעו מצרים וישמע בית פרעה: ג ויאמר

רש"י

מתה: (כט) וקרהו אסון · שהשטן מקטרג בשעת הסכנה (ב"ר): והורדתם את שיבתי וגו' · עכשיו כשהוא אצלי אני מתנחם בו על אמו ועל אחיו ואם ימות זה דומה עלי ששלשתן מתו ביום א': (לא) והיה כראותו כי אין הנער ומת · אביו מצרתו: (לב) כי עבדך ערב את הנער · וא"ת למה אני נכנס לתגר יותר משאר אחי · הם כלם מבחוץ ואני נקשרתי בקשר חזק להיות מנודה בב' עולמות: (לג) ישב נא עבדך וגו' · שלכל דבר אני מעולה ממנו לגבורה ולמלחמה ולשמש (ב"ר): מה (א) ולא יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים · לא היה יכול לסבול שיהיו מצרים נצבים עליו ושומעין שאחיו מתביישין בהודעו להם: (ב) וישמע בית פרעה · ביתו של פרעה כלומר עבדיו ובני ביתו · ואין זה לשון בית ממש אלא כמו בית ישראל · בית יהודה. מיסנ"דה בלע"ז ל"נ מיסני"ה (זעממטליכע אין איינעם הויזע בעפינדליכע · אלדער

זעירא עמנא ונחות ארי לא ניכול למחזי אפי גברא ואחונא זעירא ליתוהי עמנא: כז ואמר עבדך אבא לנא אתון ידעתון ארי תרין ילידת לי אתתי: כח ונפק חד מלותי ואמרית ברם מקטל קטיל ולא חזיתיה עד כען: כט ותדברון אף ית דין מן קדמי ויערעיניה מותא ותחתון ית שיבתי בבישתא לשאול: ל וכען כמיתי לות עבדך אבא ועולימא ליתוהי עמנא ונפשיה חביבא ליה כנפשיה: לא ויהי כד יחזי ארי לית עולימא וימות ויחתון עבדיך ית שיבת עבדך אבונא בדונא לשאול: לב ארי עבדך מערב בעולימא מן אבא למימר אם לא איתיניה לותך ואהי חטי לאבא כל יומיא: לג וכען יתב כען עבדך חלף עולימא עבדא לרבוני ועולימא יסק עם אחוהי: לד ארי איכדין אסק לות אבא ועולימא ליתוהי עמי דלמא אחזי בבישתא דתשכח ית אבא: א ולא יכיל יוסף לאתחסנא לכל דקימין עלוהי וקרא אפיקו כל אנש מעילוי ולא קם אנש עמיה כד אתידע יוסף לאחוהי: ב ויהב ית קליה בבכיתא ושמעו מצראי ושמע אנש בית פרעה: ג ואמר יוסף לאחוהי אנא יוסף העד כען אבא קים ולא יכילו

העמק דבר

א"א שיהי' תמיד אצלי · אבל מ"מ זה מוכרח שיבא עכ"פ **אתכם** בשעה שתהיו אתם אצלי ואח"כ ישוב ובזו השעה שאינו עזיבה אין חשש בזה שימות: (כז) **ויאמר עבדך וגו'** · החליף יהודה הסדר מכאשר הי' · שתחלה אמר יעקב לא ירד בני עמכם כי אחיו מת והוא לבדו וגו' ואח"כ אמר שובו שברו לנו וגו' וגם הוסיף יהודה לאמר ואמר אך טרף טרף ולא ראיתיו עד הנה ולא נמצא הדברים הללו לעיל אלא אחר שהסכים יעקב לסמוך על דברי יהודה וערבותו הוסיף להזהיר את יהודה גם על דבר שאין עולה עה"ד כלל להזהר ממנו · ואם שלא נתבאר לעיל דברים הללו · זה אינו מוקשה כמ"ש לעיל י"ט · ואמר **אתם ידעתם כי שנים וגו'** · הסביר לנו כמה קשה המזל הוא כי מרחל לא ילדה לו אשתו העיקרית כ"א שנים: (כח) **ויצא האחד** · המשובח שבשניהם: **ואמר אך טרף טרף** · לא מת ככל אדם אלא אירע לו סבה נפלאה שנטרף: **ולא ראיתיו עד הנה** · דברים אלו אינו אלא כמסתפק דלאפשר עודנו חי והלשו אבר ממנו ומחנות כיבופא אינו שב לאביו ואמין כדאי' ביבמות דקט"ו דלמא מחמת כיסופא כו' אבל איך שהוא הלא לא ראיתיו עד הנה · והרי נחשב אצלי כמת ואבד מן העולם · וכ"ז היה אזהרה ליהודה להזהר בו מסבה נפלאה שבאמת קשה להזהר ממנה · ורמז בזה יהודה כי נס מעשה הגביע אינו עולה עה"ד שבנימין באמת עשה כך · אלא הוא כמו שנטרף אחיו: (כט) **ולקחתם גם את זה מעם פני** · מהשגחתי ושמירתי החזקה עליו ·· בא בזה להזהיר על השמירה היתירה שיהא כמו בהיותו בפני אביו · שהרי כבר הסכים לשלחו כמ"ש · אלא הזהיר שיהא כמו עם פני דבל"ז **וקרהו אסון** · **ברעה שאלה** · היינו ביגון שאמר יעקב אלא בא הכתוב ללמדנו הא דאיתא בכתובות דף ק"ג הנח מתוך הבכי סימן רע לו · וע' במקרא הסמוך: (ל) **כי אין הנער ומת** · יהשוב כמו שהנער מת כיון שעלול הוא לכך · ומזה יסוב **והורידו עבדיך וגו' ביגון** · היינו ברעה כמש"כ לעיל אלא שהנפטר עצמו נר לו מפני סימן רע כמ"ש ובניו נר להם שמת ביגון ואנחה ולא השיג רוה"ק כראוי לפני המיתה לברך את בניו: (לב) **כי עבדך ערב וגו'** · הוסיף לבאר איך אמר **והורידו עבדיך** · מה עשו בזה · וגם הלא יאמרו להביהם שבנימין נתפס עבור גניבה ולא קרהו אסון ע"ז אמר כי ודאי הוא חייב מפני שערב · וגם בזה לא יאמין שנתפס מפני הגנבה שהרי ערבתי לקבל עונש עונותיו עלי: (לד) **כי איך וגו'** · הוסיף לומר כי ודאי לא יצא ידי השבועה גם בזה האופן שהרי נשבע שיביא אותו · וגם אינו בטוח שאביו יסבול עזיבת יהודה אשר יחוש שמא ימות הוא מפני עון הגניבה של בנימין וה"כ מה נ"מ · מש"ה קאמר כי עכ"פ זה לא אפשר כי איך וגו' פן אראה ברע · משא"כ כשאני נשאר כאן לא אראה הרעה בעיני (אחר כהני זאת מלאתיו בס' מעשה ה'): **מה** (א) **להתאפק** · אחר שבקש לבכות ולהתודע באשר נתייאש מקיום החלום של השתחואת השמש · כמ"ש לעיל מ"ג כ"ז · אבל לא יכול מפני הנצבים עליו שהרי יהא מוכרח לומר אשר מכרתם אותי הנה · ולא יכול להתאפק עד שילכו מעמהם · וכפי' הא"ע וע' ס' שעת י"ד כ"ח מש"כ שם: **ולא עמד איש וגו'** · אע"ג שלשון הוציאו כל איש משמע שצוה למשרתיו להוציא אנשים זרים ולא טוה שיצאו גם המה · אבל הבינו שכך רצונו שיצאו גם המה · ויצאו מעמהם · וכיב"ז בשמואל א' ט' אמר לנער ויעבר לפנינו ויעבר מעמהו: (ב) **ויתן את קלו** · התיבות אני יוסף העוד אבי חי · אמר

יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו אֲנִי יוֹסֵף הַעוֹד אָבִי חָי וְלֹא־יָכְלוּ
אֶחָיו לַעֲנוֹת אֹתוֹ כִּי נִבְהֲלוּ מִפָּנָיו׃ ד וַיֹּאמֶר יוֹסֵף
אֶל־אֶחָיו גְּשׁוּ־נָא אֵלַי וַיִּגָּשׁוּ וַיֹּאמֶר אֲנִי יוֹסֵף
אֲחִיכֶם אֲשֶׁר־מְכַרְתֶּם אֹתִי מִצְרָיְמָה׃ ה וְעַתָּה ׀
אַל־תֵּעָצְבוּ וְאַל־יִחַר בְּעֵינֵיכֶם כִּי־מְכַרְתֶּם אֹתִי
הֵנָּה כִּי לְמִחְיָה שְׁלָחַנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם׃ ו כִּי־זֶה
שְׁנָתַיִם הָרָעָב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ וְעוֹד חָמֵשׁ שָׁנִים
אֲשֶׁר אֵין־חָרִישׁ וְקָצִיר׃ ז וַיִּשְׁלָחֵנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם
לָשׂוּם לָכֶם שְׁאֵרִית בָּאָרֶץ וּלְהַחֲיוֹת לָכֶם לִפְלֵיטָה
גְּדֹלָה׃ שלישי ח וְעַתָּה לֹא־אַתֶּם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי
הֵנָּה כִּי הָאֱלֹהִים וַיְשִׂימֵנִי לְאָב לְפַרְעֹה וּלְאָדוֹן
לְכָל־בֵּיתוֹ וּמֹשֵׁל בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ט מַהֲרוּ וַעֲלוּ
אֶל־אָבִי וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו כֹּה אָמַר בִּנְךָ יוֹסֵף שָׂמַנִי
אֱלֹהִים לְאָדוֹן לְכָל־מִצְרָיִם רְדָה אֵלַי אַל־תַּעֲמֹד׃

ת״א ולא יכלו אחיו לענות. חגיגה ד׳: כי זה שנתים. ע״ג ט:

ר ש ״ י

אלדער ט איינעס געשלעכטע געהאריגע פערזאהן · איך דאז געזינדע): (ג) נבהלו מפניו · מפני הבושה: (ד) גשו נא אלי · ראה אותם נסוגים לאחור אמר עכשיו אחי נכלמים קרא להם בלשון רכה ותחנונים והראה להם שהוא מהול (ב״ר): (ה) למחיה · להיות לכם למחיה: (ו) כי זה שנתים הרעב · עברו משני הרעב: (ח) לאב · לחבר ולפטרון: (ט) ועלו אל אבי · א״י גבוה מכל הארצות:

העמק דבר

ברגש ובבכי עד ששמעו מצרים שסביב ביתו · ומשם הלך הידיעה בית פרעה כי יוסף מצא שאריו יודעי אביו עד אח״כ נשמע כי באו אחיו: (ג) אני יוסף · ולא אמר אשר מכרתם אותי באשר הבין כי שומעים מבחוץ · ע״כ אמר בקיצור אני יוסף ויהיו השומעים סבורים שנגנב מבית אביהם ע״י הישמעאלים לבדם: העוד אבי חי · אינו מובן שאלה זו וכי לא ידע שהוא חי · וגם מה שמסיים המקרא ולא יכלו אחיו לענות אתו כי נבהלו מפניו צריך ביאור מה הי׳ להם לענות לולי לא נבהלו · והנה אית׳ בחגיגה ד״ד ר״א כי מטא להאי קרא בכי ולא יכלו אחיו לענות אותו · ומה תוכחה של בו״ד כך תוכחה של הקב״ה על אחת כו״כ · ולכאורה איזה תוכחה הי׳ כאן אלא חז״ל הבינו פשט הקרא שהוא כמתמיה אם באמת עוד אבי חי ולא מת מדאגתו עלי בהיותו יודע שהי׳ אהוב אצלו מכל בניו · ותמיה זו הי׳ תוכחה לאחיו דאפילו אם לפי מחשבתם דנו את יוסף בצדק מ״מ הי׳ להם לחמול ולחוס על אביהם שהרי ידעו כי אהבתו עזה אליו · וע״ז כתיב ולא יכלו אחיו לענות אותו מפני הפחד והבושה. ולולי זה היו עונים אותו כמו שענה יעקב לרחל כאשר עלה בלבבה מחשבה כזו · כמ״ש לעיל ל׳ א׳ · כך הי׳ להם לענות דמ״מ ודאי כולם אהובים אליו ומכש״כ הרי גם בנימין קיים · וא״כ לא הגיע צער אביהם כ״כ שלא יחי׳ מפני זה · אבל לא יכלו לעמוד בתוכחתו מפני הבשלה · וזה מאמרם דכש״כ תוכחה של הקב״ה שיודע תשובותיו של אדם שאינו

אחוהי לאתבא יתיה פתגם ארי אתבהילו מן קדמוהי: ד ואמר יוסף לאחוהי קריבו כען לותי וקריבו ואמר אנא יוסף אחוכון דזבינתון יתי למצרים: ה וכען לא תתנססון ולא יתקף בעיניכון ארי זבינתון יתי הלכא ארי לקימא שלחני יי לקדמיכון: ו ארי דנן תרתין שנין כפנא בגו ארעא ועוד חמש שנין דלית זרועא וחצדא: ז ושלחני יי קדמיכון לשואה לכון שארא בארעא ולקימא לכון לשיזבא רבתא: ח וכען לא אתון שלחתון יתי הלכא אלהן מן קדם יי ושויני לאבא לפרעה ולרבון לכל אנש ביתיה ושליט בכל ארעא דמצרים: ט אוחו וסקו לות אבא ותימרון ליה כדנן אמר ברך יוסף שויני יי לרבון לכל

העמק דבר

באמת כ"כ על אחת כו"כ: (ד) גשו נא אלי. כהיותו רוצה לדבר מענין המכירה והוא הי' יודע דאזנים לכותלי הבית ואנשים עומדים ומרכינים מה שהוא מדבר ע"כ החל לדבר בלי רגש ובלחש. וקרא להם שיגשו בקרוב אליו כדי שישמעו וכ"כ הספורנו: אשר מכרתם אותי מצרימה. ולא ידע איש מזה זולתו. באשר באמת המדינים משכוהו מן הבור ומכרו לישמעאלים ולא נקראו המה המוכרים אלא משום שהם גרמו לדבר. וגם הי' בידם למחות. ובזה היה אות כי דבריו אמת. ואלו היו הם המוכרים לישמעאלים אין הוכחה שהוא אמת ואפשר שהקונים ספרו לו: (ה) אל תעצבו ואל יחר בעיניכם. כבר ביארנו לעיל ל"ד ו' דשני דברים אלו שונים המה בתכונתם. עצבון הוא כמו שנופל בעיני עצמו. וחרי הוא בצער על שהרע לו אחר. והיינו משום שהשב שיש מהאחים שמתחרטים הרבה על הנבלה הלזו ונופלים בלבבם שאירע להם מקרה זה. ויש מהם שחושבים גם היום אשר אתם הי' הצדק אלא שהסכילו לעשות. שמכרו אותו אל מצרים מקום שהי' אפשר לעלות לגדולה כזה ולא השכילו למכור אותו למדינה פחותה במעלה שלא הי' אפשר לעלות כך. ע"ז אמר אל תעצבו וגם אל יחר בעיניכם ומפרש כי מכרתם אתי. זהו ביאור על העצבות. שהגיע להם מעשה המכירה. ואמר הנה הוא ביאור על החרי שמכרו אותו הנה. ולא למק"א. ועל שני האופנים בא דברו כי למחיה וגו' היה בזה השגחה ממעל ואין להשוב שהי' אפשר בא"א. ואמר אל יחר בעיניכם לא כדרך לשון הקודש להסמיך לחרון שימוש ל' כגון למה חרה לך. ויחר להם מאד. ויחר לדוד. וכן הי' ליוסף לומר ואל יחר לכם. אבל ידע יוסף שאין גם אחד בקרב אחיו שיצטער עתה על שלא נאבד יוסף לעולם. וכמבואר במדרש שאמרו ליוסף בתחלה כי הולכים למצרים לפדות את אחיהם בכל אופן שאפשר ומרומז גם במקרא לעיל וירדו אחי יוסף עשרה אלא שחשד שיש מהם שיחשוב אשר אז בעת שהשנאה היתה חזקה עמו שלא בדעת מש"ה אמר בעיניכם היינו בשכלם ודעתם יהרהרו איך לא השכילו אז אבל עתה לא חרה להם כלל: (ו) אשר אין חריש. וגם אין ספיח שיהי' מעט קציר. אמנם אמר אשר אין חריש משום דלא הי' חסר בארץ כנען רק תבואה הבאה ע"י חרישה: (ז) לשום לכם שארית בארץ. שיהא שם עברים גדול בארץ. שנשתיירו המה בחיים ע"י זרע יעקב: ולהחיות לכם לפליטה גדולה. שתהא פליטה לכם במצרים במה שהוא המושל וירחיב המקום לפניהם וכאשר עשה אח"כ: (ח) ועתה לא אתם וגו'. זה אינו מדברי פיוס שהרי כבר פייס אותם. אלא החל להקדים דברו שיבאו למצרים המה ואביהם כדי לכלכלם. והרי לא הבין יוסף ולא האחים שזהו התחלת גלות שנגזר לא"א. עד שאמר ה' ליעקב אנכי ארד וגו'. אבל עתה ביקש יוסף שיבאו למצרים על משך חמש שנים רעב. והי' להם לומר. שאחר שהי' השגחה עליונה על ידם שיבא הוא למצרים. הרי הוא כשלוחם ומחויב לשלוח להם לשם כל צרכם. ע"כ הקדים כי לא אתם שלחתם אתי הנה כי האלהים. ואמר עוד וישימני וגו' אפי' הייתם שולחים אותי בליון למצרים בשביל כך. לא הי' אפשר להגיע לגדולה זו להיות לאב וגו'. ולאדון לכל ביתו. כנעים לדעתו ואין הפי' כאן כמו אדון על עבדיו אלא כמו המכונה בכבוד בשם אדון כמ"ש לעיל כ"ז כ"ט: ומושל בכל ארץ מצרים. השתררות עליהם לעשות בהם כרצונו ומש"ה לא כתיב ולמושל בכל א"מ. משום דתיבת לאדון קאי גם על א"מ. ורק בצורה אחרת. היינו אדון מושל ממש. וכ"ז הוכיח יוסף שמן השמים הוכיחו שיבאו המה לארץ גשן שהרי ע"כ הי' השגחה העליונה שיהא לו כח ועוז לפנות המקום לפניהם: (ט) לאדון לכל מצרים. כאן הפי' כמשמעו כאדון על עבדיו כמש"כ להלן מ"ז. ומוכרח הי' להגיד כך משום שידע יוסף אשר עין יעקב הוא שישבו בניו בדד. לא מעורב עם אנשי המדינה ע"כ ראה להקצות גשן שהוא אינו מעיקר ישוב מצרים לפני ישראל. ולהוציא את כל יושבי ארץ גושן ממקומם. מש"ה אם הי' רק מושל לא הי' ראוי לעשות כן בשביל אביו

ואחיו

י וְיָשַׁבְתָּ בְאֶרֶץ־גֹּשֶׁן וְהָיִיתָ קָרוֹב אֵלַי אַתָּה וּבָנֶיךָ
וּבְנֵי בָנֶיךָ וְצֹאנְךָ וּבְקָרְךָ וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ׃
יא וְכִלְכַּלְתִּי אֹתְךָ שָׁם כִּי־עוֹד חָמֵשׁ שָׁנִים רָעָב פֶּן־
תִּוָּרֵשׁ אַתָּה וּבֵיתְךָ וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ׃ יב וְהִנֵּה עֵינֵיכֶם
רֹאוֹת וְעֵינֵי אָחִי בִנְיָמִין כִּי־פִי הַמְדַבֵּר אֲלֵיכֶם׃
יג וְהִגַּדְתֶּם לְאָבִי אֶת־כָּל־כְּבוֹדִי בְּמִצְרַיִם וְאֵת
כָּל־אֲשֶׁר רְאִיתֶם וּמִהַרְתֶּם וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־אָבִי
הֵנָּה׃ יד וַיִּפֹּל עַל־צַוְּארֵי בִנְיָמִן־אָחִיו וַיֵּבְךְּ וּבִנְיָמִן
בָּכָה עַל־צַוָּארָיו׃ טו וַיְנַשֵּׁק לְכָל־אֶחָיו וַיֵּבְךְּ עֲלֵהֶם
וְאַחֲרֵי כֵן דִּבְּרוּ אֶחָיו אִתּוֹ׃ טז וְהַקֹּל נִשְׁמַע בֵּית
פַּרְעֹה לֵאמֹר בָּאוּ אֲחֵי יוֹסֵף וַיִּיטַב בְּעֵינֵי פַרְעֹה
וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו׃ יז וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אֱמֹר אֶל־
אַחֶיךָ זֹאת עֲשׂוּ טַעֲנוּ אֶת־בְּעִירְכֶם וּלְכוּ־בֹאוּ
אַרְצָה כְּנָעַן׃ יח וּקְחוּ אֶת־אֲבִיכֶם וְאֶת־בָּתֵּיכֶם
וּבֹאוּ אֵלָי וְאֶתְּנָה לָכֶם אֶת־טוּב אֶרֶץ מִצְרַיִם

ת"א והנה עיניכם. מגילה טז: ויפל על צוארי בנימן. מגילה שם:

ר ש " י

(יא) פן תורש · דלמא תתמסכן לשון מורים ומעשיר: (יב) והנה עיניכם רואות · בכבודי ושאני אחיכם שאני מהול ככם · ועוד כי פי המדבר אליכם בלשון הקדש (ב"ר): ועיני אחי בנימין · השוה את כלם יחד לומר שכשם שאין לי שנאה על בנימין אחי שהרי לא היה במכירתי כך אין בלבי שנאה עליכם (מגילה י"ז): (יד) ויפל על צוארי בנימין אחיו ויבך · על שני מקדשות שעתידין להיות בחלקו של בנימין וסופן ליחרב: ובנימן בכה על צואריו · על משכן שילה שעתיד להיות בחלקו של יוסף וסופו ליחרב · (ולעד"נ דיוקו של רש"י דביוסף כתיב ויפול ויבך תרתי משמע אשני מקדשות ולכן עשה נ'

העמק דבר

ואחיו · ע"כ הודיע שהוא אדון לכל מצרים ואחר שהמה כעבדיו יש בכחו לעשות כרצונו ולהעביר אותה מן הקצה אל הקצה. וזהו (י) וישבת בארץ גשן · שיהיו בכחו לפנות לפניהם את ארץ גושן: (יא) כי עוד חמש שנים רעב · כאן אמר סתם רעב משום דבמצרים הי' צריך יוסף להספיק גם מאכלי עבדים ובהמה כמ"ש לעיל מ"ז ז': (יב) והנה עיניכם ראות · במשל רצה לומר והגדתם לאבי את כל כבודי · מש"ה הקדים לומר שעיניכם רואות כל כבודי שה · והוסיף לומר ועיני אחי בנימין · שאפשר אין עינים טובה עליו ולא יחזו נכחות: ע"כ הוסיף כי בנימין רואה בברור בעין יפה: כי פי המדבר אליכם · אני בעצמי הייתי יכול להוכיח את כבודי וגדולתי אבל אין דרך להשתבח בעצמו ויהלך זר ולא פיך ע"כ אני אומר שתביטו בעיניכם יפה: (יג) והגדתם לאבי וגו' · ובזה אקוה אשר ומהרתם וגו': (יד) ויפל על צוארי · שני צדדי הצואר ניקרי צוארי היינו שנפל על כתף א' ואח"כ על השני

מרוב

מצראי חות לותי לא תתעכב: י ותתיב בארעא דגשן ותהי קריב לי את ובניך ובני בניך ועניך ותורך וכל די לך: יא ואזון יתך תמן ארי עוד חמש שנין כפנא דלמא תתמסכן את ואנש ביתך וכל די לך: יב והא עיניכון חזין ועיני אחי בנימין ארי בלישנכון אנא ממליל עמכון: יג ותחוון לאבא ית כל יקרי במצרים וית כל די חזיתון ותחון ותחתון ית אבא הלכא: יד ונפל על צוארא דבנימן אחוהי ובכא ובנימן בכא על צואריה: טו ונשיק לכל אחוהי ובכא עליהון ובתר כן מלילו אחוהי עמיה: טז וקלא אשתמע בית פרעה למימר אתו אחי יוסף ושפר בעיני פרעה ובעיני עבדוהי: יז ואמר פרעה ליוסף אימר לאחך דא עיבידו טעינו ית בעירכון ואזילו אובילו לארעא דכנען: יח ודברו ית אבוכון וית אנש בתיכון ואיתו לותי ואתן לכון ית טוב ארעא דמצרים ותיכלון ית

רש"י

פעולות ע"ז הרמז . משא"כ בבנימין דלא כתיב רק ובנימן בכה פעולה אחת שלא רמז רק על חרבן אחד ועיין בביאור ת"י שגם הוא בדרך דרש) : (טו) ואחרי כן . מאחר שראוהו בוכה ולבו שלם עמהם : דברו אחיו אתו . שמתחלה היו בושים ממנו : (טז) והקול נשמע בית פרעה . כמו בבית פרעה וזהו לשון בית ממש : (יז) טענו את בעירכם . תבואה : (יח) את טוב ארץ מצרים . ארץ גושן .

העמק דבר

מרוב אהבה : (טו) וינשק לכל אחיו ויבך עלהם ואחרי כן וגו' . שראה אותם נבהלים בראותם כי החלומות נתקיימו כדבר נבואה . וא"כ אולי מבין יוסף דפי' החלום אחד עשר כוכבים משתחוים לי היינו בהמידות וכך גזר ה' שיהיו לו לעבדים . וא"כ אין יכולים לדבר עמו פנים אל פנים . אבל הוא הראה להם במה שנשק אותם ובכה עליהם כדרך אח עם אחיו . הבינו מזה שגם הוא מבין שהחלומות כבר נתקיימו ומעתה אינו לאדון עליהם ח"ו . עתה דברו עמו : (טז) באו אחי יוסף . דמתחלה כששמעו שהוא שואל העוד אבי חי . היו סבורים שהמה מיודעיו וקרוביו ויודעים משלום אביו בארץ כנען . אבל אח"כ שמעו כי אחיו המה : וייטב בעיני פרעה ובעיני עבדיו . לא נתבאר מה זה שמחה להם בהכרת אחי יוסף . והנראה שהשכילו כי בל"ס שהמה דומים בחכמה מעט או הרבה ליוסף ויצליחו את המדינה בהחכמה כמו יוסף (א) : (יז) טענו את בעירכם . מלשון מטועני חרב (ישעיה י"ד י"ט) וכ"כ הראב"ע אבל לא כמו שהבין שהוא מלשון משא אלא מלשון דקירה כי דרך החמור לילך פסיעות נדודות וכדי למהר הילוכו דוקרים אותו במחט ובמרצע וכדומה . וזהו הפי' כאן טענו את בעירכם: (יח) וקחו את אביכם וגו' . מאמר פרעה אינו מסודר לכאורה . והכי מיבעי למימר זאת עשו קחו לכם מארץ מצרים עגלות לטפכם ונשיכם וקחו את אביכם ואת בתיכם ובואו אלי ואתנה לכם את טוב ארץ מצרים . וגם לשון ואתה צויתה אינו מובן . והרמב"ן פירש שנתן לו רשות ליקח עגלות מדעתו מוסר יוסף כי אינו שולח יד בהון המלך ואין נראה לשון צויתה כך וגם הרי יוסף שלח לאביו יותר ממה שהרשה פרעה . אלא כך הענין פרעה רצה שיבואו בני ישראל תחת רשותו וישתקעו במצרים אבל לא הי' יכול להכריחם ע"ז שהרי אינם מבני ארצו אבל זה הי' יכול להכריח שלא ישלחו תבואה לארץ כנען . וע"כ יבאו המה למצרים על משך שני הרעב ויהיו עבדיהם וכל אשר להם בא"י עד שיבואו גם המה לאחר הרעב . וכבר ביארנו שבא"י הי' באמת מאכלי בהמה ודלת העם שראוי לעבדים וזהו מאמר פרעה עלהו ורצונו שיקחו את אביהם ואת בתיהם היינו כל אשר להם כמ"ש לעיל ז' ח' : ובאו אלי . לישאר בארץ מצרים תחת רשותי ועבודתי : ואתנה לכם את טוב וגו' . אושיבם על עבודתי במבחר שבארץ מצרים :

הרחב דבר

(א) וחז"ל הבינו ג"כ כך . שאמרו בב"ר פ' מקץ ובפ' זו רצוה בנות ויתברוה אלו אחי יוסף שנאמר והקול נשמע בית פרעה וגו' ואינו מבואר מה שנתכנו בית פרעה בשם בנות . אבל הענין דכנו שהזכר לאב מיקרי בן ע"ש פעולת בנין שהזכר בונה משפחת בית אביו והנקבה נקראת בת ועיקר המלה הוא בנת כמו בלשון ארמית נקרא זכר בר והנקבה ברת. כך בלה"ק נקראת הנקבה בנת. והראים דברים נקראו בנות והוא ג"כ מלשון בנין אלא שהתי"ו הנוסף מקטין הבנין באשר שאין היא עיקר הבנין אלא מצטרפת לבנין וא"א בלעדה. כך מי שהוא בר שכל והבונה להעמיק בענין ולהוציא הדבור בד"ם נקרא בן מלשון התבונה הוא ג"כ משורש בנין שהוא מקשר דבר לדבר עד שנעשה מגדל הפורח באויר בהחכמה. ומכונה בשם בני גם בלי מדבר בעדו אלא בש הענין נקרא כך ביו"ד הבא למשקל וכמו פרי. ומזה הפורחה כתיב כ"ש בב' מבלי בני וכן בקהלת. ויותר מזמה בני הזוכר אשר בכולם יתפרש בני כמו נבון והכה. וכן ביחזקאל כ"א בבעה שלייך הנביא הרב נבוכדנצר כמה הודה ומורטה אשר דמש"ס כוחדה כ"כ למען טבוח טבח הרבה והוסיף או גשים שבט בני מואסת כל עץ פי' או מש"ס חודה כדי לבוא לבנינו בראותנו כח בני שהוא

ואכלו את־חלב הארץ: יט ואתה צויתה זאת
עשו קחו־לכם מארץ מצרים עגלות לטפכם
ולנשיכם ונשאתם את־אביכם ובאתם: כ ועינכם
אל־תחס על־כליכם כי־טוב כל־ארץ מצרים
לכם הוא: כא ויעשו־כן בני ישראל ויתן להם יוסף
עגלות על־פי פרעה ויתן להם צדה לדרך:
כב לכלם נתן לאיש חלפות שמלת ולבנימן
נתן שלש מאות כסף וחמש חלפת שמלת:
כג ולאביו שלח כזאת עשרה חמרים נשאים
מטוב מצרים ועשר אתנת נשאת בר ולחם ומזון
לאביו לדרך: כד וישלח את־אחיו וילכו ויאמר
אלהם אל־תרגזו בדרך: כה ויעלו ממצרים ויבאו
ארץ כנען אל־יעקב אביהם: כו ויגדו לו לאמר
עוד יוסף חי וכי־הוא משל בכל־ארץ מצרים ויפג
לבו כי לא־האמין להם: כז וידברו אליו את כל־

ת"א ולבנימן נתן שלש מאות. מגילה טז: ולאביו שלח. שם: אל תרגזו. תענית י':

רש"י

ניבא ואינו יודע מה ניבא סופה לעשותה כמצולה שאין בה דגים: חלב הארץ. כל חלב לשון מיטב הוא: (יט) ואתה צויתה. מפי לומר להם: זאת עשו. כך אמור להם שברשותי הוא: (כג) שלח כזאת. כחשבון הזה. ומהו החשבון עשרה חמורים וגו'. (רצונו שמלת כזאת המיותרת ובכ"ף הדמיון מורה על כי מעולם לא שלח לו י' חמורים וי' אתונות רק הכי קאמר קרא ולאביו שלח בעגלות כזאת וגו' כלומר כחשבון הזה שהוא משא י' חמורים וי' אתונות והשתא א"ש דלא מצינו נכתב אלא וירא את העגלות ולא

הרחב דבר

שהוא הת"ח מ"מ ניצל מחרב הגדולה המשחתת כל עץ כמו שראינו החרש והמסגר אלף כולם עושי מלחמה. ופירשו בספרי פ' האזינו עושי מלחמתה של תורה וגם בדורו של צדקיהו סוף החורבן אי' בשמות רבה פכ"ד הלס' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם בדורו של ירמיהו הכתוב מדבר עם נבל שעשו נבלות כו' למה שלא היו חכמים הרי דחכימי' נשתיירו ולא שנ"נ היה אוהב חכמי תורה אלא בזכות הרבה של תורה הגין עליהם וכך היה בחרבן שני שנצלו חכמי יבנה ת"י ריב"ז. הרי בזה שהחרב כוחדה כ"כ יש לנו לשום לראות כמה גדול שבט בני הוא הת"ח שמופסת כל עץ. וע"ז המליצה שידוע היה כפי חז"ל שהת"ח מכונה בשם בני. אי' בב"ר שר' טרפון אמר לתלמידיו כשלא נראה לו איזה דבר עיוני בד"ת לא ירד בני עמכם פי' דת"ח לא יסכימו לירד להעמקה זו. וע' להלן מ"ט ט'. ומזה אנו מבינים דחכמת חיצונית מכונה בשם בת ובדברים בשם בנות. באשר אינם עיקר בנין העולם אלא מצטרפות להרחיב בנין התורה לכמה משפטי התורה. והיינו דכתיב בתהלים מ"ד בנות מלכים ביקרותיך נצבה שגל לימינך. ופי' חז"ל בריש מס' ר"ה דקאי על שוקדי התורה באהבה עזה ואלו שהגיעו לכך התורה מסייעת להם להבין ולהשכיל בחכמות אחרות כדי לעמוד על ד"ת בעניינים הנדרשים לזה וזהו דקאמר בנות מלכים המה חכמות מלכי אוה"ע ביקרותיך המה מיוקרים אותך דמי שהוא חכם בתורה וממנה משיג חכמות חיצוניות הוא והתורה מתייקר בעיני חכמי אוה"ע. וכך היו אחי יוסף שהיו באמת חכמים מזה שעמדו על עיון התורה. וזהו ראוה בנות ויאשרוה. אלו השבטים ששמחו בהם בית פרעה שהבינו שהמה חכמים כמו יוסף:

טוּבָא דְאַרְעָא: יט וְאַתְּ מְפַקַּד דָּא עִיבִידוּ סָבוּ לְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עֶגְלָן לְטַפְלְכוֹן וְלִנְשֵׁיכוֹן וְתִטְּלוּן יַת אֲבוּכוֹן וְתֵיתוּן: כ וְעֵינְכוֹן לָא תְחוּס עַל מָנֵיכוֹן אֲרֵי טוּב כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם דִּילְכוֹן הוּא: כא וַעֲבַדוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהַב לְהוֹן יוֹסֵף עֶגְלָן עַל מֵימְרָא דְפַרְעֹה וִיהַב לְהוֹן זְוָדִין לְאוֹרְחָא: כב לְכוּלְהוֹן יְהַב לִגְבַר אִצְטְלָוָן דִּלְבוּשִׁין וּלְבִנְיָמִן יְהַב תְּלָת מְאָה סִלְעִין דִּכְסַף וְחַמְשָׁא אִצְטְלָוָן דִּלְבוּשִׁין: כג וּלְאָבוּהִי שְׁלַח כְּדֵין עַסְרָא חֲמָרִין טְעוּנִין מִטּוּב דְּמִצְרַיִם וַעֲסַר אַתְנָן טְעִינָן עִבּוּר וּלְחֵם וּזְוָדִין לַאֲבוּהִי לְאוֹרְחָא: כד וְשַׁלַּח יַת אֲחוֹהִי וַאֲזָלוּ וַאֲמַר לְהוֹן לָא תִתְנְצוּן בְּאוֹרְחָא: כה וּסְלִיקוּ מִמִּצְרַיִם וַאֲתוֹ לְאַרְעָא דִכְנַעַן לְוַת יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן: כו וְחַוִּיאוּ לֵיהּ לְמֵימַר עַד כְּעַן יוֹסֵף קַיָּם וַאֲרֵי הוּא שַׁלִּיט בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וַהֲווֹ מִלַּיָּא פַּיְגָן עַל לִבֵּיהּ אֲרֵי לָא הֵימִין לְהוֹן: כז וּמַלִּילוּ עִמֵּיהּ

רש"י

שוס חמורים והאתונות וק"ל בשם הגאון מהר"ל) : מטוב מצרים · מלינו בגמ' ששלח לו יין ישן שדעת זקנים נוחה הימנו · ומ"א גריסין של פול : בר ולחם ומזון · כתרגומו ליפתן (כך גירסת רא"ס) : (כד) אל תרגזו בדרך · אל תתעסקו בדבר הלכה שלא תרגז עליכם הדרך. דבר אחר אל תפסיעו פסיעה גסה והכנסו בחמה לעיר ולפי פשוטו של מקרא יש לומר לפי שהיו נכלמים היה דואג שמא יריבו בדרך על דבר מכירתו להתוכח זה עם זה ולומר על ידך נמכר אתה ספרת לשון הרע עליו וגרמת לנו לשנאתו : (כו) וכי הוא מושל · ואשר הוא מושל : ויפג לבו · נחלף לבו והלך מלהאמין לא היה לבו פונה אל הדברים לשון מפיגין טעמן בלשון משנה · וכמו מאין הפוגות (איכה ג') · וריחו לא נמר (ירמיה מ"ח) מתרגמינן וריחיה לא פג : (כז) את כל דברי יוסף · סימן מסר להם במה היה עוסק כשפירש ממנו

העמק דבר

(יט) ואתה צויתה· אותך אני מזהיר שהרי יוסף הי' עובד את המלוכה· ע"כ אותו יכול להזהיר מה שבכחו היינו שלא ישלח תבואה אבל אינו יכול להכרית אלא להביא טפם ונשיהם שאין יכולים לחיות בלי לחם וזהו מאמרו עוד זאת עשו קחו לכם עגלות וגו'· זהו בהכרח ובלווי : (כ) ועינכם וגו'· אם לא יבאו אלא הטף ונשים וישאירו כל כלי ביתם תחת יד עבדים ושפחות הלא בין כה יאבד הרבה עד שישובו אחר הרעב · ע"ז אמר שלא יחושו לזה כי טוב וגו' · כל מעשה אומנות היפות שבארץ מצרים לכם הוא · וקרוב לומר שילא מפרעה דבור שלא הבין הוא ג"כ שהכוונה בזה כי כל הטוב שבמצרים הוא בשביל ישראל שיהי' מושב יפה לבנ"י· כמ"ש בפ' ברית בין הבתרים וכי"ב לעיל ל"ז כ':(כא)ויעשו כן בני ישראל·קבלו עגלות והכינו עצמם לבא למצרים · אבל לא להלוטין כמו שאמרו אחר כך כי אין מרעה וגו' · כמו שיבואר שמה אבל ע"פ הדבור היו אנוסים להשתקע במצרים כאשר יבואר : עגלות על פי פרעה · הודיע להם שאזהרת פרעה הוא לבא עכ"פ על משך שני הרעב כל מי שנצרך למאכל לחם כי לא ישלחו תבואה לשם והוכרח יוסף להודיעם כי חשש שמא לא ירצה יעקב ליסע אבל המה לא הודיעו ליעקב שהוא מוכרח לכך · אחר שאמר מעצמו אלכה ואראנו · מש"ה כתיב להלן וירא את העגלות אשר שלח יוסף · עד שאמר לו ה' לרדת במצרים אז הודיעוהו שגם העגלות המה ע"פ פרעה : (כג) כזאת · בכך שלש מאות

כסף · שלח עשרה חמורים וגו' ובאשר לא נתבאר כמה הוא שווי משא עשרה חמורים שהרי אין כל משאות שוין במחירם ע"כ פי' הכתוב שהיו שוין שלש מאות כסף שהוא סך רב : ומזון· זה ליפתן דבלשון תורה כל מילי דזיין מיקרי מזון ורק בלשון ב"א לא מיקרי מזון אלא חמשת המינים מש"ה לענין נדרים וברכות לא מיקרי מזון אלא חמשת המינים דבשני דברים אלו הולכים בתר לשון ב"א : (כד) אל תרגזו בדרך · העיקר כפרש"י שלא יהיו בלב רגז על עצמם· או איש על חבירו שהביאו למכירת יוסף · ודקדק לומר בדרך משום שבאמת אין מדרך החכמה להתרגז על מה שכבר עבר · כ"א בלב רגז · ובנדרים דכ"ב אי' דבא"י אין לישראל לב רגז · וגם כי במעמד יעקב אביהם יחדלו מלדבר בזה · אבל בדרך הזהירם ע"ז: (כה) ארץ כנען· בשביל שידעו כי יהיו נכרדים מאה"ק חיבבו הארץ · ויבאו תחלה בשביל הארץ ואח"כ אל יעקב וגו' ועי' לעיל מ"ב כ"ט : ויגידו לו · בכ"מ משמעות הגדה הוא ביאור נכון · מבואר כי עוד קודם שהודיעוהו כי עוד יוסף חי הראו לו ענינים מורים ע"ז למען שלא יגיע לו פתאום · אלא עשו כחכמי לב · הראו לו אותות ע"ז והי' מוקבה ליעקב עד שהגידו לו כי כך הוא: ויפג לבו· כפרש"י דשורש פג בכ"מ מלשון חלוף · אל תתני פוגת לך שלא תחליף בכיתך לתנואה אחרת וכן בכ"מ · וכאן משמעו שהי' לב יעקב מתחלף מרגע לרגע כמסתפק· כי לא האמין להם · מגד אמונה בדבריהם אשך

דִּבְרֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵהֶם וַיַּרְא אֶת־הָעֲגָלוֹת אֲשֶׁר־שָׁלַח יוֹסֵף לָשֵׂאת אֹתוֹ וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם׃ רביעי כח וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל רַב עוֹד־יוֹסֵף בְּנִי חָי אֵלְכָה וְאֶרְאֶנּוּ בְּטֶרֶם אָמוּת׃ מו א וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וַיָּבֹא בְּאֵרָה שָּׁבַע וַיִּזְבַּח זְבָחִים לֵאלֹהֵי אָבִיו יִצְחָק׃ ב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים ׀ לְיִשְׂרָאֵל בְּמַרְאֹת הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב ׀ יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ ג וַיֹּאמֶר אָנֹכִי הָאֵל אֱלֹהֵי אָבִיךָ אַל־תִּירָא מֵרְדָה מִצְרַיְמָה כִּי־לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימְךָ שָׁם׃ ד אָנֹכִי אֵרֵד עִמְּךָ מִצְרַיְמָה וְאָנֹכִי אַעַלְךָ גַם־עָלֹה וְיוֹסֵף יָשִׁית יָדוֹ עַל־עֵינֶיךָ׃ ה וַיָּקָם יַעֲקֹב מִבְּאֵר

ת"א ויאמר אלהים. ברכות יג: אנכי ארד. ברכות נו שבת פט: ישית ידו על. ס' הזוהר פ' שלח לך:

רש"י

בפרשת עגלה ערופה והוא שנאמר וירא את העגלות אשר שלח יוסף ולא נאמר אשר שלח פרעה: ותחי רוח יעקב. שרתה עליו שכינה שפירשה ממנו: (כח) רב עוד. רב לי עוד שמחה והדוה הואיל ועוד יוסף בני חי: מו (א) בארה שבע. כמו לבאר שבע ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחילתה: לאלהי אביו יצחק. חייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו לפיכך תלה ביצחק ולא באברהם: (ב) יעקב יעקב. לשון חבה: (ג) אל תירא מרדה מצרימה. לפי שהיה מיצר על שנזקק לצאת לחוצה לארץ: (ד) ואנכי אעלך.

העמק דבר

המה לא ישקרו זה לא עלה על לבו ומזה גם שכבר כזבו לו. אבל מ"מ ודאי לא הכחישם בהחלט אלא הי' כמסתפק ומתחלף לבו עד וידברו וגו': (כז) דברי יוסף אשר דבר. בהרחבת דברים שיצאו למצרים וניכרים דברי אמת: וירא את העגלות וגו'. טורח רב כזה אין לחוש לשקר. וכדאיתא בבכורות דכ"ע דטורח לא עבדי לשיקרא. ובזה האמין. אשר שלח יוסף. כבר נתבאר שלא הודיעו עתה כי פרעה שלחם: ותחי רוח וגו'. ביארנו כמה פעמים דשורש חי משמעו כ"פ מלשון חיים עלזים ושמחים: (כח) ויאמר ישראל. השיג מעלת ישראל. וראה ברוה"ק כי יוסף עומד בצדקו ואמר רב וגו': אלכה ואראנו. זה הלשון משמעו ראיה איזה ימים או עשור. וע' מ"ש בס' שמות ד' י"ח והיינו משום דיעקב לא הסכים לבא עם בניו מצרימה אפי' על זה המשך של הרעב. וחשב מהסבות אגרות ע"ד הרעב כאשר יבואר וזהו שאמר רב. די לי במה שאני יודע כי יוסף חי. אע"ג שאיני יכול להיות עמו בצוותא חדא ולצאת מא"י. אך אלכה ואראנו וגו' והכי מבואר בס' הישר: מו (א) ויסע ישראל וגו'. ברוח גבוה של ישראל ואז לא נצרך שישאוהו בניו: ויבא בארה שבע. כך עלה בדעתו לעקור דירתו מחברון לבאר שבע. מקום שהגלית אביו למצוא מזה שערים בעת הרעב לכך ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק. דייק הכתוב זבחים שהמה שלמים מסוגלין להיות לרצון לפרנסה כמ"ש בס' במדבר כ"ג י"ח. ודייק עוד לאלהי אביו יצחק שהוא הי' מושגח ביחוד לפרנסה כמ"ש לעיל כ"ח י"ג ובס' שמות ג' ו' ומ"ו שע"ז מורה משמעות אלהי יצחק. ובזה מתיישב ספיר עוד הא דכתיב לאלהי ובאמת לא כתיב בקרבנות אלא לה' כדאיתא שלהי מנס' מנחות אלא כאן הפי' לתכלית הענין של אלהי יצחק וכיב"ז נתבאר בפ' יתרו ויזבח עולה וזבחים לאלהים יע"ש. אמנם עד כה לא עשה כן באשר הי' אבל על יוסף. וא"א להקריב שלמים בזמן שהוא אבל כידוע. אבל עתה כי שב רוחו עלה בדעתו להפיק רצון מה' בזה האופן ולהיות בא"י: (ב) במראת הלילה. בעצם היום התראה אליו במראות הלילה

יַת כָּל פִּתְגָמֵי יוֹסֵף דִי מַלִיל עִמְהוֹן וַחֲזָא יַת עֶגְלָתָא דִשְׁלַח יוֹסֵף לְמִיטַל יָתֵיהּ וּשְׁרַת רוּחַ קוּדְשָׁא עַל יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן: כח וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל סַגִי לִי חֶדְוָא עַד כְּעַן יוֹסֵף בְּרִי קַיָם אֵיזֵיל וְאֶחֱזֵינֵיהּ עַד לָא אֱמוּת: א וּנְטַל יִשְׂרָאֵל וְכָל דִי לֵיהּ וַאֲתָא לִבְאֵר שָׁבַע וְדַבַּח דִבְחִין לֶאֱלָהָא דַאֲבוּהִי יִצְחָק: ב וַאֲמַר יְיָ לְיִשְׂרָאֵל בְּחֶזְוָא דְלֵילְיָא וַאֲמַר יַעֲקֹב יַעֲקֹב וַאֲמַר הָא אֲנָא: ג וַאֲמַר אֲנָא אֵל אֱלָהָא דַאֲבוּךְ לָא תִדְחַל מִלְמֵיחַת לְמִצְרַיִם אֲרֵי לְעַם סַגִי אֲשַׁוֵינָךְ תַּמָן: ד אֲנָא אֵיחוֹת עִמָךְ לְמִצְרַיִם וַאֲנָא אַסֵיקִינָךְ אַף אַסָקָא וְיוֹסֵף יְשַׁוֵי יְדוֹהִי עַל עֵינָךְ: ה וְקָם יַעֲקֹב

העמק דבר

להשכילו שהגיע שעה לקבל עליו עול גלות שמכונה בשם לילה · והעולם השוך אז מהופעת רוה"ק רק בשעות קצרות לצורך ענין כמו אור הברק שמבהיק את הלילה: יעקב יעקב · כבר כ' הרמב"ן שבכונה קראו יעקב ולא ישראל אבל הוא ז"ל הסביר כי מעתה לא ישור עם אלהים ועם אנשים ויוכל אלא יהי' בבית עבדים עד שיעלנו · ולא נראה כמ"ש לעיל ל"ב כ"ט דזה הלשון נאמר גם בזמן עומק הגלות וכן דעת חז"ל יע"ש. אלא משום דישראל משמעו בחינה גבוהה השייך ביחוד לאומה הישראלית שבא רק ע"י תורה ועבודה ומסולק מהליכות עולם של כל בני אדם · ויעקב הוא בבחינה פשוטה של כל אדם שמעשיהם הטובים מתאימים עם הליכות עולם ג"כ וכאן אמר ה' שיצאו מא"י למצרים ויהא נשאר בבחינה פשוטה כאשר יבואר: (ג) אלהי אביך · כן הוא כאשר התפללת והקרבת זבחים כדי להתברך בשפע פרנסה למעלה מדרך הטבע כמדת יצחק · אבל זה יהי' במצרים כאשר באמת הי' בתחלת בוא יעקב למצרים עלה הנילוס ותדלה גזרת הרעב לרגלו וכן בכל המשך שהיו ישראל במצרים היו מתפרנסים עם רב ועטם בהשגחה נפלאה כדאי' בפ' יוה"כ · ובב"ר שהיתה אשה שואבת חצי מים וחצי דגים ועוד הרבה · וזהו שאמר אל תירא מרדה מצרימה · כמו שביקש יוסף · אלא שסירב יעקב משום שהי' ירא שלא יהא נשקע זרעו בהתערבות האומה של מצרים · ורק בא"י מקום מקודש לעבודת קרבנות וגם מיוחד לחכמת התורה יותר מכל הארצות יכול להיות משומרת נקודה הישראלית לדור דור · משא"כ במצרים אינו מקום תורה ועבודה אפשר שיהא ח"ו נשקע עין ישראל · וע"ז הבטיחו ה' אל תירא וגו' · כי לגוי גדול אשימך שם · לדרשות חז"ל משמעות גוי גדול שיהיו גוי מצוין בפ"ע · ולא משוקעין במצרים· ולפי הפשט משמעות גוי בכ"מ אומה שיש לה מדינה ומלוכה בפ"ע כמ"ש כ"פ · ובמצרים נעשו מוכשרים לזה ועי' מ"ש בס' דברים ל"ב ח': (ד) ארד עמך· להשגיח עליך ביחוד: ואנכי אעלך גם עלה · שתי עליות היינו עליה חושית שיעלו בשעת גאולה לא"י · וגם עלה עליה רוחנית שביציאת מצרים יעלו במ"ת ובעבודת הקרבנות יותר מאשר היו עוד לפני בואם למצרים: ויוסף ישית ידו על עיניך· לא נתבאר תכונת הבטחה זו · הרשב"ם וספורנו פירשו על צרכיו וזה אינו אלא הבטחה קלה · וגם יוסף אמר בעצמו וכלכלתי אותך שם · והראב"ע פי' במותך ואינו מובן ג"כ הלא כל בניו יחיו לפניו ואדרבה יבואר להלן מ"ו ל' שיעקב הוצרך להתפלל שלא ימות יוסף בחייו · אלא יש בזה הבטחה נפלאה לעיקר קיום האומה במצרים ומשמעות עיניך היינו תשוקתו ומדתו המיוחדת שנתן יעקב עיניו ע"ז (א) ומבואר בפ' ברכה דעין יעקב היא לשבת בטח בדד · ופי' בטח להיות בשלום ובמדת אהבה בין אדם לחבירו כמדת יעקב בהפלגה כמ"ש לעיל כ"פ ועי' לעיל ל"ב כ"ו . ופי' בדד הוא שלא להתערב יותר מן ההכרח עם אוה"ע · כמ"ש לעיל ל"ג ט"ו וי"ח ול"ז א' · וכך הוא רצונו של הקב"ה כמ"ש ריש שירת האזינו בפסוק ה' בדד ינחנו · אבל מדות הללו מסוגלות להיות נשמרות אך ע"י תורה ועבודה שהמה מבדילים בין ישראל לעמים וגם אהבת השלום באה ע"י ת"ת המרבים שלום וכאשר ביארנו בפ' ברכה בפסוק וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב וגו' אף שמיו יערפו טל · וא"כ הי' עיקר מקיימי האומה הישראלית ונקודתה שבט לוי ויהודה שבהם הי' עיקר תורה ועבודה אבל במצרים לא נשמר עין יעקב כ"א ע"י יוסף · היינו מדת בטח בא ע"י נמ"ח ובקשת אהבה יתירה של יוסף כמו שאמר יעקב בברכת יוסף כמבואר להלן מ"ט כ"ד · ולענין בדד · שהשתדל יוסף בכחו לפנות ארץ גושן · ולהושיב את ישראל שם · כאשר יבואר עוד · ולא עשה כן אלא כדי שיהיו ישראל בדד · ואע"ג שאח"כ קלקלו ישראל ואמרו נהי' כמצרים כמבואר בש"ר פ"א · שהפרו ברית מילה משום זה הטעם · זה אינו סותר ההבטחה שהרי ע"י בחירה שלהם הופרה כמו שהי' בא"י ג"כ בהמשך הימים אבל ההכנה היתה מתוקנת באופן שלא יהיו מוכרחים לכך: (ה) ויקם יעקב מבאר שבע · באשר הי' קשה על יעקב הליכה זו שיודע הי' שהולך לגלות

הרחב דבר

(א) כמו דכתיב לא יגרע מצדיק עיניו פי' תשוקתו . וזהו ג"כ כונת מאמרם ז"ל במגילה די"ג . לא יגרע מצדיק עיניו בשכר צניעות שהיתה ברחל זכתה ויצא ממנה שאול . פי' תשוקתו של הצדיק לא תגרע מבניו :

שֶׁבַע וַיִּשְׂאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם וְאֶת־טַפָּם וְאֶת־נְשֵׁיהֶם בָּעֲגָלוֹת אֲשֶׁר־שָׁלַח פַּרְעֹה לָשֵׂאת אֹתוֹ׃ ו וַיִּקְחוּ אֶת־מִקְנֵיהֶם וְאֶת־רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכְשׁוּ בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ מִצְרָיְמָה יַעֲקֹב וְכָל־זַרְעוֹ אִתּוֹ׃ ז בָּנָיו וּבְנֵי בָנָיו אִתּוֹ בְּנֹתָיו וּבְנוֹת בָּנָיו וְכָל־זַרְעוֹ הֵבִיא אִתּוֹ מִצְרָיְמָה׃ ס חמישי

ח וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרַיְמָה יַעֲקֹב וּבָנָיו בְּכֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן׃ ט וּבְנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ וּפַלּוּא וְחֶצְרֹן וְכַרְמִי׃ י וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין וְצֹחַר וְשָׁאוּל בֶּן־הַכְּנַעֲנִית׃ יא וּבְנֵי לֵוִי גֵּרְשׁוֹן קְהָת וּמְרָרִי׃ יב וּבְנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וְשֵׁלָה וָפֶרֶץ וָזָרַח וַיָּמָת עֵר וְאוֹנָן בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וַיִּהְיוּ בְנֵי־פֶרֶץ חֶצְרֹן וְחָמוּל׃ יג וּבְנֵי יִשָּׂשכָר תּוֹלָע וּפֻוָּה וְיוֹב וְשִׁמְרֹן׃ יד וּבְנֵי זְבֻלוּן סֶרֶד וְאֵלוֹן וְיַחְלְאֵל׃ טו אֵלֶּה ׀ בְּנֵי לֵאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב בְּפַדַּן אֲרָם וְאֵת דִּינָה בִתּוֹ כָּל־נֶפֶשׁ בָּנָיו וּבְנוֹתָיו שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ׃ טז וּבְנֵי גָד צִפְיוֹן וְחַגִּי שׁוּנִי וְאֶצְבֹּן עֵרִי וַאֲרוֹדִי וְאַרְאֵלִי׃ יז וּבְנֵי אָשֵׁר יִמְנָה וְיִשְׁוָה וְיִשְׁוִי וּבְרִיעָה וְשֶׂרַח אֲחֹתָם וּבְנֵי בְרִיעָה חֶבֶר

ת"א וימת ער ואונן . סוטה יג : ואת דינה בתו . בתרא קכג נדה לא :

רש"י

הבטיחו להיות נקבר באר: (ו) אשר רכשו בארץ כנען . אבל מה שרכש בפדן ארם נתן הכל לעשו בשביל חלקו במערת המכפלה אמר נכסי חוצה לארץ אינן כדאי לי וזהו אשר כריתי לי העמיד לו צבורין של זהב וכסף כמין כרי ואמר לו טול את אלו : (ז) ובנות בניו . שרח בת אשר ויוכבד בת לוי : (ח) הבאים מצרימה . על שם השעה קורא להם הכתוב באים . ואין לתמוה על אשר לא כתב אשר באו : (י) בן הכנענית . בן דינה שנבעלה לכנעני . כשהרגו את שכם לא היתה דינה רוצה לצאת עד שנשבע לה שמעון שישאנה (ב"ר) : (טו) אלה בני לאה ואת דינה בתו . הזכרים תלה בלאה והנקבה תלה ביעקב ללמדך אשה מזרעת תחילה יולדת זכר איש מזריע תחילה יולדת נקבה : שלשים ושלש . ובפרטן אי אתה מוצא אלא שלשים ושנים אלא זו יוכבד שנולדה בין החומות בכניסתן לעיר שנאמר

מבארא דשבע ונטלו בני ישראל ית יעקב אבוהון וית טפלהון וית נשיהון בעגלתא די שלח פרעה למיטל יתיה: ו ודברו ית גיתיהון וית קניניהון די קנו בארעא דכנען ואתו למצרים יעקב וכל בנוהי עמיה: ז בנוהי ובני בנוהי עמיה בנתיה ובנת בנוהי וכל זרעיה איתי עמיה למצרים: ח ואלין שמהת בני ישראל דעלו למצרים יעקב ובנוהי בוכרא דיעקב ראובן: ט ובני ראובן חנוך ופלוא וחצרון וכרמי: י ובני שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושאול בר כנעניתא: יא ובני לוי גרשון קהת ומררי: יב ובני יהודה ער ואונן ושלה ופרץ וזרח ומית ער ואונן בארעא דכנען והוו בני פרץ חצרון וחמול: יג ובני יששכר תולע ופוה ויוב ושמרן: יד ובני זבלון סרד ואלון ויחלאל: טו אלין בני לאה דילידת ליעקב בפדן ארם וית דינה ברתיה כל נפש בנוהי ובנתיה תלתין ותלת: טז ובני גד צפיון וחגי שוני ואצבון ערי וארודי ואראלי: יז ובני אשר

העמק דבר

ע"כ כתיב ויקם כדרש להזדרז ולילך·וע' לעיל י"ט ל"ה: וישאו בני ישראל את יעקב אביהם · בהלוכו למצרים השפיל דעתו· וע"כ לא עצר כח לילך בעצמו: בעגלות אשר שלח פרעה · אחר שהודיע יעקב לבניו דבר ה' לילך לשבת למצרים עד עת קץ הודיעו בניו לו ג"כ כי כך גזר פרעה על יוסף שלא ישלח תבואה לא"י כ"א להביאם מצרימה · ולב מלך ביד ה': (ז) בנותיו ובנות בניו · פרש"י יוכבד ושרח · והפלא לומר שבני יעקב לא הולידו כולם רק זכרים ולא נקבות · אלא נראה דגם המה הולידו הרבה נקבות אלא שלא היו בכלל שבעים נפש · ולא עוד אלא דיעקב עצמו היו לו עוד בנות מנשיו כמשמעות הכתוב לעיל ל"ה ויקומו כל בניו וכל בנותיו אלא שלא נזכרו בשמם משום שלא הי' בהם ענין נוגע לאומה ישראלית כמו שאירע ע"י דינה ואל תתמה שהרי גם בא"א איכא תנא בב"ב דקמ"א שהי' לו בת · ולא נזכרה בתורה משום שלא יצא ממנה זכרון בישראל לדורות · וה"נ הי' ביעקב אבינו · ולא תקשה ממה שכתוב כל הנפש הבאה לבית יעקב שבעים דודאי הי' יותר משבעים · אלא שבעים אלו היו מכוונים נגד שבעים שרי אוה"ע כמש"כ בשירת האזינו בפסוק בהנחל עליון גוים · וגם היו משונים מטבע שאר ב"א שהרי שמעון ולוי בני י"ב הרגו עיר ומלואה אע"ג שהיו כמה אנשים שלא מלו עצמם כמש"כ לעיל שם ל"ד כ"ד · וער ואונן נשאו אשה להוליד וכן פרץ הוליד בני ז' וח' ודינה בת שש כבר היתה ראויה לאיש לרדוף אחריה וכן היו כל שבעים נפש · משא"כ שאר בנים שהולידו לא היו אלא כשאר ב"א · ע' מש"כ להלן מ' כ"ג בבני מנשה: וכל זרעו · הוסיף בזה דור מאוחר נוב"ב וכדאיתא ביבמות ד"ע אין לי אלא בנים זרעה וזרע זרעה מנין ת"ל וזרע אין לה · הרי אפי' כמה דורות בכלל זרע · וגם כאן לשון וכל זרעו משמע הכי ועדיין אינו מדוקדק כפי וכל זרעו · הרי כתיב במקרא הקודם וכל זרעו אתו אלא נכלל בזה תלמידיו שלמדם תורה וכמש"כ להלן מ"ח י"ט בפסוק וזרעו יהיה מלא הגוים: הביא אתו מצרימה · בניו ובני בניו באו אתו מעצמם שהרי מצווים היו מפי הגבורה לרדת מצרים · ושיהא מקוים בהם כי גר יהיה זרעך וגו' אבל בנותיו ובנות בניו ותלמידיו לא היו מצווים ע"ז ויכולים היו לינשא לאחרים בארץ כנען · אבל יעקב הביאם אתו מצרימה לשמרם ולהשגיח עליהם כ"ז שהי' אפשר: (ח) בכור יעקב ראובן · לא מנה הכתוב כסדר בני יעקב כמו לעיל ל"ה · ולא מנה' אלא בני ראובן בני שמעון · וא"כ למאי כתיב בכור יעקב ראובן ואפי' אם רצה הכתוב לייחס את ראובן הי' ראוי לכתוב בני ראובן בכור יעקב חנוך כמו שכתוב בפ' במדבר אלא יש בזה ענין שיבואר בזה כמה בלבולים בפרשה · היינו מה שמנה שלשים ושלש בני לאה · ולבסוף במקרא כ"ו מונה כל נפש ששים ושש · ואם בני לאה שלשים ושלש ס"ה ששים ושבע · גם בעיקר השלמה לשבעים נפש יש דעות שונות כידוע באגדה ובמדרש · והנראה דהבכורה נחשב לשנים מש"ה בהיותם יוצאים מא"י נחשב ראובן הבכור לשנים ובזה נשלם המנין של שלשים ושלש בני לאה ובבואם למצרים שהי' עיקר הנהגה ביד יוסף נחשב יוסף לשנים ובני לאה לשלשי' ושנים וע"ע להלן ובריש ס' שמות א' ה' עכ"פ הבאים מצרימה שמתחילים לבא מצרימה: (יב) בני פרץ וגו' · לא כתיב בני פרץ הי[ו] ... בריעה · אלא ללמדנו דבשביל שמי[...] בני פרץ חצרון וחמול למלאות ... חמשה: (טו) כל נפש בו[...] בבני רחל ובבני בלהה מ[...] שהיו לכולם עוד בני[...] נפש מש"ה כתיב

פי' ... ויהיו ... [...]תו לספק בני ... [...]ע ער ואונן היו ... מספר בני יהודה ... [...]יו ובנותיו · וכן כתיב ... [...]את"כ בבני זלפה · ולדברינו ... [...]ות אלא לא באו בכסוס שבעים ... כל נפש שהי' להם לא נחשב אלא ... כך

וּמַלְכִּיאֵל׃ יח אֵלֶּה בְּנֵי זִלְפָּה אֲשֶׁר־נָתַן לָבָן לְלֵאָה
בִתּוֹ וַתֵּלֶד אֶת־אֵלֶּה לְיַעֲקֹב שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה נָפֶשׁ׃
יט בְּנֵי רָחֵל אֵשֶׁת יַעֲקֹב יוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ כ וַיִּוָּלֵד
לְיוֹסֵף בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ אָסְנַת בַּת־
פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אֹן אֶת־מְנַשֶּׁה וְאֶת־אֶפְרָיִם׃
כא וּבְנֵי בִנְיָמִן בֶּלַע וָבֶכֶר וְאַשְׁבֵּל גֵּרָא וְנַעֲמָן אֵחִי
וָרֹאשׁ מֻפִּים וְחֻפִּים וָאָרְדְּ׃ כב אֵלֶּה בְּנֵי רָחֵל אֲשֶׁר
יֻלַּד לְיַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ אַרְבָּעָה עָשָׂר׃ כג וּבְנֵי־דָן
חֻשִׁים׃ כד וּבְנֵי נַפְתָּלִי יַחְצְאֵל וְגוּנִי וְיֵצֶר וְשִׁלֵּם׃
כה אֵלֶּה בְּנֵי בִלְהָה אֲשֶׁר־נָתַן לָבָן לְרָחֵל בִּתּוֹ
וַתֵּלֶד אֶת־אֵלֶּה לְיַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ שִׁבְעָה׃ כו כָּל־
הַנֶּפֶשׁ הַבָּאָה לְיַעֲקֹב מִצְרַיְמָה יֹצְאֵי יְרֵכוֹ מִלְּבַד
נְשֵׁי בְנֵי־יַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ שִׁשִּׁים וָשֵׁשׁ׃ כז וּבְנֵי יוֹסֵף
אֲשֶׁר־יֻלַּד־לוֹ בְמִצְרַיִם נֶפֶשׁ שְׁנָיִם כָּל־הַנֶּפֶשׁ
לְבֵית־יַעֲקֹב הַבָּאָה מִצְרַיְמָה שִׁבְעִים׃ ס ששי
כח וְאֶת־יְהוּדָה שָׁלַח לְפָנָיו אֶל־יוֹסֵף לְהוֹרֹת לְפָנָיו
גֹּשְׁנָה וַיָּבֹאוּ אַרְצָה גֹּשֶׁן׃ כט וַיֶּאְסֹר יוֹסֵף מֶרְכַּבְתּוֹ
וַיַּעַל לִקְרַאת־יִשְׂרָאֵל אָבִיו גֹּשְׁנָה וַיֵּרָא אֵלָיו וַיִּפֹּל
עַל־צַוָּארָיו וַיֵּבְךְּ עַל־צַוָּארָיו עוֹד׃ ל וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל

ת"א ובני בנימן בלע ובכר. סוטה לו: כצ"ל במקף. מ"ש

רש"י

שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה במצרים: (יט) בני רחל אשת יעקב. ובכולן לא נאמר כן אלא שהיתה עיקרו של בית: (כו) כל הנפש הבאה ליעקב. שיצאו מארץ כנען לבא למצרים ואין הבאה זו לשון עבר אלא לשון הווה כמו בערב היא באה (אסתר ב') וכמו והנה רחל בתו באה עם הצאן לפיכך טעמו למטה באל"ף לפי כשיצאו לבא מארץ כנען לא היו אלא ששים ושש. והשני כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים הוא לשון עבר לפיכך טעמו למעלה בבי"ת לפי שמשבאו שם היו שבעים שמצאו שם יוסף ושני בניו ונתוספה להם יוכבד בין החומות. (ועיין בביאור לת"י ומשם תמצא לרוות צמאונך בר"י) ולדברי האומר תאומות נולדו עם השבטים צריכים אנו לומר שמתו לפני ירידתן למצרים שהרי

לא

יִמְנָה וְיִשְׁוָה וְיִשְׁוִי וּבְרִיעָה וְשֶׂרַח אֲחָתְהוֹן וּבְנֵי בְרִיעָה חֶבֶר וּמַלְכִּיאֵל׃ יח אִלֵּין
בְּנֵי זִלְפָּה דִּיהַב לָבָן לְלֵאָה בְּרַתֵּיהּ וִילֵידַת יָת אִלֵּין לְיַעֲקֹב שִׁתָּא עֲשַׂר נַפְשָׁן׃
יט בְּנֵי רָחֵל אִתַּת יַעֲקֹב יוֹסֵף וּבִנְיָמִין׃ כ וְאִתְיְלִידוּ לְיוֹסֵף בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם
דִּילֵידַת לֵיהּ אָסְנַת בַּת פּוֹטִיפֶרַע רַבָּא דְאוֹן יָת מְנַשֶּׁה וְיָת אֶפְרָיִם׃ כא וּבְנֵי
בִנְיָמִן בֶּלַע וָבֶכֶר וְאַשְׁבֵּל גֵּרָא וְנַעֲמָן אֵחִי וָרֹאשׁ מֻפִּים וְחֻפִּים וָאָרְדְּ׃ כב אִלֵּין
בְּנֵי רָחֵל דְּאִתְיְלִידוּ לְיַעֲקֹב כָּל נַפְשָׁתָא אַרְבְּעַת עֲשַׂר׃ כג וּבְנֵי דָן חֻשִׁים׃
כד וּבְנֵי נַפְתָּלִי יַחְצְאֵל וְגוּנִי וְיֵצֶר וְשִׁלֵּם׃ כה אִלֵּין בְּנֵי בִלְהָה דִּיהַב לָבָן לְרָחֵל
בְּרַתֵּיהּ וִילֵידַת יָת אִלֵּין לְיַעֲקֹב כָּל נַפְשָׁתָא שְׁבַע׃ כו כָּל נַפְשָׁתָא דְּעָלָא לְיַעֲקֹב
לְמִצְרַיִם נָפְקֵי יַרְכֵּיהּ בַּר מִנְּשֵׁי בְנֵי יַעֲקֹב כָּל נַפְשָׁתָא שִׁתִּין וְשִׁית׃ כז וּבְנֵי יוֹסֵף
דְּאִתְיְלִידוּ לֵיהּ בְּמִצְרַיִם נַפְשָׁתָא תַּרְתֵּין כָּל נַפְשָׁתָא לְבֵית יַעֲקֹב דְּעָלָא לְמִצְרַיִם
שַׁבְעִין׃ כח וְיָת יְהוּדָה שְׁלַח קֳדָמוֹהִי לְוָת יוֹסֵף לְפַנָּאָה קֳדָמוֹהִי לְגֹשֶׁן וַאֲתוֹ
לְאַרְעָא דְגֹשֶׁן׃ כט וְטַקֵּיס יוֹסֵף רְתִיכוֹהִי וּסְלֵיק לְקַדָּמוּת יִשְׂרָאֵל אֲבוּהִי לְגֹשֶׁן
וְאִתַּחֲזִי לֵיהּ וּנְפַל עַל צַוְּרֵיהּ וּבְכָא עַל צַוְּרֵיהּ עוֹד׃ ל וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף אִלּוּ

רש"י

לא נמנו כאן מצאתי בויקרא רבה עשו שש נפשות היו לו והכתוב קורא אותן נפשות ביתו לשון רבים לפי שהיו עובדין לאלוהות הרבה יעקב שבעים היו לו והכתוב קורא אותן נפש לפי שהיו עובדים לאל אחד: (כח) להורות לפניו. כתרגומו לפנות לו מקום ולהורות היאך יתישב בה: לפניו. קודם שיגיע לשם. ומדרש אגדה להורות לפניו לתקן לו בית תלמיד שמשם תצא הוראה: (כט) ויאסור יוסף מרכבתו. הוא בעצמו אסר את הסוסים למרכבה להזדרז לכבוד אביו: וירא אליו. יוסף נראה אל אביו: ויבך על צואריו עוד. לשון הרבות בכיה וכן כי לא על איש ישים עוד (איוב ל"ד) לשון רבוי הוא אינו שם עליו עילות נוספות על חטאיו אף כאן הרבה והוסיף בבכי יותר על הרגיל אבל יעקב לא נפל על צוארי יוסף

העמק דבר

כך. אבל זלפה לא הי' לה בחמת יותר באותה שעה מש"ה לא כתיב כך: (כו) הבאה ליעקב מצרימה. שעומדת לבא למצרים ואז ירד ראובן מבכורתו ונמנה כל נפש ששים ושש: (כז) ובני יוסף וגו'. לפי כלל המקרא הקודש שמונה הבנים עם בניהם יחד ששים ושש. א"כ כאן הי' ראוי לכתוב ובמצרים היו נפש שלש. והכי מיבעי. ויוסף יולד לו במצרים מנשה ואפרים נפש שלש. אלא בא לרמז שלא נחשב אותו בשוה עם בניו. אלא הוא בפ"ע שנים. ובניו שנים ובזה נשלם כל הנפש שבאה כבר שבעים והיינו משום שבמצרים נחשב הבכורה ליוסף. והנה כמו שכתב הרמב"ן כ"פ די"ב שבטים פעם נחשב שבט לוי בכלל ואז נחשב מנשה ואפרים לאחד. ופעם להיפך. רק לעולם יש להם בכונה פרטית מספר שנים עשר שבטי יה. כך שבעים נפש פעם נשלם כה ופעם כה: (כט) וירא אליו. כבר עמד ע"ז הרמב"ן ראיה זו מה היא. וכן לשון המקרא ויבך על צואריו עוד צריך ביאור. ועיקר משמעות הכתוב שרק יוסף בכה ולא יעקב הוא פלא. ורש"י כ' בשם מדרש חז"ל שיעקב קרא אז ק"ש גם זה צריך ביאור וכי לא הי' יכול לכוין השעה של ק"ש שלא בעת ראות פני יוסף אבל כ"ז ניתן ללמדנו על דרשת ת"י ופקים יוסף וכו' וקדם דאשתמודעי' אבוי סגד לי' ואתחייב למיהוי שנוי קטיען ותהא ואתחמי לי' ורכן על פריקת צוריה ובכא על צורי' תוב על דסגד לי'. וכך הענין שיוסף תקע עצמו לדבר החלום שעתיד השמש להשתחוות לו. והוא אביו. והרבה להשתדל ע"ז עד כה ולא עלה בידו כמש"כ לעיל. ע"כ עלה בדעתו שיבא לקראתו בבגדי מלוכה ומכש"כ לפי מה שכתוב בסה"י שפרעה שלח לו הכתר. והי' סבור יוסף שיעקב יכירנו מ"מ וישתחוה לו מפני כבוד המלוכה. או אפי' אם לא יכיר אותו ויהי סבור שהוא פרעה וישתחוה לו. יהא בזה האופן מתקיים החלום. אבל באמת לא הכירו יעקב מתחלה וכסבור שהוא פרעה והשתחוה לו שהרי כבר נודע לו שפרעה גזר שיבואו לשם ויהיו משועבדים אליו. ואח"כ הראה עצמו יוסף לאביו והי' לאביו תרעומת בלבו עליו כי אע"ג שיעקב שמר דבר החלום ולא הסתכל בו. מ"מ לא באופן שיוסף עצמו יהא גורם לדבר להשפיל את אביו לפניו. ע"כ מה עשה להסיח דעתו

כרגע

אל־יוסף אמותה הפעם אחרי ראותי את־פניך כי עודך חי: לא ויאמר יוסף אל־אחיו ואל־בית אביו אעלה ואגידה לפרעה ואמרה אליו אחי ובית־אבי אשר בארץ־כנען באו אלי: לב והאנשים רעי צאן כי־אנשי מקנה היו וצאנם ובקרם וכל־אשר להם הביאו: לג והיה כי־יקרא לכם פרעה ואמר מה־מעשיכם: לד ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך מנעורינו ועד־עתה גם־אנחנו גם־אבתינו בעבור תשבו בארץ גשן כי־תועבת מצרים כל־רעה צאן: **מז** א ויבא יוסף ויגד לפרעה ויאמר אבי ואחי וצאנם ובקרם וכל־אשר להם באו מארץ כנען והנם בארץ גשן: ב ומקצה אחיו

ת"א ואמרתם אנשי. ס' הזוהר פ' פינחס: ומקצה אחיו. בבא קמא לב:

רש"י

ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע: (ל) אמותה הפעם. פשוטו כתרגומו ומדרשו סבור הייתי למות שתי מיתות בעולם הזה ולעולם הבא שנסתלקה ממני שכינה והייתי אומר שיתבעני הקב"ה מיתתך עכשיו שעודך חי לא אמות אלא פעם אחת: (לא) ואמרה אליו אחי וגו'. ועוד אומר לו והאנשים רועי צאן וגו': (לד) בעבור תשבו בארץ גושן. והיא צריכה לכם שהיא ארץ מרעה וכשתאמרו לו שאין אתם בקיאין במלאכה אחרת ירחיקכם מעליו ויושיבכם שם: כי תועבת מצרים כל רועה צאן. לפי שהם להם אלהות: **מז** (ב) ומקצה אחיו. מן הפחותים שבהם לגבורה שאין נראים גבורים שאם יראה אותם גבורים יעשה אותם אנשי מלחמתו. ואלה הם ראובן שמעון לוי יששכר ובנימין. אותן שלא

העמק דבר

כרגע קרא ק"ש בדביקות ואהבת ה' שיש בזה כח להסיח דעת מכל דברי עוה"ז(א): (ל) אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך. באשר נתיירא יעקב שלא יענש יוסף בקיצור ימים וימות בעוד יעקב חי כדאי' בקידושין דל"ג כל ת"ח שאינו עומד מפני רבו כו' ואינו מאריך ימים כו'. ע"כ התפלל ואמר ליוסף אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך כי עודך חי. כלומר יהי רצון שאמות בעודני רואה את פניך כי עודך חי: (לא) ויאמר יוסף וגו'. כל הספור נראה כפול שאמר יוסף שיעשה כך. ואח"כ מספר הכתוב שעשה כך בפרטות והי' יכול לכתוב ויעש יוסף ואחיו כן ויאמר פרעה אל יוסף וגו'. אבל באמת משונה הלשון שעשה הוא ואחיו ממה שאמר יוסף לעשות ע"כ יש לדקדק ולהבין עומק הדברים. והנה אמר יוסף אעלה משמעו במקום שאין אנשים נכנסין לפרעה זולת הוא לבדו. והוא בעלית פרעה

הרחב דבר

(א) ובמס' ד"א זוטא פ"א תניא העבר רצונך ורצון חברך מפני רצון שמים שכן מצינו ביעקב שלא נשק ליוסף. ולא נתבאר היאך היה רצון שמים כך. ולפי דברינו מבואר יפה שיעקב אע"ג שחשב זה לסעדר הכבוד ומורא אביו ורבו. מכ"מ היה רצונו למחול מפני רוב אהבתו ליוסף. אבל באשר שאע"ג שהאב והרב יכולין למחול על כבודם מכ"מ אינם יכולים למחול על בזיונן והיה הדין נותן להראות ליוסף אות התרעמות וכאלו הוא נזוף ממנו ע"כ ביטל יעקב רצונו ורצון יוסף מפני רצון שמים ולהתגבר על תשוקתו לנשק ליוסף קרא ק"ש וקיבל עליו עול מ"ש. והנה יוסף השכיל שטעה בזה וכי גם החלום לא נתקיים בזה אחר שאביו כסבור שהוא פרעה. וכדאי' בשבת דע"כ משתחוה לע"ז וכסבור בהכ"נ הוא הרי לבו לשמים וא"כ נתחלל כבוד אביו בחנם. וגרם לו צער. ע"כ בכה יוסף עוד. על שהשתחוה אביו לו:

אֲנָא מָאִית זִמְנָא הָדָא מְנַחֵם אֲנָא בָּתַר דַּחֲזֵיתִינוּן לְאַפָּיךְ אֲרֵי עַד כְּעַן קַיָּם אַתְּ׃ לא וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי וּלְבֵית אֲבוּהִי אֶסַּק וְאַחֲוֵי לְפַרְעֹה וְאֵימַר לֵיהּ אַחַי וּבֵית אַבָּא דִּי בְּאַרְעָא דִכְנַעַן אֲתוֹ לְוָתִי׃ לב וְגוּבְרַיָּא רָעֲי עָנָא אֲרֵי גַבְרֵי מָרֵי גֵיתֵי הֲווֹ וְעָנְהוֹן וְתוֹרֵיהוֹן וְכָל דִּילְהוֹן אַיְתִיאוּ׃ לג וִיהֵי אֲרֵי יִקְרֵי לְכוֹן פַּרְעֹה וְיֵימַר מָה עוֹבָדֵיכוֹן׃ לד וְתֵימְרוּן גַּבְרֵי מָרֵי גֵיתֵי הֲווֹ עַבְדָּךְ מִזְּעֵירָנָא וְעַד כְּעַן אַף אֲנַחְנָא אַף אֲבָהָתָנָא בְּדִיל דְּתֵיתְבוּן בְּאַרְעָא דְגשֶׁן אֲרֵי מְרַחֲקִין מִצְרָאֵי כָּל רָעֲי עָנָא׃ א וַאֲתָא יוֹסֵף וְחַוִּי לְפַרְעֹה וַאֲמַר אַבָּא וְאַחַי וְעָנְהוֹן וְתוֹרֵיהוֹן וְכָל דִּילְהוֹן אֲתוֹ מֵאַרְעָא דִכְנַעַן וְהָא אִנּוּן בְּאַרְעָא דְגשֶׁן׃ ב וּמִקְצַת אֲחוֹהִי דְּבַר חַמְשָׁא גוּבְרִין

העמק דבר

וכך הי' סבור יוסף לעשות מטעם שיבואר: **ואגידה לפרעה**· לבד דברים המפורשים הגיד ענין השייך לזה·**ואמרה**· אלו דברים השייכים להודיע לאחיו כי כן יאמר **באו אלי**· לשון ביאה אל האדם משמעו בשני פנים· א' שהאורח בא לביתו והצרו ממש· אע"ג שאין תכלית ביאתו בשבילו.· ב' שבא לעיר בשבילו אפילו עומד במקום אחר· והנה יוסף ידע שפרעה אמר אליו שיבואו אחיו ובתיהם אליו היינו בשביל פרעה לרשותו· ואע"ג שלא הי' יכול להכריחם לכך כמו שביארנו לעיל מ"ה י"ט· מ"מ אחר שבאמת באו המה וכל בתיהם עם בקרם ואנס יוכל להיות שיחליט פרעה שבאו אליו לאיזה שירות וא"כ יושיבם פרעה במקום שירצה לפי צורך המלוכה וא"כ איך יוכל יוסף לומר שבאו בשבילו ע"כ הי' מחשב להעלים מפרעה שכבר באו לארץ גושן וא"כ יהא פרעה סבור שמה שיוסף אומר באו אלי· היינו שנכנסו עתה לביתו וחצירו· ומזה הטעם לא יכול יוסף לבקש שישבו בגשן באשר הוא מחויב לחום לטובת המדינה· ומי יודע מה בלב פרעה להשתמש בם· ואולי דעתו להושיבם במקומות מפוזרים לטובת המדינה· ע"כ לא מצא עצה כ"א להודיע לפרעה בתורת ספור: (לב) **והאנשים רועי צאן**. והודיע לאחיו תכלית הודעה זו לפרעה כי יהיו תועבת מצרים וממילא יגזור פרעה שעלמו שישבו בארץ גושן מקום שאין שם עיקר הישוב של מצרים: **כי אנשי מקנה היו**· מכבר בשנים שעברו דבכלל מקנה כל בהמה ביתיות כמבואר להלן מ"ז י"ז סוסים וחמורים וגמלים· וזה לא היה לבזיון כמו רועי צאן ורצה יוסף למעט כל האפשר להבזות את אחיו ובית אביו בעיני פרעה לומר שעיקר הולדותם המה פחותי ערך ע"כ יאמר כי אנשי מקנה היו ובהמשך הזמן ירדו ממעמדם ונעשו. רועי צאן: (לד) **אנשי מקנה היו**· אינם צריכים לבזות א"ע ולומר שהם רועי צאן עתה שהרי כבר ידע פרעה מדבר יוסף: **ועד עתה**· שירדנו ממעמדנו: **גם אנחנו**· שאנו ירודים אבל היינו במעלת אנשי מקנה: **גם אבותינו**· שהיו אנשים גדולים כל ימיהם:

בעבור תשבו וגו'· הזהירם שלא יבקשו בפירוש לשבת בארץ גושן.· שלא יהיה מוקשה בעיני פרעה מאין ידעו טיב ארץ גשן והלא עדיין המה בית יוסף אלא ממילא תשבו בארץ גושן שמעצמו יצוה פרעה כן: **כי תועבת מצרים וגו'**· ולא ירצה להושיבכם במקום עיקר הישוב· כך עלה בדעת יוסף לסבב הדבר להגיע להתכלית המבוקש לשבת בדד· אע"ג שיהיה באופן שיהיו אחיו ובית אביו לבוז מחמת זה בעיני פרעה· מ"מ הכל כדאי כדי להגיע לזה התכלית הנחוץ לשמירת קדושת ישראל.· והי' עיקר רצון יוסף לומר לפרעה לשון באו אלי· כדי שיהא רואה אם יקפיד פרעה על אמרו שבאו לצרכו אז יבאר כונת דבריו אלה שבאו לביתו· וא"כ לא יהא יכול לבקש לא הוא ולא אחיו ישיבת גושן. אלא באופן שיהא ענינם מתועב בעיני פרעה וירחיקם פרעה ויושיבם בגושן· ואח"כ מספר הכתוב כי הקב"ה הסב את הענין שלא היו מגיעים לזה משום בזיון אלא בדרך כבוד כאשר יבואר: **מז** (א) **ויבא יוסף ויגד לפרעה**· לא כתיב ויעל יוסף· שהקב"ה הסב אשר בבוא יוסף לבית התחתון מושב השרים מצא את פרעה שמה. והי' מוכרח להגיד לפני פרעה שמה ענין ביאת אביו ואחיו בכל הפרטים: **ויאמר**. לצורך הענין שינה דברו ממה שחשב ואמר **אבי ואחי וגו'**· לא הי' אפשר לומר באו אלי שהרי השרים ידעו כי לא באו לבית יוסף· וגם לא הי' מוצא שעת הכושר להבזות את אחיו לעיני השרים לומר עליהם שהם רועי צאן· כי באמת לא ידעו השרים מזה גם אח"כ כשישבו בארץ גושן לא היו רועי צאן כלל· ורק לפני פרעה הי' ההכרח לבזות א"ע כדי להגיע לתכלית המבוקש על כן אמר **אבי ואחי וגו' והנם בארץ גשן**· והנה לפי אשר חשב תחלה לומר לפרעה· הי' רצונו לומר אחי ובית אבי· ולא להזכיר את אביו. כדי שלא יבזה גם אותו בעיני פרעה· והוא אך למותר· אבל עתה אמר אבי וגו': (ב) **ומקצה אחיו וגו'**· הסב הקב"ה לב פרעה שלא יקרא אותם מיד· ולא היו יודעים אשר יוסף שינה דברו ממה שחשב

לָקַח חֲמִשָּׁה אֲנָשִׁים וַיַּצִּגֵם לִפְנֵי פַרְעֹה׃ ג וַיֹּאמֶר
פַּרְעֹה אֶל־אֶחָיו מַה־מַּעֲשֵׂיכֶם וַיֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה
רֹעֵה צֹאן עֲבָדֶיךָ גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־אֲבוֹתֵינוּ׃
ד וַיֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה לָגוּר בָּאָרֶץ בָּאנוּ כִּי־אֵין
מִרְעֶה לַצֹּאן אֲשֶׁר לַעֲבָדֶיךָ כִּי־כָבֵד הָרָעָב
בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְעַתָּה יֵשְׁבוּ־נָא עֲבָדֶיךָ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן׃
ה וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר אָבִיךָ וְאַחֶיךָ בָּאוּ
אֵלֶיךָ׃ ו אֶרֶץ מִצְרַיִם לְפָנֶיךָ הִוא בְּמֵיטַב הָאָרֶץ
הוֹשֵׁב אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אַחֶיךָ יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן
וְאִם־יָדַעְתָּ וְיֶשׁ־בָּם אַנְשֵׁי־חַיִל וְשַׂמְתָּם שָׂרֵי מִקְנֶה
עַל־אֲשֶׁר־לִי׃ ז וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־יַעֲקֹב אָבִיו
וַיַּעֲמִדֵהוּ לִפְנֵי פַרְעֹה וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת־פַּרְעֹה׃
ח וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יַעֲקֹב כַּמָּה יְמֵי שְׁנֵי חַיֶּיךָ׃
ט וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־פַּרְעֹה יְמֵי שְׁנֵי מְגוּרַי שְׁלֹשִׁים
וּמְאַת שָׁנָה מְעַט וְרָעִים הָיוּ יְמֵי שְׁנֵי חַיַּי וְלֹא
הִשִּׂיגוּ אֶת־יְמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אֲבֹתַי בִּימֵי מְגוּרֵיהֶם׃
י וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת־פַּרְעֹה וַיֵּצֵא מִלִּפְנֵי פַרְעֹה׃

ת"א ויאמר פרעה אל יעקב . מגילה יז : ויאמר יעקב אל פרעה . שם :

ר ש " י

כפל משה שמותם כשברכן · אבל שמות הגבורים כפל · וזאת ליהודה שמע ה' קול יהודה ולגד אמר ברוך מרחיב גד ולנפתלי אמר נפתלי ולדן אמר דן וכן לזבולן וכן לאשר זהו לשון ב"ר שהיא אגדת א"י · אבל בגמרא בבלית שלנו (ב"ק צ"ב) מצינו שאותן שכפל משה שמותן הם החלשים ואותן הביא לפני פרעה ויהודה שהוכפל שמו לא הוכפל משום חלשות אלא טעם יש בדבר כדאיתא בב"ק · ובברייתא דספרי שנינו גם בזאת הברכה כמו גמרא שלנו : (ו) אנשי חיל . בקיאין באומנותן לרעות צאן : על אשר לי · על צאן שלי : (ז) ויברך יעקב · היא שאילת שלום כדרך כל הנראים לפני המלכים לפרקים שלו"דיר בלע"ז (גריסא"ן) : (ט) שני מגורי · ימי גרותי כל ימי הייתי גר בארץ: ולא השיגו. בטובה : (י) ויברך יעקב. כדרך כל

העמק דבר

שאשב ולא היו מבקשים לשבת בארץ גושן וא"כ לא היו השרים עמו : (ג) אל אחיו · באשר עמדו היו מגיעים לכך ע"כ היסב ה' שלא יקרא · אלא יחד עם יוסף שהציגם . דקדק פרעה לדבר רק יוסף בעצמו הציגם לפני פרעה בעת הכותר שלא עמהם . לכבודו של יוסף · לומר שהוא יודע שאין הוא

וַאֲקֵימִינּוּן קֳדָם פַּרְעֹה: ג וַאֲמַר פַּרְעֹה לַאֲחוֹהִי מָה עוֹבָדֵיכוֹן וַאֲמַרוּ לְפַרְעֹה רָעֵי עָנָא עַבְדָּךְ אַף אֲנַחְנָא אַף אֲבָהָתָנָא: ד וַאֲמַרוּ לְפַרְעֹה לְאִתּוֹתָבָא בְּאַרְעָא אֲתֵינָא אֲרֵי לֵית רַעְיָא לְעָנָא דִּי לְעַבְדָּךְ אֲרֵי תַקִּיף כַּפְנָא בְּאַרְעָא דִּכְנָעַן וּכְעַן יִתְּבוּן כְּעַן עַבְדָּךְ בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן: ה וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף לְמֵימָר אֲבוּךְ וַאֲחָךְ אֲתוֹ לְוָתָךְ: ו אַרְעָא דְמִצְרַיִם קֳדָמָךְ הִיא בִּדְשַׁפִּיר בְּאַרְעָא אוֹתֵיב יַת אֲבוּךְ וְיַת אֲחָךְ יִתְּבוּן בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן וְאִם יְדַעְתְּ וְאִית בְּהוֹן גּוּבְרִין דְּחֵילָא וּתְמַנֵּינּוּן רַבָּנֵי גֵיתֵי עַל דִּילִי: ז וְאַיְתִי יוֹסֵף יַת יַעֲקֹב אֲבוּהִי וַאֲקֵימִינֵּיהּ קֳדָם פַּרְעֹה וּבָרִיךְ יַעֲקֹב יַת פַּרְעֹה: ח וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיַעֲקֹב כַּמָּה יוֹמֵי שְׁנֵי חַיָּיךְ: ט וַאֲמַר יַעֲקֹב לְפַרְעֹה יוֹמֵי שְׁנֵי תּוֹתָבוּתִי מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין זְעִירִין וּבִישִׁין הֲווֹ יוֹמֵי שְׁנֵי חַיַּי וְלָא אַדְבִּיקוּ יַת יוֹמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אֲבָהָתִי בְּיוֹמֵי תּוֹתָבוּתְהוֹן: י וּבָרִיךְ

העמק דבר

הוא שוה להם: רעה צאן עבדיך. היו מוכרחים ג"כ לתכלית המבוקש להגיד מילתא דמיגני' דידהו שהמה רועי צאן ולא אמרו כי אנשי מקנה היו כאשר שעתה לפי התשובתם שהמה רועי צאן אין דברים הללו שהיו אנשי מקנה כ"א התפארות ושמירת כבוד עצמם. ואל תתהדר לפני מלך כתיב. ורק יוסף לפי שחשב הוא להודיע כי אחיו רועי צאן לו נאה לשמור כבוד אחיו לפני המלך. וכן בתשובתם אנשי מקנה היו עבדיך אין זה הידור הכבוד אלא תשובה על השאלה אבל עתה שהתשובה הנחוצה להודיע כי המה עתה רועי צאן א"כ היו דבריהם אנשי מקנה היינו רק להתהדר: גם אנחנו שהגנו במעלת הליכות עולם כשארי אנשים: גם אבותינו. שהיו אנשי אלהים: (ד) ויאמרו אל פרעה. עתה הגיעו לבקשתם שהרי כבר יודעים מטוב ארץ גושן: לגור בארץ באנו. כהשו לו ולא הודיעו דבר ה' שישארו כל ימי חייהם במצרים עד עת קץ אלא באו לגור על משך שני הרעב: כי אין מרעה וגו'. ואע"ג שודאי היו מאכלי בהמה בא"י וכמ"ש לעיל מ"מ אחרי כי כבד הרעב בארץ והוכלים האנשים עשבי השדה ואין מרעה לצאן אשר להם. ע"כ. ישבו נא עבדיך בארץ גשן. והנה אמנם לא דברו כזב לפרעה שבאו לגור כי באמת כיוונו בזה שרצונם להיות גרים ולא כאזרחי הארץ וכדבר ה' לא"א כי גר יהי' זרעך וכמו שביארנו במקומו: (ה) אביך ואחיך באו אליך. לב מלך ביד ה'. והטהו לומר כי אע"ג שבאו כולם עם בתיהם. מ"מ אחרי שהם מארץ כנען. ואין בדעתם לישאר בארץ מצרים הרי באו רק אליך. ואין לפרעה מחשבות להסכן בם לטובת המדינה אלא (ו) ארץ מצרים וגו'. עשה מה שאתה חפץ: במיטב הארץ וגו'. מצדי לא יבצר להושיב אותם ולתת להם מקומות טובים מגושן ולא כמו שחשב יוסף שיהיו מתועבים בעיני פרעה בשביל שהיו רועי צאן. אך לבקשתם ישבו בארץ גשן. רצונם הוא כבודם וטובם: ואם ידעת וגו'. הרי שלא היו מתועבים בעיני פרעה. ושאלו בארץ גושן בדרך כבוד: (ז) ויעמידהו לפני פרעה. ולא השתחוה כאשר הודיע יוסף לאביו דבר פרעה כי חושבם כאורחים ליוסף. ואינם עבדים לפרעה: (ח) כמה ימי שני חייך. כבר ביארנו כ"פ דחיים משמע פעם חיים פשוטים ופעם על ימי הצלחה. וביומא דע"א א' אי' כי אורך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך. וכי יש שנים של חיים ויש שנים שאינם של חיים אר"א אלו שנותיו של אדם המתהפכות מרעה לטובה א"כ פירשו משמעות שנות חיים של הצלחה. ובאשר ראה פרעה את יעקב בשעה זו בהצלחה נפלאה אשר בעת כל ארץ כנען נעניס ברעב הנה בנו מושל במצרים ובניו גדולי ערך ומ"מ ראה פניו הוצליות ביותר ע"כ שיער שזקנתו הוא יותר מאשר הי' באמת ושאל ע"ז כמה ימי שני הצלחתך: (ט) ימי שני מגורי. בכלל החיים היו שני מגורי שלשים ומאת שנה: מעט ורעים היו ימי שני חיי. שני הצלחתי היו מעט ורעים דאפילו בעת היותי מוצלח בשפע עושר רב ולא בפחד לבן ועשו. היו רעים בצרות רחל ודינה וכדומה: ולא השיגו את ימי שני חיי אבותי בימי מגוריהם. ימי הצלחתי בשעה שלא הי' בשעבוד לבן. היו רעים ולא השיגו את הצלחת אבותי בימי מגורותם היינו גלותם. שהרי אברהם ויצחק בשעה שהיו גרים בפלשתים היו להם ימים טובים מאלה שהיו ליעקב גם כשהי' בן חורין לעצמו. (אח"כ ראיתי זאת בס' תולדת יצחק) והודיע לו כ"ז שא"כ אינו באמת מוצלח במזלו. וא"כ מה שהוא רואה עתה אינו אלא השגחת ה' מבטח עוזו. והיא שעלתה לו לאשר הוא עתה. ודבר זה נצרך להודיע לפרעה כמה עולה השגחת אלהי העברים על עובדיו. וכי אין מזל לישראל: (י) ויצא מלפני פרעה. לא כתיב מעם פרעה כדכתיב ויצא מעם פרעה בחרי אף משום דלפני פרעה משמעו שהלך

יעקב

שביעי יא וַיּוֹשֵׁב יוֹסֵף אֶת־אָבִיו וְאֶת־אֶחָיו וַיִּתֵּן לָהֶם אֲחֻזָּה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּמֵיטַב הָאָרֶץ בְּאֶרֶץ רַעְמְסֵס כַּאֲשֶׁר צִוָּה פַרְעֹה׃ יב וַיְכַלְכֵּל יוֹסֵף אֶת־אָבִיו וְאֶת־אֶחָיו וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִיו לֶחֶם לְפִי הַטָּף׃ יג וְלֶחֶם אֵין בְּכָל־הָאָרֶץ כִּי־כָבֵד הָרָעָב מְאֹד וַתֵּלַהּ אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאֶרֶץ כְּנַעַן מִפְּנֵי הָרָעָב׃ יד וַיְלַקֵּט יוֹסֵף אֶת־כָּל־הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בְאֶרֶץ־מִצְרַיִם וּבְאֶרֶץ כְּנַעַן בַּשֶּׁבֶר אֲשֶׁר־הֵם שֹׁבְרִים וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־הַכֶּסֶף בֵּיתָה פַרְעֹה׃ טו וַיִּתֹּם הַכֶּסֶף מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמֵאֶרֶץ כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ כָל־מִצְרַיִם אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר הָבָה־לָּנוּ לֶחֶם וְלָמָּה נָמוּת נֶגְדֶּךָ כִּי אָפֵס כָּסֶף׃ טז וַיֹּאמֶר יוֹסֵף הָבוּ מִקְנֵיכֶם וְאֶתְּנָה לָכֶם בְּמִקְנֵיכֶם אִם־אָפֵס כָּסֶף׃ יז וַיָּבִיאוּ אֶת־מִקְנֵיהֶם אֶל־יוֹסֵף וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף לֶחֶם בַּסּוּסִים וּבְמִקְנֵה הַצֹּאן וּבְמִקְנֵה הַבָּקָר וּבַחֲמֹרִים וַיְנַהֲלֵם בַּלֶּחֶם בְּכָל־מִקְנֵהֶם בַּשָּׁנָה

ת"א ויכלכל יוסף. נזיר ג': וילקט יוסף. פסחים קיט:

רש"י

הנפטרים מלפני שרים מברכים אותם ונוטלים רשות ומה ברכה ברכו שיעלה נילוס לרגליו לפי שאין מצרים שותה מי גשמים אלא נילוס עולה ומשקה ומברכתו של יעקב ואילך היה פרעה בא אל נילוס והוא עולה לקראתו ומשקה את הארץ (תנחומא): (יא) רעמסס. מארץ גושן היא: (יב) לפי הטף. לפי הצריך לכל בני ביתם: (יג) ולחם אין בכל הארץ. חוזר לענין הראשון לתחלת שני הרעב: ותלה. כמו ותלאה לשון עיפות כתרגומו ודומה לו כמתלהלה היורה זקים (משלי כ"ו): (יד) בשבר אשר הם שוברים. נותנין לו את הכסף: (טו) אפס. כתרגומו שלים: (יז) וינהלם. כמו וינהגם ודומה לו אין

העמק דבר

יעקב לאחוריו והיו פניו של יעקב לפני פרעה עד שנתעלם מעיניו וכדאי' ביומא פ' הוציאו לו בענין ההולך מאת פני רבו: (יא) ויושב יוסף את אביו ואת אחיו. כבר נתבאר שהושיבם בארץ גושן. והושיב לכל אחד באחוזה בפ"ע שהרי כמה עיירות היו באותו גוש והנה כבר נתבאר שהיתה רק ארץ מרעה לצאן ולא היתה ראויה כ"א לרועי צאן מוקצים שבעם. אך יעקב ובניו בקשו אותה כדי להיות עם בדד בפ"ע ואח"כ לא הי' להם מיטב הארץ ע"כ ויתן להם אחזה בארץ מצרים במיטב הארץ בארץ רעמסס

יעקב ית פרעה ונפק מן קדם פרעה: יא ואותיב יוסף ית אבוהי וית אחוהי ויהב להון אחסנא בארעא דמצרים בדשפיר בארעא בארע רעמסס כמא דפקיד פרעה: יב וזן יוסף ית אבוהי וית אחוהי וית כל בית אבוהי לחמא לפום טפלא: יג ולחמא לית בכל ארעא ארי תקיף כפנא לחדא ואשתלהי עמא דארעא דמצרים ועמא דארעא דכנען מן קדם כפנא: יד ולקט יוסף ית כל כספא דאשתכח בארעא דמצרים ובארעא דכנען בעבורא די אנון זבנין ואיתי יוסף ית כספא לבית פרעה: טו ושלים כספא מארעא דמצרים ומארעא דכנען ואתו כל מצראי לות יוסף למימר הב לנא לחמא ולמא נמות לקבלך ארי שלים כספא: טז ואמר יוסף הבו גיתיכון ואתן לכון בגיתיכון אם שלים כספא: יז ואיתיו ית גיתיהון לות יוסף ויהב להון יוסף לחמא בסוסותא ובגיתי ענא ובגיתי תורי ובחמריא וזנינון בלחמא בכל גיתיהון בשתא ההיא:

העמק דבר

רעמסס. נתן להם נחלת שדה וכרמים בארץ רעמסס הסמוכה לגושן: כאשר צוה פרעה. במיטב הארץ הושב את אביך ע"כ נתן להם גם מיטב הארץ. ופרש"י דארץ רעמסס הי' בארץ גושן לא נראה כלל. דא"כ לא ישבו ישראל בכל ארץ גושן אלא בחלק אחד שבה שהוא רעמסס והרי בס' שמות במכת ברד וערוב משמע שלא היו המכות בארץ גושן כולה מפני ישראל אלא כמש"כ דארץ גושן נתמלא' כולה מישראל. ובארץ רעמסס הסמוכה לה הי' להם אחוזת נחלה: (יב) לחם לפי הטף. דסתם לחם המאכל לאדם הוא המאפה עם הסובין שבה. אבל הטף שהם יונקי שדים וזקנים וחולים כמו לשון המקרא בס' שמות שש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף ונכלל בזה גם יונקים גם זקנים למעלה מששים שלא היו במנין ישראל. וה"כ הפי' לחם לפי הטף. שיוסף הספיק אפי' להם הנדרש לטפלים בלי סובין וע' להלן כ"ד: (יג) ולחם אין בכל הארץ. אע"ג שנקנה הרבה תבואה מ"מ לא נאפה לחם הרגיל לכל אדם כ"א בתערובת סובין ומורסן וזה לא מקרי לחם כדתנן במס' חלה פ"ב מ"ו לענין חיוב חלה. וכן לענין לחם עוני של פסח הובא ברא"ש פ"ב סי"ד: כי כבד הרעב מאד. מש"ה לא יכלו לאפות להם הרגיל אלא מעט תבואה נתערב במורסן וכדומה: ותלה ארץ מצרים וגו'. משום שהי' קשה לסבול מאכל כזה ע"כ היו כמתלהלהים כפרש"י. אבל לא כמ"ש רש"י שהוא מהוראת עיפות. אלא מלשון שעמום הדעת ועושה כמתלהלה ומשתגע שלא בדעת ד"א. ומזה הכונה בא הכתוב כמתלהלה מפתק ועושה תנועות נבערות מדעת ד"א וכן מרעבון עושין בשגעון ובלי דעת. וע"כ קרא הכתוב ביחזקאל ל"ו ל' חרפת רעב שהוא בזיון לפני ב"א: (יד) וילקט יוסף וגו' ויבא יוסף וגו'. הביא הכתוב אמונת יוסף כמה העשיר את המלוכה ולא העלים דבר ע"כ נתברך מעשה ידיו

היינו ההולכות כי איש אמונים רב ברכות: (טו) ויתם הכסף וגו' ומארץ כנען. שוב אינו מספר מה נעשה בארץ כנען. וכבר ביארנו שהיו שם מאכלי בהמה הנאכלים לאדם בדוחק רק בעלי הכסף המפונקים השתדלו להביא בר אבל במצרים עד שלא עלה היאור לא הי' שום למחי אדמה. ע"כ. ויבאו כל מצרים וגו' הבה לנו להם. תיבת לנו מיותר והרי להלן כתיב ותן זרע וממילא מובן הבקשה שיתן להם אלא כאן הפי' הבה לנו לחם לא ביקשו לחם הרגיל. אלא לפי שהורגלנו ברעב יהי לנו להם: כי אפס כסף. הבטיחו לו שלא יחשדם שמטמינים ממנו: (טז) אם אפס כסף. לא האמין להם ע"כ אמר אם אמת שכן הוא. הבו מקניכם ובזה הבחינה ברורה. שהרי לבעה"ב המקנה נחוץ יותר מכסף: (יז) בסוסים ובמקנה הצאן וגו'. מבואר מן הכתוב דכל בהמות ביתיות בכלל מקנה כמו שכתוב כאן בכל מקניהם. ובס' שמות במכת דבר כתיב במקנך אשר בשדה בסוסים בחמורים בגמלים בבקר ובצאן. והא שפירש הכתוב כאן בסוסים ובחמורים בפ"ע ובמקנה הצאן ומקנה הבקר בפ"ע. וגם הפסיק בצאן ובקר בין סוסים לחמורים היינו משום שאין דרך מכירתם שוה. וגם אין הצורך למלוכה בשוה. הסוסים נמכרים כל סוס בפ"ע וגם אין ערך כל סוס שוה. שיש סוס מחירו הרבה ומכש"כ סוסי מצרים המובחרים כמבואר בס' דברים ובס' מלכים א'. ויש סוס שאינו שוה הרבה. והמה נצרכים למלוכה יותר מכל בהמה כידוע. ע"כ הסוסים נישומו תחלה ואח"כ קנה הצאן ובקר. והצאן מוכשרים יותר לתועלת המלוכה בשביל הצמר ונעשה מזה בגדי החיל וכדומה. וצאן ובקר דרך להמכר ולישום כל העדר בכלל בלי דקדוק מצומצם כמה יש בהעדר כמבואר בפרש"י זבחים דע"ב א' שיש מוכרין העדר בלי מנין מש"ה כתיב מקנה הצאן ומקנה הבקר פי' העדר בכלל

כמ"ש

הַהִוא׃ יח וַתִּתֹּם הַשָּׁנָה הַהִוא וַיָּבֹאוּ אֵלָיו בַּשָּׁנָה
הַשֵּׁנִית וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֹא־נְכַחֵד מֵאֲדֹנִי כִּי אִם־תַּם
הַכֶּסֶף וּמִקְנֵה הַבְּהֵמָה אֶל־אֲדֹנִי לֹא נִשְׁאַר לִפְנֵי
אֲדֹנִי בִּלְתִּי אִם־גְּוִיָּתֵנוּ וְאַדְמָתֵנוּ׃ יט לָמָּה נָמוּת
לְעֵינֶיךָ גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־אַדְמָתֵנוּ קְנֵה־אֹתָנוּ וְאֶת־
אַדְמָתֵנוּ בַּלָּחֶם וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְאַדְמָתֵנוּ עֲבָדִים
לְפַרְעֹה וְתֶן־זֶרַע וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת וְהָאֲדָמָה לֹא
תֵשָׁם׃ כ וַיִּקֶן יוֹסֵף אֶת־כָּל־אַדְמַת מִצְרַיִם לְפַרְעֹה
כִּי־מָכְרוּ מִצְרַיִם אִישׁ שָׂדֵהוּ כִּי־חָזַק עֲלֵהֶם
הָרָעָב וַתְּהִי הָאָרֶץ לְפַרְעֹה׃ כא וְאֶת־הָעָם הֶעֱבִיר
אֹתוֹ לֶעָרִים מִקְצֵה גְבוּל־מִצְרַיִם וְעַד־קָצֵהוּ׃
כב רַק אַדְמַת הַכֹּהֲנִים לֹא קָנָה כִּי חֹק לַכֹּהֲנִים
מֵאֵת פַּרְעֹה וְאָכְלוּ אֶת־חֻקָּם אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם
פַּרְעֹה עַל־כֵּן לֹא מָכְרוּ אֶת־אַדְמָתָם׃ כג וַיֹּאמֶר
יוֹסֵף אֶל־הָעָם הֵן קָנִיתִי אֶתְכֶם הַיּוֹם וְאֶת־
אַדְמַתְכֶם לְפַרְעֹה הֵא־לָכֶם זֶרַע וּזְרַעְתֶּם אֶת־
הָאֲדָמָה׃ כד וְהָיָה בַּתְּבוּאֹת וּנְתַתֶּם חֲמִישִׁית

ת"א ואת העם. חולין ס': ואכלו את. ביצה ע"ז:

ר ש" י

מנהל לה (ישעיה נ"א) על מי מנוחות ינהלני (תהלים כ"ג): (יח) בשנה השנית. לשני הרעב: כי אם תם הכסף וגו'. כי אשר תם הכסף והמקנה ובא הכל אל יד אדוני: בלתי אם גויתנו. כמו אם לא גויתנו. (ה"ג רא"ס וכן בדפוס ישן ועיין בג"א מיישב גירסא שניה): (יט) ותן זרע. לזרוע האדמה ואע"פ שאמר יוסף ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר מכיון שבא יעקב למצרים באה ברכה לרגליו והתחילו לזרוע וכלה הרעב וכן שנינו בתוספתא דסוטה: לא תשם. לא תהא שממה ותרגומו לא תבור לשון שדה בור שאינו חרוש: (כ) ותהי הארץ לפרעה. קנויה לו: (כא) ואת העם העביר אותו. יוסף מעיר לעיר לזכרון שאין להם עוד חלק בארץ והושיב של עיר זו בחברתה ולא הוצרך הכתוב לכתוב זאת אלא להודיעך שבחו של יוסף שנתכוון להסיר חרפה מעל אחיו שלא יהיו קורין אותם גולים (חולין ס'): מקצה גבול מצרים וגו'. כן עשה לכל הערים אשר במלכות מצרים מקצה גבולה ועד קצה גבולה: (כב) הכהנים. הכומרים כל לשון כהן משרת לאלהות הוא חוץ מאותן שהם לשון גדולה כמו כהן מדין כהן און: חק לכהנים. חוק כך וכך לחם ליום: (כג) הא. כמו הנה (כמו גם אני הא דרכך בראש נתתי (יחזקאל

יח ושלימת שתא ההיא ואתו לותיה בשתא תניתא ואמרו ליה לא נכסי מן רבוני אלהין שלים כספא וגיתי בעירא לות רבוני לא אשתאר קדם רבוני אלהין גויתנא וארענא: יט למא נמות לעינך אף אנחנא אף ארענא קני יתנא וית ארענא בלחמא ונהי אנחנא וארענא עבדין לפרעה והב בר זרע וניחי ולא נמות וארעא לא תבור: כ וקנא יוסף ית כל ארעא דמצרים לפרעה ארי זבינו מצראי גבר חקליה ארי תקיף עליהון כפנא והות ארעא לפרעה: כא וית עמא אעביר יתיה מקרי לקרי מסוף תחום מצרים ועד סופיה: כב לחוד ארעא דכומריא לא קנא ארי חולקא לכומריא מן קדם פרעה ואכלין ית חולקהון דיהב להון פרעה על כן לא זבינו ית ארעהון: כג ואמר יוסף לעמא הא קניתי יתכון יומא דין וית ארעכון לפרעה הא לכון בר זרע ותזרעון ית ארעא: כד ויהי באעולי עללתא ותתנון חד מן חמשא לפרעה וארבע חולקין יהא לכון

העמק דבר

כמ"ש בס' שמות י' כ"ו דזהו משמעות מקנה · ואח"כ נמכרו המורים גם המה במנין מצומצם ובמחיר כל חמור כך וכך: (יח) ותתם השנה ההיא · לפי הפשט היא הרביעית והשניה משני הרעב והיא השגחה העליונה לפנות בזה ארץ גושן לפני ישראל · ובחמש שנים האחרות משעה שבא יעקב ועלה היאור · הי' גדל מעט להתפרנס בדוחק · וכבר נרמז כ"ז בחלום פרעה כמ"ש לעיל מ"א: כי אם תם הכסף וגו' · באשר השער מתבואה העמיד יוסף כפי רצונו ע"כ כשמסרו לו כספים והוא נתן תבואה לפי הסך של הכסף · לא ידעו בעצמם אם תם הכסף לפי חשבונו או לא · ואע"ג שלפני זה כתיב כי אפס כסף · מ"מ ודאי היו עוד כמה עשירים גדולים שלא כלה להם עדיין · עד שבאו גם המה ושאלו אם תם הכסף · ובעלי המקנה שאלו אם תם חשבון מקנה הבהמה · (אח"כ ראיתיו בס' ת"י): (יט) קנה אתנו · כך הי' רצונם שיקנה פרעה אותם ג"כ לעבדים והיו כמו עבדים כנענים שהאדון זן ומפרנס אותם והמה עושים כשלו לדעתו ובלי חשבון המזונות: ונחיה ולא נמות · חיותנו יהי' בעבדות ואין לקוות עוד לחיות של טובה כ"א שלא נמות: (כ) ויקן יוסף את כל אדמת וגו'· כבר כ' הרמב"ן שלא קנה אותם · ויבואר לפינו דיוק הכתוב בזה · והטעם הוא שבכך הי' רואה טובת המלוכה כי אם היו עבדי המלוכה הרי מוטל על המלוכה לדאוג לפרנסם אפי' לא יהיו עמלים לפיהם כ"כ · משא"כ עתה כל א' רלה עמל לפיהו · וגם לטובת ישראל לא הי' נצרך אלא להעבירם מאחוזתם כדי שיהי' בידו לפנות ארץ גושן בלי שום עולה · אבל האנשים טוב הי' לפני ישראל באופן שהיו בני חורין · ואם הי' מי חפץ לקנות עבד הי' משיג בנקל ממה שהי' נצרך לקנות מאוצר המלוכה. משא"כ שדות לא קנו ישראל בכל ארץ מצרים שהרי לא ישבו כ"א בגושן ופי' הכתוב כל הענין ללמדנו דעת כמה השתדלה ההשגחה העליונה לפנות הענינים לפני ישראל בבואם למצרים: כל אדמת מצרים · בכלל אדמה גם חצרות שאינם לזריעה כ"ז נמכר לפרעה · ופי' הטעם · כי מכרו מצרים איש שדהו · שדות של זריעה כבר נמכר ע"כ מכרו עתה גם אדמתם · ובזה · ותהי הארץ לפרעה · כל הארץ שבכלל' גם השדות גם החצרים: (כא) ואת העם העביר אותו לערים · כבר נתבאר טעמו של יוסף שהי' כדי לפנות ארץ גשן · ומש"ה נכתב כ"ז בתורה לבאר כמה השתדל יוסף בשימת עינו להיות ישראל יושבים בדד · ופי' לערים · שלא העביר יחיד למקומות מפוזרים · אלא כל עיר לעיר אחרת כדי שלא יאבדו חברתם: (כב) רק אדמת הכהנים וגו' · שדות לא היו להם אבל אדמתם בחצרות הי' הרבה: (כג) הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם · האדמה קנה לחלוטין אבל אותם בעצמם לא קנה באמת · מש"ה דקדק בלשונו קניתי אתכם היום · רק היום באשר אין לכם מאומה במה להתפרנס הרי קנויים אתם לשנה זו לקבל ממני זרע וגו' · ע"כ הפסיק בתיבת היום בין אתכם לואת אדמתכם: (כד) והיה בתבואת · בשני התבואות · וגם דקדק בזה שלא יקח החמישית אלא בתבואות ולא בתבן ומוץ: לזרע השדה. הוא התבואה כמו שהיא: ולאכלכם. דרך מאכל בעה"ב שטוחנים חטים ואוכלים עם הסובין כמש"כ לעיל י"ב: ולאשר בבתיכם ולאכול לטפכם · דרך האדון עם עבדיו לטחון ולהפריד הסובין והמורסן מן הסולת ומאכילין הסובין ומורסן לעבדים ובהמות והסולת לטף היינו זקנים וילדים. וזהו עוד חלק יהי' לאשר בבתיכם זהו עבדים ושפחות · ואכילת הטף · וע' בס' ויקרא כ"ב י"א:

החיתנו

לְפַרְעֹה וְאַרְבַּע הַיָּדֹת יִהְיֶה לָכֶם לְזֶרַע הַשָּׂדֶה וּלְאָכְלְכֶם וְלַאֲשֶׁר בְּבָתֵּיכֶם וְלֶאֱכֹל לְטַפְּכֶם׃ מפטיר כה וַיֹּאמְרוּ הֶחֱיִתָנוּ נִמְצָא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי וְהָיִינוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה׃ כו וַיָּשֶׂם אֹתָהּ יוֹסֵף לְחֹק עַד־הַיּוֹם הַזֶּה עַל־אַדְמַת מִצְרַיִם לְפַרְעֹה לַחֹמֶשׁ רַק אַדְמַת הַכֹּהֲנִים לְבַדָּם לֹא הָיְתָה לְפַרְעֹה׃ כז וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וַיֵּאָחֲזוּ בָהּ וַיִּפְרוּ וַיִּרְבּוּ מְאֹד׃

בספר תורה אין כאן פסקא כלל כי אם ריוח אות אחת

ק"ו פסוקים. יחלא"ל סימן: ומפטירין ויהי דבר ה' וגו' ואתה בן אדם קח לך ע"ן ביחזקאל סימן ל"ז:

סדר ויחי

כח וַיְחִי יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה וַיְהִי יְמֵי־יַעֲקֹב שְׁנֵי חַיָּיו שֶׁבַע שָׁנִים וְאַרְבָּעִים וּמְאַת שָׁנָה׃ כט וַיִּקְרְבוּ יְמֵי־יִשְׂרָאֵל לָמוּת וַיִּקְרָא ׀ לִבְנוֹ לְיוֹסֵף וַיֹּאמֶר לוֹ אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ שִׂים־נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי וְעָשִׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד וֶאֱמֶת אַל־נָא תִקְבְּרֵנִי בְּמִצְרָיִם׃ ל וְשָׁכַבְתִּי עִם־אֲבֹתַי וּנְשָׂאתַנִי

ת"א וישב ישראל בארץ מצרים. סנהדרין קו: ויחי יעקב. כלאים לב. כתובות לה. בירושלמי: ויקרבו ימי ישראל למות. סנהדרין קו ס' הזוהר פ' ויחי: ושכבתי עם. ס' הזוהר פ' תרומה: ונשאתני. כתובות קיא נזיר סה:

ר ש " י

ע"ז: (כד) לזרע השדה. שבכל שנה: ולאשר בבתיכם. ולאכול העבדים והשפחות אשר בבתיכם: טפכם. בנים קטנים: (כה) נמצא חן. לעשות לנו זאת כמו שאמרת: והיינו עבדים לפרעה. להעלות לו המס הזה בכל שנה לחק שלא יעבור: (כז) וישב ישראל בארץ מצרים. והיכן בארץ גשן שהיא מארץ מצרים: ויאחזו בה. לשון אחוזה: חסלת פרשת ויגש

(כח) ויחי יעקב. למה פרשה זו סתומה לפי שכיון שנפטר יעקב אבינו נסתמו עיניהם ולבם של ישראל מצרת השעבוד שהתחילו לשעבדם. דבר אחר שבקש לגלות את הקץ לבניו ונסתם ממנו (ב"ר): (כט) ויקרבו ימי ישראל למות. כל מי שנאמרה בו קריבה למות לא הגיע לימי אבותיו (ב"ר) (יצחק חי ק"פ ויעקב קמ"ז. בדוד נאמר קריבה אביו חי פ' שנים והוא חי ע'): ויקרא לבנו ליוסף. למי שהיה יכולת בידו לעשות (ב"ר): שים נא ידך. והשבע: חסד ואמת. חסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול: אל נא תקברני במצרים. סופה להיות עפרה כנים (ומרחשין תחת גופי) ושאין מתי חוצה לארץ חיים אלא בצער גלגול מחילות ושלא יעשוני מצרים עבודת אלילים (ב"ר): (ל) ושכבתי עם אבותי. וי"ו זו מחובר למעלה לתחילת המקרא שים נא ידך תחת

לְבַר זְרַע חַקְלָא וּלְמֵיכַלְכוֹן וְלֶאֱנָשׁ בָּתֵּיכוֹן וּלְמֵיכַל לְטַפְלְכוֹן: כה וַאֲמַרוּ קַיֶּמְתָּנָא נַשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי וּנְהֵי עַבְדִּין לְפַרְעֹה: כו וְשַׁוִּי יָתַהּ יוֹסֵף לִגְזֵרָה עַד יוֹמָא הָדֵין עַל אַרְעָא דְמִצְרַיִם דִּי יְהוֹן יַהֲבִין חַד מִן חַמְשָׁא לְפַרְעֹה לְחוֹד אַרְעָא דְכוּמְרַיָּא בִּלְחוֹדֵיהוֹן לָא הֲוָת לְפַרְעֹה: כז וִיתֵיב יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן וְאַחְסִינוּ בַהּ וּנְפִישׁוּ וּסְגִיאוּ לַחֲדָא:

כח **וַחֲיָא** יַעֲקֹב בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם שְׁבַע עַשְׂרֵי שְׁנִין וַהֲווֹ יוֹמֵי יַעֲקֹב שְׁנֵי חַיּוֹהִי מְאָה וְאַרְבְּעִין וּשְׁבַע שְׁנִין: כט וּקְרִיבוּ יוֹמֵי יִשְׂרָאֵל לִמְמָת וּקְרָא לִבְרֵיהּ לְיוֹסֵף וַאֲמַר לֵיהּ אִם כְּעַן אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ שַׁוִּי כְעַן יְדָךְ תְּחוֹת יַרְכִּי וְתַעְבֵּיד עִמִּי טֵיבוּ וּקְשׁוֹט לָא כְעַן תִּקְבְּרִינַנִי בְּמִצְרָיִם: ל וְאֶשְׁכּוֹב עִם אֲבָהָתִי

העמק דבר

(כה) החיתנו · חיים של חירות · והיא טובה מכל זה · אבל נמצא חן בעיני אדני · יותר מבוקשנו למצוא חן: והיינו עבדים לפרעה · אז הי' מספיק צרכינו אם עשה השדה מעט או הרבה · אבל יוסף לא נתרצה לדבריהם: (כז) בארץ מצרים בארץ גשן · להיפך מיבעי בארץ גשן בארץ מצרים · היינו שבארץ מצרים כפרש"י · וכמו בארץ מגורי אביו בארץ כנען · אלא משום דישיבת ישראל משמעו שתים · א' ישיבה גשמית דירה לכל אחד · ב' קדושת כ"י וישוב הכלל · ופי' וישב ישראל שדירת כל אחד הית' בכל ארץ מצרים · כמו שיבואר בס' שמות א' ז' שאח"כ נתמלאו בכל הארץ · וישיבת הכלל וקדושת כ"י הית' בארץ גושן · וקרוב לזה פי' בת"י דבתי מדרשות וב"כ היו בארץ גשן: ויאחזו בה · קנו שדות ואחוזות בכל מקום:

(כח) **ויחי** יעקב וגו' · כ"ז מיותר שהרי כתיב ויהי ימי יעקב שבע שנים ומאה וארבעים שנה וכבר כתיב שהי' בבואו למצרים מאה ושלשים שנה · אלא פי' ויחי יעקב שהיה חי חיים טובים ומתוקנים מה שלא הורגל כזה בא"י(א): ויהי ימי יעקב שני חייו · אין הלשון מדוקדק · והכי מיבעי · ויהי ימי שני חיי יעקב · אלא משמעות ימי כאן חליפות הזמנים שנשתנה הרבה על יעקב ונתהפך מטובה לרעה ומרעה לטובה כ"פ · וכך משמעות המקרא ובימי אקרא היינו בחליפות הזמנים עלי · וע' בס' דברים ל"ג כ"ה עה"פ וכימיך דבאך · וסיפר הכתוב שכל חליפות הזמנים הי' בשני חייו וגו' בזה המשך עברו עליו כמה חליפות מה שעובר על אנשים אחרים רוב חליפות כאלה במשך הרבה שנים יותר מזה הסך של קמ"ז שנה והיינו משום שהיה בהשגחה ונעשה שתגם ההשגחה מהרה לבר בעתו: (כט) ימי ישראל · ולא כתיב יעקב · באשר לא הרגיש חולי וחלישות שיבין מחמת זה כי קרבו ימיו · אלא מחמת שהוא ישראל הי' לו הערה רוחנית שקרבו ימיו: ויקרא לבנו ליוסף · לא רצה להמתין עד שיחלה ויגיע לברכות הבנים ואז יקום על מבוקשו בדבר הקבורה · דא"כ יאמרו דמש"ה העלהו בבכורה כדי שיבטיחו על הקבורה · וא"כ אין זה מרוה"ק · מש"ה הקדים להתברר על הדבר טרם ידע יוסף שמן מדבר הבכורה: שים נא ידך תחת ירכי · לעיל כ"ד ב' ביארנו שעיקר דבר זה אינו לשבועה · אלא כמו כריתת ברית שבין אדם לחבירו · שהי' מנהג ליתן יד על יד · כלשון המקרא ביחזקאל י"ז י"ח והנה נתן ידו · אבל אב עם בנו ואדון עם עבדו אין ד"א להשוות יד ליד · ע"כ נהגו להניח היד תחת הירך: חסד ואמת · אחר שתבטיח יהי' חסד ואמת שמקיים הבטחה: (ל) ושכבתי עם אבתי וגו' · ביאר לו הכונה שלא יאמר שרק על קבורה מוחלטת הוא מבקש שלא ישאר בקבורה במצרים · וכמו שהי' עם יוסף וכל השבטים · אלא תומ"י אחר השכיבה: ונשאתני ממצרים וגו' · זהו פשטא דקרא · ובגמ' נזיר דס"ה יליף מהאי קרא דמת יש לו תבוסה מדכתיב ונשאתני ממצרים היינו עפר קבורה · ולכאורה הוא תמוה · הא יעקב לא נקבר במצרים אף לשעה אלא הגמ' מפרש יתור הלשון הכי שלא יהי כן אשר ושכבתי עם אבותי ונשאתני ממצרים

הרחב דבר

(א) ומיעקב אבינו סימן לבניו שעיקר חיותם ורוב השנים יהיו בגלות. וכבר הראינו לדעת לעיל פ' ל' ול"א שהיה יעקב אבינו סימן לבניו ביותר מאבותינו אברהם ויצחק והיינו שאמרו בתענית ד"ה יעקב אבינו לא מת כו' א"ל מקרא אני דורש כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים. מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיים אף הוא בחיים. והוא פלא · והנראה כאשר ראינו שהוקבו יעקב לזרעו לסימן הליכות עולמם. וא"כ יש לנו לומר דמה יעקב עלה ממצרים מקום גלותו לא"י בכבוד מאד נעלה. כך יצאו ישראל מארץ שבים בימי משיח. ומזה יש להקים עוד מה זרעו בחיים הרגישו את כבודם לשובם רצון כך יעקב בחיים. כשהעלוהו ממצרים ברוב כבוד היה מרגיש כענין יקרא דשכבא ויעקב הרגיש ביותר כמו שהוא חי. ועיקר סיבה זו שיהא רוב חיותנו בגלות כבר נתבאר בפ' לך י"ז ו' דהקב"ה גלה לא"א אשר נוצרו בניו להיות לאור גוים. וזה א"א רק כשהם מפוזרים בגלות. וכן יעקב אבינו כשבא למצרים שהיה אז עיקר הישוב שם. נתגדל בזה שם ית' כשראו השגחתו על יעקב וזרעו:

מִמִּצְרַיִם וּקְבַרְתַּנִי בִּקְבֻרָתָם וַיֹּאמַר אָנֹכִי
אֶעֱשֶׂה כִדְבָרֶךָ׃ לא וַיֹּאמֶר הִשָּׁבְעָה לִי וַיִּשָּׁבַע לוֹ
וַיִּשְׁתַּחוּ יִשְׂרָאֵל עַל־רֹאשׁ הַמִּטָּה׃ פ **מח** א וַיְהִי
אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף הִנֵּה אָבִיךָ
חֹלֶה וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי בָנָיו עִמּוֹ אֶת־מְנַשֶּׁה וְאֶת־
אֶפְרָיִם׃ ב וַיַּגֵּד לְיַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנֵּה בִּנְךָ יוֹסֵף בָּא
אֵלֶיךָ וַיִּתְחַזֵּק יִשְׂרָאֵל וַיֵּשֶׁב עַל־הַמִּטָּה׃ ג וַיֹּאמֶר
יַעֲקֹב אֶל־יוֹסֵף אֵל שַׁדַּי נִרְאָה־אֵלַי בְּלוּז בְּאֶרֶץ
כְּנָעַן וַיְבָרֶךְ אֹתִי׃ ד וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנְנִי מַפְרְךָ
וְהִרְבִּיתִךָ וּנְתַתִּיךָ לִקְהַל עַמִּים וְנָתַתִּי אֶת־
הָאָרֶץ הַזֹּאת לְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֲחֻזַּת עוֹלָם׃
ה וְעַתָּה שְׁנֵי־בָנֶיךָ הַנּוֹלָדִים לְךָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם
עַד־בֹּאִי אֵלֶיךָ מִצְרַיְמָה לִי־הֵם אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה
כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ־לִי׃ ו וּמוֹלַדְתְּךָ אֲשֶׁר־

בשו"א לבד. מ"ש

ת"א וישתחו. מגילה טז: ויאמר ליוסף. מציעא פז סנהדרין קז: הנני מפרך. הוריות ה' ו': ועתה שני. נדרים ל': אפרים ומנשה. בתרא קכג כתובות עב הוריות ו:

רש"י

ירכי והשבע לי ואני סופי לשכב עם אבותי. ואתה תשאני ממצרים. ואין לומר ושכבתי עם אבותי השכיבני עם אבותי במערה שהרי כתיב אחריו ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם ועוד מצינו בכל מקום לשון שכיבה עם אבותיו היא הגויעה ולא הקבורה כמו וישכב דוד עם אבותיו ואחר כך ויקבר בעיר דוד (מלכים א' ב'): (לא) וישתחו ישראל. תעלא בעידניה סגיד ליה: על ראש המטה. הפך עצמו לצד השכינה מכאן אמרו שהשכינה למעלה ממראשותיו של חולה (שבת י' נדרים מ'). דבר אחר על ראש המטה על שהיתה מטתו שלימה ולא היה בה רשע שהרי יוסף מלך הוא ועוד שנשבה לבין הגוים והרי הוא עומד בצדקו: **מח** (א) ויאמר ליוסף. אחד מן המגידים והרי זה מקרא קצר ויש אומרים אפרים היה רגיל לפני יעקב בתלמוד וכשחלה יעקב בארץ גושן הלך אפרים אצל אביו למצרים להגיד לו: ויקח את שני בניו עמו. כדי שיברכם יעקב לפני מותו: (ב) ויגד. המגיד ליעקב ולא פירש מי והרבה מקראות קצרי לשון: ויתחזק ישראל. אמר אע"פ שהוא בני מלך הוא אחלק לו כבוד מכאן שחולקין כבוד למלכות וכן משה חלק כבוד למלכות וירדו כל עבדיך אלה אלי וכן אליהו וישנס מתניו וגו': (ד) ונתתיך לקהל עמים. בשרני שעתידים לצאת ממני עוד קהל ועמים ואף על פי שאמר לי גוי וקהל גוים גוי אמר לי על בנימין קהל גוים הרי שנים לבד מבנימין ושוב לא נולד לי בן למדני שעתיד אחד משבטי ליחלק ועתה אותה מתנה אני נותן לך: (ה) הנולדים לך עד באי אליך. לפני באי אליך כלומר שנולדו משפרשת ממני עד שבאתי אצלך: לי הם. בחשבון שאר בני הם ליטול חלק בארץ איש כנגדו: (ו) ומולדתך וגו'. אם תוליד עוד לא יהיו במנין בני אלא בתוך שבטי אפרים ומנשה יהיו נכללים ולא יהא להם שם בשבטים לענין הנחלה ואף על פי שנחלקה הארץ למנין גלגלותם כדכתיב לרב תרבו נחלתו וכל איש ואיש נטל בשוה

וְתִטְּלִנַנִי מִמִּצְרַיִם וְתִקְבְּרִינַנִי בִּקְבוּרַתְהוֹן וַאֲמַר אֲנָא אַעְבֵּד כְּפִתְגָמָךְ: לא וַאֲמַר קַיֵּים לִי וְקַיֵּים לֵיהּ וּסְגִיד יִשְׂרָאֵל עַל רֵישׁ עַרְסָא: א וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וַאֲמַר לְיוֹסֵף הָא אָבוּךְ שְׁכִיב מְרַע וּדְבַר יָת תְּרֵין בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ יָת מְנַשֶּׁה וְיָת אֶפְרָיִם: ב וְחַוִּי לְיַעֲקֹב וַאֲמַר הָא בְּרָךְ יוֹסֵף אָתֵי לְוָתָךְ וְאִתַּקַּף יִשְׂרָאֵל וִיתֵיב עַל עַרְסָא: ג וַאֲמַר יַעֲקֹב לְיוֹסֵף אֵל שַׁדַּי אִתְגְּלִי לִי בְּלוּז בְּאַרְעָא דִכְנַעַן וּבָרֵיךְ יָתִי: ד וַאֲמַר לִי הָא אֲנָא מַפֵּישׁ לָךְ וְאַסְגֵּינָךְ וְאֶתְּנִינָךְ לִכְנִשַׁת שִׁבְטִין וְאֶתֵּן יָת אַרְעָא הָדָא לִבְנָךְ בָּתְרָךְ אַחְסָנַת עָלַם: ה וּכְעַן תְּרֵין בְּנָיךְ דְּאִתְיְלִידוּ לָךְ בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַד מֵיתַי לְוָתָךְ לְמִצְרַיִם דִּילִי אִנּוּן אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יְהוֹן קֳדָמָי: ו וּבְנִין דְּתוֹלִיד בָּתְרֵיהוֹן דִּילָךְ יְהוֹן עַל שׁוּם אֲחוּהוֹן יִתְקְרוֹן בְּאַחְסַנְתְּהוֹן:

העמק דבר

וקברתני בקבורתם. כלומר שמתחלה תקברני במצרים ואח"כ תקח תפוסה משם וקברתני בא"י אל לא יהיה כן. וקאי אל נא גם על ושכבתי וגו'. (מפי חותני הגאון מוהרי"ז זצ"ל): אנכי אעשה כדברך. מיאן יוסף להניח ידו תחת ירך יעקב שלא היה לפי כבודו. ע"כ אמר לו אנכי לפי ערכי די הבטחתי אשר אעשה כדברך: (לא) ויאמר השבעה לי. אחרי שאינך רוצה לעשות כריתות ברית בין אדם לחבירו: השבעה לי. בשבועה שבין אדם לשמים. אבל לא השביע הוא אותו. שאין האב יכול להשביע את בנו בע"כ: על ראש המטה. להקב"ה השתחוה. ורק כאשר יוסף עמד לפניו לא רצה להשתחוות על פניו כדרך ישיבתו. שלא יהי נראה משתחוה ליוסף והי' בזה הקפד הרבה כמש"כ לעיל מ"ז כ"ט ע"כ היסב ראשו על צדו לראש המטה: מח (א) ויאמר ליוסף. שלח להודיע לו. נמצא שהוא כמו ויאמר יעקב. דהשליח אמר בשם משלחו. וזהו בזה לבא לענין נחוץ מיוחד אליו: (ב) ויגד. יוסף בשליחותו וכתיב לשון הגדה. היינו שהשליח הודיע ליעקב שאינו בא לבקרו לבד אלא מוליך עמו בניו ומקוה לקבל ברכה מיוחדת בשעה זו ע"כ יכין יעקב עצמו לשפע רוה"ק. וכבר ביארנו לעיל מ"ה כ' שיעקב במצרים לא הי' באור רוה"ק תמיד. אלא בעת הצורך הי' מכין עצמו לכך. והשיג כמו אור הברק שמבהיק את הלילה ומכש"כ בעת שהיה חולה מסוגל יותר להשיג מעלתו כאור הנר לפני הכבוי כמש"כ בס' דברים ריש פ' ברכה: ויתחזק ישראל. הכין עצמו למעלתו ונודע לו כי אין חדשות לברך את יוסף עצמו עתה כ"א במה שכבר נתברך בלוז. ע"כ: (ג) ויאמר יעקב. ולא ישראל. כי לא אמר לו זה בנבואה חדשה אלא נתן לו מה שכבר הי' בידו מפי ה': ויברך אותי. כבר ביארנו לעיל ל"ה י"א שהודיע לו שיודע שמה שאמר לו ה' בלוז פרה ורבה אינו לגוי שיעסוק בפו"ר ואז יהיה גוי וקהל גוים ממנו אלא ויברך אותי ולמד זה ממאמר יצחק כמו שביארנו שם: (ד) ונתתיך לקהל עמים. היינו לקהל גוים שאמר ה' וכל משמעות לשון גוי וקהל גוים שאמר ה' לא נתכוין בזה שיהיו אומות ממש בפ"ע כעיקר משמעות גוי. אלא למלוכה ולנחלה בא"י על שמו. באשר שכך הוא ענין גוי ואומה בפ"ע. וכמו שביאר ה' שם ומלכים מחלציך יצאו ואת הארץ וגו'. וכאן לא אמר יעקב ליוסף אלא הנוגע אליו היינו לקהל גוים אבל גוי נאמר על בנימין. ועיקר לשון וקהל גוים אינו אלא בשביל לשון גוי שמורה על המלוכה וזה אינו בעם בפ"ע אלא בגוי בפ"ע אבל נחלה וארץ בפ"ע אפשר גם בעם בפ"ע תחת מלוכה אחרת. ואח"כ הי' ראוי לומר וקהל עמים שמורה על נחלה בפ"ע לאפרים ולמנשה אלא בשביל שאמר גוי אמר וקהל גוים. מש"ה יעקב שלא הזכיר גוי כלל. אמר לקהל עמים. ופי' השייך לזה הברכה היינו ונתתי את הארץ וגו' (א): (ה) אפרים ומנשה כראובן ושמעון. יעקב ידע מכבר ברוה"ק שעוד בשעת ברכה שיברכם אח"כ יקדים אפרים למנשה אבל יוסף לא הבין וכסבור שמש"ה הקדים אפרים למנשה בשביל שרוצה להשפיל בזה את ראובן הקודם שאינו אלא כהשני בבני יוסף. ע"כ הי' נבוך בעת הברכה במה שהקדים ושינה את אפרים לטוב כמש"כ להלן פ': (ו) ומולדתך אשר הולדת אחריהם. כבר הסכימו הראב"ע והרמב"ן במקרא ע"ז שיוסף הי'

הרחב דבר

(א) ורש"י פי' כאן. בשרני שעתידים לצאת ממני קהל ועמים. דעת רבינו שכלל יעקב דבר ה' גוי וקהל גוים בקיצור בתיבת ונתתיך לקהל עמים. ויהי קהל בפ"ע שהוא בנימין. ועמים בפ"ע שהיינו בני יוסף. ולמד רבינו זה הפי' מסוגיא דהוריות ד"ה ב' דיליף מכאן דשבט א' איקרי קהל והרי לדברינו לא מוכח אלא דשני שבטים איקרי קהל. ולכן הוכרח רש"י לפרש דקהל קאי על בנימין לבדו אבל כ"ז הוא לפי קושית רא"י שהקשה דילמא יהודה ובנימין דוקא שהיו שני שבטים מיקרי

הוֹלַדְתָּ אַחֲרֵיהֶם לְךָ יִהְיוּ עַל שֵׁם אֲחֵיהֶם יִקָּרְאוּ בְּנַחֲלָתָם׃ ז וַאֲנִי ׀ בְּבֹאִי מִפַּדָּן מֵתָה עָלַי רָחֵל בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בַּדֶּרֶךְ בְּעוֹד כִּבְרַת־אֶרֶץ לָבֹא אֶפְרָתָה וָאֶקְבְּרֶהָ שָּׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרָת הִוא בֵּית לָחֶם׃ ח וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־בְּנֵי יוֹסֵף וַיֹּאמֶר מִי־אֵלֶּה׃ ט וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אָבִיו בָּנַי הֵם אֲשֶׁר־נָתַן־לִי אֱלֹהִים בָּזֶה וַיֹּאמַר קָחֶם־נָא אֵלַי וַאֲבָרְכֵם׃ שני י וְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל כָּבְדוּ מִזֹּקֶן לֹא יוּכַל לִרְאוֹת וַיַּגֵּשׁ אֹתָם אֵלָיו וַיִּשַּׁק לָהֶם וַיְחַבֵּק לָהֶם׃ יא וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף רְאֹה פָנֶיךָ לֹא פִלָּלְתִּי וְהִנֵּה הֶרְאָה אֹתִי אֱלֹהִים גַּם אֶת־זַרְעֶךָ׃ יב וַיּוֹצֵא יוֹסֵף

ת"א על שם. יבמות כד הוריות ו': ואני בבאי. סנהדרין כב: ועיני ישראל. יומא כח:

רש"י

חוץ מן הבכורות מכל מקום לא נקראו שבטים אלא אלו (להפיל גורל הארץ למנין שמות השבטים ונשיא לכל שבט ושבט ודגלים לזה ולזה): (ז) ואני בבאי מפדן וגו'. ואף על פי שאני מטריח עליך להוליכני ליקבר בארץ כנען ולא כך עשיתי לאמך שהרי מתה סמוך לבית לחם: כברת ארץ. מדת ארץ והם אלפים אמה כמדת תחום שבת כדברי רבי משה הדרשן. ולא תאמר שעכבו עלי גשמים מלהוליכה ולקברה בחברון עת הגריד היה שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה: ואקברה שם. ולא הולכתיה אפילו לבית לחם להכניסה לארץ וידעתי שיש בלבך עלי אבל דע לך שעל פי הדיבור קברתיה שם שתהא לעזרה לבניה כשיגלה אותם נבוזראדן והיו עוברים דרך שם יצאת רחל על קברה ובוכה ומבקשת עליהם רחמים שנא' קול ברמה נשמע וגו' והקב"ה משיבה יש שכר לפעולתך נאם ה' וגו' ושבו בנים לגבולם (ירמיה ל"א). ואונקלוס תרגם כרוב ארעא כדי שיעור חרישת יום (כפרים אחרים ארץ) ואומר אני שהיה להם קצב שהיו קורין אותו כדי מחרישה אחת קוריי"דא בלע"ז אולי צ"ל קורא"דיי"א (דאז קלאפטער. דאס מעססען נאך קלאפטערן) כדאמרינן כריב ותני כמה דמסיק תעלא מבי כרבא: (ח) וירא ישראל את בני יוסף. בקש לברכם ונסתלקה שכינה ממנו לפי שעתיד ירבעם ואחאב לצאת מאפרים ויהוא ובניו ממנשה: ויאמר מי אלה. מהיכן יצאו אלו שאינן ראויין לברכה: (ט) בזה. הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה ובקש יוסף רחמים על הדבר ונחה עליו רוח הקודש: ויאמר קחם נא אלי ואברכם. זה שאמר הכתוב ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו (הושע י"א) אנכי תרגלתי רוחי ביעקב בשביל אפרים על שלקחן על זרועותיו:(יא) לא פללתי. לא מלאני לבי לחשוב מחשבה שאראה פניך עוד. פללתי. לשון מחשבה כמו הביאי עצה עשי פלילה (ישעיה ט"ז): (יב) ויוצא יוסף אתם. לאחר שנשקם הוציאם יוסף מעם ברכיו כדי ליטלם זה לימין וזה לשמאל

העמק דבר

היו לו עוד בנים אלא שלא נזכרו בשם. וכיב"ז הי' בבני מנשה כמו שמבואר להלן נ' כ"ג: על שם אחיהם וגו'. שלא תחשוב כי יהיו על שמך שבט יוסף בפ"ע וכאשר הי' כן במשמעות דבר ה' וקהל גוים יהיה ממך. היינו לבד מה שיש לו עתה ויוסף הרי הי' לו מכבר ובמה נגרע הוא מכל הבנים. אבל הודיע לו יעקב שאינו כן: (ז) ואני בבאי מפדן וגו'. הראשונים ז"ל פירשו שבא להתנצל על הקבורה. והוא פלא. שא"כ הי' לו להתנצל בשעת בקשת קבורתו ולא בשעת מתנה. אלא הוא התנצלות וטעם על מה שאמר לו שנעקר שם שבט יוסף מאחוזה בפ"ע בארץ. ואמר שלמד זה מדאירע לרחל אמו סיבה

ז וַאֲנָא בְּמֵיתִי מִפַּדָּן מִיתַת עֲלַי רָחֵל בְּאַרְעָא דִכְנַעַן בְּאוֹרְחָא בְּעוֹד כְּרוּב אַרְעָא לְמֵיעַל לְאֶפְרָת וּקְבַרְתַּהּ תַּמָּן בְּאוֹרַח אֶפְרָת הִיא בֵּית לָחֶם׃ ח וַחֲזָא יִשְׂרָאֵל יָת בְּנֵי יוֹסֵף וַאֲמַר מַן אִלֵּין׃ ט וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲבוּהִי בְּנַי אִינוּן דִּי יְהַב לִי יְיָ הָכָא וַאֲמַר קָרֵיבִינּוּן כְּעַן לְוָתִי וַאֲבָרְכִינּוּן׃ י וְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל יְקָרָן מִסֵּיבוּ לָא יָכִיל לְמֶחֱזֵי וְקָרֵיב יָתְהוֹן לְוָתֵיהּ וְנַשֵּׁיק לְהוֹן וְגַפֵּיף לְהוֹן׃ יא וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף מֶחֱזֵי אַפָּיךְ לָא סְבָרִית וְהָא אַחְזֵי יָתִי יְיָ אַף יָת בְּנָיךְ׃ יב וְאַפֵּיק יוֹסֵף יָתְהוֹן מִן קֳדָמוֹהִי וּסְגִיד עַל

העמק דבר

פתאומית בקבורתה שמתה סמוך לבית לחם ולא הי' יכול להוליכה אפי' לבית לחם מחמת שהיתה חיה ולא"א להשהות · וזה הי' נסבה מה' לדעת באחוזת נחלה לבניה · דזה כלל גדול דאחוזה בארץ וקבורה תליין זב"ז כדאי' בנדה דס"א משום שנא' לא תסיג גבול רעך וגו' בנחלתך אשר תנחל · מי שיש לו · אחוזה בארץ יש לו נחלה (ואע"ג דהתם מביא הגמ' זה הדרש בשם כותאי · מכ"מ הדרש אמת כמבואר בש"ע או"ח סי' תקכ"ז ולא כמ"א שם סק"כ · ואכ"מ) ומזה יש לשפוט שכמו שאחוזה המובחרת שאפשר להיות בא"י היא אחוזת שבטי יה שנקרא על שמם לדור דור · כך הקבורה המובחרת שאפשר להיות היא קבורת מערת המכפלה ומעשי אבות ואמהות סימן לבנים . ולאה שנקברה במערת המכפלה · הי' לכל בניה אחוזה על שמם אבל רחל שלא זכתה להקבר במערת המכפלה · מזה שפט יעקב דכשם שלא זכתה רחל לקבורה המובחרת כך לא יזכה אחד מבניה לנחלה המובחרת · וא"א לומר דקאי על בנימין שהרי נזכר סמוך לברכת הארץ במאמר גוי וקהל גוים וגו' וגם לא היתה לרחל הכרה עמו כלל · אלא אות הוא על יוסף שלא תהיה האחוזה נקראת על שמו · אלא ע"ש אפרים ומנשה · ואע"ג דגם בלהה וזלפה לא נקברו במערת המכפלה · מ"מ הי' לבניהם אחוזת נחלה על שמם · משום דבלהה וזלפה לא נקראו אמהות כדאי' ברכות ט"ז ב' ואין מהן סימן לבניהם : (ח) ויאמר מי אלה · בלא ספק הכירם וידע שהמה בני יוסף · שהרי עדיין לא הזכיר הכתוב ועיני ישראל כבדו מזקן · וגם נהי שלא הכיר בטוב מי מהם מנשה ומי אפרים מכ"מ הי' אפשר להכיר קומתם ותוארם הכללי · ותו אם היתה השאלה פשוטה שלא ידע שהמה בני יוסף · בא יוסף להודיע · א"כ לא הי' נצרך להאריך כ"כ · אלא לומר בני המה · ומזה בא הדרש שנסתלק ממנו רוה"ק כפרש"י · אכן לפי הפשט · כאן החל יעקב להמשיך עליו רוה"ק ולברכה · שהרי עד כה דבר בבחינת יעקב כמש"כ לעיל · והנה כבר ביארנו לעיל כ"ז כ"ד שמן דבר · שהרוצה להמשיך רוה"ק לברכה לאהבה עושה פעולות להרגיל אהבה להמתברך והרבה מועיל לזה הבטה בעין חודרת לאהבה · ועוד מועיל לזה הזכרת שם המתברך (א) . ולכן כשרצה יעקב להעיר אהבה ביקש שיזכיר יוסף אותם בשמם : (ט) בני הם אשר נתן לי אלהים בזה · יוסף לא רצה להזכירם בשמם כי היה נבוך במה שהזכיר יעקב אפרים ומנשה · וליוסף הי' קשה הדבר · וחשב אולי יש בזה כונה אחרת כמש"כ לעיל · ולהזכיר להיפך מלשון אביו ג"כ אין הדעת נוחה · ע"כ לא הזכיר שמם כלל · והעיר אהבה בדברים אלו · שאלהים נתן לו בזה זרע ברוכי ה' · עד שהמה מתנת אלהים ולא כשארי ילדים בטבע האדם : (י) ועיני ישראל כבדו מזקן לא יוכל לראות · כדי להוסיף עוד אהבה ע"י הסתכלות יפה ע"כ עשה פעולות אחרות במשמוש ידים וברעיון שקוע בהם לאהבה : (יא) ויאמר ישראל וגו' לא פללתי · פלילה היינו מחשבה בעלמא · אלא בהשתדלות להשיג דבר · ואמר יעקב הן לא השתדלתי אפי' לראות פניך שהרי הייתי מיואש ממך · והנה בלי השתדלות . הראה אתי אלהים גם את זרעך · והיה בזה הקדמה למה שחפץ להקדים ברוה"ק את אפרים והוא הצעיר ולא חשב לגבוהות כאשר יבואר · ע"כ הקדים כי כך דרך השגחה העליונה לעשות דבר גם בלי שום השתדלות האדם · ויוסף הבין שמדבר במה שהגביה את יוסף בזה שנתן לבניו שני חלקים בלי השתדלות יוסף בזה · ע"כ (יב) ויוצא יוסף אתם מעם ברכיו · כדי שתהיה ההשתחואה ליעקב פנים בפנים : וישתחו לאפיו ארצה · כמודה ומחזיק טובה ליעקב ע"ז · שהרי הי' הדבר תלוי אך בו והי' יכול לפרש וקהל גוים על שני בני בניו אחרים · ע"כ עליו להחזיק

הרחב דבר

קהל . הרי דמחלק בין שבט א' לשני שבטים. אבל בירו' ילפי מדכתיב גוי וקהל גוים יהיה ממך . ואע"ג דשם ודאי קאי וקהל על מנשה ואפרים . שהרי בנימין כתיב גוי בפ"ע . אלא ס"ל לירו' שאין מקום לחלק בין שבט א' לשני שבטים והכי סתים רש"י פסחים ד"פ דהוכחת ר"י דשבט א' איקרי קהל הוא מדכתיב גוי וקהל גוים וכהירו' . ולא"כ אין צריך לדחוק בפי' מקרא דילן . אלא לקהל עמים אינו בבנימין כלל . רק מה שנוגע ליוסף :

(א) והוא פי' הכתוב ירמיה ל"א . הבן יקיר לי אפרים וגו' כי מדי דברי בו זכר אזכרנו עוד . הכונה בזה דמי שמדבר עם חבירו על דברת איזה אדם . אם הוא לא שונאו ולא אוהבו . מזכירו בשמו בתחלת הענין ואח"כ אומר בלשון נסתר הוא .

וכבר

אֹתָם מֵעִם בִּרְכָּיו וַיִּשְׁתַּחוּ לְאַפָּיו אָרְצָה׃ יג וַיִּקַּח
יוֹסֵף אֶת־שְׁנֵיהֶם אֶת־אֶפְרַיִם בִּימִינוֹ מִשְּׂמֹאל
יִשְׂרָאֵל וְאֶת־מְנַשֶּׁה בִשְׂמֹאלוֹ מִימִין יִשְׂרָאֵל וַיַּגֵּשׁ
אֵלָיו׃ יד וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת־יְמִינוֹ וַיָּשֶׁת עַל־רֹאשׁ
אֶפְרַיִם וְהוּא הַצָּעִיר וְאֶת־שְׂמֹאלוֹ עַל־רֹאשׁ
מְנַשֶּׁה שִׂכֵּל אֶת־יָדָיו כִּי מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר׃ טו וַיְבָרֶךְ
אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמַר הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְּכוּ אֲבֹתַי
לְפָנָיו אַבְרָהָם וְיִצְחָק הָאֱלֹהִים הָרֹעֶה אֹתִי מֵעוֹדִי
עַד־הַיּוֹם הַזֶּה׃ טז הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל אֹתִי מִכָּל־רָע
יְבָרֵךְ אֶת־הַנְּעָרִים וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי וְשֵׁם אֲבֹתַי
אַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיִדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ שלישי
יז וַיַּרְא יוֹסֵף כִּי־יָשִׁית אָבִיו יַד־יְמִינוֹ עַל־רֹאשׁ
אֶפְרַיִם וַיֵּרַע בְּעֵינָיו וַיִּתְמֹךְ יַד־אָבִיו לְהָסִיר אֹתָהּ

ת"א שכל את ידיו. מנחות נג: התהלכו אבתי לפניו. עקידה שער ק' ס' הזוהר פ' דברים: האלהים הרעה אתי. פסחים קיח: המלאך הגאל אתי. פסחים סח: וידגו לרב. ברכות כ' סוטה לו מציעא פד בתרא קיח: וירא יוסף כי. מנחות לז:

רש"י

לסמוך ידיו עליהם ולברכם: וישתחו לאפיו. כשחזר לאחוריו מלפני אביו: (יג) את אפרים בימינו משמאל ישראל. הבא לקראת חברו ימינו כנגד שמאל חברו וכיון שהוא הבכור מיומן לברכה: (יד) שכל את ידיו. כתרגומו אחכמינון בהשכל וחכמה השכיל את ידיו לכך ומדעת כי יודע היה כי מנשה הבכור ואעפ"כ לא שת ימינו עליו: (טז) המלאך הגואל אותי. מלאך הרגיל להשתלח אלי בצרתי כענין שנאמר ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב וגו' אנכי האל בית אל: יברך את הנערים. מנשה ואפרים: וידגו. כדגים הללו שפרים ורבים ואין עין הרע שולטת בהם: (יז) ויתמך יד אביו.

העמק דבר

כונס ע"ז: (יד) והוא הצעיר. ביארו חז"ל במ"ר שהגיע לו זה בשביל שהי' מצעיר את עצמו והיינו כדאי' במס' תמיד ששאל אלכסנדרוס מוקדון לחכמים מה יעשה אדם ויחיה א"ל ימית א"ע. ופרש"י ישפיל: שכל את ידיו כי מנשה הבכור. הוא מיותר. שהרי ידענו מענין הפרשה כי מנשה הבכור. אבל יש בזה עומק וכונה. דבאמת לא הי' ליעקב לשכל את ידיו. אלא להפוך את מעמד הבנים. אבל באשר מנשה הבכור מש"ה הי' מכוין שיעמוד מנשה לרגל הימיני של יעקב ואפרים לרגל השמאל ורק את ידיו שכל שיהי' להיפך. וטעמו ש"ד שאע"ג שהקדים יעקב את אפרים לפני מנשה ומש"ה הי' במדבר ראש הדגל מכ"מ בפקודי דפ' פינחס הי' להיפך. ולא עוד אלא אפי' בפקודי דפ' במדבר כתוב בכל הדגלים והחונים עליו משא"כ במנשה כתיב ועליו מטה מנשה. כ"ז בא ללמדנו שלא הי' אפרים קודם למנשה אלא בענינים רוחנים מה שלמעלה מהליכות עולם הטבע. אבל בהליכות עולם הי' מנשה קודם וגדול מאפרים. מש"ה במנין הראשון בהר חורב שהי' שכינת עולם על ראשם וכל ההנהגה הית' למעלה מה"ט היה אפרים קודם. אבל בפקודי דערבות מואב בכניסתם לארץ שהי' כמעט בהליכות הטבע כמבואר להלן וגם' במדבר ודברים. מש"ה הי' מנשה קודם וע' מש"כ בס' במדבר בשנוי

אפוהי על ארעא: יג ודבר יוסף ית תרויהון ית אפרים בימיניה משמאלא דישראל וית מנשה בשמאליה מימינא דישראל וקריב לותיה: יד ואושיט ישראל ית ימיניה ושוי על רישא דאפרים והוא זעירא וית שמאליה על רישא דמנשה אחכמינון לידוהי ארי מנשה בוכרא: טו ובריך ית יוסף ואמר אלהא די פלחו אבהתי קדמוהי אברהם ויצחק יי דזן יתי מדאיתני עד יומא הדין: טז מלאכא די פרק יתי מכל בישא יברך ית עולימיא ויתקרי בהון שמי ושום אבהתי אברהם ויצחק וכנוני ימא יסגון בגו בני אנשא על ארעא: יז וחזא יוסף ארי שוי אבוהי יד ימיניה על רישא דאפרים ובאיש בעינוהי וסעד ידא דאבוהי

העמק דבר

ועליו מטה מנשה · וזה הגיע משום דההליכות הטבע מעלת הבכורה מסוגלת הרבה כמש"כ לעיל כ"ז י"ט · והנה היד משמשת את הראש והדעת והרגל משמשת הליכות הגוף לפי טבעו ומש"ה אמרו חז"ל במליצתם ברא כרעא דאבוה · פי' הרגל טבע אביו שמהלך מעצמו בלי מחשבה ושכל · ומש"ה רצה יעקב אשר מנשה יעמוד לרגלו הימנית · ושכל את ידיו להיות אפרים אך לידו הימנית · וע"ע בסמוך מקרא כ' · וזהו שפי' הכתוב הטעם כי מנשה הבכור : (טו) אשר התהלכו אבתי לפניו. עומק מליצה זו פירשו חז"ל ברבה כ"פ ר"י ור"ל חד א' כנשיא שהולך והזקנים לפניו · ות"א כרועה שהולך והצאן לפניו · ומפרשי עוד למ"ד כנשיא הוא צריך לזקנים ומ"ד כרועה הצאן צריכים לו ואין הוא צריך להם · הביאור בזה דמשמעות אשר התהלכו אבותי לפניו · משמעו בשני פנים · א' שפרסמו את כבודו בעולם וזהו כנשיא וזקנים · שבמה שהזקנים הולכים לפניו מתגדל כבוד הנשיא · וכך הי' המנהג אז · וע' ס' במדבר ט"ז כ"ה · ב' שפרנס הקב"ה אותם בהשגחה פרטית כרועה את צאנו · ושתי הכוונות מוכרחות בפשט הכתוב . דמהא שלא כייל עצמו יחד עם האבות אברהם ויצחק · ואמר על עצמו בפ"ע האלהים הרועה אותי וגו' מוכרח כפי' הראשון מש"ה לא רצה ליטול זה השם על עצמו שהוא פרסם את כבודו ית' וכבר נענש יעקב על כיב"ז כמש"כ לעיל ל"ג כ' · ומדלא אמר יעקב האלהים הרועה אותי ואת אבותי מוכרח שכבר כלל גם זה הענין של השגחה פרטית במאמר אשר התהלכו אבותי לפניו · שהיה בזה שני אופני משמעות · ואח"כ פרט א"ע בכונה שני' לחוד : (טז) המלאך הגואל וגו' יברך את הנערים · האי יברך קאי גם על האלהים אשר במקרא הקודם גם על המלאך · אלא שלא אמר יברכו · שהרי גם המלאך אינו מברך אלא מדעת קונו ית' אלא שהוא בבחינה נמוכה ממעשה הבא ע"י הקב"ה בכבודו ית' · מש"ה כתיב בלשון יחיד וכיב"ז בס' שמות י"ד כ' (א) : ויקרא בהם שמי ושם אבתי אברהם ויצחק · הקדיש שמו לשם אבותיו · דפי' ויקרא בהם שמי הוא מה שאומרים בתפלה אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב · ויבואר בפ' שמות שהוא ע"ש השגחה על ישראל בשלשה ענינים · מלחמה והגנה · פרנסה · ומדת השלום · שבאו נגד תורה עבודה גמ"ח וכמש"כ לעיל י"ב י"ז והתהלל יעקב שיקוים בהם שלש מדות הללו · ובזה יקרא בהם שם האבות · וכבר ידוע דזרע יוסף היו מיוחדים במדת השלום וגמ"ח יותר מבדרך תורה ועבודה שהי' עיקרם ביהודה ולוי כמש"כ לעיל מ"ו ד' · מש"ה הקדים ויקרא בהם שמי תחלה ואח"כ · ושם אבותי אברהם ויצחק · דמכ"מ היו בהם גם תורה ועבודה : (יז) כי ישית · לא כתיב כי שת · דלא הי' אחר הברכה · דא"כ מה שעבר עבר אלא עוד לפני הברכה ראה והבין כי ישית וגו' : וירע בעיניו · הרמב"ן כ' כי חשש שהי' הברכה בלי דעת רוה"ק · וקשה א"כ מה הועיל במה שרצה להסיר יד אביו ובמה שהודיע לו · אולי כונת הרמב"ן שיוסף רצה לעשות בחינה אם הוא בלי דעת וכונה · ע"כ עשה ודבר ובזה עמד ע"ד אביו · ולי נראה דאפי' ידע יוסף שיעקב יברך ברוה"ק יוכל להיות שטועה בדמיונו כמו שיצחק ברך את יעקב וטעה בדמיונו · והורע לו במה שהוא הגורם לכך שהחליף את מנשה לימינו ואביו לא ידע מזה וחושב שמנשה עומד לשמאלו ונמצא הוא הגורם לגרע כח בכורו · ע"כ השתדל בכך : ויתמך יד אביו · לא מלא לב

הרחב דבר

ובכר מובן על מי הוא מדבר . אבל כשהנדבר הוא שונאו אינו מזכירו אפי' בתחלת דבורו . אלא מזכירו באיזה כנוי . כמו שהזכיר שאול את דוד בשם בן ישי . ושלמה אמר לאביתר ענתות לך על שדיך . קראו בשם ענתות ע"ש עירו . וכפי' הרמב"ן במס' ר"ה . ולהיפך אם הנדבר הוא אוהבו מזכירו בכל רגע בשמו . אע"ג שאינו לפי צורך הספור . והיינו דבר הכתוב בס' ירמיה . כי מדי דברי בו . ולא היה נצרך לפי הענין להזכיר שמו מכ"מ זכור אזכרנו עוד . והוא לאות על אהבה ושמחה לי בהזכירי שמו . וכן כתיב ה' זכרנו יברך . בשעה שמזכיר את שמנו מברך :

(א) והנה אמר יעקב לענין פרנסה האלהים . ולענין גאולה המלאך . כאשר ראה ברוה"ק כי כך תהיה המעלה היותר גבוה של

מֵעַל רֹאשׁ־אֶפְרַיִם עַל־רֹאשׁ מְנַשֶּׁה׃ יח וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אָבִיו לֹא־כֵן אָבִי כִּי־זֶה הַבְּכֹר שִׂים יְמִינְךָ עַל־רֹאשׁוֹ׃ יט וַיְמָאֵן אָבִיו וַיֹּאמֶר יָדַעְתִּי בְנִי יָדַעְתִּי גַּם־הוּא יִהְיֶה־לְּעָם וְגַם־הוּא יִגְדָּל וְאוּלָם אָחִיו הַקָּטֹן יִגְדַּל מִמֶּנּוּ וְזַרְעוֹ יִהְיֶה מְלֹא־הַגּוֹיִם׃ כ וַיְבָרְכֵם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמוֹר בְּךָ יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יְשִׂמְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה וַיָּשֶׂם

הלמ"ד רפה

ת"א וזרעו יהיה מלא הגוים . האלילים כה: בך יברך ישראל לאמר . ס' הזוהר פ' במדבר :

ר ש " י

הרימה מעל ראש בנו ותמכה בידו : (יט) ידעתי בני ידעתי · שהוא הבכור : גם הוא יהיה לעם · ויגדל שעתיד גדעון לצאת ממנו שהקב"ה עושה נס על ידו : ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו · שעתיד יהושע לצאת ממנו שינחיל את הארץ וילמד תורה לישראל : וזרעו יהיה מלא הגוים · כל העולם יתמלא בצאת שמעו ושמו כשיעמיד חמה בגבעון וירח בעמק אילון: (כ) בך יברך ישראל· הבא לברך את בניו יברכם בברכתם ויאמר איש לבנו ישימך אלהים כאפרים וכמנשה : וישם את אפרים · בברכתו לפני מנשה

העמק דבר

להסיר היד בפועל ממש אלא תמך יד אביו הכהה מזוקן וחולשה ובזה חשב לדחותה לאט לאט · וכאשר לא יכול בזה האופן אמר בפירוש · (יח) שים ימינך · שהוא לאות הכבוד וגם הברכה אלה בשפע יתירה ע"י יד ימין משהיא באה ע"י השמאל : (יט) וימאן אביו ויאמר · הוא כפל לשון · וע' מש"כ לעיל ל"ט ח' · ולפי פשוטו באשר הי' עוד קודם שבירך כמש"כ · והי' עוד שקוע במחשבת הברכה לא ענה את יוסף מאומה ורק מאן להסיר היד · ואחר שבירך א"ל הטעם (א) : ידעתי בני · הבינותי שיש לך שכל להעמידם באופן שיהא מנשה בימיני: ידעתי · שמכ"מ יש לעשות כן ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו · אינו ברכה· אלא שיודע ברוה"ק כי ראוי הוא לכבוד יתירה באשר יהיה מכובד וגם ע"כ נצרך לברכה זו ע"י ימין שיהא בשפע יתירה דמי שהוא גדול בהליכות עולמו נצרך לשפע יתירה לכלכל עניניו בשעתו : וזרעו יהיה מלא הגוים · אם קאי על יהושע כמשמעו זרע אפרים לא הי'

הרחב דבר

זרע יוסף . וכדאי' במגילה ד"ג בשעה שראה יהושע בירימו את המלאך א"ל אמש ביטלתם תמיד של בה"ע ועכשיו ביטלתם ת"ת א"ל יהושע על איזה מהם באת א"ל המלאך עתה באתי . וכבר נדחקו רש"י בסנהדרין דמ"ד והתוס' כאן להראות רמז לזה הדרוש . ויותר תמוה דלפי שטת המאמר משמע שהמלאך בא נגד ישראל בשביל החטא והרי בפשטא דקרא אינו כן. וגם במדרש בפ' זו מבואר שלוות המלאך מהוך נפורכי רגליו של יהושע וא"ל אל תדיחני כשם שדיחני משה רבך . אלא כך הענין . יהושע ידע ודאי שהמלאך בא לעזור את ישראל. [והא דמקשה בגמ' מהא שאין נותנים שלום בלילה וכו' לא כפרש"י שם שהוכיח שהיה לילה דאי ביממא היה מכירו כו' אלא כפי' הרמ"ה בנימוקי סנהדרין מדכתיב שם ויהי בלילה ההוא] אלא שהיה קשה לו ביאת המלאך שהרי במדבר היה מתנהג הכל ע"י הקב"ה בכבודו ית' הן בעניני פרנסת ישראל הן בהנהגה מכל דבר רע כמש"כ ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב . ובשעת העגל עלה בדעת שיהי' ע"י מלאך ולא הניח משה גם על בני הדברים כמבואר יפה בפ' תשא . ועתה כשבא המלאך והיה מוקשה הדבר ליהושע . א"ל המלאך שזה בא על ההשת אתמול ביטלתם וכו' ועכשיו כו' ע"כ באתי אני בהליהות הקב"ה למענכם ולא הוא ית' בכבודו . והנה ידוע שאין מלאך א' עושה שני שליחות הבין יהושע שלא בא המלאך אלא לדבר אחד. והשנית תהי' עוד ע"י הקב"ה בכבודו ית' והיינו ששאל הלנו אתה אם בשבילנו באת להספיק צרכינו או לצרינו פי' על דבר צרינו היינו למלחמה עליהם . והשיב המלאך כי אני שר צבא ה' הלא חרב שלופה בידי כשר הצבא . ולא באתי במגל וכדומה כלי הפרנסה מזה תבין אשר עתה באתי לנורך השעה שהוא עת המלחמה ולא על פרנסה שהוא ענין תמידי . והנה כבר נתבאר כ"פ שעסק התורה הוא חרב ומגן של ישראל . ועסק העבודה הוא מקור הקס של ישראל . נמצא אם היה המלאך בא בשביל מלחמתם ש"י . ידוע שבשביל עון ביטול ת"ת בא לסקטין מעלתם. ואם בשביל פרנסה בא . ידוע שבשביל ביטול התמיד בא להקטין מעלתם . וע' מש"כ לעיל י"ד י"ד . אחר כ"ז מבואר הברכה ברכה יעקב דלפרנסה יהיה ע"י זרע יוסף בהשגחת האלהים הרועה וגו' ובסכנה יהיה ע"י המלאך הגואל וגו' :

(א) ויל"ל עוד שהמיאון היה אפי' לא היה הטעם . אלא בטעות גדלו בימין . ג"כ אין להורידו . וכדאי' בסנהדרין נ"ב גברא רבא כיון דאיסתמיך סמיך וכן שם פ"ה ומעלין ומושיבין אותו ביניהם ולא היה יורד משם כל היום כלו . ומפרש בגמ' דמ"ל אפי' אין בדבריו ממש מ"מ אין מורידין אותו היום כדי שלא תהא עלייתו ירידה לו . ואח"כ הוסיף לאמר טעמו ונימוקו :

לְאַעְדָּאָה יָתַהּ מֵעַל רֵישָׁא דְאֶפְרַיִם לְאַנְחוּתַהּ עַל רֵישָׁא דִמְנַשֶּׁה: יח וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲבוּהִי לָא כֵן אַבָּא אֲרֵי דֵין בּוּכְרָא שַׁו יְמִינָךְ עַל רֵישֵׁיהּ: יט וְסָרֵיב אֲבוּהִי וַאֲמַר יְדַעְנָא בְרִי יְדַעְנָא אַף הוּא יְהֵי לְעַם וְאַף הוּא יִסְגֵּי וּבְרַם אֲחוּהִי זְעֵירָא יִסְגֵּי מִינֵּיהּ וּבְנוֹהִי יְהוֹן שַׁלִּיטִין בְּעַמְמַיָּא: כ וּבָרֵיכִנּוּן בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר בָּךְ יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר יְשַׁוִּינָךְ יְיָ כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה וְשַׁוִּי יָת אֶפְרַיִם קֳדָם מְנַשֶּׁה:

העמק דבר

ראוי לאמר וזרעו שהרי כל המאמר גם הוא יהיה לעם וגו' קאי על זרע מנשה · וכן הפי' אחיו הקטן יגדל ממנו · היינו זרעו · ועוד אינו מדויק מה ששינה המאמר במנשה הקדים יהי' לעם ואח"כ יגדל · ובאפרים הפך ואמר יגדל ממנו תחלה ואח"כ יהיה מלא הגוים · אלא כך הענין דגדעון הבא ממנשה לא הי' גדול בתורה כידוע שחשבוהו בגמ' מקלי עולם · אך באשר הי' לעם וקיבץ על ידו שלש מאות איש עם ה' המלקקים וראוים לנס . אח"כ נתגדל גדעון על ידם והצלחת המלחמה על שמו · משא"כ יהושע עד שלא הנהיג את הדור הי' גדול מאד בתורה אבי תורה שבע"פ בזמנו · וממילא הי' גדול על כל ישראל ונדרש לשפע יתירה לכלכל כל ישראל בבוא עת הנהגת הדור ע"י · וזהו פי' יגדל מאד · ואמר עוד בנבואה · וזרעו פי' תלמידיו אפי' מכל השבטים וכדאיתא בסנהדרין די"ט כל המלמד את בן חבירו תורה דומה כאלו ילדו · כך כל ישראל תלמידי יהושע המה : **יהיה מלא הגוים** · היינו כל העולם דעיקר פעולה של תורה ועמק הלכה נתרחב בעת שהלכו ישראל בגולה כמ"ש בס' שמות י"ט י"ט · ובריש ס' דברים · וכל בעלי התלמוד תלמידי' של יהושע המה ומש"ה רגילים לומר אלו אמר יהושע בן נון בפומי' כו' · ודקדק יעקב אבינו לומר וזרעו · לא הוא שהם בני אפרים דבאמת לא נשאר כח הנפלא של יהושע ראש אפרים ביד בניו ושבטו אלא בידי שבטי לוי ויהודה · ואך המה האירו תבל בחכמת התורה שקבלו איש מפי איש עד יהושע (א) : **(כ) ביום ההוא**. אלו כתיב ויברכם לאמר או אפי' כתיב ויברכם ביום הזה · הייתי אומר דברכה של בך יברך וגו' שייך לברכה הקודמת המתחלת האלהים אשר וגו' ונמשכת אחריה · ובאמת אינו כן דברכה הקודמת אלה על יהושע וגדעון בעת שהנהיגו את דורם · וברכה זו של בך וגו' הוא על מנשה ואפרים עצמם שיהיו מוכרים לברכה · מש"ה כתיב ביום ההוא דמשמעו בכ"מ ביום אחר מן המדובר רק באותו יום שהגיע לכך כמ"ש בס' שמות ס' ו' · וכן כאן לא אותו היום דוקא אלא ביום ההוא · מתי שבא יום לברך · **יברך ישראל** · ולא אמר בני ישראל דמשמעו כלל האומה · אבל ישראל משמעו אנשי המעלה מי שראוי להיות מכונה בשם ישראל · הוא ראוי לברך: **באפרים ובמנשה**. באמת הי' עוד זרע ברוכי ה' בנכדי יעקב כמו פרץ וזרח ועוד הרבה . אבל אפרים ומנשה הי' כל א' גדולתו משונה מחבירו אפרים הי' גדול בתורה ודבק לאלהיו · ומנשה בהליכות עולם ועוסק בצרכי ישראל כמ"ש לעיל י"ד (ב): **וישם את אפרים לפני מנשה** · הוסיף המקרא ללמדנו עוד מלשון יעקב אבינו · שמלבד שכבר ידענו ממנו שבענין רוחני אפרים קודם וע"כ קדם בדגלי מדבר ובחנוכת המזבח · ובהליכות העולם מנשה קודם · וע"כ קדם בפקודים בפ' פינחס בכניסתם לארץ כמש"כ לעיל · אבל עדיין לא ידענו למי ראוי להקדים בשם · והי' הסבר לחשוב שד"א קדמה לתורה וכמו זבולן נזכר קודם ליששכר · ה"נ ראוי להקדים זכרון מנשה קודם לאפרים · ע"ז בא הכתוב להגיד שיעקב שם את זכר אפרים לפני זכרון מנשה · ללמדנו שראוי להקדים כבוד התורה לפני גדולת הנהגה · והוא בכלל כבוד התורה ומעלת נפש ישראל ביחוד · ואינו דומה לזבולן ויששכר · שזבולן הי' הגורם לתורה של יששכר · וה"ז כמו דתנן שמעון אחי עזרי' שהוא נתלה במי שגרם גדולתו בתורה · משא"כ מנשה ואפרים שלא הי' כן · וכך הדין לדור דור :

הרחב דבר

(א) והיינו דכתיב בתהלים ע"ח וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר ויבחר את שבט יהודה את הר ציון אשר אהב . ויש להבין מהו ובשבט אפרים לא בחר . הלא הוא בכלל שבט יוסף שנמאס . אבל הענין דשבט יוסף בכלל הי' עיקר סגולתם בגמ"ח ולא בתורה עד שאפי' משכן שילה שהיה בחלק יוסף לא היה קדושתו בכח התורה אלא בכח גמ"ח נעלה כמו שנתבאר בס' שמות ל' · וזהו דכתיב שם ויטש משכן שילה אהל שכן באדם . דקדושתו לא הי' במדה המיוחדת לישראל והיינו תורה . אלא גמ"ח המיוחדת לכל אדם המעלה · ואמר הכתוב עוד שהקב"ה מאס באוהל יוסף · שלא הי' בכח גמ"ח בלי תורה לנצור קדושת האומה מטומאת ע"ז ע"כ נמאסו מלהקים בו משכן קדשו · ואפי' בשבט אפרים ביחוד שהיו עוד הרבה בני תורה מזמן יהושע גם בו לא בחר . משום שלא הי' מיוסד שיהא כח התורה מתקיים בו ויבחר את שבט יהודה שהיו מוכשרים להעמיד מחוקקים . היינו ראשי ישיבות ולהרבות תורה בישראל. את הר ציון אשר אהב . וכמש"כ בס' דברים ג' כ"ג · דשם נעשה בית התלמוד וישיבה . ושער המצויין בהלכה :

(ב) והנה בת"י אי' ע"ז המקרא שבשעת מילה מברכין ככה . והענין בידוע שאינו ראוי לברך את האדם אלא מעין ברכותיו שברכו ה' עד כה לעשיר בעשרו ולחכם בחכמתו וכמש"כ בס' דברים ט"ז י"ז ואח"כ אין ראוי לברך למי שאינו עוסק בתורה שיהיה כאפרים . וכן למי שהוא אינו עוסק בהויות העולם שיהיה כמנשה. אבל בשעת מילה דלא נודע עדיין את

אֶת־אֶפְרַיִם לִפְנֵי מְנַשֶּׁה׃ כא וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל
יוֹסֵף הִנֵּה אָנֹכִי מֵת וְהָיָה אֱלֹהִים עִמָּכֶם וְהֵשִׁיב
אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם׃ כב וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ שְׁכֶם
אַחַד עַל־אַחֶיךָ אֲשֶׁר לָקַחְתִּי מִיַּד הָאֱמֹרִי
בְּחַרְבִּי וּבְקַשְׁתִּי׃ פ רביעי **מט** א וַיִּקְרָא
יַעֲקֹב אֶל־בָּנָיו וַיֹּאמֶר הֵאָסְפוּ וְאַגִּידָה לָכֶם אֵת
אֲשֶׁר־יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאַחֲרִית הַיָּמִים׃ ב הִקָּבְצוּ
וְשִׁמְעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב וְשִׁמְעוּ אֶל־יִשְׂרָאֵל אֲבִיכֶם׃

ת"א ואני נתתי לך . בתרא קכג : ויקרא יעקב אל בניו . פסחים נו :

רש"י

להקדימו בדגלים ובחנוכת הנשיאים : (כב) ואני נתתי לך · לפי שאתה טורח להתעסק בקבורתי וגם אני נתתי לך נחלה שתקבר בה ואיזו זו שכם שנאמר ואת עצמות יוסף אשר העלו בנ"י ממצרים קברו בשכם (יהושע כ"ד) : שכם אחד על אחיך · שכם ממש הוא תהיה לך חלק א' יתירה על אחיך : בחרבי ובקשתי · כשהרגו שמעון ולוי את אנשי שכם נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם וחגר יעקב כלי מלחמה כנגדן · ד"א שכם אחד הוא הבכורה שיטלו בניו שני חלקים ושכם לשון חלק הוא והרבה יש לו דומים במקרא כי תשיתמו שכם (תהלים כ"א) תשית שונאי לפני לחלקים. אחלקה שכם (שם ס')· דרך ירצחו שכמה (הושע ו') איש חלקו· לעבדו שכם אחד (צפניה ג') : אשר לקחתי מיד האמורי · מיד עשו שעשה מעשה אמורי ד"א שהיה צד אביו באמרי פיו : בחרבי ובקשתי · היא חכמתו ותפלתו · (ועיין ברא"ם שכתב דא"א לפרש על חרבם של שמעון ולוי דהא לא עשו מדעתו שהרי כעס עליהם ע"ז · ולענ"ד בלאו הכי א"א לפרש עליהם דמה נתינת טעם יהיה על שנתנו ליוסף מפני שלקחוה שמעון ולוי בחרבם ובקשתם והלא אדרבה מזה הטעם ראוי שיותן לשמעון ולוי ולא ליוסף ודו"ק) : **מט** (א) ואגידה לכם · בקש לגלות

העמק דבר

(כא) ויאמר ישראל · עוד ענין מחודש להנות את יוסף בנחלת א"י : (כב) שכם אחד · הוא חצי שבט מנשה שנטל חלקו בעה"י בשפע רב מאד · כמ"ש בס' דברים ג' ע"ז הסיבה לזה · אכן הגיע לזו הסיבה מתנת יעקב : בחרבי ובקשתי · לפי הפשט כמשמעו הוא שהגיע זה החלק למכיר בגבורתו שהורישו את האמורי וכתיב בס' יהושע י"ז א' כי הוא הי' איש מלחמה ויהי לו הגלעד והבשן · משא"כ כל ארץ סיחון ועוג וכן כל א"י ע"י יהושע לא נכבש בתכסיסי מלחמה ומפורש כתיב בס' תהלים בי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו (א) : **מט** (א) אל בניו · היינו בניו ממש · ולהם אמר האספו דמשמעו אסיפת אנשים מיוחדים לצורך ענין ולא קיבוץ כללי · וזה לבניו ממש שיבואו בתוך

הרחב דבר

הדרך אשר הילד ילך בה אז יברך ישראל ישמך אלהים כאפרים אם יהא עוסק בתורה יגיעה כמוהו וכמנשה אם יהי' עסוק בהויות העולם יהיו כמנשה :

(א) זהו לפי פשוטו . אבל בת"א הוי' בצלותי ובעותי . וכן הוא בגמ' ב"ב דף קכ"ג בחרבי זו תפלה ובקשתי זו בקשה . ובתפלת שלמה אמר לשמוע אל הרנה ואל התפלה . ת"י לקבלא צלותא ובעותא . הביאור ע"ז דתפלה קבועה שהיא בכל זמן משעה שתקנו אבותינו ג' תפלות ביום . זה מיקרי צלותא . ומה שהאדם מוסיף צרכי עצמו בתוכה שעה מיקרי בעותא וכמש"כ בס' שמות ל"ב י"א בדקדוק לשון ת"א על ויחל משה . וצלי משה . וכבר ביארנו לעיל י"ח כ"ב שאין לאדם להעריך בקשה לצורך השעה כ"א בתוך תפלה קבועה . ומש"ה דקדק שלמה בסדר תפלתו במקרא כ"ט לשמוע את התפלה אשר יתפלל עבדך . ות"י צלותא היינו מה שיתפללו בכל יום תפלה קבועה ובמקרא ל"ג בהנגף עמך ישראל לפני אויב וגו' והתפללו והתחננו . ובמקרא ל"ה בהעצר שמים ולא יהיה מטר וגו' והתפללו אל המקום הזה . ולא כתיב והתחננו . היינו משום דמשמעות והתחננו כת"י ויבעון לצורך השעה שיוסיפו בתוך תפלה קבועה . משא"כ מטר שהוא פרנסה ועיקר תפלה קבועה באה לצורך פרנסה במקום קרבנות שהוא עבודה שמזין כמש"כ כ"פ וא"כ שני תפלה קבועה לבד . ובמקרא מ"ד כתיב כי יצא עמך למלחמה

כא ואמר ישראל ליוסף הא אנא מאית ויהי מימרא דיי בסעדכון ויתיב יתכון לארעא דאבהתכון: כב ואנא יהבית לך חולק חד יתיר על אחיך די נסיבית מידא דאמוראה בצלותי ובבעותי: א וקרא יעקב לבנוהי ואמר אתכנשו ואחוי לכון ית די יערע יתכון בסוף יומיא: ב אתכנשו ושמעו בני יעקב וקבילו

העמק דבר

למטתו וישמעו את אשר יגיד כי הברכה מועלת יותר כאשר המתברך עומד לפניו כמ"ש לעיל ט' י': ואגידה לכם. פרש"י בשם מ"ר ביקש לגלות את הקץ וכו' דקדק רבינו להעמיד זה הדרש על ואגידה לכם. וכ"ה בגמ' פסחים דמ"ד מ"ד האספו ואגידה לכם וגו' ביקש יעקב לגלות כו' ולא על גוף המאמר את אשר יקרא אתכם באחרית הימים. דבאמת אין משמעות באחרית הימים בכ"מ על ימות המשיח תדע הרי בפ' וילך כתיב וקראת אתכם הרעה באחרית הימים. וגם בדברי יעקב אבינו יש הרבה דברים שלא יהי' כן בימות המשיח כמו זבלון לחוף ימים ישכון. ובחלוקה דס' יחזקאל אינו כן. ובלעם אמר לבלק אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים וזה אינו בימות המשיח שכבר בטל ונעקר האומה מואב מן העולם. אלא משמעות אחרית הימים הוא סוף ימי התקופה שהמדבר עומד בו. מש"ה יעקב דיבר בתקופות הגלות ומה שיהי' ביציאת מצרים ומכניסתם לא"י בימי השופטים. שהי' נחשב כל המשך לביאה עד שנתיישבו בטח בסוף ימי דוד ושלמה ובלעם ג"כ דיבר בתקופה של כניסת א"י והאחזם בה ואחרית ימי תקופה זו הי' ימי דוד המלך ומשה רבינו דיבר בתקופה של חטאת ישראל כאשר התחילו לסור מאחרי ה' אחרי שלמה המלך ומה שאמר וקראת וגו' הוא על סוף ימי הבית. והנביאים דברו על תקופת הגלות מש"ה כיוונו במה שאמרו באחרית הימים על סוף הגלות והוא ימות המשיח. ואחרי שכן אין מקום לדרש שרצה יעקב לגלות את הקץ של משיח אלא מדיוק הלשון ואגידה לכם. והגדה כאן הוא דבר סתר וסוד כמוס. ולמדו מזה כונה שניה דבאחרית הימים קאי על ימי העולם ג"כ והיינו ימות המשיח: (ב) הקבצו ושמעו בני יעקב. קיבוץ משמעו כלל המון האומה הישראלית שמכונים בני יעקב כמו שנקראים בני ישראל. וכל בני יעקב א"א שיתאספו סמוך למטתו לשמוע ממנו ע"כ הזהירם שיתקבצו לאיזה מקום כר נרחב וישמעו מהשבטים מה שהגדתי להם: ושמעו אל ישראל אביכם. הא' ושמעו משמעו קבלת הדברים שהרי אני ישראל אביכם. שני טעמים שראוי לקבל. א' שאני ישראל מדבר ברוה"ק באשר סמוך למותו הי'. הבהיק אור השגתו כנר הסמוך לשקיעתה. ב' אביכם א"כ ראוי לקבל גזרתי ועצתי ובכלל הדברים הי' שלא יתנו לראובן יתר שאת [באחרית הימים. אבל במצרים הנהיג שררה כמבואר ברבה במדבר פי"ג] ולא יתנהגו בטבעי שמעון ולוי כאשר יבואר ועוד כנה מדות

הרחב דבר

למלחמה וגו' והתפללו אל ה' דרך העיר וגו' והיינו תפלת ש"ע שהיא קבועה ואח"כ כתיב ושמעת את תפלתם ואת תחנתם היינו צלותהון ובעותהון. ונמצא פי' לשמוע אל הרנה ואל התפלה. תחלה תפלה קבועה ואח"כ בקשה לצורך השעה. והיינו פי' הברייתא ברכות דל"א יכול ישאל אדם צרכיו ואח"כ יתפלל ת"ל לשמוע אל הרנה ואל התפלה רנה זו תפלה תפלה זו בקשה. היינו כך דאי' בב"ב הנ"ל תפלה הוא תפלה קבועה ובקשה הוא לצורך השעה. וא"כ צריך לפרש יכול ישאל אדם צרכיו ואח"כ יתפלל. תחלה צרכי עצמו ואח"כ תפלה קבועה. וכמשמעות אותו לשון עצמו במס' עבודת כוכבים ד"ח ר"א אומר שואל אדם צרכיו ואח"כ יתפלל שנא' תפלה לעני כי יעטוף ואח"כ ולפני ה' ישפוך שיחו ר"י אומר מתפלל ואח"כ שואל צרכיו שנאמר אשפוך לפניו שיחו ואח"כ צרתי לפניו אגיד. ושיח הוא תפלה קבועה. והכי הביא הרי"ף כאן סוגיא דעבודת כוכבים והכי מבואר בירו' ברכות פ"ד ה"ד אית תנוי תני מתפלל ואח"כ תובע צרכיו ואית תנוי תני תובע צרכיו ואח"כ מתפלל מאן דמר תובע צרכיו ואח"כ מתפלל שנא' תפלה לעני כי יעטוף וגו' מאן דמר מתפלל ואח"כ תובע צרכיו שנא' לשמוע אל הרנה ואל התפלה. [ובירו' לפנינו נתהפך בטה"ד] ממוצא דבר תשכיל בפי' הסוגיא דברכות הנ"ל לא כפרש"י בד"ה יכול ישאל צרכיו כגון ברכות אתה חונן ואחר כך יתפלל ג' ראשונות שהן של שבח. ורבינו פי' כן משום שהיה ק' דא"כ יקשה לר"א בע"ז. מש"ה פי' כאן בנוסח ש"ע. אבל מת"י והירו' מבואר כמש"כ. ולר"א נ"ל דכאן אמר שלמה לשמוע לתפלת רבים אשר יתפללו. וברבים מודה ר"א כדאיתא במס' עבודת כוכבים שם על משה דרב גוברי': וכד דייקת בס' דניאל בגזרת כורש בלא יבעון בעו מן כל אלה ואנש וגו' לא גזר אלא על בקשה לצורך השעה ולא על תפלה קבועה איש לאלהיו ודניאל לא עבר על גזרת המלך כלל אלא התפלל תפלה קבועה כל קבל די הוי עבד מן קדמת דנא ורק משום שדניאל החסיד לא עשה תפלתו קבע אלא רחמים ותחנונים לפני הקב"ה. ולא כדרך המון העם בתפלה קבועה. מש"ה כתיב והשכחו לדניאל בעה ומתחנן קדם אלהה פי' שאחזוהו שהוא מבקש רחמים על איזה דבר לפי השעה. והוא אמר כאמת דלא עבד חבולה קדם מלכא. היינו שלא עבר על גזירתו. ואחר שכן ראינו שתפלה קבועה מכונה רנה ותפלה לצורך השעה מכונה בשם קשת. יש להבין טעם כינוים הללו. והענין דכמו מלחמת תנופה לכבוש את המלך או השר הצבא שעומדים מרחוק מעומק המלחמה אבל הרבה שומרים סביביו. ע"כ תחלה תופסים בחרב להרוג את כל סביביו וכשמתקרבים אל מקום הראש טוב ונוח לירות אל המטרה להרוג את הראש. כך עיקר המטרה למצוא רצון מה' לצורך השעה. אבל הרבה מסטינים בינינו ובין אבינו שבשמים שמקטרגים ומעכבים את התפלה כדאי' בסנהדרין דמ"ד ב' על המקרא היערוך שוען לא בצר. ע"כ בא הרנה זו תפלה קבועה להיות זמיר עריצים. ואח"כ בא בתפלת הבקשה אל המטרה מש"ה מכונה תפלות הללו בחרבי ובקשתי:

ג רְאוּבֵן בְּכֹרִי אַתָּה כֹּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי יֶתֶר שְׂאֵת וְיֶתֶר עָז: ד פַּחַז כַּמַּיִם אַל־תּוֹתַר כִּי עָלִיתָ מִשְׁכְּבֵי אָבִיךָ אָז חִלַּלְתָּ יְצוּעִי עָלָה: פ ה שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִים כְּלֵי חָמָס מְכֵרֹתֵיהֶם: ו בְּסֹדָם אַל־תָּבֹא נַפְשִׁי בִּקְהָלָם אַל־תֵּחַד כְּבֹדִי כִּי בְאַפָּם הָרְגוּ אִישׁ וּבִרְצֹנָם עִקְּרוּ־שׁוֹר: ז אָרוּר אַפָּם כִּי עָז וְעֶבְרָתָם

ת"א כחי וראשית. יבמות עו: פחז כמים אל. שבת נה: אז חללת. שם: בסדם אל תבא נפשי. סנהדרין קט: כי באפם הרגו איש. מגילה ט: ארור אפם. יומא כב:

רש"י

את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה והתחיל אומר דברים אחרים (ב"ר): (ג) וראשית אוני. היא טפה ראשונה שלו שלא ראה קרי מימיו (ב"ר): אוני. כחי כמו מצאתי און לי (הושע י"ב). ונרוב אונים. ולאין אונים (ישעיה מ'): יתר שאת. ראוי היית להיות יתר על אחיך בכהונה לשון נשיאות כפים: ויתר עז. במלכות כמו ויתן עז למלכו (שמואל א' ב') ומי גרם לך להפסיד כל אלה. (ד) פחז כמים. הפחז והבהלה אשר מהרת להראות כעסך כמים הללו הממהרים למרוצתם: לכך. אל תותר. אל תרבה ליטול כל היתרות הללו שהיו ראויות לך ומהו הפחז אשר פחזת. כי עלית משכבי אביך אז חללת. אותו שם שעלה על יצועי היא השכינה שהיה דרכו להיות עולה על יצועי. פחז שם דבר הוא לפיכך טעמו למעלה וכלו נקוד פתח ואלו היה לשון עבר היה נקוד חציו קמץ וחציו פתח וטעמו למטה: יצועי. לשון משכב ע"ש שמציעים אותו ע"י לבדין וסדינין והרבה דומים לו אם אעלה על ערש יצועי (תהלים קל"ב) אם זכרתיך על יצועי (שם ס"ג): (ה) שמעון ולוי אחים. בעצה אחת על שכם ועל יוסף ויאמרו איש אל אחיו וגו' ועתה לכו ונהרגהו מי הם אם תאמר ראובן או יהודה הרי לא הסכימו בהריגתו אם תאמר בני השפחות הרי לא היתה שנאתן שלימה שנאמר והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה וגו' יששכר וזבולון לא היו מדברים בפני אחיהן הגדולים מהם על כרחך שמעון ולוי הם שקראם אביהם אחים: כלי חמס. אומנות זו של רציחה חמס הוא בידיהם מברכת עשו היא זו אומנות שלו היא ואתם חמסתם אותה הימנו: מכרותיהם. לשון כלי זיין הסייף בלשון יוני מכיר תנחומא. ד"א מכרותיהם בארץ מגורתם (ב"ר) נהגו עצמן בכלי חמס כמו מכורותיך ומלדותיך (יחזקאל כ"ז) וזהו תרגום של אונקלוס: (ו) בסדם אל תבא נפשי. זה מעשה זמרי כשנתקבצו שבטו של שמעון להביא את המדינית לפני משה ואמרו לו זו אסורה או מותרת אם תאמר אסורה

העמק דבר

ומוכרים יוצא מכלל דברי אבינו כמו שיבא: (ג) בכרי אתה. ובאשר הי' יעקב בכור במה שקנה מאחיו. וזה אינו מועיל אלא לכבוד הבכורה. אבל לא לסגולת הבכורה הפנימית הבא בהולדה. ע"כ אמר לראובן שלא כן אתה אלא כחי דסגולת הנפש של בכור לקבל חלק גדול מן האב יותר מאחרי בנים: וראשית אוני. בכח הגוף אע"ג שלא מצינו שהאב מזכה לבנו בגבורה להבכור יותר מהפשוטים מ"מ מעלהו גם בזה הוא מפני שהוא הראשון הנאצל מהאב. ע"כ הי' מגיע לך נגד כחי. יתר שאת. שהוא הכבוד הראוי לפי סגולת הנפש הפנימית. ונגד ראשית אוני הי' מגיע לך יתר עז המלוכה והמשרה בבני ישראל: (ד) פחז כמים אל תותר. דמים הנשפכין פוחזים לצאת יותר מאחרי משקאות כדאי' בסוכה דמ"ח ב' דנקב של יין הי' רחב משל מים כדי שיהיו שניהם כלין בב"א. עוד יש בין מים ליין או שאר משקאות. שאם מהפכין הכלי על פיה באיזה מסך אזי יצאו המים עד תומו משא"כ שאר מיני משקין נשאר מעט בדופני הכלי. ואמר יעקב כי ראובן הי' מבוהל כמים וגם משפה איזה מסך במעשה הבהלות עד שלא תותר. וביאר כי עלית משכבי אביך. וברור שלא בעל ראובן ח"ו את בלהה. אלא הא דכתיב וישכב את בלהה היינו שכב באהל שלה כדי שלא יבא יעקב אליה בשביל שהרגיש לצער אמו. והנה אע"ג שלא הי' עלם החטא גדול כ"כ כמו שאם הי' בועל ח"ו. מ"מ בזה הי' גרוע. דהבועל בעבירה אינו משפה בעון אלא כמהר לפור אל פח משא"כ כששמרה מאביו הי' מוכרח לשכב כל הלילה ולא מצא עוד דעתו כנוח מגונה פעולה זו. כמצא עפה בתחלת כענין פחז כמים וגם השפה עד שלא הותר: כי עלית משכבי אביך. כל העת שהי' אפשר לאביך לשכב מש"ה כתיב משכבי בל"ר. היינו

כמה

אוּלְפַּן מִן יִשְׂרָאֵל אֲבוּכוֹן׃ ג רְאוּבֵן בּוּכְרִי אַתְּ חֵילִי וְרֵישׁ תּוּקְפִי לָךְ הֲוָה חָזֵי לְמִסַּב תְּלָתָא חוּלָקִין בְּכֵרוּתָא כְּהוּנְתָּא וּמַלְכוּתָא׃ ד עַל דַּאֲזַלְתָּא לְקֳבֵל אַפָּךְ הָא כְמַיָּא בְּרַם לָא אַהֲנֵיתָא חוּלָק יַתִּיר לָא תִסַּב אֲרֵי סְלֵיקְתָּא בֵּית מִשְׁכְּבֵי אֲבוּךְ בְּכֵן אַחֵלְתָּא לְשִׁוּוּיֵי בְּרִי סְלֵיקְתָּא׃ ה שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִין גֻּבְרִין גִּבָּרִין בְּאַרַע תּוֹתָבוּתְהוֹן עֲבָדוּ גְבוּרָא׃ ו בְּרָזֵיהוֹן לָא הֲוָת נַפְשִׁי בְּאִתְכַּנְּשֵׁיהוֹן לְמֵהַךְ לָא נַחְתִּית מִן יְקָרִי אֲרֵי בְּרוּגְזֵיהוֹן קְטַלוּ קְטוֹל וּבִרְעוּתְהוֹן תַּרְעוּ שׁוּר סַנְאָה׃ ז לִיט רוּגְזֵיהוֹן אֲרֵי תַקִּיף וְחֵמַתְהוֹן אֲרֵי קַשְׁיָא אֵיפַלְגִינוּן בְּיַעֲקֹב וְאֵיבַדְרִינוּן

רש"י

בת יתרו מי התירה לך אל יזכר שמי בדבר שנא' זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני ולא כתב בן יעקב (ב"ר): בקהלם. כשיקהיל קרח שהוא משבטו של לוי את כל העדה על משה ועל אהרן: אל תחד כבודי. שם אל יתיחד עמהם שמי שנא' בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי ולא נאמר בן יעקב אבל בדברי הימים כשנתיחסו בני קרח על הדוכן נאמר בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל (ד"ה א' ע"ו): אל תחד כבודי. כבוד לשון זכר הוא וע"כ אתה צריך לפרש כמדבר אל הכבוד ואומר אתה כבודי אל תתיחד עמהם כמו לא תחד אתם בקבורה (ישעיה י"ד): כי באפם הרגו איש. אלו חמור ואנשי שכם ואינן חשובין כלם אלא כאיש אחד וכן הוא אומר בגדעון והכית את מדין כאיש אחד (שופטים ו') וכן במצרים סוס ורוכבו רמה בים. זהו מדרשו. ופשוטו הרבה אנשים קורא איש כל אחד לעצמו. באפם הרגו כל איש שכעסו עליו וכן וילמד לטרף טרף אדם אכל (יחזקאל י"ט): וברצונם עקרו שור. רצו לעקור את יוסף שנקרא שור שנא' בכור שורו הדר לו. עקרו אשריי"ר בלע"ז (ענטוואורצלען. אויסהויען. אויסראטטען). וכן לועז בספר יהושע י"ז ע"ו. לשון את סוסיהם תעקר (יהושע י"א): (ז) ארור אפם כי עז. אפילו

העמק דבר

כמה שעות שהי' בידו לשכב: אז חללת. בכל מעלה רוחנית שייך לשון חלול. כמו דשייך חלול בכהונה כך שייך חלול בבכורה. והיינו יצועי עלה. המעולה שביצועי והיא הבכורה. והקדים אבינו שני טעמים לדבר שהוא פחז כמים ואל תותר דמשום שהוא פחז כמים אבד יתר שאת שהוא הכבוד דמי שהוא נבהל ופחז אינו שומר כבודו ומי שאינו יכול לשמור כבודו טוב לו שלא יגיע למעלת הכבוד. שלא יבצע חלילה קלון במדת הכבוד שלו. ומשום שהוא אל תותר אבד יתר עז בהנהגת המלוכה דמלך שגול לשגות ולחטוא כמש"כ בס' ויקרא ד' כ"ב ובס' במדבר ע"ו כ"ח. אמנם המרגיש בהעותו ה"ז הוזר בו. אבל מי שעומד ע"ד מסך רב הנא טוב לו שלא למלוך: (ה) שמעון ולוי אחים. הדבר מובן שלא כוון יעקב להגיד כי המה אחים מלידה ומבטן. אלא הודיע שטבעם שוה יותר מהשתווה כל בני יעקב ופי' כלי חמס מכרתיהם שלא נהבוב שנשתוו שמעון ולוי בכל דבר. לא כן אלא בזה נשתוו שכלי חמס מכרותיהם. היינו קניינם במה שמוציאים מהשבותיהם ורצונם לפועל. הוא בכלי חמס. אמנם לא אמר שנשתוו במחשבותיהם ורצונם. דבזה ודאי לא נשתוו דבמעשה שכם עצמו לא נשתוו בדעות על מה הגיעו לאותו מעשה. וכמ"ש לעיל ל"ד כ"ה. מדיוק המקרא דאחד מהם בא לקנא קנאת ה' צבאות ונכנס בסכנה כמו פינחס במעשה זמרי. וזה בא לקנא כבוד בית אביו. ע"כ פירש יעקב גם הוא. (ו) בסדם. בשעה שעומדים בסוד ה' לקנא על כבודו. ואע"ג שבזה לא הי' יעקב אבינו אומר אל תחד כבודי. דודאי כבוד לאיש כמוהו להתאחד אתם אבל מ"מ אל תבא נפשי. באופן כזה וכדאיתא בתענית ד"ד א' האי צורבא מרבנן דרתח אורייתא הוא דרתחא בי' כו' אפ"ה מיבעי למילף נפשי' בניחותא שנא' והסר כעס מלבך. שע"י כעס נעשה דברים זרים יותר מהנדרש לצורך הענין ובזה יהיה קלקולו יותר מתיקונו: ובקהלם. בשעה שנקהלים על דבר הרשות לקנא על כבוד וזהו איסור גמור להכנס בסכנה בשביל זה ונקרא קהל מרעים: אל תחד כבודי. זה אין כבוד לפני כלל להיות מתאחד עמהם: כי באפם הרגו איש. יש כעס שנקרא חרון אף ויש נקרא עברה. דחרון אף הוא בשעה שהוא ניצת בחרון ומרתיח אפו על אותו איש. ועברה הוא בשעה שנשקע כעסו. אך עברתו שמורה על אותו איש לעשות לו רעה בעת מצוא. וידוע דבשעת חרון אף נקל לעשות איזה דבר מופלג ביותר הרבה ממה שיעשה בעת רצון אלא שסגיע לידו לעשות רעה לאיש עברתו. ואמר כי באפם בשעה שהיו בחרון אף. הרגו איש. אין שום דבר מעצור להם עד שהרגו איש. וברצונם. היינו בשעה שנח הרוגז והאף אלא העברה שמורה עוד בלבבם עקרו שור. אע"ג שהוא נער בע"ת ואכזריות ואכור כדאיתא בעבודת כוכבים די"ג: (ז) ארור אפם. בשעה שהמה בחרון אף. כי עז בלי מעצור כזרם מים כבירים

כִּ֣י קָשָׁ֑תָה אֲחַלְּקֵ֣ם בְּיַעֲקֹ֔ב וַאֲפִיצֵ֖ם בְּיִשְׂרָאֵֽל׃ פ
בראש עמוד בי"ה שמ"ו סימן ח יְהוּדָ֗ה אַתָּה֙ יוֹד֣וּךָ אַחֶ֔יךָ
יָדְךָ֖ בְּעֹ֣רֶף אֹיְבֶ֑יךָ יִשְׁתַּחֲוּ֥וּ לְךָ֖ בְּנֵ֥י אָבִֽיךָ׃ ט גּ֤וּר
אַרְיֵה֙ יְהוּדָ֔ה מִטֶּ֖רֶף בְּנִ֣י עָלִ֑יתָ כָּרַ֨ע רָבַ֧ץ כְּאַרְיֵ֛ה
וּכְלָבִ֖יא מִ֥י יְקִימֶֽנּוּ׃ י לֹֽא־יָס֥וּר שֵׁ֙בֶט֙ מִֽיהוּדָ֔ה
וּמְחֹקֵ֖ק מִבֵּ֣ין רַגְלָ֑יו עַ֚ד כִּֽי־יָבֹ֣א שִׁילֹ֔ה וְל֖וֹ יִקְּהַ֥ת

ת"א יהודה אתה. ס' הזוהר פ' משפטים: ידך בערף. מגילה טז תהלים כה: לא יסור שבט. סנהדרין ה הוריות יא: עד כי יבא. סנהדרין לח:

רש"י

בשעת תוכחה לא קלל אלא אפם וזהו שאמר בלעם מה אקוב לא קבה אל: **אחלקם ביעקב**· אפרידם זה מזה שלא יהא לוי במנין השבטים והרי הם חלוקים· ד"א אין לך עניים וסופרים ומלמדי תינוקות אלא משמעון כדי שיהיו נפוצים ושבטו של לוי עשאו מחזר על הגרנות לתרומות ולמעשרות נתן לו תפוצתו דרך כבוד: (ח) **יהודה אתה יודוך אחיך**· לפי שהוכיח את הראשונים בקנטורים התחיל יהודה לסוג לאחוריו שלא יוכיחנו על מעשה תמר וקראו יעקב בדברי רצוי יהודה לא אתה כמוהם (ב"ר): **ידך בעורף אויביך**· בימי דוד ואויבי תתה לי עורף (שמואל ב' כ"ב): **בני אביך**· על שם שהיו מנשים הרבה לא אמר בני אמך כדרך שאמר יצחק: (ט) **גור אריה**· על דוד נתנבא בתחלה גור בהיות שאול מלך עלינו אתה היית המוציא והמביא את ישראל (שמואל ב' ה') ולבסוף אריה כשהמליכוהו עליהם· וזהו שתרגם אונקלוס שלטון יהא בשרויה בתחלתו: **מטרף**· ממה שחשדתיך בטרף טרף יוסף חיה רעה אכלתהו וזהו יהודה שנמשל לאריה: **בני עלית**· סלקת את עצמך ואמרת מה בצע וגו'· וכן בהריגת תמר שהודה צדקה ממני לפיכך כרע שכב

העמק דבר

כבירים שוטפים ועברתם השמור נצח כי קשתה· קשין להתרצות: **אחלקם ביעקב**· נצרך לפרקים מעט אנשים כאלה אבל רובם במקו"א קשה ע"כ אחלקם ביעקב שיהיו מעט מעט במקום אחד: **ואפיצם בישראל**· כן בקרב חסידי ישראל נדרש לפעמים איש כזה כמו שהי' פינחס במעשה זמרי· אבל רק מעט מעט יפה ע"כ יהיו נפוצים בישראל: (ח) **ידך בערף איביך ישתחוו וגו'**· יש גבור מגלה על אויביו אבל אינו יכול להנהיג מלוכה בקרב אחיו· ויש להיפך· אבל יהודה הוא גבור וידו בערף אויביו וגם ראוי למלוכה להנהיגם בשלום ובמישור עד אשר ישתחוו לך בני אביך ע"כ יודוך אחיך: (ט) **גוד אריה יהודה**· יש הרבה טורפים בעולם כמו נמר ודוב ועוד· אבל לארי יש סגולה מיוחדת אם רואה אדם שנושא צלם אלהים נחת הוא מלפניו ושב לאחור· לזה המשיל את יהודה לגור אריה· שאע"ג שהוא גבור מ"מ **מטרף בני עלית**· וכבר ביארנו לעיל מ"ה ט"ז בהכ"ד· דבני הוא כנוי על אדם המעלה· ואמר יעקב בשבחו של יהודה דאפי' בעת שברצונו להרוג איזה איש מ"מ כשמגיע לאדם שהוא בני עולה ממנו ומשקיט רוחו וזהו גבורה לכבוש את יצרו ורצונו: **כרע רבץ באריה וכלביא מי יקימנו**· יש ארי אנטדין שטורף לדעת מנהיגו מ"מ כשמעמידים אותו נגד מי שיש עליו צלם אלהים אזי כורע ורובץ אע"ג שמנהיגו בא להקימו לטרוף אבל הוא אינו קם ואינו זע ממקומו· כך אם המושל ביהודה מסכים לחוס על בני אזי אפי' יועציו מפתים ומעוררים אותו להרגו מ"מ אין איש מעבירו ע"ד· ועלם נבואה זו נאמרה על דוד עם שאול ושמעי שחס דוד על מעלתם ולא הועילו אנשיו אבישי ואחרי יועציו לעשות להם רעה· וקם דוד ע"ד כארי וכלביא: (י) **לא יסור שבט מיהודה ומחקק מבין רגליו**· ידוע מה שדרשו חז"ל בסנהדרין ד"ה שבט זה ריש גולה שבבבל שרודה את העם במקל· והוא שבט כמשמעו· ומחוקק אלו בני בניו של הלל שמלמדים תורה ברבים הביאור ע"ז דמחוקק משמעו המחדש חדושים בתורה ומהקק בעיונו· וזה א"א כ"א באמצעות תלמידים כדאי' בתענית פ"א דאר"ח הרבה למדתי מרבותי כו' ומתלמידי יותר מכולם· והמשילו שם עוד כעץ קטן שמדליק את הגדול כך תלמיד מסייע להרב לעמוד על עיקרי ההלכה· ופי' מבין רגליו· היינו מבין רגליו של המחוקק (וכן פי' הספורנו לפי דרכו) ומשום שהי' המנהג לפנים שהרב הי' יושב על הספסל והתלמידים דנים לפניו על הקרקע כדאיתא בב"מ דפ"ד דכי הוו יתבי כו' יתבי קמייהו דראב"ש ורבי אארעא מקשו ומפרקו· ובסנהדרין די"ז ב' קן לפניהם,

בְּיִשְׂרָאֵל: ח יְהוּדָה אַתְּ אוֹדֵיתָא וְלָא בְהֵיתְתָא בָּךְ יוֹדוּן אֲחָךְ יְדָךְ תִּתְקַף עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ יִתְבַּדְּרוּן סָנְאָךְ יְהוֹן מְחַזְּרִין קְדָל קֳדָמָךְ וִיהוֹן מַקְדְּמִין לְמִשְׁאַל בִּשְׁלָמָךְ בְּנֵי אֲבוּךְ: ט שִׁלְטוֹן יְהֵא בְּשֵׁרוּיָא וּבְסוֹפָא יִתְרַבָּא מַלְכָּא מִדְּבֵית יְהוּדָה אֲרֵי מִדִּין קַטְלָא בְּרִי נַפְשָׁךְ סְלֵיקְתָּא יְנוּחַ יִשְׁרֵי בִּתְקוֹף כְּאַרְיָא וּכְלֵיתָא וְלֵית מַלְכוּ דִתְזַעְזְעִנֵּיהּ: י לָא יֶעְדֵּי עָבֵיד שׁוּלְטָן מִדְּבֵית יְהוּדָה וְסָפְרָא מִבְּנֵי בְנוֹהִי עַד עָלְמָא עַד דְּיֵיתֵי מְשִׁיחָא דְּדִילֵיהּ הִיא מַלְכוּתָא וְלֵיהּ יִשְׁתַּמְעוּן עַמְמַיָּא:

ר ש " י

וגו' בימי שלמה איש תחת גפנו וגו' (מלכים א' ד'): (י) לא יסור שבט מיהודה · מדוד ואילך אלו ראשי גליות שבבבל שרודים את העם בשבט שממונים על פי המלכות (ב"ר): ומחוקק מבין רגליו · התלמידים אלו נשיאי א"י: עד כי יבא שילה · מלך המשיח שהמלוכה שלו · וכן תרגמו אונקלוס · ומדרש אגדה שילה שי לו שנאמר יובילו שי למורא (תהלים ע"ו): ולו יקהת עמים · אסיפת העמים שהיו"ד עיקר היא ביסוד כמו יפעתך ופעמים שנופלת ממנו וכמה אותיות משמשות בלשון זה והם נקראים עיקר נופל כגון נו"ן של נוגף ושל נושך ואל"ף שבאחותי באזניכם (איוב י"ג) (והוא לשון הוה) ושבאבחת חרב (יחזקאל כ"א) (ופי' אימת חרב והוא לשון זיין) ואסוך שמן (מ"ב ד' ב') אף זה יקהת עמים אסיפת עמים שנאמר אליו גוים ידרושו (ישעיה י"א) ודומה לו עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם (משלי ל') לקבוץ קמטים שבפניה מפני זקנתה ובגמרא ליתביה ומקהו אקהתא בשוקי (דנהרדעא) [דפומבדיתא] במס' יבמות (דף ק"י)

העמק דבר

לפניהם בקרקע · וא"כ התלמידים ישבו בין רגליו של הרב וזהו הביאור שלא יסור מיהודה מחוקק מבין רגליו היינו ראשי ישיבות שלומדים תורה עם תלמידים היושבים בין רגליהם: (א) עד כי יבא שילה· כ"כ יהי חרון בשלו עד שעת שיתאספו ישראל בימי יהושע בשילה לעשות תקנות המדינה וכדאיתא ס"פ מרובה עשר תקנות תקן יהושע כו' והית' האסיפה בשילה ראש קהלות ישראל אז במשכן הי' עומד שם והי' בשבט יוסף ויהושע ע"ג ראש המדברים מ"מ הי' עתניאל בן קנז בא לשם ומחזה דעו והי' שני ליהושע משום חריפותו ועומק שכלו ופלפולו כידוע והחזיר הלכות שנשתכחו בימי יהושע: ולו יקהת עמים· אפי' אוה"ע יבואו וישאלו בעצתו מחמת עומק חריפותו כמו שהיה אח"כ בדניאל וכן הי' גם בימי שפוט השופטים:

הרחב דבר

(א) והנה רבותינו ז"ל פירשו זה המקרא על בני בניו של הלל. ואע"ג שעיקר ברכת יעקב ונבואתו היה על אחרית התקופה של יצ"מ וביאה לארץ כמש"כ לעיל מ"מ דרשו מדכתיב לא יסור ולא אמר יהי שבט מיהודה. משו"ה פירשו לא יסור לעולם. ובודאי יש מעין זה גם היום. אבל כ"ז אינו אלא כונה שניה ועיקר הברכה קאי על משך יצ"מ דכתיב היתה יהודה לקדשו. וכל ימי שפוט השופטים שהיה תמיד מיהודה. ואפי' בעת שראש שופטי הדור היה משבט אחר מ"מ לא סר שבט. שהוא כעין ריש גולה מיהודה ומחוקק בתורה מבין רגליו עד שאפי' בימי דבורה וברק שהיה אז מעוז התורה בשבטי זבולן ונפתלי ומש"ה נצטוו המה לצאת למלחמה כמש"כ בס' דברים ל"ג כ"ג. מ"מ ראשי ישיבות היו מיהודה כדברי דבורה מני מכיר ירדו מחוקקים. ופי' חז"ל ביבמות דס"ב שהיו מזרע יהודה. היינו בני שגוב בן חצרון שנשא אשה בת מכיר בן מנשה והיו בניהם מחוקקים באותה שעה. וע' להלן ל' כ"ג: ועיקר התורה בימי השופטים היה תמיד בבית לחם יהודה עד אשר נבנה ונתכונן שערי ירושלים להיות שערים המצויינים בהלכה והיינו שאמר דוד מי ישקני מים מבור בית לחם אשר בשער. וכדאיתא בב"ק ד"ס שבלת דוד לשאול דבר הלכה משם: ומיכה הנביא אמר ואתה בית לחם אפרתה צעיר להיות באלפי יהודה ממך לי יצא להיות מושל בישראל ומוצאותיו מקדם מימי עולם. לכן יתנם עד עת יולדה ילדה ויתר אחיו ישובון על בני ישראל ועמד ורעה בעוז ה' בגאון שם ה' אלהיו וישבו כי עתה יגדל עד אפסי ארץ. נבואה זו סתומה מאד. ונראה שהיא קדומה מימי שפוט השופטים שהוכיח אז נביא את גדולי בית לחם. ובימי מיכה נכפלה נבואה זו עם שארי דבריו וכהא דאי' ברבה ויקרא פ"ו על שני מקראות בישעיה שהיו מכבר משל בארי ולא היה בהם כדי ספר ונטפלו בישעיה והרבה יש כזה כנו"ל. וע"ע מש"כ בס' דברים ו' ד'. ובחבורי העמ"ש שאילתא קס"ו אות ה'. והיה אז התוכחה על ענין מחלון וכליון שהיו גדולי ישראל וראשי ישיבות בבית לחם אבל לא היו עמלים בתורה כ"כ ע"כ לא עמדו על הלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית. ומש"ה לא גיירו את ערפה ורות כדאי' במדרש רות. ונענשו הרבה עד שבא בועז והנהיג את ישראל. וזהו ביאורו. ואתה בית לחם אפרתה הישיבה המכונה בשם אפרתה כמו שראש ישיבה נקרא בשם אפרתי. צעיר להיות באלפי יהודה קטנת מלכיות ישיבה באלפי יהודה. ממך לי יצא להיות מושל בישראל מבית לחם עתיד לצאת מושל בישראל. ומוצאותיו מקדם מימי עולם מכבר היה מוכן שיהי' נמצא מבנות הנמצאות בסדום וכדאי' ביבמות דע"ז א'. לכן אחת צעיר בלי יגיעה בתורה ואיך יודע כ"ז. יתנם הקב"ה לפגעי הזמן. ע' ס' במדבר כ"א ג': עד עת יולדה ילדה היא רות שילדה והיה גם אותו הולד גם ויתר אחיו מבנות מואב ישובון על ב"י. ומי הגיע לזה ועמד ורעה בעוז ה'. רמז על בועז והיה שופט והוא אבצן מבית לחם. בגאון שם ה' אלהיו שתקן לשאול בשלום בשם ה'. כדאי' בסוף מס' ברכות וישבו בית לחם לכבודם. כי עתה יגדל עד אפסי ארץ כאשר יצא ממנו דוד וכל זרע המלוכה וכ"ז הביע יעקב בברכתו:

עַמִּים: יא אֹסְרִי לַגֶּפֶן עִירֹה עירו קרי וְלַשֹּׂרֵקָה בְּנִי אֲתֹנוֹ כִּבֵּס בַּיַּיִן לְבֻשׁוֹ וּבְדַם־עֲנָבִים סוּתֹה סותו קרי: יב חַכְלִילִי עֵינַיִם מִיָּיִן וּלְבֶן־שִׁנַּיִם מֵחָלָב: פ יג זְבוּלֻן לְחוֹף יַמִּים יִשְׁכֹּן וְהוּא לְחוֹף אֳנִיֹּת וְיַרְכָתוֹ עַל־צִידֹן: פ יד יִשָּׂשכָר חֲמֹר גָּרֶם רֹבֵץ בֵּין הַמִּשְׁפְּתָיִם: טו וַיַּרְא מְנֻחָה כִּי טוֹב וְאֶת־הָאָרֶץ כִּי נָעֵמָה וַיֵּט שִׁכְמוֹ לִסְבֹּל וַיְהִי לְמַס־עֹבֵד:

ת"א אסרי לגפן. ברכות נז. כתובות קיא: חכלילי עינים. כתובות שם: ולבן שנים. כתובות שם: זבולן לחוף. פסחים ד: יששכר חמר. נדרים כ בבא קמא יז. נדה לא: וירא מנחה כי. עקרים פ' אחרון:

רש"י

ויכול היה לומר קהיית עמים: (יא) אסרי לגפן עירה. נתנבא על ארץ יהודה שתהא מושכת יין כמעין איש יהודה יאסור לגפן עיר אחד ויטעננו מגפן אחת ומשורק אחד בן אתון אחד: שורקה. זמורה ארוכה קוריי"רא בלע"ז (וויינראנקען): כבס ביין. כל זה לשון רבוי יין: סותה. לשון מין בגד הוא ואין לו דמיון במקרא: אסרי. כמו אוסר דוגמת מקימי מעפר דל (תהלים קי"ג) היושבי בשמים (שם קכ"ג) וכן בני אתונו כענין זה. ואונקלוס תרגם במלך המשיח. גפן הם ישראל. עירה זו ירושלים. שורקה ישראל ואנכי נטעתיך שורק (ירמיה ב') : בני אתונו. יבנון היכליה לשון שער האיתון בספר יחזקאל (יחזקאל מ') ועוד תרגמו בפנים אחרים. גפן אלו צדיקים. בני אתונו עבדי אורייתא באולפן על שם רוכבי אתונות צחורות. כבס ביין יהא ארגוון טב שליבושו דומה ליין וצבעונין הוא בלשון סותה שהאשה לובשתן ומסיתה בהן את הזכר ליתן עיניו בה. ואף רבותינו פירשו בגמרא לשון הסתת שכרות במסכת כתובות (דף קי"א) ועל היין שמא תאמר אינו מרוה ת"ל סותה: (יב) חכלילי. לשון אודם כתרגומו וכן למי חכלילות עינים (משלי כ"ג) שכן דרך שותי יין עיניהם מאדימין: מחלב. מרוב חלב שיהא בארצו מרעה טוב לעדרי צאן. וכן פירש המקרא אדום עינים יהא מרוב יין ולבן שנים יהא מרוב חלב. ולפי תרגומו עינים לשון הרים שמשם צופים למרחוק. ועוד תרגמו בפנים אחרים לשון מעיינות וקילוח היקבים נעווהי יקבים שלו ולשון ארמי היא במסכת ע"א (דף ע"ד) נעוא ארתחו יחוורן בקעתיה תרגום שנים לשון שני הסלעים: (יג) לחוף ימים. על חוף ימים תהיה ארצו חוף כתרגומו

העמק דבר

(יא) אסרי לגפן עירה. באשר יין הוא מועיל לחריפות השכל כדאי' ביומא דע"ו ב' חמרא וריחני פקחין ע"כ הי' הברכה שפע יין ביהודה עד אשר גפניו שהוא בכ"מ אילן דק וא"א לקשור אליו בהמה שלא ישבר אבל ביהודה היו הגפנים עבים עד שהי' אפשר לקשור בו עירה: ולשרקה. הוא הענף היה אפשר לאסור בו בני אתונו. עוד באה הברכה על חוזק היין עד אשר כבס ביין לבשו. ידוע דעיקר כבוס בגדים טוב רק במים רק כשים כתמים טוב להוציא ע"י משקה חריף. כך הי' מנהג ביהודה לכבס ביין לבושו מפני חריפתו: ובדם ענבים סותה. בעוד לא נגמר בישולו אין המשקה היוצא מהם נקרא יין אלא דם ענבים וכמש"כ בס' דברים בשירת האזינו והוא חריף ועז ביותר. ומכבס בהם סותה. והוא קיצור מכסות. היינו בגד קטן שאינו מתלבש על כל הגוף אלא על מחלה העליון מקום שמזיע ביותר. ע"כ נדרש לכבוס בדם ענבים להוציא זעה שלו. ובמשנה כלים פט"ז מ"ח ואמוס של עושה כותות היינו דפוס שעושין הסותות עליהן. באשר הוא נעשה באופן שיהא מתדבק לבשר ע"כ נעשה על הדפוס: (יב) חכלילי עינים מיין. דכמו שהוא משתמש ביין חי כך שותה יין חי ע"כ עיניו חכלילות. אבל א"כ היו שיניו אדומות וכדאי' בנדה פ"ג על עצמות שאהר מיתה למי ששותה יין חי עצמותיו שרופות. ע"כ אמר. ולבן שנים מחלב. שמלבין שיניו ע"י שתיית חלב שיהיה הרבה חלב צאן בחלקו כידוע שהביאו לביהמ"ק כבשים מחברון אשר ביהודה: (יג) לחוף ימים ישכון. והי' אפשר להבין שהי' התכלית מזה כדי לצוד דגים או חול שבשפת הים והוא דבר מצער. ע"כ פירש. והוא. עסק ימים שיסכון עליו יבא. לחוף אניות. מקום נמל שנכנסים משם לאניה ולסחורה: וירכתו.

רגלו

יא יַסְחַר יִשְׂרָאֵל לְקַרְתֵּיהּ עַמָּא יִבְנוּן הֵיכְלֵיהּ יְהוֹן צַדִּיקַיָּא סְחוֹר סְחוֹר לֵיהּ
וַעֲבָדֵי אוֹרָיְתָא בְּאוּלְפַן עִמֵּיהּ יְהֵא אַרְגְּוָן טַב לְבוּשׁוֹהִי כְּסוּתֵהּ מְלָא צְבַע זְהוֹרִי
וְצִבְעוֹנִין: יב יִסְמְקוּן טוּרוֹהִי בְּכַרְמוֹהִי יְטוּפוּן נַעֲווֹהִי בַּחֲמַר יִחַוְרָן בִּקְעָתֵיהּ
בְּעִבּוּר וּבְעֶדְרֵי עָנָא: יג זְבוּלֻן עַל סְפַר יַמְמַיָּא יִשְׁרֵי וְהוּא יְכַבֵּשׁ מְחוֹזִין בִּסְפִינָן
וְטוּב יַמָּא יֵיכוּל וּתְחוּמֵיהּ יְהֵי מָטֵי עַל צִידוֹן: יד יִשָּׂשכָר עַתִּיר בְּנִכְסִין וְאַחְסַנְתֵּיהּ
בֵּין תְּחוּמַיָּא: טו וַחֲזָא חוּלָקָא אֲרֵי טָב וְיָת אַרְעָא אֲרֵי מַעְבְּדָא פֵּירִין וִיכַבֵּשׁ
מְחוֹזֵי עַמְמַיָּא וִישֵׁיצֵי יָת דַּיָּרֵיהוֹן וּדְאִשְׁתְּאָרוּן בְּהוֹן יְהוֹן לֵיהּ פָּלְחִין וּמַסְּקֵי מִסִּין:

רש"י

ספר מרק"א בלע"ז (דיא מארק · דיא גרענצע היינעס לאנדעס אדער בעצירקעס) (יבמות מ"ח) והוא יהיה מצוי תדיר על חוף אניות במקום הנמל שאניות מביאות שם פרקמטיא שהיה זבולון עוסק בפרקמטיא וממציא מזון לשבט יששכר (תנחומא) והם עוסקים בתורה הוא שאמר משה שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך (דברים ל"ג) זבולון יוצא בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה באהלים: וירכתו על צידן · סוף גבולו יהא סמוך לצידון · ירכתו סופו כמו ולירכתי המשכן: (יד) יששכר חמור גרם · חמור בעל עצמות סובל עול תורה כחמור חזק שמטעינין אותו משאוי כבד: רובץ בין המשפתים · כחמור המהלך ביום ובלילה ואין לו לינה בבית וכשהוא רוצה לנוח רובץ בין התחומין בתחומי העיירות שמוליך שם פרקמטיא: (טו) וירא מנוחה כי טוב · ראה לחלקו ארץ מבורכת וטובה להוציא פירות: ויט שכמו לסבול · עול תורה: ויהי. לכל אחיו ישראל: למס עובד · לפסוק להם הוראות של תורה וסדרי עבורין שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים (ד"ה א' י"ב) · מאתים ראשי סנהדראות העמיד וכל אחיהם על פיהם: ויט שכמו · השפיל שכמו כמו ויט שמים (שמואל ב' כ"ב) הטו אזנכם (תהלים ע"ח) · ואונקלוס תרגמו בפנים אחרים ויט שכמו לסבול מלחמות ולכבוש מחוזות שהם יושבים על הספר ויהיה האויב כבוש

העמק דבר

רגלו ומקום שמניח ירכו עליו לשאוף ממנו שפע פרנסה · הוא על צידון שהיה מקום סוחרי ארץ כדכתיב בישעיה כ"ג סוחר צידון עובר ים מלאוך · וזבולון היו רגילים בהגיע לצידון · ומזה הי' נהנה שפע פרנסה · והנה הקדים יעקב ברכת זבולון ליששכר משום שהי' זבולון מפרנס ומקים תורת יששכר שהיו יושבי אהלים במנוחה כאשר יבואר · משא"כ מנשה ואפרים שלא היה מנשה סיבה ומשען לתורת אפרים · ע"כ הקדים את אפרים לפני מנשה: (יד) יששכר חמר גרם · בימי שפוט השופטים בעוד לא הי' מלוכה בישראל הי' הנימוס אשר כל שבט מכירים איזה בן חיל והוצאתיהם לשמור המדינה ושבט יששכר לא הי' מכירים אנשי חיל כדמוכח מהא דבעת המליכו את דוד ובאו מכל שבטי ישראל אלפים ורבבות ורק משבט יששכר לא באו כ"א מאתים איש יודעי בינה וכל אחיהם על פיהם · והיינו משום שלא היו אנשי מלחמה · ומוכח עוד מדכתיב בס' דה"י א' ז' ולבני יששכר וגו' גבורי חיל לתולדותם מספרם בימי דוד וגו' ולא כתיב כזה בכל השבטים · והיינו משום שבכל השבטים הי' כזה גם לפני מלוך דוד · אבל שבט יששכר לא נמנו להיות גבורי חיל עד שמלך דוד וגזר עליהם להמנות למלחמה · וזהו דבר יעקב יששכר חמור גרם · כעצמות חמור שאינו מסוגל להיות זריז כסוס שוטף במלחמה · אלא רובץ בין המשפתים · יושב במקומו עמל בבית תלמודו · וזהו בין המשפתים · מקום שאינו נקי ומהודר כ"כ שהוא מוכשר לעוסקי בהליכות עולם וכדאי' בעירובין דנ"ד א' אם אדם משים עצמו כחמור זו שדורסת ואוכלת · וא"ד שמסרחת ואוכלת תלמודו מתקיים בידו · (והעיקר כפי' א' דרש"י · ע"ש · ומה שהקשה רש"י נגה דאי' עה"פ ולמשנאי אהבו מות · נק"מ דהתם איירי בשעה שבת"ח מתהלך בין הבריות · אבל בית תלמודו אינו כן): (טו) וירא מנוחה כי טוב · טעם על שסירב מלהעמיד אנשי חיל משום שראה מנוחה כי טוב · והיא עסק התורה כמבואר ברחב (א): ואת הארץ כי נעמה · ומי שיוצא בחיל א"א לעסוק בתורה ומוכרח לצאת מארצו: ויט שכמו לסבול. ותחת זה הטה שכמו לסבול דעת כל ישראל מה שיטילו עליו בשביל צורך המדינה: ויהי למס עובד · ונתן מס הרבה לבעלי

הרחב דבר

(א) וע"ז כמקרא בא ישעיה הנביא כ"ח בהשפטו עם ת"ח מביני מהמתה ש"ת שבדורו שסגו בשכר ובתענוגות בני האדם. ואמר אשר אמר אליהם זאת המנוחה הניחו לעיף וזאת המרגעה פי' מה שאמר יעקב אבינו שהיא מנוחה. אין הכונה שא"צ להיות עמל בה ח"ו. אלא הניחו לעיף. לאחר שעמל ועיף בה אז התורה עומדת לו ממק"א להגליהו יותר מכח עיונו ועמלו וכדאי' בסנהדרין ד"צ עה"פ נפש עמל עמלה לו. וזאת המרגעה. עוד מזה הטעם נקראת מנוחה משום שאחר העמל בא הנפש מרגעת ונחת לה מזה העמל. לא כעמל של הליכות העולם שאין מרגעת הנפש. ומנוחה מלשון נחת. וזהו פי' מאמר הנביא הנוגע לתיבת מנוחה. וכל המאמר מבואר בקדמה העמק ח"ב אות ו' בס"ד

ס טז דָּן יָדִין עַמּוֹ כְּאַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ יז יְהִי־
דָן נָחָשׁ עֲלֵי־דֶרֶךְ שְׁפִיפֹן עֲלֵי־אֹרַח הַנֹּשֵׁךְ עִקְּבֵי־
סוּס וַיִּפֹּל רֹכְבוֹ אָחוֹר׃ יח לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְהוָה׃
ס חמישי יט גָּד גְּדוּד יְגוּדֶנּוּ וְהוּא יָגֻד עָקֵב׃ ס כ מֵאָשֵׁר
שְׁמֵנָה לַחְמוֹ וְהוּא יִתֵּן מַעֲדַנֵּי־מֶלֶךְ׃ ס כא נַפְתָּלִי
אַיָּלָה שְׁלֻחָה הַנֹּתֵן אִמְרֵי־שָׁפֶר׃ ס כב בֵּן פֹּרָת
יוֹסֵף בֵּן פֹּרָת עֲלֵי־עָיִן בָּנוֹת צָעֲדָה עֲלֵי־שׁוּר׃

ת"א דן ידין עמו. פסחים ד סוטה י': יהי דן נחש. סוטה ט' ודף יז: שפיפן עלי. סוטה י. סנהדרין קה: נפתלי אילה. סוטה יג ודף יג: בן פרת יוסף. ברכות כ וכה. סוטה לו. בבא קמא יז. מגילה פד. בתרא קיח. זבחים קיח ס' הזוהר אדרת נשא:

רש"י

תחתיו למס עובד: (טז) דן ידין עמו. ינקום נקמת עמו מפלשתים כמו כי ידין ה' עמו (דברים ל"ב): כאחד שבטי ישראל. כל ישראל יהיו כאחד עמו ואת כלם ידין ועל שמשון נבא נבואה זו ועוד יש לפרש כאחד שבטי ישראל כמיוחד שבשבטים הוא דוד שבא מיהודה: (יז) שפיפון. הוא נחש ואומר אני שקרוי כן על שם שהוא נושף כמו ואתה תשופנו עקב (בראשית ג'): הנושך עקבי סוס. כך דרכו של נחש ודמהו לנחש הנושך עקבי סוס: ויפול רוכבו אחור. שלא נגע בו. ודוגמתו מצינו בשמשון וילפת את שני עמודי התוך וגו' (שופטים ט"ז) ושעל הגג מתו. ואונקלוס תרגם כחיוי חורמן שם מין נחש שאין רפואה לנשיכתו והוא צפעוני וקרוי חורמן על שם שעושה הכל חרם. וכפתנא כמו פתן. יכמון יארוב: (יח) לישועתך קויתי ה'. נתנבא שינקרו פלשתים את עיניו וסופו לומר זכרני נא וחזקני נא. אך הפעם וגו' (שופטים ט"ז): (יט) גד גדוד יגודנו. כלם לשון גדוד הם וכך חברו מנחם. ואם תאמר אין גדוד בלא שני דלתי"ן י"ל גדוד שם דבר צריך שני דלתי"ן שכן דרך תיבה בת שתי אותיות לכפול בסופה ואין יסודה אלא שתי אותיות וכך אמר כצפור לנוד (משלי כ"ו) מגזרת שבעתי נדודים (איוב ז') שם נפל שדוד (שופטים ה') מגזרת ישוד צהרים (תהלים צ"א) אף יגוד יגודנו וגדוד מגזרה אחת הם וכשהוא מדבר בלשון יפעל אינו כפול כמו יגוד יגור ירום ישוד יכוב וכשהוא מתפעל או מפעיל אחרים הוא כפול כמו יתגודד יתרומם יתבולל יתעודד. ובלשון מפעיל יתום ואלמנה יעודד (תהלים קמ"ו) לשובב יעקב אליו (ישעיה מ"ט) משובב נתיבות (שם נ"ח). יגודנו האמור כאן אינו לשון שיפעלוהו אחרים אלא כמו יגוד הימנו

העמק דבר

מלחמה משאר שבטים ולהוצאת מלחמה: (טז) דן ידין עמו כאחד. זה הי' כחו של דן לאהוב את המשפט בד"מ כדאי' בריש פסחים ד"ד. וע' מש"כ לעיל ל' ו'. אמנם לא הי' שופט מכח התורה שהרי לא היו עוסקים כ"כ בתורה. אלא מכ"מ היו כערכאות שבסוריא שהי' ג"כ מעלה ודבר יקר כמבואר בשאלתא הנוספת לפ' משפטים מדכתיב לא תסור מן הדבר וגו' שאפי' אינו עפ"י התורה במקום שאין שם בני תורה. וע' מש"כ עוד בפ' יתרו בפסוק ואתה תחזה מכל העם. וזהו דבר הכתוב שהוא ידין בשכלו הטוב וביושרת לב. כאחד שבטי ישראל. שהמה בעלי תורה: (יז) יהי דן וגו'. דכמו שכח התורה הוא מסוגל למלחמת ישראל כמש"כ כ"פ. כך כח הדין שהוא מכוונה בשם משרת התורה כדאי' בפ"ב פ' משפטים דמתן תורה כתוב בין דיינין לפניה היינו ס' ואתה תחזה וגו'. ודינין לאהרים הוא פ' ואלה המשפטים משל למטרונא שהיתה מהלכת הזין מכאן והזין מכאן והיא באמצע. ע"כ הי' ג"כ כח הדינין של שבט דן מועיל מעין כח התורה ללחום מלחמתן ע"י אבל בזה האופן שיהי כנחש עלי דרך שהורג הרבה ב"א כשהוא בפ"ע כמש"כ הספורנו. כך יהא שמשון מכה בלחי החמור אלף איש: שפיפן עלי ארח. הוא נחש דק מאד: הנושך עקבי סוס. בשעה שזוחל בארץ והסוס הולך עליו הוא נושך עקביו: ויפל רכבו אחור. כך בשעה שהשפילו הפלשתים את שמשון ורמסו אותו אז נשך את עקבי הבית ונפלו כולם לאחור. וכן משה ברך זה השבט בגבורה קלה כאשר יבואר ברצות האל הגומר עלי. ולא כגבורת יהודה שבא בכח התורה: (יח) לישועתך קויתי ה'. באשר ישועה זו קלה ומעוטה. ולא הי' אלא לשעה קלה ע"כ אמר לישועתך וגו' שאתה תטיב

טז מְדְבֵית דָּן יִתְבְּחַר וִיקוּם גַּבְרָא בְּיוֹמוֹהִי יִתְפְּרֵק עַמֵּיהּ וּבִשְׁנוֹהִי יְנוּחוּן כַּחֲדָא שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל: יז יְהֵא גַבְרָא דְּיִתְבְּחַר וִיקוּם מִדְּבֵית דָּן אֵימְתֵיהּ תִּתְרְמֵי עַל עַמְמַיָּא וּמַחְתֵיהּ תִּתְקַף בִּפְלִשְׁתָּאֵי כְּחִיוֵי חוּרְמַן יִשְׁרֵי עַל אוֹרְחָא וּכְפִתְנָא יִכְמוֹן עַל שְׁבִילָא יְקַטֵּיל גִּבָּרֵי מַשְׁרְיַת פְּלִשְׁתָּאֵי פָּרָשִׁין עִם רַגְלָאִין יְעַקַּר סוּסָוָן וּרְתִיכִין וְיִמַגַּר רוֹכְבֵיהוֹן לַאֲחוֹרָא: יח לְפוּרְקָנָךְ סַבָּרִית יְיָ: יט מִדְּבֵית גָּד מַשִׁרְיַת מְזַיְּנִין כַּד יַעִבְּרוּן יָת יַרְדְּנָא קֳדָם אֲחֵיהוֹן לִקְרָבָא וּבְנִכְסִין סַגִּיאִין יְתוּבוּן לְאַרְעֲהוֹן: כ דְּאָשֵׁר טָבָא אַרְעֵיהּ וְהוּא מְרַבְיָא בְּתַפְנוּקֵי מַלְכִין: כא נַפְתָּלִי בְּאֲרַע טָבָא יִתְרְמֵי עַדְבֵיהּ וְאַחְסַנְתֵּיהּ תְּהֵי מַעְבְּדָא פֵּירִין יְהוֹן מוֹדַן וּמְבָרְכִין עֲלֵיהוֹן: כב בְּרִי דְּיִסְגֵּי יוֹסֵף בְּרִי דְּיִתְבָּרַךְ כְּגוּפֶן דִּנְצִיב עַל עֵינָא דְמַיָּא תְּרֵין שִׁבְטִין יִפְּקוּן

רש"י

כמו בני יגאוני (ירמיה י') יצאו ממני גד גדוד יגודנו גדודים יגודו הימנו שיעברו הירדן עם אחיהם למלחמה כל הגוץ עד שנכבשה הארץ: והוא יגד עקב. כל גדודיו ישובו על עקבם לנחלתם שלקחו בעבר הירדן ולא יפקד מהם איש: עקב. בדרכם ובמסלותם שהלכו ישובו כמו ועקבותיך לא נודעו (תהלים ע"ז) וכן בעקבי הצאן (שיר א') בלשון לע"ז טרצי"אס (שפורען): (כ) מאשר שמנה לחמו. מאכל הבא מחלקו של אשר יהא שמן שיהיו זיתים מרובים בחלקו והוא מושך שמן כמעין. וכן ברכו משה וטובל בשמן רגלו כמו ששנינו במנחות (דף פ"ה) פעם אחת הוצרכו אנשי לודקיא לשמן וכו': (כא) אילה שלוחה. זו בקעת גינוסר שהיא קלה לבשל פירותיה כאילה זו שהיא קלה לרוץ. אילה שלוחה אילה משולחת לרוץ: הנותן אמרי שפר. כתרגומו. ד"א על מלחמת סיסרא נתנבא ולקחת עמך עשרת אלפים איש מבני נפתלי וגו' (שופטים ד') והלכו שם בזריזות וכן נאמר שם לשון שלוח בעמק שולח ברגליו: הנותן אמרי שפר. על ידם שרו דבורה וברק שירה. ורבותינו דרשוהו על יום קבורת יעקב כשערער עשו על המערה במסכת סוטה (דף י"ג) ותרגומו יתרמי עדביה יפול חבלו והוא יודה על חלקו אמרים נאים ושבח: (כב) בן פרת. בן חן והוא לשון ארמי אפריון נמטייה לרבי שמעון בסוף בבא מציעא (דף קי"ט): בן פרת עלי עין. חנו נטוי על העין הרואה אותו: בנות צעדה עלי שור. בנות מצרים היו צועדות על החומה להסתכל ביפיו בנות הרבה צעדה כל אחת ואחת במקום שתוכל לראותו משם. (ד"א כצ"ל. כי לפירוש ראשון הוא שור

העמק דבר

ישועתנו ועזרתנו סלה: (יט) גד גדוד יגודנו והוא יגד עקב. לדך שבט גד הי' לישב בטח ולא לירא מחיל שונאיו שיסובבנו ולא יהי' יוכל לצאת אח"כ. אלא הוא מניח שהגדוד יגודנו. יסובבנו ואח"כ יגד עקב. בסוף מסובב אותם ומתגבר עליהם. וכ"ה בירו' וברבה והביאו ברמב"ן. גייסא אתי מגיסתא. והוא מגייס לי'. וע' מ"ש בברכת משה לאותו שבט שהי' בוטח בה"ה: (כ) מאשר שמנה לחמו. ידוע שהי' לזה השבט רוב שמן זיתים והי' משתמש הרבה להשמין לחמו. ואמר מאשר ולא אשר. לרמז שלא רק טבע חלק ארצו גרם לזה אלא שהוא בעצמו גרם לזה כדאי' במנחות דפ"ה ב'. שהי' עשיר גדול בעצמו עוזק תחת זיתיו והוא עצמו מסקל בשדהו עד שחנוה ע"ז האיש שבא לקנות שמן ממנו: והוא יתן מעדני מלך. אע"ג שהי' משתמש הרבה בשמן מכ"מ הי' מוציא תפנוקי מלכים מזיתים בעוד שלא הגיע לשליש והוא הנקרא בגמ' שבת פ' המוציא שמן סתכת. וכ"כ הרשב"ם ומעדנים בזה את בשר הנשים וכמבואר בספר דברים בברכת משה ברוך מבנים אשר ע"ש. ומכתמא הגיע זה השמן גם לתפנוקים אחרים. והיה זה הברכה דיהיה כ"כ זיתים אצלו עד שלא הי' קשה עליו לעשות שמן סתכת אע"ג שהוא מאבד הזיתים והשמן שהי' ראוי לצאת ממנו. מכ"מ לא הי' חושש לכך שהי' לו הרבה זיתים מספיק גם לעשות שמן הרבה: (כא) נפתלי אילה שלחה. כמש"כ הרמב"ן שהי' מנהג לגדל אילה כדי לשלוח מכתב ע"י. ואח"כ קאי הנותן אמרי שפר על האילה השלוחה במהירותה לזה התכלית. אבל א"כ היה ראוי לכתוב הנותנת. אלא קאי גם על נפתלי שהי' כח פיו ליתן אמרי שפר ואי הפי' על נפתלי לחוד הי' ראוי לכתוב והוא יתן אמרי שפר. אלא הנותן קאי גם על אילה גם על נפתלי וע' בס' דברים ג' ע"ז שהראינו לדעת השבט נפתלי הי' בימי דבורה וברק מושכין שמועתן ממחוקקי מכיר ע"י אמרי ספר לשבטן: (כב) בן פרת יוסף. שגדל מנעוריו בקומה ויופי יותר מכל אדם וכן פי' רשב"ם. אמנם זה הי' מעת הוולדו עד שנמכר. ואח"כ לא גדל עוד עד שיצא מבית הסורים למלוך. וגדל עוד הפעם פתאום בקומה גבוהה. וזהו אמרו עוד הפעם בן פרת עלי עין. שגידולו היה פתאום עד שנראה לעין שהוא גדל והולך ולא כגדולו בנעוריו שהי' גדל לאט לאט ואינו נראה לעין. אבל בגידולו שנית הי' עלי עין: בנות צעדה עלי שור. כ"כ היה גבוה בקומה ותאר פניו עד שבנות צעדה עלי שור לראות אדם יפה כמוהו. וזהו פשוטו של מקרא. אבל

כג וַיְמָרְרֻהוּ וָרֹבּוּ וַיִּשְׂטְמֻהוּ בַּעֲלֵי חִצִּים׃ כד וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קַשְׁתּוֹ וַיָּפֹזּוּ זְרֹעֵי יָדָיו מִידֵי אֲבִיר יַעֲקֹב מִשָּׁם רֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל׃ כה מֵאֵל אָבִיךָ וְיַעְזְרֶךָּ וְאֵת שַׁדַּי וִיבָרְכֶךָּ בִּרְכֹת שָׁמַיִם מֵעָל בִּרְכֹת תְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת בִּרְכֹת שָׁדַיִם וָרָחַם׃ כו בִּרְכֹת

ת"א ותשב . סוטה לו :

רש"י

חומה וק"ל): עלי שור. על ראייתו כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כ"ד). ומ"א יש רבים וזה נוסח ליישוב המקרא. פרת הי"ו שבו הוא תקון הלשון כמו על דברת בני האדם (קהלת ג'): שור. כמו לשור. ד"א עלי שור בשביל לשור. ותרגום של אונקלוס בנות צעדה עלי שור תרין שבטין יפקון מבנוהי וכו' וכתב בנות על שם בנות מנשה בנות צלפחד שנטלו חלק בשני עברי הירדן ברי דיסגי יוסף פרת לשון פריה ורביה ויש מ"א בו המתיישבים על הלשון בשעה שבא עשו לקראת יעקב בכלן קדמו האמהות ללכת לפני בניהם להשתחוות וברחל כתיב נגש יוסף ורחל וישתחוו. אמר יוסף רשע הזה עינו רמה שמא יתן עיניו באמי יצא לפניה ושרבב קומתו לכסותה והוא שברכו אביו בן פרת הגדלת עצמך יוסף עלי עין של עשו לפיכך זכית לגדולה: בנות צעדה עלי שור. להסתכל בך בצאתך על מצרים. ועוד דרשוהו לענין שלא ישלוט בזרעו עין הרע. ואף כשברך מנשה ואפרים ברכם כדגים שאין עין הרע שולטת בהם: (כג) וימררוהו ורבו. וימררוהו אחיו. וימררוהו פוטיפר ואשתו לאסרו לשון וימררו את חייהם: ורבו. נעשו לו אחיו אנשי ריב ואין הלשון הזה לשון פעלו שאם כן היה לו לינקד ורבו כמו המה מי מריבה אשר רבו וגו' (במדבר כ'). ואף אם לשון רביית חצים הוא כך היה לו לינקד. ואינו אלא לשון פועלו כמו שמו שמים (ירמיה ב') שהוא לשון הושמו וכן רמו מעט שהוא לשון הורמו אלא שלשון הורמו והושמו ע"י אחרים ולשון שמו

העמק דבר

א"כ לעדו מיבעי לי' אלא יש כאן כונה שני' עוד בן פרת יוסף שגדל בחכמה יותר מאשר בניו. והי' כזה עד שנמכר. ואח"כ לא הכה עוד עד שיצא מבית הסורים. וגדל עוד הפעם פתאום בחכמת הטבע עלי עין עד שפירשו חז"ל הא דכתיב בשלמה ויחכם מכל האדם וגו' וכלכל זה יוסף שהי' מכלכל את העולם הרי שהי' מצוין בחכמה אלא שלא הי' שוה מקור חכמתו כחכמת שלמה. דשלמה בא מכח חכמת התורה [כמש"כ הרמב"ן בהקדמת פי' התורה וע"ע מ"ש בהע"ש סי' קע"א שלהי אות י'] ומש"ה נקרא בני במאמר החכמה מה ברי ומה בר בטני כמש"כ לעיל מ"ה ס"ז בהר"ד. אבל יוסף שכח חכמת התורה כמבואר ברבה פ' ע"ט עה"פ כי נשני אלהים וגו'. אלא שניתן לו חכמת הטבע בשפע רב. וכבר נתבאר שם שזה נקרא בנות. וזהו דבר יעקב **בנות צעדה עלי שור**. חכמת הטבע צעדה עלי שור במדרגה עליונה וגבוהה: (כג) **וימררהו**. בין גידול ראשון לגידול שני מררו חייו: **ורבו**. זרקו עליו חצים. מלשון רובה קשת. וברקים רב ויהמם: **וישטמהו בעלי חצים**. מלשון וישטם עשו. ומשמעו בת"א שם נטר דבבו. דמי שהוא מכה את חבירו אינו אלא מקרה. ולא כן אחי יוסף שהיו נוטרים שנאה בלבבם עליו ומחשבים איך להרע. וזה גרע הרבה מהמכה במקרה. וכ"ז מנע גידולו בנתים עד שהגיע:

(כד) **ותשב באיתן קשתו**. כמו ונחתה קשת נחושה זרועותי. שכל מה שהקשת קשה ומוצקה יותר היא מורה יותר מרחוק. כך נעשה קשת יוסף איתן לירות גמול רע לאחיו. אבל **ויפזו זרועי ידיו**. הראה יופי ידיו להיטיב להם בשפע עושר ומדה טובה. ופי' ויפזו מלשון פז. ומפרש מאין בא ליוסף מדה טובה זו בהפלגה כ"כ **מידי אביר יעקב**. לפי הפשט הוא מכחו הגדול של יעקב שהי' אביר כחו במדת השלום כמו שנתבאר לעיל ל"א מ"ו ול"ב כ"ו. ומזה בא כן המדה ליוסף בנו שהי' אחוז במדת אביו ביותר כמש"כ לעיל ל"ג ז' אכן משמעות אביר יעקב הוא כנוי על הקב"ה כמו לשון אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב והכונה בזה עפ"י מה דכתיב כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו. וביארנו שם דעם ישראל בכלל נמשלים לחבל המפותל מהרבה חוטים ולמעלה היא עבה ולמטה היא נפרדת כל חוט בפ"ע. כך הקב"ה נשמתא דנשמתין דכל ישראל ומש"ה תנן בסנהדרין פ"ד כשאדם מישראל מצטער שכינה מה אומרת קלני וגו' והוא כמו אם ניזז חוט המתפרד למטה נרגש החבל העבה למעלה. וזהו כחו הגדול של יעקב. ומש"ה אסור לנקום זא"ז כמש"כ בס' ויקרא י"ט י"ח עפ"י הירו' וזהו טעמו של יוסף. ועוד טעם. **משם רועה אבן ישראל**. רועה מלשון אפרים רועה רוח (הושע י"ב) רעה תמונה

מבנוהי יקבלון חולקא ואחסנתא: כג ואתמררו יתיה ונקמוהי ואעיקו ליה גברין בעלי פלגותא: כד ותבת בהון נביאותיה על דקים אוריתא בסתרא ושוי בתוקפא רוחצניה בכן יתרמא דהב על דרעוהי ואחסין מלכותא ותקיף דא הות ליה מן קדם אל תקיפא דיעקב די במימריה זן אבהן ובנין זרעא דישראל: כה מימר אלהא דאבוך יהי בסעדך וית שדי ויברכינך ברכן דנחתן מטלא דשמיא מלעלא ברכן דנגדן ממעמקי ארעא מלרע ברכתא דאבוך:

ר ש " י

רמו מאליהם הם משוממים את עצמם · נעשו אנשי ריב · וכן דומו יושבי אי כמו נדמו · וכן ת"א ונקמוהי: בעלי חצים · שלשונם כחץ· ותרגומו בעלי פלגותא לשון ותהי המחלקת (במדבר ל"א) אותן שהיו ראויים לחלק נחלה: (כד) ותשב באיתן קשתו · נתישבה בחוזק: קשתו · חזקו: ויפוזו זרועי ידיו · זו היא נתינת טבעת על ידו לשון זהב מופז זאת היתה לו מידי הקב"ה שהוא אביר יעקב ומשם עלה להיות רועה אבן ישראל עקרן של ישראל לשון האבן הראשה לשון מלכות ואונקלוס אף הוא כך תרגמו: ותשב · ותבת בהון נביאותיה האלומות אשר חלם להם · על דקיים אורייתא בסתרא תוספת הוא ולא מלשון עברי שבמקרא ושוי בתוקפא רוחציניה תרגום של באיתן קשתו וכך לשון התרגום על העברי ותשב נבואתו בשביל שאיתנו של הקב"ה היתה לו לקשת ולמבטח בכן יתרמא דהב על דרעוהי לכך ויפוזו זרועי ידיו · לשון פז: אבן ישראל · לשון נוטריקון אב ובן אבהן ובנין יעקב ובניו: (כה) מאל אביך · היתה לך זאת והוא יעזרך: ואת שדי · ועם הקב"ה היה לבך כשלא שמעת לדברי אדונתך והוא יברכך: ברכות שדים ורחם · ברכתא דאבא ודאמא · כלומר יתברכו המולידים והיולדות שיהיו הזכרים מזריעין טיפה הראויה להריון והנקבות לא ישכלו את רחם שלהן להפיל עובריהן: שדים · ירה יירה מתרגמינן אישתדאה ישתדי אף שדים

העמק דבר

(תהלים לז) ומשמעם הולך ומשקע דעתו ברעיון גדול כמה עתים · ומזה בא הלשון בקהלת כ"פ רעיון · וענינו כאן ממדה זו של חסד הנפלא להיטיב למי שמריע לו מתחשב להתחבר עפרורית של ישראל להיות לאבן אחת · דבעת שישראל בגלות נמשלים לעפר הארץ כמו שאמר הקב"ה ליעקב והיה זרעך כעפר הארץ וגו' · ואוה"ע נמשלו למים כמבואר בשיר הקדוש מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה · וישעיה הנביא אמר (שם י"ז) הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון · ומים כבירים שוטפים על עפר ה"ז ממסמסו עד שהולך תמם לגמרי אבל כשמתחברים העפרוריות ונעשים אבן מוצק אז אפי' יש שוטף יעבור עליו אינו אלא מגלגלו אבל אינו מאבדו · כך ישראל בגלות כשהם מפוזרים בדעות וברדיפה זא"ז אזי נאבדים אחד אחד ר"ל אבל אם מתקשרים ונעשים אבן ישראל אזי אין כל בריה יכולה לסס ואמר יעקב שמדה זו של יוסף היא מוכרחת מאד · דמשם רועה · מתחשב איך שיהי' אבן ישראל: (כה) מאל אביך ויעזרך · הישועה שהגיעה ליוסף מאחיו שרבו עליו · לא הי' בכח המלחמה כמו שהגיע לאברהם מרודפיו · ולא בכח פרנסה כמו שהגיע ליצחק בעת ששטמוהו פלשתים · ואח"כ היו מוכרחים לסחור עמו כמש"כ לעיל כ"ו י"ב · אלא בכח השלום שהגיע ליעקב מצורריו כמו עשו ולבן · ובשעה שהשלימו עמו היה זכות מדת החסד והשלום שלו עומד לו להגדילו בכבוד ומעלה בעיניהם באותו שעה · וזהו דבר יעקב מאל אביך · בכח אלהית שהי' לאביך · ויעזרך · עזרו ליוסף בזו המדה מכל צרותיו שהגדילו בעיני פרעה · ובזה נעזר ג"כ מאחיו שרבו עליו ובאה זו המלה בוי"ו המהפך מעתיד לעבר: ואת שדי ויברכך · עבור מדת השלום וגמ"ח בשפע · ברכו בשפע פרי העוה"ז · והנה כבר נתבאר משמעות שם שדי שאמר לשיעור הבריאה די · שיתגלה בזה השיעור כבודו ית' שהוא תכלית הבריאה · וכמו שהי' גבול למרחבי ארץ ותבל · כך הי' גבול וקצב לגידולי ארץ שכל המינים נבראו אך לכבודו ית' וכמש"כ כל פעל ה' למענהו וכדאי' ביומא דל"ח ב' · וע"ז אמר יעקב ואת שדי · כל הצמחים שנבראו לתכלית הכרת כבוד שדי בכולם· ויברכך· וכמבואר בפרטות בברכת משה לשבט יוסף · שהיו כל המינים שבעולם גדל בהר המלך · עד דאי' באיכה רבתי שהי' הקיסר שואל לר"י בן חנינא על מה דכתיב לא תחסר כל בה · והרי אין בה שלשה מינים הללו · ונעלם ר"י ומצא גם אותם · וכל המינים נכללו במה שאמר ואת שדי · ברכת שמים מעל וגו' · באשר כל מין נדרש להצלחת גידולו שיהא ע"צ היותר טוב · אור השמש · וטל השמים · ונדרש עוד לגשם המעורר התהום מתחת וכדאי' בתענית פ"ג על המקרא תהום אל תהום קורא וגו' ע"כ אמר שכל המינים יתברכו בברכת שמים מעל · זהו השמש והטל וברכת תהום רובצת תחת · הוא הגשם המעורר את התהום בשפע כדאיתא בפ' חלק במאמר אחאב לאליהו שהיו עוקרים פוגלי ומפכתי מיא: ברכת שדים ורחם · דאחר שגדל התבואה כ"צ וקלרו · נדרש עוד להתבואה ריח האדמה אשר היא עליה

אָבִיךָ גָּבְרוּ עַל־בִּרְכֹת הוֹרַי עַד־תַּאֲוַת גִּבְעֹת עוֹלָם תִּהְיֶיןָ לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו׃ פ
ששי כז בִּנְיָמִין זְאֵב יִטְרָף בַּבֹּקֶר יֹאכַל עַד וְלָעֶרֶב יְחַלֵּק שָׁלָל׃ כח כָּל־אֵלֶּה שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנֵים עָשָׂר וְזֹאת אֲשֶׁר־דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אִישׁ אֲשֶׁר כְּבִרְכָתוֹ בֵּרַךְ אֹתָם׃ כט וַיְצַו אוֹתָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֲנִי נֶאֱסָף אֶל־עַמִּי קִבְרוּ אֹתִי אֶל־אֲבֹתָי אֶל־הַמְּעָרָה אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה עֶפְרוֹן הַחִתִּי׃

קמץ בז"ק

ת"א תאות גבעות . ס' הזוהר פ' בראשית : ולקדקד נזיר . שבת קלט : בנימין זאב . סוטה יא . זבחים נד :

רש"י

כאן על שם שהזרע יורה כחץ: (כו) ברכות אביך גברו וגו' . הברכות שברכני הקב"ה גברו והלכו על הברכות שברך את הורי: עד תאות גבעות עולם . לפי שהברכות שלי גברו עד סוף גבולי גבעות עולם שנתן לי ברכה פרוצה בלי מצרים מגעת עד ד' קצות העולם שנא' ופרצת ימה וקדמה וגו' מה שלא אמר לאברהם אבינו וליצחק . לאברהם אמר שא עיניך וראה צפונה וגו' כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולא הראהו אלא ארץ ישראל בלבד . ליצחק אמר כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה וגו' וזהו שאמר ישעיה (נ"ח) והאכלתיך נחלת יעקב אביך ולא אמר נחלת אברהם: תאות . אמו"לן בלע"ז (געשערפט זוגעשפיטצט) . כך חברו מנחם בן סרוק: הורי . לשון הריון שהורוני במעי אמי כמו הורה גבר (איוב ג'): עד תאות . עד קצות כמו והתאויתם לכם לגבול קדמה (במדבר ל"ד) תתאו לבא חמת (שם): תהיין . כולם לראש יוסף: נזיר אחיו . פרישא דאחוהי שנבדל מאחיו כמו וינזרו מקדשי בני ישראל (ויקרא כ"ב) נזורו אחור (ישעיה א') . ור"ד ותשב באיתן קשתו על כבישת יצרו באשת אדוניו וקוראו קשת על שם שהזרע יורה כחץ: ויפוזו זרועי ידיו . כמו ויפוצו שיצא הזרע מבין אצבעות ידיו: מידי אביר יעקב . שנראתה לו דמות דיוקנו של אביו וכו' כדאיתא בסוטה (דף ל"ו) . ואונקלוס תרגם תאות עולם לשון תאוה וחמדה וגבעות לשון מלוכי ארץ שחמדתי אמו והזקיקתו לקבלם: (כז) בנימין זאב יטרף . זאב הוא אשר יטרף נבא על שיהיו עתידין להיות חטפנין וחטפתם לכם איש אשתו בפילגש בגבעה (שופטים כ"א) ונבא על שאול שהיה נוצח באויביו סביב שנא' ושאול לכד המלוכה וגו' וילחם וגו'

העמק דבר

כדאי' בב"ב דס"ט דצריכה לארעא ופרשב"ס לשוטחו בשדה לאחר קצירה להנפח התבואה מרוח האדמה ולייבש . וזהו דומה לתינוק דגם אחר שיצא ממעי אמו נצרך עוד לינק משדיה והיינו ברכת שדים . עוד בשעה שמשליך הזרע בבטן האדמה נדרש לברכה שלא ירקב טרם שתקלוט בארץ ותצמח . וזהו דומה לזרע שברחם האשה שנדרש לברכה שלא יסריח לפני הקליטה . והיינו ורחם . ומש"ה הקדים שדים לרחם שלא כסדר התולדה אלא משום שעיקר התועלת המגיע מריח הקרקע הוא לזריעה שאח"כ שלא ירקב לפני זמנו מש"ה הקדים שדים לרחם: (כו) ברכת אביך גברו על ברכת הורי . דברכת יצחק ליעקב הי' רק בדגן ותירוש עיקר חיות האדם . ויעקב ברך ליוסף בכל המינים וגברו הרבה . והוסיף שעוד גברו על ברכת יצחק עד תאות גבעות עולם . היינו דאפי' בדגן ותירוש שברך יצחק ג"כ מכ"מ במינים הללו ג"כ יש הרבה מינים . עד דבימי שמעון ב"ש היו חטים ככליות כדאי' בתענית פ"ג . וכן יש בכל המינים והנה אמרו בב"ר שהאדמה יש לה תשוקה לגדל צמחה שנא' פקדת הארץ ותשוקקה . וא"כ יש לה טבע האדם שתשוקתם להוליד ע"צ היותר טוב . וזהו עד תאות גבעות עולם שהמה משתוקקים להצמיח מגדיהם עד להפליא כך יהיו כל המינים ע"צ היותר טוב: תהיין לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו . כל זה הטוב מגיע לראש יוסף . ולקדקד וגו' . ופירש יעקב כאן כנוי זה על יוסף שהי' נזיר אחיו משום דבכלל ואת שדי נכלל מינים שאינם באים לתענוג אלא להבריא את הגוף ומשה בברכתו אמר על

ודאמך: כו ברכתא דאבוך יתוספון על ברכתא די לי בריכו אבהתי דחמידו להון רברביא דמן עלמא יהוין כל אלין לרישא דיוסף ולגברא פרישא דאחוהי: כז בנימין בארעיה תשרי שכינתא ובאחסנתיה יתבני מקדשא בצפרא ובפניא יהון מקרבין כהניא קרבניא ובעדן רמשא יהון מפלגין מותר חולקהון משאר קודשיא: כח כל אלין שבטיא דישראל תרין עסר ודא דמליל להון אבוהון ובריך יתהון גבר די כברכתיה בריך יתהון: כט ופקד יתהון ואמר להון אנא מתכניש לעמי קברו יתי לות אבהתי במערתא דבחקל עפרון חתאה:

רש"י

ובאדום וגו' ובכל אשר יפנה ירשיע (שמואל א' י"ד): בבקר יאכל עד · לשון בזה ושלל ומתורגם עדאה · ועוד יש לו דומה בלשון עברית אז חולק עד שלל (ישעיה ל"ג) ועל שאול הוא אומר שעמד בתחלת בקרן (ס"א פריחתן) וזריחתן של ישראל: ולערב יחלק שלל · אף משתשקע שמשן של ישראל ע"י נבוכדנצר שיגלם לבבל: יחלק שלל · מרדכי ואסתר שהם מבנימין יחלקו את שלל המן שנאמר הנה בית המן נתתי לאסתר · ואונקלוס תרגם על שלל הכהנים בקדשי המקדש: (כח) וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם · והלא יש מהם שלא ברכם אלא קנטרן אלא כך פירושו וזאת אשר דבר להם אביהם מה שאמר בענין · יכול שלא ברך לראובן שמעון ולוי ת"ל ויברך אותם כלם במשמע: איש אשר כברכתו · ברכה העתידה לבא על כל א' וא': ברך אותם · לא היה לו לומר אלא איש אשר כברכתו ברך אותו מה ת"ל ברך אותם לפי שנתן ליהודה גבורת ארי ולבנימין חטיפתו של זאב ולנפתלי קלותו של אילה יכול שלא כללן כלם בכל הברכות תלמוד לומר ברך אותם: (כט) נאסף על עמי · על שם שמכניסין הנפשות אל מקום גניזתן שיש אסיפה בלשון עברי שהיא לשון הכנסה כגון ואין איש מאסף אותי הביתה (שופטים י"ט) · ואספתו אל תוך ביתך (דברים כ"ב) באספכם את תבואת הארץ (ויקרא כ"ג) הכנסתם לבית מפני הגשמים · באספכם את מעשיכם (שמות כ"ג) · וכל אסיפה האמורה במיתה

העמק דבר

על המינים הללו ורצון שוכני סנה יע"ש והרי לא נמו לתענוגי האדם שמגיע בשביל גמ"ח אלא להכחים ולרצון ואין זה מגיע לשכר גמ"ח אלא בשביל שיוסף היה נזיר אחיו שהי' כמה שנים נזיר מתפנוקים ומעדנים מש"ה זכה גם לגידולים הללו · ואמרו יעקב ומשה בלשון ולקדקד משום דנזירות ופרישות מן העולם בא ע"י דבקות בדעת אלהים וזה במקום המוח שהוא הקדקד כדאי' במנחות דל"ז בין עיניך זה הקדקוד כו' מקום שמוחו כו': (כז) בנימין זאב יטרף · מלחמותיו היו כזאב · ולא כארי שהוא אביר לב ולא יחת מפני כל · אלא כזאב שמפחד מרועה ומקלו · ומכ"מ טורף · כך כבש שאול את הפלשתים עם בנו יהונתן ודוד הרג את גלית בימי שאול · בעת שהוא הי' מפחד כל היום · ומכ"מ טרף וע' מש"כ בברכת משה: בבקר יאכל עד ולערב יחלק שלל · פי' המדרש על מרדכי ואסתר אינו פשוטו של מקרא שהרי המה בבזה לא שלחו ידם · ובית המן לא נתחלק · וגם כבר ביארנו דכל ברכת יעקב באחרית הימים הוא רק עד כבישת הארץ לגמרי · אלא פשוטו ש"מ הוא הכל בשאול ופי' בבקר בתחלת מלכותו שכבש את נחש מלך בני עמון הי' בשמחה ובטוב לב ואכל עד · אבל לערב סוף מלכותו במלחמת גלית הפלשתי אז כבר סרה דעתו ולא נהנה מאומה אבל העם שסו וחלקו שלל · וזהו דכתיב יחלק ולא יחלוק אלא יחלק לאחרים ולא הגיע לו: (כח) כל אלה וגו' · כלומר אע"ג שדבר קשות עם ראובן שמעון לוי מכ"מ כל אלה שבטי ישראל שנים עשר · וכבר כתבנו לעיל מ"ו דמנין י"ב שבטים הוא הכרחי אלא שפעם נמנה עם לוי ואז נמנה יוסף לאחד ופעם בלי לוי ונמנה יוסף לשנים · וכ"כ הרמב"ן ז"ל: וזאת אשר דבר להם אביהם · דברים קשים: ויברך אותם · וגם ברך אותם · אע"ג שלא נכתבה הברכה בתורה איש אשר כברכתו · שהוא נתברך בעת אחוזת הארץ ברך אותם · אז יעקב שיהיה כן: (כט) ויצו אותם ויאמר אלהם · גם צוה והזהיר אותם · גם אמר להם והודיעם באלה הדברים שיבאו דברים שנוגע לענייני קבורה כאשר יבואר: אל אבותי אל המערה עם אבותי במערה מיבעי · והרמב"ן כתב שהוא לשון קצר וכמו ושאוני אל אבותי אל המערה · וקשה הא זה הלשון כתיב גם לעיל כ"ג י"ט ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו אל מערת · והכי כתיב בפ' כ"ה גבי אברהם · אלא משמעות אל הוא לשון השלמה לתכליתה · דשדה קבורה זו לכך נוצרה מששת י"ב שיהיו האבות קבורים בה · כמלא כאשר קברו אחד מהם בה · השלימו בזה תכליתה · ומש"ה שייך לשון אל המערה להגיע לתכליתה · וכן לשון אל אבותי מתפרש הכי שבזה שנקבר יעקב

עמם

ל בַּמְּעָרָה אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר־עַל־
פְּנֵי מַמְרֵא בְּאֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת־
הַשָּׂדֶה מֵאֵת עֶפְרֹן הַחִתִּי לַאֲחֻזַּת־קָבֶר׃ לא שָׁמָּה
קָבְרוּ אֶת־אַבְרָהָם וְאֵת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ שָׁמָּה
קָבְרוּ אֶת־יִצְחָק וְאֵת רִבְקָה אִשְׁתּוֹ וְשָׁמָּה
קָבַרְתִּי אֶת־לֵאָה׃ לב מִקְנֵה הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה
אֲשֶׁר־בּוֹ מֵאֵת בְּנֵי־חֵת׃ לג וַיְכַל יַעֲקֹב לְצַוֹּת אֶת־
בָּנָיו וַיֶּאֱסֹף רַגְלָיו אֶל־הַמִּטָּה וַיִּגְוַע וַיֵּאָסֶף אֶל־
עַמָּיו׃ נ א וַיִּפֹּל יוֹסֵף עַל־פְּנֵי אָבִיו וַיֵּבְךְּ עָלָיו
וַיִּשַּׁק־לוֹ׃ ב וַיְצַו יוֹסֵף אֶת־עֲבָדָיו אֶת־הָרֹפְאִים
לַחֲנֹט אֶת־אָבִיו וַיַּחַנְטוּ הָרֹפְאִים אֶת־יִשְׂרָאֵל׃
ג וַיִּמְלְאוּ־לוֹ אַרְבָּעִים יוֹם כִּי כֵּן יִמְלְאוּ יְמֵי הַחֲנֻטִים
וַיִּבְכּוּ אֹתוֹ מִצְרַיִם שִׁבְעִים יוֹם׃ ד וַיַּעַבְרוּ יְמֵי

ת"א שמה קברו . ס' הזוהר פ' שלח לך כיצד היו קבורים נשין לגבי נשין וגוברין לגבי גוברין :

רש"י

אף היא לשון הכנסה : אל אבותי . עם אבותי : (לג) ויאסף רגליו . הכניס רגליו : ויגוע ויאסף . ומיתה לא נאמרה בו ואמרו רז"ל יעקב אבינו לא מת (תענית ה') : נ (ב) לחנוט את אביו . ענין מרקחת בשמים הוא : (ג) וימלאו לו . השלימו לו ימי חניטתו עד שמלאו לו מ' יום : ויבכו אותו מצרים שבעים יום . מ' לחניטה ול' לבכי לפי שבאה להם ברכה לרגלו שכלה הרעב

העמק דבר

עמהם נגמר רצון אבותיו בשלימות שיהיו שלשתם במקום אחד : (ל) אשר בשדה המכפלה . שם מכפלה נמצא בתורה בשלשה אופנים . לעיל כ"ג י"ז . שדה עפרון אשר במכפלה . למדנו דכלל הבקעה נקראת מכפלה . ונקראת ג"כ שדה המכפלה . ונקראת ג"כ מערת המכפלה . משמעות מכפלה בכלל שמשם קפלו קדושת הארץ שהיו כמו פשוטים בחיים וכשמתו קפלום ונגנזו שמה כמו ס"ת כ"ז שכשרה ומשתמשים בה היא מופשטת . וכשנפסלה קופלין אותה וגונזין . כך האבות כ"ז שהיו חיים היו כמו ס"ת שלומדים מהם מכל הילוך שלהם ומכל דבור איזה ענין מרוב קדושתם . והית' קדושתם מופשטת בעולם וכשמתו נגנזו במקום מיוחד . וכל מי שהוא מופשט ביותר בחייו יש לנמלם ולקפל יותר במותו . מש"ה אברהם שהי' ראש שבאבות האדם הגדול בענקים כתיב בי' אל מערת המכפלה שנמצא קדושתו במערה עצמה . ובשרה ויעקב כתיב שדה המכפלה : והנה נתן יעקב אבינו סימנים ע"ז המקום . והוא פלא . וכי לא ידעו ברמז כ"ש מערת המכפלה ומכש"כ כשאמר אל אבותי . והרי ידעו בטוב מקום קבורת אברהם ויצחק . אלא למדה דעת בזה . מדוע הוא מקפיד דוקא על קבורה זו . כדי ללמדנו לדורות הבאים על מה ההקפד אל להיות לנחת רוח להנפש אחר מותה ואמר ג' טעמים . א' במערה אשר בשדה המכפלה וגו' וידוע לכל סגולת אותו מקום . אחר שהיא מיוחדת לכך . ומזה למדנו מעין זה שאיזה מקום שיש בו סגולה רוחנית טוב יותר לקבורה . ומזה למדנו שא"י טובה לקבורה . וכן מקום שזכה למשכן התורה

ל במערתא דבחקל כפלתא די על אפי ממרא בארעא דכנען דזבן אברהם ית חקלא מן עפרון חתאה לאחסנת קבורא : לא תמן קברו ית אברהם וית שרה אתתיה תמן קברו ית יצחק וית רבקה אתתיה ותמן קברית ית לאה : לב זביני חקלא ומערתא די ביה מן בני חתאה : לג ושיצי יעקב לפקדא ית בנוהי וכנש רגלוהי לערסא ואתנגיד ואתכניש לעמיה : א ונפל יוסף על אפי אבוהי ובכא עלוהי ונשק ליה : ב ופקיד יוסף ית עבדוהי ית אסותא למחנט ית אבוהי וחנטו אסותא ית ישראל : ג ושלימו ליה ארבעין יומין ארי כן שלימו יומי חנטיא ובכו יתיה מצראי שבעין יומין : ד ועברו יומי בכיתיה

העמק דבר

התורה כדאי' בכתובות דקי"א א' כשרין שבשאר ארצות בגל קולטתן לענין קבורה ופרש"י דזכות התורה מגין · ב' אשר קנה אברהם וגו' ולמדנו מזה אשר טוב להמת להיות נקבר במקום קנוי ולא במקום שבא במתנה · ומענין זה אי' בב"ב דקי"ב א' שאין נוח לצדיק להיות קבור בקבר שאינו שלו · ובמס' שמחות פי"ג תני' אין מפנין את המת ממקום למקום כו' ובתוך שלו אפי' ממקום מכובד למקום שאינו מכובד ה"ז מותר שכך הוא כבודו : (לא) שמה קברו וגו' · הוא טעם שלישי דבשביל שכבר קבורים שם אבותיו · נוח להמת להיות קבור עם אבותיו : ושמה קברתי את לאה · עוד טעם דגם זה נ"ל להמת להיות עם אותו ששמשו בחייו וכדאי' בפ' הנושא שאמר רבי מי ששמשוני בחיי ישמשוני במותי ע"ש : (לב) מקנה השדה וגו' מאת בני חת · הודיעם עוד ע"ד הטעם השני שהיא קנויה גם מאת בני חת · ולולי הסכימו גם המה לעשות בתוכם אחוזת קבר היו יכולים למחות כדאי' בב"ב ד"ק במוכר קבר · וא"כ יש כאן עולה אינו נוח להמת להיות קבור בעולה · ואין כל הטעמים אלו כדאי אם יש איזה שמץ עולה וגזל במקום קבורתו · ומש"ה פי' מקנה השדה אחר כל הטעמים שאמר · שכל אלו הטעמים לא הי' מועיל אלו לא הי' המקנה גם מאת בני חת · וכ"ז בא יעקב אבינו לאמר לבניו לדעת דרך קבורת מתים · וע"ז כתיב ויאמר אליהם : (לג) ויכל יעקב לצות וגו' · עוד כמה אזהרות והנהגות ומוסרים שלא פירשן הכתוב : ויאסוף רגליו אל המטה · כבר כ' הראב"ע כי בתחלה ישב על המטה ורגליו תלויות כמנהג ארץ אדום ולא כן מנהג ישמעאלים · והכי ודאי משמע מדכתיב לעיל מ"ח י"ב ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו · והרי הי' יושב על המטה · מובן שישב ורגליו תלויות · אכן ודאי הי' מנהג יעקב בכל ימי חייו כדרך המדינה לשבת על הארץ ורגליו תחתיו · והשלחן של אכילה נמוך וסמוך לארץ וכמש"כ לעיל ל"א מ"ו · אלא כאשר הי' חולה ושכינה למעלה ממראשותיו ע"כ הי' יותר טוב ונאה שתהא המטה גבוהה עשרה ושלא יהא רגליו עמו בשבתו · [וע' מש"כ בשאלתות סי' ל"ג אות י' שמנהגם הי' להשכיב את החולה על הקרקע אע"ג שהשכינה למעלה מעשרה · מכ"מ באבי יעקב שדבר ברוה"ק והשכינה הי' שרוי עמו ממש · ע"כ הגביה מטתו עשרה] : נ (א) ויפל יוסף על פני אביו · הנראה שהי' יוסף עומד ברגע האחרון של חיי יעקב סמוך לו · ויעקב הי' מדבר עמו בהשאי · והיינו שכתוב להלן שאמר יוסף לשבטים ואלהים פקד יפקד אתכם · וידוע שהוא סימני גאולה · ומאין ידע יוסף יותר מהם אלא כך קבל מאביו מה שלא שמעו ברגע האחרון שהי' שפע רוה"ק עמו כנר המפסיק לפני גמר הסתלקותו · ובעמדו אצלו הרכין והביע על שפתי אביו הגוע · ע"כ נפל הוא על פניו יותר מכל הבנים : ויבך עליו וישק לו · לא הי' זה בכי' על מתו דודאי כולם בכו מר ואפי' אחרי אנשים כמבואר להלן · ותו דא"כ מה זה נשיקה וכי הוא כבוד המת לנשקו אלא משום שהי' נפש יוסף קשורה עם יעקב יותר מכל הבנים כמבואר לעיל מש"ה באה בכיה זו מרוב אהבה מפעולת טבע הלב שנפעם הרבה בשעת פרידתו ממנו ונפל עליו ונשק לו נשיקה של פרישות בבכי : (ב) ויצו יוסף וגו' · ידוע ברבה שהי' תרעומות על יוסף ע"ז עד שאמרו בפ"ק דסוטה למה מת יוסף לפני אחיו רבי א' על שחנט את אביו א"ל הקב"ה לא הייתי יכול לשמור את צדיקי לא כך אמרתי לו אל תיראי תולעת יעקב אל תיראי תולעת את יעקב (א): ויחנטו הרפאים את ישראל · כאן נרמז התרעומות שהגידו חז"ל דמש"ה כתיב כאן ישראל ולא יעקב אלא רמז להפליא כי החניטו רופאי אוה"ע את ישראל שהי' מצוין במעלה וקדושה שנקרא שמו ישראל : (ג) כי כן ימלאו ימי החנוטים · פירש הכתוב דמה שנתמלא ליעקב ארבעים יום · היינו משום שדרך החניטה כך הוא ולא נימא שהי' יעקב מונח איזה ימים עד שהסכים יוסף לחנוט · אלא תכף ומיד אחר הפטירה הסכים לחנטו ומש"ה

הרחב דבר

(א) אבן ודאי יש להבין דעתו של יוסף . וכי היה סבור שאברהם ויצחק שלא נחנטו שלטה בהם רמה ותולעה ח"ו . ונראה

בְּבֵיתוֹ וַיְדַבֵּר יוֹסֵף אֶל־בֵּית פַּרְעֹה לֵאמֹר אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֵיכֶם דַּבְּרוּ־נָא בְּאָזְנֵי פַרְעֹה לֵאמֹר: ה אָבִי הִשְׁבִּיעַנִי לֵאמֹר הִנֵּה אָנֹכִי מֵת בְּקִבְרִי אֲשֶׁר כָּרִיתִי לִי בְּאֶרֶץ כְּנַעַן שָׁמָּה תִּקְבְּרֵנִי וְעַתָּה אֶעֱלֶה־נָּא וְאֶקְבְּרָה אֶת־אָבִי וְאָשׁוּבָה: ו וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה עֲלֵה וּקְבֹר אֶת־אָבִיךָ כַּאֲשֶׁר הִשְׁבִּיעֶךָ: ז וַיַּעַל יוֹסֵף לִקְבֹּר אֶת־אָבִיו וַיַּעֲלוּ אִתּוֹ כָּל־עַבְדֵי פַרְעֹה זִקְנֵי בֵיתוֹ וְכֹל זִקְנֵי אֶרֶץ־מִצְרָיִם: ח וְכֹל בֵּית יוֹסֵף וְאֶחָיו וּבֵית אָבִיו רַק טַפָּם וְצֹאנָם וּבְקָרָם עָזְבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן: ט וַיַּעַל עִמּוֹ גַּם־רֶכֶב גַּם־פָּרָשִׁים וַיְהִי הַמַּחֲנֶה כָּבֵד מְאֹד: י וַיָּבֹאוּ עַד־גֹּרֶן הָאָטָד אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וַיִּסְפְּדוּ־שָׁם מִסְפֵּד גָּדוֹל וְכָבֵד מְאֹד וַיַּעַשׂ לְאָבִיו אֵבֶל שִׁבְעַת יָמִים: יא וַיַּרְא יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַכְּנַעֲנִי אֶת־

ת"א אבי השביעני. סוטה לו: אשר כריתי. ראש השנה כו סוטה יג חולין לב: עלה וקבר. סוטה לו: ויעל יוסף סוטה ט' וי"ג: וכל בית יוסף. שם יג: ויעל עמו גם. שם דף ט': ויבאו עד גרן. שם דף יג: ויספדו שם מספד גדול. שם: ויעש לאביו. שבת קנב:

ר ש " י

והיו מי נילוס מתברכין: (ה) אשר כריתי לי. כפשוטו כמו כי יכרה איש. ומדרשו עוד מתישב על הלשון כמו אשר קניתי. (ר"ה כ"ו) אמר ר"ע כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למכירה כירה (ב"ר) ועוד מדרשו לשון כרי דגור שנטל יעקב כל כסף וזהב שהביא מבית לבן ועשה אותו כרי ואמר לעשו טול זה בשביל חלקך במערה: (ו) כאשר השביעך. ואם לא בשביל השבועה לא הייתי מניחך אבל ירא לומר עבור על השבועה שלא יאמר אם כן אעבור על השבועה שנשבעתי לך שלא אגלה על לשון הקודש שאני מכיר עודף על ע' לשון ואתה אינך מכיר בו כדאיתא במסכת סוטה: (י) גרן האטד. מוקף אטדין היה. ורבותינו דרשו (סוטה י"ג) על שם המאורע שבאו כל מלכי כנען ונשיאי ישמעאל למלחמה וכיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארונו של יעקב עמדו כולן ותלו בו כתריהם והקיפוהו כתרים

העמק דבר

נעשה מה שנעשה: (ד) וידבר יוסף אל בית פרעה· כי כל זמן שלא נקבר אביו הרי הוא בכלל אונן ואינו ראוי להתראות את המלך: באזני פרעה· שיכנסו באזניו · ומזה למדו בב"ר שרמז לו דברים שנע"כ מוכרח הוא להתרצות: (ה) אבי השביעני · לא אמר נשבעתי לאבי · שלא ישאל פרעה היאך נשבע

הרחב דבר

עפ"י הא דאי' בנזיר פ' בתרא עס"פ ושכבתי עם אבותי ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם . ובארנו לעיל מ"ז ל' שהקפיד אביו שלא יהא נקבר לשעה במצרים דא"כ היה הכרח לקחת האדמה כדין תפוסת המת . ומזה הבין יוסף שאין אביו מקפיד לקברהו תומ"י אחר המיתה אלא שיהא יכול להלינו הרבה בלי קבורה . וכאשר כן עשה יוסף מפני כבודו של מת . נמשכו הבכי ואבל משך רב. ומש"ה חשש יוסף לאביו שלא יתקלקל ח"ו כשהכו על המטה ולא כמו אברהם ויצחק שהגיעו לקבורה מיד · והיה סגולת המקום במערת המכפלה ג"כ מסייע לזה . אבל הקב"ה הקפיד ע"ז שבודאי היה כצדיק נאמר בכל אונן גם על המטה:

ומליל יוסף עם בית פרעה למימר אם כען אשכחית רחמין בעיניכון מלילו בען קדם פרעה למימר: ה אבא קיים עלי למימר הא אנא מאית בקברי דאתקנית לי בארעא דכנען תמן תקברינני וכען אסק כען ואקבר ית אבא ואתוב: ו ואמר פרעה סק וקבור ית אבוך כמא דקיים עלך: ז וסליק יוסף למקבר ית אבוהי וסליקו עמיה כל עבדי פרעה סבי ביתיה וכל סבי ארעא דמצרים: ח וכל בית יוסף ואחוהי ובית אבוהי לחוד טפלהון ועאנהון ותוריהון שבקו בארעא דגשן: ט וסליקו עמיה אף רתיכין אף פרשין והות משריתא סגיאה לחדא: י ואתו עד בית אדרי דאטד די בעברא דירדנא וספדו תמן מספד רב ותקיף לחדא ועבד לאבוהי אבלא שבעא יומין: יא וחזא יתיב ארעא כנענאה ית אבלא בבית אדרי דאטד ואמרו אבל תקיף דין למצראי על כן

העמק דבר

בלי רשות · מש"ה אמר שהי' נשבע מפי אביו בע"כ וכסבור פרעה שהאב יכול להשביע את הבן כמו שאדון יכול להשביע את עבדו · כמ"ש לעיל גבי אברהם ואליעזר: אשר כריתי לי· הכינותי וחפרתי: ולא אמר לשון חפירה דמשמעו הרבה כצורך הקבר ואין דרך האדם לחפור קבר בחייו מש"ה אמר כריתי דמשמעו רושם וחריץ בארץ כמ"ש בספר במדבר כ"א י"ח · והנה לא האריך יוסף לבאר טעם חביבות המקום אלא זה הטעם השבוע שהוא חפצו · ויש בזה משום כבוד כדאי' בסנהדרין דמ"ח שאין קוברין את הבן בקבר אביו משום כבוד אביו ונכלל בזה שכבודו שהוא יקבר בעצמו שם · ע"כ אעלה נא וגו' · כי בכלל השבועה שמה תקברני שיתעסק בעצמו בקבורתו : (ו) כאשר השביעך · מה הקבר אשר כרה לו · ולא רק במקום שהאבות של א"י לבד אלא להביאו לקברו: (ז) ויעלו אתו· לכבוד יוסף עלו מעצמם מש"ה כתיב מה שעלו עבדי פרעה קודם שכתוב עליית אחי יוסף · באשר שעליית זקני פרעה הי' שייך לעליית יוסף עצמו שעלו לכבודו של יוסף · כענין שכ' בפ' קרח במשה שהלך משה לדתן ואבירם וילכו אחריו זקני ישראל · לכבודו שלא ילך לבדו (א) · והנה כתיב כאן ויעלו אתו · ולא כתיב עמו · וכבר ביארנו לעיל כ"ב ג' · דאתו משמעו שלא בהשתוות כמו עמו וכן כאן לא התרועע יוסף את השרים · אלא עמדו מנגדו · שהרי הוא היה טרוד בצערו ובענין אשר לפניו : (ח) וכל בית יוסף. עבדים ושפחות שלו : (ט) ויעל עמו · לא כתיב כאן ויעלו עמו אלא ויעל · היינו שיוסף העלה עמו והם לא הלכו משום כבוד המת ולא לכבוד יוסף אלא בצווי יוסף כדי לשמור מהלך הרבים מכל נזק או שירא מהתחרות עשו על קבורת יעקב במכפלה כאשר כן הי' לפי מדרש רז"ל · וכתיב כאן עמו · שגם יוסף השגיח על שמירת מהלך הרבים כמו אנשי חיל אשר לקח בשביל זה : גם רכב גם פרשים · לא כל רכב ופרשים הלכו כמו בזקני פרעה · דשם כל א' הלך מפני הכבוד · אבל כאן שהי' משום פקודת יוסף · והוא לא צוה אלא איזה חלק כפי צורך הענין : (י) ויבואו עד גורן האטד אשר בעבר הירדן · באמת ההולך ממצרים מערבה דרומה של א"י לחברון מזרחה א"צ להגיע לירדן כלל · אלא בהגיעו נגד חברון מעקם דרכו לצפון ובא לחברון · אבל יוסף הקיף מהלכו הלאה כדי שיתוספו במהלכו הרבה ממואב וכנענים היושבים על יד הירדן · ומזה שנינו במס' כלים פ"א מ"ז ומסבבים לתוכן מת עד שירצו · הרי דדרך לסבב בנסיעה ממקום למקום עד שמגיע למקום קבורה והוא לכבודו של מת : מספד גדול · היינו דברים הרבה · התעוררות על אבידה זו ובמשך כמה שעות האריכו ההספד וזה מיקרי גדול : וכבד · דברים יורדים חדרי הלב : ויעש לאביו אבל שבעת ימים · עוד הי' קודם קבורה וכמ"ש התוס' מו"ק ד"כ א' · ובאמת אין אבלות אלא לאחר קבורה · והיינו דכתיב (יא) וירא וגו' את האבל בגורן האטד · שהוא לפני מקום קבורה : ויאמרו אבל

הרחב דבר

(א) והא שפירש הכתוב שהיה כן ללמדנו שאע"ג שלא כיוונו זקני פרעה לכבוד המת. מ"מ נחשב ג"ז לכבוד המת. וכמו שפירשנו לעיל ל"ט ח' לענין כבוד הבכי על המת. שאע"ג שהוא בוכה לצרכי עצמו מ"מ נחשב לכבוד ולמצוה. וכן כל פרטי הלוי' שאפי' מהלך האדם אחר המטה בדרך הילוכו לצורך עצמו מ"מ מקבל שכר הלוית המת. שהרי מ"מ עשה כבוד למת והוא בכלל עושה מצוה שלא לשמה שנחשב מ"מ למצוה. מכש"כ בענין שהוא בכלל גמ"ח אין נ"מ מאיזה טעם עשה אם לשם מצוה או לא. אלא כל מעשה הגמ"ח נחשבת לזכות. וכן בהלוית המת אחרי שמכ"מ הליכה זו אחר המטה הוא לכבוד לפניו ממילא נחשבת לזכות להכולך. ועוד ראיה דגם העולה שלא בשביל המת נחשב לו לכבוד. מהא דתניא במכילתא פ' בשלח ולא עוד אלא שעם יעקב עלו עבדי פרעה וזקני ביתו ועם יוסף עלו הארון והשכינה והכהנים והלוים וכל ישראל ושבעה ענני

כבוד

הָאָבֵל בְּגֹרֶן הָאָטָד וַיֹּאמְרוּ אֵבֶל־כָּבֵד זֶה לְמִצְרָיִם
עַל־כֵּן קָרָא שְׁמָהּ אָבֵל מִצְרַיִם אֲשֶׁר בְּעֵבֶר
הַיַּרְדֵּן׃ יב וַיַּעֲשׂוּ בָנָיו לוֹ כֵּן כַּאֲשֶׁר צִוָּם׃ יג וַיִּשְׂאוּ
אֹתוֹ בָנָיו אַרְצָה כְּנַעַן וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בִּמְעָרַת שְׂדֵה
הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת־הַשָּׂדֶה
לַאֲחֻזַּת־קֶבֶר מֵאֵת עֶפְרֹן הַחִתִּי עַל־פְּנֵי מַמְרֵא׃
יד וַיָּשָׁב יוֹסֵף מִצְרַיְמָה הוּא וְאֶחָיו וְכָל־הָעֹלִים
אִתּוֹ לִקְבֹּר אֶת־אָבִיו אַחֲרֵי קָבְרוֹ אֶת־אָבִיו׃
טו וַיִּרְאוּ אֲחֵי־יוֹסֵף כִּי־מֵת אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ לוּ
יִשְׂטְמֵנוּ יוֹסֵף וְהָשֵׁב יָשִׁיב לָנוּ אֵת כָּל־הָרָעָה
אֲשֶׁר גָּמַלְנוּ אֹתוֹ׃ טז וַיְצַוּוּ אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר אָבִיךָ
צִוָּה לִפְנֵי מוֹתוֹ לֵאמֹר׃ יז כֹּה־תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף אָנָּא

ת"א וישאו אתו בניו ארצה. סוטה יג חולין קא ס' הזוהר פ' בראשית ענין גפלא למה נקבר יעקב בארץ גופו שלם. ויוסף עצמותיו לבד ושבה לא זה ולא זה: וישב יוסף מצרימה הוא. סוטה יג: אביך צוה. יבמות סה:

רש"י

כנרן המוקף סייג של קוצים: (יב) כאשר צום. מהו אשר צום: (יג) וישאו אותו בניו. ולא בני בניו שכך צום אל ישאו מטתי לא איש מצרי ולא אחד מבניכם שהם מבנות כנען אלא אתם וקבע להם מקום ג' למזרח וכן לד' רוחות וכסדרן למסע מחנה של דגלים נקבעו כאן. לוי לא ישא שהוא עתיד לשאת את הארון ויוסף לא ישא לפי שהוא מלך. מנשה ואפרים יהיו תחתיהם וזהו איש על דגלו באותות באות שמסר להם אביהם לישא מטתו (במ"ר): (יד) הוא ואחיו וכל העולים אתו. בחזרתן כאן הקדים אחיו למצרים העולים אתו ובהליכתן הקדים מצרים לאחיו שנאמר ויעלו אתו כל עבדי פרעה וגו' ואח"כ כל בית יוסף ואחיו אלא לפי שראו כבוד שעשו מלכי כנען שתלו כתריהם בארונו של יעקב נהגו בהם כבוד: (טו) ויראו אחי יוסף כי מת אביהם. מהו ויראו הכירו במיתתו אצל יוסף שהיו רגילים לסעוד על שלחנו של יוסף והיה מקרבן בשביל כבוד אביו ומשמת יעקב לא קרבן (ב"ר): לו ישטמנו.

העמק דבר

כבד זה למצרים. התבוננו מזה שלא הי' תכלית זה האבל משום יוסף ואחיו שהמה בניו. ולכבודו נתאבלו גם כל מצרים כמו שהיה המנהג לפנים במלך שמתאבל כולם יושבים על הארץ כדאיתא בסנהדרין פ"ב. אבל כאן לא הי' הדבר כן. אלא עיקר תכלית האבל הזה הי' בשביל מצרים עצמם. ומש"ה משעה שיצא המת מגבול מצרים נחשב להם כמו שכבר נקבר כמו במכרוהו לכתפין ואין לאוננין עוד עסק ויש מנהג אבלות. כך כיון שיצא מגבולם שוב אין להם עסק בקבורתו. וסגיע להם זמן אבלות

הרחב דבר

כבוד. והרי כל אלה לא בשביל הלוית יוסף עלו אחרי מטתו. אלא שמכ"מ נחשבו לכבוד יוסף וע' מש"כ בפ' בשלח. והכי יש להוכיח עוד ממעשה דבעי' מוכסא בסנהדרין דמ"ד ב' לפי פרש"י שניתן כבוד לרשע שליוהו הרבה ב"ח בעמוד שבסבורים שמטתו הוא של הצדיק. הרי אע"ג שלא בשבילו הלכו אחריו היה לו לכבוד. [אבל בחי' הרמ"ה והרמב"ן ז"ל שם הביאו המעשה שקברו את הצדיק בין הרשעים ואת הרשע בין הצדיקים. וא"כ לא מוכח מזה]:

קרא שמה אבל מצרים די בעברא דירדנא: יב ועבדו בנוהי ליה כן כמא די פקדינון: יג ונטלו יתיה בנוהי לארעא דכנען וקברו יתיה במערת חקל כפלתא דזבן אברהם ית חקלא לאחסנת קבורא מן עפרון חתאה על אפי ממרא: יד ותב יוסף למצרים הוא ואחוהי וכל דסליקו עמיה למקבר ית אבוהי בתר דקבר ית אבוהי: טו וחזו אחי יוסף ארי מית אבוהון ואמרו דלמא יטר לנא דבבו יוסף ואתבא יתיב לנא ית כל בישתא דגמלנא יתיה: טז ופקידו לות יוסף למימר אבוך פקיד קדם מותיה למימר: יז כדין תימרון ליוסף בבעו

רש"י

שמא ישטמנו לו מתחלק לענינים הרבה יש לו משמש בלשון בקשה ולשון הלואי כגון לו יהי כדברך לו שמעני ולו הואלנו לו מהנו · ויש לו משמש בלשון אם ואולי כגון לו חכמו (דברים ל"ב) · לו הקשבת למצותי (ישעיה מ"ח) ולו אנכי שוקל על כפי (שמואל ב' י"ח) · ויש לו משמש בלשון שמא · לו ישטמנו ואין לו עוד דומה במקרא והוא לשון אולי כמו אולי לא תלך האשה אחרי לשון שמא הוא · ויש אולי לשון בקשה כגון אולי יראה ה' בעניי (שמואל ב' ט"ז) אולי ישיב ה' אותי (יהושע י"ד) הרי הוא כמו לו יהי כדברך · ויש אולי לשון אם הוא אולי יש חמשים צדיקים: (טז) ויצוו אל יוסף · כמו ויצום אל בני ישראל צוה למשה ולאהרן להיות שלוחים אל בני ישראל · אף זה ויצוו את שלוחם להיות שליח אל יוסף לומר לו כן · ואת מי צוו את בני בלהה שהיו רגילין אצלו שנאמר והוא נער את בני בלהה: אביך צוה · שינו בדבר מפני השלום כי לא צוה יעקב כך שלא נחשד יוסף בעיניו (ב"ר יבמות ס"ה):

העמק דבר

והא דכתיב ויעש לאביו אבל שבעת ימים · היינו שעשה באותו מקום מעתו של אביו כדי שינהגו במצרים אבל שמה שבעת ימים ללמד בזה לאנשי מצרים שראוים להתאבל על יעקב כמו על מתיהם נאשר עשה רוב טובה להם בעליית היאור · והרי הוא כמו אב המון גוים אלה: (יב) ויעשו בניו לו וגו' · אחר שנתאבלו המצרים כל הצורך שוב לא הי' להם עסק בקבורת המת · עתה התחילו בניו לעסוק עמו כאבל נוס · אבל עד גורן האטד הי' כבוד יעקב במרובים כדאי' בכותב די"ג ב': כן כאשר צום · שישאו אותו כמו שישיה בדגלים כמבואר ברבה · והכי מוכח בס' במדבר בהנוכת המשכן · כמש"כ שם ז' י"ח ותיבת כן משמעו כמו כן נדקה לחיים בס' משלי דמשמעו בשים ויסוד · כך לא הבינו בסדר נשיאתו שאמר להם יעקב טעמים על מה הוא מצוה אותם שיעשו כך וכך · אבל המה לא עשו כן מהגנת הטעם · אלא העיקר משום שכך צוה אביהם · ולא חשבו אז דבר אחר · ומזה למדנו הכתוב מכש"כ במצות ה' שאע"ג דבכ"מ יש בכל מצוה טעם ויסוד מ"מ אין לנו להקור בשעת מעשה אלא כי כך צוה ה': (יג) במערת שדה המכפלה אשר קנה וגו' · כאן פי' עוד הפעם הכתוב סימנים אלו ולא כל הסימנים שאמר יעקב · היינו משום דקבורה הוא כבוד החיים ג"כ וממילא ערךמקום הקבורה ג"כ כבוד להם · ופירש הכתוב כאן הטעמים שנוגע גם להם א' מחמת שהי' שדה המכפלה מקום היותר מכובד ב' מחמת שהי' קנוי לכך · שני טעמים אלו נוגע גם לכבוד החיים · אבל טעם הג' שאמר יעקב שנקבר שם אברהם וגו' זה אינו אלא נ"ר להמת · ולא שייך לכבוד החיים: (יד) וכל העולים אתו וגו' אחרי קברו · אע"ג שהמה כבר נסתלקו מעסק המת בגרן האטד מ"מ לא הלכו בחזרה · מש"ה פי' הכתוב וכל העולים אתו לקבור וגו' · ל"מ זקני פרעה שמתחלה לא הלכו בשביל קבורה אלא בשביל כבוד יוסף אלא אפי' כל העולים אתו לקבור את אביו · לזה התכלית וא"כ אחר שנתאבלו בגרן האטד והי' נחשב להם כקבורה היו יכולים לשוב מ"מ השו לכבוד יוסף אחר שכבר עלו והלכו עמו עד שנחשב לקבורה גם לו בשביל שהוא אביו: (טו) לו ישטמנו יוסף · לו דכאן הוא מלשון אם כמו לו חכמו · לו אנכי שוקל על כפי · כפרש"י כאן . ולא מלשון שמא שאין לו דמיון במקרא ומשמעות המקרא דישטמנו הוא מחשבה ועיון איך לעשות רעה · וכן ביארנו לעיל מ"ט כ"ג פי' וישטמוהו · ובאשר לא בנקל ימצא יוסף למכור את אחיו לעבדים · אפי' הוא מושל גדול · אבל אם ישטמנו יוסף ימצא דרך להגיע לזה ולהשיב לנו וגו' שזה לא חשדו אותו שיתרגם ח"ו אשר זה הוא יותר בנקל מלמכור לעבדים · אבל אחר שזה לא יעשה יותר משעשו לו · אלא עלות למכרם · מש"ה אמרו לו ישטמנו: (טז) אביך צוה לפני מותו · הוא תמוה שהרי יוסף לא זזה ידו מאביו בשעת מותו · ואיך צוה והוא לא ידע · ונראה שהשכילו להבינו אשר במה שאמר בברכת יוסף ויפזו זרועי ידיו שעבה אותו שלא ירא אנים וקשת להממררים לו בזה צוה להגיד

כי

שָׂא נָא פֶּשַׁע אַחֶיךָ וְחַטָּאתָם כִּי־רָעָה גְמָלוּךָ
וְעַתָּה שָׂא נָא לְפֶשַׁע עַבְדֵי אֱלֹהֵי אָבִיךָ וַיֵּבְךְּ יוֹסֵף
בְּדַבְּרָם אֵלָיו: יח וַיֵּלְכוּ גַּם־אֶחָיו וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו וַיֹּאמְרוּ
הִנֶּנּוּ לְךָ לַעֲבָדִים: יט וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף אַל־
תִּירָאוּ כִּי הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנִי: כ וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם
עָלַי רָעָה אֱלֹהִים חֲשָׁבָהּ לְטֹבָה לְמַעַן עֲשֹׂה כַּיּוֹם
הַזֶּה לְהַחֲיֹת עַם־רָב: שביעי כא וְעַתָּה אַל־תִּירָאוּ
אָנֹכִי אֲכַלְכֵּל אֶתְכֶם וְאֶת־טַפְּכֶם וַיְנַחֵם אוֹתָם
וַיְדַבֵּר עַל־לִבָּם: כב וַיֵּשֶׁב יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם הוּא וּבֵית
אָבִיו וַיְחִי יוֹסֵף מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים: מפטיר כג וַיַּרְא
יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם בְּנֵי שִׁלֵּשִׁים גַּם בְּנֵי מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה
יֻלְּדוּ עַל־בִּרְכֵּי יוֹסֵף: כד וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו
אָנֹכִי מֵת וֵאלֹהִים פָּקֹד יִפְקֹד אֶתְכֶם וְהֶעֱלָה

הנו"ן הב' דגושה
ת"א וינחם אותם. יבמות סה סנהדרין קז :

ר ש " י

(יז) שא נא לפשע עבדי אלהי אביך. אם אביך מת אלהיו קיים והם עבדיו: (יח) וילכו גם אחיו. נוסף על השליחות: (יט) כי התחת אלהים אני. שמא במקומו אני בתמיה אם הייתי רוצה להרע לכם כלום אני יכול והלא אתם כולכם חשבתם עלי רעה והקדוש ברוך הוא חשבה לטובה והיאך אני לבדי יכול להרע לכם: (כא) וידבר על לבם. דברים המתקבלים על הלב. עד שלא ירדתם לכאן היו מרננים עלי שאני עבד על ידיכם נודע שאני בן חורין ואני הורג אתכם מה הבריות אומרות כת של בחורים ראה ונשתבח בהן ואמר אחי הם ולבסוף הרג אותם יש לך אח שהורג את אחיו. דבר אחר עשרה נרות לא יוכלו לכבות נר אחד וכו': (כג) על ברכי יוסף. כתרגומו גדלן בין ברכיו: חסלת פרשת ויחי

העמק דבר

כי כן מבוקשו: (יז) פשע אחיך וחטאתם. כבר כתבנו לעיל מ"ב כ"א כ"ב. שאחים רעות עשו עמו. א' אפי' לפי מחשבתם שיוסף העביר עליהם את הדרך. והוא ראוי לעונש מ"מ לא היה להם להתאכזר כ"כ. שנית שעיקר הענין שחשדו אותו לרוצה להשתרר עליהם אינו אלא חשד ודמיון. והיינו שאמרו לו פשע אחיך שהתאכזרו הרבה יותר מדי מטבע אחים. וחטאתם. ששגגו בהליכותך וכמו שאמר ראובן אל תחטאו בילד: כי רעה גמלוך. לא החשד בעצמו הוא ענין שיש לחוש שתנטור להם. אלא שמפני החשד עשו לך רעה וא"כ אפי' לא היה אלא בשוגג. הכלל הוא אדם מועד לעולם בין בשוגג

כו'. מעתה אפילו לא היה אכזריות בזה כפושע ולא היה פשע. מ"מ הרי חטאו במה שחשדו אותו והענישו על החשד ועשו לו רעה: ועתה שא נא לפשע עבדי אלהי אביך. זהו דברי המדברים עצמם ליוסף. שמלבד צווי אביך אנו מוסיפים דבר שראוי לישא פשע עבדי וגו'. שהרי בכל מעשיהם לא כוונו מ"מ מיראת ה'. אלא שעלה בדעתם שכך רצונו ית' להתאכזר על פושע כזה. וא"כ גם בפשע אינו אלא לש"ש: אלהי אביך. הזכירו אותו מדת אביו לבקש שלום יותר ממדה הרגילה לכל אדם. וכאשר ביארנו בפסוק מידי אביר יעקב. ולעיל נ"א ת' ול"ב כ"ו: ויבך יוסף וגו'. כדאי' ביומא פ"א הוא

שרם

שבוק כען לחובי אחיך ולחטאיהון ארי בישתא גמלוך וכען שבוק כען לחובי עבדי אלהא דאבוך ובכא יוסף במללותהון עמיה : יח ואזלו אף אחוהי ונפלו קדמוהי ואמרו הא אנחנא לך לעבדין : יט ואמר להון יוסף לא תדחלון ארי דחלא דיי אנא : כ ואתון חשבתון עלי בישא מן קדם יי אתחשבת לטבא בדיל למעבד כיומא הדין לקימא עם סגי : כא וכען לא תדחלון אנא איזון יתכון וית טפלכון ונחם יתהון ומליל תנחומין על לבהון : כב ויתיב יוסף במצרים הוא ובית אבוהי וחיא יוסף מאה ועסר שנין : כג וחזא יוסף לאפרים בנין

העמק דבר

פורש ובוכה · ומפרש בגמ' מפני החשד · אמנם שם אנן הוא פורש ובוכה שיש אדם שאין לנו נבהל כ"כ להגיר דמע תומ"י · וגם כי כבר ידע הכה"ג שזקני כהונה יאמרו לו משביעין אנו עליך וכו' מש"ה נדרש לפרוש ולהתבונן בדבר עד שיבכה. משא"כ כאן נבהל יוסף ונתביישו מזה החשד ע"כ תומ"י בדברם אליו החל לבכות · ולא דבר מאומה מעקת לבבו : (יח) וילכו גם אחיו ויפלו לפניו · לא הבינו בבכייתו וחשבו עוד שבכה בהזכיר לפניו צרותיו מכבר והיאך אפשר למחול ע"ז : ויאמרו הננו לך לעבדים · בחשבם כי ישטמם יוסף וימכרם לעבדים ע"כ אמרו אין לך לחשוב מחשבות היאך להשיב נקם כי הננו מתרצים להיות לך לעבדים והרי נקם : (יט) אל תיראו · משום מחשבה : כי התחת אלהים אני · הלא אתם עבדי אלהים וכאשר תהיו עבדים לי הלא אני מקפח כבוד שמים ומקבל את עבדיו לי לעבדים והיאך אפשר לעשות כן · במקום אלהים אני שאקבל את עבדיו לי לעבדים · וכדרך שאמרה תורה בס' ויקרא כ"ה נ"ה כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם · ואין רצון הקב"ה ואין כבודו שיהיו נמכרים לעבדים לזולתו : (כ) ואתם חשבתם עלי רעה · הסביר שאין לו לגמול להם רעה שהרי המה חשבו שהוא הרע להם · וכ"כ הספורנו · וגם זה אינו חטא על מה חשבו שהוא הרע להם · ע"ז הוא מבין כי אלהים חשבה לטובה וגו' · הוא ית' היסב שתחשדוני ותעשו לי רעה כדי שתגיע מזה טובה · וכענין שאמרו בב"ר פ"ד עה"פ וישבו לאכל לחם · עבירתן של שבטים זכורה היא לעולם תקום היא לעולם · שודאי לא היו ראוים לאותו מעשה אם לא בהשגחה עליונה ית' וא"כ אין ליוסף עליהם כלום : (כא) ועתה אל תיראו · אמר שנית שלא יחשבו שאע"ג שלא ירע להם מ"מ לא יכלכל אותם שד ויותר טוב היה להם שהיה מקבלם לעבדים ושוב לא היו דואגים לפרנסה שהרי דרך אדון לזון עבדיו כמש"כ לעיל מ"ז כ' אבל עתה לא יוסיף לפרנסם עוד ע"כ אמר שנית אל תיראו : אנכי אכלכל וגו' ואת טפכם · נתבאר לעיל מ"ז י"ב פי' לחם לפי הטף · הכונה בזה שיחוש לפרנסם באופן היותר נאה ומשובח שהטף יאכלו לחם נקי וסולת כמנהג אפרתי עם : וינחם אותם · שלא ירע להם גם זה שהגיעו לאפות על שלחן אחרים וכדאי' בביצה דל"ב ב' שהעולם חשך בעדו · ע"ז ניחם אותם · וידבר על לבם · בדברים המתיישבים על הלב : (כב) הוא ובית אביו · לא היה אופן ישיבתם נבדל כל כך שיהא ניכר שהוא המושל והמה גרים גרורים אלא השתדל בכל אופן להשוות ישיבתו לבית אביו : ויחי יוסף מאה ועשר שנים · הוא מיותר · שהרי להלן כתיב במקומו וימת יוסף בן מאה ועשר שנים · אלא בא ללמדנו מאמר חז"ל שנתקצרו ימיו של יוסף מפני שהתנהג ברבנות · והיינו סמיכות המקרא שאע"ג שישב הוא ובית אביו מ"מ התקצרו ימיו שלא היה יכול לנהוג י"ת והיה כ"פ מראה איזה רבנות ושררות עליהם אם בשגגה אם בשטף הליכות גדולה כזה שהיה לו · וע"ז נתקצרו ימיו · וכיב"ז אמרו בשבת די"א תחת חבר ולא תחת ת"ח תחת ת"ח ולא תחת יתום ואלמנה : (כג) גם בני מכיר בן מנשה וגו' · לכאורה אינו מובן למה חלק הכתוב בני מכיר מבני אפרים והרי מנשה לא היו לו בנים כ"א מכיר לפי הנראה מפ' פינחס בפקודי מנשה · וא"כ בני מכיר היינו בני שלשים למנשה · אבל באמת נראה מס' יהושע י"ז א' דכתיב למכיר בכור מנשה · שהיו למנשה עוד בנים אלא שלא היו חשובים וראוים להזכר בשם · והיו נבלעים במשפחת המכירי מש"ה גם יוסף לא החשיבם שיהיו בניהם נולדים על ברכיו ורק בני מכיר בן מנשה המה ילדו על ברכיו · משא"כ בני אפרים שלשה · כולם היו חשובים ושמח יוסף לראות בנים להם (א): (כד) אנכי מת ואלהים פקד יפקד אתכם · נחמם שלא ידאגו במותו על

הרחב דבר

(א) ושד יש לדעת דבכלל בני מכיר הי' נכלל כמה בני יהודה כדכתיב בס' ד"ה א' ב' כ"א ואחר בא חצרון אל בת מכיר אבי גלעד והוא בן ששים שנה ותלד לו את שגוב. ושגוב הוליד את יאיר וגו' ומדכתיב והוא בן ששים שנה הרגישו חז"ל בב"ר פצ"ח עה"פ ומחקק מבין רגליו שהיה מכיר משתטח לפני רגליו של חצרון שישא את בתו כדי להוליד בנים שידע שיהיו מחקקים. וכ"ז היה עוד בימי יוסף. שהרי חצרון היה מבאי מצרים והיה עכ"פ בן ב' שנים ואחריו חמול אחיו

אֶתְכֶם֙ מִן־הָאָ֣רֶץ הַזֹּ֔את אֶל־הָאָ֕רֶץ אֲשֶׁ֥ר נִשְׁבַּ֛ע
לְאַבְרָהָ֥ם לְיִצְחָ֖ק וּֽלְיַעֲקֹֽב׃ כה וַיַּשְׁבַּ֣ע יוֹסֵ֔ף אֶת־
בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל לֵאמֹ֑ר פָּקֹ֨ד יִפְקֹ֤ד אֱלֹהִים֙ אֶתְכֶ֔ם
וְהַעֲלִתֶ֥ם אֶת־עַצְמֹתַ֖י מִזֶּֽה׃ כו וַיָּ֣מָת יוֹסֵ֔ף בֶּן־מֵאָ֥ה
וָעֶ֖שֶׂר שָׁנִ֑ים וַיַּחַנְט֣וּ אֹת֔וֹ וַיִּ֥ישֶׂם בָּאָר֖וֹן בְּמִצְרָֽיִם׃

ת"א וישבע יוסף . כתובות קי"א : והעלתם את . ס' הזוהר פ' תרומה : ויישם בארון . ס' הזוהר פ' ויקהל :

חזק

פ"ה פסוקים . פ"ה אל פ"ה סימן :

סכום פסוקי דספר בראשית אלף וחמש מאות ושלשים וארבעה א"ך ל"ד סימן . וחציו ועל חרבך תחיה . ופרשיותיו י"ב זה שמי לעלם סימן . וסדריו מ"ג ידידיה סימן . ופרקיו נ' י"י חננו לך קוינו סימן . מנין הפתוחות מ"ג הסתומות מ"ח . הכל צ"א פרשיות צא אתה וכל העם אשר ברגליך סימן :

נשלם ספר · בראשית בעזרת האל

העמק דבר

פרנסה . ומי יכלכלם אחריו . ומש"ה אמר שהקב"ה וגם לבכוף והעלה וגו' : (כה) וישבע יוסף וגו' . יפקוד אותם בימי הגלות ויהיו נזכרים לפרנסה . באשר היו כמו משועבדים לו לגמלו על הטוב שעשה

הרחב דבר

ויוסף היה אז קרוב לארבעים שנה נמצא בעת שהיה אהרן בן ששים שנה היה יוסף בן מאה . ושגוב נולד על ברכיו . ונתגדל בתוך בני מנשה . ומש"ה לקחו חלקם בעבר הירדן בתוך חצי שבט מנשה . ובס' דברים ג' ע"ו ביארנו דמהם יצאו מחוקקים בימי דבורה . וסיפר הכתוב כאן שיוסף חיבב את בני אפרים שהיו בני תורה . וגם בני מכיר בן מנשה שהיו באמת בני יהודה רק נקראו ע"ש אמם נתגדלו על ברכי יוסף . ובא ללמד שבימי זקנתו של יוסף חיבב מאד את בעלי תורה והשתדל להתחתן אתם . וזה סימן לדורות . כדבר יחזקאל הנביא ל"ז קח לך עץ אחד וכתוב עליו ליהודה ולבני ישראל חבריו . ולקח עץ אחד וכתוב עליו ליוסף עץ אפרים וכל בית ישראל חבריו . ויש להבין דיוק דכתיב גבי יהודה ולבני ישראל חבריו

אותיות רבתי ואותיות זעירי שבספר בראשית

אין בספר בראשית מאותיות רבתי כי אם הב' של בראשית לבדה , ואין מאותיות זעירי בס' בראשית כ"א שלש , וסי' ה' של בהבראם , אלה תולדות השמים והארץ , בפ' בראשית , כ' של ולבכתה , לספד לשרה ולבכתה , בפ' חיי שרה . ק' של קצתי בחיי מפני בנות חת , בפ' תולדות : ויש סופרים שכותבין רבה גם הז' של הכזונה יעשה , והפ' פשוטה של ובהעטיף הצאן , והב' סתומה של בני שלשים , והח' של חכלילי עינים , ואין דעת הדייקנים נוחה מהם , ומכש"כ שאין לשנות שום צורה מצורת האותיות מכמות שהיא ראויה אם לא ע"פ המסרה והקבלה האמתית ועל פי הסכמת הדייקנים המובהקים :

אותיות הנקודות שבספר בראשית

אין בס' בראשית כי אם חמש תיבות מהם נקודות כולן ומהם מקצתן , ואלו הם : ובינ֗יך , נקוד י' בתראה דיש בפ' ה' ביני וביניך , בפרשה לך לך . אליו , נקוד על אותיות איו דויאמרו אליו איה שרה אשתך , בפ' וירא . ובקומה , נקוד ו' בתרא דותשקין את אביהן קדמאה בפ' וירא . וישקהו , נקוד כולו דוירץ עשו לקראתו בפ' וישלח . את , נקוד כולו דוילכו אחיו לרעות את , בפ' וישב .

תְּלִיתָאִין אַף בְּנֵי מָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה אִתְיְלִידוּ וְרַבִּי יוֹסֵף: כד וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי אֲנָא מָאִית וַיָי מִדְכַּר דְּכִיר יַתְכוֹן וְיַסֵּק יַתְכוֹן מִן אַרְעָא הָדָא לְאַרְעָא דְקַיֵּים לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב: כה וְאוֹמֵי יוֹסֵף יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר מִדְכַּר דְּכִיר יְיָ יַתְכוֹן וְתַסְּקוּן יַת גַּרְמַי מִכָּא: כו וּמִית יוֹסֵף בַּר מְאָה וַעֲסַר שְׁנִין וַחֲנַטוּ יָתֵיהּ וְשָׂמוּהִי בַּאֲרוֹנָא בְּמִצְרָיִם: חזק

העמק דבר

עמהם · ע"כ הי' מועיל מה שהשביעם בע"כ · גם לדורות המאוחרים משום דכל הדורות מחויבים לגמול טובה ליוסף · ע"ז השביע להביאם · ובמכילתא פ' בשלח תני' כי השבע השביע אותם שישביעו לבניהם וע' מ"ש שם: פקד יפקד וגו' · זה מדבר בפקודת הגאולה · מש"ה במקרא הקודם והאלהים פקד וגו' הקדים האלהים לפקידה · וכאן אמר להיפך · היינו משום דכבר ביארנו ריש פ' בראשית דאלהים פעם משמעו בורא הטבע ופעם משמעו מנהיג בדין ומובן לפי הענין מש"ה התם אמר דאלהים היינו בורא עולמו הוא נותן לחם לכל בשר ומכש"כ לזרע אברהם יצחק ויעקב · ויסגית לפרנסם · אבל כאן דמיירי בגאולה וזה אינו שייך לבריאת שמים וארץ · אלא בשביל שהוא שופט ודיין ירצה בצרתם ויתבע עלבונם · ובאשר דיין אינו עושה פעולתו תדיר · אלא כשהוא רואה עושקן של ב"א · והיו כבושים במצרים שהוא מסתיר פניו והיינו רואה בצרת ישראל · עד שצעקו ושמע תפלתם ופקד לגאולה · אז הי' מכונה בשם אלהים · נמצא מתחלה יפקוד ואז יהי' מכונה אלהים · וכמש"א בב"ר פ"א דמש"ה בראשית ברא אלהים · דמתחלה פעל ואח"כ נקרא בשם אלהים · וע"ע ס' שמות ג' י"ג וט"ו: (כו) ויחנטו אותו · שלא יתקלקל: ויישם בארון במצרים · לא קברו אותו ומן השמים היתה סיבה כדי שיכירו את הארון בצאתם ממצרים · וכ"כ הספורנו: סליק בע"ה

הרחב דבר

וגבי יוסף וכל בית ישראל חבריו · ואין לומר משום דבמלכות יהודה לא נתחברו בית ישראל כ"א בנימין · דא"כ מהו ולבני ישראל חבריו · ותו הרי בימי יחזקאל כבר בטלו עשרת השבטים ומלכות יוסף · אלא הענין דעץ יהודה הוא כח התורה שהיה ביד שבט יהודה · ועץ יוסף הוא כח גמ"ח שהיה ביד שבט יוסף כידוע דמלכי ישראל מלכי חסד הם · ובאה הנבואה שיתחברו כח התורה וכח גמ"ח והיו לאחדים · ויהיה מלך מבית דוד עליהם · היינו שהוא בכח התורה ובאשר בעולם זאת על ישראל מעטים הם שנגררים אחר כח התורה · והרבה נמשכים יותר אחר כח של גמ"ח · מש"ה כתיב גבי עץ יהודה ולבני ישראל חבריו · וגבי עץ יוסף וכל בית ישראל חבריו [ועוד י"ל עפ"י מ"ש רש"י דלכן באהרן כתיב ויבכו את אהרן ל' יום כל בית ישראל ובמרע"ה כתיב ויבכו בני ישראל את משה דאהרן מתוך שהיה רודף שלום ונותן שלום בין איש לרעהו ובין אשה לבעלה נאמר כל בית ישראל זכרים ונקבות משא"כ משה שהיה אומר יקוב הדין את ההר ובא בכח התורה נאמר בו בני ישראל הזכרים כמ"כ גבי עץ יהודה שבא בכח התורה נאמר ולבני ישראל היינו הזכרים · אבל גבי עץ יוסף שבא בכח גמ"ח שייך גם לנשים נאמר וכל בית ישראל] · ולע"ל יכירו הכל דכח שבט יהודה ראוי למלוך בישראל כולם · ולא יהיו עוד לשתי ממלכות:

כללים בדברי רש"י זכרונו לברכה · שמורה בכל טוב וערוכה.
לקוחים מדברי המפרשים · זה אומר ככה · וזה אומר ככה:

א כל מקום שפירש רש"י כתרגומו · הנה הוא סותר את העברי · פירוש שאין הפשט כמו העברי:

ב ואונקלוס תרגם · אז אינו סותר התרגום אלא מפרש דעתו של אונקלוס:

שמתרגם · בכל מקום שהוא · אז סותר התרגום שהוא טעות:

ותרגומו · אז מביא רש"י ראיה לפירושו שכן הוא:

וכשהוא כותב התרגום · כגון דאילו או כיוצא בו ואינו אומר כתרגומו או תרגום · אז אינו קשה על העברי אלא רוצה ליישב ולפרש לשון התרגום כגון באלהים הוא מפרש שהוא לשון הואלה:

וכשהוא אומר ואונקלוס תרגם בפנים אחרים · אז לשון המקרא נופל על לשון התרגום אך שמאריך בלשון:

וכשהוא כותב העברי וגם התרגום כגון כבד תרגום יקיר ולא אתיקר אז הוא מפרש הפעולה שלא תטעה אחר העברי לומר שהוא צווי אלא שם דבר כמו כי כבד ממך הדבר · וגם כשמשנה לשון התרגום מן העברי לפי לשון התרגום · יש לומר כגון ופרינו בארץ וניפוש בארעא · פרינו עבר והתרגום מפשטו להבא · או נקנה שברך · תרגום פרש אגרך · שלא נאמר שהנו"ן שמוש:

בְּרָכַת הַפְטָרָה

קודם קריאת ההפטרה אומר המפטיר זה

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק׃

אחר קריאת ההפטרה אומר המפטיר אלו הברכות

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם שֶׁכָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק׃

נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו׃

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ׃

שַׂמְּחֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ· וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ· בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ· עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ· כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מָגֵן דָּוִד׃

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה· לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת׃

עַל הַכֹּל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת׃

הפטרת בראשית

(בישעיה סימן מ״ב)

ה כה־אמר האל ׀ יהוה בורא השמים ונוטיהם רקע הארץ וצאצאיה נתן נשמה לעם עליה ורוח להלכים בה: ו אני יהוה קראתיך בצדק ואחזק בידך ואצרך ואתנך לברית עם לאור גוים: ז לפקח עינים עורות להוציא ממסגר אסיר מבית כלא ישבי חשך: ח אני יהוה הוא שמי וכבודי לאחר לא־אתן ותהלתי לפסילים: ט הראשנות הנה־באו וחדשות אני מגיד בטרם תצמחנה אשמיע אתכם: י שירו ליהוה שיר חדש תהלתו מקצה הארץ יורדי הים ומלאו איים וישביהם: יא ישאו מדבר ועריו חצרים תשב קדר ירנו ישבי סלע מראש הרים יצוחו: יב ישימו ליהוה כבוד ותהלתו באיים יגידו: יג יהוה כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה יריע אף־יצריח על־איביו יתגבר: יד החשיתי מעולם אחריש אתאפק כיולדה אפעה אשם ואשאף יחד: טו אחריב הרים וגבעות וכל־עשבם אוביש ושמתי נהרות לאיים

רד״ק

(ה) כה אמר האל ה׳ · האל שהוא בורא שמים · הענין הזה אמרו הנביא כמה פעמים לפי שהיו בדורו בעלי אמונה רעה שהיו מאמינים כי העולם לא נברא אלא כך היה קדמון אבל הוא עגול ויש לו עלה ויש שהיו מאמינים כי העולם מקרה אין לו בורא ולא עלה כנ״ש ומפני האמונות הרעות האלה היה שונה תמיד הענין הזה כי ה׳ יתעלה הוא בורא העולם ומחדשו והוא מוציאו מאין ליש · ואמר בורא השמים · אמר אל יחשוב אדם כי השמים בעבור שהם קיימים ולא יקרה אותם שום הפסד ושום שינוי שהם קדמונים אלא האל בראם ומדשם: ונוטיהם · שנטה אותם כאהל על הארץ ומלת ונוטיהם נכתבה ביו״ד הרבוי בלשון רבים כמו היה אלוה עושי · ישמח ישראל בעושיו: רוקע הארץ · הרקיע היא הפריסה והרדוד כמו וירקעו את פחי הזהב · ורקע ברגלך · ושם הארץ עגולה כדור · ושם האל כשהקוה המים אשר על פני הארץ אל מקום אחד להיות עליה נמחים ובולל אותם במלת וצאצאיה עשה הארץ שהיא סיבבה כאילו היא שטוחה לשבת עליה כאדם הרוקע דבר ושוטח אותו כמו הצורף שבוטת העשים: וצאצאיה · פירוש ברא צאצאים עליה כי אחר שאמר והראה סיבבה אמר תדשא הארץ ואמר כן נתן נשמה לעם עליה ורוח להולכים בה · וזה היה סוף השני שברא האדם ונפח בו נשמה כמו שאמר ויפח באפיו נשמת חיים והוא נותן נשמה לעם עליה ויצר שאר בעלי חיים כמו שאמר תוצא הארץ נפש חיה למינה · וזהו ורוח להולכים בה כי לא יאמר נשמה אלא על האדם · ופירוש כל אשר נשמת רוח חיים באפיו אמר נשמת בעבור האדם ואמר רוח בעבור שאר בעלי החיים · והקדים אדם אע״פ שהיה אחרון לפי שהוא עיקר היצירה · וכן אמר עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי זכר אדם לבדו לפי שהוא עיקר היצירה: (ו) אני ה׳ · אומר לישראל אני ה׳ שעשיתי כל זה יכול להביאך לארצך ואני הוא שקראתיך בצדק כשהגיע זמנך לצאת שתצא ולא תירא בצאתך כי אני אחזיק בידך: ואצרך · אשמרך מן הגוים שלא ירעו לך · ואחזק בגלי״ם בו׳ ובתי״ת בשוא לבדו: לברית עם · לקיום כל עם ועם כי בעבורך מתקיים כל העולם וכל ברית הוא ענין קיום · וכן תהיה גם כן לאור גוים · כמו שאמר והלכו גוים לאורך והאור היא התורה שתצא להם מציון וישראל יהיו קיום האומות על שני פנים · האחד שיהיה שלום בעבורם בכל הגוים כמו שאמר על משיח ודבר שלום לגוים ואמר והוכיח לעמים רבים וכתתו חרבותם לאתים וגו׳ · והשנית כי בסבת ישראל יהיו כל הגוים שומרים שבע מצות וילכו בדרך טובה כמו ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו וגו׳: (ז) לפקח · אני ה׳ קראתיך לפקוח עינים עורות כלומר עיניכם שהיו עורות בגלות מרוב הצרות · כן להוציא ממסגר אסיר אתה שאתה אסיר בגלות ובבית כלא ויושב בחושך׳ אסיר בדגש: (ח) אני ה׳ הוא שמי · הוא שמי המיוחד לי לא כשם הפסילים אע״פ שעובדיהם ישתפו אותם עמי בשם אלהים ולא יוכלו לשתפם עמי בזה השם כי אני הוא אדון על הכל ועוד לא אתן כבודי לאחר כמו שעשיתי עד הנה שלא עשיתי משפט ברשעים על כן לא הכירוני ונטו אחרי האלילים ואחרי הוציאי ישראל לארצם ואעשה עמהם נפלאות גדולות יכירוני כל העמים כי אין בלעדי אחרי עשותי משפט ברשעים כמו שאומר והיו כל זדים וכל עושה רשעה וגו׳: ותהלתי לפסילים · ולא תהלתי · ולא שזכר עומד במקום שנים וכן תקות עניים תאבד ורבים כמוהם: (ט) הראשונות הנה באו · אמר הנביא הנבואות הראשונות שנבאתי על סנחריב הנה באו כי בימי ישעיהו הנביא באו: וחדשות אני מגיד · ועתה אני מגיד לכם נבואות חדשות שלא שמעתם ואשמיע אותן אתכם בטרם תצמחנה ותדעו כי כמו שנתקיימו הראשונות כן יתקיימו האחרונות ואלה הם העתידות שאומר להוציא ישראל מגלות זה ואמר תצמחנה על דרך משל וכן אצמיח קרן לדוד אצמיח קרן לבית ישראל כי הדבר החדש הוא כמו הצמח שיתחדש ויתגלה על פני הארץ אחרי הסתרו כן תהיה תשועת ישראל: (י) שירו לה׳ · בעת גאולת ישראל: מקצה הארץ · תהלתו יגידו הגוים מקצה הארץ כי ממזרח שמש ועד מבואו ידעו בגאולת ישראל כי הם מפוזרים בכל פאות והגוים בראותם הנפלאות ההם ישירו תהלתו · וכן יורדי הים באניות · כלומר בים וביבשה ישירו לה׳ · ואומר ומלואו על דגי הים שהם מלוא הים והוא ע״ד משל כמו וכל עצי השדה ימחאו כף · וכן איים ויושביהן באלו המקומות ישירו: (יא) ישאו · קול מדבר ועריו · על דרך משל כאילו ישאו קול בשירה המדבר והערים כי יש מקומות במדבר שיש שם ערים: חצרים תשב קדר · וכן ישאו קול החצרים שתשב קדר בהם כי בני קדר שוכנים במדבר באהלים שהם כמו החצרים שהם הכפרים כמו ובתי החצרים כי בני קדר אינם יושבים כאחד אלא מפוזרים במדבר שהם בו הנה והנה כמו הפרזים · ופי׳ תשב קדר עדת קדר כמו ותהי ישראל ותהי ארם וזכר מדבר ובני קדר כי דרך מדבר ילכו ישראל לארצם: ירונו יושבי סלע · וכן יושבי סלע ר״ל המגדלים הבנוים על הסלעים ועל ההרים ירונו ויצוחו ושניהם ענין צעקה וזכר יושבי סלעים והרים שהם רואים הולכי מדבר והערבה מרחוק: (יב) ישימו · יתנו לו בפיהם הכבוד והתהלה: (יג) ה׳ כגבור יצא · לתשועת ישראל כמו הגבור שיצא למלחמה בלא פחד: יעיר קנאה · קנאת ישראל שהעבידום בארצות בזות כמה שנים: יריע אף יצריח · הכל דרך משל למנצחים במלחמה שהם מריעים ומצריחים להתגבר על אשר כנגדם · ויצריח כמו יריע ובאמרו אף יצריח כי הצריחה יותר בהגבהת קול מהתרועה ויתגבר על אויביו: (יד) החשיתי · אמר האל יתברך מזמן רב החשיתי ושתקתי בצער ישראל והתאפקתי בסבל צערם כאדם המתאפק ולא ירצה להראות מה שבלבו ומתחזק להסתיר רצונו כמו ויתאפק ויאמר שימו לחם · ויתאפק המן: כיולדה אפעה · עתה אצעק כמו היולדה שצועקת בחבליה כן אצעק על הרשעים שהם אויבי כמו שאמר בפסוק שלמעלה מזה כי יותר מדאי התאפקתי ולא אוכל עוד לסבול בצערם: אשם ואשאף יחד · אשומם ואבלעם יחד כל אויבים וכן כי שאפי אנוש · שאפה רוח · שמות ושאוף ענין בליעה והשחתה: (טו) אחריב הרים וגבעות · משל על מלכי ז׳ האומות וכן עשבם משל על ז׳ האומות וכן נהרים ואגמים משל על ז׳ האומות שהם מלאים כל טוב כמו הנהרות והאגמים עתה יחסרו.

ואגמים אוביש: טז והולכתי עורים בדרך לא ידעו בנתיבות לא-ידעו אדריכם אשים מחשך לפניהם לאור ומעקשים למישור אלה הדברים עשיתם ולא עזבתים: יז נסגו אחור יבשו בשת הבטחים בפסל האמרים למסכה אתם אלהינו: יח החרשים שמעו והעורים הביטו לראות: יט מי עור כי אם-עבדי וחרש כמלאכי אשלח מי עור כמשלם ועור כעבד יהוה: כ ראית ראות קרי רבות ולא תשמר פקוח אזנים ולא ישמע: כא יהוה חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר: כב והוא עם-בזוז ושסוי הפח בחורים כלם ובבתי כלאים החבאו היו לבז ואין מציל משסה ואין-אמר השב: כג מי בכם יאזין זאת יקשב וישמע לאחור: כד מי-נתן למשוסה למשסה קרי יעקב וישראל לבזזים הלוא יהוה זו חטאנו לו ולא-אבו בדרכיו הלוך ולא שמעו בתורתו: כה וישפך עליו חמה אפו ועזוז מלחמה ותלהטהו מסביב ולא ידע ותבער-בו ולא-ישים על-לב: מג א ועתה כה-אמר יהוה בראך יעקב ויצרך ישראל אל-תירא כי גאלתיך קראתי בשמך לי-אתה: ב כי-תעבר במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך כי-תלך במו-אש לא תכוה ולהבה לא תבער-בך: ג כי אני יהוה אלהיך קדוש ישראל מושיעך נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך: ד מאשר יקרת בעיני נכבדת ואני אהבתיך ואתן

רד״ק

כצ״ל ע״פ המסרה

יתכסו כל הטוב ההוא ויהיו כמו הנהרות והאגמים שיבשו ושבו איים שהם מקומו׳ לשבת·ואחריב ענין חורבן: (טז) והולכתי· אבל ישראל שהם כעורים אוליך אותם בדרך לא ידעו שאוליכם לארצם דרך מדבר העמים: לאור· כי ההולך במחשך או בדרך מעקשים יכשל· וההולך בדרך לא ידע כאלו הולך במחשך או במעקשות וישראל ילכו כהולך באור ובדרך מישור: עשיתים· עבר במקום עתיד ובמוהו רבים· ובדברי הנבואות כדרך העתידות כאלו נעשו: (יז) נסוגו· ואז יבושו עובדי כוכבים וכן הבוטחים בהם ויסוגו אחור ממחשבתם: (יח) החרשים· אמר האל כנגד ישראל אשר בדור הנביא אתם ישראל שאתם חרשים לשמוע דבר ה׳ ועורים לראותו שמעו אלו הטובות שאני עתיד להטיב לישראל ומן הראשונות שבאו תדעו שהאחרונות העתידות יבואו ואיך תקשו לבבכם ולא תשמעו לי להיטיב דרכיכם ולא עוד אלא שאתם אומרים לנביאי כשאקרא אתכם שאתם חרשים ועורים: (יט) מי עור· אתם תאמרו על נביא ה׳ שהוא עבדי שהוא עור: כמלאכי· נביאי שאשלח לכם תאמרו מי עור וחרש כמוהו וכפל הענין במלות שונות: כמשלם· עבדי הנביא שהוא שלם בראות הלב תאמרו עליו מי עור כמוהו: (כ) ראות· ואתם תראו ראות רבות: ולא תשמור· בעין לבכם להם כאלו אלינו הנראות האלו והנה עיניכם רואות ועורות כי מה תועיל הראיה לרואה אם לא ישמור את דרכו וכן אזניכם פקוחות ולא ישמע אחד מכם התוכחה והנה אתם כחרשים· ראות מקור וכן פקוח ואמר תשמור ישמע לשון יחיד כי אפילו אחד מהם לא ישמור ולא ישמע לשוב אל הדרך הטובה· ובאמרו תשמור בתי״ו הנוכח ואח״כ אמר ישמע אין תימה בזה כי כמוהו רבים במקרא ידבר לנוכח ושלא לנוכח בפסוק אחד כמו שמעו עמים כולם וזולתו: (כא) ה׳ חפץ למען צדקו· יעשה לא למענכם שיגדיל תורתו עדיין בימי הגאולה ויאדיר אותה כמו שכתוב כי מלאה הארץ דעה את ה׳ ואז תפקחנה עיני עורים ואזני חרשים תפתחנה אבל עתה הם חרשים ועורים ובזוים כי הוא עם בזוז ושסוי ולא יבינו ולא ישכילו כי באמת עמים הקדמים היו להם זה: (כב) והוא עם ישראל הוא עם בזוז שבזזו אותם אויביהם והיו שוסים אותם תמיד: הפח בחורים כלם· כמו על חור פתן אומר כי בחורים אשר התחבאו שם יפיחו אותם אויביהם כלומר ילכדו אותם בפח שלהם ובאמרו חורים ר״ל מערות ואמר חורים על דרך גנאי כמו שאמרו פלשתים הנה עברים יוצאים מן החורים אשר התחבאו שם: ובבתי כלאים התחבאו· אמר כשילכדום אויביהם יחביאום בבתי כלאים ובכל הרע הזה ובכל הבזיון הזה לא ישובו אל לבם כעונינו הוא זה: השב· בפתח השי״ן מקום ציר״י בעבור ההפסק ור״ל אין אומר לאויב השב הבזה: (כג) מי בכם יאזין זאת· זאת התוכחה מי בכם שיאזינה ויקשיבנה וישמע מה שעתיד להיות בסוף הימים וזהו לאחור ויתודה ויאמר מי נתן למשסה: (כד) מי נתן· שלא יאמר מקרה הוא היה לנו אלא שהקב״ה עשה זה בחטאתינו: למשוסה כתיב בוי״ו וקרי בלא וי״ו והענין אחד אלא שבכתוב כתי׳ במקום אות הכפל: זו חטאנו· זו אשר חטאנו לו וי״א זו במקום אשר וכן בדרשת זו טמנו: ולא אבו· כן דרך המקרא כמו שכתוב כמה פעמים שיאמר בפסוק אחד בכינויים משתנים זה מזה והענין אחד ודומה לזה היה זרועם לבקרים אף ישועתנו בעת צרה: (כה) וישפוך· לפי שחטא ישראל לפניו שפך עליו חמה אפו כמו חמה באפו· או הוא מוכרת במקום סמוך כאילו אמר חמת אפו· וכן כאיפה שעורים· חספה אשר: ועזוז· שם שלם והוא כמו עז· אלא שכתוב יבא אשר הכפל וזה בא שלם וכן ועזוזו ונפלאותיו: ותלהטהו· המלחמה: ולא ידע· ולא ישים על לב· כי בעונותיו בא לו כל זה וישוב בתשובה ותסור מעליו הרעה· ואמר ותלהטהו מסביב על ביאת סנחריב על ערי יהודה ויתפשם: ותבער בו· כאשר בא עד לירושלים כן פירש אדוני אבי ז״ל: מג (א) ועתה כה אמר ה׳· יש מפרשים פרשה זו בענין כורש מלך פרס שהוציא ישראל מגלות בבל· ואדוני אבי ז״ל פירש אותה בענין סנחריב והוא הנכון· והנה הענין הזה דבק במה שלמעלה ממנו ותלהטהו מסביב כמו שפירשנו ועתה הבטיח ליושבי ירושלים מסנחריב ויש לפרש ג״כ זאת הפרשה עתידה: בוראך יעקב· שתכיר כי אני בוראך ובורא העולם: אל תירא כי גאלתיך· מחיל סנחריב כי לא ילכוד ירושלים· ואם היא עתידה פי׳ גאלתיך מן הגלות· לי אתה· ועלי לגאלך: (ב) כי תעבור במים· לפי שהמשיל חיל סנחריב למי הנהר כמו שאמר את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור וגו׳ ואמר שטף ועבר עד צואר יגיע אמר ליושבי ירושלים כי לא ישטפוך נהרות מלך אשור ולא תבער בהם אש כי המשילם גם כן לאש כמו ותלהטהו מסבי׳ ואם היא עתידה יאמר כי בגאלתך מן הגלות הזה ותעבור בין העמים שהם כנהרות או כמו אש לא יזיקוך: (ג) כי אני ה׳ אלהיך קדוש ישראל· אני קדוש ישראל אנכי ואני מושיע אותך: נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך· כאשר בא חיל סנחריב ושם פניו לירושלים שמע אל תרהקה מלך כוש לאמר יצא להלחם אתך ושב לו ונלחם עם כוש וסבא ומצרים ושב לו עם השבי ההוא להלחם בירושלים ושם נגף השם מחנהו ועתה אומר כי כוש וסבא ומצרים נתנם האל כופר לישראל ונתנו ביד מלך אשור תחת ישראל· ואע״פ שסבא בן כוש בני כוש הבנים האחרים· ואם היא עתידה יהיה הענין מה שנאמר בנבואת דניאל כי בא מלך הצפון ברכב ובפרשים ולובים וכושים וישלח ידו בארצות וארץ מצרים לא תהיה לפליטה· ומשל במכמני הזהב והכסף וכל חמודות מצרים ולובים וכושים במצעדיו· ואמר בעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך וגו׳: (ד) מאשר יקרת· כפל הענין עוד ואמר

מאשר

הפטרת בראשית

אָדָם תַּחְתֶּיךָ וּלְאֻמִּים תַּחַת נַפְשֶׁךָ׃ ה אַל־תִּירָא כִּי־אִתְּךָ אָנִי מִמִּזְרָח אָבִיא זַרְעֶךָ וּמִמַּעֲרָב אֲקַבְּצֶךָּ׃ ו אֹמַר לַצָּפוֹן תֵּנִי וּלְתֵימָן אַל־תִּכְלָאִי הָבִיאִי בָנַי מֵרָחוֹק וּבְנוֹתַי מִקְצֵה הָאָרֶץ׃ ז כֹּל הַנִּקְרָא בִשְׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְּרָאתִיו יְצַרְתִּיו אַף־עֲשִׂיתִיו׃ ח הוֹצִיא עַם־עִוֵּר וְעֵינַיִם יֵשׁ וְחֵרְשִׁים וְאָזְנַיִם לָמוֹ׃ ט כָּל־הַגּוֹיִם נִקְבְּצוּ יַחְדָּו וְיֵאָסְפוּ לְאֻמִּים מִי בָהֶם יַגִּיד זֹאת וְרִאשֹׁנוֹת יַשְׁמִיעֻנוּ יִתְּנוּ עֵדֵיהֶם וְיִצְדָּקוּ וְיִשְׁמְעוּ וְיֹאמְרוּ אֱמֶת׃ י אַתֶּם עֵדַי נְאֻם־יְהוָה וְעַבְדִּי אֲשֶׁר בָּחָרְתִּי לְמַעַן תֵּדְעוּ וְתַאֲמִינוּ לִי וְתָבִינוּ כִּי־אֲנִי הוּא לְפָנַי לֹא־נוֹצַר אֵל וְאַחֲרַי לֹא יִהְיֶה׃

הפטרת נח (בישעיה סימן נד)

א רׇנִּי עֲקָרָה לֹא יָלָדָה פִּצְחִי רִנָּה וְצַהֲלִי לֹא־חָלָה כִּי־רַבִּים בְּנֵי־שׁוֹמֵמָה מִבְּנֵי בְעוּלָה אָמַר יְהוָה׃ ב הַרְחִיבִי ׀ מְקוֹם אׇהֳלֵךְ וִירִיעוֹת מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ יַטּוּ אַל־תַּחְשֹׂכִי הַאֲרִיכִי מֵיתָרַיִךְ וִיתֵדֹתַיִךְ חַזֵּקִי׃ ג כִּי־יָמִין וּשְׂמֹאול תִּפְרֹצִי וְזַרְעֵךְ גּוֹיִם יִירָשׁ וְעָרִים נְשַׁמּוֹת יוֹשִׁיבוּ׃ ד אַל־תִּירְאִי כִּי־לֹא תֵבוֹשִׁי וְאַל־תִּכָּלְמִי כִּי־לֹא תַחְפִּירִי כִּי בֹשֶׁת עֲלוּמַיִךְ תִּשְׁכָּחִי וְחֶרְפַּת אַלְמְנוּתַיִךְ לֹא תִזְכְּרִי־

רד"ק

מאשר יקר ונכבד ישראל בעיני אתן אלה העמים תחתיך הם יכלו וישראל ינצלו ויצאו מהגלות: (ה) אל תירא · זה לא יתכן פירושה אלא עתידה ולמה שפירשנו מה שלפני זה על סנחריב יאמר אל תירא כי כמו שעשיתי עמך כאשר עבר כן אעשה עמך בעתיד ואקבצך מארבע כנפות העולם · ומ"ש זרעך ר"ל אפילו הקטנים אגאלם לאעט · או אמר זרעך בעבור שהגאולה היא עתידה לבוא והנבואה נאמרה לאותם שהיו בזמן ההוא והם לא יהיו בזה אלא זרעם הוא שיהיה · לפיכך אמר אביא זרעך · ומ"ש אקבצך יורה על תחיית המתים שיחיו אותם שהיו בדור ההוא וגלו: (ו) אומר · והנה זכר ארבעה רוחות כי תימן הוא דרום · ואמר תני תכלאי הביאי בלשון נקבה לפי שהרוח בלשון נקבה · ומ"ש לרוחות הוא על דרך משל כאלו הרוחות יצאום ממקומם ויביאום אל ארץ ישראל או אמר על יושבי הרוחות כמו שאמר והביאו בניך בחוצן וגו' · וטעם בני ובנותי האנשים והנשים כי ינהג לאט הנבים עם ילדיהן כמו שאמר עלות ינהל: (ז) כל הנקרא בשמי · כל ישראל נקרא עם ה' · ובאמרו כל אומר כי לא ישאר אחד מהם אע"פ שהם מפוזרים בכל פאות · או אמר כל הנקרא בשמי מישראל והם הצדיקים כי יצרפם האל בגלותם והטובים ימלטו כמו שאמר כל הכתוב לחיים בירושלים והם הנקראים בשם ה': ולכבודי בראתיו · כמו שאמר בוראך יעקב ויוצרך ישראל שהם מכירים ויודעים כי האל בראם וברא העולם והם מודים בזה והנה הם נבראים לכבוד האל כי הם מודים בו ומודיעים שהשם ברא יצירת האדם מאין ליש לא מאין ממש שהרי נברא מן העפר אלא כיון שלא נברא מכמותו שהוא בשר כאלו נברא מאין · שיצירה תיקון אבריו · שעשיה תיקון מזונותיו וצרכי גופו לפיכך אמר עשיתיו · לפיכך צריך אדם להתבונן ביצירת האדם ומתיקון אבריו היאך נעשה בחכמה ובתיקון פרנסתו מיום הולדו וזאת החכמה מביאה האדם להכיר בוראו ולשבחו ולהודות לשמו וזהו כבוד האל · לפיכך אמר ישראל שבראתיו לכבודי והוא מתבונן במעשי ומודה על יחודי דין הוא שאוציאנו מהגלות · ויש לפרש הפסוק על העולם כולו לפי שאמר אומר לצפון תני וגו' אמר אני ראוי לצוות לארבע רוחות העולם כי כל העולם הוא הנקרא בשמי כמו שאמר בראשית ברא אלהים את השמים וגו' · ולכבודי בראתיו · שהוצאתיו מאין ליש כי לא היה שם דבר שנברא ממנו: יצרתיו · צורותיו וגבורותיו: עשיתיו · ר"ל תיקון פרטיו · וי"ת כל דא בדיל וגו': (ח) הוציא · מקור · כלומר אמרתי להוציא עם עור שהם כעורים ובחרשים: (ט) כל הגוים נקבצו · עבר במקום עתיד יאספו הם וחכמיהם כולם: מי בהם יגיד זאת העתידה: וראשונות ישמיענו · שהראשונות הם ענין סנחריב · ישמיענו אותם טרם היותם כמו שהשמעתים אני על ידי נביאי: יתנו עדיהם · שאמרום טרם היותם: ויצדקו · נאמר עליהם כי צדיקים הם באמרם ונאמנים בדבריהם: וישמעו ויאמרו אמת · ואם לא ידעו ישמעו מה שיאמר הנביא ויאמרו כי אמת הוא ויודו על האמת: (י) אתם עדי · אמר לישראל: ועבדי אשר בחרתי · הוא הנביא אמר אתם עדי כי מה שאמרתי לכם בדבר סנחריב על הרעה שעשה לכם ועל מפלתו הכל אמרתי לכם על ידי הנביא קודם שיהיה · וכן הנביא עד שאמר לכם בשמי וכאשר אמר כן היה: למען תדעו · מן הראשונות תדעו שהאחרונות כי יתקיימו ותאמינו לי כן אקיים העתידות כמו שאמרת להשיב בניכם לארצם ותבינו כי אפילו לא יהיה לכם עדות בזה מדעתכם תוכלו להבין כי מה שאני אומר אמת הוא כי אני הוא אמת ודברי אמת · והחכם רבי אברהם בן עזרא פירש אני הוא זה היחוד שאין למעלה ממנו כי כל יש איננו הוא בעצמו: לפני לא נוצר אל · הדבר הזה קשה למפרשים בעבור שאמר לפני ואחרי והוא יתברך אין לו ראשית ואחרית ועוד שאמר נוצר · לפיכך פירשו מקצתם נוצר כמו יצר ורוצה לומר לפני שיצרתי היצירות לא יצר אל זולתי שום יצירה ואמר זה על עבודת הכוכבים · ואחרי שיצרתי ג"כ לא יצר אל זולתי שום יצירה · ואדוני אבי ז"ל פירש נוצר כמשמעו נפעל ופירושו סמוך כי הוא פתוח ר"ל לא היה דבר נוצר על ידי אל זולתי לפי שהיו יוצרים היצירות על ידי וכן לא יהיה דבר נוצר על יד שום אל אחר גם כן כלומר אחר שנוצרו על ידי לא יהיה דבר נוצר על יד שום אל: ויונתן תרגם אתון סהדין וגו':

נד (א) רני עקרה · כתרגומו שבחי ירושלים דהות כאיתתא עקרה דלא ילידת: לא חלה · כי הצרה תחיל קרוב ללדתה וכן חיל כיולדה: בני שוממה · אע"פ שהיתה ירושלים ימים רבים שוממה רבים יהיו בניה: מבני בעולה · והם רשעי העולם שהם כבעולות כלומר כאשה שיושבת עם בעלה ובניה והפסה האלמנה והשכולה שהיא שוממה · והיא ירושלים שהיא כאלמנה ואמר כאלמנה ולא אלמנה ממש כי בעלה חי וקיים · וי"ת ארי סגיאין וגו' · וזכר פרס שלפי דעתי היא מלכות הרביעית כי מלכות ישמעאל אע"פ שהיא תקיפה מלכות פרס גוברת עליה: (ב) הרחיבי · מרוב בנים שיבואו לך: מקום אהלך · הוא ירושלים: ויריעות משכנותיך · שאר ערי ישראל: יטו · המטים היריעות וימשכו אותם למרחוק להרחיב האוהל והמשכנות כמו שאמר זכריה הנביא משא דבר ה' בארץ חדרך ודמשק מנוחתו · ואמר וגם חמת תגבל בה צור וצידון · ואמר ורמה וישבה תחתיה וגו' · ואמר ירמיהו הנביא הנה ימים באים נאם ה' ונבנתה העיר לה' ממגדל חננאל עד שער הפנה ויצא עוד קו המדה וגו': (ג) כי ימין ושמאול תפרוצי · ע"ד ופרצת ימה וקדמה וזכר דרום וצפון: וזרעך גוים יירש · כולל מזרח ומערב: וערים נשמות · בין מארץ ישראל בין משאר ארצות ישראל יושיבו אותם: (ד) אל תיראי · אל תפחדי שיהיה לאך לארך היום כלאתך מאשר גלות שמלאון בארצך צרות רבות ורעות בבית ראשון ובבית שני: כי לא תבושי · לעולם אחר שתצאי מזה לא תהיה לך צרה לעולם

עוֹד׃ ה כִּי בֹעֲלַיִךְ עֹשַׂיִךְ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי כָל־הָאָרֶץ יִקָּרֵא׃ ו כִּי־כְאִשָּׁה עֲזוּבָה וַעֲצוּבַת רוּחַ קְרָאָךְ יְהוָה וְאֵשֶׁת נְעוּרִים כִּי תִמָּאֵס אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ ז בְּרֶגַע קָטֹן עֲזַבְתִּיךְ וּבְרַחֲמִים גְּדֹלִים אֲקַבְּצֵךְ׃ ח בְּשֶׁצֶף קֶצֶף הִסְתַּרְתִּי פָנַי רֶגַע מִמֵּךְ וּבְחֶסֶד עוֹלָם רִחַמְתִּיךְ אָמַר גֹּאֲלֵךְ יְהוָה׃ ט כִּי־מֵי נֹחַ זֹאת לִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעֲבֹר מֵי־נֹחַ עוֹד עַל־הָאָרֶץ כֵּן נִשְׁבַּעְתִּי מִקְּצֹף עָלַיִךְ וּמִגְּעָר־בָּךְ׃ י כִּי הֶהָרִים יָמוּשׁוּ וְהַגְּבָעוֹת תְּמוּטֶינָה וְחַסְדִּי מֵאִתֵּךְ לֹא־יָמוּשׁ וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תָמוּט אָמַר מְרַחֲמֵךְ יְהוָה׃ עד כאן מסיימין הספרדים

יא עֲנִיָּה סֹעֲרָה לֹא נֻחָמָה הִנֵּה אָנֹכִי מַרְבִּיץ בַּפּוּךְ אֲבָנַיִךְ וִיסַדְתִּיךְ בַּסַּפִּירִים׃ יב וְשַׂמְתִּי כַּדְכֹד שִׁמְשֹׁתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ לְאַבְנֵי אֶקְדָּח וְכָל־גְּבוּלֵךְ לְאַבְנֵי־חֵפֶץ׃ יג וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְהוָה וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ׃ יד בִּצְדָקָה תִּכּוֹנָנִי רַחֲקִי מֵעֹשֶׁק כִּי־לֹא תִירָאִי וּמִמְּחִתָּה כִּי לֹא־תִקְרַב אֵלָיִךְ׃ טו הֵן גּוֹר יָגוּר אֶפֶס מֵאוֹתִי מִי־גָר אִתָּךְ עָלַיִךְ יִפּוֹל׃ טז הֵן הנה קרי אָנֹכִי בָּרָאתִי חָרָשׁ

רד"ק

לעולם כי בעלות האדם לגדולה ותמלאהו שפלות אחר כך יבוש ויכלם: כי בושת עלומיך · הצרות שהיו לך כבר בארצך ובטות הימים ההם קדמונים · קראם עלומים: וחרפת אלמנותיך · הצרות שהיו לך בגליות שהיית כאלמנה ומרוב טובה תשכחי כל צרות הראשונות כמו שאמר בסוף הספר כי נשכחו הצרות הראשונות: ואל תכלמי · במקום אל תיראי שזכר כלומר אל תכלמי מפחד שתפחדי אחר היותך בארצך לא יהיה זה: כי לא תחפירי · והוא כמו לא תבושי · והוא פעל עומד מן הכבד · וכן החפיר לבנון: (ה) כי בועליך · מי שהיה אדוניך הוא עושיך ומי שעשאך וכוננך הוא יהיה בועליך כי לפנים בעלוך אדונים אחרים כמו שאמר בעלונו אדונים זולתך ה' צבאות שמו · והיכולת בידו כי הוא אדון צבאות מעלה ומטה: אלהי כל הארץ יקרא · אז יקרא כמו שאמר ולעבדו שכם אחד כי כל העמים יודו בו אז · ובועליך ועושיך ל' רבים דרך כבוד כמו מלת אלהים · וכן ישמח ישראל בעושיו: (ו) כי כאשה · אין את כמו האשה שמת בעלה כי בעלך חי וקיים לעולם אלא הרי את כאשה שקצף עמה בעלה ועזבה ימים רבים: ועצובת רוח · כן קרא אותך ה' אשה עזובה ולא אשה אלמנה · וא"ת שיעזבך לעולם כי מאס בך · והלא את אשת נעורים ולא ימאס אותה בעלה לעולם: (ז) ברגע · אע"פ שארכו ימי הגלות כולם יהיו נחשבים רק כרגע קטן כנגד הרחמים שיהיו גדולים כשאקבצך · וי"ת ברגע ר"ל בימים שעזבתיך אותם הימים הם רגע כנגד ימי הטובה: (ח) בשצף קצף · זה הפסוק כענין הפסוק הראשון אלא שכפל הענין במלות שונות לחזק הענין · ומלת בשצף פירש [illegible] לפי הענין כמו בחרי קצף · ואדוני אבי ז"ל פירש במעט קצף · וכן תרגם יונתן · בשעה זעירא סלקית אפי שכינתי זמן זעירא מינך: (ט) כי מי נח · יש מחלוקת בספרים במלה הזאת בכתב הספרי' הם שתי מלות ופי' מנהם מי המבול והמכה לנח שבאו בימיו וניצל מהם · ויש ספרים שהיא מלה אחת כמו כימי נדת דותה · וכן תרגם יונתן כיומי נח · מכל מקום הענין אחד · אמר כמו דבר מי המבול שהיו בימי נח שנשבעתי שלא יעברו עוד על הארץ והיא גזרה שלא תבטל כן נשבעתי אחרי שאקבצך לארצך מקצוף עליך ומגער בך · ופי' זאת היא לך כמו מי נח כמו שהם לא יהיו עוד כן לא תהיה לך צרה עוד · ושבועת מי נח היא שאמר שני פעמים ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול ולא יהיה עוד מבול לשחת כל בשר · כך פירשו רבותינו ולמדו מזה כי לאו לאו שבועה ומדלאו לאו שבועה הן הן נמי שבועה · ויש לפרש כי הברית היא השבועה כמו שאמר והקימותי את בריתי אתכם והברית הוא קיום הדבר וכן שבועה היא קיום הדבר: מגער בך · הגעי"ן נקרא בחטף קמץ: (י) כי ההרים ימושו · ההרים והגבעות הם הדברים הקיימים אשר בארץ · ואעפ"כ פעמים ימושו ותמוטינה ברעש הארץ אבל חסדי ובריתי אתך הוא יותר קיים שלא ימוש לעולם · ויש לפרש ההרים והגבעות משל על מלכי העובדי כוכבים: (יא) עניה סוערה · סוערת בסערת הגלות: לא נחמה · פי' עד עתה לא נחמה · וי"ת חשיכתא מקבלא עולבן

קרתא וגו': מרביץ · מושיב או משכיב · כלומר שיהיו אבני היסוד אבני פוך שהם כעין חול והם מרגליות ועליהם ארבין אבני הקיר וכן ויסדתיך בספירים · וזה אומר לירושלים · וי"ת הא אנא כביש וגו': ספירי פירש הגאון רב סעדיה שהוא אבן לבנה · והחכם ר' אברהם כתב שהיא אדומה · ויונתן תרגם באבנים טבן כמו שתרגם אונקלוס לבנת הספיר כעובד אבן טבא: (יב) ושמתי כדכד · תרגום ירושלמי נפך ספיר כדכדינא וספרינא ונפך היא מרגלית שחורה: שמשותיך · החלונות שתכנס בהם השמש אפשר כי פנות החלונות יהיו אבן כדכד או אפשר אויר החלונות יבנה בכדכד כמו שעושין אותו בזכוכית צבועה במיני צבעונים וכשיכה ניצוץ השמש עליהם יהיה המראה יפה מבפנים: לאבני אקדח · הלמ"ד מורה על העצם כלמ"ד לכל כליו תעשה נחושת · הרגו לאבנר · והשליכו לאבשלום: אקדח · אבן מזהירה כאש וכן בתוך אבני אש התהלכת לפיכך נקראת אקדח מן קודחי אש וכן תרגם יונתן לאבני גמר כתרגום גחלת גומרא: לאבני חפץ · אבנים שיש חפץ בהם · ומה שאמר וכל גבולך כלומר לא ירושלים לבדה אלא אף ערי גבולה · ויתכן לפרש למ"ד לאבני אקדח לאבני חפץ משמשות כלומר האבנים שהיו בהם מתחלה אשים אותם לאבנים טובות ומרגליות וכן למ"ד ושמתים ליער והדומים להם · והדברים האלה אפשר שיהיו כן כמשמעם או אפשר שהם משל לרוב הגדולה שתהיה לישראל ושפע הטובה עד שאם ירצו יעשו בניינם באבנים טובות ומרגליות: (יג) וכל בניך למודי ה' · למודי תואר כמו שפירשנו לשמוע כלמודים · וזה כענין שאמר ירמיהו הנביא ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ה' כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם: ורב שלום בניך · ר"ל וירבה כי רב פעל עבר מבעלי הכפל מוסב ומורה לעתיד מפני הוי"ו: (יד) בצדקה · בצדקה שתעשי תהי נכונה בגדולה לעולם · ותהי רחוקה מעושק בני אדם: כי לא תיראי · אפילו פחד ויראה לא יהיה לך מהם · ותהיה רחוקה ממחתה שלא תקרב אליך והענין כפל במלות שונות · רחקי כמו תרחקי · וכן ומות בהר כמו ותמות · ושים בסלע קנך כמו ותשים: (טו) הן גור יגור · פירושו כתרגומו · ענין אסיפה כמו יגורו עלי עזים · ודרך פשוטו יתפרש כן הנה יאספו עליך עמים: אפס מאותי · לא כמאותי כמו שנאספו עליך פעמים אחרים במאותי כסנחריב ונבוכדנצר אבל אלה הגוים שיאספו עליך והם גוג ומגוג לא במאותי ואין האסיפה ההיא מאתי · ואע"פ שאמר בנבואת יחזקאל והעליתיך מירכתי צפון והביאותיך על הרי ישראל ומה שאמר יעלו דברים על לבבך וזהו הענין בעצמו כי אלה שם בלבו לבא שם לא לרעת ישראל אלא לטובתם ולקחת נקמתם ממנו ומהגוים האחרים שהרעו לישראל והא"ל יקח נקמתו מהם לכבוד שמו ולכבוד ישראל ולהנאתם שיהיה בזתם ושללם לישראל וזהו פירוש אפס מאותי לא יעלו מאתי להרע לך כמו שתהיה מחשבתם כן: מי גר אתך עליך יפול · מי שיאסף אתך להלחם עליך יפול כמו שאמר על הרי ישראל יפול: (טז) הן · הן כתיב וקרי הנה והענין אחד · אמר

אמר

נֹפֵחַ באש פחם ומוציא כלי למעשהו ואנכי בראתי משחית לחבל: יז כל־כלי יוצר עליך לא יצלח וכל־לשון תקום־אתך למשפט תרשיעי זאת נחלת עבדי יהוה וצדקתם מאתי נאם־יהוה: נה א הוי כל־צמא לכו למים ואשר אין־לו כסף לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלוא־כסף ובלוא מחיר יין וחלב: ב למה תשקלו־כסף בלוא־לחם ויגיעכם בלוא לשבעה שמעו שמוע אלי ואכלו־טוב ותתענג בדשן נפשכם: ג הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם ואכרתה לכם ברית עולם חסדי דוד הנאמנים: ד הן עד לאומים נתתיו נגיד ומצוה לאמים: ה הן גוי לא־תדע תקרא וגוי לא־ידעוך אליך ירוצו למען יהוה אלהיך ולקדוש ישראל כי פארך:

דגש אחר שורק

הפטרת לך לך (בישעיה סימן מ)

כז למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מיהוה ומאלהי משפטי יעבור: כח הלא ידעת אם־לא שמעת אלהי עולם ׀ יהוה בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע אין

רד"ק

אע"פ שכלי המלחמה הם מעשה האדם ויבוא גוג ומגוג והגוים אשר עמו בכלי מלחמה לרוב מי שיעשה כלי המלחמה אני עשיתי אותו וכיון שאני עשיתי העושה ובידי לחבל העושה כל שכן המעשה ואם הם באים בכלי מלחמתם אני בראתי משחית לחבל הם וכליהם כמו שאמר והכיתי קשתך מיד שמאלך וחציך מיד ימינך אפיל: באש פחם · כי בפחם יפעלו חרשי ברזל ויונתן תרגם הפך בי"ת השמוש שתרגום נפח נור בשחורין: ומוציא כלי למעשהו · למה שהוא רוצה לעשות חץ או חרב או חנית או רומח: כל כלי יוצר · ענינו יפעל כמו שפירשנו ובמקבות יצרהו ופרשו יצר ויוצר מבנין פעל נזכר שם פעלו מהנוסף ואם לא נמצא: לא יצלח · לא יצלח לבעליו ולא יזיק לך: וכל לשון · אם יהיה לך משפט עם גוי אחד תרשיע אותו במשפט ויצא הוא חייב ותהיה טענתו בטלה ואת תצאי מהמשפט זכאי כלומר לא יזיקו לך לא במעשה ולא בדברים וזאת הברכה היא נחלת עבדי ה' · כלומר בנחלה היא להם לעולם וישראל יהיו עבדי ה' מיום הגאולה עד עולם: **נה** (א) הוי כל צמא · הוי לשון קריאה וכן הוי ציון המלטי · ואחר מלחמת גוג ומגוג יכירו האומות כי האל הוא מולך על כל ואין זולתו ואז יבואו אל ירושלים ללמוד משפטי האל ותורותיו כמו שאמר בתחלת הספר לכו ונעלה אל הר ה' ויורנו מדרכיו ויהיה הענין כאלו קראם לבא וללמוד והמים משל לתורה ולחכמה כמו שאי אפשר לעולם בלא מים כך אי אפשר לעולם בלא חכמה וכמו שהצמא מתאוה למים כך הנפש החכמה מתאוה לתורה ולחכמה כמו שנאמר בנבואת עמוס לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה': ואשר אין לו כסף · לא יחוש כי אינו צריך כי בחנם יתנו לו יין וחלב · נמשלה תורה ליין מה יין משמח הלב כמו שנאמר ויין ישמח לבב אנוש אף דברי תורה כן שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב·וחלב כמו שהחלב קיום היונק וגידולו כן דברי תורה קיום הנשמה וגדולה שהיא הולכת וגדלה בלמודה במדרגתה כמו שהיא · ואמר אכילה על היין והחלב כי הם מאכל ומשקה לגוף: (ב) למה תשקלו כסף · פירש החכם ר' אברהם שייגעו עצמם בהבלים שלא יועילו · ויפה פירש · וזהו בלא לשבעה וגם הם לא יקראו לחם כי לא יועילו לגוף ולנפש: ואכלו טוב · זה התורה שנא' כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו: ותתענג בדשן נפשכם · לעולם הבא וכן ותחי נפשכם· כי כמו שהדבר שהוא שמן ודשן הוא תענוג הגוף כן התורה והחכמה הוא תענוג הנשמה ותייה: (ג) הטו אזנכם · חסדי דוד הנאמנים · הוא המשיח כי יקרא שמו דוד וכן נאמר עליו ודוד עבדי נשיא להם לעולם: הנאמנים · הקיימים כמו במקום נאמן כלומר כמו שחסדי עם דוד קיימים כן תהיה בריתי עמכם קיימת ועוד זכר דוד בעבור שהוא יהיה המורה לעמים כמו שאמר בתחלת הספר ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים: (ד) הן עד · מזהיר ומעיד בהם כמו העידותי בכם היום · העד העיד בנו האיש לאמר · והועד בבעליו · ואע"פ שאלה והדומים להם

ענין התלאה לשון עדות הם גם כן כי המתרה מתרה בפני עדים כדי שלא יכחיש בו המותרה · וכן אמר העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ כאלו אמר בפניהם אני מתרה בכם שיהיו עדים ביני וביניכם · ועל המשיח אמר שיהיה מזהיר העם ומוכיחם · ויונתן תרגם הא רב: לאומים · בוי"ו עם הדגש: נגיד ומצוה · בציר"ה שלא כמנהג · אמר כי יהיה נגיד עליהם ומצוה אותם כמו שהאדון מצוה על עבדיו: (ה) הן גוי · אמר כנגד ישראל גוי שלא תדע שהוא רחוק מארץ ישראל תקרא אותו ויבא לפניך אע"פ שלא תדעם ולא ידעוך עד היום בשמעם הנפלאות שעשה האל עמך ייראו ממך ויבואו לעבודתך למה שתאום · ומי נתן לך זה התפארת ה' אלהיך:

(כז) למה תאמר יעקב · אומר כנגד ישראל שהם בצרה למה תאמר זה כי בעבור רוב הצרות תאמר כי נסתרה דרכך מה' ולא ישגיח עליך ועל צרותיך שאתה סובל: דרכי · רוצה לומר עניני שאני בו · וכן מדוע דרך רשעים צלחה והדומים לו רבים: משפטי יעבור · משפטי ודיני שהיה לו לריב עם הרשעים העובדים כי יעבור ממנו ולא יהיה לפניו לזכרון כי אינגו הושם בו ולמה תאמר זה: (כח) הלא ידעת · מדרך השכל מדעתך: אם לא שמעת · ממלמד ומורה · כי אלהי עולם ה' · אלהי שופט כמו עד האלהים יבא דבר שניהם · וכן כל אלהים שהוא על האל יתברך רוצה לומר שופט העולם ומשגיח בו ושופט כל אחד לפי מה שהוא אלא שאין אנחנו משיגים דעת משפטו בכל מקום לפיכך אמר איך תחשוב כי לא ישגיח עליך והוא משגיח על כל העולם כולו כי הוא בראו וכיון שמעשה ידיו הוא באמת משגיח עליו ואחר שהוא שופט העולם באמת יקח משפטיך מן העובדים בך · ומה שאמר בורא קצות הארץ להודיע שברא הארץ עגולה באמצע הגלגלים המקיפים סביבותיה והיא כנקודה בתוך העגולה והקב"ה מעמידה בכחו באמצע בלי שום סמיכה כמ"ש תולה ארץ על בלימה ואין אחת מקצותיה נוטה לאחת משש הפאות אלא כולה באמצע מכל צד ומכל קצה זהו שאמר בורא קצות הארץ · ואם תאמרו הנה כי הוא אלהי עולם וברא אותו ומשגיח עליו אבל לא יוכל בכל עת לשפוט כי ייגע לפעמים ויל"ה לפיכך אמר לא ייעף ולא ייגע שהרי אתה רואה כי הוא מסבב הגלגלים והם סובבים סבוב שאין לו הפסק וזה בכח מסבב שאין הפסק לכחו ולפיכך אין הפסקה לסבוב הגלגלים שהם סובבים בכח שאין לו הפסק אם כן אתה רואה כי לא ייעף ולא ייגע אם כן איננו מלאה ויגיעה כאשר איננו עושה משפט ברשעים המצליחים בארץ · ואם תאמר מאחר שברא העולם ומעמידו בכחו הגדול ומשגיח בו ושופטו והכח בידו לשפוט בכל עת ואין לכחו הפסק למה ראה זה הזמן הארוך בגלות ישראל ולא יושיעם מצרתם ולא יתגלם ממצוקותם · התשובה אין חקר לתבונתו אין אנחנו יודעים ויכולים להבין חכמתו ותבונתו ולא נוכל לחקור עליה ולדעת אותה אבל הוא יודע

חֵקֶר לִתְבוּנָתוֹ׃ כט נֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ וּלְאֵין אוֹנִים עָצְמָה יַרְבֶּה׃ ל וְיִעֲפוּ נְעָרִים וְיִגָעוּ וּבַחוּרִים כָּשׁוֹל יִכָּשֵׁלוּ׃ לא וְקוֵֹי יְהוָה יַחֲלִיפוּ כֹחַ יַעֲלוּ אֵבֶר כַּנְּשָׁרִים יָרוּצוּ וְלֹא יִיגָעוּ יֵלְכוּ וְלֹא יִיעָפוּ׃

מא א הַחֲרִישׁוּ אֵלַי אִיִּים וּלְאֻמִּים יַחֲלִיפוּ כֹחַ יִגְּשׁוּ אָז יְדַבֵּרוּ יַחְדָּו לַמִּשְׁפָּט נִקְרָבָה׃ ב מִי הֵעִיר מִמִּזְרָח צֶדֶק יִקְרָאֵהוּ לְרַגְלוֹ יִתֵּן לְפָנָיו גּוֹיִם וּמְלָכִים יַרְדְּ יִתֵּן כֶּעָפָר חַרְבּוֹ כְּקַשׁ נִדָּף קַשְׁתּוֹ׃ ג יִרְדְּפֵם יַעֲבוֹר שָׁלוֹם אֹרַח בְּרַגְלָיו לֹא יָבוֹא׃ ד מִי־פָעַל וְעָשָׂה קֹרֵא הַדֹּרוֹת מֵרֹאשׁ אֲנִי יְהוָה רִאשׁוֹן וְאֶת־אַחֲרֹנִים אֲנִי־הוּא׃ ה רָאוּ אִיִּים וְיִירָאוּ קְצוֹת הָאָרֶץ יֶחֱרָדוּ קָרְבוּ וַיֶּאֱתָיוּן׃ ו אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ יַעְזֹרוּ וּלְאָחִיו יֹאמַר חֲזָק׃ ז וַיְחַזֵּק חָרָשׁ אֶת־צֹרֵף מַחֲלִיק פַּטִּישׁ אֶת־הוֹלֶם פָּעַם אֹמֵר לַדֶּבֶק טוֹב הוּא וַיְחַזְּקֵהוּ בְמַסְמְרִים לֹא יִמּוֹט׃ ח וְאַתָּה יִשְׂרָאֵל עַבְדִּי יַעֲקֹב אֲשֶׁר בְּחַרְתִּיךָ

רד"ק

מה יעשה אלא שאין אנחנו מכירים ויודעים · וזהו : (כט) נותן ליעף כח · והוא יתן כשירצה כח ועצמה לישראל שהם בדלות ויעפים ויגעים מאין אונים : (ל) ויעפו נערים ויגעו · רשעי העולם שמוסיפים כח בכל יום כמו הנערים ייעפו כשיהיה רצון האל ייגעו ויפסיק כחם ולא יהיה להם אפילו כח נערים ובחורים ורשעי העולם שהם ג"כ כבחורים שהם שלמים בכחם כימי הבחרות לא יועילם כחם כשירצה האל אלא כשול יכשלו : (לא) וקוי ה' · וקוי כתיב ביו"ד אחת לבד והיא עי"ן הפעל ויו"ד הרבים נעלמת מהמכתב ונקראה במבטא · אמר הרשעים כשול יכשלו אבל אלה שהם קוי ה' גם בגלותם ואפס כחם עוד יחליפו כח כמו העץ אם יכרת ועוד יחליף והוא ענין התחדשות הדבר בתמורת הדבר בחלוף ועבר : יעלו אבר כנשרים·כתב רבינו סעדי' כי הנשר יעלה לעשר שנים גבוה מאד על פני רקיע השמים ויקרב לחום השמש ויפיל עצמו לים מרוב חומו וימרט ויתחדש אחר כן ויעלה אבר וישוב לימי עלומיו וכן כל עשר שנים עד מאה ובשנת המאה יעלה כמנהגו ויפול בים וימות : ירוצו · בשובם לארצם: ולא ייגעו · ילכו בדרך ולא ייעפו : **מא** (א) החרישו אלי איים· החרישו שתקו והאזינו אלי כי המדבר לא יחזין · ופירוש איים יושבי איים : יחליפו כח · יתאמצו בטענות אם יוכלו להשיבני : יגשו אלי · לשמוע דברי: אז ידברו· אז אחר שישמעו דברי ידברו אם יש להם טענה : יחדו · אני והם נקרב למשפט על טענותי וטענותיהם כי הם מחשבים כחי ויכלתי ואומרים שאין בי כח להציל העשוק מעושקיו ועובדים כוכבים שאין בהם ממש יאמרו לי : (ב) מי העיר ממזרח · והוא אברהם אבינו שהעיר אותו האל לצאת מארץ מזרח שהיתה ארץ מולדתו כמו שאמר ארצה בני קדם והעיר אותו האל מבית עובדי כוכבים: צדק יקראהו לרגלו · בכל מקום שהיה הולך זהו לרגלו בכל מקום שהיה רגלו שם היה קורא צדק ואמת כמו שאמר ויקרא שם אברם בשם ה' · וכשי יקראהו לצדק זהו הצדק והאמת שהיה אומר להם עזבו עבודת כוכבים כי אין בהם ממש ועבדו מי שברא העולם והיה מלמד אותם דרכי האמונה · היש פלא כזה איש אחד בין כל בני הארץ שהיו כלם עובדי אלילים ומוכיחם על אמונתם ולא פחד מהם וממלכיהם מי העיר לבבו לעשות זה הלא אני ה' : יתן לפניו גוים · ומי הוא שנתן לפניו גוים והרדה אותו במלכים והם ארבעה מלכים · כדרלעומר והמלכים אשר אתו רדפם אברהם בשלש מאות ושמונה עשר איש והכם והציל מהם כל השבי וכל הרכוש אשר לקחו וזה היה ברוב בטחונו בי : ירד · ענין ממשלה והוא מבנין הפעיל ומענינו כמו לא תרדה בו בפרך · ורדו בכם שונאיכם · ופי' ומלכים ירד · ובמלכים רוצה לומר שהשליטו במלכים והוא כמשפט עם · יקראהו יתן ירד ירדפם יעבור יבוא כלם עתיד במקום עבר וכמוהו רבים· והטעם שאמר אלה כלם בלשון עתיד כי כמו שעשה האל עם אברהם אז כן יעשה בכל דור ודור עם כל צדיק שיהיה בו אהבת האל כמו אברהם : יתן כעפר חרבו · נתנם האל כעפר לדוש בפני חרב אברהם ונתנם כקש נדף לפני קשתו · וכן ת"י רמא כעפרא קטולין קדם חרביה כקשא דדופין קדם קשתי' · ויש מפרשים נתן חרב של כל אחד מהמלכים וקשתו כעפר וכקש נדף: (ג) ירדפם יעבור שלום · רדף אותם ועבר בשלום כי לא מת במלחמה אחד מאנשיו · שלום בחסרון בי"ת השמוש וכן הנמצא בית ה' כמו בבית ה' וכמוהו רבים · ויש לפרש שלום שם תאר כמו ויבא יעקב שלם ויהיה בשקל קרוב רחוק וכמוהו שלח ידו בשלומיו: אורח ברגליו לא יבא · וזהו תימה אורח שלא כאבו רגליו ולא עפה בו בלילה שבא עליהם והכם · וי"ת אורח רע ברגליו לא יבא שלא קרה לו שום רע בדרך ההיא · וי"ת מיילת אוח ברגלוהי לא עלת · ויש מפרשים הענין הזה ענין נבואה על כורש שהעירהו האל ממזרח לבא על בבל ויתפשה ולא יעמדו לפניו גוים ומלכים· והנכון כמו שפירשנו· וכן פירשו אז"ל· וכן פירש יונתן שתרגם מי העיר ממזרח מאן אייתי בגלא ממדינחא אברהם בחיר צדיקיא : (ד) מי פעל ועשה · כפל הענין במלות שונות · אמר מי פעל ועשה גבורות אלו : קורא הדורות מראש · מי שקורא הדורות העתידות מקדם והחזיק אברהם וגדלו שידע שיצא ממנו זרע שיהיה נכון לפניו ונבחר מכל העמים : אני ה' · אני הוא שאני ראשון ואני עם אחרונים שעתידים להיות · כלומר שאני יודע כל הדורות מראש ועד סוף · ופירוש קורא כאלו קורא כך וכן יהיה בעתיד · וכן קורא על ידי נביאיו עתידות רבות : (ה) ראו איים · יושבי האיים הכם כשראו ושמעו זה הדבר הגדול שעשה יראו ויפחדו גם כן קצות הארץ כשמעו זה הדבר מפי המגידים חרדו לזה הדבר : קרבו ויאתיון · קרבו ובאו לפני אברהם כמו מלך סדום שיצא לקראתו ואעפ"כ איש את רעהו יעזרו לעשות תבנית כל סמל ולא נתנו אל לבם לא דעת ולא תבונה איך היה זה הדבר שאברהם שלא היה אלא בשלש מאות וי"ח איש ונצח ארבעה מלכים גדולים וזה דבר פלא שאם תאמרו המלכים היו חלשים הרי הם שהיו ארבעה ונצחו מתחלה חמשה מלכים והכו כל הארץ אם כן היה להם לתת לב למה היה זה הפלא על ידי אברהם אלא באמונתו נבדלת מאמונת כל הגוים והאל אשר דבק בו ועבד אותו הוא עזרהו על המלכים האלה ולא די שלא אמרו זה אלא שהחזיקו יותר בעבודת כוכבי' ואמרו בפחדם ויראתם מהמעשה הגדול אשר ראו נתחזק ונאמן בעבודת אלהינו כל אחד בפסלו והם יעזרונו : (ו) איש את רעהו · ולאחיו · כמו ואיש אל אחיו · והפסוק כפול בענין במלות שונות: (ז) ויחזק חרש· חרש עצים עושה תמונת הפסל מעץ ומחזק בדברו לצורף הכסף והזהב לעשות צפוי הכסף תארה וילפנו : מחליק פטיש · והצורף מה יעשה מחבר מלאכתו ומחליק פטיש להכות בו עשי הכסף או הזהב · מחליק מענין ואנכי איש חלק · חלקלקות : את הולם פעם : הולם שם דבר כי הוא מלעיל· ופירוש הולם מכה מן והלמה סיסרא· ופירוש פעם הסדן שמכין עליו · ופירוש מחליק פטיש להכות בו הפטיש על הסדן ואת במקום למ"ד השמוש כאלו אמר למכת הסדן · ויונתן תרגם מחא בפטישא עם דמפשא בקורנסא · ויהיה לדבריו פטיש המקבת הגדולה ופעם המקבת הקטנה תקרא בדברי רבותינו ז"ל קורנס וכן דרך הצורף מתחלה מכה במקבת גדולה ואחר כך בקטנה: אומר לדבק טוב הוא · כשמדבק הצורף על פסל העץ וכשמדבק יפה שמח ואומ' טוב הוא ואחר כן יחזקהו במסמרים כדי שלא ימוט היום או מחר פס הכסף מעל פסל העץ : (ח) ואתה ישראל עבדי · אינך כגויי הארצות כי עבדי אתה ואני בחרתיך להיות לי עבד ולמה שאתה זרע אברהם אוהבי שאהבני ודבק בי ויצא מתוך עובדי כוכבים:

אשר

הפטרת לך לך

זֶרַע אַבְרָהָם אֹהֲבִי׃ ט אֲשֶׁר הֶחֱזַקְתִּיךָ מִקְצוֹת הָאָרֶץ וּמֵאֲצִילֶיהָ קְרָאתִיךָ וָאֹמַר לְךָ עַבְדִּי־אַתָּה בְּחַרְתִּיךָ וְלֹא מְאַסְתִּיךָ׃ י אַל־תִּירָא כִּי־עִמְּךָ אָנִי אַל־תִּשְׁתָּע כִּי־אֲנִי אֱלֹהֶיךָ אִמַּצְתִּיךָ אַף־עֲזַרְתִּיךָ אַף־תְּמַכְתִּיךָ בִּימִין צִדְקִי׃ יא הֵן יֵבֹשׁוּ וְיִכָּלְמוּ כֹּל הַנֶּחֱרִים בָּךְ יִהְיוּ כְאַיִן וְיֹאבְדוּ אַנְשֵׁי רִיבֶךָ׃ יב תְּבַקְשֵׁם וְלֹא תִמְצָאֵם אַנְשֵׁי מַצֻּתֶךָ יִהְיוּ כְאַיִן וּכְאֶפֶס אַנְשֵׁי מִלְחַמְתֶּךָ׃ יג כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מַחֲזִיק יְמִינֶךָ הָאֹמֵר לְךָ אַל־תִּירָא אֲנִי עֲזַרְתִּיךָ׃ יד אַל־תִּירְאִי תּוֹלַעַת יַעֲקֹב מְתֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי עֲזַרְתִּיךְ נְאֻם־יְהוָה וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ טו הִנֵּה שַׂמְתִּיךְ לְמוֹרַג חָרוּץ חָדָשׁ בַּעַל פִּיפִיּוֹת תָּדוּשׁ הָרִים וְתָדֹק וּגְבָעוֹת כַּמֹּץ תָּשִׂים׃ טז תִּזְרֵם וְרוּחַ תִּשָּׂאֵם וּסְעָרָה תָּפִיץ אוֹתָם וְאַתָּה תָּגִיל בַּיהוָה בִּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל תִּתְהַלָּל׃

הפטרת וירא (במלכים ב סימן ד)

א וְאִשָּׁה אַחַת מִנְּשֵׁי בְנֵי־הַנְּבִיאִים צָעֲקָה אֶל־אֱלִישָׁע לֵאמֹר עַבְדְּךָ אִישִׁי מֵת וְאַתָּה יָדַעְתָּ כִּי עַבְדְּךָ הָיָה יָרֵא אֶת־יְהוָה וְהַנֹּשֶׁה בָּא לָקַחַת אֶת־שְׁנֵי יְלָדַי לוֹ לַעֲבָדִים׃ ב וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֱלִישָׁע מָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ הַגִּידִי לִי מַה־יֶּשׁ־לָכִי לך קרי בַּבָּיִת וַתֹּאמֶר אֵין לְשִׁפְחָתְךָ כֹל בַּבַּיִת כִּי אִם־אָסוּךְ שָׁמֶן׃ ג וַיֹּאמֶר לְכִי שַׁאֲלִי־לָךְ כֵּלִים מִן־הַחוּץ מֵאֵת כָּל־שְׁכֵנָיִכְי שכניך קרי כֵּלִים רֵקִים אַל־תַּמְעִיטִי׃ ד וּבָאת וְסָגַרְתְּ הַדֶּלֶת בַּעֲדֵךְ וּבְעַד־בָּנַיִךְ וְיָצַקְתְּ עַל כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה וְהַמָּלֵא תַּסִּיעִי׃ ה וַתֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ וַתִּסְגֹּר הַדֶּלֶת בַּעֲדָהּ וּבְעַד בָּנֶיהָ הֵם מַגִּשִׁים אֵלֶיהָ וְהִיא מיצקת מוצקת קרי׃ ו וַיְהִי ׀ כִּמְלֹאת הַכֵּלִים וַתֹּאמֶר אֶל־בְּנָהּ הַגִּישָׁה אֵלַי עוֹד כֶּלִי וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֵין עוֹד

רד״ק

(ט) אשר החזקתיך · עבר במקום עתיד כדרך הנבואות · רוצה לומר אחזיק בך לגאלך מגלותיך : מקצות הארץ ומאציליה · מגדולי הארץ קראתיך שתמצא חן בעיניהם : ולא מאסתיך · בכל עת וזמן : (י) אל תירא · זהו כי עמך אני ואמר אחריו בפרשת הארבים במעו אל תירא כי אתך אני ·ויחד פסיק סימן וירדתי ודברתי עמך שם וגו׳ : אל תשתע כי אני אלהיך · לפי ענינו אל תפחד · ויונתן תרגם לא תתבר · ובדברי רז״ל אל תשתע כי אני אלהיך אל תהיה כשעוה כלומר כדונג שנמס מפני האש כן אל תמס אתה · ואדוני אבי ז״ל פירש מענין שעו ממני בפי׳ הרפו · ופירוש אל תשתע אל תתרפה כענין אל ירפו ידיך : (יא) הן יבשו · הנחרים בך · כמו בני אמי נחרו בי · מן חרה : יבשו ויכלמו · כיון שלא תעלה מחשבתם שהיו חושבים שלא יאבדו מלכותם לעולם : (יב) תבקשם · אפילו אם תבקשם לא תמצאם כל כך יאבדו ויהיו כאין וכאפס : מצותך · כמו הן לריב ומצה : (יג) כי אני · ואחר שאני אומר לך אל תירא בטוח תהיה כי לא איש אל ויכזב : (יד) אל תיראי תולעת יעקב · לפי שהם חלשים כתולעת · ובילמדנו למה נמשלו ישראל לתולעת לומר לך מה תולעת זו אינה מכה את הארזים אלא בפה והיא רכה ומכה את הקשה כך ישראל כל אחם בתפלה ומכים רשעי העולם שהם חזקים כארזים ונמשלים בהם שנאמר ארז בלבנון: מתי · כמו אנשי : עזרתיך · לשון נקבה כנגד התולעת אע״פ שאמר מתי : (טו) הנה שמתיך למורג חרוץ · כמו למורג וחרוץ · וכן שמש ירח · ראובן שמעון והדומים להם · ואע״פ שהמורג הוא החרוץ הכלי הוא עשוי בבתי תבונות · לאחד קוראים מורג ולאחד חרוץ· או יהיה חרוץ תואר למורג · רוצה לומר מורג מחתך היטב כי חרוץ ענין חתוך כמו אם חרוצים ימיו · אמר כנגד תולעת יעקב הנה שמתי אותך לרשעים כאלו אתך מהגלים למורג וחרוץ חדש : בעל פיפיות · בעל פיות רבות לפיכך נכפל בו הפ״א והיו״ד כי כל מורג הוא בעל פיפיות והם המסירים הקליפה מעל הבר : הרים וגבעות · משל למלכי ז׳ האומות בארץ כנען : (טז) תזרם · אתה תזרה אותם כאדם שזורה התבואה אחר הדישה והרוח תשא ותפיץ המוץ והם יהיו כמו המוץ :

ד (א) ואשה אחת · אמרו שהיתה אשת עובדיה: עבדך אישי מת · י״ת עבדך עובדיה בעלי מית ואת ידעת ארי עבדך הוה דחיל מן קדם ה׳ כד קטילת איזבל רשיעתא וגו׳ כבעמוד · ובתרגום של תוספתא עוד מאתן ושתין ותמשא זמנין ניחא אתת עובדיה כהאי גוונא ולא הוה מסגת ולא ידעה מה למעבד עד דאזלא לבי קבריה וניחא דהלא דה׳ דהלא דה׳ ואשתמע לה קלא מביני מתיא מאן הדין דהלא דה׳ דקא בעית ארבעה איקרו דחלא דה׳ · אברהם ויוסף ואיוב ועובדיה · אותיבה ואמרה לא בעינא אלא האי דכתיב ביה דחלא דה׳ לחדא וכד אודעוה קבריה הוה קא מתפלגא בקבריה וקא נותא ואמרה מרי מרי היכא רוחמניך לי בשעתא די דמכתא ודמותא כד אמרית לך למאן את שביק לי וית תרין בני ואתיבתני דרכון דעלמא רחמן לי ואמרת לי שבוק יתמך ואנא אקיימינון וארמלתך עלי תתרחץ וכדו לא נהשכת מבזיב ויתמי כמי לותי ואמרי קבלן אבא קבלן אבא אתיב עובדיה ואמר לה זילי לגבי אלישע בס רתא דמבתא דאשתאיר גביך וגבריך ביה דאנא כי אטמרתינהו למאה נביאיא וזנתיהו במערתא בלחמא ובמיא לא איטפיין בוציניס דמשחא מינייהו לא ביממא ולא בליליא לידכר ליה נביא מילי דידי לקידשא בריך הוא ויעלים לכו מאן דאיזפיניה דהכי אמר קרא דמוזיף למרי עלמא ה׳ כל מאן דרחים על עניא ועל מסכנא ובכן אזלת ואודעתיה לאלישע כולי האי : והנושה בא לקחת · בדרש מי היה זה זה יהורם בן אחאב עובדיה קיים כספו לא נתן בנשך ויהורם שנתן ברבית אמר לו הקב״ה עד עכשיו הוא חי יבוא יהוא ויפרענו שנאמר בנשך נתן ותרבית לקח לא יחיה וכתיב ויהוא מלא ידו בקשת ויך את יהורם בין זרועותיו ויצא החצי מלבו על שהקשה לבו ופשט זרועותיו ליטול רבית: (ב) מה יש לכי · כתיב לכי וקרי לך וכן שכניכי נשיכי ובניכי כתובין ביו״ד באחרונה כמו הסולח לכל עונכי תחלואיכי חייכי וקרי אחר הרוב: אסוך שמן · לגין שיש בו שמן והאל״ף נוספת והוא מן סוך לא סכתי לפי שסכין ממנו נקרא כן : (ד) והמלא תסיעי · כתרגומו תסלקי כלומר שתסלקי אותו ממקומו ותשימי כלי הריק תחתיו וכן לכל כלי וכלי ובאמרו לה והמלא תסיעי הודיעה שלא תזוז היא ממקומה והאסוך בידה כי מעשה נס לא יהיה אלא במקום שהתחיל בו : (ה) מיצקת · כתיב ביו״ד על דרך שכתובין ביו״ד מבנין הפעיל מאין תמורה כמו מיטיבים את לבם וקרי בוי״ו על דרך סדור בנין הפעיל מנחי הפ״א שמומרת בהם היו״ד בוי״ו : (ו) ויהי כמלאת הכלים · באגדה ובתרגום של תוספתא והוא כמשלם מניא

ואמרת

כְּלִי וַיַּעֲמֹד הַשָּׁמֶן׃ ז וַתָּבֹא וַתַּגֵּד לְאִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לְכִי מִכְרִי אֶת־הַשֶּׁמֶן וְשַׁלְּמִי אֶת־נִשְׁיֵכִי נשיך קרי וְאַתְּ בָּנַיִכִי ובניך קרי תִּחְיִי בַּנּוֹתָר׃ ח וַיְהִי הַיּוֹם וַיַּעֲבֹר אֱלִישָׁע אֶל־שׁוּנֵם וְשָׁם אִשָּׁה גְדוֹלָה וַתַּחֲזֶק־בּוֹ לֶאֱכָל־לָחֶם וַיְהִי מִדֵּי עָבְרוֹ יָסֻר שָׁמָּה לֶאֱכָל־לָחֶם׃ ט וַתֹּאמֶר אֶל־אִישָׁהּ הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אִישׁ אֱלֹהִים קָדוֹשׁ הוּא עֹבֵר עָלֵינוּ תָּמִיד׃ י נַעֲשֶׂה־נָּא עֲלִיַּת־קִיר קְטַנָּה וְנָשִׂים לוֹ שָׁם מִטָּה וְשֻׁלְחָן וְכִסֵּא וּמְנוֹרָה וְהָיָה בְּבֹאוֹ אֵלֵינוּ יָסוּר שָׁמָּה׃ יא וַיְהִי הַיּוֹם וַיָּבֹא שָׁמָּה וַיָּסַר אֶל־הָעֲלִיָּה וַיִּשְׁכַּב־שָׁמָּה׃ יב וַיֹּאמֶר אֶל־גֵּיחֲזִי נַעֲרוֹ קְרָא לַשּׁוּנַמִּית הַזֹּאת וַיִּקְרָא־לָהּ וַתַּעֲמֹד לְפָנָיו׃ יג וַיֹּאמֶר לוֹ אֱמָר־נָא אֵלֶיהָ הִנֵּה חָרַדְתְּ ׀ אֵלֵינוּ אֶת־כָּל־הַחֲרָדָה הַזֹּאת מֶה לַעֲשׂוֹת לָךְ הֲיֵשׁ לְדַבֶּר־לָךְ אֶל־הַמֶּלֶךְ אוֹ אֶל־שַׂר הַצָּבָא וַתֹּאמֶר בְּתוֹךְ עַמִּי אָנֹכִי יֹשָׁבֶת׃ יד וַיֹּאמֶר וּמֶה לַעֲשׂוֹת לָהּ וַיֹּאמֶר גֵּיחֲזִי אֲבָל בֵּן אֵין־לָהּ וְאִישָׁהּ זָקֵן׃ טו וַיֹּאמֶר קְרָא־לָהּ וַיִּקְרָא־לָהּ וַתַּעֲמֹד בַּפָּתַח׃ טז וַיֹּאמֶר לַמּוֹעֵד הַזֶּה כָּעֵת חַיָּה אַתִּי את קרי חֹבֶקֶת בֵּן וַתֹּאמֶר אַל־אֲדֹנִי אִישׁ הָאֱלֹהִים אַל־תְּכַזֵּב בְּשִׁפְחָתֶךָ׃ יז וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן לַמּוֹעֵד הַזֶּה כָּעֵת חַיָּה אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלֶיהָ אֱלִישָׁע׃ יח וַיִּגְדַּל הַיָּלֶד וַיְהִי הַיּוֹם וַיֵּצֵא אֶל־אָבִיו אֶל־הַקֹּצְרִים׃ יט וַיֹּאמֶר אֶל־אָבִיו רֹאשִׁי ׀ רֹאשִׁי וַיֹּאמֶר אֶל־הַנַּעַר שָׂאֵהוּ אֶל־אִמּוֹ׃ כ וַיִּשָּׂאֵהוּ וַיְבִיאֵהוּ אֶל־אִמּוֹ וַיֵּשֶׁב עַל־בִּרְכֶּיהָ עַד־הַצָּהֳרַיִם וַיָּמֹת׃ כא וַתַּעַל וַתַּשְׁכִּבֵהוּ עַל־מִטַּת אִישׁ הָאֱלֹהִים וַתִּסְגֹּר בַּעֲדוֹ וַתֵּצֵא׃ כב וַתִּקְרָא אֶל־אִישָׁהּ וַתֹּאמֶר שִׁלְחָה נָא לִי אֶחָד מִן־הַנְּעָרִים וְאַחַת הָאֲתֹנוֹת וְאָרוּצָה עַד־אִישׁ הָאֱלֹהִים וְאָשׁוּבָה׃ כג וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ אַתִּי את קרי הֹלֶכְתִּי הלכת קרי אֵלָיו הַיּוֹם לֹא־חֹדֶשׁ וְלֹא שַׁבָּת וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם׃ כאן מסיימין התפטרה קצת קהלות כד וַתַּחֲבֹשׁ הָאָתוֹן וַתֹּאמֶר אֶל־נַעֲרָהּ נְהַג וָלֵךְ אַל־תַּעֲצָר־לִי לִרְכֹּב כִּי אִם־אָמַרְתִּי לָךְ׃ כה וַתֵּלֶךְ וַתָּבוֹא אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הַר הַכַּרְמֶל וַיְהִי כִּרְאוֹת אִישׁ־הָאֱלֹהִים

רד"ק

ואמרת לבנה קריב לי עוד מאני תבירי דחספא דמאן דיגזר על מאנין ריקנין דימלון יגזר על מאני תבירי ויתקנון והוא לקיט מאני תבירי ומשוי חד על חד ומתחברי במימרא דה' קודשא בריך הוא ועמודא דמשחא טייף על כולהון עד דשלימו כל פסקי מאניא אמר ברא לית עוד מנא ושמע עמודא דמשחא ופסיק : (ז) ושלמי את נשיכי · ושלמי למרי חובותיך ובתוספתא וכד אתרחיש לה ההוא ניסא אמרת ליה לנביא דה' אית עלי עשור מהאי מישחא או לא אמר לה בעליך זן נביאיא דה' במלתא דליכא עלים עשורא ואף את לית על משחן עשור דמן ניסא הוא הדרה ואמרה ליה מה נעביד מבני דאחאב אי שמעי עלי ואנסי לי מתיב ואמר לה דסגר פומא דכלבי דמצרים ועתיד למיסגר פום אריותא דדניאל יטמטם עינוהי דבני אחאב ויסגר אודניהון דלא לבאשו לך יהבית אודיתא ותושבחתא ואזלת : (ח) אשה גדולה · חשובה בעלת נכסים ובעלת שם ובדרש כי אחותה של אבישג השונמית היתה אמו של עדו הנביא וי"ת דחלת חטאין : (ט) הנה נא ידעתי · כי היה ידוע אלישע בישראל כי איש אלהים הוא וקדוש ואע"פ שאמרה נא אינו אומר כי עתה ידעה ולא קודם זה אלא מלת נא ר"ל עתה צריך לנו לעשות לו דבר כיון שהוא רגיל אצלנו ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא וצריך שנעשה לו כבוד ונייחד לו מקום בביתנו · וכמוהו הנה נא העיר הזאת קרובה אינו אומר כי עתה תהיה קרובה ולא קודם זה אלא עתה צריך אני להמלט בה כיון שהיא קרובה · ורז"ל דקדקו מלת נא ר"ל שעתה ידעה כי קדוש הוא ולא קודם זה ואמרו מנא ידעה ואמרה שלא ראתה זבוב עובר על שולחנו ושלא ראתה קרי במטתו : (י) עלית קיר · עלייה בנויה בקירות אבנים או לבנים לא במסיפס : (יג) חרדת אלינו · לשון תנועה והשתדלות על הדבר וכן ויחרדו זקני העיר לקראתו · יחרדו כצפור ממצרים וכענין זה ת"י הא עסקת לנא ית כל עסקא הדא : היש לדבר לך · ר"ל שידבר בעבורה אם תצטרך ושיא השיבה בתוך עמי אנכי יושבת כלומר בתוך עמי ומשפחתי והם ידברו בעבורי אם אצטרך ואמר אלישע לגיחזי כי היא הלכה מלפניו ואחר שענתה לו לפיכך שאל אלישע לגיחזי : (יד) ומה לעשות · כלומר במה נוכל לגמלה טובה לטובה שעשתה עמנו אמר גיחזי אבל בן אין לה · כלומר לזה שאלת אינה צריכה ולא לשום דבר אבל לזה הדבר צריכה כי בן אין לה ואישה זקן כלומר אם תאמר אין לה עתה יהיה לה בן לזמן שיגלה · אישה זקן ולא ידע יום מותו כי קרוב לפרקו הוא ואם תוכל שיהיה לה בן ממנו זו תהיה לה טובה גדולה · וי"ת בתוך עמי אנכי יושבת בגו עסקי עמי אנא מסוברא : (טו) קרא לה · כי כבר הלכה מלפניו : (טז) ויאמר למועד הזה · אפשר שאמר לו באותה העת בנבואה או אמר מלבו ובטח באל יתברך שיקיים דברו כמו שכתוב באדם הצדיק ותגזר אומר ויקם לך וכן כתיב בשמואל הנביא. ולא הפיל מכל דבריו ארצה וכן אמר בדרש רצון יראיו יעשה עשה הקב"ה רצונו של נביא והרתה וילדה : כעת חיה · למועד הזה כעת שתהיה ראויה שתהיה יולדת לשבעה חדשים או לתשעה והיולדת תקרא חיה בדברי רז"ל והחיה תגגול את הסנדל : חובקת בן · שתטלי אותו בחיקך : אל אדוני · אמרה שני פעמים אל לחזק הדבר לבקש ממנו שלא יכזב כי שיהיה הדבר על כל פנים אחר שיאל אותה עליו ושיהיה בן של קיימא כי מה יועיל לה אם לא יהיה בן של קיימא ופי' אל תכזב בשפחתך כמו אשר לא יכזבו מימיו · וי"ת אל אדוני בבעו רבוני ותרגם אל תכזב לא יתכדיב פתגמך באמתך : (יז) כעת חיה · כעדן דהיא קיימא : (יט) ראשי ראשי · היה לו כאב הראש ודרך הכואבים או הגוהיב לכפול דבריהם וכן מעי מעי אוחילה : (כג) אתי · כתיב ביו"ד וכן הולכתי כתיב ביו"ד כמו שנמצאו יודי"ן נוספות כמו אוהבתי לדוש· מלאתי משפט · והקרי הולך אחר הכתוב : לא חודש ולא שבת · למדו רז"ל מזה כי חייב אדם להקביל פני רבו בשבת וברגל שנאמר לא חודש ולא שבת מכלל דבחודש ושבת היה לה ללכת אליו · ואדוני אבי ז"ל פירש לא עבר לא חודש ולא שבת שראית אותו מה לך ללכת אליו עתה : ותאמר שלום · לא רצתה לגלות לאדם עד שתראה הנביא : (כד) נהג ולך · וי"מ כי היא היתה רוכבת ואמרה לנער שינהג הבהמה כלומר שיכה האתון במתג למהר ללכת · ופי' אל תעצר לי לרכוב אל תעצור האתון ללכת בנחת בעבור רכיבתי אלא אם אומר לך נהג לך בנחת · וי"מ כי היתה הולכת ברגל במר נפשה ואמרה לנער שינהג האתון וילך לו אחרי האתון ולא יעצור האתון כדי שתרכב היא אם לא תאמר לו · ועל הדרך הזה ת"י אלא בתרגם אל תעצור על האסה

שתרגם

אותה מנגד ויאמר אל־גיחזי נערו הנה השונמית הלז: כו עתה רוץ־נא לקראתה ואמר־לה השלום לך השלום לאישך השלום לילד ותאמר שלום: כז ותבא אל־איש האלהים אל־ההר ותחזק ברגליו ויגש גיחזי להדפה ויאמר איש האלהים הרפה־לה כי־נפשה מרה־לה ויהוה העלים ממני ולא הגיד לי: כח ותאמר השאלתי בן מאת אדני הלא אמרתי לא תשלה אתי: כט ויאמר לגיחזי חגר מתניך וקח משענתי בידך ולך כי תמצא־איש לא תברכנו וכי־יברכך איש לא תעננו ושמת משענתי על־פני הנער: ל ותאמר אם הנער חי־יהוה וחי־נפשך אם־אעזבך ויקם וילך אחריה: לא וגחזי עבר לפניהם וישם את־המשענת על־פני הנער ואין קול ואין קשב וישב לקראתו ויגד־לו לאמר לא הקיץ הנער: לב ויבא אלישע הביתה והנה הנער מת משכב על־מטתו: לג ויבא ויסגר הדלת בעד שניהם ויתפלל אל־יהוה: לד ויעל וישכב על־הילד וישם פיו על־פיו ועיניו על־עיניו וכפיו על־כפו כפיו קרי ויגהר עליו ויחם בשר הילד: לה וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה ויעל ויגהר עליו ויזורר הנער עד־שבע פעמים ויפקח הנער את־עיניו: לו ויקרא אל־גיחזי ויאמר קרא אל־השנמית הזאת ויקראה ותבוא אליו ויאמר שאי בנך: לז ותבא ותפל על־רגליו ותשתחו ארצה ותשא את־בנה ותצא:

הפטרת חיי שרה (במלכים א סימן א)

א והמלך דוד זקן בא בימים ויכסהו בבגדים ולא יחם לו: ב ויאמרו לו עבדיו יבקשו לאדני המלך נערה בתולה ועמדה לפני המלך ותהי־לו סכנת ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך: ג ויבקשו נערה יפה בכל גבול ישראל וימצאו את־אבישג השונמית ויבאו אתה למלך: ד והנערה יפה עד־מאד ותהי למלך סכנת ותשרתהו והמלך לא ידעה: ה ואדניה בן־חגית מתנשא לאמר אני אמלך ויעש לו רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו:

רד"ק

שתרגם לא תדחוק עלי למירכב אלהין כד אומר לך: (כז) להדפה· בעבור כבודה שלא תשק רגלי הנביא או לכבוד הנביא שלא תחזק ברגליו: העלים ממני· עד עתה כי באותה שעה שנפלה לרגליו נאמר לו בנבואה: (כח) לא תשלה אותי· כמו שאמרה אל תכזב בשפחתך ותשלה כמו תשגה תרגום שגגה שלו כלומר שלא תטעה אותי ומה לי לבן אם לא יחיה ות"י הלא אמרית לך אם מתיהיב לי בר קיים אם לא לא הנסיס יתי: (כט) חגור מתניך· אמר לו זה לפי שילך במהרה בזריזות: כי תמצא איש לא תברכנו· זה אמר לו כדי שלא יתעכב בדרך ותהי' כוונתו בשליחותו ולא יפנה לבו לדבר אחר לא במעשה ולא בדבור· ובדרש שהיה כשחוק בעיניו וכל האדם שהי' פוגע בו היה אומר לו שתאמין שהמטה הזה מחיה את המת לפיכך לא עלתה בידו: (לא) ואין קול· לענות: ואין קשב· לשמוע כי אילו היה שומע ולא היה יכול לענות היה מתנועע או רומז בעיניו או בידיו אבל זה לא היה בו לא זה ולא זה: לא הקיץ הנער· מלאכו הקיצה למת כמו הקיצו ורננו שוכני עפר והסברא אשר אמרנו בילד שהחיה אליהו היא הסברא עצמה בזה הנער שהחיה אלישע ומלאכו לו סמך כדברי רז"ל ששאלו בן השונמית מהו שיטמא והיתה התשובה מת מטמא ואינו מטמא חי: (לד) וישם פיו על פיו· כמו שפירשנו באליהו שאמר ויתמודד על הנער והכל לכוין לשון התפלה על מי שמתפלל עליו כמו שאמר ויעתר יצחק לנוכח אשתו ואפשר גם כן להחמים על הנער לחממו בחום הטבעי היוצא מפיו ומעיניו כי רוב הנסים נעשים עם מעט תחבולה מדרך העולם: ויגהר עליו· התנפל והשתטח עליו כמו ויגהר ארצה אבל זה ת"י ואלהי עלוהי: (לה) וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה· וישב לארץ להתפלל כי כבר עלה על המטה אשר הנער שם ושכב עליו והתנפל עליו עד שחם בשרו ואחר כך שב לארץ והתפלל והתנפל עוד ומה שהלך אחת הנה ואחת הנה לכוין לבו יותר וכן אמר דוד אתהלך בתום לבבי בקרב ביתי: ויזורר הנער· נתעטש ותרגום עטישותיו תהל אור זרירוהי: (לז) ותצא· מעלית אלישע:

א (א) והמלך דוד זקן· בן שבעים שנה היה שהרי בן שלשים היה במלכו וארבעים שנה מלך: בא בימים· בימי הזקנה אלא ונפל למטה ואף על פי שלא היה אלא בן שבעים שנה מפני המלחמות אשר נלחם תשש כחו וקפצה עליו הזקנה והזקן כל זמן שהולך ומזקין החום הטבעי הולך וחסר לפיכך ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו· ויש בו דרש שכל המבזה את הבגדים לסוף אינו נהנה מהם ולפי שכרת דוד את כנף המעיל אשר לשאול לא נהנה מהבגדים לעת זקנתו וזה הדרש רחוק ויש עוד בו דרש קרוב מזה כי בראות דוד המלאך וחרבו שלופה בידו נבעת ונצטנן כמו שכתוב כי נבעת מפני חרב המלאך: ולא יחם לו· ולא יחם בשרו לו כמו ויחם בשר הילד וכן וחם לאדוני המלך· וחם להם ר"ל וחם הבשר· ויחם שרשו יחם מבנין הקל והוא כתוב ביו"ד האית"ן לבד ויו"ד השרש נעלמת מהמכתב וכן ויירא שאול מלפני דוד· וירש ודעך ואחרים זולתם: (ב) נערה בתולה· כי היא יותר מחממת מן הבעולה: סוכנת· י"ת קריבא ויש מפרשים מחממת כמו ובוקע עצים יסכן בם לדעת קצת המפרשים וכן בלשון ערב לדבר חם יאמרו סכון ויש מפרשים אוצרות כמו לך בא אל הסכן ואין טעם לפירוש הזה כי מה צורך למלך שתהי' אוצרות ובעלת אוצרות והנכון בעיני שפי' מועילה כלומר שיהי' למלך תועלת בה מפני הצנה אשר אחזתהו וזהו שפירש אחר כך ושכבה בחיקך וחם לאדוני המלך וכמוהו כי תאמר מה יסכן לך מה אועיל מחטאתי וכן הוכח בדבר לא יסכן ומלים לא יועיל בם: (ד) והמלך לא ידעה· כמו שפי' שהבתולה טובה לחמם מן הבעולה ונכתב זה להודיע כי מותרת היתה לשלמה כי אביו לא ידעה אע"פ שהיתה שוכבת בחיק· ורבותינו ז"ל פירשו שהיתה אסורה לו לבעלה משום לא ירבה לו נשים ואמרו בקבלה לא ירבה לו יותר משמונה עשרה וכבר היו לו שמונה עשרה וסמכו זה על פסוק ואוסיפה לך כהנה וכהנה כמו שכתבנו בספר שמואל: (ה) מתנשא· מתפאר ומתגאה אני אמלוך כי חשב לפי שהיה יפה תואר יותר מאחיו כמו שאמר וגם הוא טוב תואר מאד ואמר בלבו שאביו היה אוהב אותו יותר מאחיו לפי שלא גער בו מימיו ולא הכעיסו לפיכך היה מתנשא

נאמר

ו וְלֹא־עֲצָבוֹ אָבִיו מִיָּמָיו לֵאמֹר מַדּוּעַ כָּכָה עָשִׂיתָ וְגַם־הוּא טוֹב־תֹּאַר מְאֹד וְאֹתוֹ יָלְדָה אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם׃ ז וַיִּהְיוּ דְבָרָיו עִם יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה וְעִם אֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וַיַּעְזְרוּ אַחֲרֵי אֲדֹנִיָּה׃ ח וְצָדוֹק הַכֹּהֵן וּבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע וְנָתָן הַנָּבִיא וְשִׁמְעִי וְרֵעִי וְהַגִּבּוֹרִים אֲשֶׁר לְדָוִד לֹא הָיוּ עִם־אֲדֹנִיָּהוּ׃ ט וַיִּזְבַּח אֲדֹנִיָּהוּ צֹאן וּבָקָר וּמְרִיא עִם אֶבֶן הַזֹּחֶלֶת אֲשֶׁר־אֵצֶל עֵין רֹגֵל וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־אֶחָיו בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְכָל־אַנְשֵׁי יְהוּדָה עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ׃ י וְאֶת־נָתָן הַנָּבִיא וּבְנָיָהוּ וְאֶת־הַגִּבּוֹרִים וְאֶת־שְׁלֹמֹה אָחִיו לֹא קָרָא׃ יא וַיֹּאמֶר נָתָן אֶל־בַּת־שֶׁבַע אֵם־שְׁלֹמֹה לֵאמֹר הֲלוֹא שָׁמַעַתְּ כִּי מָלַךְ אֲדֹנִיָּהוּ בֶן־חַגִּית וַאֲדֹנֵינוּ דָוִד לֹא יָדָע׃ יב וְעַתָּה לְכִי אִיעָצֵךְ נָא עֵצָה וּמַלְּטִי אֶת־נַפְשֵׁךְ וְאֶת־נֶפֶשׁ בְּנֵךְ שְׁלֹמֹה׃ יג לְכִי וּבֹאִי אֶל־הַמֶּלֶךְ דָּוִד וְאָמַרְתְּ אֵלָיו הֲלֹא־אַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲמָתְךָ לֵאמֹר כִּי־שְׁלֹמֹה בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרַי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי וּמַדּוּעַ מָלַךְ אֲדֹנִיָהוּ׃ יד הִנֵּה עוֹדָךְ מְדַבֶּרֶת שָׁם עִם־הַמֶּלֶךְ וַאֲנִי אָבוֹא אַחֲרַיִךְ וּמִלֵּאתִי אֶת־דְּבָרָיִךְ׃ טו וַתָּבֹא בַת־שֶׁבַע אֶל־הַמֶּלֶךְ הַחַדְרָה וְהַמֶּלֶךְ זָקֵן מְאֹד וַאֲבִישַׁג הַשּׁוּנַמִּית מְשָׁרַת אֶת־הַמֶּלֶךְ׃ טז וַתִּקֹּד בַּת־שֶׁבַע וַתִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַה־לָּךְ׃ יז וַתֹּאמֶר לוֹ אֲדֹנִי אַתָּה נִשְׁבַּעְתָּ בַּיהוָה אֱלֹהֶיךָ לַאֲמָתֶךָ כִּי־שְׁלֹמֹה בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרָי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי׃ יח וְעַתָּה הִנֵּה אֲדֹנִיָּה מָלָךְ וְעַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ לֹא יָדָעְתָּ׃ יט וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא־וְצֹאן לָרֹב וַיִּקְרָא לְכָל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וּלְיֹאָב שַׂר הַצָּבָא וְלִשְׁלֹמֹה עַבְדְּךָ לֹא קָרָא׃ כ וְאַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ עֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל עָלֶיךָ לְהַגִּיד לָהֶם מִי יֵשֵׁב עַל־כִּסֵּא אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ אַחֲרָיו׃ כא וְהָיָה כִּשְׁכַב אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ

רד"ק

לאמר אני אמלוך : וחמשים איש רצים לפניו · שהיו הולכין לפניו בכלי זיין כמנהג המלכים שהולכים לפניהם רגלים בכלי זיין וכן אמר באבשלום וחמשים איש רצים לפניו ובדברי רז"ל מאי מעליותא אלא שהיו נטולי טחול וחקוקי כפות הרגלים : (ו) ולא עצבו · ולא הכעיסו כשהיה עושה שום דבר רע לא היה מכלימו ומיסרו לאמר מדוע ככה עשית לפיכך יצא לדרך רעה ולמרוד באביו כי יודע היה אדוניהו כי דוד אמר להמליך שלמה אע"פ שלא הודיע דוד המלוכה עדיין אבל השב בלבו אבי אוהב אותי ולא גער בי מימי אכנס בדבר המלוכה בימיו ואם לא ירע לו ידעתי שאני אמלוך : וגם הוא טוב תואר · וגם לרבות על אבשלום ואע"פ שלא זכרו הנה זכר מעשה אדוניהו לעשות לו רכב ופרשים למלוך כמעשה אבשלום שהיה חושב גם כן למלוך ויפים גרם להם לבניהם להתגאות ולמרוד : ילדה · חגית אם אדוניהו ילדה אותו אחרי שילדה מעכה את אבשלום כי אבשלום היה גדול מאחיו כמו שכתוב השלישי אבשלום הרביעי אדוניהו ואמנון שהיה הבכור כבר מת ואולי דניאל שהיה משנהו מת אע"פ שלא נכתבה מיתתו ולפיכך היה חושב אד וניהו למלוך : (ז) ויהיו דבריו · דבריו ועצתו בדבר הזה היו עם יואב ועם אביתר כי יואב ידע כי דוד היה שונא אותו שהרי קללו על שהרג אבנר וגם אבשלום הרג שצוהו עליו לשמור שלא יהרגהו וגם עמשא הרג ועל כל אלה הדברים היה שונא דוד אותו אלא שהיה דוד ירא אותו כל ימי חייו לפי שהיה נלחם מלחמותיו לפיכך הי' אחרי אדוניהו כדי שיניחנו שר צבא אם ימלוך כמו שהיה חושב בלבו שדוד יצוה את בנו המולך אחריו להמיתו ואביתר הכהן גם כן לפי שדוד סלקהו מן כהונה גדולה ושם תחתיו צדוק כשהיה בורח מפני אבשלום כמו שפירשנו בספר שמואל ולפיכך עזרוהו אלה השנים והיו אחריו והטו לב בני המלך ואנשי יהודה אחריו כמו שאמר ויעזרו אחרי אדוניהו : (ט) ומריא : כתרגומו ופטימין כאן והבקר היו מהמרעה והמריא הוא צאן ובקר שהם מפוטמים בבית על האבוס ובמשנה אמרו מלבון מריא אין ממרים את העגלים ואמרו איזו היא המראה מרביצה ופוקם את פיה ומאכילה כרשינין ומים בבת אחת : עם אבן הזוחלת · כמוך לאבן הזוחלת זבחו הצאן והבקר ופי' הזוחלת שהיו מים זוחלין אצל האבן לפיכך נקראת זוחלת כמו שאמר אצל עין רוגל ויונתן תרגם סכותא ותרגום מלפי סכיתא : עין רוגל · כתרגומו עין גלגא וקראו הוא הכובס ובעין הזה היו מכבסין בגדים ונקרא הכובס בעבור זה רוגל לפי שהוא מכבס בגדים ברגליו : (י) לא קרא · לא קרא לאלה לפי שידע כי ידם עם שלמה : (יא) ויאמר נתן · חשש בדבר יותר לפי שהוא אמר בנבואה לדוד כי שלמה ימלוך כמו שפירשנו בספר שמואל גם בדברי הימים כתוב: ואדנינו · בהגעת האל"ף והוא אחד מן השבעה: לא ידע · שאם ידע היה מוחה בדבר שהרי נאמר לו בנבואה כי שלמה ימלוך : (יב) ומלטי את נפשך · כי חשש שאם ימלוך אדוניהו ימית אחרי מות דוד בת שבע ושלמה כדי שלא יצא לו ערעור במלכות או פי' ומלטי את נפשך ואת נפש בנך מבזיון שלא יהיו עבדים לאדוניהו: (יג) נשבעת לאמתך · יודע היה נתן שנשבע לה שמע זה ממנה ולמה נשבע לה אמרו כי כשמת הילד אמרה בת שבע הילד מת מפני העון אפי' יהיה לי ממך בן של קיימא יבוזו אותו אחיו מפני שבאתי אליך בעון מתחלה ולא רצתה להזקק לו עד שנשבע לה כי הבן שיהיה לו ממנה ראשונה ימלוך אחריו ואמר לה כי על פי הנבואה נאמר לו זה : (טו) זקן מאד · חלוש מאד כי קפצה עליו זקנה כמו שפירשנו : משרת את המלך · בשכבה בחיקו ומחממת אותו וכמה שהיה צריך שירות אחר ואמר הספור הזה לפי שנכנסה בת שבע החדרה ואף כי היה המלך בנעם במטתו עם אבישג ולא היה רשות לאדם אחר להכנס שם בלא רשות אבל היא לפי שהיתה אשתו נכנסה בחדרה בלא רשות ומלת משרת חסר ממנה התי"ו למ"ד הפועל מפני כובד קריאת שני התוי"ן רצוף כאחד כי משפטו משרתת ובא הרי"ש בפת"ח גדול תמורת הקטן : (טז) מה לך · לפי שלא היתה רגילה לבא אצלו ידע כי על דבר באה לפיכך אמר לה מה לך או לפי שנכנסה החדרה שלא ברשות ידע כי דבר נחוץ היה לה : (יח) ועתה אדוני המלך לא ידעת · רבים מהסופרים טעו בזאת המלה וכתבו אותה באל"ף לפי שהוא קרוב לענין אבל ברור הוא אצלנו כי הוא ועתה בעי"ן מפי ספרים המדויקים ומפי המסורת : (יט) ולשלמה עבדך לא קרא · כיון שלא קרא לשלמה בסעודה זו וקרא לשאר בני המלך נראה כי לדבר מלוכה עשה זבח זה וקרא לכל הסומכים ידו שיאכלו עמו : (כ) ואתה אדוני המלך · זהו ואתה באל"ף וטועים בו בעי"ן לפי שהענין יותר קרוב : להגיד להם · שאם לא תגיד להם קודם שתשכב עם אבותיך והייתי אני ובני שלמה חטאים מדבר המלוכה : (כא) חטאים · ת"י מתרכין כלומר מגורשין מן המלוכה ויש מפרשים אם לא יהיה בני מלך גלוי עון יהיה לנו ויאמרו כי

מפני

עִם־אֲבֹתָיו וְהָיִיתִי אֲנִי וּבְנִי שְׁלֹמֹה חַטָּאִים׃ כב וְהִנֵּה עוֹדֶנָּה מְדַבֶּרֶת עִם־הַמֶּלֶךְ וְנָתָן הַנָּבִיא בָּא׃ כג וַיַּגִּידוּ לַמֶּלֶךְ לֵאמֹר הִנֵּה נָתָן הַנָּבִיא וַיָּבֹא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ עַל־אַפָּיו אָרְצָה׃ כד וַיֹּאמֶר נָתָן אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אַתָּה אָמַרְתָּ אֲדֹנִיָּהוּ יִמְלֹךְ אַחֲרָי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי׃ כה כִּי ׀ יָרַד הַיּוֹם וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא־וְצֹאן לָרֹב וַיִּקְרָא לְכָל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְשָׂרֵי הַצָּבָא וּלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וְהִנָּם אֹכְלִים וְשֹׁתִים לְפָנָיו וַיֹּאמְרוּ יְחִי הַמֶּלֶךְ אֲדֹנִיָּהוּ׃ כו וְלִי אֲנִי־עַבְדֶּךָ וּלְצָדֹק הַכֹּהֵן וְלִבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע וְלִשְׁלֹמֹה עַבְדְּךָ לֹא קָרָא׃ כז אִם מֵאֵת אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ נִהְיָה הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא הוֹדַעְתָּ אֶת־עַבְדֶּיךָ עבדך קרי מִי יֵשֵׁב עַל־כִּסֵּא אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ אַחֲרָיו׃ כח וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיֹּאמֶר קִרְאוּ־לִי לְבַת־שָׁבַע וַתָּבֹא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַתַּעֲמֹד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ כט וַיִּשָּׁבַע הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמַר חַי־יְהוָה אֲשֶׁר־פָּדָה אֶת־נַפְשִׁי מִכָּל־צָרָה׃ ל כִּי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָךְ בַּיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר כִּי־שְׁלֹמֹה בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרַי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי תַּחְתָּי כִּי כֵּן אֶעֱשֶׂה הַיּוֹם הַזֶּה׃ לא וַתִּקֹּד בַּת־שֶׁבַע אַפַּיִם אֶרֶץ וַתִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ וַתֹּאמֶר יְחִי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ דָּוִד לְעֹלָם׃

הפטרת תולדות (בתרי עשר במלאכי סימן א)

א מַשָּׂא דְבַר־יְהוָה אֶל־יִשְׂרָאֵל בְּיַד מַלְאָכִי׃ ב אָהַבְתִּי אֶתְכֶם אָמַר יְהוָה וַאֲמַרְתֶּם בַּמָּה אֲהַבְתָּנוּ הֲלוֹא־אָח עֵשָׂו לְיַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה וָאֹהַב אֶת־יַעֲקֹב׃ ג וְאֶת־עֵשָׂו שָׂנֵאתִי וָאָשִׂים אֶת־הָרָיו שְׁמָמָה וְאֶת־נַחֲלָתוֹ לְתַנּוֹת מִדְבָּר׃ ד כִּי־תֹאמַר אֱדוֹם רֻשַּׁשְׁנוּ וְנָשׁוּב וְנִבְנֶה חֳרָבוֹת כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הֵמָּה יִבְנוּ וַאֲנִי אֶהֱרוֹס וְקָרְאוּ לָהֶם גְּבוּל רִשְׁעָה וְהָעָם אֲשֶׁר־זָעַם יְהוָה עַד־עוֹלָם׃ ה וְעֵינֵיכֶם תִּרְאֶינָה וְאַתֶּם תֹּאמְרוּ יִגְדַּל יְהוָה מֵעַל לִגְבוּל יִשְׂרָאֵל׃ ו בֵּן יְכַבֵּד אָב וְעֶבֶד אֲדֹנָיו וְאִם־אָב אָנִי אַיֵּה כְבוֹדִי וְאִם־אֲדוֹנִים אָנִי אַיֵּה מוֹרָאִי אָמַר ׀ יְהוָה

רד"ק

מפני עון בנמלא כי וכן בנולד ממני לא היתה לו מלוכה ויש מפרשים כנגד דוד אמרה אלא שכנתה מפני כבודו כלומר אתה תהא חוטא בזה אם לא תמליך שלמה בני כי אתה נשבעת לי בה': (כב) ונתן הנביא בא. בהגר או נכנס החיצונים עד שיאמרו למלך ויכנס כרגות ויגידו למלך ואמר המלך שיבא וכן עשה ויבא לפני המלך: (כד) אתה אמרת. על דרך התימה כלומר כראה שאתה אמרת לו שימלוך שזבח זבחים ויקרא למי שרצה: (כה) כי ירד. ירד היום אל עין רוגל לזבוח: (כו) ולי אני עבדך. זה שלא קרא לנו ידמה כי לדבר המלוכה עשה הזבח: (כז) ולא הודעת את עבדיך. תמה אני אם מאתך נהיה הדבר הזה איך לא הודעתני טרם שתמליכנו. כתיב עבדיך ביו"ד כלומר לי ולשאר עבדיך הנאמנים: (כח) קראו לי לבת שבע. לא יצאה מהחדר אבל רחקה ממנו מעט בעוד שהיה נתן מדבר עמו לפיכך אמר קראו לי ודרש שכתוב בזה רחוק מהד באמר שלעניני חיבות קראה להודיע לאבישג כי מה שלא ידעה לסבה שהיתה הסוכנת לו לא מפני שלא היה יכול: (לא) יחי לעולם. פי' חיי נפש לעולם הבא כי בעולם הזה קרוב היה למיתה וכן ת"י יתקיים וכל שאר יחי המלך תרגם יצלח:

א (א) **משא** דבר ה' אל ישראל ביד מלאכי. חגי זכריה ומלאכי הם שנבאו בבית שני ובחגי וזכריה כתב זמן נבואתם ובמלאכי לא נכתב ואפשר שהיה האחרון שבהם וכן יראה כי לא נזכר בדבר בנין הבית כמו שנזכרו חגי וזכריה כמו שכתוב והתנבאו חגי וזכריה בר עדו נביאיא ואמר יושבי יהודאי בנין ומצלחין בנבואת חגי נביאה וזכריה בר עדו ורז"ל אמרו מלאכי זה עזרא ולא מצאנו בשום מקום שקראו נביא אלא עזרא הסופר ופי' אל ישראל להוכיחם על מעשיהם כי הדור ההוא מבבל היו רובם מחזיקים במעשים שאינם טובים שהיו נושאים נשים נכריות כמו שהוכיחם עזרא בזה וכן מלאכי הוכיחם בזה כמו שאמר ובעל בת אל נכר וכן בחלול שבתות לא היו נזהרים ובדברים אחרים כמו שכתוב בספר עזרא: (ב) אהבתי אתכם ואמרתם במה אהבתנו. פי' ואם תאמרו במה אהבתנו הלא את עשו ליעקב אחים היו בני יצחק אוהבו ובחרתי ביעקב ובזרעו אחריו אע"פ שהם מכעיסים אותי ונתתי לזרע יעקב הארץ אשר נשבעתי לאברהם וליצחק: (ג) ואת עשו שנאתי. לפי מעשיו ומעשה זרעו אחריו ולא רציתי שיתלקו עם אחיו יעקב בארץ כנען ונתתי לו לירושה הר שעיר ולזרעו אחריו וכשהרעו להרע לישראל ושמחו בחורבנם ובגלותם שנאתים: ואשים את הריו שממה. לפי שנקראת ארצו הר שעיר אמר הריו ואף על פי שארצכם היתה שממה גם כן אתם שבתם אליה והנכם יושבים בה אבל הם לא יבנו לארצם לעולם כי לעולם תהיה שממה ולתנות מדבר הנה תראו כי אהבתי זרע יעקב ושנאתי זרע עשו: לתנות מדבר. שישכנו בארצם תנים ובנות יענה כמו במדבר: (ד) כי תאמר אדום רששנו. ואם תאמר עדת אדום רששנו אע"פ שאנו רשים ודלים ואכלנו חרבה עוד נשוב ונבנה חרבות כמו שעשו ישראל: כה אמר ה' צבאות המה יבנו ואני אהרוס. אם יבנו אני אהרוס: וקראו להם גבול רשעה: כלומר לארצם יקראו כל העולם גבול רשעה כי ברשעת יושביה היא חרבה לעולם כי גדלה רשעתם לפני שהם שבגדו באחיהם בני יעקב ואל יתברך צוה לישראל לא תתעב אדומי כי אחיך הוא והם הרעו להם בכל אשר יכלו ושמחו בחורבנם ובגלותם כמו שנאמר בנבואת עובדיה לפיכך זעם ה' אותם עד עולם וי"ו ונשוב כוי"ו ויאמר לבהם את עיניו והדומים להם. ויונתן פירשה עם תוספת שהוסיף אמר וימרון אדומאי את מסכינא כען עתרנא ונתוב ונבנה חרבתא: (ה) ועיניכם תראינה. פירוש תראינה בחורבנם: ואתם תאמרו יגדל ה'. פי' ואתם אז תאמרו מעל לגבול ישראל יגדל ה' כלומר תתנו שבח וגדולה שאתם בגבולכם יושבים וגבולם חרב. וגבולכם יקרא גבול ישראל וגבולם גבול רשעה: (ו) בן יכבד אב ועבד אדוניו. פירוש יירא את אדוניו כמו שאמר איה מוראי. ובאמרו בן יכבד אב ועבד אדוניו זהו מדרך השכל המפורסם שראוי לבן לכבד את אביו והעבד מוכרח לירא את אדוניו: לכם הכהנים בוזי שמי. ויספק כבוד הבן לאב. הוכיח תחלה לכהנים שהיה להם להוכיח ולהורות כמו שאמר ובאת אל הכהנים הלוים ולא די שאין אתם מוכיחים אלא שאתם סומכים ידי הרעים שמביאים קרבן נבזה: ואמרתם

צבאות לכם הכהנים בוזי שמי ואמרתם במה בזינו את שמך: ז מגישים על מזבחי לחם מגאל ואמרתם במה גאלנוך באמרכם שלחן יהוה נבזה הוא: ח וכי תגישון עור לזבח אין רע וכי תגישו פסח וחלה אין רע הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך אמר יהוה צבאות: ט ועתה חלו נא פני אל ויחננו מידכם היתה זאת הישא מכם פנים אמר יהוה צבאות: י מי גם בכם ויסגר דלתים ולא תאירו מזבחי חנם אין לי חפץ בכם אמר יהוה צבאות ומנחה לא ארצה מידכם: יא כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים ובכל מקום מקטר מגש לשמי ומנחה טהורה כי גדול שמי בגוים אמר יהוה צבאות: יב ואתם מחללים אותו באמרכם שלחן אדני מגאל הוא וניבו נבזה אכלו: יג ואמרתם הנה מתלאה והפחתם אותו אמר יהוה צבאות והבאתם גזול ואת הפסח ואת החולה והבאתם את המנחה הארצה אותה מידכם אמר יהוה: יד וארור נוכל ויש בעדרו זכר ונדר וזבח משחת לאדני כי מלך גדול אני אמר יהוה צבאות ושמי נורא בגוים: ב א ועתה אליכם המצוה הזאת הכהנים: ב אם לא תשמעו ואם לא תשימו על לב לתת כבוד לשמי אמר יהוה צבאות ושלחתי בכם את המארה וארותי את ברכותיכם וגם ארותיה כי אינכם שמים

רד"ק

ואמרתם במה בזינו את שמך: והתשובה באמרכם שלחן ה' נבזה הוא אלא שפקדים לזכור הגיאול שעושים והוא שאומר מגישים וגו': (ז) מגישים לחם מגואל · קרבן כמו את לחם אלהיך לחם אשה קרבני לחמי · מגואל · מתועב ומטונף והוא הפסח והעור והחולה: ואמרתם במה גאלנוך · ואיך תאמרו במה גאלנוך אם תגאלו בדם מזבחי הרי אתם מגאלים אותי: שלחן ה' · הוא המזבח · וכן אמר ביחזקאל על המזבח זה השלחן אשר לפני ה': נבזה הוא· המקריבים שם הדם והחלבים שהם דברים נבזים ואינם משימי' אל לבם למה זה האל יתברך להקריב דם וחלבים: (ח) וכי תגישון· כשמביאים לכם שה עור לזבוח ולהקריבו אתם אומרים אין זה רע וטוב הוא להקריבו כי השלחן נבזה והקרבן אינו רע שיהיה נבזה ואתם מגישים אותו על מזבחי והיה עליכם לומר למביאים אותו זה רע הוא להקריבו כמש"כ בתורה עורת או שבור וגו' לא תקריבו אלה לה'· ואתם נושאים פני המביאים ומקבלים הפחות ותאמרו אין רע: הקריבהו נא לפחתך· איך תוכלו לומר שאיננו רע להקריבו לפני ואם תקריבהו לפחתך בשר ודם הירצך באותה המנחה או הישא פניך בעבורה אם תבקש ממנו דבר אבל ישנאך בעבורה ויכעס עליך · פחתך מן פחת יהודה וסגול הפ"א תחת פת"ח גדול והוא המושל והשלטון כתרגום שלטונך: (ט) ועתה· אם תשובו אליו ותחלו פניו בלב עדיין יחון אתכם וייטיב לכם· ואמר ויחננו כי הנביא יש לו צרה בצרתם · ועוד לכלול עצמו בכלל ישראל כמו שאמר משה רבינו עליו השלום וסלחת לעוננו ולחטאתנו · ומהאל יתברך למד דבר זה שאמר לו עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורותי: מידכם היתה זאת· זאת המארה שהיא לכם כמ"ש למטה וגם ארותיה מידכם היא זאת המארה שאתם עושים רע בעיני ה' לפיכך הוא שולח בכם מארה: הישא מכם פנים · וכי סבורים אתם שישא פנים לאחד מכם שלא יוכיחכם על מעשיכם הרעים והוא לא ישא פנים ולא יקח שוחד · וי"ת היתנסבון לכון אפין · וכן אונקלוס תרגם אשר לא ישא פנים דלית קדמוהי מיסב אפין לא רחוי ליתם לו נשיאות פנים: (י) מי גם בכם · שאתם רעים מי יתן שיהיה בכם איש אחד שיתן אל לבו דבר הקרבנות הנבזים: ויסגור דלתים · יסגור דלתי העזרה שלא יביא שם אדם קרבן כי טוב הוא שלא יביאו קרבן משיביאוהו נבזה: ולא תאירו על מזבחי חנם · ולא תבעירו · כמו נשים באות מאירות אותה · פירוש ובחנם תבערו אש על המזבח כי הקרבן שתקריבו עליו לא לרצון יהיה לכם ולא למביאים אותו וזהו שאמר אין לי חפץ בכם כי מעשיכם רעים · ומנחתכם אינה רצויה אפילו היתה טובה כל שכן שהיא רעה ואין לי חפץ ורצון לא במנחתכם ולא בכם: (יא) כי ממזרח שמש ועד מבואו· כל הישוב הוא ממזרח למערב ואיננו בן מנסון לדרום כי איננו מיושב כולו: גדול שמי בגוים· כי אע"פ שעובדים לצבא השמים מודים כי שאני הסבה הראשונה אלא שעובדים אותם לפי דעתם שיהיו אמצעיים בינו ובינם · ואמרו רז"ל דקרו ליה אלהא דאלהין: ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי· אם הייתי מצוה אותם כמו שצויתי אתכם היו מקטירים ומגישים לשמי · ועוד כי מנחה טהורה היו מגישים לא כמו שאתם עושים שאתם מגישים מנחה טמאה ונבזה · או פירושו אע"פ שהם מקטירים ומגישים לעבודת כוכבים דעתם לשמי: (יב) ואתם מחללים אותו · ספר הגוים שהם מכבדים ומגדלים שמי וכי יש חלול גדול מזה שתאמרו שלחן ה' מגואל הוא שפירושו נבזה הוא: וניבו נבזה אכלו · ניבו דברו כמו ניב שפתים ר"ל דברו של הכהן המקריב מה הוא שאומר תמיד נבזה אכלו כלומר לחם המזבח ואכלו שהוא חלב ודם מגואל ונבזה הוא · ויש מפרשים וניבו מענין תנובה·וי"פ בסיר הוא ובסירן מתנתא מיניה: (יג) ואמרתם · עתה יוכיח ישראל המביאים הקרבן תאמרו בהביאכם השה לעזרה הנה מתלאה כלומר יאמר כל אחד לחבירו בהביאו הקרבן כמה אני יגע ולואה מזה השה שנשאתי על כתפי ר"ל שהוא שמן ובעל בשר: והפחתם אותו · והפילו אותו על הקרקע דרך בזיון· וכן תרגם יונתן ושניקתון יתיה כמו וינער ה' שתרגומו ושניק ה'· ויש מפרשים אותו מענין מפח נפש שענינו דאבון נפש כלומ' תכאיבו ותדאיבו נפש בעל השה כי גזלתם אותו כמו שאמר והבאתם גזול · ואחז"ל פירש והפחתם מענין נופח באש פחם· כלומר הם אומרים כי יגעים הם ונלאים מטורח הקרבן שנשאו על כתפם לומר שהוא שמן ובעל בשר והוא בהפך כי כל כך הוא כחוש ודל בשר שאם תנפחו בו יפול לארץ · ותרגם יונתן הנה מתלאה הא דאיתינא מליאותנא: (יד) וארור נוכל· חושב מחשבה רעה ועושה בערמה · וכן מן הדגוש אשר נכלו לכם· ויתנכלו אותו להמיתו · וכן תרגום לגרגו בערמה למקבליס בנכילו: ויש בעדרו זכר · פי' זכר תמים · וכן כאמר יהיו כאמר לבן דבר הלמד מענינו ולבים כמוהם: ונודר וזובח משחת · זכר הנדר לפי שיש קרבן שהוא כשר לנדבה ואינו כשר לנדר · כמו שרוע וקלוט · לפיכך אמר ונודר כי אפילו נודר מביאין קרבן משחת · משחת ר"ל שיש בו מום ענין בשחתם כמו כי משחתם בהם אלא שהוא שם וזה פעול: כי מלך גדול אני · ואיך תבזו אותי: ושמי נורא בגוים · ואתם שהכנתי אתכם מכל הגוים לא תיראו ממני: ב (א) ועתה הכהנים לפי שהם מקבלים הקרבן המשחת מיד המביאים אותו והיה להם למנוע אותם ולהורותם כי אין זה הקרבן ראוי להקריבו לפני כמו שמנעה אותו התורה: (ב) בכם· במקבלים ובמביאים: את ברכותיכם · שברכתי אתכם אחר בנין הבית כמו שכתוב אמר אחר שאתם מבזים אותי בקרבנותיכם אהפוך לכם הברכה למארה: וגם ארותיה· כלומר עד עתה ארותי הברכה שנתתי

הפטרת תולדות

עַל־לֵב׃ ג הִנְנִי גֹעֵר לָכֶם֙ אֶת־הַזֶּ֔רַע וְזֵרִ֤יתִי פֶ֙רֶשׁ֙ עַל־פְּנֵיכֶ֔ם פֶּ֖רֶשׁ חַגֵּיכֶ֑ם וְנָשָׂ֥א אֶתְכֶ֖ם אֵלָֽיו׃ ד וִֽידַעְתֶּ֕ם כִּ֚י שִׁלַּ֣חְתִּי אֲלֵיכֶ֔ם אֵ֖ת הַמִּצְוָ֣ה הַזֹּ֑את לִהְי֤וֹת בְּרִיתִי֙ אֶת־לֵוִ֔י אָמַ֖ר יְהוָ֥ה צְבָאֽוֹת׃ ה בְּרִיתִ֣י ׀ הָיְתָ֣ה אִתּ֗וֹ הַֽחַיִּים֙ וְהַשָּׁל֔וֹם וָאֶתְּנֵֽם־ל֥וֹ מוֹרָ֖א וַיִּֽירָאֵ֑נִי וּמִפְּנֵ֥י שְׁמִ֖י נִחַ֥ת הֽוּא׃ ו תּ֤וֹרַת אֱמֶת֙ הָיְתָ֣ה בְּפִ֔יהוּ וְעַוְלָ֖ה לֹא־נִמְצָ֣א בִשְׂפָתָ֑יו בְּשָׁל֤וֹם וּבְמִישׁוֹר֙ הָלַ֣ךְ אִתִּ֔י וְרַבִּ֖ים הֵשִׁ֥יב מֵעָוֺֽן׃ ז כִּֽי־שִׂפְתֵ֤י כֹהֵן֙ יִשְׁמְרוּ־דַ֔עַת וְתוֹרָ֖ה יְבַקְשׁ֣וּ מִפִּ֑יהוּ כִּ֛י מַלְאַ֥ךְ יְהוָֽה־צְבָא֖וֹת הֽוּא׃

הפטרת ויצא (בהושע סימן יב)

יג וַיִּבְרַ֥ח יַעֲקֹ֖ב שְׂדֵ֣ה אֲרָ֑ם וַיַּעֲבֹ֤ד יִשְׂרָאֵל֙ בְּאִשָּׁ֔ה וּבְאִשָּׁ֖ה שָׁמָֽר׃ יד וּבְנָבִ֕יא הֶעֱלָ֧ה יְהוָ֛ה אֶת־יִשְׂרָאֵ֖ל מִמִּצְרָ֑יִם וּבְנָבִ֖יא נִשְׁמָֽר׃ טו הִכְעִ֥יס אֶפְרַ֖יִם תַּמְרוּרִ֑ים וְדָמָיו֙ עָלָ֣יו יִטּ֔וֹשׁ וְחֶ֨רְפָּת֔וֹ יָשִׁ֥יב ל֖וֹ אֲדֹנָֽיו׃ יג א כְּדַבֵּ֤ר אֶפְרַ֙יִם֙ רְתֵ֔ת נָשָׂ֥א ה֖וּא בְּיִשְׂרָאֵ֑ל וַיֶּאְשַׁ֥ם בַּבַּ֖עַל וַיָּמֹֽת׃ ב וְעַתָּ֣ה ׀ יוֹסִ֣פוּ לַחֲטֹ֗א וַיַּעֲשׂ֣וּ לָהֶם֩ מַסֵּכָ֨ה מִכַּסְפָּ֤ם כִּתְבוּנָם֙ עֲצַבִּ֔ים מַעֲשֵׂ֥ה חָרָשִׁ֖ים כֻּלֹּ֑ה לָהֶם֙

רד"ק

שנתתי לכם מעת שהחלותם לבזותי בהבאת הקרבנות ועתה אוסיף עוד במארה אם לא תשמעו: (ג) הנני גוער לכם · ענין השחתה כמו גערת גוים· לכם · בעבורכם: וזריתי פרש· וזריתי מלעיל והוא מבנין הדגוש כמו מזרה ישראל· פרש · זבל הבהמות כמו ואת פרשה · אמר תחלה פרש ואחר כך פירש ואמר פרש חגיכם והוא כמו כבשים · ר"ל כי בהמות הקרבנות יקראו חגים וכן אסרו חג בעבותים · חגים ינקופו · חלב חגי· ונקרא הקרבן חג לפי שרוב הקרבנות קרבים בחג · ור"ל בזה הענין כמו שאתם מבזים אותי בקרבנות כן אבזה אתכם בהם כי הדבר הנבזה שבבהמות והוא הפרש אזרה אותו על פניכם: וזריתי פרש על פניכם · כלומר אשים אתכם לבושת ולבזיון מפני הרעב שאשחית הזרע שתזרעו ואתם תאחרו בחסרון לחם ותהיו לבושת בין הגוים אשר סביבותיכם · כי ברעב יהיו לבשת כמו שאמר ושבעתם אותו ולא אתן אתכם עוד חרפת רעב בגוים והרי אתם לבושת ולבזיון כאילו זריתי פרש על פניכם: ונשא אתכם אליו · הענין ישא אתכם אל הבזיון הזה מדה כנגד מדה אתם בזיתם אותו ותהיו נבזים · ויונתן תרגם הא אנא נזיף לכון בעללת ארעא וגו': (ד) וידעתם · להיות בריתי את לוים לפיכך אני מצוה אתכם כל כך לפי שרצוני שתהיה בריתי עם שבט לוי בקיימתי: (ה) בריתי היתה אתו· עם לאה השבט לכהונה והוא אהרן קדוש ה' ופינחס אשר קנא לאלהיו ובפינחס נאמר הנני נותן לו את בריתי שלום· ונאמר לו עוד והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם · והחיים נתן לו כי מצאנו לו חיים יותר משלש מאות שנה אפילו למי שאמר כי פינחס אינו אליהו שהרי מצאנו אותו שהיה בפילגש בגבעה כמו שכתוב ופינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן עומד לפניו בימים ההם והיו לו משנותיו עד הזמן ההוא יותר משלש מאות שנה: ואתנם לו מורא · החיים והשלום נתתי לו בעבור מורא שיראני: ומפני שמי נחת הוא· פירשו חתת ופירושו נשבר ונדכה מפני שם ה' ויונתן תרגם ודהבית ליה אולפן אוריתא שלים וגו': (ו) תורת אמת היתה בפיהו · כמו שהיתה תורת ה' בפיו שהיה מורה אותה לרבים כן היתה בלבו· זהו תורת אמת שלא היה אחד בפה ואחד בלב זהו ועולה לא נמצא בשפתיו: בשלום ובמישור הלך אתי · בשלום שהיה דבק כי למצות חפצי על דרך יעשה שלום לי · ובמישור שהלך בדרכי בני אדם בדרך ישרה ובשניהם הוא אתי כי באלה חפצתי לעשות חסד ומשפט וצדקה בארץ: ורבים השיב מעון · שהיה מורה התורה תמיד לכל ורבים שמעו לו והשיבם מעון: (ז) כי שפתי כהן ישמרו דעת · כי כן יאות לכל כהן שישמרו שפתיו דעת המצות והחוקים להורותם בשפתיו לישראל כמו שאמר בתורה ולהורות את בני ישראל את כל החוקים אשר דבר ה' אליהם ביד משה ונאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל לפיכך יבקשו ישראל תורה מפיהו: כי מלאך ה' צבאות הוא · כי הוא שליח האל יתברך להורות דברי האל לישראל· ותרגם יונתן ארי משמש קדם ה' צבאות הוא:

(יג) ויברח יעקב · והם אינם זוכרים הטובה שעשיתי עם אביהם שברח מפני עשו אחיו: ויעבוד ישראל באשה · אף כשהיה שם הוצרך לעבוד את לבן בעבור אשה שיתן לו בתו והעבודה שאמר את צאנו וכן בבתו האחרת שנתן לו שמר צאנו גם כן ואני הוא שהייתי עמו וברכתיו ושב משם בעושר ובנכסים: (יד) ובנביא העלה · ועוד עשיתי חסד עם בניו שירדו למצרים ונשתעבדו שם ושלחתי להם נביא שהעלה אותם ממצרים ברכוש רב והוא משה: ובנביא נשמר · ארבעים שנה שהיו במדבר נשמרו ע"י נביא שנתתי להם ולא חסרו דבר וכל הטובות האלה אינם זוכרים ומכעיסים אותי בתועבות וגלא אלי זהו שאמר· (טו) הכעיס אפרים תמרורים·הכעיס אפרים את האל יתברך בתמרורים והם המזבחות שהיו כגלים וציונים וכמוהו שימי לך תמרורים ויש לפרשו ג"כ מענין מרורים · ופירושו כעס תמרורים כלומר כעס רע ומר: ודמיו עליו יטוש· דם נקי ששפך אפרים יטוש עליו אדוניו · וכן חרפתו שחרף את האל יתברך בעבודת העגלים הכל ישיב לו גמולו בראשו: יטוש · כמו והנם נטושים על פני כל הארץ· ויטוש על המתנה· ענין התפשטות והאדון הוא הקב"ה ואע"פ שהוא אינו מכיר באדנותו ע"כ אדוניו הוא והוא ישיב לו גמולו בראשו: יג (א) כדבר אפרים רתת · מתחלה קודם שחטא אפרים היה מורא על העמים אשר סביבותיו כי בדברו היה אוחז רתת ורעדה השומע אותו והיה רם וגדול בשבטי ישראל כמו שנאמר עליו וזרעו יהיה מלא הגוים וזהו שאמר נשא הוא בישראל כלומר נשא ראשו בישראל וכיון שאשם בבעל מת כלומר נגף לפני אויביו כאלו מת כי אזלת ידו ועל הדרך הזה ת"י כד ממלל חד מדבית אפרים וגו': (ב) ועתה יוסיפו לחטוא · ועתה בממלכת ירבעם הוסיפו הם עוד להטות כי מתחלה כשהיו עובדים בימי השופטים היו עובדים הבעלים ושבים אל השם כשהיה עומד השופט והחזירם למוטב אבל עתה חשבו לעקור מכל עבודת אלהים יתברך שלא יעלה אדם לירושלים לעבוד את בית המקדש ויעבדו לפני העגלים לעולם ואמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים: ויעשו להם מסכה מכספם · והנה העגלים לא היו כסף אלא זהב אלא ר"ל מכספם שנתנו כל אחד לקנות זהב לעשות העגלים עשו להם כתבנית עצבים והם העגלים ופי' כתבונם כמו שכתב כנו כדבר אינו גורה יעשו והסכימו לעשות עגל כמו שעשו במדבר והטעם פירשנו בס' מלכים וי"מ כתבונם כמו כתבניתם שתרגם כדמותהון ומלא בתבונם היה ראוי בתבונתם וכן ול רם לבלות שאול כמו ולורתם כי הנפרד תבונה נורה וי"א כי הם משקל אחד יאמר מהם בלא ה"א תבון גור · מעשה חרשים כלה · כל העגל הוא מעשה ידי חרש אין דבר רוחני בו כמו שאמר וכל רוח אין בקרבו: להם הם אומרים · בעבורם הם אומרים כהני העגל לבני אדם הבאים לזבוח זבחי אדם כלומר מי מבני אדם שירצה לזבוח: עגלים ישקון · ישקו העגלים על פיהם כי לא תהיה עבודתם שלמה עד שישקו אותם כי כן היה מנהגם כמו שאמר וכל הפה אשר לא נשק לו ורז"ל פירשו זבחי אדם שהיו זובחים בניהם לעבודת כוכבים וכן שאמר אדם והיו אומרים לכם

כומרי

הֵם אֹמְרִים זֹבְחֵי אָדָם עֲגָלִים יִשָּׁקוּן׃ ג לָכֵן יִהְיוּ כַּעֲנַן־בֹּקֶר וְכַטַּל מַשְׁכִּים הֹלֵךְ כְּמֹץ יְסֹעֵר מִגֹּרֶן וּכְעָשָׁן מֵאֲרֻבָּה׃ ד וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וֵאלֹהִים זוּלָתִי לֹא תֵדָע וּמוֹשִׁיעַ אַיִן בִּלְתִּי׃ ה אֲנִי יְדַעְתִּיךָ בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ תַּלְאוּבֹת׃ ו כְּמַרְעִיתָם וַיִּשְׂבָּעוּ שָׂבְעוּ וַיָּרָם לִבָּם עַל־כֵּן שְׁכֵחוּנִי׃ ז וָאֱהִי לָהֶם כְּמוֹ־שָׁחַל כְּנָמֵר עַל־דֶּרֶךְ אָשׁוּר׃ ח אֶפְגְּשֵׁם כְּדֹב שַׁכּוּל וְאֶקְרַע סְגוֹר לִבָּם וְאֹכְלֵם שָׁם כְּלָבִיא חַיַּת הַשָּׂדֶה תְּבַקְּעֵם׃ ט שִׁחֶתְךָ יִשְׂרָאֵל כִּי־בִי בְעֶזְרֶךָ׃ י אֱהִי מַלְכְּךָ אֵפוֹא וְיוֹשִׁיעֲךָ בְּכָל־עָרֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ תְּנָה־לִּי מֶלֶךְ וְשָׂרִים׃ יא אֶתֶּן־לְךָ מֶלֶךְ בְּאַפִּי וְאֶקַּח בְּעֶבְרָתִי׃ יב צָרוּר עֲוֹן אֶפְרָיִם צְפוּנָה חַטָּאתוֹ׃ יג חֶבְלֵי יוֹלֵדָה יָבֹאוּ לוֹ הוּא־בֵן לֹא חָכָם כִּי־עֵת לֹא־יַעֲמֹד בְּמִשְׁבַּר בָּנִים׃ יד מִיַּד שְׁאוֹל אֶפְדֵּם מִמָּוֶת אֶגְאָלֵם אֱהִי דְבָרֶיךָ מָוֶת אֱהִי קָטָבְךָ שְׁאוֹל נֹחַם יִסָּתֵר מֵעֵינָי׃ טו כִּי הוּא בֵּין אַחִים יַפְרִיא יָבוֹא קָדִים רוּחַ יְהוָה

רד"ק

כומרי עבודת כוכבים מי שזובח בנו לעבודת כוכבים כדאי הוא להיות נושק לעגל שהרי קרבן חביב הקריב לו : (ג) לכן יהיו כענן בוקר · לפיכך ילכו לאבדון ויהיו כענן בוקר וכטל שהולך כשהשמש מזרח הוא נפסק כשישיגנו חום השמש כן הם ילכו מהרה וכן יהיו כמוץ יסוער מגורן כמו המוץ והוא התבן הדק שתסערנו הרוח מהגורן כן יסוערו הם מארצם : וכעשן מארובה · או כמו עמוד העשן היוצא מהחלון שיהיה במהרה בטל ונפסק : יסוער · בציר"ה כמו בפת"ח והוא מהבנין שלא נזכר פעלו מהדגוש : (ד) ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים · כמו שפירשנו למעלה : ואלהים זולתי לא תדע · לא היה לך לדעת ולעבוד אלהים אחרים זולתי כי תראה כי אין מושיע בלתי : (ה) אני ידעתיך · היה לך שתדענו כי אני ידעתיך במדבר וספקתי צרכך במדבר במקום שאין בו שום מחיה : בארץ תלאובות · בארץ צמאה והיא המדבר והביא אדוני אבי ז"ל ראיה למלה הזאת מלשון ערבי שאומרים לאב אלדגול ר"ל צמא האיש וי"ת בארעא דהויתון וגו' : (ו) כמרעיתם וישבעו · כאשר באו למקום מרעיתם והוא ארץ כנען היה להם כל טוב וישבעו וירם לבם ושכחוני כמו שאמר בתורה שעתידים לעשות כן אמר פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת ובקרך וצאנך ירביון וכסף וזהב ירבה לך וגו' ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך ואמר וישמן ישרון ויבעט וגו' : (ז) ואהי להם · כיון שהם שכחוני גם אני זנחתים ונתתים ביד העמים · והייתי להם כמו שחל · או כמו נמר שאשור על הדרך שיוכל לטרוף מה שיעבור עליו בדרך כן הייתי להם שהשלטתי בהם אויביהם ולא היה להם כח להנצל מידם עד שהיו שבים אלי והייתי מרחם עליהם : אשור · פעול מבנין הקל וכן הגזרה מהקל ואשורנו כדרך בינה בשקל שמרו זכרו : (ח) אפגשם כדוב שכול · שהרגו בניו והוא שכול ומר נפש ואם ימצא אדם או בהמה יבקעם מהרה ונזכרו דוב שכול ולא אמר אריה או נמר שכול אומרים כי הדוב כשהוא תלד כמו חתיכות בשר כי הולד מכוסה כולו כשנולדו בשליא עבה מאד והדוב מלחכת השליא וחותכת מעט כדי שלא תזיק לולד והיא יגיעה בזה מאד עד שתעביר כל השבר ויצא הולד ולפי שטרחה הרבה בו היא מרת נפש יותר כשיהרגו אותו : ואקרע סגור לבם · לבם שהוא סגור ולא יבין הקרענו · וזה דרך משל כי כן יעשה האריה בטרפו יקרע הגוף עד הלב ויאכלנו וישתה דמו : ואוכלם שם כלביא · שם בעריהם אוכלם בדבר ובחרב האויב כמו הלביא הטורף בלי חמלה גם חית השדה תבקעם בתוך כמו שאמר בתורה והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם וגו' וי"ת כחית שינא וגו' : (ט) שחתך · העגל שזכר למעלה אמר הוא שחתך כי לולא זה כי היה עזרך ובאו שני בי"תי השמוש כא' ויספיק באחד אלא שני הקברים נכונים בענין וזה מנהג הלשון לדבר ככה ופי' כי היה עזרך או כי שמי היה בעזרך וכן כי שלא ברכת ברגליו כמו ברכת רגליו · וכן המנהג בשני כ"פי הדמיון כעבד כאדוניו כמוך כפרעה : (י) אהי · אני אהיה קיים לעולם אבל מלכך אפוא שמאסת במלכותי ושאלת מלך שיושיעך ואיה הוא שיושיעך : בכל עריך · שבאים עליהם האויבים כמו שאמרת ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו : ושופטיך · בשמת עליך מדעתך הרי אתה רואה כי לא יועילוך

קמץ בז"ק

מלך ובולטניס וסריס כי אם בעזרתי · וי"ם אהי הפוך כמו איה · שתרגם אן מלכך וגו' : (יא) אתן לך · נתתי לך מלך באפי כי לא ברצוני שאלתם מלככמו שאמר אותי מאסו ממלוך עליהם ולקחתי אותו בעברתי שמת במלחמת פלשתים ולא מלך אלא שנתים ותוכלו להכיר כי אין לכם מלכות אלא מלכותי ובמלך שאמנה עליכם אם יעשה רצוני תגאלו הוא ואתם מכל רעי וי"מ אתן לך על שאול כמו שפירשנו ואקח על צדקיהו שהיה המלך האחרון · וי"מ במלכי השבטים ירבעם והושע בן אלה · ומה שאמר על ירבעם באפי כי באף שהיה לו על מלכות בית דוד נתנו : (יב) צרור · שמור הוא אצלי כמו הדבר השמור בתוך הצרור כמו שאמר איוב חתום בצרור פשעי והעון וחטאת הוא עון העגלים : (יג) חבלי יולדה · צירים כצירי יולדה יבואו לו בצרות שתבוא עליו : והוא בן לא חכם · לפי שהמשיל הגלות לחבלי יולדה אמר כי הנולדים אינם חכמים כלומר הדורות הבאים שראו אבותיהם בצרה בעונותיהם לא היו חכמים ולא התבוננו כי אבותם נענשו מאלהם הצרה ולא שבו ממעללי אבותיהם ועשו רע כמוהם : כי עת לא יעמוד במשבר בנים · כי אם היה חכם לא היה עומד עת אחת במשבר כי במהרה היה יוצא מן המשבר לאויר העולם והמשבר הוא הרחם ויש בנים זריזים בטבעם כשאתם מן הרחם ויצאו מהרה כן הם אם היו חכמים לא היו עומדים שעה אחת בצרה כי מיד שהיו שבים אל השם יתברך היו נגאלים במהרה מהצרה במשבר פתח כי הוא סמוך למלת בנים ונקרא הרחם משבר מפני שהבנים הבלי לולדה ושבריה שיש לה בהיות הולד ברחם ולא יוכל לצאת מהרה : (יד) מיד שאול אפדם · הייתי פודה אותם מיד שאול אם היו חכמים : ממות אגאלם · כפל הענין במלות שונות : אהי דבריך מות · אבל עתה שאינם חכם אלא נבל וכופר בטובתי לא די שלא אפדך ממות אלא אביא עליך המות בדבר ובחרב וברעב ובחיה רעה ופי' דבריך דברי ששלחתי לך ולא שמעת בקולי הוא יגרום לך המות ואמר דבריך כמו דברי כי הכנויים יפלו על הפועל ועל הפעול וכמו מחמסים בבית תפלתי שמעתי את תפלתך וי"מ דבריך מן דבר לפי שסמכו למלת קטבך וכב"א מדבר באופל יהלך מקטב ישוד צהרים וי"ת יהא מימרי בהון וגו' : אהי קטבך שאול · ואני אהיה גורם כריתתך לשאול קטבך לשון כריתה וכן מקטב ישוד צהרים ותרגום ירושלמי לחטוב עצים למקטב אעין · וקטבך בא בקמץ הקו"ף שלא כמנהג שמוש וכמוהו קטני עבה : נחם יסתר · מעיני הנוחם שהייתי מתנחם על רעתם כמו שאמר וינחם ה' על הרעה עתה יסתר מעיני כל כך הרבו לפשוע : (טו) כי הוא · כי אפרים היה מפריא בין אחים עד שלא עשה העגלים היה הולך וגדל ופורה בין אחיו כמו שאמר יעקב עליו ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים ועתה שהטא יבוא קדים רוח ה' והוא מלך אשור והמשילו לקדים שהוא רוח מזרחית כי ארץ אשור מזרחית לארץ ישראל · ועוד אמר קדים לפי שהוא רוח קשה · ואמר רוח ה' להגדיל הרוח ולחזקו כמו כהררי אל שלהבת יה · ואמר ג"כ רוח ה' לפי שהאל יתברך העיר את רוחו לבא על ישראל וכן אמר ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ואת רוח תגלת פלנאסר מלך אשור וגו' וכן כתוב כשמלך מנחם בא פול על הארץ ובימי פקח בא תגלת פלאסר מלך אשור ובימי הושע בן אלה שלמנאסר :

ממדבר עלה ויבוש מקורו ויחרב מעינו הוא ישסה אוצר כל־כלי חמדה: יד א תאשם שמרון כי מרתה באלהיה בחרב יפלו עלליהם ירטשו והריותיו יבקעו: ב שובה ישראל עד יהוה אלהיך כי כשלת בעונך: ג קחו עמכם דברים ושובו אל־יהוה אמרו אליו כל־תשא עון וקח־טוב ונשלמה פרים שפתינו: ד אשור לא יושיענו על־סוס לא נרכב ולא־נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו אשר־בך ירחם יתום: ה ארפא משובתם אהבם נדבה כי שב אפי ממנו: ו אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה ויך שרשיו כלבנון: ז ילכו ינקותיו ויהי כזית הודו וריח לו כלבנון: ח ישבו ישבי בצלו יחיו דגן ויפרחו כגפן זכרו כיין לבנון: ט אפרים מה־לי עוד לעצבים אני עניתי ואשורנו אני כברוש רענן ממני פריך נמצא: י מי חכם ויבן אלה נבון וידעם כי־ישרים דרכי יהוה וצדקים ילכו בם ופשעים יכשלו בם:

קמץ בז"ק

רד"ק

שלמנאסר מלך אשור על שומרון ויצר עליה : ממדבר עולה · כי ארץ אשור היא תמיד במדבר או פי' כי מדבר שבין א"י לארץ אשור ומפני אותו הרוח שהוא מלך אשור יבוש מקור אפרים שהוא היה מתהלל כמו עץ פורה על מים כמו שנאמר עליו בן פורת יוסף בן פורת עלי עין ועתה יבוש מקורו ויחרב מעינו מפני אותו הרוח : יבוש · שרשו יבש בשקל יבוש מן יצא ויחרב כמו יבש מן הרבו המים : הוא ישסה · אותו הרוח ישסה אוצר כל כלי חמדה : יד (א) תאשם · האל"ף בשו"א לבד והוא ענין שממה וכן ויאשמו יושבי בה ואמר שומרון כי היא ראש ממלכת אפרים וכן אמר וראש אפרים שומרון והיא נלכדה באחרונה שבארץ ישראל : כי מרתה באלהיה · כי היא החזיקה בעבודת העגלים כי אם היו המלכים טובי' היו מחזירים לישראל למוטב : ירטשו · דרך אכזריות להפיל הקטנים בקרקע או אל הסלעים לנקעם וכן דרך אכזריות לבקע הנשים ההרות: והריותיו · משקל דלויתיו : (ב) שובה ישראל · כי כשלת בעונך · כי אתה יודע שכשלת בעונך לפיכך יש לך לשוב אל ה' יתברך כי אין מקימך ממכשולך אלא תשובתך אליו וכאמרו עד כמי אל וכן ושבת עד ה' אלהיך ושבו עדי ואמרו רז"ל גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנאמר עד ה' אלהיך : (ג) קחו עמכם דברים · איני שואל מכם בתשובה לא כסף וזהב לא עולות אלא דברים טובים שתתודו בהם עונותיכם ושובו אל ה' בכל לבבכם ולא בשפתים בלבד או פירושו אחר שתשובו תתודו לפניו: אמרו אליו · כלומר אמרו לפניו כדברים האלה וכיוצא בהם: כל תשא עון · כל עון תשא והוא הפוך כמו מקום שם קבר שהוא כמו מקום קבר שם או פי' לכל תשא עונותינו וקח דבר טוב או לב טוב : ונשלמה פרים שפתינו · במקום פרים נשלמה לפניך וידוי שפתינו כי אתה רוצה בדברי תשובה יותר כי אין הקרבנות מועילות בלא וידוי העון כי בכלם נאמר והתודה אשר חטא ושעיר המשתלח לא היה אלא וידוי דברים כי לא היה קרב ממנו דבר על גבי המזבח אלא הווידוי כמו שנאמר והתודה עליו את כל עונות בני ישראל וגו' : (ד) אשור לא יושיענו · והתודו לפניו ואמרו אשור שבטחנו בו עד עתה ידענו כי לא יושיענו כי אין בו כח להושיענו זולתך כי לה' התשועה : על סוס לא נרכב · שהיינו שולחים רוכבי סוסים אל אשור להושיענו לא נעשה עוד זה : ולא נאמר עוד · מבואר הוא : אשר בך ירוחם יתום · כי ידענו כי בך לבדך ירוחם היתום ומי שאין בו כח אתה התן בו כח ותצילהו וכן תעשה לנו : (ה) ארפא משובתם · אם אתם תעשו כן הוא יענה אתכם אעלה ארוכה ומרפא משובתכם ומרדם שמרדו בי עד עתה : אהבם נדבה · אאהבכם אהבת נדבה מלב טוב כי אפי שהיה לי עליו שב ממני כיון שהוא שב בתשובה אלי ואומר לשון רבים על דרך פרט ולשון יחיד על דרך כלל : (ו) אהיה כטל לישראל · הפך מה שאמר ויבוש מקורו ואמר טל לפי שאינו נפסק כן טוב האל יתברך לא יהיה נפסק מהם וזה יהיה לעתיד : יפרח כשושנה · אמר כשושנה לפי שנמשלה כנסת ישראל לשושנה כמו שכתוב אני חבצלת השרון שושנת העמקים ואמר כשושנה בין החוחים כן רעיתי בין הבנות · ואם תאמר השושנה אין לה שרשים ונוחה ליעקר · ויך שרשיו כלבנון · כמו עצי הלבנון שהם גדולים ושרשיהם

רבים כן יהיו נטועים באדמתם ויהיו שרשים חזקים לא יוכלו להנתש ממקומם כמו שאמר ולא ינתשו עוד מעל אדמתם ועל הדרך הזה אמר הנביא ישרש יעקב ומה שאמר ויך על דרך ומחה על כתף ים כנרת כלומר יכו השרשים הנה והנה באורך וברוחב : (ז) ילכו יונקותיו · וכמו שהשרשים יהנו למרחוק כן יונקותיו ילכו למרחוק כלומר יתפשטו הנה והנה והיונקות הם הענפים הרכים כמו היונק · והיונקות הם משל לטובות המתחדשות להם בכל יום ויום · או יהיה משל השרשים תורת משה רבינו עליו השלום שתהא קיימת לעד והיונקות הם הדעות המתחדשות להם בידיעת האל יתברך יום ויום: ויהי כזית הודו · שיהא כח להותו קיים כמו הזית שעליו נאים כל השנה כלומר שלא יפסק טיבו כל הימים : וריח לו כלבנון · כמו כריח השדה אשר ברכו ה' כי הלבנון יש בו מינים רבים מעצים ומעשבים ויש בהם נותני ריח טוב רוצה לומר שילך שמם הטוב למרחוק : (ח) ישובו יושבי בצלו · ישובו לארצם ויהיו יושבים בצל האל יתברך : יחיו דגן · יחיו עצמם בכל עת במצות האל יתברך שיקיימו כמו הדגן המחיה את האדם ברוב דגן חסר כ"ף הדמיון וכמוהו לב שמח ייטיב גהה כי חטאת קסם מרי והדומים להם ואם תאמר יפסק טיבה כמו הדגן הפוסק ויבש עד שיזרעו אותו פעם אחרת לא אלא ויפרחו כגפן כמו הגפן כי אחר שלקטו פירותיו אינו נפסק ויבש אלא יפרח שנה אחרת וכן בכל שנה ושנה : זכרו כיין לבנון · ריחו כמו אזכרתה לה' אמר ריח יין הגפן שנמשלו ישראל לו יהיה כריח יין לבנון שיש לו ריח טוב · וראיתי בספר אסף הרופא כי יין לבנון ויין הרמון ויין הכרמל ויין הרי ישראל וירושלים ויין הרי שומרון ויין הרי כפתור מצרים אלה היינות הם עליונים על כל מיני היין לריח ולטעם אף למרפא ומשל הריח יהיה השם הטוב שיהיה לישראל בכל העמים לעתיד ויש מפרשים ישובו יגותו כמו בשובה ונחת ויש מפרשים יחיו דגן שיהיה שנוי טבע בדגן לעתיד בכח הגואל שיחיו אותו כמו הגפן ולא יצטרכו לזרוע הדגן אלא פעם אחת כמו הגפן וכיוצא בזה זכרו רבותינו ז"ל בשנוי טבע שיהיה לעתיד לבא : (ט) אפרים · ואז יאמרו מה לי עוד לעצבים כי בעוד שהייתי עובד אותם היה לי כל הרע ועתה שאעבוד את ה' יהיה לי כל הטוב הזה · ואמר הקב"ה כשיאמר אפרים זה : אני עניתי ואשורנו · כלומר אביט אליו בעת רצון הפך והסתרתי פני מהם ומה אומר לו : אני כברוש רענן · אני אהיה לך כמו הברוש רענן בשופטין ראשו הצל שרשיו כן אני מרום וקדוש השוכן ואת דכא ושפל רוח · ואם תאמר הברוש אינו עושה פירות ממני פריך נמצא בכל עת ובכל זמן : (י) מי חכם ויבן אלה · ובמשלים הושע נבואתו אמר מי בכם חכם ויבין את אלה התוכחות שדברתי עד הנה: כי ישרים דרכי ה' · לא כאותם שאומרים לא יתכן דרך ה' כמו שאמר ביחזקאל כי אם תשובו בתשובה שלמה לא תזכרנה לכם תועבותיכם הראשונות : וצדיקים ילכו בם · כי יכירו וידעו כי כל דרכיו משפט · ואם יראו צדיק ורע לו או רשע וטוב לו יחשבו כי הכל אמת ודרך ישר מהאל יתברך כי הצדיק שאנו רואים אולי אינו צדיק בלבו כמו שהוא נראה במראה והאל שהוא בוחן לב וחוקר כליות או מיסרו לעונותו לעולם הבא

שהוא

(בתרי עשר בהושע סימן יא)

הפטרה זו היא הפטרת ויצא לספרדים וגם הפטרת וישלח יעקב מפטירין הספרדים גם כן אחר הפטרה זו מפטירין אחד אבל האשכנזים מפטירין בויצא רק וישלח יעקב לבד כמבואר ברמב"ם ובלבוש :

ז וְעַמִּי תְלוּאִים לִמְשׁוּבָתִי וְאֶל־עַל יִקְרָאֻהוּ יַחַד לֹא יְרוֹמֵם׃ ח אֵיךְ אֶתֶּנְךָ אֶפְרַיִם אֲמַגֶּנְךָ יִשְׂרָאֵל אֵיךְ אֶתֶּנְךָ כְאַדְמָה אֲשִׂימְךָ כִּצְבֹאיִם נֶהְפַּךְ עָלַי לִבִּי יַחַד נִכְמְרוּ נִחוּמָי׃ ט לֹא אֶעֱשֶׂה חֲרוֹן אַפִּי לֹא אָשׁוּב לְשַׁחֵת אֶפְרָיִם כִּי אֵל אָנֹכִי וְלֹא־אִישׁ בְּקִרְבְּךָ קָדוֹשׁ וְלֹא אָבוֹא בְּעִיר׃ י אַחֲרֵי יְהוָה יֵלְכוּ כְּאַרְיֵה יִשְׁאָג כִּי־הוּא יִשְׁאַג וְיֶחֶרְדוּ בָנִים מִיָּם׃ יא יֶחֶרְדוּ כְצִפּוֹר מִמִּצְרַיִם וּכְיוֹנָה מֵאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהוֹשַׁבְתִּים עַל־בָּתֵּיהֶם נְאֻם־יְהוָה׃ יב א סְבָבֻנִי בְכַחַשׁ אֶפְרַיִם וּבְמִרְמָה בֵּית יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה עֹד רָד עִם־אֵל וְעִם־קְדוֹשִׁים נֶאֱמָן׃ ב אֶפְרַיִם רֹעֶה רוּחַ וְרֹדֵף

רד"ק

שהוא עושה השכל וכן הרשע וטוב לו אולי עשה קצת טובות ומשלם לו האל יתברך בחייו כדי שיאבד ברוב רשעו לעוה"ב כמו שאמר בתורת מרע"ה ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו : ופושעים יכשלו בם· כי יאמרו אין מסדר ומנהיג העולם ואיננו בדרך הישר כי הצדיק יבואהו רע והרשע יבואהו טוב לפיכך אינם שבים מרשעם וילכו אחרי תאות לבם ויכשלו ויאבדו · ואדוני אבי ז"ל פירש ופושעים יכשלו בם כאשר ישובו הפושעים לדרכי ה' ולא היו רגילים בהם כמו הצדיקים יכשלו בהם כאדם שאינו יודע הדרך וזה נאמר על הפושעים שלבם עוד בדרך פשעם אך השבים בלב שלם אלהיהם יעזרם כדי שלא יכשלו והצדיקים במנהגם ילכו דרך סלולה וישרה :

(ז) ועמי תלואים למשובתי · החיר"ק תחת האל"ף והיא במקום ה"א למ"ד הפעל כי שרשו תלה וכן והיו חייך תלואים לך· אשר תלואים שמה · אמר עמי תלואים בין הצרה והרוחה פעם תבואם צרה פעם יהיו ברוחה · וזהו למשובתי כלומר בעבור המשובה והמרד שעושים לי ויו"ד משובתי כיו"ד שמחתים בבית תפלתי ואם לא היו מורדים היו לעולם ברוחה · ואא"ז פי' מסופקים הם במצותי מלשון רז"ל אם תלוי אמר כי ספקה להם במצותי אע"פ שהם ידעו הבירור אך למשובתי ולמרוד בי יעשו דבר זה · ורש"י ז"ל פי' למשובתי ענין תשובה אמר כשהנביאים מלמדים אותם לשוב אלי הם תלואים אם לשוב אם לא לשוב · ולא מצאנו משובה כי אם לגנאי · וכן ת"י ענין תשובה: ואל על יקראוהו · יקראוהו הנביאים תמיד לשוב אל אל עליון יתברך : יחד לא ירומם · וכלם כאחד אין בהם שישוב לאל יתברך וירומם אותו ויגדלהו בלבו ובפיו · והחכם ר' אברהם א"ע פי' וכולם על דרך אחר לא ירימו ראש וכן בדרך המתרגם· ואא"ז ל פי' ירומם בציר"ה כמו בפת"ח אמר לא יעלה אחד מהם למדרגה שחושב לעלות אליה : (ח) איך אתנך אפרים · אע"פ שחטאת אחד לפני אני מרחם ואומר איך אתנך אפרים ביד אויב : אמגנך · אמסרך כמו אשר מגן צריך בידך : כאדמה · כי כן היית חייב להפוך ארצך כמהפכת סדום ועמורה אדמה וצבויים לפי חטאיך הרבים אלא שנהפך עלי לבי שלא להשחית הכל ולהשאיר לך פליטה : יחד נכמרו נחומי· נתגלגלו נחומי שאני נחם על הרעה אשר חשבתי לעשות לך ולא אעשה · וכן כי נכמרו רחמיו · וכן תרגם יונתן ואונקלוס אתגוללו רחמתי · וי"מ נתחממו כמו כתנור נכמרו · נחומי שם נחום בשקל אבור לבור: כצבאים · בחיר"ק תחת היו"ד והאל"ף נחה והיא במקום וי"ו המשך :

(ט) לא אעשה · לא אשוב · אם יסרתים בעונם לא אשוב עוד עליהם לשחתם מכל וכל : כי אל אנכי ולא איש · כי אני ארך אפים ולא כבן אדם שלא יוכל לסבול כעסו ועושה עם אויבו כפי חמתו וכעסו · או פירושו כטעם לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם אמר כיון שהבטחתי אבותם להיטיב להם ולזרעם אחריהם לא אשוב מהבטחתי אע"פ שהם חטאו לפני אלא איסרם ולא אשחיתם מהיות עם : בקרבך קדוש · ועוד שהשכנתי כבודי ביניהם מה שלא עשיתי לעם אחר ולא אחלל כבודי : ולא אבוא בעיר · פירש הגאון רב סעדיה ז"ל ולא אבוא בעיר אחרת אלא בירושלים · ועל הדרך הזה ת"י ולא אחליף בקרתא אחרי עוד ית ירושלם · והחכם ר' אברהם בן עזרא פירש בקרבך קדוש אע"פ שלא אבוא בעיר כמו שאמר האמנם ישב אלהים את האדם על הארץ · ורז"ל פירשו אמר מפום דבקרבך קדוש לא אבוא בעיר אלא שלא אבוא בירושלים של מעלה עד שאבנה ירושלים של מטה ומי איכא ירושלים למעלה אין דכתיב ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדו :

(י) אחרי ה' ילכו· אע"פ שאסלק בעונם שכינתי מקרבם ואגלה אותם מארצם עוד יהיה זמן רב שילכו אחרי השם וידרשוהו בגלותם כמו שאמר בתחלת הספר אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם : כאריה ישאג· כמו האריה שישאג שיתאספו החיות אליו כי הוא מלך החיות כן יאספו בני ישראל לקול שאגת האל יתברך: כי הוא ישאג· כלומר יגלה לכם לישראל בגלותם ע"י נביא או אות ומופת שישלח : ויחרדו בנים מים · ינועו ממזרח וממערב · ואמר בנים כמו הבנים שבאים אל האב כשקורא אותם כן יבואו אליו אל מקום המקדש שישים שכינתו שם ואז יקראו בנים כמו שנקראו בנים אתם לה' אלהיכם: יחרדו· ענין תנועה כמו ויחרדו זקני העיר לקראתו· מדוע חרדת אלינו את כל החרדה הזאת · וזכר מים שהוא המערב והוא הדין לשאר הפאות· והחכם רבי אברהם אבן עזרא ז"ל פירש מים מה שפירש אחר כן מצרים ואשור כי הם מערבית דרומית :

(יא) יחרדו כצפור ממצרים · אותם שהם במצרים יחרדו לשוב לארצם כמו הצפור החרדה לשוב אל קנה כמו שהמשיל נדוד האדם אל נדוד הצפור באמרו כצפור נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו המשיל שובו לארצו לצפור שנאמר כצפור ממצרים : וכיונה מארץ אשור· ואותם שהם בארץ אשור יחרדו לצאת ממנה לשוב אל ארצם כמו היונה החרדה לשוב אל שובכה כמו שאמר ג"כ בשובם אל ארצם וכיונים אל ארובותיהם· וזכר מצרים ואשור והוא הדין לשאר מקומות אלא שזכר המקומות שחשבו להעזר בהם ונכשלו בהם וגלו אליהם :

יב (א) סבבוני בכחש אפרים · אבל עתה סבבו אותי בכחש ובמרמה שעושים· וטעם סבבוני כי אני שוכן בקרבם והם הקיפוני סביב בית המקדש בעבודת אלהים אחרים· ולא נשארו אלא שבט יהודה בתוך לפיכך אמר ויהודה עוד רד עם אל· וזכר אפרים בעבור ירבעם שהיה משבט אפרים ובית ישראל שאר שבטי ישראל שהיו עמו זולתי שבט יהודה ובנימין ולא זכר בנימין כי יהודה הוא העיקר והמלך הוא משבטו· ויהודה עוד רד עם אל· כשהחלו אפרים ושאר השבטים לעבוד העגלים עוד משל יהודה ביראת האל ובעבודתו· כמו שאמר אביה מלך יהודה לירבעם ולישראל ואתם המון רב ועמכם עגלי זהב וגו' וכל הבא למלא את ידו בפר בן בקר וגו' והיה כהן ללא אלהים ואנחנו ה' אלהינו ולא עזבנוהו וכהנים משרתים לה' בני אהרן וגו' : רד · ענין ממשלה כמו מדוע אמרו עמי רדנו · ופי' רד עם אל כמו כי שרית עם אלהים · או זכר ענין הממשלה לפי שכשהיה המלך עובד את ה' היו מוכיחים את העם לעבוד אלהים יתברך לבדו וכשהיה המלך עובד אלהים אחרים היה מכריח את העם לעבוד אלהים אחרים גם כן: ועם קדושים נאמן · כפל הענין במלות שונות כי קדושים במקום אל אמר לשון רבים כמו אלהים קדושים הוא · אמר כי נאמן היה יהודה עם האל יתברך ומחזיק בעבודתו אע"פ שאפרים היה עובד את העגלים · ואא"ז ל פי' נאמן על האל יתברך וזכן התימה בת"י עם אל כמו עם אל בפת"ח לא ידענו אם היה קורא אותו כן שתרגם אסגיאו קדמי בכנין וגו': (ב) אפרים

רועה

קָדִים כָּל־הַיּוֹם כָּזָב וָשֹׁד יַרְבֶּה וּבְרִית עִם־אַשּׁוּר יִכְרֹתוּ וְשֶׁמֶן לְמִצְרַיִם יוּבָל׃ ג וְרִיב לַיהוָה עִם־יְהוּדָה וְלִפְקֹד עַל־יַעֲקֹב כִּדְרָכָיו כְּמַעֲלָלָיו יָשִׁיב לוֹ׃ ד בַּבֶּטֶן עָקַב אֶת־אָחִיו וּבְאוֹנוֹ שָׂרָה אֶת־אֱלֹהִים׃ ה וַיָּשַׂר אֶל־מַלְאָךְ וַיֻּכָל בָּכָה וַיִּתְחַנֶּן־לוֹ בֵּית־אֵל יִמְצָאֶנּוּ וְשָׁם יְדַבֵּר עִמָּנוּ׃ ו וַיהוָה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת יְהוָה זִכְרוֹ׃ ז וְאַתָּה בֵּאלֹהֶיךָ תָשׁוּב חֶסֶד וּמִשְׁפָּט שְׁמֹר וְקַוֵּה אֶל־אֱלֹהֶיךָ תָּמִיד׃ ח כְּנַעַן בְּיָדוֹ מֹאזְנֵי מִרְמָה לַעֲשֹׁק אָהֵב׃ ט וַיֹּאמֶר אֶפְרַיִם אַךְ עָשַׁרְתִּי מָצָאתִי אוֹן לִי כָּל־יְגִיעַי לֹא יִמְצְאוּ־לִי עָוֺן אֲשֶׁר־חֵטְא׃ י וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עֹד אוֹשִׁיבְךָ

רד"ק

רועה רוח ורודף קדים · בעבדו העגלים דומה למי שפותח פיו אל הרוח ורועה אותו כי לא יהיה ממנו : ורודף קדים · כפל הענין במלות שונות וזכר קדים כי הוא הקשה שברוחות ומזקת לבני אדם כן הם לא די שלא הועילה להם עבודת העגלים אלא שהזיקה להם : כל היום כזב ושוד ירבה · אינו סוסר בו מרשעו אלא כל הימים מרבה כזב שהיא עבודת העגלים וכן מרבה בשוד ושבר שיבא עונש בעבודתם · ועם כל זה לא יבין ולא ישוב מעבודת העגלים לעבודת האלהים יתברך אלא מה עושה כשתבא אליו צרת האויב כרתו ברית עם אשור למצרים וכן עם מצרים פעם עם זה פעם עם זה : ושמן למצרים יובל · שהם מובילים השמן למצרים לדורון כי השמן בא להם למצרים ולשאר ארצות מארץ ישראל כמו שכתוב בנבואת יחזקאל יהודה וישראל המה רוכליך בחטי מנית ופנג ודבש ושמן וצרי נתנו מערבך · ואמר בישעי' ותשורי למלך בשמן כי היתה ארץ ישראל ארץ זית שמן : (ג) וריב לה' עם יהודה · אע"פ שאמר ויהודה עוד רד עם אל אמר אע"פ שמחזיק בעבודת האל ובית המקדש אעפ"כ הרעו מעלליהם כשהיו מלכיהם רעים לפיכך אמר שיש לה' ריב ותוכחה עם יהודה ועם יעקב לפקוד עליהם מעלליהם כשהיו מלכיהם רעים כי לא זכרו חסדי עמהם ולא עם אביהם יעקב כי הכל בעבור זרעו והראיתי עליו אות שיהי' זרעו אחריו אם יתנו לבם אלי וידעו כי בעבורם נעשה אותו האות לא בעבור יעקב עצמו כי הוא לא היה אדון לעשו אחיו ומה שהראיתי עליו לא היה אלא בעבור זרעו והם אינם מכירים זה כי אלו היו מכירים זה היו דבקים בי ובעבודתי ואני הייתי מקיים להם ברכת יעקב אביהם ומה הוא האות שהראיתי לו · (ד) בבטן עקב את אחיו · כמ"ש וידו אוחזת בעקב עשו והיה זה פלא גדול כי העובר בעודו בבטן אין לו כח ויכולת לאחד מאבריו ואף כי יבקע השליא ויתפוס בעקב העובר האחר זו פליאה גדולה וזאת עשיתי אני להיות לאות לבניו אחריו · כי בסוף והוא העקב ישלטו בני יעקב בבני עשו· ואע"פ שבימי דוד היתה להם ממשלה בהם כמ"ש ויהיו אדום עבדים לדוד לא היתה הממשלה קיימת עד בסוף הימים כמ"ש והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום ולא יהיה שריד לבית עשו וגו' וכל זה לא נתנו אל לבם : ובאונו שרה את אלהים · ועוד אות אחר הראיתי לו שיהא לאות לבניו אחריו כי נתתי בו כח להתאבק עם המלאך שהיה שר כנגדו כאלו היה במערכת אחת עמו וזה האות הראיתי לו כי בניו יהיו חלק ה' לבדו שלא ישלטו בהם כוכב ומלאך כל זמן שיעשו רצוני מאותות השמים לא יחתו כי אין להם כח ויכולת בהם כי השגחת האל יתברך דבקה בהם כל זמן שיעשו רצונו ולא יפלו תחת מקרה הזמן · וכן אמר בתורה אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים ואתכם לקח ה' וגו': (ה) וישר אל מלאך ויוכל · כפל הענין לחזק כי פלא גדול היה להתאבק אדם עם מלאך ויוכל עמו כמ"ש וירא כי לא יכול לו : בכה ויתחנן לו · זה לא נזכר בתורה ופי' כאלו המלאך בכה והתחנן ליעקב שישלחנו כמו שאמר ויאמר שלחני כי עלה השחר כל זה להודיע כי האל יתברך שולח המלאך לעזרת הצדיק ולעשות לו רצונו ובעבור זה לא נפרד ממנו אלא ברצונו : בית אל ימצאנו · המלאך מצא אותו גם כן בבית אל שם ברכו גם כן · ומלת ימצאנו עתיד במקום עבר ואא"ז ז"ל פירשו כמשמעו שאמר לו המלאך כי בית אל ימצאנו האל יתברך כשבו כי שם יגלה לו ויקרא שמו ישראל : ושם ידבר עמנו · דברי הנביא אמר שם בבית אל מדבר עמו ועם עמוס להוכיח את ישראל על עבודת העגל בבית אל כמו שאמר עמוס דרשוני וחיו ואל תדרשו בית אל וגו' וא"א ז"ל פי' ושם ידבר עמנו דברי המלאך אמר לו כי האל יתברך ימצאנו בבית אל ושם ידבר עמנו עמי ועמך לקיים ברכתי לך ולקרוא שמך ישראל לאמר כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל · והגאון רב סעדיה פי' ושם ידבר עמנו כמו בעבורנו או עלינו כמו בעבור זרע ישראל שאמר לו פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך וגו' ואמרו רז"ל כי המלאך הזה הוא מיכאל ועליו אמר המלאך הגואל אותי מכל רע וגו' : (ו) וה' אלהי הצבאות · אע"פ שנגלה לאבותם באל שדי לאמר לו אני אל שדי פרה ורבה עוד אדע שמו הנכבד למשה והכל בעבורכם לאדע בו אותות ומופתים להוציאכם מעבדות לחרות והוא יו"ד ה"א וי"ו ה"א והוא אלהי הצבאות אלהי צבאות מעלה שהם המלאכים והגלגלים עם כוכביהם ובשם אל ואלהים הוא משתתף עמהם אבל בזה השם אינו משתתף עם זולתו ואתם אם תעשו את רצונו הוא יהיה לכם לאלהים כמו שהוא אל אלהי הצבאות ה' זכרו כמו שאמר זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור ועל הדרך הזה ת"י נביא אמר להון ה' אלהי הצבאות וגו' : (ז) ואתה · אתה שאתה זרע יעקב אם תרצה באלהיך תשוב כלומר תנוח כמו בשובה ונחת תושעון: חסד ומשפט שמור · בתנאי זה תוכל לנוח ולא תפחד מהאויב אם תשמור לעשות חסד ומשפט כי מדותיו הם כמו שאמר כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם ה' ואע"פ שלא הזכיר הנה צדקה הנה אמר במקום אחר שמרו משפט ועשו צדקה ואמר הנה וקוה אל אלהיך תמיד והוא צדקה ויושר שתקוה תמיד אל ה' ואף כי תהיה לך טובה גדולה ועושר ונכסים תאמר כי מאתו הוא הכל תזכרהו תמיד ותקוה לו כמו שאמר בתורה וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל לא כאפרים שאמר אך עשרתי מצאתי און לי ויש לפרש בי"ת באלהיך תשוב במקום למ"ד ויהיה תשוב ענין תשובה וכמוהו ושלח את השעיר במדבר כמו למדבר רננו צדיקים בה' כמו לה' וי"ת ואת כפולחנא וגו' : (ח) כנען בידו · ואתה אין אתה כן אלא אתה כמו הכנען והוא הסוחר אשר בידו מאזני מרמה: לעשוק אהב · הפך חסד ומשפט שמור וי"ת לא תהוין כתגרין וגו': (ט) ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און לי · הפך וקוה אל אלהיך תמיד אינו מקוה לאל יתברך ואינו מודה שהוא נתן לו כח לעשות חיל אבל אומר כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה ושוכח את האל יתברך שנתן לו כח לעשות כמו שכתוב בתורה ושכחת את ה' אלהיך וזהו שאמר עשרתי ר"ל עשרתי מעצמי : און · כמו הון או פירושו כמו כח כמו ולאין אונים עצמה ירבה : כל יגיעי לא ימצאו לי עון אשר חטא · עוד רעה אחרת אומר כי הוא עושק ואומר כי בכל מה שיגע ואסף לא ימצאו לו ממון של עון וחטא: אשר חטא · כמו וחטא וכן טוב אשר יפה כמו טוב ויפה או פירושו לא ימצאו לי עון ולא דבר אשר בו חטא לי והחטא פחות מן העון כי החטא יבא לפעמים על השגגה או פי' עון אשר חטא אשר היה לי בו חטא כלומר שחטאתי אני עליו כי אם בא לידי ממון בעון ובגזלה לא היה בידיעתי כלומר ע"י שחטאתי אני עליו ולקחתיו בעון בידיעתי ועל הדרך הזה והשיאו אותם עון אשמה הסמיכות ר"ל עון שיאשמו עליו וי"ת ואמרו דבית אפרים וגו' : (י) ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים · מאז ידעוני אבותיך שעשיתי עמהם כמה אותות ומופתים והוצאתים מארץ מצרים מבית עבדים וכן אמר בתורה אנכי ה' אלהיך וגו' וצלך

בְּאֹהָלִים כִּימֵי מוֹעֵד׃ יא וְדִבַּרְתִּי עַל־הַנְּבִיאִים וְאָנֹכִי חָזוֹן הִרְבֵּיתִי וּבְיַד הַנְּבִיאִים אֲדַמֶּה׃ יב אִם־גִּלְעָד אָוֶן אַךְ־שָׁוְא הָיוּ בַּגִּלְגָּל שְׁוָרִים זִבֵּחוּ גַּם מִזְבְּחוֹתָם כְּגַלִּים עַל תַּלְמֵי שָׂדָי׃

הפטרת וישלח לספרדים (בתרי עשר עובדיה א)

הגה שנמצא בחומשים כתוב שהיא הפטרה רק לספרדים · אך מבואר ברמב"ם ולבוש שהיא הפטרת וישלח בין לספרדים בין לאשכנזים :

א א חֲזוֹן עֹבַדְיָה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה לֶאֱדוֹם שְׁמוּעָה שָׁמַעְנוּ מֵאֵת יְהֹוָה וְצִיר בַּגּוֹיִם שֻׁלָּח קוּמוּ וְנָקוּמָה עָלֶיהָ לַמִּלְחָמָה׃ ב הִנֵּה קָטֹן נְתַתִּיךָ בַּגּוֹיִם בָּזוּי אַתָּה מְאֹד׃ ג זְדוֹן לִבְּךָ הִשִּׁיאֶךָ שֹׁכְנִי בְחַגְוֵי־סֶלַע מְרוֹם שִׁבְתּוֹ אֹמֵר בְּלִבּוֹ מִי יוֹרִדֵנִי אָרֶץ׃ ד אִם־תַּגְבִּיהַּ כַּנֶּשֶׁר וְאִם־בֵּין כּוֹכָבִים שִׂים קִנֶּךָ מִשָּׁם אוֹרִידְךָ נְאֻם־יְהֹוָה׃ ה אִם־גַּנָּבִים בָּאוּ־לְךָ אִם־שׁוֹדְדֵי לַיְלָה אֵיךְ נִדְמֵיתָה הֲלוֹא יִגְנְבוּ דַּיָּם אִם־בֹּצְרִים בָּאוּ לָךְ הֲלוֹא יַשְׁאִירוּ עֹלֵלוֹת׃ ו אֵיךְ נֶחְפְּשׂוּ עֵשָׂו נִבְעוּ מַצְפֻּנָיו׃ ז עַד־הַגְּבוּל שִׁלְּחוּךָ כֹּל אַנְשֵׁי בְרִיתֶךָ הִשִּׁיאוּךָ יָכְלוּ לְךָ אַנְשֵׁי שְׁלֹמֶךָ לַחְמְךָ

רד"ק

היה לדעת אותי ממה שעשיתי עם אבותיך וכן עמכם וכל אחריהם כמו שעשיתם בקולי וכן אני עתיד להושיעכם מהמקומות שתהיו שם כמו שעשיתי כשהוצאתי אתכם מארץ מצרים וכלכלתי אתכם במדבר והושבתי אתכם באהלים כן אני עתיד עוד כשאוציאכם מארצות העמים להושיב אתכם באהלים במדבר כדרך ולהוליככם בשלום עד שתבואו לארצכם בשלום כמו שכתוב אפתח על שפיים נהרות וגו' ואומר ואתן במדבר מים ופי' כימי מועד כלומר ממצרים וכל זה לא נתתם אל לבבכם להתבונן בטובות שעשיתי עם אבותיכם ועמכם : (יא) ודברתי על הנביאים · כמו עם הנביאים וכן ויבאו האנשים על הנשים אמר מה יכולתי לעשות לכם ולא עשיתי כדי שלא תשכחוני ומה שעשיתי עם אבותיכם הרי דברתי תמיד עם הנביאים להזהירכם מאתי והרביתי חזון להם ימים רבים : וביד הנביאים אדמה · כלומר נתתי דמיונות ומשלים ביד הנביאים כמו המשל שאמר ישעיה כרם היה לידידי ומה שאמר יחזקאל מכורותיך ומולדותיך וכל הפרשה ומה שאמר וביד פי' כי על ידם היה נותן להם הדמיונות והמשלים כמו אשר דבר ה' ביד משה : (יב) אם גלעד און · אם גלעד היה לעבות און שהם היו לעבות הרע אתמה והם גלו תחלה : אך שוא היו · נוכל להדביקו למעלה שיהיה טעמו על גלעד שזכר ויהיה הענין כפול במלות שונות או יהיה טעמו דבק עם בגלגל ואע"פ שהזקף במלת היו אין כל טעמי הפירושים הולכים אחרי טעמי הנקוד : בגלגל שורים זבחו · כי בני הגלגל היו שכנים לארץ הגלעד רק הירדן היה ביניהם ולמדו ממעשיהם והחלו לעבוד עבודת כוכבים כמו הם ולעבות און ושוא וזבחו שורים לעבודת כוכבים במקום שעשו מזבח לה' יתברך והשכינו שם המשכן תחלה אחרי שעברו את הירדן שם זבחו שורים לעבודת כוכבים : גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי · לא די במזבח שעשו בגלגל לעבודת כוכבים כי גם בנו חוץ לעיר מזבחות רבים נראים כגלי אבנים על תלמי השדות : שדי כמו שדים וכן וקרע לו חלוני כמו חלונים ירמ"י :

א (א) חזון עובדיה · זה הנביא לא ידענו באיזה דור התנבא · ודעת רז"ל שזהו עובדי' שהיה עם אחאב · ועוד אמרו כי עובדיה גר אדומי היה והתנבא רע על אדום היינו דאמרי אינשי כפא דחק נגרא בגויה נצרוף חרדלא אמר בו בעל הערוך האומן שתק הכף אותו הכף עצמו שורף פיו בחרדל חזק · אמר הקב"ה יבא עובדיה שדר בין שני רשעים אחאב ואיזבל ולא למד ממעשיהם ויפרע מעשו הרשע שדר בין שני צדיקים יצחק ורבקה ולא למד ממעשיהם · והנה כל נבואתו היתה על אדום ואמר כי עם חורבן אדום תהיה תשועת ישראל ובזה כלה נבואתו והנבואה הזאת היתה בבית שני שהרעו בני אדום לישראל בחורבן בית שני כמו שפירשנו בנבואת עמוס בפרשת על שלשה פשעי אדום · והנבואה הזה התנבא שעתיד הקב"ה להפרע מהם באחרית הימים בעלות ישראל לארצם וארץ אדום אשר היום לבני אדום כי האומות נתבלבלו ויוכם

קמץ בז"ק

הם בין שאר העמים גם בין בני ישמעאל ולא יכירו עם מי הוא מאדום וממואב ומבני עמון ומשאר האומות כי כלם גלו מארצם ונתערבו באומות אלא במלכות רומי היתה נמשכה רובם בני אדום · ומה שאמרו הנביאים בחורבן אדום באחרית הימים אמרו כמו שפירשתי בישעיה בפרשת קרבו גוים לשמוע וכן אמר ירמיהו במגלת קינות תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך פקד עונך בת אדום וגו' : כה אמר אדני אלהים לאדום · בעבור אדום כמו אמרי לי אחי הוא : שמועה שמענו מאת ה' · שיאמרו הגוים על אדום שמועה שמענו מאת ה' וכאילו ציר בגוים שולח ומה היא השמועה שיאמרו גוי לגוי קומו ונקומה עליה למלחמה : עליה · על ארץ אדום או פירוש הפסוק כמו הסוף אמר עובדיה שמועה שמענו אני והנביאים האחרים כי כה אמר ה' אלהים לאדום וציר בגוים שולח כמו שפירשנו · וכן אמר ירמיהו הנביא בנבואתו שמועה שמעתי מאת ה' : (ב) הנה קטן · בזוי ושפל · כמו קטנתי מכל החסדים · וכן ת"י הא חלש יהביתך עמו רשעא בעממיא וכן אמר בזוי אתה מאד · כלומר שלא יחשבו לך שאר הגוים אם תאבד : נתתיך · כמו אתך כי בנבואות עבר במקום עתיד רבים : (ג) זדון לבך השיאך · להגדיל פה ולהרחיב את נפשך השיאך : שוכני בחגוי סלע · כבהיית שוכן בחגוי סלע ... באתה נשגב בו ואין מי שיורידך ממנו : מרום שבתו · מרום ישיבתו היה בחגוי סלע והוא הר שעיר · וכירמיה מרום גבעה · שוכני · כמו שוכן והיו"ד נוספת · וכן מולני מרום קדשו · יושבי בשמים והדומים להם : בחגוי · כמו חגוי הארץ · חג וחוג ענין אחד כלומר סביב הסלע ר"ל ראש הסלע והוא המגדל הבנוי עליו : (ד) אם תגביה כנשר · אם תגביה קנך כמו הנשר שעוף גבוה מכל העופות : שים · כמו שים וכן עלה ומית בהר כמו תמות : (ה) אם גנבים · אמר דרך תימה שיתמהו הרואים בעת החורבן של אדום ויאמרו מה זה היה לך אם גנבים שדדוך בלילה שהיית יכן ולא ... כמו שמנם ולוקים כנגדם : הלא יגנבו דים · כי דרך הגנבים לגנוב דים כלומר די יוכלון שאת ויניחו השאר : אם בוצרים באו לך · כלומר אם באו לך שודדים כיום כבוצרים שיבצרו הכרם ויניחו פעם אחר פעם לבצור כמו שאמר ... על סלסלות אעפ"כ אי אפשר שלא ישאירו עוללות ... מקטנותן וכן נסתרות תחת עלי הגפן אבל אתה לא נשאר שלא השאירו השודדים לך כלום אפי' מטמוני מסתרים גנבים ושודדי לילה · הענין אחד והוא כפול במלות שונות כי רוב הגנבים יגנבו בלילה : איך נדמיתה · נכרת כמו נדמו עמי מבלי הדעת · נדמה מלך ישראל · וי"ת איבדין ... מסתהון כלומר איך היית יבן : (ו) איך נחפשו עשו · פי' מטמוני עשו כמו שאמר נבעו מצפוניו והענין כפול במ"ש · נבעו מתרגום וייבקע ונבעא · וכן אם תבעיון בעיו : (ז) עד הגבול · אנשי בריתך ואוכלי לחמך שהיית נותן להם ... ושלחוך עד גבול אויביך השודדים אותך ... עונים

יָשִׂימוּ מָזוֹר תַּחְתֶּיךָ אֵין תְּבוּנָה בּוֹ׃ ח הֲלוֹא בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה וְהַאֲבַדְתִּי חֲכָמִים מֵאֱדוֹם וּתְבוּנָה מֵהַר עֵשָׂו׃ ט וְחַתּוּ גִבּוֹרֶיךָ תֵּימָן לְמַעַן יִכָּרֶת־אִישׁ מֵהַר עֵשָׂו מִקָּטֶל׃ י מֵחֲמַס אָחִיךָ יַעֲקֹב תְּכַסְּךָ בוּשָׁה וְנִכְרַתָּ לְעוֹלָם׃ יא בְּיוֹם עֲמׇדְךָ מִנֶּגֶד בְּיוֹם שְׁבוֹת זָרִים חֵילוֹ וְנׇכְרִים בָּאוּ שְׁעָרָו וְעַל־יְרוּשָׁלַ͏ִם יַדּוּ גוֹרָל גַּם־אַתָּה כְּאַחַד מֵהֶם׃ יב וְאַל־תֵּרֶא בְיוֹם־אָחִיךָ בְּיוֹם נׇכְרוֹ וְאַל־תִּשְׂמַח לִבְנֵי־יְהוּדָה בְּיוֹם אׇבְדָם וְאַל־תַּגְדֵּל פִּיךָ בְּיוֹם צָרָה׃ יג אַל־תָּבוֹא בְשַׁעַר־עַמִּי בְּיוֹם אֵידָם אַל־תֵּרֶא גַם־אַתָּה בְּרָעָתוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ וְאַל־תִּשְׁלַחְנָה בְחֵילוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ׃ יד וְאַל־תַּעֲמֹד עַל־הַפֶּרֶק לְהַכְרִית אֶת־פְּלִיטָיו וְאַל־תַּסְגֵּר שְׂרִידָיו בְּיוֹם צָרָה׃ טו כִּי־קָרוֹב יוֹם־יְהוָה עַל־כׇּל־הַגּוֹיִם כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ יֵעָשֶׂה לָּךְ גְּמֻלְךָ יָשׁוּב בְּרֹאשֶׁךָ׃ טז כִּי כַּאֲשֶׁר שְׁתִיתֶם עַל־הַר קׇדְשִׁי יִשְׁתּוּ כׇל־הַגּוֹיִם תָּמִיד וְשָׁתוּ וְלָעוּ וְהָיוּ כְּלוֹא הָיוּ׃ יז וּבְהַר צִיּוֹן תִּהְיֶה פְלֵיטָה וְהָיָה קֹדֶשׁ וְיָרְשׁוּ בֵּית יַעֲקֹב אֵת מוֹרָשֵׁיהֶם׃ יח וְהָיָה בֵית־יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה וּבֵית עֵשָׂו לְקַשׁ וְדָלְקוּ בָהֶם וַאֲכָלוּם וְלֹא־יִהְיֶה שָׂרִיד לְבֵית עֵשָׂו כִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ יט וְיָרְשׁוּ הַנֶּגֶב אֶת־הַר עֵשָׂו וְהַשְּׁפֵלָה אֶת־פְּלִשְׁתִּים וְיָרְשׁוּ אֶת־שְׂדֵה אֶפְרַיִם וְאֵת שְׂדֵה שֹׁמְרוֹן וּבִנְיָמִן אֶת־הַגִּלְעָד׃ כ וְגָלֻת הַחֵל־הַזֶּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־כְּנַעֲנִים עַד־צָרְפַת וְגָלֻת יְרוּשָׁלַ͏ִם אֲשֶׁר בִּסְפָרַד

שעריו קרי

רד"ק

וכוכים על עניך והם הם בעזרו אויביך התחיך ואתה לא הרגשת ולא הבנת כי ביום ההוא תאבד חכמתך וגבורתך : לחמך · פי' אוכלי לחמך : מזור · פי' חולי ומכה · וכן וירא אפרים את חליו ויהודה את מזורו : תחתיך · בסתר שהסתירו עצמם ממך והיו נראים לך כאוהבים · וכן התחיו לאמר למי הארץ בסתר : אין תבונה בו · כעשו שלא הבין מה עושים לו אנשי בריתו · וכן דרך המקרא לדבר בפסוק אחד לנכח ושלא לנוכח : (ח) הלוא · באדום היו חכמים וכלא שברם אבדה חכמתם · וכן אמר בירמיהו נסרחה עצתם וחכמתם · וכן היו בהם גבורים והיא מברכת יצחק ועל חרבך תחיה · וביום שברם וחתו גבוריך תימן : (ט) וחתו גבוריך תימן · הוא מבני אליפז בן עשו · וי"ת יתבי דרומא : למען יכרת איש מהר עשו מקטל · שהאל יתברך יתן חתת בהם למען יכרת איש מהר עשו מקטל מרוב הרג שיהרגו בהם יכרת כל איש מהם · ותרגום הרג קטול · וכן אם תקטול אלוה רשע · הן יקטלני לו איחל· וי"ת בדיל דיתקטלון גברא דבי עורכא : (י) מחמס · כבר פירשנו כי בחורבן בית שני הרעו אדומים לישראל והנביא התנבא שהם עתידים להרע לישראל בבית שני והקב"ה יפרע מהם באחרית הימים כמדת תגמולם · והחכם רבי אברהם אבן עזרא פי' הענין הזה בחורבן בית ראשון שהיו בני אדום מריעים לישראל בגלותם ע"י נבוכדנצר : (יא) ביום עמדך מנגד · מ"ם עמדך מעמדת נגעיה · ולפירושנו יהיה פירוש הפסוק כן אע"פ שטיטוס ומחנהו שהחריבו הבית היו אדומים רובם היו בני אדום עדיין גרים בארצם בארץ אדום אבל לא היתה המלכות להם כי לרומי היתה והרומיים היו על כולם אלא שמלכי רומי היו אדומים וכשצר טיטוס על ירושלים היו בני אדום שמחים לאידה ומריעים להם בארצם כאשר יוכלו להסגיר פליטיה מהם לבני רומי והיו עומדים מנגד ושמחים על חורבנם והיה ראוי להם לעזרם כי אחיהם היו · והאל יתברך מנע את ישראל בעברם במדבר שלא להרע להם בעבור האחוה: ביום שבות זרים חילו · שבות מקור מן הקל מן שבה · פי' ביום ששבו זרים נכסיו וקנינו : ידו גורל · אפשר שבשרשו ידד בשקל רצו מארצם· או שרשו ידה מן לידות את קרנות הגוים· ומשפטו יידו בשני יודי"ן והאית"ן מן הדגוש וכשהפילו יו"ד השרש מפני כובד קריאת שני יודי"ן הטילו תנועת יו"ד השרש שהוא פת"ח ביו"ד האית"ן להורות עליה · אמר כי השליכו גורל על שבי ירושלים לחלקם אותו שרי חיל האויבים : גם אתה כאחד מהם · האדומים שבאו עם הכותים : (יב) ואל תרא ביום אחיך · לא היה לך לראות ביום צרת אחיך · ואחר כן פירש ביום אחיך זהו ביום נכרו · פי' נכרו שנתנכר מארצו והיה כנכרי שהוציאו ממנו · ויש מפרשים אותו ביום המסרו ביד אויביו · מן נכר אותו אלהים בידי שפירושו מסר : ואל תגדל פיך · בשחוק או בדברים אחרים · וכן ת"י ודאסגיתא למללא רברבן : (יג) אל תרא גם אתה · כמו האחרים שהיו נכרים ואתה אח : ואל תשלחנה · פי' ואל תשלחנה ידיך בנכסיו · וכן ת"י ודאושיטא ידך בנכסיה ביום תבריה : (יד) ואל תעמוד על הפרק · הוא אם הדרך מקום שמתפרקים הדרכים אנה ואנה והאדומים היו עומדים על הפרק שלא יוכל לנוס אחד מישראל שלא יתפשוהו והיו שומרים עליהם הדרכים : פליטיו : בחיר"ק כמו שרידיו : (טו) כי קרוב · אע"פ שהיה רחוק מיום הנבואה : על כל הגוים · כי ביום גאולת ישראל יהיה אותו היום הריגות כמו קרוב כיון שהאל אמר שיהיה ראוי שיחשבו אותו כמו קרוב : (טז) כי כאשר שתיתם · עשיתם משתה ושמחה על חורבן הר קדשי כן ישתו כוס התרעלה אתם וכל הגוים : ישתו כל הגוים תמיד· פירוש תמיד בלי הפסק עד שיכלו הרעים שבהם שהרעו לישראל · וכת"י כמה דחדיתון על מחת אורייתא דקדשי כן ישתון כל עממיא כס פורענותהון תדירא : ושתו ולעו · יבלעו כמו ילע קודש : והיו כלא היו · ויהיו כלים עד שלא יכירו מקומם כאלו לא היו : (יז) ובהר ציון תהיה פליטה · אע"פ שכלו רבים מישראל פליטה גדולה תהיה להם עוד בהר ציון בעת שישובו שמה : והיה קדש · ישראל יהיה קדש לה' שיהיו קדושים לא יהיה בהם עוד ערל לב וטמא: וירשו בית יעקב את מורשיהם · מה שירשו מתחלה יירשו ועוד יירשו שכניהם ארץ אדום ומואב וארץ פלשתים : (יח) והיה · כמו האש אוכלה קש כן יאכלום ויכלום· ומה שאמר בית יעקב ובית יוסף כפל הענין במ"ש כי בית יעקב נקרא בית יוסף מיום שנחלקה המלכות אבל לעתיד תשוב כאשר היתה · ורז"ל דרשו כי זרע עשו לפי שאינו זרעו של עשו נופל אלא ביד יוסף או ביד זרעו של יוסף : (יט) וירשו הנגב את הר עשו · מהר עשו יירשו את הנגב והוא ארץ המישור כי הר עשו יהיה שממה חורבן עולם: והשפלה את פלשתים · והשפלה יירשו מארץ פלשתים כי לא יצטרכו להרים להשגב בהם ולא לזרוע בהם אם לא ירצו כי השפלה והנגב יספיק להם : וירשו את שדה אפרים ואת שדה שומרון· שמתחלה היו יושבים בהר אפרים ובהר שומרון ואז לא יצטרכו להרים לא לשבת ולא לזרוע אלא השדות שהם המישור : ובנימין את הגלעד · וכן בנימין שהיה גבולו בירדן יירשו משם והלאה את המישור בארץ הגלעד שהוא מעבר לירדן כי ירחב גבולו כל מישור הגלעד שהוא סמוך לנחלתו כי מנשה שהיה לו ארץ הגלעד יתפשט גבולו משם והלאה בארץ מואב ובני עמון· וי"ת וירשו הנגב ויחסנון יתבי דרומא ית טורא דעשו · ר"ל כי יושבי דרום ארץ ישראל יירשו את הר עשו שהוא סמוך להם שהוא לדרום ארץ ישראל ויושבי השפלה בארץ ישראל יירשו את פלשתים שהוא סמוך להם · וי"ת ויחסנון ית קרוי אפרים וית קרוי שומרון ודבית בנימין דיתבי ארעא דגלעד : (כ) וגלות החל הזה לבני ישראל · החל חסר יו"ד והוא כמו החיל

יָרְשׁוּ אֵת עָרֵי הַנֶּגֶב׃ כא וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיהוָה הַמְּלוּכָה׃

הפטרת וישב (כתרי עשר בעמוס סימן ב)

ו כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־מִכְרָם בַּכֶּסֶף צַדִּיק וְאֶבְיוֹן בַּעֲבוּר נַעֲלָיִם׃ ז הַשֹּׁאֲפִים עַל־עֲפַר־אֶרֶץ בְּרֹאשׁ דַּלִּים וְדֶרֶךְ עֲנָוִים יַטּוּ וְאִישׁ וְאָבִיו יֵלְכוּ אֶל־הַנַּעֲרָה לְמַעַן חַלֵּל אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי׃ ח וְעַל־בְּגָדִים חֲבֻלִים יַטּוּ אֵצֶל כָּל־מִזְבֵּחַ וְיֵין עֲנוּשִׁים יִשְׁתּוּ בֵּית אֱלֹהֵיהֶם׃ ט וְאָנֹכִי הִשְׁמַדְתִּי אֶת־הָאֱמֹרִי מִפְּנֵיהֶם אֲשֶׁר כְּגֹבַהּ אֲרָזִים גָּבְהוֹ וְחָסֹן הוּא כָּאַלּוֹנִים וָאַשְׁמִיד פִּרְיוֹ מִמַּעַל וְשָׁרָשָׁיו מִתָּחַת׃ י וְאָנֹכִי הֶעֱלֵיתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה לָרֶשֶׁת אֶת־אֶרֶץ הָאֱמֹרִי׃ יא וָאָקִים מִבְּנֵיכֶם לִנְבִיאִים וּמִבַּחוּרֵיכֶם לִנְזִרִים הַאַף אֵין־זֹאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה׃ יב וַתַּשְׁקוּ

רד"ק

החיל זה׳ הוא בציר״ה הנה כמוהו אל המלך חזקיהו בחיל כבד ופירוש גלות החל הזה לבני ישראל כלומר שהם בני ישראל שהיו נשארים אז בגלות: אשר כנענים. כלומר אשר גלו והם עם כנענים עד צרפת: וגלות ירושלים אשר בספרד יירשו את ערי הנגב. והם ערי יהודה כי חלק יהודה היה בדרום ארץ ישראל. וכן אמר עליהם ירמיה ערי הנגב סגרו ואין פותח. ואמר יירשו על גלות ירושלים שהיו מבני יהודה כלומר ישובו לארצם ולעריהם. או אמר יירשו על כלם מפני ירושלים שהיה בח״ק יהודה וכל שבטי ישראל יהיה להם חלק בירושלים כמו שכתוב בנבואת יחזקאל. וגלות החל הזה הוא גלות טיטוס שהגלה בארצות והם העמים ארצות אלמני״א. ואסקלוני״א וצרפת הוא שקורין פרנצ״א וארצות ספרד שקורים ספני״א ובני ירושלים הם שגלו בספרד ואחרים גלו לאחר ארצות הנזכרים שהיו ברשותם ונתפשטו בארצות ומארצות אלו גלו מעצמם אותם שהם היום בארצות ישמעאל. ואומרים בקבלה כי בני ארץ אלמני״א היו כנענים כי כשברחו הכנעני מפני יהושע כמו שכתבנו בספר יהושע הלכו להם לארץ אלמני״א ואסקלוני״א שקורין ארץ אשכנז. ועוד היום קוראים אותם כנענים. ויונתן תרגם הפסוק כן וגלות עמא הדין דבני ישראל וגו׳: (כא) ועלו מושיעים. המלך המשיח וחבריו. שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם: לשפוט את הר עשו. לקחת משפט מהם על כל אשר הרעו בארץ. ויונתן תרגם ויסקון מבזין מטורא דציון למידן ית כרכא רבא דעשו: והיתה לה׳ המלוכה. ואז תהיה המלוכה לה׳ לבדו. כי כל הגוים יודו במלכותו כמו שאמר בנבואת זכריה והיה ה׳ למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה׳ אחד ושמו אחד. ויונתן תרגם ותתגלי מלכותא דה׳ בקריב על כל יתבי ארעא ותהי מלכותא דה׳ לעלם ולעלמי עלמיא:

(ו) **כה** אמר ה׳. על מכרם בכסף צדיק. אמר אע״פ שעברו על שלש עבירות חמורות והם עבודת כוכבים גלוי עריות ושפיכות דמים לא נתחתם גזר דינם לפני להחריב ארצם ולהגלותם ע״י מלך אשור אלא על החמס והוא הרביעי ועליו הענישם על כל מה שעשו. וכן בדור המבול אע״פ שהיה בידם כמה עבירות לא הענישם אלא על החמס שנאמר כי מלאה הארץ חמס מפניהם וכ״ש כשהחמס בא ע״י השופטים שהיה להם להעמיד הצדק והם ע״י השוחד מטים הדין. וזהו שאמר על מכרם בכסף צדיק. ופי׳ צדיק שהוא צדיק בדינו וכן ויסלף דברי צדיקים. וגם הם צדיקים בדברי אחרים כי ברוב טועני האמת הם צדיקים ברוב דבריהם. וכן העניים ברוב לא יטענו אלא אמת: בעבור נעלים. אפילו בעבור נעלים שיתנו לשופט יטה דין האביון שהיה זכאי בדינו ונותן השוחד הוא זכאי במשפטיהם. וי״ת בדיל דיחסנון. ולא הבנתי דעתו ורש״י ז״ל פירש דעתו כן מטים משפט האביון כדי שיצטרך למכור שדהו שהיה לו בין שדות הדיין וזה עוקף עליו ונוטלה בדמים קלים כדי לגזול ולגדור כל שדותיו ולא יפסיק זה ביניהם וזהו בעבור נעלים לשון נעילה. דבר אחר מחייבין את הזכאי כדי שיצטרך העני למכור שדהו בקנין גמור שהוא בנעל כמו שנאמר שלף איש נעלו: (ז) השואפים על עפר ארץ בראש דלים. השופטים הם השואפים ומביטים ומכוונים שיהיה עפר ארץ בראש **דלים** שמבזימין שופטים תאותיהם אם לא יתנו העניים על פיהם יקחום בשער ראשם ויפילום בארץ וירמסום והנה עפר הארץ בראש הדלים. וענין זה הפסוק כענין מה שאמר מיכה ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה. וענין השואפים כמו השואפים אביון וי״ת דבייטין בעפרא וגו׳: ודרך ענוים יטו. שיטו דינם במשפטיהם בשוחד שנוטלים מבעלי דינם העשירים. ודרך פירושו משפט ועסק האדם כמו את הדרך אשר ילכו בה ויאחז צדיק דרכו והדומים להם. ובת״י ודין חשיכיא מסטן: ואיש ואביו ילכו אל הנערה. ולא יבוש הבן מאביו לבעול בעולת אביו וזהו חלול שם קדשי שאמרתי להם קדושים תהיו כי קדוש אני ה׳ מקדשכם וכיון שאתם מחללים קדושתכם הרי אתם מחללים את שם קדשי שקדשתי אתכם ואתם נקראים בשמי כי עם קדוש אתה לה׳ אלהיך: (ח) ועל בגדים חבולים יטו. שהם חובלים הבגדים מאשר לא יתנו על פיהם ויאכלו ויטו עליהם בבתי עבודת כוכבים. ופי׳ יטו עצמם לשכב אצל כל מזבח ועל המאכל ועל המשתה והשכיבה נקראת הטיה לפי שמטה אדם עצמו כשוכב וכן במשנה יטו ויקראו והטיתי לקרות: ענושים. שהם עונשים אותם כסף וזהב וישתו בו בית אלהיהם: (ט) ואנכי השמדתי את האמורי. מפני חקותיהם הרעים שהיו להם השמדתי אותם מפניכם ואתם עזבתם את חקותי הטובים ולקחתם חקות האמורי. וכבר הזהרתי אתכם בתורה ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם. וזכר האמורי כי הוא החזק שבשבע האומות כמו שאמר אשר כגובה ארזים גבהו. ואעפ״כ השמדתי אותו מפניכם ולא בחרבכם ולא בקשתכם אלא אני השמדתיו משרשו: וחסון. תקיף כמו והיה החסון לנעורת: כאלונים. כתרגומו כבלוטין קשטיי״ר בלע״ז:

(י) ואנכי העליתי. וקדם שאביא אתכם אל הארץ הוצאתי אתכם מארץ מצרים מבית עבדים ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה לא חסרתי דבר והרגלתי אתכם בחקותי שלא תלמדו חקות ארץ האמורי כשתבואו לרשת אותה. או טעם לרשת דבק עם העליתי אתכם מארץ מצרים: (יא) ואקים. עוד עשיתי עמכם טובה גדולה שלא עשיתי עם כל עם כדי שתהיו נבדלים מכל עם ותהיו דבקים כי שהשריתי רוח נבואה בכם. ועל זה אמר משה ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה ועשה מבניכם אפי׳ הנערים כשמואל וירמיה כ״ש הזקנים שיש בהם חכמה: ומבחוריכם לנזירים. אפילו הבחורים שדרכם ללכת אחר תאות הבשר והיין נתתי בהם רוח טהרה שינזרו מן היין ויהיו קדושים לי כי היין הוא המביא האדם לרדוף אחר תאות הבשר ובכל זה הפרשתי אתכם מכל עם כדי שתהיו קדושים ולא תטמאו בטומאת עמי הארץ: האף אין זאת בני ישראל נאם ה׳. כי כל זה שאמרתי לכם הוכלו לכחש שאינו כן: (יב) ותשקו. לא די שאתם לא נזכרתם במה שהזהרתי אתכם ולא פקחתם עיניכם למה שעשיתי עמכם אלא שהנביאים והנזירים שהיו לכם לאות לקדושתכם בטלתם אותם ומנעתם אותם מקדושתם שהיה לכם ללמוד מהם: ותשקו את הנזירים יין. כלומר פתיתם אותם בדברים עד

שטעמו

את־הנזרים יין ועל־הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו: יג הנה אנכי מעיק תחתיכם כאשר תעיק העגלה המלאה לה עמיר: יד ואבד מנוס מקל וחזק לא־יאמץ כחו וגבור לא־ימלט נפשו: טו ותפש הקשת לא יעמד וקל ברגליו לא ימלט ורכב הסוס לא ימלט נפשו: טז ואמיץ לבו בגבורים ערום ינוס ביום־ההוא נאם־יהוה: ג א שמעו את־הדבר הזה אשר דבר יהוה עליכם בני ישראל על כל־המשפחה אשר העליתי מארץ מצרים לאמר: ב רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על־כן אפקד עליכם את כל־עונתיכם: ג הילכו שנים יחדו בלתי אם־נועדו: ד הישאג אריה ביער וטרף אין לו היתן כפיר קולו ממענתו בלתי אם־לכד: ה התפל צפור על־פח הארץ ומוקש אין לה היעלה־פח מן־האדמה ולכוד לא ילכוד: ו אם־יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו אם־תהיה רעה בעיר ויהוה לא עשה: ז כי לא יעשה אדני יהוה דבר כי אם־גלה סודו אל־עבדיו הנביאים: ח אריה שאג מי לא יירא אדני יהוה דבר מי לא ינבא:

קמץ בלא אס"ף

הפטרת מקץ (במלכים א סימן ג)

טו ויקץ שלמה והנה חלום ויבוא ירושלם ויעמד ׀ לפני ׀ ארון ברית־יהוה ויעל עלות ויעש

רד"ק

שמעו לכם לשתות יין ולבטל קדושתם · וכן על הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו · וטעם צויתם רוצה לומר בהכרת מנעתם אותם מלהנבא לכם ומלהזהירכם בשמי : (יג) הנה אנכי מעיק תחתיכם · במקומכם אעיק לכם שלא תוכלו לברוח ולהנצל · מעיק ענין לוחץ וצרה וכן מפני עקת רשע · ותרגום צרה עקתא · ואמר כאשר תעיק העגלה על דרך משל כי העגלה אינה בעלת חיים שתעיק ותציר · ואמר עמיר ולא אמר משא אחר כי מפני הנפח הוא מיצר יותר נושא העמיר מנושא משא אחר · ואמר עמיר שם כולל עמרים רבים : (יד) ואבד מנוס· לא יאמץ כחו · לא יהיה בו יכולת להאמיץ כחו במחשבתו כי יפחד ויבהל ויאבד כחו : (טו) ותופש הקשת לא יעמוד · לא יעמוד כנגד האויב כי לא יהיה בו כח לדרוך קשתו : וקל ברגליו לא ימלט · פי' לא ימלט נפשו כמו שאמר ואבד מנוס מקל כי לא יוכל לברוח · וזהו הענין במ"ש לחזק · גם רוכב הסוס לא ימלט נפשו עם הסוס שהוא קל לרוץ · כי שקר הסוס לתשועה כשלא ירצה האל : (טז) ואמיץ לבו בגבורים · כי גבורה בלב ואף הוא ירך לבבו ולא יעמוד כנגד האויב אלא ינוס ערום וטעם ערום שישליך בגדיו שלא יכבדו עליו וינוס קל מהרה : ג (א) שמעו · המשפחה · הגוי כולו נקרא משפחה וכן ואם משפחת מצרים לא תעלה : אשר העליתי · העליתי אבותיכם : (ב) רק אתכם · לפי שידעתי אתכם ובחרתי בכם מכל עם לפיכך אפקוד עליכם את כל עונותיכם שאתם ראיתם וידעתם את כל אותותי ומופתי שעשיתי לכם והיטבתי לכם שיכן הדין הוא שאפקוד עליכם עונותיכם כי המלך יכעוס על עבדיו העומדים לפניו אם יעברו מצותו יותר ממה שיכעס על אחרים הרחוקים ממנו כי משפחת העובדי כוכבים איני משגיח עליהם אם ייטיבו או ירעו אלא אם יהיה חמס גדול כדור המבול כמו שפירשנו למעלה אבל ישראל לפי שהם קרובים אלי אענשם על עונם כמו שאמר בקרובי אקדש · וכמו שפירשו רז"ל נפש ק וסביביו נשערה מאד · וכן את"ל שאני עובדי כוכבים דלא מפקיד דינא עלייהו · ובספר יחזקאל בפסוק ועולה על רוחכם היו לא תהיה האריכנו בזה הענין : (ג) הילכו שנים · כלומר אחר שפשעתם כי ראו מה קרה אתכם כי לא יוכל אדם לצאת מן העיר מפחד האויב ולא אפילו שנים אם לא נועדו יחדו ללכת בדרך אחד ולעמוד נגד האויב אם יפגע בהם · ור' אברהם ז"ל פירש הזכיר למעלה הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו אמר הנה טרם שאפקוד עליכם אודיעכם זאת ביד נביאי אולי תשובו אלי לולי שנודעתי לו וגליתי לו סודי להוכיחכם לא היה מתנבא מלבו כי איך ידע מה שאני עתיד לעשות וככה אין דברו דרך מקרה וראו יתכן שילכו שני אנשים ברגע אחד למקום אחד בעבור דבר אחד אם לא נועדו זה עם זה וכאשר תראו שיהיה אמת דבר הנביא דעו כי אני שלחתיו ואיך יוכל למרות את פי שלא ינבא כי אתם אמרים לו שלא תנבא: (ד) הישאג אריה ביער· לפירושנו בפסוק הקודם יהיה פירושו דרך משל כמו שאריה שלא ישאג ביער שלא יהיה לו טרף כי כשמוע החיות קולו יעמדו במקומם מפחדם לו ויבוא ויטרוף מהם את אשר ירצה כן האויב בבואו עליכם לא ישוב ריקם שלא יהרג או שלא ישבה מכם: היתן כפיר · הענין כפול במ"ש· והחכם ר' אליעזר פירש היה מנהג האריה שישאג רק על טרפו ואני שאגתי חנם ועוד הראיתם הריה שיעלה מסובכו בתתו קולו על טרפו שיוכל להמלט מידו אם כן איך תוכלו להמלט מגזרתי : (ה) התפול · וזהו משל אחר ולפירושנו הוא מבואר כי לא ישוב האויב מעליכם ריקם: ולפי' החכם עוף השמים שאין ממשלה לאדם לתפשו : התפול צפור על פח · אם אינו לו מוקש · וזה הטעם כי האדם יוכל בהתבוללותיו ובערמתו להפיל הצפור שהוא למעלה ממנו והנה אני למעלה מכם ואתם למטה בידי ואין לכם חכמה נגדי איך תוכלו להנצל מהמוקש שגזרתי לכם שתתפסו בו ומוקש הוא האויב שאצוה לבא עליכם ואל תחשבו כי אחרי בואו שיעלה מעליכם עד הנקמו מכם וזהו היעלה פח והטעם אני אעמידנו להצר לכם : (ו) אם יתקע · כתרגומו אם יתקע שופר בקריה בלא זמניה כלומר כי פעמים רבות יתקע שופר בעיר שלא יחרדו העם כמו לשמחה ולשירים או להקהיל העם על תקנת דברי העיר לפיכך תרגם בלא זמניה שאין בעיר אחת מלה ידוע כי להזהיר העם מהאויב הוא ואיך לא יחרדו העם כשמעם כן אתם לא תחרדו לדברי הנביא שאני שולח לכם : אם תהיה רעה בעיר וה' לא עשה · פי' ואיך תחשבו שתפול רעה בעירכם שלא עשה אותה האל יתברך אחרי שהנביא אמרה לכם טרם בואה וכיון שתראו שמתקיימים דברי הנביא ואיך לא תשובו אלי : (ז) כי לא· וכיון שגלה סודו אל עבדיו הנביאים להזהירכם והרעה שבא כמו שאמרו לכם תדעו כי מה' באה לכם הרעה ולמה לא תשובו מדרכיכם הרעים ותנצלו מהרעה · וטעם סודו כי לא נודע הדבר עד שיודיעהו האל יתברך ע"י עבדיו הנביאים : (ח) אריה שאג · מי לא ירא · ואיך תלוו עליהם שלא ינבאו והלא משאגת האריה יפחד כל שומעו ואיך לא יפחד ויחרד הנביא לקולי ואין לא יוכל לעמוד שלא ימלא את דברי אשר צויתיו :

(טו) והנה חלום · כשידע החלום כשהקיץ ושמח במתנה טובה שנתן לו האל ובא אל ירושלים והעלה עולות ושלמים לפני ארון ברית ה' ועשה משתה לכל עבדיו · ובדרש והנה חלום כשהקיץ ראה שנתקיים חלומו שנתן לו האל חכמה יתירה שהיה שומע עוף מצפצף ומבין לשונו :

שלמים ויעש משתה לכל־עבדיו: טז אז תבאנה שתים נשים זנות אל־המלך ותעמדנה לפניו: יז ותאמר האשה האחת בי אדני אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד ואלד עמה בבית: יח ויהי ביום השלישי ללדתי ותלד גם־האשה הזאת ואנחנו יחדו אין־זר אתנו בבית זולתי שתים־אנחנו בבית: יט וימת בן־האשה הזאת לילה אשר שכבה עליו: כ ותקם בתוך הלילה ותקח את־בני מאצלי ואמתך ישנה ותשכיבהו בחיקה ואת־בנה המת השכיבה בחיקי: כא ואקם בבקר להיניק את־בני והנה־מת ואתבונן אליו בבקר והנה לא־היה בני אשר ילדתי: כב ותאמר האשה האחרת לא כי בני החי ובנך המת וזאת אמרת לא כי בנך המת ובני החי ותדברנה לפני המלך: כג ויאמר המלך זאת אמרת זה־בני החי ובנך המת וזאת אמרת לא כי בנך המת ובני החי: כד ויאמר המלך קחו לי־חרב ויביאו החרב לפני המלך: כה ויאמר המלך גזרו את־הילד החי לשנים ותנו את־החצי לאחת ואת־החצי לאחת: כו ותאמר האשה אשר־בנה החי אל־המלך כי־נכמרו רחמיה על־בנה ותאמר ׀ בי אדני תנו־לה את־הילוד החי והמת אל־תמיתהו וזאת אמרת גם־לי גם־לך לא יהיה גזרו: כז ויען המלך ויאמר תנו־לה את־הילוד החי והמת לא תמיתהו היא אמו: כח וישמעו כל־ישראל את־המשפט אשר שפט המלך ויראו מפני המלך כי ראו כי־חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט: ד א ויהי המלך שלמה מלך על־כל־ישראל:

הפטרת ויגש (ביחזקאל סימן לז)

טו ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: טז ואתה בן־אדם קח־לך עץ אחד וכתב עליו ליהודה ולבני ישראל חברו חבריו קרי ולקח עץ אחד וכתוב עליו ליוסף עץ אפרים וכל־בית ישראל חברו חבריו קרי: יז וקרב אתם אחד אל־אחד לך לעץ אחד והיו לאחדים בידך: יח וכאשר יאמרו אליך בני עמך לאמר הלוא־תגיד לנו מה־אלה לך: יט דבר אלהם כה־אמר אדני יהוה הנה אני לקח את־עץ יוסף אשר ביד־אפרים ושבטי ישראל חברו חבריו קרי ונתתי אותם עליו את־עץ יהודה ועשיתם לעץ אחד והיו אחד בידי: כ והיו העצים אשר־תכתב עליהם בידך לעיניהם: כא ודבר אליהם כה־אמר אדני יהוה הנה אני לקח את־בני ישראל מבין הגוים אשר הלכו־שם וקבצתי אתם מסביב והבאתי אותם אל־אדמתם: כב ועשיתי אתם

רד"ק

(טז) אז תבאנה · כמו באו ושם מלת אז יבא ברוב עתיד במקום עבר כמו אז ישיר משה אז ישיר ישראל אז יבדיל משה אז ידבר יהושע אז יבנה שלמה ופי' אז כאשר שב מגבעון ובא לו לירושלים בא לו זה הדין לידו ונראתה בו המתנה הטובה שנתן לו הקב"ה חכמה ובינה : (יט) אשר שכבה עליו · נראה כי מפני ששכבה עליו מת כי אלו לא מת כך אלא שקדמו חולי לא נולד הספק הזה כי היו מבקרות אותו אחר שהיה בחליו והיה נודע למי הוא לפיכך אמרה אשר שכבה: (כא) ואתבונן· הסתכלתי בבוקר בצורתו:(כב) ותדברנה·אלה הטענות שם ושלשו לפני המלך כמנהג בעלי הדין שכל אחד שונה בטענותיו לחזקו ולהיטיבו ולהבינו לשופט : (כג) ויאמר המלך זאת אומרת · אמרו רבותינו ז"ל מכאן שצריך הדיין לשנות טענות בעלי הדין כדי שישמעו בעלי הריב שהבין טענותיהם ועליהם ישפוט : (כו) גם לי גם לך לא יהיה · ואמר כנגד אחזי החרב גזרו ומה שלא לקחה אותו אחר שהאחרת אמרה תנו לה כי ידעה כי מרחמת עליו אמרה וחששה כי המלך לא יתנהו לה : (כז) לא תמיתהו· הראשון אל תמיתהו : היא אמו · כיון שמרחמת עליו ובדרז"ל יצתה ב"ק ואמרה היא אמו : (כח) לעשות משפט · לפיכך יראו מפניו לעשות דבר רע ואפילו בסתר כי ראו כי ברוב חכמתו יוציא לאור משפט כמו שעשה בזה המשפט : ד (א) על כל ישראל·לפי שדוד אביו לא מלך בתחלת מלכותו על כל ישראל אמר ששלמה מלך על כל ישראל לא היה אדם מפקפק במלכותו כיון שראו בו חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט :

(טז) ואתה בן אדם · ולבני ישראל חבריו · שבט בני[מין] שהיה עם שבט יהודה לעולם גם לאחר שנחל[ק] המלכות : חברו · כן כתיב לפי שהיה בשבט אחד : ליוסף [ע]ץ אפרים · לפי שבעת שנחלקה המלכות היה מלך ירבעם ש[היה] משבט אפרים נקראו עשרת השבטים על שם אפרים : וכל ב[ית] ישראל חברו · חברו כתיב על דרך כלל כמו שאמר בית יש[ראל] (יז) וקרב · צווי מן הדגוש ובא בפתח הרי"ש כמו כתב ל[ך] פלג לגוגם : לך לעץ אחד · אחר שתקח שני עצים ותכת[וב] בכל אחד שם בפני עצמו שהוא סימן למלכות ישראל שנחלק[ה] אחר כך תקרב אותם אחד אל אחד והיו בידך שניהם יח[ד] כאלו הם עץ אחד : והיו לאחדים בידך · שני האחדים יה[יו] בידך לאחד סימן למלכות ישראל שתהיה אחת·ואדוני אבי ז"ל פירש אמר לו שיקרב שני העצים ויתחברו יחד ויעשו עץ אחד במעשה נס · ויונתן תרגם כל עץ שבפרשה זו עד דבר אליה[ם] לוחא וכן והיו העצים תרגם לוחיא ובפסוק דבר תרגם [את] עץ יוסף אשר ביד אפרים ית שבטא דיוסף דהוא שבטא דאפרי[ם] את עץ יהודה ית שבטא דיהודה ועשיתים לעץ אחד לעמ[א] חדא : (יח) וכאשר · כמו שאמר לו שיכתוב לעיניהם ה[ם] ישאלוהו מהו המשל : (יט) דבר · חברו · כתיב וקרי חבריו ונתתי אותם עליו · אתן את שבטי ישראל עם שבט [יהודה] את עץ יהודה: עליו · פירושו עמו: את עץ · פירושו עם [עץ] (כ) והיו · מבואר הוא : (כא) ודבר · מבואר הוא (כב) ועשיתי · ולא יהיה : כתיב על דרך כלל וקרי י[היה] [...]לא

הפטרת ויגש

לְגוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ בְּהָרֵי יִשְׂרָאֵל וּמֶלֶךְ אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם לְמֶלֶךְ וְלֹא יִהְיֶה־יהיו קרי עוֹד לִשְׁנֵי גוֹיִם וְלֹא יֵחָצוּ עוֹד לִשְׁתֵּי מַמְלָכוֹת עוֹד׃ כג וְלֹא יִטַּמְּאוּ עוֹד בְּגִלּוּלֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם וּבְכֹל פִּשְׁעֵיהֶם וְהוֹשַׁעְתִּי אֹתָם מִכֹּל מוֹשְׁבֹתֵיהֶם אֲשֶׁר חָטְאוּ בָהֶם וְטִהַרְתִּי אוֹתָם וְהָיוּ־לִי לְעָם וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים׃ כד וְעַבְדִּי דָוִד מֶלֶךְ עֲלֵיהֶם וְרוֹעֶה אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם וּבְמִשְׁפָּטַי יֵלֵכוּ וְחֻקֹּתַי יִשְׁמְרוּ וְעָשׂוּ אוֹתָם׃ כה וְיָשְׁבוּ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב אֲשֶׁר יָשְׁבוּ־בָהּ אֲבוֹתֵיכֶם וְיָשְׁבוּ עָלֶיהָ הֵמָּה וּבְנֵיהֶם וּבְנֵי בְנֵיהֶם עַד־עוֹלָם וְדָוִד עַבְדִּי נָשִׂיא לָהֶם לְעוֹלָם׃ כו וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית שָׁלוֹם בְּרִית עוֹלָם יִהְיֶה אוֹתָם וּנְתַתִּים וְהִרְבֵּיתִי אוֹתָם וְנָתַתִּי אֶת־מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם׃ כז וְהָיָה מִשְׁכָּנִי עֲלֵיהֶם וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים וְהֵמָּה יִהְיוּ־לִי לְעָם׃ כח וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדֵּשׁ אֶת־יִשְׂרָאֵל בִּהְיוֹת מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם׃

הפטרת ויחי (במלכים א סימן ב)

א וַיִּקְרְבוּ יְמֵי־דָוִד לָמוּת וַיְצַו אֶת־שְׁלֹמֹה בְנוֹ לֵאמֹר׃ ב אָנֹכִי הֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ כָּל־הָאָרֶץ וְחָזַקְתָּ וְהָיִיתָ לְאִישׁ׃ ג וְשָׁמַרְתָּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו לִשְׁמֹר חֻקֹּתָיו מִצְוֺתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְעֵדְוֺתָיו כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה לְמַעַן תַּשְׂכִּיל אֵת כָּל־אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר תִּפְנֶה שָׁם׃ ד לְמַעַן יָקִים יְהוָה אֶת־דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלַי לֵאמֹר אִם־יִשְׁמְרוּ בָנֶיךָ אֶת־דַּרְכָּם לָלֶכֶת לְפָנַי בֶּאֱמֶת בְּכָל־לְבָבָם וּבְכָל־נַפְשָׁם לֵאמֹר לֹא־יִכָּרֵת לְךָ אִישׁ מֵעַל כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל׃ ה וְגַם אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לִי יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה אֲשֶׁר עָשָׂה לִשְׁנֵי־שָׂרֵי צִבְאוֹת יִשְׂרָאֵל לְאַבְנֵר בֶּן־נֵר וְלַעֲמָשָׂא בֶן־יֶתֶר וַיַּהַרְגֵם וַיָּשֶׂם דְּמֵי־מִלְחָמָה בְּשָׁלֹם וַיִּתֵּן דְּמֵי מִלְחָמָה בַּחֲגֹרָתוֹ אֲשֶׁר בְּמָתְנָיו וּבְנַעֲלוֹ אֲשֶׁר בְּרַגְלָיו׃ ו וְעָשִׂיתָ כְּחָכְמָתֶךָ וְלֹא־תוֹרֵד שֵׂיבָתוֹ בְּשָׁלֹם שְׁאֹל׃ ז וְלִבְנֵי בַרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי תַּעֲשֶׂה־חֶסֶד וְהָיוּ בְּאֹכְלֵי שֻׁלְחָנֶךָ כִּי־כֵן קָרְבוּ

רד"ק

(כג) ולא יטמאו · מבנין התפעל ומשפטו יתטמאו : (כד) ועבדי דוד מלך · המלך המשיח יקרא שמו דוד לפי שיהיה מזרע דוד קראו דוד או כמו לתחיית המתים : (כה) וישבו · לעבדי ליעקב · לפי שאברהם ויצחק היו להם בנים אחרים שלא ירשו הארץ זכר יעקב כי לא נתנה הארץ ולזרעו אחריו : (כו) וכרתי · יהיה אותם · פי' עמם כי יש מן הרפים שפירושם עם : ונתתים · פירוש ונתתים כאלו אמר בברכתי ויונתן תרגם ואברכינון : (כז) והיה משכני עליהם · תרגם יונתן ביניהון לפי שבמקומות קצור שכינת האל יתברך עם בתוך ומה שאמר במקום הזה עליהם לומר כי מוראו יהיה עליהם לעולם כי ישכון כבודו תוכם לעולם : (כח) וידעו · מבואר הוא :

(ב) והיית לאיש · זריז ומושל בנפשך וכובש את יצרך וכן ת"י לגבר דחיל חטאין ופי' לפניו ושמרת וכו' · וכן ועמשא בן איש רוצה לומר גדול ונכבד וכן כולם אנשים גדולים ונכבדים : (ג) את משמרת ה' אלהיך · כמו ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבות ללכת בדרכיו תקון המדות מה הוא חנון אף אתה היה חנון מה הוא רחום אף אתה היה רחום : לשמור חקותיו · המצות שלא נגלה טעמם : מצותיו · אשר נאמר בהם מצות כגון שלוח עמאים והפרת נדרים וכיוצא בהם : ומשפטיו · הדינין : ועדותיו · אשר הם עדות וזכר כמו שבת ומועדים וכיוצא בהם שהם לזכר והנה כל התורה · ועדותיו נראית בו הוי"ו בקריאה והיא למ"ד הפעל אע"פ שהוא מנחי העי"ן נהפכה העי"ן הפעל וכן בדרך עדותיך ששתי והדומים להם : תשכיל · כתרגומו תצלח : את כל אשר תעשה · כמו בכל אשר תעשה ויהיה תשכיל פועל עומד או יהיה את כמשמעו ויהיה תשכיל פועל יוצא כלומר בשמרך המצות תצליח אתה את כל אשר תעשה ואת כל אשר תפנה שם : (ה) וגם אתה · וגם לרבות על מצות ה' אשר צוהו ללכת בדרכי ה' אמר וגם זאת היא מדרכי ה' לבער אנשי הרשע כי אתה ידעת את אשר עשה לי יואב וגו' או יהי' וגם אתה ידעת כמו שאני יודע ואיני צריך להודיעך אלא לצוותך עליו לבערו מן העולם : אשר עשה לי · פי' אשר עשה לשני שרי צבאות ישראל ולי עשה מה שעשה להם כי אבנר אני הבטחתיו וקבלתיו בהסכמתי ועמשא גם כן היה בשליחותי ומסב אנשי יהודה אלי ויש מפרשים אשר עשה לי שהרג אבשלום ולפי' הזה יהיה אשר עשה לשני שרי חסר וי"ו השמוש ואשר עשה · ובדרש אשר עשה לי שהראה הספר שבאת לו דוד ביד אוריה : לשני שרי צבאות ישראל · כי אבנר היה שר צבא ועמשא שמהו אבשלום שר צבא ובדעת דוד היה למנותו אח"כ שר צבא ועוד כי גדול היה ביהודה ושר צבא יהודה וכתוב עליו עוד ויט את לבב כל איש יהודה כאיש אחד : ויהרגם בשלום · טעמו עם וישם כלומר ויהרגם בשלום ושם אותם דמים כאלו היו דמי מלחמה או פירוש וישם דמי מלחמה דמי עשהאל שהיו דמי המלחמה כי עשהאל הי' רודף לאבנר שם אותם כדמי שלום כאילו הרג אבנר לעשהאל בשלום נקם נקמתו מאבנר וגם כן הרגו בשלום כי לקחו לדבר עמו ולא נשמר ממנו ועמשא גם כן הרג בשלום שאמר לו השלום אתה אחי אחז בזקנו לנשק לו ולא היה לו שום טענה להרגו ונתן הדמים הרם שעשה אותם דמי מלחמה נתן אותם בחגורתו אשר במתניו כמו שנאמר ועליו חגור חרב מצומדת לו על מתניו ובנעלו אשר ברגליו שנפלו מתים לרגליו · ויונתן תרגם הפסוק כן דקטילינון בערימותיה וגו' כבעמוד · ויש דרש ובנעלו אשר ברגליו שהרג אבנר בערמה ושאל לו גידמת איך חולצת והיה שוחה ומראה לו כי בשניה היא חולצת אז הכהו וזהו שאמר לדבר אתו בשלי לשון של נעלך והנה אמר ובנעלו אשר ברגליו : (ו) ועשית כחכמתך · כלומר שלא תהרגנו עד שתמצא עליו עילה אע"פ שהוא חייב מיתה כי מלחמות ה' נלחם וטובות נמצאו בו אלא שהרג נאלם שני הברים חנם לפיכך תעשה כחכמתך שתביאהו לידי עילה והסבה שיתחייב הריגה : ולא תורד שיבתו בשלום שאול · תניחנו למות מיתת עצמו אלא יהרג כמו שהרג : (ז) כי כן קרבו אלי · בזה הדרך קרבו אלי במאכל ובמשתה כמו שכתוב משכב וספות וחטים ושעורים הגישו לדוד וכתוב והוא כלכל את המלך בשיבתו במחנים וכן ת"י אינון ספיקו צרכי :

נהגה

אֵלַי בִּבָרְחִי מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם אָחִיךָ׃ ח וְהִנֵּה עִמְּךָ שִׁמְעִי בֶן־גֵּרָא בֶן־הַיְמִינִי מִבַּחֻרִים וְהוּא קִלְלַנִי קְלָלָה נִמְרֶצֶת בְּיוֹם לֶכְתִּי מַחֲנָיִם וְהוּא־יָרַד לִקְרָאתִי הַיַּרְדֵּן וָאֶשָּׁבַע לוֹ בַיהוָה לֵאמֹר אִם־אֲמִיתְךָ בֶּחָרֶב׃ ט וְעַתָּה אַל־תְּנַקֵּהוּ כִּי אִישׁ חָכָם אָתָּה וְיָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־לּוֹ וְהוֹרַדְתָּ אֶת־שֵׂיבָתוֹ בְּדָם שְׁאוֹל׃ י וַיִּשְׁכַּב דָּוִד עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר בְּעִיר דָּוִד׃ יא וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ דָּוִד עַל־יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ שֶׁבַע שָׁנִים וּבִירוּשָׁלַםִ מָלַךְ שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנִים׃ יב וּשְׁלֹמֹה יָשַׁב עַל־כִּסֵּא דָּוִד אָבִיו וַתִּכֹּן מַלְכֻתוֹ מְאֹד׃

הפטרת ערב ראש חודש שחל בשבת (בשמואל א׳ סימן כ)

יח וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ׃ יט וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל׃ כ וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה׃ כא וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים ׀ מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי־יְהוָה׃ כב וְאִם־כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה׃ כג וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־עוֹלָם׃ כד וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־אל קרי הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל׃ כה וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם ׀ בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד׃ כו וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃ כז וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם׃

רד״ק

(ח) והנה עמך · כלומר אע"פ שהוא משבט בנימין עמך וברשותך והוא להביאו לידי מיתה· או פירוש והנה עמך בירושלים כדי שתוכל למצוא לו עילה וסבה להמיתו · ובדרש כי רבו היה והיה מלמדו וזהו טעם עמך : קללני · בזה אותי בדברים ובמעשה : נמרצת · חזקה שאמר לו איש הדמים איש הבליעל ועפר בעפר כמו מה נמרצו אמרי יושר ויש דרש שהוא נוטריקון : ירד לקראתי · שאמחול לו ונשבעתי לו שלא אמיתנו אע"פ שנשבעתי לו שלא אמיתנו חייב מיתה הוא ולשמור שבועתי לא תמיתנו עד שתמצא לו עילה ועון וסבב אתה הדבר שיבא לידי עון שיהיה לך דין עליו כדי להמיתו כי איש חכם אתה ותדע למצוא לו עילה : (י) בעיר דוד · היא ציון : (יב) ותכון · אחר שהמית אלה שדמו להיות לו לשטן כמו שאמר אחרי מות שמעי והממלכה נכונה ביד שלמה :

(יח) ונפקדת · ונזכרת כי יזכרך אבי כשיחסר ממושבך יושב: יפקד · ענין חסרון כמו ולא נפקד ממנו איש ות"י ותתבעו ארי יהי מרוח בית אסחרותך : (יט) ושלשת תרד מאד · תהיה נסתר ג' ימים כמו שאמרתי ונסתרת בשדה עד הערב השלישית ותרד מאד בעמק במקום הסתר ההוא באותו מקום שנסתרת ביום המעשה והוא אותו יום שהיה מעשה השבועה שנשבע שאול ליהונתן שלא יומת דוד שהיה שם נסתר דוד בשדה · וי"ת ובתלתות יומין תתבעי לחדא כלומר ביום החודש ומחרתו הפקד שישאל עליך אבי אבל ביום השלישי ידעתי שתבוקש מאד כי יחשוב אבי שברחת אם לא תהיה בשולחנו שלשה ימים סמוכים · ומה שתרגם תרד תתבעי ר"ל תרד מאד ותהיה פחות ונקל בעיניו להמיתך אם בלבו להמיתך כי ימצא לך זאת העילה ויאמר כי בן מות אתה שברחת מלפניו ואז אכיר אם בלבו להמיתך לפי הדברים שידבר אז כי אז תהיה לו טענה לדבר עליך ותרגם ביום המעשה ביומא דחולא כלומר ביום חול שעושין בו מלאכה לפי שהיה נסתר עתה ביום ראש חודש כי נראה שהיה מנהג שלא לעשות מלאכה בראש חודש כמו שהוא מנהג הנשים היום ואפשר כי מפני קרבן ראש חודש היו רבים פנוים ממלאכתם ובאים להשתחות לפני ה' וכן נראה בנבואת יחזקאל לעתיד : האבן האזל · ת"י אבן אתא אזלי היתה אות וסימן לעוברי דרכים : (כ) שלשת החצים · בא בידיעה אע"פ שלא זכרם בפסוק נראה כי יהונתן אמר לדוד כי שלשת החצים יורה לסימן שלשת הימים שיהיה נסתר בשדה לפיכך אמר והחצים לידיעה : צדה אורה · הה"א רפה ומשפטה במפיק וכמוהו רבים ופירושו לצד האבן אורה החצים להיות לי האבן למטרה לשלוח שם לי הנער ללקט החצים והדבר שאומר לנער יהיה לך סימן אם הנה אם הלאה כי שמה לא אוכל לדבר עמך פנים בפנים אם במקום שהוא רואים: (כא) קחנו · קח הנער ובא עמו ואדוני אבי ז"ל פירש קח זה הסימן ובא : ואין דבר חי ה' · ואין דבר רע וכן ת"י ולית מדעם כי נשבע לו חי ה' להבטיחו שלא יגוע לו לבא אם לא ידע באמת כי אין בדעת אביו להמיתו ולעשות עמו רעה : (כב) כי שלחך ה' · כתרגומו ארי שיזבינך ה' כלומר שלך לך כי ה' שלחך ומלטת מחרב אבי : (כג) עד עולם · לקיים הברית עד עולם : וישב המלך על הלחם · כתיב על וקרי אל ושניהם נכונים בענין : (כה) וישב המלך על מושבו · ותרגומו ואסחר מלכא על שוויה פירוש על מטתו כי מנהג היה בימים ההם לאכול במסבה במטות וכן מצאנו בדברי רבותינו ז"ל כי גם בימיהם היה מנהג ומה שאמר ויקם יהונתן פירושו אחר שישב מצד אביו קם והושיב אבנר מצד אביו כי לא רצה להיות סמוך לאביו שאם יקצוף עליו על דבר דוד לא יהיה סמוך לו להכותו · והנה נפקד מקום דוד שלא היה בו יושב : (כו) כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי לא טהור · פירושו אמר שאול מקרה קרה לו שלא בא כלומר היה לו דבר להתעסק בו זולתי כי טהור הוא או לא טהור מקרה לילה לפיכך לא בא· ופירוש בלתי זולתי כמו בלתי כלב בן יפונה והיו נשמרים מלאכול הטמא והטהור יחדו אפילו בחולין או שמא היו שם זבחי שלמים שעשה המלך השלמים ביום החודש גם יתכן לפרש כי אין מדרך המוסר לבוא טמא לשולחן המלך וי"ת ארי אמר דלמא עירוע הוא ליה ולא דכי הוא או דלמא לאורח אזל ואנהגא לא זמיניה פי'. מקרה הוא לשון קרי מן מקרה לילה ובלתי כמו לא מן בל קרוב אליך ופירוש כי לא טהור שלא בנית בעבור שלא טהור הוא אלא שהלך בדרך קרוב ואנהגו לא זמננו אותו שיהיה מוכן לבא היום אל השולחן כי כל האוכלים על שולחן המלך לא היו תמידים בכל יום : (כז) ממחרת החודש השני · רצה לומר ממחרת ר"ח שהוא שני לחודש ויונתן תרגם ביומא

הפטרת מחר חודש

כח וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃ כט וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ׃ ל וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ׃ לא כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת הוּא׃ לב וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה עָשָׂה׃ לג וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה הִיא מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד׃ לד וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל־דָּוִד כִּי הִכְלִמוֹ אָבִיו׃ לה וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ׃ לו וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא־נָא אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ׃ לז וַיָּבֹא הַנַּעַר עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה׃ לח וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּי החצים קרי וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו׃ לט וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר׃ מ וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא הָעִיר׃ מא הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ מב וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

הפטרה לשבת וראש חודש (בישעיה סימן סו)

סו א כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה

רד"ק

ביומא דבתרוהי דהוא עבור ירחא תנינא: (כח) נשאל נשאל· מקור שלם מבנין נפעל: מעמדי· כלומר ממני לקח רשות ללכתו לבית לחם ולא הלך בלא רשות ולשון נפעל בזה הענין כלא לומר שנשאל דוד עצמו מעמדי כדי ללכת עד בית לחם והנה הוא נשאל בעצמו וכן נשאלתי מן המלך: (כט) זבח משפחה לנו· כאשר פרשתיו: והוא צוה לי אחי· פי' אחי צוה לי ללכת שמה והוא אליאב הבכור שחייב לכבדו ולשמוע למצותיו· ונראה כי כן היה דרכם באותם הימים להיות האח הקטן נשמע למצות האח הגדול כמו שנזכר למעלה בענין ויחר אף אליאב: אמלטה נא· אמלטה מעבודת המלך מעט ואלך לראות את אחי: (ל) בן נעות המרדות· בן סמוך לנעות כי הוא נקוד סגול ונעות תאר על משקל עוה התאר הנפעל נעוה לזכר ונעוה לנקבה ונסמך נעות והוא סמוך אל המרדות כלומר מאמך היה לך זה שהיא מורדת ברצוני וכמו כן אתה מורד במה שאני רוצה ואוהב מה שאני שונא· וי"ת בר ברכנותא דמרדותא קביא פי' נעות שם: לבן ישי· הלמ"ד כמו הרגו לאבנר או היא במקום בי"ת כלומר לפיכם לחרב: לבשתך ולבשת ערות אמך· עתה יאמרו השומעים שאתה אוהב אדם שאני שונא כי אינך בני ויהיה זה בשתך ובושת ערות אמך שיאמרו שזנתה: (לג) כי כלה· כלומר נגמר הדבר בלב אבי להמית את דוד: (לד) מעם השלחן· כמו מעם ברכיו: ביום החדש השני· תרגומו ביום עבור ירחא תנינא: כי נעצב· נפעל עבר כי הוא פתוח: כי הכלימו אביו· כלומר על שני דברים לא אכל לחם כי נעצב בעבור דוד ובעבור שהכלימו אביו בדבור ובמעשה:
(לה) למועד דוד· כתרגומו לזמנא דאמר ליה דוד והוא יום השלישי להסתר בשדה ואע"פ שהוא אמר לו בערב והוא הלך אליו בבקר לא היה צריך להמתין עד הערב כי כבר ראה לב אביו: (לו) להעבירו· ירה החצי בכח להעבירו המטרה והיא האבן האזל ועשה זה כדי שיוכל לומר החצי ממך והלאה כי שמא יבא אדם בין כך ולא יוכל להתחבר עם דוד וישמע דוד הסימן וכאשר ראה כי לא בא אדם שם אמר לנער שימהר ויבא העיר כדי שיוכל להתחבר עם דוד ולדבר עמו פנים בפנים:
(לח) וילקט נער יהונתן את החצי· החצי כתיב וקרי החצים הכתיב הוא לשון יחיד כי נראה שאין לבד ירה כמו שאמר הלא החצי וקרי החצים להודיע כי חצים שלשה ירה כמו שאמר שלשת החצים צדה אורה: (מ) את כליו· קשתו וחציו: (מא) קם מאצל הנגב· כי שמע שאמר לנער שיבא העיר וידע כי אין שם אדם אחר ולפיכך אמר לנער שילך לו כדי שידבר עמו וקם ממקום הסתר ופירושו מאצל הנגב כתרגומו קם מסטר אבן אתא דלקביל דרומא כלומר כי דוד היה נסתר אצל האבן נגד דרומה של אבן כמו שאמר וישבת אצל האבן האזל ויונתן שם למטרה האבן נגד צפונה שלא יראה הנער את דוד בלקטו החצים: עד דוד הגדיל· לבכות יותר מיהונתן: (מב) אשר נשבענו· וזכור אשר נשבענו שנינו אנחנו והכפל לחזק הענין וכן ופניתי אני וראיתי אני והדומים להם שכתבנו בספר מכלול מבנין פיעל הדגוש:

סו (א) כה אמר ה'· עתה חזר להוכיח בני דורו הרשעים והוכיחם על דברי הזבחים עם מעשים רעים כמו שהוכיחם בתחלת הספר ג"כ למה לי רוב זבחיכם וגו'· אמר השמים כסאי· כלומר וכי סבורים אתם שהבית שאתם מניחים בו הזבחים שאני שוכן בו ושיכילני הבית כמו שמכיל הגוף אין זה כי הנה השמים כסאי והארץ הדום רגלי· כמו שאמר שלמה הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי אלא אני לא צויתי על הבית שאשכון אני בו ולא על הזבחים שאוכלם לא צויתי אלא כדי שיכירו ישראל לבם אלי ויהיה להם מקום מיוחד לבא שם להתפלל ולהעלות עולות וזבחים לעורר לבם לבער המחשבות הרעות ולשרש כדמות הדבר הנשרף על המזבח אם כן אם אתם עושים הרע ובאים לבית וזובחים לפני הפסדתם הכוונה ואין זה מצותי ואין אתם עושים בזה רצוני אלא ההפך ואתם מכעיסים אותי בזה לפיכך אמר השמים כסאי· ומה שאמר כסאי לא שיהיה הוא יתברך גוף שיושב בכסא אלא דרך משל כמלך שיושב על הכסא ורגליו

בשרפרף

מְקוֹם מְנוּחָתִי: ב וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי: ג שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה: ד גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ: ה שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ: ו קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו: ז בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר: ח מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ: ט הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ: י שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלִַם וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ: יא לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ: יב כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם

רד"ק

בשרפף ומלוה על עמו מה יעשו · והכסא בלמת מכובד בשרפף לפיכך דמה השמים לכסא והארץ להדום רגלים שהוא השרפף · וכל מה שבשמים ובארץ הוא סבה לכל והכל נעשה במלותו ובגזרתו מן העליונים אל התחתונים: ואי זה מקום · כפל הענין במלות שונות: (ב) ואת כל אלה · ולא התשבו לפי שאמרתי השמים כסאי והארץ הדום רגלי כי הם קדומים כמוני לא כן אלא אני הקדמון לבדי וחדשתי ועשיתי את כל אלה השמים וכל לבאם הארץ וכל אשר עליה: ויהיו כל אלה · אני עשיתים והיו כמו שלויתי ועם כל זה שאני רם על כל רמים אני מביט אל השפלים והענוים והחרדים אל דברי לקיים מלותי אע"פ שאין מקריבים קרבן מי שאינו חוטא אין לריך לקרבן אבל המקריבים קרבן ומעשיהם רעים אין קרבנם לרלון אבל הם לעון ועל זה אומר · (ג) שוחט השור · אמר מי שישחט השור להקריבו לפני והוא ברשעו הרי אני חושב אותו בשחטו השור כאילו מכה איש ומת · וכן זובח השה להקריבו כאילו עורף כלב להקריבו לפני · וכן מעלה מנחה לפני כאלו מעלה דם חזיר לפני שהם כמו הכלב והחזיר טמאים · וכן מזכיר לבונה כאילו מברך און ודבר שוא לפני כלומר גזל שהוא און ושוא: מזכיר · מקטיר כמו אזכרתה לה': מברך · מביא מנחה כמו קח נא את ברכתי שענינו כמו מנחתי · וכן קח נא ברכה מאת עבדך·מנחה: וכן לשאל לו לשלום ולברכו ולהביא לו מנחה· ומה שאמר עורף כלב לפי שאינו בן שחיטה אמר בו לשון עריפה כמו שאמר בפטר חמור וערפתו · וכן וערפו שם את העגלה שהיו מכין אותה בקופיץ ממול ערפה ופירושו כריתת העורף· ועורף קריאהו בשני טעמים והוא פעל כי השם הוא מלעיל עורף ולא פנים · וזכר כלב וחזיר לפי שהכלב מפרים פרסה אע"פ שאינו שוסע שסע והחזיר מפרים פרסה ושוסע שסע · והנה שניהם יש בהם לד סימני טהרה והם טמאים · כך הם מראים בעלמם לד מעשה טוב שהקריבם הקרבן והם טמאים במעשיהם הרעים·ואמר גם המה פי' הם ששוחטים השור וזובחים השה גם המה הם כמו עורף כלב ומעלה דם חזיר למה לפי שבחרו בדרכיהם הרעים:ובשקוליהם נפשם חפלה· לא בדרכי ובמלותי שאמרתי להם אל תשקלו את נפשותיכם: (ד) גם אני אבחר בתעלוליהם · כיון שהם משחיתים דרכיהם גם אני אבחר בהשחתת מעשיהם · וכן ובעלילותיה הנשחתות · והדומים להם ענינם מעשה הרס והשחתה: ומגורותם · מה שהם יראים ממנו והוא החרב והרעב אביא להם: יען קראתי· להם על ידי הנביאים להשיבם לדרך הטובה: ואין עונה·כלומר אין מקבל דברי: (ה) שמעו· מנדיכם· מרחיקים אתכם בעבור שאתם חרדים לדבר ה' הם שונאים אתכם ומרחיקים אתכם והם אומרים למען שמי יכבד ה' · כלומר כבד הוא עלינו במלותיו אשר לונו כמו ולא נכבד עליך · הם אמרו זה בעבור ה' אבל הוא האל יהיה נראה ונגלה בשמחתכם שתשמחו בישועתו והם יבושו ומתי יהיה זה באשר יבוא קול שאון מעיר · ואם כנגד בני דורו החרדים אל דבר ה' אמר כמו שאמר והרד על דברי יהיה פירושו ונראה בשמחתכם על שכר הנפשות כמו שפירשנו · או לפי שהם עתידים לחיות בהחיים המתים לימות המשיח · ויתכן לפרש כי אמר זה כנגד בעלי הגולה החרדים אל דבר ה': (ו) קול שאון מעיר · אז לימות המשיח יצא קול שאון מעיר ירושלים על גוג ומגוג והם אויבי ה' · וכן אמר בנבואת זכריה ויצא ה' ונלחם בגוים ההם: (ז) בטרם · ר"ל כי פתאום תבא הישועה לישראל והמשיל ירושלים לאם וישראל לבנים · ואמר זכר כי הוא טוב וחזק מן הנקבה ובו ישמחו יולדיו יותר מן הנקבה כן יהיה אותו הדור שתהיה להם הישועה · והנה אמר בטרם תחיל ילדה · ואמר אחר כן היוחל · ואמר כי חלה· הטעם כי הישועה תבא להם פתאום כמו אם תלד הנקבה בטרם יבא חבל לה · אבל קודם שתשלם הישועה וטרם שיקבלו כל ישראל בארלם ותשלם שלותם תהיה להם מעט זמן כמו חבלי יולדה כמו שאמר חבי כמעט רגע עד יעבר זעם כמו שפירשנו· וכן אמר בנבואת זכריהו ונלכדה העיר ונשסו הבתים וגו' · ואחר החבלים האלה ויצא ה' ונלחם בגוים ההם · ואמר לעת ערב יהיה אור · וזו היא הלידה אחר שחלה· ואמר ויבשו כה וחרם לא יהיה עוד · והמליטה · הלידה נאמרה בזה הלשון · וכן שמה קננה קפוז ותמלט: (ח) מי שמע · היוחל ארץ· בא בלשון זכר כמו ולא נשא אותם הארץ · והוא משלא נזכר שם פעלו מהנוסף · והנוסף ימלא כן פעל עומד ויולא · העומד כמו יחילו עמים · ולאשה מה תחילין · ושיולא קול ה' יחיל מדבר · יחילו דרכיו בכל עת · ומלת היוחל פעול מהיולא כי ממנו יבנה שלא נזכר פועלו: (ט) האני אשביר · אחר שהמשיל ציון לאשה יולדת אמר האני אשביר ולא אוליד כלומר אם אביא האשה על המשבר ולא אוליד אותה כן זה לא יתכן · ואם אביא ציון על המשבר במלחמת גוג ומגוג בלמת אוליד אותם · והלידה היא הישועה: אם אני המוליד ועלרתי · אני הוא המוליד יושבי הארלות עד הזמן ההוא ואז אעלור לאויבי מלדת כי הגדולה והכבוד יהיה לאוהבי לבדם · וי"ת אנא אלהא בריה עלמא וגו': (י) שמחו · כל אוהביה · בגלות על דרך כי רצו עבדיך את אבניה ואז בקבוץ גליות תשמחו בה והשישו אותה שהראו באבליה כמו שראיתם בחורבנה והתאבלתם עליה עם השמחו בה ותשישו בתוכה: (יא) למען · כהתאבלכם עליה למען שתראו בשמחתה ותינקו ושבעתם משוד תנחומיה כי ידעתם כי זה יהיה גמולכם: משוד · כמו ושוד מלכים תינקי והוא כמו שד בפתח והוא ע"ד משל ר"ל תענוג: תמלו · ענין מלילה: מזיז · ענינו לפי מקומו כמו זיו ויונתן תרגם ממזיד יקריה: (יב) כי כה אמר ה'· שלום· שלום הגוים שיבאו אל שאלו לשאול שלומם ומביאים להם מנחה · ומה שאמר כנהר שוטף· לא שיזיק כמו הנחל השוטף אלא כמו שבנחל השוטף יבא במרולה כן יבא להם כבודם וממונם במרולה · ועל הדרך הזה

הפטרת שבת וראש חודש

וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ יג כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלִַם תְּנֻחָמוּ׃ יד וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃ טו כִּי־הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ טז כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃ יז הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַד אחת קרי בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה׃ יח וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃ יט וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם ׀ פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ כ וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם מִכָּל־הַגּוֹיִם ׀ מִנְחָה ׀ לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלִַם אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ

רד"ק

כא כוס הריץ ידיו לאלהים : וינקתם · ע"ד משל כמו שיונק התינוק החלב מאין עמל כן תאכלו כבוד העובדי כוכבים שלא יגעתם בו · ואמר שהמשיל אותם לתינוק שיניקה המשיל אותם ג"כ ליונק כמו שנושאת אותו האומנת על זרועיה והיא משעשעת אותו על ברכיה וכל זה ממיני גידול היונק כן תהיו אתם מנושאים בעובדי כוכבים ומכובדים בכל מיני כבוד וגדולה : תשעשעו · מבנין פעלל שלא נזכר שם פועלו מבנין פיעל שממנו יוצא זה · וכן ושעשע יונק : (יג) כאיש אשר אמו תנחמנו · מלרע שעברה עליו : כן אנכי אנחמכם · מלרתכם: ובירושלים תנוחמו · כי שמה יראה כבודי עליכם·ומה שזכר האם ולא האב לפי שהאשה מגדלת בדברים יותר מן האיש : (יד) וראיתם · ועצמותיכם כדשא תפרחנה·הפך וזות כאשר תיבש גרם ·כי כמו שהדאגה והיגון יבשו עצמותיכם בגלות כן כשתשובו לירושלים השמחה והששון יפריחו עצמותיכם : את עבדיו · כמו עם עבדיו שתהיה יד ה' עמהם לטובה ועם אויביו לרעה ולזעם וזה יהיה במלחמת גוג ומגוג: וזעם · מלרע כי הוא פעל לפיכך אליו קמץ ואליו פתח· ויונתן תרגם ועצמותיכם כדשא תפרחנה וגויתכון כדתאין יזהרון : (טו) כי הנה ה' באש יבוא · כמו שאמר בנבואת יחזקאל אש וגפרית אמטיר עליו ועל אגפיו: מרכבותיו·גזירותיו היורדות מן השמים : להשיב בחמה אפו · שלא היה עדיין גדול על כל עובדי כוכבים עתה ישיבנו בחמה · וחמה גדולה מאף · כי חמה לשון חימום כי כשיתחמם בעל הכעס בדבר שיכעס בו יהיה כעסו גדול · ועל הדרך הזה תרגם יונתן לאתבא בתקוף רוגזיה · ואדוני אבי ז"ל פירש להשיב להבעיר מן שביב אש · והוא על משקל להקל כל נכבדי ארץ · ואם זה כחיר"ק וזה בציר"ה אחד הוא : (טז) כי באש ה' נשפט · נפעל עומד והוא קמוץ · ואמר כי יהיה נשפט עם גוג ומגוג באש כמו שאמר בנבואת יחזקאל ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגו' ובחרבו הוא מה שאמר שם חרב איש באחיו תהיה והוא חרב ה' את כל בשר כמו שנאמר בנבואת זכריה ואספתי את כל הגוים אל ירושלים למלחמה : (יז) המתקדשים · רוב המפרשים פירשו אלו שהם מתקדשים במעשה ודיהם שעושים וזה קוראים בזה הלשון בלע"ז סנטוג"ר : והמטהרים · דינו מתטהרים כי הוא מבנין התפעל כמו המתקדשים וכן הוא הענין בבנין התפעל כמו והתברך בלבבו כי לא יהיה ברוך אלא מתברך הוא בעצמו שהוא חושב שיהיה ברוך · וכן מתכבד וחסר לחם הוא מראה עצמו נכבד ועשיר ואינו כי הוא חסר לחם · וכן המתקדשים מראים עצמם לקדושים והם טמאים · וכן המטהרים והם הפרסיים שהם מטהרים גופותם ורוחצים עצמם תמיד והם טמאים במעשיהם הרעים ומטונפים והנה הם מראים עצמם טהורים ואינם : אל הגנות · בבריכות המים אשר בגנות : אחר אחד בתוך · אחר הבריכה הגדולה המיוחדת שהיא בתוך הגן הולכים אחריה ושם רוחצים גופם ומעשיהם מבוערים שם בזנות · והכתיב אחד והקרי אחת כלומר יהיה מעין או בריכה · כי מעין לשון זכר ובריכה לשון נקבה · ויש מפרשים אחר אחת האשרות בתוך הגן · והנה אין עתה עובדי אשרה ואולי יש בקצות הארץ : והשקץ והעכבר · אלו הפרסיים שהם אוכלים השקץ והעכבר : יחדו יסופו · במלחמת גוג ומגוג המלכיות אלה הגוברות בעולם הזה · והיא מלכות הרביעית במראות דניאל ובתיכן נחשבות למלכות אחת לפי שלא שלטה אחת לבדה בעולם · והמפרשים הפסוק על ישראל אינו נכון כי אינו ענין הפרשה אלא על העתיד בימי גוג ומגוג ואין עתה בישראל אוכלי בשר החזיר ועובדי אשרה · וי"ת דמזדמנין ודמדכן לגנן וגו' : (יח) ואנכי מעשיהם · אנכי אהיה עם מעשיהם ומחשבותיהם של אלה העמים המתקדשים· אמר העת באה לקבץ את כל הגוים כלומר אני אסבב שיבאו כל העמים עם גוג ומגוג כדי שיראו את כבודי שאכבד בהם כמו שאמר בנבואת יחזקאל ונתתי חחים בלחייך · והוצאתי אותך · ואמר והעליתיך והביאותיך ואמר יעלו דברים על לבבך וחשבת מחשבה רעה כמו שאמר הנה ומחשבותיהם · ואמר בנבואת זכריה ואספתי את כל הגוים אל ירושלים · נראה כי האל יסבב ויתן בלבבם · לפיכך אמר הנה ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם ואמר באה על העת כלומר העת היא העתידה · וכן אמר בנבואת זכריה הנה יום בא לה' · וכמוהו בחסרון עת הנה באה ונהיתה שנאמר בזה הענין בנבואת יחזקאל : (יט) ושמתי בהם אות · זהו שאמר בנבואת זכריה ועיניו תמקנה בחוריהן והוא האות שישים האל · ואלה שילכו בגוים יהיו עדות על המעשה הגדול שעשה האל במחנה גוג ומגוג · וכן ושלחתי מהם פליטים אל הגוים הוא שנאמר שם והיה כל הנותר מכל הגוים הבאים על ירושלים ועלו מדי שנה בשנה וגו' · כי האל יותירם להגיד כבודו בגוים שלא באו לירושלים והם איים רחוקים מירושלים שלא שמעו · ואלה הפליטים ובעלי האות ילכו בכל הארצות להגיד · ואמר מושכי קשת הם הטורק"ש : תובל ויון · ואע"פ שכתוב כי גוג ומגוג הוא נשיא משך ותובל אם כן יבאו עמו ואיך יאמר כי להם יגידו המגידים לא יתכן שלא ישארו בארצם רבים מן הגוים אלא בעלי מלחמה ילכו והמגידים יגידו לנשארים בארצות : (כ) והביאו· ישראל· שהיו נשארים באיים הרחוקים שלא עלו עם אחיהם אותם הגוים אשר הם בתוכם כשישמעו זה הפלא הגדול שעשה האל במחנה גוג ומגוג יביאו ישראל בסוסים וברכב מנחה לה' ויביאו אותם מלובשים בגדי תפארת ורוכבים בסוסים וברכב כמו שמביאים ישראל את המנחה בכלי טהור בית ה' כן יביאו הגוים את ישראל בבגדים טהורים ונאים ובמרכבות נאות ונכבדות · ופי' ובצבים כמו שש עגלות צב שתרגומו כד מחפין · והם כלים מעולים מחוברים שנושאים בהם בני אדם על גבי בהמה ועושים אותם מכוסים בבגדים נאים : ובכרכרות · הם הגמלים או שאר בהמות שהם קלים בהליכתם עד שמרוב מרוצתם ידמה שהם מרקדים לפיכך נקראו כרכרות· כמו ודוד מכרכר שפירושו מרקד : וי"ת מכרכר משבח · ובכרכרות ובתושבחן וגו' : על הר קדשי · כמו אל · וכן ותתפלל חנה על ה' כמו אל ה' · ויען אלקנה הרמתה על

בְּנֵ֧י יִשְׂרָאֵ֛ל אֶת־הַמִּנְחָ֛ה בִּכְלִ֥י טָה֖וֹר בֵּ֥ית יְהוָֽה׃ כא וְגַם־מֵהֶ֥ם אֶקַּ֛ח לַכֹּהֲנִ֥ים לַלְוִיִּ֖ם אָמַ֥ר יְהוָֽה׃ כב כִּ֣י כַאֲשֶׁ֣ר הַשָּׁמַ֣יִם הַ֠חֲדָשִׁים וְהָאָ֨רֶץ הַחֲדָשָׁ֜ה אֲשֶׁ֨ר אֲנִ֥י עֹשֶׂ֛ה עֹמְדִ֥ים לְפָנַ֖י נְאֻם־יְהוָ֑ה כֵּ֛ן יַעֲמֹ֥ד זַרְעֲכֶ֖ם וְשִׁמְכֶֽם׃ כג וְהָיָ֗ה מִֽדֵּי־חֹ֙דֶשׁ֙ בְּחָדְשׁ֔וֹ וּמִדֵּ֥י שַׁבָּ֖ת בְּשַׁבַּתּ֑וֹ יָב֧וֹא כָל־בָּשָׂ֛ר לְהִשְׁתַּחֲוֺ֥ת לְפָנַ֖י אָמַ֥ר יְהוָֽה׃ כד וְיָצְא֣וּ וְרָא֔וּ בְּפִגְרֵ֖י הָאֲנָשִׁ֣ים הַפֹּשְׁעִ֣ים בִּ֑י כִּ֣י תוֹלַעְתָּ֞ם לֹ֣א תָמ֗וּת וְאִשָּׁם֙ לֹ֣א תִכְבֶּ֔ה וְהָי֥וּ דֵרָא֖וֹן לְכָל־בָּשָֽׂר׃

והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר ה׳ ׃

מנהג ספרדים אם חל ר״ח ביום ש״ק וביום א׳ מוסיף פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חודש ׃

ר ד ״ ק

ביתו כמו אל ביתו והדומים להם ׃ (כא) וגם מהם אקח · כלומר אפילו מאותם שהיו מבוקעים בגוים כאיים הרחוקים עד שלא נודע זכרם ולא עלו עם אחיהם בית ישראל מן הגולה ואפשר שבנו קלא מן הדת אעפ״כ מהם אקח לכהנים ללוים אותם שהיו בכר ממשפחות כהונה ולויה אקח אותם הכהנים להיות כהנים משרתים לפני והלוים לשרת כמו הלוים לשוררים בשיר בכנורות ובנבלים · ובדברי רבותינו ז״ל וגם מהם אקח מבהם מביאים אותם ומנחתם והם באים לילך והולך זה ישראל וזה כהן וזה לוי כגון שנמכרו לעבדים ונשתכחו ועל אונס נזורו מישראל · אמר רבי אליעזר וגם מהם אקח בהם מביאים את ישראל למלך המשיח כל מי שיהיה בהם ישראל או כהן או לוי גם מהם אקח מן המביאים ומן המובאים· וי״ת ואף מנהון וגו׳ · ואדוני אבי ז״ל פירש וגם מהם אקח לכהנים ללוים לצורך הכהנים להיות להם חוטבי עצים ושואבי מים · וכן אמר בנבואת זכריה ולא יהיה כנעני עוד בבית ה׳ ר״ל הגבעונים שהיו חוטבי עצים ושואבי מים כי מגדולי הגוים יהיו עובדים לכהנים ׃ (כב) כי כאשר השמים החדשים · קראם חדשים כי הם עומדים בחדושם ולא יבלו כמו שהיו ביום שנבראו כן הם היום · וכן יהיו · וכן הארץ עומדת בחדושה לא תבלה אלא שתולדותיה בלים · וכן אמר שלמה המלך ע״ה דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת ופירוש לפני כי אני סבת קיומם ועמידתם · ופירוש אשר אני עושה שאני מעמידם בחדושם · וכן יעמוד זרעכם ושמכם שלא תחשבו אתם שתהיה בימיכם הגאולה שמא זרעכם אחריכם יגלו מארצם ויאבד שמם בגלות לא יהיה זה כי באותה הטובה שתהיו אתם יעמוד זרעכם אחריכם כל ימי העולם כימי השמים על הארץ כי לעולם לא יאבד שם ישראל ולא יגלו עוד מארצם כמו שחשבו אלו הגוים שבאו עם גוג ומגוג להלחם על ירושלים שחשבו להגלות את ישראל ולאבד שמם · לפיכך אמר כי כאשר לא יהיה כמו שהם חשבו כי לעולם יעמוד זרעכם כעמוד השמים והארץ ׃ (כג) והיה מדי חודש בחדשו · כמו מחודש לחודש· ומלת די מורה על התמדת הדבר בלא הפסק· וזכר שני זמנים הקרובים לקרובים והרחוקים לרחוקים כמו משנה לשנה או יותר לפי רחוק הארצות וקרבתם לירושלים ׃ כל בשר · ר״ל כל בני אדם ואפילו שאר העמים · וכן ויברך כל בשר שם קדשו · והנה ראינו בנבואת זכריה כי כל הנותר מכל הגוים הבאים על ירושלים יעלו מדי שנה בשנה להשתחות למלך ה׳ צבאות ולחוג את חג הסוכות · וטעם חג הסוכות כי מלחמת גוג ומגוג תהיה באותו הזמן ׃ (כד) ויצאו וראו · אותם הגוים שיבאו להשתחות מחודש לחודש או משבת לשבת יצאו חוץ מירושלים לעמק יהושפט לראות בפגרי מחנה גוג ומגוג שפשעו באל וחשבו לעשות כנגדו להגלות לישראל מארצם · וזה יהיה קרוב ליום המשפט · ואע״פ שיקברום בית ישראל כמו שכתוב וקברום בית ישראל למען טהר את הארץ שבעה חדשים אפשר כי באותם שבעה חדשים יראו משפט הרשעים ההם ׃ כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה · והאש תהיה לאות בהם · וכן התולעת תהיה ג״כ אות שלא תמות מפני האש ׃ והיו דראון לכל בשר · לאותם שבאו להשתחות לה׳ כמו שאמר יבוא כל בשר להשתחות לפני · וכשיצאו ויראו בהם משפט הנגזר להם ויראו פגריהם מלאים תולעים אוכלי׳ אותם והאש הבוערת בהם· יעלה באשם באפם ויהיה מאוס להם וילכו מפניהם אחר שראו משפטם לא יוכלו לעמוד שם מפני מרוב הסרחון · ומלת דראון ענין מאוס · וכן לדראון עולם · ועיקר מלת דראון היא תולעת מלשון רבותינו ז״ל הדרא והכנה שבתבואה כשרן מפני שאין בהם ליחה · ויש מפרשים שזהו יום הדין לפושעי ישראל ויצאו הצדיקים חוץ לירושלים בגי בן הנום ושם יראו בפושעים זה המשפט · ויש מפרשים שזה יהיה אחר תחיית המתים ויקיצו גם כן הרשעים ויהיו אחר שיקיצו לדראון עולם כמו שכתוב בדניאל · ואחרים אמרו כי ואשם לא תכבה רמז לנשמה כשהפרדה מעל גויתה אם לא היתה זוכה לעלות אל מלאכי האל תשאר אצל גלגלי האש · ותולעתם לא תמות · אמר על הגוף שהרי אמר בפגרי האנשים · והנכון בעיני מה שפירשנו ויונתן תרגם ויפקון ויחזון בפגרי גבריא וגו׳ ׃

הפטרה לשבת ראשון דחנוכה (בתרי עשר בזכריה סימן ב) *)

יד רָנִּ֥י וְשִׂמְחִ֖י בַּת־צִיּ֑וֹן כִּ֧י הִנְנִי־בָ֛א וְשָׁכַנְתִּ֥י בְתוֹכֵ֖ךְ נְאֻם־יְהוָֽה׃ טו וְנִלְווּ֩ גוֹיִ֨ם רַבִּ֤ים אֶל־יְהוָה֙ בַּיּ֣וֹם הַה֔וּא וְהָ֥יוּ לִ֖י לְעָ֑ם וְשָׁכַנְתִּ֣י בְתוֹכֵ֔ךְ וְיָדַ֕עַתְּ כִּֽי־יְהוָ֥ה צְבָא֖וֹת שְׁלָחַ֥נִי אֵלָֽיִךְ׃ טז וְנָחַ֨ל יְהוָ֤ה אֶת־יְהוּדָה֙ חֶלְק֔וֹ עַ֖ל אַדְמַ֣ת הַקֹּ֑דֶשׁ וּבָחַ֥ר ע֖וֹד בִּירוּשָׁלִָֽם׃ יז הַ֥ס כָּל־בָּשָׂ֖ר מִפְּנֵ֣י יְהוָ֑ה כִּ֥י נֵע֖וֹר מִמְּע֥וֹן קָדְשֽׁוֹ׃ ג א וַיַּרְאֵ֗נִי אֶת־יְהוֹשֻׁ֙עַ֙ הַכֹּהֵ֣ן הַגָּד֔וֹל עֹמֵ֕ד לִפְנֵ֖י מַלְאַ֣ךְ יְהוָ֑ה וְהַשָּׂטָ֛ן עֹמֵ֥ד עַל־יְמִינ֖וֹ לְשִׂטְנֽוֹ׃ ב וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה אֶל־הַשָּׂטָ֗ן יִגְעַ֨ר יְהוָ֥ה בְּךָ֙ הַשָּׂטָ֔ן וְיִגְעַ֤ר יְהוָה֙ בְּךָ֔ הַבֹּחֵ֖ר בִּירוּשָׁלִָ֑ם הֲל֧וֹא זֶ֦ה א֖וּד מֻצָּ֥ל מֵאֵֽשׁ׃ ג וִיהוֹשֻׁ֕עַ הָיָ֥ה לָבֻ֖שׁ בְּגָדִ֣ים צוֹאִ֑ים וְעֹמֵ֖ד לִפְנֵ֥י הַמַּלְאָֽךְ׃ ד וַיַּ֣עַן וַיֹּ֗אמֶר אֶל־הָעֹמְדִ֤ים לְפָנָיו֙ לֵאמֹ֔ר הָסִ֛ירוּ הַבְּגָדִ֥ים הַצֹּאִ֖ים מֵעָלָ֑יו וַיֹּ֣אמֶר אֵלָ֗יו רְאֵ֨ה הֶעֱבַ֤רְתִּי מֵֽעָלֶ֙יךָ֙ עֲוֺנֶ֔ךָ וְהַלְבֵּ֥שׁ אֹתְךָ֖ מַחֲלָצֽוֹת׃ ה וָאֹמַ֕ר יָשִׂ֛ימוּ צָנִ֥יף טָה֖וֹר עַל־רֹאשׁ֑וֹ וַיָּשִׂ֩ימוּ֩ הַצָּנִ֨יף הַטָּה֜וֹר עַל־רֹאשׁ֗וֹ וַיַּלְבִּשֻׁ֙הוּ֙ בְּגָדִ֔ים וּמַלְאַ֥ךְ יְהוָ֖ה עֹמֵֽד׃ ו וַיָּ֙עַד֙ מַלְאַ֣ךְ יְהוָ֔ה בִּיהוֹשֻׁ֖עַ לֵאמֹֽר׃ ז כֹּה־אָמַ֞ר יְהוָ֣ה צְבָא֗וֹת אִם־בִּדְרָכַ֤י תֵּלֵךְ֙ וְאִ֣ם אֶת־מִשְׁמַרְתִּ֣י תִשְׁמֹ֔ר

*) ביאור הרד״ק על זה תמצא בהפטרת פ׳ בהעלותך

וגם

הפטרה לשבת חנוכה

וגם־אתה תדין את־ביתי וגם תשמר את־חצרי ונתתי לך מהלכים בין העמדים האלה׃ ח שמע־נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך הישבים לפניך כי־אנשי מופת המה כי־הנני מביא את־עבדי צמח׃ ט כי ׀ הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע על־אבן אחת שבעה עינים הנני מפתח פתחה נאם יהוה צבאות ומשתי את־עון הארץ־ההיא ביום אחד׃ י ביום ההוא נאם יהוה צבאות תקראו איש לרעהו אל־תחת גפן ואל־תחת תאנה׃ ד א וישב המלאך הדבר בי ויעירני כאיש אשר־יעור משנתו׃ ב ויאמר אלי מה אתה ראה ויאמר ואמר קרי ראיתי והנה מנורת זהב כלה וגלה על־ראשה ושבעה נרתיה עליה שבעה ושבעה מוצקות לנרות אשר על־ראשה׃ ג ושנים זיתים עליה אחד מימין הגלה ואחד על־שמאלה׃ ד ואען ואמר אל־המלאך הדבר בי לאמר מה אלה אדני׃ ה ויען המלאך הדבר בי ויאמר אלי הלוא ידעת מה־המה אלה ואמר לא אדני׃ ו ויען ויאמר אלי לאמר זה דבר־יהוה אל־זרבבל לאמר לא בחיל ולא בכח כי אם־ברוחי אמר יהוה צבאות׃ ז מי־אתה הר־הגדול לפני זרבבל למישר והוציא את־האבן הראשה תשאות חן חן לה׃

כ"א אל רעהו

הפטרה לשבת שניה דחנוכה (במלכים א' סימן ז') *)

מ ויעש חירום את־הכירות ואת־היעים ואת־המזרקות ויכל חירם לעשות את־כל־המלאכה אשר עשה למלך שלמה בית יהוה׃ מא עמדים שנים וגלת הכתרת אשר־על־ראש העמודים שתים והשבכות שתים לכסות את־שתי גלות הכתרת אשר על־ראש העמודים׃ מב ואת־הרמנים ארבע מאות לשתי השבכות שני־טורים רמנים לשבכה האחת לכסות את־שתי גלות הכתרת אשר על־פני העמודים׃ מג ואת־המכנות עשר ואת־הכירת עשרה על־המכנות׃ מד ואת־הים האחד ואת־הבקר שנים־עשר תחת הים׃ מה ואת־הסירות ואת־היעים ואת־המזרקות ואת כל־הכלים האהל האלה קרי אשר עשה חירם למלך שלמה בית יהוה נחשת ממרט׃ מו בככר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה בין סכות ובין צרתן׃ מז וינח שלמה את־כל־הכלים מרב מאד מאד לא נחקר משקל הנחשת׃ מח ויעש שלמה את כל־הכלים אשר בית יהוה את מזבח הזהב ואת־השלחן אשר עליו לחם הפנים זהב׃ מט ואת־המנרות חמש מימין וחמש משמאל לפני הדביר זהב סגור והפרח והנרת והמלקחים זהב׃ נ והספות והמזמרות והמזרקות והכפות והמחתות זהב סגור והפתות לדלתות הבית הפנימי לקדש הקדשים לדלתי הבית להיכל זהב׃

*) ביאור הרד"ק על זה תמצא בהפטרת פ' ויקהל

סדר הקריאה לראש חודש לחנוכה ולתענית צבור

לראש חודש קורין לארבעה גברי בפרשת פינחס מן את קרבני לחמי לאשי עד יעשה ונסכו ואם חל ר"ח בשבת קורא המפטיר וביום השבת ובראשי חדשיכם עד יעשה ונסכו׃

לחנוכה ביום ראשון קורין ג' גברי בפרשת נשא מן ויהי ביום כלות משה עד זה קרבן נחשון בן עמינדב ובשאר הימים קורין ג' גברי בנשיא של יום ואח' ביום שלאחריו וביום השמיני קורין עד כן עשה את המנורה׃

לתענית צבור בשחרית ובמנחה קורין ג' גברי בפרשת כי תשא מן ויחל עד לעשות לעמו ומדלגין עד פסל לך וקורין עד אני עשה עמך׃

תפלת שחרית של שבת

כשנכנס לבית הכנסת יאמר זה

מַה טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל: וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבוֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ: יְיָ אָהַבְתִּי מְעוֹן בֵּיתֶךָ וּמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ: וַאֲנִי אֶשְׁתַּחֲוֶה וְאֶכְרָעָה אֶבְרְכָה לִפְנֵי יְיָ עֹשִׂי: וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ יְיָ עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ:

אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מָלַךְ · בְּטֶרֶם כָּל יְצִיר נִבְרָא: לְעֵת נַעֲשָׂה בְחֶפְצוֹ כֹּל · אֲזַי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא: וְאַחֲרֵי כִּכְלוֹת הַכֹּל · לְבַדּוֹ יִמְלוֹךְ נוֹרָא: וְהוּא הָיָה וְהוּא הֹוֶה · וְהוּא יִהְיֶה בְּתִפְאָרָה: וְהוּא אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי · לְהַמְשִׁיל לוֹ לְהַחְבִּירָה: בְּלִי רֵאשִׁית בְּלִי תַכְלִית · וְלוֹ הָעֹז וְהַמִּשְׂרָה: וְהוּא אֵלִי וְחַי גֹּאֲלִי · וְצוּר חֶבְלִי בְּעֵת צָרָה: וְהוּא נִסִּי וּמָנוֹס לִי · מְנָת כּוֹסִי בְּיוֹם אֶקְרָא: בְּיָדוֹ אַפְקִיד רוּחִי · בְּעֵת אִישַׁן וְאָעִירָה: וְעִם רוּחִי גְּוִיָּתִי · יְיָ לִי וְלֹא אִירָא:

יִגְדַּל אֱלֹהִים חַי וְיִשְׁתַּבַּח · נִמְצָא וְאֵין עֵת אֶל מְצִיאוּתוֹ: אֶחָד וְאֵין יָחִיד כְּיִחוּדוֹ · נֶעְלָם וְגַם אֵין סוֹף לְאַחְדוּתוֹ: אֵין לוֹ דְמוּת הַגּוּף וְאֵינוֹ גוּף · לֹא נַעֲרוֹךְ אֵלָיו קְדֻשָּׁתוֹ: קַדְמוֹן לְכָל דָּבָר אֲשֶׁר נִבְרָא · רִאשׁוֹן וְאֵין רֵאשִׁית לְרֵאשִׁיתוֹ: הִנּוֹ אֲדוֹן עוֹלָם לְכָל נוֹצָר · יוֹרֶה גְדֻלָּתוֹ וּמַלְכוּתוֹ: שֶׁפַע נְבוּאָתוֹ נְתָנוֹ · אֶל אַנְשֵׁי סְגֻלָּתוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ: לֹא קָם בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה עוֹד · נָבִיא וּמַבִּיט אֶת תְּמוּנָתוֹ: תּוֹרַת אֱמֶת נָתַן לְעַמּוֹ אֵל · עַל יַד נְבִיאוֹ נֶאֱמַן בֵּיתוֹ: לֹא יַחֲלִיף הָאֵל וְלֹא יָמִיר דָּתוֹ · לְעוֹלָמִים לְזוּלָתוֹ: צוֹפֶה וְיוֹדֵעַ סְתָרֵינוּ · מַבִּיט לְסוֹף דָּבָר בְּקַדְמָתוֹ: גּוֹמֵל לְאִישׁ חֶסֶד כְּמִפְעָלוֹ · נוֹתֵן לְרָשָׁע רָע כְּרִשְׁעָתוֹ: יִשְׁלַח לְקֵץ הַיָּמִין מְשִׁיחֵנוּ · לִפְדּוֹת מְחַכֵּי קֵץ יְשׁוּעָתוֹ: מֵתִים יְחַיֶּה אֵל בְּרֹב חַסְדּוֹ · בָּרוּךְ עֲדֵי עַד שֵׁם תְּהִלָּתוֹ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדָיִם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּחָכְמָה וּבָרָא בוֹ נְקָבִים נְקָבִים חֲלוּלִים חֲלוּלִים גָּלוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדֶךָ שֶׁאִם יִפָּתֵחַ אֶחָד מֵהֶם אוֹ יִסָּתֵם אֶחָד מֵהֶם אִי אֶפְשַׁר לְהִתְקַיֵּם וְלַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ (אֲפִילוּ שָׁעָה אֶחָת): בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ רוֹפֵא כָל בָּשָׂר וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לַעֲסוֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה:

וְהַעֲרֶב נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת דִּבְרֵי תוֹרָתְךָ בְּפִינוּ וּבְפִי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְצֶאֱצָאֵינוּ וְצֶאֱצָאֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלָּנוּ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ וְלוֹמְדֵי תוֹרָתֶךָ לִשְׁמָהּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְלַמֵּד תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרְכוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר לָהֶם: יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם:

אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם שִׁעוּר הַפֵּאָה וְהַבִּכּוּרִים וְהָרֵאָיוֹן וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְתַלְמוּד תּוֹרָה: אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאָדָם אוֹכֵל פֵּרוֹתֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לָעוֹלָם הַבָּא וְאֵלּוּ הֵן כִּבּוּד אָב וָאֵם וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְהַשְׁכָּמַת בֵּית הַמִּדְרָשׁ שַׁחֲרִית וְעַרְבִית וְהַכְנָסַת אוֹרְחִים וּבִקּוּר חוֹלִים וְהַכְנָסַת כַּלָּה וּלְוָיַת הַמֵּת וְעִיּוּן תְּפִלָּה וַהֲבָאַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם:

אֱלֹהַי · נְשָׁמָה שֶׁנָּתַתָּ בִּי טְהוֹרָה הִיא אַתָּה בְרָאתָהּ אַתָּה יְצַרְתָּהּ אַתָּה נְפַחְתָּהּ בִּי וְאַתָּה מְשַׁמְּרָהּ בְּקִרְבִּי וְאַתָּה עָתִיד לִטְּלָהּ מִמֶּנִּי וּלְהַחֲזִירָהּ בִּי לֶעָתִיד לָבוֹא כָּל זְמַן שֶׁהַנְּשָׁמָה בְקִרְבִּי מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי רִבּוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים אֲדוֹן כָּל הַנְּשָׁמוֹת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר נְשָׁמוֹת לִפְגָרִים מֵתִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה לְהַבְחִין בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי גּוֹי:

ברוך אתה יי אלהינו מ״ה שלא עשני עבד:
ברוך אתה יי אלהינו מ״ה שלא עשני אשה:
ברוך אתה יי אלהינו מ״ה פוקח עורים:
ברוך אתה יי אלהינו מ״ה מלביש ערמים:
ברוך אתה יי אלהינו מ״ה מתיר אסורים:
ברוך אתה יי אלהינו מ״ה זוקף כפופים:

ברוך אתה יי אלהינו מ״ה רוקע הארץ על המים:
ברוך אתה יי אלהינו מ״ה שעשה לי כל צרכי:
ברוך אתה יי אלהינו מ״ה המכין מצעדי גבר:
ברוך אתה יי אלהינו מ״ה אוזר ישראל בגבורה:
ברוך אתה יי אלהינו מ״ה עוטר ישראל בתפארה:
ברוך אתה יי אלהינו מ״ה הנותן ליעף כח:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם המעביר שנה מעיני ותנומה מעפעפי:

ויהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתרגילנו בתורתך ודבקנו במצותיך ואל תביאנו לא לידי חטא ולא לידי עברה ועון ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון ואל תשלט בנו יצר הרע והרחיקנו מאדם רע ומחבר רע ודבקנו ביצר הטוב ובמעשים טובים וכוף את יצרנו להשתעבד לך ותננו היום ובכל יום לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואינו ותגמלנו חסדים טובים: ברוך אתה יי גומל חסדים טובים לעמו ישראל:

יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שתצילני היום ובכל יום מעזי פנים ומעזות פנים · מאדם רע · ומחבר רע · ומשכן רע · ומפגע רע · ומשטן המשחית · מדין קשה ומבעל דין קשה · בין שהוא בן ברית ובין שאינו בן ברית:

ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את־אברהם ויאמר אליו אברהם ויאמר הנני: ויאמר קח־נא את־בנך את־יחידך אשר־אהבת את־יצחק ולך־לך אל־ארץ המריה והעלהו שם לעלה על אחד ההרים אשר אמר אליך: וישכם אברהם בבקר ויחבש את־חמרו ויקח את־שני נעריו אתו ואת יצחק בנו ויבקע עצי עלה ויקם וילך אל־המקום אשר־אמר־לו האלהים: ביום השלישי וישא אברהם את־עיניו וירא את־המקום מרחק: ויאמר אברהם אל־נעריו שבו־לכם פה עם־החמור ואני והנער נלכה עד־כה ונשתחוה ונשובה אליכם: ויקח אברהם את־עצי העלה וישם על־יצחק בנו ויקח בידו את־האש ואת־המאכלת וילכו שניהם יחדו: ויאמר יצחק אל־אברהם אביו ויאמר אבי ויאמר הנני בני ויאמר הנה האש והעצים ואיה השה לעלה: ויאמר אברהם אלהים יראה־לו השה לעלה בני וילכו שניהם יחדו: ויבאו אל־המקום אשר אמר־לו האלהים ויבן שם אברהם את־המזבח ויערך את־העצים ויעקד את־יצחק בנו וישם אתו על־המזבח ממעל לעצים: וישלח אברהם את־ידו ויקח את־המאכלת לשחט את־בנו: ויקרא אליו מלאך יהוה מן־השמים ויאמר אברהם · אברהם ויאמר הנני: ויאמר אל־תשלח ידך אל־הנער ואל־תעש לו מאומה כי · עתה ידעתי כי־ירא אלהים אתה ולא חשכת את־בנך את־יחידך ממני: וישא אברהם את־עיניו וירא והנה־איל אחר נאחז בסבך בקרניו וילך אברהם ויקח את־האיל ויעלהו לעלה תחת בנו: ויקרא אברהם שם־המקום ההוא יהוה · יראה אשר יאמר היום בהר יהוה יראה: ויקרא מלאך יהוה אל־אברהם שנית מן־השמים: ויאמר בי נשבעתי נאם־יהוה כי יען אשר עשית את־הדבר הזה ולא חשכת את־בנך את־יחידך: כי־ברך אברכך והרבה ארבה את־זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על־שפת הים וירש זרעך את שער איביו: והתברכו בזרעך כל גויי הארץ עקב אשר שמעת בקלי: וישב אברהם אל־נעריו ויקמו וילכו יחדו אל־באר שבע וישב אברהם בבאר שבע:

לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ובגלוי ומודה על האמת ודובר אמת בלבבו וישכם ויאמר:

רבון כל העולמים לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים · מה אנחנו מה חיינו מה חסדנו מה צדקותינו מה ישועתנו מה כחנו מה גבורתנו מה נאמר לפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו הלא כל הגבורים כאין לפניך ואנשי השם כלא היו וחכמים כבלי מדע ונבונים כבלי השכל כי רוב מעשיהם תהו וימי חייהם הבל לפניך · ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל:

אֲבָל אֲנַחְנוּ עַמְּךָ בְּנֵי בְרִיתֶךָ · בְּנֵי אַבְרָהָם אֹהַבְךָ שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ לוֹ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה · זֶרַע יִצְחָק יְחִידוֹ שֶׁנֶּעֱקַד עַל גַּב הַמִּזְבֵּחַ עֲדַת יַעֲקֹב בִּנְךָ בְּכוֹרֶךָ שֶׁמֵּאַהֲבָתְךָ שֶׁאָהַבְתָּ אוֹתוֹ וּמִשִּׂמְחָתְךָ שֶׁשָּׂמַחְתָּ בּוֹ קָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל וִישֻׁרוּן :

לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְשַׁבֵּחֲךָ וּלְפָאֶרְךָ וּלְבָרֵךְ וּלְקַדֵּשׁ וְלָתֵת שֶׁבַח וְהוֹדָיָה לִשְׁמֶךָ :

אַשְׁרֵינוּ מַה טּוֹב חֶלְקֵנוּ וּמַה נָּעִים גּוֹרָלֵנוּ וּמַה יָּפָה יְרֻשָּׁתֵנוּ · אַשְׁרֵינוּ שֶׁאֲנַחְנוּ מַשְׁכִּימִים וּמַעֲרִיבִים עֶרֶב וָבֹקֶר וְאוֹמְרִים פַּעֲמַיִם בְּכָל יוֹם :

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה · אֶחָד :

בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד :

אַתָּה הוּא עַד שֶׁלֹּא נִבְרָא הָעוֹלָם אַתָּה הוּא מִשֶּׁנִּבְרָא הָעוֹלָם אַתָּה הוּא בָּעוֹלָם הַזֶּה וְאַתָּה הוּא לָעוֹלָם הַבָּא קַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ עַל מַקְדִּישֵׁי שְׁמֶךָ וְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בְּעוֹלָמֶךָ וּבִישׁוּעָתְךָ תָּרִים וְתַגְבִּיהַּ קַרְנֵנוּ : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּרַבִּים :

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ וּבִשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים · אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין אֱלֹהִים · קַבֵּץ קֹוֶיךָ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ · יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל בָּאֵי עוֹלָם כִּי אַתָּה הוּא הָאֱלֹהִים לְבַדְּךָ לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ · אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וּמִי בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ בָּעֶלְיוֹנִים אוֹ בַתַּחְתּוֹנִים שֶׁיֹּאמַר לְךָ מַה תַּעֲשֶׂה · אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם עֲשֵׂה עִמָּנוּ חֶסֶד בַּעֲבוּר שִׁמְךָ הַגָּדוֹל שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ וְקַיֶּם לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מַה שֶּׁכָּתוּב בָּעֵת הַהִיא אָבִיא אֶתְכֶם וּבָעֵת קַבְּצִי אֶתְכֶם כִּי אֶתֵּן אֶתְכֶם לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה בְּכֹל עַמֵּי הָאָרֶץ בְּשׁוּבִי אֶת שְׁבוּתֵיכֶם לְעֵינֵיכֶם אָמַר יְיָ :

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר : וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם : וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם : בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ־מַיִם וְלֹא יָמֻתוּ אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת לְהַקְטִיר אִשֶּׁה לַיהוָה : וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ וְהָיְתָה לָהֶם חָק־עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם :

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר : צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ : וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד : אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם : וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין : עֹלַת תָּמִיד הָעֲשֻׂיָה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה : וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיהוָה : וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה :

וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְהוָה וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב :

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קַיָּם · כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָ אוֹתָם עַל יַד מֹשֶׁה נְבִיאֶךָ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ :

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ סַמִּים נָטָף · וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה בַּד בְּבַד יִהְיֶה : וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ : וְשָׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה הָדֵק וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם : וְנֶאֱמַר וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת־הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה : וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן אֶת־הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם יַקְטִירֶנָּה קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם :

תָּנוּ רַבָּנָן פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת כֵּיצַד · שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וּשְׁמוֹנָה מָנִים הָיוּ בָהּ · שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וַחֲמִשָּׁה כְּמִנְיַן יְמוֹת הַחַמָּה · מָנֶה לְכָל יוֹם פְּרַס בְּשַׁחֲרִית וּפְרַס בֵּין הָעַרְבָּיִם · וּשְׁלֹשָׁה מָנִים יְתֵרִים שֶׁמֵּהֶם מַכְנִיס כֹּהֵן גָּדוֹל מְלֹא חָפְנָיו בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים · וּמַחֲזִירָם לְמַכְתֶּשֶׁת בְּעֶרֶב יוֹם

הכפורים · ושוחקן יפה יפה כדי שתהא דקה מן הדקה · ואחד עשר סמנים היו בה · ואלו הן הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה · מור וקציעה שבלת נרד וכרכם משקל ששה עשר ששה עשר מנה · הקשט שנים עשר וקלופה שלשה וקנמון תשעה בורית כרשינה תשעה קבין · יין קפריסין סאין תלתא וקבין תלתא ואם לא מצא יין קפריסין מביא חמר חורין עתיק מלח סדומית רובע הקב מעלה עשן כל שהוא · רבי נתן הבבלי אומר אף כפת הירדן כל שהוא ואם נתן בה דבש פסלה ואם חסר אחת מכל סמניה חיב מיתה :

רבן שמעון בן גמליאל אומר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף בורית כרשינה למה היא באה כדי ליפות בה את הצפורן כדי שתהא נאה · יין קפריסין למה הוא בא כדי לשרות בו את הצפורן כדי שתהא עזה והלא מי רגלים יפין לה אלא שאין מכניסין מי רגלים במקדש מפני הכבוד :

תניא רבי נתן אומר כשהוא שוחק אומר הדק היטב היטב הדק מפני שהקול יפה לבשמים פטמה לחצאין כשרה לשליש ולרביע לא שמענו · אמר רבי יהודה זה הכלל אם כמדתה כשרה לחצאין ואם חסר אחת מכל סמניה חיב מיתה :

תניא בר קפרא אומר אחת לששים או לשבעים שנה היתה באה של שירים לחצאין · ועוד תני בר קפרא אלו היה נותן בה קורטוב של דבש אין אדם יכול לעמוד מפני ריחה ולמה אין מערבין בה דבש מפני שהתורה אמרה כי כל שאר וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה ליי :

ג״פ יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה : ג״פ יי צבאות אשרי אדם בטח בך : ג״פ יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו : אתה סתר לי מצר תצרני רני פלט תסובבני סלה : וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות :

אביי הוה מסדר סדר המערכה משמא דגמרא ואליבא דאבא שאול מערכה גדולה קודמת למערכה שניה של קטורת · ומערכה שניה של קטורת קודמת לסדור שני גזרי עצים וסדור שני גזרי עצים קודם לדשון מזבח הפנימי ודשון מזבח הפנימי קודם להטבת חמש נרות והטבת חמש נרות קודמת לדם התמיד ודם התמיד קודם להטבת שתי נרות והטבת שתי נרות קודמת לקטורת וקטורת קודמת לאברים ואברים למנחה ומנחה לחבתין וחבתין לנסכין ונסכין למוספין ומוספין לבזיכין ובזיכין קודמין לתמיד של בין הערבים שנאמר וערך עליה העלה והקטיר עליה חלבי השלמים עליה השלם כל הקרבנות כלם :

תפלת ר׳ נחוניא בן הקנה ויש בה מ״ב תיבות כנגד שם של מ״ב אותיות והם ז׳ שמות כל שם בן ו״ו תיבות :

אנא בכח גדלת ימינך תתיר צרורה : קבל רנת עמך שגבנו טהרנו נורא : נא גבור דורשי יחודך כבבת שמרם : ברכם טהרם רחמם צדקתך תמיד גמלם : חסין קדוש ברוב טובך נהל עדתך : יחיד גאה לעמך פנה · זוכרי קדשתך : שועתנו קבל ושמע צעקתנו יודע תעלמות : ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד :

וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו : עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה :

לר״ח ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליהוה פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם : ושלשה עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לפר האחד ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לאיל האחד : ועשרן עשרון סלת מנחה בלולה בשמן לכבש האחד עלה ריח ניחח אשה ליהוה : ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר ושלישת ההין לאיל ורביעת ההין לכבש יין זאת עלת חדש בחדשו לחדשי השנה : ושעיר עזים אחד לחטאת ליהוה על עלת התמיד יעשה ונסכו :

אֵיזֶהוּ מְקוֹמָן שֶׁל זְבָחִים קָדְשֵׁי קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן פַּר וְשָׂעִיר שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל בֵּין הַבַּדִּים וְעַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת: שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב: פָּרִים הַנִּשְׂרָפִים וּשְׂעִירִים הַנִּשְׂרָפִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת׃ שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב אֵלּוּ וָאֵלּוּ נִשְׂרָפִין בְּבֵית הַדָּשֶׁן: חַטֹּאת הַצִּבּוּר וְהַיָּחִיד אֵלּוּ הֵן חַטֹּאת הַצִּבּוּר שְׂעִירֵי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים וְשֶׁל מוֹעֲדוֹת שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן אַרְבַּע מַתָּנוֹת עַל אַרְבַּע קְרָנוֹת: כֵּיצַד עָלָה בַכֶּבֶשׁ וּפָנָה לַסּוֹבֵב וּבָא לוֹ לְקֶרֶן דְּרוֹמִית מִזְרָחִית׃ מִזְרָחִית צְפוֹנִית׃ צְפוֹנִית מַעֲרָבִית׃ מַעֲרָבִית דְּרוֹמִית׃ שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד דְּרוֹמִי׃ וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת:

הָעוֹלָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָהּ בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָהּ בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָהּ טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע וּטְעוּנָה הַפְשֵׁט וְנִתּוּחַ וְכָלִיל לָאִשִּׁים:

זִבְחֵי שַׁלְמֵי צִבּוּר וַאֲשָׁמוֹת׃ אֵלּוּ הֵן אֲשָׁמוֹת אֲשַׁם גְּזֵלוֹת אֲשַׁם מְעִילוֹת אֲשַׁם שִׁפְחָה חֲרוּפָה אֲשַׁם נָזִיר אֲשַׁם מְצוֹרָע אָשָׁם תָּלוּי׃ שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן׃ וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת:

הַתּוֹדָה וְאֵיל נָזִיר קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע׃ וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת: הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם:

שְׁלָמִים קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה׃ וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע׃ וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד: הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם:

הַבְּכוֹר וְהַמַּעֲשֵׂר וְהַפֶּסַח קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן מַתָּנָה אֶחָת וּבִלְבָד שֶׁיִּתֵּן כְּנֶגֶד הַיְסוֹד׃ שִׁנָּה בַאֲכִילָתָן הַבְּכוֹר נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים וְהַמַּעֲשֵׂר לְכָל אָדָם׃ וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר בְּכָל מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד: הַפֶּסַח אֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא בַלַּיְלָה וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא עַד חֲצוֹת וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא לִמְנוּיָו וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא צָלִי:

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת הַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת: מִקַּל וָחֹמֶר וּמִגְּזֵרָה שָׁוָה׃ מִבִּנְיַן אָב מִכָּתוּב אֶחָד׃ וּמִבִּנְיַן אָב מִשְּׁנֵי כְתוּבִים׃ מִכְּלָל וּפְרָט וּמִפְּרָט וּכְלָל׃ כְּלָל וּפְרָט וּכְלָל אִי אַתָּה דָן אֶלָּא כְּעֵין הַפְּרָט׃ מִכְּלָל שֶׁהוּא צָרִיךְ לִפְרָט׃ וּמִפְּרָט שֶׁהוּא צָרִיךְ לִכְלָל: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא מִן הַכְּלָל לְלַמֵּד לֹא לְלַמֵּד עַל עַצְמוֹ יָצָא אֶלָּא לְלַמֵּד עַל הַכְּלָל כֻּלּוֹ יָצָא: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טוֹעַן אֶחָד שֶׁהוּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וְלֹא לְהַחֲמִיר: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טוֹעַן אַחֵר שֶׁלֹּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וּלְהַחֲמִיר: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִדּוֹן בַּדָּבָר הֶחָדָשׁ אִי אַתָּה יָכוֹל לְהַחֲזִירוֹ לִכְלָלוֹ עַד שֶׁיַּחֲזִירֶנּוּ הַכָּתוּב לִכְלָלוֹ בְּפֵרוּשׁ׃ דָּבָר הַלָּמֵד מֵעִנְיָנוֹ׃ וְדָבָר הַלָּמֵד מִסּוֹפוֹ׃ וְכֵן שְׁנֵי כְתוּבִים הַמַּכְחִישִׁים זֶה אֶת זֶה עַד שֶׁיָּבֹא הַכָּתוּב הַשְּׁלִישִׁי וְיַכְרִיעַ בֵּינֵיהֶם:

יהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות:

מִזְמוֹר שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד: אֲרוֹמִמְךָ יְיָ כִּי דִלִּיתָנִי וְלֹא שִׂמַּחְתָּ אֹיְבַי לִי: יְיָ אֱלֹהָי שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ וַתִּרְפָּאֵנִי: יְיָ הֶעֱלִיתָ מִן שְׁאוֹל נַפְשִׁי חִיִּיתַנִי מִיָּרְדִי בוֹר: זַמְּרוּ לַייָ חֲסִידָיו וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ: כִּי רֶגַע בְּאַפּוֹ חַיִּים בִּרְצוֹנוֹ בָּעֶרֶב יָלִין בֶּכִי וְלַבֹּקֶר רִנָּה: וַאֲנִי אָמַרְתִּי בְשַׁלְוִי בַּל

אֶמּוֹט לְעוֹלָם: יְיָ בִּרְצוֹנְךָ הֶעֱמַדְתָּה לְהַרְרִי עֹז הִסְתַּרְתָּ פָנֶיךָ הָיִיתִי נִבְהָל: אֵלֶיךָ יְיָ אֶקְרָא וְאֶל אֲדֹנָי אֶתְחַנָּן: מַה בֶּצַע בְּדָמִי בְּרִדְתִּי אֶל שָׁחַת הֲיוֹדְךָ עָפָר הֲיַגִּיד אֲמִתֶּךָ: שְׁמַע יְיָ וְחָנֵּנִי יְיָ הֱיֵה עֹזֵר לִי: הָפַכְתָּ מִסְפְּדִי לְמָחוֹל לִי פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי וַתְּאַזְּרֵנִי שִׂמְחָה: לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם יְיָ אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ:

הֲרֵינִי מְזַמֵּן אֶת פִּי לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל וּלְשַׁבֵּחַ אֶת בּוֹרְאִי לְשֵׁם יִחוּד קֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּיהּ עַל יְדֵי הַהוּא טָמִיר וְנֶעְלָם בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל:

בָּרוּךְ שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם · בָּרוּךְ הוּא · בָּרוּךְ עֹשֶׂה בְרֵאשִׁית · בָּרוּךְ אוֹמֵר וְעֹשֶׂה · בָּרוּךְ גּוֹזֵר וּמְקַיֵּם · בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הָאָרֶץ · בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת · בָּרוּךְ מְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב לִירֵאָיו · בָּרוּךְ חַי לָעַד וְקַיָּם לָנֶצַח · בָּרוּךְ פּוֹדֶה וּמַצִּיל בָּרוּךְ שְׁמוֹ · בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הָאֵל הָאָב הָרַחֲמָן הַמְהֻלָּל בְּפִי עַמּוֹ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר בִּלְשׁוֹן חֲסִידָיו וַעֲבָדָיו וּבְשִׁירֵי דָוִד עַבְדֶּךָ · נְהַלֶּלְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בִּשְׁבָחוֹת וּבִזְמִרוֹת נְגַדֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וְנַזְכִּיר שִׁמְךָ וְנַמְלִיכְךָ מַלְכֵּנוּ אֱלֹהֵינוּ · יָחִיד חֵי הָעוֹלָמִים מֶלֶךְ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר עֲדֵי עַד שְׁמוֹ הַגָּדוֹל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת:

הוֹדוּ לַייָ קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו: שִׁירוּ לוֹ זַמְּרוּ לוֹ שִׂיחוּ בְּכָל נִפְלְאֹתָיו: הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ יִשְׂמַח לֵב מְבַקְשֵׁי יְיָ: דִּרְשׁוּ יְיָ וְעֻזּוֹ בַּקְּשׁוּ פָנָיו תָּמִיד: זִכְרוּ נִפְלְאֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה מֹפְתָיו וּמִשְׁפְּטֵי פִיהוּ: זֶרַע יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו: הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּכָל הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו: זִכְרוּ לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר: אֲשֶׁר כָּרַת אֶת אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִצְחָק: וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם: לֵאמֹר לְךָ אֶתֵּן אֶרֶץ כְּנָעַן חֶבֶל נַחֲלַתְכֶם: בִּהְיוֹתְכֶם מְתֵי מִסְפָּר כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ: וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל גּוֹי וּמִמַּמְלָכָה אֶל עַם אַחֵר: לֹא הִנִּיחַ לְאִישׁ לְעָשְׁקָם וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים: אַל תִּגְּעוּ בִּמְשִׁיחָי וּבִנְבִיאַי אַל תָּרֵעוּ: שִׁירוּ לַייָ כָּל הָאָרֶץ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם אֶל יוֹם יְשׁוּעָתוֹ: סַפְּרוּ בַגּוֹיִם אֶת כְּבוֹדוֹ בְּכָל הָעַמִּים נִפְלְאֹתָיו: כִּי גָדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְנוֹרָא הוּא עַל כָּל אֱלֹהִים: כִּי כָּל אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים כאן צריך להפסיק וַייָ שָׁמַיִם עָשָׂה: הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְחֶדְוָה בִּמְקֹמוֹ: הָבוּ לַייָ מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ לַייָ כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַייָ כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ מִנְחָה וּבֹאוּ לְפָנָיו הִשְׁתַּחֲווּ לַייָ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ: חִילוּ מִלְּפָנָיו כָּל הָאָרֶץ אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יִרְעַם הַיָּם וּמְלוֹאוֹ יַעֲלֹץ הַשָּׂדֶה וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ: אָז יְרַנְּנוּ עֲצֵי הַיָּעַר מִלִּפְנֵי יְיָ כִּי בָא לִשְׁפּוֹט אֶת הָאָרֶץ: הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְאִמְרוּ הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ מִן הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַייָ: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: אַתָּה יְיָ לֹא תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנִּי חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנִי: זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: תְּנוּ עֹז לֵאלֹהִים עַל יִשְׂרָאֵל גַּאֲוָתוֹ וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים: נוֹרָא אֱלֹהִים מִמִּקְדָּשֶׁיךָ אֵל יִשְׂרָאֵל הוּא נוֹתֵן עֹז וְתַעֲצֻמוֹת לָעָם בָּרוּךְ אֱלֹהִים: אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: הִנָּשֵׂא שֹׁפֵט הָאָרֶץ הָשֵׁב גְּמוּל עַל גֵּאִים: לַייָ הַיְשׁוּעָה עַל עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶּלָה: יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: הוֹשִׁיעָה אֶת עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד הָעוֹלָם: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַייָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ: הַרְאֵנוּ יְיָ חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ תִּתֶּן לָנוּ: קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ: אָנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ

מִצְרָיִם הַרְחֶב פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו: וַאֲנִי בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ אָשִׁירָה לַייָ כִּי גָמַל עָלָי:

לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ: יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְלַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה דָּעַת: אֵין אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם: בְּכָל הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל בָּהֶם: וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח: מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל קְצוֹתָם וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ: תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי: פִּקּוּדֵי יְיָ יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי לֵב מִצְוַת יְיָ בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם: יִרְאַת יְיָ טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד מִשְׁפְּטֵי יְיָ אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו: הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים: גַּם עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב: שְׁגִיאוֹת מִי יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי: גַּם מִזֵּדִים חֲשֹׂךְ עַבְדֶּךָ אַל יִמְשְׁלוּ בִי אָז אֵיתָם וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי:

לְדָוִד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת טַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ וַיְגָרְשֵׁהוּ וַיֵּלַךְ: אֲבָרְכָה אֶת יְיָ בְּכָל עֵת תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי: בַּייָ תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ: גַּדְּלוּ לַייָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו: דָּרַשְׁתִּי אֶת יְיָ וְעָנָנִי וּמִכָּל מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי: הִבִּיטוּ אֵלָיו וְנָהָרוּ וּפְנֵיהֶם אַל יֶחְפָּרוּ: זֶה עָנִי קָרָא וַייָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָיו הוֹשִׁיעוֹ: חֹנֶה מַלְאַךְ יְיָ סָבִיב לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם: טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי טוֹב יְיָ אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר יֶחֱסֶה בּוֹ: יְראוּ אֶת יְיָ קְדֹשָׁיו כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו: כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ וְדֹרְשֵׁי יְיָ לֹא יַחְסְרוּ כָל טוֹב: לְכוּ בָנִים שִׁמְעוּ לִי יִרְאַת יְיָ אֲלַמֶּדְכֶם: מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב: נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה: סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ: עֵינֵי יְיָ אֶל צַדִּיקִים וְאָזְנָיו אֶל שַׁוְעָתָם: פְּנֵי יְיָ בְּעֹשֵׂי רָע לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ זִכְרָם: צָעֲקוּ וַייָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָם הִצִּילָם: קָרוֹב יְיָ לְנִשְׁבְּרֵי לֵב וְאֶת דַּכְּאֵי רוּחַ יוֹשִׁיעַ: רַבּוֹת רָעוֹת צַדִּיק וּמִכֻּלָּם יַצִּילֶנּוּ יְיָ: שֹׁמֵר כָּל עַצְמוֹתָיו אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נִשְׁבָּרָה: תְּמוֹתֵת רָשָׁע רָעָה וְשֹׂנְאֵי צַדִּיק יֶאְשָׁמוּ: פּוֹדֶה יְיָ נֶפֶשׁ עֲבָדָיו וְלֹא יֶאְשְׁמוּ כָּל הַחוֹסִים בּוֹ:

תְּפִלָּה לְמֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲדֹנָי מָעוֹן אַתָּה הָיִיתָ לָּנוּ בְּדֹר וָדֹר: בְּטֶרֶם הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל אֶרֶץ וְתֵבֵל וּמֵעוֹלָם עַד עוֹלָם אַתָּה אֵל: תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי אָדָם: כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר וְאַשְׁמוּרָה בַלָּיְלָה: זְרַמְתָּם שֵׁנָה יִהְיוּ בַּבֹּקֶר כֶּחָצִיר יַחֲלֹף: בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף לָעֶרֶב יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ: כִּי כָלִינוּ בְאַפֶּךָ וּבַחֲמָתְךָ נִבְהָלְנוּ: שַׁתָּה עֲוֹנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ עֲלֻמֵנוּ לִמְאוֹר פָּנֶיךָ: כִּי כָל יָמֵינוּ פָּנוּ בְעֶבְרָתֶךָ כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ כְמוֹ הֶגֶה: יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן כִּי גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה: מִי יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ: לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע וְנָבִא לְבַב חָכְמָה: שׁוּבָה יְיָ עַד מָתָי וְהִנָּחֵם עַל עֲבָדֶיךָ: שַׂבְּעֵנוּ בַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וּנְרַנְּנָה וְנִשְׂמְחָה בְּכָל יָמֵינוּ: שַׂמְּחֵנוּ כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ שְׁנוֹת רָאִינוּ רָעָה: יֵרָאֶה אֶל עֲבָדֶיךָ פָעֳלֶךָ וַהֲדָרְךָ עַל בְּנֵיהֶם: וִיהִי נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ:

יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן: אֹמַר לַייָ מַחְסִי וּמְצוּדָתִי אֱלֹהַי אֶבְטַח בּוֹ: כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת: בְּאֶבְרָתוֹ יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת כְּנָפָיו תֶּחְסֶה צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ: לֹא תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם: מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם: יִפֹּל מִצִּדְּךָ אֶלֶף וּרְבָבָה מִימִינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ: רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה: כִּי אַתָּה יְיָ מַחְסִי עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ: לֹא תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ: כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָּךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ: עַל כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ פֶּן תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ: עַל שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין: כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי יָדַע שְׁמִי: יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ: אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי: ארך ימים וגו׳

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ: שֶׁעֹמְדִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ: הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב יְיָ זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ כִּי נָעִים: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי גָדוֹל יְיָ וַאֲדֹנֵינוּ מִכָּל אֱלֹהִים: כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ יְיָ עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ בַּיַּמִּים וְכָל תְּהֹמוֹת: מַעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה מוֹצֵא רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו: שֶׁהִכָּה בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה: שָׁלַח אוֹתֹת וּמֹפְתִים בְּתוֹכֵכִי מִצְרָיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל עֲבָדָיו: שֶׁהִכָּה גּוֹיִם רַבִּים וְהָרַג מְלָכִים עֲצוּמִים: לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן וּלְכֹל מַמְלְכוֹת כְּנָעַן: וְנָתַן אַרְצָם נַחֲלָה נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: כִּי יָדִין יְיָ עַמּוֹ וְעַל עֲבָדָיו יִתְנֶחָם: עֲצַבֵּי הַגּוֹיִם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יַאֲזִינוּ אַף אֵין יֶשׁ רוּחַ בְּפִיהֶם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם: בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּרְכוּ אֶת יְיָ בֵּית אַהֲרֹן בָּרְכוּ אֶת יְיָ: בֵּית הַלֵּוִי בָּרְכוּ אֶת יְיָ יִרְאֵי יְיָ בָּרְכוּ אֶת יְיָ: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ:

הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הוֹדוּ לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְרֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אֶת הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אֶת הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְגֹזֵר יַם סוּף לִגְזָרִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם סוּף כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: נֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּייָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: הוֹדוּ לַייָ בְּכִנּוֹר בְּנֵבֶל עָשׂוֹר זַמְּרוּ לוֹ: שִׁירוּ לוֹ שִׁיר חָדָשׁ הֵיטִיבוּ נַגֵּן בִּתְרוּעָה: כִּי יָשָׁר דְּבַר יְיָ וְכָל מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה: אֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט חֶסֶד יְיָ מָלְאָה הָאָרֶץ: בִּדְבַר יְיָ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם: כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם נֹתֵן בְּאוֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת: יִירְאוּ מֵייָ כָּל הָאָרֶץ מִמֶּנּוּ יָגוּרוּ כָּל יֹשְׁבֵי תֵבֵל: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: אַשְׁרֵי הַגּוֹי אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהָיו הָעָם בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ: מִשָּׁמַיִם הִבִּיט יְיָ רָאָה אֶת כָּל בְּנֵי הָאָדָם: מִמְּכוֹן שִׁבְתּוֹ הִשְׁגִּיחַ אֶל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם הַמֵּבִין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם: אֵין הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרָב חָיִל גִּבּוֹר לֹא יִנָּצֵל בְּרָב כֹּחַ: שֶׁקֶר הַסּוּס לִתְשׁוּעָה וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא יְמַלֵּט: הִנֵּה עֵין יְיָ אֶל יְרֵאָיו לַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: לְהַצִּיל מִמָּוֶת נַפְשָׁם וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַייָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ:

מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: טוֹב לְהֹדוֹת לַייָ וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן: לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: עֲלֵי עָשׂוֹר וַעֲלֵי נָבֶל עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר: כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְיָ בְּפָעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן: מַה גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ: אִישׁ בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא יָבִין אֶת זֹאת: בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי עַד: וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְיָ: כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יְיָ כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן: וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי: צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה: שְׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ: עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ: לְהַגִּיד כִּי יָשָׁר יְיָ צוּרִי וְלֹא עַוְלָתָה בּוֹ:

יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט : נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם אָתָּה : נָשְׂאוּ נְהָרוֹת יְיָ נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם : מִקֹּלוֹת מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי יָם אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְיָ : עֵדֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה קֹּדֶשׁ יְיָ לְאֹרֶךְ יָמִים :

יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו : יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם : מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ : רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ : יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר : יְיָ בַּשָּׁמַיִם הֵכִין כִּסְאוֹ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה : יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ : יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד : יְיָ מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ : יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים : רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב אִישׁ וַעֲצַת יְיָ הִיא תָקוּם : עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדוֹר וָדֹר : כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד : כִּי בָחַר יְיָ בְּצִיּוֹן אִוָּהּ לְמוֹשָׁב לוֹ : כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ : כִּי לֹא יִטֹּשׁ יְיָ עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב : וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ : יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ :

אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה : אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו : תְּהִלָּה לְדָוִד אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד : בְּכָל יוֹם אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד : גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר : דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ : הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי נִפְלְאוֹתֶיךָ אָשִׂיחָה : וֶעֱזוּז נוֹרְאוֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה : זֵכֶר רַב טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ : חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל חָסֶד : טוֹב יְיָ לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו : יוֹדוּךָ יְיָ כָּל מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה : כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ : לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ : מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדֹר : סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל הַכְּפוּפִים : עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן לָהֶם אֶת אָכְלָם בְּעִתּוֹ : פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן : צַדִּיק יְיָ בְּכָל דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל מַעֲשָׂיו : קָרוֹב יְיָ לְכָל קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת : רְצוֹן יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם : שׁוֹמֵר יְיָ אֶת כָּל אֹהֲבָיו וְאֵת כָּל הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד : תְּהִלַּת יְיָ יְדַבֶּר פִּי וִיבָרֵךְ כָּל בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד : וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ :

הַלְלוּיָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ : אֲהַלְלָה יְיָ בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי : אַל תִּבְטְחוּ בִנְדִיבִים בְּבֶן אָדָם שֶׁאֵין לוֹ תְשׁוּעָה : תֵּצֵא רוּחוֹ יָשֻׁב לְאַדְמָתוֹ בַּיּוֹם הַהוּא אָבְדוּ עֶשְׁתֹּנֹתָיו : אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׂבְרוֹ עַל יְיָ אֱלֹהָיו : עֹשֶׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם הַשֹּׁמֵר אֱמֶת לְעוֹלָם : עֹשֶׂה מִשְׁפָּט לַעֲשׁוּקִים נֹתֵן לֶחֶם לָרְעֵבִים יְיָ מַתִּיר אֲסוּרִים : יְיָ פֹּקֵחַ עִוְרִים יְיָ זֹקֵף כְּפוּפִים יְיָ אֹהֵב צַדִּיקִים : יְיָ שֹׁמֵר אֶת גֵּרִים יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים יְעַוֵּת : יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ :

הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב זַמְּרָה אֱלֹהֵינוּ כִּי נָעִים נָאוָה תְהִלָּה : בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם יְיָ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס : הָרֹפֵא לִשְׁבוּרֵי לֵב וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם : מוֹנֶה מִסְפָּר לַכּוֹכָבִים לְכֻלָּם שֵׁמוֹת יִקְרָא : גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב כֹּחַ לִתְבוּנָתוֹ אֵין מִסְפָּר : מְעוֹדֵד עֲנָוִים יְיָ מַשְׁפִּיל רְשָׁעִים עֲדֵי אָרֶץ : עֱנוּ לַיְיָ בְּתוֹדָה זַמְּרוּ לֵאלֹהֵינוּ בְכִנּוֹר : הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם בְּעָבִים הַמֵּכִין לָאָרֶץ מָטָר הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִיר : נוֹתֵן לִבְהֵמָה לַחְמָהּ לִבְנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ : לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ לֹא בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה : רוֹצֶה יְיָ אֶת יְרֵאָיו אֶת הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ : שַׁבְּחִי יְרוּשָׁלַיִם אֶת יְיָ הַלְלִי אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן : כִּי חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ בֵּרַךְ בָּנַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ : הַשָּׂם גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ : הַשֹּׁלֵחַ אִמְרָתוֹ אָרֶץ עַד מְהֵרָה

יָרוּץ דְּבָרוֹ: הַנֹּתֵן שֶׁלֶג כַּצָּמֶר כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר: מַשְׁלִיךְ קַרְחוֹ כְפִתִּים לִפְנֵי קָרָתוֹ מִי יַעֲמֹד: יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיַמְסֵם יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ מָיִם: מַגִּיד דְּבָרָיו לְיַעֲקֹב חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל: לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בַּל יְדָעוּם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת יְיָ מִן הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים: הַלְלוּהוּ כָל מַלְאָכָיו הַלְלוּהוּ כָּל צְבָאָיו: הַלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ הַלְלוּהוּ כָּל כּוֹכְבֵי אוֹר: הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמָיִם וְהַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל הַשָּׁמָיִם: יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי הוּא צִוָּה וְנִבְרָאוּ: וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם חָק נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר: הַלְלוּ אֶת יְיָ מִן הָאָרֶץ תַּנִּינִים וְכָל תְּהוֹמוֹת: אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטוֹר רוּחַ סְעָרָה עֹשָׂה דְבָרוֹ: הֶהָרִים וְכָל גְּבָעוֹת עֵץ פְּרִי וְכָל אֲרָזִים: הַחַיָּה וְכָל בְּהֵמָה רֶמֶשׂ וְצִפּוֹר כָּנָף: מַלְכֵי אֶרֶץ וְכָל לְאֻמִּים שָׂרִים וְכָל שֹׁפְטֵי אָרֶץ: בַּחוּרִים וְגַם בְּתוּלוֹת זְקֵנִים עִם נְעָרִים: יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם: וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ שִׁירוּ לַיְיָ שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ בִּקְהַל חֲסִידִים: יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו בְּנֵי צִיּוֹן יָגִילוּ בְמַלְכָּם: יְהַלְלוּ שְׁמוֹ בְמָחוֹל בְּתֹף וְכִנּוֹר יְזַמְּרוּ לוֹ: כִּי רוֹצֶה יְיָ בְּעַמּוֹ יְפָאֵר עֲנָוִים בִּישׁוּעָה: יַעְלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד יְרַנְּנוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם: רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם: לַעֲשׂוֹת נְקָמָה בַּגּוֹיִם תּוֹכֵחוֹת בַּלְאֻמִּים: לֶאְסֹר מַלְכֵיהֶם בְּזִקִּים וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכַבְלֵי בַרְזֶל: לַעֲשׂוֹת בָּהֶם מִשְׁפָּט כָּתוּב הָדָר הוּא לְכָל חֲסִידָיו הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֵל בְּקָדְשׁוֹ הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ: הַלְלוּהוּ בִגְבוּרֹתָיו הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ: הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר: הַלְלוּהוּ בְתֹף וּמָחוֹל הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעֻגָב: הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי שָׁמַע הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה: כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ: כ״ה ת׳ יָה:

בָּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ: וּבָרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת כָּל הָאָרֶץ אָמֵן וְאָמֵן:

וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְיָ לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם: לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: וְהָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ וְאַתָּה מוֹשֵׁל בַּכֹּל וּבְיָדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה וּבְיָדְךָ לְגַדֵּל וּלְחַזֵּק לַכֹּל: וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וּמְהַלְלִים לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ: אַתָּה הוּא יְיָ לְבַדֶּךָ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל צְבָאָם הָאָרֶץ וְכָל אֲשֶׁר עָלֶיהָ הַיַּמִּים וְכָל אֲשֶׁר בָּהֶם וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת כֻּלָּם וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים: אַתָּה הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָם וְהוֹצֵאתוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים וְשַׂמְתָּ שְּׁמוֹ אַבְרָהָם: וּמָצָאתָ אֶת לְבָבוֹ נֶאֱמָן לְפָנֶיךָ

וְכָרוֹת עִמּוֹ הַבְּרִית לָתֵת אֶת אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַחִתִּי הָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַיְבוּסִי וְהַגִּרְגָּשִׁי לָתֵת לְזַרְעוֹ וַתָּקֶם אֶת דְּבָרֶיךָ כִּי צַדִּיק אָתָּה: וַתֵּרֶא אֶת עֳנִי אֲבֹתֵינוּ בְּמִצְרָיִם וְאֶת זַעֲקָתָם שָׁמַעְתָּ עַל יַם סוּף: וַתִּתֵּן אֹתֹת וּמֹפְתִים בְּפַרְעֹה וּבְכָל עֲבָדָיו וּבְכָל עַם אַרְצוֹ כִּי יָדַעְתָּ כִּי הֵזִידוּ עֲלֵיהֶם וַתַּעַשׂ לְךָ שֵׁם כְּהַיּוֹם הַזֶּה: וְהַיָּם בָּקַעְתָּ לִפְנֵיהֶם וַיַּעַבְרוּ בְתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה וְאֶת רֹדְפֵיהֶם הִשְׁלַכְתָּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ אֶבֶן בְּמַיִם עַזִּים:

וַיּוֹשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שְׂפַת הַיָּם: וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת־יְהוָה וַיַּאֲמִינוּ בַּיהוָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ:

אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ: יְהוָה אִישׁ מִלְחָמָה יְהוָה שְׁמוֹ: מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם־סוּף: תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אָבֶן: יְמִינְךָ יְהוָה נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ יְהוָה תִּרְעַץ אוֹיֵב: וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ: וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד

נזלים

נֹזְלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם: אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי: נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלֲלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים: מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה־פֶלֶא: נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ: נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם־זוּ גָּאָלְתָּ נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל־נְוֵה קָדְשֶׁךָ: שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת: אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן: תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ קָנִיתָ: תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהוָה מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ: יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְהוָה מַלְכוּתֵהּ קָאֵם לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא: כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם וַיָּשֶׁב יְהוָה עֲלֵהֶם אֶת־מֵי הַיָּם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם: כִּי לַיהוָה הַמְּלוּכָה וּמוֹשֵׁל בַּגּוֹיִם: וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיהוָה הַמְּלוּכָה: וְהָיָה יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

נִשְׁמַת כָּל חַי תְּבָרֵךְ אֶת שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְרוּחַ כָּל בָּשָׂר תְּפָאֵר וּתְרוֹמֵם זִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד · מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם אַתָּה אֵל · וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ · פּוֹדֶה וּמַצִּיל וּמְפַרְנֵס וּמְרַחֵם בְּכָל עֵת צָרָה וְצוּקָה · אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה: אֱלֹהֵי הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים · אֱלוֹהַּ כָּל בְּרִיּוֹת · אֲדוֹן כָּל תּוֹלָדוֹת · הַמְהֻלָּל בְּרוֹב הַתִּשְׁבָּחוֹת · הַמְנַהֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד · וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים · וַיְיָ לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן · הַמְעוֹרֵר יְשֵׁנִים וְהַמֵּקִיץ נִרְדָּמִים · וְהַמֵּשִׂיחַ אִלְּמִים · וְהַמַּתִּיר אֲסוּרִים · וְהַסּוֹמֵךְ נוֹפְלִים · וְהַזּוֹקֵף כְּפוּפִים · לְךָ לְבַדְּךָ אֲנַחְנוּ מוֹדִים · אִלּוּ פִינוּ מָלֵא שִׁירָה כַּיָּם · וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה כַּהֲמוֹן גַּלָּיו · וְשִׂפְתוֹתֵינוּ שֶׁבַח כְּמֶרְחֲבֵי רָקִיעַ · וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת כַּשֶּׁמֶשׁ וְכַיָּרֵחַ · וְיָדֵינוּ פְרוּשׂוֹת כְּנִשְׁרֵי שָׁמָיִם · וְרַגְלֵינוּ קַלּוֹת כָּאַיָּלוֹת · אֵין אֲנַחְנוּ מַסְפִּיקִים לְהוֹדוֹת לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וּלְבָרֵךְ אֶת שְׁמֶךָ עַל אַחַת מֵאָלֶף אֶלֶף אַלְפֵי אֲלָפִים וְרִבֵּי רְבָבוֹת פְּעָמִים הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשִׂיתָ עִם אֲבוֹתֵינוּ וְעִמָּנוּ: מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ · בְּרָעָב זַנְתָּנוּ · וּבְשָׂבָע כִּלְכַּלְתָּנוּ · מֵחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ · וּמִדֶּבֶר מִלַּטְתָּנוּ · וּמֵחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים דִּלִּיתָנוּ: עַד הֵנָּה עֲזָרוּנוּ רַחֲמֶיךָ · וְלֹא עֲזָבוּנוּ חֲסָדֶיךָ · וְאַל תִּטְּשֵׁנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לָנֶצַח: עַל כֵּן אֵבָרִים שֶׁפִּלַּגְתָּ בָּנוּ · וְרוּחַ וּנְשָׁמָה שֶׁנָּפַחְתָּ בְּאַפֵּינוּ · וְלָשׁוֹן אֲשֶׁר שַׂמְתָּ בְּפִינוּ · הֵן הֵם יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ · כִּי כָל פֶּה לְךָ יוֹדֶה · וְכָל לָשׁוֹן לְךָ תִשָּׁבַע · וְכָל בֶּרֶךְ לְךָ תִכְרַע · וְכָל קוֹמָה לְפָנֶיךָ תִשְׁתַּחֲוֶה · וְכָל לְבָבוֹת יִירָאוּךָ · וְכָל קֶרֶב וּכְלָיוֹת יְזַמְּרוּ לִשְׁמֶךָ · כַּדָּבָר שֶׁכָּתוּב כָּל עַצְמוֹתַי תֹּאמַרְנָה יְיָ מִי כָמוֹךָ · מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגֹּזְלוֹ · מִי יִדְמֶה לָּךְ וּמִי יִשְׁוֶה לָּךְ וּמִי יַעֲרָךְ לָךְ · הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן קוֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: נְהַלֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וּנְבָרֵךְ אֶת שֵׁם קָדְשֶׁךָ · כָּאָמוּר לְדָוִד בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ וְכָל קְרָבַי אֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ:

הָאֵל בְּתַעֲצֻמוֹת עֻזֶּךָ · הַגָּדוֹל בִּכְבוֹד שְׁמֶךָ · הַגִּבּוֹר לָנֶצַח וְהַנּוֹרָא בְּנוֹרְאוֹתֶיךָ · הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא:

שׁוֹכֵן עַד מָרוֹם וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ · וְכָתוּב רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיְיָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: בְּפִי יְשָׁרִים תִּתְהַלָּל · וּבְדִבְרֵי צַדִּיקִים תִּתְבָּרַךְ · וּבִלְשׁוֹן חֲסִידִים תִּתְרוֹמָם · וּבְקֶרֶב קְדוֹשִׁים תִּתְקַדָּשׁ:

וּבְמַקְהֲלוֹת רִבְבוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יִתְפָּאַר שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר שֶׁכֵּן חוֹבַת כָּל הַיְצוּרִים · לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדֵּר לְבָרֵךְ לְעַלֵּה וּלְקַלֵּס עַל כָּל דִּבְרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבְּחוֹת דָּוִד בֶּן יִשַׁי עַבְדְּךָ מְשִׁיחֶךָ׃

יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ כִּי לְךָ נָאֶה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שִׁיר וּשְׁבָחָה הַלֵּל וְזִמְרָה עֹז וּמֶמְשָׁלָה נֶצַח גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת · בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל בַּתִּשְׁבָּחוֹת אֵל הַהוֹדָאוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה מֶלֶךְ אֵל חֵי הָעוֹלָמִים׃ ח״ק

חזן בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְבֹרָךְ׃

ק״ה בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל׃

הַכֹּל יוֹדוּךָ וְהַכֹּל יְשַׁבְּחוּךָ · וְהַכֹּל יֹאמְרוּ אֵין קָדוֹשׁ כַּייָ׃ הַכֹּל יְרוֹמְמוּךָ סֶּלָה יוֹצֵר הַכֹּל · הָאֵל הַפּוֹתֵחַ בְּכָל יוֹם דַּלְתוֹת שַׁעֲרֵי מִזְרָח · וּבוֹקֵעַ חַלּוֹנֵי רָקִיעַ · מוֹצִיא חַמָּה מִמְּקוֹמָהּ וּלְבָנָה מִמְּכוֹן שִׁבְתָּהּ · וּמֵאִיר לָעוֹלָם כֻּלּוֹ וּלְיוֹשְׁבָיו שֶׁבָּרָא בְּמִדַּת רַחֲמִים׃ הַמֵּאִיר לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ בְּרַחֲמִים · וּבְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית׃ הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם לְבַדּוֹ מֵאָז · הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא מִימוֹת עוֹלָם׃ אֱלֹהֵי עוֹלָם בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים רַחֵם עָלֵינוּ · אֲדוֹן עֻזֵּנוּ צוּר מִשְׂגַּבֵּנוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ מִשְׂגָּב בַּעֲדֵנוּ׃ אֵין כְּעֶרְכֶּךָ וְאֵין זוּלָתֶךָ · אֶפֶס בִּלְתֶּךָ וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ · אֵין כְּעֶרְכְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה · וְאֵין זוּלָתְךָ מַלְכֵּנוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא · אֶפֶס בִּלְתְּךָ גּוֹאֲלֵנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ · וְאֵין דּוֹמֶה לְּךָ מוֹשִׁיעֵנוּ לִתְחִיַּת הַמֵּתִים׃

אֵל אָדוֹן עַל כָּל הַמַּעֲשִׂים · בָּרוּךְ וּמְבֹרָךְ בְּפִי כָּל נְשָׁמָה · גָּדְלוֹ וְטוּבוֹ מָלֵא עוֹלָם · דַּעַת וּתְבוּנָה סוֹבְבִים אֹתוֹ׃ הַמִּתְגָּאֶה עַל חַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ · וְנֶהְדָּר בְּכָבוֹד עַל הַמֶּרְכָּבָה · זְכוּת וּמִישׁוֹר לִפְנֵי כִסְאוֹ · חֶסֶד וְרַחֲמִים לִפְנֵי כְבוֹדוֹ׃ טוֹבִים מְאוֹרוֹת שֶׁבָּרָא אֱלֹהֵינוּ · יְצָרָם בְּדַעַת בְּבִינָה וּבְהַשְׂכֵּל · כֹּחַ וּגְבוּרָה נָתַן בָּהֶם · לִהְיוֹת מוֹשְׁלִים בְּקֶרֶב תֵּבֵל׃ מְלֵאִים זִיו וּמְפִיקִים נֹגַהּ · נָאֶה זִיוָם בְּכָל הָעוֹלָם · שְׂמֵחִים בְּצֵאתָם וְשָׂשִׂים בְּבוֹאָם · עֹשִׂים בְּאֵימָה רְצוֹן קוֹנָם׃ פְּאֵר וְכָבוֹד נוֹתְנִים לִשְׁמוֹ · צָהֳלָה וְרִנָּה לְזֵכֶר מַלְכוּתוֹ · קָרָא לַשֶּׁמֶשׁ וַיִּזְרַח אוֹר · רָאָה וְהִתְקִין צוּרַת הַלְּבָנָה׃ שֶׁבַח נוֹתְנִים לוֹ כָּל צְבָא מָרוֹם · תִּפְאֶרֶת וּגְדֻלָּה שְׂרָפִים וְאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ׃

לָאֵל אֲשֶׁר שָׁבַת מִכָּל הַמַּעֲשִׂים · בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי הִתְעַלָּה וְיָשַׁב עַל כִּסֵּא כְבוֹדוֹ · תִּפְאֶרֶת עָטָה לְיוֹם הַמְּנוּחָה עֹנֶג קָרָא לְיוֹם הַשַּׁבָּת · זֶה שֶׁבַח שֶׁל יוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבּוֹ שָׁבַת אֵל מִכָּל מְלַאכְתּוֹ · וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְשַׁבֵּחַ וְאוֹמֵר מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת טוֹב לְהוֹדוֹת לַייָ · לְפִיכָךְ יְפָאֲרוּ וִיבָרְכוּ לָאֵל כָּל יְצוּרָיו · שֶׁבַח יְקָר וּגְדֻלָּה יִתְּנוּ לָאֵל מֶלֶךְ יוֹצֵר כֹּל הַמַּנְחִיל מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ בְּיוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ׃ שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִתְקַדַּשׁ · וְזִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ יִתְפָּאַר · בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת · תִּתְבָּרַךְ מוֹשִׁיעֵנוּ עַל שֶׁבַח מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְעַל מְאוֹרֵי אוֹר שֶׁעָשִׂיתָ יְפָאֲרוּךָ סֶּלָה׃

תִּתְבָּרַךְ צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגֹאֲלֵנוּ בּוֹרֵא קְדוֹשִׁים יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ יוֹצֵר מְשָׁרְתִים וַאֲשֶׁר מְשָׁרְתָיו כֻּלָּם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם וּמַשְׁמִיעִים בְּיִרְאָה יַחַד בְּקוֹל דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם׃ כֻּלָּם אֲהוּבִים כֻּלָּם בְּרוּרִים כֻּלָּם גִּבּוֹרִים וְכֻלָּם עֹשִׂים בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה רְצוֹן קוֹנָם׃ וְכֻלָּם פּוֹתְחִים אֶת פִּיהֶם בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה וּמְבָרְכִים וּמְשַׁבְּחִים וּמְפָאֲרִים וּמַעֲרִיצִים וּמַקְדִּישִׁים וּמַמְלִיכִים׃ אֶת שֵׁם הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא׃ וְכֻלָּם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם זֶה מִזֶּה · וְנוֹתְנִים רְשׁוּת זֶה לָזֶה לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצְרָם בְּנַחַת רוּחַ בְּשָׂפָה בְרוּרָה וּבִנְעִימָה קְדֻשָּׁה כֻּלָּם כְּאֶחָד עוֹנִים וְאוֹמְרִים בְּיִרְאָה׃

קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ׃

וְהָאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ בְּרַעַשׁ גָּדוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים:
בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:

לְאֵל בָּרוּךְ נְעִימוֹת יִתֵּנוּ: לְמֶלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם זְמִרוֹת יֹאמֵרוּ וְתִשְׁבָּחוֹת יַשְׁמִיעוּ· כִּי הוּא לְבַדּוֹ פּוֹעֵל גְּבוּרוֹת עוֹשֶׂה חֲדָשׁוֹת· בַּעַל מִלְחָמוֹת· זוֹרֵעַ צְדָקוֹת מַצְמִיחַ יְשׁוּעוֹת· בּוֹרֵא רְפוּאוֹת· נוֹרָא תְהִלּוֹת· אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת· הַמְחַדֵּשׁ בְּטוּבוֹ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: כָּאָמוּר לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אוֹר חָדָשׁ עַל צִיּוֹן תָּאִיר וְנִזְכֶּה כֻלָּנוּ מְהֵרָה לְאוֹרוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ יוֹצֵר הַמְּאוֹרוֹת:

אַהֲבָה רַבָּה אֲהַבְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ חֶמְלָה גְדוֹלָה וִיתֵרָה חָמַלְתָּ עָלֵינוּ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּעֲבוּר אֲבוֹתֵינוּ שֶׁבָּטְחוּ בְךָ וַתְּלַמְּדֵם חֻקֵּי חַיִּים כֵּן תְּחָנֵּנוּ וּתְלַמְּדֵנוּ: אָבִינוּ הָאָב הָרַחֲמָן הַמְרַחֵם רַחֵם עָלֵינוּ וְתֵן בְּלִבֵּנוּ לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל לִשְׁמֹעַ לִלְמוֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם אֶת כָּל דִּבְרֵי תַלְמוּד תּוֹרָתֶךָ בְּאַהֲבָה: וְהָאֵר עֵינֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבֵּק לִבֵּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְיַחֵד לְבָבֵנוּ לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה אֶת שְׁמֶךָ וְלֹא נֵבוֹשׁ לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא בָּטָחְנוּ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתֶךָ: וַהֲבִיאֵנוּ לְשָׁלוֹם מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ· וְתוֹלִיכֵנוּ קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ· כִּי אֵל פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת אָתָּה וּבָנוּ בָחַרְתָּ מִכָּל עַם וְלָשׁוֹן· וְקֵרַבְתָּנוּ לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה בֶּאֱמֶת לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְיַחֶדְךָ בְּאַהֲבָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה:

יחיד אומר אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה · אֶחָד:

בלחש בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה אַף־יְהוָה בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהוָה נֹתֵן לָכֶם: וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ:

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהוָה וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא־תָתֻרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם:

אֱמֶת וְיַצִּיב וְנָכוֹן וְקַיָּם וְיָשָׁר וְנֶאֱמָן וְאָהוּב וְחָבִיב וְנֶחְמָד וְנָעִים וְנוֹרָא וְאַדִּיר וּמְתֻקָּן וּמְקֻבָּל וְטוֹב וְיָפֶה הַדָּבָר הַזֶּה עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: אֱמֶת אֱלֹהֵי עוֹלָם מַלְכֵּנוּ צוּר יַעֲקֹב מָגֵן יִשְׁעֵנוּ· לְדֹר וָדֹר הוּא קַיָּם וּשְׁמוֹ קַיָּם וְכִסְאוֹ נָכוֹן וּמַלְכוּתוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לָעַד קַיֶּמֶת: וּדְבָרָיו חָיִים וְקַיָּמִים נֶאֱמָנִים

וְנֶחֱמָדִים לָעַד ינשק הציצית ויסירם וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים עַל אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ עַל בָּנֵינוּ וְעַל דּוֹרוֹתֵינוּ וְעַל כָּל דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ :

עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים דָּבָר טוֹב וְקַיָּם לְעוֹלָם וָעֶד אֱמֶת וֶאֱמוּנָה חֹק וְלֹא יַעֲבֹר : אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ גֹּאֲלֵנוּ גֹּאֵל אֲבוֹתֵינוּ יוֹצְרֵנוּ צוּר יְשׁוּעָתֵנוּ פּוֹדֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ אֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ :

עֶזְרַת אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם מָגֵן וּמוֹשִׁיעַ לִבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם בְּכָל דּוֹר וָדוֹר : בְּרוּם עוֹלָם מוֹשָׁבֶךָ וּמִשְׁפָּטֶיךָ וְצִדְקָתְךָ עַד אַפְסֵי אָרֶץ : אַשְׁרֵי אִישׁ שֶׁיִּשְׁמַע לְמִצְוֹתֶיךָ וְתוֹרָתְךָ וּדְבָרְךָ יָשִׂים עַל לִבּוֹ : אֱמֶת אַתָּה הוּא אָדוֹן לְעַמֶּךָ וּמֶלֶךְ גִּבּוֹר לָרִיב רִיבָם : אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ : מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ · כָּל בְּכוֹרֵיהֶם הָרַגְתָּ וּבְכוֹרְךָ גָּאָלְתָּ וְיַם סוּף בָּקַעְתָּ וְזֵדִים טִבַּעְתָּ וִידִידִים הֶעֱבַרְתָּ וַיְכַסּוּ מַיִם צָרֵיהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר : עַל זֹאת שִׁבְּחוּ אֲהוּבִים וְרוֹמְמוּ אֵל וְנָתְנוּ יְדִידִים זְמִרוֹת שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְמֶלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם : רָם וְנִשָּׂא גָּדוֹל וְנוֹרָא מַשְׁפִּיל גֵּאִים וּמַגְבִּיהַּ שְׁפָלִים מוֹצִיא אֲסִירִים וּפוֹדֶה עֲנָוִים וְעוֹזֵר דַּלִּים וְעוֹנֶה לְעַמּוֹ בְּעֵת שַׁוְּעָם אֵלָיו : תְּהִלּוֹת לְאֵל עֶלְיוֹן בָּרוּךְ הוּא וּמְבֹרָךְ · מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם : מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם יְיָ מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא :

שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְּחוּ גְאוּלִים לְשִׁמְךָ עַל שְׂפַת הַיָּם יַחַד כֻּלָּם הוֹדוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ · יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד :

צוּר יִשְׂרָאֵל קוּמָה בְּעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל וּפְדֵה כִנְאֻמֶךָ יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל · גֹּאֲלֵנוּ יְיָ צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גָּאַל יִשְׂרָאֵל :

צריך לסמוך גאולה לתפלה ולא יפסיק אפי' בעניית אמן :

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה :

בש"ת זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים :

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם :

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ :

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם :

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר · מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה :

בש"ת מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים זוֹכֵר יְצוּרָיו לַחַיִּים בְּרַחֲמִים :

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים :

בחזרת הש"ץ אומרים זה :

נְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּעוֹלָם כְּשֵׁם שֶׁמַּקְדִּישִׁים אוֹתוֹ בִּשְׁמֵי מָרוֹם · כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר : קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ : אָז בְּקוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל אַדִּיר וְחָזָק מַשְׁמִיעִים קוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ : בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ : מִמְּקוֹמְךָ מַלְכֵּנוּ תוֹפִיעַ וְתִמְלוֹךְ עָלֵינוּ כִּי מְחַכִּים אֲנַחְנוּ לָךְ מָתַי תִּמְלוֹךְ בְּצִיּוֹן בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד תִּשְׁכּוֹן : תִּתְגַּדַּל וְתִתְקַדַּשׁ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ לְדוֹר וָדוֹר וּלְנֵצַח נְצָחִים : וְעֵינֵינוּ תִרְאֶינָה מַלְכוּתֶךָ כַּדָּבָר הָאָמוּר בְּשִׁירֵי עֻזֶּךָ עַל יְדֵי דָוִד מְשִׁיחַ צִדְקֶךָ : יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ :

חזן לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד · כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל (בש״ת הַמֶּלֶךְ) הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: (בש״ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ):

יִשְׂמַח מֹשֶׁה בְּמַתְּנַת חֶלְקוֹ · כִּי עֶבֶד נֶאֱמָן קָרָאתָ לּוֹ · כְּלִיל תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשׁוֹ נָתַתָּ (לּוֹ) בְּעָמְדוֹ לְפָנֶיךָ עַל הַר סִינַי · וּשְׁנֵי לוּחוֹת אֲבָנִים הוֹרִיד בְּיָדוֹ · וְכָתוּב בָּהֶם שְׁמִירַת שַׁבָּת וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:

וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִיא לְעֹלָם כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְיָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ:

וְלֹא נְתַתּוֹ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא הִנְחַלְתּוֹ מַלְכֵּנוּ לְעוֹבְדֵי פְסִילִים · וְגַם בִּמְנוּחָתוֹ לֹא יִשְׁכְּנוּ עֲרֵלִים · כִּי לְיִשְׂרָאֵל עַמְּךָ נְתַתּוֹ בְּאַהֲבָה לְזֶרַע יַעֲקֹב אֲשֶׁר בָּם בָּחָרְתָּ · עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ · וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ · זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ וְיָנוּחוּ בוֹ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם וְהָשֵׁב אֶת הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל · וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

בשבת ראש חודש אומרים זה:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ · יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ · וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ · וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ · לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה: זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה · וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה · וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים · וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ · אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת · עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם · הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

מודים דרבנן

מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי כל בשר יוצרנו יוצר בראשית ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש על שהחייתנו וקיימתנו כן תחיינו ותקיימנו ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך לשמור חקיך ולעשות רצונך ולעבדך בלבב שלם על שאנחנו מודים לך · ברוך אל ההודאות:

בשבת חנוכה אומרים זה:

עַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בִּזְּמַן הַזֶּה:

בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת אַנְטִיוֹכוֹס עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ · וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת

צרתם

צָרָתָם רַבְתָּ אֶת רִיבָם דַּנְתָּ אֶת דִּינָם נָקַמְתָּ אֶת נִקְמָתָם מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה וְאַחַר כֵּן בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וּפִנּוּ אֶת הֵיכָלֶךָ וְטִהֲרוּ אֶת מִקְדָּשֶׁךָ וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

בש"ת וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת· הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

לש"ץ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁךָ כָּאָמוּר: יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ· בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ: בספר בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

בש"ת בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכֹל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ· עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ· עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ· עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ· לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה כימי ע"לם וכשנים קדמוניות: וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות:

סדר הלל

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִקְרוֹא אֶת הַהַלֵּל:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: מִי כַּיְיָ אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת: הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן: לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ:

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז: הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו: הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מַה לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב: הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ מָיִם:

בשבת חנוכה אומרים לא לנו

לֹא לָנוּ יְיָ לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל חַסְדְּךָ עַל אֲמִתֶּךָ: לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה נָא אֱלֹהֵיהֶם: וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ עָשָׂה: עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ אַף לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן: יְדֵיהֶם

ולא

וְלֹא יְמִישׁוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ לֹא יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם: יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: יִרְאֵי יְיָ בִּטְחוּ בַיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: ע״כ

יְיָ זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת בֵּית אַהֲרֹן: יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְיָ הַקְּטַנִּים עִם הַגְּדֹלִים: יֹסֵף יְיָ עֲלֵיכֶם עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם: בְּרוּכִים אַתֶּם לַיְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַיְיָ וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם: לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ יָהּ וְלֹא כָּל יֹרְדֵי דוּמָה: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

בשבת חנוכה אומרים אהבתי

אָהַבְתִּי כִּי יִשְׁמַע יְיָ אֶת קוֹלִי תַּחֲנוּנָי: כִּי הִטָּה אָזְנוֹ לִי וּבְיָמַי אֶקְרָא: אֲפָפוּנִי חֶבְלֵי מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא: וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא אָנָּה יְיָ מַלְּטָה נַפְשִׁי: חַנּוּן יְיָ וְצַדִּיק וֵאלֹהֵינוּ מְרַחֵם: שֹׁמֵר פְּתָאִים יְיָ דַּלֹּתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ: שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי כִּי יְיָ גָּמַל עָלָיְכִי: כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת אֶת עֵינִי מִן דִּמְעָה אֶת רַגְלִי מִדֶּחִי: אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְיָ בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים: הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד: אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כָּל הָאָדָם כֹּזֵב: ע״כ

מָה אָשִׁיב לַיְיָ כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי: כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַיְיָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: יָקָר בְּעֵינֵי יְיָ הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו: אָנָּה יְיָ כִּי אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי: לְךָ אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַיְיָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: בְּחַצְרוֹת בֵּית יְיָ בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּ אֶת יְיָ כָּל גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים: כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת יְיָ לְעוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב   כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל   כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ נָא בֵית אַהֲרֹן   כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ נָא יִרְאֵי יְיָ   כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

מִן הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ עָנָנִי בַמֶּרְחַב יָהּ: יְיָ לִי לֹא אִירָא מַה יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם: יְיָ לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי: טוֹב לַחֲסוֹת בַּיְיָ מִבְּטֹחַ בָּאָדָם: טוֹב לַחֲסוֹת בַּיְיָ מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים: כָּל גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי גַם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי כִדְבוֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: דָּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַיְיָ עֲזָרָנִי: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה: קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: יְמִין יְיָ רוֹמֵמָה יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: לֹא אָמוּת כִּי אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ: יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי: פִּתְחוּ לִי שַׁעֲרֵי צֶדֶק אָבֹא בָם אוֹדֶה יָהּ: זֶה הַשַּׁעַר לַיְיָ צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ: אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה: אודך אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה: אבן מֵאֵת יְיָ הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ: מאת זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְיָ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ: זה

אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא: אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא:
אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא: אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא:

בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְיָ בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְיָ: ברוך אֵל יְיָ וַיָּאֶר לָנוּ אִסְרוּ חַג בַּעֲבֹתִים עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ: אל אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ: אלי הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הודו

יְהַלְלוּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ (עַל) כָּל מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ צַדִּיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנֶךָ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ כִּי לְךָ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשִׁמְךָ נָאֶה לְזַמֵּר כִּי מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת: קדיש שלם

אֵין כָּמוֹךָ בָאֱלֹהִים אֲדֹנָי וְאֵין כְּמַעֲשֶׂיךָ׃ מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר׃ יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלוֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד׃ יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם׃

אַב הָרַחֲמִים הֵיטִיבָה בִרְצוֹנְךָ אֶת צִיּוֹן תִּבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלָיִם׃ כִּי בְךָ לְבַד בָּטָחְנוּ מֶלֶךְ אֵל רָם וְנִשָּׂא אֲדוֹן עוֹלָמִים׃ ומוציאין ס"ת ואומרים ויהי בנסוע

וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה יְיָ וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ׃ כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר יְיָ מִירוּשָׁלָיִם׃ בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ׃

בְּרִיךְ שְׁמֵהּ דְּמָרֵא עָלְמָא · בְּרִיךְ כִּתְרָךְ וְאַתְרָךְ · יְהֵא רְעוּתָךְ עִם עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְעָלַם וּפֻרְקַן יְמִינָךְ אַחֲזֵי לְעַמָּךְ בְּבֵית מַקְדְּשָׁךְ · וּלְאַמְטוּיֵי לָנָא מִטּוּב נְהוֹרָךְ · וּלְקַבֵּל צְלוֹתָנָא בְּרַחֲמִין · יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתוֹרִיךְ לָן חַיִּין בְּטִיבוּתָא וְלֶהֱוֵי אֲנָא פְּקִידָא בְּגוֹ צַדִּיקַיָּא לְמִרְחַם עָלַי וּלְמִנְטַר יָתִי וְיַת כָּל דִּי לִי וְדִי לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל · אַנְתְּ הוּא זָן לְכֹלָּא וּמְפַרְנֵס לְכֹלָּא אַנְתְּ הוּא שַׁלִּיט עַל כֹּלָּא · אַנְתְּ הוּא דְשַׁלִּיט עַל מַלְכַיָּא · וּמַלְכוּתָא דִילָךְ הִיא · אֲנָא עַבְדָּא דְקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא דְּסָגִידְנָא קַמֵּהּ וּמִקַּמָּא דִּיקַר אוֹרַיְתֵהּ בְּכָל עִדָּן וְעִדָּן · לָא עַל אֱנָשׁ רָחִיצְנָא וְלָא עַל בַּר אֱלָהִין סָמִיכְנָא אֶלָּא בֶּאֱלָהָא דִשְׁמַיָּא · דְּהוּא אֱלָהָא קְשׁוֹט · וְאוֹרַיְתֵהּ קְשׁוֹט · וּנְבִיאוֹהִי קְשׁוֹט · וּמַסְגֵּא לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּקְשׁוֹט · בֵּהּ אֲנָא רָחִיץ · וְלִשְׁמֵהּ קַדִּישָׁא יַקִּירָא אֲנָא אֵמַר תֻּשְׁבְּחָן · יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתִפְתַּח לִבִּי בְּאוֹרַיְתָא וְתַשְׁלִים מִשְׁאֲלִין דְּלִבִּי וְלִבָּא דְכָל עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְטַב וּלְחַיִּין וְלִשְׁלָם אָמֵן׃

חו"ק שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד׃

חו"ק אֶחָד אֱלֹהֵינוּ גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ קָדוֹשׁ שְׁמוֹ׃

חזן גַּדְּלוּ לַייָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו׃

לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ׃ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ׃ רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא׃ רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ׃

עַל הַכֹּל יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא׃ בָּעוֹלָמוֹת שֶׁבָּרָא הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא · כִּרְצוֹנוֹ וְכִרְצוֹן יְרֵאָיו וְכִרְצוֹן כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ צוּר הָעוֹלָמִים אֲדוֹן כָּל הַבְּרִיּוֹת אֱלוֹהַּ כָּל הַנְּפָשׁוֹת׃ הַיּוֹשֵׁב בְּמֶרְחֲבֵי מָרוֹם הַשּׁוֹכֵן בִּשְׁמֵי שְׁמֵי קֶדֶם׃ קְדֻשָּׁתוֹ עַל הַחַיּוֹת וּקְדֻשָּׁתוֹ עַל כִּסֵּא הַכָּבוֹד׃ וּבְכֵן יִתְקַדַּשׁ שִׁמְךָ בָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְעֵינֵי כָּל חָי · וְנֹאמַר לְפָנָיו שִׁיר חָדָשׁ כַּכָּתוּב · שִׁירוּ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ שְׁמוֹ סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו׃ וְנִרְאֵהוּ עַיִן בְּעַיִן בְּשׁוּבוֹ אֶל נָוֵהוּ כַּכָּתוּב׃ כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְיָ צִיּוֹן׃ וְנֶאֱמַר וְנִגְלָה כְּבוֹד יְיָ וְרָאוּ כָל בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי יְיָ דִּבֵּר׃

אַב הָרַחֲמִים הוּא יְרַחֵם עַם עֲמוּסִים וְיִזְכֹּר בְּרִית אֵיתָנִים וְיַצִּיל נַפְשׁוֹתֵינוּ מִן הַשָּׁעוֹת הָרָעוֹת וְיִגְעַר בְּיֵצֶר הָרָע מִן הַנְּשׂוּאִים וְיָחֹן אוֹתָנוּ לִפְלֵיטַת עוֹלָמִים · וִימַלֵּא מִשְׁאֲלוֹתֵינוּ בְּמִדָּה טוֹבָה יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים׃

כשמגביהין הספר תורה אומרים זה :

וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל פִּי יְיָ בְּיַד מֹשֶׁה׃ עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר׃ דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם׃ אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בִּשְׂמֹאלָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד׃ יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר׃

יְקוּם פֻּרְקָן מִן שְׁמַיָּא · חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי · וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מַעַלְיָא · זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא · זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא׃ לְמָרָנָן וְרַבָּנָן חֲבוּרָתָא קַדִּישָׁתָא · דִּי בְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְדִי בְּבָבֶל לְרֵישֵׁי כַלֵּי וּלְרֵישֵׁי גַלְוָתָא וּלְרֵישֵׁי מְתִיבָתָא וּלְדַיָּנֵי דִי בָבָא׃ לְכָל

תלמידיהון

תַּלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל מָאן דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא · מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יַתְהוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיהוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיהוֹן וְיִתֵּן אַרְכָה לִשְׁנֵיהוֹן וְיִתְפָּרְקוּן וְיִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין · מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְּסַעְדְּהוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן :

יְקוּם פֻּרְקָן מִן שְׁמַיָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מַעַלְיָא · זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא · זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא : לְכָל קְהָלָא קַדִּישָׁא הָדֵין רַבְרְבַיָּא עִם זְעֵרַיָּא טַפְלָא וּנְשַׁיָּא · מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יַתְכוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיכוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיכוֹן וְיִתֵּן אַרְכָה לִשְׁנֵיכוֹן וְתִתְפָּרְקוּן וְתִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין · מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּכוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן :

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב · הוּא יְבָרֵךְ אֶת כָּל הַקָּהָל הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה עִם כָּל קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ · הֵם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם · וּמִי שֶׁמְּיַחֲדִים בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת לִתְפִלָּה · וּמִי שֶׁבָּאִים בְּתוֹכָם לְהִתְפַּלֵּל · וּמִי שֶׁנּוֹתְנִים נֵר לַמָּאוֹר וְיַיִן לְקִדּוּשׁ וּלְהַבְדָּלָה וּפַת לָאוֹרְחִים וּצְדָקָה לָעֲנִיִּים · וְכָל מִי שֶׁעוֹסְקִים בְּצָרְכֵי צִבּוּר בֶּאֱמוּנָה · הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְשַׁלֵּם שְׂכָרָם וְיָסִיר מֵהֶם כָּל מַחֲלָה וְיִרְפָּא לְכָל גּוּפָם וְיִסְלַח לְכָל עֲוֹנָם · וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם עִם כָּל יִשְׂרָאֵל אֲחֵיהֶם וְנֹאמַר אָמֵן :

תפלה בעד שלום הקיסר יר״ה

הנותן תשועה למלכים וממשלה לנסיכים מלכותו מלכות כל עולמים הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה הוא יברך וישמור וינצור ויעזור וירומם ויגדל וינשא למעלה את אדונינו הקיסר **אלכסנדר ניקאלאיעוויטש** ירום הודו עם אשתו הקיסרית הכבודה **מאריא אלכסנדראוונא** ובנו יורש עצר **אלכסנדר אלכסנדראוויטש** ואת רעיתו הגבירה **מאריא טעאדאראוונא** ואת כל בית מלכנו הרם יר״ה · מלך מלכי המלכים ברחמיו יחייהו וישמרהו ומכל צרה ויגון ונזק יצילהו וידבר עמים תחת רגליו ויפיל שונאיו לפניו ובכל אשר יפנה יצליח · מלך מלכי המלכים ברחמיו יתן בלבו ובלב כל יועציו ושריו רחמנות לעשות טובות עמנו ועם כל ישראל · בימיו ובימינו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח ובא לציון גואל וכן יהי רצון ונאמר אמן :

כשמברכין החודש יש נוהגין לומר זה

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּחַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה · וְתִתֶּן לָנוּ חַיִּים אֲרוּכִים · חַיִּים שֶׁל שָׁלוֹם · חַיִּים שֶׁל טוֹבָה · חַיִּים שֶׁל בְּרָכָה · חַיִּים שֶׁל פַּרְנָסָה · חַיִּים שֶׁל חִלּוּץ עֲצָמוֹת · חַיִּים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם יִרְאַת שָׁמַיִם וְיִרְאַת חֵטְא · חַיִּים שֶׁאֵין בָּהֶם בּוּשָׁה וּכְלִמָּה · חַיִּים שֶׁל עֹשֶׁר וְכָבוֹד · חַיִּים שֶׁתְּהֵא בָנוּ אַהֲבַת תּוֹרָה וְיִרְאַת שָׁמַיִם · חַיִּים שֶׁיִּמָּלְאוּ מִשְׁאֲלוֹת לִבֵּנוּ לְטוֹבָה אָמֵן סֶלָה :

נכון לידע המולד בשעה שמברכין החודש :

מִי שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ וְגָאַל אוֹתָם מֵעַבְדוּת לְחֵרוּת · הוּא יִגְאַל אוֹתָנוּ בְּקָרוֹב · וִיקַבֵּץ נִדָּחֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ · חֲבֵרִים כָּל יִשְׂרָאֵל וְנֹאמַר אָמֵן :

הש״ץ לוקח ס״ת בידו ואומר ראש חודש פלוני ביום פלוני הבא עלינו ועל כל ישראל לטובה :

יְחַדְּשֵׁהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָלֵינוּ וְעַל כָּל עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל · לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם · לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה · לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה · וְנֹאמַר אָמֵן : אשרי וכו׳

כשמברכין החודש אין אומרים זה :

אַב הָרַחֲמִים שׁוֹכֵן מְרוֹמִים · בְּרַחֲמָיו הָעֲצוּמִים הוּא יִפְקוֹד בְּרַחֲמִים · הַחֲסִידִים וְהַיְשָׁרִים וְהַתְּמִימִים · קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ שֶׁמָּסְרוּ נַפְשָׁם עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם · הַנֶּאֱהָבִים וְהַנְּעִימִים בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרָדוּ · מִנְּשָׁרִים קַלּוּ וּמֵאֲרָיוֹת גָּבֵרוּ לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנָם וְחֵפֶץ צוּרָם : יִזְכְּרֵם אֱלֹהֵינוּ לְטוֹבָה · עִם שְׁאָר צַדִּיקֵי עוֹלָם · וְיִנְקוֹם נִקְמַת דַּם עֲבָדָיו הַשָּׁפוּךְ : כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים · הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם עֲבָדָיו יִקּוֹם · וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ : וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר וְנִקֵּיתִי דָּמָם לֹא נִקֵּיתִי · וַיְיָ שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן : וּבְכִתְבֵי הַקֹּדֶשׁ נֶאֱמַר · לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם יִוָּדַע בַּגּוֹיִם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ : וְאוֹמֵר כִּי דוֹרֵשׁ דָּמִים אוֹתָם זָכָר לֹא שָׁכַח צַעֲקַת עֲנָוִים : וְאוֹמֵר יָדִין בַּגּוֹיִם מָלֵא גְוִיּוֹת מָחַץ רֹאשׁ עַל אֶרֶץ רַבָּה : מִנַּחַל בַּדֶּרֶךְ יִשְׁתֶּה עַל כֵּן יָרִים רֹאשׁ : אשרי וכו׳

כשמכרכין כס״ב יאמר הש״ץ זה :

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן דוד ושלמה הוא יברך את כל מי שיקבל עליו להתענות תענית שני וחמישי ושני בעבור זה הקדוש ברוך הוא ישמרהו ויצילהו מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם ויקבל תפלותיהם ויאזין שועותיהם עם כל ישראל אחיהם ונאמר אמן :

חזן יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ :

והקהל אומרים הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם : וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ :

מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַיְיָ בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַיְיָ כָּבוֹד וָעֹז : הָבוּ לַיְיָ כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַיְיָ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ : קוֹל יְיָ עַל הַמָּיִם אֵל הַכָּבוֹד הִרְעִים יְיָ עַל מַיִם רַבִּים : קוֹל יְיָ בַּכֹּחַ קוֹל יְיָ בֶּהָדָר : קוֹל יְיָ שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יְיָ אֶת אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן : וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ עֵגֶל לְבָנוֹן וְשִׂרְיוֹן כְּמוֹ בֶן רְאֵמִים : קוֹל יְיָ חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ : קוֹל יְיָ יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יְיָ מִדְבַּר קָדֵשׁ : קוֹל יְיָ יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד : יְיָ לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב יְיָ מֶלֶךְ לְעוֹלָם : יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם :

וּבְנֻחֹה יֹאמַר שׁוּבָה יְיָ רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל : קוּמָה יְיָ לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ : כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ : בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ : כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל תַּעֲזֹבוּ : עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר : דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם : הֲשִׁיבֵנוּ יְיָ אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם : ח״ק

מוסף לשבת ולשבת ראש חודש

כִּי שֵׁם יְיָ אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ : אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה :

בש״ת זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים :

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם :

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ :

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם :

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר · מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה ·

בש״ת מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים :

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים :

כשסש"ץ חוזר הש"ץ אומרים זה

נעריצך ונקדישך כסוד שיח שרפי קדש · המקדישים שמך בקדש ככתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר : קדוש קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו : כבודו מלא עולם משרתיו שואלים זה לזה איה מקום כבודו לעמתם ברוך יאמרו : ברוך כבוד יי ממקומו : ממקומו הוא יפן ברחמים ויחון עם המיחדים שמו ערב ובקר בכל יום תמיד פעמים באהבה שמע אומרים : שמע ישראל יי אלהינו יי אחד : הוא אלהינו הוא אבינו הוא מלכנו הוא מושיענו והוא ישמיענו ברחמיו שנית לעיני כל חי להיות לכם לאלהים · אני יי אלהיכם : ובדברי קדשך כתוב לאמר : ימלוך יי לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה : לש"ץ לדור ודור וכו'

אתה קדוש ושמך קדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה : ברוך אתה יי האל הקדוש : (בעש"ית המלך הקדוש) : כשחל ר"ח משבת כאן אתה יצרת *)

תכנת שבת רצית קרבנותיה · צוית פרושיה עם סדורי נסכיה · מעניה לעולם כבוד ינחלו · טועמיה חיים זכו · וגם האוהבים דבריה גדלה בחרו · אז מסיני נצטוו עליה · ותצונו יי אלהינו להקריב בה קרבן מוסף שבת כראוי : יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתעלנו בשמחה לארצנו ותטענו בגבולנו · ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו · תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם · ואת מוסף יום השבת הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור :

וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו : עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה :

ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג · עם מקדשי שביעי כלם ישבעו ויתענגו מטובך · ובשביעי רצית (בו) וקדשתו חמדת ימים אותו קראת זכר למעשה בראשית :

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך שבענו מטובך ושמחנו

לשבת וראש חודש

*) אתה יצרת עולמך מקדם כלית מלאכתך ביום השביעי אהבת אותנו ורצית בנו ורוממתנו מכל הלשונות וקדשתנו במצותיך וקרבתנו מלכנו לעבודתך ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת · ותתן לנו יי אלהינו באהבה שבתות למנוחה וראשי חדשים לכפרה · ולפי שחטאנו לפניך אנחנו ואבותינו חרבה עירנו ושמם בית מקדשנו וגלה יקרנו ונטל כבוד מבית חיינו · ואין אנחנו יכולים לעשות חובותינו בבית בחירתך בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו מפני היד השלוחה במקדשך : יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתעלנו בשמחה לארצנו ותטענו בגבולנו ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם : ואת מוספי יום השבת הזה ויום ראש החדש הזה · נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור :

וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו : עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה : (זה קרבן שבת וקרבן היום כאמור) :

ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליי פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם :

ומנחתם ונסכיהם כמדבר שלשה עשרנים לפר ושני עשרנים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידים כהלכתם :

ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי ענג · עם מקדשי שביעי כלם ישבעו ויתענגו מטובך · ובשביעי רצית (בו) וקדשתו חמדת ימים אותו קראת זכר למעשה בראשית :

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו וחדש עלינו ביום השבת הזה את החדש הזה לטובה ולברכה

וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ וְיָנוּחוּ בוֹ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת׃ רצה ומודים וכו׳

קַוֵּה אֶל יְיָ חֲזַק וְיַאֲמֵץ לִבֶּךָ וְקַוֵּה אֶל יְיָ׃ אֵין קָדוֹשׁ כַּייָ כִּי אֵין בִּלְתֶּךָ וְאֵין צוּר כֵּאלֹהֵינוּ׃ כִּי מִי אֱלוֹהַּ מִבַּלְעֲדֵי יְיָ וּמִי צוּר זוּלָתִי אֱלֹהֵינוּ׃

אֵין כֵּאלֹהֵינוּ ׳ אֵין כַּאדוֹנֵינוּ ׳ אֵין כְּמַלְכֵּנוּ ׳ אֵין כְּמוֹשִׁיעֵנוּ׃ מִי כֵאלֹהֵינוּ ׳ מִי כַאדוֹנֵינוּ ׳ מִי כְמַלְכֵּנוּ ׳ מִי כְמוֹשִׁיעֵנוּ׃ נוֹדֶה לֵאלֹהֵינוּ ׳ נוֹדֶה לַאדוֹנֵינוּ ׳ נוֹדֶה לְמַלְכֵּנוּ ׳ נוֹדֶה לְמוֹשִׁיעֵנוּ׃ בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ ׳ בָּרוּךְ אֲדוֹנֵינוּ ׳ בָּרוּךְ מַלְכֵּנוּ ׳ בָּרוּךְ מוֹשִׁיעֵנוּ׃ אַתָּה הוּא אֱלֹהֵינוּ ׳ אַתָּה הוּא אֲדוֹנֵינוּ ׳ אַתָּה הוּא מַלְכֵּנוּ ׳ אַתָּה הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ ׳ אַתָּה הוּא שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים׃

פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת הַצֳּרִי וְהַצִּפֹּרֶן הַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה ׳ מוֹר וּקְצִיעָה שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה ׳ הַקֹּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר וְקִלּוּפָה שְׁלֹשָׁה וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין ׳ יֵין קַפְרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין תְּלָתָא וְאִם אֵין לוֹ יֵין קַפְרִיסִין מֵבִיא חֲמַר חִוַּרְיָן עַתִּיק ׳ מֶלַח סְדוֹמִית רֹבַע הַקָּב ׳ מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל שֶׁהוּא ׳ רַבִּי נָתָן אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל שֶׁהוּא ׳ וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ ׳ וְאִם חִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה׃

רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר הַצֳּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף ׳ בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה שֶׁשָּׁפִין בָּהּ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה ׳ יֵין קַפְרִיסִין שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה ׳ וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בָּעֲזָרָה מִפְּנֵי הַכָּבוֹד׃

הַשִּׁיר שֶׁהַלְוִיִּם הָיוּ אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ׃ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן הָיוּ אוֹמְרִים לַייָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ׃ בַּשֵּׁנִי הָיוּ אוֹמְרִים גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ הַר קָדְשׁוֹ׃ בַּשְּׁלִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט׃ בָּרְבִיעִי הָיוּ אוֹמְרִים אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ׃ בַּחֲמִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב׃ בַּשִּׁשִּׁי הָיוּ אוֹמְרִים יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט׃ בַּשַּׁבָּת הָיוּ אוֹמְרִים מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת מִזְמוֹר שִׁיר לֶעָתִיד לָבֹא לְיוֹם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים׃

תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא שנאמר הליכות עולם לו אל תקרי הליכות אלא הלכות׃

אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר וכל בניך למודי יי ורב שלום בניך׃ אל תקרי בניך אלא בוניך׃ שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול׃ יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך׃ למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך׃ למען בית יי אלהינו אבקשה טוב לך׃ יי עוז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום׃

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל הֲמוֹנָם׃ וַאֲנַחְנוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא׃ שֶׁהוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ ׳ וּמוֹשַׁב יְקָרוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל ׳ וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים ׳ הוּא אֱלֹהֵינוּ אֵין עוֹד׃ אֱמֶת מַלְכֵּנוּ אֶפֶס זוּלָתוֹ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ ׳ וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד׃

עַל כֵּן נְקַוֶּה לְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ וְהָאֱלִילִים כרות

לשבת וראש חודש

וְלִבְרָכָה ׳ לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה ׳ לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה ׳ לְפַרְנָסָה וּלְכַלְכָּלָה ׳ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם ׳ לִמְחִילַת חֵטְא וְלִסְלִיחַת עָוֹן ׳ (בשנת העיבור וּלְכַפָּרַת פָּשַׁע) ׳ כִּי בְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בָּחַרְתָּ מִכָּל הָאֻמּוֹת וְשַׁבַּת קָדְשְׁךָ לָהֶם הוֹדַעְתָּ וְחֻקֵּי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לָהֶם קָבָעְתָּ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים׃ רצה ומודים וכו׳ ׳ אין כאלהינו וכו׳

כרות יכרתון · לתקן עולם במלכות שדי וכל בני בשר יקראו בשמך · להפנות אליך כל רשעי ארץ · יכירו וידעו כל יושבי תבל כי לך תכרע כל ברך תשבע כל לשון · לפניך יי אלהינו יכרעו ויפלו · ולכבוד שמך יקר יתנו · ויקבלו כלם את עול מלכותך · ותמלוך עליהם מהרה לעולם ועד : כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוך בכבוד : ככתוב בתורתך יי ימלוך לעולם ועד : ונאמר והיה יי למלך על כל הארץ · ביום ההוא יהיה יי אחד ושמו אחד :

אל · [illegible]פחד פתאם ומשאת רשעים כי תבוא : עצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל : ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבל אני עשיתי ואני אשא ואני אסבל ואמלט : [illegible]יש יתום

שיר היחוד ליום השבת

ח' אז ביום השביעי נחת · יום השבת על כן ברכת :

ק' ועל כל פועל תהלה ערוכה · חסידיך בכל עת יברכוכה :

ח' ברוך יי יוצר כלם · אלהים חיים ומלך עולם :

ק' כי מעולם על עבדיך · רוב רחמיך וחסדיך :

ח' ובמצרים החלות · להודיע כי מאד נעלית :

ק' על כל אלהים בעשותך בהם · שפטים גדולים ובאלהיהם :

ח' בבקעך ים סוף עמך ראו · יד הגדולה וייראו :

ק' נהגת עמך לעשות לך · שם תפארת להראות גדלך :

ח' ודברת עמם מן השמים · וגם העבים נטפו מים :

ק' ידעת לכתם במדבר · בארץ ציה איש לא עבר :

ח' נתתה לעמך דגן שמים · וכעפר שאר ומצור מים :

ק' תגרש גוים רבים עמים · יירשו ארצם ועמל לאמים :

ח' בעבור ישמרו חקים ותורות · אמרות יי אמרות טהורות :

ק' ויתעדנו במרעה שמן · ומחלמיש צור פלגי שמן :

ח' בנותם בנו עיר קדשך · ויפארו בית מקדשך :

ק' ותאמר פה אשב לארך ימים · צידה ברך אברך :

ח' כי שם יזבחו זבחי צדק · אף כהניך ילבשו צדק :

ק' ובית הלוי נעימות יזמרו · לך יתרועעו אף ישירו :

ח' בית ישראל ויראי יי · יכבדו ויודו שמך יי :

ק' הטיבות מאד לראשונים · כן תיטיב גם לאחרונים :

ח' יי תשיש נא עלינו · כאשר ששת על אבותינו :

ק' אותנו להרבות ולהיטיב · ונודה לך לעולם כי תיטיב :

ח' יי תבנה עירך מהרה · כי עליה שמך נקרא :

ק' וקרן דוד תצמיח בה · ותשכון לעולם יי בקרבה :

ח' זבחי צדק שמה נזבחה · וכימי קדם תערב מנחה :

ק' וברך את עמך באור פניך · כי חפצים לעשות רצונך :

ח' וברצונך תעשה חפצנו · הבט נא עמך כלנו :

ק' בחרתנו להיות לך לעם סגלה · ועל עמך ברכתך סלה :

ח' ותמיד נספר תהלתך · ונהלל לשם תפארתך :

ק' ומברכתך עמך יבורך · כי את כל אשר תברך מבורך :

ח' ואני בעודי אהללה בוראי · ואברככה כל ימי צבאי :

ק' יהי שם יי מבורך לעולם · מן העולם ועד העולם :

שיר היחוד ליום השבת

ככתוב ברוך יי אלהי ישראל מן העולם ועד העולם · ויאמרו כל העם אמן והלל ליי: ו דניאל ואמר להוא שמה די אלהא מברך מן עלמא ועד עלמא די חכמתא וגבורתא די לה היא: ונאמר ויאמרו הלוים ישוע וקדמיאל בני חשבניה שרביה הודיה שבניה פתחיה קומו ברכו את יי אלהיכם מן העולם ועד העולם ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה: ונאמר ברוך יי אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ואמר כל העם אמן הללויה: ונאמר ויברך דויד את יי לעיני כל הקהל ויאמר דויד ברוך אתה יי אלהי ישראל אבינו מעולם ועד עולם:

שיר הכבוד

פותחין הארון

חזן אנעים זמירות ושירים אארוג · כי אליך נפשי תערוג:

ק' נפשי חמדה בצל ידך · לדעת כל רז סודך:

ח' מדי דברי בכבודך · הומה לבי אל דודיך:

ק' על כן אדבר בך נכבדות · ושמך אכבד בשירי ידידות:

ח' אספרה כבודך ולא ראיתיך · אדמך אכנך ולא ידעתיך:

ק' ביד נביאיך בסוד עבדיך · דמית הדר כבוד הודך:

ח' גדלתך וגבורתך · כנו לתוקף פעלתך:

ק' דמו אותך ולא כפי ישך · וישוך לפי מעשיך:

ח' המשילוך ברוב חזיונות · הנך אחד בכל דמיונות:

ק' ויחזו בך זקנה ובחרות · ושער ראשך בשיבה ושחרות:

ח' זקנה ביום דין ובחרות ביום קרב · כאיש מלחמות ידיו לו רב:

ק' חבש כובע ישועה בראשו · הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו:

ח' טללי אורות ראשו נמלא · קווצותיו רסיסי לילה:

ק' יתפאר בי כי חפץ בי · והוא יהיה לי לעטרת צבי:

ח' כתם טהור פז דמות ראשו · וחק על מצח כבוד שם קדשו:

ק' לחן ולכבוד צבי תפארה · אמתו לו עטרה עטרה:

ח' מחלפות ראשו כבימי בחרות · קווצותיו תלתלים שחורות:

ק' נוה הצדק צבי תפארתו · יעלה נא על ראש שמחתו:

ח' סגלתו תהי בידו עטרת · וצניף מלוכה צבי תפארת:

ק' עמוסים נשאם עטרת ענדם · מאשר יקרו בעיניו כבדם:

ח' פארו עלי ופארי עליו · וקרוב אלי בקראי אליו:

ק' צח ואדום ללבושו אדום · פורה בדרכו בבואו מאדום:

ח' קשר תפלין הראה לענו · תמונת יי לנגד עיניו:

ק' רוצה בעמו ענוים יפאר · יושב תהלות בם להתפאר:

ח' ראש דברך אמת קורא מראש · דור ודור עם דורשך דרוש:

ק' שית המון שירי נא עליך · ורנתי תקרב אליך:

ח' תהלתי תהי לראשך עטרת · ותפלתי תכון קטרת:

ק' תיקר שירת רש בעיניך · כשיר יושר על קרבניך:

ח' ברכתי תעלה לראש משביר · מחולל ומוליד צדיק כביר:

ק' ובברכתי תנענע לי ראש · ואותה קח לך כבשמים ראש:

ח' יערב נא שיחי עליך · כי נפשי תערוג אליך:

לך יי הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ: לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש: מי ימלל גבורות יי ישמיע כל תהלתו: ק"י

ספר תורת אלהים
חומש
שמות
מן
חמשה חומשי תורה

תרגום אונקלוס

פירוש רש״י

ותולדות אהרן

עם פירוש העמק דבר ופי׳ הרחב דבר

ХУМЕШЪ,
т. е. Пятикнижіе Моисея съ Комментаріями Гаамекъ-доворъ Вегархевъ-доворъ.
Соч. Н. Берлина.
Часть II.

ВИЛЬНА. Въ типографіи Вдовы и братьевъ Роммъ.
Жмудскій переулокъ дома №№ 327 и 328. 1879 г.

Дозволено цензурою 5 Августа и 29 Октября 1878 года. Вильна.

ספר

שמות

שני לתורת אלהים

עם

תרגום אונקלוס ופירוש רש"י ותולדות אהרן

ועם פירוש הנקרא

העמק דבר

יעמיק דברים . ליישר הדורים . בפקודי ה' הישרים . להוכיח כי אין בהם שנויים ויתורים . הכל במעמקי הפשט סדורים . וכל נקודה או דגש המיותרים . על כוונות רמות מורים . וגם דרשות רז"ל בעומק הפשט מזהירים .

מצורף לזה עוד **הרחב דבר** ירחיב הדברים . במקראות נ"ך ובדברי רז"ל להראות כי המה ברורים . ערוכים בכל ושמורים . למבקשי דברי ה' במישרים .

אשר זכני ה' אותי העמוס בעבודה **נפתלי צבי יהודה ברלין מוואלאזין**.
בעל המחבר העמק שאלה על שאלתות דר"א גאון .

גם הדפסנו בסוף כל ספר סדר התפלה לשבתות השנה .

ווילנא

בדפוס האלמנה והאחים ראם

שנת תרל"ט לפ"ק

מפתח הענינים

אשר בהעמק דבר או בהרחב דבר הוגד חדשות גדולים או קטנים · ולא בא דבר אחד לריק בציונים . והנם על סדר חלקי התורה מסומנים .

ברכות

שבת

עירובין

פסחים

ר"ה

יומא

סוכה

מו"ק

מגילה

מפתח הענינים

מפתח הענינים

תפלה והגדה

פתיחה
לספר שמות

זה הספר נקרא בפי בעלי המדרש ספר שמות. כדאיתא בב"ר פ"ג ויהי אור נגד ס' שמות כו'. וכן בהרבה מקומות. והרמב"ן סוף הספר קראו ספר הגאולה. זולת רבינו בה"ג בסוף ספרו הקדוש יקראהו ספר שני דקחשיב חמשה חומשי תורה. ספר בראשית. וחומש שני. וספר כהנים. וחומש הפקודים. ומשנה תורה. ושותא דמרן זצ"ל ניתן ללמדנו בינה. שלא בחנם שינה השם בזה הספר. והיה לרבינו לקרוא כולם במספר חומש שני ושלישי וכו'. או חומש שמות. או על הענין המסוים שבו כמו יציאת מצרים או מתן תורה. כמו שקורא ספר במדבר. ספר הפקודים וכמש"כ במקומו הטעם. אלא בא ללמדנו דזה הספר ביחוד הוא שני לספר ראשית הבריאה כי הוא חלק שני מזה הספר. היינו בו נגמר סדר הבריאה. וכמאמרם ז"ל בראשית בשביל ישראל שנקראו ראשית. פי' תכלית העולם בכלל. הוא שיהא אומה אחת חלק ה' עמו. וזה לא נשלם עד שיצאו ישראל ממצרים ובאו לתכליתם שיהיו ראוים להיות לאור גוים להעמידם על ידיעת אלהי עולם וכמו שביארנו בגוף הספר י"ב נ"א עה"פ יצאו ב"י על צבאותם. וזהו תכלית הבריאה שנברא לכבודו ית' כמש"כ כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו וגו'. כמש"כ בס' במדבר פ' שלח עה"פ ואולם חי אני וימלא כבוד ה' וגו'. נמצא דיציאת מצרים הי' נמר הבריאה או מ"ת כמבואר עוד ברבה בראשית בזכות התורה שנקראת ראשית. והיינו כדאיתא בעבודת כוכבים ד"ג ויהי ערב ויהי בקר יום הששי מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית אם מקבלין ישראל את התורה מוטב ואם לאו אני אחזיר אתכם לתוהו ובוהו. נמצא דמתן תורה הוא גמר הבריאה והיינו הך דיציאת מצרים שאז היו ראוים ישראל לקבל התורה ולהשלים הבריאה ולבא בזה לתכלית יצירתם. והרי זה אצל עם ה' כמו דעת אנושי ומדות ישרות של תורת האדם. אשר אע"ג שלא הגיע תבל ומלואה לזה השלמות עד אחר זמן רב אחר בריאת עו"א. וגם כהיום יש הרבה בני אדם שלא הגיעו לזה המעלה. מ"מ הדבר מושכל גם לאוה"ע דרק זה הי' תכלית מעלת האדם. וכך יש לנו להאמין דאע"ג שלא ניתנה התורה ותקותיה עד אחר יציאת מצרים. וגם עתה יש הרבה מישראל שלא הגיעו לדעת תורה. מ"מ רק התורה היא תכלית מעלת ישראל. שנוצרו לברית עם לאור גוים. נמצא דספר שמות הוא ספר שני להראשון כמו שהמה ענין אחד ובו שני חלקים של ספר הבריאה:

א א וְאֵלֶּה

שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיְמָה אֵת יַעֲקֹב
אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ׃ ב רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה׃
ג יִשָּׂשכָר זְבוּלֻן וּבִנְיָמִן׃ ד דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר׃
ה וַיְהִי כָּל־נֶפֶשׁ יֹצְאֵי יֶרֶךְ־יַעֲקֹב שִׁבְעִים נָפֶשׁ
וְיוֹסֵף הָיָה בְמִצְרָיִם׃ ו וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל־אֶחָיו
וְכֹל הַדּוֹר הַהוּא׃ ז וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ
וַיִּרְבּוּ וַיַּעַצְמוּ בִּמְאֹד מְאֹד וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֹתָם׃ פ
ח וַיָּקָם מֶלֶךְ־חָדָשׁ עַל־מִצְרָיִם אֲשֶׁר לֹא־יָדַע
אֶת־יוֹסֵף׃ ט וַיֹּאמֶר אֶל־עַמּוֹ הִנֵּה עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
רַב וְעָצוּם מִמֶּנּוּ׃ י הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ פֶּן־יִרְבֶּה
וְהָיָה כִּי־תִקְרֶאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסַף גַּם־הוּא עַל־

תולדות אהרן ובני ישראל פרו וישרצו. ברכות ז׳ חולין לב : ויקם מלך. ערובין נג סוטה יא : אשר לא ידע. עירובין שם : ויאמר אל עמו. סוטה שם : הבה נתחכמה. שם :

רש״י

(א) ואלה שמות בני ישראל. אע״פ שמנאן בחייהן בשמותם חזר ומנאן במיתתן להודיע חיבתן שנמשלו לכוכבים שמוציאן ומכניסן במספר ובשמותם שנאמר המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא (ישעיה מ׳ שם״ר) : (ה) ויוסף היה במצרים. והלא הוא ובניו היו בכלל שבעים ומה בא ללמדנו וכי לא היינו יודעים שהוא היה במצרים. אלא להודיעך צדקתו של יוסף. הוא יוסף הרועה את צאן אביו. הוא יוסף שהיה במצרים ונעשה מלך ועומד בצדקו : (ז) וישרצו. שהיו יולדות ששה בכרס אחד : (ח) ויקם מלך חדש. רב ושמואל חד אמר חדש ממש וחד אמר שנתחדשו גזירותיו (סוטה י״א) : אשר לא ידע. עשה עצמו כאילו לא ידע (כ״ג רא״ס) : (י) הבה נתחכמה. כל הבה לשון הכנה והזמנה לדבר הוא כלומר הזמינו עצמכם לכך : נתחכמה לו. לעם נתחכמה מה לעשות לו (ש״ר) ורבותינו דרשו נתחכם למושיעם של ישראל לדונם במים שכבר נשבע שלא יביא מבול לעולם (והם לא הבינו שעל כל העולם אינו מביא אבל הוא

העמק דבר

א (א) ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב. אם נפרש בני ישראל האומה הישראלית. כלשון ובני ישראל פרו וגו׳ וכמו בכה״ת. אין מדוקדק מה שמונה המקרא אח״ז ראובן שמעון וגו׳. ואם נפרש בני ישראל בנים שהוליד ישראל סבא. וכמו לשון המקרא (בראשית מ״ב ה׳) ויבאו בני ישראל לשבור וגו׳ אין מדוקדק לשון את יעקב. שהרי מדבר בו והכי מיבעי הבאים אתו מצרימה. ונראה לפי פשוטו דב״י היינו אומה הישראלית. ומה שמונה ראובן וגו׳ משמעו בית ראובן. בית שמעון. וכדכתיב מחלה איש וביתו באו. וע״ז מפרש דבתי הבנים האלו הן המה כלל ב״י הבאים מצרימה (א) : (ב) ויוסף היה במצרים. סדר המקרא אינו מכוון והכי מיבעי. אחר שמנה כל הבנים היה לו לומר ויוסף היה במצרים ויהי

הרחב דבר

(א) אמנם חז״ל בב״ר פרשו תולדות הפלו מזה שמקרא דיצחק נקרא שמו ישראל. והביאו ראי׳ מדכתיב ואלה שמות ב״י את

א וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּעָלוּ לְמִצְרָיִם עִם יַעֲקֹב גְּבַר וֶאֱנַשׁ בֵּיתֵיהּ עָלוּ: ב רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה: ג יִשָּׂשכָר זְבוּלֻן וּבִנְיָמִן: ד דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר: ה וַהֲוָה כָּל נַפְשָׁתָא נַפְקֵי יַרְכָּא דְיַעֲקֹב שַׁבְעִין נַפְשָׁן וְיוֹסֵף דַּהֲוָה בְמִצְרָיִם: ו וּמִית יוֹסֵף וְכָל אֲחוֹהִי וְכֹל דָּרָא הַהוּא: ז וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְפִישׁוּ וְאִתְיְלִידוּ וּסְגִיאוּ וּתְקִיפוּ לַחֲדָא לַחֲדָא וְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא מִנְּהוֹן: ח וְקָם מַלְכָּא חֲדַתָּא עַל מִצְרָיִם דְּלָא מְקַיֵּם גְּזֵרַת יוֹסֵף: ט וַאֲמַר לְעַמֵּיהּ הָא עַמָּא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל סַגִּין וְתַקִּיפִין מִנַּנָא: י הָבוּ נִתְחַכַּם לְהוֹן דִּלְמָא יִסְגּוֹן וִיהֵי אֲרֵי יְעָרְעִנָּנָא קְרָב

העמק דבר

ויהי כל נפש. אלא הביאור עפ"י מש"כ בס' בראשית מ"ו ח' דחשבון שבעים נפש נשלם ביאתם מא"י ע"י בכורה של ראובן. ובבואם למצרים נשלם ע"י יוסף שהיה מנהיג שם. וזהו שמודיע הכתוב דשבעים נפש היו ע"י יוסף שהיו במצרים. ויש לדעת דזה לא היה אלא כ"ז שהיה יוסף חי. אבל אח"כ חזרה הגדולה לשבט ראובן הבכור כמבואר ברבה במדבר פי"ג ויובא להלן ו' י"ד. ועי' מש"כ בס' הנ"ל מ"ט ב': (ז) וישרצו. הרבה בנים: וירבו. גדלו ונעשו כשהן קטנים גדולים. רשב"ם (א): ויעצמו. שהיו בעלי עצם תקיפין. ראב"ע. ובאשר דרך היולדות תאומים להיות הוולדות חלושי המזג אבל במצרים אע"ג שהשריצו הרבה בנים כאחד מ"מ היו חזקים באבריהם. וכן לענין גדלות דרך הבנות כשמתחילין ללדת בנעוריהן נעשין חלשין וחולין. וכן הזכרים אם משתמשים בימי נעוריהם באברי ההולדה מחלישים כח בריאותן אבל במצרים לא הזיק כ"ז מאומה: במאד מאד. כל פרטים אלו היה בהפלגה יתירה: ותמלא הארץ אתם. מהם מיבעי וכן ת"א מנהון. אבל לשון המקרא אותם. בא ללמד דלא ארץ גושן לבד שהי' מיוחד לישראל ומלאה מישראל לבד. אלא אפילו כל א"מ שהי' עיקר ישיבת עם מצרים מ"מ מלאה הארץ את ישראל. ומשמעות אותם עמם. כמש"כ בספר ויקרא י"ז ה' עה"פ וזבחו זבחי שלמים לה' אותם. והיה כל מקום פנוי שמלאו ישראל לקנות ולדור נתישבו שמה. והיינו דכתיב במכת בכורות ופסח ה' על הפתח הרי שהיו הרבה בתי ישראל בקרב בתי מצרים. ואע"ג שיבואר להלן ב' כ"ה וג' ז' שפרעה נגש לישראל ואנס לדור במיצר כדי להשפיל דעתם. מ"מ הי' באופן שנשארו בקרב ערי מצרים בין בתיהם. ובא הכתוב להקדים בזה סיבת שנאת מצרים וגזרת המלכות. ומחשבת חשד מה שלא עלה ע"ד ישראל. כ"ז בא משום שבקשו לצאת מרצון יעקב אביהם שישבו דוקא בארץ גושן כדי שיהיו בדד ונבדל ממצרים כמש"כ בפ' ויגש. אבל הם לא רצו כן. ובש"ר איתא עוד שפסקו למול מזה הטעם שאמרו נהיה כמצרים. דאחר שקבעו דירתם בקרבם מצאו טוב להם להשתוות למצרים ולא יהיו ניכרים שהמה יהודים. ומשום זה ביאר המדרש שהפך ה' לבם לשנוא עמו. וכבר ביארנו בס' בראשית עה"פ כי גר יהיה זרעך וגו' אשר יהיה הסבה שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו בשביל שאין אנו רוצים להיות כגרים ונבדלים מן האומות: (ח) ויקם מלך חדש. מלך אחר מיבעי. אלא משמעות חדש בדעות חדשות. שלא ידע להכיר את יוסף אשר הרבה להיטיב עם המדינה. ואמונתו הרבה למלוכה. ותזה הגיע להמלך לחשדם: (ט) עם בני ישראל. בס' בראשית מ"א מ' ונ"ה. ביארנו דכ"פ משמעות עם. אנשי חיל למלחמה. והי' בבנ"י כמה אנשי חיל. ותם פרעה שיחזקו מאנשי חיל של פרעה. ואע"ג שהיה אז עדיין מעט אנשי חיל מישראל נגד מצרים. ולא היה להוש לע"ע שיתגברו על מצרים. אלא שראה שהבני חיל מתרבים והולכים. וגם כל אחד מישראל מי שהוא איש חיל הוא עצום מאיש חיל של מצרים. וא"כ (י) פן ירבה. שיתרבה עוד ויהא כדי שילחם עמנו. ועדיין לא היה מקום לחוש שיהי' הרבוי של בני חיל כ"כ שיהי' יכול לעשות מערכה נגד עם מצרים המזויינים בסוס ורכב וכדומה. אלא והיה כי תקראנה מלחמה. ואז יהיו אנשי חיל שלנו טרודים במלחמתם ונוסף

הרחב דבר

את יעקב. מבואר דחז"ל מפרשים בני ישראל כאן, בנים שהוליד יצחק ששמו ישראל. והטעם שכינה הכתוב כאן את יצחק אבינו בשם ישראל. היינו משום דהוראת שם ישראל שהוא כטוי על הליכות למעלה מן הטבע (כמש"כ בס' בראשית ל"ד א' בביאור זה המדרש) בשלשה דברים. הגנה. פרנסה. ושמירת השלום. והתם המדות של אברהם יצחק ויעקב. ובאותה שעה שהיו במצרים לא הי' חל על אומה ישראלית מזה השם של ישראל רק עסק פרנסה שהוא מדתו של יצחק. וכמש"כ שם מ"ו ג'. דמש"ה אמר ה' ליעקב לפני בואו למצרים. אנכי האל אלהי אביך פ"ש. ומש"ה כשמדבר הכתוב כאן בהויות האומה במצרים קראם בני יצחק. כי רק מתחת המדה זו של יצחק הי' קיומן למעלה מהליכות הטבע בגלות המר הזה: (א) וזהו דבר המקרא שהביא המגיד על התיבה. ורב. שנאמר רבבה כצמח השדה נתתיך ותרבי ותגדלי ותבואי בעדי עדים שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום ועריה. פי' הוכיח מסוף המקרא שגדלו בסימני נערות וגדלום כשהן בני שבע ושמונה. וזהו שדים נכונו ושערך צמח סימני גדלות וראוי להוליד. ואת ערום ועריה: בעוד שהיו קטנים נדעת והלכו בחוץ ערום ועריה כדרך ילדים:

שנאינו ונלחם־בנו ועלה מן־הארץ׃ יא וישימו עליו שרי מסים למען ענתו בסבלתם ויבן ערי מסכנות לפרעה את־פתם ואת־רעמסס׃ יב וכאשר יענו אתו כן ירבה וכן יפרץ ויקצו מפני בני ישראל׃ יג ויעבדו מצרים את־בני ישראל בפרך׃ יד וימררו את־חייהם בעבדה קשה בחמר ובלבנים ובכל־עבדה בשדה את כל־עבדתם אשר־עבדו בהם בפרך׃ טו ויאמר מלך מצרים למילדת העברית אשר שם האחת שפרה ושם השנית פועה׃ טז ויאמר בילדכן את־העבריות וראיתן על־האבנים אם־בן הוא והמתן אתו ואם־בת הוא וחיה׃ יז ותיראן המילדת את־האלהים ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים ותחיין את־הילדים׃

ת"א וישימו עליו. סוטה יא: וכאשר יענו. שם: ויעבדו מצרים. שם: וימררו את. שם: ויאמר מלך. שם: ויאמר בילדכן את העבריות. שם יא: אם בן הוא. שם: ותיראן המילדת. שם:

ר״ש״י

מביא על אומה אחת (בכת"י ישן): ועלה מן הארץ. על כרחנו. ורבותינו דרשו כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים והרי הוא כאילו כתב ועלינו מן הארץ והם יירשוה: (יא) עליו. על העם: מסים. לשון מס שרים שגובין מהם המס. ומהו המס שיבנו ערי מסכנות לפרעה: למען ענותו בסבלותם. של מצרים: ערי מסכנות. כתרגומו. וכן לך בא אל הסוכן הזה (ישעיה כ"ב) גזבר הממונה על האוצרות (ס"א): את פתום ואת רעמסס. שלא היו ראויות מתחלה לכך ועשאום חזקות ובצורות לאוצר: (יב) וכאשר יענו אותו. בכל מה שהם נותנין לב לענות כן לב הקב"ה להרבות ולהפרין: כן ירבה. כן רבה וכן פרץ. ומדרשו רוח הקדש אומרת כן. אתם אומרים פן ירבה ואני אומר כן ירבה: ויקוצו. קצו בחייהם. (וי"מ מפרשים המצרים בעיני עצמם וק"ל). ורבותינו דרשו כקוצים היו בעיניהם: (יג) בפרך. בעבודה קשה המפרכת את הגוף ומשברתו: (טו) למילדות. הוא לשון מולידות. אלא שיש לשון קל ויש לשון כבד כמו שובר ומשבר דובר ומדבר. כך מוליד ומילד: שפרה. זו יוכבד על שם שמשפרת את הולד: פועה. זו מרים על שם שפועה ומדברת והוגה לולד כדרך הנשים המפייסות תינוק הבוכה (ס"א): פועה. לשון צעקה. כמו כיולדה אפעה (ישעיה מ"ב): (טז) בילדכן. כמו בהולידכן: על האבנים. מושב האשה היולדת ובמקום אחר קורהו משבר. וכמוהו עושה מלאכה על האבנים (ירמיה י"ח). מושב כלי אומנות יוצר חרס: אם בן הוא וגו'. לא היה מקפיד אלא על הזכרים שאמרו לו אצטגניניו שעתיד להוליד בן המושיע אותם:

העמק דבר

ונוסף וגו' ונלחם בנו. במדינה. ועלה מן הארץ. רוצים לעלות מן הארץ עתה לא היה השם כלל. שהרי לאחר שיבזו אותנו כדרך הלוחמים וכובשים. ואלו היו לא היו עדיין משועבדים. אבל זה א"א שיעלו מן הארץ

כהים

ויתוספון אף אינון על סנאנא ויגיחון בנא קרב ויסקון מן ארעא: יא ומניאו עליהון שלטונין מבאישין בדיל לענואיהון בפולחנהון ובנו קרוי בית אוצריא לפרעה ית פתום וית רעמסס: יב וכמא דמענן להון כן סגן וכן תקפין ועקת למצראי מן קדם בני ישראל: יג ואפלחו מצראי ית בני ישראל בקשיו: יד ואמררו ית חייהון בפולחנא קשיא בטינא ובלבני ובכל פולחנא בחקלא ית כל פולחנהון דאפלחו בהון בקשיו: טו ואמר מלכא דמצרים לחיתא יהודיתא דשום חדא שפרה ושום תניתא פועה: טז ואמר כד תהוין מולדן ית יהודיתא ותחזין על מתברא אם בר הוא תקטלן יתיה ואם ברתא היא ותקימינה: יז ודחילו חיתא מן קדם יי ולא עבדו כמא דמליל עמהון מלכא דמצרים וקימא

העמק

כשהם עניים ורק פרנסתם במדינה · אבל כשילחמו בנו ויבוזו אותנו ואז ועלה מן הארץ · וזה לא הי' מקום לחוש שמא יבוזו את מצרים וישארו במדינה · דזה א"א שהרי ייראו ממצרים האדירה כשישובו ממלחמתם והיו ישראל כשני חשיפי עזים נגד מערכות מצרים · אבל זה חשש שמא בשעת מלחמה והמה טרודים מבחוץ ילחמו גם המה מבפנים עם מעט החיל שבמדינה ויבוזו ויעלו מן הארץ בכל הטוב שיעלה בידם: (יא) שרי מסים · אלו היה הפי' מלשון מס לחוד · היה ראוי לכתוב מסים בפת"ח · אלא נכלל בזה עוד שורש אחד כת"א שלטונין מבאישין · והוא משורש כמסוס נוסס · ועי' ס' דברים ד' ל"ד וכ"ט ב' · ואולם אם מזה השורש לבד הוא · הי' לכתוב שרי ממסים · מבנין פיעל · וגם למה בא בל"ר · אלא נכלל בזה התיבה שני שרשים כמש"כ כפ"י · שאמר פרעה שיעשו שרים לעשות איזה מס עליהם · והשרים האלה יהיו רשעים ומענים בכוון לא רק כדי לגבות המס · אלא כדי למען ענותו בסבלתם · ובזה ימס כחם: ויבן ערי וגו' · זה היה המס · ולא היה בזה בעצם רע כ"כ · אבל הי' בענוי בעלילות ובהכאה: (יב) כן ירבה · אנשי חיל · וכן יפרוץ · בכח גבורתם: ויקוצו מפני בני ישראל · עוד היו מקלה חייהם שראו החשובים שבהם · אנשים בדגלי הערך · והיו נחשבים המצרים לנגדם כפחותי הערך וכקוצים · וכן הפי' בס' במדבר ריש פ' בלק: (יג) בני ישראל בפרך · נתכוונו להעביד את החשובי' שבישראל בעבודה · וזה היה מפרך את גופם שלא נסו בעבוד' כלל · וגם הי' משפיל נפשם וכבודם: (יד) וימררו את חייהם וגו' · אחר שהחלו להשתעבד בגדולי וחשובי הערך באיזו עבודה · הוסיפו עוד למרר חייהם בעבודות נמבזות וקשות כמו בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה · שהם עבודת האיכרים ולא נעשו כלל ע"י גדולי הערך: את כל עבודתם וגו' · איזו עבודה שעשו בהם לא היה כפי הראוי לאותה עבודה אפילו להדיוטים אלא רק בפרך · דאפילו הדיוטים שהעבודה טובה להם · מ"מ הי' אופן עבודתם מפרך גופם ודעתם: (טו) אשר שם האחת שפרה ·

דבר

לפי הפשט שכן שמותיהן · ע"כ לא הנה בלבד היו מילדות בכל ישראל אשר גרו בכמה ערים · אלא הן היו המילדות הראשיות · ועפ"י פקודת פרעה עליהן יצוו לכל המילדות אשר תחתיהן · והדרש ידוע ומבואר בפרש"י · ויצא הדרש מדכתיב שתי פעמים ויאמר · אלא אמירה הראשונה הי' אשר יודע מעשה המילדה · שאחת משפרת את הולד והשנית פועה עליו · ועתה ויאמר עוד בילדכן וגו' וגם לזה הדרש הוא הזהיר את המילדות הראשיות · והנה יזהירו את המילדו' אשר תחתיהן · ועי' מקרא י"ח: (טז) אם בן הוא והמתן אותו · הראשונה כשמוציאה את הולד מן הרחם · העשה פעולה קלה שאינו ניכר בגיחו מרחם ויגוע · והשנית לא תשתדל להחיותו ובין כה וכה ימות הילד: ואם בת היא וחיה · היתה ברכה פ"א אמר להן אם תחיה תחיה ואם תמות תמות · העלו חז"ל שלא צוה אותן שישתדלו להחיותן · אלא איך שיהיה עם הולד כן יהיה. ולמדו זה מדלא כתיב ואם בת היא ותחיינה אותה · וכמש"כ במקרא כ"ב וכל הבת תחיון · ויותר היה ראוי לכתוב ואם בת היא ותיחה · וכבר עמד ע"ז הרשב"ע · אבל כבר ביארנו בס' בראשית ג' ז' ובכ"מ דשורש חי פעם משמעו חי ולא מת · ופעם משמעו חי בבריאות טוב ולא חולה ועצב ומתפרש לפי הענין · ויש הבדל באות השלישי של שורש חייס · יש ביו"ד וא"כ שרשו חיי מהכפולים · אז משמעו ולא מת · ויש בה"א וא"כ שרשו חיה מנל"ה · ואז משמעו בריא ושמח · כמו נפש חיה · והכ"מ הוא כשבא בנקבה נסתרת · שורש חיי כתיב וחיה · והיו"ד חסר כמנהג · ושורש חיה בא ה"א למ"ד הפעל בתי"ו כמו בנה · פנה · דבנקבה נסתרת כתיב בנתה פנתה · מש"ה שם כתיב וחיתה נפשי בגללך. שייטיב לי הרבה כמש"כ שם · וכאן משמעו וחיה שלא תמות ולא שירחו להבריא את הולד · ועי' ס' ויקרא י"א ב': (יז) ותיראן המילדות וגו' · לא ב' המילדות הראשיות לבד אלא כל המילדות יראו מפני העונש בידי שמים על ש"ד · ומש"ה כתיב את האלהים · ולא כתיב את ה' שלא כולן הגיעו לידי מדרגה זו · ועי' מש"כ להלן פ' ל': ולא עשו · בפועל כדבר פרעה על הזכרים . ועוד הוסיפו : ותחיין את

שני יח וַיִּקְרָא מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לַמְיַלְּדֹת וַיֹּאמֶר לָהֶן
מַדּוּעַ עֲשִׂיתֶן הַדָּבָר הַזֶּה וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־הַיְלָדִים׃
יט וַתֹּאמַרְןָ הַמְיַלְּדֹת אֶל־פַּרְעֹה כִּי לֹא כַנָּשִׁים
הַמִּצְרִיֹּת הָעִבְרִיֹּת כִּי־חָיוֹת הֵנָּה בְּטֶרֶם תָּבוֹא
אֲלֵהֶן הַמְיַלֶּדֶת וְיָלָדוּ׃ כ וַיֵּיטֶב אֱלֹהִים לַמְיַלְּדֹת
וַיִּרֶב הָעָם וַיַּעַצְמוּ מְאֹד׃ כא וַיְהִי כִּי־יָרְאוּ הַמְיַלְּדֹת
אֶת־הָאֱלֹהִים וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים׃ כב וַיְצַו פַּרְעֹה
לְכָל־עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל־הַבֵּן הַיִּלּוֹד הַיְאֹרָה
תַּשְׁלִיכֻהוּ וְכָל־הַבַּת תְּחַיּוּן׃ פ ב א וַיֵּלֶךְ
אִישׁ מִבֵּית לֵוִי וַיִּקַּח אֶת־בַּת־לֵוִי׃ ב וַתַּהַר
הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן וַתֵּרֶא אֹתוֹ כִּי־טוֹב הוּא
וַתִּצְפְּנֵהוּ שְׁלֹשָׁה יְרָחִים׃ ג וְלֹא־יָכְלָה עוֹד הַצְּפִינוֹ

ת״א ותאמרן . סוטה יא : ויהי כי יראו . שם : כל הבן הילוד . סוטה יב סנהדרין קא : וילך איש . סוטה יב בתרא קיט : את בת לוי . ס׳ הזהר פ׳ שלח לך : ותהר האשה . סוטה יב : ותרא אתו . סוטה שם מנחות כג : ולא יכלה . סוטה שם :

רש״י

חיה . ותחיה : (יח) ותחיין את הילדים . מספקות להם מים ומזון (סוטה י״א) תרגום הראשון וקיימא והשני וקיימתון לפי שלשון עבר לנקבות רבות תיבה זו וכיוצא בה משמשת לשון פעלו ולשון פעלתם . כגון ותאמרנה איש מצרי לשון עבר כמו ויאמרו לזכרים . ותדברנה בפיכם לשון דברתם כמו ותדברו לזכרים וכן ותחללנה אותי אל עמי (יחזקאל י״ג) ל׳ עבר חללתם כמו ותחללו לזכרים:(יט) כי חיות הנה.בקיאות כמילדות. תרגום מילדות חייתא . ורבותינו דרשו הרי הן משולות לחיות השדה שאינן צריכות מילדות (סוטה שם) . והיכן משולות לחיות גור אריה . זאב יטרף . בכור שורו . אילה שלוחה . ומי שלא נכתב בו הרי הכתוב כללן ויברך אותם ועוד כתיב מה אמך לביאה (יחזקאל י״ט) : (כ) וייטב . הטיב להם . וזה חלוק בתיבה שיסודה ב׳ אותיות ונתן לה וי״ו יו״ד בראשה כשהיא באה לדבר בלשון ויפעיל הוא נקוד היו״ד בציר״ה שהוא קמץ קטן (או בסגו״ל שהוא פתח קטן) כגון וייטב אלהים למילדות . וירב בבת יהודה (איכה ב׳) . הרבה תאניה וכן ויגל השארית (ד״ה ב׳ ל״ו) . נבוזראדן הגלה את השארית . ויפן זנב אל זנב (שופטים ט״ו) הפנה הזנבות זו לזו . כל אלו לשון מפעיל את אחרים וכשהוא מדבר בלשון ויפעל הוא נקוד היו״ד בחיר״ק . כגון וייטב בעיניו (ויקרא י) לשון הוטב. וכן וירב העם נתרבה העם. ויגל יהודה הגלה יהודה . ויפן כה וכה הפנה

העמק דבר

הילדים . בין זכרים בין נקבות וכן פירשו כל המפרשים: (יח) ויקרא מלך וגו׳. כאן כתיב ויקרא. דמשמעו שבא לקרוא מרחוק כל המילדו׳ שבישראל אם להעניש אם לעשות להם בתים להכנת הגזירה הבאה אחריה כמו שיבואר : מדוע עשיתן וגו׳ . לא שאל מדוע לא עשו כדבריו להמית בידים . שעל זה היה התשובה פשוטה בדין ישראל דעל ש״ד יהרג ולא יעבור ואין להם רשות בשום אופן לעשות כן . אבל מדוע הם מסכנות א״ע להחיות את הילדים . והרי אין החיוב להסתכן בעצמו כדי להחיות את אחרים . דמאי חזית דדמא דחברי׳ סומק מדידי׳ : (יט) בטרם תבוא אליהן וגו׳ . ורצו היולדות תחלה כי הולד חי ואין אנו נקראים בשביל היולדות אלא כדי להחיות את הולד כשאירע לו איזה סיבה שנצרך לכך . ואם לא נחיה אותם בהשתדלות לא יקראו אותנו כלל ויעשו בעצמן כל צרכי הולד : (כ) וייטב אלהים למילדות.

שנתקבל

יַת בְּנַיָא: יח וּקְרָא מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְחָיָתָא וַאֲמַר לְהֶן מַה דֵין עֲבַדְתּוּן יַת פִּתְגָמָא הָדֵין וְקַיֵמְתּוּן יַת בְּנַיָא: יט וַאֲמָרָא חָיָתָא לְפַרְעֹה אֲרֵי לָא כִנְשַׁיָא מִצְרָיָתָא יְהוּדָיָתָא אֲרֵי חַכִּימָן אִנּוּן עַד לָא עָלַת לְוָתְהֶן חָיְתָא וִילִידָן: כ וְאוֹטֵיב יְיָ לְחָיָתָא וּסְגִי עַמָּא וּתְקִיפוּ לַחֲדָא: כא וַהֲוָה כַּד דְּחִילוּ חָיָתָא מִן קֳדָם יְיָ וַעֲבַד לְהוֹן בָּתִּין: כב וּפַקִיד פַּרְעֹה לְכָל עַמֵּיהּ לְמֵימָר כָּל בְּרָא דְיִתְיְלִיד לִיהוּדָאֵי בְּנַהֲרָא תִּרְמוֹנֵיהּ וְכָל בְּרַתָּא תְּקַיְמוּן: א וַאֲזַל גַּבְרָא מִדְבֵית לֵוִי וּנְסֵיב יַת בְּרַתָּא דְלֵוִי: ב וְעַדִיאַת אִתְּתָא וִילֵידַת בַּר וַחֲזַת יָתֵיהּ אֲרֵי טַב הוּא וְאַטְמַרְתֵּיהּ תְּלָתָא יַרְחִין: ג וְלָא יְכִילַת עוֹד לְאַטְמָרוּתֵיהּ וּנְסֵיבַת לֵיהּ תֵּבוּתָא דְגוֹמֶא

רש"י

לכאן ולכאן. ואל תשיבני וילך וישב וירד ויצא לפי שאינן מגזרתן של אלו שהרי היו"ד יסוד בהן ירד יצא ישב ילך יו"ד אות שלישית בו: וייטב אלהים למילדות. מהו הטובה (כא) ויעש להם בתים. בתי כהונה ולויה ומלכות שקרויין בתים. כמ"ש ויבן את בית ה' ואת בית המלך. כהונה ולויה מיוכבד. ומלכות ממרים כדאיתא במסכת סוטה (שם): (כב) לכל עמו. אף עליהם גזר יום שנולד משה אמרו לו אצטגניניו היום נולד המושיע ואין אנו יודעין אם ממצרים אם מישראל ורואין אנו שסופו ללקות במים לפיכך גזר אותו היום אף על המצרים שנאמר כל הבן הילוד וגו' ולא נאמר לעברים והם לא היו יודעים שסופו ללקות על מי מריבה: ב (א) ויקח את בת לוי. פרוש היה ממנה מפני גזרת פרעה (וחזר ולקחה וזהו וילך שהלך בעצת בתו שאמרה לו גזירתך קשה משל פרעה שפרעה גזר על הזכרים ואתה ג"כ על הנקבות ברש"י ישן) והחזירה ועשה בה לקוחין שניים. ואף היא נהפכת להיות נערה. ובת ק"ל שנה היתה שנולדה בבואה למצרים בין החומות. ומאתים ועשר שנה נשתהו שם. וכשיצאו היה משה בן שמונים שנה. א"כ כשנתעברה ממנו היתה בת מאה ושלשים וקורא אותה בת לוי: (ב) כי טוב הוא. כשנולד נתמלא הבית כלו אורה (סוטה שם): (ג) ולא יכלה עוד הצפינו. שמנו לה המצריים מיום שהחזירה והיא ילדתו לששה חדשים ויום אחד

העמק דבר

שנתקבל דבריהן ושוב לא השגיח המלך עליהן כלל: וירב העם. כמש"כ לעיל ז' שהולידו בקטנותן. ואע"ג דליולדות קטנות לא היה מועיל הישוב של המילדות. שהרי אין בהן דעת לילד בלי מילדת ולעשות כל הצורך. אבל זה היה הטובה שלא השגיח עוד: ויעצמו מאד. שהיה בריאי עצמות כמש"כ לעיל שם. ולזה לא היה מועיל דבריהן שהיו אמותן עושות בעצמן אם ראו איזה קלקול. שהרי לתקן אברי הילד כשיש קלקול ח"ו צריכין אומנת יתירה. וא"א בלי פעולת מילדת. מ"מ כבר לא השגיח עליהן: (כא) ויעש להם בתים. לא פירש הכתוב מי עשה ללמד דשני משמעות יש בזה. אם האלהים והוא בתורת שכר וכפרש"י. אם המלך והוא הכנה לגזרה הבאה אחריה: כל הבן הילוד וגו'. והיאך ידעו מזה. אלא כאשר עשה למילדות בתים. צוה שומרים עליהן שיראו לאיזה מקום הולכות להוליד. ויבואו השומרים אחריהן ויראו מה נולד שם. וכתיב להם בל"ז לכלול בעליהן. דעיקר הבית נבנו להם בשביל נשיהם. וע"ז כתיב חכמת נשים בנתה וגו': (כב) ויצו פרעה. כאן כתיב ויצו שהוא לשון זרוז. ומבואר ברים פ' צו דזרוז הוא על כל אופן שנדרש לפקידה בענין שיהא נעשה בשלימות ומשום שגזירה זו אינה דומה לאזהרה של המילדות. דשם היה בנקל למלא הגזירה שהרי א"א ללדת בלי מילדת. משא"כ אזהרה זו שהיה מקום להסתיר אחר שהודיעו כי נשי ישראל חיות הנה. ואפשר ללדת בלי מילדת. וגם הממונים ע"ז היו יכולין להתנהג בגזירה זו ברפיון ולומר שלא ידעו מזה הילד. מש"ה הזהיר פרעה בצווי שיהיו שוקדים על הדבר שימלאו הגזירה בשלימות: כל הבן הילוד. הנולד כעת ולא מה שימלאו זכרים מכבר: וכל הבת. בין שכבר נולדו בין הנולדות מהיום תחיון. תשתדלו להחיות אותן. וכוון בזה שאחר שירבו הנשים מאד על הזכרים בע"כ ינשאו למצרי' וראה בזה להיטיב לארצו אחר שהודיעוהו המילדות כי נשי ישראל חיות הנה. וכסבור שזה גרם לרבוי עם ישראל וכאשר ינשאו למצרי ירבו ויעצמו גם המה: ב (א) וילך איש מבית לוי. כאשר היה האיש מבית לוי ולקח את בת לוי ומובן שהיתה זקנה ממנו הרבה ואין דרך איש לישא זקנה ממנו. ורק משום שהיו מבית לוי אשר התנהגו בחסידות ורצו שודו' נעלמו' מעיני הדור ע"כ לקחה. מש"ה כתיב וילך. שהיה הדבר לפלא ויצא מגדר ד"א: (ב) ותרא אתו כי טוב הוא. לא כדרך הולדת הזקנות שהולד חלש מאד. אבל ראתה בזה כי טוב הוא. והיתה בטוחה על השגחה פרטית. ע"כ ותצפנהו וגו'. ולא ידעו השומרים ע"י המילדת כמש"כ לעיל משום שהיתה מרים בתה לה למילדה והיו בבית אחת: (ג) ולא יכלה עוד הצפינו. שראתה המשגיחים דופקים על דלתי ביתה. ומ"מ לא עזבה הבטחון בהשגחה פרטית אלא

שיהא

וַתִּקַּח־לוֹ תֵּבַת גֹּמֶא וַתַּחְמְרָה בַחֵמָר וּבַזָּפֶת
וַתָּשֶׂם בָּהּ אֶת־הַיֶּלֶד וַתָּשֶׂם בַּסּוּף עַל־שְׂפַת
הַיְאֹר: ד וַתֵּתַצַּב אֲחֹתוֹ מֵרָחֹק לְדֵעָה מַה־
יֵּעָשֶׂה לוֹ: ה וַתֵּרֶד בַּת־פַּרְעֹה לִרְחֹץ עַל־הַיְאֹר
וְנַעֲרֹתֶיהָ הֹלְכֹת עַל־יַד הַיְאֹר וַתֵּרֶא אֶת־
הַתֵּבָה בְּתוֹךְ הַסּוּף וַתִּשְׁלַח אֶת־אֲמָתָהּ
וַתִּקָּחֶהָ: ו וַתִּפְתַּח וַתִּרְאֵהוּ אֶת־הַיֶּלֶד וְהִנֵּה־
נַעַר בֹּכֶה וַתַּחְמֹל עָלָיו וַתֹּאמֶר מִיַּלְדֵי הָעִבְרִים
זֶה: ז וַתֹּאמֶר אֲחֹתוֹ אֶל־בַּת־פַּרְעֹה הַאֵלֵךְ
וְקָרָאתִי לָךְ אִשָּׁה מֵינֶקֶת מִן הָעִבְרִיֹּת וְתֵינִק
לָךְ אֶת־הַיָּלֶד: ח וַתֹּאמֶר־לָהּ בַּת־פַּרְעֹה לֵכִי
וַתֵּלֶךְ הָעַלְמָה וַתִּקְרָא אֶת־אֵם הַיָּלֶד: ט וַתֹּאמֶר
לָהּ בַּת־פַּרְעֹה הֵילִיכִי אֶת־הַיֶּלֶד הַזֶּה וְהֵינִקִהוּ
לִי וַאֲנִי אֶתֵּן אֶת־שְׂכָרֵךְ וַתִּקַּח הָאִשָּׁה הַיֶּלֶד
וַתְּנִיקֵהוּ: י וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַתְּבִאֵהוּ לְבַת־פַּרְעֹה
וַיְהִי־לָהּ לְבֵן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה וַתֹּאמֶר כִּי מִן־

ה"א בלא מפיק

ת"א ותתצב. מגילה יד סוטה ט' ודף יא יג: ותרד בת. מגילה יג סוטה יב: ותפתח. סוטה שם: ותאמר אחתו. שם: ותאמר לה. שם: ותאמר לה. שם:

רש"י

שהיולדת לז' יולדת למקוטעין והם בדקו אחריה לסוף ט': גמא. גמי בלשון משנה ובלע"ז יונק"ו (בינזען) ודבר רך הוא ועומד בפני רך ובפני קשה: בחמר ובזפת. זפת מבחוץ וטיט מבפנים כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת: ותשם בסוף. הוא ל' אגם רוסי"ל בלע"ז (שילף, ראהר). ודומה לו קנה וסוף קמלו: (ה) לרחוץ על היאור. סרס המקרא ופרשהו ותרד בת פרעה על היאור לרחוץ בו: על יד היאור. אצל היאור כמו הלקת יואב על ידי (שמואל ב' י"ד) והוא ל' יד ממש שיד האדם סמוכה לו. ורבותינו דרשו הולכות ל' מיתה כמו הנה

העמק דבר

שיהא באופן הרחיקו ממקומו כענין מאמר חז"ל בב"ק ד"ם רעב בעיר פזר רגליך. שהשגחה והצלה באופן נסתר מוכן יותר כשהיה מתפשט הצלה משהיה במקומו. או עכ"פ הבינה ממה שלא נעלמה ההולדה מהמחפשים. שרצון השגחה שתהי' שלא במקומו. ע"כ ותקח לו וגו'. בשבילו ללמד שראתה שיהיה נעשה לשם הילד כדי שתחול השגחה מן השמים ע"ז ביותר. ועי' מש"כ בס' בראשית כ"ז ג': (ד) ותתצב. היה ראוי לכתוב ותיצב. ועי' ראב"ע. אכן משמעות הלשון שהיה ג"ז השגחה פרטית מן השמים שהיה' האחות ניצבת מרחוק. ואם כן פי' ותתצב. שאחר העמידה שם. היינו ההשגחה: מה יעשה לו.

איזה

וחפתה בחמרא ובזפתא ושויאת בה ית רביא ושויתיה ביערא על כיף נהרא: ד ואתעתדת אחתיה מרחיק למדע מה יתעבד ליה: ה ונחתת בת פרעה למסחי על נהרא ועולימתהא מהלכן על כיף נהרא וחזת ית תיבותא בגו יערא ואושטת ית אמתה ונסיבתה: ו ופתחת וחזת ית רביא והא עולימא בכי וחסת עלוהי ואמרת מבני יהודאי הוא דין: ז ואמרת אחתיה לבת פרעה האיזיל ואיקרי לך אתתא מניקתא מן יהודיתא ותוניק לך ית רביא: ח ואמרת לה בת פרעה איזילי ואזלת עולימתא וקרת ית אמיה דרביא: ט ואמרת לה בת פרעה הא ליכי ית רביא הדין ואוניקיהי לי ואנא אתן ית אגרך ונסיבת אתתא ית רביא ואוניקתיה: י ורבא רביא ואיתיתיה לבת פרעה והוה לה

רש"י

אנכי הולך למות (בראשית כ"ה י"ב) הולכות למות לפי שמיחו בה (סוטה שם) והכתוב מסייען כי למה לנו לכתוב ונערותיה הולכות: את אמתה. את שפחתה. ורבותינו דרשו לשון יד. אבל לפי דקדוק לשון הקודש היה לו לינקד אמתה מ"ם דגושה. והם דרשו את אמתה את ידה ונשתרבבה אמתה אמות הרבה (סוטה שם): (ו) ותפתח ותראהו. את מי ראתה הילד זהו פשוטו. ומדרשו שראתה עמו שכינה (ש"ר סוטה שם): והנה נער בוכה. קולו כנער: (ז) מן העבריות. שהחזירתהו על מצריות הרבה לינק ולא ינק לפי שהיה עתיד לדבר עם השכינה (ש"ר סוטה שם): (ח) ותלך העלמה. הלכה בזריזות ועלמות כעלם: (ט) היליכי.

העמק דבר

איזה אופן יעשה לו להיות ניצל: (ה) ונערותיה הולכות וגו'. היה השגחה פרטית שלא יהיה נודע לפרעה ולשריו כל הנעשה שהצילה בת פרעה ילד מן היאור. והיה ההשגחה שבאותה שעה היו נערותיה הולכות ומטיילות סמוך ליאור בגובה החוף. ולא ראו מה שעשתה אדונית שלהן במורד: ותשלח את אמתה. תיבה זו אינה מדויקת בין למ"ד ידה בין למ"ד שפחתה. דלמ"ד ידה היה לכתוב זרועה. או אמתה בפת"ח ודגש במ"ם. ולמ"ד שפחתה היה ראוי לכתוב שפחתה. אלא שני המשמעות נכלל בפשט המלה. היינו ששלחה את שפחתה שנשתיירה אצלה לאיזה דבר והיא בעצמה שלחה ידה ותקחה. ומשום זה לא נודע דבר: (ו) ותראהו את הילד והנה נער. כסבורה שמצאה ילד שנולד באותו יום או יומים. והנה הוא נער דבן ג' חדשים מקרי נער לגבי בן יומו. ומזה הבינה. כי מילדי העברים זה. ודרך העברים להשתדל ולחפש עצות להציל כפי האפשרי. ע"כ עלה ביד אמו להצפינו איזה משך עד שהוכרחה באחרונ' להניחו כאן. משא"כ אלו הי' מצרי אם היה ראוי להיות נשלך ליאור כבר השליכוהו ביאור בהיותו ילד. ומש"ה ג"כ ותחמול עליו. דילד לפני שלשים יום אין לב הוריהן ורואיהן אונן עליו שהרי לא יצא מספק נפל. משא"כ כשראתה נער. שכבר עלו עליו ירחים גברה החמלה עליו: (ז) ותאמר אחתו. הנצבת מרחוק. וכאשר ראתה שבת פרעה לוקחת התיבה ידעה שיד ההשגחה בדבר ע"כ נתקרבה אליה. ותאמר להאדונית לאיזה תכלית יצא מפיך כי הוא מילדי העברים. אם הוא כדי שאלך: וקראתי לך אשה מינקת מן העבריות ותינק לך. דייקה שתי פעמים תיבת לך. דבל"ז היה סכנה לה ולהמינקת להציל ולד מן היאור. אבל כאשר היא קוראה להמינקת בשם בת פרעה והיא תיניק בשבילה. אשיג מינקת לזה. והנה הסתירה בחכמה לומר כי אחותו היא וכי יש לה ולהמינקת תשוקה עצומה להציל את הילד. אלא אמרה בלשון שתבין כי המה עושות רק רצון האדונית כדי שתגין גם היא על המינקת אם יאונה לה כל רע מן המשגיחי': (ח) ותלך העלמה. שנתעלמה מן האדונית. ולא שבה בחזרה עם אם הילד. והית' האדונית משלמת לה עבור המהירות והזריזות לעשות רצונה. ע"כ לא שבה אליה והיה זה ג"כ להראות לשרים מדת העברים העושים צרכי השרים שלא לבקש ולא לקבל שכר על מלוי רצון: (ט) היליכי. ת"א הוליכי. והוא מלשון והולך מהרה אל העדה וגו'. כמו שאי אותו: והיניקהו לי. אל תיראי פן יאונה לך רע כי נתנה לה אות שהולד שייך לה: ואני אתן את שכרך. כך דרך המלכים לשלם בעין יפה ולא לגזור לעשות להם בחנם: (י) ויגדל הילד. איתא בש"ר כ"ד חודש היניקתו. ואחה אומר ויגדל הילד אלא שהיה גדל שלא כדרך כל הארץ. ואמרי' בשבת פ' הזורק שמשה היה גבוה עשר אמות. א"כ ממילא בהיותו בן שתי שנים היה גדול לפי ערך שאר הילדים בני הרבה שנים. ומש"ה לא נודע לפרעה כי הצילתו בשעת הגזירה: ויהי לה לבן. משום שהצילתו מן המיתה וגם גדלתו נחשב כאלו ילדתו וכמו שאמרה: ותקרא שמו משה. ראיתי בשם הרב ר' שמואל נ"י במדינת בעהיים. דבלשון מצרי תיבה

הַמַּיִם מְשִׁיתִהוּ׃ שלישי יא וַיְהִי בַּיָּמִים הָהֵם וַיִּגְדַּל
מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל־אֶחָיו וַיַּרְא בְּסִבְלֹתָם וַיַּרְא אִישׁ
מִצְרִי מַכֶּה אִישׁ־עִבְרִי מֵאֶחָיו׃ יב וַיִּפֶן כֹּה וָכֹה
וַיַּרְא כִּי אֵין אִישׁ וַיַּךְ אֶת־הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֵהוּ בַּחוֹל׃
יג וַיֵּצֵא בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי וְהִנֵּה שְׁנֵי־אֲנָשִׁים עִבְרִים
נִצִּים וַיֹּאמֶר לָרָשָׁע לָמָּה תַכֶּה רֵעֶךָ׃ יד וַיֹּאמֶר מִי
שָׂמְךָ לְאִישׁ שַׂר וְשֹׁפֵט עָלֵינוּ הַלְהָרְגֵנִי אַתָּה
אֹמֵר כַּאֲשֶׁר הָרַגְתָּ אֶת־הַמִּצְרִי וַיִּירָא מֹשֶׁה
וַיֹּאמַר אָכֵן נוֹדַע הַדָּבָר׃ טו וַיִּשְׁמַע פַּרְעֹה אֶת־
הַדָּבָר הַזֶּה וַיְבַקֵּשׁ לַהֲרֹג אֶת־מֹשֶׁה וַיִּבְרַח מֹשֶׁה
מִפְּנֵי פַרְעֹה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ־מִדְיָן וַיֵּשֶׁב עַל־הַבְּאֵר׃
טז וּלְכֹהֵן מִדְיָן שֶׁבַע בָּנוֹת וַתָּבֹאנָה וַתִּדְלֶנָה
וַתְּמַלֶּאנָה אֶת־הָרְהָטִים לְהַשְׁקוֹת צֹאן אֲבִיהֶן׃
יז וַיָּבֹאוּ הָרֹעִים וַיְגָרְשׁוּם וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיּוֹשִׁעָן וַיַּשְׁקְ

ת"א ויפן כה וכה. סנהדרין נח: נצים. נדרים סד: ויאמר לרשע. סנהדרין נח: ויירא משה. עקידה שער לב:

רש"י

נתנבאה ולא ידעה מה נתנבאה הי שליכי ש"ר (סוטה שם): (י) משיתהו. כתרגומו שחלתיה והוא לשון הוצאה בל' ארמי כמשחל ביניתא מחלבא. ובלשון עברי משיתהו ל' הסירותיו כמו (יהושע א' ח') לא ימוש לא מש. כך חברו מנחם. ואני אומר שאינו ממחברת מש וימוש אלא מגזרת משה ולשון הוצאה הוא וכן (שמואל ב' כ"ב י"ז) ימשני ממים רבים. שאלו היה ממחברת מש לא יתכן לומר משיתיהו אלא המישותיהו כאשר יאמר מן קם הקימותי ומן שב השיבותי ומן בא הביאותי או משתיהו כמו (זכריה ג' ט') ומשתי את עון הארץ. אבל משיתי אינו אלא מגזרת היבה שפעל שלה מיוסד בה"א בסוף התיבה. כגון משה בנה עשה צוה פנה כשיבא לומר בהם פעלתי תבא היו"ד במקום ה"א כמו עשיתי בניתי פניתי צויתי: (יא) ויגדל משה. והלא כבר כתב ויגדל הילד. אמר רבי יהודה בר"א הראשון לקומה והשני לגדולה שמינהו פרעה על ביתו: וירא בסבלתם. נתן עיניו ולבו להיות מצר עליהם (ש"ר): איש מצרי. נוגש היה ממונה על שוטרי ישראל

העמק דבר

זו כצורתה משמעו ילד. וילד המלך נקרא במדינה הילד. כאשר הוא ולד יולד למדינה. והוא ביאור נכון. ופירשה הטעם שהוא ילד שלה. [והרי"א פי' ותקרא היא אמו יוכבד. וזהו נגד חז"ל ברבה ויקרא פ"א. וגם נגד הד"א שהיה לבן לבת פרעה. ועליה לקראו בשם]: כי מן המים משיתהו. הרי הוא כאלו נטבע במים. ואין לאביו ואמו חלק בו. ואני אם הילד. וזה הענין נקרא באמת קנין האדם. כמו שביארנו בשירת האזינו בפסוק אביך קנך יע"ש. ולפי דברינו אין שם משה יחס לתיבת משיתהו. אלא הענין הגא טעם על השם משה. ומ"מ כך דרך לשה"ק לכתוב לשון נופל על לשון. וכמו שביארנו בס' בראשית ד' כ"ה ע"ש: (יא) ויהי בימים ההם. בכמה ימים היה מנהגו כך. מש"ה לא כתיב ויהי ביום ההוא: ויצא אל אחיו. לא היה דרכו לצאת מן הפלטין ובית לימודו בתכמות. אך אל אחיו יצא:

לבר וקרת שמיה משה ואמרת ארי מן מיא שחלתיה: יא והוה ביומיא האינון ורבא משה ונפק לות אחוהי וחזא בפולחניהון וחזא גבר מצראה מחי לגבר יהודאה מאחוהי: יב ואתפני לכא ולכא וחזא ארי לית גברא ומחא ית מצראה וטמריה בחלא: יג ונפק ביומא תנינא והא תרין גברין יהודאין נצן ואמר לחיבא למא את מחי לחברך: יד ואמר מן שויך לגבר רב ודין עלנא הלמקטלי את אמר כמא דקטלתא ית מצראה ודחיל משה ואמר בקושטא אתידע פתגמא: טו ושמע פרעה ית פתגמא הדין ובעא למקטל ית משה וערק משה מן קדם פרעה ויתיב בארעא דמדין ויתיב על בירא: טז ולרבא דמדין שבע בנן ואתאה ודלאה ומלאה ית רהטיא לאשקאה ענא דאבוהן: יז ואתו רעיא וטרדונון

רש"י

ישראל והיה מעמידם מקרות הגבר למלאכתם (ש"ר): **מכה איש עברי.** מלקהו ורודהו ובעלה של שלומית בת דברי היה ונתן עיניו בה ובלילה העמידו והוציאו מביתו והוא חזר ונכנס לבית ובא על אשתו כסבורה שהוא בעלה וחזר האיש לביתו והרגיש בדבר וכשראה אותו מצרי שהרגיש בדבר היה מכהו ורודהו כל היום: **(יב) ויפן כה וכה.** ראה מה עשה לו בבית ומה עשה לו בשדה. ולפי פשוטו כמשמעו: **וירא כי אין איש.** צדיק עתיד לצאת ממנו שיתגייר: **(יג) שני אנשים עברים.** דתן ואבירם הם שהותירו מן המן: **נצים.** מריבים: **למה תכה.** אע"פ שלא הכהו נקרא רשע בהרמת יד: **רעך.** רשע כמותך: **(יד) מי שמך לאיש.** והרי עודך נער: **הלהרגני אתה אמר.** מכאן אנו למדים שהרגו בשם המפורש: **ויירא משה.** כפשוטו. ומדרשו דאג לו על שראה בישראל רשעים דלטורין (אנגעבער) אמר מעתה שמא אינם ראויין להגאל: **אכן נודע הדבר.** כמשמעו. ומדרשו נודע לי הדבר שהייתי תמה עליו מה חטאו ישראל מכל שבעים אומות להיות נרדים בעבודת פרך. אבל רואה אני שהם ראויים לכך: **(טו) וישמע פרעה.** הם הלשינו עליו: **ויבקש להרג את משה.** מסרו לקוספינר להרגו ולא שלטה בו החרב הוא שאמר משה ויצילני מחרב פרעה: (**וישב בארץ מדין.** נתעכב שם כמו וישב יעקב): **וישב על הבאר.** לשון ישיבה למד מיעקב שנזדווג לו זווגו על הבאר: **(טז) ולכהן מדין.** רב שבהן ופירש לו מע"א ונידוהו מאצלם: **את הרהטים.** את בריכות מרוצות המים העשויות בארץ: **(יז) ויגרשום.** מפני הנידוי:

העמק דבר

וירא בסבלתם. השתכל הרבה באופן הסבלה שהיה לא לתכלית עבודת המלך כ"א לענותם. וברבה איתא במשמעות וירא שהיה מיישב להם סבלותיהם. וא"כ פי' וירא שראה עצה לסבלותם מה לעשות: **וירא איש מצרי.** ביום א' ראה עוד: **מכה איש עברי.** הכהו לא בשביל איזה עולות וכדומה אלא בשביל שהוא עברי: אבל הוא מאחיו: **(יב) ויפן כה וכה.** חפש עצות לקבול על המצרי שהכהו חנם: **וירא כי אין איש.** להגיד לפניו את העול. כי כולם עצרת בוגדים ושונאי ישראל: **ויך את המצרי וגו'.** במקום שאין שם איש השתדל הוא להיות איש: **(יג) עברים נצים.** בא בבינוני הבא במקום שם התאר המורה על מלה תמידית ולא בפעל עבר כדרך לה"ק. אלא לרמז שהיו שניהם מתוארים לנצים תמיד. ומזה יצא הדרש שהיו דתן ואבירם: **ויאמר לרשע.** לא כתיב לא'. אלא לרשע היינו שאמר לו. רשע למה תכה רעך. ומש"ה ביקש ליכד לחייו ולמסרו למלכות: **(יד) לאיש שר ושופט.** או שאתה שר. ויכול לעשות משפט אע"ג שלא הוקם ע"ז. או שאתה שופט עלינו והוא מלאכתך להבין ולדרוש צדק. אבל גם שניהם אינו: **הלהרגני אתה אומר עלי רשע.** איך אין אתה ירא לקרות אותי רשע. אין זה אלא שלהרגני אתה אומר ולא אירא עוד לחייך. ובזה מצא הרשע את עוונו. דבשביל שקרא אותו רשע היה רחוק ממנו למסרו למלכות שהוא סכ"נ ממש. אבל מצא עלילה לחשוב כי משה חושב להרגהו. וא"כ הבא להרגך השכם והרגהו. וזהו דרך רשעים בכל עת למצוא טענה על רשעותם: **(טו) מפני פרעה.** מיותר. ללמד כי כבר נתפס ועומד להיות נדון לפני פרעה. והקב"ה הצילו: **וישב בארץ מדין.** האי ישיבה עכבה זמן רב כמש"כ הרא"ש בסוכה פ"ד דיש ישיבה דמשמעו עכיבה: **וישב על הבאר.** הוא ישיבה ממש: **(טז) ותדלנה ותמלאנה.** רבוי דברים. ומה הי' חסר אם כתב ותבאנה להשקות אלא הסביר המקרא הטעם שבאו הרועים ויגרשום. בשביל שהיה עסק ההשקאה מרובה לדלות ולמלאות והיו הרועים מתאחרים בגללן: **להשקות צאן אביהן.** שלו לבדו. וזה היה טענתם של הרועים שהן רועים לרבים. ע"כ **(יז) ויגרשום.** בלשון זכר. שהן היו גברתניות. והיו מתעשקות את הרועים. עד שמ"מ גרשום. ומזה יצא הדרש שרצו הרועים לאנסן

אֶת־צֹאנָם׃ יח וַתָּבֹאנָה אֶל־רְעוּאֵל אֲבִיהֶן
וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ מִהַרְתֶּן בֹּא הַיּוֹם׃ יט וַתֹּאמַרְןָ אִישׁ
מִצְרִי הִצִּילָנוּ מִיַּד הָרֹעִים וְגַם־דָּלֹה דָלָה לָנוּ
וַיַּשְׁקְ אֶת־הַצֹּאן׃ כ וַיֹּאמֶר אֶל־בְּנֹתָיו וְאַיּוֹ לָמָּה
זֶּה עֲזַבְתֶּן אֶת־הָאִישׁ קִרְאֶןָ לוֹ וְיֹאכַל לָחֶם׃
כא וַיּוֹאֶל מֹשֶׁה לָשֶׁבֶת אֶת־הָאִישׁ וַיִּתֵּן אֶת־צִפֹּרָה
בִתּוֹ לְמֹשֶׁה׃ כב וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ גֵּרְשֹׁם
כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה׃ פ כג וַיְהִי בַיָּמִים
הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל מִן־הָעֲבֹדָה וַיִּזְעָקוּ וַתַּעַל שַׁוְעָתָם אֶל־
הָאֱלֹהִים מִן־הָעֲבֹדָה׃ כד וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־
נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־בְּרִיתוֹ אֶת־אַבְרָהָם
אֶת־יִצְחָק וְאֶת־יַעֲקֹב׃ כה וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי

ת"א קראן לו ויאכל לחם. סנהדרין קד: ויואל משה. נדרים סה:

רש"י

(כ) למה זה עזבתן. הכיר בו שהוא מזרעו של יעקב שהמים עולים לקראתו: ויאכל לחם. שמא ישא אחת מהם כד"א כי אם הלחם אשר הוא אוכל: (כא) ויואל. כתרגומו (ס"א כמשמעו) ודומה לו (שופטים י"ט) הואל נא ולין. ולו הואלנו. הואלתי לדבר ומדרשו לשון אלה נשבע לו שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו: (כג) (ויהי בימים הרבים ההם. שהיה משה גר במדין וימת מלך מצרים והוצרכו ישראל לתשועה ומשה היה רועה וגו' ובאת תשועה על ידו ולכך נסמכו הפרשיות הללו. בר"י): וימת מלך מצרים. נצטרע והיה שוחט תינוקות ישראל ורוחץ בדמם: (כד) נאקתם. צעקתם. וכן (איוב כ"ד) מעיר מתים ינאקו: את בריתו את אברהם.

העמק דבר

לאנשן ומשה הושיע גם אותן גם השקה את הצאן: וישק את צאנם. ג"כ בלשון זכר שהשקה גם את צאן הרועים. וכ"ה ברבה מדכתיב וישק את הצאן. צאנינו לא נאמר אלא הצאן שאף צאן הרועים השקה ובזה הושיע את הבנות: (יח) אל רעואל אביהן. אבי אביהן. והוא היה איש מדיני וידוע יותר מאביהם יתרו. שלא היה עדיין ידוע וחכם כ"כ. ע"כ לא נכתב כאן שמו. עד שנתחכם ונתגדל הרבה: (יט) איש מצרי. כאשר הכירוהו בבגדיו ובלשונו. ומכאן למדו חז"ל שכל ישראל לא שנו לשונם ובגדיהם במצרים. ומש"ה כאשר ראו את משה שהיה גדל בפלטין של מלך לבוש ומדבר בלשון מצרים חשבו שהוא איש מצרי: וגם דלה דלה לנו. כמש"כ שעסק בדליה בזריזות עד שהשקה גם צאן הרועים: (כ) קראן לו ויאכל לחם. זהו דבר איש מדיני דהעושה בשל חבירו צריך לשלם לו אפילו לא שכרו אותו: (כא) לשבת את האיש. שכרו לרעות צאנו בשביל לחמו תמיד. וכ"כ הספורנו: ויתן את צפרה בתו למשה. לא כתיב כאן לו לאשה כלשון המקרא בכ"מ. משום דמשמעות לו לאשה הוא לכלכל חייו ולהיות לו לעזר. משא"כ במשה שהיה מובדל מאנשים. ולא היתה לו לעזר. ועי' מש"כ להלן ד' כ"ה: (כב) ותלד בן. לא כתיב ותהר כלשון המקרא כ"פ. והוא כישוב חז"ל בב"ר פע"א גבי

זלפה

וְקָם מֹשֶׁה וּפָרְקִינוּן וְאַשְׁקֵי יָת עָנְהֶן: יח וַאֲתָאָה לְוָת רְעוּאֵל אֲבוּהֶן וַאֲמַר מָה דֵין אוֹחִיתוּן לְמֵיתֵי יוֹמָא דֵין: יט וַאֲמָרָא גַּבְרָא מִצְרָאָה שֵׁיזְבָנָא מִידָא דְרָעֲיָא וְאַף מִדְלָא דְלָא לָנָא וְאַשְׁקֵי יָת עָנָא: כ וַאֲמַר לִבְנָתֵיהּ וְאָן הוּא לְמָא דֵין שְׁבַקְתּוּן יָת גַּבְרָא קְרָן לֵיהּ וְיֵיכוּל לַחְמָא: כא וּצְבִי מֹשֶׁה לְמִתַּב עִם גַּבְרָא וִיהַב יָת צִפּוֹרָה בְרַתֵּיהּ לְמֹשֶׁה: כב וִילֵידַת בַּר וּקְרָא יָת שְׁמֵיהּ גֵּרְשֹׁם אֲרֵי אֲמַר דַּיָּר הֲוֵיתִי בַּאֲרַע נוּכְרָאָה: כג וַהֲוָה בְּיוֹמַיָּא סַגִּיאַיָּא הָאִנּוּן וּמִית מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְאִתְנָחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן פּוּלְחָנָא דַהֲוָה קְשֵׁי עֲלֵיהוֹן וּזְעִקוּ וּסְלֵיקַת קְבִילְתְּהוֹן לִקְדָם יְיָ מִן פּוּלְחָנָא: כד וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יָת קְבִילְתְּהוֹן וּדְכִיר יְיָ יָת קְיָמֵיהּ דְעִם אַבְרָהָם דְעִם יִצְחָק וּדְעִם יַעֲקֹב: כה וּגְלֵי קֳדָם יְיָ שִׁעְבּוּדָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ

העמק דבר

זלפה משום שהיתה בחורה ולא היתה ניכרת בעיבורה: כי אמר גר הייתי וגו׳ · לא עשה משה כיוסף שברך את ה׳ על הגלה בבן הראשון · ואמר כי נשני וגו׳ משום שכבר ביארנו בס׳ בראשית כ״פ שאין לברך על הנס עד שילא לגמרי ממנו · ולא עוד אלא שאם נכנס לצרה אחרת אין לברך על הגלה מצרה הראשונה עד שילא גם מהשניה · כמש״כ שם ל״ה א׳ · תש״ה יוסף שכבר נתגדל ויצא מכל צרה הודה לה׳ ע״ז · אבל משה עדיין היה נרדף מהמלוכה שהרי אינו יכול לשוב לביתו · וגם פה הוא בארץ נכריה ע״כ לא ברך את ה׳ עד שהוליד בן השני ונודע לו כי מתו האנשים המבקשים את נפשו וגם אותו המלך כבר מת · וגם הקב״ה א״ל כי אהיה עמך · כאשר יבואר לפנינו ג׳ י״ב · ושוב אין פחד · אז אמר בהודיה ויצילני מחרב פרעה · וכ״כ הספורנו בפסוק כ״ג: (כג) וימת מלך מצרים · והיה באותו יום יום מנוחה מן העבודה כדרך המלוכה שהיו כל שרי פרעה טרודים בהספדו · וגם את עבדיו העברים הניחו בזה היום · אז· ויאנחו בני ישראל מן העבודה · שבכל הימים לא הניחו להם לחקור ולהתיעץ על לפוניהם ולהתאנח ע״ז מקולר רוח ומעבודה קשה · אבל בזה היום היו מתאנחים ע״ז הרבה מה יהיה בסופם · וכי לעולם יהיה כן ח״ו: ויזעקו · נתקבלו כולם למקום אחד והסכימו לעמוד לתפלה ולצעקה: ותעל שועתם וגו׳ · אם היה כתוב ותעל שועתם מן העבודה אל האלהים היה במשמעו שלעקו בשעת העבודה כמו הסוכה בלי תפלה וזועק · ובאמת לא היה כן באותו יום · שהיה יום מנוחה אלא שהתפללו על עבודתם שבכל הימים ·· והא שכתוב מן העבודה אם בא ללמד שלא לעקו לתשובה ולראות בשפלות עם ישראל · אלא על העבודה הקשה אשר עובד בם · א״כ היה ראוי לכתוב על העבודה. אלא בא ללמדנו שלא היו מלומדים עדיין לתפלה בלשון נח ושפיכת שיח שיהא ראוי לתתקבל מצד ענם התפלה אלא היו אנשים פשוטים ומגושמים כבעלי עבודה קשה · וא״כ

היה התפלה לה׳ רק בקול לעקה אוי ואבוי ה׳ אלהי אבותינו. ומ״מ נשמע הפלתם · ועי׳ ספר דברים (א׳ מ״ה) שמבואר יותר שני מיני תפלות אלו · והייט שהסביר המגיד להביא זה המקרא לדרוש את המקרא דפ׳ בכורים ונלעק אל ה׳ אלהי אבותינו כמה שנאמר ויהי בימים הרבים וגו׳ והיינו כדברינו שכל הלעקה לה׳ היה רק בשביל שהוא ה׳ אלהי אבותינו. ולא בנוסח תפלה לפי הענין. והיינו משום שהיו מן העבודה. ולא היו מלומדים בתפלה. או בא ללמדנו דמש״ה נשמע תפלה פשוטה זו משום מן העבודה. דלערא דגופא עדיף. ועיין להלן כ״ב כ״ו: (כד) וישמע אלהים את נאקתם. הוא דבר אחר היינו שלעקו כל אחד בכל הימים בשעת קושי עבודה ועינוים. וזהו הסבר המגיד על שמקרא וישמע ה׳ את קולנו כמש״כ וישמע אלהים את נאקתם ביאר בזה שלא נפרש וישמע ה׳ את קולנו היינו את שלעקנו אל ה׳ אלהי אבותינו. דע״ז כבר כתיב ותעל שועתם וגו׳. וגם בפ׳ תבוא מיותר את קולנו. והפי׳ מיבעי את לעקתנו. אלא הוא דבר בפ״ע. שלבד שנשמע התפלה שהיה ברבים שמע ה׳ את נאקת כל אחד מתוך צרתו. והייט את קולנו: ויזכור את בריתו וגו׳· דאלו התפלה שנשמע אינה צריכה לטעם הזכרה. שהרי הקב״ה שומע תפלת כל בשר. אפילו של עובד כוכבים. אבל את קול נאקתם שמע משום שהם בני בריתו של אברהם יצחק ויעקב. וזהו לשון המקרא אהבתי כי ישמע ה׳ את קולי תחנוני. פי׳ אפילו אינו בתפלה ותחנה אלא קולי בפ״ע שזה תחנוני: (כה) וירא אלהים את בני ישראל. ראה גם מה שלא שמע. היינו פריצות ד״א. שלא מלאו לבבם לצעוק ע״ז לפני ה׳. אבל הקב״ה ראה. היינו שהסביר המגיד. וירא את עניט זו פריצות ד״א. כמש״כ וירא אלהים וגו׳ · ואת עמלנו אלו הבנים שנאמר כל הבן הילוד וגו׳ וגם זה לא לעקו שלא. שהרי היה מעשה לפני שמונים שנה וכבר בטל גזרה זו. ולמאי יצעקו ע״ז. אבל הקב״ה ראה אז · וע״ז כתיב

יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע אֱלֹהִים׃ ס רביעי ג א וּמֹשֶׁה
הָיָה רֹעֶה אֶת־צֹאן יִתְרוֹ חֹתְנוֹ כֹּהֵן מִדְיָן וַיִּנְהַג
אֶת־הַצֹּאן אַחַר הַמִּדְבָּר וַיָּבֹא אֶל־הַר הָאֱלֹהִים
חֹרֵבָה׃ ב וַיֵּרָא מַלְאַךְ יְהוָה אֵלָיו בְּלַבַּת־אֵשׁ
מִתּוֹךְ הַסְּנֶה וַיַּרְא וְהִנֵּה הַסְּנֶה בֹּעֵר בָּאֵשׁ וְהַסְּנֶה
אֵינֶנּוּ אֻכָּל׃ ג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אָסֻרָה־נָּא וְאֶרְאֶה
אֶת־הַמַּרְאֶה הַגָּדֹל הַזֶּה מַדּוּעַ לֹא־יִבְעַר
הַסְּנֶה׃ ד וַיַּרְא יְהוָה כִּי סָר לִרְאוֹת וַיִּקְרָא אֵלָיו
אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסְּנֶה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר
הִנֵּנִי׃ ה וַיֹּאמֶר אַל־תִּקְרַב הֲלֹם שַׁל־נְעָלֶיךָ מֵעַל
רַגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו אַדְמַת־

ת"א וירא מלאך. שבת מו: בלבת אש. שבת קמא ס': ויאמר משה אסרה נא. שבת מו עקידה שער מו: וירא ה' כי סר. שבת שם: משה משה. ס' הזוהר פ' דברים לא פסיק טעמא: ויאמר אל תקרב הלם. שבת שם בתרא קי זבחים קכ ס' הזוהר פ' פקודי: של נעליך. ברכות סב:

רש"י

עם אברהם: (כה) וידע אלהים. נתן עליהם לב ולא העלים עיניו: ג (א) אחר המדבר. להתרחק מן הגזל שלא ירעו בשדות אחרים: אל הר האלהים. על שם העתיד: (ב) בלבת אש. בשלהבת אש לבו של אש כמו לב השמים (שמואל ב' י"ח י"ד) בלב האלה. ואל תתמה על התי"ו יש לנו כיוצא בו מה אמולה לבתך (יחזקאל פ"ז ל'): מתוך הסנה. ולא אילן אחר משום עמו אנכי בצרה: אכל. נאכל כמו לא עבד בה. אשר לקח משם: (ג) אסרה נא. אסורה מכאן להתקרב שם: (ה) של. שלוף והוצא. כמו ונשל הברזל (דברים י"ט ה'). כי ישל זיתך: אדמת

העמק דבר

כתיב כאן. וידע אלהים. פקד עתה דבר הבנים. וכתיב שם עוד ואת לחצנו זו הדחק כמש"כ וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם. והענין שידוע דדירה מרווחת מרחיב דעתו של אדם וכן להיפך דירה דחוקה והרבה ב"א ביחד משפיל דעתו של אדם. והיה פרעה משתדל להשפיל דעתם של ישראל. והיה לוחץ אותם במקום אחד. וגם על זה לא היו נצעקין כלל כי מי שדעתו שפלה אינו משכיל ומבין אשר אפשר היה לו להיות דעתו גבוהה. אבל הקב"ה ראה וידע מזה וגם ע"ז כתיב וידע אלהים. ידע את בני ישראל שהם בעלי דעת ועם חכם ונבון. אלא פרעה לוחץ אותם והדוחק ועניות מבול דעתן. מנא ביאר הכתוב כמה סיבות שהפיר רחמי הקב"ה לגאולה. ראשית תפלה אע"ג שלא היתה כסדר נכון. אבל רחמנא ליבא בעי. שנית נאקה שלא בתפלה רק מתוך צרה והרי המה בני אברהם יצחק ויעקב. שלישית ראה דברי אחרים. רביעית פקד עון שביעת הבנים. חמישית פקד השפלת דעת ישראל. וזה היה העדר לכבודו ית' אשר עמו שנקראים על שמו. יהיו נמושי הדעת כ"כ. ופרעה גרם כ"ז: ג (א) יתרו. כבר נתחכם ונתגדל בחברת משה. והיה נקרא בשם יתרו כמבואר במכילתא ר"פ יתרו מתחלה לא היו קוראין לו אלא יתר וכשעשה מע"ם הוסיפו לו אות כו': אחר המדבר. במדבר מיבעי אלא המשמעות שהיה משתדל להנהיג במקום שהוא יותר מדבר. וממשך אחר מקום מדבר. והוא כדי שיוכל להתבודד ולחקור אחר אלקות וכדומה. ומשום זה. ויבא אל הר האלהים חרבה. שרועה אחר לא בא לשם משום שהוא מדבר שמם מחמת שהחורב ויבשת הארץ רבה שם. ואין שם כ"כ מרעה לצאן כ"כ. אבל הוא הנהיג את הצאן דוקא למקום שהוא יותר מדבר ואין שם רועה אחר. ומשום זה בא לזה המקום כשהוא לבדו: (ב) מלאך ה'

למפרקהון יי׃ א ומשה הוה רעי ית ענא דיתרו חמוהי רבא דמדין ודבר ית ענא לבתר שפר רעיא למדברא ואתא לטורא דאיתגלי עלוהי יקרא דיי לחורב׃ ב ואתגלי מלאכא דיי ליה בשלהובית אשתא מגו אסנא וחזא והא אסנא בעיר באשתא ואסנא ליתוהי מתאכיל׃ ג ואמר משה אתפני כען ואחזי ית חזונא רבא הדין מה דין לא מתוקד אסנא׃ ד וחזא יי ארי אתפני למחזי וקרא ליה יי מגו אסנא ואמר משה משה ואמר הא אנא׃ ה ואמר לא תקרב הלכא שרי סינך מעל ריגלך ארי אתרא דאת קאים עלוהי אתר קדיש הוא׃

העמק דבר

ה' אליו. ביחוד לו. כי היו עמו עוד משרתים ועבדי יתרו. אבל לא שהראה הענין רק אליו. וכדאיתא בריש מס' יומא קול לו קול אליו הוא שמע ואחרים לא שמעו. וכן כאן המראה הלז היה רק אליו. וכ"ה ברבה כאן: בלבת אש מתוך הסנה. מן הסנה או מעל הסנה מיבעי. אלא פי' מתוך הסנה מאמצע הסנה דוקא ולא מגדדי הסנה. כמו ועץ החיים בתוך הגן. וע"ע ס' בראשית (ל"ז ז'). ראה שבתוך הסנה להבת אש חזק ועז כדרך האש בשעה שנאחז בתקפו. ומ"מ אינו אלא בתוך הסנה. וענפי הסנה מכאן וכאן שלמים והאש אינו נוגע בהם. (וזהו) וירא והנה הסנה בוער באש והסנה איננו אכל. אם נפרש שהסנה דולק ואינו נאכל. אין מדויק הלשון איננו אכל. אינו נאכל מיבעי. ותו הא בסמוך קאמר מדוע לא יבער הסנה. והיה לו לומר מדוע לא נאכל הסנה. אלא הפי' שראה שהסנה בוער באש. מלשון כי יבעיר איש שדה וגו' היינו שהסנה מכלה את האש. שראה מתחלה בלבת. וברגע נעשה האש חלש מעט מעט. ואין פי' והסנה בוער באש כמו וההר בוער באש. דשמוש ב' מורה פעם במקום את ופעם במקום עם: והסנה איננו אכל. שאם היה הסנה אוכל בשלימות מתמת לבת אש שראה תחלה ניחא מה שאח"כ נעשה האש חלש שהרי שוב אין לו במה להתלהב הרבה. אבל הרי הסנה משני גדדיו הוא קיים. וא"כ היה דרך שלהבת שראה בתוך הסנה יהא נאחז גם בגדדיו ויגדל עוד האש. וא"כ הא שהאש נעשה חלש ע"כ שמטבע הסנה הוא שהוא מכלה האש. והוא פלא. והנה ראה משה שתי ראיות. תחלה ראה לבת אש בתוך הסנה. והרי יודע שלא בא אדם לכאן והדליק אש בתוך הסנה. וא"כ התבונן שהוא מראה אלהות. וראה עוד הפלא השניה שהאש נפחת מעט מעט בלא טעם פ"ש הטבע. וגם אחר דכתיב וירא אליו מלאך ה'. הרי מבואר שהבין כי הוא מלאך נראה בזה הצורה. כדי ללמדו בינה: (ג) את המראה הגדול הזה מדוע לא יבער הסנה. גדדי הסנה. מדוע אינו נאחז האש שבתוך גם את גדדי הסנה. והנה על הראיה הראשונה לא סר לראות מדוע דולק אש בסנה ואדם אין להדליק את הבערה. כי הבין שהוא בא להראותו שאש הדין ונזרת המלוכה לבה ובוערה בתוך הסנה. שהן שמו ואחיו השפלים והדכאים. אמנם על הראיה השניה לא יכול להבליג את רוחו לראות איך הגזרות כלות ונפחתות. ואם היה ראה שישראל כלים ח"ו לא היה תמה מדוע הגזרות שקטו. שהרי אין עוד על מי לחול. וכל מה שישראל נפחתים והולכים כך הגזרות מתמעטות. אבל ראה שהאש כלה ונפחת בלי טעם. וישראל שמו אינם כלים כלל. ואם כן היאך יהיו הגזירות כלין. וזהו השאלה מדוע לא יבער הסנה ומי מעכב למלכות לכלות את ישראל ח"ו. ודיקא לראות בסנה מי מעכב שהאש לא יהא נאחז בסנה. ומזה יבין מי מונע לכלות את ישראל: (ד) מתוך הסנה. מאותו המקום שהלבת אש שם. משם קראו אלהים. והשיבו על השאלה כאשר יבואר בפסוק ו'. אכן הראה בזה שקראו מן המקום שלבת אש שם להשכילו שהשגחתו שורה גם במקום המלכות והגזירות להמותם ולאחוז ברסן כשהשעה צריכה. וכענין שאמרו כ"מ שישראל גולין שכינה שם. ולא יהא סבור שהשכינה מבחוץ למקום מלוכה ושומר את ישראל שלא יגיע להם הגזירות לכליון אלא שהשכינה בפנים ומטה הגזירה כפי ההשגחה. וכבר ביארנו בחיבורנו על שה"ש עפ"פ אם תמצאו את דודי מה תגידו לו. שאמה רואים השגחתו ית' עלינו יותר ממנו. והיינו משום שאופני השגחתו נראית שם ולא אצלנו: (ה) ויאמר אל תקרב הלם. אל תקוה ולא תרצה לעיין בענין השגב הלז אם לא באופן זה: של נעליך מעל רגליך. ואם כי הדבר כפשוטו מ"מ יש בזה כונה נפלאה כענין משל ונמשל. וככל הדברים שעניני גשמים מורים על עניני רוחנים וכבר נתבאר בס' דברים בענין חליצת מנעל של היבם שהוא ענין התפשטות הגשמית. שלא יהא אחר רצון וטבע האדם כלל. כ"א מופרש כולו לשמים. כדרך אדם המעלה אשר שמו אדם בעגם כמו שביארנו בפ' מעשה בראשית. מיהו שם בענין חליצת המנעל אינו אלא לשעה באשר שאין כל אדם מחויב לעמוד בזה האופן כל ימיו. ולא כל אדם זוכה לכך. אלא לצורך המצוה היה מחויב בכך כמבואר שם. אמנם מי שרוצה להתקרב לשכינה מחויב לחלוץ מנעלו. היינו לבוש הטבע. ועי' להלן ד' כ"ד: כי המקום אשר אתה עומד עליו וגו'. וכאמור

קֹדֶשׁ הוּא׃ ו וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֱלֹהֵי אָבִיךָ אֱלֹהֵי
אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב וַיַּסְתֵּר מֹשֶׁה
פָּנָיו כִּי יָרֵא מֵהַבִּיט אֶל־הָאֱלֹהִים׃ ז וַיֹּאמֶר יְהוָה
רָאֹה רָאִיתִי אֶת־עֳנִי עַמִּי אֲשֶׁר בְּמִצְרָיִם וְאֶת־
צַעֲקָתָם שָׁמַעְתִּי מִפְּנֵי נֹגְשָׂיו כִּי יָדַעְתִּי אֶת־
מַכְאֹבָיו׃ ח וָאֵרֵד לְהַצִּילוֹ ׀ מִיַּד מִצְרַיִם וּלְהַעֲלֹתוֹ
מִן־הָאָרֶץ הַהִוא אֶל־אֶרֶץ טוֹבָה וּרְחָבָה אֶל־
אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ אֶל־מְקוֹם הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי
וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃ ט וְעַתָּה הִנֵּה
צַעֲקַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בָּאָה אֵלָי וְגַם־רָאִיתִי אֶת־

ת"א ויסתר משה . ברכות ז׳ : ויאמר ה׳ ראה . עקרים פ׳ אחרון : וארד להצילו . ס׳ הזוהר פ׳ האזינו :

רש"י

קדש הוא . המקום : (ז) כי ידעתי את מכאביו . כמו וידע אלהים כלומר כי שמתי לב להתבונן ולדעת

העמק דבר

מי יעלה בהר ה׳ ומי יקום במקום קדשו נקי כפים ובר לבב וגו׳ · והנה בלי ספק שמשה רבינו קיבל עליו בשמחה רבה זה הענין · ונשל נעלו · במשל וכנמשל · והכין עצמו לנבואה · מעתה הנה סר לראות מדוע לא יבער הסנה · והשיבו הקב"ה (ו) ויאמר אנכי אלהי אביך אלהי אברהם וגו׳ . ככר נתבאר בס׳ בראשית ב"פ . שהקב"ה התנהג עם האבות למעלה מן הטבע בפרט אחד . היינו עם אברהם אבינו במלחמה ומגן לפני כל קמיו וזה היה בזכות התורה שלמד א"א בכח למעלה מהטבע · באשר לא היה לו רב והוא שם לילות כימים ונבעו כליותיו חכמת התורה . ועם יצחק בפרנסה ובזכות עבודה שהיה עולה תמימה וגם עסק בתפלה כל ימיו · ועם יעקב במדת השלום למעלה מה"ע · בזכות גמ"ח שהיה יעקב עושה בזה למעלה מה"ע ושמירת מדת השלום בהפלגה · ע"כ היה ההשגחה עליו בזה בהפלגה · וזה משמעות אלהי אברהם אלהי יצחק אלהי יעקב . לכל אחד הנהגה בפ"ע · אמנם כן היה ההשגחה על כל אחד בשלשה פרטים הללו · דגם אברהם היה מושגח בפרנסה ובשלום · וכן יצחק וכן יעקב בשני דברים האחרים . רק שזה היה בדרך הטבע בהשגחה פרטית . שהרי אברהם אבינו נתברך בפרנסה אבל לא בדרך נס . כי בשעה שהלך למצרים ונתעשר היה בדרך המצאה והשגחה פרטית · וכן יעקב אבינו מבואר בספ"ו מלחמותיו הגדולים עם אנשי כנען והוא ניצל ולא נתפרש בתורה · היינו משום שלא היה בדרך נס נגלה אלא בנסתר בהשגחה פרטית וזהו הכנוי להלן אלהי אבותיכם . היינו הנהגה פרטית בכלל עם כולם · לבד שהוא אלהי אברהם ביחוד במלחמה ואלהי יצחק בפרנסה ואלהי יעקב בשלום · לפי מדת כל אחד ואחד שהוא התנהג למעלה מטבע האדם · אם בתורה אם בעבודה אם בגמ"ח ואהבת השלום · וכאן הודיע הקב"ה למשה בכלל טעם . מדוע לא יבער הסנה : אנכי אלהי אביך . עמרם וכדומה . שהיו מושגחים בפרטות . וזה ידע משה וכל ישראל דחסידיהם מושגחים בפרטות . אלא שלא ידע דכל ישראל ג"כ בהשגחה באו עליהם גזרות הללו מש"ה השיב הקב"ה דהנכי אלהי אביך הוא המשגיח ומגין על כלל ישראל : אלהי אברהם . בהשגחה נפלאה בדרך נגלה בזה הפרט המיוחד לו כאמור · אלהי יצחק וגו׳ . והוא תשובה כללית שלכן אין הסנה נבער מלבת אש בנזירות . כי השגחתי פועלת בזה . ומעתה אחר שהודיעו . עוד היה למשה מקום להסתכל באש איך נעשה הדבר שהאש אינו נאחז בסנה . והיה מבין דרכי השגחתו איך נשמרים ישראל מכליון . אבל אחר ששמע משה כי אך מעשה האלהים בעצמו הוא ויסתר משה פניו . לא בקש לשום עין על הלבת אש שבתוך הסנה : כי ירא מהביט אל האלהים .

לא

ו וַאֲמַר אֲנָא אֱלָהָא דְאָבוּךְ אֱלָהָא דְאַבְרָהָם אֱלָהָא דְיִצְחָק וֵאלָהָא דְיַעֲקֹב וּכְבִישׁ מֹשֶׁה לְאַפּוֹהִי אֲרֵי דְחִיל מִלְּאִסְתַּכָּלָא בְּצֵית יְקָרָא דַיָי: ז וַאֲמַר יְיָ מִגְלָא גְלֵי קֳדָמַי יַת שִׁעְבּוּד עַמִּי דִי בְמִצְרָיִם וְיַת קְבֵילְתְהוֹן שְׁמִיעַ קֳדָמַי מִן קֳדָם מַפְלְחֵיהוֹן אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי יַת כֵּיבֵיהוֹן: ח וְאִתְגְּלֵיתִי לְשֵׁזָבוּתְהוֹן מִידָא דְמִצְרָאֵי וּלְאַסָּקוּתְהוֹן מִן אַרְעָא הַהִיא לַאֲרַע טָבָא וּפְתְיָא לַאֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ לַאֲתַר כְּנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי: ט וּכְעַן הָא קְבֵילַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עָלַת

העמק דבר

לא מצא לב להסתכל איך הקב"ה מנהיג את עולמו. ואח"כ כשנתגדל וביקש לדעת דרכיו מנע ממנו הקב"ה וכדאיתא בגמ' ברכות ד"ה כשרציתי לא רצית כו'. וגם אז לא ביקש משה אלא בשביל ישראל כאשר יבואר שם ברצות ה'. אמנם עתה טוב לא נסתכל לדעת איך הקב"ה מנהיג תכונת הצרות ומשגיח על כמה מישראל לטובה ועל כמה לרעה. ולא נדבר עוד בזה. רק שהחל הקב"ה להיות מדבר בגאולה: (ז) ראה ראיתי · כמה ראיות מה שלא צעקו כלל · כמו שביארנו לעיל ב' כ"ה פירוש ד"א · והשלכת הנולדות ליאור בשנים שעברו זה שמונים שנה · והשפלת דעת ישראל בהמצאות פרעה · היינו שמפרש. את עני עמי אשר במצרים · ולא נצרך לפרש איזה עם · כי אין להקב"ה עם מיוחד אחר זולת אשר במצרים · ויותר היה להקב"ה לומר עני עמי ישראל · אלא פירש למשה דמה שרואה עניות הדעת של ישראל · ושפלות הנפש · אינו אלא משום שהמה במצרים · ולחוצים המה בדירות דחוקות וכדומה · אבל כשיצאו ויהיו בני חורין מוכשרים המה להיות עשירי הדעת ונפש גבוהה · הכל ראיתי מה שלא שמעתי · [ואין הפי' כ"א שעבוד עמי · ועי' להלן י"ז. דשם הפי' כ"א וכתיב בא"ת]: ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו · נכלל בזה שני מיני צעקות · א' היא התפלה שעשו ביום מות פרעה ונזעקו כולם מה יהיה אחרית לרעתם · ב' מה שנאנקים בעת שהמה מוכים ונענים · וע"ז אמר · כי ידעתי את מכאביו · ולא צעקה של אנשים אוהבי בצע הוא שצועקים על כל טורח · אלא המה סובלים כאב של כל האברים בהכאה וגם נכלל בזה כאב הלב מכמה צרות: (ח) וארד · פי' ירידה זו לא כמו שפירשנו בס' בראשית י"א ה' גבי מגדל וכן בסדום · אלא מש"ה ירדתי עתה בגלוי שכינה כדי להצילו מיד מצרים · לא כאשר עד כה היתה השגחתי שלא יכלו · עתה תהיה השגחתי בשפע להצילם לגמרי שלא ישתעבדו עוד בהם · ובלשון מיד מצרים נכלל הא דאיתא במכילתא פרשת בשלח עה"פ ויושע ה' את ישראל מיד מצרים · כאדם שהוא אוחז את הצפור שאם רצה מיד הוא חונקו · וכאדם שהוא שומט את העובר ממעי הפרה · ויבואר עוד להלן ו' ו' הכונה שהיו שתי מניעות לגאולה · א' שברשות פרעה ועמו שהקב"ה מכה אותם · היו יכולים לאבד את ישראל ביום אחד · ולא יהיה טוב מועיל כל פעולות ה' · וזהו המשל הראשון של הצפור · ב' שהיו כמה מישראל שלא רצו לצאת ממצרים וכמשל העובר שאינו רוצה לצאת ממעי הפרה · ובכ"ז עשה הקב"ה עצות להוציאם וכאשר יבואר שם וזהו מיד מצרים: ולהעלותם וגו' · ואח"כ יעלה לארץ טובה ורחבה ושם יהיו עשירים בדעת וגבהות הנפש · ונכלל במשמעות טובה · אותו תועלת של רחבה · שהוא הרחבת הדעת · באשר במשמעות טובה הוא המביא לידיעת ה' והשגחתו שעפ"י מה שע"י עבודתו ותורתו מתנהג כל הליכות א"י · וכבר ביארנו בס' במדבר בדברי יהושע וכלב טובה הארץ מאד מאד · שאמרו כי השפעת טוב הארץ תלוי אך בהשגחת ה' ובמעשה תורה ועבודה וגמ"ח יע"ש · וא"כ ממילא מגביה את הרעיון והדעת · ונמצא תועלת של טובה דומה לתועלת של רחבה · שיהיו בדירות מרווחות שמרחיבות את הדעת להיפך מאשר המה במצרים: אל ארץ זבת חלב ודבש · היא הבטחה בפ"ע שהיא טובה גם להליכות הגוף · ומש"ה אמר אל ארץ בפ"ע ולא כלל כאחד אל ארץ טובה ורחבה וזבת חלב ודבש · אלא דבר בפ"ע הוא · טובה ורחבה · יועיל להרחבת כח עם ישראל הרוחני · וזבת חלב ודבש · יועיל לחיי הגוף ותענוגי ב"א: אל מקום הכנעני וגו' · ולא אל ארץ הכנעני וגו' שהיא באמת אינו ארצם מעיקר הבריאה · אלא מקומם הוא שהמה יושבים שמה בשעה זו: והחוי והיבוסי · ולא אמר הגרגשי · באשר אמר אל מקום ולהגרגשי לא היה מקום מיוחד אלא מפוזרים בתוך שש אומות · ומש"ה לא היו תופשים מקום · וכשראו שישראל נכנסים לארץ עמדו ופינו לגמרי מחמת שגם בארץ היו טפלים להאומות אשר המה בקרבם: (ט) ועתה הנה צעקת וגו' · לשעה זו אינני בא להושיעם מנאקתם על מכאוביו · וגם אינני בא לראות ולפקוד על פירוש ד"א ולא על עון הבנים שהפילו ביאור שראיתי כי זה נמשך בעונשי המכות ועל הים · אבל לשעה זו באה אלי צעקת בני ישראל בתפלה לאלהי אבותיהם · מה יהיה תכלית השעבוד · עתה הנני לבשר לשם שיהיה להם אחרית טובה: וגם ראיתי את הלחץ וגו' · היינו במה שבזה משפילים דעתם ונפשם · זה ראיתי ברגע זה · ובמה שיבא משה ויבשר להם כי הישועה קרובה לבא · תומ"י ירחיב דעתם ונפשם · וכמבואר

הַלַּחַץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לֹחֲצִים אֹתָם׃ י וְעַתָּה לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ אֶל־פַּרְעֹה וְהוֹצֵא אֶת־עַמִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ יא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָאֱלֹהִים מִי אָנֹכִי כִּי אֵלֵךְ אֶל־פַּרְעֹה וְכִי אוֹצִיא אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ יב וַיֹּאמֶר כִּי־אֶהְיֶה עִמָּךְ וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת כִּי אָנֹכִי שְׁלַחְתִּיךָ בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת־הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעַבְדוּן אֶת־הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה׃ יג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָאֱלֹהִים הִנֵּה אָנֹכִי בָא אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתִּי לָהֶם אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם וְאָמְרוּ־לִי מַה־שְּׁמוֹ מָה אֹמַר אֲלֵהֶם׃ יד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה

ת"א מה שמו. סנהדרין קי"א עקרים מב פכ"ב: אהיה אשר אהיה. ברכות ט' ס' הזוהר פ' אחרי מות:

רש"י

את מכאוביו ולא העלמתי עיני ולא אטום את אזני מצעקתם): (י) ועתה לכה ואשלחך אל פרעה. ואם תאמר מה תועיל והוצא את עמי יועילו דבריך ותוציאם משם: (יא) מי אנכי. מה אני חשוב לדבר עם המלכים: וכי אוציא את בני ישראל. ואף אם חשוב אני מה זכו ישראל שיעשה להם נס ואוציאם ממצרים: (יב) ויאמר כי אהיה עמך. השיבו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. שאמרת מי אנכי כי אלך אל פרעה לא שלך היא כי אם משלי כי אהיה עמך וזה המראה אשר ראית בסנה לך האות כי אנכי שלחתיך ותצליח בשליחותי וכדאי אני להציל כאשר ראית הסנה עושה שליחותי ואיננו אוכל כך תלך בשליחותי ואינך ניזוק. ושאלת מה זכות יש לישראל שיצאו ממצרים דבר גדול יש לי על הוצאה זו שהרי עתידים לקבל התורה על ההר הזה לסוף שלשה חדשים שיצאו ממצרים. ד"א כי אהיה עמך וזה שתצליח בשליחותך לך האות על הבטחה אחרת שאני מבטיחך שכשתוציאם ממצרים תעבדון אותי על ההר הזה שתקבלו תורה עליו והיא הזכות העומדת לישראל. ודוגמת לשון זה מצינו (ישעיה ל"ז ל"ו) וזה לך האות אכול השנה ספיח וגו' מפלת סנחריב תהיה לך אות על הבטחה אחרת. שארצכם חריבה מפירות ואני אברך הספיחים: (יד) אהיה אשר אהיה. אהיה עמם בצרה זאת אשר אהיה עמם בשעבוד שאר מלכיות (ברכות ט') אמר לפניו רבש"ע מה אני מזכיר להם צרה אחרת דיים בצרה זו אמר לו יפה אמרת כה תאמר וגו' (ש"ר). (לא שהשכיל חלילה משה ביותר אלא שלא הבין דברי השם יתברך כי לא מחשבתו מחשבת השם יתברך שמאז כך היתה דעתו באומרו יתברך אהיה אשר אהיה למשה לבדו הגיד ולא שיגיד לישראל וזהו יפה אמרת שגם דעתי

העמק דבר

להלן ד' ל"א. והנה לעיל אמר תחלה ראה ראיתי וגו' ואח"כ ואת צעקתם שמעתי וכאן אמר ה' להיפך הנה צעקת וגו' ואחר כך וגם ראיתי וגו'. והיינו משום דלעיל שאמר בדרך כלל שהוא משגיח על ישראל. ע"כ מתחלה ראה את עני עמו בזמן הקודם בהפלת ילדות ובפריצות ד"א ובלחץ הדירה. ואח"כ הגיע הצעקה בזמנים המאוחרים במות פרעה ובשעת הגזירה. אבל בשעת פקידה לשעה זו הגיע להיפך. מתחלה פקד לראות תכלית לישראל. ואח"כ הרחיב דעתם במה שהודיע להם כי כן הוא ויקדו וישתחוו: (י) ועתה לכה. הזמינה עצמך. וכבר נתבאר בירושל' סוכה פ"ד ורבה שמות פ"ג. ויקרא פ"א

קֳדָמַי וְאַף גְלֵי קֳדָמַי יַת דוּחֲקָא דְמִצְרָאֵי דָחֲקִין לְהוֹן: י וּכְעַן אִיתָא וְאֶשְׁלְחִינָךְ לְוָת פַּרְעֹה וְאַפֵּיק יַת עַמִּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם: יא וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ מָן אֲנָא אֲרֵי אֵיזִיל לְוָת פַּרְעֹה וַאֲרֵי אַפֵּיק יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם: יב וַאֲמַר אֲרֵי יְהֵי מֵימְרִי בְסַעֲדָךְ וְדֵין לָךְ אָתָא אֲרֵי אֲנָא שְׁלַחְתָּךְ בְּאַפָּקוּתָךְ יַת עַמָּא מִמִּצְרַיִם תִּפְלְחוּן קֳדָם יְיָ עַל טוּרָא הָדֵין: יג וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ הָא אֲנָא אָתֵי לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵימַר לְהוֹן אֱלָהָא דַאֲבָהַתְכוֹן שַׁלְחַנִי לְוָתְכוֹן וְיֵימְרוּן לִי מַה שְׁמֵיהּ מָה אֵימַר לְהוֹן: יד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה וַאֲמַר כְּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל

העמק דבר

פ"א . לכה ועתה. פי' משום דלך מיבעי · אלא דיוק תיבת לכה . דוקא לך . ואם אין אתה לא יהיה אחר זולתך : ואשלחך אל פרעה והוצא וגו' . אבל להעלותו אל הארץ לא אמר לו כמובן : (יא) מי אנכי כי אלך אל פרעה · מה כחי בגשמיות שאוכל לילך אל פרעה · לא בכח ולא בגבורה נגד מלך אדיר כמוהו : וכי אוציא וגו' . קאי על מי אנכי . רק בהוראה אחרת מה כחי ברוחניות להוציא את בני ישראל ממצרים שנצרך להנהגת ישראל איש אשר רוח בו להלוך נגד דעת כ"א . ודייק את בני ישראל . אשר ידע טבעם להיות סרבנים על דעת גדוליהם יותר משאר אוה"ע : (יב) כי אהיה עמך . על השאלה הראשונה מה גבורתי נגד פרעה אמר ה' . כי אהיה עמך · ומה שתרצה לעשות עמו אקיים · ואין כח וגבורה יותר מזה : וזה לך האות. כי יהיה כן . ופי' וזה לך . לך ממש שתאמין ותדע בברור כי כן . וכמו לשון המקרא במלכים ב' כ' זה לך האות מאת ה' וגו' : כי אנכי שלחתיך · ובזה לבד תדע בברור אשר הראה שתצליח בשליחותך שהרי זה א"א אלא באופן שאהיה עמך : בהוציאך וגו' . זהו תשובה על השאלה השניה . ובזה אין מקום להשיב כי אהיה עמך למלאות דבריך מה שתגזור אומר על ישראל להעניש את הממרה ח"ו כי ענוש לצדיק לא טוב . והרי זה היה חטא של קרח וחבורתו שסברו כי משה ביקש מה' שאהרן יהי' כה"ג ושבטו יהי' הנבחר בישראל · והקב"ה מלא בקשתו · וכמו שיבואר ברצות ה' בפ' קרח שמשה הראה לדעת כי לא מלבו יצא לבקש מהקב"ה להיטיב לקרוביו נגד רצון ה' · וכש"כ להעניש את הממרה בו מישראל . וא"כ נשארה השאלה השניה מי אנכי כי אוציא וגו' ע"ז השיב ה' בהוציאך וגו' · וידעו הכל כי אתה הולך רק בשליחותי · ולא יסרבו על דברי · וכל סרבנות היה בעת שחשבו כי משה מדבר מפי עצמו . כמש"כ להלן ט"ז כ' . אבל משעת מ"ת ידעו כי הוא מדבר מפי הגבורה . ותיבות וזה לך האות כי אנכי שלחתיך . קאי גם לפניו וכמש"כ וקאי גם לאחריו וכמש"כ הרמב"ם בהל' יסודי התורה פ"ח . ומשמעות וזה לך . הוא בשבילך כמו וישם ה' לקין אות . שבזה ידעו הכל כי אנכי שלחתיך : (יג) אלהי אבותיכם שלחני אליכם . זה הלשון המגיה משה מעצמו . שכן יאמר גם שהרי יותר מזה אין יודעים · אבל המה ישאלו לי . מה שמו · וידוע דאפילו המלאכים אין להם שם העצם כ"א ע"ש הפעולה · מכש"כ הקב"ה פעולתו הוא שמו · וא"כ יהיה השאלה באיזה אופן תצא פעולה זו הנפלאה לאורה . ולא אמר משה כי יאמר ה' אלהי וגו' באשר לא ידעו דהוי' הוא המהוה הכל וא"כ מהוה גם אורך ורוע גלותם · והשעבודים שהוא בטבע שלא בהשגחה . ועי' מקרא ט"ו : (יד) אהיה אשר אהיה . אין האופן ברור כעת . משום שזה תלוי בהכנת המקבלים. ואם כן אהיה מתנהג בפעולתי כפי אשר אהיה בכח ישראל אשר יתנו לי כו' . ולפי הנראה היה ראוי לומר אהיה כאשר יהיו . והיינו כפי אשר יהיו המה עדת ישראל במעשיהם . כך אהיה במעשי · אבל באמת ג"ז יוצא מהשגחת ה' שיהיו ישראל ראוים לזה האופן או לזה · ואם שהוא לפלא בדעת האדם מ"מ כך הוא ונתבאר בס' דברים בברכת משה לבנימן ע"פ ברייתא דמכילתא במשל נפלא למלך שצוה לבנו הגדול להקיץ אותו בג' שעות ביום : ולבנו הקטן צוה להקיצו בבוקר כו' · והנמשל מבואר שם שנתן הקב"ה דעת לשבט יהודה שיהי' ההשגחה בעת קריעת ים סוף בדרך הטבע · ולבנימין נתן בדעה שיהי' בדרך נס נפלא ומי שנתגבר באותה שעה הוליך את אופן קריעת ים סוף אחר רצונו ודעתו ובאשר שניהם כיוונו לש"ש נתן הקב"ה שכר כל שבט לפי דעתו כמבואר שם באורך · והרי לפי המשל המלך עצמו תכן את רוח בניו : כך הקב"ה תכן את רוח דעת השבטים היאך יחשבו · ושלם שכר לפי מחשבתם : וזה הפלא הוא הק' המפורסמת בידיעה ובחירה · והישוב המפורסם הוא מאמר ה' כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי · וא"כ לא מה שיפלא בשכלנו איך הוא · יפלא ממנו ית' · אבל ברור הדבר שכך הוא בכל דור ובכל עת מנהיג הדור לפי הכנתו נמשך אחריו ההנהגה · ומי תכן את רוח הכנתו ג"כ ה' המהוה הכל : מש"ה אמר ה' אהיה אשר אהיה · כפי אשר אכין דעת המקבלים · וכך יהי' ראוי להיות הפעולה : ויאמר · הוא מאמר בפ"ע · לא כמו שאמרת אם ישאלו מה שמי · אלא מתחלה . כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני

שלחני

שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם׃ טו וַיֹּאמֶר עוֹד אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה
כֹּה תֹאמַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם
אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב שְׁלָחַנִי
אֲלֵיכֶם זֶה־שְּׁמִי לְעֹלָם וְזֶה זִכְרִי לְדֹר דֹּר׃
חמישי טז לֵךְ וְאָסַפְתָּ אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם
יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נִרְאָה אֵלַי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם
יִצְחָק וְיַעֲקֹב לֵאמֹר פָּקֹד פָּקַדְתִּי אֶתְכֶם וְאֶת־
הֶעָשׂוּי לָכֶם בְּמִצְרָיִם׃ יז וָאֹמַר אַעֲלֶה אֶתְכֶם
מֵעֳנִי מִצְרַיִם אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי
וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃
יח וְשָׁמְעוּ לְקֹלֶךָ וּבָאתָ אַתָּה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־
מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִיִּים
נִקְרָה עָלֵינוּ וְעַתָּה נֵלְכָה־נָּא דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים

ת"א זה שמי לעלם . פסחים נ קידושין עא : ואספת את זקני ישראל . יומא כח : פקד פקדתי . ראש השנה לב : זבת חלב ודבש . כתובות קיב :

רש"י

מתחילה כך היתה שלא תגיד לבני ישראל כדברים האלה אלא כה תאמר לבני ישראל אהיה פעם אחת וכן משמע ברבות ודו"ק) : (טו) זה שמי לעלם · חסר וי"ו לומר העלימהו שלא יקרא ככתבו (ס"כ) : וזה זכרי · למדו היאך נקרא וכן דוד הוא אומר ה' שמך לעולם ה' זכרך לדר ודר : (טז) את זקני ישראל · מיוחדים לישיבה · ואם תאמר זקנים סתם היאך אפשר לו לאסוף זקנים של ס' רבוא : (יח) ושמעו לקלך · מכיון שתאמר להם לשון זה ישמעו לקולך שכבר סימן זה מסור בידם מיעקב ומיוסף שבלשון זה הם נגאלים · יעקב אמר להם ואלהים פקד יפקוד אתכם . יוסף אמר להם (בראשית נ' כ"ד) פקוד יפקד אלהים אתכם : (אלהי העבריים · יו"ד יתירה רמז ליו"ד מכות ברש"י ישן) : נקרה עלינו · לשון מקרה וכן (במדבר כ"ג

העמק דבר ד'

שלחני אליכם · השליחות הוא ברור שתהא הגאולה עכ"פ אך אופן הגאולה היא עתידה להתברר : (טו) ויאמר עוד וגו' כה תאמר וגו' · לא כמו שאמרת שתאמר אלהי אבותיכם שלחני · אלא כה תאמר ה' אלהי אבותיכם אלהי אברהם וגו' · ואינו חזרה ח"ו מאשר אמר תחלה אהיה שלחני · אלא שניהם אמת ומוכרחים לענין דמה שאמר תחילה אהיה שלחני נתבאר דיש הרבה דרכים למקום ויתברר עוד לפי השעה · אבל לא נודע בזה כמה דרכים יש · ובמה תלוי חלוקי האופנים ע"כ הוצרך לפרש באר היטב · ומתחילה אמר · ה' · לא יחשבו שאני אלהים דמשמעו משגיח בשעת הצורך שרואה עוסק · אבל בל"ז הכל נעשה בלתי ידיעתו וכמש"כ בס' בראשית ל' כ"ה · אלא ה' שמהוה הכל הוא אלהים · וא"כ גם צרתם ואשר נעשה עד כה הוא בידיעה אלא שנעלמה מדעת ב"א כאשר יבואר עוד : אלהי אבותיכם · בדרך הטבע רק בהשגחה פרטית בכל דבר שנדרש לשלשה אבות כמש"כ לעיל ו' : אלהי אברהם · בדרך נעלה המיוחדת לאברהם והוא מה שנוגע למלחמה עם רודפיו : אלהי יצחק · בדרך נעלה המיוחדת ליצחק היינו בפרנסה : ואלהי יעקב · בדרך נעלה המיוחדת ליעקב היינו בשלום . וזה השם שיש בו כל הכחות כולם הוא שלחני · ובאיזה אופן מאלו הכחות תהיה הגאולה ע"ז היה המאמר

אהיה שלחני לותכון: טו ואמר עוד יי למשה כדנן תימר לבני ישראל יי אלהא דאבהתכון אלהיה דאברהם אלהיה דיצחק ואלהיה דיעקב שלחני לותכון דין שמי לעלם ודין דוכרני לכל דר ודר: טז איזל ותכנוש ית סבי ישראל ותימר להון יי אלהא דאבהתכון אתגלי לי אלהיה דאברהם יצחק ויעקב למימר מדכר דכירנא יתכון וית דאתעבד לכון במצרים: יז ואמרית אסיק יתכון משעבוד מצראי לארע כנענאי וחתאי ואמוראי ופרזאי וחואי ויבוסאי לארע עבדא חלב ודבש: יח ויקבלון למימרך ותיתי את וסבי ישראל לות מלכא דמצרים ותימרון ליה יי אלהא דיהודאי אתקרי עלנא וכען ניזיל כען מהלך תלתא יומין במדברא

העמק דבר

הקודם אהיה שלחני: **זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור** · לא אמר ה' זה שמי וזכרי לדור דור · אלא חלק לשנים היינו אני השם הנזכר פה שמי לעלם· ואני השם הוא זכרי לדור דור · והכוונה פשוטה דה' אלהי אבותיכם שהוא הנהגה בטבע בהשגחה פרטית לפי המעשה הוא לעלם · משא"כ אלהי אברהם וגו' בדרך נס אינו מצוי כ"כ רק ליחידים שראויים לה או לצורך השעה · מש"ה אינו אלא זכרי לדור דור (א) : (טז) **לך ואספת וגו'** · אחר שהודיע בדרך כלל · הנהגת ה' עם ישראל · צוה עליו איך לעשות בשעה זו : **אלהי אבותיכם נראה אלי** · הפסיק בתיבת נראה אלי בין אלהי אבותיכם . בין אלהי אברהם וגו' · להבינם שנראה מתחלה אלי ראיה לחוד שבא בזה להראות שהוא משגיח עליכם שהגזירות לא תכלינה אתכם . ואחר כך בא בשם אלהי אברהם וגו' לאמר פקד וגו' ובזה מתיישב אריכות הלשון אלהי אבותיכם אלהי אברהם וגו' והיה די לומר אלהי אבותיכם אברהם וגו' ואינו דומה להא שכתוב כ"פ אלהי אבותיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב · דשם בא ללמדנו חליפות אופני ההשגחה כמש"כ לעיל ו' ומ"ו · אבל היכן דכתיב אלהי אברהם יצחק ויעקב לכולם ביחד הייא השגחה נסתרת לכולם בשוה א"כ היינו אלהי אבותיכם והיה לו לכלול עם אברהם וגו' אלא הפי' שהוא מדבר בשני אופני ראיות. ראיה ראשונה להודיע כי הוא משגיח על ישראל שלא יכלו · ואח"כ היתה ראיה בשם אלהי אברהם וגו' לאמר פקד וגו' : **אתכם** · אפילו לא היה נעשה בעולה כ"כ · מ"מ הנני פוקד מצד שאתם בני אברהם יצחק ויעקב · ומה התכלית מזרעם בזה האופן וע"כ הזכיר ה' שמות האבות להעיר אהבה לזרעם : **ואת העשוי לכם במצרים** · מצד העול הנעשה · וכ"כ הספורני : (יז) **ואמר** · ולא אמר בקיצור והנני מעלה אתכם וגו' באשר שעדיין לא הגיע שעת הגאולה אלא יהי נמשך עוד איזה עת עד שיעבור עשר מכות כדי להראות כחו וגבורתו ית' כמו שיבואר בריש פ' בא · עד שיגיע לגאולה · ע"כ הודיע שהנני אומר שיהיה כך · אבל לע"ע איני עושה זאת : **מעני מצרים** . כאן הפי' משעבוד מצרים כת"א · מש"ה כתיב כאן מעוני מצרים · ולא כלשון שאמר ה' למשה מעני עמי אשר במצרים שפירושו שם עניות הדעת · שכאן מדבר לישראל והמה אינם מרגישים בעניות דעתם · ומש"ה לא כתוב כאן אל ארץ טובה ורחבה כדלעיל . שזה ג"כ להרחבת הדעת כמש"כ שם : (יח) **ושמעו לקלך** · מה שאתה בעצמך תדבר אז ישמעו הזקנים וילכו בעצמם ואז יהיה סדר הגאולה כפי שאומר הקב"ה עתה · אבל אח"כ נשתנה בכמה דברים ממה שאמר הקב"ה כאן למשה כאשר יבואר · והשנוי בא מסרבנות של משה שאלו לא היה מסרב ומשה בעצמו היה מדבר ושכינה מדברת מתוך גרונו היה מתקיים כדבר ה' ושמעו לקלך : אבל כאשר דבר אהרן ולא שמעו הוד קול משה כלל · שוב לא באו הזקנים ונשתנה סדר הגאולה והדיבור לפרעה כאשר יבואר · וזהו דיוק דבר ה' ושמעו לקלך ולא לדבריך . היינו קולו ממש : **נקרה עלינו** · מלשון ויקר אלהים כפרש"י · ולא כת"א אתקרי עלנא · ועי' להלן ה' ג' · ולא היה בזה הסדר שום דבור ה' לפרעה . רק המה משה והזקנים מספרים לפרעה שהקב"ה נראה אליהם · ונראה בזה שמוכן להשגיח עלינו ולהפיק רצון כדרך אור פני מלך מלכי המלכים הקב"ה · ולשון עליט במשמע על זקני ישראל המדברים וע"כ מבקשים מעצמם מפרעה· ועתה אחר שכן נראה לנו אלהינו חיי רוחנו:**נלכה נא דרך שלשת וגו'**· להודות לו ולברכו על הטוב והחסד · ומה שצוה הקב"ה לומר כן שילכו

הרחב דבר

(א) והנה בגמ' פסחים דף נ' איתא דרש רבא מ"ד זה שמי לעלם וזה זכרי לדר דר . לא כשם שאני נכתב אני נקרא אני נכתב הויה ואני נקרא אדני . זה שמי לעלם כתיב . והמאמר נראה תמוה היאך נרמז כאן שם הויה ושם אדני . והיאך מרומז זה במקרא . אבל לפי דברינו מבואר כי הנהגת הטבע בא בשם הויה היינו היה הוה ויהיה ומהוה הכל ומנהיג הטבע שהוא אלהי אבותיכם . וביאור שם אדני בכ"מ משמעו מצד הטבע כאדון על שלו . משנה הנהגת הפנו בטבע שהטביע להם ביד עבדיו באופן אחר לפי השעה . ויבואר עוד בזה להלן ל"ד ע' ובכ"מ וא"כ אלהי אברהם וגו' עניינו אדני . ואמר ה' . כי זה

בַּמִּדְבָּר וְנִזְבְּחָה לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ יט וַאֲנִי יָדַעְתִּי
כִּי לֹא־יִתֵּן אֶתְכֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַהֲלֹךְ וְלֹא בְּיָד
חֲזָקָה׃ כ וְשָׁלַחְתִּי אֶת־יָדִי וְהִכֵּיתִי אֶת־מִצְרַיִם
בְּכֹל נִפְלְאֹתַי אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה בְּקִרְבּוֹ וְאַחֲרֵי־כֵן
יְשַׁלַּח אֶתְכֶם׃ כא וְנָתַתִּי אֶת־חֵן הָעָם־הַזֶּה בְּעֵינֵי
מִצְרָיִם וְהָיָה כִּי תֵלֵכוּן לֹא תֵלְכוּ רֵיקָם׃ כב וְשָׁאֲלָה
אִשָּׁה מִשְּׁכֶנְתָּהּ וּמִגָּרַת בֵּיתָהּ כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי
זָהָב וּשְׂמָלֹת וְשַׂמְתֶּם עַל־בְּנֵיכֶם וְעַל־בְּנֹתֵיכֶם
וְנִצַּלְתֶּם אֶת־מִצְרָיִם׃ ד א וַיַּעַן מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר
וְהֵן לֹא־יַאֲמִינוּ לִי וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקֹלִי כִּי יֹאמְרוּ לֹא־

ת"א והן לא יהימנון לי. שבת לז: קמ"ץ בז"ק. הע' בשו"א מ"ש.

רש"י

ד') ויקר אלהים ואנכי אקרה כה. אהא נקרה מאתו הלוס: (יט) לא יתן אתכם מלך מצרים להלך. אם אין אני מראה לו ידי החזקה כלומר כל עוד שאין אני מודיעו ידי החזקה לא יתן אתכם להלוך: לא יתן. לא ישבוק. כמו (בראשית כ' ו') על כן לא נתתיך. (שם ל"א ז') לא נתנו אלהים להרע עמדי. וכלן לשון נתינה הם. וי"מ ולא ביד חזקה ולא בשביל שידו חזקה כי מאז אשלח את ידי והכיתי את מצרים וגו' ומתרגמינן אותו ולא מן קדם דחיליה תקיף. משמו של רבי יעקב ברבי מנחם נאמר לי: (כב) ומגרת

העמק דבר

רק דרך שלשת ימים ולשוב. מוכן שהיה כדי שיגיע לשאלת כלים בשפע רב. וגם כדי שיגיע מזה לרדיפה אחריהם ויצא מזה קריעת ים סוף. אבל לא נוה ה' לומר משמו שילכו דרך שלשת ימים. שהרי מפי ה' לא יצא דבר אשר לא יהיה כן. אלא המה מעצמם מבקשים זה המשך ויכול להיות שאח"כ לא יניחם הקב"ה לשוב כלל. וע"ע להלן ה' ג': (יט) כי לא יתן אתכם. ברצון הטוב למלאות בקשתכם: ולא ביד חזקה. אפילו כשתגשו עצמכם לצאת ביד חזקה ג"כ לא יניח בכח זרוע עוזו. ועי' להלן ה' ה': (כ) ושלחתי את ידי. מה שבכחי לעשות: והכיתי את מצרים וגו'. לפי זה המאמר משמע שתיכף כשלא יניח פרעה את ישראל יביא עליו המכות עד שישלח אבל לא היה כן לבסוף. וכ"ז נשתנה מחמת שנשתנה הדבור ושמעו לקלך. כאשר יבואר: (כא) ונתתי את חן העם הזה. הבטיח בכאן ענין החן ושאילת כלים. כאשר שהיה מוכן להאל וכלה. אבל אחר שנשתנה. ונשתהה הדבר עד משך רב אחר גזרת התבן. ואחר כך החלו המכות. ע"כ הוצרך הקב"ה לחזור ולהזהיר בשעת מעשה. וגם היו שינוים גם בזה המאמר של שאלת כלים ויבואר שמה ברצות ה': (כב) ושמתם על בניכם ועל בנתיכם. שלא היו יכולים לבקש אלא כפי הצורך ולא יותר מן הצורך שלא יהא ניכר כי נוטלים שלא ע"מ להחזיר. ע"כ יעץ ה' שכ"כ יקחו אפילו יותר מצרכי עצמם אלא ישימו על הבנים והבנות אפי' שאין כן דרכם להתלבש כ"כ

הרחב דבר

זה שמי לעלם בהעלמה שאסור לומר בשפתיו הויה. וזהו שמשמע אלהי אברהם שענינו משמעות שם אדני. זכרי לדר דר שמזכירין אותו יתברך בזה השם: והטעם ע"ז הוא משום שזה שהקב"ה מנהיג הטבע אינו ניכר לאדם ורק אנחנו מאמינים שכך הוא ודבר שאינו מובן בשכל אסור לשבחו בדרך נוכח בברכה ותפלה כדאיתא ביומא דף ס"ט ב' דמש"ה לא אמרו ירמיה ודניאל הגבור והנורא אע"ג שודאי האמינו שכך הוא שהרי כתוב בתורה אלא שלא הבינו בשכלם איך כך הוא מש"כ שהקב"ה מסדר הטבע הכל רואים ומבינים שזה אינו אלא מסיבה הראשונה ית' אדון העולם. וכדאיתא בברכות דף כ' התם מוכחא מילתא מאן עבד ניסא קוב"ה. וע"ע להלן ט"ו י"א: והנה תניא במכילתא פ' בא פט"ז מנין שאומרים אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב. שנאמר כה תאמר אל ב"י אלהי אבותיכם אלהי אברהם וגו' זה שמי לעלם וזה זכרי לדר דר. הכונה דק' שהרי חזר הקב"ה ואמר לך ואספת וגו' וא"כ מה זה אמר הקב"ה עד כה. אלא כך הדבר תחלה הורה ה'

ונדבח קדם יי אלהנא: יט וקדמי גלי ארי לא ישבוק יתכון מלכא דמצראי למיזל ולא מן קדם דחיליה תקיף: כ ואשלח ית מחת גבורתי ואמחי ית מצראי בכל פרשותי די אעביד ביניהון ובתר כן ישלח יתכון: כא ואתן ית עמא הדין לרחמין בעיני מצראי ויהי ארי תהכון לא תהכון ריקנין: כב ותשאל אתתא משבבתה ומקריבת ביתה מנין דכסף ומנין דדהב ולבושין ותשוון על בניכון ועל בנתיכון ותרוקנון ית מצרים: א ואתיב משה ואמר והא לא יהימנון לי ולא יקבלון מני

רש"י

ביתה. מאותה שהיא גרה אתה בבית: ונצלתם. כתרגומו ותרוקינון. וכן (שמות ל"ג ו') ויתנצלו בני ישראל את עדים והנו"ן בו יסוד. ומנחם חברו במחברת צד"י עם (בראשית ל"א ט') ויצל אלהים את מקנה אביכם. אשר הציל אלהים מאבינו. ולא יאמנו דבריו כי אם לא היתה הנו"ן יסוד והיא נקודה בחיר"ק לא תהא משמשת בלשון ופעלתם אלא בלשון ונפעלתם. כמו (דברים כ"ח ס"ג) ונסחתם מן האדמה ונתתם ביד אויב (ויקרא כ"ו י"ז) ונגפתם לפני אויביכם (יחזקאל כ"ב כ"א) ונתכתם בתוכה (ירמי' ז') ואמרתם נצלנו לי' נפעלנו. וכל נו"ן שהיא באה בתיבה לפרקי' ונופלת ממנה כנו"ן של נוגף נושא נותן נושך כשהיא מדברת לשון ופעלתם תנקד בשו"א בחטף. כגון (בראשית מ"ה י"ט) ונשאתם את אביכם (במדבר ל"ב כ') ונתתם להם את ארץ הגלעד. (בראשית י"ז) ונמלתם את בשר ערלתכם. לכן אני אומר שזאת הנקודה בחיר"ק מן היסוד היא ויסוד שם דבר נצול והוא מן הלשונות הכבדים. כמו דבור כפור למוד כשידבר בלשון ופעלתם ינקד בחיר"ק כמו (במדבר כ"ח) ודברתם אל הסלע. (יחזקאל מ"ה כ') וכפרתם את הבית (דברים י"א י"ט) ולמדתם

העמק דבר

כ"כ. אך רק כדי להציל מידם תשימו גם על הבנים גם על הבנות נמצא הי' דבר ה' בסדר י"ת. אשר משה בעצמו יהא המדבר. ולקולו יתעוררו כל הזקנים שלוחי ישראל לילך אל פרעה. והי' בזה מס"נ ואמונה שלמה שיהיו בזה כדאים לנס נגלה. והיו אומרים אל פרעה כי ה' נראה לישראל. ומש"ה מבקשים ממנו שיניחם לילך למדבר להקריב לה' וכאשר יסרב בדבר ישלח ה' את ידו בכל נפלאותיו. אבל לבסוף לא נעשה כן. בי אחר שלא שמעו לקול משה כ"א אל קול אהרן לא מצאו לב להאמין באמונה שלמה שימסרו נפשם לילך לפרעה. וע"כ לא היו ראוים באותה שעה לנס נגלה. עד שנתהוה גזרת שבן. ובזה היו כל מצרים ראוים לעונש כאשר יבואר להלן. והגיעו הנפלאות של המכות לא מצד הכנת ישראל אלא מצד שראוים היו לעונש נגלה. ועוד היו שינוים בדברם אל פרעה. והכל הוא תולאות השנוי שהגיע ע"י שסירב משה בענותנותו: ד (א) ויען משה. עניה הוא בקול כמש"כ בס' בראשית י"ח כ"ז עפ"י הגמ' סוטה דף ל"ב. הנה כשסירב משה בראשונה לאמר מי אנכי. הי' זה מדרך המוסר כמו שעשו כן ישעיה וירמיה. וכששאל בשני' מה אמר אליהם. שאל כהוגן לצורך הענין. אבל כשבא לסרב עתה הבין שאינו מדרך המוסר לבא בדברים כאלה לפני ה'. אבל מדת הענוה ושפלות גברה עליו כ"כ עד שראה עצמו מוכרח לצאת מגדר המוסר וד"א. והצר לו מאד והרים קול בכיה לאמר מה יעשה ואין בכחו להקים דבר ה'. וכיב"ז נתבאר בס' בראשית שם: והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקולי. כבר ביארנו בס' הנ"ל כ"א י"ב כ"ו ה' ובכ"מ דמשמעות שמיעה בקול הוא דיוק להתבונן בדבריו. ואמר משה שלא יאמינו בכלל שבא לגאול. ולא ישימו לב להתשיב דבריו כמו שראוי לדקדק במי שבא לדבר בשם ה': כי יאמרו לא נראה אליך ה'. לא קטרג ח"ו עליהם כי מעטי אמנה הם בגאולה. שהרי אותה המה מבקשים וצעקו אל ה'. אלא לא יאמינו כי נראה ה' אל משה ביחוד. שלא היו יודעים את משה לגדול בתורה המסורה להם מן האבות ולא בחסידות. שהרי בקטנותו גדל בפלטון של מלך. ועוסק בחכמות. ומיד שבא לראות בצרת אחיו. אירע סיבה שברח מעיקר קדושת ישראל ומצד דעת בני האדם הי' ראוי שיהי' נגלה הקב"ה לאהרן שהי' נביא עד כה במצרים. כמבואר ביחזקאל כ' שהיו נביאים במצרים והובא בפרש"י כאן. ובס' שמואל א' כתיב הנגלה נגליתי לבית אביך. וזה הי' טענת משה שיאמרו לא נראה אליך ה'. ויבואר עוד לפינו מה שהי' מן הדעת להרהר אחר משה. [ואחר כ"ז נחשב לעון למשה ע"ז. כדאיתא שבת

הרחב דבר

למשה הנהגת ה' עם ישראל בכל יום ובכל שעה. ושכך יזכירו בתפלה. שבזה הנוסח נכלל כל צרכי ב"א פעם שמכוין לתפלה לענין מלחמה ופעם לפרנסה ופעם לשלום. ופעם אפשר בדרך הטבע ופעם נדרש לנס. ע"כ עלינו להקדים בתפלה הקבועה זה הנוסח הכולל הכל. (ומש"ה לא נקבע הנוסח אלהי השמים ואלהי הארץ. ועי' שו"ת הרשב"א סימן תכ"ג) אלא שלא הזכיר הקב"ה כאן ה' אלהיכם ואלהי אבותיכם. משום שבג"ז לא הי' ניכר אז שהקב"ה מנהיגם ותובע עלבונם. עד שהי' י"מ. וכמש"כ בס' בראשית כ' כ"ה. אבל היום יש לומר ג"כ אלהינו:

נִרְאָה אֵלֶיךָ יְהוָה׃ ב וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה מַזֶּה מה זה קרי
בְיָדֶךָ וַיֹּאמֶר מַטֶּה׃ ג וַיֹּאמֶר הַשְׁלִיכֵהוּ אַרְצָה
וַיַּשְׁלִכֵהוּ אַרְצָה וַיְהִי לְנָחָשׁ וַיָּנָס מֹשֶׁה מִפָּנָיו׃
ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה שְׁלַח יָדְךָ וֶאֱחֹז בִּזְנָבוֹ
וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיַּחֲזֶק בּוֹ וַיְהִי לְמַטֶּה בְּכַפּוֹ׃ ה לְמַעַן
יַאֲמִינוּ כִּי־נִרְאָה אֵלֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֱלֹהֵי
אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב׃ ו וַיֹּאמֶר
יְהוָה לוֹ עוֹד הָבֵא־נָא יָדְךָ בְּחֵיקֶךָ וַיָּבֵא יָדוֹ
בְּחֵיקוֹ וַיּוֹצִאָהּ וְהִנֵּה יָדוֹ מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג׃ ז וַיֹּאמֶר
הָשֵׁב יָדְךָ אֶל־חֵיקֶךָ וַיָּשֶׁב יָדוֹ אֶל־חֵיקוֹ וַיּוֹצִאָהּ
מֵחֵיקוֹ וְהִנֵּה־שָׁבָה כִּבְשָׂרוֹ׃ ח וְהָיָה אִם־לֹא יַאֲמִינוּ

ת"א מזה בידך. בתרא דף קי: ויאמר ה' לו. שבת צז סנהדרין קי: ויוצאה והנה ידו מצרעת כשלג. שבת צז:

רש"י

אותם את בניכם: (ב) מזה בידך. לכך נכתב תיבה אחת לדרוש מזה שבידך אתה חייב ללקות שחשדת בכשרים. ופשוטו כאדם שאומר לחבירו מודה אתה שזו שלפניך אבן היא אומר לו הן אמר לו הריני עושה אותה עץ: (ג) ויהי לנחש. רמז לו שסיפר לשון הרע על ישראל (באומרו לא יאמינו לי) ותפש אומנתו של נחש: (ד) ויחזק בו. ל' אחיזה הוא והרבה יש במקרא. (בראשית י"ט ט"ז) ויחזיקו האנשים בידו. (דברים כ"ה י"א) והחזיקה במבושיו. (שמואל א' י"ז ל"ה) והחזקתי בזקנו. כל לשון חזוק הדבוק לבי"ת לשון אחיזה הוא: (ו) מצרעת כשלג. דרך צרעת להיות לבנה. אם בהרת לבנה היא אף באות זה רמז לו שלשון הרע ספר באומרו לא יאמינו לי לפיכך הלקהו בצרעת כמו שלקתה מרים על לשון הרע: (ז) ויוצאה מחיקו והנה שבה וגו'. מכאן שמדה טובה ממהרת לבא ממדת פורענות שהרי בראשונה

העמק דבר

דף נ"ז. באשר יודע ה' שמ"מ היו ישראל מאמינים]: (ב) ויאמר וגו' מזה בידך ויאמר מטה. לא הי' בתורת שאלה. כמו שאלת ה' לבלעם מי האנשים האלה עמך. או ליחזקיהו המלך מה אמרו האנשים האלה ומאין יבואו אליך שנתגנו בזה המשיבים על שאלת ה' כמסתפק ח"ו כידוע במדרש. אבל כאן היתה השאלה כמו שאלת ה' לירמיהו הנביא מה אתה רואה ירמי' והשיב מקל שקד אני רואה. או סיר נפוח אני רואה ופניו מפני צפונה. והית' התשובה היטבת לראות שכונת השאלה לראות באשר אין ספק שירמי' ראה לפניו עוד חפצים באותו מעמד אבל התבונן כי המקל שקד והסיר נפוח ופניו מפני צפונה. המה המכוון לה'. ומשו"ה א"ל ה' היטבת לראות: שכלך טוב ויפה. כך יוכל להיות שהי' בידו של משה עוד איזה דבר. ומ"מ התבונן משה שכונת ה' על המטה באשר מכבר מגלה שהוא ענין נפלא. וכן ראוי שיגולגל ענינים: (ג) וינס משה מפניו. הוא פלא מאדונינו משה להיכן נס ומאיזה מעמד הוא נס. (עי' בס' צרור המור פ' פינחס. וביערות הדבש ח"א דרוש ג') אבל באמת הי' שלא בישוב הדעת. אלא באשר התבהל פתאום ממראה עיניו וגם כאשר ינוס איש מפני הנחש בטבע האדם בלי שום התבוננות עה"ד (א) ועי' בסמוך: (ג) ואחוז בזנבו. אחיזה היינו החזקה דבסמוך. כדמוכח במו"ק דכ"ב ב' על

הרחב דבר

(א) ובספרי פרשת בהעלותך תניא עה"פ ויאמר ה' פתאם אל משה וגו' רשב"מ א' בפתאום נתיירא משה ובפתאום נדבר עמו. וביארנו בס' במדבר שם ובביאור הספרי דשם נענש ע"ז הניסה שלא הי' לפי כבוד ה'. אבל משום שהי' פתאום נתיירא משה

ארי יימרון לא אתגלי לך יי: ב ואמר ליה יי מה דין בידך ואמר חוטרא: ג ואמר רמיהי לארעא ורמהי לארעא והוה לחויא וערק משה מן קדמוהי: ד ואמר יי למשה אושיט ידך ואחוד בזנביה ואושיט ידיה ואתקף ביה והוה לחוטרא בידיה: ה בדיל דיהימנון ארי אתגלי לך יי אלהא דאבהתהון אלהיה דאברהם אלהיה דיצחק ואלהיה דיעקב: ו ואמר יי ליה עוד אעיל כען ידך בעיטפך ואעיל ידיה בעיטפיה ואפקה והא ידיה חורא כתלגא: ז ואמר אתיב ידך לעיטפך ואתיב ידיה לעיטפיה ואפקה מעיטפיה והא תבת הות כבשריה: ח ויהי אם לא יהימנון לך ולא יקבלון לקל אתא קדמאה ויהימנון לקל אתא

העמק דבר

המקרא ויאחז בבגדיו אין אחיזה פחות מטפח. אלא שאחיזה משמעו אפילו רפה בידו: ויחזק בו. יתרה עשה שהחזיק בזנבו בחוזק. כענין תשובה על הניסה שנתיישב דעת משה עליו שאין פחד משום דבר במקום הסכנה: ויהי למטה בכפו. בידו מיבעי. אלא כאשר החזיק במלא ידו כמו שאדם אוחז מטה במלא כפו. (ומזה למדו במו"ק שם ובחולין דף קל"ב א' דאחיזה הוא טפח. היינו שיעור כף). והנה הוא כדרך שאוחזים המטה. היינו בצד העליון. והתבונן בזה שמתחילה היה זה הצד זנב של הנחש קצה התחתון והגרוע של המטה. ובהיותו בידו של משה נעשה אותו הצד העליון והחשוב. ומזה התבוננו בני ישראל דלא כמו שהיו חושבין שאהרן ושאר חסידי ישראל המה הראשים. ומשה הי' כנגדם כמו זנב לאריות. אבל עתה שראו אות המטה הבינו שמשה התהפך לראש וראשון של ישראל ועל ידו יעשה הקב"ה גדולות. וזהו (ה) למען יאמינו כי נראה אליך. כלומר אע"ג שאינך כדאי בעיניהם. מ"מ בשביל אלהי אבותם נראה אליך. וכמשל המטה והנחש אשר בשביל משה נהפך מזנב הנחש לראש המטה. כך בשביל ישראל נהפך מזנב לאריות לראש מנהיגי הדור שהוא משל למטה ושבט: אלהי אברהם וגו'. פי' הקב"ה כאן כל הפרטים למען דעת אשר משום איזה אופן שיבקש הקב"ה לעשות דברו. אם בהשגחה נסתרת אם בנס נגלה. וכן אם לצורך גאולה מאיזה צרה אם לצורך פרנסה כמו ירידת גשמים וכדומה אם לצורך שמירת השלום. הכל דרכו ורצונו ית' להתראות ולעשות דברו ע"י הצעיר בעיניו ובעיני הדור. וכמו שמצינו בכמה דורות שנעשה הישועה ע"י אדם שלא הי' מקודם מצוין בדור: (ו) ויאמר ה' וגו' עוד הי' מקום להרהר. דא"כ שרצה הקב"ה להגביה את הזנב לאריות לראש מנהיגי הדור. למה הרחיקו ממצרים מקום משכן ישראל. וגלהו למדין ושם הגביה מעלתו. ע"כ הראה לו עוד אות ומשל: ויוציאה והנה ידו. ולא נעשה פתאום ידו מצורעת למראה עיניו כי כך דרך ה' כשרצונו לעשות פלא יהי' מכוסה מעין האדם רגע ההתהפכות. וכענין הכלל הידוע שאין הברכה שורה אלא במכוסה מן העין. כך כל דבר פלא. וכן הי' אם הי' משה מתהלך בקרב ישראל והכל רואים אותו ואת ערכו והנה רוח ה' עליו בדרך הפלגה יתירה הי' הפלא לעין אדם. ודרך ה' אינו כן אלא נתכסה מעיני ישראל. ובמדין ובמדבר נתהפך לאדם נעלה שאין כמוהו. ועי' בסמוך: (ז) אל חיקך. ולא אמר בחיקך. שמחמת יסורים שהרגיש משה באותו רגע. באשר אגב היה זה האות לעונש. כדאיתא במס' שבת דצ"ז. ולא היה אפשר להכניס ידו בחיקו מפני הכאב ליגע באיזה דבר. ע"כ צוהו להשיב ידו סמוך לחיקו: וישב ידו אל חיקו. סמוך לחיקו. ותומ"י סר הכאב והיה אפשר להכניסה בחיקו ממש. ומש"ה כתיב ויוציאה מחיקו. ולא כמו במקרא הקודם. משום שהייתי סבור שלא הביא לחיקו כלל מש"ה כתיב מחיקו. ללמד שהבין משה שהחיק גורם הרפואה מש"ה אחר שהוקל הכאב הכניסה בחיקו. וכאשר הוציאה מחיקו שבה כבשרו. [והדרש בשבת שם דככר בחיקו שבה. משום דאי כתיב ויוציא לחוד הייתי יודע שהכניסה לחיק דבל"ז לא שייך לשון ויוציאה]: והנה שבה כבשרו. חזר בשר היד להיות זך ונקי כבשר הגוף שהיא נחה מבשר היד מחמת שעובדים בה וממששים בדברים שמגשימים הבשר. ואחר ששבה יד משה נעשית נחה כבשרו ממש ונקיה יותר ממה שהיה תחלה וזהו בטבע הצרעת כשמתרפא כמו שמצינו גם בנעמן וישב בשרו כבשר נער קטן. דהצרעת מוציא כל חלאה שבבשר. אמנם במשה היה זה לאות ללמד דכמו

הרחב דבר

משה. כך הגיע עונשו להפחידהו פתאום. והנה במשנה שבת פ"ב תנן המכבה את הנר מפני שהוא מתיירא מפני עובד כוכבים מפני לסטים מפני רוח רעה מפני חולה שיישן פטור. ופי' הגמ' הא דמפני החולה. דמיירי בחולה שיש בו סכנה ופטור ומותר. וכפירש"י דה"ה לשאר פטורי דמתניתין וכ"ה בירושלמי אבל בפי' המשניות להרמב"ם לא פירש כן אלא דוקא בחולה הכי. משא"כ באידך מילי הוא כמשמעו פטור והוא פלא. וצ"ל דמיירי דאין בו סכנה. ומ"מ פטור שמיירי שעשה מפני פחד פתאום. וה"ז דומה לאונס. ואין בו קרבן. וזה הענין הי' כאן במשה שברח מפני פחד פתאום:

לָךְ וְלֹא יִשְׁמְעוּ לְקֹל הָאֹת הָרִאשׁוֹן וְהֶאֱמִינוּ
לְקֹל הָאֹת הָאַחֲרוֹן׃ ט וְהָיָה אִם־לֹא יַאֲמִינוּ
גַּם לִשְׁנֵי הָאֹתוֹת הָאֵלֶּה וְלֹא יִשְׁמְעוּן לְקֹלֶךָ
וְלָקַחְתָּ מִמֵּימֵי הַיְאֹר וְשָׁפַכְתָּ הַיַּבָּשָׁה וְהָיוּ הַמַּיִם
אֲשֶׁר תִּקַּח מִן־הַיְאֹר וְהָיוּ לְדָם בַּיַּבָּשֶׁת׃ י וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה בִּי אֲדֹנָי לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנֹכִי גַּם
מִתְּמוֹל גַּם מִשִּׁלְשֹׁם גַּם מֵאָז דַּבֶּרְךָ אֶל־עַבְדֶּךָ
כִּי כְבַד־פֶּה וּכְבַד לָשׁוֹן אָנֹכִי׃ יא וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֵלָיו מִי שָׂם פֶּה לָאָדָם אוֹ מִי־יָשׂוּם אִלֵּם אוֹ חֵרֵשׁ
אוֹ פִקֵּחַ אוֹ עִוֵּר הֲלֹא אָנֹכִי יְהוָה׃ יב וְעַתָּה לֵךְ
וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם־פִּיךָ וְהוֹרֵיתִיךָ אֲשֶׁר תְּדַבֵּר׃
יג וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנָי שְׁלַח־נָא בְּיַד־תִּשְׁלָח׃ יד וַיִּחַר־

רש"י

לא נאמר מחיקו (ש"ר): (ח) והאמינו לקל האת האחרון · משתאמר להם בשבילכם לקיתי על שספרתי עליכם לשון הרע יאמינו לך שכבר למדו בכך שהמזדווגין להרע להם לוקים בנגעים כגון פרעה ואבימלך בשביל שרה: (ט) ולקחת ממימי היאור · רמז להם שבמכה ראשונה נפרע מאלהיהם פי' כשהקב"ה נפרע מעובדי כוכבים נפרע מאלהיהם תחלה שהיו עובדים לנילוס המחיה אותם ואהפכם לדם. ברש"י ישן):והיו המים וגו'·והיו והיו ב"פ · נראה בעיני אלו נאמר והיו המים אשר תקח מן היאור לדם ביבשת שומע אני שבידו הם נהפכים לדם ואף כשירדו לארץ יהיו בהווייתן אבל עכשיו מלמדנו שלא יהיו דם עד שיהיו ביבשת: (י) גם מתמול וגו'·למדנו שכל ז' ימים היה הקב"ה מפתה את משה בסנה לילך בשליחותו מתמול שלשום מאז דברך הרי שלשה ושלשה גמין רבויין הם הרי ששה והוא היה עומד ביום הז' כשאמר לו זאת עוד שלח נא ביד תשלח עד שחרה בו וקבל עליו (ש"ר) וכל זה שלא היה רוצה ליטול גדולה על אהרן אחיו שהיה גדול הימנו ונביא היה שנא' (הלא אהרן אחיך הלוי וגו' ועוד נאמר לעלי הכהן) (ש"א ב' כ"ז) הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים הוא אהרן · וכן (יחזקאל כ"ה) ואודע להם בארץ מצרים וגו' ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ואותה נבואה לאהרן נאמרה: כבד פה · בכבידות אני מדבר ובלשון לע"ז בלב"ו (שטאממלער): (יא) מי שם פה וגו' · מי למדך לדבר כשהיית נדון לפני פרעה על המצרי: או מי ישום אלם · (תנחומא) מי עשה פרעה אלם שלא נתאמץ במצות הריגתך ואת משרתיו חרשים שלא שמעו בצוותו עליך (שבת ק"מ) ולאספקלטורין ההורגים מי עשאם עורים שלא ראו כשברחת מן הבימה ונמלטת: הלא אנכי . שמי ה' עשיתי כל זאת: (יג) ביד תשלח · ביד מי שאתה רגיל לשלוח והוא אהרן · ד"א ביד אחר שתרצה לשלוח שאין סופי להכניסם לארץ ולהיות גואלם לעתיד יש לך שלוחים הרבה: (יד) ויחר אף · (זבחים ק"ב) רבי

העמק דבר

דכמו שהיה עם היד כך היה עם משה כשבא להתערב בקרב ישראל נהפך לו ההתקרבות לרוען · והוכרח לצום משם . ואח"כ כאשר הוא שב עוד הפעם להתקרב לישראל תיכף כשהחל להתקרב סר פחדו כי מתו כל האנשים וגו' וכשבא לקרבם ממש נתגדל יותר הרבה מאשר היה בתחלה: (ח) לקול האות הראשון · מה שיש להבין מדבריו הרי הוא כאלו מדבר . ועי' מש"כ בס' במדבר י"ד כ"ג: והאמינו לקול האות האחרון · שהרי זה האות ישוב על השאלה הראשונה ג"כ . דאמאי לא נזדקק הקב"ה להגדיל את אחד מגדולי הדור הידועים . והיינו בשביל שהוא שרוי בתוכם ולמראה עיניהם . ודרכו ית' לעשות דבר

בתראה : ט ויהי אם לא יהימנון אף לתרין אתיא האלין ולא יקבלון מינך ותסב ממיא דבנהרא ותשוד ליבשתא ויהון מיא דתסב מן נהרא ויהון לדמא ביבשתא : י ואמר משה קדם יי בבעו יי לא גבר מלול אנא אף מאתמלי אף מרקדמוהי אף מעידן דמלילתא עם עבדך ארי יקיר ממלל ועמיק לישן אנא : יא ואמר יי ליה מן שוי פומא לאנשא או מן שוי אלמא או חרשא או פתיחא או עוירא הלא אנא יי : יב וכען איזל ומימרי יהי עם פומך ואלפינך די תמליל : יג ואמר בבעו יי שלח כען ביד מן דכשר למשלח : יד ותקיף רוגזא דיי במשה

העמק דבר

פלא בשעה שהוא מכוסה מן העין כמו שהיה בעסק היד דהשינוי היה בהיותה בחיק דוקא . ולשון האחרון אע"ג שהיה עוד אות שלישי · לא קשה כלל · שכך דרך לשון הקודש כדכתיב בס' בראשית את לאה וילדיה אחרונים ואת רחל וגו' וכ"ה לשון המשנה כדאיתא רפ"ד דנזיר · אמנם באמת יבואר בסמוך דאות השלישי לא בא כדי להאמין כלל · ולא כשני האותות האלה שבאו כדי להאמין וא"כ הוא אחרון ממש : (ט) גם לשני האותות האלה . למעשה האותות המוכיח למשכיל על האמת : ולא ישמעון לקלך · במה שתסביר להם תוכן האותות : ולקחת וגו' . הבין לו שמי שיתעקש עוד ולא ירצה להאמין הרי יהיה ממנו כמו ממימי היאור שנותן חיים לאדם · והרי הוא נהפך לדם . כך ענין הגאולה שהוא לחיי ישראל . יתהפך לאותם אנשים למות · וכאשר באמת לסוף מתו הרבה קטני אמנה בדבר · ושוב לא הוצרך הקב"ה להוסיף אותות · שבע"כ יוציאם · והנה המפרשים הראשונים ז"ל דקדקו על תיבת והיו שני פעמים · ועי' רש"י ורמב"ן וש"מ . אבל לדעתי כל המאמר והיו המים אשר תקח מן היאור מיותר והיה די לאמר ולקחת ממימי היאור ושפכת היבשה והיו לדם ביבשת · אלא בא ללמד שלא נימא דרך הלקיחה ראשונה יהיה כן · אלא בכל שעה שיבקשו ממשה לנסות עוד הפעם או הרבה פעמים הכל יהיה כן שיהיו לדם · ובא להורות בזה שלא רק בגאולה זו תבוא לרועץ למי שאינו זוכה לה אלא כך יהי' לדורות שכל גאולה מן הצרה הבאה להכלל·מי שאינו זוכה לה מצד איזה חטא המביא לכך כגון שאינו משתתף עצמו בצרת הכלל · וכדומה . עוד בבוא עת הישועה מתהפכת לאותם אנשים לרועץ · כמו ביאת ישראל לארץ היה לאותם שלא זכו לה כיבה שימותו · וכן אצל השליש מלכים ב' ז' · ועוד הרבה . והנה משונה הלשון של האות השלישי מהאות השני · דשם לא כתיב והיה אם לא יאמינו וגו' תחלה אלא בסוף וכאן להיפך · והיינו כמש"כ דשם בא האות כדי שיאמינו והאות השלישי לא בא כדי להאמין אלא להודיע להמתחכמים הרבה . כמו שאין ראוי להיות כפתי מאמין לכל דבר · כך אין ראוי להיות מתחכם יותר מדי בלי להאמין : (י) בי אדני · שם הזה הוא בא לשידוד הטבע . כמש"כ לעיל ג' ש"ו . וביקש משה מהקב"ה בזה השם

יען שהוא איננו איש דברים בטבע. שיעשה לו נס וירפא לשונו כרגע : לא איש דברים אנכי · הענין הזה נדרש להיות איש דברים עם ישראל להסביר להם כל נס על מה הוא בא ומראה · וכן הסבר דבר ה' במאמרים הקודמים . ואני איני ראוי לכך · ולא מה שנצרך לדבר אל פרעה הם . שהרי אמר לו ה' ע"ז כי אהיה עמך . אבל על דבריו עם ישראל לא השיב לו כך כמו שבאמת שם וא"כ חסר לו הכשרים לאותו ענין · והכי מבואר הפסוק ע"ז · ודבר הוא לך אל העם : גם מתמול · לא מיבעי לדבר עם ישראל רבים וכן שלמים · אלא אפילו מתמול בהיותי במדין · לא הייתי איש דברים להסביר לחכמי מדין וכדומה כראוי : גם משלשם · אפילו בהיותי בפלטין של פרעה חשוב כאחד מבניו שהרי היה נחשב לבן בתו · לא מצאתי לב לדבר גדולות בפני רבים : גם מאז דברך אל עבדך · אפילו משעה שנפתחו עיני ודעתי בהיותי נדבר את ה' איני מוצא עצמי ראוי לכך : כי כבד פה וכבד לשון אנכי · שבטבעי אני עומד דלשוני הולך בכבדות · ויש מי שאפילו איננו כבד פה ואינו מדבר בלעגי שפה · מ"מ אין לו כח בלשונו להוציא אמרי שפר מכח אל הפועל · שהרי בזה נתברך נפתלי בברכת יעקב · וזהו הנקרא כבד לשון · והיה בזה בקשת משה שיתן לו זה הכח בדרך נס : (יא) מי שם פה לאדם וגו' הלא אנכי ה' · שנויים המתהוה באנשים זה מדבר וזה אלם וכדומה · אע"ג שהוא נראה בא במנהג העולם · ויש סיבה טבעית על מה הוא נעשה אלם או חרש מ"מ מי סבב הטבע · הלא אנכי ה' · וא"כ גם זה בא בכוונה ממני שתהי' אתה כבד פה וכבד לשון · ומ"מ לאותו ענין של הגאולה תהי' איש דברים · וכך הוא ברכה · והובא ברמב"ן : (יב) אהיה עם פיך · בשעה שתרצה לדבר מעניני הגאולה עם ישראל אהיה אני עם פיך · שלא תהי כבד פה : והוריתיך אשר תדבר · אתן לך מדע ושפע אמרי שפר מה לדבר · ולא תהי' כבד לשון : (יג) בי אדני · אתה השם המשדד הטבע · בכל רגע שאהיה צריך לכך · אחר שאיך רוצה לשדד הטבע ברגע זה ולעשות אותי לאיש דברים וא"כ יהי' שידוד הטבע בכל רגע שאהי' נצרך לכך · ודבר זה קשה עלי להעריח לשכינה בכל רגע שתהי' מדברת מתוך גרוני : שלח נא ביד תשלח ·

אַף יְהוָה בְּמֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הֲלֹא אַהֲרֹן אָחִיךָ הַלֵּוִי יָדַעְתִּי כִּי־דַבֵּר יְדַבֵּר הוּא וְגַם הִנֵּה־הוּא יֹצֵא לִקְרָאתֶךָ וְרָאֲךָ וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ׃ טו וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו וְשַׂמְתָּ אֶת־הַדְּבָרִים בְּפִיו וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם־פִּיךָ וְעִם־פִּיהוּ וְהוֹרֵיתִי אֶתְכֶם אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן׃ טז וְדִבֶּר־הוּא לְךָ אֶל־הָעָם וְהָיָה הוּא יִהְיֶה־לְּךָ לְפֶה וְאַתָּה תִּהְיֶה־לּוֹ לֵאלֹהִים׃ יז וְאֶת־הַמַּטֶּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדֶךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־בּוֹ אֶת־הָאֹתֹת׃ פ

ששי יח וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב ׀ אֶל־יֶתֶר חֹתְנוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלְכָה נָּא וְאָשׁוּבָה אֶל־אַחַי אֲשֶׁר־בְּמִצְרַיִם וְאֶרְאֶה הַעוֹדָם חַיִּים וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה לֵךְ לְשָׁלוֹם׃ יט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְיָן לֵךְ שֻׁב מִצְרָיִם כִּי־מֵתוּ כָּל־הָאֲנָשִׁים הַמְבַקְשִׁים אֶת־

ת"א ויחר אף. זבחים קב: הלא אהרן אחיך הלוי. שם: וראך ושמח. שבת קלט: לך לשלום. ברכות סד מועד קטן כט: ויאמר ה' אל משה במדין. נדרים סה: כי מתו כל. נדרים ז וסד תהלים ס:

רש"י

יהושע בן קרחה אומר כל חרון אף שבתורה עושה רושם וזה לא נאמר בו רושם ולא מצינו שבא עונש ע"י אותו חרון. אמר לו רבי יוסי אף בזו נאמר בו רושם. הלא אהרן אחיך הלוי. שהיה עתיד להיות לוי ולא כהן והכהונה הייתי אומר לצאת ממך מעתה לא יהיה כן אלא הוא יהיה כהן ואתה הלוי שנאמר (דברי הימים א' כ"ג י"ד) ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי: הנה הוא יצא לקראתך. כשתלך למצרים: וראך ושמח בלבו. לא כשאתה סבור שיהא מקפיד עליך שאתה עולה לגדולה. ומשם זכה אהרן לעדי החשן הנתון על הלב: (טז) ודבר הוא לך. בשבילך ידבר אל העם וזה יוכיח על כל לך ולי ולו ולכם ולהם הסמוכים לדבור שכולם לשון עליהם: יהיה לך לפה. למליץ לפי שאתה כבד פה: לאלהים. לרב ולשר: (יח) וישב אל יתר חתנו. ליטול רשות שהרי נשבע לו (שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו (מכילתא) ושבעה שמות היו לו רעואל יתר יתרו קינן וכו': (יט) כי מתו כל האנשים. מי

העמק דבר

ביד אדם שלשונו מסוגל לכך. ויהי' הוא בתורת שליח ולא יהי' נצרך שהשכינ' תדבר מגרונו. שהאם אתה המדבר ולא האיש אשר תבחר בו ולכן אני איני שליח לישראל כלל. משא"כ אם יהא איש דברים ואתה תמסור לו דברים והוא ידבר לישראל בתורת שליחות. וא"כ יהא ביד תשלח: (יד) ויחר אף ה' במשה. על סרבנותו. שעפ"י זה ישתנה סדרי הגאולה ממה שחשב תחלה כאשר יבואר: הלא אהרן וגו'. בזה פי' טעם הסירוב הראשון שלא יאמינו לו שיהא נראה ה' למשה ולא לאהרן שהוא מוחזק בחסידות ובנבואה מכבר. אבל עתה אשר אהרן עצמו ידבר ויראו הכל אשר גם הוא מאמין שנראה אליך. ואמונת אהרן באה ע"פ דבר ה' לאהרן לך לקראת משה וגו'. בזה הבין גדולת משה וכי ידעו ה' יותר ממנו. ואמר הלוי להגיד כי גדולת אהרן באה באשר הוא משבט לוי מוחזקים בחסידות אבל גדולת משה אינו כן. אלא מופשט ונעלה מכל. ועי' ו' י"ד: כי דבר ידבר הוא. כמה פעמים ידבר להסביר לישראל דבר ה'

וַאֲמַר הֲלָא אַהֲרֹן אָחוּךְ לֵוָאָה גְּלֵי קֳדָמַי אֲרֵי מַלָּלָא יְמַלֵּיל הוּא וְאַף הָא הוּא נָפִיק לְקַדָּמוּתָךְ וְיֶחֱזֵינָךְ וְיֶחֱדֵי בְּלִבֵּיהּ: טו וּתְמַלֵּיל עִמֵּיהּ וּתְשַׁוֵּי יָת פִּתְגָּמַיָּא בְּפוּמֵיהּ וּמֵימְרִי יְהֵי עִם פּוּמָךְ וְעִם פּוּמֵיהּ וְאַלֵּיף יַתְכוֹן יָת דִּי תַעְבְּדוּן: טז וִימַלֵּיל הוּא לָךְ עִם עַמָּא וִיהֵי הוּא יְהֵי לָךְ לִמְתוּרְגְּמָן וְאַתְּ תְּהֵי לֵיהּ לְרָב: יז וְיָת חוּטְרָא הָדֵין תִּסַּב בִּידָךְ דִּי תַעֲבֵיד בֵּיהּ יָת אָתַיָּא: יח וַאֲזַל מֹשֶׁה וְתָב לְוָת יֶתֶר חֲמוּהִי וַאֲמַר לֵיהּ אֵיזִיל כְּעַן וְאֵיתוּב לְוָת אַחַי דִּי בְמִצְרַיִם וְאֶחֱזֵי הַעַד כְּעַן אִנּוּן קַיָּמִין וַאֲמַר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה אֵיזִיל לִשְׁלָם: יט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה בְּמִדְיָן אֵיזִיל תּוּב לְמִצְרָיִם

העמק דבר

ובזה סר טעם סירוב השני: וגם הנה הוא וגו׳. לא תחוש שיהא הדבר קשה עליו להיות נשפל לך. לא כן. אלא הוא יצא לקראתך. ולא אך בפעולה הנראית לעין אדם. שהיה אפשר לחשוב דמ״מ נפשו ירעה לו. לא כן. אלא וראך ושמח בלבו: (טו) אהיה עם פיך. בשעה שתגיד לו דבר ה׳ כאשר הוא: ועם פיהו. בשעה שיסביר אח״כ כוונת הדברים ועומק שבהם. ועם פיו מיבעי. אלא בא לרמז שדבר אהרן בביאור דברי משה הוא כמו תורה שבע״פ שמכונה בשם פיהו בסימן ה״א הנקיבה וכמו שכתוב בשה״ש ישקני מנשיקות פיהו כי טובים דודיך מיין. הכוונה מנשיקות וערבות דברי דודים שהוא תורה שבע״פ: והוריתי אתכם את אשר תעשון. בעת שהיה דבר ה׳ למשה שילך לבדו כבר הורה איך לעשות כמבואר לעיל ג׳ כ׳. אבל עתה כשסירב משה לא עשו מאומה אפילו אות התנין לא עשו עד אשר צוה ה׳. והיינו משום שכך אמר ה׳ והוריתי אתכם וגו׳. וכבר נתבאר טעם השנוי. כי עפ״ז שלא שמעו הזקנים קולו של משה. נשתנה ההליכה אצלם ולא היתה אמונתם במסירת נפש. ולא הלכו לפרעה. משום זה לא היו ישראל ראויים לנס עדיין עד אח״כ שהרבו המצרים להרע ישראל בדבר התבן: (טז) ודבר הוא לך אל העם. הוא עיקר הרבנותו של משה כמו שביארנו. משא״כ עם פרעה לא היה קשה למשה לדבר פעם דבר ה׳ והיתה שכינה מדברת מתוך גרונו בעת ידוע ששלחו ה׳ לילך ולדבר. משא״כ עם ישראל היה עליו העסק תמיד להגיע לפניהם תמיד דברים. וכן כתיב להלן ה׳ א׳ ויאמרו אל פרעה וגו׳. מה שאם כן בישראל כתיב וידבר אהרן את כל הדברים וגו׳ וכ״כ הרמב״ן ז״ל: והיה הוא יהיה לך לפה. לדבר בהסבר דבר ה׳ וביאורו וכוונתו שמוטל עליך הוא יהיה במקום פיך: ואתה תהיה לו לאלהים. להגיד לו דבר ה׳ כמו אלהים לנביאו. ועי׳ להלן ז׳ א׳: (יז) את המטה וגו׳. כאשר הייתי סבור דשוב אין צריך לאותות אלה. שהרי לא בא אות המטה אלא בשביל שהיה קשה להאמין שנראה ה׳ למשה ולא לאהרן. משא״כ עתה שאהרן עצמו נמשך אחריו. מש״ה הוצרך ה׳ לומר דגם עתה יקח המטה ולעשות אותותם אותות לישראל. פן יהי נמצא מ״מ מי שחכם בעיניו מאהרן. מש״ה נצרכו להאותות ואהרן יסביר עומק הכונה של האותות. והא שאמר האותות ולא האות של הנחש לבדו. משום שנכלל בשם אותות גם המופתים שהם המכות שהרי המטה נ״כ לאות על אמיתותו: (יח) וישב אל יתר חותנו. ליטול רשות ממנו. או משום שנשבע לו כמו שהביא רש״י בשם המכילתא או כדאיתא בש״ר פ״ו שאמר משה שחייב בכבודו יותר מאביו ואמר שפתח לו פתח בהיותו נודד. והנה כתיב יתר בשמו הקודש. והרי כבר כתיב יתרו ע״ש שנתחכם ונתעלה. בא ללמדנו שלא נימא דמה שהטעים משה על עצמו ליטול רשות הוא משום שהיה יתרו חשוב מאד. ואין ד״א להפליג עצמו ממנו בלי רשותו. לא כן אלא אפילו משום שהוא יתר. אלא כיון שהוא חותנו ועשה טובה עמו שנתן לו אשה ולחם: ואראה העודם חיים. כבר ביארנו בס׳ בראשית מ״ה כ״ח דלשון זה של וראה משמעו רק להתראות שעה קלה ולשוב אח״כ. והיינו שכבר ידע משה ממה שאמר לו ה׳ והוריתי אתכם וגו׳. שלא תהיה הגאולה מיד בסירוב הראשון. וא״כ היה בדעתו לשוב אחר כך למדין. ולילך עתה בעצמו בלי אשתו ובניו שהרי ירא מהאנשים המבקשים נפשו. מש״ה אמר ליתרו שילך לשעה ולא גלה לו שהולך בשליחות הגאולה. שאין בזה תועלת להודיעו. ע״כ א״ל לראות את אחיו. והרי ג״ז אמת שהיה רוצה שלום בית אביו: (יט) לך שוב מצרים. לחלוטין ולא בדרך עראי: כי מתו כל האנשים וגו׳. ולא אמר כי מת אותו פרעה שרדף אחריו. כי באמת לא ירא מפרעה כלל. שהרי גם בל״ז הוא שלוח קשה אליו. והרי הוא מובטח מפי ה׳ כי אהי׳ עמך. אבל מאנשי ישראל שהיו רודפיו ירא מאד כמש״כ לעיל ב׳ י״ב. שלישראל לא היתה ההבטחה מה׳ שיהי׳ עמו להטעים לכל מי שיפגע בו לרעה חלילה. מש״ה הודיע לו ה׳ כי מתו כל האנשים. שכוון ביחוד על ישראל. כדאיתא בנדרים ד״ז. וכ״כ בת״י להלן י׳ כ״ח. עה״פ כי ביום ראותך פני תמות. אמסור יתך בין ידיהון דעמא האלין דתבעי ית נפשך למקטל יתך. השכיל לתרגם שבודאי ידע פרעה שאין בידו להרגו. דאלו הי׳ בידו להרגו כבר הי׳ הורגו אלא ע״כ הפחידו שימסרהו ליד רשעי ישראל. [נמצא

פי׳

נַפְשֶׁךָ׃ כ וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־בָּנָיו
וַיַּרְכִּבֵם עַל־הַחֲמֹר וַיָּשָׁב אַרְצָה מִצְרָיִם וַיִּקַּח
מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ׃ כא וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה בְּלֶכְתְּךָ לָשׁוּב מִצְרַיְמָה רְאֵה כָּל־
הַמֹּפְתִים אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְיָדֶךָ וַעֲשִׂיתָם לִפְנֵי
פַרְעֹה וַאֲנִי אֲחַזֵּק אֶת־לִבּוֹ וְלֹא יְשַׁלַּח אֶת־הָעָם׃
כב וְאָמַרְתָּ אֶל־פַּרְעֹה כֹּה אָמַר יְהוָה בְּנִי בְכֹרִי
יִשְׂרָאֵל׃ כג וָאֹמַר אֵלֶיךָ שַׁלַּח אֶת־בְּנִי וְיַעַבְדֵנִי
וַתְּמָאֵן לְשַׁלְּחוֹ הִנֵּה אָנֹכִי הֹרֵג אֶת־בִּנְךָ בְּכֹרֶךָ׃
כד וַיְהִי בַדֶּרֶךְ בַּמָּלוֹן וַיִּפְגְּשֵׁהוּ יְהוָה וַיְבַקֵּשׁ
הֲמִיתוֹ׃ כה וַתִּקַּח צִפֹּרָה צֹר וַתִּכְרֹת אֶת־עָרְלַת

ת"א ויקח משה את. פסחים ג מגילה ט: בני בכרי ישראל. שבת לא סנהדרין מג תהלים ב: הנה אנכי. סנהדרין מב: ויהי בדרך. נדרים לב: ויפגשהו ה'. שם לא: ותקח צפרה. שם לב ע"ב כז:

רש"י

הם דתן ואבירם חיים היו אלא שירדו מנכסיהם והעני חשוב כמת (נדרים ס"ד): (כ) על החמר. חמור המיוחד הוא החמור שחבש אברהם לעקידת יצחק והוא שעתיד מלך המשיח להגלות עליו שנא' (זכריה ט' ט') עני ורוכב על חמור: וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה. אין מוקדם ומאוחר מדוקדקים במקרא: (כא) בלכתך לשוב מצרימה וגו'. דע שעל מנת כן תלך שתהא גבור בשליחותי לעשות כל מופתי לפני פרעה ולא תירא ממנו: אשר שמתי בידך. לא על שלשה אותות האמורות למעלה שהרי לא לפני פרעה צוה לעשותם אלא לפני ישראל שיאמינו לו ולא מצינו שעשאם לפניו אלא מופתים שאני עתיד לשום בידך במצרים כמו (שמות ז' ט') כי ידבר אליכם פרעה וגו'. ואל תתמה על אשר כתיב אשר שמתי שכן משמעו כשתדבר עמו כבר שמתים בידך: (כב) ואמרת אל פרעה. כשתשמע שלבו חזק וימאן לשלוח אמור לו כן: בני בכרי. לשון גדולה כמו (תהלים פ"ט כ') אף אני בכור אתנהו זהו פשוטו. ומדרשו כאן חתם הקב"ה על מכירת הבכורה שלקח יעקב מעשו: (כג) ואמר אליך. בשליחותו של מקום: שלח את בני וגו' הנה אנכי הרג וגו'. היא מכה אחרונה ובה התרהו תחלה מפני שהיא קשה. וזה הוא שאמר באיוב (איוב ל"ו כ"ב) הן אל ישגיב בכחו לפיכך מי כמוהו מורה. בשר ודם המבקש להנקם מחבירו מעלים את דבריו שלא יבקש הצלה אבל הקב"ה ישגיב בכחו ואין יכולת להמלט מידו כי אם בשובו אליו לפיכך הוא מורהו ומתרה בו לשוב: (כד) ויהי בדרך במלון. משה: ויבקש המיתו. למשה לפי שלא מל את אליעזר בנו ועל שנתרשל נענש מיתה. תני אמר רבי יוסי חס ושלום לא נתרשל אלא אמר אמול ואצא לדרך סכנה היא לתינוק עד שלשה ימים. אמול ואשהה שלשה ימים הקב"ה צוני לך שוב מצרים ומפני מה נענש מיתה לפי שנתעסק במלון תחלה. במסכת נדרים והיה המלאך נעשה כמין נחש ובולעו מראשו ועד ירכיו וחוזר

העמק דבר

פי' הגמרא שם כי מתו כל האנשים שהענו. לא כמש"כ הר"ן שם שלא היה עוד דבריהם נשמעים למלכות. אלא כאשר הענו לא מצאו בעצמם ידים לעשות רע. וכ"כ התוס' ע"ז ד"ה א' בשם י"מ והכי מפורש בת"י להלן י' כ"ט]. והנה מדאמר ה' למשה פעם כי מתו וגו' מבואר שלא הי' במה שאמר לך שוב מצרים אזהרה לעשות כן. דאלו היה אזהרה. שוב אין פחד האנשים פחד נגד שומר מצות ה'. אלא ודאי שלא הי' אלא ידיעה שיוכל לשוב אם ירצה כי אין ממה לפחוד עוד ועי' בסמוך: (כ) ויקח משה וגו'

אֲרֵי מִיתוּ כָּל גֻּבְרַיָּא דִּבְעוֹ לְמִקְטְלָךְ: כ וּדְבַר מֹשֶׁה יָת אִתְּתֵיהּ וְיָת בְּנוֹהִי וְאַרְכֵּבִינוּן עַל חֲמָרָא וְתָב לְאַרְעָא דְּמִצְרָיִם וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת חוּטְרָא דְּאִתְעֲבִידוּ בֵיהּ נִסִּין מִן קֳדָם יְיָ בִּידֵיהּ: כא וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה בְּמֵהָכָךְ לְמִתַּב לְמִצְרַיִם חֲזֵי כָּל מוֹפְתַיָּא דְּשַׁוִּיתִי בִידָךְ וְתַעְבְּדִינוּן קֳדָם פַּרְעֹה וַאֲנָא אַתְקֵיף יָת לִבֵּיהּ וְלָא יְשַׁלַּח יָת עַמָּא: כב וְתֵימַר לְפַרְעֹה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ בְּרִי בוּכְרִי יִשְׂרָאֵל: כג וַאֲמָרִית לָךְ שַׁלַּח יָת בְּרִי וְיִפְלַח קֳדָמַי וּמְסָרֵב אַתְּ לְשַׁלָּחוּתֵיהּ הָא אֲנָא קָטֵיל יָת בְּרָךְ בּוּכְרָךְ: כד וַהֲוָה בְאוֹרְחָא בְּבֵית מְבָתָא וַעֲרַע בֵּיהּ מַלְאֲכָא דַייָ וּבְעָא לְמִקְטְלֵיהּ: כה וּנְסֵיבַת צִפּוֹרָה טִנָּרָא וּגְזַרַת יָת עוּרְלַת בְּרַהּ וְקָרֵיבַת לִקְדָמוֹהִי וַאֲמַרַת בִּדְמָא דִּמְהוּלְתָּא

העמק דבר

וגו'. אחר שהודיעו ה' שאין לו לירא מרשעי ישראל המבקשים נפשו, שוב נתחזק באמונה ולא ירא אפילו לקחת אשתו ובניו למצרים. אע"ג שהיה לו לירא עבורם מפני פרעה שהרי לא הובטח אלא על עצמו כי אהיה עמך. וכמש"כ בס' בראשית ל"ב י' דבזה הלשון אין משמעו שמירת הנשים ג"כ. אבל מ"מ כבר בטח לבו שלא יאונה רע גם לאשתו ובניו: וישב ארצה מצרים. והא דכתיב בפ' יתרו אחר שלוחיה. איתא במדרש שבשביל שראתה צערן של ישראל בעת גזרת תבן לא יכלה לסבול ושבה אל אביה. ובמכילתא ר"פ יתרו תניא כי בעת שפגע משה עם אהרן א"ל אהרן על הראשונים אנו מצטערין כו' אז שבה לבית אביה: (כא) בלכתך לשוב מצרימה. בשכר שהלכת לשוב. ולא יראת מפני פרעה ואע"ג שלא הי' מוזהר ע"ז. אלא שהראה משה אמונתו ובטחונו בה'. ע"כ ראה. התבונן על שאני מבטיחך: כל המופתים אשר שמתי בידך. המכות המיועדות שיעשו ע"י משה: ועשיתם לפני פרעה. לא שתעשה בידך שלא בפני פרעה אלא תעשה לעיני פרעה ולא יהי בכחו למחות: ואני אחזק וגו'. דמצד הסברא אע"ג שהאדם מחזק לבו לסבול יסורין כדי לעמוד על דעתו. מ"מ כ"ז כשאינו רואה הפלא האיך נעשית. ואין לו להתפעל אלא מעצם היסורין. אבל כשיעשה המכות לעיניו הי' לו להתפעל הרבה יותר ולהרך לבבו מיד. ע"ז הבטיח לו ה' דמ"מ יקשה את לבבו: (כב) ואמרת אל פרעה וגו'. כ"כ יהי כחך גדול נגד פרעה עד שלבסוף תאמר אליו בני בכרי ישראל. דאע"ג שכל אוה"ע המה בתכלית הבריאה דאפי' המה היו עובדי כוכבים נמצא בהם חסידי אוה"ע המכירים כבוד ה' בכל דור. אבל ישראל נמשל לבן בכור של המלך שהוא יורש הכתר. שעוד בחיי המלך מסייע בהנהגת המלוכה כך ישראל מסייעים כביכול להשגחה והליכות עולם וכמבואר בארוך בס' דברים ל"ג ג' עה"פ אף חובב עמים וגו': (כג) את בנך בכרך. שהוא המסייע בעניני מלוכה. והי' בזה המאמר לפרעה סכנה גדולה יותר מכל המכות שלא נגעו בעצם המלוכה רק עונשי המדינה. או אפי' הגיעה המכה לפרעה עצמו. מ"מ לא הגיע' לעצם המלוכה. משא"כ כשאמר לו הנה אנכי הורג את בנך בכרך. הי' לו להתפעל ולעשות כל האפשר איזה רע למשה. כמו שמצינו ביהויקים המלך כשקרא לפניו איכה ישבה בדד אמר אנא מלכא וכן עוד. וכשהגיע לפסוק היו צריה לראש ונגע בזה למלכותו יצא מן הגדר ושרף המגילה וביקש להרוג את הנביא. אע"ג שידע כי דבר ה' הוא. כך כל המכות שהרעו לפרעה לא הי' בהם להוציא את פרעה מן הגדר שהי' גדור לבלי ליגע במשה מחמת שיודע כי דבר ה' בפיו אבל באותו מאמר הי' בכח להוציאו מן הגדר ולשלוח יד במשה. וא"כ הי' למשה לירא להגיד לפרעה כזאת. אבל בשכר הבטחון שהי' למשה בלכתו לשוב מצרימה זכה לחוזק הלב שלא יירא מפרעה משום דבר. ועי' מש"כ להלן י"א י': (כד) ויהי בדרך במלון. שנתעסק במלון. וסר ממעלתו כרגע שנתחייב לשול נעלו מעל רגליו. וכמו שביארנו לעיל שיהי' תמיד פושט מטבע בני אדם. רק תמיד דבוק ומופרש להיות מרכבה לשכינה. וכאן בהיותו במלון. ואולי הי' מחמת טעות הנפלאה כשהגיע בין אנשים זרים ממנו. שלא יהא נראה בפניהם שהוא מורם מכל אדם והליכות עולם הטבע. ע"כ נתעסק במלון: ויפגשהו ה'. לא כתיב וירא אליו. אלא ויפגשהו. שהי' המראה בדרך פגישה שלא במקומו. משום דמשה רבינו כבר נתקדש להיות מרכבה לשכינה. הגיע אליו מראה ה' ותוקף עוזה. גם בהיותו מתעסק בהליכות עולם. והי' כמו מלך המוצא את עבדו העומד לפניו תמיד כי הלך לו לעצמו לדרך עסקיו: ויבקש המיתו. הי' כבוד ה' שפגשו למשא עליו כמו אם היה באה על מי שאינו ראוי לישא מרכבת הקדושה. ורובן חתת משאו עד שמת. וכמו שיבואר להלן י"ב י"ב שזה הי' סיבת מכת בכורות ע"י העברה של הקב"ה. כך הי' פגישה זו במשה. ומש"ה סמך ענין מכת בכורות לזה הענין ללמדנו דשני הענינים שוין בסיבתן: (כה) ותכרת את ערלת בנה. כדי להטיף דמו ויהא לכפרה על איש שנתחייב למות. ולא רצתה לחתוך אבר אחר של הבן ולעשותו בע"מ. ע"כ כרתה ערלת בנה. והוסיפה עוד. ותגע לרגליו. בחתכה את הערלה נגעה בצור גם בבשר

בְּנָהּ וַתַּגַּע לְרַגְלָיו וַתֹּאמֶר כִּי חֲתַן־דָּמִים אַתָּה
לִי׃ כו וַיִּרֶף מִמֶּנּוּ אָז אָמְרָה חֲתַן דָּמִים לַמּוּלֹת׃ פ
כז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן לֵךְ לִקְרַאת מֹשֶׁה
הַמִּדְבָּרָה וַיֵּלֶךְ וַיִּפְגְּשֵׁהוּ בְּהַר הָאֱלֹהִים וַיִּשַּׁק־לוֹ׃
כח וַיַּגֵּד מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה אֲשֶׁר
שְׁלָחוֹ וְאֵת כָּל־הָאֹתֹת אֲשֶׁר צִוָּהוּ׃ כט וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן וַיַּאַסְפוּ אֶת־כָּל־זִקְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ל וַיְדַבֵּר
אַהֲרֹן אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה וַיַּעַשׂ הָאֹתֹת לְעֵינֵי הָעָם׃ לא וַיַּאֲמֵן הָעָם
וַיִּשְׁמְעוּ כִּי־פָקַד יְהוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכִי רָאָה
אֶת־עָנְיָם וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ שביעי ה א וְאַחַר
בָּאוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה כֹּה־אָמַר
יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיָחֹגּוּ לִי
בַּמִּדְבָּר׃ ב וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה מִי יְהוָה אֲשֶׁר אֶשְׁמַע
בְּקֹלוֹ לְשַׁלַּח אֶת־יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַעְתִּי אֶת־יְהוָה
וְגַם אֶת־יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלֵּחַ׃ ג וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵי

ת"א כי חתן דמים . נדרים שם : וירף ממנו . שם : ויאמן העם . שבת לז : ויחגו לי . חגיגה י : מי ה' אשר אשמע בקולו . סנהדרין לד חולין פט ידים סו :

ר ש " י

ובולעו מרגליו ועד אותו מקום הבינה שבשביל המילה הוא: (כה) ותגע לרגליו. השליכתו לפני רגליו של משה : ותאמר . על בנה : כי חתן דמים אתה לי . אתה הייתי גורם להיות החתן שלי נרצח עליך הורג אישי אתה לי : (כו) וירף . המלאך ממנו . אז הבינה שעל המילה בא להורגו : אמרה חתן דמים למולת . חתני היה נרצח על דבר המילה . (שינה רש"י בלשונו לעיל כתב אתה היית גורם . דקשה לרש"י מה זה אז אמרה חתן דמים והלא גם לעיל אמרה חתן דמים . אלא מתחילה סברה דזה וזה גורם חטא המילה וחטא אחר אח"כ כשראתה וירף לגמרי אז הבינה דעל דבר המילה לבד בא ובזה מתורץ ג"כ שינוי לשון בתרגום אונקלוס בחתן דמים ודו"ק . כנ"ל) : למולת . על דבר המולות שם דבר הוא והלמ"ד משמשת בלשון על כמו (שמות י"ד ג') ואמר פרעה לבני ישראל ואונקלוס תרגם דמים על דם המילה : (א) ואחר באו משה ואהרן וגו' . אבל הזקנים נשמטו אחד אחד מאחר משה ואהרן עד שנשמטו כולם קודם שהגיעו לפלטין לפי שיראו ללכת (ש"ר) ובסיני נפרע להם ונגש משה לבדו והם לא יגשו החזירום לאחוריהם :

העמק דבר

רגליו באשר לא הית' הכונה. משום מצות מילה רק כדי שילך שפע דם מבנה להיות כפרה על אישה : ותאמר . כאלו מדברת עם בנה : כי חתן דמים אתה לי . הבן מכונה בלשון חתן בשעת מותו כדתנן בנדה דף מ"ד

הָדֵין אִתְיְהֵב חַתְנָא לְנָא : כו וְנָח מִנֵּיהּ בְּכֵן אֲמָרַת אִילוּלֵי דְמָא דִמְהוּלְתָּא הָדֵין אִתְחַיַּב חַתְנָא קְטוֹל : כז וַאֲמַר יְיָ לְאַהֲרֹן אֵיזִיל לְקָדָמוּת מֹשֶׁה לְמַדְבְּרָא וַאֲזַל וְעַרְעֵיהּ בְּטוּרָא דְּאִתְגְּלֵי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַייָ וּנְשֵׁיק לֵיהּ : כח וְחַוִּי מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דַייָ דְּשַׁלְחֵיהּ וְיָת כָּל אָתַיָּא דִּי פַקְדֵיהּ : כט וַאֲזַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּכְנַשׁוּ יָת כָּל סָבֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל : ל וּמַלֵּיל אַהֲרֹן יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דִּי מַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וַעֲבַד אָתַיָּא לְעֵינֵי עַמָּא : לא וְהֵימִין עַמָּא וּשְׁמָעוּ אֲרֵי דְכִיר יְיָ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲרֵי גְלֵי קֳדָמוֹהִי יָת שִׁעְבּוּדְהוֹן וּכְרַעוּ וּסְגִידוּ : א וּבָתַר כֵּן עָלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַאֲמַרוּ לְפַרְעֹה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיָחֲגוּן קֳדָמַי בְּמַדְבְּרָא: ב וַאֲמַר פַּרְעֹה שְׁמָא דַייָ לָא אִתְגְּלֵי לִי דִי אֲקַבֵּיל לְמֵימְרֵיהּ לְשַׁלָּחָא יָת יִשְׂרָאֵל לָא אִתְגְּלֵי לִי שְׁמָא דַייָ וְאַף יָת יִשְׂרָאֵל לָא אֲשַׁלַּח : ג וַאֲמַרוּ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי

העמק דבר

מ"ד · והרי הוא לאביו ולאמו ולכל קרוביו כחתן שלם · ומפרש בגמ' לענין אבלות · ואמרה להבן כי ניתן לה הבן להיות חתן דמים שתוציא דמו ממנו לכפרה על אישה : (כו) וירף ממנו · סר כח הפגישה הנוראה ממשה : אז אמרה · צפורה בשמחת לבה : חתן דמים · מה שנתחייב להיות חתן דמים · הגיע רק · למולות · שיהא רק נימול ובזה יצא ידי חובת שפע דמו · ומה שלא נימול באמת ידוע דעת רז"ל · ולפי הפשט עוד לא הגיע לבן שמונה · וגם במה שכרתה ערלתו לא נימול ורק להוציא דמו משם כדי להיות לכפרה על אישה : (כז) ויפגשהו · ולא כתיב וימצאהו · אלא ויפגשהו שמצא אותו פרוש ומובדל בדביקות מאד נעלה עד שלא הרגיש משה בביאת אהרן אליו · עד שפגע בו · ובזה נתפעל אהרן והבין כי גבה ממנו ערך משה · ומכ"ש בבואו אל הר האלהים אשר שם ראה נוראה נפלאה בסנה · וגם מיועד להעלות שם לערך שאין כמוהו בקבלת התורה · ע"כ בבואו לשם השיג הערה מיוחדת גם עתה : וישק לו · אהרן נשק למשה מרוב אהבה · וכי הבין כמה זכה למעלה למשכיל ממנו : (כח) את כל דברי ה' אשר שלחו · אין הלשון מדויק · אלא שני דברים הם · והאי את קאי על דברי ה' ועל אשר שלחו · הייטו את כל דברי ה' · במראה הסנה · שהוא המשגיח עד כה שלא יכלו · ואשר ירד כדי לגאול את ישראל · ועוד הגיד לו את אשר שלחו · להתעסק בזה · וכן הרבה בתורה · כמ"ש בפתח העמק : אשר צוהו · מיותר · אלא הכונה כמו שכתבנו בס' בראשית ב' פ"ז ובכ"מ דבכ"מ שהלשון צווי מיותר מורה על כונת הגמרא ברכות דף ה' והמצוה זו משנה· דגוף הדבור הוא כמו תורה שבכתב ואח"כ באה הערה להבנת הדבור בכמה אופנים שזה הוא תורה שבע"פ · וזה נכלל בכונת צווי · וכן כאן הגיד משה לאהרן גם גוף הדברים כהויתן · גם ביאורם כפי אשר קיבל בהערה מה' · וקאי אשר צוהו על הדברים ועל האותות · והייטו דאיתא ברבה שם המפורש גלה לו · וג"ז בכלל אשר צוהו · הוא תורה שבע"פ : (ל) את כל הדברים וגו' · הייטו ג"כ בין גוף המאמר שהוא כתורה שבכתב· בין ביאורם שהוא כתורה שבע"פ · ועי' לעיל פ"ג : ויעש האתת וגו' · כמו שאמר ה' ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האתת . אפי' כשיהא אהרן עמו : (לא) ויאמן העם . שנראה ה' למשה אע"ג שהוא פלא · כמש"כ ריש פ' זו : וישמעו · בזה שהאמינו שמעו : כי פקד וגו' · להוציאם לחרות : וכי ראה את ענים · להנקם על עוייהם : ויקדו וישתחוו · על הגאולה ועל הנקמה : ה (א) ואחר · משמעו אחר רוב דברים שהיה בזה· והנראה שהשתדלו משה ואהרן עם הזקנים שילכו גם המה ולא הועיל : באו משה ואהרן · לבדם שלא היתה האמונה שלימה שיגיע עד מסירת נפש וילך אל פרעה · וכבר ביארנו שלא היתה הבטחת ה' ובאת אתה וזקני ישראל אלא כשיהיה ושמעו לקלך · ושכינה מדברת מתוך גרונו · לא כן עתה שלא שמעו אלא קול אהרן · ובזה נשתנה כל הסדר : ויאמרו אל פרעה וגו' שלח את עמי וגו' · לא כמו שאמר ה' למשה אז שיאמרו שבשביל שנקרה ה' עלינו בגלוי שכינה ע"כ אנו מבקשים להקריב לפניו · אבל היום כשלא באו הזקנים בעצמם · שוב לא יכלו משה ואהרן לומר דבשביל שנראה ה' עליהם ע"כ המה מבקשים כולם לילך להקריב במדבר · מש"ה החלו בדרך אחר · כי ה' אמר להם שיאמרו לפרעה בתורת צווי שלח את עמי וגו' : (ב) מי ה' וגו' לשלח את ישראל · שני פליאות · מי ה' אשר אשמע בקולו · אשר ראוי לי להוקיר דבריו אפי' בכל מה שידבר · שנית לשלח את ישראל דבר גדול כזה : לא ידעתי את ה' · להיות ניחא לפניו בשום דבר : וגם את ישראל לא אשלח · אפי' ידעתיו והייתי ניחא לפניו · מ"מ דבר גדול כזה בודאי לא אעשה · ואמר אשר אשמע בקולו · ולא לקולו · וכבר ידוע דמשמעות בקולו לדקדק ולחקור גם דבאמת הי' דאוי

הָעִבְרִים נִקְרָא עָלֵינוּ נֵלְכָה נָּא דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבְּחָה לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּן־יִפְגָּעֵנוּ בַּדֶּבֶר אוֹ בֶחָרֶב׃ ד וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לָמָּה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן תַּפְרִיעוּ אֶת־הָעָם מִמַּעֲשָׂיו לְכוּ לְסִבְלֹתֵיכֶם׃ ה וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה הֵן־רַבִּים עַתָּה עַם הָאָרֶץ וְהִשְׁבַּתֶּם אֹתָם מִסִּבְלֹתָם׃ ו וַיְצַו פַּרְעֹה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־הַנֹּגְשִׂים בָּעָם וְאֶת־שֹׁטְרָיו לֵאמֹר׃ ז לֹא תֹאסִפוּן לָתֵת תֶּבֶן לָעָם לִלְבֹּן

רש"י

(ג) פן יפגענו. פן יפגעך היו צריכים לומר אלא שחלקו כבוד למלכות פגיעה זו לשון מקרה מות הוא: (ד) תפריעו את העם ממעשיו. תבדילו ותרחיקו אותם ממלאכתם ששומעין לכם וסוברים לנוח מן המלאכה. וכן (משלי ד') פרעהו אל תעבר בו רחקהו. וכן (שם א') ותפרעו כל עצתי. (שמות ל"ב) כי פרע הוא נרחק ונתעב: לכו לסבלתיכם. לכו למלאכתכם שיש לכם לעשות בבתיכם. אבל מלאכת שעבוד מצרים לא היתה על שבטו של לוי ותדע לך שהרי משה ואהרן יוצאים ובאים שלא ברשות: (ה) הן רבים עתה עם הארץ. שהעבודה מוטלת עליהם ואתם משביתים אותם מסבלותם הפסד גדול הוא זה: (ו) הנגשים. מצרים היו והשוטרים היו ישראלים הנוגש ממונה על כמה שוטרים והשוטר ממונה לרדות בעושי המלאכה: (ז) תבן. אשטובל"א היו גובלין אותו עם הטיט: לבנים. טיוול"ש

העמק דבר

ראוי לפרעה לחקור כונת דבר ה' שלח את עמי אם לחלוטין אם רק לחוג ולשוב. שהרי לא אמר דרך שלשת ימים עד המאמר השני מטעם שיבואר. אבל זהו. רום לב פרעה לאמר מי ה' אשר אחקור בכונת דבריו: (ג) אלהי העברים נקרא עלינו. הפלא מה קוו משה ואהרן דבמה שיאמרו בלשון אחר יהי ניחת פרעה. ועוד אם באמת אמר הקב"ה בזה הלשון כה אמר ה' אלהי העברים. היאך שנו ואמרו אלהי ישראל. וג"ז אינו מובן למה התקצף פרעה על מאמר השני יותר מן הראשון באמרו עתה ברוגז למה משה ואהרן וגו' וגם יש להבין אשר השנוים בין שני המאמרים. אלא כך הענין. שהבינו משה ואהרן שפרעה טעה בכונתם. מדאמר וגם את ישראל. דמשמעו אנשי מעלה ביחוד. כמש"כ להלן פ' ד' וכל"מ. מובן שכסבור פרעה שאין מבקשים אלא על ראשי העם לעשות איזה אסיפה ושמה יחוגו לפני ה'. והבין פרעה כן משני טעמים. חדא ממה שאמרו אלהי ישראל ולא אלהי יעקב. שנית ממשמעות ויחגו לי. שענינו שמחה הבא במחולות וריקודים כדאי' בחגיגה דף י' ב' דה"ק רחמנא אכלו ושתו וחגו חגא. ועיין להלן י"ט ובס' דברים ע"ז מ"ו. וכל"מ. אמנם לשון ויחגו לי משמעו לפני היינו גילו ברעדה כעומד לפני ה' ושמח. וזה א"א בכל המון. וגם ברגלים ובבהמ"ק אע"ג שהכל היו חייבים בקרבנות חגיגה ושמחה מכ"מ לא הכל רקדו וחלו בבהמ"ק לפני ה' כ"א חסידי הדור כדאיתא בסוכה פ"ה. משום שאסור לשמוח בפעולת הריקוד שם כ"א מי שיש לו רוח גבוהה של אהבת ה' ומשחק לפני ה'. (א) וכן הבין פרעה בחכמתו כי ויחגו לי. אינו אלא באנשי המעלה מישראל. ע"כ הבין כי רק אותם הם מבקשים. ומשמעות עמי. מתפרש כ"פ על המיוחדים לי. כמו הגד לעמי פשעם דמשמעו אלו ת"ח. כדאיתא בב"מ ספ"ב. והכי מתפרש במלכותא דארעא כמש"כ בס' בראשית מ"א מ' וכ"ה ע"ש. שהם אנשי חיל שומרי מלכותו ואתר

הרחב דבר

(א) וזהו ג"כ כוונת המאמר הלל הזקן. אם אני כאן הכל כאן ואם אין אני כאן מי כאן. פי' אני משמעו כ"פ בתכלית השלמות כמש"כ בס' שלח עס"פ ואולם חי אני וכל"מ. ואמר הלל אם אני כאן היינו תכלית השלמות של אדם המעלה להיות דבוק בה' מתוך שמחה ש"מ. הכל כאן. היינו השכינה ומלכות שמים המכונה כל. כמש"כ הרמב"ן בספר בראשית כ"ד א'. ועי' מש"כ בספר דברים ד' כ"ג. אם אין אני כאן. אם ח"ו הריקודים אינו בזה המעלה רק לשמחת הגוף ורוח אנושי. מי כאן. הרי אינו אלא קלות ראש בפלטין של מלך מלכי המלכים הקב"ה. בזה מוציאין את השראת רוה"ק:

אִתְגְּלִי עֲלָנָא נֵיזִיל כְּעַן מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא דִילְמָא יְעָרְעִינָנָא בְּמוֹת אוֹ בִקְטוֹל : ד וַאֲמַר לְהוֹן מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְמָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן תְּבַטְּלוּן יַת עַמָּא מֵעֲבִידְתְּהוֹן אֵיזִילוּ לְפָלְחַנְכוֹן : ה וַאֲמַר פַּרְעֹה הָא סַגִּיאִין כְּעַן עַמָּא דְאַרְעָא וּתְבַטְּלוּן יָתְהוֹן מִפּוּלְחַנְהוֹן : ו וּפַקֵּיד פַּרְעֹה בְּיוֹמָא הָהוּא יַת שִׁלְטוֹנֵי עַמָּא וְיַת סָרְכוֹהִי לְמֵימָר : ז לָא תוֹסְפוּן לְמִתַּן תִּבְנָא לְעַמָּא

העמק דבר

שכן הבין פרעה · לא התקצף פרעה שלא היה בזה בטול מלאכה כ"כ . דאנשי מעלה היו מעטים ולא בעלי עבודה · ע"כ חזרו ואמרו בלשון אחר אלהי העברים נקרא עלינו בשעה שדבר עמנו אמר אלהי העבריים · וזהו משמעות נקרא באל"ף · והכי איתא בת"י אתקרי עלנא [והפלא על ת"א שפי' לעיל אתקרי וכאן תרגם אתגלי . ולהיפך מיבעי] ועברי משמעו פחותי ערך אפילו משם יעקב . אלא אדם שפל ומגושם רק מזרע העברים כמש"כ להלן כ"א ב' . ובאמת היו שני המאמרים מפי ה' · גם המאמר הראשון היה לאנשי המעלה ויחוגו לי · גם המאמר השני לפחותי ודלת העם ובלשון ונזבחה לה' אלהינו אע"ג שלא יחוגו לפני ה' מ"מ יקריבו כולם . ופי' עוד בזה המאמר בשם ה' נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר . דמשמעו בברור שישובו אח"כ · וכך היה סבור פרעה בכל משך המכות · ועוד במכת הערב אמר משה לפרעה דרך שלשת ימים נלך במדבר וזבחנו וגו' · אבל כ"ז היה בעוד לא היה מכת חשך ולא מתו עוד קטני אמנה והיו הרבה מכונים עברים · משא"כ אחר מכת חשך ומתו בג' ימי אפלה הפחותים · וכל הנשארים היו בזה המשך מהעלים והולכים כמבואר להלן כ"פ וארא ו' ו' וכיון שהגיע למכת בכורות אמר משה לפרעה הלשון שאמר ה' לעיל ד' כ"ב · כה אמר ה' בני בכרי ישראל · ואמר אליך שלח את בני וגו' אז קם המאמר הראשון אלהי ישראל שלח את עמי ויחוגו לי · ולא היה עוד הדבור דרך שלשת ימים וגו' . ופרעה הבין כ"ז היטב · ע"כ בשלחו כלה שלח לחלוטין · אך עם מצרים לא ידעו מכ"ז כאשר יבואר בפ' בא : פן יפגענו וגו' . אינו דבר ה' שהוא ית' לא יאמר פן · ובלשון בדבר או בחרב . וזה אינו דבר ברור · אלא הקב"ה אמר נלכה נא דרך ג' ימים במדבר ונזבחה לה' אלהינו · והם אמרו שמש"ה אנו מבקשים לילך דרך ג' ימים · וכדי שלא יאמר פרעה היאך אפשר לסכן עצמכם כ"כ לילך בהמון רבה במדבר במקום ציה ושממה על משך איזה ימים . ומאין יהיו ניזונים בכל משך הזמן · ע"כ אמרו שמחוייבים לבטוח בה' ולילך בלי חקירה שיראים פן יפגענו וגו' · והנה היה ראוי לכתוב נקרא עלינו לכו נא דרך שלשת ימים וזבחו לה' ועתה נלכה נא וגו' · אלא שהכתוב מקצר ומובן שהדבור נלכה נא וגו' קאי גם על דבר אלהי העברים· גם על דבר משה ואהרן לפרעה פן יפגענו וגו' · ומזה למדנו כמה מקראות בתורה שככי הוא הפי' :

(ד) למה משה ואהרן וגו' · ע"ז המאמר התקצף פרעה ואמר היאך יבואו שני אחים לבטל את העם ממלאכה · ואפילו לא היה בזה היזק למלוכה · אין דרך המלך המשגיח על עבדיו ליתן רשות להפריע אותם ממעשיהם ע"י פתוים כאלה · וזהו דבר ה' למשה כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך · היינו שלא יתן רשות לכם : לכו לסבלתיכם · כאשר הבין כי משה ואהרן מסובלים בעבודת הצבור · מש"ה אמר שילכו לסבלותיכם בעניני טובת הכלל · ולא בדברי שקר:

(ה) ויאמר פרעה . הוסיף לאמר · דאפילו אם יתאמצו ישראל לילך בע"כ ושלא ברשות ואז אם לא היה נוגע למלוכה לא היה כדאי לחוש כ"כ עבורם · אבל כאשר נוגע למלוכה · הן רבים עתה עם הארץ . של מצרים רבים על ישראל · והשבתם אתם · המצרים · מסבלתם · מה שמסבלים את ישראל · וכמו לשון המקרא לעיל למען ענתו בסבלתם . ולא כמשמעות וירא בסבלתם דפירושו של הסובלים [ובאמת לשון סבלות פעם קאי על המסבלים כמו סבלות מצרים · ופעם קאי על הסובלים כמו לכל סבל בית יוסף (מלכים א' י"א) וכן בבנין הכבד אלופינו מסובלים · איתא במ"ר רות עה"פ ושם האיש אלימלך · ובירוש' ר"ה פ"ב · דפליגי ר"י ור"ל במשמעו אם הגדולים סובלים את הקטנים. או להיפך]· ואמר פרעה דאפילו ירצו לצאת ביד חזקה לא יניחם · וזהו דבר ה' למשה לעיל ולא ביד חזקה כמש"כ שם :

(ו) ויצו פרעה · הזהיר בזרוז כאשר היה באמת קשה להקים גזרה זו בלי מכות ועונשין ע"כ הזהיר שמכל מקום יזדרזו להקים דברו : ביום ההוא · אי כתיב ביום הזה היה במשמע הזה שבאו משה ואהרן · אבל ביום ההוא משמע באיזה יום מיוחד · והיינו משום שלא גזר פרעה עד שקיבץ שריו ואנשי עצתו · ויצאה העצה שיגזור כך · ומשום הכי לא נודע לשוטרי ישראל טעם הגזרה של מניעת התבן עד שהלכו לפרעה והשיב להם קשות כאשר יבואר : ואת שוטריו · לא כתיב כאן אשר שמו עליהם נגשי פרעה כמו להלן י"ד · אלא פי' שוטרי פרעה · ושני מיני שוטרים היו · שוטרי מצרים אשר שם פרעה · ושוטרים מישראל שהעמידו הנוגשים · וכאן דבר תחלה עם שוטרי מצרים שהעמיד הוא · ומש"ה כתיב בלשון יחיד ולא שוטריהם ככל הנאמר שנדבר על העם בלשון רבים · וע"ע בסמוך :

וקששו

הַלְּבֵנִים כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם הֵם יֵלְכוּ וְקֹשְׁשׁוּ לָהֶם
תֶּבֶן׃ ח וְאֶת־מַתְכֹּנֶת הַלְּבֵנִים אֲשֶׁר הֵם עֹשִׂים
תְּמוֹל שִׁלְשֹׁם תָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם לֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ כִּי־
נִרְפִּים הֵם עַל־כֵּן הֵם צֹעֲקִים לֵאמֹר נֵלְכָה נִזְבְּחָה
לֵאלֹהֵינוּ׃ ט תִּכְבַּד הָעֲבֹדָה עַל־הָאֲנָשִׁים וְיַעֲשׂוּ־
בָהּ וְאַל־יִשְׁעוּ בְּדִבְרֵי־שָׁקֶר׃ י וַיֵּצְאוּ נֹגְשֵׂי הָעָם
וְשֹׁטְרָיו וַיֹּאמְרוּ אֶל־הָעָם לֵאמֹר כֹּה אָמַר פַּרְעֹה
אֵינֶנִּי נֹתֵן לָכֶם תֶּבֶן׃ יא אַתֶּם לְכוּ קְחוּ לָכֶם תֶּבֶן
מֵאֲשֶׁר תִּמְצָאוּ כִּי אֵין נִגְרָע מֵעֲבֹדַתְכֶם דָּבָר׃
יב וַיָּפֶץ הָעָם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם לְקֹשֵׁשׁ קַשׁ לַתֶּבֶן׃
יג וְהַנֹּגְשִׂים אָצִים לֵאמֹר כַּלּוּ מַעֲשֵׂיכֶם דְּבַר־יוֹם
בְּיוֹמוֹ כַּאֲשֶׁר בִּהְיוֹת הַתֶּבֶן׃ יד וַיֻּכּוּ שֹׁטְרֵי בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂמוּ עֲלֵהֶם נֹגְשֵׂי פַרְעֹה לֵאמֹר
מַדּוּעַ לֹא כִלִּיתֶם חָקְכֶם לִלְבֹּן כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם
גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם׃ טו וַיָּבֹאוּ שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וַיִּצְעֲקוּ אֶל־פַּרְעֹה לֵאמֹר לָמָּה תַעֲשֶׂה כֹה

רש"י

בלע"ז (ציגעלשטיינע) שעושים מטיט ומייבשין אותן בחמה ויש ששורפין אותן בכבשן: כתמול שלשם. כאשר הייתם עושים עד הנה: וקששו. ולקטו: (ח) ואת מתכנת הלבנים. סכום חשבון הלבנים שהיה כל אחד עושה ליום כשהיה התבן נתן להם אותו סכום תשימו עליהם גם עתה למען תכבד העבודה עליהם: כי נרפים. מן העבודה הם לכך לבם פונה אל הבטלה וצועקים לאמר נלכה וגו': מתכנת. ותכן לבנים (ש"א ב') ולו נתכנו עלילות. (מלכים ב' י"ב) ואת הכסף המתוכן. כולם לשון חשבון הם: נרפים. המלאכה רפויה בידם ועזובה מהם והם נרפים ממנה רטריי"ט בלע"ז (צוריקגעלאזען): (ט) ואל ישעו בדברי שקר. ואל יהגו וידברו תמיד בדברי רוח לאמר נלכה נזבחה. ודומה לו (תהלים קי"ט) ואשעה בחקיך תמיד. למשל ולשנינה מתרגמינן לשועין ויספר ואשעי וא"א לומר ישעו ל' (בראשית ד') וישע ה' אל הבל וגו' ואל קין ואל מנחתו לא שעה ולפרש אל ישעו אל יפנו שא"כ היה לו לכתוב ואל ישעו אל

העמק דבר

(ז) וקששו להם תבן. ילקטו כמו מקושש עצים: תבן. שהוא מפוזר בשדות ובמדינה: (ח) כי נרפים הם. עצלים. על כן הם וגו' מבקשים תואנה להיות בטל איזה ימים: לאלהינו. ולא אמר לה' כמו להלן י"ז. היינו משום דכאן מדבר עם עובדי כוכבים ויודע שהם אינם יודעים רק בשם אלהים. ולהלן דיבר עם שוטרי ישראל. והשכיל דמשתמא יודעים השם שאמר משה: (ט) תכבד העבודה. בשעה שהם עובדים וגם. ויעשו בה. לא יהיו בטלים כלל: בדברי שקר. שבדו משה ואהרן: (יא) לכו

למרמי לבנין כמאיתמלי ומדקדמוהי אנון יזלון ויגבבון להון תבנא: ח וית סכום לבניא די אנון עבדין מאיתמלי ומדקדמוהי תמנון עליהון לא תמנעון מיניה ארי בטלנין אנון על כן אנון מצוחין למימר ניזיל נדבח קדם אלהנא: ט תתיקר פולחנא על גבריא ויתעסקון בה ולא יתעסקון בפתגמין בטלין: י ונפקו שלטוני עמא וסרכוהי ואמרו לעמא למימר כדנן אמר פרעה לית אנא יהיב לכון תבנא: יא אתון איזילו סבו לכון תבנא מאתר די תשכחון ארי לא איתמנע מפולחנכון מדעם: יב ואתבדר עמא בכל ארעא דמצרים לגבבא גילי לתבנא: יג ושלטוניא דחקין למימר אשלימו עיבידתכון פתגם יום ביומיה כמא דהויתון עבדין כד מתיהב לכון תבנא: יד ולקו סרכי בני ישראל דמניאו עליהון שלטוני פרעה למימר מה דין לא אשלימתון גזרתכון למרמי לבנין כמאיתמלי ומדקדמוהי אף תמלי אף יומא דין: טו ואתו סרכי בני ישראל וצוחו קדם

רש"י

דברי שקר או לדברי שקר כי כן גזרת כלם. (ישעיה י"ז ז') ישעה האדם על עושהו (שם ל"א) ולא שעו על קדוש ישראל (שם י"ז) ולא ישעה אל המזבחות. ולא מצאתי שמוש של בי"ת סמוכה לאחריהם אבל אחר לשון דבור כמתעסק לדבר בדבר נופל לשון שמוש בי"ת כגון (יחזקאל ל"ג) הנדברים בך. (במדבר י"ב) ותדבר מרים ואהרן במשה. (זכריה ד') המלאך הדובר בי. (דברים י"א) לדבר בם. (תהלים קי"ט) ואדברה בעדותיך. אף כאן אל ישעו בדברי שקר אל יהיו נדברים בדברי שוא והבאי: (יא) אתם לכו קחו לכם תבן. וצריכים אתם לילך בזריזות כי אין נגרע דבר מכל סכום לבנים שהייתם עושים ליום בהיות התבן נתן לכם מזומן מבית המלך: (יב) לקשש קש לתבן. לאסוף אסיפה ללקוט לקט לצורך תבן הטיט: קש. לשון לקוט על שם שדבר המתפזר הוא וצריך לקוששו קרוי קש בשאר מקומות: (יג) אצים. דוחקים: דבר יום ביומו. חשבון של כל יום כלו ביומו כאשר עשיתם בהיות התבן מוכן: (יד) ויכו שטרי בני ישראל. השוטרים ישראלים היו וחסים על חבריהם מלדחקם וכשהיו משלימין הלבנים לנוגשים שהם מצריים והיה חסר מן הסכום היו מלקין אותם על שלא דחקו את עושי המלאכה. לפיכך זכו אותן שוטרים להיות סנהדרין ונאצל מן הרוח אשר על משה והושם עליהם שנא' (במדבר י"א) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל מאותן שידעת הטובה שעשו במצרים כי הם זקני העם ושוטריו: ויכו שטרי בני ישראל. אשר שמו נגשי פרעה. אותם לשוטרים עליהם לאמר מדוע וגו'. למה ויכו שהיו אומרים להם מדוע לא כליתם גם תמול גם היום חק הקצוב עליכם ללבון כתמול השלישי שהוא יום שלפני אתמול והוא היה בהיות התבן נתן להם: ויכו. לשון

העמק דבר

קחו לכם תבן. טוב שתקחו במחיר מאנשי מצרים: מאשר תמצאו. בחוצות ושוקים: כי אין נגרע וגו'. ומי יודע כמה ישהו עד שימצאו: (יב) לקושש קש לתבן. הקש הוא הנשאר בארץ אחר הקצירה. ותבן הוא הנקצר כמש"כ התוס' בפ' המקבל. והשכילו ישראל לצאת לשדות ולתלוש הקש ולעשות תבן כי לא הכל יכלו לקנות. (ובשבת דע"ז איתא מקושש במתניתא תנא תולש. ולמד מהאי קרא דמשמעות מקשש תולשה): (יג) אצים. דוחקים עוד יותר מאשר גזר פרעה: לאמר כלו מעשיכם דבר יום ביומו. לא אמר כלו מעשיכם דבר יום יום. אלא ביומו. דמשמעו דוקא באותו יום ולא להשלים למחר כדאיתא בגמ' תמורה די"ד לענין דבר יום ביומו דכתיב במוספין. ובאשר עפ"י גזרת פרעה שלא נגרע מתכונת הלבנים. היה אפשר לילך ביום א' לקשש תבן על ימים הרבה ואח"כ ימלאו עבודת אותו יום. והיו מרויחים שעת הליכה ושאת התבן. אבל הנוגשים דחקו לומר דוקא באותו יום: (יד) שוטרי בני ישראל. המה שוטרי ישראל ממש: חקכם ללבן בתמול שלשום גם תמול גם היום. רש"י פי' שתמול שלשום תמול השלישי. ולפירושו אין לתיבת שלשום משמעות כלל אלא בצרוף תמול. אבל לפ"ז אין מדויק לשון פרעה במקרא ז' לתת תבן וגו' כתמול שלשום. ולמה לא כתמול ממש. ומש"ה פרש"י לעיל כאשר הייתם עושים עד הנה. אבל א"ת בתמול שלשום. שתי תיבות. אתמול ויום הקודם לו. ומש"ה פי' זה המקרא לא אשלמון גזרתכון למרמי במאתמלי וכו' פי' הגזרה שגזר פרעה או ללבון כתמול שלשום. ואתם לא כליתם גם תמול: גם תמול. שלא הייתם נחלשי' מאתמול כמו היום: גם היום. שלא תאמרו תמול הלכתם לקשש תבן גם על היום למלאות דבר גזרת פרעה עכ"פ. אבל גם היום לא כליתם החק: (טו) למה תעשה כה. במה לא ידעו טעם הגזירה כמש"כ לעיל

לַעֲבָדֶיךָ׃ טז תֶּבֶן אֵין נִתָּן לַעֲבָדֶיךָ וּלְבֵנִים אֹמְרִים לָנוּ עֲשׂוּ וְהִנֵּה עֲבָדֶיךָ מֻכִּים וְחָטָאת עַמֶּךָ׃ יז וַיֹּאמֶר נִרְפִּים אַתֶּם נִרְפִּים עַל־כֵּן אַתֶּם אֹמְרִים נֵלְכָה נִזְבְּחָה לַיהוָה׃ יח וְעַתָּה לְכוּ עִבְדוּ וְתֶבֶן לֹא־יִנָּתֵן לָכֶם וְתֹכֶן לְבֵנִים תִּתֵּנוּ׃ יט וַיִּרְאוּ שֹׁטְרֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֹתָם בְּרָע לֵאמֹר לֹא־תִגְרְעוּ מִלִּבְנֵיכֶם דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ׃ כ וַיִּפְגְּעוּ אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן נִצָּבִים לִקְרָאתָם בְּצֵאתָם מֵאֵת פַּרְעֹה׃ כא וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם יֵרֶא יְהוָה עֲלֵיכֶם וְיִשְׁפֹּט אֲשֶׁר הִבְאַשְׁתֶּם אֶת־רֵיחֵנוּ בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו לָתֶת־חֶרֶב בְּיָדָם לְהָרְגֵנוּ׃ מפטיר כב וַיָּשָׁב מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר אֲדֹנָי לָמָה הֲרֵעֹתָה לָעָם הַזֶּה לָמָּה זֶּה שְׁלַחְתָּנִי׃ כג וּמֵאָז בָּאתִי אֶל־פַּרְעֹה לְדַבֵּר בִּשְׁמֶךָ הֵרַע לָעָם הַזֶּה וְהַצֵּל לֹא־הִצַּלְתָּ אֶת־עַמֶּךָ׃ ו א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַתָּה תִרְאֶה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לְפַרְעֹה כִּי בְיָד חֲזָקָה יְשַׁלְּחֵם וּבְיָד חֲזָקָה יְגָרְשֵׁם מֵאַרְצוֹ׃ ס ס ס

קכ"ד ויקח סי'. מעד"ו סי' : ומפטירים לספרדים דברי ירמיהו בירמיה סי' א' . ולאשכנזים הבאים ישרש יעקב בישעיה סי' כ"ז

ת"א נצבים . נדרים ס"ד : למה הרעתה . סנהדרין מד : ומאז . סנהדרין קיא : והצל לא . סנהדרין שם : עתה תראה . סנהדרין שם עקידה שער מג :

רש"י

ויופעלו הוכו מיד אחרים הנוגשים הכום : (טז) ולבנים אומרים לנו עשו · הנוגשים אומרים עשו לנו לבנים כמנין הראשון : וחטאת עמך · אלו היה נקוד פתח הייתי אומר שהוא דבוק ודבר זה חטאת עמך הוא עכשיו שהוא קמץ שם דבר הוא וכך פירושו ודבר זה מביא חטאת על עמך כאלו כתוב וחטאת לעמך כמו (רות א') כבאנה בית לחם שהוא כמו לבית לחם · וכן הרבה : (יח) ותבן לבנים · חשבון

העמק דבר

לעיל · וכסבורים שהוא משום קמון : (טז) וחטאת עמך · הנה המצרים המכים בחנם ובלי חמלה · הלא נושאים עון אשמה : (יז) נרפים אתם נרפים · הראשון הוא פועל והשני הוא שם התואר · פי' אתם הנרפים ועצלים· מתרפים אתם מעבודת המלך· וכ"כ הספורני : נלכה נזבחה לה' · כשמדבר עם אנשי ישראל אמר לה' · שהבין פרעה שהמה יודעים זה השם יותר ממנו : (יט) אותם ברע לאמר · מצאו את עצמם במעמד רע שיהיו נצרכים להביא בשורה רעה זו ע"כ בצאתם מפרעה היה בדעתם לחפש אחר משה ואהרן לשפוך מרי שיחם לפניהם · והנה . (כ) ויפגעו וגו' נצבים לקראתם · השגחה פרטית היה בזה · דבאמת משה לא היה במצרים כל משך הזמן כמש"כ הרמב"ן בשם המכילתא · שהחזיר אשתו ובניו

פַּרְעֹה לְמֵימַר לְמָא תַעֲבֵיד כְּדֵין לְעַבְדָּךְ: טז תִּבְנָא לָא מִתְיְהֵב לְעַבְדָּךְ וּלְבֵנַיָּא אָמְרִין לָנָא עִיבִידוּ וְהָא עַבְדָּךְ לָקַן וְחָטָן עֲלֵיהוֹן עַמָּךְ: יז וַאֲמַר בַּטְלָנִין אַתּוּן בַּטְלָנִין עַל כֵּן אַתּוּן אָמְרִין נֵיזֵיל נְדַבַּח קֳדָם יְיָ: יח וּכְעַן אִיזִילוּ פְּלַחוּ וְתִבְנָא לָא יִתְיְהֵב לְכוֹן וּסְכוּם לִבְנַיָּא תִּתְּנוּן: יט וַחֲזוֹ סָרְכֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָתְהוֹן בְּבִישׁ לְמֵימַר לָא תִמְנְעוּן מִלִּבְנֵיכוֹן פִּתְגָם יוֹם בְּיוֹמֵיהּ: כ וַעֲרָעוּ יָת מֹשֶׁה וְיָת אַהֲרֹן קָיְמִין לְקַדָּמוּתְהוֹן בְּמִפַּקְהוֹן מִלְוַת פַּרְעֹה: כא וַאֲמַרוּ לְהוֹן יִתְגְּלֵי יְיָ עֲלֵיכוֹן וְיִתְפְּרַע דְּאַבְאֶשְׁתּוּן יָת רֵיחָנָא בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עַבְדוֹהִי לְמִתַּן חַרְבָּא בִּידֵיהוֹן לְמִקְטְלָנָא: כב וְתָב מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ וַאֲמַר יְיָ לְמָא אַבְאֶשְׁתָּא לְעַמָּא הָדֵין לְמָא דְנַן שְׁלַחְתָּנִי: כג וּמֵעִדָּן דְּעָלִית לְוָת פַּרְעֹה לְמַלָּלָא בִשְׁמָךְ אַבְאֵישׁ לְעַמָּא הָדֵין וְשֵׁיזָבָא לָא שֵׁיזֵבְתָּא יָת עַמָּךְ: א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּעַן תֶּחֱזֵי דִּי אַעֲבֵיד לְפַרְעֹה אֲרֵי בִידָא תַקִּיפָא יְשַׁלְּחִינוּן וּבִידָא תַקִּיפָא יְתָרְכִינּוּן מֵאַרְעֵיהּ: ססס

רש"י

לבנים וכן (מלכים ב' י"ב) את הכסף המתוכן המנוי כמו שאמר בענין (שם) ויצורו וימנו את הכסף: (יט) ויראו שטרי בני ישראל · את חבריהם הנרדים על ידם: ברע · ראו אותם ברעה וצרה המוצאת אותם בהכבידם העבודה עליהם לאמר לא תגרעו וגו': (כ) ויפגעו · אנשים מישראל את משה ואת אהרן וגו' · ורבותינו דרשו כל נצים ונצבים דתן ואבירם היו שנאמר בהם יצאו נצבים: (כב) למה הרעתה לעם הזה · ואם תאמר מה איכפת לך קובל אני על ששלחתני (ש"ר): (כג) הרע · לשון הפעיל הוא הרבה רעה עליהם · ותרגומו אבאיש: ו (א) עתה תראה וגו'. (סנהדרין קי"א) הרהרת על מדותי לא כאברהם שאמרתי לו (בראשית כ"א) כי ביצחק יקרא לך זרע ואח"כ אמרתי לו העלהו לעולה ולא הרהר אחרי מדותי לפיכך עתה תראה · העשוי לפרעה תראה ולא העשוי למלכי שבעה אומות כשאביאם לארץ: כי ביד חזקה ישלחם. מפני ידי החזקה שתחזק על פרעה ישלחם: וביד חזקה יגרשם מארצו· על כרחם של ישראל יגרשם ולא יספיקו לעשות להם צידה · וכן הוא אומר ותחזק מצרים על העם וגו': חסלת פרשת שמות

העמק דבר

למדין · ואהרן לבדו לא עשה מאומה · עתה הזמין הקב"ה את משה ואהרן לקראת האנשים בדברים רתת · והיה זה נסיון למשה לראות כמה הוא סובל שלא יהרהר אחר מדותיו של הקב"ה: (כא) ירא ה' עליכם · לפי ת"י יתגלי קדם ה' שלבנגא ולהוד יתפרע מנכון · אם כן הפי' ירא ה' צרות נפשנו וחמסנו עליכם וכ"פ הראב"ע · אבל ת"א יתגלי ה' עליכן ויתפרע · א"כ אמרו בדרך כבוד · יגלה כבוד ה' עליכם · ואע"ג שמאמינים שנגלה כבוד ה' מדבר עליהם ובאו בדבריו· מ"מ חשדו אותם שלא נזהרו היטב בדבר ה' ע"כ אמרו שיתגלה ה' עליכם שנית ויוכיח אתכם על אשר הבאשתם וגו' · וי"ל עוד שאמרו וישפוט ולא אמרו וישפוט אתכם אלא סתם וישפוט · דמשמע לתרי אפי אם שישפוט את פרעה·לתקן המעוות אשר הבאשתם וגו' · או שישפוט אתכם על מה שלא נזהרתם והבאשתם וגו': (כב) וישב משה אל ה' · היינו שהיה מקום קדוש כמו בהכ"נ שהיו מתקבצי' לתפלה שם התפלל משה את תפלתו הקבועה ואמר ג"ז התפלה· אדני · שם המשדד את הטבע · למה הרעתה · כן הרעה זו היה בהליכות הטבע שראוי למלך לקטוף על עבדיו הרוצים להתפרק מעבודתם וכסבור משה שלא היתה השגחה פרטית ממש ית' בכוונה · אלא ממילא נעשה כן כמנהג המלכות · ע"כ אמר שם אדני שראוי עפ"י השגחה לשדד הטבע בשמירת העם שלא יהא דבר ה' גורם עוד לרעה עכ"פ: למה זה שלחתני· אם לא הגיע עוד זמן הגאולה למה זה שלחתני קודם הזמן: (כג) לדבר בשמך · טענה אחרת · אפילו פשעו ונתחייבו להרע להם מ"מ כיון שדברתי בשמך אינו מכבוד הקב"ה: והצל לא הצלת את עמך · לא ראו עוד שום הצלה שיגרום האמונה בה' שיכול להציל · אלא שאינו רוצה כעת להציל · אבל כאשר עוד לא הצלת ורק גרם להם רעה אינו כבוד שם שמים · ויהיה ממעט אמונה לפרעה ולישראל: ו (א) עתה תראה · לא כמו שאתה סבור שרעה זו הוא רק לרעתם ולא לטובתם ומש"ה אתה מתרעם על הסתר פנים · לא כן הדבר · דוקא עתה תראה · במה שהרעו לישראל נתקרב זמן הגאולה ויכול להיות בדרך נס מה שלא היה אפשר מקודם·אבל היום תראה· כי ביד חזקה · בע"כ של פרעה: וביד חזקה· בע"כ של ישראל כפרש"י · והוא כאשר יבואר להלן בפסוק ו' פי' ביד חזקה זו הדבר·שהיה דבר על ישראל הממאנים לצאת לגמרי · וזה תשובה על טענה של מיעוט אמונת ישראל לצאת · מחמת זה שבמה שדבר ה' גרם להם להרע · ע"ז השיב דמ"מ יצאו ביד חזקה · ורש"י פי' ביד חזקה של פרעה · וג"ז הפי' מוכרח בלשון יגרשם מארצו · והיינו להמתעצלים לצאת:

ב וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְהוָה׃ ג וָאֵרָא אֶל־אַבְרָהָם אֶל־יִצְחָק וְאֶל־יַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדָּי וּשְׁמִי יְהוָה לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם׃ ד וְגַם הֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּם לָתֵת לָהֶם אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן אֵת אֶרֶץ מְגֻרֵיהֶם אֲשֶׁר־גָּרוּ בָהּ׃ ה וְגַם ׀ אֲנִי שָׁמַעְתִּי אֶת־נַאֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִצְרַיִם מַעֲבִדִים אֹתָם וָאֶזְכֹּר אֶת־בְּרִיתִי׃ ו לָכֵן אֱמֹר לִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְהוָה וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלֹת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם

קת"א וארא אל אברהם. עקידה שער לג עקרים מג פי"ט : וגם הקמתי. סנהדרין ל : ואזכר את. ספר הזכר פ' האזינו :

רש"י

(ב) וידבר אלהים אל משה. דבר אתו משפט על שהקשה לדבר ולומר למה הרעותה לעם הזה : ויאמר אליו אני ה'. נאמן לשלם שכר טוב למתהלכים לפני. ולא לחנם שלחתיך כי אם לקיים דברי שדברתי לאבות הראשונים. ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות אני ה' נאמן ליפרע כשהוא אומר אצל עונש כגון וחללת את שם אלהיך אני ה' וכשהוא אומר אצל קיום מצות כגון ושמרתם מצותי ועשיתם אותם אני ה' נאמן ליתן שכר : (ג) וארא. אל האבות : באל שדי. הבטחתים הבטחות ובכלן אמרתי להם אני אל שדי : ושמי ה' לא נודעתי להם. לא הודעתי אין כתיב כאן אלא לא נודעתי לא נכרתי להם במדת אמתות שלי שעליה נקרא שמי ה' נאמן לאמת דברי שהרי הבטחתים ולא קיימתי : (ד) וגם הקמתי את בריתי וגו'. וגם כשנראיתי להם באל שדי הצבתי והעמדתי בריתי ביני וביניהם : לתת להם את ארץ כנען. לאברהם בפרשת מילה נאמר אני אל שדי וגו' ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך (בראשית י"ז). ליצחק כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם (שם כ"ו) ואותה שבועה שנשבעתי לאברהם באל שדי אמרתי ליעקב (בראשית ל"ה) אני אל שדי פרה ורבה וגו' ואת הארץ אשר וגו' הרי שנדרתי להם ולא קיימתי : (ה) וגם אני. כמו שהצבתי והעמדתי הברית יש עלי לקיים. לפיכך שמעתי את נאקת בני ישראל הנואקים : אשר מצרים מעבידים אתם ואזכר. אותו הברית. כי בברית בין הבתרים אמרתי לו וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי : (ו) לכן. ע"פ אותה השבועה : אמר לבני ישראל אני ה'. הנאמן בהבטחתי : והוצאתי אתכם. כי כן הבטחתיו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול : סבלת מצרים. טורח

העמק דבר

(ב) וידבר וגו'. כאשר השיב הקב"ה למשה על שאלותיו ותרעומותיו לשעה. בא לדבר בפ"ע שנצרך גם לשעה גם לדורות לדעת דרכיו ית'. ומש"ה הפסיק בסדרה בפ"ע. וכיב"ז בס' דברים פ' עקב ופ' נצבים כמבואר שם : וידבר אלהים. כבר ביארנו בס' בראשית בתחלתו ובסופו דזה השם משמעו כ"פ על הנהגת הטבע שברא הוא ית' כדכתיב בראשית ברא אלהים. ומובן לפי הענין. וכן כאן משמעות המקרא וידבר אלהים שהוא בורא הטבע : ויאמר אליו אני ה'. המהוה הכל בהשגחה פרטית. ולא כבו"ד הבונה בית אין כחו בבית אלא עד שלא נבנה אבל אח"כ אין הבית עומד בכחו אבל התבל שנבראת בשם אלהים היא עומדת ומתקיימת בשם הוי' המהוה הכל. ובזה נכלל תשובה על שאלת משה שכסבור דגזרת פרעה נעשה שלא בהשגחה ממנו ית' אלא בטבע הענין כמש"כ. והשיב דגם הטבע היא בהשגחה. והנה כתיב כאן בשני לשונות וידבר ויאמר. וכבר ביארו חז"ל במכות די"א דבמקום שאינו דיבורי דיני תורה. ההבדל בין דבור ואמירה הוא שדבור משמעו קשות ואמירה רכות. וכאן דכתיב שני לשונות הוא כמש"כ ריש ס' בראשית מאמרם ז"ל בב"ר מתחלה ברא הקב"ה עולמו בדין ראה שאינו מתקיים שיתף רחמי' בדין. וביארנו שם דמתחלה היתה הבריאה בדין. אבל הקיום א"א לעמוד אלא בשתוף רחמים.

ומש"ס

ב וּמַלֵיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא יְיָ׃ ג וְאִתְגְלֵיתִי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדָי וּשְׁמִי יְיָ לָא אוֹדְעִית לְהוֹן׃ ד וְאַף אֲקֵימִית יַת קְיָמִי עִמְהוֹן לְמִתַּן לְהוֹן יַת אַרְעָא דִכְנַעַן יַת אֲרַע תּוֹתָבוּתְהוֹן דְאִתּוֹתָבוּ בָהּ׃ ה וְאַף קֳדָמַי שְׁמִיעַ יַת קְבֵילַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְמִצְרָאֵי מַפְלְחִין בְּהוֹן וּדְכִירְנָא יַת קְיָמִי׃ ו בְּכֵן אֵימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנָא יְיָ וְאַפֵּיק יַתְכוֹן מִגוֹ דְחוֹק פּוּלְחַן מִצְרָאֵי וְאֵשֵׁיזֵיב יַתְכוֹן

העמק דבר

ומש"כ כאן וידבר אלהים · הוא שם הבריאה · והיה ראוי ע"פ הדין להעניש משה על דבריו · אבל ויאמר אליו אני ה' המהוה העולם · ובזה הוא בשתוף רחמים : (ג) וארא אל וגו' באל שדי · כבר נתבאר בס' בראשית בכל המקום שנזכר זה השם שבא לבראות דתכלית הבריאה והטבע שהיה אך שימלא כבוד ה' וכדכתיב כל פעל ה' למענהו · כל הנקרא בשמי וגו' וכס' במדבר בפסוק ואולם חי אני וימלא כבוד ה' · מבואר · וע"ז בא שם שדי שאמר לעולמו די · היינו בזה האופן דוקא נשלם תכלית רצונו שימלא כבודו ית' ולא כן אם היה פחות מזה · ואע"ג שאין כח אנושי להבין זאת איך דוקא בזה האופן היה נתמלא כבוד ה' ולא באופן אחר · אבל כך הוא ידיעותיו של הקב"ה ואין לנו להרהר אח"ז כמו שאין לחקור מה לפניו מה לאחריו של הבריאה · ובשעה שנתגלה ה' לאבות הודיע להם כי כל התכלית הוא כבודו ית' וזהו שם שדי : ושמי ה' לא נודעתי להם · כי שמי ה' שהוא מהוה הכל · שהרי לפי הנראה כל שבא ונעשה על הארץ ואין בו זה התכלית אינו מהשגחתו ית' · אבל באמת אינו כן אלא אני ה' · אע"ג שהוא סותר זא"ז לדעת אנוש אם שמי אל שדי אינו הכל בהשגחה ואם הכל בהשגחה ע"כ אינו חושש לכבודו ואין זה שדי · אבל האמת שאני אל שדי · ואני ה' · אלא שלא נודעתי להאבות איך הוא כן · וזה היה תשובה למשה ולמוד לדורות · דכמו שהאבות ראו כמה עתים שהיה נראה מזה העדר כבוד שמים ולא הרהרו להקשות איך הוא והרי הודעתי להם שאני אל שדי · כך אין למשה ולא לנו לדורות להתקשות בזה · אלא להאמין שכך הוא · ומסתמא סוף הדבר להגיע מזה כבודו ית' · [אכן לשון ושמי ה' משמעו שמות אותיות שמהוה את העולם · ומזה למדנו שלא כן משה · שהוא ידע שמו ית' והיינו שאמר משה לה' ואתה אמרת ידעתיך בשם · שהיינו ידיעת ה' · כמש"כ הרמב"ן שם] : (ד) וגם הקימתי · עוד כמתרעם על משה ומודיע לעתיד כמה השגחתו על ישראל · והוכיח ע"ז שהרי הקימותי את בריתי אתם וגו' : את ארץ מגוריהם אשר גרו בה · לא בשביל שהיא ארץ זבת חלב ודבש לבד הבטחתי אותה הארץ דוקא · אלא בשביל שהיא ארץ מגוריהם והורגלו בה בהשגחה פרטית · דהארץ גורם לזה הרבה כידוע דהיא ארץ אשר ה' דורש אותה בפרטות · וזאת הבטחתי לבניהם הרי רצוני להיות משגיח עליהם : (ה) וגם אני שמעתי · תיבת אני נראה מיותר · אלא ג"ז הוכחה שע"כ הוא בהשגחה שהרי כבר ידעת שלא אתה לבד שמעת נאקת ישראל ומשתתף בצערם אלא גם אני שמעתי את נאקתם · כאומר אין אתה מרחם יותר ממני : ואזכור את בריתי · ומאז זכרתי עמך הזכרתי את בריתי להוציאם אל ארץ מגוריהם · הרי רצוני להשגיח עליהם דמש"ה הזכרתי את בריתי · וכ"ז היה למשה להשכיל כי לא רק בטבע הענין בא הרעה על ישראל אלא בכוונה ממנו ית' וממילא הכל בצדק : (ו) לכן אמר לבני ישראל · כל הענין עד לבסוף ונתתי אותה לכם מורשה · שיבואר שכמו שיחל מעתה לעסוק ביצ"מ בכמה פרטים ולשונות של גאולה כאשר יבואר והוא התכלית להביא אל הארץ מקום מיוחד להשגחה פרטית · כך יהיה למורשה לדורות אפילו כשתגלו ממנה כאשר יבואר עוד בזה המקרא · וזהו בכלל אמירה זו לבני ישראל · וצוה הקב"ה אמור לבני ישראל דמשמעו שיאמר משה בעצמו ולא ע"י אהרן וכמש"כ בס' במדבר כ"ה י"ב · וכן היה הדבור להלן בא דבר אל פרעה וגו' · שהיה הרצון שלא יהא אהרן בכל הדברות אלא בפעם ראשונה כדי שלא יהיו מסרבים להאמין שנגלה ה' על משה מהטעם שביארנו שם · אבל עתה כאשר בא אהרן עמו והסדים אמונת הגאולה בלשונו טוב היה הרצון שיאמר משה מדבר בעצמו · וכמו שהיה אח"כ מי"מ ואילך · אבל גם בזה סירב משה ונשתנה כאשר יבואר בפסוק י"ב ופסוק ל' : אני ה' · כח כל הכחות שיש בעולם והיינו מהוה הכל : והוצאתי אתכם וגו' · ביאר ארבע לשונות של גאולה שידוע שקבעו חז"ל נגדם ארבעה כוסות של יין · ויש להסביר ענין ד' לשונות · וגם הלא יפה הקשה במרדכי פ' ע"פ למה זה קבעו ארבעה כוסות של יין ולא ארבעה מיני לחם או בשר וכדומה · והנה תניא בע"פ דקי"ז ת"ר כום חמישי אומר עליו הלל הגדול · והובא נוסח זו ברי"ף ורמב"ם וש"ע שמצוה לעשות כום ה' ואינו לעיכובא · והוא פלא ממנ"פ או כי צריך להיות חובה או לא יבוא כלל · אבל הענין · דמושכל פשוט הוא שא"א לצייר שיהא איש שמוני שהוא כעבד כנעני עומד בעבודת חומר ולבנים ועלה במשך מועט למעלת ישראל ראוי לעמוד במעמד הר סיני לקבל התורה במורא גדול של גלוי שכינה · וע"כ נדרש להעלות דעתו ושכלו של האדם לאט לאט · וכך היה בישראל שהיו מגושמים בגוף ובדעת ונתעלו במשך מועט עד שהגיעו לס"ם · והיינו ד' לשונות של גאולה · מתחלה והוצאתי אתכם מתחת סבלות

מִֽעֲבֹדָתָ֑ם וְגָאַלְתִּ֤י אֶתְכֶם֙ בִּזְר֣וֹעַ נְטוּיָ֔ה וּבִשְׁפָטִ֖ים גְּדֹלִֽים׃ ז וְלָקַחְתִּ֨י אֶתְכֶ֥ם לִי֙ לְעָ֔ם וְהָיִ֥יתִי לָכֶ֖ם לֵֽאלֹהִ֑ים וִֽידַעְתֶּ֗ם כִּ֣י אֲנִ֤י יְהוָה֙ אֱלֹ֣הֵיכֶ֔ם הַמּוֹצִ֣יא אֶתְכֶ֔ם מִתַּ֖חַת סִבְל֥וֹת מִצְרָֽיִם׃ ח וְהֵבֵאתִ֤י אֶתְכֶם֙ אֶל־הָאָ֔רֶץ אֲשֶׁ֤ר נָשָׂ֨אתִי֙ אֶת־יָדִ֔י לָתֵ֣ת אֹתָ֔הּ לְאַבְרָהָ֥ם לְיִצְחָ֖ק וּֽלְיַעֲקֹ֑ב וְנָתַתִּ֨י אֹתָ֥הּ לָכֶ֛ם מוֹרָשָׁ֖ה אֲנִ֥י יְהוָֽה׃ ט וַיְדַבֵּ֥ר מֹשֶׁ֛ה כֵּ֖ן אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל וְלֹ֤א שָֽׁמְעוּ֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה מִקֹּ֣צֶר ר֔וּחַ

ת"א ולקחתי אתכם. סנהדרין קיא: המוציא אתכם. ברכות לח: והבאתי. סנהדרין קיא: ונתתי אתה. בתרא קיז קיט:

ר ש " י

משא מצרים: (ח) נשאתי את ידי. הרימותיה להשבע בכסאי: (ט) ולא שמעו אל משה. לא קבלו תנחומין: מקצר רוח. כל מי שהוא מצר רוחו ונשמתו קצרה ואינו יכול להאריך בנשימתו. קרוב לענין זה שמעתי בפרשה זו מרבי ברוך בר' אליעזר והביא לי ראיה ממקרא זה (ירמיה ט"ז כ') בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי וידעו כי שמי ה' למדנו כשהקב"ה מאמן את דבריו אפילו לפורענות מודיע שהוא ה' וכ"ש שאמנה לטובה. ורבותינו דרשוהו (ע"ר סנהדרין קי"א) לענין של מעלה (שמות ה' כ"ב) שאמר משה למה הרעותה אמר לו הקב"ה חבל על דאבדין ולא משתכחין יש לי להתאונן על מיתת האבות הרבה פעמים נגליתי עליהם באל שדי ולא אמרו לי מה שמך ואתה אמרת מה שמו מה אומר אליהם: וגם הקמתי וגו'. וכשבקש אברהם לקבור את שרה לא מצא קבר עד שקנה בדמים מרובים. וכן ביצחק ערערו עליו על הבארות אשר חפר. וכן ביעקב (בראשית ל"ג י"ט) ויקן את חלקת השדה לנטות אהלו ולא הרהרו אחר מדותי ואתה אמרת למה הרעותה ואין המדרש מתיישב אחר המקרא מפני כמה דברים. אחד שלא נאמר ושמי ה' לא שאלו לי וא"ת לא הודיעם שכך שמו הרי תחלה כשנגלה לאברהם בין הבתרים נאמר אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים. ועוד היאך הסמיכה נמשכת בדברים שהוא סומך לכאן וגם אני שמעתי וגו'. לכן אמר לבני ישראל. לכך אני אומר יתישב המקרא על פשוטו דבר דבור על אופניו והדרש תדרש שנאמר

העמק דבר

מצרים. שהוא עסק חומר ולבנים שיצאו מזה משעה שהגיעו למכת ערוב כמו שיבואר להלן ח' כ"ה. ועדיין היו בחזקת משועבדים לעבדות עד שהגיעו למכת ברד שאז החל להוקיר את ישראל כמו שיבואר להלן ט' ל"ה. וע"ז כתיב והצלתי אתכם מעבודתם. הרי נתעלו עוד ממס ודעתם לשבח. ועדיין היו תחת משרת המלוכה ודעת המלך עליהם. ובמכת בכורות שגיעו למעלת בני חורין ע"ז כתיב וגאלתי וגו'. אח"כ העלה אותם הקב"ה למעלת ולקחתי אתכם לי לעם וגו'. וקבעו לזכרון ארבעה כוסות באשר שאין דבר מאכל ומשקה משנה תואר פניו ודעתו של אדם כמו שתיית יין המשמח לב ומטיב גהה. ובזה יבואר יפה ענין כוס חמישי להלן במקרא הסמוך: בזרוע נטויה ובשפטים גדולים. יש לבאר השנויים הנופלים במקראות בזה. פעם כתיב ביד חזקה לחוד. ופעם כתיב ביד חזקה ובזרוע נטויה. וכאן כתיב בזרוע נטויה ולא ביד חזקה. ולא דבר ריק הוא חלילה. ומתחלה יש להקדים לשון ברייתא דמכילתא פרשה בשלח עה"פ ויושע ה' את ישראל מיד מצרים. כאדם שהוא אוחז את הצפור שאם רצה מיד הוא חונקה וכאדם שהוא שומט את העובר ממעי הפרה כמ"ש או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי. והביאור דמלבד חוזק מלכות מצרים באותו זמן היו עוד שני דברים למפגע לתכלית היציאה. אחד שהיו כל ישראל במקום אחד. וא"כ כשראה פרעה יד ה' כי חזקה היא עליו. היה אפשר לכלות את ישראל בפעם אחת. וכבר אמרו חז"ל בפסחים דף פ"ז ב' מ"ד צדקת פרזונו בישראל צדקה עשה הקב"ה שפזרן כו' אבל לא כן היה במצרים שהיו הכל במק"א. והיינו משל הצפור ביד א'. ואם יבא חבירו החזק ממנו ויכהו פעם ושתים שיניחנה מידו. מה הוא עושה כשרואה שאין יכול לעמוד נגדו. ה"ז חונקה להכעיס את שכנגדו ושוב אינו מועיל כל תקפו וגבורתו של המנגדו. וזה החשש היה בישראל

מִפּוּלְחַנְהוֹן וְאֶפְרוֹק יָתְכוֹן בִּדְרָע מְרָמַם וּבְדִינִין רַבְרְבִין : ז וַאֲקָרֵיב יָתְכוֹן קֳדָמַי לְעַמָּא וְאֱהֵוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהָא וְתֵדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דְּאַפֵּיק יָתְכוֹן מִגּוֹ דְּחוּק פּוּלְחַן מִצְרָאֵי : ח וְאָעֵיל יָתְכוֹן לְאַרְעָא דְּקַיֵּמִית בְּמֵימְרִי לְמִתַּן יָתַהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב וְאֶתֵּן יָתַהּ לְכוֹן יְרוּתָא אֲנָא יְיָ : ט וּמַלֵּיל מֹשֶׁה כֵּן עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

העמק דבר

בישראל · אבל הקב"ה הצילם · ולזה לא היה מועיל באמת תוקף המכות אלא היה לזה עצה · כאשר היינו מיעצים להמכה את אוחז הצפור · שבשעה שהוא מכהו לא יהיו הכאותיו בהפסק בינתיים שיהא בזה כדי להתיישב מה לעשות להכעים · אלא יכהו פעם אחר פעם בזרוע נטויה עד שיניח את הצפור חי ואין להאוחז שהות לחשוב מה לעשות כ"א להניחה · כך עשה הקב"ה בשעה שנחו מן המכות לא נחו לגמרי באופן שיהי' יכול פרעה ויועציו להתיישב מה לעשות נגד רצון ה' · אלא אותה מכה שעברה שימשה מיתה באנשים פרעים מגדולי פרעה וחכמיו · וכדאיתא ברבה שמות פ' ז · והביאו ראיה מדכתיב הנה אנכי נוגף וע"ש · וכ"ז הי' בכדי שלא יהא לפרעה ויועציו שעה פנויה להסכים לזה · וזהו הנקרא · בזרוע נטויה · ודרש המגיד זו החרב · פי' מיתה שהי' בין מכה למכה · שנית שאינו מועיל חוזק המכות להוציא את המעונה מיד מעניו אלא באופן כשהמעונה צועק לצאת מה שא"כ אם הוא אינו רוצה מה מועיל הכאותיו של המענה · וגם זה הי' במצרים שכמה אנשים שירבו מלצאת באשר שכמה היו עשירים ושרי פרעה או משום שלא רצו בעבודת ה' ותורתו אבל מ"מ הוציאם ה' במיתת דבר שהי' על הרשעים שבישראל בשעת מכת חושך · והיינו שהמשיל התנא וכאדם שהוא שומט את העובר ממעי הפרה כו' לא מועיל המכות לפרה באשר אין העובר רוצה לצאת · ומ"מ הוציא הקב"ה בע"כ · וזה נקרא ביד חזקה · שמשמעו בע"כ כלשון הנביא יחזקאל כ' אם לא ביד חזקה אמלוך עליכם . ומפרש המגיד זו הדבר שהי' על ישראל והביא ראי' מלשון יד כמו דכתיב הנה יד ה' הויה · מעתה מובן שנוי המקראות דכאן א"א לומר ביד חזקה שהרי הבחירה הי' בידם שירצו כולם לצאת . ובמק"א כתיב רק ביד חזקה ויבואר שמה לפי הענין (א) : (ז) לי לעם . שתהיו מנהיגים מלכותי : והייתי לכם לאלהים . מנהיג מטע הליכות חיי עולם בהשגחה פרטית : וידעתם כי אני ה' · הוא הבטחה אחרת · ולשון חמישי של מעלה · שכל כך תעלו בדעת עד שתגיעו למדרגה של וידעתם היינו דבקות ודעת אלהים . וכיב"ז מתפרש להלן ט"ז ו' . והדבר מובן שיהי' בזמן מאוחר ממדרגה הקודמת כמו הלשונות הקודמים . והי' זה משעת מ"ת ואילך (ב) וראוי לדעת שהבטחה זו אין הפי' שיהי' כל ישראל בזה הבחינה . דזה א"א שיתנהג אומה שכל אנשיה יהיו משוקעים בדעת אלהים . אלא הפי' שיהי' בכם הרבה אנשי מעלה · וברים ס' ויקרא ביארנו עפ"י מ"ר דעל אלה אנשי מעלה כתיב אדם אחד מאלף מצאתי · והיינו שביארנו ענין ד' כוסות שנשתנו כל ישראל בצורתם ובדעתם מכאשר היו · בד' מדרגות · אבל יש עוד כוס חמישי נגד זה הלשון של וידעתם וגו' ובאשר אין חובה לכל ישראל להגיע לזה המדרגה . ע"כ זה הכוס הוא מצוה ולא חובה · ועי' מש"כ להלן ט"ז ו' : מתחת סבלות מצרים · הפלא היותר גדול שיגיע אדם שהי' תחת סבלות בחומר ולבנים מתעלה כ"כ עד שהגיע לדעת ה' · וזהו דבר המגיד וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח · פי' אות הוא שהוא משובח · ומש"ה מרגיש יותר : (ח) ונתתי אתה לכם מורשה · לא לשעה שאתם תהיו בה לבד אלא אפילו בשעה שאתם גולים ממנה הרי הוא שלכם וכמו שאדם הפורש משדה ירושת אבותיו לעולם דעתו עליה ומשים לב שלא לשכוח הליכו' אותה אחוזה · אולי יזכהו ה' לשוב אליה · כך א"י היא לנו מורשה לעד וכמו שאמר ירמיה הנביא הציבי לך ציונים וגו' ועי' להלן ל"ב י"ג · ובזה נכלל הברית אשר לארץ כי יהא השגחתו בפרטית עליה · אפילו בשעה שאנו גולים · הליכות א"י וברית שלה למורשה לנו · ועי' בספר ויקרא כ"ו מ"ב מש"כ שם : (ט) מקצר רוח · שימה קצרה · וקשה לסבול דבור ארוך

הרחב דבר

(א) ובזה מבואר אנו שומדים על כונת המגיד עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה ובזרוע נטויה . והנה לשון מקרא הוא בס' דברים ו' כ"א . כי ישאלך בנך וגו' ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה . אבל שם לא כתיב אלא ביד חזקה לחוד . ולמאי הוסיף המגיד ובזרוע נטויה ושינה מלשון המקרא . ולדברינו מבואר יפה שהחל לבאר שני הדברים שהיו מפריעים הגאולה אפי' ע"י המכות הגדולות . חדא שהיינו עבדים לפרעה ותניא בת"כ פרשת בחקותי ממיות להם עבדים . עבדים היו למלכות ולא עבדים לעבדים . וזה הי' סיבה שהיו כמה אנשים שרים וממונים ולא רצו לצאת . שנית במצרים . במקום אחד ולא כשאר גליות שנתפזרו וא"כ היה אפשר לכלותן ביום א' בעת שנחו מן המכות . אבל ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה זו הדבר . והוא לנגד מניעה ראשונה . ובזרוע נטויה זו החרב והוא נגד מניעה שניה זהו כוונת המגיד לפי הנדרש לספור . אבל בפסוק אינו מזכיר לפי הענין רק מניעה הראשונה . ולא מניעה השניה שאינו ענין לפ' כי ישאלך בנך . ושם יבואר בכונות האל הגומר עלי . מש"ה לא נזכר שם ובזרוע נטויה :

(ב) והנה בברכות דל"ח א' הוכיח ר"נ במשמעות המוציא שהוא להבא מהאי קרא דכתיב המוציא אתכם וגו' וכשנאמר פסוק זה למשה עדיין לא יצאו . ואיתא שם ורבנן ה"ק להו קוב"ה לישראל כד מפיקנא לכו עבידנא לכו מילתא כי היכי דידעיתו דאנא הוא דאפיקית יתכון ממצרים דכתיב וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא וגו' . ולכאורה אינו מובן מאי הוכחה

וּמֵעֲבֹדָה קָשָׁה׃ פ י וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ יא בֹּא דַבֵּר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם
וִישַׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ׃ יב וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה
לִפְנֵי יְהוָה לֵאמֹר הֵן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־שָׁמְעוּ אֵלַי
וְאֵיךְ יִשְׁמָעֵנִי פַרְעֹה וַאֲנִי עֲרַל שְׂפָתָיִם׃ פ יג וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וַיְצַוֵּם אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְאֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ שני ס יד אֵלֶּה רָאשֵׁי
בֵית־אֲבֹתָם בְּנֵי רְאוּבֵן בְּכֹר יִשְׂרָאֵל חֲנוֹךְ וּפַלּוּא
חֶצְרֹן וְכַרְמִי אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת רְאוּבֵן׃ טו וּבְנֵי שִׁמְעוֹן
יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין וְצֹחַר וְשָׁאוּל בֶּן־הַכְּנַעֲנִית
אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת שִׁמְעוֹן׃ טז וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־לֵוִי
לְתֹלְדֹתָם גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת וּמְרָרִי וּשְׁנֵי חַיֵּי לֵוִי שֶׁבַע
וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה׃ יז בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לִבְנִי וְשִׁמְעִי

רש"י

(ירמיה כ"ג כ"ז) הלא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש יפוצץ סלע מתחלק לכמה ניצוצות: **(יב) ערל שפתים** · אטום שפתים. וכן כל לשון ערלה אני אומר שהוא אטום · (שם ו' י') ערלה אזנם אטומה משמוע. (שם ט' כ"ה) ערלי לב אטומים מהבין. (חבקוק ב' ט"ז) שתה גם אתה והערל והאטם משכרות כוס הקללה. ערלת בשר שהגיד אטום ומכוסה בה · (ויקרא י"ט כ"ג) וערלתם ערלתו עשו לו אוטם וכיסוי איסור שיבדיל בפני אכילתו. (שם) שלש שנים יהיה לכם ערלים אטום ומכוסה ומובדל מלאכלו: **ואיך ישמעני פרעה** · זה אחד מעשרה קל וחומר שבתורה (ב"ר פ' צ"ב): **(יג) וידבר ה' אל משה ואל אהרן** · לפי שאמר משה אני ערל שפתים צירף לו הקב"ה את אהרן להיות לו לפה ולמליץ: **ויצום אל בני ישראל** · (ש"ר) צום עליהם להנהיגם בנחת ולסבול אותם: **ואל פרעה מלך מצרים** · צום עליו לחלוק לו כבוד בדבריהם זהו מדרשו. ופשוטו צום על דבר ישראל ועל שליחותו אל פרעה · ודבר הצווי מהו מפורש בפרשה שניה לאחר סדר היחס

העמק דבר

ארוך הנדרש להסבר ולהקשיב באורך רוח: **ומעבודה קשה** · לא הי' להם פנאי להפנות לדבר · והדרש ע"ז יבואר להלן י"ג ט': **(יא) בא דבר** · משה בעצמו. וכמו שכתבתי לעיל ו': **(יב) וידבר משה לפני ה'** · לא שדבר אל ה' כי לא מצינו לעולם וידבר משה אל ה' · זולת יפקוד ה' וגו' ויש ע"ז דרוש ברבה שם שאני שתובע צרכי צבור בא בחזקה · אבל כאן לא הי' הדבור אל ה' אלא מדבר לעצמו · **לפני ה'** · הקב"ה שאזין לערו · אבל אם לא הי' הקב"ה משיב הי' הולך ומקיים דבר ה': **לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה** · ולא אמר ישמע אלי פרעה כמו שאמר להלן בפסוק ל' · גם שם כתיב תחילה הן אני ערל שפתים ואיך ישמע וגו' וכאן אמר להיפך · אבל מתחילה יש לדעת ההפרש בין לשון ישמעני · בין ישמע אלי · דישמעני משמעו

הרחב דבר

מרישיה דהאי קרא לטעמייהו. ולדברינו מבואר יפה דמכתיב וידעתם כי אני ה' וגו' מוכח שהיה דלא מדבר מזמן שנאמר הפסוק אלא מזמן שעתיד להיות:

וְלָא קַבִּילוּ מִן מֹשֶׁה מֵעָיַק רוּחַ וּמִפּוּלְחָנָא דַהֲוָה קְשֵׁי עֲלֵיהוֹן : י וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר : יא עוּל מַלֵּיל עִם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרָיִם וִישַׁלַּח יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵיהּ : יב וּמַלֵּיל מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לְמֵימָר הָא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא קַבִּילוּ מִנִּי וְאֵיכְדֵין יְקַבֵּל מִנִּי פַרְעֹה וַאֲנָא יַקִּיר מַמְלָל : יג וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן וּפַקֵּידִינּוּן לְוַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְוַת פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרָיִם לְאַפָּקָא יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם : יד אִלֵּין רֵישֵׁי בֵית אֲבָהַתְהוֹן בְּנֵי רְאוּבֵן בּוּכְרָא דְיִשְׂרָאֵל חֲנוֹךְ וּפַלּוּא חֶצְרוֹן וְכַרְמִי אִלֵּין זַרְעֲיַת רְאוּבֵן : טו וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין וְצֹחַר וְשָׁאוּל בַּר כְּנַעֲנֵיתָא אִלֵּין זַרְעֲיַת שִׁמְעוֹן : טז וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי לֵוִי לְתוּלְדָתְהוֹן גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת וּמְרָרִי וּשְׁנֵי חַיֵּי לֵוִי מְאָה וּתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין : יז בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לִבְנִי

רש"י

היחס · אלא מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסיק הענין באלה ראשי בית אבותם ללמדנו היאך נולדו משה ואהרן ובמי נתיחסו : (יד) אלה ראשי בית אבתם · מתוך שהוזקק ליחס שבטו של לוי עד משה ואהרן בשביל משה ואהרן התחיל ליחסם דרך תולדותם מראובן · (בפסיקתא גדולה ראיתי לפי שקנטרם יעקב אבינו לשלשה שבטים הללו בשעת מותו חזר הכתוב ויחסם כאן לבדם לומר שחשובים הם): (טז) ושני חיי לוי וגו' ·

העמק דבר

שיהא נשמע לקבל דברו כמו אם אתה לו שמעני והיינו יקבל ממנו · אבל ישמע אלי משמעו שיטה אזנו לשמוע דברו וממילא מובן הפי' ולא שמעו אל משה · היינו שלא הטו אוזן כלל לדבריו · והנה עוד זאת לדעת דכל הדברות שהיו ביד משה · מלבד שאמר הלשון שדבר ה' עמו כאשר הוא בלי שום שינוי · עוד הי' לו להסביר אח"כ איזה ביאור וכדומה וכמו שביארנו ריש פ' ויקרא ביאור לשון דבר ואמרת אליהם · ובזה יובן כמה פרשיות בזה הענין · והנה כשדבר משה בשם ה' לישראל כל אריכו' המאמר וביאורו לא הטו אוזן לשמוע כלל · ואח"כ כשצוה הקב"ה למשה שילך וידבר לפרעה השיב משה לאיזה תועלת יבא לפרעה ויקוה שיפיק רצון הלא ישראל הקילו בכבודו ולא שמעו לדברו כלל · ואיך ישמעני פרעה לקבל ולעשות כדברי · ואע"פ שמה שלא שמעו אלי ישראל · הוא משום שלא הסברתי להם דברי בביאור ובהסבר יען שמקוצר רוח לא אבו שמוע כלל · אבל פרעה שיטה אוזן לי אוכל להסביר לו ולבאר דברי ואז ישמעני לקבל ולעשות כדברי · ע"ז אמר ואני ערל שפתים · איני יכול להסביר היטב · ובמקרא ל' יבואר עוד : (יג) ויצום אל בני ישראל · שלא לבד הדבור הראשון אלא כל מה שיהיו דברים יתירים לבד דבורו של הקב"ה בעצמו · יהיו שניהם מדברים אף אהרן בעצמו עד שנגמר הענין : להוציא את בני ישראל מארץ מצרים · לאפוקי אחר י"מ שוב לא יהא נצרך משה לאהרן בשום דבר · והיו משה מדבר בעצמו עם ישראל כל מה שנדרש · וביארו' רה"ש פ"ג א' ויצום אל ב"י · הזהירם על שלוח עבדים ולמדו מהא דכתיב כאן שציום על ב"י · ולא נמצא אזהרה לישראל בכאן · אלא דומיא דאל פרעה הוא שלוח עבדיו ישראל כך לישראל היה זה הצווי : (יד) אלה ראשי בית אבותם · כאן ייחס בית הלוי באשר עד כה היה הרצון שיהא נעשה הכל ע"י משה בעצמו כמו במדבר ובהר סיני · ורק במדין צירף הקב"ה את אהרן לדיבור הראשון עם ישראל ועם פרעה · אבל עתה כאשר נצטוו שניהם בכל העסק · ואהרן היה גדולתו משום שהיה משבט לוי כמו שאמר ה' הלא אהרן אחיך הלוי · ע"כ מיחס עתה כל שבט לוי להודיע כמה היה גדול כח אותו שבט עד שכ"כ גדולי הדור היו באותה שעה מהם ולא משבט ראובן ושמעון שהיו ראשונים להנהגת הדור כמבואר ברבה במדבר פי"ג · ע"ז הפסוק אלה ראשי וגו' רבנן אמרי כל השבטים לא הנהיגו שררה במצרים ראובן שמעון ולוי הנהיגו שררה במצרים מת ראובן נתנו שררה לשמעון מת שמעון נתנו ללוי מת לוי בקשו לתת שררה ליהודה יצאה ב"ק ואמרה להם הניחו אותה כו' : ולא הזכיר לבני ראובן ושמעון · משום שלא היו מהם גדולי הדור אלא הראשונים . אבל משבט לוי כל הנמנים בפ' זו היו מצויינים בגדולה ובמעלה · והיה עוד הרבה בנים לכל אחד · וכן היו בנים לחברון בן קהת כמבואר בס' במדבר משפחת החברוני · אלא שאין הכתוב מונה כ"א גדולי הדור שהנהיגו שררה על הצבור · וכ"ז גרם לאהרן שהיה גדול מכולם להצטרף לענין רם ונשא של י"מ · וכמו שסיפר המקרא בדה"י א' י"ב · חשובות של צדוק הכהן הראש שהיו בית אביו שרים עשרים ושנים כך היה גדולת השבט מועיל לאהרן · אבל משה לא בא גדולתו מחמת שבא משבט לוי אלא משום שהיה מסוגל לתורה וכח התורה לבדו גדול ונעלה מכל יחס כדתנן שלהי מס' הוריות · כמו איש מסוגל להיות בראש שרי צבאות המלחמה · כבודו ויקרתו עולה על כל יחס קרובי מלכותא דארעא : (טז) לתולדתם · מבאר שאינו מונה בסדר

לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ יח וּבְנֵי קְהָת עַמְרָם וְיִצְהָר וְחֶבְרוֹן
וְעֻזִּיאֵל וּשְׁנֵי חַיֵּי קְהָת שָׁלֹשׁ וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה׃
יט וּבְנֵי מְרָרִי מַחְלִי וּמוּשִׁי אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַלֵּוִי
לְתֹלְדֹתָם׃ כ וַיִּקַּח עַמְרָם אֶת־יוֹכֶבֶד דֹּדָתוֹ לוֹ
לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־מֹשֶׁה וּשְׁנֵי חַיֵּי
עַמְרָם שֶׁבַע וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה׃ כא וּבְנֵי יִצְהָר
קֹרַח וָנֶפֶג וְזִכְרִי׃ כב וּבְנֵי עֻזִּיאֵל מִישָׁאֵל וְאֶלְצָפָן
וְסִתְרִי׃ כג וַיִּקַּח אַהֲרֹן אֶת־אֱלִישֶׁבַע בַּת־עַמִּינָדָב
אֲחוֹת נַחְשׁוֹן לוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־נָדָב וְאֶת־
אֲבִיהוּא אֶת־אֶלְעָזָר וְאֶת־אִיתָמָר׃ כד וּבְנֵי קֹרַח
אַסִּיר וְאֶלְקָנָה וַאֲבִיאָסָף אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַקָּרְחִי׃
כה וְאֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן לָקַח־לוֹ מִבְּנוֹת פּוּטִיאֵל לוֹ
לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־פִּינְחָס אֵלֶּה רָאשֵׁי אֲבוֹת
הַלְוִיִּם לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ כו הוּא אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה אֲשֶׁר
אָמַר יְהוָה לָהֶם הוֹצִיאוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם עַל־צִבְאֹתָם׃ כז הֵם הַמְדַבְּרִים אֶל־פַּרְעֹה
מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם
הוּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ כח וַיְהִי בְּיוֹם דִּבֶּר יְהוָה אֶל־

ת"א ויקח עמרם. סנהדרין נח: ושני חיי עמרם שבע. מגילה יא: ויקח אהרן. בתרא קי: ואלעזר בן אהרן לקח. סוטה מג בתרא קט: הוא משה ואהרן. מגילה יא:

ר ש " י

למה נמנו שנותיו של לוי להודיע כמה ימי השעבוד שכל זמן שאחד מן השבטים קיים לא היה שעבוד שנאמר (שמות א' ו') וימת יוסף וכל אחיו ואח"כ ויקם מלך חדש ולוי האריך ימים על כולם: (יח) ושני חיי קהת ושני חיי עמרם וגו'· מחשבון זה אנו למדים על מושב בני ישראל ארבע מאות שנה שאמר הכתוב שלא בארץ מצרים לבדה היו אלא מיום שנולד יצחק· שהרי קהת מיורדי מצרים היה חשוב כל שנותיו ושנות

העמק דבר

גדולתם אלא בסדר תולדתם· דקהת היה גדול מכולם· וכן ספי' להלן י"ט אלה משפחת הלוי לתולדתם· וכיב"ז בספר בראשית כ"ה י"ג: (יז) למשפחתם. לא כתיב כזה בקהת ומררי בא ללמדנו דבני גרשון לא היו גדולים להשיג כל הדור אלא למשפחתם ולא בכלל השבט משא"כ בני קהת ומררי אז: (כ) לו לאשה· ותלד לו· לו מיותר ללמד שאע"ג שהיו נזהרים בכה"ת עד שלא ניתנה·

ושמעי לזרעיתהון : יח ובני קהת עמרם ויצהר וחברון ועוזיאל ושני חיי קהת מאה ותלתין ותלת שנין : יט ובני מררי מחלי ומושי אלין זרעית לוי לתולדתהון : כ ונסיב עמרם ית יוכבד אחת אבוהי ליה לאנתו וילידת ליה ית אהרן וית משה ושני חיי עמרם מאה ותלתין ושבע שנין : כא ובני יצהר קרח ונפג וזכרי : כב ובני עוזיאל מישאל ואלצפן וסתרי : כג ונסיב אהרן ית אלישבע בת עמינדב אחתיה דנחשון ליה לאנתו וילידת ליה ית נדב וית אביהוא ית אלעזר וית איתמר : כד ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף אלין זרעית קרח : כה ואלעזר בר אהרן נסיב ליה מבנת פוטיאל ליה לאנתו וילידת ליה ית פינחס אלין רישי אבהת לואי לזרעיתהון : כו הוא אהרן ומשה די אמר יי להון אפיקו ית בני ישראל מארעא דמצרים על חיליהון : כז אנון דממללין עם פרעה מלכא דמצרים לאפקא ית בני ישראל ממצרים הוא משה ואהרן : כח והוה ביומא דמליל יי עם משה

רש"י

עמרם ושמונים של משה לא תמצאם ד' מאות שנה והרבה שנים נבלעים לבנים בשני האבות : (כ) יוכבד דדתו · אחות אבוהי בת לוי אחות קהת : (כג) אחות נחשון . (בבא בתרא ק"י ס"ר) מכאן למדנו הנושא אשה צריך לבדוק באחיה : (כה) מבנות פוטיאל · מזרע יתרו שפטם עגלים לעבודת כוכבים ומזרע יוסף שפטפט ביצרו (בבא בתרא ק"ט) : (כו) הוא אהרן ומשה . אלו שהוזכרו למעלה שילדה יוכבד לעמרם הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' · (ש"ר פ"א) יש מקומות שמקדים אהרן למשה ויש מקומות שמקדים משה לאהרן לומר ששקולין כאחד : על צבאתם · בצבאותם כל צבאם לשבטיהם · יש על שאינו אלא במקום אות אחת · על חרבך תחיה כמו בחרבך · (יחזקאל ל"ג) עמדתם על חרבכם כמו בחרבכם : (כז) הם המדברים וגו' · הם שנצטוו הם שקיימו : הוא משה ואהרן · הם בשליחותם ובצדקתם מתחלה ועד סוף : (כח) ויהי ביום דבר וגו' · מחובר למקרא שלאחריו :

העמק דבר

אבל ראה שהיא מיוחדת אך לו לאשה ורק לו ילדה בנים הללו : (כג) לו לאשה · ותלד לו · לו מיותר . מכאן למדו חז"ל בב"ב דק"ט לעולם ידבק אדם בטובים · ואלו הבדל בין בני משה לבני אהרן משום משפחות הנשים . והיינו דיוק המקרא לו לאשה כראוי לו · ותלד לו ג"כ הכי דודאי גם זכותו גרם לכך · וכמבואר לשון שאלתות דר"א פ' זו ע"ז המאמר דמסייע זכותא דמשפחה דאבא ומשפחה דאימא ונפיק זרעא מהוגנא : (כה) לקח לו · זה הלשון משונה מלשון המקרא כ' וכ"ג · וגם לו חדא מיותר · ובא ללמדנו שאע"ג דבת פוטיאל לא היתה מיוחסת יותר מצפורה אשת משה · ומכ"מ זכתה להוליד את פינחס והיינו משום שהיתה לעזר גדול להליכות עולמו של אלעזר · והפי' לקח לו · הוא כמש"כ בס' בראשית ד' י"ט שהוא לעזר חייו · ובשביל שראה אלעזר שתסייעהו הרבה להיות איש המעלה · לא דקדק על יחסה · והיתה משום זה ראויה לו לאשה וזכתה בשביל זה להוליד לו כראוי לו · דהני נשי במאי זכיין באתנויי גברי · משא"כ צפורה אע"ג שהיתה צדקנית אבל לא הועילה לגדולת משה כלל · ופי' מש"כ לעיל ב' כ"א : (כו) הוא אהרן ומשה וגו' : לפי הפשט בעיני ישראל היה אהרן קודם למשה כמש"כ לעיל שלא ידעו ערך משה משום שנתגדל בפלטין ש"מ ובמדין·ולא הכירוהו כמו שידעו בקדושת אהרן : (כז) הוא משה ואהרן · בעיני פרעה מעולם היה גדול משה מאהרן· שהוא ידע שמו וחכמתו מכבר · משא"כ שם אהרן : (כח) ויהי ביום דבר ה' וגו' · כ"ז לא היה אלא ביום דבר ה' אל משה בארץ מצרים . אבל אח"כ ידעו גם ישראל גדולת משה הרבה מאהרן · זה לפי הפשט · והדרש פרש"י לומר ששקולין כאחד · וזה פלא הנה ידוע דגדול משה מאהרן · וגם למאי הקדים אהרן ומשה . למשה ואהרן . וגם אינו מובן לשון על צבאותם כאן כמו בפ' י"ב נ"א · דשם הוא ספור הענין שכך היה · אבל לא כאן . אלא כך הענין · דכמו עבודת הקרבנות היה אהרן גדול ממשה והיא המיוחדת לפרנסת ישראל כמש"כ כ"פ · כך אפילו לפני יצ"מ והיו ישראל נדרשים לפרנסה . והיה לזה מועיל תפלת ש"ע שקבעו אבותינו אברהם יצחק ויעקב . והי' לזה אהרן מסוגל יותר ממשה · ובת"י פ' חקת בפטירת אהרן אי' שמשה בכה עליו ואמר עליו עמוד צלותהון דישראל . והנה בהיותם במצרים היו ניזונים מאוצר המלוכה על סיר הבשר ולחם לשובע עפ"י עבודתם . אבל בעת היציאה ועוד לא יצאו לגמרי ולא הגיעו לנס של חררה והמן · והרי כבר הפסיקו מלעבוד סבלות מצרים · ולא היו ניזונים מאוצר המלוכה היה פרנסתם כ"ז המשך

מֹשֶׁה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ שלישי ס כט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה לֵּאמֹר אֲנִי יְהוָה דַּבֵּר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ
מִצְרַיִם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲנִי דֹּבֵר אֵלֶיךָ׃ ל וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה הֵן אֲנִי עֲרַל שְׂפָתַיִם וְאֵיךְ יִשְׁמַע
אֵלַי פַּרְעֹה׃ פ ז א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
רְאֵה נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים לְפַרְעֹה וְאַהֲרֹן אָחִיךָ יִהְיֶה
נְבִיאֶךָ׃ ב אַתָּה תְדַבֵּר אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּךָּ וְאַהֲרֹן
אָחִיךָ יְדַבֵּר אֶל־פַּרְעֹה וְשִׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
מֵאַרְצוֹ׃ ג וַאֲנִי אַקְשֶׁה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְהִרְבֵּיתִי
אֶת־אֹתֹתַי וְאֶת־מוֹפְתַי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ד וְלֹא־
יִשְׁמַע אֲלֵכֶם פַּרְעֹה וְנָתַתִּי אֶת־יָדִי בְּמִצְרָיִם

רש"י

(כט) וידבר ה'. הוא הדבור עצמו האמור למעלה בא דבר אל פרעה מלך מצרים אלא מתוך שהפסיק הענין כדי ליחסם חזר הענין עליו להתחיל בו: אני ה'. כדאי אני לשלחך ולקיים דברי שליחותי: (ל) ויאמר משה לפני ה'. היא אמירה שאמר למעלה הן בני ישראל לא שמעו אלי ושנה הכתוב כאן כיון שהפסיק הענין וכך היא השיטה כאדם האומר נחזור על הראשונות: ז (א) נתתיך אלהים לפרעה. שופט ורודה לרדותו במכות ויסורין: יהיה נביאך. כתרגומו מתורגמנך. וכן כל לשון נבואה אדם המכריז ומשמיע לעם דברי תוכחות והוא מגזרת (ישעיה נ"ז) ניב שפתים (משלי י') ינוב חכמה ויכל מהתנבות דשמואל (סימן י' י"ג) ובלע"ז קוראין לו פרידיק"ר (פרעדיגער): (ב) אתה תדבר. פעם אחת כל שליחות ושליחות כפי ששמעת מפי ואהרן אחיך ימליצנו ויטעימנו באזני פרעה: (ג) ואני אקשה. מאחר שהרשיע והתרים כנגדי וגלוי לפני שאין נחת רוח באומו' עובדי כוכבים לתת לב שלם לשוב טוב לי שיתקשה לבו למען הרבות בו אותותי ותכירו את גבורתי. וכן מדתו של הקב"ה מביא פורענות על האומות עובדי כוכבים כדי שישמעו ישראל וייראו שנאמר (צפניה ג') הכרתי גוים נשמו פנותם וגו' אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר ואעפ"כ בחמש מכות הראשונות לא נאמר ויחזק ה' את לב פרעה אלא ויחזק לב פרעה. (עיין ברא"ס שגורס כאן דבור המתחיל בלכתך לשוב עד

העמק דבר

בהשתדלות עצמם. ובהליכות עולם בדרך גם נסתר. וזה היה בכח תפלות אהרן ומשה. ואהרן קודם כמש"כ. והיינו דכתיב. הוציאו את בני ישראל. בשעת הוצאה הי' עבודת אהרן לפרנסתם קודם למשה. וביאר הכתוב על צבאותם. דמשמעו כמו הלא צבא לאנוש עלי ארץ היינו תכליתו למה שנוצר. וכן פי' כאן ולהלן על צבאותם על תכלית האומה הישראלית. שיהיו רק עיניהם תלויות על הקב"ה בפרנסה. וביותר בשעה שהם בחו"ל ולא הגיעו לא"י דשם עיקר הברכה ברגלים שאמה כה"ש כידוע ויבואר עוד להלן כ"ת מקרא כ"ע. משא"כ בהיות ישראל בגולה בארץ לא להם תלוים בהשגחת ה' בכל יום מעין ברכותיו. וזה תלוי בתפלה בכל יום והוא תכלית ישראל. וע"ז הי' אהרן מיוחד בכל אותו המשך: הם המדברים וגו'. ללחום עם פרעה היה משה גדול מאהרן. שהיה בא בכח התורה ארבן של ישראל: ויהי ביום דבר ה' וגו'. כ"ז שהיה אהרן בפרנסה גדול ממשה היה רק בעת י"מ אבל אח"כ כשהיו במדבר וירד המן לישראל בנס נגלה. היה הכל ע"י משה. ולא הוצרכו אז לתפלה קבועה כמש"כ בס' במדבר בפ' מי מריבה וכ"פ. ובשביל שלעולם נצרכים ישראל לשני דברים אלו היינו פרנסה והנהגה. ופרנסה קודם להנהגה. ומש"ה כתיב תחלת בשירה. ימינך ה' נאדרי בכח ואח"כ ימינך ה' תרעץ אויב. מש"ה

בארעא דמצרים: כט ומליל יי עם משה למימר אנא יי מליל עם פרעה מלכא דמצרים ית כל די אנא ממליל עמך: ל ואמר משה קדם יי הא אנא יקיר ממלל ואיכדין יקבל מני פרעה: א ואמר יי למשה חזי דמניתך רב לפרעה ואהרן אחוך יהי מתורגמנך: ב את תמליל ית כל דאפקדינך ואהרן אחוך ימליל עם פרעה וישלח ית בני ישראל מארעיה: ג ואנא אקשי ית לבא דפרעה ואסגי ית אתותי וית מופתי בארעא דמצרים: ד ולא יקבל מנכון פרעה ואתן ית מחת

העמק דבר

מש"ה אמרו חז"ל שגדולים אלו שקולים זה כזה · פי' דשני גדולי ישראל אלו נחולים היו בהליכות עם ה' · אע"ג שכח משה באמת גדול מכח אהרן · מכ"מ נצרך כח אהרן בגדולתו לישראל כמו משה · וגם קודם לו · באשר פרנסה קודם להנהגה · וע' מש"כ להלן כ"ח כ"ב בענין חשן ואפוד: (כט) את כל אשר אני דובר. דיוק אני ולא אמר אשר הנני מדבר · או אשר אדבר · אלא מדקדק לומר אני בכל כבודי. וכיב"ז דקדקנו להלן כ"ג כ' · והכוונה כמש"כ שהיו שני אופני דברות ה' עם משה · היינו הפרשה כאשר הוא והבאור שהוא במקום תורה שבע"פ · וביארנו בפסוק י"ג שהועיל משה בטענתו שיהא כל ההסברים ורבוי דברים הן לפרעה הן לישראל ע"י אהרן · עתה אמר ה' למשה שעכ"פ הדבור אשר אני בכל כבודי שהוא המאמר עצמו תדבר בעצמך לפרעה · ואהרן יבארם ויסבירם לפרעה · ולזה לא שייך טענת משה שהוא ערל שפתים · שהרי אז שכינה מדברת מתוך גרונו · ושיו הדברים יוצאים מזוקקים · וזהו שהקדים ה' לומר אני ה' · לומר אני בכבודי · וזהו כבודי שתהא אתה מדבר מה שאני דובר: (ל) הן אני ערל שפתים. הוסיף לסרב גם לזה בטענה אחרת · באשר שהוא בעצם ערל שפתים ובזוי ונקלה בעיני פרעה · ע"כ לא ירצה לשמוע אלי כלל. כי אין זה לפי כבודו לשמוע מעלג לשון תמיד · ונחשב טענה זו לשפלות רוח משה שחשב שקל הוא בעיני פרעה וכתיב לפני ה' שדבר נערו בפ"ע מה יהיה מזה · והקב"ה רחם עליו בהיות מענס ענוה ושפלות רוח: ז (א) ראה · התבונן בדבר: נתתיך אלהים לפרעה · כן יהי כאשר דברת שלא תדבר בעצמך לפרעה אבל לא משום שתהי' שפל ונבזה בעיניו · אלא משום שהוא יחשוב שאתה גדול כ"כ כמו אלהים · שלא בנקל גם לפניו להיות נדבר עם אלהים · כך תהא נחשב בעיניו שאינו ראוי לשמוע מפיך כ"א מפי אהרן שהוא נביאך · ונתקיים במשה כל המשפיל עצמו הקב"ה מגביהו · ודייק ה' באמרו נתתיך אלהים לפרעה משא"כ לישראל · שאע"ג דכתיב והיה הוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלהים · אין הפי' אלא שיהיה מנהג אותו כאלהים · אבל לא נחשב לו לישראל לאלהים ח"ו · והמה דברו עמו כ"פ כמו עם שאר גדולי ישראל · וע' להלן י' כ"ד אבל פרעה היה מחשב את משה כמו אלהים שאינו הגון לדבר עמו: (ב) את כל אשר אצוך · נכלל שני אופני הדבור היינו גוף המאמר והבאור · שהוא כמו תורה שבכתב ובע"פ · וכ"ה להלן כ"ה כ"ב · וכס' דברים י"א י"ח ע"ש: ושלח את בני ישראל מארצו · אין כאן מקומו עד להלן והוצאתי וגו' · אלא הודיע לו שיהיה כן עד גמר הענין · שלפי טענת משה לא היה ראוי להיות אהרן מדבר רק עד שיראה שמשה גדול הוא בעיני פרעה · אבל לפי דבר ה' שהוא יהיה אלהים לפרעה · א"כ יהיה כן עד גמר הענין והשילוח · שהמתחיל במצוה אומרים לו גמור: (ג) ואני אקשה את לב פרעה · כבר הודיע ה' למשה לעיל ג' י"ט ואני ידעתי וגו' · אבל הוסיף כאן לפי דבר ה' שיהא מוראו של משה על פרעה כמו אלהים · א"כ ידע היטב שלא יפול מדבריך מאומה וא"כ היאך לא יהי נחת מדבריך · ע"ז אמר ה' שבאמת מגד הסברא הוא פלא. אבל אני אקשה וגו' והוא ג"כ מפלאות תמים דעים ית' שהחזיק את דעו כדי · והרביתי את אתתי · המה הידיעות שבאו עליהם המכות לאות כי כן הוא · כמו שאמר ה' בזאת תדע כי אני ה' · למען תדע כי אין כה' אלהינו · למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ · בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ · למען תדע כי לה' הארץ · וכמו שיבואר בכל ידיעה במקומו משמעה · וע"ע להלן י' א' מש"כ · והיינו דכתיב בתהלים ק"ה שמו בם דברי אותותיו · הדברים הם אותותיו: ואת מופתי · היינו דברים נפלאים המפתים את הלב להיות נכנע וע' להלן מקרא פ': (ד) ולא ישמע אליכם וגו' · אין הכונה שלא יצייה לעשות כדבריהם · דזה כבר אמר ואני אקשה וגו' · וגם לעיל · וגם לשון אליכם אינו במשמע כך כמש"כ לעיל ו' י"ב · אלא כל המאמר עד סוף הוא סדר הגאולה איך יהיה עד גאולה שלימה כאשר יבואר · והודיע ה' שתגיע שעה שמלבד שלא יצייה עוד ימלאו לב לומר שלא ישמע כלל דבריהם · והיינו במכת חשך שהזהירם לא תוסיפו לראות פני וגו' · ואז, ונתתי את ידי · הוא מכת בכורות שהוא מעין דבר שמכונה בשם יד: והוצאתי את צבאותי את עמי · פי' ברבה דצבאותי המה מלאכי מעלה שהיו במצרים עם השכינה שגלתה עם ישראל וכמש"כ בס' בראשית

וְהוֹצֵאתִ֤י אֶת־צִבְאֹתַי֙ אֶת־עַמִּ֣י בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֔ל
מֵאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם בִּשְׁפָטִ֖ים גְּדֹלִֽים׃ ה וְיָדְע֤וּ מִצְרַ֙יִם֙
כִּֽי־אֲנִ֣י יְהוָ֔ה בִּנְטֹתִ֥י אֶת־יָדִ֖י עַל־מִצְרָ֑יִם וְהוֹצֵאתִ֥י
אֶת־בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל מִתּוֹכָֽם׃ ו וַיַּ֥עַשׂ מֹשֶׁ֖ה וְאַהֲרֹ֑ן
כַּאֲשֶׁ֨ר צִוָּ֧ה יְהוָ֛ה אֹתָ֖ם כֵּ֥ן עָשֽׂוּ׃ ז וּמֹשֶׁה֙ בֶּן־
שְׁמֹנִ֣ים שָׁנָ֔ה וְאַהֲרֹ֕ן בֶּן־שָׁלֹ֥שׁ וּשְׁמֹנִ֖ים שָׁנָ֑ה
בְּדַבְּרָ֖ם אֶל־פַּרְעֹֽה׃ פ רביעי ח וַיֹּ֣אמֶר יְהוָ֔ה אֶל־
מֹשֶׁ֥ה וְאֶֽל־אַהֲרֹ֖ן לֵאמֹֽר׃ ט כִּי֩ יְדַבֵּ֨ר אֲלֵכֶ֤ם פַּרְעֹה֙
לֵאמֹ֔ר תְּנ֥וּ לָכֶ֖ם מוֹפֵ֑ת וְאָמַרְתָּ֣ אֶֽל־אַהֲרֹ֗ן קַ֧ח
אֶת־מַטְּךָ֛ וְהַשְׁלֵ֥ךְ לִפְנֵֽי־פַרְעֹ֖ה יְהִ֥י לְתַנִּֽין׃ י וַיָּבֹ֨א
מֹשֶׁ֤ה וְאַהֲרֹן֙ אֶל־פַּרְעֹ֔ה וַיַּ֣עֲשׂוּ כֵ֔ן כַּאֲשֶׁ֖ר צִוָּ֣ה
יְהוָ֑ה וַיַּשְׁלֵ֨ךְ אַהֲרֹ֜ן אֶת־מַטֵּ֗הוּ לִפְנֵ֥י פַרְעֹ֛ה וְלִפְנֵ֥י
עֲבָדָ֖יו וַיְהִ֥י לְתַנִּֽין׃ יא וַיִּקְרָא֙ גַּם־פַּרְעֹ֔ה לַחֲכָמִ֖ים
וְלַֽמְכַשְּׁפִ֑ים וַיַּעֲשׂ֨וּ גַם־הֵ֜ם חַרְטֻמֵּ֥י מִצְרַ֛יִם

ת"א והוצאתי את צבאתי . שבועות לה :

רש"י

אשר שמתי בידך וכדלעיל פרשת שמות בפסוק בלכתך לשוב ע"ש) : (ה) את ידי · יד ממש להכות בהם : (ט) מופת · אות להודיע שיש צורך (צרוך) במי ששואל אתכם : (י) לתנין · נחש :

העמק דבר

ע"ו ז' שהיה הכנה לזה ל' שנה לפני ברית בה"ב · עתה אוציאם יחד : את עמי וגו' מארץ מצרים · זהו יציאה מקומית · ולא יציאה לחרות כאשר יבואר : בשפטים גדולים · לא מדבר בכל עשר מכות אלא במכת בכורות לבד · שנעשה אז באלהי מצרים שפטים גדולים וסמך הקב"ה ידיעה זו ליציאת מלאכי מעלה שזה גרם לדבר · כי בעת היות במצרים צבאות הקדושה · נגד זה נתחזקו כחות הטומאה כי זה לעומת זה עשה האלהים · ומשום שהמקום מסוגל לטומאה יותר מלקדושה שלא בא לשם אלא במקרה בשביל ישראל · מש"ה נתחזקו כחות הטומאה כמו ערך כחות הקדושה · וכאשר יצאו צבאות הקדושה נתבטלו כחות הטומאה להיות בשפע שמה · וממילא נעשה שפטים בצורות שנעשו לאותם הכחות · כמו בצאת הנשמה מן הגוף · משתנה צורת הגוף ונפחת הרבה בכמה אופני כעור : (ה) וידעו מצרים וגו' · אינו מדבר בידיעה שע"י עשר מכות · דא"כ היה לומר כך אחר ונתתי את ידי וגו' · או אחר והרביתי את אתתי וגו' · אלא ג"ז המאמר הוא מסדר הגאולה עד שיגיעו לגאולה שלימה · דבאמת במכות עצמם לא נודע כ"כ יד ה' למצרים רק לפרעה שנעשה הכל לעיניו ונוכח כי דבר ה' הוא · וכמבואר הלשון בכ"מ למען תדע וגו' אבל כל מצריים לא נוכחו כ"כ · וגם לא שלטו בהם המכות בתוקף עוזם כמו בסמוך לפרעה כאשר יבואר עוד · ומודיע ה' שאחר יציאה מקומית ולא היה עוד גאולה שלימה אלא מפרעה · שהוא הוציאם לחרות לגמרי · וכמאמר ה' למשה לפני מכת בכורות · כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה · אבל כל מצריים כסבורים היו שישובו לעבודתם ועל מנת כן השאילום כ"כ · אך בהגיעם לים סוף אז כתיב

גבורתי במצרים ואפיק ית חילי ית עמי בני ישראל מארעא דמצרים בדינין רברבין: ה וידעון מצראי ארי אנא יי כד ארים ית מחת גבורתי על מצרים ואפיק ית בני ישראל מביניהון: ו ועבד משה ואהרן כמא דפקיד יי יתהון כן עבדו: ז ומשה בר תמנן שנין ואהרן בר תמנן ותלת שנין במללותהון עם פרעה: ח ואמר יי למשה ולאהרן למימר: ט ארי ימליל עמכון פרעה למימר הבו לכון אתא ותימר לאהרן סב ית חוטרך ורמי קדם פרעה יהא לתנינא: י ועל משה ואהרן לות פרעה ועבדו כן כמא דפקיד יי ורמא אהרן ית חוטריה קדם פרעה וקדם עבדוהי והוה לתנינא: יא וקרא אף פרעה לחכימיא ולחרשיא ועבדו אף

העמק דבר

כתיב להלן י"ד ד' וידעו מצרים כי אני ה'. שאז ראו הכל את היד הגדולה שנעשה לעיניהם. וזהו דבר ה' כאן. וידעו מצרים כי אני ה' בנטותי את ידי על מצרים. ולא אמר בנתני את ידי. כי לא היה שם דבר. אלא נטיית היד על הים לשוב על מצרים. אז. והוצאתי את בני ישראל מתוכם. יהיה יציאה רוחנית והוא גאולה שלימה. ועי' להלן י"ב ל"ג: (ו) כאשר צוה ה'. היה ראוי לומר כאשר דבר ה' כמו דכתיב באברהם וילך אברם כאשר דבר ה'. אלא צוה משמעו דברים שבע"פ לבד המפורש בתורה כמש"כ כ"פ. והיה עוד דברים כאן איך להתנהג בענין נפלא זה: (ז) בדברם אל פרעה. ולא כתיב בדבר ה' עמהם. כי באמת הי' דבר ה' לאהרן בכמה שנים קודם כדכתיב בשמואל א' שאמר ה' לעלי הנגלה נגליתי לבית אביך בהיותם במצרים וגו': (ח) ואל אהרן. היה במשמעו שהדבור היה שוה לשניהם. ויותר משמע כן מהכתוב בסמוך כי ידבר אליכם וגו' אבל מלשון ואמרת אל אהרן משמע שמדבר עם משה לבדו. אלא הענין כמבואר בת"י בפסוק ויהי ביום דבר ה'. דהוי אהרן מצית אודני' ושמע מה דמליל עמיה. פי' שדיבר עם משה. ואהרן עומד אצלו ושמע מה שמדבר עם משה. וג"ז לא היה אלא במצרים. אבל במדבר לא שמע אהרן כלל בשעת הדבור. אפילו במקום דכתיב וידבר ה' אל משה ואל אהרן. והוכחה ברורה לזה מבואר בס' במדבר כ' כ"ב ע"ש: (ט) תנו לכם מופת. הכלל הוא כמש"כ הרמב"ן בס' דברים י"ג ב' דאות הוא אפילו אינו דבר פלא אלא כמנהג הטבע. ומופת הוא דבר פלא. מש"ה המופת נקרא ג"כ אות. ואין האות נקרא מופת. והכי איתא בספרי: קח את מטך. הראב"ע כתב שהוא מטה משה. והוכיח שכן הוא. מדכתיב במכת דם ג"כ קח מטך ואח"כ כתיב וירם במטה בה"א הידיעה דמשמע מטה הידוע והוא של משה. ועוד מקרא מלא כתיב בפ' בשלח שאמר ה' למשה ומטך אשר הכית בו את היאור. הרי דמטה משה היה. והכי נראה דעת רש"י שכ' יהי לתנין נחש. והרי ידוע דבכ"מ נחש ותנין שני מינים המה. נחש הוא ביבשה ותנין הוא במים. מ"מ הכריח רש"י שכאן הוא דבר אחד. מדכתיב במכת דם והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך ולא אמר אשר נהפך לתנין. אלא היינו הך. א"כ מבואר דלדעת רש"י דאותו מטה משה שנהפך לנחש הוא אשר נהפך לתנין. ויש לזה כעין ראיה מדברי חז"ל בשבת דצ"ז דאמרו על ויבלע מטה אהרן את מטתם. א"ר אלעזר נס בתוך נס. ומשמע מפרש"י שם דאפילו היה בולע כשהוא תנין הי' נס. ועי' מהרש"א בחדא"ג. ואי איתא שהיה תנין אשר במים הרי דרכו לבלוע את הקטן ממנו. אלא ע"כ היה נחש של יבשה שאין דרכו לבלוע הקטן ממנו. אבל כ"ז דוחק שהרי בכ"מ תנין אינו נחש. ותו דבפי' איתא ברבה ובתנחומא והביאו במהרש"א שם. דאלו בלע כשהיה תנין לא היה פלא. ותו דמשמעות מטך הוא של אהרן שמדבר עמו. אלא נראה לבאר כפשוטו דמטה אהרן הוא שנהפך לתנין לפני פרעה. ומטה משה הוא שנהפך לנחש לפני ישראל. ובמכת דם יבוארו הכתובים עה"נ (א): (י) כאשר צוה ה'. שלא עשו מופת עד שדבר פרעה תנו לכם מופת. והכי איתא ברבה וכתיב צוה דמשמעו בע"פ. כמש"כ לעיל שהיה גם בזה עוד דברים בע"פ. ואולי נצטוו לפתות את פרעה שיבקש מופת: (יא) לחכמים. היינו חכמי הטבע שיכולים לעשות באחיזת עינים: ולמכשפים. היינו מעשה כשפים כמשמעו: ויעשו גם הם חרטמי מצרים בלהטיהם. יש להבין סדר המקרא אם הן המה חרטמים המה מכשפים. למאי חלקן הכתוב. ועוד הא בדניאל מבואר דשני דברים המה. ואם באמת כן הוא דשני דברים המה. היאך מתפרש ויעשו גם הם המכשפים. שבהם דבר הכתוב ומסיים חרטמי מצרים. וגם לשון גם הם חרטמי. אינו מדויק והכי מיבעי גם חרטמי. אלא כך הענין.

הרחב דבר

(א) והנה ברבה דרשו בפ' זו קח את מטך הראה לו מקל ע"ש. ולכאורה תמוה מאין מוצא הדרש. והרי כ"פ כתיב כן להלן לצורך הענין ולא ניתן לדרוש כזה. אלא דקדקו חז"ל יפה כאן דבשלמא להלן שאמר נטה ידך הרי נצרך לקחת את המטה בידו לא כמו שאוחז אותו בכפו בשעת עמידה והליכה בראש המטה. אלא ליקח באמצע המטה ומטה ידו עמו. אבל

בְּלַהֲטֵיהֶם כֵּן׃ יב וַיַּשְׁלִיכוּ אִישׁ מַטֵּהוּ וַיִּהְיוּ לְתַנִּינִם וַיִּבְלַע מַטֵּה־אַהֲרֹן אֶת־מַטֹּתָם׃ יג וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ ס יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כָּבֵד לֵב פַּרְעֹה מֵאֵן לְשַׁלַּח הָעָם׃ טו לֵךְ אֶל־פַּרְעֹה בַּבֹּקֶר הִנֵּה יֹצֵא הַמַּיְמָה וְנִצַּבְתָּ לִקְרָאתוֹ עַל־שְׂפַת הַיְאֹר וְהַמַּטֶּה אֲשֶׁר־נֶהְפַּךְ לְנָחָשׁ תִּקַּח בְּיָדֶךָ׃ טז וְאָמַרְתָּ אֵלָיו יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שְׁלָחַנִי אֵלֶיךָ לֵאמֹר שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי בַּמִּדְבָּר וְהִנֵּה לֹא־שָׁמַעְתָּ עַד־כֹּה׃ יז כֹּה אָמַר יְהוָה בְּזֹאת תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה הִנֵּה אָנֹכִי מַכֶּה ׀ בַּמַּטֶּה אֲשֶׁר־בְּיָדִי עַל־הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיְאֹר וְנֶהֶפְכוּ לְדָם׃ יח וְהַדָּגָה אֲשֶׁר־בַּיְאֹר תָּמוּת וּבָאַשׁ הַיְאֹר וְנִלְאוּ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מַיִם מִן־הַיְאֹר׃ ס יט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן

ת"א בלהטיהם. סנהדרין סז: ויבלע מטה. שבת צז: ונצבת לקראתו על. זבחים קב: והדגה אשר. נדרים נא:

רש"י

(יא) בלהטיהם. בלחשיהון ואין לו דמיון במקרא ויש לדמות לו (בראשית ג') להט החרב המתהפכת דומה שהיא מתהפכת ע"י לחש: (יב) ויבלע מטה אהרן. (שבת צ"ז) מאחר שחזר ונעשה מטה בלע את כלן: (יד) כבד. תרגומו יקיר ולא אתיקר מפני שהוא שם דבר כמו (שמות יח) כי כבד ממך הדבר: (טו) הנה יֹצא המימה. לנקביו שהיה עושה עצמו אלוה ואומר שאינו צריך לנקביו ומשכים ויוצא לנילוס ועושה שם צרכיו (ש"ר): (טז) עד כה. עד הנה ומדרשו עד שתשמע ממני מכת בכורות שאפתח בה בכה אמר ה' כחצות הלילה: (יז) ונהפכו לדם. לפי שאין גשמים יורדים במצרים ונילוס עולה ומשקה את הארץ ומצרים עובדים לנילוס לפיכך הלקה את יראתם ואח"כ הלקה אותם: (יח) ונלאו מצרים. לבקש רפואה למי היאור שיהיו ראויין לשתות: (יט) אמר אל אהרן. לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו לפיכך לא לקה

העמק דבר

ידוע מ"ש חז"ל בסנהדרין ס"פ ד' מיתות דבלהטיהם הוא מעשה כשפים · ובלטיהם הוא מעשה שדים · וחרטמי מצרים היו בבחינה עליונה ממכשפים · שהמכשפים לא היו יכולים להשתמש בשדים. ומש"ה להלן במכת דם וצפרדע וכנים כתיב רק חרטמים ובלטיהם · שהמכשפים לא היו יכולין לעשות כן בכשוף. אלא החרטמים ומעשה שדים היו יכולים לעשות כן · אמנם במעשה התנין עשו החכמים באחיזת עינים. והמכשפים בכשוף. והודיע הכתוב אשר לא די שהמכשפים עשו בכשוף· אלא גם שהחרטמים שהיו

הרחב דבר

כאן שלא הי' כן רק השלכה לא הי' נצרך לקחת המטה באמצעו אלא באחזו בראש המטה ירף ידו ממנו ויהי מושלך לארץ. אלא שכאן יצא הדרש שהי' הצווי להראות את המטה בתורת התראה. זהו ביאור המדרש ומכאן ראי' שחז"ל כוונו לדעתנו שהי' מטה אהרן כמשמעו. דאילו הי' מטה משה הי' נצרך לומר לאהרן קח את מטך מיד משה והשלך. אלא כמש"כ:

אינון חרשי מצרים בלחשיהון כן : יב ורמו גבר חוטריה והוו לתניניא ובלע חוטרא דאהרן ית חוטריהון : יג ואתקף לבא דפרעה ולא קביל מנהון כמא דמליל יי : יד ואמר יי למשה יקיר לבא דפרעה סריב לשלחא עמא : טו איזיל לות פרעה בצפרא הא נפיק למיא ותתעתד לקדמותיה על כיף נהרא וחוטרא דאתהפיך לחויא תיסב בידך : טז ותימר ליה יי אלהא דיהודאי שלחני לותך למימר שלח ית עמי ויפלחון קדמי במדברא והא לא קבילתא עד כען : יז כדנן אמר יי בדא תידע ארי אנא יי הא אנא מחי בחוטרא דבידי על מיא די בנהרא ויתהפכון לדמא : יח ונוני די בנהרא ימותון ויסרי נהרא וילאו מצראי למשתי מיא מן נהרא : יט ואמר יי למשה אימר לאהרן סב חוטרך וארים ידך על מיא דמצראי על נהריהון על אריתיהון ועל אגמיהון ועל כל בית כנישת

העמק דבר

שהיו יכולין נעשות כן בלטיהם · לא רצו למרות ולהעריך את השדים בדבר קל בעיניהם · עד שגם המה עשו בלהטיהם היינו כישוף . וא"כ פי' הכתוב ויעשו גם הם . היינו המכשפים : חרטמי מצרים . קאי תיבת גם על חרטמי מצרים ג"כ כאלו כתיב ויעשו גם הם . גם חרטמי (א) : (יב) ויבלע מטה אהרן · כבר ידוע דרשת חז"ל בשבת דצ"ז · ולפי הפשט באשר שדרך כישוף דלאחר שנפסד הכישוף שב כל דבר להוייתו תחלה . כדאיתא ס"פ ד"מ . מש"ה סיפר הכתוב שהבליעה היה בהחלט שאפילו כששב התנין של אהרן למטה נשארו מטות החרטמים נבלעים במטה אהרן : (יג) ולא שמע אלהם · התברך בלבבו לומר שאינו אלא כישוף · אלא שיכולים יותר מחרטומיו ומכשפיו . וזהו לא שמע אלהם · לא השה אזנו לשמוע הוכחתם שאינו כישוף : (טו) והמטה אשר נהפך לנחש · הוא מטה משה כמש"כ לעיל · ואע"ג שלא נשתמשו בזה המטה במכה זו לענין כל כמו שיבואר מ"מ היה הנס בא על ידו כאשר יבואר לפנינו : (טז) אלהי העברים וגו' ויעבדני · כבר נתבאר לעיל ה' א' · דבמקום דכתיב העברים א"א לומר ויחוגו לי · אלא ויעבדני · דכל זרע העברים שוין בעבודה כאנשי המעלה: (יז) בזאת תדע · אתה פרעה ולא כל מצרים · וכאשר יבואר לפנינו · וכמש"כ לעיל מקרא ה' · שלא נודע לכל מצרים עד בואם לים סוף : כי אני ה' · מהוה כל הטבע . ומש"ה אני עושה בו כרצוני : הנה אנכי מכה במטה אשר בידי · לפי' הראשונים ז"ל מדבר על אהרן שהכה במטה אשר בידו . ואינו נכון הלשון כי אני ה' הנה אנכי מכה וגו' · ותו קשה בסנהדרין דצ"ט כל המעשה את חבירו לדבר מצוה כאלו עשאו שנאמר ומטך אשר הכית בו את היאור קח בידך והלכת · והלא אהרן הכה אלא כאלו עשה משה . ולמאי הביא הגמ' מקרא דפ' בשלח ולא מקרא זה הקודם שאמר משה הנה אנכי מכה במטה אשר בידי . ולא עשה אלא אהרן . אלא כך הדבר · שאהרן הכה במטה שלו את היאור לעיני פרעה ועבדיו · ובזה נלקו כל מימי מצרים והיה דם · אבל לא נהפכו לדם ממש וכאשר יבואר להלן י"ט · ומ"מ ע"פ שהכה אהרן במטהו הכה ה' במטה משה על היאור · וכדאיתא כיב"ז באיכה רבתי במכת רשף שבין י"ז בתמוז לט' באב · וכמש"כ בס' בראשית י"ט כ"ו במעשה לוט . ובהכאה זו נהפך היאור לבד לדם ממש · וזהו דבר ה' הנה אנכי מכה במטה אשר בידי : ונהפכו לדם · עבה ומסרחת כמו דם · אבל בכל ארץ מצרים לא היה כן · מש"ה לא נודע בזה לכל מצרים כי הקב"ה מהפך הטבע כרצונו · ובזה נתבאר מקרא בתהלים ק"ה ויהפוך לדם יאוריהם ונוזליהם בל ישתיון . היינו שהיאור נהפך לדם אבל שארי נוזלים לא נהפכו אלא בל ישתיון . ואחר שביארנו הכתובים נ"ל הא שלמדו חז"ל ממקרא דפ' בשלח ומטך אשר הכית בו את היאור · דע"כ קאי על מטה אהרן ממש · משום דאלו מדבר במטה משה ושהכה בו ג"כ לא היה נצרך הכתוב לפרש פעולתו · שהרי מטה משה אחד היה ואין שני לו · אלא מטה אהרן שלא נעשה בו הרבה . והוצרך הקב"ה לפרש דוקא אותו מטה ולא אחר · ושפיר למדו חז"ל מכאן דוקא · ושם יתבאר דחז"ל ברבה חולקים ע"ז האגדה . וס"ל דמטה משה היה וביארנו למאי פי' הכתוב

הרחב דבר

(א) והנה הקילו בזה בכבוד משה ואהרן . לומר שא"צ לזה חכמה יתירה ויגיעה של מעשה השדים . והיינו דאיתא במנחות דפ"ה שיוחני וממרא התלוצצו במשה ואהרן . ואמרו תבן אתה מכניס לעפריים . ומשה השיב אין אמרי אינשי למתא ירקי . ירקי שקול . ופרש"י דחוק . אבל הכונה האמיתית דתבן אין בה הבדל בין תבן טוב לרע . וא"כ ודאי אין להכניס תבן למכור אלא במקום שאין שם תבן כלל . משא"כ ירקות יש כמה מינים שונים . יש מהם פשוטים ונמכרים בזול ויש מהם נפלאים ויקרים מאד . ע"כ מי שיש לו איזה ירק נפלא אינו מביאו אלא במקום שיש שם הרבה ירקות ויודעים להוקיר זה היטב

קַח מַטְּךָ וּנְטֵה־יָדְךָ עַל־מֵימֵי מִצְרַיִם עַל־נַהֲרֹתָם ׀ עַל־יְאֹרֵיהֶם וְעַל־אַגְמֵיהֶם וְעַל כָּל־מִקְוֵה מֵימֵיהֶם וְיִהְיוּ־דָם וְהָיָה דָם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וּבָעֵצִים וּבָאֲבָנִים׃ כ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר ׀ צִוָּה יְהוָה וַיָּרֶם בַּמַּטֶּה וַיַּךְ אֶת־הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיְאֹר לְעֵינֵי פַרְעֹה וּלְעֵינֵי עֲבָדָיו וַיֵּהָפְכוּ כָּל־הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיְאֹר לְדָם׃ כא וְהַדָּגָה אֲשֶׁר־בַּיְאֹר מֵתָה וַיִּבְאַשׁ הַיְאֹר וְלֹא־יָכְלוּ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מַיִם מִן־הַיְאֹר וַיְהִי הַדָּם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כב וַיַּעֲשׂוּ־כֵן חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם בְּלָטֵיהֶם וַיֶּחֱזַק לֵב־פַּרְעֹה וְלֹא־שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ כג וַיִּפֶן פַּרְעֹה וַיָּבֹא אֶל־בֵּיתוֹ וְלֹא־שָׁת לִבּוֹ גַּם־לָזֹאת׃ כד וַיַּחְפְּרוּ כָל־מִצְרַיִם סְבִיבֹת הַיְאֹר מַיִם לִשְׁתּוֹת כִּי לֹא יָכְלוּ לִשְׁתֹּת מִמֵּימֵי הַיְאֹר׃ כה וַיִּמָּלֵא שִׁבְעַת יָמִים אַחֲרֵי הַכּוֹת־יְהוָה אֶת־הַיְאֹר׃ פ כו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פַּרְעֹה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ כז וְאִם־מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ הִנֵּה אָנֹכִי נֹגֵף אֶת־כָּל־גְּבוּלְךָ בַּצְפַרְדְּעִים׃

ת"א בלטיסם . סנהדרין סז :

רש"י

על ידו לא בדם ולא בצפרדעים ולקה ע"י אהרן : נהרתם. הם נהרות המושכים כעין נהרות שלנו : יאריהם. הם בריכות נגרים העשויות בידי אדם משפת הנהר לשדות ונילוס מימיו מתברכים ועולה דרך סיאורים ומשקה השדות : אגמיהם. קבוצת מים שאינן נובעין ואינן מושכין אלא עומדין במקום א' וקורין

העמק דבר

שטעם : (יט) ונטה ידך · במטה שבידו יטה : שעלים והאבנים : (כ) ויעשו כן משה ואהרן ·
ויהיו דם · אבל לא יתהפכו לדם ממש : ובעצים ולפי הנראה היה משה מדבר ואהרן מכה . כמפורש
ובאבנים · כח המים שיש בהם הי' לדם ונתאדמו כן בגלוי · וא"כ אפי כאשר נוה ה' מיותר . דהרי

הרחב דבר

במכת

שירק שאפלא · משא"כ במקום שאין מצוי שם מיני ירקות אינם יודעים לאוקיר זה המין . יקר שמציאות . כך לפי שסבינו יוחני וממרא שמשה ואהרן עושים כשפים שאלו יפה דלא במצרים יש להביא דבר כישוף אבל משה ואהרן בידעם שאין בזה

מֵימֵיהוֹן וִיהוֹן דְמָא וִיהֵי דְמָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וּבְמָנֵי אָעָא וּבְמָנֵי אַבְנָא: כ וַעֲבָדוּ כֵן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כְּמָא דְפַקִיד יְיָ וַאֲרֵים בְּחוּטְרָא וּמְחָא יָת מַיָא דִי בְנַהֲרָא לְעֵינֵי פַרְעֹה וּלְעֵינֵי עַבְדוֹהִי וְאִתְהַפִּיכוּ כָּל מַיָא דִי בְנַהֲרָא לִדְמָא: כא וְנוּנֵי דִי בְנַהֲרָא מִיתוּ וּסְרִי נַהֲרָא וְלָא יְכִילוּ מִצְרָאֵי לְמִשְׁתֵּי מַיָא מִן נַהֲרָא וַהֲוָה דְמָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: כב וַעֲבָדוּ כֵן חָרָשֵׁי מִצְרַיִם בְּלַחֲשֵׁיהוֹן וְאִתַּקַף לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא קַבֵּיל מִנְהוֹן כְּמָא דְמַלֵיל יְיָ: כג וְאִתְפְּנֵי פַרְעֹה וְעַל לְבֵיתֵיהּ וְלָא שַׁוִי לִבֵּיהּ אַף לְדָא: כד וַחֲפָרוּ כָּל מִצְרָאֵי סַחֲרָנֵי נַהֲרָא מַיָא לְמִשְׁתֵּי אֲרֵי לָא יְכִילוּ לְמִשְׁתֵּי מִמַּיָא דִבְנַהֲרָא: כה וּשְׁלִימוּ שַׁבְעָא יוֹמִין בָּתַר דִמְחָא יְיָ יָת נַהֲרָא: ט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עוּל לְוָת פַּרְעֹה וְתֵימַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמָי: כז וְאִם מְסָרֵיב אַתְּ לְשַׁלָּחָא הָא אֲנָא מָחֵי יָת כָּל תְּחוּמָךְ בְּעוּרְדְעָנַיָא:

רש"י

לו אשמנ"ק: בכל ארץ מצרים. אף במרחצאות ובאמבטאות שבבתים: ובעצים ובאבנים. מים שבכלי עץ ובכלי אבן: (כב) בלטיהם. לחש שאומרין אותו בלט ובחשאי. (סנהדרין ס"ז) ורבותינו אמרו בלטיהם מעשה שדים בלהטיהם מעשה כשפים: ויחזק לב פרעה. לומר ע"י מכשפות אתם עושים כן. (מנחות פ"ה) תבן אתם מכניסין לעפריים עיר שכולה תבן. אף אתם מביאין מכשפות למצרים שכולה כשפים: (כג) גם לזאת. למופת המטה שנהפך לתנין ולא לזה של דם: (כה) וימלא. מנין שבעת ימים שלא שב היאור לקדמותו שהיתה המכה משמשת רביע חדש ושלשה חלקים היה מעיד ומתרה בהם (בש"ר): (כז) ואם מאן אתה. ואם סרבן אתה. מאן כמו ממאן מסרב אלא כנוי האדם על שם המפעל כמו שלו ושקט (מ"א כ' מ"ג) סר וזעף: נגף את כל גבולך. מכה וכן כל לשון מגפה אינו לשון מיתה אלא לשון מכה. וכן

העמק דבר

במכת כנים לא כתיב אלא ויעשו כן · ופי' משה דבר ואהרן עשה · אלא משמעות לשון כאשר צוה ה' הוא דברים שבע"פ היינו שהיה עוד בע"פ שגם משה יטה את ידו במטהו ובזה נתקיים מאמר ה' הנה אנכי מכה במטה אשר בידי כמש"כ לעיל: וירם במטה · את מטה הידוע של משה · ומש"ה לא כתיב מי הרים כמש"כ בכ"מ אלא מדבר בה' · שהוא הרים כ"י במטה משה. ובזה ויהפכו כל המים אשר ביאור · לבדו לדם: (כא) ויהי הדם. ע"י הנטיה של אהרן היה דם בכל א"מ. ואמרו ברבה שע"י מכת דם נתעשרו ישראל · שבידיהם הי' מים · אבל לא הי' כן כ"א בשאר מימי מצרים שלא נהפכו לדם. ועי' בסמוך: (כב) חרטמי מצרים בלטיהם · דוקא המה וע"י מעשה שדים · ולא ע"י כישוף כמש"כ לעיל י"א: ולא שמע אלהם · מה שהוכיחו כי מעשיהם משונה ממעשה שדים · לא רצה לשמוע כלל: (כג) גם לזאת · לא די שלא נחת לשלח ישראל אלא לא שת לבו להשיג עצות למים לצורך המדינה. בהיות ברור אצלו שאינו אלא כישוף ובעוד שעות יעבור כדרך הכישוף: (כד) ויחפרו כל מצרים סביבת היאור מים לשתות: דעת המפרשים ויחפרו מלשון חפירת אדמה: אבל א"כ חסר תיבת להוציא. מים לשתות. שהרי אין חופרין המים אלא האדמה. לכן נראה שהוא מלשון ויחפרו לנו את הארץ · דמשמעו חיפוש · ופי' ויחפשו כל מצרים היושבים סביבות היאור מים לשתות ממימי היאור. אבל שארי מים היה עצה ע"י יהודי ולא היה כדאי לחפור: וימלא שבעת ימים · ולא כדרך כישוף שאינו עומד כ"כ: (כז) נוגף · מפרש ברבה מלשון מיתה. ומזה למדו דכל מכה שימשה מיתה · וכבר ביארנו לעיל ו' ו'. שהיה בזה ענין זרוע נטויה · והתכלית היה משום שהיה מקום לחוש שלא יתקצף פרעה ויהרוג את כל ישראל ולא יהי' עוד מה לעשות · וכמשל האוחז את הצפור שאם רצה מיד הוא חונקו ובזה מובן מדוע נמצא זה הרמז במכת הצפרדע ולא במכה הראשונה של דם היינו משום שבמכה הראשונה שלא שת לבו לעיקר המכה לא היה מקום לחוש שיהרוג את כל ישראל · אבל בצפרדעים שכמעט הרגיש בדבר אלא שאח"כ חזר והכביד את לבו · היה מקום לחוש שלא יאבדם לגמרי · מש"ה היה הצורך דגם בסלוק המכה יבא ישמש מיתה בגדולי יועציו · כדי שלא יבא לידי עצה זו: כ"ז לפי הדרש · אבן לפי הפשט לשון נגיפה הוא כמו כי יגוף שור איש דמשמעו בקרן המנגח בדעת וכוונה להזיק:

את

הרחב דבר

דבר כישוף השיבו כי אין ראוי לעשות כזה כ"א במצרים שמה ידעו והבינו היטב כחות הכישוף וידעו להוקיר פעולתם שהוא נשגב ממעשה הכישוף. משא"כ במקום אחר יהיו סבורים שכל מה שנעשה ע"י משה הוא כישוף. (אחר כך ראיתי זה בדרשות הר"ן):

כח וְשָׁרַץ הַיְאֹר צְפַרְדְּעִים וְעָלוּ וּבָאוּ בְּבֵיתֶךָ וּבַחֲדַר מִשְׁכָּבְךָ וְעַל־מִטָּתֶךָ וּבְבֵית עֲבָדֶיךָ וּבְעַמֶּךָ וּבְתַנּוּרֶיךָ וּבְמִשְׁאֲרוֹתֶיךָ׃ כט וּבְכָה וּבְעַמְּךָ וּבְכָל־עֲבָדֶיךָ יַעֲלוּ הַצְפַרְדְּעִים׃

ח א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן נְטֵה אֶת־יָדְךָ בְּמַטֶּךָ עַל־הַנְּהָרֹת עַל־הַיְאֹרִים וְעַל־הָאֲגַמִּים וְהַעַל אֶת־הַצְפַרְדְּעִים עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ב וַיֵּט אַהֲרֹן אֶת־יָדוֹ עַל מֵימֵי מִצְרָיִם וַתַּעַל הַצְּפַרְדֵּעַ וַתְּכַס אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ג וַיַּעֲשׂוּ־כֵן הַחַרְטֻמִּים בְּלָטֵיהֶם וַיַּעֲלוּ אֶת־הַצְפַרְדְּעִים עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ד וַיִּקְרָא פַרְעֹה לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר הַעְתִּירוּ אֶל־יְהוָה וְיָסֵר הַצְפַרְדְּעִים מִמֶּנִּי וּמֵעַמִּי וַאֲשַׁלְּחָה אֶת־הָעָם וְיִזְבְּחוּ לַיהוָה׃ ה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְפַרְעֹה הִתְפָּאֵר עָלַי לְמָתַי ׀ אַעְתִּיר לְךָ וְלַעֲבָדֶיךָ וּלְעַמְּךָ לְהַכְרִית הַצְפַרְדְּעִים מִמְּךָ וּמִבָּתֶּיךָ רַק בַּיְאֹר תִּשָּׁאַרְנָה׃

דין לחוד הצד"י דגושה. מ"ש

ת"א ועלו ובאו בביתך. פסחים נג: ובכה ובעמך. סוטה יא: ותעל הצפרדע. סנהדרין סז:

רש"י

(שמות כ"א) ונגפו אשה הרה אינו מיתה. וכן (ירמיה י"ג) ובטרם יתנגפו רגליכם. (תהלים צ"א) פן תגוף באבן רגליך. (ישעיה ח') ולאבן נגף: (כח) ועלו. מן היאור: בביתך. ואח"כ בבתי עבדיך. הוא התחיל בעצה תחלה ויאמר אל עמו וממנו התחילה הפורענות (סוטה י"א) (ש"ר): (כט) ובכה ובעמך. (סנהדרין ס"ז) בתוך מעיהם נכנסין ומקרקרין: ח (ב) ותעל הצפרדע. (ש"ר) צפרדע אחת היתה והיו מכין אותה והיא מתזת נחילים נחילים זהו מדרשו. ופשוטו יש לומר שרוץ הצפרדעים קורא לשון יחידות.

העמק דבר

את כל גבולך. בכ"מ שהיה מים יצאו צפרדעים וכפרש"י בתהלים ק"ה עה"פ שרץ ארצם צפרדעים בשם מדרש אר"י בכל מקום שהיה רובץ מים היו רובצים צפרדעים. והכי מבואר במקרא להלן נטה את ידך במטך על הנהרות על היאורים ועל האגמים. ומשם נתפשט בכל המדינה והוא גבול מצרים: (כח) ושרץ היאור. ביאור ביחוד ישרוץ. צפרדעים. היינו מין גדול ומובחר שבאותו מין: והמה. ועלו ובאו בביתך. בכל בתי המלוכה. שכל בית משמש לעסק אחר כמו שכתוב להלן ומבתיך: ובחדר משכבך. מקום שהוא דר ממש: ובבית עבדיך. שרי יועצי פרעה: ובעמך. היינו אנשי מלחמתו כמש"כ לעיל א' ט' ובכ"מ. ובאשר יש הרבה אופני אנשי מלחמה. אלה ברכב.

כח וירבי נהרא עורדעניא ויסקון ויעלון בביתך ובאידרון בית משכבך ועל ערסתך ובבית עבדך ובעמך ובתנורך ובאצותך: כט ובך ובעמך ובכל עבדך יסקון עורדעניא: א ואמר יי למשה אימר לאהרן ארים ית ידך בחוטרך על נהריא על אריתיא ועל אגמיא ואסיק ית עורדעניא על ארעא דמצרים: ב וארים אהרן ית ידיה על מיא דמצראי וסליקת עורדעניא וחפו ית ארעא דמצרים: ג ועבדו כן חרשיא בלחשיהון ואסיקו ית עורדעניא על ארעא דמצרים: ד וקרא פרעה למשה ולאהרן ואמר צלו קדם יי ויעדי עורדעניא מני ומעמי ואשלח ית עמא וידבחון קדם יי: ה ואמר משה לפרעה שאל לך גבורא והב לך זמן לאימתי אצלי עלך ועל עבדך ועל עמך לשיצאה עורדעניא מנך ומבתך לחוד דבנהרא

רש"י

וכן ותהי הכנם הרחישה גדולי"ירא בלע"ז. ואף ותעל הצפרדע גרינולי"ירא בלע"ז (לויזעריא, געפרעש): (ה) התפאר עלי. כמו (ישעיה י') היתפאר הגרזן על החוצב בו משתבח לומר אני גדול ממך ונטי"ר בלע"ז וכן התפאר עלי השתבח להתחכם ולשאול דבר גדול ולומר שלא אוכל לעשותו: למתי אעתיר לך. את אשר אעתיר לך היום על הכרתת הצפרדעים למתי תרצה שיכרתו ותראה אם אקיים דברי למועד שתקבע לי אלו נאמר מתי אעתיר היה משמע מתי אתפלל. עכשיו שנאמר למתי משמע אני היום אתפלל עליך שיכרתו הצפרדעים לזמן שתקבע עלי אמור לאיזה יום תרצה שיכרתו: אעתיר. העתירו והעתרתי ולא נאמר אעתר עתרו ועתרתי מפני שכל לשון עתר הרבות פלל הוא וכאשר יאמר הרבו ארבה והרביתי לשון מפעיל כך יאמר העתירו אעתיר והעתרתי דברים ואב לכלם העתרתם עלי דבריכם (יחזקאל ל"ה)

העמק דבר

ואלה בסוסים. וכדומה מש"ה כתיב ובעמך בסגו"ל לשון רבים. ויו"ד הרבים חסר ע"פ מסורה: (כט) ובכה ובעמך ובכל עבדיך יעלו הצפרדעים. גם בהיותם בבתיך שמה יוסיפו לעלות. היינו שיולידו שם הרבה כמותם. וכדכתיב בתהלים (ק"ה) שרץ ארצם צפרדעים בחדרי מלכיהם. היינו בחדרי מלכיהם שרצו. וכאן כתיב ובעמך בשו"א היינו עם מיוחד שומרי ראש פרעה. ומש"ה כתיב בזה המקרא קודם לבכל עבדיך. משום דחשיבי יותר. וזה המכה היתירה לא שלטה בכל עמי פרעה אלא בו תחלה ובשומרי ראשו ובעבדיו המה שרי יועציו. והנה ידוע דעות שונות בין מפרשים ראשונים ז"ל אם היו הצפרדעים מין הידוע המשחית הנמצא עוד היום ביאור ונקרא (קראקאדיל). או הוא מין הנמצא ברובי הנהרות וצועקים ומכרכרים. ולפי דברינו שני הפרושים אמת. בכל ארץ מצרים היה מין השני ולא השחיתו. אך בבית פרעה ועמו ועבדיו יצאו מין הראשון מן היאור והיה משחיתים כדכתיב בתהלים ע"ח ישלח בם ערוב ויאכלם וצפרדע ותשחיתם וזה נכלל בלשון יעלו הצפרדעים. היינו המעולים שבצפרדעים: ח (ג) ויעשו כן החרטמים בלטיהם ויעלו את הצפרדעים על ארץ מצרים. היינו מין השני שהיה על ארץ מצרים העלו גם המה במעשה שדים. אבל את מין המעולה שהיה בבית פרעה ועמו ועבדיו שיצא מן היאור לא יכלו להעלות ע"כ נכנע פרעה: (ד) ממני ומעמי. לא ביקש להסיר אלא מין המשחית הנמצא בביתו ובעמו שהם שומרי ראשו שהבין שהמה משולחת מאת ה'. וחשש לעמו שהם שומרי ראשו יותר משריו ועבדיו משום שלא בקל ישיג אנשי מלחמה מצוינים כמו שרי המדינה שאם מת זה מעמידים אחר: (ה) התפאר עלי. בקש ממני דבר שיהי' לך לתפארת אשר ה' מלא דבריך באותה שעה: עלי. פי' ועלי למלאות בקשתך שיהי מכוון כפי הבקשה: למתי. ביאר לו שתהיה ההתפארות במצוא הזמן. כי אופן הסרה כבר אמר ויסר ממני ומעמי. אבל הוסיף לבאר השעה למתי: לך ולעבדיך ולעמך. משה הקדים עבדיך שהיה מכיר חשיבותם שהיו באמת חשובים יותר מאנשי חיל אע"ג שהמלך חושש יותר לשומרי ראשו אבל משה חמל יותר על השרים: להכרית. כמש"כ הרמב"ן שהוא כמו כריתת הנפש שבתורה. אבל מכ"מ אינו כמש"כ הוא ז"ל דביאורו מיתה דגם שם משמעות כרת הפסקה ולא ביחוד הפסקת החיים. אלא נכלל בזה גם הפסקת החיים. וכ"ל מדכתיב בטומאת מו"ק מיתה כדתניא בספרי פ' חקת. וגם הפסקת הנשמה ממקורה. וכ"ל מדכתיב ביוה"כ והאבדתי את הנפש ההיא מקרב עמה כדתניא בת"כ פרשה אמור. והאבדת הנפש אינו אבידה לגמרי ח"ו אלא הפסקה איזו עת מוגבל כפי משפט העליון (כמש"כ בביאורי על הספרי פ' ש"ח) וה"נ לפי הענין מובן דאין הכרתה שבכאן אבידה לגמרי שהוא מיתה אלא הפסקה והכרתה מפרעה ומעמו ורק ביאור תשארנה. וכמו שביקש ויבא הצפרדעים

ו וַיֹּאמֶר לְמָחָר וַיֹּאמֶר כִּדְבָרְךָ לְמַעַן תֵּדַע כִּי־אֵין
כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ חמישי ז וְסָרוּ הַצְפַרְדְּעִים מִמְּךָ
וּמִבָּתֶּיךָ וּמֵעֲבָדֶיךָ וּמֵעַמֶּךָ רַק בַּיְאֹר תִּשָּׁאַרְנָה׃
ח וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מֵעִם פַּרְעֹה וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־
יְהוָה עַל־דְּבַר הַצְפַרְדְּעִים אֲשֶׁר־שָׂם לְפַרְעֹה׃
ט וַיַּעַשׂ יְהוָה כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיָּמֻתוּ הַצְפַרְדְּעִים מִן־
הַבָּתִּים מִן־הַחֲצֵרֹת וּמִן־הַשָּׂדֹת׃ י וַיִּצְבְּרוּ אֹתָם
חֳמָרִם חֳמָרִם וַתִּבְאַשׁ הָאָרֶץ׃ יא וַיַּרְא פַּרְעֹה כִּי
הָיְתָה הָרְוָחָה וְהַכְבֵּד אֶת־לִבּוֹ וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ ס יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן נְטֵה אֶת־מַטְּךָ וְהַךְ אֶת־עֲפַר
הָאָרֶץ וְהָיָה לְכִנִּם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ יג וַיַּעֲשׂוּ־כֵן
וַיֵּט אַהֲרֹן אֶת־יָדוֹ בְמַטֵּהוּ וַיַּךְ אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ
וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה כָּל־עֲפַר הָאָרֶץ
הָיָה כִנִּים בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ יד וַיַּעֲשׂוּ־כֵן
הַחַרְטֻמִּים בְּלָטֵיהֶם לְהוֹצִיא אֶת־הַכִּנִּים וְלֹא
יָכֹלוּ וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה׃ טו וַיֹּאמְרוּ
הַחַרְטֻמִּם אֶל־פַּרְעֹה אֶצְבַּע אֱלֹהִים הִוא וַיֶּחֱזַק

ת"א ויאמרו החרטמים אל. סנהדרין סז ודף סה:

רש"י

הרביתם: (ו) ויאמר למחר. התפלל היום שיכרתו למחר: (ח) ויצא. ויצעק. מיד שיכרתו למחר: (י) חמרים חמרים. צבורים צבורים כתרגומו דגורין גלין: (יא) והכבד את לבו. לשון פעול הוא כמו הלוך ונסוע. וכן (מ"ב ג') והכות את מואב (שמואל א' כ"ב) ושאול לו באלהים (מ"א כ') הכה ופצוע: כאשר דבר ה'. והיכן דבר ולא ישמע אליכם פרעה: (יב) אמר אל אהרן. לא היה העפר כדאי ללקות ע"י משה לפי שהגין עליו כשהרג את המצרי ויטמנהו בחול ולקה ע"י אהרן: ותהי הכנם. הרחישה פדול"ירא בלע"ז (לויזעריייא): (יד) להוציא את הכנים. לבראותם (כ"א ולהוציאם) ממקום אחר. ולא יכלו. שאין השד שולט על בריה פחותה מכשעורה: (טו) אצבע אלהים היא. מכה זו

העמק דבר

הצפרדעים ממני ומעמי: (ו) למען תדע. בזה מעשה ה' אלהינו כמו כל הכחות שאין יכולים לכוין שבידי להבטיחך שיסי כדברך מכוון. תדע שאין הטעה בנמצאים כ"כ. באשר תלוים בדעת עליון מהם

יִשְׁתַּאֲרוּן: י וַאֲמַר לִמְחַר וַאֲמַר כְּפִתְגָמָךְ בְּדִיל דְּתִידַע אֲרֵי לֵית כַּיְיָ אֱלָהָנָא: י וְיִעְדּוֹן עוּרְדְּעָנַיָּא מִנָּךְ וּמִבָּתָּךְ וּמֵעַבְדָּךְ וּמֵעַמָּךְ לְחוֹד דִּבְנַהֲרָא יִשְׁתַּאֲרוּן: ח וּנְפַק מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִלְּוָת פַּרְעֹה וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ עַל עֵיסַק עוּרְדְּעָנַיָּא דִּי שַׁוִּי לְפַרְעֹה: ט וַעֲבַד יְיָ כְּפִתְגָמָא דְמֹשֶׁה וּמִיתוּ עוּרְדְּעָנַיָּא מִן בָּתַּיָּא מִן דָּרָתָא וּמִן חַקְלָתָא: י וּכְנַשׁוּ יַתְהוֹן דְּגוֹרִין דְּגוֹרִין וּסְרִיאוּ עַל אַרְעָא: יא וַחֲזָא פַרְעֹה אֲרֵי הֲוָת רְוָחְתָּא וְיַקַּר יַת לִבֵּיהּ וְלָא קַבִּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דְמַלִּיל יְיָ: יב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר לְאַהֲרֹן אֲרֵים יַת חוּטְרָךְ וּמְחֵי יַת עַפְרָא דְאַרְעָא וִיהֵי לְקַלְמְתָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: יג וַעֲבַדוּ כֵן וַאֲרֵים אַהֲרֹן יַת יְדֵיהּ בְּחֻטְרֵיהּ וּמְחָא יַת עַפְרָא דְאַרְעָא וַהֲוָת קַלְמְתָא בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא כָּל עַפְרָא דְאַרְעָא הֲוָה קַלְמְתָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: יד וַעֲבַדוּ כֵן חָרָשַׁיָּא בְּלַחֲשֵׁיהוֹן לְאַפָּקָא יַת קַלְמְתָא וְלָא יָכִילוּ וַהֲוָת קַלְמְתָא בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא: טו וַאֲמַרוּ חָרָשַׁיָּא לְפַרְעֹה מְחָא מִן קֳדָם יְיָ

העמק דבר

ואמר למען תדע כי לא נודע זה אלא לפרעה לבדו שאמר הלמזוס של השעה · מש"ה לא אמר כי ידעו מצרים כמו להלן י"ד ד': (ז) וסרו הצפרדעים ממך ומבתיך ומעבדיך ומעמך. ביאר לו שלא יהא מבקש תואנה אח"כ שלא כן ביקש אלא ויסר ממני ומעמי ע"כ פי' לו שכך יהיה שבכלל ממך יהא נכלל מבתיך · ובכלל מעמי יהא נכלל עבדיך וכל עמך היינו כל אנשי החיל כמש"כ לעיל כ"ח והקדים עבדיך לעמך שבאמת המה חשובים יותר מאנשי החיל כמש"כ: (ח) אשר שם לפרעה · ביחוד ולא נעק על הצפרדעים אשר במדינה כי המה לא הזיקו: (ט) ויעש ה' כדבר משה וימותו וגו'. אינו כפלות דברים אלא שני דברים המה · דעשה ה' כבקשת משה להכרית הצפרדעים המזיקים וסרו מבית פרעה ועבדיו ועמו וברחו משם ונכנסו ליאור: וימותו · זה היה שלא בכלל התפלה אלא אחר שסב המכה במקצת שב בכולו כדאיתא בתענית פ"ג גמירי דפלגא מן שמיא לא יהבי · ואולי באמת גמרי לה מכאן · והא שנשארו צפרדעים ביאור אינו בכלל המכה עוד תדע שהרי נשארו שם גם לדורות וממה שפי' הכתוב מן הבתים וגו' למדו חז"ל במדרש תהלים כ"ח שמן התנורים לא מתו בשביל שמסרו עצמם על קה"ש: (י) ויצברו וגו' ותבאש הארץ · מזה היה לפרעה להשכיל שגם מכה של המדינה אע"ג שגם החרטמים עשו כן מ"מ ע"כ אינו דבר כישוף כמו של החרטמים דענין כישוף אינו מורגש אלא בעת היותו ולא אחר שסר הכישוף כדאיתא ס"פ ד' מיתות ואלו הצפרדעים גם אחר שכלו היו מורגשים: (יא) כי היתה הרוחה · יותר משביקש: והכבד את לבו · ויכבד מיבעי אלא קאי על והיתה כמו שהיה כתוב כי היתה הכבד את לבו דבמה שמתו הצפרדעים של המדינה מה שלא ביקש היה סיבה להכביד את לבו ולחשוב כי בלא הבטחת משה ותפלתו נעשה זאת: ולא שמע אלהם · דברי משה · ואהרן שבקשו להוכיח שרק ע"פ תפלתו ודבר ה' נעשה כן לא נטה אוזן וכיב"ז יבואר להלן במכת ברד ע' ל"ד · ועי"ז כתיב איוב י"ב מסיר לב ראשי עם הארץ ויתעם בתהו לא דרך וכיב"ז כמה קראי: (יב) נטה את מטך · לבד ההכאה על העפר היה מצווי להטות תחלה המטה לכל צד ואח"כ יכה במקום שעמד ותחול מכת ההכאה לכל צד · וכך דרך הנסים כמש"כ הרמב"ן כ"פ ומעשה אלישע הנביא ויואש המלך יוכיח: (יג) ויעשו כן ויט אהרן את ידו וגו' · כפל הוא לפי הנראה · דאחר שכתוב ויעשו כן ידענו מה שעשה אהרן · או להיפך לכתוב ויט אהרן וגו' כמו בצפרדעים לעיל מקרא ב' אלא משום שלפי הנראה שינה אהרן ממשמעות לשון הצווי נטה את מטך ולא כתיב נטה ידך כמו דכתיב במכת דם וצפרדעים · אלא נטה את מטך משמע רק את המטה כמו שמונח על הארץ או אוחזו בראש המטה וישהו ויסבבנו לכל צד · אבל לא בהרמת היד · ואהרן לא כן עשה אלא הרים את ידו במטהו שאחזו באמצע כדרך המטה את היד ועמו המטה · והיינו שהבין אהרן שכך הכונה אדבר הלמד בענינו דכתיב והך את עפר הארץ · וא"א להכות בלי הרמת היד ואוחז המטה באמצעו ה"נ נטית המטה ג"כ בזה האופן · ומשום שלא נימא דבאמת שינה אהרן מהצווי מש"ה העידה תורה ויעשו כן כמו שאמר ה' · ומ"מ נראה שינה אלא ודאי באמת כך היה דעת המצוה ית' · ומכאן למדנו לדרוש בכה"ת דבר הלמד מענינו: (יד) ולא יכולו. לדעת חז"ל הוא משום שאין השד שולט בבריות קטנות כאלה ולדעת הרמב"ן היה גם בדבר: ותהי הכנם באדם ובבהמה · חזר וכתב ללמד שנתיישבו בבשר האדם ובהמה ועקצו כדרך הכינים שאינם רוחשים אלא מחוברים בבשר והכי איתא בתנחומא היו נכנסין בגופן של מצריים כחצים · וכ"כ בשאלתות דר"א בהגדה דפסח ירה בהם חצים הם כנים שנאמר ותהי הכנם באדם ובבהמה: (טו) אצבע אלהים הוא · מראה היא על איזה דבר אבל אינו בתורת עונש על ישראל שהרי

לֵב־פַּרְעֹה וְלֹא־שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃
ס טז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וְהִתְיַצֵּב
לִפְנֵי פַרְעֹה הִנֵּה יוֹצֵא הַמָּיְמָה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה
אָמַר יְהוָה שַׁלַּח עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ יז כִּי אִם־אֵינְךָ
מְשַׁלֵּחַ אֶת־עַמִּי הִנְנִי מַשְׁלִיחַ בְּךָ וּבַעֲבָדֶיךָ
וּבְעַמְּךָ וּבְבָתֶּיךָ אֶת־הֶעָרֹב וּמָלְאוּ בָּתֵּי מִצְרַיִם
אֶת־הֶעָרֹב וְגַם הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־הֵם עָלֶיהָ׃
יח וְהִפְלֵיתִי בַיּוֹם הַהוּא אֶת־אֶרֶץ גֹּשֶׁן אֲשֶׁר עַמִּי
עֹמֵד עָלֶיהָ לְבִלְתִּי הֱיוֹת־שָׁם עָרֹב לְמַעַן תֵּדַע כִּי
אֲנִי יְהוָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ ששי יט וְשַׂמְתִּי פְדֻת בֵּין
עַמִּי וּבֵין עַמֶּךָ לְמָחָר יִהְיֶה הָאֹת הַזֶּה׃ כ וַיַּעַשׂ יְהוָה
כֵּן וַיָּבֹא עָרֹב כָּבֵד בֵּיתָה פַרְעֹה וּבֵית עֲבָדָיו
וּבְכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם תִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ מִפְּנֵי הֶעָרֹב׃
כא וַיִּקְרָא פַרְעֹה אֶל־מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר לְכוּ
זִבְחוּ לֵאלֹהֵיכֶם בָּאָרֶץ׃ כב וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לֹא נָכוֹן

ת"א הנה יוצא המימה. מועד קטן יח:

רש"י

אינה ע"י כשפים אלא מהמקום היא: כאשר דבר ה'. ולא ישמע אליכם פרעה: (יז) משליח בך. מגרה בך. וכן (דברים ל"ב) ושן בהמות אשלח בם לשון שסוי איגצי"טר בלע"ז (אנרייצען)· את הערב. כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים בערבוביא והיו משחיתים בהם. ויש טעם בדבר באגדה בכל מכה ומכה למה זו ולמה זו. בטכסיסי מלחמות מלכים בא עליהם כסדר מלכות כשצרה על עיר בתחלה מקלקל מעיינותיה ואחר כך תוקעין עליהם ומריעין בשופרות ליראם ולבהלם וכן הצפרדעים מקרקרים והומים וכו' כדאיתא במדרש רבי תנחומא: (יח) והפליתי. והפרשתי וכן (שמות ט') והפלא ה' וכן (דברים ל') לא נפלאת היא ממך לא מובדלת ומופרשת היא ממך: למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ. אע"פ ששכינתי בשמים גזרתי מתקיימת בתחתונים: (יט) ושמתי פדת. שיבדיל בין עמי ובין עמך: (כ) תשחת הארץ. נשחתת הארץ אתחבלת ארעא: (כא) זבחו לאלהיכם בארץ. במקומכם ולא תלכו במדבר:

העמק דבר

לא היה בזה התראה. וגם אינה מכה גדולה כ"כ: ויחזק לב פרעה ולא שמע אלהם. שהוכיחו דזהו עונש ומזה יש להבין על המכות הראשונות כי אך דבר ה' הי' ולא מעשה כישוף אבל פרעה לא הטה אוזן כלל: (יז) משליח בך. ת"י מגרי בך ובפרש"י אבל א"כ היה מתחלה לומר שיביא את הערוב ואח"כ יגרה אלא שני דברים היו כאן· בבית פרעה ועבדיו היינו זקני פרעה השרים היו כמה חיות בני תרבות. ועתה משליח הקב"ה אותם בהם כי נעשו פראים כטבעם והזיקו ועוד באו לבתי כל מצרים מבחוץ הרבה חיות והיינו דכתיב בתהלים במקרא א' שלח בהם ערוב ויאכלם· ובמקרא ב' אמר ויבא ערב:

וגם

הִיא וְאִתְקַף לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא קַבֵּיל מִנְהוֹן כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ: טו וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אַקְדֵּים בְּצַפְרָא וְאִתְעַתַּד קֳדָם פַּרְעֹה הָא נָפֵיק לְמַיָּא וְתֵימַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ שַׁלַּח עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמָי: יז אֲרֵי אִם לֵיתָךְ מְשַׁלַּח יַת עַמִּי הָא אֲנָא מְשַׁלַּח בָּךְ וּבְעַבְדָּךְ וּבְעַמָּךְ וּבְבָתָּךְ יַת עָרוֹבָא וְיִתְמְלוֹן בָּתֵּי מִצְרָאֵי יַת עָרוֹבָא וְאַף אַרְעָא דְאִינוּן עֲלַהּ: יח וְאַפְרֵישׁ בְּיוֹמָא הַהוּא יַת אַרְעָא דְגֹשֶׁן דְעַמִּי שָׁרֵי עֲלַהּ בְּדִיל דְּלָא לְמֶהֱוֵי תַמָּן עָרוֹבָא בְּדִיל דְּתִידַע אֲרֵי אֲנָא יְיָ שַׁלִּיט בְּגוֹ אַרְעָא: יט וַאֲשַׁוֵּי פוּרְקָן לְעַמִּי וְעַל עַמָּךְ אַיְתֵי מָחָא לִמְחַר יְהֵי אָתָא הָדֵין: כ וַעֲבַד יְיָ כֵּן וַאֲתָא עָרוֹבָא תַקִּיף לְבֵית פַּרְעֹה וּלְבֵית עַבְדּוֹהִי וּבְכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם אִתְחַבָּלַת אַרְעָא מִן קֳדָם עָרוֹבָא: כא וּקְרָא פַרְעֹה לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר אֵיזִילוּ דְבָחוּ קֳדָם אֱלָהֲכוֹן בְּאַרְעָא: כב וַאֲמַר מֹשֶׁה לָא תַקִּין לְמֶעְבַּד כֵּן אֲרֵי בְּעִירָא דְמִצְרָאֵי דַחֲלִין לֵיהּ

העמק דבר

וגם האדמה אשר הם עליה. כהראב"ע גם האדמה אשר אין שם בתים אשר המצרים יושבים עליה המלא עם הערוב ויהיו מוכרחים לנוס לארץ גושן אשר אין המצריים יושבים בה: (יח) והפליתי ביום ההוא. לא בשביל הצלת ישראל שלא יזיקו במה שהרי ע"ז כתיב במקרא הסמוך ושמתי פדת וגו' שאפילו ישראל שהלכו בכל ארץ מצרים לא שלט בהם הערוב כאשר יבואר עוד אלא בשביל שעמי עומד על ארץ גושן ע"כ לא יהיה שם ערוב כלל: למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ. לא שאני משגיח ביחוד על ישראל בשביל שעמי המה. וא"כ אני בקרב ישראל אבל מה שאינו נוגע לישראל אין לו שליטה בהם וזה המחשבה עלה בדעת אוה"ע בדורות הקודמים כמו שאמר מלך אשור משפט אלהי הארץ שכסבור שהוא ית' משגיח ושולט רק על א"י באשר ארץ ישראל היא אבל מזה שהפלה ה' ארץ גושן בשביל שישראל עומדים עליה אע"ג שאינו נוגע להם תדע כי אני ה' והשגחתי בקרב הארץ אינו תלוי רק באומה אלא גם בתבל ומלואה לכן כעת שישראל עומדים בגושן השגחתי לטובה על הארץ הזאת בכללה. ומזה תדע שלה' הארץ ומלואה ובכל מקום שרוצה להשגיח בפרטות לפי צורך השעה הרי עושה כרצונו ית'. ועוד נכלל בזה המאמר למען תדע וגו' על עיקר המכה כי בזה שמעיר המון חיות מארבע כנפות הארץ. והרי אין טבע כל החיות שוין. יש החיים במקום קר ויש להיפך. וכאן נתקבצו ונתערבו ברואים שאין טבעם שוה. נודע בזה שכחו ית' בכל הארץ ואמר למען תדע בלשון יחיד היינו פרעה לבדו כי רק הוא אשר הודיעו משה ושמתי פדת וגו'. וידע שאין ישראל ניזוק אפילו בהיותו במצרים כולם וא"כ הא שאין הערוב כלל בארץ גושן הוא שלא בשביל ישראל וטובתם אלא בשביל שהשגחתו ית' בזה הארץ אבל כל מצרים לא ידעו מזה הפדות וגם הרבה ברחו לגושן ולא ראו מה שנעשה בארץ והיה להם לחשוב דהא שאין ערוב בגושן הוא בשביל הצלת ישראל. ובמצרים גם המה אינם נצולים וגם לא ידעו כ"כ מטיב הערוב כמו פרעה: (יט) ושמתי פדת. הראשונים פירשו לשון הבדל. ולא נמצא בתנ"ך עוד פעם על הבדל לשון פדות. וגם אינו מדויק בין עמי בין עמך. בין עמי לעמך מיבעי כמש"כ בס' בראשית א' דתרי בין משמע שיש אמצעי בין שני הקצוות. והתרגומים וכן הרמב"ן פי' מלשון כופר ופדיון כמו נתתי כפרך מצרים. ולא ביארו על מה בא הכופר וגם אינו מובן מהו בין עמך ותרגומים הוסיפו ע"ז ע"ש. והנראה משום שהיו כמה רשעי ישראל שסירבו לצאת וראוים היו למות כאשר באמת בא עליהם הדבר אח"כ וזהו ביד חזקה כמש"כ לעיל. אבל עתה אע"ג שלא היו ראוים לנס מ"מ לא שלטה בהם המכה כי יהי בזה מקום לומר אשר גם ישראל נלקים ומי יודע את לב העקוב של המסרב לצאת ע"כ ניצולו גם המה. והיה פדות מאוה"ע אחרים שהיו במצרים ולא היו ראוים ללקות. ומ"מ לקו כדי שיהיו כפרה ופדות עבור אותם ישראל שאין ראוים לינצל מצידם והיינו בין עמי ובין עמך. דעמי ניצולו בהשגחה פרטית לגמרי. ועמך נענשו במשלחת ממש. אבל שאר אוה"ע שלא בא עליהם הערוב בהשגחה. אבל מ"מ שלטה בהם המכה אם נזדמנו במקום מסוכן: למחר יהיה האות הזה. כדי שיהיו כל מצרים בורחים לגושן המה ובניהם ולא יכלו בערוב. ומזה השיגו ישראל ריעות הרבה. וכמש"כ במצות שאלת כלים איש מאת רעהו וגו'. ועי' י"א ב': (כ) ויבא ערב כבד ביתה פרעה וגו'. גם הערוב שבא מחדש למצרים בא תחלה לבית פרעה ועבדיו ומשם נתפשט בכל ארץ מצרים. וכמו כל המכות ששלטו בפרעה ועבדיו ביותר כמש"כ במכת דם וצפרדע משום שהם היו עיקר החייבים בדבר: תשחת הארץ. נשחתה מיבעי. אלא בא להגיד שבא מתחלה כל הערוב לבית פרעה ועבדיו ומשם נתפשטו לכל הארץ. וידעו פרעה ועבדיו מיד שעלולה הארץ להיות נשחתת מפני הערוב מש"ה מיהר כ"כ לקרוא למשה ואהרן: (כא) אל משה. לא כתיב

לַעֲשׂוֹת כֵּן כִּי תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם נִזְבַּח לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ הֵן נִזְבַּח אֶת־תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם לְעֵינֵיהֶם וְלֹא יִסְקְלֻנוּ׃ כג דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים נֵלֵךְ בַּמִּדְבָּר וְזָבַחְנוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ כַּאֲשֶׁר יֹאמַר אֵלֵינוּ׃ כד וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אָנֹכִי אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וּזְבַחְתֶּם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם בַּמִּדְבָּר רַק הַרְחֵק לֹא־תַרְחִיקוּ לָלֶכֶת הַעְתִּירוּ בַּעֲדִי׃ כה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה הִנֵּה אָנֹכִי יוֹצֵא מֵעִמָּךְ וְהַעְתַּרְתִּי אֶל־יְהוָה וְסָר הֶעָרֹב מִפַּרְעֹה מֵעֲבָדָיו וּמֵעַמּוֹ מָחָר רַק אַל־יֹסֵף פַּרְעֹה הָתֵל לְבִלְתִּי שַׁלַּח אֶת־הָעָם לִזְבֹּחַ לַיהוָה׃ כו וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעִם פַּרְעֹה וַיֶּעְתַּר אֶל־יְהוָה׃ כז וַיַּעַשׂ יְהוָה כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיָּסַר הֶעָרֹב מִפַּרְעֹה מֵעֲבָדָיו וּמֵעַמּוֹ לֹא נִשְׁאַר אֶחָד׃ כח וַיַּכְבֵּד פַּרְעֹה אֶת־לִבּוֹ גַּם בַּפַּעַם הַזֹּאת וְלֹא שִׁלַּח אֶת־הָעָם׃ פ

ט א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פַּרְעֹה וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ ב כִּי אִם־מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ וְעוֹדְךָ מַחֲזִיק בָּם׃ ג הִנֵּה יַד־יְהוָה הוֹיָה בְּמִקְנְךָ אֲשֶׁר

רש"י

(כב) תועבת מצרים. יראת מצרים כמו (מ"ב כ"ג) ולמלכם תועבת בני עמון ואצל ישראל קורא אותה תועבה. ועוד יש לומר בלשון אחר תועבת מצרים דבר שנאוי הוא למצרים זביחה שאנו זובחים שהרי יראתם אנו זובחים: ולא יסקלנו. בתמיה: (כה) התל. כמו להתל: (כו) ויעתר אל ה'. נתאמץ בתפלה. וכן אם בא לומר ויעתיר היה יכול לומר ומשמע וירבה בתפלה. עכשיו כשהוא אומר בלשון ויפעל משמע וירבה להתפלל: (כז) ויסר הערב. ולא מתו כמו שמתו הצפרדעים שאם מתו יהיה להם הנאה בעורותם: (כח) (גם בפעם הזאת. אע"פ שאמר אנכי אשלח אתכם לא קיים הבטחתו): ט (ב) מחזיק בם. אוחז בם כמו (דברים כ"ה) והחזיקה במבושיו: (ג) הנה יד ה' הויה. לשון הוה כי כן יאמר בלשון נקבה על שעבר

העמק דבר

למשה כמו ולאהרן וכמו לעיל ח' ד' ולהלן ט' כ"ז וי' ט"ז והוא משום דקריאה משמעו בשני פנים · א' דהוא אינו כאן ושולח לקרוא אותו · ב' דאפילו הוא כאן קוראהו בשם בשביל להראות הסבר פנים של אהבה וכבוד

מניה אנחנא נסבין לדבחא קדם יי אלהנא הא נדבח ית בעירא דמצראי דחלין
ליה ואינון יהון חזן הלא יימרון למרגמנא: כג מהלך תלתא יומין ניזיל במדברא
ונדבח קדם יי אלהנא כמא דיימר לנא: כד ואמר פרעה אנא אשלח יתכון
ותדבחון קדם יי אלהכון במדברא לחוד ארחקא לא תרחקון למיזל צלו אף
עלי: כה ואמר משה הא אנא נפיק מעמך ואצלי קדם יי ויעדי ערובא מפרעה
מעבדוהי ומעמיה מחר לחוד לא יוסף פרעה לשקרא בדיל דלא לשלחא ית
עמא לדבחא קדם יי: כו ונפק משה מן קדם פרעה וצלי קדם יי: כז ועבד יי
כפתגמא דמשה ואעדי ערובא מפרעה מעבדוהי ומעמיה לא אשתאר חד:
כח ויקר פרעה ית לביה אף בזמנא הדא ולא שלח ית עמא: א ואמר יי למשה
עול לות פרעה ותמליל עמיה כדנן אמר יי אלהא דיהודאי שלח ית עמי
ויפלחון קדמי: ב ארי אם מסריב את לשלחא ועד כען את מתקיף בהון:
ג הא מחא מן קדם יי הויא בבעירך די בחקלא בסוסותא בחמרי בגמלי בתורי

העמק דבר

וכבוד. ובזה האופן כתיב אל כמו ויקרא אל משה
מעתה במקו' שאלה אחרי משה ורצה להשביח שימלא כל
בקשת משה לא רצה להחניף כלל אלא להודיע כי ימלא
בקשתו. אבל כאן וכן במכת חשך דגם בשעה שהשביח
פרעה בקש שיוותרו מעט ממבוקשם מש"ה בבואו
לפניו הראה לו למשה פנים שוחקות בידעו כי הרבה
תלוי בו. ומש"ה לא כתיב אל אהרן שהבין שאהרן
אינו אלא נביא של משה ואינו תלוי בו ע"כ בבואו
לפניו לא קראו בשמו: (כב) לא נכון לעשות כן.
וביאר שני טעמים. א' כי תועבת מצרים נזבח לה'
אלהינו ואין זה כבודך לעשות כן בארצך. ב' הן
נזבח את תועבת וגו'. וא"כ גם מצדנו לא נוכל
כי מי יוכל לשמור את אחד מהעם שלא יזרוק אבן
עלינו: (כג) כאשר יאמר אלינו. הוצרך משה
לפרש כאן משום שהיה בדעתו לומר דגם מקנה בקר
נלך להם כמו שאמר אח"כ להלן י' ע' ולא יהי נתפש
בדבריו שאמר תועבת מצרים שהוא אך צאן. מש"ה
אמר כאשר יאמר אלינו יהי צאן או בקר: (כד) רק
הרחק לא תרחיקו ללכת. לא יהיה דרך שלשת
ימים ודי אם יהיה מהלך יום או יומים:
(כה) לבלתי שלח את העם. כלל אפילו לדרך
קרובה מג' ימים. ובאשר ידע משה כי יחזור פרעה
אח"כ מש"ה נתפייס משה. לע"ע גם בזה המעט.
אע"ג שלא זה היה תכלית המבוקש: (כו) ויעתר
אל ה'. לעיל במכת צפרדע ולהלן במכת ברד לא
כתיב לשון עתר במעשה משה. אלא ויצעק משה וגו'
ויפרוש כפיו וגו'. וכאן אמר ויעתר דמשמעו רבוי
תפלה כדאיתא בסוכה דף י"ד. והיינו משום שלא
היה הדין נותן לכך שהרי גם עתה הטיל פרעה תנאי
שלא כדבר ה' במה שאמר רק הרחק לא תרחיקו.
אבל משה באמת נהג עם פרעה ועבדיו בחמלה רבה
והעתיר לה' שיסיר מהם המשחית אחר שידע שלא
נגמר הענין עדיין וע' מש"כ להלן י"א ג': (כז) ויעש
ה' כדבר משה. והסיר המכה וחזר ופי' הכתוב
ויסר הערוב וגו' כדי לסיים לא נשאר אחד. ללמד
דאפילו אותם שהיו בני תרבות ועכשיו נעשו פראים
כמש"כ לעיל י"ז. חזרו לטבען לגמרי להיות פרא
וכמש"כ התוס' ב"ק ד' ע"ז ב' סד"ה כי תניא. דכך
טבע בן תרבות. ומש"ה כששבה המכה לא נעשו בני
תרבות כבתחלה אלא לא נשאר גם מהם אחד. ומש"ה
כתיב לא נשאר דאפילו מה שהיה ברצונם שישארו
אצלם היינו בני תרבות לא נשאר: (כח) גם בפעם
הזאת. אע"ג שלא היה כאן מקום להקל ולתעות
כמו במכות שעברו. שהרי ע"כ כתיב שם ולא שמע
אליהם וכמש"כ שם. אבל כאן לא היה מקום כלל
לזה. מ"מ הכביד את לבו במה שהקל מהם סבלות
העבודה. כמו שמסיים ולא שלח את העם.
ללמדנו כי השכיל פרעה שהוא נענש עבורם. וא"א
להתקשות כל כך אבל חשב שדי במה שיסיר מהם
הסבלות. והכי מבואר במס' ר"ה י"א דשעבוד
הקשה סר מישראל בחודש תשרי ואע"ג דהמכות
התחילו בניסן כדתנן במס' עדיות משפט מצרים
י"ב חודש. היינו מניסן עד ניסן. אבל קושי השעבוד
סר ממכת הערוב שהיה בתשרי. וכ"כ הראב"ע במקרא
י"ח מצד הסברא והוא מדויק במקרא יפה כאן.
וכאן נתקיים לשון הראשון והוצאתי אתכם מתחת
סבלות מצרים. ומש"ה ניתן הסימן דצ"ך בפ"ע ועד"ש
בפ"ע כי מעד"ש נשתנה הענין. וע"ע להלן פ' ב' וי"ז:
ט (א) ודברת אליו. בלשון עז. יותר מעד כה.
באשר כבר הכיר כי דבר ה' אין להשיב ומ"מ מתקשה:
(ב) ועודך מחזיק בם. פי' אף על גב שהיקלת
השעבוד מ"מ הרי עודך מחזיק בעבודתם ומשתעבד
בהם: (ג) במקנך אשר בשדה. להלן י' פרש"י
דהמכה לא שלטה אלא במקנה שבשדה ולא בבית. וייסב

בַּשָּׂדֶה בַּסּוּסִים בַּחֲמֹרִים בַּגְּמַלִּים בַּבָּקָר וּבַצֹּאן
דֶּבֶר כָּבֵד מְאֹד׃ ד וְהִפְלָה יְהוָה בֵּין מִקְנֵה יִשְׂרָאֵל
וּבֵין מִקְנֵה מִצְרָיִם וְלֹא יָמוּת מִכָּל־לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
דָּבָר׃ ה וַיָּשֶׂם יְהוָה מוֹעֵד לֵאמֹר מָחָר יַעֲשֶׂה יְהוָה
הַדָּבָר הַזֶּה בָּאָרֶץ׃ ו וַיַּעַשׂ יְהוָה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה
מִמָּחֳרָת וַיָּמָת כֹּל מִקְנֵה מִצְרָיִם וּמִמִּקְנֵה בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל לֹא־מֵת אֶחָד׃ ז וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וְהִנֵּה לֹא־
מֵת מִמִּקְנֵה יִשְׂרָאֵל עַד־אֶחָד וַיִּכְבַּד לֵב פַּרְעֹה
וְלֹא שִׁלַּח אֶת־הָעָם׃ פ ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
וְאֶל־אַהֲרֹן קְחוּ לָכֶם מְלֹא חָפְנֵיכֶם פִּיחַ כִּבְשָׁן
וּזְרָקוֹ מֹשֶׁה הַשָּׁמַיְמָה לְעֵינֵי פַרְעֹה׃ ט וְהָיָה לְאָבָק
עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְהָיָה עַל־הָאָדָם וְעַל־הַבְּהֵמָה
לִשְׁחִין פֹּרֵחַ אֲבַעְבֻּעֹת בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃
י וַיִּקְחוּ אֶת־פִּיחַ הַכִּבְשָׁן וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי פַרְעֹה
וַיִּזְרֹק אֹתוֹ מֹשֶׁה הַשָּׁמָיְמָה וַיְהִי שְׁחִין אֲבַעְבֻּעֹת
פֹּרֵחַ בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה׃ יא וְלֹא־יָכְלוּ הַחַרְטֻמִּים
לַעֲמֹד לִפְנֵי מֹשֶׁה מִפְּנֵי הַשְּׁחִין כִּי־הָיָה הַשְּׁחִין

ת"א ויהי שחין אבעבעת. בבא קמא פ בכורות מא:

רש"י

היתה ועל העתיד תהיה ועל העומד הויה כמו עושה רועה רועה: (ד) והפלה. והבדיל: (ח) מלא חפניכם. ילויי"ייש בלע"ז (אאנדפאלל): פיח כבשן. דבר הנפח מן הגחלים עמומים הנשרפים בכבשן ובלע"ז אול"בש (קאהלענשטויב) · פיח לשון הפחה שהרוח מפיחן ומפריחן: וזרקו משה. וכל דבר הנזרק בכח אינו נזרק אלא ביד אחת הרי נסים הרבה. אחד שהחזיק קומצו של משה מלא חפנים שלו ושל אהרן. ואחד שהלך האבק על כל ארץ מצרים: (ט) לשחין פרח אבעבעת. כתרגומו לשחין סגי אשבעבועין שעל ידו צומחין בהן בועות: שחין. לשון חמימות. והרבה יש בלשון משנה שנה שחונה: (י) באדם ובבהמה. וא"ת מאין היו להם הבהמות והלא כבר נאמר וימת כל מקנה מצרים לא נגזרה גזרה אלא על אותן שבשדות בלבד שנאמר במקנך אשר בשדה והירא את דבר ה' הכניס את מקנהו אל הבתים. וכן שנויה

העמק דבר

בזה מאין הגיע להם במכת שחין הסמוכה לה בהמות אלא משום שהירא את דבר ה' הנים מקנהו לבתים וקשה דא"כ היה למשה רבינו להזהיר כאן ועתה שלח העז וגו' או המקרא היה לו לפרש כאן שהירא את דבר ה' הנים וגו' אלא נראה כהרמב"ן דס"ה מתו כל אשר בבית שהרי בפי' כתיב וימת כל מקנה מצרים

וּבְעָנָא מוֹתָא סַגִּי לַחֲדָא: ד וְיַפְרֵישׁ יְיָ בֵּין בְּעִירָא דְיִשְׂרָאֵל וּבֵין בְּעִירָא דְמִצְרָאֵי וְלָא יְמוּת מִכּוֹלָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִדָּעַם: ה וְשַׁוִּי יְיָ זִמְנָא לְמֵימַר מְחַר יַעֲבֵיד יְיָ פִּתְגָמָא הָדֵין בְּאַרְעָא: ו וַעֲבַד יְיָ יָת פִּתְגָמָא הָדֵין בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וּמִית כָּל בְּעִירָא דְמִצְרָאֵי וּמִבְּעִירָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא מִית חָד: ז וּשְׁלַח פַּרְעֹה וְהָא לָא מִית מִבְּעִירָא דְיִשְׂרָאֵל עַד חָד וְאִתְיַקַּר לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יָת עַמָּא: ח וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן סָבוּ לְכוֹן מְלֵי חָפְנֵיכוֹן פִּיחַ דְּאַתּוּנָא וְיִזְרְקִינֵיהּ מֹשֶׁה לְצֵית שְׁמַיָּא קֳדָם פַּרְעֹה: ט וִיהֵי לְאַבְקָא עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרָיִם וִיהֵי עַל אֱנָשָׁא וְעַל בְּעִירָא לְשִׁחֲנָא סַגִּי אֲבַעְבּוּעִין בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: י וּנְסִיבוּ יָת פִּיחַ דְּאַתּוּנָא וְקָמוּ קֳדָם פַּרְעֹה וּזְרַק יָתֵיהּ מֹשֶׁה לְצֵית שְׁמַיָּא וַהֲוָה שִׁחֲנָא אֲבַעְבּוּעִין סַגִּי בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא: יא וְלָא יְכִילוּ חֲרָשַׁיָּא לְמֵיקַם קֳדָם מֹשֶׁה מִן קֳדָם שִׁחֲנָא

העמק דבר

אלא לא היתה הגזרה רק על מקנה שמשמעו עדר שלם כמש"כ בס' בראשית מ"ז י"ז. ולהלן י' כ"ו. משא"כ מי שיש לו בהמה יחידית לא היתה בכלל הגזירה. והיינו דכתיב כל מקנה מצרים. ובזה נשאר כמה בהמות. ולפנינו יבואר עוד היאך נשאר גם ממקנה הרבה. והא שדקדק משה לומר במקנך אשר בשדה שלא יאמר שמתים בשביל שגדלים בעיר ושם האויר דחוק ומעופש ע"כ שלט בהם הדבר. מש"ה אמר דאפי' אשר בשדה ימותו להראות דרק של ישראל לבד ניצלו: (ד) בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים. כבר ביארנו כ"פ דשתי פעמים בין מורה על הבדל אמצעי וגם דייק הכתוב מקנה ישראל ואח"כ אמר ולא ימות מכל לבני ישראל. ולא דבר ריק הוא. אלא משום שיבואר בסמוך ז' בדיוק הכתוב שאפילו מה שהיה לרשעים שבישראל טובת הנאה ממקנה אנשי מצרים לא שלטה בהם המכה. וזה לא היה אלא אם היו כשרים מצד עצמם שמכונים בשם ישראל. משא"כ כלל האומה שמכונים בשם בני ישראל. וא"כ היה הבדל אמצעי בין מקנה מצרים שמתו לגמרי. בין מקנה ישראל שאפילו בשביל טובת הנאה שלהם שאך נקראו על שמם ניצולו. אבל מקנה אומה אחרת שלטה בהם המכה. אך לא במוחזק כ"פ. וגם פי' ולא ימות מכל לבני ישראל דבר. אפילו מה שביד הרשעים לא ימות. ולזה המכה לא הוצרך לעשות פדות וכופר. אלא משום כדי יכין רשע וצדיק ילבש שהרי אח"כ שימותו הרשעים יהיו נשארים המקנה ביד יורשיהם הצדיקים משא"כ מה שקבלו הרשעים עסק במקנה מצרים לא ניצולו כמו שיבואר לפנינו שהרי זה לא יגיע לטובת היורשים: (ה) מחר יעשה וגו'. כדי שבין כך ימכרו המצריים מקניהם בזול לישראל. ומכאן בא לישראל בצאתם ממצרים צאן ובקר מקנה כבד מאד כדכתיב להלן י"ב ל': (ו) וממקנה בני ישראל. אפילו הרשעים: לא מת אחד. מטעם שאמרנו כדי שיירשו הצדיקים: (ז) ממקנה ישראל עד אחד. כאן כתיב עד אחד והיינו משום שהיה כמה מקנה מושכרים לישראל והיו נהנים מגיזה וחלב שלהם. והגוף לבעלים. ובשביל שהיו נקראים ע"ש ישראל לא מתו אפילו פחות מאחד היינו שלא היה שלהם אלא הפירות. ומש"ה נשאר הרבה מקנה מצרים ג"כ ובזה הכביד את לב פרעה ושפטהו לחשוב כי לא היתה המכה בשלמות כמו שאמר משה וכמו שאמר ה' למשה בעת מכת הארבה כי בכיון מניח לו מקום להטעות אנפשי': ולא שלח את העם. פי' הכתוב שהיה בזו במכה כמו שהיה אחר מכת הערוב. היינו שהיקל עוד מעט מעבדות שהיה מקודם רק שלא שלח את העם ועי' להלן מקרא י"ז: (ח) וזרקו משה. שהיה אהרן מערה מחפניו לחפני משה והוא זרקו השמימה: (ט) לשחין פרח אבעבעת. ובסמוך כתיב להיפך ויהי שחין אבעבעת פרח. והענין שהיו שני אופני שחין. האחד לח מבפנים ומבחוץ והשני יבש מבפנים ולח מבחוץ כדאיתא בב"ק ד"פ שחין שהביא הקב"ה על המצרים לח מבחוץ ויבש מבפנים שנאמר ויהי שחין אבעבעת פורח. והביא הגמ' פסוק הב' ולא הראשון ולמדנו מזה טעם השנוי דעל כל מצרים היה שחין פורח אבעבעות והוא לח מבפנים ומבחוץ. ומש"ה כתיב כאן והיה על האדם ועל הבהמה שרק מעל הגוף נגע השחין ולא מבפנים אבל יש שפשטו יותר ובהם כתיב. (י) ויהי שחין אבעבעת פורח. היינו לח מבחוץ: פורח באדם ובבהמה. וזהו יבש מבפנים והיא מכה אשר לא יכלו להרפא: (יא) ולא יכלו החרטמים. במכת ערוב ודבר לא נזכרו החרטמים כלל. דודאי היו יכולים גם המה להביא הערוב וזהו עיקר מלאכתם כדאיתא ס"פ ד"מ שמאספים מבחוץ וכן מכת דבר ודאי יכולים ע"י שדים להרוג אבל הרי לא באו מכות אלו להראות כי יד ה' היא אלא מכות נאמנות על מצרים ופרעה שירך לבבם ומה יועיל במה שהחרטמים יכולים לעשות כן. וגם במכת הערוב נוכח פרעה כי יד ה' היא במה שהועיל תפלת משה

אלא

בַּחַרְטֻמִּם וּבְכָל־מִצְרָיִם׃ יב וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב
פַּרְעֹה וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה׃ ס יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר
וְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי פַרְעֹה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה
אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ יד כִּי ׀
בַּפַּעַם הַזֹּאת אֲנִי שֹׁלֵחַ אֶת־כָּל־מַגֵּפֹתַי אֶל־לִבְּךָ
וּבַעֲבָדֶיךָ וּבְעַמֶּךָ בַּעֲבוּר תֵּדַע כִּי אֵין כָּמֹנִי בְּכָל־
הָאָרֶץ׃ טו כִּי עַתָּה שָׁלַחְתִּי אֶת־יָדִי וָאַךְ אוֹתְךָ
וְאֶת־עַמְּךָ בַּדָּבֶר וַתִּכָּחֵד מִן־הָאָרֶץ׃ טז וְאוּלָם
בַּעֲבוּר זֹאת הֶעֱמַדְתִּיךָ בַּעֲבוּר הַרְאֹתְךָ אֶת־
כֹּחִי וּלְמַעַן סַפֵּר שְׁמִי בְּכָל־הָאָרֶץ׃ שביעי יז עוֹדְךָ
מִסְתּוֹלֵל בְּעַמִּי לְבִלְתִּי שַׁלְּחָם׃ יח הִנְנִי מַמְטִיר
כָּעֵת מָחָר בָּרָד כָּבֵד מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־הָיָה כָמֹהוּ
בְּמִצְרַיִם לְמִן־הַיּוֹם הִוָּסְדָה וְעַד־עָתָּה׃ יט וְעַתָּה
שְׁלַח הָעֵז אֶת־מִקְנְךָ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר לְךָ בַּשָּׂדֶה

הה"א רפה

רש"י

במכילתא אלא ויקח שם מאות רכב בחור (לקמן יד): (יד) את כל מגפתי. למדנו מכאן שמכת בכורות שקולה כנגד כל המכות: (טו) כי עתה שלחתי את ידי וגו'. כי אלו רציתי כשהיתה ידי במקנך שהכיתים בדבר שלחתי והכיתי אותך ואת עמך עם הבהמות: ותכחד מן הארץ. אבל בעבור זאת העמדתיך וגו': (יז) עודך מסתולל בעמי. כתרגומו כבישת בה בעמי והוא מגזרת מסלה (ש"ר) דמתרגמינן אורח כבושה ובלע"ז קלק"יר (טרעטען). וכבר פירשתי בסוף ויהי מקץ כל תיבה שתחלת יסודה סמ"ך והיא באה לדבר בלשון מתפעל נותן התי"ו של שמוש באמצע אותיות של עיקר כגון זה וכגון (קהלת י"ב) ויסתבל החגב מגזרת סבל (במדבר ט"ז) כי תסתרר עלינו מגזרת שר וגגיד (דניאל ז') משתכל הוית: (יח) כעת מחר. כעת הזאת למחר שרט לו שריטה בכותל למחר כשתגיע חמה לכאן ירד הברד: הוסדה. שנתיסדה וכל תיבה שתחלת יסודה יו"ד כגון יסד ילד ידע יסר כשהיא מתפעלת תבא הוי"ו במקום היו"ד כמו הוסדה הולדה ויולד ליוסף ויודע (משלי כ"ט) בדברים לא יוסר עבד: (יט) שלח העז. כתרגומו שלח כנוש

העמק דבר

אלא כסבור שילא ידי חובתו במה שהסיר הסבלות מישראל משא"כ במכה זו שלא היתה אנושה כ"כ. שהרי ידעו דסופה לחזור כמו שהיה ולא תמשך לעולם והיסורים לשעה אפשר לסבול. וא"כ אינו אלא הוכחה על יד ה' כי חזקה היא וכי אינו חוזר מדעתו ורצונו שישלח לגמרי ולא רק להקל העבודה ע"כ בקשו החרטמים להראות שזה אינה הוכחה ואפשר שאינו אלא רצון משה ואהרן ועושים בכישוף ומש"ה בקשו להראות שגם המה יעשו כך. אבל לא יכלו לעמוד לפני משה: (יב) ויחזק ה' את לב פרעה. עד כאן כתיב ויחזק לב פרעה. היינו שהחזיק פרעה את לבו מאליו. עפ"י מה שמצא תואנה בדבר כמש"כ

ארי הוה שיחנא בחרשיא ובכל מצראי : יב ואתקיף יי ית לבא דפרעה ולא
קביל מנהון כמא דמליל יי עם משה : יג ואמר יי למשה אקדים בצפרא
ותתעתד קדם פרעה ותימר ליה כדנן אמר יי אלהא דיהודאי שלח ית עמי
ויפלחון קדמי : יד ארי בזמנא הדא אנא שלח ית כל מחתי בלבך ובעבדך
ובעמך בדיל דתידע ארי לית דכותי שליט בכל ארעא : טו ארי כען קריב
קדמי דשלחית פון ית מחת גבורתי ומחית יתך וית עמך במותא ואשתציתא
מן ארעא : טז וברם בדיל דא קימתיך בדיל לאחזיותך ית חילי ובדיל דיהון
משתען גבורת שמי בכל ארעא : יז עד כען את כבישת ליה לעמי בדיל דלא
לשלחותהון : יח הא אנא מחית בעידנא הדין מחר ברדא תקיף לחדא דלא
הוה דכותיה במצרים למן יומא דאשתכללת ועד כען : יט וכען שלח כנוש
ית בעירך וית כל די לך בחקלא כל אנשא ובעירא די ישתכח בחקלא ולא

העמק דבר

לעיל ח' י"א . או עפ"י דבר החרטמים כמש"כ שם
ע"ו . והיינו שמסיים בכ"מ כאשר דבר ה' אין הפי'
דבור ממש אלא במה שהיסב ענין שיחזק לב פרעה
היינו דבר ה' . וכמש"כ בס' ברא' כ"ד נ"א . אבל
במכה זו לא היה שום תואנה והחרטמים גם כן לא
דברו מאומה . מ"מ ויחזק ה' את לב פרעה . וע"ז
מסיים כאשר דבר ה' אל משה היינו דבור ממש והוא
שאני אקשה את לב פרעה : ולא שמע אלהם .
דברי משה ואהרן שבאו להוכיח מזו המכה לא אבה
לשמוע אליהם כלל . ולא הוסיף להקל עוד העבודה
ומש"ה כתיב ולא שמע אליהם : (יד) את כל מגפתי.
מוכח מזה הלשון דמכת ברד היה קשה מכל המכות
שהיו עד כה . ומש"ה נכלל בזה כל המגפות . שהיו
עד כה משמשים כל מכה במקצת כמו שביארנו לעיל
ז' כ"ו עפ"י המדרש . ודיוק הכתוב אבל לא היו כ"כ
נגפים כמו במכת ברד . ומזה למדנו עוד דמיתת אדם
היה קשה מכל הצרות והיסורים שבא להם . ואם כן
במ"ב שמתו עוד הרבה יותר ממכת ברד מובן שהיה
קשה מכולם וזהו כונת רש"י מש"כ למדנו מכאן שמכת
בכורות שקולה כנגד כל המכות דלא נחשב דהא
שנכנעו במכת בכורות יותר משום שהית' מכה עשירי'
אבל אם היתה ראשונה וכדומה לא היו נכנעים בה
אלא לא כן כי אם על ידי אותה מכה לבדה היה די
להכניע לבבם ולעשות כרצון ה' . אלא משום שרצה
הקב"ה להרבות אותותיו ונפלאותיו במצרים לא בא
במ"ב מתחלה וכ"ז בעבור תדע וגו' . לא שאני
רוצה במגפה זו שימותו הרבה ב"א שהרי אני מתרה
בך ועתה שלח העז וגו' הרי שאינני רוצה במיתתכם
אלא שאני רוצה במכה נפלאה המסוכנת . כזו רק
לבעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ . כי במכת
ערוב נוכח פרעה כי כח ה' בכל הארץ כמו כח אלוה
בחלקו אשר חלק ה' להם לפי דעתם כך יכולת ה'
עדיין בכל העולם ולא עזב את הארץ להם לגמרי
ועדיין היה יכול פרעה לחשוב כי כל אלוה בחלקו
יכול לעשות כמו ה' בכל העולם . אבל במה שאני
עושה עתה תדע שאני מפליא לעשות בכחי מה שאין
שום כח אלהי יכול כזה אפילו במקומו . ואמר בעבור
תדע בל"י דמשמעו רק פרעה ולא כל מצרים משום
שהוא לבדו שמע ממשה שלא היה ברד כזה במצרים
מיום הוסדה והוא דבר פלא אבל כל מצרים לא ידעו
מזה ובאמת לא היו רגילים בגשם וברד בהליכות ארץ
מצרים ע"כ היו יכולים לחשוב שבמקרה בעת שבא
ברד מזדמן גם ברד כזה משא"כ פרעה ידע כי ברד
כזה אינו אלא פלא : (טו) כי עתה וגו' . הראה
לדעת שתכלית המכה רק להודיע כחו וגדלו ולא
להעניש את כל מי שאינו ירא את דבר ה' ולא יניס
את מקנהו ועבדיו אל הבתים כ"א היה רצוני להעניש
הייתי שולח את ידי וגו' : (טז) ולמען ספר שמי
בכל הארץ . לא בשבילך לבד אלא כדי שימלא כבוד
שמי בכל הארץ ובמה שנשארו בחיים תהיו אתם
מספרים בכל מקום כל מה שאתם ראיתם: (יז) עודך
מסתולל בעמי . מלשון מסלה כפרש"י אבל הכונה
בזה אינו מדוקדק לפרש"י מה שאמר לבלתי שלחם אלא
הכונה בזה הוא כמש"כ לעיל דבמכת ערוב החל פרעה
להתבונן שהקב"ה פטרונם של ישראל ותובע עלבונם
ומסיר מהם סבלות הקשה ומ"מ העביד בהם ואמר
משה לעיל י"ב ועודך מחזיק בם ובמכת הדבר ראה
להקל עוד ועשה מסלות חדשות איך לצאת ידי חובתו
ורק שלא לשלחם לגמרי וזהו שאמר משה עודך מסתולל
בעמי אתה מחפש מסלות איך לעשות עמהם רק
לבלתי שלחם . ובת"י עד כדון אנת מתרברב בעמי
מפרש מסתולל מלשון סלו לרוכב בערבות וכ"פ הראב"ע
והפרחון והכונה שאחר שהקל הרבה מעבודת ישראל
ולא היה כדאי השעבוד אלא בשביל כבוד להשתבח
בעמים שישראל עם ה' המה עבדיו : (יח) כעת
מחר . בכדי שבין כך יעיזו המקנה הביתה : אשר
לא היה כמהו וגו' . זה היה הברד שבו אש
מתלקחת ולא הזכיר הקולות והברד הקשה שהיה ג"כ

כָּל־הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה אֲשֶׁר־יִמָּצֵא בַשָּׂדֶה וְלֹא יֵאָסֵף הַבַּיְתָה וְיָרַד עֲלֵהֶם הַבָּרָד וָמֵתוּ׃ כ הַיָּרֵא אֶת־דְּבַר יְהוָה מֵעַבְדֵי פַּרְעֹה הֵנִיס אֶת־עֲבָדָיו וְאֶת־מִקְנֵהוּ אֶל־הַבָּתִּים׃ כא וַאֲשֶׁר לֹא־שָׂם לִבּוֹ אֶל־דְּבַר יְהוָה וַיַּעֲזֹב אֶת־עֲבָדָיו וְאֶת־מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה׃ פ כב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה אֶת־יָדְךָ עַל־הַשָּׁמַיִם וִיהִי בָרָד בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם עַל־הָאָדָם וְעַל־הַבְּהֵמָה וְעַל כָּל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כג וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּהוּ עַל־הַשָּׁמַיִם וַיהוָה נָתַן קֹלֹת וּבָרָד וַתִּהֲלַךְ־אֵשׁ אָרְצָה וַיַּמְטֵר יְהוָה בָּרָד עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כד וַיְהִי בָרָד וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבָּרָד כָּבֵד מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־הָיָה כָמֹהוּ בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָז הָיְתָה לְגוֹי׃ כה וַיַּךְ הַבָּרָד בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם אֵת כָּל־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה וְאֵת כָּל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה הִכָּה הַבָּרָד וְאֶת־כָּל־עֵץ הַשָּׂדֶה שִׁבֵּר׃ כו רַק בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן אֲשֶׁר־שָׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא הָיָה בָּרָד׃ כז וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם חָטָאתִי הַפָּעַם יְהוָה הַצַּדִּיק וַאֲנִי וְעַמִּי הָרְשָׁעִים׃ כח הַעְתִּירוּ אֶל־יְהוָה וְרַב מִהְיֹת קֹלֹת אֱלֹהִים וּבָרָד וַאֲשַׁלְּחָה אֶתְכֶם וְלֹא תֹסִפוּן לַעֲמֹד׃ כט וַיֹּאמֶר אֵלָיו מֹשֶׁה כְּצֵאתִי אֶת־הָעִיר אֶפְרֹשׂ

ת"א ה' הצדיק . ידים טו :

רש"י

וכן (ישעיה י') יושבי הגבים העיזו (ירמיה ו') העיזו בני בנימין : ולא יאסף הביתה . לשון הכנסה הוא : (כ) הניס . הבריח לשון ויגס : (כב) על השמים . לצד השמים ומדרש אגדה הגביהו הקב"ה למעלה

יִתְכְּנֵישׁ לְבֵיתָא וְיֵחוֹת עֲלֵיהוֹן בַּרְדָא וִימוּתוּן: כ דִּדְחִיל מִפִּתְגָמָא דַיְיָ מֵעַבְדֵי פַרְעֹה כְּנַשׁ יָת עַבְדוֹהִי וְיָת בְּעִירֵיהּ לְבָתַּיָא: כא וְדִי לָא שַׁוִּי לִבֵּיהּ לְפִתְגָמָא דַיְיָ וּשְׁבַק יָת עַבְדוֹהִי וְיָת בְּעִירֵיהּ בְּחַקְלָא: כב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲרֵים יָת יְדָךְ עַל צֵית שְׁמַיָא וִיהֵי בַרְדָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם עַל אֱנָשָׁא וְעַל בְּעִירָא וְעַל כָּל עִשְׂבָּא דְחַקְלָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: כג וַאֲרֵים מֹשֶׁה יָת חוּטְרֵיהּ עַל צֵית שְׁמַיָא וַיְיָ יְהַב קָלִין וּבַרְדָא וּמְהַלְכָא אֶשָּׁתָא עַל אַרְעָא וְאַמְטַר יְיָ בַּרְדָא עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: כד וַהֲוָה בַרְדָא וְאֶשָּׁתָא מִשְׁתַּלְהֲבָא בְּגוֹ בַרְדָא תַּקִּיף לַחֲדָא דְּלָא הֲוָה דִכְוָתֵיהּ בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם מֵעִדָּן דַּהֲוַת לְעַם: כה וּמְחָא בַרְדָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם יָת כָּל דִּי בְחַקְלָא מֵאֱנָשָׁא וְעַד בְּעִירָא וְיָת כָּל עִשְׂבָּא דְחַקְלָא מְחָא בַרְדָא וְיָת כָּל אִילָנֵי דְחַקְלָא תַּבַּר: כו לְחוֹד בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן דְּתַמָּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא הֲוָה בַּרְדָא: כז וּשְׁלַח פַּרְעֹה וּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר לְהוֹן חָבִית זִמְנָא הָדָא יְיָ זַכָּאָה וַאֲנָא וְעַמִּי חַיָּבִין: כח צַלּוֹ קֳדָם יְיָ וְסַגִּי קֳדָמוֹהִי רְוַח דְּלָא יְהוֹן עֲלָנָא קָלִין דִּלְוָט כְּאִלֵּין מִן קֳדָם יְיָ וּבַרְדָא וְאֲשַׁלַּח יָתְכוֹן וְלָא תוֹסְפוּן לְאִתְעַכָּבָא: כט וַאֲמַר לֵיהּ מֹשֶׁה כְּמִפְּקִי מִן קַרְתָּא אֶפְרוֹשׂ יָת יְדַי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ קָלַיָא יִתְמַנְעוּן

רש"י

למעלה מן השמים: (כד) מתלקחת בתוך הברד. נס בתוך נס האש והברד מעורבין והברד מים הוא ולעשות רצון קונם עשו שלום ביניהם (ש"ר ע"ש): (כח) ורב. די לו במה שהוריד כבר: (כט) כצאתי

העמק דבר

להזיק את התבואה כאשר יבואר באשר עיקר המאמר היה להתרות בהם להעיז את מקנהו לבית והמה לא ניזוקו אלא בברד שבו היה האש כאשר יבואר: (כג) ויט משה את מטהו. אע"ג שאמר ה' ידך ולא הזכיר המטה הבין משה שכך דעת ה'. שהרי כבר אמר ה' למשה אשר במטה הזה יעשה את האותות אלא פי' נטה ידך במטה. משא"כ לאהרן הוצרך ה' לפרש נטה ידך במטך: ותהלך אש ארצה. מהקולות היינו מרעמים וברקים. ומהברד היינו מהתפוללות הברד כמו שמפרש במקרא הסמוך. וימטר ה' ברד וגו'. עוד היה ברד מוקשה ומוגלד כדרך ברד ושני אופני ברד האלה היו משלימים המכה כאשר יבואר: (כד) ויהי ברד ואש וגו'. מפרש מקרא הקודם שהיה ברד שע"י הלך אש היינו שהיה אש מתלקחת בתוכו: (כה) ויך הברד. אותו הברד שבו האש. מאדם ועד בהמה במה שנתפוצץ זה הברד עליהם ונאחז האש בשערות ובבגדים ונשרפו משא"כ אלו היה ברד מוקשה לבד לא היה הורג את מי שכחו יפה לסבול הכאת הברד: ואת כל עשב השדה הכה הברד. כתיב שנית הברד ללמדנו שלא הברד הקודם היה מזיק את גידולי קרקע שהרי אש אינו נאחז כל כך בגידולים בשעת חיבורם באדמה שעיקרם לח אלא הברד הקשה בכח ההכאה שיבר. והיינו דכתיב בתהלים ע"ח ויסגר לברד בעירם ומקניהם לרשפים ויהרוג בברד גפנם וגו' שני מיני ברד. עוד יש לדעת שדקדק הכתוב עץ השדה דמשמעו מה שגדל בשדה יחידי ואין הרבה אילנות סביבו משא"כ אילנות הגדלים ביער ובגנות לא היה הברד שולט כ"כ. ובתהלים ק"ה כתיב וישבר עץ גבולם. הפי' עץ שהיו נוהגים להעמיד על הגבול והמיצר שבין איש לאיש וזהו עץ השדה ולהלן י' ט"ו יבואר יותר וע"ע ס' ויקרא כ"ו כ': (כו) לא היה ברד. אבל הקולות נשמע גם שם וכדאיתא בברכות דף נ"ט א' שקולות של רעמים באים לפשט עקמימות שבלב. וזה היה נדרש אז הרבה: (כז) וישלח פרעה. משום שהיה משה ואהרן רחוקים מן הפלטין בשביל הברד. משא"כ בצפרדעים ובערוב שהיה פדות והיו עומדים סמוך לפלטין: ויקרא למשה ולאהרן. נתבאר לעיל דיוק השנוי שלא כתיב כאן אל משה: (כח) העתירו אל ה' ורב מהיות קלת אלהים. בת"א וסגי קדמוהי רוח דלא יהון עלנא קלין דלוט וכו'. מפרש ורב קאי על ה'. שיודע כח זה השם של הויה שהוא רב להציל מכח הדין שהוא בשם אלהים שהוא הדין הקשה: מהיות קלות אלהים וברד. משמעות קולות אלהים שהמה נפלאים מהמורגל וכמו הר האלהים. וע"ז קאי וברד והוא הברד שהיה בו אש מתלקחת ורק על שני אלה ביקש נוכח הויה ב"ה שיתגבר על כח הדין. אבל לא ביקש על הברד הרגיל שמכונה ג"כ מטר באשר כולו מים ועי' להלן מקרא ל': (כט) כצאתי את העיר אפרוש את כפי. בצפרדע ובערוב כתיב שם העתיר ולא פירש המקום והיינו משום שהיה בהכ"כ מיוחד לתפלה כמש"כ לעיל

אֶת־כַּפַּי אֶל־יְהוָה הַקֹּלוֹת יֶחְדָּלוּן וְהַבָּרָד לֹא יִהְיֶה־עוֹד לְמַעַן תֵּדַע כִּי לַיהוָה הָאָרֶץ׃ ל וְאַתָּה וַעֲבָדֶיךָ יָדַעְתִּי כִּי טֶרֶם תִּירְאוּן מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהִים׃ לא וְהַפִּשְׁתָּה וְהַשְּׂעֹרָה נֻכָּתָה כִּי הַשְּׂעֹרָה אָבִיב וְהַפִּשְׁתָּה גִּבְעֹל׃ לב וְהַחִטָּה וְהַכֻּסֶּמֶת לֹא נֻכּוּ כִּי אֲפִילֹת הֵנָּה׃ מפטיר לג וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעִם פַּרְעֹה אֶת־הָעִיר וַיִּפְרֹשׂ כַּפָּיו אֶל־יְהוָה וַיַּחְדְּלוּ הַקֹּלוֹת וְהַבָּרָד וּמָטָר לֹא־נִתַּךְ אָרְצָה׃ לד וַיַּרְא פַּרְעֹה כִּי־חָדַל הַמָּטָר וְהַבָּרָד וְהַקֹּלֹת וַיֹּסֶף לַחֲטֹא וַיַּכְבֵּד לִבּוֹ הוּא וַעֲבָדָיו׃ לה וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ פ פ

קכ"א · גיבעו"ל סימן · יעיא"ל סימן · ומפטירין כה אמר ה' וגו' ביחזקאל סימן כ"ח

סדר בא י

י א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פַּרְעֹה כִּי־אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת־לִבּוֹ וְאֶת־לֵב עֲבָדָיו לְמַעַן שִׁתִי אֹתֹתַי אֵלֶּה בְּקִרְבּוֹ׃

ת"א הקלות . ברכות נד : אביב . מנחות סח. ופד :

רש"י

את העיר . מן העיר אבל בתוך העיר לא התפלל לפי שהיתה מלאה גלולים (ש"ר) : (ל) טרם תיראון . עדיין לא תיראון · וכן כל טרס שבמקרא עדיין לא הוא ואינו לשון קדם כמו (בראשית י"ט) טרם ישכבו עד לא שכיבו · (שם ב) טרם יצמח עד לא צמח אף זה כן הוא ידעתי כי עדיין אינכם יראים ומשתהיה הרוחה תעמדו בקלקולכם : (לא) והפשתה והשערה נכתה · נשברה לשון פרעה נכה . נכאים . וכן לא נכו · ולא יתכן לפרשו לשון הכאה שאין נו"ן במקום ה"א לפרש נוכתה כמו הוכתה נכו כמו הכו אלא הנו"ן שורש בתיבה והרי הוא נגזרת (איוב ל"ג) וספו עצמותיו : כי השערה אביב . כבר בכרה ועומדת בקשיה ונשתברו ונפלו · וכן הפשתה גדלה כבר והוקשה לעמוד בגבעוליה : השערה אביב · עמדה באביה לשון (שיר השירים ו') באבי הנחל : (לב) כי אפילת הנה . מאוחרות ועדיין היו רכות ויכולות לעמוד בפני

העמק דבר

ה' כ"ב והיה בעיר ולא היה מקום לחוש מה שהעיר מלא גילולי ע"ז אבל כאן היה נדרש להעיר את המטר היורד מלמעלה שיחדלו מלירד היה נדרש פרישת כפי משה למעלה החת שמי הרקיע · כמו שמצינו שאמר נעמן (במ"ב ד') אלי יצא יצוא וגו' והניף ידו אל המקום ע"כ היה מוכרח לצאת מן העיר

וברדא לא יהי עוד בדיל דתידע ארי דיי ארעא: ל ואת ועבדך ידענא ארי עד כען לא אתכנעתון מן קדם יי אלהים: לא וכתנא וסערי לקו ארי סעריא אביבין וכתנא גבעולין: לב וחטיא וכונתיא לא לקאה ארי אפלתא אינון: לג ונפק משה מלות פרעה ית קרתא ופרש ידוהי בצלו קדם יי ואתמנעו קליא וברדא ומטרא דהוה נחית לא מטא על ארעא: לד וחזא פרעה ארי אתמנע מטרא וברדא וקליא ואוסיף למחטי ויקריה ללביה הוא ועבדוהי: לה ואתקף לבא דפרעה ולא שלח ית בני ישראל כמא דמליל יי בידא דמשה: פ פ פ

א ואמר יי למשה עול לות פרעה ארי אנא יקרית ית לביה וית לבא

רש"י

קשה. ואע"פ שנאמר ואת כל עשב השדה הכה הברד יש לפרש פשוטו של מקרא בעשבים העומדים בקלחם הראויים ללקות בברד. ומדרש רבי תנחומא יש מרבותינו שנחלקו על זאת ודרשו כי אפילות פלאי פלאות נעשו להם שלא לקו: (לג) לא נתך. לא הגיע ואף אותן שהיו באויר לא הגיעו לארץ ודומה לו (דניאל כ) ותתך עלינו האלה והשבועה דעזרא ותגיע עלינו. ומנחם בן סרוק חברו בחלק (יחזקאל כ"ב) כהתוך כסף לשון יציקת מתכת. ורואה אני את דבריו כתרגומו ויצק ואתיך לנקת לאתכא. אף זה לא נתך לארץ לא הותך לארץ: חסלת פרשת וארא

י (א) ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה. והתרה בו: שתי. שומי שאשים אני:

העמק דבר

שהיא מלאה גילולים: למען תדע כי וגו'. בל"י. כי רק פרעה לבדו ידע בכ"ז שנעשה עפ"י תפלה לה': כי לה' הארץ. ידיעה חדשה היינו שהארץ שלו וחס על ישובה ואינו רוצה בחורבנה כ"א מה שההכרח להודיע יד ה' כי חזקה היא. ועתה פי נודע יסיר ידו מלעשות נשמות בארץ: (ל) ידעתי כי טרם תיראון מפני ה' אלהים. לא כדבריך שאתה משכיל על רוממות הוי' שהוא רב מכל הכחות. שיראה זו אין דרכה להתגודד וכמש"כ בס' דברים ל'. אבל ידעתי כי טרם תיראון מפני ה' אלהים פי' קודם שתגיעו ליראת הרוממות תיראון מפני ה' אלהים. מפני דינו הקשה וא"כ אינני בטוח שלא תחזור לך בשוב העונש אבל מ"מ הנני מתפלל: (לא) והפשתה וגו'. יפה פי' הרמב"ן שכ"ז הוא דבר משה לפרעה כי עוד לו ליראה מפחד אלהים ועונשיו שעדיין מוכן ללקות גם החטה והכוסמת וצ"ל שכבר ידע משה ממכת ארבה אע"ג שעוד לא הגיע בזה הדבור מ"מ ידע מכבר וכמ"כ לפי מש"כ להלן י' כ"ע שהיה רשום במטה דצ"ך עד"ש באח"ב. ובל"ם ידע פירושן: (לב) כי אפילות הנה. הפשט מבואר ורש"י הביא המדרש. פלאי פלאות נעשה להם ומולא הדרש מבואר בברכה. ועי"ע להלן י' ט"ו הוכחה לזו: (לג) ויחדלו הקולות והברד. זהו ברד שבהם האש שעליהם ביקש פרעה: וממטר לא נתך ארצה. זהו הברד שעיקרו מטר ובסור המכה סרה לגמרי כמש"כ הטעם לעיל ח' ט': (לד) כי חדל המטר. זהו הברד שלא ביקש כלל. ע"כ ויוסף לחטא. מלא בזה מקום לחטוא כמש"כ לעיל שם: (לה) ולא שלח את בני ישראל. מכאן ואילך כתיב בני ישראל ולא את העם. ללמדנו שמאז החל להוקיר את ישראל והסיר מהם כל העבודה. וכאן נתקיים לשון שני של גאולה והצלתי אתכם מעבודתם. והיינו דמסיים כאן ביד משה. דמשמעו הערה בע"פ כמש"כ בכ"מ דכתיב ביד משה. וכן כאן היו שינוים מפעולות המכות עפ"י הסימן דצ"ך עד"ש באח"ב. שהיה על המטה אשר ביד משה. דבשלשה הראשונים לא הסיר הסבלות גם כן וממכת ערוב החל להסיר הסבלות כמש"כ לעיל. וממכת ברד הסיר העבודות לגמרי. רק שלא רצה לשלחם אלא להתנהג בהם בכבוד. וכן עתיד להיות לפני גאולה העתידה כמש"כ סוף שירת האזינו ועי' בשיר על פסוק שובי שובי השולמית וגו':

י (א) בא אל פרעה. והתרה בו: כי אני וגו'. שלא תאמר מה לו ולהתראה. אחרי שהוא מוחזק בכך ולדתניא בסנהדרין ד' פ"א התרו בו ושתק כו' פעם ראשונה ושניה מתרין בו שלישית כונסין אותו לכיפה נמ"ה פי' המקום ית' הטעם שאין מוחזק כ"כ: כי אני וגו'. בכל פעם אני עושה שישגה ויכבד לבו כענין מסיר לב ראשי ע"ה ויתעם בתהו לא דרך במה שנותן לפניהם מקום לחטוא כמש"כ לעיל ט' ז'. וכך היא המדה אם הוחלט לאבדם כמש"כ בס' בראשית י"ט א'. ואין בזה עול כלל. אחרי שגם בל"ז הגיע מדה"ד לאבדם אלא שעושה אופני העונש בתכלית הנרצה לו ית' לפי השעה ופי' כאן הטעם שמתעה אותם. למען שתי אתתי אלה בקרבו. שישכילו הכל על האותות שמהם נודע כי הוא ה' וכי אין כה' אלהינו. וכי הוא בקרב הארץ. וכי אין כמוהו בכל הארץ. וכי לה' הארץ. כמבואר

ב וּלְמַעַן תְּסַפֵּר בְּאָזְנֵי בִנְךָ וּבֶן־בִּנְךָ אֵת אֲשֶׁר הִתְעַלַּלְתִּי בְּמִצְרַיִם וְאֶת־אֹתֹתַי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בָם וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ ג וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים עַד־מָתַי מֵאַנְתָּ לֵעָנֹת מִפָּנָי שַׁלַּח עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ ד כִּי אִם־מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ אֶת־עַמִּי הִנְנִי מֵבִיא מָחָר אַרְבֶּה בִּגְבֻלֶךָ׃ ה וְכִסָּה אֶת־עֵין הָאָרֶץ וְלֹא יוּכַל לִרְאֹת אֶת־הָאָרֶץ וְאָכַל ׀ אֶת־יֶתֶר הַפְּלֵטָה הַנִּשְׁאֶרֶת לָכֶם מִן־הַבָּרָד וְאָכַל אֶת־כָּל־הָעֵץ הַצֹּמֵחַ לָכֶם מִן־הַשָּׂדֶה׃ ו וּמָלְאוּ בָתֶּיךָ וּבָתֵּי כָל־עֲבָדֶיךָ וּבָתֵּי כָל־מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא־רָאוּ אֲבֹתֶיךָ וַאֲבוֹת אֲבֹתֶיךָ מִיּוֹם הֱיוֹתָם עַל־הָאֲדָמָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּפֶן וַיֵּצֵא מֵעִם פַּרְעֹה׃ ז וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי פַרְעֹה אֵלָיו עַד־מָתַי יִהְיֶה זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ שַׁלַּח אֶת־הָאֲנָשִׁים וְיַעַבְדוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם הֲטֶרֶם תֵּדַע כִּי אָבְדָה מִצְרָיִם׃ ח וַיּוּשַׁב אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מִי וָמִי הַהֹלְכִים׃ ט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בִּנְעָרֵינוּ וּבִזְקֵנֵינוּ נֵלֵךְ בְּבָנֵינוּ

רש"י

(ב) התעללתי · שחקתי כמו (במדבר כ"ב) כי התעללת בי (ש"א ו') הלא כאשר התעולל בהם האמור במצרים ואינו לשון פועל ומעללים שא"כ היה לו לכתוב עוללתי כמו (איכה א') ועולל למו כאשר עוללת לי אשר עולל לי : (ג) לענת · כתרגומו לאתכנעא והוא מגזרת עני מאנת להיות עני ושפל מפני : (ה) את עין הארץ . את מראה הארץ : ולא יוכל וגו' . הרואה לראות את הארץ ולשון קצרה דבר : (ז) הטרם תדע · העוד לא ידעת כי אבדה מצרים : (ח) ויושב . הושבו ע"י שליח ששלחו אחריהם והושיבום אל

העמק דבר

כמבואר בכל מקום פי' הוראות הללו · ומש"ה הטעם כדי שיגיעו ע"י זה לידיעות אלו ועי' לעיל ז' ג' : (ב) ולמען תספר וגו' . עוד תכלית מיוחד לישראל שידעו ישראל הכלל. את אשר התעללתי במצרים. משמע כמו כי התעללת בי מלשון התלוצצות · ומזה ידעו כי הבא ליטמא פותחין לו כדאיתא ביומא ספ"ג ולרשו

דְעַבְדוּהִי בְּדִיל לְשַׁוָאָה אָתַי אִלֵין בֵּינֵיהוֹן: ב וּבְדִיל דְתִשְׁתָּעֵי קֳדָם בְּרָךְ וּבַר בְּרָךְ יַת נִסִּין דִי עֲבָדִית בְּמִצְרַיִם וְיַת אַתְוָתַי דִי שַׁוֵיתִי בְהוֹן וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ: ג וְעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְוָת פַּרְעֹה וַאֲמַרוּ לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי עַד אֵימָתַי מְסָרֵב אַתְּ לְאִתְכְּנָעָא מִן קֳדָמַי שַׁלַּח עַמִי וְיִפְלְחוּן קֳדָמָי: ד אֲרֵי אִם מְסָרֵיב אַתְּ לְשַׁלָּחָא יַת עַמִי הָא אֲנָא מַיְתֵי מְחַר גוֹבָא בִּתְחוּמָךְ: ה וְיַחְפֵּי יַת עֵין שִׁמְשָׁא דְאַרְעָא וְלָא יִכּוּל לְמֶחֱזֵי יַת אַרְעָא וְיֵיכוּל יַת שְׁאָר שֵׁיזָבְתָא דְאִשְׁתְּאָרַת לְכוֹן מִן בַּרְדָא וְיֵיכוּל יַת כָּל אִילָנָא דְאַצְמַח לְכוֹן מִן חַקְלָא: ו וְיִתְמְלוֹן בָּתָּךְ וּבָתֵּי כָל עַבְדָךְ וּבָתֵּי כָל מִצְרָאֵי דְלָא חֲזוֹ אֲבָהָתָךְ וַאֲבָהַת אֲבָהָתָךְ מִיוֹם מֶהֱוֵיהוֹן עַל אַרְעָא עַד יוֹמָא הָדֵין וְאִתְפְּנֵי וּנְפַק מִלְוָת פַּרְעֹה: ז וַאֲמַרוּ עַבְדֵי פַרְעֹה לֵיהּ עַד אֵימָתַי יְהֵי דֵין לָנָא לְתַקְלָא שַׁלַּח יַת גּוּבְרַיָא וְיִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲהוֹן הַעַד כְּעַן לָא יְדַעְתְּ אֲרֵי אֲבָדַת מִצְרָיִם: ח וְאִתּוֹתַב יַת מֹשֶׁה וְיַת אַהֲרֹן לְוָת פַּרְעֹה וַאֲמַר לְהוֹן אִיזִילוּ פְלָחוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן מָן וּמָן אָזְלִין: ט וַאֲמַר מֹשֶׁה בְּעוּלֵימָנָא וּבְסָבָנָא נֵיזִיל בִּבְנָנָא וּבִבְנָתָנָא

העמק דבר

מדכתיב אם ללצים הוא יליץ וכך רצו במצרים שפתחו לפני פרעה פתח לחטוא יותר: ואת אתתי אשר שמתי במצרים. וגם בשביל אותם הידיעות ששמתי לפרעה נדרש גם לישראל לדעת ביחוד. נמצא שהתכלית לאוה"ע אינו אלא לדעת בדרך כלל מענין השגחה ויכולת ה'. ולישראל התכלית עוד בפרט לדעת איך לירא מפניו ולעבדו. וזהו דבר יהושע ד' כ"ד למען דעת כל עמי הארץ את יד ה'. כי חזקה היא למען יראתם את ה' אלהיכם כל הימים פי' לכל אוה"ע אין המבוקש אלא שידעו את יד ה' ותהי' יראה כללית שלא לעבוד ע"ז וכדומה שאין שייך ע"ז לומר כל הימים שהרי אין זה מתחלק לימים כי יראה תמידית היא בלי הפסק אבל לישראל המבוקש גם לירא ממנו ית' בעבודת תורה ומצות שהוא מתחלק בכל יום מעין מצותיו ונופל ע"ז לשון כל הימים: וידעתם כי אני ה'. כח כל הכחות ועושה הכל: (ג) ויבא משה ואהרן. בכל המכות לא נזכר ביאתם זולת בפעם הראשון במופת התנין. וכאן כתיב משום שלא נזכר לשון ההתראה בדבר ה' למשה כמו בכל המכות דכאן כתיב לשון ההתראה בדבר משה לפרעה וכבר כתב הרמב"ן דכך היא דרך התורה פעם כתיב דבר ה' למשה ופעם כתיב דבר משה. ומובן אשר דבר ה' הוא אליו. מש"ה כתיב כאן הביאה: ויאמרו אליו. היינו משה לאהרן ואהרן לפרעה: לענות מפני. דקדק להגיד שיודע שנתענה מפני ישראל ויודע ומכיר בכבודם ורוצה להיטיב להם מעתה אבל עדיין מאן לענות מפני כבוד ה' שרצונו שעמו יעבדו אותו: (ד) מחר. משום שעלה ברצון שיעלה הארבה בסיבה קרובה לטבע כמו שיבואר להלן י"ג מש"ה היה נצרך שהות כזה שיהיה רוח קדים כל היום וכל הלילה מש"ה היה העונש על יום מחר: (ה) וכסה את עין הארץ. משמעות עין פעם הוא הדבר שנותנים עין עליה כמו שביארנו בספר בראשית מ"ו ד' ובספר דברים ל"ג כ"ח. ופעם משמעו מי שמשגיח ושם עין כמו עיני העדה וכאן נכלל שני דברים שהארבה יכסה תפארת הארץ שהיתה מצויינת בשפע עושר ובניינים נפלאים ויהי הכל מכוסה ועוד נכלל בזה שהמלך וכל משגיחיו. לא יוכל לראות את הארץ. באשר הארבה יכסה את עין הארץ לא יוכל להשגיח עליה כי הנה יעמדו כחומה נגד עיניהם: ואכל את כל העץ הצמח לכם מן השדה. העץ הדק שהחל לצמוח מאז שהכה הברד כל עץ השדה ובאשר שעדיין היה העץ דק עתה ורך ע"כ יכולים הארבה לאכלו ולהשחיתו: (ו) ומלאו בתיך וגו' אשר לא ראו. אם בא לצייר את הרבוי הוא מיותר שהרי זה ידענו מדכתיב ומלאו בתיך וגו' וגם לשון אשר אינו מדוקדק אלא על המינים קאי כאשר יבואר להלן י"ד שהיו כמה מיני ארבה שאינם מצוים ביבשה כלל. ומעולם לא ראו המה ואבותם מינים אלו. ועתה יהיו מלאים בבתים: ויפן. משמעו הפך פניו לאחוריו כמש"כ להלן ל"ב ט"ו שלא נהג עתה בכבוד המלך שהיה נפטר לאחוריו והיינו משום שכבר הודה שהוא הרשע ומ"מ מקשה לבו: (ח) ויושב את משה ואת אהרן. הכי מיבעי ויושב משה ואהרן אלא בא ללמדנו כי לא שלח אחריהם איזה עבד אלא אותם שרים החשובים ויושבים עם פרעה בעצה. מש"ה כששבו משה ואהרן שבו גם המה אתם: מי ומי ההלכים. כסבור היה שילכו אנשים בני עבודה כמו שאמר לכו נא הגברים וגו'. דלשון גברים משמעו אנשים בעלי גבורה שהמה מסוגלים יותר

וּבִבְנוֹתֵנוּ בְּצֹאנֵנוּ וּבִבְקָרֵנוּ נֵלֵךְ כִּי חַג־יְהוָה לָנוּ׃ י וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יְהִי כֵן יְהוָה עִמָּכֶם כַּאֲשֶׁר אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וְאֶת־טַפְּכֶם רְאוּ כִּי רָעָה נֶגֶד פְּנֵיכֶם׃ יא לֹא כֵן לְכוּ נָא הַגְּבָרִים וְעִבְדוּ אֶת־יְהוָה כִּי אֹתָהּ אַתֶּם מְבַקְשִׁים וַיְגָרֶשׁ אֹתָם מֵאֵת פְּנֵי פַרְעֹה׃ ס

שני יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה יָדְךָ עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם בָּאַרְבֶּה וְיַעַל עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְיֹאכַל אֶת־כָּל־עֵשֶׂב הָאָרֶץ אֵת כָּל־אֲשֶׁר הִשְׁאִיר הַבָּרָד׃ יג וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּהוּ עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיהוָה נִהַג רוּחַ־קָדִים בָּאָרֶץ כָּל־הַיּוֹם הַהוּא וְכָל־הַלָּיְלָה הַבֹּקֶר הָיָה וְרוּחַ הַקָּדִים נָשָׂא אֶת־הָאַרְבֶּה׃ יד וַיַּעַל הָאַרְבֶּה עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיָּנַח בְּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם כָּבֵד מְאֹד לְפָנָיו לֹא־הָיָה כֵן אַרְבֶּה כָּמֹהוּ וְאַחֲרָיו לֹא יִהְיֶה־כֵּן׃ טו וַיְכַס אֶת־עֵין כָּל־הָאָרֶץ וַתֶּחְשַׁךְ הָאָרֶץ וַיֹּאכַל אֶת־כָּל־עֵשֶׂב הָאָרֶץ וְאֵת כָּל־פְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר הוֹתִיר הַבָּרָד וְלֹא־נוֹתַר כָּל־יֶרֶק בָּעֵץ וּבְעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה

ר ש" י

פרעה: (י) (כאשר אשלח אתכם וגו'. אף כי אשלח גם את הצאן ואת הבקר כאשר אמרתם): ראו כי רעה נגד פניכם. כתרגומו. ומדרש אגדה שמעתי כוכב אחד יש ששמו רעה אמר להם פרעה רואה אני באיצטגנינות שלי אותו כוכב עולה לקראתכם במדבר והוא סימן דם והריגה. וכשחטאו ישראל בעגל ובקש הקב"ה להרגם אמר משה בתפלתו (שמות ל"ב) למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם זו היא שאמר להם לאו כי רעה נגד פניכם מיד וינחם ה' על הרעה והפך את הדם לדם מילה שמל יהושע אותם. וזהו שנאמר (יהושע ה') היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם שהיו אומרים לכם דם אנו רואין עליכם במדבר: (יא) לא

העמק דבר

לעבודה אבל לא נשים ונערים וזקנים וע"ז השיבו. (ט) בנערינו ובזקנינו נלך. שגם המה מחויבים בעבודה כמו הגברים. וגם. בבנינו ובבנותינו וגו'. אע"פ שהמה באמת לאו בני עבודה ניהו מ"מ. נלך עמהם. כי חג ה' לנו. והוא שמחה וא"א לשמוח בלי בנים ובנות והצאן ובקר אנו צריכין לקרבן החג: (י) כאשר אשלח אתכם ואת טפכם. זה לא עלה על הדעת שיבקשו עוד להוליך הטף במדבר. ומי יכלכל צרכיהם במדבר והלא ימותו ברעב והיינו. כי רעה נגד פניכם. אתם מבקשים רעתכם להוליך

טף

בעננא ובתורנא ניזיל ארי חגא קדם יי לנא: י ואמר להון יהי כן מימרא דיי בסעדכון כד אשלח יתכון וית טפלכון חזו ארי בישא דאתון סבירין למעבד לקביל אפיכון לאסתחרא: יא לא כן איזילו כען גובריא ופלחו קדם יי ארי יתה אתון בען ותרך יתהון מלות אפי פרעה: יב ואמר יי למשה ארים ידך על ארעא דמצרים וייתי גובא ויסק על ארעא דמצרים וייכול ית כל עשבא דארעא ית כל דאשאר ברדא: יג וארים משה ית חוטריה על ארעא דמצרים ויי דבר רוח קדומא בארעא כל יומא ההוא וכל ליליא צפרא הוה ורוח קדומא נטל ית גובא: יד וסליק גובא על כל ארעא דמצרים ושרא בכל תחום מצרים תקיף לחדא קדמוהי לא הוה כן גובא דכותיה ובתרוהי לא יהי כן: טו וחפא ית עין שמשא דכל ארעא וחשוכת ארעא ואכל ית כל עשבא דארעא וית כל פרי אילנא דאשאר ברדא ולא אשתאר כל ירוק באילנא ובעשבא דחקלא בכל

רש"י

כן. כאשר אמרתם להוליך הטף עמכם אלא לכו הגברים ועבדו את ה': כי אתה אתם מבקשים. (אותה עבודה) בקשתם עד הנה נזבחה לאלהינו ואין דרך הטף לזבוח: ויגרש אתם. הרי זה לשון קצר ולא פירש מי המגרש: (יב) בארבה. בשביל מכת הארבה: (יג) ורוח הקדים. רוח מזרחית נשא את הארבה. לפי שבא כנגדו שמצרים בדרומית מערבית היתה כמו שמפורש במקום אחר: (יד) ואחריו לא יהיה כן. ואותו שהיה בימי יואל שנאמר (יואל ב') כמוהו לא נהיה מן העולם למדנו שהיה כבד משל משה [כי של יואל היה] ע"י מינין הרבה שהיו יחד ארבה ילק חסיל גזם אבל של משה [לא היה אלא של מין] אחד (כ"ג רא"ם ע"ש) וכמוהו לא היה ולא יהיה: (טו) כל ירק. עלה ירוק וירדור"א בלע"ז (גריינעז): (יט) רוח ים. רוח

העמק דבר

טף במדבר בארץ ציה ושממה: (יא) לכו נא הגברים ועבדו את ה'. הודיע דעתו ועצתו שילכו רק הגברים. כי אותה אתם מבקשים. אפילו שאינם יכולים לחוג לפני ה' שזהו לגדולי הדור כמש"כ לעיל ה' ג'. מ"מ כולם בני עבודה נינהו. אבל למה תבקשו אותם שאינם ראוים לעבודה: (יב) בארבה. למקום ולמד שהארבה בא משם. וכ"כ הספורנו: ויאכל את כל עשב הארץ. נכלל בזה גם ירק העץ גם עשב השדה כדכתיב להלן ט"ו ויאכל את כל עשב הארץ וגו' ולא נותר כל ירק בעץ ובעשב השדה (א): את כל אשר השאיר הברד. אינו עשב הארץ שלפניו דא"כ הכי מיבעי את כל עשב הארץ אשר השאיר הברד כמו להלן. ואת כל פרי העץ אשר הותיר הברד. ותו הרי היה עשב הארץ שצמחו אחרי הברד כמו אילנות שצמחו אח"כ כמש"כ לעיל ה' את כל העץ הצומח לכם מן השדה. אלא דבר בפ"ע הוא שיאכל גם את כל אשר השאיר הברד היינו החטה והכסמת. וע"ע להלן ט"ו בדיוק לשון המקרא: (יג) את מטהו. עי' מש"כ לעיל ט' כ"ג: וה' נהג. הוליך מיבעי אלא משמעו שלא בא הרוח בחוזק כמו אח"כ אלא כמנהג העולם. ומש"ה נצרך להיות הרוח כל היום וכל הלילה וכך עלה במחשבה שיהיה הנס בדרך הטבע להראות כי גם בטבע יכול להכות: (יד) כבד מאד לפניו לא היה כן ארבה כמהו וגו'. פירש"י שלא היה אלא מין אחד לא כמו במכה שהיה בימי יואל שהיה ד' מינים ובלדק תמה הרמב"ן ע"ז מקראי דתהלים אבל גם פי' הרמב"ן אינו מדויק בלשון הכתוב והעיקר כמש"כ לעיל נ' להיפך מפירש"י שהיה כאן כל מיני ארבה כדאיתא במס' חולין פ' א"ע שבד' מינים יש כמה פרטים וגם יש עוד מיני ארבה שלא נכללו בד' מינים הידועים ואינם נראים בישוב כלל וכל אלה היו כאן: (טו) אשר הותיר הברד. ולעיל כתיב אשר השאיר הברד. ויש נ"מ במשמעות לנותר משמעו דממילא נותר ולא בכונת המותיר. אבל השאיר משמעו בכונה השאיר. ועי' ס' במדבר ט' ע'. מש"ה כאן דמיירי בעץ היער והגנות שהרי עלי השדה כבר נשברו ע"י הברד. משא"כ עלי היער והגינה. כמש"כ לעיל ט' כ"ה. מש"ה כתיב הותיר שממילא ניתותר אבל בחטה וכוסמת אף על גב שהיו אפילות היו ראוים ע"פ הטבע ליקלק ע"י הברד העז אלא שנעשו להם פלאות בהשגחה. וכמש"כ רש"י לעיל שם ל"א מש"ה כתיב אשר השאיר הברד. ועי' בסמוך

הרחב דבר

(א) ואע"ג דברכות ד"מ שקיל וטרי בגמ' אי פרי האילנות הוי בכלל פרי האדמה. מכ"מ העלין היינו ירק העץ ודאי נכלל בארץ כמו האילן עצמו וכמבואר שם דל"ו דעל העלין של צלף מברכין בפה"א. והכי איתא בשאלתות דר"א שאילתא ק'. שותא ודאי לאו פרי הוא כו' אפילו למאן דמחייב במעשר וברכה משום דירק הוא פרי האדמה כו' ושותא היינו עלין:

בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ טז וַיְמַהֵר פַּרְעֹה לִקְרֹא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר חָטָאתִי לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלָכֶם׃ יז וְעַתָּה שָׂא נָא חַטָּאתִי אַךְ הַפַּעַם וְהַעְתִּירוּ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְיָסֵר מֵעָלַי רַק אֶת־הַמָּוֶת הַזֶּה׃ יח וַיֵּצֵא מֵעִם פַּרְעֹה וַיֶּעְתַּר אֶל־יְהוָה׃ יט וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה רוּחַ־יָם חָזָק מְאֹד וַיִּשָּׂא אֶת־הָאַרְבֶּה וַיִּתְקָעֵהוּ יָמָּה סּוּף לֹא נִשְׁאַר אַרְבֶּה אֶחָד בְּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם׃ כ וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ כא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה יָדְךָ עַל־הַשָּׁמַיִם וִיהִי חֹשֶׁךְ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְיָמֵשׁ חֹשֶׁךְ׃ כב וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַשָּׁמָיִם וַיְהִי חֹשֶׁךְ־אֲפֵלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁלֹשֶׁת יָמִים׃ כג לֹא־רָאוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו וְלֹא־קָמוּ אִישׁ מִתַּחְתָּיו שְׁלֹשֶׁת יָמִים וּלְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר בְּמוֹשְׁבֹתָם׃ שלישי כד וַיִּקְרָא פַרְעֹה אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה רַק צֹאנְכֶם וּבְקַרְכֶם

רש"י

מערבי: ימה סוף. אומר אני שים סוף היה מקצתו במערב כנגד כל רוח דרומית וגם במזרחה של ארץ ישראל לפיכך רוח ים תקעו לארבה בימה סוף כנגדו: וכן מצינו לענין תחומין שהוא פונה לצד מזרח שנאמר (לקמן כג) מים סוף ועד ים פלשתי' ממזרח למערב שים פלשתים במערב היה שנא' בפלשתים (צפניה ב) יושבי חבל הים גוי כרתים: לא נשאר ארבה אחד. אף המלוחים שמלחו מהם (ש"ר): (כא) וימש חשך. ויחשיך עליהם חשך יותר מחשכו של לילה וחשך של לילה יאמיש ויחשיך עוד: וימש. כמו ויאמש יש לנו תיבות הרבה חסרות אל"ף לפי שאין הברת האלף נכרת כ"כ אין הכתוב מקפיד על חסרונה כגון (ישעיה י"ג) לא יהל שם ערבי כמו לא יאהל לא יטה אהלו וכן (ש"ב כ"ב) ותזרני חיל כמו ותאזרני. ואונקלוס תרגם לשון הסרה כמו לא ימוש בתר דיעדי קבל ליליא כשיגיע סמוך לאור היום. אבל אין הדבור מיושב על הוי"ו של וימש לפי שהוא כתוב אחר ויהי חשך. ומדרש אגדה פותרו לשון (דברים כ"ח) ממשש בצהרים שהיה כפול

העמק דבר

בסמוך י"ט: (טז) וימהר פרעה. שעדיין לא אכל הארבה אלא עלה האילנות ובזה לא היה מושחת האילן לגמרי. והיה ירא בהשהותו עוד מעט יאכלו גם את הקליפה והחשיף חשפה ולא היה עוד ניתותר אילן במצרים: לקרא למשה ולאהרן. עי' מש"כ לעיל ח' כ"א. חטאתי לה' אלהיכם. שלא חשתי לכבודו כמש"כ לעיל ג'. ולכם. שלא חשתי לכבודכם וגרשתי אתכם: (יז) שא נא חטאתי. שאו מיבעי כמו והעתירו אלא אמר לה' שהרי אין משה ואהרן יכולין לישא חטאו לה'. ע"כ ביקש מה' שא נא וגו'. ויסר

ארעא דמצרים: טו ואוחי פרעה למקרי למשה ולאהרן ואמר חבית קדם יי אלהכון ולכון: יז וכען שבוק כען חובי ברם זמנא הדא וצלו קדם יי אלהכון ויעדי מני לחוד ית מותא הדין: יח ונפק מלות פרעה וצלי קדם יי: יט והפך יי רוח מערבא תקיף לחדא ונטל ית גובא ורמהי לימא דסוף לא אשתאר גובא חד בכל תחום מצרים: כ ותקיף יי ית לבא דפרעה ולא שלח ית בני ישראל: כא ואמר יי למשה ארים ידך על צית שמיא ויהי חשוכא על ארעא דמצרים בתר דיעדי קביל ליליא: כב וארים משה ית ידיה על צית שמיא והוה חשוך קביל בכל ארעא דמצרים תלתא יומין: כג לא חזו גבר ית אחוהי ולא קמו אנש מתחותוהי תלתא יומין ולכל בני ישראל הוה נהורא במותבניהון: כד וקרא פרעה למשה ואמר איזילו פלחו קדם יי לחוד ענכון ותוריכון שבוקו

רש"י

ומכופל ועב עד שהיה בו ממש: (כב) ויהי חשך אפלה וגו' שלשת ימים · חשך של אופל שלא ראו איש את אחיו אותן ג' ימים · (בש"ר) ועוד שלשת ימים אחרים חשך מוכפל על זה שלא קמו איש מתחתיו. יושב אין יכול לעמוד ועומד אין יכול לישב · (ב"ר ע"ש) ולמה הביא עליהם חשך שהיו בישראל באותו הדור רשעים ולא היו רוצים לצאת ומתו בשלשת ימי אפלה. כדי שלא יראו מצריים במפלתם ויאמרו אף הם לוקין כמונו · ועוד שחפשו ישראל וראו את כליהם וכשיצאו והיו שואלין מהן והיו אומרים אין בידינו כלום אומר לו אני ראיתיו בביתך ובמקום פלוני הוא: שלשת ימים · שלוש של ימים · טרציי"נא בלע"ז (דרייאהייט) וכן

העמק דבר

מעלו וגו' · ולא פירש שישלח את ישראל כי השעה נחוצה מאד ואין עת להאריך בדברים שרחש בלבבו באיזה אופנים: (יח) ויעתר אל ה'. נצרך לעתירה משום שלא הבטיח בפה מלא ומ"מ עשה משה בקשת פרעה באשר ידע היטב שאפילו יבטיח אין בזה ממש עד שיכלו סימני המכות · וביחוד מכת בכורות שאמר ה' בפירוש לעיל ד' כ"ג וג' ד' שלא ישלח עד שיתן בהם ידו שהוא כענין דבר באדם: (יט) חזק מאד. כדי שישא את הארבה כרגע ולא כמו שבא לשם: לא נשאר ארבה אחד · פירש"י בשם המדרש אפילו מלוחים והדרש הוא מדלא כתיב לא נותר ממילא · אלא לא נשאר משמעו אפילו מה שבכונה נעשה שיהי נשאר ג"ז לא היה: (כ) ויחזק ה' וגו'. באשר לא היה כאן מקום לטעות כלל כמו בכל המכות מש"ה כתיב ויחזק ה' · וכבר ביארנו שלא היה בזה עול ח"ו · אחר שבל"ז נגזר עליהם מיתה ע"פ שחטאו כבר: (כא) ויהי חשך וגו' וימש חשך. יהי גם חשך ממש · ויהי גם באופן יותר חזק · ומקומות מקומות היו כמש"כ דבכל מצרים לא היה העוגם חזק כמו אצל פרעה ועבדיו והכל במשפט וגם זה אמת שהיו זמנים זמנים כמבואר בפ' כ"ג: (כב) את ידו. כאן לא כתיב מטהו כמו במכת ברד וארבה · ובא לרמז בזה שכן בא עי"ז יד חזקה הוא הדבר שבישראל שמתו אז אנשים שלא רצו לצאת. ועי' עוד פ' הסמוך: (כג) לא ראו איש את אחיו. מפרש את האפלה שלא הכירו אפילו את אחיו לא כמו במכת לילה · וכדאיתא בירושלמי ריש ברכות אי מכירו אפילו בלילה וכו' אלא היה אפלה שאפילו את אחיו לא הכיר כי לא נראה כלל · ולא קמו וגו'. מפרש את וימש חשך. כי שלשת ימים לא קמו וגו': ולכל בני ישראל היה אור במושבתם · לא נצרך הכתוב להודיענו כ"א במכת ערב ודבר לצורך ענין אבל כאן ע"כ בא לרמז שמתו רשעי הדור בא אור לישרים · ועי' ס' דברים י"א ו' · ועוד היה להם אור במה שלא ראו המצרים את הדבר וכדתניא במכילתא ר"פ בשלח והודו ושבחו להקב"ה שלא ראו כו' · ונכלל בזה הלשון עוד שהיה להם אור במושבות מצרים כפירש"י בשם המדרש · ונראה עוד שבא הכתוב להודיע זה משום דבזה יבואר מקרא הסמוך: (כד) ויקרא פרעה. הראב"ע כתב כי היה אחר ג"י שראו אור · ואינו נראה · דא"כ למאי עשה כן. אלא בעצם שעת החושך · ושלח ע"י אנשי ישראל. שמאז שנעשו חשובים בעיניו כמש"כ לעיל פ' ל"ה נעשו כמה אנשי ביתו ושלח על ידם: אל משה. כבר ביארנו לעיל ה' כ"א דבמקום שביקש הנחה קרא אותו בשמו להוקירו ולכבדו. ולא כתיב כאן ולאהרן באשר השלוחים היו ישראל שהמה דברו עם משה ג"כ כמש"כ לעיל ז' א' והכל ידעו שהדבר תלוי אך במשה אלא שעד כה היה אהרן המליץ בינו ובין פרעה · ועתה כסבור פרעה שהשלוחים אנשי ישראל יהיו ביניהם · ומסתמא הלך גם אהרן כדבר ה' אלא שלא קראו פרעה ע"פ דברי רשעי ישראל שהיו בביתו ואמרו כי אין להם פחד ממשה והם יהיו המליצים וכמו שיבואר במקרא כ"ח: רק צאנכם ובקרכם · אע"ג שידע פרעה שבדעתם להקריב וכמו שאמר משה

לעיל

יִצָּג גַּם־טַפְּכֶם יֵלֵךְ עִמָּכֶם׃ כה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה גַּם־
אַתָּה תִּתֵּן בְּיָדֵנוּ זְבָחִים וְעֹלֹת וְעָשִׂינוּ לַיהוָה
אֱלֹהֵינוּ׃ כו וְגַם־מִקְנֵנוּ יֵלֵךְ עִמָּנוּ לֹא תִשָּׁאֵר
פַּרְסָה כִּי מִמֶּנּוּ נִקַּח לַעֲבֹד אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
וַאֲנַחְנוּ לֹא־נֵדַע מַה־נַּעֲבֹד אֶת־יְהוָה עַד־בֹּאֵנוּ
שָׁמָּה׃ כז וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא אָבָה
לְשַׁלְּחָם׃ כח וַיֹּאמֶר־לוֹ פַרְעֹה לֵךְ מֵעָלָי הִשָּׁמֶר לְךָ
אַל־תֹּסֶף רְאוֹת פָּנַי כִּי בְּיוֹם רְאֹתְךָ פָנַי תָּמוּת׃
כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֵּן דִּבַּרְתָּ לֹא־אֹסִף עוֹד רְאוֹת
פָּנֶיךָ׃ פ **יא** א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עוֹד נֶגַע
אֶחָד אָבִיא עַל־פַּרְעֹה וְעַל־מִצְרַיִם אַחֲרֵי־כֵן
יְשַׁלַּח אֶתְכֶם מִזֶּה כְּשַׁלְּחוֹ כָּלָה גָּרֵשׁ יְגָרֵשׁ
אֶתְכֶם מִזֶּה׃ ב דַּבֶּר־נָא בְּאָזְנֵי הָעָם וְיִשְׁאֲלוּ אִישׁ ׀
מֵאֵת רֵעֵהוּ וְאִשָּׁה מֵאֵת רְעוּתָהּ כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי
זָהָב׃ ג וַיִּתֵּן יְהוָה אֶת־חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרָיִם גַּם ׀
הָאִישׁ מֹשֶׁה גָּדוֹל מְאֹד בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּעֵינֵי

ת"א גם אתה תתן בידינו זבחים. חגיגה י עבודת כוכבים כד: דבר נא באזני העם. ברכות ט:

רש"י

ז' ימים בכ"מ שטיי"נאה (זיבענטייט) של ימים: (כד) יצג · יהא מוצג במקומו: (כה) גם אתה תתן · לא דייך שמקננו ילך עמנו אלא גם אתה תתן: (כו) פרסה · פרסת רגל פלנט"א בלע"ז (פוסזאהלע): לא נדע מה נעבד · כמה תכבד העבודה שמא ישאל יותר ממה שיש בידינו: (כט) כן דברת. יפה דברת ובזמנו דברת אמת שלא אוסיף עוד ראות פניך (ש"ר): **יא** (א) כלה. גמירא כלה כליל כולכם ישלח: (ב) דבר נא · (ברכות ז') אין נא אלא לשון בקשה בבקשה ממך הזהירם על כך שלא יאמר אותו צדיק אברהם ועבדום

העמק דבר

לעיל כי את תועבת מצרים וגו' · אבל חשב כי די לכל א' שור או שה. ולא צאן ובקר דמשמעו יותר כמש"כ בס' בראשית ל"ד כ"ח · ובזה הספר כ"א ל"ו · ולא ביקש סוסיהם וחמוריהם וגמליהם שאינם בכלל בקר וצאן היינו משום שסיים · גם טפכם ילך עמכם. והדבר מובן כי לא ילכו ברגלים אלא על נושאי אנשים: (כה) גם אתה וגו'. עוד ימעט לנו צאן ובקר שלנו אלא גם אתה וגו' וכן היה והיינו שאמר פרעה וברכתם גם אותי. והוא על קרבנותיו כמו שיבואר שם: (כו) וגם מקננו · מקנה משמע יותר מצאן ובקר אלא עדר שלם של מאות וכלשון המקרא בראשית מ"ז י"ז ובמקנה הצאן ובמקנה הבקר ועי' מש"כ שם · ואמר משה דלא צאן ובקר לבד יקח כל א' מישראל אלא אפילו מי שיש לו עדרי צאן ובקר יקח עמו · כי ממנו נקח וגו' · אם סברור שלא ישחטו כל העדרים מ"מ הלא מן העדר יוקח לעבוד את ה': ואנחנו לא

אף טפלכון ייזיל עמכון : כה ואמר משה אף את תתן בידנא נכסת קודשין ועלון ונעביד קדם יי אלהנא : כו ואף בעירנא ייזיל עמנא לא נשאר מניה מדעם ארי מניה אנחנא נסבין למפלח קדם יי אלהנא ואנחנא לית אנחנא ידעין מה נפלח קדם יי עד מיתנא לתמן : כז ותקיף יי ית לבא דפרעה ולא אבה לשלחותהון : כח ואמר ליה פרעה איזיל מעלוי אסתמר לך לא תוסיף למחזי אפי ארי ביומא דתחזי אפי תמות : כט ואמר משה יאות מלילתא לא אוסיף עוד למחזי אפך : א ואמר יי למשה עוד מכתש חד איתי על פרעה ועל מצרים בתר כן ישלח יתכון מכא כשלחותיה גמירא תרכא יתריך יתכון מכא : ב מליל כען קדם עמא וישאלון גבר מן חבריה ואתתא מן חברתה מנין דכסף ומנין דדהב : ג ויהב יי ית עמא לרחמין בעיני מצראי אף גברא משה רב לחדא

העמק דבר

נדע מה נעבוד וגו׳ · איזה. שור או כשב · אם בן שנה או שנתים ולדומה. וא״כ בע״כ יוקח הכל לשם : (כז) ויחזק ה׳ וגו׳. הוסיף חזוק הלב שגם בעוד שהמכה ממשמשת לא נענה לשלח · וזה מפלאות ה׳ ג״כ כדי להגיע לתכלית הגאלה : (כח) לך מעלי · לא אמר מפני · שהרי לא ראהו רק שמע קולו : ראות פני התחלת הראיה מיקרי ראית פנים כענין הקבלת פנים : תמות · קשה והרי ידע פרעה שאין בידו להרגו ואלו היה בידו כבר הרגו · וכדאיתא בש״ר פ״ע כשהיה משה יוצא מאצל פרעה היה אומר אם יבא אצלי אני הורגו אני צולבו אני שורפו · וכשהיה משה נכנס מיד נעשה פרעה מסה . אבל בת״י ביאר שאמר שימסור אותו לרשעי ישראל שרוצים להרגו · והוא לא ידע מעסק הדבר שהיה באותה שעה בישראל · ועד כה לא אמר כזאת . שכסבור שכמו שהוא אלהים עליו כמו כן הוא בישראל אבל משעה שאמרו השלוחים לקרא לו לבדו והמה ידברו עמו כמש״כ לעיל מצא לב לחשוב שכמ״כ יוכלו לו להרגו ממש : (כט) כן דברת וגו׳ · כאן מבואר שידע משה סימני המכות עד שלא באו וידע שלא תהי׳ עוד אלא אחת · כמש״כ לעיל ט׳ ל״א שהיו רשומים על המטה דצ״ך עד״ש באח״ב : לא אסף עוד · הוסיף משה מלת עוד דמשמעו כ״פ כמו שהיה עד כה · כמו שפירשו במשנה שלהי סנהדרין לא תבנה עוד כמו שהיתה כו׳ · ואמר משה שלא יוסיף לראות באופן שהיה עד כה · כי מעתה יבא פרעה אליו : יא (א) כלה · לא יחשוב עוד שישלח על משך ג״י אלא לגמרי יציאה לחרות (א): גרש יגרש · לא יתלה ברצונכם כאשר הבין עד כה ממכת ערוב ואילך לעשות כ״ר לישראל אלא עתה יהי׳ נענה מפני ה׳ כמש״כ לעיל י׳ ג׳ בפי׳ לענות מפני · ואם כן בע״כ של ישראל ירצה שיצאו מרשותו כדי לעבוד את ה׳ : (ב) באזני העם · נתבאר בספר בראשית ר״פ ויגש דכ״פ מורה לשון באזני שלא יהיה נשמע לאחרים זולתם : וישאלו · שכל מצרים לא ידעו מחשבת פרעה ודבריו למשה וכסבורים שעוד ישובו למצרים וכמש״כ לעיל ז׳ ה׳ · ובספר במדבר ר״פ מסעי · מש״ה השאילום ולא היה בזה שמץ עולה שהרי בדין היה להקב״ה לצוות לבוז ג״כ אלא שרצונו ית׳ היה שיהי׳ בזה האופן כדי שירדפו אח״כ אחרי ישראל · וכדי שיצאו ישראל בחפזון כמש״כ להלן י״ב י״א · ובס׳ דברים ע״ז ג׳ נתבאר יותר · ודעת אלהים אין חקר : איש מאת רעהו וגו׳ · לעיל ג׳ כ״ב כתיב ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה · שאז היו הדברים שיצאו מיד ולא היה התרועעות לישראל עם אנשי מצרים רק עם שכנות · אבל כאשר עלה כי לא נגאלו עד ששהה י״ב חודש שהיה משפט מצרים וממכת ערוב ואילך השיגו התרועעות הרבה ולא עוד אלא במכת חשך שלא קמו איש מתחתיו ג״י והאיך התענו כולם ג׳ ימים . אלא ישראל שהיה אור במושבותם הושיעו להם מזון וכל הצריך ובזה השיגו ישראל חן גדול בעיניהם : וכלי זהב · ולא כתיב ושמלות כדכתיב שם ולהלן י״ב ל״ה דשמלה ללבוש א״א לשאול מאיזה ריע · שאין הגופות סובלין הלבשת אדם אחר · אם לא ממי שרגיל עמו ביותר כמו שכנות · מש״ה שם שמדבר רק בשכנות כתיב ושמלות ג״כ · ולא כאן שמדבר בריע לבד: (ג) גם האיש משה · אע״ג שעשה להם רעה רבה: גדול מאוד וגו׳ בעיני עבדי פרעה · שהמה כבר הסכימו שיצאו ישראל · ופרעה מקשה לבו בחנם · ומל״מ ראו כי משה מזרז להעתיר וחס עליהם מאד · בזה נתגדל כבודו בעיניהם

הרחב דבר

(א) והכי מבואר בברכות ד״ט הכל מודים שגאולה היתה בלילה שנאמר אשר הוציאך ה׳ אלהיך ממצרים לילה וכשיצאו לא יצאו אלא ביום וגו׳ . אלמא דמשמעות של הוציאך היינו יציאת הרשות של קנין הגוף לפרעה ולא יציאה מקומית מא״מ בזה לא היה אלא ביום . והכי איתא בירושלמי פסחים פ״ה שאמרו הלל על אכילת פסח ואמרו הללו עבדי ה׳ ולא עבדי פרעה . והסיבה לזה הוא כמש״כ לעיל ה׳ ג׳ דבעת התראה למכת בכורות אמר משה בשם ה׳ כה אמר ה׳ בני בכורי ישראל ,

עַבְדֵי־פַרְעֹה וּבְעֵינֵי הָעָם׃ ס רביעי ד וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֹּה אָמַר יְהוָה כַּחֲצֹת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרָיִם׃ ה וּמֵת כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשִּׁפְחָה אֲשֶׁר אַחַר הָרֵחָיִם וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה׃ ו וְהָיְתָה צְעָקָה גְדֹלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר כָּמֹהוּ לֹא נִהְיָתָה וְכָמֹהוּ לֹא תֹסִף׃ ז וּלְכֹל ׀ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יֶחֱרַץ־כֶּלֶב לְשֹׁנוֹ לְמֵאִישׁ וְעַד־בְּהֵמָה לְמַעַן תֵּדְעוּן אֲשֶׁר יַפְלֶה יְהוָה בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל׃

ת"א כחצת. ברכות ג' ד': ולכל בני: ברכות נו:

רש"י

ועמו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם: (ד) ויאמר משה כה אמר ה'. בעמדו לפני פרעה נאמרה לו נבואה זו שהרי משיצא מלפניו לא הוסיף ראות פניו: כחצת הלילה. כהחלק הלילה לחצות כמו (מלכים א' י"ח) בעלות (תהלים קכ"ד) בחרות אפם בנו זהו פשוטו ליישבו על אפניו שאין חצות שם דבר של חצי. ורז"ל (ברכות ד') כמו כחצי הלילה ואמרו שאמר משה כחצות דמשמע סמוך לו או לפניו או לאחריו ולא אמר בחצות שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא. אבל הקב"ה יודע עתיו ורגעיו אמר בחצות: (ה) עד בכור השבי. למה לקו השבוים כדי שלא יאמרו יראתם תבעה עלבונם והביאה פורענות על מצרים: מבכור פרעה עד בכור השפחה. כל הפחותים מבכור פרעה וחשובים מבכור השפחה היו בכלל. ולמה לקו בני השפחות שאף הם היו משתעבדים בהם ושמחים בצרתם: וכל בכור בהמה. לפי שהיו עובדין לה. כשהקב"ה נפרע מן האומה נפרע מאלהיה (מכילתא): (ז) לא יחרץ כלב לשונו. אומר אני שהוא לשון שנון לא ישנן וכן (יהושע י') לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו לא שנן (ש"ב ה') אז תחרץ תשתנן (ישעיה מ"א) למורג חרוץ שנון (משלי כ"א) מחשבות חרוץ אדם חריף ושנון

העמק דבר

בעיניהם: ובעיני העם. אע"ג שהנה לא ידעו מכ"ז שנדברו פרעה ומשה. בכ"ז הבינו גם כן בגדולתו (א): (ד) כחצות הלילה. כבר כ' הרמב"ן דלא בלילה שאחר היום הזה שהוא מדבר. אלא באיזה לילה שיעלה ברצון אבל הדבור היה באותו שמעמד של מכת חושך כמה ימים לפני מ"כ ב): אני יוצא. אני עובר או אני יורד מיבעי. אלא יש בזה כונה שהיה ללמדנו על אופן הנגף דלפי הידוע היה ע"י משחית לחבל. והכי פשוט בלשון חז"ל כיון שניתן רשות למשחית כו'. וא"כ קשה. שהרי מבואר במש"כ ועברתי בארץ מצרים. וגו' אני ולא מלאך ולא שרף כידוע. וכבר עמדו הראשונים ז"ל ע"ז. אבל הענין הוא כמו מלך שמרדה בו מדינה וכשכבשה והכניעה והושלט אצלו להמית המורדים. אולם ידוע שלא מרדו

הרחב דבר

ואמר אליך שלח את בני ויעבדני וגו'. והבין מלשון ישראל דהשילוח יהי' להלוטין יען שלא א"ל דרך ג"י אלא בשעה שא"ל בלשון אלהי העברים.. ולא עתה שכבר כלו הרשעים. וכלם בשם ישראל יכונה בלשון הקב"ה:

(א) והנה באדר"נ פכ"ט תניא ר"א הקפר אומר כל המכבד את חבירו לשם ממון לסוף נפטר ממנו בקלון. וכל הבוזה א"ת לשם מצוה סוף שנפטר ממנו בכבוד כו'. שכן מצינו במשה רבינו שביזה את פרעה לשום מצוה. שאמר וירדו כל עבדיך אלה אלי. וכי פרעה עומד על הגג ומשה על הארץ אלא כך אמר משה אפילו כל עבדיך שעומדים ומשתחוים לפניך על במה שלך יעמדו ויבקשו ממני. איני שומע להם ומנין שנפטר ממנו בכבוד שנאמר ויקרא למשה ולאהרן לילה. א"ל וכי גנבים אנחנו שנצא בלילה אלא המתן לנו עד שיביא הקב"ה לנו ז' ענני כבוד ונצא בשמחה ובגלוי ראש כו'. הרי הביא התנא ההוכחה ממה שהמתין פרעה ולא גירשם בלילה. ולא הוכיח מזה המקרא גם האיש משה וגו' אלא מעבדי פרעה אין הוכחה כמש"כ דסיבה הי' לדבר:

(ב) והא דאי' בברכות ד"ד ר"א אמר בפלגא אורתא דנגהי ארביסר הוי קאי. תברי' כנדו וה"ק משה לישראל פי' דגוף המאמר לפרעה ודאי היה קודם אלא משום שאמר משה לישראל בזה הלשון כחצות. להכי כתיב הכא ג"כ הכי ולישראל ודאי אמר באורתא דנגהי ארביסר:

בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עַמָּא: ד וַאֲמַר מֹשֶׁה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ כְּפַלְגוּת לֵילְיָא אֲנָא מִתְגְּלֵי בְּגוֹ מִצְרָיִם: ה וִימוּת כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא דְפַרְעֹה דַעֲתִיד לְמִתַּב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ עַד בּוּכְרָא דְאַמְתָא דְבָתַר רֵחַיָא וְכָל בּוּכְרָא דִבְעִירָא: ו וּתְהֵי צְוָחְתָא רַבְּתָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם דִכְוָתַהּ לָא הֲוָת וְדִכְוָתַהּ לָא תוֹסִיף: ז וּלְכֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא יַנְזֵק כַּלְבָּא בְּלִישָׁנֵיהּ לְמִנְבַּח

העמק דבר

בו פחותי ערך אשר דבר אין להם בהליכות המדינה · ולמה זה ימיתם בחנם · ואם ישלח חילו להרוג המורדים לבד · איך יבחנו מי זה שהיה מתברך למרוד ומי הוא שפל בנפשו ואין לו דעת ע"ז ע"כ התחכם לצוות לאמר · הנה המלך בכבודו יצא אל המדינה ומי זה שר ונגיד יצא לקראתו לכבדו ולכפר פניו · ואז ידעו שרי המלך ואנשי חילו להרוג את כל היוצאים · ומי שאין בלבו התנשאות למרידה אינו חושב ביציאתו לקראת המלך שיהא לכבודו ורצונו וגם א"צ לכפר פניו לכן אינו יוצא נמצא ההורגים המה מחבלים ולא המלך · אבל מה גרם לדבר אור פני מלך בכבודו · ואם היה משלח איזה שר לא היו יוצאים לקראתו אלא גדולי המדינה כערכו ולא מי שגדול ממנו ולא היה נהרג · כך יש לדעת דכמו כל כחות הקדושה מתפעלים וניזונים באור פני מלך מלכי המלכים הקב"ה · כך כל כחות הטומאה אין מקור חיותם בא אלא ממקור עליון ית' · ולזה הסוראה באו שני שעירי יוה"כ א' לשם וא' לעזאזל שניהם שוין במונתן · אע"ג שזה לקדושה וזה להיפך · ללמדנו שמקור חיות כל הנברא ממקור אחד יוצאים אלא שזה מתפשט לסטרא דקדושה וזה יורד ומתפשט לסטרא דטומאה · וא"כ בגלוי שכינה במקומם הכל מתפעלים ויוצאים לקראת מלך חיים ית' · וכאשר עבר ה' בא"מ יצאו כל כחות הרוחנים בטומאה למצוא שפע מזון כח הרוחני שלו · וכאשר חל עליהם שפע התגלות ה' והם אינם ראוים לכך · ע"כ ניזוקו ע"י מחבלים כטבע הקדושה בשעה שהיא למשא על המורגש משום שאינו ראוי לכך אפילו מי שהוא מספרא דקדושה כמו משה רבינו בשעה שנפגש מהתגלות כבודו ית' והוא לא הכין עצמו לכך כמש"כ לעיל ד' כ"ד · ועי' מש"כ להלן כ"ג י"א בנו"א · כש"כ אנשי מצרים · נמצא העברת ה' בעצמו ובכבודו ית' שהיה שלא בטבע · הוא הגורם הטבעי מיתתו · כל הנרגשים בהתגלות זו · ובזה עלה מיתתו כל בכורי מצרים וכל ראש שבהם אפילו הוא מאומה אחרת כמש"כ להלן י"ב כ"ט · ואם היה התגלות כבוד קדושת מלאך או שרף לא היה מתפעל לקראתו כל כחות אלא מי שהוא כערכו בכח הטומאה · כי זה נגד זה עשה האלהים · הא מיהא נרמז בלשון אני יוצא · כונה כפולה · היינו התגלות כבודו ית' · ואני היינו ישיות שלי שיש בכל דבר יוצא לקראתי: **בתוך מצרים** · באמצע מצרים · ולא בגושן שהוא גבול מצרים ג"כ · ובזה תהי שולטת המכה מכל צד בשוה · ובזה · **(ה) ומת כל בכור** · כל אופני בכורה יש בו כח רוחני חזק · יותר מפשוט · ובזה מתחזק כח הקדושה או כח הטומאה שעליו: **מבכור פרעה וגו'** · הוא בכור לאב · והוא הנקרא בתהלים ע"ח ראשית אונים באהלי חם · וכתיב מבכר חסר · שפרעה עצמו היה בכור ולא מת · א"כ לא כל בכור פרעה מתו: **עד בכור השפחה** · הוא בכור לאם · וע"ז כתיב ויך כל בכור במצרים · ועי' להלן י"ב כ"ט: **(ו) אשר כמהו לא נהיתה וכמהו לא תסיף** · ידוע הזרות שבזה הלשון שעירבב ל"ז עם ל"נ · ועי' ת"י ורא"בע והספורנו · והנראה דלא קאי על הצעקה שתהי' גדולה כ"כ · אלא שכך תהיה הצעקה אשר כמהו וגו' · היינו שיצעקו כי מכה כזו לא נהיתה · והנה תניא במכילתא בא פ"ז למדנו שע"ז לוקה בארבעה דרכים ועובדיה בשלשה במכה ובהשחתה ובמגפה · למדנו שלא מתו כל הבכורים בב"א כעין מכת סנחריב וחילו · אלא הוכו בתחלואים רעים ונשחתה צורתם עד שמתו במיתה משונה · ומעתה יובן שמש"ה עירבב המקרא ל"ז עם ל"נ · ללמדנו שהמכה היתה באה כעין דבר ממש שהוא בל"ז וגם מחלה משונה המכונה בל"נ: **(ז) לא יחרץ כלב לשונו** · דטבע הכלב שחורץ לשונו אם בא איש שלא יכירנו לחצר אדוניו · וגם מיוחד טבע הכלב להכיר איזה דבר רוחני כדאי' בב"ק ד"ס ב' כלבים בוכים מלה"מ בא לעיר כלבים משחקים אליהו הנביא בא לעיר · וא"כ בלא ספק שהכלבים הרגישו כח התגלות השכינה בארץ · והנה היה בכלל ב"י כמה רשעים שיצאו ממצרים כמו שיבואר להלן י"ב כ"ז · וא"כ לא היו ראוים להיות במצרים בשעה זו · וכאשר הלכו היה ראוי לכלבים לחרוץ לשונם עליהם אבל בשביל כבוד ישראל לא יחרץ כלב לשונו · ולא תקשה הא נזהרו שלא לצאת איש מפתח ביתו · שהרי יבואר להלן י"ב כ"ב שלא הוזהרו אלא זקני ישראל · ולא כל המון: **אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל** · כבר נתבאר כ"פ דבכ"מ דכתיב בין ובין · יש אמצעי בין שתי הקצוות · וכן הפי' כאן דמצרים נינפו לגמרי וישראל הכשרים ראוים היו לאותו נס מצד עצמם · והיו ג"כ רשעים שלא היו ראוים הרי הם אמצעים בין הקצוות · ומכ"מ יהיו ניצולים להיות לצוותא לצדיקים כמו שיבואר · ותדעון בזה שלא יחרץ כלב לשונו לשום אדם · כמה הפלגת ההבדל בין מצרים ובין ישראל החביבים עד אשר אפילו צוותא שלהם

ח וירדו כל־עבדיך אלה אלי והשתחוו־לי לאמר צא אתה וכל־העם אשר־ברגליך ואחרי־כן אצא ויצא מעם־פרעה בחרי־אף׃ ס ט ויאמר יהוה אל־משה לא־ישמע אליכם פרעה למען רבות מופתי בארץ מצרים׃ י ומשה ואהרן עשו את־כל־המפתים האלה לפני פרעה ויחזק יהוה את־לב פרעה ולא־שלח את־בני־ישראל מארצו׃ ס **יב** א ויאמר יהוה אל־משה ואל־אהרן בארץ מצרים לאמר׃ ב החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה׃ ג דברו אל־כל־עדת ישראל לאמר בעשר לחדש הזה ויקחו להם איש שה לבית־

ת"א וירדו כל · זבחים קב מנחות לה : ויצא מעם . זבחים שם : ויאמר ה' אל · ר"ה כב וכה : החדש הזה · סנהדרין מב מנחות נט : החדש הזה לכם · ברכות י' שבת פו קמז פסחים ו' ר"ה ז כה מגילה כט ל' סנהדרין יב עקרים מג פ"ו : ראשון הוא · ר"ה ח ט : דברו אל כל · פסחים נ"ו : בעשר לחדש · פסחים ו נו ר"ה ז : ויקחו להם · פסחים נא קדושין מב בכורות יב : שה לבית · פסחים פח ל :

רש"י

(שם י') ויד חרוצים תעשיר הריפים סוחרים שנונים : אשר יפלה. יבדיל : (ח) וירדו כל עבדיך · חלק כבוד למלכות שהרי בסוף ירד פרעה בעצמו אליו בלילה ואמר קומו צאו מתוך עמי ולא אמר לו משה מתחילה וירדת אלי והשתחוית לי (זבחים ק"ב) : אשר ברגליך · ההולכים אחר עצתך והלוכך : ואחרי כן אצא · עם כל העם מארצך : ויצא מעם פרעה · כשגמר דבריו יצא מלפניו : בחרי אף · על שאמר לו אל תוסף ראות פני : (ט) למען רבות מופתי · מופתי שנים רבות שלשה מכת בכורות וקריעת ים סוף ולנער את מצרים : (י) ומשה ואהרן עשו וגו' · כבר כתב לנו זאת בכל המופתים ולא שנאה כאן אלא בשביל לסמכה לפרשה של אחריה: **יב** (א) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן. שבשביל שאהרן עשה וטרח במופתים כמשה חלק לו כבוד זה במצוה ראשונה שכללו עם משה בדבור : בארץ מצרים · חוץ לכרך או אינו אלא בתוך הכרך ת"ל כצאתי את העיר וגו' ומה תפלה קלה לא התפלל בתוך הכרך לפי שהיתה מלאה גילולים דבור חמור כזה לא כל שכן (מכילתא) : (ב) החדש הזה · הראהו לבנה בחדושה ואמר לו כשהירח מתחדש יהיה לך ר"ח (מכילתא ש"ר) · ואין מקרא יוצא מידי פשוטו על חדש ניסן אמר לו זה יהיה ראש לסדר מנין החדשים שיהא אייר קרוי שני סיון שלישי : הזה · נתקשה משה על מולד הלבנה באיזו שיעור תראה ותהיה ראויה לקדש והראה לו באצבע את הלבנה ברקיע ואמר לו כזה ראה וקדש · וכיצד הראהו והרי לא היה נדבר עמו אלא ביום שנא'

העמק דבר

יקר בעיני ה' · משא"כ שאר אוה"ע אפילו מי שלא היה בכור ולא הרגיש גלוי שכינה · אך אם היה רשע כ"כ שראוי היה להספד במה"ד ניגף על חטאיו או השיג קול חריצת כלבים כאמור · ואמר כאן בלשון למען תדעון בל"כ לא כמו עד כה · לפי שעד כה לא השיגו כל מצרים זה הידיעה כמו פרעה כמש"כ שם · אבל כאן הכירו הכל הגדל מעלת ישראל בעיני ה' : (ח) כל עבדיך · לפי הדרש בזבחים דק"ב אמר כך בשביל כבוד המלוכה · דבאמת ירד גם פרעה בעצמו כדכתיב ויקרא למשה ולאהרן לילה · וכ"ה ברבה פי"ח · ואע"ג שהיה אפשר לפרש ויקרא למשה וגו' ע"י שלוחו קרא אותם לביתו כמו לעיל כ"פ · פשטא לחז"ל

לְמֶאֱנָשָׁא וְעַד בְּעִירָא בְּדִיל דְּתִדְעוּן דִּי יַפְרֵישׁ יְיָ בֵּין מִצְרָאֵי וּבֵין יִשְׂרָאֵל׃ ח וְיֵחֲתוּן כָּל עַבְדָּיךְ אִלֵּין לְוָתִי וְיִבְעוֹן מִנִּי לְמֵימַר פּוּק אַתְּ וְכָל עַמָּא דִּי עִמָּךְ וּבָתַר כֵּן אֶפּוּק וּנְפַק מִלְּוָת פַּרְעֹה בִּתְקוֹף רְגָז׃ ט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לָא יְקַבֵּל מִנְּכוֹן פַּרְעֹה בְּדִיל לְאַסְגָּאָה מוֹפְתַי בְּאַרְעָא דְּמִצְרָיִם׃ י וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עֲבָדוּ יָת כָּל מוֹפְתַיָּא הָאִלֵּין קֳדָם פַּרְעֹה וְאַתְקֵיף יְיָ יָת לִבָּא דְּפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵיהּ׃ א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם לְמֵימַר׃ ב יַרְחָא הָדֵין לְכוֹן רֵישׁ יַרְחַיָּא קַדְמָאָה הוּא לְכוֹן לְיַרְחֵי שַׁתָּא׃ ג מַלִּילוּ עִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּעַסְרָא לְיַרְחָא הָדֵין וְיִסְּבוּן לְהוֹן גְּבַר אִימְרָא לְבֵית אַבָּא אִימְרָא לְבֵיתָא׃

רש"י

(לעיל ז) ויהי ביום דבר ה' (ויקרא ז') ביום צוותו (במדבר טו) מן היום אשר צוה ה' והלאה אלא סמוך לשקיעת החמה נאמרה לו פרשה זו והראהו עם חשכה: (ג) **דברו אל כל עדת.** וכי אהרן מדבר והלא כבר נאמר אתה תדבר אלא חולקין כבוד זה לזה ואומרים זל"ז למדני והדיבור יוצא מבין שניהם כאילו שניהם מדברים (מכילתא): **דברו אל כל ע"ת ישראל בעשר לחדש.** דברו היום בר"ח שיקחוהו בעשר לחדש הזה (מכילתא). פסח מצרים מקחו בעשור ולא פסח דורות (פסחים צ"ו): **שה לבית אבות.** (שם) משפחה אחת הרי שהיו מרובין

העמק דבר

לחז"ל שא"א לפרש הכי. שהרי מוזהרים היו משה ואהרן לבלי לצאת מפתח ביתיהם עד הבקר. וא"כ מפרשי הא דדייק משה לומר ואתם לא תצאו וגו'. לאפוקי המון ישראל וכמו שיבואר שם. אכן לפי הפשט י"ל דדיוק ואתם וגו' לאפוקי משה ואהרן שהם לא יראו מהמשחיתים לחבל: **אלה.** גדולי המדינה העומדים לפני פרעה וכדתניא באדר"נ שהבאתי לעיל ג': **והשתחוו לי.** שתם השתחויה משמע בתחנה ובקשה כמש"כ בס' בראשית כ"ד כ"ו בשם הירוש'. והכי איתא בת"א ובת"י כאן ויבעון מני: **צא אתה וגו'.** שיבקשוהו לצאת תומ"י מפני רוב פחד שלא יהיה להם למזכיר עון כמש"כ לעיל: **אשר ברגליך.** ההולכים אחריך. ובאו בזה להרשות כל ערב רב ממצרים שיצאו ג"כ עמם: **ויצא מעם פרעה בחרי אף.** פרש"י על שאמר לו אל תוסף ראות פני. וקשה לי א"כ היה בכל השעה ההיא בכעס. ואיך חלה עליו רוה"ק ושמע כל דבר ה'. אלא נראה דמשה ואהרן הסבירו לו כל המאמר והוא לא רצה לשמוע כלל. וע"ז יצא בחרון אף. ומש"ה ויאמר וגו': (ט) **לא ישמע אליכם פרעה.** מה שאתם מדברים אל פרעה. הוא לא ישמע כלל לא משום שהוא מיקל בכבודכם אלא כך הקשיתי את לבו שלא ישמע כלל: **למען רבות מופתי בארץ מצרים.** כפרש"י להגיע למכת בכורות וקריעת י"ם. ואלו שמע והתבונן היטב בזה המאמר היה יצא לבו לשמוע מות בנו הבכור שהוא קשה מהכל כמש"כ לעיל ד' כ"ב: (י) **ומשה ואהרן עשו את כל המופתים וגו'.** היה ראוי לכתוב זה המקרא אחר מכת חשך שהרי במכת בכורות לא עשו מאומה. אלא שגם אזהרה זו להגיד לפרעה כי ימות בנו הבכור היה מופת בפ"ע כמש"כ שם מש"ה אחר אותה אזהרה

פירש הכתוב מה שעשו משה ואהרן: **ויחזק ה' וגו'.** בלי שום טעם וסיבה אלא חיזוק הלב בדרך פלא: **מארצו.** לא מיבעי שלא אבה להוציאם לחרות אלא אפי' יציאה מקומית לאיזה ימים לא אבה בעקשות הלב. ובא הכתוב להגדיל הפלא לפנינו. ללמדנו כמה מתעלל ה' עם רשעים להעבירם ע"ד אנושי כדי להוסיף לחטוא ולפתוח להם פתח להמציא עונש כדי לאבדם: **יב** (א) **ואל אהרן.** ע' מש"כ לעיל ז' ח': **לאמר.** משמעות תיבה זו יבואר ריש ס' ויקרא ברצות ה': (ב) **לכם ראש חדשים.** ראש משמעו כ"פ מובחר כמו מראש פרעות אויב וכן הרבה. והפי' לכם דוקא החדש הזה מובחר בשנה כמו שחודש תשרי הוא המובחר במה שנוגע לצרכי העולם משום שבו נברא העולם. וכלל גדול הוא שבאותו יום שנברא אותו דבר מסוגל זה היום גם לדורות להתחזק יותר ומזה הטעם טבע האש במוש"ק רותח יותר משום שאז נברא וכ"כ הרשב"א בשו"ת סי' ת"ג. ומש"ה בחודש תשרי עיקר דינו של אדם על כל השנה משום שבו ביום נידון אדה"ר כמש"כ הר"ן במס' ר"ה. ובאותו חודש חג הסכות שבו עיקר ברכה לתבואה. כמש"כ בס' ויקרא ובמדבר משום שבאותו חודש נברא העולם. כ"ז בעניני הטבע. וכך בחודש ניסן נוצר בראשונה סגולת עם ה' בי"מ ע"כ אותו החודש מסוגל להתחזק בעבודת ה' ע"י ספור י"מ שגורם אמונה ובטחון כמש"כ בס' דברים ט"ז ג' וע"ע להלן מ"ב: **ראשון הוא לכם.** למנין כמשמעו. ודייק לכם לישראל ולא לאוה"ע. וצוה הקב"ה לנו לנהוג ממנו המנין למען ידעו אדם מישראל כי העיקר הוא צורתו המיוחדת ולא צורה האנושית שבכל אדם. זהו משמעו של מקרא דלכם לכל ישראל. אבל חז"ל דרשו לכם הוא משה ואהרן ולענין קידוש החודש

אָבֹת שֶׂה לַבָּיִת: ד וְאִם־יִמְעַט הַבַּיִת מִהְיֹת מִשֶּׂה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֹב אֶל־בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תָּכֹסּוּ עַל־הַשֶּׂה: ה שֶׂה תָמִים זָכָר בֶּן־שָׁנָה יִהְיֶה לָכֶם מִן־הַכְּבָשִׂים וּמִן־הָעִזִּים תִּקָּחוּ: ו וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ כֹּל קְהַל עֲדַת־יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעַרְבָּיִם: ז וְלָקְחוּ מִן־הַדָּם וְנָתְנוּ עַל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וְעַל־הַמַּשְׁקוֹף עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר־

ת"א ואם ימעט · פסחים פט נט תמורה ל: במכסת · פסחים לא סא עח ופט זבחים כג: איש לפי · פסחים לא סוכה מב קדושין מב זבחים כג: שה תמים · זבחים כה בכורות לט: והיה לכם · ר"ה ז מנחות מט ערכין יג: ושחטו אתו · פסחים סד עח קדושין מא מב: בין הערבים · פסחים נט סא קח זבחים לא: על הבתים · פסחים פו:

רש"י

יכול שה אחד לכלן ת"ל שה לבית: (ד) ואם ימעט הבית מהיות משה · ואם יהיו מועטין מהיות משה. א' שאין יכולים לאכלו ויבא לידי נותר ולקח הוא ושכנו וגו' זהו משמעו לפי פשוטו ועוד יש בו מדרש ללמד שאחר שנמנו עליו יכולין להתמעט ולמשוך ידיהם הימנו ולהמנות על שה אחר אך אם באו למשוך ידיהם ולהתמעט מהיות משה יתמעטו בעוד השה קיים בהיותו בחיים ולא משנשחט (פסחים פ"ט): במכסת · חשבון וכן מכסת הערכך (ויקרא כ"ז): לפי אכלו. הראוי לאכילה פרט לחולה וזקן שאינו יכול לאכול כזית (מכילתא): תכסו · תתמנון: (ה) תמים · בלא מום: בן שנה · כל שנתו קרוי בן שנה כלומר שנולד בשנה זו: מן הכבשים ומן העזים · או מזה או מזה שאף עז קרוי שה שנאמר ושה עזים: (ו) והיה לכם למשמרת. זהו לשון בקור שטעון בקור ממום ד' ימים קודם שחיטה ומפני מה הקדים לקיחתו לשחיטתו ד' ימים מה שלא נוה כן בפסח דורות היה ר' מתיא בן חרש אומר הרי הוא אומר ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים (יחזקאל ט"ז) · הגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו ולא היו בידם מצות להתעסק בהם כדי שיגאלו שנאמר ואת ערום ועריה (שם) ונתן להם שתי מצות דם פסח ודם מילה שמלו באותו הלילה שנאמר מתבוססת בדמיך בשני דמים ואומר גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו (זכריה ט') ולפי שהיו שטופים באלילים אמר להם משכו וקחו לכם · משכו ידיכם מאלילים וקחו לכם צאן של מצוה: ושחטו אותו. וכי כלן שוחטין אלא מכאן ששלוחו של אדם כמותו (מכילתא קדושין מ"א): קהל עדת ישראל. · קהל ועדה וישראל · מכאן אמרו פסחי צבור נשחטין בג' כתות זו אחר זו נכנסה כת ראשונה ננעלו דלתות העזרה וכו' כדאיתא בפסחים (דף ס"ד): בין הערבים · משש שעות ולמעלה קרוי בין הערבים שהשמש נוטה לבית מבואו לערוב ולשון בין הערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה עריבת היום בתחלת שבע שעות מכי ינטו צללי ערב ועריבת הלילה בתחלת הלילה · ערב לשון נשף וחשך כמו ערבה כל שמחה (ישעיה כ"ד): (ז) ולקחו מן הדם · זו קבלת הדם יכול ביד ת"ל אשר בסף: המזוזות. הם הזקופות אחת מכאן לפתח ואחת מכאן: המשקוף · הוא העליון שהדלת שוקף עליו כשסוגרין אותו לינט"ל בלע"ז (אבערשוועללע) · ולשון שקיפה חבטה כמו (ויקרא כ"ו) קול עלה נדף. טרפא דשקיף.

העמק דבר

החודש כדאי' במס' ר"ה · והוא משום שהיה ראוי להתחיל הפ' דברו אל כל עדת ישראל לאמר החדש הזה וגו' ויקחו להם וגו' · אלא יש בזה כונה שניה שמקרא מיוחד למשה ואהרן ראשי ישראל · והיינו לענין קה"ח: (ג) שה לבית אבות שה לבית · ידוע הדרש שאם היו מרובין יכול שה אחת לכולן ת"ל שה לבית · ועדיין יש לדקדק דמכ"מ היה ראוי לפרש ואם ירבה בית אבות יהיה שה לבית כמו שמפרש הכתוב ואם ימעט הבית וגו' אלא יש בזה כונה אחרת נ"כ דגם בהיות שה לבית אבות יהיה שה לבית · והענין דלפי הנראה מלשון הכתוב וראה את הדם וגו' ופסח ה' על הפתח ולא יתן המשחית וגו' דראיית הדם שעל פתח הבית היה מגין וא"כ ישראל שעבר ויצא מביתו ונכנס לבית מצרי היה ראוי להיות ניזוק · אבל באמת אינו כן כמבואר להלן י"ג ולא יהיה בכם נגף וגו' · עוד ראוי לדעת שהיו כמה

ד וְאִם יִזְעַר בֵּיתָא מִלְּאִתְמַנָּאָה עַל אִימְּרָא וְיִסַּב הוּא וְשִׁיבָבֵיהּ דִּי קָרִיב לְבֵיתֵיהּ בְּמִנְיַן נַפְשָׁתָא גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵיהּ תִּתְמְנוּן עַל אִימְּרָא׃ ה אִימַּר שְׁלִים דְּכַר בַּר שַׁתָּא יְהֵי לְכוֹן מִן אִמְּרַיָּא וּמִן עִזַּיָּא תִּסְּבוּן׃ ו וִיהֵי לְכוֹן לְמַטְּרָא עַד אַרְבְּעַת עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא הָדֵין וְיִכְּסוּן יָתֵיהּ כֹּל קְהָלָא כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בֵּין שִׁמְשַׁיָּא׃ ז וְיִסְּבוּן מִן דְּמָא וְיִתְּנוּן עַל תְּרֵין סִפַּיָּא וְעַל שַׁקְפָא עַל בָּתַּיָּא דְיֵיכְלוּן יָתֵיהּ בְּהוֹן׃

העמק דבר

רשעי ישראל באותו דור שלא מתו בדבר משום שלא סירבו לצאת אבל מכ"מ לא היו ראויים להגאל מן המשחית בשביל רשעתם · אלא בזכות הכשרים שבבית אב שלו כמו שיבואר להלן כ"ג וכ"ז . וא"כ היה התועלת של השה גם לכלל בית אב גם לבית · דכמעשה היה שה לבית · והתועלת להגין היה שה לבית אבות · היה מגין על כל בית אב שלו אפילו לא היה יושב בבית אפילו לא היה ראוי שיהא השה שלו מגין עליו מכ"מ כל בית אביו היו ניצולים יחד : (ד) במכסת נפשות · לא שיחלקו בקנין השה לפי ערך עשירות של האיש . אלא במכסת נפשות לפי הנפשות יהיה התשלומין שהרי החוב מוטל אפילו על עני המחזר על הפתחים כמו ד' כוסות בזה"ז · ולא דמי לבנין בהכ"נ שמבואר באו"ח סימן נ"ג ובח"מ סי' קס"ג שנגבה לפי ממון · דהתם מי שאין לו כלל א"צ להחזיר עה"פ בשבילה · מש"ה אפילו מי שיכול ליתן אינו מחויב ליתן בשוה עם העשיר · משא"כ פסח שהכל מחויבין בו · ומש"ה אי' בב"ק דקט"ז דחבורה שהולכין בדרך אם שכרו תייר ההולך לפניהם נחשבין אף לפי נפשות · והיינו משום שנוגע לנפש אדם · ועני ועשיר שוין · אלא דשם ניגבה חציו לפי ממון משום שהסכנה רבוצה גם על הממון גם על הנפשות . אבל אם לא שיה נוגע אלא להנפש לא היה ניגבה רק לפי נפשות : **איש לפי אכלו תכסו על השה** · היינו שמי שאוכל יותר מחבירו משלם יותר דיבואר להלן ח' דפסח מצרים היה נאכל כל הסעודה פסח · ולא כמו לדורות שהיה נאכל חגיגה בעיקר הסעודה ורק לצאת ידי מצות פסח היה נאכל כזית א' או שנים כמו שיבואר לפנינו · אבל פ"מ היה הסעודה בשלמות מן הפסח · וא"כ מה שיותר מכזית שכל אדם מחויב תלוי בתשלומין לפי ערך אכלו · וע' להלן ט"ז ע"ז · ולדברינו מכסת ותכסו · הם מפורש א' עם מסת בס' דברים ט"ז · שהוא מעות ופרשו מכם ושם חסר הכ' ע' הפעל · ובמלת תכסו חסר המ"ם השרשי (וע' היטב ברשב"ם על פסוק זה) : **(ה) שה תמים זכר בן שנה יהיה לכם** · בכמה מקומות בקרבן יחיד כתיב בן שנתו ללמדנו שנתו שלו ולא של מנין עולם · וכאן לא פירש הכתוב שיהא שנתו שלו · היינו משום דכתיב יהיה לכם · ודרשינן בזבחים דכ"ה ב' בקבלה בהולכה ובזריקה מנין שיהא תמים ובן שנה ת"ל יהי' לכם כל הויותיו לא יהיו אלא תם ובן שנה · ואי בשנה של מנין עולם לא אפשר להיות בשחיטה בן שנה ולא בקבלה וזריקה · אלא ע"כ בן שנתו · וע' מש"כ בס' ויקרא י"ב ו' דמש"ה לא ביאר הכתוב בק"ל שיהיו בני שנתן ולא של מנין עולם · משום דבתמידים ומוספין א"א באופן אחר ע"ש · עוד נראה שנכלל במשמעות בן שנה שהוא משונה מכ"מ דבעינן בן שנה אחת כתיב בן שנתו ; אלא בא ללמד דכשר לכתחילה להביא בתוך ל' יום · וכדתנן במס' פרה פ"א דכל הקרבנות מזומן לכתחילה אחר ל"י לבד מ"כ בכור ומעשר ופסח · והנה מ"כ התירו מבואר בס' ויקרא כ"ב כ"ז ומיום השמיני והלאה ירצה וגו' · ובבכור ומעשר כתיב להלן כ"ב כ"ט ביום השמיני תתנו לי · אבל פסח מנלן שהוא משונה מאחרי קרבנות חובה · אלא למדנו ממקרא זה דבכלל בן שנה משמע ג"כ בתוך שלשים כדאיתא בבכורות דכ"ח עה"פ לפני ה' אלהיך תאכלנו שנה בשנה · דל' יום חשוב שנה · ולא דמי לתמידים ומוספין דבעינן לכתחילה אחר ל"י · דשם כתיב בני שנה תמימים · דמשמע תמימים גם על בני שנה · כמו דדרשינן בספרי פ' חקת פרה אדומה תמימה · דתמימה קאי על אדומה · ה"כ תמימים קאי גם על בני שנה · היינו אחר ל"י · משא"כ כאן דכתיב תמים בן שנה · מבואר דלא קאי תמים על בן שנה · מש"ה מפרשינן האי בן שנה בתרי אופני (א) להכשיר אפילו בתוך ל"י לכתחילה · ולהכשיר כל משך שנה שלו · וע' בהרחב דבר: **(ו) ושחטו אותו** אותו

הרחב דבר

(א) ונראה דהיינו דתני' במכילתא אין לי אלא בן שנה כל שנתו מנין היה רי"א ק"ו מעולה ומה עולה המורה כשרה לבא כל שנתה פסח שהוא קל אינו דין לבא כל שנתו · ופי' בזי"ג אין לי אלא בן שנה היינו עד ר"ה שהוא שנת עולם . וקשה היאך ס"ד לומר כן דבן שנה הוא למנין עולם . הרי כתיב יהיה לכם ותניא בבכורות דל"ט שיהא תמים בן שנה בקבלה והולכה וזריקה · ואי תלי' בשנת עולם הרי משיכנס ר"ה כלה השנה · ותו קשה הא דתני' עוד במכילתא שם ריהג"א ומה איל שתחלתו פסול סופו כשר שה שתחלתו כשר אינו דין שיהא סופו כשר · וקשה טובא היאך אפשר ללמוד פסח מאיל א"כ יהא כשר גם בשנה שניה · אלא ע"כ הא בן שנה כתיב וא"כ אפשר שיהא דוקא שנת עולם · ותו ק' הרי במצורע ובעומר כתיב בן שנתו ודרשינן ולא של מנין עולם · ולא נ"ל ק"ו מאיל · אלא נראה דזה פשוט דדוקא שנתו שלו מדכתיב יהיה לכם · אלא ס"ד דוקא בן שנה הוא ל' יום · ולא כל השנה · מש"ה יליף מעולה דכתיב בן שנתו משמע כל השנה · וריהג"א למד מאיל דכשר בסוף שנה שניה ופסול בתחלת שנה שניה שהרי הוא פלגס · שה דכשר בתחלת השנה הראשונה אינו דין שיהא כשר בסוף השנה:

יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם׃ ח וְאָכְלוּ אֶת־הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה
הַזֶּה צְלִי־אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל־מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׃ ט אַל־
תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם כִּי אִם־צְלִי־
אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל־כְּרָעָיו וְעַל־קִרְבּוֹ׃ י וְלֹא־תוֹתִירוּ
מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וְהַנֹּתָר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר בָּאֵשׁ
תִּשְׂרֹפוּ׃ יא וְכָכָה תֹּאכְלוּ אֹתוֹ מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים
נַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמַקֶּלְכֶם בְּיֶדְכֶם וַאֲכַלְתֶּם

ת"א ואכלו את הבשר · ברכות ט פסחים מא פה מגילה כא : צלי אש · פסחים עה עו מציעא קטו : אל תאכלו · פסחים מא נה ודף נו יבמות עד מציעא קטו חולין קטו : ובשל מבשל במים · פסחים מא : צלי אש · פסחים עד עה : ולא תותירו · שבת כד קלג פסחים פג פד קכ יבמות עז סנהדרין סג מכות טז שבועות ג' זבחים נו חולין נא תמורה ד : בקר · ברכות ט : והנתר ממנו · יבמות עד תמורה ד : ואכלתם אתו · פסחים נו קכ זבחים נז :

רש"י

חבורה משקופי : על הבתים אשר יאכלו אתו בהם · ולא על משקוף ומזוזות שבבית התבן ובבית הבקר שאין דרין בתוכן : (ח) את הבשר · ולא גידים ועצמות (מכילתא פסחים פ"ג) : ומצת על מררים . כל עשב מר נקרא מרור וצוה לאכול מרור זכר לוימררו את חייהם : (ט) אל תאכלו ממנו נא . שאינו צלוי כל צרכו קוראו נא בלשון ערבי : ובשל מבשל · כל זה באזהרת לא תאכלו (מכילתא פסחים מ"א) : במים . מנין לשאר משקין תלמוד לומר ובשל מבושל מכל מקום (פסחים שם) : כי אם צלי אש · למעלה גזר עליו במצות עשה וכאן הוסיף עליו לא תעשה אל תאכלו ממנו כי אם צלי אש : ראשו על כרעיו · צולהו כלו כאחד עם ראשו ועם כרעיו ועם קרבו ובני מעיו נותן לתוכו אחר הדחתן (פסחים ע"ד) · ולשון על כרעיו ועל קרבו כלשון (שמות ו') על צבאותם כמו בצבאותם כמות שהן אף זה כמות שהוא כל בשרו משלם : (י) והנתר ממנו עד בקר · מה תלמוד לומר עד בקר פעם שניה ליתן בקר על בקר שהבקר משמעו משעת הנץ החמה ובא הכתוב להקדים שאסור באכילה מעלות השחר זהו לפי משמעו . ועוד מדרש אחר למד שאינו נשרף ביום טוב אלא ממחרת וכך תדרשנו והנותר ממנו בבקר ראשון עד בקר שני תעמוד ותשרפנו : (יא) מתניכם חגרים .

העמק דבר

אותו בית אב או בני הבית פסח שלהם : כל קהל · בשעה שכל הקהל עושים כן · זהו משמעות המקרא והדרשה תדרוש : (ח) צלי אש ומצות על מרורים · בפ' בהעלתך באכילת פסח דורות כתיב על מצות ומררים יאכלהו · למדנו דהפסח היא עיקר המצוה ומצות ומררים טפלים לו · ומש"ה מצוה בכריכה כדאי' בפסחים דקט"ו דעת הלל הזקן · ואפילו רבנן דפליגי בזה מודי דמצוה לעשות כן · משא"כ כאן כתיב צלי אש ומצות · מבואר דשניהם שוין במצוה ורק המרור טפל להם · ומכאן למדו שלדורות ג"כ כשר בדיעבד בלי כריכה כדאי' שם · יכול יהא כורכן בב"א ואוכלין כדרך שהלל אוכלן ת"ל ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות [וכך עיקר הגו' וכמבואר בפי' רשב"ם בד"ה ואכלהו כל אחד בפ"ע כו' דכתיב לעיל ואכלו את הבשר עכ"ל אלא שהרשב"ם הבין מוצא הדרש מדכתיב יאכלהו · ואינו כן אלא מדכתיב צלי אש ומצות] ואע"ג דה"נ מפרש לענין בדיעבד · היינו לדורות אבל בפסח מצרים ודאי היתה המצוה לאכול פסח בפ"ע ומצה בפ"ע · רק הפסח היה מצותו לאכול בכריכה עם מרורים · והא דלא תנן החילוק זה במשנתנו דמה בין פסח מצרים לפסח דורות · היינו משו' דמשנתנו ס"ל דלא כהלל אלא גם לדורות למדנו מהאי קרא דפ"מ שאין מצוה אפילו לכתחלה בכריכה · והיינו דאי' התם אר"י חלוקין עליו חביריו על הלל וכמש"כ הרשב"ם בד"ה והשתא · דרבנן לית להו כריכה כלל · הא מיהו לשון המקרא משונה דבפ"מ כתיב ומצות · ובפ"ד כתיב על מצות דמשמעו שהוא טפל בענין מיהא · ולא דבר ריק הוא · אבל הענין הוא כמו שביארנו בס' דברים בפ' שמור את חודש האביב · דבמצות ספור י"מ יש נפקותא בין זמן שבהמ"ק קיים לבזה"ז · דבזמן שבהמ"ק היה קיים הי' מצות הספור בענין הפסיחה על הפסח שע"ז היה מורה אכילת הפסח · והיו חוקרים ודורשים בזה הרבה · אבל בענין מצות אכילת מצה לא דרשו · ולא בא אלא לשם תודה על הגאולה כמו לחמי תודה · או לאותו תכלית של כל שבעת הימים וכמבואר שם · משא"כ בזה"ז

מצות

ח וְיֵיכְלוּן יַת בִּסְרָא בְּלֵילְיָא הָדֵין טְוֵי נוּר וּפַטִּיר עַל מְרָרִין יֵיכְלוּנֵיהּ: ט לָא תֵיכְלוּן מִנֵּיהּ כַּד חַי וְאַף לָא בַשְׁלָא מְבַשַּׁל בְּמַיָּא אֱלָהֵין טְוֵי נוּר רֵישֵׁיהּ עַל כְּרָעוֹהִי וְעַל גַּוֵּיהּ: י וְלָא תַשְׁאֲרוּן מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא וּדְיִשְׁתְּאַר מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא בְּנוּרָא תוֹקְדוּן: יא וּכְדֵין תֵּיכְלוּן יָתֵיהּ חַרְצֵיכוֹן יְהוֹן אֲסִירִין מְסָנֵיכוֹן בְּרַגְלֵיכוֹן וְחוּטְרֵיכוֹן בִּידְכוֹן

העמק דבר

מצות הספור בענין חפזון שע"ז מורה מצות אכילת מצה · ע"ז עונין דברים הרבה וכדכתיב אחר מצות אכילת לחם עוני כי בחפזון וגו' ושמה נתבאר בעזרו ית' טעמו ש"ד · והנה בפסח מצרים הי' התחלה לשני הזמנים · גם לזמן שאכלו ישראל פסח גם לזמן גלות · מש"ה היתה המצוה שיהא נדבר בשני הענינים · ותש"ה כתיבי כל א' בפ"ע · (א) : יאכלהו · זה הלשון משמעו שלא יאכלו אלא אותו ולא יותר · כדאיתא בתמורה דכ"ג על הא דכתיב במנחה יאכלוה שלא יאכל עמה חולין ותרומה · ה"נ משמעו שלא יאכלו יותר וכדתנן אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן · והכי תניא במכילתא יאכלוהו · מכאן אמרו הפסח נאכל אכילת שבע ואין מצה ומרור נאכלים אכילת שבע · פי' דיאכלוהו משמע שאך הוא יהא נאכל בסוף שבעו ולא יאכל יותר : עוד יש להבין הא דכתיב במקרא זה שתי פעמים ואכלו · יאכלוהו · אכן לשיטת הרמב"ם בהל' פסח דלכתחלה בעינן שיהא שני זיתים פסח היינו כזית בתחלת הסעודה לתיאבון · וכזית אפיקומן · וכמו שקבעו חז"ל בזה"ז במצות מצה · אלא שמכ"מ אם אין לו אלא כזית אחד אוכלו באפיקומן · כך הוא מעיקר הדין של תורה · מצוה בשני זיתי פסח ובדיעבד יוצא י"ח בכזית על השבע · והיינו דכתיב ואכלו את הבשר וגו' · כזית פסח תחלה · ולבסוף עוד יאכלהו · זהו משמעות המקרא · וא"כ קאי גם לדורות · והא דכתיב בלילה הזה · כבר פליגי בה ר"ע ורא"ע · אבל שיטת רבותינו התוס' אינו כן · ומעולם לא אכלו פסח אלא כזית בסוף והוא אפיקומן · וא"כ יש לפרש הא דכתיב שתי פעמים מצות אכילה בזה המקרא · משום דמשונה היה עוד מצות אכילת פסח מצרים מפ"ד · דפ"ד מצוה להביא חגיגת י"ד כדי שלא יהא נאכל כל הסעודה פסח · ואי' בירוש' והובא בתוס' דק"כ דמש"ה נאכל על השובע כדי שלא יבא לידי שבירת עצמות · פי' מש"ה נאכל דוקא על השובע ולא כל הסעודה · משא"כ פ"מ היה נאכל כל הסעודה · וזהו דיוק המקרא ואכלו את הבשר כל הסעודה · ולבסוף היה מצוה לאכול אפיקומן פסח · ולפ"ז דיוק בלילה הזה מתפרש כמשמעו בלילה הזה ולא לדורות · מכ"מ פליגי שפיר ר"ע ורא"ע בדרשה דבלילה הזה · · משום דבשבת וטומאה נאכל ג"כ הפסח בכל הסעודה · וכש"כ לשיטת התוס' דעיקר חגיגת י"ד אינו אלא מדרבנן · וא"כ ע"כ בלילה הזה לדרשה : (ט) אל תאכלו ממנו נא · אותו מיבעי · מש"ה פי' חז"ל במכילתא ממנו אפילו מקצתו · פי' אפילו אבר שאינו ראוי לאכול צלי כמו גידים וכדומה · ע"ז כ' ממנו אפילו רק בא ממנו אסור בבשול : כי אם צלי אש · אפילו נתבשל ואח"כ נצלה · וסרי בשעת אכילה הוא צלי מש"ה כתיב כי אם צלי אש · ולא מבושל ואח"כ צלי : (י) ולא תותירו ממנו · אפילו מקצתו · ובס' במדבר בפ"ט ביארנו דפליגי טובא רש"י ורמב"ם · דרש"י ס"ל אין אסור לשחוט הפסח על מעט מנויין אשר בע"כ יהא נותר · ואין אזהרה אלא שלא להשאיר ברצון · והרמב"ם חולק ע"ז יע"ש : והנותר ממנו עד בוקר · ידוע הדרשות על עד בקר שני · ולפי הפשט אשמעינן קרא · כלפי דאית' בפסחים דפ"ג דעצמות וגידין שאינם נאכלים לא בעו שריפה · ואיתא שם עוד דעצמות שבמוח שא"א להיות נאכל אלא ע"י שבירת עצמות וזה אסור · אלא שמכ"מ אפשר לאכול ע"י גומרי דשרי מה"ת ורק מדרבנן אסור שמא יפקע · אבל במצרים היו שורפים ואוכלים המוח מש"ה אכ ניתותר טעון שריפה · מעתה אם העצם שע"י שריפה היה טעון שהוי עד בקר · ואז אסור לאכול וא"כ ממילא נעשה נותר בע"כ והייתי אומר דאינו טעון שריפה שהרי אינו עומד לאכילה · מש"ה כתיב והנותר ממנו עד בקר · שהוא נותר מאליו · עד בקר כלומר בשביל שהגיע בקר מכ"מ באש תשרף כיון דאם היה שהות עוד לאכול היה ראוי לאכילה מש"ה טעון שריפה : (יא) ואכלתם אותו בחפזון · לפי הפשט הידוע שיהא נאכל כמו איש הנחפז לצאת לדרך והכי תנן בפסחים פ"ט דפסח מצרים היה נאכל בחפזון ולא פסח דורות · וביארו בגמ' משום דכתיב אתו בחפזון ולא פ"ד · ולזה הפי' יש לבאר סיפיה דקרא פסח הוא לה' · שזה טעם על מצוה זו בשביל שבאותו עת היה הקב"ה פוסח ומדלג על הפתחים · מש"ה המצוה לאכול כמו העומד עה"ד וממהר ומדלג

הרחב דבר

(ו) וכ"ז רמזו מסדרי הגדה שהתחילו בבבל כשבאו לגלות כהא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים · ומבואר בנוסח הגדה של הרמב"ם שהיו מתחילים בזה הלשון בבהילו יצאנו ממצרים כהא לחמא עניא כו' · וזה פלא · אבל מבואר יפה בדברינו שכיון שהגיעו לבבל לאכילת לחם עוני הקדימו לומר בבהילו יצאנו ממצרים · היינו בחפזון ואמרו שגם בארץ מצרים בזמן אכילת הפסח היתה המצוה לאכול המצות לחם עוני · היינו בפ"ע · ובא להודיענו אז שכן אנחנו מעותדים לאכילת לחם עוני בגלות ושיהא ע"ז מצות הספור של בחפזון :

אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן פֶּסַח הוּא לַיהוָה׃ יב וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה וְהִכֵּיתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה וּבְכָל־אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה׃ יג וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׁם וְרָאִיתִי אֶת־הַדָּם וּפָסַחְתִּי עֲלֵכֶם וְלֹא־יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף לְמַשְׁחִית בְּהַכֹּתִי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ יד וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכָּרוֹן וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תְּחָגֻּהוּ׃ טו שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ אַךְ

ת"א בחפזון · ברכות ט : פסח הוא · פסחים לו : ועברתי . ברכות ט פסחים קכ : בלילה הזה . מגילה כא זבחים כז : ובכל אלהי · נדרים כה : שבעת ימים . פסחים לח : אך . שם ד' ה' י' כז :

רש"י

מזומנים לדרך : בחפזון · לשון בהלה ומהירות כמו (ש"ב כ"ג) ויהי דוד נחפז ללכת (מ"ב ז) אשר השליכו ארם בחפזם : פסח הוא לה' · הקרבן הוא קרוי פסח על שם הדלוג והפסיחה שהקב"ה מדלג בתי ישראל מבין בתי מצרים וקופץ ממצרי למצרי וישראל אמצעי נמלט ואתם עשו כל עבודותיו לש"ש (ד"א) דרך דילוג וקפיצה זכר לשמו שקרוי פסח וגם פסק"א לשון פסיעה : (יב) ועברתי · כמלך העובר ממקום למקום ובהעברה אחת וברגע אחד כולן לוקין (מכילתא) : כל בכור בארץ מצרים · אף בכורות אחרים והם במצרים · ומנין אף בכורי מצרים שבמקומות אחרים תלמוד לומר (תהלים קל"ו) למכה מצרים בבכוריהם : מאדם ועד בהמה · מי שהתחיל בעבירה תחילה ממנו מתחלת הפורענות : ובבל אלהי מצרים · של עץ נרקבת ושל מתכת נמסת ונתכת לארץ : אעשה שפטים אני ה' · אני בעצמי ולא ע"י שליח : (יג) והיה הדם לכם לאת . לכם לאות ולא לאחרים לאות · מכאן שלא נתנו הדם אלא מבפנים : וראיתי את הדם . הכל גלוי לפניו אלא אמר הקב"ה נותן אני את עיני לראות שאתם עסוקים במצותי ופוסח אני עליכם : ופסחתי . וחמלתי ודומה לו (ישעיה ל"א) פסוח והמליט ואני אומר כל פסיחה לשון דלוג וקפיצה · ופסחתי

העמק דבר

ומדלג (א) : (יב) ועברתי וגו' והכיתי כל בכור · נתבאר לעיל י"א ד' דסיבת העברה היתה גורם שיצאו נקראו כל כח רוחני וזה היה סיבת מיתתם ע"י המשחית וכמו שידוע שכל הרואה מלאך והוא אינו ראוי לכך נפגע ומת כדבר מנוח לאשתו אם לא בהשגחת ה' · ובזה האופן היה פגיעת העברה זו לכל מי שהיה בו איזה כח ונפגם ממנו ית' משום שלא היו ראויים לכך · ונהפך להם אור פני מלך ית' לרועץ וכמש"כ לעיל ד' כ"ד דמש"ה נסמך ענין מ"ב לפגישת משה רבינו : (יג) ופסחתי עליכם · שלא יפגע

הרחב דבר

(א) אבל במכילתא תניא בחפזון זה חפזון דמצרים או אינו אלא חפזון דישראל כשהוא אומר ולכל ב"י לא יחרץ כלב לשונו הרי חפזון ישראל אמור (פי' שלא היה אז חפזון כלל · וכ"ה בספרי פ' ראה) ר' יהושע א' זה חפזון דישראל או אינו אלא חפזון מצרים כשה"א כי גרשו ממצרים הרי חפזון מצרים אמור ומה ת"ל בחפזון חפזון דישראל · והוא פלא מה זה קשה הא דכתיב ואכלתם בחפזון · אלא עה"ד הוא וצ"ל ומה ת"ל ולא יכלו להתמהמה אלא חפזון ישראל · והכי יבואר עוד לאלן באותו מקרא · ולא דפליגי התנאים אי הוי כלל חפזון ישראל · דאאל"כ שהרי בברכות ד"ט אי' ג"כ דפליגי תנאי עד שעת חפזון אי עד שעת חפזון דמצרים והיינו בחצות · או עד שעת חפזון דישראל והיינו בבוקר · אלמא דלכ"ע היה חפזון דמצרים ודישראל · אלא לא היה בשעת אחת בחצות הלילה נחפזו מצרים כדכתיב ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ כי אמרו כלנו מתים · והיה רצונם חזק שיצאו תומ"י אבל לא שמעו ישראל · אבל בבקר לא היו מצרים נחפזים כלל שהרי ראו שלא מתו עוד מחצות ואילך ורק ישראל נחפזו משום שאלו הרבה בחזקת שישובו · ואי היה מי מישראל מודיעם רצון ישראל לצאת לחלוטין לא די שהיו מוציאים מהם מה שהשאילו · ואפשר היו חוזרים מדיבורם אחר שלא מתו יותר · וכבר תניא במכילתא שכשתבאו בזה ישראל שלא היו כהם דלטורין בזה שלא הודיע א' מהם למצרים הדבר הזה · אבל יראו הרבה מזה ונחפזו לצאת · והיינו דכתיב בפ' מסעי אחר ובנ"י יוצאים ביד רמה לעיני כל מצרים · ומצרים מקברים וגו' שכל המקרא אינו ענין אלא לבאר היאך

וְתֵיכְלוּן יָתֵיהּ בִּבְהִילוּ פִּסְחָא הוּא קֳדָם יְיָ: יב וְאֶתְגְּלֵי בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּלֵילְיָא הָדֵין וְאֶקְטוֹל כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מֵאֱנָשָׁא וְעַד בְּעִירָא וּבְכָל טַעֲוַת מִצְרָאֵי אַעֲבֵיד דִּינִין אֲנָא יְיָ: יג וִיהֵי דְמָא לְכוֹן לְאָת עַל בָּתַּיָּא דִּי אַתּוּן תַּמָּן וְאֶחֱזֵי יַת דְּמָא וְאֵיחוֹס עֲלֵיכוֹן וְלָא יְהֵי בְכוֹן מוֹתָא לְחַבָּלָא בְּמִקְטְלִי בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: יד וִיהֵי יוֹמָא הָדֵין לְכוֹן לְדוּכְרָנָא וּתְחַגּוּן יָתֵיהּ חַגָּא קֳדָם יְיָ לְדָרֵיכוֹן קְיָם עָלַם תְּחַגְּנֵיהּ: טו שַׁבְעַת יוֹמִין פַּטִּירָא תֵּיכְלוּן בְּרַם בְּיוֹמָא קַדְמָאָה תְּבַטְּלוּן

רש"י

מדלג היה מבתי ישראל לבתי מצרים שהיו שרוים זה בתוך זה · וכן (מ"א י"ח) פוסחים על שתי הסעיפים וכן כל הפוסחים הולכים כקופצים · וכן פסוח והמליט מדלגו וממלטו מבין המומתים: ולא יהיה בכם נגף. אבל הווה הוא במצרים. (מכילתא) הרי שהיה מצרי בביתו של ישראל יכול ימלט תלמוד לומר ולא יהיה בכם נגף אבל הווה במצרי שבבתיכם. הרי שהיה ישראל בביתו של מצרי שומע אני ילקה כמותו תלמוד לומר ולא יהיה בכם נגף: (יד) לזכרון · לדורות: וחגותם אתו · (מכילתא) יום שהוא לך לזכרון אתה חוגגו ועדיין לא שמענו איזהו יום הזכרון תלמוד לומר זכור את היום הזה אשר יצאתם למדנו שיום היציאה הוא יום של זכרון ואי זה יום יצאו תלמוד לומר (במדבר ל"ג) ממחרת הפסח יצאו הוי אומר יום ט"ו בניסן הוא של י"ד שהרי ליל ט"ו אכלו את הפסח ולבקר יצאו: לדרתיכם · שומע אני מיעוט דורות שנים תלמוד לומר חקת עולם תחגהו (מכילתא): (טו) שבעת ימים. שטיי"נא של ימים: שבעת ימים מצות תאכלו · ובמקום אחר הוא אומר (דברים ט"ז) ששת ימים תאכל מצות · (פסחים ק"כ) למד על שביעי של

העמק דבר

יפגע כח הקדושה של העברה זו באנשים שאינם ראויים לכך: ולא יהיה בכם נגף למשחית · כפל לשון הוא אכן רש"י הביא הא דתניא במכילתא דאפי' ישראל שנמצא בבית מצרי ניצול מהאי קרא · אע"ג שהוזהרו שלא יצאו מפתח ביתם · וא"כ מה להם להיות בבית נכרי מ"מ אם עבר איש מישראל על אזהרה זו ויצא וראוי הי' לעונש מיד מתרי טעמי . חדא משום שהשכינה היה שורה אז שם דזה גורם למלאכי מות כרגע כמש"כ ריש פ' אחרי ובס' במדבר פ' שלח. שנית מסיים המקרא. בהכתי בארץ מצרים · פי' וא"כ הוא עידן ריתחא שהעונש ממהר לבא · כמו שיבואר להלן י"ד כ"ט · מ"מ גברו רחמי ה' שאע"ג שהיה בהם נגף לא היו למשחית ונענשו בדין אחר · נמצא דתרי עניני הצלה כתיבי בהאי קרא · וכ"ה להלן כ"ג: (יד) תחגהו · הוא מיותר · ומשמעו כפי משמעות יאכלוהו · שביארנו שאין דבר אחר נאכל אחריו · כך הפי' תחגהו · ואין מביאים אחר זה היום עוד חגיגה (א): (טו) שבעת ימים וגו':

הרחב דבר

יצאו ביד רמה כמו בני חורין לעיני כל מצרים ולא הרגישו מאומה · הוא משום שהיו טרודין בקבורת מתיהם · הא מיהא לכ"ע היה בבקר חפזון דישראל אלא שנחלקו בפי' ואכלתם אותו בחפזון דמפרשי בשעת חפזון וסתמא דמכילתא ס"ל כר"א דזמן אכילה עד חצות כמבואר להלן ס"פ בא רא"א מנין אתה אומר שאם היתה חבורה של חכמים או של תלמידים שצריכים לעסוק בהלכות הפסח עד חצות כו' ולא כדתניא בתוספתא שלהי מס' פסחים כל הלילה · והוא משום שתלוי בזמן אכילת פסח · מש"ה מפרש ת"ק דמכילתא בחפזון דמצרים שהיה בחצות · ואז ודאי לא היה חפזון לישראל · ור' יהושע ס"ל בחפזון שהיה בבוקר וע"כ הוא חפזון דישראל · ותניא עוד במכילתא אבא חנן משום ר"א סמודעי א' זה חפזון שכינה אע"פ שאין ראיה לדבר [שהיה חפזון שכינה] זכר לדבר קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים ואומר הנה זה עומד אחר כתלינו וגו' יכול אף לעתיד לבא כן ת"ל כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי הולך לפניכם ה'· ביאור הדבר שעיקר הראיה ממקרא דשה"ש הוא מובן ממקרא דישעיה שאמר דלע"ל לא בחפזון תצאו · וא"א לומר דפי' חפזון דישראל הרי כתיב ובמנוסה לא תלכון · גם א"א לפרש חפזון דאוה"ע דא"כ מה זה טעם כי הולך לפניכם ה' · ומזה למדנו דלא כמו במצרים דאע"ג דכתיב וה' הולך לפניהם לא היה אלא בסגיעם לאיתם בקצה המדבר · אבל בעודם ברעמסס עד סכות לא היה כן והיינו משום שלא היה שורת הדין נותן ולא הקץ סגיע בברור · ומש"ה כתיב בשה"ש מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות היינו כמו שהאדם עושה בהסתר דבר שאינו כשורת הדין ומדלג על כמה מניעות שלפניו כך היה כ"י לפני הקב"ה · ובסיפא דקרא הנה זה עומד אחר כתלינו משגיח מן החלונות מציץ מן החרכים · גם זה ממשיל כמו שהאדם בוש להתראות בהשתדלותו בדבר שאינו כשורת הדין. וע"כ הוא משתדל מן החלונות ומן החרכים ואין רואים אותו · כך היה כ"י הקב"ה משתדל שיגיעו ישראל לכך בהסתר עד שכבר יצאו והגיעו לאיתם · אבל לע"ל יהיה מהחל הגאולה הולך לפניהם ה' · זהו ביאור המכילתא. הא מיהא דכולהו תנאי במכילתא מפרשי ואכלתם אותו בחפזון · בשעת חפזון · ולפי"ז מתבאר סיפיה דקרא פסח הוא לה' לת"ק דקאי על חפזון דמצרים או לר"י דקאי על ישראל שהות דבר בפ"ע וכדתניא במכילתא פסח הוא לה' שיהא כל מעשיו לשם פסח [כצ"ל] אבל בתלמודין דברכות הנ"ל דמפרשי עד שעת חפזון · ודיגא הוא · מפרשי פסח הוא לה' · דמש"ה אינו כשאר שלמים שנאכל לשני ימים ולפ"ז ע"כ קאי על פסח דורות · וא"א למעט מלשון אותו דקאי רק על פסח מצרים · שהרי עיקר הטעם של פסח הוא לה' לא נצרכנו אלא לדורות שיש שלמים ונאכלים לשני ימים משא"כ בפ"מ שלא היו עדיין דיני שלמים:

(א) וראוי לדעת דאע"ג דשני המועדים פסח וסוכות נשתוו בעיקר הדין · דבשניהם מצוה בראשון · ואם לא הקריב בראשון משלים כל ז' · וכדאיתא בחגיגה ד"ט וחגתם אתו חג לה' · יכול יהא חוגג והולך כל שבעה ת"ל אותו · אותו אתה חוגג כו' · ובסכות מיירי התם · מ"מ בפשטא דקרא יש הפרש בין פסח לסכות · דבסכות כתיב וחגתם חג לה' שבעת ימים ·

בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תַּשְׁבִּיתוּ שְּׂאֹר מִבָּתֵּיכֶם כִּי ׀ כָּל־
אֹכֵל חָמֵץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם
הָרִאשֹׁן עַד־יוֹם הַשְּׁבִעִי׃ טז וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־
קֹדֶשׁ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־
מְלָאכָה לֹא־יֵעָשֶׂה בָהֶם אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל־
נֶפֶשׁ הוּא לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם׃ יז וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־
הַמַּצּוֹת כִּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת־
צִבְאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַיּוֹם
הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם׃ יח בָּרִאשֹׁן בְּאַרְבָּעָה
עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת עַד יוֹם
הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעָרֶב׃ יט שִׁבְעַת יָמִים
שְׂאֹר לֹא יִמָּצֵא בְּבָתֵּיכֶם כִּי ׀ כָּל־אֹכֵל מַחְמֶצֶת

ת"א כי כל. פסחים מג: מיום הראשון · ערכין יח: הוא לבדו. שבת כד קלג פסחים מז פג ביצה כ כח כח מגילה ז': ושמרתם. פסחים לח מ חגיגה יא מנחות נג: בערב · פסחים ה כח קכ סוכה כז: עד יום. ערכין יח: שבעת ימים · פסחים ד ה ז ח י כא כט ל: כי כל · שם מג:

רש"י

פסח שאינו חובה לאכול מצה ובלבד שלא יאכל חמץ מנין אף ששה רשות תלמוד לומר ששת ימים זו מדה בתורה דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו בלבד יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא מה שביעי רשות אף ששה רשות יכול אף לילה הראשון רשות תלמוד לומר בערב תאכלו מצות הכתוב קבעו חובה (שם כ"ח): אך ביום הראשון תשביתו שאר. מערב יום טוב וקרוי ראשון לפי שהוא לפני השבעה ומצינו מוקדם קרוי ראשון כמו (איוב כ"ו) הראשון אדם תולד הלפני אדם נולדת או אינו אלא ראשון של שבעה תלמוד לומר לא תשחט על חמץ · לא תשחט הפסח ועדיין חמץ קיים (מכילתא): הנפש ההיא · כשהיא בנפשה ובדעתה פרט לאנוס: מישראל. שומע אני תכרת מישראל ותלך לה לעם אחר תלמוד לומר במקום אחר מלפני

העמק דבר

מכאן ואילך קאי רק על לדרתיכם · דלא כפסח מצרים שלא נזהרו מחמץ אלא ביום הראשון וע' להלן ל"ד · אלא שמכ"מ לא אכלו חמץ כל ז' עד אחר ביזת הים משום שלא היה להם חמץ אבל לדורות הוזהרנו כל שבעה: תשביתו שאר מבתיכם · בפ' זו בזה המקרא ובמקרא י"ט לא הזכיר אלא שאור ולא כמו להלן י"ג ז' דכתיב ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור · והטעם דשם הא דכתיבי תרווייהו מפרש בגמ' ביצה ד"ז ב' דאי כתיב שאור ה"א משום דחימוצו קשה אבל חמץ דאין חימוצו קשה אימא לא · וזה לא שייך בפ' שאנו עומדים דמפרש המקרא טעם על מ"ע דתשביתו ועל ל"ת דלא ימצא משום כי כל אוכל חמץ ונכרתה · א"כ עיקר הטעם שייך בחמץ דראוי לאכילה יותר משאור ויש לחוש יותר מש"כ שם לא נזכר הטעם · שפיר הייתי אומר שהקפידה תורה דוקא על שאור שחימוצו קשה: מיום הראשון עד יום השביעי · מכאן דרשו במכלתא ענשו שבעה ואזהרתו לעולם · וע' מש"כ בהע"ש סי' פ'. ובתשב"ץ ח"ג סנ"א

הרחב דבר

שבעת ימים תחג לה' אלהיך · ואין מקרא יוצא מ"פ ג"כ וכמו שביארנו בפ' דמועדות שבת"כ ופ' פינחס הוכחות מדיוקי דקראי בתורה ונו"כ שהיו רגילים להרבות בחוהמ"ס שלמים ותודה לפני הגשם · וממילא היה כל יום חג ושמחה ולא נתמעט מדרשה דאותו אלא חובה דחגיגה · לאפוקי בפסח מבואר בכל פ' מועדות שלא נקרא חג אלא יום הראשון בלבד · ורק ביום השביעי כתיב נמלן י"ג ו' וביום השביעי חג לה' ויבואר שם · והיינו דכתיב תחגהו ולא יותר:

וַחֲמִירָא מִבָּתֵּיכוֹן אֲרֵי כָּל דְּיֵיכוּל חֲמִיעַ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹמָא קַדְמָאָה עַד יוֹמָא שְׁבִיעָאָה: טז וּבְיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידָא לָא יִתְעֲבֵיד בְּהוֹן בְּרַם מַה דְּיִתְאֲכִיל לְכָל נְפָשׁ הוּא בִּלְחוֹדוֹהִי יִתְעֲבֵד לְכוֹן: יז וְתִטְּרוּן יַת פַּטִּירָא אֲרֵי בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אַפֵּיקִית יַת חֵילֵיכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם וְתִטְּרוּן יַת יוֹמָא הָדֵין לְדָרֵיכוֹן קְיָם עֲלָם: יח בְּנִיסָן בְּאַרְבַּעַת עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא תֵּיכְלוּן פַּטִּירָא עַד יוֹמָא חַד וְעַסְרִין לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא: יט שַׁבְעַת יוֹמִין חֲמִירָא לָא יִשְׁתְּכַח בְּבָתֵּיכוֹן אֲרֵי כָּל דְּיֵיכוּל מַחְמְעָא

רש"י

בכל מקום שהוא רשותי: (טז) מקרא קדש. מקרא שם דבר קרא אותו קדש לאכילה ושתיה וכסות (מכילתא): לא יעשה בהם. אפילו ע"י אחרים: הוא לבדו. (יכול אף לע"א תלמוד לומר הוא לבדו יעשה לכם ולא לע"א) הוא ולא מכשיריו שאפשר לעשותן מערב יום טוב: לכל נפש. אפילו לבהמה יכול אף לעובדי כוכבי' ת"ל לכם (כ"א אך) (ביצה כ"א ב"ר): (יז) ושמרתם את המצות. שלא יבאו לידי חמוץ מכאן אמרו תפח תלטוש בצונן. רבי יאשיה אומר אל תהי קורא את המצות אלא את המצוות כדרך שאין מחמיצין את המצות כך אין מחמיצין את המצוות אלא אם באה לידך עשה אותה מיד (מכילתא): ושמרתם את היום הזה. ממלאכה: לדרתיכם חקת עולם. לפי שלא נאמר דורות וחקת על המלאכה אלא על החגיגה לכך חזר ושנאו כאן שלא תאמר אזהרת כל מלאכה לא יעשה לא לדורות נאמרה אלא לאותו הדור: (יח) עד יום האחד ועשרים. למה נאמר והלא כבר נאמר שבעת ימים לפי שנאמר ימים לילות מניין תלמוד לומר עד יום האחד וגו': (יט) לא ימצא בבתיכם. מניין לגבולין תלמוד לומר בכל גבולך. מה תלמוד לומר בבתיכם מה ביתך ברשותך אף גבולך שברשותך יצא חמצו של נכרי שהוא אצל ישראל ולא קבל עליו אחריות: כי כל אכל מחמצת. לענוש כרת על השאור והלא כבר ענש על החמץ אלא שלא תאמר חמץ שראוי לאכילה

העמק דבר

שנ"א גרים אזהרתו שבעה וענשו לעולם (א): (טז) מקרא קדש. נכלל בזה הרבה דברים. א' אכילה ושתיה ומלבושי יו"ט. ב' תפלה והזכרת קדושת היום כפרש"י שבועות די"ד. וע' ת"י ישעיה א' עה"פ חדש וגו' וע' מש"כ בס' דברים ל"ג כ"ה: (יז) ושמרתם את המצות. עיקר משמעות מצוה זו מבואר בדברי חז"ל דקאי על מצת מצוה של לילה הראשון מה שאינו בשבעת הימים. והכי משמעות סוף המקרא כי בעצם היום הזה וגו' ושמרתם את היום הזה וגו'. (ב) אבל הרמב"ם הל' חו"מ פ"ה ה"ח כתב בביאור מקרא זה ושמרתם אה"מ כלומר הזהרו במצה ושמרו אותה מכל צד חמוץ. וא"כ קאי על שבעת הימים נ"כ. ויש לזה הפי' נ"כ שורש להלן כ"ג ט"ו ויבואר שם. ומכ"מ עיקר הפי' הוא על יום הראשון כמש"כ: כי בעצם היום הזה. נותן טעם על מצוה של ספול מרובה למצה כי כמו בעצם היום הזה הוצאתי וגו' כך ושמרתם את היום הזה וגו'. שיהא אותו יום מסוגל לגאולה מכל רע מש"ה בא מצות הטפול כמו שהיה טפול מרובה בשמירת הפסח ד' ימים בפ"מ. כדי להרבות זכות לפני יום המוכשר לגאולה כדתניא במכילתא והובא בפרש"י לעיל ו' כך צוה הקב"ה לדורות טפול מרובה למצת מצוה כדי שיהא מוכשר לגאולה מכל רע: חקת עולם. בין כשישראל בגלות בין בא"י. כי גם בשבתם בא"י היו נצרכים לגאולה משארי צרות וע"ז אנו מתפללין ברכת גואל כפרש"י מגילה די"ז: (יח) בראשון וגו' תאכלו מצות עד וגו'. לפי ענין המקרא דמזהיר באכילת מצה ולא חמץ אבל אכילת מצה רשות הכי מיבעי מראשון בארבעה וגו' עד יום האחד ועשרים לחדש בערב תאכלו מצות: אבל בראשון וגו' תאכלו מצות משמעו דזה יום הראשון מיוחד לכך יותר מהימים שאחריו. מכאן למדו חז"ל כונה שניה דלמצוה לדורות לילה הראשון חובה. וא"כ מתפרש ראש המקרא על שני אופנים היינו על תאכלו מצות למצוה. ועל סיפא דקרא עד יום וגו' לרשות. וכיב"ז ביארנו להלן כ"ב א': (יט) לא ימצא בבתיכם. פרש"י מנין לגבולין

הרחב דבר

(א) ושמעתי מהרב הגאון מו"ה בצלאל הכהן ז"ל מו"ץ מווילנא דהאי מיום הראשון וגו' קאי על מ"ע דתשביתו דעיקר פי' אך ביום הראשון תשביתו הוא בע"פ בי"ד כידוע. ומפרש המקרא דמכ"מ קאי במ"ע זו מיום הראשון וגו'. ומש"ה כתיב הראשון והשבעי חסרים ללמדנו דאע"ג שיש מ"ע דהשבתה מכ"מ אסור לשרוף בראשון ובשביעי משום יו"ט. ומש"ה כתיב מיד וביום הראשון מקרא קודש וגו'. ונראה להוסיף אפילו לפרש"י בד"ו בד"ה כופה כו' ומיהו בב"י לא סבר דהא בטולי בטליה. דמוכח מזה דאי לא בטליה שורפין ביו"ט כדי שלא יעבור בב"י. מכ"מ לא משום טעם מתוך שהותרה הבערה לצורך כו' אלא משום דעובר בכל רגע על מ"ע דתשביתו ול"ת דב"י. וזה דוחה עשה ול"ת דיו"ט שהוא רק בשעת מעשה. ויש לי ראיה לזה מפרש"י ב"מ דל"ב א' ואכ"מ. וא"כ אם אפשר ליתן לגוי או לבהמה ושוב לא יעבור אסור לשרוף ביו"ט. אפי' לדעת רש"י:

(ב) ובזה פליגי התלמודים. בירושלמי פ' כ"ש אי' דבעינן דוקא שיהא נעשה באופן דצריך שמירה לאפוקי חלוטה וגלוס במי

וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל בַּגֵּר וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ׃ כ כָּל־מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מַצּוֹת׃ פ חמישי כא וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִשְׁכוּ וּקְחוּ לָכֶם צֹאן לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם וְשַׁחֲטוּ הַפָּסַח׃ כב וּלְקַחְתֶּם אֲגֻדַּת אֵזוֹב וּטְבַלְתֶּם בַּדָּם אֲשֶׁר־

ת"א כל מחמצת · שם ה כח מג : בכל מושבותיכם · שם לו : ולקחתם אגודת אזוב · סוכה יא לג חולין סב :

רש"י

ענש עליו שאור שאינו ראוי לאכילה לא יענש עליו (מכילתא) ואם ענש על השאור ולא ענש על החמץ הייתי אומר שאור שהוא מחמץ אחרים ענש עליו חמץ שאינו מחמץ אחרים לא יענש עליו לכך נאמרו שניהם: בגר ובאזרח הארץ . לפי שהנס נעשה לישראל הוצרך לרבות את הגרים : (כ) מחמצת לא תאכלו · אזהרה על אכילת שאור : כל מחמצת · להביא את תערובתו : בכל מושבתיכם תאכלו מצות · זה בא ללמד שהאה ראויה להאכל בכל מושבתיכם פרט למעשר שני וחלות תודה (מכילתא ע"ם) (שאינם ראויים ליאכל בכל מושבות אלא בירושלים) : (כא) משכו · מי שיש לו צאן ימשוך משלו : וקחו . מי שאין לו יקח מן השוק : למשפחותיכם · שה לבית אבות : (כב) אזוב · מין ירק שיש לו גבעולין : אגודת אזוב · ג' קלחין

העמק דבר

לגבולין כו' · והרמב"ן השיגו מסוגית הגמ' · אכן שיטת המכלתא משונה משיטת הברייתא שבגמ' · וממילא מה שהעלה הרמב"ן מכאן דחמצו ש"י ברשות עובד כוכבים אינו עובר המפקיד על ב"י מה"ת · אינו כן לפי ש"ס דילן · והדברים עתיקין ומבוארים בסע"ש סי' ע"ח : כי כל אוכל וגו' · הוא טעם על אזהרה הקודמת · וכמש"כ לעיל ט"ו · ולפי הטעם היה ראוי לומר שמוזהרים אפילו על חמץ הפקר · אבל בגמ' ל"ל מג"ש מדכתיב להלן י"ג ז' לא יראה לך · ואין למדים מן הטעם מה שהוא נגד הקבלה : (כ) כל מחמצת וגו' · פרש"י להביא את תערובתו · והרמב"ן השיג שהלכה היא כדברי חכמים שעל עירובו ולא כלום · אבל שיטת הרי"ף ורמב"ם דלפי האמת גם לרבנן דר"א אתי האי דרשה דכל על הערובות ובכדי אכילת פרס · ומכ"מ אינו אלא באזהרה ולא בכרת : והנה היה ראוי לכתוב כאן המקרא וילכו ויעשו ב"י וגו' דכתיב להלן כ"ח · אלא שלא נגמר עדיין הדבור · ובעוד כל ישראל עומדים קרא משה לזקנים ואמר אליהם עוד כאשר יבואר · וכל ישראל שומעים הנאמר לזקנים · ואחר שכלה גם פרשה הנאמרה לזקנים אז הלכו ב"י ועשו · ומזה יש ללמוד דפרשה זו של זקנים נ"ע גם לכל ישראל לדעת וכאשר יבואר לפנינו : (כא) לכל זקני ישראל · במכילתא פליגי תנאי קריאה זו מה היא · והכי אי' ויקרא משה לכל זקני ישראל שעשאן ב"ד · בשוא קראן זקנים · ויאמר אליהם הדבר יצא מפי משה לישראל דברי ר' יאשיה ר' יונתן א' הדבר יצא מפי משה לזקנים והזקנים לכל ישראל · גם לו ר"י כו' אלא שמשה חלק כבוד לזקנים · אבל לפי הפשט אמר משה הפרשה של החודש הזה עד גמירא לכל ישראל כמו שנצטוה דברו אל כל עדת ישראל · ואח"כ קרא לזקנים ואמר להם דבר המיוחד להם באותה שעה כאשר יבואר בכל מקרא : משכו וקחו לכם צאן · רש"י פי' בשם המכילתא משכו מי שיש לו צאן ימשוך משלו · ומי שאין לו יקח מן השוק · ובא ללמדנו לענין הא דבעי הפרשה ד' ימים בפ"מ · ואשמעינן דמי שיש לו הרבה צאן א"א להפריש כולם · וכי"ד יקח א' מהם לשחיטה · אלא מחויב למשוך אחד לפני ד' ימים · ומכאן למדנו דכל שאינו בזה אח"ז אפי' בב"א אינו וא"כ א"א להקדיש אלא אם מושך א' מהם וכן למדנו דאי אפשר להפריש טלה ביד חבירו עד שלא קנה · דהקדש אינו חל אלא בשלו משום הכי כתיב וקחו · כל זה דרך הדרש · אבל לפי הפשט באשר המצוה בפרשה הקודמת נאמרה לכל ישראל ליקח שה לבית אב · והיה הדעת נותן שיפפלו בזה האנשים הפשוטים בבית אב מי שרגיל למשוך שלה-

הרחב דבר

פירות שאין בא לידי חימוץ וא"צ שמירה · וזה היה דעת רבא בתלמודן ד"מ דאמר מצוה ללאות כי היכי דליבעי שמירה · אבל אח"כ הדר ביה רבא ואמר דפי' המקרא ושמרתם את"מ לשם מצה של מצוה דוקא אבל לא בעינן שיהא באופן דנצרך לשמירה דוקא וכן פסק הרמב"ם · ולהיפך לדעת הירוש' דס"ל דבעינן שיהא נעשה באופן דצריך שמירה לא בעי שיהא משומר לשם מצה · כדמוכח בירושלמי סוכה פ"א והובא בתוס' סוכה ד"ט א' בד"ה סוכה ישנה · ויותר מזה כתבנו בהעמ"ש סימן ע"ו אות ג' ובהשמטות לח"ג בס"ד · ולמדנו מזה דשמירה לשום מצה לדידן דקיי"ל כרבא הוא מה"ת · ולא כמש"כ הח"י סי' ת"ס עי"ש :

וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִכְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּגִיוֹרָא וּבְיַצִּיבָא דְאַרְעָא: כ כָּל מַחְמְעָא לָא תֵיכְלוּן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן תֵּיכְלוּן פַּטִּירָא: כא וּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל סָבֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן נְגִידוּ וְסָבוּ לְכוֹן מִן בְּנֵי עָנָא לְזַרְעֲיַתְכוֹן וְכוּסוּ פִּסְחָא: כב וְתִסְּבוּן אֵסָרַת אֵיזוֹבָא וְתִטְבְּלוּן בִּדְמָא דִּבְמָנָא וְתַדּוּן לְשַׁקְפָא וּלְתַרְתֵּין סִפַּיָּא מִן דְּמָא דִּבְמָנָא וְאַתּוּן לָא

העמק דבר

לשחיטה ולהפשיט · ולא מי שהוא גדול בבית אב ואין עסקו בכך · ע"כ קרא משה לזקני הדור והזהירם ביחוד משכו אתם וקחו צאן למשפחותיכם בשביל כל המשפחה תהיו אתם המתעסקים בזה · ומכאן למדנו הא דתניא בפסחים ס"פ תמיד נשחט תגא כל אחד ואחד נותן פסחו בעורו ומפשילו לאחוריו · אמר רב יוסף טייעות פי' כדרך הערבי שרגיל בכך · כך היה עושה כל עשיר ואפרתי ישראל (א) וע"ע ס' במדבר ז' ג': ושחטו הפסח · אתם בעצמכם תשחטוהו · והוסיף אזהרה בשחיטה משום הוספה שבמתן הדם כאשר יבואר · זהו עיקר הפשט · ומכ"מ הדרש הנ"ל מוכרח מדלא כתיב וילכו ויעשו ב"י וגו' עד סוף פרשה זו שנאמרה לזקני ישראל · מזה למדנו שנוגע דברים הללו גם לכל ישראל · וכן בפסוקים הבאים יבואר דעיקרם נאמר לזקני הדור ומכ"מ מגיעים לכל ישראל ג"כ: (כב) ולקחתם אגודת אזוב · הוספה היא שלא נזכר בפ' הקודמת · עוד כתיב והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות · ובפ' הקודמת כתיב להיפך ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף · הן אמת שבמכילתא תניא שם שומע אני שאם הקדים המשקוף לא יצא ת"ל והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות · מכ"מ ג"ז אמת שבדיעבד יצא להיפך בכל ישראל וכמש"כ לעיל דהפ' נוגע גם לכל ישראל · אבל הרי כתיב כאן לעשות כן לכתחלה · והענין יש להקדים מה דאי' במכילתא והובא במס' זבחים דנ"ו דבפסח מצרים היו שלש מזבחות משקוף ושתי המזוזות· ובמכילתא מסיים ר' שמעון אומר ארבע הסף והמשקוף ושתי המזוזות · ובל"ם דנ"ל רבי ישמעאל א' · ולטעמיה קאי דמפרש אין סף אלא אסקופה שנאמר בתתם ספם את ספי דברי ר' ישמעאל. ויש להבין היאך נקראו שלש מזבחות או ארבע והלא אינן אלא כארבע קרנות המזבח · אלא הענין דמזבח בא להזכיר לטוב ענין הקרבן · ואי' ברבה שמות פ"א דמשקוף הוא נגד אברהם ושתי המזוזות נגד יצחק ויעקב · וכבר ביארנו בס' בראשית כ"פ דיסוד התורה התחיל מאברהם ועבודה מיצחק וגמ"ח ואהבת השלום מיעקב· ולפי המדרש בא הצווי של הדם להזכיר מעשיהם של אבותינו אברהם יצחק ויעקב · היינו ג' דברים שעולם של השגחה פרטית עומד עליהם תורה ועבודה וגמ"ח · וכבר היו במצרים בעלי תורה שידעו איש

מפי איש עד א"א מקור התורה כמו שנתבאר בס' בראשית · וכן עבודה היינו תפלה וש"ד שנכלל בזה · וכן גמ"ח · והזקנים המה חכמי הדור בתורה · המה המשקוף · ובעלי עבודה ובעלי גמ"ח המה המזוזות · והסבר המשל כי כמו המשקוף למעלה מן המזוזות ומעמידם שלא יפלו במשך איזה שעה · והמזוזות המה עושים את המשקוף כי בלא מזוזות א"א להיות משקוף כרגע · כך עסק התורה למעלה מעסק עבודה וגמ"ח · והיא המעמידם שלא יפלו בהמשך הזמן · כי עבודה בלי תורה אין לה תקומה ולא ע"ה חסיד · וכן גמ"ח רק אם דרך התורה מוליכתו אז היא תעלהו באורח חיים למעלה ומדריכתו להיות ישר ונאמן · וכן להיפך עבודה וגמ"ח המה מקיימי תורה · דמי שעוסק בתורה בלי עבודה כלל אף תורה אין לו כדאיתא ביבמות דק"ט האומר אין לי אלא תורה אף תורה אין לו וכן בלי גמ"ח מחזיקי עמלי תורה א"א להיות עמל בתורה · כדתני' במכילתא בשלח פ' ויסע פ"ב רשב"י לא נתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי מן הא כיצד היה יושב ודורש ולא היה יודע מהיכן אוכל ושותה ומהיכן לובש ומכסה כו' וע"ע מש"כ בס' במדבר בשירת הבאר ובכ"מ · אמנם לכל א' המחזיק במדה טובה נזכר הדבר השייך לו · לזקני הדור נזכר מעשיו של א"א תחלה · ולבעלי עבודה וגמ"ח מעשי יצחק ויעקב · וכל הזכרה טובה בפ"ע נקרא מזבח · נמצא המשקוף ושתי המזוזות המה שלשה מזבחות שכל א' אזכרה בפ"ע · ור"י אומר שהסף נקרא ג"כ מזבח בפ"ע והיינו מדת דרך ארץ והליכות החיים של ישראל היה לזכרון טוב לישראל וכדאי' בר"פ איזהו נשך תדר"י אלמלא לא העליתי את ישראל ממצרים אלא בשביל שאין מטמאין בשרצים די · ובמכילתא תניא בשביל ד' דברים נגאלו ממצרים שלא שינו את שמם ולא לשונם ולא נמצא בהם דלטורין כו' כ"ז נמשל לסף שהאדם דורך עליו: אחר שביארנו כ"ז נעמוד על השנוי שבשתי פרשיות · דבפרשה הקודמת דמיירי אף כשאין באותה משפחה ובית אב ת"ח · ועושי הפסח המה בעלי עבודה וגמ"ח · ובזה הזכות המה ניצולים ע"כ תחלה ראוי לעשות באזכרת הדם של פסח כראוי להם · ואח"כ על המשקוף זכות ת"ת שמקיימים · אבל ת"ח שהם זקנים אם הם עושי הפסח· יש להם לעשות להיפך. מתחלה אזכרה לזכות התורה

הרחב דבר

(א) וביב"ז הזהיר הכתוב במלה לדורות כחז"ל דכתיב לחם עוני ודרשו בפסחים דקט"ו שיהא הוא מסיק ואשתו אופה · ונתבאר בס' רנה שהוא מצוה לטרוח בעצמו · ולא כפרש"י שהוא מטעם שמירה · וה"נ היה המצוה בק"פ שיהא הטפול בזה בעצמו לכל גדולי ישראל :

בַּסַּף וְהִגַּעְתֶּם אֶל־הַמַּשְׁקוֹף וְאֶל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת מִן־הַדָּם אֲשֶׁר בַּסָּף וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח־בֵּיתוֹ עַד־בֹּקֶר׃ כג וְעָבַר יְהוָה לִנְגֹּף אֶת־מִצְרַיִם וְרָאָה אֶת־הַדָּם עַל־הַמַּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וּפָסַח יְהוָה עַל־הַפֶּתַח וְלֹא יִתֵּן הַמַּשְׁחִית לָבֹא אֶל־בָּתֵּיכֶם לִנְגֹּף׃ כד וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה לְחָק־לְךָ וּלְבָנֶיךָ עַד־עוֹלָם׃ כה וְהָיָה כִּי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִתֵּן יְהוָה לָכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הָעֲבֹדָה הַזֹּאת׃ כו וְהָיָה כִּי־יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם׃ כז וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח־פֶּסַח הוּא לַיהוָה אֲשֶׁר פָּסַח עַל־

ת"א אל המשקוף · מנחות לד: ואתם לא · ב"ק ס עב: ואמרתם זבח · פסחים סב זבחים ז י:

רש"י

קרויין אגודה: **אשר בסף**. בכלי כמו (מ"ב י"ב) ספות כסף: **מן הדם אשר בסף**. למה חזר ושנאו שלא תאמר טבילה אחת לשלש המתנות לכך נאמר עוד אשר בסף שתהא כל נתינה ונתינה מן הדם אשר בסף על כל הגעה טבילה: **ואתם לא תצאו וגו'**. (מכילתא) מגיד שמאחר שנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע ולילה רשות למחבלים הוא שנאמר (תהלים קד כ) בו תרמוש כל חיתו יער: (כג) **ופסח**. וחמל וי"ל ודלג: **ולא יתן המשחית**. ולא יתן לו יכולת לבא (מכילתא) כמו (בראשית לא) ולא נתנו אלהים להרע עמדי: (כה) **והיה כי תבאו**. תלה הכתוב מצוה זו בביאתם לארץ ולא נתחייבו במדבר אלא פסח אחד שעשו בשנה השנית על פי הדבור: **כאשר דבר**. והיכן דבר (שמות ו ח) והבאתי אתכם אל

העמק דבר

ואח"כ לזכות עבודה וגמ"ח שביניהם ובמשפחתם. ומשום זה כתיב כאן ביחוד ולקחתם אגדת אזוב באשר דהאזוב סימן לשפלות הדעת ומשום דת"ח עלולים להתגאות יותר מהמון העם כדאי' בנדרים דכ"ה עה"פ ומנחליאל במות. וכיון שנחלו אל הוא מתגאה ע"כ נצטוו המה ביחוד לקחת אגדת אזוב. אע"ג שהיה הצווי כן בכל ישראל. ופי' כן ביחוד **מן הדם אשר בסף**. לת"ח באשר ד"א של ת"ח מצוין משארי ב"א בכל פרט כמש"כ הרמב"ם בהל' דעות פ"ה כשם שהחכם ניכר בחכמתו ובדעותיו והוא מובדל בהם משאר העם כך צריך שיהי ניכר במעשיו במאכלו ובמשקהו כו'. ומקור הדברים בספרי. פ' ברכה בפסוק מימינו אש דת למו. מש"ה נזכר זכות ד"א ביותר לזקני הדור. ומכ"מ נבדלו כל ישראל בד"א שלא אכלו שקצים ורמשים כמש"כ לעיל: **ואתם לא תצאו וגו'**. דיוק ואתם נראה מיותר והייתי אומר דמכוין לאפוקי משה ואהרן שלא הוזהרו בזה ככל זקני ישראל דהא קרא אותם פרעה אל ביתו. אבל דעת חז"ל אינו כן כמש"כ לעיל י"א ח'. שמזה למדו שפרעה ירד בעצמו למשה. אלא צריך לפרש דגם זה דיוק דוקא לזקני ישראל ולא לכל ההמון שהרי אנחנו רואים שלא מתו במצרים אלא בכורים ולא הדיוטות ואמאי הא משניתן רשות למשחית שוב אינו מבחין בין צדיק לרשע והיאך הוא מבחין בין טיפה של בכור לטיפה שאינה של בכור. אלא הענין מבואר כמש"כ לעיל דכל מי שהיה לו כח רוחני להשיג איזה התפעלות מהעברה של הקב"ה ופגשו התפעלות זו לרעה משא"כ הדיוט לא נתפעל כלל. וא"כ ה"נ בישראל לא היה חשש סכנה אלא למי שיש בו כח רוחני חזק כמו בכור או גדול הבית משא"כ הדיוט. מש"ה הקדיש הקב"ה בכורי ישראל שניצלו אלמא דרק הם היו בסכנה. ומשום זה לא הוזהרו לצאת אלא זקני הדור שהם ראשי בית אבותם. ומטעם שכתבו חז"ל דמשעה שניתן רשות לחבל אינו מבחין

תִפְקוּן אֱנַשׁ מִתְּרַע בֵּיתֵיהּ עַד צַפְרָא: כג וְיִתְגְלֵי יְיָ לְמִמְחֵי יַת מִצְרָאֵי וְיֶחֱזֵי יַת דְמָא עַל שַׁקְפָּא וְעַל תְּרֵין סִפַּיָא וְיֵחוֹס יְיָ עַל תַּרְעָא וְלָא יִשְׁבּוֹק מְחַבְּלָא לְמֵיעַל לְוַת בָּתֵּיכוֹן לְמִמְחֵי: כד וְתִטְּרוּן יַת פִּתְגָמָא הָדֵין לִקְיָם לָךְ וְלִבְנָךְ עַד עָלְמָא: כה וִיהֵי אֲרֵי תֵיעֲלוּן לְאַרְעָא דִי יְהַב יְיָ לְכוֹן כְּמָא דְמַלֵיל וְתִטְּרוּן יַת פּוּלְחָנָא הָדֵין: כו וִיהֵי אֲרֵי יֵימְרוּן לְכוֹן בְּנֵיכוֹן מָה פּוּלְחָנָא הָדֵין לְכוֹן: כז וְתֵימְרוּן דְבַח

העמק דבר

אם ראוי הוא לקבל פני שכינה בהעברה זו או לא · והיינו בין לדיק לרשע · אבל הדיוטים שבישראל לא נתפעלו כלל ואין להם להזהר: (כג) ועבר ה' לנגוף · תכלית העברה זו כדי שע"ז יהיה הנגף במצרים ע"י מחבלים ומשחיתים וכמש"כ לעיל: ופסח ה' על הפתח · נתבאר לעיל י"ג שלא יפגע בהם כח העברה זו ולא ירגישו כלל: ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף · אין הכונה שלא יתן לנגוף בשביל העברה · שהרי לא תהיה העברה זו פועלת כלל בבתי ישראל · א"כ אין כאן העברה ולא משחית · והרי דומים בתי ישראל כמו הדיוטי מצרים שלא שלט בהם המשחית · בשביל שלא פעל בהם קדושת ההעברה וא"כ מאי ולא יתן וגו' · אלא דבר בפ"ע הוא · שכבר נתבאר לעיל ג' שהיו באותו דור כמה רשעים שלא היו ראויים לצאת אע"ג שלא מתו בדבר ששלט באנשים שסירבו מלצאת · ועתה בעת שהיה גלוי שכינה במצרים וגם עידן ריתחא על מצרים היו ראויים להענש על רשעותם · אבל כמו שהית' העברה זו כח הדין על מצרים כך הית' העברה זו חוט של חסד ורחמים על ישראל שלא יתן המשחית לבא לנגוף את רשעי ישראל · וכבי"ז נתבאר עפ"י דרשת חז"ל בעידן ריתחא של טביעת מצרים בים סוף שהיה אז התגברות הדינים על רשעי ישראל אלא שניצולו כמש"כ להלן י"ד כ"ט ומ"ו י"ט · כך היה ראוי לרשעי ישראל להיות נשפטים בשעה זו · אבל הבטיח ה' לזקני הדור שלא יתן המשחית לבוא אל בתיהם · והוא כדכתיב לעיל י"ג ולא יהיה בכם וגו' · והא שפי' המקום הבטחה זו כאן לזקני ישראל והרי כבר כתיב לעיל ולא יהיה בכם וגו' במאמר הכללי לכל ישראל · יש להבין תחלה כוונת דיוק בתיכם · דהכי מיבעי לבוא אליכם · אלא הפי' בתיכם כאן הוא כמו בית אב שכל משפחה נקרא בית · דכמו בבית יש בו כמה חדרים · ועיקר חדרי הבית אינם אלא שנים ושלשה המפוארים ומקושטים · ומכ"מ ההכרח לעשות כמה חדרים פשוטים לתשמישי הבית הדיוטים ומגונים דא"א לדור בלעדם · כך כל משפחה הגונה יש בה שנים ושלשה ת"ח ואחרי בני משפחה המה הדיוטים ופחותי ערך אבל א"א להת"ח להיות בלי צוותא דידהו · והמה עושי צרכיו והוא מגין עליהם וזהו דקאמר לזקני הדור היינו גדולי כל משפחה דבזכותם שנמשלו למשקוף שהוא מעמיד המזוזות יהיו ניצולים כל בתיכם · אע"ג שמצד עצמם היו ראוים לעונש באותה שעה מאמת שיש בהם רשעים כאשר יבואר עוד ופ' בס' במדבר ט"ז ל"ב. בפי' ותבלע אותם ואת בתיהם דגם שם הכונה בית אב שלהם יעו"ש: (כד) ושמרתם את הדבר הזה להק לך וגו' · כבר חקרו במכילתא על מה בא המקרא זה לחק עולם · והרי כל הנאמר בפ' זו אינו לדורות · והעלו שיהא הפסח דוקא נאן · אבל עדיין ניתן להבין פשט המקרא דמשמעו שמכוין על דבר הנאמר ביחוד באותה פרשה. מה שלא למדנו מפ' של החודש שנאמר לכל עדת ישראל · וגם יש להבין דיוק הלשון שהחל בל"ר ושמרתם · וסיים בל"י לחק לך ולבניך · אלא משמעות · הדבר הזה · כאן ענין היוצא להבין מכל הנאמר באותו פרשה · וכמו שביארנו לעיל ז' ג' פי' המקרא בתהלים שמו בם דברי אותותיו · כך הוזהרו זקני ישראל להתבונן על ענין שהובדלו במצות הפסח במשקוף ושתי המזוזות ובכל האמור בפרשה זו שהן המה עיקרי הליכות אומה הישראלית בעולם לדור דור · שיהא כח התורה נמשל למשקוף המעמיד את כח עבודה וגמ"ח שנמשלו למזוזות · וגם ידעו שת"ח המה מגיני הדור כמו כאן שהגינו כ"א על בית אב שלו והוזהרו זקני ישראל שהם המשכילים שכל טוב לכל ישראל להכינס דעת בזה הדבר באותה פרשה · והנה יבואר ברצות ה' בס' דברים ל"א כ"ו שבכ"מ שמדבר עם הרבה יחידים כתיב בל"ר · וכשמדבר עם כלל האומה כתיב בל"י · מש"ה כתיב ושמרתם היינו הזקנים כ"א בפ"ע יהי נזהר להבין ולהשכיל את כל סביביו עד שיהא הדבר הזה לחק לך ולבניך של כל ישראל עד עולם: (כה) ושמרתם וגו' · כלל מעשה הפסח כלשון הכתוב להלן י"ד ה' ועבדת את העבודה הזאת בחודש הזה · ומפרשי חז"ל בפסחים דל"ו על מעשה הפסח · וכאן לא בא הכתוב בשביל אזהרה אלא בשביל הענין שמדבר לזקנים ביחוד כאשר יבואר: (כו) והיה וגו' מה העבודה הזאת לכם · של ק"פ · שאין לה שום תכלית כמו כל קרבן בא לרצון או לכפרה · ובכור ומעשר שאינם מרצים ג"כ טעמם ידוע במקומם · אבל פסח למה הוא בא אם מפני התודה לה' על הנס של י"מ · לא היתה ראויה אלא לאותה שעה שלא מצינו מצוה לעשות זכר לנס לעולם · זולת חנוכה ופורים קבעו חכמים בזמנם ג"כ לטעמים ידועים בענין הנס שיהא לנו לזכר · ולא לגוף הנס בלבד · מעתה יש לדעת מה הענין שמורה מעשה הפסח לדורות · (כז) ואמרתם · לפי פשט הכתוב. הוא תשובה לאותו השואל · כמו לשון המקרא להלן י"ג ט"ו ובפ'

בָּתֵּ֤י בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵל֙ בְּמִצְרַ֔יִם בְּנָגְפּ֥וֹ אֶת־מִצְרַ֖יִם
וְאֶת־בָּתֵּ֣ינוּ הִצִּ֑יל וַיִּקֹּ֥ד הָעָ֖ם וַיִּֽשְׁתַּחֲוֽוּ׃ כח וַיֵּלְכ֥וּ
וַיַּעֲשׂ֖וּ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל כַּאֲשֶׁ֨ר צִוָּ֧ה יְהוָ֛ה אֶת־מֹשֶׁ֥ה
וְאַהֲרֹ֖ן כֵּ֥ן עָשֽׂוּ׃ ס ששי כט וַיְהִ֣י ׀ בַּחֲצִ֣י הַלַּ֗יְלָה וַֽיהוָה֮
הִכָּ֣ה כָל־בְּכוֹר֮ בְּאֶ֣רֶץ מִצְרַיִם֒ מִבְּכֹ֤ר פַּרְעֹה֙
הַיֹּשֵׁ֣ב עַל־כִּסְא֔וֹ עַ֚ד בְּכ֣וֹר הַשְּׁבִ֔י אֲשֶׁ֖ר בְּבֵ֣ית
הַבּ֑וֹר וְכֹ֖ל בְּכ֥וֹר בְּהֵמָֽה׃ ל וַיָּ֨קָם פַּרְעֹ֜ה לַ֗יְלָה ה֤וּא
וְכָל־עֲבָדָיו֙ וְכָל־מִצְרַ֔יִם וַתְּהִ֛י צְעָקָ֥ה גְדֹלָ֖ה
בְּמִצְרָ֑יִם כִּי־אֵ֣ין בַּ֔יִת אֲשֶׁ֥ר אֵֽין־שָׁ֖ם מֵֽת׃ לא וַיִּקְרָא֩
לְמֹשֶׁ֨ה וּֽלְאַהֲרֹ֜ן לַ֗יְלָה וַיֹּ֙אמֶר֙ ק֤וּמוּ צְּאוּ֙ מִתּ֣וֹךְ

ת"א ויהי כתלי · יבמות עב : הצד"י דגושה

ר ש" י

האָרץ וגו' : (כז) ויקד העם · על בשורת הגאולה וביאת הארץ ובשורת הבנים שיהיו להם : (כח) וילכו ויעשו בני ישראל · (מכילתא) וכי כבר עשו והלא מראש חודש נאמר להם אלא מכיון שקבלו עליהם מעלה עליהם כאלו עשו : וילכו ויעשו · אף ההליכה מנה הכתוב ליתן שכר להליכה ושכר לעשייה : כאשר צוה ה' את משה ואהרן · להגיד שבחן של ישראל שלא הפילו דבר מכל מצות משה ואהרן ומהו כן עשו אף משה ואהרן כן עשו : (כט) וה' · כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו שהוי"ו לשון תוספת הוא כמו פלוני ופלוני : הכה כל בכור · אף של אומה אחרת והוא במצרים : מבכר פרעה · אף פרעה בכור היה ונשתייר מן הבכורות ועליו הוא אומר (שמות ט' טז) בעבור זאת העמדתיך : עד בכור השבי · שהיו שמחין לאידם של ישראל · ועוד שלא יאמרו יראתנו הביאה הפורענות ובכור השפחה בכלל היה שהרי מנה מן החשוב שבכלן עד הפחות ובכור השפחה חשוב מבכור השבי : (ל) ויקם פרעה · ממטתו : לילה · ולא כדרך המלכים בשלש שעות ביום : הוא · תחילה ואחר כך עבדיו מלמד שהיה הוא מחזר על בתי עבדיו ומעמידן : כי אין בית אשר אין שם מת · יש שם בכור מת אין שם בכור גדול שבבית קרוי בכור שנאמר (תהלים פט כח) אף אני בכור אתנהו · דבר אחר מצריות מזנות תחת בעליהן ויולדות מרווקים פנויים והיו להם בכורות הרבה פעמים חמשה לאשה אחת כל אחד בכור לאביו : (לא) ויקרא למשה ולאהרן

העמק דבר

ואתחנן ו' כ' · אבל הרי אנו רואים דעת המגיד אינו כן שהעמיד לשון שאלה זו לרשע · וגם לא העמיד תשובה אליו כלל · אלא הקהה את שניו וכו' · ובאמת אחר דיוק לשון המקרא יפה דקדק המגיד · שהרי לא כתיב ואמרתם אליהם · כמו דכתיב להלן ואמרת אליו · ובס' דברים ואמרת לבנך · אלא מובן רצון הכתוב דלהשואל לא ישיבו כלל · אלא פי' ואמרתם · בפני עצמכם תשובה על שאלה זו היא אשר פסח וגו' ואת בתינו הציל · אם נפרש שהוא דבר אחד אינו אלא כפל לשון שהרי היינו שפסח ה' וגו' לא הית' העברה שולטת בבתינו · וא"כ למאי כתיב עוד ואת בתינו הציל אלא שני דברים המה. א' אשר פסח וגו' והוא ראוי לזכירה לדורות בא"י אשר עיני ה' בה בגידולי השדה ותלוי בשמירת המצות התלוים בארץ כמו שביעית ותו"מ · וא"כ אם היו שני שכנים משונים בשמירת המצות היו משתנים גידולי שדותיהם · ודבר זה באמת פלא וקשה להאמין · אבל במה שיזכרו שכך היה בעת העברת ה' במצרים שפסח ה' בהשגחתו ית' ככה יאמינו שכך הוא המדה גם בא"י · והוא עיקר ספור י"מ בזמן שהיו ישראל על אדמתם כמו שביארנו בס' דברים פ"ז · וע' עוד מש"כ שם בזה · ועוד יש לזכר ואת בתינו הציל · כי בעת שהיה ראוי לרשעי הדור ליענש על רשעותם בא זכרון הת"ת ע"י ראיית הדם על המשקוף ומזוז' להציל כל בית אב שלו · וגם זה ראוי לזכור לדורות כי זכות התורה מגין על צוותא שלו · ולזה שייך אמירה זו לשאלת הרשע · לומר כי כמו שיש רשעים עתה כן היו בעת י"מ שהיה אז רשעים והפסח של זקני

חַיִּם הוּא קֳדָם יְיָ דְחַס עַל בָּתֵּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם כַּד מְחָא יַת מִצְרָאֵי וְיַת בָּתָּנָא שֵׁיזִיב וּכְרַע עַמָּא וּסְגִידוּ: כח וַאֲזַלוּ וַעֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כֵּן עֲבָדוּ: כט וַהֲוָה בְּפַלְגוּת לֵילְיָא וַיְיָ קְטַל כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא דְפַרְעֹה דַעֲתִיד לְמִתַּב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ עַד בּוּכְרָא דְשִׁבְיָא דִי בְּבֵית אֲסִירֵי וְכֹל בּוּכְרָא דִבְעִירָא: ל וְקָם פַּרְעֹה לֵילְיָא הוּא וְכָל עַבְדוֹהִי וְכָל מִצְרָאֵי וַהֲוַת צְוַחְתָּא רַבְּתָא בְּמִצְרַיִם אֲרֵי לֵית בֵּיתָא דְלָא הֲוָה תַמָּן מִיתָא: לא וּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לֵילְיָא וַאֲמַר קוּמוּ פּוּקוּ מִגּוֹ עַמִּי אַף אַתּוּן אַף

העמק דבר

הדור הנין עליהם: ויקד העם וישתחוו. אחר שאמר פ' החודש לכל ישראל. ופ' משכו לזקנים וכל העם עמדו עוד והשתחוו כולם על כל הנאמר לשעה ולדורות: (כח) וילכו ויעשו. פרש"י בשם המכילתא ליתן שכר להליכה וגו' ולהלן במצות אכילת הפסח לא כתיב אלא ויעשו. היינו משום דבפרשה זו כתיב גם ההכנה למצוה והיינו משכו וקחו. מש"ה שכר ההכנה קרוב לשכר גוף המצוה. משא"כ במצות אכילת הפסח שלא כתב שם הכנה וכן במ"ע של ומלתה אתו דכתיב שם לא כתיב שום הכנה מש"ה אין שכר על ההליכה למ"ע זו כשכר מעשה המצוה כמש"כ בס' דברים ו' כ' יע"ש: בני ישראל. ולא כתיב כל ב"י כמו להלן שם. משום דכאן מיירי במצות עשיית הפסח ולא כל בני החבורה עסקו בעשייתו אלא לפי הצורך. משא"כ שם כולם אכלו וכולם מלו: כאשר צוה. ולא כתיב כאשר דבר כמו בס' בראשית י"ב ד' אלא משום דצוה נכלל קבלות בע"פ כדאי' ברכות ד"ה והמצוה זו המשנה. ולהלן ל"ד ל"ב יבואר ההכרח לזה הכונה. וע' ס' בראשית ב' י"ז. וניתן כאן ללמד שמן הנמנע להגיע למעשה עפ"י גוף הפרשה אם לא עפ"י קבלות בע"פ. וע' מש"כ בס' ויקרא ח' ה'. וע' עוד בס' במדבר ה' ד': כן עשו. פי' במכילתא אף משה ואהרן. הרבותא הוא שלא נהגו סלסול בעצמן רק משכו בעצמם טלה הפסח ושחטו. וע' מש"כ להלן ס"פ חקת הפסח: (כט) עד בכור השבי. הוא מאומה אחרת ולהודיע כי המיתה לא היה בתורת עונש דא"כ לא היה מת השבוי. אלא העברה הוא בתורת עונש וממילא מי שהשיג בפנימית התפעלות מהעברת קדושה ניזוק. עד שאפילו בכורי ישראל ראויים היו להיות ניזק לולי חמלת ה' עליהם ובשביל זה נתקדש כל בכור כאשר יבואר. אבל בכורי כל אומה נפגעו בטבע הענין. והוסיף המקרא להודיע אשר בבית הבור. שהוא למטה מעשרה כסתם בור בב"ק פ"ה מ"ה. ומזה המקרא למדו חז"ל דסתם בור עשרה טפחים דזהו עיקר הרבותא כאן. ומכ"מ לא היה מועיל מחיצה כזו לגבי העברת ה' בכבודו ובעצמו כ"י. והוי כדאי' ברכות דכ"ו א' דבש"ת דקדוש יותר לא מהני מחיצה עשרה. אלא בית נ"ע. ומכש"כ קדושת כבודו ית'. והנה לעיל במאמר משה לפרעה אמר עד בכור השפחה וגו' דזה הוא נוגע לפרעה. משא"כ בכור השבי מה איכפת לפרעה. אבל הכא בספור הענין להודיע פעולת ההעברה וכדי להגיע מזה לקדושת בכורי ישראל נצרך לפרש יותר בכור השבי: (ל) וכל מצרים. תושבי המדינה. אבל עמו של פרעה היינו אנשי חילו לא ניזוקו כאן כי אין באנשי חיל התנשאות אחד על חבירו במעלה פנימית ויצא כח הבכורה מהם. והן המה אשר השאיר הקב"ה לטביעת ים סוף כאשר יבואר בס"ד: (לא) ויקרא למשה וגו'. כבר נתבאר לעיל י"א ח' שלפי הפשט קרא פרעה אותם ע"י עבדיו והמה משה ואהרן לא הוזהרו מלצאת מפתח ביתם. אבל דעת רז"ל שפרעה עצמו בא אליהם: ויאמר קומו צאו מתוך עמי. ולא אמר ממצרים להורות שלא כוון ליציאה מקומית בלבד כמו שישבו עם מצרים כמבואר במקרא ל"ג אלא יציאה להלוטין והיינו מתוך עמי. כאשר היו רגילים להיות עם חיל מצרים יושבי מבצריו פתום ורעמסס וכמו שביארנו לעיל ו' ו' עפ"י ברייתא דת"כ שהיו עבדים למלוכה ולא לעבדיו. ועתה אמר שיצאו מתוך עמו. והטעם הוא כמו שכתב לעיל ה' ג'. וזהו שאמר הקב"ה למשה כשלחו כלה גרש יגרש. וביארנו שלא ישלח על שלשה ימים אלא לחלוטין וע"ע מש"כ ריש פ' בשלח. והנה כדגש הצד"י של צאו עפ"י מסורה ובכ"מ דגש כזה מורה שנאמר בקול מחריד אוזן שומעיו כמש"כ בס' בראשית י"ט ב' וי"ד וע' מש"כ בפתח העמק וכן כאן אם היה נכתב צאו בלא דגש היה במשמע שאמר פרעה בדבור פשוט שתוכלו לצאת אבל לא שהכריחם לכך. אבל עתה דכתיב בדגש משמעו שאמר בגערה צאו מכאן בע"כ איני רוצה שתתעכבו עוד. והיינו שאמר הקב"ה למשה גרש יגרש. ואין הכונה על מה שכתוב ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ שאין בזה משמעות על גירושין בע"כ אלא לשלחם כפי רצונם לצאת. ותו דאין זה מאמר פרעה שאמר ה'. והנ הרי לא היה דעת מצרים לחלוטין אלא כדי שישובו אחר עבודת ה' ועל מנת כן השאילום. אלא כונת המקרא כלה גרש יגרש. הוא דבר פרעה קומו צאו מתוך עמי. וכ"כ הרמב"ן. ומצרים לא ידעו דבר פרעה:

עַמִּי גַּם־אַתֶּם גַּם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְכוּ עִבְדוּ
אֶת־יְהוָה כְּדַבֶּרְכֶם׃ לב גַּם־צֹאנְכֶם גַּם־
בְּקַרְכֶם קְחוּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם וָלֵכוּ וּבֵרַכְתֶּם
גַּם־אֹתִי׃ לג וַתֶּחֱזַק מִצְרַיִם עַל־הָעָם לְמַהֵר
לְשַׁלְּחָם מִן־הָאָרֶץ כִּי אָמְרוּ כֻּלָּנוּ מֵתִים׃ לד וַיִּשָּׂא
הָעָם אֶת־בְּצֵקוֹ טֶרֶם יֶחְמָץ מִשְׁאֲרֹתָם צְרֻרֹת
בְּשִׂמְלֹתָם עַל־שִׁכְמָם׃ לה וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ
כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּשְׁאֲלוּ מִמִּצְרַיִם כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי
זָהָב וּשְׂמָלֹת׃ לו וַיהוָה נָתַן אֶת־חֵן הָעָם בְּעֵינֵי
מִצְרַיִם וַיַּשְׁאִלוּם וַיְנַצְּלוּ אֶת־מִצְרָיִם׃ פ לז וַיִּסְעוּ
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס סֻכֹּתָה כְּשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף
רַגְלִי הַגְּבָרִים לְבַד מִטָּף׃ לח וְגַם־עֵרֶב רַב עָלָה
אִתָּם וְצֹאן וּבָקָר מִקְנֶה כָּבֵד מְאֹד׃ לט וַיֹּאפוּ
אֶת־הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֻגֹת מַצּוֹת כִּי

הב׳ בקמ״ץ ע״פ המסורה

ת״א וה׳ נתן את · סנהדרין לב: וישאלום · ברכות ט׳: וינצלו את · ברכות שם פסחים קיט:

רש״י

לילה · מגיד שהיה מחזר על פתחי העיר וצועק היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי: גם אתם · הגברים: גם בני ישראל · הטף: ולכו עבדו וגו׳ כדברכם · הכל כמו שאמרתם ולא כמו שאמרתי אני. בטל לא תשאר בטל מי ומי ההולכים בטל רק צאנכם ובקרכם יצג גם צאנכם גם בקרכם קחו · מהו כאשר דברתם (לעיל י כה) גם אתה תתן בידנו זבחים ועולות: (לב) קחו כאשר דברתם ולכו וברכתם גם אתי · התפללו עלי שלא אמות שאני בכור (מכילתא): (לג) כלנו מתים · אמרו לא כגזרת משה הוא שהרי אמר ומת כל בכור וכאן אף הפשוטים מתים ה׳ או י׳ בבית אחד (מכילתא): (לד) טרם יחמץ · המצריים לא הניחום לשהות כדי חמוץ: משארתם · שירי מצה ומרור (מכילתא): על שכמם · אע״פ שבהמות הרבה הוליכו עמהם מחבבים היו את המצות (מכילתא): (לה) כדבר משה · שאמר להם במצרים (לעיל יא ב) וישאלו איש מאת רעהו: ושמלת · אף הן היו חשובות להם מן הכסף ומן הזהב והמאוחר בפסוק חשוב (מכילתא): (לו) וישאלום · אף מה שלא היו שואלים מהם היו נותנים להם אתה אומר אחד טול שנים ולך: וינצלו · ורוקינו: (לז) מרעמסס סכתה · ק״ך מיל היו ובאו שם לפי שעה שנאמר (לקמן יט ד) ואשא אתכם על כנפי נשרים: הגברים · מבן עשרים ומעלה: (לח) ערב רב · תערובות אומות של גרים: (לט) עגת מצות ·

העמק דבר

גם אתם · באשר נכלל בדבריו שני דברים · יציאה לחירות וגירושין בע״כ אמר גם אתם הנני מגרש שתצאו בע״כ אע״פ שאתם חשובים וגדולים בעיני הרבה: גם בני ישראל · שעבודתם היתה יקרה עלי גם המה יצאו לחירות: ולכו עבדו את ה׳ כדברכם · לא היה ראוי פרעה להגיד כזאת אחר שהוציאם לחירות שוב אין לו לדעת מה שיעשו אלא ביקש אותם לעבוד את ה׳ בקרבנות כדי שיסייס וברכתם

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִיזִילוּ פְּלָחוּ קֳדָם יְיָ כְּמָא דַהֲוֵיתוּן אָמְרִין: לב אַף עָנְכוֹן אַף תּוֹרֵיכוֹן דַּבָּרוּ כְּמָא דְמַלֶּלְתּוּן וְאִיזִילוּ וְצַלּוֹ אַף עֲלָי: לג וּתְקִיפוּ מִצְרָאֵי עַל עַמָּא לְאוֹחָאָה לְשַׁלָּחוּתְהוֹן מִן אַרְעָא אֲרֵי אֲמַרוּ כֻּלָּנָא מֵיתִין: לד וּנְטַל עַמָּא יָת לִישֵׁיהוֹן עַד לָא חֲמַע מוֹתַר אַצְוָתְהוֹן צְרִיר בִּלְבוּשֵׁיהוֹן עַל כַּתְפֵּיהוֹן: לה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבַדוּ כְּפִתְגָּמָא דְמשֶׁה וּשְׁאִילוּ מִמִּצְרָאֵי מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב וּלְבוּשִׁין: לו וַיְיָ יְהַב יָת עַמָּא לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָאֵי וְאַשְׁאֵלוּנוּן וְרוֹקִינוּ יָת מִצְרָאֵי: לז וּנְטַלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס לְסֻכּוֹת כְּשִׁית מְאָה אַלְפִין גַּבְרָא רִגְלָאָה בַּר מִטַּפְלָא: לח וְאַף נוּכְרָאִין סַגִּיאִין סְלִיקוּ עִמְּהוֹן וְעָנָא וְתוֹרֵי בְּעִירָא תַּקִּיף לַחֲדָא: לט וַאֲפוֹ יָת לִישָׁא דְאַפִּיקוּ מִמִּצְרַיִם גְּרִיצָן פַּטִּירָן אֲרֵי לָא חֲמַע אֲרֵי אִתְּרָכוּ מִמִּצְרַיִם וְלָא יְכִילוּ

העמק דבר

וברכתם גם אותי שבעת הקרבן מסוגלת תפלה וברכה כידוע: (לב) גם צאנכם גם בקרכם קחו · בכל פרט רבותא בפ"ע · דצאן מסוגל לעשירות מאמר וחלב · ובקר מסוגל לעבודת האדמה ורב תבואות בכח שור ואחר שהוציאם לחלוטין בע"כ יתיישבו באיזה מקום וא"א להיות בלא בקר · אבל צאן היה מקום לחשוב שישאר ביד פרעה ע"כ אמר גם צאנכם ויש סברא להיפך דצאן מוכשר יותר לקרבן מבקר והיה עולה עה"ד דהצאן יקחו הכל ולא הבקר מש"ה אמר גם בקרכם: כאשר דברתם · דאפילו כל המקנה היינו עדרים בשלימות: וברכתם גם אותי · היינו שנתן להם זבחים ועולות להתפלל עליו כדבר משה · והרמב"ן כ' כי לא עשה משה כן · באמר ה' חפץ דכאו לא לכפר עליו רק להענישו ולנער אותו ואת כל חילו בים · ולא נראה שיגנוב משה דעתו אלא ודאי התפללו עליו בשעה שהגיעו לעבוד את ה' שהיה בהגיעם להר סיני אחר קריעת י"ס · וידוע דפרעה עצמו ניצל · ועליו התפללו וברכוהו על ימים יוצרו · ואם נימא שלא עשה משה כן · היה מפני שפרעה שינה דבריו ונהפך להיות רודף אחריהם · שוב אבד הבטחת משה לברך אותו בתפלה: (לג) ותחזק מצרים על העם · אם נפרש על העם על ישראל יקשה הלשון לשלחם כי ישראל לא היו המשלחים רק המשולחים אבל קאי על אנשי חיל שלהם שיעשו בכח ידיהם · למהר לשלחם מן הארץ · ולא כתיב מתוכם שהמה לא ידעו כ"א יציאה מקומית לשעה · וכמש"כ לעיל ז' ה' · ולא יצאו לחירות בדעת כל מצרים עד קריעת י"ס. והיינו דאי' במגלה די"ד א' ארחב"א אריב"ק ומה מעבדות לחירות אמרו שירה · ופרש"י על הים · והכי עיקר כמש"כ בהע"ש סי' כ"ו אות א' · וע' להלן ל"ה: (לד) וישא העם · של ישראל: טרם יחמץ · לריה"ג שאמר שלא הוזהרו אז על אכילת חמץ אלא אותו יום מתפרש כמשמעו דאע"ג שהיו רשאים לאפות חמץ לאכול למהר אבל לא הספיק העת · ולחכמים דס"ל שהיו אסורים בחמץ כל שבעה · ה"פ שראוי היה לאפות במצרים מצות אבל לא הספיק העת · ע"כ נשא העם הבצק · ואם היה מחמיץ היו שורפים · וסיפר הכתוב כאן שלא במקומו · שהרי מיירי מה שהיה בחצות הלילה · והנשיאה היתה בבוקר בעת שיצאו · אלא מספר דכ"כ הכריחו אותם חיל מצרים שלא יתעכבו עד שלא הניחום לאפות שם אלא קיפלו הבצק כדי לצאת תומ"י בבוקר: וגם משארותם צרורות בשמלתם על שכמם · מה שנשתייר מאכילת מצת הלילה צררו בשמלותם כדי שיהיה מוכן ליציאה בבוקר · וכבר מבואר במכילתא שנהגו בשיורי מצת מצוה כבוד וצררו בשמלות ועל שכמם וכפרש"י: (לה) ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו וגו' · מבואר שרבותא גדולה היה מה ששאלו ומלאו דבר משה מפי ה' · והיינו שיותר טוב היה שלא היו שואלים והיו מודיעים לכל מצרים דבר פרעה להוציאם לחירות · ובל"ס לא היו מסרבים מצרים ע"ז באותה שעה שנפל פחד ה' עליהם ואמרו כלנו מתים · אבל אחרי שמלאו דבר משה ושאלו מוכרחים היו להכחיש להם · וזה גרם שרדפו מצרים אחריהם בעת שנודעו כי ברח העם ולא כמו שהבטיחו לשוב · והיינו דאי' בברכות ד"ט ב' שאמרו למשה ולואי שנצא בעצמנו משל לאדם שחבוש בבה"א והיו אומרים לו בני אדם מוציאין אותך למחר מבה"א ונותנין לך ממון הרבה וא"ל בבקשה מכם הוציאוני היום ואיני מבקש כלום · ולכאורה אינו מובן המשל שהרי גם בלי שאלת כלים לא היו יוצאין קודם אבל לדברינו מובן יפה שעפ"ז לא היתה גאולה שלימה מאנשי מצרים עד קריעת י"ס: (לז) סכותה כשש מאות וגו' · מרעמסס יצאו מעורבבים ולא היה שעה לעשות סדרים ולעמוד על המספר שהרי יצאו בחפזון של עצמם בבוקר · אבל בסכות עמדו על המנין ונמצאו שש וגו': לבד מטף · בכלל טף המה הזקנים והנשים והילדים · וטף מלשון טפל · וע' מש"כ בס' בראשית מ"ז י"ב · והכי מפורש בירושלמי תענית פ"ג כענין הא דתנן חמש מאות רגלי · בחורים ולא זקנים וכן נאמר שש מאות אלף רגלי ואין נשים וטף במנינם וע' ביאורי הגר"א או"ח סימן הק"ע ס"ב: (לח) וצאן ובקר מקנה כבד מאד · ביארנו לעיל ט' ה' · דבשעת

לֹא חָמֵץ כִּי־גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ
וְגַם־צֵדָה לֹא־עָשׂוּ לָהֶם׃ מ וּמוֹשַׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרָיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת
שָׁנָה׃ מא וַיְהִי מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת
שָׁנָה וַיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה יָצְאוּ כָּל־צִבְאוֹת יְהוָה
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ מב לֵיל שִׁמֻּרִים הוּא לַיהוָה
לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הוּא־הַלַּיְלָה הַזֶּה לַיהוָה
שִׁמֻּרִים לְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם׃ פ מג וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן זֹאת חֻקַּת הַפָּסַח כָּל־בֶּן
נֵכָר לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃ מד וְכָל־עֶבֶד אִישׁ מִקְנַת־כָּסֶף
וּמַלְתָּה אֹתוֹ אָז יֹאכַל בּוֹ׃ מה תּוֹשָׁב וְשָׂכִיר לֹא־
יֹאכַל בּוֹ׃ מו בְּבַיִת אֶחָד יֵאָכֵל לֹא־תוֹצִיא מִן

ת"א ומושב בני · מגילה ט' סנהדרין נא: ליל שמרים · ראש השנה יא: זאת · פסחים סא: כל בן נכר · שבת פז ערובין ג פסחים נו יבמות סב ע: וכל עבד איש · יבמות מח גיטין לח קדושין עב: ומלתה אתו. פסחים נו יבמות ע עא: תושב ושכיר · פסחים נו יבמות ע: בבית אחד · פסחים פו: בבית אחד יאכל ועצם לא תשברו בו. פסחים פד נו: לא תוציא · פסחים פה נה:

רש"י

חררה של מצה בצק שלא החמיץ קרוי מצה · וגם צדה לא עשו להם · (מכילתא) לדרך מגיד שבחן של ישראל שלא אמרו היאך נצא למדבר בלא צדה אלא האמינו והלכו הוא שמפורש בקבלה (ירמיה ב ג) זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה · מה שכר מפורש אחריו קדש ישראל לה' וגו': (מ) אשר ישבו במצרים · אחר שאר הישיבות שישבו גרים בארץ לא להם: שלשים שנה וארבע מאות שנה · בין הכל משנולד יצחק עד עכשיו היו ארבע מאות שנה משהיה לו זרע לאברהם נתקיים כי גר יהיה זרעך ושלשים שנה היו משנגזרה גזרת בין הבתרים עד שנולד יצחק · ואי אפשר לומר בארץ מצרים לבדה שהרי קהת מן הבאים עם יעקב היה צא וחשוב כל שנותיו וכל שנות עמרם בנו ושמונים של משה לא תמצאם כל כך ועל כרחך הרבה שנים היו לקהת עד שלא ירד למצרים והרבה משנות עמרם נבלעים בשנות קהת והרבה משמונים של משה נבלעים בשנות עמרם הרי שלא תמצא ארבע מאות לביאת מצרים והוזקקת לומר על כרחך שאף שאר הישיבות נקראו גרות ואפילו בחברון כענין שנאמר (בראשית לה כז) אשר גר שם אברהם ויצחק ואומר (לעיל ו) את ארץ מגוריהם אשר גרו בה לפיכך אתה צריך לומר כי גר יהיה זרעך משהיה לו זרע · וכשתמנה ארבע מאות שנה משנולד יצחק תמצא מביאתן למצרים עד יציאתן ר"י שנה וזה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך: (מא) ויהי מקץ שלשים שנה וגו' ויהי בעצם היום הזה · (מכילתא)

העמק דבר

דבר על מקנה מצרים קנו בני ישראל צאן ובקר הרבה במחיר זול: (לט) כי לא חמץ · לריה"ג פירושו שלא נתחמץ עדיין · ובאשר לא היו להם בסוכות תנורים ואפו על השמש לא היה אפשר לאפות עיסת חמץ כי אם מצות: כי גרשו וגו' · מש"ה לא אפו ברעמסס בתנורים אחר שיתחמץ · ולרבנן דריה"ג ה"פ כי לא חמץ · שלא נתחמץ · דאלו נתחמץ היו שורפים:

כי גרשו ממצרים · מש"ה לא אפו שם: ולא יכלו להתמהמה · הוא מיותר · אלא בא ללמד שגם המה מצד עצמם לא יכלו להתמהמה וזהו חפזון דישראל שהיה בבוקר ואז לא היה חפזון למצרים כמש"כ לעיל י"א · אלא ישראל נחפזו שיראו שלא יהא נודע למצרים שאין דעתם לחזור · והיינו דתניא במכילתא כי גרשו ממצרים שומע אני מאליהם ת"ל

לאתעכבא ואף זודין לא עבדו להון: מ ומותב בני ישראל די יתיבו במצרים ארבע מאה ותלתין שנין: מא והוה מסוף ארבע מאה ותלתין שנין והוה בכרן יומא הדין נפקו כל חיליא דיי מארעא דמצרים: מב ליל נטיר הוא קדם יי לאפקותהון מארעא דמצרים הוא ליליא הדין קדם יי נטיר לכל בני ישראל לדריהון: מג ואמר יי למשה ולאהרן דא גזירת פסחא כל בר ישראל דאשתמד לא ייכול ביה: מד וכל עבד גבר זביני כספא ותגזר יתיה בכן ייכול ביה: מה תותבא ואגירא לא ייכול ביה: מו בחבורא חדא יתאכל לא תפיקון מן

ר ש" י

מגיד שכיון שהגיע הקץ לא עכבן המקום כהרף עין בט"ו בניסן באו מלאכי השרת אצל אברהם לבשרו בחמשה עשר בניסן נולד יצחק ובט"ו בניסן נגזרה גזרת בין הבתרים: (מב) ליל שמרים · שהיה הקב"ה שומר ומצפה לו לקיים הבטחתו להוציאם מארץ מצרים: הוא הלילה הזה לה' · הוא הלילה שאמר לאברהם בלילה הזה אני גואל את בניך: שמרים לכל בני ישראל לדרתם · משומר ובא מן המזיקין כענין שנאמר ולא יתן המשחית וגו': (מג) זאת חקת הפסח · בי"ד בניסן נאמרה להם פרשה זו: כל בן נכר · (פסחים כח) שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים · וא' עובד כוכבים וא' ישראל מומר לעבודת כוכבים במשמע (מכילתא): (מד) ומלתה אתו אז יאכל בו · (יבמות עא) רבו מגיד שמילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח דברי רבי יהושע · רבי אליעזר אומר אין מילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח · אם כן מה תלמוד לומר אז יאכל בו · העבד: (מה) תושב · זה גר תושב: ושכיר · זה העובד כוכבים ומה תלמוד לומר והלא ערלים הם ונאמר וכל ערל לא יאכל בו אלא כגון ערבי מהול וגבעוני מהול והוא תושב או שכיר: (מו) בבית אחד יאכל · (מכילתא) בחבורה אחת שלא יעשו הנמנין עליו שתי חבורות ויחלקו בו · אתה אומר בחבורה אחת או אינו

העמק דבר

ולא יכלו להתמהמה · והוא פלא · ונראה שהוא טה"ד וצ"ל שומע אני שלא מאליהם פי' שרק ממצרים נתגרשו ולא מאליהם פי' מצד עצמם ת"ל ולא יכלו להתמהמה וכמש"כ · ובמכילתא ד"א הנדפס עם פי' זי"ר כ' ה"ג שומע אני מאליהם · משמע שהיה נוסחא אחרת והייט כמש"כ שהנוסחא העיקרית שלא מאליהם: וגם צדה לא עשו להם · לא קט מן הפוק · אף על גב שכשבורים היו שילכו דרך ארץ פלשתים ולא במדבר הגדול מכ"מ היה להם להכין צדה על איזה ימים עד בואם לישוב · אבל לא הכינו מאומה והיה זה כדי שיבינו מצרים שהולכים במדבר ולשוב מיד:(מ) ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים· יתור לשון יש כאן ומה מקרא חסר אם כתב ומושב ב"י במצרים וגם ידועה פלא שיש בזה המנין · אבל העיקר דמשמעות מושב · הוא ההכנה שיהיו יכולים ב"י לשבת שם אח"כ · וכבר נתבאר בפ' ברית בה"ב שמאז יצא א"א מאור כשדים היה זה סערה מאת ה' שמצא לבבו נאמן להוציא ממנו אומה הנבחרת שיהיו נקראים בני ישראל · ועלה אז במחשבה שקודם שיהיו נבחרים במ"ת יבואו בגלות במצרים ואז באו צבאות ה' המה מלאכי מעלה להגדיל ולרומם מלוכת מצרים כדי שיהיה בזה מושב יפה לב"י אחר כך · וכמש"כ לעיל ז' ד' · וע"ז בא מקרא זה ומושב ב"י אשר ישבו אח"כ במצרים רד"ו שנה · אבל המושב היה שלשים שנה וגו' · שא"א היה בן שבעים שנה בצאתו מאור כשדים · והיינו שכתוב עוד · (מא) יצאו כל צבאות ה' וגו' · הן המה המלאכים שהיו שייך לאותה הכנה של מושב ב"י ועתה יצאו ובטל כל הסדרים והכי תניא במכילתא:(מב) שמרים לכל בני ישראל לדורותם · אז היא שעה המוכשרת להיות נגאל מכל צרות באשר היה אז גאולה ראשונה · ע"כ הוא שעת הכושר לעולם · כי זה היום עשה ה' להיות גורם לזה כמש"כ לעיל א': (מד) ומלתה אותו אז · תיבת אז מיותר · ובא ללמד על הא דתניא במכילתא להביא את שנתקיימה בו מצות מילה אפילו שעה אחת אפילו שחזר הבשר ותפה העטרה אינו מעכבו מלאכול הפסח · והפי' שמשוך אינו צריך למול מה"ת עוד · כדאיתא פ' הערל דע"ב · ולא פרשתי למשוך את הערלה ח"ו אלא שאם נמשך רשאי לאכול הפסח שאינו נקרא בשם ערל עוד · וזהו דיוק לשון הכתוב ומלתה אתו אז · בשעה שקנית אותו ואח"כ משך עצמו מכ"מ יאכל בו וה"ה בישראל רשע אלא אורחא דמילתא דעבד מל בע"כ · לא מיבעי לרשב"א ביבמות דמ"ת דעבד איש אתה מל בע"כ · ואפילו לרבנן דא"א לגיירו בע"כ עד שיאמר רוצה אני מכ"מ עלול הוא שיחזור בו ואח"כ ימשוך עצמו: יאכל בו · יאכל מיבעי · אלא למ"ד דקאי על האדון בו משמעו בו אינו אוכל אבל אוכל בתרומה ואין מעכבו מילת עבדיו כדאיתא בפסחים צ"ו ולמ"ד דקאי על העבד משמעו הפסולת והגרוע שבפסח · דכבוד הוא לפסח דהחשוב שבחבורה אוכל משופריה וע' ס' ויקרא כ"ב י': (מה) תושב ושכיר · פרש"י לאתויי ערבי מהול וכו' והוא מהמכילתא

הַבַּיִת מִן־הַבָּשָׂר חוּצָה וְעֶצֶם לֹא תִשְׁבְּרוּ־בוֹ׃ מז כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ אֹתוֹ׃ מח וְכִי־יָגוּר אִתְּךָ גֵּר וְעָשָׂה פֶסַח לַיהוָה הִמּוֹל לוֹ כָל־זָכָר וְאָז יִקְרַב לַעֲשֹׂתוֹ וְהָיָה כְּאֶזְרַח הָאָרֶץ וְכָל־עָרֵל לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃ מט תּוֹרָה אַחַת יִהְיֶה לָאֶזְרָח וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכְכֶם׃ נ וַיַּעֲשׂוּ כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן כֵּן עָשׂוּ׃ ס נא וַיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצִיא יְהוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל־צִבְאֹתָם׃ פ שביעי יג א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב קַדֶּשׁ־לִי כָל־בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל־רֶחֶם בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה לִי הוּא׃

ת"א ועצם לא · פסחים פג פד פה לה שבועות ג זבחים לז חולין יא: בו · פסחים ע : לה' המול · האליליס כז : המול לו כל · יבמות עא : ואז · יבמות סט : וכל ערל . פסחים ג כח סא נו יבמות ע עא : קדש לי . מנחות לד בכורות ד יט : פטר כל רחם בבני ישראל . בכורות מו מז :

רש"י

אלא בבית אחד כמשמעו וללמד שאם התחילו והיו אוכלים בחצר וירדו גשמים שלא יכנסו לבית ת"ל על הבתים אשר יאכלו אותו בהם מכאן שהאוכל אוכל בשני מקומות: לא תוציא מן הבית · מן החבורה: ועצם לא תשברו בו · הראוי לאכילה כגון שיש עליו כזית בשר יש בו משום שבירת עצם אין עליו כזית בשר או מוח אין בו משום שבירת עצם: (מז) כל עדת ישראל יעשו אתו · למה נאמר לפי שהוא אומר בפסח מצרים שה לבית אבות שנמנו עליו למשפחות יכול אף פסח דורות כן תלמוד לומר כל עדת ישראל יעשו אותו: (מח) ועשה פסח · יכול כל המתגייר יעשה פסח מיד תלמוד לומר והיה כאזרח הארץ · מה אזרח בי"ד אף גר בי"ד: וכל ערל לא יאכל בו · להביא את שמתו אחיו מחמת מילה שאינו מומר לערלות ואינו נלמד מכן נכר לא יאכל בו: (מט) תורה אחת וגו' · (מכילתא) להשוות גר לאזרח אף לשאר מצות שבתורה: יג (ב) פטר כל רחם · שפתח את הרחם תחילה כמו (משלי יז) פוטר מים ראשית מדון · וכן (תהלים כב)

העמק דבר

מהמכילתא דעת ר' יצחק (א)· אבל לפי פשוטו קאי על הא דכתיב דמקנת כסף אפילו אינו יליד בית ישראל מכ"מ ומלהם אותו אפילו בע"כ יאכל בו · אבל תושב ושכיר שמלתם בע"כ לא יאכל בו שאינו קנוי לך שתשלוט בו למולו בע"כ: (מז) כל עדת ישראל יעשו אותו · לפי הפשט אתי לאשמעינן מה שמבואר בס' דברים לא תוכל לזבוח את הפסח באחד שעריך · אלא דוקא כל ישראל ביחד · והיינו כל עדת ישראל יעשו אותו · ולא כל עיר בפ"ע ואפי' בשעת היתר במות: (מח) המול לו כל זכר · התוס' ביבמות דמ"ח א' ד"ה אלא נדחקו לפרש דמיירי בבנים שנולדו בקדושה דאי נולדו בגיותו הא אינן בניו כלל · ומש"ה נתקשו בכתובות די"ב מנלן דאפשר לגייר קטן ע"ד ב"ד · אבל לפי הפשט מיירי

הרחב דבר

(א) אבל זה אינו אלא אם נאמר דהא דתנן הנודר מן הערלים אסור במולי אוה"ע · אינו אלא בלשון ב"א · כדין נדרים · אבל בלשון תורה הרי הוא מהול לענין שיהא מותר למול את ישראל · למ"ד המול ימול המל ימול · וממילא להיפך ישראל ערל שמתו אחיו מחמת מילה פסול · וכ"ה באמת דעת הירו' ר"פ הערל · ולפ"ז נצרכנו לדרשה דמכ"מ הרי הוא ערל שפסול לאכילת פסח · אבל לש"ס דילן בע"ז שם משמע להיפך דערל ישראל כשר למ"ד המול ימול · וס"ל דלא רק בלשון ב"א הוא אלא הכי הוא בלשון תורה · וה"ה ערבי מהול הרי הוא ערל בלשון תורה אפילו לענין מילה · ואי"כ א"צ לרבות ערבי מהול לפסול בפסח · שהרי הוא ערל . והיינו דמקשה ביבמות דע"א על הס"ד לאתויי ערבי מהול וגבעוני מהול והני מולין ניכהו כו' ומסיק לאתויי גר שמל ולא טבל וקטן שנולד כשהוא מהול :

בֵּיתָא מִן בִּסְרָא לְבָרָא וְגַרְמָא לָא תִתְבְּרוּן בֵּיהּ: מז כָּל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל יַעַבְדוּן יָתֵיהּ: מח וַאֲרֵי יִתְגַּיַּר עִמָּךְ גִּיוֹרָא וְיַעְבֵּד פִּסְחָא קֳדָם יְיָ יִגְזַר לֵיהּ כָּל דְּכוּרָא וּבְכֵן יִקְרַב לְמֶעְבְּדֵיהּ וִיהֵי כְּיַצִּיבָא דְאַרְעָא וְכָל עַרְלָא לָא יֵיכוֹל בֵּיהּ: מט אוֹרַיְתָא חֲדָא תְּהֵי לְיַצִּיבָא וּלְגִיּוֹרָא דְאִתְגַּיַּר בֵּינֵיכוֹן: נ וַעֲבַדוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה וְיָת אַהֲרֹן כֵּן עֲבַדוּ: נא וַהֲוָה בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אַפֵּיק יְיָ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַל חֵילֵיהוֹן: א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב אַקְדֵּישׁ קֳדָמַי כָּל בּוּכְרָא פְּתַח כָּל וַלְדָּא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא דִּילִי:

העמק דבר

מיירי שנולדו נכר והכי פרש"י ביבמות שם דבן קטן אביו מטבילו בע"כ · ומזה באמת למדנו דב"ד יכולין לגייר קטן בע"כ · ועי' בס' ויקרא כ"ה מ"ה דמש"ה כתיב וגם מבני התושבים ולא מבני הגרים והכי מוכח בסנהדרין ר"פ בן סורר כמש"כ התוס' שם: ואז יקרב לעשותו · יקרב מיותר · ואז יעשה מיבעי · לרמז על הא דאי' בפסחים דצ"א ב' אין עושין חבורה שכולם גרים כו' מש"ה כתיב יקרב פי' לחבורה אחרת: וכל ערל וגו' · פרש"י להביא את שמתו אחיו מ"מ · שאינו נלמד מבן נכר · וזהו לשיטתו ר"פ הערל וכמה ראשונים · אבל דעת ר"ת ז"ל בחגיגה ד"ה והכי דעת השאלות דר"א סי' י' · דמתו אחיו מ"מ כשר לפסח ולתרומה וכמהול הוא לכל דבר · והא דתניא במכילתא והלא כבר נאמר כל בן נכר לא יאכל בו אבל ישראל ערל שומע אני שיהא כשר ת"ל כל ערל וגו' · אינו מדבר בערל שמתו אחיו מ"מ · שהוא אסור למול · אלא באינו מל מחמת נער הכאב · וכ"כ הגאון ש"א סי' כ"א · ועי' מש"כ בהעמ"ש שם אות ג' . והנה בגמ' פסחים ד"ס אי' כל ערל כולה ערלה פוסלת את הפסח ולא מקלת ערלה · ולכאורה תמוה זה הדרש שהרי באכילה מיירי ולא בעשיה · אבל חז"ל דייקי שפיר מדלא כתיב אזהרה זו לעיל גבי כל בן נכר לא יאכל בו כל ערל לא יאכל בו · ולמאי אסמיך קרא דכל ערל וגו' גבי ואז יקרב לעשותו · אלא כדי לדרוש לענין עשיה ג"כ · ושתים זו שמענו מאזהרה זו: (נ) ויעשו כל בני ישראל · עיקר מצות עשיה דפ' זו היא מצות מילה שכולם מלו · וע"ז כתיב כאשר צוה ה' את משה ואת אהרן כן עשו · ולפי דרשת המכילתא ס"פ משכו פי' כן עשו משה ואהרן · וע"כ הפי' כאן שהם מלו בעצמן את ישראל · והיינו דאי' ברבה במדבר פי"א מי, מלן ר"ב תני לה בשם רשב"י משה מוהל ואהרן פורע כו' ובזה מדויק הא דכתיב שם את משה ואהרן · וכאן כתיב ואת אהרן · דשם שניהם כאחד הורו לישראל כפי הקבלה · אבל כאן נתחלקו במעשיהם זה מוהל וזה פורע : (נא) הוציא ה' את בני ישראל וגו' · לעיל כתיב צבאות ה' · שהן המה מלה"ש שהכינו מקום לגלות ישראל שתהא שכינה שרויה עמהם וכאן כתיב שהוציא ב"י עצמם : על צבאותם · במשטר צבא ·

ולא מעורבבים · ויותר נכון לפרש מלשון הלא צבא לאנוש עלי ארץ · דמשמעו כל אנוש נוצר לתכליתו וזהו צבאו · וכן ישראל נוצרו להיות לאור גוים להעמידם על ידיעת אלהי עולם · וכמו אברהם אבינו שנקרא אב המון גוים משום זה הענין כמש"כ בס' בראשית י"ז ד' · ולזה התכלית צירף הקב"ה מצות מילה לא"א כמש"כ שם מקרא ס' · וכל זמן שהיו ישראל כבושים בגולה וגם היו ערלים · לא הגיעו לצבאותם · ועתה כאשר יצאו להיות עם ה' וגם נימולו כולם הגיעו לצבאותם · היינו למה שנוצרו על הארץ · ומש"ה כתיב זה המקרא בפ"ע · ולא ביחד עם מקרא מ"ב ביציאת צבאות ה' · וכמו שכתובים יחד במאמר ה' למשה לעיל ז' ד' והוצאתי את צבאותי את עמי ב"י · אלא משום שבא לסמוך זה הענין למצות מילה · וכן לפ' קידוש בכורים דפ' הסמוכה כאשר יבואר: יג (ב) קדש לי וגו' לי הוא · לשון קדש אינו מובן · הכי מקדש מיבעי · ובזה יהיו קדושים · וחז"ל דרשו על הא דכתיב בפ' ראה כל הבכור וגו' תקדיש לה' · שמצוה להקדיש בפה · וזה שייך לבכורי בהמה מפי הבעלים · אבל מה יעשה משה בפיו להקדיש בכורי ישראל מוסף על דבר ה' · וכן פלא כל אריכות דברי משה בשם ה' עד שהגיע לענין בכורה · עוד יש להבין הג' פעמים בחוזק יד בשתי פרשיות אלו · והענין אחר שהודיע הכתוב שב"י יצאו על צבאותם · היינו לא כמו שמוציא המון עבדים לחרות שכל אחד הוא איש בפ"ע ואין בהם הצטרפות לאגודה אחת להיות נראים עם בפ"ע אלא הוציא את ישראל להיות לצבא לתכלית א' · והנה כל אומה בפ"ע אין קיום לאגודתה אם לא שיש לה כח הנהגה לעמוד נגד הנוגע בה מבחוץ · וכנגד הריסות הדעות שבקרבה שמחריב כל ברכה וכל אומץ · וכך ישראל א"א שיתקיים שמם ותעודתם בעולם אלא בחוזק יד ללחום עם המון עמים רבים החפצים להעבירם מתעודתם או ממלחמת היצר ושארי ענינים המחריבים את הכלל · והנה כל אומה שלשה דברים המה חוזק יד שלה · א' המלוכה ודגליו · שתהא הסכמת הכלל להשתעבד לדעת המלך ולמסור דעתם ונפשם להרים קרן המלוכה · וכן הוא המלך עליו להשגיח על כל דבר המפריע את שלום

ג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם זָכוֹר אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יְצָאתֶם מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיא יְהוָה אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא יֵאָכֵל חָמֵץ׃ ד הַיּוֹם אַתֶּם יֹצְאִים בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב׃ ה וְהָיָה כִי־יְבִיאֲךָ יְהוָה אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ וְעָבַדְתָּ אֶת־הָעֲבֹדָה הַזֹּאת

ת"א ויאמר משה · שבת פו : ולא יאכל · פסחים כא כג כה לו : היום אתם · שם כח : והיה כי . מנחות לד : ועבדת · פסחים לו מנחות פב :

רש"י

יפטירו בשפה יפתחו שפתים : לי הוא · לעצמי קניתים על ידי שהכיתי בכורי מצרים : (ג) זכור את היום הזה · למד שמזכירין יציאת מצרים בכל יום : (ד) בחדש האביב · וכי לא היו יודעין באיזה חדש יצאו אלא כך אמר להם ראו חסד שגמלכם שהוציא אתכם בחדש שהוא כשר לצאת לא חמה ולא צנה ולא גשמים · וכן הוא אומר (תהלים סח) מוציא אסירים בכושרות חדש שהוא כשר לצאת : (ה) אל ארץ הכנעני וגו' · (תנחומא) ואע"פ שלא מנה אלא חמשה עממין כל ז' גוים במשמע שכולן בכלל כנעני הם ואחת ממשפחות כנען היתה שלא נקראת לה שם אלא כנעני : נשבע לאבותיך · באברהם הוא אומר ביום ההוא כרת ה' את אברם וגו' · וביצחק הוא אומר גור בארץ הזאת וגו'· וביעקב הוא אומר הארץ אשר אתה שוכב עליה וגו' : זבת חלב ודבש · חלב זב מן העזים והדבש זב מן התמרים ומן התאנים (מגילה ו') : את העבודה הזאת · של פסח והלא כבר נאמר למעלה והיה כי תבאו אל הארץ וגו' · ולמה חזר ושנאה בשביל דבר שנתחדש בה בפרשה ראשונה נאמר והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם בבן רשע הכתוב מדבר שהוציא עצמו מן הכלל · וכאן והגדת לבנך בבן שאינו יודע לשאול · והכתוב מלמדך שתפתח לו אתה בדברי אגדה

העמק דבר

האומה · ב' ראשי צבא והצבא · באשר אין דרך המלך להופיע תמיד בכבודו ובעצמו לפני הצבא ללמדם מלחמה ולצאת בראשם · ע"כ ההכרח להתמנות עליהם שרי הצבא שיהיו מוכשרים להנהיג הצבא לפי כח כל א' וא' · וגם המה מחויבים להכשיר עצמם לכך ולהוסיף אומץ · ואם אינו משקיע דעתו להוסיף עוז · הרי הוא מתרפה במלאכתו והכר הוא לאיש משחית את האומה · ג' כלי זיין טובים שבהם נלחמים · ובכבה משמר רוחני של ישראל אשר אך היא תעודת ישראל בעולם · בין בא"י בין בהיותם בגלות ב' אלה המה חוזק יד שלהם · א' קבלת מלכות שמים · להשתעבד לעבודתו ורצונו ית' · ולמסור נפשם ומאודם על כבודו · ולנו להאמין אשר כן הוא ית' משגיח על עמו בפרטות · וכאשר אנחנו רואים בכמה עתים גם בחוש הראות · ב' ראשי ישראל שהם מנהיגי כל העם שהמה תחתיו · והמה מוכשרים יותר לעמוד ע"ד עליון מלך ה' צבאות · ולצאת מלחמותיו · וכל ישראל מוכרחים לנהוג בהם כבוד ומורא ולהכניע דעתם להם במה שנוגע לקיום האומה · הן אמת בהיות ישראל במדבר וה' הולך לפניהם לא נצרכו כ"כ לראשי הצבא המוכשרים לכך ביותר · אבל בא"י ומכש"כ בגלות ההכרח להנהיג ע"פ ראשים מוכשרים לכך וגם שרוצים להשקיע דעתם תמיד לעבודה קשה זו · ואם המוכשרים לכך והמה ראשי ישראל אינם משקעים דעתם לעבודת ה' והנהגת ישראל לזה הרי הם משחיתים את הכלל · ובמדרש רות א' עה"פ אלופנו מסובלים וגו' בזמן שאין גדולי ישראל מזדקקים לצרכי הכלל · הקב"ה בא במשפט עם זקני עמו . ג' כל"ז והיא התורה שנקראת חרבם של ישראל כמש"כ כ"פ · ועוד יבואר לפנינו · הן המה שלשה חוזק יד של ישראל · ואמר ה' למשה קדש לי כל בכור · היינו שהוא יכשיר את הבכורים עפ"י המאמר הבא אחריו שגם הוא דבר ה' ממש · ומשה האריך אחרי כן בביאור המאמר ועל שפתיו הוסיף לקח לבבם עד שהשכילו מה שעליהם · ואמר ה' באדם ובבהמה · להשוות אדם ובכור בהמה כל א' בערכו · דכמו בכור בהמה שהוא קדוש מרחם לקרבן · מכ"מ מצוה להקדישו בפה · ואפילו לרבי ישמעאל דס"ל א"צ היינו משום שהסכין מושכתו למה שהוא ומעמידו על עצם קדושתו · כך האדם אע"ג שהוא

הוא׃ ג וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא הֱווֹ דְכִירִין יַת יוֹמָא הָדֵין דִּי נְפַקְתּוּן מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא אֲרֵי בִּתְקוֹף יַד אַפֵּיק יְיָ יַתְכוֹן מִכָּא וְלָא יִתְאֲכִיל חֲמִיעַ׃ ד יוֹמָא הָדֵין אַתּוּן נָפְקִין בְּיַרְחָא דַאֲבִיבָא׃ ה וִיהֵי אֲרֵי יָעֲלִינָךְ יְיָ לַאֲרַע כְּנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי דְּקַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ לְמִתַּן לָךְ אֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ וְתִפְלַח יַת

העמק דבר

שהוא מוכשר לקדושה מרחם מכ"מ עליו להתכשר לזה בלמוד מלחמתן ש"י היינו התורה · וכמו כל שר הצבא מלבד כל הכשריו בדעת ובהשלמה מה שאינו נדרש לכל איש חיל מכ"מ מוכרח הוא להיות מזוין גם בכלי מלחמה של כל איש חיל ג"כ . כך כל ראש בישראל מלבד שנדרש לו להיות עולה בדעת ובשארי כשרונות להליכות עולם מה שאין שארי ת"ח נושאי החרב של תורה נצרכים לזה · עוד המה מוכרחים להיות מצויינים גם בחרבה ש"ת ג"כ · ואמר הקב"ה לי הוא למה בחר בהם ביחוד · משום שקנאם בעת שהיו מסוכנים בליל שמורים ע"פ דרך הטבע כמש"כ לעיל י"ב כ"ט והוא ית' פדאם מן המות · ע"כ עליהם להיות פרושים מעניני העולם ולהשתקע לעבודת ה' · ומשום זה עשה הקב"ה והקדישם מרחם שיהיו מוכשרים לכך · זהו דבר ה' · ואח"כ הוסיף משה בדבר ה' על שפתיו להסביר גם להבכורים גם לכל ישראל כמה ההכרח והתועלת הנמשך מזה ולא יאמרו שהקב"ה צוה כן רק בשביל שקנאן בעת שהצילם ויהיה בעיני ישראל לפלא מדוע מבקש הקב"ה גמול ח"ו והלא הקב"ה קונה הכל · ע"כ בא משה בדבר ה' והרחיב בדבור שהוא משום חוזק יד שלהם צוה הקב"ה כן · זהו ענין שתי פרשיות אלו בכלל · ונמצא שפרשיות אלו הן עיקרי הדת כמו שמע והי' א"ש · אלא דשמע והיה א"ש הן עיקרי הדת לכל א' מישראל בפרט וקדש והיה כי יביאך הם עיקרים לכלל האומה הישראלית שידעו במה היא קיומה בעולם בכל עת · ומעתה נבוא לכל פסוק להמשיך את המקראות עד שיגיע למטרה של קדושת בכורים · ואע"ג שחז"ל פירשו כמה מקראות לענין בפ"ע · כך היא דרכה ש"ת · וכמש"כ בס' דברים י"ח י"ח על ס' יחזקאל · ומכ"מ אין המקרא יוצא מ"פ להמשיך הענין : (ג) זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים · היינו יציאה מקומית · שבאותו יום ממש שבאו לסכות ראו עין בעין הופעת כבוד ה' עליהם שרצונו להשגיח עליהם · וכמו שאמר המשורר בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לועז היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו · פי' בהיות ישראל במצרים לא היה אפשר להופיע ברוה"ק על גדולי ישראל משום שאין המקום ראוי לכך וגם משום שבית יעקב היו מעורבבים בעם לועז · ואין הדור זכאי לכך · אבל בצאת ישראל ממצרים וגם בית יעקב מעם לועז תיכף היתה יהודה לקדשו השיגו רוה"ק · ישראל ממשלותיו הבינו שהמה מעמידים ממשלת הקב"ה בעולם · ועי"ע ס' במדבר פ"ז ג' · וצוה ה' כאן שנזכור זה היום המעלה לעולם : מבית עבדים · בית הוא משפחה · כמש"כ לעיל י"ב כ"ג · והפי' יציאה רוחנית מלהיות ראוי ומסוגל לעבדות והוא גדולת הנפש להיפך מלשון עבד עבדים כמש"כ בס' בראשית בפ' נח · וכ"ז בחינה שרצוני להיות מלך עליכם ואין כבודי שתהיו עבדים לבו"ד · ואותו היום הרגישו כולם בעצמם גדולת הנפש · ועלינו לזכור זה היום : כי בחוזק יד וגו' · רצון הקב"ה להראותנו כזה ביום הזה · היא החוזק יד שלא יכלה חשדת האומה בכללה : ולא יאכל חמץ · כדי להשריש הזכירה בלב ע"י איזה פעולה המראה ומזכיר זה הענין צויתי שלא יאכל חמץ · דמצה אין בה יתרון ע"י תחבולות ידי האדם להעלות העיסה יותר מהקמח והמים שנבראים ממנו ית' · משא"כ חמץ שולט בה תחבולות האדם להעלות העיסה ע"י שאור מש"ה הוא אות שקיום ישראל הוא רק ברוח ה' · ואפילו בעת שהיינו בא"י ומנהיגים מלוכה ומלחמת תנופה כדרך תחבולות האדם · כל התחבולות לא היו אלא כדי שיהא נראה כמעשה טבע לפי שאין הדור ראוי לנס נגלה אבל העיקר היה תלוי אם ה' היה יוצא בצבאותינו בהשגחה פרטית · וכש"כ בעת שישראל מפוזרים בעמים ידוע אשר אך השגחת ה' ורוח היהודית שבהם מאחדם ומקיימם בעולם : (ד) היום אתם יוצאים בחדש האביב · אין אתם צריכים כעת להרבות הפעולות כדי להשריש אמונה זו · שהרי הגאולה עצמה מה שנעשה לעיניכם מועלת הרבה · ומש"ה נקרא חודש האביב · שכמו שמי שרוצה להשריש בארץ אז איזה זרע אינו צריך לרוב השתדלות · שטבע היצירה נותן בשעה זו להצליח כל זרע שמניחים בארץ להיות צומח וגדל בטוב · וא"צ הכשרים לזה · משא"כ מי שרוצה להשריש בירח אחר ההכרח לעשות פעולות הרבה שיהא צומח וגדל · כך ביום הזה די בהכנה מועטת כזה · ורז"ל דרשו שלא הוזהרו אז מאכילת חמץ אלא באותו יום והיינו משום שבאותו עת היה די בזה שהרי עינם ראו פלאים למדי שיתחזק זה השורש בלב · אבל · (ה) והיה כי יביאך וגו' זבת חלב ודבש · ואז מטבע האדם בעת הצלחה לשכוח מי שעשה לו החיל הזה · יותר ממי שהוא מיצר בעניות ועיניו תלויות לאביו שבשמים · שבע"כ משרים בלבבו זכרונות טובות שמכבר · לא כן המצליח בימיו · מש"ה הקדים הכתוב שהרי תבוא לארץ זבת חו"ד ע"כ הנני מזהירך להרבות הכשרים לזכירה זו · ראשית דבר ועבדת את העבודה וגו' · היא הסיבה הראשונה לחוזק האמונה בהשגחתו ית' וכש"כ בזה החודש הולדת האומה וסגולתה

בַּחֹ֥דֶשׁ הַזֶּֽה׃ ו שִׁבְעַ֥ת יָמִ֖ים תֹּאכַ֣ל מַצֹּ֑ת וּבַיּוֹם֙ הַשְּׁבִיעִ֔י חַ֖ג לַֽיהוָֽה׃ ז מַצּוֹת֙ יֵֽאָכֵ֔ל אֵ֖ת שִׁבְעַ֣ת הַיָּמִ֑ים וְלֹֽא־יֵרָאֶ֨ה לְךָ֜ חָמֵ֗ץ וְלֹֽא־יֵרָאֶ֥ה לְךָ֛ שְׂאֹ֖ר בְּכָל־גְּבֻלֶֽךָ׃ ח וְהִגַּדְתָּ֣ לְבִנְךָ֔ בַּיּ֥וֹם הַה֖וּא לֵאמֹ֑ר בַּעֲב֣וּר זֶ֗ה עָשָׂ֤ה יְהוָה֙ לִ֔י בְּצֵאתִ֖י מִמִּצְרָֽיִם׃ ט וְהָיָה֩ לְךָ֨ לְא֜וֹת עַל־יָדְךָ֗ וּלְזִכָּרוֹן֙ בֵּ֣ין עֵינֶ֔יךָ לְמַ֗עַן תִּהְיֶ֛ה תּוֹרַ֥ת יְהוָ֖ה בְּפִ֑יךָ כִּ֚י בְּיָ֣ד חֲזָקָ֔ה הוֹצִֽאֲךָ֥ יְהוָ֖ה מִמִּצְרָֽיִם׃ י וְשָׁמַרְתָּ֛ אֶת־הַחֻקָּ֥ה הַזֹּ֖את לְמוֹעֲדָ֑הּ מִיָּמִ֖ים יָמִֽימָה׃ פ יא וְהָיָ֞ה כִּֽי־יְבִֽאֲךָ֤ יְהוָה֙ אֶל־אֶ֣רֶץ הַֽכְּנַעֲנִ֔י כַּאֲשֶׁ֥ר נִשְׁבַּ֛ע לְךָ֖ וְלַאֲבֹתֶ֑יךָ וּנְתָנָ֖הּ לָֽךְ׃ יב וְהַעֲבַרְתָּ֥ כָל־פֶּֽטֶר־רֶ֖חֶם לַֽיהוָ֑ה וְכָל־פֶּ֣טֶר ׀ שֶׁ֣גֶר

ת"א שבעת ימים · מנחות סו : ולא יראה לך · פסחים ה י כא כג כח כט ל ביצה ז : והגדת לבנך · פסחים קטז : והיה לך . ערובין נו קדושין לה מנחות לד לו לז : על ידך · ערובין לה מנחות לו : ולזכרון בין . מנחות לד : למען תהיה · שבת קח קדושין לה מכות יא : ושמרת את · ערובין נו מנחות לו : מימים ימימה · נזיר ה : והיה כי יבאך · בכורות ד ה : והעברת כל · זבחים ט לז בכורות כא נדה מא מגילה יג :

רש"י

המושכין את הלב (פסחים נ"ו) : (ח) בעבור זה · בעבור שאקיים מצותיו כגון פסח מצה ומרור הללו : עשה ה' לי · רמז תשובה לבן רשע לומר עשה ה' לי ולא לך שאלו היית שם לא היית כדאי ליגאל (מכילתא) : (ט) והיה לך לאות · יציאת מצרים תהיה לך לאות . על ידך ולזכרון בין עיניך · ר"ל שתכתוב הפרשיות הללו ותקשרם בראש ובזרוע : על ידך · על יד שמאל לפיכך ידכה מלא בפרשה שניה לדרוש בה יד שהיא כהה (מכילתא מנחות ל"ז) : (י) מימים ימימה · משנה לשנה (שם ל"ו) : (יא) והיה כי יבאך · יש מרבותינו שלמדו מכאן שלא קדשו בכורות הנולדים במדבר והאומר שקדשו מפרש ביאה זו לומר אם תקיימוהו במדבר תזכו ליכנס לארץ ותקיימוהו שם) : נשבע לך · והיכן נשבע לך והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי וגו' (מכילתא) : ונתנה לך · תהא בעיניך כאילו נתנה לך בו ביום ואל תהי בעיניך כירושת אבות (מכילתא) : (יב) והעברת · אין והעברת אלא לשון הפרשה (מכילתא) וכן הוא אומר והעברתם את נחלתו לבתו (במדבר כ"ז) : שגר בהמה · נפל שמגרתו אמו ושלחתו בלא עתו ולמדך הכתוב שהוא קדוש בבכורה לפטור את הבא אחריו ואף שאין נפל קרוי שגר כמו שגר אלפיך · אבל זה לא בא אלא ללמדך על הנפל שהרי כבר כתב כל פטר רחם · וא"ת אף בכור בהמה טמאה במשמע בא ופירש במקום אחר בבקרך ובצאנך . לשון אחר

העמק דבר

כמש"כ לעיל י"ב ב' · דכלל גדול הוא בטבע שבאותו זמן שאותו דבר נוצר מראש יש לו אז יתרון כח מן השנים וימים שאחריו : (ו) שבעת ימים וגו' · אינו מספיק עוד יום א' אלא שבעת ימים : וביום השביעי חג לה' · כבר כתבנו לעיל י"ב י"ד דלא נקרא פסח חג בכה"ת אלא יום ראשון ולא בשביעי . ולא כמו חג הסוכות דבכל פרשיות המועדים כתיב בכל שבעה חג · והא דכתיב כאן ביום השביעי חג לה' · אינו אלא לענין קרבנות חגיגה דבזה שוין פסח וסוכות שאין חיוב להביא אלא בראשון · ושלמה יש בכל המועד (א) : (ז) מצות יאכל · בכל בני ביתך · עד אשר לא יראה וגו' · ומזה יגיע לשאלת הבנים · והתשובה מחזקת ומרחבת הדעת להשרים הזכירה בלב : (ח) והגדת לבנך וגו' · פשוטו ש"מ

הרחב דבר

(א) ומש"ה כתיב בס' יחזקאל מ"ה כ"ג ושבעת ימי החג וגו' על פסח . ומש"ה מצלינן בכל הפסח חג המצות . והא דתניא במ"ס פ"ע ה"ג בשביעי ש"פ אומר ביום שביעי עצרת . ואינו מזכיר בו חג לפי שאינו חג בפ"ע . הכונה

פּוּלְחָנָא הָדָא בְּיַרְחָא הָדֵין: ו שַׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוּל פַּטִּירָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה חַגָּא קֳדָם יְיָ: ז פַּטִּירָא יִתְאֲכִיל יָת שַׁבְעַת יוֹמִין וְלָא יִתְחֲזֵי לָךְ חֲמִיעַ וְלָא יִתְחֲזֵי לָךְ חֲמִיר בְּכָל תְּחוּמָךְ: ח וּתְחַוֵּי לִבְרָךְ בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר בְּדִיל דָּא עֲבַד יְיָ לִי בְּמִפְּקִי מִמִּצְרָיִם: ט וִיהֵי לָךְ לְאָת עַל יְדָךְ וּלְדָכְרָנָא בֵּין עֵינָךְ בְּדִיל דִּתְהֵי אוֹרַיְתָא דַּייָ בְּפוּמָּךְ אֲרֵי בְּיַד תַּקִּיפָא אַפְּקָךְ יְיָ מִמִּצְרָיִם: י וְתִיטַּר יָת קְיָמָא הָדָא בְּזִימְנֵיהּ מִזְּמַן לִזְמָן: יא וִיהֵי אֲרֵי יָעֵלִינָךְ יְיָ לַאֲרַע כְּנַעֲנָאֵי כְּמָא דִי קַיֵּים לָךְ וְלַאֲבָהָתָךְ וְיִתְּנִינַהּ לָךְ: יב וְתַעֲבַר כָּל פְּתַח וַלְדָא קֳדָם יְיָ וְכָל פְּתַח וְלַד

העמק דבר

בסדר הפ' שבהמשך שבעה ימים שהשנים לא ישינו חמץ כהרגלם יבואו לחקירה ע"ז · ועל שפתי המשיב יתוסף לקח האמונה בלב · ופי' בעבור זה · שאנו אוכלים מצה שבעת הימים לזכרון האמונה בהשגחה עלינו בפרטות: עשה ה' לי וגו' · שהרי לא נגאלו ישראל אלא בשביל אמונה כדתניא במכילתא · זהו פשוטו ש"מ · ודרשת חז"ל דקאי על ספור י"מ בלילה הראשון ובעבור זה בשעה שפסח מצה ומרור מונחים לפניך · ג"כ ברור ע"פ קבלת חז"ל וכל מקרא הוא מצוה בפ"ע ג"כ · וכמש"כ לעיל: (ט) והיה לך וגו' · ג"ז אינו מספיק עדיין כה"ל ע"כ יהיה לך לאות ולזכרון בכל יום · וה"ז כמו שהאדם מספר לבנו ענין גדול לצורך מוסר · ואח"כ בכל יום מזכירו בקיצור וברמז תכונת הספור עד שוב מועד השנה · מספר עוד הפעם באריכות · כך צוה שיהא אחר הספור שיהא בימות הפסח באורך · לעשות קשרים ע"ז בכל יום ביד ובראש מקום השתעבדות הלב והמוח: למען תהיה וגו' · תועלת של הנחת תפלין לאותו הענין הוא כדי שיהא תורת ה' בפיך דתפילין הוא מעין תורה וכמו שהתורה ועיונה מדרכתו לאדם להיות נאמן לאלהיו · כך תפלין עושה מעין זה לכל אדם מישראל ומכאן תניא במכילתא שכל העוסק בתורה פטור מתפלין · וכבר כתבו הראשונים (עי' ב"י סי' ל"ח בשם הרוקח) דלא שיהא ח"ו פטור ממ"ע זו · אלא תכלית המצוה וטעמה אינו נצרך למי שעמל בתורה · ומכ"מ גם הוא חייב במצוה הקבועה לכל אדם · וכמו כל מצות שבתורה שיש בהם טעם ומכ"מ נעשים לחק אפילו במקום שנעדר הטעם כמש"כ בס' ויקרא י"ט ב' · ובסמוך עוד: כי ביד חזקה וגו' · שלא תתפלא למה הצריכנו הקב"ה כ"כ מצות ותחבולות לבטחון ואמונה בהשגחתו ית' · ע"ז נותן טעם משום שהך רואה ויודע שדבר זה אינו מתקבל ברצון לפניך עד שבע"כ היינו ע"י מכת הדבר שהוא ביד חזקה הוציאך ה' והיינו משום שלא היו נוחים לקבל ע"ע השגחתו ית' · וזהו באמת מולא הדרש ברבה פ' וארא על ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה מחמת שהיו משוקעים בע"ז · וא"כ משמע שלא היו רוצים לצאת · ובאמת אנו רואים דבפעם הראשונה כששמעו כי פקד ה' את עמו כולם האמינו ויקדו וישתחוו · אלא משום שבמאמר השני הודיעם משה בשם ה' והייתי לכם לאלהים · היינו השגחתו תהא עליהם ע"פ מעשיהם · מש"ה לא נתרצו כולם לקבל עד שהוציאם הקב"ה בע"כ · ובדבר שקשה על האדם לקבל נדרש הרבה פעולות להשריש בלב שמכ"מ כך הוא: (י) ושמרתם וגו'. לא תחשוב שאין אדם נצרך לכל זה ההשתדלות אלא בתחלת ימי גלנו עד שיהא נשרש באמונה זו · אבל אח"כ שוב אין צריך · מש"ה הזהירה תורה ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה · כמו שהיה מצוה בשנים שעברו כך יהא נזהר לעולם · ואם שאין עוד זה הטעם מכ"מ היא חוקה · וכמש"כ לעיל · ומזה המקרא אנו אומרים בהגדה אפילו כולנו חכמים כולנו נבונים כולנו זקנים וכו' · וזה המקרא קאי ג"כ על חוקת תפלין כידוע ומתפרש כמש"כ לעיל דאפילו עוסק בתורה וא"צ לתפלין לפי הטעם למען תהיה וגו' מכ"מ ושמרת את החקה וגו' זהו פשוטו ש"מ · והדרשות ידוע: (יא) והיה כי יבאך וגו' · אחר שביאר חוזק יד העיקרי שהוא קבלת מלכות שמים והשגחתו ית' · הגיע לתחלת צווי ה' לקדש כל בכור שהוא חוזק יד השני · ואמר והיה כי יביאך וגו' דבהיותם במדבר הלא מלך ה' צבאות הולך לפניהם · וא"צ להרבה שרי צבאות · אבל כאשר יביאך לא"י ולא יהיה כבוד ה' בגלוי וא"כ נדרש לאנשים מיוחדים נושאי כבוד ה' וכח האומה הישראלית: (יב) והעברת כל פטר רחם · המה בכורי האדם שיהיו קדושים ומובדלים לה' ע"י שיכינו עצמם לכך ונכלל בזה שתנהגו אתם בהם קדושה ומעלה: וכל פטר שגר בהמה · כדי להראות לישראל טבע קדושת בכורה

שהיא

הרחב דבר

בשביל שהי' המנהג לומר שביעי עצרת כלשון המקרא בפ' ראה וביום השביעי עצרת . מש"ה שנינו שאין לומר חג עצרת כמו בשמיני של חוהמ"ס . אבל חג הפסח או חג המצות ודאי יש לומר כל שבעה . משום דקרבן חגיגה יש לו תשלומין כל שבעה . אבל לא לענין להיות נקרא חג בעצם שמורה על שמחת החג . והרי יותר מזה מפרש בגמ' חגיגה די"ח הא דכתיב חג הקציר ביום שאתה חוגג וקוצר הוא ימי השלמה שאחר חג שבועות אע"ג שמכ"מ אינם ימי החג . וה"נ בהאי קרה מגופיה מוכח שאין בפ' זו סדר החגים כלל . ולא בא אלא ללמדנו שביום השביעי הוא חג לקרבנות להיות עצור לפני ה' להתבונן על תכלית המצוה של מצות כל שבעה . ומש"ה כתיב בפ' ראה עצרת . ושם יבואר עוד . וע"ע ס' ויקרא כ"ג ל"ט:

בְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ הַזְּכָרִים לַיהוָה׃ יג וְכָל־פֶּטֶר חֲמֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה וְאִם־לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ וְכֹל בְּכוֹר אָדָם בְּבָנֶיךָ תִּפְדֶּה׃ מפטיר יד וְהָיָה כִּי־יִשְׁאָלְךָ בִנְךָ מָחָר לֵאמֹר מַה־זֹּאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ טו וַיְהִי כִּי־הִקְשָׁה פַרְעֹה לְשַׁלְּחֵנוּ וַיַּהֲרֹג יְהוָה כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר אָדָם וְעַד־בְּכוֹר בְּהֵמָה עַל־כֵּן אֲנִי זֹבֵחַ לַיהוָה כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם הַזְּכָרִים וְכָל־בְּכוֹר בָּנַי אֶפְדֶּה׃ טז וְהָיָה לְאוֹת עַל־יָדְכָה וּלְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרָיִם׃ ס ס ס

ק"ה. ימנ"ה סימן. ומפטירין הדבר אשר דבר ה' וגו' בירמיה סימן מ"ו:

ת"א אשר יהיה לך. בכורות נו: הזכרים לה'. בכורות ט יז מח: וכל פטר חמר. בכורות ה ו: תפדה בשה. בכורות ד ט יב: ואם לא תפדה. שם יג: וערפתו. שם י: ולטוטפת. סנהדרין ד זבחים לז ס' הזוהר פ' פינחס סוד יו"ד של רצועה שלא תסור מעל הקמיע:

רש"י

יש לפרש והעברת כל פטר רחם בבכור אדם הכתוב מדבר: (יג) פטר חמור. ולא פטר שאר בהמה טמאה. גזרת הכתוב היא לפי שנמשלו בכורי מצרים לחמורים. ועוד שסייעו את ישראל ביציאתן (שאין לך אחד מישראל שלא נטל הרבה חמורים) ממצרים טעונים מכספם ומזהבם של מצרים: תפדה בשה. נותן שה לכהן ופטר חמור מותר בהנאה והשה חולין ביד כהן: וערפתו. עורפו בקופיץ מאחוריו והורגו. הוא הפסיד ממונו של כהן לפיכך יפסיד ממונו (מכילתא): וכל בכור אדם בבניך תפדה. חמש סלעים פדיונו קצוב במקום אחר: (יד) כי ישאלך בנך מחר. יש מחר שהוא עכשיו ויש מחר שהוא לאחר זמן כגון זה וכגון מחר יאמרו בניכם לבנינו דבני גד ודבני ראובן (יהושע כ"ב): מה זאת. זה תינוק טפש שאינו יודע להעמיק שאלתו וסותם ושואל מה זאת ובמקום אחר הוא אומר מה העדות והחקים והמשפטים וגו' הרי זאת שאלת בן חכם. דברה תורה כנגד ארבעה בנים תם רשע ושאינו יודע לשאול והשואל דרך חכמה: (טז) ולטוטפת בין עיניך. תפילין ועל שם שהם ארבעה בתים קרויין טטפת טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים (סנהדרין ד') ומנחם חברו עם והטף אל דרום (יחזקאל כ"א). אל תטיפו (מיכה ב') לשון דבור כמו ולזכרון בין עיניך האמורה בפרשה ראשונה שהרואה אותם קשורים בין העינים יזכור הנס וידבר בו: חסלת פרשת בא

העמק דבר

שהיא מסוגלת למעלה הקדיש גם בהמה בשני אופנים. היינו בהמה טהורה שראוי לקרבן יהי לה' לגבוה. ומזה ידמה עצמו בכור שהוא מוכשר לפי שכלו להיות משוקע בדעת אלהים ובשקידת התורה עליו להכשיר עצמו לכך. והאופן השני (יג) וכל פטר חמור תפדה בשה. וידוע שהשה ניתן לאנשי מעלה. כמו שעלה אח"כ לכהנים. ומזה ידמה עצמו הבכור אדם שהוא איש פשוט ודומה לחמור ואינו ראוי להיות משוקע בדעת אלהים אזי עליו להיות מתומכי אנשי מעלה ולשנות אותם ובזה יהיה כיושב באהל תורה: ואם לא תפדה וערפתו. להראות לנו שבכור שמאבד את כחו ואינו רוצה גם להיות מהנה לאנשי מעלה אזי אינו כדאי בעולמו דזה כלל גדול שמי שראוי להיות במעלה והוא מתרפה מזה גרוע הוא ממי שאינו ראוי לכך. והרי הוא חבר לאיש משחית. כמש"כ בס' בראשית ל"ח ז' גבי ער בכור

יהודה

בְּעִירָא דִּי יְהוֹן לָךְ דִּכְרִין תַּקְדִּישׁ קֳדָם יְיָ׃ יג וְכָל פְּתַח בּוּכְרָא דַּחֲמָרָא תִּפְרוֹק בְּאִמְּרָא וְאִם לָא תִפְרוֹק וְתִנְקְפֵיהּ וְכָל בּוּכְרָא דֶּאֱנָשָׁא בִּבְנָךְ תִּפְרוֹק׃ יד וִיהֵי אֲרֵי יִשְׁאֲלִנָּךְ בְּרָךְ מְחַר לְמֵימַר מָה דָא וְתֵימַר לֵיהּ בִּתְקוֹף יְדָא אַפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא׃ טו וַהֲוָה כַּד אַקְשִׁי פַרְעֹה לְשַׁלָּחוּתָנָא וּקְטַל יְיָ כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא דֶּאֱנָשָׁא וְעַד בּוּכְרָא דִבְעִירָא עַל כֵּן אֲנָא דָבַח קֳדָם יְיָ כָּל פְּתַח וְלַד דִּכְרַיָּא וְכָל בּוּכְרָא דִבְנַי אֶפְרוֹק׃ טז וִיהֵי לְאָת עַל יְדָךְ וּלְתְפִלִּין בֵּין עֵינָךְ אֲרֵי בִּתְקוֹף יָד אַפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרָיִם׃ ס ס ס

העמק דבר

יהודה · וכ"כ הכהנים שבאו אחר העגל במקום בכורים · כדכתיב בהושע ד' כי אתה הדעת מאסת ואמאסאך מכהן לי · וכן בת"א כתיב שם ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני · וכדאיתא ביומא דל"ח שגורם גלות לו ולבניו · וע' מש"כ בס' במדבר כ"א כ' : וכל בכור אדם בבניך תפדה · שלא יהא על האדם קדושת בכור בהמה שאסור להשתמש בו וליהנות ממנו בחיים מש"ה הזהיר הכתוב לפדותו · אבל מכ"מ מוכשר הוא לקבל שפע קדושה · וע' להלן ל"ד כ' : (יד) מה זאת · מה תועלת לנו בקדושת בכורים : בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים · שיהיו לנו אנשים מוכשרים להנהיג משער אלקי · ולהיות ככוכבי השמים המאירים לרבים · וזהו חוזק יד השני · ע"כ כאשר הקשה פרעה וגו' הופיע כח גדולת הנפש ורוחב הדעת על הבכורים והכינם לזה שיהיו המה המוכשרים לזה התכלית : (טו) מבכר אדם · כתיב חסר · משום שפרעה עצמו היה בכור ולא מת וכמש"כ לעיל י"א ה' : (טז) והיה לאות על ידכה וגו' כי בחוזק יד וגו' · עתה ביאר הכלי זיין של ישראל שהוא חוזק יד שיש לכל א' מישראל · ואמר שהתפלין כמו שיש בהם כח התורה לשעבד הלב והמוח למלכות שמים · ככה יש בהם מעין כח התורה שהוא חרבם של ישראל להגן מכל צרה כאשר כבר ידעו מזה ע"פ שאמר משה בביאור אלהי אברהם וכמש"כ כבר · אבל זה אינו אלא ביחידים הראויים לעמל תורה ועתה כשבא לקיום כלל האומה נתן מצות תפלין שהוא מעין זכות עמל תורה · ובאו שתי מצות תפלין ש"י וש"ר · כמו תורה שבכתב ובע"פ · תורה שבכתב כולה שמותיו של הקדוש ב"ה והזוכה לעמוד עליהם מתקיים בו וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך · כך הנושא תפלין ש"ר נאמר בו וראו כל עמי הארץ וגו' כדאי' פ' הרואה דף נ"ז רא"א זה תפלין ש"ר · וכמו תורה שבע"פ שבזה הוא שיהא חמוקי ירכיך בסתר כדאיתא במסכת מו"ק · כך תפלין ש"י הוא מכוסה (א) · והנה בפ' ראשונה כתיב בתפלין ש"ר ולזכרון בין עיניך ובפ' שניה כתיב ולטוטפת ב"ע · עוד בפ' ראשונה כתיב בתפלין ש"י על ידך בכ"ף פשוטה ובפ"ש כתיב על ידכה · דמשמע יד כהה · ואשר מניח על שמאל שלו דוקא · היינו משום דבפ"ר מפרש שהתפלין יש להם כח התורה במעלת לענין קבלת עול מ"ש והשתעבדות הלב והמוח להשגחתו ית' · וזהו לזכרון בין עיניך היינו שיהיה לזכרון על כל האמור בתכלית יציאת מצרים ולפי זה הטעם הא דציותה תורה להקדים תפלין ש"י לש"ר · משום דתחלה יש לשעבד הלב ואח"כ המוח · היינו תחלה

הרחב דבר

(א) והנה נמשל כח הגנה של תורה על ישראל לחרב. כדכתיב חגור חרבך על ירך וגו' ואיתא בשבת ד"ס דפשטא דקרא בד"ת כתיב · וכן פי' בב"ר פכ"א עה"פ וחרב פיפיות בידם. ויש להבין הא דנמשל ביחוד לחרב ולא לכלי זיין אחר. כדי להעמידנו על כח שני חלקי תורה שדברנו. דכמו בחרב יש תיק וסייף. והתיק הוא התכשיט לגבור ואפי' כשהסייף שבו אינו חד ומושחז כ"כ. אבל כ"ז אינו להועיל אלא בשעת השלום. והחרב אינו אלא לתכשיט ולהטיל אימה על אשר סביביו. ובזה האופן אינו צריך להרבות חילו לעזור לו וא"צ ג"כ לעזור כל המונו. משא"כ בשעת מלחמה אין בתיק תועלת כ"א לשמור את הסייף המושחז הרבה. וגם הכרח להרבות חיל לתפוש חרב וקשת וגם להעיר את ההמון להתעסק בפרנסת תופשי מלחמה. ונמצאו כולם או רובם עסוקים במלחמה. אלו יוצאי מלחמה ואלו יושבים על הכלים. וגם המה אע"ג שאינם מזוינים כ"כ מ"מ חגורים חרב קטן לשמירה כ"ש ולאות מלחמה. כך המה שני חלקי תורה שהיא חרב של ישראל. תורה שבכתב היא התיק המפואר. והמסתכל בשמותיו הרמוזים בדיוקי תורה שבכתב. הוא פרוש ומובדל מאחרי ב"א. ועליו נאמר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. אפילו לא הגיע לשנן כח תורה שבע"פ בהלכות. וכך הי' כ"ז שבית הראשון הי' קיים והי' שלום על ישראל וכח היהדות. אז היו הכהנים הלוים שרי האומה בקיום כח היהדות אחר שניטל זה הכח הנעלה מן הבכורים עפ"י חטא העגל · והיו הכהנים פרושים ומשוקעים בקדושה ובדעת אלהים כידוע מעלת כה"ג בב"ר. ואחריו נמשכו שארי כהנים. ואז לא הי' כח תורה שבע"פ משונן כ"כ. ועסק עבודת ה' לא התערב אפי' עם תלמידים רבים מכש"כ עם כל המון ישראל. עד שהגיע שעת החרבן ומלחמה על כח היהדות וקיום עין האומה אז נדרש לשרי ישראל המתחזקים על קיום האומה להשחיז את הסייף היינו כח תורה שבע"פ ופלפולה · וכח תורה שבכתב בא לשמור את התלמוד המשונן. והכרח להרבות תלמידים וזכות ת"ת דרבים וגם להעיר את המון ישראל להיות מקיימי התורה ע"י פרנסת תופשי תורה. ונמצא כולם או רובם עסוקים במלחמה ש"ת. אלו עמלי תורה משיבי מלחמתה שערה ואלו יושבים על הכלים ומספיקים אותם וגם כל איש אע"ג שאינו מזוין בתורה. חגור חרב של תפלין לשמירה כ"ש ולאות על ידו · וכ"ז ראה יאשיהו המלך כדכתיב בס' דהי"ב ויאמר יאשיהו ללוים המבינים
לכל

יז וַיְהִ֗י בְּשַׁלַּ֣ח פַּרְעֹה֮ אֶת־הָעָם֒ וְלֹא־נָחָ֣ם אֱלֹהִ֗ים דֶּ֚רֶךְ אֶ֣רֶץ פְּלִשְׁתִּ֔ים כִּ֥י קָר֖וֹב ה֑וּא כִּ֣י ׀ אָמַ֣ר אֱלֹהִ֗ים פֶּֽן־יִנָּחֵ֥ם הָעָ֛ם בִּרְאֹתָ֥ם מִלְחָמָ֖ה וְשָׁ֥בוּ

ת"א ויהי בשלח · מגילה לא :

רש"י

(יז) ויהי בשלח פרעה וגו' ולא נחם · ולא נהגם כמו (לקמן לב) לך נחה את העם · (משלי ו) בהתהלכך תנחה אותך : כי קרוב הוא · ונוח לשוב באותו הדרך למצרים ומדרשי אגדה יש הרבה : בראתם מלחמה · כגון מלחמת (במדבר יד) וירד העמלקי והכנעני וגו' (מכילתא) אם הלכו דרך ישר היו חוזרים ומה אם כשהקיפם דרך מעוקם אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה אם הוליכם בפשוטה על אחת כמה וכמה · (לפי סדר הכתוב נראה רשימות מהופכים ועיין ברא"ם ובג"א ובמ"י ישוב נכון ע"ז) : פן ינחם ·

העמק דבר

תאוה הרצון וא"כ השכל · כדאיתא בירושלמי ברכות ספ"א ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם · ליבא ועינא תרי סרסורי דעבירה · ניהו העין רואה והלב חומד · ואע"ג שהעין רואה תחלה מכ"מ ראיה ראשונה היא יכולה להיות פתאומית וא"א להיות נזהר בה · אלא אזהרה היא שלא יהא הלב חומד ויוסיף להביט בעבירה · אלא יסיר עיניו מראות ברע מש"ה יש לשעבד תחלה הלב · ולפי זה הטעם היה ראוי להיות הדין דאפילו אטר יד יניח תפלין ש"י נגד הלב · אבל בא פרשה שניה וביאר הכתוב שהתפלין יש להם כח התורה במקצת לענין מלחמה והגנה שבא ע"י שני כחות התורה שבכתב ושבע"פ · מש"ה כתיב בתפילין ש"ר לטוטפות · דמשמעו תכשיט והיינו כמו תורה שבכתב דכתיב ביה וראו כל עמי הארץ וגו' · ה"נ נאמר בתפלין ש"ר וכדאי' בפ' הרואה כמש"כ לעיל · ותפלין ש"י הוא כמו כח תורה שבע"פ כמש"כ · ולפי זה הטעם הקדים תפלין ש"י לש"ר · משום דכמו החרב שאין התיק לתכשיט אלא בזמן שהסייף מונח בו אבל בלי סייף כלל אינו לתועלת כלל אפילו להתקשט בו · משא"כ תכלית הסייף אפילו בלי תיק תכליתו שוה אלא שאין לו תפארת לנושאיו כשהוא בלי תיק · כך תכלית תורה שבכתב אינו אלא בזמן שמאמינים בתורה שבע"פ ויודעים ממנו אם מעט אם הרבה · אבל בל"ז אינו מועיל כלל · משא"כ תכלית תורה שבע"פ אפילו אינו מבין בתורה שבכתב מועיל הרבה למלחמתן של ישראל אלא שאינו לתפארת · מש"ה נותה התורה להקדים תפלין ש"י לש"ר ללמדנו דעת דא"א לתורה שבכתב בלי תורה שבע"פ כלל · ולפ"ז הטעם שנמשל להרב · ראוי לאטר יד ימינו להניח תפלין ש"י על שמאל שלו כמו שהגבור כשהוא אטר אוחז החרב על שמאל שלו · מש"ה כתיב בפ' שניה ידכה יד כהה דידי' .

ולמדנו מפרשיות של תפלין שהן ארבע · שהעיקר הטעם הוא השני יותר מטעם הראשון שהרי לשון לטוטפות בתפלין ש"ר כתיב שלש פעמים בתורה · משא"כ לזכרון כתיב רק בפ' קדש · ותדע עוד · דלפי טעם הזכרון והשתעבדות היה ראוי גם לאטר יד להניח תפלין ש"י על שמאל דכל אדם כדי שיהא מונח נגד לבו · ובא הטעם השני והכריע טעם הראשון · והדעת נותנת ע"ז שכך ראוי להיות שהרי הידיעה שהתפלין הוא חרב לה' ולישראל הוא בעצמו מביא השתעבדות למלכות שמים · שהרי אפילו חרב הגשמי שביד הגבור אינה מסוגלת לשמרו כ"כ מכל פגע ואסון אם לא כשהיא באה מכח המלוכה · וא"כ מוכרח הוא ג"כ לזכור השתעבדות למלכות · וכש"כ חרב הרוחני שאינו בא אלא מכח עבודת מלכות שמים ית' · הדבר מובן אשר בלי השתעבדות לעול מ"ש · אין התפלין אלא מזכיר עון · להתפש בם ח"ו · ולא נדרש לכתוב בתורה שהתפלין בא לזכירה מיוחדת בלב ובמוח אלא בשעה שהאדם מישראל שפוי מכל צרה ואינו נדרש לשום הגנה · ואז מ"מ בא כח התפלין להזכירו שממשלת קונו וּמִשְׁרָתוֹ עליו · וכדאיתא בברכות רפ"ד דבעידנא דבדחי טובא אז התפלין להזכיר שיהי' ברעדת עומ"ש · אבל מעט מעט אנשים המה מישראל דבדחי טובא · וכדאיתא בב"ר פנ"ז כשם שהפרנסה בכל יום כך גאולה בכל יום · והיינו גאולה מכל צרה כפרש"י מגילה די"ח ב' בפי' ברכת גואל ישראל · וכ"ז בא ע"י תפלין וממילא בא הבטחון הזה לעורר על השעבוד וכי כך הוא אובתנו · וכך יפה לנו לטוב לנו כל הימים :

(יז) **ויהי בשלח פרעה את העם** · אינו מובן מה תלה המקרא בפרעה · והכי מיבעי ויהי בצאת ישראל ממצרים ולא נחם וגו' · אלא מכאן למדו במכילתא אין שלוח אלא לשון לויה כמו

הרחב דבר

לכל ישראל תנו את ארון הקודש בבית שלמה מלך ישראל אין לכם משא בכתף עתה עבדו את ה' אלהיכם ואת עמו ישראל ; ופירשו חז"ל ביומא פ"ה שצוה לגנוז את הארון · ועדיין לא נתפרש מה זה שאמר אין לכם משא בכתף · וכי בשעה שעמד הארון במקומו היה ללוים משא בכתף · [וכבר העירו בזה בירושלמי שקלים פ"ו ודרשו אמר להם אם גולה הוא עמכם לבבל שוב אינו חוזר למקומו · פי' שלא יהיה לכם משא בכתף אם לא תעשו כן] ותו ק' דבר המלך עתה עבדו וגו' איזה עבודה הגיע עתה

י וַהֲוָה כַּד שַׁלַּח פַּרְעֹה יַת עַמָּא וְלָא דַבָּרִינוּן יְיָ אוֹרַח אֲרַע פְּלִשְׁתָּאֵי אֲרֵי קָרִיבָא הוּא אֲרֵי אֲמַר יְיָ דִּילְמָא יְזוּעוּן עַמָּא בְּמֶחֱזֵיהוֹן קְרָבָא וִיתוּבוּן

העמק דבר

ואברהם הולך עמהם לשלחם [ובמכילתא שלפנינו איתא אין שילוח בכל מקום אלא לשון לויה כו' · והוא עה"ד · שהרי סתם שלוח אינו לשון לויה · אלא כצ"ל אין שלוח כאן · והכי איתא ברבה פ' ז] · ויש להבין מנ"ל לרבותינו דכאן משמעו הכי ולא מלשון שלח עמי ויעבדני · שהוא לשון הנחה ורשות · אלא מסמיכות הענין · ובא הכתוב להראות בזה שלא היה עיכוב אחר מלילך דרך פלשתים · כ"א הטעמים שמבואר בזה המקרא ולא היה עיכוב מצד פרעה שאם היה בדעתו שישובו לאחר ימי העבודה והחג לא היה לו להניחם לילך על דרך פלשתים שמא ישארו בארץ מיושבת שם · משא"כ במדבר בארץ ציה ושממה בע"כ ישובו למצרים · והייתי אומר דמש"ה לא היה עיכוב מצד פרעה משום שלא ידע לאיזה דרך ילכו מסכות שהרי היו במצרים · ואם ראה באמת היה מוחה בם מלילך דרך פלשתים · מש"ה פירש הכתוב ויהי בשלח פרעה · שלוה אותם עד סוכות · ומ"מ היה להם רשות מצד ללכת דרך ארץ פלשתים שמתחלה היתה הכוונה שלו להוציאם לחירות ואין לו עליהם דבר · אלא שמ"מ לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים · [אכן מצד אנשי מצרים היה ראוי להיות עכוב · אלא שהיו טרודים בקבורת מתיהם ולא שמו לב לראות להיכן המה פונים כמבואר ריש פ' מסעי] : כי קרוב הוא · הלשון מוכיח

הרחב דבר

להם יותר מאשר עד כה · אלא אמר להם שלא יתנהגו עוד כמו עד כה שהיו פרושים ומובדלים מב"א ומשוקעים באלקות · ואח"כ עבודת ה' שעליהם לא היתה מעורבת עם עבודת ישראל יחד · והיו נקראים בעלי מרכבה לשכינה . ובלשון מליצת המקרא משא בכתף · דשם הוא משכן הדעת · וכמש"כ בס' במדבר ז' ע' עה"פ כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו · אבל לא כן עתה שהוא שעת המלחמה ועליכם לראות שלא תאבד עין ישראל . והוא ע"י שתעבדו את ה' ואת עמו כיחד · היינו ללמדם מלחמתה ש"ת ברבוי תלמידים ולהבינם וממילא יהיו כל ישראל עסוקים בתמכין דאורייתא · ודבר זה מכריח להסיר משא בכתף ולהיות מעורב עם עבודת הרבים · וע"ע ס"פ פקודי · וכן נעשה ע"פ דבר המלך · ומש"ה כתיב בעת החורבן החרש והמסגר אלף כולם עושי מלחמה · ודרשו בספרי פ' האזינו עושי מלחמתה ש"ת · וכן ישעיה הנביא שהיה ג"כ בעת מלחמת סנחריב הזהיר ג"כ הרבה פעמים על מלחמתה ש"ת · ואמר בסי' ל' ונתן ה' לכם לחם צר ומים לחץ · ולא יכנף עוד מוריך והיו עיניך רואות את מוריך ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בה כי תאמינו וכי תשמאילו · הכונה שבימיו היו שלשה כתות בישראל · כת המתנהגים בקדושה ודבקות והמה מרכבה לשכינה · וגדוליהם נכנסים בחדרם ואין עסקם עם בני אדם שלא יהיו מפריעים את דביקותם בה' · המה מכונים בשם מיימינים · וכת המתנהגים בחכמת הטבע ורחוקים ממחשבה רוחנית · מכונים בשם משמאילים וגדוליהם אינם נכנסים כלל · אבל אין התלמידים נדרשים לראות פני רבם שהרי יכולים להגיע לתלמודם ע"י שבע סופר יותר משישמעו באזנם · משא"כ למוד התורה באשר דבר ה' הוא הסגולה שיביטו התלמידים בפני הרב כדאיתא שלהי מס' הוריות וע' מש"כ ס"פ תשא · וזה היה דרך כת השלישית בישראל וע"ז הזהיר הנביא בשם ה' ונתן ה' לכם לחם צר ומים לחץ · היינו פת במלח ומים במשורה כדרכה ש"ת · ולא יכנף עוד מוריך · לא יהיה כדרך כת ראשונה · והיו עיניך רואות את מוריך · ולא כדרך כת השניה · ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בה · שתשכילו ותבינו כי אך זה הדרך אגוני ומצלי בעת מלחמה על ישראל · הוא הדרך המיוחדת לקיום האומה · כי תאמינו וכי תשמאילו · בין זה הכת בין זה הכת כולם ישכילו כי אך זה הדרך עמלה ש"ת הוא העיקר · וכמו שהצליחו בימי ישעיה ויחזקיהו וחובל עולו של סנחריב מפני שמן התורה שהיה בימיהם · וכן בתחלת בית שני שנדרשו להגנה רבה · הזהיר מלאכי הנביא זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל חקים ומשפטים · וביארנו יפה ריש פ' דברים · אשר הזהיר להגדיל תורה ולהאדירה · ואם שביארנו שם מטעם אחר לשמירת ההוראה בישראל בכ"ז ג"ז אמת כאשר היו נדרשים למלחמתה ש"ת להגין עליהם וכן נמשכו אנשי כנה"ג והזהירו להרבות תלמידים · וזה עמד להם בכל משך בית שני · ובגזרת מלכות יון . שלא עמדה להם לקיום האומה כ"א אותו הכת פרושים ועמלי תורה · לא כת האיסיים שהתנהגו בקדושה יתירה ובדלים מן ההמון · והיו מרכבה לשכינה · ולא כת המתפלספים אשר אח"כ יצאו מהם הצדוקים · אלא רק אותו כת הפרושים שהגדילו פלפולא ש"ת עם תלמידים כמש"כ להלן ל"ט ל"ז שזה ראה זכריה הנביא · וע"ז החילוק שבין בית ראשון לב"ש · אמרו בברכות די"ח ב' והוא הכה את שני אריאל מואב · שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני · והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג · א"ד דתבר גזיזי דברדא ונחת וטבל וא"ד דתנא ספרא דבי רב ביומא דסיתוא · פי' במקדש ראשון שהיה הקדושה רבה היה בניהו גדול מהם עד שברוב שלהבת יה תבר גזיזי דברדא ונחת וטבל · ובמקדש שני שהיו עוסקים בפלפולא ש"ת היה בניהו גדול מהם עד דתנא ספרא דב"ר כו' : והנה אמרו ביבמות דפ"ו אמר ר"ת בתחלה לא היו מעמידים שוטרים אלא מן הלוים שנאמר ושוטרים הלוים לפניכם עכשיו אין מעמידים שוטרים אלא מישראל שנאמר ושוטרים הרבים בראשיכם · והמקרא הנז אע"ג שאינו בכתובים היה מקובל אצלם · ויש להבין שנוי לשון דבלוים כתיב לפניכם · וברבים כתיב בראשיכם · אבל ההבדל הוא דבשעה שהשר הצבא אינו גבור כ"כ שהוא בעצמו ילך בחרבו כאחד מאנשי החיל אלא מורה דרך להם מיקרי הולך לפניהם · משא"כ כשהוא בעצמו גבור חיל וחרבו בידו בראש אנשי חילו מיקרי הולך בראשם · והא דכתיב במיכה ב' ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם · היינו בשעה שהמלחמה הוא נסיי ממש · הלא ה' לבדו איש מלחמה כ"י · והנה בשעת שלום יש יחס לשרי החיל · ויחוסו מכשרתו לכך ואז אפילו אינו גבור. כ"כ נעשה שר הולך לפני החיל · אבל בעת ירידת האומה והסכנה קרובה אז בוחרים לשרים גבורי החיל שיכולים לעמוד בפרץ בגבורתם · ואינם מביטים על יחוסו שתהא מכשרתו אלא גבורתו הקודמת מכשרתו להיות מנהיג את הצבא ועליו להכשיר עצמו בדברים הנדרשים להנהגה · כך בזמן שישראל ישבו בשלוה על הארץ היו מנהיגי רוח היהדות הלוים מצד יחוסם שהם לוים · ואע"ג שהיו גם חכמי הדור דכל"ז כתיב בהושע ד' כי אתה הדעת מאסת ואמאסך מכהן לי ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני · ולא חל עליהם רוח ממרום · מכ"מ אם רק היו ת"ח הי' יחוסם מכשירם לגדולתם אבל לא עמדו בראשם כ"א לפני ישראל · שהרי לא עצרו כח לעמוד בפרץ כ"כ · אבל משעה שגלה ישראל והסכנה מרחפת על כח היהדות אז ראו להעמיד בראש רק גבורי תורה והמה הולכים בראש עדת ישראל ועל גדולי תורה להכשיר עצמם במדות ישרות שיש בהם צורך להנהגת ישראל · וזכות התורה תהא מסייעתם להכשירם לקנות עצה ותושיה ;

מצרימה: יח ויסב אלהים ׀ את־העם דרך המדבר ים־סוף וחמשים עלו בני־ישראל מארץ מצרים: יט ויקח משה את־עצמות יוסף עמו כי השבע השביע את־בני ישראל לאמר פקד יפקד אלהים אתכם והעליתם את־עצמתי מזה אתכם: כ ויסעו מסכת ויחנו באתם בקצה המדבר: כא ויהוה הלך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחתם הדרך ולילה בעמוד אש להאיר להם ללכת יומם ולילה: כב לא־ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם: פ יד א וידבר יהוה אל־משה לאמר: ב דבר אל־בני ישראל וישבו ויחנו לפני פי החירת בין מגדל ובין הים לפני

ת"א ויקח משה · פסחים פז נזיר מה סוטה ט יג כ: וה' הלך. קדושין לב בבא קמא לב הע"ג יא עקרים מב פ' כח: לא ימיש. שבת כג: וישבו ויחנו. עקידה שער לו:

ר ש" י

יחשבו מחשבה על שילאו ויתנו לב לשוב: (יח) ויסב · הסיבם מן הדרך הפשוטה לדרך העקומה: ים סוף · כמו לים סוף וסוף הוא לשון אגם שגדלים בו קנים · כמו (לעיל ב) ותשם בסוף. (ישעיה יט) קנה וסוף קמלו: וחמשים · אין חמושים אלא מזויינים (לפי שהסיבתן במדבר גרם להם שעלו המושים שאלו היה דרך ישוב לא היו מחומשים להם כל מה שלריכין אלא כאדם שעובר ממקום למקום ובדעתו לקנות שם מה שילטרך אבל כשהוא פורש למדבר לריך לזמן כל הלורך וכתוב זה לא נכתב כי אם לשבר את האוזן שלא תתמה במלחמת עמלק ובמלחמות סיחון ועוג ומדין מהיכן היו להם כלי זיין שהכו ישראל בחרב. ברש"י ישן) וכן הוא אומר (יהושע א') ואתם תעברו חמושים · וכן תרגמו אונקלוס מזרזין כמו (בראשית יד) וירק את חניכיו וזריז · ד"א חמושים אחד מחמשה יצאו וארבעה חלקים מתו בשלשת ימי אפלה: (יט) השבע השביע · השביעם שישביעו לבניהם (מכילתא) ולמה לא השביע לבניו שישאוהו לארץ כנען מיד כמו שהשביע יעקב · אמר יוסף אני שליט הייתי במלרים והיה סיפק בידי לעשות אבל בני לא יניחום מלרים לעשות לכך השביעם לכשיגאלו וילאו משם שישאוהו (סוטה יג): והעליתם את עצמותי מזה אתכם · לאחיו השביע כן למדנו שאף עלמות כל השבטים העלו עמהן שנאמר אתכם: (כ) ויסעו מסכת · ביום השני שהרי בראשון באו מרעמסס לסכות:

העמק דבר

שהוא טעם ולא כהרמב"ן וש"מ שפירשו אע"פ · ולא נמלא לדעת חז"ל כי משמש אלא בד' לשונות ולא בלשון אע"פ · אמנם גם פרש"י שהטעם הוא כי אמר אלהים וגו' ג"כ דחוק כמש"כ הרמב"ן · אלא כי קרוב הוא · הוא טעם העיקרי · ולהיפך כי אמר אלהים וגו' אינו טעם ועיקר · שהרי גם במדבר ראו כ"פ לשוב ולא הניחם ה' · וכך היה אפשר להיות דרך ארץ פלשתים · ועוד היה אפשר לפני ה' לעשות שלא ייראו · וגם לשון כי אמר אלהים אינו מדויק

ומה הי' מקרא חסר אם כתב כי קרוב הוא פן ינחם וגו' אלא עיקר הטעם כי קרוב הוא · והכי תניא במכילתא בכמה אופנים רמז עליהם בפרש"י · ועוד יש לאלוה מילין דכבר ביארנו בשירת האזינו הכתובים כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף יפרוש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר · שהמשיל איך עשה הקב"ה נוהג המיוחדת של ישראל שהוא להיות בדד ומובדל מאוה"ע · כנשר על גוזליו והוא מעורר לקנו כשהוא מרחוק ממנו · ובזה הוא מרגיל את

למצרים : יח ואסחר יי ית עמא אורח מדברא לימא דסוף ומזרזין סליקו בני ישראל מארעא דמצרים : יט ואסיק משה ית גרמי יוסף עמיה ארי אומאה אומי ית בני ישראל למימר מדכר ידכר יי יתכון ותסקון ית גרמי מכא עמכון : כ ונטלו מסכות ושרו באתם בסטר מדברא : כא ויי מדבר קדמיהון בימָמא בעמודא דעננא לדברותהון באורחא ובליליא בעמודא דאשתא לאנהרא להון למיזל בימָמא ובליליא : כב לא יעדי עמודא דעננא בימָמא ועמודא דאשתא בליליא קדם עמא : א ומליל יי עם משה למימר : ב מליל עם בני ישראל ויתובון וישרון קדם פום חירתא בין מגדול ובין ימא קדם בעל צפון לקבליה

רש"י

(כא) לנחתם הדרך · נקוד פתח שהוא כמו להנחותם כמו (דברים א) לראותכם בדרך אשר תלכו בה שהוא כמו להראותכם · אף כאן להנחותם על ידי שליח ומי הוא השליח עמוד הענן והקב"ה בכבודו מוליכו לפניהם · ומכל מקום את עמוד הענן הכין להנחותם על ידו שהרי על ידי עמוד הענן הם הולכים · עמוד הענן אינו לאורה אלא להורותם הדרך : (כב) לא ימיש · הקב"ה את עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה · מגיד שעמוד הענן משלים לעמוד האש ועמוד האש משלים לעמוד הענן (שבת כג) · שעד שלא ישקע זה עולה זה :
יד (ב) וישבו · לאחוריהם לצד מצרים היו מקרבין כל יום השלישי כדי להטעות את פרעה שיאמר תועים הם בדרך כמו שנאמר ואמר פרעה לבני ישראל וגו' : ויחנו לפני פי החירות · (מכילתא) הוא פיתום ועכשיו

העמק דבר

גוזליו לגורה המיוחדת שלהם · ושם הוא מבואר יפה · ואם היה מוליכם דרך ארץ פלשתים שהוא קרוב אע"ג שיש קצת מדבר בין מצרים לפלשתים · מ"מ לא היה בזה כדי להרגילם ולהעמידם על גורה המיוחדת שלהם זהו טעם כי קרוב הוא · אמנם לא היה אפשר להסביר לישראל זה הטעם שירא מהם שיתערבו בפלשתים ע"כ מסיים כי אמר אלהים · לישראל אמר הטעם פן ינחם העם וגו' : (יח) ויסב אלהים וגו' · במ"ר מפרש כאן כוונה שניה ויסב מלשון הסיבה · שהסיבן בסעודתן · ומסיים במדרש מכאן שנו חכמים ע"פ סמוך למנחה כו' ולא יאכל עד שיסב · והגיע לחז"ל זה הפי' מדכתיב וחמושים עלו בני ישראל וגו' · ואין כאן מקומו אלא לעיל בנסעם מרעמסס לסכות · אלא בא ללמדנו שבהיותם בסכות היה פרשת דרכים. אם דרך פלשתים אם דרך ים סוף · ושמה הסב המקום דרך שלהם על ים סוף · והודיע המקרא עוד דשם לא היה בחפזון ובפחד כמו שהיה ברעמסס אלא ישבו בדעה מיושבת ולא כהולכי דרכים שאין דרכן להסב באכילתן אבל המה הסבו · ומשום הכי סמך ענין שגם בני ישראל הלכו חמושים מזורזין בדעה רחבה בלי שום פחד מאימת המדבר לפניהם ומפרעה מאחריהם : (יט) ויקח משה וגו' · הפסוק הזה אינו במקומו הראוי לו · אלא בצאת ישראל מרעמסס · שהרי לא היה ארונו של יוסף עומד בסכות · אלא בא ללמדנו הא דתניא במכילתא יוסף זכה לקבור את אביו כו' מי לנו גדול מיוסף שלא נתעסק בו אלא משה כו' ולא עוד אלא שעם יעקב עלו עבדי פרעה זקני ביתו ועם יוסף עלה הארון והשכינה והכהנים והלוים וכל ישראל ושבעה ענני כבוד · ולכאורה מה שייכות היו. כל הדברים הנפלאים הללו לארונו של יוסף · וכי בשביל יוסף הלכו · אלא כמו שביארנו בפ' ויחי דגם העולים לקבורת יעקב לא בולם עלו לכבודו של יעקב אלא הרבה עלו לכבודו של יוסף ומהם בצווי יוסף לשמירה· ומ"מ נחשב הכל לכבודו של יעקב ע"ש · כך בארון יוסף כל מה שעלה עמו נחשב הכל לכבודו מש"ה סמך הכתוב עצמות יוסף לכאן משום דבסוכות החל כבוד ה' להופיע עם העננים · ונחשב כאלו באו בשביל עצמות יוסף : עמו · מיותר · ולפי הפשט מודיע שלא מסר תומ"י לשבטו ולנושאיו אלא כבדן להיות עמו · והיה כן כ"ז שלא נכנס למחנה שכינה בקבלת התורה ובא"מ והדרש במס' פסחים עמו במחיצתו שטמא מת מותר במחנה לויה ועי' ס' במדבר ל"א י"ט מש"כ שם : מזה אתכם · בפ' ויחי לא כתיב אתכם · ובמכילתא תניא והעליתם את עצמותי יכול מיד ת"ל אתכם · כשהיו עולים · וממה שלא כתב שם אתכם נראה שהשביעם אם יהיו יכולים להעלות תומ"י יעלו אלא שפי' שאם לא יהיו יכולים מלד המלכות יעלוהו עכ"פ בעלייתן ומש"ה כתיב כאן כי השבע השביע דפי' השביעם שישביעו לבניהם אחריהם שיהיו בעת גיאולה : (כב) לא ימיש וגו' לפני העם · הוא מיותר שהרי כבר כתיב לפניהם · אלא בא ללמד דרך לפני העם היו שני עננים ממש · עד שאמרו חז"ל בשבת דכ"ג שהיה ענן אש מקדים לבא עד שלא הלך עמוד הענן · אבל הענן שהיה עליהם כדכתיב בפ' שלח וענך עומד עליהם · לא היה אלא ענן אחד · וביום היה כמו ענן · ובלילה היה אותו ענן עצמו מאיר כאש · כמו שביארנו בפ' בהעלותך ע"ש : יד (ב) לפני פי ההירת · נגדו · ולא

בעל צפן נכחו תחנו על־הים׃ ג ואמר פרעה לבני ישראל נבכים הם בארץ סגר עליהם המדבר׃ ד וחזקתי את־לב־פרעה ורדף אחריהם ואכבדה בפרעה ובכל־חילו וידעו מצרים כי־אני יהוה ויעשו־כן׃ ה ויגד למלך מצרים כי ברח העם ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל־העם ויאמרו מה־זאת עשינו כי־שלחנו את־ישראל מעבדנו׃ ו ויאסר את־רכבו ואת־עמו לקח עמו׃ ז ויקח שש־מאות רכב בחור וכל רכב מצרים ושלשם על־כלו׃ ח ויחזק יהוה את־לב פרעה מלך מצרים וירדף אחרי בני ישראל ובני ישראל יצאים ביד רמה׃ שני ט וירדפו מצרים אחריהם וישיגו אותם חנים על־הים כל־סוס רכב פרעה ופרשיו וחילו על־פי החירת לפני בעל צפן׃ י ופרעה הקריב

ת"א שם מאות. פסחים קיח:

רש"י

נקרא פי החירות על שם שנעשו שם בני חורין והם שני סלעים גבוהים זקופים והגיא שביניהם קרוי פי הסלעים: לפני בעל צפון. (מכילתא) הוא נשאר מכל אלהי מצרים כדי להטעותן שיאמרו קשה יראתן ועליו פירש איוב (איוב יב כג) משגיא לגוים ויאבדם: (ג) ואמר פרעה. כשישמע שהם שבים לאחוריהם: לבני ישראל. על בני ישראל. וכן ה' ילחם לכם עליכם. (בראשית כ) אמרי לי אחי הוא אמרי עלי: נבכים הם. כלואים ומשוקעים ובלע"ז שירי"ד (איינגעענגט) כמו (תהלים פד) בעמק הבכא. (איוב כח) מבכי נהרות. (שם לח) נבכי ים. נבכים הם כלואים הם במדבר שאינן יודעין לצאת ממנו ולהיכן ילכו: (ד) ואכבדה בפרעה. כשהקדוש ברוך הוא מתנקם ברשעים שמו מתגדל ומתכבד. וכן הוא אומר (יחזקאל לח) ונשפטתי אתו וגו' ואחר כך (שם כג) והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי וגו' ואומר (תהלים עו) שמה שבר רשפי קשת ואחר כך נודע ביהודה אלהים ואומר (שם ט) נודע ה' משפט עשה: בפרעה ובכל חילו. הוא התחיל בעבירה וממנו התחילה הפורענות (מכילתא): ויעשו כן. להגיד שבחן ששמעו לקול משה ולא אמרו היאך נתקרב אל רודפינו אנו צריכים לברוח אלא אמרו אין לנו אלא דברי בן עמרם (מכילתא): (ה) ויגד למלך מצרים. איקטורין (אגענטען) שלח עמהם וכיון שהגיעו לשלשת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינן חוזרין למצרים באו והגידו לפרעה ביום הרביעי (מכילתא) ובחמישי ובששי רדפו אחריהם. וליל שביעי ירדו לים. (פ"ק דסוטה) בשחרית אמרו שירה והוא יום שביעי של פסח. לכן אנו קורין השירה ביום השביעי: ויהפך. נהפך ממה שהיה שהרי אמר להם (לעיל יב) קומו צאו מתוך עמי ונהפך לבב עבדיו שהרי לשעבר היו אומרים לו

העמק דבר

על פי החירת. ויבואר עוד להלן פ': (ג) נבכים הם בארץ. פי' או כי תועים הם בדרך. או כי סגר עליהם המדבר. אינו מניח לילך בקרבו מש"ה חזרו אע"ג שאפשר שיודעים הדרך: (ד) ואכבדה בפרעה ובכל חילו. שלא נטבעו בים אלא חילו של פרעה ולא המון עם מצרים וכ"כ בחי' רשב"א יבמות פ' הערל: וידעו מצרים כי אני ה'. היינו ההמון של מצרים שנשארו בראותם בעיניהם זה הפלא יכירו

תשרון על ימא: ג ויימר פרעה על בני ישראל מערבלין אינון בארעא אחד עליהון מדברא: ד ואתקף ית לבא דפרעה ויירדוף בתריהון ואתיקר בפרעה ובכל משריתיה וידעון מצראי ארי אנא יי ועבדו כן: ה ואתחוה למלכא דמצרים ארי אזל עמא ואתהפיך לבא דפרעה ועבדוהי לעמא ואמרו מה דא עבדנא ארי שלחנא ית ישראל מלמפלחנא: ו וטקים ית רתיכיה וית עמיה דבר עמיה: ז ודבר שית מאה רתיכין בחירן וכל רתיכי מצראי וגברין ממנן על כולהון: ח ואתקף יי ית לבא דפרעה מלכא דמצרים ורדף בתר בני ישראל ובני ישראל נפקין בריש גלי: ט ורדפו מצראי בתריהון ואדביקו יתהון כד שרן על ימא כל סוסות רתיכי פרעה ופרשוהי ומשריתיה על פום חירתא לקדם בעל צפון: י ופרעה קריב וזקפו בני ישראל ית עיניהון והא מצראי נטלין

רש"י

עד מתי יהיה זה לנו למוקש ועכשיו נהפכו לרדוף אחריהם בשביל ממונם שהשאילום: מעבדנו · מעבוד אותנו: (ו) ויאסור את רכבו · הוא בעצמו (מכילתא): ואת עמו לקח עמו · משכם בדברים · לקינו ונטלו ממוננו ושלחנום בואו עמי ואני לא אתנהג עמכם כשאר מלכים · דרך שאר מלכים עבדיו קודמין לו במלחמה ואני אקדים לפניכם שנאמר ופרעה הקריב הקריב עצמו ומהר לפני חיילותיו · דרך שאר מלכים ליטול ביזה בראש כמו שיבחר אני אשוה עמכם בחלק שנאמר אחלק שלל: (ז) בחור · נבחרים בחור לשון יחיד כל רכב ורכב שבמנין זה היה בחור: וכל רכב מצרים · ועמהם כל שאר הרכב (מכילתא) ומהיכן היו הבהמות הללו אם תאמר משל מצרים הרי נאמר (לעיל ט) וימת כל מקנה מצרים · ואם משל ישראל והלא נאמר (שם י) וגם מקננו ילך עמנו · משל מי היו מהירא את דבר ה' מכאן היה רבי שמעון אומר כשר שבמצרים הרוג טוב שבנחשים רצוץ את מוחו: ושלשים על כלו · שרי צבאות כתרגומו: (ח) ויחזק ה' את לב פרעה · שהיה תולה אם לרדוף אם לאו וחזק את לבו לרדוף: ביד רמה · (מכילתא) בגבורה גבוהה ומפורסמת: (י) ופרעה הקריב · היה לו לכתוב ופרעה קרב מהו הקריב הקריב עצמו ונתאמץ לקדם לפניהם כמו שהתנה עמהם:

העמק דבר

וידעו גם המה · כי אני ה' העושה הכל בתוך מצרים משום דעד כה לא כתיב אלא למען תדע וכדומה הכל בלשון יחיד · משום דרק פרעה ראה לפניו נעשין המכות · ובתפלת משה נעדרין והולכין · בזה ידע כי דבר ה' עושה מה שחפץ · אבל כל מצרים לא ידעו מכ"ז מאומה רק ראו מכות באין והולכין . וגם קושי המכות בתקפה לא שלט כ"כ במצרים כמו אצל פרעה ועבדיו כמש"כ בהמשך המכות מש"ה אמר דכאן ידעו גם המצרים וגו' · וזהו שאמר ה' מראש לעיל ז' ה' וידעו מצרים כי אני ה' בנטותי את ידי וגו' כמש"כ שם : (ה) כי ברח העם · המה כבורחים ומתיראים שמא ירדוף אחריהם · ומזה הי' לפרעה לחשוב שלא אמר משה לישראל בשם פרעה שאמר לגרשם כלה מן הארץ שמורה על חירות גמורה . דא"כ למה המה כבורחים · והיה זה סיבה לרדיפת פרעה · דלולי הגדה זו לא היה רודף במה שנודע כי נבוכים הם בארץ · דמה לו ולהם · ומה איכפת לו ואין דרך מלך לחזור מדבריו אחרי אשר כבר עשהו · אבל אחרי כי הגידו לו כי העם אך כבורח הוא וגם נבוכים הם . ע"כ ויהפך לבב פרעה ועבדיו · שנהפך דעתם שאמרו קומו צאו מתוך עמי : אל העם · לדעת העם ההמון של מצרים שלא ידעו מזאת . וכסבורים היו שהולכים ע"מ לחזור מיד : מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו . אין זה תמיה על עצמם שנאותו לצאת · שהרי מוכרחים היו לכך · אלא תמהו על עצמם שלא פירשו לגדולי ישראל וגם הדבר תלוי שישובו לאחר שיחוגו בעבודתם · ומש"ה כתיב את ישראל · היינו שהיה להם לפרש התנאי עם הגדולים וממילא היו נגררים הכל לשוב : (ו) ואת עמו · הן המה אנשי חיל לבד : (ז) וכל רכב מצרים · שהיו כמה רכב שלא הי' שייך למלוכה לעת מלחמה אלא לאנשי מצרים · ובשעה זו לקח את כולם · ובאשר שלא היו קבועים מכבר ביד המלכות . ע"כ הוצרך בשעה זו למנות עליהם שלישים · והיינו דמסיים ושלישים על כולו : (ח) ובני ישראל יוצאים ביד רמה · אינם בורחים כלל · אלא הולכים לאט . ומש"ה השיגם פרעה : (ט) וירדפו מצרים · היינו המון מצרים אחריהם . אחרי פרעה וחילו · שגם המה כאשר נודע להם שאין דעת ישראל לשוב מה שלא עלה ע"ד וירדפו ליקח את אשר להם : וישיגו · המון מצרים אותם . את כל סוס רכב פרעה ופרשיו : על פי החירת · ישראל חנו לפני פי החירות וחיל פרעה על פי החירות . ועי' ס' במדבר ל"ג ז' : (י) ופרעה הקריב . לישראל · וכ"ז שהיה פרעה רחוק · ומצרים אחוריהם · לא ראו ישראל את המון רבה של מצרים ·

וַיִּשְׂאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה מִצְרַיִם ׀ נֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם וַיִּירְאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה׃ יא וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה הֲמִבְּלִי אֵין־קְבָרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ לָמוּת בַּמִּדְבָּר מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לָּנוּ לְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרָיִם׃ יב הֲלֹא־זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֵלֶיךָ בְמִצְרַיִם לֵאמֹר חֲדַל מִמֶּנּוּ וְנַעַבְדָה אֶת־מִצְרָיִם כִּי טוֹב לָנוּ עֲבֹד אֶת־מִצְרַיִם מִמֻּתֵנוּ בַּמִּדְבָּר׃ יג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ אֶת־יְשׁוּעַת יְהוָה אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת־מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תֹסִפוּ לִרְאֹתָם עוֹד עַד־עוֹלָם׃ יד יְהוָה יִלָּחֵם לָכֶם וְאַתֶּם תַּחֲרִשׁוּן׃ פ שלישי טו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מַה־תִּצְעַק אֵלָי דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְיִסָּעוּ׃ טז וְאַתָּה הָרֵם אֶת־מַטְּךָ וּנְטֵה אֶת־יָדְךָ עַל־הַיָּם וּבְקָעֵהוּ

ת"א המבלי אין . ערכין טו : מה תצעק . עקידה שער סב : דבר אל . סוטה לז : ואתה הרם . שם :

רש"י

נסע אחריהם · בלב אחד כאיש אחד . דבר אחר והנה מצרים נסע אחריהם ראו שר של מצרים נוסע מן השמים לעזור למצרים · תנחומא : ויצעקו · (מכילתא) תפשו אומנות אבותם · באברהם הוא אומר (בראשית י"ט) אל המקום אשר עמד שם· ביצחק (שם כ"ד) לשוח בשדה. ביעקב (שם כ"ח) ויפגע במקום: (יא) המבלי אין קברים· וכי מחמת חסרון קברים שאין קברים במצרים ליקבר שם לקחתנו משם · שיפו"ר פליגנ"א דינו"ן פוסי"ש (איזט עס עטוואַ אויס מאַנגעל אַן גרעבערן) : (יב) אשר דברנו אליך במצרים · (מכילתא) והיכן דברו ירא ה' עליכם וישפוט : ממתנו . מאשר נמות ואם היה נקוד מלאפו"ם (ר"ל חול"ם כנודע לבעלי דקדוק שקראו חול"ם מלאפו"ם ועיין לקמן פרשת יתרו ברש"י פסוק פן יפרוץ) היה נבאר ממיתתנו · עכשיו שנקוד בשורק נבאר מאשר נמות · וכן (לקמן ט"ז) מי יתן מותנו שנמות וכן (שמואל ב' י"ט) מי יתן מותי דאבשלום שאמות . כמו (צפניה ג') ליום קומי לעד (דברי הימים ב' י"ח) עד יום שובי בשלום שאקום שאשוב : (יג) כי אשר ראיתם את מצרים וגו' · מה שראיתם אותם אינו אלא היום · היום הוא שראיתם אותם ולא תוסיפו עוד : (יד) ילחם לכם . בשבילכם . וכן כי ה' נלחם להם· וכן (איוב י"ג) אם לאל תריבון · וכן (בראשית כ"ד) ואמר דבר לי · וכן (שופטים ו') האתם תריבון לבעל : (טו) מה תצעק אלי · למדנו שהיה משה עומד ומתפלל · אמר לו הקב"ה לא עת עתה להאריך בתפלה שישראל נתונין בצרה · דבר אחר מה תצעק אלי עלי הדבר תלוי ולא עליך כמו שנאמר להלן (ישעיה מ"ה) על בני ועל פעל ידי תצווני : דבר אל בני ישראל

העמק דבר

לא נתיראו ישראל מחיל פרעה שהרי כבר אמר ה' ואכבדה בפרעה ובכל חילו · והיו סבורים שילחמו עם חיל פרעה והקב"ה יגביר אותם · ואת המון מצרים לא ראו כלל · ועתה כאשר הקריב פרעה וחילו . והמון מצרים אחריהם · שוב ראו כל ישראל אשר מצרים נוסע אחריהם · מה שלא עלה ע"ד ע"כ וייראו מאד·ויש מהם ויצעקו וגו' : (יא) ויאמרו אל משה . היינו עוד כת אחת היתה שדברו שלא

בַּתְרֵיהוֹן וּדְחִילוּ לַחֲדָא וּזְעִיקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ : יא וַאֲמַרוּ לְמֹשֶׁה הֲמִדְּלֵית
קִבְרִין בְּמִצְרַיִם דְּבַרְתָּנָא לִמְמַת בְּמַדְבְּרָא מַה דָא עֲבַדְתָּא לָנָא לְאַפָּקוּתָנָא
מִמִּצְרָיִם : יב הֲלָא דֵין פִּתְגָמָא דְּמַלֵּילְנָא עִמָּךְ בְּמִצְרַיִם לְמֵימַר שְׁבוֹק מִנַּנָא
וְנִפְלַח יָת מִצְרָאֵי אֲרֵי טַב לָנָא דְּנִפְלַח יָת מִצְרָאֵי מִדְּנְמוּת בְּמַדְבְּרָא : יג וַאֲמַר
מֹשֶׁה לְעַמָּא לָא תִדַּחֲלוּן אִתְעַתַּדוּ וַחֲזוֹ יָת פּוּרְקָנָא דַּייָ דִּי יַעֲבֵיד לְכוֹן יוֹמָא דֵין
אֲרֵי כְּמָא דַּחֲזֵיתוּן יָת מִצְרָאֵי יוֹמָא דֵין לָא תוֹסְפוּן לְמֶחֱזֵיהוֹן עוֹד עַד עָלְמָא : יד יְיָ
יְגִיחַ לְכוֹן קְרָב וְאַתּוּן תִּשְׁתְּקוּן : טו וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה קַבֵּלִית צְלוֹתָךְ מַלֵּיל עִם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְיִטְּלוּן : טז וְאַתְּ טוֹל יָת חוּטְרָךְ וַאֲרֵים יָת יְדָךְ עַל יַמָּא וּבְזָעוֹהִי וְיֵעֲלוּן

העמק דבר

כהוגן · וכן פי' הרמב"ן · והכי מפורש בתוספתא סוטה בהרבה מקראות מה שדבר זה לא דבר זה : המבלי אין קברים · וכי אינו כן שמשום שאין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר · ותועלת אחר אין אנחנו רואים בזה · והיתה התלונה רק על משה · שהבינו דרק כחו של משה גורם גם לאהרן לעשות ולהשתתף בזה : (יג) אל תיראו · מבואר בת"י שהשיב לחמש כתות דבר על אפניו : כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו וגו' · מה שהיסב ה' שיבואו גם המון מצרים לכאן אע"ג שאין ברצון ה' להכביד בם · הוא כדי שלא תוסיפו לראותם עוד עד עולם · דבל"ז היו באים לישראל במדבר או לא"י לתבוע מהם מה שהשאילום · שהרי כסבורים היו שישובו אבל היום כאשר באו גם המה · ידעו שנס זה הי' עפ"י השגחתו ורצונו להציל אותם בזה הדרך . ואין להם לתבוע מישראל מאומה · ואע"ג שבאמת הי' בזה טעם עיקרי כדי שידעו גם המה את ה' · מכ"מ אמר משה לישראל טעם השייך להם · וכיב"ז אמר משה בס' דברים ה' ה' ע"ש · כ"ז הוא פשוטו של מקרא · אכן תיבת עוד מיותר · ומה הי' מקרא חסר אם נכתב לא תוסיפו לראותם עד עולם · ומזה ילאה כונה שניה ויבואר בס' דברים י"ז ט"ז שבא בזה גם אזהרה לדורות יע"ש : (יד) ה' ילחם לכם · לא כמו שאתם סבורים במה שאמר ה' ואכבדה בפרעה ובכל חילו · שתהיו נלחמים עמם בכלי זיין שבידכם שהרי עלו חמושים · ותכבשום בהשגחת ה' · ומש"ה נפל פחד המון רב של מצרים עליכם · שעליהם לא נאמר שיפלו בידכם לא כן הדבר אין אתם נזקקים כלל למלחמה כי ה' ילחם לכם : ואתם תחרשון · וא"כ אין לכם לירא מכל המון מצרים : (טו) מה תצעק אלי · מבואר שמשה התפלל אע"ג שידע היטב כי הקב"ה יעשה ישועה לישראל מכ"מ נדרש לתפלה לפי דעתו · דזה כלל גדול במלחמה שמתנהגת בפעולת הטבע · אע"ג שברור שיהיו המה מנצחים מכ"מ צריך תפלה כמו שהיה במלחמת עמלק שעלה משה בהר ואהרן וחור עמו ותניא במכילתא שגזר תענית ועמד בתפלה וכן במלחמת מדין שאמר ה' נקם נקמת וגו' מכ"מ אי' ברבה ס' מטות שהלכו י"ב אלף למלחמה וי"ב אלף לתפלה · והיינו משום שאע"ג שינצחו בברור לא ימלט שגם כמה מהמנצחים יהרגו כפי דרך הטבע וכמו שאמר דוד המלך כזה וכזה תאכל החרב · מש"ה נדרש לתפלה שתהא השגחה פרטית על כל א' בפ"ע למובה שלא יארע שום נזק (א) · אמנם כ"ז רק בעת שהנצחון הוא בדרך הטבע כמו מלחמת עמלק ומדין שהיה מלחמת תנופה · ומלחמת יריחו אע"ג דנפילת החומה היה נס נגלה מכ"מ אחר שנפלה החומה ועלה איש נגדו · היה מלחמה חזקה עם בעלי יריחו · משא"כ אם הכל בדרך נס וגם הישועה ברורה אין מקום לתפלה · והיינו שהתפלל משה כאן שאע"ג שידע שיהיה נס במקום הים מכ"מ עד שיגיעו לים ומצרים הולכים אחריהם ומורים חצים וכדומה קרוב שיהרגו כמה מישראל · מש"ה נצרך לתפלה · וא"ל ה' מה תצעק אלי · שאין השעה צריכה לכך · כי יהי' נס גם בזה כמו שמבאר שעמד עמוד הענן ביניהם : ויסעו · מעט מעט עד שיגיעו לשפת הים · ראב"ע : (טז) ואתה · בשביל שאמר תחלה דבר אל ב"י · מש"ה אמר לו ואתה · זהו לפי פשוטו · וברבה ויקרא פ"א למד מזה ואתה · שהם אין אתה בוקעו אין אחר בוקעו : הרם את מטך · כאשר הניח משה את המטה בשעת תפלה כדאי' בברכות דכ"ג ב' לא יאחז אדם תפילין בידו וס"ת בזרועו ויתפלל · וכן המטה היה דבר שבקדושה שהרי נקרא מטה האלהים ע"כ אמר לו ה' הרם את המטה : ונטה את ידך · לפי האמור למעלה במכת ערוב וארבה שאע"ג שאמר ה' למשה נטה ידך · הכונה נטיית יד עם המטה · ומכש"כ כאן שאמר ה' הרם את

הרחב דבר

(א) והנה במלחמת יריחו כתיב וירע העם ויתקעו בשופרות ואינו מובן מהו וירע העם. שהרי אחרי תקיעת הכהנים בשופרות הי' לכל העם לתקוע תרועה אבל קודם תקיעת הכהנים לא הי' העם להריע. אלא פי' וירע העם שהתפללו. כפי' הרמב"ם הל' תענית עפ"י והרעתם בחצוצרות. ומשנה מפורשת היא בתענית פ"ב עננו כמו שענית ליהושע בגלגל פי' שומע תרועה ופרש"י במלחמת יריחו בעוד שהיו ישראל בגלגל והי' שמה תרועה לתפלה. הרי שהתפלל יהושע ונענה :

וְיָבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה׃ יז וַאֲנִי הִנְנִי
מְחַזֵּק אֶת־לֵב מִצְרַיִם וְיָבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם וְאִכָּבְדָה
בְּפַרְעֹה וּבְכָל־חֵילוֹ בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו׃ יח וְיָדְעוּ
מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּהִכָּבְדִי בְּפַרְעֹה בְּרִכְבּוֹ
וּבְפָרָשָׁיו׃ יט וַיִּסַּע מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים הַהֹלֵךְ לִפְנֵי
מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיֵּלֶךְ מֵאַחֲרֵיהֶם וַיִּסַּע עַמּוּד הֶעָנָן
מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֹד מֵאַחֲרֵיהֶם׃ כ וַיָּבֹא בֵּין ׀ מַחֲנֵה
מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ וַיָּאֶר
אֶת־הַלָּיְלָה וְלֹא־קָרַב זֶה אֶל־זֶה כָּל־הַלָּיְלָה׃
כא וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיּוֹלֶךְ יְהוָה ׀ אֶת־הַיָּם
בְּרוּחַ קָדִים עַזָּה כָּל־הַלַּיְלָה וַיָּשֶׂם אֶת־הַיָּם
לֶחָרָבָה וַיִּבָּקְעוּ הַמָּיִם׃ כב וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה וְהַמַּיִם לָהֶם חוֹמָה מִימִינָם

ת"א ויבאו בני. ברכות נד יומא ד: ויסע מלאך. ס' הזוהר פ' בהעלותך: ולא קרב זה. מגילה י סנהדרין לט:

רש"י

ויסעו. (מכילתא) אין להם אלא ליסע שאין הים עומד בפניהם כדאי זכות אבותיהם והם והאמונה שהאמינו בי ויצאו לקרוע להם הים: (יט) וילך מאחריהם. להבדיל בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ולקבל חצים ובליסטראות של מצרים. בכל מקום הוא אומר מלאך ה' וכאן מלאך האלהים אין אלהים בכל מקום אלא דין מלמד שהיו ישראל נתונין בדין באותה שעה אם להנצל אם להאבד עם מצרים: ויסע עמוד הענן. כשחשכה והשלים עמוד הענן את המחנה לעמוד האש לא נסתלק הענן כמו שהיה רגיל להסתלק ערבית לגמרי אלא נסע והלך לו מאחריהם להחשיך למצרים: (כ) ויבא בין מחנה מצרים. משל למהלך בדרך ובנו מהלך לפניו. באו לסטים לשבותו נטלו מלפניו ונתנו לאחריו. בא זאב מאחריו נתנו לפניו. באו לסטים לפניו וזאבים מאחריו נתנו על זרועו ונלחם בהם. כך (הושע יא) ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו: ויהי הענן והחשך. למצרים: ויאר. עמוד האש את הלילה לישראל והלך לפניהם כדרכו ללכת כל הלילה והחשך של ערפל לצד מצרים: ולא קרב זה אל זה. (מכילתא) מחנה אל מחנה: (כא) ברוח קדים עזה. (מכילתא) ברוח קדים שהיא עזה שברוחות הוא הרוח שהקב"ה נפרע בה מן הרשעים שנאמר (ירמיה י"ח י"ז) כרוח קדים אפיצם. (הושע י"ג ט"ו) יבוא קדים רוח ה'. (יחזקאל כ"ז כ"ו) רוח הקדים שברך בלב ימים. (ישעיה כ"ז ח') הגה ברוחו הקשה ביום קדים: ויבקעו המים. כל מים שבעולם (מכילתא):

העמק דבר

את מטך. הדבר מובן שמש"ה צוה כן כדי להטות בו. אבל הרי מבואר להלן להיפך ויט משה את ידו. אלא הענין דהמטה היה מיועד לכל דבר נסיי שבנגלה ג"כ וע"כ נקרא אותות. משא"כ ידיו של משה היו מועילות כמו ידיו של אלישע הנביא ליהורם המלך שיהי' נס נסתר לישועה והיה הרצון של הקב"ה לתלות קריעת הים בהכנת ישראל. אם יקפצו לתוך הים יהי נקרע פתאום בנס נגלה. ואם לא יקפצו יהי מתייבש בסיבת הרוח מעט מעט. ויהי נס נסתר. וכמש"כ לעיל בפסוק אהיה אשר אהיה. ובס' דברים ל"ג י"ב בברכת משה לבנימין הראיתי לדעת ברייתא במכילתא שהיו נחולקים בדעות שבט יהודה ובנימין

אם

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּגוֹ יַמָּא בְּיַבֶּשְׁתָּא : יז וַאֲנָא הָא אֲנָא מַתְקֵיף יָת לִבָּא דְמִצְרָאֵי וְיֵעֲלוּן בַּתְרֵיהוֹן וְאֶתְיַקַּר בְּפַרְעֹה וּבְכָל מַשִּׁרְיָתֵיהּ בִּרְתִיכוֹהִי וּבְפָרָשׁוֹהִי : יח וְיִדְעוּן מִצְרָאֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ בְּאִתְיַקָּרוּתִי בְּפַרְעֹה בִּרְתִיכוֹהִי וּבְפָרָשׁוֹהִי : יט וּנְטַל מַלְאֲכָא דַייָ דִמְדַבַּר קֳדָם מַשִּׁרְיָתָא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲזַל מִבַּתְרֵיהוֹן וּנְטַל עַמּוּדָא דַעֲנָנָא מִן קֳדָמֵיהוֹן וּשְׁרָא מִבַּתְרֵיהוֹן : כ וְעָאל בֵּין מַשִּׁרְיָתָא דְמִצְרָאֵי וּבֵין מַשִּׁרְיָתָא דְיִשְׂרָאֵל וַהֲוָה עֲנָנָא וְקַבְלָא לְמִצְרָאֵי וּלְיִשְׂרָאֵל נְהַר כָּל לֵילְיָא וְלָא אִתְקְרָבוּ דֵין לְוַת דֵין כָּל לֵילְיָא : כא וַאֲרֵים מֹשֶׁה יָת יְדֵיהּ עַל יַמָּא וּדְבַר יְיָ יָת יַמָּא בְּרוּחָא קִדּוּמָא תַּקִּיף כָּל לֵילְיָא וְשַׁוִּי יָת יַמָּא לְיַבֶּשְׁתָּא וְאִתְבְּזָעוּ מַיָּא : כב וְעָאלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּגוֹ יַמָּא בְּיַבֶּשְׁתָּא וּמַיָּא לְהוֹן שׁוּרִין מִימִינֵהוֹן וּמִשְּׂמָאלֵהוֹן :

העמק דבר

אם לקפון בתוך הים בעודנו במלאתו או לא · יע"ש באורך . ע"כ א"ל ה' שיעשה שני דברים נטיית היד בעצמו ונטיית המטה · והנה מיד שהחלו העם לנסוע שטה משה את ידו לבדו כדי שתהי' רוח קדים עזה כל הלילה שהולכים ממקום שעמדו עד שפת הים ממש · ונטיית המטה היה ג"כ מיד או בבואם לים ועוד לא הספיקה השעה לייבש בטבע הרוח · וקפץ שבט יהודה או שבט בנימין כמבואר מחלוקת במכילתא והועילה נטיית המטה להבקע בנס נגלה : ובקעהו · כבר פי' התוס' ערכין דט"ו שלא היה קריעת י"ס לרוחב הים מעבר לעבר כמו שהיה בירדן · שהרי גם אח"כ הלכו על שפת הים · ועוד כמה קושיות · אלא לא נצרכו לעבור מעבר לים · כ"א להלוך בצד הים · רק משום שהמצרים היו אחורי ישראל ומצדיהם · ולא יכלו ישראל להלוך · ע"כ עשה הקב"ה שביל באורך הים עד שעמדו באיזה מרחק ויצאו שוב לאורך הים : (יז) את לב מצרים · נכלל בזה הכל · גם המון העם גם הרכב ופרשים שכולם ירדפו וילכו עד סמוך לים ולא ישימו לב להבין איך נכנסו ישראל לים והיו סבורים שנתייבש קצת רוחב הים כפי המורגל להתכוון לעתים : ואכבדה בפרעה ובכל חילו וגו' · שהמה יבואו כולם לתוך הבקיעה ויהיו נשטפים כולם בשוב המים לאיתנם · משא"כ המון מצרים הרבה עוד לא נכנסו להבקיעה עד ששבו המים · והרבה מהם מיד שנכנסו לשם וראו שהמים שבים חזרו לאחוריהם · והרבה באמת נשטפו · כאשר יבואר לפנינו שהיה ג"ז בהשגחה נפלאה · אבל הרכב והפרשים כולם נשטפו : (יח) וידעו מצרים כי אני ה' · באשר עד כה לא נודע למצרים ע"י המכות כ"א לפרעה ועבדיו שראו איך באו המכות ואיך הלכו · משא"כ כל יושבי מצרים · ועתה ידעו גם המה : בהכבדי בפרעה · והנה באיזת הים גם קריעת י"ס והצלת ישראל רבה מאד מהשבת המים שהיה כטבע המים לשוב לאיתנם · ומש"ה אנחנו מזכירי' הנס קריעת י"ס · אבל המה לא הכירו הנס והשגחתו ית' אלא בהשבת המים כמש"כ לעיל שחשבו שהיה בשעת נפילת מי הים · אבל כשראו ששב המים מן הצד באותה שעה שעמדו בתוך הקריעה בזה נודע להם השגחתו ית' : (יט) מלאך האלהים · הוא המלאך ההולך עם השכינה תמיד כדאי' בש"ר פ"ב עה"פ וירא מלאך ה' אליו רי"א זה מיכאל רח"א זה גבריאל כ"מ שהיה ר' יוסי נראה היו אומרים שם רבינו הקדוש כך כ"מ שמיכאל נראה שם השכינה · ומש"ה כשכתוב וה' הולך לפניהם · היה המלאך בצדו כ"י ועתה סר המלאך מלפני מחנה ישראל לאחוריו · ולהלן כ"ג כ' ביארנו בארוכה בס"ד : ויסע עמוד הענן מפניהם · שהלך עד כה להורות הדרך · וכהיום לא היו נצרכים לכך שהרי הלכו על צד הים · וגם כי כבר הלכו בזה הדרך בטרם ששבו לפני פי החירות ע"כ היה נצרך יותר לעמוד מאחורי העם להגין עליהם : (כ) ויבא · גם המלאך גם עמוד הענן · ומכ"מ כתיב בלשון יחיד · משום שהמלאך הוא המעמיד את העמוד למקום שהוא עומד · וכיב"ז בס' בראשית מ"ח ע"ז : ויהי הענן · הוא העמוד : והחשך · עוד החשיך המלאך את היום מצד מצרים : ויאר את הלילה · מצד ישראל · ופירש הכתוב את הלילה גבי ויאר · משום דהחשך התחיל עוד ביום שאז החלו ליסע בעוד היום גדול · ונמשך גם הלילה שאחריו · ע"כ החשך היה גם ביום אבל האור החל בלילה : (כא) ויולך ה' את הים · מדרך מהלכו אל הצד כמרחק פרסה או יותר : וישם את הים לחרבה · עוד זאת עשה הרוח שהוביש את השפה שהלכו המים ממנו אל הצד ועדיין היה טיט ורפש בא הרוח והחריבו : ויבקעו המים · במקום שלא הספיק הרוח בדרך הטבע לעשות כ"כ · ע"פ שהיה העומק הרבה · וכבר קפצו ישראל לשם · נעשה בקיעה בדרך נס · וכמש"כ לעיל שהיה הנס בשני אופנים : (כב) בתוך הים · מקום שהיה ים : ביבשה · עתה היה יבשה · וע' להלן כ"ט : והמים להם חומה · מגינים מן המצרים שלא יבואו עליהם מן הצד · ומזה הטעם נעשה הנס בזה האופן ולא להיפך · שיהיה הרוח משיב את המים לצד הים

ויהי

וּמִשְּׂמֹאלָם׃ כג וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם וַיָּבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם כֹּל
סוּס פַּרְעֹה רִכְבּוֹ וּפָרָשָׁיו אֶל־תּוֹךְ הַיָּם׃ כד וַיְהִי
בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר וַיַּשְׁקֵף יְהוָה אֶל־מַחֲנֵה מִצְרַיִם
בְּעַמּוּד אֵשׁ וְעָנָן וַיָּהָם אֵת מַחֲנֵה מִצְרָיִם׃
כה וַיָּסַר אֵת אֹפַן מַרְכְּבֹתָיו וַיְנַהֲגֵהוּ בִּכְבֵדֻת
וַיֹּאמֶר מִצְרַיִם אָנוּסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי יְהוָה נִלְחָם
לָהֶם בְּמִצְרָיִם׃ פ רביעי כו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
נְטֵה אֶת־יָדְךָ עַל־הַיָּם וְיָשֻׁבוּ הַמַּיִם עַל־מִצְרַיִם
עַל־רִכְבּוֹ וְעַל־פָּרָשָׁיו׃ כז וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־
הַיָּם וַיָּשָׁב הַיָּם לִפְנוֹת בֹּקֶר לְאֵיתָנוֹ וּמִצְרַיִם נָסִים
לִקְרָאתוֹ וַיְנַעֵר יְהוָה אֶת־מִצְרַיִם בְּתוֹךְ הַיָּם׃
כח וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם וַיְכַסּוּ אֶת־הָרֶכֶב וְאֶת־הַפָּרָשִׁים
לְכֹל חֵיל פַּרְעֹה הבאים בראש עמוד בי״ה שמ״ו סימן הַבָּאִים
אַחֲרֵיהֶם בַּיָּם לֹא־נִשְׁאַר בָּהֶם עַד־אֶחָד׃ כט וּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם וְהַמַּיִם לָהֶם

ת״א ומצרים נסים. סוטה יא: וינער ה׳. סנהדרין לז: והמים להם. יומא ד:

רש״י

(כג) כל סוס פרעה. וכי סוס אחד היה מגיד שאין כולם חשובין לפני המקום אלא כסוס אחד: (כד) באשמרת הבקר. (ברכות ג׳) שלשת חלקי הלילה קרויין אשמורות ואותה שלפני הבקר קורא אשמורת הבקר. ואומר אני לפי שהלילה חלוק למשמרות שיר של מלאכי השרת כת אחר כת לשלשה חלקים לכך קרוי אשמורת וזהו שתרגם אונקלוס מטרת: וישקף. ויבט כלומר פנה אליהם להשחיתם. ותרגומו ואסתכי אף הוא לשון הבטה כמו (במדבר כ״ג י״ד) שדה צופים לחקל סכותא: בעמוד אש וענן. עמוד ענן יורד ועושה אותו כטיט ועמוד אש מרתיחו וטלפי סוסיהם משתמטות (מכילתא): ויהם. לשון מסומה אשטורד״יסון בלע״ז (בעטייבונג) ערבבם נטל סגניות שלהם. ושנינו בפרקי רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי כל מקום שנאמר בו מהומה הרעמת קול הוא וזה אב לכלן (שמואל א׳ ז׳ י׳) וירעם ה׳ בקול גדול וגו׳ על פלשתים ויהומם: (כה) ויסר את אפן מרכבתיו. מכח האש נשרפו הגלגלים והמרכבות נגררות

העמק דבר

ויהי׳ נשאר חלק יבשה. וכמו שהיה בירדן שעלו המים למעלה. אבל א״כ היו ישראל פרועים מן הצד. וע׳ מש״כ לעיל שהיה מקום לומר שהוא סיבה ע״פ עת נפילת המים. משא״כ עתה שהלכו אל הצד. לא היה שום פתחון פה להרהר אחר הנס: (כג) וירדפו מצרים ויבאו אחריהם. היינו כל מצרים הלכו אחריהם אבל רק כל סוס פרעה וגו׳ אל תוך הים. רק המה נכנסו כולם למקום הבקיעה ולא כל מצרים. אלא כמה מהם נכנסו וכמה עוד לא הגיעו ליכנס: (כד) ויהם את מחנה מצרים. בהתלהבות של עמוד אש. כפרש״י. ואבדו סדרי מחנה: (כה) וינהגהו בכבדות. לא יכלו להלוך אחרי

כג וּרְדָפוּ מִצְרָאֵי וְעָאלוּ בַתְרֵיהוֹן כֹּל סוּסְוָת פַּרְעֹה רְתִיכוֹהִי וּפָרָשׁוֹהִי לְגוֹ יַמָּא: כד וַהֲוָה בְּמַטְּרַת צַפְרָא וְאִסְתְּכֵי יְיָ לְמַשִׁרְיָתָא דְמִצְרָאֵי בְּעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא וַעֲנָנָא וְשַׁגֵּישׁ יַת מַשְׁרִיתָא דְמִצְרָאֵי: כה וְאַעְדֵּי יַת גַּלְגַּלֵּי רְתִיכֵיהוֹן וְדַבַּר לְהוֹן בְּתְקוֹף וַאֲמַרוּ מִצְרָאֵי נַעֲרוֹק מִן קֳדָם יִשְׂרָאֵל אֲרֵי דָא הִיא גְבוּרְתָא דַייָ דַעֲבַד לְהוֹן קְרָבִין בְּמִצְרָיִם: כו וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה אֲרֵים יַת יְדָךְ עַל יַמָּא וִיתוּבוּן מַיָּא עַל מִצְרָאֵי עַל רְתִיכֵיהוֹן וְעַל פָּרָשֵׁיהוֹן: כז וַאֲרֵים משֶׁה יַת יְדֵיהּ עַל יַמָּא וְתַב יַמָּא לְעִידָן צַפְרָא לְתוּקְפֵיהּ וּמִצְרָאֵי עָרְקִין לְקֳדָמוּתֵיהּ וְשַׁנִּיק יְיָ יַת מִצְרָאֵי בְּגוֹ יַמָּא: כח וְתָבוּ מַיָּא וַחֲפוֹ יַת רְתִיכַיָּא וְיַת פָּרָשַׁיָּא לְכֹל מַשְׁרִיַת פַּרְעֹה דְעָלוּ בַתְרֵיהוֹן בְּיַמָּא לָא אִשְׁתְּאַר בְּהוֹן עַד חָד: כט וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הֲלִיכוּ בְיַבֶּשְׁתָּא בְגוֹ יַמָּא וּמַיָּא

רש"י

והיושבים בהם נעים ואבריהם מתפרקין: וינהגהו בכבדות. בהנהגה שהיא כבדה וקשה להם במדה שמדדו ויכבד לבו הוא ועבדיו אף כאן וינהגהו בכבדות: נלחם להם במצרים. במצריים. דבר אחר במצרים בארץ מצרים. שכשם שאלו לוקים על הים כך לוקים אותם שנשארו במצרים: (כו) וישבו המים. שזקופים ועומדים כחומה ישובו למקומם ויכסו על מצריים: (כז) לפנות בקר. לעת שהבוקר פונה לבא: לאיתנו. לתקפו הראשון: נסים לקראתו. שהיו מהוממים ומטורפים ורצין לקראת המים: וינער ה'. כאדם שמנער את הקדירה והופך העליון למטה והתחתון למעלה כך היו עולין ויורדין ומשתברין בים ונתן הקב"ה בהם חיות לקבל היסורין: וינער. ושניק הוא לשון טירוף בלשון ארמי והרבה יש במדרשי אגדה: (כח) ויכסו את הרכב וגו' לכל חיל פרעה. כך דרך המקראות לכתוב למ"ד יתירה כמו (לקמן כ"ז) לכל כליו תעשה נחשת. וכן (שם) לכל כלי המשכן לכל עבודתו (במדבר ד) ויתדותם ומיתריה' לכל כליהם ואינו אלא הקון

העמק דבר

ישראל כאשר הלכו עד כה: ויאמר מצרים. הן ההמון שכבר נכנסו לתוך הבקיעה. אחר שראו שהרכב והסוסים עומדים ומתנהגים בכבדות אמרו. אנוסה מפני ישראל. אע"ג שפרעה ואילו מתקשים בדבר ומנסים כחם למשוך את הרכב בכבדות אבל אנו ננוס. ואמרו מפני ישראל. שהבינו דרק זכות גדולי ישראל עומד להם. וגם משום שאך המה היו בסכנה אם השיגם פרעה. כי החשד היה שהגדולים השיאו אותם לברוח כמש"כ לעיל ה' מש"ה אם היו משיגים אותם היו הורגים אותם. ואת כל העם היו מחזירים לעבדות: (כו) וישובו המים על מצרים. הן המה חלק המון העם שכבר ירדו לים. ואח"כ על רכבו ועל פרשיו. שירדו תחלה. ועוד יבואר בסמוך דמתחלה שב המים לאט לאט. ומש"ה מתחלה הרגישו בזה המון העם. ואח"כ שב המים בחוזק תקפו ויכסו את הרכב וגו': (כז) את ידו. כבר נתבאר דבמקום שלא היה נס נגלה לא היה מטה את המטה אלא ידו ממש. וכן כאן לא היה בשבת המים למקורם נס כלל. אלא השגחה פרטית לשיבם בעת שהמצרים עמדו שם: לאיתנו. אין הפי' לתקפו כאשר הי' כפרש"י. שהרי בסמוך כתיב עוד הפעם וישובו המים ויכסו וגו'. אלא הפי' לאיתנו. למקום עיקר המים שהוא הים במלואו. וכטבע החלק שנפרד מן הכלל שהוא שב במשך הסיבה המפרדת אל מקורו. אבל עדיין לא שבו המים כ"א לאט לאט. ומזה הגיע וינער ה' את מצרים בתוך הים. המון העם שהלכו ברגל נערו בהם. אבל הרכב והפרשים עדיין לא נשטפו. כי דרך סוסים לשוט בטוב על פני המים. והיו יכולים לילך הלאה. וגם כמה מהמון מצרים שהיו סמוכים ליבשה ניצולו באמת במה ששטו על המים בחזרה. וזה היה כפי ההשגחה על כל א' וכמו שיבואר להלן ל"א: (כח) וישבו המים ויכסו וגו'. אז נשקעו כולם: לכל חיל פרעה הבאים אחריהם בים. אין הלמ"ד יתירה כפרש"י אלא ה"פ דמש"ה נשטפו הסוס אע"ג שהיו שטים בטוב וא"כ היו יכולין לחזור. אבל משום חיל פרעה שבאו אחורי הרכב והסוס משום שמתחלה הלכו בכבדות והיה החיל עוזרים למשוך את הרכב. ומש"ז לא יכלו הסוסים לשוט כי החיל עמדו לפניהם. וזהו דיוק לשון לכל. משום כל חיל. כמו בס' בראשית מ"ה א' לכל הנצבים עליו ע"ש: לא נשאר בהם עד אחד. אפילו מי שאינו בעל מלחמה אלא משרת אותם ונושא כליהם. וזהו דיוק לשון עד אחד. היינו פחות מאחד. רק השייך להם ג"כ לא נשאר. ועי' לעיל פ' ז': (כט) ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים. כל המקרא נראה מיותר. וגם בא בל' אחר ממה שנאמר לעיל ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה אלא הוסיף זה הכתוב דבשעה שכבר שבו המים למקורם מצד מצרים עדיין לא יצאו כל ב"י מן הים מצד השני אלא עודם הולכים בים. וכ"כ הראב"ע. ופי' ביבשה. במקום שכבר נעשה יבשה ועתה שב להיות בתוך הים מצד השני. מכ"מ לרגלם היה

חֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם: ל וַיּוֹשַׁע יְהֹוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שְׂפַת הַיָּם: לא וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהֹוָה בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת־יְהֹוָה וַיַּאֲמִינוּ בַּיהֹוָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ: פ

טו א אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהֹוָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַיהֹוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם: ב עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ

ת"א ויךא ישראל את מצרים · פסחים קיח ערכין טו : וירא ישראל את היד . ברכות נח סנהדרין לה : ויאמינו בה' . עקרים מא פי"ח : אז ישיר . ראש השנה לא סוטה כז סנהדרין צא עבודת גלולים כד : ויאמרו לאמר . סוטה ל' : אשירה לה' . חגיגה יג סוטה כז ל :

רש"י

לשון : (ל) וירא ישראל את מצרים מת . שפלטן הים על שפתו כדי שלא יאמרו ישראל כשם שאנו עולים מצד זה כך הם עולין מצד אחר רחוק ממנו וירדפו אחרינו : (לא) את היד הגדלה . את הגבורה הגדולה שעשתה ידו של הקב"ה · והרבה לשונות נופלין על לשון יד וכולן לשון יד ממש הן והמפרשו יתקן הלשון אחר ענין הדבור : טו (א) אז ישיר משה · אז כשראה הנס עלה בלבו שישיר שירה · וכן (יהושע י' י"ב) אז ידבר יהושע · וכן (מלכים א' ז' ח') ובית יעשה לבת פרעה חשב בלבו שיעשה לה . אף כאן ישיר אמר לו לבו שישיר וכן עשה ויאמרו לאמר אשירה לה' . וכן ביהושע כשראה הנס אמר לו לבו שידבר וכן עשה ויאמר לעיני כל ישראל · וכן שירת הבאר שפתח בה אז ישיר ישראל פי' אחריו עלי באר ענו לה · (מלכים א' י"א ז') אז יבנה שלמה במה פירשו בו חכמי ישראל שבקש לבנות ולא בנה למדנו שהיו"ד על שם המחשבה נאמרה זהו ליישב פשוטו · אבל מדרשו אמרו רז"ל מכאן רמז לתחיית המתים מן התורה וכן בכלן חוץ משל שלמה שפירשוהו בקש לבנות ולא בנה ואין לומר ולייַשב לשון הזה כשאר דברים הנכתבים בלשון עתיד והן מיד כגון (איוב א' ה') ככה יעשה איוב · (במדבר ט' י"ח) על פי ה' יחנו וים אשר ישכון הענן · לפי שהן דבר ההווה תמיד ונופל בו בין לשון עתיד בין לשון עבר אבל זה שלא היה אלא לשעה אינו יכול ליפשו בלשון הזה : כי גאה גאה · כתרגומו · (דבר אחר בא הכפל לומר שעשה דבר שאי אפשר לבשר ודם לעשות כשהוא נלחם בחבירו ומתגבר עליו מפילו מן הסוס וכאן הסוס ורוכבו רמה בים וכל שאי אפשר לעשות ע"י זולתו נופל בו לשון גאות כמו כי גאות עשה וכן כל השירה תמצא כפולה עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה ה' איש מלחמה ה' שמו וכן כולם · ברש"י ישן) . דבר אחר כי גאה גאה על כל השירות וכל מה שאקלסנו בו עוד יש תוספת ולא כמדת מלך בשר ודם שמקלסין אותו ואין בו : סוס ורכבו · שניהם קשורים זה בזה והמים מעלין אותן לרום ומורידין לעומק ואינן נפרדין : רמה · השליך וכן (דניאל ג') ורמיו לגו אתון

העמק דבר

יבשה כמו שהיה · וע' מש"כ בהע"ש סי' כ"ו אות ב' : והמים להם חמה · חסר וי"ו ללמדנו שאין הפי' כאן חומה מגין עליהם · שהרי לא נצרכו עוד להגין עליהם שכבר היו המצרים שאחוריהם נסים ומוטבעים אלא הפי' שהמים שבצדם היו מוקשים כחמה ולא נזלו לשוב אל המקור · והדרש בזה הוא שנתעורר עליהם כח הדין וחמה · והטעם שעתה הגיע לכך יותר משהיה תחלה היינו משום שהגיע עידן ריתחא על המצרים · מש"ה היה כח הדין שולט גם על ישראל · וע' מש"כ בס' בראשית י"ט ע"ו · ועוד יבואר בזה לפנינו ט"ו י"ע יע"ש : (ל) מיד מצרים · מיד אותם שנשארו חיים ועומדים בצד הים · נוסעו מהם שהים מפסיק ביניהם · וגם יראו לעורר מדנים עמם : וירא ישראל את מצרים מת . כמה מהם שנכנסו ונשטפו · וכתיב ישראל · שהמה הגדולים שהתבוננו על ההשגחה מי ומי נשאר חי ומי נשטף · ומזה הגיע אשר (לא) וירא ישראל את היד הגדלה אשר עשה ה' במצרים וייראו העם את ה' . א"א לפרש שראו הנס שעשה · דא"כ יותר היה ראוי לומר אשר עשה ה' לישראל · שהרי

לְהוֹן שׁוּרִין מִימִינֵהוֹן וּמִשְּׂמָאלֵהוֹן : ל וּפְרַק יְיָ בְּיוֹמָא הַהוּא יַת יִשְׂרָאֵל מִידָא דְמִצְרָאֵי וַחֲזָא יִשְׂרָאֵל יַת מִצְרָאֵי מַיְתִין עַל כֵּיף יַמָּא : לא וַחֲזָא יִשְׂרָאֵל יַת גְּבוּרַת יְדָא רַבְּתָא דַעֲבַד יְיָ בְּמִצְרַיִם וּדְחִילוּ עַמָּא מִן קֳדָם יְיָ וְהֵימִינוּ בְּמֵימְרָא דַייָ וּבִנְבִיאוּת מֹשֶׁה עַבְדֵּיהּ : א בְּכֵן שַׁבַּח מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יַת תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָם יְיָ וַאֲמַרוּ לְמֵימַר נְשַׁבַּח וְנוֹדֵי קֳדָם יְיָ אֲרֵי אִתְגָּאֵי עַל גֵּיוְתָנַיָּא וְגֵיאוּתָא דִּילֵיהּ הוּא סוּסְיָא וְרָכְבֵיהּ שְׁדֵי בְיַמָּא : ב תּוּקְפִּי וְתוּשְׁבַּחְתִּי דְּחִילָא יְיָ אֲמַר

רש"י

גורא. ומדרש אגדה כתוב אחד אומר רמה וכתוב אחד אומר ירה מלמד שהיו עולין לרום ויורדין לתהום כמו (איוב ל"ח ו') מי ירה אבן פנתה מלמעלה למטה : (ב) עזי וזמרת יה. אונקלוס תרגם תוקפי ותושבחתי עזי כמו עזי בשורק וזמרת כמו וזמרתי ואני תמה על ל' המקרא שאין לך כמוהו בנקודתו במקרא אלא בשלשה מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת וכל שאר מקומות נקוד שורק (ירמיה ט"ז י"ט) ה' עזי ומעזי (תהלים כ"ט) עזי אליך אשמורה. וכן כל תיבה בת שתי אותיות הנקודה מלאפו"ם כשהיא מארכת באות שלישית ואין השנית בשו"א בחטף הראשונה נקודה בשור"ק כגון עז עזי רוק רקי חק חקי עול עלו יסוד עלו כל כלו ושלשה על כלו ואלו שלשה עזי וזמרת של כאן ושל ישעיה ושל תהלים נקודים בחטף קמץ. ועוד אין באחד מהם כתוב וזמרתי אלא וזמרת וכלם סמוך להם ויהי לי לישועה לכך אני אומר ליישב לשון המקרא שאין עזי כמו עזי ולא וזמרת כמו וזמרתי אלא עזי שם דבר הוא כמו (שם קכ"ג א') היושבי בשמים (עובדיה א' ג') שוכני בחגוי סלע (דברים ל"ג ט"ז) שוכני סנה. וזהו השבח עז וזמרת יה הוא היה לי לישועה וזמרת דבוק הוא לתיבת השם כמו (שופטים ה' י"ח) לעזרת ה' (ישעיה ט' כ"ג) בעברת ה' (קהלת ג' י"ח) על דברת בני האדם. ולשון וזמרת לשון (ויקרא כ"ה ד') לא תזמור (ישעיה כ"ה ה') זמיר עריצים לשון כסוח וכריתה עזו ונקמתו של אלהינו היה לנו לישועה. ואל תתמה על לשון ויהי שלא נאמר היה שיש לנו מקראות מדברים בלשון זה וזה דוגמתו (מלכים א' ו' ט"ו) את קירות הבית סביב להיכל ולדביר ויעש צלעות סביב היה לו לומר עשה צלעות סביב. וכן (דברי הימים ב' י' י"ז) ובני ישראל היושבים בערי

העמק דבר

עיקר הנס היה הצלת ישראל ולא טביעת מצרים. ואו מה שייך לזה הראיה ויראו. וכי משום הצלה וגם הגיע פחד ה'. וגם מה זה נתפעלו עתה בקריעת י"ס יותר מי"מ בצאת. אלא הענין כמו שדרשו במכילתא והגדה היד הגדולה שהיו חמשים מכות או מאתים מכות. והגיע לכל א' מרודפי ישראל מיתה משונה לפי מעשיו שהרעו לישראל בהיותם בקרבם. ואנו אומרים בברכת ק"ש את רודפיהם ואת שונאיהם בתהומות טבע. היינו חיל המלוכה נקראו רודפיהם שלא משנאה עשו אלא בעבודת המלוכה. אבל שאר המון מצרים מכונים שונאיהם. ומי שנתחייב ע"פ רשעו נטבע וגם מת בהשגחה במיתה הראויה לעונשו. ומזה בפרט נודע להם השגחתו ית' בפרטות על כל יחיד אפילו על גוים מכש"כ על עמו. מש"ה וייראו העם : ויאמינו בה' ובמשה עבדו. שעד כה היה מקום עדיין לחשוב אולי כח משה בכשוף או בידיעת שמות הקודש גדול כ"כ לעשות כל המכות וגם קריעת י"ס. אבל עתה שראו הגמול לכ"א בהשגחה כפי מעשיו האמינו כי אך יד ה' הוא. ומשה הוא עבדו ולא עושה מדעתו ח"ו : **טו** (א) אז. כאשר הגיעו לגמר הצלה אז הודו לה'. ולא בתחלת בואם אל הים. כמש"כ לעיל ב' כ"ג וכב"מ שאין מברכין על הצלה עד סוף. וכ"ה בירו' פסחים פ"י ה"ו בפרוע פרעות וכו' כשהקב"ה עושה לכם נסים תהו אומרים שירה. התיבון הרי גאולת מצרים [פי' ולא אמרו שירה עד קריעת י"ס] שניא היא שהיא תחלת גאולה. [פי' ואין אומרים שירה עד גמר] והיינו דכתיב אז : סוס ורכבו רמה בים. זהו תמצית השירה כמובן משירת הנשים. והענין דבמשמעות סוס ורוכבו נכלל הכל. דכמו הסוס המוכן למלחמה נשמע לרוכבו כך האיש חיל הוא כסוס לאדוניו להתהלך באש ובמים. והגדול ממנו הוא כסוס לשר האלף. ושר האלף לראש שרי צבאות עד פרעה עצמו. וגם נכלל בזה השר העליון הרוכב על המערכה העליונה של פרעה. ולאותו השר העליון הרי כל המערכה נחשבת כסוס. וכל אלה רמה בים. וזהו כי גאה גאה. גאה על כל הגאים. ובזה יבואר מקרא בשה"ש לססתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי. כמו הסוס ברכבי פרעה נכלל בזה הנהגת המלוכה בכלל. כך ישראל המה סוס של הקב"ה כ"י שע"פ מעשיהם והשגחה שעליהם מנהיג העולם. וכדכתיב רוכב שמים בעזרך. וכאשר יבואר ברצות האל הגומר עלי : (ב) עזי וזמרת יה. כפרש"י מלשון זמיר עריצים. והענין ששבחו שמבינים ומשכילים כי הוא הנותן להם עוז לסבול כל הצרות שהיה להם במצרים. וזהו עזי בסבלות מצרים וזמרת

וַֽיְהִי־לִ֖י לִֽישׁוּעָ֑ה זֶ֤ה אֵלִי֙ וְאַנְוֵ֔הוּ אֱלֹהֵ֥י אָבִ֖י וַאֲרֹמְמֶֽנְהוּ׃ ג יְהוָ֖ה אִ֣ישׁ מִלְחָמָ֑ה יְהוָ֖ה שְׁמֽוֹ׃ ד מַרְכְּבֹ֥ת פַּרְעֹ֛ה וְחֵיל֖וֹ יָרָ֣ה בַיָּ֑ם וּמִבְחַ֥ר שָֽׁלִשָׁ֖יו טֻבְּע֥וּ בְיַם־סֽוּף׃ ה תְּהֹמֹ֖ת יְכַסְיֻ֑מוּ יָרְד֥וּ בִמְצוֹלֹ֖ת כְּמוֹ־אָֽבֶן׃ ו יְמִֽינְךָ֣ יְהוָ֔ה נֶאְדָּרִ֖י בַּכֹּ֑חַ יְמִֽינְךָ֥ יְהוָ֖ה תִּרְעַ֥ץ אוֹיֵֽב׃ ז וּבְרֹ֥ב גְּאוֹנְךָ֖ תַּהֲרֹ֣ס קָמֶ֑יךָ תְּשַׁלַּח֙ חֲרֹ֣נְךָ֔ יֹאכְלֵ֖מוֹ כַּקַּֽשׁ׃ ח וּבְר֤וּחַ אַפֶּ֙יךָ֙ נֶ֣עֶרְמוּ מַ֔יִם

ת"א זה אלי. שבת קלג סוכה יא סוטה ל בתרא עז סנהדרין מב מנחות כז נג שבת קלג: ה' איש מלחמה. סוטה מב מא סנהדרין לג לו הטו"ג ב: ימינך ה'. הטבודת גלולים ד:

רש"י

יהודה וימלוך עליהם רחבעם היה לו לומר מלך עליהם רחבעם (במדבר י"ד ט"ו) מבלתי יכולת ה' וגו' וישחטם היה לו לומר שחטם (שם ל"ו) והאנשים אשר שלח משה וגו' וימתו מתו היה לו לומר (שמות פ' כ"א) ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזוב היה לו לומר עזב: **זה אלי**. בכבודו נגלה עליהם והיו מראין אותו באצבע ראתה שפחה על הים מה שלא ראו נביאים: **ואנוהו**. אונקלוס תרגם לשון נוה (ישעיה ל"ג כ') נוה שאנן. (שם ס"ה י') לנוה צאן. דבר אחר ואנוהו לשון נוי אספר נויו ושבחו לבאי עולם כגון מה דודך מדוד דודי צח ואדום וכל הענין: **אלהי אבי**. הוא זה וארוממנהו. אלהי אבי. לא אני תחלת הקדושה אלא מוחזקת ועומדת לי הקדושה ואלהותו עלי מימי אבותי: (ג) **ה' איש מלחמה**. בעל מלחמה כמו (רות א' ג') איש נעמי וכל איש ואישך מתורגמין בעל וכן (מלכים א' ב' ב') וחזקת והיית לאיש. לגבור: **ה' שמו**. מלחמותיו לא בכלי זיין אלא בשמו הוא נלחם כמו שאמר דוד (שמואל א' י"ז מ"ה) ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות. דבר אחר ה' שמו אף בשעה שהוא נלחם ונוקם מאויביו אוחז הוא במדתו לרחם על ברואיו. ולזון את כל באי עולם ולא כמדת מלכי אדמה כשהוא עוסק במלחמה פונה עצמו מכל עסקיו ואין בו כח לעשות זו וזו: (ד) **ירה בים**. שדי בימא שדי לשון יריה. וכן הוא אומר (שמות י"ט י"ג) או ירה יירה. ות"א אשתדאה אישתדי והתי"ו משמשת באלו במקום יתפעל: **ומבחר**. שם דבר כמו מרכב משכב מקרא קדש: **טבעו**. (מכילתא) אין טביעה אלא במקום טיט כמו (תהלים ס"ט ג') טבעתי ביון מצולה. (ירמיה ל"ח ו') ויטבע ירמיהו בטיט מלמד שנעשה הים טיט לגמול להם כמדתם שעבדו את ישראל בחמר ובלבנים: (ה) **יכסימו**. כמו יכסום והיו"ד האמצעית יתירה בו ודרך מקראות בכך כמו (דברים ח' י"ג) ובקרך וצאנך ירביון (תהלים ל"ו ט') ירויון מדשן ביתך והיו"ד ראשונה שמשמעה לשון עתיד כך פרשהו טבעו בים סוף כדי שיחזרו המים ויכסו אותן. יכסימו אין דומה לו במקרא בנקודתו ודרכו להיות בנקודתו יכסיומו מלאפו"ם (גם כאן מוכח להיות חול"ם כמ"ש): **כמו אבן**. ובמקום אחר צללו כעופרת ובמקום אחר יאכלמו כקש. הרשעים כקש הולכים ומטרפין עולין ויורדין. בינונים כאבן. והכשרים כעופרת שנחו מיד: (ו) **ימינך**. ימינך. שתי פעמים כשישראל עושין את רצונו של מקום השמאל נעשית ימין: **ימינך ה' נאדרי בכח**. להציל את ישראל וימינך השנית תרעץ אויב. ול"נ אותה ימין עצמה תרעץ אויב מה שאי אפשר לאדם לעשות שתי מלאכות ביד אחת ופשוטו של מקרא ימינך הנאדרת בכח מה מלאכתה ימינך היא תרעץ אויב וכמה מקראות דוגמתו (תהלים צ"ב י') כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאבדו (תהלים צ"ד ג')

העמק דבר

יה מה שנזמרו בעת הדבר בשפע רב הוא זמרת יה בכח אלקי. וכל זה היה לי **לישועה**. כדבר ההלל הידוע אודך כי עניתני ותהי לי לישועה: **זה אלי**. הוא שם הרחמים: **אלהי אבי**. הוא כח הדין כמבואר במכילתא ע"ז הפסוק עמי מתנהג במדת רחמים ועם אבותי נהג במדה"ד (כנ"ל) ומכין שאין אלו אלא מד"ר שנאמר אלי אלי למה עזבתני וגו'. ולפי דברינו בא השבח שגם היסורים והמגפה שהיו בהם ובא מזה הישועה. הכל פעל ועשה זה אלי ואלהי אבי. הכל אחד. ואמרו על אלי ואנוהו היינו לשון שבח. ועל אלהי אבי וארוממנהו בלשון רוממות. משום שאינו מובן לנו האיך הגיע לנו מזה את

בְּמֵימְרֵיהּ וַהֲוָה לִי לְפָרִיק דֵין אֱלָהִי וְאֶבְנֵי לֵיהּ מַקְדְּשָׁא אֱלָהָא דַאֲבָהָתִי וְאֶפְלַח קֳדָמוֹהִי׃ ג יְיָ מָרָא נִצְחַן קְרָבַיָּא יְיָ שְׁמֵיהּ׃ ד רְתִיכֵי פַרְעֹה וּמַשִׁרְיָתֵיהּ שְׁדִי בְיַמָּא וּשְׁפַר גִּבָּרוֹהִי אִטַּבַּעוּ בְיַמָּא דְסוּף׃ ה תְּהוֹמַיָּא חֲפוֹ עֲלֵיהוֹן נְחַתוּ לְעוּמְקַיָּא כְּאַבְנָא׃ ו יְמִינָךְ יְיָ אַדִּירָא בְחֵילָא יְמִינָךְ יְיָ תְּבָרַת סַנְאָה׃ ז וּבִסְגֵּי תּוּקְפָךְ תַּבַּרְתִּינוּן לִדְקָמוּ עַל עַמָּךְ שַׁלַּחְתָּא רוּגְזָךְ שֵׁיצִינוּן כְּנוּרָא לְקַשָּׁא׃ ח וּבְמֵימַר

רש"י

עד מתי רשעים ה' עד מתי רשעים יעלוזו (תהלים צ"ג ג') נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם (תהלים קט"ו א') לא לנו ה' לא לנו (הושע ב' כ"ג) אענה נאום ה' אענה את השמים (שופטי' ה' ג') אנכי לה' אנכי אשירה (תהלים קכ"ד) לולי ה' שהיה לנו [יאמר נא ישראל · לולי ה' שהיה לנו] בקום עלינו אדם (שופטים ה' י"ב) עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר (ישעיה כ"ו ו') תרמסנה רגל רגלי עני (תהלים קל"ו) ונתן ארצם לנחלה נחלה לישראל עבדו: נאדרי · היו"ד יתירה כמו רבתי עם שרתי במדינות גנובתי יום: תרעץ אויב · תמיד היא רועצת ומשברת האויב ודומה לו וירעצו וירוצצו את בני ישראל בשופטים (סימן י' ח') · (דבר אחר ימינך הנאדרת בכח היא משברת ומלקה אויב): (ז) וברב גאונך · אם היד בלבד רועצת האויב כשהוא מרומם ברוב גאונו אז יהרס קמיו ואם ברוב גאונו לבד אויביו נהרסים קל וחומר כששלח בם חרון אף יאכלמו): תהרס · תמיד אתה הורס קמיך הקמים נגדך ומי הם הקמים כנגדו אלו הקמים על ישראל וכן הוא אומר (תהלים פ"ג ג') כי הנה אויביך יהמיון ומה היא ההמיה על עמך יערימו סוד ועל זה קורא אותם אויביו של מקום: (ח) וברוח אפיך · היוצא משני נחירים של אף דבר הכתוב כביכול בשכינה דוגמת מלך בשר ודם כדי להשמיע אזן הבריות כפי ההוה שיוכלו להבין דבר כשאדם כועס יוצא רוח מנחיריו וכן (תהלים י"ח ט') עלה עשן באפו וכן (איוב ד' ט') ומרוח אפו יכלו וזהו שאמר (ישעיה מ"ח ט') למען שמי אאריך אפי כשזעפו נחה נשימתו ארוכה וכשהוא כועס נשימתו קצרה (שם) ותהלתי אחטם לך ולמען תהלתי אשים חטם באפי לסתום נחירי בפני האף והרוח שלא יצאו. לך בשבילך אחטם כמו נאקה בחטם במסכת שבת (דף נ"א) כך נראה בעיני · וכל אף וחרון שבמקרא אני אומר כן חרה אף כמו (איוב ל' ל') ועצמי חרה מני חורב לשון שרפה ומוקד שהנחירים מתחממים ונחרים בעת הקצף וחרון מגזרת חרה כמו רצון מגזרת רצה וכן חמה לשון חמימות על כן הוא אומר (אסתר א' י"ב) וחמתו בערה בו ובנוח החמה אומר נתקררה דעתו: נערמו מים · אונקלוס תרגם לשון ערמימות ולשון לחות המקרא כמו (שיר ז' ג') ערמת חטים וגלבו כמו נד יוכיח: נערמו מים · ממוקד רוח שיצא מאפך יבשו המים והם נעשו כמין גלים וכריות של ערמה שהם

העמק דבר

את הטוב · אבל אני מבין שהוא מרומם מדעתי ומהשכלתי וכך לשון ההלל הידוע אלי אתה ואודך אלהי ארוממך · בשעה שאתה מתנהג עמי במדה"ר הנני נותן לך תודה גלויה · בשעה שאתה מתנהג עמי במדה"ד הנני נותן לך רוממות · שאני מבין שמרומם אתה מדעתי · וכ"ה בפסחים דקי"ט א' אלי אתה ואודך אמר דוד אלהי ארוממך אמרו כולן · וע' בסמוך י"א: (ג) ה' איש מלחמה · נראה שהוא נלחם כאיש בדרך הטבע: ה' שמו · למעלה מן הטבע ומבאר והולך הכונה: (ד) מרכבות פרעה וגו' · ה"ז דרך הטבע: ומבחר שלשיו · שרכבו בגבורה על סוסים מזוינים · והיה להם כח לשוט ולצאת מן הים שהרי לא היה כל כך רוחב ואורך מקום הבקיעה שלא יהיה הסוס הטוב יכול לשוט · אבל המה טבעו בים סוף מקום קנה ובצה · היה בהשגחה פרטית שנכנס הסוס למקום הסוף ולא יכול לצאת: (ה) תהומות יכסיומו · יש מהם שמזו הסיבה לא יכול לצאת · שעלה התהום למעלה מראש הסוס וכסהו מבלי יכול להריס ראש ולשוט: או ירדו במצולות כמו אבן · בהשגחה פרטית ירדו הסוס הקל ורוכבו כמו אבן · מבלי יכול לצאת בלי שום סיבה נראית היאך נעשה כן אלא ה' שמו · הוא עושה הכל: (ו) נאדרי בכח · מחזקני בכל הנצרך לי: תרעץ אויב · אותו הימין עושה פעולה הפכי שמרעצת את האויב · ופי' תרעץ הוא כמו לא תערצון בפ' וילך · ופירשנו שנדוד שרואה ידו מטה · מוסרת עצמו לאויבו יע"ש · ואמרו ימינך ה' · שהיינו הוא בעצמו כ"י ולא ע"י שליח · וכך היה כל הנוסך מי"מ עד יהושע כמש"כ בס' בראשית פ' ויחי: (ז) וברוב גאונך · בשעה שהקב"ה רוצה להראות גאון · עושה יותר: תהרוס קמיך · היינו שנרדפים ונסים אחד אחד בשבעה דרכים · והוא גרוע הרבה מהרעצה · אלא הריסה הגדול לגמרי ועדיין כל אחד במקומו נשאר חי · אבל תשלח חרונך · בשעה שהקב"ה עושה בחרון אזי יאכלמו כקש · לא נשאר אדם חי כלל · ועדיין הוא במיתה קלה כאכילת האש לקש: (ח) וברוח אפיך · בשעה שהכעס עוד יותר גדול כו' עד שהוא כמו רוח הולך מנחירי הכועס אז · נערמו מים · נעשה דבר פלא לנערם ולייסרם עד שהמים

נִצְּב֥וּ כְמוֹ־נֵ֖ד נֹזְלִ֑ים קָֽפְא֥וּ תְהֹמֹ֖ת בְּלֶב־יָֽם׃ ט אָמַ֥ר אוֹיֵ֛ב אֶרְדֹּ֥ף אַשִּׂ֖יג אֲחַלֵּ֣ק שָׁלָ֑ל תִּמְלָאֵ֣מוֹ נַפְשִׁ֔י אָרִ֣יק חַרְבִּ֔י תּוֹרִישֵׁ֖מוֹ יָדִֽי׃ י נָשַׁ֥פְתָּ בְרוּחֲךָ֖ כִּסָּ֣מוֹ יָ֑ם צָֽלְלוּ֙ כַּֽעוֹפֶ֔רֶת בְּמַ֖יִם אַדִּירִֽים׃ יא מִֽי־כָמֹ֤כָה בָּֽאֵלִם֙ יְהֹוָ֔ה מִ֥י כָּמֹ֖כָה נֶאְדָּ֣ר בַּקֹּ֑דֶשׁ נוֹרָ֥א תְהִלֹּ֖ת עֹ֥שֵׂה פֶֽלֶא׃ יב נָטִ֙יתָ֙ יְמִ֣ינְךָ֔ תִּבְלָעֵ֖מוֹ אָֽרֶץ׃ יג נָחִ֥יתָ בְחַסְדְּךָ֖ עַם־ז֣וּ גָּאָ֑לְתָּ נֵהַ֥לְתָּ בְעָזְּךָ֖ אֶל־נְוֵ֥ה קָדְשֶֽׁךָ׃ יד שָֽׁמְע֥וּ עַמִּ֖ים יִרְגָּז֑וּן חִ֣יל אָחַ֔ז יֹשְׁבֵ֖י פְּלָֽשֶׁת׃ טו אָ֤ז נִבְהֲלוּ֙ אַלּוּפֵ֣י אֱד֔וֹם אֵילֵ֣י מוֹאָ֔ב

הגימ"ל דגושה

ת"א צללו כעופרת. מנחות נג: מי כמכה באלם ה'. ראש השנה לא גיטין נו עקרים מב פכג: נוה קדשך. בתרא נה:

ר ש " י

גבוהים: כמו נד · כתרגומו כשור כחומה: נד · לשון צבור וכנוס כמו (ישעיה י"ז י"א) נד קציר ביום נחלה (תהלים ל"ג ז') כונס כנד לא כתב כונס כנאד אלא כנד ואלו היה כנד כמו כנאד וכונס לשון הכנסה היה לו לכתוב מכניס כבנאד מי הים אלא כונס לשון אוסף וצובר הוא וכן (יהושע ג' ט"ז) קמו נד אחד ויעמדו נד אחד ואין לשון קימה ועמידה בנאדות אלא בחומות וצבורים ולא מצינו נאד נקוד אלא במלאפו"ם כמו (תהלים נ"ו ט') שימה דמעתי בנאדך · (שופטים ד' י"ט) את נאד החלב: קפאו · כמו (איוב י' י') וכגבינה תקפיאני שהוקשו ונעשו כאבנים והמים זורקים את המצריים על האבן בכח ונלחמים בם בכל מיני קושי: בלב ים. בחוזק הים ודרך המקראות לדבר כן. (דברים ד' י"א) עד לב השמים. (ש"ב י"ח י"ד) בלב האלה׃ לשון עקרו ותקפו של דבר: (ט) אמר אויב. לעמו כשפיתם בדברים ארדוף אשיגם ואחלק שלל עם שרי ועבדי: תמלאמו · תמלא מהם: נפשי · רוחי ורצוני · ואל תתמה על תיבה אחת המדברת בשתים תמלאמו תמלא מהם יש הרבה כלשון הזה (שופטים א' ט"ו) כי ארץ הנגב נתתני כמו נתת לי. ולא יכלו דברו לשלום (בראשית ל"ז ד') כמו דבר עמו · (ירמיה י' כ') בני יצאוני כמו יצאו ממני · (איוב ל"א ל"ז) מספר צעדי אגידנו כמו אגיד לו · אף כאן תמלאמו תמלא נפשי מהם: אריק חרבי · אשלוף ועל שם שהוא מריק את התער בשליפתו ונשאר ריק נופל בו לשון הרקה כמו מריקים שקיהם · (ירמיה מ"ח י"ב) וכליו יריקו · ואל תאמר אין לשון ריקות נופל על היוצא אלא על התיק ועל השק ועל הכלי שיצא ממנה אבל לא על החרב ועל היין ולדחוק ולפרש אריק חרבי כלשון (בראשית י"ד י"ד) וירק את חניכיו אזדיין בחרבי מצינו הלשון מוסב אף על היוצא (ש"ה א' ג') שמן תורק (ירמיה שם י"א) ולא הורק מכלי אל כלי · לא הורק הכלי אין כתיב כאן אלא לא הורק היין מכלי אל כלי מצינו הלשון מוסב על היין · וכן (יחזקאל כ"ח ז') והריקו חרבותם על יפי חכמתך דחירם: תורישמו · לשון רישות ודלות כמו (שמואל א' ב' ז') מוריש ומעשיר: (י) נשפת · לשון הפחה וכן (ישעיה מ' כ"ד) וגם נשף בהם: צללו · שקעו עמקו לשון מצולה · כעופרת אבר פלו"ם

העמק דבר

שהמים היו כמו ערמות: ונוזלים · היה כמו נד: קפאו תהומות · שנקפאו ונעשו גליד · וכ"ז גרם להם הרבה יסורין · שנפלטו קודם שמתו · וכ"ז הגיע ברוח אפך מנגנו ית': (ט) אמר אויב וגו' · הוסיף לבאר כי דרך ה' להניח את האויב לעשות כל הטורח ולא כאדם המציל מיד רודף שאין מניח את הרודף להגיע לנרדף · אבל לא כן הקב"ה אלא כשבא לגמור מעשיו · אז ברגע אחד מהפך לגמרי · והיינו ארדוף אשיג ותיכף אחלק שלל · תמלאמו נפשי · אמלא אותו עם אנשים שלי: אריק חרבי · א"צ לירות חצים מרחוק כדרך הנלחם עם אנשים מלומדי מלחמה והוא ירא לעמוד בקרוב · ע"כ מורה חצים מרחוק שאין הסכנה קרובה כ"כ אבל עם אנשים שאינם מלומדים במלחמה נוח יותר להתקרב אליו ובחרב להשחיתו כולו · ואז תורישמו ידי · אבל הקב"ה הניחו לפרעה באמת להתקרב לישראל ולולי הענן הפסיקן היה משיגו לפני בואם אל הים · ואז. (י) נשפת ברוחך · ברוח אחד · הרי כסמו ים

פומך חכימו מיא קמו כשור אזליא קפו תהומי בלבא דימא: ט דהוה אמר סנאה ארדוף אדביק אפלג בזתא תשבע מנהון נפשי אשלוף חרבי תשיצינון ידי: י אמרת במימרך חפא עליהון ימא אשתקעו כאברא במיין תקיפין: יא לית בר מינך את הוא אלהא יי לית בר מינך אלהא את אדיר בקודשא דחיל תושבחן עבד פרישן: יב ארימת ימינך בלעתנון ארעא: יג דברת בטבותך לעמא דנן דפרקתא סוברתהי בתוקפך לדירא דקודשך: יד שמעו עממיא זעו דחלא אחדתינון לדהוו יתבין בפלשת: טו בכן אתבהילו רברבי אדום תקיפי

רש"י

(בלייא) בלע"ז: (יא) באלם. בחזקים כמו (יחזקאל י"ז י"ג) ואת אילי הארץ לקח. (תהלים כ"ב כ') אילותי לעזרתי חושה: נורא תהלת. יראוי מלהגיד תהלותיך פן ימעטו כמ"ש לך דומיה תהלה: (יב) נטית ימינך. כשהקב"ה נוטה ידו הרשעים כלים ונופלים לפי שהכל נתון בידו ונופלים בהטייתה וכן הוא אומר (ישעיה ל"א ג') וה' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזור משל לכלי זכוכית הנתונים ביד אדם מטה ידו מעט והן נופלין ומשתברין: תבלעמו ארץ. מכאן שזכו לקבורה בשכר שאמרו ה' הצדיק: (יג) נהלת. לשון מנהל ואונקלוס תרגם לשון נושא וסבל ולא דקדק לפרש אחר לשון העברית: (יד) ירגזון. מתרגזון: ישבי פלשת. מפני שהרגו את בני אפרים שמהרו את הקץ ויצאו בחזקה כמפורש בדברי הימים והרגום אנשי גת: (טו) אלופי אדום אילי מואב. (מכילתא) והלא לא היה להם לירא כלום שהרי לא

העמק דבר

ובטל כל דבריו והכנותיו: צללו כעופרת וגו'. ולא נצרך לרוב התבולה כמו הרוצה להטביע דבר קל: (יא) מי כמכה באלם ה'. מכאן ואילך הוא שבח לגבורת ה' להיטיב. ואמרו מי כמכה באלים. וכבר ביארנו בשם המכילתא דאל הוא רחמים. היינו כח להיטיב. ואמרו דכח ה' להטוב הוא גדול מכל הכחות: מי כמכה נאדר בקדש. עוד שבח נעלה שהוא נאדר בקדושה שהוא מופרש מהליכות הטבע. ולא כן כל הכחות אינם אלא תחת הטבע: נורא תהלות. שיש מורא לנו להללו. באשר הוא עושה פלא. שאין אנו מבינים עליהם. באשר המה פלא. וא"כ א"א להללו. שכל שאינו מובן להמדבר בשכלו כי כן הוא אסור להלל את ה' בלשון נוכח (א). וכדאי' ביומא פ' בא לו שירמיה ודניאל לא אמרו בתפלתם שמתחיל בלשון נוכח הגדול והנורא. משום שלא הבינו האיך הוא כן. אע"ג שודאי האמינו שכן הוא שהרי מבואר בתורה. ולדעת הירושלמי ברכות פ"ז מ"ג תקנו משה רבינו בתפלה והכי משמע לשון הגמ' שם ורבנן היכי עבדי הכי ועקרי להתקנהא דתקין משה. [מיהו לשון תלמוד דילן ברכות פ"ה גבי ר"ח לא משמע הכי אלא אנשי כנה"ג תקינהו] מכ"מ באשר המה לא הבינו בשכלם לא אמרו וכדאי' בירושל' יומא הטעם שנראה כחונף (ב). והיינו שירת ישראל שהוא נורא תהלות. באשר מעשיו פלא: (יב) נטית ימינך וגו'. מבאר מאמר הראשון מי כמכה באלם ה'. שבנטיה אחת נבלעו כל המוטלים בארץ ובאו לקבורה שהוא חסד גדול ואיזה כח יעשה כזה או יזדקק להיטיב להרוגיו ולהביאם לקבורה: (יג) נחית וגו'. עתה יבאר מי כמכה נאדר בקודש. עד שנחית בחסדך וגו' ממצרים ונהלת בעזך אל נוה קדשך. שיהיו גם המה מופרשים מהליכות הטבע כחק בהמ"ק נוה קדשו שנסים תדירים בו. והוא אות על אשר הוא נאדר בקודש. עד אשר גם עמו אשר קנה. מופרשים ג"כ מהליכות עולם הטבע. ובמדרש אי' בחסדך זו מדת החסד. בעזך זו תורה. נוה קדשך זו עבודה. הן ג' דברים שהשגחת ה' על ישראל תלוי' בהם. רק במדת החסד דייק עם זו. שבאמת כל האומות קיימים על מדה זו שבהם. אך השגחת ה' ביחוד על עם זו: (יד) שמעו עמים וגו'. מבאר נוה שאמר נהלת בעזך. והנה מה שאמר בחסדך. מובן לכל עין רואה שגבר חסדו על עמו בעמוד אש וענן וספוק כ"ל. אבל פי' בעזך לא נתבאר מה גבורה היה בהליכות ישראל לארצם. ואמרו שמעו וגו': (טו) אז נבהלו אלופי אדום. אמרו

הרחב דבר

(א) ועי"ז הכונה תניא במכילתא. ד"א עושה פלא עם אבות ועתיד לעשות עם בנים שנאמר כימי צאתך ממצרים אראנו נפלאות. אראנו מה שלא הראיתי אל אבות. שהרי נסים וגבורות שאני עתיד לעשות עם בנים יותר הם ממה שעשיתי לאבות. וכה"א עושה נפלאות וגו'. ואומר ברוך ה' אלהי ישראל וגו'. והוא פלא מנ"ל דיותר ממה שעשה לאבות. ומה זה דקאמר וכה"א כו'. ונראה שהדרש הוא מדלא כתיב כימי צאתך ממצרים יהי' נפלאות או כאשר הראיתיך במצרים אראנו נפלאות. אלא הענין הוא שאין בעל הנס מכיר בניסו אלא הרבה פחות ממה שהוא. ועי"ז מביא ראיה ממקרא בתהלים קל"ו לעושה נפלאות גדולות לבדו (כנ"ל) וכדאיתא בנדה דל"א א' ע"ז המקרא שאין בה"נ מכיר בניסו. ואומר ברוך ה' אלהים אלהי ישראל עושה נפלאות לבדו (כנ"ל) והוא בתהלים ע"ג והיינו דקאמר מיכה הנביא כימי צאתך ממצרים כאשר הי' באמת במצרים כן אראנו לע"ל. וא"כ מבואר שיהי' עצם הנס גדול הרבה יותר. וזהו פירושם בלשון עושה פלא. שנפלא הוא מבעל הנס. שאינו מכיר בניסו:

(ב) והיינו דאיתא בב"ר ר"פ נח מצינו שאומרים מקצת שבחו של הקב"ה בפניו וכולו שלא בפניו. בפניו מהו אומרים אמרו

יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן׃ טז תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ קָנִיתָ׃ יז תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהוָה מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ׃ יח יְהוָה ׀ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד׃ יט כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם וַיָּשֶׁב יְהוָה עֲלֵהֶם אֶת־מֵי הַיָּם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם׃ פ כ וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אֲחוֹת אַהֲרֹן אֶת־הַתֹּף בְּיָדָהּ וַתֵּצֶאןָ כָל־הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בְּתֻפִּים וּבִמְחֹלֹת׃ כא וַתַּעַן לָהֶם מִרְיָם שִׁירוּ לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם׃ ס כב וַיַּסַּע מֹשֶׁה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּם־סוּף וַיֵּצְאוּ

ת"א תפל עליהם. סוטה לו: עד יעבר. ברכות ד סוטה לו סנהדרין לח אבות פ"ו: עם זו קנית. פסחים פז אבות פרק ו': תבאמו. כתובות סב בתרא קיט עקידה שער א': פעלת ה'. סנהדרין נב: מקדש ה'. ברכות לג כתובות ה' אבות פ' ו': ה' ימלך. עירובין נד כאב השנה לב אבות פ' ו': ותקח מרים. מגילה יד סוטה יב:

רש"י

עליהם הולכים אלא מפני אגינות שהיו מתאוננים ומצטערים על כבודם של ישראל: נמגו. נמסו כמו (תהלים ס"ה י"א) ברביבים תמוגגנה. אמרו עלינו הם באים לכלותנו ולירש את ארצנו: (טז) תפל עליהם אימתה. (מכילתא) על הקרובים כענין שנאמר (יהושע ב') כי שמענו את אשר הוביש וגו': ופחד. על הרחוקים: עד יעבר. כתרגומו: קנית. חבבת משאר אומות כחפץ הקנוי בדמים יקרים שחביב על האדם: (יז) תבאמו. נתנבא משה שלא יכנס לארץ לכך לא נאמר תביאנו (נראה של"ל שלא יכנסו לארץ וכו' והכי איתא בהדיא פ' יש נוחלין דף קי"ט ובמכילתא הבנים יכנסו ולא האבות אף שלא נגזר גזרת מרגלים עדיין מ"מ ניבא ולא ידע מה ניבא. מהרש"ל): מכון לשבתך. מקדש של מטה מכוון כנגד כסא של מעלה אשר פעלת: מקדש. הטעם עליו זקף גדול להפרידו מתיבת השם שלאחריו המקדש אשר כוננו ידיך ה'. חביב בית המקדש שהעולם נברא ביד אחת שנאמר (ישעיה מ"ח י"ג) אף ידי יסדה ארץ ומקדש בשתי ידים ואימתי יבנה בשתי ידים בזמן שה' ימלוך לעולם ועד לעתיד לבא שכל המלוכה שלו: (יח) לעולם ועד. לשון עולמות הוא והוי"ו בו יסוד לפיכך היא פתוחה אבל (ירמיה כ"ט כ"ג) ואנכי היודע ועד שהוי"ו בו שמוש קמוצה היא: (יט) כי בא סוס פרעה. (ע' רש"י גיטין נ' ע"א) כאשר בא: (כ) ותקח מרים הנביאה. היכן נתנבאה כשהיתה אחות אהרן קודם שנולד משה אמרה עתידה אמי שתלד בן וכו' כדאיתא בסוטה (דף י"ב) ד"א אחות אהרן לפי שמסר נפשו עליה כשנצטרעה נקראת על שמו: את התף. כלי של מיני זמר: בתפים ובמחלת. מובטחות היו צדקניות שבדור שהקב"ה עושה להם נסים והוציאו תפים ממצרים: (כא) ותען להם מרים. משה אמר שירה לאנשים הוא אומר והם עונין אחריו ומרים אמרה שירה לנשים (מכילתא): (כב) ויסע משה. (מכילתא) הסיען בעל כרחם שעטרו מצרים סוסיהם בתכשיטי זהב וכסף

העמק דבר

כאן לשון אז. באשר לבסוף בהגיע לאדום בסמוך בחרב לקראתם והסיבה לזה מבואר בס' דברים. בכניסה סרה הבהלה שהרי ראה מלך אדום לצאת שכ"ז גרם מעשה מרגלים ונגזר על ישראל לסבוב את ארץ

הרחב דבר

לאלהים מה נורא מעשיך ושלא בפניו מה"א הודו לה' כי טוב כל"ה. והפי' בפניו היינו בלשון נוכח אומרים על

מוֹאָב אַחֲדִינוּן רְתִיתָא אִתְבַּרוּ כֹּל דַּהֲווֹ יָתְבִין בִּכְנָעַן׃ טו תִּפֵּיל עֲלֵיהוֹן אֵימְתָא וְדַחַלְתָּא בִּסְגֵי תוּקְפָךְ יִשְׁתְּקוּן כְּאַבְנָא עַד דְּיִעְבַּר עַמָּךְ יְיָ יַת אַרְנוֹנָא עַד דְּיִעְבַּר עַמָּא דְנַן דִּי פְרַקְתָּא יַת יַרְדְּנָא׃ יז תַּעֲלִינוּן וְתַשְׁרִינוּן בְּטוּרָא דְאַחְסַנְתָּךְ אֲתַר מְתַקַּן לְבֵית שְׁכִינְתָךְ אַתְקֵינְתָּא יְיָ מַקְדְּשָׁא יְיָ אַתְקְנֵהִי יְדָךְ׃ יח יְיָ מַלְכוּתֵיהּ קָאֵם לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא׃ יט אֲרֵי עָלוּ סוּסָוַת פַּרְעֹה בִּרְתִיכוֹהִי וּבְפָרָשׁוֹהִי בְּיַמָּא וְאָתֵיב יְיָ עֲלֵיהוֹן יַת מֵי יַמָּא וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הֲלִיכוּ בְּיַבֶּשְׁתָּא בְּגוֹ יַמָּא׃ כ וּנְסֵיבַת מִרְיָם נְבִיאֲתָא אֲחָתָא דְאַהֲרֹן יַת תֻּפָּא בִּידַהּ וּנְפָקוּ כָל נְשַׁיָּא בַּתְרַהּ בְּתֻפִּין וּבְחִנְגִין׃ כא וּמְעַנְיָא לְהֶן מִרְיָם שַׁבַּחוּ וְאוֹדוּ קֳדָם יְיָ אֲרֵי אִתְגָּאֵי עַל גֵּיוְתָנַיָּא וְגֵיאוּתָא דִּי לֵיהּ הִיא סוּסְיָא וְרָכְבֵיהּ שְׁדִי בְיַמָּא׃ כב וְאַטֵּיל מֹשֶׁה יַת

העמק דבר

ארץ אדום ובקשו מהם מסלה לעבור בהם · והיו סבורים שאין באמת כח לישראל לעבור בהם בע"כ · וסרה בהלתם · עד שנהרגו סיחון ועוג חזר הפחד כמבואר שם · מש"ה אמרו אז · (טז) אימתה ופחד · אימה על הרחוקים ופחד על הקרובים · רש"י בשם המכילתא · וע' מש"כ בזה ס"פ עקב בס"ד : (יז) ותטעמו · יהיו מושרשים שמה : בהר נחלתך · זהו כלל א"י שהיא גבוה מכל הארצות : מכון לשבתך · הוא הר הבית אשר שם מתנהג מלכות שמים · כדאי' במס' ר"ה פ"ד דשם כתיב בחצוצרות ובקול שופר הריעו לפני המלך ה' · מש"ה נקרא זה המקום מכון לשבת כמו לשון המקרא השמים כסאי · דמשמעו דשם הוא מושבו ית' להשגיח על הבריאה · כמו כן מכונה הר הבית שהוא מכון לשבת : מקדש · שהוא לפנים עזרות והיכל : אדני · שם תמיד שדוד הטבע ועשרה נסים קבועים · וכבר נתבאר דשם אד' הוא שדוד הטבע : כוננו ידיך · כדאיתא בכתובות ד"ה שבו נכלל כ"י שתי ידות ארץ ושמים · וכ"ה במכילתא · והיינו דשם מתפרנסין ע"י עבודה וריח ניחוח שני עולמות · לחם לאשי ה' · ולחם לישראל כידוע · וכתיב מקדש בדגש הקו"ף שלא כמנהג · לכפול הענין · ששני מקומות מוכן לשדוד הטבע · בהמ"ק שמקורו לעבודה · וד"א של הלכה קבועה · וכדאי' ברכות די"ז ב' לחזי יקרא דאורייתא וע"ש בתוס' ד"ה תרי : (יח) ה' ימלוך לעולם ועד · התפללו שתהי' מלכותו לע"ו · היינו שיהי' ניכר לכל העולם שהוא ית' מנהיג במלכות שמים · וזה התפלה יתקיים לימות המשיח שיהיה ה' למלך על כל הארץ (א) : (יט) כי בא וגו' · יש להבין תכונת זה הפסוק אם הוא מהשירה כצורת הכתיבה · או הוא סיפור ומעש · מה זה בא להודיענו מה שכבר נתבאר יפה הסיבה שהגיענו לשיר · אלא העיקר הוא סמוך ענין לתפלה הקודמת ה' ימלוך לע"ו · וידוע כי בשעה שיגיע זה הענין הנעלה · יגבר כח הדין וצרוף גדול גם בישראל · עד שאמרו בסנהדרין דצ"ח ב' שא' עולא ועוד אמוראי ייתי ולא אחמיניה · מש"ה בא סיום השיר · דמכ"מ נכון לבבינו בטוח בה' שלא נהיה נשטפין בדין · שהרי בא סוס פרעה וגו' : ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים · באותה שעה שכבר היו המצרים נשטפים בכח הדין הקשה · והיה באמת כח הדין גם על ישראל כמש"כ לעיל י"ד כ"ט · אבל הרי מכ"מ הלכו ביבשה בעת שהיה כבר מצד אחר שטף הים · וכך יהיה לעתיד · דאע"ג שיהיה קשה לסבול כח הדין אבל לבטח לא נהיה נשטפין בדין : (כ) אחות אהרן · למדנו שהיתה נבואתה מעין נבואת אהרן · אבל אינו בערך נבואת משה · שהיה למעלה מסגולת המשפחה המסוגלת לנבואה כמש"כ לעיל ו' י"ד : (כא) ותען להם מרים · עניה בכל מקום הוא או שומע זה המאמר מאחר והוא אומר אחריו · או שומע דבר אחד והוא אומר דבר אחר הנוגע להקודם לו · וע' מש"כ בס' דברים כ"ז י"ד · וא"כ יש להבין כאן לשון ותען · והאמר מיבעי · אלא הנשים עשו להם שיר ארוך שלא היה ראוי לכתוב זאת בס"ת שלא היה בא בשפע רוה"ק · אבל הסוגר מכל בית היה ע"פ מרים ברוה"ק · וכיב"ז יש לפרש מש"כ ותענינה הנשים המשחקות ותאמרן הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו היינו שהיה שיר ארוך בכמה בתים ובכל בית היה הסוגר הכה שאול וגו' · וע"ע מש"כ בס' במדבר בשירת הבאר עלי באר ענו לה : (כב) ויסע משה וגו' ·

הרחב דבר

כח הדין מה נורא מעשיך , אבל שלא בפניו היינו בלשון נסתר אומרים הודו לה' וגו' כי לעולם חסדו . אפי' כח הדין הוא באמת חסד . וזהו פי' הכתוב אלי אתה ואודך וגו' כמש"כ לעיל . אבל שלא בנוכח הודו לה' וגו' :

(א) ותניא במכילתא ריה"ג"א אלו אמרו ישראל על הים ה' מלך לע"ו לא הי' אומה ולשון שולטת בהם לעולם . אלא אמרו ימלוך לעתיד לבא . פי' דמלכות שמים א"א שיתגלה כ"א ע"י ישראל . ואלו אמרו ה' מלך הי' מתגלה מ"מ מאותה שעה ממילא לא שלטה בהם אומה ולשון אבל תלה רוה"ק לומר בזה הלשון להורות שעוד בימים יולדו תתקיים נבואה זו . והיינו דמצלינן שירה חדשה שבחו גאולים לשמך כו' ה' ימלוך לע"ו . ולא נתבאר לשון שירה חדשה · ולדברינו הכוונה שלעולם היא חדשה

אֶל־מִדְבַּר־שׁוּר וַיֵּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת־יָמִים בַּמִּדְבָּר וְלֹא־
מָצְאוּ מָיִם׃ כג וַיָּבֹאוּ מָרָתָה וְלֹא יָכְלוּ לִשְׁתֹּת מַיִם
מִמָּרָה כִּי מָרִים הֵם עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמָהּ מָרָה׃
כד וַיִּלֹּנוּ הָעָם עַל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר מַה־נִּשְׁתֶּה׃
כה וַיִּצְעַק אֶל־יְהוָה וַיּוֹרֵהוּ יְהוָה עֵץ וַיַּשְׁלֵךְ אֶל־
הַמַּיִם וַיִּמְתְּקוּ הַמָּיִם שָׁם שָׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט וְשָׁם
נִסָּהוּ׃ כו וַיֹּאמֶר אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ׀ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֺתָיו
וְשָׁמַרְתָּ כָּל־חֻקָּיו כָּל־הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי

ת"א וילכו שלשת. בבא קמא פב: ויבאו מרתה. ערכין טו ס' הזוהר פ' נשא: וילנו העם על. שם: שם שם לו. סנהדרין נו עקרים מד פמ"א: ויאמר אם. ברכות ה מ סנהדרין קא הוריות ח: כל המחלה. סנהדרין ל עקדה שער כא:

רש"י

ואבנים טובות (מכילתא) והיו ישראל מוצאין אותם בים וגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים שנאמר (שיר א' י"א) תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף לפיכך הוצרך להסיען בעל כרחם: (כג) ויבאו מרתה. כמו למרה. ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחילתה והתי"ו היא במקום ה"א הנשרשת בתיבת מרה ובסמיכתה כשהיא נדבקת לה"א שהוא מוסיף במקום הלמ"ד תהפך הה"א של שרש לתי"ו וכן כל ה"א שהיא שרש בתיבה תהפך לתי"ו בסמיכתה כמו (ישעיה כ"ז ד') חמה אין לי (אסתר א' י"ב) וחמתו בערה בו. הרי ה"א של שרש נהפכת לתי"ו מפני שנסמכת אל הוי"ו הנוספת וכן עבד ואמה. (בראשית ל') הנה אמתי בלהה. לנפש חיה (איוב ל"ג כ') וזהמתו חיתו לחם. בין הרמה. ותשובתו הרמתה: (כד) וילנו. לשון נפעל הוא וכן התרגום לשון נפעל הוא ואתרעמו וכן דרך לשון הלונה להסב הדבור אל האדם מתלונן מתרועם ולא אמר לונן רועם וכן יאמר הלועז דקומפ"ל ישנ"ק ש"יי (אונגופרידען זיין) מוסב הדבור אליו באמרו שי"י: (כה) שם שם לו. במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם שבת ופרה אדומה ודינין (סנהדרין נ"ו): ושם נסהו. לעם וראה קשי ערפו שלא נמלכו במשה בלשון יפה בקש עלינו רחמים שיהיה לנו מים לשתות אלא נתלוננו: (כו) אם שמוע תשמע. זו קבלה שיקבלו עליהם: תעשה. היא עשיה: והאזנת. תטה אזנים לדקדק בהם: כל חקיו. דברים שאינן אלא גזירת מלך בלא שום טעם ויצה"ר מקנטר עליהם מה

העמק דבר

דאע"ג שהיו העננים הולכים לפניהם וא"כ היה לישראל ליסע בנסוע הענן. מכ"מ כך היה המדה בכל הליכות המדבר. שלא היה הענן זז ממקומו עד שהכינו עצמם לנסיעה. והתחלה ההכנה ע"פ דבר ה' ביד משה. כמש"כ בס' במדבר ט' כ"ג. והכא ג"כ הכריחן משה התחלה להכין עצמם לנסיעה: ויצאו. ממקום ישוב ודרך כבושה: אל מדבר שור. מקום ציה ושממה כדאיתא במכילתא: ולא מצאו מים. ולא התלוננו כמו ברפידים להלן. כי באמת לא צמאו והיה בזה השגחה נסתרת שלא בנס נגלה. שהרי יש כמה אנשים שאינם יודעים מצמאון כלל. אלא במחנה גדולה כזו נדרשת להשגחה פרטית שכולם לא יצמאו. וגם ברפידים לא צמאו עד שהתלוננו בחנם והיה בתורת עונש כמו שיבואר שם. אבל כאן עוד היו נאמנים עם ה' ולא בקשו להתלונן ולנסות את ה': (כג) ולא יכלו לשתות מים. אחר שראו מים בקשו לשתות להענוג. ומצאו שהם מרים. ושוב לא יכלו להתאפק: (כד) וילונו העם וגו' מה נשתה. כאשר נצמאו. אמנם לא צמאו באמת. ע"כ לא התלוננו כל העם כמו להלן ט"ז ב' גבי לחם. וכ"כ הרמב"ע שם: (כה) ויורהו ה' עץ. לפי הפשט כבר נוצר במקום המים המרים עץ להמתיקו כמו כל הטבע אשר במקום חסרון איזה פרט הכרחי לחיי האדם נוצר שמה איזה דבר אחר להשלים המחסור כך בזה המקום היה

גדל

הרחב דבר

חדשה. שהרי עדיין לא נתקיימה. וע"ז מסיימין אחר זה צור ישראל קומה בעזרת ישראל וגו'. היינו שבזה תתקיים שירה חדשה זו:

ישראל מימא דסוף ונפקו למדברא דחגרא ואזלו תלתא יומין במדברא ולא אשכחו מיא: כג ואתו למרה ולא יכילו למשתי מיא ממרה ארי מרירין אינון על כן קרא שמה מרה: כד ואתרעמו עמא על משה למימר מה נשתי: כה וצלי קדם יי ואלפיה יי אעא ורמא למיא ובסימו מיא תמן גזר ליה קים ודין ותמן נסיה: כו ואמר אם קבלא תקביל במימרא דיי אלהך ודכשר בעינוהי תעביד ותצית לפקודוהי ותטר כל קימוהי כל מרעין די שויתי במצרים לא אשוי

העמק דבר

גדל איזה עץ הממתיק את המים׳ ומשה לא ידע ממנו: שם שם לו חק ומשפט · לפי הפשט יפה כ׳ הרמב״ן שהנהיג אותם הליכות המדבר · הן בין אומה בכללה בין אביהם שבשמים הן בין אדם לחבירו שהרי לא היה להם עד כה מנהגים ראוים ומוכשרים׳ אמנם מה זה נתייחד אותו מעשה של מים המרים לזה׳ ע״כ יש לפרש בזה גם ע״פ שביארנו בס׳ דברים כ״פ · וכן בפ׳ אחרי · דחק משמעו כ״פ מדות שהתורה נדרשת בהם · ומשפט הוא הויות התלמוד חקירות איך להוציא מחוקים הללו הוראה למעשה · ונתן המקרא בזה שני טעמים על שלא הקדים הקב״ה להמתיק המים וכפי הראוי לדבר הכרחי · והלא דרך מלך בו״ד כשמוציא מחנהו במדבר מוכרח לשלוח אנשים לפניו להכין כל מחסור טרם בוא המחנה לשם כדי שלא יהי׳ לבם נשבר בשעה הראשונה שיבואו ולא ימצאו מזון ומים אבל הקב״ה לא כן עשה · ופירש ע״ז שני טעמים. א׳ שם שם לו חק ומשפט · מסר לת״ח שבהם דרכי התלמוד וכאשר יבואר ענין זה הטעם עוד במקרא הסמוך · ב׳ ושם נסהו · בשביל כל הדור · רצה הקב״ה להרגילו בעסק פרנסה לדורות שלא יהא לבו נמוג כ״כ כשרואה מחסור בביתו וזה נקרא נסיון בס׳ דברים ח׳ ע״ז למען ענותך ולמען נסותך להיטבך באחריתך · ולאותו הדור לא נצרך ללמדם השגחתו הפרטית שהרי ראו הכל בעין · אבל לדורות המאוחרים שלא יהיו מרגישים השגחתו כ״כ ניצרך ללמדם אשר יהי׳ מכ״מ לבו נכון בטוח אשר ברגע אחרון יחיש ה׳ עזרה שלא ימות ברעב ובצמא · כמו שהיה במרה ברגע אחרון נודע העץ הממתיק · וזהו נסיון של הפשתן שהבאנו בשם המדרש כ״פ ; שהפשתן הטוב מכים אותו הרבה · וכדי שייטב יותר אח״כ · כך בזה הנסיון הוטב להם אח״כ · וכמו שסיים המקרא הנ״ל להיטבך באחריתך׳ וזהו באמת טוב שלא ישוער: (כו) ויאמר אם שמוע וגו׳ · עוד לימד דעת את האנשים אשר שם להם חק ומשפט שהמה יהיו בטוחים על פרנסה ביחוד · אף על גב שיהיה בזה האופן של דוחק ומחסור · כי עסק התורה מועיל לפרנסה בזה האופן: לקול ה׳ אלהיך · זהו לימוד תורה שבכתב · וכמו שביארנו כ״פ שהבדל בין לקול ובין בקול. דלקול משמעו הקול כאשר הוא · והכי פירש במכילתא בשם ר׳ יהושע · לקול ה׳ אלהיך אלו עשרת הדברות שניתנו בעשרה קולות · וצ״ל בחמש קולות: והישר בעיניו תעשה · אלו אגדות המשובחות הנשמעות באזני כל אדם המתקבל אפי׳ לעם הארץ · והניא באדר״נ שקפליות של יראת ה׳ באגדה הם מונחין · שעי״ז נמשך לב האדם לאביו שבשמים · וזהו והישר בעיניו תעשה · שהוא גורם לקרב לבן של ישראל לאביהם שבשמים ע״י קול ה׳ שמעת: והאזנת למצותיו · אלו גזירות · ובמכילתא מפרש מצותיו מצות המעשה כמשמעו · (א) ואתה תעשה אזנים היינו סייגים וגזרות: ושמרת כל חקיו אלו הלכות׳ מכילתא · ונרמזו בחקיו באשר נלמדים כל דבר ע״י החקים שהם י״ג מדות שבהם מחוקקים בשכל ובחקירה ובפלפול התלמוד: כל המחלה וגו׳ · הוא הבטחה המיוחדת לת״ח על מלוי פרנסה שיהא באופן מסובב · שבאמת יסוד לפרנסה בא אך ע״י עבודה · שהוא קרבנות או תפלה כמש״כ בספר בראשית ובס׳ דברים · אבל עסק התורה אין עיקרו בא לתועלת לחיי ישראל אלא להגין מכל רע שע״כ הוא מכונה משמרת כמש״כ בס׳ בראשית עה״פ וישמור משמרתי · אלא באשר שבכלל כל רע הוא חולי · וכדאיתא בעירובין דנ״ד חש בעצמותיו יעסוק בתורה שנאמר ושקוי לעצמותיך חש בכל גופו יעסוק בתורה שנאמר ולכל בשרו מרפא · והרי רעב או צמא מביאין מחלה גדולה · ע״כ מביא עסק התורה לידי פרנסה כדי שלא יחלה · וזהו דבר משה אחרי אשר תהיו עוסקים בתורה כל המחלה אשר שמתי במצרים

הרחב דבר

(א) והכי פי׳ בירושלמי ברכות פ״ז על המקרא ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה . מה תורה טעון ברכה כך מצות טעון ברכה . ולמד מזה דכל המצות מברכין עליהן מה״ת . פי׳ כשעושין לרבים דוקא כמבואר בירושלמי שם פ״ז ה״א לא למדו בה״ת מברכת הזימון אלא לרבים . אבל שיטת תלמוד דילן ברכות ד״ה . והמצוה זו משנה . שכן המה קבלות תורה שבע״פ . והכי פתח הרמב״ם בהקדמת ס׳ היד . והכי תניא במכילתא בשם ר״א המודעי והאזנת למצותיו אלו הלכות . ופי׳ והאזנת היינו שתטה אזניך לשמוע המקובל בע״פ . ושמרת כל חקיו אלו עריות . ולפי זה משמעות חקיו כאן המה חקים בלי טעם ודעת אנושי . כך הוא במכילתא. ויש לפרש עוד אפי׳ לפי שיטת תלמוד דילן דמצותיו היינו משנה מכ״מ כל חקיו ג״כ משמעו על הלכות . אלא דוהאזנת למצותיו היינו הלכות שבאו בקבלה מפי הקב״ה בתורה שבע״פ . וחקיו אלו הלכות שמוסיפים בכל דור ע״י כללי התורה שבהם מחוקקים ;

בְּמִצְרַיִם לֹא־אָשִׂים עָלֶיךָ כִּי אֲנִי יְהוָה רֹפְאֶךָ׃
חמישי ס כז וַיָּבֹאוּ אֵילִמָה וְשָׁם שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עֵינֹת
מַיִם וְשִׁבְעִים תְּמָרִים וַיַּחֲנוּ־שָׁם עַל־הַמָּיִם׃
טז א וַיִּסְעוּ מֵאֵילִם וַיָּבֹאוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
אֶל־מִדְבַּר־סִין אֲשֶׁר בֵּין־אֵילִם וּבֵין סִינָי בַּחֲמִשָּׁה
עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
ב וילינו וילונו קרי כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עַל־מֹשֶׁה וְעַל־
אַהֲרֹן בַּמִּדְבָּר׃ ג וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי־
יִתֵּן מוּתֵנוּ בְיַד־יְהוָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁבְתֵּנוּ
עַל־סִיר הַבָּשָׂר בְּאָכְלֵנוּ לֶחֶם לָשֹׂבַע כִּי־הוֹצֵאתֶם

ת"א כי אני ה' · סנהדרין קא : אילמה . יבמות יג : ויסעו מאילם . שבת פז : בשבתנו . ערכין טו : הנני ממטיר .
תענית ט מגילה פו : לחם . יומא עה :

רש"י

איסור באלו למה נאסרו כגון לבישת כלאים ואכילת חזיר ופרה אדומה וכיוצא בהם : **לא אשים עליך** · ואם אשים הרי היא כלא הושמה כי אני ה' רופאך זהו מדרשו · (מכילתא) ולפי פשוטו כי אני ה' רופאך ומלמדך תורה ומצות למען הנצל מהם כרופא הזה האומר לאדם אל תאכל דברים שמחזירים אותך לידי חולי וזהו אזון מצות וכה"א (משלי ג' ח') רפאות תהי לשרך : (כז) **שתים עשרה עינת מים** · כנגד י"ב שבטים נזדמנו להם ושבעים תמרים כנגד ע' זקנים : **טז** (א) **בחמשה עשר יום** · נתפרש היום של חנייה זו לפי שבו ביום כלתה החררה שהוציאו ממצרים והוצרכו למן ללמדנו שאכלו משירי הבצק (או משירי המצה) ששים ואחת סעודות וירד להם מן בט"ו באייר ויום א' בשבת היה כדאיתא במסכת שבת (דף פ"ז) : (ב) **וילינו** · לפי שכלה הלחם : (ג) **מי יתן מותנו** · שנמות ואינו שם דבר כמו מיתתנו אלא כמו עשותנו

העמק דבר

במצרים וגו' · וכלל בזה מחלת נמאון שהיה בעת מכת דם · ומחלת הרעב שהיה בעת מכת ברד וארבה ששתתו התבואה : כי אני ה' רפאך · למדה זו נותן זכות עסק התורה · ובדבר הזה הבטיח להם · וגם ביאר טעם על שמגיע להם צרכיהם בצמצום שזה שלשה ימים לא היה מים כלל ועתה לא בנקל הגיעו להמתיק המים · היינו משום שכך דרך זכות התורה להשיג פרנסתו בדוחק כדתנן זהו דרכה ש"ת פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה כו' · היינו רק באופן להסיר מחלה · והרי מלכותא דרקיע כמלכותא דארעא · דכמו מלך מזין אנשי מדינתו ע"י עבודת הקרקע וכדומה וגם מזין אנשי מלחמתו מאוצר המלך · והנה המתפרנס ע"י עבודת אדמתו ישבע לחם בכל אופן שרוצה משא"כ אנשי מלחמה שניזונים מאוצר המלך הרי ניזונים בלחם ניקודים וכדומה ורק נשמרים מכל חולי · וכך הבדל השגחת המקום ב"ה בין בעלי עבודה בין בעלי תורה שהן אנשי מלחמתו כ"י · והודיע כאן משה פרנסת בעלי תורה · והא שלא הודיע משה לישראל עסק עבודה · היינו משום שלא הגיעו עדיין אל המנוחה ואל הנחלה אשר שם מועיל סגולת העבודה כמש"כ בס' בראשית בפ' ברית בה"ב · ע"כ הודיע משה סגולה המועלת במ"מ ובכל זמן : (כז) ושם שתים עשרה וגו' · הודיע הכתוב זה הענין שהכין הקב"ה תחלה אותו מקום כדתניא במכילתא והובא ברמב"ן ר"א המודעי א' כיון שברא הקב"ה את עולמו ברא י"ב מבועין נגד י"ב שבטים ושבעים תמרים נגד שבעים זקנים ומה ת"ל ויחנו שם על המים מלמד שהיו עסוקים בדברי תורה שניתן להם במרה · ובלי ספק שבא לכונה דוקא בזה המקום אחר עסק שהיה במרה · ללמדנו ענין שנוגע לדבר שניתן לדעת במרה · והיינו דכמו שהודיע משה אשר זהו דרכה ש"ת להסתפק בצמצום · אבל זה אינו אלא בתחלת בואו לכח התורה המכונה דרכה ש"ת · אבל אחר שזכה והשיג מעלת התורה זוכה להתפרנס בריוח ובדברים המרחיבים דעת להוסיף לקח בתורה · וכדאי' במס'

עֲלָךְ אֲרֵי אֲנָא יְיָ אָסְיָךְ׃ כז וַאֲתוֹ לְאֵילִם וְתַמָּן תַּרְתֵּי עַסְרֵי מַבּוּעִין דְּמַיִן וְשַׁבְעִין דִּקְלִין וּשְׁרוֹ תַמָּן עַל מַיָּא׃ א וּנְטָלוּ מֵאֵילִם וַאֲתוֹ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַדְבְּרָא דְסִין דִּי בֵּין אֵילִם וּבֵין סִינָי בַּחֲמִשָּׁא עֲסַר יוֹמָא לְיַרְחָא תִנְיָנָא לְמִפַּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ב וְאִתְרַעֲמוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן בְּמַדְבְּרָא׃ ג וַאֲמַרוּ לְהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְוַי דְּמִיתְנָא קֳדָם יְיָ בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם כַּד הֲוֵינָא יָתְבִין עַל דּוּדֵי בִסְרָא וְכַד הֲוֵינָא אָכְלִין לַחְמָא וְשָׂבְעִין אֲרֵי

העמק דבר

ע"ז ספ"א העוסק בתורה נכסיו מצליחין כו' וע' מש"כ בס' בראשית כ"ו ה' ומש"ה כמו שניתן להם במרה מדת השלום והסתפקות כך ניתן להם אחר שעסקו בתורה באילם שתים עשרה עינות מים והוא בריוח גדול. ושבעים תמרים שהוא פרי המסוגל לתורה כדאיתא בתענית דף ע' ב' דאמר עולא מלא צנא דדובשא בזוזא ובבלאי לא עסקו באורייתא. ועיין עוד ריש דברים רבה. והרי זה גם כן כמלכותא דארעא דהמתפרנס בעבודת אדמתו לא ישיג כבוד וגדולה לעולם. משא"כ העובד בצבא אף על גב שתחלתו מתפרנס בדוחק מכל מקום אם מצליח והשיג לעלות בגרם מעלות ראשי הצבא. ה"ז מתעלה בכבוד ופרנסה בריוח וגדולה. כך הנ"מ בין הזוכה בשביל עבודה שאינו משיג בשביל זה כבוד לעולם. משא"כ העוסק בתורה אם השיג לעלות בגרם מעלות התורה הרי משיג פרנסתו בכבוד ובגדולה. כ"ז הראה הקב"ה לישראל בתחלת צמיחת האומה והליכות עולם להם. ומזה ישכילו לדור דור. וע"ע מש"כ בס' דברים י' מקרא ו' ז' בזה הדרוש:

טז (א) ויבאו כל עדת בני ישראל וגו'. עד כה הלכו מפוזרים שהרי עדיין לא היה סדרי דגלים מש"ה נבדלו הרבה אנשים מעיקר המחנה. והלכו סמוך להם. אבל עתה כשכלה החררה וחסר להם מזון התקבצו כולם למקום א' לתבוע צרכיהם ממשה ואהרן: (ב) וילונו כל עדת בני ישראל וגו'. לא כמו שהיה במרה שהתלוננו העם. היינו מקצת מהם ולא כולו שהרי באמת לא השיגו לצמאון כמש"כ. והיה בתקוה שתועיל השגחתו ית' שלא יהיו צריכים למים כמו שהיה בג' ימים הראשונים. משא"כ בהעדר אכילה א"א בטבע לחיות ע"כ כולם התלוננו: (ג) מי יתן מותנו ביד ה'. היינו בעת שהיה יד חזקה זה הדבר על ישראל שהיה בשלשת ימי אפלה והכי מפרש במכילתא לואי מתנו בשלשה ימי אפלה של מצרים. והנה לשון התלונה בכלל פלא. ולמה לא אמרו מי יתן ועבדנו את מצרים וכמו שאמרו בתלונה הראשונה כי טוב לנו עבוד את מצרים ממותנו במדבר. ותו ק' דיוק הלשון כי הוצאתם אותנו להמית את כל הקהל הזה ברעב. והכי מיבעי להמיתנו ברעב. או כי הוצאתם את כל הקהל הזה להמיתם ברעב. ותו קשה למה התלוננו כאן גם על אהרן יותר מתלונתם בעמדם על הים. אלא כך הענין שכאן לא התלוננו על עיקר יציאת מצרים לחשוב תועה שמשה עשה הכל מדעת עצמו ח"ו כמו שהיו סבורים לפני קריעת י"ס. שהרי אח"כ כתיב ויאמינו בה' ובמשה עבדו. הרי האמינו אשר ה' הוציאם. אלא כך היתה התלונה על משה ואהרן שחשבו כי ברצון ה' היה להוציא עדה קטנה של זקני הדור וצדיקים מעיקרם שהיו במצרים. ולא כל המון העם אשר כמה מהם באמת לא רצו לצאת לולי משה ואהרן החוצבים להבות אש בדבריהם ועל שפתיהם לקחו לבבם ופתום לצאת גם המה. אבל בל"ז היו מתים גם המה בתוך הרבה שלא נתרצו גם אח"כ לצאת ומתו בג' ימי אפלה שכך עלה ברצון שלא ישאר מזרע ישראל פרסה במצרים. וחשבו אשר אם עלו רק עדה קטנה היה די להסתפק בצאן ובקר עד בואם אל ארץ נושבת. אבל משה ואהרן הוציאו המון רבה מד"ע כמו שהוציא משה ערב רב בלי רצון ה' כידוע. ובזה הגיעו שאין מקום להתפרנס במדבר. ובע"כ ימותו כולם אפילו זקני הדור והעדה שהיו ראוים לצאת. וזהו דבריהם בדיוק מי יתן מותנו ביד ה' כמו כל המתים בדבר בשביל שלא רצו לצאת: כי הוצאתם אותנו. הדיוטים אשר מתחלה לא רצינו לצאת ולעבוד את ה'. ויהיה מזה סיבה. להמית את כל הקהל הזה. אפילו מי שהיה ראוי לכך מתחלה ובע"כ ימותו כולם. נמצא היתה התלונה רק על משה ואהרן לפי דעתם. ומש"ה היתה התלונה כאן גם על אהרן שגם הוא הוכיח ופתה אותם לצאת ממצרים ולהשתעבד למלכות שמים. והנה אמרו בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשובע. שהיינו אוכלים בשר בשעת אכילת לחם לשובע אז אכלו בשר אחר המזון להתענג. מה שאין כן במדבר. אע"ג שהיה להם בשר הרבה גם זולת השלו שהרי הוציאו צאן ובקר מקנה כבד מאד אבל לא השתמשו בבשר להתענג אלא לשובע. היינו שהיו צולים ואוכלים כדרך אנשי המחנה שממלאים נפשם במה שבידם. והנה לצורך עיקר התלונה על משה ואהרן לא נצרכו להזכיר כלל בשר שהרי אינם תובעים כ"א לחם לשבוע אבל הזכרת בשר היה נראה שבאים בלבבם לקבול גם על זה שאינם מוצאים במדבר סיר הבשר בריוח כיד המלך שהיה במצרים להאכילם אחר עבודתם סיר הבשר מה שאין כן דרך האדם כשהוא ברשות עצמו לזבוח צאנו ובקרו כדי לאכול בשר וכדאי' בחולין

אֹתָנוּ אֶל־הַמִּדְבָּר הַזֶּה לְהָמִית אֶת־כָּל־הַקָּהָל הַזֶּה בָּרָעָב׃ ס ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן־הַשָּׁמָיִם וְיָצָא הָעָם וְלָקְטוּ דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ לְמַעַן אֲנַסֶּנּוּ הֲיֵלֵךְ בְּתוֹרָתִי אִם־לֹא׃ ה וְהָיָה בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי וְהֵכִינוּ אֵת אֲשֶׁר־יָבִיאוּ וְהָיָה מִשְׁנֶה עַל אֲשֶׁר־יִלְקְטוּ יוֹם ׀ יוֹם׃ ו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֶרֶב וִידַעְתֶּם כִּי יְהוָה הוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ז וּבֹקֶר וּרְאִיתֶם אֶת־כְּבוֹד יְהוָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת־תְּלֻנֹּתֵיכֶם עַל־יְהוָה וְנַחְנוּ מָה כִּי תַלּוֹנוּ תלינו קרי עָלֵינוּ׃

ת"א ויצא העם. יומא עה: והיה ביום. שבת קיז פסחים מז ביצה ב: ובקר וראיתם. שבת פז:

רש"י

חנותנו שובנו לעשות אנחנו לחנות אנחנו למות אנחנו · תרגומו לוי דמיתנא: לו מתנו · הלואי והיינו מתים: (ד) דבר יום ביומו · צורך אכילת יום ילקטו ביומו ולא ילקטו היום לצורך מחר (מכילתא): למען אנסנו הילך בתורתי · אם ישמרו מצות התלויות בו שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט: (ה) והיה משנה · ליום ולמחרת: משנה · על שהיו רגילים ללקוט יום יום של שאר ימות השבוע אומר אני אשר יביאו והיה משנה לאחר שיביאו ימצאו משנה במדידה על אשר ילקטו וימדו יום יום וזהו לקטו לחם משנה בלקיטתו היה נמצא לחם משנה · וזהו על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים נותן לכם ברכה פוי"סן (איבערפלוס) בבית למלאות העומר פעמים ללחם יומים: (ו) ערב כמו לערב: וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים · לפי שאמרתם לנו כי הוצאתם אותנו תדעו כי לא אנחנו המוציאי' אלא ה' הוציא אתכם שיגיז לכם את השליו: (ז) ובקר וראיתם · לא על הכבוד שנאמר והנה כבוד ה' נראה בענן נאמר אלא כך אמר להם ערב וידעתם כי היכולת בידו ליתן תאוותכם ובשר יתן אך לא בפנים מאירות יתננה לכם כי שלא כהוגן שאלתם אותו ומכרס מלאה והלחם שאלתם לצורך בירידתו לבקר תראו את כבוד אור פניו שיורידהו לכם דרך חבה בבקר שיש שהות להכינו ועל מלמעלה ועל מלמטה כמונח בקופסא: את תלנתיכם על ה' · כמו אשר על ה': ונחנו מה · מה אנחנו חשובין: כי תלונו עלינו · שתרעימו עלינו את הכל את בניכם ונשיכם ובנותיכם וערב רב · ועל כרחי אני זקוק לפרש תלינו בלשון הפעילו מפני דגשותו וקרייתו שאלו היה רפה הייתי מפרשו בלשון תפעלו כמו (שמות י"ז ג') וילן העם על משה או אם היה דגש ואין בו יו"ד וקרא תלונו הייתי מפרשו לשון תתלוננו עכשיו הוא משמע תלינו את אחרים כמו

העמק דבר

דפ"ד א' אשר יצוד וגו' למדה תורה ד"א שלא יאכל אדם בשר אלא בהזמנה הזאת · היינו בצידה מן ההפקר · וזה היה ברמז תלונה על הקב"ה שאינו מספיק להם בשר מן ההפקר אפילו להעדה שיצאו מרצון ה' ית' · אבל לא היתה תלונה זו מפורש יוצא מפיהם כמו שהיתה תלונת המתאוים במדבר · ויבואר עוד לפנינו בהמשך הפרשה: (ד) הנני ממטיר לכם וגו' · לא אמר הקב"ה עוד שמעתי את תלונות ב"י · ולא הקפיד על דבריהם · באשר לא נראה התלונה כ"א על משה ואהרן לפי דעתם · וגם זה היה בצדק

כי אין אדם נתפס על צערו ועל פת לחם יפשע גבר · ומה שכללו בתלונתם סיר הבשר אינו אלא כמו מחשבה שבלב · ולא רצה הקב"ה לישא עליהם אשם · וממילא לא היתה השעה נוהגת ליתן בשר כלל · אחרי שלא בקשו בפה מלא · ואם היו מבקשים היה נחשב לאשמה כמו שהיה במתאוננים: לחם מן השמים · לפי סדר הלשון היה ראוי לומר הנני ממטיר לכם מן השמים לחם אבל א"כ היה במשמע חמשת המינים שהרי לא נקרא לחם בתורה אלא דבר שבא לידי חמץ · היינו חמשת המינים:

אפקתון יתנא למדברא הדין לקטלא ית כל קהלא הדין בכפנא: ד ואמר יי למשה הא אנא מחית לכון לחמא מן שמיא ויפקון עמא וילקטון פתגם יום ביומיה בדיל דאנסינון היהכון באוריתא אם לא: ה ויהי ביומא שתיתאה ויתקנון ית די ייתון ויהי על חד תרין על די ילקטון יום יום: ו ואמר משה ואהרן לכל בני ישראל רמשא ותדעון ארי יי אפיק יתכון מארעא דמצרים: ז וצפרא ותחזון ית יקרא דיי כד שמיע קדמוהי ית תורעמתכון על יי ונחנא מה ארי

העמק דבר

ע"כ היפך ה' את דברו מן השמים · כדי שיובן גם על תיבת לחם שלא נקרא סתם לחם אלא לחם שמים בכתוב: ולקטו דבר יום ביומו · זה הלשון משמעו שלא יתאחר חק היום על יום מחר · כדאי' בתמורה די"ד בפ' מוספין · וע' מש"כ לעיל ה' י"ג · וכאן לכאורה אינו מובן · וכי תעלה ע"ד שיגיע מאכל היום למחר · ומה מקרא חסר אם היה כתוב ולקטו יום יום · אלא בא ללמדנו שדין של האדם בהשגת מזונותיו לפי זכותו יבא ביומו ולא יאוחר. שהרי ידוע מספרי פ' בהעלותך וגמ' פ' יוה"כ שנשתנה המן באופני הגעתו לפי זכות האדם ואמר ה' שאותו הדין לפי המעשים יהי' ביומו · ולא כמו לדורות שבא בסתרי הטבע שאין דינו של אדם נגלה באותו יום · אבל במן שהיה מעשה נס יבא דבר יום ביומו: למען אנסנו הילך בתורתי אם לא · אם יהא שוקד בתורה אם לא · וכבר ביארנו בס' בראשית כ"ב א' בשם מ"ר שיש שלשה אופני נסיון · ובאשר הדבר ברור שכל א' מישראל ירצה לזכך דעותיו לידיעת ה' בכל לילה · וכמו שפירש משה אח"כ ערב וידעתם וגו' וכמו שיבואר · אבל הנסיון יהיה אם ילך מי שבכחו להיות שוקד בתורה · שעסק התורה הוא מוסר ה' · משום שקשה על האדם יותר מכל מחשבות ידיעת ה' · וכמש"כ בס' דברים י' ו' · שע"כ נקראת מוסר: (ה) והכינו את אשר יביאו והיה משנה וגו' · אם היה הכונה העיקרית שבאשר ימודו את אשר יביאו ימצאו משנה · כ"ז מיותר ומה מקרא חסר אם היה נכתב והיה ביום הששי והיה משנה וגו' · אלא ע"כ הפי' והכינו בתורת מצוה שיכינו · וע"כ על ש"ק קאי · וכפי' חז"ל. ועדיין אינו מסודר והכי מיבעי והיה ביום הששי והיה משנה וגו' והכינו את אשר יביאו · שהרי המשנה הוא קודם הכנה על שבת · אלא יש לפרש לפי הדרש שיהי' משנה בשבת עצמו · והיינו אחר שיכינו על שבת אז יהי' משנה על אשר ילקטו וגו' · פי' לא כדרך כל יום שעיקר אכילה היה בסעודת היום ומעט מן העומר אוכלים בערב שאחריו · אבל ביום הששי יהיה משנה בסעודת הלילה על הנהוג אצלם בלקיטתם יום יום היינו שיהיה עיקר אכילת של יום הששי בלילה שלאחריו · ולפי זה הפי' לא אמר הקדוש ב"ה בפירוש שילקטו ביום הששי שני עומרים · ומש"ה כאשר לקטו לחם משנה שני עומרים הגידו חדשות למשה · כמו שיבואר לפנינו: (ו) ערב וידעתם וגו' · הראשונים ז"ל פירשו על השליו · והוסיף הרמב"ן ז"ל לומר דמאמר שמעתי את תלונות ב"י כבר אמר ה' למשה ומשה לישראל · וכ"ז אינו אלא פלא · ואינו מסודר כלל · אלא לא נרמז בזה המקרא בשר כלל · ולא היה הרצון ליתן בשר מה שאינו מוכרח וגם המה לא הרעמו בפירוש עד שמשה רבינו עורר לזה כאשר יבואר וכאן באו משה ואהרן אחר שהגיד משה דבר ה' הנני ממטיר וגו' עד יום יום · הוסיף לבאר מה כונת הקב"ה במה שאמר דבר יום ביומו · היינו ערב וידעתם וגו' שתהיו משוקעים בידיעת ה' ובבטחון בו · וכלשון המקרא לעיל ו' ז' וידעתם כי אני ה' וגו' · ובזה ובקר וראיתם את כבוד ה' כאשר יתן לחם באופן היותר טוב ומשובח וע' להלן ל"ו ג' (א): (ז) ובקר וגו' בשמעו את תלונותיכם · בזה שראיתם את כבוד ה' · היינו שיתן לחם מן השמים תבינו שתלונותיכם שאתם מלינים עלינו · הוא על ה' עליו להראות שבחנם אתם מלינים עלינו · שהרי הוא ית' יודע שכך היה רצונו שיצאו כל ישראל וכל הקהל הזה · וכיב"ז ביארנו בס' במדבר ט"ז י"א: ונחנו מה כי תלינו עלינו · היאך יעלה על דעתכם שאנחנו נעשה הדבר הגדול הלז להוציא יותר מרצון ה' להספיק בשיעור מצומצם · והכי מבואר במכילתא אמרו להם וכי מה אנו ספונין שאתם עומדים ומתרעמים עלינו · ולא פי' חז"ל כאן כמו ונחנו מה דמקרא הסמוך כמו שיבואר · דהפי' שם שאין התלונה כלל עלינו כ"א על ה' · אבל כאן הפי' ונחנו מה · מה אנחנו חשובים שאתם מתלוננים עלינו · שבודאי לא היינו עושים דבר גדול כזה להוציא קהל רב אם לא שידענו שברצונו ית' [וכחו להשפיע פרנסה במדבר כפי שיסי' נצרך בלי גבול ·

הרחב דבר

(א) ולמדנו מדבר ה' למען אנסנו הילך בתורתי אם לא. כי עסק התורה הוא בכלל ידיעת ה' שאמר משה וכן הוא ברור. שהרי אפי' דין תורה בין אדם לחבירו שהוא מעין מעלת התורה כמש"כ בס' בראשית מ"ט י"ז. אמר ירמיה הנביא כ"ב ט"ז. דן דין עני ואביון אז טוב הלא היא הדעת אותי נאם ה'. וכש"כ העוסק בתורה שהוא חביב לפני הקב"ה יותר מהכל עד שאמר ה' למשה שבזה יהי' מנסה את ישראל אם ידיעת ה' יהי' בעסק התורה כמש"כ לעיל:

ח וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּתֵת יְהוָה לָכֶם בָּעֶרֶב בָּשָׂר לֶאֱכֹל וְלֶחֶם בַּבֹּקֶר לִשְׂבֹּעַ בִּשְׁמֹעַ יְהוָה אֶת־תְּלֻנֹּתֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם מַלִּינִם עָלָיו וְנַחְנוּ מָה לֹא־עָלֵינוּ תְלֻנֹּתֵיכֶם כִּי עַל־יְהוָה׃ ט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן אֱמֹר אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קִרְבוּ לִפְנֵי יְהוָה כִּי שָׁמַע אֵת תְּלֻנֹּתֵיכֶם׃ י וַיְהִי כְּדַבֵּר אַהֲרֹן אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיִּפְנוּ אֶל־הַמִּדְבָּר וְהִנֵּה כְּבוֹד יְהוָה נִרְאָה בֶּעָנָן׃ פ ששי יא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יב שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּלוּנֹּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דַּבֵּר אֲלֵהֶם לֵאמֹר בֵּין הָעַרְבַּיִם תֹּאכְלוּ בָשָׂר וּבַבֹּקֶר תִּשְׂבְּעוּ־לָחֶם וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ יג וַיְהִי בָעֶרֶב וַתַּעַל הַשְּׂלָו וַתְּכַס אֶת־הַמַּחֲנֶה וּבַבֹּקֶר הָיְתָה שִׁכְבַת הַטַּל סָבִיב לַמַּחֲנֶה׃ יד וַתַּעַל שִׁכְבַת הַטָּל וְהִנֵּה עַל־פְּנֵי

· דגש אחר שורק . מ"ש . השלו ע' מ"ש . קמץ בז"ק .

ת"א בתת ה' לכם . ברכות כ. יומא עה : ונחנו מה . חולין פט : לא עלינו . סנהדרין קי : השלו . יומא עה : ותעל שכבת . שם :

רש"י

במרגלים (במדבר י"ד ל"ו) וילונו עליו את כל העדה : (ח) בשר לאכל . ולא לשובע · למדה תורה דרך ארץ שאין אוכלין בשר לשובע . ומה ראה להוריד לחם בבקר ובשר בערב לפי שהלחם שאלו כהוגן שא"א לו לאדם בלא לחם אבל בשר שאלו שלא כהוגן שהרבה בהמות היו להם ועוד שהיה אפשר להם בלא בשר לפיכך נתן להם בשעת טורח שלא כהוגן : אשר אתם מלינם עליו · את האחרים השומעים אתכם מתלוננים : (ט) קרבו · למקום שהענן ירד : (יג) השלו . מין עוף ושמן מאד (יומא ע"ה) : היתה שכבת הטל · הטל שוכב על המן ובמקום אחר הוא אומר (במדבר י"א ט') וברדת הטל וגו' (יומא ע"ה מכילתא) הטל יורד על הארץ והמן יורד עליו וחוזר ויורד טל עליו והרי הוא כמונח בקופסא : (יד) ותעל שכבת הטל וגו' · כשהחמה זורחת עולה טל שעל המן לקראת החמה כדרך טל עולה לקראת החמה אף אם תמלא

העמק · דבר

ואינו דומה למה שהוציא משה ערב רב מדעת עצמו · דמה שלא עלה ברצון ה' שיצאו ערב רב לא משום קושי פרנסתם במדבר ח"ו אלא שלא יקלקלו את ישראל טרם הרשו בעבודת ה' · כ"ז אמרו משה ואהרן בעיקר התלונה על דבר הרעב שבאמת לא התלוננו ישראל על ה' · ואלו ידעו אשר רצונו ית' היה בכך שיצאו קהל גדול כזה לא דברו מאומה והיו מאמינים שיש לו יכולת לפרנס שלא ימותו ברעב באיזה אופן שיהא (א) : . (ח) ויאמר משה וגו' · הוסיף משה לדבר באשר הקב"ה בעצמו לא התרעם כלל אלא משה

הרחב דבר

(א) והא שכתוב בתהלים ע"ח וידברו באלהים אמרו היוכל אל לערוך שלחן במדבר וגו' . ע"כ לא מדבר בתלונה זו שהרי כתיב

תִּתְרַעֲמוּן עֲלָנָא : ח וַאֲמַר מֹשֶׁה בְּדִיתֵּן יְיָ לְכוֹן בְּרַמְשָׁא בִּסְרָא לְמֵיכַל וְלַחְמָא בְּצַפְרָא לְמִשְׂבַּע כַּד שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יָת תּוּרְעֲמַתְכוֹן דִּי אַתּוּן מִתְרַעֲמִין עֲלוֹהִי וְנַחְנָא מָה לָא עֲלָנָא תּוּרְעֲמַתְכוֹן אֱלָהֵין עַל מֵימְרָא דַיְיָ : ט וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן אֵימַר לְכָל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל קְרִיבוּ קֳדָם יְיָ אֲרֵי שְׁמִיעַ קֳדָמוֹהִי יָת תּוּרְעֲמַתְכוֹן : י וַהֲוָה כַּד מַלֵּיל אַהֲרֹן עִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִתְפְּנִיאוּ לְמַדְבְּרָא וְהָא יְקָרָא דַיְיָ אִתְגְּלִי בַּעֲנָנָא : יא וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר : יב שְׁמִיעַ קֳדָמַי יָת תּוּרְעֲמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מַלֵּיל עִמְּהוֹן לְמֵימָר בֵּין שִׁמְשַׁיָּא תֵּיכְלוּן בִּסְרָא וּבְצַפְרָא תִּשְׂבְּעוּן לַחְמָא וְתֵדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן : יג וַהֲוָה בְרַמְשָׁא וּסְלֵיקַת שְׂלָו וַחֲפַת יָת מַשְׁרִיתָא וּבְצַפְרָא הֲוָת נַחֲתַת טַלָּא סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁרִיתָא : יד וּסְלֵיקַת

העמק דבר

משה ואהרן וזה אין דרך אדם גדול ואוהב עמו המכסה כל פשע לעורר דברי תרעומות · ע"כ הוסיף שבאמת לא בשביל התרעומת שעליו משים לב · כ"א באשר הוא מרגיש בדבריהם תרעומת על ה' ג"כ · במה שהזכירו בשבתנו על סיר הבשר· מובן שמעוררים תאות בשר שאין הקב"ה מכין בשר לפניהם כ"א צאן ובקר שלהם שאין נוח לאדם לעשות כן · ותרעומת זה על ה' מחויב הוא להזכיר שאינו יכול למחול על כבוד ה' · ומש"ה מעורר דברי תרעומות · והכי תניא במכילתא ע"ז הפסוק ונחנו מה וגו' אמרו להם אלו עלינו הייתם עומדים ומתרעמים היינו סובלים אלא הרי אתם עומדים ומתרעמים לפני חי וקים לעולמים · וזהו דברו שנית בתת ה' לכם בערב בשר לאכול · אם היה ה' נותן לכם בשר בערב כי היום שהיה שבת קודש כדאי' בשבת דפ"ז ב' לא הי' הדעת נותן שירד בשר והמה יצודו שהרי ע"כ אמר ה' שיכינו מע"ש על שבת ע"כ אין תקוה ובקשה מלפניו ית' אלא בתת ה' לכם בערב· אם הי' נותן וזה היה מראה לכם אשר בשמוע ה' את תלונותיכם אשר אתם מלינים עליו · ע"כ אע"ג שראוי להתרעם ע"ז מכ"מ עליו ליתן ולהראות יכלתו · וכמו שנעשה בעת תאות המתאוים · אלא דשם נענשו ג"כ בשביל שהתרעמו בפה מלא · משא"כ עתה אין ראוים לעונש · אבל בזה שימלא הקב"ה משאלותם ברמז ובלב · יבושו ויכלמו בראותם כי ה' מאזין ומבין והיה מתקדש ש"ש בזה שהיה מראה שבידו למלא ולהכין שאר [וע' ספורנו שפי' ג"כ מקרא הקודש דרך תפלה לפי דרכו] : ונחנו מה לא עלינו וגו' · בזה התרעומות של בשר אתם יודעים שאין עלינו התרעומת כ"א על ה' שעכ"פ רצה להוציא עדה איך שהיא ממצרים למדבר : (ט) ויאמר משה וגו' · כאשר אמר משה כמצטער על כבוד שמים ומתאוה שימלא ה' משאלותם · והנה בא הידיעה מה' למשה כי מוכן הוא להראות לישראל שיודע תרעומותם · ע"כ אמר משה לאהרן · אמר וגו' כי שמע את תלונותיכם : ע"ד בשר שאתם מתרעמים אך עליו · והוא משה בעצמו לא יכול להיות נזקק להגיד לישראל קרבו לפני ה' באשר היה מוכרח לקבל פני השכינה ולשמוע דברו ע"כ אמר לאהרן : (י) ויפנו אל המדבר · יצאו כולם מאהליהם לראות מה הוא במדבר : והנה כבוד ה' נראה בענן . הרגישו גלוי שכינה : (יב) את תלונות בני ישראל · מלה תלונת כתיב מלא וא"ו לפני דגש · והיא זרה לפי דקדוק וכ"כ הראב"ע · ובא ללמד כי שמע לא רק תלונותיהם על ה' · אלא גם תלונות שעל משה ואהרן · שחשדום שלא מה' הוא שיהיו כל הקהל יוצאים · ג"ז שמע ה' · (וכיב"ז ביארנו בס' בראשית ב' כ"ה) ללמד שכל המתרעם על משה ואהרן כמתרעם על השכינה · כדאי' בסנהדרין דק"י · ע"כ בין הערבים תאכלו בשר · במה שיבא בליל הקודש יכינו לאכול סעודת הצהרים שהוא בין הערבים · וזה בא להראות שאני יודע מחשבתם שמתרעמים עלי : ובבקר תשבעו לחם · שיהא די לכל הקהל הזה לשובע ולא בצמצום : וידעתם כי אני ה' אלהיכם · ולא משה הוציאכם מבלי רצוני להוציא את הכל · אלא אני הוצאתי כולכם ברצוני ואני נותן להם לשובע כולכם · והדרש במכילתא וידעתם כי אני ה' אלהיכם דיין אני להפרע מכם ופי' שרמז להם שעוד ישאו עונש בעת אחר ע"ז הרצון · והיינו בעת קברות התאוה : (יג) סביב למחנה · סמוך למחנה ואהליהם ולא בשדה הרחק מן המחנה לבד אלא נתפשט השלו מאהליהם על כל

הרחב דבר

כתיב שם הן הכה צור ויזובו מים ונחלים ישטופו הגם לחם יוכל תת וגו' . הרי שמדבר בתלונה מאוחרת להכאת הצור . אלא מדבר בתלונה של קברות התאוה . ובקשו כמו כן לחם של בני אדם ושארי צרכי השלחן . אבל כאן לא הגיעו לזה החטא רק בקשת שביעה הראויה . ולא על ה' כ"א על משה ואהרן בדעתם שממה הביאום לסכנה זו . וע"ז אמרו משה ואהרן שעל ה' להראות שכך הי' רצונו :

הַמִּדְבָּר דַּק מְחֻסְפָּס דַּק כַּכְּפֹר עַל־הָאָרֶץ׃ טו וַיִּרְאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו מָן הוּא כִּי לֹא יָדְעוּ מַה־הוּא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם הוּא הַלֶּחֶם אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה לָכֶם לְאָכְלָה׃ טז זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לִקְטוּ מִמֶּנּוּ אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ עֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת מִסְפַּר נַפְשֹׁתֵיכֶם אִישׁ לַאֲשֶׁר בְּאָהֳלוֹ תִּקָּחוּ׃ יז וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּלְקְטוּ הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט׃ יח וַיָּמֹדּוּ בָעֹמֶר וְלֹא הֶעְדִּיף הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט לֹא הֶחְסִיר אִישׁ לְפִי־אָכְלוֹ לָקָטוּ׃ יט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם אִישׁ אַל־יוֹתֵר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר׃ כ וְלֹא־שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה וַיּוֹתִרוּ אֲנָשִׁים מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וַיָּרֻם תּוֹלָעִים וַיִּבְאַשׁ

ת"א דק מחספס. יומא עה: איש אל יותר. ערכין טו: ויותרו. שם: פתח באתנח

רש"י

שפופרת של בילה טל ותסתום את פיה ותניחה בחמה היא עולה מאליה באויר. ור"ד (ועיין בש"ר פל"ח) שהטל עולה מן הארץ באויר וכעלות שכבת הטל נתגלה המן וראו והנה על פני המדבר וגו': דק. דבר דק: מחספס. מגולה ואין דומה לו במקרא. וי"ל מחוספס ל' חפיסה ודלוסקמא שבלשון משנה כשנתגלה משכבת הטל ראו שהיה דבר דק מחוספס בתוכו בין שתי שכבות הטל. ואונקלוס תרגם מקלף לשון מחשוף הלבן: בכפר. כפור יוליד"א בלע"ז (רייף, געפרארען) דעדק כגיר כאבני גיר והוא מין צבע שחור כדאמרינן גבי כסוי הדם הגיר והזרניך. דעדק כגיר כגלידא על ארעא דק היה כגיר ושוכב מוגלד כקרח על הארץ וכן פירושו דק ככפור שטוח קלוש ומחובר כגליד. דק טיל"בש בלע"ז (דין) שהיה מגליד גלד דק מלמעלה וכגיר שתרגם אונקלוס תוספת הוא על לשון העברית ואין לו תיבה בפסוק: (טו) מן הוא. הכנת מזון הוא כמו (דניאל א' ה') וימן להם המלך: כי לא ידעו מה הוא. שיקראוהו בשמו: (טז) עמר. שם מדה: מספר נפשתיכם. כפי מנין נפשות שיש לאיש באהלו תקחו עומר לכל גולגולת: (יז) המרבה והממעיט. יש שלקטו הרבה ויש שלקטו מעט וכשבאו לביתם מדדו בעומר איש מה שלקטו ומצאו שהמרבה ללקוט לא העדיף על עומר לגולגולת אשר באהלו והממעיט ללקוט לא מצא חסר מעומר לגולגולת וזהו נס גדול שנעשה בו: (כ) ויותרו אנשים. (ש"ר) דתן ואבירם: וירם תולעים. לשון רמה: ויבאש.

העמק דבר

המדבר. ועי' כ"ה: (יד) דק מחספס דק ככפור. ראוי לדעת שיש להפליא בלקיטת המן. שירד לאדם גדול עומר ולקטן בן שלש עומר. איך אפשר שיהא אכילתם שוה. ואם נאמר שגם זה ע"פ נס שהקטן אכל כמו הגדול. א"כ היאך מוכיח הברייתא בעירובין דפ"ג דשיעור סעודה הוא עומר. והלא כאן היה לא כדרך אכילת שארי דברים. ותו ק' הלשון להלן איש לפי אכלו. דמשמע לפי כחו ירד לו איך הוא נצרך אם מעט אם הרבה. והרי לכולם ירד עומר בשוה. אלא היישוב עכ"ז. הוא שהמן שהיה כזרע גד. היינו זרע פשתן שהקרום מלמעלה ובתוכו מלא גרעינין וכך היה יורד המן. אבל יש מהם שהיו מלאים הרבה ויש מהם מעט ויש מהם ריקנין ולא נאכל אלא הקרום העליון הדק מאד וזהו דקאמר דק

מחספס

נַחֲתַת טַלָא וְהָא עַל אַפֵּי מַדְבְּרָא דַעְדַק מְקַלַּף דַעְדַק כְּגִיר כִּגְלִידָא עַל אַרְעָא : טו וַחֲזוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַרוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי מָנָא הוּא אֲרֵי לָא יָדְעִין מַה הוּא וַאֲמַר מֹשֶׁה לְהוֹן הוּא לַחְמָא דִי יְהַב יְיָ לְכוֹן לְמֵיכָל : טז דֵּין פִּתְגָמָא דִי פַקֵּיד יְיָ לְקוּטוּ מִנֵּיהּ גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵיהּ עוּמְרָא לְגוּלְגַלְתָּא מִנְיַן נַפְשָׁתֵיכוֹן גְּבַר לְדִי בְּמַשְׁכְּנֵיהּ תִּסְבוּן : יז וַעֲבַדוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְקַטוּ דְאַסְגֵּי וּדְאַזְעַר : יח וְכָלוּ בְעוּמְרָא וְלָא אוֹתַר דְאַסְגֵּי וּדְאַזְעַר לָא חֲסַר גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵיהּ לְקָטוּ : יט וַאֲמַר מֹשֶׁה לְהוֹן אֱנָשׁ לָא יַשְׁאַר מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא : כ וְלָא קַבִּילוּ מִן מֹשֶׁה וְאַשְׁאָרוּ גוּבְרַיָא מִנֵּיהּ

העמק דבר

מחספס שהיה בקרום הדק כמו תיבה ולשון חפיסא כפרש"י · ויש מהם דק ככפור אשר תוכו ריקם · ואפשר לעשות מהרבה כפור מלא קומץ אחד · והיה בדרך השגחה יורד לכל א' לפי אכלו ולקטן היו ריקנים לגמרי אבל לפי המדה בלקיטה היה לכל א' עומר · ושפיר מוכיח הגמ' מדהי' המדה עומר · ולכל היותר לא היה אלא זה המדה ש"מ דזה השיעור נדרש לאדם בינוני : (טו) מן הוא · פרש"י הכנת מזון הוא · ורשב"ם פי' מה הוא · ובלשון מצרים שהיו רגילין בו אמרו מן הוא · ומחלוקת תנאי הוא במכילתא כאדם שאומר לחבירו מה הוא כך אמרו זל"ז · דורשי רשומות אמרו ישראל קראוהו מן פי' שמו העצמי הוא מן לשון מזון : ויאמר משה אלהם · האי אליהם מיותר · כי סתם ויאמר משה הייט אל ישראל כמו לעיל ה' ונהלן ל"ב · אלא דיוק אליהם כמו דתניא במכילתא משה לזקנים · וזקנים לכל ישראל · וא"כ משמעות אליהם שתגיע האמירה להם כמו שביארנו בס' דברים י' ד' · והכי משמעות וידבר ה' אל משה ואל אהרן משה אמר לאהרן ביחוד כך הפי' שמשה אמר לזקנים שיאמרו אליהם · ומשום שלא היה בזה עתה דבר ה' אלא מפי עצמו בנבואה אבל לא דברה שכינה מתוך גרונו ע"כ אמר לזקנים לבד · אם לא שהיה המאמר דברי תוכחה אז אמר בעצמו לכל ישראל · כדי שיהי' נכנס בלבבם יותר : לכם לאבלה · האי לאכלה מיותר · שהרי ידוע דלחם בא לאכלה · מכאן דרשו במכילתא א"ל המן הזה שאתם אוכלים נימוח באבריכם · פי' לא כלחם חול שאין נכנס לגוף אלא העיקר שבו · והפסולת נזרק ויוצא מן הגוף אבל זה הלחם כולו לאכלה · ומכל הנאכל נעשה דם ונפש ולא היה בו פסולת (א) : (טז) זה הדבר אשר צוה ה' · בקבלה כמו שמתפרש כ"פ לשון צוה : איש לפי אבלו · כבר נתבאר שהוא לפי הרגל אכלו · אם דק מחספס או דק ככפור · או אינו מלא כ"כ · וע' לעיל י"ב ד' : איש לאשר באהלו תקחו · לא שיהא מחויב כל אים לאכול עומרו אלא כל אשר באהלו יכולים לאכול שומר שלו ונכלל בזה דאפילו מי שנכנס לאהלו רשאי להאכילו · אבל לא למכור ולהוציא לחוץ : (יח) איש לפי אבלו לקטו · אע"ג שלא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר מכ"מ היה לכל א' כהרגלו וכמש"כ שלא נשתוו בממשו : (יט) ויאמר משה אלהם · לזקנים שיגיע לישראל כמש"כ לעיל · ומשום שלא היה בזה ג"כ קול ה' מדבר מתוך גרונו כמש"כ : איש אל יותר · אל יותר אים מיבעי · אבל אים אל יותר משמע בדיוק אים ולא אשה וצריך ביאור · גם לשון אל יותר אינו מדויק אל ישאיר מיבעי שהרי כבר נתבאר לעיל י' ע"ו · הבדל משמעות נותר ממשמעות השאיר . דנותר משמעו ממילא · והשאיר משמעו בכונה וע' בס' במדבר ט' י"ב וא"כ כאן שכל העומר היה צורך אכילה ומי שישאיר ממנו הלא יהיה בכונה לראות מה יהיה למחר ממנו · א"כ לא ישאיר מיבעי · ונראה דמשום דד"א להניח פיאה באלפס כדאיתא בעירובין דכ"ג והוא במס' ד"א · וא"כ מי שהוא בעל ד"א מותיר מצד הרגלו מעט מן הצורך למאכלו · ע"ז הזהיר משה דכאן לא יניח פיאה מש"ה דייק אים · דזה הוא ד"א של אים דמשמעו חשוב ובעל ד"א : אל יוהר · לא ינהוג דרכו להותיר גם ממנו : (כ) ולא שמעו אל משה · היו אנשים שלא החשיבו את משה אלא בשעה שהשכינה מדברת מתוך גרונו ע"כ לא רצו כאן לשמוע דברי עצמו כלל : ויותרו אנשים ממנו · אין הלשון מדויק · והכי מיבעי ולא שמעו אנשים אל משה ויותירו ממנו · מכאן דרשו במכילתא אנשים טובים לא הותירו · אנשים שאינם טובים הותירו · ואין הכונה טובים ואינם טובים צדיקים ורשעים · דא"כ פשיטא דצדיקים לא עברו ע"ד משה אלא טובים היינו בעלי ד"א וטובי המזג · פי' מי שדרכו להניח פיאה ממאכלו לא הותירו כהיום · ואינם טובים היינו שלא רגיל כלל להניח פיאה כהיום הותיר · וזהו דיוק הכתוב ויותירו אנשים ממנו · אותם אנשים שרק ממנו הותירו · והיה צ"ל וישאירו שהרי לא עשו רק להמרות פי משה והשאירו בכיון · אלא משום שהתראו אז

הרחב דבר

(א) והנה לפי הדרש במס' סוכה דל"ט גבי פירות שביעית דכתיב לכם לאכלה ולא לסחורה . הי' אפשר לפרש גם כאן הכי . אבל יבואר לפנינו דזה נמדנו ממקרא הסמוך . ומה שדרשו שם עוד לאכלה ולא למשרה וכבוסה . לא שייך במן שלא הי' ראוי לר"א :

וַיִּקְצֹף עֲלֵהֶם מֹשֶׁה׃ כא וַיִּלְקְטוּ אֹתוֹ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר
אִישׁ כְּפִי אָכְלוֹ וְחַם הַשֶּׁמֶשׁ וְנָמָס׃ כב וַיְהִי | בַּיּוֹם
הַשִּׁשִּׁי לָקְטוּ לֶחֶם מִשְׁנֶה שְׁנֵי הָעֹמֶר לָאֶחָד וַיָּבֹאוּ
כָּל־נְשִׂיאֵי הָעֵדָה וַיַּגִּידוּ לְמֹשֶׁה׃ כג וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה שַׁבָּתוֹן שַׁבַּת־קֹדֶשׁ לַיהוָה
מָחָר אֵת אֲשֶׁר־תֹּאפוּ אֵפוּ וְאֵת אֲשֶׁר־תְּבַשְּׁלוּ
בַּשֵּׁלוּ וְאֵת כָּל־הָעֹדֵף הַנִּיחוּ לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד־
הַבֹּקֶר׃ כד וַיַּנִּיחוּ אֹתוֹ עַד־הַבֹּקֶר כַּאֲשֶׁר צִוָּה
מֹשֶׁה וְלֹא הִבְאִישׁ וְרִמָּה לֹא־הָיְתָה בּוֹ׃ כה וַיֹּאמֶר

ת"א בבקר בבקר. ברכות כז: וחם השמש. שם: לחם משנה. שבת קיז: את אשר. ביצה טו: ויאמר משה. שבת קיז קיח.

רש"י

ה"ז מקרא הפוך שבתחלה הבאיש ולבסוף התליע כענין שנאמר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו וכן דרך כל המתליעים: (כא) וחם השמש ונמס. הנשאר בשדה נמוח ונעשה נחלים ושותין ממנו איילים וצבאים ואומות העולם צדין מהם וטועמים בהם טעם מן ויודעים מה שבחן של ישראל (מכילתא): ונמס. פשר לשון פושרין ע"י השמש מתחמם ומפשיר: ונמס דישטנ"פריר (צערוויירכען). ודוגמתו בסנהדרין בפ"ב ד' מיתות: (כב) לקטו לחם משנה. כשמדדו את לקיטתם באהליהם מצאו כפלים שני העמר לאחד. ומדרש אגדה לחם משונה אותו היום נשתנה לשבח בריחו וטעמו (מכילתא) (שאם להגיד שהיו שנים היו והלא כתיב שני העומר לאחד אלא משונה בטעם וריח): ויגידו למשה. שאלוהו מה היום מיומים ומכאן יש ללמוד שעדיין לא הגיד להם משה פרשת שבת שנצטוה לומר להם והיה ביום הששי והכינו וגו' עד ששאלו את זאת אמר להם הוא אשר דבר ה' שנצטויתי לומר לכם ולכך ענשו הכתוב שאמר לו עד אנה מאנתם ולא הוציאו מן הכלל: (כג) את אשר תאפו אפו. מה שאתם רוצים לאפות בתנור אפו היום הכל לשני ימים ומה שאתם צריכים לבשל ממנו במים בשלו היום. לשון אפייה נופל בלחם ולשון בישול בתבשיל: למשמרת. לגניזה: (כה) ויאמר משה

העמק דבר

כאלו דרכם בכך ונותר ממילא: וירם תולעים ויבאש. עוד יבואר במקרא כ"ד: ויקצף עלהם משה. לא בחנם כתוב זה אלא להודיענו כי קצף משה עשה להם רושם כמבואר בסמוך: (כא) וילקטו אותו בבוקר בבוקר. פי' במכילתא בשחרית בשחרית. העלה התנא דלא נפרש בכל בקר וא"כ קאי על כל ישראל שלקטו בכל בקר. ומשמעות בקר ידוע שהוא שלש שעות ביום. אבל מדסמך ענין לקצף משה למדנו שיש כאן כונה שניה ומיוחדת לאותם אנשים שהותירו שהי' מוכרחין לעמוד קודם אור היום ללקוט. ופי' בבוקר בבוקר כדאי' ביומא דל"ג בבקר בבקר להקדים וזה היה עונשם שלא הספיק להם ללקט העומר משעה שהאיר היום. והיו מוכרחים להקדים: וחם השמש ונמס. שלא יכלו לאחר לקיטתם איזה שעה דאחר שחם השמש ונמס: (כב) לחם משנה שני העומר לאחד. כפל לשון מכאן למד ר"א במכילתא דלחם משנה משמעו משונה במראה ובטעם. אבל ר"י א' זה לחם כפול כמשמעו. והא דכתיב כפל לשון ללמדנו שירדו שני העומרים כאחד. לא עומר אחד על ששי בשבת. ואח"כ עוד עומר על ש"ק אלא לחם משנה. וכלשון הגמ' בב"ב דקכ"ד א' פי שנים כדי דליתבא ליה אחד מגרא. ובא ללמדנו שרשאים היו להניח שני העומרים על ש"ק. ומכאן למדו חז"ל ברכות דל"ט דשבת בעי לחם משנה. דאי מפשוטו לחוד אין ללמוד שהרי קאי על עש"ק וש"ק. אלא מדלא כתיב לקטו שני העומר לאחד. אלא לחם משנה קאי על שבת לבד. וכמש"כ. ור"א ס"ל דג"ז יש ללמוד מדלא כתיב שני העומרים לא' אלא שני העומר. עומר כפול לשבת: ויגידו למשה. פרש"י בשם מ"ר שמשה שכח לומר מה שנצטוה. והיינו דכתיב עד אנה מאנתם וגו' והוא פלא לומר דמשה ישכח להגיד דבר ה' לישראל ח"ו. ולמש"כ לעיל ה' א"צ לפרש דעת חז"ל שלא הגיד כלל. אלא ודאי אמר הדבור כהויתו. ורק לא פרשה. והמה לא הבינו והיה משנה בשעת לקיטה אלא ההכנה על ליל שבת יהי משנה ומשום עונג שבת שכבר נהגו במצרים לענג השבת אע"ג שלא ידעו משום אזהרה ואיסור מלאכה. ואף על גב דבמרה למדו הלכות שבת לפי דעת חז"ל בסנהדרין

עד צפרא ורחיש ריחשא וסרי ורגיז עליהון משה: כא ולקטו יתיה בצפר בצפר גבר כפום מיכליה ומה דמשתאר מניה על אפי חקלא כד חם עלוהי שמשא פשר: כב והוה ביומא שתיתאה לקטו לחמא על חד תרין תרין עומרין לחד ואתו כל רברבי כנשתא וחויאו למשה: כג ואמר להון הוא דמליל יי שבא שבתא קודשא קדם יי מחר ית דאתון עתידין למיפא אפו וית די אתון עתידין לבשלא בשילו וית כל מותרא אצנעו לכון למטרא עד צפרא: כד ואצנעו יתיה עד צפרא כמא דפקיד משה ולא סרי וריחשא לא הוה ביה: כה ואמר

העמק דבר

דף ל"ו מ"מ היו סבורים שלא יהיו מוזהרים עד מ"ת וגם משה רבינו היה כסבור הכי כאשר יבואר עוד לפנינו מש"ה אע"ג שהוא ידע הפי' והיה משנה וגו' דמשמעו בלקיטה · שילקטו שני עומרים. מכ"מ שבת ולא חש להגיד להם הפי' כיון שלדעתו ג"כ לא היה נוגע לאזהרה · [וזה ברור דלא ניתן לישראל שבת במרה וכדתני' בפי' בס"ע דבמרה למדו הל' שבת ובאלוש ניתן להם השבת · ובזה מיושב קו' התוספות שבת דף פ"ז ד"ה כאשר] : (כג) ויאמר אלהם · לזקנים שיגידו לישראל כמש"כ לעיל · והיינו משום שמשה חשב גם עתה שעדיין לא הגיע זמן אזהרה לישראל על שבת עד בואם להר סיני וכאן אינו אלא משום קדושת היום לה' משבת י"ב · וראוי לגדולי ישראל הנזהרים בכה"ת גם עד שלא ניתנה להיות נזהר בו · אבל אינם מוזהרים ע"ז מש"ה לא אמר לכל ישראל · הוא אשר דבר ה'. מה שנמצא שני עומרים הוא דבר ה' וכמו שביארנו בס' בראשית כ"ד נ"א דמה שהקב"ה מורה לדעת איזה ענין נקרא דבר ה' · וע"ע בס' ויקרא י' ג' : שבתון שבת קדש לה' · שהוא כ"י מקדש השבת · ומש"ה דקדק לומר שבתון דמשמעו כ"פ בלי תוספת כמש"כ להלן ל"א ט"ו ובס' ויקרא בפ' אמור ובפ' בהר כ"ה ד' · וה"נ משום דמיירי בקדושה לה' ולפניו אין תוספת כמו שאין תוספת לשבת לישראל במקום מצוה כמש"כ במקומות הנ"ל · את אשר תאפו אפו. כבר נתפרש במסכת ביצה דף ט"ו דקאי על ש"ק · ולא כהראב"ע · אמנם יש להבין למאי אמר משה כך · אם ללמדנו שאסור לאפות בשבת · אלא"כ חדא שהרי לא ביאר איסור מלאכות השבת · ותו שכבר ביארנו שכאן לא היו אזהרות אלא מה שנוגע לענין וגם מה שסיים משה ואת כל העודף הניחו לכם למשמרת עד הבוקר. אינו מובן למאי סיים עד הבוקר הא כל היום מצותו באכילה ומיבעי לומר הניחו לכם על מחר אלא כך אמר משה שא"א לאכול בשבת אלא מה שהוכן על ש"ק · אבל אם לא הוכן וא"כ של ע"ש הוא א"א להניחו על מחר ויהי כמו בכל יום שמתקלקל הנותר למחר ולמד זה משה ממה שאמר ה' והכינו את אשר יביאו דוקא אם יכינו · ומש"ה אמר דהנאפה ומתבשל לשם שבת · א"צ הכנה עוד שהרי המעשה לש"ק הוא ההכנה · אבל הנותר בע"כ הניחו לכם למשמרת עד הבוקר שיהא הכנה כל הלילה · משא"כ משהאיר היום ולא הוכן הרי כבר נתקלקל אבל כל הלילה אע"ג שכבר קדש היום מ"מ כ"ז שראוי לאכילה כמו כל יום שנאכל בלילה שאחר היום. הרי שבת מכינה לעצמו · ואפשר להכין מלילה ליום · וע"ע להלן כ"ו : (כד) ולא הבאיש ורמה לא היתה בו · במכילתא והובא בפרש"י לעיל כ' מכאן ראיה שההבאשה קודם להתלעה · ומש"ה הפך סדר המקרא וירם תולעים ויבאש · והרמב"ן הקשה ע"ז שהתלעה לא היה בדרך הטבע וא"כ התליע קודם שהבאיש · ואדרבה הכי מוכח ממקרא זה · כי אלו לא היה מדים אלא א"כ עלה באשו · כשכתיב ולא הבאיש שוב לא נצרך להודיע שרמה לא היתה בו · ודברי רמב"ן נראים צודקים אבל עלינו להבין דעת תנא דמכילתא · וכך הענין דרמה משמעה קטנים מאד כמו רמה שבאדם והיא נעשית בכ"ד קודם הבאשה ג"כ · אבל תולעת משמעה הרוחשת הרבה וארוכה והיא נעשית אחר הבאשה והכי מתפרש מקרא אף כי אנוש רמה ובן אדם תולעה · ותניא באדר"נ פי"ט אף כי אנוש רמה בחיים זה כינים ובן אדם תולעה במותו זה שמרחישים במותו · והכי איתא בתמורה דף ל"א א' ע"ש · וידוע דבמותו הבשר נבאש תחלה ונעשה תולעים ועתה בזה המקרא דכתיב ורמה לא היתה בו ולא כתיב ותולעת לא היתה בו ודאי כהרמב"ן דכיון שלא הבאיש ידענו שלא התליע · אבל על רמה שנעשה מקודם הוצרך הכתוב לפרש · משא"כ במקרא דלעיל דכתיב וירם תולעים מבואר שנעשה תולעים ארוכים ומרחישים למרחוק כדאיתא במדרש שהביא הרמב"ן וזה היה לדעת המכילתא אחר הבאשה : וע"כ יש להפוך סדר הכתוב של וירם תולעים ויבאש · והוכחת המכילתא מהכתוב ולא הבאיש ורמה וגו' היינו מדכתיב ורמה ולא כתיב ותולעת · משמע דתולעת נעשה אחר הבאשה מש"ה לא הוצרך לכתוב ותולעת דממילא ידעינן ומש"ה הפך סדר הכתוב וירם תולעים לאשמעינן דרמה היתה מקודם הבאשה · וזה לשון וירם · ושמעתי בשם הגאון ר' שלמה מווילקאמיר ז"ל דלהכי נמסר ויבאש בפתח באתנחתא להורות על ההיפך וכמו שהיה כתוב ויבאש וירם תולעים · ומיהו הנ"ר ס"ל דלא כהמכילתא אלא בדרך נס התליע קודם הבאשה : (כה) ויאמר משה · כאן

מֹשֶׁה אִכְלֻהוּ הַיּוֹם כִּי־שַׁבָּת הַיּוֹם לַיהוָה הַיּוֹם לֹא
תִמְצָאֻהוּ בַּשָּׂדֶה׃ כו שֵׁשֶׁת יָמִים תִּלְקְטֻהוּ וּבַיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לֹא יִהְיֶה־בּוֹ׃ כז וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
יָצְאוּ מִן־הָעָם לִלְקֹט וְלֹא מָצָאוּ׃ ס כח וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה עַד־אָנָה מֵאַנְתֶּם לִשְׁמֹר מִצְוֺתַי
וְתוֹרֹתָי׃ כט רְאוּ כִּי־יְהוָה נָתַן לָכֶם הַשַּׁבָּת עַל־כֵּן
הוּא נֹתֵן לָכֶם בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לֶחֶם יוֹמָיִם שְׁבוּ ׀ אִישׁ
תַּחְתָּיו אַל־יֵצֵא אִישׁ מִמְּקֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי׃
ל וַיִּשְׁבְּתוּ הָעָם בַּיּוֹם הַשְּׁבִעִי׃ לא וַיִּקְרְאוּ בֵית־
יִשְׂרָאֵל אֶת־שְׁמוֹ מָן וְהוּא כְּזֶרַע גַּד לָבָן וְטַעְמוֹ
כְּצַפִּיחִת בִּדְבָשׁ׃ לב וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה מְלֹא הָעֹמֶר מִמֶּנּוּ לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם
לְמַעַן ׀ יִרְאוּ אֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הֶאֱכַלְתִּי אֶתְכֶם
בַּמִּדְבָּר בְּהוֹצִיאִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
לג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קַח צִנְצֶנֶת אַחַת וְתֶן־
שָׁמָּה מְלֹא־הָעֹמֶר מָן וְהַנַּח אֹתוֹ לִפְנֵי יְהוָה

ת"א ס' הזוהר פ' האזינו סוד שלש סעודות בשבת : ששת ימים. שבת פז : ויהי ביום. שבת קיח ערכין טו : עד אנה. בבא קמא נב סנהדרין יא : ראו כי ה'. עקרים מג פכ"ה : שבו איש. ערובין מח נא : אל יצא איש. ערובין יז נא ערכין טו ס' הזוהר פ' ויקהל : בדבש. יומא עה : ותן שמה. הוריות יב כריתות ה' : לפני ה'. הוריות שם כריתות שם :

רש"י

אכלהו היום וגו' · (מכילתא) שחרית שהיו רגילין לצאת וללקוט באו לשאול אם נצא אם לאו אמר להם את שבידכם אכלו לערב חזרו לפניו ושאלוהו מהו לצאת אמר להם שבת היום ראה אותם דואגים שמא פסק המן ולא ירד עוד אמר להם היום לא תמצאוהו מה ת"ל היום היום לא תמצאוהו אבל מחר תמצאוהו : (כו) וביום השביעי שבת · שבת הוא המן לא יהיה בו · ולא בא הכתוב אלא לרבות יום הכפורים וימים טובים (מכילתא) : (כח) עד אנה מאנתם · משל הדיוט הוא בהדי הוצא לקי כרבא ע"י הרשעים מתגנין הכשרין

העמק דבר

לא כתיב אליהם שיהא במשמע שאמר להנשיאים · משום שאמר היום לא תמצאוהו בשדה · והנשיאים הצדיקים בא להם המן בכל יום סמוך לאהליהם והרי ראו בשבת שאין שם מן · אלא נצרך לדבר לכל המון ישראל שמהם שטו ולקטו בשדה · והודיע שהיום לא ימצאהו · כי שבת היום לה' · כבר נתבאר שכסבור משה שאין בזה אזהרה לישראל אלא שבת היום לה' והוא ית' מכבדו ומקדישו בזה כמו שברכו בששת ימי בראשית : (כו) ששת ימים וגו' · כל המקרא נראה מיותר ובלי תוספת ענין · אבל קאי על אזהרה דלעיל

מֹשֶׁה אִכְלוּהִי יוֹמָא דֵין אֲרֵי שַׁבְּתָא יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ יוֹמָא דֵין לָא תַשְׁכְּחֻנֵּיהּ בְּחַקְלָא: כו שִׁתָּא יוֹמִין תִּלְקְטֻנֵּיהּ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבְּתָא לָא יְהֵי בֵיהּ: כז וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה נְפַקוּ מִן עַמָּא לְמִלְקַט וְלָא אַשְׁכָּחוּ: כח וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עַד אֵימָתַי אַתּוּן מְסָרְבִין לְמִטַּר פִּקּוֹדַי וְאוֹרָיְתָי: כט חֲזוֹ אֲרֵי יְיָ יְהַב לְכוֹן שַׁבְּתָא עַל כֵּן הוּא יָהֵיב לְכוֹן בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה לְחֵם תְּרֵין יוֹמִין תִּיבוּ אֱנָשׁ תְּחוֹתוֹהִי לָא יִפּוֹק אֱנָשׁ מֵאַתְרֵיהּ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה: ל וְנָחוּ עַמָּא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה: לא וּקְרוֹ בֵית יִשְׂרָאֵל יָת שְׁמֵיהּ מָנָּא וְהוּא כְּבַר זְרַע גִּידָּא חִוָּר וְטַעֲמֵיהּ כְּאִסְקְרִיטָוָן בִּדְבָשׁ: לב וַאֲמַר מֹשֶׁה דֵין פִּתְגָּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ מְלֵי עוּמְרָא מִנֵּיהּ לְמַטְּרָא לְדָרֵיכוֹן בְּדִיל דְּיֶחֱזוֹן יָת לַחְמָא דִי אוֹכֵלִית יַתְכוֹן בְּמַדְבְּרָא בְּאַפָּקוּתִי יַתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: לג וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן סַב צְלוֹחִית חֲדָא וְהַב תַּמָּן מְלֵי עוּמְרָא מַנָּא

רש״י

(ג״ק ג״ב): (כט) ראו · בעיניכם כי ה׳ בכבודו מזהיר אתכם על השבת שהרי נס נעשה בכל ערב שבת לתת לכם לחם יומים: שבו איש תחתיו · מכאן סמכו חכמים ד׳ אמות ליוצא חוץ לתחום ג׳ לגופו וא׳ לפישוט ידים ורגלים: אל יצא איש ממקומו · אלו אלפים אמה של תחום שבת ולא במפורש שאין תחומין אלא מדברי סופרים ועיקרו של מקרא על לוקטי המן נאמר: (לא) והוא כזרע גד לבן · עשב ששמו קול״יינדרי (קאריאנדער) וזרע שלו עגול ואינו לבן והמן היה לבן ואינו נמשל לזרע גד אלא לענין העגול כזרע גד היה והוא לבן: כצפיחת · בצק שמטגנין אותו בדבש וקורין לו אסקריטין בלשון משנה והוא תרגום של אונקלוס: (לב) למשמרת · לגניזה: לדרתיכם · בימי ירמיהו כשהיה ירמיהו מוכיחם למה אין אתם עוסקים בתורה והם אומרים נניח מלאכתנו ונעסוק בתורה מהיכן נתפרנס הוציא להם צנצנת המן אמר להם אתם ראו דבר ה׳ שמעו לא נאמר אלא ראו בזה נתפרנסו אבותיכם הרבה שלוחין יש לו למקום להכין מזון ליראיו: (לג) צנצנת · צלוחית של חרס כתרגומו: והנח אתו לפני ה׳ · לפני הארון ולא נאמר מקרא זה

העמק דבר

דלעיל שהזהיר להכין מע״ש לש״ק · ובל״ז יתקלקל שהרי נלקט על ע״ש. ואמר דזה אינו אלא בע״ש הראשון שלא ידע לישראל מענין השבת אבל מכאן ואילך תדעו אשר ששת ימים תלקטוהו וביום השביעי וגו׳ ואם כן בשעת לקיטה נלקט על שבת · ואין לך הכנה יותר מזה: (כח) עד אנה מאנתם וגו׳ · כבר נתבאר דעת חז״ל בפ׳ החובל וברבה · ולפי הפשט היה התרעומת על משה שאמר כי זה הענין מורה על שהוא שבת לה׳ · והוא ית׳ קדשו במן · אבל לבד ענין המן עדיין לא נזהרו ישראל על השבת עד שיבואו להר סיני ע״ז התרעם הקב״ה שמזה מוכיח כמה קשה עליכם לקבל מצותי ותורתי · היינו מה שכבר למדו במרה דיני שבת בתורה שבע״פ כדאיתא בסנהדרין דף נ״ו ובס״ע. דאלו היה נוח עליכם היה לכם להבין שלא כן הוא: (כט) ראו · זהו דבר משה לישראל והכי תניא במכילתא אמר להם משה לישראל הזהרו והכי מוכח מלשון המקרא כי ה׳ וגו׳ על כן הוא וגו׳ ואחר שדבר ה׳ למשה עד אנה וגו׳ התבונן משה עה״ד והורה גם לישראל: כי ה׳ נתן לכם השבת. פי׳ במכילתא שתשמרוה. והכונה לא כמו שאמרתי שכפולת המן הוא משום שהשבת קודש לה׳ אבל אתם אין מוזהרין עדיין· אלא בשבילכם נעשה כן כדי שתהלו מעתה לשמור את השבת כהלכתו וסבית משה ראיה לדבר · ע״כ הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים · דיוק לחם יומים ולא לחם לשני ימים ללמדנו שירד הלחם על השני ימים בפעם אחת כי משום קדושת שבת לה׳ היה די שירד בשתי פעמים על ע״ש בפ״ע ועל ש״ק בפ״ע · אבל עתה שירד בשבילכם ע״כ הוא נותן השני עומרים בפעם אחת כדי שתבינו להפריש גם מעומר של ע״ש על שבת · או תוכלו להניח כל השני עומרים על שבת · הרי מוכח דזהו בשבילכם. ע״כ שבו איש וגו׳ · הרי אתם מוזהרים בעשה ול״ת · ודייק עוד הוא נותן ולא אמר נתן שהרי כבר נתן אלא בשביל שהוא שומר שלא יהי׳ נרקב ונפסד: (לב) ויאמר משה · לכל ישראל להודיעם מזה מוסר ותוכחה לשקידת התורה שהרי לא ניתן המן אלא בשביל זה · כדתניא במכילתא לא ניתנה תורה אלא לאוכלי מן · ומש״ה בשביל משה ירד המן שמשה נתן נפשו שיהיו ישראל שוקדים בתורה כאשר יבואר בס׳ דברים · והוכיח לישראל מזה שצוה ה׳ להניח למשמרת מלא העומר להראות לדורות כי הקב״ה מסייע למי שנותן נפשו לשקידת התורה ואע״ג שאינו באופן נעלה כזה מ״מ השגחתו הפרטית ישנו בכל דור שלא יהיו מפריעים לשקידה ומסירים ממנו עול ד״א · הוא עסק פרנסה: (לג) לפני ה׳ · לא נתבאר מהו לפני ה׳ כאן · ובת״כ

לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם׃ לד כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה וַיַּנִּיחֵהוּ אַהֲרֹן לִפְנֵי הָעֵדֻת לְמִשְׁמָרֶת׃ לה וּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת־הַמָּן אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד־בֹּאָם
אֶל־אֶרֶץ נוֹשָׁבֶת אֶת־הַמָּן אָכְלוּ עַד־בֹּאָם אֶל־
קְצֵה אֶרֶץ כְּנָעַן׃ לו וְהָעֹמֶר עֲשִׂרִית הָאֵיפָה הוּא׃ פ
שביעי יז א וַיִּסְעוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּדְבַּר־
סִין לְמַסְעֵיהֶם עַל־פִּי יְהוָה וַיַּחֲנוּ בִּרְפִידִים וְאֵין
מַיִם לִשְׁתֹּת הָעָם׃ ב וַיָּרֶב הָעָם עִם־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ
תְּנוּ־לָנוּ מַיִם וְנִשְׁתֶּה וַיֹּאמֶר לָהֶם מֹשֶׁה מַה־
תְּרִיבוּן עִמָּדִי מַה־תְּנַסּוּן אֶת־יְהוָה׃ ג וַיִּצְמָא שָׁם
הָעָם לַמַּיִם וַיָּלֶן הָעָם עַל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה
הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָמִית אֹתִי וְאֶת־בָּנַי וְאֶת־
מִקְנַי בַּצָּמָא׃ ד וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר מָה
אֶעֱשֶׂה לָעָם הַזֶּה עוֹד מְעַט וּסְקָלֻנִי׃ ה וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם וְקַח אִתְּךָ מִזִּקְנֵי

ת"א לדרתיכם. הוריות שם כריתות שם: ובני ישראל. קדושין לח: והעמר · ערובין פג: ויחנו ברפידים · ערכין טו:
רפידים. סנהדרין קו בכורות ה': וירב העם עם. ערכין שם:

ר ש " י

עד שנבנה אהל מועד אלא שנכתב כאן בפרשת המן: (לה) ארבעים שנה · והלא חסר ל' יום שהרי בט"ו באייר ירד להם המן החלה ובט"ו בניסן פסק שנאמר (יהושע ה יב) וישבות המן ממחרת אלא מגיד שהעוגות שהוציאו ישראל ממצרים טעמו בהם טעם מן: אל ארץ נושבת · לאחר שעברו את הירדן (קדושין לח) (ס"א שאותה שבעבר הירדן מיושבת וטובה שנאמר (דברים כה) אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן ותרגום של נושבת יתבתא ר"ל מיושבת רש"י ישן): אל קצה ארץ כנען · בתחלת הגבול קודם שעברו את הירדן והם ערבות מואב · נמצאו מכחישין זה את זה אלא בערבות מואב כשמת משה בז' באדר פסק המן מלירד ונסתפקו ממן שלקטו בו ביום עד שהקריבו העומר בט"ז בניסן שנא' (יהושע ה' יא) ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח: (לו) עשרית האיפה · האיפה שלש סאין והסאה ו' קבין והקב ד' לוגין והלוג ו' ביצים נמצא עשירית האיפה מ"ג ביצים וחומש ביצה והוא שיעור לחלה ולמנחות: יז (ב) מה תנסון · לומר היוכל לתת מים בארץ ציה: (ד) עוד מעט · אם אמתין עוד מעט וסקלוני: (ה) עבר לפני העם · וראה אם יסקלוך למה הוצאת לעז על בני: וקח אתך מזקני ישראל · לעדות שיראו שעל

העמק דבר

ובת"כ משתנה לפי הענין זה הלשון ע"ז בא לומר · (לד) כאשר צוה ה' אל משה. בקבלה בע"פ פירש לו הכונה: ויניחהו אהרן לפני העדות. האי לפני ה' היינו בקדשי קדשים לפני הארון · ובא

ללמד דהתורה גרמה לזה ולא עבודת הקרבנות שבמשכן כמו לדורות בא"י שהיה עבודת המזבח מזין את ישראל כמש"כ כ"פ · אבל זה אינו אלא לפרנסה טבעית · ומש"ה נקראת עבודה כמו עובד אדמתו

וְאַצְנַע יָתֵיהּ קֳדָם יְיָ לְמַטְּרָא לְדָרֵיכוֹן : לד כְּמָא דְפַקֵּד יְיָ לְמשֶׁה וְאַצְנְעֵיהּ אַהֲרֹן קֳדָם סַהֲדוּתָא לְמַטְּרָא : לה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲכַלוּ יָת מַנָּא אַרְבְּעִין שְׁנִין עַד דְעָלוּ לַאֲרַע יָתֶבְתָּא יָת מַנָּא אֲכַלוּ עַד דְאָתוֹ לְסִיָפֵי אַרְעָא דִכְנָעַן : לו וְעוּמְרָא חַד מִן עַסְרָא בִּתְלַת סְאִין הוּא : א וּנְטַלוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמַּדְבְּרָא דְסִין לְמַטְלָנֵיהוֹן עַל מֵימְרָא דַיְיָ וּשְׁרוֹ בִּרְפִידִים וְלֵית מַיָּא לְמִשְׁתֵּי עַמָּא : ב וּנְצָא עַמָּא עִם משֶׁה וַאֲמַרוּ הֲבוּ לָנָא מַיָּא וְנִשְׁתֵּי וַאֲמַר לְהוֹן משֶׁה מָה אַתּוּן נָצַן עִמִּי מָה אַתּוּן מְנַסַּן קֳדָם יְיָ : ג וּצְחִי תַמָּן עַמָּא לְמַיָּא וְאִתְרָעַם עַמָּא עַל משֶׁה וַאֲמַר לְמָא דְנַן אַסֵּיקְתָּנָא מִמִּצְרַיִם לְקַטָּלָא יָתִי וְיָת בְּנַי וְיָת בְּעִירַי בְּצַחוּתָא : ד וְצַלִּי משֶׁה קֳדָם יְיָ לְמֵימַר מָה אַעְבֵּד לְעַמָּא הָדֵין עוֹד זְעֵיר פּוֹן וְיִרְגְּמֻנַּנִי : ה וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה עֲבַר קֳדָם עַמָּא וְסַב עִמָּךְ מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל וְחוּטְרָךְ דִּי מְחֵיתָא

העמק דבר

ישבעו לחם · אבל במדבר היה המזון נסיי ורק בשביל זכות התורה והקרבנות לא בא אלא בשביל יעוד כמש"כ בפ' תצוה ובכ"מ ובא ללמדנו דעסק התורה מזין גם באופן למעלה מה"ט אם השעה צריכה לכך · ובשביל זה הונח לפני העדות שהמה למעלה מה"ט : (לה) עד בואם אל ארץ נושבת · היינו בסמוך לביאת הארץ שבאו לארץ מיושבת של אדום ומואב ושמה קצו ההדיוטים בו וקראו לו לחם הקלקל . ואף על גב שנענשו ע"ז מ"מ לא היה נות עוד להם המן ואכלו מתבואת היישוב : את המן אכלו וגו' · הכשרים שבדור שחבבו את המן אכלוהו עד בואם אל קצה ארץ כנען · והיינו שהקדים הכתוב כאן את המן לאכלו · דידוע כי התיבה הראשונה הוא נושא המאמר כמש"כ בס' בראשית מ"ג ע"ז . והוא הדיוק את המן שחביב על המשכיל אכלו וגו' :

כ (א) ויסעו כל עדת וגו' · לא כמו שהיה מאילם דכתיב ויסעו מאילם ויבאו כל עדת ב"י וגו' דמבואר מזה שהנסיעה לא היה ביחד וכמש"כ לעיל אבל במסעם ממדבר סין לא נתפרדו בכל הדרך והטעם אולי יראו שלא ימצאו מן כ"א סביב המחנה שעם משה או משום שקבלו מצות שבת ונזהרו מלהפרד זמ"ז כדי שלא תהיה ביאת ש"ק במפגע אם הכי השעה צריכה להתחבר ולהתראות עם משה : ואין מים לשתות העם · לשם מיבעי או לשתיית העם אלא בא ללמד כי באמת עוד לא צמאו כלל וכמו במדבר שור כמש"כ לעיל ט"ו כ"ד אבל העם אמרו כי אין מים לשתות ומשה הבין הדבר ע"כ אמר (ב) מה תריבון עמדי · לאיזה תועלת הלא אוכל לעשות מאומה מבלי דבר ה' · ואם רצונכם להגיש התלונה לפני ה' · מה תנסון את ה' · הלא הוא יודע שאין אתם צמאין רק אתם חפצים לנסותו · ובזה שתקו : (ג) ויצמא שם העם למים · הגיע עונש המנסים שהשיגם צמאון באמת וכדתנן שלהי מס' פאה מי שא"צ ליטול ונוטל אינו מת מן הזקנה עד שיהי' נצרך לבריות שנא' ודורש רעה תבואנו · והכי תניא בכתובות דף ס"ח המסמא את עינו והמצבה את כריסו כו' אינו נפטר מן העולם עד שיבא לידי כך · וכך הגיע להקובלים על צמאון בחנם שהגיעו לידי כך אלא לדורות אין העונש בא מיד אלא בימי זקנה · משא"כ במדבר במקום גלוי שכינה הגיע הדין מיד · וכדבר ה' במן שיהי' דבר יום ביומו · וכמש"כ שם : למה זה העליתנו ממצרים להמית אותי · לא אמרו הוצאתנו ממצרים כלשון התלונה לעיל י"ד י"א ט"ז ג' . דבאמת כבר האמינו בה' שברצונו יצ' יצאו וכמש"כ לעיל בתלונה שלפני המן . אלא שתלונו על משה שבסיבתו כונס מתנהגים למעלה מן הטבע כאשר כן הוא באמת ומש"ה מי שאינו ראוי למעלה זו שנדרשת זהירות יתירה הרי הוא חסר צרכיו וזה גורם להמית אותי וגו' · ומש"ה התלו בל"ר העליתנו היינו כל הקהל וסיימו בל"י להמית אותי היינו כל יחיד המתלונן על עצמו · ובזה מובן מה שכאן התלוננו על משה לבדו ולא על אהרן משום שהבינו שרק מדת משה הביאם לזה : ואת בני ואת מקני · באמת לא היו הבנים והמקנה צמאים כאשר יבואר בסמוך אלא כדי להגדיל התלונה או מפני הבושה שאם יאמרו שרק המה צמאים יהא ניכר שהוא מפני החטא · ע"כ אמרו כי גם בניהם ומקניהם צמאים : (ד) ויצעק משה · אין לשון ויצעק מורה כ"א על תפלה וכאן לא כתיב אלא דברי תרעומות והכי מיבעי ויאמר משה כמו בס' במדבר י"א י"א בטעם דמתאוים אלא מכאן למדו חז"ל במכילתא שהתפלל משה על המים כמשמעו והכי תניא ויצעק משה ללמדך שבחו של משה שלא אמר הואיל שהם מדיינין עמי איני מבקש עליהם רחמים אלא ויצעק משה · אלא בתוך התפלה היה גם דברים אלו שיעשה למענו שהרי הוא מסוכן ובאו הדברים בכתוב מפני התשובה של ה' : (ה) עבור לפני העם . לא כמו שאתה חושב עוד מעט וסקלוני לא כן הוא ועבידי אינשי דגזמי ולא עבדי · ועבור

יִשְׂרָאֵל וּמַטְּךָ אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ אֶת־הַיְאֹר קַח בְּיָדְךָ וְהָלָכְתָּ׃ ו הִנְנִי עֹמֵד לְפָנֶיךָ שָּׁם ׀ עַל־הַצּוּר בְּחֹרֵב וְהִכִּיתָ בַצּוּר וְיָצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם וְשָׁתָה הָעָם וַיַּעַשׂ כֵּן מֹשֶׁה לְעֵינֵי זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ז וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם מַסָּה וּמְרִיבָה עַל־רִיב ׀ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נַסֹּתָם אֶת־יְהוָה לֵאמֹר הֲיֵשׁ יְהוָה בְּקִרְבֵּנוּ אִם־אָיִן׃ פ ח וַיָּבֹא עֲמָלֵק וַיִּלָּחֶם עִם־יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִם׃ ט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בְּחַר־לָנוּ אֲנָשִׁים וְצֵא הִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק מָחָר אָנֹכִי נִצָּב עַל־רֹאשׁ הַגִּבְעָה וּמַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדִי׃ י וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כַּאֲשֶׁר אָמַר־לוֹ מֹשֶׁה לְהִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק וּמֹשֶׁה אַהֲרֹן וְחוּר עָלוּ רֹאשׁ הַגִּבְעָה׃ יא וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגָבַר יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ וְגָבַר

ת"א ומטך אשר. סנהדרין לט: הנני עמד. מגילה פו: והכית בצור. שם: היש ה'. ס' הזוהר אדרת נשא: ויבא עמלק. שבת קיח מגילה ל לא: בעמלק מחר. יומא יב: והיה כאשר. ר"ה כט:

רש"י

ידך המים יוצאים מן הצור ולא יאמרו מעינות היו שם מימי קדם: ומטך אשר הכית בו את היאור. מה תלמוד לומר אשר הכית בו את היאור אלא שהיו ישראל אומרים על המטה שאינו מוכן אלא לפורענות בו לקה פרעה ומצרים כמה מכות במצרים ועל הים לכך נאמר אשר הכית בו את היאור יראו עתה שאף לטובה הוא מוכן: (ו) והכית בצור. על הצור לא נאמר אלא בצור מכאן שהמטה היה של מין דבר חזק ושמו סנפירינון והצור נבקע מפניו: (ח) ויבא עמלק וגו'. סמך פרשה זו למקרא זה לומר תמיד אני ביניכם ומזומן לכל צרכיכם ואתם אומרים היש ה' בקרבנו אם אין. חייכם שהכלב בא ונושך אתכם ואתם צועקים לי ותדעו היכן אני. משל לאדם שהרכיב בנו על כתפו ויצא לדרך היה אותו הבן רואה חפץ ואומר אבא טול חפץ זה ותן לי והוא נותן לו וכן שניה וכן שלישית פגעו באדם אחד אמר לו אותו הבן ראית את אבא אמר לו אביו אינך יודע היכן אני השליכו מעליו ובא הכלב ונשכו: (ט) בחר לנו. לי ולך השוהו לו מכאן אמרו חכמים יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך. וכבוד חבירך כמורא רבך מניין שנאמר (במדבר י"ב י"א) ויאמר אהרן אל משה בי אדני והלא אהרן גדול מאחיו היה ועושה את חבירו כרבו. ומורא רבך כמורא שמים מניין שנאמר (שם י"א כ"ח) אדני משה כלאם כלם מן העולם חייבין הם כליה המורדים בך כאלו מרדו בהקב"ה: וצא הלחם. צא מן הענן והלחם בו (מכילתא): מחר. בעת המלחמה אנכי נצב: בחר לנו אנשים. גבורים ויראי חטא שתהא זכותן מסייעתן. דבר אחר בחר לנו אנשים שיודעין לבטל כשפים לפי שבני עמלק מכשפין היו: (י) ומשה אהרן וחור. מכאן לתענית שצריכים שלשה לעבור לפני התיבה שבתענית היו שרויים: חור. בנה של מרים היה וכלב בעלה: (יא) כאשר ירים

העמק דבר

לפני העם ותראה שלא יגע בך אדם לרעה ח"ו. ויש לפרש דא"ל וקח אתך מזקני ישראל. אם אתה ירא לעבור לפני העם הם יהיו לשמירה עליך שלא יקלו בכבודך וכך מורה הנגינה: ומטך אשר הכית וגו'. בסנהדרין דף נ"ט יליף מכאן דהמעשה את חבירו לדבר מצוה כאלו עשה בעצמו. מדכתיב אשר

בֵּיהּ יַת נַהֲרָא סַב בִּידָךְ וְתֵיזִיל: ו הָא אֲנָא קָאֵים קֳדָמָךְ תַּמָּן עַל טִינָּרָא בְּחוֹרֵב וְתִמְחֵי בְטִינָּרָא וְיִפְּקוּן מִנֵּיהּ מַיָּא וְיִשְׁתֵּי עַמָּא וַעֲבַד כֵּן מֹשֶׁה לְעֵינֵי סָבֵי יִשְׂרָאֵל: ז וּקְרָא שְׁמָא דְאַתְרָא נַסֵּיתָא וּמַצּוּתָא עַל דִּנְצוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל דְּנַסִּיאוּ קֳדָם יְיָ לְמֵימַר הַאִית שְׁכִינְתָּא דַיְיָ בֵּינָנָא אִם לָא: ח וַאֲתָא עֲמָלֵק וַאֲגִיחַ קְרָבָא עִם יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִים: ט וַאֲמַר מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ בְּחַר לָנָא גֻּבְרִין וּפוֹק אֲגַח קְרָבָא בַּעֲמָלֵק מְחַר אֲנָא קָאֵים עַל רֵישׁ רָמְתָא וְחוּטְרָא דְאִתְעֲבִידוּ בֵיהּ נִסִּין מִן קֳדָם יְיָ בִּידִי: י וַעֲבַד יְהוֹשֻׁעַ כְּמָא דַאֲמַר לֵיהּ מֹשֶׁה לְאַגָּחָא קְרָבָא בַּעֲמָלֵק וּמֹשֶׁה אַהֲרֹן וְחוּר סְלִיקוּ לְרֵישׁ רָמְתָא: יא וַהֲוָה כַּד מָרֵים מֹשֶׁה יְדוֹהִי וּמִתְגַּבְּרִין דְּבֵית

העמק דבר

הכית והלא אהרן הכה. וכבר ביארנו לעיל ז' י"ז שהיה באמת מטה אהרן ולא מטה משה וגם ביארנו מנ"ל להגמ' זה. וא"כ יש לתת טעם שבחר הקב"ה במטה אהרן. והוא ע"פ דתנן במס' אבות והובא בפסחים פ"ה דבאר הלז הוא מדברים שנבראו בע"ש בה"ש אלא שלא נתגלה עד היום. ואם כן אינו נס ממש בשינוי טבע הבריאה שהרי מי שברא כל הטבע ברא זה הסלע והרי נשאר הסלע קיים ומוציא מים כדאיתא בשבת פ"ב וע"ע מש"כ בס' במדבר בפ' מי מריבה מש"ה לא בא ע"ז מטה משה שנוצר לשדוד הטבע ממש. אבל במטה אהרן לא נעשה גם היאור ג"כ בשלמות כמש"כ במכת דם זהו דעת חז"ל בגמ'. אבל ברבה שהביא רש"י חולק ע"ז וס"ל דמטה משה היה וכבר ביארנו שם במכת דם שגם משה הכה במטהו וע"י נהפך לדם ממש ע"ש: (ו) הנני עומד וגו'. כדי שידע איזה צור נגזר עליו מששת ימי בראשית להיות באר: ושתה העם. ולא אמר ה' המה ובניהם ובעירם. כמו שאמר בפ' חקת והשקית את העדה ואת בעירם אלא הודיע הקב"ה בזה כי שקר טענו ולא היה צמאון אלא להם שדרשו רעה ותבואה: ויעש כן משה לעיני זקני ישראל. משה עשה מדעתו לחלוק כבוד לזקנים וגם שלא ידעו כי לקח אותם לשמירה עליו כדבר ה' אלא לצורך הענין: (ז) מסה ומריבה. הזכיר עון החמור קודם. שהרי המסה היה את ה' והמריבה עם משה וחזר ופירש כסדר החטא דמתחלה רבו ב"י ואח"כ נסו. ויותר טוב לומר דמש"ה כתיב ועל נסותם וגו' בסוף כדי לסיים היש ה' בקרבנו אם אין ולסמוך לזה פרשת ויבא עמלק. שבשביל זה הענין הגיע להם מלחמת עמלק כאשר יבואר: היש ה' בקרבנו אם אין. הדבר פלא איך נסתפקו אחרי רואם עמוד אש וענן ועוד הרבה נסים דכ"ע ידעי דלא עביד אלא קוב"ה. וגם כבר כתיב ויאמינו בה' ובמשה עבדו. אמנם יש ע"ז שני אופנים לודקים. חדא שידעו היטב שבעת ה' הולך עמם ועושה נסים: אבל כ"ז אינו אלא בעוד משה חי וקים והקב"ה מוליך לימין משה זרוע תפארתו. אבל לא לעולם הוסן משה קיים בישראל. ואנו מחויבים להאמין שגם בלי נסים נגלים הקב"ה והשגחתו שורה בקרבנו. ועל דבר זה נסתפקו היש ה' בקרבנו בלי כח משה. ומשגיח עלינו בהליכות הטבע ובשביל חסרון אמונה זו בא מלחמת עמלק ביחוד כאשר יבואר לפנינו. שנית נסתפקו אם יודע ה' מה שבקרבם אם למאים המה או לא. וכ"ה ברבה היש ה' בקרבנו במעים שלנו. ובאמת שני האופנים הללו תלוים זב"ז. אם הקב"ה יודע מחסור כל אדם ממילא מובן שיכול לתקנו בהשגחתו. אע"ג שאינו ראוי לנס נגלה. וע"ע ס' דברים כ"ה י"ז בענין סמיכת פ' משקלות לזכירת עמלק: (ח) ויבא עמלק. סיבת התעוררות עמלק ביחוד להלחם בישראל יבואר לפנינו פסוק י"ד: (ט) ויאמר משה אל יהושע. רצה משה רבינו להראות לישראל כח השגחת ה' עליהם גם בלי נס נגלה ע"כ סידר מלחמה זו בדרך הטבע. וכאשר לא נוצר משה רבינו לכך. ע"כ צוה את יהושע: בחר לנו אנשים. גבורים כדרך מלחמה בדה"ע ובת"י אי' אלו בעלי פקודיא. היינו גבורים במלחמתה ש"ת. שהמה מסוגלים ביחוד למלחמה טבעית כמש"כ כ"פ: מחר. שהיה נדרש הכנה למלחמה לפקוד האנשים וכדומה. ע"כ ראה להעביר המלחמה על מחר. אנכי נצב על ראש הגבעה ומטה האלהים בידי. באמת לא השתמש באותו מעשה במטה כלל. אבל הודיע ליהושע שיהא לבו חזק במלחמה טבעית. כי אע"ג שאם חלילה לא יהיה כדאי שיתגברו ישראל ע"י מלחמה טבעית. באשר אולי לא ישעבדו לבבם לאביהם שבשמים כאשר יבואר לפנינו. מכ"מ לא יפלו לשחת ח"ו. כ"א אז יהא מוכרח להתגבר ע"י המטה והוא נס נגלה. כי לא יטוש ה' את עמו. וכיב"ז היה במי מריבה כי היה צווי הקב"ה להוציא מים ע"י א' משני אופנים או בדה"ע או בדרך נס כאשר יבואר בהגיענו לשם ברחמי שמים. אלא דשם לא הצליח למשה לעשות בדה"ע. וכאן הצליח יהושע ואנשיו ונתגברו בהשגחה פרטית לפי חרב. משום שהשתעבדו לבבם לאביהם שבשמים ונתגברו: (י) ומשה אהרן וחור. תניא במכילתא והובא בכ"ן במס' תענית שמשה רבינו גזר ת"צ. ומשה עלה להתפלל עם אהרן וחור. ומכאן

אמרו

עֲמָלֵק׃ יב וִידֵי מֹשֶׁה כְּבֵדִים וַיִּקְחוּ־אֶבֶן וַיָּשִׂימוּ תַחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ וְאַהֲרֹן וְחוּר תָּמְכוּ בְיָדָיו מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה עַד־בֹּא הַשָּׁמֶשׁ׃ יג וַיַּחֲלֹשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת־עֲמָלֵק וְאֶת־עַמּוֹ לְפִי־חָרֶב׃ פ

מפטיר יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כְּתֹב זֹאת זִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר וְשִׂים בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ כִּי־מָחֹה אֶמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם׃ טו וַיִּבֶן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יְהוָה ׀ נִסִּי׃ טז וַיֹּאמֶר כִּי־יָד עַל־כֵּס יָהּ

ת"א וידי משה. ברכות נד תענית יא: ויחלש יהושע. זבחים קטז: כתב זאת. מגילה ז יח: ויקרא שמו ה'. עקרים מב פכ"ח: כי יד על כס. ברכות נח סנהדרין כ:

רש"י

משה ידו. וכי ידיו של משה נוצחות היו המלחמה וכו' כדאיתא בר"ה: (יב) וידי משה כבדים. בשביל שנתעצל במצוה ומנה אחר תחתיו נתייקרו ידיו: ויקחו. אהרן וחור: אבן וישימו תחתיו. ולא ישב לו על כר וכסת אמר ישראל שרויין בצער אף אני אהיה עמהם בצער: ויהי ידיו אמונה. ויהי משה ידיו באמונה פרושות השמים בתפלה נאמנה ונכונה: עד בא השמש. שהיו עמלקין מחשבין את השעות באיצטרו"לוגיאה באיזו שעה הם נוצחים והעמיד להם משה חמה וערבב את השעות: (יג) ויחלש יהושע. (תנחומא) חתך ראשי גבוריו ולא השאיר אלא חלשים שבהם ולא הרגם כלם מכאן אנו למדים שעשו על פי הדבור של שכינה: (יד) כתב זאת זכרון. שבא עמלק להזדווג לישראל קודם לכל האומות (מכילתא): ושים באזני יהושע. המכניס את ישראל לארץ שיצוה את ישראל לשלם לו את גמולו כאן נרמז לו למשה שיהושע מכניס את ישראל לארץ: כי מחה אמחה. לכך אני מזהירך כן כי חפץ אני למחותו: (טו) ויקרא שמו. של מזבח: ה' נסי. הקב"ה עשה לנו כאן נס גדול. לא שהמזבח קרוי ה' אלא המזכיר שמו של מזבח זוכר את הנס שעשה המקום ה' הוא נס שלנו: (טז) ויאמר. משה: כי יד על כס יה. ידו של הקב"ה

העמק דבר

אמרו אין פותחין משלשה ב"א עוברין לפני התיבה בת"צ (א): (יב) וידי משה כבדים וגו'. באשר היה משה גבוה בקומתו מאהרן וחור כדאי' פ' המגיע שהיה עשר אמות. ע"כ לא יכלו לתמוך ידיו בעמדו. מש"ה הביאו אבן וישב עליה (שמעתי): עד בא השמש. לפי הפשט הוא עד סוף היום ונגמר המלחמה. וכ"ה במכילתא דמלכות חייבת זו היתה עושה מלחמה משחרית לערבית. ועדיין יש לדקדק דהיה ראוי לכתוב עד הערב. אלא בא לרמז כונה אחרת ג"כ. דהליכות הטבע בלי השגחה פרטית נמשל לשמש. וע"ז אמר קהלת מה יתרון לאדם שיעמול תחת השמש. פי' למי שהולך בטבע פשוטה בלי השגחה. והטעם לזה המשל משום שכח וגבורה נתן הקב"ה לשמש. להיות מושלת בתבל יותר מכל כוכבי לכת. וע"כ היא נקראת בס' ירמיה מלכת השמים. ואוה"ע הראשונים כולם השתחוו לשמש כידוע. ובשעה שהקב"ה מסתיר פניו בעוה"ז והטבע שולטת בעולם תקפה. מכונה זו השעה צהרים כמו שהשמש בעוז חומה אז. וע"ז השעה כתיב בשיר הקדוש. הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה איכה תרבין בצהרים. ולהיפך לע"ל כשיקוים והיה ה' למלך על כה"א. ואז יהי כל הליכות הטבע בהשגחה פרטית. מכונה אז בעת בוא השמש. שאין כח לשמש לעשות בטבעה בלי השגחה ממנו ית'. אמנם בין כה וכה. תלוי בהסתכלות ישראל כלפי מעלה. ובהשתעבדות לבבם לאביהם שבשמים כמו שהיה ביומו של עמלק. וזהו דבר הכתוב. ויהי ידיו. של משה. במה שנעשה ע"י הגבהתם והפלתם. אמונה. בלב

הרחב דבר

(א) והנה לא ראינו שנהג כן משה במלחמת סיחון ועוג אף שהיו גבורים מעמלק. כי באמת משה לבדו במקום שבעים וחד קאי כדאיתא בסנהדרין דט"ז ב'. ומכש"כ לענין תפלה לפני ה'. אבל בזה המקום שהי' צורך השעה להיות מלחמה טבעית. ע"כ עשה משה כמו שכל ישראל ינהגו לדורות. ואפילו בשעה שבטוחים שיתגברו במלחמה הכרח להתפלל כמש"כ לעיל י"ד ט"ו. ובס' דברים ל"ג ז'. ובדברינו יתיישב הא דתנן בר"ה פ"ג. והי' כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכי

יִשְׂרָאֵל וְכַד מָנַח יְדוֹהִי וּמִתְגַּבְּרִין דְּבֵית עֲמָלֵק׃ יב וִידֵי מֹשֶׁה יְקָרָן וּנְסִיבוּ אַבְנָא וְשַׁוִּיאוּ תְּחוֹתוֹהִי וִיתֵב עֲלַהּ וְאַהֲרֹן וְחוּר סְעִידִין בִּידוֹהִי מִכָּא חָד וּמִכָּא חָד וַהֲוָאָה יְדוֹהִי פְּרִישָׂן בִּצְלוֹ עַד דְּעָאל שִׁמְשָׁא׃ יג וְתַבַּר יְהוֹשֻׁעַ יָת עֲמָלֵק וְיָת עַמֵּיהּ לְפִתְגָם דְּחָרֶב׃ יד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּתַב דָּא דּוּכְרָנָא בְּסִפְרָא וְשַׁוִּי קֳדָם יְהוֹשֻׁעַ אֲרֵי מִמְחָא אֶמְחֵי יָת דּוּכְרָנָא דַּעֲמָלֵק מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא׃ טו וּבְנָא מֹשֶׁה מַדְבְּחָא וּפְלַח עֲלוֹהִי קֳדָם יְיָ דַּעֲבַד לֵיהּ נִסִּין׃ טז וַאֲמַר בִּשְׁבוּעָה אֲמִירָא דָּא מִן קֳדָם

העמק דבר

ישראל: עד בא השמש · עד אשר ישתקע הליכות הטבע בלי השגחה פרטית · וכאשר יהיו כל אוה"ע יודעים ומכירים את מלכות שמים יה' לא יהיו ישראל נצרכים לזכור מה שנעשה ע"י ידיו של משה · ולהאמין בדבר שאז יהי' ידוע וגלוי בעליל לכל אוה"ע ג"כ: (יג) לפי הרב · לא במגפה ובמהומה כדרך מלחמות ה' לישראל אלא במלחמת תנופה בחרב · ומה' המלחמה להחלים ולהגביר: (יד) כתב זאת זכרון בספר · מה שאומר לך כי מחה אמחה וגו' תכתוב בספר וגם ושים באזני יהושע · זה הענין ולפי הנראה הוא מיותר · שהרי כל דבר ה' למשה נכתב בספר התורה גם בלי דבר ה' שיכתוב לזכרון וגם ענין שים באזני יהושע אינו מבואר · אבל מתחלה יש לבאר גוף המאמר כי מחה אמחה את זכר עמלק · אם הכונה למלכות עמלק · על מה קבעו חז"ל מצות זכירה זו לדורות אחר שכבר נמחית מלכות הרשעה זו מה"ע · ואם אפי' יש איזה אנשים מזרע אומה זו בעולם מה זה ענין · ואם הכונה שיהא נשכח שמו וזכרו · זה א"א כלל · שהרי התורה נצחית והיא מזכרתו · אלא ע"כ הכונה תעודת עמלק בעולם · דזה ברור שלא לחנם התגרה עמלק עם ישראל · אשר בלי ספק לא נעלם ממנו כי לא בנקל יהי' יוכל לו · והלא מתעבר על ריב לא לו · אלא משום שראשית גוים עמלק · כדבר בלעם בעת הופע עליו אור רוה"ק · וע"כ אין הכונה שהיא האומה היותר מנלחת ומאושרת בעולם שהרי מעולם לא היה עמלק כ"א ממלכה שפלה · אלא הענין דכמו שהיה מלחמת אמרפל וחבריו על א"א ביחוד כמו שנתבאר מדיוק המקראות בס' בראשית · והוא משום שידעו שעל ידו נעשה עין משפט היינו להוריד השגחה עליונה ע"פ המעשים · כך מאז יצאו ישראל ממצרים ומוכן היה לקבל את התורה · הרע לאוה"ע ביותר · ועמלק הוא ראשית גוים השונא את ההשגחה תכלית שנאה (א). והבטיח הקב"ה כי תגיע שעה שימחה זכר עמלק היינו תכלית תעודתו שתהי' הליכות הטבע חפשי בלי השגחה לפי מעשים · זה הרצון יהי נשכח מאוה"ע והיה ה' למלך על כל הארץ · וזהו ימות המשיח שיגיע ב"ב · ואמר ה' למשה כתוב זאת זכרון בספר · כאדם שמספר לבנו איזה מעשה להביא לבו למוסר וכשמגיע לענין נחוץ ביותר שיהא מושרש בלבו · מדייק לו אביו ביותר ואומר זכור זה בני · אע"ג שרצונו שיזכור כל הענין מכ"מ מעמידו ביותר על ענין נחוץ בספורו · כך כל התורה עלינו לזכור ע"י כתיבת ס"ת אבל באשר אנחנו רואים שאמר הקב"ה למשה כתוב זאת זכרון בספר עלינו להשכיל כי יש לנו לזכור זה הענין ביותר · כי הוא תכלית המבוקש שימלא כבוד ה' את כל הארץ ועלינו להאמין כי עוד תבא זה השעה והיא ביאת המשיח וע"ז אמר עוד ה' ושים באזני יהושע הוא הגדת דבר סוד שבזה · והוא זמן הקץ שגלה לאזנו · והמובן שגם הוא יגלה למי שראוי לכך: (טו) ויבן משה מזבח · אם היה לשם הודאה על העבר · היה ראוי לבנות המזבח לפני אמירה זו של ה' אלא הוא הודאה על ההבטחה ובשורה נפלאה זו: ה' נסי · כבר ידוע דשם הויה מורה שמהוה הכל וכל הליכות הטבע בכלל · וגם נתבאר לעיל פ' שמות ובכ"מ דשידוד הטבע בנס נגלה בא בשם אדני · משא"כ בעת שבא בהשגחה נסתרת הלופה בטבע · ומכ"מ מקרי נס כמש"כ הרמב"ן פ' וארא ופ' בא ופ' בחקתי · [וע"ז הכונה מגלינן ועל נסיך שבכל יום עמנו] אבל באשר הוא נס נסתר נקרא ה' נסי · וקרא המזבח על הבשורה של ביאת המשיח שתהא כל הטבע בהשגחה: (טז) כי יד על כס יה · בפסיקתא אי' כי יד של עמלק ותשלו כאדם שמניח ידו על פניו של מלך שלא

הרחב דבר

ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה אלא בזמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברין כו'. ולא הי' קשה לחז"ל כח ידיו של משה לעשות גדולות ונוראות אלא במקום הזה. שהשתדל משה להלחם בדרך הטבע. ומכש"כ למש"כ לעיל י"ד ט"ו דלעת שהצורך לשמש בכח נס נגלה הי' מסוגל המטה. ולא ידיו של משה לבדו. וכאן הרים משה ידיו מש"ה יפה העלו חז"ל דבאמת לא עשו ידיו מאומה כ"א שהעיר את לב ישראל לאביהם שבשמים:

(א) וחז"ל גלו את הלוט ע"ד זה. ואמרו בב"ר פנ"ג אמר הקב"ה בעל פקדון אני שרה הפקידה אצלי מצות ומע"ט כתיב מה פקד את שרה עמלק הפקיד אצלי חבילות של קוצים כתיב פקד פקדתי את אשר עשה עמלק וגו'. והוא פלא וכי' ענין שרה לעמלק. וכי אין לנו צדיק ורשע אלא שרה ועמלק. אלא משום דשניהם מקבילים זה כנגד זה. דשרה היתה מתחזקת בבטחון בה' ביותר גם מא"א כידוע הלשון שהיתה אומרת לו את בהבטחה ואני באמונה. וכמש"כ ריש פ' חיי. ועמלק להפך לבד שלא הי' עובד ה' עוד הי' מפקיד חבילה של קוצים לעכב הליכות ההשגחה שלא תהא סלולה. ומסר נפשו ע"ז. בזה הי' מכונה בשם ראשית גוים. שהוא הראש לראות טובתן של אוה"ע לפי דעתם:

מִלְחָמָה לַיהוָה בַּעֲמָלֵק מִדֹּר דֹּר׃ פפפ

קט"ז · י"ד אמוג"ה סימן · סנא"ה סימן · ומפטירין ודבורה אשה נביאה בשופטים סימן ד'׃

סדר יתרו יח

יח א וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ כֹהֵן מִדְיָן חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ כִּי־הוֹצִיא יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ ב וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה אֶת־צִפֹּרָה אֵשֶׁת מֹשֶׁה אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ׃ ג וְאֵת שְׁנֵי בָנֶיהָ אֲשֶׁר שֵׁם הָאֶחָד גֵּרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה׃ ד וְשֵׁם הָאֶחָד אֱלִיעֶזֶר כִּי־אֱלֹהֵי אָבִי בְּעֶזְרִי וַיַּצִּלֵנִי מֵחֶרֶב פַּרְעֹה׃ ה וַיָּבֹא יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ אֶל־מֹשֶׁה אֶל־הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר־הוּא חֹנֶה שָׁם הַר הָאֱלֹהִים׃ ו וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה אֲנִי חֹתֶנְךָ יִתְרוֹ בָּא אֵלֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּשְׁנֵי בָנֶיהָ עִמָּהּ׃ ז וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לִקְרַאת חֹתְנוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ וַיִּשַּׁק־לוֹ וַיִּשְׁאֲלוּ

ת"א וישמע יתרו. זבחים קטז׃

רש"י

הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית ומהו כס ולא נאמר כסא ואף השם נחלק לחציו נשבע הקב"ה שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עמלק כולו וכשימחה שמו יהיה השם שלם והכסא שלם שנאמר (תהלים ט' ז') האויב תמו חרבות לנצח זהו עמלק שכתוב בו (עמוס א' י"א) ועברתו שמרה נצח (תהלים ט) וערים נתשת אבד זכרם המה מהו אומר אחריו וה' לעולם ישב הרי השם שלם כונן למשפט כסאו הרי כסאו שלם׃ חסלת פרשת בשלח

יח (א) וישמע יתרו. מה שמועה שמע ובא קריעת ים סוף ומלחמת עמלק (זבחים קט"ז)׃ יתרו. שבע שמות נקראו לו רעואל יתר יתרו חובב חבר קיני פוטיאל (מכילתא). יתר ע"ש שיתר פרשה אחת בתורה ואתה תחזה. יתרו לכשנתגייר וקיים המצות הוסיפו לו אות אחת על שמו. חובב שחבב את התורה וחובב הוא יתרו שנאמר (שופטים ד' י"א) מבני חובב חותן משה וי"א רעואל אביו של יתרו היה ומהו אומר (מכילתא) ותבאנה אל רעואל אביהן שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא כו'. בספרי׃ חתן משה. (מכילתא) כאן היה יתרו מתכבד במשה אני חותן המלך ולשעבר היה משה תולה הגדולה בחמיו שנאמר וישב אל יתר חותנו׃ למשה ולישראל. שקול משה כנגד כל ישראל׃ את כל אשר עשה. להם בירידת המן ובבאר ובעמלק׃ כי הוציא ה' וגו'. זו גדולה על כולם (מכילתא)׃ (ב) אחר

העמק דבר

להביט על המדינה. והביאור עפ"י דאי' במנחות דכ"ט ב' מ"ד כי ביה ה' צור עולמים כדדרש ר"י ב"ר אלעאי אלו שני עולמות שברא הקב"ה אחד בה' ואחד ביו"ד כו' נמצא פי' המקרא ביה ה'. בשם י"ה של הויה צור עולמים והקב"ה מנהיג עולמו באותיות ו"ה של הויה. ה"ו הוא מדת תפארת למעלה מה"ע וה' בתרא"ה מדת מלכות שמים השגחה בדרך הטבע. וכאשר השגחתו ית' בעולם אז השם שלם. הבריאה עם ההשגחה. אבל כאשר עמלק רצה להפריד השגחתו ית' מהבריאה הרי כמו שמניח יד על פניו של מלך

דְחֵילָא דִשְׁכִינְתֵיהּ עַל כּוּרְסֵי יְקָרָא דְעָתִיד דְיִתְגַּח קְרָבָא קֳדָם יְיָ בִּדְבֵית עֲמָלֵק לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן מִדָּרֵי עָלְמָא: פ פ פ

א וּשְׁמַע יִתְרוֹ רַבָּא דְמִדְיָן חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה יַת כָּל דִי עֲבַד יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמֵיהּ אֲרֵי אַפֵּיק יְיָ יַת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם: ב וּדְבַר יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה יַת צִפּוֹרָה אִתַּת מֹשֶׁה בָּתַר דְפַטְרָהּ: ג וְיַת תְּרֵין בְּנָהָא דִי שׁוּם חַד גֵּרְשֹׁם אֲרֵי אֲמַר דַּיָּר הֲוֵיתִי בְּאַרַע נוּכְרָאָה: ד וְשׁוּם חַד אֱלִיעֶזֶר אֲרֵי אֱלָהָא דְאַבָּא הֲוָה בְסַעֲדִי וְשֵׁיזְבַנִי מֵחַרְבָּא דְפַרְעֹה: ה וַאֲתָא יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה וּבְנוֹהִי וְאִתְּתֵיהּ לְוַת מֹשֶׁה לְמַדְבְּרָא דְהוּא שָׁרֵי תַמָּן לְטוּרָא דְאִתְגְּלֵי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַייָ: ו וַאֲמַר לְמֹשֶׁה אֲנָא חֲמוּךְ יִתְרוֹ אָתֵי לְוָתָךְ וְאִתְּתָךְ וּתְרֵין בְּנָהָא עִמַּהּ: ז וּנְפַק מֹשֶׁה לְקַדָּמוּת חֲמוּהִי וּסְגִיד וּנְשִׁיק לֵיהּ וּשְׁאִילוּ גְּבַר לְחַבְרֵיהּ לִשְׁלָם

רש"י

שלוחיה · כשאמר לו הקב"ה במדין לך שוב מצרימה ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו' ויצא אהרן לקראתו ויפגשהו בהר האלהים · אמר לו מי הם הללו אמר לו זו היא אשתי שנשאתי במדין ואלו בני · אמר לו והיכן אתה מוליכן אמר לו למצרים אמר לו על הראשונים אנו מצטערים ואתה בא להוסיף עליהם אמר לה לכי לבית אביך נטלה שני בניה והלכה לה: (ד) ויצלני מחרב פרעה · כשגלו דתן ואבירם על דבר המצרי ובקש להרוג את משה נעשה צוארו כעמוד של שיש (מכילתא): (ה) אל המדבר · אף אנו יודעים שבמדבר היה אלא בשבחו של יתרו דבר הכתוב שהיה יושב בכבודו של עולם ונדבו לבו לצאת אל המדבר מקום תהו לשמוע דברי תורה: (ו) ויאמר אל משה · ע"י שליח: אני חתנך יתרו וגו' · (מכילתא) אם אין אתה יוצא בגיני צא בגין אשתך ואם אין אתה יוצא בגין אשתך צא בגין שני בניה: (ז) ויצא משה.

העמק דבר

שלא להשגיח על מדינה שלו · כך רצה להפסיק בין י"ה לו"ה וזהו כי יד על כס יה · ע"כ מלחמה לה' בעמלק · השגחתו הפרטית יהי' נלחם בכח הטבע תמיד · ודבר המלחמה תלוי בכח ישראל · וכתיב בעמלק ולא עם עמלק כי גם עמלק וכחו יצירה של הקב"ה הוא · אלא כך רצונו ית' שתהא השגחתו והטבע נלחמים תדיר: מדר דר · לדור דור מיבעי · אלא להורות כי לא מעתה נעשה זה החידוש · אלא מדור דור הקודם · והיינו משעה שבא א"א בעולם החל להוריד השכינה למטה · וההשגחה החלה להתנוצצ ולנחום עם כח הטבע לפי הדור:

יח (א) **אשר** עשה אלהים וגו' כי הוציא ה' · אלו היה זה ענין אחד הכי מיבעי · כי הוציאם ממצרים או אשר עשה ה' וגו' כי הוציאם ממצרים · אלא שני דברים שמע · א' אשר עשה אלהים · זה כח הדין שתובע דקיון של בני אדם · ושמע כמה שפטים נעשה בשביל שנרדפו משה וישראל עמו · שמשה ברח והיה נודד כמה שנים: ב' כי הוציא ה' וגו' · דאפשר היה לתבוע דקיון שלהם ויהיו נשארים במצרים אבל שמע כי ה' הוציא וגו' וידע יתרו כי שם ה' נקרא ע"ז · כי מעת התחבר יתרו את משה · הודיעו תעודת ישראל בעולם לפרסם הויתו בעולם · וזה לא היה אפשר כ"ז היותם במצרים · ועתה כשיצאו ידע כי הוציא ה' · היינו לפרסם כבודו והויתו ית' בעולם · וע"ע להלן ח' · ומכ"מ חשב תחלה ענין הראשון אשר עשה אלהים וגו' דהכל הבינו שבשביל להוציא את ישראל היה אפשר במכות בכורות לבד כמש"כ לעיל ט' י"ד אלא כדי לענוש הרבה: (ב) אחר שלוחיה · באשר לפני מ"ת היה הדת שמשעה שהאיש משלח את אשתו ממנו · נפרדים זמ"ז · ומותרת לינשא לאחר כמש"כ הרמב"ם בהל' מלכים וע' מש"כ בס' בראשית ד' כ"ה מש"ה הודיע הכתוב שלא כן היתה צפורה · שהיא היתה אשת משה אחר שלוחיה · שלא הסיחה דעתה ממנו אע"ג שׁשלחה: (ג) ואת שני בניה · פי' המקרא בניה ולא כתיב בניו · ללמד שבניה השה המקשרים אותה למשה גם אחר שלוחיה · באשר היא גידלה אותם: גר הייתי וגו' · ע' מש"כ לעיל ב' כ"ב שאז עדיין לא הודה על הגלה: (ד) ושם האחד אליעזר · השני מיבעי · ללמדנו שהוא המיוחד בבני משה · וממנו נשתלשל זרעו כמבואר בדה"י א' כ"ג ובני רחביה בן אליעזר רבו למעלה: כי אלהי אבי בעזרי ויצלני וגו' · כי אז אמר לו ה' על בואו לפרעה כי אהיה עמך · וא"כ אין לו מורא מחרב פרעה: (ה) אל משה · ע' בס' בראשית מ"ו ל"א מש"כ שהביאה בשביל אותו אדם נקרא בא אליו · כך אפילו עוד לא באו למשה אלא בשבילו בא אל המדבר נקרא באו אל משה: הר האלהים · הודיע הכתוב דמש"ה בא יתרו לשם משום שהוא הר האלהים · ידע ממשה סגולת אותו הר להשגת רוה"ק · והוא השתדל להשיג אותה מעלה כאשר יבואר עוד: (ז) לקראת חותנו: לא מחמת אשתו ובניו אלא מחמת חותנו ·

אִישׁ־לְרֵעֵהוּ לְשָׁלוֹם וַיָּבֹאוּ הָאֹהֱלָה׃ ח וַיְסַפֵּר
מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְפַרְעֹה
וּלְמִצְרַיִם עַל אוֹדֹת יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הַתְּלָאָה
אֲשֶׁר מְצָאָתַם בַּדֶּרֶךְ וַיַּצִּלֵם יְהוָה׃ ט וַיִּחַדְּ יִתְרוֹ
עַל כָּל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר
הִצִּילוֹ מִיַּד מִצְרָיִם׃ י וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ בָּרוּךְ יְהוָה
אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פַּרְעֹה אֲשֶׁר
הִצִּיל אֶת־הָעָם מִתַּחַת יַד־מִצְרָיִם׃ יא עַתָּה
יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל יְהוָה מִכָּל־הָאֱלֹהִים כִּי בַדָּבָר
אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם׃ יב וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה עֹלָה
וּזְבָחִים לֵאלֹהִים וַיָּבֹא אַהֲרֹן וְכֹל ׀ זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל
לֶאֱכָל־לֶחֶם עִם־חֹתֵן מֹשֶׁה לִפְנֵי הָאֱלֹהִים׃ שני

ת"א ויחד יתרו. סנהדרין צד: ויאמר יתרו. ברכות נד סנהדרין שם: כי בדבר. סוטה יא: ויקח יתרו. ע"ג כד זבחים קטז: ויבא אהרן. ברכות סד:

רש"י

כבוד גדול נתכבד יתרו באותה שעה כיון שיצא משה יצא אהרן נדב ואביהוא ומי הוא שראה את אלו יוצאין ולא יצא: וישתחו וישק לו. איני יודע מי השתחוה למי כשהוא אומר איש לרעהו מי הקרוי איש זה משה שנאמר והאיש משה (מכילתא): (ח) ויספר משה לחתנו. למשוך את לבו לקרבו לתורה (מכילתא): את כל התלאה. שעל הים ושל עמלק (מכילתא): התלאה. למ"ד אל"ף מן היסוד של תיבה והתי"ו הוא תקון ויסוד הנופל ממנו לפרקים וכן תרומה תנופה תקומה תנואה: (ט) ויחד יתרו. וישמח יתרו זהו פשוטו. (סנהדרין צ"ד) ומ"א נעשה בשרו חידודין חידודין מיצר על אבוד מצרים היינו דאמרי אינשי גיורא עד עשרה דרי לא תבזה ארמאה באפיה: על כל הטובה. טובת המן והבאר והתורה (מכילתא). ועל כלן אשר הצילו מיד מצרים עד עכשיו לא היה עבד יכול לברוח ממצרים שהיתה הארץ מסוגרת ואלו יצאו ששים רבוא (מכילתא): (י) אשר הציל אתכם מיד מצרים. אומה קשה: ומיד פרעה. מלך קשה: מתחת יד מצרים. כתרגומו לשון רדוי ומרות היד שהיו מכבידים עליהם היא העבודה: (יא) עתה ידעתי. מכירו הייתי לשעבר ועכשיו ביותר (מכילתא): מכל האלהים. מלמד שהיה מכיר בכל עבודות כוכבים שבעולם שלא הניח עבודת כוכבים שלא עבדה (מכילתא): כי בדבר אשר זדו עליהם. כתרגומו במים דמו לאבדם והם נאבדו במים: אשר זדו. אשר הרשיעו. ורבותינו דרשוהו (סוטה י"א) לשון (בראשית כ"ה כ"ט) ויזד יעקב נזיד בקדרה אשר בשלו בה נתבשלו: (יב) עלה. כמשמעה שהיא כולה כליל: וזבחים. שלמים: ויבא אהרן וגו'. ומשה היכן הלך והלא הוא שיצא לקראתו וגרם לו את כל הכבוד אלא שהיה עומד ומשמש לפניהם: לפני האלהים. מכאן שהנהנה מסעודה שתלמידי חכמים מסובין

העמק דבר

שכך הדין לכבד חמיו. גם לחבב את הגר ולכבדו בישראל. והודיע והראה לכל שאינו פונה אלא לחותנו ולא לאשתו ובניו: (ח) את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודת ישראל. אע"ג שכבר שמע את אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו. מכ"מ הודיע לו חדשות מה שלא ידע. היינו אשר עשה ה'. ולא אלהים שמשמעו כח הדין והעונש על הנגישות. אלא עוד זאת שבמכות היה תכליות לדעת כח ה' כמו שאמר ה' בכמה מכות למען תדע וגו' וכמו שנתבאר שם. והודיע לו עוד שהיה

וְעָאלוּ לְמַשְׁכְּנָא׃ ח וְאִשְׁתְּעִי מֹשֶׁה לַחֲמוּהִי יַת כָּל דִּי עֲבַד יְיָ לְפַרְעֹה וּלְמִצְרָאֵי עַל עֵיסַק יִשְׂרָאֵל יַת כָּל עַקְתָּא דִּי אַשְׁכַּחַתְנוּן בְּאוֹרְחָא וְשֵׁיזְבִינוּן יְיָ׃ ט וַחֲדִי יִתְרוֹ עַל כָּל טַבְתָּא דִּי עֲבַד יְיָ לְיִשְׂרָאֵל דִּי שֵׁיזְבֵיהּ מִידָא דְמִצְרָאֵי׃ י וַאֲמַר יִתְרוֹ בְּרִיךְ יְיָ דִּי שֵׁיזֵיב יַתְכוֹן מִידָא דְמִצְרָאֵי וּמִידָא דְפַרְעֹה דִּי שֵׁיזֵיב יַת עַמָּא מִתְּחוֹת מַרְוַת מִצְרָאֵי׃ יא כְּעַן יְדַעְנָא אֲרֵי רַב יְיָ וְלֵית אֱלָהּ בַּר מִנֵּיהּ אֲרֵי בְּפִתְגָּמָא דִּי חֲשִׁיבוּ מִצְרָאֵי לְמִידַן יַת יִשְׂרָאֵל בֵּיהּ דָּנִינוּן׃ יב וְקָרֵיב יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ וַאֲתָא אַהֲרֹן וְכֹל סָבֵי יִשְׂרָאֵל

העמק דבר

לפרעה ולמצרים · שלא נשתוו העונשין עצמם לפרעה ולמצרים · אלא לפרעה היו גדולים כדי להראות התכלית מזה המכה · מה שלא היה מקום לקוות שידעו מצרים מזה כמש"כ לעיל ז' ה' · ומכ"מ הגיע כ"ז על אודות ישראל · ולא כתיב בגלל ישראל · אלא באמת לתכלית יציאת ישראל לא היה ההכרח לכך אלא בסיבת ישראל נתגלגלו ידיעות הללו · עוד הודיעו את כל התלאה וגו' · וזה לא שמע עדיין : (ט) על כל הטובה וגו' · היינו הכבוד והגדולות שעשה לשעה · כמו העננים והמן ובאר : אשר הצילו מיד מצרים · היא עולה על הכל · באשר היא טובה נצחית ושקולה נגד הכל : (י) ויאמר יתרו · משה וכל ישראל לא ברכו עד גמר הגאולה והיא קריעת י"ס · ואז אמרו שירה והיא הברכה · אבל יתרו אמר הברכה בלשון הרגיל (א) : מיד מצרים · מרשות מצרים · שלא היו משה ואהרן משועבדים בחומר ולבנים : מתחת יד מצרים · משמעו סבלות עבודת מצרים הקשה : (יא) כי בדבר אשר זדו · מזה הבין כח ה' שהוא גדול מכל כחות פרטים שמכונים בשם אלהים · מזה שהוא משלם מדה כנגד מדה · הרי דכל אופן שבעולם יש בידו לעשות · וכ"כ הספורנו : (יב) ויקח · קנה והביא בהמות : לאלהים · לא שהקריב לאלהים · שהרי תניא בת"כ והובא שלהי מס' מנחות שלא נאמר בקרבנות שם אחר זולת ה' לבדו · והלא כבר ידע יתרו את השם המיוחד שהרי אמר ברוך ה' · ולא כהרמב"ן ז"ל · אלא הקנין ותכלית שרצה בקרבנות הללו · היה בשביל זה הענין של אלהים · ומתחלה יש לדעת דעולה ושלמים אע"ג שאין נדבה מכ"מ הם מרצין · כדתנן בערכין דכ"א חייבי עולות ושלמים כו' אע"ג שאין מתכפר כו' ובמס' ר"ה ד"ה ב' מבואר דכל הקדשים בני הרצאה ניהו זולת בכור · והכי מהפרש ג"כ פשטא דגמ' קדושין ד"כ וב"ב דמ"ח כי היכי דתהוי ליה כפרה היינו הרצאה וקרי להרצאה בלשון כפרה כלשון התוס' בר"ה ד"ה סע"ב · אמנם על מה הם מרצין · ביאר הושע הנביא ו' כי חסד חפצתי ולא זבח ודעת אלהים מעולות · מבואר דתכלית עולה להשיג דעת אלהים לפי כחו · ומש"ה בא לכפר על עשה שבין אדם למקום שגורם הסתרת פני ה' ממנו · ומשום זה נמנע ממנו דעת אלהים ויבואר עוד ריש ס' ויקרא · ושלמים בא לרצות על העדר מדת השלום בינו ובין הבריות שבא על חטא במדת החסד · והיינו דאי' בברכות ד"ה צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור · ונתבאר ריש פ' נח פירושו שלא נגמר כח צדקתו להתגבר על הטבע שלו ולהיות טוב לאנשים · וע"ז מביאין שלמים להשיג מדת השלום · ואמר הנביא דעיקר רצונו ית' אינו הקרבן · אלא תכלית של הקרבן · וזהו אמרו כי חסד חפצתי ולא זבח שהוא שלמים · ודעת אלהים מעולות · ומבקשין מהקב"ה בשעת הקרבה את מבוקשו כמו שאנו עושין בשעת שמ"ע ותפלה קבועה דקאי במקום קרבן : והנה יתרו לא נצרך להביא שלמים כדי להיות בשלום בקרב ישראל · שהרי דבר אין לו אלא עם משה שנהג בו באהבה יתירה · אלא הביא שלמים לתכלית שם אלהים שהוא הדין שגם הוא מביא שלום · כדתנן באבות על ג"ד העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום · ואי' בירושל' מגילה פ"ג נעשה דין נעשה אמת · נעשה אמת נעשה שלום · ובגמ' ברכות ד"ו א' דינא שלמא בעלמא הוא · ועולה הביא כדי להשיג דעת אלהים בכח הדין וכמו שאמר ירמיה כ"ב דן דין עני ואביון הלא היא הדעת אותי נאם ה' : ויבואר בסמוך שנתקיים מבוקשו בשלמות : ויבא אהרן וגו' לפני האלהים · היינו שלמים אכלו דמשלחן גבוה קא זכו וכאלו יושבים לפני ה' · והודיע הכתוב דאכילת קדשים הוא מעין הקרבת הדם · והיה אכילת אהרן וזקנים תועלת גם להם להשיג כח הדין

הרחב דבר

(א) זהו פשוטו ש"ד. אבל בסנהדרין דצ"ד וכן במכילתא אי' גנאי הוא למשה וששים רבוא שלא אמרו ברוך ה' עד שבא יתרו. וטעם הדבר שלא למדו מאליעזר עבד אברהם שאמר ג"כ ברוך ה'. כבר נתבאר שם דעיקר משמעות ברוך הוא תוספת השפעה דהקדש טעון ברכה כדאיתא בב"מ דקט"ו מדכתיב ואכלת ושבעת וברכת וגו'. וזה אינו אלא בענין המתנהג בהמידות עפ"י חקי הטבע והשגחתו ית' משא"כ בנס נגלה לא שייך תוספת השפעה. וכמש"כ לעיל י"ד ט"ו. מש"ה לא אמרו ברוך. ובא יתרו ואמר ברוך. במשמעות שבח להקב"ה. והיינו שפרש"י ר"פ הרואה מנלן דמברכין אניסא. דייקא הגמ' לשאול ע"ז הפרט ולא על כלל הפרק שהוא ברכת הודי' דזה למדו מאליעזר :

יג וַיְהִי֙ מִֽמָּחֳרָ֔ת וַיֵּ֥שֶׁב מֹשֶׁ֖ה לִשְׁפֹּ֣ט אֶת־הָעָ֑ם
וַיַּעֲמֹ֤ד הָעָם֙ עַל־מֹשֶׁ֔ה מִן־הַבֹּ֖קֶר עַד־הָעָֽרֶב׃
יד וַיַּרְא֙ חֹתֵ֣ן מֹשֶׁ֔ה אֵ֛ת כָּל־אֲשֶׁר־ה֥וּא עֹשֶׂ֖ה לָעָ֑ם
וַיֹּ֗אמֶר מָֽה־הַדָּבָ֤ר הַזֶּה֙ אֲשֶׁ֨ר אַתָּ֤ה עֹשֶׂה֙ לָעָ֔ם
מַדּ֗וּעַ אַתָּ֤ה יוֹשֵׁב֙ לְבַדֶּ֔ךָ וְכָל־הָעָ֛ם נִצָּ֥ב עָלֶ֖יךָ
מִן־בֹּ֥קֶר עַד־עָֽרֶב׃ טו וַיֹּ֥אמֶר מֹשֶׁ֖ה לְחֹתְנ֑וֹ כִּֽי־יָבֹ֥א
אֵלַ֛י הָעָ֖ם לִדְרֹ֥שׁ אֱלֹהִֽים׃ טז כִּֽי־יִהְיֶ֨ה לָהֶ֤ם דָּבָר֙
בָּ֣א אֵלַ֔י וְשָׁ֣פַטְתִּ֔י בֵּ֥ין אִ֖ישׁ וּבֵ֣ין רֵעֵ֑הוּ וְהוֹדַעְתִּ֛י
אֶת־חֻקֵּ֥י הָאֱלֹהִ֖ים וְאֶת־תּוֹרֹתָֽיו׃ יז וַיֹּ֛אמֶר חֹתֵ֥ן
מֹשֶׁ֖ה אֵלָ֑יו לֹא־טוֹב֙ הַדָּבָ֔ר אֲשֶׁ֥ר אַתָּ֖ה עֹשֶֽׂה׃
יח נָבֹ֣ל תִּבֹּ֔ל גַּם־אַתָּ֕ה גַּם־הָעָ֥ם הַזֶּ֖ה אֲשֶׁ֣ר עִמָּ֑ךְ כִּֽי־
כָבֵ֤ד מִמְּךָ֙ הַדָּבָ֔ר לֹא־תוּכַ֥ל עֲשֹׂ֖הוּ לְבַדֶּֽךָ׃
יט עַתָּ֞ה שְׁמַ֤ע בְּקֹלִי֙ אִיעָ֣צְךָ֔ וִיהִ֥י אֱלֹהִ֖ים עִמָּ֑ךְ
הֱיֵ֧ה אַתָּ֣ה לָעָ֗ם מ֚וּל הָֽאֱלֹהִ֔ים וְהֵבֵאתָ֥ אַתָּ֛ה אֶת־

ת"א ויּשב משה. שבועות ל: ויעמד העם. ברכות מא:

רש"י

בה כאילו נהנה מזיו השכינה (ברכות כד): (יג) ויהי ממחרת. מוצאי יום הכפורים היה כך שנינו בספרי ומהו ממחרת למחרת רדתו מן ההר. ועל כרחך אי אפשר לומר אלא ממחרת יום הכפורים שהרי קודם מתן תורה א"א לומר והודעתי את חוקי וגו' ומשנתנה תורה עד יוה"כ לא ישב משה לשפוט את העם שהרי בי"ז בתמוז ירד ושבר את הלוחות ולמחר עלה בהשכמה ושהה שמונים יום וירד ביוה"כ. ואין פרשה זו כתובה כסדר שלא נאמר ויהי ממחרת עד שנה שניה אף לדברי האומר יתרו קודם מתן תורה בא שלוחו אל ארצו לא היה אלא עד שנה שניה שהרי נאמר כאן וישלח משה את חותנו ומצינו במסע הדגלים שאמר לו משה (במדבר י' כ"ט) נוסעים אנחנו אל המקום וגו' אל נא תעזוב אותנו ואם זו קודם מתן תורה משלחו והלך היכן מצינו שחזר. וא"ת שם לא נאמר יתרו אלא חובב ובנו של יתרו היה הוא חובב הוא יתרו שהרי כתוב (שופטים ד' י"א) מבני חובב חותן משה: וישב משה וגו' ויעמוד העם. יושב כמלך וכולן עומדים והוקשה הדבר ליתרו שהיה מזלזל בכבודן של ישראל והוכיחו על כך שנאמר מדוע אתה יושב לבדך וכלם

העמק דבר

כאשר יבואר בענין: (יג) ויהי ממחרת. של יום הבאת הקרבנות. השיג התכלית אשר ביקש והגיע ענין אשר נתעורר ברוה"ק לדין. ובמכילתא תניא ממחרת יום הכפורים. וכתב בפי' בעה"ע שארוך שטה"ד הוא וצ"ל ממחרת יום הכפרה והיינו הקרבת הקרבנות: (יד) מדוע אתה. שאלו שני דברים. א' מדוע אתה יושב לבדך. אין השאלה למה אינו מושיב כל העם. ואיה אפוא כסאות לכולם. אלא מדוע אינו מושיב עוד א' או שנים עמו לסייעהו בדברים. ב' וכל העם נצב עליך מן בקר עד ערב. דייק כל העם היינו שראה והתבונן שהרבה אנשים יש שם שאין ביניהם טענות והתעצמות כלל. ואם כן מדוע כל העם נצב עליך: (טו) כי יבא וגו'. יפה פי' הרמב"ן בזה שהשיב משה כי שלשה עסקים נופל עליו. אלא מש"כ הרמב"ן דמשמעות לדרוש אלהים הוא תפלה אינו כן אלא כמש"כ בס' בראשית

למיכל לחמא עם חמוהי דמשה קדם יי : יג והוה מיומא דבתרוהי ויתיב משה למדן ית עמא וקם עמא עלוהי דמשה מן צפרא עד רמשא : יד וחזא חמוהי דמשה ית כל די הוא עביד לעמא ואמר מה פתגמא הדין די את עביד לעמא מה דין את יתיב בלחודך וכל עמא קימין עלך מן צפרא עד רמשא : טו ואמר משה לחמוהי ארי אתן לותי עמא למתבע אולפן מן קדם יי : טז כד הוי להון דינא אתן לותי ודאין אנא בין גברא ובין חבריה ומהודענא להון ית קימיא דיי וית אוריתיה : יז ואמר חמוהי דמשה ליה לא תקן פתגמא דאת עביד : יח מלאה תלאי אף את אף עמא הדין די עמך ארי יקיר מינך פתגמא לא תיכול למעבדיה בלחודך : יט כען קביל מני אמלכינך ויהי מימרא דיי בסעדך הוי את לעמא תבע אולפן מן קדם יי ותהי מיתי את ית פתגמיא לקדם

רש"י

נגכים : מן הבקר עד הערב · (שבת י') אפשר לומר כן אלא כל דיין שדן דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו עוסק בתורה כל היום וכאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית שנא' בו ויהי ערב וגו' (מגילה י') : (טו) כי יבא . כי בא . לשון הווה : לדרש אלהים · כתרגומו למתבע אולפן לשאול תלמוד מפי הגבורה : (טז) כי יהיה להם דבר בא . מי שהיה לו הדבר בא אלי : (יז) ויאמר חתן משה · דרך כבוד קוראו הכתוב חותנו של מלך : (יח) נבל תבל · כתרגומו · ולשונו לשון כמישה פליים"טרא (פערוועלקען)· כמו (ירמיה ח' י"ג) והעלה נבל· (ישעיה ל"ד ד') כנבול עלה מגפן וגו' שהוא כמוש על ידי חמה ועל ידי קרח וכחו תש ונלאה : גם אתה · לרבות אהרן וחור וע' זקנים : כי כבד ממך · כובדו רב יותר מכחך : (יט) איעצך ויהי אלהים עמך · (מכילתא) בעצה אמר לו צא המלך בגבורה : היה אתה לעם מול האלהים . שליח ומליץ בינותם למקום ושואל משפטים מאתו : את הדברים ·

העמק דבר

כ"ה כ"ב שאינו אלא שאלה את פי הנביא מה יהיה אחרית זה הדבר · וכלשון המפורש בס' מלכים ב' דרשו בבעל זבוב אלהי עקרון האחיה מחלי זה וכתיב גם כן ודרשת את ה' מאותו לאמר האחיה מחלי זה · וכן הפי' דרשו ה' בהמצאו · שאלוהו מה רצונו לעשות ואח"כ קראוהו בהיותו קרוב · ובקשו ממנו · וכזה יש לפרש עוד מקראות שהביא הרמב"ן בס' בראשית שם · והכא ג"כ הפי' שבאים אלי לדרוש על החולה וכדומה איזה מקרה ושואל דברו והולך לו · ע"כ ממתינים עד שאפנה להשיב לו דבר · דבר שני (טז) בא אלי · פי' הענין והריב בא אלי : ושפטתי וגו' · עלי לכלכל הוכוח שביניהם : והודעתי וגו' · דבר שלישי שאני מלמד להם תורה · וסיה המנהג בעמידה כדאי' במגילה דכ"א דבימות משה היו למדין תורה מעומד : את חקי האלהים · כלל מצות ה' שבתורה נקראו חקים כמש"כ בספר ויקרא כ"ו ג' : ואת תורתיו · הלכות השייכים לכל מצוה וחוק · וקרא משה כאן כלל מצות ה' חקים · להסביר בזה ליתרו כי אין דעת אנושי אפילו חכם גדול יכול לעמוד עליהן · זולת משה בדבר ה' · דאפילו המצות שהדעת נותנת מכ"מ יש בהם פרטים שאינן אלא גזרות וחקים · וכמו שיבואר בעשרת הדברות · דמצות כבוד או"א שהיא מצוה שדעת האדם נותנת. מכ"מ הודיע הכתוב בפירוש שאינו אלא חק וגזירה · יעו"ש . ומש"ה מוכרח משה בעצמו ללמדם כל חקי האלהים · ואינו יכול לסמוך ע"ד אנושי ואינו כמו מצות של גמ"ח היינו ביקור חולים וקבורת מתים וכדומה · שגם המה מצות · אבל באשר שאינם מפורשים בתורה אלא בדרך כלל ואהבת לרעך כמוך · אפשר לסמוך בזה על חכמי הדור · וכאשר יבואר עוד לפנינו מקרא כ' · וע' מש"כ בס' ויקרא י"ח ד' · כ"ז השיב משה להסביר שבשביל שהיה נצרך לכמה ענינים שא"א בלעדו · ע"כ א"א להושיב אחרים עמו גם בדבר המשפטים : (יז) אשר אתה עושה · דברים שאתה עושה · היינו לדרוש אלהים · והודעתי וגו' · באלו הדברים לא טוב הוא עושה · הכונה שאינו עושה בשלימות כמו שיבאר עוד האיך ראוי לעשות : (יח) נבול תבול · גם בדבר המשפטים שעלם הענין אתה עושה בשלמות שהרי הדין יוצא ברור · אבל יש חשש אחר · שתבול גם אתה · אע"ג שכל מעשיך בכח אלקי מכ"מ העוסק מהולל חכם : גם כל העם · אפילו כל אחד שאין משאו מרובה · לא יוכל לסבול הטעכבה : כי כבד ממך הדבר · והייתי חושב שאומר לו שהענין בעצם כבד על משה · ע"כ פירש לו ולא תוכל עשוהו לבדך · בלי הסר ממך ענינים קלים שאפשר באחרים : (יט) שמע בקלי · נתבאר כ"פ דבקלי משמעו הבנה ודיוק בדבר · והודיע יתרו שדבריו בדיוק · כי באמת כח רוה"ק בהם : ויהי אלהים עמך · הנני מבטיחך שתהי' הסכמת אלהים בזה: היה אתה לעם · העמים עליו משא בשני דברים יותר מאשר היה עד כה · ואמר בענין הראשון שהוא לדרוש אלהים · דמשמעו

הַדְּבָרִים אֶל־הָאֱלֹהִים׃ כ וְהִזְהַרְתָּה אֶתְהֶם אֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַתּוֹרֹת וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת־הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָהּ וְאֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן׃ כא וְאַתָּה תֶחֱזֶה מִכָּל־הָעָם אַנְשֵׁי־חַיִל יִרְאֵי אֱלֹהִים אַנְשֵׁי אֱמֶת שֹׂנְאֵי בָצַע וְשַׂמְתָּ עֲלֵהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת׃ כב וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת וְהָיָה כָּל־הַדָּבָר הַגָּדֹל יָבִיאוּ אֵלֶיךָ וְכָל־הַדָּבָר הַקָּטֹן יִשְׁפְּטוּ־הֵם וְהָקֵל מֵעָלֶיךָ וְנָשְׂאוּ אִתָּךְ׃ כג אִם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה תַּעֲשֶׂה וְצִוְּךָ אֱלֹהִים וְיָכָלְתָּ עֲמֹד וְגַם כָּל־הָעָם הַזֶּה עַל־מְקֹמוֹ יָבֹא

ת"א והודעת להם. מועד קטן ה קדושין ב בבא קמא צט מציעא ל : ושמת עליהם. סנהדרין יח : ושפטו את. סנהדרין לד : כל הדבר. סנהדרין טז יח : והקל מעליך. סנהדרין יז : וגם כל העם. שם ז :

רש"י

דברי ריבותם : (כא) ואתה תחזה. ברוח הקדש שעליך : אנשי חיל. עשירים שאין צריכין להחניף ולהכיר פנים : אנשי אמת. אלו בעלי הבטחה שהם כדאי לסמוך על דבריהם שע"י כן יהיו דבריהם נשמעין: שנאי בצע. ששונאין את ממונם בדין כההיא דאמרינן כל דיינא דמפקין ממונא מיניה בדינא לאו דיינא הוא (ב"ב נ"ח) : שרי אלפים. הם היו שש מאות שרים לשש מאות אלף (סנהדרין י"ח) : שרי מאות. ששת אלפים היו : שרי חמשים. י"ב אלף : שרי עשרות. ששים אלף. (מה שפירש"י על כל השרים כמה היו והוא לכאורה ללא צורך והנה באמת תיקן בזה ותירץ קושיא בפסוק דקחשיב מלמעלה למטה ר"ל המספר מרובה קודם מספר המועט ולא הל"ל אלא מתחלה שרי עשרות בראשונה ואחר כך בהדרגה עולה ולפי פירושו שהזכיר ופרט סכום מנין השרים לא וחשוב וכשתדקדק במנינם ולגבייהו אתי שפיר מספר המועט תחילה ואח"כ בהדרגה כנכון ודו"ק) : (כב) ושפטו. וידון לשון צווי : והקל מעליך. דבר זה להקל מעליך. והקל. כמו והכבד את לבו והכות את מואב לשון הווה : (כג) וצוך אלהים ויכלת עמד. המלך בגבורה אם מצוה אותך לעשות כך תוכל עמוד (מכילתא) ואם יעכב על ידך לא תוכל לעמוד : וגם כל העם

העמק דבר

לשאול דעת אלהים · ולא לבקש עבורו · לא כן תעשה אלא היה אתה לעם מול האלהים והבאת וגו' · דיש שני אופני אמצעים בין אדם לשמים · כמו מלכותא דארעא שאין כל אדם מוצא עצמו ראוי לבא אל המלך לדרוש ממנו דעתו או לבקשו איזה דבר · ע"כ יש שני אופני אמצעים בין העם ובין המלך · א' האיש שהמלך מנה אותו להנהיג משרה · והוא יודע וחוקר דעת המלך ומודיע לשואליו · ב' שהעם יש להם איזה אדם חכם ואהוב למלך וראוי להתיצב לפניו · ומי שיש לו דבר מליץ לפני זה האיש · ויש הבדל בין שני אמצעים אלו · דמי שהוא ממונה מן המלך אין לו התרועעות וקשר אהבה לעם · רק עושה דבר המלך להיות אמצעי · וא"כ אינו אלא חוקר דעת המלך ולא מבקש עבורם · משא"כ מי שאינו ממונה ע"ז ה"ז ריע העם ויועצם ומבקש עבורם · כך במלכותא דרקיע שאין כל אדם מישראל מוצא עצמו מוכשר לשפוך שיח לפני אל · ומכש"כ לשאול דעתו ע"פ נבואה · ע"כ או שבאים אל נביא אשר הקים ה' אותו בשעתו להיות אמצעי ודורשים ממנו דעת עליון כמו שבא שאול לפני שמואל לשאול בדבר האתונות · ואליהו התקצף על אחזיה שלא בא לדרוש ממנו דעת ה' · או שבאים לגדול הדור אע"ג שאינו נביא אבל ראוי להתפלל לפני ה' וכענין דאי' בב"ב דקט"ז מי שיש לו חולה בתוך ביתו ילך אצל חכם וכו' ובחגיגה די"ב הלומד תורה בלילה חוט ש"ח משוך עליו ביום שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירו עמי תפלה לאל חיי ויבואר להלן כ' כ' עוד בזה · ואמר יתרו למשה שלא יהא נחשב לעם באופן שאינו אלא כנביא ומגיד דעת ה' אלא היה אתה לעם מול האלהים · לכל מה שיהיו נצרכים ממנו ית' היה אתה בא

יְיָ: כ וְתַזְהַר יַתְהוֹן יָת קְיָמַיָא וְיָת אוֹרָיְתָא וּתְהוֹדַע לְהוֹן יָת אוֹרְחָא דִי יְהָכוּן בָּהּ וְיָת עוֹבָדָא דִי יַעְבְדוּן: כא וְאַתְּ תֶּחֱזֵי מִכָּל עַמָּא גַבְרִין דְחֵילָא דַחֲלַיָא דַיְיָ גוּבְרִין דִקְשׁוֹט דְסָנַן לְקַבָּלָא מָמוֹן וּתְמַנֵי עֲלֵיהוֹן רַבָּנֵי אַלְפִין רַבָּנֵי מָאוָתָא רַבָּנֵי חַמְשִׁין וְרַבָּנֵי עַשׂוֹרְיָתָא: כב וִידוּנוּן יָת עַמָּא בְּכָל עִידָן וִיהֵי כָּל פִּתְגַם רַב יַיְתוּן לְוָתָךְ וְכָל פִּתְגַם זְעֵיר יְדוּנוּן אִנּוּן וְיִקְלוּן מִנָּךְ וִיסוֹבְרוּן עִמָּךְ: כג אִם יָת פִּתְגָמָא הָדֵין תַּעְבֵּד וִיפַקְדִינָךְ יְיָ וְתִיכוּל לְמֵיקָם וְאַף כָּל עַמָּא הָדֵין עַל אַתְרֵיהּ יְהָךְ:

העמק דבר

בשבילם: והבאת אתה את הדברים. של כל א' וצרת לבו. אל האלהים. לבקש רחמים: (כ) והזהרתה אתהם. הוסיף עוד משה בענין השלישי שאמר והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו הרי אינו אלא מודיע. ולא מזהיר להקים דבר ה' לא כן. אלא והזהרתה אתהם את החקים ואת התורת. להשגיח על קיומם. ואמר והזהרתה בה"א בסוף המורה שאם לא אתה לא תועיל פעולת אחרים כמש"כ לעיל ג' י' ע"פ הירושלמי סוכה פ"ד. דבלא כח אלהי של משה לא יהי' נעשה כראוי. וגם בזה הוסיף לא כמו שאמרת דרק את החקים ואת התורות יש לך להודיע. משא"כ הליכות ד"א ומנהגים טובים יש בכח חכמי וגדולי ישראל להנהיג בלעדיך לא כן הדבר. אלא והודעת להם את הדרך ילכו בה וגו'. וכ"ז נתבאר בגמ' ב"מ פ"ב. שכ"ז הליכות ד"א. ואע"ג דודאי אפשר ליעשות ע"י אחר. מכ"מ ודאי אינו דומה אם יהיו מוזהרים בידיעה ע"י משה רבן ש"י שראוי לעשות כן. או שיעשו ע"פ דעת עצמם. ובת"י הוסיף לבאר ותהודע להון ית צלותהון דייצלון בבית כנישתהון. היינו לעשות נוסח תפלה קבועה: אשר יעשון. בנו"ן הנוסף הענין דהכונה הוא לפנים משורת הדין כדאיתא בגמ'. וזה אינו אלא בעת נחוץ: (כא) ואתה תחזה. תשנה את השעה לכל האמור ע"י שתסיר מאתך טורח המשפטים: מכל העם. לא אמר מכל ישראל. הורה בזה"ק דאפילו אם אין ת"ח להיות דיינים ע"פ התורה. ראוי לעשות מהמון העם כמו ערכאות שבסוריא שהובא בסנהדרין פ"ג. ובשאילתא הנוספה לפ' משפטים למד זה הדין ממקרא בס' דברים: אנשי חיל. אינם יראים מב"א להעמיד על הצדק: יראי אלהים. אחר שהמה מהמון העם יש לדקדק אם המה יראי אלהים. משא"כ אם המה ת"ח תלמידיו של משה כמו שיבואר לפנינו מקרא כ"ה: אנשי אמת. עוד יש לבדוק אם שכלם ישר ונוכח עם האמת. דיש אדם ירא אלהים ומבקש את האמת אבל אינו מוצא לכוין דעתו אל האמת. והיינו שהתפלל דוד ע"ה נחני ה' באמתך. ולא אמר באמת. אלא התפלל שיכוין דעתו לאמת שהוא אמתך. וזהו משמעות איש אמת. שדעתו אמת. ואין הפי' שהוא אינו משקר. דא"כ מיקרי דובר אמת: שנאי בצע. מלבד שכלו אמת. יהא טבעו לשנוא עולה. שהטבע מסייע הרבה לעשות מה שהדעת נותנת: ושמת עלהם וגו'. לא שמשה בעצמו יבחר עד שרי עשרה שהוא מלאכה רבה לבחור ששים אלף איש להעמידם על המשרה הראוי לכל א'. אלא ישים בגווי. הוא יבחר שרי אלפים. והמה כל שר האלף יבחרו עשרה באלפיהם לשרי מאות. ושרי מאות יבחרו שנים לשרי חמשים וכן לשרי עשרות. וע' מש"כ בס' דברים א' י"ג י"ד. דמתחלה ביקש משה שהכל יבחרו העם מביניהם ואח"כ בחר בעצמו ראשי העם יע"ש: (כב) בכל עת. לא כמו עתה שבע"כ נפסק המשפט ע"פ ענינים נחוצים בדור. ועתה המה ישבו למשפט תמיד: כל הדבר הגדול. כמשמעו ענין גדול בכמות. דאחר שאין המשפט נעשה עפ"י התורה לא שייך לומר דין פרוטה כדין מאה ואפשר שכאשר יהיה עסק גדול בכמות יבקשו הבע"ד לבוא למשה ולסדר כל דבריהם לפניו: והקל מעליך. היינו בדבר הקטן שיובא לפני השופטים. אם גם יש מהם שלא ירצו הדיינים לסמוך על דעתם. וישאלו ממך. מ"מ הרי יקלו ממך לשמוע טענות ומריבות. והדיינים יסדרו לפניך קוטב הדבר: ונשאו אתך. כמה דברים ישאלו ויחתכו הדין בעצמם. הרי ישאו אתך במשא העם: (כג) אם וגו'. יהיה מזה ג' תועליות. א' וצוך אלהים. כבר נתבאר כ"פ דצווי משמעו קבלות בתורה שבע"פ. שמלבד שהיה משה חכם בפלפולה של תורה להעלות ע"פ י"ג מדות הלכות מחודשות עוד היה משה רבינו רגיל ליכנס בא"מ לחזור על לימודו ושם היה מקבל שפע תורה שבע"פ הלכות פסוקות כמש"כ בס' במדבר ז' פ"ט ובכ"מ. ואמר יתרו שבזה שתהא השעה פנויה תוכל לשמוע יותר קבלות תורה שבע"פ. שאין לזה שיעור. וכן פי' בת"י אם ית פתגמא הדין תעבוד דתהי פנוי מן דינא ויפקדינך ה' פקודיא. ב' ויכלת עמוד. לסבול טורח העם. ג' וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום. לפי הפשט שלא יהיו נצרכים ללכת למרחוק לבקש משפט. אלא במקומו יבא בשלום (א):

לקול

הרחב דבר

(א) ובסנהדרין ד"ו אי' דמשה היה אומר יקוב הדין את ההר ולא עשה פשרה. ולא נודע מאין למדו חז"ל בפשיטות דכך היה מדתו של משה. [ואולי ע"פ המכילתא פ' בשלח וש"ר פ' ל' ג' דברים נתן משה נפשו עליהם. התורה וישראל

בְּשָׁלוֹם׃ שלישי כד וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה לְקוֹל חֹתְנוֹ וַיַּעַשׂ כֹּל אֲשֶׁר אָמָר׃ כה וַיִּבְחַר מֹשֶׁה אַנְשֵׁי־חַיִל מִכָּל־יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֹתָם רָאשִׁים עַל־הָעָם שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת׃ כו וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת אֶת־הַדָּבָר הַקָּשֶׁה יְבִיאוּן אֶל־מֹשֶׁה וְכָל־הַדָּבָר הַקָּטֹן יִשְׁפּוּטוּ הֵם׃ כז וַיְשַׁלַּח מֹשֶׁה אֶת־חֹתְנוֹ וַיֵּלֶךְ לוֹ אֶל־אַרְצוֹ׃ פ רביעי **יט** א בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְבַּר סִינָי׃ ב וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִים וַיָּבֹאוּ מִדְבַּר סִינַי וַיַּחֲנוּ בַּמִּדְבָּר וַיִּחַן־שָׁם יִשְׂרָאֵל נֶגֶד הָהָר׃ ג וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל־הָאֱלֹהִים וַיִּקְרָא אֵלָיו יְהוָה

ת"א בחדש השלישי. ראש השנה ג: ביום הזה באו. שבת פו: מדבר סיני. שם פט: ומשה עלה. סוכה ה סנהדרין כא:

רש"י

הזה. אהרן נדב ואביהוא וע' זקנים הנלוים עתה עמך (מכילתא): (כו) ושפטו. ודיינון ית עמא: יביאון. מייתין: ישפוטו הם. כמו ישפטו וכן (רות ב' ח') לא תעבורי כמו לא תעברי. ותרגומו דיינין אינון. מקראות העליונים היו לשון צווי לכך מתורגמין וידונון ייתון ידונון ומקראות הללו לשון עשייה: (כז) וילך לו אל ארצו. לגייר בני משפחתו (מכילתא): **יט** (א) ביום הזה. (שבת פ"ו) בר"ח. לא היה צריך לכתוב אלא ביום ההוא מהו ביום הזה שיהיו דברי תורה חדשים עליך כאלו היום נתנו: (ב) ויסעו מרפידים. למה הוצרך לחזור ולפרש מהיכן נסעו והלא כבר כתב שברפידים היו חונים בידוע שמשם נסעו אלא להקיש נסיעתן מרפידים לביאתן למדבר סיני מה ביאתן למדבר סיני בתשובה אף נסיעתן מרפידים בתשובה (מכילתא): ויחן שם ישראל. כאיש אחד בלב אחד אבל שאר כל החניות בתרעומות ובמחלוקת (מכילתא): נגד ההר. (מכילתא) למזרחו וכל מקום שאתה מוצא נגד פנים למזרח: (ג) ומשה

העמק דבר

(כד) לקול חותנו. לסדר עתותיו באופן אחר שנהג עד כה: ויעש כל אשר אמר. לא מיירי במנוי הדיינים שהרי בזה מפרש הכתוב ויבחר משה וגו' ולא עוד אלא שלא עשה בזה כאשר אמר כמו שיבואר לפנינו. אלא כל אשר אמר הוא בענין דרישת אלהים להתפלל עבור כל אחד מישראל. ובהשגחה על קיום התורה והמצוה. ובהודעת עניני ד"א בישראל. וע' מש"כ בס' דברים א' י"ב. כ"ז הוא נכלל בזה המאמר. אבל בעסק הדינין מפרש המקרא שעשה בא"א. היינו. (כה) אנשי חיל מכל ישראל. באשר ידע משה שיש הרבה ת"ח בישראל שאפשר לסמוך עליהם בד"ת

הרחב דבר

והדינין ע"ש]. ותו הרי קיי"ל כריב"ק דא' מצוה לבצוע עד שיגמר הדין. וא"כ איך היה משה נוהג בהיפך. אבל הענין מתבאר ע"פ לשון השאלתות הנוספת לפ' משפטים בזה"ל. גדול מכולם מי שמטיל שלום על ישראל שנאמר וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום. ומיירי שם הגאון בדיין שאינו בקי כ"כ בד"ת ואומר בם שילך וישאל לאחר ע"ש. וע"ז מסיק דגדול מזה העלה מי שמטיל שלום היינו שעושה פשרות. ואמר יתרו שבזה שיעשה משה רבוי דיינים תהיה עוד תועלת שבזה יתרבו פשרות. מה שלא היה כן לפני משה שהיה אומר יקוב הדין את ההר. והטעם בזה משום שמשה היה מהיר משפט. ע"כ מיד כששמע טו"ת הבע"ד היה יודע היכן הדין נוטה ולא היה מצוה שוב לעשות פשרה. דאע"ג דקיי"ל כריב"ק דרק משנגמר הדין א"א רשאי לפשר. וקיי"ל בח"מ כפש"י דנגמר הדין היינו שכבר אמרו איש פלוני אתה זכאי איש פלוני אתה חייב. מכ"מ הא ודאי דמצוה לבצוע אינו אלא כ"ז שאינו יודע תמצית הפסק. ולא כהש"ך ח"מ סי"ב סק"ד. ומש"ה היה משה אומר יקוב הדין את ההר. אבל כשיתרבו דיינים שלא ידעו הדין כ"כ מהר בשמיעת הטו"ת שלא יעשו פשרות כמצוה. וא"כ כל העם הזה על מקומו יבא בשלום. בפשרה:

בִּשְׁלָם: כד וְקַבֵּיל מֹשֶׁה לְמֵימַר חֲמוּהִי וַעֲבַד כֹּל דִּי אֲמַר: כה וּבְחַר מֹשֶׁה גּוּבְרִין דְּחֵילָא מִכָּל יִשְׂרָאֵל וּמַנִּי יָתְהוֹן רֵישִׁין עַל עַמָּא רַבָּנֵי אַלְפִין רַבָּנֵי מָאוָתָא רַבָּנֵי חַמְשִׁין וְרַבָּנֵי עַשְׂרָוָתָא: כו וְדָיְנִין יָת עַמָּא בְּכָל עִדָּן יָת פִּתְגָּם קְשֵׁי מַיְתַן לְוָת מֹשֶׁה וְכָל פִּתְגָּם זְעֵיר דָּיְנִין אִנּוּן: כז וְשַׁלַּח מֹשֶׁה יָת חֲמוּהִי וַאֲזַל לֵיהּ לְאַרְעֵיהּ: א בְּיַרְחָא תְלִיתָאָה לְמִפַּק בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם בְּיוֹמָא הָדֵין אֲתוֹ לְמַדְבְּרָא דְסִינָי: ב וּנְטַלוּ מֵרְפִידִים וַאֲתוֹ לְמַדְבְּרָא דְסִינַי וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא וּשְׁרָא תַמָּן יִשְׂרָאֵל לָקֳבֵיל טוּרָא: ג וּמֹשֶׁה סְלֵיק קֳדָם יְיָ וּקְרָא לֵיהּ יְיָ

העמק דבר

ע"כ באר רק מישראל שסמה ת"ח · ושוב לא נצרך לבדוק אחריהם אם הם יראי אלהים אנשי אמת שנאי בלע · שאחר שהוא ת"ח מתלמידיו של משה · הרי התורה מדרכתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן · אבל מכ"מ נצרך לבדוק שיהיו אנשי חיל · דעתן ויכול להנהיג שררה עפ"ל: (כו) את הדבר הקשה · אחר שיהיו דיינים ע"פ ד"ת שוב אין נ"מ בין דבר שגדול לדבר הקטן דדין פרוטה כדין מאה · אבל ודאי איזה ד"ת שהיה קשה על הדיינין וניצרך לילך לגדול ממנו הביאו אל משה · וכתיב את הדבר הקשה ולא כל הדבר משום דאפילו שהיה קשה לדיינים אלו לא הלך מיד למשה אלא לגדול ממנו וכדאי' בסנהדרין דפ"ת הולרך הדבר לשאול שואל מב"ד שבעירו אם שמעו אומרים להם כו' ואם לאו באים לזה שעל פתח הר הבית כו' וכך היה במדבר שרק הקשה לכולם הביאו למשה · וכתיב יביאון בנו"ן הנוסף להקטין ההבאה · דאפילו הדין הקשה לכולם לא הביאו הבע"ד עם הטו"ת אלא תמלית הדבר הקשה: וכל הדבר הקטן ישפוטו הם · עוד היה נ"מ דאפילו הדבר הקשה לכולם והיה מגיע למשה מכ"מ כמו שלא היה משה שומע הטו"ת כן לא היה הוא גומר את הפסק אלא מודיע הפסק לדיינים · והמה גומרים את הפסק · נמצא אחר שנעשה הדבר הקשה דבר קטן · נעשים המה השופטים · ומש"ה כתיב ישפוטו · בל' עשייה כמ"ש רש"י ז"ל · שנעשים בעצמם שופטים · והמה ישפטוהו · משא"כ לפי מאמר יתרו הלא מתחלה כשהיה עוסק גדול באו לפני משה לפסוק הדין והוא בעצמו היה צריך לחתוך הדין: (כז) וישלח משה · לוה אותו בכבוד · ולמדנו בזה שמה שחלק לו כבוד בבואו לא היה בשביל שהביא אשתו ובניו · שהרי גם בלאתו ואשתו ובניו נשארו עמו · מכ"מ חלק לו כבוד · וכתיב וילך לו · ומשמעות לו בשני אופנים שכתבנו ר"פ לך לך · א' להנאתו · ב' בפני עצמו · וכאן אם הכונה להנאתו · היינו לעשות צרכיו למכור נכסיו כמש"כ בס' במדבר י' ל' · ואם הכונה בפ"ע · היינו עזב בניו ומשרתיו שמה והוא הלך לבדו אל ארצו: יט (א) בחדש השלישי · כבר ביארו הראשונים טעם שנוי לשון כאן מכל המסעות · הוא משום שמתחלת י"מ היה היעוד לבא לתכלית היציאה שהוא ביאה להר האלהים לקבל התורה · מש"ה הודיע הכתוב דבחודש השלישי זכו לזה התכלית · ועדיין יש להבין אריכות הלשון בחודש השלישי וגו' ביום הזה · שהכונה בר"ח כדאיתא פר"ע · ויותר היה נובן הלשון בראש חודש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים באו מדבר סיני · אלא בא ללמדנו דשם חודש השלישי גרם להם לזה · והיינו דאיתא שם דרש ההוא גלילאה בריך רחמנא דיהיב לן אורייתא תליתאה בירחא תליתאה כו' · העמיק הדרשן דיוק הכתוב דוקא בחודש השלישי הוא שגרם לזה . ומעתה ממילא מובן ביום הזה שהוא בר"ח . שכיון שגילה לנו הכתוב דכל העיכוב שעד כה הוא מפני שלא הגיע חודש השלישי שהוא המסוגל לכך . וביום הזה שחל עליו שם חודש השלישי שוב לא היה עיכוב והיינו בר"ח מיד באו מדבר סיני: (ב) ויסעו מרפידים וגו' . כ"ז מיותר . ומש"ה תניא במכילתא מה ביאתן למדבר סיני ע"מ לקבל תורה כך נסיעתן מרפידים ע"ד לקבל תורה. ועדיין יש להבין מאי נ"מ בזה שנסעו מרפידים עמ"כ · אלא מכאן יש ללמוד דכל דבר שבקדושה מה שהאדם מכין עצמו יותר לזה חל עליו יותר ההכשר לזה · וראיה מהא דאיתא פ' הפועלים גדולים מעשה חייא . דגדיל נישבי ונייד טביא ומאריך מגילתא ליעקי . ולכאורה כ"ז טורח בכדי והרי לקדושת המגילות שני לקנות עורות מן השוק ולעבדן לשמה · אלא משום שרלה ר"ח להגדיל כח קדושת המגילות כדי שיהא בכחן לפעול בלב התינוקות בשפע יתירה · ע"כ הוחיל להקדים פעולותיו לשם קדושה הרבה לפני השעה ההכרחית ע"פ דין שהוא העבוד · ולמד ר"ח ממקרא זה שהתחילו להכין עצמם לקבלת התורה מתחילת נסיעה מרפידים כדי שיהיו מוכשרים יותר למעמד הנבחר הלזה . וע' מש"כ להלן כ"ח ג' · ובספר דברים י"ז י"ח: ויחן שם ישראל נגד ההר · כ"מ דכתיב ישראל לחוד מורה על אנשים גדולי ערך · כמש"כ לעיל ה' ג' · והודיע הכתוב שאף על גב דכל בני ישראל הגיעו לשם מכל מקום החכימו בסדר חנייתן שבני אדם גדולי הדעת חנו סמוך להר · וכל העם ונשים וטף מאחוריהם ומצדדיהם · שהרי המחנה נתפשט הרבה: (ג) אל האלהים · וכמו שאמר ה' תעבדון את האלהים על ההר הזה · ולא עלה בראש ההר כאשר יבואר: ויקרא אליו ה' . היינו שקראו

מִן־הָהָר לֵאמֹר כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב וְתַגֵּיד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ד אַתֶּם רְאִיתֶם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרָיִם וָאֶשָּׂא אֶתְכֶם עַל־כַּנְפֵי נְשָׁרִים וָאָבִא אֶתְכֶם אֵלָי׃ ה וְעַתָּה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ בְּקֹלִי וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־בְּרִיתִי וִהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה מִכָּל־הָעַמִּים כִּי־לִי כָּל־הָאָרֶץ׃ ו וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי מַמְלֶכֶת

ת"א והייתם. עקידה שער טו עקרים מג פל"ז : ואתם תהיו. שבת פו פז זבחים יט עקידה שער טו ושער ע :

רש"י

עלה. ביום השני. וכל עליותיו בהשכמה היו שנאמר (שמות ל"ד ד') וישכם משה בבקר : כה תאמר. בלשון הזה וכסדר הזה (שבת פ"ו) : לבית יעקב. אלו הנשים תאמר להן בלשון רכה : ותגיד לבני ישראל. עונשין ודקדוקין פרש לזכרים דברים הקשין כגידין (מכילתא) : (ד) אתם ראיתם. (שבת פ"ז) לא מסורת היא בידכם לא בדברים אני משגר לכם לא בעדים אני מעיד עליכם אלא אתם ראיתם אשר עשיתי במצרים על כמה עבירות היו חייבין לי קודם שנזדווגו לכם ולא נפרעתי מהם אלא על ידכם : ואשא אתכם. (מכילתא) זה יום שבאו ישראל לרעמסס שהיו ישראל מפוזרין בכל ארץ גושן ולשעה קלה כשבאו ליסע ולצאת נקבצו כלם לרעמסס. ואונקלוס תרגם ואשא כמו ואסיע אתכם ואטלית יתכון תיקן את הדבר דרך כבוד למעלה : על כנפי נשרים. כנשר הנושא גוזליו על כנפיו שכל שאר העופות נותנים את בניהם בין רגליהם לפי שמתיראין מעוף אחר שפורח על גביהם אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מן האדם שמא יזרוק בו חץ לפי שאין עוף פורח על גביו לכך נותנו על כנפיו אומר מוטב יכנס החץ בי ולא בבני. אף אני עשיתי כן ויסע מלאך האלהים וגו' ויבא בין מחנה מצרים וגו'. והיו מצרים זורקים חצים ואבני בליסטראות והענן מקבלם : ואבא אתכם אלי. כתרגומו : (ה) ועתה. אם עתה תקבלו עליכם יערב לכם מכאן ואילך שכל התחלות קשות (מכילתא שבת פ"ז) : ושמרתם את בריתי. שאכרות עמכם על שמירת התורה : סגלה. אוצר חביב כמו (קהלת ב' ח') וסגלת מלכים כלי יקר ואבנים טובות שהמלכים גונזים אותם. כך אתם תהיו לי סגולה משאר אומות ולא תאמרו אתם לבדכם שלי ואין לי אחרים עמכם ומה יש לי עוד שתהא חבתכם ניכרת כי לי כל הארץ והם בעיני ולפני לכלום : (ו) ואתם תהיו לי ממלכת

העמק דבר

בשם משה כמו שהיה בא"מ והוא השיב הנני. כדתני' בת"כ ריש פ' ויקרא. אבל אין הפי' שקראו לעלות לראש ההר בהרי להלן כ"א כתיב ויקרא ה' למשה אל ראש ההר. מבואר דאכתי עד הזמן הזה לא עלה לראש ההר. אלא קראו והוא עמד באמצע ההר : כה תאמר לבית יעקב. אמירה פשוטה להמון העם. ותגיד לבני ישראל. הגדה בכ"מ משמעו תמצית הדבר בהמשך לבד הנראה מפשוטו. לבני ישראל : אף על גב דמשמעות ב"י בכ"מ הוא כלל האומה. מכל מקום במקום המובן מהענין יש לזה השם משמעות פרטית בני אדם גדולי הדעת וכמה שמות בלה"ק יש שיש להם הוראה על המין כולו. גם הוראה על איזה פרט מזה המין. וצוה ה' למשה שיאמר הדברים בשני אופנים כאשר יבואר. וכך עשה משה כמו שיבואר בפ' משפטים כ"ד ג' והלאה. וגם היה שני אופני תשובות. היינו כל העם לפי הבנתם השיבו כל אשר דבר ה' נעשה. והמבינים באופן היותר גבוה השיבו נעשה ונשמע. ויבואר שמה דיוק התשובה לפי הבנתם של כל אחד :

(ד) אתם ראיתם וגו'. כלל ההקדמה הוא. כמו שהאיש מתקשר עם האשה ומתנה עמה מה שתקבל עליה איזה התחייבות בהיותה לו לאשה. אז גם הוא מתחייב לזונה ולפרנסה והשגחתו עליה בכל פרט לטוב. כך היו הדברים האלה. וכמו שאנו אומרים מקדש עמו ישראל על ידי חופה וקידושין. ובגמרא יומא דף כ"ד המשילו את ישראל במדבר ככלה ואח"כ כאשה. ומקרא מלא הוא בירמיה א' זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך. ע"כ הקדים הקב"ה לומר מה שרואה מהם ומה שמתחייב כ"י לעשות לטוב להם ואמר. אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים. אשר נלחמתי עמם בעבורכם : ואשא אתכם. פרנסת האדם ומלוי צרכיו נקרא נשיאה כאשר ישא האומן את היונק. אמנם יש שני אופני נשיאה. א' כל זמן שהתינוק אינו יכול להלוך כלל. רק האדם נושאו על זרועיו. ב' שהתינוק הולך ברגליו רק שאינו יכול לפסוע על המפתן ואבן אז אוחזו האדם בכפיו ומגביהו על המפתן ואינו לוקחו על זרועותיו כך פרנסת הקב"ה לישראל לדורות הוא בדרך עמל

מִן טוּרָא לְמֵימָר כִּדְנַן תֵּימַר לְבֵית יַעֲקֹב וּתְחַוֵּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: ד אַתּוּן חֲזֵיתוּן דִּי עֲבָדִית לְמִצְרָאֵי וְאַטֵּלִית יַתְכוֹן כִּדְעַל גַּדְפֵּי נִשְׁרִין וְקָרֵיבִית יַתְכוֹן לְפוּלְחָנִי: ה וּכְעַן אִם קַבָּלָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וְתִטְּרוּן יַת קְיָמִי וּתְהוֹן קֳדָמַי חַבִּיבִין מִכָּל עַמְמַיָּא אֲרֵי דִילִי כָּל אַרְעָא: ו וְאַתּוּן תְּהוֹן קֳדָמַי מַלְכִּין כָּהֲנִין וְעַם קַדִּישׁ אִלֵּין

העמק דבר

האדם שהולכים בעצמם בעסק פרנסה · ורק הקב"ה משגיח על הליכות עולמם · וזה נמשל לאופן השני · ובזה כתיב על כפים ישאונך · נו"ן הנוסף ללמד שאינו נשיאה לגמרי אלא כמו על כפים ולא על הזרוע · ומפרש שההשגחה באה פן תגוף באבן רגלך היינו עת צרה · אבל בעת שהקב"ה מפרנס בלי שום עמל האדם מיקרי נשיאה ממש · והיא הנשיאה שבמדבר וכתיב ואשא אתכם . ופי' עוד · על כנפי נשרים . שהיה הפרנסה באופן גבוה מדרך הטבע וזהו משל לכנפי נשרים: ואביא אתכם אלי . שתים שמענו מזה · א' · להמון העם משמעו שהביאם לו לעם · ב' · לגדולי ישראל משמעו שהגביה דעתם להשיג רוה"ק וכח אלהי · והקדים הקב"ה מה שעשה כבר לדברי התנאים להראות לנו שכדאי לנו להתקשר עמו ית' . שהרי יכלתו מאד נעלה כאשר ראינו: (ה) ועתה וגו' . המשך שני הכתובים עד וגוי קדוש . שמה תנאי ומסובב אם יעשו כך וכך יהיה לכם כך וכך · אבל בביאור הדברים בפרטות יש שני אופנים · א' · אם שמוע וגו' ושמרתם וגו' אזי והייתם לי וגו' · ולזה האופן מתפרש ואתם תהיו לי וגו' לא לתנאי ולא למסובב · אלא צווי בפ"ע הוא כאשר יבואר · ב' · אם שמוע וגו' ושמרתם וגו' והייתם לי וגו' אז ואתם תהיו לי וגו' · ושני הפירושים מוכרחים בסדר הלשון · דלפי' הא' היה ראוי לכתוב תהיו לי סגלה וגו' ולפי הב' תיבת ואתם מיותר אלא שני אופנים שמענו מדבר אלהים · א' להמון העם ויהי פירושו · ועתה · מעתה ואילך אם שמוע תשמעו בקלי היינו ת"ת להבין ולדייק בדברי כמש"כ כ"פ דמשמעות בקול הוא דיוק להתבונן ובא זה התנאי נגד מה שדבר בהקדמה אשר עשיתי למצרים · ואז היה בחנם בלי גמול · ומעתה תלוי אם תשמעו בקלי . אז אלחום מלחמותיכם כידוע דת"ת הוא חרבם של ישראל: ושמרתם את בריתי · הוא עבודה ברית קרבנות שהיה ברית בה"ב עם א"ת · ותשמרו להקריב במועדם . ובא זה התנאי נגד ואשא אתכם על כנפי נשרים · דעד כה היה בחנם ומעתה תלוי אם תשמרו את בריתי · אמנם על דבר גמ"ח לא דבר מאומה שהרי גם או"ה נתחייבו בכך ועולם חסד יבנה · וסדום נחרבה על שלא החזיקה יד עני ואביון וגם ידוע טבע בני אברהם יצחק ויעקב רחמנים וגומלי חסדים מש"ה לא התנה ה' כ"א על תורה ועבודה ובא המסובב לבד מלחמה ופרנסה שהקדים: והייתם לי סגלה מכל העמים · מי שירצה לעבוד את ה' ולהיות נבדל מטומאות גויי הארץ · א"א להיות גר אלא א"כ נאסף לעדת ישראל ולתורתכם . וזהו סגולה דמשמעו אוצר מכנים לתוכו מכל העמים: כי לי כל הארץ · ויש באו"ה כמה אנשים ראוים להתגייר ולעבוד את ה' · וכמאמר משה בברכתו אף חבב עמים וגו' · ויבואר שם ברצות ה' · ועד מ"ת היו כל אחד לפי דרכו ודעותיו עובד את ה' · אבל מעתה לא יוכלו לעבוד את ה' אם לא שיכנס לסגלת ישראל ויקבל כל התורה כמו כל ישראל ונגד הבטחה זו הקדים· ואביא אתכם אלי· דמש"ה א"א להיות גר אם לא יהי' עמכם: (ו) ואתם תהיו לי וגו' · לבד התנאי שמירת תורה ועבודה דבל"ז א"א להיות ישראל · עוד תוסיפו להיות לי · ממלכת כהנים · היינו הנהגה בין אדם לחבירו בדרך הישר והטוב כמו בני אדם אפרתים . ובאשר זה אינו תורה לפרש מהו הישר והטוב · וגם אין כל ענין ואין כל מקום וזמן שוים . ע"כ אין בזה תנאי ליהדות כיון שאין בזה חק קבוע · אבל רצון ה' בכך: וגוי קדוש · הוא הנהגה בין אדם לשמים להתקדש במותר לו כדכתיב קדושים תהיו וכמש"כ הרמב"ן שם · שמצוה שלא להיות זולל בשר אפילו בהיתר · וגם זה אינו תורה לפרש מהו קדושה ואין כל האדם שוין בזה ע"כ אינו עיקר ותנאי ליהדות כיון שאין בזה חק קבוע אבל רצון ה' בכך · וזהו פי' הא' · אבל לראשי ישראל יש פי' שני · היינו והייתם לי וגו' הוא ג"כ בתנאי והיינו גמ"ח שתעשו לא יהיה בטבע האדם ודעת אנושי אלא יהיה הכל לש"ש . והיינו משמעות והייתם לי סגלה מכל העמים שכל הנהגתכם תסגלו לי לשמי ולזה הפי' כוון במכילתא ריבק"א כשם שהאשה מסגלת אחר בעלה והבן מאחר אביו והעבד מאחר רבו והשפחה מאחר גברתה אף אתם מסגלין לי מאחרי שנאמר כי לי כל הארץ (כצ"ל) · והכונה כמו האשה והבן הסמוך על שלחן אביו ועבד ושפחה דכל מה שהם עושים ומרויחים הוא רק לטובת אדוניהם · ולא כמו שכיר שאינו עושה לבעליו אלא במה שנשכרו אבל מה שמרויח מן הצד הוא לעצמו · משא"כ אשה ועבד ובן הסמוך על שולחן אביו דאפילו הרוחה מן הצד אינם עושים לעצמם . כך כל מה שתעשו אפי' מה שהטבע נותן יהא הכל לשמי ולכבודי וזהו מכל העמים שבזה תהיו משונים ונעלים מהם במה שתעשו לשמי · דבתורה ועבודה לא שייך לומר מכל העמים אחר שאין בני תורה ועבודה כלל · משא"כ בגמ"ח שגם המה בני גמ"ח והיינו שמסיים המקרא · כי לי כל הארץ · גם המה שלי

כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר אֶל־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ חמישי ז וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיִּקְרָא לְזִקְנֵי הָעָם
וַיָּשֶׂם לִפְנֵיהֶם אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּהוּ
יְהוָה׃ ח וַיַּעֲנוּ כָל־הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר־
דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וַיָּשֶׁב מֹשֶׁה אֶת־דִּבְרֵי הָעָם אֶל־
יְהוָה׃ ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנֵּה אָנֹכִי בָּא
אֵלֶיךָ בְּעַב הֶעָנָן בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ
וְגַם־בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם וַיַּגֵּד מֹשֶׁה אֶת־דִּבְרֵי הָעָם

ת"א נעשה . עקידה שער מז : וישב משה . שבת פז : ויאמר ה' אל . נדרים לח קדושין ל' עקרים מא פי"א ומג פי"ח ופי"ט : ויגד משה . שבת פז :

רש"י

כהנים · שרים כמה דאת אמר (שמואל ב' ח' י"ח) ובני דוד כהנים היו : אלה הדברים · לא פחות ולא יותר : (ח) וישב משה את דברי העם וגו' · ביום המחרת שהוא יום שלישי שהרי בהשכמה עלה וכי צריך היה משה להשיב אלא בא הכתוב ללמדך דרך ארץ ממשה שלא אמר הואיל ויודע מי ששלחני איני צריך להשיב : (ט) בעב הענן · במעבה הענן וזהו ערפל : וגם בך · גם בנביאים הבאים אחריך : ויגד משה וגו' · ביום המחרת שהוא רביעי לחדש : את דברי העם וגו' · תשובה על דבר זה שמעתי מהם שרצונם

העמק דבר

שם ובזכות גמ"ח שם עומדים אבל אתם תהיו לי מצוינים מהם במה שתעשו הכל לשמי . ובא זה התנאי נגד מה שהקדים והביא אתכם אלי שהגביה דעתם לרוה"ק עד כה בתנס . ומעתה ואילך יהיה בתנאי שתהיו מצוינים במעלה זו שתעשו הכל לש"ש אז תזכו למעלת רוה"ק וידיעת אלהים · ואחר התנאי בא המסובב ואתם תהיו לי וגו' לזה הפי' ע"כ אינו בקשה וצווי שהרי כבר בא בתנאי שיהא כל מעשיהם לש"ש ממילא יתנהגו בדרך בני אפרתים ובדרך קדושה . אלא בא זה המקרא למסובב והיינו שתהיו מושגחים ממני בשני אופנים · ממלכת כהנים · היינו במדת מלכות שהוא בדרך הטבע אלא שהיה הטבע מצוין וניכר שהמה מושגחים ביחוד וזהו לשון ממלכת כהנים הנהגת הטבע של ב"א אפרתים . וגוי קדוש · בנס נגלה ופרוש מבני אדם ואמר בלשון ואתם תהיו לי היינו שתי מדות הללו היינו מלכות ומדת תפארת יהיה לפי מה שאתם תתנהגו עמדי אם יהיו מתנהגים לש"ש בדרך הטבע אזי תהא ההשגחה עליהם ג"כ רק בטבע ואם יהיו פרושים ומובדלים למעלה מטבע אנושי אזי תהא ההשגחה עליהם ג"כ פרוש ומובדל מהליכות הטבע והיא מדת תפארת · וכמו שביארנו בס' דברים מאמר משה פנים בפנים דבר ה' עמכם בהר מתוך האש וגו' :

אלה הדברים וגו' · תניא במכילתא שלא תפחות ושלא תוסיף . פי' לבד ההסבר שיהיה לכל א' לפי כחו כמו שהקדים כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל . אבל דבר ה' כאשר המה תדבר לבני ישראל היינו לכולם בשוה בלי גרעון והוספה וכך היה הצווי בכל פרשיות התורה . דכתיב דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם . וביארנו ריש ס' ויקרא דבר אל בני ישראל הוא הפרשה כאשר הוא דבר ה' · ואח"כ ואמרת אליהם היינו הביאור בתורה שבע"פ כמבואר שם הוכחה לזה הפירוש · אלא שנשתנה סדר הצווי בפרשה זו מבכל הפרשיות . דבכל הפרשיות שאחר מ"ת כתיב תחלה דבר ואח"כ ואמרת . וכאן כתיב להיפך · וטעמו של דבר הוא ע"פ שיבואר לפנינו שקודם מ"ת היה דבר ה' השכינה מדברת מגרונו של משה ונשמע לכל ישראל משא"כ ביאור הפי' שהוא דבר משה לא היה נשמע לכל ישראל אלא מדבר לזקנים והמה לישראל · ואחר מ"ת אפילו דבר משה הגיע לכל ישראל . מש"ה בפ' זו לא היה אפשר לומר הפי' כאשר היא תחלה ולא ידעו הפי' עד אחר כמה שעות שילמדו הזקנים ויאמר להם · ובין כה יוכל להיות שיסברו איזה שבוש · מש"ה היה משה תחלה מדבר לזקנים הפי' עם הפי' ואח"כ היה אומר הפרשה לכל ישראל · ותומ"י היו הזקנים מפרשים לישראל · משא"כ אחר מ"ת היה

משה

פִּתְגָמַיָא דִי תְמַלֵיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ז וַאֲתָא מֹשֶׁה וּקְרָא לְסָבֵי עַמָא וְסַדַר קֳדָמֵיהוֹן יָת כָּל פִּתְגָמַיָא הָאִלֵין דִי פַקְדֵיהּ יְיָ: ח וַאֲתִיבוּ כָל עַמָא כַּחֲדָא וַאֲמַרוּ כֹּל דִי מַלֵיל יְיָ נַעֲבֵיד וַאֲתֵיב מֹשֶׁה יָת פִּתְגָמֵי עַמָא קֳדָם יְיָ: ט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה הָא אֲנָא מִתְגְלֵי לָךְ בְּעֵיבָא דַעֲנָנָא בְּדִיל דְיִשְׁמַע עַמָא בְּמַלָלוּתִי עִמָךְ וְאַף בָּךְ

העמק דבר

משה מדבר הפרשה לכל ישראל ותומ"י היה מפרש להם. וכיב"ז ביארנו בשירת האזינו כמש"כ בספר דברים ל"א כ"ב: (ז) וישם לפניהם את כל הדברים האלה וגו'. א"א לפרש שאמר הדברים כהוייתן דא"כ לא נצרך הכתוב להודיע שעשה משה כמו שדבר לו ה' והרי בכל הפרשיות לא כתיב הכי אם לא שבא לאיזה למוד ותו למאי כתיב וישם ולא ויאמר אלא פי' וישם הוא פי' הדברים כדאיתא בעירובין פ"ה אשר תשים לפניהם כשלחן ערוך. וכ"כ הגאון רב סעדיה ולא כהרמב"ן שהשיג עליו. והודיע הכתוב שהביאור שהוא תורה שבע"פ לא היה בכח משה לדבר לכל ישראל אלא קרא להזקנים והם דברו לישראל דרך הפרשה שהוא דבר ה' ממש היתה השכינה מדברת מתוך גרונו של משה. וכ"ה במכילתא פ' בא ריש פ' משכו. שכה"ת נאמרה מפי משה לישראל ועי' מש"כ עוד בס' דברים פ' וילך. אבל דברים שבע"פ שהן דברי משה היה נצרך לזקנים. ובלא ספק שכך היה בכל הפרשיות עד כה וכמו שכתבנו לעיל ט"ז ע"ו בדיוק המקרא כך היה שונה משה תורה שבע"פ לזקנים ומהם הגיע לישראל. אלא שפי' הכתוב כאן משום שחזר ופי' להלן י"ט סמוך למ"ת שמאז והלאה לא היה כן אלא אפילו מה שדבר משה תורה שבע"פ היה ג"כ לכל ישראל כאשר יבואר. מש"ה כתיב דלע"ע קרא לזקנים ופירש להם דבר ה' והמה דברו לישראל: (ח) כל העם יחדו. להלן כ"ד ו' בפ' ואל משה אמר שהיה ג"כ לפני מ"ת וסמוך לה כתיב כל העם קול אחד ויש משמעות אחרת בזה. דכאן לא היה כל אחד מישראל עונה בדעת עצמו. אלא נתאספו כולם באגודה אחת ונתיישבו איך לענות ולהשיב דבר שיהא נכלל בזה כונה עמוקה ובקיצור כראוי להשיב שיגיע לאזני ה' כ"י. ובאה התשובה ע"י שלוחם בשם כולם וע"ז מורה לשון יחדו בזה הלשון בדיוק כל אשר דבר ה' נעשה. ולא השיבו כל הדברים אשר דבר ה' כמו שהשיבו אח"כ קול אחד בזה הלשון כל הדברים וגו'. דכל הדברים משמעו דמה שצוה הרבה דברים היינו אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. וגם אז קרא לפניהם כל פ' משפטים ועוד כמו שיבואר שם. ועכ"ז השיבו שהכל יעשו. אבל כל אשר דבר וגו' משמעו מה שנכלל בדבור אחד היינו אם שמע תשמעו בקלי נכלל גם שמיעה כמשמעו באזניהם בקול ה'. גם הבנה ודיוק בדבריו. ע"כ אמרו דשתי הכוונות יעשו וא"כ רמזו בזה שרצונם לשמוע באזניהם קול ה' וזהו המרומז בלשון שדקדקו להשיב בקצרה כדי לכוין גם זאת: וישב משה את דברי העם אל ה'. כאשר המה ואע"ג שהקב"ה יודע מה שהשיבו וגם מחשבות לבבם מכל מקום מלכותא דרקיע כמלכותא דארעא. שהמלך כששואל דבר מן העם והם ישיבו לו אחר הסכמת כולם או רובם השליח צריך להגיד תשובת העם אע"ג שהמלך יודע כל חקירות האסיפה ע"י אנשי רז שלו מ"מ השליח צריך לומר לשון תשובת העם בדיוק מה שיצא מדעת הרוב ודעת המיעוט מתבטל ודומה כאלו השיבו כולם. כך מלכותא דרקיע דרך להשיב דבר כפרש"י בשם המכילתא. והתשובה באה ע"פ דעת הרוב ואע"ג שאפשר שהיו אז איזה אנשים שרוח אחרת אתם. וכדאיתא במ"ר שהיו אז אנשים שלבם לא נכון עמו מ"מ התשובה הלך כדעת הרוב ודומה כאלו ענו כולם יחדו: (ט) הנה אנכי בא וגו' בעבור ישמע העם בדברי עמך. זה הלשון יש לפרשו בשני אופנים א' שישמעו קול מדבר למשה אבל המה לא ישמעו מאומה מה המה הדברים. ב' שישמעו גם המה מה המה הדברים אבל מ"מ ידעו שמדבר הקב"ה עם משה ביחוד ג"כ מה שהמה אינם שומעים. ואמר ה' למען ישמע העם. ומובן שבזה תהיה תועלת שיאמינו בנבואה מה שאין דעת אנושי נותנת שיהא הקב"ה מדבר עם אדם. ומחשבים גבוהה גבוהה. היינו שהקב"ה רם ומתנשא מבריותיו. ועי' מש"כ בשירת האזינו בפסוק הצור תמים פעלו. ואחר שישמעו כולם יאמינו בנבואה. ובמה שישמעו בדברי עמך יהי' וגם בך יאמינו לעולם. שאתה מופרש ומובדל מהם למעלה. והוא ג"כ הכרח שכן הוא לעולם. שלא רק בדור הזה לבדו היה משה גדול ונעלה מכל הנביאים אלא לעולם כך הוא במה שישכילו שאפילו בדור דעה ובמעמד הנבחר לא הגיע אחד מהם למעלת משה. מכש"כ באחרי דורות. ומזה ידעו שא"א להחליף דת אם שניתנה על יד משה לעולמים: ויגד משה וגו'. כפרש"י שרצונם לשמוע ממך ולא שהגיד דברים אחרים אלא הגיד כונה שניה ומבוררת שהיה בדיוק לשון התשובה כל אשר דבר ה' שתהיה הכונה כך. וכמש"כ לעיל. וזהו משמעות לשון הגדה כמש"כ לעיל ג'. ואם שהקב"ה יודע מחשבות העם מ"מ למדנו דכך המדה. אשר דבר הנביא העומד לפניו ית' מועיל הרבה הן בביאור דבר האדם כמש"כ בספר בראשית ע"ו ג' הן בביאור דבר ה' כמש"כ

שם

אֶל־יְהוָה׃ י וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵךְ אֶל־הָעָם
וְקִדַּשְׁתָּם הַיּוֹם וּמָחָר וְכִבְּסוּ שִׂמְלֹתָם׃ יא וְהָיוּ
נְכֹנִים לַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כִּי ׀ בַּיּוֹם הַשְּׁלִשִׁי יֵרֵד יְהוָה
לְעֵינֵי כָל־הָעָם עַל־הַר סִינָי׃ יב וְהִגְבַּלְתָּ אֶת־הָעָם
סָבִיב לֵאמֹר הִשָּׁמְרוּ לָכֶם עֲלוֹת בָּהָר וּנְגֹעַ
בְּקָצֵהוּ כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהָר מוֹת יוּמָת׃ יג לֹא־תִגַּע בּוֹ
יָד כִּי־סָקוֹל יִסָּקֵל אוֹ־יָרֹה יִיָּרֶה אִם־בְּהֵמָה אִם־
אִישׁ לֹא יִחְיֶה בִּמְשֹׁךְ הַיֹּבֵל הֵמָּה יַעֲלוּ בָהָר׃
יד וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן־הָהָר אֶל־הָעָם וַיְקַדֵּשׁ אֶת־הָעָם
וַיְכַבְּסוּ שִׂמְלֹתָם׃ טו וַיֹּאמֶר אֶל־הָעָם הֱיוּ נְכֹנִים

ת"א וקדשתם היום. שבת שם יבמות מו סב: סקול יסקל. סנהדרין מה: אם בהמה. בבא קמא נד סנהדרין טו: במשך היבל. ביצה ה תענית כא: היו נכונים. שבת פו פז:

רש"י

לשמוע מפיך אינו דומה השומע מפי שליח לשומע מפי המלך רצוננו לראות את מלכנו: (י) (ויאמר ה' אל משה. אם כן שמזקיקין לדבר עמהם לך אל העם): וקדשתם. וזמנתם שיכינו עצמם היום ומחר: (יא) והיו נכונים. מובדלים מאשה (מכילתא): ליום השלישי. (מכילתא) שהוא ששה בחדש ובחמישי בנה משה את המזבח תחת ההר ושתים עשרה מצבה כל הענין האמור בפרשת ואלה המשפטים ואין מוקדם ומאוחר בתורה: לעיני כל העם. מלמד שלא היה בהם סומא שנתרפאו כולם (מכילתא): (יב) והגבלת. קבע להם תחומין לסימן שלא יקרבו מן הגבול והלאה: לאמר. הגבול אומר להם השמרו מעלות מכאן ולהלאה ואתה הזהירם על כך: ונגע בקצהו. אפילו בקצהו: (יג) ירה יירה. (סנהדרין מ"ה) מכאן לנסקלין שהם נדחין למטה מבית הסקילה שהיה גבוה שתי קומות: יירה. יושלך למטה לארץ כמו (שמות ט"ו א') ירה בים: במשך היבל. כשימשוך היובל קול ארוך הוא סימן סלוק שכינה והפסקת הקול כיון שאסתלק הם רשאין לעלות: היבל. הוא שופר של איל שכן בערביא קורין לדכרא יובלא ושופר של אילו של יצחק היה: (יד) מן ההר אל העם. מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו אלא מן ההר אל העם: (טו) היו נכונים לשלשת ימים. לסוף שלשת ימים הוא יום רביעי שהוסיף משה יום אחד מדעתו כדברי רבי יוסי (שבת פ"ז) ולדברי האומר בששה בחדש ניתנו עשרת הדברות לא הוסיף משה כלום ושלשת ימים

העמק דבר

שם ל"ב י' וכן בפ' זו להלן ט"ו: (י) לך אל העם. כפרש"י דאחר שמבקשים לשמוע ממש נדרשים להכנה רבה זו. ולא שחזר הקב"ה מדבורו הראשון ח"ו שאמר שרק ישמעו בדברו עם משה. אלא שנתבארו באופן השני שישמעו שיש עוד דבור למשה בפ"ע מה שלא שמעו הם. והיינו כמו שביארנו בס' דברים י' ד'. דעל דברות הראשונות כתיב דבר ה' עמכם. ועל דברות האחרונות כתיב דבר ה' אליכם. ללמדנו דזכור ושמור בדבור אחד נאמרו מה שאין הפה יכול לדבר ואין האזנים יכולין לשמוע. והיה כל העם שומעים זכור לבד. ושמעו ג"כ שיש עוד דבור למשה ואין יודעים מה. ומשה שמע גם דבור שמור ונמצא דברות הראשונות היה דבר ה' עמהם ממש ודברות האחרונות היה דבר ה' אליהם. היינו ע"י משה אליהם: וקדשתם היום ומחר. לא פירש הקב"ה במה יתקדשו אלא שהדבר ידוע דסתם קדושה הוא פרישות מן האשה. וכדאיתא ברבה ר"פ קדושים כל מי שהוא גודר עצמו מן הערוה נקרא קדוש ריב"ל מייתי לה מן שונמית שאמרה כי איש אלהים קדוש הוא ר"א אמר מלמד שלא הביט בה מימיו ורבנן אמרי שלא ראתה טפת קרי על סדינו. וזהו דעת רבי במכילתא דתניא לא שמענו שאמר המקום לפרוש מן האשה אלא היו נכונים והיו נכונים לג"ש מה נכונים כאן לפרוש מן האשה אף והיו נכונים לפרוש מן

יְהֵימְנוּן לְעָלַם וְחַוִּי מֹשֶׁה יַת פִּתְגָּמֵי עַמָּא קֳדָם יְיָ׃ י וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אִיזֵיל לְוַת עַמָּא וּתְזַמְּנִנּוּן יוֹמָא דֵין וּמְחָר וִיחַוְּרוּן לְבוּשֵׁיהוֹן׃ יא וִיהוֹן זְמִינִין לְיוֹמָא תְּלִיתָאָה אֲרֵי בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה יִתְגְּלֵי יְיָ לְעֵינֵי כָּל עַמָּא עַל טוּרָא דְסִינָי׃ יב וְתַתְחֵם יַת עַמָּא סְחוֹר סְחוֹר לְמֵימַר אִסְתַּמַּרוּ לְכוֹן מִלְּמִיסַק בְּטוּרָא וּמִלְּמִקְרַב בְּסוֹפֵיהּ כָּל דְּיִקְרַב בְּטוּרָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל׃ יג לָא תִקְרַב בֵּיהּ יְדָא אֲרֵי אִתְרְגָמָא יִתְרְגֵם אוֹ אִשְׁתְּדָאָה יִשְׁתְּדֵי אִם בְּעִירָא אִם אֱנָשָׁא לָא יִתְקַיַּם בְּמֵיגַד שׁוֹפָרָא אִנּוּן מְרַשַּׁן לְמִיסַק בְּטוּרָא׃ יד וּנְחַת מֹשֶׁה מִן טוּרָא לְוַת עַמָּא וְזַמֵּין יַת עַמָּא וְחַוָּרוּ לְבוּשֵׁיהוֹן׃ טו וַאֲמַר לְעַמָּא הֱווֹ זְמִינִין לִתְלָתָא יוֹמִין לָא תִקְרְבוּן לְצַד אִתְּתָא׃

העמק דבר

מן האשה כדי א׳ ממקומו הוא מוכרע וקדשתם היום ומחר אם על ענין טבילה יטבלו בחמישי ויהיו טהורים בהערב שמש מה ת״ל וקדשתם היום ומחר אלא שאמר המקום למשה לפרוש מן האשה וע״ע בפי׳ מקרא ע״ו: וכבסו שמלתם. ת״א ויחורון לבושיהון. ויחורו כביסה לנקיות כמו שתרגם עה״פ וכבס שנית וטהר ויחוור. ולא משמעות טבילה דתרגומו ויצבע (א): (יא) והיו נכונים ליום השלישי. לפי דברינו דבכלל וקדשתם הוא פרישות מן האשה א״כ פי׳ והיו נכונים היינו שיכינו עצמם לראות ולשמוע פלאות כדי שלא יצאו מדעתם במראה נפלא ובקול נפלא פתאום. עוד בכלל זה הכנה למחשבה והתבודדות כל א׳ לפי כחו. ואין שיעור להכנה זו שהרי הקב״ה אמר למשה להלן ל״ד ב׳ והיה נכון לבוקר. ואין לך פרוש ומוכן לנבואה יותר ממנו. אלא בשביל שרצה הקב״ה להראות בהוה שעה מראה נפלא מכבוד ה׳ כמו שיבואר שם. הזהירו להכנה יתירה ממה שהוא רגיל ומכש״כ לכל ב״א איש לפי כחו: (יב) והגבלת את העם סביב. לא אמר והגבלת את ההר כלשון המקרא כ״ג. אלא הוא דבר בפ״ע שהוא גבולות לעם במעמדם סביבות ההר אהרן בראש והכהנים לפי ערכם אחוריו וגדולי ישראל אחריהם ובינונים אחריהם ונשים וטף אחריהם: לאמר השמרו לכם. אזהרה יתירה בלאו ועונש מיתה הוא לכולם בשוה שלא יעלו בהר. אבל גם במרחקם מן ההר אע״ג שלא נזהרו בלאו מ״מ היה גבולות לעם. ועי׳ להלן כ״א וכ״ג: עלות בהר. אפילו בלי נגיעה בבשר האדם: ונגוע בקצהו. אע״ג שאינו עולה: (יג) לא תגע בו יד. במי שעולה או נוגע כדי להרגו. שהרי יהיה בזה גם השני נוגע בחיבורין אלא כי סקול יסקל מרחוק יורו בו אבנים עד שימות: או ירה יירה. מרחוק ימשיכוהו במוטות עד שיפול מן ההר ואחר כך אם בהמה אם איש לא יחיה. אלא יהרגוהו: (יד) אל העם. משמעו תומ״י מן ההר אל העם. שהיו כל העם עומדין בסמוך להר ומצפין לשמוע מה ידבר להם משה: ויקדש את העם. במה שאמר משה דבר ה׳ בלי שום שינוי נתקדשו להיות מאותה שעה פרושים מן האשה: ויכבסו שמלתם. נתעסקו בנקיון בגדיהם ולא פירש הכתוב שהתבלו העם כדבר ה׳ אשר דבר משה. שזה הדבר לא היה מיד אלא ביום השלישי בעת אשר ירד ה׳. אבל דברים הללו החל מיד. וביאר הכתוב שמשה קידש את העם ולא כתיב ויתקדשו העם. באשר שמלבד פרישות בפועל נכלל בזה פרישות מהרהורי אשה כמש״כ בשם מ״ר שנקרא אלישע קדוש שלא ראתה טיפת קרי כו׳ ובזה היה משה מועיל בדברים החוצבים להבות אש הקדושה וטהרה עד שנכנס בלבבם ונתקדשו: (טו) ויאמר אל העם. מלבד שאמר דבר ה׳ כהויתו. הוסיף לומר מדעתו עוד מאמר היו נכונים לשלשת ימים. לשון לשלשת אינו מדויק כלל בזה הענין. דאם הפי׳ שיכינו עצמם שלשה ימים. היה ראוי לומר שלשה ימים. ואם הפי׳ שני ימים למה שיהיה פלאות ביום השלישי היה ראוי לומר ליום השלישי. וגם א״כ ק׳ מה זה הוסיף בזה המאמר על אשר כבר דבר בשם ה׳. אלא מזה העלו חז״ל דמשה הוסיף יום א׳ מדעתו. ופירשו דדרש היום ומחר. היום כמחר דלילו עמו. ולא אמרו דמשה דרש שכך הוא דעת ה׳ אלא הוסיף מדעתו שכך היה רצונו בשביל איזה טעם אי משום כבוד שבת דיום השלישי היה בעש״ק ולא יוכלו העם להתעסק בכ״ש. או הבין דלא יספיק העת הקצר להכין דעת העם כראוי. והיה משה נצרך לזה שני דברים. חדא שיהא הקב״ה מסכים לדעתו. שנית שיהא נכלל בדבר ה׳ הקודמים דעת משה גם כן. שהרי א״א להפוך דברי אלהים חיים ח״ו. ע״כ לא היה יכול להחליט דעתו ולהגיד לעם כי תהיה הכנה כל שלשה ימים. שאולי לא יסכים הקב״ה לדעתו. מש״ה אמר להם לשון דמשתמע לתרי אפי. כדי שאם לא יהא הקב״ה מסכים לדעתו לא יהיו דבריו נסתרים לגמרי. אמנם הקב״ה הסכים לדעת משה. ואמר
משה

הרחב דבר

(א) והכי אי׳ ביבמות דמ״ו ודילמא משום נקיות. אלא שה״ה בפשיטות הכי. משום דכתיב שמלותם. דמשמעו בגדים העליונים שבאים לכבוד. ואי משום טבילה היה ראוי לכתוב בגדיהם. דמשמע כל הבגדים אפילו בתי רגלים. כדין טבילה:

לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים אַל־תִּגְּשׁוּ אֶל־אִשָּׁה׃ טז וַיְהִי בַיּוֹם
הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיֹת הַבֹּקֶר וַיְהִי קֹלֹת וּבְרָקִים וְעָנָן
כָּבֵד עַל־הָהָר וְקֹל שֹׁפָר חָזָק מְאֹד וַיֶּחֱרַד כָּל־
הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה׃ יז וַיּוֹצֵא מֹשֶׁה אֶת־הָעָם
לִקְרַאת הָאֱלֹהִים מִן־הַמַּחֲנֶה וַיִּתְיַצְּבוּ בְּתַחְתִּית
הָהָר׃ יח וְהַר סִינַי עָשַׁן כֻּלּוֹ מִפְּנֵי אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו
יְהוָה בָּאֵשׁ וַיַּעַל עֲשָׁנוֹ כְּעֶשֶׁן הַכִּבְשָׁן וַיֶּחֱרַד כָּל־
הָהָר מְאֹד׃ יט וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ וְחָזֵק מְאֹד
מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל׃ ששי כ וַיֵּרֶד
יְהוָה עַל־הַר סִינַי אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיִּקְרָא יְהוָה

ת"א אל תגשו. יבמות סב: ויהי ביום. ברכות ו: ויתיצבו. שבת פח ע"ב ג: ויהי קול. ברכות ו ספר הזוהר פ' קדושים ופ' ויקרא: משה ידבר. ברכות מה סוטה לג מב ערכין יא: וירד ה' על. סוכה ה: הר סיני. שבת פט:

רש"י

כמו ליום השלישי: **אל תגשו אל אשה.** כל שלשת ימים הללו כדי שיהיו הנשים טובלות ליום השלישי ותהיינה טהורות לקבל תורה שאם ישמשו תוך ג' ימים שמא תפלוט האשה שכבת זרע לאחר טבילתה ותחזור ותטמא אבל משששהתה שלשה ימים כבר הזרע מסריח ואינו ראוי להזריע וטהור מלטמא את הפולטת: (טז) **בהית הבקר.** מלמד שהקדים על ידם מה שאין דרך בשר ודם לעשות כן שיהא רב ממתין לתלמיד. וכן מצינו (ביחזקאל ג' כ"ב) קום צא אל הבקעה וגו' ואקום ואצא אל הבקעה והנה שם כבוד ה' עומד: (יז) **לקראת האלהים.** (מכילתא) מגיד שהשכינה יצאה לקראתם כחתן היוצא לקראת כלה וזה שנאמר (דברים ל"ג ב') ה' מסיני בא ולא נאמר לסיני בא: **בתחתית ההר.** לפי פשוטו ברגלי ההר ומדרשו שנתלש ההר ממקומו ונכפה עליהם כגיגית (שבת פ"ח): (יח) **עשן כלו.** אין עשן זה שם דבר שהרי נקוד השי"ן פתח אלא לשון פועל כמו אמר שמר שמע לכך תרגומו תנן כוליה ולא תרגם תננא וכל עשן שבמקרא נקודים קמץ מפני שהם שם דבר: **הכבשן.** של סיד יכול ככבשן זה ולא יותר תלמוד לומר בוער באש עד לב השמים. ומה תלמוד לומר כבשן לשבר את האזן מה שהיא יכולה לשמוע נותן לבריות סימן הניכר להם כיוצא בו (הושע י"א י') כאריה ישאג וכי מי נתן כח בארי אלא הוא והכתוב מושלו כאריה אלא אנו מכנין ומדמין אותו לבריותיו כדי לשבר את האוזן מה שיכולה לשמוע. כיוצא בו (יחזקאל מ"ג ב') וקולו כקול מים רבים וכי מי נתן קול למים אלא הוא ואתה מכנה אותו לדמותו לבריותיו כדי לשבר את האוזן: (יט) **הולך וחזק מאד.** מנהג הדיוט כל זמן שהוא מאריך לתקוע קולו מחליש וכוהה אבל כאן הולך וחזק מאד ולמה כך מתחלה לשבר אזניהם מה שיכולין לשמוע: **משה ידבר.** כשהיה משה מדבר ומשמיע הדברות לישראל שהרי לא שמעו מפי הגבורה אלא אנכי ולא יהיה לך והקב"ה מסייעו לתת בו כח להיות קולו מגביר ונשמע: **יעננו בקול.** יעננו על דבר הקול כמו (מלכים א' י"ח כ"ד) אשר יענה באש על דבר האש להורידו: (כ) **וירד ה' על הר סיני.** יכול ירד עליו ממש תלמוד לומר (שמות כ' י"ט) כי מן השמים דברתי עמכם (מכילתא) מלמד שהרכין שמים העליונים והתחתונים והציען על גבי ההר כמצע על המטה וירד כסא הכבוד

העמק דבר

אל תגשו אל אשה. לא שבא משה לפרש בזה מהו קדושה והכנה. [וכ"כ הרא"ש ביצה פ"א ס"ג. והא דכתיב היו נכונים לשלשת ימים לא קאי על מה דכתיב בתריה אל תגשו אל אשה אלא ה"פ היו נכונים לשלשת ימים לקבל התורה. ואל תגשו אל אשה] אלא בא להזכיר אזהרה זו כדי להראות שאפשר להוסיף

יום

טז וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה בְּמֶהֱוֵי צַפְרָא וַהֲווֹ קָלִין וּבַרְקִין וַעֲנָנָא תַקִּיף עַל טוּרָא וְקָל שׁוֹפָרָא תַּקִּיף לַחֲדָא וְזָע כָּל עַמָּא דִי בְּמַשְׁרִיתָא: יז וְאַפֵּק משֶׁה יָת עַמָּא לְקַדָּמוּת מֵימְרָא דַיְיָ מִן מַשְׁרִיתָא וְאִתְעַתַּדוּ בְּשִׁפּוֹלֵי טוּרָא: יח וְטוּרָא דְסִינַי תָּנַן כּוּלֵיהּ מִן קֳדָם דִי אִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְיָ בְּאֶשָּׁתָא וּסְלֵיק תְּנָנֵיהּ כִּתְנָנָא דְאַתּוּנָא וְזָע כָּל טוּרָא לַחֲדָא: יט וַהֲוָה קָל שׁוֹפָרָא אָזֵיל וְתַקִּיף לַחֲדָא משֶׁה מְמַלֵּיל וּמִן קֳדָם יְיָ מִתְעַנֵי לֵיהּ בְּקָל: כ וְאִתְגְּלִי יְיָ עַל טוּרָא דְסִינַי לְרֵישׁ טוּרָא וּקְרָא יְיָ לְמשֶׁה

העמק דבר

יום א׳ · ויהא נכלל בדבר ה׳ וקדשתם היום ומחר הוספה זו ג״כ · ויהי הפי׳ היום ומחר. היום כמחר · מה מחר לילו עמו אף היום לילו עמו · אע״ג דבאמת אין מקום לזה הדיוק בכ״מ שנאמר בזה הלשון כמו ביום ההוא יאכל וממחרת ודומה לו. אלא מ״מ כאן יש הוכחה לזה מדהזהיר אל תגשו אל אשה הרי בפי׳ וקדשתם היינו פרישות מן האשה וישראל קדושים הם אין משמשין מטותיהם ביום. וא״כ למאי אמר ה׳ היום. הרי מופרשין הם גם בל״ז · אלא היום כמחר שלילו עמו (א) · [ואמר בלשון הנשה אל תגשו · ולא בלשון אל תבואו אל אשה. ללמד שבאם לא יסכים הקב״ה להצעת משה · אזי תהיה אזהרת אל תגשו אל אשה שייך להכנה · ותהי הכונה אל תגשו כלל · שלא תהא מרבה שיחה עם אשה · לפי שהוא מבטל הכנה לדבר שבקדושה] · ומ״מ אמרו שהוסיף משה מדעתו משום דבאמת אין הכרח כ״כ לפרש כן שהרי בכלל קדושה הוא הרהורי אשה כמש״כ לעיל אבל מ״מ לצורך השעה יש מקום לפרש דבר ה׳ בזה האופן והוא מחוקי התלמוד והפלפול להעלות מדאיצטריך חדשות והקב״ה הסכים על ידו שכך רצון ה׳ לדרוש בדבריו לצורך כמש״כ בס׳ בראשית ל״ב י׳: (טז) ויהי ביום השלישי. לבד יום הראשון שלא היה לילו עמו: ויהי קולות וגו׳. עוד לא ירד ה׳ אלא באו כדי ויחרד כל העם אשר במחנה. להחריד לבבם · היינו כדי למרק טבע גופם · ועי׳ ספר דברים ד׳ ל״ו: (יז) לקראת האלהים מן המחנה · כך היה ראוי לכתוב את העם מן המחנה לקראת האלהים · אלא בא ללמד שהאלהים היה שורה במחנה ישראל · אלא שלא היה בגלוי שכינה · ועתה יצא האלהים כ״י מן המחנה להר · ומשה הוציא את העם ג״כ מן המחנה · לקראת האלהים שיצא מהם: (יח) והר סיני עשן כלו מפני וגו׳ · ת״א מן קדם די אתגלי עלוהי ה׳ וכו׳ פי׳ לפני ירידת ה׳ באש היה ההר עשן. ולא פי׳ מפני לטעם · שהרי עוד לא ירד ה׳ על הר סיני עד אחר קול השופר משה ידבר וגו׳ מש״ה פי׳ מפני קודם · כמו לפני · וביאר הכתוב זה שלא נימא שהעשן בא מאש של שכינה מש״ה הקדים הכתוב לאחר קולות וברקים וענן וקול שופר שלא היה בהם ירידת ה׳ היה שד עשן כבד וקול שופר משה ידבר וגו׳ ואח״כ ירד ה׳ · וכ״ז גודי דשכינה כעין שהיה באליהו במלכים א׳ י״ט אלא שהיה שם בא״א לפי צורך הענין: (יט) ויהי קול השופר. אינו קול השופר שהיה תחלה יחד עם רעמים וברקים. אלא אחר שפסקו היה עוד קול השופר עם העשן מודיע לעם משה ידבר וגו׳ והקול היה הולך וחזק מאד. מוסיף להתחזק כאשר יבואר לפנינו. טעמו ש״ד · ועל מה הראה להודיענו משה ידבר · פרש״י לענין הדברות שלא שמעו מפי הגבורה אלא שתי הדברות · ולא נראה זה הביאור · שהרי זה אינו אלא לחד מ״ד ואפילו למש״כ דלכ״ע לא שמעו בשלימות כמו משה ג״כ ק׳ למה זה נצרך להזהיר את העם שישמעו מפי משה והרי המה הרגישו שהקב״ה מדבר עם משה והמה אינם יודעים מה · ובע״כ ישמעו ממנו · וגם עד כה הסכינו לשמוע מפי משה דברות ה׳. אלא בא הקב״ה להוסיף דאפילו מה שמשה ידבר היינו תורה שבע״פ שהוא אינו לשון הקב״ה בעצמו כמו פרשה שנכתב גם כן ידבר בעצמו לכל ישראל: והאלהים יעננו בקול. יתן כח בקולו שיהי׳ נשמע לכל ישראל · וכמו שהיה במדבר סדר המשנה כדאיתא בפ״ה דעירובין שהיה אומר פעם א׳ הלכה לכל ישראל · ולא כאשר היה עד כה שקרא לזקני העם לפרש התורה שבע״פ שמה לפניהם כמש״כ לעיל פסוק ז׳ ומהראוי היה שיהיה זה הקול בא אחר עשרת הדברות ויגיע לצורך לשמוע ההלכה שבע״פ מפי משה. אבל בא לפני עשרת הדברות כדי להודיע שא״א להיות הדברות רגע א׳ בלי קבלת שמיעה בקול משה אשר ידבר מפי עצמו וכמש״כ לעיל י״ג ט״ז בענין תפילין ש״י וש״ר (ב): (כ) ויקרא ה׳ למשה. כאן כתיב למשה ולא אל משה · והיינו משום דכתיב אל ראש ההר · לא כמו

הרחב דבר

(א) והיינו דאי׳ בנדה פ״ב ישראל קדושים הם ואין משמשין כו׳ ולכאורה היה יותר ראוי לומר ישראל ביישנים הם דזה נוגע יותר למדת הבושת וצניעות מלקדושה אלא משום שדקדק משה ממאמר ה׳ וקדשתם היום:

(ב) והנה היה קול השופר הולך וחזק מאד משום מדרך קול שופר שבתחלתו הוא חזק ומשפיל והולך וכדתניא במכילתא · כדי להגיד לעם ה׳ הפלא שבתורה שבע״פ · שכל מה שיתאחר הזמן יתחזק יותר ויותר · אמנם בא זה הקול מן העשן הנורא להודיע

לְמֹשֶׁה אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיַּעַל מֹשֶׁה׃ כא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רֵד הָעֵד בָּעָם פֶּן־יֶהֶרְסוּ אֶל־יְהוָה לִרְאוֹת וְנָפַל מִמֶּנּוּ רָב׃ כב וְגַם הַכֹּהֲנִים הַנִּגָּשִׁים אֶל־יְהוָה יִתְקַדָּשׁוּ פֶּן־יִפְרֹץ בָּהֶם יְהוָה׃ כג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֹא־יוּכַל הָעָם לַעֲלֹת אֶל־הַר סִינָי כִּי־אַתָּה הַעֵדֹתָה בָּנוּ לֵאמֹר הַגְבֵּל אֶת־הָהָר וְקִדַּשְׁתּוֹ׃ כד וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה לֶךְ־רֵד וְעָלִיתָ אַתָּה וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם אַל־יֶהֶרְסוּ לַעֲלֹת אֶל־יְהוָה פֶּן־יִפְרָץ־בָּם׃ כה וַיֵּרֶד מֹשֶׁה אֶל־הָעָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם׃ ס

כ

א וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר׃ בצבור קורין בטעם העליון תמצא בסוף הספר ס ב אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ

ת"א וגם הכהנים. זבחים קטו: לך רד ועלית. שבת פו: וידבר אלהים. חגיגה ג עקרים מא ומג: אנכי ה'. שבת פח קה סוטה מז גיטין כז סנהדרין נט וקו מכות כד הוריות ח עקידה שער ס':

רש"י

עליהם: (כא) העד בעם. התרה בהם שלא לעלות בהר: פן יהרסו וגו'. שלא יהרסו את מצבם על ידי שתאותם אל ה' לראות ויקרבו לצד ההר: ונפל ממנו רב. (מכילתא) כל מה שיפול מהם ואפילו הוא יחידי חשוב לפני רב: פן יהרסו. כל הריסה מפרדת אסיפת הבנין אף הנפרדין ממצב אנשים הורסים את המצב: (כב) וגם הכהנים. אף הבכורות שהעבודה בהם (זבחים קט"ו): הנגשים אל ה'. להקריב קרבנות אף הם אל יסמכו על חשיבותם לעלות: יתקדשו. יהיו מזומנים להתיצב על עמדן: פן יפרץ. לשון פרצה יהרוג בהם ויעשה בהם פרצה: (כג) לא יוכל העם. איני צריך להעיד בהם שהרי מותרים ועומדים הם היום שלשת ימים ולא יוכלו לעלות שאין להם רשות: (כד) לך רד. (מכילתא) והעד בהם שנית שמזרזין את האדם קודם מעשה וחוזרין ומזרזין אותו בשעת מעשה: ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים. יכול אף הם עמך תלמוד לומר ועלית אתה. אמור מעתה אתה מחיצה לעצמך ואהרן מחיצה לעצמו והכהנים מחיצה

העמק דבר

קריאה הראשונה שהיה משה עומד במקומו ולא היתה הקריאה אלא בשביל חיבה. אבל כאן נתעלה משה וקרא לו שיעלה לראש ההר. וע"ז האופן שקוראים לאדם לבא אליו כתיב בל'. כמש"כ לעיל א' כ"א וברים ס' ויקרא: (כא) פן יהרסו אל ה' לראות. יהרסו משטרם שהגבלת שיעמדו אחורי אנשי המעלה הראויים להתקרב יותר כמש"כ לעיל י"ב. והמה יפרצו חומת אנשים שלפניהם כדי לראות: (כב) וגם הכהנים הנגשים אל ה'. שהמה סמוכים ביותר אותם תזהיר שיתקדשו. יוסיפו להתקדש במחשבה.

הרחב דבר

להודיע כי כמו עשן הוא משל על חשכת הצרות ושאין איש רואה מה נעשה בו וכמו שביארנו במעמד ברית בה"ב ענין והנה תנור עשן וגו' כך תוקף הגלות יהא גורם לחזק זה הקול דאלו היו ישראל בשלוה בא"י לא היה מתחזק כח תורה שבע"פ כ"כ וכמו שהיה בבית ראשון. ורק מעת שראה יאשיהו המלך את הגלות התחיל להקים את התורה ע"י שהזהיר את הלוים המבינים להגדיל תורה שבע"פ וכמו שביארנו לעיל בפ' קדש י"ג ט"ו וכן בכל משך הגלות הצרות גורמות להגדיל תורה. והיינו קיום ישראל שלא יאבדו. והיינו דמצלינן אהבה רבה אהבתנו ה' אלהינו חמלה גדולה ויתרה חמלת עלינו. והוא הקדמה לתפלה ותן בלבנו ללמוד

לְרֵישׁ טוּרָא וּסְלֵיק מֹשֶׁה : כא וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה חוּת אַסְהֵיד בְּעַמָּא דִילְמָא יִפַגְרוּן קֳדָם יְיָ לְמֶחֱזֵי וְיִפּוֹל מִנְהוֹן סַגִּי : כב וְאַף כַּהֲנַיָּא דְקָרִיבִין לְשַׁמָּשָׁא קֳדָם יְיָ יִתְקַדְּשׁוּן דִּלְמָא יִקְטוֹל בְּהוֹן יְיָ : כג וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לָא יִיכוּל עַמָּא לְמִיסַק לְטוּרָא דְסִינַי אֲרֵי אַתְּ אַסְהֵדְתָּא בָּנָא לְמֵימַר תַּחֵים יַת טוּרָא וְקַדֵּשְׁהִי : כד וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ אִיזֵיל חוּת וְתִיסַק אַתְּ וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְכַהֲנַיָּא וְעַמָּא לָא יִפַגְרוּן לְמִיסַק קֳדָם יְיָ דִילְמָא יִקְטוֹל בְּהוֹן : כה וּנְחַת מֹשֶׁה לְעַמָּא וַאֲמַר לְהוֹן : א וּמַלֵּיל יְיָ יַת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין לְמֵימַר : ב אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דִּי אַפֵּיקְתָּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם

רש"י

לעצמם משה נגש יותר מאהרן ואהרן יותר מן הכהנים · והעם כל עיקר אל יהרסו את מצבם לעלות אל ה' : פן יפרץ בם · אע"פ שהוא נקוד חטף קמץ אינו זז מגזרתו כך דרך כל תיבה שנקודתה מלאפו"ם (ר"ל חול"ם) כשהיא באה במקף נשתנה הנקוד לחטף קמץ : (כה) ויאמר אלהם · התראה זו : כ (א) וידבר אלהים · אין אלהים אלא דיין וכן הוא אומר (שמות כב) אלהים לא תקלל ותרגומו דיינא לפי שיש פרשיות בתורה שאם עשאן אדם מקבל שכר ואם לאו אינו מקבל עליהם פורענות (מכילתא) יכול אף עשרת הדברות כן ת"ל וידבר אלהים דיין להפרע : את כל הדברים האלה · מלמד שאמר הקדוש ב"ה עשרת הדברות בדבור אחד מה שאי אפשר לאדם לומר כן · אם כן מה תלמוד לומר עוד אנכי ולא יהיה לך שחזר ופירש על כל דבור ודבור בפני עצמו · (קושיית א"כ כו' פירוש לפי זה שמוכח מאת כל הדברים האלה שגם שאר עשרת הדברות כולם אמר הקדוש ב"ה בדבור אחד · אם כן מה תלמוד לומר אנכי וכו' ר"ל מה בא להודיענו במה שפרט לשון ב' דברות אלו מהשאר מדהוציאם בלשון זה שהמשמעות דווקא אלו שנים בפרט מפי הגבורה יצאו והלא לפי זה כולם כמוהם הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו דברם · ותירץ שחזר ופירש וכו' ור"ל באותה החזרה לא החזיר ללמד על הכלל יצא אלא על הפרט אלו ב' דברות ראשונות ביחוד ודוק) : לאמר · מלמד שהיו עונין על הן הן ועל לאו לאו (מכילתא) : (ב) אשר הוצאתיך מארץ מצרים · כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי (מכילתא) דבר אחר לפי שנגלה בים כגבור מלחמה ונגלה כאן כזקן מלא רחמים שנאמר (שמות יא) ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר זו היתה לפניו בשעת השעבוד וכעצם השמים משנגאלו הואיל ואני משתנה במראות אל תאמרו שתי רשויות הן אנכי הוא אשר הוצאתיך ממצרים ועל הים · ד"א לפי שהיו שומעין קולות הרבה שנאמר את הקולות קולות באים מד' רוחות ומן השמים ומן הארץ אל תאמרו רשויות הרבה הן ולמה אמר לשון יחיד אלהיך ליתן פתחון פה למשה ללמד סניגוריא במעשה העגל וזה הוא שנאמר (שמות יא) למה ה' יחרה אפך בעמך לא להם צוית לא יהיה לכם אלהים אחרים אלא

העמק דבר

פן יפרץ בהם ה'. בפגוע בהם עונש גלוי שכינה. וכשלא יהיו מוכנים כראוי יהפך להם אור פני מלך חיים לרועץ · כמש"כ לעיל ד' כ"ד . ומשא"כ כל ישראל שלא השיגו כ"כ לא היה חשש שיפגע בהם מחמת העדר הכנה כראוי : (כג) לעלות אל הר סיני . הרי עיקר אזהרה זו אינו אלא לעלות על ההר ממש ולא על העברת הגבול לחוד כדיוק לשון ה' פן יהרסו וגו' שהוא ל"ת · ולא היתה אזהרת ל"ת אלא בהר ממש והרי זה א"א כי אתה העדתה בנו וגו'. הרי גם אני ואהרן הוזהרנו להגביל את ההר שלא נעלה עליו ואיך יהרסו העם ויעברו עלינו : (כד) לך רד · מן ההר . וכאן לא בא הדרש לך רד מגדולתך כמו להלן ל"ב ז' משום דלא אמר לך רד מן ההר · אבל כאן הרי הדבור הוא בדבר ההר ועלייתו : ועלית אתה ואהרן וגו' · מש"ה יש לחוש שבאותה שעה יהרסו לעלות וגו' : כ (א) לאמר . עי' מש"כ ריש ס' ויקרא עפ"י הירושלמי סנהדרין פ"ו משמעות תיבה זו : (ב) אנכי ה' · המהווה הכל : אלהיך מנהיגך ומשגיח עליך בפרטות: אשר הוצאתיך· כבר נתבאר לעיל י"ב ל"א דיציאה משמש בשני משמעות · א' יציאה מקומית ממקום טומאה שלא היה אפשר להגיע לקדושה ומעלה שאתם בו · וכמש"כ לעיל י"ג

הרחב דבר

ללמוד כו' · כי אחר שתמל עלינו היינו במה שנתן לנו התלמוד שהוא חרב של ישראל אנו מבקשים שיתן בלבנו ללמוד וגו' · אמנם אין שכל האדם להבין האיך קושי הגלות נותן להגדיל תורה שבע"פ · אבל אנו רואין שכן הוא · ע"כ הראה המקום ב"ה לדעת שמעשן הנורא יצא קול שהולך ומתחזק בדרך פלא · וכמו שאין אדם רואה ויודע מה שנעשה בעשן אבל מכ"מ הרי הקול יוצא · כך יהי' כח התלמוד שנכלל בדבר ה' משה ידבר וגו' · וע' ס' דברים י' ח' מש"כ · ולפי ביאורנו בזה המאמר משה ידבר והאלהים יעננו בקול · שמשה דבר המשנה לכל ישראל כדאי' בעירובין דנ"ד · ושם אי' שכן אהרן וכו"א היו מדברים המשנה לכל ישראל · למדנו מזה שאהרן וגדולי הדור הכל מכונים בשם משה ובזה יאיר לנו מליצת הגמ' במס' שבת דק"א וככ"מ בתלמודין ובירושל' · משה שפיר קאמרת · ופרש"י גדול הדור כמשה בדורו · והיינו ע"פ המרומז בזה המקרא :

מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים: ג לֹא־יִהְיֶה לְךָ
אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנָי: ד לֹא־תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל
וְכָל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ
מִתָּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ: ה לֹא־
תִשְׁתַּחְוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֺן אָבֹת עַל־בָּנִים עַל־
שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי: ו וְעֹשֶׂה חֶסֶד
לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָי: ס ז לֹא תִשָּׂא
אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה
אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא: פ ח זָכוֹר אֶת־יוֹם

ת"א לא יהיה לך. שבת פח סוטה מז גיטין נז עקידה שם סנהדרין נו לט קז מכות כד הוריות ח: לא תעשה. סנהדרין סא: אשר בשמים · ע"ג מג: ואשר במים · עקרים מג פי"ח: לא תשתחוה · סנהדרין סא: ולא תעבדם · סנהדרין שם ע"ג נד: פקד עון · ברכות ז סנהדרין כז מכות כד עקרים מג פו: לאלפים · סוטה לא: לא תשא את · ברכות לג שבת פט קכ יומא פו חגיגה יד שבועות כ כא לט: לשוא · שם ע"ב: לא ינקה · יומא פו·נדרים יח שבועות כא לט תמורה ג: ה' · שם: לשוא · שם: זכור את יום · ברכות כ שבת פו פט ראש השנה כז שבועות כ פסחים קו קיז ביצה טו:

רש"י

לי לבדי: מבית עבדים · מבית פרעה שהייתם עבדים לו או אינו אומר אלא מבית עבדים שהיו עבדים לעבדים ת"ל ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים אמור מעתה עבדים למלך היו ולא עבדים לעבדים: (ג) לא יהיה לך · למה נאמר לפי שנאמר לא תעשה לך אין לי אלא שלא יעשה העשוי כבר מניין שלא יקיים תלמוד לומר לא יהיה לך (מכילתא): אלהים אחרים · שאינן אלוהות אלא אחרים עשאום אלהים עליהם (מכילתא) · ולא יתכן לפרש אלהים אחרים זולתי שגנאי הוא כלפי מעלה לקראתם אלוהות אצלו · דבר אחר אלהים אחרים שהם אחרים לעובדיהם צועקים אליהם ואינם עונים אותם ודומה כאלו הוא אחר שאינו מכירו מעולם: על פני · כל זמן שאני קיים שלא תאמר לא נצטוו על עבודת כוכבים אלא אותו הדור (מכילתא): (ד) פסל · על שם שנפסל: וכל תמונה · תמונת כל דבר אשר בשמים: (ה) אל קנא · (מכילתא) מקנא להפרע ואינו עובר על מדתו למחול על עון עבודת כוכבים כל לשון קנא אנפרימנ"ט בלע"ז (אייפערנד) נותן לב להפרע: לשנאי · כתרגומו כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם (סנהדרין כז): (ו) נוצר חסד · שאדם עושה לשלם שכר עד לאלפים דור נמצאת מדה טובה יתירה על מדת פורענות אחת על חמש מאות שזו לארבעה דורות וזו לאלפים (סוטה לא): (ז) לשוא · (הראשון לשון שקר כתרגומו כמא דתימר) אי זהו שבועת שוא נשבע לשנות את הידוע על עמוד של אבן שהוא של זהב (השני לשון מגן כתרגומו זה הנשבע לחנם ולהבל) על של עץ עץ אבן אבן (שבועות כט מכילתא): (ח) זכור · זכור ושמור בדבור אחד נאמרו וכן (שמות יד) מחלליה מות יומת (במדבר ט) וביום השבת שני כבשים וכן (דברים יא) לא תלבש שעטנז וגו' גדילים תעשה לך וכן (ויקרא טז) ערות אשת אחיך (דברים כה) יבמה יבא עליה הוא שנאמר (תהלים ב) אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי · זכור פעול הוא כמו (ישעיה כב) אכול ושתו (שמואל ב ג טז) הלוך ובכה וכן פתרונו

העמק דבר

ג' בביאור פ' בצאת ישראל וגו' · וזהו מארץ מצרים. ב' יציאה רוחנית · על זה אמר מבית עבדים. ממשפחה של עבדים כמש"כ לעיל י"ב כ"ג בפי' בית. והוא להפך מלשון עבד עבדים כמש"כ בפ' נח והעלה את ישראל שאינם מסוגלים להיות עבדים · והנה הקדים המקום ב"ה לומר אשר הוצאתיך וגו' ולא אשר בראתי שמים וארץ · באשר אין מזה הוכחה שרוצה להשגיח על ישראל ביחוד יותר מכל האוה"ע · מש"ה הקדים אשר הוצאתיך וע"כ להיות אלהיך · היינו משגיח עליך · שהרי הוצאתיך מארץ מצרים ממקום שלא היה ראוי להופיע עליך השגחתי כ"כ. וע"כ היה כדי ליקחך לי לעם

מבית עבדותא: ג לא יהוי לך אלהא אוחרן בר מני: ד לא תעביד לך צילם וכל דמות די בשמיא מלעלא ודי בארעא מלרע ודי במיא מלרע לארעא: ה לא תסגוד להון ולא תפלחינון ארי אנא יי אלהך אל קנא מסער חובי אבהן על בנין מרדין על דר תליתאי ועל דר רביעאי לשנאי כד משלמין בניא למחטי בתר אבהתהון: י ועבד טיבו לאלפי דרין לרחמי ולנטרי פקודי: ז לא תימי בשמא דיי אלהך למגנא ארי לא יזכי יי ית די יימי בשמיה לשיקרא: ח הוי

העמק דבר

ולהשגיח עליך. וכן ממה שהוצאתיך מבית עבדים וכמש"כ לעיל י"ג ר"פ קדש לי: (ג) לא יהיה לך וגו' על פני. לפי הפשט שהביא הרמב"ן בשם הת"כ אזהרה על האומר אלי אתה. מתבאר דיוק על פני שלא יאמין שמסר הקב"ה עולמו לזולתו ח"ו ואני רואה כבודי נתון לאחר זהו על פני. ונראה עוד ביאור זה הדיוק משום דמלך או דיין נקרא אלהים ורשאי וגם כשר לקבל על עצמו מרות אלהים כאלה. ורק בתורת השגחה רוחנית אסור. היינו מנהיג בשמים והיינו דיוק על פני: (ד) פסל וכל תמונה. ובדברות שניות כתיב פסל כל תמונה. דתמונה משמעו בשני אופנים. א' איזה צורה שהוא בחיים כאשר נברא והוא תמונת המזל שלו. שמזל בע"ח בצורת הבע"ח הוא. ואותו מקדשים עובדיו לע"ז. ב' ציור של איזה צורה בבריאה. ופי' פסל כמשמעו שפוסלים עץ או אבן באברים כפי הצורה. מעתה פי' פסל כל תמונה. משמעו חיתוך אברים של תמונה כפי' הא'. ובא ללמדנו דדוקא פסל של תמונה אסור משא"כ פסל איזה אילן וכדומה שרי לעשות. שאין מזלו בצורת האילן והעשב כלל. ואם כן אין האילן והעשב מכונה בשם תמונה. אבל פסל וכל תמונה משמעו בין פיסול כמש"כ בין ציור בשטר של תמונה ופי' תמונה כפי' הב' ציור של בע"ח. והכי תניא במכילתא לא תעשה לך פסל לא יעשה לך גלופה אבל יעשה לו אטומה ת"ל וכל תמונה. והיינו כמש"כ דגלופה היינו בחיתוך אברים. ואטומה היינו מצוירת בשטר: (ה) פוקד עון אבות על בנים וגו'. גובה מעט מעט כדאיתא בעבודת כוכבים דף ה'. עד שהוא גובה הכל: (ו) ועושה חסד לאלפים. מרבה חסד עד אלפים: לאהבי ולשמרי מצותי. תניא במכילתא לאוהבי זה א"א וכיו"ב. ולשומרי מצותי אלו הנביאים והזקנים. ר"נ אומר לאוהבי ולשומרי מצותי אלו שהם יושבים בא"י ונותנים נפשם על המצות מה לך יוצא ליהרג על שמלתי את בני מה לך יוצא לישרף על קראתי בתורה כו' ואומר אשר הכיתי בית מאהבי מכות אלו גרמו לי ליאהב לאבי שבשמים. באו חז"ל לזה הפי' כי א"א לפרש כמשמעו שעושים מצות ה'. שאין זה מקביל המקרא הקודם של שונאי דמיירי בעובד עבודת כוכבים שהוא מיפר כל המצות בכלל. ה"נ מיירי האי ועושה חסד לאלפים. למי שמתנהג בחסידות עם קונו והיינו למעלה מטבע אנושי. ובשביל זה הקב"ה מתנהג גם עמהם למעלה מהליכות טבע העולם שהנהיג הקב"ה לשלם שכר לעושי מצות ה'. אבל למי שמתחסד עם קונו הקב"ה משגיח עליו למעלה מה"ט וזה נקרא חסד. וכבר ביארנו דבר ה' בזה לעיל י"ט ו'. ופי' כאן שני אופני חסידות שיבואר יפה בס' דברים ל"ג ח'. א' לאהבי. זה א"א וכיו"ב היינו משוקעים באהבה ודביקות. ובזה נכלל שלא להתרעם על מדותיו ולא יהרהר אחריו. כמבואר שם. ולשמרי מצותי. זהו דרך חסידות השני שמבואר שם במעשה המצות. ובזה ג"כ יש שני אופנים. א' שמרגילים את הרבים בתוכחה וכדומה לשמירת המצות. ע"ז אמרו אלו הנביאים. וכמש"כ בס' המורה ח"ב פ' מ"ה במשמעות נביא. וזה גם כן נקרא חסיד כדאיתא ביומא דף פ"ז א' המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו כו' שנאמר לא תתן חסידך לראות שחת. ב' שעושים בעצמם המצות בדרך הפלגה כידוע עובדי דחסידי בתענית פ"ג ובשבת ד' קי"ח אבוך במאי זהיר טפי ט' ובירושלמי קידושין ספ"א כל העושה מצוה א' ולא עבר עליה מעולם. והיינו שאמרו והזקנים. והקב"ה מתחסד עם אלו לפי ערך חסידותם. כמו שאמרו הזהיר במצות ציצית זוכה לטלית נאה הזהיר כו'. ר"נ א' לאהבי ולשמרי מצותי אלו שיושבים בא"י כו' מפרש הני תרתי לאדם א' שבשביל בקשת אהבת ה' יושב בא"י שהמקום מסוגל לכך. ומשום זה מגיע ליהרג בשביל שמירת המצות. דבא"י מצוי בגלות עתות השמד. ואלו ישבו במדינה אחרת לא הגיע לסכנה. והיינו אשר הוכיתי בית מאהבי. ובס' דברים ז' ט' כתיב גם כן לשון זה שמר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו. ויבואר שם למר ולמר: (ז) לא תשא וגו'. לא תשבע מיבעי. מזה יצא כמה דרשות חז"ל כמו מברך ברכה שא"צ. ולפי דעת שאלתות דר"א אפילו מוציא ש"ש לבטלה בלי ברכה ובפסיקתא רבתי פכ"ג איתא מזה אזהרה למקבל ע"ע איזה שררה והנהגה שהוא מעין שם אלקות ואינו מנהיג. וה"ז מתרפה במלאכתו אשר חבר הוא לאיש משחית. וה"ז נושא שם אלהים לשוא. ומש"ה לא ינקה ה' וגו'. ולפי הפשט מבואר בכל אלו הפירושים המרומזים כי לא ינקה ה'. באשר אין עונש של כל הפרטים שוה. והקב"ה שופט צדק לפי החטא. אבל לא ינקה את אשר ישא את שמו לשוא באיזה אופן: (ח) זכור את יום השבת

הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ: ט שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ: י וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה ׀ וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ: יא כִּי שֵׁשֶׁת־יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל־כֵּן בֵּרַךְ יְהוָה אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ: ס יב כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ: ס יג לֹא תִרְצָח ס לֹא תִנְאָף ס לֹא תִגְנֹב ס לֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר: ס יד לֹא תַחְמֹד בֵּית רֵעֶךָ

ת"א לא תעשה כל מלאכה · שבת קיז קנג קנד פסחים מז מח: עבדך · בבא קמא נד: כי ששת ימים · ס' הזוהר פ' ויקרא: כבד את אביך · שבת פט כתובות קג קדושין ל לא לב מגילה לב: לא תרצח לא תנאף לא תגנב · שבת פט: לא תנאף · שבועות מז נדה יג: לא תגנב · סנהדרין פו: לא תענה · סנהדרין י מכות ב ד שבועות לא: לא תחמוד · מגילה ה:

רש"י

תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם נזדמן לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת (ביצה טז): (ט) ועשית כל מלאכתך · כשתבא שבת יהא בעיניך כאלו כל מלאכתך עשויה שלא תהרהר אחר מלאכה (מכילתא): (י) אתה ובנך ובתך · אלו קטנים או אינו אלא גדולים אמרת הרי כבר מוזהרין הם אלא לא בא אלא להזהיר גדולים על שביתת הקטנים וזה ששנינו (שבת קכא) קטן שבא לכבות אין שומעים לו מפני ששביתתו עליך: (יא) וינח ביום השביעי · כביכול הכתיב בעצמו מנוחה ללמד הימנו ק"ו לאדם שמלאכתו בעמל וביגיעה שיהא נוח בשבת: ברך ויקדשהו · ברכו במן לכופלו בששי לחם משנה וקדשו במן שלא היה יורד בו: (יב) למען יארכון ימיך · (מכילתא) אם תכבד יאריכון ואם לאו יקצרון שדברי תורה נוטריקון הם נדרשים מכלל הן לאו ומכלל לאו הן: (יג) לא תנאף · אין ניאוף אלא באשת איש שנאמר (ויקרא י) מות יומת הנואף והנואפת ואומר (יחזקאל טז לב) האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים: לא תגנב · בגונב נפשות הכתוב מדבר לא תגנובו בגונב ממון או אינו אלא זה בגונב ממון ולהלן בגונב נפשות אמרת דבר הלמד מענינו מה לא תרצח לא תנאף מדבר בדבר שחייבין עליהם מיתת בית דין אף לא תגנוב דבר שחייב

העמק דבר

לקדשו · לפי הפשט משמעות לקדשו הוא איסור מלאכה שהוא כמו הקדש שאסור ליהנות ממנו · וכמש"כ בספר בראשית עה"פ ויקדש אותו · אבל א"כ אינו מובן לשון זכור את יום השבת לקדשו · מה זו זכירה לכאן · והכי מיבעי קדש את יום השבת. וממילא ביום השביעי היה החיוב לזכור את יום השבת. ומכאן הוציאו חז"ל דרשות · בתלמודין דרשו מזה מ"ע של עונג שבת וקידוש היום · ולדעת המכילתא כ"ל קידוש היום מלקדשו. ודרשו מדכתיב זכור מלפני שבת כדתניא במכילתא זכרהו עד שלא יבא · ועיין מש"כ בס' דברים בפ' שמור · אמנם לפי הפשט יש להסביר על מלאכה ממש · ובאשר איסור הנאה יש בדברים שאין בהם קדושה ג"כ כמו בב"ח וכלה"כ וכדומה · אבל בשבת איסור מלאכה בו הוא מטעם קדושה וע"כ יש לנהוג בו מורא וכבוד הקדש · ובאשר שזה הענין אינו בפעולה אלא במחשבה מש"ה שייך לשון זכור. שיעלה על זכרונו הענין · כמו משמעות זכרון תרועה כמש"כ במקומו · דמשמעו שיזכור ענין מצוה זו של תרועה · ה"נ משמעו שיעלה במחשבתו קדושת שבת על מה הוא קדוש · ומי קדשו וכדומה שיבא מזה לנהוג אותו היום במעלה: (ט) תעבוד · עבודה היא מלאכה שמביאה לידי

פרנסה

דכיר ית יומא דשבתא לקדשותיה׃ ט שתא יומין תפלח ותעבד כל עבידתך׃ י ויומא שביעאה שבתא קדם יי אלהך לא תעבד כל עבידתא את וברך וברתך עבדך ואמתך ובעירך וגיורך די בקרוך׃ יא ארי שתא יומין עבד יי ית שמיא וית ארעא ית ימא וית כל די בהון ונח ביומא שביעאה על כן בריך יי ית יומא דשבתא וקדשיה׃ יב יקר ית אבוך וית אמך בדיל דיורכון יומך על ארעא דיי אלהך יהב לך׃ יג לא תקטול נפש לא תגוף לא תגנוב לא תסהיד בחברך סהדותא דשקרא׃ יד לא תחמיד בית חברך לא

העמק דבר

פרנסה כעובד אדמתו או עובד אדוניו · וכל אדם עבד לעצמו · כלשון חז"ל בב"ר עה"פ ויהי האדם לנפש חיה והיינו דכתיב ביו"ט כל מלאכת עבודה · היינו מלאכה שבא לפרנסה ולא לתענוג לצורך אותה שעה : ועשית כל מלאכתך · היינו מלאכה שבאה לתענוג כמו אפיה ובשול וכדומה : (י) שבת לה' אלהיך · ביאר המקרא אלהיך · שמשמעו משגיח עליך ועל צרכיך · ואין רצונו ית' שתשיג איזה פרנסה ע"י מעשה בש"ק · וא"כ אין לעשות בו שום דבר המביא לידי ריוח ופרנסה · ומובן דכמו כן אסור כל עסק כמו מו"מ וכדומה אלא שאין בזה אזהרה · והכי דעת הרמב"ם והרמב"ן ז"ל ודייקי מקראי אחריני · ועי' להלן כ"ג י"ב : לא תעשה כל מלאכה · בין לריוח בין לתענוג · והיינו דמפרש אתה ובנך ובתך · וע"כ בקטנים מיירי כמש"כ הרמב"ן והם אינם בני עבודה כ"א מסייעים לצרכי הבית : עבדך וגו' · המה מסייעים לעבודה : (יא) ואת כל אשר בם · הוא טעם על המבואר בסוף המקרא על כן ברך ה' וגו' דמשום שכלה מלאכתו באותו יום ע"כ עשה אותו יום טובה וברכה כמו אדם שגומר ביתו עושה אותו יום · יום משתה וטובה : וינח ביום השביעי · אפילו לא היה כלה מלאכתו רק בשביל שנח כ"י באותו יום · בשביל שני טעמים אלו · ברך ה' את יום השבת ויקדשהו · על קדושה לא קאי טעם הראשון דמש"ה קדשהו ממלאכה וריוח אלא משום טעם השני שהקב"ה נח בו · ובפ' ויכלו מבואר הענין יותר · ושם כתיב עוד טעם על הברכה משום ויכלו השמים וגו' וביארנו שהיה העולם בו ביום בתכלית הסידור שעלה ברצונו ית' וכמו שביארנו שם בפי' וכל צבאם · דפי' חז"ל לצביונם · היינו שכל מין וכל בריה היה באופן היותר משובח במינו ובשביל זה ג"כ ברך ה' את יום השבת אבל בשעת מ"ת כבר נשתנה העולם וכל מין וכל בריה נתחלק לכמה פרטים גרועים משהיה בבריאה הראשונה · מש"ה לא היה העולם משוכלל עוד · ע"כ חסר זה הטעם כאן : (יב) כבד וגו' על האדמה · היה במשמע דזה היעוד של אריכות ימים אינו אלא באדמה אשר ה' וגו' היינו א"י · והרי הכי איתא בברכות ד"ח לענין שכר ת"ת דא"ל לר' יוחנן איכא סבי בבבל תמה ואמר למען ירבו ימיכם וגו' על האדמה כתיב · וה"נ ביעוד שכר כיבוד אב ואם · אבל אי אפשר שהרי גם בשלוח הקן דקיל ואינה כ"א מצוה שבין אדם לשמים מ"מ כתיב סתם והארכת ימים דמשמעו אפילו בחו"ל · מכש"כ כיבוד או"א שהוא חמור ומצוה שכלית · והרי בפי' תנן שלהי מס' חולין זה הק"ו ומה מצוה שהוא כאיסר א"ת למען ייטב לך וגו' ק"ו למצות חמורות שבתורה · ובפ' שלוח הקן ביארנו עוד יותר ע"פ משנה בקידושין ספ"א שלמדנו שכר כל המצות שבתורה משלוח הקן וכיבוד א"א יע"ש · וא"כ יש להבין הא דכתיב כאן על האדמה · אלא בא המקרא בזה ללמדנו עיקר גדול · דכבר כ' הרמב"ן בפרשה תולדות ובכ"מ שהתורה ומצותיה אע"ג דמצות שאין תלויות בארץ נוהגות אפי' בחו"ל· מכ"מ מיוחדות המה יותר בא"י · וע"כ נקראת תורת אלהי הארץ · והדבר מובן שלפי זה גם יעודיה אע"ג שישנם בחו"ל מ"מ יותר משמשים ומגיעים בא"י : מעתה היתה הדעת נותנת שזה הכלל אינו אלא במצות שבין אדם לשמים ואין הדעת אנושי נוהן עליה · הוא שהסברא נותן שעיקר שכרה מיוחד בא"י · משא"כ כיבוד או"א שהוא דעת אנושי בזה אין סברא לחלק בין א"י לחו"ל · מש"ה כתיב במצוה זו של כיבוד או"א ג"כ על האדמה ללמדנו דאחר שהיא מ"ע הכתובה בתורה · הרי היא ככל חוקי התורה שאין בהם טעם ושכל אנושי (א) : (יג) לא תענה ברעך · הנוגע לרעך · ואע"ג דכל עדות שקר אסור · ומקרא מפורש מדבר שקר תרחק · מכ"מ ברעך חמור יותר ומש"ה מוזהרים בעשרת הדברות · והרמב"ם ה"ע פי"ז פי' ברעך ע"י רעך היינו ששמע מחבירו ומגיד שראה בעיניו · והוכחה לזה הפירוש הוא מדכתיב לא תענה ולא כתיב ולא תעיד · או לא תקום עד שקר · אלא עניה משמעו אחר עד הקודמו · כמש"כ בס' במדבר ל"ה ל' ובס' דברים י"ט י"ז · גם לשון ברעך ולא כתיב לרעך משמעו כפי' הרמב"ם · עד שקר · משמעות על בלה"ק עדות כמש"כ בס' בראשית ל"א מ"ז ובחנם נדחק הראב"ע : (יד) לא תחמד בית רעך · ייחד הכתוב אזהרה בבית · משום שהוא מחובר והיושב

הרחב דבר

(א) וג"מ לדינא לענין כבוד אב בבן גר ואמו ישראלית עי' היטב . ומכאן מבואר שכל מה שלמדים עניני מוסרים והנהגות מגופי

ס לֹא תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ וְשׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ: פ שביעי טו וְכָל־הָעָם רֹאִים אֶת־הַקּוֹלֹת וְאֶת־הַלַּפִּידִם וְאֵת קוֹל הַשֹּׁפָר וְאֶת־הָהָר עָשֵׁן וַיַּרְא הָעָם וַיָּנֻעוּ וַיַּעַמְדוּ מֵרָחֹק: טז וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה דַּבֵּר־אַתָּה עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה וְאַל־יְדַבֵּר עִמָּנוּ אֱלֹהִים פֶּן־נָמוּת: יז וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ כִּי לְבַעֲבוּר נַסּוֹת אֶתְכֶם בָּא הָאֱלֹהִים וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל־פְּנֵיכֶם לְבִלְתִּי תֶחֱטָאוּ: יח וַיַּעֲמֹד הָעָם מֵרָחֹק וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל־הָעֲרָפֶל אֲשֶׁר־שָׁם הָאֱלֹהִים: ס מפטיר יט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן־הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי

ת"א וכל העם. ברכות ו: לבעבור נסות. עקרים מד פ"ג: ובעבור תהיה. יבמות עט נדרים כ: כי מן השמים. עקרים מג פ"ח. ס' הזוהר פ' לך לך:

רש"י

עליו מיתת בית דין (סנהדרין פו): (טו) וכל העם ראים. מלמד שלא היה בהם אחד סומא ומנין שלא היה בהם אלם תלמוד לומר ויענו כל העם ומניין שלא היה בהם חרש תלמוד לומר נעשה ונשמע (מכילתא): ראים את הקולת. רואין את הנשמע שאי אפשר לראות במקום אחר (שם): את הקולת. היוצאין מפי הגבורה: וינעו. (שם) אין נוע אלא זיע: ויעמדו מרחוק. (שם) היו נרתעין לאחוריהם שנים עשר מיל

העמק דבר

בביתו של חבירו שלא ברצון בעליו אינו עובר על לא תגזול. שהרי קרקע אינה נגזלת. וכדאי' בסוכה דל"א. ואינו דומה למשתמש במטלטלין ש"ח דנקרא גזלן כדין שואל שלא מדעת בעלים. משא"כ במחובר אע"ג שאם גוזלה לחלוטין ה"ז גזלן ועובר על לא תגזול כמש"כ הרמב"ם הל' גניבה פ"ג הי"א והכי תניא בספרי שופטים עה"פ ולא תשיג גבול וגו' והרי כבר נאמר לא תגזול. אמנם אם יושב בבית חבירו שלא בתורת גזילה ה"ז עובר משום לא תחמוד: לא תחמד אשת רעך וגו'. כאן א"א לפרש בזה האופן שמשתמש בה בעת שהיא ברשות חבירו. דא"כ ה"ז נואף אלא שמשתדל שיגרשה הבעל. וכיב"ז מיירי המקרא בכל אשר לריעו שמשתדל שימכור לו. ורק הקדים הכתוב אשת רעך ללמדנו דמיירי באופן שאינו עומד למכור כמו באשה שאין ביד הבעל למכור אותה לאחר. והכי תניא במכילתא: (טו) ראים את הקולת ואת הלפידם. כפרש"י היוצאין מפי הגבורה. ר"ל לא בקולות של רעמים שבא עם הברקים מיירי. אלא בקול של עשרת הדברות שהיה קול ה' בכח ובהדר. ובקול יצאו ניצוצות אש ולפידים כמו אותיות הדבור. והעם ראו את האותיות וכמש"כ בס' דברים ד' ט' ורעמים וברקים לא היו. אבל עדיין היה ואת קול השופר. שבא בסמוך לפני שירד ה' על הר סיני. והיינו שמזכירים אנחנו ביחוד קול שופר שהיה בשעת מ"ת ולא קול רעמים שהיה רק לפני מ"ת. וקול שופר זה היה רק בדבור משה ידבר והאלהים יעננו בקול. להשריש בלבבינו לכל דבור היוצא מפי הגבורה לבד מה שאנו מבינים

הרחב דבר

מצות התורה ע"פ טעמי המצות שהוציאו רבותינו ז"ל אינו אלא כענין דכתיב מלפנו מבהמות הארץ ואמרו חז"ל דיש ללמוד צניעות מחתול וכן הרבה. והרי הדבר ברור שאין החתול משובח בצניעותו יותר מתרנגול הפרוץ. באשר שגם שניהם המשונים

תַּחְמֵיד אִתַּת חַבְרָךְ וְעַבְדֵיהּ וְאַמְתֵיהּ וְתוֹרֵיהּ וַחֲמָרֵיהּ וְכֹל דִּי לְחַבְרָךְ: טו וְכָל עַמָּא חָזַן יָת קָלַיָּא וְיָת בְּעוּרַיָּא וְיָת קָל שׁוֹפָרָא וְיָת טוּרָא תָּנֵן וַחֲזָא עַמָּא וְזָעוּ וְקָמוּ מֵרָחִיק: טז וַאֲמַרוּ לְמשֶׁה מַלֵּיל אַתְּ עִמָּנָא וּנְקַבֵּיל וְלָא יִתְמַלֵּיל עִמָּנָא יְיָ דִּלְמָא נְמוּת: יז וַאֲמַר משֶׁה לְעַמָּא לָא תִדְחֲלוּן אֲרֵי בְּדִיל לְנַסָּאָה יָתְכוֹן אִתְגְּלֵי לְכוֹן יְקָרָא דַייָ וּבְדִיל דִּתְהֵי דַחַלְתֵּיהּ עַל אַפֵּיכוֹן בְּדִיל דְּלָא תְחוּבוּן: יח וְקָם עַמָּא מֵרָחִיק וּמשֶׁה קְרֵיב לְצֵית אֲמִיטְתָא דִּי תַמָּן יְקָרָא דַייָ: יט וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אַתּוּן חֲזֵיתוּן אֲרֵי מִן שְׁמַיָּא מַלֵּילִית עִמְּכוֹן:

רש"י

כאורך מהניהם ומלאכי השרת באין ומסייעין אותן להחזירם שנאמר (תהלים סח) מלכי צבאות ידודון ידודון: (יז) לבעבור נסות אתכם. לגדל אתכם בעולם שיצא לכם שם באומות שהוא בכבודו נגלה עליכם: נסות. לשון הרמה וגדולה כמו (ישעיה י) הרימו נס (שם מט כב) ארים נסי (שם ל יז) וכנס על הגבעה שהוא זקוף: ובעבור תהיה יראתו. ע"י שראיתם אותו יראוי ומאויים תדעו כי אין זולתו ותיראו מפניו: (יח) נגש אל הערפל. לפנים משלש מחיצות חושך ענן וערפל שנאמר (דברים ד') וההר בוער באש עד לב השמים חשך ענן וערפל ערפל הוא עב הענן שאמר לו הנה אנכי בא אליך בעב הענן: (יט) כה תאמר. בלשון הזה: אתם ראיתם. יש הפרש בין מה שאדם רואה למה שאחרים מגידין לו שמה שאחרים מגידין לו פעמים שלבו חלוק מלהאמין: כי מן השמים דברתי. וכתוב אחר אומר וירד ה' על הר סיני בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם (דברים ד) מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה כבודו בשמים ואשו וגבורתו על הארץ (מכילתא). ד"א הרכין שמים ושמי השמים והציען על ההר וכן

העמק דבר

בו. עוד יש בו קבלות בהלכות הרבה. שמשה ידבר עם כל ישראל והאות ע"ז הוא שהאלהים יעננו בקול. שיהי' בכחו לדבר לבדו עם כל ישראל כל סדר משנה: וירא העם. תחלה כתיב רואים. שזכו להשיג לראות דבר נשגב ונעלה בקודש יותר ממלאך שאין כל האדם זוכה ויכול לראות. ואח"כ כתיב וירא העם וינועו. שראו שהוא יותר מלפי כחם באמת. וה"ז כמו שהאדם נושא משא לפי שעה יותר מכפי כחו. אינו יכול לעמוד אלא מתנועע תמיד. כך היה משא הקדושה עליהם יותר מכחם עד שנעו במעמדם: ויעמדו מרחוק. התרחקו לאחור לצד הנשים והטף שלא השיגו כ"כ. ורצו גם המה להתרחק ממשא קדושה זו שאינו לפי כחם: (טז) פן נמות. אם לא נהיה נזהרים כ"כ בהכנה הראויה לזה המעמד וקרוב שנהיה נפגעים כמו שביארנו לעיל ד' כ"ד במשה עצמו שפגשו ה' בעת לא הכין עצמו לכך שכמעט מת. ואח"כ יראים בעצמם שלא הרבה אפשר להם להיות בהכנה רבה כזו שהיה בשעת עשרת הדברות. והנה כסבורים היו שרצון ה' לדבר עם כולם כל התורה שבכתב ורק קבלות בע"פ יהיה עם משה לבדו. וכ"כ הרמב"ן ז"ל. ע"כ בקשו שרק משה ידבר כל תורה שבכתב עמהם: (יז) אל תיראו. שחפץ ה' לדבר עמכם כ"כ: כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים. גם במעמד הזה ידע הקב"ה שאין זה כח באמת אלא רק לנסות אתכם בא בזה המעמד. ופי' נסות כפרש"י לשון גדולה. אבל לא כמו שכתב לגדל אתכם בעולם שיצא לכם שם באומות. ויפה כ' הרמב"ן ע"ז שאינו נכון. דמאין ידעו האומות שכן היה. ובעיקר אינו תכלית כ"כ אלא עיקר הכונה להגביה מעלת הנפש. והוא א' מאופני הנסיון שביארנו בשם חז"ל ברבה. שהוא כפשתן טוב שמכים אותו הרבה כדי להעלותו ולהשביחו. ומזה בא הנסיון של א"א בשעת עקידה כמו שביארנו בס' בראשי' שם. כך בא זה המעמד להגביה נפשם לעמוד בתכלית כחם בשביל קיום התורה בעת הצורך שנדרש למסירת נפש. לא יהיה זה למשא עליהם. כי בגדולת הנפש ימצא לב לזה כמו שעמדו בתכלית כחם בשעת קבלת עשרת הדברות. וע' בס' דברים ד' ל"ב: ובעבור תהיה יראתו וגו'. המעמד הנפלא יהי מאיר בנפש לעולם כדי להיות ביראת ה' כל היום. וכמו שהזהיר הכתוב בס' דברים ד' ט' זכירת אותו מעמד: לבלתי תחטאו. לבלי תחטאו מיבעי. אלא ה"פ היראה את תבס ההיה בלבבכם גם באם לא תחטאו. ולא יהיה לכם מורא העונש אלא מכל מקום יהיה מורא שמים וגדולתו מושרש בלבבכם: (יח) ויעמד העם מרחוק. נשאר עומד מרחוק כרצונם: (יט) כה תאמר וגו'. אע"ג שאמרתם אתם יראים מן הדבור שלי עמכם. אבל מכ"מ הרי אתם ראיתם. שמצדי אין מניעה להשפיל כבודי וגדולתי: כי מן השמים. כפי' הספורנו בזה"ל

הרחב דבר

המשוגים בטבעם אינו מצד בנוי דעתם אלא חקי טבע בריאתם מיוצר הטבע ית' ומכ"מ אנו לומדים יותר צניעות מחתול ולא פריצות מתרנגול באשר אנחנו מבינים מדעת אנושי שטבע זה הוא מתקבל ונאה יותר. רק אם לא היינו רואים בריה נוטה מעולם

עִמָּכֶם׃ כ לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף וֵאלֹהֵי זָהָב
לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם׃ כא מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה־לִּי
וְזָבַחְתָּ עָלָיו אֶת־עֹלֹתֶיךָ וְאֶת־שְׁלָמֶיךָ אֶת־צֹאנְךָ
וְאֶת־בְּקָרֶךָ בְּכָל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת־שְׁמִי
אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבֵרַכְתִּיךָ׃ כב וְאִם־מִזְבַּח אֲבָנִים

ת"א לא תעשון · ראש השנה כד סנהדרין ז עבודה זרה מג : מזבח אדמה · חגיגה כז כתובות קיא זבחים נח : וזבחת עליו · שם נט חולין כז : בכל המקום · ברכות ו סוטה לח אבות פג : ואם מזבח . זבחים סא :

רש"י

הוא אומר (תהלים יח) ויט שמים וירד : (כ) לא תעשון אתי · לא תעשון דמות שמשי המשמשים לפני במרום (מכילתא) : אלהי כסף · בא להזהיר על הכרובים שאתה עושה לעמוד אתי שלא יהיו של כסף שאם שניתם לעשותם של כסף הרי הן לפני כאלוהות : ואלהי זהב · בא להזהיר שלא יוסיף על ב' שאם עשית ד' הרי הן לפני כאלהי זהב : לא תעשו לכם · לא תאמר הריני עושה כרובים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות כדרך שאני עושה בבית עולמים לכך נאמר לא תעשו לכם : (כא) מזבח אדמה · מחובר באדמה שלא יבננו על גבי עמודים או על גבי כיפין (נ"א בסים) (מכילתא) · ד"א שהיה ממלא את חלל מזבח הנחושת אדמה בשעת חנייתן : תעשה לי · שתהא תחלת עשייתו לשמי : וזבחת עליו · אצלו כמו (במדבר ב) ועליו מטה מנשה · (מכילתא ע"ש זבחים נח נט) או אינו אלא עליו ממש ת"ל הבשר והדם על מזבח ה' אלהיך ואין שחיטה בראש המזבח : את עלתיך ואת שלמיך · אשר מצאנך ומבקרך : את צאנך ואת בקרך · פירוש לאת עלתיך ואת שלמיך : בכל המקום אשר אזכיר את שמי · אשר אתן לך רשות להזכיר שם המפורש שלי שם אבוא אליך וברכתיך אשרה שכינתי עליך מכאן אתה למד שלא נתן רשות להזכיר שם המפורש אלא במקום שהשכינה באה שם וזהו בית הבחירה שם נתן רשות לכהנים להזכיר שם המפורש בנשיאת כפים לברך את העם : (כב) ואם מזבח אבנים · (מכילתא) רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מג' ואם

העמק דבר

כענין המגביהי לשבת וגו' והכונה מרום גדולתי שהיא גבוהה גבוהה · ומכונה כל דבר גבוה בשם שמים : דברתי עמכם · לא כפי דעת אנושי שאין זה כבודי להיות נדבר עם אנשי המון אם לא עם אנשים מיוחדים אנשי מעלה · והרי דברתי עמכם להראות שאין אתם צריכים לאמצעי · והדבר מובן שכמו כן ישמע הקב"ה תפלת ישראל וכל השגחתו עליהם בלי אמצעי וזה המקרא הקדמה לאזהרה הבאה אח"ז כמו שיבואר : (כ) לא תעשון אתי וגו' · א"א לפרש באזהרת ע"ז שהרי כבר נזהרו מפי ה' לכל ישראל · ותו א"כ אינו מובן דיוק אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם · אלא כ"ז אזהרה במה שאינו ע"ז ממש · והנה דרך המלך המשגיח על בני עמו שיתהלך הכל ע"י אמצעים · היינו האיש המבקש ענין לא יבא אל המלך עצמו · אלא להמשנה לו מגיע הדבר · והוא יעמידם לפני המלך · גם כשהמלך נדרש לחקור על האיש ולדעת צרכיו לא ידבר עמו ולא יבא לראות עסקיו אלא ישלח דבריו לשר אותה עיר לחקור על האיש · וא"כ יש לנו להחניף וכדומה גם את המשנה הקרוב למלך שיגיע הדבר כראוי · וגם לשר העיר מושל הקטן שבעבדי המלך שיטיב כהוגן כאשר יהא נחקר ואע"ג שגם שניהם אין להם כח לעשות דבר מד"ע מ"מ הרבה תלוי בהם · והיינו סבורים שכך דעת עליון ית' שלא לעשות אלהים אחרים על פניו דוקא היינו להאמין שיש באיזה כח לעשות דבר מד"ע אבל מ"מ אנו צריכים לעשות אמצעים בינינו ובין אבינו שבשמים היינו מושל תחתון סמוך לנו שיהא הקב"ה רואה ויודע על ידו סתרינו וצרכינו · ומושל עליון סמוך לד"ע ית' לבקש על ידו מהקב"ה · ע"ז באה אזהרה זו לא תעשון אתי אלהי כסף · צורה תחתונה הנמשלת לכסף : ואלהי זהב לא תעשו לכם · צורה עליונה הנמשלת לזהב · ויש להסביר יותר דשני מושלים שהעמיד הקב"ה בקרב תבל הן המה שני כוכבי לכת המאור הגדול שהוא השמש והוא העליון והוא מושל

הרחב דבר

מעולם לא היינו מבינים שיש צניעות · ועתה כשאנו רואים בריה צנועה ומדה זו מתקבלת על דעתנו עלינו ללמוד ממנה כך הוא חקי התורה · באמת אין לשבח מ"ע של כיבוד או"א שהוא מדת החסד יותר ממ"ע של מחיית עמלק או איבוד עכ"ג שהוא אכזריות ושניהם אינם אלא חוקים וגזירות מנותן התורה ית' וכדאי' בברכות דל"ג ב' · אלא באשר אנו רואים מצות כיבוד או"א שהיא מתקבלת על שכל אנושי ג"כ · עלינו ללמוד ממנה למק"א · ובזה הדרך המה כל טעמי המצות אינם אלא לקרב אל השכל ג"כ · אבל חלילה לחשוב שזה עיקר דעת נותן התורה ית' · ומי עמד בסוד ה' · וע' מש"כ בס' דברים בדברות השניות :

כ לָא תַעְבְּדוּן קֳדָמַי דַּחֲלָן דִּכְסַף וְדַחֲלָן דִּדְהַב לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן: כא מַדְבַּח אַדְמְתָא תַּעְבֵּד קֳדָמַי וּתְהֵי דָבַח עֲלוֹהִי יָת עֲלָוָתָךְ וְיָת נִכְסַת קוּדְשָׁךְ יָת עָנָךְ וְיָת תּוֹרָךְ בְּכָל אֲתַר דִּי אַשְׁרֵי שְׁכִנְתִּי לְתַמָּן אֶשְׁלַח בִּרְכָתִי לָךְ וַאֲבָרְכִינָךְ: כב וְאִם מַדְבַּח אַבְנִין תַּעְבֵּיד קֳדָמַי לָא תִבְנֵי יַתְהוֹן פְּסִילָן דִּלְמָא תְּרִים חַרְבָּךְ עֲלַהּ

העמק דבר

על מכמני זהב · והמאור הקטן הוא הלבנה והוא סמוך לארץ והוא מושל על מכמני כסף · ע"כ היינו סבורים לעשות צורות הללו לא לשם עבודת כוכבים ומושלים מד"ע אלא אמצעים כאמור · ע"ז הקדים הקב"ה אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם · ואין שום צורך לאמצעי לא לתפלה ובקשת רצון ולא להשגחת ה' וידיעתו מה שבקרבנו (א) : (כא) מזבח אדמה תעשה לי · הוסיף הכתוב להורות הדרך שיגיע האדם להיות מרוצה לפני הקב"ה וזוה שיהא מזבח שהוא מסוגל להפקת רצון כמש"כ בס' בראשית ל"ס א' : וזבחת עליו את עלתיך ואת שלמיך · וע"י הקרבנות נרצה לו להפיק רצון ממנו והכלל דכל הקרבנות מרצין לבד בכור כדאיתא במס' ר"ה דף ה' ב' אבל קדשים דבני הרצאה נינהו · ועי' לעיל י"ח י"ב ובס' ויקרא : בכל המקום אשר אזכיר את שמי · במקום שאין מזבח וקרבן · שם המקום מכשיר את האדם לקבל ברכת ה'. ופי' אזכיר את שמי · לגמרא דילן ברכות דף ו' א' הוא במקום שעוסק בתורה (וכ"ה משנה אבות פ"ד) ועי' פרש"י שם · ולי נראה משום שכה"ת שמותיו של הקב"ה. והלומד בלילה שכינה כנגדו כדאיתא במס' תמיד · נמצא גורם שהקב"ה מזכיר באותו מקום את שמו · ובתלמוד ירושלמי שם פ"ד ה"ד · צריך אדם להתפלל במקום מיוחד לתפלה מה טעם בכל המקום אשר אזכיר את שמי · תזכיר את שמי אין כתיב כאן אלא אזכיר פי' אני זכור תמיד. ולפי הפשט משמעות אזכיר שאתן רשות או אצוה להזכיר שמי · היינו עשרה מישראל שרשאין לומר שם דבר שבקדושה כדאיתא במגילה פ"ג מדכתיב ונקדשתי בתוך בני ישראל. ובמקום הזה שכינתא קדמא ואתיא כדאיתא ברכות שם והיינו דכתיב בכל המקום אשר אזכיר את שמי · שם אבוא אליך וברכתיך ועי' בס' דברים ח' ג' בפי' הכתוב כי על כל מוצא פי ה' · והגשיא ר"א בס' הגיון הנפש פי' מן הענין אשר אזכיר בו את שמי מהענין ההיא אבוא אליך ברכתי ומכאן ראיה שהאדם חייב לברך על כל דבר ולתת שבח לקונו מעין הדבר ההוא · והנה הבטיח הקב"ה שהברכות יגיע מפי ה' בעצמו כ"י ולא ע"י אמצעי · ואע"ג דפעולת השפע באה ע"י המאורות וכדומה · מ"מ אין אלו אלא כשליח ליתן לאדם · שאין השליח עושה דבר אלא המצוה ליתן · והנראה שכל פרשה זו הוא ביאור והוספה על דבור הראשון של הקב"ה · אנכי ה' אלהיך · וביאר תחלה היאך באה השגחת ה' עליך · ואח"כ בא ביאור והוספה למה שאמר עוד אשר הוצאתיך מארץ מצרים · ונתבאר שהוא יציאה מקומית שהוציאנו מאדמה טמאה שלא היה אפשר להגיע למעלת קדושה . ע"ז בא להוסיף ההבדל בין אדמת מצרים לאה"ק · דבמצרים לא היה מזבח אדמה כלל אפילו בשעה שנצטוינו להקריב פסח לא היה כמו פסח דורות שנזרק הדם על מזבח אדמה · אבל במצרים לא היה אלא משקוף ושתי המזוזות במקום ג' מזבחות והיינו משום שהיתה אדמה טמאה · וביאר עוד הבדל וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך לא כמו במצרים שלא היה אפשר להקריב אלא פסח שאינו בא לרצות · ולא שלמים ועולות המרצין . אבל לדורות בא"י וזבחת גם עולות גם שלמים . שמשה באים להשפיע ברכה כל א' לפי ענינו · כמו שכתבנו לעיל בפסוק ויקח יתרו עולה וזבחים:(כב) ואם מזבח אבנים תעשה לי·

הרחב דבר

(א) והיינו דאיתא ביומא דכ"ב חביבין ישראל שלא הצריכן הכתוב לשליח מש"ה רשאי כה"ג ליעל להדיא · פי' כמו שכל ישראל מקבלין מפי ה' הברכה ומפיהם תגיע אליו ית' תפלתם · כך אפשר ליכנס להדיא ואין בזה לאו אורח ארעא · ופרש"י שם דחוק · ורחוי לדעת דאזהרה זו לא ידעו ישראל עד שירד משה מהר סיני אחר לוחות שניות ודבר לישראל כל אשר דבר ה' אחר עשרת הדברות · והיינו מזה הדבור וכל מעשה המשכן עד ויתן אל משה · ומש"ה הגיע שעשה אהרן הצדיק את העגל הזהב לישראל לא לשם ע"ז ח"ו שהרי אמר חג לה' מחר · אלא בשביל אמצעי תחת משה . שהיו מגישים צרכיהם לפניו ומשה ידוע היה לטייל בלי בר לפניו ית' · והיה לכל העם בשגגה · ומזה השגגה הגיעו לע"ז ממש וכמו שיבואר שם · ואין זה ענין שיתוף שנהרגים עליה · דשיתוף היינו להאמין שתלוי בשתי דעות דעת שמים וד"א ח"ו · משא"כ אזהרה זו כאמור · וראוי לדעת עוד · שלא נאסר אלא לעשות צורה וא"כ הוא דבר קבוע לכך אבל יש עתים שמבקשים מן המלאך בעת שנגלה מלאך לשעה או לענין פרטי וכמו שיבואר להלן כ"ג כ"א ול"ג ב' ול"ד · וע' ס' בראשית ל"ב ל' · שגם יעקב אבינו ביקש כן אלא שהמלאך אמר אליו שאין צריך לזה באשר הוא קרוב לה' · אבל אנו בעונותינו מבקשים ממלאכי מעלה שימליצו בעדנו ואין זה אלא ככבוד של מלך · שאע"ג שמן המלך אין מניעה שיהא בנו מבקש צרכיו ממנו · ואדרבה זהו כבודו ורצונו מכ"מ בשעה שאין הבן מרוצה לאביו בשביל איזה דבר · אזי מבקש מגדולי המלכות שיפייסו עליו מן המלך · ויודע הבן שאם יהיה מרוצה ונקי מעון הרי תפלתו זכה לפני אביו יותר מכל גדולי המלכות · אלא שמעשיו הבדילו בינו ובין אביו · כך אנחנו בנים אנחנו לה' אלהינו · וכבודו ורצונו ית' שנהיה מרוצים לפניו ולבקש ממנו · אך בשביל שאנחנו יודעים שעונותינו מבדילים בינינו ובין אבינו שבשמים מבקשים אנחנו ממלאכי מרום שיבקשו רחמים עלינו מלפניו ית' · שיקבל תפלותינו לפניו · אבל כ"ז אינו דבר קבוע מלפניו ית' שיהא ראוי לעשות צורה ואלצי זהב :

תַּעֲשֶׂה־לִּי לֹא־תִבְנֶה אֶתְהֶן גָּזִית כִּי חַרְבְּךָ הֵנַפְתָּ עָלֶיהָ וַתְּחַלְלֶהָ׃ כג וְלֹא־תַעֲלֶה בְמַעֲלֹת עַל־מִזְבְּחִי אֲשֶׁר לֹא־תִגָּלֶה עֶרְוָתְךָ עָלָיו׃ פ פ פ

ע"ב· יוכד"ב סימן· [היינו שנחשוב הפ' שביו"ד הדברות לפי טעם העליון ופ' לא תחמוד נחלק לב"פ וכל"ל בעשרת הדברות השניות]: ומפטירין בשנת מות המלך עוזיהו בישעיה סימן ו':

סדר משפטים כא

כא א וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם׃ ב כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד וּבַשְּׁבִעִת יֵצֵא לַחָפְשִׁי חִנָּם׃ ג אִם־בְּגַפּוֹ יָבֹא בְּגַפּוֹ יֵצֵא אִם־בַּעַל אִשָּׁה הוּא וְיָצְאָה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ׃ ד אִם־אֲדֹנָיו יִתֶּן־לוֹ אִשָּׁה וְיָלְדָה־לוֹ

ת"א ואלה המשפטים. עירובין נד גיטין פח קדושין לה בבא קמא טו סנהדרין ז: כי תקנה. עקידה שער סו ס' הזוהר פ' בהר סיני: שש שנים. קדושין טו יז ערכין יח נדה מח: ובשבעת. קדושין טו ערכין יח: אם בגפו יבא. קדושין כ: אם בעל אשה. שם כב: אם אדניו. שם טו:

רש"י

מזבח אבנים תעשה לי הרי אם זה משמש בלשון כאשר וכאשר תעשה לי מזבח אבנים לא תבנה אתהן גזית שהרי חובה עליך לבנות מזבח אבנים שנאמר (דברים כז) אבנים שלמות תבנה וכן (שמות כב) אם כסף תלוה חובה הוא שנאמר (דברים טו) והעבט תעביטנו ואף זה משמש בלשון כאשר וכן (ויקרא ב) ואם תקריב מנחת בכורים זו מנחת העומר שהיא חובה ועל כרחך אין אם הללו תלויין אלא ודאין ובלשון כאשר הם משמשים: גזית. לשון גזיזה שפוסלן ומכתתן בברזל: כי חרבך הנפת עליה. הרי כי זה משמש בלשון פן שהוא דילמא פן תניף חרבך עליה: ותחללה. הא למדת שאם הנפת עליה ברזל חללת (פ"ג דמדות) שהמזבח נברא להאריך ימיו של אדם והברזל נברא לקצר ימיו של אדם אין זה בדין שיונף המקצר על המאריך. ועוד שהמזבח מטיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמים לפיכך לא יבא עליו כורת ומחבל והרי דברים קל וחומר ומה אבנים שאינם רואות ולא שומעות ולא מדברות ע"י שמטילות שלום אמרה תורה לא תניף עליהם ברזל המטיל שלום בין איש לאשתו בין משפחה למשפחה בין אדם לחבירו על אחת כמה וכמה שלא תבואהו פורענות: (כג) ולא תעלה במעלת. כשאתה בונה כבש למזבח לא תעשהו מעלות מעלות אשקלו"נש בלע"ז (שטופען שטאפפעלן) אלא חלק יהא ומשופע: אשר לא תגלה ערותך. שע"י המעלות אתה צריך להרחיב פסיעותך ואע"ג שאינו גלוי ערוה ממש שהרי כתיב ועשה להם מכנסי בד מ"מ הרחבת הפסיעות קרוב לגלוי ערוה הוא ואתה נוהג בם מנהג בזיון והרי דברים קל וחומר ומה אבנים הללו שאין בהם דעת להקפיד על בזיונן אמרה תורה הואיל ויש בהם צורך לא תנהג בהם מנהג בזיון חברך שהוא בדמות יוצרך ומקפיד על בזיונו על אחת כמה וכמה: חסלת פרשת יתרו:

כא (א) ואלה המשפטים. (ש"ר) כל מקום שנא' אלה פסל את הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני. ולמה נסמכה פרשת דינין לפרשת מזבח לומר לך שתשים סנהדרין אצל המקדש (ס"א המזבח ופי' בעזרה): אשר תשים לפניהם. אמר לו הקב"ה למשה לא תעלה על דעתך לומר אשנה להם הפרק והלכה ב' או ג' פעמים עד שתהא סדורה בפיהם כמשנתה ואיני מטריח עצמי להבינם טעמי הדבר ופירושו לכך נאמר אשר תשים לפניהם כשלחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם: לפניהם. (גיטין פח) ולא לפני כנענים ע"א ואפילו ידעת בדין א' שהם דנין אותו כדיני ישראל אל תביאהו בערכאות שלהם שהמביא דיני ישראל לפני כנענים ע"א מחלל את השם ומיקר שם האלילים להשביחם (ס"א להחשיבם) שנא' (דברים לב לא) כי לא כצורנו צורם ואויבינו פלילים כשאויבינו פלילים זהו עדות לעלוי יראתם: (ב) כי תקנה עבד עברי. עבד שהוא עברי או אינו אלא עבדו של

עברי

ותחלינה: כג ולא תיסק בדרגין על מדבחי דלא תתגלי ערייתך עלוהי: פ פ פ

א ואלין דיניא די תסדר קדמיהון: ב ארי תזבן עבדא בר ישראל שית שנין יפלח ובשביעתא יפוק לבר חורין מגן: ג אם בלחודוהי ייעול בלחודוהי יפוק אם בעל אתתא הוא ותפוק אתתיה עמיה: ד אם רבוניה יתן

רש"י

עברי עבד כנעני שלקחתו מישראל ועליו הוא אומר שש שנים יעבוד ומה אני מקיים (ויקרא כה מו) והתנחלתם אותם בלקוח מן העובד כוכבים אבל בלקוח מישראל יוצא בשש ת"ל (דברים טו יב) כי ימכר לך אחיך העברי לא אמרתי אלא באחיך: כי תקנה. מיד ב"ד שמכרוהו בגנבתו כמו שנא' (שמות כב ב) אם אין לו ונמכר בגנבתו או אינו אלא במוכר עצמו מפני דחקו אבל מכרוהו בית דין לא יצא בשש כשהוא אומר (ויקרא כה לט) וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך הרי מוכר עצמו מפני דחקו אמור ומה אני מקיים כי תקנה בנמכר בבית דין: לחפשי. לחירות: (ג) אם בגפו יבא. שלא היה נשוי אשה כתרגומו אם בלחודוהי ולשון בגפו בכנפו שלא בא אלא כמות שהוא יחידי בתוך לבושו בכנף בגדו: בגפו יצא. מגיד שאם לא היה נשוי מתחלה אין רבו מוסר לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים (קדושין כ'): אם בעל אשה הוא. ישראלית (מכילתא): ויצאה אשתו עמו. וכי מי הכניסה שתצא אלא מגיד הכתוב שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו (קדושין כב): (ד) אם אדניו יתן לו אשה.

העמק דבר

והרי זה היה גם במצרים היינו משקוף ושתי המזוזות: לא תבנה אתהן גזית. לא יהיו כמו משקוף ומזוזות שהמה גזית כדי שלא יהיו פתחי שמאי שאינם מזוזות כדאיתא בעירובין דף י"א ומנחות דף מ"ב. או גזית משמעו מצוירות בחרט כדרך משקוף ומזוזות הבית. אבל מזבח שבא"י אסור: כי חרבך הנפת עליה ותחללה. ובמצרים לא נתחלל ע"י חרב. היינו משום שלא היתה בהם קדושה. ואין חילול אלא במקום קדושה. כדאיתא ביבמות דף ס"ח: (כג) ולא תעלה במעלות על מזבחי. גם זה לא כמו במצרים שאם היה המשקוף גבוה עלו במעלות להגיע הדם עליו. אבל בא"ק משום קדושת המזבח מוזהרים אנו שלא לעלות במעלות: אשר לא תגלה ערותך עליו. אפילו מעלות שאין בהם גלוי ערוה גם כן אסור. ולא היה אלא כבש משופע. מעתה יבא הוספה על המאמר אשר הוצאתיך מבית עבדים כאשר יבוא. והיינו דכתיב ואלה בוי"ו להמשיך הענינים. ועיין מש"כ להלן כ"ד א': כא (א) ואלה המשפטים. באשר הזכיר אבוא אליך וברכתיך שבא ע"י קרבנות. הסמיך לזה המשפטים. דהנהגת המשפטים מביאה ברכה לעולם כמו שיבואר להלן בפסוק אלהים לא תקלל וגו' מלאתך ודמעך. עפ"י המדרש. וה"נ הסמיך הכתוב פ' שופטים ושוטרים לסיום פ' ראה דמיירי בברכת ה' שבאה ע"י זכות קרבנות ויבואר עוד שם באזהרות דלא תטע ולא תזבח וגו' שנכללו בזה אזהרות לענין דיכין יע"ש אלמא דשייכין להדדי: אשר תשים לפניהם. משמעו באר היטב כדאיתא בעירובין דנ"ד וכמש"כ לעיל בפ' וישם לפניהם: ופי' הקב"ה כאן יותר מבכל התורה משום דפ' משפטים בא בקיצור מופלג ויש פרשיות שאין להם שום הבנה מבלי הביאור בקבלה כאשר יבואר: (ב) כי תקנה וגו'. החל במשפט עבדים לבאר דלפי מה שנאמר בריש עשרת הדברות אשר הוצאתיך מבית עבדים. לכן א"א לישראל להיות עבד בכל דיני עבד כנעני וכדכתיב בפ' בהר כי עבדי הם. לא ימכרו ממכרת עבד. מש"ה פירש היאך דין של ישראל שהגיע לידי כך להיות נמכר: עבד עברי. ולא כתיב ישראל. דמסתמא הוא אדם זול ביותר ואין עליו אלא שם עברי כמש"כ לעיל ה' ג': יצא להפשי חנם. משמעות חנם בלשון תורה אינו מוחלט על העדר תשלומין כמו בלשון חכמים. שהרי בפ' בהעלתך דרשו חז"ל את הכתוב אשר נאכל במצרים חנם. חנם מן המצות. וזהו עיקר משמעות הכתוב בסמוך ויצאה חנם אין כסף. שבא המקרא לפרש דהאי חנם הוא אין כסף לחוד כמו שיבואר שם. אבל בכ"מ משמעות חנם בלי שום עסק. ואשמעינן הכתוב שא"צ גט שחרור. ולא דמי לקנין אשה לאיש. דאפי' הנושא אשה לזמן דגם בכלות הזמן אינה יוצאה בלי גט אשה כדאי' בנדרים דכ"ט א'. אלו המקדש אשה ליום א' כו' והטעם הוא משום דקנין אשה הוא קדושת הגוף ולא פקע בכדי. ומ"ד דה"ה קנין עבד עברי שגופו קנוי כדאי' בקידושין פ"א והרי הוא מתחלל עי"ז להיתר ביאת שפחה כנענית. וא"כ ס"ד שאינו כשכיר לשש שנים שיוצא אח"כ לעצמו. אלא נצרך לגט שחרור מש"ה מפרש הכתוב דאע"ג דגופו קנוי. אינו קנין מוחלט. מש"ה בשביעית יצא לחפשי חנם בלי שום שטר. אבל זה פשיטא שא"צ ליתן לו מעות שהרי ע"מ כן קנהו שלא לעבדו רק שש שנים. וכפי שווי עבודת זה הזמן נתן לו לא יותר. אלא עיקר הרבותא שא"צ שטר. זהו עומק הפשט ודרשת חז"ל תדרש מכ"מ: (ג) בגפו יצא. לפי הפשט הורה שאי אפשר לישא לו אשה בת חורין שיהי' מתבטל עי"ז ממלאכה ואין מ"ע דפו"ר ושבת דוחה ממון אחרים ושיעבודו: ויצאה אשתו עמו. ברור שאין אשתו נקנית להיות לשפחה. ורק בהיות אישה

בָנִים אוֹ בָנוֹת הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ וְהוּא יֵצֵא בְגַפּוֹ׃ ה וְאִם־אָמֹר יֹאמַר הָעֶבֶד אָהַבְתִּי אֶת־אֲדֹנִי אֶת־אִשְׁתִּי וְאֶת־בָּנָי לֹא אֵצֵא חָפְשִׁי׃ ו וְהִגִּישׁוֹ אֲדֹנָיו אֶל־הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוֹ אֶל־הַדֶּלֶת אוֹ אֶל־הַמְּזוּזָה וְרָצַע אֲדֹנָיו אֶת־אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ וַעֲבָדוֹ לְעֹלָם׃ ס ז וְכִי־יִמְכֹּר אִישׁ אֶת־בִּתּוֹ לְאָמָה לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים׃ ח אִם־רָעָה בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ אֲשֶׁר־לֹא לו קרי יְעָדָהּ וְהֶפְדָּהּ לְעַם נָכְרִי לֹא־יִמְשֹׁל לְמָכְרָהּ בְּבִגְדוֹ־בָהּ׃ ט וְאִם־

ת"א האשה וילדיה. יבמות כב כג עח קדושין סח כט תמורה כה: ואם אמר. קדושין טז יז כב: אהבתי את. קדושין כא כב: לא אצא. קדושין כב: המזוזה. שם: ורצע אדניו. שם יד כא כב: את אזנו. יבמות קד קדושין טו: במרצע. שם כא: ועבדו לעלם. שם טו: וכי ימכר. כתובות מ מו מז סוטה כג קדושין ג יט כ ערכין ל: לא. קדושין טז כ: אם רעה. שם יט: אשר לא יעדה. שם יט בכורות יג: והפדה. קדושין יח יד טו יט בכורות יג: לעם נכרי. קדושין נח: בבגדו בה. קדושין יח בכורות לד:

ר ש " י

מכאן שהרשות ביד רבו למסור לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים. או אינו אלא ישראלית ת"ל האשה וילדיה תהיה לאדוניה הא אינו מדבר אלא בכנענית שהרי העבריה אף היא יוצאה בשש ואפילו לפני שש אם הביאה סימנין יוצאה שנא' (דברים טו יב) אחיך העברי או העבריה מלמד שאף העבריה יוצאה בשש: (ה) את אשתי. השפחה: (ו) אל האלהים. (מכילתא) לבית דין צריך שימלך במוכריו שמכרוהו לו: אל הדלת או אל המזוזה. יכול שתהא המזוזה כשרה לרצוע עליה ת"ל (דברים טו יז) ונתתה באזנו ובדלת בדלת ולא במזוזה הא מה ת"ל או אל המזוזה. הקיש דלת למזוזה מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד (קדושין כב): ורצע אדניו את אזנו במרצע. הימנית או אינו אלא של שמאל ת"ל אזן אזן לגזירה שוה נאמר כאן ורצע אדניו את אזנו ונאמר במצורע (שמות כט כ) תנוך אזנו הימנית. מה להלן הימנית אף כאן הימנית ומה ראה אזן להרצע מכל שאר אברים שבגוף (מכילתא) אמר רבן יוחנן בן זכאי אזן זאת ששמעה על הר סיני לא תגנוב והלך וגנב תרצע. ואם מוכר עצמו אזן ששמעה על הר סיני כי לי בני ישראל עבדים והלך וקנה אדון לעצמו תרצע. ר"ש היה דורש מקרא זה כמין חומר (ר"ל קשר צרור מבושם שתולין בצואר לתכשיט) מה נשתנו דלת ומזוזה מכל כלים שבבית אמר הקב"ה דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים כשפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי (ויקרא כה) כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם ולא עבדים לעבדים והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע בפניהם: ועבדו לעלם. עד היובל או אינו אלא לעולם (קדושין טו) כמשמעו. ת"ל (ויקרא כה י) ואיש אל משפחתו תשובו מגיד שחמשים שנה קרויים עולם ולא שיהא עובדו כל נ' שנה אלא עובד עד היובל בין סמוך בין מופלג: (ז) וכי ימכר איש את בתו לאמה. (מכילתא. ערכין כט) בקטנה הכתוב מדבר יכול אפילו הביאה סימנים אמרת קל והומר ומה מכורה קודם לכן יוצאת בסימנין כמו שכתוב ויצאה חנם אין כסף שאנו דורשים אותו לסימני נערות שאינה מכורה אינו דין שלא תמכר: לא תצא כצאת העבדים. כיציאת עבדים כנענים שיוצאים בשן ועין אבל זו לא תצא בשן ועין אלא עובדת שש או עד היובל או עד שתביא סימנין וכל הקודם קודם לחירותה ונותן לה דמי עינה או דמי שינה או אינו אלא לא תצא כצאת העבדים בשש וביובל ת"ל כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה מקיש עבריה לעברי לכל יציאותיו מה עברי יוצא בשש וביובל אף עבריה יוצאה בשש וביובל ומהו לא תצא כצאת העבדים לא תצא בראשי אברים כעבדים כנענים יכול העברי יוצא בראשי אברים ת"ל העברי או העבריה מקיש עברי לעבריה מה העבריה אינה יוצאה בראשי אברים אף הוא אינו יוצא בראשי אברים: (ח) אם רעה בעיני אדניה. (מכילתא) שלא נשאה חן בעיניו לכנסה: אשר לא יעדה. שהיה לו ליעדה ולהכניסה לו לאשה וכסף קנייתה הוא

כסף

לֵיהּ אִתְּתָא וִתְלִיד לֵיהּ בְּנִין אוֹ בְנָן אִתְּתָא וּבְנָהָא תְּהֵי לְרִבּוֹנָהּ וְהוּא יִפּוֹק בִּלְחוֹדוֹהִי׃ ה וְאִם מֵימַר יֵימַר עַבְדָּא רָחֵימְנָא יַת רִבּוֹנִי יַת אִתְּתִי וְיַת בְּנָי לָא אִפּוֹק לְבַר חוֹרִין׃ ו וִיקָרְבִינֵיהּ רִבּוֹנֵיהּ לִקְדָם דַּיָּנַיָּא וִיקָרְבִינֵיהּ לְוָת דַּשָּׁא אוֹ לְוָת מְזוּזְתָא וְיִרְצַע רִבּוֹנֵיהּ יַת אוּדְנֵיהּ בְּמַרְצְעָא וִיהֵי לֵיהּ עֲבַד פָּלַח לְעָלַם׃ ז וַאֲרֵי יְזַבֵּין גְּבַר יַת בְּרַתֵּיהּ לְאַמְהוּ לָא תִפּוֹק כְּמַפְּקָנוּת עַבְדִּין׃ ח אִם בִּישָׁא בְּעֵינֵי רִבּוֹנָהּ דִּי יְקַיְּמַהּ לֵיהּ וְיִפְרְקִינַהּ לִגְבַר אָחֳרָן לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְזַבָּנַהּ בְּמִשְׁלְטֵיהּ בַּהּ׃ ט וְאִם לִבְרֵיהּ יְקַיְּמִינַהּ כְּהִלְכַת בְּנַת יִשְׂרָאֵל יַעְבֵּד לַהּ׃

רש"י

כסף קדושיה וכאן רמז לך הכתוב שמצוה ביעוד ורמז לך שאינה צריכה קדושין אחרים: והפדה. יתן לה מקום להפדות ולצאת שאף הוא מסייע בפדיונה ומה הוא מקום שנותן לה שמגרע מפדיונה במספר השנים שעשתה אצלו כאלו היא שכורה אצלו. כיצד הרי שקנאה במנה ועשתה אצלו ב' שנים אומרים לו יודע היית שעתידה לצאת לסוף שש נמצא שקנית עבודת כל שנה ושנה בששית המנה ועשתה אצלך ב' שנים הרי שליש המנה עול שני שלישיות המנה ותצא מאצלך: לעם נכרי לא ימשל למכרה. שאינו רשאי למכרה לאחר לא האדון ולא האב (קדושין יח): בבגדו בה. אם בא לבגוד בה שלא לקיים בה מצות ייעוד וכן אביה מאחר שבגד בה ומכרה לזה: (ט) ואם לבנו ייעדנה. האדון. מלמד שאף בנו קם

העמק דבר

נמכר לעבד מסתמא היא ג"כ רגילה בית אדוניו. והוא זן אותה ומפרנסה כפרש"י והיא עושה איזה מלאכה בבית הקונה. ומלמדנו הכתוב שבכלות שש שנים והעבד יוצא ויוכל להיות שאשתו שכבר הורגלה בית אדוניו להיות משרתת וניזונית שמה נוח לה להיות עוד שמה ולא לצאת עם אישה ולזון בדלות בית אישה. אבל הזהיר הכתוב דתצא עמו בע"כ. ואסור להאדון לעכבה בביתו. וכיב"ז הזהיר הכתוב בס' ויקרא כ"ה מ"א לענין בנים של העבד: (ד) בנים או בנות. דאי כתיב בנים ה"א דבת עדיפא שהיא נגררת אחר האב יותר מן הבן כמו שלמדו מדכתיב ואת דינה בתו. ואי כתיב בנות ה"א דהבן עדיף שנצרך להדרכת האב יותר מהבת כדאי' בכתובות פ' הנושא דהבת אחר האם. ע"כ כתיב בנים או בנות: (ו) והגישו אדניו אל האלהים. שיוכיחנו ויעמידנו על דרך הישר שאין כדאי בשביל אהבת אשה כנענית ובנים זרים לקפח כבודו שהרי אחר הרציעה לא ישוב ליחס אבותיו ונפגם לעולם. וכדומה דברי תוכחה. ואם לא ישית אוזן לשמוע תוכחת חיים והגישו וגו': (ז) לא תצא כצאת העבדים. לפי הפשט משמעו שאינה יוצאת בשום יציאת עבד לא של עבד עברי ולא של עבד כנעני והיינו משום שמצוה ליעדה. וסתם מי שקונה אמה העבריה דעתו לישאנה לאשה. ואחר שנשאה אע"ג שהיא בתורת אמה לא כאשה מיוחסת שאין להטיל עליה השתעבדות שום מלאכה מה"ת. משא"כ אמה גם לאחר שיעדה הרי קנאה להיות משמשת בבית כאמה. והיא כעין פילגש כמבואר בלשון הרמב"ם הל' מלכים פ"ד ה"ד אבל הדיוט אסור בפילגש אלא באמה העבריה אחר יעוד. מ"מ לענין זה היא כאשה שאינה יוצאה בשום אופן אלא בגט אשה. והיינו דכתיב אם רעה וגו'. זהו עומק הפשט. והדרשה תדרש: (ח) אם רעה בעיני אדניה אשר לא יעדה. משמעו שלא רצה ליעדה כפי הראוי (א): והפדה. פי' הכתוב מצות פדיון באמה יותר מבעבד משום דבע"ע מתחלה קנהו להשתמשות לחוד וגם העבד עמ"כ בא ולמאי ישתנה הרצון. אבל האמה תחלה מכרה האב ליעוד ג"כ. ואח"כ כי רעה היא בעיניו אין ראוי שתשב בביתו להשתמשות לבד ע"כ. והפדה. לעם נכרי וגו'. אם אין לאב לפדות והרי האדון לא נוח לו שתהא

הרחב דבר

(א) וא"ת דקיימי ליה. כך העתיקו התוס' חולין דס"ה א'. ופירשו שהיה לו לקיימה וליעדה-דמצות יעידה קודמת. ומהאי קרא דרשינן בפ"ק דבכורות מצות יעידה קודם למצות פדיה. והיינו משום דהקרי בוי"ו לו יעדה. ובעניי דרש של המשנה אינו משום דקרינן לו יעדה בוי"ו. דאפי' מלא יעדה ג"כ מוכח הכי. דיותר טוב שיעדה כמו באינך מילי דמשנה שם בפדיון פ"ח ובגאולה דאדון. דנ"ל מדכתיב אם לא תפדה וערפתו ואם לא יגאל ונמכר. ה"נ מדכתיב אשר לא יעדה והפדה. למדנו דיעוד קודם לפדיון. וכונת ת"א הוא לבאר לו בוי"ו. משום דכתיב אם רעה בעיני אדוניה. והוא מיותר דמה מקרא חסר אם הי' כתוב ואם לא יעדה. אלא בא המקרא ללמדנו שאין ראוי למנוע מיעוד אלא א"כ רעה היא בעיניו. כמו באשה דאע"ג דיכול לגרש אפילו מצא אחרת נאה ממנה מ"מ כתיב כי מצא בה ערות דבר. משום שאינו הגון. בל"ז לגרשה ה"נ אינו הגון שלא ליעדה אם לא שרעה היא בעיניו. ולא משום שמצא אחרת נאה ממנה. וא"כ קשה באמת אמאי אינו הגון הא לא נשאה עדיין. מש"ה קרינן לו יעדה ות"א דקיימא ליה. שבשעת קנין הרי כמו שקידשה. וס"ל לת"א כפ"ק בקידושין די"ט דיעוד מתחיל משעת קנין ונגמר אחר כך מש"ה דוקא אם רעה. ולריב"י דלא ס"ל הכי אלא דיעוד מתחיל משעת קידושין ממש. צ"ל דמש"ה דוקא אם רעה משום דבעינן שיהא הן שלך צדק. כמו שדרש ריב"י בב"מ דמ"ט א'.
והקנין לשם יעוד ס"ז הן:

לִבְנוֹ יִיעָדֶנָּה כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת יַעֲשֶׂה־לָּהּ׃ י אִם־
אַחֶרֶת יִקַּח־לוֹ שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ וְעֹנָתָהּ לֹא יִגְרָע׃
יא וְאִם־שְׁלָשׁ־אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָהּ וְיָצְאָה חִנָּם
אֵין כָּסֶף׃ ס יב מַכֵּה אִישׁ וָמֵת מוֹת יוּמָת׃
יג וַאֲשֶׁר לֹא צָדָה וְהָאֱלֹהִים אִנָּה לְיָדוֹ וְשַׂמְתִּי
לְךָ מָקוֹם אֲשֶׁר יָנוּס שָׁמָּה׃ ס יד וְכִי־יָזִד אִישׁ עַל־
רֵעֵהוּ לְהָרְגוֹ בְעָרְמָה מֵעִם מִזְבְּחִי תִּקָּחֶנּוּ לָמוּת׃
ס טו וּמַכֵּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת׃ ס טז וְגֹנֵב אִישׁ

ת"א ואם לבנו. קדושין כח יבמות יא: אם אחרת. קדושין ט עז: שארה. כתובות מז מח: שארה כסותה ועונתה. נדרים טו גיטין פד: ויצאה חנם. כתובות מו קדושין ג ד בכורות כ: מכה איש ומת. סנהדרין פד: ואשר לא צדה. ב"ק כו מכות ז י: ושמתי לך. עירובין כ מכות יב זבחים קיז: וכי יזד. יומא פה סנהדרין כב כו מא סט: מעם מזבחי. יבמות ז סנהדרין לה לו: ומכה אביו. שם פד חולין יא: וגנב איש. סנהדרין פה:

רש"י

תחתיו ליעדה אם ירצה אביו ואינו צריך לקדושין אחרים אלא אומר לה הרי את מיועדת לי בכסף שקיבל אביך בדמיך: כמשפט הבנות. שאר כסות ועונה: (י) אם אחרת יקח לו. עליה (מכילתא): שארה כסותה וענתה לא יגרע. מן האמה שייעד לו כבר: שארה. מזונות (כתובות מז): כסותה. כמשמעו: ענתה. תשמיש: (יא) ואם שלש אלה לא יעשה לה. אם אחת משלש אלה לא יעשה לה ומה הן השלש ייעדנה לו או לבנו או יגרע מפדיונה ותצא וזה לא יעדה לא לו ולא לבנו והיא לא היה בידה לפדות את עצמה: ויצאה חנם. ריבה לה יציאה לזו יותר ממה שריבה לעבדים ומה היא היציאה למדך שתצא בסימנין ותשהה עמו עד שתביא סימנין ואם הגיעו שש שנים קודם סימנין כבר למדנו שתצא שנאמר (דברים טו יב) העברי או העבריה ועבדך שש שנים ומהו האמור כאן ויצאה חנם שאם קדמו סימנים לשש שנים תצא בהן. (קדושין ד מכילתא) או אינו אומר שתצא אלא בבגרות ת"ל אין כסף לרבות יציאת בגרות ואם לא נאמרו שניהם הייתי אומר ויצאה חנם זו בגרות לכך נאמרו שניהם שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק: (יב) מכה איש ומת. כמה כתובים נאמרו בפרשת רוצחין ומה שבידי לפרש למה באו כולם אפרש: מכה איש ומת. (סנהדרין פד) למה נאמר לפי שנא' (ויקרא כד יז) ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת שומע אני הכאה בלא מיתה ת"ל מכה איש ומת אינו חייב אלא בהכאה של מיתה. ואם נאמר מכה איש ולא נאמר ואיש כי יכה הייתי אומר אינו חייב עד שיכה איש הכה את האשה ואת הקטן מניין ת"ל כי יכה כל נפש אדם אפילו קטן ואפילו אשה. ועוד אלו נאמר מכה איש שומע אני אפי' קטן שהכה והרג יהא חייב ת"ל (שם) ואיש כי יכה ולא קטן שהכה ועוד כי יכה כל נפש אדם אפילו נפלים במשמע ת"ל מכה איש שאינו חייב עד שיכה בן קיימא הראוי להיות איש (מכילתא): (יג) ואשר לא צדה. לא ארב לו ולא נתכוין: צדה. לשון ארב וכן הוא אומר (שמואל א כד יב) ואתה צודה את נפשי לקחתה ולא יתכן לומר צדה לשון הצד ציד שצידת חיות אין נופל ה"א בפועל שלה ושם דבר בו ציד וזה שם דבר בו צדייה ופועל שלו צודה וזהו פועל שלו צד. ואומר אני פתרונו כתרגומו ודלא כמן ליה. ומנחם חברו בחלק צד ציד ואין אני מודה לו ואם יש לחברו באחת ממחלוקות של צד נחברנו בחלק (ישעיה סו יב) על צד תנשאו (שמואל א כ כ) צדה אורה (דניאל ז כה) ומלין לצד עלאה ימלל אף כאן אשר לא צדה לא צדד למצוא לו שום צד מיתה ואף זה יש להרהר עליו מכל מקום לשון אורב הוא: והאלהים אנה לידו. זמן לידו לשון (תהלים נא י) לא תאונה אליך רעה (משלי יב כא) לא יאונה לצדיק כל און (מלכים ב ה ז) מתאנה הוא לי מזדמן למצוא לי עילה: והאלהים אנה לידו. ולמה תצא זאת מלפניו הוא שאמר דוד (שמואל א כד יד) כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע ומשל הקדמוני היא התורה שהיא משל הקב"ה שהוא קדמונו של עולם והיכן אמרה תורה מרשעים יצא רשע והאלהים אנה לידו במה הכתוב מדבר בשני בני אדם אחד הרג שוגג ואחד הרג מזיד ולא היו עדים בדבר שיעידו זה לא נהרג וזה לא גלה והקב"ה מזמנן לפונדק אחד זה שהרג במזיד יושב תחת הסולם וזה שהרג שוגג

עולה

י אִם אוּחֲרַנְתָּא יִסַּב לֵיהּ זִיוְנַהּ כְּסוּתַהּ וְעוֹנְתַהּ לָא יִמְנַע׃ יא וְאִם תְּלָת אִלֵּין לָא
יַעֲבֵד לַהּ וְתִפּוֹק מַגָּן בְּלָא כְסַף׃ יב דְּיִמְחֵי אֱנָשׁ וְיִקְטְלִנֵּיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל׃
יג וּדְלָא כְמַן לֵיהּ וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְמְסַר לִידֵיהּ וַאֲשַׁוֵּי לָךְ אַתְרָא דִּי יֵעֱרוֹק לְתַמָּן׃
יד וַאֲרֵי יַרְשַׁע גְּבַר עַל חַבְרֵיהּ לְמִקְטְלֵיהּ בִּנְכִילוּ מִן מַדְבְּחִי תְּדַבְּרִנֵּיהּ לְמִקְטָל׃
טו וּדְיִמְחֵי אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל׃ טז וּדְיִגְנוֹב נַפְשָׁא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל

רש"י

עולה בסולם ונופל על זה שהרג במזיד והורגו ועדים מעידים עליו ומחייבים אותו לגלות נמצא זה שהרג בשוגג גולה וזה שהרג במזיד נהרג: ושמתי לך מקום. אף במדבר שינוס שמה ואי זה מקום קולטו. זה מחנה לויה (מכות יב): (יד) וכי יזיד. למה נאמר לפי שנאמר מכה איש וגו' שומע אני אפילו רופא שהמית ושליח ב"ד שהמית במלקות ארבעים והאב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו והשוגג ת"ל וכי יזיד ולא שוגג על רעהו להרגו בערמה ולא שליח ב"ד והרופא והרודה בנו ותלמידו שאף על פי שהם מזידין אין מערימין: מעם מזבחי. (סנהדרין לה) אם היה כהן ורוצה לעבוד עבודה תקחנו למות: (טו) ומכה אביו ואמו. (שם פ"ד) לפי שלמדנו על החובל בחבירו שהוא בתשלומין ולא במיתה הוצרך לומר על החובל באביו שהוא במיתה ואינו חייב אלא בהכאה שיש בה חבורה: אביו ואמו. או זה או זה: מות יומת. בחנק: (טז) וגנב איש ומכרו. (ת"כ) למה נאמר לפי שנאמר (דברים כד ז) כי ימצא

העמק דבר

משרתת בביתו בלי אישות. וא"כ ימכרנה לאחר ויקח מעותיו מש"ה הזהיר הכתוב ע"ז אבל בע"ע מתחלה קנהו לשרתו בביתו. מה"ת יעלה עה"ד להכריחו לשמש בבית אחר: (ט) כמשפט הבנות. בכבוד הנשואין שהוא כבוד הכלה ויכולה היא לכופו לעשות כמנהג המקום כמש"כ הרא"ש פ"א דכתובות. וס"ד דוקא אם הוא מיעדה לעצמו והוא החתן מש"ה מוכרח לעשות הנשואין לפ"כ. אבל אם לבנו ייעדנה. והבן אין לגרמי' כלום. קמ"ל דהאב מחויב לעשות כמשפט: (י) יקח לו. כבר נתבאר לעיל ו' כ' וכ"ה דיוק לו. שהוא כראוי לו לפי ערכו ויחוסו. או לעזר חייו ולא כאמה שעיקרה הוא לשמשו אפילו לאחר יעוד. כמש"כ לעיל. ומובן שאינו לפ"כ. שהרי אביה מכרה: (יא) ואם שלש אלה. שארה כסותה ועונתה: ויצאה חנם אין כסף. א"ל האב לפדות בממון אחר שכבר יעדה ונעשית לו לאשה אלא יגרשה בג"פ. ואם היה כתוב חנם לחוד הייתי אומר דגם ג"פ א"צ שאיננה כאשה גמורה מש"ה פירש הכתוב פי' חנם אין כסף. אבל ג"פ היא צריכה זהו פשט המקרא. והדרשה נדרשת מדכתיב חנם: (יב) מכה איש ומת. אין משמעות הכאה זו כמו ואיש כי יכה כל נפש אדם. דפי' שיכהו להוציא נפשו. דכאן א"א לפרש כן דא"כ לכתוב מכה נפש איש מות יומת או הורג איש מות יומת. אלא ה"פ מכה איש שחושב שלא ימות אבל התרו בו עדים שימות והוא לא שמע להם והכהו עד שמת. וס"ד שאין זה הורג נפש שכסבור שלא ימות. ובא הכתוב ללמד שמכ"מ מות יומת אחרי שהתרו בו שימות: (יג) ואשר לא צדה. לא נתכוין בצדיה להרגו. אבל מ"מ פשע שלא נזהר: או והאלהים אנה לידו. שהוא שוגג ממש שהזמין אלהים לידו סיבה נוראה זו בשני אופנים הללו: ושמתי לך מקום וגו'. ושם יעמוד בדין אם הוא בר גלות או לא. ויבואר בפ' מסעי פרשי הדין:

(יד) וכי יזיד. מלשון ויזד יעקב. כדאי' בסנהדרין דס"ח א' שהוא בכעס עליו כמו קדרה רותחת שאינו שורף ברגע אלא מבשל מעט מעט. כך לא הגיע כעסו להרגו בגלוי אלא להרגו בערמה ויבואר לפנינו זה הדיוק: מעם מזבחי תקחנו למות. ידוע דעת חז"ל ללמוד מכאן דחייבי מיתות ב"ד דוחין עבודה שבידם כדאי' בסנהדרין דל"ה. ולפי הנראה הוא תמוה דמאי איריא רוצח הא בכל מיתות ב"ד כך הדין. ותו למאי ייחד הכתוב בפ' שלימה בפ"ע. הרי היה יכול לכלול בפ' הקודמת. מכה איש ומת מות יומת מעם מזבחי וגו'. ותו הא להרגו בערמה משמע שירא לעשות לעיני הבריות וא"כ אינו בהתראה ואין כאן מיתת ב"ד. אלא עיקר פ' זו מתבאר עפ"י גמ' סנהדרין דמ"ט דיואב נהרג על שהרג את אבנר ועמשא. והקשו התוס' הא לא הוי התראה ויישבו דבאמת לא נהרג אלא משום מורד במלך. ואין זה במשמעות הסוגיא. אבל הרמב"ם בהל' מלכים פ"ג ה"י כ' כל הורגי נפשות שלא בראיה ברורה או בלי התראה או שוגא שהרג בשגגה יש למלך רשות להרגו ולתקן העולם כפי שהשעה צריכה. והיינו מעשה דיואב. דשלמה המלך הרגו משום רוצח בלי ב"ד. מעתה יש להבין דזהו עיקר פ' זו. ולא נצרך הכתוב לפרש דעבודה נדחית מפני מצות מיתת ב"ד שהוא דין שמים. ולא נצרך אלא לנהרג בידי המלך. והיינו להרגו בערמה. שאינו נהרג בב"ד אלא ע"י מלך. וס"ד שיש לזה דין מורד במלכות שכן הנימוס שאפי' ישראל המחזיק בקרנות המזבח נמלט. ומש"ה החזיק יואב בקרנות המזבח. דכסבור דשלמה לא ידינהו אלא משום מורד במלך. אבל באמת דנו משום הורג נפש. דאפי' במיתה שע"י מלך נהרג אפי' מעם מזבחי וזהו דקמ"ל בהאי קרא ועי' ס' ויקרא פ' בחקתי בפסוק כל חרם אשר יחרם וגו': (טו) ומכה אביו ואמו. אב ואם מיבעי.

וּמְכָר֛וֹ וְנִמְצָ֥א בְיָד֖וֹ מ֥וֹת יוּמָֽת׃ ס יז וּמְקַלֵּ֥ל אָבִ֛יו וְאִמּ֖וֹ מ֥וֹת יוּמָֽת׃ ס יח וְכִֽי־יְרִיבֻ֣ן אֲנָשִׁ֔ים וְהִכָּה־אִישׁ֙ אֶת־רֵעֵ֔הוּ בְּאֶ֖בֶן א֣וֹ בְאֶגְרֹ֑ף וְלֹ֥א יָמ֖וּת וְנָפַ֥ל לְמִשְׁכָּֽב׃ יט אִם־יָק֞וּם וְהִתְהַלֵּ֥ךְ בַּח֛וּץ עַל־מִשְׁעַנְתּ֖וֹ וְנִקָּ֣ה הַמַּכֶּ֑ה רַ֥ק שִׁבְתּ֛וֹ יִתֵּ֖ן וְרַפֹּ֥א יְרַפֵּֽא׃ ס שני כ וְכִֽי־יַכֶּה֩ אִ֨ישׁ אֶת־עַבְדּ֜וֹ א֤וֹ אֶת־אֲמָתוֹ֙ בַּשֵּׁ֔בֶט וּמֵ֖ת תַּ֣חַת יָד֑וֹ נָקֹ֖ם יִנָּקֵֽם׃ כא אַ֥ךְ אִם־י֛וֹם א֥וֹ יוֹמַ֖יִם יַעֲמֹ֑ד לֹ֣א יֻקַּ֔ם כִּ֥י כַסְפּ֖וֹ הֽוּא׃ ס כב וְכִֽי־יִנָּצ֣וּ אֲנָשִׁ֗ים וְנָ֨גְפ֜וּ אִשָּׁ֤ה הָרָה֙ וְיָצְא֣וּ יְלָדֶ֔יהָ וְלֹ֥א יִהְיֶ֖ה אָס֑וֹן עָנ֣וֹשׁ יֵעָנֵ֗שׁ כַּאֲשֶׁ֨ר

ת"א ומקלל אביו. קדושין ל: והכה איש את. ב"ק ל: אם יקום. כתובות לג סנהדרין עח: רק שבתו יתן. ב"ק פה: ורפא ירפא. ברכות ס ב"ק פד פה: נקם ינקם. סנהדרין נב: יום או יומים. ב"ק ל בתרא נ: כי כספו הוא. ב"ק שם בתרא שם: וכי ינצו. כתובות לג ב"ק מב סנהדרין עד עט: ויצאו ילדיה. ב"ק מט: ולא יהיה אסון. כתובות לג לד לה לו סנהדרין עד:

רש"י

איש גונב נפש מאחיו אין לי אלא איש שגנב נפש אשה או טומטום או אנדרוגינוס שגנבו מניין תלמוד לומר וגונב איש ומכרו. ולפי שנאמר כאן וגנב איש אין לי אלא גונב איש. גונב אשה מניין תלמוד לומר (דברים כד) וגונב נפש לכך הוצרכו שניהם מה שחסר זה גלה זה: ונמצא בידו. שראוהו עדים שגנבו ומכרו ונמצא כבר בידו קודם מכירה (סנהדרין פה): מות יומת. בחנק כל מיתה האמורה בתורה סתם חנק היא והפסיק הענין וכתב וגונב איש בין מכה אביו ואמו למקלל אביו ואמו. ונראה לי היינו פלוגתא דמר סבר מקשינן הכאה לקללה ומ"ס לא מקשינן (סנהדרין שם): (יז) ומקלל אביו ואמו. למה נאמר לפי שהוא אומר (ויקרא כ ט) כי איש איש אשר יקלל את אביו אין לי אלא איש שקלל את אביו אשה שקללה את אביה מניין ת"ל ומקלל אביו ואמו סתם בין איש ובין אשה אם כן למה נאמר איש אשר יקלל להוציא את הקטן: מות יומת. בסקילה וכל מקום שנאמר דמיו בו בסקילה ובנין אב לכלם (ויקרא כ כז) באבן ירגמו אותם דמיהם בם ומקלל אביו ואמו נאמר דמיו בו (ת"כ. קדושין): (יח) וכי יריבן אנשים. למה נאמר לפי שנאמר עין תחת עין לא למדנו אלא דמי איבריו אבל שבת ורפוי לא למדנו לכך נאמרה פרשה זו (מכילתא): ונפל למשכב. כתרגומו ויפול לבוטלן לחולי שמבטלו ממלאכתו. (יט) על משענתו. על בוריו וכחו (מכילתא): ונקה המכה. וכי תעלה על דעתך שיהרג זה שלא הרג אלא ללמדך כאן שחובשים אותו עד שנראה אם יתרפא זה וכן משמעו כשקם זה והלך על משענתו אז נקה המכה אבל עד שלא יקום זה לא נקה המכה: רק שבתו. בטול מלאכתו מחמת החולי אם קטע ידו או רגלו רואין בטול מלאכתו מחמת החולי כאלו הוא שומר קשואין שהרי אף לאחר החולי אינו ראוי למלאכת יד ורגל והוא כבר נתן לו מחמת נזקו דמי ידו ורגלו שנאמר יד תחת יד רגל תחת רגל: ורפא ירפא. כתרגומו ישלם שכר הרופא (ב"ק פ"ה): (כ) וכי יכה איש את עבדו או את אמתו. בעבד כנעני הכתוב מדבר או אינו אלא בעברי תלמוד לומר כי כספו הוא מה כספו קנוי לו עולמית אף עבד הקנוי לו עולמית והרי היה בכלל מכה איש ומת אלא בא הכתוב והוציאו מן הכלל להיות נדון בדין יום או יומים שאם לא מת תחת ידו ושהה מעת לעת פטור: בשבט. בשיש בו כדי להמית הכתוב מדבר או אינו אלא אפילו אין בו כדי להמית תלמוד לומר בישראל (במדבר לה יז) ואם באבן יד אשר ימות בה (או בכלי עץ יד גי' רא"ם) הכהו והלא דברים ק"ו מה ישראל חמור אין חייב עליו אא"כ הכהו בדבר שיש בו כדי להמית ועל אבר שהוא כדי למות בהכאה זו עבד הקל לא כ"ש: נקם ינקם. (סנהדרין עא) מיתת סייף וכן

סוא

ויזבניניה וישתכח בידיה אתקטלא יתקטיל: יז ודיילוט אבוהי ואמיה אתקטלא יתקטיל: יח וארי ינצון גברין וימחי גבר ית חבריה באבנא או בכורמיזא ולא ימות ויפול לבוטלן: יט אם יקום ויתהלך בברא על בוריה ויהי זכאה מחיא לחוד בוטלניה יתן ואגר אסיא ישלם: כ וארי ימחי גבר ית עבדיה או ית אמתיה בשולטן וימות תחות ידיה אתדנא יתדן: כא ברם אם יומא או תרין יומין יתקים לא יתדן ארי כספיה הוא: כב וארי ינצון גברין וימחון אתתא מעדיא ויפקון ולדהא ולא יהא מותא אתגבאה יתגבי כמא די ישוי עלוהי בעלה

ר ש" י

הוא אומר (ויקרא כו כה) חרב נקמת נקם ברית (מכילתא): (כא) אך אם יום או יומים יעמד לא יקם. אם על יום אחד הוא פטור על יומים לא כ"ש אלא יום שהוא כיומים ואיזה זה מעת לעת (מכילתא): לא יקם כי כספו הוא. הא אחר שהכהו אף על פי ששהה מעת לעת קודם שמת חייב: (כב) וכי ינצו אנשים. (מכילתא) זה עם זה ונתכוון להכות את חברו והכה את האשה: ונגפו. אין נגיפה אלא לשון דחיפה והכאה כמו (תהלים צא יב) פן תגוף באבן רגלך (ירמיה יג טז) ובטרם יתנגפו רגליכם (ישעיה ח יד) ולאבן נגף: ולא יהיה אסון. באשה: ענוש יענש. לשלם דמי ולדות

העמק דבר

כמו במשלי י"ט כ"ו משדד אב מבריח אם. וכן שם ל' י"ז עין תלעג לאב ותבז ליקהת אם. אלא משמעות אביו ואמו שהוא אינו אלא אביו ולא של אחר. היינו שהוא יחיד לאו"א כמש"כ בס' בראשית מ"ד כ'. והייתי אמר דראוי לחוש שלא לכבות גחלתם כדבר התקועית שמואל ב' י"ד. ולמדנו דמ"מ מות יומת: (טז) בידו. שכבר נכנס ברשות הגנב ואח"כ מכרו. ובגנבת בהמה ומכרו לא כתיב להלן נמצא בידו מטעם שיבואר להלן דע"כ א"א למכור אלא באופן שקנאה ברשותו וחייב באונסין אבל באדם ס"ד שאין כ"מ בדבר שהרי אפי' הכניסו לרשותו אין לגנב שום קנין בו וא"כ מאי נ"מ במה שהכניסו לרשותו מש"ה פי' הכתוב דוקא ונמצא בידו: (יז) ומקלל אביו וגו'. ברבה במדבר פ"ט פי' הא דהפסיק הכתוב גונב נפש מישראל בין מכה למקלל. ללמדך שעל דבר זה נתחייב גונב נפש ומכרו לאחר משום שהוא מכה או"א ומקלל. לפי שאינו גדל אצלם ואינו מכירם. וכ"כ הרמב"ן בשם הגאון. ולפי"ז אינו אלא טעם על גונב נפש ולא בא הסמיכות משום מקלל או"א. אבל יש עוד ללמדנו דבמקלל אף ע"ג שאינו מכיר לאו"א שהרי נגנב ונמכר. והוא מקלל אביו ואמו מי שהוא ה"ז חייב מיתה והיינו דיוק מקלל אביו ואמו ולא אב ואם. היינו שהוא אין מזכירם בשמם אלא אומר יקולל אבי ואמי: (יח) וכי ידיבן אנשים. ריב הוא בדברים ועוסק כמו ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל וכן הרבה. והיה להמקרא להתחיל הענין וכי יכה איש את רעהו וגו' אלא מלמדנו שאע"ג שהניזק גרם לכך בשביל שהכה להמזיק בשוט לשון מ"מ ישנו בדין הפרשה. ובסמוך יבואר עוד נ"מ בזה הריב שקדם להכאה: ולא ימות. הא אם ימות אינו משלם. נ"מ לפי דקיי"ל חייבי מיתות שוגגין פטורין מן התשלומין אפי' למ"ד בחולין דפ"א דחייבי מיתות שוגגין חייבין בתשלומין מ"מ אחר שהניזק עומד למות שוב אין לו דין נזק ושבת ורפוי. דכבר נחשב כמת: (יט) ונקה המכה. משמעו אפי' מדין שמים. ואע"ג שההכאה עצמה עון הוא ועובר בלאו מ"מ אם בא ע"י ריב ויכול להיות שחבירו קדמו בדבריו שראוי להכאה כמו הקורא לחבירו רשע או ממזר כידוע. נקה מכל דין שמים. וכ"כ ביש"ש ב"ק פ"ג ופ"ח: רק שבתו. דהיזק בד"מ לא שייך לעוסק דברים: (כ) בשבט ומת תחת ידו נקם ינקם. לפי הקבלה שבא ללמדנו שהורג עבדו במיתת סייף כמו רוצח א"כ אינו מבואר דיוק הכתוב בשבט. וגם לשון נקם ינקם משמעו לפי הפשט עוד כונה לבד קבלת חז"ל. והיינו שאם הכהו בשבט ומת. אזי לבד עונש רציחה שחייב מיתה כקבלת חז"ל יש ע"ז עון אכזריות נוראה הרבה יותר מאלו הרגו בסייף וכדומה דבשבט הוציא נפשו ביסורים כמה שעות ע"כ נקום ינקם מן השמים. ועי' בס' בראשית מ"ב כ"א: (כא) אך אם יום. אם בתחלת הלילה הכהו הרי מעל"ע הוא יום אחד: או יומים. אם היה באמצע היום או בלילה ה"ז משלים עליו מעל"ע מיום השני ובאשר דשנוי שעות של מעל"ע פועלין הרבה על חולי האדם. ווסת נשים יוכיח. מש"ה אם כל השעות של מעל"ע עבר על המוכה ולא מת ה"ז אות שלא היתה ההכאה באכזריות נוראה עד שיעבר שימות מהכאה זו. ע"כ לא יקם. דאע"ג דגם בזה האופן נראה שהתאכזר עמו מ"מ אין עליו עונש: כי כספו הוא. ויש לו רשות להכותו. וא"כ א"א לתת גבולין לדבר רק שלא ימות תחת ידו. מש"ה כ' הרמב"ם הל' חובל ומזיק וטור סי' ת"כ דהלוקה עבד של חבירו ואין בו ש"פ ה"ז לוקה. הא של עצמו פטור כי כספו הוא. ועי' ב"י: (כב) וכי ינצו אנשים. לעיל י"ח כתיב כי יריבון. משום

יָשִׁית עָלָיו בַּעַל הָאִשָּׁה וְנָתַן בִּפְלִלִים׃ כג וְאִם־
אָסוֹן יִהְיֶה וְנָתַתָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ׃ כד עַיִן תַּחַת
עַיִן שֵׁן תַּחַת שֵׁן יָד תַּחַת יָד רֶגֶל תַּחַת רָגֶל׃
כה כְּוִיָּה תַּחַת כְּוִיָּה פֶּצַע תַּחַת פָּצַע חַבּוּרָה תַּחַת
חַבּוּרָה׃ ס כו וְכִי־יַכֶּה אִישׁ אֶת־עֵין עַבְדּוֹ אוֹ־
אֶת־עֵין אֲמָתוֹ וְשִׁחֲתָהּ לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת
עֵינוֹ׃ כז וְאִם־שֵׁן עַבְדּוֹ אוֹ־שֵׁן אֲמָתוֹ יַפִּיל לַחָפְשִׁי
יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת שִׁנּוֹ׃ פ כח וְכִי־יִגַּח שׁוֹר אֶת־אִישׁ
אוֹ אֶת־אִשָּׁה וָמֵת סָקוֹל יִסָּקֵל הַשּׁוֹר וְלֹא יֵאָכֵל
אֶת־בְּשָׂרוֹ וּבַעַל הַשּׁוֹר נָקִי׃ כט וְאִם שׁוֹר נַגָּח
הוּא מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם וְהוּעַד בִּבְעָלָיו וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ

ת״א כאשר ישית. ב״ק מג ערכין ז: ונתן בפללים. מגילה טו סנהדרין קיא: ואם אסון. כתובות לג סנהדרין עד: נפש תחת. חגיגה יא כתובות לג ב״ק פד סנהדרין עט פז: עין תחת עין. שם פג פד: רגל תחת. ב״ק פד: כויה תחת. שם: פצע תחת. שם כו פד פה: חבורה תחת. ב״ק כד: וכי יכה איש. קדושין כד: ושחתה. קדושין כד ב״ק כו: תחת עינו. שם עד: ואם שן עבדו. קדושין כד: לחפשי. שם: וכי יגח שור. ברכות נו ב״ק ב לט מב: סקול יסקל. קדושין נו ב״ק מה:

רש״י

לבעל שמין אותה כמה היתה ראויה להמכר בשוק להעלות בדמיה בשביל הריונה: ענוש יענש. יגבו ממון ממנו כמו (דברים כב) וענשו אותו מאה כסף: כאשר ישית עליו וגו׳. כשיתבענו הבעל בב״ד להשית עליו עונש על כך: ונתן. המכה דמי ולדות: בפללים. על פי הדיינים: (כג) ואם אסון יהיה. באשה: ונתתה נפש תחת נפש. (סנהדרין עט) רבותינו חולקים בדבר יש אומרים נפש ממש ויש אומרים ממון אבל לא נפש ממש שהמתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה ומשלם ליורשיו דמיו כמו שהיה נמכר בשוק: (כד) עין תחת עין. סימא עין חבירו נותן לו דמי עינו כמה שפחתו דמיו למכור בשוק וכן כולם ולא נטילת אבר ממש כמו שדרשו רבותינו בפרק החובל (ב״ק פד): (כה) כויה תחת כויה. מכות אש ועד עכשיו דבר בחבלה שיש בה פחת דמים ועכשיו בשאין בה פחת דמים אלא צער כגון כואו בשפוד על צפרניו אומדים כמה אדם כיוצא בזה רוצה לטול להיות מצטער בכך: פצע. היא מכה המוציאה דם שפצע את בשרו נפרדו״ר בלע״ז (אפפענע וואונדע) הכל לפי מה שהוא אם יש בו פחת דמים נותן נזק ואם נפל למשכב נותן שבת ורפוי ובושת וצער ומקרא זה יתר הוא ובהחובל דרשוהו רבותינו לחייב על הצער אפילו במקום נזק שאף על פי שנותן לו דמי ידו אין פוטרין אותו מן הצער לומר הואיל וקנה ידו יש עליו לחתכה בכל מה שירצה אלא אומרים יש לו לחתכה בסם שאינו מצטער כל כך וזה חתכה בברזל וצערו: חבורה. היא מכה שהדם נצרר בה ואינו יוצא אלא שמאדים הבשר כנגדו לשון חבורה טק״א בלע״ז (פלעקקען) כמו (ירמיה יג כג) ונמר חברברותיו ותרגומו משקופי לשון חבטה בעדו״רא בלע״ז (שלאג) וכן שדופות קדים שקיפן קדים חבוטות ברוח וכן על המשקוף על שם שהדלת נוקש עליו: (כו) את עין עבדו. כנעני אבל עברי אינו יוצא בשן ועין כמו שאמרנו אבל לא תלה כנאת העבדים: תחת עינו. (מכילתא) וכן בכ״ד ראשי אברים אצבעות הידים והרגלים ושתי אזנים והחוטם וראש הגויה שהוא גיד האמה. ולמה נאמר שן ועין שאם נאמר עין ולא נאמר שן הייתי אומר מה עין שנבראת עמו אף כל שנבראת עמו והרי שן לא נבראת עמו. ואם נאמר שן ולא נאמר עין הייתי אומר אפילו שן תינוק שיש לה חליפין לכך נאמר עין: (כח) וכי יגח שור. (מכילתא ב״ק כד) א׳ שור וא׳ כל בהמה וחיה ועוף אלא שדבר הכתוב בהווה: ולא יאכל את בשרו. (סנהדרין ג)

דְאִתְּתָא וְיִתֵּן מִן מֵימַר דַיָּנַיָא: כג וְאִם מוֹתָא יְהֵא וְתִתֵּן נַפְשָׁא חֲלַף נַפְשָׁא: כד עֵינָא חֲלַף עֵינָא שִׁנָּא חֲלַף שִׁנָּא יְדָא חֲלַף יְדָא רִגְלָא חֲלַף רִגְלָא: כה כְּוָאָה חֲלַף כְּוָאָה פִּדְעָא חֲלַף פִּדְעָא מַשְׁקוֹפֵי חֲלַף מַשְׁקוֹפֵי: כו וַאֲרֵי יִמְחֵי גְבַר יַת עֵינָא דְעַבְדֵיהּ אוֹ יַת עֵינָא דְאַמְתֵיהּ וִיחַבְּלִינָהּ לְבַר חוֹרִין יִפְטְרִינֵיהּ חֲלַף עֵינֵיהּ: כז וְאִם שִׁנָּא דְעַבְדֵיהּ אוֹ שִׁנָּא דְאַמְתֵיהּ יַפִּיל לְבַר חוֹרִין יִפְטְרִינֵיהּ חֲלַף שִׁנֵּיהּ: כח וַאֲרֵי יִגַּח תּוֹרָא יַת גַּבְרָא אוֹ יַת אִתְּתָא וִימוּת אִתְרְגָמָא יִתְרְגֵם תּוֹרָא וְלָא יִתְאֲכִיל יַת בִּסְרֵיהּ וּמָרָא דְתוֹרָא יְהֵא זַכָּאָה: כט וְאִם תּוֹר נַגָּח הוּא מֵאִתְמְלֵי

רש"י

ממשמע שנא' סקול יסקל השור איני יודע שהוא נבלה ונבלה אסורה באכילה אלא מה ת"ל ולא יאכל את בשרו שאפילו שחטו לאחר שנגמר דינו אסור באכילה (ב"ק מא) בהנאה מנין ת"ל ובעל השור נקי כאדם האומר לחברו יצא פלוני נקי מנכסיו ואין לו בהם הנאה של כלום וזה מדרשו · ופשוטו כמשמעו לפי שאמ' במועד וגם בעליו יומת הוצרך לומר בתם ובעל השור נקי: (כט) מתמול שלשם · הרי שלש נגיחות (מכילתא): והועד בבעליו. (ב"ק כג) לשון התראה בעדים כמו (בראשית מג ג) העד העיד בנו·

העמק דבר

דמיירי בריב דברים כמש"כ וכאן מיירי בריב ובמצות של הכאה וכלשון המקרא דברים כ"ה י"א כי ינצו אנשים וקרבה אשת האחד להציל את אישה מיד מכהו · הרי דסתם מצות בהכאה הוא: כאשר ישית עליו · היה במשמע שהוא יאמר כמה לשלם · ע"כ פי' הכתוב ונתן בפלילים שהדיינים ישומו · וא"כ משמעות כאשר ישית עליו בעל האשה · רק אם הוא ירצה בכך ולא כשאר נזק האשה דתלוי בדעתה · וכתיב בעל האשה · והרי באמת אפי' אינו בעל כך הדין ומהראוי לכתוב אבי הולדות ואולי משום דלא נקרא האדם אב לבניו עד שיולדו כפרש"י מגילה די"ג א' · אבל עדיין אינו מיושב הא דכתיב בלשון בעל האשה דמשמע בעל ממש · ובאמת אינו כן ואפי' בא בזנות הממעות שלו כדאי' ב"ק דמ"ג [ועי"ש בתוס' ד"ה אפי' בא עליה בזנות בירו' בעי ר"ע בא על אמו כו' ת"ל בעל אותו שראוי לקרות בעל יצאו כו'] אלא נראה דמזה הוציא רב אדא ב"א בב"ק דמ"ב כי נתכונו זל"ז ולא לאשה אע"ג שיש אסון באשה יענשו· כי נתכונו לאשה עצמה והיה אסון לא יענשו · והדבר פלא מגליה הא לראב"א · ורש"י כ' דאתי כר"ש דס"ל נתכוין להרוג את זה והרג א"ז פטור · וכבר דחו בתוס' וכן הרמב"ס אע"ג שלא פסק כר"ש מ"מ פסק כראב"א · אלא מדיוקא דהאי קרא דלהכי כתיב בעל האשה ללמד דמיירי באשת אחד משני האנשים הנצים · האשה התערבה במצות שביניהם · ועפ"ז הגיע לה הנגיפה בכוון · והמשך הכתובים ונגפו אשה הרה של אחד מהם · אז אם לא יהיה אסון ענוש יענש בממון דמי הולדות · כאשר ישית עליו בעל האשה שנכנסה מחמת זה בין המצות · דאם היתה אשה זרה לאמי נכנסה במצות עד שיתכונו לה · וזה פשיטא דאם באמת לא נכנסה ביניהם ורק שלא במתכוין הגיע לה ג"כ חייבים דמי הולדות · דמה"ת יהא נפטר המזיק אם עשה שלא במתכוין הרי אדם מועד לעולם אלא ודאי להכי דייק הכתוב בעל האשה ללמדנו שאם לא נתכוין לאשה אפי' יש אסון חייב דמי ולדות: (כג) ונתתה נפש תחת נפש · אין נ"מ אם הוא אדם חשוב או זול · רק שיצא תחת נפש · וכן הפי' במקרא הסמוך עין תחת עין אין נ"מ אם הניזק הוא אדם גדול או פחות ערך אלא רק תחת עין דשיימינן ליה כעבדא ועי' ויקרא כ"ד י"ט כ' שביאר המקרא יותר זה הפרט: (כו) וכי יכה איש את עין עבדו וגו' לחפשי ישלחנו · החמיר הכתוב במכה עין עבדו יותר ממכה עין אדם מישראל · שהרי שם אינו משלם אלא דמי עין של עבד וכאן מפסיד כל העבד ואפי' שוה מאה מנה · וטעם הדבר ביאר הכתוב בהלך לשון הפ' דשם החל וכי ינצו אנשים · א"כ היה מחמת מצות ודרך האדם להיות חם לבבו בשעה שמכים אותו · משא"כ אדון ועבדו אין בא בזה האופן שנצו זה עם זה אלא בשביל שלא עשה העבד כרצון האדון הכה את עינו בכעס מש"ה עונשו גדול: תחת עינו · לפי הפשט הוא מיותר · ללמדנו דלא נימא דלא קנסה תורה אלא בזה האופן שהכהו מחמת כעס אבל אם לא היה בזה האופן אינו כן · ע"כ פירש הכתוב תחת עינו · יהיה באיזה אופן שיצא הרי יצא לחירות דאחר שקנסה תורה באופן הנ"י שיכה מחמת כעס ועברה שוב נעשה חק דאפי' באופן שאינו ראוי לזה הקנס אין חילוק · וזהו כלל בתורה דטעמי תורה אינו אלא בדרך כלל אבל בפרטים ה"ז חוק · כמש"כ לעיל י"ח ט"ז · ובעשרת הדברות בפ' כבד: (כז) ואם שן · ביאר הכתוב עין ושן דכתיב בב"ח תשלומי היזק · אותם עין ושן מוציאים עבדו לחירות · ומובן דמכש"כ יד ורגל שהוא יותר בזדון משן ועין שבא ע"י שטירה על הלחי בכעס שמצוי בעבדים ושלא בכוונת ההיזק · משא"כ פצע וחבורה וכויה אינו נחשב בעבד להיזק כלל: (כח) וכי יגח · שור · ידוע שה"ה כל בע"ח והא

וְהֵמִית אִישׁ אוֹ אִשָּׁה הַשּׁוֹר יִסָּקֵל וְגַם־בְּעָלָיו יוּמָת׃ ל אִם־כֹּפֶר יוּשַׁת עָלָיו וְנָתַן פִּדְיֹן נַפְשׁוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר־יוּשַׁת עָלָיו׃ לא אוֹ־בֵן יִגָּח אוֹ־בַת יִגָּח כַּמִּשְׁפָּט הַזֶּה יֵעָשֶׂה לּוֹ׃ לב אִם־עֶבֶד יִגַּח הַשּׁוֹר אוֹ אָמָה כֶּסֶף ׀ שְׁלֹשִׁים שְׁקָלִים יִתֵּן לַאדֹנָיו וְהַשּׁוֹר יִסָּקֵל׃ ס לג וְכִי־יִפְתַּח אִישׁ בּוֹר אוֹ כִּי־יִכְרֶה אִישׁ בֹּר וְלֹא יְכַסֶּנּוּ וְנָפַל־שָׁמָּה שּׁוֹר אוֹ חֲמוֹר׃ לד בַּעַל הַבּוֹר יְשַׁלֵּם כֶּסֶף יָשִׁיב לִבְעָלָיו וְהַמֵּת יִהְיֶה־לּוֹ׃ ס לה וְכִי־יִגֹּף שׁוֹר־אִישׁ אֶת־שׁוֹר

הל' רפה   הג' בקמץ. ת"ס

ת"א ככל אשר. ב"ק כו: או בן יגח. שם מג מד: כמשפט הזה. שם לג מב: יעשה לו. שם ה: אם עבד יגח. שם מג: כסף שלשים. כתובות מב ב"ק מג: וכי יפתח. שם יט מט נ נא נה: או כי יכרה. שם מח מט נ נא: ולא יכסנו. שם מו נה זבחים סו: ונפל שמה. ב"ק כח נ נג נד: בעל הבור. זבחים סו: כסף ישיב. ב"ק ז ט י יא יד כד: והמת יהיה. שם ג נא נג נד: וכי יגף. שם ב: את שור רעהו. שם ז לז לח:

רש"י

האיש: והמית איש וגו'. לפי שנא' כי יגח אין לי אלא שהמיתו בנגיחה. המיתו בנשיכה. דחיפה ובעיטה מניין. ת"ל והמית: וגם בעליו יומת. בידי שמים. יכול בידי אדם ת"ל (במדבר לה כג) מות יומת המכה רוצח הוא על רציחתו אתה הורגו ואי אתה הורגו על רציחת שורו (סנהדרין לג): (ל) אם כפר יושת עליו. אם זה אינו תלוי והרי הוא כמו אם כסף תלוה לשון אשר זהו משפטו שישיתו עליו ב"ד כפר: ונתן פדיון נפשו. דמי ניזק דברי רבי ישמעאל. ר"ע אומר דמי מזיק (ב"ק כז מ): (לא) או בן יגח. בן שהוא קטן: או בת. שהיא קטנה לפי שנא' והמית איש או אשה יכול אינו חייב אלא על הגדולים ת"ל או בן יגח וגו' לחייב על הקטנים כגדולים (מכילתא): (לב) אם עבד או אמה. כנעניים (מכילתא): שלשים שקלים יתן. גזרת הכתוב הוא בין שהוא שוה אלף זוז בין שאינו שוה אלא דינר והשקל משקלו ד' זהובים שהם חצי אונקיא למשקל הישר של קולוני"א: (לג) וכי יפתח איש בור. שהיה מכוסה וגלהו: או כי יכרה. למה נאמר אם על הפתיחה חייב על הכרייה לא כל שכן אלא להביא כורה אחר כורה שהוא חייב (ב"ק נא): ולא יכסנו. הא אם כסהו פטור ובחופר ברשות הרבים דבר הכתוב (ב"ק נט): שור או חמור. הוא הדין לכל בהמה וחיה שבכל מקום שנאמר

העמק דבר

שפי' הכתוב שור יבואר לפנינו: (כט) וגם בעליו יומת. לפי סדר הלשון היה ראוי לכתוב העונש החמור תחלה. ואח"כ העונש הקל וללמדנו שלא נפטר בדרבה מיניה. וא"כ אין הלשון מדויק להקדים מיתת השור לבעליו. אלא בא ללמדנו שאין הכונה יומת ממש אלא בידי שמים. ומ"מ נראה שלא להוציא משמעות יומת מידי פשוטו ג"כ. וה"פ שהוא מיועד לבא לידי מיתה בב"ד שאחר שלא שמר שורו המועד לכך ניכר שקל עליו חומר ש"ד וסופו שיהרוג הוא את האדם. וגם עונשו בידי שמים יביאנו לכך כדכתיב והאלהים אנה לידו. ויומת ע"י גואל הדם או ב"ד: (ל) אם כפר. הוא ממון כלשון המקרא ש"א ומיד מי לקחתי כפר: ונתן פדיון נפשו ככל אשר יושת עליו. לבד תשלומי ממון עליו לקבל תשובה בתענית וצדקה וכדומה: (לא) או בן יגח או בת יגח. הוצרך הכתוב לפרש בשור דה"ה בבן ובת. משום דדרך צעירי ימים להשתעשע ולהתחר בשור משוגע. ובזה גורמים שהשור כשרואה צעירי ימים אלו משתגע ביותר מכשהי' וס"ד דכמו שאם היו התינוקות ממשמשים בו ונגח מחמת מישמושם יש סברא דפטור כדאי' בב"ק דכ"ד ב'. או הייתי אומר דה"ה אם לא משמשו בו אלא במה שהתראו לפניו גרמו לדבר. מש"ה פי' הכתוב. כמשפט הזה יעשה לו. ובזה יובן עוד מה שפי' הכתוב בת

בפ"ע

וּמִדְּקָדְמוֹהִי וְאִתַּסְהַד בְּמָרֵיהּ וְלָא נַטְרֵיהּ וְיִקְטוֹל גְּבַר אוֹ אִתְּתָא תּוֹרָא יִתְרְגֵם וְאַף מָרֵיהּ יִתְקְטֵל: ל אִם מָמוֹן יְשַׁוּוֹן עֲלוֹהִי וְיִתֵּן פּוּרְקַן נַפְשֵׁיהּ כְּכֹל דִּי יְשַׁוּוֹן עֲלוֹהִי: לא אוֹ לְבַר יִשְׂרָאֵל יַגַּח תּוֹרָא אוֹ לְבַת יִשְׂרָאֵל יַגַּח כְּדִינָא הָדֵין יִתְעֲבֵיד לֵיהּ: לב אִם לְעַבְדָּא יַגַּח תּוֹרָא אוֹ לְאַמְתָא כַּסְפָּא תְּלָתִין סִלְעִין יִתֵּן לְרִבּוֹנֵיהּ וְתוֹרָא יִתְרְגֵם: לג וַאֲרֵי יִפְתַּח גְּבַר גּוֹב אוֹ אֲרֵי יִכְרֵה גְּבַר גּוֹב וְלָא יְכַסֵּינֵיהּ וְיִפֵּל תַּמָּן תּוֹרָא אוֹ חֲמָרָא: לד מָרָא דְגוּבָא יְשַׁלֵּם כַּסְפָּא יָתֵיב לְמָרוֹהִי וּמִיתָא יְהֵי דִילֵיהּ: לה וַאֲרֵי יִגּוֹף תּוֹר דִּגְבַר יַת תּוֹרָא דְחַבְרֵיהּ וִימוּת וְיִזַּבְּנוּן יַת תּוֹרָא

רש"י

שור וחמור אנו למדין אותו שור שור משבת שנאמר למען ינוח שורך וחמורך מה להלן כל בהמה וחיה כשור שהרי נאמר במקום אחר וכל בהמתך אף כאן כל בהמה וחיה כשור ולא נאמר שור וחמור אלא שור ולא אדם · חמור ולא כלים (ב"ק נג): (לד) בעל הבור · בעל התקלה אע"פ שאין הבור שלו שעשאו ברשות הרבים עשאו הכתוב בעליו להתחייב עליו בנזקיו: כסף ישיב לבעליו · ישיב לרבות שוה כסף ואפילו סובין (ב"ק ז') · (והא דכתיב מיטב שדהו וכתב רש"י שהניזקין מן עידית תירץ בגמרא דפ"ק דב"ק רב הונא בריה דרב יהושע דזהו אם בא לגבות קרקע אבל מטלטלי כל מילי מיטב הוא דאי לא מזדבן הכא מזדבן הכא): והמת יהיה לו · (מכילתא. בבא קמא ז') לניזק שמין את הנבלה ונוטלה בדמים ומשלם לו המזיק עליה תשלומי נזקו: (לה) וכי יגף · ידחוף בין בקרניו בין בגופו בין ברגליו בין שנשכו בשניו כלן בכלל נגיפה הם שאין נגיפה אלא לשון מכה: שור איש · שור של איש:

העמק דבר

בפ"ע · דבזה יש עוד סיבה אחרת לשור שאינו מסורס לרדוף אחריה ומביא לידי נגיחה מ"מ אינו דומה לשור האילעדין שאינו ת"מ · זהו פשוטו ש"ד והדרשה ידוע: (לב) אם עבד יגח · לפי הפשט קאי האי נגיחה על ראש הפ' יגח ומת · ומכש"כ לפי מאמר ר"ל ב"ק דמ"ג א' כסף שלשים וגו' והשור יסקל כ"ז שהשור בסקילה הבעלים משלמים שלשים שקלים אין השור בסקילה אין בעלים כו' ומיתת השור כמיתת הבעלים שאינו אלא לאחר מיתה של הניזק · אבל בגיטין דמ"ג א' מבואר דקנס שלשים שקלים משתלם כשעשאו טריפה · ופרש"י דקנס לא כתיב ביה מיתה אלא נגיחה איכא לאוקמי כשעשאו טריפה · ובאמת ע"כ צ"ל כן דאי נימא דכ"ז שלא נהרג ממש אינו אלא חבלה בעלמא ומשלם בשוויו נזק שלם · כדתנן בערכין פ"ג בשור המועד שהמית את העבד להקל ולהחמיר כיצד אחד שהמית את הנאה שבעבדים כו' נותן שלשים סלע כו' ואם חבל בזה ובזה נותן נזק שלם · א"כ קשה איך משכחת להקל הלא א"א להמית אם לא יהיה שעשאו גוסס תחלה · ותיכף נתחייב נזק שלם · והאיך אפשר להיות להקל אלא ודאי בכלל נגיחה זו משמש באופן שימות מכח אותה נגיחה אפילו עוד לא מת · מש"ה כשעשאו טריפה שחובשין את השור וכשימות העבד הורגין את השור · מש"ה תיכף נתחייב קנס ל' שקלים · וה"ה כשעשאו גוסס וכשמת אח"כ גלי מילתא דמתחלה נתחייב קנס ולא הוי כחבלה: השור · מיותר שהרי מיירי בשור · אלא בא הכתוב להעיר בטעם המשפט שהחמירה תורה בעבד יותר מבבן חורין לשלם יותר מדמי שויו · אבל בזה דדייק המקרא השור עמדנו על הטעם דעבדים ושפחות רגילים הרבה עם שוורים יותר משארי ב"א בכל עבודה בשדה דרב תבואות בכח שור מש"ה אפי' שור מועד לבני חורין לא היה ראוי ליגח עבד או אמה אפי' של אחרים שמכ"מ יודעים ורגילים בהליכותיהם זע"ז ומכ"מ נגחו וזה אות שהשור הוא משתגע ביותר ומכ"מ לא שמרו בעליו או שראוי היה לשחטו ולא לגדל מזיק כזה · מש"ה קנסו התורה · וה"ה בכל בע"ח אפי' אין שם זה הטעם · דסוף סוף משפטי התורה חקים המה: (לג) או כי יכרה · כריה משמעו פחות מחפירה · כמש"כ בס' במדבר כ"א י"ח · ובא ללמדנו שאפילו היה מכבר ט' טפחים ובכריה מועטת טפח א' נעשה בור עשרה טפחים ה"ז חייב · והא דפשוט לחז"ל דסתם בור עשרה טפחים ביארנו לעיל י"ב כ"ט: (לד) כסף ישיב לבעליו והמת יהיה לו · שמשית הלשון משמע דהמת יהיה לבעל הבור · אבל קבלת חז"ל נרופה גם בלשון, המקרא דכסף ישיב אינו מדויק והכי מיבעי ישלם כסף לבעליו · אלא ה"פ היאך יהיה אופני התשלומין · כסף מה שנצרך ליתן כסף · ישיב לבעליו יגיע לידו דוקא ולא סגי במה שמנית לפניו · ואם נאבד קודם שהגיע ליד הניזק צריך לשלם כסף אחר · אבל והמת הנבילה עצמה יהיה לו א"צ להגיע לידו אלא ממילא היא שלו · ואע"ג דאיתא בב"ק ד"י א' דעל בעל הבור להעלות הנבילה מבורו משום שנא' כסף ישיב לבעליו והמת ·

מ"מ

רֵעֵהוּ וָמֵת וּמָכְרוּ אֶת־הַשּׁוֹר הַחַי וְחָצוּ אֶת־כַּסְפּוֹ וְגַם אֶת־הַמֵּת יֶחֱצוּן׃ לו אוֹ נוֹדַע כִּי שׁוֹר נַגָּח הוּא מִתְּמוֹל שִׁלְשֹׁם וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ בְּעָלָיו שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם שׁוֹר תַּחַת הַשּׁוֹר וְהַמֵּת יִהְיֶה־לּוֹ׃ ס לז כִּי יִגְנֹב־אִישׁ שׁוֹר אוֹ־שֶׂה וּטְבָחוֹ אוֹ מְכָרוֹ חֲמִשָּׁה בָקָר יְשַׁלֵּם תַּחַת הַשּׁוֹר וְאַרְבַּע־צֹאן תַּחַת הַשֶּׂה׃ **כב** א אִם־בַּמַּחְתֶּרֶת יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְהֻכָּה וָמֵת אֵין לוֹ דָּמִים׃ ב אִם־זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו דָּמִים לוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם אִם־אֵין לוֹ וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ׃ ג אִם־הִמָּצֵא תִמָּצֵא בְיָדוֹ הַגְּנֵבָה

ת"א ומכרו את. ב"ק לג לד: וחצו את כספו. שם כו: וגם את המת. שם לד: יחצון. שם כו: כי יגנב איש. שם סב סז: וטבחו או. שם עז כתובות לג קדושין מג סח עא עב עה עט: חמשה בקר. ב"ק סז עא פד: תחת. כתובות לג: וארבע צאן. חולין קלז: אם במחתרת. יומא פה סנהדרין עב: והכה ומת. סנהדרין עב: אם זרחה. שם עב: אם אין לו. סוטה כג קדושין יח מכות ג: אם המצא. גיטין עז ב"ק סד עט ב"מ י נו:

רש"י

ומכרו את השור וגו'. בשוים הכתוב מדבר שור שוה ר' שהמית שור שוה ר' בין שהנבלה שוה הרבה בין שהיא שוה מעט כשנוטל זה חצי החי וחצי המת וזה חצי החי וחצי המת נמצא כל א' מפסיד חצי נזק שהזיקה המיתה למדנו שהתם משלם חצי נזק שמן השוין אתה למד לשאינן שוין כי דין התם לשלם חצי נזק לא פחות ולא יותר או יכול אף בשאינן שוין בדמיהן כשהן חיים אמר הכתוב וחצו את שניהם אם אמרת כן פעמים שהמזיק משתכר הרבה כשהנבלה שוה לימכר לעובד כוכבים הרבה יותר מדמי שור המזיק ואי אפשר שיאמר הכתוב שיהא המזיק נשכר או פעמים שהניזק נוטל הרבה יותר מדמי נזק שלם בחצי דמי שור המזיק שוין יותר מכל דמי שור הניזק ואם אמרת כן הרי תם חמור ממועד על כרחך לא דבר הכתוב אלא בשוין ולמדך שהתם משלם חצי נזק ומן השוין תלמוד לשאינן שוין שהמשתלם חצי נזקו שמין לו את הנבלה ומה שפחתו דמיו בשביל המיתה נוטל חצי הפחת והולך ולמה אמר הכתוב בלשון הזה ולא אמר ישלם חציו ללמד שאין התם משלם אלא מגופו ואם נגח ומת אין ניזק נוטל אלא הנבלה ואם אינה מגעת לחצי נזקו יפסיד או שור שוה מנה שנגח שור שוה חמש מאות וזה אינו נוטל אלא את השור שלא נתחייב התם לחייב את בעליו לשלם מן העליה (ב"ק כו): **(לו) או נודע**. או לא היה תם אלא נודע כי שור נגח הוא היום ומתמול שלשם הרי ג' נגיחות: **שלם ישלם שור**. נזק שלם: **והמת יהיה לו**. לניזק ועליו ישלים המזיק עד שישתלם ניזק כל נזקו: **(לז) חמשה בקר וגו'**. א"ר יוחנן בן זכאי חס המקום על

העמק דבר

מ"מ אינו חייב להביאו לידו או לחצירו ממש אלא מניח לפניו והרי היא שלו: **(לה) ומת**. הדבר ברור דס"ה לא מת דמה לי קטלא כולה או קטלא פלגא אלא משום דמיירי בפ' באופן שאין הניזק שוה כלל כמו שיבואר מש"ה הקדים ומת-דאז קרוב שלא תהא הנבילה שוה כלום: **ומכרו**. למ"ד יוחס דבעל חוב הוא קאי על ב"ד. ולמ"ד יותלט דשותפי ניהו משמעות ומכרו מדעת הניזק והמזיק. שיד שניהם בו: **וחצו את כספו**. במחיר השור החי יחצו את כספו של שור המת. והיינו באם אין הנבילה שוה כלום. והיה ראוי לכתוב וחצו את כספו בשור החי. אבל א"כ הייתי אומר שיהא בשותפות בשור החי ואינו יכול להכריחו למכור מש"ה כתיב ומכרו וגו'. והטעם פשוט שהרי לא נשתתף עמו מעולם ואינו נוח לו להיות שותף עמו: **וגם את המת יחצון**. אם יש בבשר המת איזה שווי יחצון שווי הנזק גם עם בשר המת. היינו נוה שניתותר הניזק שלם אחר שימכרו הנבילה. ישלם חצי ההיזק ממחיר השור החי: שלם

חַיָא וְיִפְלְגוּן יַת כַּסְפֵּיהּ וְאַף יַת דְמֵי מִיתָא יִפְלְגוּן: לו אוֹ אִתִּידַע אֲרֵי תוֹר נַגָּח הוּא מֵאִתְמְלֵי וּמִדְקַדְמוֹהִי וְלָא נַטְרֵיהּ מָרֵיהּ שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם תּוֹרָא חֲלַף תּוֹרָא וּמִיתָא יְהֵי דִילֵיהּ: לז אֲרֵי יִגְנוֹב גְּבַר תּוֹר אוֹ אִמַּר וְיִכְסִינֵיהּ אוֹ יְזַבְּנִינֵיהּ חַמְשָׁא תוֹרִין יְשַׁלֵּם חֲלַף תּוֹרָא וְאַרְבַּע עָנָא חֲלַף אִמְּרָא: א אִם בְּמַחְתַּרְתָּא יִשְׁתְּכַח גַּנָּבָא וְיִתְמְחֵי וִימוּת לֵית לֵיהּ דְמָא: ב אִם עֵינָא דְסַהֲדַיָא נְפָלַת עֲלוֹהִי דְמָא לֵיהּ שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם אִם לֵית לֵיהּ וְיִזְדַּבַּן בִּגְנוּבְתֵיהּ: ג אִם אִשְׁתְּכָחָא יִשְׁתְּכַח

רש"י

כבודן של בריות. שור שהולך ברגליו ולא נתבזה בו הגנב לנושאו על כתפו משלם ה'. שה שנושאו על כתפו משלם ד' הואיל ונתבזה בו. אמר ר' מאיר בוא וראה כמה גדולה כחה של מלאכה שור שבטלו ממלאכתו ה' שה שלא בטלו ממלאכתו ד': תחת השה. (ב"ק סז) שנאן הכתוב לומר שאין מדת תשלומי ד' וה' נוהגת אלא בשור ושה בלבד: **כב** (א) אם במחתרת. (סנהדרין עב) כשהיה חותר את הבית: אין לו דמים. אין זו רציחה הרי הוא כמת מעיקרו. כאן למדתך תורה אם בא להרגך השכם להרגו וזה להרגך בא שהרי יודע הוא שאין אדם מעמיד עצמו ורואה שנוטלין ממונו בפניו ושותק לפיכך על מנת כן בא שאם יעמוד בעל הממון כנגדו יהרגנו: (ב) אם זרחה השמש עליו. (מכילתא וסנהדרין שם) אין זה אלא כמין משל אם ברור לך הדבר שיש לו שלום עמך כשמש הזה שהוא שלום בעולם כך פשוט לך שאינו בא להרוג אפילו יעמוד בעל הממון כנגדו כגון אב החותר לגנוב ממון הבן בידוע שרחמי האב על הבן ואינו בא על עסקי נפשות: דמים לו. כחי הוא חשוב ורציחה היא אם יהרגנו בעל הבית: שלם ישלם. הגנב ממון שגנב ואינו חייב מיתה ואונקלוס שתרגם אם עינא דסהדיא נפלת עלוהי לקח לו שטה אחרת לומר שאם מצאוהו עדים קודם שבא בעל הבית וכשבא בעל הבית נגדו התרו בו שלא יהרגהו דמים לו חייב עליו אם הרגו שמאחר שיש רואים לו אין הגנב הזה בא על עסקי נפשות ולא יהרוג את בעל הממון: (ג) אם המצא תמצא בידו. ברשותו שלא טבח ולא מכר: משור

העמק דבר

(לו) שלם ישלם שור. ע"כ אין פי' סתם שור דא"כ הרי שור בן יומו קרוי שור ויהיה תשלומי מועד פחות מתשלומי תם. שמשלם אחר שומת היזק חציו. ושור כ"ש יוכל להיות עוד פחות מזה. אלא ע"כ משמעות ישלם שור בשווי שור שהוזק. וא"כ היה ראוי לכתוב שלם ישלם את השור. אלא בא ללמדנו כאן ג"כ שלא מיקרי תשלומין עד שיתן לידו ממש בכדי שיהא יכול לקנות שור תחת השור ולא סגי במה שהניח המעות לפניו ולא זכה בהם. אבל והמת יהיה לו. כמו שביארנו לעיל ל"ד. דה"פ דהמת א"צ ליתן לידו אלא ממילא הוא שלו. זהו עומק הפשט. והדרשות רבו בזה: (לז) וטבחו או מכרו. ולא נצרך הכתוב כאן לפרש דדוקא בהגיע הגנבה לרשותו כמו שפירש הכתוב להלן גבי כפל ונמצא בידו. היינו משום דכתיב ומכרו והרי א"א למכור אלא א"כ הגיע לרשותו וה"ה טביחה. אבל כפל ס"ד דאע"ג שעדיין לא הגיע לרשותו חייב כפל מש"ה פירש הכתוב ונמצא בידו: חמשה בקר. וארבע צאן. שם בקר וצאן אינו חל על שור ושה אחד. מש"ה כתיב תחלה שור או שה ועי' בראשית ל"ד כ"ח: **כב** (א) ימצא הגנב. תיבת הגנב מיותר. שהרי בי' מיירי. ומזה דרשו חז"ל והובא בסנהדרין דע"ב אין לי אלא מחתרת גגו חצירו וקרפיפו מניין ת"ל ימצא הגנב מכ"מ. פרש"י בכל לדדין שנראה לך גנב. א"כ מה ת"ל מחתרת מחתרתו זו היא התראתו ופרש"י דנכנס לגגו וחצירו דרך הפתח אינו הורגו עד שיתרו בו בעדים כו' (א): (ב) שלם ישלם. לפי הפשט הוא טעם דמש"ה יש לו דמים. אע"ג שאין אדם מעמיד עצמו על ממונו וחס לבו והוי כמו יצרא אנסיה ועי' מש"כ בס' דברים י"ט ו' דמש"ה פטור גואל הדם. יע"ש. מש"ה מפרש הכתוב דכאן לא היה לו להחם לבבו כ"כ. שהרי שלם ישלם. ואפי' יודע

הרחב דבר

(א) וזה דלא כת"א עפ"פ אם זרחה השמש. עיני דסהדיא נפלת עלוהי. והכי כ' הרמב"ם בפי' המשניות וחיבורו דאם יש עדים אינו בכלל בא במחתרת כלל. ולולי דעת רבותינו אומר לדקדק מה שאמרו חז"ל שם ע"ז והתורה אמרה הבא להורגך השכם להורגו. ולכאורה הא מרבינן מדכתיב והוכה אפי' בכל אדם מטעם רודף. וא"כ מאי אולמא דבא להורגך אלא ודאי יש נ"מ בין בעלים לאחר. דבעלים אפי' מצד ספק רשאי להרגו. והיינו דאי' התם דכבן על האב דוקא אם זרחה השמש היינו שברור כשמש שיש לו שלום עמך אל תהרגהו וא"ל יהרגהו. ולא דכבן על האב ודאי דלהרגו בא אלא אפי' מספק כך הוא הדין. וזה אינו אלא בבעלים אבל אחר אינו רשאי אלא אם ברור דאנפשות קאתי כדאי' ריש פסחים וכפרש"י שם ולא כדמשמע מפרש"י סנהדרין שם דבן על האב ג"כ הוא ודאי. ומעתה ה"נ יש בין מחתרת לגגו כו' דבבעלים רשאי לכתחלה להרוג בכל אופן שהוא. וא"צ התראה לכ"ע. משא"כ אחר דוקא מחתרת הוא כודאי והיינו דקאמר מחתרתו זהו התראתו. דהרי לכ"ע להרגו לכתחלה. אבל לא גגו כו'. וכמו דלמ"ד דאחר אינו רשאי להרוג אפי' רודף ממש אלא א"כ התרה ממש ודאי יש נ"מ בין אחר לנרדף עצמו. ומשום האי תנא מסיק רבא ואמרה תורה הבא להורגך כו' היינו משום דאחר בעי התראה

מִשּׁוֹר עַד־חֲמוֹר עַד־שֶׂה חַיִּים שְׁנַיִם יְשַׁלֵּם׃ ס שלישי ד כִּי יַבְעֶר־אִישׁ שָׂדֶה אוֹ־כֶרֶם וְשִׁלַּח אֶת־בְּעִירֹה בעירו ק׳ וּבִעֵר בִּשְׂדֵה אַחֵר מֵיטַב שָׂדֵהוּ וּמֵיטַב כַּרְמוֹ יְשַׁלֵּם׃ ס ה כִּי־תֵצֵא אֵשׁ וּמָצְאָה קֹצִים וְנֶאֱכַל גָּדִישׁ אוֹ הַקָּמָה אוֹ הַשָּׂדֶה שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם הַמַּבְעִר אֶת־הַבְּעֵרָה׃ ס ו כִּי־יִתֵּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ כֶּסֶף אוֹ־כֵלִים לִשְׁמֹר וְגֻנַּב מִבֵּית הָאִישׁ אִם־יִמָּצֵא הַגַּנָּב יְשַׁלֵּם שְׁנָיִם׃ ז אִם־לֹא יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְנִקְרַב בַּעַל־הַבַּיִת אֶל־הָאֱלֹהִים אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ׃ ח עַל־כָּל־דְּבַר־

ת״א שנים ישלם. ב״ק סד סה: ושלח. שם נ ג: ושלח את בעירה. שם יז: ובער בשדה אחר. גיטין מט ב״ק ג יד כא כג כה נה נח נט: מיטב שדהו. גיטין מח מט ב״ק ו ז נח נט: ישלם. שם כו: כי תצא אש. שם כב ס: ומצאה קוצים. שם ס: ונאכל גדיש. שם: שלם ישלם המבער. שם כב נה ס סא: כי יתן איש. קדושין יא ב״ק סג קו ב״מ נז שבועות לט מב מג: לשמר. ב״ק לג בכורות ל: וגנב מבית האיש. ב״ק ע עו בכורות יא: אם ימצא. ב״ק סג סד קו: אם לא ימצא. שם סג: ונקרב. שם סג קז ב״מ מא סנהדרין ב ג נו: אם לא שלח. קדושין מב ב״ק קז: על כל. קדושין מב ב״ק נד סב סג ב״מ מד נז שבועות מב:

רש״י

עד חמור. (ב״ק סב) כל דבר בכלל תשלומי כפל בין שיש בו רוח חיים בין שאין בו רוח חיים שהרי נאמר במקרא אחר על שה על שלמה על כל אבדה וגו׳ ישלם שנים לרעהו: חיים שנים ישלם. (מכילתא) ולא ישלם לו מתים אלא חיים או דמי חיים: (ד) כי יבער. את בעירה. ובער. כולם לשון בהמה כמו אנחנו ובעירנו: כי יבער. יוליך בהמותיו בשדה וכרם של חבירו ויזיק אותו באחת משתי אלו או בשלוח את בעירה או בבעור. ופירשו רבותינו שלוח הוא נזקי מדרך כף רגל ובער הוא נזקי השן האוכלת ומבערת (ב״ק ג): בשדה אחר. בשדה של איש אחר: מיטב שדהו ישלם. שמין את

העמק דבר

שהוא עני ואין לו. מכ״מ הרי ונמכר בגנבתו זהו הפשט (א): חיים שנים ישלם. דאם נמצא חיים ואפשר לשומן בב״ד ישלם כפל כשווין. אבל אם כבר מתו וא״כ אין ב״ד והגנב יודעים שווי הגניבה וא״כ נהי דקרן מחויב לשלם כפי שהבעלים אומרים משום שהוא מודה במקצת ואינו יכול לישבע ומשלם. אבל קנס הכפל שאינו מתחייב אלא בעדים אינו יכול להתחייב אלא מה שהעדים יודעים בבירור ולא משום מחויב שבועה ואי״ל. ונמצא שהוא אינו משלם קנס הכפל בשלימות זהו פשוטו ש״מ (ב): (ד) כי יבער איש. פשוטו ש״מ הוא כהירו׳ ריש מס׳ ב״ק כי יבער איש היינו רגל. מש״ה כתיב שדה או כרם

הרחב דבר

התראה. ה״נ למ״ד מחתרתו זהו התראתו ורודף א״ל התראה מכ״מ דוקא ודאי ולא ספק. והא דכתיב והוכה אפי׳ אחר וקאי גם על דרשה דגנו כו׳ אינו אלא אם הרג פטור אבל לכתחלה אסור לאחר להרוג אם לא שברור אצלו שהוא הולך להרוג והיינו מחתרת דוקא:

(א) והדרש במכילתא ראבי״א הרי שהיו לפניו כדי יין וכדי שמן ושברן כ״ז שהוא יודע דשלום עמו ה״ז חייב. ולכאורה ק׳ פשיטא דאם שבר והזיק חייב לשלם. וז״ל דבא ללמד דאם אין לו דמים פטור. וע״כ מיירי כששבר אחר שיצא מן המחתרת מדסיים המקרא ואם אין לו ונמכר בגנבתו. ואי עודנו במחתרת אינו אלא מזיק שהרי לא זכה עדיין ולא מיקרי גנב. ומזה למדנו דאם אין לו דמים פטור אפי׳ כששבר אח״כ. וזהו שיטת רש״י ותוס׳ בסנהדרין דע״ב ע״א. אבל לדעת הרמב״ם והמב״ן דס״ל דוקא כששברן במחתרת פטור נ״ל דמפרשי האי קרא שלם ישלם כששבר במחתרת ולא בא הכתוב אלא ללמדנו דאם אין לו ונמכר בגנבתו שאין זה כדין מזיק בעלמא שאין נמכר. אלא מכ״מ הרי נכנס לגנוב. מש״ה ונמכר בגנבתו:

(ב) ורש״י פירש ישלם חיים ולא מתים. והובא בתוס׳ ב״ק ד״ה בשם הירושלמי. וע״כ אין זה אלא אסמכתא. דמעיקר הדין פרש״י בפסחים דל״ב ד״ה איבעי דדרשה דישיב לרבות שוה כסף אפי׳ סובין גם בגנבה. וגם מסדר נגינת הטעמים

בידיה גנובתא מתור עד חמר עד אימר כד אינון חיין על חד תרין ישלם : ד ארי יוכיל גבר חקל או כרם וישלח ית בעיריה וייכול בחקל אחרן שפר חקליה ושפר כרמיה ישלם : ה ארי יתפק נור ותשכח כובין ויתאכלון גדישין או קמתא או חקל שלמא ישלם דאדליק ית דליקתא : ו ארי יתן גבר לחבריה כסף או מנין למיטר ויתגנבון מבית גברא אם ישתכח גנבא ישלם על חד תרין : ז אם לא ישתכח גנבא ויתקרב מריה דביתא לקדם דיניא אם לא אושיט ידיה במא דמסר ליה חבריה : ח על כל פתגם דחוב על תור על חמר על

רש"י

הנזק ואם בא לשלם לו קרקע דמי נזקו ישלם לו ממיטב שדותיו אם היה נזקו סלע יתן לו שוה סלע מעידית שיש לו. למדך הכתוב שהנזקין שמין להם בעידית (ב"ק ז') : (ה) כי תצא אש. אפילו מעצמה : ומצאה קצים. קרדו"נש בלע"ז (דיסטעלען) : ונאכל גדיש. שלחכה בקוצים עד שהגיעה לגדיש או לקמה המחוברת בקרקע : או השדה. שלחכה את נירו וצריך לניר אותה פעם שניה : שלם ישלם המבער. אע"פ שהדליק בתוך שלו והיא יצאה מעצמה ע"י קוצים שמצאה חייב לשלם לפי שלא שמר את גחלתו שלא תצא ותזיק : (ו) וגנב מבית האיש. לפי דבריו : אם ימצא הגנב. ישלם הגנב שנים לבעלים (ב"ק סג) : (ז) אם לא ימצא הגנב. ובא השומר הזה שהוא בעל הבית : ונקרב. אל הדיינין לדון עם זה ולישבע לו שלא שלח ידו בשלו : (ח) על כל דבר פשע. שימצא שקרן בשבועתו שיעידו

העמק דבר

דרגל בהמה משבר ענפי הכרם. ושלח את בעירה וגו'. היינו שן שאינו רגיל לאכול אלא שדה. ובתלמוד דילן רבו הדיוקים והדרשות : (ו) אם ימצא הגנב ישלם שנים. לפי הפשט הוא מיותר שהרי כבר כתיב אם המצא וגו' שנים ישלם. ובא ללמדנו דהתשלומין לבעלים אל על השומר שהוא ישתדל שישולם והיינו דאי' בב"ק דק"ח ש"ח כו' נגנבה באונס והוכר הגנב עושה עמו דין ואינו נשבע : (ז) ונקרב בעל הבית. שהפקיד בידו משום שיש לו בית מש"ה נקרא הנפקד בעל הבית : אל האלהים. פי' הגמ' ידוע שהקרבה זו לשבועה. ולמדו זה מג"ש דנאמרה שליחות יד למטה ונאמרה שליחות יד למעלה. מה להלן לשבועה אף כאן לשבועה. ופרש"י כאן ונקרב אל הדיינין לדון עם זה ולשבע לו שלא שלח ידו בשלו עכ"ל. ולא פי' רבינו משמעות שלא שלח ידו בשלו כמו שפי' להלן בש"ש שבועת ה' תהיה. ישבע שכן הוא כדבריו והוא לא שלח בה יד להשתמש בה לעצמו שאם שלח בה יד ואח"כ נאנסה חייב באונסין. וכאן לא פי' כ"ז. מבואר דרש"י מפרש לפי הפשט כאן שישבע אם לא שלח ידו וגו' פי' שאינו ברשותו עתה והטמינה באיזה מקום. והא דאי' בב"מ דמ"א דדין שליחות יד כתיב גם בש"ח גם בש"ש אינו אלא דרך דרש. מדכתיב בלשון א' וע"ז הדרש אסמכי עוד מקרא הסמוך על כל דבר פשע לענין שליחות יד כדתנן ספ"ג דב"מ מחלוקת ב"ש וב"ה. אבל משמעות המקרא כך הוא. ולמדנו מזה הפשט דעת רש"י דאם יש עדים שנגנבה ואינה ברשותו אין עליו שבועה שלא פשעתי. ובזה מיושב אמאי לא כתיב בפ' ראשונה דש"ח שבועת ה' תהיה בין שניהם. ובשני' יכתוב סתם ונלמוד בג"ש. אלא משום דיש כאן עוד משמעות. ונקרב בעה"ב להביא עדים על אמיתת טענתו שאין הפקדון בידו ופטור. אבל בש"ש אפי' מביא עדים על עיקר טענתו שמתה וכדומה צריך שבועה שלא הוי מיעוט שמירה כעין גו"א. משא"כ ש"ח א"צ לשבע מה"ת אלא על עיקר הטענה שאינה ברשותו וא"צ לשבע שלא פשע בשמירתה אלא בתורת גלגול שבועה שהוא מה"ת אבל אם מביא עדים שנגנבה וא"צ לשבע שאינה ברשותו שוב א"צ לשבע שלא פשע (א) : (ח) על כל

הרחב דבר

הטעמים אינו משמע הכי שהרי המפסיק הוא על תיבת חיים. אלמא דקאי אדלקמיה דנמצא בידו חיים. אלא הדרש שהביא רש"י הוא בתורת כונה שנים וללמדנו דאם יש לו מעות מזומן שהם כמו חיים מחויב לשלם במזומן. והיינו דאי' ב"ק דס"א דחכול ישיב רשע גזלה ישלם. דאפי' משלם הגזלה רשע הוא מש"ה מחויב לסלק כעין השבה בעין והיינו מעות. ושיטת רש"י גיטין דמ"ח ב' ד"ה מן העידית. שאם אין לו מעות כו' מבואר דאם יש לו מעות מחויב לסלק במעות אפילו מזיק מכל שכן גנבה :

(א) והכי מבואר ברמב"ם וש"ע סי' רצ"ד ולא כהרא"ש שלפי מש' שבועות שכתב דעיקר שבועת ש"ח היא שלא פשעתי ושבועה שאינה ברשותו אינו אלא בגלגול. אלא להיפך. [ולא דמי להא שהעלה ר"ה ר"פ המפקיד דאפי' אמר הריני משלם צריך לישבע שאינה ברשותו שמא עיניו נתן בה. ושקיל וטרי טובא עלה דהתם מיירי במשלם אבל בפוטר עצמו מפקדונו עליו לישבע מה"ת שאינה ברשותו]. דלא פשעתי לחוד עיקרו אינו מה"ת כאשר יבואר עוד במקרא הסמוך ובפ' ש"ש. אלא מדרבנן חייב לישבע שלא פשעתי אפי' הביא עדים שאינה ברשותו כמ"ש בהגהת רמ"א שם וזהו דעת הרמב"ם והשאלתות פ' ויגש דבעינן עדים דנטרה כי אורחא. פי' שלא פשע. אבל כ"ז אינו אלא מדרבנן. וזהו עיקר פי' הגמ'

פֶּשַׁע עַל־שׁוֹר עַל־חֲמוֹר עַל־שֶׂה עַל־שַׂלְמָה עַל־כָּל־אֲבֵדָה אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי־הוּא זֶה עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר־שְׁנֵיהֶם אֲשֶׁר יַרְשִׁיעֻן אֱלֹהִים יְשַׁלֵּם שְׁנַיִם לְרֵעֵהוּ׃ ס ט כִּי־יִתֵּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ חֲמוֹר אוֹ־שׁוֹר אוֹ־שֶׂה וְכָל־בְּהֵמָה לִשְׁמֹר וּמֵת אוֹ־נִשְׁבַּר אוֹ־נִשְׁבָּה אֵין רֹאֶה׃ י שְׁבֻעַת יְהוָה תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ וְלָקַח בְּעָלָיו וְלֹא יְשַׁלֵּם׃ יא וְאִם־גָּנֹב יִגָּנֵב מֵעִמּוֹ יְשַׁלֵּם לִבְעָלָיו׃ יב אִם־

ת"א על שור. ב"ק סב סג סד ב"מ נז: על כל אבדה. ב"ק קו ב"מ ה: כי הוא זה. ב"ק קז ב"מ ה: עד האלהים. ב"ק קו סנהדרין ג: אשר ירשיען. ב"ק סד עה סנהדרין ג ד: כי יתן איש. נזיר לה שבועות מג: ומת או נשבר. ב"ק נז: אין ראה. ב"מ פג: שבעת ה'. שם שבועות לט מז תמורה ג: אם לא שלח ידו. ב"מ מג מד: ולקח בעליו. ב"ק קו שבועות מה:

רש"י

עדים שהוא עצמו גנבו וירשיעוהו אלהים על פי העדים: ישלם שנים לרעהו. למדך הכתוב שהטוען בפקדון לומר נגנב הימנו ונמצא שהוא עצמו גנבו משלם תשלומי כפל ואימתי בזמן שנשבע ואח"כ באו עדים שכך דרשו רבותינו. ונקרב בעל הבית אל האלהים. קריבה זו שבועה היא. אתה אומר לשבועה או אינו אלא לדין שכיון שבא לדין וכפר לומר נגנבה מיד יתחייב כפל אם באו עדים שהוא בידו. נאמר כאן שליחות יד ונאמר למטה שליחות יד שבועת ה' תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו מה להלן שבועה אף כאן שבועה: אשר יאמר כי הוא זה. לפי פשוטו אשר יאמר העד כי הוא זה שנשבעת עליו הרי הוא הולך עד הדיינין יבא דבר שניהם ויחקרו את העדות אם כשרים הם וירשיעוהו לשומר זה ישלם שנים ואם ירשיעו את העדים שנמצאו זוממין ישלמו הם שנים לשומר. ורז"ל דרשו כי הוא זה ללמד שאין מחייבין אותו שבועה אלא אם כן הודה במקצת לומר כך וכך אני חייב לך והמותר נגנב ממני: (ט) כי יתן איש אל רעהו חמור או שור. (ב"מ לד) פרשה ראשונה נאמרה בשומר חנם לפיכך פטר בו את הגנבה כמו שכתוב וגונב מבית האיש אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית לשבועה למדת שפוטר עצמו בשבועה זו ופרשה זו אמורה בשומר שכר לפיכך אינו פטור אם נגנבה כמו שכתוב אם גנוב יגנב מעמו ישלם אבל על האונס כמו מת מעצמו או נשבר או נשבה בחזקה ע"י לסטים ואין רואה שיעיד בדבר: (י) שבעת ה' תהיה. ישבע שכן הוא כדבריו והוא לא שלח בה יד להשתמש בה לעצמו שאם שלח בה יד ואח"כ נאנסה חייב באונסים: ולקח בעליו. השבועה: ולא ישלם. לו השומר כלום: (יב) אם

העמק דבר

דבר פשע. פרש"י עפ"י הגמ' שפשע בשבועתו שנגנבה ויעידו עדים כי הוא זה ברשותו ישלם שנים. ופי' על כל אבידה לטוען ט"ג באבידה שהוא חייב. ולזה הפי' אין מקום במקרא לדין מודה במקצת שידוע בגמ' עיקר דין זה מהאי קרא דכי הוא זה. וכבר נתקשה בזה הרמב"ן. וכן העיקר הגדול דש"ח חייב בפשיעה ופטור באבידה לא נזכר במקרא מפורש אלא בהאי קרא על כל דבר פשע כפרש"י ב"ק

הרחב דבר

דב"ק דס"ג ונקרב בעה"ב אל האלהים לשבועה או אינו אלא לדין פרש"י לפרעון דש"ה שטען שנגנבה ישלם ואין הפי' שיהא חייב על גנבה ואבדה דא"כ מה בין ש"ח לש"ש. אלא ה"ק דמחויב להביא עדים שנגנבה ולא מהני שבועה וניחא דלא נזכר שבועה כלל בש"ח. והא דטוען ט"ג חייב כפל. אפשר דאפי' לא נפטר מלשלם בטענה זו חייב כפל על הא דמכ"מ העליס הפקדון בידו. ע"ז הביא הגמ' ג"ש דבכלל ונקרב בעה"ב מיירי בשבועה ג"כ שאם אין לו עדים שנגנבה ישבע ופטור. אבל מכ"מ הפשט לא נעתק ממקומו. שאם יביא עדים שנגנבה ה"ז פטור וא"צ לישבע שלא פשע בשמירתה. ופרש"י בסמוך על הא דה' או אינו אלא לדין. שמשעה שטען בב"ד נגנבה אע"ג שלא נשבע ישלם כפל אם באו עדים עכ"ל. אינו מבואר כלל. שהרי עדיין לא נזכר עיקר דין כפל לשומר בטוען ט"ג. אלא הפי' כמ"ש שאם לא הביא עדים חייב לשלם וממילא יהא הדין שאע"ג שלא נשבע ישלם כפל:

אִימַר עַל כְּסוּ עַל כָּל אֲבֵדְתָא דִי יֵימַר אֲרֵי הוּא דֵין לָקֳדָם דַיָנַיָא יֵיעוֹל דִין תַּרְוֵיהוֹן דִי יְחַיְבוּן דַיָנַיָא יְשַׁלֵם עַל חַד תְּרֵין לְחַבְרֵיהּ׃ ט אֲרֵי יִתֵּן גְבַר לְחַבְרֵיהּ חֲמַר אוֹ תוֹר אוֹ אִימַר וְכָל בְּעִירָא לְמִטַר וִימוּת אוֹ אִתְּבַר אוֹ אִשְׁתְּבֵי לֵית דְחָזֵי׃ י מוֹמָתָא דַיְיָ תְּהֵי בֵּין תַּרְוֵיהוֹן אִם לָא אוֹשִׁיט יְדֵיהּ בְּמָה דִמְסַר לֵיהּ חַבְרֵיהּ וִיקַבֵּל מָרֵיהּ מִינֵיהּ מוֹמָתָא וְלָא יְשַׁלֵם׃ יא וְאִם אִתְגְנָבָא יִתְגְנֵיב מֵעִמֵיהּ יְשַׁלֵם

העמק דבר

דק"ז ב' בד"ה שבועה של"פ ובב"מ דנ"ה בד"ה אמ"ת דכתיב בי' פשיעה על כל דבר פשע · והרי לפרש"י במקרא לפנינו אין רמז לזה · ואין לומר דחיוב פשיעה למדנו מדלא כתיב פטור אלא בגנבה · דא"כ אבידה דקריבה לפשיעה יותר מגנבה כדאי' בב"מ דצ"ד מנ"ל דש"ח פטור · אלא ודאי הי' לחז"ל פי' אחר במקרא לפי הפשט · ובאמת לפי פרש"י שלפנינו לא נתיישב לשון דבר פשע · דבר מעילה מיבעי כלשון המקרא בפ' שבועת הפקדון וגם לשון אשר יאמר כי הוא זה על אמירת העד אינו במשמעות המקרא שהרי לא מיירי בעדים · ויותר ק' סיפי' דקרא אשר ירשיעון אלהים וגו' דפרש"י דיבא דבר שניהם לענין עדים זוממין · והוא פלא. היכן נזכר כאן דין זוממים והרי ע"ז כתיב פ' שלמה · אלא ענין רישא דהאי קרא עד על כל אבידה יש לו שני משמעות לפי הפשט · חדא פרש"י · ועוד משמעות אחר הולך ואור עד נכון משפטי התורה · **על כל דבר פשע** · שהמפקיד טוען שמא פשעת · **על שור על חמור על שה על שלמה** · הזכיר המקרא הרבה פרטים · משום דיש נ"מ ביניהם כאשר יבואר · **על כל אבדה** · דהנפקד אומר דהפקדון נאבד ממנו ואינו אומר שנגנב · ואבידה בעצמה פטור · אבל המפקיד טוען שהיה בזה פשיעה ומש"ה נאבדה · ועוד תנאי · **אשר יאמר כי הוא זה** · שהנפקד מודה במקצת בזה פשעתי ולא בכולה · אז **עד האלהים יבא דבר שניהם** · המה יעיינו אם הוא אבידה שקרובה לפשיעה צריך הנפקד לשבע או יביא עדים שלא פשע על כולה · ולמדנו שלא נתחייב שבועה על שלא פשע אלא בטענת ברי ולא ברי ממש אלא קרוב לזה וכדאי' בגיטין דנ"א שני כיסין קשורים מצאת והלה אומר לא מצאתי אלא אחד ה"ז נשבע · ואע"ג שאינו ברי כ"כ שלא נתעכל הקשר וכדאי' ביצה ד"י דזמנין דמתעכיל קיטרייהו מכ"מ · מיקרי טענת ברי לחייב שבועה מה"ת במודה במקצת · וכ"ז למדנו מהאי קרא דעל טענת המפקיד שמא פשעת א"צ לשבע מספק · אלא א"כ שהנפקד טוען אבידה שהוא קרוב לפשיעה וגם הוא מודה שפשע במקצת · אז צריך לשבע שלא פשע בכולה וממילא למדנו עיקר דין מודה במקצת בכל הטענות של ברי או קרוב לברי · [והא דאי' בב"ק דק"ו דכי הוא זה אמלוה הוא דכתיב ר"ל מטעם הדבר דיש נ"מ בין מודה במקצת לכופר הכל הוא משום מלוה וכדרבה · אבל ממילא גזה"כ אפי' בפקדון כפי' הריב"א והרא"ש · אלא שעיקר טעם אותו דין כדרבה לא שייך אלא במלוה · אבל מכ"מ זה הדין אפי' בלא טעמא דרבה כמו כל דיני תורה שפרטיהן חוקה כמש"כ לעיל בס' יתרו ובפ' בא בפ' תפלין] וזה הפי' הי' ידוע לחז"ל בפשיטות · אלא שלא ביארו לנו משום דחכמים תקנו שבועה שלא פשעתי אפי' בלי מודה במקצת ובלי טענת ברי · היינו אפי' השומר טוען טענת נגנב ואיכא עדים שאינו ברשותו · אבל כ"ז אינו אלא מדרבנן · ומה"ת הוא כמש"כ · והכי מתפרש זה המקרא · ועוד מקרא להלן י"ב כמו שיבואר · ולפי זה הפי' מסיים זה המקרא עד האלהים יבא דבר שניהם · היינו שבועה · אבל לא מתפרש אשר ירשיעון וגו' אלא כפרש"י · דמיירי המקרא בטוען ט"ג והוא נמצא שקרן · ע"ז הפי' מסיים המקרא **אשר ירשיעון אלהים וגו'**. ולזה הפי' לא קאי על אשר יאמר כי הוא זה כלל (א): וכמה מקראות בתורה מתפרשין ע"ז האופן כמו אזהרה לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח וגו' שהוא שתי אזהרות ורישא דקרא מתפרש על שני ענינים · חדא על אשרה · וחדא על כל עץ · וכיב"ז כתבו התוס' סנהדרין דע"ט ב' ד"ה מכה דמשמעות מכה אדם יומת מיירי לשני דברים ומתפרש בשני אופנים יע"ש: (ט) **ומת או נשבר** · אלו שאופנים ידוע שאין אדם יודע אם הי' במיעוט שמירה של השומר או לא: **או נשבה** · זה האופן מצוי שיהא במקום רואים ויודעים איך הגיע לזה · מש"ה פי' הכתוב **אין רואה** · שברור שלא הי' במקום רואים · אבל במקום רואים לא מהני שבועה כדאי' בב"מ ד' פ"ג: (י) **שבועת ה' וגו'** · שלא היה אפי' בעין גניבה אלא באונס · דאפי' יש עדים דמת או נשבר או נשבה · מכ"מ בעי שבועה שלא הי' במיעוט שמירה כעין גו"א ומש"ה הגיע לזו · וזה אינו כדין ש"ח שטוען גניבה ואבידה אינו חייב שבועה מה"ת אלא באין עדים על עיקר הטענה משא"כ כש"ש: **ולקח בעליו** · לפי הפשט נוטל הנבילה: **ולא**

דבר

הרחב דבר

(א) רק לרחב"א אר"י ב"ק דק"ו ב' הטוען טענת גנב בפקדון אינו חייב עד שיכפור במקצת ויודה במקצת שנא' אשר יאמר כי הוא זה מפרש גם להפי' השני על כל דבר פשע וגו' אשר יאמר כי הוא זה אשר ירשיעון אלהים וגו'. וא"כ מבואר דגם לזה הפי' אינו חייב כפל אלא במודה במקצת. ועדיין לא כתיב מודה במקצת אלא בשבועה שאינו ברשותו של ש"ח ולא בשבועת נאנסו של ש"ש. ורק רמי ב"א הוסיף דאפילו ש"ש בעי הודאה במקצת. אבל לא קי"ל כרחב"א:

טָרֹף יִטָּרֵף יְבִאֵהוּ עֵד הַטְּרֵפָה לֹא יְשַׁלֵּם׃ פ
יג וְכִי־יִשְׁאַל אִישׁ מֵעִם רֵעֵהוּ וְנִשְׁבַּר אוֹ־מֵת בְּעָלָיו אֵין־עִמּוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם׃ יד אִם־בְּעָלָיו עִמּוֹ לֹא יְשַׁלֵּם אִם־שָׂכִיר הוּא בָּא בִּשְׂכָרוֹ׃
ס טו וְכִי־יְפַתֶּה אִישׁ בְּתוּלָה אֲשֶׁר לֹא־אֹרָשָׂה וְשָׁכַב עִמָּהּ מָהֹר יִמְהָרֶנָּה לּוֹ לְאִשָּׁה׃ טז אִם־מָאֵן יְמָאֵן אָבִיהָ לְתִתָּהּ לוֹ כֶּסֶף יִשְׁקֹל כְּמֹהַר הַבְּתוּלֹת׃ ס יז מְכַשֵּׁפָה לֹא תְחַיֶּה׃ יח כָּל־שֹׁכֵב

ת"א ואם גנב. ב"מ לד: אם טרף. ב"ק י: וכי ישאל. שם קו ב"מ לד לה לו: ונשבר או מת. שם לד לה: בעליו אין עמו. שם לד לה לו: אם בעליו. שם: בתולה. כתובות כט: אשר לא ארשה. שם לה: מהר ימהרנה. שם מ קדושין מו: אם מאן. כתובות לט מד קדושין מו: כסף ישקל. כתובות י כט לח: מכשפה. ברכות כה יבמות ד סנהדרין ס סז: כל שכב. ברכות שם יבמות ד סנהדרין טו נד ס סז:

רש"י

טרף יטרף. ע"י חיה רעה: יבאהו עד. יביא עדים שנטרפה באונס ופטור: הטרפה לא ישלם. אינו אומר טרפה לא ישלם אלא הטרפה יש טרפה שהוא משלם ויש טרפה שאינו משלם. טרפת חתול ושועל ונמיה משלם. טרפת זאב ארי ודוב ונחש אינו משלם ומי לחשך לדון כן שהרי כתוב ומת או נשבר או נשבה מה מיתה שאין יכול להציל אף שבר ושביה שאין יכול להציל: (יג) וכי ישאל. בא ללמדך על השואל שחייב באונסין: בעליו אין עמו. אם בעליו של שור אינו עם השואל במלאכתו (ב"מ לד): (יד) אם בעליו עמו. בין שהוא באותה מלאכה בין שהוא במלאכה אחרת היה עמו בשעת שאלה אינו צריך להיות עמו בשעת שבירה ומיתה (ב"מ שם): אם שכיר הוא. אם השור אינו שאול אלא שכור בא בשכרו ליד השוכר הזה ולא בשאלה ואין כל' הנאה שלו שהרי ע"י שכרו נשתמש ואין לו משפט שואל להתחייב באונסין ולא פירש מה דינו אם כשומר חנם או כשומר שכר לפיכך נחלקו בו חכמי ישראל שוכר כיצד משלם רמ"א כשומר חנם ר' יהודה אומר כשומר שכר: (טו) וכי יפתה. מדבר על לבה עד ששומעת לו וכן תרגומו וארי ישדל. שדול בלשון ארמי כפתוי בלשון עברי: מהר ימהרנה. יפסוק לה מוהר כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה וישאנה: (טז) במהר הבתולות. שהוא קצוב נ' כסף אצל התופש את הבתולה ושוכב עמה באונס שנא' (דברים כב כט) ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף: (יז) מכשפה לא תחיה. (סנהדרין סז) אלא תומת בב"ד ואחד זכרים ואחד נקבות אלא שדבר הכתוב בהווה שהנשים מצויות מכשפות: (יח) כל שכב עם בהמה מות יומת. בסקילה

העמק דבר

ישלם. השפחת שנפחתה במיתה: (יב) אם טרף יטרף. בחיה רעה: יבאהו עד. פרש"י יביא עדים שנטרפה באונס ופטור. והוא לשון הגמ' ב"ק די"א. ואינו מובן אמאי פי' הכתוב בטריפת חיה שיביא עד יותר ממת או נשבר וכבר עמד הרמב"ן ע"ז [וישוב שלו נסתר לפי דברינו אשר אין רואה למדנו דבמקום רואים בעינן דוקא עדים. ובאמת כבר עמדו רבותינו התוס' ב"ק שם ע"ז וע"ש שלא יישבו במרווח] ובשם המכילתא פי' שיביא איברי הטרפה לעד. וכ"כ הרשב"ם והראב"ע. ומכ"מ אינו מובן. ממ"נ אם המפקיד מודה שמכיר שזהו שורו שנטרף פשיטא. ואם אינו מודה מה מהני שמביא. ותו ק' מאי מהני מה שמביא איברים שנטרפה אכתי לא ידענו אם לא מיעט בשמירתה עד שהגיע לכך. אלא כך הענין דכבר למדנו דעל פשיעה לא נחשד אדם מה"ת וא"צ שבועה מעיקר ד"ת. משא"כ על שמירה פחותה שהיא כעין גו"א נחשד מה"ת ובעי שבועה. מעתה יש כ"מ נודין תורה בין טענת מת ונשבר ונשבה בלסטים מזוין בין טוען שנטרף מחיה רעה שהרי אם עייל השומר אפי' בעידנא דעיילי אינשי ובאו לסטים מזוין ונטלו חייב משום דאמרינן דאי יתיב התם הוי מפיים לי' וכ"ה לשון הרמב"ם וש"ע סי' ש"ג ש"ש פטור מאונסין איזהו אונס בא עליו ל"מ. מבואר דוקא בשעה שיושב שם. והכי מבואר בשאלתות פ' ויצא דאי יתיב בהדא ונטרה ואתי לסטים מזוין דלא מצי למיקם באפה ונסבה פטור. מבואר דאי לא יתיב בהדה אפי' על בעידנא דעיילי אינשי ולא הוי פשיעה

למרוהי : יב אם אתברא יתבר ייתי סהדין דתביר לא ישלם : יג וארי ישאל גבר מן חבריה ויתבר או ימות מריה לית עמיה שלמא ישלם : יד אם מריה עמיה לא ישלם אם אגירא הוא על באגריה : טו וארי ישדל גבר בתולתא דלא מארסא וישכוב עמה קימא יקימנה ליה לאנתו : טז אם מצבא לא יצבי אבוה למתבה ליה כספא יתקול כמוהרי בתולתא : יז חרשא לא תחי : יח כל דישכוב

העמק דבר

אלא כעין גו"א משום דאפשר דהוי מפיים להו חייב . וא"כ אפי' יש עדים שנשבה חייב שבועה מה"ת דהוי יתיב בהדה בשעה שתפסו לסטים מזוין . משא"כ חיה רעה אם אך יש עדים שכך הי' שנטרפה אין כאן שבועה מה"ת . ול"מ לשיטת הרי"ף פ' הפועלים דקיי"ל אפי' על בעידנא דלא עיילי אינשי פטור . אפי' לשיטת התוס' שם דע"ח והגהת הרמ"א שם דאי על בעידנא דלא עיילי אינשי חייב משום דהוי תחלתו בפשיעה וסופו באונס מחמת הפשיעה . מכ"מ א"צ לשבע מה"ת שלא פשע כמש"כ . וא"כ שפיר מחלק הכתוב בין הטענות . דבטענת מת נשבר ונשבה לא מהני מה שמביא עדים על עיקר הטענה דמכ"מ צריך לשבע אם לא הי' בזה מיעוט שמירה כעין גו"א . אבל אם טרף יטרף א"צ לשבע אלא יביא עד שכן הוא שנטרפה . כפרש"י או האברים כהמכילתא . ושוב לא בעי שבועה . וכ"ז הוא מעיקר ד"ת אבל לפי תק"ח שחייב שבועה שלא פשע . אין שום נ"מ בין הטענות . והיינו דאי' בב"ק שם יביא עדים שנטרפה באונס . האי באונס הוספת התנא הוא לפי מה דתקנו הז"ל דחייב לשבע שלא פשע א"כ צריך שבועה דלא על בעידנא דלא עיילי אינשי . ואפי' להרי"ף וסיעתו דלא מיקרי תחלתו בפשיעה וסופו באונס מחמת הפשיעה ופטור . מכ"מ בעי שבועה שלא הוליכן למקום גדודי חיה ולסטים (א) : (יג) מעם רעהו . מרשותו מיבעי . מכאן למדו חז"ל ר"פ השואל דפרה רק במשיכה נתחייב השואל באונסין ולא מיקרי שאלה באמירה כמו בעלים עצמן דמיקרי שאילה בבעלים באמירה להוד . ומשום שארית ישראל לא יעשו עולה . כמש"כ הר"ן בחי' אבל שאלת בהמה לא מיקרי שאילה עד שימשוך מעם רעהו היינו מרשותו . והכי תניא במכילתא : ונשבר או מת . לעיל בש"ש כתיב ומת או נשבר . והטעם דזה ידוע דרך התורה לכתוב דבר פשוט תחלה ואח"כ אפי' אינו פשוט כ"כ . והנה מיתה פתאומית בבהמה קרובה לחסרון שמירה באכילה או באויר רע וכדומה . משא"כ שבירה קרוב שהי' ע"י בור או אבן ובהמה פיקחית דרכה להשמר כדאי' בב"ק דנ"ה וא"כ הוא קרוב לאונס . מש"ה כתיב לעיל דל"מ מת חייב בשבועה אפי' נשבר . משא"כ כאן כתיב נשבר לרבותא דקרא קמא דבעליו אין עמו ישלם . אפי' הוא אונס גמור . ומת לרבותא דקרא הסמוך דאם בעליו עמו לא ישלם . דאפי' ש"ה או ש"ש פטור בבעלים כידוע בפ' השואל : בעליו אין עמו . א"כ אינו אלא גמ"ח וכל הנאה שלו מש"ה אפי' אונס שלם ישלם : (יד) אם בעליו עמו . ואין דרך לבקש גמ"ח מחבירו שישאיל עצמו במלאכת חבירו . אם לא שההנהו הרבה מקודם . וא"כ השאלת הבהמה ג"כ לא מיקרי כל הנאה שלו . מש"ה לא ישלם . שאינו שואל : אם שכיר הוא . לפי הפשט קאי על בעליו עמו . שאם בעליו עמו בשכירות . וא"כ הי' אפשר לומר דהשור בא בגמ"ח . שהרי הבעלים עושה בשכירות לעצמו מכ"מ בא בשכרו . הרי גם הבהמה נגררת אחריו בשכר עצמו ושוב לא מיקרי כל הנאה שלו ופטור מדין שואל . זהו עיקר טעמו של הדין . ומכ"מ אפי' באופן דלא שייך הטעם . ואפי' ש"ח וש"ש בבעלים פטור והוי ככל חוקי התורה שהטעם אינו אלא בעיקר הפ' והפרטים חוקה . וחז"ל קבלו במש"כ אם שכיר הוא וגו' כונה שני' דקאי על הבהמה . ופליגי תנאי בפירוש בא בשכרו . והדרשה תדרש : (טו) מהר ימהרנה . יקחנה מיבעי . אלא בא ללמד שאין חובה על מפתה לישאנה . אך במהירות היא לו מאחרת שצריך שידוכין . וראוי שיהא זה הפתוי כשדוכין . ומכ"מ אין חובה בדבר אלא צריך לשלם קנס דלא עדיף מאם ימאן אביה . ומעין זה כ' הרמב"ן ז"ל : במהר הבתולות . משום שהפסיד לאב מוהר הבתולות . ומזה למדנו דאין לבעולה כתובה כלל מה"ת . דאי אית לה מחצה הרי לא הפסיד אלא חצי מוהר הבתולות ואמאי ישלם כולה : (יז) מכשפה לא תחיה . לפי הפשט מיירי אפי' בכותית אפי' למ"ד שאינן מוזהרים עפ"כ מכ"מ לא תחיה משום סכנה לבני אדם . והוי' כרודף : (יח) כל שוכב

הרחב דבר

(א) ומכאן יש ללמוד דפשיעה בש"ח שקבל לשמור הוי כמזיק בידים לכל אדם . ומש"ה אין לחשוד בזה כמו בטענת מזיק וזהו שיטת הרמב"ם דמחייב פשיעה אפי' בשדות ועבדים משום דהוי כמזיק . והויות שבזה רבו ואכ"מ . אך יש לדעת דלפי' הרמב"ם הוא משנה מפורשת בשבועות פ"ו רמ"א יש דברים שהן כקרקע ואינן כקרקע ואין חכמים מודים לו . כיצד עשר גפנים טעונות מסרתי לך והלה אומר אינן אלא חמש ר"מ מחייב שבועה כו' . ופסק הרמב"ם כחכמים . ואע"ג דקיי"ל בב"ק דנ"ט כר"ש דענבים העומדות ליבצר כבצורות דמיין . ביאר הרמב"ם בפי' המשניות שזה אינו אלא כשעיקר השבועה שלא בתורת שמירה . ור"ל משא"כ אם עיקר הטענה בתורת שמירה כמו ששנינו מסרתי לך אז אפי' על השבועה הוי כקרקע ולא כהש"ך סי' צ"ה סק"ט . וע"כ מיירי שהוא טוען שפשע בעשר גפנים וחייב לשלם והלה מודה במקצת שפשע בחמש וחייב עבור חמש . ואין לומר דמיירי שטוען שאכל או הזיק והאי דקתני מסרתי לך הוא כדי שבזה הוא נחשב לקרקע לחכמים .

עִם־בְּהֵמָה מוֹת יוּמָת׃ ס יט זֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יָחֳרָם בִּלְתִּי לַיהוָה לְבַדּוֹ׃ כ וְגֵר לֹא־תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כא כָּל־אַלְמָנָה וְיָתוֹם לֹא תְעַנּוּן׃ כב אִם־עַנֵּה תְעַנֶּה אֹתוֹ כִּי אִם־צָעֹק יִצְעַק אֵלַי שָׁמֹעַ אֶשְׁמַע צַעֲקָתוֹ׃ כג וְחָרָה אַפִּי וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם בֶּחָרֶב וְהָיוּ נְשֵׁיכֶם אַלְמָנוֹת וּבְנֵיכֶם יְתֹמִים׃ פ כד אִם־כֶּסֶף ׀ תַּלְוֶה אֶת־עַמִּי אֶת־הֶעָנִי עִמָּךְ לֹא־תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה לֹא־תְשִׂימוּן

כצ"ל בצירה. מ"ש

ת"א זבח לאלהים. גיטין נז סנהדרין ס: בלתי לה' לבדו. סוכה מה סנהדרין סג: וגר לא תונה. ב"מ נח נט: וחרה אפי. שם לח: אם כסף תלוה. שם עא: לא תהיה לו. ב"מ נט עה: לא תשימון. כתובות מו עה:

רש"י

רובע כנרבעת שכתוב בהן דמיהן בם): (יט) לאלהים. לע"א אלו היה נקוד לאלהים (הלמ"ד בציר"ה) היה צריך לפרש ולכתוב אחרים עכשיו שאמר לאלהים אין צריך לפרש אחרים שכל למ"ד ובי"ת (וה"א) המשמשות בראש התיבה אם נקודה בחטף כגון למלך למדבר לעיר צריך לפרש לאיזה מלך לאיזה מדבר לאיזו עיר וכן למלכים ולרגלים בחיר"ק צריך לפרש לאיזה ואם אינו מפרש כל מלכים במשמע וכן לאלהים כל אלהים במשמע אפי' קדש אבל כשהיא נקודה פתח כמו למלך למדבר לעיר (פתח וקמץ ענין אחד בענין זה וגם י"ל בדרך אחר כמ"ש בדקדוקי רש"י יעויין בו) נודע באיזה מלך מדבר וכן לעיר נודע באיזה עיר מדבר וכן לאלהים לאותן שהוזהרתם עליהם במקום אחר כיוצא בו (תהלים פו ח') אין כמוך באלהים לפי שלא פירש הוצרך להנקד פתח: יחרם. יומת ולמה נאמר יחרם והלא כבר נאמרה בו מיתה במקום אחר (דברים י"ז ה') והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא וגו' אלא לפי שלא פירש על איזו עבודה חייב מיתה שלא תאמר כל עבודות במיתה בא ופירש לך כאן זובח לאלהים לומר לך מה זביחה עבודה הנעשית בפנים לשמים אף אני מרבה המקטיר והמנסך שהן עבודות בפנים וחייבים עליהם לכל עבודות כוכבים בין שדרכה לעבדה בכך בין שאין דרכה לעבדה בכך אבל שאר עבודות כגון המכבד והמרבץ והמגפף והמנשק אינו במיתה אלא באזהרה: (כ) וגר לא תונה. אונאת דברים מונטרליאר"ר בלע"ז (ווידערשפרעכען, היר: ניט ווארטען בעליידיגען) (ישעיה מ"ט) כמו והאכלתי את מוניך את בשרם: ולא תלחצנו. בגזלת ממון: כי גרים הייתם. אם הוניתו אף הוא יכול להונותך ולומר לך אף אתה מגרים באת. מום שבך אל תאמר לחברך. כל לשון גר אדם שלא נולד באותה מדינה אלא בא ממדינה אחרת לגור שם: (כא) כל אלמנה ויתום לא תענון. הוא הדין לכל אדם אלא שדבר הכתוב בהווה לפי שהם תשושי כח ודבר מצוי לענותם: (כב) אם ענה תענה אותו. הרי זה מקרא קצר גזם ולא פירש עונשו. (וכא דכתיב והיו נשיכם וגו' זהו אם צעק יצעק אבל באם לא צעק לא פי' וק"ל) כמו לכן כל הורג קין גזם ולא פירש עונשו אף כאן אם ענה תענה אותו לשון גזום כלומר סופך ליטול את שלך למה כי אם צעק יצעק אלי וגו': (כג) והיו נשיכם אלמנות. ממשמע שנאמר והרגתי אתכם איני יודע שנשיכם אלמנות ובניכם יתומים אלא הרי זה קללה אחרת שיהיו הנשים צרורות כאלמנות חיות שלא יהיו עדים למיתת בעליהן ותהיינה אסורות להנשא והבנים יהיו יתומים שלא יניחום ב"ד לירד לנכסי אביהם לפי שאין יודעים אם מתו אם נשבו: (כד) אם כסף תלוה את עמי. ר' ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ משלשה וזה א' מהן (ב"מ קי"ד): את עמי. (ב"מ ע"א) עמי ועובד כוכבים עמי קודם עני ועשיר עני קודם עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין וזה משמעו אם כסף תלוה את עמי תלוהו ולא לעובד

הרחב דבר

דא"כ הכי מיבעי מסר לו נפנים הוא אומר עשר היו כו'. אבל לשון מסרתי לו משמע שהתביעה היתה בשביל שמסר לו לשמירה. הרי מבואר דאפי' לחכמים דס"ל דהוי כקרקע מ"מ חייב במקצת שמודה. אלא שפוטרים משבועה של מודה במקצת:

עִם בְּעִירָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל: יט דְּדָבַח לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא יִתְקְטֵיל אֱלָהֵן לִשְׁמָא דַיְיָ בִּלְחוֹדוֹהִי: כ וְגִיּוֹרָא לָא תוֹנוּן וְלָא תְעִיקוּן לֵיהּ אֲרֵי דַיָּרִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: כא כָּל אַרְמְלָא וְיִתָּם לָא תְעַנּוּן: כב אִם עַנָּאָה תְעַנֵּי יָתֵיהּ אֲרֵי אִם מִקְבַּל יִקְבּוֹל קֳדָמַי קַבָּלָא אֲקַבֵּיל קְבֵילְתֵיהּ: כג וְיִתְקֵף רוּגְזִי וְאֶקְטוֹל יָתְכוֹן בְּחַרְבָּא וִיהֶוְיָן נְשֵׁיכוֹן אַרְמְלָן וּבְנֵיכוֹן יַתְמִין: כד אִם כַּסְפָּא תוֹזֵיף בְּעַמִּי יָת עַנְיָא דִּי עִמָּךְ:

רש"י

כוכבים ולאיזה מעמי את העני ולאיזה עני לאותו שעמך · (ד"א את העני שלא תנהג בו מנהג בזיון בהלואה שהוא עמי :) את העני עמך · הוי מסתכל בעצמך כאלו אתה עני): לא תהיה לו כנושה · לא תתבענו בחזקה אם אתה יודע שאין לו אל תהי דומה עליו כאלו הלויתו אלא כאלו לא הלויתו כלומר לא תכלימהו : נשך · רבית שהיא כנשיכת נחש שנושך חבורה קטנה ברגלו ואינו מרגיש ופתאום הוא מבצבץ ונופח עד קדקדו · כך רבית אינו מרגיש ואינו ניכר עד שהרבית עולה ומחסרו ממון הרבה : (כה) אם חבל תחבל · כל

העמק דבר

עם בהמה . סמך ענין למכשפה דהרבעת בהמה מסוגלת לכישוף כמו בלעם שהי' רוכב על אתון כידוע במדרש · והי' ראוי לכתוב כל שוכב את בהמה כמש"פ בס' ויקרא ס"פ מצורע דכל שהנבעל הוא בלי רצון כתיב את · אלא מרומז בזה דעת חז"ל ספ"א דסנהדרין דכאן מיירי בבהמה שרובע את האדם · וא"כ הוא ברצונה של בהמה : (יט) ... לאלהים · אינה עבודה ממש כדרך ... [..]ין כישוף שהוא מקטר ל... וחז"ל בסנהדרין ד... וזבח ... שלא כדרך ... עבודתה · אלא ... [..]ים או למלאכי חבלה · ... ס למדו מכאן זביחה לע"ז אף ... עבודתה שחייב מיתה משום שהיא עבודת ... [..]ים ג"כ · וה"ה כל עבודת פנים · שהם קיטור וניסוך ג"כ חייבים אפי' אן אינם דרך עבודתה : בלתי לה' לבדו · מזה נתרבה בסנהדרין שם ג"כ מקטר ומנסך (א) : (כא) כל אלמנה ויתום · לשון כל בא ללמד אפי' הני דצריכין מוסר והדרכה ורשאין בכך כמש"כ הרמב"ם ה' דעות פ"ו ה"י · מכ"מ מוזהר להזהר בהם שלא יענון יותר מן ההכרח הברור · ובס' דברים כ"ד י"ז וכ"ז י"ט מבואר יותר אזהרה זו · וכתיב לא תענון · בל"ר כ' הראב"ע משום דכל הרואה אדם שהוא מענה יתום ואלמנה ולא יעזרם גם הוא יחשב מענה · והוא נכון · ומקרא מלא הוא בישעי' ס"ד העל אלה תתאפק ה' תחשה ותענו עד מאד · פי' במה שתחשה תענו : (כב) כי אם · כמו אם אך צעק וגו'

וכ"כ הרמב"ן ז"ל : צעק יצעק · שתי ... דדין תפלה הוא שיהי' שבח לפני' ... ד"א · והשבח מיקרי ג"... צעק יצעק · היינו ... אתכם ר... ... [..]עמים · ... [..]דאי' במס' ע"ז ... בלשון צעקה (ב) וזהו ... שבח ובקשה : (כג) והרגתי ... חרב · בשעת חרב ומלחמה · והוי עידן [רי]תחא ושעת הסכנה אז העונש מצוי כמש"כ לעיל י"ד כ"פ וכל"מ · ואע"ג שבודאי יש עונש גם שלא בעידן ריתחא מכ"מ דרך הכתוב לתפוס העונש היותר אפשר שתחול בזה · ומצינו באבל רבתי שאמר ר' ישמעאל כה"ג לרשב"ג הנהרג דאפשר שנענשי' בהרוגי מלכות משום שלא נזהרו כ"כ באלמנות · ויש בידם עון ענוי אלמנה וכתיב כי אם ענה תענה אותו · אחד ענוי מועט ואחד ענוי מרובה במשמע · והרי לא הגיעו מכ"מ לאותו עונש המר כ"א בשעת חרב דמלכות וחורבן בהמ"ק · אז מגיע מצוי החשבון : (כד) את עמי · שאין נופלים בפרנסתם עליך אלא בהשגחתי · והיינו עשיר : את העני עמך · או אם העני שנופל עליך וכדאי' בנדרים דס"ה כל הנופל אינו נופל ליד גבאי תחלה אלא סומך תחלה על קרוביו · וכתיב במקרא עשיר משום אזהרה דרבית ועני משום אזהרה דלא תהיה לו כנושה · והי' ראוי לכתוב תחלה אזהרה דנשך על העשיר ואח"כ אזהרה דנגישה על העני . אלא בא ללמד דאזהרה דלא תהי' לו כנושה קאי גם על המקבל נשך וכדתנן בפ' הרבית:

הרחב דבר

(א) ואין הכונה של הרבוי הזה על עבודת קיטור וניסוך . דזה כבר למדנו מזביחה . אלא על מין הנעבד . דאפילו אין מין זה נעבד ממנו לע"ז זו מ"מ חייבים עליו . ולא דמי למקל דאע"ג דקיי"ל שבר מקל לפניה חייב משום דהוי כעין עבודת זביחה . דמכ"מ אינו חייב אלא אם עבודתה במקל אלא שלא בשבירה אז חייבים אפי' בשבירה משום דהוי כעין זביחה . אבל אם אין עבודתה במקל (כפרש"י וע' בר"ן) אין חיוב בעבודת מקל · ויותר מזה אפי' בהמה בע"מ אי' בע"ז דל"א מניין לזובח בהמה בע"מ לע"ז שהוא פטור שנאמר זובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו לא אסרה תורה אלא כעין פנים פי' אע"ג דזובח והוי עבודת פנים ולא גרע משבר מקל . מ"מ המין שזובח אינו כעין פנים שהרי הוא בע"מ . ומיירי שאין עבודתה ג"כ בבהמה מש"ה פטור . אבל בסולת ויין שמביאים מזה המין לה' אז אפי' אין עבודתה במינים אלו ה"ז חייב . וזה למדנו מדכתיב בלתי לה' לבדו . ומיושב בזה הפי' כמה קושיות בסוגיא דסנהדרין דוק ותשכח :

(ב) כדכתיב בתהלים פ"ח יום צעקתי בלילה נגדך תבוא לפניך תפלתי . ואינו מבואר מהו יום צעקתי בלילה . אבל הכונה דלילה מסוגל לשירה וזמרה ותפלה מסוגלת ביום ואמר המשורר דיום שצעקתי בלילה שהיה ... באותו יום תבא לפניך תפלתי . והכי אי' בחגיגה פ"ב . ובע"ז ד"ג אי' כל ה... שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ובלילה ...

עָלָיו נֶשֶׁךְ׃ כה אִם־חָבֹל תַּחְבֹּל שַׂלְמַת רֵעֶךָ עַד־בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ׃ כו כִּי הִוא כְסוּתֹה כסותו ק' לְבַדָּהּ הִוא שִׂמְלָתוֹ לְעֹרוֹ בַּמֶּה יִשְׁכָּב וְהָיָה כִּי־יִצְעַק אֵלַי וְשָׁמַעְתִּי כִּי־חַנּוּן אָנִי׃ רביעי חצי הספר בפסוקים ס כז אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא תָאֹר׃ כח מְלֵאָתְךָ וְדִמְעֲךָ לֹא תְאַחֵר בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּתֶּן־לִי׃ כט כֵּן־תַּעֲשֶׂה לְשֹׁרְךָ לְצֹאנֶךָ שִׁבְעַת יָמִים יִהְיֶה עִם־אִמּוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִּתְּנוֹ־לִי׃ ל וְאַנְשֵׁי־

ת"א אם חבל. ב"מ לא קיג: עד בא השמש. שם קיד: אלהים לא. סנהדרין נו סו: ונשיא בעמך. יבמות כב ב"ק לד ב"מ מח סב ב"ב ד סנהדרין פה מכות ח: מלאתך ודמעך. בכורות כו תמורה ד ה: בכור בניך תתן. בכורות כו נה: כן תעשה. חולין פא בכורות כו נה: שבעת ימים. נדה מ מא: ואנשי קדש. פסחים כד קדושין נז חולין קטו קטז בכורות י:

רש"י

לשון חבלה אינו משכון בשעת הלואה אלא שממשכנין את הלוה כשמגיע הזמן ואינו פורע (חבול תחבול כפל לך בחבלה עד כמה פעמים אמר הקב"ה כמה אתה חייב לי והרי נפשך עולה אצלי בכל אמש ואמש ונותנת דין וחשבון ומתחייבת לפני ואני מחזירה לך אף אתה טול והשב טול והשב): עד בא השמש תשיבנו לו. כל היום תשיבנו לו עד בא השמש וכבא השמש תחזור ותטלנו עד שיבא בקר של מחר ובכסות יום הכתוב מדבר שאין צריך לה בלילה (מכילתא): (כו) כי היא כסותה. זו טלית: שמלתו. זה חלוק: במה ישכב. לרבות את המצע: (כז) אלהים לא תקלל. הרי זו אזהרה לברכת השם ואזהרה גם לקללת דיין (סנהדרין ס"ו): (כח) מלאתך. חובה המוטלת עליך כשתתמלא תבואתך להתבשל והם בכורים: ודמעך. התרומה ואיני יודע מהו לשון דמע: לא תאחר. לא תשנה סדר הפרשתן לאחר את המוקדם ולהקדים את המאוחר שלא יקדים תרומה לבכורים ומעשר לתרומה: בכור בניך תתן לי. לפדותו בחמש סלעים מן הכהן והלא כבר צוה עליו במקום אחר אלא כדי לסמוך לו כן תעשה לשורך מה בכור אדם לאחר ל' יום פודהו שנאמר ופדויו מבן חדש תפדה (במדבר י"ח) אף בכור בהמה דקה מטפל בו ל' יום ואח"כ נותנו לכהן: (כט) שבעת ימים יהיה עם אמו. זו אזהרה לכהן שאם בא למהר את קרבנו לא ימהר קודם שמונה לפי שהוא מחוסר זמן: ביום השמיני תתנו לי. יכול יהא חובה לבו ביום. נאמר כאן שמיני ונאמר להלן ומיום השמיני והלאה

העמק דבר

(כה) שלמת רעך. כבר ביארנו כ"פ דשם שלמה משמע גם בגד עליון שאינו בבתי ידים כמו כסות אלא מעטפת מלמעלה לשם כבוד. וגם מציעים את המטה לפרקים. ונקיט הכתוב ביחוד שלמה כדי לכלול בה גם כסות יום גם כסות לילה וכאשר יבואר: עד בא השמש תשיבנו לו. זה הלשון משמעו ע"כ בשני אופנים. דאם נפרש על כסות יום לחוד והזהיר הכתוב שיהי' ביד הלוה כל היום עד אחר הבא השמש. א"כ הכי מיבעי עד בוא השמש יהי' מושב לו. דתשיבנו לו משמעו פעולת ההשבה וזה אינו אלא רגע ההשבה. ואם נפרש על כסות לילה הכי מיבעי בבוא השמש תשיבנו לו אלא נכלל בזה אזהרה דכסות יום ואזהרה דכסות לילה. ויהא משמעו בשני אופני' היינו בכסות יום פירושו יהא מושב בידו כל היום. ובכסות לילה פירושו בבוא השמש. ויש עוד לפרש עד בוא השמש לכסות לילה שמצוה להשיב לפני בוא השמש מעט. ולא ימתין עד הלילה שאינו זמן הליכה ברחוב משא"כ בכסות יום א"צ להקדים ההשבה לפני היום אלא בבוקר: (כו) כי היא כסותה לבדה היא שמלתו לעורו. זה הטעם קאי על כסות יום. ואמרה תורה דדרך עני משתדל להיות לו כסות עליון לא בשביל כבוד בעלמא כמו עשיר אלא בשביל שלא יתבזה ג"כ. דבגדיו התחתונים קרועים ומצא זה השלמה היא כסותו התחתון ג"כ. ולא עוד שיכול להיות שאפי' כתונת לעורו אין לו ונמצא השמלה שהעשיר משתמש בה רק לכבוד. העני משתמש בה גם להגין מפני הצינה והקור: במה ישכב. זהו טעם על כסות לילה שהרי אם תטול מצעו במה ישכב. ובאמת הדין כן אפי' באופן שלא הגיע הלוה לדלות כזה. רק דרך הכתוב לתפוס היותר חמור. שהרי אפשר שהגיע לעני מדוכא כזה: והיה כי יצעק אלי. לא כתיב כאן צעק יצעק. משום דבזה האופן שרבו מכאובי לבבו וגם יש צערא דגופא דמתקבל מהר כמ"ש לעיל כ' כ"ג. מש"ה אפי' לא בסדר תפלה דיש שבח הראוי קודם מ"מ. ושמעתי כי חנון אני. פי' במכילתא שברחמים

לָא תְהֵי לֵיהּ כְּרַשְׁיָא לָא תְשַׁווּן עֲלוֹהִי חִבּוּלְיָא: כה אִם מַשְׁכּוֹנָא תִּסַּב כְּסוּתָא דְּחַבְרָךְ עַד מֵיעַל שִׁמְשָׁא תְּתִיבִינֵיהּ לֵיהּ: כו אֲרֵי הִיא כְסוּתֵיהּ בִּלְחוֹדַהָא הִיא תוֹתְבֵיהּ לְמַשְׁכֵּיהּ בְּמָא יִשְׁכּוּב וִיהֵי אֲרֵי יִקְבֵּל קֳדָמַי וַאֲקַבֵּל קְבִילְתֵיהּ אֲרֵי חַנָּנָא אֲנָא: כז דַּיָּנָא לָא תֵקִיל וְרַבָּא בְּעַמָּךְ לָא תְלוּט: כח בִּכּוּרָךְ וְדִמְעָךְ לָא תְאַחַר בּוּכְרָא דִבְנָךְ תַּפְרֵישׁ קֳדָמָי: כט כֵּן תַּעֲבֵד לְתוֹרָךְ לְעָנָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין יְהֵי עִם אִמֵּיהּ בְּיוֹמָא תְמִינָאָה תַּפְרְשִׁינֵיהּ קֳדָמָי: ל וְאֱנָשִׁין קַדִּישִׁין תְּהוֹן קֳדָמָי

העמק דבר

ברלאתי את עולמי פי' באשר לא שייך לומר על הקב"ה שנוי המדות רק מאז בריאות עו"א נבראו המדות ג"כ · וזהו שפי' כי חנון אני ומשמעות אני הוא חיי העולם בכללו כמ"ש בפ' שלח בפסוק ואולם חי אני יע"ש · והיינו מאמרם ז"ל דבריאת עולמי הוא במדת חנינה: (כז) אלהים לא תקלל · במשמעות לא תקלל נכלל לשון בזיון והכי ת"א לא תקל · ולא פי' כמו לעיל בפ' ומקלל או"א דילוט · אלא הוא מלשון ואקל בעיניה . והכי מבואר בת"ש אסתר בפסוק איש יהודי בתרגומא דהאי קרא דינא דקושטא לא תלעב . וענין המקרא דמי שהוא מנהיג מכונה בשם אלהים ומבע האדם להטיל מום ופגם בהנהגת חבירו ולבזותו וכאזהרת שלמה בס' משלי ירא את ה' בני ומלך ועם שונים אל תתערב · ביאורו עם אנשים שמחשבים לשנות דרך הנהגת המלך בא"א אל תתערב וכאן הזהיר הכתוב בכל הנהגה שמכונה בשם אלהים שלא תקלל · היינו לא תבזה · והוא מלשון ארור מקלה או"א דמשמעו מלער ומבזה · מיהו מדכתיב בלשון תקלל ולא כתיב לא תקלה למדו חז"ל אזהרה על קללה ממש · וגם נכלל בזה אזהרה על קללת השם: ונשיא בעמך לא תאר · מי שמנהיג שררה עליך · וזהו משמעות בעמך כמו בעל בעמיו שיבואר ר"פ אמור משמעו מנהיג בעמו · והנה דרך בני אדם לאורר את המנהיג בשביל שאינו מפיק רצון וכדומה ע"ז באה אזהרה ע"ז בפי' והדבר מובן דה"ה אסור לאורר כל אדם מישראל · אלא הזהיר על הנשיא ביותר · משום שמורגלים בזה וגם שמקלקלים בזה הליכות עולם(א): (כח) מלאתך ודמעך · תרגם"י תרומה ובכורים · ואע"ג שעדיין לא נלמוו על תרומה וא"כ לא שייך לומר לשון מלאתך. כאלו הדבר ידוע מ"מ משמעו הכי ומשום שכבר היו ישראל רגילים להפריש תרומה לגבוה מכל דבר הכנסה. כמ"ש להלן ל"ה כ"ד ובספר במדבר י"ח כ"ח מדיוקא דקראי · והיינו כדי שתהא ברכה מצויה בתבואת הכנסתו · ובא כאן אזהרה לבלי לאחר · וכך הי' מנהג ישראל להקדים תרומה כל סיותר וכדאיתא בירושלמי מע"ש והובא בתוס' ב"מ

די"א שאין הגורן נעקר עד שיהי נתרם . ופי' מלאתך . לפי הפשט הוא תבואה שלא נמדד עדיין אלא הוא כרי מלא: ודמעך · הוא דבר משקה יין ושמן בעוד לא נמדד והוא מדומע עם השמרים · כ"ז הוא פשט המקרא · אמנם נכלל בכאן גם הבטחה וכמבואר ברבה מסמיכות המקרא לאזהרה הקודמת · דבשביל אשר אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאור בשכר זה מלאתך ודמעך לא תאחר · היינו שיבא ברכת התבואה בזמנו · משא"כ להיפך · וכמרומז בס' רות ויהי בימי שפוט השופטים ויהי רעב בארץ · ופירושו בזמן ששפטו את שופטיהם בבזיון · נקללה ע"כ היה רעב בארץ: בבור בניך תתן לי · גם בזה יש מצוה והבטחה המצוה שיהי' הבכור מופרש לה' כענין דאי' בנדרים דל"א המדיר את בנו לא"ת · ובאשר הבכור הוא קדוש לגבוה ומכש"כ קודם שנתקדשו כהנים · ע"כ המצוה שיהיה מופרש לדברים המביאים לידי קדושה ולהיות איש סגולה · והוא גם הבטחה באם לא תקלל אלהים ונשיא לא תאור תזכה שיהא לך בכור בנים שיהא נתון לה' ובזה יהי' מנהיג את ישראל אם בתורת אלהים או בתורת נשיא ויהי' מאנשי מעלה: (כט) יהיה עם אמו · ולא תחת אמו כמו בפרשה אמור · ויבואר שם בעזרו ית' · גם לייסב רומיא דר' אפוטריקי בהאי קרא: ביום השמיני תתנו לי · באמת זה הדין בכל קרבן · אמנם ייחד הכתוב בבכור ללמדנו דבכל קרבנות חובה אע"ג שכשרים בשמיני מ"מ מצוה שלא להקריב עד זמן מאוחר · והיינו דתנן במס' פרה פ"א דכל קרבנות חובה מצוה משלשים ואילך לבד מבכור מעשר ופסח · והיינו משום דכתיב בהני מפורש הכי דפשטא דקרא בבכור קאי ומעשר ג"כ נכלל בזה המקרא כדאי' בבכורות דכ"ו מדכתיב כן תעשה · ועל פסח הראינו רמז לעיל י"ב ה' · והא דתנן עוד שם דקרבנות נדבה כשר לכתחלה בשמיני · ביארנו בפ' אמור ברצות ה' ית': (ל) ואנשי קדש תהיון לי ובשר בשדה טרפה וגו' · הקדים המקרא לאיסור טרפות מ"ע זו של

הרחב דבר

(א) ויש ג"כ נ"מ לדינא בין נשיא לשארי ב"א . דאיתא במ"ק פ"ג אב"ד שסרח אין מנדין אותו . וכן הוא בירושלמי הוריות פ"ג נשיא שחטא אין מנדין אותו והיינו משום שנדוי הוא מעין קללה כמש"כ התוס' יבמות דכ"ע ד"ה כשעשה תשובה · ומשום שהוזהרנו על הנשיא ביחוד . למדנו שאזהרה עליו חמור מכל אדם שמנדין ומאוררין על החטא . דזה כלל גדול דאע"ג שלמדין מה שאינו מפורש בתורה מהמפורש במדות שהתורה נדרשת . מכ"מ מה שכתוב מפורש הוא חמור יותר . וכמ"ש בסמוך במקרא ל' . בשם הרמב"ם ז"ל וע' ר"פ קדושים . ועיין ברכות ל"ז כ"ג :

קֹדֶשׁ תִּהְיוּן לִי וּבָשָׂר בַּשָּׂדֶה טְרֵפָה לֹא תֹאכֵלוּ לַכֶּלֶב תַּשְׁלִכוּן אֹתוֹ: ס כג א לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע

ת"א ובשר בשדה. מכות יח זבחים פב מנחות קא חולין מב סח עג קב: לכלב תשלכון. פסחים כא כב קיח קדושין נח מכות כג: לא תשא. פסחים קיח סנהדרין ז מכות כג שבועות לא:

ר ש " י

ירלה (ויקרא כ"ב) מה שמיני האמור להלן להכשיר משמיני ולהלן אף שמיני האמור כאן להכשיר משמיני ולהלן וכן משמעו וביום השמיני אתה רשאי לתתו לי (מכילתא): (ל) ואנשי קדש תהיון לי. אם אתם קדושים ופרושים משקולי נבלות וטרפות הרי אתם שלי ואם לאו אינכם שלי: ובשר בשדה טרפה. אף בבית כן אלא שדבר הכתוב בהווה מקום שדרך בהמות ליטרף (מכילתא) וכן כי בשדה מצאה (דברים כ"ב) וכן אשר לא יהיה טהור מקרה לילה (שם כ"ג) הוא הדין למקרה יום אלא שדבר הכתוב בהווה. וא"ת ובשר דתלוש מן חיה חיתה בשר שנתלש ע"י טרפת זאב או ארי מן חיה כשרה או מבהמה כשרה בחייה: לכלב תשלכון אותו. אף לעובד כוכבים כן או אינו. אלא כלב כמשמעו ת"ל בנבילה או מכור לנכרי ק"ו לטריפה שמותרת בכל הנאות. אם כן מה תלמוד לומר לכלב למדך הכתוב שאין הקדוש ברוך הוא מקפח שכר כל בריה שנאמר ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו (שמות י"א) אמר הקב"ה תנו לו שכרו (מכילתא): **כג** (א) לא תשא שמע שוא. כתרגומו לא תקביל שמע דשקר אזהרה למקבל לשון הרע

העמק דבר

ואנשי קדש תהיון לי. וגם דייק המקרא ובשר בשדה. והרי אין שום נ"מ לפי הפשט אם נטרפה בבית או בשדה. וכדאיתא בחולין דק"מ לענין טריפה דעוף והא בהדיא כתיב ופרש"י נבילה וטרפה לא יאכל לטמאה בה. וה"ה בהמה. אלא לפי הפשט בא ללמדנו שלא נימא דאזהרת טריפה הוא משום דטריפה אין בשרה בריא. ונפש נקיה אינה מקבלו. מש"ה פירש הכתוב דלא משום שתהיו נפש נקיה הזהרתי אלא משום שתהיו אנשי קודש מופרש לדעת עליון. וא"כ אפי' היא בשדה טריפה. שהיא הורשת בשדה והרי היא בריאה ובלא חיה וטרפה ומיד נשחטה וא"כ לא חלתה כלל והבשר בריא. מכ"מ מוזהרים אתם עליה. זהו לפי הפשט (א). וכיב"ז בס' דברים י"ד כ"א יע"ש: לכלב תשלכון אותו. מזה העלה הרמב"ם בהל' מאכלות אסורות פ"ד דבר חדש ונעלה בטריפות וז"ל ואם הטריפה שלא מתה אסורה יכול אם בא זאב וגרר הגדי ברגלו כו' ת"ל ובשר וגו' לכלב תשליכון אותו עד שיעשה אותה בשר הראוי לכלב. הא למדת שהטריפה האמורה בתורה היא שטרפה חית היער ושברה אותה ונטה למות מחמת מכותיה וה"א לה לחיות מחמת מכותי' אסורה מכאן אמרו חכמים זה"כ כל שאין כמוה חיה טריפה עכ"ל. ולכאורה דברי רבינו תמוהין שלפי דבריו מבואר מדכתיב לכלב תשליכון אותו שטריפה אינה אלא כשאינה חיה. והרי בר"ס אלו טריפות מבואר דאיכא פלוגתא דאמוראי בזה אי טריפה חיה או אינו חיה. ואפי' אנן דקיי"ל דאינו חיה מזאת החיה הוא דנ"ל ולא מלכלב תשליכון אלא כך הי' דהני טריפות שנזכר במשנה כולם הל"[illegible] בגמ' אמר עולא ח' מיני טריפות נא[illegible] [illegible]גין. [illegible]ת כמבואר [illegible]רו למשה מסיני.

הרחב דבר

(א) אבל הרמב"ם ז"ל בהל' שחיטה פ"ד העלה מזה הדיוק דין נעלה וז"ל אע"ג [illegible] כוהיל ואין לך בפירוש בתורה אלא דרוסה שהתירו בה וכל ספק שיסתפק בדרוסה אי[illegible] מהם ספקות מותרים. והגר"א ביו"ד סי' נ"ט הקשה ע"ז מסוגיא דחולין דמ"ג גבי [illegible] שכל מיני טרפות הל"מ הן חוששין שמא הבריא מקשה הגמ' מ"ש מספק דרוסה ומשני קסבר עולא אין חוש[illegible] [illegible]רד. ואמר שבעה מיני טרפות יש מדרוסה שהתירה בה תורה. ונראה דלק"מ דהרמב"ם לטעמי' דנקיבת הושט [illegible] הא דאמר עולא ישב קוץ בוושט אין מסוגיא דדל"ב דנבילה הוי אלא בפסוקת הגרגרת ברובו ולא נקובת הו[illegible] [illegible]ן לספק דרוסה. ולשיטת הרמב"ם מאי קשה דלא מיטבלא אלא אחר רוב סימן. ומש"ה הקשו התוס' והרא"ש [illegible] הוא נבילה ולא כשיטת הראשונים ז"ל דלא שפלו הוסיף להקשות מהא דתניא במתני' שנמצא בעובי בית הכוסות [illegible]שט כמ"ש הרא"ש בפי' בשם ר"ת בפ' השוחט סי' ו' כעולא דאין חוששין שמא הבריא אע"ג דקיי"ל חוששין [illegible] [illegible]שיר בסוגיא דעולא הנ"ל נימא נשחט הותרה. והרא"ש דישב לו קוץ בושט. אבל שיטת הרמב"ם הולך ואי[illegible] [illegible]. אין חוששין שמא הבריא. והעלה הרא"ש דאמת פסק הלכה מש"ה אסורה בחיים משום נבילה. והיינו דדי[illegible] [illegible] נספק דרוסה. דלא כמשמעות הסוגיא דמורמה ספק דרוסה לנא כלום והרי הוא נקוב בשסיה. ולא כן גדי[illegible] [illegible]ר עד נכון. דנקובת הושט הוא נבילה משום דלא מהני ליה שחיטה הטעם של פסול הקרום אלא משום דרי[illegible] [illegible]ק הרמב"ם בס"ם פ"ג הב"א נקב הושט ועלה בו קרום וסתמו אין הקרום דס"ל להרמב"ם דנקבת הושט ו[illegible] [illegible] נקב בריאה שלא סיים זה הלשון והרי הוא נקוב כשהיה משום דבריאה אין אלא משום דלא מהני להו שחי[illegible] [illegible]ופו ליפסק אע"ג דעתה אינו נקוב כשהיה. ולא עוד דנקבת הושט הוי נבילה. אלא באמת תמוה דא"כ מור[illegible] [illegible]שסוקת הגרגרת ונקדרה הקנה כאיסר. אין בהם טריפות כלל משום שאינן יכולין לחיות. מטריפות אלו מש[illegible] [illegible]סם. [וכבר רנה הש"ך סי' ל"ג סקי"ד לומר כן לדעת הרשב"א בפסוקת הגרגרת. אלא שזה ונקדרה כאי[illegible] [illegible]ר החלב מחיים] כדמוכח בפ"ו מה"ש. כשמנה שבעים טרפות והעלה ברים פי"א דכל ספק טריפות טריפו[illegible] [illegible]אין י"ב חודש. ולא מנה בכלל שבעים טריפות נקבת הושט אלא ניקב תורבן הושט וכן לא מנה פסוקת הגרגרת [illegible]סל. והיינו משום שאין בהם הכלל כל שאין כמוה חיה שסתם טריפה אינו חי י"ב חודש והני חיות הן ואינן [illegible]ים אלא משום דלא מהני להו שחיטה. ואסור משום זה חלבה ובילתה מחיים כמו טריפה ממש. ולא כהגהת רמ"א בסי' כ"ף בשם הרשב"א לענין עיקור דסימנין מחשום דלא מהני לה שחיטה דחלב וביצים מותר. אבל הרמב"ם לא ס"ל הכי וכמבואר בה"ם פ"ט הל"א סימנין שנידלדלו ברובן טריפה וכן אם נתקפלו שהרי אינן ראוין לשחיטה הרי דזה הטעם הוה לטריפה ממש. וכפשטא דשמעתא בחולין דס"ט א' לענין אבר היוצא. וכבר ערערו פוסקים אחרונים על פסק הרמ"א ובשיטת הרמב"ם בנקה"ו מוכח סוגיא דשם דמ"ג במחלוקת רב ושמואל בניקב תורבן הושט אי בני טריפה או לא דמפרש

וּבְשַׂר תְּלִישׁ מִן חֵיוָא חַיְתָא לָא תֵיכְלוּן לְכַלְבָּא תִּרְמוֹן יָתֵיהּ: א לָא תְקַבֵּיל

העמק דבר

ובטריפות אלו פליגי אי טריפה חיה או לא. ואפי' למ"ד שאינה חיה אין הפירוש שאין לו רפואה כמש"כ הרמב"ן בחי' מס' חולין דע"ז והר"ן בפ"ג מהא דאי' בדל"ד גבי הני דמחו בכוליא וקטלי דמש"ה כשר דגמירי דאי בדרי לה סמא חיי. אבל דעת הרמב"ם אינו כן אלא פי' אינו חיה הוא מעצמו בלי שום רפואה כמש"כ התוס' בכורות דל"ח לענין מום קבוע ואינו עובר דאע"ג שעובר ע"י רפואה מיקרי מום קבוע. משום שאינו עובר מאליו. וה"נ מיקרי אינה חיה משום דגמירי שאינן חיות מאליהן אבל רפואה מהני להן. והא דמהני שהוי י"ב חודש לספק הוא דאין חוששין שמא אירע להם שעה המרפאת שספק רחוק הוא. אבל אי היא ודאי טריפה לא מהני שהוי י"ב חודש דודאי אירע לה שעה המרפאת אותה טריפות וחיה ומכ"מ היא טריפה דטריפה אין לו תקנה כדאי' בד' ס"ח ב' (א): אחר שכן. העלה הרמב"ם מדכתיב לכלב תשליכון אותו. דיש עוד הרבה טריפות שאינן בכלל הל"מ. אלא שהי' ברור שאינה יכולה לחיות אפי' ע"י רפואה וא"כ אינה ראויה אלא לכלב. וג"כ היא בכלל טריפה (ב). וכמו שדעת הרמב"ם דניטל לחי העליון טריפה מזה הטעם. והכי יש בה"ג טריפות דקים להו הכי. ועתה אזיל הוכחת הרמב"ן מהא דאי' בדל"ד בהא דמחו בכוליא דכשרה משום דגמירי דאי בדרי לה סמא חיא. דכל סימני טריפות אין להם רפואה. דשאני הכא משום דמחו בכוליא. אינו בכלל הטריפות המקובלות. מש"ה כיון דאי בדרי לה סמא חיא כשרה: **כג (א) לא תשא שמע שוא.**

הרחב דבר

גמ' דפליגי אי הוא מקום שחיטה. הרי דסתמא דגמ' הכי ס"ל דטריפות דנקה"ו אינו אלא משום שחיטה. ולא מהל"מ ככל שבעים טריפות שאינן חיות. ומסקנא דתורבץ הושט טריפה ממש. משום שאין כמוה חיה. ולא דמי לושט שכמוה חיה. ואל תתמה בכך הכלל בטריפות חותכה מכאן ומתה ומכאן וחיה. ויבואר עוד לפנינו ראיות מכריחות לשיטת הרמב"ם ז"ל בזה. [מכ"מ כ"ז אינו אלא ליישב רבא בדל"ב. והכי סתמא דגמ' אבל ר"ל דמיישב שם שחט שלא במקום חתך אינו פסול בשחיטה לא ס"ל הכי אלא גם נקה"ו ופסוקת הגרגרת טריפות משום שאין כמוה חיה. ומש"ה מפרש ר"ל ר"פ אלו טריפות הא דתנן בסיפא דמתניתין זה הכלל כל שאין כמוה חיה טריפה שבא לפרש כל הני טריפות דתנן שהוא משום שטריפה אינה חיה. ונקה"ו ופסוקת הגרגרת בכלל. וה"נ אית' בד' כ"ז בנקדרה הקנה איכא אמוראי דס"ל דטריפות דידה משום שאינה חיה י"ב חודש. אבל אנן לא קיי"ל הכי לדעת הרמב"ם ז"ל] הא מיהא לשיטת הרמב"ם דנקיבת הושט הוי נבילה ניחא שפיר הא דעולא דחוששין שמא הבריא ואין כאן הכלל דנשחטה הותרה כמו בבית הכוסות. שהרי הספק הוא בשחיטה והא דמסופק הגמ' בזה אינו אלא משום דאפשר הא דקיי"ל כל ספק בשחיטה פסול אינו אלא אם אירע ספק במעשה השחיטה דוקא מש"כ ספק אם אירע נקב בושט ס"ד שאינו כן מש"ה מדמי הסוגיא לספק דרוסה. דמדקיי"ל חוששין לספק דרוסה משום דפירש בו רחמנא. והרי אין ראוי להחמיר משום זה יותר מספק בשחיטה שע"פ דין הוא בחזקת איסור. וא"כ אין לנו לחוש שמא אירע דרוסה אלא אם נימא דכמ"כ בספק שחיטה אם ניקב הושט תחלה ג"כ אסור וחוששין שמא הבריא. מש"ה אמרינן דה"ה בספק דרוסה להחמיר אע"ג שאינו אלא טרפות מכ"מ מדפירש בו רחמנא יותר מכל הטריפות ש"מ דחמיר ובזה מתיישב הא דפסק הרמב"ם בה"ש פ"ז ה"ג דמקיפים בריאה מבהמה לבהמה. ובשמועה קיי"ל גבי הא דשחט הושט ונמצא הגרגרת שמוטה שאין מקיפים מעוף לעוף. וכבר הקשה הכי הרא"ש ולהרמב"ם מיושב שפיר דאינו דומה ספק טריפות לספק נבילות ועוד מתיישב הרבה בזה וכ"ז למדנו מדכתיב ובשר בשדה:

(א) והנה בת"כ פ' שמיני פ"ג תניא אך את זה לא תאכלו ממעלה הגרה וגו' יש לך במעלה הגרה ומפריסי הפרסה שאי אתה אוכל ואלו הן נקובת הושט ופסוקת הגרגרת וכל המבהה יכול אף נפחת הגולגולת ולא ניקב קרום של מוח כו' ת"ל נבילה וטריפה מה נבילה שאין כמוה חיה אף טריפה שאין כמוה חיה יצאה זו שכמוה חיה. וכבר תמה הראב"ד בביאור הת"כ. מה לנו לדרשות הא מקרא מלא כתיב ובשר בשדה טרפה ל"ת ויישב בדוחק. ועוד קשה הסיפא יכול אם נפחתה הגולגולת וגו' מסיקי אותי ס"ד דגם בלא ניקב קרום של מוח טריפה. הרי טריפות הללו אינן מפורשין אלא מהל"מ שהן אינן חיות או אפי' חיות טריפות. ולא בא הלכה אלא בניקב קרום של מוח ותו קשה אמאי מונה בכשרות מנפחתה הגולגולת כו' ולא התל מניקב הגרגרת או נחסרה עד כאיסר כלשון משנה שני' דפ' א"ט וכמו שהתל למנות סימני טריפות מניקב הושט. אלא כך הענין דבריתא לא בא תנא דת"כ ללמדנו מדרשה דהאי קרא הא דמפורש במקרא ובשר בשדה טרפה וגו' אלא שני חידושין חדא נקובת הושט ופסוקת הגרגרת דאינן בכלל טריפה אלא משום דלא מהני להן שחיטה וכמש"כ לעיל. ואח"כ בא ללמדנו עוד חידוש בכל סימני טריפות. דס"ד שאינן טריפות אלא בעוד לא נעשה לה רפואה ולא תהא חיה. אבל אם נעשה לה רפואה ותחיה כשרה מש"ה כ"ל מדרשה דמפריסי הפרסה דאין לה שוב תקנה כמו מי שאינו מעלה גרה. והיינו דדייק התנא סוף משנה ראשונה בפ' אלו טריפות זה הכלל כל שאין כמוה חיה טרפה. וכבר עמדו התוס' בדף ל"ב א' אמאי לא תנן כל שאינה חיה עי' יישוב התוס'. אבל לדברינו מבואר דהכי קתני אע"ג שהיא חיה ע"י רפואה אבל אין כמוה חיה טריפה. ובסיפא דת"כ אשמעינן לסיפך. דכל שלא היה במנין הטריפות ס"ד שאינן כשרות אלא משום דסתם בהמה כמוה חיה. אבל בהמה חלושה שרואין אנו שעומדת למות מחמת מכה זו הרי היא טריפה. מש"ה העלה התנא דדוקא נבילה וטריפה דומיא דנבילה שאין בה נ"מ בין בריאה לחלושה. לאפוקי טריפה שכמוה חיה כשרה. ומש"ה לא מנה ניקב הגרגרת ונחסר עד כאיסר. אחר שאין במקומות הללו סימני טריפות אלא משום דלא מהני להו שחיטה וכל דמהני לה שחיטה פשיטא שכשרה והוי כמו ניקב היד וכדומה. הרי למדנו מברייתא זו דת"כ שני חידושים הללו שהעלינו בדעת הרמב"ם ז"ל: עוד יש ראיה ברורה מסוגית הגמ' ל"א משני החידושים הללו דאי' ביבמות דק"כ על הא דאמר שמואל שחט בו שנים או רוב שנים מעידין עליו שמת ומקשה הגמ' אלא מעתה יהא גולה ע"י אלמא תניא כו' והקשו התוס' הרי בלי הא דשמואל ידענו דסופו למות. ויישבו דס"ל להגמ' שאין חיוב גלות אלא במת לאלתר. ושמואל ס"ל דשחט בו שנים מעידין עליו שמת לאלתר. ואע"ג דסוגיא דכתובות דף ל"ג מבואר להיפך ונקט המכה מגלות. ע"ז העלו התוס' דפליגי הסוגיות בזה. וזה תמוה דנימא דפליגי סוגיות וסותרים זא"ז בלי שום סקלא וטריא. אבל להרמב"ם ברור. או דאמת בנקובת הושט ופסוקת הגרגרת אפשר לחיות מאליו שאין בו סימן טריפה כלל. או עכ"פ ע"י רפואה מועיל ככל טריפות וא"כ אין מעידין שמת. והעלה שמואל דשחט שנים או רוב שנים מעידין שמת דלזה ודאי אין רפואה. ושפיר מקשה הגמ':

(ב) ובזה הכלל הוא דנתפרה הגולגולת מלא מקדח שהוא טריפה. כפרש"י בדף נ"ד ב' וכן פסק הרמב"ם פ"י מש"ש ה"ט.

שָׁוְא אַל־תָּשֶׁת יָדְךָ עִם־רָשָׁע לִהְיֹת עֵד חָמָס׃
ב לֹא־תִהְיֶה אַחֲרֵי־רַבִּים לְרָעֹת וְלֹא־תַעֲנֶה עַל־
רִב לִנְטֹת אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת׃ ג וְדָל לֹא תֶהְדַּר
בְּרִיבוֹ׃ ס ד כִּי תִפְגַּע שׁוֹר אֹיִבְךָ אוֹ חֲמֹרוֹ תֹּעֶה
הָשֵׁב תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ׃ ס ה כִּי־תִרְאֶה חֲמוֹר שֹׂנַאֲךָ
רֹבֵץ תַּחַת מַשָּׂאוֹ וְחָדַלְתָּ מֵעֲזֹב לוֹ עָזֹב תַּעֲזֹב
עִמּוֹ׃ ס חמישי ו לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט אֶבְיֹנְךָ בְּרִיבוֹ׃
ז מִדְּבַר־שֶׁקֶר תִּרְחָק וְנָקִי וְצַדִּיק אַל־תַּהֲרֹג כִּי

ת"א אל תשת ידך. יבמות כה ב"ק עב סנהדרין ט כז: לא תהיה. שם ב: ולא תענה על. שם יח לו: לנטות. שם ג: אחרי רבים. ב"מ נט סנהדרין ב ג חולין יא: ודל לא תהדר. שם קלד: כי תפגע. ב"מ לג: כי תראה. פסחים קיג ב"מ לג: רבץ תחת. שם לב לג: וחדלת מעזב. שם לג: עזב תעזב. שם לא לב: לא תטה. כתובות קה סנהדרין לו: מדבר שקר. שבועות ל לא: ונקי וצדיק. סנהדרין לג מג:

רש"י

ולדיין שלא ישמע דברי בעל דין עד שיבא בעל דין חבירו: אל תשת ידך עם רשע. הטוען את חבירו תביעת שקר שהבטיחהו להיות לו עד חמס: (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעות. יש במקרא זה מדרשי חכמי ישראל אבל אין לשון המקרא מיושב בהן על אפניו מכאן דרשו שאין מטין לחובה בהכרעת דיין א' וסוף המקרא דרשו אחרי רבים להטות שאם יש שנים מחייבין יותר על המזכין הטה הדין על פיהם לחובה ובדיני נפשות הכתוב מדבר ואמצע המקרא דרשו לא תענה על ריב על רב שאין חולקין על מופלא שבב"ד לפיכך מתחילין בדיני נפשות מן הצד לקטנים שבהן שואלין תחלה שיאמרו את דעתם (סנהדרין מ') ולפי דברי רבותינו כך פתרון המקרא לא תהיה אחרי רבים לרעות לחייב מיתה בשביל דיין אחד שירבו מחייבין על המזכין ולא תענה על הרב לנטות מדבריו ולפי שהוא חסר יו"ד דרשו בו כן: אחרי רבים להטות. יש רבים שאתה נוטה אחריהם ואימתי בזמן שהן שנים המכריעין במחייבין יותר מן המזכין וממשמע שנאמר לא תהיה אחרי רבים לרעות שומע אני אבל יהא עמהם לטובה מכאן אמרו דיני נפשות מטין ע"פ אחד לזכות וע"פ שנים לחובה ואונקלוס תרגם לא תתמנע מלאלפא מה דבעינך על דינא ולשון העברי לפי התרגום כך הוא נדרש לא תענה על ריב לנטות אם ישאלך דבר למשפט לא תענה לנטות לצד אחד ולסלק עצמך מן הריב אלא הוי דן אותו לאמיתו ואני אומר ליישבו על אפניו כפשוטו וכך פתרונו לא תהיה אחרי רבים לרעות אם ראית רשעים מטין משפט לא תאמר הואיל ורבים הם הנני נוטה אחריהם ולא תענה על רב לנטות וגו' ואם ישאלך הנדון על אותו המשפט אל תענהו על הריב דבר הנוטה אחרי אותן רבים להטות את המשפט מאמיתו אלא אמור את המשפט כאשר הוא וקולר יהא תלוי בצואר הרבים: (ג) לא תהדר. לא תחלוק לו כבוד לזכותו בדין ולומר דל הוא אזכנו ואכבדנו: (ה) כי תראה חמור שונאך וגו'. הרי כי משמש לשון דלמא שהוא מד' לשונות של שמושי כי וכה פתרונו שמא תראה חמורו רובץ תחת משאו: וחדלת מעזוב לו. בתמיה: עזב תעזב עמו. עזיבה זו לשון עזרה וכן עזור ועזוב (מלכים א' י"ד) וכן ויעזבו את ירושלים עד החומה (נחמיה ג') מלאוה עפר לעזוב ולסייע את חוזק החומה כיוצא בו כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני וגו' (דברים ז') שמא תאמר כן בתמיה. לא תירא

. הרחב דבר

ומכ"מ לא מקשה ר"פ א"ע והאיכא חסרון בגולגולת. אלא משום שברור שאין טריפות שלו מהל"מ אלא משום שאין לו רפואה כלל. והיינו דאי' בדף נ"ז א' דר' יוסי בן המשולם הקשה ע"ז מהא שעשו לעינבל א' שנפחתה גולגולתו רפואה וחיה. והכי אי' עוד טריפות כמו הא דרב מתנא בדף מ"ח א' בכולית מלא מוגלא דטריפה. ורש"י פי' דהיא לקותא דרכים דמקשה מינה ר"פ א"ע בשב שמעתתא. אבל הרי"ף והרמב"ם לא כתבו כן אלא לקותא דרכים היינו המסמסה. וגם מוגלא חמיר דאפי' לא הגיע עד החרין טריפה. וא"כ אמאי לא מקשה מינה בהני שמעתתא. וכן בהא דקאמר בדף מ"ד א' לאפוקי לקותא דרכים. לימא לאפוקי דרב מתנא אלא היה ברור דהא דרב מתנא טריפה הוא משום שאין לו רפואה ואינו בכלל הני דמשנתנו. אלא כ"ל מלכלב תשליכון אותו. וכן כל הני דחשיב בדף נ"ז בשמוטת ירך בעוף ונקדרה הקנה להני אמוראי דס"ל כר"ל דלא מיפסלן משום דלא מהני לה שהיטה כמש"כ לעיל. כולהו אינו מהל"מ אלא דקים להו שאין חיות בשום אופן. ועוד יש לדבר בזה ואכ"מ:

שְׁמָּא דִשְׁקַר לָא תְשַׁוֵי יְדָךְ עִם חַיָּבָא לְמֶהֱוֵי לֵיהּ סָהִיד שְׁקָר: ב לָא תְהֵי בָּתַר סַגִּיאֵי לְאַבְאָשָׁא וְלָא תִתְמְנַע מִלְאַלָּפָא מַה דִבְעֵינָךְ עַל דִינָא בָּתַר סַגִּיאֵי שַׁלֵם דִינָא: ג וְעַל מִסְכֵּנָא לָא תְרַחֵם בְּדִינֵיהּ: ד אֲרֵי תְעָרַע תּוֹרָא דְסָנְאָךְ אוֹ חַמְרֵיהּ דְטָעֵי אֲתָבָא תְתִיבִינֵיהּ לֵיהּ: ה אֲרֵי תֶחֱזֵי חֲמָרָא דְסָנְאָךְ רְבִיעַ תְּחוֹת טוֹעֲנֵיהּ וְתִתְמְנַע מִלְמִשְׁבַּק לֵיהּ מִשְׁבַּק תִּשְׁבּוֹק מַה דִבְלִבָּךְ עֲלוֹהִי וּתְפָרֵיק עִמֵיהּ: ו לָא תַצְלֵי דִין מִסְכְּנָךְ בְּדִינֵיהּ: ז מִפִּתְגָמָא דְשִׁקְרָא הֱוֵי רָחִיק וּדְיִזְכֵּי וְדִי נְפַק

רש"י

מסס · ומדרשו כך דרשו רבותינו כי תראה וחדלת פעמים שאתה חודל ופעמים שאתה עוזר הא כילד זקן ואינו לפי כבודו וחדלת או בהמת עובד כוכבים ומשאוי של ישראל וחדלת (מכילתא): עזב תעזב עמו · לפרק המשא מלמשקל ליה מלימול משאו ממנו: (ו) אבינך · לשון אובה שהוא מדולדל ותאב לכל טובה (ב"מ ל"ב): (ז) ונקי וצדיק אל תהרג · מנין ליוצא מב"ד חייב ואמר א' יש לי ללמד עליו זכות שמחזירים אותו ת"ל ונקי אל תהרוג ואע"פ שאינו צדיק שלא נצטדק בב"ד מ"מ נקי הוא מדין מיתה שהרי יש לך

העמק דבר

שאין בו תועלת · והיינו דאי' בפסחים דקי"ג דתלמיד שראה דבר עבירה אם הוא מהימן לרבי' כבי תרי לימא ואם לא לא לימא · שהוא שמועה בלי תועלת וה"ז שמע שוא: אל תשת ידך עם רשע · אם הוא חפץ שיהי' מהימן בשמועתו ולא יהי' שמע שוא · לא יתקע כף עם רשע שיעיד ג"כ על מה שלא ראה כלל · והנה הוא רשע שהרי מעיד על מה שלא ראה: להיות עד חמס · דהרואה אינו רשע ממש שהרי הוא ראה אבל מכ"מ הוא עד חמס · דכמו בגזילה בלא ממון כלל נקרא גזלן ובממון נקרא חמסן כדאי' ב"ק דקי"ט משום דמכ"מ קנה ממנו בעולם · ה"נ עד שלא ראה כלל ה"ז רשע ועד שראה ועושה תחבולות שקר להאמינו ה"ז עד חמס: (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעות · אם רבים עושים רעה בברור לא תלך אחריהם אע"ג שרבים המה: ולא תענה על רב · אם יתקוממו עמך עבור זה לא תענה על ריבם · אלא תהי' נאלם דומיה ועושה שלא כמותם · אבל לנטות · אם הדבר שקול אנלך-איך לנטות כאלו או כאלו אזי · אחרי רבים להטות · יש לילך אחרי דעת רבים שמסתמא כדעות הרבים הוא הטוב והישר · זהו פשטא דהאי קרא · והדרשות רבו בזה: (ג) ודל לא תהדר בריבו · לפי הפשט לא מיירי כאן במשפט הדיינים עד מקרא דלהלן דכתיב לא תטה משפט אביונך וגו' · וכאן מיירי בכל אדם · וכמו שהוזהרנו שלא לחוש לכבוד רבים אם עושים את הרע בברור · כך מזהיר המקרא שלא להדר את הדל בשעה שמריב עם ב"א כדרך העניים כדאי' בב"מ דכ"ט שאין מריבה מצויה אלא על עסקי הבואה · ומש"ה הוא תמיד במדה מגונה זו לריב עם ב"א ולבזותם · ובאה אזהרה זו שלא לחוש עליו להדרו אם ראוי לענוש בשביל דבר רע וכדומה בשביל שהוא דל: (ד) שור איבך · בכל מקום משמעות אויב הוא שונא בלב ולא בפועל · כמו שביארנו בס' במדבר ל"ה ע' והכי ת"א להלן בפסוק ואיבתי את איביך וצרתי את צרריך · ואסני ית סנאיך ואעיק ית דמעיקין לך הרי דתרגם את האויב שאינם מעיקין בפועל · מיהו בכל מקום דכתיב אויב ושונא בהדדי כמו בס' דברים ל' ז' על איביך ועל שנאיך · ביארנו שם בשם ת"א בעל דבבו דמשמעו מקניטו בדברים ואע"ג שאינו מיצר לו בפועל מכ"מ מצערו בדברים · מעתה הכא דכתיב בהאי קרא אויבך ובמקרא הסמוך חמור שנאך · למדנו מכאן משמעו אויבך מקניטו בדברים · ודקדק הכתוב דאע"ג דעולה על הדעת דמש"ה יסלק ידו מהשיב לו משום כשיבוא אלו יקניטו בדברים וטוב וישר לשמות ממנו וכבוד לאיש שבת מריב · מש"ה כתיב דאעפ"כ השב תשיבנו לו · היינו לידו · ושומר מצוה לא ידע דבר רע ואם אפי' יפגעהו בדבר רע יתאפק וילך לו אחר שישיבנו: (ה) חמור שנאך · משמעו בלב ממש · ומשום דטעינת ופריקת משא הוא ביחד עם בעליו · ואינו מתקבל על האדם להתעסק יחד עם שונאו: וחדלת מעזב לו · האי עזב משמעו כי לא תעזבך וכדומה · והוא מ"ע שיהי' חדל מעזוב אותו ולילך לדרכו · והי' ראוי לכתוב מעזוב אותו אבל דייק המקרא דדוקא אם לו הוא חדל · הא אם הי' חמור של עצמו הי' פורק זה אסור · אבל אם הי' חדל גם בשל עצמו משום שאינו לפ"כ רשאי לחדול: עזב תעזב עמו · האי עזיבה הוא מלשון עזר · כפרש"י: (ו) לא תטה וגו' · החל פ' בפ"ע כמה אזהרות ביחוד לדיינין: משפט אביונך בריבו · בשביל שהוא אביון ונשפט עם איש עשיר · ופעם נוטה דעת ב"ד שראוי לזכות את העני ולגבות מן העשיר וליתן לעני כי עני הוא ופעם הדעת נוטה להיפך שראוי לחייב את העני כדי שלא יתבזה העשיר וישתדל הדיין לראות שלא יפסיד העני אע"ג שיצא מב"ד חייב · אבל כ"ז רשאים בפסקי בע"ב · אבל במשפט אסור להטות מן הדין בשום אופן · וע' ס' ויקרא י"ט ט"ו ומש"כ שם: (ז) מדבר שקר תרחק · על ב"ד אזהרה זו ביותר · מש"ה כתיב בפ' דנ"ד · וע' פ' שבה"ע: ונקי וצדיק אל תהרג · לפי הפשט מיירי בשניהם במי שיצא מב"ד זכאי ואח"כ ראו ב"ד שטעו · וקאמרה תורה דע"כ או הוא באמת נקי או אפי'

לֹא־אַצְדִּיק רָשָׁע׃ ח וְשֹׁחַד לֹא תִקָּח כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר פִּקְחִים וִיסַלֵּף דִּבְרֵי צַדִּיקִים׃ ט וְגֵר לֹא תִלְחָץ וְאַתֶּם יְדַעְתֶּם אֶת־נֶפֶשׁ הַגֵּר כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ י וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת־אַרְצֶךָ וְאָסַפְתָּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ׃ יא וְהַשְּׁבִיעִת תִּשְׁמְטֶנָּה וּנְטַשְׁתָּהּ וְאָכְלוּ אֶבְיֹנֵי עַמֶּךָ וְיִתְרָם תֹּאכַל חַיַּת הַשָּׂדֶה כֵּן־תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזֵיתֶךָ׃ יב שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרֶךָ וְיִנָּפֵשׁ בֶּן־אֲמָתְךָ וְהַגֵּר׃ יג וּבְכֹל אֲשֶׁר־אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם תִּשָּׁמֵרוּ וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תַזְכִּירוּ לֹא יִשָּׁמַע עַל־פִּיךָ׃ יד שָׁלֹשׁ רְגָלִים תָּחֹג לִי בַּשָּׁנָה׃

ת"א ושחד לא תקח. פאה יב כתובות קה: כי השחד. שם קה: ויסלף. שם: וגר לא תלחץ. ב"מ נט ס' הזהר בדברי הסכה פי' נפלא: והשביעית רגשמטנה. סוכה מד מו"ק ג ב"מ לט: וינפש בן. יבמות מח: ובכל אשר אמרתי. שבת יח: ושם אלהים אחרים. סנהדרין סג קט: לא ישמע. שם סג בכורות ב: שלש רגלים. חגיגה ב ג:

ר ש " י

לזכותו. ומניין ליוצא מב"ד זכאי ואמר א' יש לי ללמד עליו חובה שאין מחזירין אותו לב"ד ת"ל וצדיק אל תהרוג זה צדיק הוא שנצטדק בב"ד: כי לא אצדיק רשע. אין עליך להחזירו כי אני לא אצדיקנו בדיני אם יצא מידך זכאי יש לי שלוחים הרבה להמיתו במיתה שנתחייב בה: (ח) ושחד לא תקח. ואפילו לשפוט אמת וכ"ש כדי להטות הדין שהרי כדי להטות את הדין נאמר כבר לא תטה משפט: יעור פקחים. אפי' חכם בתורה ונוטל שוחד סוף שתטרוף דעתו עליו וישתכח תלמודו ויכהה מאור עיניו (ב"מ קי"א מכילתא): ויסלף. כתרגומו ומקלקל: דברי צדיקים. דברים המצודקים משפטי אמת וכן תרגומו פתגמין תריצין ישרים: (ט) וגר לא תלחץ. בהרבה מקומות הזהירה תורה על הגר מפני שסורו רע (ב"מ כ"ט): את נפש הגר. כמה קשה לו כשלוחצים אותו: (י) ואספת את תבואתה. לשון הכנסה לבית כמו ואספתו אל תוך ביתך (דברים כ"ד): (יא) תשמטנה. מעבודה: ונטשתה. מאכילה אחר זמן הביעור ד"א תשמטנה מעבודה גמורה כגון חרישה וזריעה: ונטשתה. מלזבל ומלקשקש: ויתרם תאכל חית השדה. להקיש מאכל אביון למאכל חיה מה חיה אוכלת בלא מעשר אף אביונים אוכלים בלא מעשר מכאן אמרו אין מעשר בשביעית (מכילתא): כן תעשה לכרמך. ותחלת המקרא מדבר בשדה הלבן כמו שאמר למעלה הימנו תזרע את ארצך: (יב) וביום השביעי תשבות. אף בשנה השביעית לא תיעקר שבת בראשית ממקומה שלא תאמר הואיל וכל השנה קרויה שבת לא תנהוג בה שבת בראשית (מכילתא): למען ינוח שורך וחמרך. תן לו נייח להתיר שיהא תולש ואוכל עשבים מן הקרקע או אינו אלא יחבשנו בתוך הבית אמרת אין זה נייח אלא צער (מכילתא): בן אמתך. בעבד ערל הכתוב מדבר (מכילתא): והגר. זה גר תושב: (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. לעשות כל מצות עשה באזהרה. שכל שמירה שבתורה אזהרה היא במקום. לאו (מכילתא): לא תזכירו. שלא יאמר לו שמור לי בצד עבודת כוכבים פלונית או תעמוד עמי ביום עבודת כוכבים פלונית. ד"א ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו ללמדך ששקולה עבודת כוכבים כנגד כל המצות כולן והנזהר בה כשומר את כולן: לא ישמע. מן העובד כוכבים: על פיך. שלא תעשה שותפות עם עובד כוכבים וישבע לך בעבודת כוכבים שלו נמצאת שאתה גורם שיזכר על ידך: (יד) רגלים. פעמים וכן כי הכיתני זה שלש רגלים

דכי מן דינא לא תקטול ארי לא אזכי חיבא: ח ושוחדא לא תקבל ארי שוחדא מעור עיני חכימין ומקלקל פתגמין תריצין: ט וגיורא לא תעיקון ואתון ידעתון ית נפשא דגיורא ארי דיירין הויתון בארעא דמצרים: י ושית שנין תזרע ית ארעך ותכנוש ית עללתה: יא ושביעתא תשמטינה ותרטשינה וייכלון מסכני עמך ושארהון תיכול חית ברא כן תעבד לכרמך לזיתך: יב שתא יומין תעבד עובדך וביומא שביעאה תנוח בדיל דיינוח תורך וחמרך וישקוט בר אמתך וגיורא: יג ובכל די אמרית לכון תסתמרון ושום טעות עממיא לא תדכרון לא ישתמע על פומך: יד תלת זמנין תחגון קדמי בשתא:

העמק דבר

חייב מיתה הרי הוא צדיק עד כה והי' לו זכות שהצילו וכדאי' ביב"ז במכות ספ"א דזכות א"י ג"כ מהני לזכות ומכש"כ אם יש לו זכות עצמו והטעם ע"ז דודאי הוא באחד משני האופנים משום · כי לא אצדיק רשע · דבכ"מ שב"ד יושבים בקרבם אלהים ישפוט · וכדבר יהושפט ועמכם בדבר המשפט· וא"כ אני מכוין דעתם שיוציאו המשפט כפי ההשגחה וע"כ הוא נקי או צדיק · דבל"ז לא הייתי מצדיק רשע: (ח) ושחד לא תקח · לא כתיב כאן גבי לא תטה משפט כמו בפ' שופטים · ומכאן למדו חז"ל דאפי' לקחת משניהם אסור כי סוף שהה׳ יעור פקחים וגו': יעור פקחים · שראוים לראות חובת האדם: ויסלף דברי צדיקים · ורואה חובה בדברי הצדיק: (ט) וגר לא תלחץ · אזהרה יתירה לב"ד שלא יהיו לוחצים אותו אם הוא ראוי לעונש לא ילחצנו יותר מדי: ואתם ידעתם וגו' · וידעתם את לבו שהוא נמוג בעת שהוא נשפט ואין לו גואל לסקל דינו · ע"כ באה אזהרה זו להרחיב את לבו שלא יענש יותר מהראוי אם לא הי' גר: (י) ושש שנים וגו' · לפי פשוטו הוא אזהרה · ובשביל שקשה לקיימה כמבואר ברים ויקרא רבה מש"ה מצוה על ב"ד להשגיח ע"ז · וגם הוא ברכה כדתניא במכילתא רא"א בזמן שישראל עושין רצונו ש"מ עושין שמיטה אחת בשבוע · וכשאין עושין רש"מ עושין ד' שמיטות בשבוע נחה שנה וזורעה שנה וכו' אבל אם שומרין שביעית יהיו כל שש שנים זורעין ואוספין: (יא) תשמטנה · מלזרוע · כמו שמוט כל בעל וגו' והיינו שמיטת ידים מעסוק עמו: ונטשתה · הרחקה לגמרי כמו שדה נטושים שהבעלים עוזבים אותה · ה"ל הרחקה מן הקרקע והיינו אפי' אסיפת ספיחים אסור · וכ"כ הרמב"ן ז"ל אלא שלא ביאר: כן תעשה לכרמך לזיתך · קלא נימא בשדה לבן שאין השדה מתקלקל בזה שנוטשה אלא שהתבואה נאכל לאחרים · משא"כ שדה כרם וזיתים קרוב לשבר הענפים במה שבעלים מנטשין · מש"ה כתיב כן תעשה לכרמך לזיתך · וה"ה כל אילן והא דכתיב ביחוד כרם וזית מבואר במכילתא: (יב) ששת ימים תעשה מעשיך · מדכתיב בפ' דב"ד למדו שב"ד מחויבין להשגיח על שמירת שבת כדתני' בספרי פ' שלח עס"פ וימצאו איש וגו' · מלמד שהעמיד משה שומרים · וכן עשה נחמיה הפחה: למען ינוח שורך וחמרך · השביתה תהא באופן שינוח שורך וחמרך · והיינו אפי' ליטא משאות וכדומה שאין בהם מלאכה · מכ"מ שורו וחמורו אינם נחים · ומכאן כ' הרמב"ם הל' שבת פכ"ד הי"ב אסרו חכמים לטלטל כו' כדי שלא יהי' כיום חול ויבוא להגביה ולתקן כלים מפינה לפינה ונמצא שלא שבת ובטל הטעם למען ינוח עכ"ל: וינפש בן אמתך והגר · כפירש"י בשם המכילתא דבעבד ערל הכ"מ · וה"ז כמנוחת השור דרק לצורך בעלים אסור · אבל להנאתו שרי: משא"כ לשון הכתוב בעשרת הדברות השניות למען ינוח עבדך ואמתך כמוך·שם מיירי בעבד שהוא מהול והוא כישראל לכ"ד: (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו · סמיכות המקראות מלמדנו דבשבת קאי ומזה למדו ב"ש שביתת כלים כדאי' בשבת די"ח · וא"כ מפרשי הכי · ובכל · היינו בכל דבר שעושין בו מלאכה · אשר אמרתי אליכם לקמי' היינו וינפש בן אמתך והגר תשמרו · אותו עשה דבן אמתך והגר קאי בכל (א) כ"ז לב"ש · אבל לדידן יש לפרש באשר היום יום מנוחה מצוה לכל אדם מישראל לעסוק בתורה כדי שיהא נזהר בכל השבוע שאחריו · וכ"ה בש"ע או"ח סי' ר"צ דבשבת יש לבעה"ב לעסוק בתורה ע"ש: ושם אלהים אחרים לא תזכירו · באשר יום מנוחה מיוחד לשירה וזמרה כלשון המשורר במזמור שיר ליום השבת · טוב להודות לה' וגו' · מש"ה הזהיר כאן ביותר שלא יזכר שם אלהים אחרים בשיריו ומזה למדנו בכל הימים ובכל אופן והיינו דאי' במגילה די"ב ב' דישראל בשבת אוכלין ושותין ועוסקין בד"ת ובדברי תשבחות: (יד) שלש רגלים · וכל הענין

הרחב דבר

(א) ומזה יש ללמוד כמש"כ הראב"ד והביא הרמב"ן במלחמות ה'. דגם לב"ב אינו אסור אלא מלאכת ישראל שהתחיל מבע"י ולא מלאכת כותי והיינו כמו וינפש בן אמתך והגר דרק מלאכת ישראל אסור. ולא כתוס' די"ט שכתב דלב"ש אסור להשכיר כליו לכותי כמו בהמה לב"ה. וע"ז יש להקשות א"כ למאי פי' הכתוב בהמה. הרי הכל בכלל וכלל;

טו את־חג המצות תשמר שבעת ימים תאכל מצות כאשר צויתך למועד חדש האביב כי־בו יצאת ממצרים ולא־יראו פני ריקם: טז וחג הקציר בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה וחג האסף בצאת השנה באספך את־מעשיך מן־השדה: יז שלש פעמים בשנה יראה כל־זכורך אל־פני האדן | יהוה: יח לא־תזבח על־חמץ דם־זבחי ולא־ילין חלב־חגי עד־בקר: יט ראשית בכורי אדמתך תביא בית יהוה אלהיך לא־תבשל גדי בחלב אמו: פ ששי כ הנה אנכי שלח מלאך לפניך לשמרך בדרך ולהביאך אל־

ת"א את חג. חגיגה יח: ולא יראו. שם ז: וחג הקציר. אלה עד בכורים עם חגיגה יח מנחות פד: וחג האסף. חגיגה יח ר"ה יג מנחות פד: יראה. סנהדרין ד: כל זכורך. חגיגה ז' ס' הזוהר פ' שלח לך: לא תזבח. פסחים סג לה: זבחי. שם סד: ולא ילין חלב. שם נט עם חגיגה י: ראשית בכורי. בכורים פ"ג פ"ד פסחים עא ב"ב פא: לא תבשל. קדושין נז סנהדרין ד חולין קיג קטו: בחלב אמו. סנהדרין ד חולין קיד: הנה אנכי. ב"ק לג עקרים מד פ' לג:

רש"י

(במדבר כ"ג): (טו) חדש האביב. שהתבואה מתמלאת בו באביה אביב לשון אב בכור וראשון לבשל פירות: ולא יראו פני ריקם. כשתבואו לראות פני ברגלים הביאו לי עולות (חגיגה ז'): (טז) וחג הקציר. הוא חג שבועות: בכורי מעשיך. שהוא זמן הבאת בכורים ששתי הלחם שבאין בעצרת היו מתירין החדש למנחות ולהביא בכורים למקדש שנאמר וביום הבכורים וגו' (במדבר כ"ח): וחג האסף. הוא חג הסכות: באספך את מעשיך. שכל ימות החמה התבואה מתיבשת בשדות ובחג אוספים אותה אל הבית מפני הגשמים: (יז) שלש פעמים וגו'. לפי שהענין מדבר בשביעית הוצרך לומר שלא יסתרסו שלש רגלים ממקומן (מכילתא): כל זכורך. הזכרים שבך: (יח) לא תזבח על חמץ וגו'. לא תשחט את הפסח בי"ד בניסן עד שתבער החמץ (מכילתא. פסחים ס"ג): ולא ילין חלב חגי וגו'. חוץ למזבח: עד בקר. יכול אף על המערכה יפסל בלינה ת"ל על מוקדה על המזבח כל הלילה (ויקרא ו'): ולא ילין. אין לינה אלא בעמוד השחר שנא' עד בקר אבל כל הלילה יכול להעלותו מן הרצפה למזבח: (יט) ראשית בכורי אדמתך. אף השביעית חייבת בביכורים לכך נאמר אף כאן בכורי אדמתך. כיצד אדם נכנס לתוך שדהו רואה תאנה שבכרה כורך עליה גמי לסימן ומקדישה ואין בכורים אלא משבעת המינין האמורין במקרא ארץ חטה ושעורה וגו' (דברים ח'): לא תבשל גדי. אף עגל וכבש בכלל גדי שאין גדי אלא לשון ולד רך ממה שאתה מוצא בכמה מקומות בתורה שכתוב גדי והוצרך לפרש אחריו עזים כגון אנכי אשלח גדי עזים (בראשית ל"ח) את גדי העזים. שני גדיי עזים (שם כ"ז) ללמדך שכל מקום שנאמר גדי סתם אף עגל וכבש במשמע ובג' מקומות נכתב בתורה א' לאיסור אכילה וא' לאיסור הנאה וא' לאיסור בישול (פסחים כ"ז חולין קט"ו): (כ) הנה אנכי שולח מלאך. כאן נתבשרו שעתידין לחטוא ושכינה אומרת להם כי לא אעלה בקרבך (שמות ל"ג):

העמק דבר

אינו מדוקדק סדר המקרא ולא יראו פני ריקם אחר חג המצות והלא מקומו אחר מקרא שלש פעמים בשנה יראה וגו'. אלא הענין דבזה המקרא נשמע שתי אזהרות. חדא תחוג. שיעשה חג שמחה וריקוד כלשון הגמ' חגיגה ד"י ב' דחוגו חגא היינו להרבות שמחה. שנית לי. לנהוג בהם קדושה שיהא החג בשבילי ולראות פנים בעזרה כאשר יבואר. ובזה נבא ליישב המקראות: (טו) כאשר צויתך. באשר

טו יַת חַגָּא דְפַטִּירַיָּא תִּטַּר שַׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוּל פַּטִּירָא כְּמָא דִי פַקֵּדְתָּךְ לִזְמַן יַרְחָא דַאֲבִיבָא אֲרֵי בֵיהּ נְפַקְתָּא מִמִּצְרָיִם וְלָא יִתְחֲזוֹן קֳדָמַי רֵיקָנִין: טז וְחַגָּא דַחֲצָדָא בִּכּוּרֵי עוֹבָדָךְ דִּי תִזְרַע בְּחַקְלָא וְחַגָּא דִכְנָשָׁא בְּמִפְּקָא דְשַׁתָּא בְּמִכְנְשָׁךְ יַת עוֹבָדָךְ מִן חַקְלָא: יז תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא יִתְחֲזוֹן כָּל דְּכוּרָךְ קֳדָם רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ: יח לָא תִכּוֹס עַל חֲמִיעַ דַּם פִּסְחִי וְלָא יְבִיתוּן בַּר מִן מַדְבְּחָא תַּרְבֵּי נִכְסַת חַגָּא עַד צַפְרָא: יט רֵישׁ בִּכּוּרֵי אַרְעָךְ תַּיְתֵי בֵּית מַקְדְּשָׁא דַייָ אֱלָהָךְ לָא תֵיכְלוּן בְּשַׂר בַּחֲלָב: כ הָא אֲנָא שָׁלַח מַלְאָכָא קֳדָמָךְ לְמִטְּרָךְ בְּאוֹרְחָא

העמק דבר

חג הפסח לא הי' בישראל לחג לולי שגזרה תורה שהרי אין בו קציר ואסיף שיהא גורם לשמחה. אבל תשמור את החג כאשר צויתך · וקאי ג"כ על שבעת ימים תאכל מצות שיהיו המצות. כאשר צויתך למועד חדש האביב · היינו ביום הראשון דכתיב ושמרתם את המצות · וע"ז מסיים כי בו יצאת ממצרים · ביום הראשון יצאת ממצרים · וכלשון המקרא שם ושמרתם את המצות כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים · ע"ז מזכיר המקרא כאן דכאשר צויתיך על אותו יום כך תשמור שבעת ימים · וע"כ אין הפי' שיהא משומר לשום מצת מצוה שהרי שבעת ימים רשות ולא שיהא צריך לשמירה כדעת הירו' ורבא בתלמודין כמש"כ לעיל שם שהרי אין מצוה כלל לאכול מצה · אלא ע"כ נכלל באזהרה ושמרתם את המצות כמש"כ הרמב"ם שמרו אותה מכל צד חמוץ · וזה הפי' קאי על כל שבעת ימים ג"כ · וגם שיטת גאונים ראשונים דמצוה לאכול שמורה כל הפסח כמש"כ בארוכה בהע"ש סי' ע"ו אלא שא"צ להיות משומר לשם מצוה וגם זאת אם אין לו שמורה רשאי לאכול בצקות של גוי · אבל המצוה הוא בכך · והיינו מזה המקרא · וע"ע להלן ל"ד י"ח דשם מסיים כי בחדש האביב יצאת ממצרים ויבואר שם: ולא יראו פני ריקם · קאי על מצות החג. שלא יהיה ראיית פנים בעזרה ריקם בלי ברכה אע"ג שאין בו קציר ואסיף שיהא טעון ברכה מכ"מ לא יהיה ראייה ריקם ולא נצרך המקרא להזהיר בפסח על מצות ראייה כמו בסמוך בחג הקציר וחה"א שהרי חג המצות עיקרו בשביל מצות ה' ולא לשמחת הגוף · וע' מש"כ בפ' ראה בפסוק שלש פעמים וגו': (טז) וחג הקציר · שהוא ידוע לחג גם בלי צווי ה' · באשר הוא חק הקציר שמנהג בכל האומות ג"כ לחוגג בקציר ואסיף · אבל ישראל נזהרו שיהיה חגיהם לשמו ית' · וכן בחג האסיף וגו': (יז) יראה כל זכורך וגו' · וזהו ענין תחג לי · שיהי' מקודש לה' בראיית פנים: אל פני האדן ה'· לא נזכר כנוי על הקב"ה בשם אדון זולת כאן ובפ' תשא ג"כ בפ' מועדות והוא משום שהזהיר הכתוב לילך לראות בעזרה וא"כ ההכרח לעזוב את ביתו וכל אשר לו ולילך לראות והוא דבר קשה ומופלג ע"כ אמרה רחמנא שההכרח הוא לכך · שהרי הקב"ה אדון לארץ · וכברכתו ברגלים שהמה ר"ה כל רגל למיוחד לו תלוי כל הישיבה בא"י ע"כ נצרכים אז לברכה · וע"ע פ' תשא: (יח) לא תזבח על חמץ דם זבחי · לפי הפשט הן אזהרות לברכות הארץ משום שהי' מנהג בישראל להביא בחוהמ"ס תודות כדי להקדים לחמי תודה ויועיל ללחם כמו שאמר הנביא עמוס ד' באו בית אל וגו' וקטר מחמץ תודה כי כן אהבתם ב"י · ובפ' שור או כשב נתבאר יותר · מש"ה הזהירה תורה · דמכ"מ קרבנות חובה שנקראין זבחי לא תזבח על חמץ · כדי להביא ברכה · אלא תוכל להביא נדבה בפ"ע: ולא ילין חלב חגי עד בקר · לפי שיטת תלמוד דילן בפסחים דכ"ע מיירי בחגיגה של יו"ט ממש שהוא יום ברכה ומשיכת רצון והשפעה ע"י תפלה בשעת הקרבת הקרבן חגיגה · ועיקר תפלה הוא בשעת הקטרת האימורים כדכתיב בדהי"ב כ"ט ובעת החל העולה החל שיר ה' וגו' וזמן תפלה מיוחד ביום יותר מבלילה כמש"כ לעיל כ"ב כ"ב בפסוק יום צעקתי בלילה נגדך תבוא לפניך תפלתי · דביום שבלילה שלפניו צעקתי נגדך בתורה או בשיר אז ביום תבוא לפניך תפלתי · וא"כ המקריב חגיגתו ולא הספיקה השעה להעלות אימוריו ביום · וע"כ עושין ההקטרה בלילה · וס"ד להלין האימורים עד בוקר כדי שיגיע תועלת המקום מחלב חגיגה · מש"ה הזהיר ולא ילין חלב חגי עד בוקר וע"ע להלן ל"ד כ"ה: (יט) ראשית בכורי אדמתך וגו' · סגולה לברכת השנה בתבואת השדה הוא להביא בכורים · ואז הוא זמן להמשיך שפע ברכה ע"י תפלה כמו שכתוב ריש פ' תבוא: לא תבשל וגו' · שמנהג בא"י הי' להשמין השדות כמו שאנו עושין בזבל · כך היו אוה"ע נוהגים לבשל בשר גדי בחלב אמו · ולשפוך מעט מעט על אדמת הארץ · והזהיר הכתוב ע"ז הסגולה · משום שאסור לבשל בשר בחלב · מש"ה אסור בשר גדי בחלב אמו אפי' לצורך תבואה · נמצינו למדים מזה דכש"כ כל בשר בחלב (זקן אהרן · צדה לדרך): (כ) הנה אנכי שולח מלאך וגו' · פרש"י כאן נתבשרו שעתידין לחטוא כו' ודחה הרמב"ן · שהרי לא נתקיים גזרה זו עפ"י בקשת משה · מש"ה פי'

הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הֲכִנֹתִי׃ כא הִשָּׁמֶר מִפָּנָיו וּשְׁמַע בְּקֹלוֹ אַל־תַּמֵּר בּוֹ כִּי לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ׃ כב כִּי אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקֹלוֹ וְעָשִׂיתָ

ת"א אל תמר בו . סנהדרין לח: כי שמי . שם . עקידה שער מז :

רש"י

אשר הכינותי · אשר זמנתי לתת לכם זהו פשוטו ומדרשו אל המקום אשר הכינותי כבר מקומי ניכר כנגדו וזה אחד מן המקראות שאומרים שבית המקדש של מעלה מכוון כנגד בהמ"ק של מטה: (כא) אל תמר בו· לשון המראה כמו אשר ימרה את פיך (יהושע א'): כי לא ישא לפשעכם · אינו מלומד בכך שהוא מן הכת שאין חוטאין ועוד שהוא שליח ואינו עושה אלא שליחותו : כי שמי בקרבו · מחובר לראש המקרא השמר

העמק דבר

הרמב"ן ז"ל דקאי על מלאך שהלך עם יהושע · וגם זה אינו נכון · חדא דלשמרך בדרך אינו במשמע על ביאת א"י אלא על דרך הילוכם במדבר · וגם מה שסיים המקרא ולהביאך אל המקום אשר הכנותי · משמעו דוקא בית הבחירה דעל כל א"י לא שייך לשון המקום · אלא הארץ · ולהלן מדבר בביאתם לארץ · וכאן מבואר ביחוד הבאתם אל המקום הנבחר לבהמ"ק · וא"כ אינו מובן מאי שייכות זה הענין של בית הבחירה לכאן · אבל באמת גם פרש"י גם פי' רמב"ן אי' ברבה פ' זו · וגם רש"י כיון שהעגל גרם לכך בדור שאחר משה · אבל חז"ל לא פי' כן אלא דרך כונה שני' · אכן פשט הכתובים הוא אשר העלה הרמב"ן כאן על דרך האמת · הוא הפשט הנכון בזה הענין · אלא שיש לפרשו ולבארו . ומתחלה יש לבאר הא שכתוב בפ' בשלח ויסע מלאך האלהים ההולך לפניהם וגו' · והלא נקרא מפורש וה' הולך לפניהם וגו' ולא מלאך . אלא תדע בכל זה דמלכותא דרקיעא כמלכותא דארעא · המלך שומר את עמו מכל צר ואויב · וגם רואה למלאות מחסורם · והכל עושה עפ"י רוב ע"י אנשים ממונים על כל פרט בשם המלך אכן יש עת רצון או שעה נחוצה שהמלך מתהלך בעצמו בקרב עמו ועושה מלחמתם וגם צרכיהם ׃ ומכ"מ אין המלך הולך יחידי לעולם כדאי' בפרקי דר"א והובא בר"ן כתובות פ"א · אלא תמיד הולך לימינו שר רם ומתנשא על הממונים המיוחדים איש על צבאו · וכל מה שהמלך מדבר הרי הוא אומר לשר שבימינו ואומר בשמו · וה"ז דומה ממש לדבר המלך עצמו שהרי מפיו הוא מדבר · והממרה דבריו עונשו חמור מן הממרה דבר איזה ממונה אע"ג שגם הוא מנהיג משרתו בשם המלך מכ"מ הרי אין המלך לפניו · וכמו כן מלכותא דרקיע שהקב"ה משגיח על ישראל עמו ועבדיו· הן להרעיץ אויבם הן לפרנסתם · מכ"מ עפ"י רוב נעשה הכל ע"י שרי מעלה הממונים ממנו ית' איש על צבאו בשם ה' ובהשגחתו · כדכתיב כי מלאכיו יצוה לך לשמרך וגו' וכן הוא בצרכי פרנסת ישראל ויבואר עוד בפ' תשא בעזרו ית' · אכן בצאת ישראל ממצרים הי' ה' הולך בעצמו כ"י לפניהם · אבל לא לבדו אלא מלאך רם ונשא בצדו כ"י · וכ"ה בשמות רבה פ"ב עה"פ וירא מלאך ה' אליו ר' יוחנן א' זה מיכאל ר"ח א' זה גבריאל · כל מקום שהי' ר' יוסי נראה היו אומרים שם רבינו הקדוש · כך כ"מ שמיכאל נראה שם הוא כבוד השכינה · מבואר דמיכאל השר הגדול אינו שר ממונה ביחוד ע"ז הפרט אלא הולך לימינו של השכינה כ"י . והנה יש כמה הפרשים בין המלאך הממונה מן הקב"ה בין המלאך ההולך בצדו ית' · ובא הקב"ה להודיע למשה להזהיר את ישראל האיך יתנהגו בזה המלאך לפי צורך השעה ולדורות בעת שיזדמן עת כזה כאשר יבא · ואמר הנה אנכי שולח · ולא אמר הנני שולח · כמו ואני הנני מביא וגו' · וכן הרבה · אלא מודיע שאנכי בכל כבודי ית' מתהלך עם המלאך · וכיב"ז דקדקנו לעיל ו' כ"ט ע"ש : לשמרך בדרך · דייק דוקא לזה הפרט · דכמו במלכותא דארעא בשעה שהולך המלך בכבודו · וברצונו להפיק רצון וטובה למי שהוא · פעם אומר לשר שבימינו ליתן וזה ג"כ כמעט דומה ליד המלך בעצמו · ופעם נותן בידו ממש · וזהו כבוד שאין למעלה ממנו · אמנם כשנדרש לשמירה היינו להרוג איזה צר ואויב אין כבודו של מלך להרוג בידו אלא משלח כרגע את השר שבימינו והוא הורג · ודומה לשמירת המלך בעצמו · כך מה שנדרש במדבר לפרנסת ישראל היו כמה דברים שהקב"ה בכבודו עשה כדאי' בב"מ דפ"ו ב' · אבל להרוג נחשים ועקרבים וכיו"ב צרכי שמירה הכל נעשה ע"י מלאך שבצד שכינה והיינו דכתיב ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל · פי' אותו מלאך שהיה הולך עם השכינה נסע בזו השעה ויעמוד מאחריהם להציל אותם ממצרים · וכן כאן דייק הכתוב לשמרך בדרך הולך עמדי מלאך והוא מיכאל או מטטרון לפי דברי רמב"ן אך לא מלאך מיוחד לזה הפרט כי אם הולך בצד השכינה ולכבוד ׃ ולהביאך אל המקום אשר הבינתי · גם בזה יפה כ' הרמב"ן שהוא בהמ"ק אבל מכ"מ לא כמש"כ הוא ז"ל כדכתיב מקדש ה' כוננו ידיך · דא"כ אשר כוננתי מיבעי · אלא מדבר במקום הר המוריה שהכין ה' מעת בריאת עו"מ ·

וּלְאַעֲלוּתָךְ לְאַתְרָא דְאַתְקֵנִית׃ כא אִסְתַּמַּר מִן קֳדָמוֹהִי וְקַבֵּיל בְּמֵימְרֵיהּ לָא תְסָרֵב לְקִבְלֵיהּ אֲרֵי לָא יִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיכוֹן אֲרֵי בִשְׁמִי מֵימְרֵיהּ׃ כב אֲרֵי אִם קַבָּלָא

העמק דבר

והודיע כאן הקב"ה דבאותה שעה שיהי' נבחר ונתגלה אותו מקום אשר הכינותי. יהא ג"כ באותו אופן שמתנהג במדבר. והיינו בימי דוד דכתיב ומלאך ה' היה עם גרן ארונה וגו' וע"ז המקום כתיב בדה"ב ג' בהר המוריה אשר נראה לדויד אביהו אשר הכין במקום דויד כו' והיינו לשון המקרא כאן אשר הכינותי. ובאותה שעה שעמד המלאך היתה השכינה עומדת לקבל קרבנותיו של דוד והמלאך התראה ג"כ שמה לכבוד השכינה. ואע"ג דתמיד הולך מיכאל. וכאן הי' מלאך המות ולא מיכאל לא קשה מידי דכבר אמרו בברכות ד"ד דמיכאל באחת כו' ומלה"מ בשמונה ובשעת המגפה מלה"מ באחת. הרי דאז יש לו מעלת מיכאל שר הגדול. והוא היה מתהלך לימין ה'. וע"כ אמר הוא אל גד לאמר לדוד להקים מזבח שם. אע"ג שזה הדבר אינו משליחותו תמיד מכ"מ באותה שעה הי' הוא המלאך הגדול ההולך לימין: (כא) השמר מפניו. בעת כזאת יש להזהר הרבה בכבודו יותר משרי מעלה הממונים מכבודו ית': ושמע בקלו. אם הוא ידבר למשה ה"ז דברי ממש. לדקדק בהם. והנה מלכותא דארעא בשעה שהמלך מתהלך בקרב העם והשר בגלו. יש עתים שהמלך מדבר בעצמו עם מי שהוא חפץ ביקרו. ויש עתים שהמלך אומר להשר והשר מדבר דברי המלך ממש. כך הי' במדבר וכדאי' בב"ב דקכ"א עד שלא כלו מתי מדבר לא הי' דבור עם משה שנא' ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם וסמיך ליה וידבר ה' אלי לאמר אלי הי' הדבור. והנה הרשב"ם כ' לא הי' דבור פה אל פה כבתחלה אבל אם הוצרכו לדבור כגון במעשה דקרח שהי' אחר מעשה מרגלים הי' מדבר ע"י מלאך או באורים ותומים א"נ לא הי' מדבר עמו אלא ע"י צורך מעשה הצריך להם עכ"ל. ומש"כ באו"ת אינו נכון. שאו"ת לא דברו אלא ע"י שאלה. וגם ישוב השלישי פלא שהרי כמה דברות התורה באו אחר מעשה מרגלים וע' פרש"י דברים ב' פ"ו שלא נאמר בפ' וידבר אלא ויאמר. וזה פלא. וע' פי' הרא"ד בת"כ ויקרא פ"א שיישב פרש"י בדוחק. ותו א"כ מה דייק הדרש אלי הי' הדבור. הי' לדייק וסמיך ליה וידבר ה' לאמר אז הי' הדבור. אלא ודאי העיקר דגם קודם שכלו מתי מדבר הי' הדבור אלא שהי' ע"י מלאך. אבל לא שהי' באופן נבואת נביאים אחרונים חלילה שהרי דברות התורה היה בבחינה עליונה שאין למעלה מהם אלא שהי' השכינה שם וכמו שהבטיח הקב"ה למשה אחר העגל. והמלאך בגלו. והבדל בין העתים אינו אלא כי אחר מרגלים בא הדבור למלאך והמלאך מדבר למשה בשני השכינה ואחר שכלו מתי מדבר בא הדבור מפה אל פה ממש. והיינו אלי היה הדבור. אבל לעולם היה היעוד עם השכינה באוהל מועד (א): אל תמר בו. לפי הפשט הוא מלשון מרי וכמש"כ שבאותה שעה מזהרו יוהר ע"ד המלאך באשר כבוד ה' בגלו: כי לא ישא לפשעכם. וכמו במלכותא דארעא אם אדם ממרה דבר הממונה אע"ג שיכול לענשו מ"מ יכול להתרצות ולמחול ג"כ. ואין זה העדר כבוד המלך. משא"כ אם המלך עומד עם השר והאדם ממרה דברי השר אין בכח השר למחול ולהתרצות שהרי כבוד המלך ודבריו הוא ממרה. וכך הדבר במלאך שהולך לימין ה' אינו יכול לישא לפשעכם ולא כמו שר הממונה אם הוא מצוה והאדם ממרה דברו דאפשר הוא למחול: כי שמי בקרבו. שאנכי וכבודי עמו זהו לפי הפשט. וחז"ל בסנהדרין דל"ח פי' עוד אל תמר בו. אל תמירוני בו. וגם זהו הפרש בין מלאך הממונה תמיד בין מלאך שהולך לימין ה'. וכמו הפרש בין שר הממונה מן המלך. דמי שרוצה לבקש דבר אע"ג שאפשר לעלות למלך לבקש חסד והוא ישלח לממונה לעשות. חסדו מ"מ גם זה אפשר לבקש מהממונה ואין זה העדר כבוד המלך. שהרי המלך שלחו ומסר דעתו ורצונו בזה הפרט לאותו שר. משא"כ אם המלך מתהלך בעצמו והשר בגלו א"א לבקש מהשר ח"ו במקום שהמלך עומד ואין להשר שעומד בימינו שום דעה ורצון בלי דבר המלך. ואם יקבל איזה בקשה יענש גם הוא כך הוא ההפרש בשרי מעלה. אם הקב"ה שולח המלאך מלפניו לעשות דבר הרי אפשר לבקש חסד ממנו. וכמו שביקש לוט מהמלאך. ואע"ג שאנחנו יכולים לבקש רצון משומע תפלת כל בשר ית'. והוא ית' יצוה להשר לעשות ברצונו מ"מ ג"ז האופן לבקש מהשר הנשלח לשעה כמו בלעם או הממונה בתמידות על איזה דבר אין חטא ועון. כי דבר זה נמסר לאותו שר. משא"כ בשעה שהקב"ה הולך בעצמו והמלאך בימינו חלילה לבקש מהשר ואין נותנין כבוד להלמיד במקום הרב וזה אל תמירוני בו. שתתנו לו כבודי לבקש ממנו דבר: כי לא ישא לפשעכם. באשר הוא ג"כ נענש ע"ז כמו דאי' בחגיגה דט"ו כי חזא אחר למיטטרון יתיב וכשבור שתי רשויות ח"ו נענש גם המלאך. ומש"ה לא ישא הוא לפשעכם שתפשעו עליו. כי שמי בקרבו. באשר אנכי וכבודי עמו: (כב) כי אם שמוע תשמע בקלו. תדקדקו להבין במה

הרחב דבר

(א) ולא יקשה לך הא דאי' בב"ק דף נ"ב ב' א"ל רבא לרבה ב"מ מנא הא מילתא דאמרי אינשי כד הוינן זוטרי לגברי השתא דקשישנא לדרדקי א"ל מעיקרא כתיב וה' הולך לפניהם יומם וגו' ולבסוף כתיב הנה אנכי שולח מלאך לפניך. משמע שנשתנה סדרי הנהגה והשגחה. ולפי דברינו הרי גם מתחלה היה המלאך מהלך לשמרם בדרך. וכמש"כ ויסע מלאך האלהים

כל אשר אדבר ואיבתי את־איביך וצרתי את־
צרריך׃ כג כי־ילך מלאכי לפניך והביאך אל־
האמרי והחתי והפרזי והכנעני החוי והיבוסי
והכחדתיו׃ כד לא־תשתחוה לאלהיהם ולא
תעבדם ולא תעשה כמעשיהם כי הרס תהרסם
ושבר תשבר מצבתיהם׃ כה ועבדתם את יהוה
אלהיכם וברך את־לחמך ואת־מימיך והסרתי
מחלה מקרבך׃ ס שביעי כו לא תהיה משכלה
ועקרה בארצך את־מספר ימיך אמלא׃ כז את־
אימתי אשלח לפניך והמתי את־כל־העם אשר
תבא בהם ונתתי את־כל־איביך אליך ערף׃
כח ושלחתי את־הצרעה לפניך וגרשה את־
החוי את־הכנעני ואת־החתי מלפניך׃
כט לא אגרשנו מפניך בשנה אחת פן־תהיה

ת"א ועבדתם את. ב"ק לב ב"מ קז: וברך את. ברכות מח עירובין סה ב"ק לב ב"מ קז עקרים מב ומד פ"כ: מחלה. ב"מ קז: את מספר. ר"ה יא יבמות מט סוטה יג קדושין לח: את אימתי. סוטה לו: ושלחתי את. שם:

רש"י

מפניו כי שמי משותף בו. ורבותינו אמרו זה מטטרון ששמו כשם רבו מטטרון בגימ' שדי: (כב) וצרתי. כתרגומו ואעיק: (כד) הרס תהרסם. לאותם אלוהות: מצבותיהם. אבנים שהם מציבין להשתחוות להם: (כו) לא תהיה משכלה. אם תעשה רצוני: משכלה. מפלת נפלים או קוברת את בניה קרויה משכלה: (כז) והמותי. כמו והממתי ותרגומו ואשגש. וכן כל תיבה שפעל שלה בכפל אות אחרונה כשהפוך לדבר בלשון פעלתי יש מקומות שנוטל את הכפולה ומדגיש את האות ונוקדו במלאפום (ר"ל חולם) כגון והמותי מגזרת והמם גלגל עגלתו (ישעיה כ"ח). וסבותי מגזרת וסבב בית אל (שמואל א' ז') דלותי (תהלים קט"ז) מגזרת דללו וחרבו (ישעיה י"ט). על כפים חקותיך (שם מ"ט) מגזרת חקקי לב (שופטים ה'). את מי רצותי (שמואל א' י"ב) מגזרת רצץ עזב דלים (איוב כ'). והמתרגם והמותי לשון מיתה טועה הוא. שאלו מגזרת מיתה היה אין ה"א שלו בפת"ח ולא מ"ם שלו מודגשת ולא נקודה מלאפום. אלא והמתי כגון והמתה את העם הזה (במדבר י"ד) והתי"ו מודגשת לפי שתבא במקום ב' תוי"ן. האחת נשרשת לפי שאין מיתה בלא תי"ו. והאחרת משמשת כמו אמרתי חטאתי עשיתי. וכן ונתתי התי"ו מודגשת שהיא באה במקום שתים לפי שהיה צריך שלשה תוי"ן שתים ליסוד כמו ביום תת ה' (יהושע י') מתת אלהים היא (קהלת ג') והשלישי לשמוש: ערף. שינוסו מפניך ויהפכו לך ערפם: (כח) הצרעה. מין שרץ

העמק דבר

שידבר הוא עם משה: ועשית כל אשר אדבר. המלאך הוא דברי וכמש"כ. ומשמעות ועשית אין תדע שאתה עושה מה שאני מדבר. שדברו של הכונה כאן מעשה המצוה מה שיצוה לעשות דא"כ הכי

הרחב דבר

וגו'. אבל באמת אינו אלא רמז הנראה לפי פשטי הכתובים בלא עומק העיון בהם. וכדרך כמה רמזים הנשמעים מלשון המקרא אע"ג שאינו עיקר כוונת הכתוב:

תְּקַבֵּל בְּמֵימְרֵיהּ וְתַעֲבֵד כֹּל דִּי אֲמַלֵּיל וְאַסְנֵי יַת סַנְאָךְ וְאָעִיק לְדִמְעִיקִין לָךְ׃ כג אֲרֵי יְהַךְ מַלְאֲכִי קֳדָמָךְ וְיָעֵלִינָךְ לֶאֱמוֹרָאֵי וְחִתָּאֵי וּפְרִזָּאֵי וּכְנַעֲנָאֵי חִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי וְאֵשֵׁיצִינוּן׃ כד לָא תִסְגּוֹד לְטַעֲוָתְהוֹן וְלָא תִפְלְחִינוּן וְלָא תַעֲבֵד כְּעוֹבָדֵיהוֹן אֲרֵי פַגָּרָא תְּפַגְּרִינוּן וְתַבָּרָא תְּתַבַּר קָמָתְהוֹן׃ כה וְתִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וִיבָרֵיךְ יַת מֵיכְלָךְ וְיַת מִשְׁתְּיָךְ וְאַעְדֵּי מַרְעִין בִּישִׁין מִבֵּינָךְ׃ כו לָא תְהֵי מְתַכְּלָא וְעַקְרָא בְּאַרְעָךְ יַת מִנְיַן יוֹמָךְ אַשְׁלֵים׃ כז יַת אֵימְתִי אֲשַׁלַּח קֳדָמָךְ וַאֲשַׁגֵּשׁ יַת כָּל עַמָּא דְּאַתְּ אָתֵי לְאַגָּחָא קְרָב בְּהוֹן וְאִימְסַר יַת כָּל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ קֳדָמָךְ מְחַזְרֵי קְדָל׃ כח וְאֶשְׁלַח יַת עַרְעִיתָא קֳדָמָךְ וּתְתָרֵךְ יַת חִוָּאֵי יַת כְּנַעֲנָאֵי וְיַת חִתָּאֵי מִן קֳדָמָךְ׃ כט לָא אֲתָרֵיכִינוּן מִן קֳדָמָךְ בְּשַׁתָּא חֲדָא דִילְמָא תְהֵי

העמק דבר

מיבעי ועשית ככל אשר אדבר. אלא הא' ועשית מתפרש כמש"כ בס' ויקרא פ' י' ובס' דברים ל"ב מ"ו ובכ"מ דמשמעו עשיית הדברים ממש היינו להעמידם על דיוקם ולדרוש בהם עד שיהיו ראוים להקרא דבר ה'. והיא עיון תורה. ואז ואיבתי את איביך וגו'. דזהו סגולת מלחמתה ש"ת ללחום עם איביהם בלב וגוררים בפועל כמ"ש כ"פ: (כג) כי ילך מלאכי לפניך. אחרי שסיים ה' דברו בהליכות המדבר התחיל לדבר ולהזהיר בסדר הליכות א"י. ותחלה דבר איך שיהי' לאחר שיכחדו כל יתדות הארץ וכמו שאמר והכחדתיו ואח"כ מפרשה לא תהיה משכלה וגו' מדבר מהליכות ישראל בשעת כבוש ז' עממין קודם שנכחדו והא שמינה הסדר הוא משום שהקדים מה שיהי' בעת בחירת מקום המקדש אשר הכין להשוות אותה שעה להליכות המדבר מש"ה הלך גם בשארי אזהרות על אותה שעה קודם. ואמר כי ילך מלאכי לפניך. ולא ביאר באיזה אופן אם גם ה' ילך בעצמו והמלאך בלדו. או מלאך שלוח לעשות דברו כי באמת הי' תלוי לפי מעשה הדור ולפי צורך השעה. והכחדתיו. לאחר שיכלו: (כד) לא תשתחוה לאלהיהם. הזהיר ביחוד על אלהי שבעה אומות שנכחדו לפני ישראל משום שהיו עלולים לחשוב כמו שנתפרנסו אותם שבעה אומות עד כה ע"פ עבודת אליליהם. ע"כ יעשו גם המה כך. כי עבודת אותו אלוה מסוגל לאותה ארץ. ואזהרה זו ממש בזה הסגנון ישנו ג"כ בס' דברים י"ב כי יכרית ה' וגו' וכה"ע וע' בביאורינו שם. וכ"ז נדרש להזהיר ביחוד אחר שיכחדו שבעה עממין מן הארץ. משא"כ בהיותם במדבר שמעולם לא עלה ע"ד תועי דרך המדבר שנדרש להם עבודת הכנענים אלא היו סבורים שההכרח לעבוד השעירים שמצוים במדבר וכמבואר בס' ויקרא פ' אחרי. וכן בשעת מלחמת שבעה עממין אין חשש כ"כ שיבערו ויכשלו לעבוד אליליהם שהרי יראו שמא מחמת זה שיוסיפו כח בע"ז זו יתגברו אומות אלו שהם עובדיו ולא יהיו יכולים להכחידם. אבל אחר שיכחדו נצרך להזהירם: ולא תעשה כמעשיהם. עבודתם לע"ז לא יעשו לגבוה. ולא יחשבו דעבודה זו מסוגלת לעבודת הארץ. וכן הוזהרו ע"ז בס' דברים. שם כמש"כ בביאוריט שם: (כה) ועבדתם את ה' אלהיכם. זהו עבודה המיוחדת לגבוה במזבח שהוא משפיע מזון הארץ: וברך וגו'. כמשמעו שעבודה מביאה ברכה: והסרתי מחלה מקרבך. דאותם ע"ז גם לטעות שעובדיהם אשר חלק ה' אותם לא"י אינו אלא לפרנסת הארץ אבל אינם לשמירה ממחלה. אבל אני ה' גם אברך את לחמך ומימיך גם אני מסיר מחלה שלא יזיקו שפע ברכה ורבוי תענוגים המביאים לידי מחלה: (כו) לא תהיה וגו'. מכאן ואילך מיירי בעת כבוש א"י. ועד שלא נכרתו יתדות הארץ כמו שכתוב מעט מעט וגו' ויבואר עוד. והכי אי' פרשה שלימה על אותו עת בס' דברים ז' כי יביאך וגו' והיה עקב תשמעון כאשר יבואר שם בס"ד. ומה שהקדים לדבר בעת המאוחר. כבר נתבאר ומתחלה הבטיח הכתוב היאך יהיה סדר התיישבות ישראל בא"י הרחבה יותר מהראוי לאותו דור ואמר לא תהיה משכלה ועקרה. ובזה יתגבר ישוב א"י ע"פ רבוי פו"ר בישראל. וגם את מספר ימיך אמלא. וגם זה גורם לישוב רב: (כז) את אימתי וגו'. נגד שיתרבה לאט לאט ישוב א"י נגד זה יתמעט ישוב שבעה אומות עד שיכלו: והמותי את כל העם וגו'. היינו אנשי חיל שילחמו עמך אבל המון העם עוד יהיו במקומם: את כל איביך. ת"א בעלי דבבך. היינו מתגרים עמך בלשון. דא"א לפרש אויב בלב ממש דא"כ לא שייך אליך עורף. שהרי אין יודע ורודף אותם. אלא משמעו כאן בעלי דבב בשוט לשון. והבטיח כי לסוף ינצחו ישראל אותם בטענות. ולא ימצאו פנים לדבר עוד והיינו אליך עורף: (כח) וגרשה את החוי וגו'. היינו יושבים על הספר. שמה ההכרח לבלבל בעלי הארץ ביותר. באשר בעלי מלחמה מישראל הלכו הלאה לפנים והי' חשש על הנשים והטף ע"כ הבטיח שהצרעה תגרשם ותשחית אותם מן העולם: (כט) לא אגרשנו מפניך. אפי' במקום שתהא הצרעה שולטת מ"מ לא תהיה הכליה בשנה אחת. ורק בעלי הארץ

הָאָרֶץ שְׁמָמָה וְרַבָּה עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה׃ ל מְעַט מְעַט אֲגָרְשֶׁנּוּ מִפָּנֶיךָ עַד אֲשֶׁר תִּפְרֶה וְנָחַלְתָּ אֶת־הָאָרֶץ׃ לא וְשַׁתִּי אֶת־גְּבֻלְךָ מִיַּם־סוּף וְעַד־יָם פְּלִשְׁתִּים וּמִמִּדְבָּר עַד־הַנָּהָר כִּי ׀ אֶתֵּן בְּיֶדְכֶם אֵת יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְגֵרַשְׁתָּמוֹ מִפָּנֶיךָ׃ לב לֹא־תִכְרֹת לָהֶם וְלֵאלֹהֵיהֶם בְּרִית׃ לג לֹא יֵשְׁבוּ בְּאַרְצְךָ פֶּן־יַחֲטִיאוּ אֹתְךָ לִי כִּי תַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵיהֶם כִּי־יִהְיֶה לְךָ לְמוֹקֵשׁ׃ פ

כד א וְאֶל־מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה אֶל־יְהוָה אַתָּה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מֵרָחֹק׃ ב וְנִגַּשׁ מֹשֶׁה לְבַדּוֹ אֶל־יְהוָה וְהֵם לֹא יִגָּשׁוּ וְהָעָם לֹא יַעֲלוּ עִמּוֹ׃ ג וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה וְאֵת כָּל־הַמִּשְׁפָּטִים וַיַּעַן כָּל־הָעָם קוֹל אֶחָד וַיֹּאמְרוּ כָּל־הַדְּבָרִים

ת"א לא ישבו . גיטין מה : ואל משה . סנהדרין לח עקרים מב פ' כח :

רש"י

העוף והיתה מכה אותם בעיניהם ומטילה בהם ארס והם מתים · והצרעה לא עברה את הירדן והחתי והכנעני הם ארץ סיחון ועוג לפיכך מכל ז' אומות לא מנה כאן אלא אלו · וחוי אע"פ שהוא מעבר הירדן והלאה שנו רבותינו במסכת סוטה (ד' ל"ו) על שפת הירדן עמדה וזרקה בהם מרה : (כט) שממה · ריקנית מבני אדם לפי שאתם מעט ואין בכם כדי למלאות אותה : ורבה עליך · ותרבה עליך : (ל) עד אשר תפרה . תרבה לשון פרי כמו פרו ורבו : (לא) ושתי · לשון השתה והתי"ו מודגשת מפני שבאה תחת שתים שאין הית"ה בלא תי"ו והאחת לשמוש : עד הנהר · פרת : וגרשתמו · ותגרשם : (לג) כי תעבד וגו' · הרי אלו כי משמשין במקום אשר וכן בכמה מקומות · וזהו לשון אי שהוא אחד מד' לשונות שהכי משמש . וגם מצינו בהרבה מקומות אם משמש בלשון אשר כמו (ויקרא ב י"ד) ואם תקריב מנחת בכורים שהוא חובה : **כד** (א) ואל משה אמר· פרשה זו נאמרה קודם עשרת הדברות בד' בסיון נאמרה לו עלה : (ב) ונגש משה לבדו · אל הערפל : (ג) ויבא משה ויספר לעם · בו ביום : את כל דברי ה' · מצות פרישה והגבלה : ואת כל המשפטים . (מכילתא בפ' יתרו) ז' מצות שנצטוו

העמק דבר

שגדולים היו ניזוקים ומתים : (לא) מים סוף · בדרום א"י : ועד ים פלשתים· במערב א"י ולא כרשב"ם·· ואם שאין הלשון מכוון לומר מדרום עד מערב· מ"מ כך הפי' שיהי' לך גבול שני ימים אלו: וממדבר · הוא מזרח א"י : עד הנהר · הוא לצפון היינו שיהי' נמשך גבול המדבר לרוחב עד הנהר : (לב) לא תכרות להם ולאלהיהם ברית · שלא תעמידם בימים יבואו כדי שלא ימסרו נפשם על המלחמה· וכאן לא הית' אזהרה אלא שלא יהא הברית עמם ואת אלהיהם ביחד · אבל עמם לבד היו רשאים · אבל פ' זו הוכפלה סוף סדר תשא לאחר מעשה העגל ואז הוזהרו גם עליהם לבד · ופ' להלן ל"ד

אַרְעָא צַדְיָא וְתִסְגֵי עֲלָךְ חֵיוַת בָּרָא: ל זְעֵיר זְעֵיר אֲתָרֵיכִינוּן מִן קֳדָמָךְ עַד דִּי תִסְגֵי וְתַחְסֵן יָת אַרְעָא: לא וְאֱשַׁוֵּי יָת תְּחוּמָךְ מִיַּמָּא דְסוּף וְעַד יַמָּא דִפְלִשְׁתָּאֵי וּמִמַּדְבְּרָא עַד נַהֲרָא אֲרֵי אֶמְסַר בִּידְכוֹן יָת יָתְבֵי אַרְעָא וּתְתָרֵיכִינוּן מִן קֳדָמָךְ: לב לָא תִגְזַר לְהוֹן וּלְטַעֲוָתְהוֹן קְיָם: לג לָא יִתְּבוּן בְּאַרְעָךְ דִּילְמָא יְחַיְּבוּן יָתָךְ קֳדָמַי אֲרֵי תִפְלַח לְטַעֲוָתְהוֹן אֲרֵי יְהוֹן לָךְ לְתַקְלָא: א וּלְמשֶׁה אֲמַר סַק קֳדָם יְיָ אַתְּ וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשַׁבְעִין מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל וְתִסְגְּדוּן מֵרָחִיק: ב וְיִתְקְרֵב משֶׁה בִּלְחוֹדוֹהִי לִקְדָם יְיָ וְאִנּוּן לָא יִתְקָרְבוּן וְעַמָּא לָא יִסְּקוּן עִמֵּיהּ: ג וַאֲתָא משֶׁה וְאִשְׁתָּעִי לְעַמָּא יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא דַיְיָ וְיָת כָּל דִּינַיָּא וַאֲתִיבוּ כָל עַמָּא קָלָא

העמק דבר

ל"ד י"ב: (לג) לא ישבו בארצך. המיעוט שיהי' נשאר בעוד לא כלו לא ישבו עמך במקום אחד. וכן פירש הספורנו. כי תעבד את אלהיהם. זה יגרום לבוא לכך: כי יהיה לך למוקש. אם תבוא לכך ולא קאמר שיביא לידי כליון ח"ו דלא הי' מקום לחוש שיעבדו ע"ז של הכנענים באמת. כמ"ש לעיל כ"ד. ולא הי' חשש אלא שיעבדו מיראה שלא ימסרו הכנענים נפשם למלחמה. ועוד שלא ייראו מע"ז עצמה כדאי' כיב"ז בסוכה דל"ח שלא לאגרויי בשיטנא וכל עובד ע"ז מיראה אינו חייב מיתה כדאיתא בסנהדרין דס"א. ואפי' לאביי דס"ל דחייב מיתת ב"ד מ"מ אינו חמור לענין עונשי הצבור בידי שמים כ"כ להביא לידי כליון: כד (א) ואל משה אמר. פרש"י כל הפ' נאמרה קודם עשרת הדברות והרמב"ן התאמץ לפרש שהי' אחר כן כסדר הכתובים ואע"ג דבמכילתא פ' יתרו מבואר כפרש"י אומר הרמב"ן שאחר דתני' שם ריבר"י בו ביום של מ"ת נעשו כל המעשים כלומר לאחר עשרת הדברות לזה שומעין שאמר כהלכה. ואני תמה על גאון ישראל רמב"ן ז"ל והלא סוגיא דגמ' בשבת דפ"ז פשוט דבחמישי בנה מזבח ולא עוד אלא אפי' ריבר"י ג"כ א"א לומר דס"ל בו ביום ולאחר מ"ת שהרי בחגיגה ד"ו אי' דב"ה סברי דחגיגה ישנה לפני הדבור והיינו מזבח של משה. והאיך אפשר דריבר"י פליג. ותו דהגמ' מקשה וב"ש מ"ט לא אמר כב"ה דקאמרת חגיגה ישנה לפני הדבור ראיה נמי כו'. ולא קאמר דס"ל כריבר"י אלא זה ברור שהיו כל מעשים אלו והכריתת ברית לפני עשרת הדברות ועד שלא עמדו בברית לא הי' ניתן עשרת הדברות ולא פליגי ת"ק וריבר"י אלא דת"ק ס"ל דבחמישי בנה מזבח והיה הברית וריבר"י ס"ל דבו ביום קודם הדברות. אמנם בדבר סדר הפרשיות נראה דפ' ואלה המשפטי' ג"כ נאמר' לפני הדברות ומש"ה אמרה משה רבינו מי בעל דברים יגש אליהם שכבר למדו אהרן וחור תורת המשפטים והא דכתיב אחר פ' דעשרת הדברות הוא כדי להסמיך ענין המשפטים לענין מזבח אדמה תעשה לי וכמו שנתבאר שם. וכך דרך התורה לשנות הסדר בשביל סמיכות הענינים כמו פ' חקת פרה דכתיב אחר מעשה קרח. ואע"ג דע"כ נאמרה לפני הקמת א"מ שהרי בפ' הלוים כתיב הזה עליהם מי חטאת אלא משום הסמיכות כמבואר שם במ"ד. וה"נ בשביל לבא על דרך הסמיכות נכתב שלא כסדר אבל נאמרה לפני מ"ת. וא"כ אחר כל המשפטים נאמר למשה עלה אל ה' וגו' והי' כל הענין עד ויאכלו וישתו. ואח"כ הי' עשרת הדברות ואחר עשרת הדברות בא המאמר כי מן השמים דברתי עמכם וגם כל פ' המשכן. אלא כדי להסמיך פ' המשפטים הפסיק ביניהם. הכלל כיון דסמוכים מה"ת היינו לדרוש זמ"ז. אין קושיא על שלא נאמר הסדר לפי הזמן. כי נאמר הסדר לפי הענין: נדב ואביהוא וגו'. ולא כמש"כ לעיל ועלית אתה ואהרן עמך דמשמע ותו לא דהתם אמר הקב"ה שיהא אחר עשרת הדברות עולים שניהם ואח"כ חזר אהרן ומשה נשאר שם. וכאן לפני עשרת הדברות ולא נתקדש ההר כ"כ: (ב) והעם לא יעלו עמו. באזהרה ועדיין לא הגיע לעונש מיתה עד אחר עשה"ד: (ג) ואת כל המשפטים. לפרש"י קאי על דינין שניתנו מכבר והכי מפורש במכילתא יתרו פ"ג על ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם והרמב"ן מיאן ע"פ הפשט לפרש שקרא לפניהם מה שכבר למד עמהם. ולדעתי היינו כל פ' ואלה המשפטים שכולה נאמרה למשה בימים אלו של הר סיני (א): קול אחד. כאן לא כתיב יחדיו כמו ביום הראשון שביארנו לעיל י"ט ח' שע"פ דעת כולם השיב אחד

הרחב דבר

(א) אולם עוד תני במכילתא ר' ישמעאל אמר בתחלת הענין מהו אומר ושבתה הארץ כו'. שמטים ויובלות ברכות וקללות בסוף הענין מהו אומר אלה החקים והמשפטים והתורות אמרו מקבלים אנו עלינו מפרש דאותה פ' שמפורש בה וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר הכונה שנאמר עוד לפני מ"ת בחמשה ימים הללו. וזה הפ' קרא משה לפני ישראל והיא הברית של בו"ק. וכ"ה בסוטה דף ל"ז. ובאשר דשם ג"כ כתיב והמשפטים שוב ל"ק לשון ואת כל המשפטים. וגם שם אין הפי' משפטים ד"מ. אלא במשמעות משפטים שם חקירות של תורה שבע"פ כמש"כ כ"פ במקום שכתוב חקים ומשפטים ועיקרו בס' ויקרא י"ח ה'. וקרא לפניהם הפ' שבכתב ודינין שעל הפרשיות הללו. שא"א בלעדן לעשות דבר ה':

אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה׃ ד וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה וַיַּשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ תַּחַת הָהָר וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַצֵּבָה לִשְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ ה וַיִּשְׁלַח אֶת־נַעֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּזְבְּחוּ זְבָחִים שְׁלָמִים לַיהוָה פָּרִים׃ ו וַיִּקַּח מֹשֶׁה חֲצִי הַדָּם וַיָּשֶׂם בָּאַגָּנֹת וַחֲצִי הַדָּם זָרַק עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ ז וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע׃ ח וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם וַיִּזְרֹק עַל־הָעָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה דַם־הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִמָּכֶם עַל כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ ט וַיַּעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י וַיִּרְאוּ אֵת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְתַחַת רַגְלָיו כְּמַעֲשֵׂה לִבְנַת הַסַּפִּיר וּכְעֶצֶם

ת"א ויסלח את. יומא נב מגילה ט חגיגה ו זבחים קטו כריתות ט: ויעלו עלת. חגיגה ו: ויזבחו זבחים. שם זבחים קטז: ויקח משה חצי. שם לז מנחות פב: נעשה ונשמע. שבת פח פט גיטין ז' עקידה שער מז: ויקח משה את הדם. יבמות מו כריתות ט: ויעל משה. ר"ה כה: ויראו את. חולין פט עקידה שער לא: ותחת רגליו. סוטה יז מנחות מג:

רש"י

בני נח · ושבת וכבוד אב ואם ופרה אדומה ודינין שניתנו להם במרה: (ד) ויכתב משה · (מכילתא) מבראשית ועד מתן תורה וכתב מצות שנצטוו במרה: וישכם בבקר · בחמשה בסיון: (ה) את נערי · הבכורות: (ו) ויקח משה חצי הדם · (זבחים נו) מי חלקו מלאך בא וחלקו: באגנת · שתי אגנות אחד לחצי דם עולה ואחד לחצי דם שלמים להזות אותם על העם · (כריתות יט) ומכאן למדו רבותינו שנכנסו אבותינו לברית במילה וטבילה והזאת דמים שאין הזאה בלא טבילה: (ז) ספר הברית · מבראשית ועד מתן תורה ומצות שנצטוו במרה: (ח) ויזרק · ענין הזאה ותרגומו וזרק על מדבחא לכפרא על עמא: (י) ויראו את אלהי ישראל · נסתכלו והציצו ונתחייבו מיתה אלא שלא רצה הקב"ה לערבב שמחת התורה והמתין לנדב ואביהוא עד יום חנכת המשכן · ולזקנים עד ויהי העם כמתאוננים וגו' ותבער בם אש ה' ותאכל בקצה המחנה בקצינים שבמחנה: כמעשה לבנת הספיר · (סוטה י"ב) היא היתה לפניו בשעת השעבוד לזכור צרתן של ישראל שהיו משועבדים במעשה לבנים: ובעצם השמים לטהר · משנגאלו היה אור וחדוה לפניו: ובעצם · כתרגומו לשון מראה: לטהר · לשון ברור וצלול:

העמק דבר

מהם בלשון קצר שתוכו נכלל שתים כמ"ש שם אבל היום כבר היה מורגל בלשון הכל דבור פשוט ואמרו כולם כל הדברים וגו': (ד) ויכתוב משה את כל דברי ה' · ולא כתיב ואת כל המשפטים · מזה מבואר כדברינו בהר"ד דמשפטים כאן הוא תורה שבע"פ: ויבן מזבח · בשביל קרבנות צבור שהם היו לכריתת ברית: ושתים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל · שיקריב כל אחד קרבן חגיגה וראיה· והעת קצר שיהי' כל ישראל על מזבח אחד · ע"כ עשה מצבה בפ"ע לכל שבט · ובמכילתא איתא וחכ"א שתים עשרה מצבות לכל שבט ושבט · וזה היה הכל כדי שיכלו מעשיהם מהר · ואחר שהקריבו כל יחיד אז וישלח את נערי בני ישראל וגו' · וכל המעשה שהיה לו לדבר באזני העם ביחוד

כאשר

חַד וַאֲמַרוּ כָּל פִּתְגָמַיָא דִי מַלֵיל יְיָ נַעֲבֵד: ד וּכְתַב מֹשֶׁה יָת כָּל פִּתְגָמֵי דַיְיָ וְאַקְדֵים בְּצַפְרָא וּבְנָא מַדְבְּחָא בְּשִׁפּוֹלֵי טוּרָא וְתַרְתֵּי עַשְׂרֵי קָמָן לִתְרֵין עֲסַר שִׁבְטַיָא דְיִשְׂרָאֵל: ה וּשְׁלַח יָת בּוּכְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאַסִיקוּ עֲלָוָן וְנִכִּיסוּ נִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ תּוֹרִין: ו וּנְסֵיב מֹשֶׁה פַּלְגוּת דְמָא וְשַׁוִי בְּמִזְרְקַיָא וּפַלְגוּת דְמָא זְרַק עַל מַדְבְּחָא: ז וּנְסֵיב סִפְרָא דִקְיָמָא וּקְרָא קֳדָם עַמָא וַאֲמָרוּ כָּל דִי מַלֵיל יְיָ נַעֲבֵד וּנְקַבֵּל: ח וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת דְמָא וּזְרַק עַל מַדְבְּחָא לְכַפָּרָא עַל עַמָא וַאֲמַר הָא דְמָא דִקְיָמָא דִי גְזַר יְיָ עִמְכוֹן עַל כָּל פִּתְגָמַיָא הָאִלֵין: ט וּסְלֵיק מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשַׁבְעִין מִסָבֵי יִשְׂרָאֵל: י וַחֲזוֹ יָת יְקַר אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל וּתְחוֹת

העמק דבר

כאשר יבואר לפנינו · וע"ע מ"ש בס' בראשית ל"ה א' הבדל תכלית בין מזבח למצבה. והנה אז נתקיים מה שאמרו לפרעה שנדרשים להקרבה הרבה כמ"ש לעיל י' כ"ו: (ו) וחצי הדם זרק על המזבח · פשיטא שגם זה החלק שם באגנות ולא קבל לידו · והא שלא נתבאר בכתוב רק חלק העם יבואר בסמוך: (ז) ויקרא באזני העם · דיוק באזני נתבאר ר"פ ויגש שיש לה כמה משמעות ומתפרש בכ"מ לפי הענין · וגם כאן יש להבין ע"פ עיקר הענין שהרי כבר סיפר משה לעם את כל דברי ה' וגם הם השיבו כל הדברים אשר דבר ה' נעשה · מה זה הוסיף עוד לקרא מספר הברית · ומה העלו עתה לומר כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע · עוד יש להבין דשם כתיב ויען כל העם וכאן כתיב ויאמרו אלא הענין הוא כמ"ש לעיל בפ' אתם ראיתם כי שתים נשמע ממה שהקדים הקב"ה כל המאמר · להמון העם שידעו כי הקב"ה מתנה שיעסקו בתורה ובעבודה ובגמ"ח לא דיבר שהרי בטבעם המה בני אברהם יצחק ויעקב גומלי חסדים · וגם כל האוה"ע על חסד נבנית העולם ומש"ה השיבו כל הדברים אשר דבר ה' נעשה · היינו תורה ועבודה אבל עוד נכלל במאמר הקב"ה תנאי לגדולי ישראל גם לגמ"ח והיינו שיהיו כל מעשיהם לש"ש ולא ע"פ שכל אנושי או טבע · ובשביל זה לקח משה ספר הברית שהוא נכתב בו מתחלת בראשית עד כאן מעשה האבות והוא הסביר להם ונכנס באזניהם ומש"ה כתיב באזני העם · וע"ז ענו יחידי סגולה נעשה ונשמע נעשה על תורה ועבודה ונשמע על גמ"ח שלא שייך לומר ע"ז נעשה שהרי גם בלי דבר ה' היו עושים אלא נשמע לעשות באופן היותר שלם ולש"ש (א): (ח) ויזרק על העם · משמעות הלשון שזרק על כלל העם · והכי משמע ביבמות דמ"ו שאין הזאה בלי טבילה. אלמא שהי' כענין הזי' אבל בת"א וזרק על מדבחא לכפרא על עמא והכי מוכח מזבחים דנ"ז דיליף מכאן דכתיב וישם באגנות דדם קדשים טעון כלי ואי כמשמעו שזרק על העם וא"כ לא מיבעי למ"ד שא"א ללמוד דורות משעה קשה אפי' למ"ד שלמדין ג"כ קשה שהרי כאן לא הי' ככל דם הקרבנות שזורקין על המזבח ואדרבה על חצי הדם שזרק עה"מ לא כתיב וישם באגנות אלא ברור לחז"ל כת"א שגם המחצה הזה זרק על המזבח בשביל העם כמו כל קרבנות שבאין לרצות ואידך מחצה שזרק עה"מ הי' לשם ה' כ"י כמו כריתת ברית שחציו לזה וחציו לזה · וא"כ זה המחצה דכתיב שזרק על המזבח הוא חידוש ומש"ה לא ביאר הכתוב ששם באגנות אלא בחלק ישראל שכמ"כ לדורות מעתה שפיר כ"ל מכאן לדורות אפילו למ"ד אין למדין דורות משעה הכא שאני שהרי מש"ה פי' הכתוב בזה המחצה דוקא: (י) כמעשה לבנת הספיר · כ' הרמב"ן ז"ל הוא שראה יחזקאל כמראה אבן ספיר דמות כסא · ובעניי איני מבין מה ענין כסא לתחת רגליו · אלא כך הענין · דכבר נתבאר בס' בראשית ב' ד' פי' הכתוב השמים כסאי והארץ הדם רגלי · דכמו מלך בו"ד יושב על כסאו בהיכלו ומשגיח על המדינה וכל מעיינו בה והיא התכלית כך הקב"ה כ"י בשמים כסאו ודן ומחשב על הארץ איך להנהיגה לפי מעשה בה"א · והארץ היא התכלית של בריאת שו"א · וזהו לשון הדום רגלי מלשון סוף כמו רגל ההר · פי' סוף השתלשלות ההשגחה · כי ע"ז התכלית נברא הכל כדי שימלא כבוד ה' את כל הארץ כמ"ש כ"פ · והנה בשה"ש בשבח של כנ"י

הרחב דבר

(א) והיינו דאי' פ' ר"ע למה נמשלו ישראל לתפוח מה תפוח זה פריו קודם לעליו כך הקדימו ישראל נעשה לנשמע. והענין הוא דתפוח הזה הוא אתרוג כמש"כ התוס' וגם אתרוג עליו הראשונים קודם לפריו אלא בשביל שמתקיים הפרי משנה לשנה ויש בכל שנה גדולים וקטנים. והקטנים נשארים על שנה הבאה ואז נעשה עלים חדשים באים מתחלה לשמור את הפרי. והנה מעשה הטוב מיקרי פרי כדאי' בעבודת כוכבים דף י"ט אשר פריו יתן בעתו א"ר אם פריו יתן בעתו כו' ופירש"י בל"ת שלומד ועושה פרי כלומר מקיים מה שכתוב בתורה. וגמ"ח דומה לעלים שאינם שוה ביוקר אלא משום שומרים לפרי. ה"נ גמ"ח של ישראל ביוקר משל עובדי כוכבים רק משום שהמה שומרים לתורה ועבודה. וכדאי' בחולין דף צ"א אלמלי עליא לא מתקיימא אתכליא. מיהו בכל ישראל באים העלים האלה בטבע או בשכל אנושי וא"כ המה קודמים לתכלית השמירה לפרי אבל המה הקדימו נעשה ונשמע שיעשו הגמ"ח לש"ש. הרי זה תורה ועבודה קודם לגמ"ח. ומתחלה באו העלים להיות שומר לפרי כתפוח:

הַשָּׁמַיִם לָטֹהַר׃ יא וְאֶל־אֲצִילֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא
שָׁלַח יָדוֹ וַיֶּחֱזוּ אֶת־הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ׃
ס יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הָהָרָה
וֶהְיֵה־שָׁם וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת־לֻחֹת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה
וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם׃ יג וַיָּקָם מֹשֶׁה
וִיהוֹשֻׁעַ מְשָׁרְתוֹ וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־הַר הָאֱלֹהִים׃
יד וְאֶל־הַזְּקֵנִים אָמַר שְׁבוּ־לָנוּ בָזֶה עַד אֲשֶׁר־נָשׁוּב
אֲלֵיכֶם וְהִנֵּה אַהֲרֹן וְחוּר עִמָּכֶם מִי־בַעַל דְּבָרִים

ת"א וכעצם השמים. יומא נד זבחים לה: ויחזו את. ברכות יז: ההרה והיה. ס' הזוהר פ' שמיני: ואתנה לך. ברכות ה מח: מי בעל. ב"ק מו:

רש"י

(יא) ואל אצילי. הם נדב ואביהוא והזקנים: לא שלח ידו. מכלל שהיו ראוים להשתלח בהם יד: ויחזו את האלהים. היו מסתכלין בו בלב גס מתוך אכילה ושתיה כך מדרש תנחומא ואונקלוס לא תרגם כן. אצילי לשון גדולים כמו (ישעיה מא ט) ומאציליה קראתיך. (במדבר י"א כ"ה) ויאצל מן הרוח (יחזקאל מ"א ח') שש אמות אצילה: (יב) ויאמר ה' אל משה. לאחר מתן תורה: עלה אלי ההרה והיה שם. מ' יום: את לחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורתם. כל שש מאות ושלש עשרה מצות בכלל עשרת הדברות הן. ורבינו סעדיה פירש באזהרות שיסד לכל דבור ודבור מצות התלויות בו: (יג) ויקם משה ויהושע משרתו. לא ידעתי מה טיבו של יהושע כאן. ואומר אני שהיה התלמיד מלוה לרב עד מקום הגבלת תחומי ההר שאינו רשאי לילך משם והלאה ומשם ויעל משה לבדו אל הר האלהים ויהושע נטה שם אהלו ונתעכב שם כל מ' יום שכן מצינו כשירד משה וישמע יהושע את קול העם ברעה למדנו שלא היה יהושע עמהם: (יד) ואל הזקנים אמר. בצאתו מן המחנה: שבו לנו בזה. והתעכבו כאן עם שאר העם במחנה להיות נכונים לשפוט לכל איש ריבו: חור. בנה של מרים היה

העמק דבר

להקב"ה אמר המשורר הק' ראשו כתם פז. וכן על סוף הפעולה שהוא מכונים בשם אדנים אמר שוקיו עמודי שש מיוסדים על אדני פז. והכונה שכמו ראש המחשבה נקיה וטהורה ככתם פז כך סוף פעולה דומה לפז בלי עירוב דעת ומעשה אחר ח"ו. אמנם בינתים והשתלשלות המעשים נעלם מכח אנוש להבין טהרתן באשר נסבכו בחשבונות רבים ע"י אמצעים שלוחי ה'. וע"ז נאמר למשה לא תוכל לראות. ובא זה המשל שבשיר הקדוש בתורה ובמראה יחזקאל ע"ש אבן הספיר באשר הוא אבן מוצק ונקי מכל סיג וחלאה. וראה יחזקאל הכסא שהוא ראש המחשבה כמראה אבן ספיר. והאצילים ראו תחת רגליו היינו סוף מעשה כמעשה לבנת הספיר נקי מכל סיג האמצעים המגיעים לידי סוף מעשה ואין בם כי אם רצון כבוד ה' לבדו. וזהו סיפי' דקרא. ובעצם השמים לטוהר. כמו השמים מקום מחשבה ודאי נקי מכל השתתפות דעת אחרת ח"ו. כך ראו תחת רגליו שנעשה רצונו ית' לבדו ואין לזר אתו: (יא) לא שלח ידו. כמו (וכך פי' ר"נ גאון בס' המפתח המקרא כי אשא אל שמים ידי כמו שיבואר במקומו) והכונה כי מי שזוכה לראות מראות אלהים. והקב"ה מופיע עליו אור רצונו ית' שיראה ויתבונן ונותן לו כח לסבול משא הקדוש ולהיות מרכבה לשכינה. ה"ז מונע בזה תענוג נפלא באור פני מלך חיים ית' ושבע נפשו ואינו תאב לאכול באותה שעה כמש"כ בס' בראשית ג' א'. אבל האצילים האלה פרצו גבול והציצו במה שלא הורשו להתבונן והקב"ה לא שלח ידו להופיע אור פניו ית' להם ולא הי' בהם כח אלהי לסבול משא הקדוש והיו ראוים להיות נפגעים לולי זכות של אותו יומי מכ"מ זה הי' עונשם שלא שבע נפשם עונג רוחני עד ויחזו את האלהים. המה ראו מה שראו באלקות. ומכ"מ ויאכלו וישתו. נדרשו לאכול ולשתות. וכך פי' הראב"ע בשם ר"י הלוי ז"ל ועל דבריו יש להוסיף עפ"י מה שכבר נתבאר לעיל ד' כ' אשר משא מראות אלהים למי שאינו כדאי באותה שעה. היא למשא רב עד שיכול להמית. וזהו העונש. וכאן שלא הגיע העונש בתקפו מכ"מ הי'

כּוּרְסֵי יְקָרֵיהּ כְּעוֹבַד אַבַּן טָבָא וּכְמֶחֱזֵי שְׁמַיָּא לִבְרִירוּ: יא וּלְרַבְרְבֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא הֲוָה נִזְקָא וַחֲזוֹ יַת יְקָרָא דַיְיָ וַהֲווֹ חָדָן בְּקוּרְבָּנֵיהוֹן דְּאִתְקַבַּלוּ בְּרַעֲוָא כְּאִלּוּ אָכְלִין וְשָׁתָן: יב וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה סַק לְקֳדָמַי לְטוּרָא וֶהֱוֵי תַמָּן וְאֶתֵּן לָךְ יַת לוּחֵי אַבְנָא וְאוֹרָיְתָא וְתַפְקֵדְתָּא דִּי כְתָבִית לְאַלָּפֵיהוֹן: יג וְקָם משֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ מְשׁוּמְשָׁנֵיהּ וּסְלֵיק משֶׁה לְטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַיְיָ: יד וּלְסָבַיָּא אֲמַר אוֹרִיכוּ לָנָא הָכָא עַד דִּי נְתוּב לְוָתְכוֹן וְהָא אַהֲרֹן וְחוּר עִמְּכוֹן מַן דְּאִית לֵיהּ דִּינָא יִתְקְרֵב

העמק דבר

במשא מחלים כחס הרבה. והיו מוכרחים תומ"י לאכול ולשתות להשיב נפשם: (יג) והתורה. פירשו חז"ל בברכות ד"ה זה מקרא. וכ"ה בירו' שם פ"ו ה"א ר"א בר כהנא בשם ר"א מנין לכל המלות שטעונין ברכה שנא' ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמלוה איתקים מלוה לתורה מה תורה טעונה ברכה אף מלות טעונין ברכה. הרי דמפרשי תורה ממש. אבן ע"כ אינו כמו שהיא כתובה לפנינו. שהרי לא נשלמה עדיין אלא כמו שהיתה כתובה לפני ה' כולה שמותיו של הקב"ה שבהם ברא עו"א. וע"ז אמרו במס' ע"ז ד"ג ג' שעות ראשונות של יום הקב"ה יושב ועוסק בתורה. ומביא על כל שמאמר מקרא יומם יצוה ה' חסדו ולא נתבאר מה זה חסד במה שהקב"ה עוסק בתורה אלא הכונה דהקב"ה מזכיר שמותיו ית' ומחדש בטובו בכל יום תמיד מע"ב. וברור שמחדש באופן שברא מתחלה היינו בשמותיו הקדושים וכלשון המשנה באבות פ"ד שהתורה נקרא כלי המדה שבו נברא העולם. והן הן גופי תורה שבכתב ומש"ה נקרא זה העסק חסד כאמור לעשה אורים גדולים כל"ח וכ"ז ניתן למשה בסיני אלא שלא נתפשט שמותיו על גורה שניתנה לנו אלא פרשיות פרשיות בכל משך ארבעים שנה עד מות משה והתורה הלז היינו שמותיו של הקב"ה היו כתובים על הלוחות הראשונות כמש"כ להלן ל"ב פ"ו בשם הירו'. וגם בלוחות השניות כמבואר בל"ד א' וכ"ז: והמצוה. פרש"י תרי"ג מלות והיא דעת הירו' ברכות פ"ו הנ"ל אבל אנן לא קיי"ל הכי. אלא כדאי' בתלמוד דילן ברכות ד"ה והמלוה זו משנה היינו דברי קבלה וכ"כ הרמב"ם ז"ל בהקדמת ספר היד וכ"כ הראב"ע. וע' מש"כ בס' בראשי' ב' ס"ז. ובזה הספר ל"ד ל"ב ובס' ויקרא כ"ב ל"א (א): אשר כתבתי. בג' ברכות מפרשי בדלך דרש. ולפי הפשט קאי על והתורה וכדאי' בירו' שקלים פ"ו התורה שנתן הקב"ה למשה נתנה לו אש לבנה חרותה באש שחורה היא אש מובללת באש וכו': להורתם. קאי על והמלוה. שבא להורות לישראל הלכה למעשה והנה אמר ה' למשה על כל אלה ואתנה לך. בלשון מתנה היינו שלא יהי נצרך לעמל עוד וכדאי' בנדרים דל"ח א': (יד) ויהושע משרתו. לא עשה כן בכל עליות עד כה ובלי ספק הי' כאן עפ"י ה' בקבלה. ולא הי' משה עושה נודעתו אם לא עפ"י ה' ולכונה מיוחדת והיינו משום שהי' יהושע מיוחד להיות ראש המקבלים תורה שבע"פ. לקבל מאור התורה מנגד אור תורה שבכתב שניתן למשה. וכמו אור הלבנה המקבל מאור השמש וע' מש"כ בפ' וילך בס"ד: אל הר האלהים. סמוך להר. ובעת פרידתו מהזקנים ועדיין הי' נראה אמר. (יד) שבו לנו. אני ויהושע דכבר הי' יהושע עוזרו בעניינים השייך למשפטים בכל הדבר הקשה. ומשה השוה כבוד תלמידו אליו כדתני' באדר"נ פכ"ז: מי בעל דברים. איש דברים מיבעי. ובשאלתות פ' שופטים למד מזה שאין

הרחב דבר

(א) והוא כ"מ לדינא דז"ל הירו' ר' חגי ור' ירמיה סלקין לבי חנותא קפץ ר' חגי ובירך עליהן א"ל ר"י יאות עבדית שכל המלות טעונין ברכה ומנין שכה"ת טעונין ברכה ר' תנחום ר"א ב"כ בשם ר"א ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמלוה איתקים מלוה לתורה מה תורה טעונה ברכה כו' וכבר נחלקו בפי' בי חנותא י"מ מקום שמושיבין ב"ד וי"מ שמלדיקין את המדות והשערים. הא מיהא לכ"ע לא היה דבר פשוט לברך ע"ז עד שהעלו ר' חגי ור"י. וקשה אמאי והלא בכל שעה מברכין על המלות אקב"ו. ותו קשה הא דשאל מנין שכל המלות טעונין ברכה מה זו שאלה על ר"ת ור"י והלא משנה הוא במס' תרומות פ"א מ"ו האלם ובע"ק לא יתרומו והוא מפני הברכה. ולא שאל מנין שטעונין ברכה אלא ברור הוא שהוא מדרבנן ואנשי כנה"ג תקינינהו אלא ע"כ משום שהיה מלוה שאין מברכין. ע"פ כלל שהניחו הראשונים לחלק כידוע בשו"ת הרשב"א וש"כ. אלא שא"א לחלק בין המלות כ"א באופן שהברכה דרבנן אבל במלוה שהברכה מה"ת אין מקום לחלק וכאן היה מלוה דלרבים וס"ל להירושלמי דמלוה דלרבים טעון ברכה מה"ת וכ"ל מהאי הקישא מלות לתורה. ולטעמיה דס"ל בפ' שלשה שאכלו דברה"ת מה"ת אינו אלא מה שקורין ברבים. ומפרש שם א"כ בינו לבין עצמו לא יברך אר"א מרי אחוי דר"י עשאוה כשאר מלותיה מה מלות טעונין ברכה אף ד"ת טעונין ברכה. הרי דס"ל דת"ת לעצמו למדין משאר מלות והוא דרבנן אבל ת"ת ברבים הוא מה"ת והיינו דעת ר' יוחנן בתלמודין דכ"א דקאמר ברכת התורה לפניה מה"ת ולאחריה ק"ו מברכת המזון הרי דמיירי בקריאת התורה ברבים. וכהא ס"ל דמלות דלרבים למדין מהיקשא דהא שמה"ת לברך ושוב אין חילוק כלל. אבל תלמוד דילן ס"ל דברכת התורה מה"ת היינו בינו לבין עצמו ואין חילוק בין בינו לב"ע בין לרבים. וא"כ א"א להקיש מלות לתורה שהרי זה ברור דברכת המלות אינו אלא מדרבנן. והיינו דתלמודין לטעמיה דאינו מפרש והמלוה אלו מלות. ואחר שכן אין מברכין על בי חנותא:

יִגַּשׁ אֲלֵהֶם: מפטיר טו וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־הָהָר וַיְכַס
הֶעָנָן אֶת־הָהָר: טז וַיִּשְׁכֹּן כְּבוֹד־יְהוָה עַל־הַר סִינַי
וַיְכַסֵּהוּ הֶעָנָן שֵׁשֶׁת יָמִים וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה בַּיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי מִתּוֹךְ הֶעָנָן: יז וּמַרְאֵה כְּבוֹד יְהוָה כְּאֵשׁ
אֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: יח וַיָּבֹא
מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הֶעָנָן וַיַּעַל אֶל־הָהָר וַיְהִי מֹשֶׁה בָּהָר
אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה: פ פ פ

קי"ח · עזיא"ל סימן · חגל"י סימן · ומפטירין הדבר אשר היה אל ירמיהו בירמיה סימן ל"ד :

סדר תרומה כה

כה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ב דַּבֵּר
אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ־לִי
תְּרוּמָה מֵאֵת כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ תִּקְחוּ
אֶת־תְּרוּמָתִי: ג וְזֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ
מֵאִתָּם זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת: ד וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן

ת"א וישכן כבוד . יומא ג ד : ויקרא אל . שם ד תענית כח : ויבא משה . יומא שם תענית שם ס' הזוהר בדברי הסבא בתחלת זאת הפרשה ובפ' פקודי : דבר אל בני . סנהדרין לט ע"ג כג :

רש"י

ואביו כלב בן יפונה שנאמר (ד"ה א' ב') ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור · אפרת זו מרים כדאיתא בסוטה: מי בעל דברים · מי שיש לו דין : (טז) ויכסהו הענן · (יומא ד') רבותינו חולקין בדבר יש מהם אומרים אלו ששה ימים שמר"ח (עד עצרת יום מתן תורה · רש"י ישן) : ויכסהו הענן . להר : ויקרא אל משה ביום השביעי · לומר עשרת הדברות ומשה וכל בני ישראל עומדים אלא שחלק הכתוב כבוד למשה (יומא שם) וי"א ויכסהו הענן למשה ו' ימים לאחר עשרת הדברות והם היו בתחלת מ' יום שעלה משה לקבל לוחות ולמדך שכל הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה ששת ימים: (יח) בתוך הענן · ענן זה כמין עשן הוא ועשה לו הקב"ה למשה שביל (נ"א חופה) בתוכו : חסלת פרשת משפטים

כה (ב) ויקחו לי תרומה · לי · לשמי : תרומה · הפרשה יפרישו לי מממונם נדבה : ידבנו לבו · לשון נדבה והוא לשון רצון טוב פייסנ"ט בלע"ז (געטענק) : תקחו את תרומתי . אמרו רבותינו תרומות אמורות כאן· אחת תרומת בקע לגלגלת שנעשו מהם האדנים כמו שמפורש באלה פקודי · ואחת

העמק דבר

משלחין לתבוע ע"י שליח בשום אופן אפי' בלי שום חשש וריעותא להתנבע בזה ולא כדעת פוסקים ראשונים ז"ל · הוא דעת הגאון · וזהו דעת הרי"ף ז"ל כמש"כ שם : (טו) ויעל משה אל ההר · למעלה מעט : ויכס הענן · ונתכסה גם משה מהם : (טז) ויכסהו הענן · לפי הפשט קאי על כבוד ה' שהי' ענן וערפל סביבו לא נגלה גם למשה היושב בסמוך עד · ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן · שיצא מלפנים הענן · והדרשה תדרש מלשון ויכסהו · דלא מתפרש על גלוי שכינה כ"כ : (יז) ומראה כבוד ה' וגו' · הי' ראוי לכתוב תחלה ויבא משה מיד אחר ויקרא אל משה ואח"כ ומראה וגו' אלא בא ללמד דאע"ג שלעיני כל ישראל הי' נראה אש דשכינה אש אוכלת וכלא'

לקדמיהון : טו וסליק משה לטורא וחפא עננא ית טורא : טז ושרא יקרא דיי על טורא דסיני וחפהו עננא שתא יומין וקרא למשה ביומא שביעאה מגו עננא : יז וחיזו יקרא דיי כחיזו אשתא אכלא בריש טורא לעיני בני ישראל : יח ועאל משה בגו עננא וסליק לטורא והוה משה בטורא ארבעין יממין וארבעין לילון : פ פ פ

א ומליל יי עם משה למימר : ב מליל עם בני ישראל ויפרשון קדמי אפרשותא מן כל גבר די יתרעי לביה תסבון ית אפרשותי : ג ודא אפרשותא די תסבון מנהון דהבא וכספא ונחשא : ד ותכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ

רש"י

תרומת המזבח בקע לגלגלת לקופות לקנות מהן קרבנות צבור · ואחת תרומת המשכן נדבת כל א' ואחד שיתנדבו· י"ג דברים האמורים בענין כולם הוצרכו למלאכת המשכן או לבגדי כהונה כשתדקדק בהם : (ג) זהב וכסף ונחשת וגו'. כולם באו בנדבה איש איש מה שנדבו לבו חוץ מן הכסף שבא בשוה מחצית השקל לכל אחד · ולא מצינו בכל מלאכת המשכן שהוצרך שם כסף יותר שנאמר (שמות לח כה) וכסף פקודי העדה וגו' בקע לגלגלת וגו' ושאר הכסף הבא שם בנדבה עשאוהו לכלי שרת : (ד) ותכלת · צמר צבוע בדם חלזון

העמק - דבר

וכדאי' ביומא ספ"ק דאם דשכינה אוכלת אש מהאי קרא ומכש"כ שידע משה מזה · מכ"מ לא נתיירא משה ובחרדת קודש ויבא משה · (יח) בתוך הענן · לא הלך ברגליו אלא נכנס בענן והענן העלהו אל ראש ההר · וזהו דעת ת"ק ביומא שתפסו הקב"ה למשה והביאהו בענן · פי' ולא הלך בו וכמש"כ :

כה (ב) ויקחו לי תרומה · פרש"י לי לשמי. וכיב"ז תניא במכילתא עה"פ מזבח אדמה תעשה לי לשמי · וכן בתוספתא מגילה פ"ב תניא כלים שעשו מתחלה להדיוט אין עושין אותם לגבוה והיינו מדכתיב ועשו לי מקדש לשמי · והכי תניא בספרי פ' בהעלתך אספה לי לשמי· מיהו כאן ק' לפי דעת המפרשים דמתחלה נצטוה לעשות משכן מנדבת לב א"כ בשעת הנדבה מתקדש לגבוה · מעתה מאי כ"מ במה שיקחו הגבאים ג"כ לשם ה' והכי כבר נתקדש בידי בעלים וכל היכי דאיתנהו בי גזא דרחמנא נינהו · אכן בל"ז א"א לומר דלא נאמרה מתחלה מצות המשכן אלא ע"י נדבות · ואם לא היו מנדבין לא נעשה המשכן ואמאי הא כופין זא"ז לבנות בהכ"נ כדתניא בתוספתא דב"ב פ"א מכש"כ משכן דהוא מ"ע וגם ב"ד מחויבין לכפות על קיום מ"ע · ותו קשה דבפי' איתא בב"ב ד"ח מנין שאין עושין שררה עה"צ פחות משנים אר"כ שנאמר והם יקחו את הזהב ומפרש בגמרא מאי שררותא ומשני משום שממשכנין עה"צ · הרי דמפרשי משמעות והם יקחו בכפיה·אלא עיקר פי' ויקחו לי בע"כ ישבו שמאין וגבאין ליקח מכל א' כפי הראוי · ומעתה שפיר מתיישב לי לשמי שבקיחת הגזברים לשם קדושת המשכן מתקדש בע"כ של בעלים . ואח"כ מפרש הכתוב עוד · מאת כל איש אשר ידבנו לבו · אם יהי' נמצא נדבות בלי כפיה גם כן תקחו את תרומתי . ולא כתרומת אדנים שהיה אזהרה העשיר לא ירבה . וגם האי תקחו אפשר לפרש בע"כ וה"פ מי שינדב ויפריש כופין להביא ומעשין אותו כדאיתא במס' ר"ה דף ו' · וראיתי בת"י פר' צו ח' ע"ו על המקרא ויחטא את המזבח או דילמא השתכח בב"י דלא הוי בלביה למיתא לעבידתא ושמע קל כרוזא ואסתפי ואייתי בלא לבא כו' · ולכאורה הוא פלא מה זה אסתפי הלא הכרוז היה מאת כל איש אשר ידבנו לבו . אלא כמש"כ דשמע שיקחו בע"כ אם לא יהיו נדבות מש"ה נדב תחלה ואח"כ שראה מנדבים לרוב התחרט בלבו ולא יכול לחזור הרי מבואר כמש"כ ולפנינו יבואר עוד הכרח לזה הפי' : (ג) וזאת התרומה וגו' · עד סוף סדר הנדבות לפי הנראה כולו מיותר שהרי אנו רואין כל האמור בפ' המשכן . ואנו יודעין מה שנדרש לכל המלאכה · אלא בא ללמדנו אופן השמוי והכפיה שצוה הקב"ה לעשות שלא יהיה לפי עשרו של כל אחד בממון ואח"כ הכסף יענה את הכל לקנות כל המינים . אלא השומא יהיה לפי מה שיש ביד כל אחד מן המינים הללו ומי שאין לו מינים אלו אע"ג שהוא עשיר ה"ז פטור . וכיב"ז איתא בב"ב דף ח' הכל לכרי' פתיא ואפילו רבנן ולא אמרן אלא דלא נפקי באוכלוזא אבל נפקי באוכלוזא · רבנן לאו בני מיפק באוכלוזא נינהו . וכתב הנימוק"י דממילא פטורים מליתן מעות ג"כ לשכור אחר במקומו דכיון דמרא הפיסקא לא נעשה על מעות אלא על עשיית השמירה בעצמם · ות"ח פטורים מזה שוב א"צ ליתן מעות לקנות . וה"נ נצטוו על המינים ולא לפי עושר שאם אין לו המינים אין כופין ליתן מעות לקנות ומזה גם כן מבואר דבכפיה מיירי : זהב וכסף · כבר עמדו הראשונים ז"ל שכסף לא היה בא בנדבה אלא ממחצית השקל נעשה כל הנדרש לכסף · ולדברינו מיושב שפיר שגם

כסף

וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים׃ ה וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים וַעֲצֵי שִׁטִּים׃ ו שֶׁמֶן לַמָּאֹר בְּשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים׃ ז אַבְנֵי־שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים לָאֵפֹד וְלַחֹשֶׁן׃ ח וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם׃ ט כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי מַרְאֶה אוֹתְךָ אֵת תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן וְאֵת תַּבְנִית כָּל־כֵּלָיו וְכֵן תַּעֲשׂוּ׃ ס י וְעָשׂוּ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃

ת"א תחשים. שבת כח : ועשו לי מקדש. ערוכין ג כתובות קב שבועות טז : ככל אשר אני מראה. סנהדרין טז שבועות שם : ועשו ארון. יומא ג עב סוכה ה : אמתים וחצי. סנהדרין כט :

רש"י

וצבעו ירוק (יבמות ד מנחות מד) : וארגמן. צמר צבוע ממין צבע ששמו ארגמן : ושש. הוא פשתן : ועזים. נוצה של עזים לכך ת"א ומעזי דבר הבא מן העזים ולא עזים עצמן שתרגום של עזים עזיא : (ה) מאדמים. צבועות היו אדום לאחר עבודן : תחשים. (שבת כח) מין חיה ולא היתה אלא לשעה והרבה גוונים היו לה לכך מתרגם ססגונא ששׂ ומתפאר בגוונין שלו : ועצי שטים. ומאין היו להם במדבר פירש רבי תנחומא יעקב אבינו צפה ברוח הקדש שעתידין ישראל לבנות משכן במדבר והביא ארזים למצרים ונטעם וצוה לבניו ליטלם עמהם כשיצאו ממצרים : (ו) שמן למאר. שמן זית זך להעלות נר תמיד : בשמים לשמן המשחה. שנעשה למשוח כלי המשכן והמשכן לקדשו והוצרכו לו בשמים כמו שמפורש בכי תשא : ולקטרת הסמים. שהיו מקטירין בכל בקר ובקר כמו שמפורש בואתה תצוה ולשון קטרת העלאת קיטור ותמרות עשן : (ז) אבני שהם. שתים הוצרכו שם לצורך האפוד האמור בואתה תצוה : מלאים. על שם שעושין להם בזהב מושב כמין גומא ונותנין האבן שם למלאות הגומא קרויים אבני מלואים ומקום המושב קרוי משבצת : לאפד ולחשן. אבני השהם לאפוד ואבני המלואים לחשן וחשן ואפוד מפורשים בואתה תצוה והם מיני תכשיט : (ח) ועשו לי מקדש. ועשו לשמי בית קדושה : (ט) ככל אשר אני מראה אותך. (מנחות כט) כאן את תבנית המשכן המקרא הזה מחובר למקרא שלמעלה הימנו ועשו לי מקדש ככל אשר אני מראה אותך : וכן תעשו. (סנהדרין טז שבועות יד) לדורות אם יאבד אחד מן הכלים או כשתעשו לי כלי בית עולמים כגון שולחנות ומנורות וכיורות ומכונות שעשה שלמה כתבנית אלו תעשו אותם (תוספות שבת נח) ואם לא היה המקרא מחובר למקרא שלמעלה הימנו לא היה לו לכתוב וכן תעשו אלא כן תעשו והיה מדבר על עשיית אהל מועד וכליו : (י) ועשו ארון. כמין ארונות שעושים בלא רגלים עשוים כמין ארגז

העמק דבר

כסף בא בעשוי וכפיה ליתן כל א' מחצית השקל. מיהו יש לדעת דעיקר ק' המפרשים אינו אלא על השווי היאך נעשו הא לא נצרך לכסף אבל באמת בא גם כסף בנדבה כמבואר להלן ל"ה ה'. אלא לא בא לסוף למלאכת המשכן וניתותר כמו שניתותר גם זהב ויבואר להלן שם ובבכורות ד"ה ס"ד דהגמ' דגם מפקודי העדה נשאר תלין לבי גזא יע"ש : (ו) שמן למאר. ולא אמר ולשמן המשחה משום דהין שמן שנאכל לכל אדם היה מצוי ולא נצרך לעשות מזה חשבון הכפיה. משא"כ שמן למאור שהוא נעשה מתחלה בא"א מכל שמן זית לאכילה כאשר יבואר ריש פ' תצוה. והוא דבר יקר ואינו נמצא. ובזה נתיישב הא שמונה הכתוב שמן למאור ובשמים לקטרת הסמים בכלל מעשה המשכן יותר מחטים לסולת המנחות או בהמות לקרבן תמידים וכן מפורש במעשה המשכן שעשה בצלאל את לחם הפנים וא"כ נצרכו לסולת ולא נמנה כאן השמן אלא בשביל שהיה דבר יקר ואינו נמצא לקנות אלא בסגולת מלכים ועשירי עם. ועי' מש"כ עוד להלן ל"ה כ"ח ובשביל זה כתיב שנוי לשון בסדר הכתוב שם יע"ש : ולקטרת הסמים. סמים מיקרי בשמים כתושים ומעורבים כמו סמי רפואות וזהו קטרת שעל המזבח הזהב. משא"כ בשמים לשמן המשחה

וּמֵעַזֵּי: ה וּמַשְׁכֵּי דִדְכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵּי דְסַסְגּוֹנָא וְאָעֵי שִׁטִּין: ו מִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא בּוּסְמַיָּא לִמְשַׁח דְּרְבוּתָא וְלִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא: ז אַבְנֵי בוּרְלָא וְאַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא לְשַׁקָּעָא בְּאֵפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא: ח וְיַעַבְדוּן קֳדָמַי מַקְדַּשׁ וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בֵּינֵיהוֹן: ט כְּכֹל דִּי אֲנָא מַחֲזֵי יָתָךְ יַת דְּמוּת מַשְׁכְּנָא וְיַת דְּמוּת כָּל מָנוֹהִי וְכֵן תַּעַבְדוּן: י וְיַעַבְדוּן אֲרוֹנָא דְאָעֵי שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָא אוּרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָא פּוּתְיֵהּ

העמק דבר

המשחה היו שלמים וניכרים. לעולם שהם בשמים: (ז) לאפד ולחשן. בכל דבר הכהנה ומעשה הקדים הכתוב אפוד לחשן. ורק בסדר הבגדים ריש פרשה תצוה כתיב חשן ואפוד. וכ"ה במשנה יומא פ"ז ובכ"מ. והטעם יבואר להלן כ"ח ט"ו וכ"ב דמעלת החשן גדול מהאפוד וגם תכליתו רבה ממנו. אבל תכלית האפוד קודם בזמן בכ"מ לתכליה החושן ושם יבואר: (ח) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. פרש"י שהוא הבטחה. ומש"ה פי' דמקרא הסמוך ככל אשר אני וגו' מחובר לראש המקרא ועשו לי מקדש ככל אשר אני וגו' והוא דוחק וגם ק' לפי פי' תבנית המשכן ותבנית כל כליו היינו שראה צורת המשכן וכליו א"כ למאי כתיב במנורה ומזבח ביחוד שראה אלא למדתי פי' מקרא זה מדתניא בתוספתא מנחות פ"ז ר' יוסי אומר כל ז' ימי המלואי' כו' הה"א וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה' את משה היכן צוהו ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. והוא פלא מה השמיענו בזה ר"י וגם למאי ייחד זה המקרא יותר מכל הסדר. אלא ר' יוסי אינו מפרש מקרא זה להבטחה. דא"כ אינו כסדר הראוי כמש"כ אלא הוא צווי שיעשו באופן שיהא ושכנתי בתוכם. ואח"כ מפרש הכתוב היאך יהיו מעשיהם גורמים שיהא ושכנתי בתוכם. ככל אשר אני מראה אותך וגו'. והענין דכל פרטי המשכן מכוונים נגד כל פרטי עולם שברא היוצר ית' והוא שוכן בכלל העולם וצוה ה' שיעשו תואר כל העולם בבנין המשכן וכליו. והראה הקב"ה למשה תואר כל העולם כאשר יבואר במקרא הסמוך. ובזה שנכלל במשכן תואר העולם בכללו היה אפשר להשכין שכינת ה' שמה ואחר שכן נמצא כמה ענינים שפירש הכתוב שיהיה כך וכך. והיה נראה לנו שאינו אלא קיום הבנין בטוב כמו חמשים לולאות של היריעות היה נראה שאינו אלא כדי לחבר את היריעות ולפי זה אם לא היה א' מהם פרוף להקרס שלו אינו מזיק ומבטל קיום המשכן. אבל לא כן הדבר אלא כך ההכרח לפי בנין העולם שנעשו הלולאות נגדם דוקא חמשים לולאות פרופות להקרסים ואם יחסר א' מהם הרי אינו בתואר העולם ואינו יכול להיות השכינה בתוכם ובזו הקדמה יתיישב כמה ענינים בסדר עי' להלן פסוק כ"ו. ועתה פי' ר' יוסי דמשה ראה את כל המלאכה שלא חסר פרט קטן אחד כאשר צוה ה' את משה. והיכן צוה מפרש מהאי קרא ושכנתי בתוכם שיהא נעשה באופן שתהי' שכינתי בתוכם. ושם מבואר עוד: (ט) ככל אשר אני מראה וגו'. כל המקרא מיותר. שהרי מבאר והולך היאך לעשות. אלא משום שנופל כ"פ ספקות בכונת הדבר ואם יודע האדם נגד מה הוא בא יודע לכוין ביותר איך לעשות. ומזה הטעם כתיב אצל בצלאל וימלא אותו בחכמה ובתבונה ובדעת. ואי' במדרש שיודע היה בצלאל לצרף את האותיות שבהם נברא העולם בחכמה ותבונה ודעת. והכל כדי שידע לכוין המעשה. ובזה מובן עוד מה שנתקשה משה במעשה המנורה. ואי כמשמעו מה זה היה קשה לו והרי גם לדורות ובבית שני שלא עמדו בסוד ה' כבצלאל מכ"מ ידעו האיך לעשות המטרה. ותו הא משה לא עשה בעצמו אלא אמר הפרשה כדבר ה'. אלא הפי' לא ידע לכוין פרטי המנורה נגד מה מכוין כל פרט. ובצלאל ידע ובא הכתוב לומר ככל אשר אני מראה אותך תבנית המשכן. היינו העולמות שהן תבנית המשכן ותבנית כל כליו המפורשים איך המה נעשים. אבל לא ראה משה את המשכן וכל כליו למעלה. זולת המנורה ומזבח. במנורה כתיב, וראה ועשה בתבניתם אשר אתה מראה בהר. משום שנתקשה משה לכוין כל פרט ע"כ הראהו הקב"ה המנורה בצורתה ולמדהו פרטי התבנית שבעולם שנגד פרטי המנורה. ומש"ה כתיב שם בלשון מוקשה לפי דרך הלשון. גביעיה כפתוריה ופרחיה ממנה יהיו. וכן עוד שם ובמנורה ארבעה גביעים משוקדים כפתוריה ופרחיה. והיה ראוי לכתוב שיהיו כפתורים ופרחים ולא כדבר הידוע. אלא משום שראה משה צורת המטרה ולא בא הכתוב אלא להזהיר שיהיו ממנה דוקא ויהיו משוקדים כמו שיבא שם. וכן במזבח לא נתפרש כמה דברים הכרחים וגם הלשון קשה שם כמו שיבא מש"ה כתיב כאשר הראה אותך וגו' וכמו שיבואר במקומו: וכן תעשו. גם העושים יעשו הפעולה נגד התבנית שהן העולמות המכוונים. וכאשר באמת ידע בצלאל הכל. והודיע להעושים במלאכת הקודש לפי הנדרש לכל א' לדעת. ורק בזה האופן היה ראוי להשרות השכינה במשכן. וכן במקדש ראשון כתיב בחירם שהיה מלא בחכמה ובתבונה ובדעת ע"כ היתה השכינה שורה בו משא"כ במקדש שני היה חסר לעושיה ידיעה זו. מש"ה אע"ג שעשו כל כלי כדין מכ"מ היה חסר

השראת

יא וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ תְּצַפֶּנּוּ
וְעָשִׂיתָ עָלָיו זֵר זָהָב סָבִיב׃ יב וְיָצַקְתָּ לּוֹ אַרְבַּע
טַבְּעֹת זָהָב וְנָתַתָּה עַל אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי
טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הָאֶחָת וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ
הַשֵּׁנִית׃ יג וְעָשִׂיתָ בַדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם
זָהָב׃ יד וְהֵבֵאתָ אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת
הָאָרֹן לָשֵׂאת אֶת־הָאָרֹן בָּהֶם׃ טו בְּטַבְּעֹת הָאָרֹן
יִהְיוּ הַבַּדִּים לֹא יָסֻרוּ מִמֶּנּוּ׃ טז וְנָתַתָּ אֶל־הָאָרֹן
אֵת הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ׃ שני יז וְעָשִׂיתָ כַפֹּרֶת

ת"א זר. יומא עב: בטבעת. שם עב: לא יסרו. שם מכות כב:

רש"י

שקורין אישקרי"ן (שריין. שראנק). יושב על שוליו: (יא) מבית ומחוץ תצפנו. (יומא עב) ג' ארונות עשה בצלאל ב' של זהב וא' של עץ ד' כתלים ושולים לכל אחד ופתוחים מלמעלה. נתן של עץ בתוך של זהב ושל זהב בתוך של עץ וחפה שפתו העליונה בזהב נמצא מצופה מבית ומחוץ (שם. תנחומא שיר רבה): זר זהב. כמין כתר מוקף לו סביב למעלה משפתו שעשה הארון החיצון גבוה מן הפנימי עד שעלה למול עובי הכפרת ולמעלה הימנו משהו וכשהכפרת שוכב על עובי הכתלים עולה הזר למעלה מכל עובי הכפרת כל שהוא והוא סימן לכתר תורה: (יב) ויצקת. לשון התכה כתרגומו: פעמתיו. כתרגומו זויתיה. ובזויות העליונות סמוך לכפרת היו נתונות שתים מכאן ושתים מכאן לרחבו של ארון והבדים נתונים בהם וארכו של ארון מפסיק בין הבדים אמתים וחצי בין בד לבד שיהיו שני בני אדם הנושאין את הארון מהלכין ביניהם וכן מפורש במנחות בפ' שתי הלחם: ושתי טבעת על צלעו האחת. הן הן ד' טבעות שבתחלת המקרא ופירש לך היכן היו והוי"ו זו יתירה היא ופתרונו כמו שתי טבעות ויש לך לישבה כן ושתי מן הטבעות האלו על צלעו האחת: צלעו. צדו: (יג) בדי. מוטות: (טו) לא יסרו ממנו. (יומא שם) לעולם: (טז) ונתת אל הארן. כמו בארון: העדת. התורה שהיא לעדות ביני וביניכם שצויתי אתכם מצות הכתובות בה: (יז) כפרת. כסוי על הארון שהיה פתוח מלמעלה ומניחו עליו כמין דף:

העמק דבר

השראת שכינה: (יא) ומחוץ תצפנו. הארון של העצי שטים היה אמתים וחצי ארכו וגו' א"כ הצפוי שמבחוץ לבד מדה זו. ועל הצפוי של מבחוץ היינו הארון החיצוני היה זר זהב יוצא למעלה מקומת אמה וחצי של הארון ובזה היה הכפרת שהוא אמתים וחצי ארכה ואמה וחצי רחבה מונח על הארון של עץ והארון החיצוני של זהב עם הזר היה יוצא ממנו למעלה: (יב) על ארבע פעמותיו. פרש"י זויות העליונות. והרמב"ן הקשה דא"כ היה הארון בשעת משאו למטה מכתפי הנושאין. וזה אינו נוח למשא וגם אינו לכבוד להכי פי' הרמב"ן שהיו הטבעות בזויות למטה ממש סמוכים למושב הארון. והפלא על קדוש ה' הרמב"ן ז"ל דבפי' אי' בשבת דצ"ב על הארון דהוי במשאו תילתא מלעיל ותרי תילתי מלתחת. הרי שהיו הבדים והטבעות בשליש מלמעלה. ותו הא ביומא דף נ"ד איתא דהבדים היו דוחקין ויוצאין בפרכת ונראין כשני דדי אשה שנאמר בין שדי ילין. ואי היו מונחין על המושב של הארון היאך נראין כשני דדי אשה. אלא כפרש"י והוי כשני דדי אשה בשליש הגוף מלמעלה: ושתי טבעות וגו'. פרש"י וכן הרמב"ן דהוי"ו מיותר. ופתרונו כמו שתי טבעות וגו'. ובאמת היה נראה בפשוטו כמש"כ הא"ע שהיו שמונה טבעות וכ"כ בתוס' יומא דע"ב מזה הדיוק. ובזה היה מתיישב רומיא דקראי דלהלן ל"ז ה' כתיב במעשה בצלאל ויבא את הבדים בטבעות על צלעות הארון לשאת את הארון. מבואר דבצלאל הביא את הבדים וכמו שיבואר בסמוך דהכי דייק קראי דנושא. והרי בשעת הקמת המשכן כתיב ויקח ויתן את העדות אל הארון וישם את הבדים על הארון מבואר דמשה עשה כן. אלא שני מיני בדים ושמנה טבעות. היינו ד' טבעות בשליש העליון למשא וכדאי'
בשבת

ואמתא ופלגא רומיה : יא ותחפי יתיה דהב דכי מגיו ומברא תחפיניה ותעביד עלוהי דיר דדהב סחור סחור: יב ותתיך ליה ארבע עזקן דדהב ותתן על ארבע זויתיה ותרתין עזקן על סטריה חד ותרתין עזקן על סטריה תנינא : יג ותעביד אריחי דאעי שטין ותחפי יתהון דהבא : יד ותעיל ית אריחיא בעזקתא על סטרי ארונא למיטל ית ארונא בהון : טו בעזקת ארונא יהון אריחיא לא יעידון מניה : טז ותתן בארונא ית סהדותא די אתן לך : יז ותעביד כפורתא דדהב דכי תרתין

העמק דבר

בשבת · ואותם הבדים הביא בצלאל כמבואר בקרא לשאת את הארון · ועוד היו טבעות למעלה ממש ובהם היו הבדים בולטין כשני דדי אשה שהן גבוהין עשרה טפחים מיהת · ואותן הטבעות שם משה אחר נתינת העדות (א) · זה היה נראה לפי הפשט · אבל סוגיא דעלמא אינו כן · חדא דבברייתא דמלאכת המשכן שהביא הרמב"ן ותו' מבואר שלא היה אלא ארבע טבעות · ותו דאי איתא דהוי שני מיני בדים אינו מובן כלל סוגיא דיומא שם דרמי ריב"א כתיב בטבעות הארון יהיו הבדים לא יסורו ממנו · וכתיב והובא את בדיו בטבעות הא כיצד נתפרקין ואינם נשמטין · והנה הגמ' של והובא את בדיו דכתיב במזבח ודאי תמוה · ואפילו לגמ' רש"י שהביא מקרא והבאת דכתיב בארון ג"כ אינו מובן מאי רומיא הא והבאת כתיב בבדי הנשיאה · ולא יסורו ממנו אפשר דכתיב בטבעות העליונות שהם לכבוד · ותו דבמנחות דצ"ח ב' מבואר דלמד הגהת הבדים שנראים כדדי אשה מהבדים למשא · אלא פשוט לחז"ל דלא היה אלא שני בדים וארבע טבעות · וצ"ל דהאי וי"ו יתירא מלמדנו דלשתי תכליות באו הטבעות · חדא למשא וחדא לכבוד ישראל והווין כאלו הן ארבע טבעות · אבל באמת הן הן אחד · וכיב"ז אי' להלן כ"ז י"ד וי"ו יתירא ללמד ע"ז האופן יע"ש · ועדיין אינו מובן סוגיא דיומא הנ"ל מאי רמי ריב"א · הא והבאת כתיב בפעם הראשונה ואח"כ לא יסורו ממנו · אלא ה"פ דמקשה מסיפא דקרא דכתיב והבאת את הבדים בטבעות לשאת את הארון · משמע שלא באו אלא למשא ואחר שעמד במקומו לא נצרכו כלל והסירו אותם · דאל"ה אמאי כתיב לשאת את הארון · וע"ז רמי שפיר שהרי כתיב לא יסורו ממנו · ומשני דמתפרקין ואינם נשמטין · וא"כ היו מונחים בשעת משא בולטין מפני הגלדים בשוה · ובשעת עמידה היו זזין את הבדים לחוץ כדי שיראו כשני דדי אשה · והיה הצווי על בצלאל שיביא את הבדים כדי לשאת · פי' באופן שיהא ראוי לשאת · וכן עשה בצלאל · ומשה רבינו תיקן את הבדים באופן שיהיו נראין כשני דדי אשה · וזהו פי' וישם את הבדים על הארון · תיקן אותם על מתכונתם · והיינו דכתיב בס' במדבר בשעת מסע ושמו בדיו · שהכהנים תקנו אח"כ בשעת מסע שיהיו ראוים לנשיאה · ולזה כוונו התוס' ביומא שם אלא שיש שם טה"ד וכצ"ל אלא שהיו משוכין הבדים לצד חוץ כו' וה"ש מש"ה כתיב ושמו בדיו שיתקנו כדי לשאת · ומתיישב הכל · וע"ע להלן כ"ו ל"ג: (יד) והבאת את הבדים וגו' · המצוה על בצלאל בשעת מעשה הארון להביא את הבדים באופן שיהא ראוי למשא · וכן כתיב במזבח החיצון והובא את בדיו בטבעות · משא"כ בשלחן ובמזבח הפנימי לא כתיב אלא עשיית הבדים וטבעות ולא ההבאה · וכן במעשה כתיב בארון ובמזבח החיצון ויבא את הבדים בטבעות וגו' לשאת · ולא כתיב כן בשלחן ובמזבח הפנימי · ומש"ה גם להלן פ' פקודי בשעת הבאת המשכן כתיב את ארון העדות ואת בדיו את מזבח הנחשת את בדיו · ובשלחן ומזבח הפנימי לא כתיב שהביא בדיו · והיינו משום דבשני כלים אלו היו הבדים עם הכלים · ולהלן יבואר עוד שבשלחן ובמזבח הפנימי לא היה אפשר להביא הבדים אלא בשעת משא · אמנם בטעם הדבר נראה דבא להגיד לנו דכח הארון שהוא התורה · וכח מזבח החיצון שהוא עבודה ניטלים בכל דור ודור ממקום למקום היכן שישראל גולים · וע' מש"כ בס' דברים י' ח' בפי' המקרא לשאת את ארון ברית ה' · ותפלה במקום עבודה כידוע · משא"כ השלחן שבו כח מלוכת ישראל ומזבח הפנימי שבו כח כהונה כידוע ביומא דע"ב ב' שלשה זירים הן של מזבח זכה אהרן ונטלו של שלחן זכה דוד ונטלו · ושני כחות אלו אינם אלא כשישראל על מקומם בא"י והכלים משמשים בקדושה · וע"ע ס' במדבר ד' י"ד: על צלעות הארון · דייק הכתוב אשר בצלאל יביא באופן שיהא משני הצלעות בשוה כראוי למשא משא"כ בפ' פקודי גבי הקמה כתיב וישם את הבדים על הארון : (טו) בטבעות הארון וגו' · אריכות הלשון הוא · והיה ראוי לכתוב לשאת את הארון בהם לא יסורו ממנו · אלא משום דזה הוא לתכלית אחר כמש"כ לעיל : (טז) העדות · מלשון עד כפרש"י וגם מלשון

הרחב דבר

(א) ומזה מובן שלא כהראב"ע שכתב דעוד טבעות היו ברגלי הארון למטה לנוי . דא"כ אינו מתיישב היו דוישם משה את הבדים על הארון . וגם שלא כתוס' יומא הנ"ל שכתב וארבעה שהיו למטה או למעלה מאותן טבעות היו משימין בדים בשעת סלוק מסעות כו' וזה אינו אלא ודאי התחתונים למשא והעליונים לכבוד ואהבת ישראל :

זָהָב טָהוֹר אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכָּהּ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבָּהּ׃ יח וְעָשִׂיתָ שְׁנַיִם כְּרֻבִים זָהָב מִקְשָׁה תַּעֲשֶׂה אֹתָם מִשְּׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת׃ יט וַעֲשֵׂה כְּרוּב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה וּכְרוּב־אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה מִן־הַכַּפֹּרֶת תַּעֲשׂוּ אֶת־הַכְּרֻבִים עַל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו׃ כ וְהָיוּ הַכְּרֻבִים פֹּרְשֵׂי כְנָפַיִם לְמַעְלָה סֹכְכִים בְּכַנְפֵיהֶם עַל־הַכַּפֹּרֶת וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל־אָחִיו אֶל־הַכַּפֹּרֶת יִהְיוּ פְּנֵי הַכְּרֻבִים׃ כא וְנָתַתָּ אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל־הָאָרֹן מִלְמָעְלָה וְאֶל־הָאָרֹן תִּתֵּן אֶת־הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ׃ כב וְנוֹעַדְתִּי לְךָ שָׁם וְדִבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפֹּרֶת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים אֲשֶׁר עַל־אֲרוֹן הָעֵדֻת אֵת כָּל־אֲשֶׁר

ת"א כרבים. חגיגה יג: והיו הכרבים. סוכה ה: ופניהם איש. ב"ב צט: אל הכפרת. סוכה ה: ונועדתי לך. ר"ה לא סנהדרין ז הוריות יב:

רש"י

אמתים וחצי ארכה. כארכו של ארון ורחבה כרחבו של ארון ומונחת על עובי הכתלים ארבעתם ואע"פ שלא נתן שיעור לעוביה פרשו רבותינו שהיה עוביה טפח (סוכה ה): (יח) כרבים. דמות פרצוף תינוק להם: מקשה תעשה. שלא תעשם בפני עצמם ותחברם בראשי הכפרת לאחר עשייתם כמעשה צורפים שקורין שולדי"ן (לעטהען) אלא הטיל זהב הרבה בתחלת עשיית הכפרת והכה בפטיש ובקורנס באמצע וראשין בולטין למעלה וצייר הכרובים בבליטת קצותיו: מקשה. בטד"ין בלע"ז (געהאממערט). כמו (דניאל ה ו) דא לדא נקשן: קצות הכפרת. ראשי הכפרת: (יט) ועשה כרוב אחד מקצה. שלא תאמר שנים כרובים לכל קצה וקצה לכך הוצרך לפרש כרוב אחד מקצה מזה: מן הכפרת. עצמה תעשה את הכרובים זהו פירושו של מקשה תעשה אותם שלא תעשם בפני עצמם ותחברם לכפרת: (כ) פרשי כנפים. שלא תעשה כנפיהם שוכבים אלא פרושים וגבוהים למעלה אצל ראשיהם שיהא י' טפחים בחלל שבין הכנפים לכפרת כדאיתא בסוכה (דף ה): (כא) ואל הארן תתן את העדת. לא ידעתי למה נכפל שהרי כבר נאמר ונתת אל הארון את העדות ויש לומר שבא ללמד שבעודו ארון לבדו בלא כפרת יתן תחלה העדות לתוכו ואח"כ יתן את הכפורת עליו וכן מצינו כשהקים את המשכן נאמר (שמות מ כ) ויתן את העדות אל הארון ואחר כך ויתן את הכפרת על הארון מלמעלה: (כב) ונועדתי. כשאקבע מועד לך לדבר עמך אותו מקום אקבע למועד שאבא שם לדבר אליך: ודברתי אתך מעל הכפרת. ובמקום אחר הוא אומר (ויקרא א א)

העמק דבר

יעוד שהם מחברים את הקדוש ברוך הוא וישראל כ"י: (יח) שנים. שני מינעי. וכ"כ בפרשת ויקהל שני כרובים. והנה לפי הכלל ריש פרק שני שעירי' דבכל מקום דכתיב שני והוא מיותר דשתם רבים שנים והכא נמי סתם כרובים שנים. אלא שני שיהיו שוין זה כזה. ודאי הכי הוי מיהו בדבר אחד לא היו שוין. דלחדא היה צורת זכר ולחדא צורת נקבה כדמוכח ביומא דנ"ד א'. והיינו דכתיב שנים. דמשמע זוג כרובים א' זכר וא' נקבה (אח"כ מצאתי שרבינו בחיי כ"כ) ללמדנו דאהבה שבין ישראל לאביהם שבשמים שיבואר במקרא הסמוך הוא אהבת המשפיע והמושפע. שטבע היצירה מחייבם

אַמִּין וּפַלְגָּא אוּרְכַּהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא פּוּתְיַהּ: יח וְתַעְבֵּיד תְּרֵין כְּרוּבִין דִּדְהַב נְגִיד תַּעְבֵּיד יַתְהוֹן מִתְּרֵין סִטְרֵי כַּפּוּרְתָּא: יט וַעֲבֵיד כְּרוּבָא חַד מִסִּטְרָא מִכָּא וּכְרוּבָא חַד מִסִּטְרָא מִכָּא מִן כַּפּוּרְתָּא תַּעְבְּדוּן יַת כְּרוּבַיָּא עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי: כ וִיהוֹן כְּרוּבַיָּא פְּרִיסָן גַּדְפֵּיהוֹן לְעֵילָּא מַטְלִין בְּגַדְפֵּיהוֹן עַל כַּפּוּרְתָּא וְאַפֵּיהוֹן חַד לָקֳבֵיל חַד לָקֳבֵיל כַּפּוּרְתָּא יְהוֹן אַפֵּי כְרוּבַיָּא: כא וְתִתֵּן יַת כַּפּוּרְתָּא עַל אֲרוֹנָא מִלְּעֵילָּא וּבַאֲרוֹנָא תִּתֵּן יַת סַהֲדוּתָא דִּי אֶתֵּן לָךְ: כב וְאֶזַמֵּין מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן וַאֲמַלֵּיל עִמָּךְ מֵעִלָּוֵי כַּפּוּרְתָּא מִבֵּין תְּרֵין כְּרוּבַיָּא דִּי עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא יַת כָּל דִּי אֲפַקֵּיד

העמק דבר

מחייבם שכך הוטבע הבריאה שיהא המשפיע משתוקק להשפיע באהבה על המושפע ממנו · והמושפע עיניו תלויות תמיד להמשפיע · כך תשוקת של הקב"ה להשפיע תמיד ברכה באהבה על ישראל · וכלשון חז"ל בב"ר פ"כ אין תשוקתו של הקב"ה אלא על ישראל שנאמר ועלי תשוקתו · וישראל עיניהם תלויות רק להקב"ה: (יט) ועשה כרוב וגו' · אלו היה זה המקרא רק ביאור מקרא הקודם · תיבת ועשה מיותר · וכמו במעשה להלן ל"ז ח' מתחיל כרוב וגו' וגם שנוי לשון בסיפיה דקרא מן הכפרת תעשו בל"ר משונה מכל הענין · אלא יש בזה הוספה · שיעשה כאחד כרוב אחד מקצה מזה וכרוב וגו' · ולא שיעשה תחלה זה הכרוב ואח"כ השני · ואלו היו שני הכרובים בגד אחד היה אפשר לבע"מ אחד להקים כאן וכאן עד שיגמרו שניהם כאחד · אבל כאשר המה על שני קצותיו הוא מן הנמנע ע"כ פירש הכתוב תעשו את הכרובים על שני קצותיו שיהא אחד עומד מזה ואחד מצד השני ויהיו נזהרים להוציא שני הכרובים כאחד · ובא ללמדנו בזה שמתחלת הבריאה שאז חל עליו ית' שם משפיע היה במחשבתו בשביל ישראל מקבלי השפעה ביחוד · וכידוע הדרש בראשית ברא וגו' בשביל ישראל שנקראו ראשית · וע' להלן פ' ויקהל במעשה · שע"פ נס נעשה ע"י בצלאל לבדו · והוא חביבות יותר: (כ) איש אל אחיו · להורות על האהבה העזה · כמו שהחתן מביט על הכלה והנה בראייתה (א): אל הכפרת וגו' · ללמדנו דהבטת הקב"ה וישראל יחד אל התורה שבארון וזה מבואר דקוב"ה וישראל ואורייתא חד הוא כ"י: (כא) ונתת את הכפרת על הארון מלמעלה ואל הארון וגו' · לא בא הכתוב לבאר הסדר איך שיגיע כל דבר לתכליתו · דא"כ להיפך מיבעי דמתחלה נתינת הלוחות בארון ואח"כ נתינת הכפרת על הארון · ותו הא כבר כתיב ונתת אל הארון וגו' · אלא לא בא מקרא זה כ"א ללמד שתהא הכפרת על הארון למעלה · ועדיין אין הלשון מדויק כלל על הארון מלמעלה · ועוד

הרבה דיוקים הכל יבא עה"כ להלן כ"ו ל"ד בדלות ה': ואל הארון תתן את העדות. אתה בעצמך ולא ע"י שלוחך כמו כל הקמת המשכן וכ"כ להלן מ' כ' · והנה לפי פשטו · העדות היינו הלוחות והכי מבואר במעשה שם · והא דכתיב שלא כסדרן אמרו ע"ז בירושלמי שקלים פ"ו ה"א שאין מוקדם ומאוחר בתורה · ואי' שם דר' מאיר מפרש דמרומז כאן על הס"ת שניתן אח"כ בארון · וזהו כונה שניה שלמדנו מן הסדר: (כב) ונועדתי לך שם · היינו קביעות מועד לדבור כפרש"י · ואינו כמו הכתוב להלן כ"ט מ"ג ונועדתי שמה לבני ישראל · דשם משמעו גלוי שכינה בשביל כבוד ישראל · וכדהניא בת"כ ויקרא פ' ב' רא"א ונועדתי שמה לב"י עתיד אני להיות ועד ולהתקדש בהם · אבל כאן ונועדתי לך משמעו לדברות וכמו הכתוב שמה אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם · ומש"ה כתיב ונועדתי מלא ושם כתיב חסר אלא משום דכאן משמעו היעוד באופן מלא היותר אפשר מלא כבוד אור פני ה' · משא"כ שם לא היה לכלל ישראל יעוד מלא: ודברתי אתך · אם נפרש שהוא ביאור על ונועדתי כדי שיהא הדבור · היה ראוי לכתוב לדבר · וגם אליך מיבעי כלשון המקרא שם אשר אועד לכם שמה לדבר אליך · אלא הוא דבר בפ"ע · וכאשר יבואר במ' במדבר ס"פ נשא פי' המקרא ובבוא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו שהיו שני אופני דברות · פרשה מתורה שבכתב בזה כתיב בכ"מ אליך או אליו · דבזה לא דבר משה מאומה אלא האזין והקשיב דבר ה' אליו ועוד היה דבור בתורה שבע"פ בזה כתיב אתך שמשה היה ג"כ מדבר וחוקר · ובזה האופן לא היה יעוד · וא"כ פי' הכתוב כאן ונועדתי לך שם היינו לדבר אליו תורה שבכתב ודברתי אתך היינו משנה והלכות שבע"פ בלי יעוד: מבין שני הכרובים אשר על ארון העדות · ובס"פ נשא כתיב וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת אשר על ארון העדות מבין שני הכרובים · היינו שמה שהיה יותר

הרחב דבר

(א) והנה בבית הבחירה כתיב בכרובים בשעה שלמה והעמידם מצד הארון ופניהם לבית. וכבר דרשו הז"ל במס' ב"ב דצ"ט ואמרו כאן בזמן שישראל עושין רצונו ש"מ כאן בזמן שאין ישראל עושין רצ"מ. ופי' רבב"מ בנתהפך עפ"י נס. וזה המוה שהרי כתיב בשעה שהעמיד שלמה את הכרובים וגו"פ אשר מיד ה' עלין השכיל לעשות כן אלא פי' אין עושין רצ"מ הוא

אֲצַוֶּה אוֹתְךָ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ כג וְעָשִׂיתָ שֻׁלְחָן
עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי
קֹמָתוֹ׃ כד וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר וְעָשִׂיתָ לּוֹ זֵר
זָהָב סָבִיב׃ כה וְעָשִׂיתָ לּוֹ מִסְגֶּרֶת טֹפַח סָבִיב
וְעָשִׂיתָ זֵר־זָהָב לְמִסְגַּרְתּוֹ סָבִיב׃ כו וְעָשִׂיתָ לּוֹ
אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וְנָתַתָּ אֶת־הַטַּבָּעֹת עַל
אַרְבַּע הַפֵּאֹת אֲשֶׁר לְאַרְבַּע רַגְלָיו׃ כז לְעֻמַּת
הַמִּסְגֶּרֶת תִּהְיֶיןָ הַטַּבָּעֹת לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת
אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ כח וְעָשִׂיתָ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים
וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב וְנִשָּׂא־בָם אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ כט וְעָשִׂיתָ
קְּעָרֹתָיו וְכַפֹּתָיו וּקְשׂוֹתָיו וּמְנַקִּיֹּתָיו אֲשֶׁר יֻסַּךְ

הקו"ף דגושה. מ"ש.

ת"א ועשית לו. סוכה ה: ועשית קערתיו. מנחות לו:

רש"י

וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר זה המשכן מחוץ לפרכת נמצאו שני כתובים מכחישין זה את זה בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם (במדבר ז פט) ובבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת וגו' משה היה נכנס למשכן וכיון שבא בתוך הפתח קול יורד מן השמים לבין הכרובים ומשם יוצא ונשמע למשה באהל מועד: ואת כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל. הרי וי"ו זו יתירה וטפלה וכמוה הרבה במקרא וכה תפתר ואת אשר אדבר עמך שם את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל הוא: (כג) קמתו. גובה רגליו עם עובי השלחן (פסחים קט): (כד) זר זהב. סימן לכתר מלכות שהשלחן שם עושר וגדולה כמו שאומרים שלחן מלכים: (כה) מסגרת. כתרגומו גדנפא ונחלקו חכמי ישראל בדבר. י"א למעלה היתה סביב לשולחן כמו לבזבזין שבשפת שלחן שרים וי"א למטה היתה תקועה מרגל לרגל בארבע רוחות השלחן ודף השלחן שוכב על אותה מסגרת: ועשית זר זהב למסגרתו. הוא זר האמור למעלה ופירש לך כאן שעל המסגרת היתה: (כז) לעמת המסגרת תהיין הטבעת. ברגלים תקועות כנגד ראשי המסגרת: לבתים לבדים. אותן טבעות יהיו בתים להכניס בהן הבדים: לבתים. לצורך

העמק דבר

מגולגל הוא יותר נעלה ובאמת היה הקול יוצא מבין שני הכרובים אבל לא שמע אלא שהיה יוצא מעל הכפרת בכלל והבין שהוא מבין שני הכרובים: את כל אשר אצוה וגו'. לפנינו כתיב את. ולפני רש"י ורמב"ע היה כתוב בס"ת ואת (וידוע שנמצא כת"י פרש"י להיפך). ועיקר דברים אלו נראין מיותר. ובא להוסיף איזה דבר. ולפי הנוס' את קאי על אותו מאמר ודברתי אתך. ומתפרש כמו שביארנו בס' במדבר ט"ז כ"ג. שיש שני אופני תורה שבע"פ. חדא הלכות המקובלות מהקב"ה. שנית מה שהעלה משה בעמלו ובסיעתא דשמיא. וכן הפי' כאן ודברתי אתך וגו' את כל אשר אצוה וגו' אפילו סיעתא דשמיא מה שהעלה בפלפולך והי' מאותו מקום לכוין לאמתה של תורה. ולפי הנוס' ואת' הוא דבר בפ"ע ומתפרש כמו בס' דברים י"א י"ח ודבר אליהם את כל אשר אצונו. והיינו דברות לשעה. וכן כאן הוסיף הקב"ה לבד דברות התורה שבכתב ושבע"פ. היה עוד דברות לשעה. וכמש"כ ס"פ נשא: (כה) ועשית זר זהב.

הרחב דבר

הוא כמו דאיתא בברכות דל"ה ב' בהא דכתיב ואספת דגנך מיירי בזמן שאין ישראל עושין רצ"מ. ועי' בתוס'. וגם בזה תמוה

יָתָךְ לְוַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כג וְתַעְבֵּיד פָּתוֹרָא דְאָעֵי שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין אוּרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא פּוּתְיֵהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָא רוּמֵיהּ: כד וְתַחֲפֵי יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי וְתַעְבֵּיד לֵיהּ דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר: כה וְתַעְבֵּיד לֵיהּ גְּדַנְפָא רוּמֵיהּ פּוּשְׁכָּא סְחוֹר סְחוֹר וְתַעְבֵּיד דֵּיר דִּדְהַב לִגְדַנְפֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר: כו וְתַעְבֵּיד לֵיהּ אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּין יַת עִזְקָתָא עַל אַרְבַּע זָוְיָתָא דִּי לְאַרְבַּע רַגְלוֹהִי: כז לָקֳבֵיל גְּדַנְפָא תֶּהֱוְיָן עִזְקָתָא לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא לְמִיטַּל יַת פָּתוֹרָא: כח וְתַעְבֵּיד יַת אֲרִיחַיָּא דְאָעֵי שִׁטִּין וְתַחֲפֵי יַתְהוֹן דַּהֲבָא וִיהוֹן נָטְלִין בְּהוֹן יַת פָּתוֹרָא: כט וְתַעְבֵּיד מְגִיסוֹהִי וּבָזִיכוֹהִי וְקַסְוָתֵיהּ

רש"י

בתים: לבדים. כתרגומו לאתרא לאריחיא: (כח) ונשא בם. לשון נפעל יהיה נשא בם את השלחן: (כט) ועשית קערתיו וכפתיו. קערותיו זה הדפוס שהיה עשוי כדפוס הלחם והלחם היה עשוי כמין תיבה פרוצה משתי רוחותיה שולים לו למטה וקופל מכאן ומכאן כלפי מעלה כמין כותלים ולכך קרוי לחם הפנים שיש לו פנים רואין לכאן ולכאן לצדי הבית מזה ומזה ונותן ארכו לרחבו של שלחן וכותליו זקופים כנגד שפת השלחן והיה עשוי לו דפוס זהב ודפוס ברזל בשל ברזל הוא נאפה וכשמוציאו מן התנור נותנו בשל זהב עד למחר בשבת שמסדרו על השלחן ואותו דפוס קרוי קערה: וכפתיו. בזיכין שנותנין בהם לבונה שתים היו לשני קומצי לבונה שנותנין על שתי המערכות שנאמר (ויקרא כד ז) ונתת על המערכת לבונה זכה: וקשותיו. הן כמין חצאי קנים חלולים הנסדקין לארכן דוגמתן עשה של זהב ומסדר ג' על ראש כל לחם שיהא לחם האחד על גבי אותן הקנים ומבדילין בין לחם ללחם כדי שתכנס הרוח ביניהם ולא יתעפשו ובלשון ערבי כל דבר חלול קרוי קנו"א: ומנקיתיו. תרגומו ומכילתיה הן סניפים כמין יתדות זהב עומדין בארץ וגבוהים עד למעלה מן השלחן הרבה כנגד גובה מערכת הלחם ומפוצלים ששה (הרא"ם גורס חמשה) פצולים זה למעלה מזה וראשי הקנים שבין לחם ללחם סמוכין על אותן פצולין כדי שלא יכבד משא הלחם העליונים על התחתונים וישברו ולשון מכילתיה סובלותיו כמו נלאיתי הכיל. אבל לשון מנקיות איני יודע איך נופל על סניפין ויש מחכמי ישראל אומרים (מנחות צז) קשותיו אלו סניפין שמקשין אותו ומחזיקים אותו שלא ישבר: ומנקיותיו. אלו הקנים שמנקין אותו שלא יתעפש אבל אונקלוס שתרגם מכילתיה היה שונה כדברי האומר מנקיות הן סניפין: אשר יסך בהן. אשר יכוסה בהן ועל קשותיו הוא

העמק דבר

לפי הפשט המה שני זרים וכן פי' הספורנו והא דאית' ביומא דע"ב ג' זרים הן כו' ומונה של שלחן א' · היינו משום דמכ"מ חד ענין הוא · ושני הזרים באו לרמז על המלוכה · וזר שעל השלחן עצמו מרמז על גוף המלוכה שנושא כתר· וזר שעל המסגרת בא לרמז על עושר המלכות ושפע פרנסה שמביא ע"י השגחתו · ומש"ה בא על המסגרת שבתוך המסגרת היה לחה"פ שמביא ברכה ופרנסה בא"י כמש"כ בפ' אמור: (כו) על ארבע הפאות אשר לארבע רגליו. לא נתבאר במפרשי' מהו הפאות · רק הא"ע כ' מזרח מערב צפון ודרום · ותמוה דא"כ משמע דבכל רגל היו ד' טבעות לארבע פאותיה · אלא עיקר פי' פאות הוא מלשון גמ' עירובין די"א ב' · פאה מתרם לענין כלאים · ופרש"י קליעת זמורה המתוחה מקונדס לחבירו · וה"נ משמעו מוט המחבר שתי רגלי השלחן · והיה להשלחן ארבע פאות שתים לאורך השלחן ושתים לרחבו · והא דלא כתיב שיעשה פאות לא קשה כמו שלא קשה להלן כ"ו כ"ד אל הטבעת האחת ולא כתיב שיעשה טבעת · וכבר עמד ע"ז הרמב"ן שם · אבל הישוב ע"ז משום דלא נזכר בתורה אלא כל פרט שנוכוין נגד איזה ענין בבריאת שו"א · וכמש"כ לעיל · והטבעת וכן הפאות שבשלחן לא באו אלא לצורך המלאכה שיהא עומד יפה · ולפי דברינו לא היו הטבעות ברגלי השלחן בקצות כלל אלא טבעת אחת באמצע הפאה באורך וברוחב השלחן והיו ארבעה בדים וניטל בשמונה ב"א · ומש"ה לא היה אפשר להביא את הבדים בטבעות שלא בזמן המשא · שהרי לא ינוח בטוב על טבעת אחת עד שעת המשא ואז היה מונח על הכתפות · ופ"ע להלן כ"ז ז': (כט) קערותיו · בדה"א כ"ח קורא אותם מזרקות · משום שהיו כמזרקות: וכפותיו · שם קורא אותם כפורי · שהמה עשוין כמין כפור שמכפרין בו האצבע שטבול בדם: ומנקיותיו · שם קורא אותם מזלגותיו למדנו מזה דקשות הן העומדים מן הצד · והמנקיות הן המזלגות שתופסין את הלחם כמזלג · ומנקה את הלחם מן העפוש שממהר לחם חם להתעפש כדאי' בפסחים ד"ז: אשר יסך בהן · במנקיות מכסה את הלחם ועל דבר סדור הכלים הללו במקרא יבואר

הרחב דבר

תמוה שהרי בפי' כתיב והיה אם שמע תשמעו וגו' וכל הענין וע"ז מסיים המקרא ואספת דגנך. אלא הכונה כמש"כ בספר

בָּהֵן זָהָב טָהוֹר תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ ל וְנָתַתָּ עַל־הַשֻּׁלְחָן לֶחֶם פָּנִים לְפָנַי תָּמִיד׃ פ שלישי לא וְעָשִׂיתָ מְנֹרַת זָהָב טָהוֹר מִקְשָׁה תֵּיעָשֶׂה הַמְּנוֹרָה יְרֵכָהּ וְקָנָהּ גְּבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמֶּנָּה יִהְיוּ׃ לב וְשִׁשָּׁה קָנִים יֹצְאִים מִצִּדֶּיהָ שְׁלֹשָׁה ׀ קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הָאֶחָד וּשְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הַשֵּׁנִי׃ לג שְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפֶרַח וּשְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפָרַח כֵּן לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־הַמְּנֹרָה׃ לד וּבַמְּנֹרָה אַרְבָּעָה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ׃ לה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת

ת"א ונתת על. מנחות לו: לחם פנים. שם עו: ועשית מנרת. סוכה ג מנחות כח עקידה שער א: מקשה. מנחות פח: ובשה. שם כח: שלשה גבעים. שם: ארבעה גבעים. יומא כב מנחות שם:

רש"י

אומר אשר יוסך שהיו עליו כמין סכך וכסוי וכן במקום אחר הוא אומר (במדבר ד ז) ואת קשות הנסך וזה וזה יוסך והנסך לשון סכך וכסוי הם: (ל) לחם פנים. שהיה לו פנים כמו שפירשתי ומנין הלחם וסדר מערכותיו מפורשים באמור אל הכהנים: (לא) מקשה תיעשה המנורה. שלא יעשנה חוליות ולא יעשה קניה ונרותיה איברים איברים ואחר כך ידביקם כדרך הצורפים שקורין שולדי"ן אלא כולה באה מחתיכה אחת ומקיש בקורנס וחותך בכלי האומנות ומפריד הקנים אילך ואילך: מקשה. תרגומו נגיד לשון המשכה שממשיך את האברים מן העשת לכאן ולכאן בהקשת הקורנס ולשון מקשה מכת קורנס בטד"ין בלע"ז (געהאממערט) כמו (דניאל ה ו) דא לדא נקשן: תיעשה המנורה. (תנחומא) מאליה לפי שהיה משה מתקשה בה. אמר לו הקב"ה השלך את הככר לאור והיא נעשית מאליה לכך לא נכתב תעשה (מנחות כט): ירכה. היא הרגל של מטה העשוי' כמין תיבה ושלשה רגלים יוצאין הימנה ולמטה: וקנה. הקנה האמצעי שלה העולה באמצע הירך זקוף כלפי מעלה ועליו נר האמצעי עשוי כמין בזך לצוק השמן

העמק דבר

להלן ל"ז ט"ז ברצות ה׳ · ולשון קטרותיו וגו׳ הידועות הוא ע"פ מעשה לה"פ שמוכרח לכלים הללו: (לא) מנרת · את המנורה מיבעי · והכי כתיב במעשה ויעש את המנורה זהב טהור · אלא מנורת היא מחוברת ונסמכת לטהור · וכמו שהיה כתוב מנורת טהור זהב טהור · והיינו דכתיב כ"פ מנורה הטהורה · ולא משום שהיתה של זהב טהור כפרש"י להלן ל"א ח׳ · אלא משום שתכונתה בעצם טהורה · והכונה שאינה מאירה כראוי אלא כשהדור טהור במעשיו · ומש"ה בבית שני אחר שנתקלקל הדור וכבה המנורה · וגם

הרחב דבר

דברים שם וככ"מ שישראל ניזונים בזכות המיוחד להם לפני ה׳. ויש בזה שני אופנים. וכמו מלכותא דארעא שמפרנס כל המון עמו בשביל שעובדים את אדמת ארצו ומהם מעט משרתי המלוכה. ואלו בעצמם מטריחים בתקון מזונותם ולפי מזלם ג"כ. ועוד מפרנס המלך אנשי חילו מגנזי המלוכה בשביל שתופסים החרב בשביל שמירת כבוד מלכותו. ואלו אין עוסקים כמעט כלל בהכנת פרנסתם. וידוע שהמלך אוהב ביותר אנשי חילו בעלי מלחמתו ואינו בוש לדבר בעת הצורך עם איש מלחמה משא"כ

*

וּמְכִילָתֵיהּ דִּי יִתְנְסֵךְ בְּהוֹן דִּדְהַב דְּכֵי תַּעְבֵּיד יָתְהוֹן׃ ל וְתִתֵּן עַל פָּתוֹרָא לְחֵם אַפַּיָּא קֳדָמַי תְּדִירָא׃ לא וְתַעְבֵּיד מְנָרְתָא דִּדְהַב דְּכֵי נְגִיד תִּתְעֲבֵיד מְנָרְתָא שִׁדַּהּ וּקְנַהּ כַּלִּידָהָא חֵזוּרָהָא וְשׁוֹשַׁנָּהָא מִנַּהּ יְהוֹן׃ לב וְשִׁתָּא קְנִין נָפְקִין מִסִּטְרָהָא תְּלָתָא קְנֵי מְנָרְתָא מִסִּטְרַהּ חַד וּתְלָתָא קְנֵי מְנָרְתָא מִסִּטְרַהּ תִּנְיָנָא׃ לג תְּלָתָא כַלִּידִין מְצַיְּרִין בְּקַנְיָא חַד חֵזוּר וְשׁוֹשָׁן וּתְלָתָא כַלִּידִין מְצַיְּרִין בְּקַנְיָא חַד חֵזוּר וְשׁוֹשָׁן כֵּן לְשִׁתָּא קְנִין דְּנָפְקִין מִן מְנָרְתָא׃ לד וּבִמְנָרְתָא אַרְבְּעָא כַלִּידִין מְצַיְּרִין חֵזוּרָהָא וְשׁוֹשַׁנָּהָא׃ לה וְחֵזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ וְחֵזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין

רש"י

לתוכו ולתת הפתילה : גביעיה . הן כמין כוסות שעושין מזכוכית ארוכים וקצרים וקורין להם מדרי"נש ואלו עשויין מזהב ובולטין ויוצאין מכל קנה וקנה כמנין שנתן בהם הכתוב ולא היו בה אלא לנוי : כפתריה · כמין תפוחים היו עגולין סביב בולטין סביבות הקנה האמצעי כדרך שעושין למנורות שלפני השרים וקורין להם פומי"לש (אעפפעלפערמיג) ומנין שלהם כתוב בפרשה כמה כפתורי' בולטין ממנה וכמה חלק שבין כפתור לכפתור: ופרחיה . ציורין עשויין בה כמין פרחין : ממנה יהיו · הכל מקשה יוצא מתוך חתיכת העשת ולא יעשם לבדם וידבקם : (לב) יצאים מצדיה · לכאן ולכאן באלכסון נמשכים ועולין עד כנגד גובהה של מנורה שהוא קנה האמצעי ויוצאין מתוך קנה האמצעי זה למעלה מזה התחתון ארוך ושל מעלה קצר הימנו והעליון קצר הימנו לפי שהיה גובה ראשיהן שוה לגובהו של קנה האמצעי שממנו יוצאים הששה קנים : (לג) משקדים · כתרגומו מצויירין היו כדרך שעושין לכלי כסף וזהב שקורין נייל"ר : ושלשה גבעים · בולטין מכל קנה וקנה : כפתר ופרח · היה לכל קנה וקנה : (לד) ובמנרה ארבעה גבעים · בגופה של מנורה היו ארבעה גביעים אחד בולט בה למטה מן הקנים והג' למעלה מן יציאת הקנים היוצאין מצדיה : משקדים כפתריה ופרחיה . (יומא נב) זה אחד מחמשה מקראות שאין להם הכרע אין ידוע אם גביעים משוקדים או משוקדים כפתריה ופרחיה : (לה) וכפתר תחת שני הקנים · מתוך הכפתור

העמק דבר

לפי אשר יבואר תכלית המנורה הוא להאיר כח הפלפול וחדושי תורה שיבא ע"ד האמת · ומאז שהדור לא זכה ונכבה המנורה נעשה תורה לשתי תורות כידוע : גביעיה כפתריה ופרחיה · הידועים ע"פ מראה צורת המנורה כמו שמסיים וראה ועשה וגו' · וכמש"כ לעיל ט' ובסמוך מקרא מ' : (לג) משקדים · ידוע בגמ' יומא דנ"ב שנסתפקו במקרא דלהלן ובמנורה ארבעה גביעים משקדים כפתוריה · אי קאי משקדים על הגביעים או על הכפתורים · והקשו התוס' לפי שהוכיחו דלא זכר הש"ס ספיקות אלא במקום דל"מ במשמעות · והרי הכא אין נ"מ במשמעות · בין אי קאי על הגביעים בין אי קאי על הכפתורים · והנראה דאע"ג דלהלן הפי' משוקדים [3]לפי ת"א מצוירין · ובפי' המשניות להרמב"ם מנחות פ"ג הוא מלאכה ידועה לאומנים · כ"ז אינו אלא אי קאי על הכפתורים אבל אי קאי על הגביעים · וכן במקרא שאנו עומדים בו דברור דקאי על הגביעים כמש"כ התוס' שם משום דמפסיק בין משקדים לכפתור ופרח בתיבות בקנה האחד · א"כ יש לפרש משוקדים כצורת שקדים · דמעשה גביע הוא כמו שקד קצר למטה ומתרחב למעלה · אלא דכל גביע פתוח למעלה במקום הרחב · משא"כ שקד למעלה מתעגל וסתום · וכן הפי' כאן דהגביעים יהיו משוקדים סתום ועגול למעלה · מעתה שפיר הספק

הרחב דבר

משא"כ את עובדי אדמתו וכדומה . כך ישראל ניזונים או בזכות עבודה או תפלה כמש"כ בס' בראשית ב' ה' . ואז עליהם להטריח ולהכין כ"ל או בזכות מלחמתה ש"ת שהמה נושאים ושומרים כבוד מלכותו ית' כמש"כ לעיל ס"פ ט"ו ובכ"מ ואלו ניזונים בהשגחתו ית' בלי טורח על גוף המזון . וככר ידוע שהקב"ה חפץ באלו העומדים לפני ה' בשערים המצוינים בהלכה יותר ממשכנות יעקב בעבודה . וע"כ במדבר שהי' עיקר העסק בתורה שלא ניתנה אלא לאוכלי מן והקרבנות לא היו אלא בשביל יעוד כמש"כ להלן בפ' תמידים וכן לדורות בשביל אנשים כאלו . כתיב ופניהם איש אל אחיו . שהקב"ה משגיח עליהם בעין יפה כ"י באהבה. משא"כ כלל ישראל מזומן בית הבחירה . שהי' מזונות ישראל בא ע"י זכות עבודה מש"ה כתיב ופניהם לבית . שהקב"ה הי' עינו ולבו על עבודת הבית וכן ישראל הי' זה נשיאת עיניהם ותקותם שתקובל עבודת הבית ברצון : והנה באמת משום דור המדבר לבד הי' אפשר להסביר הטעם בא"ת · עפ"י מאמרם ביומא דנ"ד א' שנמשלו ישראל במדבר ככלה בימי חופתה . ולאחר שנכנסו לא"י נמשלו לאשה . וכלה אין לה עסק מלאכה כלל רק להתקשט כדי שיהא החתן מביט עליה ונהנה מראייתה ובשביל זה הוא חייב במזונותיה מגעה שנכנסה לחופה מש"ה היו הכרובים פניהם איש אל אחיו . משא"כ בא"י היו כאשה שמזונותיה תחת מע"י . כך היו פניהם לבית כמש"כ . והוא הסבר פשוט . אבל בשביל שהיו שני אופני הכרובים גם בא"י שהרי הכרובים שעשה בצלאל על הארון היו לעולם ועומדים גם היום גנוזים עם הארון משא"כ כרובים שהעמיד שלמה על הרצפה שהקב"ה אותם נלקחו בזמן החרבן כידוע. מש"ה בא ההסבר של הגמ' דגם לדורות בזמן שישראל עושין רצונו ש"מ ועוסקים בתורה עליהם כתיב ופניהם איש אל אחיו . ובזמן שניזונים בשכר עבודה כתיב ופניהם לבית :

שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־הַמְּנֹרָה׃ לו כַּפְתֹּרֵיהֶם וּקְנֹתָם מִמֶּנָּה יִהְיוּ כֻּלָּהּ מִקְשָׁה אַחַת זָהָב טָהוֹר׃ לז וְעָשִׂיתָ אֶת־נֵרֹתֶיהָ שִׁבְעָה וְהֶעֱלָה אֶת־נֵרֹתֶיהָ וְהֵאִיר עַל־עֵבֶר פָּנֶיהָ׃ לח וּמַלְקָחֶיהָ וּמַחְתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר׃ לט כִּכָּר זָהָב טָהוֹר יַעֲשֶׂה אֹתָהּ אֵת כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה׃ מ וּרְאֵה וַעֲשֵׂה בְּתַבְנִיתָם אֲשֶׁר־אַתָּה מָרְאֶה בָּהָר׃ ס

כו א וְאֶת־הַמִּשְׁכָּן תַּעֲשֶׂה עֶשֶׂר יְרִיעֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתֹלַעַת שָׁנִי כְּרֻבִים מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ ב אֹרֶךְ ׀ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁמֹנֶה וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע

ת"א ועשית את. מנחות פח: ומלקחיה. שם: ככר זהב. שם כח: את כל הכלים. שם פח: וראה ועשה. שם כט: ואת המשכן. שבת לח: מעשה חשב. יומא עב: ארך היריעה. שבת לח:

רש"י

היו הקנים נמשכים משני צדיה אילך ואילך. כך שנינו במלאכת המשכן (מנחות כח) גבוהה של מנורה י"ח טפחים הרגלים והפרח ג' טפחים הוא הפרח האמור בירך שנא' (במדבר ח ד) עד ירכה עד פרחה וטפחיים חלק וטפח שבו גביע מהארבעה גביעים וכפתור ופרח משני כפתורים ושני פרחים האמורים במנורה עצמה שנא' משוקדים כפתוריה ופרחיה למדנו שהיו בקנה שני כפתורים ושני פרחים לבד מן הג' כפתורים שהקני' נמשכין מתוכן שנא' וכפתור תחת שני הקנים וגו' וטפחיים חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאי' ממנו אילך ואילך נמשכי' ועולים כנגד גובהה של מנורה טפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאי' ממנו וטפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאי' ממנו ונמשכים ועולין כנגד גובהה של מנורה וטפחיים חלק נשתיירו שם ג' טפחים שבהם ג' גביעים וכפתור ופרח נמצאו גביעים כ"ב י"ח לששה קנים ג' לכל אחד ואחד וארבעה בגופה של מנורה הרי כ"ב ואחד עשר כפתורים ו' בששת הקנים וג' בגופה של מנורה שהקנים יוצאים מהם ושנים עוד במנורה שנאמר משוקדים כפתוריה ומיעוט כפתורים שנים האחד למטה אצל הירך והאחד בג"ט העליונים עם ג' הגביעים ותשעה פרחים היו לה ו' לששת הקנים שנאמר בקנה האחד כפתור ופרח וג' למנורה שנאמר משוקדים כפתוריה ופרחיה ומיעוט פרחים שנים ואחד האמור בפרשת בהעלותך עד ירכה עד פרחה ואם תדקדק במשנה זו הכתובה למעלה תמצאם כמניינם איש איש במקומו: (לז) את נרתיה. כמין בזיכין שנותנין בתוכן השמן והפתילות: והאיר על עבר פניה. עשה פי ששת הנרות שבראשי הקנים היוצאים מצדיה מסובים כלפי האמצעי כדי שיהיו הנרות כשתדליקם מאירים אל עבר פניה מוסב אורם אל צד פני הקנה האמצעי שהוא גוף המנורה: (לח) ומלקחיה. הם הצבתים העשויין ליקח בהן הפתילה מתוך השמן ליישבן ולמשכן בפי הנרות ועל שם שלוקחים בהם קרויים מלקחים וצבתא את"ה ל' צבת טנליי"ש בלע"ז (צאנגען): ומחתתיה.

העמק דבר

הספק להלן במשמעות אי כעין שקד אי מצוירין. או כפי' הרמב"ם ז"ל: (לו) כפתוריהם וקנותם ממנה יהיו. אי נפרש וקנותם היינו קני מנורה. הכי מיבעי הקנים וכפתוריהם ממנה יהיו. או כפתוריה וקנותיה. אלא וקנותם קאי על הכפתורים שהיו קבועים בקנה דק נמשך מן המנורה וקנותיה. והוא כמו עוקץ של תפוח התלוי באילן. נמצא פי' וקנותם של הכפתורים. ולא קאי על הכפתורים שיצאו מהם ששת הקנים שהם היו גדולים ועבים ומהם נפרדו הקנים. וכדאי' בגמ' מנחות דכ"ח וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו. וזהו משמעות וכפתור תחת שני הקנים וגו' אלא קאי על כפתורים

דמנה וחזור תחות תרין קנין דמנה לשתא קנין דנפקין מן מנרתא: לו חזוריהון וקניהון מנה יהון כלה נגידא חדא דדהב דכי: לז ותעביד ית בוצינהא שבעא ותדליק ית בוצינהא ויהון מנהרין לקביל אפהא: לח וצביתהא ומחתיתהא דהב דכי: לט ככרא דדהב דכי יעביד יתה ית כל מניא האלין: מ וחזי ועביד בדמותהון די את מתחזי בטורא: א וית משכנא תעביד עשר יריען דבוץ שזיר ותכלא וארגונא וצבע זהורי צורת כרובין עובד אומן תעביד יתהון: ב אורכא דיריעתא חדא עסרין ותמני אמין ופותיא ארבע אמין דיריעתא חדא

רש"י

הם כמין בזיכין קטנים שחותה בהן את האפר שבנר בבקר כשהוא מטיב את הנרות מאפר הפתילות שדלקו הלילה וכבו ול' מחתה פויישד"א בלע"ז (שעפפלעפפעל) כמו (ישעיה ל יד) לחתות אש מיקוד: (לט) ככר זהב טהור. שלא יהיה משקלה עם כל כליה אלא ככר לא פחות ולא יותר והככר של חול ששים מנה ושל קדש יהיה כפול ק"ך מנה והמנה הוא ליטרא שקולין בה כסף למשקל קולוני"א והם ק' זהובים כ"ה סלעים והסלע ארבעה זהובים: (מ) וראה ועשה. ראה כאן בהר תבנית שאני מראה אותך מגיד שנתקשה משה במעשה המנורה עד שהראה לו הקב"ה מנורה של אש: אשר אתה מראה. כתרגומו דאת מתחזי בטורא אלו היה נקוד מראה בפתח היה פתרונו אתה מראה לאחרים עכשיו שנקוד חטף קמץ פתרונו דאת מתחזי שאחרים מראים לך (שהנקוד מפריד בין עושה לנעשה): כו (א) ואת המשכן תעשה עשר יריעת. להיות לו לגג ולמחיצות מחוץ לקרשים שהיריעות תלויות מאחוריהן לכסותן: שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני. הרי ארבע מינין בכל חוט וחוט אחד של פשתן וג' של צמר וכל חוט וחוט כפול ו' הרי ד' מינין כשהן שזורין יחד כ"ד כפלים לחוט (ברייתא דמלאכת המשכן): כרבים מעשה חשב. כרובים היו מצויירין בהם באריגתן ולא ברקימה שהוא מעשה מחט אלא באריגה בשני כותלים פרצוף אחד מכאן ופרצוף אחד מכאן. ארי מצד זה ונשר מצד זה כמו שאורגין חגורות של משי שקורין

העמק דבר

של שש הקנים שמה היו תלוים בקנותם בקנה דק. וה"ה שני הכפתורים שבגוף המנורה שלא יצאו מהם שש הקנים (א): (לז) והאיר על עבר פניה. רש"י פי' פניה. הוא האמצעי אל צד פני הקנה האמצעי. ובפ' בהעלותך הראני לדעת דקאי על שש הקנים עצמן. דכל דבר יש לו פנים ואחור. כמו פני המזבח. והוא הכבש שעולים אל המזבח. וכן משמעות פני הבית הצד שהדלת שם. וכן פני המנורה הוא הצד שהכהן היה עומד ומדליק. ושם היה כבש קטן ועולה עליו. והזהיר הכתוב שיהיו שבעת הנרות נוטים לצד הפנים דוקא. ובהגיענו לשם וכן בביאור הספרי יבואר בעז"ה יותר שע"כ כך הוא הכונה. ועי' פירוש רשב"ם: (מ) וראה ועשה בתבניתם אשר אתה מראה. כתיב שתי פעמים ראיה דהראהו צורת המנורה. ומש"ה כתיב גביעיה כפתוריה ופרחיה. פי' מה שאתה רואה. ע"ז כתיב וראה. והזהיר אותו ועשה בתבניתם וגו'. הסתכל במה שבעולם הבריאה מה שהוא תבנית המנורה ופרטיה ועשה לשם כך. ומשום שנתקשה משה ביחוד בזה מש"ה הראהו בהר המנורה ותבניתה: כו (א) ואת המשכן. הידוע ע"פ המאמר ושכנתי בתוכם: תעשה עשר יריעות. היריעות עצמן הם המשכן כפרש"י שבת דל"ח ב' ד"ה ועשית כו' והתחתונות קרויות משכן עצמו. והכי אזיל סוגיא דגמ' שם דכ"ח א' ולא כפרש"י כאן שהיריעות לגג ולמחיצות מחוץ לקרשים כו' דמשמע דהקרשים הם המשכן. וע"ע להלן י"ג: שש משזר ותכלת וגו'. בהפרכת והמסך כתיב תכלת וארגמן תולעת שני ושש משזר' דכל שכתוב ראשון הוא העיקר. ואע"ג דבכולהו היו כ"ד חוטין שש לכל אחד ממינין הללו. מכ"מ הרי אינו דומה עובי החוטים זל"ז. והיה ביריעות העיקר שש. ובפרכת והמסך העיקר תכלת. וידוע דתכלת מורה על ענין גדול ונעלה בקדושה וכמש"כ בס' במדבר במסע המחנות: כרבים מעשה חשב. ובפרכת כתיב מעשה חושב יעשה אותה כרבים. דיש הבדל באופן העשיה. דביריעות לא היה צריך לחשוב מתחלה שתהיה אותה צורה שקבל בדעתו לעשות נגמרת ע"ז היריעה. שהרי יתפור אותה עם אחותה ואז נגמרת הצורה שם. משא"כ בפרכת היה ההכרח לחשוב מתחלה איך ומה יעשה בה שלא יצא כלה באמצע הציור מש"ה ביריעות כתיב תחלה כרובים ואח"כ מעשה חושב. ובפרכת להיפך. תחלה מעשה חושב ואח"כ כרובים: (ב) ארך היריעה האחת. הלא האחת מיותר. עוד אינו מדויק לשון שמנה

הרחב דבר

(א) והיינו דאיתא במנחות שם וטפח שבו גביע כפתור ופרח. ונתקשו התוס' היאך היו לכל אלה טפח אחד. ורש"י פי' שם מצד

בָּאַמָּ֖ה הַיְרִיעָ֣ה הָאֶחָ֑ת מִדָּ֥ה אַחַ֖ת לְכָל־הַיְרִיעֹֽת׃ ג חֲמֵ֣שׁ הַיְרִיעֹ֗ת תִּֽהְיֶ֙יןָ֙ חֹֽבְרֹ֔ת אִשָּׁ֖ה אֶל־אֲחֹתָ֑הּ וְחָמֵ֤שׁ יְרִיעֹת֙ חֹֽבְרֹ֔ת אִשָּׁ֖ה אֶל־אֲחֹתָֽהּ׃ ד וְעָשִׂ֜יתָ לֻֽלְאֹ֣ת תְּכֵ֗לֶת עַ֣ל שְׂפַ֤ת הַיְרִיעָה֙ הָֽאֶחָ֔ת מִקָּצָ֖ה בַּחֹבָ֑רֶת וְכֵ֤ן תַּעֲשֶׂה֙ בִּשְׂפַ֣ת הַיְרִיעָ֔ה הַקִּ֣יצוֹנָ֔ה בַּמַּחְבֶּ֖רֶת הַשֵּׁנִֽית׃ ה חֲמִשִּׁ֣ים לֻלָאֹ֗ת תַּעֲשֶׂה֮ בַּיְרִיעָ֣ה הָאֶחָת֒ וַחֲמִשִּׁ֣ים לֻלָאֹ֗ת תַּעֲשֶׂה֙ בִּקְצֵ֣ה הַיְרִיעָ֔ה אֲשֶׁ֖ר בַּמַּחְבֶּ֣רֶת הַשֵּׁנִ֑ית מַקְבִּילֹת֙ הַלֻּ֣לָאֹ֔ת אִשָּׁ֖ה אֶל־אֲחֹתָֽהּ׃ ו וְעָשִׂ֕יתָ חֲמִשִּׁ֖ים קַרְסֵ֣י זָהָ֑ב וְחִבַּרְתָּ֨ אֶת־הַיְרִיעֹ֜ת אִשָּׁ֤ה אֶל־אֲחֹתָהּ֙ בַּקְּרָסִ֔ים וְהָיָ֥ה הַמִּשְׁכָּ֖ן אֶחָֽד׃ ז וְעָשִׂ֙יתָ֙ יְרִיעֹ֣ת עִזִּ֔ים לְאֹ֖הֶל עַל־הַמִּשְׁכָּ֑ן עַשְׁתֵּֽי־עֶשְׂרֵ֥ה

ת״א ועשית יריעת . שבת לח : עשתי עשרה . סנהדרין כט :

רש״י

בלע״ז פייטי״שא (געווירקט) : (ג) תהיין חברת · תופרן במחט זו בלד זו חמש לבד וחמש לבד : אשה אל אחתה . כך דרך המקרא לדבר בדבר שהוא לשון נקבה ובדבר שהוא לשון זכר אומר איש אל אחיו כמו שנאמר בכרובים (שמות כה כ) ופניהם איש אל אחיו : (ד) ללאת · לצו״לש בלע״ז (שלייפען) וכן ת״א ענובין לשון עניבה : מקצה בחברת · באותה יריעה שבסוף החבור . קבוצת חמשת היריעות קרויה חוברת : וכן תעשה בשפת היריעה הקיצונה במחברת השנית · באותה יריעה שהיא קיצונה לשון קצה כלומר לסוף החוברת : (ה) מקבילת הללאת אשה אל אחתה . שמור שתעשה הלולאות במדה אחת מכוונות הבדלתן זו מזו וכמדתן ביריעה זו כן יהא בחברתה כשתפרוש חוברת אצל חוברת יהיו הלולאות של יריעה זו מכוונות כנגד לולאות של זו וזהו ל׳ מקבילות זו כנגד זו תרגומו של כנגד לקבל . היריעות ארכן

העמק דבר

ועשרים באמה · אמה מיבעי · וכבר עמד ע״ז הראב״ע להלן ל״ו פ׳ ודבריו סתומים · והנראה שבא ללמדנו שהיו אמות היריעות גדולות מאמות הכלים · וכדאי׳ במנחות דצ״ו באמות בהמ״ק שהיו אמות בנין גדולות משל כלים · וכתיב בדה״ב ג׳ ג׳ במדה הראשונה · פירושו כמו שהיה במשכן ראשית למקדש · זהו לשון באמה · דשמנה ועשרים אמה היה נמדד באמה של היריעות · שהיו עודפת על אמות הכלים ואולי גם הראב״ע כוון לזה · מעתה מבואר גם יתור לשון האחת · דמאחר דגלי קרא שיהא האמות גדולות ולא נתפרש בכמה · א״כ אם היו כמה אנשים אורגים ביחד כמה יריעות יכול להיות שלא יהיו האמות של כל היריעות שוין בצמצום · דזה יוסיף מעט וזה יוסיף יותר· ע״כ היתה המצוה שלא יתחילו לארוג כ״א אחת· וכאשר תהי׳ נגמרת יריעה האחת אז תהי׳ מדה אחת לכל היריעות · ובזה מדויק עוד שנוי הלשון בפ׳ זו שהחל ארך היריעה האחת · ובכל הסדרה החל הכתוב במדה כמה ארכו · היינו משום דבכ״מ עיקר נושא המקרא הוא המדה וכאן נושא המקרא ג״כ שתהיה היריעה האחת כמש״כ: (ג) אשה אל

הרחב דבר

מצד אחד של מנורה גביע . ומצד שני כפתור ומצד שלישי פרח . וזה תמוה . ולדברינו ניחא שזה הכפתור לא הי׳ תופס מקום כמו הכפתורים שמהם יצאו ששת הקנים . שהרי היו תלויים בקנה דק . וכן הפרח בראשו דק . והי׳ כל הטפח בצורת הגביע :

מְשַׁחְתָּא חֲדָא לְכָל יְרִיעֲתָא : ג חֲמֵשׁ יְרִיעָן יְהֶוְיָן מְלַפְּפָן חֲדָא עִם חֲדָא וַחֲמֵשׁ יְרִיעָן מְלַפְּפָן חֲדָא עִם חֲדָא : ד וְתַעְבֵּיד עֲנוּבִין דִּתְכִלְתָּא עַל שִׂפְתָא דִירִיעֲתָא חֲדָא מִסִּטְרָא דְּבֵית לוֹפֵי וְכֵן תַּעֲבֵיד בְּשִׂפְתָא דִירִיעֲתָא בְּסִטְרָא דְּבֵית לוֹפֵי תִּנְיָנָא : ה חַמְשִׁין עֲנוּבִין תַּעְבֵּד בִּירִיעֲתָא חֲדָא וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין תַּעֲבֵד בְּסִטְרָא דִירִיעֲתָא דִּי בְּבֵית לוֹפֵי תִּנְיָנָא מְכַוְּנָן עֲנוּבַיָּא חֲדָא עִם חֲדָא : ו וְתַעֲבֵד חַמְשִׁין פּוּרְפִּין דִּדְהַב וּתְלָפֵיף יָת יְרִיעֲתָא חֲדָא עִם חֲדָא בְּפוּרְפַּיָּא וִיהֵי מַשְׁכְּנָא חַד : ז וְתַעֲבֵד יְרִיעָן דִּמְעַזֵּי לִפְרָסָא עַל מַשְׁכְּנָא חֲדָא עַסְרֵי יְרִיעָן תַּעֲבֵד יַתְהוֹן :

רש"י

כ"ח ורחבן ארבע וכשחבר חמש יריעות יחד נמצא רחבן ך' וכן החוברת השנית · והמשכן ארכו שלשים מן המזרח למערב שנאמר עשרים קרשים לפאת נגב תימנה וכן לצפון וכל קרש אמה וחצי האמה הרי שלשים מן המזרח למערב · רוחב המשכן מן הצפון לדרום עשר אמות שנאמר ולירכתי המשכן ימה וגו' ושני קרשים למקוצעות הרי עשר ובמקומם אפרשם למקראות הללו נותן היריעות ארכן לרחבו של משכן עשר אמות אמצעיות לגג חלל רוחב המשכן ואמה מכאן ואמה מכאן לעובי ראשי הקרשים שעוביין אמה נשתיירו ע"ז אמה ח' לצפון וח' לדרום מכסות קומות הקרשים שגבהן עשר נמצאו שתי אמות התחתונות מגולות · רחבן של יריעות ארבעים אמה כשהן מחוברות עשרים אמה לחוברת שלשים מהן לגג חלל המשכן לארכו ואמה כנגד עובי ראשי הקרשים שבמערב ואמה לכסות עובי העמודים שבמזרח שלא היו קרשים במזרח אלא ד' (ברש"י ישן חמשה) עמודים שהמסך פרוש ותלוי · בווין שבהן כמין וילון נשתיירו ח' אמות התלויין על אחורי המשכן שבמערב ושתי אמות התחתונות מגולות זו מלאתי בברייתא דמסכת מדות. אבל במסכת שבת (פרק הזורק) אין היריעות מכסות את עמודי המזרח וט' אמות תלויות אחורי המשכן והכתוב בפר' זו מסייענו ונתתה את הפרוכת תחת הקרסים ואם כדברי הברייתא הזאת נמצאת פרוכת משוכה מן הקרסים ולמערב אמה : (ו) קרסי זהב · פירמי"לש בלע"ז (ספאנגען) ומכניסין ראשן אחד בלולאות שבחוברת זו וראשן אחד בלולאות שבחוברת זו ומחברן בהן : (ז) יריעת עזים · מנוצה של עזים : לאהל על המשכן ·

העמק דבר

אל אחותה · לשון אחותה בגולמים לא שייך אלא במקום שהדקדוק הוא לכוין זל"ז כמו בכרובים · או בקרשים שהדקדוק שיעמדו מכוונות כמו שתי אחיות ומש"ה כתיב בקרשים שיהיו משולבות אשה אל אחותה היינו שיהיו מכוונות ולא בולטות זה מזה · אבל ביריעות התפורות זל"ז בע"כ יהיו מכוונות וא"כ הכי מיבעי תהיין חוברות אחת אל אחת אלא בא ללמדנו על מש"כ לעיל דציורי הכרובים שעל היריעות היו נגמרות מיריעה ליריעה מש"ה הזהיר הכתוב שיהא החבור באופן שיהיו מכוונות להדדי בתכונות הציור : (ד) על שפת היריעה · וכן תעשה בשפת היריעה · השנוי בזה במקרא זה · ולא כן במקרא י' גבי יריעות עזים דכתיב בתרווייהו על שפת היריעה ניתן להתבונן על הא דאיתא במנחות דמ"ב הטיל הציצית על הקרן כו' ראב"י פוסל · וכ' בשאלתות דר"א פ' שלח מ"ט דכתיב על כנפי ולא בכנפי למדנו דלשון על משמע שירחיק מעט משפת היריעה ושם יתפור הלולאות · משא"כ בשפת היריעה משמעו שיהא תפור בשפה ממש · והטעם דהיריעה האחת היא שהיתה מונחת תליה על קודש הקדשים ותליה על אחורי קדה"ק · והיריעה השנית היתה מונחת על אורך ההיכל שהוא הקודש · והלולאות היו מכוונות נגד הפרכת המבדיל בין קדש בין קדה"ק כמש"כ להלן ונתתה את הפרכת תחת הקרסים · והנה לולאות תכלת מורה על חיבור נעלה בקדושה כמש"כ לעיל. מש"ה בחצי הראשונה שהיא במקום קדה"ק היו הלולאות מתפשט מבפנים לצד מערב · אבל ביריעה השניה שהיתה על ההיכל שחול הוא לגבי קדה"ק כלה התכלת בשפה ממש מקום החבור ולא הלאה לצד מזרח · משא"כ בלולאות של יריעות עזים אינו כן דאע"ג שמסתמא היו ג"כ לולאות תכלת · דלמדין סתום מן המפורש מכ"מ הרי החיבור בלולאות היו מבפנים לצד מערב שתי אמות כמו שיבואר וא"כ שני הלולאות היה במקום קדה"ק מש"ה היה בשניהם על שפת היריעה : מקצה · היינו קצה הקדושה של קדה"ק : בשפת היריעה הקיצונה · היינו בקצה הקדושה הקלה של היכל המתחבר לקדה"ק מש"ה מכונה בשם קיצונה מלשון קצין היינו השפה שהוא במעלה מכל המחברת· שהרי היא מתחברת לקדה"ק : (ה) אשה אל אחותה · מצומצם זה לקבל זה כשתי אחיות : (ז) לאהל על המשכן · אינו מכסה ממש על היריעות שם · אלא אהל בפ"ע ואולי היה טפח אויר ביניהם · שהרי אין אהל פחות מטפח · והיו מניחים כלונסאות ביניהם רחבות טפח · והא דלא כתיבי בתורה הוא כמש"כ לעיל כ"ה כ"ו שלא נזכר בתורה אלא מה שבא נגד איזה ענין בסדר הבריאה · ולא תקשה מסוגיא דשבת דכ"ח . ב' דחשיב אמה היותרת לכסות אמה דאדנים או דקרשים : ולדבריט

יְרִיעֹת תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ ח אֹרֶךְ ׀ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְעַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת׃ ט וְחִבַּרְתָּ אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְאֶת־שֵׁשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְכָפַלְתָּ אֶת־הַיְרִיעָה הַשִּׁשִּׁית אֶל־מוּל פְּנֵי הָאֹהֶל׃ י וְעָשִׂיתָ חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת הַקִּיצֹנָה בַּחֹבָרֶת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הַחֹבֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ יא וְעָשִׂיתָ קַרְסֵי נְחֹשֶׁת חֲמִשִּׁים וְהֵבֵאתָ אֶת־הַקְּרָסִים בַּלֻּלָאֹת וְחִבַּרְתָּ אֶת־הָאֹהֶל וְהָיָה אֶחָד׃ יב וְסֶרַח הָעֹדֵף בִּירִיעֹת הָאֹהֶל חֲצִי הַיְרִיעָה הָעֹדֶפֶת תִּסְרַח עַל אֲחֹרֵי הַמִּשְׁכָּן׃ יג וְהָאַמָּה מִזֶּה וְהָאַמָּה מִזֶּה בָּעֹדֵף בְּאֹרֶךְ יְרִיעֹת הָאֹהֶל יִהְיֶה סָרוּחַ עַל־צִדֵּי הַמִּשְׁכָּן מִזֶּה וּמִזֶּה לְכַסֹּתוֹ׃ יד וְעָשִׂיתָ מִכְסֶה לָאֹהֶל עֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וּמִכְסֵה עֹרֹת תְּחָשִׁים מִלְמָעְלָה׃ פ רביעי
טו וְעָשִׂיתָ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי שִׁטִּים עֹמְדִים׃

ת"א ארך היריעה. שבת צח: וכפלת את. שם: חצי היריעה. שם: והאמה מזה. שם: ועשית את. יומא עב: עצי שטים. סוכה מה:

רש"י

לפרוש אותן על היריעות התחתונות: (ח) שלשים באמה. שכשנותן ארכן לרוחב המשכן כמו שנתן את הראשונות נמצאת אלו עודפות אמה מכאן ואמה מכאן לכסות אחת מהשתי אמות שנשארו מגולות מן הקרשים והאמה התחתונה של קרש שאין היריעה מכסה אותו היא האמה התחובה בנקב האדן שהאדנים גבהן אמה: (ט) וכפלת את היריעה הששית. העודפת באלו העליונות יותר מן התחתונות: אל

העמק · דבר

היה נפחת טפח גובה האהל. הא ל"ק דע"כ ל"ד אמה שלמה שהרי מונה לר"י שתי אמות עודף והרי נפחת אצבע דעובי קרשים למעלה והשיפוע. אלא ל"ד. והיה אהלי המשכן שנים אהל התחתון של יריעות שש. ולמעלה ממנו אהל יריעות עזים. וכך היה בבהמ"ק וכדאיתא בפסחים דפ"ו עליית בית קה"ק חמורה מקה"ק כו' וגם זה למדנו מהא דהפרפה של יריעות עזים היה שתי אמות לפנים. כמו שיבואר בסמוך. הרי דגם יריעה החיצונה קדושה בקדושת קה"ק יותר מיריעות התחתונות: (ט) וחברת את חמש היריעות לבד. כאן לא כתיב אשה אל אחותה

ח אוֹרְכָּא דִירִיעֲתָא חֲדָא תְּלָתִין בְּאַמִּין וּפוּתְיָא אַרְבַּע בְּאַמִּין דִירִיעֲתָא חֲדָא
מְשַׁחְתָּא חֲדָא לַחֲדָא עַסְרֵי יְרִיעָן׃ ט וּתְלָפֵיף יָת חֲמֵשׁ יְרִיעָן לְחוֹד וְיָת שִׁית
יְרִיעָן לְחוֹד וְתָעִיף יָת יְרִיעֲתָא שְׁתִיתֵיתָא לָקֳבֵיל אַפֵּי פְּרָסָא׃ י וְתַעֲבֵד חַמְשִׁין
עֲנוּבִין עַל שִׂפְתָא דִירִיעֲתָא חֲדָא בְּסִטְרָא דְבֵית לוֹפֵי וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין עַל שִׂפְתָא
דִירִיעֲתָא דְבֵית לוֹפֵי תִּנְיָנָא׃ יא וְתַעֲבֵד פּוּרְפִּין דִנְחָשָׁא חַמְשִׁין וְתָעֵיל יָת
פּוּרְפַּיָא בַּעֲנוּבַיָא וּתְלָפֵיף יָת פְּרָסָא וִיהֵי חָד׃ יב וְסִרְחָא דְיַתִּיר בִּירִיעַת פְּרָסָא
פַּלְגוּת יְרִיעֲתָא דְיַתִּירָא תִּסְרַח עַל אֲחוֹרֵי מַשְׁכְּנָא׃ יג וְאַמְּתָא מִכָּא וְאַמְּתָא מִכָּא
בִּדְיַתִּיר בְּאוֹרְכָּא יְרִיעֲתָא דִפְרָסָא יְהֵא סְרִיחַ עַל סִטְרֵי מַשְׁכְּנָא מִכָּא וּמִכָּא
לְכַסָּיוּתֵיהּ׃ יד וְתַעֲבֵד חוֹפָאָה לִפְרָסָא מַשְׁכֵי דִדְכְרֵי מְסַמְּקֵי וְחוֹפָאָה דְמַשְׁכֵי
סַסְגוֹנָא מִלְעֵילָא׃ טו וְתַעֲבֵד יָת דַפַּיָא לְמַשְׁכְּנָא דְאָעֵי שִׁטִּין קָיְמִין׃

רש"י

מול פני האהל · חצי רחבה היה תלוי וכפל על המסך שבמזרח כנגד הפתח דומה לכלה צנועה המכוסה בצעיף על פניה: (יב) וסרח העדף ביריעת האהל. על יריעות המשכן · יריעות האהל הן העליונות של עזים שקרויים אהל כמו שאמר בהן לאהל על המשכן וכל אהל האמור בהן אינו אלא לשון גג שמאהילות ומסככות על התחתונות והן היו עודפות על התחתונות חצי היריעה למערב שהחצי של יריעה אחת עשרה היתירה היה נכפל אל מול פני האהל נשארו שתי אמות רוחב חציה עודף על רוחב התחתונות: תסרח על אחרי המשכן · לכסות שתי אמות שהיו מגולות בקרשים: אחרי המשכן · הוא צד מערבי לפי שהפתח במזרח שהן פניו וצפון ודרום קרויין צדדין לימין ולשמאל: (יג) והאמה מזה והאמה מזה · לצפון ולדרום: בעדף בארך יריעת האהל. שהן עודפות על אורך יריעות המשכן שתי אמות: יהיה סרוח על צדי המשכן · לצפון ולדרום כמו שפירשתי למעלה למדה תורה דרך ארץ שיהא אדם חס על היפה: (יד) מכסה לאהל. לאותו גג של יריעות עזים עשה עוד מכסה אחד של עורות אילים מאדמים ועוד למעלה ממנו מכסה עורות תחשים ואותן מכסאות לא היו מכסין אלא את הגג ארכן ל' ורחבן י' אלו דברי רבי נחמיה ולדברי רבי יהודה מכסה אחד היה חציו של עורות אילים מאדמים וחציו של עורות תחשים: (טו) ועשית את הקרשים · הל"ל ועשית קרשים כמו שנאמר בכל דבר ודבר מהו הקרשים מאותן העומדין ומיוחדין לכך. יעקב אבינו נטע ארזים במצרים וכשמת צוה לבניו להעלותם עמהם כשיצאו ממצרים ואמר להם שעתיד הקב"ה לצוות אותן לעשות משכן במדבר מעצי שטים ראו שיהיו מזומנים בידכם הוא שיסד הבבלי בפיוט שלו טס מטע מזורזים. קורות בתינו ארזים · שנזדרזו להיות מוכנים בידם מקודם לכן: עצי שטים עמדים · איתשט"נטיש בלע"ז (אויפרעכט, שטעהענד) שיהא אורך הקרשים זקוף למעלה

העמק דבר

אחותה · כיון שלא היו ליורים; וכפלת את היריעה הששית וגו' · אלו היתה הכונה לבאר מקום היותרת היה מקומו במקרא י"ב · וסרח העודף ביריעות האהל חצי היריעה תכפול אל מול פני האהל וחצי היריעה וגו' ותו דלשון וכפלת את היריעה הששית משמע כל היריעה ובאמת לא היה אלא חצי' · אלא עיקר מלמדנו המקרא שתהי' החוברת הגדולה שיש בה שש יריעות מבחוץ למול פני האהל ולא להיפך · וא"כ שהיתה היריעה הששית מבחוץ הית' הפריפה בין שתי החוברות שתי אמות מבפנים לצד קה"ק וזהו שכתבתי לעיל ד' דמש"ה כתיב בשניהם על שפת היריעה: (י) הקיצונה·· פי' לא מקצה כמו לעיל ד' דמשמעו מקן קדושה חמורה של קה"ק ונדבקת לקדושה קלה · משא"כ ביריעות עזים עוד נמשך שתי אמות מחוברות הששית על קה"ק · וזהו לשון הקיצונה · דמשמעו בקדושה חמורה ככל היריעה: על שפת היריעה · כאן לא כתיב כלום · שאין שייך לומר ע"ז השפה לא קלה ולא קיצונה · שהרי לא נתעלה השפה בקדושה שגם שתי אמות ממנה היו באותו מעלה: (יב) על אחורי המשכן · הייט יריעות שש: (יג) על צדי המשכן · בזה ג"כ הפי' על היריעות של שש: מזה ומזה לכסתו · דאם הכסוי שוה בשוה עם המכוסה ממילא אין המכוסה נכסה יפה · מש"ה היה עודף (א): (יד) מלמעלה · למ"ד שהיה מכסה אחד צריך לפרש מלמעלה על חלק של קדש הקדשים שהוא למעלה מחלק ההיכל בכח הקדושה: (טו) הקרשים · קרשים מיבעי · וע' פרש"י · ולפי הפשט באשר ידוע שא"א ליריעות המשכן שיעמדו יפה

הרחב דבר

(א) והתוס' שבת דכ"ח ד"ה ואין . הבינו מהא דאיתא בדצ"ח שבא אמה לכסות הקרשים . דזהו כונת המקרא ויהיה סרוח על צדי

טז עֶשֶׂר אַמּוֹת אֹרֶךְ הַקָּרֶשׁ וְאַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה
רֹחַב הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ יז שְׁתֵּי יָדוֹת לַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד
מְשֻׁלָּבֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכֹל קַרְשֵׁי
הַמִּשְׁכָּן׃ יח וְעָשִׂיתָ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֶשְׂרִים
קֶרֶשׁ לִפְאַת נֶגְבָּה תֵימָנָה׃ יט וְאַרְבָּעִים אַדְנֵי־
כֶסֶף תַּעֲשֶׂה תַּחַת עֶשְׂרִים הַקָּרֶשׁ שְׁנֵי אֲדָנִים
תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו וּשְׁנֵי אֲדָנִים
תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו׃ כ וּלְצֶלַע
הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית לִפְאַת צָפוֹן עֶשְׂרִים קָרֶשׁ׃
כא וְאַרְבָּעִים אַדְנֵיהֶם כָּסֶף שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת
הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃
כב וּלְיַרְכְּתֵי הַמִּשְׁכָּן יָמָּה תַּעֲשֶׂה שִׁשָּׁה קְרָשִׁים׃
כג וּשְׁנֵי קְרָשִׁים תַּעֲשֶׂה לִמְקֻצְעֹת הַמִּשְׁכָּן
בַּיַּרְכָתָיִם׃ כד וְיִהְיוּ תֹאֲמִם מִלְּמַטָּה וְיַחְדָּו יִהְיוּ
תַמִּים עַל־רֹאשׁוֹ אֶל־הַטַּבַּעַת הָאֶחָת כֵּן יִהְיֶה
לִשְׁנֵיהֶם לִשְׁנֵי הַמִּקְצֹעֹת יִהְיוּ׃ כה וְהָיוּ שְׁמֹנָה

ת"א עשר אמות. סוכה ה נדרים לח בכורות מד: ולירכתי. שבת לח: ושני קרשים. שם: יהיו תמים. שם:

ר ש" י

בקירות המשכן ולא תעשה הכתלים בקרשים שוכבים להיות רוחב הקרשים לגובה הכתלים קרש על קרש: (טז) עשר אמות ארך הקרש. למדנו גבהו של משכן עשר אמות: ואמה וחצי האמה רחב · למדנו ארכו של משכן לכ' קרשים שהיו בצפון ובדרום מן המזרח למערב ל' אמה: (יז) שתי ידות לקרש האחד. היה חורץ את הקרש מלמטה באמצעו בגובה אמה מניח רביע רחבו מכאן ורביע רחבו מכאן והן הן הידות והחריץ חצי רוחב הקרש באמצע (רוצה לומר קרש נקרא מה שנשאר לאחר שחרץ מכאן ומכאן. ואז נשאר

העמק דבר

אם לא שיסמכו אותם בקרשים מש"ה כתיב שיהיו
אותם הקרשים כך: (טז) ארך הקרש · לא כתיב
האחד כמו ברוחב היינו שביארנו ביריעות · דמש"ה
כתיב האחת ללמדנו שמתחלה תהי' נגמרת אחת כדי
לדעת מדת האמה ואח"כ יעשו כולן כמוה · מעתה
בקרשים לא היה נצרך בשביל האורך שיהא האחד ·
שהרי נעשה למדת היריעות שיהיו מכסים הקרשים
באורך משא"כ ברוחב היה אפשר להיות משונים זמ"ז

הרחב דבר

נדי המשכן ומש"ה הקשו דא"כ מוכח דקרשים איקרי משכן. ונדחקו בישוב. ולדעתי פי' המקרא הוא כמש"כ. אלא שהמקרא לא נתן טעם רק על העודף. ועדיין לא נתפרש הא דבעינן אמה שלימה. ופי' בגמ' דבא לכסות הקרשים. אבל המקרא לא פי' אלא על הא דבעינן איזה עודף. תדע דע"כ לא נכסו האדנים בשלימות כמש"כ לעיל שנפחת עובי אצבע דקרשים. ונגד זה הי' נגלה באדנים אלא לא מיירי בכסוי הקרשים והאדנים אלא בכסוי היריעות שם שהן המשכן:

טז עשר אמין אורכא דדפא ואמתא ופלגות אמתא פותיא דדפא חד: יז תרין צירין לדפא חד משלבין חד לקביל חד כן תעביד לכל דפי משכנא: יח ותעביד ית דפיא למשכנא עסרין דפין לרוח עיבר דרומא: יט וארבעין סמכין דכסף תעביד תחות עסרין דפין תרין סמכין תחות דפא חד לתרין צירוהי ותרין סמכין תחות דפא חד לתרין צירוהי: כ ולסטר משכנא תנינא לרוח צפונא עסרין דפין: כא וארבעין סמכיהון דכסף תרין סמכין תחות דפא חד ותרין סמכין תחות דפא חד: כב ולסיפי משכנא מערבא תעביד שתא דפין: כג ותרין דפין תעביד לזוית משכנא בסופיהון: כד ויהון מכונין מלרע וכחדא יהון מכונין על רישיה לעזקתא חדא כן יהי לתרויהון לתרין זוין יהון: כה ויהון תמניא דפין

רש"י

רוחב אמה · נמצא חצי רוחב הקרש שבאמצע הוא חצי אמה. וכן פירש רש"י בהדיא בפרק הזורק צ"ח שהחריץ באמצע רחב חצי אמה · והיה חורץ רביעית אמה מכל צד · וכל יד היה רוחב רביעית אמה · וכן כל שפת אדן היה רוחב רביעית אמה · ודוק היטב · ואז סרה תלונת הרמב"ן ותמיהתו מסולקת) ואותן הידות מכנים לאדנים שהיו חלולים והאדנים יושבים רצופים מ' זה אצל זה וידות הקרש הנכנסות בחלל האדנים חרוצות משלשה צדיהן רוחב החריץ כעובי שפת האדן שיכסה הקרש את כל ראש האדן שאם לא כן נמצא ריוח בין קרש לקרש כעובי שפת שני האדנים שיפסיקו ביניהם וזהו שנאמר ויהיו תואמים מלמטה שיחרוץ את צדי הידות כדי שיתחברו הקרשים זה אצל זה: משלבת · עשויות כמין שליבות סולם מובדלות זו מזו ומשופין ראשיהם ליכנס בתוך חלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב בתוך עמודי הסולם: אשה אל אחתה. מכוונות זו כנגד זו שיהיו חריציהם שוים זו כמדת זו כדי שלא יהיו שתי ידות זו משוכה לצד פנים וזו משוכה לצד חוץ בעובי הקרש שהוא אמה ותרגום של ידות צירין לפי שדומות לצירי הדלת הנכנסים בחורי המפתן: (יח) לפאת נגבה תימנה · אין פאה זו לשון מקצוע אלא כל הרוח קרויה פאה כתרגומו לרוח עיבר דרומא: (כב) ולירכתי · לשון סוף כתרגומו ולסיפי ולפי שהפתח במזרח קרוי מזרח פנים והמערב אחורים וזהו סוף שהפנים הוא הראש: תעשה ששה קרשים. הרי ט' אמות רוחב: (כג) ושני קרשים תעשה למקצעת · אחד למקצוע צפונית מערבית ואחד למערבית דרומית כל שמנה קרשים בסדר אחד הן אלא שאלו השתים אינן בחלל המשכן אלא חצי אמה מזו וחצי אמה מזו נראות בחלל להשלים רחבו לעשר והאמה מזה והאמה מזה באות כנגד אמות עובי קרשי המשכן הצפון והדרום כדי שיהא המקצוע מבחוץ שוה: (כד) ויהיו תאמם מלמטה. כל הקרשים תואמים זה לזה מלמטה שלא יפסיק עובי שפת שני האדנים ביניהם להרחיקן זו מזו כמו שפרשתי שיהיו צירי הידות חרוצים מצידיהן שיהא רוחב הקרש בולט לצדיו חוץ לידי הקרש לכסות את שפת האדן וכן הקרש שאצלו ונמצאו תואמים זה לזה וקרש המקצוע שבסדר המערב חרוץ לרחבו בעביו כנגד חריץ של צד קרש הצפוני והדרומי כדי שלא יפרידו האדנים ביניהם: ויחדו יהיו תמים · כמו תאומים: על ראשו · של קרש: אל הטבעת האחת · כל קרש וקרש היה חרוץ מלמעלה ברחבו שני חריצין בשני צדיו כמו עובי טבעת ומכניסו בטבעת אחת נמצא מתאים לקרש שאצלו · אבל אותן טבעות לא ידעתי אם קבועות הן אם מטולטלות ובקרש שבמקצוע היתה טבעת בעובי הקרש (נראה כי מלות הדרומי והצפוני אלמטה קאי ורוצה לומר שהדרומי והצפוני וראש קרש כו' נכנס לתוכו ומה שכתוב היה טבעת בעובי קרש רוצה לומר בעובי קרש המערבי ודוק) · הדרומי והצפוני וראש קרש המקצוע שבסדר מערב נכנס לתוכו נמצאו שני הכתלים מחוברים: כן יהיה לשניהם · לשני הקרשים שבמקצוע לקרש שבסוף צפון ולקרש המערבי וכן לשני המקצועות: (כה) והיו שמנה קרשים · הן האמורות למעלה תעשה ששה קרשים ושני קרשים

העמק דבר

וא"צ אלא לכוין חשבון הרוחב בס"ה בסוף כולן שיהיו כמדת היריעות · מש"ה כתיב האחד: ואמה וחצי האמה · לא ואמה וחצי כמו בשלחן ועוד · ללמדנו שיהא החצי במדת האמה השלימה בצמצום: (יז) לקרש האחד · דגם במעשה הידות ואופן חיתוכם אפשר לעשות בכמה אופנים מש"ה כתיב האחד · היינו הראשונה · ואח"כ בזה האופן: כן תעשה לכל קרשי המשכן: (כד) יהיו תמים · פרש"י כמו תואמים · ולפי סוגית הגמ' שבת דצ"ח פליגי ר"י ור"נ בפי' תמים ולשני הפירושים אינו כמו תואמים · מכ"מ פרש"י מוכרח לפי הפשט כמו שיבואר להלן ל"ו כ"ט: אל הטבעת האחת · לא נתבאר שיעשו טבעות והיינו משום שלא באו אלא לחבר הקרשים ולא מכוין נגד איזה דבר בבנין עולם הכללי וכמש"כ לעיל כ"ה ח': לשני המקצעת יהיו · יהיו מיותר

וכן

קְרָשִׁים וְאַדְנֵיהֶם כֶּסֶף שִׁשָּׁה עָשָׂר אֲדָנִים שְׁנֵי
אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת
הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ כו וְעָשִׂיתָ בְרִיחִם עֲצֵי שִׁטִּים
חֲמִשָּׁה לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָד׃ כז וַחֲמִשָּׁה
בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית וַחֲמִשָּׁה
בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע הַמִּשְׁכָּן לַיַּרְכָתַיִם יָמָּה׃
כח וְהַבְּרִיחַ הַתִּיכֹן בְּתוֹךְ הַקְּרָשִׁים מַבְרִחַ מִן־
הַקָּצֶה אֶל־הַקָּצֶה׃ כט וְאֶת־הַקְּרָשִׁים תְּצַפֶּה זָהָב
וְאֶת־טַבְּעֹתֵיהֶם תַּעֲשֶׂה זָהָב בָּתִּים לַבְּרִיחִם
וְצִפִּיתָ אֶת־הַבְּרִיחִם זָהָב׃ ל וַהֲקֵמֹתָ אֶת־הַמִּשְׁכָּן
כְּמִשְׁפָּטוֹ אֲשֶׁר הָרְאֵיתָ בָּהָר׃ ס חמישי לא וְעָשִׂיתָ
פָרֹכֶת תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר
מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב יַעֲשֶׂה אֹתָהּ כְּרֻבִים׃ לב וְנָתַתָּה
אֹתָהּ עַל־אַרְבָּעָה עַמּוּדֵי שִׁטִּים מְצֻפִּים זָהָב
וָוֵיהֶם זָהָב עַל־אַרְבָּעָה אַדְנֵי־כָסֶף׃ לג וְנָתַתָּה אֶת־
הַפָּרֹכֶת תַּחַת הַקְּרָסִים וְהֵבֵאתָ שָׁמָּה מִבֵּית

ת"א והבריח . שבת צח : והקמת את . מנחות כט עקידה שער ה :

רש"י

תעשה למקצעות נמצאו שמנה קרשים בסדר מערבי · כך שנויה במשנה מעשה סדר הקרשים במלאכת המשכן · היה עושה את האדנים חלולים וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחריץ חציו באמצע ועשה לו שתי ידות כמין שני חמוקין (ולי נראה שהגרסא כמין שני חווקין) כמין שני שליבות סולם המובדלות זו מזו ומשופות להכנס בחלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב עמודי הסולם והוא לשון משולבות עשויות כמין שליבה ומכניסן לתוך שני אדנים שנאמר שני אדנים שני אדנים וחורץ את הקרש מלמעלה אצבע מכאן ואצבע מכאן ונותנן לתוך טבעת אחת של זהב כדי שלא יהיו נפרדין זה מזה שנאמר ויהיו תאמים מלמטה וגו' כך היא המשנה והפירוש שלה הצעתי למעלה בסדר המקראות : (כו) בריחם · כתרגומו עברין ובלע"ז אשפ"ריש (קווערריעגעל) : חמשה לקרשי צלע המשכן . אלו ה' ג' הן אלא שהבריח העליון והתחתון עשוי משתי חתיכות זה מבריח עד חצי הכותל וזה מבריח עד חצי הכותל זה נכנס

העמק דבר

וכן במעשה כתיב כן עשה לשניהם לשני המקצעות אלא בא ללמדנו דשתי הטבעות כשרים יהיו לשני המקצעות בלי דקדוק איזה כאן ואיזה כאן · ולא כמשפט הקרשים דאי' בירושל' הוריות פ"ג מדכתיב והקמת את המשכן כמשפטו · דקרש שזכה לצפון לא יעמוד בדרום אבל לא כן משפט הטבעות · והטעם כמש"כ שלא באו הטבעות לכוין איזה ענין בעולם אלא לשמש הקרשים ע"כ אין להם משפט · [ומזה

וְסַמְכֵיהוֹן דִּכְסַף שִׁתָּא עֲשַׂר סַמְכִין תְּרֵין סַמְכִין תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד וּתְרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חָד: כו וְתַעְבֵּד עַבְרֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין חַמְשָׁא לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא חָד: כז וְחַמְשָׁא עַבְרִין לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא תִּנְיָנָא וְחַמְשָׁא עַבְרִין לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא לְסוֹפְהוֹן מַעַרְבָא: כח וְעַבְרָא מְצִיעָאָה בְּגוֹ דַפַּיָּא מַעְבַּר מִן סִיָּפֵי לְסִיָּפֵי: כט וְיָת דַּפַּיָּא תַּחֲפֵי דַהֲבָא וְיָת עִזְקָתְהוֹן תַּעְבֵּד דַּהֲבָא אַתְרָא לְעַבְרַיָּא וְתַחֲפֵי יָת עַבְרַיָּא דַּהֲבָא: ל וּתְקֵים יָת מַשְׁכְּנָא כְּהִלְכָתֵיהּ דִּי אִתְחֲזֵיתָא בְּטוּרָא: לא וְתַעְבֵּד פָּרוּכְתָּא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד אוּמָּן יַעְבֵּד יָתַהּ צוּרַת כְּרוּבִין: לב וְתִתֵּן יָתַהּ עַל אַרְבְּעָא עַמּוּדֵי שִׁטִּין מְחַפַּן דַּהֲבָא וָוֵיהוֹן דַּהֲבָא עַל אַרְבְּעָא סַמְכִין דִּכְסָף: לג וְתִתֵּן יָת פָּרוּכְתָּא תְּחוֹת פּוּרְפַּיָּא וְתָעֵיל תַּמָּן מִגּוֹ לְפָרוּכְתָּא יָת

רש"י

נטבעת מצד זה וזה נכנס בטבעת מצד זה עד שמגיעין זה לזה נמצא שהעליון והתחתון שנים שהן ארבע אבל האמצעי ארכו כנגד כל הכותל ומבריח מקצה הכותל ועד קצהו שנאמר והבריח התיכון וגו' מבריח מן הקצה אל הקצה שהעליונים והתחתונים היו להן טבעות בקרשים להכנס לתוכן שתי טבעות לכל קרש משולבים בתוך עשר אמות של גובה הקרש חלק אחד מן הטבעת העליונה ולמעלה וחלק אחד מן התחתונה ולמטה וכל חלק הוא רביע ארך הקרש ושני חלקים בין טבעת לטבעת כדי שיהיו כל הטבעות מכוונות זו כנגד זו אבל לבריח התיכון אין טבעות אלא הקרשים נקובין בעביין והוא נכנס בהם דרך הנקבים שהם מכוונין זה מול זה וזהו שנאמר בתוך הקרשים הבריחים העליונים והתחתונים שבצפון ושבדרום אורך כל אחת ע"ו אמה והתיכון ארכו ל' אמה וזהו מן הקצה אל הקצה מן המזרח ועד המערב וה' בריחים שבמערב ארך העליונים והתחתונים ו' אמות והתיכון ארכו י"ב כנגד רחב ח' קרשים כך היא מפורשת במלאכת המשכן (שבת לח:): (כט) בתים לבריחם. הטבעות שתעשה בהן יהיו בתים להכניס בהן הבריחים: וצפית את הבריחם זהב. לא שהיה הזהב מדובק על הבריחים שאין עליהם שום צפוי אלא בקרש היה קובע כמין ב' שיות של זהב כמין ב' סדקי קנה חלול וקובען אצל הטבעות לכאן ולכאן ארכן ממלא את רחב הקרש מן הטבעת לכאן וממנו לכאן והבריח נכנס לתוכו וממנו לטבעת ומן הטבעת לפה השני נמצאו הבריחים מצופים זהב כשהן תחובין בקרשים והבריחים הללו מבחוץ היו בולטות הטבעות והפיפיות לא היו נראות בתוך המשכן אלא כל הכותל חלק מבפנים: (ל) והקמת את המשכן. לאחר שיגמר הקימהו: הראית בהר. קודם לכן שאני עתיד ללמדך ולהראותך סדר הקמתו: (לא) פרכת. לשון מחיצה הוא ובלשון חכמים פרגוד דבר המבדיל בין המלך ובין העם: תכלת וארגמן. כל מין ומין היה כפול בכל חוט וחוט ו' חוטין: מעשה חשב. כבר פרשתי שזו היא אריגה של שתי קירות והציורין שמשני עברים אינן דומין זה לזה: כרבים. ציורין של בריות יעשה בה: ד' עמודים הקועים בתוך ד' אדנים ואונקליות קבועין בהן עקומים למעלה להושיב עליהן כלונס שראש הפרוכת כרוך בה והאונקליות הן הווין שהרי כמין ווין הן עשוים והפרכת

העמק דבר

למדנו דכל תשמישי קדושה בבהכ"נ ודומה אין להם משפט הקרשים ולא כמג"א בסי' ח' שכתב לענין טלית של מצוה. וא"א ללמוד מקרשים אלא במעלות אנפים כדאי' בירושל' שם משום שכל איש יש לו משפט וזכות שהגיע למעלה זו]: (כח) והבריח התיכון בתוך הקרשים. דוקא באמצע היינו בחור שבקרש: מבריח מן הקצה אל הקצה. לפי הפשט לא היה אלא מצד א' אורך שלשים אמה. וגם הא דאי' בשבת דל"ח בנס היה עומד היינו שלא נשבר בגידולו קנה דק גבוה שלשים אמה. אבל רש"י ותוס' לא פי' כן. והכי אי' בת"י: (ל) והקמת את המשכן כמשפטו וגו'. באשר כבר כתיב שבשעת עשיה היו צריכים לדעת נגד מה נעשה כל דבר. כתבנית העולם וכמש"כ לעיל כ"ה מ'. והייתי אומר דבשעת הקמה א"צ לדעת משפט כל דבר על מה הוא בא מש"ה הזהיר הכתוב דגם בשעת הקמת המשכן יהיה כמשפטו אשר הראית בהר. תבנית המשכן בבנין העולם: (לא) תכלת וארגמן וגו'. נתפרש לעיל א' טעם שנוי הלשון כאן מלשון שביריעות: (לב) על ארבעה וגו'. ע' במקרא ג"ז: (לג) ונתתה את הפרכת וגו'. משמעות הכתוב שיהא מתחלה תולה הפרכת ואח"כ יביאו הארון לתוך קדה"ק שהוא מבית לפרכת. ופירוש והבדילה הפרכת וגו' שיהא ממילא מובדל. אבל בצווי ה' על הקמה (מ' ג') כתיב ושמת שם את ארון העדות. ואח"כ וסכות על הארון את הפרכת. אלא פי' ונתתה את הפרכת היינו לתלות את הפרכת ויהא משולשל למעלה ואינו נפרש עדיין עד שיביא את הארון. ואח"כ והבדילה הפרכת היינו שיהא משלשל ומבדיל. ולפנינו יבואר שע"כ הפי' הכי במקרא זה

לַפָּרֹכֶת אֵת אֲרוֹן הָעֵדוּת וְהִבְדִּילָה הַפָּרֹכֶת לָכֶם בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ לד וְנָתַתָּ אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ לה וְשַׂמְתָּ אֶת־הַשֻּׁלְחָן מִחוּץ לַפָּרֹכֶת וְאֶת־הַמְּנֹרָה נֹכַח הַשֻּׁלְחָן עַל צֶלַע הַמִּשְׁכָּן תֵּימָנָה וְהַשֻּׁלְחָן תִּתֵּן עַל־צֶלַע צָפוֹן׃ לו וְעָשִׂיתָ מָסָךְ לְפֶתַח הָאֹהֶל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר

ת"א והבדילה. יומא נא מנחות כז: ואת המנרה. יומא לג חגיגה כו מנחות לח: והשלחן תתן. שם:

רש"י

ארכה י' אמות לרחבו של משכן ורחבה י' אמות כגבהן של קרשים פרוסה בשליפית של משכן שיהא הימנה ולפנים עשר אמות והימנה ולחוץ כ' אמה נמצא בית קדשי הקדשים עשר על עשר שנאמר ונתתה את הפרכת תחת הקרסים המחברים את שתי חוברות של יריעות המשכן רחב החוברת כ' אמה וכשפרשם על גג המשכן מן הפתח למערב כלתה בשני שלישי המשכן והחוברת השנית כסתה שלישו של משכן והמותר תלוי לאחוריו לכסות את הקרשים: (לה) ושמת את השלחן. שלחן בצפון משוך מן הכותל הצפוני שתי אמות ומחצה. ומנורה בדרום משוכה מן הכותל הדרומי שתי אמות ומחצה. ומזבח הזהב נתון כנגד אויר שבין שלחן למנורה משוך קמעא כלפי המזרח וכלם נתונים מן חצי המשכן ולפנים. כיצד ארך המשכן מן הפתח לפרכת עשרים אמה המזבח והשלחן והמנורה משוכים מן הפתח לצד מערב עשר אמות: (לו) ועשית מסך. וילון הוא

העמק דבר

וכן עשה משה רבינו תחלה ויבא את הארון אל המשכן (שם כא) ואח"כ וישם את פרכת המסך. ומשמעות וישם היינו תיקנו על מתכונתו כמש"כ לעיל כ"ה י"ג בפי' וישם את הבדים על הארון והיינו שמשלשל את הפרכת למטה: והבדילה הפרכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים. האי לכם מיותר ומה מקרא חסר אם כתב והבדילה הפרכת בין וגו' גם לשון ובין קודש הקדשים קשה · והכי מיבעי לקודש הקדשים. דבכ"מ דכתיב שתי פעמים בין משמעו שיש הבדל אמצעי בין שני הערכים המופסקים כמש"כ בס' בראשית א' ולעיל ח' י"ט וט' ד' ובכ"מ וכאן לפי הנראה לא היה הפרכת אלא מבדיל ומפסיק לבד · גם והבדילה מלרע ע"פ מסורה והיא זרה כמש"כ הראב"ע לא דבר ריק הוא · אלא למד משה רבינו מכ"ז חדשות. והנה במעשה כתיב תחלה וישם את הבדים על הארון ואח"כ ויבא את הארון אל המשכן. וכבר ביארנו שתקן את הבדים שיהיו כשני דדי אשה. ולכאורה מתחלה היה להביא את הארון ואח"כ להמשיך את הבדים לחוץ. וגם עיקר המשכת הבדים לחוץ שיהיו כשני דדי אשה לא נזכר בצווי כלל · ונהי שמן הכתובים לעיל מבואר שיהיו הבדים מונחים בשעת העמדת הארון בא"ה משעת המשא מכ"מ אין שום רמז האיך יהיו בא"ה ואולי להיפך שיהיו הבדים נמשכים לאחורי הארון כדי שיעמוד כה"ג בשעת עבודת יוה"כ בריוח שם. אלא מתחלה יש לדעת הא דאי' בויקרא רבה פ"א שמשה היה נכנס תמיד לפני ולפנים. ולכאורה ק' נהי שלא היה משה מוזהר מליכנס לשם כדתני' בת"כ פ' אחרי דבר אל אהרן אחיך אהרן בכל יבוא ואין משה בכל יבוא מכ"מ הרי כתיב ביום הקמת המשכן ולא יכול משה לבא אל אוהל מועד כי שכן עליו הענן וא"כ היאך נכנס בקה"ק הרי היה שם הענן והשכינה תמיד בימי משה. אלא כך הענין דכבוד ה' והענן לא היה אלא בתוך עשר אמות של קדה"ק והפרכת היה נמשך לחוץ מעשר אמות ע"י הבדים שהיו בולטין כשני דדי אשה. ובמקום בליטה זו לא היה כבוד ה' והיה משה רבינו עומד שם ונמצא לא היה הפרכת מפסיק ומבדיל לגבי שכינה אלא עשר אמות היה הגבול והדביר לִפְנָי · אבל אהרן היה מוזהר לבלי ליכנס מבית לפרכת אפילו במקום בליטה וזהו דיוק הכתוב. והבדילה הפרכת לכם וא"כ היה אותו מקום בליטה אמצעי בין שתי הקדושות. חמור מקדושת ההיכל וקיל מקדושת עשר אמות של קה"ק. ומש"ה היה משה יכול לעמוד שם והיינו דכתיב. ובין קדש הקדשים · והיא האמת טרקסין שהובא ביומא דנ"א שהיה לו דין פנים וחוץ כמש"כ בפרש"י

שם

אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא וְתַפְרֵישׁ פָּרוּכְתָּא לְכוֹן בֵּין קוּדְשָׁא וּבֵין קֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא : לד וְתִתֵּן יַת כַּפּוּרְתָּא עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא בְּקֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא : לה וּתְשַׁוֵּי יַת פָּתוּרָא מִבָּרָא לְפָרוּכְתָּא וְיַת מְנַרְתָּא לָקֳבֵיל פָּתוּרָא עַל סְטַר דְּמַשְׁכְּנָא דָּרוֹמָא וּפָתוּרָא תִּתֵּן עַל סְטַר צִפּוּנָא : לו וְתַעְבֵּד פְּרָסָא לִתְרַע מַשְׁכְּנָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי

העמק דבר

שם בשם הירושל׳ ומזה ידע משה רבינו להמשיך את הבדים לחוץ · והנה כתיב והבדילה. מלרע ללמד שלא מיד אחר הבאת הארון ישלשל את הפרכת להבדיל · אלא אחר נתינת הכפרת דכתיב אח״כ · [וכיב״ז מתפרש הזר השני בס׳ ויקרא ט״ו כ״ט יע״ש] · וא״כ היה ראוי לכתוב תחלה ונתת את הכפרת ואח״כ והבדילה וגו׳ אלא בא ללמד אשר מיד שיביא את הארון יהא מוכן הפרכת להבדיל לכם בין הקודש וגו׳ · וזה א״א אלא ע״י משיכת הבדים וא״כ למד מזה משה להמשיך תחלה הבדים עוד לפני הבאת הארון ומיד שהביא את הארון היה ראוי שיהא הפרכת מבדיל לכם כאמור · והיינו דכתיב בשעת הקמה תחלה וישם את הבדים על הארון היינו תיקן המשכה על מתכונתו ואח״כ ויבא את הארון אל המשכן ואח״כ וישם את פרכת המסך היינו שלשל למטה : (לד) ונתת את הכפרת על ארון העדת בקדש הקדשים · ובמעשה כתיב להיפך · תחלה ויתן את הכפרת על הארון מלמעלה ואח״כ כתיב ויבא את הארון אל המשכן · וכבר עמד ע״ז הרמב״ן · ולא אמר בזה ישוב נכון · אבל באמת יש לדקדק הרבה בלשון הכתוב לעיל כ״ה כ״א ונתת את הכפרת על הארון מלמעלה · האי מלמעלה מיותר · שהרי א״א באופן אחר להיות מונח על הארון · ותו אמאי כתיבי תרי קראי בנתינת הכפרת · ותו אמאי כתיב לעיל על הארון סתם וכאן כתיב על ארון העדות · ועוד קשה לפי משמעות הפ׳ שאנו עומדים דנתינת הכפרת רק בקה״ק א״כ היה ראוי לכתוב תחלה הבאת הכפרת לפנים · והכי מיבעי והבאת את הכפרת מבית לפרכת ונתת אותו על ארון העדות · מכל זה למד משה שבעוד שיביא את הארון לפנים יביא את הכפרת עמו · אבל לא שיהא מונח יפה ומתוקן כ״ל שיהא ראוי לעדות אלא להניח את הכפרת על הארון איך שהוא ולהביאם יחד · וע״ז הנתינה כתיב לעיל ונתת את הכפרת על הארון מלמעלה ולא כתיב על ארון העדות אע״ג שכבר הניח שם את העדות כמש״כ לעיל מדכתיב לקמיה ונתת אל הארון את העדות וגו׳ מכ״מ לא נקרא עדיין ארון העדות עד שהיה נתון בקה״ק · ומש״ה כתיב על הארון ולא יביא יחד באופן שיהי׳ קשור מן הצד . מלמעלה · לאפוקי שלא יביא את הארון באופן שיהא דפנותיו למעלה ולמטה והפתח מן הצד והכפרת יהא מונח על הדופן העליון · מש״ה פירש הכתוב מלמעלה · שיהא גם בנתינה ראשונה למעלה על הפתח כדרך עמידתו ·

זהו פי׳ המקרא דלעיל · וכאן כתיב נתינה שניה שיהא נותן את הכפרת על ארון העדות כראוי בקודש הקדשים · ובפ׳ פקודי במעשה הבאה לא פי׳ הכתוב אלא נתינה ראשונה · ומדכתיב שם ויסך על ארון העדות ידענו שתיקן את הנחת הכפרת כ״ל עד שיהא נקרא ארון העדות · נמצא כל המקראות ודקדוקיהן באו על הסדר · תחלה תלה הפרכת ולא פירסו אח״כ תיקן את בדי הארון שיהא יוצאים למזרח ואח״כ הניח את הכפרת עליו שלא מכוין כ״ל והכניסם יחד אח״כ תיקן את הכפרת כ״ל ואח״כ שלשל את הפרכת · והכל מיד ה׳ עלינו השכיל להבין דיוק המקראות · וע׳ מש״כ פ׳ מ׳ כ׳ רמז על מה בא הצווי לעשות בדיוק בזה האופן · ואין דבר ריק בתורה : (לה) ושמת את השלחן וגו׳ · לשון ושמת ולא ונתת מלמדנו שיהא בשום לב ותיקון עמידה במקום הראוי והוא כפרש״י · משוך מן הכותל שתי אמות ומחצה והוא ביומא דל״ג ב׳ אכן עיקר ההקפדה היה משום המנורה כדמוכח להלן מ׳ בפ׳ המעשה דכתיב וישם במנורה ולא בשלחן והטעם דבמנורה היה לדקדק להרחיק מן הכותל כי היכי דלא לתווסן מאני׳ מעשן המנורה כדאי׳ ביומא דנ״ב א׳ · וממילא הרחיק כמ״כ השלחן וכתיב ושמת על שניהם יחד : והשלחן תתן על צלע צפון · סדר המקרא תמוה · והכי מיבעי ושמת את השלחן מחוץ לפרכת על צלע צפון ואת המנורה וגו׳ · אלא בא ללמדנו על המרומז בתכלית הכלים הללו · דתכלית השלחן היה לשני דברים · א׳ לשפע פרנסה וברכה בתבואת הארץ הבאה ע״י לחה״פ · ב׳ על זר המלוכה ועושר · ומשום זה הפרט לבדו הונח על צלע צפון וכדאיתא בב״ב דכ״ה ב׳ הרוצה שיחכים ידרים והרוצה שיעשיר יצפין וסימנך שלחן בצפון ומנורה בדרום · והמנורה תכליתו להאיר על כח פלפולה ש״ת כמש״כ לעיל ויבואר עוד ר״פ תצוה ופ׳ אמור בס״ד · והנה ידוע דפרנסה בריוח מוכרח להקדים לפני פלפולה ש״ת · דבל״ז א״א להיות עמלים בה · משא״כ עשירות אם היא באה בזכות תורה אינו מגיע אלא בשביל שכבר זכו בעמל תורה מגיעים ממנה גם לעושר וכבוד · וכמש״כ לעיל ט״ו כ״ו כ״ז ובס׳ דברים בכ״מ והיינו שרמז הכתוב כאן מתחלה יהא השלחן לתכלית שאינו מיוחד לצלע צפון לבד רק לתכלית פרנסה ואח״כ תעמיד המנורה נוכח השלחן היינו שיהיו בעלי פרנסה משפיעים על עמלי תורה שבאים להשיג כח המנורה ואח״כ יזכו לתכלית השני של השלחן שיהא ראוי להיות

נתון

מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃ לז וְעָשִׂיתָ לַמָּסָךְ חֲמִשָּׁה עַמּוּדֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב וְיָצַקְתָּ לָהֶם חֲמִשָּׁה אַדְנֵי נְחֹשֶׁת׃ ס ששי **כז** א וְעָשִׂיתָ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ עֲצֵי שִׁטִּים חָמֵשׁ אַמּוֹת אֹרֶךְ וְחָמֵשׁ אַמּוֹת רֹחַב רָבוּעַ יִהְיֶה הַמִּזְבֵּחַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קֹמָתוֹ׃ ב וְעָשִׂיתָ קַרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ תִּהְיֶיןָ קַרְנֹתָיו וְצִפִּיתָ אֹתוֹ נְחֹשֶׁת׃ ג וְעָשִׂיתָ סִּירֹתָיו לְדַשְּׁנוֹ וְיָעָיו וּמִזְרְקֹתָיו וּמִזְלְגֹתָיו וּמַחְתֹּתָיו לְכָל־כֵּלָיו תַּעֲשֶׂה נְחֹשֶׁת׃ ד וְעָשִׂיתָ לּוֹ מִכְבָּר

ת"א מעשה רקם יומא עב: חמש אמות · זבחים נט ס סב: רבוע · שם נט סב: ושלש אמות · שם נט ס:

רש"י

מסך כנגד הפתח כמו (איוב א י) שכת בעדו לשון מגין: מעשה רקם · הצורות עשויות בו מעשה מחט כפרצוף של עבר זה כך פרצוף של עבר זה: רקם · שם האומן ולא שם האומנות ותרגומו עובד צייר ולא עובד ציור · מדת המסך כמדת הפרוכת י' אמות על י' אמות: **כז** (א) ועשית את המזבח וגו' ושלש אמות קומתו · (זבחים נט) דברים ככתבן דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר נאמר כאן רבוע ונאמר בפנימי רבוע מה להלן גבהו פי שנים כארכו אף כאן גבהו פי שנים כארכו ומה אני מקיים ושלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה: (ב) ממנו תהיין קרנותיו · שלא יעשם לבדם ויחברם בו: וצפית אתו נחשת · לכפר על עזות מצח שנאמר (ישעיה מח ד) ומצחך נחושה: (ג) סירותיו · כמין יורות: לדשנו · להסיר דשנו לתוכה והוא שת"א למספי קטמיה לספות הדשן לתוכה כי יש מלות בלשון עברית מלה אחת מתחלפת בפתרון לשמש בנין וסתירה כמו (תהלים פ י) ותשרש שרשיה (איוב ה ג) אויל משריש · וחלופו (שם לא) ובכל תבואתי תשרש · וכמוהו (ישעיה יז ו') בסעיפיה פוריה וחלופו (שם י) מסעף פארה מפשח סעיפי' וכמוהו (ירמיה נ יז) וזה האחרון עצמו שבר עצמותיו וכמוהו (מ"א כ"א י"ג) ויסקלוהו באבנים וחלופו (ישעיה ס"ב י') סקלו מאבן הסירו אבניה וכן (שם ה ב) ויעזקהו ויסקלהו אף כאן לדשנו להסיר דשנו ובלע"ז אדשנדרי"ר (או עטשאשען): ויעיו · כתרגומו מגרפות שנוטל בהם הדשן והן כמין כסוי הקדרה של מתכת דק ולו בית יד ובלע"ז וודי"ל (שויפעל): ומזרקתיו · לקבל בהם דם הזבחים: ומזלגתיו · כמין אונקליות כפופים ומכה בהם בבשר ונתחבים בו ומתהפכין בהן על גחלי המערכה שיהא נמהר שריפתן ובלע"ז קרוני"ש (האקען) ובלשון חכמים צנוריות: ומחתתיו · בית קבול יש להם ליטול בהן גחלים מן המזבח לשאתם על מזבח הפנימי לקטרת ועל שם חתייתן קרויים מחתות כמו (ישעיה ל' י"ד) לחתות אש מיקוד לשון שאיבת אש ממקומה וכן (משלי כה) היחתה איש אש בחיקו: לכל כליו · כמו כל כליו: (ד) מכבר · לשון כברה

העמק דבר

נתון על צלע צפון שמשם זהב יאתה · וגם כבוד מלוכה: (לז) ועשית למסך · משמעו בשביל מסך היינו לשמו · וכמש"כ לעיל דהנעשה שלא לשמה פסול למקדש · וא"כ ק' אמאי לא כתיב כמו כן לעיל גבי עמודי פרכת אלא סתם על ארבעה עמודי · והרי ודאי הכרח לעשות לשם פרכת · אלא לא הוצרך הכתוב לפרש משום דהכל נכלל בהא דכתיב ועשו לי מקדש וכמש"כ לעיל בשם מכילתא ותוספתא וא"כ למאי דייק הכתוב כאן למסך · אלא בא ללמדנו דיש במעשי עמודי המסך מלאכה שלא היה בעמודי הפרכת ומש"ה לא היה אפשר לעשות תשע עמודים לשם פרכת שהוא קדוש יותר · ומאלה יוקח חמשה עמודים למסך · כדין הנעשה לקדושה חמורה קדוש לקדושה קלה · אלא ע"כ יהיו נעשים מתחלה לשם מסך משום שנוי והוספה שיש בעמודי המסך וכאשר יבואר עוד בפ' ויקהל · שהיה בצפוי עמודי המסך יתרון מצפוי של עמודי הפרכת · והיינו משום שלמד זה בגלאל מדיוק המקרא זה: ויצקת להם · כאן מדויק שפיר שלא סגי במה שיטול חמשה אדני נחשת מהמון אדנים שנעשו לחצר · אלא יצוק חמשה אדנים ביחוד לשם מסך דהמסך קדוש יותר · שהרי מש"ה יש בו תכלת יותר משם וכמש"כ לעיל א': **כז** (א) ועשית את

ובוץ שזיר עובד צייר : לז ותעבד לפרסא חמשא עמודי שטין ותחפי יתהון דהבא וויהון דדהבא ותתיך להון חמשא סמכין דנחשא : א ותעבד ית מדבחא דאעי שטין חמש אמין אורכא וחמש אמין פותיא מרבע יהי מדבחא ותלת אמין רומיה : ב ותעבד קרנוהי על ארבע זויתיה מניה יהוין קרנוהי ותחפי יתיה נחשא : ג ותעבד פסכתרותיה למספי קטמיה ומגרופיתיה ומזרקוהי וצנוריתיה ומחתיתיה לכל מנוהי תעבד נחשא : ד ותעבד ליה סרדא עובד

העמק דבר

המזבח · ועשית מזבח מיבעי · אלא משום שכבר כתיב מזבח אדמה תעשה לי מש"ה בא הכתוב לפרש כאן אותו מזבח · ובזה מיושב מה שלא ביאר הכתוב כאן שימלאנו באדמה והוא משום שכבר כתיב מזבח אדמה : חמש אמות אורך וחמש אמות רוחב רבוע · אלו כתיב חמש אמות רבוע הייתי אומר דרק הרוחב או האורך בזו המדה · ואע"ג דארכו אינו כרחבו מיקרי שפיר רבוע בזה שאינו עגול תדע דבמנחות דל"ה א' תפלין מרובעות הל"מ אר"פ בתפרן ובאלכסונן פרש"י שיהא ארכו כרחבו אלמא דסתם מרובע אפילו אינו ארכו כרחבו · וכן במס' עירובין דנ"ה תניא ארוכה כמו שהיא ומפרש בגמ' פשיטא ל"ל אלא דאריכא וקטינא מ"ד ליתן לה פותיא אאורכא קמ"ל · והא דס"ד הכי משום דתנן ועושין אותה כטבלה מרובעת וס"ד דארכו כרחבו קמ"ל דהריבוע אינו אלא לשבור את הזויות שלא יהיה עגול · מש"ה כתיב ארכו ורחבו : רבוע · ה"ז מיותר · שהרי כתיב חמשה על חמשה · והיינו רבוע · וכאן במזבח החיצון אפשר לייש בפשיטות משום דלדורות לא היה השיעור הזה כלל · רק הריבוע היה לעולם כדאי' בזבחים דס"ב מש"ה כתיב רבוע ללמד לדורות · אבל להלן במזבח הפנימי דכתיב אמה ארכו ואמה רחבו רבוע א"א לייש כן דהא לעולם נמי היה זה השיעור · אלא בא ללמד שלא יהיה פגום כ"ש כדאיתא שם דמזבח פגום פסול משום שכל מזבח שאין לו כו' רבוע פסול · [והא דאי' בזבחים דכ"ע דרבוע רבוע לג"ש · אינו מן היתור אלא כך גמר ג"ש · ואע"ג דבמ"ר פ"ו לא משמע הכי] : יהיה המזבח · מיותר · וכן במזבח הפנימי דכתיב רבוע יהיה · הוא מיותר · תדע שהרי במעשה לא כתיב במזבחות רבוע היה · אלא רבוע · ונראה דמכאן למדו בירושל' עירובין פ"ה ה"א שיגעו נביאים הראשונים לכוין את הרוחות · ובמדבר היה הארון מכוין להם את הרוחות · וע' מש"כ בס' במדבר י' כ"א · שהוא מבואר ג"כ בש"ס דילן · אבל לא נתבאר מנין לנו זה ההקפד שיהא ברבוע עולם דוקא · ולדברינו עיקר ההקפד הוא במזבחות דכתיב רבוע יהיה · היינו שיהיה עוד אופן רבוע והרי ה"ז במשמעות רבוע כדאי' בעירובין שם מרובעות אין עושין לה זוית · ומקשה פשיטא מ"ד לירבעה ברבוע עולם קמ"ל · והא דס"ד הכי כבר כתבנו שהוא משום דתנן ועושין אותה כו' הרי דריבוע עולם בכלל רבוע · ולמדנו מדכתיב רבוע יהיה שיהא עוד ברבוע עולם · ומש"ה לא כתיב במעשה רבוע היה · שזה אינו נוגע למעשה המזבח אלא להעמדתו · ונראה עוד דהא דאי' בזבחים בשלמא בית מינכרא גורתו אלא מזבח מנא ידעי · וקשה הא כיון שהכירו כותלי הבית ממילא ידעי לפי חשבון האמות שהיה ההיכל ובין האולם למזבח איה מקום המזבח אלא עיקר הק' היאך ידעי לאמת כ"כ שיהא ברבוע עולם · וע"ע מש"כ להלן כ"ח גבי חשן · ועדיין קשה לשון המזבח · והרי בפנימי לא כתיב המזבח · ונראה דמזה למדו בזבחים דס"ב דכ"מ שכתיב המזבח ה"ה לעיכובא · והיינו משום דחמש אמות אינו לדורות · אבל רבוע הוא לעיכובא : (ב) קרנותיו · אין הלשון מדויק · שהרי לא כתיב עדיין לעשות קרנות למזבח · ולשון קרנותיו משמע שהם ידועים · וכן קשה להלן דכתיב על כרכב המזבח ולא כתיב תחלה שיהי' כרכוב · והספורנו כ' שהן ידועות לכל מזבח ואינו אלא פלא · ועוד קשה שלא נזכר עוד עיקר גדול במזבח והוא היסוד שהוא מעכב וא"א נסכים בלעדו אלא הכל מיושב במש"כ בסוף הפ' כאשר הראה אותך בהר כן יעשו · וזה הלשון לא כתיב בשום כלי אלא בכלל מלאכת המשכן כתיב ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן וגו' · וכן במנורה כתיב וראה ועשה בתבניתם וגו' וביארנו שלא ראה משה המשכן וכליו אלא תבנית המשכן וכליו היינו העולמות שכנגדם בא צורת המשכן וכליו · אבל כאן כתיב כאשר הראה וגו' דמשמע גוף המזבח · והיינו כדאי' בחגיגה די"ב ב' · ובמנחות בסוף לעולם זאת על ישראל זה מזבח בנוי ומיכאל שר הגדול מקריב עליו קרבן · והודיע משה בע"פ לבצלאל מה שראה · ולא נצרך לפרש אלא מה שלא היה יכול לדעת בראיה והיינו שיהיו קרנותיו דוקא ממנו · והאיך היה יכול משה להבין אם הקרנות שראה נעשים ביחד או אח"כ עמדו הקרנות עליו · וכן על ארבע פנותיו · לא היה יכול להבין אם דוקא הקרנות יהא על הפינה או כשר אם יהיה בפנים ג"כ · מש"ה פירש המקרא שהוא לעיכובא וע"ע להלן : (ג) ועשית סירותיו וגו' · בזה ודאי ניחא דא"א למזבח בלי כלים אלו · מש"ה כתיב בלשון ידוע סירותיו וגו' : לכל כליו תעשה נחשת · כל כליו מיבעי [וע' רש"י ורמב"ן לעיל י"ד כ"ח] אלא לא השמיענו בזה

מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת וְעָשִׂיתָ עַל־הָרֶשֶׁת אַרְבַּע
טַבְּעֹת נְחֹשֶׁת עַל אַרְבַּע קְצוֹתָיו׃ ה וְנָתַתָּה
אֹתָהּ תַּחַת כַּרְכֹּב הַמִּזְבֵּחַ מִלְּמָטָּה וְהָיְתָה
הָרֶשֶׁת עַד חֲצִי הַמִּזְבֵּחַ׃ ו וְעָשִׂיתָ בַדִּים לַמִּזְבֵּחַ
בַּדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם נְחֹשֶׁת׃ ז וְהוּבָא אֶת־
בַּדָּיו בַּטַּבָּעֹת וְהָיוּ הַבַּדִּים עַל־שְׁתֵּי צַלְעֹת
הַמִּזְבֵּחַ בִּשְׂאֵת אֹתוֹ׃ ח נְבוּב לֻחֹת תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ
כַּאֲשֶׁר הֶרְאָה אֹתְךָ בָּהָר כֵּן יַעֲשׂוּ׃ ס שביעי ט וְעָשִׂיתָ
אֵת חֲצַר הַמִּשְׁכָּן לִפְאַת נֶגֶב־תֵּימָנָה קְלָעִים
לֶחָצֵר שֵׁשׁ מָשְׁזָר מֵאָה בָאַמָּה אֹרֶךְ לַפֵּאָה

ת"א ונתתה אתה · זבחים סב : והיתה הרשת · שם נג קיט : והובא את · יומא עב :

רש"י

שקורין קרי"בלא (זיעב) כמין לבוש עשוי לו למזבח עשוי חורין חורין כמין רשת ומקרא זה מסורס וכה פתרונו ועשית לו מכבר נחושת מעשה רשת : (ה) כרכב המזבח · סובב כל דבר המקיף סביב בעגול קרוי כרכב כמו ששנינו בהכל שוחטין אלו הן גלמי כלי עץ כל שעתיד לשוף ולכרכב והוא כמו שעושין חרילין עגולין בקרשי דפני התיבות ובספלי העץ אף למזבח עשה חריץ סביבו והיה רחבו אמה בדפנו לנוי והוא לסוף שלש (ס"א שם) אמות של גבהו כדברי האומר גבהו פי שנים כארכו הא מה אני מקיים ושלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה אבל סובב להלוך הכהנים לא היה למזבח הנחשת אלא על ראשו לפנים מקרנותיו וכן שנינו בזבחים אי זהו כרכוב בין קרן לקרן והיה רוחב אמה ולפנים מהן אמה של הלוך רגלי הכהנים שתי אמות הללו קרויים כרכוב ודקדקנו שם והכתיב תחת כרכוב המזבח מלמטה למדנו שהכרכוב בדפנו הוא ולבוש המכבר תחתיו · ותירץ המתרץ תרי הוו חד לנוי וחד לכהנים דלא ישתרגו זה שבדופן לנוי היה ומתחתיו הלבישו המכבר והגיע רחבו עד חצי המזבח נמצא שהמכבר רחב אמה והוא היה סימן לחצי גבהו להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים וכנגדו עשו למזבח בית עולמים דוגמת חוט הסקרא באמצעו וכבש שהיו עולין בו אע"פ שלא פירשו בענין זה כבר שמענו בפ' מזבח אדמה תעשה לי לא תעלה במעלות לא תעשה לו מעלות בכבש שלו אלא כבש חלק למדנו שהיה לו כבש כך שנינו במכילתא · ומזבח אדמה הוא מזבח הנחשת שהיו ממלאין חללו אדמה במקום חנייתן והכבש היה בדרום המזבח מובדל מן המזבח מלא חוט השערה ורגליו

העמק דבר

שיהא דוקא נחשת ולא כסף וזהב כמו גוף המזבח החיצון · דודאי היו מזרקות כסף וזהב ג"כ כמו לדורות · והרי הנשיאים הביאו מזרקי כסף והקדישו למזבח · אלא בשביל שיש נחושת פשוט הנולד באדמה ויש עוד נחושת קלל שמצרפים נחושת ומעמידים אותו על נורס בהירה ביותר והזהיר הכתוב דלכל כליו תעשה נחושת · כמשמעו מעשה הנחושת שנדרש להם · היינו יצרף ביחוד לצרכי המזבח וכליו אבל ודאי אפשר שיהיו הכלים מאחרי מתכות רק שיהיו עשוים לשמו : (ד) ועשית לו מכבר · כ"ז לא ראה משה בהר · באשר באמת גוף המכבר אינו לעיכובא לדיני מזבח · ולדורות לא היה כלל מכבר אלא חוט מבדיל באמצע גובה המזבח · אבל נצרך לעשות מכבר מעשה רשת לתכלית מיוחד למזבח שבמדבר · והוא כמש"כ בת"י ואין כפיל גרמא או גומרא דאשא מעלוי מדבחא נפיל מעלוי קנקל ולא יתמטי לארעא וכסבין יתי' כהניא מעלוי קנקל ומהדרין יתי' על מדבחא · וזה היה תכלית המכבר שהיה למעלה מנוקב ככברה · ופירש עוד מעשה רשת · היה שיהיו הנקבים גדולים כנקבי הרשת שתופסים דגים ולא כנקבי הכברה שהם דקים

מְצַדְתָּא דִנְחָשָׁא וְתַעְבֵד עַל מְצַדְתָּא אַרְבַּע עִזְקָן דִנְחָשָׁא עַל אַרְבַּע סִטְרוֹהִי׃ ה וְתִתֵּן יָתָהּ תְּחוֹת סוֹבָבָא דְמַדְבְּחָא מִלְרַע וּתְהֵי מְצַדְתָּא עַד פַּלְגוּת מַדְבְּחָא׃ ו וְתַעְבֵד אֲרִיחַיָא לְמַדְבְּחָא אֲרִיחֵי דְאָעֵי שִׁטִּין וְתַחְפֵי יָתְהוֹן נְחָשָׁא׃ ז וְיָעֵל יָת אֲרִיחוֹהִי בְּעִזְקָתָא וִיהוֹן אֲרִיחַיָא עַל תְּרֵין סִטְרֵי מַדְבְּחָא בְּמִטַּל יָתֵיהּ׃ ח חֲלִיל לוּחִין תַּעְבֵיד יָתֵיהּ כְּמָא דִי אַחֲזֵי יָתָךְ בְּטוּרָא כֵּן יַעְבְדוּן׃ ט וְתַעְבֵיד יָת דָרַת מַשְׁכְּנָא לְרוּחַ עִיבַר דָרוֹמָא סְרָדִין לְדָרְתָא דְבוּץ שְׁזִיר מְאָה בְּאַמִּין אוּרְכָּא

רש"י

מגיעין עד אמה סמוך לקלעי החלר שגדרום כדברי האומר י' אמות קומתו · ולדברי האומר דברים ככתבן ג' אמות קומתו לא היה אורך הכבש אלא י' אמות כך מלאתי במשנה מס' מדות וזה שהיה מובדל מן המזבח מלא החוט במסכת זבחים למדוהו מן המקרא: (ז) בטבעת · בארבע טבעות שנעשו למכבר: (ח) נבוב לחת · כתרגומו חליל לוחין לוחות עלי שטים מכל לד והחלל באמלע ולא יהא כלו עץ א' שיהא עביו ה' אמות על ה' אמות כמין סדין: (ט) קלעים · עשויין כמין קלעי ספינה נקבים נקבים מעשה קליעה ולא מעשה אורג ותרגומו סרדין כתרגום של מכבר המתורגם סרדה לפי שהן מנוקבין ככברה: לפאה

העמק דבר

דקים · וכדי שיכנס בהם גחלים או חתיכות בשר ולא יהיו נפסלים במה שיפלו על האדמה · וזה לא נלרך במזבח שבבהמ"ק שהיה רחב הרבה · ומש"ה לא ראה משה בהר מכבר כלל והזהיר הכתוב ע"ז · (ה) ונתתה אתה תחת כרכב המזבח · הוא הסובב כמבואר בת"א שמעכב למזבח · וא"כ ראה משה לורת המזבח מלמעלה עם סובב ומש"ה לא כתיב ועשית לו כרכוב שהרי נכלל במש"כ כאשר הראה וגו': מלמטה · לא תחת כרכוב ממש בסמוך אלא רחוק ממנו שהרי לא היה הרשת רחב אמה עד חלי המזבח: (ו) ועשית בדים למזבח בדי עצי שטים · אריכות לשון הוא והכי מיבעי ועשית למזבח בדי עצי שטים וכמו שכתוב בארון וכן בשלחן ומזבח הזהב אלא שכתב שם את הבדים · משום שמקודם לזה נזכר לבתים לבדים מש"כ בארון ומזבח החילון · אבל שנוי לשון במזבח משל ארון וגם אריכות יש להתבונן · והנה כבר כתבנו במעשה הארון דמשונים היו בדי ארון ומזבח הנחושת שהיה המלוה על בללאל להביא את הבדים בטבעות ולא רק בשעת משא כמו בשלחן ומזבח הזהב · וגם פירשנו טעמו של דבר דכח התורה של הארון וכח העבודה של המזבח נישאים תמיד · משא"כ כח המלכות וכה"ג · והנה עוד משונה כח התורה מכח העבודה דכח התורה נישא באותה לורה שהיה נישא במדבר ובא"י · אם שיש שנוים באופן העיון בתורה לפי לורך השעה · מכ"מ הכל בתכונה אחת לדקדק המקרא ולהוסיף לקח · משא"כ עבודה אע"ג שתפלה במקום עבודת הקרבנות קאי · מכ"מ לורה אחרת על עבודה זו מזו · והיינו שרמז לנו מקרא זה ועשית בדים למזבח אופנים שיהא נישא כח העבודה שהוא המזבח הכללי לשפוך נפש בתפלה לפני ה' · וא"כ מפרש אשר לפי שעה זו יהיו בדי עצי שטים ובמעשה כתיב ויעש את הבדים עצי שטים וגו' מה שעשה בללאל: (ז) והובא את בדיו בטבעות · כבר נתפרש שהיתה המלוה על בללאל להביא את הבדים משעת הבאה עד שעת ההקמה · ולא כתיב שיהא בשעת הבאה על שתי ללעות אלא בשעת משא מש"כ בשעת הבאה למשה לא היה הסקפד אלא שיהיו מובאים שמה סימן ואות שיהא נישא לדורות וא"כ כאשר כבר הובא למשה והיו הבדים על שתי צלעות המזבח בשאת אותו · אבל אחר העמדת המשכן הסירו הבדים · ורק בארון כתיב לא יסורו ממנו · ומשום תכלית אחר כמש"כ לעיל שיהיו נראים כדי אשה לכבוד ואהבת ישראל · אבל במזבח לא היה ענין הבדים בהבאתם לפני הקמה הראשונה רק לזכרון ולאות על ימים יולרו · אבל באותו עת שהיה המזבח במקומו לא היה לריך לבדים: על שתי צלעות וגו' · ולא כמו בשלחן שהיו הבדים על ארבע ללעות השלחן · והבד נכנס רק בטבעת אחת · וכן היה במזבח הפנימי אבל כאן היה על שתי ללעות והבד נכנס בשתי טבעות ומונח יפה: (ח) נבוב לחות · לא שימלאו עפר בפעם הראשונה וא"כ יסתמו בנסרים וכדומה · ויהיה העפר תמיד שם · אלא שיהיו הלוחות נבובים ופתוח מלמטה ובשעת נסיעה היה בלא אדמה ובכל הקמת המשכן מלאו אדמה · והטעם הוא משום דחובה הוא שיהיה מחובר באדמה כדאי' בזבחים דנ"ח ובמכילתא ס"פ יתרו רי"א מזבח אדמה תעשה לי שלא תבנהו ע"ג כפים ולא ע"ג עמודים · ובזה שהיה נבוב והיה מתחבר העפר שבלוחות לעפר הארץ נעשה מחובר ממש · וכמש"כ התוס' סנהדרין דמ"ו ב' בד"ה הליסה: באשר הראה וגו' · כבר נתבאר יפה · ומש"ה לא כתיב כאן כתבנית · וכמו שנתבאר ריש

הסדר

הָאֶחָת: י וְעַמֻּדָיו עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת
וָוֵי הָעַמֻּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף: יא וְכֵן לִפְאַת
צָפוֹן בָּאֹרֶךְ קְלָעִים מֵאָה אֹרֶךְ וְעַמֻּדָו (ועמדיו ק')
עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמֻּדִים
וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף: יב וְרֹחַב הֶחָצֵר לִפְאַת־יָם קְלָעִים
חֲמִשִּׁים אַמָּה עַמֻּדֵיהֶם עֲשָׂרָה וְאַדְנֵיהֶם עֲשָׂרָה:
יג וְרֹחַב הֶחָצֵר לִפְאַת קֵדְמָה מִזְרָחָה חֲמִשִּׁים
אַמָּה: יד וַחֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה קְלָעִים לַכָּתֵף
עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה: טו וְלַכָּתֵף
הַשֵּׁנִית חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה קְלָעִים עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה
וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה: טז וּלְשַׁעַר הֶחָצֵר מָסָךְ ׀ עֶשְׂרִים
אַמָּה תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר
מַעֲשֵׂה רֹקֵם עַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְאַדְנֵיהֶם אַרְבָּעָה:
מפטיר יז כָּל־עַמּוּדֵי הֶחָצֵר סָבִיב מְחֻשָּׁקִים כֶּסֶף
וָוֵיהֶם כֶּסֶף וְאַדְנֵיהֶם נְחֹשֶׁת: יח אֹרֶךְ הֶחָצֵר מֵאָה
בָאַמָּה וְרֹחַב ׀ חֲמִשִּׁים בַּחֲמִשִּׁים וְקֹמָה חָמֵשׁ

ת"א וחמש עשרה · ערובין ב: ארך החצר · שם כג נח זבחים נט:

רש"י

האחת · כל הרוח קרוי פאה: (י) ועמדיו עשרים · חמש אמות בין עמוד לעמוד: ואדניהם · של העמודים נחשת האדנים יושבים על הארץ והעמודים תקועים לתוכן היה עושה כמין קונדסין שקורין פאל"ש (פפאהל) ארכן ו' טפחים ורחבן ג' וטבעת נחשת קבוע בו באמצעו וכורך שפת הקלע סביביו במיתרי' כנגד כל עמוד ועמוד ותולה הקונדס דרך טבעתו באונקליות שבעמוד העשוי כמין וי"ו ראשו זקוף למעלה וראשו אחד תקוע בעמוד כאותן שעושין להגיה דלתות שקורין גונזי"ש (שטירהאגגעל) ורחב הקלע תלוי מלמטה והיא קומת מחיצות החצר: ווי העמודים· הם האונקליות· וחשקיהם· מוקפין היו העמודים בחוטי כסף סביב ואיני יודע אם על פני כולן אם ברגליהם ואם באמצעם אך יודע אני שחשוק לשון חגורה שכך מצינו בפילגש בגבעה (שופטים י"ט י) ועמו צמד

העמק דבר

הסדר משמעות כתבנית · ובזה נכלל גם המזבח בכלל כל הכלים דכתיב כבר תבנית כל כליו · ולא כתיב כאן כאשר הראה וגו' ביחוד אלא משום גוף המזבח שלא נתפרש כל הפרטים כמש"כ: (י) וחשקיהם · כתב רש"י ואיני יודע אם ברגלים או באמצעם · והספורנו כ' בפשיטות באמצעם · ואני תמה הלא מפורש בפ' ויקהל ל"ח י"ז · והאדני לעמודים וגו' וחשוקיהם כסף וצפוי ראשיהם כסף והם מחושקים כסף וגו' הרי דחשוקי עמודי החצר הוא גם באמצע גם בראשיהם · ויבואר עוד לפנינו: (יד) וחמש עשרה

לְרוּחָא חֲדָא: י וְעַמּוּדוֹהִי עַסְרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרִין דִנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף: יא וְכֵן לְרוּחַ צִפּוּנָא בְּאוּרְכָּא סְרָדִין מְאָה אוּרְכָּא וְעַמּוּדוֹהִי עַסְרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרִין דִנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף: יב וּפוּתְיָא דְדַרְתָּא לְרוּחַ מַעַרְבָא סְרָדִין חַמְשִׁין אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן עַסְרָא וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרָא: יג וּפוּתְיָא דְדַרְתָּא לְרוּחַ קִידוּמָא מַדִּינְחָא חַמְשִׁין אַמִּין: יד וַחֲמֵשׁ עַסְרֵי אַמִּין סְרָדִין לְעִבְרָא עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא: טו וּלְעִבְרָא תִּנְיָנָא חֲמֵשׁ עַסְרֵי סְרָדִין עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא: טז וְלִתְרַע דַּרְתָּא פְּרָסָא עַסְרִין אַמִּין תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד צַיָּר עַמּוּדֵיהוֹן אַרְבְּעָא וְסַמְכֵיהוֹן אַרְבְּעָא: יז כָּל עַמּוּדֵי דְדַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר מְכַבְּשִׁין כְּסַף וָוֵיהוֹן דִּכְסַף וְסַמְכֵיהוֹן נְחָשָׁא: יח אוּרְכָּא דְדַרְתָּא מְאָה בְּאַמִּין וּפוּתְיָא חַמְשִׁין בְּחַמְשִׁין וְרוּמָא חֲמֵשׁ אַמִּין דְבוּץ

רש"י

חמורים חבושים תרגומו חשוקים: (יג) לפאת קדמה מזרחה. פני המזרח קרוים קדם לשון פנים. אחור לשון אחורים לפיכך המזרח קרוי קדם שהוא פנים ומערב קרוי אחור כד"א (דברים לד ב) הים האחרון ימא מערבא: חמשים אמה. אותן נ' אמה לא היו סתומים כלם בקלעים לפי שהם הפתח אלא ט"ו אמה קלעים לכתף הפתח מכאן וכן לכתף השנית נשאר רחב חלל הפתח בנתים כ' אמה וזהו שנאמר ולשער החצר מסך עשרים אמה וילון למסך כנגד הפתח כ' אמה ארך כרחב הפתח: (יד) עמדיהם שלשה. חמש אמות בין עמוד לעמוד בין עמוד שבראש הדרום העומד במקצוע דרומית מזרחית עד עמוד שהוא מן הג' שבמזרח ה' אמות וממנו לשני לשלישי חמש אמות וכן לכתף השנית וארבעה עמודים למסך הרי י' עמודים למזרח כנגד י' למערב: (יז) כל עמודי החצר סביב וגו'. לפי שלא פירש ווין וחשוקים ואדני נחשת אלא לצפון ולדרום אבל למזרח ומערב לא נאמר ווין וחשוקים ואדני נחשת לכך בא ולמד כאן: (יח) ארך החצר. הצפון והדרום שמן המזרח למערב מאה באמה: ורחב חמשים בחמשים. חצר שבמזרח היתה מרובעת חמשים על חמשים שהמשכן ארכו שלשים ורחבו עשר העמיד מזרח פתחו בשפת נ' החיצונים של אורך החצר נמצא כלו בחמשים הפנימים וכלה ארכו לסוף ל' נמצאו כ' אמה ריוח לאחוריו בין הקלעים שבמערב ליריעות של אחורי המשכן ורחב המשכן עשר אמות באמצע רוחב החצר נמצאו לו עשרים אמה ריוח לצפון ולדרום מן קלעי החצר ליריעות המשכן וכן למערב וחמשים על חמשים חצר לפניו (ערובין כג): וקמה חמש אמות. גובה מחיצות החצר והוא רוחב הקלעים: ואדניהם נחשת. להביא אדני המסך שלא תאמר לא נאמרו אדני נחשת אלא לעמודי הקלעים אבל אדני המסך של מין אחר כך נראה בעיני שלכך

העמק דבר

עשרה וגו'. האי וי"ו מיותר. מכאן יצאו לחז"ל ריש מס' עירובין לדייק דחמש עשרה אמה היה בגובה. והא ודאי כפי' התוס' דלא עקר הכתוב מפשוטו דמיירי ברוחב מן הצד של פתח. אלא וי"ו מיותר ללמד דגם בגובה מיירי. והתוס' מפרשי עוד לדייקי מדכתיב בפ' ויקהל ולכתף השנית מזה ומזה לשער החצר. ויפה כתבו דמזה מוכח יותר. אבל בצלאל למד מהאי וי"ו מיותר. ובפ' ויקהל לא כתיב האי וי"ו בשביל שכבר רמז בביאור יותר מדכתיב מזה ומזה: (טז) תכלת וארגמן וגו'. מכוין למסך ההיכל. וכמעט גם לפרכת אלא שהפרכת מעשה חושב ואינהו מעשה רוקם. אבל כולהו הווין בתכלת וגו' ולא כמו גוף המחיצות דמשונים הרבה קלעי החצר מיריעות המשכן. ויש ללמוד דתחלת כניסה לקדושה אע"ג שהוא לא הגיע לעומק ועדיין הוא מבחוץ ומתנהג כמו שראוי בחוץ מכ"מ בתחלת כניסתו יש להתקדש כדי שיגיע אח"כ בזמן מאוחר למקום קדשו מש"ה בפתח החצר יש תכלית שמראה זכירת כסא הכבוד. אע"ג שאח"כ כשיעמוד בחצר עדיין הוא בחוץ לגבי היכל מכ"מ בכניסה יש לו להתקדש. וע' מש"כ להלן ס"פ ויקהל: (יז) כל עמודי החצר וגו'. פרש"י דלא בא הכתוב אלא משום מזרח ומערב. ונראה דמכ"מ לא בחנם כלל כאן כל עמודי. והיינו שהעלה בצלאל ועשה וויי ראשיהם ג"כ והם בכלל מחושקים כסף ומש"ה פי' הכתוב עוד הפעם כל עמודי החצר ללמד שיש דבר בחשוקיהם מה שלא היינו יודעים ממה דכתיב בעמודי צפון ודרום והיינו ראשיהם: (יח) ואדניהם נחשת. מיותר. ונראה דכאן הפי' יסודות של החצר. כל הנדרש ומעמידיו היו הכל נחשת ולא ברזל והוא מכונה בלשון אדני. כמו אדן שמעמיד. והיינו דמפרש עוד לכל כלי המשכן וגו' פי' כלי מתכות שנדרש לעבודתו לא היה ברזל אלא נחושת כמו בבהמ"ק:

ואתה

אמות שש משזר ואדניהם נחשת: יט לכל כלי המשכן בכל עבדתו וכל־יתדתיו וכל־יתדת החצר נחשת: ס ס ס נ"ו יעי"ו סימן · סל"ו סימן:

ומפטירין וה׳ נתן חכמה לשלמה במלכים א׳ סימן ה׳:

סדר תצוה

כ ואתה תצוה את־בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלת נר תמיד: כא באהל מועד מחוץ לפרכת אשר על־העדת יערך אתו אהרן ובניו מערב עד־בקר לפני יהוה חקת עולם לדרתם מאת בני ישראל:

ת"א ואתה תצוה. מגילה כט ל: ויקחו אליך. ברכות נז מנחות פו: להעלת נר · שבת כא: באהל מועד. מנחות פו: יערך אתו · שם נח: מערב עד בקר. פסחים נט יומא טו:

רש"י

חזר ושנאן: (יט) לכל כלי המשכן · שהיו צריכין להקמתו ולהורדתו כגון מקבות לתקוע יתדות ועמודים: יתדת · כמין נגרי נחשת עשויין ליריעות האהל ולקלעי החצר קשורים במיתרים סביב סביב בשפוליהן כדי שלא תגביהם הרוח ואיני יודע אם תחובין בארץ או קשורין ותלויין וכובדן מכביד שפולי היריעות שלא ינועו ברוח ואומר אני ששמן מוכיח עליהם שהם תקועין בארץ לכך נקראו יתדות ומקרא זה מסייעני (ישעיה לג כ) אהל בל יצען בל יסע יתדותיו לנצח: חסלת פרשת תרומה

(כ) **ואתה** תצוה · זך · בלי שמרים כמו ששנינו במנחות (דף פו) מגרגרו בראש הזית וכו׳: כתית · הזיתים כותש במכתשת ואינו טוחן ברחים כדי שלא יהא בו שמרים ואחר שהוציא טפה ראשונה מכניסן לרחים וטוחנן · והשמן השני פסול למנורה וכשר למנחות שנאמר כתית למאור ולא כתית

העמק דבר

(כ) **ואתה** תצוה וגו׳ · כלל פרשה זו נפלאה · לבד לשון ואתה תצוה שכבר עמדו הראשונים ע"ז עוד עיקר הפ׳ אין כאן מקומה בתוך מעשה המשכן ויותר היה מקומה אחר מעשה המנורה עכ"פ · גם לשון ויקחו אליך · אינו מבואר מה זה · והרמב"ן כ׳ שהזהיר שיביאוהו לפניו ומשה יראה אם הוא זך וכתית כראוי · ואינו אלא פלא · וכי לא נאמנו פקידי המשכן ע"ז ומה יהיה אחרי מות משה. עוד יש להעיר על מאמר חז"ל בויקרא רבה ס"פ אמור פל"א עה"פ צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך · הה"ד ראשך עליך ככרמל וגו׳ מלך אסור ברהטים · ומפרשי מלך זה משה כו׳ · ומסיים אמר הקב"ה למשה · משה מלך עשיתיך ואין דרך מלך לעשות בעצמו צו לאחרים לעשות בשבילך · וזה מדרש פליאה והלא כל התורה בא בצווי משה לישראל בשם ה׳ ולמה זה נתעוררו לדרוש כן בזו הפרשה · אבל יסוד הדבר למדנו ע"י ביאור עוד מאמר ברבה פ׳ זו ואתה הקרב אליך · הה"ד לולי תורתך שעשעי אז אבדתי בעניי · בשעה שאמר הקב"ה למשה ואתה הקרב אליך הרע לו כו׳ א"ל תורה נתתי לך שאלולי היא לא בראתי עולמי כו׳ · והנה לא נודע עיקר התרעומת מנ"ל לחז"ל שהרע למשה ותו אם הרע למשה אין זה פיוס כ"כ · שהרי אינו דומה כהונה שהיא לאהרן ולזרעו ואין לזולתו חלק בה משא"כ התורה ניתנה לכל ישראל כמו למשה ולזרעו אלא משה בעצמו היה שליח וזכה שתנתן ע"י · ואין זה שייכות לזרעו כלל · אלא הענין בכ"ז דיש לדעת דאור התורה שהוא תכלית המשכן ועיקר המשרה שכונה בישראל · בא בשפע ע"י אמצעות שני כלי קודש · היינו הארון והמנורה · ונשתנו פעולותיהם · הארון בא ליעוד הדברות שבכתב וגם לצווי בקבלה בע"פ וכמש"כ לעיל כ"ה כ"ב · ועדיין אין בזה כח הפלפול והחידוש שיהא אדם יכול לחדש מעצמו דבר הלכה שאינו מקובל · ולזה הכח הנפלא שנקרא תלמוד ניתן כח המנורה

שְׁזִיר וְסַמְכֵיהוֹן דִנְחָשָׁא: יט לְכֹל מָאנֵי מַשְׁכְּנָא בְּכֹל פּוּלְחָנֵיהּ וְכָל סִכּוֹהִי וְכָל סִכֵּי דְדַרְתָּא נְחָשָׁא: ס ס ס

כ וְאַתְּ תְּפַקֵּד יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְבוּן לָךְ מְשַׁח זֵיתָא דַכְיָא כְּתִישָׁא לְאַנְהָרָא לְאַדְלָקָא בוֹצִינַיָּא תְּדִירָא: כא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא מִבָּרָא לְפָרוּכְתָּא דִי עַל סַהֲדוּתָא יְסַדַּר יָתֵיהּ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי מֵרַמְשָׁא עַד צַפְרָא קֳדָם יְיָ קְיָם עָלָם לְדָרֵיהוֹן

ר ש " י

למנחות: להעלת נר תמיד. מדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה (שבת כא): תמיד. כל לילה ולילה קרוי תמיד כמו שאתה אומר (במדבר כח ו) עולת תמיד ואינה אלא מיום ליום. וכן במנחת חביתין נאמר (ויקרא ו') תמיד ואינה אלא מחציתה בבקר ומחציתה בערב. אבל תמיד האמור בלחם הפנים משבת לשבת הוא: (כא) מערב עד בקר. תן לה מדתה שתהא דולקת מערב ועד בקר. ושיערו חכמים חצי

העמק דבר

המנורה אשר נכלל בו שבע חכמות וכל כחות הנדרש לפלפולה ש"ת. וכ"ז נכלל בכפתורים ופרחים. עד דאי' בב"ר פנ"א ר' טרפון בשעה שהיה שומע דבר מתוקן היה אומר כפתור ופרח. ושיח רבן של ישראל ללמדנו בא שמה שתלמיד ותיק מחדש דבר טוב הוא ע"י כח שנרמז בכו"פ של המנורה. וע"כ בבית שני שרבו ישיבות והעמידו תלמידים הרבה להויות דאביי ורבא שהוא התלמוד מש"ה נתחזק כח המנורה ע"י נס דחנוכה. וע"ע להלן ל"ט ל"ז שהראיתי לדעת שמרומז ג"ז בתורה. והיינו דאי' בברכות דנ"ז הרואה שמן זית בחלום יצפה למאור תורה שנא' ויקחו אליך שמן זית וגו': עוד ראוי לדעת דמשה ואהרן היו נחשבים לחברים כדתניא באדר"נ פכ"ז ומנין שכבוד חבירו יהא חביב עליו ככבודו שנא' ויאמר אהרן אל משה בי אדוני. והלא אחיו הקטן ממנו היה אלא עשאו רבו. והטעם בזה דאע"ג שאהרן היה נצרך לגמרא דמשה מפי ה' מכ"מ אחר ששמע שוב לא היה נצרך לו לסברא. והיה גדול בישראל כמשה. אלא שגדולתם בתורה לא היה באופן א'. דכח משה היה נעלה בכח הפלפול לחדש דבר מה שלא שמע בקבלה. ע"י הסברא והפלפול. וכדאיתא בנדרים דל"ח לא ניתנה תורה אלא למשה ולזרעו ומסיק שהוא לפלפולא בעלמא. ואהרן היה נעלה בכח הסברא לדמות מילתא למילתא ולכוין האמת. וזהו עפ"י דבר ה' לאהרן ולהורות את בני ישראל. ועיקר ההוראה בשעתו א"א לחדש כל שאלה בפלפול אלא ע"י סברא ולדמות מילתא למילתא. ובזה הכח היה יחיד באותו דור עד שעלה פעם א' על משה במעשה דשעיר החטאת. וע"ע מש"כ בס' במדבר בפ' מקושש ובס' דברים י' ו' שהיו משה ואהרן שני ראשי סנהדראות בישראל זה בכחו וזה בכחו. ואחר שמשה היה מיוחד לכח החידוש והפלפול ע"כ נדרש לו ביחוד כח המנורה שיאיר לו הדרך להגיע לאמת. והיה ראוי שמשה יעסוק בעצמו בהכנת השמן. אלא שישראל עשו צרכי משה. כ"ז למדו חז"ל ברבה פ' אמור הנ"ל דלהכי כתיב ויקחו אליך היינו בשבילך. אלא מ"מ צו את בני ישראל ולא אתה בעצמך מפני שאתה מלך. זהו כלל ביאור אותו מאמר. ובפ' אמור הוספנו בזה לפי הענין. ומעתה אנו באים בדרך ישר לבאור מאמר חז"ל כאן שנתקשה לחז"ל סמיכות הפרשיות. וכמו שקשה לנו. והעלו חז"ל שכ"ז בא פיוס למשה. דקודם שאמר ה' למשה ואתה הקרב אליך וגו' והודיעו מעלה הפנימית שהכינו הקב"ה לקדושת העבודה הקדים ה' מאמר זה למשה שהוא פיוס בזה שזה החלק הנעלה של החידוש והפלפול ניתן רק למשה ולזרעו עד שאני מזהירך שאתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך וגו' שהוא שייך אך אליך. ובזה גדול כחו מכח אהרן. דאע"ג דכח אהרן גם בתורה רב בסברא ובהוראה מ"מ אינו דומה מעלת כח החידוש לכח ההוראה. באשר ההוראה הבאה מכח דמיון מילתא למילתא אינו מוכרח ואפשר שיבא רעהו וחקרו וידמה בא"א (א) ובזה נתפיים משה. והיינו שהביא המדרש מקרא לולי תורתך שעשועי וגו' ואין פי' שעשעי לשון שחוק ושעשועים ח"ו אלא כמהפך ומסלסל בהם כמו אדם המשתעשע בדבר. וזהו דרך הפלפול: כתית למאור. בשעה שנכתת יהא מתחלה לצורך המאור דיש נ"מ במעשה השמן דשמן בעצם מר כזית עצמו ומשימים בם עשבים וכדומה שממתיקים אותו אבל אם מתחלה נכתת למאור. הרי הוא נקי מכל זיוף ועירוב: להעלות נר תמיד. לא לפעם ראשונה נצרך לצוות. שהרי בא לזה נדבת הנשיאים. אלא לאחר שיכלה זה השמן: (כא) חקת עולם לדורותם מאת בני ישראל. גם אחרי מות משה ויהי הנרות תועלת לגדולי ישראל בשעתן. מ"מ חובה על כלל ישראל להביא מתרומת הלשכה. שבא לכלל קרבנות

הרחב דבר

(א) וזהו ענין מאמרם ז"ל בעירובין דנ"ב שאול לא גלי מסכת. לא שהורה שלא כדין ח"ו אלא שהוראותיו לא היו מוכרחים לדורות. ולא נעשו משנה. משא"כ דוד שהיה מחוקק ובא מכח החידוש והפלפול שהוא מוכרח ונקרא גלי מסכת. ויבואר יותר בס' דברים פ' ברכה:

ס **כח** א וְאַתָּה הַקְרֵב אֵלֶיךָ אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכַהֲנוֹ־לִי אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן׃ ב וְעָשִׂיתָ בִגְדֵי־קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת׃ ג וְאַתָּה תְּדַבֵּר אֶל־כָּל־חַכְמֵי־לֵב אֲשֶׁר מִלֵּאתִיו רוּחַ חָכְמָה וְעָשׂוּ אֶת־בִּגְדֵי אַהֲרֹן לְקַדְּשׁוֹ לְכַהֲנוֹ־לִי׃ ד וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ חֹשֶׁן וְאֵפוֹד וּמְעִיל וּכְתֹנֶת תַּשְׁבֵּץ מִצְנֶפֶת וְאַבְנֵט וְעָשׂוּ בִגְדֵי־קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ וּלְבָנָיו לְכַהֲנוֹ־לִי׃ ה וְהֵם יִקְחוּ אֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַתְּכֵלֶת וְאֶת־הָאַרְגָּמָן וְאֶת־תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת־הַשֵּׁשׁ׃ פ ו וְעָשׂוּ

ת"א לכבוד . מגילה יב : והם יקחו את . ב"ב ח :

רש"י

לוג ללילי טבת הארוכין וכן לכל הלילות. ואם יותר אין בכך כלום : **כח** (א) ואתה הקרב אליך . לאחר שתגמור מלאכת המשכן : (ג) לקדשו לכהנו לי . לקדשו ולהכניסו בכהונה על ידי הבגדים שיהא כהן לי ולשון כהונה שירות הוא שנטרי"א בלע"ז (סיילינקייט) : (ד) חשן . תכשיט כנגד הלב : ואפוד . לא שמעתי ולא מצאתי בברייתא פי' תבניתו ולבי אומר לי שהוא חגור לו מאחוריו רחבו כרוחב גב איש כמין סינר שקורין פורצי"נט (שירץ) שחוגרות השרות כשרוכבות על הסוסים כך מעשהו מלמטה שנאמר (שמואל ב ו יד) ודוד חגור אפוד בד למדנו שהאפוד חגורה היא . וא"א לומר שאין בו אלא חגורה לבדה שהרי נאמר (ויקרא ח ז) ויתן עליו את האפוד ואח"כ ויחגור אותו בחשב האפוד ותרגם אונקלוס בהמיין אפודא למדנו שהחשב הוא החגור והאפוד שם תכשיט לבדו וא"א לומר שעל שם שתי הכתפות שבו הוא קרוי אפוד שהרי נאמר שתי כתפות האפוד למדנו שהאפוד שם לבד והכתפות שם לבד והחשב שם לבד לכך אני אומר שעל שם הסינר של מטה קרוי אפוד ע"ש שאופדו ומקשטו בו כמו שנאמר (שם) ויאפד לו בו והחשב הוא חגור של מעלה הימנו והכתפות קבועות בו . ועוד אומר לי לבי שיש ראיה שהוא מין לבוש שתרגם יונתן ודוד חגור אפוד בד כרדוט דבוץ . ותרגם כמו כן מעילים כרדוטין במעשה תמר אחות אבשלום (שמואל ב יג יח) כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים : ומעיל . הוא כמין חלוק וכן הכתונת אלא שהכתונת סמוך לבשרו ומעיל קרוי חלוק העליון : תשבץ . עשויין משבצות לנוי והמשבצות הם כמין גומות העשויות בתכשיטי זהב למושב קביעות אבנים טובות ומרגליות כמו שנא' באבני האפוד מוסבות משבצות זהב ובלע"ז קורין אותו קשטו"נש (קאסטען): מצנפת . כמין כיפת כובע שקורין קופ"יא (מיטצע) שהרי במקום אחר קורא להם מגבעות ומתרגמינן כובעין (עי'

העמק דבר

נבור לפרנסת כל ישראל . יביאו גם שמן למאור להאיר עיני גדולי הדור בתורה : **כח** (א) הקרב אליך . באשר הרים הקב"ה כח התורה יותר מכח העבודה מש"ה אמר הקרב אליך. שתהא מעלתו קרובה למעלתך . ואם שאינו מגיע לה בשלימות וכדאיתא ביומא פ' בא לו דכתר תורה גדול מכתר עבודה וע' מש"כ לעיל י"ב כ"ד : ואת בניו אתו . אין להם הכהונה מצד עצמם אע"ג שהם צדיקים וגדולים . אלא מצד שהמה בני אהרן . וזה הטעות הגיע לנדב ואביהוא בשעה שהביאו אש זרה כאשר יבואר בפ' שמיני שכסבורים המה שמצד גדולתם ראוים עכ"פ באותה שעה לעבוד לפני ה' כמו ששמש משה בשבעה ימים בחלוק לבן ויבואר עוד בפ' שמיני . מש"ה פי' הכתוב אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר בני

מן בני ישראל: א ואת קרב לותך ית אהרן אחוך וית בנוהי עמיה מגו בני ישראל לשמשא קדמי אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר בני אהרן: ב ותעבד לבושי קודשא לאהרן אחוך ליקר ולתושבחא: ג ואת תמליל עם כל חכימי לבא דאשלמית עמהון רוח חוכמתא ויעבדון ית לבושי אהרן לקדשותיה לשמשא קדמי: ד ואלין לבושיא די יעבדון חושנא ואפודא ומעילא וכתונא מרמצא מצנפתא והמינין ויעבדון לבושי קודשא לאהרן אחוך ולבנוהי לשמשא קדמי: ה ואינון יסבון ית דהבא וית תכלא וית ארגונא וית צבע זהורי וית בוצא: ו ויעבדון ית אפודא דהבא תכלא וארגונא צבע זהורי ובוץ

רש"י

יומא כה): ואבנט · היא חגורה על הכתונת והאפוד חגורה על המעיל כמו שמצינו בסדר לבישתן ויתן עליו את הכתונת ויחגור אותו באבנט וילבש אותו את המעיל ויתן עליו את האפוד: בגדי קדש · מתרומה המקודשת לשמי יעשו אותם: (ה) והם יקחו · אותם חכמי לב שיעשו הבגדים יקבלו מן המתנדבים את הזהב ואת התכלת לעשות מהן את הבגדים: (ו) ועשו את האפד · אם באתי לפרש מעשה האפוד והחשן

העמק דבר

אהרן · דלא נימא דרק משום אלעזר ואיתמר אמר ואת בניו אתו · משא"כ נדב ואביהוא שהיו גדולים מהם כדמוכח מהא שנתייחדו לעלות אל ה' בהר מש"ה פי' הכתוב בשמותם דכולם בני אהרן ונדרשים לב"כ · אבל הבכורים אף על גב שלפני העגל היתה העבודה כשרה בהם ולא נאמר עדיין והזר הקרב יומת מ"מ לא היה להם ב"כ אלא בחלוק לבן: (ב) לכבוד ולתפארת · באשר נדרש הענין שיהא אהרן מקדש עצמו ומתנהג בחסידות ובפרישות נבדל מכלל ישראל · וזה א"א · אלא באופן שיהא נכבד בעיני הבריות שידעו ויבינו כי הוא במעלה עליונה מהם · ולא יחשבו זאת לרמות רוחא · מש"ה היו הבגדים להועלת שהיה בעיני ישראל לכבוד ולתפארת · והבינו מזה כי חפץ ה' ביקרו · וראוי להיות מרכבה לשכינה · וכן הוא בכל כה"ג · משא"כ בגדי כהונה דכה"ד לא היה לכבוד ולתפארת אלא המגבעות שעל ראשם כמש"כ להלן מקרא מ' · אבל כה"ג היה ראוי להיות משונה בכל הליכותיו: (ג) ואתה · משה בעצמו מטעם שיבואר בסמוך: אל כל חכמי לב · החכמה אין מקומו בלב כ"א במוח · אלא כל מקום דכתיב חכמי לב הביאור יראת ה' · שהוא ראשית חכמה ומקומה בלב כידוע · וע' להלן ל"א ו' ובס"מ · והענין שנדרש לכאן ביחוד חכמת יראת ה' יבואר לפנינו: אשר מלאתיו רוח חכמה · אשר מלאתים מיבעי אלא קאי על אהרן שידבר משה לחכמי לב שמלאתי את אהרן רוח חכמה · וכ"ז הקדמה לסיפיה דקרא ועשו את בגדי אהרן לקדשו · דאחר שנצטוה אהרן להתקדש נתן המקום לו בגדי קודש שיסייעו לו לדבר · וידוע דכ"ד שבקדושה לבד שמעון עשיה לשמה עפ"י דין · עוד כל מה שמכינים יותר הפעולה לשם קדושה · מועלת יותר לתכליתה כמש"כ לעיל י"ט ב' ובכ"מ מש"ה נצטוה משה שיזהיר להאומנים שהם בעצמם יראי ה' לעשות הבגדים באופן שיועילו יותר לקדשו · ובאשר הוא דבר שבלב ע"כ הקדים לומר להם אשר מלאתי את אהרן רוח חכמה והוא יבין וישכיל מכח הבגדים איך שהם פועלים על לבו · היאך נעשו · ומש"ה נצטוה בזה משה בעצמו שידבר אל כל חכמי לב · ולא בצלאל שזה הפרט אינו נוגע לחכמות המלאכה אלא לחכמת המוסר: לכהנו לי · שיש כמה מיני קדושות · יש מתקדש לתורה ויש לתפלה ואמר שיהא הכונה לקדושה לכהנו לי היינו לעבודת המזבח: (ד) חשן ואפוד · הקדים הכתוב חשן לאפוד משום שהוא גדול במעלת הקדושה שהרי היה בו אורים ותמים · וגם לפי התכלית אשר יבואר לפנינו כחו גדול מכח האפוד · ומ"מ במצות עשייתן האפוד קודם כדרך לבישה · וגם זה לפי התכלית שבאה ממנו כמו שיבואר הוא קודם · וע' להלן מש"כ מקרא ע"ו כ"ב · והנה לא נזכר בסדר הבגדים לא המכנסים ולא הציץ · וטעם הדבר דהמכנסים לא באו לקדשו כ"א לכסות בשר ערוה ויבואר עוד להלן מ"ב · והציץ לא היה בכלל בגדי כהונה כ"כ בעה"ט (א) ועוד נראה טעם שלא מנה הכתוב הציץ באשר בזה לא נזהרו לעשות לקדשו באשר השם קדשו כ"נ: לאהרן אחיך ולבניו לכהנו לי · בבגדי כהנים הדיוטים לא נצטוו לעשות כדי לקדשם · אלא כדי לכהנו לי · והיינו לשמה · ונכלל ג"כ אהרן כאן דבאמת אינו לעיכובא מחשבה לקדשו אלא לכהנו לי הוא לעיכובא: (ה) והם

הרחב דבר

(א) והא דאי' בזבת דס"ג מנין לתכשיט כ"ש טמא מציץ ופרש"י שהוא דבר מועט ומנאו עם תכשיטי כהונה. אינו מבואר. ונראה יותר שהוא מדכתיב בפ' מטות וכלי הקודש. וזהו הציץ. הרי דקראו הכתוב כלי:

אֶת־הָאֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן תּוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב׃ ז שְׁתֵּי כְתֵפֹת חֹבְרֹת יִהְיֶה־לּוֹ אֶל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו וְחֻבָּר׃ ח וְחֵשֶׁב אֲפֻדָּתוֹ אֲשֶׁר עָלָיו כְּמַעֲשֵׂהוּ מִמֶּנּוּ יִהְיֶה זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ ט וְלָקַחְתָּ אֶת־שְׁתֵּי אַבְנֵי־שֹׁהַם וּפִתַּחְתָּ עֲלֵיהֶם שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י שִׁשָּׁה מִשְּׁמֹתָם עַל הָאֶבֶן הָאֶחָת וְאֶת־שְׁמוֹת הַשִּׁשָּׁה הַנּוֹתָרִים עַל־הָאֶבֶן הַשֵּׁנִית כְּתוֹלְדֹתָם׃ יא מַעֲשֵׂה חָרַשׁ אֶבֶן פִּתּוּחֵי חֹתָם תְּפַתַּח אֶת־שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל־שְׁמֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֻסַבֹּת מִשְׁבְּצוֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ יב וְשַׂמְתָּ אֶת־שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל כִּתְפֹת הָאֵפֹד אַבְנֵי זִכָּרֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־שְׁמוֹתָם לִפְנֵי יְהוָה עַל־

ת"א ששה משמתם . סוטה לו : כתולדתם . שם: פתוחי חתם . שם מח :

רש"י

על סדר המקראות הרי פירושן פרקים וישגה הקורא בצרופן לכך אני כותב מעשיהם כמות שהוא למען ירוץ קורא בו ואח"כ אפרש על סדר המקראות · האפוד עשוי כמין סינר של נשים רוכבות סוסים וחוגר אותו מאחוריו כנגד לבו למטה מאצילי ידיו רחבו כמדת רוחב גבו של אדם ויותר ומגיע עד עקביו והחשב מחובר בראשו על פני רחבו ולא במחט אלא מעשה אורג ומאריך לכאן ולכאן כדי להקיף ולאגור בו והכתפות מחוברות בחשב אחד לימין ואחד לשמאל מרוחקות זו מזו שיעור הבדלת כתפים מאחורי הכהן לשני קצות רחבו של סינר וכשזוקפן עומדות לו על שני כתפיו והן כמין שתי רצועות עשויות ממין האפוד ארוכות כדי שיעור לזקפן אצל צוארו מכאן ומכאן ונקפלות לפניו למטה מכתפיו מעט ואבני השהם קבועות בהם אחת על כתף ימין ואחת על כתף שמאל והמשבצות נתונות בראשיהם לפני כתפיו ושתי עבותות הזהב תחובות בשתי טבעות שבחשן בשני קצות רחבו העליון אחת לימין ואחת לשמאל ושני ראשי השרשרות תקועים במשבצת לימין וכן שני ראשי השרשרות השמאלית תקועין במשבצת שבכתף שמאל נמצא החשן תלוי במשבצות האפוד על לבו מלפניו ועוד שתי טבעות בשני קצות החשן בתחתיתו וכנגדם שתי טבעות בשתי כתפות האפוד מלמטה בראשו התחתון המחובר בחשב וטבעות החשן אל מול טבעות האפוד שוכבים זה על זה ומרכסן בפתיל תכלת תחוב בטבעת האפוד והחשן שיהא תחתית החשן דבוק לחשב האפוד ולא יהא נד ונבדל הולך וחוזר : זהב תכלת וארגמן תולעת שני ושש משזר . חמשת מינים הללו שזורין בכל חוט וחוט היו מרדדין את הזהב כמין טסים דקין וקוצצין פתילים מהם וטווין אותן חוט של זהב עם שש חוטים של תכלת וחוט של זהב עם שש חוטין של ארגמן וכן בתולעת שני וכן בשש שכל המינין חוטין כפול שש וחוט זהב עם כל אחד ואחד ואח"כ שוזר את כלם כאחד נמצא חוטן כפול כ"ח וכן מפורש במס' יומא ולמד מן המקרא הזה וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים לעשות את פתילי הזהב . בתוך התכלת ובתוך הארגמן וגו' · למדנו שחוט של זהב שזור עם כל מין ומין : מעשה חשב · כבר פרשתי שהוא אריגת שתי קירות שאין צורת שני עבריהם דומות זו לזו : (ז) שתי כתפת וגו' · הסינר מלמטה

שְׁזִיר עוֹבַד אוּמָן: ז תַּרְתֵּין כַּתְפִּין מְלַפְּפָן יְהוֹן לֵיהּ עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי וְיִתְלַפֵּף: ח וְהֶמְיַן תִּקּוּנֵיהּ דִּי עֲלוֹהִי כְּעוֹבָדֵיהּ מִנֵּיהּ יְהֵא דַּהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר: ט וְתִסַּב יַת תַּרְתֵּין אַבְנֵי בוּרְלָא וְתִגְלוֹף עֲלֵיהוֹן שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: י שִׁתָּא מִשְּׁמָהַתְהוֹן עַל אַבְנָא חֲדָא וְיַת שְׁמָהַת שִׁתָּא דְּאִשְׁתָּאֲרוּ עַל אַבְנָא תִנְיֵתָא כְּתוּלְדָתְהוֹן: יא עוֹבַד אוּמַּן אֶבֶן טָבָא כְּתַב מְפָרַשׁ כִּגְלַף דְּעִזְקָא תִּגְלוֹף יַת תַּרְתֵּין אַבְנַיָּא עַל שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְשַׁקְּעָן מְרַמְּצָן דִּדְהַב תַּעְבֵּיד יַתְהוֹן: יב וּתְשַׁוֵּי יַת תַּרְתֵּין אַבְנַיָּא עַל כִּתְפֵי אֵפוֹדָא אַבְנֵי דָּכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל

ר ש"י

מלמטה וחשב האפוד היא החגורה ולמעלה לו מלמעלה דוגמת סינר הנשים ומגבו של כהן היו מחוברות בחשב שתי חתיכות כמין שתי רצועות רחבות אחד כנגד כל כתף וכתף וזוקפן על שתי כתפותיו עד שנקפלות לפניו כנגד החזה ועל ידי חבורן לטבעות החשן נאחזין מלפניו כנגד לבו שאין נופלות כמו שמפורש בענין והיו זקופות והולכות כנגד כתפיו ושתי אבני השהם קבועות בהן אחת בכל אחת: אל שני קצותיו. אל רחבו של אפוד שלא היה רחבו אלא כנגד גבו של כהן וגבהו עד כנגד האצילים שקורין קודי"ש(עלענבאגען) שנא' (יחזקאל מד יח) לא יחגרו ביזע אין חוגרין במקום זיעה לא למעלה מאציליהם ולא למטה ממתניהם אלא כנגד אציליהם: וחבר. האפוד עם אותן שתי כתפות האפוד יחבר אותם במחט למטה בחשב ולא יארגם עמו אלא אורגם לבד ואחר כך מחברם: (ח) וחשב אפדתו. וחגור שעל ידו הוא מאפדו ומתקנהו לכהן ומקשטו: אשר עליו. למעלה בשפת הסינר היא החגורה: כמעשהו. כאריגת הסינר מעשה חושב ומחמשת מינין כך אריגת החשב מעשה חושב ומחמשת מינין: ממנו יהיה. עמו יהיה ארוג ולא יארגנו לבד ויחברנו: (י) כתולדתם. כסדר שנולדו ראובן שמעון לוי יהודה דן נפתלי על האחת. ועל השנית גד אשר יששכר זבולן יוסף בנימין מלא שכן הוא כתוב במקום תולדתו כ"ה אותיות בכל אחת ואחת: (יא) מעשה חרש אבן. מעשה אומן של אבנים. חרש זה דבוק הוא לתיבה שלאחריו ולפיכך הוא נקוד פתח בסופו. וכן (ישעיה מד יג) חרש עצים נטה קו חרש של עצים וכן (שם יב) חרש ברזל מעצד כל אלה דבוקים ופתוחים: פתוחי חתם. כתרגומו כתב מפרש כגלף דעזקא חרוצות האותיות בתוכן כמו שחורצין חותמי טבעות שהם לחתום אגרות כתב ניכר ומפורש: על שמת. כמו בשמות: מסבת משבצות. מוקפות האבנים במשבצות זהב שעושה מושב האבן בזהב כמין גומא למדת האבן ומשקעה במשבצות נמצאת המשבצת

העמק דבר

יקחו וגו'. שהם יבחרו המובחר מכל מינים אלו לבגדי כהונה: (ו) מעשה חושב. ציורים הבא במחשבה אלא שלא היו כרובים כ"א שארי ציורים: (ז) שתי כתפות. מנהג ארצות הללו היה לנשוא על הכתף איזה מלבוש דק ונקרא כתף. ואינו מחובר לשום בגד. וזהו הכתוב שיהיו שתי כתפות: חוברות. עומד להתחבר: וחבר. שיהיו גם מחוברים ממש בשעת לבישה אל האפוד. ומדכתיב וחובר משמע שלא באה המצוה שיהיו מחוברים בתפירה תמידית אלא מחוברים בקרסים וכדומה שמתפרדים בנקל. ובשעת לבישה באה המצוה וחבר ובזה מתבאר אריכות המקרא שתי כתפות וגו' אל שני קצותיו. ללמדנו שאין הקפד להחליף מימין לשמאל. ושתי הכתפות היו כשרות לכל א' משני הקצוות. אכן לא היה הכרח להיות בזה האופן כמבואר להלן במעשה ל"ט ד' מש"כ שם ומש"ה כתיב כאן אל שני. ושם כתיב על שני כמובן: (ט) את שתי אבני שהם. את שתי משמע הידועים. והוא משום דכתיב ריש פ' תרומה אבני שהם וגו': (י) הנותרים. מיותר ללמדנו שלא משום שאלו הבאים על צד שמאל גרועים בזכרון טוב ומשה הרשומים על ימין אלא משום שהמה הנותרים וראוים היו ג"כ להיות נרשם על ימין אלא שלא החזיקם האבן וניתותרו. מש"ה פי' הכתוב כתולדותם. לא משום מעלה וחשיבות אלא כתולדותם נחקקו. אבל כולן שוין בזכירה: (יא) פתוחי חותם. מנהגם היה לפתח על החותם איזה ציור לבד השם. וכמה אנשים היה עיקר חתימתם בזה הציור כדאי' בפ' ג"פ ר"א צייר מכותא ועוד אמוראי. ובא הצווי כאן דלבד שמותם יהיה הציור השייך לכל א'. והיינו על שמות בני ישראל. אצל השמות. כמו דודאים אצל ראובן ארי' ליהודה: מסבות משבצות זהב. משבצות הוא מלשון כי אחזני השבץ. דמשמעו חולי שתופש האדם לבלי לזוז ממקום למקום. וכן פי' משבצות בכל הענין כלי שתופש את האבן לבלי יפול והוא כמו מזלג וכדומה. והנה יש אבנים שיושבות למטה במלואת אבן ורק מן הצד עושים לו איזה משבצות שלא יפול מן הגומא. אבל אבני האפוד לא היה כן אלא גם מלמטה פתוח ונתפש בשני צדדין.

במשבצות

שְׁתֵּי כְתֵפָיו לְזִכָּרֹן׃ ס שני יג וְעָשִׂיתָ מִשְׁבְּצֹת
זָהָב׃ יד וּשְׁתֵּי שַׁרְשְׁרֹת זָהָב טָהוֹר מִגְבָּלֹת
תַּעֲשֶׂה אֹתָם מַעֲשֵׂה עֲבֹת וְנָתַתָּה אֶת־שַׁרְשְׁרֹת
הָעֲבֹתֹת עַל־הַמִּשְׁבְּצֹת׃ ס טו וְעָשִׂיתָ חֹשֶׁן
מִשְׁפָּט מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב כְּמַעֲשֵׂה אֵפֹד תַּעֲשֶׂנּוּ זָהָב
תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר תַּעֲשֶׂה
אֹתוֹ׃ טז רָבוּעַ יִהְיֶה כָּפוּל זֶרֶת אָרְכּוֹ וְזֶרֶת רָחְבּוֹ׃
יז וּמִלֵּאתָ בוֹ מִלֻּאַת אֶבֶן אַרְבָּעָה טוּרִים אָבֶן
טוּר אֹדֶם פִּטְדָה וּבָרֶקֶת הַטּוּר הָאֶחָד׃ יח וְהַטּוּר
הַשֵּׁנִי נֹפֶךְ סַפִּיר וְיָהֲלֹם׃ יט וְהַטּוּר הַשְּׁלִישִׁי לֶשֶׁם
שְׁבוֹ וְאַחְלָמָה׃ כ וְהַטּוּר הָרְבִיעִי תַּרְשִׁישׁ וְשֹׁהַם
וְיָשְׁפֵה מְשֻׁבָּצִים זָהָב יִהְיוּ בְּמִלּוּאֹתָם׃ כא וְהָאֲבָנִים
תִּהְיֶיןָ עַל־שְׁמֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עַל־

ת"א ועשית. יומא עא: ועשית חשן. שם עב זבחים פח ערכין טז: כמעשה אפד. יומא עב: תרשיש ושהם. מגלה יב: במלואתם. סוטה מח:

רש"י

סובבת את האבן סביב ומחבר המשבצת בכתפות האפוד: (יב) לזכרון. שיהא רואה הקדוש ברוך הוא השבטים כתובים לפניו ויזכור צדקתם: (יג) ועשית משבצת. מיעוט משבצות שתים ולא פירש לך עתה בפרשה זו אלא מקצת צרכן ובפרשת החשן גומר לך פירושן: (יד) שרשרת זהב. שלשלאות: מגבלת. לסוף גבול החשן תעשה אותם: מעשה עבת. מעשה קליעת חוטין ולא מעשה נקבים וכפלים כאותן שעושים לבורות אלא כאותן שעושים לעדשקאות שקורין איינשינייר"ש (רויכפאם) (ביאה כ"ב): ונתתה את שרשרת. של עבותות העשויות מעשה עבות על משבצות הללו ולא זה הוא מקום צוואת עשייתן של שרשרות ולא צוואת קביעתן ואין תעשה האמור כאן לשון צווי ואין ונתתה האמור כאן לשון צווי אלא לשון עתיד כי בפרשת החשן חוזר ומצוהו על עשייתן ועל קביעותן ולא נכתב כאן אלא להודיעך מקצת צורך המשבצות שצוה לעשות עם האפוד וכתב לך זאת לומר המשבצות הללו יזוקקו לך לכשתעשה שרשרות מגבלות על החשן תתקנם על המשבצות הללו: (טו) חשן משפט. שמכפר על קלקול הדין. ד"א משפט שמברר דבריו והבטחתו אמת דריישנמ"ט בלע"ז

העמק דבר

וזהו פי' מסבות משבצות. סביב מכל צד יהיה במשבצות: (יב) לזכרון. לטוב ולברכה. וכדאי' בב"ר פמ"ט מצינו שהקב"ה מזכיר שמן של ישראל ומברכן שנא' ה' זכרנו יברך. פי' שתם זכירה לפני ה' ממילא יברך: (יג) ועשית משבצות זהב. עם מרובע וחלול כזה . וממש בו שתופס את הנכתב בו. ובאשר הי' השרשרות רחב כאשר יבואר לא היה אפשר להיות בטבעת עגול:

(יד) ושתי שרשרות. כשלשלת עגול בתוך עגול: מגבלות. העיגולים לא יהיו מקשה שלא יהיו יכולים להמתח ולהקווץ. אלא יהיה באופן שיהיו מגבלות גבול ארוך וגבול קצר. לפי צורך הנושא בשעה שמגביה צוארו צריך להמתח ובשעה שמנמיך צריך להקווץ. והאיך יהיה של זהב מגבלות מפרש המקרא מעשה עבות. הטגול יהיה מחוטים דקים עבות והיינו קליעה וכל עגול שהוא קלוע נמשך לארכו ונקווץ בהקיפו וע"ע להלן: (טו) חשן משפט. מה שפרש"י שמכפר על קלקול הדין. והוא מסוגיא דערכין פ"ב וזבחים דפ"ח. אבל שם אינו אלא בתורת

וִיטוֹל אַהֲרֹן יָת שְׁמָהָתְהוֹן קֳדָם יְיָ עַל תְּרֵין כַּתְפּוֹהִי לְדָכְרָנָא : יג וְתַעֲבֵיד מְרַמְּצָן דִּדְהָב : יד וְתַרְתֵּין תִּכִּין דִּדְהַב דְּכֵי מְתַחְמָן תַּעֲבֵיד יָתְהוֹן עוֹבַד גְּדִילוּ וְתִתֵּן יָת תִּכַּיָּא גְּדִילָתָא עַל מְרַמְּצָתָא : טו וְתַעֲבֵיד חשֶׁן דִּינָא עוֹבַד אוּמָּן כְּעוֹבַד אֵפוֹדָא תַּעַבְדִינֵיהּ דַּהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר תַּעְבֵּד יָתֵיהּ : טז מְרַבַּע יְהֵי עִיף זַרְתָּא אוֹרְכֵּיהּ וְזַרְתָּא פּוּתְיֵהּ : יז וְתַשְׁלֵים בֵּיהּ אַשְׁלָמוּת אַבְנָא אַרְבְּעָא סִדְרִין דְּאֶבֶן טָבָא סִדְרָא קַדְמָאָה סַמְקָן יַרְקָן וּבַרְקָן סִדְרָא חָד : יח וְסִדְרָא תִּנְיָנָא אִזְמַרַגְדִּין שַׁבְזִיז וְסַבְהֲלוֹם : יט וְסִדְרָא תְּלִיתָאָה קַנְכִּירֵי טַרְקְיָא וְעֵין עִיגְלָא : כ וְסִדְרָא רְבִיעָאָה כְּרוּם יַמָּא וּבוּרְלָא וּפַנְטֵירֵי מְרַמְּצָן דִּדְהַב יְהוֹן בְּאַשְׁלָמוּתְהוֹן : כא וְאַבְנַיָּא יְהֶוְיָן עַל שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תַּרְתָּא עַסְרֵי עַל

רש"י

(אויספיהרען) שהמשפט משמש ג' לשונות דברי טענות בעלי הדין וגמר הדין ועונש הדין אם עונש מיתה אם עונש מכות אם עונש ממון וזה משמש לשון בירור דברים שמפרש ומברר דבריו : כמעשה אפד · מעשה חושב ומחשבת מינין : (טז) זרת ארכו וזרת רחבו · כפול ומוטל לו לפניו כנגד לבו שנאמר והיו על לב אהרן תלוי בכתפות האפוד הבאות מאחוריו על כתפיו ונקפלות ויורדות לפניו מעט והחשן תלוי בהן בשרשרות וטבעות כמו שמפורש בענין : (יז) ומלאת בו · על שם שהאבנים ממלאות גומות המשבצות המתוקנות להן קורא אותן בלשון מלואים : (כ) משבצים זהב · יהיו הטורים במלואותם מוקפים משבצות זהב בעומק שיעור שיתמלא בעובי האבן זהו לשון במלואתם כשיעור מלוי עביין של אבנים יהיה עומק

העמק דבר

רמז והסנוכתא שלזה ג"כ בא החשן · אבל לא שזה עיקר תכליתו · וכמו בשאר בגדים דאי' שם דלין מכפר על עזות מצח וכדומה שלא זהו העיקר בתכליתן ולא באו אלא ברמז · אלא עיקר פי' משפט לתבוע עלבונם של ישראל וכת"י מלכ"א ח' מ"ט ועבית משפטם למתפרע עולבהון ושם כ"ט משפט עמו ישראל למתבע עולבן עמו · ועי' מש"כ בס' דברים י' י"ח · וזה היה הבדל זכרון של האפוד לזכרון של החשן · דזכרון של האפוד בא לצורך פרנסה טובה · מש"ה הוא הקודם בכ"מ מפני שהוא ד"א והכרחי וגם בפסוק כתיב תהלה ימינך ה' נאדרי בכח ואח"כ תרעץ אויב (א) · וזכרון של החושן בא לישועת ישראל ולנקום מרודפיהם · ויש לבאר שורש חושן מלשון חס בו · ומשמעו חשן משפט מחסר לעשות משפט · והנו"ן לנשקל כנודע · ומש"ה היו רגילים מלכי ישראל והכלל לשאול באורים ביחוד לצרכי מלחמה יותר מעניני פרנסה רק בגשמים רעבונים ותשכח · ובמס' יומא אי' אין שואלין אלא למלך ולב"ד ולמי שהצבור צורך בו ומפרשי שהוא משום מלחמה וצורך מלחמות ישראל · והיינו משום שהחשן עיקרו בא לזה התכלית ומש"ה היתה קדושתו רבה משל אפוד כמו שיבואר לפנינו · היינו דזה נדרש לצח התורה וזה לכה עבודה וידוע דכח התורה רבה מעבודה כמש"כ לעיל י"ב כ"ד וכ"מ : מעשה חושב · בציורין כמו שביארנו · כמעשה אפוד · באותם הציורין של מעשה אפוד · תעשנו · את החושן : (טז) רבוע יהיה כפול זרת ארכו וזרת רחבו · כאן כתיב מלת רבוע לפני המדה ולא כמו במזבחות · והיינו משום דשם הכלל נוסף על הפרט כמש"כ במזבח החיצון כדי לכלול כל מיני רבוע · משא"כ כאן בא הפרט לפרש את הרבוע שאינו אלא ארכו כרחבו ואי היה כתוב רק הפרש זרת ארכו וזרת רחבו כפול · ה"ד לכפול את הזרת של הרוחב מש"ה כתיב רבוע יהיה כפול ולמדנו דלאחר הכפול יהיה רבוע זרת ארכו וזרת רחבו · ומש"ה כתיב גם במעשה רבוע היה כפול ולא כמו במזבחות · וכמש"כ לעיל כ"ז א' : (יז) ומלאת בו · כפרש"י פ' תרומה שיהיו האבנים אלים משוקעים בזהב וממלאין את הגומא ולא כמו אבני האפוד שהיו מוסבות משבצות · משא"כ אלו לא היה משובצים אלא למעלה מן המלוי בגומא מש"ה נקראו אבני מלואים [ולא כפרש"י שב' דמלוי זה נקרא משבצות] : (כ) משבצים זהב יהיו במלואותם · נתבאר בדברינו דלמעלה מן הזהב היה כמו מזלגות התופסים את האבן שלא ישמט מן הגומא · והדרש פי' במלואתם שלא יחסר מאומה ע"י פתוח הוא דרש וכוונה שניה משום שהוא מיותר שהרי כבר כתיב ומלאת בו : (כא) שתים עשרה על שמותם · אזר ופירש בשביל שהיה כתוב על האבן הראשונה אברהם יצחק יעקב ושבטי ישורון על האבן האחרונה כדאי' במס' יומא ספ"ז והיה ס"ד

הרחב דבר

(א) [ועפ"י מש"כ מובן יפה הא דאי' בסוטה דל"ו ב' דא"ל יעקב ליוסף עתידין אחיך שיכתבו על האפוד ואתה ביניהם רעוך

שְׁמֹתָם פִּתּוּחֵי חוֹתָם אִישׁ עַל־שְׁמוֹ תִּהְיֶיןָ לִשְׁנֵי עָשָׂר שָׁבֶט׃ כב וְעָשִׂיתָ עַל־הַחֹשֶׁן שַׁרְשֹׁת גַּבְלֻת מַעֲשֵׂה עֲבֹת זָהָב טָהוֹר׃ כג וְעָשִׂיתָ עַל־הַחֹשֶׁן שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב וְנָתַתָּ אֶת־שְׁתֵּי הַטַּבָּעוֹת עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃ כד וְנָתַתָּה אֶת־שְׁתֵּי עֲבֹתֹת הַזָּהָב עַל־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת אֶל־קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃ כה וְאֵת שְׁתֵּי קְצוֹת שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת תִּתֵּן עַל־שְׁתֵּי הַמִּשְׁבְּצוֹת וְנָתַתָּה עַל־כִּתְפוֹת הָאֵפֹד אֶל־מוּל פָּנָיו׃ כו וְעָשִׂיתָ שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב וְשַׂמְתָּ אֹתָם עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן עַל־שְׂפָתוֹ אֲשֶׁר אֶל־עֵבֶר הָאֵפוֹד בָּיְתָה׃ כז וְעָשִׂיתָ שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב וְנָתַתָּה אֹתָם עַל־שְׁתֵּי כִתְפוֹת הָאֵפוֹד מִלְּמַטָּה

רש"י

המשבצות לא פחות ולא יותר: (כא) איש על שמו · כסדר תולדותם סדר האבנים. אודם לראובן · פטדה לשמעון · וכן כלם: (כב) על החשן · בשביל החשן לקבעה בטבעותיו כמו שמפורש למטה בענין: שרשת · לשון שרשי אילן המאחזין אילן להאחז ולהתקע בארץ אף אלו יהיו מאחזין לחשן שבהם יהיה תלוי באפוד והן שתי שרשות האמורות למעלה בענין המשבצות ואף שרשרות פתר מנחם בן סרוק לשון שרשות ואמר שהרי"ש יתירה כמו מ"ם שבשלשם ומ"ם שבריקם ואיני רואה את דבריו אלא שרשרת בל' עברית כשלשלת בלשון משנה: גבלת · הוא מגבלות האמור למעלה שתתקעם בטבעות שיהיו בגבול החשן וכל גבול לשון קצה אשומיי"ל בלע"ז (זויס): מעשה עבת · מעשה קליעה: (כג) על החשן · לצורך החושן כדי לקבעם בו · ולא יתכן לומר שתעשה תחלת עשייתן עליו שאם כן מה הוא שחוזר ואומר ונתת את שתי הטבעות והלא כבר נתונים בו היה לו לכתוב בתחלת המקרא ועשית על קצות החשן שתי טבעות זהב ואף בשרשרות צריך אתה לפתור כן: על שני קצות החשן · לשתי פאות שכנגד הצואר לימנית ולשמאלית הבאים מול כתפות האפוד: (כד) ונתתה את שתי עבתת הזהב · הן הן שרשות גבלות הכתובות למעלה ולא פירש מקום קבוען בחשן עכשיו מפרש לך שיהא תוחב אותן בטבעות ותדע לך שהן הן הראשונות שהרי בפרשת אלה פקודי לא הוכפלו: (כה) ואת שתי קצות · של שתי העבותות ב' ראשיהם של כל אחת: תתן על שתי המשבצות · הן הן הכתובות למעלה בין פרשת החשן ופרשת האפוד ולא פירש את צרכן ואת מקומן

העמק דבר

שיהיה שמות שני שבטים על אבן אחת והרי מ"מ יהיו כולם נכרים מש"ה פי' הכתוב דיהיו שתים עשרה דוקא על שמותם: פתוחי חותם איש על שמו · ציור של חותם על שם כל א' כמש"כ שהיה ראובן חותמו בציור דודאים ויהודה אריה ויוסף שור וכדומה · ועי' מש"כ להלן בפ' פקודי במעשה אבני אפוד: (כב) ועשית על החשן · לשם חשן ביחוד · ויבואר עוד לפנינו: שרשת גבלות · פירש"י שהוא הוא דלעיל. והוא פלא דלמאי יהי' נכתב ב"פ · אלא יש עוד לדקדק דלעיל כתיב שרשרות וכאן שרשות ·

הרחב דבר

שימתה שמך מביניהם ותקרא רועה זונות דכתיב ורועה זונות יאבד הון . ועי' פירש"י ורש"א . ולדברינו יבואר דמש"ה א"ל יעקב על אבני האפוד ולא אמר כמו כן על החושן . אלא משום דאבני האפוד הוא זכרון לפרנסה ורועה זונות מאבד הון היינו פרנסה . כדתנן שלהי מסכת סוטה הזונות כלו את הכלל :

שְׁמָהַתְהוֹן כְּתַב מְפָרַשׁ כִּגְלוֹף דְּעִזְקָא גְּבַר עַל שְׁמֵיהּ יֶהֶוְיָן לִתְרֵי עֲסַר שִׁבְטִין׃ כב וְתַעְבֵּד עַל חוּשְׁנָא תִּכִּין מְתַחְמָן עוֹבַד גְּדִילוּ דְּהַב דְּכֵי׃ כג וְתַעְבֵּד עַל חוּשְׁנָא תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן יַת תַּרְתֵּין עִזְקָתָא עַל תְּרֵין סִטְרֵי חוּשְׁנָא׃ כד וְתִתֵּן יַת תַּרְתֵּין גְּדִילָן דִּדְהַב עַל תַּרְתֵּין עִזְקָתָא בְּסִטְרֵי חוּשְׁנָא׃ כה וְיַת תַּרְתֵּין גְּדִילָן דְּעַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי תִּתֵּן עַל תַּרְתֵּין מְרַמְּצָתָא וְתִתֵּן עַל כִּתְפֵי אֵפוֹדָא לָקֳבֵיל אַפּוֹהִי׃ כו וְתַעְבֵּד תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וּתְשַׁוֵּי יָתְהוֹן עַל תְּרֵין סִטְרֵי חוּשְׁנָא עַל סִפְתֵיהּ דִּי לְעִבְרָא דְאֵפוֹדָא לְגָיו׃ כז וְתַעְבֵּד תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן יָתְהוֹן עַל

רש"י

עכשיו מפרש שיתקע בהן ראשי העבותות התחובות בטבעות החשן לימין ולשמאל אצל הצואר שני ראשי שרשרות הימנית תוקע במשבצות של ימין וכן בשל שמאל שני ראשי שרשרות השמאלית: ונתתה. המשבצות על כתפות האפוד אחת בזו ואחת בזו נמצאו כתפות האפוד מחזיקין את החשן שלא יפול ועדיין הוא תלוי ועדיין שפת החשן התחתונה הולכת ובאה ונוקשת על כריסו ואינה דבוקה לו יפה לכך הוצרך עוד ב' טבעות לתחתיתו כמו שמפרש והולך: אל מול פניו. של אפוד שלא יתן המשבצות בעבר הכתפות שכלפי המעיל אלא בעבר העליון שכלפי החוץ והוא קרוי מול פניו של אפוד כי אותו עבר שאינו נראה אינו קרוי פנים: (כו) על שני קצות החשן. הן שתי פאותיו התחתונות לימין ולשמאל: על שפתו אשר אל עבר האפוד ביתה. הרי לך שני סימנין האחד שיתנם בשני קצות של תחתיתו. שהוא כנגד האפוד שעליונו אינו כנגד האפוד שהרי סמוך לצואר הוא והאפוד נתון על מתניו ועוד נתן סימן שלא יקבעם בעבר החושן שכלפי החוץ אלא בעבר שכלפי פנים שנאמר ביתה ואותו העבר הוא לצד האפוד שחשב האפוד חוגרו לכהן ונקפל הסינר לפני הכהן על מתניו וקצת כריסו מכאן ומכאן עד כנגד קצות החשן וקצותיו שוכבין עליו: (כז) על שתי כתפות האפוד מלמטה. שהמשבצות נתונות בראשי כתפות האפוד העליונים הבאים על כתפיו כנגד גרונו ונקפלות ויורדות לפניו והטבעות צוה ליתן בראשן השני שהוא מחובר

העמק דבר

לעיל מגבלות וכאן גבלת. ולאו דבר ריק הוא. אלא כך הענין דלפי שהיו העיגולים של השרשרות מעשה עבות כדי שיתארך ויתקוון. וזה פשוט דלפי רוחב העיגולים כך הבדל המשיכה והקוילה והזהיר הכתוב שלא יהיו העיגולים שוין למעלה סמוך לאפד כמו שלמטה סמוך לחושן אלא למעלה יהיו רחבים ונמשך הרבה מש"ה שמותן שרשרות ומגבלות. שהגבול נמשך הרבה ע"י מתוח וקווץ. ולמטה היו קטנים ומגבילים מעט מש"ה נקראים שרשות גבלות. ומזה הטעם היה נצרך לתחוב קצה השרשרת למעלה במשבצות רחב ולא בטבעת משום שהיה העיגולים רחבים ואינם נכנסים יפה בטבעת. ולמטה סמוך לחושן היה נתחב בטבעת משום שהי' כ"כ העיגולים קטנים עד שנוח להכנס בטבעת יפה כמו משיחה קצרה: ובזה יבואר הא דכתיב ועשית על החושן דאלו הי' כל עיגולי השרשרת שוין היו כל העיגולים נעשים במחשבה אחת שיהיו עומדים ומשמשים בין חושן לאפוד. משא"כ עתה שהיו משונים מש"ה המגוה שיעשו הסמוכים לחשן ביחוד לשם קדושת החשן לבדה. על קדושת האפוד שהרי שם הי' אורים ותמים וגם תכליתו בא ע"י קדושת התורה שגדולה ורבה היא על קדושת האפוד ותכליתו שבא ע"י קדושת העבודה. אבל העיגולים הרחבים היו נעשים סתם לשם חושן ואפוד: (כג) ועשית על החושן. כאן ג"כ הפי' שיהיו הטבעות הללו נעשים לשם על החשן שגדול מתחת החושן מש"ה היו הטבעות הללו קדושים מן הטבעות דכתיב במקרא שאחריו שיהיו מלתחת החושן. משא"כ הטבעות התחתונות נעשים סתם לשם חושן: (כה) ואת שתי קצות שתי העבותות. הי' במשמע קצה השני של כל א' מהעבותות. אבל רש"י לא פי' כן אלא שתי קצות של כל א' מהעבותות והכי משמע דיוק הלשון דלא כתיב ואת קצות שתי העבותות אלא שתי קצות וא"כ הי' כל עבות כפול ולמטה באמצע העבות היו מתחבר לטבעת שעל החשן ושני הקצוות נכנסים בהמשבצות. ובזה מתיישב ת"א שתרגם וית תרתין גדילן דעל תרין סטרוהי. וכך הי' ראוי לתרגם וית תרין סטרוהי דתרין גדילן. וע' מש"כ הרמב"ן בס' ויקרא א' ע"ז וגם דבריו אין מבואר כ"כ ולדברינו בא ללמד בזה דהי' שני עבותות בכל צד. ומשמעות סטרוהי בארמית פעם הוא על קצה ופעם הוא על צד וצלע. ותרגם לפי הכונה שתי העבותות של שני הצדדים הייט בכל צד הי' שני עבותות למעלה: אל מול פניו. פירש"י שלא יהיו הטבעות כלפי המעיל. ולפי"ז הוא כמו משמעות ממול פניו דבסמוך. ונראה עוד פי' אל מול פניו פני הנושא. והכונה שלא יהיו המשבצות תחובים בכתפות האפוד סמוך לעורף. אלא סמוך לפני הנושא:

בחשן

מִמּוּל פָּנָיו לְעֻמַּת מַחְבַּרְתּוֹ מִמַּעַל לְחֵשֶׁב הָאֵפוֹד׃ כח וְיִרְכְּסוּ אֶת־הַחֹשֶׁן מִטַּבְּעֹתָו מטבעתיו ק׳ אֶל־טַבְּעֹת הָאֵפוֹד בִּפְתִיל תְּכֵלֶת לִהְיוֹת עַל־חֵשֶׁב הָאֵפוֹד וְלֹא־יִזַּח הַחֹשֶׁן מֵעַל הָאֵפוֹד׃ כט וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־שְׁמוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּחֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט עַל־לִבּוֹ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ לְזִכָּרֹן לִפְנֵי־יְהוָה תָּמִיד׃ ל וְנָתַתָּ אֶל־חֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט אֶת־הָאוּרִים וְאֶת־הַתֻּמִּים וְהָיוּ עַל־לֵב אַהֲרֹן בְּבֹאוֹ לִפְנֵי יְהוָה וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־מִשְׁפַּט בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עַל־לִבּוֹ לִפְנֵי יְהוָה תָּמִיד׃ ס שלישי לא וְעָשִׂיתָ אֶת־מְעִיל הָאֵפוֹד כְּלִיל תְּכֵלֶת׃ לב וְהָיָה פִי־רֹאשׁוֹ בְּתוֹכוֹ שָׂפָה יִהְיֶה לְפִיו סָבִיב מַעֲשֵׂה אֹרֵג כְּפִי תַחְרָא יִהְיֶה־לּוֹ לֹא יִקָּרֵעַ׃ לג וְעָשִׂיתָ עַל־שׁוּלָיו

ת"א ולא יזח . יומא עב מכות כב חולין ז : והיו על לב . ערכין טז : ועשית את מעיל . יומא עא : כליל תכלת . מנחות מב:
מעשה ארג . יומא עב זבחים פח : לא יקרע . יומא עב :

רש"י

לאפוד והוא שנאמר לעמת מחברתו סמוך למקום חבורן באפוד למעלה מן החגורה מעט שהמחברת לעמת החגורה ואלו נתונים מעט בגובה זקיפת הכתפות הוא שנאמר ממעל לחשב האפוד והן כנגד סוף החשן ונותן פתיל תכלת באותן טבעות וטבעות החשן ורוכסן באותו פתיל לימין ולשמאל שלא יהא תחתית החשן הולך לפנים וחוזר לאחור ונוקש על כריסו ונמצא מיושב על המעיל יפה : ממול פניו . בעבר החיצון : (כח) וירכסו . לשון חבור וכן (תהלים לא כא) מרוכסי איש חבורי חבלי רשעים וכן (ישעיה מ ד) והרכסים לבקעה הרים הסמוכים זה לזה שאי אפשר לירד לגיא שביניהם אלא בקושי גדול שמתוך סמיכתן הגיא זקופה ועמוקה יהיו לבקעת מישור ונוחה לילך : להיות על חשב האפוד . להיות החשן דבוק אל חשב האפוד : ולא יזח . לשון ניתוק וכו׳ ערבי הוא כדברי דונש בן לברט : (ל) את האורים ואת התמים . הוא כ׳ שם המפורש שהיה נותנו בתוך כפלי החשן שעל ידו הוא מאיר דבריו ומתמם את דבריו (יומא עג) ובמקדש שני היה החשן שאי אפשר לכהן גדול להיות מחוסר בגדים אבל אותו השם לא היה בתוכו ועל שם אותו הכתב הוא קרוי משפט שנאמר (במדבר כז כא) ושאל לו במשפט האורים : את משפט בני

העמק דבר

(כט) בחשן המשפט . כבר נתבאר דמשמעו לעשות דקיון של ישראל . לזכרון לפני ה׳ תמיד . וסתם זכרון לישועה וכדתני׳ בספרי פ׳ בהעלותך עה"פ וכי תבואו מלחמה . ונזכרתם . כ"ז שישראל מכרים אין נזכרים אלא לישועה : והנה בזכרון האפוד לא כתיב תמיד . משום דשם איירי בזכרון לברכה ופרנסה וזה אינו אלא בשעת הברכה ברגלים דאז זמן רה"ש לצרכי פרנסה ומש"ה הי׳ מנהג בבהמ"ק שהכה"ג מתלבש בכליו ביו"ט כדתנן בחגיגה פ"ב והוא כדי להזכיר ברכת המועד מש"כ לתבוע עלבן של ישראל נצרך בכל שעה ובכל רגע . וע"ז אנו מתפללין ברכת גאולה בכל יום כמש"כ לעיל ס"פ בא : (ל) והיו על אהרן . יהא זכות שם המפורש מסייעת לעשות משפט ישראל דבר יום ביומו : ונשא

אהרן

תרין כתפי אפודא מלרע מלקביל אפוהי לקביל בית לופי מעלוי להמין אפודא: כח וייחדון ית חושנא מעזקתיה לעזקתא דאפודא בחוטא דתכלתא למהוי על המין אפודא ולא יתפרק חושנא מעלוי אפודא: כט ויטול אהרן ית שמהת בני ישראל בחושן דינא על לביה במעליה לקודשא לדכרנא קדם יי תדירא: ל ותתן בחשן דינא ית אוריא וית תומיא ויהון על לבא דאהרן במעליה קדם יי ויטול אהרן ית דין בני ישראל על לביה קדם יי תדירא: לא ותעביד ית מעילא דאפודא גמיר תכלא: לב ויהי פומיה כפיל לגויה תורא יהי מקף לפומיה סחור סחור עובד מחי כפום שרין יהי ליה דלא יתבזע: לג ותעביד על שפולוהי רימוני תכלא וארגונא וצבע זהורי על שפולוהי סחור סחור וזגין דדהב ביניהון

רש"י

ישראל. דבר שהם נשפטים ונוכחים על ידו אם לעשות דבר או לא לעשות ולפי מדרש אגדה שהחשן מכפר על מעוותי הדין נקרא משפט ע"ש סליחת המשפט: (לא) את מעיל האפוד. שהאפוד נתון עליו לחגורה: כליל תכלת. כולו תכלת שאין מין אחר מעורב בו: (לב) והיה פי ראשו. פי המעיל בגבהו הוא פתיחת בית הצואר: בתוכו. כתרגומו כפיל לגוה כפיל לתוכו להיות לו לשפה כפילתו והיה מעשה אורג ולא במחט: כפי תחרא. למדנו שהשריונים שלהם פיהם כפול: לא יקרע. כדי שלא יקרע והקורעו עובר בלאו (יומא ע"ב) שזה ממנין לאוין שבתורה וכן לא יזח החשן וכן לא יסורו ממנו הנאמר בבדי הארון:

העמק דבר

אהרן. שיהא מחשב בזה ולא יהא מסיח דעת מזה אלא יהיה תמיד. על לבו. ולהזכירם בתפלתו לפני ה' תמיד. ויהא תפלתו בצרוף האורים והתומים ושמות השבטים להועיל.

ציור של הטבעות למש"כ במקרא כ"ב ולפרש"י במקרא כ"ה.

והנה הרמב"ם בה' כלי המקדש פ"ט לא פי' כן. והפלא שהוא ז"ל כ' שם ה"י ואח"כ מכניס קצות העבותות של חושן בטבעות שלמעלה בכתפות האפוד. והרי בכתוב מפורש שלא הי' למעלה טבעות אלא משבצות והמקום יאיר עיני: (לא) מעיל האפוד. פרש"י שהאפוד נתון עליו לחגורה. ובאמת לשון מעיל האפוד אפשר לפרש גם להיפך שיהא המעיל על האפוד. אבל ממה שכתוב בפ' צו סדר הלבישה מבואר שהאפוד חגור על המעיל. ועדיין אין בזה ישוב למאי כתיב מעיל האפוד. ונראה שבא ללמדנו דאסור ללבוש המעיל כ"א בשעת נשיאת האפוד. דזה פשוט דחשן ואפוד אסור ללבשן בחנם שהרי הן שעטנז. ובשעת שאלה שרי אפילו בלי המעיל. דזה היה מצותו כמו מצות עבודה בשמונה בגדים. וגם הרי אין שואלין אלא לדברים שיש בזה פק"נ. צרכי מלחמה וש"י. אבל המעיל שהיה כליל תכלת היה עולה על הדעת דרשאי ללבשו גם שלא בשעת עבודה. וכמו שהיה רגיל ליתא הציץ אפילו שלא בשעת עבודה וכדאיתא שלהי פ"ג דקדושין הקם להם בציץ שבין עיניך. וכבר אקרו הכתוב' בזה. אבל המעיל לא היה אלא לשרת מש"ה נקרא מעיל האפוד. והנה כאן לא כתיב מעשה אורג בגוף המעיל אלא בסמוך גבי שפה ובמעשה כתיב בגוף המעיל. ויבואר לפנינו: (לב) והיה פי וגו'. בפי' מעיל נחלקו הראשונים ז"ל. רש"י פי' שהיה כמו כתונת רחב עם בתי יד וכולו סתום זולת פי ראש והוא פתיחת בית הצואר. ורמב"ם ורמב"ן כתבו שהיה פתוח כולו בלא בתי יד ורק למעלה אצל הצואר היה פי ראש מחובר מן הכנף אל הכנף ומכניס הראש בתוכו. והנה אם נדקדק לשון המקרא משמע כלשון הרמב"ם ורמב"ן ז"ל. דלפרש"י דמפרש פי ראשו בתוכו כפול לגוי' להיות לו לשפה א"כ היינו פי ראשו בתוכו היינו שפה יהיה לפיו. ומה זה דכתיב שתי הויות. והכי מיבעי והיה השפה לפיו בתוכו מעשה אורג. משא"כ לרמב"ם ולרמב"ן המה שני דברים. והיה פי ראשו בתוכו שיהא בית הצואר אינו תפור אלא ארוג מצד לצד. ומשמעות בתוכו לא כפרש"י לגוי'. אלא ארוג עמו ממש. ואח"כ הוא הדבר שפ"ע דאותו בתי הצואר יהיה שפה לפיו מעשה אורג לא שיהא במחט לכפול אלא באריגה לעשות חוט עבה בסוף. וע"ע בסמוך: כפי תחרא. הוא מגן שיהא השפה העב מגין שלא יקרע. ולפ"ז הפי' לא נצרך לכתוב על

רִמֹּנֵי תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי עַל־שׁוּלָיו סָבִיב
וּפַעֲמֹנֵי זָהָב בְּתוֹכָם סָבִיב׃ לד פַּעֲמֹן זָהָב וְרִמּוֹן
פַּעֲמֹן זָהָב וְרִמּוֹן עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב׃ לה וְהָיָה
עַל־אַהֲרֹן לְשָׁרֵת וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ
לִפְנֵי יְהוָה וּבְצֵאתוֹ וְלֹא יָמוּת׃ס לו וְעָשִׂיתָ צִּיץ זָהָב
טָהוֹר וּפִתַּחְתָּ עָלָיו פִּתּוּחֵי חֹתָם קֹדֶשׁ לַיהוָה׃
לז וְשַׂמְתָּ אֹתוֹ עַל־פְּתִיל תְּכֵלֶת וְהָיָה עַל־
הַמִּצְנָפֶת אֶל־מוּל פְּנֵי־הַמִּצְנֶפֶת יִהְיֶה׃ לח וְהָיָה
עַל־מֵצַח אַהֲרֹן וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־עֲוֺן הַקֳּדָשִׁים
אֲשֶׁר יַקְדִּישׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל־מַתְּנֹת קָדְשֵׁיהֶם
וְהָיָה עַל־מִצְחוֹ תָּמִיד לְרָצוֹן לָהֶם לִפְנֵי יְהוָה׃
לט וְשִׁבַּצְתָּ הַכְּתֹנֶת שֵׁשׁ וְעָשִׂיתָ מִצְנֶפֶת שֵׁשׁ
וְאַבְנֵט תַּעֲשֶׂה מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃ מ וְלִבְנֵי אַהֲרֹן

הצד"י דגושה . א"ת

ת"א פעמן זהב . סוטה ט : קדש לה' · שבת סג סוכה ה: ושמת אתו. חולין קלח : והיה על מצח . זבחים פח ערכין טז : ונשא אהרן . פסחים טז יומא ז ת שבועות ט זבחים כג מנחות כה : והיה על מצחו . שבת יב יומא ח מנחות לו : תמיד לרצון . יומא ז יבמות ס זבחים מה מנחות כה :

ר ש " י

(לג) רמני · עגולים וחלולים היו כמין רמונים העשויים כביצת תרנגולת : ופעמני זהב · זגין עם ענבלין שבתוכם : בתוכם סביב · ביניהם סביב בין שני רמונים פעמון אחד דבוק ותלוי בשולי המעיל : (לד) פעמן זהב ורמון · אצלו : (לה) ולא ימות · מכלל לאו אתה שומע הן אם יהיו לו לא יתחייב מיתה הא אם יכנס מחוסר אחד מן הבגדים הללו חייב מיתה בידי שמים : (לו) ציץ · (סוכה ה') כמין טס של זהב היה רחב ב' אצבעות מקיף על המצח מאוזן לאוזן : (לז) על פתיל תכלת · ובמקום אחר הוא אומר (שמות ל"ט ל"א) ויתנו עליו פתיל תכלת ועוד כתיב כאן והיה על המצנפת ולמטה הוא אומר והיה על מצח אהרן · ובשחיטת קדשים (זבחים י"ח) שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפלין למדנו שהמצנפת למעלה בגובה הראש ואינה עמוקה להכנס בה כל הראש עד המצח והציץ מלמטה והפתילים היו בנקבים ותלויין בו בשני ראשים ובאמצעו ששה בג' מקומות הללו פתיל מלמעלה אחד מבחוץ ואחד מבפנים כנגדו וקושר ראשי הפתילים מאחורי העורף שלשתן ונמצאו בין אורך הטס ופתילי ראשיו מקיפין את הקדקד והפתיל האמצעי שבראשו קשור עם ראשי השנים הולך על פני רוחב הראש מלמעלה נמצא עשוי כמין כובע ועל פתיל האמצעי הוא אומר והי' על המצנפת והי' נותן הציץ על ראשו כמין כובע על המצנפת והפתיל האמצעי מחזיקו שאינו נופל והטס תלוי כנגד מצחו ונתקיימו כל המקראות פתיל על הציץ וציץ על הפתיל ופתיל על המצנפת מלמעלה : (לח) ונשא אהרן · לשון סליחה ואעפ"כ אינו זז ממשמעו אהרן נושא את המשא של עון נמצא מסולק העון מן הקדשים : את עון הקדשים · לרצות על הדם ועל החלב שקרבו בטומאה כמו ששנינו (מנחות כה) אי זה עון הוא נושא אם עון פיגול הרי כבר נאמר לא ירצה ואם עון נותר הרי נאמר לא יחשב ואין לומר שיכפר על עון הכהן שהקריב טמא שהרי עון הקדשים נאמר ולא עון המקריבים הא אינו מרצה אלא להכשיר הקרבן : והיה על מצחו תמיד · אי אפשר לומר שיהא על מצחו תמיד שהרי

סְחוֹר סְחוֹר: לד זַגָא דְדַהֲבָא וְרִמּוֹנָא זַגָא דְדַהֲבָא וְרִמּוֹנָא עַל שִׁפּוּלֵי מְעִילָא סְחוֹר סְחוֹר: לה וִיהֵי עַל אַהֲרֹן לְשַׁמָּשָׁא וְיִשְׁתְּמַע קָלֵיהּ בְּמֵעָלֵיהּ לְקוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ וּבְמִפְּקֵיהּ וְלָא יְמוּת: לו וְתַעְבֵּיד צִיצָא דִדְהַב דְּכֵי וְתִגְלוֹף עֲלוֹהִי כְּתַב מְפָרַשׁ קֹדֶשׁ לַייָ: לז וּתְשַׁוֵּי יָתֵיהּ עַל חוּטָא דִתְכִלְתָּא וִיהֵי עַל מִצְנֶפְתָּא לָקֳבֵיל אַפֵּי מִצְנֶפְתָּא יְהֵי: לח וִיהֵי עַל בֵּית עֵינוֹהִי דְאַהֲרֹן וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יַת עֲוָיַת קוּדְשַׁיָא דִּי יַקְדְּשׁוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל מַתְּנַת קוּדְשֵׁיהוֹן וִיהֵי עַל בֵּית עֵינוֹהִי תְּדִירָא לְרַעֲוָא לְהוֹן קֳדָם יְיָ: לט וּתְרַמֵּץ כִּתּוּנָא דְבוּצָא וְתַעְבֵּיד מִצְנֶפְתָּא דְבוּצָא וְהֶמְיַן תַּעְבֵּיד עוֹבַד צַיָּר: מ וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעְבֵּיד כִּתּוּנִין וְתַעְבֵּיד לְהוֹן הֶמְיָנִין וְכוֹבָעִין תַּעְבֵּיד

רש"י

אינו עליו אלא בשעת העבודה אלא תמיד לרצות להם אפילו אינו על מצחו שלא היה כהן גדול עובד באותה שעה ולדברי האומר עודהו על מצחו מכפר ומרצה ואם לאו אינו מרצה נדרש על מצחו תמיד מלמד שממשמש בו בעודו על מצחו שלא יסיח דעתו ממנו: (לט) ושבצת. עשה אותם משבצות משבצות וכולם משבצות של שש: (מ) ולבני אהרן תעשה כתנת. ד' בגדים הללו ולא יותר כתונת ואבנט ומגבעות היא מצנפת

העמק דבר

גוף המעיל שיהא מעשה אורג אחר שאין לו בתי ידים. ממילא כולו ארוג. ועי' מש"כ בפי' המעשה: (לג) על שוליו סביב. לדעת הרמב"ם ורמב"ן ניחא כפול לשון דשולי הראשון בא ללמד בכנף התחתון בקצהו. ואח"כ מפרש עוד שיהיו נמשכים הפעמונים ורמונים בצד השולים לאחורים למטה סביב ולא שיהא נמשך ממטה מן השולים למעלה על צדי שני כנפי המעיל לצד הלב. אבל לפרש"י שהיה סתום. הרי על שוליו סביב מיותר. שהרי כתיב ועשית על שוליו. וע"ע במעשה המעיל מש"כ בס"ד בכל השנוים בזה הפרשה: (לד) פעמון זהב ורמון. בזה צ"כ נחלקו הראשונים ז"ל. רש"י ורמב"ם פירשו שהיו הפעמונים בין הרמונים. ורמב"ן פי' שהיה בתוך עובי הרמונים. ולשון זה המקרא יותר נוח לפרש"י ורמב"ם. דמש"ה נצרך עוד הפעם לפרש פעמון זהב ורמון ולא שני במקרא דלעיל ופעמוני זהב בתוכם סביב. משום שהיו הרמונים רחוקים מעט זה מזה. וביניהם היה הפעמון והיה אפשר לומר דהיה הפעמון בין רמון לרמון בהרחק שוה. מש"ה כתוב פעמון זהב ורמון. היינו שיהא סמוך הפעמון לרמון. הפעמון להרמון. ועי' מש"כ עוד להלן במעשה שם כ"ה בדיוק לשון המקרא בתוכם ולא כתיב ביניהם: (לה) ונשמע קולו וגו'. המפרשים ביארו דהפעמונים באו שיהא הקול מגין עליו שלא ימות בבואו אה"ק. והוא פלא. שהרי ביוה"כ בקד"ק נכנס שלא בפעמונים ובהיכל היה גם כהן הדיוט נכנס לשמש בקטרת והרי אין לו פעמונים. ותו א"כ מאי פי' ובצאתו אלא פי' והיה על אהרן לשרת קאי על כלל המעיל. דאילו על הפעמונים והיו מיבעי. וה"פ דהמעיל יהיה מגין על אהרן בשרתו. אע"ג שהפעמונים עליו בבואו ובצאתו והיה זה הקול לכבוד או משום דבעינן בבית אלהים נהלך ברגש. והכהנים הדיוטים באו בקבוץ. אבל כה"ג משמש לבדו בהיכל ע"פ רוב. ע"כ נצרך רגש כבוד. אבל יוכל להיות שיזיק לו אותו הכבוד שנכנס לפני מלך הכבוד בקול ויוצא בקול מש"ה הי' המעיל כולו תכלת מגין עליו באשר התכלת היה מעלה בלב כה"ג מחשבה קדושה כמו שהוא מרכבה לשכינה. או כמו שמשמש לפניו ית' במרום כמו שמורה חוט של תכלת בציצית. אלא דשם אינו אלא חוט א' מטעם שביארנו בפ' שלח. ובזה שהכה"ג מתקדש ומתרומם אינו מזיק לו השמעת קול הפעמונים שנעשה לכבודו. ואפשר לפרש והיה על אהרן לשרת שהמעיל פועל במחשבתו שאינו אלא לשרת. ולא להתהדר לפניו ית': (לו) פתוחי חותם קודש לה'. היינו מלבד העיקר שהוא קודש לה' היה עוד עליו פתוחי חותם היינו איזה ציור נאה לתכלית זה. וכן ראינו צורת הציץ בס' מ"ע שראהו בפועל ממש: (לז) על פתיל תכלת. על משמעו כ"פ לא על מקומי אלא על יסודי רצוני שיהא יסוד העמדתו על פתיל תכלת. היינו על ידי הפתיל. כמו תולה ארץ על בלימה וכן הרבה: והיה על המצנפת. הפתיל היה באמצע הציץ ועולה על המצנפת לאחוריו: אל מול פני המצנפת יהיה. שם יהיה העמדת החוט לאחורי הראש נגד פני המצנפת שם הי' מקום לקשור את הפתיל וכן להלן כ"ט ו' דכתיב ונתת נזר הקודש על המצנפת פירושו העמדת הציץ יהיה על ידי המצנפת ואם היה מסיר המצנפת מראשו היה הציץ והפתיל נופל למטה זהו משמעות המקראות ועי' רש"י ורמב"ן: (לח) לכל מתנות קדשיהם. היינו מתן דמים והאימורים שהוא לגבוה ולא עון הבשר שנאכל לכהנים וישראל: והיה על מצחו תמיד לרצון להם. תחלה אמר שבא לכפר על עון טומאה וס"ד דמ"מ אין הקרבן מרצה. וכמו קרבן עובד כוכבים שאע"ג שכשר אינו עולה לרצון כדאיתא בזבחים דמ"ה מש"ה הוסיף שיהיה גם לרצון: (לט) ועשית מצנפת שש ואבנט וגו'. להיפך היה ראוי לכתוב כסדר הלבישה וכמו בסמוך

תַּעֲשֶׂה כֻתֳּנֹת וְעָשִׂיתָ לָהֶם אַבְנֵטִים וּמִגְבָּעוֹת
תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת׃ מא וְהִלְבַּשְׁתָּ
אֹתָם אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ וּמָשַׁחְתָּ
אֹתָם וּמִלֵּאתָ אֶת־יָדָם וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם וְכִהֲנוּ־לִי׃
מב וַעֲשֵׂה לָהֶם מִכְנְסֵי־בָד לְכַסּוֹת בְּשַׂר עֶרְוָה
מִמָּתְנַיִם וְעַד־יְרֵכַיִם יִהְיוּ׃ מג וְהָיוּ עַל־אַהֲרֹן וְעַל־
בָּנָיו בְּבֹאָם ׀ אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־
הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ וְלֹא־יִשְׂאוּ עָוֺן וָמֵתוּ חֻקַּת
עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו׃ ס רביעי **כט** א וְזֶה הַדָּבָר
אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְקַדֵּשׁ אֹתָם לְכַהֵן לִי לְקַח
פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר וְאֵילִם שְׁנַיִם תְּמִימִם׃ ב וְלֶחֶם
מַצּוֹת וְחַלֹּת מַצֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת
מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן סֹלֶת חִטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃
ג וְנָתַתָּ אוֹתָם עַל־סַל אֶחָד וְהִקְרַבְתָּ אֹתָם בַּסָּל

ת"א ועשה להם. זבחים פח ערכין טז נדה יג: כד. יומא עא: וזה הדבר. שם ה:

רש"י

ומכנסים הכתובים למטה בפרשה: (מא) והלבשת אתם את אהרן. אותם האמורין באהרן השן והאפוד ומעיל וכתונת תשבץ מצנפת ואבנט וציץ ומכנסים הכתובים למטה בכולם: ואת בניו אתו. אותם הכתובים בהם: ומשחת אתם. את אהרן ואת בניו בשמן המשחה: ומלאת את ידם. כל מלוי ידים לשון חנוך כשהוא נכנס לדבר להיות מוחזק בו מאותו יום והלאה ובל' לעז כשממנין אדם על פקידת דבר נותן השליט בידו בית יד של עור שקורין גוואנט"ו (האנדשוה) ועל ידו הוא מחזיקו בדבר וקורין לאותה מסירה וויריסטי"ר (יעמאנד מיט איינעס אמטע בעקליידען) והוא מלוי ידים:(מב) ועשה להם. לאהרן ולבניו: מכנסי בד. הרי ח' בגדי' לכהן גדול וארבעה לכהן הדיוט:(מג) והיו על אהרן. כל הבגדים האלה על אהרן הראויין לו: ועל בניו. האמורין בהם: בבאם אל אהל מועד. להיכל וכן למשכן: ומתו. הא למדת שהמשמש מחוסר בגדים במיתה: חקת עולם לו. כל מקום שנאמר חקת עולם הוא גזירה מיד ולדורות לעכב בו: **כט** (א) לקח. כמו קח ושתי גזרות הן אחת של קיחה ואחת של לקיחה ולהן פתרון אחד: פר אחד. לכפר על מעשה העגל שהוא פר: (ב) ולחם מצות וחלת מצת ורקיקי מצות. הרי אלו ג' מינין רבוכה וחלות ורקיקין. לחם מצות היא הקרויה למטה בענין חלת לחם שמן על שם שנותן שמן ברבוכה כנגד החלות והרקיקין וכל המינין באים עשר עשר חלות (מנחות עו): בלולת בשמן. כשהן קמח יוצק בהן שמן ובוללן (שם ע"ח): משחים בשמן. אחר אפייתן מושחן כמין כ"ף יונית שהיא עשויה כנו"ן שלנו (שם):

העמק דבר

דכתיב תחלה ועשית להם אבנטים. ואח"כ ומגבעות וגו' ויבואר הטעם להלן ל"ט כ"ח: (מ) לכבוד ולתפארת. שיהיו מכובדים בעיני ישראל וידעו שהמה במעלה רמה מהם וכמש"כ לעיל בכה"ג אלא שבכהן הדיוט לא היה אלא מגבעות לכבוד ולתפארת: (מא) ומשחת אתם. כת"א ותרבי יתהון. שמשמעו

לְהוֹן לִיקָר וּלְתוּשְׁבְּחָא: מא וְתַלְבֵּישׁ יַתְהוֹן יַת אַהֲרֹן אָחוּךְ וְיַת בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ וּתְרַבֵּי יַתְהוֹן וּתְקָרֵיב יַת קוּרְבָּנֵיהוֹן וּתְקַדֵּשׁ יַתְהוֹן וִישַׁמְּשׁוּן קֳדָמָי: מב וַעֲבֵיד לְהוֹן מִכְנְסִין דְּבוּץ לְכַסָּאָה בְּסַר עֶרְיָא מֵחַרְצִין וְעַד יַרְכָן יְהוֹן: מג וִיהוֹן עַל אַהֲרֹן וְעַל בְּנוֹהִי בְּמֵעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא אוֹ בְּמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא לְשַׁמָּשָׁא בְּקוּדְשָׁא וְלָא יְקַבְּלוּן חוֹבָא וְלָא יְמוּתוּן קְיָם עָלָם לֵיהּ וְלִבְנוֹהִי בַּתְרוֹהִי: א וְדֵין פִּתְגָמָא דִּי תַעֲבֵיד לְהוֹן לְקַדָּשָׁא יַתְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמָי סַב תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי וְדִכְרִין תְּרֵין שַׁלְמִין: ב וּלְחֵם פַּטִּיר וּגְרִיצָן פַּטִּירָן דְּפִילָן בִּמְשַׁח וְאֶסְפּוֹגִין פַּטִּירָן דִּמְשִׁיחִין בִּמְשָׁח סוּלְתָּא דְחִטִּין תַּעֲבֵיד יַתְהוֹן: ג וְתִתֵּן יַתְהוֹן עַל סַלָּא חָד וּתְקָרֵיב יַתְהוֹן

העמק דבר .

גבהות הנפש · שהבגדים עצמן גרם להם לגבה שמן המשחה · ועי' ויקרא ז' ל"ה : ומלאת את ידם · שיעשו בלי רפיון ידים והתעלפות אלא בידים מלאות עבודה · ועי' להלן ל"ב כ"ט : וקדשת אותם . תזהירם שיהיו מתקדשים יותר מכל ישראל ולא יחשבו שהוא יוהרא באשר כך ראוי להיות שכהני ה' יהיו מקודשים ועי' מש"כ לעיל ס"פ בא בפי' קדש לי כל בכור · כך הפי' וקדשת אותם בכהנים : (מב) ועשה להם מכנסי בד וגו' . מכנסים המה פחותים ממעלת שארי ב"כ· דשארי בגדים באו לקדש· והלבישן משה בפעם ראשונה · ולדורות לבשו בעזרה · משא"כ מכנסים בא לכסות בשר ערוה מש"ה לבשו בחול ולא נכנסו ערומים . ולבשו בעצמן ולא משה הלבישן (א) : (מג) בבואם אל אהל מועד או בגשתם אל המזבח לשרת בקדש . כייל הכתוב הני תרתי ביחד ולא כמו דכתיב להלן ל' כ' גבי קידוש יו"ר · היינו משום דלשרת בקודש קאי גם על בבואם אל אהל מועד ולא מוזהרין על הבגדים אביאה ריקנית להיכל · והיינו דדייק המקרא לשרת בקודש דמשמעו בהיכל . משא"כ בקידוש יו"ר כמש"כ להלן · והא ודאי שלא שייך לומר בזה אין בגדיהם עליהם אין כהונתם עליהם ומחייבי משום זר · דזרות ליכא בביאה ריקנית ואפילו בקודש הקדשים ואין אזהרה זו דאל יבא אלא באהרן ובניו וכמש"כ התוס' יבמות דל"ב לענין שימוש בטומאה · והדברים עתיקים :

כט (א) לקדש אותם · הקרבנות מסייעים להתקדש · היינו העולה שתכליתו להשיג דעת אלהים וזהו דביקות וקדושה יתירה כמש"כ לעיל י"ח י"ב ובויקרא א' · והחטאת בא לרצות את אהרן ובניו מכל חטא המפסיק ומבדיל מבלי יוכל להתקדש : לכהן לי · שיהיו מורגלים וידיהם מלאות עבודה בזריזות בלי רפיון ומשגה . ולזה בא השלמים שכתוב כי איל מלואים הוא · היינו למלא ידם בכל עבודה כמו שיבואר והיה הקרבן מועיל להשיג סייעתא דשמיא : (ב) ולחם מצות . לפי הפשט היה נראה שאין זה בשמן כלל · והכי היה יותר נראה להלן כ"ג וככר לחם אחת וחלת לחם שמן · משמע דככר לחם הוא לחם מצות · וחלת לחם שמן הוא חלות מצות בלולות בשמן · וכ"כ הא"ע · אבל קבלת חז"ל אינו כן אלא שהיו שלשה מינים במלואים חלות ורקיקין ורבוכה · ולחם מצות היא חלת לחם שמן שמחמת שרבו שמן ברבוכה · ועי' מש"כ בס' ויקרא במעשה הוכחה לדעת חז"ל (ב) : (ג) והקרבת אותם בסל · כאן לא כתיב לפתח אהל מועד כמו בסמוך גבי אהרן ובניו · היינו משום דבכ"מ דכתיב פתח א"מ אינו אלא אחר שכבר הוקם המשכן . משא"כ בשבעת ימי מלואים היה בכל לילה מפורק ובבוקר הקימו ומקריבין הקרבנות של אותה פרשה · ונצטוה משה שיהא מוכן הסל והבהמות לפניו גם עד שלא הוקם המשכן . כדי שאחר שיקים המשכן יהא הכל מזומן · ופי'

הרחב דבר

(א) והיינו דתנן בפ' החליל מבלאי מכנסי כהנים ומהמייניהן מהן היו מפקיעין ומדליקין בשמחת בית השואבה . והקשו התוס' מאי איריא הני תרי וע"ש בהגו"ט . ונראה משום דעפ"י דין אין לבלות בגדי קודש בבלאותן אלא במקום קדושתן בשעת תשמישן . כמו בשר קדשים שמקום אכילתן בטהרה שם שריפתן בטומאה כדאיתא בפסחים דכ"ד בקדש באש תשרף לימד על קדק"ד וכו' ועל"ע פרש"י שם דמ"ט א' במשנה . וא"כ הי' ראוי להפקיע מבגדי כהונה ולהדליק במנורה שבהיכל ולא בבית השואבה שהוא בשר הבית וכך היו עושין במגבעת והכתונת . רק בהמייניהן שהוא האבנט ס"ל למשנתנו שהי' של כלאים והכי קיי"ל מש"ה אסור להדליק בהם את המנורה כדאיתא בפ"ב דשבת ומש"ה מדליקין בהם בבית השואבה . ומכנסים הוא מטעם אחר משום דעיקר השתמשות בהם הוא בחול ג"כ גם בבלאתן נשרף בחול :

(ב) ויש לדייק . שהרי בכ"מ דכתיב רבוכה כמו במחבתין ובתודה לא כתיב מצות . והטעם משום שהיא חלוטה ברותחין כ"ג כדתניא בתוספתא מנחות וחלוטה אינו בא לידי חמץ . מש"ה לא נצרך להזהיר שיהיו מצות . וא"כ למאי כתיב כאן מצות . אבל כדדייקת עוד הא נצרך מכ"מ להזהיר שיהיו מצות ולא שנתחמץ החטים ע"י לתיתה וכדומה וצ"ל דגם לזה לא נצרך להזהיר שהרי כתיב את משמרת תרומתי והובא להיות נזהר מהכשר מים כדי שלא יהא עלול לק"ט · וכדאיתא ביב"ז בסוכה פ"ג דאסור ליטול אתרוג של תרומה מפני שמכשרתו . מש"ה לא הוצרך הכתוב להזהיר על נפילת המים לפני ליבה . אבל כ"ז אחר שהוזהרו על הטומאה שהוא ביום השמיני למלואים כדאיתא בגיטין ד"ס דפ' טמאים נאמר אז וכפי' התוס' . אבל באלו ימי המלואים עוד לא הוזהרו מן הטומאה מש"ה נצרך להזהיר שיהיו מצות שלא יתחמצו ע"י נפילת מים לפני ליבה . והייתי אומר

דהא

וְאֶת־הַפָּר וְאֵת שְׁנֵי הָאֵילִם׃ ד וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־
בָּנָיו תַּקְרִיב אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְרָחַצְתָּ אֹתָם
בַּמָּיִם׃ ה וְלָקַחְתָּ אֶת־הַבְּגָדִים וְהִלְבַּשְׁתָּ אֶת־
אַהֲרֹן אֶת־הַכֻּתֹּנֶת וְאֵת מְעִיל הָאֵפֹד וְאֶת־
הָאֵפֹד וְאֶת־הַחֹשֶׁן וְאָפַדְתָּ לוֹ בְּחֵשֶׁב הָאֵפֹד׃
ו וְשַׂמְתָּ הַמִּצְנֶפֶת עַל־רֹאשׁוֹ וְנָתַתָּ אֶת־נֵזֶר
הַקֹּדֶשׁ עַל־הַמִּצְנָפֶת׃ ז וְלָקַחְתָּ אֶת־שֶׁמֶן
הַמִּשְׁחָה וְיָצַקְתָּ עַל־רֹאשׁוֹ וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ׃ ח וְאֶת־
בָּנָיו תַּקְרִיב וְהִלְבַּשְׁתָּם כֻּתֳּנֹת׃ ט וְחָגַרְתָּ אֹתָם
אַבְנֵט אַהֲרֹן וּבָנָיו וְחָבַשְׁתָּ לָהֶם מִגְבָּעֹת וְהָיְתָה
לָהֶם כְּהֻנָּה לְחֻקַּת עוֹלָם וּמִלֵּאתָ יַד־אַהֲרֹן וְיַד־
בָּנָיו׃ י וְהִקְרַבְתָּ אֶת־הַפָּר לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְסָמַךְ
אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הַפָּר׃ יא וְשָׁחַטְתָּ
אֶת־הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ יב וְלָקַחְתָּ
מִדַּם הַפָּר וְנָתַתָּה עַל־קַרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ בְּאֶצְבָּעֶךָ
וְאֶת־כָּל־הַדָּם תִּשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ׃ יג וְלָקַחְתָּ
אֶת־כָּל־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת הַיֹּתֶרֶת
עַל־הַכָּבֵד וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר

ת"א ושמת המצנפת. זבחים יט ערכין ג: וחגרת אתם. יומא ה ו סנהדרין פג זבחים יז: ולקחת מדם. שם כד: את כל החלב. חולין מט:

רש"י

(ג) והקרבת אתם. אל חצר המשכן ביום הקמתו: (ד) ורחצת. זו טבילת כל הגוף: (ה) ואפדת. קשטו ותקן החגורה והסינר סביבותיו: (ו) נזר הקדש. זה הציץ: על המצנפת. כמו שפירשתי למעלה על ידי הפתיל האמצעי ושני פתילין שבראשו הקשורין שלשתן מאחורי העורף הוא נותנו על המצנפת כמין כובע: (ז) ומשחת אתו. (ת"כ) אף משיחה זו כמין כ"י נותן שמן על ראשו ובין ריסי עיניו ומחברן

הרחב דבר

דהא דא' שמואל אין נותנין חטים של מנחות. וקשה טובא לפי דא' רבא בפסחים ד"מ דהטים ש"פ מותר ללתות ולא גרע חטים של מנחות דבזריזין מיהא איתא מחטים ש"פ. וכבר הקשה מהרש"א. ולפי דברינו י"ל דמש"ה אסור ללתות משום שמירתן מן הטומאה. ומכ"מ מקשה הגמ' בדל"ו א' שפיר מהא דחשש טומאה על חשש חימוץ. אבל הרמב"ם כ' בפי' הטעם שאין לותתין משום שלא יחמיצו. הא מיהא ודאי דיש זה הטעם של הכשר ג"כ אלא דעל לתיתה ביחוד יש עוד טעם משום חשש חימוץ:

בְּסַלָּא וְיָת תּוֹרָא וְיָת תְּרֵין דִּכְרִין׃ ד וְיָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי תְּקָרֵיב לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתַסְחֵי יָתְהוֹן בְּמַיָּא׃ ה וְתִסַּב יָת לְבוּשַׁיָּא וְתַלְבֵּישׁ יָת אַהֲרֹן יָת כִּתּוּנָא וְיָת מְעִילָא דְאֵפוֹדָא וְיָת אֵפוֹדָא וְיָת חוּשְׁנָא וְתַתְקֵין לֵיהּ בְּהֶמְיַן אֵפוֹדָא׃ ו וּתְשַׁוֵּי מִצְנֶפְתָּא עַל רֵישֵׁיהּ וְתִתֵּן יָת כְּלִילָא דְקוּדְשָׁא עַל מִצְנֶפְתָּא׃ ז וְתִסַּב יָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וּתְרִיק עַל רֵישֵׁיהּ וּתְרַבֵּי יָתֵיהּ׃ ח וְיָת בְּנוֹהִי תְּקָרֵיב וְתַלְבֵּשִׁנּוּן כִּתּוּנִין׃ ט וְתֵזָרֵיז יָתְהוֹן הֶמְיָנִין אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי וְתַתְקֵין לְהוֹן כּוֹבָעִין וּתְהֵי לְהוֹן כְּהֻנְּתָא לִקְיָם עָלָם וּתְקָרֵיב קֻרְבָּנָא דְאַהֲרֹן וְקֻרְבָּנָא דִבְנוֹהִי׃ י וּתְקָרֵיב יָת תּוֹרָא לֳקֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ תּוֹרָא׃ יא וְתִכּוֹס יָת תּוֹרָא לֳקֳדָם יְיָ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ יב וְתִסַּב מִדְּמָא דְתוֹרָא וְתִתֵּן עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא בְּאֶצְבְּעָךְ וְיָת כָּל דְּמָא תֵּישׁוֹד לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא׃ יג וְתִסַּב יָת כָּל תַּרְבָּא דְּחָפֵי יָת גַּוָּא וְיָת חַצְרָא דְעַל כַּבְדָּא וְיָת תַּרְתֵּין כּוֹלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דַעֲלֵיהוֹן וְתַסֵּיק

רש"י

במלבשו: (ט) והיתה להם. מלוי ידים זה לכהונת עולם: ומלאת. על ידי הדברים האלה: יד אהרן ויד בניו. במילוי ופקודת הכהונה: (יא) פתח אהל מועד. בחצר המשכן שלפני הפתח: (יב) על קרנת. (זבחים נ"ג) למעלה בקרנות ממש: ואת כל הדם. שירי הדם: אל יסוד המזבח. (פרק ג' דמדות) כמין בליטת בית קבול עשוי לו סביב סביב לאחר שעלה אמה מן הארץ: (יג) החלב המכסה את הקרב. הוא הקרום שעל הכרס שקורין טיל"א (נעלהויט): ואת היתרת. הוא טרפשא דכבדא שקורין איבר"ש

העמק דבר

וסקרבת אותם בשל הייט סמוך למקום ההקמה. אבל כשיעמיד המשכן היתה המצוה תחלה להקריב אהרן ובניו לפתח א"מ ואח"כ כל אלו. וכמבואר בפסוק י' וכ"כ שם הרמב"ן אלא שלא פירש יפה: (ה) את הכתנת. כאן היה ראוי לכתוב ואגרת אותו אבנט. וכן היה במעשה כמבואר בסדר צו אלא כאן כתיב בסמוך ואגרת אותם אבנט אהרן ובניו בשביל דרשה כדאיתא ביומא פ"א: ואפדת לו. עי' מש"כ בס' ויקרא ח' ח': (ו) את נזר הקדש על המצנפת. כבר ביארנו דהאי על אינו על מקומי. אלא פי' שהמצנפת היה מעמיד את הנזר שלא יפול מראשו: (ח) ואת בניו תקריב. ולא כתיב משיחה בהם כ"א ביום שמיני למלואים ורק אהרן שהיה כה"ג וכמ"כ לדורות הכה"ג נמשחו שבעה. וכן העלה הרמב"ן ס"פ צו. והא דתניא בכריתות פ"א דאהרן ובניו נמשחו בז' ימי המלואים. הוא ל"ד אלא אהרן גם במשיחה ובניו בהזאה: (ט) ומלאת יד אהרן ויד בניו. שתחנך אותם שלא יתעלפו ויהיו ידיהם מלאות עבודה: (יא) ושחטת את הפר. פי' הראב"ע שמשה בעצמו נתחייב לשחוט. ואינו כן שהרי במעשה כתיב וישחט ויקח משה את הדם. ולמדנו מזה שמקבלה ואילך היתה מצותו של משה וכמו שלמדין בפ"ב דזבחים דמדכתיב וזרקו בני אהרן מכלל דמקבלה ואילך מצות כהונה' וה"נ מדכתיב ויקח משה מכלל דשחיטה כשרה בכל אדם. אלא הא דכתיב ושחטת נראה משום דבכל הקרבנות היה מצוה בבעלים לשחוט כדאיתא ריש מס' פסחים ד"ז ב' פסח וקדשים מא"ל ופרש"י הבעלים נצטוו לשחוט. אבל כאן שהיה קרבן של צבור בשביל אהרן ובניו. אם כן שייך מצות השחיטה לכל ישראל שהמה הבעלים. וזהו שאמר הכתוב ושחטת. שגם אתה כשר לכתחלה לשחוט. ומה שסמכו עליו אהרן ובניו משום שהכפרה היתה רק עליהם: פתח אהל מועד. ולא כתיב בצפון כדין חטאת משום שבשבעת הימים היה דינו כבמה כמש"כ התוס' ע"ז דל"ד א' ד"ה במה. וע"ע לסלן ת' כ"ט. ואין צפון בבמה ומש"ה כתיב כאן פתח א"מ כמו בשלמים לדורות: (יג) את כל החלב המכסה את הקרב ואת היותרת וגו'. ולא פירש המקרא החלב שעל הקרב כמו שפירש בס' ויקרא בכל קרבנות לדורות. ואין לומר דבאמת לא היה בהני קרבנות חלבי' הללו. שהרי במעשה כתיב ויקח את כל החלב אשר על הקרב. אלא נ"ל דנכלל חלבים הללו במה דכתיב ואת החלב אשר עליהן וקאי גם על הקרב. ולא דמי לקרבנות של דורות דכתיב ואת שתי הכליות ואת החלב אשר עליהן אשר על הכסלים. דא"כ לא יוכל להיות דקאי גם על הקרב שאין להם שייכות לגבי שעל הקרב. וכן בהא דכתיב שם במעשה דמלואים ויקח וגו' ואת שתי הכליות ואת חלבהן מבואר דלא קאי אלא על הכליות. משא"כ הכא דכתיב אשר עליהן הפי' גם על הקרב. אמנם ודאי נשתנה קדשי שעה זו מלדורות. בהא דעל הכסלים. וגם בהקדמת יותרת הכבד לחלב הכליות. משא"כ בכל קרבנות לדורות. ועמקו ושגבו דבר ה' ממנו:

עֲלֵיהֶן וְהִקְטַרְתָּ הַמִּזְבֵּחָה׃ יד וְאֶת־בְּשַׂר הַפָּר
וְאֶת־עֹרוֹ וְאֶת־פִּרְשׁוֹ תִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה
חַטָּאת הוּא׃ טו וְאֶת־הָאַיִל הָאֶחָד תִּקָּח וְסָמְכוּ
אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃ טז וְשָׁחַטְתָּ
אֶת־הָאָיִל וְלָקַחְתָּ אֶת־דָּמוֹ וְזָרַקְתָּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ
סָבִיב׃ יז וְאֶת־הָאַיִל תְּנַתֵּחַ לִנְתָחָיו וְרָחַצְתָּ קִרְבּוֹ
וּכְרָעָיו וְנָתַתָּ עַל־נְתָחָיו וְעַל־רֹאשׁוֹ׃ יח וְהִקְטַרְתָּ
אֶת־כָּל־הָאַיִל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא לַיהוָה רֵיחַ
נִיחוֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה הוּא׃ חמישי יט וְלָקַחְתָּ אֵת
הָאַיִל הַשֵּׁנִי וְסָמַךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־
רֹאשׁ הָאָיִל׃ כ וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הָאַיִל וְלָקַחְתָּ מִדָּמוֹ
וְנָתַתָּה עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן אַהֲרֹן וְעַל־תְּנוּךְ אֹזֶן בָּנָיו
הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדָם הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלָם
הַיְמָנִית וְזָרַקְתָּ אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃
כא וְלָקַחְתָּ מִן־הַדָּם אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וּמִשֶּׁמֶן
הַמִּשְׁחָה וְהִזֵּיתָ עַל־אַהֲרֹן וְעַל־בְּגָדָיו וְעַל־בָּנָיו
וְעַל־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ וְקָדַשׁ הוּא וּבְגָדָיו וּבָנָיו וּבִגְדֵי

ת"א עלה הוא . זבחים יב :

רש"י

(ראשה פליים) : על הכבד · אף מן הכבד טול עמה (ת"כ) : (יד) תשרף באש · לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו : (טז) וזרקת · (זבחים נ"ג) בכלי אוחז במזרק וזורק כנגד הקרן כדי שיראה לכאן ולכאן ואין קרבן טעון מתנה באצבע אלא חטאת בלבד אבל שאר זבחים אינן טעונין קרן ולא אצבע שנתן דמם מחצי המזבח ולמטה ואינו עולה בכבש אלא עומד בארץ וזורק : סביב · כך מפורש בשחיטת קדשים שאין סביב אלא ב' מתנות שהן ארבע האחת בקרן זוית זו והאחת בקרן שכנגדה באלכסון וכל מתנה נראית בשני צדי הקרן אילך ואילך נמצא הדם נתון בד' רוחות סביב לכך קרוי סביב : (יז) על נתחיו · עם נתחיו מוסף על שאר הנתחים : (יח) ריח ניחוח . נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני : אשה · לשון אש והיא הקטרת איברים שעל האש : (כ) תנוך · (ת"כ פ' צו) הוא הסחוס גדר האמצעי שבתוך האוזן

העמק דבר

(יד) ואת בשר הפר וגו' · כ' הרמב"ן שהיה לכפר על אהרן שהיה כהן משוח · ותמוה מאד . גלוי לפניו ית' חטא העגל · והיה פר חטאת זה חדא דלעון ע"ז דין יחיד נשיא ומשוח שוין · ותו

לְמַדְבְּחָא: יד וְיַת בְּסַר תּוֹרָא וְיַת מַשְׁכֵיהּ וְיַת אוּכְלֵיהּ תּוֹקֵד בְּנוּרָא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא חַטָּאתָא הוּא: טו וְיַת דִּכְרָא חַד תִּסַּב וְיִסְמְכוּן אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יַת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא: טז וְתִכּוֹס יַת דִּכְרָא וְתִסַּב יַת דְּמֵיהּ וְתִזְרוֹק עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר: יז וְיַת דִּכְרָא תְּפַלֵּיג לְאֵבָרוֹהִי וּתְחַלֵּיל גַּוֵּיהּ וּכְרָעוֹהִי וְתִתֵּן עַל אֵבָרוֹהִי וְעַל רֵישֵׁיהּ: יח וְתַסֵּיק יַת כָּל דִּכְרָא לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא הוּא קֳדָם יְיָ לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ הוּא: יט וְתִסַּב יַת דִּכְרָא תִּנְיָנָא וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יַת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא: כ וְתִכּוֹס יַת דִּכְרָא וְתִסַּב מִדְּמֵיהּ וְתִתֵּן עַל רוּם אוּדְנָא דְאַהֲרֹן וְעַל רוּם אוּדְנָא דִבְנוֹהִי דְיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רַגְלֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וְתִזְרוֹק יַת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר: כא וְתִסַּב מִן דְּמָא דְעַל מַדְבְּחָא וּמִמִּשְׁחָא דִרְבוּתָא וְתַדֵּי עַל אַהֲרֹן וְעַל לְבוּשׁוֹהִי וְעַל בְּנוֹהִי וְעַל לְבוּשֵׁי

העמק דבר

סא חטאת אהרן הי' קודש שנמשח לכה"ג · ותו אם כן בניו מה חטאו להביא קרבן ע"ז . ותו הרי גם הלוים הביאו בשעה שנתחנכו פר חטאת שנשרף כעולה כדאי' בהוריות פ"ג והובא בפרש"י פ' בהעלתך · והרמב"ן עלמו כ' בפ' שמיני פ' ו' שלא כרש"י שכתב שם כי הפר בא לכפר על מעשה העגל · אלא נראה עיקר דהפרים הללו של הכהנים והלוים באו על שגגת הוראה · דאולי חטאו בהוראה ונידונו כאן הלוים כסנהדרין · ודוקא בשארי עונות היה מקום לחוש ולא בחשש ע"ז שא"כ היה ללוים להביא שעיר לחטאת · איברא ברבה על פ' זו אי' כשרלית שאלו זכר כשרלית עשאן נקיבה · פי' כאן נלטוו להביא פר לכפר על מעשה העגל ולהלן נלטוו להביא פרה אדומה על מעשה העגל · אבל לא קאי הדרש על כפרה דאהרן אלא משום דזה הפר הבא בכל שבעה דמלואים בא לכפר על ישראל ג"כ כמבואר להלן ל"ו · ועניין שני עונות הללו שנלרכו ישראל להביא שני אופני כפרה יבואר ברלות ה' בס' דברים פ' כ"ו : (טו) ואת האיל האחד · שמובחר שבכניסם יהי' לעולה : (יז) ורחצת קרבו וכרעיו ונתת וגו' · בזה היה שנוי במעשה ויבואר שם בס"ד : (כ) על תנוך אזן אהרן ועל תנוך וגו' · מזה הסדר משמע דהלווי היה ליתן תחלה על תנוך אזני אהרן ובניו · ואח"כ על בהן ידם ואח"כ על בהן רגלם · אבל במעשה מבואר שתחלה נתן משה על תנוך אזן אהרן ועל בהן ידו ורגלו ואח"כ עשה כן לבניו · וכבר עמדו חז"ל על כיב"ז בחגיגה דאבנט ועפ"ז לא מלינו ישוב בדברי חז"ל · ונ"ל שהיה ברור למשה מפי הקבלה שאין הסדר לעיכובא · ולא דמי לאה דאבנט שעמדו חז"ל בשביל שנראה מהא שעירב הכתוב לבישה דאבנט לכולם ביחד בתוך לבישת הבנים משמע שלבשה בא מש"כ כאן אין נ"מ בסדר · ורצה משה לחלוק כבוד פרטי לאהרן קודם לבניו · ויש להוסיף דמעשה העגל שהיה בין הלווי והמעשה (ולא כפרש"י להלן ל"א י"ח) גרם לדבר · דלפני מעשה העגל היו אהרן ובניו שוין בסגולת הכהונה ורק משום שהיה אביהם וגדול מהם היה כה"ג · אבל לאחר העגל שמסר נפשו על ישראל כמבואר ברבה פ' לו שהמשיל לבן שחתר אחר בית אביו המלך א"ל פדגוגו למה זה אתה יגע הן לו ואני אחתור · א"ל המלך ידעתי טנתך לבנין על בני כו' כך אהרן אע"ג שהיה כמו עוזר במעשה העגל מכ"מ ידע הקב"ה שהוא רק משום אהבת ישראל שמסר נפשו ונשמתו בשבילם ומש"ה מגיע לו ביחוד כה"ג יותר מפינחס שזכה לכה"ג משום שמסר נפשו על ישראל · ואהרן יתרה עשה למסור נשמתו בשבילם שהרי השתתף עמם בעון חמור כדי להצילם · ומשום זה הקדים משה להכשירו קודם לבניו · וע' כיב"ז להלן ל"ט ע"ו · ועניין אזן ובהן יד ורגל · הוא להגביה בזה כח השמיעה המביא לידי מעשה ביד · והמעשה מביא לידי הרגל שיעשה לנפשו גם בלי כונה אלא כמו הרגל שנעשה טבע שני · ועפ"ז נמשל בהן רגל · וכן במצורע בא' הזאה על ג' איברים הללו כדי להשביחם ולתקנם לפי ערך : (כא) ולקחת מן הדם אשר על המזבח ומשמן המשחה · משמע תחלה מן הדם ואחר כך משמן המשחה · ובמעשה כתיב ויקח משה משמן המשחה ומן הדם אשר על המזבח · ויותר פלא דבלווי כתיב הזאות אלו הומ"י אחר זריקת הדם עה"מ · ואח"כ הקטרת אימורים והתנופות · ובמעשה כתיב להיפך · ובאמת לפי הנראה לא היה אפשר לאחר הזאת הדם על אהרן מאומה אחר הזאת הדם על המזבח · שהרי הזאת הדם עה"מ היה בגדי המזבח והדם שותת ויורד והאיך אפשר להמתין כ"כ · מש"ה היה הלווי שתומ"י יקח מן אותו הדם שעל המזבח · שהרי אין הדם יורד במהירות מן כותלי המזבח כמו מים דקלים · אבל במעשה כיון שראה משה שהדם מתעכב בדרך נס ועומד על הכותל · מזה הבין שהרצון שיהיה המעשה של מתן דם מאוחר כל מה שאפשר · ע"כ הקטיר תחלה וגם נתן מן השמן תחלה · והלווי היה באופן שלא יהיו ראוים לנס · וכן דרכם ש"ת בכ"מ

בָּנָיו אִתּוֹ׃ כב וְלָקַחְתָּ מִן־הָאַיִל הַחֵלֶב וְהָאַלְיָה
וְאֶת־הַחֵלֶב ׀ הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת יֹתֶרֶת
הַכָּבֵד וְאֵת ׀ שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר
עֲלֵיהֶן וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין כִּי אֵיל מִלֻּאִים הוּא׃
כג וְכִכַּר לֶחֶם אַחַת וְחַלַּת לֶחֶם שֶׁמֶן אַחַת וְרָקִיק
אֶחָד מִסַּל הַמַּצּוֹת אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה׃ כד וְשַׂמְתָּ
הַכֹּל עַל כַּפֵּי אַהֲרֹן וְעַל כַּפֵּי בָנָיו וְהֵנַפְתָּ אֹתָם
תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ כה וְלָקַחְתָּ אֹתָם מִיָּדָם
וְהִקְטַרְתָּ הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֹלָה לְרֵיחַ נִיחוֹחַ לִפְנֵי
יְהוָה אִשֶּׁה הוּא לַיהוָה׃ כו וְלָקַחְתָּ אֶת־הֶחָזֶה
מֵאֵיל הַמִּלֻּאִים אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן וְהֵנַפְתָּ אֹתוֹ תְּנוּפָה
לִפְנֵי יְהוָה וְהָיָה לְךָ לְמָנָה׃ כז וְקִדַּשְׁתָּ אֵת ׀ חֲזֵה
הַתְּנוּפָה וְאֵת שׁוֹק הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הוּנַף וַאֲשֶׁר
הוּרָם מֵאֵיל הַמִּלֻּאִים מֵאֲשֶׁר לְאַהֲרֹן וּמֵאֲשֶׁר
לְבָנָיו׃ כח וְהָיָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו לְחָק־עוֹלָם מֵאֵת

ת"א אשר סוף. סוכה לא מנחות סא: לחק עולם. זבחים נח:

רש"י

שקורין סנרו"ש (קרענפעל):בהן ידם הגודל ובפרק האמצעי: (כב) החלב. זה חלב הדקים או הקיבה (חולין מ"ט): והאליה. מן הכליות ולמטה כמו שמפורש בויקרא (ג' ט') שנאמר לעמת העצה יסירנה מקום הכליות שהכליות יועצות ובאמורי הפר לא נאמר אליה שאין אליה קריבה אלא בכבש וכבשה ואיל אבל שור ועז אין טעונים אליה: ואת שוק הימין. לא מצינו הקטרה בשוק הימין עם האמורים אלא זו בלבד: כי איל מלאים הוא. שלמים לשון שלמות שהושלם בכל מגיד הכתוב שהמלואים שלמים שמשימים שלום למזבח ולעובד העבודה ולבעלים (ס"א שלם עם המזבח והעובד והבעלים) לכך אני מצריכו החזה להיות לו לעובד העבודה למנה וזהו משה ששמש במלואים והשאר אכלו אהרן ובניו שהם בעלים כמפורש בענין: (כג) וככר לחם. מן החלות: וחלת לחם שמן. ממין הרבוכה (מ"כ): ורקיק. (מנחות ע"ח) מן הרקיקין אחד מעשר שבכל מין ומין. לא מצאנו תרומת לחם הבא עם זבח נקטרת אלא זו בלבד שתרומה

העמק דבר

זע' מש"כ להלן ל"ז א': (כב) החלב והאליה. פרש"י זה חלב הדקים או הקיבה · והרמב"ן כ' לעיל י"ג שהוא החלב שעל הקרב. וע"ז קשה שהרי במעשה כתיב ג"כ את החלב ואת האליה ואת כל החלב אשר על הקרב. וצ"ל לפי' הרמב"ן דשם נכלל בזה החלב המכסה: וגם לפרש"י אינו מובן אמאי פירש הכתוב באיל ולא בפר הקודש. ובקרבנות לדורות לא נזכר בשום מקום זה החלב בפ"ע. אלא נראה לפרש החלב הוא של האליה. ומשום דכתיב בשלמים חלבו האליה תמימה דמשמעו חלבו הוא קנה האליה אשר שם חתיכה של שומן. ועמו כל האליה אע"ג שהוא בשר ואינו קרב בשר בשלמים אלא משום שכך דרך הכבוד

בנוהי עמיה ויתקדש הוא ולבושוהי ובנוהי ולבושי בנוהי עמיה: כב ותסב מן דכרא תרבא ואליתא וית תרבא דחפי ית גוא וית חצר כבדא וית תרתין כולין וית תרבא די עליהון וית שקא דימינא ארי דכר קרבניא הוא: כג ופתא דלחם חדא וגריצתא דלחם משח חדא ואספוג חד מסלא דפטיריא די קדם יי: כד ותשוי כולא על ידי דאהרן ועל ידי דבנוהי ותרים יתהון ארמא קדם יי: כה ותסב יתהון מידהון ותסיק למדבחא על עלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי קרבנא הוא קדם יי: כו ותסב ית חדיא מדכר קרבניא די לאהרן ותרים יתיה ארמא קדם יי ויהי לך לחולק: כז ותקדש ית חדיא דארמותא וית שקא דאפרשותא די אתרם ודי אתפרש מדכר קרבניא מדי לאהרן ומדי לבנוהי: כח ויהי לאהרן ולבנוהי לקים עלם מן בני ישראל ארי אפרשותא הוא ואפרשותא

רש"י

לחמי תודה ואיל נזיר נתונה לכהנים עם חזה ושוק ומזה לא היה למשה למנה אלא חזה בלבד: (כד) על כפי אהרן וגו' והנפת. שניהם עסוקין בתנופה הבעלים והכהן הא כיצד כהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף ובזה היו אהרן ובניו בעלים ומשה כהן: תנופה. (מנחות ס"ב) מוליך ומביא למי שארבע רוחות העולם שלו ותנופה מעכבת ומבטלת פורעניות ורוחות רעות מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו ומעכבת טללים רעים: (כה) על העלה. על האיל הראשון שהעלית עולה: לריח ניחוח. לנחת רוח למי שאמר ונעשה רצונו: אשה. לאש נתן: לה'. לשמו של מקום: (כז) וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה וגו'. קדשם לדורות להיות נוהגת תרומתם והנפתם בחזה ושוק של שלמים אבל לא להקטרה אלא והיה לאהרן ולבניו לאכול: תנופה. לשון הולכה והבאה וינטלי"ר בלע"ז (שווינגען): הורם. ל' מעלה ומוריד: (כח) לחק עולם מאת בני ישראל. שהשלמים לבעלים ואת החזה ואת השוק יתנו לכהן:

העמק דבר

הכבוד להקריב האבר שלם מש"ה קרב גם האליה כדי שיהא תמימה וכמו שביארנו בס' ויקרא · מש"ה הוצרך הכתוב לפרש חלבו האליה תמימה · כלומר משום חלבו יביאו האליה תמימה · וכ"ז בשלמים דעלמא משא"כ באיל המלואים שגם שוק הימין קרב ע"כ אפשר להקריב האליה אפילו לא היה החלב עמו מש"ה כתיב החלב והאליה: ואת שוק הימין כי איל מלואים הוא · בכל שלמים תרומה היא מחלק הבעלים לכהנים כאשר יבואר בסמוך · אבל בשביל שהוא איל מלואים שבו נכלל עבודת העולה והשלמים יחד · מש"ה היה המובחר שבבשר קרב כמו עולה · והוא שוק הימין: (כו) מאיל המלואים אשר לאהרן · מעלה יתירה היתה בזה האיל · שהחזה שהוא באמת ראוי להיות חלק גבוה יותר משוק הימין · שהרי בכל השלמים מביאים אותו מתחלה עם כל האימורים · ולא כמו שוק אשר רק בשעת תנופה מניחים אותו עם האימורים · כמש"כ בס' ויקרא י' ט"ו · וא"כ כאן שהשוק קרב לגבוה היה מצד הסברא שהחזה ודאי קרב לגבוה ג"כ אבל הקב"ה צוה שיהיה לאכילה למשה · והוא לכבוד לאהרן להראות דאכילת כהנים דומה לאכילת מזבח · כמו שאכילת משה היה דומה לאכילת מזבח · וכתיב אשר לאהרן ולא כתיב כן אשר לבניו ללמד דרק בשביל שהוא קרבן אהרן בחשיב הקדוש ב"ה אכילת משה לאכילת מזבח:

(כז) וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה · בזה שנשתנו שני חלקים אלו מאיל המלואים [וקרי לחזה התנופה · משום שהחזה הונף בפ"ע · משא"כ השוק הונף יחד עם האימורים לא שייך לייחד עליו שם תנופה אלא הורם בפ"ע שהורם מאחר בשר והיינו אשר הונף · החזה: ואשר הורם · הוא השוק (כ"כ הרמב"ן ויקרא י' י"ד · וע"ע להלן ל"ה כ"ד ובס' ויקרא שם טעמים גם לדורות על שנוי השם בין חזה לשוק] נתקדשו בזה גם לדורות גם מאשר לאהרן ומאשר לבניו · אפילו של שלמי כהנים ג"כ · שלא נימא דוקא שלמי ישראל שנאכלים לבעלים ונתייחדו אלו להיות תרומה לכהן · משא"כ כהנים עצמן שהחו"ש של בעלים ממילא אין בו קדושה שהרי אינו כתרומה שהוא מטבל · מש"ה גם כהנים מוזהרים על הטבל מש"ה גם תבואה שלהם בעי תרומה · משא"כ הני דלא מטבלי ס"ד דא"צ להקדים כלל · והוי כמו פטר חמור דאפילו לר' יהודה דס"ל דאסור בהנאה קודם פדיה מכ"מ של כהנים לא קדשי כלל · מש"ה פירש הכתוב דע"י איל המלואים של אהרן ובניו נתייחד חו"ש כדי לקדש חו"ש דשלמי כהנים ג"כ לענין שאסורין לזרים ולא כמו השלמים כולה דאפילו של כהנים מותרין לישראל: (כח) והיה לאהרן ולבניו לחק עולם מאת בני ישראל · גם בזה נשתנו אברים אלו · שניתנים

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי תְרוּמָה הוּא וּתְרוּמָה יִהְיֶה מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵיהֶם תְּרוּמָתָם לַיהוָה: כט וּבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן יִהְיוּ לְבָנָיו אַחֲרָיו לְמָשְׁחָה בָהֶם וּלְמַלֵּא־בָם אֶת־יָדָם: ל שִׁבְעַת יָמִים יִלְבָּשָׁם הַכֹּהֵן תַּחְתָּיו מִבָּנָיו אֲשֶׁר יָבֹא אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ: לא וְאֵת אֵיל הַמִּלֻּאִים תִּקָּח וּבִשַּׁלְתָּ אֶת־בְּשָׂרוֹ בְּמָקֹם קָדֹשׁ: לב וְאָכַל אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־בְּשַׂר הָאַיִל וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר בַּסָּל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: לג וְאָכְלוּ אֹתָם אֲשֶׁר כֻּפַּר בָּהֶם לְמַלֵּא אֶת־יָדָם לְקַדֵּשׁ אֹתָם וְזָר לֹא־יֹאכַל כִּי־קֹדֶשׁ הֵם: לד וְאִם־יִוָּתֵר מִבְּשַׂר הַמִּלֻּאִים וּמִן־הַלֶּחֶם עַד־הַבֹּקֶר וְשָׂרַפְתָּ אֶת־הַנּוֹתָר בָּאֵשׁ לֹא יֵאָכֵל כִּי־קֹדֶשׁ הוּא: לה וְעָשִׂיתָ לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו כָּכָה כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוִּיתִי אֹתָכָה שִׁבְעַת יָמִים תְּמַלֵּא יָדָם: לו וּפַר חַטָּאת תַּעֲשֶׂה לַיּוֹם עַל־הַכִּפֻּרִים

ת"א ובגדי הקדש. יומא ה עב: שבעת ימים. שם עג: ואכלו אתם. פסחים נט יומא סח יבמות ל מכות יח זבחים מד מנחות עג ערכין ג: לא יאכל כי. פסחים כד מכות יח מעילה יז: ואם יותר. פסחים שם: ושרפת את. שם סוכה מח זבחים כח כריתות ה מעילה יח:

רש"י

כי תרומה הוא. החזה ושוק הזה: (כט) לבניו אחריו. למי שבא בגדולה אחריו: למשחה. להתגדל בהם שיש משיחה שהיא לשון שררה כמו (במדבר יח) לך נתתים למשחה. (תהלים קה טו) אל תגעו במשיחי: ולמלא בם את ידם. ע"י הבגדים הוא מתמלא בכהונה גדולה: (ל) שבעת ימים. רצופין: ילבשם הכהן. אשר יקום מבניו תחתיו לכהונה גדולה כשימנוהו להיות כהן גדול: אשר יבא אל אהל מועד. (יומא עג) אותו כהן המוכן להכנס לפני ולפנים ביום הכפורים וזהו כהן גדול שאין עבודת יום הכפורים כשרה אלא בו: תחתיו מבניו. מלמד שאם יש לו לכהן גדול בן ממלא את מקומו ימנוהו כהן גדול תחתיו (ת"כ): הכהן תחתיו מבניו. מכאן ראיה כל לשון כהן ל' פועל עובד

העמק דבר

לכהנים משלמי צ"י: כי תרומה הוא. קאי על השוק שנקרא במקרא הקודם שוק התרומה. דהחזה מתחלה הוא חלק גבוה. ומ"מ הוא ניתן לכהנים. אבל השוק הוא חלק בעלים. אלא בשביל שהוא תרומה מן הבשר חלק המובחר שבו: ותרומה יהיה מאת בני ישראל וגו'. ראוי להיות תרומה מחלק הבעלים לגבוה כמו כל דבר הטעון תרומה לה' כך יהיה מזבחי שלמיהם תרומתם לה': (כט) ובגדי הקדש וגו'. זה המקרא ושאחריו אין מקומם כאן באמצע מעשה איל המלואים. אלא משום דבמקרא ל"ג מבואר דאכילת איל המלואים עמדה להם למלא ידם מש"ה הקדים הכתוב לדורות

יהא מן בני ישראל מנכסת קודשיהון אפרשותהון קדם יי: כט ולבושי קודשא די לאהרן יהון לבנוהי בתרוהי לרבאה בהון ולקרבא בהון ית קורבנהון: ל שבעת יומין ילבשינון כהנא תחותוהי מבנוהי די ייעול למשכן זמנא לשמשא בקודשא: לא וית דכר קרבניא תסב ותבשל ית בסריה באתר קדיש: לב וייכול אהרן ובנוהי ית בסר דכרא וית לחמא די בסלא בתרע משכן זמנא: לג וייכלון יתהון די אתכפר בהון לקרבא ית קרבנהון לקדשא יתהון וחילוני לא ייכול ארי קודשא אינון: לד ואם ישתאר מבסר קרבניא ומן לחמא עד צפרא ותוקיד ית דאשתאר בנורא לא יתאכיל ארי קודשא הוא: לה ותעביד לאהרן ולבנוהי כדין ככל די פקדית יתך שבעא יומין תקרב קורבנהון: לו ותורא דחטאתא תעביד

רש"י

ממש לפיכך ניגון תביר נמשך לפניו: (לא) במקום קדש. בחצר אהל מועד שהשלמים הללו קדשי קדשים היו: (לב) פתח אהל מועד. כל החצר קרוי כן: (לג) ואכלו אתם. אהרן ובניו. לפי שהם בעליהם: אשר כפר בהם. להם. כל זרות ותעוב: למלא את ידם. באיל ולחם הללו: לקדש אתם. שעל ידי המלואים הללו נתמלאו ידיהם ונתקדשו לכהונה: כי קדש הם. קדשי קדשים ומכאן למדנו אזהרה לזר האוכל קדשי קדשים שנתן המקרא טעם לדבר משום דקדש הם: (לה) ועשית לאהרן ולבניו ככה. שנה הכתוב וכפל לעכב שאם חסר דבר אחד מכל האמור בענין לא נתמלאו ידיהם להיות כהנים ועבודתם פסולה: אתכה. כמו אותך: שבעת ימים תמלא וגו'. בענין הזה ובקרבנות הללו בכל יום: (לו) על הכפרים. בשביל הכפורים לכפר על המזבח מכל זרות ותעוב ולפי שנאמר שבעת

העמק דבר

לא נצרך הכנה רבה זו אלא בגדי הקודש אשר לאהרן יועילו לבניו: למשחה בהם. כפרש"י שיתגדלו בבגדים הטם. וע' ס' ויקרא ז' ל"ה: ולמלא בם את ידם. זכות הבגדים יועילו שילמדו ידיהם לעשות כל הצורך לעבודה של כה"ג ולא ישגה ולא יתעלף אלא הכל יהא נעשה בידים מלאות עבודה אבל אהרן ובנו נצרכו הכנה יותר: (ל) אשר יבא אל אהל מועד. זה ההיכל בשבעת ימים הללו כדי לשרת בקדש א"כ. והפי' לשרת בקודש. תלוי' במחלוקת רבותינו התוס' והרמב"ם. דהתוס' ס"ל דבלבישת ימי החינוך היה עובד איזה עבודה בשמונה בגדים כל שבעה והיינו דאי' ביומא די"ב לובש שמונה ומשפך בציערא. והוא משום מצות רבוי יום א' בזמן דא"א יותר. וה"ה כל שבעה לכתחלה וא"כ הפי' לשרת בקודש בשבעת ימים הללו יהיה עובד בעצמו איזו שירות בבגדים הללו. אבל דעת הרמב"ם בהל' כלי המקדש פ"ד הי"ג דכל שבעת ימים הללו היה אסור בשום עבודה אלא לובשם ומשתחוה בהם כדתנן במס' תמיד פ"ז בזמן שכה"ג נכנס להשתחוות כו' וכ' הרמב"ם בה') ביאת המקדש פ"ב דהשתחויה לחוד דומה לעבודה אבל עבודה ממש אסור. ולא דמי להא דיומא הנ"ל דהתם כשר בלי רבוי כלל משום שא"א. והדברים עתיקים. וא"כ הפי' לשרת בקודש אחר שבעה ימים יהי' משרת ג"כ בהם: (לב) פתח אהל מועד. בכ"מ משמעו שיהא הפתח פתוח כדאי' בעירובין ד"ב ובכ"מ. ואע"ג דאכילת קדשים לדורות אינו טעון כך מכ"מ כאן היה המצוה לשעה כך. כמו שהיתה המצוה שישבו פתח א"מ כמבואר במעשה בפ' ט: (לג) אותם אשר כפר בהם. אותם האנשי' אשר נתכפרו בהם המה אהרן ובניו. ותיבת אותם נראה מיותר והכי מיבעי ואכלו את אשר כפר בהם. ובא ללמד שחידוש הוא שתהא אכילת בעלים מכפרת דבכל הקרבנות כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים כדאיתא בפסחים דנ"ט ב' מהאי קרא. וכאן בעלים עצמן אוכלים ומתכפרים מש"ה דייק קרא אותם. כך הוא. פי' דוקא המה שהם כהנים. דרק אכילת כהנים חלקם מכפר אפילו על עצמם אם המה ג"כ בעלים: למלא את ידם. זכות אכילה זו סייע להם שימלאו ידם בלי עילוף ושלי. אלא ימלאו ידים מלאות עבודה: לקדש אותם. יסייע להם להתקדש: וזר לא יאכל. לא כמו כל שלמים דהבעלים יכולים ליתן מחלקם גם לזר. אבל שלמים אלו בשלמות היה להם דין קד"ק דמש"ה נאכלו דוקא בחצר זהו מחנה שכינה. מש"ה אסורים לזרים ג"כ וזהו סיומא דקרא כי קדש הם. כמו קדשי קדשים: (לד) כי קדש הוא. לפי הפשט ה"פ דבשביל שהוא קודש חל עליו פיסול יותר. וכל שאינו כמצותו שהוא אסור ג"כ שהרי עיקר אכילת קדשים אינו לחם לנפש האדם אלא כאוכל משלחן גבוה. ולהכי דוקא בשעת מצוה שרי אבל כל שאינו מצוה ה"ז אסור: (לו) ופר חטאת וגו'. כל המקרא מיותר. שהרי כבר כתיב ועשית לאהרן ולבניו ככה וגו' שבעת ימים וגו' בזה נכלל הפר הראשון שהוא פר חטאת. אלא נראה שבא הכתוב לבאר תכלית אותו חטאת בכל שבעת הימים.

וְחִטֵּאתָ עַל־הַמִּזְבֵּחַ בְּכַפֶּרְךָ עָלָיו וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ
לְקַדְּשׁוֹ׃ לז שִׁבְעַת יָמִים תְּכַפֵּר עַל־הַמִּזְבֵּחַ
וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כָּל־
הַנֹּגֵעַ בַּמִּזְבֵּחַ יִקְדָּשׁ׃ ס ששי לח וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה
עַל־הַמִּזְבֵּחַ כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שְׁנַיִם לַיּוֹם תָּמִיד׃
לט אֶת־הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ
הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם׃ מ וְעִשָּׂרֹן סֹלֶת בָּלוּל
בְּשֶׁמֶן כָּתִית רֶבַע הַהִין וְנֵסֶךְ רְבִיעִת הַהִין יָיִן
לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד׃ מא וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין
הָעַרְבַּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכָּהּ תַּעֲשֶׂה־לָּהּ

ת"א כל הנוגע. סנהדרין לד זבחים פג פז: וזה אשר תעשה. מנחות כט: כבשים בני. סנהדרין לד זבחים פג: שנים ליום. תמיד לא: ועשרון סלת. מנחות פו: ואת הכבש. פסחים נט תמיד לא:

רש"י

ימים תמלא ידם אין לי אלא דבר הבא בשבילם כגון האילים והלחם אבל הבא בשביל המזבח כגון פר שהיא לחטוי המזבח לא שמענו לכך הוצרך מקרא זה. ומדרש ת"כ אומר כפרת המזבח הוצרכה שמא התנדב איש דבר גזל במלאכת המשכן והמזבח: וחטאת. והדכי לשון מתנת דמים הנתונים באצבע קרוי חטוי: ומשחת אתו. בשמן המשחה וכל המשיחות כמין כ"ף יונית: (לז) והיה המזבח קדש. ומה היא קדושתו כל הנוגע במזבח יקדש אפילו קרבן פסול שעלה עליו קדשו המזבח להכשירו שלא ירד מתוך שנאמר כל הנוגע וגו' יקדש שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי כגון דבר שלא היה פסולו בקדש כגון הרובע והנרבע ומוקצה ונעבד והטריפה וכיוצא בהן ת"ל וזה אשר תעשה הסמוך אחריו (ת"כ פ' צו) מה עולה ראויה אף כל הראויה שנראה לו כבר ונפסל משבא לעזרה כגון הלן והיוצא והטמא ושנשחט במחשבת חוץ לזמנו וחוץ למקומו וכיוצא בהן (זבחים כז פד): (מ) ועשרון סלת. עשירית האיפה מ"ג ביצים וחומש ביצה: בשמן כתית. לא לחובה נאמר כתית אלא להכשיר לפי שנאמר כתית למאור ומשמע למאור ולא למנחות יכול לפסלו למנחות ת"ל כאן כתית ולא נאמר כתית למאור אלא למעט מנחות שאין צריך כתית שאף השמון בריחים כשר בהן (מנחות פו): רבע ההין. שלשה לוגין: ונסך. לספלים כמו ששנינו במסכת סוכה שני ספלים של כסף היו בראש המזבח ומנוקבים כמין שני חוטמין דקים נותן היין לתוכו והוא מקלח ויוצא דרך החוטם ונופל על גג המזבח ומשם יורד לשיתין במזבח בית עולמים ובמזבח

העמק דבר

דלכאורה בשלמא העולה והמלואים שהן באין אפילו נדבה בכ"מ אינו חידוש מה שקרב בכל שבעה. אבל חטאת שאינו בא כ"א לכפר ואחר שכבר נתכפרו אהרן ובניו ביום הראשון למאי יבא ביום שלאחריו. וכי אפשר שיש חטא שמא חטאו בהוראה בכל יום. ובאמת ביב"ז עמדו חז"ל בזבחים ד"ז על שני שעירי חטאת דעצרת למה הן באין ומייסב דראוין ישראל להביא חטאת בכל רגע אלא שחיסך הכתוב. וזה אינו מיושב אלא בחטאת צבור. ובא על פומאת מקדש וקדשיו מפא"כ כאן שבאין לכפר על אהרן ובניו. ע"ז ביאר הכתוב ופר חטאת תעשה ליום פי' בכל יום. משבעת ימים אלו: על הכפורים. אע"ג שכבר נתכפרו: והטאת את המזבח בכפרך עליו. בשעה שאתה זורק את הדם ומכפר על אהרן ובניו תהא מחטא גם את המזבח. והכי כתיב בפ' צו ח' פ"ו ויקח משה את הדם וגו' ויתן על קרנות המזבח באצבעו ויחטא את המזבח (א): ומשחת אותו לקדשו. כפרש"י בשמן המשחה כדכתיב בס' צו

הרחב דבר

(א) והיינו שדרשו חז"ל כרכם שבא לכפר על מעשה העגל של כל ישראל. ולא בשביל חטא אהרן במעשה העגל. דלזה

ליומא על כפוריא ותדכי על מדבחא בכפרותך עלוהי ותרבי יתיה לקדשותיה: לז שבעא יומין תכפר על מדבחא ותקדיש יתיה ויהי מדבחא קדש קודשיא כל דיקרב במדבחא יתקדש: לח ודין די תעביד על מדבחא אמרין בני שנא תרין ליומא תדירא: לט ית אמרא חד תעביד בצפרא וית אמרא תנינא תעביד בין שמשיא: מ ועסרונא סולתא דפילא במשח כתישא רבעות הינא ונסכא רבעות הינא חמרא לאמרא חד: מא וית אמרא תנינא תעביד בין שמשיא כמנחת

העמק דבר

והסם כתיב שמשה עשה כן בכל כלי קודש · דהכל נדרשים לקדשם · ומכאן למד משה מדכתיב לקדשו ש"מ דכל דבעי קידוש בעי משיחה · וע' מש"כ שם מקרא י' בס"ד : (לז) והיה המזבח קדש קדשים כל הנוגע וגו' · יבואר להלן מ' ס' : (לח) וזה אשר תעשה על המזבח וגו' · ענין הפ' בכללה ביארנו במוספין דפ' פינחס דמשונה היה תכלית הבאת תמידין במדבר מתכלית התמידין . דבא"י · דבא"י באו בשביל פרנסה וכדאי' בכתובות ד"ח דמזבח מזין · ובמדבר באו בשביל יעוד כמבואר בפ' זו ונועדתי וגו' · ומש"ה משעה שנתגדו במעשה המרגלים לא הביאו תמידים כדאיתא בחגיגה ד"ו ושם מבואר יותר · ובשביל זה באו שינוים בלשון הטוי דפה כתיב לחמי לאשי תשמרו · וכאן ליתא משום דאין בא ללחם · וגם אין הכרח שיבואו מתרומת הלשכה כמש"כ להלן ל' פ"ז · וכן חסר כאן שם עולה משום דמובן מאליו דלעולה אנו צריכים שתכליתו להשיג דעת אלהים משא"כ התם דלפרנסה בא · ולזה מועיל יותר שלמים כמש"כ בס' ויקרא בפ' מועדי ה' · מש"ה נצרך לפרש דתמידים המה עולות · ולא שלמים : (לט) האחד · ושם כתיב אחד · ביארנו שם דבא ללמד שלא באו שני תמידים כאחד כמשמעות לשון שנים שיהיו באין כאחד · אלא משום דכתיב אחד ביארנו שם ע"פ הספרי וגמרא דמשמעו שהוא בא כל אחד בפ"ע . ולשון שנים מבואר בסמוך על מה הוא בא · אבל כאן דכתיב האחד דמשמעו המיוחד מתפרש שנים כמשמעו שבאו שני התמידים כאחד ונבחר המיוחד שבהם בבוקר והשני בערב · והטעם דשם שהוא בא לפרנסה אין הלילה טפל ליום כלל ושניהם שוין בתועלתן · מה שאין כן כאן שבא בשביל יעוד עיקר היעוד לתורה שבכתב לא היה אלא ביום ובלילה היה מועיל לגירסא של תורה שבע"פ ושתי התועליות קשורו' זב"ז ואין תועלה לזה בל"ז · והעיקר הוא תורה שבכתב · ושבע"פ טפל לה . וכן להיפך הדרש שדרשו שם על שנים ליום · שני ליום היינו על טבעת שניה מהבמה · כמו שביארנו שם · לא היה שייך במדבר . דשם בא להורות שפרנסת ישראל לא בא מכח הליכות השמש לבדו כמו באוה"ע אלא השגחה פרטית של הקב"ה הוא דאגון והוא מנהיג את השמש להשפיע משא"כ כאן לא היה ענין להשמש כלל : (מ) ועשרן סלת בלול בשמן כתית · ולא כתיב זך · כמו שפירשנו לעיל בפי' זך שהוא בלי תערובת השמרים שמנים הנאפלים להסיר המרות שבטבע כל שמן זית משא"כ שמן למנחות כדרש לשמן הראוי לאכילת אדם משום הקריבהו נא לפחתך : ונסך רביעת ההין יין · המנחה כתיב בלשון זכר · והנסך בלשון נקבה · והלא דבר הוא · וגם יש להבין המקרא הסמוך לה · (מא) כמנחת הבוקר וכנסכה · א"א לפרש כנסך של המנחה דא"כ כנסכו מיבעי שהרי הכתוב הקודם כינה כאן המנחה בלשון זכר · אלא פי' כנסכה כמש"כ הראב"ע שב אל הבוקר · וקאי על גוף עולת תמיד ועדיין יש להבין שהרי בפ' תמידין דפ' פינחס כתיב כמנחת הבוקר וכנסכו תעשה . אבל הענין דכאן הי' העולה דבוקר מועיל לשני אופני תורה · אחת תורה שבכתב שאז היה היעוד דוקא ביום . ושנית לפלפולה ש"ת דמגלחת ביום כדאיתא בעירובין דס"ה א' מחדדין שמעתך א"ל דיממא נינהו ובלילה היה מסוגל לגירסא קבלות מתורה שבע"פ וכדאיתא שם לא איברי לילה אלא לגירסא והכי איתא ברבה פ' תשא דגם בסיני היה משה שומע מהקב"ה ביום ובלילה היה לומד בפ"ע · וידוע דתורה שבכתב נמשל לזכר המשפיע . ושבע"פ לנקבה המקבלת · ושע"כ אמרו בב"ב פרק המספיק פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה וכמו שביארנו בפ' וילך בעזרו ית' · מעתה מבואר דהתמיד היה מועיל · מתחלה לתורה שבכתב ולזה נמשל המנחה שבאה מיד אחר התמיד בלשון זכר . ואח"כ היה מועיל לפלפולה ש"ת שנמשל ליין המתמצה מענבים . כך הפלפול מתמצה ממקור דיוק המקרא עפ"י כללי התורה · ובחגיגה דף י"ד איתא לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי זה התלמוד מתחלה גירסא הדומה ללחם · ואח"כ פלפולה ש"ת שנמשל ליין · ע"כ כתיב בבוקר במנחה בלשון זכר והנסך בלשון נקבה · משא"כ בערב שלא היה אלא תורה שבע"פ כתיב הכל

הרחב דבר

כפרה שהיה אהרן עצמו בשמיני למלואים עגל בן בקר ופירשו במדרש לכפר על מעשה העגל . אבל הפר של שבעה הי' כפרה על אהרן ובניו על שגגת הוראה כמש"כ לעיל י"ד . ועל כל ישראל על מעשה העגל :

לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ מב עֹלַת תָּמִיד לְדֹרֹתֵיכֶם פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר אִוָּעֵד לָכֶם שָׁמָּה לְדַבֵּר אֵלֶיךָ שָׁם׃ מג וְנֹעַדְתִּי שָׁמָּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִקְדַּשׁ בִּכְבֹדִי׃ מד וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו אֲקַדֵּשׁ לְכַהֵן לִי׃ מה וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים׃ מו וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְשָׁכְנִי בְתוֹכָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃ פ שביעי ל א וְעָשִׂיתָ מִזְבֵּחַ מִקְטַר קְטֹרֶת עֲצֵי שִׁטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃

ת"א ונעדתי שמה. זבחים קטו: ועשית מזבח. מגילה ל:

רש"י

הנחשת יורד מן המזבח לארץ: (מא) לריח ניחח. על המנחה נאמר שמנחת נסכים כולה כליל וסדר הקרבת האיברים בתחילה ואח"כ המנחה שנא' (ויקרא כג. לז) עולה ומנחה: (מב) תמיד. מיום אל יום לא יפסיק יום בינתים: אשר אועד לכם. כשאקבע מועד לדבר אליך שם אקבענו לבא. ויש מרבותינו למדים מכאן שמעל מזבח הנחשת היה הקב"ה מדבר עם משה משהוקם המשכן וי"א מעל הכפרת כמו שנא'

העמק דבר

בלשון נקבה. מש"ה כתיב כנסכה וכן תעשה לה. שהוא תמיד הערב שמועיל לגירסא ש"ת שבע"פ. ועי' מש"כ בפ' מוספין דשבת. וכ"ז בתמיד במדבר דקדק המקרא הלשון ללמדנו על המכוין בכל פרט על מה הוא בא. משא"כ בתמידין שבא"י דבסדר פנחס שבאין שני התמידין לתכלית א' לשפע פרנסה קרא הכתוב המנחה בלשון נקבה והתמיד בל"ז כי כך עיקר הלשון כבש הוא זכר ומנחה הוא נקבה: (מב) עולת תמיד. לא כתיב כאן העשויה בהר סיני כמו בס' פינחס דשם הולך לפרש שיקובל בחביבות כמו בה"ס אבל כאן שעיקרה משום חביבות ויעוד ובשעה שאין חביבות אין תמיד כמש"כ לעיל א"כ א"צ לפרש בה"ס: אשר אועד לכם. לכלל ישראל: לדבר אליך שם. כדי לדבר פרשיות התורה שהוא היעוד היותר גבוה שאפשר ובזה כתיב אליך: (מג) ונועדתי שמה לבני ישראל. אפי' שלא בשעת הדבור של פרשה. מ"מ יהיה יעוד תמידי במשכן: ונקדש בכבודי. משמעות קודש הוא פרוש ומובדל אמר שיהא המשכן פרוש ומובדל בגלוי שכינה שאינו דומה גלוי שכינה במשכן לגלוי שכינה שבמקדש עד שם היה ופניהם איש אל אחיו משא"כ בבהמ"ק כמש"כ לעיל. והיינו משמעות ונקדש בכבודי בגלוי כבודי יהא פרוש ומובדל מאחרי עתים: (מד) וקדשתי את אהל מועד. בעשרה נסים שהיו קבועים כדאיתא ביומא ספ"א. ובמה שילא עונש לכל הבא לגשת יותר מהראוי לו כמבואר בס' במדבר. וזהו בחינה על עונש הקדושה שבו: ואת המזבח. במה שהיה שורף את האימורין במהירות נפלאה כדאיתא ביומא רפ"ד והיה אש של מערכה מתגבר. ובזבחים דף כ"ט לענין אלף עולות יעלה שלמה יע"ש בפירש"י: ואת אהרן ואת בניו אקדש. הבטיח שיסייע אותם מן השמים לקדשם וכענין דאיתא שלהי פ"ג דיומא המקדש עצמו מעט מקדשין אותו הרבה והיתה קדושת אהרן ובניו הרבה למעלה מכה"ג וכהנים הדיוטים שבכל דור: (מה) ושכנתי בתוך בני ישראל. גם לבל התכנסשם היה גלוי כבודו ית'. אלא בתוך ב"י במקהלות ישראל יהי שכינתי שרויה אע"ג שאינו בגלוי: והייתי להם לאלהים. למשגיח ומשלים צרכיהם: (מו) וידעו כי אני וגו'. עוד הבטחה שידעו ויבינו כי אני ה' אלהיהם. וזהו מעלה גדולה כמש"כ לעיל ו' ז' וט"ז ו'. ובמשנה דאבות תנן חביבין ישראל שנקראו בנים למקום. חיבה יתירה נודעת להם שנקראו בנים למקום. פי' אלו נקראו בנים ולא

צִפְּרָא וּכְנִסְכַּהּ תַּעֲבֵיד לַהּ לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ: מב עֲלָתָא תְדִירָא לְדָרֵיכוֹן בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא קֳדָם יְיָ דִּי אֲזַמֵּין מֵימְרִי לְכוֹן תַּמָּן לְמַלָּלָא עִמָּךְ תַּמָּן: מג וַאֲזַמֵּין מֵימְרִי תַמָּן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִתְקַדֵּשׁ בִּיקָרִי: מד וַאֲקַדֵּשׁ יַת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיַת מַדְבְּחָא וְיַת אַהֲרֹן וְיַת בְּנוֹהִי אֲקַדֵּשׁ לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמָי: מה וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶהֱוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהָא: מו וְיֵדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן דִּי אַפֵּקִית יַתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתִּי בֵּינֵיהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן: א וְתַעֲבֵד מַדְבְּחָא לְאַקְטָרָא עֲלוֹהִי קְטֹרֶת בּוּסְמִין דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּעֲבֵד יָתֵיהּ:

רש"י

(שמות כה כב) ודברתי אתך מעל הכפורת ואשר אועד לכם האמור כאן איננו אמור על המזבח אלא על אהל מועד הנזכר במקרא: (מג) ונעדתי שמה. אתועד עמם בדבור כמלך הקובע מקום מועד לדבר עם עבדיו שם: ונקדש. המשכן בכבודי שתשרה שכינתי בו. ומ"א (זבחים קטו) אל תקרי בכבודי אלא במכובדי במכובדים שלי כאן רמז לו מיתת בני אהרן ביום הקמתו וזהו שאמר משה (ויקרא י' ג') הוא אשר דבר ה' לאמר בקרבי אקדש והיכן דבר ונקדש בכבודי: (מו) לשכני בתוכם. על מנת לשכון אני בתוכם:

העמק דבר

הודיעם הכתוב שכן הוא היה חיבה. אבל חיבה יתירה מזה הוא שנודעת להם שנקראו בנים למקום. כך הבטיח ה' שמלבד שיהיה כן אלא שהמה ידעו וישכילו כי כן הוא: לשכני בתוכם. פרש"י ע"מ לשכון בתוכם. והרמב"ן והראב"ע פירשו כדי לשכון בתוכם. וכיב"ז מפרש המקרא בפ' ציצית אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים. ולשני הפירושים קשה דא"כ כן היה ראוי לכתוב לשכון בתוכם. אלא לשכני משמע שהיה משכני במצרים בתוכם. כענין שאמרו בספרי ס"פ מסעי ובכ"מ גלו למצרים שכינה עמהם. וזה גרם שהוציאם ממצרים. וזהו מאמר הכתוב שידעו כי אני ה' אלהיהם אשר וגו' לשכני בתוכם. בשביל שהיה משכני בתוכם: אני ה' אלהיהם. מתחלה הבטיח על הנהגה טבעית כראוי. להמון ישראל אשר היה הקב"ה שוכן במצרים בנסתר. עתה הוסיף להבטיח על השגחה נגלית בנס. וכאשר כן היה ג"כ בעוד שהיו במצרים ביחידי סגולה. ובאבות הראשונים. ועי' מש"כ בפ' ציצית בס"ד בביאור ב"פ אני ה' אלהיכם. וכן כאן מדבר בפ' גם בקדושת אהרן ובניו. וההשגחה עליהם במעלה עליונה. ומדבר גם בהנהגת כלל ישראל שהוא בדרך הטבע ובהשגחה נסתרת: ל (א) מזבח מקטר קטרת. כבר דרשו ברבה ע"ז שהיה המזבח מקטר קטרת כח הקדושה היה מועיל הרבה כמו שנתבאר במזבח החיצון לעיל. והנה הפלא ידוע במפרשים ראשונים למאי נתאחר מעשה זה המזבח שבהיכל לאחר כל המעשים והרי מקום פרשה זו היה בפר' תרומה. ועי' רמב"ן וספורנו. והנראה להקדים דכמו שאיתא ביומא פ' טרף בקלפי דמ"ד דקטרת מכפרת על לשה"ר שהוא עון החמור בין אדם לחבירו כך עיקר תועלת קטורת להעלות זכרון של מעשה גמ"ח. דגמ"ח עצמה נמשל לבשמים כמו שהארכנו בס' בראשית כ"ז כ"ז. ומש"ה קטורת היא המעלה זכרונה ביחוד. ויסוד ראיה לזה הוא ביומא ר"פ טרף בקלפי א' ריב"ק סח לי זקנה' פעם א' הלכתי לשילה והרחתי ריח קטורת מבין כותליה. והוא מאמר תמוה למה הריח בשילה יותר מבירושלים שהקטירו בה יותר משמונה מאות שנה. ובשילה לא היה אלא שלש מאות שנה. אלא בשביל שיסוד ירושלים היה בקדושת התורה כדכתיב כי מציון תצא תורה וגו' משא"כ בשילה שהיה בשבט יוסף לא היה מעולם רוב תורה עד שאפילו הכהנים שבמשכן לא היו לומדים הרבה כמבואר בברכות פ"א שלא ידעו דשתויה כשרה בזר. וכל יסוד קדושת משכן שילה עמד בזכות גמ"ח שרבה בשבט יוסף. והייתו דאי' בסנהדרין דק"ג מגרב לשילה שלשה מילין והיה מתערב עשן של פסל מיכה עם עשן של שילה ובקשו מלה"ש לדחות. יצאה ב"ק אל הדחו שיש בהם גמ"ח של הכנסת אורחים. ולכאורה תמוה וכי בשביל זה נשמר פסל מיכה למשכן שילה. אלא בא ללמד דכיון דעיקר אזכרה שבשילה היה גמ"ח וזה היה גם בפסל מיכה. הא מיהא למדנו שקטרת מעלת זכרון ישראל בגמ"ח. ומזה הטעם אי' ביומא פ"ב דקטרת מעשרת משום דכמו גמ"ח מאכלת פירות בעוה"ז ומעשרת לבעליה. כך קטורת הבא להזכיר זכותה מעשרת להמזכיר. והנה כמו מצות שבין אדם למקום מוגבלות ע"פ התורה וחקותיה בזמן ובאופן המעשה כך היה הרצוי דמים שעל המזבח מוגבל כל קרבן כמה הזאות וזריקות ומתנות. וכמו גמ"ח אין לו שיעור וגבול

ב אַמָּה אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ רָבוּעַ יִהְיֶה וְאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ מִמֶּנּוּ קַרְנֹתָיו׃ ג וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר אֶת־גַּגּוֹ וְאֶת־קִירֹתָיו סָבִיב וְאֶת־קַרְנֹתָיו וְעָשִׂיתָ לּוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ ד וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה־לּוֹ ׀ מִתַּחַת לְזֵרוֹ עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו תַּעֲשֶׂה עַל־שְׁנֵי צִדָּיו וְהָיָה לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֵמָּה׃ ה וְעָשִׂיתָ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב׃ ו וְנָתַתָּה אֹתוֹ לִפְנֵי הַפָּרֹכֶת אֲשֶׁר עַל־אֲרֹן הָעֵדֻת לִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדֻת אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה׃ ז וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת־הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה׃ מפטיר ח וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן אֶת־הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם יַקְטִירֶנָּה קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם׃ ט לֹא־תַעֲלוּ עָלָיו קְטֹרֶת זָרָה וְעֹלָה וּמִנְחָה וְנֵסֶךְ

ת"א רבוע . זבחים נט : אשר אועד לך . כריתות ה : בבקר בבקר . פסחים נט יומא יד לג מנחות נ : בהיטיבו את . יומא לג : ובהעלות אהרן .. פסחים נט יומא טו זבחים יב : לא תעלו .. מנחות נ :

רש"י

ל (א) מקטר קטרת. להעלות עליו קיטור עשן סמים : (ג) את גגו. זה היה לו גג אבל מזבח העולה לא היה לו גג אלא ממלאים חללו אדמה בכל חנייתם : זר זהב · סימן הוא לכתר כהונה : (ד) צלעותיו · כאן הוא לשון זויות כתרגומו לפי שנאמר על שני צדיו על שתי זויותיו שבשני צדיו : והיה · מעשה הטבעות האלה : לבתים לבדים · בית תהיה הטבעת לבד : (ו) לפני הפרכת · שמא תאמר משוך מכנגד הארון לצפון או לדרום ת"ל לפני הכפרת מכוון כנגד הארון מבחוץ : (ז) בהיטיבו · לשון נקוי הבזיכין של המנורה מדשן הפתילות שנשרפו בלילה והיה מטיבן בכל בקר ובקר : הנרת · לוצי"ש בלע"ז (לאמפען) וכן כל נרות האמורות במנורה חוץ ממקום שנאמר שם העלאה שהוא לשון הדלקה : (ח) ובהעלות · כשידליקם להעלות להבתן : יקטירנה · בכל יום פרס מקטיר שחרית ופרס מקטיר בין הערבים : (ט) לא תעלו עליו · על מזבח זה : קטרת זרה · שום קטורת של נדבה כולן זרות לו חוץ מזו : ועלה ומנחה · ולא עולה ומנחה עולה של בהמה ועוף · מנחה היא של לחם :

העמק דבר

כך קטורת אין לו שיעור כמה להקטיר · וחכמים הוא שנתנו שיעור פרס בשחרית ופרס בין הערבים · מעתה מבואר הטעם שמובדל ענין מזבח הפנימי מאחרי כלים שבהיכל שהיו סמוכים לארון מקור כח התור' משא"כ מזבח הפנימי שלא כתו בו חקי התור' ולא באה לעמוד לפני הפרכת והעדות כ"א לחזק ולתמוך בה כח התורה שבע"פ ע"י גמ"ח כאשר יבואר : (ב) רבוע יהיה · כבר נתבאר במזבח החיצון : ממנו קרנותיו · כבר ביארנו שראה משה צורת מזבח למעלה שהיה עם קרנות · והיה ידוע לו שצריך

ב אַמְתָא אוּרְכֵּיהּ וְאַמְתָא פוּתְיֵהּ מְרַבַּע יְהֵי וְתַרְתֵּין אַמִּין רוּמֵיהּ מִנֵּיהּ קַרְנוֹהִי׃ ג וְתַחֲפֵי יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי יַת אִיגָּרֵיהּ וְיַת כָּתְלוֹהִי סְחוֹר סְחוֹר וְיַת קַרְנוֹהִי וְתַעֲבֵד לֵיהּ דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃ ד וְתַרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב תַּעֲבֵד לֵיהּ מִלְּרַע לְדֵירֵיהּ עַל תְּרֵין זָוְיָתֵיהּ תַּעֲבֵיד עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי וִיהֵי לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא לְמִיטַל יָתֵיהּ בְּהוֹן׃ ה וְתַעֲבֵד יַת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחֲפֵי יַתְהוֹן דַּהֲבָא׃ ו וְתִתֵּן יָתֵיהּ לָקֳדָם פָּרוּכְתָּא דִּי עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא לָקֳדָם כַּפּוּרְתָּא דִּי עַל סַהֲדוּתָא דִּי אֱזַמֵּין מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן׃ ז וְיַקְטַר עֲלוֹהִי אַהֲרֹן קְטֹרֶת בּוּסְמִין בִּצְפַר בִּצְפַר בְּאַתְקָנוּתֵיהּ יַת בּוֹצִינַיָּא יַקְטְרִינַהּ׃ ח וּבְאַדְלָקוּת אַהֲרֹן יַת בּוֹצִינַיָּא בֵּין שִׁמְשַׁיָּא יַקְטְרִינַהּ קְטֹרֶת בּוּסְמִין תְּדִירָא קֳדָם יְיָ לְדָרֵיכוֹן׃ ט לָא תַסְקוּן עֲלוֹהִי קְטֹרֶת בּוּסְמִין

העמק דבר

להיות למזבח קרנות · אמנם כרכב ויסוד אע"ג שראה למעלה · היה לו להבין שאין לחם צורך במזבח הקטורת שאין לו צורך לסובב ולא ניסוך ליסוד : (ד) מתחת לזרו · למעלה · ושלא כדרך כל משא שקודם כמש"כ במשא הארון שהיו הבדים למטה מעלים כדאיתא בפ' המצניע · וכן בשלחן היה על הפיאות המחברות רגלי השלחן שאינו כ"כ למעלה משא"כ מזבח הפנימי היה ההכרח לעשות הבדים למעלה ממש מטעם שיבואר בסמוך : על שתי צלעותיו · פרש"י זויות · והכונה בחוד שבין מזרח לצפון · וכן בזוית השנית בחוד שבין מערב לדרום והבד היה על החוד ונתון בטבעת אחת · וכן היה בשלחן כמש"כ למעלה · אלא שבשלחן היו ארבע טבעות בארבע' צדדי השלחן על ארבע הפיאות שבין רגל לרגל · וא"כ היו שמונה נושאים, ארבעה הולכים לאורך השלחן וארבעה לרחבו · אבל המזבח הפנימי לא היה אלא שתי טבעות וארבעה נושאים בשני בדים · וא"כ היה עלול להיות נשמט מצד לצד ומכריע הכובד ולזה היה מועיל מה שהיו הטבעות למעלה מתחת לזרו · א"כ היה כתפי הנושאים שהיו סמוכים זל"ז שהרי לא היה המזבח אלא אמה אחת. היו תומכים את הצדדים שלא ישמט משא"כ אם היו הטבעות למטה והמזבח למעלה מן הכתפות לא היה אפשר לישא בטוב שלא ישמט : אחר כ"ז נמצא שהיתה הנשיאה של ארבע כלים הארון והשלחן והמזבחות משונים זמ"ז · דהארון היה שתי טבעות לכל צד · וכן היה המזבח החיצון והיה נושאים בנקל וגם היה אפשר להביא את הבדים בטבעות לפני המסע והמשא · משא"כ השלחן היה הבד נכנס בטבעת אחת אלא שהיה נישא לאורך ולרוחב · והמזבח הפנימי לא היה אלא שתי טבעות לשני בדים · ומכ"מ נישא יפה מחמת שהיה כל הכובד על הכתפות · ומש"ה לא הובאו הבדים בטבעות עד שהגיעו למשא · וטעם השנוים בזה · נתבאר לעיל במעשה הארון : (ז) בבוקר בבקר בהיטיבו את הנרות יקטירנה · מסקנת הגמ' במנחות ד"כ דהתחלת הקטורת והינוכו היה בערב · בהעלאה ראשונה דנרות · וא"כ שני פסוקים הללו היה ראוי לכתוב להיפך · מתחלה בהעלות אהרן את הנרות יקטירנה. ואח"כ בהיטיבו בבקר בבקר יקטירנה · ומכש"כ דעיקר המקרא ע"כ בחינוך איירי כמש"כ הרמב"ן ז"ל · דבאמת כהן הדיוט כשר לקטורת ונרות ורק בפעם ראשונה הזהיר על אהרן וא"כ הוא להיפך · וע"כ בא ללמד דאע"ג דמתחלה מקטיר בין הערבים מכ"מ בכל יום אחר חינוכו נחשב להיפך פרס בשחרית פרס בין הערבים · ולא פרס בה"ע ופרס בשחרית · וטעמא בעי · וגם זה צריך להבין מאי שייכות מצות נרות לקטורת שהכתוב תלאן זב"ז · אלא ניתן ללמדנו על תכלית שני כלי שרת אלו · דנרות בא להועיל לפלפולה ש"ת כמש"כ לעיל ר"פ תצוה · וקטורת הועיל לאזכרה גמ"ח · וידוע דפלפולה ש"ת א"א בלי גמ"ח להסיר משא הפרנסה וכל צורך מהעמל בתורה · וכמו שאמר אביי בעירובין דס"ה א' אי אמרה לי אם קריב כותחא לא תנאי ועוד מאמרים רבים בזה ע"כ קשורים נרות בקטורת דהארת הנרות בא ע"י אזכרה של קטורת · ובאשר גמ"ח לקיום תורה בע"כ צריך להיות קודם שהגיע הת"ת למעלתו והשכר בא על הגמ"ח לפי ערך התועלת שהיה מגמ"ח שלו · וכדאי' בסוכה דמ"ט ב' על הפסוק זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד אין צדקה משתלמת אלא לפי חסד שבה · ויש שאינו זוכה ונכשל באדם שאינו הגון ומאבד את חסדו וכדאיתא בב"ב פ"א ובסוכה שם אדם זורע ספק אוכל ספק אינו אוכל כך צדקה נמשלת לזריעה יש זוכה באדם הגון ושכרו מרובה ויש זורע צדקה ואינו עולה יפה · נמצא דאע"ג דהקטורת בראשונה שהיא הגמ"ח צריך להיות מבערב עד שלא הגיע לפלפולה ש"ת · והיינו בעת הארת הנרות · מכ"מ עיקר האזכרה באה תחלה מבבוקר אחר הארת הנרות לפי הנירסא שהיה בלילה וכ"ז למדנו התולה סדרי התורה והגמ"ח לדורות עולם · ועל כ"ז בא המקרא הקודם וייחד לו מקום

לֹא תִסְּכוּ עָלָיו׃ וְכִפֶּר אַהֲרֹן עַל־קַרְנֹתָיו אַחַת בַּשָּׁנָה מִדַּם חַטַּאת הַכִּפֻּרִים אַחַת בַּשָּׁנָה יְכַפֵּר עָלָיו לְדֹרֹתֵיכֶם קֹדֶשׁ־קָדָשִׁים הוּא לַיהוָה׃ פ פ פ

ק"א · מיכאל סימן : ומפטירין אתה בן אדם ביחזקאל סימן מ"ג :

סדר תשא

יא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יב כִּי תִשָּׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ לַיהוָה בִּפְקֹד אֹתָם וְלֹא־יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד אֹתָם׃ יג זֶה ׀ יִתְּנוּ כָּל־הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה לַיהוָה׃ יד כֹּל הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה יִתֵּן תְּרוּמַת יְהוָה׃ טו הֶעָשִׁיר לֹא־יַרְבֶּה וְהַדַּל לֹא יַמְעִיט מִמַּחֲצִית הַשָּׁקֶל לָתֵת אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם׃ טז וְלָקַחְתָּ אֶת־כֶּסֶף הַכִּפֻּרִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

ת"א וכפר אהרן על . יומא נח שבועות ח י : מדם חטאת . יומא סא : כי תשא את ראש בני ישראל . ברכות סב מגילה כט ל : עשרים גרה . בכורות נ : ולקחת את . ברכות סב :

רש"י

(י) וכפר אהרן · מתן דמים : אחת בשנה · ביום הכפורים הוא שנאמר באחרי מות (ויקרא טז יח) ויצא אל המזבח אשר לפני ה' וכפר עליו : חטאת הכפרים · הם פר ושעיר של יום הכפורים המכפרים על טומאת מקדש וקדשיו : קדש קדשים · המזבח מקודש לדברים הללו בלבד ולא לעבודה אחרת : חסלת פרשת תצוה (יב) כי תשא · לשון קבלה כתרגומו כשתחפוץ לקבל סכום מנינם לדעת כמה הם אל תמנם לגלגלות אלא יתנו כל אחד מחצית השקל ותמנה את השקלים ותדע מנינם : ולא יהיה בהם נגף · שהמנין שולט בו עין הרע והדבר בא עליהם כמו שמצינו בימי דוד : (יג) זה יתנו · (מדרש רבה) הראה לו כמין

העמק דבר

לפני הכפרת אשר על העדות וגו'. כדי לסורות על תכליתו : (י) אחת בשנה יכפר עליו לדורותיכם · תחלה כתב מתן קרנות ואח"כ כתב בהזי' שעל המזבח שביוה"כ שבע פעמים כדכתיב בפ' אחרי והזה עליו מן הדם שבע פעמים : קדש קדשים הוא לה' · שמקדש הנוגע בו עוד יותר ממזבח החיצון שאינו מקדש אלא הראוי לו משא"כ שלחן והמזבח הפנימי מקדש בין ראוי לו בין שאינו ראוי לו ככל כלי שרת · ומה שנתפרש במזבח החיצון כל הנוגע במזבח יקדש · יבואר להלן מ' : (יב) ונתנו איש כפר נפשו · לפי שנראה פי' ראשונים אם ימנו תהיה הנתינה כופר

נפשו

נוּכְרָאִין וַעֲלָתָא וּמִנְחָתָא וְנִסְכִּין לָא תְנַסְּכוּן עֲלוֹהִי: י וִיכַפֵּר אַהֲרֹן עַל קַרְנוֹהִי חֲדָא בְּשַׁתָּא מִדַּם חַטָּאתָא דְכִפּוּרַיָּא חֲדָא בְּשַׁתָּא יְכַפֵּר עֲלוֹהִי לְדָרֵיכוֹן קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא קֳדָם יְיָ: פ פ פ

יא וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: יב אֲרֵי תְקַבֵּל יָת חוּשְׁבַּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִנְיָנֵיהוֹן וְיִתְּנוּן גְּבַר פּוּרְקַן נַפְשֵׁיהּ קֳדָם יְיָ כַּד תִּמְנֵי יָתְהוֹן וְלָא יְהֵי בְהוֹן מוֹתָא כַּד תִּמְנֵי יָתְהוֹן: יג דֵּין יִתְּנוּן כָּל דְּעָבַר עַל מִנְיָנַיָּא פַּלְגּוּת סִלְעָא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא עַסְרִין מָעִין סִלְעָא פַּלְגּוּת סִלְעָא אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ: יד כֹּל דְּעָבַר עַל מִנְיָנַיָּא מִבַּר עַסְרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא יִתֵּן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ: טו דְּעַתִּיר לָא יַסְגֵּי וּדְמִסְכֵּן לָא יַזְעַר מִפַּלְגּוּת סִלְעָא לְמִתַּן יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתֵיכוֹן: טז וְתִסַּב יָת כַּסְפָּא דְכִפּוּרַיָּא מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִתֵּן יָתֵיהּ עַל פּוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא

רש"י

מטבע של אש ומשקלה מחצית השקל ואמר לו כזה יתנו: **העבר על הפקדים**. דרך המונין מעבירין את הנימנין זה אחר זה וכן (ויקרא כ"ז ל"ב) כל אשר יעבור תחת השבט וכן (ירמיה ל"ג י"ג) תעבורנה הצאן על ידי מונה: **מחצית השקל בשקל הקדש**. במשקל השקל שקצבתי לך לשקול בו שקלי הקדש כגון שקלים האמורין בפרשת ערכין ושדה אחוזה: **עשרים גרה השקל**. עכשיו פירש לך כמה הוא: **גרה**. לשון מעה וכן בשמואל (שמואל ב' ב' ל"ו) יבא להשתחות לו לאגורת כסף וככר לחם: **עשרים גרה השקל**. שהשקל השלם ד' זוזים והזוז מתחלתו חמש מעות אלא באו והוסיפו עליו שתות והעלוהו לשש מעה כסף ומחצית השקל הזה שאמרתי לך יתנו תרומה לה': (יד) **מבן עשרים שנה ומעלה**. למדך כאן שאין פחות מבן עשרים יוצא לצבא ונמנה בכלל אנשים: (טו) **לכפר על נפשתיכם**. שלא תנגפו על ידי מנין. ד"א לכפר על נפשותיכם לפי שרמז להם כאן ג' תרומות שנכתב כאן תרומת ה' ג' פעמים אחת תרומת אדנים שמנאן כשהתחילו בנדבת המשכן שנתנו כל אחד ואחד מחצית השקל ועלה למאת הככר שנאמר (שמות ל"ח כ"ה) וכסף פקודי העדה מאת ככר ומהם נעשו האדנים שנאמר ויהי מאת ככר הכסף וגו' והשנית אף היא ע"י מנין שמנאן משהוקם המשכן הוא המנין האמור בתחלת חומש הפקודים (במדבר א' א') באחד לחדש

העמק דבר

נפשו. ואם לא היה המנין לא היה הכופר. וקשה טובא א"כ מנלן עיקר דין מצות שקלים בכל שנה. אבל באמת אאל"כ דהנתינה שייך להמנין דבפ' זו כתיב שתי תרומות. תרומות אדנים. ותרומת הלשכה. תדע דפליגי במס' שקלים אם לוים חייבים בתה"ל. ומפרש בירושל' דפליגי בפי' הכתוב כל העבר על הפקודים. אי משמעו דעבר על ימא או על המנין וקשה הא בפי' כתיב בפסוק י"ד כל העובר על הפקודים מבן עשרים שנה ומעלה. אלא ודאי שתי תרומות כתיב כאן ופסוק י"ד מיירי בתרומת אדנים. אבל בתרומה הראשונה דלא כתיב הכי. מש"ה מפרשי רבנן כל דעבר על ימא. ואחר שנברור משמעות הפ' הכי. קשה אי בשביל מנין שלא יהי' נגף הרי מתנות למ"ל. אלא ודאי הכי משמעות הפ' כי תשא אז ונתנו איש כפר נפשו שמחויב גם בל"ז ליתן. יתנו בשעת המנין כדי שלא יהי' נגף. [ומזה למדנו דשני חובות שהאדם חייב עולות זב"ז וכדאי' בב"ק דס"ה הומשו עולה לו בכפילו. אם לא במקום שפי' רש הכתוב שאין עולה זב"ז. וכן דעת הש"ז סי' רפ"ח ולא כמש"כ המג"א שם ובסי' תקס"ח ס"ק כ"ב. דמי שמתענה לשום תשובה כו'. וכן הוא בתשו' מהרי"ל סי' קכ"ו כמש"כ] והדר מפרש המקרא איזה כופר נפש יש על ישראל ליתן ופירש דיש באותה שעה שתי נתינות לכופר נפש. א' שנצרך ליתן לתרומת הלשכה לקרבנות. [ולמדנו דכ"ז שיש בהמ"ק חייבים בזה הכופר. ומכש"כ כשאין בהמ"ק בעינן כפרה והוא נדקת כדאי' בב"ב ד"ט ואר"א בזמן שבהמ"ק קיים היו ישראל מביאין שקלים ולוקחין בהם תמידין ומתכפרין בהם עכשיו אם עושים צדקה כו'] ב' (יד) כל העובר על הפקודים מבן עשרים שנה וגו'. והדר מפרש המקרא על מה הוא בא לאדנים ומזה ידענו שאין נתינה זו לדורות רק באותה שעה ומעתה אם ירצו למנות גם מבן חודש יכולים למנות בשעת מתן לתה"ל. ואם ירצו למנות רק את בן עשרים שנה יכולים למנות בשעת מתן לאדנים: (טו) **לתת את תרומת ה'**. זהו מתן הראשון שלא בא אז לכפרה כאשר יבואר: **לכפר על נפשתיכם**. זהו מתן שני דקרי לה בסמוך כסף הכפורים שביחוד בא רק לכפרה משא"כ מתן ראשון לא בא באותה שנה לכפרה כלל. כ"א לשלים הבאות כאשר יבואר לפנינו: (טז) **את כסף הכפורים**. הוא כסף השני שבפ':

על

וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם׃
פ יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יח וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר
נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל
מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם׃ יט וְרָחֲצוּ
אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם׃
כ בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ־מַיִם וְלֹא יָמֻתוּ
אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת לְהַקְטִיר אִשֶּׁה
לַיהוָה׃ כא וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ וְהָיְתָה
לָהֶם חָק־עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם׃ פ כב וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כג וְאַתָּה קַח־לְךָ בְּשָׂמִים

ת"א ועשית כיור. מגילה ל זבחים כב: ורחצו אהרן. זבחים כא: בבאם אל. סנהדרין פג זבחים יט: או בגשתם. זבחים
שם קיט: לשרת. זבחים יט: להקטיר אשה. שם: והיתה להם. שם: ואתה קח לך. מגילה י:

רש"י

השני בשנה השנית ונתנו כל אחד מחצית השקל והן לקנות מהן קרבנות צבור של כל שנה ושנה והושוו בהם עניים ועשירים ועל אותה תרומה נאמר לכפר על נפשותיכם שהקרבנות לכפרה הם באים והשלישית היא תרומת המשכן כמו שנאמר (שמות ל"ה כ"ד) כל מרים תרומת כסף ונחשת ולא היתה יד כלם שוה בה אלא איש איש מה שנדבו לבו: (טז) ונתת אתו על עבודת אהל מועד. למדת שנצטוו למנותם בתחלת נדבת המשכן אחר מעשה העגל מפני שנכנס בהם מגפה כמו שנאמר (שמות ל"ב ל"ה) ויגוף ה' את העם משל לצאן החביבה על בעליה שנפל בה דבר ומשפסק אמר לו לרועה בבקשה ממך מנה את צאני ודע כמה נותרו בהם להודיע שהיא חביבה עליו וא"א לומר שהמנין הזה הוא האמור בחומש הפקודים שהרי נאמר בו (במדבר א' א') באחד לחדש השני והמשכן הוקם באחד לחדש הראשון שנאמר (שמות מ ב) ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים וגו' ומהמנין הזה נעשו האדנים משקלים שלו שנאמר (שמות ל"ח כ"ז) ויהי מאת ככר הכסף לצקת וגו' הא למדת ששתים היו אחת בתחלת נדבתן אחר יום הכפורים בשנה ראשונה ואחת בשנה שנייה באייר משהוקם המשכן. ואם תאמר וכי אפשר שבשניהם היו ישראל שוים ו' מאות אלף וג' אלפים וה' מאות ונ' שהרי בכסף פקודי העדה נאמר כן ובחומש הפקודים אף בו נאמר כן (במדבר א' מ"ו) ויהיו כל הפקודים שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים והלא בשתי שנים היו וא"א שלא היו בשעת מנין הראשון בני י"ט שנה שלא נמנו ובשנייה נעשו בני כ'. התשובה לדבר אבל שנות האנשים בשנה אחת נמנו אבל למנין יציאת מצרים היו שתי שנים לפי שליציאת מצרים מונין מניסן כמו ששנינו במס' ר"ה השנה ונבנה המשכן בראשונה והוקם בשנייה שנתחדשה שנה באחד בניסן אבל שנות האנשים מנויין למנין שנות עולם המתחילין מתשרי נמצאו שני המנינים בשנה אחת המנין הראשון היה בתשרי לאחר יום הכפורים שנתרצה

העמק דבר

על עבודת אהל מועד. היינו תרומת אדנים: והיה. שתי הנתינות הללו. לזכרון לפני ה'. הוא הכסף הראשון שלא בא אז לכפרה והיינו דאי' במגילה די"ג ב' גלוי וידוע לפני מי שאמר והי' העולם שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל לפיכך הקדים שקלים לשקליו. ולכאורה תמוה הא שקלים הוא מ"ע לדורות גם אחר מעשה המן. אלא הענין דבאמת כל מ' שנה שהיו במדבר לא היתה מצות שקלים כלל כדאיתא בחגיגה ד"ו שלא הקריבו כלל. או שבט לוי הקריבו. והיינו משום שלא היה אלא משום יעוד כמש"כ לעיל כ"ט ל"ח משא"כ בא"י שהיה משום פרנסה וכפרה על עון החוצן ומבדיל בין ישראל לאביהם שבשמים. מש"ה

ויהי לבני ישראל לדכרנא קדם יי לכפרא על נפשתיכון : יז ומליל יי עם משה למימר : יח ותעביד כיורא דנחשא ובסיסיה דנחשא לקדוש ותתן יתיה בין משכן זמנא ובין מדבחא ותתן תמן מיא : יט ויקדשון אהרן ובנוהי מניה ית ידיהון וית רגליהון : כ במיעלהון למשכן זמנא יקדשון מיא ולא ימותון או במקרבהון למדבחא לשמשא לאסקא קרבנא קדם יי : כא ויקדשון ידיהון ורגליהון ולא ימותון ותהי להון קים עלם ליה ולבנוהי לדריהון : כב ומליל יי עם משה למימר : כג ואת סב לך בוסמין רישא מירא דכיא מתקל חמש מאה וקנמן

רש"י

המקום לישראל לסלות להם ונלמוו על המשכן והשני באחד באייר : על עבדת אהל מועד · הן האדנים שנעשו בו : (יח) כיור · כמין דוד גדולה ולה דדים המריקים בפיהם מים : וכנו · כתרגומו בסיסיה מושב מתוקן לכיור : לרחצה · מוסב על הכיור : ובין המזבח · מזבח העולה שכתוב בו שהוא לפני פתח משכן אהל מועד והיה הכיור משוך קמעא ועומד כנגד אויר שבין המזבח והמשכן ואינו מפסיק כלל בינתיים משום שנאמר (לקמן מ ו) ואת מזבח העולה שם פתח משכן אהל מועד כלומר מזבח לפני אהל מועד ואין כיור לפני אהל מועד הא כיצד משוך קמעא אל הדרום · כך שנויה בזבחים : (יט) את ידיהם ואת רגליהם · בבת אחת היה מקדש ידיו ורגליו וכך שנינו בזבחים כיצד קדוש ידים ורגלים מניח ידו הימנית ע"ג רגלו הימנית וידו השמאלית ע"ג רגלו השמאלית ומקדש : (כ) בבאם אל אהל מועד · (ת"כ פרשה שמיני זבחים י"ט) להקטיר שחרית ובין הערבים קטרת או להזות מדם פר כהן המשיח ושעירי עבודת כוכבים : ולא ימתו · הא אם לא ירחצו ימותו שבתורה נאמר כללות ומכלל לאו אתה שומע הן : אל המזבח · החיצון שאין כאן ביאת אהל מועד אלא בחצר : (כא) ולא ימתו. לחייב מיתה על המשמש במזבח ואינו רחוץ ידים ורגלים שבמיתה הראשונה לא שמענו אלא על הנכנס להיכל : (כג) בשמים ראש · חשובים :

העמק דבר

כתיב שם תשמרו ודרשינן במנחות דס"ה שבא מתה"ל · מעתה שפיר אמר ר"ל טעם על שקלים שבאותה שנה הראשונה שהוא בא להקדים לשקלי המן · והיינו שרמז הכתוב כאן לזכרון לפני ה' · לשעת הצורך : לכפר על נפשתיכם · הוא הכסף השני שנקרא כסף הכפורים · משום שבא לכפר אז ע"י האדנים · דכבר ידוע שכל העולם בכללו נרמז במשכן ובכליו · וכבר ביארנו לעיל כ"ד י' את הליכות עולם הזה נמשל באדנים בשה"ש ו' שוקיו עמודי שש מיוסדים על אדני פז · ומובן שהאדנים היה נגד עוה"ז מש"ה בא בזה לכפר על מי שעיקש דרכו בעולם. ומכ"מ קאי האי לכפר על נפשותיכם גם על לזכרון לפני ה' שהיינו שיהיה לזכרון לדורות לכפר ע"כ · וכן כל תרומת השקלים בא לכפרה ע"י קרבנות תמידים כלשון גמ' דב"ב הנ"ל · וכפרש"י מגילה דכ"ט ב' · ד"ה שלש תרומות כו' ותרומת מזבח למזבח לקנות בהם קרבנות צבור לכל השנה דכתיב בה לכפר על נפשותיכם עכ"ל : (יח) ועשית כיור נחשת · ולא נכתב כלי זה לעיל בפ' תרומה משום שכל הכלים נעשו לקדושת עבודה · וכלי זה אף על גב שגם היא מקדשת את המים מכל מקום בא גם שלא לקדושת עבודה ורק להכשיר את האדם לידי עבודה או ליכנס להיכל אפילו בלי עבודה כמו שיבואר בסמוך : (כ) בבואם אל אהל מועד ירחצו מים ולא ימותו · האי ירחצו מים ולא ימותו מיותר · והיה ראוי לכלול עם או בגשתם וגו' וכמו לעיל כ"ח מ"ג לענין בגדי כהונה · אלא נראה מזה דמשונה אזהרה דקידוש יו"ר מלבישת בגדים · דבלבישת בגדים שוה היכל למזבח שאינו מוזהר אלא בשעת עבודה · ולשרת בקודש דכתיב שם קאי גם על אוהל מועד · ומש"ה כתיב לשרת בקודש · דמשמשו בפנים כמש"כ להלן ל"ה י"ט · אבל בקידוש יו"ר מוזהרים על היכל אפילו ביאה ריקנית היינו לתקן וכדומה ומש"ה אפילו משה היה רוחץ יו"ר כמבואר בפ' פקודי (א) : (כג) ואתה קח לך · דייק ואתה · דלא נימא קח לך בשליחות כמו בכל הפ' דכתיב בנכח מש"ה כתיב ואתה בעצמך · ופי' קח לך אין הפי' מנכסיו · אפילו למ"ד ריש מס' יומא דבכ"מ דכתיב קח לך משלך · כאן אאל"כ שהרי בפי' כתיב והנשיאים הביאו את הבשם וגו' ולשמן המשחה והיינו דדייק בגמ' שם קח לך שמים · שהיה גם לדורות וא"כ אפשר לומר דבפעם ראשונה יהיה משל משה ואחריו הביאו הנשיאים אבל בשמן המשחה אאל"כ שלא היה נעשה אלא זה הפעם וע"כ צ"ל פי' קח לך שיביאו לפניו והוא ישקול וימסור ליד הרוקחים · ויותר נראה משום דכל פעלות שבשמן המשחה עשה משה לבדו שהוא בעצמו היה מושח את

הרחב דבר

(א) והדתנן בכלים פ"א דאסור ליכנס בהיכל בלי רחוץ יו"ר וכ"ה בתוספתא שהביא הר"ש שעל הכניסה בלי קידוש יו"ר מפליגין

רֹאשׁ מָר־דְּרוֹר חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְקִנְּמָן־בֶּשֶׂם מַחֲצִיתוֹ חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם וּקְנֵה־בֹשֶׂם חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם׃ כד וְקִדָּה חֲמֵשׁ מֵאוֹת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ וְשֶׁמֶן זַיִת הִין׃ כה וְעָשִׂיתָ אֹתוֹ שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ רֹקַח מִרְקַחַת מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ יִהְיֶה׃ כו וּמָשַׁחְתָּ בוֹ אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת אֲרוֹן הָעֵדֻת׃ כז וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַמְּנֹרָה וְאֶת־כֵּלֶיהָ וְאֵת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת׃ כח וְאֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ כט וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם וְהָיוּ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם יִקְדָּשׁ׃ ל וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תִּמְשָׁח וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם לְכַהֵן לִי׃ לא וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ יִהְיֶה זֶה לִי לְדֹרֹתֵיכֶם׃ לב עַל־בְּשַׂר אָדָם לֹא יִיסָךְ וּבְמַתְכֻּנְתּוֹ לֹא תַעֲשׂוּ כָּמֹהוּ

ת"א מר דרור. חולין קלט כריתות ה: ושמן זית הין. כל הנגע. זבחים פז: שמן משחת. הוריות יא מנחות פט כריתות ה': לדרתיכם. הוריות יא כריתות ה': על בשר אדם. כריתות ו ז: ובמתכנתו. כריתות ה:

רש"י

וקנמן בשם · לפי שהקנמון קליפת עץ הוא יש שהוא טוב ויש בו ריח טוב וטעם ויש שאינו אלא כעץ לכך הוצרך לומר קנמן בשם מן הטוב: מחציתו חמשים ומאתים. מחצית הבאתו תהא חמשים ומאתים נמצא כולו חמש מאות כמו שיעור מר דרור א"כ למה נאמר בו חצאין גזרת הכתוב היא להביאו לחצאין להרבות בו ב' הכרעות שאין שוקלין עין בעין וכך שנויה בכריתות (דף ה): וקנה בשם · קנה של בשם לפי שיש קנים שאינן של בשם הוצרך לומר בשם: חמשים ומאתים · סך משקל כולו: (כד) וקדה · שם שורש עשב ובל'

העמק דבר

הכל ע"כ שייך בזה לשון קח לך · משא"כ דקטרת של כל יום שיהא עבודתו ע"י אהרן ובניו: בשמים ראש. כל מין יש בו הרבה פרטים · בפרי מאכל יש בו הרבה מיני טעמים חשובים ופשוטים · בפרי ריח · כן יש בו מינים · ומלכת שבא הביאה בשמים שלא היה כמוהו היינו בחיר אותם המינים שיש בכל הארצות אבל בשבא שמה מובחרים · וזוה הכתוב שיהיה הבחיר והראש שבכל המינים מר דרור · לדעת המפרש שהוא מוסק הנוטף מחיה פי' הרמב"ן שהחיה בשעה שהיא חפשית המוסק מריח יותר ·

הרחב דבר

שאלינן את מוהו בגזירה והכי דייק לשון הרמב"ם בסה"מ שכתב במ"ע ל"ד שצוה הכהנים לרחוץ יו"ר כ"ז שיצטרכו ליכנס להיכל ולעבוד עבודה. ובמ"ע ל"ג גבי בגדי כהונה לא כתב אלא וכל עת שיהרת הכהן. ואחריו דייק הכי בס' החינוך ולא כתוס' יומא ד"ה דס"ל דאפי' במח"ב חייבין על ביאה דהיכל לחוד ולא כתוס' סנהדרין פ' הנשרפין דס"ל דגם בקידוש יו"ר אין מוזהרין אלא בעבודה ונדחקו במשנה דכלים הנ"ל. אלא דוקא בקידוש יו"ר מוזהרין על ביאה ריקנית דהיכל וגם על בגדים. והא דבקיל ועוד בזבחים די"ט אי כתיב בבואם ס"ד דחייבין אביאה ריקנית ת"ל בגשתם. קאי על המזבח

בְּשַׂם פַּלְגוּתֵיהּ מַתְקַל מָאתָן וְחַמְשִׁין וּקְנֵה בוּסְמָא מַתְקַל מָאתָן וְחַמְשִׁין: כד וּקְצִיעֲתָא מַתְקַל חֲמֵשׁ מְאָה בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא וּמְשַׁח זֵיתָא מְלֵא הִינָא: כה וְתַעֲבֵד יָתֵיהּ מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא בּוּסַם מְבַסַּם עוֹבַד בּוּסְמָנוּ מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא יְהֵי: כו וּתְרַבֵּי בֵיהּ יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא: כז וְיָת פָּתוֹרָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת מְנָרְתָא וְיָת מָנַהָא וְיָת מַדְבְּחָא דִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא: כח וְיָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵיהּ: כט וּתְקַדֵּשׁ יָתְהוֹן וִיהוֹן קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין כָּל דְיִקְרַב בְּהוֹן יִתְקַדַּשׁ: ל וְיָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי תְּרַבֵּי וּתְקַדֵּשׁ יָתְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמָי: לא וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּיל לְמֵימַר מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא יְהֵי דֵין לִי לְדָרֵיכוֹן: לב עַל בִּסְרָא דֶאֱנָשָׁא לָא יִתְּסַךְ וּבִדְמוּתֵיהּ לָא תַעַבְדוּן כְּוָתֵיהּ

רש"י

חכמים קליפה: הין. י"ב לוגין ונחלקו בו חכמי ישראל ר' מאיר אומר בו שלקו את העקרין אמר לו רבי יהודה והלא לסוך את העיקרין אינו סיפוק אלא שראום במים שלא יבלעו את השמן ואח"כ הציף עליהם השמן עד שקלט הריח וקפחו לשמן מעל העקרין: (כה) רקח מרקחת. רקח שם דבר הוא והטעם מוכיח שהוא למעלה והרי הוא כמו רקע רגע ואינו כמו (ישעיה נ"א ט"ו) רוגע הים וכמו (שם מ"ב ה') רוקע הארץ שהטעם למטה וכל דבר המעורב בחבירו עד שזה קופח מזה או ריח או טעם קרוי מרקחת: רקח מרקחת. רקח העשוי ע"י אומנות והערובות: מעשה רקח. שם האומן בדבר: (כו) ומשחת בו. כל המשיחות כמין כ"ף יונית חוץ משל מלכים שהן כמין נזר: (כט) וקדשת אתם. משיחה זו מקדשתם להיות קדש קדשים ומה היא קדושתם כל הנגע וגו' כל הראוי לכלי שרת משנכנס לתוכו קדוש קדושת הגוף ליפסל ביוצא ולינה וטבול יום ואינו נפדה לצאת לחולין אבל דבר שאינו ראוי להם אין מקדשן ושנויה היא משנה שלימה אלא מזבח מתוך שנאמר (שמות כ"ט ל"ז) כל הנוגע במזבח יקדש שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי ת"ל כבשים מה כבשים ראויים אף כל ראוי כל משיחת משכן וכהנים ומלכים ומתורגם לשון רבוי לפי שאין נורך משיחתן אלא לגדולה כי כן יסד המלך שזה חנוך גדולתן ושאר משיחות כגון רקיקין משוחין (עמוס ו' ו') וראשית שמנים ימשחו לשון ארמית בהן כלשון עברית: (לא) לדרתיכם. (הוריות י"א) מכאן למדו רבותינו לומר שכולו קיים לעתיד לבא: זה. בגימ' תריסר לוגין הוו: (לב) לא ייסך. בשני יודי"ן לשון לא יפעל כמו (דברים ו' י"ח) למען ייטב לך: על בשר אדם לא ייסך. מן השמן הזה עצמו: ובמתכנתו לא תעשו כמהו. (כריתות ה') בסכום סממניו לא תעשו אחר כמוהו במשקל סממנין

העמק דבר

אולם גם לדעת המפרש שהוא הגוטף מאילן. ג"כ משמעו מעין זה כי כל אילן יש לו מקום גידולו בטבע ומובא למדינה אחרת ועמלים בו לגדלו שמה בתחבולות שהוא כמו בע"כ. אבל בכל התחבולות לא ייטב להתגדל כמו במקום גידולו בטבע וזהו משמעות מר דרור הגדל חפשי ולא בתחבולות: וקנמן בשם. הוא מלשון קנה ויש ממנו כמה מינים שאינם מריחים כלל ע"כ פי' הכתוב כי. בשם בשש נקודות מורה שיהי' מבשם (ואולי זה כוונת רש"י ע"ש): מחציתו. רש"י פי' משו' הכרעה. והרמב"ן השיג ע"ז. ויותר נראה שבא לרמז לנו שיש בו שני אופני משיחות. משיחה לכה"ג לתוספת קדושה. ומשיחה למלך לתום' עוז ע"כ בא לשני חצאים: וקנה בשם. זהו קנה שאינו אלא בשם ואין בו מין שאינו מריח כלל כמו קנמון מש"ה כתיב בתול"ס דשמו כך הוא. קנה בושם: (כה) ועשית אותו שמן משחת קדש. בשעת עשיה יהיה לזה התכלית וכבר ביארנו דהפעולה מתחלה במחשבת התכלית ההותני מועיל הרבה להגיע לתכלית: רוקח. משמעו תערובות: מרקחת. משמעו על האש כדרך מרקחת: מעשה רוקח. דלא כל המינים שוים בקליטתם את השמן ויש נצרך הרבה אש ויש מעט ע"כ בשעת הרקח של הרבה מינים יחד יש להזהר להסיר איזה מין בשעת רבוי האש. וכן יש עוד הרבה זהירות וזהו מעשה רוקח. שידע טבע כל מין איך הוא נרקח: שמן משחת קדש יהיה. הבטחה הוא מה' שיהי' בזה השמן כח אלהי לקדש את הדבר שנמשח בו: (כו) את אהל מועד. נכלל בזה המשכן שהן יריעות שש. וגם יריעות עזים: (כט) וקדשת אותם. במה שתמשח לשם קדושה: והיו קדש קדשים. ויהי' בזה כן: (לא) יהיה זה לי. ולא

הרחב דבר

המזבח כמש"כ הר"ש שם. אלא יש לדעת דלא מהאי קרא מיירי התם שהרי כאן לא כתיב בבואם אל המזבח כלל. אלא על הא דכתיב בפ' פקודי בבואם אל אהל מועד ובקרבתם אל המזבח ירחצו וביאר הכתוב שניהם ביחד. והנה הגמ' הקשו ע"ז מהא

קֹדֶשׁ הוּא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם׃ לג אִישׁ אֲשֶׁר יִרְקַח כָּמֹהוּ וַאֲשֶׁר יִתֵּן מִמֶּנּוּ עַל־זָר וְנִכְרַת מֵעַמָּיו׃ ס
לד וַיֹּאמֶר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ סַמִּים נָטָף ׀ וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה בַּד בְּבַד יִהְיֶה׃ לה וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ׃ לו וְשָׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה הָדֵק וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם׃ לז וְהַקְּטֹרֶת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְּמַתְכֻּנְתָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם קֹדֶשׁ תִּהְיֶה לְךָ לַיהוָֹה׃ לח אִישׁ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כָמוֹהָ לְהָרִיחַ בָּהּ וְנִכְרַת מֵעַמָּיו׃ ס לא א וַיְדַבֵּר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב רְאֵה קָרָאתִי בְשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה׃ ג וָאֲמַלֵּא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה וּבִתְבוּנָה וּבְדַעַת

ת"א קדש יהיה. כריתות ו: ואשר יתן. שם שם מעילה יט: קח לך סמים. יומא ג כריתות ו: בד בבד יהיה. שם ה: ושחקת ממנה. יומא מה כריתות ו: והקטרת אשר. שם ה ו: במתכנתה. שם ה: לא תעשו. שם: ראה קראתי. ברכות נה: בצלאל בן. סנהדרין סט: ואמלא אתו. ברכות נה:

רש"י

הללו לפי מדת הין שמן אבל אם פיחת או ריבה סממנין לפי מדת הין שמן מותר ואף העשוי במתכונתו של זה אין הסך ממנו חייב אלא הרוקחו: ובמתכנתו. לשון חשבון כמו (שמות ה' ח') מתכנת הלבנים וכן במתכנתה של קטורת: (לג) ואשר יתן ממנו. מאותו של משה: על זר. שאינו צורך כהונה ומלכות: (לד) נטף. הוא צרי ועל שאינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף קרוי נטף ובלע"ז גומ"א (גוממי) והצרי

העמק דבר

לעשות שמן המשחה אחר: (לב) קדש הוא. המתכונת הלז בא לשם ה' ע"כ הוא מופרש לה'. קדש יהיה לכם. עלינו לנהוג בו בקדושה ולא לעשות כמוהו: (לג) ואשר יתן ממנו על זר. שלא נטעה בפירוש הכי הוא זר כמו אם זרה אשר לא צוה: (לד) סמים. זה נקרא שאינו ניכר מה בתוכו כלשון גמ' סימא הוא אוצר. והיינו תערובת כמה מינים כתושים נקרא סמים: נטף. לפרש"י הוא הגומ"א. ולדעת הרמב"ם הוא האילן הנוטף ושחלת. היינו לפורן הבא מארצי האילן הידוע ונקרא שחלת מלשון משחילין שהוא נופל מאליו. דכל עוד שלא נגמר כ"ז אינו מריח עד שנופל מעורש המחובר בו: סמים. המה מינים שאין מתשמשים בהם אלא בשחיקות ומש"ה נקראו סמים ע"ש הפעולה משא"כ נטף ושחלת ולבונה זכה לפעמים משתמשים בהם בשלמותן. בד בבד יהיה. לקשו כל גרעין וגרעין בשלימות

הרחב דבר

מהא דתניא בסנהדרין שם שאין חייבין על סידור השלחן ועל הטבת נרות משום שאינו רחוץ יו"ל. ותיפוק לן משום ביאה בהיכל. ונראה ליישב כגון שהסית דפת או נגע במקום מכוסה בהיכל דאינו חייב על ביאה כמו שיישבו כה"ג לענין טומאה. זה הנראה לולי דעת הראשונים ז"ל:

קוּדְשָׁא הוּא קוּדְשָׁא יְהֵי לְכוֹן: לג גְּבַר דִּי יְבַסֵּם דִּכְוָתֵיהּ וְדִי יִתֵּן מִנֵּיהּ עַל חִלּוֹנַי וְיִשְׁתֵּיצֵי מֵעַמֵּיהּ: לד וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה סַב לָךְ בּוּסְמִין נְטוֹפָא וְטוּפְרָא וְחֶלְבְּנָתָא בּוּסְמִין וּלְבוֹנְתָא דַּכְיְתָא מַתְקַל בְּמַתְקַל יְהֵי: לה וְתַעֲבֵיד יָתַהּ קְטוֹרֶת בּוּסְמִין בּוּסַּם עוֹבַד בּוּסְמָנוּ מְעָרַב דְּכֵי קוּדְשָׁא: לו וְתִשְׁחוֹק מִנָּהּ וְתַדִּיק וְתִתֵּן מִנָּהּ קֳדָם סַהֲדוּתָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא דִּי אֲזַמֵּין מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין תְּהֵי לְכוֹן: לז וּקְטוֹרֶת בּוּסְמִין דִּי תַעֲבֵיד בִּדְמוּתַהּ לָא תַעַבְדוּן לְכוֹן קוּדְשָׁא תְּהֵי לָךְ קֳדָם יְיָ: לח גְּבַר דִּי יַעֲבֵיד דִּכְוָתַהּ לַאֲרָחָא בַהּ וְיִשְׁתֵּיצֵי מֵעַמֵּיהּ: א וּמַלֵּיל יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימָר: ב חֲזֵי דְּרַבֵּיתִי בְּשׁוּם בְּצַלְאֵל בַּר אוּרִי בַּר חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה: ג וְאַשְׁלֵמִית עִמֵּיהּ רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ בְּחוּכְמְתָא וּבְסוּכְלְתָנוּ וּבְמַדַּע וּבְכָל

רש"י

קורין לו טריאק"ה (טהעריאק): ושחלת. שורש בשם חלק ומזהיר כצפורן ובלשון המשנה קרוי צפורן וזהו שתרגם אונקלוס וטופרא: וחלבנה. בשם שריחו רע וקורין לו גלבנ"א (גאלבאן) ומנאה הכתוב בין סממני הקטורת ללמדנו שלא יקל בעינינו לצרף עמנו באגודת תעניותינו ותפלותינו את פושעי ישראל שיהיו נמנין עמנו: סמים. אחרים: ולבנה זכה. (כריתות ו') מכאן למדו רבותינו י"א סממנין נאמרו לו למשה בסיני מיעוט סמים שנים נטף ושחלת וחלבנה ג' הרי ה'. סמים לרבות עוד כמו אלו הרי עשר ולבונה הרי י"א ואלו הן הצרי והצפורן החלבנה והלבונה מור וקציעה שבלת נרד וכרכם הרי ח' שהשבלת ונרד אחד שהנרד דומה לשבלת הקשט והקלופה והקנמון הרי י"א. בורית כרשינה אינו נקטר אלא בו שפין את הצפורן ללבנה שתהא נאה: בד בבד יהיה. אלו הארבעה הנזכרים כאן יהיו שוין משקל במשקל כמשקלו של זה כך משקלו של זה וכן שנינו הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה ולשון בד נראה בעיני שהוא לשון יחיד אחד באחד יהיה זה כמות זה: (לה) ממלח. כתרגומו מעורב שיערב שחיקתן יפה יפה זה עם זה ואומר אני שדומה לו (יונה א' ה') וייראו המלחים (יחזקאל כ"ז כ"ז) מלחיך וחובליך על שם שמהפכין את המים במשוטות כשמנהיגים את הספינה כאדם המהפך בכף ביצים טרופות לערבן עם המים וכל דבר שאדם רוצה לערב יפה יפה מהפכו באצבע או בבזך: ממלח טהור קדש. ממולח יהיה וטהור יהיה וקדש יהיה: (לו) ונתתה ממנה וגו'. היא הקטרת שבכל יום ויום שעל מזבח הפנימי שהוא באהל מועד: אשר אועד לך שמה. כל מועדי דבור שאקבע לך אני קובעם לאותו מקום: (לז) במתכנתה. במנין סממניה: קדש תהיה לך לה'. שלא תעשנה אלא לשמי: (לח) להריח בה. אבל עושה אתה במתכונתה משלך כדי למסרה לצבור: לא (ב) קראתי בשם. לעשות מלאכתי את בצלאל: (ג) בחכמה. מה שאדם שומע דברים מאחרים ולמד: ובתבונה. מבין דבר בלבו מתוך דברים שלמד:

העמק דבר

ולא יהיה כמו הנקנה בחנות אשר יש בהם גרעינין מקוטעין וכדומה: (לה) רקח. מערובות: מעשה רוקח. היודע איך לערבם בתחלת הכתישה שלא היו כתישות כל המינים שוה: ממולח. הוא משמעות עירוב יותר עד שא"א להפרישם עוד. וכ"ה לשון מ"ר ויקרא פ"ה משל לשני נסרים שמלחים זב"ז. והיינו מדביק שלא יוכלו להפרדן ומזה נקרא מלח. משום דעיקר השתמשותו הוא לערוב ולהדביקו עם מאכל אחר: טהור. שלא יהא בהם דבר שינכרו בהתערובו' בנקל כמו איזה משקה וכדומה. קדש. בשעה העירוב יהי' קודש. ומזה למדו שהמכתשת יהא מקדש כדאי' בשבועות די"א: (לו) ושחקת ממנה הדק. לאחר העירוב. ומכ"מ עוד יש בהם חלקים שאינם שחוקים כ"כ שמצוה לשחק עוד יותר בכל יום לצורך השעה. מש"ה לא כתיב ושחקת אותה הדק דמשמעו כל אותה קטורת אלא ממנה מבואר דמערבין בסך גדול ובכל יום נוטלין מעט ושוחקין לצורך היום: לא (ב) ראה קראתי בשם. לפי הפשט משמעות ראה. התבונן על הטובה שאני עושה בזה שלא תהא צריך לחפש אחר הרבה אומנים מכל המלאכה משונים זמ"ז. ועתה הנה קראתי בשם אומן א' שבו יכלול הכל והוא ישגיח על כל מיני אומניות. ומשה אמר לישראל ראו. ובמכילתא פ' בשלח עה"פ ראו כי ה' נתן לכם השבת הזהרו. ונראה דזהו כוונת ראו כאן. התבוננו על מעשה המשכן שאינו כמו פלטין של מלך שהוא חול ומי שרוצה לעשות אותו ע"י הכשר ידיעה במלאכה קודם שבא לעשות הרי הוא עושה. אבל לא כן המשכן שהוא קודש ויש בו דבר סגולה. וכמו התורה שלא ניתנה אלא ע"י משה. וכהונה ע"י אהרן. כך המשכן לא הי' אפשר להעשות ע"י שום בע"מ היותר גדול בעולם אלא ע"י בצלאל. ולא משום שהי' תחלה אומן גדול אלא שהקב"ה מלא אותו עתה ידיעה הנצרכת לזה ומזה ראוי להתבונן גדולת וקדושת הבנין. וא"כ ראוי להזהר בו. וזהו כוונת ראו שאמר משה לישראל להלן בפרשה ויקהל: (ג) בחכמה ובתבונה ובדעת. כבר נתבאר דכל השלמות כללו

וּבְכָל־מְלָאכָה׃ ד לַחְשֹׁב מַחֲשָׁבֹת לַעֲשׂוֹת בַּזָּהָב וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת׃ ה וּבַחֲרֹשֶׁת אֶבֶן לְמַלֹּאת וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת בְּכָל־מְלָאכָה׃ ו וַאֲנִי הִנֵּה נָתַתִּי אִתּוֹ אֵת אָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן וּבְלֵב כָּל־חֲכַם־לֵב נָתַתִּי חָכְמָה וְעָשׂוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ׃ ז אֵת ׀ אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הָאָרֹן לָעֵדֻת וְאֶת־הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עָלָיו וְאֵת כָּל־כְּלֵי הָאֹהֶל׃ ח וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־כֵּלָיו וְאֶת־הַמְּנֹרָה הַטְּהֹרָה וְאֶת־כָּל־כֵּלֶיהָ וְאֵת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת׃ ט וְאֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַכִּיּוֹר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ י וְאֵת בִּגְדֵי הַשְּׂרָד וְאֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן׃ יא וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים לַקֹּדֶשׁ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוִּיתִךָ יַעֲשׂוּ׃ פ יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יג וְאַתָּה דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אַךְ אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ כִּי אוֹת הִוא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם

ת"א אתו את. ערכין טו: ובלב כל חכם לב. ברכות נה: ואת שמן. מנחות כ: את שבתתי. יומא פה:

רש"י

ובדעת. רוח הקדש: (ד) להשב מחשבת. אריגת מעשה חושב: (ה) ובחרשת. לשון אומנות כמו (ישעיה מ' כ') חרש חכם ואונקלוס פירש ושנה בפירושן שאומן אבנים קרוי אומן וחרש עץ קרוי נגר: למלאת. להושיבה במשבצת שלה במלואה לעשות המשבצת למדת מושב האבן ועביה: (ו) ובלב כל חכם לב וגו'. ועוד שאר חכמי לב שבכם וכל אשר נתתי בו חכמה ועשו את כל אשר צויתיך: (ז) ואת הארן לעדת. לצורך לוחות העדות: (ח) הטהרה. על שם זהב טהור (מנחות כ"ט): (י) ואת בגדי השרד. אומר אני לפי פשוטו של המקרא שאי אפשר לומר שבבגדי כהונה מדבר לפי שנאמר אצלם ואת בגדי

העמק דבר

במעשה משכן וכליו ומש"ה שכנה השכינה בו כמו שהי' מראש הבריאה שהי' השכינה בעולמו בכלל משגיח. וכמו שהעולם בכלל נברא בשלש מדות אלו כדכתיב ס' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בדעתו תהומות נבקעו. ככה המשכן נדרש להבנות בשלש מדות הללו. וכן בהמ"ק שהי' השכינה שורה בו וזהו דאיתא ברכה ידע בצלאל שמות לצרף אותיות שבהם נברא שו"א. ונמצא מבואר לשון רוח אלהים שזה השם משמעו כ"פ שברא שו"א כמש"כ ריש פ' בראשית. וכל"מ: ובכל מלאכה. כמשמעו בחכמת המלאכה: (ד) לחשוב מחשבות. כמש"כ כ"פ מעשה חושב. וביארנו שהיו עם ציורים כרובים

והמורות

עֲבִידָא: ד לְאַלָּפָא אוּמָנָן לְמֶעְבַּד בְּדַהֲבָא וּבְכַסְפָּא וּבִנְחָשָׁא: ה וּבְאוּמָּנוּת אֶבֶן טָבָא לְאַשְׁלָמָא וּבְנַגָּרוּת אָעָא לְמֶעְבַּד בְּכָל עֲבִידָא: ו וַאֲנָא הָא יְהָבִית עִמֵּיהּ יָת אָהֳלִיאָב בַּר אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן וּבְלֵב כָּל חַכִּימֵי לִבָּא יְהָבִית חוּכְמְתָא וְיַעַבְדוּן יָת כָּל דִּי פַּקֵּידְתָּךְ: ז יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת אֲרוֹנָא לְסַהֲדוּתָא וְיָת כַּפּוּרְתָּא דִּי עֲלוֹהִי וְיָת כָּל מָנֵי מַשְׁכְּנָא: ח וְיָת פָּתוֹרָא וְיָת מָנוֹהִי וְיָת מְנָרְתָּא דָכִיתָא וְיָת כָּל מָנָהָא וְיָת מַדְבְּחָא דִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא: ט וְיָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵיהּ: י וְיָת לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא וְיָת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיָת לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא: יא וְיָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְיָת קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא לְקוּדְשָׁא כְּכֹל דִּי פַקֵּידְתָּךְ יַעַבְדוּן: יב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימַר: יג וְאַתְּ מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּרַם יָת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִּי לִי תִּטְּרוּן אֲרֵי אָת הִיא

רש"י

הקודש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן אלא אלו בגדי השרד הם בגדי התכלת והארגמן ותולעת שני האמורים בפרשת מסעות (במדבר ד') ונתנו עליו בגד תכלת ונתנו עליו בגד ארגמן ונתנו עליהם בגד תולעת שני ונראין דברי שנאמר (שמות ל"ט א') ומן התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגדי שרד לשרת בקדש ולא הוזכר שש עמהם ואם בבגדי כהונה מדבר לא מצינו באחד מהם ארגמן או תולעת שני בלא שש: בגדי השרד. י"מ לשון עבודה ושירות כתרגומו לבושי שמושא ואין לו דמיון במקרא ואני אומר שהוא לשון ארמי כתרגום של קלעים ותרגום של מכבר שהיו ארוגים במחט עשויים נקבים נקבים לנידי"ן בלע"ז (שלינגווערק): (יא) ואת קטרת הסמים לקדש. לצורך הקטרת ההיכל שהוא קדש: (יג) ואתה דבר אל בני ישראל. ואתה אע"פ שהפקדתיך לצוותם על מלאכת המשכן אל יקל בעיניך לדחות את השבת מפני אותה מלאכה: אך את שבתותי תשמרו. אע"פ שתהיו רדופין וזריזין בזריזות המלאכה שבת אל תדחה מפניה כל אכין ורקין מעוטין למעט שבת ממלאכת המשכן: כי אות היא ביני וביניכם. אות

העמק דבר

ותמורות וזהו המחשבות איזה ציורים לפי הענין כראוי לעשות: (ה) ובחרשת אבן למלאת. זהו שני מיני אומניות. חרישת האבן לעשות בו פתוחי חותם. וגם חכמת הקביעה בזהב והיינו למלאת: לעשות בכל מלאכה. לא שכל וידיעה לבד ולהראות לאחרים איך לעשות אלא גם אומנות היד שיהא עושה בעצמו: (ו) ובלב כל חכם לב נתתי חכמה. בברכות דנ"ה אמרו שאין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה מהאי קרא. והכי פי' הכתוב בדניאל יהב חכמתא לחכימין. והכונה בזה דשורש חכמה מתפרש על שתי הוראות. א' שכל וחריצות. ב' לימודיות ומדעים מה שהעלו אחרים כבר. וזהו פי' המקרא במשלי ראשית חכמה קנה חכמה ובכל קנינך קנה בינה. ראשית שכל האדם שיתנהג כלמודיו. דמתחלה יקנה חכמת אחרים ואח"כ בכל קנינך קנה בינה להעלות דבר מדבר. וזהו מאמר חז"ל ליגמר איניש והדר ליסבר והוא הוא משמעות המקרא יהיב חכמתא היינו מדעים וסייעתא דשמיא למיגמר כדאי' במגילה ד"ה דלאוקמי גירסא סייעתא דשמיא. ולמי הוא מסייע ויהיב מדעים לחכימין. הי' למי שהוא בר שכל וידע האיך לשמור את ידיעותיו שלא ילכו למקום שאינו ראוי. וזה המקרא הי' ג"כ אפשר לפרש הכי. אבל עדיין קשה לשון כל חכם לב. והרי כח השכל אינו בלב אלא משכנו במוח. אלא חכם לב יש עוד שני משמעות. חדא חכמת יראת ה' שהיא ראשית חכמה ומשכנה בלב ועי' לעיל כ"ח ג'. שנית בכח הבטחון שיהיה במלאכה זו אע"ג שלא למדה ולא אימן ידיו לה מעולם. ועי' מש"כ להלן ל"ו ב'. וגם כאן מתפרש מי שהוא חכם לב היינו ביראת ה' ובבטחון נתתי חכמה ויכולת: (ח) ואת המנורה הטהורה. עי' מש"כ לעיל כ"ה ל"א: (י) ואת בגדי השרד. יבואר להלן ל"ט י"ט: (יא) לקדש. יבואר להלן ל"ז כ"ט: (יג) ואתה דבר וגו'. אע"ג שכל הדברות היו רק מפי משה לכל ישראל. מכ"מ דייק ה' כאן בלשון ואתה להזהיר ביחוד על השבת דבכל דברות התורה אמר משה לבנ"י. ובהם היו כמה אנשים פשוטים שלא ידעו להזהר עוד ע"פ הדבור הראשון של משה ונזהרו אח"כ ע"י גדולי ישראל. אבל בשמירת שבת אתה דבר אפי' למי שאינו בן תורה והוא עוסק במשכן. וכך עשה משה כמו שיבואר ר"פ ויקהל: אך את שבתותי תשמרו. לשון שבתותי מורה על כל יום שיש בו שביתה אפי' יו"ט שנקרא שבתון. וכמבואר בת"כ פ' אמור סי"ב אם לענין יו"ט כבר יו"ט אמורים מלבד שבתות

לדרתיכם לדעת כי אני יהוה מקדשכם: יד ושמרתם את־השבת כי קדש הוא לכם מחלליה מות יומת כי כל־העשה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמיה: טו ששת ימים יעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון קדש ליהוה כל־העשה מלאכה ביום השבת מות יומת: טז ושמרו בני־ישראל את־השבת לעשות את־השבת לדרתם ברית עולם: יז ביני ובין בני ישראל אות הוא לעלם כי־ששת ימים עשה יהוה את־השמים ואת־הארץ וביום השביעי שבת וינפש: ס שני יח ויתן אל־משה ככלתו לדבר אתו בהר סיני שני לחת העדת

ת"א לדעת כי אני. שבת י ביצה טז: ושמרתם את. חגיגה יא: כי קדש הוא. יומא פה כתובות לד בבא קמא עא חולין קטו: מחלליה מות. שבת לג ע קלב יבמות ז כתובות לד בתרא קיט סנהדרין לה עח: כל העשה. שבת ע: ושמרו בני. שבת סט יומא פה עקרים מב פי"א ס' הזוהר פ' ויקהל: ביני ובין בני. עקידה שער נה ס' הזוהר פ' ויקהל ביצה טז: שבת וינפש. ביצה שם תענית כז: ויתן אל משה. נדרים לח:

רש"י

גדולה היא בינינו שבחרתי בכם בהנחילי לכם את יום מנוחתי למנוחה: **לדעת.** האומות בה כי אני ה' מקדשכם: (יד) **מות יומת.** אם יש עדים והתראה: **ונכרתה.** בלא התראה: **מחלליה.** הנוהג בה חול בקדושתה: (טו) **שבת שבתון.** מנוחת מרגוע ולא מנוחת עראי: (**שבת שבתון.** לכך כפלו הכתוב לומר שאסור בכל מלאכה אפילו אוכל נפש וכן יוה"כ שנאמר בו (ויקרא כ"ג ל"ב) שבת שבתון היא לכם אסור בכל מלאכה אבל יום טוב לא נאמר בו כ"א ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון (שם ל"ט) אסורים בכל מלאכת עבודה ומותרים במלאכת אוכל נפש): **קדש לה'.** שמירת קדושתה לשמי ובמצותי: (יז) **וינפש.** כתרגומו ונח וכל לשון נופש הוא לשון נפש שמשיב נפשו ונשימתו בהרגיעו מטורח

העמק דבר

ה' (א) והכי מוכרח בפשטא דהאי קרא דמסיים כי אות היא וגו' לדעת כי אני ה' מקדשכם. ולא סיים האות שכתוב להלן כי ששת ימים וגו' אלא משום דהכא מדבר גם ביו"ט. ופי' לדעת כי אני וגו'. דכל דבר הגורם לישראל התעוררות קדושה כמו בה"מ וכדומה בא ע"י התפעלות מדבר שבקדושה ונמצא שגם זה הדבר מסייע לכך. ואפילו גוי שרואה בהכ"נ או ס"ת ישיג איזה התפעלות הנפש מידיעתו שזה דבר שבקדושה. אבל מה שאדם מישראל ישיג קדושת הנפש בשבת ויו"ט בלי שום הרגש חילוני מה יום מיומים הוא אות שהקב"ה בעצמו כ"י מסייע לקדש למי שבא להתקדש ומש"ה קדושה זו יקרה בעיני ה' לדחות כל עשיית דברים שבקדושה: (יד) **ושמרתם את השבת.** תוספת אזהרה על שבת בראשית שהוא

הרחב דבר

(א) והכי פירש"י בפסיקים בשבועות דט"ו ב' על הא דאיתא אין בנין בהמ"ק דוחה יו"ט כדאיתא ביבמות ד"ו יכול יהא בנין בהמ"ק דוחה שבת ת"ל את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו. ואל תתמה מהא דביבמות שקול וטרי ע"ז הברייתא משבת בראשית. דהתם מדייק לשון התנא דנקיט שבת ולא יו"ט אלמא דגם בש"ב בעינן דרשה זו. אבל ודאי קרא אתי גם ליו"ט דבכלל בלשון שבתותי:

בין מימרי וביניכון לדריכון למידע ארי אנא יי מקדשכון: יד ותטרון ית שבתא ארי קודשא היא לכון די יחלינה אתקטלא יתקטיל ארי כל דיעביד בה עיבידתא וישתיצי אנשא ההוא מגו עמיה: טו שתא יומין תתעביד עיבידתא וביומא שביעאה שבת שבתא קודשא קדם יי כל דיעביד עיבידתא ביומא דשבתא אתקטלא יתקטיל: טז ויטרון בני ישראל ית שבתא למעבד ית שבתא לדריהון קים עלם: יז בין מימרי ובין בני ישראל את היא לעלם ארי שתא יומין עבד יי ית שמיא וית ארעא וביומא שביעאה שבת ונח: יח ויהב למשה כד שיצי למללא עמיה בטורא דסיני תרין לוחי סהדותא לוחי אבנא

רש"י

המלאכה ומי שכתוב בו (ישעיה מ' כ"ח) לא ייעף ולא ייגע וכל פעלו במאמר הכתיב מנוחה לעצמו לשבר האוזן מה שהיא יכולה לשמוע: (יח) ויתן אל משה וגו'. אין מוקדם ומאוחר בתורה מעשה העגל קודם לצווי מלאכת המשכן ימים רבים היה שהרי בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות וביום הכפורים נתרצה הקב"ה לישראל ולמחרת התחילו בנדבת המשכן והוקם באחד בניסן (נ"ע סוגא דילמא הכל כסדר וצווי הקב"ה למשה היה בארבעים ימים הראשונים טרם עשותם העגל וקודם רדתו מההר עשו את העגל. ומשה לא הגיד לישראל צווי המשכן עד למחרת יום הכפורים שהיו ישראל מרוצים להקב"ה. וכן הוא בהדיא בזהר ויקהל אשר על כן בצווי הקדוש ברוך הוא כתיב מאת כל איש דהיינו גם ערב רב כמו שדרשו רבותינו ז"ל איש איש מלמד וכו'. ומשה בצווי אמר לישראל קחו מאתכם דייקא ולא מערב רב לפי שהם גרמו בניזקין וק"ל): ככלתו. ככלתו כתיב חסר שנמסרה לו תורה במתנה ככלה לחתן שלא היה יכול ללמוד כולה בזמן מועט כזה. דבר אחר מה כלה מתקשטת בכ"ד קשוטין הן האמורים בספר ישעיה אף ת"ח צריך להיות בקי בכ"ד ספרים: לדבר אתו. החקים והמשפטים שבאלה המשפטים: לדבר אתו. מלמד שהיה משה שומע מפי הגבורה וחוזרין ושונין את ההלכה שניהם

העמק דבר

השבת המיוחד: כי קודש היא. בלשון נקבה וכן העושה בה מלאכה לדעת המכילתא פ' יתרו הוא משום שבא על ליל שבת ביחוד שקדושתה קלה משל יום. וכמש"א כבוד יום עדיף מכבוד לילה. ומכ"מ קודש היא וחייבים עליה מיתה. ולתלמוד דילן אינו כן והדברים עתיקים. אלא נקרא זה היום בל"נ על שם השביתה שהיא בל"נ: (טו) שבת שבתון. בכ"מ דכתיב שבתון מורה או להקטין את השביתה או להמעיט זמן השביתה. וכאן בא להמעיט מתוספת שבת משום שאין תוספת נוהג במקום מצוה כמו כאן דמיירי במלאכת המשכן ועי' מש"כ בס' ויקרא כ"ג ג' וכ"ה ד' מקור לזה בגמ': (טז) לעשות את השבת ברית עולם. ברית היא האמונה בכללה. כמש"כ בס' בראשית י"ד י"ג. והזהיר הכתוב לחזק את קדושת שבת שיעשו את המחלל שבת כמו הכופר באמונה. והרי היא כעיקר הברית שהוא הדת ואמונת ישראל בה' ובתורתו ובהשגחתו ועי' ס' ויקרא כ"ד ח' שנתבאר שם: (יז) ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם. במה שאוה"ע רואין שישראל נזהרין בשבת ממלאכה בזה אות היא לכל העולם כי ששת ימים וגו' (א) שישכילו דרך משום זה שהזהיר הקב"ה לישראל ומזה יגיע כבוד ה' לכל הארץ וזהו התכלית מכלל הבריאה ע"כ החמיר הקב"ה בקדושת שבת כ"כ: וינפש. קאי על העולם שהי' מעשה שמים וארץ בנפישה שלא נעשה בו דבר חדש בבריאה ולא נזכר כאן ואת כל אשר בם כמו בפ' זכור. משום שלא נזכר כאן מצוה דברכה וזכירה. אלא אזהרה על שביתה כמש"כ שם ובס' בראשית פ' ויכלו: (יח) ויתן אל משה. המדבר עד כה והוא שם הוי' ית' וכמבואר במה שכתב ככלותו לדבר אתו: ככלותו לדבר אתו. מדרך לשון המקרא הי' ראוי לכתוב ויהי ככלותו לדבר אתו בהר סיני

הרחב דבר

(א) ובתשב"ץ ח"ג ענין מ"ג כ' בשם תשובת הגאוני' דמזה המקרא למדו חז"ל דהמחלל שבת כאלו עובד עבודת כוכבים. והגה פ' שם התשב"ץ בשם בעל העיטור דהא דהמחלל שבת ה"ה כעובד עבודת כוכבים אינו אלא בעבודת קרקעות. וכן הביא הב"י או"ע סימן מ"ד. ותמה אני אם בעל העיטור ס"ל כהגאונים דלמדו חז"ל מזה המקרא כי אות היא וגו' א"כ מאי נ"מ בין עבודת קרקע לשארי מלאכות. אלא נראה דבעה"ע ס"ל דחז"ל למדו מדכתיב בפ' משפטים ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבת למען ינוח וגו' ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו. למדו מזה דשביתת שבת ה"ז כעובד עבודת כוכבים וכופר בכל המצות שבתורה. והנה שמעתי מהרב הגאון מוהרי"ל בגלאל הכהן זצ"ל מו"ץ מווילנא. דלדעת המכילתא דקאי לענין שביעית דאע"ג דמוזהרים בלי שבת משום שביעית מ"מ מוזהרים ג"כ משום שבת. הכוונה זו אינו אלא בעבודת קרקע דבל"ז אסור משום שביעית. אבל בשארי מלאכות לא הי' צורך

לֻחֹת אֶבֶן כְּתֻבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים׃ **לב** א וַיַּרְא הָעָם כִּי־בֹשֵׁשׁ מֹשֶׁה לָרֶדֶת מִן־הָהָר וַיִּקָּהֵל הָעָם עַל־אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו קוּם ׀ עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ כִּי־זֶה ׀ מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יָדַעְנוּ מֶה־הָיָה לוֹ׃ ב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַהֲרֹן פָּרְקוּ נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵי נְשֵׁיכֶם בְּנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וְהָבִיאוּ אֵלָי׃ ג וַיִּתְפָּרְקוּ כָּל־הָעָם אֶת־נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיָּבִיאוּ אֶל־

ת"א לחת אבן. עירובין נד: וירא העם כי. שבת פט: כי זה משה. שבת שם מנחות נג:

רש"י

יחד: **לחת**. לחת כתיב שהיו שתיהן שוות: **לב** (א) **כי בשש משה**. כתרגומו לשון איחור וכן (שופטים ה' כ"ח) בושש רכבו (שם ג' כ"ה) ויחילו עד בוש כי כשעלה משה להר אמר להם לסוף ארבעים יום אני בא בתוך ו' שעות כסבורים הם שאותו יום שעלה מן המנין הוא והוא אמר להם שלמים ארבעים יום ולילו עמו ויום עלייתו אין לילו עמו שהרי בז' בסיון עלה נמצא יום ארבעים בשבעה עשר בתמוז בי"ו בא השטן וערבב את העולם והראה דמות חשך ואפלה וערבוביא לומר ודאי מת משה לכך בא ערבוביא לעולם אמר להם מת משה שכבר באו שש שעות ולא בא וכו' כדאיתא במ"ש (דף פ"ט) וא"א לומר שלא טעו אלא ביום המעונן בין קודם חצות בין לאחר חצות שהרי לא ירד משה עד יום המחרת שנאמר וישכימו ממחרת ויעלו עולות: **אשר ילכו לפנינו**. אלהות הרבה אוו להם: **כי זה משה האיש**. כמין דמות משה הראה להם השטן שנושאים אותו באויר רקיע השמים: **אשר העלנו מארץ מצרים**. והיה מורה לנו דרך אשר נעלה בה עתה צריכין אנו לאלוהות אשר ילכו לפנינו: (ב) **באזני נשיכם**. אמר אהרן בלבו הנשים והילדים חסים בתכשיטיהן שמא יתעכב הדבר ובתוך כך יבא משה והם לא המתינו ופרקו מעל עצמן: **פרקו**. לשון צווי מגזרת פרק ליחיד כמו ברכו מגזרת ברך: (ג) **ויתפרקו**. לשון פריקת משא כשנטלום מאזניהם נמצאו הם מפורקים מנזמיהם דישקריי"ר בלע"ז (ענטלאסטעט): **את נזמי**. כמו מנזמי כמו (שמות ט' כ"ט) כצאתי

העמק דבר

נתן אל משה שני לחות ולא בדרך מאמר המוסגר. אלא בא ללמד דגם זה שכלה לדבר אתו הוא בכלל הנתינה שגם זה נתן לו במתנה שלא יהי' עוד נצרך משה עוד לעמל החזרה עליהם שלא ישכח. ועמל העיון לעמוד על הכונה והאמת אלא הי' כמעיין המתגבר מאליו בעיון וכנהר שאינו פוסק בכח הזכרון וכדאיתא בנדרים דל"ח ובש"ר פ' מ"א. וכמו שהבטיח הקב"ה לעיל כ"ד י"ב. עלה אלי ההרה ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה. הכל במתנה (א). ואמר הכתוב לדבר אתו אליו מיבעי כלשון המקרא אל משה. אלא נכלל בזה כח תורה שבע"פ וכמבואר ברבה בס' זה שהי' כ"י למדים ביחד. וכפרש"י והיינו סיעתא דשמיא הי' בשפע על משה לעמוד על כחה העצום שאין לה קץ. ועי' מש"כ בס' במדבר ז' פ"ט: **כתובים באצבע אלהים**. הכתב והמכתב מעשה שמים ושם מתחילת הבריאה כדאיתא בפסחים דנ"ד והיינו לשון אלהים שהוא השם שנברא בו עו"ה: **לב** (א) **וירא העם**. הם דלת העם מבני ישראל

הרחב דבר

עפ"ד לפטור בשבת משום שביעית. מעתה מתיישב דעת בעל העיטור דדוקא בעבודת קרקע הכי הוא. אבל דעת הגאונים אינו כן. ומי שאינו משמרו כ"ז כעובד עבודת כוכבים. ואתני הרב הג' מ' חיים הלוי אומר שהוא עפ"י הירושלמי נדרים ספ"ג בתורה ובנביאים ובכתובים מצינו ששבת שקולה כנגד כה"מ שבתורה. בתורה דכתיב עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורתי וכתיב ראו כי ה' נתן לכם השבת וגו'. ה"ז קורא העדר שמירת שבת כמו שעובר ע"כ התורה. וכלשון דכתיב בעבודת כוכבים וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה ולא דמי נהא דאיתא בשבועות דל"ב שקולה מצות ציצית ככל המצות שבתורה. דהתם אינו מדבר בהעדר העשי' שיהא שקול כאלו עובר ע"כ המצות מש"כ בשבת דכתיב בהעדר השמירה שהוא מיאון לשמור מצות ותורות כמו ע"ז:

(א) ואת שא"ל לעמל נקרא ג"כ מתנה כמבואר בלשון חז"ל ברבה פ' יתרו עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות. יכול בשביל

כְּתִיבִין בְּאֶצְבְּעָא דַייָ׃ א וַחֲזָא עַמָּא אֲרֵי אוֹחַר מֹשֶׁה לְמֵיחַת מִן טוּרָא וְאִתְכְּנֵישׁ עַמָּא עַל אַהֲרֹן וַאֲמַרוּ לֵיהּ קוּם עֲבֵד לָנָא דַחֲלָן דִּי יְהָכוּן קֳדָמָנָא אֲרֵי דֵין מֹשֶׁה גַּבְרָא דִּי אַסְּקָנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לָא יְדַעְנָא מָה הֲוָה לֵיהּ׃ ב וַאֲמַר לְהוֹן אַהֲרֹן פָּרִיקוּ קָדָשֵׁי דְדַהֲבָא דִּי בְּאוּדְנֵי נְשֵׁיכוֹן בְּנֵיכוֹן וּבְנָתֵיכוֹן וְאַיְתוּ לִי׃ ג וְאִתְפְּרִיקוּ כָּל עַמָּא יָת קָדָשֵׁי דְדַהֲבָא דִּי בְאוּדְנֵיהוֹן וְאַיְתִיאוּ לְוָת אַהֲרֹן׃

העמק דבר

אשר מאז יצאו ממצרים חשבו שהם אינם ראוים לעמוד בהנהגה עליונה זו שיהיו מושגחים בפרנסה ממנו ית' ומש"ה לא רצו לצאת כלל · ורק משה ואהרן הוכיחו בכל המשך הזמן את ההמון ולקחו לבבם בדברים כמש"כ לעיל פ"ו ב' ע"ש · וזה הטעם חזרו והאמינו כי כל עוד משה חי עמהם יהיו מושגחים בזכותו למעלה מה"ט ככחו של משה · אבל לאחר מותו הרי א"א שיתפרנסו אלא בהשגחתו עפ"י הטבע וזה א"א אלא בבואם אל ארץ נושבת ולא במדבר השמם · ומש"ה נתבהלו וחשבו מחשבות ומהם הגיעו לע"ז ממש כאשר יבואר: כי בשש משה · יפה כתב הראב"ע אשר לא ידעו מתחלה שלא ירד משם עד אחרי ארבעים יום · וגם משה בעצמו לא ידע פרס עלותו · ע"כ לא האמינו שהוא חי שמה עוד בתורת האדם באופן שעוד ישוב להם וינהלם כאשר עד כה: קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו · איזה כח שיהי' מנהגנו במדבר בדרך הטבע כפי כחנו: כי זה משה האיש · שנהלנו עד כה למעלה מה"ט ולא לפי כחנו אלא בימין עוזו · וזהו אשר העלנו · שהעלה את כחנו שנהיה ראוים ליציאת מצרים והנהגה נסיית: לא ידענו מה היה לו · אם מת או נעשה מלאך כמו חנוך ועוד לא ישוב אלינו · ואלו היו מתנהגים במדבר בדרך הטבע לא היו נבוכים גם אם היה מת משה · שהרי כבר ראו לדעת בעת מלחמת עמלק שהקב"ה בקרב ישראל בהשגחה נסתרת ג"כ וכמש"כ שם · אבל כאשר כל חיותם בדרך נס שבא רק ע"י משה שהעלם למדה זו ועתה מה נעשה: (ב) פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם בניכם ובנתיכם · דייק הזהב · וגם באזני נשיכם וגו'· והענין יבואר ע"פ מה שפירשנו למעלה כ' י"ט שבאה אזהרה אחר מ"ת בעשרת הדברות · לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם · שלא יעשו איזה צורה של כסף שיהא נוח לפני ה' להשגיח על ידו את ישראל ולהזדקק לתפלתם וצרכם · או איזה צורה של זהב שיהא נוח לישראל לבקש ממנו תמיד שיקבל מהקב"ה את צרכי ישראל יע"ש בארוכה · וזה אינו פ"ז ממש שנאסרו בעשרת הדברות לא יהיה לך וגו' דשם הוא בתורת משגיח בכחו שמאמין ח"ו שהקב"ה מסר ההנהגה לאיזו אמצעי אבל באזהרה זו שלאחר מ"ת בא להוסיף אפילו באופן שיהא הוא מבקש צרכינו מן ה' וזה באמת מותר כמש"כ לעיל כ"ג כ' בפסוק הנה אנכי שולח מלאך דרק בזמן שהקב"ה קרוב לישראל כמו שהיה באמת עם משה אז אסור להטיל הבקשה מהמלאך אפילו בזה האופן משא"כ כשהוא משגיח עלינו ע"י מלאך אע"ג שאפשר לבקש ממנו ית' מכ"מ אין חטא ח"ו לבקש גם מהמלאכים שיבקשו רחמים עלינו ממנו ית' וכמ"ש שם בדרך מלכותא דארעא · וכך הוא מלכותא דרקיע · אבל כ"ז אינו אלא בקשה בעלמא ולא לעשות צורה ופסל שיהא הוא קבוע לקבל מה' וליתן לנו · ואזהרה זו עוד לא נודע לאהרן ומכש"כ לכל ישראל שהרי נאמרה אחר עשרת הדברות יחד עם כל פ' תרומה ותצוה עד כה ולא כפירש"י בפסוק הקודם · וכבר הראינו לדעת כזה לעיל כ"ט כ' וע"ש · ונמצא לא ידעו בזה האופן שום אסור לעשות אלהי זהב שיבקשו ממנו שיהא הוא המבקש צרכי ישראל מה' · מטעם שאנו המקבלים אין כחנו יפה לעמוד לפני ה' בתפלה · אע"ג שבאמת כל אדם יכול לשפוך שיח לפני ה' וביחוד בעסק פרנסה שכך הוא רצונו ית' וכמש"כ בס' במדבר בפ' מי מריבה מדרשי חז"ל · מכ"מ עוד לא ידעו מחקירה זו · ע"כ אמר להם אהרן לפרוק נזמי זהב כדי לעשות צורה מזהב אשר הוא דוגמא לאמצעי שהוא קרוב להקב"ה ית' · ודייק באזני נשיכם בניכם ובנותיכם · ללמד כדרך אשה וטף שאין רוצים לקבל על עצמם עול פרנסה ומטילים עצמם על הבעל והאב · אע"ג שאפשר שאם היו רוצים היו מתפרנסים ע"י מעשי ידיהם כמו שאנו רואים כמה נשים וטפלים · כשאין להם על מי לסמוך מתפרנסים ע"י עצמם · מכ"מ כך דרך נשים וטף להיות נטפלים לאחים שיביא להם אוכל · כך דרך המון העם אע"ג שיכולים בעצמם לצעוק אל ה' על פרנסה והוא שומע תפלה מכל בשר מכ"מ המה רוצים להיות נדבר עם ה' ע"י אחר שהוא אלהי זהב · ובזה הורה דעת שיבינו שאין זה הצורה אלא אמצעי · שע"י יבקשו מה' כמו שהנשים וטף נסמכים על הבעל והאב · שיהא הוא תולה עיניו לאביו שבשמים גם עבורם · זה היתה כונת אהרן הצדיק ושגג באזהרה שלא היה לו לדעת עדיין · אלא שיצא מזה קלקול רב כאשר יבואר: (ג) כל העם · אע"ג שלא הכל חטא בע"ז כמבואר להלן שלא נהרגו אלא ג' אלפי איש מכ"מ כל העם

הרחב דבר

ת"ל לקחת אי במקח יכול בכסף ת"ל מתנות . והסוגיה בזה שקראו מקח ומתנה והטרי אהדדי אלא משום שאפשר

אַהֲרֹן׃ ד וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיָּצַר אֹתוֹ בַּחֶרֶט וַיַּעֲשֵׂהוּ עֵגֶל מַסֵּכָה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ה וַיַּרְא אַהֲרֹן וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ לְפָנָיו וַיִּקְרָא אַהֲרֹן וַיֹּאמַר חַג לַיהוָה מָחָר׃ ו וַיַּשְׁכִּימוּ מִמָּחֳרָת וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיַּגִּשׁוּ שְׁלָמִים וַיֵּשֶׁב הָעָם לֶאֱכֹל וְשָׁתוֹ וַיָּקֻמוּ לְצַחֵק׃ פ ז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֶךְ־רֵד כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ח סָרוּ מַהֵר מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִם עָשׂוּ לָהֶם עֵגֶל מַסֵּכָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ וַיִּזְבְּחוּ־לוֹ וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רָאִיתִי

ת"א אלה אלהיך. האלילים נג : אשר העלוך. סנהדרין סג : וירא אהרן שם ז : וידבר ה' אל. ברכות לב : כי שחת עמך : עקרים מג פ' יב : סרו מהר. סנהדרין נו :

רש"י

את העיר מן העיר : (ד) ויצר אתו בחרט. יש לתרגמו בשני פנים האחד ויצר לשון קשירה בחרט לשון סודר כמו (ישעיה ג' כ"ב) והמטפחות והחריטים (מ"ב ה' כ"ג) ויצר ככרים כסף בשני חריטים. והב' ויצר לשון צורה. בחרט כלי אומנות הצורפין שחורצין וחורתין בו צורות בזהב כעט סופר החורת אותיות בלוחות ופנקסין כמו (ישעיה ח' א') וכתוב עליו בחרט אנוש וזהו שת"א וצר יתיה בזיפא לשון זיוף הוא כלי אומנות שחורצין בו בזהב אותיות שקדים שקורין בלע"ז ניי"ל (גראבשטיכעל) ומזייפין על ידו חותמות : עגל מסכה. כיון שהשליכו לאור בכור באו מכשפי ערב רב שעלו עמהם ממצרים ועשאוהו בכשפים ויש אומרים מיכה היה שם שיצא מתוך דמוסי בנין שנתמעך בו במצרים והיה בידו שם וטס שכתב בו משה

העמק דבר

הסכימו למה שהסכים אהרן לפניהם והביאו נזמי זהב אשר באזניהם. דבאמת אין כ"מ בזה רק שידעו שאין עסק זה אלא כדרך הנפים ועף וידעו היטב כי כן הדבר שאפשר להם לעלות אבל אינם רוצים בכך : (ד) ויעשהו עגל. הוא תבנית שור. באשר כי לפרנסה היו צריכים ובכח א' מארבע חיות שתחת הכסא הוא השור אשר רב תבואות בכחו ע"כ עשה כצורתו שיהא הוא האמצעי לצורך פרנסה : ויאמרו אלה אלהיך ישראל. הגיע לכמה אנשים לקלקול גדול שהאמינו שהקב"ה מסר בזה הצורה העליונה שהוא כח שור כל הכח שיהא הוא עושה בעצמו וזהו ע"ז ממש : אשר העלוך. במעלה עליונה זו שנהיה מושגחים ע"י אמצעי קרוב להקב"ה כזה הצורה שהוא א' מהחיות הנושאים את הכסא. ולא כמו במצרים : (ה) וירא אהרן. מה שנתקלקל הענין ונשתומם. והתחכם לקרוא בשם ה' עליו. וזהו ויקרא אהרן בקול גדול ובהכרזה במחנה שידעו אשר חג לה' מחר. לא כמו שסבורים שהקב"ה כבר מסר לזה הכח הנהגתו ושוב עזב ה' את השגחתו מהם. לא כן אלא מחר נקריב קרבנות לפני ה' שישפיע ע"י זה הכח פרנסה. וכבר ידענו דחג בא לצורך מלוי פרנסה כמש"כ בפ' משפטים בפ' דשלש רגלים והודיע שעדיין אנו צריכים להביא קרבנות לה' ולבקש ממנו ע"ז. ובזה שקרא אהרן ברבים נתבטלו

הרחב דבר

לקנות חפץ בשכר עמל ויגיעה ונקרא ג"כ מקח אבל רוב הקניות הוא בכסף. ואמר שהתורה בא במקח יכול בדרך רוב המקחים שהוא בכסף ת"ל מתנות שבא שלא במחיר אבל מכ"מ התורה בא במקח אלא שלא כרוב הקניות אלא בעמל ויגיעה. אבל למשה ניתנה מאותו יום במתנה :

ד ונסיב מידיהון וצר יתיה בזיפא ועבדיה עגל מתכא ואמרו אלין דחלתך ישראל דאסקוך מארעא דמצרים: ה וחזא אהרן ובנא מדבחא קדמוהי וקרא אהרן ואמר חגא קדם יי מחר: ו ואקדימו ביומא דבתרוהי ואסיקו עלון וקריבו נכסין ואסחר עמא למיכל ולמשתי וקמו לחיכא: ז ומליל יי עם משה איזל חות ארי חבילו עמך די אסיקתא מארעא דמצרים: ח סטו בפריע מן אורחא די פקידתינון עבדו להון עגל מתכא וסגידו ליה ודבחו ליה ואמרו אלין דחלתך ישראל די אסקוך מארעא דמצרים: ט ואמר יי למשה גלי קדמי ית

רש"י

עלה שור עלה שור להעלות ארונו של יוסף מתוך נילוס והשליכו לתוך הכור ויצא העגל (סנהדרין ק"ח): מסכה. לשון מתכת דבר אחר קכ"ה קנטרין זהב היו בו כגימטריא של מסכה: אלה אלהיך. ולא נאמר אלה אלהינו מכאן שערב רב שעלו ממצרים הם שנקהלו על אהרן והם שעשאוהו ואחר כך הטעו את ישראל אחריו: (ה) וירא אהרן. שהיה בו רוח חיים שנאמר (תהלים ק"ו כ') כתבנית שור אוכל עשב וראה שהצליח מעשה שטן ולא היה לו פה לדחותם לגמרי: ויבן מזבח. לדחותם: ויאמר חג לה' מחר. ולא היום שמא יבא משה קודם שיעבדוהו זהו פשוטו. ומדרשו בויקרא רבה דברים הרבה ראה אהרן ראה חור בן אחותו שהיה מוכיחם והרגוהו וזהו ויבן (לשון בינה) מזבח לפניו ויבן מזבוח לפניו ועוד ראה ואמר מוטב שיתלה בי הסרחון ולא בהם ועוד ראה ואמר אם הם בונים אותו המזבח זה מביא צרור וזה מביא אבן ונמצאת מלאכתן עשוי' בבת א' מתוך שאני בונה אותו ומתעצל במלאכתי בין כך ובין כך משה בא: חג לה'. בלבו היה לשמים בטוח היה שיבא משה ויעבדו את המקום: (ו) וישכימו. השטן זרזם כדי שיחטאו: לצחק. יש במשמע הזה גלוי עריות כמו שנאמר (בראשית ל"ט י"ז) לצחק בי ושפיכות דמים כמו שנאמר (ש"ב ב' י"ד) יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו אף כאן נהרג חור: (ז) וידבר. לשון קושי הוא כמו (בראשית מ"ב ז') וידבר אתם קשות: לך רד. (ברכות ל"ב) רד מגדולתך לא נתתי לך גדולה אלא בשבילם באותה שעה נתנדה משה מפי ב"ד של מעלה: שחת עמך. שחת העם לא נאמר אלא עמך ערב

העמק דבר

דברי אותם המעטים באותה שעה. והאמת היה לאהרן ברצותו שבא מזו התורה למחשבות ודעות זרות לימול את העגל ולבטלו ולשברו אפילו אם בדעתו לא היה בזה איסור לפי כונתו אך הלא כמה גרועים בעם דבהפקירא ניחא להו לפרוק עו"ז של השגחת ה' לגמרי. אבל ירא מכל העם שכונתם לשמים וגם ההכרח לפי דעתם לעשות כן. דאל"כ הרי הם מסוכנים וירא להלך נגד דעתם שמא יהרגוהו ויהיו נשחתים כולם בע"ז שעבירה גוררת עבירה ע"כ תפס הרע במיעוטו לקיים את העגל. ואע"ג שידע שגם הוא לא ינקה שגרם לכמה אנשים לבא לעון ע"ז מכ"מ מסר אותו לדיק נפשו ונשמתו בשביל אהבת ישראל. ונמצא שהיה אהרן במעשה העגל מחטיא את קלי הדעת וע"ז נענש במיתת בו"א כמו שיבואר בפ' שמיני. ואע"ג שכוון אהרן לש"ש מכ"מ נענש וכמו בזכות הרבים יש שכר ע"ז אפילו באופן שאין הוא עושה כלל אלא שמתגלגל ע"י זכות הרבים כמש"כ בס' דברים ל"ד ו' מסוגיא בסנהדרין דמ"ז כך להיפך מי שמתגלגל חטא הרבים ע"י אפילו הוא אינו עושה כלל מכ"מ נענש ע"ז. וכמש"כ בסמוך מקרא ז' במשה רבינו. ולהיפך היה אהרן במעשה העגל מזכה רבים במה שנשמרו רוב ישראל מע"ז ובזה קיבל שכר הרבה. וכמש"כ לעיל כ"ט ב' בשם מ"ר: (ו) וישב העם. לא כל העם אלא איזה חבורה: ויקומו לצחק. בשמחה רבה שנפטרו מהשגחת הקב"ה שהוא מגיע ע"י תורה ועבודה דוקא ודבר זה היה קשה לקבל מתחלה כמו שביארנו לעיל י"ג ט' ע"ש. ועוד במעשה מרגלים היה כת כזה כמבואר בפ' שלח: (ז) לך רד. רדה מן ההר מיבעי כמו דכתיב וירד משה מן ההר. מזה הגיע דרשת חז"ל בברכות לך רד מגדולתך. ופי' ירידה זו הוא. שלא יתנהג עוד ע"י דרך נסי תמיד כמו שהיה משה זרוע תפארתו ית' אלא יהיו הליכותיך בהנהגה טבעית ונתן ה' טעם ע"ז. כי שחת עמך אשר העלית. בזה שהעלית אותם להתנהג בדרך נס בזה גרם להם שיחטאו. מש"ה ראוי שירד ממדרגתו כדרך שאמרו חז"ל בב"ר פנ"ו שפורעין מן הנעבד אע"ג שאינו חייב כלל. מכ"מ הרי נכשלו ע"י. כך ע"י הנהגתו במעלה עליונה זו נכשלו ישראל. ע"כ ראוי ליענש ולירד. וכמש"כ לעיל: (ח) וישתחוו לו ויזבחו. דרך הספור להוסיף ולהגדיל האשמה זה אחר זה. מש"ה הקל ה' וישתחוו לו. ולא עוד גם ויזבחו לו. שהוא חמור מהשתחואה שישנו גם בהיתר למלכים ושרים משא"כ זביחה שאינו אלא עבודת אלוה. כן בפנים כן בחוץ: ויאמרו אלה וגו'. והוא לכאורה קל מזביחה שהוא במעשה. משא"כ דבור בעלמא

מכאן

את־העם הזה והנה עם־קשה־ערף הוא: י ועתה הניחה לי ויחר־אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול: יא ויחל משה את־פני יהוה אלהיו ויאמר למה יהוה יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה: יב למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרג אתם בהרים ולכלתם מעל פני האדמה שוב מחרון אפך והנחם על־הרעה לעמך: יג זכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך ותדבר אלהם ארבה את־זרעכם ככוכבי השמים וכל־הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעלם: יד וינחם יהוה על־הרעה

ת"א ועתה הניחה. ברכות לב: ויחל משה. שם ל לב: זכור לאברהם. שם י לב שבת ל ס' הזוהר פ' ויקרא: וינחם ה' על. סנהדרין קח:

רש"י

רב שקבלת מעצמך וגיירתם ולא נמלכת בי ואמרת טוב שידבקו גרים בשכינה הם שחתו והשחיתו: (ט) קשה ערף. מחזירין קשי ערפם לנגד מוכיחיהם וממאנים לשמוע: (י) הניחה לי. עדיין לא שמענו שהתפלל משה עליהם והוא אומר הניחה לי אלא כאן פתח לו פתח והודיעו שהדבר תלוי בו שאם יתפלל עליהם לא יכלם (שמ"ר): (יא) למה ה' יחרה אפך. כלום מתקנא אלא חכם בחכם גבור בגבור: (יב) והנחם. התעשת מחשבה אחרת להיטיב להם: על הרעה. אשר חשבת להם: (יג) זכר לאברהם. (ש"ר) אם עברו על עשרת הדברות אביהם אברהם נתנסה בעשר נסיונות ועדיין לא קבל שכרו תנהו לו ויצאו עשר בעשר: לאברהם ליצחק ולישראל. (ש"ר) אם לשרפה הם זכור לאברהם שמסר עצמו להשרף עליך באור כשדים אם להריגה זכור ליצחק שפשט צוארו לעקידה אם לגלות זכור ליעקב שגלה לחרן ואם אינן נצולין בזכותן מה אתה אומר לי ואעשה אותך לגוי גדול ואם כסא של ג' רגלים אינו עומד לפניך בשעת כעסך ק"ו לכסא של רגל אחת (ברכות ל"ב): אשר נשבעת להם בך. לא נשבעת להם בדבר שהוא כלה לא בשמים ולא בארץ לא בהרים ולא בגבעות אלא בך שאתה קיים ושבועתך קיימת לעולם שנאמר (בראשית כ"ב ט"ז) בי נשבעתי נאם ה' וליצחק נאמר (שם כ"ו ג') והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם

העמק דבר

מכאן למדו חז"ל דהאומר אלי אתה חייב מיתה וכרת משום דאתקושי איתקיש לזביחה כדאיתא בסנהדרין דס"ג א' ובפרש"י במשנה דס"א ד"ה והמקבלו. אבל השתחואה לא איתקש כלל. ומש"ה בעינן קראי להשתחואה למיתה ואזהרה. ובזה מיושב כמה קושיות תוס' בסוגיא: (ט) והנה עם קשה עורף הוא. דעת האלפי של האדם הוא בכח המוח של העורף כמש"כ הרמב"ע בהקדמה לעשרת הדברות אשר באחרית מוח הראש הוא הזכירה מש"ה מי שאינו נוח לשכור טבעו מיקרי קשה עורף. וישראל עזים הן כדאי' ביצה דכ"ה. ואמר ה' אחר שהם עם קשה עורף לא יכנסו לעול תורה ומצות הנדרש להשגחתו ית' אלא מבקשים לאמצעי שלא יהיו צריכים עוד לעול תו"מ: (י) ועתה הניחה לי. ת"א אנח בעותך מן קדמי. ולזה כוון בפרש"י בשם המדרש וע' בסמוך: ואכלם. זה הלשון משמע כליה לגמרי ולא כלשון

השחתה

עמא הדין והא עמא קשי קדל הוא: י וכען אנח בעותך מן קדמי ויתקיף רוגזי בהון ואישיצינון ואעביד יתך לעם סגי: יא וצלי משה קדם יי אלהיה ואמר למא יי יתקיף רוגזך בעמך די אפקתא מארעא דמצרים בחיל רב ובידא תקיפא: יב למא יימרון מצראי למימר בבישא אפיקינון לקטלא יתהון ביני טוריא ולשיציותהון מעל אפי ארעא תוב מתקוף רוגזך ואתיב מן בישתא דחשיבתא למעבד לעמך: יג אדכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך די קימתא להון במימרך ומלילתא עמהון אסגי ית בניכון ככוכבי שמיא וכל ארעא הדא די אמרית אתן לבניכון ויחסנון לעלם: יד ותב יי מן בישתא די

העמק דבר

השתחה שיש לו כמה אופנים ועוד יבואר: (יא) ויחל משה. אינו מובן לפי הנראה אחר שהקב"ה גזר ואמר הניחה לי היינו שלא תתפלל היאך מלא משה ליבו להתפלל. אבל יש להתבונן בת"א וצלי משה. ולא תרגם ובעי משה כמו שכתב במקרא הקודש אנא בעותך. או היה לו לתרגם לעיל אנא צלותך. אלא הענין דכבר נתבאר בס' בראשית מ' כ"ב בפ' בחרבי ובקשתי. דתפלה הקבועה בכל יום מיקרי צלותא ותפלה המיוחדת לצורך השעה מיקרי בעותא. וגם נתבאר שם י"ח כ"ב דמעיקר הדין מי שיש לו צורך שעה יתפלל שמ"ע בזמנה וגו יכלול חידוש תפלה לצורך השעה. ובזה לא יהא נצרך עוד להקדים שבח לתפלה כמו שאמרו בע"ז ד"ח ולמדו ממשה רבינו בפ' ואתחנן שהקדים אתה החלות וגו' משום דבתפלה קבועה כבר יש שלש ראשונות שהן שבח. אבל כ"ז הוא בכל אדם שתפלתו נדרש לעת רצון והיא בעת תפלה קבועה משא"כ משה רבינו דרב גוברי' תפלתו לעולם עשתה פרי וגם לא היה לו רגילות לתפלה קבועה שנתייסד הליכות עולם הטבע בפרנסה ע"ז. ומשה לא נצרך לכך וכמש"כ בפ' מי מריבה. והוא מחמת שהנהגתו היתה נסיי מש"ה כשהתפלל על עצמו הקדים שבח כדין. וכאן בשאמר לו ה' לך רד מגדולתך שהזהירו הקדוש ב"ה אנא בעותך היינו תפלה לצורך השעה בפ"ע כדרכו. מה עשה משה ויחל משה. היינו וצלי משה זה תפלה קבועה כדרך ירידה בדרך הטבע ובתוך תפלה קבועה התפלל עוד למה ה' וגו'. ומש"ה לא אמר כאן שבח שהרי הקדים שבח בתפלה קבועה: למה ה' וגו'. אינו נוסח התפלה דכתיב בפ' ואתחנן שהתפלל בארבעים יום. והשנוי בנוסח התפלה הוא ע"י הפרש הגזירות שהיה על הכל קודם שניחם ה' על גזירת כליון ר"ל ולא כן בארבעים יום שאח"כ כאשר כבר ניחם ה' מכליון חרון בפעם אחת. ולפי ענין הגזירות היתה התפלה ויבואר בס' דברים דיוק השנוי אשר הוצאת וגו' ולא אמר העלית. דזה דברו לפני ה' שלא רק משום שהוא מתנהג בדרך נס הגיעו לכך אפי' היציאה לבד שהיה ההכרח לכך גם כן גורם לבא לע"ז אפילו היו מתנהגים בדרך הטבע שהרי הוצאת אותם ביד חזקה הוא הדבר שהיה על ישראל במצרים משום שלא רצו לצאת. כמו שביארנו לעיל י"ג ז' שלא רצו לצאת ולצאת השגחת ה' שבא ע"י עול תורה ומצות. ואע"ג שלא ידעו שיהיו במדבר בדרך נס ורק טענת אשר העלנו מא"מ היא עולה לצעקתם. ואמר בכח גדול. היינו שידוד הטבע כ"פ והוא טעם שלא יצא לריק פעולתו המיוחדת בשביל כלל ישראל. דאם עלה עה"ד דמשה וזרעו לבד די שיהיו לגוי גדול לא היה צריך לכ"כ פעולות: וביד חזקה. כמש"כ בע"כ הוצאת אותם א"כ הרי ידעת שצלולים לסרב על עבודתך ולבקש את זרים: (יג) ככוכבי השמים. זהו השבועה שהיה בשעת עקידה ונתבאר שם שלא משום רבוי המשיל לכוכבים אלא שיהיו גדולי המעלה שיאירו ככוכבים וא"כ אע"ג שעדיין לא הגיעו לזה המעלה. סוף סוף יגיעו לזה כפי שבועתך. ואמר משה ולישראל עבדיך. אע"ג שלא נאמר לו ממש ברכה זו מ"מ אחר שאמר לו יצחק ואל שדי יברך אותך ויפרך וירבך וגו' ויתן לך את ברכת אברהם. והקב"ה א"ל בבואו מפדן ארם אני אל שדי פרה ורבה. הרי נתקיים נבואת יצחק וממילא הגיעה לו ברכת אברהם ג"כ: ונחלו לעולם. בתורת נחלה דמשמעו שאין לה הפסק. ואפילו בשעה שגולים ממנה הרי היא שלהם אלא שגולים ממנה ולעולם עין ישראל תלוי' לשוב בה. והקב"ה הבטיח ליעקב כל זה כמש"כ בס' בראשית כ"ח ט"ו. וא"כ יש בזה טענה לבטל גזרת כליון שלא תתבטל הנחלה שהיא בטבע הבריאה השייכה לי"ב שבטים. ומה מועיל מה שאני וזרעי לבד יורשים א"י. והרי אין זה נחלה שנבראה הארץ בשביל זה. נמצא בא משה בכח חמש טענות לבטל גזרת כליון. א' בכח גדול. ב' ביד חזקה. ג' למה יאמרו וגו'. ד' שהיה הבטחה להרבות זרעם ככוכבים וא"כ עוד יהיו ראוים לגדולות. ה' ונחלו לעולם: (יד) וינחם ה'. מלעשות כליון גמור אבל עדיין היתה הגזירה להשמיד אותו הדור והבנים יבואו לא"י כמו שהיתה גזרת מרגלים. וע"ז הנזכרת התפלל משה ארבעים יום עוד כאשר יבואר לפנינו בס"ד:

אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ׃ פ טו וַיִּפֶן וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן־הָהָר וּשְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת בְּיָדוֹ לֻחֹת כְּתֻבִים מִשְּׁנֵי עֶבְרֵיהֶם מִזֶּה וּמִזֶּה הֵם כְּתֻבִים׃ טז וְהַלֻּחֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה וְהַמִּכְתָּב מִכְתַּב אֱלֹהִים הוּא חָרוּת עַל־הַלֻּחֹת׃ יז וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ אֶת־קוֹל הָעָם בְּרֵעֹה ברעו ק׳ וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה קוֹל מִלְחָמָה בַּמַּחֲנֶה׃ יח וַיֹּאמֶר אֵין קוֹל עֲנוֹת גְּבוּרָה וְאֵין קוֹל עֲנוֹת חֲלוּשָׁה קוֹל עַנּוֹת אָנֹכִי שֹׁמֵעַ׃ יט וַיְהִי כַּאֲשֶׁר קָרַב אֶל־הַמַּחֲנֶה וַיַּרְא אֶת־הָעֵגֶל וּמְחֹלֹת וַיִּחַר־אַף מֹשֶׁה וַיַּשְׁלֵךְ מִיָּדָו מידיו ק׳ אֶת־הַלֻּחֹת וַיְשַׁבֵּר אֹתָם תַּחַת הָהָר׃ כ וַיִּקַּח אֶת־הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשׂוּ וַיִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ וַיִּטְחַן עַד אֲשֶׁר־דָּק וַיִּזֶר עַל־פְּנֵי הַמַּיִם וַיַּשְׁקְ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה

ת"א מזה ומזה הם. מגילה טו: והלחת. אבות טו ס' הזוהר פ' משפטים: חרות על. עירובין נד: וישמע יהושע. ס' הזוהר פרשה ויקהל: ויהי כאשר. תענית כח עקרים מ"ד פ' טו: ויזר על פני. האלילים מד ס' הזוהר פ' משפטים: ויאמר משה אל אהרן. מגילה כה:

רש"י

אביך וליעקב נאמר (שם ל"ה מ"א) אני אל שדי פרה ורבה נשבע לו באל שדי: (טו) משני עבריהם. היו האותיות נקראות ומעשה נסים היה (שבת ק"ד): (טז) מעשה אלהים המה. כמשמעו הוא בכבודו עשאן. ד"א כאדם האומר לחברו כל עסקיו של פלוני במלאכה פלונית כך כל שעשועיו של הקדוש ברוך הוא בתורה: חרות. לשון חרת וחרט אחד הוא שניהם לשון חיקוק אנטליי"ר בלע"ז (איינשניידען): (יז) ברעה. בהריעו שהיו מריעים ושמחים וצוחקים: (יח) אין קול ענות גבורה. אין קול הזה נראה קול עניית גבורים הצועקים נצחון ולא קול חלשים שצועקים ווי או ניסה: קול ענות. קול חרופין וגדופין המענין את נפש שומען כשנאמרין לו: (יט) וישלך מידיו וגו'. (שבת פ"ז) אמר מה פסח שהוא אחד מן המצות אמרה תורה כל בן נכר לא יאכל בו התורה כולה כאן וכל ישראל מומרים ואתננה להם: תחת ההר. לרגלי ההר: (כ) ויזר. לשון נפוץ וכן (איוב יח טו) יזורה על נוהו גפרית וכן (משלי א יז) כי חנם מזורה הרשת שזורין בה דגן וקטניות: וישק את בני ישראל. (יומא פו) נתכוין לבדקם כסוטות שלש מיתות נדונו שם אם יש עדים והתראה בסייף כמשפט אנשי עיר הנדחת שהן מרובין. עדים בלא התראה במגפה שנאמר ויגוף ה' את העם. לא עדים ולא התראה בהדרוקן שבדקום המים וצבו בטניהם:

העמק דבר

(טו) ויפן וירד. לעיל י"ט י"ד כתיב סתם וירד משה מן ההר. וכאן כתיב ויפן. והטעם לזה ברור שמשה חזר וירד אחורית ופניו כלפי שכינה כדין היוצא מן הקודש. ולא ירא שמא יכשל באבן וכמו שסופר בגמרא יומא דנ"ג על רבא כד הוי מיפטר מרבי' הוי אזיל לאחורי' עד דמנגפן כרעי' ומיתווסן אסקופתא דבי רב יוסף דמא. אבל כאן בתפשו את הלוחות בידו ירא שמא יכשל ויפול והלוחות יפלו מידיו ח"ו ע"כ הפנה עצמו ומצדד פניו והולך לאחוריו: לחות כתובים משני עבריהם. לא היה מצד הפנים

לבד

מַלֵּיל לְמֶעְבַּד לְעַמֵּיהּ: טו וְאִתְפְּנִי וּנְחַת משֶׁה מִן טוּרָא וּתְרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא בִּידֵיהּ לוּחֵי כְּתִיבִין מִתְּרֵין עִבְרֵיהוֹן מִכָּא וּמִכָּא אִנּוּן כְּתִיבִין: טז וְלוּחַיָּא עוֹבָדָא דַּיְיָ אִנּוּן וּכְתָבָא כְּתָבָא דַּיְיָ הוּא מְפָרַשׁ עַל לוּחַיָּא: יז וּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ יָת קָל עַמָּא כַּד מְיַבְּבִין וַאֲמַר לְמשֶׁה קָל קְרָבָא בְּמַשְׁרִיתָא: יח וַאֲמַר לָא קָל גִּבָּרִין דְּנַצְחִין בִּקְרָבָא וְאַף לָא קָל חַלָּשִׁין דְּמִתַּבְרִין קָל דִּמְחַיְכִין אֲנָא שְׁמַע: יט וַהֲוָה כַּד קְרֵיב לְמַשְׁרִיתָא וַחֲזָא יָת עֶגְלָא וְחִנְגִּין וּתְקֵיף רוּגְזָא דְמשֶׁה וּרְמָא מִידוֹהִי יָת לוּחַיָּא וְתַבַּר יָתְהוֹן בְּשִׁפּוֹלֵי טוּרָא: כ וּנְסֵיב יָת עֶגְלָא דִּי עֲבָדוּ וְאוֹקִיד בְּנוּרָא וְשָׁף עַד דַּהֲוָה דְּקִיק וּזְרָא עַל אַפֵּי מַיָּא וְאַשְׁקִי יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כא וַאֲמַר

העמק דבר

לבד אלא גם מפנים גם מאחור : מזה ומזה הם כתובים · נקראים מימין לשמאל ומשמאל לימין ואין זה אלא מעשה נסים· (עי' ירוש' שקלים פ"ו באורך). והנה כל השבח הכתוב על הלוחות · מקומם יותר לעיל בפסוק ויתן אל משה וגו' ולא במקום שבירתן · אלא בא הכתוב לבאר איך עשה משה כל הגדולות ליקח את העגל ולשרפו באש ולא עמד איש נגדו והרי את אהרן הכריחו עוד לעשות אלא משום שמשה התחכם ולא שבר את הלוחות בהיותו בהר כשאמר לו ה' ממעש' העגל והוציא אלו לשברם וגם הבין כי כך רצונו ית' כמש"כ בס' דברים ט' י"ב והלאה · אלא משום שרצה משה לשבר את לבב העם ולהסעיר דעתם בראותם אשר משה משבר לעיניהם סגולה נפלאה כזו ויהיו נעצבים עד שלא ימלאו ידיהם למחות ביד משה על כל מה שעשה וכמו שמצינו בברכות רפ"ה דכי חזו רבנן דאייתא כסא דמוקרא בת ד' מאה זוזי וקתבר אעציבו · מכ"ש שנשבר לעיניהם סגולה שאין כמוה בעולם מש"ה סיפר הכתוב מה שהיה כדאי להסעיר לב העם ע"ז שהרי הלוחות היה כתובים משני עבריהם מזה ומזה והיו כל ישראל החונים מכל צד סביב ההר יכולין לקרותו : (טז) והלוחות מעשה אלהים המה · גם עצם האבנים והיתוכן נראה לכל עין כי אין ביד משה לעשות כאלה · ולא היה בידו אבנים נפלאים כאלו ולא חיתוך נפלא כזה ואין זה כ"א מעשה אלהים בריאה מיוחדת מששת ימי בראשית שנבראת בשם אלהים וכדאיתא בפ' מקום שנהגו : וגם המכתב מכתב אלהים הוא · גם זה הכירו כי הכתב אינו מעשה ידי אנוש כ"א מכתב אלהים : וגם חרות על הלוחות · חקוקים ולא כתובים בדיו או בצבע וכ"ז מן הנמנע לבשר ודם לחרות על אבנים כאלה · ואין זה כ"א ענין נפלא מיוצר בראשית ב"ה ע"כ היה בזה למדי להסעיר לב העם ולהעציבם ולבטל כל המחולות והתקוממות : (יז) וישמע יהושע וגו' · זה הספור אין בו דבר לענין העגל לפי ראות · ורק הוא בא בזה להעיר במקומו על ענין שנמצא במדרש קהלת פ' עה"פ שבחתי וראה וגו' · שני דברים אמר יהושע לפני משה ולא מצא חן · היינו כאן ובעת שאמר אדני משה כלאם · גער בו משה ומה זה העירו רבותינו ז"ל בחקירה זו אלא בא ללמד על מאמרם הנפלא במס' ב"ב פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה · ובאו בזה המשל לבאר כי כמו שאין בלבנה שום אור בעת שהחמה מזרחת · ואע"ג שידענו שגם הלבנה נבראה להאיר מ"מ בעת שהחמה זורחת אינה משמשת כלום באור · כך בעת שהיה משה באורו לא היה ליהושע שום הארה מן השמים אע"ג שנודע היה שיהיה אור המאיר לישראל והרי ע"כ עלה עם משה להר מ"מ בעת שזרח משה לא היה אור ליהושע כלל · עד שהיה משה קרוב למות כמש"כ בס' דברים ל"א י"ד והלאה · ובא הכתוב כאן להראות אותנו אשר לא נלחה ליהושע לדבר לפני משה דבר שיהא נושא חן אע"ג שהיה משה מבין בו כי הוא משכיל על דבר לאשורו : (יט) וישלך מידיו את הלחות · כבר נתבאר בס' דברים ט' י"ז שלא היה השלכה כמטה את ידיו ונופל מה שבהם אלא שלקחם בידיו והשליך בכח · וגם היה באופן שהבינו הכל שלא בדרך הטבע נעשה כך כמבואר שם : וישבר אותם תחת ההר · לא השליכם מידיו בהיותו במחנה אלא בחרי אף רץ בחזרה אל ההר ושם השליכם ושברם ולא היה בידם של ישראל למחות בו שהרי עוד לא מלאו לבבם לעבור הגבול והרי עוד לא משך השופר קולו וכדכתיב בס' דברים שם והההר בוער באש עד לב השמים וע"ש : (כ) ויקח את העגל · כבר נתבאר כי בזה ששבר את הלוחות לעיני כל ישראל היה מקום למשה לעשות כל מה שלבו חפץ עם העגל : וישק את בני ישראל · לא שהשקה כמשמעו את כל ישראל אלא במה שפזרם על פני הנחל היורד מן ההר ומשם היו שותים כל ישראל שאע"ג שהיה הבאר אצלם כבר נתבאר בפ' חקת כ"א י"ט שהבאר עצמו ירד לנחליאל כדרך המים להיות נמשך למים אחרים וממילא השקה את ב"י · ולפי דעת חז"ל נבדקו בזה מי שהיה ראוי לזה העונש :

אֶל־אַהֲרֹן מֶה־עָשָׂה לְךָ הָעָם הַזֶּה כִּי־הֵבֵאתָ עָלָיו חֲטָאָה גְדֹלָה׃ כב וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן אַל־יִחַר אַף אֲדֹנִי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־הָעָם כִּי בְרָע הוּא׃ כג וַיֹּאמְרוּ לִי עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ כִּי־זֶה ׀ מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יָדַעְנוּ מֶה־הָיָה לוֹ׃ כד וָאֹמַר לָהֶם לְמִי זָהָב הִתְפָּרָקוּ וַיִּתְּנוּ־לִי וָאַשְׁלִכֵהוּ בָאֵשׁ וַיֵּצֵא הָעֵגֶל הַזֶּה׃ כה וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת־הָעָם כִּי פָרֻעַ הוּא כִּי־פְרָעֹה אַהֲרֹן לְשִׁמְצָה בְּקָמֵיהֶם׃ כו וַיַּעֲמֹד מֹשֶׁה בְּשַׁעַר הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמֶר מִי לַיהוָה אֵלָי וַיֵּאָסְפוּ אֵלָיו כָּל־בְּנֵי לֵוִי׃ כז וַיֹּאמֶר לָהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שִׂימוּ

ת"א ואשלכהו . מגילה כה : וירא משה . מגילה שם : כי פרע הוא . שבת קיט : ויעמד משה . יומא סו :

רש"י

(כא) מה עשה לך העם · כמה יסורים סבלת שיסרוך עד שלא הביא עליהם חטא זה : (כב) כי ברע הוא · בדרך רע הם הולכין תמיד ובנסיונות לפני המקום : (כד) ואמר להם · דבר אחד למי זהב לבד והם מהרו והתפרקו ויתנו לי : ואשלכהו באש · ולא ידעתי שיצא העגל הזה ויצא : (כה) פרע · מגולה נתגלה שמצו וקלונו כמו (במדבר ה' י"ח) ופרע את ראש האשה : לשמצה בקמיהם · להיות להם הדבר הזה לגנות בפי כל הקמים עליהם : (כו) מי לה' אלי · יבא אלי : כל בני לוי · (יומא סו) מכאן שכל השבט כשר : (כז) כה אמר וגו' · והיכן אמר (שמות כב יט) זובח לאלהים יחרם כך שנויה במכילתא :

העמק דבר

(כא) הבאת עליו חטאה גדולה · אע"ג שידע היטב שאהרן לא כוון לע"ז ח"ו כ"א לעשות אלהי זהב באופן שלא נודע להם עדיין האיסור בזה · אבל סוף סוף נתחלל בזה ש"ש ואחד שוגג ואחד מזיד בחה"ש · והיינו חטאה גדולה שוגג שהוא גדול העונש · ושאל את אהרן מה הכריחו לכך לעשות להם אלהי זהב אע"ג שהיה סבור שמותר : (כב) כי ברע הוא · לעולם אומרים כי רע להם מעמדם במדבר ולשון זה כתיב לעיל ה' י"ט בכוונה זו יע"ש באשר אינם בטוחים בכחם שראוים להתנהג בנס · ובדרך הטבע קשה ג"כ להיות במדבר · וזהו תרעומתם במן ובבאר כמו שנתבאר : (כג) עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו · איזה כח שיוליכנו במדבר וכמו שנתבאר לעיל והרי ראו עצמם מסוכנים ומי יכול לעמוד לפני עם רב שחושבים עצמם למסוכנים ועומדים בענין רע ר"ל : (כד) ואמר להם למי זהב · לא יכולתי לעמוד נגדם ואך אמרתי דבר להשקיט רוחם ונעשה שוב במהירות נפלאה ויצא מה שיצא : (כה) כי פרוע הוא כי פרעה וגו' · ראה שתי ראיות · אחת כי פרוע הוא לעשות מה שלבו חפץ איש כל הישר בעיניו באין מפריע · עוד ראה כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם · קמיהם משמעו אנשים גדולי הדור שקמים נגד העם הפרוע למחות בידם · ודרך עם ה' להיות נכנע ונימת מפני גדוליהם · אבל בזה סרבו על דעת אהרן הצדיק עד שהוכרח הוא לעשות כרצונם אע"ג שגם הוא ידע שאינו נכון וא"כ פרעה אהרן עוד בדבר זה לשמצה · פי' להתנהג שלא כד"א ובכשרון דעת : בקמיהם · עם גדוליהם הרוצים למחות בידם · והקדים זה הכתוב למעשה משה דבר נפלא מאד ומסוכן · ולא היה ראוי לעשות כן אם לא שראה משה צורך השעה והכרחי לעשות כן · והפלא הוא בשני דברים · א' מה שצוה את הלוים שהם בעצמם יהרגו ע"פ דעתם שאותו האיש עבד ע"ז · והרי אפי' מלך

מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן מָה עֲבַד לָךְ עַמָּא הָדֵין אֲרֵי אַיְתֵיתָא עֲלוֹהִי חוֹבָא רַבָּא: כב וַאֲמַר אַהֲרֹן לָא יִתְקֵיף רוּגְזָא דְרִבּוֹנִי אַתְּ יְדַעַתְּ יָת עַמָּא אֲרֵי בְּבִישׁ הוּא: כג וַאֲמָרוּ לִי עֲבֵיד לָנָא דַחֲלָן דִּי יְהָכוּן קֳדָמָנָא אֲרֵי דֵין מֹשֶׁה גַּבְרָא דִּי אַסְקָנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לָא יְדַעְנָא מָה הֲוָה לֵיהּ: כד וַאֲמָרִית לְהוֹן לְמָאן דַּהֲבָא אִתְפָּרָקוּ וִיהָבוּ לִי וּרְמֵיתֵיהּ בְּנוּרָא וּנְפַק עֶגְלָא הָדֵין: כה וַחֲזָא מֹשֶׁה יָת עַמָּא אֲרֵי בְּטִיל הוּא אֲרֵי בַטֵּילִנּוּן אַהֲרֹן לַאֲסָבוּתְהוֹן שׁוּם בִּישׁ בְּדָרֵיהוֹן: כו וְקָם מֹשֶׁה בִּתְרַע מַשְׁרִיתָא וַאֲמַר מָאן דַּחֲלַיָּא דַיְיָ יֵיתוּן לְוָתִי וְאִתְכְּנָשׁוּ לְוָתֵיהּ כָּל בְּנֵי לֵוִי: כז וַאֲמַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל שַׁווּ גְּבַר חַרְבֵּיהּ עַל יַרְכֵּיהּ עִבַרוּ

העמק דבר

מלך שמרדה עליו מדינה ושולח חיילותיו להקיף את המדינה ולהענישם · אינו מרשה את בני החיל שהם יהרגו ע"פ דעתם אלא שולח עוד אנשי משפט לחקור חובת כל איש והחיל אינם באים אלא לשמור את בני המדינה שלא יפרצו בשופטיהם · וכך היה ראוי למשה לעשות להושיב ב"ד ולדון כל א' · וכאן הרשה את הלוים שהם ילכו משער לשער להרוג בחרב שלופה לכל מי שידעו שעבד ע"ז · ואפילו לדעת חז"ל שדנם בסנהדרין ע"פ עדים מ"מ לא היה ע"פ ד"ת להרוג שלשת אלפי איש ביום א'. שנית דאפילו אם יצא גזרת המלך להרוג כל הבא ביד אנשי חילו לא ישלח במדינה רבת אנשים · מעט חיל וחרב בידם · שהרי ירבו עליהם אנשי המדינה ויהרגו את החיל· אלא שולח הרבה גדודים וכל כלי זין בידם באופן שיהיו בטוחים מן הסכנה · ומשה שלח את הלוים אנשים מועטים בחרבות למחנה של ששים רבוא ולא ירא מסכנת הלוים · מש"ה הקדים הכתוב כי צורך היה לעשות כן: כי ראה את העם כי פרוע הוא · אפילו מי שלא עבד עבודת כוכבים עדיין ה"ה פרוע בלי שום מורא שמים ומורא ב"ד · וקרוב להגיע לע"ז ולכל דבר תועבה כשיעלה על רצונו . ואם כן ראוי לעשות דבר נפלא להרוג ביום א' הרבה אנשים ויפול בזה פחד ב"ד עליהם וכמו שמצינו בשמעון ב"ש שהרג שמונים נשים מכשפות ביום א' ובלי חקירה רבה כראוי ע"פ ד"ת · אלא לצורך השעה · שנית ראה כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם · שמטילים מורא על גדוליהם שיהרגוהו אם לא ישמע להם · והרי הם רבים והוא יחיד · ע"כ רצה משה להראות בזה המעשה שאין מורא לעובדי ה' מהמון רבה כמו שלא נגע אדם רע בלוים שהלכו במס"נ כאשר יבואר · וידעו מכאן ולהבא לנהוג מורא מגדוליהם ולא יפחידו אותם בהמונם הרב · וידעו אשר מגדול עוז שם ה' · בו ירוץ צדיק ונשגב · [וראיתי מגיהים בת"א לדריכן· שאין זה שום משמעות לבקמיהם · וצ"ל לרדיכן · היינו הרודים בעם · הן גדולים וכמש"כ]: (כו) מי לה' אלי · אין הכוונה מי הוא שלא עבד עבודת כוכבים · שהרי רוב ישראל לא עבדו עבודת כוכבים · אלא מי יודע בעצמו שהוא אך לה' למסור נפשו וכל אשר לו לאהבת ה' וכבודו · כעין שאמרו ברבה ר"פ מטות על הא דכתיב ואותו תעבוד שאתה מפנה עצמך לתורה ולעסוק במצות ואין לך עבודה אחרת · פי' שאינו שעבד את עצמו כלל · רק הוא מופרש לה' · ונדרש משה לשאלה זו משום דאע"ג דשלוחי מצוה אינם ניזוקין · אינו אלא במקום שלא שכיחא הזיקא כידוע · וא"כ לא היה משה יכול להכניס את ההורגים בסכנה עצומה כזה · מש"ה חקר מי לה' אלי דזה הכלל דשכיחא הזיקא שאני אינו אלא מי שעושה מצוה כטבע האדם לקוות שכר וגמול אם בעוה"ז אם בעוה"ב אבל מי שהוא מופרש לה' בלי שום רצון עצמו כלל · אינו ראוי לפחד משום דבר אפילו מהזיקא דשכיחא (א) · וכן כאן כשרצה משה לעשות זה האופן לצורך השעה חקר מי הוא שיודע בעצמו שהוא אך לה' אז יכול לבטוח בו שלא יצא מכשול מדבר המסוכן הלז: (כז) כה אמר ה' וגו' · בודאי צוה הקב"ה לעשות כן ומ"מ לא כתיב הדבור מפורש משום שלא בא הדבור בדרך גזרה ואזהרה מפורשת שא"א לגזור על האדם להיות באהבת ה' למעלה מטבע אנושי ולהגיע למצוה זו · ומשו"ה לא מצינו בתורה אזהרה בזה האופן · ועי' מש"כ בס' ויקרא כ"ה י"ט · ולא דמי למצות קדוש השם דהתם כך המצוה למסור עצמו למיתה בפועל · והיא אפשר להעשות לשם גמול עוה"ב אפילו לא הגיע לאהבת ה' · אבל במצוה שבאמת אין הכונה למות ח"ו אלא אם יעשה באהבת ה' באמת אז הזכות תעמוד לו שלא יסתכן · זה א"א להזהיר כלל מש"ה לא אמר ה' בפי' למשה דבר אל הלוים לעשות כן · אלא אמר לו אם היה נמצא מי שהוא לה' ולא יעשה מצוה זו אלא מחמת אהבת ה' אזי יעשה כן · ואחר שקרא משה במחנה והודיעו בני לוי אשר הנם מוכנים לכך· אמר להם כה אמר ה' אלהי ישראל · שזה הוא הנהגה עליונה למעלה מן הטבע ומש"ה

הרחב דבר

(א) כמו שמוכח מסוגיא דפסחים ד"ח דתניא חור שבין יהודי לארמאה בודק עד מקום שידו מגעת עלימו א' א"צ ומפרש בגמ'

איש־חרבו על־ירכו עברו ושובו משער לשער במחנה והרגו איש־את־אחיו ואיש את־רעהו ואיש את־קרבו: כח ויעשו בני־לוי כדבר משה ויפל מן־העם ביום ההוא כשלשת אלפי איש: כט ויאמר משה מלאו ידכם היום ליהוה כי איש בבנו ובאחיו ולתת עליכם היום ברכה: ל ויהי ממחרת ויאמר משה אל־העם אתם חטאתם חטאה גדלה ועתה אעלה אל־יהוה אולי אכפרה בעד חטאתכם: לא וישב משה אל־יהוה ויאמר אנא חטא העם הזה חטאה גדלה ויעשו להם אלהי זהב: לב ועתה אם־תשא

תרי טעמי

ת"א אנא חטא. יומא פו ערכין טו : ויעשו להם. יומא פו :

רש"י

אחיו. מאמו והוא ישראל :(כט) מלאו ידכם · אתם ההורגים אותם בדבר זה תתחנכו להיות כהנים למקום (זבחים קטו) : כי איש · מכם ימלא ידו בבנו ובאחיו : (ל) אכפרה בעד חטאתכם · אשים כופר וקנוה וסתימה לנגד חטאתכם להבדיל ביניכם ובין החטא : (לא) אלהי זהב · (ברכות לב יומא פו) אתה הוא שגרמת להם שהשפעת להם זהב וכל חפצם מה יעשו שלא יחטאו משל לשר שהיה מאכיל ומשקה את בנו ומקשטו ותולה לו כיס בצוארו ומעמידו בפתח בית זונות מה יעשה הבן שלא יחטא : (לב) ועתה אם תשא חטאתם · הרי טוב איני אומר לך מחני · ואם אין מחני וזה מקרא קצר וכן הרבה :

העמק דבר

אמר אלהי ישראל · והבטיחם אם אך כן הוא שהמה אך לה' אז יהיה אלהי ישראל עמם ויגאלו מן הסכנה : והרגו איש את אחיו וגו' · כל שאפשר למעט הסכנה עדיף · ובזה שהיו מדקדקים להרוג דוקא אים את אחיו שחייב מיתה יכירו כל ישראל שהם מופשטים מרצון עצמו בזה ולא ימלאו גם המה לב לעמוד נגדם באשר יכירו שהמה כמלאכי מרום (א) : (כט) מלאו ידכם · הרגילו עצמכם לעשות אך לה' כמש"כ לעיל כ"ע כ' במשמעות מלוי ידים : כי איש בבנו ובאחיו · דבמה שהרגו באותו יום בנו ואחיו שידעו שחטאו ופעולה זו שבאה לידם לעשות אך לה' פעלה בלבבם פעולה עזה ונמרצה לעשות כן מכאן ולהבא אך לה' · מה שלא בנקל היה להם עד כה · ולא היה במלוי ידים · אבל עתה בנקל להרגיל ידיכם לעשות אך לה' : ולתת עליכם היום ברכה · עוד תועלת נפלא הגיע לכם במעשה נפלא זה שתהיו ראוים לתת

הרחב דבר

הגמ' משום דשכיח הזיקא . וק' וכי לית לי' לת"ק הא דשכיחא הזיקא . ואם באמת פליגי אמאי נקבע הלכה כפלימו . וגם הרי פלימו מביא ראיה מהא דכתיב בשמואל שאמר איך אלך ושמע שאול והרגני והשיבו לו ה' עגלת בקר תקח בידיך . אלא ודאי ת"ק מודה במקום דיש סכנה ושכיחא הזיקא אבל אם יודע האדם בעצמו שמאבד את הרגשותיו במעשה המצות אין לו חשש מסכנה טבעית ומכ"מ יש לדעת כמה מצוה לבדוק ואמר עד מקום שידו מגעת. אבל ודאי לא כל אדם זוכה לכך . ומכש"כ אם בא א' לשאול הדין אסור להורות שיבדוק שהרי לא עמדנו על לבו . וזהו הוראת פלימו ואין בזה מחלוקת . והנה שמואל הנביא הגיע למדה גבוהה זו מש"ה לא אמר ה' תחלה שיקח עגלת בקר. אבל שמואל הרגיש בעצמו שהי' מתעצב באותו ענין על שאול כידוע ולא מצא בלבבו שמחה ש"מ שמגיע לאהבת ה' ודביקות . מש"ה שאל כדין והקב"ה השיבו כהלכה :

(א) ומזה יש ללמוד דהבא לרדוף את הרשע על דבר שחייב באמת מ"מ יש להזהר שלא ירדפנו מי שהוא שונאו ומבקש רעתו . דרדיפת אדם הוא סכנה ושכיחא הזיקא . ואם הרדיפה באה בהנאת עצמו ג"כ גם הוא לא ינקה . סוק

וְתוּבוּ מִתְּרַע לִתְרַע בְּמַשְׁרִיתָא וּקְטוּלוּ גְּבַר יָת אֲחוּהִי וּגְבַר יָת חַבְרֵיהּ וֶאֱנָשׁ יָת קְרִיבֵיהּ׃ כח וַעֲבַדוּ בְנֵי לֵוִי כְּפִתְגָּמָא דְמֹשֶׁה וּנְפַל מִן עַמָּא בְּיוֹמָא הַהוּא כִּתְלָתָא אַלְפִין גַּבְרָא׃ כט וַאֲמַר מֹשֶׁה קְרִיבוּ יֶדְכוֹן קֻרְבָּנָא יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ אֲרֵי גְבַר בִּבְרֵיהּ וּבְאָחוּהִי וּלְאַיְתָאָה עֲלֵיכוֹן יוֹמָא דֵין בִּרְכָן׃ ל וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא אַתּוּן חַבְתּוּן חוֹבָא רַבָּא וּכְעַן אֶסַּק קֳדָם יְיָ מָאִים אֲכַפַּר עַל חוֹבֵיכוֹן׃ לא וְתָב מֹשֶׁה לִקֳדָם יְיָ וַאֲמַר בְּבָעוּ חָב עַמָּא הָדֵין חוֹבָא רַבָּא וַעֲבָדוּ לְהוֹן דַּחֲלָן דִּדְהָב׃ לב וּכְעַן אִם שַׁבְקַת לְחוֹבֵיהוֹן וְאִם לָא מְחֵנִי כְעַן

העמק דבר

עליכם היום ברכה · דכמה שעשיתם דבר למעלה מטבע אנושי כך תהי' השגחה פרטית עליכם למעלה מה"ט והיינו שאמר משה בס' דברים י' ט' ה' הוא נחלתו כאשר דבר ה' אלהיך לו ונתבאר שם שבבואם בשנת הארבעים למוסרה · ושם קבלו עליהם עול פלפולה ש"ת ובזה השיגו מעלה זו להתברך בשפע כדאיתא ב"מ ע"ז די"ש כל העוסק בתורה נכסיו מצליחין דבר זה נאמרה בתורה כו' וכמש"כ לעיל ס"ו כ"ז ולהלן ר"פ פקודי ובס' דברים ומעשה זה שעשו עתה במס"כ גררה להם להשקיע כחם בעסק תורה שאינו מגיע ג"כ רק באופן כזה · כדאיתא בשבת פר"ע אין ד"ת מתקיימין אלא במי שממית עצמו עלי' שנאמר זאת התורה אדם כי ימות באהל · ועוד כמה מאמרים ומזה הגיע עליהם ברכה · עוד נכלל בזה המאמר שהלוים נתייחדו לברך את ה' בשירה יותר מישראל וכהנים והיינו דכתיב בית ישראל ברכו את ה' בית אהרן ברכו את ה' בית הלוי ברכו את ה' ותניא בתוספתא שלהי מס' הוריות על פסוקים הללו נמצא ישראל מברכין אחת בית אהרן שתים בית הלוי שלש · ויהיה הפי' ולתת עליכם היום מצוה ועסק ברכה · ומזה זכו להיות המה משוררים בבהמ"ק יותר מכהנים וזכו לזה באותו מעשה · משום דשני אופני חסידות המה היינו א' מעשה המצוה למעלה מטבע אנושי · ב' רוממות הנפש בברכה באהבה ודביקות כמש"כ לעיל בעשרת הדברות ובס' דברים ל"ג ח' באורך · ובשביל שהראו חסידות במעשה זכו לזו החסידות וזכו מן השמים ברוממות הנפש ג"כ׃ (ל) ויהי ממחרת · כל הימים הללו בכלל ארבעים יום האמצעים שהתנפל לפני ה' · ולא כפרש"י להלן ל"ג י"א ורמב"ן שם שארבעים יום האמצעים הי' בהר וע"כ נתקשו בענין אהל מועד של משה יע"ש וגם דחו סדר פרקי דר"א פ' מ"ו שהביא הרמב"ן שם · והרא"ש שלהי מס' ר"ה כ' שיש טה"ד בפרקי דר"א והוא פלא · [וכ"כ הגר"א בפירושו לסע"ר · דהעיקר כפרקי דר"א ואין חולק בזה · ולא כרמב"ן והרא"ש] · וכן המדרש שהביא רש"י שא"ל ה' שישיב אה"מ למחנה א"ל אני בכעס וכו' מבואר שהיה בתוך מ' יום הללו · אלא העיקר שכל מ' יום הללו עסק בתקנת ישראל במחנה אלא שנזהר להתפלל שחרית מנחה וערבית תפלה קבועה ובתוך התפלה התפלל תפלה קצרה בשביל ישראל והיא התפלה המבוארת בס' דברים ט' כ"ו ולא כהרמב"ן שם וע"ז נאמר ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום וארבעים לילה. וכמש"כ שם פי' כראשונה היינו כמו שעשיתי בהר שהתפללתי תפלה קבועה ובה אמרתי למה ה' יחרה אפך בעמך · ומש"ה לא הקדים שבת וכמש"כ לעיל י"א · כך היה בכל משך מ' יום האמצעים בכל עת תפלה התפללתי תפלה קבועה וסדורה שהיה אז מימות אברהם יו"י ובה הי' התפלה אנא חטא העם הזה וגו' ואחר כך היה רגיל בנוסח התפלה שמבוארת בס' דברים · אמנם אחר התפלה נתעסק במחנה כדאיתא בפרקי דר"א · ובזה מבואר כל הפרשיות אל נכון · ולא תדחה ממש"כ בדברים י' י' ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים ארבעים יום וארבעים לילה · דאלו הימים לכ"ע מיירי במ' יום האחרונים כמבואר בפרש"י להלן ל"ג י"א וכ"כ התוס' ב"ק דפ"א ועי' מש"כ שם בעזרו ית' (א)׃ אתם חטאתם חטאה גדולה. לא הוכיחן עוד על עבודת כוכבים שהוא פשע ומרידה · שהרי כבר נהרגו שלשת אלפי איש והרבה נבדקו במים · ואם כי עוד נשארו הרבה עובדי העגל שמתו אח"כ במגפה מ"מ לא היה יכול משה להוכיח את העם ע"ז · אבל הוכיחן על השגגה שיצא מהם וגרם חה"ש ואין כ"מ בין שוגג למזיד בחה"ש כמש"כ לעיל כ"א׃ ועתה אעלה אל ה' · כאשר היה עוד ההר בוער באש מזה הבין משה שעוד השכינה שם · ושם הוא מקום מוכשר לתפלה · ועוד לא הכין אהל מועד שלו ע"כ אמר לעלות לשעה למורד ההר ולהתפלל שם ואח"כ ירד · או אפשר שהיה האהל מ"מ בעת התפלה עלה בהר · וכן הוא דעת הגר"א בפי' לסע"ר ע"ש׃ (לא) חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב · בתורת שליח

הרחב דבר

חזי מש"כ בס' בראשית כ"ז ט' על הא דאיתא ברבה שנענש יעקב על צעקת עשו . ולא נענש על חרדת יצחק היינו משום שעל חרדת יצחק ודאי הצטער יעקב הרבה אלא שמוכרת הי' לכך . משא"כ בצעקת עשו נהנה יעקב . מש"ה נענש ע"ז אע"ג שגוף הענין מה שרמה לעשו הי' כשר ומוכרח . והיינו דאיתא במדרש קהלת עה"פ והאלהים יבקש את נרדף אפי' צדיק רודף רשע . פי' ומה שרודפו יש בו הנאה עצמית שוב נענש ע"ז׃

(א) והא דאיתא בברכות דל"ד א' כלום מאריך יותר ממשה רבינו דכתיב בי' את ארבעים יום וגו'. אין הכונה שעמד

חַטָּאתָם וְאִם־אַיִן מְחֵנִי נָא מִסִּפְרְךָ אֲשֶׁר כָּתָבְתָּ׃
לג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מִי אֲשֶׁר חָטָא־לִי אֶמְחֶנּוּ
מִסִּפְרִי׃ לד וְעַתָּה לֵךְ נְחֵה אֶת־הָעָם אֶל אֲשֶׁר־
דִּבַּרְתִּי לָךְ הִנֵּה מַלְאָכִי יֵלֵךְ לְפָנֶיךָ וּבְיוֹם פָּקְדִי
וּפָקַדְתִּי עֲלֵיהֶם חַטָּאתָם׃ לה וַיִּגֹּף יְהוָה אֶת־הָעָם
עַל אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשָׂה אַהֲרֹן׃ ס
לג א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵךְ עֲלֵה מִזֶּה אַתָּה
וְהָעָם אֲשֶׁר הֶעֱלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר
לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה׃ ב וְשָׁלַחְתִּי לְפָנֶיךָ מַלְאָךְ וְגֵרַשְׁתִּי
אֶת־הַכְּנַעֲנִי הָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃
ג אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ כִּי לֹא אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ
כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף אַתָּה פֶּן־אֲכֶלְךָ בַּדָּרֶךְ׃

ת״א ואם אין מחני. ברכות לב ראש השנה טז סוטה יד: וביום פקדי. סנהדרין קב:

רש״י

מספרך. (ברכות לב) מכל התורה כולה שלא יאמרו עלי שלא הייתי כדאי לבקש עליהם רחמים: (לד) אל אשר דברתי לך. יש כאן לך אצל דבור במקום אליך וכן (מלכים א ב׳ יט) לדבר לו על אדניהו: הנה מלאכי. ולא אני: וביום פקדי וגו׳. עתה שמעתי אליך מלכלותם יחד ותמיד תמיד כשאפקוד עליהם עונותיהם ופקדתי עליהם מעט מן העון הזה עם שאר העונות ואין פורענות באה על ישראל שאין בה קצת מפרעון עון העגל: (לה) ויגף ה׳ את העם. מיתה בידי שמים לעדים בלא התראה: **לג** (א) לך עלה מזה. א״י גבוהה מכל הארצות לכך נאמר עלה. ד״א כלפי שאמר לו בשעת הכעס לך רד א״ל בשעת רצון לך עלה: אתה והעם. כאן לא נאמר ועמך: (ב) וגרשתי את הכנעני וגו׳. ששה אומות הן והגרגשי עמד ופנה מפניהם מאליו: (ג) אל ארץ זבת חלב ודבש. אני אומר לך להעלותם: כי לא אעלה בקרבך. לכך אני אומר לך ושלחתי לפניך מלאך: כי עם קשה ערף אתה. וכששכינתי בקרבכם ואתם ממרים בי מרבה

העמק דבר

שיבקש בעדנו מה׳. ונקרא אלהי זהב כמש״כ לעיל ובזה נתחלל ש״ש שעשו אותו כמה אנשים לע״ז. והתודה בשם כל ישראל כדין: (לב) מחני נא וגו׳. יפה פירשו הרמב״ן והספורנו. שביקש למחות זכיות שלו כדי שירבה זכיותם ונוסיף לבאר דחטא חה״ש חמור כמבואר בקידושין ד״מ אין מקיפין בחה״ש ומפרש בגמ׳ אין מקיפין כחנווני להאריך אף. עד שתתמלא הסאה. אלא העונש בא מיד. אבל איתא שם עוד מר ברי׳ דרבינא א׳ אם היה שקולה מכרעת. ובזה הלשון מבואר דאע״ג שעון חה״ש עונשו חמור מכ״מ אין זה אלא בצרוף שאר עונות עד שהיה שקולה ומכרעת. משא״כ אם הזכיות מרובים וכ״כ

הרחב דבר

במנין אחד בתפלה ארבעים מעל״ע דאם כן הי׳ בזה גם שלא הי׳ מעולם וגם איה אומר ודברים שאפשר לדבר ארבעים מעל״ע אלא הרבה להפציר על דבר אחד היינו ביטול גזרה של השמדה מ׳ מעל״ע בכל תפלה. ומזה יש ללמוד דאפשר להאריך הרבה אף בתפלה אחת:

מִסִּפְרָךְ דִּי כְתַבְתָּ׃ לג וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה מָן דִּי חָב קֳדָמַי אֶמְחִינֵּיהּ מִסִּפְרִי׃ לד וּכְעַן אִיזֵיל דַּבַּר יָת עַמָּא לַאֲתַר דִּי מַלֵּילִית לָךְ הָא מַלְאָכִי יְהַךְ קֳדָמָךְ וּבְיוֹם אַסְעָרוּתִי וְאַסְעַר עֲלֵיהוֹן חוֹבֵיהוֹן׃ לה וּמְחָא יְיָ יָת עַמָּא עַל דִּי אִשְׁתַּעְבַּדוּ לְעֶגְלָא דִּי עֲבַד אַהֲרֹן׃ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה אִיזֵיל סַק מִכָּא אַתְּ וְעַמָּא דִּי אַסֵּקְתָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם לְאַרְעָא דִּי קַיֵּימִית לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמֵימַר לִבְנָךְ אֶתְּנִינַהּ׃ ב וְאֶשְׁלַח קֳדָמָךְ מַלְאָכָא וַאֲתָרֵיךְ יָת כְּנַעֲנָאֵי אֱמוֹרָאֵי וְחִתָּאֵי וּפְרִזָּאֵי חִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי׃ ג לְאַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ אֲרֵי לָא אֲסַלֵּיק שְׁכִינְתִּי מִבֵּינָךְ אֲרֵי

העמק דבר

הרמב"ם באגרת השמד בזה"ל והעון הזה בין יתר העונות אין יוה"כ מכפר (ויותר מזה כתבתי בהע"ש סימן קס"ז אות י"ד) מעתה אמר משה מחני נא · היינו מחה את הזכיות שלי ממני ולהצטרף לזכיותם · ואשאר בלי זכיות עד שאהי' ראוי למחות את שמי : (לג) מי אשר חטא לי אמחנו מספרי · זה א"א להיות נמחה שמו אחר שלא חטא ואינו כמו שכתוב בס' ישעיה והוא מחולל מפשעינו שהביא הרמב"ן ז"ל · דשם אינו מחיית השם כלל ח"ו אלא יסורי עוה"ז · אבל מחיית השם היינו כריתות עולם ח"ו זה א"א · אך מכ"מ זכיותיך לצרף להם ודאי אפשר מש"ה בטל הגזרה של השמדה בפעם אחת אפי' אותו דור לבד ע"כ אמר ועתה וגו' : (לד) אל אשר דברתי לך · לא פי' המקום משום דכך דרך כעס כמש"כ הרמב"ן ז"ל וכמו שאין זוכרין את השם משנאה כמש"כ בס' בראשית מ"ח ח' כך הדבר השייך להשנאוי אינו נזכר בפה מלא: הנה מלאכי ילך לפניך· ולא אמר אשלח כמו שאמר ה' אח"כ ·. והנ"מ בזה מבואר בס' בראשית כ"ד ז' ההבדל בין לשון כי מלאכיו יצוה לך בין לשון הנה אנכי שולח · או הוא ישלח מלאכו · דשלוח משמעו מיוחד ומסוים בשביל דבר זה משא"כ יצוה לך הולך לתכלית אחר ואגב מצוהו לצרכו · ובאמרו כאן הנה מלאכי ילך לפניך אפשר שיהא בדרך אגב לשמור את ישראל במדבר : וביום פקדי · דנהי דעון הה"ש סר מזה שלא יהי' בחוזק באופן שאין להקיף מכ"מ הרי מצוה אין מכבה עבירה זו כמו כל עבירות ומה יועיל לאדם שיהי' לו רוב מצות אם יחלל שבת וכי לא יענש ח"ו ע"כ ביום פקדי וגו' יענשו ע"ז העבירה של הה"ש · וא"כ לא נתכפר העון לע"ע : (לה) על אשר עשו · עשיה בכ"מ משמעו תכלית והעמדה על צורה המיוחדת לאותו דבר כמש"כ בס' דברים בשירת האזינו י"א וכן בס' בראשית כ"פ · והנה אהרן עשה העגל בצורה המיוחדת לו לפי דעתו שיהי' אמצעי להביא צרכי ישראל לפני ה' ע"י · אבל המה עשוהו לתכלית אחר שיהא הוא האמצעי לעשות צרכיהם והיינו ע"ז · ונמצא המה עשו את העגל כפי דעתם אשר עשה אהרן לפי דעתו · והנה משה לא ביקש כעת מאומה כ"ז שראה שהקצף גדול ואין מרצין בשעת כעס ולא התפלל אלא הנוס' שבפ' דברים : **לג** (א) וידבר וגו' · בתוך ארבעים יום אלו נתפייס רצונו של הקב"ה לאט ע"י רבוי התפלות של משה · וזה דבור שאינו בכעס כ"כ אלא בדברי פיוסים לישראל על מה שאינו רוצה עדיין להחזיר שכינתו · אבל מכ"מ מה שאפשר לעשות להנאתם יעשה · ע"כ אמר עתה בלשון חבה אשר נשבעתי לאברהם וגו' · (ב) ושלחתי לפניך מלאך · היינו מלאך מיוחד לראות צרכי ישראל · אבל אינו באופן שכתוב בפ' משפטים הנה אנכי שולח מלאך לפניך · דשם הכונה דה' הולך לפניהם ומלאך עמו וא"כ הי' אסור לבקש מהמלאך מאומה כ"א לה' · וזה הי' קשה בעיני העם · ע"כ אמר ה' שיהא המלאך מיוחד באופן שלא יהא השכינה עמו · ויהא אפשר לבקש ממנו שיעלה זכרונות ישראל לטובה לפני ה' · וגם לעשות בדעתו באותו דבר שנמסר לו מן ה' באותה שעה · וכמו האופן שהלך המלאך עם יהושע · והמלאך שהציל את לוט · משא"כ באופן שהשכינה עמו ·. וכמו שביארנו לעיל שם בארוכה דכ"ז הוא כעין מלכותא דארעא · (ג) אל ארץ זבת חלב ודבש · ביאר הקב"ה דלא רק להגין עליהם ולחוס מלחמותיהם כמו שהיה בימי יהושע שלא בא המלאך אלא לצורך מלחמה · אבל פרנסה בארץ הי' ע"י הקב"ה בעצמו כמו שביארנו בארוך בס' בראשית מ"ח י"ז · אבל עתה אמר ה' שגם בהיותם בארץ זבת חלב ודבש יהיה ע"י המלאך : כי לא אעלה בקרבך · לשון דבר : כי עם קשה עורף אתה · הסביר הטעם לא משום שאני בכעס שהרי כבר נתפייס אלא בשביל שאני חושש לטובתם. באשר אתה עם קשה עורף וקשה עליך להתנהג בהכנה הראויה להעומד לפני ה' בפלטין של מלך ה' צבאות · ובלי הכנה ודאי יש לחוש הרבה מכח הדין על איזה עון ודבר רע : פן אכלך בדרך · שהסכנה מצויה יותר ויש להזהר הרבה כמש"כ בס' דברים ו' י"ג ובכ"מ · וכאשר באמת הי' אח"כ במתאוננים תיכף נענשו מפני שהי' באזני ה' כמש"כ בספר במדבר שם ·

ד וַיִּשְׁמַע הָעָם אֶת־הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה וַיִּתְאַבָּלוּ וְלֹא־שָׁתוּ אִישׁ עֶדְיוֹ עָלָיו׃ ה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אַתֶּם עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף רֶגַע אֶחָד אֶעֱלֶה בְקִרְבְּךָ וְכִלִּיתִיךָ וְעַתָּה הוֹרֵד עֶדְיְךָ מֵעָלֶיךָ וְאֵדְעָה מָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ׃ ו וַיִּתְנַצְּלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־עֶדְיָם מֵהַר חוֹרֵב׃ ז וּמֹשֶׁה יִקַּח אֶת־הָאֹהֶל וְנָטָה־לוֹ ׀ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה הַרְחֵק מִן־הַמַּחֲנֶה וְקָרָא לוֹ אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה כָּל־מְבַקֵּשׁ יְהוָה יֵצֵא אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃ ח וְהָיָה כְּצֵאת מֹשֶׁה אֶל־הָאֹהֶל יָקוּמוּ כָּל־הָעָם וְנִצְּבוּ אִישׁ פֶּתַח אָהֳלוֹ וְהִבִּיטוּ אַחֲרֵי מֹשֶׁה עַד־

ת"א הורד עדיך. ס' הזוהר פ' נח: ויתנצלו בני. שבת פח: מהר חורב. שבת פט: ומשה יקח. ברכות סג שבת פח סנהדרין קי ס' הזוהר פ' בראשית ופ' בחקתי: והביטו אחרי. קדושין לג.

רש"י

אני עליכם זעם: אכלך · לשון כליון: (ד) הדבר הרע · שאין השכינה שורה ומהלכת עמהם: איש עדיו · (שבת פח) כתרים שניתנו להם בחורב כשאמרו נעשה ונשמע: (ה) רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך · אם אעלה בקרבך ואתם ממרים בי בקשיות ערפכם אזעום עליכם רגע אחד שהוא שיעור זעמי שנאמר (ישעיה כו כ) חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ואכלה אתכם לפיכך טוב לכם שאשלח מלאך: ועתה · פורענות זו תלקו מיד שתורידו עדיכם מעליכם: ואדעה מה אעשה לך · בפקודת שאר העון אני יודע מה שבלבי לעשות לך: (ו) את עדים מהר חורב · את העדי שהיה בידם מהר חורב: (ז) ומשה · מאותו עון והלאה: יקח את האהל · לשון הווה הוא לוקח אהלו ונוטהו מחוץ למחנה אמר מנודה לרב מנודה לתלמיד: הרחק · אלפים אמה כענין שנאמר (יהושע ג) אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה: וקרא לו · והיה קורא לו אהל מועד הוא בית ועד למבקשי תורה: כל מבקש ה' · מכאן למבקש פני זקן כמקבל פני שכינה: יצא אל אהל מועד · כמו יוצא ד"א והיה כל מבקש ה' אפילו מלאכי השרת כשהיו שואלים מקום שכינה חביריהם אומרים להם הרי הוא באהלו של משה: (ח) והיה · לשון הווה: כצאת משה מן המחנה · ללכת אל האהל: יקומו כל העם · עומדים מפניו ואין יושבין עד שנתכסה מהם: והביטו אחרי משה · לשבח אשרי ילוד אשה שכך מובטח שהשכינה תכנס אחריו לפתח אהלו:

העמק דבר

(ד) ויתאבלו · כבר העירו במדרש שה"ש ע"ז שלא תמיד לשון אבילות בכלל ישראל כמו בשעה שרצה הקב"ה לסלק שכינתו מהם · ואע"ג שהקב"ה הסביר שזהו טובתם לפי דרכם · מכ"מ ה"ז דומה להתינוק שרואה אמו לסור ממנו וצועק התינוק ע"ז · ואע"ג שהיא מוכיחתו ומדריכהו הדרכה והוא אינו רוצה לקבל כ"כ וע"כ היא מכהו כ"פ · מכ"מ כשרואה היא לסור ממנו בוכה בלי הפוגות ונוח לו להתייסר כ"פ ולא שתסיר אמו השגחתה בעינה הטוב ממנו · כך נוח לישראל שיתייסרו כ"פ כאשר כן היה במדבר משתהא השכינה מסתלקת מהם: ולא שתו איש עדיו עליו · עדי ישראל הוא רוח הישראלית · והוא בשני אופנים · חדא להמון עם ה' שיודעים אשר ה' אלהיהם בדרך נסתר · ואם שאין בהם כח להשיג רוה"ק ומעלה עליונה מכ"מ כל אים יודע שה' עמו גם בדרך הטבע והיא אמונת ישראל מה' אלהינו ועדי הזה מופרש בלב ישראל בכל שעה ובכ"מ וא"צ לזה הכנה כלל · שנית לגדולי ישראל שמכינים עצמם להשיג רוה"ק ומשיגים

עם קשי קדל את דילמא אשיצינך באורחא : ד ושמע עמא ית פתגמא בישא הדין ואתאבלו ולא שויאו גבר תקון זיניה עלוהי : ה ואמר יי למשה אמר לבני ישראל אתון עם קשי קדל שעה חדא אסלק שכינתי מבינך ואשיצינך וכען אעדי תקון זינך מנך וגלי קדמי מה אעבד לך : ו ואעדיאו בני ישראל ית תקון זיניהון מטורא דחורב : ז ומשה נסיב ית משכנא ופרסיה ליה מברא למשריתא ארחיק מן משריתא וקרי ליה משכן בית אולפנא ויהי כל דתבע אולפן מן קדם יי נפק למשכן בית אולפנא די מברא למשריתא : ח והוה כד נפק משה למשכנא קימין כל עמא ומתעתדין גבר בתרע משכניה ומסתכלין אחורי

העמק דבר

ומשיגים באמת והוא עדי שאין למעלה הימנו • וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך • אמנם זה העדי גם לגדולי ישראל אינה עמהם תדיר רק בשעת הכושר להתבודד ולהתקשט בזה העדי • וכאן שהתאבלו ראו גדולי ישראל שאין ראוי להתבודד ולקוות להשיג רוה"ק שהרי אין רוה"ק בא בתוך עצבות ואבילות כלל ע"כ לא שתו איש היינו אנשים המיוחדים : עדיו עליו • אלא הלכו קדורנית : (ה) אמר אל בני ישראל וגו' • הוסיף לפייס על זה הצער ואמר כי יש להם לחוש יותר ממה שאמר להם התחלה פן אכלך בדרך דזה אינו משמעות כליון לגמרי אלא אכילה משמעות איזה חלק • ובזה לא נתפייסו ישראל כי נוח להם לקבל זה העונש משתסור השכינה מהם ח"ו • ע"כ נתאבלו • ואמר ה' כי יש להם לחוש פן יהי מעשיהם וקשי ערפם לגרום אשר יהי מדת הדין כי ברגע אחד יכלם ח"ו • וא"כ נוח להם שלא תהא השכינה בקרבם : ועתה הורד עדיך מעליך • מה שאתה לבוש ממילא היינו עדי הראשון שיודע כל איש ישראל אשר ה' עמו בהשגחה נסתרת : ואדעה מה אעשה לך • באיזה אופן להצילך מכל רע ולהתפרנס ע"י איזה אופן בשוה אע"ג שאין שכינתי עמך : (ו) את עדים מהר חורב • כבר ביארנו גם לעיל כ"פ מ"ו וגם בס' במדבר בפ' ציצית דהנהגה של המון ישראל בהשגחה נסתרת לא בא לישראל אלא משעה שיצאו ממצרים וקבלו את התורה • והנהגה זו תלויה בג' עמודים תורה ועבודה וגמ"ח • משא"כ הנהגה אלקית בגלוי היה גם במצרים באנשי מעלה והחסידים שידעו מג' עמודים אלו והתהלכו בהם באורח חיים למעלה מדרך הטבעי • ומש"ה בעדי השני שכתבנו לא אפשר לומר שקבלוהו מהר חורב • אבל על עדי הראשון שהוא של כל ישראל כתיב את עדים מהר חורב • מה שקבלו שמה • והנה הראו ישראל בזה מסירת נפש שהרי היה להם לומר א"כ שאין השגחתך עלינו איך נלך במדבר הגדול והנורא וטוב לנו לשוב במצרים שהרי עיקר יצ"מ לא היה אלא ע"מ להיות לכם לאלהים • ואחר שזה א"א יהיה מאיזה סיבה שיהיה עכ"פ א"א יצ"מ ועבודת האלהים • אבל בזה מסרו עצמן לרצון ה' שיעשה עמהם מה שלבו חפץ • ובזה החל משה אח"כ לפייס את הקב"ה שישיב שכינתו בקרבנו ומכ"מ תהי עלה בטוחה לשמרנו מן הכליון ח"ו כאשר יבואר להלן י"ג וי"ח • ויסורים בלי כליון כמו שאמר ה' בראשונה פן אכלך בדרך • נוח לנו לקבל רק שלא יסיר שכינתו מקרבינו : (ז) ומשה יקח את האהל וגו' • כבר ביארנו שכ"ז היה במשך מ' יום האמצעים שהיה עדיין בהסתר פנים ולא רצה הקב"ה להשרות שכינתו בקרב ישראל ע"כ היה מוכרח גם משה להסיר את אהלו מתוכם למען יבא נדבר את ה' שמה כאשר כן היה באמת : והיה כל מבקש ה' • דזה אפשר אפילו לאוה"ע מכש"כ לישראל אפילו בשעה שעלה עה"ד שלא תהי' שכינתו עמם מכ"מ הלא גם לאוה"ע היה נוח לבא לבהמ"ק מקום מסוגל להשראת שכינה כמבואר בתפלת שלמה • וכן נצרך אז לכל מבקש ה' לילך לאהל משה : (ח) כצאת משה • מן המחנה שהיה רגיל אז הרבה במחנה כדתניא בפרקי דר"א פמ"ו והובא ברמב"ן מקרא ז' שבתוך הרבעים יום האמצעים הכרית ע"ז מישראל והתקין כל שבט במקומו • והדבר מובן שלא מלאכת יום א' היה ולא שני ימים • שהרי נהרס בל"ם שלום כל שבט ע"י העגל וע"י שבירת הלוחות • וע"י שנהרגו שלשת אלפי איש • וכל זמן שלא שבו כל ישראל לחיות בשלום כמו שהיה לפני מ"ת דכתיב ויחן שם ישראל • לא היה אפשר לעלות ולקבל לוחות אחרונות • והיה למשה רבינו עבודה רבה בכל שבט לפייס ולדבר ולהוכיח עד שישוב השלום • ואחר עבודתו בכל יום יצא מן המחנה אל האהל : יקומו כל העם • עמדו מפניו ואין יושבין עד שמתכסה עמהם • והוא גמ' קידושין ספ"א בחיוב לכל נשיא בישראל • אבל כאן היה הוספה על החיוב לכל נשיא שיכולים היו לשוב לאהלם • אבל כאן קמו והביטו עד שובו האהלה • כדי להתענג בראיית עמוד הענן כאשר יבואר : והביטו אחרי משה • ידוע מחלוקת בקידושין שם • ואיכא מ"ד לרעה כדאיתא והוא בירושל' שקלים פ"ג • ולכאורה הוא פלא מה"ת לפרש הכי והלא כל הפ' מוכיח שראו את עמה"ע

והשתחוו

בֹּאוֹ הָאֹהֱלָה׃ ט וְהָיָה כְּבֹא מֹשֶׁה הָאֹהֱלָה יֵרֵד עַמּוּד הֶעָנָן וְעָמַד פֶּתַח הָאֹהֶל וְדִבֶּר עִם־מֹשֶׁה׃ י וְרָאָה כָל־הָעָם אֶת־עַמּוּד הֶעָנָן עֹמֵד פֶּתַח הָאֹהֶל וְקָם כָּל־הָעָם וְהִשְׁתַּחֲווּ אִישׁ פֶּתַח אָהֳלוֹ׃ יא וְדִבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פָּנִים אֶל־פָּנִים כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וְשָׁב אֶל־הַמַּחֲנֶה וּמְשָׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן נַעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל׃ פ שלישי יב וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה רְאֵה אַתָּה אֹמֵר אֵלַי הַעַל אֶת־הָעָם הַזֶּה וְאַתָּה לֹא הוֹדַעְתַּנִי אֵת

ת״א ודבר ה׳ אל. ברכות סג עקרים מג פ׳ יא ח׳, בזוהר פ׳ ואתחנן: ושב אל. ברכות שם: ומשרתו. ברכות נב פסחים קיט מנחות לט תמורה טז:

רש״י

(ט) ודבר עם משה. כמו ומדבר עם משה. תרגומו ומתמלל עם משה שהוא כבוד השכינה כמו (במדבר ז׳ פט) וישמע את הקול מְדַבֵּר אליו ואינו קורא מְדַבֵּר אליו כשהוא קורא מִדַּבֵּר פתרונו הקול מדבר בינו לבין עצמו וההדיוט שומע מאליו וכשהוא קורא מְדַבֵּר משמע שהמלך מדבר עם ההדיוט: (י) והשתחוו. לשכינה: (יא) ודבר ה׳ אל משה פנים אל פנים. ומתמלל עם משה: ושב אל המחנה. לאחר שנדבר עמו היה שב משה אל המחנה ומלמד לזקנים מה שלמד והדבר הזה נהג משה מיום הכפורים עד שהוקם המשכן ולא יותר שהרי בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות (תענית כח) ובי״ח שרף את העגל ודן את החוטאים ובי״ט עלה שנאמר (שמות לב) ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם וגו׳ ועשה שם ארבעים יום ובקש רחמים שנאמר (דברים ט כה) ואתנפל לפני ה׳ וגו׳ ובר״ח אלול נאמר לו ועלית בבקר אל הר סיני לקבל לוחות האחרונות ועשה שם מ׳ יום שנאמר בהם (שם י) ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים וגו׳ מה הראשונים ברצון אף האחרונים ברצון אמור מעתה אמצעיים היו בכעס. בי׳ בתשרי נתרצה הקב״ה לישראל בשמחה ובלב שלם ואמר לו למשה סלחתי ומסר לו לוחות אחרונות וירד והתחיל לצוותו על מלאכת המשכן ועשאוהו עד אחד בניסן ומשהוקם לא נדבר עמו עוד אלא מאהל מועד: ושב אל המחנה. תרגומו ותאיב למשריתא לפי שהוא לשון הווה וכן כל הענין וראה כל העם וחזן. ונצבו וקיימין. והביטו ומסתכלין. והשתחוו וסגדין. ומדרשו ודבר ה׳ אל משה שישוב אל המחנה אמר לו אני בכעס ואתה בכעס א״כ מי יקרבם: (יב) ראה אתה אמר אלי. ראה תן עיניך ולבך על דבריך אתה אומר אלי וגו׳ ואתה לא הודעתני וגו׳

העמק דבר

והשתחוו ולמאי מפרש לגנאי. וגם אין השעה נותנת לכך שאז היו ישראל באבילות ובצער והאיך מלאו לבבם להוסיף רשע כזה. אלא ודאי הכל מודים דפי׳ וקמו כל העם והביטו אחרי משה הוא לשבח. אלא דייקו במש״כ ונצבו איש פתח אהלו והוא מיותר דמאי נ״מ אם קמו ברחוב או פתח אהלם אלא ה״פ שהיו איזה אנשים עזי פנים שנצבו. ובכמה מקומות דכתיב לשון זה מתפרש לגנאי כמו דכתיב בדתן ואבירם יצאו נצבים. ועל״כ כתיב איש פתח אהלו שהיו יראים לצאת לרחוב ולדבר אחר משה שלא ירגמון באבנים ע״כ נצבו איש פתח אהלו ודברו מה שדברו. ובאמת הענין היה נותן לכך באותה שעה שהיה משה מיטפל לתקן הריסות השלום. ובל״ס היה נמצא כמה עקשים שהרהרו ריב ומדון וגם קפצו על משה ששבר את הלוחות מדעתו ומי יודע אם יהא לוחות אחרות. ומשה היה בע״כ כועס ומבזה אותם עד שלבסוף שתקן כ״ז היה כל העם שמחים ומכבדים למשה פ״ז. ואותם עזי פנים דברו מה שדברו ומודיע זה הכתוב שמכ״מ משה עשה למחר את שלו כדכתיב בסמוך ושב אל המחנה ולא חש לעזי פנים אלה שהביטו אחריו לגנאי: (ט) ועמד פתח האהל. כן היה כל ארבעים יום: ודבר עם משה. אם היה צורך לדבר לא

נקרא

מֹשֶׁה עַד דְעָלֵיל לְמַשְׁכְּנָא : ט וַהֲוָה כַּד עָלֵיל מֹשֶׁה לְמַשְׁכְּנָא נָחֵית עַמּוּדָא דַעֲנָנָא וְקָאֵים בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וּמִתְמַלֵּיל עִם מֹשֶׁה : י וְחָזַן כָּל עַמָּא יָת עַמּוּדָא דַעֲנָנָא קָאֵים בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וְקַיְמִין כָּל עַמָּא וְסָגְדִין גְּבַר בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵיהּ : יא וּמִתְמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה מַמְלַל עִם מַמְלַל כְּמָא דִי מְמַלֵּל גְּבַר עִם חַבְרֵיהּ וְתָב לְמַשְׁרִיתָא וּמְשׁוּמְשָׁנֵיהּ יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן עוּלֵימָא לָא עָדֵי מִגּוֹ מַשְׁכְּנָא : יב וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ חֲזֵי דְאַתְּ אֲמַר לִי אַסֵּיק יָת עַמָּא הָדֵין וְאַתְּ לָא הוֹדַעְתַּנִי יָת דִי

העמק דבר

נקרא משה אל ההר אלא היה שם הדבור · או לתורה שבע"פ · כמשמעות עם משה כמו שביארנו לעיל בפי' לדבר אתו · שדברו יחדיו כ"י ואז היה הכל באהל משה : (י) וראה כל העם · אותם שקמו ברחוב והביטו לטובה הן המה זכו לראות ולהתענג בעמוד הענן · אבל ליצני הדור לא ראו ולא זכו לכך · ע"כ הביטו גם למחר לרעה כי ללצים הוא יליץ : וקם כל העם והשתחוו · בהודי' או בתפלה כמש"כ בספר בראשית פ"ד כ"ו בשם הירושל' דסתם השתחואה הוא תפלה שראו אז עת רצון לתפלה: איש פתח אהלו · כלפי שכינה · זה לצפון וזה לדרום וכדאיתא בב"ב דכ"ה כגון אתון כו' והא שלא התפלל ברחוב הוא כדאיתא בברכות דל"ד ב' חציף עלי מאן דמצלי בבקתא : (יא) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים · בזכות השתחואות ותפלות ע"י שהוסיפו כח בגבורה של מעלה עד שנגדל השפע : ודבר ה' אל משה פנים א"פ · היינו דברות שנכתב או לצורך השעה : ושב אל המחנה · למחר לאותו עסק כמש"כ לעיל : ומשרתו יהושע בן נון נער · הודיע הכתוב דיהושע אע"ג שכבר היה גדול בשנים לערך חמשים שנה וגם גדול בתורה ובחכמה וא"כ היה מועיל הרבה למשה אם היה הולך עמו למחנה בעוסק בני אדם · אבל הוא היה כנער כמו שלא הגיע לפלגות ראובן בעניינים אלו · והטעם לא ימיש מתוך האהל · שהיו עסקיו לעמוד על תורה שבע"פ שהיה כמעין הנובע באהל משה · ולא רצה להפנות משקידת למודו לשום דבר : ובא זה הספור לדורות ללמד כמה ראש הדור מחויב להעריך בעת הריסות העם ליישב דעתם ולא יחוש אחר עזי פנים שיהיו מפריעים מעשיו ומבזים אותו · וגם למדנו שהתלמיד הבא לקבל תורה מאותו גדול הדור אין לו להפנות לשום דבר במצוה שאפשר ע"י אחרים · וכדאי' בעירובין דס"ג מר להו אורחי' אגא מרידנא בגרסאי · ובירושל' קידושין פ"א דר' אבהו שלח בנו לטברי' ללמוד והיה עוסק בגמ"ח ושלח ליה האם אין קברים בקסרין שלחתיך לטברי' ומש"ה כתיב לא ימיש · ולא מש מיבעי' אלא ללמד שבך ראוי שלא ימיש מתוך האהל עד שיגיע עתו להנהיג את הדור [וע' מש"כ בהע"ש שלאחא ז' שיטת ר"ח דעיקר הא דקיי"ל תלמוד גדול ממעשה אינו אלא בתלמיד היושב לפני רבו שהוא יקר אפילו ממה שלמדין לאחרים · ואנן לא קיי"ל כר"ח מכ"מ למדנו כמה יקר ענין תלמיד בתחלת השתקע עצמו לתורה שהיא מתקיימת בו] : (יב) ויאמר משה וגו' · כ"ז היה במשך מ' יום האמצעים ובהיותו באהל שלו והיה מתפלל שמ"ע קבועה תמיד באותם מ' יום ובתוך שמ"ע היה מתפלל וידוע דבר כמש"כ בס' דברים פ' י"א וכ"ו · ופעם אחד היה כך נוסח התפלה המיוחדת : ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה · הנני מבין שאתה רוצה לשנות את גזרתך משתי הוכחות · א' ממה שאמרת בזה הלשון לך עלה מזה אתה והעם אשר העלית וגו' והיה לך לומר עלו אל הארץ · וכמו שאמר אח"כ בהליכתם מהר חורב עלו ורשו את הארץ · וממילא מובן דמשה עמם · אלא מזה שביארת לומר אתה והעם הראת לדעת כי אני הוא המעלה המצוין יותר מאשר היה אחר מעלה אותם וע"כ אתה רוצה לשנות הענין לטוב בשבילו וגם ממה שאמר אשר העלית מא"מ מוכח דכונתך להעלות גם עתה למעלה מה"ט · עוד הוכחה שניה · ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי · דבשלמא בשעה שאמר הקב"ה לפני העגל הנה אנכי שולח מלאך לפניך · וביארנו שהקב"ה יהי' מהלך עמו ממש אז לא היה נצרך להקב"ה לפרש מי הוא המלאך שידוע מי מהלך תמיד עמו ית' וכדאי' בש"ר פ"ב בכ"מ שהיה ר' יוסי נראה ידוע שרבי היה שם כך כ"מ שהמלאך מיכאל מהלך שם השכינה · וגם כי אין כ"מ בידיעה זו שהרי בזה האופן שהקב"ה הולך אסור לבקש דבר מן המלאך כמש"כ לעיל כ"ג כ"א · אבל עתה כאשר הוא בתורת שליחות מלפניך היה לך להודיעני מי הוא המלאך למען אשר אדע לבקש ממנו כשארצה דבזה האופן רשאים לבקש מהמלאך כמש"כ שם וא"כ כאשר לא הודעתני מזה יש לי להבין שאתה רוצה לשנות הדבר · וזה כלל שהקב"ה חוזר על הרעה ואינו חוזר על הטובה · ואם היה מפרש מי המלאך לא היה אפשר לחזור מכבוד המלאך וזהו דבר שמואל לשאול בשעה שא"ל קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך · וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם פי' אע"ג שאפשר לבטל הגזרה ע"י תפלה אבל כאשר כבר נתנה לרעך א"א לשקר בו ולחזור במהגתו · וכן אמר משה נומה שלא הודעתני מי הוא

השליח

אֲשֶׁר־תִּשְׁלַח עִמִּי וְאַתָּה אָמַרְתָּ יְדַעְתִּיךָ בְשֵׁם
וְגַם־מָצָאתָ חֵן בְּעֵינָי׃ יג וְעַתָּה אִם־נָא מָצָאתִי חֵן
בְּעֵינֶיךָ הוֹדִעֵנִי נָא אֶת־דְּרָכֶךָ וְאֵדָעֲךָ לְמַעַן
אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֶיךָ וּרְאֵה כִּי עַמְּךָ הַגּוֹי הַזֶּה׃
יד וַיֹּאמַר פָּנַי יֵלֵכוּ וַהֲנִחֹתִי לָךְ׃ טו וַיֹּאמֶר אֵלָיו אִם־
אֵין פָּנֶיךָ הֹלְכִים אַל־תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה׃ טז וּבַמֶּה ׀ יִוָּדַע
אֵפוֹא כִּי־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲנִי וְעַמֶּךָ הֲלוֹא
בְּלֶכְתְּךָ עִמָּנוּ וְנִפְלֵינוּ אֲנִי וְעַמְּךָ מִכָּל־הָעָם אֲשֶׁר
עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ פ רביעי יז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
גַּם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֶעֱשֶׂה כִּי־

ת"א הודעני נא. ברכות ז׳ עקידה שער ע עקרים מב פ׳ כב : פני ילכו. ברכות שם : אין פניך. סנהדרין קג : ובמה יודע. בתרא טו : ונפלינו אני. ברכות ז בתרא טו עקרים מג פ"כ :

רש"י

ואשר אמרת לי (שמות כג כ) הנה אנכי שולח מלאך אין זו הודעה שאין אני חפץ בה: ואתה אמרת ידעתיך בשם · הכרתיך משאר בני אדם בשם חשיבות שהרי אמרת לי (שמות יט ט) הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו׳ וגם בך יאמינו לעולם : (יג) ועתה · אם אמת שמצאתי חן בעיניך: הודיעני נא את דרכך · מה שכר אתה נותן למוצאי חן בעיניך : ואדעך למען אמצא חן בעיניך · ואדע בזו מדת תגמוליך מה היא מציאת חן שמצאתי בעיניך ופתרון למען אמצא חן למען אכיר כמה שכר מציאת החן : וראה כי עמך הגוי הזה · שלא תאמר ואעשה אותך לגוי גדול ואת אלה תעזוב ראה כי עמך הם מקדם ואם בהם תמאס איני סומך על היוצאים מחלצי שיתקיימו ואת תשלום השכר שלי בשם הזה תודיעני ורבותינו דרשוהו במסכת ברכות (דף ז) ואני ליישב המקראות על אופניהם ועל סדרם באתי : (יד) ויאמר פני ילכו · כתרגומו לא אשלח עוד מלאך אני בעצמי אלך כמו (שמואל ב יז) ופניך הולכים בקרב : (טו) ויאמר אליו · בזו אני חפץ כי ע"י מלאך אל תעלנו מזה : (טז) ובמה יודע אפוא · יודע מציאות החן הלא בלכתך עמנו ועוד ד"א אני שואל ממך שלא תשרה שכינתך עוד על אומות העולם עובד כוכבים : ונפלינו אני ועמך · ונהיה מובדלים בדבר הזה מכל העם כמו (שמות ט ד) והפלה ה׳ בין מקנה ישראל וגו׳:(יז) גם את הדבר הזה · שלא תשרה שכינתי עוד על עובדי כוכבים אעשה ואין דבריו של בלעם ע"י שריית שכינה אלא נופל וגלוי

העמק דבר

השליח מבין אנכי שאתה רוצה לחזור בדבר : ואתה אמרת ידעתיך בשם · עוד אמר שני טעמים שמקום להפיק רצון מה׳ לשנות הגזירה לטוב ע"י כח תפלתו · ואע"ג שאין לאדם לקוות שהקב"ה מחויב ח"ו להפיק רצונו וכמש"כ בס׳ בראשית עה"פ ואנכי עפר ואפר · אבל משה הראה שני טעמים שמקום לכך · א׳ שהרי אמרת ידעתיך בשם · היינו במה שאמר ה׳ למשה ושמי ה׳ לא נודעתי להם · מבואר דלמשה נודע שם ה׳ איך הוא מהוה העולם בצרופי שמות והכי פירש הרמב"ן כאן · והענין דזה כלל שאמר משה רבינו בתפלה שלו הבאה בכתובים בס׳ תהלות כי הוא ידע שמי יקראני ואענהו · ומבואר במדרש שו"ט ע"ז המקרא · דמי שידע שמו המפורש הוא מסוגל שתקובל תפלתו · אמנם דוקא מי שיודע בס"ד ע"פ מעשיו הטובים ע"פ הכללים דאי׳ בחגיגה פ"ב · אבל מי שהודיעו לו שם המפורש והוא אינו ראוי לכך ח"ו יכול לקלקל יותר ויותר · ואינו מפיק רצון בזה כלל · וכך אמר משה ואתה אמרת ידעתיך בשם נתתי לך כח הידיעה בשמו ית׳ וראוי היה לומר הודעתיך אלא משום שאע"ג שמגיע בסיעתא דשמיא מכ"מ בא גם בכח היגיעה והשתדלות

תשלח עמי ואת אמרת רביתך בשום ואף אשכחת רחמין קדמי : יג וכען אם כען אשכחית רחמין קדמך הודעני כען ית אורח טובך ואידע רחמך בדיל דאשכח רחמין קדמך וגלי קדמך ארי עמך עמא הדין : יד ואמר שכינתי תהך ואניח לך : טו ואמר קדמוהי אם לית שכינתך מהלכא בינגא לא תסקיננא מכא : טז ובמה יתידע הכא ארי אשכחית רחמין קדמך אנא ועמך הלא במהך שכינתך עמנא ויתעבדן לנא פרישן לי ולעמך משני מכל עמא די על אפי ארעא : יז ואמר יי למשה אף ית פתגמא הדין די מלילתא אעביד ארי

העמק דבר

והשתדלות על שעומד עליו בעזרו ית' לעשות השתדלות הנפלא · ומש"ה בא הלשון ידעתיך אני שעיתי שהרגלה לדעת · וכיב"ז נתבאר בס' בראשית י"ח י"ט ובס' דברים ל"ב ז' · עוד טעם ע"ז הקווי כי אתה אמרת וגם מצאת חן בעיני אפילו בלא כתי בשם המפורש הלא אמרת שמצאתי חן בעיניך ונשיאות חן הוא קבלת התפלה כדתניא בספרי עה"פ יאר ה' פניו אליך ויחנך · ובע"ז ד"ג הלומד תורה בלילה חוט ש"ח משוך עליו ביום שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי תפלה לאל חיי · הרי דחוט ש"ח מועיל לתפלה · ואחר כל זה · (יג) ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך · איני בא בכחי המוטעם של ידיעת השם · אלא בכח החן שהוא בלי טעם וזהו דרך ענוה יתירה ממשה רבינו מש"ה הקדים משה בשני הטעמים תחלה הטעם של ידעתיך בשם ואח"כ הטעם וגם מצאת חן בעיני · והוא משום שכך דרך המדבר שאומרים טעם הקטן תחלה ואח"כ הוספה טעם העיקרי · וכמש"כ בס' בראשית כ"ד ז' בדברי א"א לאליעזר וככ"מ · וע"כ ביקש משה עוד הטעם בעיקר טענת ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך אם כן הוא ודאי הודיעני נא את דרכך במה אתה רוצה לשנות לטוב · ואמר דְּרָכֶךָ בל"ר [בחסרון היוד ע"פ מסורה] ולא דַּרְכְּךָ משום שיש שני דרכי הנהגת ישראל היינו פרנסה והנגה · ואין שתי ההנהגות הללו באופן א' כ"פ · וכמש"כ בפ' ויחי אשר בימי יהושע היתה פרנסת ישראל ע"פ ה' כמו בימי משה והנגה נמסר למלאך · ע"כ ביקש משה שיודיעו במה בדעתו ית' לשנות הענין · והוסיף לומר ואדעך אולי רבש"ע אדע אותך ולא זולת היינו שלא יהי' נמסר למלאך באופן שאם יהי' מה לבקש יהא נצרך לבקש מהמלאך כמו בלום וכדומה · לא כן אנכי אלא רוצה אני לדעת אותך למען אמצא חן בעיניך · כאשר אבקש דבר לא אבקש למצוא חן בעיני המלאך אלא למצוא חן בעיניך · והוסיף לבקש בחין ערך תפלתו עוד טעם שמלאו לבו לבקש כזה אע"ג שהדור אינו ראוי לכך : וראה כי עמך הגוי הזה · גם שמה בכל פרנסותם הנם קשורים בך · שהרי סבלו גזירה זו והתנצלו עדים · ולא אמרו א"כ נשוב למצרים שהרי אנחנו ככל הגוים · לא אמרו כן אלא מכ"מ המה קשורים בדרך כלל בך : (יד) פני ילכו · כפי' הגאון שהביא הראב"ע פני הוא חמתי · והשי פי' בת"י [והכי אי' בברכות ד"ז] וע' מש"כ בספר במדבר בברכת ישא ה' פניו אליך · והשיב לו הקב"ה באשר לע"ע הנני בחמתי שהרי באמת לא נתרצה כל אותם מ' יום · אבל כאשר פני ילכו אז והנחותי לך אעשה לך נחת רוח והרי נשמע תפלתו מ"מ הוסיף משה לבקש והוא בשביל שלא ידע משה אם גם בהליכות הדרך המסוכן שהוא הנגה יהא הקב"ה מניח דעתו · או רק בשבתם במנוחה ולצורך פרנסה והרי זה ידע משה כי נוח שתהי' הפרנסה ע"י הקב"ה בעצמו מענין הנגה כמו שאמר יעקב אבינו על דורו של יהושע · כמו שביארנו בפ' ויחי במקרא המלאך הגואל אותי וגו' · ע"כ לא ידע עדיין מתשובת ה' והניחותי לך · אם הוא בכל דבר או רק בפרט א' · שהרי בלשון הבקשה ואדעך יהא די אם ידע את ה' בענין פרנסה לחוד מש"ה הוסיף משה ואמר (טו) ויאמר אליו אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה · כ"ז שאין מדת הכעס הולך אל תעלנו מזה כלל · ואני איני מבקש בשעה שמדת הכעס עמך · אלא לאחר שילך אז אני מבקש שתעלנו · ובזה נכלל מבוקשו שהקב"ה בכבודו ית' ילך עמהם ויעלם מזה · והיינו הנגה ממלחמות ונחשים וכדומה · והוסיף לומר (טז) ובמה יודע אפוא וגו' הלא בלכתך עמנו · אפי' כשתהיה בדרך ויהיה עת הצורך להנגה יהי ניכר שאתה הולך עמנו ולא ע"י שליח : ונפלינו אני ועמך וגו' · וזה א"א להודע לאוה"ע ג"כ כי נפלינו אני ועמך · אם לא עפ"י שתלך עמנו גם בעניני הנגה מהם כמו שהיה באמת בהריגת סיחון ועוג ובנחלי ארנון : (יז) גם את הדבר הזה · לא פרנסה לחוד שהוא מלוי מבוקש הראשון של ואדעך אלא גם הנגה בדרך : כי מצאת חן בעיני · אמר הקב"ה אותם שני טעמים שאמר משה שמשום זה הוא מפיק רצון · א' כי מצאת חן בעיני · ב' ואדעך בשם · אלא שהקב"ה היפך הסדר לומר כי טעם הראשון שלך הוא גדול מהשני באשר כחך גדול מאד בידיעת השם ואם כן

סדרי

מָצָאתָ חֵן בְּעֵינַי וָאֵדָעֲךָ בְּשֵׁם׃ יח וַיֹּאמַר הַרְאֵנִי נָא אֶת־כְּבֹדֶךָ׃ יט וַיֹּאמֶר אֲנִי אַעֲבִיר כָּל־טוּבִי עַל־פָּנֶיךָ וְקָרָאתִי בְשֵׁם יְהוָה לְפָנֶיךָ וְחַנֹּתִי אֶת־אֲשֶׁר אָחֹן וְרִחַמְתִּי אֶת־אֲשֶׁר אֲרַחֵם׃ כ וַיֹּאמֶר לֹא תוּכַל לִרְאֹת אֶת־פָּנָי כִּי לֹא־יִרְאַנִי הָאָדָם וָחָי׃ כא וַיֹּאמֶר יְהוָה הִנֵּה מָקוֹם אִתִּי וְנִצַּבְתָּ עַל־הַצּוּר׃ כב וְהָיָה בַּעֲבֹר כְּבֹדִי וְשַׂמְתִּיךָ בְּנִקְרַת הַצּוּר וְשַׂכֹּתִי כַפִּי עָלֶיךָ עַד־עָבְרִי׃ כג וַהֲסִרֹתִי אֶת־כַּפִּי וְרָאִיתָ אֶת־אֲחֹרָי וּפָנַי לֹא יֵרָאוּ׃ פ

לד חמישי א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פְּסָל־לְךָ שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וְכָתַבְתִּי עַל־הַלֻּחֹת

ת"א וחנתי את. ברכות ז: כי לא יראני. מגילה יט יבמות מט: והסרתי את. ברכות שם מנחות לה: וראית את. ס' הזוהר פ' פקודי: פסל לך שני. נדרים לח:

רש"י

עניים כגון (איוב יב) ואלי דבר יגונב שומעין ע"י שליח: (יח) ויאמר הראני נא את כבדך. ראה משה שהיה עת רצון ודבריו מקובלים והוסיף לשאול להראותו מראית כבודו: (יט) ויאמר אני אעביר וגו'. הגיעה שעה שתראה בכבודי מה שארשה אותך לראות לפי שאני רוצה וצריך ללמדך סדר תפלה שכשנצרכת לבקש רחמים על ישראל הזכרת לי זכות אבות כסבור אתה שאם תמה זכות אבות אין עוד תקוה אני אעביר כל מדת טובי לפניך על הצור ואתה צפון במערה וקראתי בשם ה' לפניך. ללמדך סדר בקשת רחמים אף אם תכלה זכות אבות (ר"ה יז) וכסדר זה שאתה רואה אותי מעוטף וקורא י"ג מדות הוי מלמד את ישראל לעשות כן וע"י שיזכירו לפני רחום וחנון יהיו נענין כי רחמי לא כלים: וחנתי את אשר אחן. אותן פעמים שארצה לחון: ורחמתי. עת שאחפוץ לרחם עד כאן לא הבטיחו אלא עתים אענה ועתים לא אענה אבל בשעת מעשה אמר לו הנה אנכי כרת ברית הבטיחו שאינן חוזרות ריקם (ר"ה שם): (כ) ויאמר לא תוכל וגו'. אף כשאעביר כל טובי על פניך איני נותן לך רשות לראות את פני: (כא) הנה מקום אתי. בהר אשר אני מדבר עמך תמיד יש מקום מוכן לי לצרכך שאטמינך שם שלא תזוק ומשם תראה מה שתראה זהו פשוטו ומדרשו על מקום שהשכינה שם מדבר ואומר המקום אתי ואינו אומר אני במקום שהקב"ה מקומו של עולם ואין עולמו מקומו: (כב) בעבר כבדי. כשאעבור לפניך: בנקרת הצור. כמו (במדבר טז יד) העיני האנשי' ההם תנקר. (משלי ל יז) יקרוה עורבי נחל. (ישעי' לז כה) אני קרתי ושתיתי מים גזרה אחת להם: נקרת הצור. כריית הצור: ושכתי כפי. (ת"כ פ' ויקרא) מכאן שנתנה רשות למחבלים לחבל ותרגומו ואגין במימרי כנוי הוא לדרך כבוד של מעלה שאינו צריך לסוכך עליו בכף ממש: (כג) והסרתי את כפי. ואעדי ית דברת יקרי כשתסתלק הנהגת כבודי מכנגד פניך ללכת משם ולהלן: וראית את אחרי. הראהו קשר של תפילין: לד (א) פסל לך. הראהו מחצב סנפירינון מתוך אהלו ואמר לו הפסולת יהיה שלך משם נתעשר משה הרבה: פסל לך. אתה שברת הראשונות אתה פסל לך אחרות משל לשר שהלך

העמק דבר

סדרי הטעמים להיפך כמש"כ לעיל: (יח) ויאמר הראני וגו'. כבר תמה הרשב"ם מה ראה משה בשעה זו לבקש כזה. ועוד קשה תשובת ה' שלא השיב מתחלה ראיית הכבוד כלל רק דבר אחר שלא מעין שאלתו. [ועי' מש"כ הרמב"ם הל' יסה"ת פ"א וכל"מ בשם הראב"ד ועדיין לא נתבאר מה ראה משה לזה] אלא כך הענין. דאחר שהפיק רצון מה' שילך עמם היה למשה רבינו לחוש לטענת הקב"ה שאמר

אשכחתא רחמין קדמי ורביתך בשום: יח ואמר אחזיני כען ית יקרך: יט ואמר אנא אעבר כל טובי על אפיך ואקרי בשמא דיי קדמך ואחון למאן די אחון וארחם על מאן די ארחם: כ ואמר לא תכול למחזי ית אפי שכינתי ארי לא יחזינני אנשא ויתקים: כא ואמר יי הא אתר מתקן קדמי ותתעתד על טנרא: כב ויהי במעבר יקרי ואשוינך במערת טנרא ואגין במימרי עלך עד דאעבר: כג ואעדי ית דברת יקרי ותחזי ית דבתרי ודקדמי לא יתחזון: א ואמר יי למשה פסל לך תרין לוחי אבניא כקדמאי ואכתוב על לוחיא ית

העמק דבר

אתם עם קשה עורף רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך. אבל נאמר בלי כעס כמש"כ לעיל שהיה בפיוס כמו אם שאומרת לבנה שמוכרחת להפרד ממנו לטובתו בהיותו סורר בטבע והיא קפדנית עד שאפשר שתהרגנו בכעס. וא"כ אחר שפעל משה שמ"מ ילך הקב"ה עמהם הי' לו לחוש מאד שלא תשלוט מדת הדין עד כליון עפ"י קשוי ערפם. ולזה היה הכרח לפני משה לבקש מהקב"ה שיבטיח להתנהג עם קיום ישראל במדת תפארת שהוא למעלה מהנהגה הראויה לפי טבע כח הדין. אלא יגדל נא כח מדה זו לשדד כל מדה הקבועה מיוסד בראשית ית' בהנהגת העולם ומלואו. וכאשר יבטיח הקב"ה ע"ז ממילא ילך עם משה וישראל במדבר בגלוי שכינה כפי מעלת משה שראוי למדה זו. אלא שהיה חשש כליון ישראל וגם לדורות בשעה שיהיה חשש כליון ח"ו תהי' מדה זו של שידוד הטבע נוהגת תמיד. זהו כלל הענין שהיה למשה רבינו הכרח לבקש. והנה עד כה שהפיק רצון ביאר לו ה' שאינו משום שהוא עת רצון אלא משום שמצא משה חן בעיניו וגם ידעו בשם. אבל אם היה אחר מבקש כזה לא פעל מאומה. ועתה כשרצה משה לבקש עוד אינו ממדת ד"א לבוא עוד הפעם בזה הטעם שא"ל ה' שמצא חן בעיניו כמו שאם היה המלך אומר לשר א' בקש ממני דבר כי רוצה אני להפיק רצונך. וגם יבקש ויתן לו. וכי אפשר שיוסיף ויבקש להתענג על המלך בזה הכח. ע"כ רצה משה רבינו בענותו לבקש עת רצון שמסוגלת השעה להפיק רצון כל שואל. וכאשר דרך המלך בשעה שיום טובה הוא ולובש כל בגדי מלכותו ולבו שמח מכבודו להיות בטוב להפיק רצון כל שואל. ע"כ ביקש משה מהקב"ה הראני נא את כבודך. ולא שהיה משה רוצה ליהנות מזיו כבוד ה' שלא זהו דרכו של משה רבינו בענותו הנפלאה. אלא שהי' מוכרח לזה כדי להגיע לשאלתו ובקשתו לטובת ישראל: (יט) ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך. הודיע לו ה' עת רצון לכל אדם באופן שלא יראה את כבודו אלא כאשר ישמע העברת טוב ה' היינו י"ג מדות רחמים וגם ישמע שם ה' לפני י"ג מדות אלו אזי ידע שבעת ההיא וחנתי את אשר אחן ורחמתי את אשר ארחם. מי שראוי להנינה יחונן ומי שמבקש רחמים ירוחם. ועניין שני דברים אלו. הן המה כדרך מלכותא דארעא בטוב לב המלך אזי נותן אות הכבוד למיודעיו ולא שמוצאים בזה פרנסה וכדומה רק שאותו אות הוא בא לחן ולחסד היינו נשיאת כבוד ועוד עושה באותו יום טובה. שמי ומי שבא לבקש רחמים על דבר הנצרך לו אזי מפיק רצון. וכן דרך ה' באותו עת רצון וחנתי את אשר אחון למי שראוי להרים קרן כבודו. אע"ג שאינו מבקש כלל מ"מ המקום מרים קרנו. ומי שמבקש רחמים בצר לו יהי' ראוי או אינו ראוי מ"מ ע"פ מבוקשו כי צר לו משיג מדת רחמים. ונמצא משמעות וחנותי וגו' למי שאינו מבקש אלא שראוי להשיג מעלת הכבוד. ורחמתי וגו' למי שמבקש תפלה על איזה דבר. כ"ז הודיע הקב"ה על שאלתו לדעת מהי עת רצון לאיזה תפלה לכל אדם. ולא בשביל שהוא משה: (כ) ויאמר וגו'. באשר משה ביקש כדי לדעת עת רצון הראני נא. והקב"ה השיב לו לדעת עת רצון יהי' ע"פ השמיעה. והיה קשה למשה מדוע לא יודיע לו באמת אותו עת רצון ע"פ הראי'. ע"כ השיב לו עוד ה' לא תוכל וגו' וע"כ תדע ע"פ השמיעה: כי לא יראני האדם. אדם מיבעי. אלא האדם המיוחד אשר מעצמו נקרא אדם. לא ע"פ שקראו ה' אדם כמש"כ בס' בראשית א' כ"ו: (כא) ויאמר ה'. חזר הקב"ה באהבתו העזה והנפלאה למשה וא"ל הנני להודיעך גם ע"י הראיה: הנה מקום אתי. להודיעך ע"י הראיה ג"כ היינו ונצבת על הצור. שהוא בראש ההר שא"ל להלן ל"ד ב': (כב) ושכתי כפי וגו'. באשר יש לי לחוש שלא תסתכל יותר מהאפשר להאדם ע"כ אני אכסה פניך בכפי עד עברי: (כג) וראית את אחורי. ומזה תשיג ג"כ כבוד ה' למרבה לדעת כי אז עת רצון. וכבר ביארנו שבאמת לא השתוקק משה מעולם להביט במקום שגבוה מכחו. והרי כבר בסנה הסתיר פניו כי ירא מהביט אלא שהקב"ה אמר שאולי לא יהי' נשמר באותו רגע אזי יכסה פניו. אבל לבסוף לא נצרך לזה כאשר יבואר. והנה כל משך ארבעים האמצעים לא הגיע אותו עת רצון עד תחלת ארבעים יום השלישים. אז.

לד (א) ויאמר וגו'. הגיע' השעה לשני דברים אלו גם לכתיבת לוחות שניות. גם להראות ולהודיע למשה עת רצון: וכתבתי על

אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ׃ ב וֶהְיֵה נָכוֹן לַבֹּקֶר וְעָלִיתָ בַבֹּקֶר אֶל־הַר סִינַי וְנִצַּבְתָּ לִי שָׁם עַל־רֹאשׁ הָהָר׃ ג וְאִישׁ לֹא־יַעֲלֶה עִמָּךְ וְגַם־אִישׁ אַל־יֵרָא בְּכָל־הָהָר גַּם־הַצֹּאן וְהַבָּקָר אַל־יִרְעוּ אֶל־מוּל הָהָר הַהוּא׃ ד וַיִּפְסֹל שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וַיַּשְׁכֵּם מֹשֶׁה בַבֹּקֶר וַיַּעַל אֶל־הַר סִינַי כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים׃ ה וַיֵּרֶד יְהוָה בֶּעָנָן וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם וַיִּקְרָא בְשֵׁם יְהוָה׃ ו וַיַּעֲבֹר יְהוָה ׀ עַל־פָּנָיו וַיִּקְרָא יְהוָה ׀ יְהוָה אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ

ת"א אשר שברת. שבת פז יבמות סב בתרא יד: הצאן והבקר. ביצה ה תענית כה: וישכם משה. שבת פו: ה' ה'. ר"ה יז: אל רחום שם: ארך אפים. עירובין כב בבא קמא נ סנהדרין קיא:

רש"י

למדינת הים והניח ארוסתו עם השפחות מתוך קלקול השפחות יצא עליה שם רע עמד שושבינה וקרע כתובתה אמר אם יאמר העשיר להורגה אומר לו עדיין אינה אשתך בדק העשיר ומצא שלא היה הקלקול אלא מן השפחות נתרצה לה אמר לו שושבינה כתוב לה כתובה אחרת שנקרעה הראשונה אמר לו העשיר אתה קרעת אותה אתה קנה לה נייר אחר ואני אכתוב לה בכתב ידי כן העשיר זה הקב"ה השפחות אלו ערב רב והשושבין זה משה ארוסתו של הקב"ה אלו ישראל לכך נאמר פסל לך: (ב) נכון. מזומן: (ג) ואיש לא יעלה עמך. הראשונות על ידי שהיו בתשואות וקולות וקהלות שלטה בהן עין רעה אין לך יפה מן הצניעות: (ה) ויקרא בשם ה'. מתרגמינן וקרא בשמא דה': (ו) יי יי. (ר"ה יז) מדת רחמים היא אחת קודם שיחטא ואחת לאחר שיחטא וישוב: אל. אף זו מדת רחמים וכן הוא אומר (תהלים כ) אלי אלי למה עזבתני ואין לומר למדת הדין למה עזבתני כך מצאתי במכילתא: ארך אפים. (סנהדרין קיא) מאריך אפו ואינו

העמק דבר

הלחת את הדברים. כבר נדרש ע"ז דברים הדברים את הדברים. אפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש. ביאור הענין. יש להקדים מש"כ הראב"ע בשם גאון ז"ל דלוחות שניות מכובדים מן הראשונים. והראב"ע קהב ע"ז ואלה כדברי אגוס לא מעלין ולא מורידין. אבל דברי גאון לאו דברי ריק הן ובחזית איהא שמאלו תחת לראשי אלו לוחות הראשונים וימינו תחבקני לוחות השניים. והכי איתא ג"כ בש"ר פמ"ז הה"ד טוב לי כי עניתי למען אלמד חקיך לטובתו של משה נתענה ק"ך יום כו' אמר הקב"ה נצטערת הייך שאין אתה מפסיד. בלוחות הראשונות לא היה אלא עשרת הדברות ועכשיו שנצטערת אני נותן לך מדרש הלכות ואגדות כו' ועי' מש"כ בס' דברים י' א'. והכוונה בכ"ז דבלוחות הראשונות לא ניתן כח החידוש אלא מה שקיבל משה דיוקי המקראות והלכות היוצא מזה אבל לא לחדש דבר הלכה ע"י י"ג מדות וכדומה הויות התלמוד. ולא הי' תורה שבע"פ אלא דברים המקובלים מפי משה ומה שלא היה מקובל היו מדמים מילתא למילתא. אבל בלוחות השניות ניתן כח לכל תלמיד ותיק לחדש הלכה ע"פ המדות והתלמוד אלא שמתחלה לא עסקו בזה אלא משה וזרעו. ובערבות מואב הוכיח משה לישראל שיקבלו זה הדרך כמו שיבואר ריש ס' דברים. וכ"ז היה העגל סיבה לזה שנגזר וביום פקדי ופקדתי וגו' ומש"ה הגיע בגזרת מרגלים גלות ופזור בארצות. והיא סיבה מכרחת לפלפולה ש"ת מצד שני טעמים הייט מצד שמירת האומה ומצד שמירת ההוראה בישראל כמו שביארנו לעיל ס"פ בא וריש ס' דברים. ומזה הטעם עצמו נוה הקב"ה שיהיה הלוחות השניים בפיסול ידי משה לא משום שלא זכו למעשה אלהים אלא להורות דהלכה המתחדשת בכח לוחות הללו היא השתתפות עמל האדם בסיעתא

פתגמיא די הוו על לוחיא קדמאי די תברתא: ג והוי זמין לצפרא ותסק בצפרא לטורא דסיני ותתעתד קדמי תמן על ריש טורא: ג ואנש לא יסק עמך ואף אנש לא יתחזי בכל טורא אף ענא ותורי לא ירעון לקביל טורא ההוא: ד ופסל תרין לוחי אבניא כקדמאי ואקדים משה בצפרא וסליק לטורא דסיני כמא די פקיד יי יתיה ונסיב בידיה תרין לוחי אבניא: ה ואתגלי יי בעננא ואתעתד עמיה תמן וקרא בשמא דיי: ו ואעבר יי שכינתיה על אפוהי וקרא

העמק דבר

בסיעתא דשמיא כמו עשה הלוחות שהיה מעשה משה וכתיבת הקב"ה · ועי' להלן מקרא כ"ז שגם בכתיבה הי' השתתפות משה · והיינו מה שאמרו חז"ל דאפי' מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש הי' בלוחות · והכונה שבכח לוחות השניות היה נכלל הכל (א) · וכ"ז דברי נכון · דבזה הפרש הי' לוחות שניות מכובדים מן הראשונות · דאע"ג שקדושת הראשונים היתה נעלה מזה ומעילא אלו לא נשברו היו נוח להגיע להוראה ע"י סברא ודמוי מילתא למילתא יותר מאשר נשברו · אבל כאשר נתקלקלו והננו נצרכים להיות יגעים ולשנן הרבה ש"ת לזה מסוגל יותר לוחות אחרונות וכדומה לזה היו אח"כ שני התלמודים · דהירושלמי קדושתו רבה מהבבלי באשר נעשה ע"י אמוראי קמאי וכמאמר רבא בשבת דקי"ד אנא בהדי תרגימנא דשבי ז"ל · הרי הודה שקדושת הראשונים יותר לכוין את האמת · וגם כי קדושת א"י הי' מועיל מ"מ הרי ידענו דכח תלמוד בבלי מכובד מהירו' · ואע"ג שנקרא בסנהדרין דכ"ז במחשכים הושיבני זה תלמוד בבלי מ"מ אינו לגנאי ח"ו אלא כחה הנפלא להאיר הלכה אפי' במחשכים הייט בבבל וחז"ל שאין בה אור אה"ק ולולי כח התלמוד בבלי לא הגענו לאור ההוראה שם · ומעין זה בבחינה עליונה היה הבדל בין לוחות ראשונות לאחרונות · ועי' בס' דברים ד' י"ד: את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים · ולא כתיב אשר כתבתי על הלוחות או אשר היו כתובים · אלא הוא כמש"כ בס' דברים ה' י"ט וי' ד' · שעל לוחות הראשונים היה כתוב זכור. ועל לוחות השניות היה כתוב שמור · וכן כל השנויים · ובעת היה לוחות הראשונים היה זה הנוסח כמו תורה שבע"פ שהיה מקובל עפ"י משה שכך נאמר בדבור אחד · ונמצא שהיו על הלוחות אבל לא כתובות ומש"ה הוסיף הקדוש ברוך הוא לומר אשר שברת ודרשו חז"ל יישר כחך ששברת · והיינו משום שבזה נתחזק כח תורה שבע"פ עיקר ברית השני שבא אחר מעשה העגל כי אחר ששברם ונכתבו לוחות שניות בנוסח שהיה מתחלה מקובל בע"פ הרי ידעו שאפילו בלוחות ראש תורה שבכתב באו דברי קבלה שהיה בראשונה מזה יש להבין כח דברי קבלה משתלשל ויורד וכולם דברי אלהים חיים · ועי' כיב"ז בפ' מלואים בסדר צו דמה שבא בקבלה בפ' תצוה בא בכתב בפ' צו כמו שיבואר שם בס"ד: (ב) והיה נבון לבקר · לא משום קבלת הלוחות אמר ה' כ"ז דא"כ הכי מיבעי פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים והיה נכון לבקר ועלית בבוקר וגו' וכתבתי וגו' · שהרי העליה קדם לכתיבה אלא משום זה לא היה נצרך לבוקר שהרי עוד נשתהה ארבעים יום · וגם א"כ כל האזהרות והחומר שבשניות יותר מבראשונות אינו מובן · אלא משום תכלית ענין השני להודיע למשה עת רצון הנעלה · ומשום התגלות הכבוד הנפלא בזו השעה נזהר ביותר ומש"ה אמר ה' והיה נכון · שיכין עצמו ביותר להתגלות נפלא מה שלא ראה עד כה · ועי' לעיל י"ט י"א · וע"ז השעה א"ל ה' אז ונצבת על הצור וגו': זעלית בבוקר · מיותר לדרוש בוקרו של בקר כדתניא במכילתא בא פ"ו והיינו עמוד השחר · ועי' בסמוך: (ג) ואיש לא יעלה עמך · לא כמו בראשונות דכתיב ועלית אתה ואהרן: וגם איש אל ירא בכל ההר · לא כמו בראשונות שישב יהושע במורד ההר · והי' נראה למי שעומד בראש ההר: גם הצאן והבקר וגו' · כי אין כבוד למלך ה' צבאות בהתגלות כבודו· שלנגדו יהיו רועים צאן ובקר: ההר ההוא · ההוא ללמד דיקא כ"ז בהוא בחשיבתו · רש"י תענית דכ"א ב': (ד) וישכם משה בבקר · היינו בעה"ש ולא בנץ החמה ולמד מיתור לשון בבקר כמש"כ . והיינו דמסיים כאשר צוה ה' · וזהו בקבלה לבד הנדבר בפירוש · וכמש"כ כ"פ דלוה נופל על לשון דברי קבלה: ויקח בידו שני לוחות אבנים · לפי סדר הענין הכי מיבעי · ויפסול וגו' וישכם משה בבוקר ויקח את הלוחות בידו ויעל אל הר סיני · או ויעל אל הר סיני ושני לוחות בידו · כלשון המקרא דברים י' ג' · אלא בא ללמדנו דלקיחת הלוחות הועילו למשה גם בעת וירד וגו' היינו בשעה שעבר כבודו ית' לפני משה והוא היה לנוע מאד ולא רצה להביט אזי לקח בידו הלוחות שהיו מונחים על ההר ושם אותם נגד פניו · ע"כ לא כתיב עוד מענין ושכתי כפי וראיית אחוריו ית' · שבאמת לא רצה משה אלא לדעת עת רצון לתפלה · וכמו שהיתה מדתו בסנה כן בסיני · הסתיר פניו: (ה) ויקרא בשם ה' · כמו שאמר לו ה' וקראתי בשם ה' לפניך: (ו) ויעבר ה'

הרחב דבר

(א) והיינו דאיתא במו"ק דט"ו שאין בונין תלמוד בגובה של עיר ובפרכום שנאמר חמוקי ירכיך למה נמשלו ד"ת לירך

אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת׃ ז נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים
נֹשֵׂא עָוֺן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה פֹּקֵד ׀ עֲוֺן
אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־בְּנֵי בָנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־
רִבֵּעִים׃ ח וַיְמַהֵר מֹשֶׁה וַיִּקֹּד אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ׃
ט וַיֹּאמֶר אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנָי יֵלֶךְ־נָא
אֲדֹנָי בְּקִרְבֵּנוּ כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא וְסָלַחְתָּ
לַעֲוֺנֵנוּ וּלְחַטָּאתֵנוּ וּנְחַלְתָּנוּ׃ ששי י וַיֹּאמֶר הִנֵּה אָנֹכִי
כֹּרֵת בְּרִית נֶגֶד כָּל־עַמְּךָ אֶעֱשֶׂה נִפְלָאֹת אֲשֶׁר
לֹא־נִבְרְאוּ בְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הַגּוֹיִם וְרָאָה כָל־

נו"ן רבתי

ת"א ורב חסד . ר"ה השנה יז : נשא עון . יומא לו : ונקה . שבועות לט יומא פו : וימהר משה . סנהדרין קיא : הנה אנכי . ר"ה יז : וראה כל העם . עקידה שער יב :

רש"י

ממהר ליפרע שמא יעשה תשובה : ורב חסד . לצריכי חסד שאין להם זכיות כל כך (ר"ה יז) : ואמת . לשלם שכר טוב לעושי רצונו : (ז) נצר חסד . שהאדם עושה לפניו : לאלפים . לשני אלפים דורות : עונות . אלו הזדונות . פשעים. אלו המרדים שאדם עושה להכעיס : ונקה לא ינקה . לפי פשוטו משמע שאינו מוותר על העון לגמרי אלא נפרע ממנו מעט מעט ור"ד מנקה הוא לשבים ולא ינקה לשאינן שבים (יומא פו) : פקד עון אבות על בנים . כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם שכבר פירש במקרא אחר לשונאי : ועל רבעים . דור רביעי נמצאת מדה טובה מרובה על מדת פורענות אחת לחמש מאות שבמדה טובה הוא אומר נוצר חסד לאלפים : (ח) וימהר משה . כשראה משה שכינה עוברת ושמע קול הקריאה מיד וישתחו : (ט) ילך נא אדני בקרבנו . כמו שהבטחת מאחר שאתה נושא עון ואם עם קשה עורף הוא וימרו בך ואמרת על זאת פן אכלך בדרך אתה תסלח לעונינו וגו' יש כי במקום אם : ונחלתנו . ותתננו לך לנחלה (ס"א שתתן לנו נחלה מיוחדת) זו היא בקשת ונפלינו אני ועמך שלא תשרה שכינתך על האומות עובדי כוכבים : (י) כרת ברית . על זאת : אעשה נפלאת . לשון ונפלינו שתהיו מובדלים בזו מכל האומות

העמק דבר

וגו' . היינו העברת טובו ית' : ורב חסד ואמת . ורב קאי גם על האמת . ומשמעו דדרכיו אינו כדרכי ב"א . דמי שהוא רב חסד . אינו רב האמת להעניש כמו שמגיע . אבל הקב"ה אע"ג שהוא רב חסד מ"מ הוא רב אמת . וגבהו דרכי ה' מדרכינו . והיינו שאנו אומרים הללו את ה' כל גוים שבחוהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו ואמת ה' לעולם . אין השבח מאוה"ע להקב"ה על שגבר על ישראל חסדו . אלא להיפך אע"ג שגבר עלינו חסדו מ"מ ואמת ה' לעולם . ובשביל זה המה מתגברים עלינו הרבה עתים : (ז) נוצר חסד לאלפים . היינו למי שעובד מאהבה והוא דרך החסידות בשני אופנים שביארנו בעשרת הדברות ובפ' ברכה. אותו חסד הוא נוצר לגמול לזרעו : נושא עון ופשע וחטאה. בגמ' יומא דל"ו ביארו הא דכתיב וחטאה למשמעו שוגג אחר הפשע שהוא הזדון דה"פ למי שעב מירא נעשה הפשע חטאה. ונראה לפי הפשט ע"פ שביארנו בס' במדבר ל"ה ל"ד שיש שוגג שהוא גרוע מזדון ממש שאינו אלא בתאוה שבאה לשעה. אבל שגגת תלמוד או טעות בהליכות עולם שמכשיל הרבה והוא עולה זדון אף על גב שאינו אלא שגגה והוראת היתר . אבל הקלקולים מזה החטא רבה מאד ונחשבים לזדון : ונקה לא ינקה . אפילו למי שאינו

הרחב דבר

לומר לך מה יקר בסתר אף ד"ת בסתר . ויש להבין המשך הכתוב חמוקי ירכיך כמו חלאים מעשה ידי אמן לפי אותה דרשה . אמנם פרש"י בשוכה דמ"ע דכמו חלאים וגו' כן המה הלוחות . ומשמעות המקרא דהתלמוד שמכונה בשם חמוקי ירכיך משום שהוא ופעלו דוקא בסתר כמו יקר . הוא יקר ונעלה כמו הלוחות שהמה מעשה ידי אמן זה משה . אך מ"מ הי' בכי"ד . כך הוא כח התלמוד שנקרא חמוקי ירכיך שהוא עמל האדם . ובסייעתא דשמיא :

יְיָ יְיָ אֱלָהָא רַחֲמָנָא וְחַנָּנָא מַרְחֵיק רְגַז וּמַסְגֵּי לְמֶעְבַּד טַבְוָן וְקוּשְׁטְ: ז נָטַר טֵיבוּ לְאַלְפֵי דָּרִין שָׁבִיק לַעֲוָיָן וְלִמְרוֹד וּלְחוֹבִין סָלַח לִדְתָיְבִין לְאוֹרַיְתֵיהּ וּלְדְלָא תַיְבִין לָא מְזַכֵּי מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל בְּנִין וְעַל בְּנֵי בְנִין מָרְדִין עַל דָּר תְּלִיתָאֵי וְעַל דָּר רְבִיעָאֵי: ח וְאוֹחִי מֹשֶׁה וּכְרַע עַל אַרְעָא וּסְגִיד: ט וַאֲמַר אִם כְּעַן אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ יְיָ תְּהַךְ כְּעַן שְׁכִינְתָא דַיְיָ בֵּינָנָא אֲרֵי עַם קְשֵׁי קְדַל הוּא וְתִשְׁבּוֹק לְחוֹבָנָא וּלְחַטָּאנָא וְתַחְסְנִנָּנָא: י וַאֲמַר הָא אֲנָא גָזַר קְיָם קֳדָם כָּל עַמָּךְ אַעְבֵּיד פְּרִישָׁן דִּי לָא אִתְבְּרִיאוּ בְּכָל אַרְעָא וּבְכָל עַמְמַיָּא וְיֶחֱזֵי כָל עַמָּא דִּי אַתְּ בֵּינֵיהוֹן יָת עוֹבָדָא

העמק דבר

מנקה להענים כפי הדין מחמת איזה זכות שיש לו מכ"מ מנקה אותו מעט מעט כאב המייסר את בנו שמענים מעט מעט כדאי' בתם' ע"ז ד"ד א' · וכן הוא המדה בסוטה שהתה ויש לה זכות שלא יגיע לה העונש המבואר במקומו · ומכ"מ היא מתמוגה והולכת כדאי' בסוטה פ"א · ומזה למדנו בכל הענינים וזה מיקרי שהוא מנקה ולא ינקה והייט שמוסיף ע"ז המדה פוקד וגו' · מלבד שמענים אותו מעט מעט עוד הוא פוקד עון אבות על בנים · זהו פשטו של מדה זו · והדרש ג"כ אמת וברור: (ח) וימהר משה וגו' · נודע למשה שהוא הרגע של עת רצון לשמוע תפלת כל אדם ע"כ השתחוה · וכבר כתבנו לעיל כ"ג י' במשמעות השתחואה שהיא תפלה · והיינו שמשה התפלל תפלה קבועה והוסיף בה אם נא וגו': (ט) אם נא מצאתי חן בעיניך אדני · כבר ביארנו כ"פ דמשמעות זה הפס הוא שידוד הטבע · והקדים לומר אם נא וגו' לא שימלא משום זה בקשתו דא"כ לא היה נצרך לעת רצון הנפלא · אלא ה"ק אם באמת הנני הגון לפניך שתהא הנהגתי למעלה מן הטבע · אלא שירדתי מגדולתי בשביל ישראל · ועתה ילך נא אדני בקרבנו · במדה זו של אדני שהוא שידוד הטבע ילך ה' בקרבנו · דאע"ג שכבר הבטיחו ה' שילך עמם · מכ"מ היה אפשר שיתנהג בדרך הטבע כמו שאמר ה' לך רד מגדולתך ע"כ ביקש שיתהלך במדבר באותה מדה של שידוד הטבע · ופי' הטעם של בקשה זו לא משום כדי להתכבד בזה ח"ו אלא. כי עם קשה עורף הוא · ואם כן אחר שהבטחת להתהלך עמנו · אפשר שח"ו ברגע אחד תכלה אותנו כפי מדה"ד למקום שכינה ע"כ הסכרח להוסיף · חסד ולהתהלך במדה גבוהה זו שנכלל בו גם שידוד המדות שקבע בהם עולמו · ובזה וסלחת לעוננו ולחטאתנו · בזו המדה תסלח גם לעונות הדור גם להטאות של הס"ש שמצוי יותר במקום שכינה בהיסח הדעת מזה המעלה שלא יבא מזה לידי כליון ח"ו: ונחלתנו · ביקש עוד אשר מדה זו של שידוד המדות יהיה בנחלה אשר אין לה הפסק לעולם כדאי' בר"ה די"ב מה נחלה שאין לה הפסק לעולם · וכן בב"ב דקכ"ט ירושה אין לה הפסק · וע' מש"כ לעיל ב' י"ג · ומדה זו של נחלה אינו מתבקשת אלא בעת שאין הדור ראוי אלא עצמם מכ"מ אלא ירושה ונחלה היא אתם · כך ביקש שגם לדורות הבאים שלא יזכו באמת למדה זו בתמידית כמו בימי אותו הדור מכ"מ בעת הצורך הגדול שהוא בשעה שיש לחוש לכליון ח"ו יגיעו לירושה זו של שידוד המדה"ד · עוד נכלל בבקשת ונחלתנו · שאתה תקח אותנו לנחלה מש"ה א"א לכלות אותנו · כמו שאדם שיש לו נחלה אפילו אינו מוצאה יפה עושה כל השתדלות להשביחה כל האפשר רק שתהי' נחלתו קיימת · כך יהיה ישראל נחשב נחלת ה' שאין לה הפסק לעולם: (י) נגד כל עמך אעשה נפלאות וגו' · כבר תמה הרמב"ן ז"ל איזה נפלאות נעשה במדבר מאז מה שלא נעשה עד כה · ואני תמה עוד על הלשון אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגוים · מה לנפלאות בחו"ל ובגוים · אבל לביאורינו נתבקשת משה מבואר תשובת ה' · תחלה השיב על בקשתו ונחלתנו · שהוא לדורות עולם ונחוצה ביותר · והבטיח הקב"ה בברית אשר נגד כל עמך · כל שבט ושבט נקרא עם בפ"ע · כמש"כ בס' בראשית בפסוק והיית לקהל עמים · וגמירי דלא כלי שיבטא כדאי' בב"ב דקי"ד וע' מש"כ בס' דברים כ"ט · וזהו דבר ה' אשר בעת שיהיה עם אחד מישראל שהוא נאן מרעית משה מבוכן וקרוב לכליון ח"ו אז אעשה נפלאות בשידוד הטבע לעשות שארית לאותו עם והיינו אשר לא נבראו בכל הארץ דגם הארץ נכרתה בזה הברית כדכתיב בברית האבות והארץ אזכור · והיינו דמצינו כמה ארצות שנחרבו ושוב לא נשאר להם זכר · אבל א"י אע"ג שגם היא נחרבה וגפרית ומלח שרפה כל ארצה · ונ"ב שנה לא עבר בה עוף · ומכ"מ הרי הארץ בישובה כמו שהיתה · זהו נפלאות שלא נברא בכל הארץ: ובבל הגוים · דכל גוי אם נגזר עליה כליון שוב לא תוסיף קום · משא"כ שבט א' מישראל · והיינו שאמר יחזקאל פ"ו אחר שהרבה לספר כמה גדול עונות ירושלים מסדום ובנותיה אמר לבסוף וזכרתי אני את בריתי אתך בימי נעוריך · והוא הברית שנכרת כאן · וזהו הברית שכתוב בס' ויקרא כ"ו מ"ב והארץ אזכור ופסוק מ"ד להפר בריתי אתם כמבואר שם: אחר זה הברית שהוא נצח ישראל ואפילו שבט אחד · שב הקב"ה לבקשת משה ע"ז הדור ילך נא אדני בקרבנו · ע"ז הבטיח וראה כל העם

הָעָם אֲשֶׁר־אַתָּה בְקִרְבּוֹ אֶת־מַעֲשֵׂה יְהוָה כִּי־
נוֹרָא הוּא אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עִמָּךְ׃ יא שְׁמָר־
לְךָ אֵת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם הִנְנִי גֹרֵשׁ
מִפָּנֶיךָ אֶת־הָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי
וְהַיְבוּסִי׃ יב הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב
הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָּא עָלֶיהָ פֶּן־יִהְיֶה לְמוֹקֵשׁ
בְּקִרְבֶּךָ׃ יג כִּי אֶת־מִזְבְּחֹתָם תִּתֹּצוּן וְאֶת־
מַצֵּבֹתָם תְּשַׁבֵּרוּן וְאֶת־אֲשֵׁרָיו תִּכְרֹתוּן׃ יד כִּי לֹא
תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אַחֵר כִּי יְהוָה קַנָּא שְׁמוֹ אֵל קַנָּא

ר' רבתי — בראש העמוד בי"ה שמ"ו סימן

ת"א כי לא תשתחוה. גיטין נז סנהדרין סב הוריות ד חולין סב הלילים ח:

רש"י

ע"א שלא תסרה שכינתי עליהם: (יא) את האמרי וגו'. ו' אומות יש כאן כי הגרגשי עמד ופנה מפניהם: (יג) אשריו. (ע"ז מד) הוא אילן שעובדים אותו: (יד) קנא שמו. מקנא להפרע ואינו

העמק דבר

אשר אתה בקרבו את מעשה ה' כי נורא הוא אשר אני עושה עמך. ואינו מדבר במן ובאר שכבר נעשו לטבע ולא פסק מהם גם בימי הזעף. אלא כוון הקב"ה על מעשה קרח דתן ואבירם שנגעו בכבוד משה עצמו ועשה ה' דבר נפלא ונורא לכבודו של משה לבדו. וזהו אשר אני עושה עמך והיינו דכתיב בס' דברים י"א ואשר עשה לדתן ואבירם בני אליאב וגו' כי עיניכם הרואות את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה. והנה מכאן והלאה חזר משה למעלתו וביטל גזרת ה' לך רד. והיה אז נצרך לתפלה קבועה כמו כל אדם אבל עתה שב למעלתו דרב גוברים ושוב לא התפלל תפלה קבועה במדבר כמש"כ בפ' חקת בענין מי מריבה. ומש"ה הוצרך להקדים שבח לתפלה בפ' ואתחנן. כ"ז פעל משה בתפלה קבועה בעת רצון של י"ג מדות לבטל גזרה לך רד (א): אחר כל הדברים יש לבאר תמית הפרש אופני הנהגת הקב"ה עם ישראל בהשגחה פרטית לפי המעשים שהיא באה בשני אופנים שהן ארבעה. ע"י מלאך הוא בשני אופנים. א' שיהי'

הרחב דבר

(א) והנה איתא בר"ה די"ח ר' יצחק א' יפה צעקה לאדם בין קודם גז"ד בין לאחר גז"ד. ולא נתבאר טעמא דר"י מגלי' לחלוק על תנאי דמחלקי בין יחיד לצבור. ובשאלתות דר"א גאון פ' ויקהל אי' בזה"ל אמר ר' יצחק יפה צעקה לאדם בין לפני גזרה בין לאחר גזרה שנא' ויעבור ה' על פניו מלמד שנעשה הקב"ה כשליח צבור היורד לפני התיבה. ואמר לו למשה בשעה שישראל חוטאין לפני עשה לפני כסדר הזה ואני מוחל להן. והנה עיקר זה הדרוש של ויעבור מבואר שם די"ז א"ר יוחנן אלמלא מקרא כתוב א"א לומר מלמד שנתעטף הקב"ה כש"צ כו' אבל השאלתות העלה דמכאן למד ר"י דמועיל עת רצון של י"ג מדות אפי' ליחיד לאחר גז"ד. ולכאורה ק' טובא. הדא דזה הי' תפלה בשביל צבור ומנ"ל יחיד ממש. שנית מאי ראי' ממשה רבינו דרב גוברי' לתפלת כל יחיד. עוד ק' הרי תפלת משה הועיל גם בלא י"ג מדות וביטל גזרה ושלחתי לפניך מלאך וחזר הקב"ה ואמר פני ילכו והניחותי לך. אבל לביאורינו בכל הענין מתיישב שפיר הכל. שהוכיח ממה שחזר הקב"ה מגזרת לך רד מגדולתך ובעת רצון העלהו למעלתו. והוא נוגע רק למשה עצמו כמו שביארנו שלא הי' נצרך לתפלה קבועה וגם מעשה דו"א. ולא אפשר לדחות שאני משה דרב גוברי' שהרי ע"ז עצמו התפלל עתה לבטל גזרה שנגזר עליו לך רד שלא יהי' רב גוברי'. ושפיר אפשר ללמוד דכמו כן כל אדם המתפלל לעצמו אם רק בשעה שהש"ץ מתעטף והומר י"ג מדות והוי עת רצון מועיל צעקת היחיד גם לעצמו אבל בלי י"ג מדות של צבור לא מהני. והא דמצלינן אקיריי ואמריעי והיתא בגמ' שם דט"ז דאתי כר' יצחק ג"כ מצלינן בעת רצון של תפלה קבועה וכדומה. ולא תקשה עוד מה זה הוכחה ממשה הא גם בלי י"ג מדות ביטל גזרה של ושלחתי לפניך מלאך. שהרי כבר ביארנו בריש הענין דזה כפשט הי' עבור ידיעת שמו ועבור שאמר ה' שמצא חן בעיניו לקבלת התפלה. וגם הקב"ה השיב כן כי מצאת חן בעיני ואדעך בשם. ומבואר הא לאחר לא הי' שומע לבטל הגזרה. אבל תפלה זו שיתנהג למעלה מה"ט כמו שהי' לפני העגל. התפלל משה כמו שהי' איש פרטי כמו שביארנו לעיל ל"ג י"ח. וגם הקב"ה השיב כי בעת שיקרא י"ג מדות אז ורחמתי את אשר ארחם וביארנו שאז ירוחם כל מי שיתפלל. ובזה הכח נשמע משה לבטל גזרה של לך רד מגדולתך. ע"כ שפיר מוכיח מכאן לכל אדם:

דַיְיָ אֲרֵי דְחִיל הוּא דִי אֲנָא עָבֵיד עִמָּךְ׃ יא טַר לָךְ יָת דִי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ יוֹמָא דֵין הָא אֲנָא מְתָרֵיךְ מִן קֳדָמָךְ יָת אֱמוֹרָאֵי וּכְנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי׃ יב אִסְתַּמַּר לָךְ דִלְמָא תִגְזַר קְיָם לְיָתֵיב אַרְעָא דִי אַתְּ עָלֵיל עֲלַהּ דִלְמָא יְהֵי לְתַקְלָא בֵּינָךְ׃ יג אֲרֵי יָת אֱגוֹרֵיהוֹן תְּתָרְעוּן וְיָת קָמָתְהוֹן תְּתַבְּרוּן וְיָת אֲשֵׁירֵיהוֹן תְּקַצְּצוּן׃ יד אֲרֵי לָא תִסְגוֹד לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא אֲרֵי יְיָ קַנָּא שְׁמֵיהּ אֵל קַנָּא הוּא׃

העמק דבר

נמסר למלאך שהולך בדרך אגב לשמור אותם כלשון כי מלאכיו יצוה לך · ואמנם האומה בכללה לא היתה במדרגה פחותה זו רק בשעה שאמר הקב"ה בקצפו כ"י לך נחה את העם אל אשר דברתי לך הנה מלאכי ילך לפניך · ב' נמסר למלאך מסוים · וכמו שנמסר מעשה אליעזר עבד אברהם וזהו הרצון היה במאמר ה' בדברי רצוי למשה ולישראל לך עלה מזה וגו' ושלחתי לפניך מלאך · ובשני אופנים אלו אפשר לבקש מן המלאך ג"כ שהרי נמסר לו ברצון הקב"ה וכמו שביקש לוט מהמלאך · דרך השני ע"י הקב"ה בכבודו ית' וזהו ג"כ בשני אופנים היינו לפרנסה עושה הוא בעצמו כ"י כדרך שהאב נותן לבנו בידו ולהנהגה ומלחמה אפילו בשעה שהולך בעצמו כ"י מכ"מ המלאך הוא העושה · ועז"ז כתיב בפ' משפטים הנה אנכי שולח מלאך לפניך וכמבואר שם · ואה"כ אסור לבקש ממנו ח"ו במקום שהשכינה עומד · מיהו שני דברים אלו היינו פרנסה והנהגה אינם תלוים זה בזה ובימי יהושע נתחלקו· הפרנסה היתה ע"י הקב"ה והנהגה ע"י המלאך וכמו שניבא ג"כ יעקב אבינו ע"ז האלהים הרועה אותי · המלאך הגואל אותי ושם מבואר יפה · ואה"כ המה שנים שהן ארבעה · וגם זה יש לדעת דבעת שהמלאך עושה בעצמו אינו יכול לסדר הטבע אם לא שנשלח ביחוד לעשות דבר הפלא · אבל בעת הנהגת ה' אפשר שיהיה בדרך הטבע כמו שהיה פרנסת ישראל בא"י · ואפשר שיהיה בדרך נס · והובטחו ישראל בכריתת ברית שלא יהיה כליון מעם אחד מישראל בכל אופן שיהא נדרש באותה שעה : (יא) מצוך היום · דייק היום · באשר כי אע"ג שלפי הנראה בהשקפה ראשונה אין חדשות בזה הפ' מהאמור עד כה כאשר יבואר · אבל לאחר הדיוק בכל פרט יש חדשות שנשתנה האזהרות אחר מעשה העגל · שנגדע קצי ערפם ושנצרכים לשמירה יתירה מע"ז · ועלות הרבה להשרים אמונה ויראת ה' · וזהו שדייק היום · ומש"ה כתיב שמר לך דמשמע להנאתך ולטובתך · וה"נ במשמע מעין זה לפי דרכך שאתה עלול לחטוא יש לך להזהר ביותר : (יב) פן תכרות ברית ליושב הארץ אשר אתה בא עליה · מיירי בשעת כבוש קודם שנכלה כל יתדות הארץ · כמבואר מלשון אשר אתה בא עליה · ותו ממה דכתיב בסמוך ואת אשריו תכרותון · והיינו גדוע דכתיב בס' דברים ז' ה' ואשריהם תגדעון · ומפרש בגמ' ע"ז דמ"ה בבא דכתיב במק"א ואשריהם תשרפון באש ומשני דגדוע קודם לכבוש · וכבוש קודם לשריפה · וה"נ בהאי קרא דכתיב תכרותון מיירי בשעת כבוש · והנה לעיל כ"ג בפ' לא תהיה משכלה וגו' וכל הענין דמיירי ג"כ בזה המשך כמש"כ שם · ונזהרו אז ישראל לא תכרות להם ולאלהיהם ברית וגו' כי יהיה לך למוקש · וביארנו כי באשר אין לחוש שיעבדו אז ע"ז של שבעה אומות אלא משום מורא שלא ימכרו נפשם ע"ז כדאי' כיב"ז בסוכה דל"ח שלא לאגרויי שיטנא · וזה אינו ע"ז ממש כדמסקינן בסנהדרין דס"א · מכ"מ הוא למוקש · וכאן לאחר העגל ניתוסף אזהרה זו ביותר באשר אז לא נזהרו כ"א כריתת ברית עמם ואלהיהם ביחד · אבל עמם לבד היו רשאים · אבל היום נזהרו פן תכרות ברית ליושב הארץ לבד ג"כ : פן יהיה למוקש בקרבך · ברואתך אותם עובדי עבודת כוכבים תבוא גם אתה להמשך אחריהם : (יג) כי את מזבחותם וגו' · גם לפני העגל נזהרו בזה שם כ"ד כי הרס תהרסם ושבר תשבר מצבתיהם · אבל אחר העגל נתחדש עוד שלשה דברים · א' דשם לא נצטוו להטפל בזה כ"א אחר כבוש כמבואר שם במקרא כי ילך מלאכי וגו' והכחדתיו וכמש"כ שם · ועתה לאחר העגל נצטוו ע"ז גם קודם גמר הכבוש אלא שלא נצרכו לישרף עד אח"כ כמש"כ לעיל · ב' דשם לא נזהרו אלא על גוף הע"ז ומש"ה לא כתיב מזבחותם שאינו אלא משמשין והא דכתיב מצבתיהם כבר פרש"י שם אבנים שהם מציבין להשתחוות להם · ובאמת הכי אי' במס' ע"ז דמ"ז ב' דאבן שחצבה מתחלה לבימוס ה"ז אסורה משעת חציבה ועל כן עובדין אותה ג"כ כמש"כ רש"י ותוס' שם · וכך היה מנהגם דמזבח לא בא אלא להיות משמשין משא"כ מצבת אבן · ומש"ה הוזהרו ישראל על המצבה לה' כדכתיב לא תקים לך מצבה אשר שנא ה' אלהיך · והיינו בשביל שנהגו אוה"ע לעשות לע"ז ממש · הא לאחר העגל נזהרו אפילו על משמשין והיינו מזבחותם · וממילא ה"ה מצבה שלא היה נעבד · ג' באשרה ובזה מפורש בע"ז דנ"ג אר"א כתחלה של א"י דא"ר ואשיריהם תשרפון באש מכדי ירושה להם מאבותיהם ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו כו' אלא מדפלחו ישראל לעגל גלו אדעתייהו דניחא להם ועבודת כוכבים שליחותא דידהו עבדי · ומש"ה כתיב כאן ואת אשריו ולא ואשיריהם כמו מצבותם אלא לרמז אשריו דישראל · משא"כ מצבות דשבעה אומות נמי אסור : (יד) כי לא השתחוה וגו' · לפני העגל נזהרו ג"כ כי העבוד את אלהיהם וגו' וביארנו שם

הוּא׃ טו פֶּן־תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ וְזָנוּ ׀ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם וְזָבְחוּ לֵאלֹהֵיהֶם וְקָרָא לְךָ וְאָכַלְתָּ מִזִּבְחוֹ׃ טז וְלָקַחְתָּ מִבְּנֹתָיו לְבָנֶיךָ וְזָנוּ בְנֹתָיו אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן וְהִזְנוּ אֶת־בָּנֶיךָ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן׃ יז אֱלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשֶׂה־לָּךְ׃ יח אֶת־חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם׃ יט כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם לִי וְכָל־מִקְנְךָ תִּזָּכָר פֶּטֶר שׁוֹר וָשֶׂה׃ כ וּפֶטֶר חֲמוֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה וְאִם־לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ כֹּל בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּפְדֶּה וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם׃ כא שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר תִּשְׁבֹּת׃ כב וְחַג

ת"א אלהי מסכה. פסחים קיח מכות כג: את חג. פסחים שם מכות שם: וכל מקנך. בכורות ג ו: ופטר חמור. בכורות ה ו: כל בכור. קדושין כט בכורות נא: ולא יראו פני. קדושין כט בכורות נא: ריקם. קדושין יז: בחריש. שבת ע ראש השנה ט מועד קטן ג מכות ח הוריות ד:

רש"י

מוותר וזהו כל לשון קנאה אוחז בנצחונו ופורע מעוזביו: (טו) ואכלת מזבחו. כסבור אתה שאין עונש באכילתו ואני מעלה עליך כמודה בעבודתו שמתוך כך אתה בא ולוקח מבנותיו לבניך (ב"מ ה): (יח) חדש האביב. חדש האביב שהתבואה מתבכרת בבישולה: (יט) כל פטר רחם לי. באדם: וכל מקנך תזכר וגו'. וכל מקנך אשר תזכר בפטר שור ושה אשר יפטור זכר את רחמה: פטר. לשון פתיחה וכן (משלי יז יד) פוטר מים ראשית מדון. הת"ו של תזכר לשון נקבה היא מוסב על היולדת: (כ) ופטר חמור. ולא שאר בהמה טמאה: תפדה בשה. נותן שה לכהן והוא חולין ביד כהן ופטר חמור מותר בעבודה לבעלים: וערפתו. עורפו בקופיץ הוא הפסיד ממון כהן לפיכך יופסד ממונו: כל בכור בניך תפדה. חמשה סלעים פדיונו קצוב שנאמר (במדבר יח טז) ופדויו מבן חדש תפדה: ולא יראו פני ריקם. לפי פשוטו של מקרא דבר בפני עצמו הוא ואינו מוסב על הבכור שאין במצות בכור ראיית פנים אלא אזהרה אחרת היא וכשתעלו לרגל לראות לא יראו פני ריקם מצוה עליכם להביא עולת ראיית פנים ולפי מדרש ברייתא מקרא יתר הוא ומופנה לגזרה שוה ללמד על הענקתו של עבד עברי שהוא חמשה סלעים מכל מין ומין כפדיון בכור במס' קדושין (דף יז): (כא) בחריש ובקציר תשבת. למה נזכר חריש וקציר יש מרבותינו אומרים על חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית

העמק דבר

דמיירי בעבודה מיראה בשעת כיבוש ולא נזהרו על השתחואה מיראה לחוד. אבל עתה הוזהרו גם על איזה הכנעה מיראה דלא ליגרי בהו: (טו) פן תכרות ברית ליושב הארץ. עד כה לא נזהרו מלכרות ברית אהבה אחר שיכלו יתדות הארץ עם האומות שישארו בה אבל עתה נזהרו בזה ג"כ אחר כיבוש וחלוק ונתיישבו בארץ ומעט מעט מפרש והולך: (טז) ולקחת מבנותיו לבניך. במה שתאכל מזבחו יגרום גם זה והוא כעין גזרת חז"ל בישולי עובדי כוכבים משום בנותיהן ובנותיהן משום ד"א. אבל הם

טו דִלְמָא תִגְזַר קְיָם לְיָתֵיב אַרְעָא וְיִטְעוֹן בָּתַר טַעֲוָתְהוֹן וְיִדְבְּחוּן לְטַעֲוָתְהוֹן וְיִקְרוֹן לָךְ וְתֵיכוֹל מִדִּבְחֵיהוֹן: טז וְתִסַּב מִבְּנָתְהוֹן לִבְנָךְ וְיִטְעְיָן בְּנָתְהוֹן בָּתַר טַעֲוָתְהֶן וְיַטְעְיָן יַת בְּנָךְ בָּתַר טַעֲוָתְהֶן: יז דַּחֲלָן דְּמַתְּכָא לָא תַעְבֵּיד לָךְ: יח יַת חַגָּא דְפַטִּירַיָּא תִּטַּר שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוֹל פַּטִּירָא כְּמָא דִי פַקֵּידְתָּךְ לִזְמַן יַרְחָא דַאֲבִיבָא אֲרֵי בְּיַרְחָא דַאֲבִיבָא נְפַקְתָּא מִמִּצְרָיִם: יט כָּל פְּתַח וַלְדָּא דִילִי הוּא וְכָל בְּעִירָךְ דִּכְרִין תַּקְדִּישׁ בְּכוֹר תּוֹר וְאִימַּר: כ וּבוּכְרָא דַחֲמָרָא תִּפְרוֹק בְּאִימְּרָא וְאִם לָא תִפְרוֹק וְתִנְקְפֵיהּ כֹּל בּוּכְרָא דִבְנָךְ תִּפְרוֹק וְלָא יִתְחֲזוֹן קֳדָמַי רֵיקָנִין: כא שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תְּנוּחַ בִּזְרוֹעָא וּבַחֲצָדָא

העמק דבר

הם הוסיפו לאסור כל בישולי גוים · ובקרא לא הזהיר משום זה הטעם אלא לילך לביתם באהבה לשתות שלהם: והזנו את בניך וגו' · היינו דכתיב בס' דברים ז' ד' לא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך כי יסיר את בנך מאחרי · אלא דהם נכלל במשמעות כי יסיר את בנך שתי כוונות· חדא כפרש"י שיסיר האב הגוי את בנך שנולד מבת ישראל · וקאי הטעם על בתך לא תתן לבנו · ושנית כפי' ר"ת והרמב"ם כי יסיר אבי האשה הגויה את בנך הנושא מאחרי · וקאי הטעם על ובתו לא תקח לבנך כמש"כ שם · וכאן לא מיירי אלא באיסור נשיאת הגויה לבן ישראל · ולא פירש הכתוב כאן אלא במה שנזהרו ביותר משום מעשה העגל כמש"כ · דאותה אזהרה של נתינת בת ישראל לגוי משום הסרת הבן הנולד שמגודל בבית אביו הגוי · זה אינו ענין לסיבת העגל שהרי הבן הצעיר אם יהא מגודל בבית הגוי ודאי יהיה ג"כ הולך אחריו אפי' לא יהא נפתה לעבודת כוכבים בטבע · משא"כ אזהרה דבנותיהם שהחשש שיזנו את בניך הגדולים שנולדו ונתגדלו ביהדות · אינו אלא לפי שנמשכו אחר העגל ובכרו מהר · מש"ה יש לחוש שיהא נמשך אחר אשתו בת אל נכר · וע"פ דעת תורה להזהר מן המכשול למדו חז"ל להוסיף גזרות לפי הצורך באותו דור והלאה: (יז) אלהי מסכה · אינו ע"ז כלל כמש"כ הספורנו · וגם לא מיירי באופן שנאסר כבר אלהי זהב ואלהי כסף כמש"כ לעיל ס"פ יתרו · אלא מיירי בצורה העשוי' לחברת ב"א לנסוך יין ושמחת מריעות · מש"ה סמך הכתוב ענין ג' רגלים שבהם תהיה שמחת מריעות למצוה · ועי' ס' ויקרא י"ט ד': (יח) את חג המצות תשמור · לא בא הכתוב לבאר שלש רגלים שכבר כתיב לפני מעשה העגל · אלא בא בהוספת ענין להזהר בדרך מוסר ולעשות מסילות בלב ישראל בזמנים הללו להשרים בהם יראת ה' ואמונה · ע"כ לא הקדים הכתוב כאן שלש רגלים תחוג לי בשנה · אלא הקדים להזהיר בחג המצות באשר הוא חודש האביב להצמיח בו זרע עבודת ה' ע"י מצות התלויות בו כמש"כ בפ' קדש · ושינה הכתוב לשון זה המקרא ממש"כ לעיל כ"ג ט"ו תאכל מצות כאשר צויתיך וכאן אשר צויתיך היינו משום דשם משמעו כמו שצויתי ביום הראשון ושמרתם את חג המצות כך תשמור שבעת ימים וכמו שביארנו שם · אבל כאן שכבר הזהיר על שבעת הימים מש"ה כתיב אשר צויתך · ועוד שיים המקרא כי בחדש האביב יצאת ממצרים · ולא כמש"כ שם כי בו יצאת דמשמעו ביום ראשון וכאן הוסיף דהחודש בכללו גרם שבו יצאת ממצרים למען ללמדנו כי כל החודש מסוגל להשרים בו יסודי האמונה ועבודת ה' · ומכאן למדנו לעסוק בעניני פסח מר"ח כדי שיהיה זה העסק להשרים אמונה וכדמסיק בפסחים ד"ו בשלא דפסח מדבר שהזהיר משה לישראל מר"ח · ואפילו לחכמים דרשב"ג דל' יום לפני הפסח שו"ד בהל' פסח· מכ"מ מר"ח יש לעסוק יותר · והיינו דאמרינן בהגדה יכול מר"ח כו' הרי דס"ד דמצות ספור ממש בא מר"ח · והוא מהאי קרא שבא לאחר העגל להוסיף הכנה לזכירת עניני פסח · ובשביל זה התכלית כדי לחזק האמונה ויראת ה' בלב · [וכיב"ז אי' בירושל' מגילה פ"א דמדכתיב והחודש אשר נהפך ש"מ דכל החודש כשר לקריאת מגילה]: (יט) כל פטר רחם לי · כבר כתיב כל הענין לעיל י"ג י"ב וביארנו שם כל הענין ללמדנו שההכרח לעשות אנשים מוכשרים להתקדש בתורה ובפרישות לעבודת ה' והמה יהיו מדריכים את כלל ישראל וע"ז נתקדשו הבכורים · ואחר מעשה העגל שנשתנה הענין · ובא קדושת שבט לוי תחתיהם והיה עולה עפ"ד שיצאו קדושת בכורים לגמרי מש"ה הוצרך לכפול דמכ"מ כל פטר רחם לי: (כ) כל בכור בניך תפדה ולא יראו פני ריקם · דאע"ג שיצא מאותה מעלה שמכבר מכ"מ אחר שהוא לי עדיין יש בו איזה מעלה ולא יראו פני ריקם · ויש בו סגולה מיוחדת לתורה ועבודת ה' · זהו פשטא דקרא · ומכ"מ קאי גם על חג הפסח והוא אזהרה כמו שם · ושתים זו שמעינו מהמשך המקרא אחר חג הפסח · ובענין קדושת בכור: (כא) וביום השביעי תשבות · נתבאר לעיל כ"ג י"ג דשביתה זו באה להכין מעשיו

שָׁבֻעֹת תַּעֲשֶׂה לְךָ בִּכּוּרֵי קְצִיר חִטִּים וְחַג הָאָסִיף
תְּקוּפַת הַשָּׁנָה׃ כג שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל־
זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי הָאָדֹן ׀ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ כד כִּי־
אוֹרִישׁ גּוֹיִם מִפָּנֶיךָ וְהִרְחַבְתִּי אֶת־גְּבֻלֶךָ וְלֹא־
יַחְמֹד אִישׁ אֶת־אַרְצְךָ בַּעֲלֹתְךָ לֵרָאוֹת אֶת־פְּנֵי
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה׃ כה לֹא־תִשְׁחַט
עַל־חָמֵץ דַּם־זִבְחִי וְלֹא־יָלִין לַבֹּקֶר זֶבַח חַג הַפָּסַח׃
כו רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יְהוָה

ת"א וחג שבעת . מנחות פד : וחג האסיף . סנהדרין יג : יראה . חגיגה ד : כל זכורך . קדושין לד : את פני האדן . חגיגה ד : ולא יחמד . פסחים ח : לא תשחט . שם ה : זבחי . שם סד : ולא ילין . שם נט עא :

רש"י

ללמדך שמוסיפין מחול על הקדש (ר"ה ט) וכך משמעו ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות ועבודת ו' הימים שהתרתי לך יש שנה שהחריש והקציר אסור ואין צריך לומר חריש וקציר של שביעית שהרי כבר נאמר (ויקרא כה ד) שדך לא תזרע וגו' וי"א שאינו מדבר אלא בשבת וחריש וקציר שהוזכר בו לומר לך מה חריש רשות אף קציר רשות יצא קציר העומר שהוא מצוה ודוחה את השבת : (כב) בכורי קציר חטים - שאתה מביא בו שתי הלחם מן החטים (ר"ה כא) : בכורי - שהיא מנחה ראשונה הבאה מן החדש של חטים למקדש כי מנחת העומר הבא בפסח מן השעורים היא : וחג האסיף - בזמן שאתה אוסף תבואתך מן השדה לבית - אסיפה זו לשון הכנסה לבית כמו (דברים כב ב) ואספתו אל תוך ביתך : תקופת השנה - שהיא בחזרת השנה בתחלת השנה הבאה : תקופת - לשון מסיבה והקפה : (כג) כל זכורך - כל הזכרים שבך הרבה מצות בתורה נאמרו ונכפלו ויש מהם שלש פעמים וארבע להייב ולענוש על מנין לאוין שבהם ועל מנין עשה שבהם : (כד) אוריש - כתרגומו אתריך וכן (דברים ב ל"א) החל רש וכן (במדבר לב ל"ט) ויורש את האמורי לשון גרושין : והרחבתי את גבלך . ואתה רחוק מבית הבחירה ואינך יכול לראות לפני תמיד לכך אני קובע לך שלש רגלים הללו : (כה) לא תשחט וגו' - לא תשחט את הפסח ועדיין החמץ קיים אזהרה לשוחט או לזורק או לאחד מבני חבורה (פסחים סג) : ולא ילין - כתרגומו אין לינה מועלת בראש המזבח ואין לינה אלא בעמוד השחר : זבח חג הפסח - אמוריו ומכאן אתה למד לכל הקטר חלבים ואברים : (כו) ראשית בכורי אדמתך - משבעת המינין האמורים בשבח ארצך (דברים ח ח) ארץ חטה ושעורה וגפן

העמק דבר

אז לפני ה' - וע"ז כתיב ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו - והוסיף כאן דכמו כן - בחריש ובקציר תשבות - אותה שביתה דש"ק תהי' גם בשביעית - למען יוסיף לקח בכל השנה בתורה ועבודה : (כב) וחג שבועות וגו' - כבר נתבאר במכילתא פ' משפטים דפ' זו בא ללמד דאפילו בשני שביעית נוהג שבועות וסוכות - אע"ג שאז אינו חג הקציר וחג האסיף (א) - ועפ"ז באו כל השנויים דשתי פרשיות הללו - דמש"ה נקרא כאן חג שבועות ולא חג הקציר - ומש"ה כתיב כאן בכורי קציר חטים ולא בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה - דמשמעו בכורי שבעת המינים - אבל כאן בשביעית אין לך אלא בכורי קציר חטים שהוא שתי הלחם : וחג האסיף תקופת השנה - באמת חג הסוכות מיבעי בשביעית שהרי אז אין אסיף - אלא כתיב חג האסיף משום התקופה דכתיב כאן כדאי' בסנהדרין די"ד שתהא התקופה בחג דוקא בחוה"מ שאפשר לאסוף דבר האבד מיהא - וכ"ז הגיע אחר העגל - דקודם מעשה העגל לא באו שתי רגלים אלו אלא בשביל שהמה בטבע המדינה לחוג בעת קציר ואסוף - ולא בא הכתוב להזהיר עליהם אלא שיהיו חג לה' - אבל אם לא היה חג ברצון האדם - אינו מבואר אם הדין לעשות כלל חג

הרחב דבר

(א) וראוי לדעת אשר ברייתא דמכילתא השנויה בפ' משפטים עיקרה נבנית על קראי דפ' מועדות דתשא . וכמו שהבאתי בהעמ"ש סימן ק"ע אות ב' בשם בני כרב כ' חיים ברלין נ"י . מדתני' שם והלא כבר נאמר את פני האדון ה' ומה ת"ל אלהי ישראל . אלא על ישראל ייחד שמו ביותר . וזה כתיב בפ' זו . ובאמת לא כתיב מועדות סמוך לשביעית בפ'

תְּנוּחַ: כב וְחַגָּא דְשָׁבוּעַיָּא תַּעְבֵּיד לָךְ בִּכּוּרֵי חֲצַד חִטִּין וְחַגָּא דִכְנָשָׁא בְּמִפְּקָא דְשַׁתָּא: כג תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא יִתְחֲזוֹן כָּל דְּכוּרָךְ קֳדָם רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל: כד אֲרֵי אֲתָרֵיךְ עַמְמִין מִן קֳדָמָךְ וְאַפְתֵּי יָת תְּחוּמָךְ וְלָא יַחְמֵיד אֱנָשׁ יַת אַרְעָךְ בְּמִסְּקָךְ לְאִתְחֲזָאָה קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא: כה לָא תִכּוֹס עַל חֲמִיעַ דַּם פִּסְחִי וְלָא יְבִיתוּן לְצַפְרָא בַּר מִמַּדְבְּחָא תַּרְבֵּי נִכְסַת חַגָּא דְפִסְחָא: כו רֵישׁ בִּכּוּרֵי אַרְעָךְ תַּיְתֵי לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ אֱלָהָךְ לָא תֵיכְלוּן בְּשַׂר בַּחֲלָב:

העמק דבר

לשם מגוס וא"כ בשביעית אין בו חגים אלו · אבל אחר העגל הזהירם לעשות רגלים גם בשביעית כדי שיבואו ברגל לעזרה להשרים עבודה ואמונה: (כג) את פני · ושם כתיב אל פני · דשם מיירי בשעה שני עבודה והמון ישראל רחוקים ממנו ית' ובאים ברגל אל ה' · אבל בשביעית גם בלי רגל כל איש ישראל אינו רחוק במחשבתו מעבודתו באשר הוא פנוי וכמש"כ לעיל כ"א · מש"ה ברגלים בא להוסיף דביקות ואהבת ה' מש"ה כתיב את פני · שהאדם עומד אתו כ"י : האדון ה' אלהי ישראל · משמעות האדון נתבאר שם והוסיף המקרא כאן אלהי ישראל · דבשביעית ניכר לכל השגחתו הנפלאה ביחוד לעמו ישראל דבשני תבואות לא ניכר ההפרש בין השגחתו בא"י בין שארי ארצות משא"כ בשביעית שנה שלימה בלי קציר ואסיף · א"א להתקיים בשארי או"ע · ורק בשביל שהוא אלהי ישראל המה מתקיימים : (כד) כי אוריש גוים מפניך והרחבתי את גבולך · הקדים המקרא שני דברים אלו להבטחת ולא יחמוד איש את ארצך היינו משום שנכלל בזה הלשון שני אופני הבטחות · א' שלא יבוא איזה מלך ואומה לכבוש את הארץ בעת שכל ישראל בירושלים ואין חיל יושב על הספר · ב' כדאי' בפסחים ד"ח מלמד שתהא פרתך רועה באפר ואין חיה מזיקתה כו' והתוס' כ' דנ"ל מדכתיב את ארצך · ויותר נראה דנ"ל מדכתיב ולא יחמוד איש · דחמדת הארץ בכללה לא שייך באיש אלא בעם או גוי · אלא הכונה שלא יבוא גנב לגנוב הקמה · וה"ה פרה הרועה באפר · [ומיושב בזה ק' התוספות שם ד"ה לכדר"א] והגמ' הוסיף ואין חיה מזיקתה · והוא למד בתורת כש"כ · דיותר נוח לחול השגחת ה' על בריות שאין בהם בחירה רעה שלא יזיקו משתחול על אדם רע כמש"כ בס' בראשית ל"ז י"ג בשם הזוהר · ואחר שהבטיח הכתוב שיהיו נשמרים מאיש כש"כ מבע"ח מזיקים · אכן לשון את ארצך משמעו הבטחה מכבוש הארץ ג"כ · והנה לשמירה מגנב ובע"ח מזיקים אין חשש כ"כ בשעה שהיה עוד כמה יושבי הארץ מאוה"ע דאז אפשר לעשותם לשומרים והמה בעצמם יראים מישראל כאשר ישובו מבית הבחירה · ורק בשעה שלא נשאר בארץ פרסה מיושבי הארץ אז יש חשש מגנב ובע"ח מש"ה הקדים המקרא כי אוריש גוים מפניך · ולא יחמוד איש · היינו גנב כמש"כ · אבל לענין חשש השני דחימוד הארץ בכללה אין החשש כ"כ בשעה שגבולות הארץ לא היו רחבים · דאז בשמעם הליכות איזה עם וגוי על ארצם ישובו להלחם עמם · משא"כ בשעה שירחיבו גבולי א"י אז החשש שיבואו איזה חיל ויכבוש את הארץ · שהרי כל ישראל בבית הבחירה רחוק מן הגבול מש"ה כתיב והרחבתי את גבולך מכ"מ ולא יחמוד איש את ארצך . ונכתב מקרא זה בשביעית דאז הסכנה מצויה יותר · משום שאין לישראל אוצרות תבואה הנדרש לשעת מלחמה · וע' מש"כ בס' ויקרא כ"ה י"ח : (כה) לא תשחט וגו' · נתבאר לעיל פ' משפטים · ובא עוד לכאן משום שנוי בסיפא דקרא : ולא ילין לבוקר זבח חג הפסח · לפי דעת הגמ' פסחים דל"ע ב' מיירי בפסח עצמו · ולפי הפשט מיירי בחגיגת י"ד שמביאים בשביל הפסח · וכבר ביארנו לעיל שם טעם אזהרה זו שלא ילינו למחר בשביל שיגיע זמן תפלה בשעת הקטרת אימורים · וכאן מזהיר כמו כן בחגיגת י"ד ולא הזהירה תורה בפסח עצמו שהוא אינו בא להזכרה כלל · משא"כ חגיגה שהוא שלמים שהוא באמת מועיל לפרנסה ושלום · · והיה טוב להלין האימורים בשביל תפלה בשעת הקטרה · ובא הכתוב והזהיר ע"ז · ואזהרה דחגיגת י"ד מצוי יותר בשביעית דעיקר מה שמביאין חגיגת י"ד שאינה חובה באמת אלא כדי שלא יבואו לידי שבירת עצמות בעיקר סעודה · וכדאיתא בירושל' והובא בתוס' שם דק"ע בד"ה מפטירין דמש"ה נאכל הפסח על השובע דוקא ולא כל הסעודה יהא נאכל הפסח כדי שלא יבואו לידי שבירת עצמות · ומש"ה בכל השנים שתבואה מרובה אין חשש כ"כ משום שאוכלים מנה לרוב בכל הסעודה אבל בשביעית דמנה מעט זובחים ביותר שלמי פסח להשקיע הרעבון שלא יבואו לידי שבירת עצמות ש"פ : (כו) ראשית בכורי וגו' · כבר נתבאר שהיא לברכה לתבואת הארץ ·

הרחב דבר

בפ' משפטים . אלא בפ' זו סמוך לבחריש ובקציר תשבות . ואליבא דר"ע דס"ל בשביעית הכ"מ . וברייתא זו הובא במדרש רזית בפתיחתא דשמעה עמי ואדברה בשם תני רשב"י ולא בשם תני ר' ישמעאל כמו דאיתא במדרש קהלת על ברייתא דמכילתא פ' בשלח . אבל ידפו דברייתא זו רשב"י תני לה . והיינו משום דשנית כשיטת ר"ע ולא כר"י . ובזה יישבנו בהע"ש שם קושיא המורה של הגאון טורי אבן הגיגה די"ת מכה דסנהדרין די"ד . ואכ"מ להאריך :

אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ׃ פ שביעי
כז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כְּתָב־לְךָ אֶת־הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה כִּי עַל־פִּי ׀ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כָּרַתִּי אִתְּךָ
בְּרִית וְאֶת־יִשְׂרָאֵל׃ כח וַיְהִי־שָׁם עִם־יְהוָה
אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַל וּמַיִם
לֹא שָׁתָה וַיִּכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת אֵת דִּבְרֵי הַבְּרִית
עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים׃ כט וַיְהִי בְּרֶדֶת מֹשֶׁה מֵהַר סִינַי
וּשְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת בְּיַד־מֹשֶׁה בְּרִדְתּוֹ מִן־הָהָר
וּמֹשֶׁה לֹא־יָדַע כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו בְּדַבְּרוֹ אִתּוֹ׃

ת"א כתב לך. נדרים לח גיטין ס תמורה יד: כי על פי. נדרים לב גיטין ס תמורה יד: ויהי שם עם. סוטה יג: ומשה לא ידע. שבת י:

רש"י

וגו' ודבש הוא דבש תמרים: לא תבשל גדי. אזהרה לבשר בחלב ושלש פעמים כתוב בתורה אחד לאכילה ואחד להנאה ואחד לאיסור בישול (חולין קטו): גדי. כל ולד רך במשמע ואף עגל וכבש ממה שהוצרך לפרש בכמה מקומות גדי עזים למדת שגדי סתם כל יונקים במשמע: בחלב אמו. פרט לעוף שאין לו חלב שאין איסורו מן התורה אלא מדברי סופרים: (כז) את הדברים האלה. ולא אתה רשאי לכתוב תורה שבעל פה: (כט) ויהי ברדת משה. כשהביא לוחות אחרונות ביום הכפורים: כי קרן. לשון קרנים שהאור מבהיק ובולט כמין קרן ומהיכן זכה משה לקרני ההוד רבותינו אמרו מן המערה שנתן הקדוש ברוך הוא ידו על

העמק דבר

ובא זה המקרא כאן ללמד דאפילו בשביעית שאינו זמן קציר תבואה חדשה מכ"מ מועיל לברך תבואה שבגורן של שנה שעברה. ורש"י כ' בפ' משפטים שאף השביעית חייבת בבכורים. ועיקר דברים אלו מקומם כאן: לא תבשל וגו'. שם נתבאר שמנהגם היה לזבל השדה בזה. והזהיר ה' לישראל ע"ז משום שאסור בהנאה. וכאן הוסיף להזהיר דאע"ג דבשביעית אין הזבול מועיל לשנה זו. ואולי לא תועיל זבול שנה זו לשנה הבאה מכ"מ אסור לבשל גדי בחלב אמו. דהבישול לחוד אסור: (כז) כתב לך את הדברים האלה. לפי הפשט למד מעניינו דבכתיבה על הלוחת מיירי. ולא כמש"כ הרמב"ן שצוהו לכתוב על הספר הברית ולקרוא באזני העם כמו שהיה אז בראשונות שהרי לא נזכר ענין הקריאה. והירידה בינתים אפילו בצווי. וא"א לפרש כתיבה בס"ת שאינו מדבר בס"ת עד מלות כתבו לכם את השירה הזאת. דשם כתיב על ספר. אלא בכתיבה על הלוחות שמדבר בעניים מיירי. אמנם ודאי לא בעשרת הדברות מדבר. שהרי הקב"ה אמר וכתבתי על הלוחות. ותו דלזה לא היה נצרך לפרש טעם כי ע"פ הדברים האלה וגו' שהרי משה עלה בשבילם

ואין זה דבר חדש. אלא בכל התורה נצטוה משה שמלבד שיכתוב ה' על הלוחות עשרת הדברים יכתוב משה על הלוחות את הדברים האלה מבראשית עד לעיני כל ישראל. וכמו שהיו חקוקים על הלוחות הראשונות כמו שכתוב לעיל כ"ד י"ב. ואתנה לך את לחות האבן והתורה. כך היו חקוקים על הלוחות השניות ע"י משה. וכבר נתבאר שם שאין הפי' שהיו כתובים כמו שהתורה לפנינו אלא השמות שבהם נבראו שו"א. והן הן גופי תורה אחר שנתפשטו: כי על פי הדברים וגו'. פי' לא שבאו כדי ללמוד מהם דבר שהרי מעולם לא למד אדם מהלוחות אלא מס"ת שכתב משה. אלא כי על פי הדברים האלה כרתי וגו'. והביאור דכשם שעיקר כתיבת התורה על הלוחות הראשונות לא באו ג"כ כדי ללמוד מהם אלא כדי שיהיו חקוקים על לב ישראל עיקרי הדת ואמונת ה' שבא ע"ז הברית בראשונה. ומש"ה נקרא התורה עץ חיים, דכמו מטע שורש העץ הוא עיקר גידולן לדור דור ככה חקיקה על הלוחות ונסיכתן לישראל היא השרשה בלבם. עד שנעשה טבע ישראל לכך. והבא להפר אמונת ה' הוא כמו מעשה עקירה מן הלב ושורש עץ החיים שמכבר. אמנם בלוחות הראשונות לא היה

כז וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה כְּתַב לָךְ יָת פִּתְגָמַיָא הָאִלֵּין אֲרֵי עַל מֵימַר פִּתְגָמַיָא הָאִלֵּין גְזָרִית עִמָּךְ קְיָם וְעִם יִשְׂרָאֵל: כח וַהֲוָה תַמָּן קֳדָם יְיָ אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן לַחְמָא לָא אֲכַל וּמַיָא לָא אִשְׁתִּי וּכְתַב עַל לוּחַיָא יָת פִּתְגָמֵי קְיָמָא עַשְׂרָא פִּתְגָמִין: כט וַהֲוָה כַּד נְחַת משֶׁה מִטּוּרָא דְסִינַי וּתְרֵין לוּחֵי דְסַהֲדוּתָא בִּידָא דְמשֶׁה בְּמִיחֲתֵיהּ מִן טוּרָא וּמשֶׁה לָא יְדַע אֲרֵי סְגִי זִיו יְקָרָא דְאַפּוֹהִי

העמק דבר

הברית כ״א על האמונה ודאי התורה בלי חקירה ועיון בדקדוקים · אלא לשמוע המקובלות מפי משה ולדמות מסברא כמש״כ לעיל · אבל הברית שנכרת בשניה בא על עיון ועמל תורה לדקדק על כל קוץ וקוץ · ע״כ צוה הקב״ה למשה שיכתוב הוא כל התורה כפי שנמסרה על הלוחות וכמבואר בירושל׳ שקלים פ״ו ה״א בין כל דבור ודבור דקדוקיה ואותיותיה של תורה ממולאים בתרשיש כימא רבא · ואין הכונה שהיו הפלפולים והפירושים כתובים אלא גוף תורה שבכתב · וזה בא לתועלת להשרים בלב כלל ישראל לדקדק בהם ולעמוד על תמציתן · ועי׳ מש״כ לעיל ל״ב ע״ו (א): כרתי אתך ברית · הברית שרמז הקב״ה על מעשה קרת דו״א כמו שביארנו לעיל · לא היה אלא על כח תורה שבע״פ שהיה בלבו של משה כמבואר במדרש שם שהקדימו לשאול טלית שכולה תכלת אי חייבת בציצית בית מלאה ספרים אם חייבת במזוזה · וכשהשיב משה דחייבין נחלקו · ולא נחלקו על גוף הפ׳ שאמר משה ושכינה מדברת מתוך גרונו · אלא הבינו בשכלם כונת הפ׳ בא״א מגוה שלמד משה · ומזה נשתלשל המחלוקת בעבודת הכ״ן אים: ואת ישראל · הברית שהיה עבורם שלא יכלה אף עם אחד · הוא בכח התלמוד והרבה ש״ת · וכמו שביארנו כ״פ · ועי׳ שלהי פ׳ בא · ואמר ה׳ כרתי אתך ברית ואת ישראל · ולא אמר כרתי ברית אתך ואת ישראל · או כרתי אתך ואת ישראל ברית · אלא כדי להפסיק ביניהם וללמד שהברית שעם ישראל אינו שייך לזכות וברית שעם משה · אלא זכות עסק התורה שהמה עוסקים מעמיד הברית שעמהם · ובשביל זה צירף הקב״ה שני המעשים היינו נתינת הלוחות עם קריאת י״ג מדות · באשר ידע הקב״ה שיתפלל משה אז על קיומן ש״י כאשר באמת היה ההכרח לכרות ברית ע״ז כמש״כ לעיל ותלה הקב״ה שני מעשים הללו זב״ז · לאמר אם תאבו ושמעתם לקבל ולשאת עולה של תורה אז תהיה הברית כרותה · וראוי לדעת דמכ״מ לא היה עדיין כריתת ברית על עיון התורה ופלפולה עד שבא לערבות מואב וכמש״כ בס׳ דברים כ״ו פ״ז · אבל בסיני לא היה כריתת ברית אלא על קיומן ש״י · ורק תלה זה הברית על הדברים האלה: (כח) וארבעים לילה · אי׳ בתוס׳ ב״ק דפ״א הקשו שלא היה אלא ל״ט לילות · מש״ה נדחקו לפרש דקאי על האמצעים · ומלבד הדוחק כבר ביארנו לעיל שהאמצעים לא היה בהר בתמידית · אלא באחרונים קאי וכמש״כ הרא״ם שלהי מס׳ פסחים שכן דרך המקרא כשמגיע המנין לסכום עשירית פחות אחת מונה אותו בחשבון עשירית ואינו משגיח על חסרון אחד · ונראה עוד למש״כ לעיל שעלה לבוקרו של בוקר היינו בעה״ש · וא״כ יש לחושבו נמי במנין הלילות · כדאי׳ בברכות ד״ח לענין ק״ש: ויכתב על הלוחת את דברי הברית עשרת הדברים · פי׳ ויכתוב קאי גם על הקב״ה שכתב עשרת הדברים · ופי׳ את דברי הברית עשרת הדברים · היינו י׳ הדברים עצמן · וגם קאי על משה שכתב את דברי הברית · היינו כל התורה כולה · ופי׳ את עם · ומש״ה נשתהה משה על ההר ארבעים יום בלוחות השניות · דכמו שנשתהה שך ימים אלו בקבלת תורה שבע״פ בראשונה · כך נשתהה בשניות בכתיבתם של תורה שבכתב על הלוחות שמזה הגיעו תועלה לדורות מה שתלמיד ותיק עתיד להדש · וכבר אי׳ בשה״ש רבה דאר״י דסגולת תורה שבע״פ היא שיהא ניתן בארבעים יום: (כט) ויהי ברדת משה וגו׳ · אלו בא הכתוב לספר שירד משה מן ההר הכי מיבעי וירד משה מן ההר ושני לחות העדת בידו ומשה לא ידע וגו׳ · אלא כל המקרא הוא נושא מאמר ומשה לא ידע וגו׳ · ובאשר יפלא בדעתנו איך לא ראה משה קרני ההוד שעל פניו · מש״ה ביאר ויהי ברדת משה מן ההר · דבעודנו בהר לא היה קרני הוד · דשם היה אור השכינה וכדאי׳ בפסחים ד״ה למה הצדיקים דומין בפני השכינה כנר לפני האבוקה · ורק ברדת משה מן ההר וגם אז כ״ז שהלוחות היו בידו לא היה למשה לדעת שהקרנים מידו לו שחשב שהקרנים המה מהלוחות · ורק כשהניחם בארון ודאי נודע לו · וזהו שהודיע הכתוב · ויהי ברדת משה מהר סיני · כשעודנו בהר אע״פ שיורד · וגם כאשר שני לוחות העדות ביד משה ברדתו מן ההר · אע״ג שכבר ירד אך בעוד לוחות העדות בידו · ומשה לא ידע וגו׳: בדברו אתו · כבר ביארנו לעיל ל״א י״ח דזה הלשון אינו אלא על תורה שבע״פ אשר כ״י שניסס דברו יחדיו · וזהו קירון הפנים שהשיג בלוחות השניות ·

הרחב דבר

(א) והנה בגיטין ד״ס איתא כתב לך וגו׳ זה תורה שבכתב שא״א לאומרה ע״פ . כי על פי הדברים האלה אלו דברים שבע״פ שא״א רשאי לכותבם . וזה דרש עפ״י כונה שני׳ דכמו שבא תועלת הכתיבה על הלוחות כדי שיצא מזה

ל וַיַּ֨רְא אַהֲרֹ֜ן וְכׇל־בְּנֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ אֶת־מֹשֶׁ֔ה וְהִנֵּ֥ה קָרַ֖ן ע֣וֹר פָּנָ֑יו וַיִּֽירְא֖וּ מִגֶּ֥שֶׁת אֵלָֽיו׃ לא וַיִּקְרָ֤א אֲלֵהֶם֙ מֹשֶׁ֔ה וַיָּשֻׁ֣בוּ אֵלָ֔יו אַהֲרֹ֥ן וְכׇל־הַנְּשִׂאִ֖ים בָּעֵדָ֑ה וַיְדַבֵּ֥ר מֹשֶׁ֖ה אֲלֵהֶֽם׃ לב וְאַחֲרֵי־כֵ֥ן נִגְּשׁ֖וּ כׇּל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל וַיְצַוֵּ֕ם אֵת֩ כׇּל־אֲשֶׁ֨ר דִּבֶּ֧ר יְהֹוָ֛ה אִתּ֖וֹ בְּהַ֥ר סִינָֽי׃

מפטיר לג וַיְכַ֣ל מֹשֶׁ֔ה מִדַּבֵּ֖ר אִתָּ֑ם וַיִּתֵּ֥ן עַל־פָּנָ֖יו מַסְוֶֽה׃ לד וּבְבֹ֨א מֹשֶׁ֜ה לִפְנֵ֤י יְהֹוָה֙ לְדַבֵּ֣ר אִתּ֔וֹ יָסִ֥יר אֶת־הַמַּסְוֶ֖ה עַד־צֵאת֑וֹ וְיָצָ֗א וְדִבֶּר֙ אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל אֵ֖ת אֲשֶׁ֥ר יְצֻוֶּֽה׃ לה וְרָא֤וּ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵל֙ אֶת־פְּנֵ֣י מֹשֶׁ֔ה כִּ֣י קָרַ֔ן ע֖וֹר פְּנֵ֣י מֹשֶׁ֑ה וְהֵשִׁ֨יב מֹשֶׁ֤ה אֶת־הַמַּסְוֶה֙ עַל־פָּנָ֔יו עַד־בֹּא֖וֹ לְדַבֵּ֥ר אִתּֽוֹ׃ ס ס ס

ת"א ויירלו מגשת. ברכות ז:

קל"ט · חנגאל סימן: ומפטירין ויהי ימים רבים במלכים א' סימן י"ח:

רש"י

פניו שנאמר (שמות לג כג) ושכותי כפי: (ל) וייראו מגשת אליו · בא וראה כמה גדול כחה של עבירה שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה מהו אומר (שמות כד יז) ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל ולא יראים ולא מזדעזעים ומשעשו את העגל אף מקרני הודו של משה היו מרתעים ומזדעזעים: (לא) הנשאים בעדה · כמו נשיאי העדה: וידבר משה אלהם · שליחותו של מקום ולשון הווה הוא כל הענין הזה: (לב) ואחרי כן נגשו · אחר שלמד לזקנים חוזר ומלמד הפרשה או ההלכה לישראל. ת"ר כילד סדר המשנה משה היה למד מפי הגבורה נכנס אהרן שנה לו משה פרקו נסתלק אהרן וישב לו לשמאל משה נכנסו בניו שנה להם משה פרקם נסתלקו הם ישב אלעזר לימין משה ואיתמר לשמאל אהרן וכו' נכנסו זקנים שנה להם משה פרקם נסתלקו זקנים ישבו לצדדין נכנסו כל העם שנה להם משה פרקם נמצא ביד כל העם אחד ביד הזקנים שנים ביד בני אהרן שלשה ביד אהרן ארבעה וכו' כדאיתא (בעירובין נד): (לג) ויתן על פניו מסוה. כתרגומו בית אפי לשון ארמי הוא בגמרא (כתובות סב) סוי לגא ועוד בכתובות הוה קא מסוה לאפה לשון השעה היה מסתכל בה אף כאן מסוה בגד הניתן כנגד הפרצוף ובית העינים ולכבוד קרני ההוד שלא יזונו הכל מהם היה נותן המסוה כנגדן ונוטלו בשעה שהיה מדבר עם ישראל ובשעה שהמקום נדבר עמו עד צאתו ובצאתו יצא בלא מסוה: (לד) ודבר אל בני ישראל · וראו קרני ההוד בפניו · וכשהוא מסתלק מהם: (לה) והשיב משה את המסוה על פניו עד באו לדבר אתו · וכשבא לדבר אתו נוטל מעל פניו: חסלת פרשת תשא

העמק דבר

וכדאי' בירושל' שקלים פ"ג דר"י אמר דלכן פניו מאירים משום דאולפן שכיחא ליה · וכן ר' אבהו שהאירו פניו אמר תוספתא עתיקתא מצא וחכמת אדם תאיר פניו · והכי אי' בנדרים דמ"ט ב' דרבי יהודה אמר דפניו מאירים משום דחכמת אדם תאיר פניו וכש"כ כשמשה רבינו עמד בשעת כתיבה על כל הקבלות שלמד בראשונה ועמד עליהם בשניה לדעת מקורם בתורה שבכתב · ובזה השיג בתמידות של מ'

הרחב דבר

הכתיבה. עיין של הביאורים שלא הי' אפשר במה שהי' נאמרו הפרשיות בע"פ שאין ניכר מזה יתור וחסר וכדומה. כמו"כ לדורות המצוה דוקא לכתוב על הס"ת ולקרוא בצבור ולא לאומרם בע"פ. וג"כ משום זה התכלית דאותיות מאירים השכל.

בְּמַלָּלוּתֵיהּ עִמֵּיהּ׃ ל וַחֲזָא אַהֲרֹן וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת מֹשֶׁה וְהָא סְגִי זִיו יְקָרָא דְּאַפּוֹהִי וּדְחִילוּ מִלְּאִתְקְרָבָא לְוָתֵיהּ׃ לא וּקְרָא לְהוֹן מֹשֶׁה וְתָבוּ לְוָתֵיהּ אַהֲרֹן וְכָל רַבְרְבַיָּא בִּכְנִשְׁתָּא וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִמְּהוֹן׃ לב וּבָתַר כֵּן אִתְקְרִיבוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּפַקֵּדִנּוּן יָת כָּל דִּי מַלֵּיל יְיָ עִמֵּיהּ בְּטוּרָא דְסִינָי׃ לג וְשֵׁיצִי מֹשֶׁה מִלְּמַלָּלָא עִמְּהוֹן וִיהַב עַל אַפּוֹהִי בֵּית אַפֵּי׃ לד וְכַד עָלֵיל מֹשֶׁה לִקְדָם יְיָ לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ יַעְדֵּי יָת בֵּית אַפּוֹהִי עַד מִפְּקֵיהּ וְנָפֵיק וּמְמַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת דִּי מִתְפַּקַּד׃ לה וַחֲזַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת אַפֵּי מֹשֶׁה אֲרֵי סְגִי זִיו יְקָרָא דְּאַפֵּי מֹשֶׁה וּמְתִיב מֹשֶׁה יָת בֵּית אַפֵּי עַל אַפּוֹהִי עַד דְּעָלֵיל לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ׃ ס ס ס

העמק דבר

יום אלו הארת פניו עד שקרן עור פניו לעולם : (ל) ויראו מגשת אליו · ע' פרש"י בשם המדרש שכח החטא גרם שנזדעזעו ממשה יותר ממראה אש שעל ההר לפני מעשה העגל · ולכאורה אינו מובן · הלא לא נתיראו לעמוד מרחוק · ורק מגשת אליו נתייראו ועל ההר ג"כ לא עלו · ואין לומר דהראיה הוא ממה שנצרך הקב"ה להזהיר שלא יעלו הרי דבלא אזהרה היו עולים · ג"ז אינו · דבאמת מבואר בס' דברים דגם בלי דבר ה' היו יראים לעלות על ההר אלא נראה דחז"ל דייקו ל' מגשת · ולגשת מיבעי · שיראו לגשת אליו · וכן אינו מדויק בסמוך וישובו אליו וילכו אליו מיבעי · שהרי עוד לא באו אליו כלל ואיך שייך ל' וישובו · אלא נ"ל דמתחלה נתקרבו ונגשו אליו · ואח"כ נתייראו וחזרו לאחור מזיעה וחרדה שנפל עליהם · ומדויק עתה לשון המקרא וייראו מגשת אליו · ממה שנגשו אליו מצאו פחד ושבו לאחור · וכאשר קרא אליהם משה וישובו אליו ונתיישב דעתם · מעתה יפה דרשו אשר בראותם מראה אש על ההר · לא חזרו ממעמדם לאחור · עד שהגיע הדברות מפי ה' וכהיום שבו לאחור ממעמדם : (לא) וידבר משה אלהם · הודיע אליהם הבשורה מהכריתות ברית וכל דברי תורה שבכתב שהיה לו בזה המשך ובזה לא דברו מאומה רק עשו אזניהם כאפרכסת : (לב) ויצום את כל אשר דבר ה' אתו · היינו הלכות המקובלות כפרש"י · וסדר המשנה שהביא רש"י מוכח מקראי בפ' אחרי מות ואכ"מ · אמנם הא ודאי דכאן מיירי בהלכות מלשון המקרא שבסמוך : (לג) ויכל משה מדבר אתם · ולא כתיב אליהם · מכאן מבואר דמיירי בהלכות שהמה דברו עמו בהבנת השמועה : (לד) עד צאתו · משמע מיד כשיצא נתן את המסוה על פניו · ובמקרא הסמוך מבואר להיפך שרק אחר שכלה דבריו עם ישראל השיב את המסוה · עוד אינו מדויק אמאי במקרא הסמוך כתיב והשיב משה את המסוה על פניו · וכאן לא כתיב יסיר את המסוה מעל פניו · אלא כך הענין · דבעת דבר עם ה' הסיר את המסוה לגמרי ותיכף בצאתו נתן את המסוה על ראשו אלא שקיפל את המסוה למעלה למען כשידבר עמם הלכות יראו בפניו וכדין תלמיד עם רב דכתיב והיו עיניך רואות את מוריך וכדאי' בהוריות די"ב א' וכי יתביתו קמיה חזו לפומיה כו' · וברגע שכלה לדבר הוריד את המסוה שעל ראשו על פניו · וע' בסמוך : (לה) כי קרן עור פני משה · אם נפרש האי כי מלשון אשר · מיותר כל הפסוק שהרי כבר ראו וידעו · ותו דהכי מיבעי כי קרן עור פניו כמו לעיל ל' והנה קרן עור פניו · אלא האי כי טעם הוא משום שקרן · והמקרא הודיע למאי קיפל משה את המסוה על ראשו עד אשר כלה דבריו עם ישראל כדי שיחפצו לראות פני משה · כי כמו שטוב לעינים לראות את השמש כך היה שמחה ונחת לראות פני משה · ומשה היה חפץ שיסתכלו בפניו בשעה שלומד עמהם · ע"כ קיפל את המסוה · וזהו המשך הכתובים · ויצא ודבר וגו' וראו ב"י את פני משה · הכל הביטו על פניו בשעה שדבר · ומפרש הטעם שהביטו · והרי עוד לא ידעו כולם כי כך סגולת התורה להביט בפני הרב · אלא משום כי קרן עור פני משה · והיה שמחה לנפש וטוב לעינים לראות את פניו כמו את השמש · ואח"כ השיב משה את המסוה על פניו עד בואו לדבר אתו · דכל יום הלך משה להיכל לחזור על תלמודו · ואם היו חדשות בתורה שבכתב מה טוב · ואם לא · מכ"מ למד תורה שבע"פ אשר ע"ז משמעות הלשון לדבר אתו · כמש"כ לעיל כ"ט ובס' במדבר ס"פ נשא · וענין המסוה שנתן על פניו ולא רצה שיהיו מסתכלים על פניו תמיד · הוא כדי שיהי' יוכל להיות דבק במחשבתו באלקות ולא יתבלבל ע"י כך · וכבר ביארנו לעיל ס"פ בא מקרא בישעיה ל' שהמתנהג בקדושה ודבקות זה דרכו להיות נכנף באהלו · אמנם רבה כחו של משה אשר תיכף אחר תלמודו ועסק רב עם בני אדם הסיר את דברת בני אדם ושם מסוה ע"פ ונכנף להיות דבוק בה' · ויש לומר עוד משום שבאמת היה אסור להסתכל בו כדאי' בחגיגה דע"ז כל המסתכל בנשיא עיניו כהות שנאמר ונתתה מהודך עליו · ורק בשעת מצוה וד"ת לא הזיק :

הרחב דבר

השכל לדרוש מהם כפי כחו של אדם . ובנדרים דל"ח א' איתא עוד דרש אריב"ח לא ניתנה תורה אלא למשה ולזרעו שנאמר

לה א וַיַּקְהֵל מֹשֶׁה אֶת־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת אֹתָם׃ ב שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָכֶם קֹדֶשׁ שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן לַיהוָה כָּל־הָעֹשֶׂה בוֹ מְלָאכָה יוּמָת׃ ג לֹא־תְבַעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת׃ פ ד וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר׃ ה קְחוּ מֵאִתְּכֶם תְּרוּמָה לַיהוָה כֹּל נְדִיב לִבּוֹ יְבִיאֶהָ אֵת תְּרוּמַת יְהוָה זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת׃ ו וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים׃ ז וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים וַעֲצֵי שִׁטִּים׃ ח וְשֶׁמֶן לַמָּאוֹר וּבְשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים׃ ט וְאַבְנֵי־שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים לָאֵפוֹד

ת"א ויקהל משה. שבת ע מגילה ל: אלה הדברים. שבת ע לז: ימים. שם ע: שבת שבתון. שבת כד: לא תבערו. שם כ ע יבמות ו ז סנהדרין לה: כל נדיב לבו. חגיגה י שבועות כו:

רש"י

לה (א) **ויקהל משה**. למחרת יום הכפורים כשירד מן ההר והוא לשון הפעיל שאינו אוסף אנשים בידים אלא הן נאספים על פי דבורו ותרגומו ואכנש: (ב) **ששת ימים**. הקדים להם אזהרת שבת לצווי מלאכת המשכן לומר שאינו דוחה את השבת: (ג) **לא תבערו אש**. (בסנהדרין ל"ה יבמות ו') יש מרבותינו אומרים הבערה ללאו יצאת ויש אומרים לחלק יצאת: (ד) **זה הדבר אשר צוה ה'**. לי לאמר לכם: (ה) **נדיב לבו**. על שם שלבו נדבו קרוי נדיב לב כבר פירשתי נדבת המשכן ומלאכתו

העמק דבר

לה (א) **ויקהל משה את כל עדת בני ישראל**. היינו האנשים והנשים כמש"כ הרמב"ן. ולא שהודיעם עתה אזהרה שאמר ה' אך את שבתותי תשמורו וגו'. דזה ודאי אמר

הרחב דבר

כתב לך פסל לך מה פסל לך לעצמך אף כתב לך לעצמך. ומסיק בגמ' שהוא לפלפולא בעלמא. היינו דרשות המרומזות באותיות כל תיבה ותיבה שבהם עיקר השכל והחכמה כמש"כ הרא"ש בביאורו. ולכאורה אינו מובן מאי איצטריך להקיש כתב לך לפסל לך. הא כמו שמוכח מלשון פסל לך כמו כן מוכח מלשון כתב לך גם בלי הקישא. אלא משום דמשמעות לך הוא בשני אופנים. א' להנאתך. ב' שיהיה הדבר צנוע ונסתר אצלך. וכמש"כ בס' בראשית ר"פ לך. והנה פסולת הלוחות לא הי' בסתר שהרי הכריז משה לכל ישראל שעגלה בהר עמם וע"כ פי' פסל לך להנאתך היינו פסולתן שלך אבל כתב לך מפרש ריב"ח עוד כונה ההידושים והפלפול שאתה מעלה מדיוקי המקראות יהי' במגילת סתרים אתך וכמש"כ הרמב"ם בהקדמת חיבורו הגדול. דגם הנביאים היו כותבין לעצמם חידושי תורה. ועי' מש"כ בספר דברים י"ח י"ח. ופי' הקב"ה כי על פי וגו' משום שאסור ללמדם ברבים מתוך הכתב אלא על פה. ולפי זה הפי' אין הוכחה שלא ניתן זה הכח אז אלא למשה ולזרעו. מש"ה דרש עוד מג"ש מה פסל לך לעצמך להנאתך כך כתב לך לעצמך. שלא ניתן עוד זה הכח לישראל עד שבא בערבות מואב ונהג משה עין טובה ונתנה לישראל. ובריש ס' דברים הראינו לדעת שאין דעת הספרי כן:

א וְאַכְנֵישׁ מֹשֶׁה יַת כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן אִלֵּין פִּתְגָמַיָּא דִּי פַּקִּיד יְיָ לְמֶעְבַּד יַתְהוֹן: ב שִׁתָּא יוֹמִין תִּתְעֲבֵיד עֲבִידְתָּא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה יְהֵי לְכוֹן קוּדְשָׁא שַׁבָּא שַׁבְּתָא קֳדָם יְיָ כָּל דְּיַעֲבֵד בֵּיהּ עֲבִידְתָּא יִתְקְטֵל: ג לָא תְבַעֲרוּן אֶשָּׁתָא בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא: ד וַאֲמַר מֹשֶׁה לְכָל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימָר דֵּין פִּתְגָמָא דִּי פַּקִּיד יְיָ לְמֵימָר: ה סַבוּ מִנְּכוֹן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ כָּל דְּיִתְרְעֵי לִבֵּיהּ יַיְתֵי יַת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ דַּהֲבָא וְכַסְפָּא וּנְחָשָׁא: ו וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וּמְעַזֵּי: ז וּמַשְׁכֵי דְּדִכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵי דְסַסְגּוֹנָא וְאָעֵי שִׁטִּין: ח וּמִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא וּבוּסְמַיָּא לִמְשַׁח רְבוּתָא וְלִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא: ט וְאַבְנֵי בוּרְלָא וְאַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא לְשַׁקָּעָא בְּאֵפוֹדָא

העמק דבר

בכלל כל אשר דבר ה' אליו · וכן פרשה הסמוכה זה הדבר אשר צוה ה' לאמר קחו מאתכם וגו' א"א לומר שזהו ידיעה ראשונה מכל מעשה המשכן · דא"כ היאך שייך לומר את המשכן את אהלו וכל הענין · בעוד לא ידעו דבר מהו כ"ז · אלא ודאי מיד אחר שירד מהר סיני דבר להם כל הפרשיות של משפטים תרומה תצוה תשא עד מעשה העגל · אכן לא היו נאמרים בהקהל אלא מי שהוא ראוי לשמוע ולהבין · אבל ודאי היו כמה ע"ה אפילו בדור דעה הלז · וכש"כ נשים · והמה שמעו מהלומדים בדרך כלל ענין הפרשיות · עתה הקהיל את כל העדה האנשים והנשים · והזהירם על השבת נוסף על פ' אך את שבתותי תשמורו . והיינו שנכלל בלשון ה' שאמר למשה והאה דבר אל בני ישראל וגו' וביארנו שם שדייק ה' בלשון והאה · שהוא בעצמו ישנית ויזהיר לכל אדם ע"ז ע"כ הקהיל ביחוד לענין פ' זו · ע"כ נפל בזו. הפ' דעות כ"א ע"ה שאינן כהלכה ולא הניאן משה רבינו ממחשבתם והכנתם כאשר יבואר ומ"מ אחר שהיא כתובה בתורה ידענו שהיא מגוף התורה וראוי לדורשה על כל קוץ וקוץ: אלה הדברים וגו' · מה שכבר פירשתי לכם הדברים שצוה לעשות אותם · תדעו אשר ששת ימים וגו' : (ב) ששת ימים תעשה מלאכה · לעיל בפ' תשא כתיב יעשה מלאכה וא"כ משמעו על עושי המלאכה שמהם יעשה המלאכה . אבל כאן כתיב תעשה וקאי על המלאכה בלשון נקבה וא"כ ניתן להבין שאפילו להתחיל במלאכה ויגמר מעצמו בש"ק דמותר ע"פ ד"ת מכ"מ במעשה המשכן אסור שאין כבוד המשכן שיתחלל קדושת שבת על ידה אפילו בלי עבירה וכיב"ז כתבו התוס' ב"ק דפ"א א' דלהכי אסור לקבור מת בשבת ע"י עובד כוכבים משום שמגונה למת שנעשה איסור שבת בקבורתו אפילו ע"י עובד כוכבים : יהיה לכם קדש · ינהגו בו קדושה כל א' לפי ערכו · ומכאן הנהיגו ע"ה בו קדושה שלא לדבר בו שקר כדאיתא בדמאי פ"ה הלוקח פירות ממי שא"נ על המעשרות ושכח לעשרן שואלו בשבת ואוכל על פיו · ופי' בירושל' מפני שאימת שבת עליו · ופי' הר"ב שמתיראים לעבור עבירה ולשקר בשבת יותר מבחול - [ולא כהר"ש שם שהשבת קובעת למעשר] והיינו מפני שהיא קודש וכמו דאיתא בסנהדרין דכ"ו דישראל מוזהרים בקדושת שביעית דשם קודש אמירי על ע"ה וכמ"כ מבינים דלעשות עבירה בו ה"ז חילול קדושתה · עוד הבינו שכל מעשה שנעשה בה אפי' בהיתר אסור בהנאה וכמבואר ברבה במדבר פי"ד ופכ"ג דמש"ה החרים יהושע את יריחו לפי שכבשה בשבת וכתיב כי קודש היא לכם · והרי קיי"ל דמעשה שבת אפילו בעבירה מותר מה"ת אלא ע"ה הבינו כך עוד בימי יהושע ולא הניאן מלחשוב כך : (ג) לא תבערו אש וגו' · לפי הפשט יש להבין דגם זה המקרא שייך ביחוד למעשה המשכן שלא רק שאסור להתחיל במלאכת המשכן שהשא נגמרת מאליו בשבת כמש"כ לעיל · אלא אפילו אש הבוער למלאכת מיני מתכות יהי נכבה בשבת · כ"ז יש להבין לפי הענין · אבל אחר שכתוב בתורה יש לדרוש מפ' זו גם לדורות · וכפי עומק הדין · וכבר נדרש אזהרה זו ללאו או לחלק : (ד) אל כל עדת וגו' . כבר נתבאר ומ"מ יש בפ' זו איזה חדשות ללמוד כאשר יבואר : (ה) קחו מאתכם תרומה לה' . כבר נתבאר ר"פ תרומה דזה הלשון משמעו יעשו גבאי צדקה לגבות בע"כ אם לא הי' נדבות · וביאר כאן שהגבאים יהיו רק מאתכם דוקא כדאיתא בקידושין דע"ו דגבאי צדקה אין ממנין אלא מישראל : כל נדיב לב יביאה · הוסיף כאן לבאר שלא ישלח איש נדבתו ע"י שליח. אלא יביאה בעצמו · וזה כדי שיראו המקבלים אם נותן בנדיבות או אולי רק מפני הבושה מחבריו המנדבים · וזה לא נתקבל ברצון : זהב ובסף · הראב"ע כ' בשם הגאון כי הי' נדבה כסף · ובא אח"כ לשולהנות כסף וכדומה והראב"ע מיאן בזה וכתב שכן דרך הכתובים לכלול פרט א' בהרבה שבא בנדבה · והפלא שהרי מפורש כתיב להלן כ"ד כל מרים תרומת כסף ונחשת · ושם אינו אלא אחד באחד · אלא ודאי היה הרבה כסף בנדבה · ובאמת לא נודע מתחלה אם יספיקו מחצית השקלים לאדנים וש"ל . אלא אחר שעשו נשאר כסף הנדבה

וְלַחֹשֶׁן׃ י וְכָל־חֲכַם־לֵב בָּכֶם יָבֹאוּ וְיַעֲשׂוּ אֵת כָּל־
אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה׃ יא אֶת־הַמִּשְׁכָּן אֶת־אָהֳלוֹ וְאֶת־
מִכְסֵהוּ אֶת־קְרָסָיו וְאֶת־קְרָשָׁיו אֶת־בְּרִיחָו בריחיו ק'
אֶת־עַמֻּדָיו וְאֶת־אֲדָנָיו׃ יב אֶת־הָאָרֹן וְאֶת־בַּדָּיו
אֶת־הַכַּפֹּרֶת וְאֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ׃ יג אֶת־הַשֻּׁלְחָן
וְאֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֵת לֶחֶם הַפָּנִים׃ יד וְאֶת־
מְנֹרַת הַמָּאוֹר וְאֶת־כֵּלֶיהָ וְאֶת־נֵרֹתֶיהָ וְאֵת שֶׁמֶן
הַמָּאוֹר׃ טו וְאֶת־מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת וְאֶת־בַּדָּיו וְאֵת
שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֵת קְטֹרֶת הַסַּמִּים וְאֶת־מָסַךְ
הַפֶּתַח לְפֶתַח הַמִּשְׁכָּן׃ טז אֵת ׀ מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־
מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ אֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו
אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ יז אֵת קַלְעֵי הֶחָצֵר אֶת־
עַמֻּדָיו וְאֶת־אֲדָנֶיהָ וְאֵת מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר׃
יח אֶת־יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־יִתְדֹת הֶחָצֵר וְאֶת־
מֵיתְרֵיהֶם׃ יט אֶת־בִּגְדֵי הַשְּׂרָד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ
אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו
לְכַהֵן׃ כ וַיֵּצְאוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה׃ שני

רש"י

במקום צוואתם: (יא) את המשכן. יריעות התחתונות הנראות בתוכו קרוי משכן: את אהלו. הוא אהל יריעות עזים העשוי לגג: ואת מכסהו. מכסה עורות אילים והתחשים: (יב) ואת פרכת המסך. פרכת המחיצה כל דבר המגין בין ממעלה בין מכנגד קרוי מסך וסכך וכן (איוב א' י') שכת בעדו - (הושע ב' ח') הנני שך את דרכך: (יג) לחם הפנים. כבר פירשתי על שם שהיו לו פנים לכאן ולכאן שהיה עשוי כמין תיבה פרוצה: (יד) ואת כליה. מלקחים ומחתות: נרתיה. לוצי"ש בלע"ז (לאמפען)

העמק דבר

הנדבה לשארי כלים שלא נצטוו בפי'. וכך הי' הרבה זהב יותר ממה שהוציאו על הכלים המפורש. והא דכתיב ר"פ פקודי ויהי זהב התנופה תשע ועשרים ככר וגו' לא מנה הכתוב אלא העשוי למלאכה וע"ז נעשה חשבון. והמותר היה מונח לפני ישראל בשלימות וכן הי' בכל כסף הנדבה. ועשו מהם אח"כ כלי שרת. ולכתחלה התנדבו ע"ז האופן: (י) וכל חכם לב בכם. ג"ז אמר לכל עדת ב"י דאפי' מי שאינו לומד תורה אלא שהוא חכם לב היינו חכמת יראת ה' כמש"כ לעיל כ"ח ג' ול"א ו'. ומי שנגע יראת ה' בלבבו יבא ויעשה ויהי ה' אלהיו עמו בס"ד אע"ג שלא למד אומנות זו במצרים: (יא) את המשכן את אהלו. אפשר לפרש בשני פנים ויבואר להלן ל"ט ל"ג: (יג) ואת לחם הפנים. עי' מש"כ להלן

ובחוּשְׁנָא : י וְכָל חַכִּימֵי לִבָּא דִּבְכוֹן יֵיתוֹן וְיַעְבְּדוּן יָת כָּל דִּי פַקִּיד יְיָ : יא יָת מַשְׁכְּנָא יָת פְּרָסֵיהּ וְיָת חוּפָאֵיהּ יָת פּוּרְפוֹהִי וְיָת דַּפּוֹהִי יָת עַבְרוֹהִי יָת עַמּוּדוֹהִי וְיָת סַמְכוֹהִי : יב יָת אֲרוֹנָא וְיָת אֲרִיחוֹהִי יָת כַּפּוּרְתָּא וְיָת פָּרוּכְתָּא דִּפְרָסָא : יג יָת פָּתוּרָא וְיָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת לְחֵם אַפַּיָּא : יד וְיָת מְנַרְתָּא דְּאַנְהוֹרִי וְיָת מָנָהָא וְיָת בּוֹצִינָהָא וְיָת מִשְׁחָא דְּאַנְהָרוּתָא : טו וְיָת מַדְבְּחָא דִּקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא וְיָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת מִשְׁחָא דִּרְבוּתָא וְיָת קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא וְיָת פְּרָסָא דְּתַרְעָא לִתְרַע מַשְׁכְּנָא : טז יָת מַדְבְּחָא דַּעֲלָתָא וְיָת סְרָדָא דִּנְחָשָׁא דִּי לֵיהּ יָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת כָּל מָנוֹהִי יָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵיהּ : יז יָת סְרָדֵי דַּרְתָּא יָת עַמּוּדוֹהִי וְיָת סַמְכָהָא וְיָת פְּרָסָא דִּתְרַע דַּרְתָּא : יח יָת סִכֵּי מַשְׁכְּנָא וְיָת סִכֵּי דַּרְתָּא וְיָת אֲטוּנֵיהוֹן : יט יָת לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא יָת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיָת לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא : כ וּנְפַקוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי

רש"י

בזיכים שהשמן והפתילות נתונים בהן : ואת שמן המאור · אף הוא צריך חכמי לב שהוא משונה משאר שמנים כמו שמפורש במנחות מגרגרו בראש הזית והוא כתית וזך : (טו) מסך הפתח · וילון שלפני המזרח שלא היו שם קרשים ולא יריעות : (יז) את עמדיו ואת אדניה · הרי חצר קרוי כאן לשון זכר ולשון נקבה וכן דברים הרבה : ואת מסך שער החצר · וילון פרוס לצד המזרח עשרים אמה אמצעיות של רוחב החצר שהיה חמשים רחב וסתומין הימנו לצד צפון ט"ו אמה וכן לדרום שנאמר (שמות כ"ז י"ד) וחמש עשרה אמה קלעים לכתף : (יח) יתדת · לתקוע ולקשור בהם סופי היריעות בארץ שלא ינועו ברוח : מיתריהם · חבלים לקשור : (יט) בגדי השרד · לכסות הארון והשלחן והמנורה והמזבחות בשעת סילוק

העמק דבר

שם ל"ו : (יט) את בגדי השרד לשרת בקדש · ידוע דעת חז"ל ביומא ס"פ בא לו שפירשו על בגדי כהונה· והכי איתא התם אר"ח בר"ח מאי דכתיב את בגדי השרד לשרת בקדש אלמלי ב"כ לא נשתייר משונאיהם ש"י שריד ופליט · וכבר עמד הרמב"ן לעיל ל"א י' דכתיב שם ואת בגדי השרד ואת בגדי אהרן · דהוי"ו יתירה וכ' שכאן ווי"ן יתירין בכתוב וזה פלא . עוד עמד רש"י על המקרא ל"ט א' ומן התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגדי שרד לשרת בקודש ויעשו את בגדי הקודש אשר לאהרן כאשר צוה ה' את משה · ולפי דעת חז"ל דקאי על ב"כ למה לא הזכיר השם · ויישב הרמב"ן מפני שאינו חשוב · וגם זה פלא · וכש"כ לפי ביאורינו לעיל כ"ח ה' והם יקחו את הזהב וגו' ואת השש · שהם יבחרו המובחר מכל מינים אלו ואין לך דבר שנדרש לבחירה כשש שיש בו מין המובחר ביותר · ועוד יש להבין מנ"ל לחז"ל להוציאו מן הפשט שהיו בגדי שרד להלביש את כלי הקודש במסע כמו שפירשו הראשונים ז"ל · אלא נראה דגם חז"ל מפרשים הכי אלא שהבינו עוד פי' אחר ממקרא דפ' פקודי הנ"ל דכתיב ויעשו את בגדי הקודש אשר לאהרן כאשר צוה ה' את משה · והוא מיותר לגמרי שהרי מפרש והולך כל הבגדים בפרט ומסיים על כל בגד בפ"ע כאשר צוה ה' את משה : ותו קשה למה לא כתיב כאן ואת בגדי בניו כמו בכ"מ · אלא ודאי נכלל ב"כ בכלל בגדי השרד · בגדי יוה"כ אשר לאהרן · ובשביל שלא נתפרש עדיין ענין יוה"כ ע"כ לא באו הבגדים כאן בפי' אלא בקבלה וברמז · מש"ה בכ"מ דכתיב ואת בגדי השרד שני הדברים בכלל · דשניהם נקראו לפי הפשט בגדי השרד · משום שנשתיירו אחר שמישם לגניזה כידוע דבגדי יוה"כ נגנזים · וכן בגדים שהלבישו בהם את כלי הקודש אחר שבאו לא"י נגנזו ולא כמו בכל כלי הקודש · ומש"ה בפ' פקודי שנצרך לפרש שמן התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגדי שרד וזה לא קאי על בגדי יוה"כ לכה"ג · מש"ה חזר ופירש הכתוב ויעשו את בגדי הקודש אשר לאהרן היינו בגדי בד של יוה"כ כאשר צוה ה' בקבלה כאשר יבואר שם בכל הפרשיות · אבל בשארי פרשיות דכתיב בגדי השרד נכלל בהם ג"כ בגדי יוה"כ · ומעתה אין הוי"ו של ואת בגדי הקודש אשר לאהרן מיותר · דהיינו שמונה בגדים המפורשים · אחר כ"ז מתפרש יפה לשרת בקודש שהוא לשרת בקודש הקדשים · וכן על בגדי המסע הוא כמש"כ הרמב"ן ז"ל שלא נתבאר מפי ה' למשה שיעשו כך וכך אלא בדרך כלל · ובצלאל בחכמתו עשה כמה בגדים · ואח"כ הסכים הקב"ה על ידו וצוה שיקחו זה הבגד על כלי זה וזה ע"ז · ובאשר שהיה צריך בכל בגד לעשות לשמה · והוא לא ידע האיך יסכים הקב"ה ע"כ עשה בצלאל כולם לשם ארון הקודש · ואח"כ הורד לכל כלי כמש"כ לעיל כ"ו ל"ז · ויבואר עוד להלן בס"ד : (כ) מלפני משה · לשון

כא וַיָּבֹאוּ כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־נְשָׂאוֹ לִבּוֹ וְכֹל אֲשֶׁר נָדְבָה רוּחוֹ אֹתוֹ הֵבִיאוּ אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לִמְלֶאכֶת אֹהֶל מוֹעֵד וּלְכָל־עֲבֹדָתוֹ וּלְבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ׃ כב וַיָּבֹאוּ הָאֲנָשִׁים עַל־הַנָּשִׁים כֹּל ׀ נְדִיב לֵב הֵבִיאוּ חָח וָנֶזֶם וְטַבַּעַת וְכוּמָז כָּל־כְּלִי זָהָב וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר הֵנִיף תְּנוּפַת זָהָב לַיהוָה׃ כג וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר־נִמְצָא אִתּוֹ תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים הֵבִיאוּ׃ כד כָּל־מֵרִים תְּרוּמַת כֶּסֶף וּנְחֹשֶׁת הֵבִיאוּ אֵת תְּרוּמַת יְהוָה וְכֹל אֲשֶׁר נִמְצָא אִתּוֹ עֲצֵי שִׁטִּים לְכָל־מְלֶאכֶת הָעֲבֹדָה הֵבִיאוּ׃ כה וְכָל־אִשָּׁה חַכְמַת־לֵב בְּיָדֶיהָ טָווּ וַיָּבִיאוּ מַטְוֶה אֶת־הַתְּכֵלֶת וְאֶת־הָאַרְגָּמָן אֶת־תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת־הַשֵּׁשׁ׃ כו וְכָל־הַנָּשִׁים אֲשֶׁר נָשָׂא לִבָּן אֹתָנָה בְּחָכְמָה טָווּ אֶת־הָעִזִּים׃ כז וְהַנְּשִׂאִם הֵבִיאוּ אֵת אַבְנֵי הַשֹּׁהַם וְאֵת אַבְנֵי הַמִּלֻּאִים לָאֵפוֹד וְלַחֹשֶׁן׃

ת"א טוו את העזים. שבת עד לט: והנשאם. יומא עה ס' הזוהר פ' ויקרא:

רש"י

מסעות: (כב) על הנשים · עם הנשים וסמוכין אליהם (ומה שהתרגום הניח על כפשוטו משום דלא מתרגם ויבאו האנשים ואתו גבריא כמו שמתרגם לעיל מיניה רק מתרגם ומייתן. ורצה לומר שהביאו חח ונזם בעודן על הנשים כמו שכתב רש"י על טוו את העזים): חח · הוא תכשיט של זהב עגול נתון על הזרוע והוא הצמיד: וכומז · כלי זהב הוא נתון כנגד אותו מקום לאשה ורבותינו פירשו שם כומז כאן מקום זמה: (כג) וכל איש אשר נמצא אתו · תכלת או ארגמן או תולעת שני או עורות אילים או תחשים כולם הביאו: (כו) טוו את העזים · (שבת צ"ט) היא היתה אומנות יתירה שמעל גבי העזי' היו טווין אותם: (כז) והנשאם הביאו · אמר רבי נתן מה ראו נשיאים להתנדב בחנוכת המזבח בתחלה ובמלאכת המשכן לא התנדבו בתחלה אלא כך אמרו נשיאים יתנדבו צבור מה שמתנדבין ומה שמחסרין אנו משלימין אותו כיון שהשלימו צבור את הכל שנאמר (שמות ל"ו ז') והמלאכה היתה דים אמרו נשיאים מה עלינו לעשות הביאו את אבני השהם וגו' לכך התנדבו בחנוכת המזבח תחלה ולפי שנתעצלו מתחלה נחסרה אות משמם והנשאם

העמק דבר

זה מלפני משמעו שהלכו כולם לאחוריהם · ופירש הכתוב כאן יותר מבכל מקום משום דבכ"מ דבר לפני תלמידים מקבלים תורה ממשה · ופשיטא שעשו כן · אבל כאן שדבר עם כל עדת ב"י נצרך להודיע שכולם נהגו בזה הכבוד והמעלה : (כא) ויבאו כל איש וגו' · באו בחזרה למשה . ותכלית שהם

יִשְׂרָאֵל מִן קֳדָם מֹשֶׁה: כא וַאֲתוֹ כָּל גְּבַר דִּי אִתְרְעִי לִבֵּיהּ וְכֹל דִּי אַשְׁלֵמַת רוּחֵיהּ יָתֵיהּ אַיְתִיאוּ יַת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לַעֲבִידַת מַשְׁכַּן זִמְנָא וּלְכָל פּוּלְחָנֵיהּ וְלִלְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא: כב וּמַיְתַן גַּבְרַיָּא עַל נְשַׁיָּא כֹּל דְּאִתְרְעִי לִבֵּיהּ אַיְתִיאוּ שֵׁירִין וְשַׁבְּכִין וְעִזְקָן וּמָחוֹךְ כָּל מָאן דִּדְהַב וְכָל גְּבַר דִּי אֲרֵים אֲרָמוּת דַּהֲבָא קֳדָם יְיָ: כג וְכָל גְּבַר דִּי אִשְׁתְּכַח עִמֵּיהּ תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וּמַעְזֵי וּמַשְׁכֵּי דִּדְכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵּי סַסְגוֹנָא אַיְתִיאוּ: כד כָּל דַּאֲרֵים אֲרָמוּת כְּסַף וּנְחָשׁ אַיְתִיאוּ יַת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ וְכֹל דִּי אִשְׁתְּכַח עִמֵּיהּ אָעֵי שִׁטִּין לְכָל עֲבִידַת פּוּלְחָנָא אַיְתִיאוּ: כה וְכָל אִתְּתָא חַכִּימַת לִבָּא בִּידָהָא מַעְזְלָא וּמַיְתַן כַּד עֲזִיל יַת תִּכְלָא וְיַת אַרְגְּוָנָא יַת צְבַע זְהוֹרִי וְיַת בּוּצָא: כו וְכָל נְשַׁיָּא דִּי אִתְרְעִי לִבְּהֶן עִמְּהֶן בְּחוּכְמָא עֲזָלָן יַת מַעְזַיָּא: כז וְרַבְרְבַיָּא אַיְתִיאוּ יַת אַבְנֵי בּוּרְלָא וְיַת אַבְנֵי

העמק דבר

הי' שהביאו את תרומת ה' לאהלו ואע"ג שאמר משה קחו מאתכם תרומה דמשמע לעשות גזברים. אבל היינו אם הי' נגבה בע"כ כדין ע"ז האופן נאה לעשות גזברים. אבל כאשר הביאו בנדבה באו כולם למשה: כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה רוחו. דבשני אופנים נותן אדם נדבה. יש מנדב מחמת כי לבבו מכהו אם לא יתן כא' מחביריו יהיה להרפה או ישא עונשו על העלמת עין. וזה נקרא נשאו לבו. ויש מנדב משום שכלו ורוחו הטובה מיעצהו ליתן ע"ז. ועי"ז כתיב אשר נדבה רוחו. ובמקרא כ"ע פירש הכתוב דאפילו מי שנשאו לבו מתחלה. בא אח"כ בנדבה לה' יע"ש: את תרומת ה'. מה שנקרא תרומת ה'. ובאשר שני דברים נקראים תרומת ה'. היינו לקרבנות ולמשכן. כמבואר בר"פ תשא. ע"כ פי' הכתוב למלאכת אהל מועד ולכל עבודתו. היינו במה לעשות המלאכה כי נצרך לזה כמה כלים: ולבגדי הקדש. אע"ג שהיו לכבוד אהרן ובניו שהורמו בזה מעל לעם מ"מ היה עינם יפה בזה: (כב) ויבאו האנשים על הנשים. אם נשים הביאו באו האנשים עמם. אם מצד שהביאו חח ונזם וגו' שהוא תכשיטי נשים מתנה האנשים לקישוטין ואין להם רשות ליתן בלי דעת בעלים. או אם הביאו כל כלי זהב. וזהו מתנה מרובה שאסור לקבל מנשים בלי דעת בעליהם: וכל איש אשר הניף תנופת זהב לה'. עד כה דיבר הכתוב בנדבת הנשים שאין להן כ"א איזה תכשיט זהב או כלי זהב שנתן להן הבעל להתקשט באהלם על השלחן וכדומה. אבל חתיכה זהב אין להם. ועתה מדבר בנדבת האיש שאפשר שהניף כלי זהב או גולם זהב. ועי' להלן כ"ד: (כג) וכל איש אשר נמצא אתו וגו' הביאו. זהב נמצא הרבה ביד המון רבה. וכמה ב"א לא נתנו כל מה שבידו אלא איזה חלק. משא"כ מינים אלו לא נמצא הרבה ע"כ מי שהיה בידו מינים אלו. והלא הבין שמוכרח לתת כל מה שבידו לצורך המשכן ע"כ הביאו כל שבידם. ועי' מש"כ להלן ל"ע א' דמזה הטעם לא ניתן חשבון מכל הדברים הללו כמו מכסף זהב ונחושת: (כד) כל מרים תרומת כסף ונחשת הביאו את תרומת ה'. אין הלשון מדויק וגם משונה מבכל הדברים במש"כ בכסף ונחשת כל מרים. דמשמעו חלק מהכל כמו בתרומה והלא דכתיב בהו תרומה ומש"ה דרשינן עוד ראשית. ששיריה ניכרין כדאיתא בחולין דקל"ז. [ומזה הטעם יש לפרש הא דכתיב חזה התנופה ושוק התרומה. משום דהחזה אחד הוא בבע"ח והמובחר שבו. לא שייך לומר בו תרומה משא"כ שוק הוא חלק בשר שוה לכל בשר הבע"ח. והוא המורם מהם] *והטעם שמעולם היה מנהג ישראל ליתן תרומה מעסקיהם לצדקה כדי שיצליח העסק. כמבואר בתנחומא פ' ראה עשר תעשר. עשר בשביל שתתעשר מכאן נהגו פרגמטוטין להפריש א' מעשרה מפעליהן לעמלי תורה וידוע שעיקר מסחור הוא בכסף ונחשת כי רוב המטבעות מהם כידוע ר"פ הזהב. מש"ה כתיב כל מרים שהנהיג עד כה להרים תרומת כסף ונחשת כדי להצליח עסקיו והיה מנהגו ליתן לעניים וכדומה. ועתה הביאו את תרומת ה' נתנו זו התרומה לתרומת ה'. אבל בזהב כתיב תנופה שלא הי' מורם משארי זהב שיש לו שיצליח בהם אלא זה בפ"ע הניף לה': לכל מלאכת העבודה הביאו. נכלל בזה גם הקרשים והכלים שבאו מעצי שטים גם כלי העבודה שא"א להיות בלי עצים הרבה. והוא כמו שכתוב עוד הפעם לכל העבודה: (כה) חכמת לב. הלב בוטח שיעשה ויצליח: ויביאו מטוה. אבל האריגה הית' ע"י חכמי לב וחושבי מחשבות ורק חוטים טווין נעשה בידי נשים: (כו) אשר נשא לבן וגו'. למעלה מדרך הבטחון הרגיל כ"א לבטוח אשר שחו גבעות עולם לפני עבודת הקודש. עשו והצליחו: (כז) והנשאם. חסר ע' פרש"י. ונראה משום שבאמת עדיין לא נתמנו להיות נשיאים מפי ה' עד

אחר

כח וְאֶת־הַבֹּשֶׂם וְאֶת־הַשָּׁמֶן לְמָאוֹר וּלְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים׃ כט כָּל־אִישׁ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר נָדַב לִבָּם אֹתָם לְהָבִיא לְכָל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לַעֲשׂוֹת בְּיַד־מֹשֶׁה הֵבִיאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל נְדָבָה לַיהוָה׃ פ שלישי שני כשהן מחוברין ל וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רְאוּ קָרָא יְהוָה בְּשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה׃ לא וַיְמַלֵּא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה בִּתְבוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל־מְלָאכָה׃ לב וְלַחְשֹׁב מַחֲשָׁבֹת לַעֲשֹׂת בַּזָּהָב וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת׃ לג וּבַחֲרֹשֶׁת אֶבֶן לְמַלֹּאת וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת בְּכָל־מְלֶאכֶת מַחֲשָׁבֶת׃ לד וּלְהוֹרֹת נָתַן בְּלִבּוֹ הוּא וְאָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן׃ לה מִלֵּא אֹתָם חָכְמַת־לֵב לַעֲשׂוֹת כָּל־מְלֶאכֶת חָרָשׁ ׀ וְחֹשֵׁב וְרֹקֵם בַּתְּכֵלֶת וּבָאַרְגָּמָן בְּתוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבַשֵּׁשׁ וְאֹרֵג עֹשֵׂי כָּל־מְלָאכָה וְחֹשְׁבֵי מַחֲשָׁבֹת׃ לו א וְעָשָׂה בְצַלְאֵל וְאָהֳלִיאָב וְכֹל ׀ אִישׁ חֲכַם־לֵב אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה חָכְמָה וּתְבוּנָה בָּהֵמָּה לָדַעַת לַעֲשֹׂת אֶת־כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ לְכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה׃ ב וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־בְּצַלְאֵל וְאֶל־אָהֳלִיאָב וְאֶל כָּל־אִישׁ חֲכַם־לֵב אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה חָכְמָה בְּלִבּוֹ כֹּל אֲשֶׁר נְשָׂאוֹ לִבּוֹ

ר ש " י

כתיב: (ל) חור · בנה של מרים היה: (לד) ואהליאב · משבט דן מן הירודין שבשבטים מבני

העמק דבר

אחר הקמת המשכן אלא הסכמת השבטים הית' שיהיו נשיאים כמש"כ להלן במדבר א' ד': (כח) ואת הבשם
נשיאים · ומש"כ כתיב חסר שלא היו עוד בשלימות. ואת השמן למאור ולשמן המשחה · לפי סדר

אַשְׁלָמוּתָא לְשַׁקָּעָא בְּאֵפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא: כח וְיָת בּוּסְמָא וְיָת מִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא וּלְמִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְלִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא: כט כָּל גְּבַר וְאִתְּתָא דִי אִתְרְעִי לִבְּהוֹן יַתְהוֹן לְאַיְתָאָה לְכָל עֲבִידְתָּא דִי פַקֵּיד יְיָ לְמֶעְבַּד בִּידָא דְמֹשֶׁה אַיְתִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל נְדַבְתָּא קֳדָם יְיָ: ל וַאֲמַר מֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֲזוֹ דְרַבִּי יְיָ בְּשׁוּם בְּצַלְאֵל בַּר אוּרִי בַר חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה: לא וְאַשְׁלֵים עִמֵּיהּ רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ בְּחָכְמְתָא בְּסוּכְלְתָנוּ וּבְמַדַּע וּבְכָל עֲבִידָא: לב וּלְאַלָּפָא אוּמָנְוָן לְמֶעְבַּד בְּדַהֲבָא וּבְכַסְפָּא וּבִנְחָשָׁא: לג וּבְאוּמָנוּת אֶבֶן טָבָא לְאַשְׁלָמָא וּבְנַגָּרוּת אָעָא לְמֶעְבַּד בְּכָל עֲבִידַת אוּמָנְוָן: לד וּלְאַלָּפָא יְהַב בְּלִבֵּיהּ הוּא וְאָהֳלִיאָב בַּר אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן: לה אַשְׁלֵים עִמְּהוֹן חַכִּימוּת לִבָּא לְמֶעְבַּד כָּל עֲבִידַת נַגַּר וְאוּמָן וְצַיָּר בִּתְכְלָא וּבְאַרְגְּוָנָא בִּצְבַע זְהוֹרִי וּבְבוּצָא וּמָחֵי עָבְדֵי כָּל עֲבִידָא וּמַלְּפֵי אוּמָנְוָן: א וַעֲבַד בְּצַלְאֵל וְאָהֳלִיאָב וְכֹל גְּבַר חַכִּים לִבָּא דִי יְהַב יְיָ חוּכְמְתָא וְסוּכְלְתָנוּתָא בְּהוֹן לְמִידַע לְמֶעְבַּד יָת כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן קוּדְשָׁא לְכֹל דִי פַקֵּיד יְיָ: ב וּקְרָא מֹשֶׁה לִבְצַלְאֵל וּלְאָהֳלִיאָב וּלְכָל גְּבַר חַכִּים לִבָּא דִי יְהַב יְיָ חוּכְמְתָא

העמק דבר

הכתוב בפ' תרומה ולעיל ל"ה ח' היה ראוי לכתוב ואת השמן למאור. ואת הבושם לשמן המשחה · ובא ללמדנו שלא הניחו הנשיאים לאחר ליתן אפילו ההין שמן לשמן המשחה אע"ג שהי' מצוי : (כט) אשר נדב לבם אותם · האי אותם מיותר אלא פי' אשר נשאו לבו לנדב כמש"כ לעיל כ"א והוי כמו פעל יוצא דלבם הביא אשר יהיו מנדבים · ומ"מ בעת הבאתם היה הכל בשמחה וברצון נדבה לה' · וכתיב אשר צוה ה' לעשות ביד משה שמשמעו שבא בקבלה וגם הוסיף משה בדעתו כמש"כ בס' ויקרא ו' ל"ו ובכ"מ · ומ"מ הכל הביאו ברצון : (ל) ראו · עי' מש"כ לעיל ל"א ב' : (לא) וימלא אותו רוח אלהים וגו' · נתבאר לעיל בפ' תשא ל"א ג' : (לג) לעשות בבל מלאכת מחשבת · שהוא בעצמו עשה מקצת מלאכה· וכתיב בבל היינו מקצת ולא כולו · אלא מסר אח"כ לאחרים · ולא שייך בזה המתחיל במצוה א"ל גמור · אחר שמתחלה היה בדעתו למסור לאחרים · והנה כאן כתיב מחשבת · ולא כמו בפ' תשא · היינו משום שלא נזכר מלאכת אריגה ורקימה בזה המקרא אלא במקרא הסמוך שנשתוו בהני בצלאל ואהליאב · וא"כ יקשה לנו אמאי נזכר מלאכת חרש כאן הרי כתיב גם באהליאב מלאכת חרש · ונתיישב בזה דכתיב כאן מחשבת · שגם במקרא הסמוך מרומז שאהליאב נשתוה בחרושת במעשה אבל לא במחשבה בהמצאה היאך לעשות מש"ה כתיב כאן במחשבת נצטיין בצלאל : (לד) ולהורות נתן בלבו וגו' · שירצה לקבל הטורח והטפול להורות לאחרים אופני המעשה · וגם אם נפל איזה שאלה בהבנת המקרא וכדומה היה בצלאל מורה הוראה בזה הענין : (לה) מלא אתם · באלו הפרטים נשתוו שניהם : חכמת לב · לנצוח שיצליחו במעשיהם : לעשות כל מלאכת חרש וחשב · כאן יש הפסק בין חרש לחשב בהפסק פסיק · ללמד דאהליאב נשתוה לבצלאל במעשה של חרש אבל לא במחשבה בהמצאה איך לעשות · דלזה היה מיוחד בצלאל כמבואר במקרא הקודם ולחשב מחשבת וגו' ובחרשת וגו' וכ"כ הראב"ע ל"א ו' · ומכ"מ קאי וחשב גם על מלאכת חרש היינו מה שבצלאל חשב עשה אהליאב ג"כ · אבל עיקר וחשב קאי על ורקם בתכלת וגו' שברקימה נשתוו שניהם גם במחשבה גם במעשה · ועי' להלן ל"ח כ"ג : וארג · וכן באריגה היו שניהם שוים במחשבה ובמעשה : עשי כל מלאכה · בידיהם : וחשבי מחשבת · שיעשו אחרים (א): לו (א) חכם לב · כבר נתבאר לעיל ל"א ו' ד' משמעות חכם לב · הוא חכמת יראת ה' · והיה הרבה חכמי לב אשר נתן ה' חכמה ותבונה בהמה לדעת · עומק הכונה של כל מלאכה : וגם לעשות באומנות היד : את כל מלאכת עבודת הקדש לכל אשר צוה ה' · בקבלה למשה מה שלא בא בכתוב מפורש · ולא היה שעת מספיק שילמדו כל הקבלות שבע"פ מפי משה · אבל המה כונו בחכמתם שנעשה הכל מכוין כאשר צוה ה' · ועי' להלן ל"ט מ"ג : (ב) אשר נתן ה' חכמה בלבו · ומפרש המקרא היאך שייך נתינת חכמה בלב · הרי הכל ב"ש חוץ מיראת שמים

הרחב דבר

(א) והנה ברבה תרומה פל"ד אי' ועשו ארון אמר הקב"ה יבאו הכל ויעסקו בארון כדי שיזכו כולם בתורה למדנו דמעשה הארון גרם לזכות בתורה . ובצלאל שבא מיוחדה זכה לזה ביותר . ומש"ה כתיב להלן ויעש בצלאל את הארון ·

לְקָרְבָה אֶל־הַמְּלָאכָה לַעֲשֹׂת אֹתָהּ׃ ג וַיִּקְחוּ מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה אֵת כָּל־הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הֵבִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִמְלֶאכֶת עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ לַעֲשֹׂת אֹתָהּ וְהֵם הֵבִיאוּ אֵלָיו עוֹד נְדָבָה בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר׃ ד וַיָּבֹאוּ כָּל־הַחֲכָמִים הָעֹשִׂים אֵת כָּל־מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ אִישׁ־אִישׁ מִמְּלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־הֵמָּה עֹשִׂים׃ ה וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר מַרְבִּים הָעָם לְהָבִיא מִדֵּי הָעֲבֹדָה לַמְּלָאכָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת אֹתָהּ׃ ו וַיְצַו מֹשֶׁה וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בַּמַּחֲנֶה לֵאמֹר אִישׁ וְאִשָּׁה אַל־יַעֲשׂוּ־עוֹד מְלָאכָה לִתְרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וַיִּכָּלֵא הָעָם מֵהָבִיא׃ ז וְהַמְּלָאכָה הָיְתָה דַיָּם לְכָל־הַמְּלָאכָה לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ וְהוֹתֵר׃ ס רביעי ח וַיַּעֲשׂוּ כָל־חֲכַם־לֵב בְּעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה אֶת־הַמִּשְׁכָּן עֶשֶׂר יְרִיעֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן

ת"א והם הביאו אליו עוד. יומא עה: איש איש ממלאכתו. שבת צו סנהדרין סט: ויצו משה. שבת צו ראש השנה לד סוטה ג: והמלאכה היתה דים. שבת מט צו:

רש"י

השפחות והשוהו המקום לבצלאל למלאכת המשכן והוא מגדולי השבטים לקיים מה שנאמר (איוב ל"ד י"ט) ולא נכר שוע לפני דל: (ה) מדי העבודה. יותר מכדי צורך העבודה: (ו) ויכלא. לשון מניעה: (ז) והמלאכה היתה דים לכל המלאכה. ומלאכת ההבאה היתה דים של עושי המשכן לכל המלאכה של משכן לעשות אותה ולהותר: והותר. כמו (שמות ח' י"א) והכבד את לבו. (מ"ב ג' א') והכות את מואב:

העמק דבר

ע"כ מפרש כל אשר נשאו לבו וגו' זהו ג"כ חכמת הלב לבחור שיגיע בזו הפעולה ושירצה לקבל ע"ע להתקרב אל המלאכה. אע"ג שלא למד מעולם אמנות זו. ובאמת כן במלאכת חול שייך נשיאת לב לאיזה מלאכה. בד"מ אם בא אדם לעשות בית אומנות ללמד לתינוקות אומנות. והיה מביא הרבה ילדים לבחור במה חפץ לשלוח יד. זה אומר אני רוצה בזה וזה אומר אני רוצה בזה. והבחירה מועלת להם לענין לימודו כמה שנים שיעמוד על תכלית המלאכה שבחר בה. כך היה במעשה המשכן הבחירה לכל אחד באיזו אומנות היתה מועלת לעשות בלי לימוד כלל. רק בהצלחת ה' לדבר אשר נשאו לבו: לקרבה אל המלאכה. להתבונן בה. וגם לעשות אתה. בידיו אע"ג שמעולם לא אמנו אצבעותיו למלאכה זו. וכ"ז נשיאת לב היתה מתנה מה' והיא נקראת חכמת הלב: (ג) ויקחו מלפני משה וגו' אשר הביאו.

הרחב דבר

בעשייתו עם חבירו עלה על כולן וכל מעשה המשכן הועיל לעושיו בענין ידיעה בדברים עליונים שנגד זה הכלי ותכליתו. וכמו דאהליאב שבא משבט דן עשה כמה פרטים מיוחדים במשכן. ככה הי' שבט דן מכריע להלכה בד"מ וכמו שנאמר דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל. היינו כיהודה בכל התורה כך הי' דן מגלה בד"מ וכדאיתא בפסחים ד"ד ההוא דאמר דונו דיני אמר ש"מ מדן קאתי:

בְּלִבֵּיהּ כֹּל דִּי אִתְרְעִי לִבֵּיהּ לְמִקְרַב לְעִבִידְתָּא לְמֶעְבַּד יָתַהּ : ג וּנְסִיבוּ מִן קֳדָם מֹשֶׁה יָת כָּל אַפְרָשׁוּתָא דִּי אַיְתִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲבִידַת פּוּלְחַן קוּדְשָׁא לְמֶעְבַּד יָתַהּ וְאִנּוּן מַיְתַן לֵיהּ עוֹד נְדַבְתָּא בִּצְפַר בִּצְפַר : ד וַאֲתוֹ כָּל חַכִּימַיָּא דְּעָבְדִין יָת כָּל עֲבִידַת קוּדְשָׁא גְּבַר גְּבַר מֵעֲבִידְתֵּיהּ דִּי אִנּוּן עָבְדִין : ה וַאֲמַרוּ לְמֹשֶׁה לְמֵימָר מַסְגַּן עַמָּא לְאַיְתָאָה מִסַּת פּוּלְחָנָא לְעִיבִידְתָּא דִּי פַקִּיד יְיָ לְמֶעְבַּד יָתַהּ : ו וּפַקִּיד מֹשֶׁה וְאַעֲבָרוּ כָרוֹז בְּמַשְׁרִיתָא לְמֵימַר גְּבַר וְאִתְּתָא לָא יַעַבְדוּן עוֹד עֲבִידְתָּא לְאַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא וּפְסַק עַמָּא מִלְּאַיְתָאָה : ז וַעֲבִידְתָּא הֲוָת מִסַּת לְכָל עֲבִידְתָּא לְמֶעְבַּד יָתַהּ וְיִתָרַת : ח וַעֲבַדוּ כָל חַכִּימֵי לִבָּא בְּעָבְדֵי עֲבִידְתָּא יָת מַשְׁכְּנָא עֲסַר יְרִיעָן דְּבוּץ שְׁזִיר וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי צוּרַת כְּרוּבִין עוֹבַד

העמק דבר

בימים הראשונים של הבאת הנדבות · והם בני ישראל הביאו אליו עוד נדבה בבקר בבקר · כמה בקרים אחרי שכבר לקחו האומנים מה שכבר הובא · והא שהביאו רק בבוקר לפי פשוטו הוא משום שדרך האומנים לקבל צרכי המלאכה בבוקר על כל היום · ויש להוסיף לפי שהיה נודע לכל ישראל בבוקר איך הוא נחשב לפני ה' ע"פ ירידת המן כמש"כ לעיל ט"ז ו' · ע"כ היתה ירידת המן בבוקר גורם להרבות נדבות : (ד) איש איש ממלאכתו · לא נכתוב שראובן בא לומר שביד שמעון העושה ג"כ מלאכה זו הוא ביותר לפי הצורך וכאלו קובל שישאר ביד שמעון יתור ח"ו · אלא בא כל א' לומר שבידו הוא יותר מהצורך : (ו) אל יעשו עוד מלאכה להרומת הקדש ויכלא העם מהביא · לשון המקרא פלא · או היה ראוי לכתוב אל יביאו עוד · או ויכלא העם מלעשות · והנה בר"פ הזורק איתא מנלן דהוצאה מלאכה מדכתיב ויעבירו וגו' אל יעשו עוד מלאכה · ומקשה מנלן דבשבת קאי דילמא בחול ומשום דשלימא ליה עבידתא ומשני גמר העברה העברה מיוה"כ · וכ' התוס' דר"א מחק כ"ז הקושיא והישוב · דאפילו מיירי בחול נ"ל שפיר דהוצאה נקרא מלאכה · והכי איתא בהדיא בירושל' · וגם זה שלא למחוק סוגיא שלימה · ונראה דבאמת לא הזהיר משה על ש"ק ביחוד אלא על חול כפשטא דקרא ומשום דשלימא מלאכה · והא שהזהיר משה ע"ז ומאי איכפת לן אם יהיה מותר · היינו משום דכל צרכי המשכן היה הכרח לעשות הכל לשם קדושה גם בעוד שלא הקדישו כדאי' בב"מ פ' השואל בונין בחול ואח"כ מקדישין כדי שלא יבוא לידי מעילה · ומכ"מ ההכרח לעשות לשם קדושה כדין מעשה המקדש · והנה מי שעשה לשם המשכן והיותר היה ראוי באמת לעכבן לעצמו לפי דקי"ל הזמנה לאו מילתא היא · והזהיר משה דמכאן ואילך לא יעשו לשם קדושה שהרי אין צריך עוד · ולכתחלה אסור לעבוד לשם קדושה ולהשתמש בהם חול · אבל מה שכבר נעשה לשם קדושה לא הזהיר כלל · ומה איכפת לן אם יביאו ויותר לבדק הבית או לצרכי כל"ש כמו שנעשה מתרומת כסף כמש"כ לעיל · אבל טעם כלו מהביא גם מה שכבר נעשה לשם קדושה · שהרי ע"פ דין מותר להשתמש בהם חול · ומתחלה לא עשו כ"א לצורך המשכן ולא לבדק הבית · זהו עומק הפשט וא"כ אין בזה שום הוכחה דהוצאה היא מלאכה · ושפיר מקשה ומשני · אבל כ"ז למ"ד הזמנה לאו מילתא משא"כ למ"ד הזמנה מילתא א"א לומר כן שהרי מה שנעשה לשם קודש א"א להשתמש בהם עוד לחול וע"כ מסרו לבדק הבית וא"כ צריך לפרש אל יעשו עוד מלאכה היינו שלא יביאו עוד והבאה נקרא מלאכה · ונקיט משה רבינו לשון מלאכה באשר אפי' למ"ד הזמנה מילתא מכ"מ בעינן איזה מלאכה כ"ש כמש"כ התוס' סנהדרין דמ"ח א' ד"ה נתנו · ואמר משה דהבאה לשם קודש דנקרא מלאכה בשבת מהני גם לזה שיהיה אסור אח"כ להשתמש בו חול אע"ג שלא הקדישו עדיין · ומש"ה כלו טעם מהביא ולפ"ז שפיר למדנו מכאן דהבאה היא מלאכה בשבת · וכבר הראינו לדעת בירושלמי יומא פ"ב דהזמנה מילתא מש"ה שפיר יליף בירושל' מגוף המקרא דהוצאה היא מלאכה : (ז) והותר · דדרך אומנים כשחסר להם איזו חתיכה קטנה כסף וזהב להכלי עושים מהפתיתים שנשאר במעשה · עוד חתיכה קטנה ולצרף אותה חתיכה לגוף הכלי אבל אין בזה תפארת הכלי אלא שהיה די והותר שהפתיתים ניתותרו : (ח) ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה · משמעו שהחשובים שבהם עשו היריעות · וכ"כ הספורנו · אבל טעמו חלש · וגם כבר ביארנו לעיל משמעות חכם לב אינו בחכמת המלאכה אלא ביראת ה' וא"כ יש להבין הענין בא"א · והוא דאמר שהסכים בצלאל להקדים מעשי המשכן להכלים ומשום זה החל היריעות · וזה ברור דהפרכת ובגדי כהונה היו מקודשי' מיריעות וא"כ נפל ספק לאיזה דבר ימציאו נפשם תחלה אם להיריעות המוקדמים ומשום זריזין מקדימין למצות · או להתאחר

ותולעת שני כרבים מעשה חשב עשה אתם:
ט ארך היריעה האחת שמנה ועשרים באמה
ורחב ארבע באמה היריעה האחת מדה אחת
לכל־היריעת: י ויחבר את־חמש היריעת אחת
אל־אחת וחמש יריעת חבר אחת אל־אחת:
יא ויעש ללאת תכלת על שפת היריעה האחת
מקצה במחברת כן עשה בשפת היריעה
הקיצונה במחברת השנית: יב חמשים ללאת
עשה ביריעה האחת וחמשים ללאת עשה
בקצה היריעה אשר במחברת השנית מקבילת
הללאת אחת אל־אחת: יג ויעש חמשים קרסי
זהב ויחבר את־היריעת אחת אל־אחת בקרסים
ויהי המשכן אחד: פ יד ויעש יריעת עזים לאהל
על־המשכן עשתי־עשרה יריעת עשה אתם:
טו ארך היריעה האחת שלשים באמה וארבע
אמות רחב היריעה האחת מדה אחת לעשתי
עשרה יריעת: טז ויחבר את־חמש היריעת לבד
ואת־שש היריעת לבד: יז ויעש ללאת חמשים
על שפת היריעה הקיצנה במחברת וחמשים
ללאת עשה על־שפת היריעה החברת השנית:
יח ויעש קרסי נחשת חמשים לחבר את־האהל

העמק דבר

שלא לעשות עד שיגיעו להמקודשים יותר · והסכימו חכמי לב יותר להקדים ולהזדרז ליריעות (א):

הרחב דבר

(א) ובאמת ככר נפלה החקירה במצוה שאם ישהה מלעשותה יהיה בה הכשר ויתרון אם יש בזה הכלל מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה

אומן עבד יתהון: ט אורכא דיריעתא חדא עסרין ותמניא אמין ופותיא ארבע אמין דיריעתא חדא משחתא חדא לכל יריעתא: י ולפיף ית חמש יריען חדא עם חדא וחמש יריען לפיף חדא עם חדא: יא ועבד ענובין דתכלא על ספתא דיריעתא חדא מסטרא בית לופי כן עבד בספתא דיריעתא בסטרא בית לופי תנינא: יב חמשין ענובין עבד ביריעתא חדא וחמשין ענובין עבד בסטרא דיריעתא דבית לופי תנינא מכונן ענוביא חדא לקביל חדא: יג ועבד חמשין פורפין דדהב ולפיף ית יריעתא חדא עם חדא בפורפיא והוה משכנא חד: יד ועבד יריען דמעזי לפרסא על משכנא חדא עסרי יריען עבד יתהון: טו אורכא דיריעתא חדא תלתין באמין וארבע אמין פותיא דיריעתא חדא משחתא חדא לחדא עסרי יריען: טז ולפיף ית חמש יריען לחוד וית שית יריען לחוד: יז ועבד ענובין חמשין על ספתא דיריעתא בסטרא דבית לופי וחמשין ענובין עבד על ספתא דיריעתא דבית לופי תנינא: יח ועבד פורפין דנחש

העמק דבר

מעשה חשב עשה אתם. חזר לבצלאל ראש העושים כמו בכל מעשה המשכן כתיב בל"י. וכאן יש להסביר יותר דיוק לשון יחיד. שהרי כבר ביארנו בפ' תרומה דמעשה חושב של הכרובים לא נגמר על יריעה אחת כ"א בצרוף השניה והשלישית וא"כ לכאורה היו כל האומנים נצרכים לעשות הציור באופן שיביטו איך שיצטרפו אשה אל אחותה אבל באמת לא היה כן אלא מעשה חושב עשה בצלאל לבדו. והוא מסר לכל א' הציור של יריעה שלו. ואע"ג שלא ידע מהשניה רק בצלאל לבדו ידע איך יצורפו במוב. והנה אריכות הפרשיות במעשה הכל מיותר. וכבר עמד ע"ז הרמב"ן ולא אמר בזה דברים שיתפשו את האזן. אבל האמת נמצא במעשה מעט חידושים שיש ללמוד בהם לשעה ולדורות כאשר יבואר לפנינו וע' ל"ע ע"ו. וכלל גדול הוא הא דאי' בב"ק דס"ד וכה"ת כל פרשה שנאמרה ונשנית לא נשנית אלא בשביל דבר שנתחדש בה. מלבד רמזי התורה שבא בשנוים קלים כמו בחוברת במחברת. נגבה תימנה. נגב תימנה. עשרים הקרש עשרים הקרשים. ועוד הרבה וסוד ה' ליראיו. ואין דבר ריק בתורה: (יא) על שפת היריעה. דיוק הלשון נתבאר בפ' תרומה: (יג) ויחבר את היריעות וגו'. משמע שבצלאל חיברם. וביריעות עזים להלן י"ם

דבר כתיב לחבר את האהל. משמע שלא עשה בצלאל אלא הכנה לזה שבהקמת המשכן יחברו המקימים. והא דכתיב בפ' הצווי וחברת את היריעות וחברת את האהל. קאי על משה רבינו כמו והקמת את המשכן דכתיב בקרשים. וידוע שמשה לבדו הקים את המשכן. וא"כ יש להבין למאי כתיב ויחבר היריעות הללו. אבל מזה עמדנו על מדרש חז"ל ברכות דנ"ה א' דלהכי היפך בצלאל את הסדר ועשה תחלה את המשכן ואח"כ הכלים משום הטעם שאמר בצלאל כלים שאני עושה להיכן אכניסם. והוא פלא. הלא גם לאחר שעשה הכל לא העמיד משה את המשכן עד ר"ח ניסן. והכל נגמר בחנוכה כדאי' בפסיקתא כמש"כ להלן ל"ט ל"ו. וא"כ היכן עמדו הכלים כ"ז המשך. ובלא סוגית הגמ' הייתי אומר טעמו של בצלאל משום שהמחיצות מכשירי כלים דבלא מחיצות אינם משמשים כלום. כמש"כ לעיל ח'. אבל עליט להבין דברי חז"ל שדייקו קרא שלפנינו שבצלאל עצמו חיבר היריעות הללו לפני הקמת כל המשכן והעמיד היריעות על כלונסאות וכדומה שיעמדו לשעה. כדי להכנים לתוכם את הכלים ולא יעמדו לעין כל אדם בחוץ שאין זה כבוד כלי קודש. משא"כ יריעות עזים באמת לא חיבר בעצמו עד שהקדים. משה: (טז) ויחבר וגו'. ולא נזכר כאן ענין כפילת

הרחב דבר

אהמינכה.. והבאתי בחיבורי העי"ש סימן קל"ד אות א' אבל הפוסקים בשו"ת ובאחרונים שי"ל בזה. ולמ"ד דמצוה להקדים יותר ודאי ניחא שהיו חכמי לב הזריזין ומקדימין ואפי' למ"ד דיותר טוב להשהות ולעשות מן המובחר אינו אלא במצוה אחת שבשהוי יעשנה מן המובחר. אבל כאן שיש לפנינו שתי מצות ודאי יש להזדרז להקודמת. ומכש"כ לפי סברת הגמ' יומא דל"ג א' דמעביר עדיף להקדים. וכן במעשה המשכן ותכליתו לא היו הכלים משמשין בלא הכשר מחיצות של המשכן. ולא דמי להא"ק שאמר ר' יהושע שמעתי שמקריבין אע"פ שאין בית. דהתם קדושה הראשונה של בית המקדש ראשון קדשה לדורות אבל במשכן שלא הי' המקום מקודש אלא לשעה והמחיצות של היריעות הוא דקדשי לאותו מקום. השיטא דהיריעות קדמי גם למלאכה:

לִהְיוֹת אֶחָד׃ יט וַיַּעַשׂ מִכְסֶה לָאֹהֶל עֹרֹת אֵילִם
מְאָדָּמִים וּמִכְסֵה עֹרֹת תְּחָשִׁים מִלְמָעְלָה׃ ס חמישי
כ וַיַּעַשׂ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי שִׁטִּים
עֹמְדִים׃ כא עֶשֶׂר אַמֹּת אֹרֶךְ הַקָּרֶשׁ וְאַמָּה וַחֲצִי
הָאַמָּה רֹחַב הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ כב שְׁתֵּי יָדֹת לַקֶּרֶשׁ
הָאֶחָד מְשֻׁלָּבֹת אַחַת אֶל־אֶחָת כֵּן עָשָׂה לְכֹל
קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן׃ כג וַיַּעַשׂ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן
עֶשְׂרִים קְרָשִׁים לִפְאַת נֶגֶב תֵּימָנָה׃ כד וְאַרְבָּעִים
אַדְנֵי־כֶסֶף עָשָׂה תַּחַת עֶשְׂרִים הַקְּרָשִׁים שְׁנֵי
אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו וּשְׁנֵי
אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו׃
כה וּלְצֶלַע הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית לִפְאַת צָפוֹן עָשָׂה עֶשְׂרִים
קְרָשִׁים׃ כו וְאַרְבָּעִים אַדְנֵיהֶם כָּסֶף שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת
הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃
כז וּלְיַרְכְּתֵי הַמִּשְׁכָּן יָמָּה עָשָׂה שִׁשָּׁה קְרָשִׁים׃
כח וּשְׁנֵי קְרָשִׁים עָשָׂה לִמְקֻצְעֹת הַמִּשְׁכָּן בַּיַּרְכָתָיִם׃
כט וְהָיוּ תוֹאֲמִם מִלְּמַטָּה וְיַחְדָּו יִהְיוּ תַמִּים אֶל־
רֹאשׁוֹ אֶל־הַטַּבַּעַת הָאֶחָת כֵּן עָשָׂה לִשְׁנֵיהֶם
לִשְׁנֵי הַמִּקְצֹעֹת׃ ל וְהָיוּ שְׁמֹנָה קְרָשִׁים וְאַדְנֵיהֶם
כֶּסֶף שִׁשָּׁה עָשָׂר אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים
תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ לא וַיַּעַשׂ בְּרִיחֵי עֲצֵי שִׁטִּים
חֲמִשָּׁה לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָת׃ לב וַחֲמִשָּׁה
בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית וַחֲמִשָּׁה

ת״א עשר אמות ארך הקרש. שבת צב׃

בְּרִיחִם לְקַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן לַיַּרְכָתַיִם יָמָּה׃ לג וַיַּעַשׂ אֶת־הַבְּרִיחַ הַתִּיכֹן לִבְרֹחַ בְּתוֹךְ הַקְּרָשִׁים מִן־הַקָּצֶה אֶל־הַקָּצֶה׃ לד וְאֶת־הַקְּרָשִׁים צִפָּה זָהָב וְאֶת־טַבְּעֹתָם עָשָׂה זָהָב בָּתִּים לַבְּרִיחִם וַיְצַף אֶת־הַבְּרִיחִם זָהָב׃ לה וַיַּעַשׂ אֶת־הַפָּרֹכֶת תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב

אונקלוס

חַמְשִׁין לְלַפָּפָא יָת פַּרְסָא לְמֶהֱוֵי חָד׃ יט וַעֲבַד חוֹפָאָה לְפַרְסָא דְמַשְׁכֵי דְדִכְרֵי מְסַמְּקֵי וְחוֹפָאָה דְמַשְׁכֵי סַסְגוֹנָא מִלְעֵילָא׃ כ וַעֲבַד יָת דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא דְאָעֵי שִׁטִּין קָיְמִין׃ כא עֲסַר אַמִּין אוּרְכָּא דְדַפָּא וְאַמְּתָא וּפַלְגוּת אַמְּתָא פּוּתְיָא דְדַפָּא חָד׃ כב תְּרֵין צִירִין לְדַפָּא חָד מְשַׁלְבִין חָד לָקֳבֵיל חָד כֵּן עֲבַד לְכֹל דַּפֵּי מַשְׁכְּנָא׃ כג וַעֲבַד יָת דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא עַשְׂרִין דַּפִּין לְרוּחַ עֵיבַר דָּרוֹמָא׃ כד וְאַרְבְּעִין סַמְכִין דִּכְסַף עֲבַד תְּחוֹת עַשְׂרִין דַּפִּין תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חָד לִתְרֵין צִירוֹהִי וּתְרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חָד לִתְרֵין צִירוֹהִי׃ כה וְלִסְטַר מַשְׁכְּנָא תִּנְיָנָא לְרוּחַ צִפּוּנָא עֲבַד עַשְׂרִין דַּפִּין׃ כו וְאַרְבְּעִין סַמְכֵיהוֹן דִּכְסַף תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חָד וּתְרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חָד׃ כז וְלִסְיָפֵי מַשְׁכְּנָא מַעַרְבָא עֲבַד שִׁתָּא דַפִּין׃ כח וּתְרֵין דַּפִּין עֲבַד לְזָוְיַת מַשְׁכְּנָא בְּסוֹפֵיהוֹן׃ כט וַהֲווֹ מְכֻוְּנִין מִלְּרַע וְכַחֲדָא הֲווֹ מְכֻוְּנִין בְּרֵישֵׁיהוֹן בְּעִזְקְתָא חֲדָא כֵּן עֲבַד לְתַרְוֵיהוֹן לְתַרְתֵּין זָוְיָן׃ ל וַהֲווֹ תְּמַנְיָא דַפִּין וְסַמְכֵיהוֹן דִּכְסַף שִׁתָּא עֲשַׂר סַמְכִין תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חָד׃ לא וַעֲבַד עַבְרֵי דְאָעֵי שִׁטִּין חַמְשָׁא לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא חָד׃ לב וַחֲמְשָׁא עַבְרִין לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא תִּנְיָנָא וַחֲמְשָׁא עַבְרִין לְדַפֵּי מַשְׁכְּנָא לְסוֹפְהוֹן מַעַרְבָא׃ לג וַעֲבַד יָת עַבְרָא מְצִיעָאָה לְאַעְבָּרָא בְּגוֹ דַּפַּיָּא מִן סְיָפֵי לִסְיָפֵי׃ לד וְיָת דַּפַּיָּא חֲפָא דַהֲבָא וְיָת עִזְקָתְהוֹן עֲבַד דַּהֲבָא אַתְרָא לְעַבְרַיָּא וַחֲפָא יָת עַבְרַיָּא דַּהֲבָא׃ לה וַעֲבַד יָת פָּרוּכְתָּא דִתְכַלְתָּא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר

העמק דבר

הידועה שזה לא נדרש למעשה · אלא להקמה: (כט) ויחדו יהיו תמים · בשבת דצ"ח כלין והולכין עד כאצבע דברי ר' יהודה דכ"א שהיו מלמטן עובין אמה שנאמר יחדו וכתיב תמים ההוא דליתי שלמין וגם ליתי דניסרא · היינו קרש אחד משתי חתיכות מדובקין בדבק וכדומה · ור"י ור"נ אזלי במחלוקת ר"י ות"ק בנגעים פי"א מ"ח אי קשירה מחבר להקרא אחד · ור"י לטעמיה שאינו נקרא אחד · וא"כ לא בעינן קרא דתמים להא · וה"ה רש"י לעיל פ' תרומה פי' תמים כמו תואמים · ויפה פירש לפי הפשט שמוכח ממקרא זה דכתיב יהיו תמים · ולפי' הני תנאי הי' ראוי לכתוב היו תמים שהרי כבר נעשו אלא משמעות הכתוב של תמים דלא לשתופינהו מהדדי בשעת הקמה · ובגלל הכין הבריחים והטבעות באופן שיהיו תמים · אלא משום דכתיב באמת תמים ולא תואמים · סוגיא חז"ל כונה אחרת ג"כ לבד הפשט למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה: (לג) ויעש את הבריח התיכן:

עָשָׂה אֹתָהּ כְּרֻבִים׃ לו וַיַּעַשׂ לָהּ אַרְבָּעָה עַמּוּדֵי
שִׁטִּים וַיְצַפֵּם זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב וַיִּצֹק לָהֶם אַרְבָּעָה
אַדְנֵי־כָסֶף׃ לז וַיַּעַשׂ מָסָךְ לְפֶתַח הָאֹהֶל תְּכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃
לח וְאֶת־עַמּוּדָיו חֲמִשָּׁה וְאֶת־וָוֵיהֶם וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם
וַחֲשֻׁקֵיהֶם זָהָב וְאַדְנֵיהֶם חֲמִשָּׁה נְחֹשֶׁת׃ פ

לז א וַיַּעַשׂ בְּצַלְאֵל אֶת־הָאָרֹן עֲצֵי שִׁטִּים
אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי
קֹמָתוֹ׃ ב וַיְצַפֵּהוּ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ וַיַּעַשׂ לוֹ
זֵר זָהָב סָבִיב׃ ג וַיִּצֹק לוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב עַל
אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הָאֶחָת
וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הַשֵּׁנִית׃ ד וַיַּעַשׂ בַּדֵּי עֲצֵי
שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם זָהָב׃ ה וַיָּבֵא אֶת־הַבַּדִּים
בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הָאָרֹן לָשֵׂאת אֶת־הָאָרֹן׃
ו וַיַּעַשׂ כַּפֹּרֶת זָהָב טָהוֹר אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכָּהּ
וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבָּהּ׃ ז וַיַּעַשׂ שְׁנֵי כְרֻבִים זָהָב
מִקְשָׁה עָשָׂה אֹתָם מִשְּׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת׃ ח כְּרוּב
אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה וּכְרוּב־אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה מִן־
הַכַּפֹּרֶת עָשָׂה אֶת־הַכְּרֻבִים מִשְּׁנֵי קְצוֹוֹתָו קצותיו ק׳ ׃
ט וַיִּהְיוּ הַכְּרֻבִים פֹּרְשֵׂי כְנָפַיִם לְמַעְלָה סֹכְכִים
בְּכַנְפֵיהֶם עַל־הַכַּפֹּרֶת וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל־אָחִיו אֶל־
הַכַּפֹּרֶת הָיוּ פְּנֵי הַכְּרֻבִים׃ פ י וַיַּעַשׂ אֶת־הַשֻּׁלְחָן
עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי

קמתו

קֹמָתוֹ׃ יא וַיְצַף אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב

אונקלוס

עובד אומן עבד יתה צורת כרובין׃ לו ועבד לה ארבעא עמודי שטין וחפנון דהבא ווידהון דהבא ואתיך להון ארבעא סמכין דכסף׃ לז ועבד פרסא לתרע משכנא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד ציר׃ לח וית עמודוהי חמשא וית וויהון וחפא רישיהון וכבושיהון דהבא וסמכיהון חמשא דנחשא׃ א ועבד בצלאל ית ארונא דאעי שטין תרתין אמין ופלגא אורכיה ואמתא ופלגא פותיה ואמתא ופלגא רומיה׃ ב וחפהי דהב דכי מגיו ומברא ועבד ליה דיר דדהב סחור סחור׃ ג ואתיך ליה ארבע עזקן דדהב על ארבע זויתיה ותרתין עזקן על סטריה חד ותרתין עזקן על סטריה תנינא׃ ד ועבד אריחי דאעי שטין וחפא יתהון דהבא׃ ה ואעיל ית אריחיא בעזקתא על סטרי דארונא למיטל ית ארונא׃ ו ועבד כפורתא דדהב דכי תרתין אמין ופלגא אורכה ואמתא ופלגא פותיה׃ ז ועבד תרין כרובין דדהב נגיד עבד יתהון מתרין סטרי כפורתא׃ ח כרובא חד מסטרא מכא וכרובא חד מסטרא מכא מן כפורתא עבד ית כרוביא מתרין סטרוהי׃ ט והוו כרוביא פריסן גדפיהון לעילא מטלין בגדפיהון על כפורתא ואפיהון חד לקביל חד לקביל כפורתא הוו אפי כרוביא׃ י ועבד ית פתורא דאעי שטין תרתין אמין אורכיה ואמתא פותיה ואמתא ופלגא רומיה׃ יא וחפא יתיה דהב דכי ועבד ליה דיר דדהב

רש"י

לז (א) ויעש בצלאל · לפי שנתן נפשו על המלאכה יותר משאר חכמים נקראת על שמו:

העמק דבר

בהפסוק ג"כ: **לז (א) ויעש בצלאל** · מבואר במדרש פ' תרומה דעשיית הארון גרם לזכות בתורה · וכך שבט יהודה זכו להיות מחוקקים היינו לעשות הלכות מחודשות עפ"י י"ג מדות והויות התלמוד שזה נקרא מעשה כמש"כ בס' ויקרא י"ח ה' · וע"י מעשה הארון זכו למעשה התורה · וכשם שבצלאל עשה הארון בפועל ואח"כ נמסר ללוים המה ישאוהו והעמידוהו על מכונו להגיעו לתכליתו הנרצה בו · ככה לדורות שבט יהודה היו מחוקקים ושבט לוי באים אחרי הכרעתם ומורים למעשה הבא לפניהם ומתקנים לפי השנוים במזדמן למעשה ולהורות כתכלית הנרצה לעשות כתורה: **(ה) ויבא את הבדים בטבעות** · בצלאל הביא בטבעות על צלעות יוצא משני הצדדים שיהא באופן **לשאת את הארון** היינו מעט מן הבד יוצא מזה הצד ומעט מזה הצד · והא דכתיב בפ' פקודי דמשה שם בדיו היינו תיקן שיהא כשני דדי אשה · והוציא כל הבד מצד אחד כדי שיהא בולט בפרכת · וכ"ז נתבאר יפה בפ' תרומה בס"ד: **(ח) עשה וגו'** · עמש"כ לעיל כ"ה י"ט שהיה הצווי תעשו בשני אנשים משום

ייחד הכתוב עשיה בפ"ע גבי אותו בריח באשר היה בו אומנות יתירה לכוין בריח של שלשים אמה שיהא שוה להבריח מן הקצה אל הקצה: **(לח) וצפה ראשיהם וחשקיהם זהב** · משמע שלא היו מצופים בשלימות בזהב · והוא פלא · שהרי בצווי כתיב וצפית אותם זהב משמע בשלימות · וכ"ה בפי' בברייתא דמלאכת המשכן · אלא ע"כ הפי' של וצפה ראשיהם · שמלבד הצפוי הכללי הי' גם צפוי בראשם · והאיך אפשר לעשות צפוי בראשם אחר שמצופה בכלל · אלא ע"כ ה"פ שעשו חפוק יוצא ובולט בראשם העמוד וצפה את הראש והחפוק ג"כ בזהב לבד צפוי הכללי · אכן הדבר תמוה עדיין מאין למד בצלאל לעשות כן והרי לא נזכר בצווי אלא שיהא מצופים זהב. אבל כבר ביארנו דמשום דכתי' בצווי גבי מסך ועשית למסך דפי' לשם מסך · מה שלא נזכר הכי במעשה הפרכת דקדש ממנו אלא ע"כ היה מעשה בעמודי המסך מה שאינו בעמודי הפרכת. וע"כ ים כונה בזה במה שאמר משה בעמודי המסך וצפית אותם זהב היינו צפוי בראשם העמוד ביחוד לבד הצפוי של כל העמוד · וזה א"א אלא

סָבִיב׃ יב וַיַּעַשׂ לוֹ מִסְגֶּרֶת טֹפַח סָבִיב וַיַּעַשׂ זֵר־
זָהָב לְמִסְגַּרְתּוֹ סָבִיב׃ יג וַיִּצֹק לוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת
זָהָב וַיִּתֵּן אֶת־הַטַּבָּעֹת עַל אַרְבַּע הַפֵּאֹת אֲשֶׁר
לְאַרְבַּע רַגְלָיו׃ יד לְעֻמַּת הַמִּסְגֶּרֶת הָיוּ הַטַּבָּעֹת
בָּתִּים לַבַּדִּים לָשֵׂאת אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ טו וַיַּעַשׂ אֶת־
הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם זָהָב לָשֵׂאת אֶת־
הַשֻּׁלְחָן׃ טז וַיַּעַשׂ אֶת־הַכֵּלִים ׀ אֲשֶׁר עַל־הַשֻּׁלְחָן
אֶת־קְעָרֹתָיו וְאֶת־כַּפֹּתָיו וְאֵת מְנַקִּיֹּתָיו וְאֶת־
הַקְּשָׂוֹת אֲשֶׁר יֻסַּךְ בָּהֵן זָהָב טָהוֹר׃ פ ששי שלישי כשהן
מחוברין יז וַיַּעַשׂ אֶת־הַמְּנֹרָה זָהָב טָהוֹר מִקְשָׁה עָשָׂה
אֶת־הַמְּנֹרָה יְרֵכָהּ וְקָנָהּ גְּבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ
וּפְרָחֶיהָ מִמֶּנָּה הָיוּ׃ יח וְשִׁשָּׁה קָנִים יֹצְאִים מִצִּדֶּיהָ
שְׁלֹשָׁה ׀ קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הָאֶחָד וּשְׁלֹשָׁה קְנֵי
מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הַשֵּׁנִי׃ יט שְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים
בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפֶרַח וּשְׁלֹשָׁה גְבִעִים
מְשֻׁקָּדִים בְּקָנֶה אֶחָד כַּפְתֹּר וָפָרַח כֵּן לְשֵׁשֶׁת
הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־הַמְּנֹרָה׃ כ וּבַמְּנֹרָה אַרְבָּעָה
גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ׃ כא וְכַפְתֹּר
תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי
הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת־שְׁנֵי הַקָּנִים
מִמֶּנָּה לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִמֶּנָּה׃
כב כַּפְתֹּרֵיהֶם וּקְנֹתָם מִמֶּנָּה הָיוּ כֻּלָּהּ מִקְשָׁה אַחַת

משום שמן הנמנע היה לעשות שניהם ביחד באדם וכיב"ז אי' לעיל כ"ט כ"א ע"ש: (יד) לשאת את א' · אבל בדרך גם נעשה ע"י בצלאל שניהם ביחד השלחן · אבל לא הביא הבדים עמה בטבעות · וגם

סחור סחור: יג ועבד ליה גדנפא רומיה פושכא סחור סחור ועבד דיר דדהב לגדנפיה סחור סחור: יג ואתיך ליה ארבע עזקן דדהב ויהב ית עזקתא על ארבע זויתא די לארבע רגלוהי: יד לקביל גדנפא הואה עזקתא אתרא לאריחיא למיטל ית פתורא: טו ועבד ית אריחיא דאעי שטין וחפא יתהון דהבא למיטל ית פתורא: טז ועבד ית מניא די על פתורא ית מגיסוהי וית בזיכוהי וית מכילתיה וית קשותא די אתנסך בהון דהב דכי: יז ועבד ית מנרתא דדהב דכי נגיד עבד ית מנרתא שדה וקנה כלידהא חזורהא ושושנהא מנה הוו: יח ושתא קנין נפקין מסטרהא תלתא קני מנרתא מסטרה חד ותלתא קני מנרתא מסטרה תנינא: יט תלתא כלידין מצירין בקניא חד חזור ושושן ותלתא כלידין מצירין בקניא חד חזור ושושן כן לשתא קנין דנפקין מן מנרתא: כ ובמנרתא ארבעא כלידין מצירין חזורהא ושושנהא: כא וחזור תחות תרין קנין דמנה וחזור תחות תרין קנין דמנה וחזור תחות תרין קנין דמנה לשתא קנין דנפקין מנה: כב חזוריהון וקניהון מנה הוו כלה נגידא חדא דדהב דכי:

העמק דבר

ונס לא היה אפשר להביא שלא בעת משא באופן שיהא מונח יפה שהרי לא היה אלא טבעת אחת מכל צד באמצע הפאה מארבע הפאות היינו שנים בארכו ושנים ברחבו כמש"כ לעיל · וע' מש"כ לעיל כ"ו ז׳: (טז) ואת מנקיותיו ואת הקשות אשר יסך בהן · בצווי כתיב תחלה הקשות ואח"כ המנקיות · וכבר ביארנו דהקשות הם המעמידים · והמנקיות המה המזלגות · והמעשה היה כפי הראוי · תחלה עשו המזלגות ואח"כ המעמידים משום דלא אפשר לעשות המעמידים עד שנדע אופני המזלגות ועובין אבל שם סדר הכתוב כפי תשמישן של הכלים מתחלה משתמשין בדפוסין לאפיה ואח"כ הבזיכין ללבונה בשעת הסדור ואח"כ מעמידין הקשות מצדדי השלחן ואח"כ מניחין הקנים בין הקשות · אכן מצד הסברא היו תחלה מעמידין הקשות והמנקיות להעמיד הלחם על מתכונתו ואח"כ הבזיכין ללבונה · וא"כ מהראוי לכתוב תחלה קשות ומנקיות ואח"כ הכפות אלא מזה מבואר כדתנן במנחות פי"א לא סדור קנים ולא נטילתן דוחה את השבת · שהוא משום איסור מוקצה וטורח בכדי כדאי' בשבת פ' כל הכלים · ולכאורה הוא פלא לדחות משום זה ענין הכתוב בתורה · וע' מש"כ בס' ויקרא כ"ד רמז לזה · ומעתה גם כאן מרומז הכי · דהשתמשות הבזיכין קדמה לקשות ומנקיות דבזיכין סדרו בשבת והקשות והמנקיות במוצאי שבת: (יט) בקנה אחד · תיבה זו הכתובה בשנוי מהכתוב בכל המקומות בקנה האחד · ממשיך את הדעת להשכיל על ענין הגביעים המשוקדים כפתור ופרח · והנה ראינו ברבה פ' מקץ דרבי טרפון בשעה שהיה אחד אומר לפניו דבר הגון בתורה היה אומר כפתור ופרח · ושיחת רבן של ישראל מלמדנו שהבין אשר בכפתורים ופרחים של המנורה רמוז חידושי תורה שיש בהם שכל טוב לעושיהם · ומש"ה אמר למי שחידש דבר טוב שהוא כר"פ שעל המנורה · וכבר נתבאר ר"פ תצוה שהמנורה בכלל מרומז להאיר על חכמת התורה בפלפולה ש"ת והחקירה והעיון · והנה ששה קני מנורה עם הנר האמצעי הן המה שבע חכמות חיצוניות הטפלים לתורה · ושהתורה צריכה להם להתפרש בכל פרטי שיעורין וכדומה המגיע לבאור התורה : וע"ז מצויר · גביעים המורים על השקאה · שהתורה משקה בחכמות · והחכמות משקים הדעת לדעת ולהבין דקדוקי דבר ה' · כדאיתא בכורות ד"ח שר' יהושע עמד ע"ד נפלא בחכמת הטבע ע"י דקדוקי תורה · והגביעים משוקדים ללמדנו שכ"ז אינו בא אלא ע"י שקידה · והלא ע"ז הציור אמר ה' לירמיה שראה מקל שקד לאמר כי שוקד אני וגו' · ובאו שלשה גביעי' שהשקאה' מועלת גם לידיעת התורה ודקדוקיה גם הנוגע למעשה המצות גם לכשרון ד"א והליכות עולם · חכמת אדם בעמל תורה תאיר דרכו על הארץ · אחר כ"ז יש לדעת כי יש איזה תועליות שבאה ע"י שקידה בחכמה מיוחדת דוקא לאותה חכמ' משבע חכמות ולא זולתה · וע"ז מרומז הלשון בקנה האחד המיוחד · ויש תועליות שבאים משקידה בחכמה לשם ידיעת התורה אשר אינם מיוחדים לאיזה חכמה וע"ז מרומז הלשון בקנה אחד · איזה דבר חכמה שהוא היא באה מכח המנורה שהיא מורה על כח התורה ולהאיר על ידיעתה כאמור · וענין ארבעה גביעים אלו שבאו בגוף המנורה לרמז לארבעה

תועליות

זָהָב טָהוֹר׃ כג וַיַּעַשׂ אֶת־נֵרֹתֶיהָ שִׁבְעָה וּמַלְקָחֶיהָ
וּמַחְתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר׃ כד כִּכָּר זָהָב טָהוֹר עָשָׂה
אֹתָהּ וְאֵת כָּל־כֵּלֶיהָ׃ פ כה וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח
הַקְּטֹרֶת עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּה אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ
רָבוּעַ וְאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ מִמֶּנּוּ הָיוּ קַרְנֹתָיו׃ כו וַיְצַף
אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר אֶת־גַּגּוֹ וְאֶת־קִירֹתָיו סָבִיב וְאֶת־
קַרְנֹתָיו וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ כז וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת
זָהָב עָשָׂה־לוֹ ׀ מִתַּחַת לְזֵרוֹ עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו עַל
שְׁנֵי צִדָּיו לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֶם׃
כח וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם זָהָב׃
כט וַיַּעַשׂ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה קֹדֶשׁ וְאֶת־קְטֹרֶת
הַסַּמִּים טָהוֹר מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ׃ ס שביעי רביעי כשהן מחוברין
לח א וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה עֲצֵי שִׁטִּים חָמֵשׁ
אַמּוֹת אָרְכּוֹ וְחָמֵשׁ־אַמּוֹת רָחְבּוֹ רָבוּעַ וְשָׁלֹשׁ
אַמּוֹת קֹמָתוֹ׃ ב וַיַּעַשׂ קַרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע פִּנֹּתָיו
מִמֶּנּוּ הָיוּ קַרְנֹתָיו וַיְצַף אֹתוֹ נְחֹשֶׁת׃ ג וַיַּעַשׂ אֶת־
כָּל־כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ אֶת־הַסִּירֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־
הַמִּזְרָקֹת אֶת־הַמִּזְלָגֹת וְאֶת־הַמַּחְתֹּת כָּל־כֵּלָיו
עָשָׂה נְחֹשֶׁת׃ ד וַיַּעַשׂ לַמִּזְבֵּחַ מִכְבָּר מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת
נְחֹשֶׁת תַּחַת כַּרְכֻּבּוֹ מִלְּמַטָּה עַד־חֶצְיוֹ׃ ה וַיִּצֹק
אַרְבַּע טַבָּעֹת בְּאַרְבַּע הַקְּצָוֹת לְמִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת
בָּתִּים לַבַּדִּים׃ ו וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים
וַיְצַף אֹתָם נְחֹשֶׁת׃ ז וַיָּבֵא אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת

ת״א תחת כרכבו . זבחים סב :

עַל צַלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֶם נְבוּב לֻחֹת

אונקלוס

כג וַעֲבַד יַת בּוֹצִינָהָא שַׁבְעָא וְצִבְיָתָהָא וּמַחְתְּיָתָהָא דִּדְהַב דְּכֵי׃ כד כִּכְּרָא דִּדְהַב דְּכֵי עֲבַד יָתַהּ וְיַת כָּל מָנַהָא׃ כה וַעֲבַד יַת מַדְבְּחָא דִּקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין אַמְּתָא אוּרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא פּוּתְיֵהּ מְרַבַּע וְתַרְתֵּין אַמִּין רוּמֵיהּ מִנֵּיהּ הֲוָאָה קַרְנוֹהִי׃ כו וַחֲפָא יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי יַת אִיגָּרֵיהּ וְיַת כּוֹתְלוֹהִי סְחוֹר סְחוֹר וְיַת קַרְנוֹהִי וַעֲבַד לֵיהּ דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃ כז וְתַרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב עֲבַד לֵיהּ מִלְּרַע לְדֵירֵיהּ עַל תַּרְתֵּין זָוְיָתֵיהּ עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא לְמִטַּל יָתֵיהּ בְּהוֹן׃ כח וַעֲבַד יַת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין וַחֲפָא יָתְהוֹן דַּהֲבָא׃ כט וַעֲבַד יַת מִשְׁחָא דִּרְבוּתָא קוּדְשָׁא וְיַת קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא דְּכֵי עוֹבַד בּוּסְמָנוּ׃ א וַעֲבַד יַת מַדְבְּחָא דַּעֲלָתָא דְּאָעֵי שִׁטִּין חָמֵשׁ אַמִּין אוּרְכֵּיהּ וְחָמֵשׁ אַמִּין פּוּתְיֵהּ מְרַבַּע וּתְלָתָא אַמִּין רוּמֵיהּ׃ ב וַעֲבַד קַרְנוֹהִי עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵיהּ מִנֵּיהּ הֲוָאָה קַרְנוֹהִי וַחֲפָא יָתֵיהּ נְחָשָׁא׃ ג וַעֲבַד יַת כָּל מָנֵי מַדְבְּחָא יַת פְּסַכְתְּרָוָתָא וְיַת מַגְרוֹפְיָתָא וְיַת מִזְרְקַיָּא יַת צִנּוֹרְיָתָא וְיַת מַחְתְּיָתָא כָּל מָנוֹהִי עֲבַד נְחָשָׁא׃ ד וַעֲבַד לְמַדְבְּחָא סְרָדָא עוֹבַד מְצַדְתָּא דִּנְחָשָׁא תְּחוֹת סוֹבְבֵיהּ מִלְּרַע עַד פַּלְגֵיהּ׃ ה וְאַתִּיךְ אַרְבַּע עִזְקָתָא בְּאַרְבַּע זָוְיָתָא לִסְרָדָא דִּנְחָשָׁא אַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא׃ ו וַעֲבַד יַת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין וַחֲפָא יָתְהוֹן נְחָשָׁא׃ ז וְאַעֵיל יַת אֲרִיחַיָּא בְּעִזְקָתָא עַל סִטְרֵי מַדְבְּחָא

רש"י

לח (ז) נבוב לחת · נבוב הוא חלול וכן (ירמיה נ"ב כ"א) ועביו ארבע אצבעות נבוב : נבוב לחת ·

העמק דבר

תועליות שבאו בשקידת התורה · להבין כפתור ופרח בגוף התורה ולהשכיל בשארי חכמות · ולהשכיל בעבודה · ולהשכיל בד"א : (כט) ואת קטרת הסמים טהור · לא כתיב כאן קודש . וכבר כתבתי לעיל ל' ל"ה · שלא נתקדשו אלא במכתשת שהיה ממולח · וזה לא היה בשום מעשה האומנים · שהרי אין בזה אומנות ויותר טוב שלא יכתשו עד סמוך למעשה הקטרה · ולא עשה בצלאל אלא העירוב שהיא צריך לכתוש עם המעלה עשן שהיה בזה אומנות יתירה · ומש"ה כתיב לעיל ל"א י"א ואת קטרת הסמים לקודש · פי' שיהא מוכן לקדש · אבל לא שיהא בצלאל מקדש במכתשת · ומש"ה כתיב כאן ואת קטרת הסמים טהור היינו בלי שום עירוב ד"א שהוא חוץ לצורך הקטרה · דבזה לא יהיה הקטרה טהור · ואבל בשמן המשחה היה גמר האומנות הריקוח על האש ואז נעשו לעשות קודש כמש"כ ועשית אותו שמן משחת קודש רוקח וגו' : לח (ד) ויעש למזבח מכבר וגו' תחת כרכבו וגו' · משמע שלא עשאו בפ"ע ואח"כ הלבישו את המזבח בו · אלא מתחלה עשה המזבח בזה האופן · שעשה לו בליטה נחשת תחת הכרכב עד חצי המזבח ובאותה בליטה עשה מכבר ומעשה רשת · והבין בצלאל בחכמתו שלאו דוקא אמר משה ונתת אותה תחת כרכב המזבח מלמטה · דמשמע שיעשו בפ"ע ואחר כך ליתן על המזבח · אלא שהוא ל"ד ולא בא אלא ללמד של"ד ממנו כמו קרנותיו · ומזה יש להביא ראיה שפירוש מכבר ומעשה רשת אינו מן הצד אלא מלמעלה כדי שיקבל בנקבים הגחלים הגדולים כמש"כ לעיל בשם ת"י · דאי נימא שהי' מן הצד א"כ לא שייך לומר שהוא כמו מכבר ומעשה רשת אלא כשהיה בתלוש ואח"כ חיברו. אבל אי הי' מחובר מעיקרו האיך הוא מעשה רשת · והרי מעולם לא היו בו נקבים מפולשים אלא כמש"כ שהנקבים היו מלמעלה למטה כמו כברה והיה למעלה הנקבים גדולים כמו רשת כדי שיפלו הגילולות של אש לארץ · וכ"ז לא היה צורך למזבח שעשה שלמה שהיה גדול ורחב ידים · משא"כ אל משה : (ז) ויבא את הבדים וגו' · כמבואר בפ' תצוה והובא את בדיו · ונתבאר שם שהיה המצוה במזבח החיצון שיהא בצלאל מביא את הבדים בטבעות כמו בארון הקודש וביאר הכתוב שהביא על צלעות המזבח

עָשָׂה אֹתוֹ׃ ס ח וַיַּעַשׂ אֵת הַכִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְאֵת כַּנּוֹ נְחֹשֶׁת בְּמַרְאֹת הַצֹּבְאֹת אֲשֶׁר צָבְאוּ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ס ט וַיַּעַשׂ אֶת־הֶחָצֵר לִפְאַת ׀ נֶגֶב תֵּימָנָה קַלְעֵי הֶחָצֵר שֵׁשׁ מָשְׁזָר מֵאָה בָּאַמָּה׃ י עַמּוּדֵיהֶם עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמּוּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ יא וְלִפְאַת צָפוֹן מֵאָה בָאַמָּה עַמּוּדֵיהֶם עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמּוּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ יב וְלִפְאַת־יָם קְלָעִים חֲמִשִּׁים בָּאַמָּה עַמּוּדֵיהֶם עֲשָׂרָה וְאַדְנֵיהֶם עֲשָׂרָה וָוֵי הָעַמֻּדִים וַחֲשׁוּקֵיהֶם כָּסֶף׃ יג וְלִפְאַת קֵדְמָה מִזְרָחָה חֲמִשִּׁים אַמָּה׃ יד קְלָעִים חֲמֵשׁ־עֶשְׂרֵה אַמָּה אֶל־הַכָּתֵף עַמּוּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ טו וְלַכָּתֵף הַשֵּׁנִית מִזֶּה וּמִזֶּה לְשַׁעַר הֶחָצֵר קְלָעִים חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ טז כָּל־קַלְעֵי הֶחָצֵר סָבִיב שֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ יז וְהָאֲדָנִים לָעַמֻּדִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמּוּדִים וַחֲשׁוּקֵיהֶם כֶּסֶף וְצִפּוּי רָאשֵׁיהֶם כָּסֶף וְהֵם מְחֻשָּׁקִים כֶּסֶף כֹּל עַמֻּדֵי הֶחָצֵר׃ מפטיר יח וּמָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר מַעֲשֵׂה רֹקֵם תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר וְעֶשְׂרִים

רש"י

הלוחות של עצי שטים לכל רוח וחלל באמצע: (ח) במראות הצובאות. בנות ישראל היו בידן מראות שרואות בהן כשהן מתקשטות ואף אותן לא עכבו מלהביא לנדבת המשכן והיה מואס משה בהן מפני שעשוים

העמק דבר

המזבח. היינו שהבדים יצאו משני צדי המזבח באופן שיהא ראוי למשא. ובפ' תרומה נתבאר הענין בטעם: (ח) במראת הצבאת אשר צבאו פתח אהל מועד. ע' פרש"י ורמב"ן. והרמב"ן הוסיף להסביר מדוע

לְמִטַּל יָתֵיהּ בְּהוֹן חֲלִיל לוּחִין עֲבַד יָתֵיהּ: ח וַעֲבַד יָת כִּיּוֹרָא דִּנְחָשָׁא וְיָת בְּסִיסֵיהּ דִּנְחָשָׁא בְּמֶחֱזְיַת נְשַׁיָּא דִּי אַתְיָן לְצַלָּאָה בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: ט וַעֲבַד יַת דָּרְתָּא לְרוּחַ עֵיבַר דָּרוֹמָא סְרָדֵי דְּדָרְתָּא דְּבוּץ שְׁזִיר מְאָה בְּאַמִּין: י עַמּוּדֵיהוֹן עַסְרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרִין דִּנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף: יא וּלְרוּחַ צִפּוּנָא מְאָה אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן עַסְרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרִין דִּנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף: יב וּלְרוּחַ מַעְרְבָא סְרָדִין חַמְשִׁין אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן עַסְרָא וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרָא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף: יג וּלְרוּחַ קִדּוּמָא מַדִּינְחָא חַמְשִׁין אַמִּין: יד סְרָדִין חֲמֵשׁ עַסְרֵי אַמִּין לְעִבְרָא עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא: טו וּלְעִבְרָא תִּנְיָנָא מִכָּא וּמִכָּא לִתְרַע דָּרְתָּא סְרָדִין חֲמֵשׁ עַסְרֵי אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא: טז כָּל סְרָדֵי דָּרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר דְּבוּץ שְׁזִיר: יז וְסַמְכַיָּא לְעַמּוּדַיָּא דִּנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף וְחִפּוּי רֵישֵׁיהוֹן דִּכְסַף וְאִנּוּן מְכַבְּשִׁין כְּסַף כֹּל עַמּוּדֵי דָּרְתָּא: יח וּפְרָסָא דִּתְרַע דָּרְתָּא עוֹבַד צַיָּר תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר

רש"י

ליצר הרע א"ל הקב"ה קבל כי אלו חביבין עלי מן הכל שעל ידיהם העמידו הנשים צבאות רבות במצרים כשהיו בעליהם יגעים בעבודת פרך היו הולכות ומוליכות להם מאכל ומשתה ומאכילות אותם ונוטלות המראות וכל אחת רואה עצמה עם בעלה במראה ומשדלתו בדברים לומר אני נאה ממך ומתוך כך מביאות לבעליהם לידי תאוה ונזקקות להם ומתעברות ויולדות שם שנאמר (שיר ח ה) תחת התפוח עוררתיך וזהו שנאמר במראות הצובאות. ונעשה הכיור מהם שהוא לשום שלום בין איש לאשתו להשקות ממים שבתוכו למי שקנא לה בעלה ונסתרה ותדע לך שהן מראות ממש שהרי נאמר ונחשת התנופה שבעים ככר וגו' ויעש בה וגו' וכיור וכנו לא הוזכרו שם למדת שלא היה נחשת של כיור מנחשת התנופה כך דרש רבי תנחומא וכן תרגם אונקלוס במחזין נשיא והוא תרגום של מראות מירואי"ש בלע"ז (שפיגעל). וכן מצינו בישעיה (ישעיה ג' כ"ג) והגליונים מתרגמינן ומחזייתא: **אשר צבאו.** לשבא נדבתן:

העמק דבר

מדוע בחרו לעשות במראותיהן כיור וכנו משום מי סוטה. וצ"ל שכבר נאמרה וידעו פ' סוטה. ועדיין ק' כפל לשון אשר צבאו. ומה מקרא חסר הצובאת פתח א"מ. ונראה ע"פ מאמרם בברכות הני נשי במאי זכיין באתנויי גברייהו בי מדרשא. ובפ' חלק עה"פ כנחלים נטיו נתבאר יותר זכות הנשים להביא התלמידים ללימודן ע"י שהן מספיקות אותם. וע"כ בזכות מרים ירד הבאר. שהוא מקוה טהרה המביא לידי קדושה כמו נשים שמביאין את אחרים לידי קדושת תורה ועבודה ומשום זה אמרו במו"ק דכ"ח דלמה נסמכה מיתת מרים לפרה אדומה לומר מה פרה מכפרת כך מיתת מרים מכפרת. ופרה אין בה קדושה אלא טהרה שמביאה לידי קדושה כך מרים הצדיקת הי' לדקתה להביא אחרים לת"ת. ולמדה את אחרות לידי כך. ועי' ס' ויקרא ז' י"ט מש"כ שם. ע"כ בחרו את הכיור וכנו שמביאין לידי קדושת עבודה. ועוד יש הוספה בכיור וכנו שהביאו גם לידי קדושת התורה. שהרי משה רבינו שהיה נכנס בא"מ לא לבש בגדי כהונה כידוע בתענית ד"ת. ומ"מ היה מחויב ברחיצה כמבואר לחלן מ' ל"א ורחצו משה ואהרן ממנו. וכמש"כ לעיל ל' ב"א שבבא לאהל מועד אפי' בלי צורך עבודה משום קידוש יו"ר כדתנן בכלים פ"א. ומשה רבינו כשנכנס לא"מ תדיר הוא דק לת"ת שהיה אור המנורה מועיל שם כמש"כ לעיל בכ"מ. מש"ה אותן הנשים שזכו במצוה זו לאתנויי אינשי בי מדרשא זכו לעצמן לעשות במראותיהן כיור וכנו. ונמצא פי' במראות הצבאת. הנשים שלנו שכנו עצמן במעשיהן להקרא בשם הצובאות. ומפרש המקרא את מי הצביאו אשר צבאו פתח א"מ. התלמידים שנכנסו תמיד פתח א"מ. שהרי הי' ישיבה לפני אהל משה עד שלא הוקם המשכן שנקרא אהל מועד. או לפני המשכן אח"כ. והמה הנשים סייעו שיגלאו ע"פ שהכינו כ"ל. מש"ה נקראו הנשים צובאות: (טו) ולכתף השנית מזה ומזה. כבר נתבאר לעיל ס"פ תרומה: (יז) והשוקיהם כסף. הייט באמצע. ועוד היה וצפוי ראשיהם כסף והם מחושקים כסף כל עמודי החצר. ביארנו לעיל שהיה שני אופני חשוקיהם. באמצע ובצפוי ראשיהם. ולמד בגלאל מדכתיב כל עמודי החצר לעיל והוא מיותר. אלא שכלל בזה עוד אופן חשוק מה שלא למדנו מדכתיב וחשוקיהם כסף. והיינו דמפרש המקרא דצפוי ראשיהם היה בכלל מטות מחושקים כסף כל עמודי החצר דנאמר בצווי: (יח) מעשה רקם תכלת וגו'. בכל מקום כתיב המינים במה

אַמָּה אֹרֶךְ וְקוֹמָה בְרֹחַב חָמֵשׁ אַמּוֹת לְעֻמַּת
קַלְעֵי הֶחָצֵר׃ יט וְעַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְאַדְנֵיהֶם
אַרְבָּעָה נְחֹשֶׁת וָוֵיהֶם כֶּסֶף וְצִפּוּי רָאשֵׁיהֶם
וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ כ וְכָל־הַיְתֵדֹת לַמִּשְׁכָּן וְלֶחָצֵר
סָבִיב נְחֹשֶׁת׃ ס ס ס קכ"ב · סמוא"ה סימן: ומפטירין ויעש חירום במ"א סימן ז׳ :

סדר פקודי

כא אֵלֶּה פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן מִשְׁכַּן הָעֵדֻת אֲשֶׁר
פֻּקַּד עַל־פִּי מֹשֶׁה עֲבֹדַת הַלְוִיִּם בְּיַד
אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃ כב וּבְצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־
חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה עָשָׂה אֵת כָּל־אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ כג וְאִתּוֹ אָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־
דָן חָרָשׁ וְחֹשֵׁב וְרֹקֵם בַּתְּכֵלֶת וּבָאַרְגָּמָן
וּבְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבַשֵּׁשׁ׃ ס כד כָּל־הַזָּהָב הֶעָשׂוּי

רש"י

(יח) לעמת קלעי החצר · כמדת קלעי החלר : חסלת פרשת ויקהל
(כא) **אלה** פקודי · בפ׳ זו נמנו כל משקלי נדבת המשכן לכסף ולזהב ולנחשת ונמנו כל כליו לכל עבודתו :
המשכן משכן · שתי פעמים רמז למקדש שנתמשכן בשני חורבנין על עונותיהן של ישראל :
משכן העדת · עדות לישראל שויתר להם הקב"ה על מעשה העגל שהרי השרה שכינתו ביניהם : עבדת הלוים · פקודי המשכן וכליו היא עבודה המסורה ללוים במדבר לשאת ולהוריד ולהקים איש איש למשאו המופקד עליו כמו שאמור בפ׳ נשא : ביד איתמר · הוא היה פקיד עליהם למסור לכל בית אב עבודה שעליו :
(כב) ובצלאל בן אורי וגו׳ עשה את כל אשר צוה ה׳ את משה · אשר צוה אותו משה אין כתיב כאן אלא כל אשר צוה ה׳ את משה אפילו דברים שלא אמר לו רבו הסכימה דעתו למה שנאמר למשה בסיני כי משה צוה לבצלאל לעשות תחלה כלים ואחר כך משכן [לא לענין צווי להתנדב קאמר דהא אדרבה להיפך צוה הקב"ה בפרשת תרומה מתחלה הכלים שלחן מנורה יריעות ואח"כ ציווי הקרשים וציווי משה רבינו ע"ה

העמק דבר

נעשה · ואח"כ אופן המעשה · וכן כתיב בצווי שער החלר · וכאן במעשה כתיב להיפך · (וכן להלן ל"ט כ"ב · ויבואר שם) נראה שבא ללמד שהחכים בצלאל לעשות אופן הרקימה בתפארת יותר ממעשה ההיכל אע"ג שקדוש יותר · וכן הי׳ בבהמ"ק שהיה שער נקנור מופלא מאד יותר משער ההיכל · והוא משום דבתחלת הכניסה יש לעשות כן ועיין מש"כ לעיל כ"ז ט"ז :
(כא) **אלה** פקודי · היינו מה שכתוב להלן כל הזהב וגו׳ הי׳ פקודי וגו׳ : משכן העדות · הוא מיותר · ומכ"ש כאן שאינו מדבר בתכלית המשכן · אלא במנין הוצאות מלאכת המשכן . ומזה יצא דרש ברבה שבא משה ושאל מהקב"ה מה נעשה בנותר · והשיב כל מה שאתה יכול הטל על משכן העדת · והמדרש הוא פלא לפי הנראה שכונת משכן העדות הוא הארון שעמד בקה"ק · והרי כבר הי׳ עשוי כ"ז · וא"א להוסיף על עוביו עוד זהב · אלא נראה פי׳ משכן העדות הוא ארון עץ שעשה משה מתחלה ואח"כ עמד באהל משה ובו הי׳ מונח פרשיות ש"ת עד שנגמרה והובא בסוף לקדה"ק כדאי׳

ועסרין אמין אורכא ורומא בפותיא חמש אמין לקביל סרדי דרתא: יט ועמודיהון ארבעא וסמכיהון ארבעא דנחשא ווויהון כסף וחפוי רישיהון וכבושיהון כסף: כ וכל סכיא למשכנא ולדרתא סחור סחור דנחשא: ס ס ס

כא אלין מניני משכנא משכנא דסהדותא די אתמניאו על מימרא דמשה פולחן לואי בידא דאיתמר בר אהרן כהנא: כב ובצלאל בר אורי בר חור לשבטא דיהודה עבד ית כל די פקיד יי ית משה: כג ועמיה אהליאב בר אחיסמך לשבטא דדן נגר ואומן וצייר בתכלא ובארגונא ובצבע זהורי ובבוצא: כד כל דהבא דאתעביד לעיבידתא בכל עיבידת קודשא והוה דהב ארמותא

רש"י

ריש ויקהל תחלה משכן ואח"כ הכלים הא מיירי לענין ציווי לפועל איך יפעול כסדר · ותמצא בפרשת כי תשא ראה קראתי בשם בצלאל וגו' הוזכר מתחלה את אהל מועד ואח"כ הכלים אבל לענין להתנדב להכין מה שיהיו צריכין מה לי מה שמתנדב תחלה ועיין בתוספות פרק הרואה (ברכות נה) וא"ת מנלן שמרע"ה צוה לבצלאל הפך הענין · וי"ל כיון דכתיב בפ' ויקהל ויקרא משה אל בצלאל ואל אהליאב וגו' וקצר מה שדיבר עמהם · והאי קרא מדכתיב כל אשר צוה ה' את משה חזינן דהיה מצוה להם בהיפוך · ודוק היטב] · אמר לו בצלאל מנהג עולם לעשות תחלה בית ואחר כך משים כלים בתוכו אמר לו כך שמעתי מפי הקב"ה אמר לו משה בצל אל היית כי בודאי כך צוה לי הקדוש ברוך הוא וכן עשה המשכן תחלה ואחר כך עשה כלים:

העמק דבר

בב"ב ספ"א · והנה מתחלה צוה הקב"ה לעשות ארון עץ דוקא וביארנו במקומו בס' דברים י' שבא הכונה ללמדנו על עמלה של תלמוד שניתן בכח לוחות שניות · שזה דרכה ש"ת לבא מתחלה בעוני · אמנם אחר היגיעה ועמלה ש"ת הרי יש שני דרכים · א' מי שאינו מוסיף לקח בחידוש ופלפול ומגיע לתכלית יגיעתו במהרה ומה שנדרש להוראה מדמי מילתא למילתא · וזה הכח בא מכח הארון שבקדה"ק · שבמעט זמן ניתן לשם הלוחות השניות עצמן ובא לתכלית גדולתו · אבל הדרך הב' הוא מי שמוסיף לקח ופלפול ואינו מגיע לתכלית הוראה אשר עד שיגע עוד הרבה. אמנם כשבא לתכליתו הרי הוא מוסיף כבוד וגדולה וזה הכח בא על ידי פרשיות שכתב משה והיו מונחין אצלו · ומש"ה היו עוד בארון עץ עד שלבסוף אמר הקב"ה להטיל עליהם זהב כל שאפשר ללמד שאין קץ וגבול לכבודו · ולפי זה הדרוש יהי' משמעות המקרא שאלו שמדים בו אלה פקודי המשכן · הידוע עד כה ·. ועוד הראה חשבון כמה העלה על משכן העדות שהוא הארון של אהל משה אשר הוא במעלה רמה וגבוה שקדושתו וגדולתו א"צ לגבול המקום של קדה"ק דוקא · ולא גבול של נמוס זהב שהוא משל לכבוד: עבודת הלוים · באשר הרבה נשאר מנדבות שעברו · וגם אח"כ אחר מלאכת המשכן נפלו נדבות מישראל לבדק הבית ולכליו · והכל נמסר ליד הלוים ביד איתמר · כמו שהיה בימי עזרא ח' ואבדילה משרי הכהנים וגו' ואומרה להם אתם קודש לה' והכלים קודש וגו' · והיה חובה על הלוים לקבל בחשבון ובמשקל ולמסור לאותם שבא מכחם ג"כ במשקל וככתוב שם ואשקלה להם וגו' ונבוא לירושל' וגו' וביום הרביעי נשקל הכסף והכלים וגו' (א) וזה פי' עבודת הלוים ביד איתמר וגו': (כב) ובצלאל וגו' · לא בא הכתוב כאן לספר כי בצלאל ואהליאב היו ראשי האומנים שהרי כבר ידענו · וגם אין כאן מקום לזה · אלא המקראות הללו שייך לחשבון באשר משה הראה חשבון צדק מכ"ד דהיינו שנכנס לידו זהב חמשים ככר הרשום בפנקס נדבת כ"א · והראה כי הוציא על מלאכת המשכן תשע ועשרים ככר וגו' והמותר שהיה לפניהם · ומסר לאיתמר והלוים · ועדיין היה מקום לחשוד מי יאמר כי כך וכך יצא על המלאכה · ואולי נשאר ביד הבע"מ ודבק מאום · ע"כ הקדים הכתוב כי בצלאל ואהליאב עמו את כל אשר צוה וגו' דאע"ג שרבו האומנים שעשו מכ"מ הכל לקחו מיד בצלאל ואהליאב בחשבון מצומצם כמה נצרך לכל דבר · ובצלאל ואהליאב ודאי לא נחשדו אחר שקרא ה' אותם בשם · (וכ"ז דלא כהרמב"ן לעיל כ"ח ה' ע"ש): (כג) חרש וחשב ורקם וגו' · לעיל ל"ה ל"ה יש פסיק בין חרש ובין וחשב · וביארנו דוחשב לא קאי אלא על הרקימה ולא על מלאכת חרש · משא"כ לענין החשבון אין הפסק דמשמעו כאן דגם אהליאב ידע לחשוב צורך כל מין למלאכתו בלי יתרון · באופן שלא היה מקום לחשוד את האומנים בדברים השייך למלאכת חרש ורקם: (כד) העשוי למלאכה · לאפוקי מה שנותר

הרחב דבר

(א) והא דאי' בב"ב ד"ט א' אין מחשבין וכו' ולא בהקדש עם הגזברים ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר ולא יחשבו

לַמְּלָאכָה בְּכֹל מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ וַיְהִי ׀ זְהַב הַתְּנוּפָה תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים כִּכָּר וּשְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ כה וְכֶסֶף פְּקוּדֵי הָעֵדָה מְאַת כִּכָּר וְאֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ כו בֶּקַע לַגֻּלְגֹּלֶת מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ לְכֹל הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ כז וַיְהִי מְאַת כִּכַּר הַכֶּסֶף לָצֶקֶת אֵת אַדְנֵי הַקֹּדֶשׁ וְאֵת אַדְנֵי הַפָּרֹכֶת מְאַת אֲדָנִים לִמְאַת הַכִּכָּר כִּכָּר לָאָדֶן׃ כח וְאֶת־הָאֶלֶף וּשְׁבַע הַמֵּאוֹת וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים עָשָׂה וָוִים לָעַמּוּדִים וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם וְחִשַּׁק אֹתָם׃ כט וּנְחֹשֶׁת הַתְּנוּפָה שִׁבְעִים כִּכָּר וְאַלְפַּיִם וְאַרְבַּע־מֵאוֹת שָׁקֶל׃ ל וַיַּעַשׂ בָּהּ אֶת־אַדְנֵי פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ וְאֵת כָּל־כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ׃ לא וְאֶת־אַדְנֵי הֶחָצֵר סָבִיב וְאֶת־אַדְנֵי שַׁעַר הֶחָצֵר וְאֵת כָּל־יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־יִתְדֹת הֶחָצֵר סָבִיב׃ **לט** א וּמִן־הַתְּכֵלֶת וְהָאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי עָשׂוּ בִגְדֵי־שְׂרָד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ וַיַּעֲשׂוּ אֶת־

ת"א וכסף פקודי · בכורות ה : בקע לגלגלת · שם : ויהי מאת ככר הכסף · שם : ואת האלף · שם: ונחשת התנופה · שם :

רש"י

(כד) ככר-ששים מנה ומנה של קדש כפול היה הרי הככר ק"כ מנה והמנה כ"ה סלעים הרי ככר של קדש שלשת אלפים שקלים לפיכך מנה בפרוטרוט כל השקלים שפחותין במניינם מג' אלפים שאין מגיעין לככר:(כו) בקע-הוא

העמק דבר

מהרשום בפנקס הנדבות · הרי היה מונח ונמסר במשקל יפה לאיתמר והלוים כמש"כ : בכל מלאכת

הרחב דבר

יחשבו את האנשים וגו' · באמת נראה טעם הדבר שאין ראוי לדבר · [דמש"כ רש"י ותוס' משום שהיו כשרים · הוא

עַסְרִין וּתְשַׁע כִּכְּרִין וּשְׁבַע מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא׃ כה וּכְסַף מִנְיָנֵי כְנִשְׁתָּא מְאָה כִּכְּרִין וְאֶלֶף וּשְׁבַע מְאָה וְשִׁבְעִין וְחַמֵשׁ סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא׃ כו תִּקְלָא לְגוּלְגַּלְתָּא פַּלְגוּת סִלְעָא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא לְכֹל דַעֲבַר עַל מִנְיָנַיָא מִבַּר עַסְרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא לְשִׁית מְאָה וּתְלָתָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וְחַמְשִׁין׃ כז וַהֲוָה מְאָה כִּכְּרֵי כַסְפָּא לְאַתָּכָא יָת סַמְכֵי קוּדְשָׁא וְיָת סַמְכֵי פָרוּכְתָּא מְאָה סַמְכִין לִמְאָה כִּכְּרִין כִּכְּרָא לְסַמְכָא׃ כח וְיָת אַלְפָא וּשְׁבַע מְאָה וְשִׁבְעִין וְחַמְשָׁא עֲבַד וָוִין לְעַמּוּדַיָּא וַחֲפָא רֵישֵׁיהוֹן וְכַבֵּשׁ יָתְהוֹן׃ כט וּנְחָשׁ אֲרָמוּתָא שִׁבְעִין כִּכְּרִין וּתְרֵין אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה סִלְעִין׃ ל וַעֲבַד בַּהּ יָת סַמְכֵי תְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת מַדְבְּחָא דִנְחָשָׁא וְיָת סְרָדָא דִנְחָשָׁא דִי לֵיהּ וְיָת כָּל מָנֵי מַדְבְּחָא׃ לא וְיָת סַמְכֵי דָרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר וְיָת סַמְכֵי תְרַע דָּרְתָּא וְיָת כָּל סִכֵּי מַשְׁכְּנָא וְיָת כָּל סִכֵּי דָרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר׃ א וּמִן תִּכְלָא וְאַרְגְוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי עֲבַדוּ לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא לְשַׁמָּשָׁא

רש"י

משקל של מחצית השקל: לשש מאות אלף וגו'. כך היו ישראל וכך עלה מניינם אחר שהוקם המשכן בספר וידבר ואף עתה בנדבת המשכן כך היו ומנין חצאי השקלים של שש מאות אלף עולה מאת ככר כל אחד של שלשת אלפים שקלים כיצד שש מאות אלף חצאין הרי הן ג' מאות אלף שלימים הרי מאת ככר. והשלשת אלפים וחמש מאות והחמשים הנאים עולין אלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקלים: (כז) לצקת. כתרגומו לאתכא: את אדני הקדש. של קרשי המשכן שהם מ"ח קרשים ולהן צ"ו אדנים ואדני פרכת ארבע הרי מאה וכל שאר האדנים נחשת כתיב בהם: (כח) וצפה ראשיהם. של עמודים מהן שכולן כתיב וצפה ראשיהם והשוקיהם כסף: לט (א) ומן התכלת והארגמן וגו'. שש לא נאמר כאן ומכאן אני אומר שאין

העמק דבר

הקדש. משום שלא נתפרש יפה במקרא החשבון מן הזהב העשוי למלאכה כמו מן הכסף. שנתפרש יפה ככר לאדן. והיו הכל יכולים לשקול ולראות שכן הוא. משא"כ זהב לא נתפרש. ועדות דאפי האומנים לא היה אלא בצלאל לבדו. שהרי אהליאב לא היה יודע במעשה זהב וכסף ונחשת. מש"ה לא היה עדות בצלאל מהני כ"כ. ואם היה אפשר להראות לכל יוהר טוב. כדאי' בקידושין דס"ו ב' דבמקום שאין נאמנות כ"כ אומרים שלח ואחוי. מש"ה נתפרש בכסף ובנחשת יפה שנעשה בהם אלו ואלו הכלים. ושקלו כל כלי בפ"ע וראו החשבון משא"כ זהב אע"ג שלא היה אלא עד א' מכ"מ לא ניתן לשקול כל כלי באשר היה מלאכת הקודש ואין כבוד לשקול הארון והשלחן והמנורה ומזבח הפנימי. ע"כ לא ניתן השבון פרטי גם על לפוי הקרשים. אחר שלא היו יכולים לעמוד על תכלית החשבון. והסכרח היה לסמוך על עדות של בצלאל שלא דבק מאום ביד האומנים משא"כ בכסף ונחשת נתפרש יפה על מה הוציאו זה הסך. והיה אפשר לחקור ולעמוד על האמת: (כט) ונחשת התנופה. לא כתיב התרומה בלשון המקרא בנדבות כל מרים תרומת כסף ונחשת כי כבר ביארנו שהיה תרומה ממעות המסחור. ומטבעות הוא מנחשת פשוט. וקודם שנמסר ליד משה הושלך כל המורס להתוך נחשת. ונעשה נחשת טוב. וע' מש"כ לעיל כ"ז ג'. ואחר שנעשה נחשת קלל נקרא התנופה ומזה הנחשת נעשה חשבון כמה הוציאו. והנה לא נעשה חשבון מכסף התרומה משום שנאמר כל התרומה בשלימות וכמש"כ לעיל ל"ה ה': לט (א) עשו בגדי שרד. המה המכסים את כלי הקודש. ורש"י הוכיח מזה המקרא שא"א לפרש בגדי כהונה כדאי' ביומא ספ"ז. ולעיל ל"ה י"ט ביארנו שאדרבה מזה המקרא מוכח שבכ"מ דכתיב בגדי שרד משמעו גם

הרחב דבר

דוחק. והרי רואין אנו שמשה רבינו נתן חשבון ומה נעני אנן. אלא עיקר הישוב] . הוא משום שהיו הממונים על הצדקה המלך ויהוידע כה"ג. והמה עצמם לא היה מקום לחשוד שהרי הובה על כל ישראל להעשירם יותר מכולם בגלוי. ולמה להם לגנוב מן ההקדש. וע' רשב"ם ב"ב דצ"ע ב' ואחר שהמה אינם חשודים שוב כאשר ראו ישראל שהאמינו המה את הבע"מ אין מקום לדבת עם עוד. משא"כ בימי משה וכש"כ באחרי דורות ניתן מקום לכל ישראל לחקור אם המה נאמנים. ולא נמצא נאמן לפני מוציאי דבה והבד אפילו הגבאי הרחש. ואולי עשה דברים עם אלו שתחתיו. ע"כ נתן משה חשבון צדק ולימד להלוים שנעשו גבאים תחתיו. והגבאי הראש שהיה איתמר. שהמה יעשו ג"כ חשבון בכל עת שימסרו לאחרים וכן הדין ודאי כמו שמצינו בימי עזרא. אלא חכמים ראו טובת הצדקה וההקדש להקל על הגבאים. וכמו שהקילו על אפוטרופוס יתומים כיב"ז כדאי' בגיטין דנ"ב ב' משום דאתי לאמנועי. מש"ה אין ראיה לדבר אלא זכר לדבר:

בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ פ שני חמישי כשהן מחוברין ב וַיַּעַשׂ אֶת־הָאֵפֹד זָהָב
תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ ג וַיְרַקְּעוּ
אֶת־פַּחֵי הַזָּהָב וְקִצֵּץ פְּתִילִם לַעֲשׂוֹת בְּתוֹךְ
הַתְּכֵלֶת וּבְתוֹךְ הָאַרְגָּמָן וּבְתוֹךְ תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי
וּבְתוֹךְ הַשֵּׁשׁ מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב׃ ד כְּתֵפֹת עָשׂוּ־לוֹ
חֹבְרֹת עַל־שְׁנֵי קְצוֹוֹתָו קצותיו קרי חֻבָּר׃ ה וְחֵשֶׁב
אֲפֻדָּתוֹ אֲשֶׁר עָלָיו מִמֶּנּוּ הוּא כְּמַעֲשֵׂהוּ זָהָב
תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס ו וַיַּעֲשׂוּ אֶת־אַבְנֵי הַשֹּׁהַם
מֻסַבֹּת מִשְׁבְּצֹת זָהָב מְפֻתָּחֹת פִּתּוּחֵי חוֹתָם עַל־
שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ז וַיָּשֶׂם אֹתָם עַל כִּתְפֹת הָאֵפֹד
אַבְנֵי זִכָּרוֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ פ ח וַיַּעַשׂ אֶת־הַחֹשֶׁן מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב כְּמַעֲשֵׂה
אֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ

ת"א וקצץ פתילם · יומא עב: לעשות בתוך · שם:

רש"י

בגדי שרד הללו בגדי כהונה שבבגדי כהונה היה שש אלא הם בגדים המכסים בהם כלי הקדש בשעת סלוק מסעות שלא היה בהם שש: (ג) וירקעו · כמו (תהלים קלו ו) לרוקע הארץ כתרגומו ורדידו שפין היו

העמק דבר

בגדי כה"ג ביוה"כ · ורק כאן דלא אפשר לכלול בגדים אלו בבגדי שרד · פי' הכתוב ויעשו את בגדי הקדש אשר לאהרן · היינו בגדי יוה"כ · ומש"ה כתיב כאשר צוה וגו' בכלל ג"כ · פי' שבגדים שבאו בקבלה· והנה לא נזכר חשבון על תכלת וארגמן וגו' ושש ועזים ועורות תחשים ואילים מאדמים · כמה באו בנדבה משום שהי' ע"ז עדות גמורה מבצלאל ואהליאב כמש"כ · ולא נצרך לעשות חשבון אלא ממתכיות שע"ז לא היה מעיד אלא בצלאל · ומזה הטעם בא חשבון אלה פקודי לפני מלאכת בגדי כהונה · משום שכבר נגמר מעשי זהב וכסף ונחשת ולא נשאר כ"א הציץ וחוטי הריגה בחושן והאפוד והוא דבר מועט ונכלל בחשבון זהב התנופה · וממינים אלו שנעשו ב"כ לא נעשה חשבון מטעם האמור · והנה פירש הכתוב שלשה מינים אלו תכלת וארגמן ותולעת שני שעשו בגדי שרד · באשר שארי מינים שש ועזים והעורות אם נשאר מהם נכנס לבדק הבית· או נמכר ונכנס מחירם לבדק הבית · אבל משלשה מינים הללו מה שנשאר מדי העבודה למלאכה שצוה ה' · פי' הכתוב שהתחכם בצלאל ועשה מדעתו מהנשאר בגדי שרד לכסות כלי קודש · ולזה אין שיעור וכמה שהיה כך עשו עד שלא נשאר מאומה וכוון בזה לדעת הקב"ה שצוה אח"כ לעשות הכסוי לכל כלי כראוי לו וכאשר יבואר במקומו בס' במדבר: (ב) ויעש · באפוד וחשן ומעיל התחלת הפרשיות בלשון יחיד ואח"כ בל"ר · (זולת אבני שהם וכתונת

בְקוּדְשָׁא וַעֲבַדוּ יָת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא דִי לְאַהֲרֹן כְּמָא דִי פַקֵיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: ב וַעֲבַד יָת אֵפוֹדָא דַהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר: ג וְרַדִידוּ יָת טַסֵי דְדַהֲבָא וְקַצִיצוּ חוּטִין לְמֶעְבַּד בְּגוֹ תִּכְלָא וּבְגוֹ אַרְגְוָנָא וּבְגוֹ צְבַע זְהוֹרִי וּבְגוֹ בוּצָא עוֹבַד אוּמָן: ד כַּתְפִין עֲבַדוּ לֵיהּ מְלַפְּפִין עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי מְלָפַף: ה וְהֶמְיַן תִּקוּנֵיהּ דִי עֲלוֹהִי מִנֵיהּ הוּא כְּעוֹבָדֵיהּ דַהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר כְּמָא דִי פַקֵיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: ו וַעֲבַדוּ יָת אַבְנֵי בוּרְלָא מְשַׁקְעָן מְרַמְצָן בִּדְהַב גְלִיפָן כְּתַב מְפָרַשׁ עַל שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ז וְשַׁוֵי יַתְהוֹן עַל כִּתְפֵי אֵפוֹדָא אַבְנֵי דוּכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דִי פַקֵיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: ח וַעֲבַד יָת חוּשְׁנָא עוֹבַד אוּמָן כְּעוֹבַד אֵפוֹדָא דַהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ

העמק דבר

וע"ן ויבואר שם) משום דכל התחלת המלאכה והסדר היה ע"י בצלאל. ונגמר ע"י שארי אומנים וכדי שלא לקפח שכר האומנים שסמה בעמלם עשו עיקר המלאכה. וגם כל דבר מצוה נקרא ע"ש הגומרה מש"ה כתיב להלן בל"ר. וע"ע להלן כ"א ול': (ג) מעשה חשב. ראוי היה לכתוב תיבות אלו במקרא הקודש. וכמו בצווי כ"ח ו' ובא ללמד שגם הסתערבות חוטי זהב בכל אלו המינים היה ג"כ מעשה חושב בהמלאה ע"י בצלאל. ומש"ה כתיב וירקעו. וקצץ שהרקיעה עשו האומנים. אבל הקציצה שיהא כחוטין לא היה עושה אלא בצלאל: (ד) כתפות וגו' חבר. לא כתיב שתי כתפות כמו בצווי. משום דכתיב חובר ולא כמו שם דכתיב וחובר דמשמעו שיהיו נפרדים ובעת לבישה יהיה מחובר ע"י קרס וכדומה. אבל כאן דכתיב חובר משמעו שבצלאל חיברו ע"י תפירה ולא יהיה נפרד עוד. והשכיל בצלאל שאינו בדוקא מחובר רק בשעת לבישה. אלא מכש"כ טוב שיהיה מחובר ע"י תפירה. מעתה אין מקום לכתוב כאן שתי כתפות אל שני קצותיו שהוא מיותר ולא בא אלא ללמדנו דרשאי להחליף הכתפות מימין לשמאל כמש"כ שם. אבל עתה שהיה תפור א"צ לכתוב שתי: (ה) באשר צוה וגו'. בכל הבגדים כתיב זה הלשון. והוא נראה מיותר. שהרי פירש הכתוב המעשה. ובכל מלאכת המשכן בסדר ויקהל לא כתיב הכי משום שא"צ. וכך הקשו בסנהדרין דמ"ג א' הא דכתיב ויוציאו את המקלל וגו' ואח"כ כתיב עוד ובנ"י עשו כאשר צוה ה' את משה. והכי מוקשה כאן ולהלן יבואר ע"פ תוספתא מנחות פ"ז מזה הלשון למוד של"ס. אלא עלינו להתבונן בכל מעשה הבגדים בדיוק ונמצא שיש איזה שנוי או איזה הדוש שלא נתבאר בפ' הצווי וס"ד דבצלאל עשה מדעתו כ"ז. מש"ה פי' הכתוב על כל פרט כאשר צוה וגו' כלומר דבקבלה בא מפי משה שיהא כך. והכי מפורש בירושל' פיאה פ"א ובצלאל עשה וגו' את כל אשר צוה ה' את משה. אפילו דברים שלא שמע מפי רבו הסכימה דעתו כמו שנאמר למשה מסיני. הרי דמיירי בקבלות שבע"פ ועוד לא הספיק משה לבאר הכל. וכמו כן ביארנו בס' ויקרא פ' צו כל כאשר צוה דכתיב בפ' מלואים וע"ש. ומעתה מבואר יפה כאן כאשר צוה וגו' כמו שביארנו במקרא הקודש. וכן יבואר בכל פרשה: (ו) ויעשו את אבני וגו'. כאן מתחיל בל"ר. משום שלא היה עוד מקום להזכיר במלאכה עשיית הרבים. מש"ה נקרא המלאכה ע"ש של הגומרים כמש"כ לעיל. והנה בפ' הצווי כלל המוקרא מעשה האבנים עם מעשה האפוד. וכאן בא בפ' בפ"ע בין אפוד לחשן ויבואר הטעם לפניו: (ז) וישם וגו'. בצלאל בעצמו הניח אותם: אבני זכרון לבני ישראל. הוא מיותר. דרק בצווי ראוי להודיע לאיזה תכלית באים. אבל במעשה לא נצרך לפרש עוד. תדע שבחשן לא פי' הכתוב שבא לזכרון כמו דכתיב בצווי וכן במעיל. וא"כ למאי פי' הכתוב כאן. אלא בא להאיר עינינו על השנוי שבאבנים הללו משעת הצווי עד שעת המעשה. וכבר ביארנו בפ' תצוה דזכרון האבנים של האפוד בא לפרנסת ישראל שהוא מזכיר זכות העבודה. וזכרון אבני חשן משפט הוא למתבע עולבן ב"י והיינו הגנה על ישראל שהוא מזכיר זכות תורה. ונוסף כאן. דמש"ה באבני האפוד נחקקו כל שמות השבטים ביחד. וראוים היו להיות רשומים על אבן אחת ג"כ. ומש"ה כתיב לעיל כ"ח י' הנותרים כמש"כ שם. משא"כ באבני החשן הקפיד הכתוב שיהי' דוקא כל שבט באבן בפ"ע כמש"כ שם כ"א. משום דבעבודה שהיה ע"י תרומת הלשכה וכל ישראל שוין בדבר. משא"כ תורה כל שבט נזכר לטובה לפי ערך עמלו בתורה. והנה כ"ז הוא לדורות בעת שהיו ישראל בא"י והגיעה פרנסה בזכות עבודה כמש"כ כ"פ משא"כ במדבר שלא ניזונו בשביל עבודה כלל כמש"כ בס' תמידים. אלא בשביל תורה לחוד. וכמו אנשי מלחמה שמתפרנסים מאוצר המלוכה בלי שום עסק בפרנסה. מש"ס בא עתה אבני האפוד זכרון גם לפעולת האפוד גם לפעולת החשן היינו שיהיו לזכרון לפרנסה בשביל עמל תורה: מש"ה כתיב

מָשְׁזָר׃ ט רָבוּעַ הָיָה כָּפוּל עָשׂוּ אֶת־הַחֹשֶׁן זֶרֶת
אָרְכּוֹ וְזֶרֶת רָחְבּוֹ כָּפוּל׃ י וַיְמַלְאוּ־בוֹ אַרְבָּעָה טוּרֵי
אָבֶן טוּר אֹדֶם פִּטְדָה וּבָרֶקֶת הַטּוּר הָאֶחָד׃
יא וְהַטּוּר הַשֵּׁנִי נֹפֶךְ סַפִּיר וְיָהֲלֹם׃ יב וְהַטּוּר
הַשְּׁלִישִׁי לֶשֶׁם שְׁבוֹ וְאַחְלָמָה׃ יג וְהַטּוּר הָרְבִיעִי
תַּרְשִׁישׁ שֹׁהַם וְיָשְׁפֵה מוּסַבֹּת מִשְׁבְּצֹת זָהָב
בְּמִלֻּאֹתָם׃ יד וְהָאֲבָנִים עַל־שְׁמֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
הֵנָּה שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עַל־שְׁמֹתָם פִּתּוּחֵי חֹתָם אִישׁ
עַל־שְׁמוֹ לִשְׁנֵים עָשָׂר שָׁבֶט׃ טו וַיַּעֲשׂוּ עַל־הַחֹשֶׁן
שַׁרְשְׁרֹת גַּבְלֻת מַעֲשֵׂה עֲבֹת זָהָב טָהוֹר׃
טז וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי מִשְׁבְּצֹת זָהָב וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב
וַיִּתְּנוּ אֶת־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃
יז וַיִּתְּנוּ שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת הַזָּהָב עַל־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת
עַל־קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃ יח וְאֵת שְׁתֵּי קְצוֹת שְׁתֵּי
הָעֲבֹתֹת נָתְנוּ עַל־שְׁתֵּי הַמִּשְׁבְּצֹת וַיִּתְּנֻם עַל־
כִּתְפֹת הָאֵפֹד אֶל־מוּל פָּנָיו׃ יט וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי טַבְּעֹת
זָהָב וַיָּשִׂימוּ עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן עַל־שְׂפָתוֹ אֲשֶׁר
אֶל־עֵבֶר הָאֵפֹד בָּיְתָה׃ כ וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב
וַיִּתְּנֻם עַל־שְׁתֵּי כִתְפֹת הָאֵפֹד מִלְּמַטָּה מִמּוּל פָּנָיו
לְעֻמַּת מַחְבַּרְתּוֹ מִמַּעַל לְחֵשֶׁב הָאֵפֹד׃ כא וַיִּרְכְּסוּ
אֶת־הַחֹשֶׁן מִטַּבְּעֹתָיו אֶל־טַבְּעֹת הָאֵפֹד בִּפְתִיל
תְּכֵלֶת לִהְיֹת עַל־חֵשֶׁב הָאֵפֹד וְלֹא־יִזַּח הַחֹשֶׁן
מֵעַל הָאֵפֹד כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ שלישי ששי

כאן מתחילין כב **וַיַּעַשׂ אֶת־מְעִיל הָאֵפֹד מַעֲשֵׂה אֹרֵג**

אונקלוס

שְׁזִיר : ט מְרַבַּע הֲוָה עִיף עֲבַדוּ יָת חוּשְׁנָא זַרְתָּא אוּרְכֵּיהּ וְזַרְתָּא פוּתְיֵהּ עִיף : י וְאַשְׁלִימוּ בֵיהּ אַרְבְּעָא סִדְרִין דְּאֶבֶן טָבָא סִדְרָא קַדְמָאָה סַמְקָן יַרְקָן וּבַרְקָן סִדְרָא חָד : יא וְסִדְרָא תִנְיָנָא אִזְמַרַגְדִּין שַׁבְזִיז וְסַבְהֲלוֹם : יב וְסִדְרָא תְלִיתָאָה קַנְכִּירֵי טַרְקְיָא וְעֵין עִיגְלָא : יג וְסִדְרָא רְבִיעָאָה כְּרוּם יַמָּא וּבוּרְלָא וּפַנְטֵירֵי מְשַׁקְעָן מְרַמְצָן דִּדְהַב בְּאַשְׁלָמוּתְהוֹן : יד וְאַבְנַיָּא עַל שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִנּוּן תַּרְתָּא עַסְרֵי עַל שְׁמָהַתְהוֹן כְּתַב מְפָרַשׁ כִּגְלוֹף דְּעִזְקָא גְּבַר עַל שְׁמֵיהּ לִתְרֵי עֲסַר שִׁבְטִין : טו וַעֲבַדוּ עַל חוּשְׁנָא תִּכִּין מַתְחֲמָן עוֹבַד גְּדִילוּ דִּדְהַב דְּכֵי : טז וַעֲבַדוּ תַּרְתֵּין מְרַמְצָן דִּדְהַב וְתַרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וִיהָבוּ יָת תַּרְתֵּין עִזְקָתָא עַל תְּרֵין סִטְרֵי חוּשְׁנָא : יז וִיהָבוּ תַּרְתֵּין גְּדִילָן דִּדְהַב עַל תַּרְתֵּין עִזְקָתָא עַל סִטְרֵי חוּשְׁנָא : יח וְיָת תַּרְתֵּין גְּדִילָן דְּעַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי יְהָבוּ עַל תַּרְתֵּין מְרַמְצָתָא וִיהָבִינּוּן עַל כִּתְפֵי אֵפוֹדָא לָקֳבֵיל אַפּוֹהִי : יט וַעֲבַדוּ תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וְשַׁוִּיאוּ עַל תְּרֵין סִטְרֵי חוּשְׁנָא עַל סִפְתֵיהּ דִּי לְעִבְרָא דְאֵפוֹדָא לְגָו : כ וַעֲבַדוּ תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וִיהָבִינּוּן עַל תַּרְתֵּין כִּתְפֵי אֵפוֹדָא מִלְּרַע מִלָּקֳבֵיל אַפּוֹהִי לָקֳבֵיל בֵּית לוֹפֵי מֵעִלָּוֵי לְהֶמְיַן אֵפוֹדָא : כא וְאַחֲדוּ יָת חוּשְׁנָא מֵעִזְקָתֵיהּ לְעִזְקָתָא דְאֵפוֹדָא בְּחוּטָא דִתְכִלְתָּא לְמֶהֱוֵי עַל הֶמְיַן אֵפוֹדָא וְלָא יִתְפְּרַק חוּשְׁנָא מֵעִלָּוֵי אֵפוֹדָא כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה : כב וַעֲבַד יָת מְעִילָא דְאֵפוֹדָא עוֹבַד מָחֵי גְּמִיר

רש"י

מרדדין מן הזהב אשטנדר"א בלע"ז (אויסדעהנען) טסין דקות · כאן הוא מלמדך היאך היו טווין את הזהב עם החוטין מרדדים הטסין דקין וקוצצין מהן פתילים לתוך הטס לעשות אותן פתילים מעורבים עם כל

העמק דבר

כתיב במעשה האבנים הללו בפ' בפ"ע בין אפוד לחשן ומש"ה הקפיד בצלאל לעשות בעצמו אבני זכרון הללו שהוא היה גדול בתורה מאד ולא בעבודה · ופעולתו בזה עשתה זכרון חדש מה שלא כתיב בצווי היינו זכרון לפרנסה בזכות התורה · מש"ה פי' הכתוב כאן אבני זכרון ועכ"ז כתיב כאשר צוה וגו' · כ"ז היה מקובל מפי משה : (ט) כפול עשו את החשן · כולו מיותר · דבסמוך כתיב כפול · וגם עשו את החשן מיותר · אלא בא ללמד דהכונה בשעת מעשה היה לשתי תכליתים כמו שביארנו במקרא הקודם · ומרומז כונה שניה בתיבת כפול : (יג) מוסבות · בצווי לא כתיב כאן מוסבות כמש"כ שם שלא נצרך לעשות שיבוץ אלא מלמעלה דלמטה היו מונחים במלוי זהב · מכ"מ התחכם בצלאל ועשה ג"כ מלמטה מלאות לתפוס האבן בחוזק יותר : (טו) שרשרות גבלות · בצווי ביארנו דמקרא א' כתיב שרשרות מגבלות · ובמקרא א' כתיב שרשת גבלות · שהיה שני אופני טבעות · להשרשרת המחבר

את האפוד לחשן · למעלה היו טבעות רחבות ומש"ה היה הקנה נתחב במשבצות דוקא ולא בטבעות · ולמטה סמוך לחושן היו טבעות קטנות ונתחב בטבעת עגיל שעל החושן · וכאן כתיב שרשרות גבלות לכלול שני אופני הטבעות את הכל עשה לשם חושן · שהרי כבר נתבאר דקדושת החשן רבה משל האפוד · וא"כ אם עשה לשם חושן עולה ג"כ לשם אפוד · ולא מיבעי לרבא דס"ל הזמנה לאו מילתא ודאי ניחא שהיה כשר לאפוד · אלא אפילו לאביי דס"ל הזמנה מילתא ומש"ה אסור לעשות מתפילין ש"ר לש"י כדאי' במנחות דל"ד ב' · מכ"מ זה אינו אלא בראוים לקדושה חמורה משא"כ כאן דהרחבות לא היו ראוים לחשן שיהיו כשרים לאפוד · מש"ה בצווי כתיבי בפ' בפ"ע המשבצות והטבעות הרחבות · ללמדנו שכשרים היו נעשותם לשם אפוד · אבל בצלאל עשה הכל לשם חשן · וכשרים לאפוד ג"כ : (כא) כאשר צוה וגו' · על השנוים והחדשות שהיה במעשה כתיב כאשר צוה ה' וגו' וכמש"כ : (כב) מעיל האפוד

כְּלִיל תְּכֵלֶת׃ כג וּפִי־הַמְּעִיל בְּתוֹכוֹ כְּפִי תַחְרָא שָׂפָה לְפִיו סָבִיב לֹא יִקָּרֵעַ׃ כד וַיַּעֲשׂוּ עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל רִמּוֹנֵי תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי מָשְׁזָר׃ כה וַיַּעֲשׂוּ פַעֲמֹנֵי זָהָב טָהוֹר וַיִּתְּנוּ אֶת־הַפַּעֲמֹנִים בְּתוֹךְ הָרִמֹּנִים עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב בְּתוֹךְ הָרִמֹּנִים׃ כו פַּעֲמֹן וְרִמֹּן פַּעֲמֹן וְרִמֹּן עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב לְשָׁרֵת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס כז וַיַּעֲשׂוּ אֶת־הַכָּתְנֹת שֵׁשׁ מַעֲשֵׂה אֹרֵג לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו׃ כח וְאֵת הַמִּצְנֶפֶת שֵׁשׁ וְאֶת־פַּאֲרֵי הַמִּגְבָּעֹת שֵׁשׁ וְאֶת־מִכְנְסֵי הַבָּד שֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ כט וְאֶת־הָאַבְנֵט שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי מַעֲשֵׂה רֹקֵם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־

ת"א ויעש את מעיל האפד · זבחים פח : ויעשו על שולי המעיל · יומא עב : ויעשו את הכתנת שם · שם עא :

רש"י

מין ומין בחשן והאפוד שנאמר בהן זהב חוט אחד של זהב עם ששה חוטין של תכלת וכן עם כל מין ומין שכל המינין חוטין כפול ששה והזהב חוט שביעי עם כל אחד ואחד : (כח) ואת פארי המגבעות · תפארת

העמק דבר

מעשה ארג · בצווי לא נאמר מעשה אורג אלא לענין השפה · וכאן כתיב על כל הבגד · ועוד יש לשום לב · דבכל הבגדים והיריעות והפרכת הקדים הכתוב לבאר את המין שנעשה אותו דבר · ואח"כ כתיב אופן המעשה בין בצווי בין במעשה זולת במסך שער החצר הקדים הכתוב במעשה · אופן העשיה שהיה מעשה רוקם · קודם תהמינים שמהם נעשה · וכבר העירונו ע"ז במקומו ל"ח י"ח · ועתה גם במעיל הקדים הכתוב לבאר שהיה מעשה אורג לפני כליל תכלת · והישוב עכ"ז יבואר לפנינו : (כג) ופי המעיל בתוכו כפי תחרא · כבר נתבאר בפ' תצוה שיש מחלוקת הראשונים בצורת המעיל · דרש"י ס"ל שהיה כמו כתונת רקב · ופי הראש הוא בית צואר שלו · והרמב"ם ורמב"ן ס"ל שהיה פתוח ממעלה למטה לגמרי בלא בתי ידים כלל · ופי הראש היינו שהיה בית צואר ארוג מצד לצד ושם היה מכנים את הראש ובזה נקרא פי ראש · וביארנו שמה דמשמעות המקרא · והיה פי ראשו בתוכו שפה יהיה לפיו · הוא כשיטת הרמב"ם והרמב"ן ע"ש · אבל כשאנו מגיעים לפ' זו של המעשה משמע כפרש"י · שהרי לפי' הרמב"ן מתפרש שם והיה פי ראשו בתוכו · שיהא בית הצואר לא תפור אלא ארוג מתחלה ואח"כ כתיב שפה יהיה לפיו סביב מעשה אורג כפי תחרא · הוא דבר בפ"ע שיהא החיבור הלז עם השפה מעשה ארג כפי תחרא כדי שלא יקרע · והוא טעם על מטת השפה ולא על מעשה ארג · אבל לשון המקרא שלפנינו ופי המעיל בתוכו כפי תחרא אינו מדוקדק וכי תחרא אינו רגיל להיות תפור אלא ארוג · והיה ראוי לכתוב שפה לפיו סביב כפי תחרא · ויהא משמעו שיהא השפה עבה וחזקה כפי התחרא · אבל לפרש"י משמעות והיה פי ראשו בתוכו · היינו בית הצואר כפול לפנים ומפרש עוד שיהא פי המעיל בתוכו עבה כפי תחרא · ולפי"ז מתפרש יפה מקרא שלפנינו ופי המעיל בתוכו היינו כפול לפנים וע"ז מפרש כפי תחרא · היינו עבה · ועוד יבואר במקרא הסמוך שמוכח ג"כ כשיטת רש"י · ע"כ נראה דבאמת משמעות מעיל בלה"ק הוא בשני אופנים · גם כפרש"י גם כפי' הרמב"ם ורמב"ן ואל תתמה ע"ז דכיב"ז

אי'

תִּכְלָא: כג וּפוּמֵיהּ דִמְעִילָא כָּפִיל לְגַוֵיהּ כְּפוּם שִׁרְיָן תּוֹרָא מַקַּף לְפוּמֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר לָא יִתְבְּזָע: כד וַעֲבַדוּ עַל שִׁפּוּלֵי מְעִילָא רִמּוֹנֵי תִּכְלָא וְאַרְגְוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי שְׁזִיר: כה וַעֲבַדוּ זַגִּין דִּדְהַב דְּכֵי וִיהָבוּ יַת זַגַּיָא בְּגוֹ רִמּוֹנַיָא עַל שִׁפּוּלֵי מְעִילָא סְחוֹר סְחוֹר בְּגוֹ רִמּוֹנַיָא: כו זַגָּא וְרִמּוֹנָא זַגָּא וְרִמּוֹנָא עַל שִׁפּוּלֵי מְעִילָא סְחוֹר סְחוֹר לְשַׁמָּשָׁא כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה: כז וַעֲבַדוּ יַת כִּתּוּנִין דְּבוּצָא עוֹבַד מָחֵי לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי: כח וְיַת מַצְנַפְתָּא דְבוּצָא וְיַת שְׁבַח כּוֹבְעַיָא דְבוּצָא וְיַת מִכְנְסֵי בוּצָא דְבוּץ שְׁזִיר: כט וְיַת הֶמְיָנָא דְבוּץ שְׁזִיר וְתִכְלָא וְאַרְגְוָנָא וּצְבַע

העמק דבר

אי' ביומא דג"ע א' שני כהנים גדולים נשתיירו במקדש ראשון זה אומר הקפה ביד וזה אומר הקפה ברגל · ובל"ס אף על גב דמ"ם לפי הטעם שנראה לו כך מיקרי הקפה ומ"ם כך מכ"מ שניהם יצאו י"ח ושני האופנים מיקרי הקפה · וכה"ג כ' רב האי גאון ז"ל בענין תרועה בר"ה כידוע · ובלשון שלמה או שמלה מליצו ג"כ בשני אופנים קרובים זל"ז · אחד שהוא מתפרש כסדין על המטה ושני שהוא מתפרש על כל הגוף ודאי שהיא איזה שנוי ביניהם · מכ"מ שניהם מיקרי שמלה . וכך מעיל הוא בשני האופנים ונתגלה לבצלאל ע"פ צווי ה' את משה · שאפשר לעשות גם באופן זה · מעתה לעיל מתפרש כהרמב"ם ורמב"ן וכאן מתפרש יפה כרש"י · א"כ לדורות איך שרוצה הכה"ג לעשות עושה · ולפי דבריו מתפרש יפה מעשה אורג כליל תכלת דמקרא הקודם · דביומא דע"ב ב' מפרש הא דכתיב להלן בכתנות מעשה ארג · שלא היה בהם מעשה מחט · ומכ"מ מסיק הגמ' דהבית יד היה נתפר לבגד · ולמד מדכתיב בגדי השרד יע"ש · אבל המעיל אע"ג שהיה לו בית יד כפרש"י לא היו נתפרות אלא ג"כ מעשה אורג ומתפרש מעשה אורג כליל · וקאי תיבת כליל על הקודם ועל תכלת · וכבר ביארנו דבגדי השרד שמפרש הגמ' על ב"כ לא קאי על בגדי כה"ג שהמה שמונה בגדים אלא על בגדי כה"ג ביוה"כ : **(כד) ויעשו על וגו'** · כאן לא סיים המקרא עוד הפעם על שוליו כמו בצווי דשם הוא לפי פי' הרמב"ן וכמש"כ שם וכאן מיירי לפרש"י : **(כה) על שולי המעיל סביב בתוך הרמונים** · הוא מיותר · וע' רמב"ן שדייק מזה כדעתו שהיו הפעמונים בתוך הרמונים ממש ולא כרש"י ורמב"ם · ועדיין לא יישב על הנכון דמה נצרך הכתוב להשמיענו שהיה גם אח"כ כשנתלו על שולי המעיל בתוך הרמונים · והלא כבר נעשו כך קודם שנתלו על המעיל · אלא העיקר כמ"ש בצואה דמשמעות הכתוב כרש"י ורמב"ם ז"ל שהיה ביני הרמונים · אבל א"כ היה ראוי לכתוב בין הרמונים וכן בצווי היה ראוי לכתוב ופעמוני זהב ביניהם סביב · אלא ע"כ צ"ל דהיו הרמונים גדולים מן הפעמונים · וכשהיה הפעמון אצל הרמון נתכסה ממנו ולא היה נראה כ"כ מש"ה כתיב בתוך הרמונים ועתה מתפרש יפה זה המקרא · דבאמת הייתי מפרש מדכתיב בתוך הרמונים ולא בין · כדעת הרמב"ן שהיה בקרב הרמונים · מש"ה מפרש הכתוב על שולי המעיל סביב בתוך הרמונים · דאלו כהרמב"ן היה ניתן הפעמון בתוך הרמון כשהוא ביד האומן ואח"כ נתלו · אבל לפי דעת רש"י היה בפ"ע אלא שהרמון כסה אותו כשהיו שניהם ניתלים על שולי המעיל : **(כו) לשרת** · כבר ביארנו שם שהפעמונים ניתנו כדי שיהיו ברגש בשעת שירות · והמעיל בא להגן שלא יוזק מחמת קול הפעמונים בחשבו שאינו בא בפעמונים להתהדר לפניו יתברך אלא לשרת לפניו ית' : **כאשר צוה וגו'** · כבר נתפרש יפה : **(כז) ויעשו** · עי' מש"כ לעיל ו' : **את הכתנות** · בלשון רבים הייט לאהרן ולבניו · ואע"ג שלא נתפרש בכתנות הבנים ממה יהיו מ"מ כך נצטוה ע"פ ה' · וכן מעשה אורג : **(כח) ואת מכנסי הבד שש משזר** · דאע"ג שלא נתפרש שיהי' שש משזר מ"מ כך נצטוה · או מדעת בצלאל נעשה כך כדי שיהיו עבים ומכסים ביותר בשר ערוה · והנה הקדים מכנסים להאבנט · ולא כסדר המקרא בצווי · וגם האבנט היה מקודש יותר ממכנסים · אלא משום דמתחלה פי' כל בגדי השש ביחד · וכך לשון המקרא לעיל כ"ח ל"ט · ושבצת הכתונת שש ועשית מצנפת שש ואח"כ ואבנט וגו' ובמקרא הסמוך לבני אהרן כתיב תחלה הכתונת ואח"כ אבנטים ואח"כ מגבעות · אלא משום דבשל אהרן נתפרש שיהיו שני בגדים אלו של שש כתיבי ביחד · ואח"כ אבנט בפ"ע שהי' של כלאים · אבל בבגדי בני אהרן לא פי' הכתוב כלל · ע"כ כתיב בסדר הלבישה שם כ"ט ז' ח' ט' · ועי' בסמוך : **(כט) ואת האבנט וגו'** · ידוע מחלוקת בגמ' אי קאי רק בשל אהרן או גם בכהנים הדיוטים · והכי קיי"ל דכולהו בכלאים · וכמו שביארנו לעיל כ"ח מ"ב דהכי סתים המשנה בסוכה פ"ה מבלאי מכנסי כהנים ומהמייניהן וכו' · והכי באמת פשטא דקרא שהרי לא פי' מאומה באבנטי בני אהרן אלא קאי על כל האבנטים · וכן בצווי סתים בבני אהרן באבנט כמו בכתנת ומגבעות וסמך על של כה"ג וה"ה באבנטים · אבל א"כ היה ראוי לכתוב ואת האבנטים

מֹשֶׁה׃ ס ל וַיַּעֲשׂוּ אֶת־צִיץ נֵזֶר־הַקֹּדֶשׁ זָהָב טָהוֹר
וַיִּכְתְּבוּ עָלָיו מִכְתַּב פִּתּוּחֵי חוֹתָם קֹדֶשׁ לַיהוָה׃
לא וַיִּתְּנוּ עָלָיו פְּתִיל תְּכֵלֶת לָתֵת עַל־הַמִּצְנֶפֶת
מִלְמָעְלָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס לב וַתֵּכֶל
כָּל־עֲבֹדַת מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ׃ פ רביעי
לג וַיָּבִיאוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן אֶל־מֹשֶׁה אֶת־הָאֹהֶל וְאֶת־
כָּל־כֵּלָיו קְרָסָיו קְרָשָׁיו בְּרִיחָו בריחיו קרי וְעַמֻּדָיו
וַאֲדָנָיו׃ לד וְאֶת־מִכְסֵה עוֹרֹת הָאֵילִם הַמְאָדָּמִים
וְאֶת־מִכְסֵה עֹרֹת הַתְּחָשִׁים וְאֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ׃
לה אֶת־אֲרֹן הָעֵדֻת וְאֶת־בַּדָּיו וְאֵת הַכַּפֹּרֶת׃
לו אֶת־הַשֻּׁלְחָן אֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֵת לֶחֶם הַפָּנִים׃
לז אֶת־הַמְּנֹרָה הַטְּהֹרָה אֶת־נֵרֹתֶיהָ נֵרֹת
הַמַּעֲרָכָה וְאֶת־כָּל־כֵּלֶיהָ וְאֵת שֶׁמֶן הַמָּאוֹר׃

ת"א ויביאו את המשכן · ס' הזוהר פ' ויחי :

רש"י

המגבעות · המגבעות המפוארים : (לא) לתת על המצנפת מלמעלה · וע"י הפתילים היה מושיבן על המצנפת כמין כתר וא"א לומר הציץ על המצנפת הרי בשחיטת קדשים שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין והציץ היה נתון על המצח הרי המצנפת למעלה והציץ למטה ומהו על המצנפת מלמעלה ועוד הקשיתי בה כאן כתוב אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ובענין הצואה הוא אומר (שמות כח לז) ושמת אותו על פתיל תכלת ואומר אני פתיל תכלת זה חוטין הן לקשרו בהן במצנפת לפי שהציץ אינו אלא מאוזן לאוזן ובמה יקשרנו במצחו והיו קבועין בו חוטי תכלת לשני ראשיו ובאמצעיתו שבהן קושרו ותולהו במצנפת כשהוא בראשו ושני חוטין היו בכל קצה וקצה אחת ממעל ואחת מתחת לצד מצחו וכן באמצעו שכך הוא נוח לקשור ואין דרך קשירה בפחות משני חוטין לכך נאמר על פתיל תכלת ועליו פתיל תכלת וקושר ראשיהם השנים כולם יחד מאחוריו למול ערפו ומושיבו על המצנפת ואל תתמה שלא נאמר פתילי תכלת הואיל ומרובין הן שהרי מצינו בחשן והאפוד וירכסו את החשן וגו' וע"כ פחות משנים לא היו שהרי בשתי קצות החשן היו ב' טבעות החשן ובב' כתפות האפוד היו ב' טבעות האפוד שכנגדן ולפי דרך קשירה ד' חוטין היו ומ"מ פחות משנים א"א : (לב) ויעשו בני ישראל · את המלאכה ככל אשר צוה ה' וגו' : (לג) ויביאו את המשכן וגו' · שלא היו יכולין להקימו ולפי שלא עשה משה שום מלאכה במשכן הניח לו הקב"ה הקמתו שלא היה יכול להקימו שום אדם מחמת כובד הקרשים שאין כח באדם לזקפן ומשה העמידו אמר משה לפני הקב"ה איך אפשר הקמתו ע"י אדם א"ל עסוק אתה בידך נראה כמקימו והוא נזקף וקם מאליו וזהו שנאמר הוקם

העמק דבר

כמו ואת הכתנות ופארי המגבעות · ונראה דמשום דהכתונת ומכנסים של אהרן לא הגיעו להבנים שהרי לא היה מדתם שוה ובעינן מדו כמדתו מש"ה היה ההכרח לעשות לכל אחד בפ"ע· וכן המצנפת ומגבעות אפילו

זְהוֹרִי עוֹבַד צַיָּר כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה : ל וַעֲבַדוּ יַת צִיצָא כְּלִילָא דְקוּדְשָׁא דִדְהַב דְּכֵי וּכְתָבוּ עֲלוֹהִי כִּגְלוֹף דְעִזְקָא כְּתַב מְפָרַשׁ קוּדְשָׁא לַייָ : לא וִיהָבוּ עֲלוֹהִי חוּטָא דִתְכְלָא לְמִתַּן עַל מִצְנֶפְתָּא מִלְעֵילָא כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה: לב וּשְׁלֵימַת כָּל עֲבִידַת מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִמְנָא וַעֲבָדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִי פַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה כֵּן עֲבָדוּ : לג וְאַיְתִיאוּ יַת מַשְׁכְּנָא לְוַת מֹשֶׁה יַת פְּרָסָא וְיַת כָּל מָנוֹהִי פּוּרְפוֹהִי דַפּוֹהִי עַבְרוֹהִי וְעַמּוּדוֹהִי וְסַמְכוֹהִי : לד וְיַת חוּפָאָה דְמַשְׁכֵּי דִכְרֵי מְסַמְּקֵי וְיַת חוּפָאָה דְמַשְׁכֵּי סַסְגוֹנָא וְיַת פָּרוּכְתָּא דִפְרָסָא : לה יַת אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא וְיַת אֲרִיחוֹהִי וְיַת כַּפּוּרְתָּא : לו יַת פָּתוֹרָא יַת כָּל מָנוֹהִי וְיַת לְחֵם אַפַּיָּא : לז יַת מְנָרְתָּא דְכִיתָא יַת

העמק דבר

אפילו להרמב"ן שהיה מעשה שנים שוה מ"מ היה איזה שנוי באופן עשייתם כדי שבזה ילטף בנקל · ובאלו יהיו כמו מנבעות אבל אבנט אחד הי' כשר לכולם · לכן אע"ג שבודאי עשה חמשה אבנטים · מ"מ גלה לנו מקרא זה דאבנט של אהרן כשר לבניו . וע"ז כתיב כאשר צוה וגו' וע' מש"כ ס' ויקרא ו' ג' : (ל) ויעשו וגו' · לכאורה היה ראוי להקדים מעשה הציץ לכתנות ואידך · כמו בצווי · אלא כמו שהתחיל בארון דקדוש יותר כך סיים בציץ דאחרון נ"כ חביב כדאיתא במגילה פ"ג · ונש"ה כתיב מהחל עד כלה בצ"ך שהשתדלו כל האומנים לשלות בו אצבע : ויכתבו עליו וגו' · אשר לא פורש בצווי שיהיה דוקא בכתיבה היינו חק ירכות כדאיתא בגיטין דכ"ב · פורש כאן במעשה · וע"ז כתיב כאשר צוה וגו' : (לב) עבודת משכן א"מ · כאן אין משמעות משכן הפרטי שהוא היריעות של שש · אלא בכלל נקרא משכן מלשון ונתתי משכני בתוככם · והיינו שמפרש משכן אהל מועד · שבו נתוועדו הקב"ה משה וישראל · ומיושב קושיית התוס' שבת דכ"ח א' ד"ה ויפרוש יע"ש : ויעשו בני ישראל בכל וגו' כן עשו · באשר ידוע שישראל נתאוו מאד שיהי' השכינה שרויה בתוכם כמש"כ בפ' תשא · היה עולה עה"ד שבשביל זה השתדלו לעשות הכל מש"ה פי' הכתוב שרק כאשר צוה ה' כן עשו : (לג) ויביאו את המשכן אל משה את האהל · כל הראשונים פירשו המשכן היינו יריעות שש · את האהל היינו יריעות עזים · וכמו דכתיב ואת האהל · והנה ודאי אפשר לפרש כן · ומש"ה לא הביאו הגמ' בשבת דכ"ח א' מהאי קרא דיריעות שש היה נקרא אהל אלא מדכתיב להלן ויפרש את האהל על המשכן · דשם ההכרח לפרש הכי כאשר יבואר במקומו · אבל אחר שלמדנו דגם זה נקרא אהל · יותר נוח לפרש גם מקרא זה הכי · ויביאו את המשכן . בכלל וכמש"כ במקרא הקודם · את האהל · היינו שני מיני יריעות והכי מתפרש לעיל ל"ה י"א בשני הפירושים הללו : (לד) ואת פרכת המסך · הקדים להביא הפרכת להארון אע"ג שהארון וכפרת קודמתן תמורה מן

הפרכת המבדיל בין הקודש ובין קה"ק · מ"מ עשה בצלאל בחכמתו להביא בסדר ההקמה שיבואר דבר ה' למשה שמתחלה יתלה הפרכת ואח"כ יביא את הארון והכפרת קודם שיתלה את הפרכת לכסות על הארון כמש"כ לעיל כ"ו ל"ג ולהלן מ' ג' · וע"ע להלן מקרא ל"מ : (לה) ואת בדיו · לא נזכר הבאת הבדים אלא בארון ומזבח החיצון ולא בשלחן ומזבח הזהב · והיינו כמש"כ לעיל אשר רק בשני כלים אלו הביא בצלאל הבדים בטבעות . וכך הביאו אותם אל משה . אבל בשלחן ומזבח הזהב לא הביא בטבעות · אלא היו הבדים מונחים בפ"ע ונכללו במה דכתיב להלן מ' ואת כל כלי עבודת המשכן לא"מ · והטעם מבואר יפה לעיל בדיוק המקראות בצווי ובמעשה : (לו) ואת לחם הפנים· כדכתיב לעיל ל"ה י"ג שיעשו את לה"פ · ולכאורה קשה הא נתאחר מערכת השלחן עד ר"ח ניסן שלשה חדשים ויותר משעת האפיה והיה ראוי להיות מקולקל וצ"ל שהיה עומד חום שבו בדרך נס כמו שלעולם היה חם בדרך נס כל השבוע עד יום הלקחו · וזה דוחק · ויותר נראה שלא היה מעשה בצלאל אלא לדוגמא באשר היה בו אומנות יתירה כידוע · אבל לא עלה על השלחן אלא האפוי אח"כ . ובזה מיושב הא דאיתא בשבת פ' כ"ג דמלאכת אפיה לא היתה במשכן אלא בישול סממנין ואמאי הא הוי לה"פ אלא כמש"כ שלא הגיעה האפיה זו לתכלית צורך המשכן : (לז) נרות המערכה · לפי הפשט נקראו כך משום דכתיב ביה יערוך אותו אהרן וגו' · אבל עדיין קשה שהרי לא נזכר זה הלשון בשום מקום דחשיב המנורה ונרותיה · אלא מכאן דרשו חז"ל בפסיקתא פ"ו ר"ח א' השבאה של מלאכת המשכן היתה בימי חנוכה · והיינו שלמדו מכאן שהביאו בזמן שנתחזק כח המנורה והיינו בימי חנוכה וזהו לשון המערכה לרמז בעת שהיה מערכת השמים והשגחה העליונה תלוי על כח המנורה בבא להאיר על כח התלמוד ופלפולה ש"ת כמו שביארנו ר"פ תצוה · והיו אותן הימים מבוגלים לזה מכבר · והגיע בפועל לאחר

כמה

לח וְאֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֵת קְטֹרֶת הַסַּמִּים וְאֵת מָסַךְ פֶּתַח הָאֹהֶל׃ לט אֵת ׀ מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ אֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ מ אֵת קַלְעֵי הֶחָצֵר אֶת־עַמֻּדֶיהָ וְאֶת־אֲדָנֶיהָ וְאֶת־הַמָּסָךְ לְשַׁעַר הֶחָצֵר אֶת־מֵיתָרָיו וִיתֵדֹתֶיהָ וְאֵת כָּל־כְּלֵי עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן לְאֹהֶל מוֹעֵד׃ מא אֶת־בִּגְדֵי הַשְּׂרָד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן׃ מב כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הָעֲבֹדָה׃ מג וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת־כָּל־הַמְּלָאכָה וְהִנֵּה עָשׂוּ אֹתָהּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה כֵּן עָשׂוּ וַיְבָרֶךְ אֹתָם מֹשֶׁה׃ פ חמישי שביעי כשהן מחוברין

מ א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ תָּקִים אֶת־מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד׃ ג וְשַׂמְתָּ שָׁם אֵת אֲרוֹן הָעֵדוּת וְסַכֹּתָ עַל־הָאָרֹן אֶת־

ת"א. את בגדי · יומא עב: וסכת על הארן · סוכה ז סוטה לז מנחות סב:

רש"י

המשכן הוקם מאליו מדרש ר"ת: (מג) ויברך אתם משה · אמר להם י"ר שתשרה שכינה במעשה ידיכם (תהלים צ יז) ויהי נועם ה' אלהינו עלינו וגו' והוא אחד מי"א מזמורים שבתפלה למשה: (ג) וסכת על

העמק דבר

כמה שנים בימי בית שני (א): (לט) את מזבח הנחשת · הקדים להביא כלי החצר למחיצותיו ולא כמו במשכן · היינו שכיון בגאלא לדעת המקום ית' · שגם בסדר הקמה הקדים ה' להעמיד את המזבח לשמת יריעת החצר ולא כמו במשכן ויבואר להלן מ' ו': (מ) ואת כל כלי עבודת המשכן · היינו יתדות המשכן והחצר · ובזה נכלל בדי השלחן ומזבח הפנימי · כמש"כ לעיל: (מא) ואת בגדי השרד לשרת בקדש · כבר ביארנו שבזה נכלל גם בגדי יוה"כ שמשמשים בקה"ק · גם בגדים המכסים את הכלים: (מב) כן עשו וגו' · בהשקפה חיצונה ראה משה כל הכלים כאשר צוה ה' · ועדיין לא נתברר לו אם נעשו בדיוק כפי המקובל לו בהלכות שבע"פ · אח"כ (מג) וירא משה וגו' ·

הרחב דבר

(א) והנה זכריה הנביא אמר שראה מנורה ושבעה נרות וגו' ושאל את המלאך מה המה אלה · וענהו זה דבר ה' אל זרובבל לאמר לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר ה' צבאות מי אתה הר הגדול לפני זרובבל למישור והוציא את האבן הראשה תשואות חן חן לה · והדברים סתומים איך מראה המנורה על כל זה ומה זה האבן הראשה ·

בּוֹצִינָהָא בּוֹצִינֵי סִידְרָא וְיָת כָּל מָנָהָא וְיָת מִשְׁחָא דְאַנְהָרוּתָא׃ לח וְיָת מַדְבְּחָא דְדַהֲבָא וְיָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְיָת קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא וְיָת פְּרָסָא דִתְרַע מַשְׁכְּנָא׃ לט יָת מַדְבְּחָא דִנְחָשָׁא וְיָת סְרָדָא דִנְחָשָׁא דִי לֵיהּ יָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת כָּל מָנוֹהִי יָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵיהּ׃ מ יָת סְרָדֵי דְדַרְתָּא יָת עַמּוּדָהָא וְיָת סַמְכָהָא וְיָת פְּרָסָא לִתְרַע דַרְתָּא יָת אֲטוּנוֹהִי וְסִכָּהָא וְיָת כָּל מָנֵי פּוּלְחַן מַשְׁכְּנָא לְמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ מא יָת לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא יָת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיָת לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא׃ מב כְּכֹל דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת כָּל פּוּלְחָנָא׃ מג וַחֲזָא מֹשֶׁה יָת כָּל עִיבִידְתָּא וְהָא עֲבַדוּ יָתַהּ כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ כֵּן עֲבַדוּ וּבָרִיךְ יָתְהוֹן מֹשֶׁה׃ א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב בְּיוֹמָא דְיַרְחָא קַדְמָאָה בְּחַד לְיַרְחָא תְּקִים יָת מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ ג וּתְשַׁוֵּי תַמָּן יָת אֲרוֹנָא

העמק דבר

הסתכל עוד בכל מלאכה · והנה לפלא בעיניו כי עשו אותה כאשר צוה ה' · בקבלות שבע"פ · כמש"כ לעיל ל"ד ל"ב ובכ"מ · והיה לפלא כי עוד לא הי' שהות כ"כ ללמדם כל ההלכות ולהשים בפיהם שיגיע למעשה בלי שבוש · ובאמת כ"ז נעשה בכח בצלאל שהיה בצל אל וכוון מעצמו הלכות המשכן· כמו שידע משה . ובתוספתא מנחות פ"ז תניא וירא משה וגו' היכן נוה ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם · העלה התנא בביאור המקרא שראה שעשו כל דבר לשמו . באופן שראוי הוא להשראת שכינה · וע"ז שואל והיכן נוה שיהי' כן · ע"ז מפרש ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם וכמש"כ במקומו . שהוא נוי · שיעשו בזה האופן שיהא ושכנתי בתוכם: ויברך אותם משה · לפי הפשט איתר חילם שיהיה ראוי שישרה השכינה בתוכו · ובתוספתא תניא מה הי' ברכה א"ל תשרה שכינה במעשה ידיכם · דמ"א כך ברכן ה' אלהי אבותיכם וגו' כשם שנתעסקתם במלאכת המשכן ושרתה שכינה על מע"י כך תזכו ותבנו לפניו בית הבחירה ותשרה שכינה על מע"י לפי זה פי' ר"מ שידע שתשרה שכינה על מע"י מזה שנעשה בסייעתא דשמיא בהצלחה נפלאה וברכם שיהי' כן בבהמ"ק :

מ (ב) ביום החדש הראשון וגו' · ידוע דעת הגמ' בשבת פ' ר"ע דאותו יום נטל עשר עטרות והי' ראשון לחנוכת הנשיאים ג"כ · ואם כן מבואר דשבעת הימים דכתיב בהם ופתח א"מ תשבו יומם ולילה שבעת ימים · וע"כ הי' בהם הקמה כמבואר בירושל' יומא פ"ג ובמדרש שהיו מקימים ומפרקין בכל יום . היה הכל לפני ר"ח ניסן · אך הראב"ע יצא בשיטה אחרת דזה היום ר"ח ניסן היה תחלת שבעה ימים אלו וראשון לחנוכת הנשיאים היה יום שמיני בחודש · ועיקר ראיה שלו משום שראה בספרי דטמאים לנפש בי"ד היה מישאל ואלצפן שנטמאו בנו"א הרי שלא הגיע עת ליטהר · והנה כבר הובא ברייתא זו בסוכה דכ"ה . ובאמת הקשה ר' יצחק אם מישאל ואלצפן היו כבר היו יכולין ליטהר · ואפי' ר"ע שסובר כן ע"כ ייתב שהושיב ישיבה על קברו · כמו שייתב דיה"ג שא' משאי ארונו של יוסף היו · וצ"ל שהיו שומרים את הארון באוהל · והנה דברי חז"ל א"צ חיזוק ומהם לא נזוע · אך עוד יבואר לפניט בפ' זו ההכרח לדעתם : תקים את משכן אהל מועד · שעד כה היה הקמה אבל לא נקרא משכן אהל מועד · משום שלא בא עוד יעוד השכינה בו · ומהיום הזה יהי' משכן אהל מועד · והנה לא פורש פרטי הקמת הקרשים והיריעות משום שאין בזה חדשות על המפורש בפ' תרומה · גם מסדר הקמה שהי' בשבעת הימים · משא"כ בהקמת הכלים פי' המקום בשביל חדשות שהי' בם כמו שיבואר :

(ג) ושמת שם וגו' וסכת על הארון וגו' · בשביל שנראה מדבר ה' לעיל כ"ו ל"ג ונתת את הפרכת תחת הקרסים והבאת שמה מבית לפרכת וגו' שמתחלה יתן הפרכת ואח"כ יביא הארון מש"ה פי' המקום ימ' שמתחלה ישים את הארון ואחר כך הפרכת· וכבר ביארנו שם שאין זה מקראות הסותרות זא"ז · אלא תלית הפרכת על הקרסים היה תחלה

הרחב דבר

אבל הענין שניבא כי בבית שני יתחזק כח פלפולה של תורה עם שבע חכמות המרומזות בכח המנורה ושבע נרותיה כמש"כ לעיל בפ' ויקהל · ובאשר תכלית מלחמתה ש"ת הוא להגין ממלחמות כמש"כ כ"פ שהיא תרבם של ישראל. מש"ה אמר דהמנורה מראה דלא בחיל ולא בכח · היינו מלחמת תנופה יהיו ניצולים · כי אם ברוחי · ואמר עוד והוציא את האבן הראשה · דבאמת יש עוד דברים שמועילים לנצח במלחמה כמו שאמרו על דור אחאב שנצחו משום שלא היו בהם דילטורין · ואמרו עוד שקובע מקום לתפלתו אויביו נופלין תחתיו · ועוד הרבה זכיות ומשלים לכל כלי זיין · אבל האבן הראשה המגין במלחמה הוא חרבה ש"ת שנמשל לחרב ביחוד כמש"כ ס"פ בא והוא ראש כלי"ז · ואמר עוד תשואות חן חן לה · זה הכלי"ז בא גם להשפיע כמש"כ שם · וכן הלומד תורה חוט של חסד משוך עליו · והכל מרומז במנורה ונרותיה שמאירים . ואור משל על חן וכבוד כדכתיב כי שמש ומגן ה' אלהים · ומפרש מהו כי שמש · חן וכבוד יתן ה' · ומהו מגן . לא ימנע טוב וגו' :

הַפָּרֹֽכֶת׃ ד וְהֵבֵאתָ֙ אֶת־הַשֻּׁלְחָ֔ן וְעָרַכְתָּ֖ אֶת־עֶרְכּ֑וֹ וְהֵבֵאתָ֙ אֶת־הַמְּנֹרָ֔ה וְהַעֲלֵיתָ֖ אֶת־נֵרֹתֶֽיהָ׃ ה וְנָתַתָּ֞ה אֶת־מִזְבַּ֤ח הַזָּהָב֙ לִקְטֹ֔רֶת לִפְנֵ֖י אֲר֣וֹן הָעֵדֻ֑ת וְשַׂמְתָּ֛ אֶת־מָסַ֥ךְ הַפֶּ֖תַח לַמִּשְׁכָּֽן׃ ו וְנָ֣תַתָּ֔ה אֵ֖ת מִזְבַּ֣ח הָעֹלָ֑ה לִפְנֵ֕י פֶּ֖תַח מִשְׁכַּ֥ן אֹֽהֶל־מוֹעֵֽד׃ ז וְנָתַתָּ֙ אֶת־הַכִּיֹּ֔ר בֵּֽין־אֹ֥הֶל מוֹעֵ֖ד וּבֵ֣ין הַמִּזְבֵּ֑חַ וְנָתַתָּ֥ שָׁ֖ם מָֽיִם׃ ח וְשַׂמְתָּ֥ אֶת־הֶחָצֵ֖ר סָבִ֑יב וְנָ֣תַתָּ֔ אֶת־מָסַ֖ךְ שַׁ֥עַר הֶחָצֵֽר׃ ט וְלָקַחְתָּ֙ אֶת־שֶׁ֣מֶן הַמִּשְׁחָ֔ה וּמָשַׁחְתָּ֥ אֶת־הַמִּשְׁכָּ֖ן וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בּ֑וֹ וְקִדַּשְׁתָּ֥ אֹת֛וֹ וְאֶת־כָּל־כֵּלָ֖יו וְהָ֥יָה קֹֽדֶשׁ׃ י וּמָשַׁחְתָּ֛ אֶת־מִזְבַּ֥ח הָעֹלָ֖ה וְאֶת־כָּל־כֵּלָ֑יו וְקִדַּשְׁתָּ֙ אֶת־הַמִּזְבֵּ֔חַ וְהָיָ֥ה הַמִּזְבֵּ֖חַ קֹ֥דֶשׁ קָֽדָשִֽׁים׃ יא וּמָשַׁחְתָּ֥ אֶת־הַכִּיֹּ֖ר וְאֶת־כַּנּ֑וֹ וְקִדַּשְׁתָּ֖ אֹתֽוֹ׃ יב וְהִקְרַבְתָּ֤ אֶת־אַהֲרֹן֙ וְאֶת־בָּנָ֔יו אֶל־פֶּ֖תַח אֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד וְרָחַצְתָּ֥ אֹתָ֖ם בַּמָּֽיִם׃ יג וְהִלְבַּשְׁתָּ֙ אֶת־אַהֲרֹ֔ן אֵ֖ת בִּגְדֵ֣י הַקֹּ֑דֶשׁ וּמָשַׁחְתָּ֥ אֹת֛וֹ וְקִדַּשְׁתָּ֥

ת"א ונתתה את מזבח · זבחים נח : ונתת את הכיור · שם : ומשחת את מזבח · שם פז :

ר ש " י

הארן · לשון הגנה שהרי מחיצה היה : (ד) וערכת את ערכו · שתי מערכות של לחם הפנים :

העמק דבר

ואחר הבאת הארון הי' משלשל הפרכת שיסוך על הארון · ודיוק לשון וסכת מפורש בסוכה ד"ז דניכוף ביה פורתא דמחזי כסכך · וע"ע בסמוך :
(ד) והבאת את השלחן · בארון כתיב ושמת שם · דמשמעות שימה הוא שיהא מתוקן כפי הצורך כמו שמוכרח לפרש להלן כ' משמעות ושם · וה"נ בארון היתה ההבאה באופן אחר ממה שנתקן בסוף כמו שנתבאר לעיל כ"ו ל"ד מש"ה כתיב דאחר השימה וסכות על הארון וגו' הדר בשלחן ומנורה · הבאה לחוד השלחן בצפון ומנורה בדרום הי' מקדש כ"ז אפילו בלי שימה מכוון שתי אמות ומחצה מן הכותל כמש"כ לעיל כ"ו ל"ה · תדע שהרי שלמה העמיד עשרה שלחנות וכולן היו מקדשין : וערכת את ערכו · אין הכונה שמשה יעריך באותו יום הראשון ערך לה"פ · שהרי מפורש בתוספתא מנחות פ"ז להיפך כמו שיבואר להלן מקרא כ"ג · אלא הכונה שהבאה זו יקדש את השלחן שיהא ראוי לשעריך עליו בזמנו את ערכו · וכן הפי' במנורה : (ה) ונתתה את מזבח הזהב לקטרת · כאן לא כתיב והקטרת עליו · דעדיין הי' מתוסר מעשה העלאת הנרות :
ואע"ג

דְסַהֲדוּתָא וְתַטֵּיל עַל אֲרוֹנָא יָת פָּרוֹכְתָּא: ד וְתָעֵיל יָת פָּתוֹרָא וּתְסַדַּר יָת סִדְרוֹהִי וְתָעֵיל יָת מְנַרְתָּא וְתַדְלֵיק יָת בּוֹצִינָהָא: ה וְתִתֵּן יָת מַדְבְּחָא דְדַהֲבָא לִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא לָקֳדָם אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא וּתְשַׁוֵּי יָת פְּרָסָא דְתַרְעָא לְמַשְׁכְּנָא: ו וְתִתֵּן יָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא לָקֳדָם תְּרַע מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִמְנָא: ז וְתִתֵּן יָת כִּיּוֹרָא בֵּין מַשְׁכַּן זִמְנָא וּבֵין מַדְבְּחָא וְתִתֵּן תַּמָּן מַיָּא: ח וּתְשַׁוֵּי יָת דַּרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר וְתִתֵּן יָת פְּרָסָא דִתְרַע דַּרְתָּא: ט וְתִסַּב יָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וּתְרַבֵּי יָת מַשְׁכְּנָא וְיָת כָּל דִּי בֵיהּ וּתְקַדֵּישׁ יָתֵיהּ וְיָת כָּל מָנוֹהִי וִיהֵי קוּדְשָׁא: י וּתְרַבֵּי יָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וּתְקַדֵּישׁ יָת מַדְבְּחָא וִיהֵי מַדְבְּחָא קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין: יא וּתְרַבֵּי יָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵיהּ וּתְקַדֵּישׁ יָתֵיהּ: יב וּתְקָרֵיב יָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתַסְחֵי יָתְהוֹן בְּמַיָּא: יג וְתַלְבֵּישׁ יָת אַהֲרֹן יָת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא וּתְרַבֵּי יָתֵיהּ וּתְקַדֵּישׁ

העמק דבר

ואע"ג דלאו מעשה בגופו הוא מ"מ כיון דכתיב בי' הוי כמעשה בגופו כדאיתא ביומא דס"ב ב' · ובפרש"י ד"ה אין כו' אבל הגרלה כו' · מש"ה לא הי' מקודש עוד אלא מוכן לקטרת · משא"כ השלחן ומנורה לא הי' חסר מעשה זולת הזמן · וכל שאינו מחוסר מעשה בגופו לא חשיב דחוי כמש"כ התוס' שם דס"ד א' ד"ה התם · וע"ע מש"כ מקרא י"א : ושמת את מסך וגו' · כאן לא כתיב ונתת כמו להלן במסך שער החצר · דכאן הי' צריך שום לב שיהא נשאר פתוח · וכמו שיבואר בסמוך : (ו) את מזבח העולה · עד כה נקרא מזבח הנחשת · ומיום השמיני והלאה נקרא מזבח העולה שאז הקריבו עליו עולת התמיד שהוא העולה הידוע · ועי' להלן כ"ט וכס' ויקרא ו' ב' : לפני פתח וגו' · בכ"מ דכתיב פתח היינו שיהא פתוח כדאיתא בעירובין ד"ב א' שלמים ששחטן כו' שנאמר ושחטו פתח א"מ בזמן שהוא פתוח כו' וזה לא היה בשבעת ימי המלואים שלא הי' אלא דין במת יחיד כמש"כ התוס' במס' ע"ז דל"ד א' ד"ה במה · והנה בכלי ההיכל הקדים הקב"ה את המחיצות להעמדת הכלים . משא"כ בכלי החצר להיפך והיינו משום דכלי ההיכל המחיצות מקדשם · ואפילו המזבח החיצון אינו מקודש אלא פתח א"מ מש"ה המחיצות קודם · ולא דמי לבה"מ דקי"ל מקריב אע"ג שאין בית דהתם משום שכבר נתקדש המקום במקדש ראשון משא"כ במשכן · אבל החצר אינו ענין לקדושת המזבח מש"ה המזבח קודם דקדוש יותר : (ז) ונתת את הכיור וגו' · גם הוא קודם להעמדת החצר · דמכשירי מזבח הוא : (ח) ושמת את החצר · כאן כתיב שימה · היינו שיהא מתוקן כ"צ בקשירת כל המיתרים להיתדות והאדנים : ונתת את מסך וגו' . כמשמעו לתלות ויהא סתום ומשולשל למטה : (ט) ולקחת וגו' · משמע דמצוה לגמור כל סדר הקמה ואח"כ לעסוק במשיחה וקידוש · אבל בס' במדבר פ' נשא כתיב ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וימשח אותו ויקדש אותו ואת כל כליו ואת המזבח ואת כל כליו וימשחם משמע שאחר שמשח את המשכן והכלים העמיד את המזבח · והוא ע"פ הכלל דאיתא ביומא דל"ג הואיל והתחיל במערכה גומר . ה"נ מה שהחל גמר אותו ענין · וסדר הכתוב אינו לעיכובא בכ"מ וכמש"כ לעיל כ"ט כ' : והיה קדש · כבר עמד הרמב"ן על הא דלא כתיב קודש קדשים כמו במזבח במקרא הסמוך · ויישב בדרך השכל · ולבסוף כתב עוד ויתכן שאמר במזבח קודש קדשים בעבור שמקדש כמו שאמר כל הנוגע במזבח יקדש · והוא לעיל כ"ט ל"ז והיה המזבח קדש קדשים כל הנוגע וגו' · והוא תמוה · שהרי כל הכלים מקדשין עוד יותר מן המזבח שאינו מקדש אלא הראוי לו · וכל כל"ש מקדשין אפי' שאינו ראוי לו כדאיתא במנחות דפ"ז ב' לענין שלחן ובאמת כתיב בכל כלי שרת קדש קדשים לעיל ל' כ"ט ע"ש · וגם כתיב שם כל הנוגע בהם יקדש · כמו במזבח · אלא כך י"ל דכל כלי קודש עד אותו יום השמיני לא נתקדשו כלל ומשיחתן מקדשתן כדאיתא בסנהדרין פ"ב · מש"ה והיו קודש ללמד שעד כה לא היו קודש כלל · וכל ז' ימי המלואים לא הקטיר קטרת ולא נרות . [ולא כהרמב"ן במקרא כ"ז · ועי' ס' ויקרא ט' כ"ג מש"כ] משא"כ מזבח שע"כ היה קודש בז' ימי המלואים שהרי הקריבו עליו · ומשמע שהזה הדם ומשיחה דימי המלואים נתקדש . וא"כ משיחה זו בשמיני מה היא עושה · ע"כ ביאר המקום ית' והיה המזבח קדש קדשים · עד כה לא היה אלא קודש כדין במת יחיד · ועתה יהיה קודש קדשים . אשר כל הנוגע בו יקדש · ומזה מבואר כקבלת חז"ל דכל פ' זו מיירי בשמיני למלואים לאחר שכבר הקריבו ז' ימי המלואים · וע"ע בסמוך ובמקרא כ"ג : (יא) ומשחת את הכיור וגו' · ועד כה שהי' כדין במת יחיד · לא היה מצות קידוש יו"ר כדתנן שלהי

אֹתוֹ וְכִהֵן לִי׃ יד וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב וְהִלְבַּשְׁתָּ
אֹתָם כֻּתֳּנֹת׃ טו וּמָשַׁחְתָּ אֹתָם כַּאֲשֶׁר מָשַׁחְתָּ
אֶת־אֲבִיהֶם וְכִהֲנוּ לִי וְהָיְתָה לִהְיֹת לָהֶם
מָשְׁחָתָם לִכְהֻנַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם׃ טז וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה
כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ כֵּן עָשָׂה׃ ס ששי יז וַיְהִי
בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ
הוּקַם הַמִּשְׁכָּן׃ יח וַיָּקֶם מֹשֶׁה אֶת־הַמִּשְׁכָּן וַיִּתֵּן
אֶת־אֲדָנָיו וַיָּשֶׂם אֶת־קְרָשָׁיו וַיִּתֵּן אֶת־בְּרִיחָיו וַיָּקֶם
אֶת־עַמּוּדָיו׃ יט וַיִּפְרֹשׂ אֶת־הָאֹהֶל עַל־הַמִּשְׁכָּן
וַיָּשֶׂם אֶת־מִכְסֵה הָאֹהֶל עָלָיו מִלְמָעְלָה כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס כ וַיִּקַּח וַיִּתֵּן אֶת־הָעֵדֻת
אֶל־הָאָרֹן וַיָּשֶׂם אֶת־הַבַּדִּים עַל־הָאָרֹן וַיִּתֵּן אֶת־

ת"א ויהי בחדש · שבת פ ראש השנה ג תענית כט : ויקם משה את המשכן · מנחות לט : ויפרש את · שבת כח לב סוכה כא נדרים לא בכורות מד :

ר ש " י

(יט) ויפרש את האהל · הן יריעות העזים : (כ) את העדת · הלוחות :

העמק דבר

שלשי זבחים · והיום וקדשת אותו (א) : (טו) והיתה להיות להם וגו' · תיבת להיות מיותר במשמעות הכתוב . אבל גם תיבת והיתה לא באה לבאר תועלת המשיחה שהוא בא לכהן · אלא לבאר מה צורך המשיחה גם בשמיני והרי כבר נתקדשו בהזאת הדם והכה"ג בשמן המשחה מיום ראשון למלואים · כמבואר בפ' תצוה ושם כתיב · והיתה להם כהנה לחקת עולם · וא"כ משיחה זו דשמיני מה היא באה · וביאר הכתוב והיתה · על מה היא באה להיות להם משחתם לכהנת עולם לדורותם · שעד כה לא נתקדשו אלא המה בעצמם ומהיום ההוא והלאה יהיו כהנים לדורותם : (טז) ככל אשר צוה וגו' · לא להנאת כבוד והגדולה שיהיה לו יעוד במשכן קדשו · וכבוד אחיו ובניו · אלא כאשר צוה וגו' כן עשה : (יז) הוקם המשכן · באשר הוא דבר פלא . כן בגשמיות שהי' בו עמל רב והוקם בנקל ובלי שהיות · כן ברוחניות ותכליתו שישרה בו השכינה ע"כ כתיב מקרא בפ"ע כי הוקם המשכן בס"ד · ואחר כך מפרש והולך : (יח) ויקם משה את המשכן · בשבת דכ"ח מביא הגמ' ראיה דיריעות שם מיקרי אהל מזה המקרא ויפרוש את האהל על המשכן · ולפי הפשט הכי מוכח מגוף המקרא וכמש"כ התוס' שם משום דחשיב בסדר

הרחב דבר

(א) והנה בירושל' יומא פ"א ה"א אי' בשמיני אית תנוי תני נמשח אית תנוי תני לא נמשח כו' מ"ד נמשח ניחא דכתיב וימשחם · [פי' בפ' נשא ויהי ביום כלות משה וגו'] · ומ"ד לא נמשח מה מקיים וימשחם מעלה אני עליכם כאלו שהוא מחוסר משיחה ומשחתם אותו · והדבר פלא · מאין לחז"ל לומר כן · ואולי למדו והוכיחו ממה שלא נזכר בפ' הסמוכה מעשה המשיחה · אלא בהעמדה כל דבר על מכונו ויכל משה את המלאכה · אכן עדיין יש להבין מאין למד משה רבינו שמצות ה' ולקחת את שמן המשחה וגו' אינו לעיכובא · ונראה שלמד מהא דכתיב במקרא ד' דהכנסה לחוד מכשיר את הכלים לעבודתם ואינו מחוסר מעשה כמש"כ לעיל ה' בס"ד · מזה למד דהמשיחה אינו לעיכובא אלא למצוה אם לא היה זה היום הגיע לפני הקב"ה כ"כ כאשר כן היה לבסוף :

יָתֵיהּ וִישַׁמֵּשׁ קֳדָמָי: יד וְיָת בְּנוֹהִי תְּקָרֵיב וְתַלְבֵּישׁ יַתְהוֹן כִּתּוּנִין: טו וּתְרַבֵּי יַתְהוֹן כְּמָא דְרַבֵּיתָא יַת אֲבוּהוֹן וִישַׁמְּשׁוּן קֳדָמָי וּתְהֵי לְמֶהֱוֵי לְהוֹן רְבוּתְהוֹן לְכַהֲנוּת עָלַם לְדָרֵיהוֹן: טז וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּכֹל דִּי פַקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ כֵּן עֲבַד: יז וַהֲוָה בְּיַרְחָא קַדְמָאָה בְּשַׁתָּא תִנְיֵתָא בְּחַד לְיַרְחָא אִתָּקַם מַשְׁכְּנָא: יח וַאֲקִים מֹשֶׁה יַת מַשְׁכְּנָא וִיהַב יַת סַמְכוֹהִי וְשַׁוִּי יַת דַּפּוֹהִי וִיהַב יַת עַבְרוֹהִי וַאֲקִים יַת עַמּוּדוֹהִי: יט וּפְרַס יַת פְּרָסָא עַל מַשְׁכְּנָא וְשַׁוִּי יַת חוּפָאָה דִפְרָסָא עֲלוֹהִי מִלְעֵילָא כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה: כ וּנְסֵיב וִיהַב יַת סַהֲדוּתָא בַּאֲרוֹנָא וְשַׁוִּי יַת אֲרִיחַיָּא עַל אֲרוֹנָא וִיהַב

העמק דבר

הקמתן דמתחלה נתן אדנים ואח"כ הקרשים · וכתיב אחר הקרשים ויפרש את האהל מבואר שהיינו שש משזר · פי' דא"א לפרש ויקם משה את המשכן היינו יריעות שש ואח"כ ויתן את אדניו וקרשים ויפרוש את האהל היינו יריעות עזים · דהאיך הקים את היריעות שש קודם שעמדו הקרשים במקומם (א) : וישם את קרשיו · משמעות וישם תקן אותם במעמדם יפה שוים כתואמים · אבל בעמודים שהיו עומדים על אצבעות הקרשים כתיב ויקם: (יט) עליו מלמעלה · שני דברים הם · עליו הוא עורות אילים מאדמים · ומלמעלה הוא עורות תחשים : כאשר צוה ה' את משה · אם נפרש שצוה בפ' הקודמת תקים את משכן א"מ · הוא מיותר וכמש"כ לעיל בפ' ל"ט · ותו א"כ אמאי לא כתיב נמי להלן מקרא ל"ג גבי חצר · כאשר צוה ה' את משה · אלא ע"כ משום שאין שם חידוש ועוד הרי בפי' תניא בתוספתא מנחות פ"ז ר' יוסי אומר כל ז' ימי המלואי' היה שלחן בשל בלא לחם לפי שלא נגמר מלאכתן · [פי' דחסר המשיחה של שמיני שהיא מקדשתן במדבר] למואי שבת לא סידרו את הלחם עליו אלא בשבת בזמנו · ה"ה אומר וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה' את משה היכן צוהו ועשו לי מקדש וגו' ויתן את השלחן וגו' ויערוך עליו ערך לחם לפני ה' כאשר צוה ה' · היכן צוהו ביום השבת ביום השבת יערכנו · הרי מבואר שהתנא מוכיח מדכתיב כאשר צוה ה' שאין הכונה לפ' הקודמת והבאת את השלחן וערכת את ערכו דא"כ הוא מיותר. אלא כאשר צוה ה' במקום אחר · והי' עוד בקבלה עד שלא נדברה אותה פרשה · ולמד משה מפי הקבלה שזה שאין פי' וערכת את ערכו שהוא בעצמו יעריך וביום ראשון אלא שיהא ראוי להעריך ע"י אהרן בזמנו שהוא ש"ק · מעתה נשוב לזה המקרא שאין הכונה שצוה בפ' הקודמת שלא הכונה באשר לא נתפרש פרטי הדברים שחיבר כל הלולאות חמשים וכדומה · והיה עולה עה"ד שאינם לעכובא כ"כ אלא כדי שיעמוד האהל בטוב · ואפי' חסר חיבור א' לא יהא נפרש האהל · מש"ה פי' הכתוב כאשר צוה ה' · וזהו מקרא ושכנתי בתוכם · וביארנו שם שאינו הבטחה אלא מצוה שיהא באופן שיהי' ככלל העולם בתוכו · ונגד איזה פרט מבריאת עו"א נדרש שיהא חמשים לולאות פרופות וכ"ז שלא יהיו כולם כאחת אינו בכלל ושכנתי: (כ) ויקח · כל ההקמה אע"ג דכתיב ויקם משה אינו הוא בעצמו אלא ע"פ דבריו ובסיוע דמינכרא כדאיתא בשבת דצ"ב לענין הא דכתיב ויפרוש את האהל · אבל מ"מ היו הלוים עמו · מש"כ נתינת הלוחות אל הארון לקח בידיו ממש ונתן · וכבר ביארנו לעיל כ"ה כ"א מקור לזה : וישם את הבדים על הארון · גם זה נתבאר לעיל כ"ה י"ב שכבר היו נתונים ע"י בצלאל · אלא שהיו מונחים באופן שיהיו ראוים לשאת את הארון והיה יוצא משני צלעות הארון · ומשה תיקן שיהא כשני דדי אשה · ולעיל כ"ו ל"ג נתבאר מאין למד משה לעשות כן · והנה לא נזכר עוד בכל הפ' בשלחן ומזבחות ע"ד הבדים . היינו משום דבשלחן ומזבח הפנימי לא היו הבדים אלא בשעת מסע המחנות · ובמזבח החיצון כבר הביא בצלאל ולא עשה משה בזה מאומה : ויתן את הכפרת על הארון מלמעלה· ג"ז נתבאר שם ל"ד שזה הי' נתינה שלא כדרך הנחה יפה אורך הכפרת על אורך הארון דזה הנתינה לא הי' אלא בקודש הקדשים · אלא עוד לפני הבאת הארון לפנים הניח את הכפרת ארכו לרוחב הארון וכדומה · רק כדי להכניסם ביחד והוא עפ"י דבר ה'

הרחב דבר

(א) ורש"י שם בד"ה משכן קרוי משכן · כגון שער יריעות שש ומשכן קרוי אהל דכתיב משכן אהל מועד · עכ"ל · משמע שמפרש שאין עיקר ההוכחה ממקרא דילן אלא מדכתיב משכן · וגם התוס' בסד"ה הנ"ל מקיים דשמא של האי קרא סמיך · ועי"כ עלה בדעתם ז"ל לפרש ויקם משה את המשכן היינו יריעות שש · לפני קרשים · ובאמת ביאר רש"י במנחות דנ"ט א' בד"ה ויקם בלא"ת דויקם משה את המשכן היינו יריעות שש · וכן פי' הספורנו · וע' מש"כ לעיל ל"ו י"ג שבצלאל ג"כ עשה מאז עשה את היריעות הכי וכינס נעם כל כלי הקודש בכל אותו משך · אבל מכ"מ אין ההקמות שוין · וקשה מאד להעמיד את הקרשים תחת היריעות · ולמאי יעשה משה הכי אלא עיקר כפי' התוס' · ומש"ה לא הביא הגמ' מקראות הקודמים דיריעות איקרי משכן :

הַכַּפֹּרֶת עַל־הָאָרֹן מִלְמָעְלָה׃ כא וַיָּבֵא אֶת־הָאָרֹן
אֶל־הַמִּשְׁכָּן וַיָּשֶׂם אֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ וַיָּסֶךְ עַל
אֲרוֹן הָעֵדוּת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃
ס כב וַיִּתֵּן אֶת־הַשֻּׁלְחָן בְּאֹהֶל מוֹעֵד עַל יֶרֶךְ
הַמִּשְׁכָּן צָפֹנָה מִחוּץ לַפָּרֹכֶת׃ כג וַיַּעֲרֹךְ עָלָיו עֵרֶךְ
לֶחֶם לִפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס
כד וַיָּשֶׂם אֶת־הַמְּנֹרָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד נֹכַח הַשֻּׁלְחָן
עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן נֶגְבָּה׃ כה וַיַּעַל הַנֵּרֹת לִפְנֵי יְהוָה
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס כו וַיָּשֶׂם אֶת־מִזְבַּח
הַזָּהָב בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי הַפָּרֹכֶת׃ כז וַיַּקְטֵר עָלָיו
קְטֹרֶת סַמִּים כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס שביעי
כח וַיָּשֶׂם אֶת־מָסַךְ הַפֶּתַח לַמִּשְׁכָּן׃ כט וְאֵת מִזְבַּח
הָעֹלָה שָׂם פֶּתַח מִשְׁכַּן אֹהֶל־מוֹעֵד וַיַּעַל עָלָיו
אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הַמִּנְחָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־

ר ש" י

(כב) על ירך המשכן צפנה. (יומא לג) בחצי הצפוני של רוחב הבית: ירך. כתרגומו צידא כירך הזה שהוא בצדו של אדם: (כז) ויקטר עליו קטורת. שחרית וערבית כמו שנאמר (שמות ל ז) בבקר בבקר בהיטיבו את הנרות וגו': (כט) ויעל עליו וגו'. אף ביום השמיני למלואים שהוא יום הקמת המשכן שמש משה והקריב קרבנות צבור חוץ מאותן שנצטוו בו ביום שנאמר (ויקרא ט ז) קרב אל המזבח וגו': את העלה. עולת התמיד: ואת המנחה. מנחת נסכים של תמיד כמו שנאמר (שמות כט מ) ועשרון סלת בלול בשמן וגו':

העמק דבר

כמש"כ שם בארוך (א): (כא) וישם את פרכת המסך. כבר נתבאר דיוק וישם שהוא הסרת הפרכת ממקום שתלוי שיהא מגולגל. וכתיב כאשר צוה ה'. כי אינו מבואר הכל עדי יעמוד על דיוק המקראות ע"פ ה':(כג) ויערוך עליו ערך לחם וגו' כאשר צוה ה' וגו'. כבר נתבאר בתוספתא הנ"ל שהעריך בש"ק הבאה בזמנו. וממילא היה שמעריך אהרן וכן כל פרטי הפ' בנרות וקטרת והעלאת העולה הכל ע"י אהרן. וכ"כ הרשב"ם בפשיטות. והרמב"ן פי' שמשה הקטיר כל שבעת ימי המלואים ומשה העריך לחם הפנים ושארי עבודות וכ"ז נגד התוספתא והנה הביא הרמב"ן לשון רש"י על ויקטר עליו אהרן קטרת שחרית וערבית וגו'. וסיים הרמב"ן ז"ל ולא ידעתי אם הוא טעות סופרים. ולפנינו ליתא בפרש"י

הרחב דבר

(א) ולהתבונן ניתן לנו מזה על הליכות עולם של ישראל. כי שלש עתים עברו על ישראל שהיו משונות באופני השגחת ה' עליהם. א' במדבר. ב' בבהמ"ק. ג' אחר שגלו: במדבר היתה עומדת ההשגחה רק על שקידת התורה שלא ניתנה אלא לאוכלי מן. וכמש"כ שם כ"ה כ'. דמש"ה כתיב ופניהם איש אל אחיו. ובהיותם על הארץ היתה כל ההשגחה תלויה על עבודת הקרבנות ומש"ה כתיב בכרובים של שלמה ופניהם לבית כמש"כ שם. ואע"ג

יַת כַּפּוּרְתָּא עַל אֲרוֹנָא מִלְעֵילָא: כא וְאָעֵיל יַת אֲרוֹנָא לְמַשְׁכְּנָא וְשַׁוִּי יַת פָּרוּכְתָּא דִפְרָסָא וְאַטֵּיל עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה: כב וִיהַב יַת פָּתוֹרָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא עַל צִידָּא דְמַשְׁכְּנָא צִפּוּנָא מִבָּרָא לְפָרוּכְתָּא: כג וְסַדַּר עֲלוֹהִי סִדְרִין דִּלְחֵים קֳדָם יְיָ כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה: כד וְשַׁוִּי יַת מְנַרְתָּא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא לָקֳבֵיל פָּתוֹרָא עַל צִידָּא דְמַשְׁכְּנָא דָרוֹמָא: כה וְאַדְלֵיק יַת בּוֹצִינַיָּא קֳדָם יְיָ כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה: כו וְשַׁוִּי יַת מַדְבְּחָא דְדַהֲבָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא קֳדָם פָּרוּכְתָּא: כז וְאַקְטַר עֲלוֹהִי קְטוֹרֶת בּוּסְמִין כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה: כח וְשַׁוִּי יַת פְּרָסָא דְתַרְעָא לְמַשְׁכְּנָא: כט וְיַת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא שַׁוִּי בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִמְנָא וְאַסֵּיק עֲלוֹהִי יַת עֲלָתָא וְיַת מִנְחָתָא כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה:

העמק דבר

כ"ז · ולפי פרש"י עה"פ ויעל עליו אף ביום השמיני למלואים שהוא יום הקמת המשכן שמש משה כו' מבואר להיפך ממה שהביא הרמב"ן ז"ל בשמו · וברור שהיו שני מהדורות בפרש"י · ומה שהביא הרמב"ן הוא מכת"י רש"י שחזר בזקנתו ואחריו הלך הרשב"ם וזהו עפ"י התוספתא וקבלת חז"ל מכריע: (כד) וישם את המנורה · עי' מש"כ לעיל כ"ו ל"ה: (כה) ויעל הנרות כאשר צוה וגו' · בתוספתא הנזכרת איתא היכן נוהו על המנורה הטהורה יערוך את הנרות · ונראה דס"ל מקרא הקודם יערוך אותו אהרן מערב עד בקר · ובא ללמדנו שלא העלה הנרות בשעת שימת המנורה במקומה שהי' בבוקר אלא בערב בזמנו: (כו) וישם את מזבח וגו' · בשום לב העמידו משוך קימעא כלפי חוץ מן השלחן והמנורה כדאיתא ביומא דל"ג ב': (כז) ויקטר עליו קטרת סמים כאשר צוה וגו' · בתוספתא והיכן נוהו בבוקר בבוקר בהיטיבו את הנרות יקטירנה · ס"ל להאי תנא כמ"ד דמחנכין את המזבח הפנימי בקטרת של שחר וכדאיתא במנחות ד"נ ואם כן היתה ההקטרה למחר בהיטיב הנרות ראשונה שהרי אין הטבה בלי העלאה קודם כדאיתא התם אי לאו דעביד הדלקה מאורתא הטבה בצפרא מהיכא · אבל לר"ש במשנה דמנחות הפי' היכן נוהו ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים יקטירנה: (כח) וישם את מסך הפתח וגו' · כבר נתבאר לעיל ה' לשון שימה כאן: (כט) ואת מזבח העלה שם וגו'. משונה הלשון. ולא כתיב וישם את מזבח העולה · מכאן בא המדרש

הרחב דבר

ואע"ג שהיה מכ"מ כרובים שעשה בצלאל על מקומם והיו פניהם איש אל אחיו מכ"מ גם זה היה אבל רק ליחידי הדור · משא"כ כל המון ישראל היו מושגחים משום עבודת הבית · מש"ה כתיב במלכים א' ויביאו הכהנים את ארון ברית ה' אל מקומו וגו' אל תחת כנפי הכרובים · דייק לכתוב הכהנים באשר הגיעה העת שיהא תכלית ארון ברית ה' ע"י עבודה דוקא ומש"ה היה אז מכוסה הארון והכרובים שעליו ע"י הכרובים שעשה שלמה והעמיד על הרצפה ופניהם לבית · כ"ז היה בזמן שבהמ"ק קיים · אבל משעה שגלו נוה יאשיהו המלך ללוים המבינים לגנוז את הארון וכרובים שעליו · ויהיו משמשים בתכליתן בהסתר וגניזה מעין האדם · אבל כרובים שעשה שלמה עמדו במקומם עד שחרב בהמ"ק ונשבו ע"י עמונים ומואבים כמבואר במדרש איכה בפתיחתא דחכימי עה"פ ידו פרש צר · [ולפי ביאורינו יש לפרש הג' כיצד הן עומדין. כיצד עיקר תכלית העמדה שיהא זה עיקר רצונו ית' · ר"י ור"א ח"א פניהם הם איש אל אחיו. פי' זה האופן הוא עיקר הרצון והתכלית ח"א פניהם לבית הוא העיקר והתכלית. ולמ"ד פניהם איש אל אחיו הא כתיב ופניהם לבית פי' הרי שלמה העמיד כך. אלמא דזהו עיקר הרצון. ומשני כאן בעושין רצ"מ. פי' נגד האנשים העוסקים בתורה כתיב ופניהם איש אל אחיו אפי' בזמן הבית כאן בזמן שאין עושין רצ"מ. היינו כל הדור שלא היו שקועין בתורה אלא בעבודת הקרבנות וכמש"כ לעיל גם בביאור הלשון אין עושין רצ"מ. איברא לאידך מ"ד עיקר התכלית ופניהם לבית. והא דכתיב ופניהם איש אל אחיו. היינו דמגדד אגודי. כתלמיד הנפטר מרבו. והכוונה שגם בזמן הבית עיקר השגחה היה תלוי בלמוד התורה אלא שנצרך להפנות כמעט לד"א. וכמש"כ בזה בס' נפש החיים בשער ה' פ"ט] · ומאז והלאה עומדת ההשגחה שהוא ענין הכרובים שעשה בצלאל על הארון באותו אופן שהיה ברגע ההבאה לקודש הקדשים · והיינו שלא היה הכפרת שעליו הכרובים מונחים יפה על הארון כדרך שהיה ראוי למשה · אלא באופן שהיה אורך הכפרת על רוחב הארון · ובזה יש לפרש המקרא שאמר יאשיהו תנו את ארון הקודש בבית שלמה מלך ישראל אין לכם משא בכתף אשר הוא מוקשה כמש"כ לעיל ס"פ בא וע"ש · ויש לפרש כאשר אמר ארון הקודש ולא אמר ארון העדות או ארון ברית ה' בא להסביר שדעתו שלא יהא מונח הכפרת עליו כדרכו בשעה שנקרא ארון העדות · אלא ארון הקודש · ולא יתקנו את הבדים שיצאו משני הצדדים · והוא משום שלא יהי' לכם משא בכתף · פי' שלא יהיה ראוי למשא · וכ"ז להורות ניתן לנו שההשגחה הנסתרת וגנוזה עומדת על התורה באופן אחר שהיה במדבר · אלא באופן שנדרש לתמיכה מן הצד · והוא פלפולה ש"ת שא"א להיות מבלי הסד של מקיימי תורה כמש"כ כ"פ · כמו שהיה הכפרת מונח שלא כדרך הנחה ונצרך לתמיכה ביד שלא ימשמש מן הארון מלמעלה · ומש"ה נוה ה' שיהיה בשעת הבאה למקומו בזה האופן · כדי

מֹשֶׁה׃ ס ל וַיָּשֶׂם אֶת־הַכִּיֹּר בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין
הַמִּזְבֵּחַ וַיִּתֵּן שָׁמָּה מַיִם לְרָחְצָה׃ לא וְרָחֲצוּ מִמֶּנּוּ
מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם׃
לב בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וּבְקָרְבָתָם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ
יִרְחָצוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס לג וַיָּקֶם
אֶת־הֶחָצֵר סָבִיב לַמִּשְׁכָּן וְלַמִּזְבֵּחַ וַיִּתֵּן אֶת־מָסַךְ
שַׁעַר הֶחָצֵר וַיְכַל מֹשֶׁה אֶת־הַמְּלָאכָה׃ פ מפטיר
לד וַיְכַס הֶעָנָן אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וּכְבוֹד יְהוָה מָלֵא
אֶת־הַמִּשְׁכָּן׃ לה וְלֹא־יָכֹל מֹשֶׁה לָבוֹא אֶל־אֹהֶל
מוֹעֵד כִּי־שָׁכַן עָלָיו הֶעָנָן וּכְבוֹד יְהוָה מָלֵא אֶת־
הַמִּשְׁכָּן׃ לו וּבְהֵעָלוֹת הֶעָנָן מֵעַל הַמִּשְׁכָּן יִסְעוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּכֹל מַסְעֵיהֶם׃ לז וְאִם־לֹא יֵעָלֶה הֶעָנָן

ת"א ורחצו ממנו · זבחים יט כא : ובקרבתם אל · זבחים כב : ולא יכל · יומא ד :

רש"י

(לא) ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו · יום שמיני למלואים השוו כולם לכהונה ותרגומו ומקדשין מניה בו ביום קדש משה עמהם: (לב) ובקרבתם · כמו ובקרבם כשיקרבו: (לה) ולא יכל משה לבוא אל אהל מועד · (ת"כ פ' ויקרא) וכתוב א' אומר (במדבר ז פט) ובבא משה אל אהל מועד בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם כי שכן עליו הענן אמור מעתה כל זמן שהיה עליו הענן לא היה יכול לבא נסתלק הענן

העמק דבר

בזבחים דל"ע א' מזבח העולה בפתח א"מ ולא כיור בפתח א"מ · דזה כלל בלשון המקרא דדיוק הנוסח בא ראשונה במקרא כמש"כ לעיל כ"ו ב' : ויעל עליו את העלה · כבר נתבאר לעיל ו' דמש"ה נקרא כאן מזבח העולה משום שביום השמיני נתקדש להיות מזבח הצבור שכשר לעולת התמיד ולא כמו בשבעת ימי המלואים שלא היה אלא כבמת יחיד שאין מקריבין עליו התמיד : ואת המנחה · זו מנחת נסכים · ועד כה שהיה במת יחיד לא הקריבו עליו נסכים דאין מנחה ונסכים בבמה : כאשר צוה ה' וגו' · בתוספתא הנ"ל היכן צוהו את הכבש האחד תעשה בבוקר : (ל) וישם את הכיור וגו' · בשום לב העמידו מסוך קימעא לדרום וכדאיתא בזבחים שם מדיוקא דקרא : ויתן שמה מים לרחצה · נתבאר לעיל י"א דעד היום לא נתקדש הכיור כלל ולא היה בו מים : (לא) ורחצו ממנו משה · לפרש"י לפנינו שהיא כדעת רמב"ן שמשה הקריב נ"כ בהותו יום · ודאי ניחא שנצרך ג"כ לרחיצת יו"ר אבל לפרש"י לפי מה שחזר בו וכדעת כשב"מ שאהרן ובניו הקריבו ולא משה וכן עיקר א"כ היתה רחיצה זו בשביל ביאה לא"מ · וכמו שנתבאר לעיל ל' כ' דלכ"ע בעינן רחיצה על הביאה להיכל אפילו בלי

הרחב דבר

פדי ללמדנו דכשעה שאין משכן ומקדש ההשגחה תלוי' גם באהרן שהוא עמלי תורה גם בתומכיהם · שהוא תומכי הכפרת והכרובים שלא ימשו :

ל וְשַׁוִּי יָת כִּיּוֹרָא בֵּין מַשְׁכַּן זִמְנָא וּבֵין מַדְבְּחָא וִיהַב תַּמָּן מַיָּא לְקִדּוּשׁ׃ לא וּמְקַדְּשִׁין מִנֵּיהּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן וְיָת רִגְלֵיהוֹן׃ לב בְּמֵיעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וּבְמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא מְקַדְּשִׁין כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ לג וַאֲקֵים יָת דָּרְתָּא סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא וּלְמַדְבְּחָא וִיהַב יָת פְּרָסָא דִּתְרַע דָּרְתָּא וְשֵׁיצִי מֹשֶׁה יָת עֵיבִידְתָּא׃ לד וַחֲפָא עֲנָנָא יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וִיקָרָא דַייָ אִתְמְלִי יָת מַשְׁכְּנָא׃ לה וְלָא יָכִיל מֹשֶׁה לְמֵיעַל לְמַשְׁכַּן זִמְנָא אֲרֵי שְׁרָא עֲלוֹהִי עֲנָנָא וִיקָרָא דַייָ אִתְמְלִי יָת מַשְׁכְּנָא׃ לו וּבְאִסְתַּלָּקוּת עֲנָנָא מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא נָטְלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכֹל מַטְלָנֵיהוֹן׃ לז וְאִם לָא מִסְתַּלַּק עֲנָנָא וְלָא נָטְלִין עַד יוֹמָא דְּאִסְתַּלָּקוּתֵיהּ׃

העמק דבר

עבודה ומשנה מפורשת היא בפ"א דכלים: (לב) כאשר צוה ה' את משה. באשר לא נתפרש הצווי למשה בתורה שמחויב גם הוא ברחיצה מש"ה כתיב כאשר צוה ה'. בקבלה בע"פ: (לג) ויקם את החצר וגו'. כאן לא כתיב כאשר צוה וגו' משעם שאין כאן חידוש כמש"כ לעיל: (לד) ויכס הענן את אהל מועד. אהל מועד משמעו בכ"מ ההיכל. ולא כאהל העדות שמשמעו קדש קדשים דשם מונח לוחות העדות. וזהו ההפרש שבאותה שעה היה כסוי הענן על ההיכל ג"כ ולא כמו בכל יום. והא דכתיב אהל מועד גבי הכסוי. ומשכן גבי כבוד ה'. אינו אלא דבר אחד. ורק לענין הענן קרא אותו אהל מועד. לומר שאע"ג שהיה מוכן להיות ליעוד עם משה וישראל מכ"מ באותה שעה כסהו הענן ולא הניח איש לבא בו. ולענין כבוד ה' נקרא משכן באשר שבו שכן ה': (לה) כי שבן עליו הענן. באותה שעה. היה יתרון גם באופן כסוי הענן. דבכל יום היה מלמעלה וגבוה מן המשכן אבל באותה שעה שכן עליו ממש. ע"כ היה פרוס גם על הפתח. והיינו דתניא בת"כ בברייתא דר"י והביאו רש"י נסתלק הענן נכנס ומדבר עמו. פי' נסתלק מהפתח שעלה ונתקפל למעלה: וכבוד ה' מלא את המשכן. הוא עוד טעם דמש"ה לא יכול משה ליכנס משום שמבפנים היה מלא כבוד ה' כפי' הרמב"ן. אבל לכאורה קשה טובא הא דאי' במ"ר ויקרא פ"א שמשה נכנס לפני ולפנים והרי בכל יום היה כבוד ה' בקדש הקדשים. והישוב ע"ז מבואר לעיל כ"ו ל"ג בפסוק והבדילה הפרכת לכם וגו'. שהיה הפרכת הבולט משני בדי ארון כמין שני דדי אשה מבדיל אך לישראל בין הקודש לקה"ק. אבל לקדושת השכינה לא היה תלוי בפרכת אלא בגבול עשר אמות אורך קה"ק. ומשה רבינו היה עומד שם שלא היה שמה מלא כבוד ה': (לו) מעל המשכן. פי' לגמרי מעל המשכן היינו אפי' מחלק אהל העדות שהיה הענן תמיד עליו: בכל מסעיהם. אינו מחויק מאי קמ"ל קרא בזה. וכן אינו מדויק במקרא הסמוך עד יום העלותו. והרי הא וכתב ואם לא יעלה הענן ולא יסעו. והיינו עד יום העלותו. אלא יתבאר ע"פ הא דתניא בברייתא דמלאכת המשכן פי"ג ע"פ שלשה נוסעין ישראל. ע"פ הקודש וע"פ משה וע"פ חצוצרות. ע"פ הקודש מנין שנא' ע"פ ה' יסעו. ע"פ משה. משה היה אומר להם מבערב בהשכמה אתם נוסעים מיד היו ישראל מוציאים את בהמתם ומתקנים את כליהם לצאת. ע"פ חצוצרות תקעו והריעו ותקעו על כל דגל ודגל. רי"א על כל מטה ומטה. הביאור ע"ז משום דכתיב בפ' בהעלותך ויסעו בראשונה ע"פ ה' ביד משה מפרש בראשונה מתחלה היינו קודם כל דבר היה דבר ה' למשה שיגיד לישראל שיכינו עצמם למסע. ופי' ויסעו זה הכנה לנסיעה היינו קיפול הבגדים והמשאות. וכבר נתבאר הכי לעיל ע"ו כ"ב פי' ויסע משה וגו'. אחר שקפלו והיו מוכנים לדרך הא עניין החצוצרות להעמיד כל דגל וכל שבט על מקומו. דבחנייתם היו הולכים משבט לשבט אבל במסען היתה המצוה ללכת איש על דגלו. ואע"ג דבס' במדבר כתיב איש על דגלו יחנו ב"י. הרי דגם בחנייתן היה איש על דגלו לק"מ דשם הפי' חניית אהלו בקביעו' ובני ביתו היו על דגלו. אבל כל אחד היה רשאי ללכת משבט לשבט. משא"כ במסען. ובא כ"ז ע"י החצוצרות. ופי' ויסע דגל מחנה יהודה בראשונה לצבאותם. שעמדו כל אחד ואחד משארי מחנות לצבאותם לשבטו ולדגלו. וזה נקרא ג"כ מסע. ובתוך נסיעה זו הורד המשכן ונתקפל הענן והיה עומד וממתין עד שאמר משה קומה ה' והיה מהלך ואז נסעו ישר' וע"ע בילקוט פ' בהעלותך רמז תשכ"ע בשם ספרי זוטא. ונסיעה זו מיקרי ע"פ הקודש שהכל ראו הענן הולך והלכו גם המה. מעתה פי' מקראות אלו שאנו עומדים הכי. בכל מסעיהם היינו מסע שניה שהיה ע"פ חצוצרות. והיה הרבה מסעות לכל איש לשבטו. כ"ז היה בהעלות הענן מעל המשכן היינו שקיפל עצמו ועלה ממנו אז יסעו ב"י איש איש למקומו.

וְלֹ֤א יִסְעוּ֙ עַד־י֖וֹם הֵעָלֹתֽוֹ׃ לח כִּי֩ עֲנַ֨ן יְהוָ֤ה עַל־הַמִּשְׁכָּן֙ יוֹמָ֔ם וְאֵ֕שׁ תִּהְיֶ֥ה לַ֖יְלָה בּ֑וֹ לְעֵינֵ֥י כָל־בֵּֽית־יִשְׂרָאֵ֖ל בְּכָל־מַסְעֵיהֶֽם׃

חזק

ומספירין ותשלם כל המלאכה במלכים א' סימן ז' :

רש"י

נכנס ומדבר עמו : (לח) לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם · בכל מסע שהיו נוסעים היה הענן שוכן במקום אשר יחנו שם · מקום חנייתן אף הוא קרוי מסע וכן (בראשית יג ג) וילך למסעיו וכן (במדבר לג א) אלה מסעי · לפי שממקום החנייה חזרו ונסעו לכך נקראו כולן מסעות : חסלת פרשת פקודי

העמק דבר

למקומו : (לז) ולא יסעו עד יום העלותו · אע"ג שכבר קיפלו בגדיהם והיו מוכנים לדרך מכ"מ לא נסעו עד יום העלות הענן · ואם לא כתיב עד יום העלותו · הייתי מפרש הא דכתיב ואם לא יעלה הענן שלא היה מכין עצמו לעלות כלל וא"כ לא הכינו עצמם לנסיעה כלל · אבל מעשה שנתקפל למעלה והיו כבר מוכנים לצאת ס"ד שהלכו אפילו עוד לא הלך הענן · ע"כ כתיב עד יום העלותו שלא זזו עצמם לצאת ממש עד שעלה הענן ממש : (לח) כי ענן ה' וגו' · באשר אירע שהלכו בלילה · וכתיב דעמוד אש היה בלילה ולא עמוד ענן · מש"ה בא הכתוב ללמדנו דעמוד האש שהי' בלילה לא היה ענין אחר מעמוד הענן דביום אלא אותו עמוד הענן היה בלילה באור אש · והכי נתבאר לעיל י"ג כ"ב וגם' במדבר ט' ט"ו : בכל מסעיהם · בכל המסעות בין שהיה ברצון ה' בין שהיה בזעף כמו לאחר מעשה מרגלים · מכל מקום זה לא נשתנה עסק הענן שהיה תמיד : סליק

סכום פסוקי דספר ואלה שמות אלף ומאתים ותשעה . אר"ט סימן · וחציו אלהים לא תקלל . ופרשיותיו י"א אי זה בית אשר תבנו לי סימן . וסדריו כ"ט ולילה ללילה יחוה דעת סימן . ופסקתותיו יד . ופרקיו מ תורת אלהיו בלבו סימן · מנין הפתוחות תשע וששים והסתומות חמש ותשעים סך הכל מאה וששים וארבע פרשיות ישלח עורך מקודש ומציון יסעדך סימן :

נשלם ספר שמות בעזרת האל

אותיות רבתי ואותיות זעירי ואותיות הנקודות שבספר שמות

אין בספר שמות מאותיות רבתי כי אם שתים , והם הנ' של נֹצר חסד לאלפים , והר' של לא תשתחוה לאל אחר , ושניהם בפ' כ' תשא . ומאותיות הזעירות גם מאותיות הנקודות אין גם אחת מהם בספר שמות . גם כי יש סופרים שכותבין זעיר הק' של לשמצה בקמיהם , וכותבין רבא הט' של כי טוב הוא , והצ' של צא אתה וכל העם , "והץ' פשוטה של ועשית צ'ץ זהב , אבל אין דעת הדייקנים נוחה מהם :

לח אֲרֵי עֲנַן יְקָרָא דַייָ עַל מַשְׁכְּנָא בִּימָמָא וְחֵיזוּ אֶשָּׁתָא הֲוֵי בְלֵילְיָא בֵּיהּ לְעֵינֵי כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּכָל מַטְּלָנֵיהוֹן : חזק

אלה הטעמים לקורא בצבור והוא העליון

אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנַי לֹא תַעֲשֶׂה־לְךָ פֶסֶל ׀ וְכָל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם ׀ מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתַּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם ׀ מִתַּחַת לָאָרֶץ לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֺן אָבֹת עַל־בָּנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָי : ס לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא : פ זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת ׀ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ־וּבִתֶּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ כִּי שֵׁשֶׁת־יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל־כֵּן בֵּרַךְ יְהוָה אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ : ס כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ : ס לֹא תִרְצָח : ס לֹא תִנְאָף : ס לֹא תִגְנֹב : ס לֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר : ס לֹא תַחְמֹד בֵּית רֵעֶךָ ס לֹא־תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ וְשׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ :

לוח הטעות

דף	שורה	טעות	צ"ל
א	יא	כמש"כ כפ"י	כמש"כ כ"פ
ג	יד	אשר יתנו לי כו'	אשר יתנו לי כ"י
-	יז	מעוני מצרים	מעני מצרים
ד	-	(ג) ואחוז	(ד) ואחוז
-	ט	שלא נימא דרך	שלא נימא דרך
-	כה	גם בבשר רגליו	וכ"ה בירו' נדרים ספ"ג ע"ש
ו	כח	ברגלים שהמה כה"ש	ברגלים שהמה רה"ש
ז	ד	עוד ימצאו לב	עוד ימצא לב
-	ח	בטעת הדבור	בשעת הדבור
ט	יד	עפ"י המדרש • ודיוק	עפ"י המדרש ודיוק
-	יז	ומסיר נהס	והסיר נהס
-	-	לעיל יב	לעיל ב'
-	כט	נשמות בארץ	שמות בארץ
יא	א	בהר"ד בלשון הקב"ה	בלשון הקב"ה
-	ג	שם וכי גנבים אנח	וכי גנבים אנחנו
-	ה	שם מכ"מ דבעינן	מכל מקום דבעינן
יב	ה	בבכורות דל"ע	בבכורות דכ"ה
-	ח	ואע"ג דה"ג מפרש	ואע"ג דהג' מפרש
-	כא	אמר לב יוסף	אמר רב עילים
-	כג	וכבי"ז נתבאר	וכיב"ז נתבאר
-	לא	כמו שכתב לעיל	כמו שכתבתי לעיל
-	-	ועיין מש"כ בפתח העמק	-
-	-	-	ועי' מש"כ בקדמת העמק
-	מ	וגם ידועה פלא	וגם ידוע הפלא
-	מד	ואכל מיבעי	ואכל אותו מיבעי
-	-	דקאי על האדון בו משמעו	-
-	-	-	דקאי על האדון משמעו
יג	ה	יתרון כח מן השנים	יתרון כח גם בשנים
-	י	ושמרתם	ושמרת
יד	לא	לזה הראיה וירא	לזה הראיה ירא
טו	ב	ומנין שאין אלו	ומנין שאין אלי
טז	לה	על המשכיל אכלו כו'	-
-	-	-	על המשכיל עליו אכלו כו'
יז	יד	בהר"ד והוא פלא וכ'	הוא פלא ומה
כ	יב	אבל אי אפשר	אבל אא"כ
-	כ	בהר"ד אנו בעונותינו	בעונותינו
כב	ל	מסוגי' הג' ל"א	מסוגית הג' לא'
כה	לא	הדור וכבה	הדור כבה
-	לז	הראני לדעת	הראנו לדעת
כז	ד	היה שיהיו	היינו שיהיו
-	ב	שכונה בישראל	שכינה בישראל
כט	כח	ומ"ה הוא ניתן	ומה' הוא ניתן
לא	ו	שיתנהג כלימודיו	שיתנהג בלימודו
לב	יא	היא עולה לצעקתם	הוא עילה לצעקתם
-	ל	או אפשר שהיה האוהל	-
-	-	-	או אפילו שהיה האוהל
לג	ד	לא שתו אים	לא שתו איש
-	יב	לטוב בשבילו	לטוב בשבילי
-	יח	אלא שהיה חשש	לולי שהיה חשש
לד	כב	בעת קציר ואסוף	בעת קציר ואסיף
לה	כג	ועי' מש"כ להלן כו'	צריך למחוק עד ונחושת
-	כד	שהריה ניכרין	שהיריה ניכרין
לו	ב	מעולם אמנות	מעולם אומנות
-	ח	בהר"ד ובאחרונים ש"ל	ובאחרונים ז"ל
לז	יט	משקה בחכמות והחכמות כו' כדאי'	-
	יט		להפך השיטות בחכמות כדאי' כו' והחכמות כו'
-	כט	ובל בשמן	אבל בשמן
לח	ד	כמו רשת כדי שיפלו	-
-	-	-	רשת ולמטה ככברה כדי שיפלו
-	-	מאח"כ אל משה	מאח"כ של משה

קודם קריאת ההפטרה אומר המפטיר זה

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק׃

אחר קריאת ההפטרה אומר המפטיר אלו הברכות

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם שֶׁכָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק׃

נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו׃

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ׃

שַׂמְּחֵנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ· וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ· בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ· עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֶׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ· כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לּוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מָגֵן דָּוִד׃

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה· לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת׃

עַל הַכֹּל יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת׃

(בישעיה סימן כז)

ו הַבָּאִים יַשְׁרֵשׁ יַעֲקֹב יָצִיץ וּפָרַח יִשְׂרָאֵל וּמָלְאוּ פְנֵי־תֵבֵל תְּנוּבָה: ז הַכְּמַכַּת מַכֵּהוּ הִכָּהוּ אִם־כְּהֶרֶג הֲרֻגָיו הֹרָג: ח בְּסַאסְּאָה בְּשַׁלְחָהּ תְּרִיבֶנָּה הָגָה בְּרוּחוֹ הַקָּשָׁה בְּיוֹם קָדִים: ט לָכֵן בְּזֹאת יְכֻפַּר עֲוֹן־יַעֲקֹב וְזֶה כָּל־פְּרִי הָסִר חַטָּאתוֹ בְּשׂוּמוֹ ׀ כָּל־אַבְנֵי מִזְבֵּחַ כְּאַבְנֵי־גִר מְנֻפָּצוֹת לֹא־יָקֻמוּ אֲשֵׁרִים וְחַמָּנִים: י כִּי עִיר בְּצוּרָה בָּדָד נָוֶה מְשֻׁלָּח וְנֶעֱזָב כַּמִּדְבָּר שָׁם יִרְעֶה עֵגֶל וְשָׁם יִרְבָּץ וְכִלָּה סְעִפֶיהָ: יא בִּיבֹשׁ קְצִירָהּ תִּשָּׁבַרְנָה נָשִׁים בָּאוֹת מְאִירוֹת אוֹתָהּ כִּי לֹא עַם־בִּינוֹת הוּא עַל־כֵּן לֹא־יְרַחֲמֶנּוּ עֹשֵׂהוּ וְיֹצְרוֹ לֹא יְחֻנֶּנּוּ: יב וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יַחְבֹּט יְהוָה מִשִּׁבֹּלֶת הַנָּהָר עַד־נַחַל מִצְרָיִם וְאַתֶּם תְּלֻקְּטוּ לְאַחַד אֶחָד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

רד"ק

(ו) הבאים ישרש יעקב · כלומר הימים הבאים והוא זמן הישועה כמו הנה ימים באים נאם ה' והקמותי לדוד צמח צדיק וגו' ואז בימים ההם ישרש יעקב · ופירוש ישרש יתן שרש כמו שאמר ויך שרשיו כלבנון כי עתה הוא כמי שאין לו שורש אבל בימים ההם ישרש מלמטה ויציץ פרח מלמעלה · ומלאו פני תבל תנובה · כלומר כתנובה כמ"ש ויציצו מעיר כעשב הארץ · ותנובה חסר כ"ף הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה שפירושו כגהה: (ז) הכמכת מכהו הכהו · כי עתה בזמן הזה תוכלו להכיר ולדעת כי אין תמה גאל על ישראל כמו שאמר חמה אין לי כי אם כמכת מכהו הכהו ומכהו הוא מכה ישראל כמו פרעה וסנחריב וזולתם ועתה אם בכל אשר חטאו ישראל הכהו האל כמו שהכה מכה ישראל שהכה בעשר מכות: אם כהרג הרוגיו הורג · כפל הדבר אמר אם הורג ישראל כמו שנהרגו הרוגיו והם אויבי ישראל · והכנוי כנגד ישראל כי הם הרוגי האל שהרגם בשביל ישראל או יהיה הכנוי לישראל ואמר הרוגיו כי בעבור ישראל הם הרוגים והרי הם כאלו הרגם: (ח) בסאסאה · ענינו סאה והוא כפול הפ"א והעי"ן · אמר לא עשה האל עם ישראל כמו שעשה עם אויביו שהפך תחתו נשם ואבדם מן העולם לא עשה כן לישראל אלא כשהיו חוטאים לפניו במדה נפרע מהם לא יותר מן המדה שהיא שפיכת חמה אלא במדה קו לקו הוא נפרע מהם · והמדה שהוא שולח להם תריבנה · כלומר תריב כנסת ישראל בשלחה והוא כלל לשדות התבואה ולעצי הפרי כלומר ששולח להם השדפון והירקון ארבה וחסיל וכיוצא בהם: הגה ברוחו הקשה · הסיר הפרי ברוחו הקשה שמשיב בהם: ביום קדים · יום שנושבת רוח קדים עזה רוחו הוא ששולה בהם להנקם מהם לאכול תבואתם ופירותיהם לא שישפוך חמתו עליהם בלא מדה עד שיכלם זה לא יעשה האל עם ישראל·וזהו שקדם חמה אין לי אלא הכמכת מכהו הכהו· ושלחה הוא שם על הגנות ושדות התבואה כמו בריכת השלח לגן המלך · שלחיך פרדם רמונים · ואדוני אבי ז"ל פי' הפסוק כן במדה שמדדה ראית לריב אתה ולשפטה ובשלחה ותרבה ראית להורגה לדון אותם בלא כמדת סדום כי מעשיהם היו כמעשיהם לולי שחמל האל יתברך והגה הלא הסירה ברוח קדים עזה לאחר שנזרקה על העיר כמו שמפורש ביחזקאל · הגה ענין הסרה כמו הגה סיגים מכסף הגה רשע לפני מלך: (ט) לכן בזאת יכופר עון יעקב · אע"פ שיש בם עונות אחרים זהו עיקר עונם האשרים והחמנים שהם עובדים אותם ואם יתן המזבחות אשר עשו לבעלים יתשם וינפצם היטיב כמו אבני גיר מנופצות ובתנאי שלא יקומו עוד אשרים והחמנים כי אם ינתצום עתה ויתזרו ויבנו אותם אחר זמן אין תשובתם שלמה אלא שיעקרו אמונתם מלבם וינתצום וינפצום שלא ישובו לבנותם עוד בזה יכופר עונם: וזה יהיה כל פרי הסיר חטאתו · כי אם יסיר מה יהיה פרי ההסרה הסרת כל חטאתו כי מאחר שיעקרו עבודת כוכבים כל שכן שישובו משאר עונות כי מעת שימחו עבודת כוכבים ממעשה וממחשבה ישובו לאל בתשובה שלמה ויעשו מצותיו כי העבודת כוכבים היא עיקר כל הטועת · וגיר הוא סיד ובארמית על גירא די של כותל היכלא: (י) כי עיר בצורה · כי פעם שיעבדו עבודת כוכבים העיר שהיתה בצורה היתה בעונותם בדד מאין יושב בה ואותו שהיה נוה ומשכן האדם הוא עתה חרב: משלח ונעזב כמדבר · והוא מקום מרעה הבהמות · או פי' עיר בצורה בדד עתידה · כלומר בעונותיכם עיר שהיא בצורה עתה תהיה בדד ויאמר זה על ירושלים או על שומרון כי כשאמר הנבואה זו לא גלו עדיין השבטים כמו שאמר הוי עטרת גאות שכורי אפרים · ונוה אמר על בית המלכות או על בית המקדש אמר שיחרב בעונותם ויהיה משלח ונעזב כמדבר ושם ירעה עגל ושאר בהמות והוא כמשמעו או ע"ד משל: וכלה סעפיה · אמר סעפיה לפי שהמשיל כנסת ישראל לכרם אמר כי העגל ירעה אותה וכלה סעפיה כמו שאמר בנבואה הראשונה הסר משוכתו והיה לבער· ואדוני אבי ז"ל פי' עגל משל על מלך מצרים כמו שקרא עגלה יפיפיה מצרים וזה כשלקח יהואחז · ופי' החכם רבי אברהם בן עזרא סעפיה משל על ערי הפרזות · ואם עגל משל על פרעה יהיה סעפיה משל על הכסף והזהב שענש פרעה את הארץ: (יא) ביבש קצירה · קציר הוא ענף העץ כמו וטל ילין בקצירי· תשלח קצירה עד ים · וקציר הוא לשון יחיד דרך כלל ואמר על הפרט דרך רבוי תשברנה ר"ל הסעפים והפארות · ואמר ד"מ כמו העץ כשיבש בו ענף ישבר מאליו כן ישראל בהגיע עת פורענותם ישברו מעליהם ואפילו נשים באות מאירות אותה · פי' מבעירות ומדליקות אותה כי כיון שיבש הענף אינו ראוי כי אם לשרפה פי' אותה כנסת ישראל · ור"ל כי כל אומה אפילו יהיו חלשים כנשים ירעו לה וישחיתו אותה: כי לא עם בינות הוא · ישראל עתה אינו עם בינות שאלו היו עם בינות היה מתבונן בעצמו ורואה כי כל זה הרע בא לו על שעזב ה': על כן לא ירחמנו · לפי שאינו מתבונן על מעשיו ואינו שב לאל בבא עליו הרעה לא ירחמנו מי שעשה אותו וגדלו על כל עם: ויוצרו · להיות לעבד לו והוא לא כן עשה על כן לא ירחם עליו ולא יחננו והסתיר פניו מהם והיה לאכול ומצאוהו צרות רבות ורעות אולי אז ישוב · ויונתן תרגם אלה שני הפסוקים על העובדי כוכבים כלומר אם יעשה שיסיר האשרים והחמנים תהיה עיר בצורה של העובדי כוכבים בדד וכן תרגם יונתן ארי קרתא וגו': (יב) והיה ביום ההוא · בזמן הישועה: יחבט · כמו שהוא חובט חטין ומלקטם מן הקש וכמו שהוא חובט זתים מהאילן כן יחבט האל יתברך את ישראל וילקטם להביאם אל הארץ אשר נשבע לאבותיהם: משבולת הנהר · שבולת הוא חוזק מרוצת הנהר כמו שבולת שטפתני · ופי' הנהר הוא נהר סמבטיון"ן כמ"ש על השבטים וזרם מעבר הנהר · ואמר עד נחל מצרים כי עד מצרים יבואו ושם יתקבצו עם אחיהם בני הגלות הזה ויעלו לירושלים·ואמר ואתם שהם יהודה בנימין שהם מפוזרים בכל פאה לפיכך אמר ואתם תלוקטו כאלו אמר אתם בני ישראל אשר מעבר הלז תלוקטו לאחד אחד כמ"ש בנבואת ירמיה ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון · ופירוש לאחד אחד אחד לחברו כלומר אחד מזה ואחד מזה יתקבצו יחד ומה שאמר עד נחל מצרים כי במצרים סוף מלכות העמים בגלתם מלך הצפון עם מלך הנגב ויבא מלך הצפון עד מצרים ומשל במכמני הזהב והכסף ובכל חמודות מצרים וגו' כמו שכתוב בחזיון דניאל · ואמר בעת ההיא יעמד מיכאל השר הגדול

העומד

יג וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֹבְדִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהַנִּדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְהִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלִָם׃ כח א הוֹי עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכֹּרֵי אֶפְרַיִם וְצִיץ נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ גֵּיא־שְׁמָנִים הֲלוּמֵי יָיִן׃ ב הִנֵּה חָזָק וְאַמִּץ לַאדֹנָי כְּזֶרֶם בָּרָד שַׂעַר קָטֶב כְּזֶרֶם מַיִם כַּבִּירִים שֹׁטְפִים הִנִּיחַ לָאָרֶץ בְּיָד׃ ג בְּרַגְלַיִם תֵּרָמַסְנָה עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכּוֹרֵי אֶפְרָיִם׃ ד וְהָיְתָה צִיצַת נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ גֵּיא שְׁמָנִים כְּבִכּוּרָהּ בְּטֶרֶם קַיִץ אֲשֶׁר יִרְאֶה הָרֹאֶה אוֹתָהּ בְּעוֹדָהּ בְּכַפּוֹ יִבְלָעֶנָּה׃ ה בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה צְבָאוֹת לַעֲטֶרֶת צְבִי וְלִצְפִירַת תִּפְאָרָה לִשְׁאָר עַמּוֹ׃ ו וּלְרוּחַ מִשְׁפָּט לַיּוֹשֵׁב עַל־הַמִּשְׁפָּט וְלִגְבוּרָה מְשִׁיבֵי מִלְחָמָה שָׁעְרָה׃ ז וְגַם־אֵלֶּה בַּיַּיִן שָׁגוּ וּבַשֵּׁכָר תָּעוּ כֹּהֵן וְנָבִיא שָׁגוּ בַשֵּׁכָר נִבְלְעוּ מִן־הַיַּיִן תָּעוּ מִן־הַשֵּׁכָר שָׁגוּ בָּרֹאֶה פָּקוּ פְּלִילִיָּה׃ ח כִּי כָּל־שֻׁלְחָנוֹת מָלְאוּ קִיא צֹאָה בְּלִי

רד״ק

העומד על בני עמך וגו׳: (יג) והיה ביום ההוא. כפל עוד הענין לחזק: יתקע בשופר גדול. כך יתקבצו כאלו היה נתקע בשופר גדול להשמיע הקול בכל העולם כמו שאמר גם כן וה׳ אלהים בשופר יתקע כך יבאו מכל פאה כאלו תקעו להם בשופר שיבואו. האובדים הם השבטים שהגלו מעבר לנהר שהגלם שם מלך אשור והוא בארץ אשור שהיו שם כאלו אבודים שלא יבאו עוד משם כי גלות בבל שהיו יהודה ובנימין שבו אחר כן לסוף שבעים שנה ואחר כן גלו פעם שניה והם נדחים בכל פאה ומפוזרים. ומה שאמר בארץ מצרים כי שם יבאו כמו שפרשנו ומשם יעלו והשתחוו לה׳ בהר הקודש ובירושלים. פי׳ בהר הקודש שהוא בירושלים: בהר הקדש. הוא הר המוריה והוא מקום בית המקדש: כח (א) הוי עטרת גאות. עתה דבר על אנשי דורו במלכות אפרים על השבטים שלא גלו עדיין והיו מתענגים בטובה שהיתה להם והיה כל עסקם במאכל ובמשתה ובתענוג בשמן המבושם עד שבאים לידי שכרות ומקיאים ויוצאי׳ כדרך השכורים והיו נמשכים אחר הנאות העולם ושכחו האל ית׳ ומצותיו כמו שאמר שמנת עבית כשית ויטוש אלוה עשהו וגו׳. ואמרו רבותינו ז״ל חמרא דפרגיתא ומיא דדיומסית הם קפחו עשרת השבטים מישראל. ואמר הנביא עליהם הוי עטרת גאות על דרך משל כי מן הגאוה היו עושין עטרות להם והיו מתפארים בעטרם ובתענוגם ודמה חמדתם והתפארותם כציץ העשב או האילן שהוא יפה בגאותו וכשהרוח נושבת בו הוא נובל ונופל לארץ והנה נשחת יפיו ושב עפר כן יהיה צבי תפארת אפרים ועטרת גאותם. ואמר אפרים כי היה ראש מלכות ישראל. וצבי פירושו חפץ וחמדה ופאר כמו צבי היא לכל הארצות. ואמר אשר על ראש גיא שמנים פירוש עטרת הגאות וציץ התפארת שהוא על ראש גיא השכורים מאלה שהם הלומי יין כלומר מוכי היין שהיין מכה אותם לארץ שנופלים שכורים מתגוללים בקיאם ובצואתם. וקרא ראשם גיא שמנים ע״ד הפלגה מרוב השמן המבושם שיוצקים על ראשם כאלו היא גיא מליאה מים ועתה אומר להם מה סוף תענוגם. ואמר: (ב) הנה חזק ואמיץ לה׳. הנה יום חזק לה׳ שיביא עליהם כזרם ברד שמפיל האילנות ומשברם: שער קטב. וכשער. וכ״ף כזרם עומדת במקום שנים ושער הוא אומר על רוח סערה בקוטב וכורת הכל. ועוד המשילו לזרם מים כבירים שיבאו וישטפו כל אשר יעבור עליהם ויפילו האילנות הגבוהים לארץ כן זה היום החזק והאמיץ: הניח לארץ. כמו יניח עבר במקום עתיד וכמוהו רבים אמר שזה היום החזק יניח עטרת גאותם לארץ ביד כלומר בחוזקה: (ג) ברגלים תרמסנה. ולא די שיניח עטרת גאונם לארץ אלא שירמסנה ברגלים לאחר שתפול לארץ וזה כלו משל לרוב שפלותם. ואמר תרמסנה לשון רבות ואמר עטרת יחידה ואמר עטרת דרך כלל ואמר תרמסנה דרך פרט על כל עטרותיהם רוצה לומר כל הדברים שהם מתגאים בהם וכן כי תקראנה מלחמה: (ד) והיתה ציצת. נזכר בלשון זכר ציץ ובלשון נקבה ציצת וכן נץ ונצה. וציצת אינו סמוך אלא התי״ו תבא במקומות רבים במקום ה״א כמו עגלת שלישיה. אל תתני פוגת לך. והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלול. ולפי שזכר הציץ בלשון זכר ובלשון נקבה אמר והיתה ואמר נובל עוד דמה ציץ תפארתם לבכורה בטרם קיץ ואמר כבכורה בטרם קיץ כלומר התאנה הבכורה בטרם שיבאו פירות הקיץ כלומר הבכורה שתבא בתחלה בני אדם קופצין עליה לקחתה והרואה אותה בתחלה לוקח אותה: בעודה בכפו יבלענה. כלומר בזמן שתהיה בכפו תכף יבלענה מרוב חמדתו אותה כן יהיה עושר אפרים וטובם יבלעם האויב במהרה: כבכורה. מפיק ה״א ואינה לכנוי רק היא לתפארת הקריאה וכמוהו ותעלומה יוציא אור וגולה על ראשה. ואדוני אבי ז״ל פירש בכפו ענף כמו וכפתו לא רעננה כלומר כשיראה אותה בענף יבלענה מרוב תאותו לה: (ה) ביום ההוא. שיגלו עשרת השבטים כמו שאמר באותו עת יהיה ה׳ צבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו והם יהודה ובנימין שנשארו ומלך עליהם חזקיהו שעשה הישר בעיני ה׳ ובשנת שש לחזקיה גלו השבטים. ואמר לעטרת צבי הפך לעטרת גאות שאמר על השבטים וכפל הענין ואמר לצפירת תפארה לחזק הענין כי עטרה וצפירה אחד וצבי ותפארה אחד ומנהג המקרא הוא לכפול הענין במלות שונות לחזק הענין. וצפירה הוא ענין סבוב לפיכך נקראה העטרה או מצנפת הראש צפירה לפי שהיא סביב הראש. ובמשנה הקופה משיעשה בה שתי צפירות והם מה שעושין מן הגומא סביב הקופה ואמר שהאל יהיה להם לכבוד ולתפארת בימי חזקיהו: (ו) ולרוח משפט. ויהיה האל לרוח משפט למי שיהיה יושב על המשפט והוא חזקיהו שיהיה מלך ויושב על כסא מלכות לעשות משפט ואמר כי האל יהיה לו לרוח משפט כלומר שהאל יתן לו דעת ובינה לעשות משפט אמת. ואמר רוח כמ״ש ונחה עליו רוח ה׳ רוח חכמה ובינה כי החכמה והבינה מחלקי הרוח שהיא הנשמה: ולגבורה. שיהיה להם האל לגבורה וכן יהיה להם לשלום במחנה אשור בעבורם ולא הוצרכו לגבורת אדם כי האל יהיה להם לגבורה. וכן כשנלחמו באויביהם והשיבו מלחמה להם עד שער עריהם הבצורות האל היה להם לגבורה ובגבורתו נצחו אויביהם כמו שכתוב הוא הכה את פלשתים עד עזה ואת גבוליה ממגדל נוצרים עד עיר מבצר. ויונתן תרגם שני הפסוקים כן בעדנא ההיא יהא וגו׳. וכן רבותינו ז״ל פירשו הענין הזה בימי המשיח לעתיד ואמרו לעושים רצונו של הקב״ה ולצפירת תפארה למצפין תפארתו: (ז) וגם אלה. אלה אומר על יהודה ובנימין אמר כמו שאמר על השבטים שכורי אפרים הלומי יין כן אמר על יהודה ובנימין כי אפילו הם ביין שגו ובשכר תעו וזה היה בימי אחז וכן היו אלה ראויים לגלות כמו אלה. אלא שעתיד למלוך מלך עליהם שישיבם אל הדרך הטובה והוא חזקיהו: כהן ונביא. הכהן והנביא שהיה להם להורות התורה הם שגו כמוהם במשתה ובתענוג העולם. ונביא אינו אומר על נביאי האמת כי אם על נביאי השקר שהיו ביניהם והם היו מתעים אותם ומתירים להם התענוג ואומרים להם שלום יהיה לכם אל תיראו ממה שתראו. וי״ת כהנא וספר רוצה לומר תלמיד: נבלעו מן היין. נשחתו מרוב שתיית היין ותעו מן הדרך הנכונה מרוב שתיית השכר: שגו בראה פקו. רואה שם כמו יורה ומלקוש ופי׳ שגו בנבואתם כנבואת נביאי אמת שגו ולא הלכו בה. ואדוני אבי ז״ל פי׳ אפילו בדבר הנראה לעין הם שגו בו: פקו פליליה. כשלו מן ופיק ברכים שפירושו מכשול אמר כשלו במשפט ולא שפטו דין אמת הכהן והנביא שהיה להם להורותם התורה ולשפטם המשפט משפט אמת. פליליה. מן ונתנו בפלילים: (ח) כי כל שלחנות. אפילו שלחן הכהנים מלאו

מָקוֹם׃ ט אֶת־מִי יוֹרֶה דֵעָה וְאֶת־מִי יָבִין שְׁמוּעָה גְּמוּלֵי מֵחָלָב עַתִּיקֵי מִשָּׁדָיִם׃ י כִּי צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם׃ יא כִּי בְּלַעֲגֵי שָׂפָה וּבְלָשׁוֹן אַחֶרֶת יְדַבֵּר אֶל־הָעָם הַזֶּה׃ יב אֲשֶׁר ׀ אָמַר אֲלֵיהֶם זֹאת הַמְּנוּחָה הָנִיחוּ לֶעָיֵף וְזֹאת הַמַּרְגֵּעָה וְלֹא אָבוּא שְׁמוֹעַ׃ יג וְהָיָה לָהֶם דְּבַר־יְהוָה צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם לְמַעַן יֵלְכוּ וְכָשְׁלוּ אָחוֹר וְנִשְׁבָּרוּ וְנוֹקְשׁוּ וְנִלְכָּדוּ׃ כט כב לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־בֵּית יַעֲקֹב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת־אַבְרָהָם לֹא־עַתָּה יֵבוֹשׁ יַעֲקֹב וְלֹא עַתָּה פָּנָיו יֶחֱוָרוּ׃ כג כִּי בִרְאֹתוֹ יְלָדָיו מַעֲשֵׂה יָדַי בְּקִרְבּוֹ יַקְדִּישׁוּ שְׁמִי וְהִקְדִּישׁוּ אֶת־קְדוֹשׁ יַעֲקֹב וְאֶת־אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יַעֲרִיצוּ׃

הפטרת שמות כמנהג הספרדים (בירמיה סימן א)

א א דִּבְרֵי יִרְמְיָהוּ בֶּן־חִלְקִיָּהוּ מִן־הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִן׃ ב אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו בִּימֵי יֹאשִׁיָּהוּ בֶן־אָמוֹן מֶלֶךְ יְהוּדָה בִּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְמָלְכוֹ׃ ג וַיְהִי בִּימֵי יְהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַד־תֹּם עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְצִדְקִיָּהוּ בֶן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַד־גְּלוֹת יְרוּשָׁלִַם בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי׃ ד וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ה בְּטֶרֶם אֶצָּרְךָ (אצורך קרי) בַבֶּטֶן יְדַעְתִּיךָ וּבְטֶרֶם תֵּצֵא מֵרֶחֶם הִקְדַּשְׁתִּיךָ נָבִיא לַגּוֹיִם נְתַתִּיךָ׃ ו וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנֵּה לֹא־יָדַעְתִּי דַּבֵּר כִּי־נַעַר אָנֹכִי׃ ז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אַל־תֹּאמַר נַעַר אָנֹכִי כִּי עַל־כָּל־אֲשֶׁר אֶשְׁלָחֲךָ תֵּלֵךְ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוְּךָ תְּדַבֵּר׃ ח אַל־תִּירָא מִפְּנֵיהֶם כִּי־אִתְּךָ אֲנִי

רד"ק

קיא צואה פי' קיא וצואה חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון אמר שהם שותים עד שמשתכרים ומקיאים כי כן דרך השכור כמו שאומר כהתעות שכור בקיאו והנה הם מקיאים דרך פיהם ויוצאים דרך נקביהם ממעל ומתחת: בלי מקום · עד שאין מקום נקי במקום משתיהם אלא הכל מלא קיא וצואה: (ט) את מי · אמר שהם משתכרים וכל עסקם במאכל ובמשתה ומשתכרים המורה שיבא להורותם למי יורה דעה ולמי יבין שמועה מה שמשמע הנביא מאת האל לצוותם ולהורותם ולהבינם ולמי יורה דעה ולמי יבין שמועה והנה הם אינם בני דעה והשכל והרי הם כנערים שמתגלגלים בעצמם ואין להם דעת ללכת למקום מוקצה להפנות: גמולי מחלב · עתיקי משדים · הם הנערים הקטנים אחר שנשלמה יניקתם כמו ויגדל הילד ויגמל· עד יגמל הנער והנערים כשתשלם יניקתם מתחילין לדבר ואין להם עדיין מתכונת האדם והבדל מן הבהמה אלא הדבור כי אין להם עדיין דעת כן הם אלה הגדולים כקטנים ופי' עתיקים משדים מוסרים מן השדים כמו שאמר ויעתק משם ואמר גמולי עתיקי בדרך הסמיכות על אות השמוש כמו לנביאי מלבם · האלהי מקרוב · השכוני באהלים: (י) כי צו לצו · צו הוא שם כמו מצוה ולא נאמרה המצוה בזה הלשון במקום אחר · ורוצה בו באמרו צו מצוה קטנה · אמר כי הם כמו הנערים ולנערים יצוה אדם אותם מעט מעט וילמדם כדי שיקבלו כי אין להם לב לקבל אלא דברים מעטים וכן פי' קו לקו והקו הוא קו הבנין והבנאי מטה אותו עד שיעשה אותו טור אחד ואח"כ יסלקהו ויטהו לעשות טור אחר · וכן יעשה מעט מעט עד שישלים הקיר · וכן הוא הלמוד והרגל לנערים · וכן צריך שילמד הנביא לעם הזה כי הם מעטי הבינה ועוד כי הם נלאים לשמוע דבר ה' בעבור שאינם חפצים בו · ואחר שאמר צו לצו קו לקו וכפלם לחזק הענין ואמר זעיר שם זעיר שם כלומר יאמר להם מעט בדבר זה ומעט בדבר זה ואעפ"כ אינם מקבלים: (יא) כי בלעגי שפה · אמר הנביא שידבר אל העם הזה ידמה שידבר להם בלעגי שפה כמו הלועג בשפתיו שלא יוכלו בני אדם להבין את דבריו שיטב או כמי שידבר בלשון אחרת כן עושין עצמן שלא יבינו דברי הנביא: (יב) אשר אמר אליהם·והנביא לא יאמר להם אלא דברים טובים שינוחו בהם אם ישמעו לו ויאמר להם זאת המנוחה אם תשמעו אל דברי ה' ותעשו מצותיו תהיה להם מנוחה בארצכם ולא תגלו ממנה · והיה אומר לכהניהם ונביאיהם הניחו לעיף ישראל שהוא עיף ויגע בצרות רבות שיבואוהו הניחו לו והורוהו דבר ה' בו ינוח ולא תתעוזו בשקרותכם ובפחזותכם: ולא אבוא שמוע · נכתב באל"ף · וכן ההלכוא אתו וכן מלא הוא: (יג) והיה להם דבר ה' · שלא רצו לשמוע מעט מעט היה להם למכשול עון מעט מעט מדה כנגד מדה: למען ילכו וכשלו אחור · כלומר כשיחשבו ללכת לפנים יכשלו לאחור ותהיה בהם יד אויביהם ונשברו ונוקשו ונלכדו: **כט** (כב) לכן · אל בית יעקב אשר פדה את אברהם פי' הפסוק כן ה' אשר פדה את אברהם אמר אל בית יעקב שלא יבוש יעקב· והענין כי כולם בני יעקב וכאשר יש בהם אנשים רשעים הרי יעקב אביהם כאלו בוש ממעשיהם אלו היה חי כאדם שהוא צדיק שיצא בנו לתרבות רעה שהוא בוש ונכלם ממעשיו · וטעם אשר פדה את אברהם כי כמו שהיה אברהם אבינו דר בין רשעים ופדה ה' אותו מידם והוציא מארצם כן היו הענוים שזכר למעלה בין הרשעים ולא היה בידם יכולת להחזיק בדרכי ה' בפרהסיא · אמר עתה יבא זמן וזהו בימי חזקיהו שיחזיקו בגלוי בדרכי ה' ויקדישו קדוש יעקב והם יקראו בית יעקב באמת ולא יבוש יעקב ממעשיהם אלא ישמח ממעשה ילדיו בימי חזקיהו שישובו לדרך טובה ויכלו הרשעים במלחמות שקדמו ואותם שישארו מהם שלמדו ממעשיהם ולא היו רשעים כהם אותם שהיו תועי רוח ורעים ישובו לדרך טובה ולא יבוש יעקב ממעשיהם אלו היה חי: פניו יחורו · יתלבנו · מתרגום לבן חיור · והבוש יתלבנו פניו · וכן בדברי רז"ל המלבין פני חבירו ברבים: (כג) כי בראותו· פי' בראות יעקב ילדיו שהם ילדיו ובניו באמת בלכתם בדרך הטובה ובראותו מעשה ידיו בקרבו והוא מה שאעשה במחנה אשור הבא בארצו ובראותו כי יקדישו ילדיו שמי על הנס הגדול: והקדישו את קדוש יעקב · שיאמרו בהקדישם שמו קדוש יעקב ואלהי ישראל שהוא אביהם אז לא יבוש יעקב אבל ישמח · וכל זה דרך משל כמו שפירשנו · ופירוש יעריצו יתנו לו בתהלתם הכח והמערצה. שהכה במחנה אשור בלילה מאה ושמונים וחמשה אלף ולא הועילה להם גבורתם וכחם ורוב חילם · ומה שסמך קדושת האל ליעקב בכל מקום ולא עשה כן לשאר האבות כמו שאמר קדוש יעקב · ואמר כי כה אמר ה' צבאות קדוש ישראל אביר יעקב · ואמר קדוש ישראל מושיעך · ואמר גואלכם קדוש ישראל· ואמר קדוש ישראל ויוצרו · ואמר גואל ישראל קדושו · ואע"פ שמקצתם יש לפרש על כלל ישראל מכל מקום יש בהם שאין להם דרך לפרשם אלא על יעקב עצמו· ואמר זה לפי שיעקב ראה קדושת האל במראה הנבואה במחזה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה:

לְהַצִּלֶךָ נְאֻם־יְהוָה: ט וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־יָדוֹ וַיַּגַּע עַל־פִּי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הִנֵּה נָתַתִּי דְבָרַי
בְּפִיךָ: י רְאֵה הִפְקַדְתִּיךָ הַיּוֹם הַזֶּה עַל־הַגּוֹיִם וְעַל־הַמַּמְלָכוֹת לִנְתוֹשׁ וְלִנְתוֹץ וּלְהַאֲבִיד וְלַהֲרוֹס
לִבְנוֹת וְלִנְטוֹעַ: יא וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר מָה־אַתָּה רֹאֶה יִרְמְיָהוּ וָאֹמַר מַקֵּל שָׁקֵד אֲנִי
רֹאֶה: יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הֵיטַבְתָּ לִרְאוֹת כִּי־שֹׁקֵד אֲנִי עַל־דְּבָרִי לַעֲשֹׂתוֹ: יג וַיְהִי דְבַר־
יְהוָה אֵלַי שֵׁנִית לֵאמֹר מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר סִיר נָפוּחַ אֲנִי רֹאֶה וּפָנָיו מִפְּנֵי צָפוֹנָה: יד וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֵלָי מִצָּפוֹן תִּפָּתַח הָרָעָה עַל כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: טו כִּי הִנְנִי קֹרֵא לְכָל־מִשְׁפְּחוֹת מַמְלְכוֹת
צָפוֹנָה נְאֻם־יְהוָה וּבָאוּ וְנָתְנוּ אִישׁ כִּסְאוֹ פֶּתַח שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלַם וְעַל כָּל־חוֹמֹתֶיהָ סָבִיב וְעַל
כָּל־עָרֵי יְהוּדָה: טז וְדִבַּרְתִּי מִשְׁפָּטַי אוֹתָם עַל כָּל־רָעָתָם אֲשֶׁר עֲזָבוּנִי וַיְקַטְּרוּ לֵאלֹהִים
אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְמַעֲשֵׂי יְדֵיהֶם: יז וְאַתָּה תֶּאְזֹר מָתְנֶיךָ וְקַמְתָּ וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר
אָנֹכִי אֲצַוֶּךָּ אַל־תֵּחַת מִפְּנֵיהֶם פֶּן־אֲחִתְּךָ לִפְנֵיהֶם: יח וַאֲנִי הִנֵּה נְתַתִּיךָ הַיּוֹם לְעִיר מִבְצָר
וּלְעַמּוּד בַּרְזֶל וּלְחֹמוֹת נְחֹשֶׁת עַל־כָּל־הָאָרֶץ לְמַלְכֵי יְהוּדָה לְשָׂרֶיהָ לְכֹהֲנֶיהָ וּלְעַם הָאָרֶץ:
יט וְנִלְחֲמוּ אֵלֶיךָ וְלֹא־יוּכְלוּ לָךְ כִּי־אִתְּךָ אֲנִי נְאֻם־יְהוָה לְהַצִּילֶךָ: ב א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי
לֵאמֹר: ב הָלֹךְ וְקָרָאתָ בְאָזְנֵי יְרוּשָׁלַם לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אַהֲבַת
כְּלוּלֹתָיִךְ לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה: ג קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַיהוָה רֵאשִׁית תְּבוּאָתֹה
כָּל־אֹכְלָיו יֶאְשָׁמוּ רָעָה תָּבֹא אֲלֵיהֶם נְאֻם־יְהוָה:

הפטרת וארא (ביחזקאל סימן כח)

כה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה בְּקַבְּצִי אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל מִן־הָעַמִּים אֲשֶׁר נָפֹצוּ בָם וְנִקְדַּשְׁתִּי
בָם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם וְיָשְׁבוּ עַל־אַדְמָתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב: כו וְיָשְׁבוּ עָלֶיהָ
לָבֶטַח וּבָנוּ בָתִּים וְנָטְעוּ כְרָמִים וְיָשְׁבוּ לָבֶטַח בַּעֲשׂוֹתִי שְׁפָטִים בְּכֹל הַשָּׁאטִים אֹתָם
מִסְּבִיבוֹתָם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם: כט א בַּשָּׁנָה הָעֲשִׂרִית בָּעֲשִׂרִי בִּשְׁנֵים עָשָׂר לַחֹדֶשׁ
הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: ב בֶּן־אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ עַל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם וְהִנָּבֵא עָלָיו וְעַל־
מִצְרַיִם כֻּלָּהּ: ג דַּבֵּר וְאָמַרְתָּ כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנְנִי עָלֶיךָ פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם הַתַּנִּים
הַגָּדוֹל הָרֹבֵץ בְּתוֹךְ יְאֹרָיו אֲשֶׁר אָמַר לִי יְאֹרִי וַאֲנִי עֲשִׂיתִנִי: ד וְנָתַתִּי חַחִיים חחים קרי
בִלְחָיֶיךָ וְהִדְבַּקְתִּי דְגַת־יְאֹרֶיךָ בְּקַשְׂקְשֹׂתֶיךָ וְהַעֲלִיתִיךָ מִתּוֹךְ יְאֹרֶיךָ וְאֵת כָּל־דְּגַת יְאֹרֶיךָ
בְּקַשְׂקְשֹׂתֶיךָ תִּדְבָּק: ה וּנְטַשְׁתִּיךָ הַמִּדְבָּרָה אוֹתְךָ וְאֵת כָּל־דְּגַת יְאֹרֶיךָ עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה תִּפּוֹל
לֹא תֵאָסֵף וְלֹא תִקָּבֵץ לְחַיַּת הָאָרֶץ וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם נְתַתִּיךָ לְאָכְלָה: ו וְיָדְעוּ כָּל־יֹשְׁבֵי מִצְרַיִם

רד"ק

(כה) כה אמר ה' · מבוארת היא זאת הפרשה בהבטחה זו שהבטיחם משכניהם המריעים להם והאל יתברך יעשה בהם שפטים שלא יוכלו להרע עוד : וישבו · מבואר הוא : כט (א) בשנה העשירית בעשירי · עשירית למלכות צדקיהו וזכר התחלת פורענות צור לפי שהיתה פורענותה תחלה לפורענות מצרים אבל נבואת מצרים באה לו תחלה בשנה העשירית ואח"כ בשנת החורבן בי"א שנה לצדקיהו באה לו הנבואה על מצרים שני פעמים ואחר החורבן ג"כ שני פעמים בי"ב שנה: (ב) בן אדם · ועל מצרים כלה · אמר כלה בלשון נקבה כלומר על עדת מצרים · וזכר התנים הגדול במ"ם במקום נו"ן וכמוהו כמהם וכמהן מוף ונוף ומפני שטוב מצרים הוא היאור כי הוא המשקה אותם ואינם צריכים למטר ועל כן מתגאים בו המשיל מצרים ליאור ופרעה המלך לתנים הגדול בתוכו · והתנים הוא הדג הגדול כמו שאמר ויברא אלהים את התנינים הגדולים והמשיל עם מצרים לשאר הדגים כמו שאמר דגת יאוריך הרובץ בתוך יאוריו שאין מחריד אותו : (ג) לי יאורי · המשקה אותי וארצי השובע נמצא בה ברוב השנים ואינני צריך למטר ולא נלך למדינות אחרות בעבור תבואה : ואני עשיתני · אני עשיתי ותקנתי לי היאור להשקות את ארצי או פי' עשיתני עשיתי ותקנתי אותי בחכמתי ובתבונתי עד שנעשיתי מלך גדול וכמוהו אשר עשה את משה ואת אהרן שפירושו הגדילם ויונתן תרגם הא אנא שלח רוגזי עלך פרעה מלכא דמצרים דאת דמי לתנינא רבא דשרי בגו נהרוותיה דאמר דילי מלכותא ואנא כבישית : (ד) ונתתי חחיים · כתוב בשתי יודי"ן ונקרא ביו"ד אחת חחים ואם היה נקרא ככתיבתו היה נקרא חחיים בתנועת יו"ד הראשונה בחיר"ק והשניה רפה כמשפט יו"ד הרבוי והיה שרשו אז מנחי הלמ"ד ועתה הוא בקריאתו מנחי העי"ן ויאמר מן חח חחים כמו מן פח פחים· ולפי שהמשיל אותו לתנין זכר עליו דרך משל חחים שתופשים בהם הדג שנוקבים בהם לחיי הדג ומעלין אותו וכן אמר ובחוח תקוב לחיו · דגת שם כולל לדגים כולם דגה כמו והדגה אשר ביאור מתה ובסמוך דגת : והדבקתי · שיעלו עמך כשיעלוך מן היאור והוא משל על עם מצרים שרים ופרשים וגבורים ודלת העם כולם יסופו : (ה) ונטשתיך המדברה · אמר המדברה לענין משל כי הדגים לא יחיו במדבר כן המצרים ימותו בחרב על פני השדה בצאתם להלחם עם הכשדים ולא יאספו לקבורה ויהיו לאכלה לחית השדה ולעוף השמים ותרגם יונתן ולא תקבץ ולא תתקבר רוצה לומר ולא תקבץ לקבורה : (ו) וידעו כל יושבי מצרים · יען היותם משענת קנה לבית ישראל כי היו מבטיחים את ישראל להצילם מיד הכשדים ולא יכלו והנה היו להם משענת קנה כי איננו חזק ואיננו משענת אלא לפי שעה מעט כי קרוב הוא להשבר כ"ש כשהוא רצוץ

וגו

כִּי אֲנִי יְהוָה יַעַן הֱיוֹתָם מִשְׁעֶנֶת קָנֶה לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ ז בְּתָפְשָׂם בְּךָ בַכַּפְּךָ (בכף קרי) תֵּרוֹץ וּבָקַעְתָּ לָהֶם כָּל־כָּתֵף וּבְהִשָּׁעֲנָם עָלֶיךָ תִּשָּׁבֵר וְהַעֲמַדְתָּ לָהֶם כָּל־מָתְנָיִם׃ ח לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי מֵבִיא עָלַיִךְ חָרֶב וְהִכְרַתִּי מִמֵּךְ אָדָם וּבְהֵמָה׃ ט וְהָיְתָה אֶרֶץ־מִצְרַיִם לִשְׁמָמָה וְחָרְבָּה וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה יַעַן אָמַר יְאֹר לִי וַאֲנִי עָשִׂיתִי׃ י לָכֵן הִנְנִי אֵלֶיךָ וְאֶל־יְאֹרֶיךָ וְנָתַתִּי אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם לְחָרְבוֹת חֹרֶב שְׁמָמָה מִמִּגְדֹּל סְוֵנֵה וְעַד־גְּבוּל כּוּשׁ׃ יא לֹא תַעֲבָר־בָּהּ רֶגֶל אָדָם וְרֶגֶל בְּהֵמָה לֹא תַעֲבָר־בָּהּ וְלֹא תֵשֵׁב אַרְבָּעִים שָׁנָה׃ יב וְנָתַתִּי אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁמָמָה בְּתוֹךְ ׀ אֲרָצוֹת נְשַׁמּוֹת וְעָרֶיהָ בְּתוֹךְ עָרִים מָחֳרָבוֹת תִּהְיֶיןָ שְׁמָמָה אַרְבָּעִים שָׁנָה וַהֲפִצֹתִי אֶת־מִצְרַיִם בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִים בָּאֲרָצוֹת׃ יג כִּי כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה מִקֵּץ אַרְבָּעִים שָׁנָה אֲקַבֵּץ אֶת־מִצְרַיִם מִן־הָעַמִּים אֲשֶׁר־נָפֹצוּ שָׁמָּה׃ יד וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבוּת מִצְרַיִם וַהֲשִׁבֹתִי אֹתָם אֶרֶץ פַּתְרוֹס עַל־אֶרֶץ מְכוּרָתָם וְהָיוּ שָׁם מַמְלָכָה שְׁפָלָה׃ טו מִן־הַמַּמְלָכוֹת תִּהְיֶה שְׁפָלָה וְלֹא־תִתְנַשֵּׂא עוֹד עַל־הַגּוֹיִם וְהִמְעַטְתִּים לְבִלְתִּי רְדוֹת בַּגּוֹיִם׃ טז וְלֹא יִהְיֶה־עוֹד לְבֵית יִשְׂרָאֵל לְמִבְטָח מַזְכִּיר עָוֺן בִּפְנוֹתָם אַחֲרֵיהֶם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי אֲדֹנָי יְהוִה׃ יז וַיְהִי בְּעֶשְׂרִים וָשֶׁבַע שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ יח בֶּן־אָדָם נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל הֶעֱבִיד אֶת־חֵילוֹ עֲבֹדָה גְדֹלָה אֶל־צֹר כָּל־רֹאשׁ מֻקְרָח וְכָל־כָּתֵף מְרוּטָה וְשָׂכָר לֹא־הָיָה לוֹ וּלְחֵילוֹ מִצֹּר עַל־הָעֲבֹדָה אֲשֶׁר־עָבַד עָלֶיהָ׃ יט לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי נֹתֵן לִנְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְנָשָׂא הֲמֹנָהּ וְשָׁלַל שְׁלָלָהּ וּבָזַז בִּזָּהּ וְהָיְתָה שָׂכָר לְחֵילוֹ׃ כ פְּעֻלָּתוֹ אֲשֶׁר־עָבַד בָּהּ נָתַתִּי לוֹ אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר עָשׂוּ לִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ כא בַּיּוֹם הַהוּא אַצְמִיחַ קֶרֶן לְבֵית יִשְׂרָאֵל וּלְךָ אֶתֵּן פִּתְחוֹן־פֶּה בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

רד"ק

וכן תרגם יונתן סמך קניא רעיעי וכן בחסרון המוחבר כנאמר יהיו רוצה לומר כנאמר לבן וכן ויש בעדרו זכר ר"ל זכר תמים כן מצרים לא היה לישראל משענת ועזר אלא מעט כמו שאומר בספר ירמיהו וחיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדים הצרים על ירושלים את שמעם ויעלו מעל לירושלים ואמר להם הנביא הנה חיל פרעה היוצא לכם לעזרה שב לארצו מצרים ושבו הכשדים ונלחמו על העיר הזאת ולכדוה ושרפוה באש והנה הם לא סמכום אלא הרעו להם כי מפני בטחונם מרדו במלך בבל והנה זהו דמיון משענת קנה וזהו ובקעת להם כל כתף וכן אמר רבשקה הנה בטחת על משענת קנה הרצוץ הזה על מצרים אשר יסמוך איש עליו ובא בכפו ונקבה לא די שלא סמכו אלא שנקבה כפו שהיתה תופשת בו: (ז) בתפשם בך בכפך תרוץ · תרוץ אבנין נפעל שרשו רצץ מן קנה רצוץ: והעמדת להם כל מתנים · יש מפרשים והעמדת בהפוך האותיות והמעדת מן ולא מעדו קרסולי והנכון כמשמעו כי בהשען האדם יכפף ובהשבר המשענת יעמד מלהכפף וכן ת"י ולא תהוי להון לבית סומכוון כלומר תעמידם על מתניהם שלא יסמכו עוד עליך ופירש יונתן המשל כן באתכליתהון ויש נוסחאות באתכנעותהון ביך ביד מלך בבל תקיף תתמסר וייבד בית רוחצניהון ובאסתמכותהון עלך תתבר · בכפך · כתיב רוצה לומר שתסמוך אותם בידך וקרי בכ"ף ר"ל בכפם כאדם שתופס הקנה בכפו לסמוך בו: (ח) לכן · מבואר הוא: (ט) והיתה · יאור לי ואני עשיתי כמו שפירשתי ואני עשיתיני לשני הפירושים ויונתן תרגם ג"כ בתרגומו מלכותא דילי ואנא כבשית: (י) לכן לחרבות חרב שממה · לאיזה חרבות אתננה שתהיה חרב ושממה · וי"ת לחרב צדו ושממו: (יא) לא תעבר בה · ארבעים שנה · יש דרש למה ארבעים שנה כי מ"ב שני רעבון נגזרו למצרים בחלום פרעה כנגד שלשה פעמים שנכתב החלום שבע פרות ושבע שבלים רעות ראה פרעה וספר ליוסף הרי שני פעמים י"ד שהם עשרים ושמונה ויוסף אמר שבע פרות הדקות והרעות ושבע השבלים הרקות הנה י"ד וכ"ח הנה מ"ב והיה להם שתי שנים רעב כמו שכתוב כי זה שנתים הרעב ומשירד יעקב אבינו למצרים נפסק הרעב נשאר ארבעים שנה ונגזר עליה עכשיו להיות חרבה אותן מ' שנה: (יב) ונתתי · מבואר הוא: מחרבות · מופעלות ומפני החי"ת הוסב הקמץ חטף בחי"ת: (יג) כי כה אמר ה' · מבואר הוא: (יד) ושבתי · מכורתם · כמו מגורתם הארץ אשר גרו בה: (טו) מן הממלכות · והמעטתים · הפך הנני מפרך והרביתיך: רדות · מקור מן לא תרדה בו בפרך: (טז) ולא יהיה עוד · דרך כלל על עם מצרים: למבטח מזכיר עון · שסלקו בטחונם ממני ובטחו עליהם: (יז) ויהי בעשרים ושבע שנה · למלכות נבוכדנצר וכן כתוב בסדר עולם בעשרים ושבע לנבוכדנצר נתנה מצרים בידו ונשא המונה ושלל שללה ובזז בזה והיתה שכר לחילו והגלה ירמיהו וברוך לבבל ועוד כתוב בסדר עולם כי בעשרים ושלש שנה לנבוכדנצר שהגלה נבוזראדן נפש תשמ"ה כמו שכתוב בירמיהו כי אז נתנה צור בידו ושטף את כל היהודים שהיו בעמון ומואב ובסביבות ארץ ישראל נפש תשמ"ה: (יח) בן אדם · אל צורי כמו על צור: כל ראש מוקרח וכל כתף מרוטה · כי צרו על צור ימים רבים והיה כל בני החיל טרודים וטורחים במצור כדרך בני אדם הצרים על עיר לשאת אבנים ועצים על ראשיהם ועל כתפיהם · מוקרחת שנשבר שער הראש מרוב העבודה: מרוטה · שנמרט עור הכתף מן המשא בכתף ימים רבים: ושכר לא היה לו ולחילו מצור על העבודה אשר עבד עליה · כי כשכבש נבוכדנצר צור ושלל שללה בא הים על העיר ושטף כל השלל כי נגזר עליה לשטף הים כל אנשיה וחילה והנה חיל נבוכדנצר טרחו ויגעו לשוא והקב"ה שלם לגם ונתן להם שלל מצרים חלף עבודתם אשר עבדו בצור: (יט) לכן · מבואר הוא: (כ) פעולתו · אשר עשו לי תחת הרע אשר עשו לי שהיה משענת קנה רצוץ לבית ישראל וכן תרגם יונתן דהבו · קדמי לאתפרעא מנהון: (כא) ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל ולך אתן פתחון פה בתוכם · פירושו בזמן ההוא כמו וחרה אפי בו ביום ההוא והדומים לו ואין לפרש בזמן שנלכדה מצרים שהרי נלכדה בכ"ז לנבוכדנצר ומה צמיחת קרן היה לישראל באותה שעה ופירש אדוני אבי ז"ל בזמן מלכות מלך בבל שזכר שנתן האל יתברך מצרים בידו אמר כי בזמן מלכותו רוצה לומר מלכות בנו היתה צמיחת קרן לבית ישראל ומה הוא שנולד כורש

בבנת

הפטרת בא

(בירמיה סימן מו)

יג הדבר אשר דבר יהוה אל־ירמיהו הנביא לבוא נבוכדראצר מלך בבל להכות את־ארץ מצרים׃ יד הגידו במצרים והשמיעו במגדול והשמיעו בנף ובתחפנחס אמרו התיצב והכן לך כי־אכלה חרב סביביך׃ טו מדוע נסחף אביריך לא עמד כי יהוה הדפו׃ טז הרבה כושל גם־נפל איש אל־רעהו ויאמרו קומה ונשבה אל־עמנו ואל־ארץ מולדתנו מפני חרב היונה׃ יז קראו שם פרעה מלך־מצרים שאון העביר המועד׃ יח חי־אני נאם־המלך יהוה צבאות שמו כי כתבור בהרים וככרמל בים יבוא׃ יט כלי גולה עשי לך יושבת בת־מצרים כי־נף לשמה תהיה ונצתה מאין יושב׃ כ עגלה יפה־פיה מצרים קרץ מצפון בא בא׃ כא גם־שכריה בקרבה כעגלי מרבק כי־גם־המה הפנו נסו יחדיו לא עמדו כי יום אידם בא עליהם עת פקדתם׃ כב קולה כנחש ילך כי־בחיל ילכו ובקרדמות באו לה כחטבי עצים׃ כג כרתו יערה נאם־יהוה כי לא יחקר כי רבו מארבה ואין להם מספר׃ כד הבישה בת־מצרים נתנה ביד עם־צפון׃ כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני פוקד אל־אמון מנא ועל־פרעה ועל־מצרים ועל־אלהיה ועל־מלכיה ועל־פרעה ועל הבטחים בו׃ כו ונתתים

רד״ק

בשנת חמשים לגלות בבל כמו שאומר מן מוצא דבר להשיב ולבנות ירושלים עד משיח נגיד שבעים ושבעה ושהם מ״ט שנה וכורש נקרא משיח כמו שנאמר למשיחו לכורש והוא היה צמיחת קרן לבית ישראל שעלהם מן הגולה והשיבם לארצם והיה אז בן כ׳ שנה ודריוש חתנו בן ס״ב: ולך אתן פתחון פה בתוכם · שיראו שיתקיימו נבואותיך · ורבינו שלמה ז״ל פי׳ כי הפסוק הזה מוסב לפרשה של מעלה מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים ואותו חשבון כלה בשנה שמלך בלשאצר כיצד בשנת כ״ז לנבוכדנצר נתנה מצרים בידו נשארו ממלכותו י״ח שנה וכ״ב דאויל מרודך הרי מ׳ ובשנה ראשונה לבלשאצר נאמרה נבואת פרס לדניאל כמו שנאמר בשנת חדא לבלשצר וגו׳ וביאת כורש מלך פרס לבבל היתה צמיחת קרן לבית ישראל ותרגם יונתן ביומא ההוא אקים פורקן לבית ישראל ולך אתן מפתח פומא בנבואה ביניהון וידעון ארי אנא ה׳:

(יג) הדבר · אחר כן בא נבוכדנצר עוד להכות את ארץ מצרים והתנבא הנביא עליהם טרם בואו ואמר:

(יד) הגידו במצרים · זכר תחלה כלל במצרים ואחר כן פרט במגדול והוא שנזכר בתורה בין מגדול ובין הים וכן בנוף ובתחפנחס ערי ממלכה לפרעה: (טו) מדוע נסחף אביריך לא עמד · והתשובה כי ה׳ הדפו נסחף מן מטר סוחף כאלו שטפו מטר לא יוכל לעמוד בעצמו ואמר נסחף לשון יחיד ואמר אביריך לשון רבים ר״ל כל אחד ואחד מן אביריך: (טז) הרבה כושל · ה׳ שזכר הרבה בהם כושלים: גם נפל איש אל רעהו · כמו על רעהו כמו שאמר גבור בגבור כשלו וי״ת נפל כמו אל הכשדים אתה נופל שתרגם משתמע וכן תרגם אף אשתמעו גבר לחבריה: ויאמרו קומה ונשובה אל עמנו · הגרים במצרים מארצות כי כשהיה רעב היו באים לגור במצרים כי ברוב השנים יש שבע במצרים יותר משאר ארצות וכשיבא חיל נבוכדנצר ואמרו איש לחבירו קומה ונשובה אל עמנו: היונה · האונסת כי אינמי שיעמוד כנגדם וכן והאכלתי את מוניך אונסיך וכן לא יונו עוד נשיאי את עמי וי״ת מענין יין שתרגם מן קדם חרב סנאה דמיא כחמר מרויא: (יז) קראו · אמרו שם במצרים דרך קריאה על פרעה מלך מצרים שהיה מלך שאון והמון רב: העביר המועד · המועד שנתן למלך בבל לצאת להלחם עמו העביר אותו לו מפחדו אליו ומלך עומד במקום שנים כמו מלך מצרים ומלך שאון ויונתן תרגם קראו זמינו: (יח) חי אני · כי כתבור בהרים פירש אדוני אבי ז״ל כמו שהר תבור הוא מיועד לצוד שם ולפרוש שם רשתות כמו שאמר ורשת פרושה על תבור · כן ילכדו אותם: וככרמל בים יבא · כמו עלי הכרמל שמביאים בים כן יביאו אותם בשביה · ויונתן תרגם ארי כמה דיציב פתגמא דתבור בטוריא וככרמלא בימא כן ייתי תבריה: (יט) כלי גולה · יושבת בת מצרים · את בת מצרים שהיית יושבת כלומר יושבת לבטח והיית חושבת שתשבי זמן רב בארצך עתה עשי לך כלי גולה כי תגלו ממנה וזכר נוף שהיתה עיר ממלכה: ונצתה · תשם כמו עריו נצתו ונצתה כמדבר וכן ת״י ותצדי: (כ) עגלה יפה פיה מצרים · יפי פיה שתי מלות וענינו מלה אחת וכן פקח קוח והבוז לגאי יונים והוא ינהגנו על מות כל אלה שתי מלות וענינם מלה אחת וכן יפה פיה ונכפלו בם העי״ן והלמ״ד לרב היופי ודימה מצרים לעגלה יפה פיה לרב יפיה ודשנה וכן כנה הכתוב הנשים היפות והדשנות פרות הבשן: קרץ מצפון בא בא · ענין קריצה וגזרה כמו מחומר קורצתי גם אני: מצפון · מבבל שהיא צפונית ואמר בא בא כפל הדבר לחזק הענין: (כא) גם שכיריה · גייסות ששכרו לעזרם הם בקרבה: כעגלי מרבק · כמו העגלים שעומדים בבית לפטמן כן הם יושבים ואוכלים ושותים ולא יצאו להלחם · ויונתן תרגם שכיריה רברבהא כמו השכירה שפירש גדולה מרבק ענין פיטום וכן עגלי מרבק וכן בדברי רבותינו ז״ל הכניסה לרבקה: הפנו · פי׳ הפנו עורף: (כב) קולה כנחש ילך · קול צעקת מצרים ילך למרחוק כקול נחש וי״ת קל ניקוש זיניהון כחוון זחלין: (כג) כרתו יערה · מחלוקת במלה הזאת יש קוראים כרתו צווי כמו חרבו מאד כאלו מדבר כנגד החיל ויש קוראים כרתו פעל עבר כמו שמרו זכרו ובמקצת ספרים מדוייקים הכ״ף מעמדת בגעיא וזאת היא הקריאה הנכונה לפי הענין ויש אומרים כי לא יתכן היותו פעל עבר בעבור שאמר אחריו נאום ה׳ ואין המנהג לבוא נאם ה׳ אחר פעל עבר בדברי הנבואה והנה שכתו ירדו לטבח נאם המלך ה׳ צבאות שמו ובדברי תוכחה כלכם פשעתם בי נאם ה׳ ואמר כרתו לשון עבר ואף על פי שענינו לעתיד כי כן המנהג במקומות רבים בדברי הנבואה כי דבר הנבואה העתיד הוא קיים כאלו הוא בא · יערה רוצה לומר עצי יערה והוא משל על עם מצרים או על גדוליה וכן ת״י רברבהא: כי לא יחקר · חיל נבוכדנצר הבא עליהם לא יחקרו מרוב: (כד) הובישה · פעל עומד וכן הובישה אכרים וזולתו ויש יוצא כמו הובשת היום את פני עבדיך אמר בושת יהיה לה לבת מצרים כשתנתן ביד עם צפון שהם הכשדים כי הם הגלו תחלה הכשדים מעל ירושלים ועתה נתנה בידם ודין הוא שתבוש: (כה) אמר ה׳ צבאות אלהי ישראל · זכר אלהי ישראל לפי שהפורענות הבאה למצרים הוא לעונש שהרע לישראל שיסק מלך מצרים וכן פרעה נכה שהמית יאשיהו כמו שאמר נקמה להנקם מצריו כמו שפי׳ למעלה: אל אמון מנא · כמו על אמון הוא מלך העיר הנקראת נא והיא ממלכות מצרים · ויונתן תרגם אמון כמו המון ותרגם נא אלכסנדריא וכן תרגם הא אנא מסער על אתרגשות אלכסנדריא: (כו) ונתתים · ואחרי כן תשכן · כמו שנבא יחזקאל מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים וגו׳ ומה שאמר

בְּיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וּבְיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וּבְיַד עֲבָדָיו וְאַחֲרֵי־כֵן תִּשְׁכֹּן כִּימֵי־קֶדֶם נְאֻם־יְהוָה׃ כז וְאַתָּה אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב וְאַל־תֵּחַת יִשְׂרָאֵל כִּי הִנְנִי מוֹשִׁעֲךָ מֵרָחוֹק וְאֶת־זַרְעֲךָ מֵאֶרֶץ שִׁבְיָם וְשָׁב יַעֲקוֹב מלא ו' וְשָׁקַט וְשַׁאֲנַן וְאֵין מַחֲרִיד׃ כח אַתָּה אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה כִּי אִתְּךָ אָנִי כִּי אֶעֱשֶׂה כָלָה בְּכָל־הַגּוֹיִם ׀ אֲשֶׁר הִדַּחְתִּיךָ שָׁמָּה וְאֹתְךָ לֹא־אֶעֱשֶׂה כָלָה וְיִסַּרְתִּיךָ לַמִּשְׁפָּט וְנַקֵּה לֹא אֲנַקֶּךָּ׃

הפטרת בשלח (בשופטים סימן ד)

ד וּדְבוֹרָה אִשָּׁה נְבִיאָה אֵשֶׁת לַפִּידוֹת הִיא שֹׁפְטָה אֶת־יִשְׂרָאֵל בָּעֵת הַהִיא׃ ה וְהִיא יוֹשֶׁבֶת תַּחַת־תֹּמֶר דְּבוֹרָה בֵּין הָרָמָה וּבֵין בֵּית־אֵל בְּהַר אֶפְרָיִם ׀ וַיַּעֲלוּ אֵלֶיהָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַמִּשְׁפָּט׃ ו וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְבָרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם מִקֶּדֶשׁ נַפְתָּלִי וַתֹּאמֶר אֵלָיו הֲלֹא־צִוָּה ׀ יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל לֵךְ וּמָשַׁכְתָּ בְּהַר תָּבוֹר וְלָקַחְתָּ עִמְּךָ עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ מִבְּנֵי נַפְתָּלִי וּמִבְּנֵי זְבֻלוּן׃ ז וּמָשַׁכְתִּי אֵלֶיךָ אֶל־נַחַל קִישׁוֹן אֶת־סִיסְרָא שַׂר־צְבָא יָבִין וְאֶת־רִכְבּוֹ וְאֶת־הֲמוֹנוֹ וּנְתַתִּיהוּ בְּיָדֶךָ׃ ח וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ בָּרָק אִם־תֵּלְכִי עִמִּי וְהָלָכְתִּי וְאִם־לֹא תֵלְכִי עִמִּי לֹא אֵלֵךְ׃ ט וַתֹּאמֶר הָלֹךְ אֵלֵךְ עִמָּךְ אֶפֶס כִּי לֹא תִהְיֶה תִּפְאַרְתְּךָ עַל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־אַתָּה הוֹלֵךְ כִּי בְיַד־אִשָּׁה יִמְכֹּר יְהוָה אֶת־סִיסְרָא וַתָּקָם דְּבוֹרָה וַתֵּלֶךְ עִם־בָּרָק קֶדְשָׁה׃ י וַיַּזְעֵק בָּרָק אֶת־זְבוּלֻן וְאֶת־נַפְתָּלִי קֶדְשָׁה וַיַּעַל בְּרַגְלָיו עֲשֶׂרֶת אַלְפֵי אִישׁ וַתַּעַל עִמּוֹ דְּבוֹרָה׃ יא וְחֶבֶר הַקֵּינִי נִפְרָד מִקַּיִן מִבְּנֵי חֹבָב חֹתֵן מֹשֶׁה וַיֵּט אָהֳלוֹ עַד־אֵלוֹן בְּצַעֲנַיִּם בצעננים ק' אֲשֶׁר אֶת־קֶדֶשׁ׃ יב וַיַּגִּדוּ לְסִיסְרָא כִּי עָלָה בָּרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם הַר־תָּבוֹר׃ יג וַיַּזְעֵק סִיסְרָא אֶת־כָּל־רִכְבּוֹ תְּשַׁע מֵאוֹת רֶכֶב בַּרְזֶל וְאֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ מֵחֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם אֶל־נַחַל קִישׁוֹן׃ יד וַתֹּאמֶר דְּבֹרָה אֶל־בָּרָק קוּם כִּי זֶה הַיּוֹם אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֶת־סִיסְרָא בְּיָדֶךָ הֲלֹא יְהוָה יָצָא לְפָנֶיךָ וַיֵּרֶד בָּרָק מֵהַר תָּבוֹר וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ אַחֲרָיו׃ טו וַיָּהָם יְהוָה אֶת־סִיסְרָא וְאֶת־כָּל־הָרֶכֶב וְאֶת־כָּל־הַמַּחֲנֶה לְפִי־חֶרֶב לִפְנֵי בָרָק וַיֵּרֶד סִיסְרָא מֵעַל הַמֶּרְכָּבָה וַיָּנָס בְּרַגְלָיו׃ טז וּבָרָק רָדַף אַחֲרֵי הָרֶכֶב וְאַחֲרֵי הַמַּחֲנֶה עַד חֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם וַיִּפֹּל כָּל־מַחֲנֵה סִיסְרָא לְפִי־חֶרֶב לֹא נִשְׁאַר עַד־אֶחָד׃ יז וְסִיסְרָא נָס בְּרַגְלָיו אֶל־אֹהֶל יָעֵל אֵשֶׁת חֶבֶר הַקֵּינִי כִּי שָׁלוֹם בֵּין

רד"ק

שאמר כימי קדם לא אמר שתהיה במעלתה שהיתה מימי קדם שהרי אמר ביחזקאל והיו שם ממלכה שפלה אלא פירושו שתשכן בארצה כימי קדם: (כז) ואתה אל תירא · פרשה זו עתידה וכבר פרשתיה למעלה במקומה ושנה אותה הנה עם שנוי מלות מעט והענין אחד והטעם לפי שזכר הנה פורענות מצרים אמר כנגד ישראל ואתה אל תירא שאינך כמותם ואע"פ שהם ישובו בארצם אחר גלותם לא יהיו שלוים ושקטים אלא סופם שיכלו מהיות גוי ולא יזכר שמם וישראל לא יסוף שמם וזכרם יעמוד כימי השמים על הארץ:

(ד) לפידות · אמרו שהוא ברק בן אבינועם וברק ולפידות קרובים בענין ובמדרש נקראת אשת לפידות שהיתה עושה פתילות למקדש: שפטה · פעל עבר מבנין פועל הדומה למרובע או הוא בינוני מן הקל בשקל אוכלה קש: (ה) תמר · כמו תמר ות"י הפסוק כן והיא יתבה בקרתא וגו' וי"ל דרך הפשט שהיה לה בית תחת תומר אחד ומה שאמר דבורה הוא יתרון שהודעם כי כבר זכרה ואמר והיא ידענו כי עליה נאמר וזכר אחר כן דבורה לרוב שהודעם כי כן משפט הלשון כמו אלה תולדות נח נח וזולתו: ויעלו · והיו עולים אליה בני ישראל למשפט כי היא היתה שופטת את ישראל בימים ההם ונבואתה היתה לזמנה כי לא מצאנו לה נבואה לעתיד: (ו) ותשלח · אם היתה אשתו היתה פרושה מעת התנבאותה ויושבת לה תחת התומר ועתה שלחה לקרוא לו לאמר לו הנבואה אשר דבר ה': הלא צוה · אינו תחלת הדברים אלא אמרה לו דברים אחרים קודמים לזה והכתוב אחז תכלית הדברים מה שהיה בהן מן הצורך וכן הלא שמעת בתי וכן כי

נתן ה' בידינו את כל הארץ שאמרו שני המרגלים כמו שפירשנו: ובאה גם כן המלה הזאת לחזק הדבר שמתרה בחברו ומזהירו ואומ' הלא אמרתי לך הזהר לך והשמר שלא תתרשל בדבר וכן הלא שלחתיך שאמר לגדעון: ומשכת · תמשיך ישראל ותפתם בדברים עד שתביאם בהר תבור כי יראים היו מחיל סיסרא לפיכך היו צריכין פתוי ודברים רבים: (ז) ומשכתי · אמר כי רואו אצטגניני סיסרא שלא יצא באותה מלחמה כי מגולה יהיה אם יצא והקב"ה משך לבו לצאת וזה הוא שאמר ומשכתי וי"ת ואיתכיב · ותרגום והגירם על ידי חרב ותבינון ע"י קטולין: (ט) כי ביד אשה · י"מ יעל שנמכר סיסרא בידה ועל פי הנבואה אמרה זה ואיננו נכון לענין הפסוק שאמר אפס כי לא תהיה תפארתך אלא פירושו כך אם אלך לא תהיה תפארתך כי על ידי תהיה התשועה ויאמרו כי ביד דבורה ימכור ה' את סיסרא ולא תהיה התשועה הזאת נקראת על שמך: (י) ויעל ברגליו · העלה: (יא) נפרד · קמוץ פי' נפרד ממדבר יהודה שישבו שם בני קיני כשעלו מעיר התמרים: אלון בצענים · כן כתיב וקרי בצעננים והכל ענין אחד הוא והוא שם מקום נקרא כן על ענין ידוע אצלם וי"ת מישר אגניא דומה שלקחוהו מן בצעי המים בדברי רז"ל שהם גבים מלאים מים בשדות שהם כמו אגנות מלאות מים וכן זכרוהו הם ז"ל בזה הלשון כמו שאמרו הנהו אגני דארעא מקרון: (יג) מחרושת הגוים · פירשנוהו למעלה: (יד) הלא ה' יצא לפניך · כתרגומו הלא מלאכא דה' נפק לאצלחא קדמך: (יז) וסיסרא נס · לא נס אל מקום שנס מחנהו כי הם נסו אל נוכח ארצם שהיא חרושת הגוים וברק ועמו רדפו אחריהם

הכוס

יָבִין מֶלֶךְ־חָצוֹר וּבֵין בֵּית חֶבֶר הַקֵּינִי׃ יח וַתֵּצֵא יָעֵל לִקְרַאת סִֽיסְרָא וַתֹּאמֶר אֵלָיו סוּרָה אֲדֹנִי סוּרָה אֵלַי אַל־תִּירָא וַיָּסַר אֵלֶיהָ הָאֹהֱלָה וַתְּכַסֵּהוּ בַּשְּׂמִיכָה׃ יט וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי־נָא מְעַט־מַיִם כִּי צָמֵאתִי וַתִּפְתַּח אֶת־נֹאוד הֶחָלָב וַתַּשְׁקֵהוּ וַתְּכַסֵּהוּ׃ כ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ עֲמֹד פֶּתַח הָאֹהֶל וְהָיָה אִם־אִישׁ יָבֹא וּשְׁאֵלֵךְ וְאָמַר הֲיֵשׁ־פֹּה אִישׁ וְאָמַרְתְּ אָיִן׃ כא וַתִּקַּח יָעֵל אֵֽשֶׁת־חֶבֶר אֶת־יְתַד הָאֹהֶל וַתָּשֶׂם אֶת־הַמַּקֶּבֶת בְּיָדָהּ וַתָּבוֹא אֵלָיו בַּלָּאט וַתִּתְקַע אֶת־הַיָּתֵד בְּרַקָּתוֹ וַתִּצְנַח בָּאָרֶץ וְהוּא־נִרְדָּם וַיָּעַף וַיָּמֹת׃ כב וְהִנֵּה בָרָק רֹדֵף אֶת־סִֽיסְרָא וַתֵּצֵא יָעֵל לִקְרָאתוֹ וַתֹּאמֶר לוֹ לֵךְ וְאַרְאֶךָּ אֶת־הָאִישׁ אֲשֶׁר־אַתָּה מְבַקֵּשׁ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וְהִנֵּה סִֽיסְרָא נֹפֵל מֵת וְהַיָּתֵד בְּרַקָּתוֹ׃ כג וַיַּכְנַע אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַהוּא אֵת יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כד וַתֵּלֶךְ יַד בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הָלוֹךְ וְקָשָׁה עַל יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן עַד אֲשֶׁר הִכְרִיתוּ אֵת יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן׃

כאן מתחילין הספרדים

ה א וַתָּשַׁר דְּבוֹרָה וּבָרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר׃ ב בִּפְרֹעַ פְּרָעוֹת בְּיִשְׂרָאֵל בְּהִתְנַדֵּב עָם בָּרְכוּ יְהוָה׃ ג שִׁמְעוּ מְלָכִים הַאֲזִינוּ רֹזְנִים אָנֹכִי לַיהוָה אָנֹכִי אָשִׁירָה אֲזַמֵּר לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ ד יְהוָה בְּצֵאתְךָ מִשֵּׂעִיר בְּצַעְדְּךָ מִשְּׂדֵה אֱדוֹם אֶרֶץ רָעָשָׁה גַּם־שָׁמַיִם נָטָפוּ גַּם־עָבִים נָטְפוּ מָיִם׃ ה הָרִים נָזְלוּ מִפְּנֵי יְהוָה זֶה סִינַי מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ ו בִּימֵי שַׁמְגַּר בֶּן־עֲנָת בִּימֵי יָעֵל חָדְלוּ אֳרָחוֹת וְהֹלְכֵי נְתִיבוֹת יֵלְכוּ אֳרָחוֹת עֲקַלְקַלּוֹת׃ ז חָדְלוּ פְרָזוֹן בְּיִשְׂרָאֵל חָדֵלּוּ עַד שַׁקַּמְתִּי דְּבוֹרָה שַׁקַּמְתִּי אֵם בְּיִשְׂרָאֵל׃ ח יִבְחַר אֱלֹהִים חֲדָשִׁים אָז לָחֶם שְׁעָרִים מָגֵן אִם־יֵרָאֶה וָרֹמַח בְּאַרְבָּעִים אֶלֶף בְּיִשְׂרָאֵל׃ ט לִבִּי לְחוֹקְקֵי

חסר א' יתיר ו'

רד"ק

והכוה לפי חרב וסיסרא ידע שלא יוכל להמלט בסוסו כי ידביקוהו וגם למקום אחר שלא ירגישו בו וירדפו אחריו וגם למקום אחר קרוב למקום המלחמה להמלט אל אהל יעל כי שלום היה ביניהם וחשב שימלט שם ויסתירוהו עד עבור המלחמה: (יח) סורה אדני סורה אלי · שניהם מלרע שלא כמנהג ברוב: בשמיכה · ת"י בגונכא ופירש רבינו האי ז"ל גלופקרא שנזכר בדברי רז"ל קוט"א בלע"ז ובערבי גואבי כלשון התרגום והוא כסות עב יוצאין ממנו ציציות מן הצמר בכל פני הכסות ונראה כי מפני זה נקרא שמיכה כי בדבריהם שמיכת' דבר עב ובויקרא רבה ותכסהו בשמיכה רבנן דתמן אמרו בסודרא רבנן דהכא אמרי במשיכלא אמר ר"ש בן לקיש הזרנו בכל המקרא ולא מצאנו כלי ששמו שמיכה אלא מה הוא שמיכה בשי"ן כתיב שמי כה כלומר שמי הוא כאן שמעיד על יעל שלא נגע בה סיסרא: (יט) ותשקהו ותכסהו · חזרה וכסתו אחר שהשקתה אותו כדי שירדם ולא ירגיש ומה שהשקתו חלב להכבידו כדי שיהיה נרדם: (כ) עמוד · מקור ויאמר אליה לעמוד פתח האהל: ותצנח · היתה עברה רקתו ונתקעה בארץ: נרדם · פת"ח והוא נפעל עבר: ויעף · העי"ן בפת"ח להבדיל בינו ובין ויעף אלי שהוא ענין אחר ופי' ויעף וכבר עיף לפיכך נרדם ולא הרגיש בהכותה אותו וימת: ה (א) ותשר דבורה וברק בן אבינועם · לפי שדבורה עיקר המעשה כמו ותדבר מרים ואהרן: (ב) בפרוע פרעות · בנקום נקמות · תרגום נקום נקמת איתפרע פורענותא: בהתנדב עם · כשישראל מתנדבים ומתגברים לצאת למלחמה כלומר על הרע ועל הטוב ברכו ה' ות"י הפסוק כן כד מרדו בית ישראל באורייתא וכו': שמעו מלכים · מלכי הארץ וי"מ כנגד ישראל אמר כענין שאמרו כל ישראל בני מלכים הם: (ד) ה' בצאתך משעיר · רוב המפרשים פירשו ענין זה על מתן תורה שחרדו ההרים ונטפו מים וכן פירש זה סיני כמו זה סיני שחרד כמ"ש ויחרד כל ההר מאד כן חרדו שאר ההרים כמו הר שעיר והר פארן ואע"פ שאינו כתוב שם אלא ויחרד כל ההר וכן דעת המתרגם · והחכם רבי אברהם אבן עזרא ז"ל פי' כי הוא רמז למלחמות שנלחם הקב"ה בעבור ישראל וכן זרח משעיר למו וכן אלוה מתימן יבא וקדוש מהר פארן וכן אלהים בצאתך לפני עמך בצעדך בישימון סלה: ארץ רעשה · וכן ותגעש ותרעש הארץ הכל רמז למלחמות ופי' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום כי שם התחילו ישראל להלחם באומות כשעברו את הר שעיר ונלחמו בסיחון ועוג ויצא שמו יתברך לפניהם ונצחום ובכחו גברו בכל המלחמות ההם וכן שמים נטפו גם עבים נטפו מים: (ה) הרים נזלו מפני ה' · הכל משל על המלחמה ע"ד מן שמים נלחמו · ופי' זה סיני כמו שזה סיני חרד מפני אלהי ישראל כן חרדו כל העולם מפניו כמו שנאמר תפול עליהם אימתה ופחד נמוגו כל יושבי כנען: (ו) בימי שמגר בן ענת · הוא היה משופטי ישראל כמו שהזכיר למעלה ואע"פ שהושיע את ישראל לא היתה התשועה הגדולה הזאת כי בימיו חדלו ארחות · וטעם להזכיר יעל כלומר אע"פ שעל ידה באה קצת התשועה הזאת ודומה כי היא היתה אשה חשובה ואוהבת ה' שהביא על ידה התשועה הזאת אעפ"כ לא היתה היא תחלת התשועה עד שקמתי אני דבורה שקמתי והייתי כאם לישראל: (ז) חדלו פרזון · פרזון שם מענין ערי הפרזות ושקמתי שניהם השי"ן פתוחה פת"ח גדול במקום פת"ח קטן: (ח) יבחר · כשבחר ישראל אלהים חדשים אז היתה להם המלחמה בשערים ולא היו יכולין לראות מגן ורומח להלחם באויביהם ואע"פ שהיו ישראל רבים ארבעים אלף ויותר והוא סך החשבון אעפ"כ היו נסים מפני אויביהם ונסגרים בעריהם ואויביהם רודפים אותם עד השערים ויש מפרשים מגן אם יראה לשבח כלומר כשהיו ישראל עושין רצון הבורא יתעלה ולא היו הולכים אחרי אלהים אחרים וזה היה בימי יהושע לא היה צריך להם מגן או רומח בארבעים אלף בני גד ובני ראובן ואע"פ שהיו חלוצי צבא לא הוצרכו לראות מגן או רומח כי ה' היה נלחם להם ובאו עם אחיהם ושבו להם בשלום אין שטן ואין פגע רע מפני שהיו עושין רצון הבורא וי"ת כד אתרעיאו וכו'. ומלת לחם הוא משוכה בנקודה כי היא נקודה בסגו"ל התי"ו והוא שם כמו מלחמה והוא במשקל אמץ עקב אבל אלא שזה בסגו"ל שלא כמנהג: (ט) לבי לחוקקי ישראל · גדולי ישראל ושופטיו ומנהיגיו שהתנדבו בעם לצאת למלחמה לבי ורצוני אליהם ואומרת אליהם ברכו השם שהכניע אויביכם לפניכם ונקראו הגדולים חוקקים שמשימין החקים בעם · ויש לפרש חוקקי ישראל סופריו וחכמיו אומרת להם שיברכו ה' על התשועה הזאת ופי' המתנדבים בעם ללמד להם תורה ומצות:

נאמרות

יִשְׂרָאֵל הַמִּתְנַדְּבִים בָּעָם בָּרְכוּ יְהוָה: י רֹכְבֵי אֲתֹנוֹת צְחֹרוֹת יֹשְׁבֵי עַל-מִדִּין וְהֹלְכֵי עַל-דֶּרֶךְ שִׂיחוּ: יא מִקּוֹל מְחַצְצִים בֵּין מַשְׁאַבִּים שָׁם יְתַנּוּ צִדְקוֹת יְהוָה צִדְקֹת פִּרְזוֹנוֹ בְּיִשְׂרָאֵל אָז יָרְדוּ לַשְּׁעָרִים עַם-יְהוָה: יב עוּרִי עוּרִי דְּבוֹרָה עוּרִי עוּרִי דַּבְּרִי-שִׁיר קוּם בָּרָק וּשֲׁבֵה שֶׁבְיְךָ בֶּן-אֲבִינֹעַם: יג אָז יְרַד שָׂרִיד לְאַדִּירִים עָם יְהוָה יְרַד-לִי בַּגִּבּוֹרִים: יד מִנִּי אֶפְרַיִם שָׁרְשָׁם בַּעֲמָלֵק אַחֲרֶיךָ בִנְיָמִין בַּעֲמָמֶיךָ מִנִּי מָכִיר יָרְדוּ מְחֹקְקִים וּמִזְּבוּלֻן מֹשְׁכִים בְּשֵׁבֶט סֹפֵר: טו וְשָׂרַי בְּיִשָּׂשכָר עִם-דְּבֹרָה וְיִשָּׂשכָר כֵּן בָּרָק בָּעֵמֶק שֻׁלַּח בְּרַגְלָיו בִּפְלַגּוֹת רְאוּבֵן גְּדֹלִים חִקְקֵי-לֵב: טז לָמָּה יָשַׁבְתָּ בֵּין הַמִּשְׁפְּתַיִם לִשְׁמֹעַ שְׁרִקוֹת עֲדָרִים לִפְלַגּוֹת רְאוּבֵן גְּדוֹלִים חִקְרֵי-לֵב: יז גִּלְעָד בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן שָׁכֵן וְדָן לָמָּה יָגוּר אֳנִיּוֹת אָשֵׁר יָשַׁב לְחוֹף יַמִּים וְעַל-מִפְרָצָיו יִשְׁכּוֹן: יח זְבֻלוּן עַם חֵרֵף נַפְשׁוֹ לָמוּת וְנַפְתָּלִי עַל מְרוֹמֵי שָׂדֶה: יט בָּאוּ מְלָכִים נִלְחָמוּ אָז נִלְחֲמוּ מַלְכֵי כְנַעַן בְּתַעְנַךְ עַל-מֵי מְגִדּוֹ בֶּצַע כֶּסֶף לֹא לָקָחוּ: כ מִן-שָׁמַיִם נִלְחָמוּ הַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם נִלְחֲמוּ עִם סִיסְרָא: כא נַחַל קִישׁוֹן גְּרָפָם נַחַל קְדוּמִים נַחַל קִישׁוֹן תִּדְרְכִי נַפְשִׁי עֹז: כב אָז הָלְמוּ עִקְּבֵי-סוּס מִדַּהֲרוֹת דַּהֲרוֹת אַבִּירָיו: כג אוֹרוּ מֵרוֹז אָמַר

רד"ק

(י) אתונות. לבנות כמו וצמר צחר ר"ל הסוחרים רוכבי האתונות חשובות וטובות שלא היו יכולין ללכת מפני האויב עתה שיחו וזמרו לאלהים ית' וכן יושבי על מדין והוא שם מקום הנזכר בס' יהושע מדין וסככה או הוא שם לדרך ידוע אלא היו יראים ללכת באותו הדרך מפני האויב ועתה שהלכו בבטחה שיחו וזמרו לש"י ואמר במסרה בג' לישני מדין וסככה יושב על מדין להטות מדין דלים חד לשון קרתא וחד לשון ארחא וחד לשון דין וי"ת הפסוקים כן דהוו מבטלין עסקיהון וגו': (יא) מקול מחצצים. מקול יורה החצים לא היו יכולין לשאוב מים ועתה יתנו שם צדקות ה' וטעם צדקות פרזונו שיוכלו לשבת בערי הפרזות בבטחה וטעם מקול כי הפרשים ויורי החצים נותנים קול ומריעים להפחיד העם כמו שאמר מקול פרש ורומי קשת בורחת כל העיר ופי' יתנו לשון למוד ושנון תרגום ושננתם לבניך ותתניגון לבניך: (יב) עורי עורי. שנים הראשונים מלרע והאחרונים מלעיל: (יג) אז ירד שריד. ירדה בתשלומו ופי' רדה והשליט הקב"ה ישראל שהוא שריד באדירים בעם יבין מלך כנען ולמ"ד לאדירים במקום בי"ת כמו וישבו אתו לארץ כי איש הרגתי לפצעי וזולתם: (יד) מני אפרים. כמו מן אפרים והיו"ד עספת וכן מני מכיר: שרשם בעמלק. שרשם היה נלחם בעמלק והוא יהושע בן נון שהיה שורש אפרים ונשיאם ואחרי יהושע נלחם בנימין עם עמלק והוא שאול שהיה משבט בנימין וכ"ף אחריך כנגד אפרים וכ"ף בעממיך כנגד בנימין ואמרה זה בדרך נבואה והזכירה המתעוררים והמתחזקים אל מלחמות ה' ועתה שירדו למלחמה מן מכיר הגדולים והחכמים ואע"פ שהיה מעבר לירדן התעורר והתחזק לבא למלחמה זאת וכן מזבולון ירדו אפילו הסופרים והחכמים ואין צריך לומר שאר העם. ומושכים בשבט סופר פי' החכמים והסופרים: שבט. העט. וכן ת"י בקולמוס דספרא וכן השרים שהיו ביששכר יצאו עם דבורה: (טו) ושרי. כמו שרים כמו וקרע לו חלוני כמו חלונים ותשופי שת והדומים להם וכן שבט יששכר יצא כלו וכן ברק יצא עם דבורה: בעמק שולח ברגליו. שלא שאל בהמה לרכוב מרוב חפצו למלחמה אבל בפלגות ראובן שנפלג ונחלק מעבר הירדן ולא באו למלחמה גדולים הם חקקי ותקרי לבי עליו: (טז) ואומר לו. למה ישבת בין המשפתים. והם מערכות וגדרות הצאן לשמוע שריקות עדרים כלומר יושב ובוטח ולא חששת למלחמת ישראל אשר בארץ כנען ולא באת לעזרם למלחמה הזאת: (יז) וכן גלעד ששכן בעבר הירדן ולא בא למלחמה ויש לתמוה והלא מכיר אומר שבא למלחמה ומכיר אבי גלעד וארץ הגלעד לבית מכיר כמו שאמר ויתן את הגלעד למכיר בן מנשה. ויש לפרש כי מה שאמר גלעד בעבר הירדן שכן על בית יאיר בן מנשה אמר שגם הוא היה חלקו בארץ הגלעד כמו שאמר ויאיר בן מנשה הלך וילכוד את חוותיהם ויש לפרש עוד כי מה שאמר גלעד בעבר הירדן שכן הוא דרך תמיהה ואומר לראובן למה ישבת בביתך ולא באת למלחמה גלעד עשה כן כמו שעשית אתה וישב ושכן בעבר הירדן הלא חרד ובא לעזור למלחמת ישראל ואתה למה עשית כן ואע"פ שאתה מעבר לירדן הלא גם הוא מעבר לירדן. ויש לפרש ג"כ לענין זה הפירוש שלא בדרך תמיהה כלומר גלעד הלא שכן בעבר הירדן כמוך וחלקו ונחלתו שם היא ואעפ"כ עבר ובא לעזרת ישראל ואתה למה לא עשית כן: ודן למה יגור אניות. איננו אומר על אניות הים כי לא היה חלקו על הים כי זבולון היה חלקו שם כמו שאומר זבולון לחוף ימים ישכון ואע"פ שכתוב בחלקו מול יפו אעפ"כ לא היה יפו בחלקו אלא אניות הירדן ר"ל שעבר הירדן וברח מפחד האויב והניח נכסיו לעבר הירדן וכן ת"י גזו ועברו ירדנא וגו': אשר ישב לחוף ימים. כי שם היה חלקו וגורלו כמו שנאמר בגורלו ופגע בכרמל הימה ואמר והיו תוצאותיו הימה מחבל אכזיבה: ועל מפרציו ישכון. על מקומות הפרוצים לו בעריו ישכון שם מפחד אויבים לפיכך לא יבא למלחמה שלא יניח עריו פרוצות וי"ת קרוי עממיא וגו': (יח) חרף נפשו למות. גלה ופרסם נפשו ומסר עצמו למיתה מרוב חפצו למלחמה ונפתלי כמו כן שם עצמו על מרומי שדה להלחם וי"ת דבית נפתלי ישבחונון כל עממי ארעא: (יט) בתענך על מי מגדו. תענך ומגדו שני מקומות הם בחלק מנשה ומן הנראה כי רחוקים היו זה מזה כמו שאמר ויושבי תענך ובנותיה ויושבי מגדו ובנותיה א"כ מהו שאמר בתענך על מי מגדו ויתכן לפרש כי באו מלכי כנען להלחם והוא סיסרא ואשר באו עמו להלחם בתענך והיו חיילותיו כל כך רבים שהיו מגיעים עד מי מגדו וכת"י בתענך הוו שרן ומטן על מי מגדו: בצע כסף לא לקחו. לא היו לוקחים שום ממון מבני ישראל שהיו נופלים בידיהם אלא היו הורגים אותן: (כ) מן שמים נלחמו. כל כך היה הנצחון גדול שנצחו ישראל חיל סיסרא כאלו מן השמים נלחמו עם סיסרא: הכוכבים ממסלותם. על דרך שמה הנחת ה' גבוריך ודרך הדרש כי הכוכבים חממו אותם והיו לובשים שריונים ומרוב חמימות היו נכנסין בנחל קישון להתקרר ושטפם הנחל לפיכך סמך פסוק נחל קישון גרפם לפסוק מן שמים נלחמו ולפי דרך הפשט לפי שהמלחמה היתה בערבה אשר על שפת נחל קישון היו נכנסין בנחל הן לברוח הן לערוך מלחמה עם ישראל ונכשלו המרכבות כמו במצרים שנאמר ויסר את אופן מרכבותיו ונפלו הפרשים בנחל וגרפם הנחל וטבעו ולא כן היה לישראל אלא שדרכו הנחל בעוז ועברוהו בלא שום פגע ונזק וזהו שאמר תדרכי נפשי עוז כלומר הנחל שגרפם דרכה נפשי בעוז כי מן השמים נלחמו עמהם בעבורי. וי"ת תדרכי נפשי עוז דו-ישם נפשי קטילי גבריהון בתקוף. ופי' נחל קדומים נחל שהיה שם מקדם כאילו נברא שם מקדם להנקם באויבי ה' ע"ד כל פעל ה' למענהו וגו': (כב) אז הלמו. פועל עומד כאילו אומר נהלמו עקבי הסוסים מרוב מרוצתם במלחמה. וז"ש מדהרות דהרות אביריו מה שמכה הסוס בכח על הארץ בעת המרוצה

ונלא

הפטרת בשלח

מַלְאַךְ יְהוָֹה אֹרוּ אָרוֹר יֹשְׁבֶיהָ כִּי לֹא־בָאוּ לְעֶזְרַת יְהוָֹה לְעֶזְרַת יְהוָֹה בַּגִּבּוֹרִים׃ כד תְּבֹרַךְ מִנָּשִׁים יָעֵל אֵשֶׁת חֶבֶר הַקֵּינִי מִנָּשִׁים בָּאֹהֶל תְּבֹרָךְ׃ כה מַיִם שָׁאַל חָלָב נָתָנָה בְּסֵפֶל אַדִּירִים הִקְרִיבָה חֶמְאָה׃ כו יָדָהּ לַיָּתֵד תִּשְׁלַחְנָה וִימִינָהּ לְהַלְמוּת עֲמֵלִים וְהָלְמָה סִיסְרָא מָחֲקָה רֹאשׁוֹ וּמָחֲצָה וְחָלְפָה רַקָּתוֹ׃ כז בֵּין רַגְלֶיהָ כָּרַע נָפַל שָׁכָב בֵּין רַגְלֶיהָ כָּרַע נָפָל בַּאֲשֶׁר כָּרַע שָׁם נָפַל שָׁדוּד׃ כח בְּעַד הַחַלּוֹן נִשְׁקְפָה וַתְּיַבֵּב אֵם סִיסְרָא בְּעַד הָאֶשְׁנָב מַדּוּעַ בֹּשֵׁשׁ רִכְבּוֹ לָבוֹא מַדּוּעַ אֶחֱרוּ פַּעֲמֵי מַרְכְּבוֹתָיו׃ כט חַכְמוֹת שָׂרוֹתֶיהָ תַּעֲנֶינָּה אַף־הִיא תָּשִׁיב אֲמָרֶיהָ לָהּ׃ ל הֲלֹא יִמְצְאוּ יְחַלְּקוּ שָׁלָל רַחַם רַחֲמָתַיִם לְרֹאשׁ גֶּבֶר שְׁלַל צְבָעִים לְסִיסְרָא שְׁלַל צְבָעִים רִקְמָה צֶבַע רִקְמָתַיִם לְצַוְּארֵי שָׁלָל׃ לא כֵּן יֹאבְדוּ כָל־אוֹיְבֶיךָ יְהוָֹה וְאֹהֲבָיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבֻרָתוֹ וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה׃

הפטרת יתרו (בישעיה סימן ו)

א א בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ עֻזִּיָּהוּ וָאֶרְאֶה אֶת־אֲדֹנָי יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא וְשׁוּלָיו מְלֵאִים

ר"ד"ק

קמץ בז"ק · כצ"ל מ"ש

ושלא בעת המרוצה שנראה כמרקד תקרא דהירה וכן וסוס דוהר ומרכבה מרקדה · ואמר עקבי סוס כי בעקבים אין פרסה לפיכך אמר כי נהלמו עקבי סוס בכח מכת הסוס בארץ · וטעם אביריו על הפרשים או על הסוסים : (כג) אורו מרוז · הם עיר קרובה למקום המלחמה ולא באו לעזרה לפיכך קללה אותם אבל הרחוקים שלא באו לא קללה אותם · אמר מלאך ה' · כמשמעו כי נביאה היתה דבורה ועל פי הנבואה אמרה זה וי"ת אמר ברק נביא דה' : (כד) תבורך · מרוז תהיה ארורה אבל יעל תהיה ברוכה שהיתה זריזה לעזרת ה' במקום שהיתה שם באהלה ויותר תבורך משאר נשים היושבת באהל : (כה) מים שאל חלב נתנה · להכבידו כדי שירדם במהרה עם העייפות שהיה לו והחלב שתה שלא ירגיש בהכותה אותו : וי"ת מיא שאל מינה סיסרא רשיעא וגו' : בספל אדירים · בספל גדול ששותין בו גדולים ואדירים והחכם רבי יונה פי' אדירים הרועים הגדולים כמו אדירי הצאן · וי"ת בפיילי גבריא וכו' · וכן תרגם קובעת כוס התרעלה פיילי כסא דלווטיא וכן השותים במזרקי יין דשתיין בפיילי חמר ובדברי רז"ל היה מביא בפיילי של חרס חדשה ובלשון יון כוס פיילי : הקריבה חמאה · חלב חמאה וחלב שזכר פומד במקום שנים והשקתו החלב הנותר אחר החמאה כי הוא מכביד הלב וטורף הדעת ויתכן לפרש כי נתנה לו חמאה לאכול אחר שהשקתו כי בנאד החלב השקתהו כמו שאמר ותפתח את נאד החלב ותשקהו ובספל אדירים הקריבה לו חמאה לאכול : (כו) ידה ליתד תשלחנה · כמו תשלח והנו"ן והה"א נוספות כנו"ן ה"א מסדרונה פרשדונה ואע"פ שאין המנהג כן בפעלים · וא"א ז"ל פירש תשלחנה ידה וימינה שלחה בעבור יתד והלמות ידה שמאלה צריכה יתד וימינה צריכה הלמות וכנה השליחות לידים בעבור כי הם עשו המעשה ודומה לו וכל אשר שאלו עיני · בביתה לא ישכנו רגלים · ובתבונות כפיו ינחם · וא"ת כי תשלחנה בודד אין צריך לכל זה כי פירוש ידה וימינה הושטו בעבור יתד והלמות · ור' אחי ר' משה ז"ל פי' בחסרון כ"ף הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה שפירושו כגהה · וכן פי' ידה כידה והוא דרך משל בעבור שאמר תבורך מנשים יעל אמר ראויה לה הברכה יותר משאר נשים כי עשתה מעשה גבורה שלא יעשו שאר הנשים כי אין מעשה גבורה לנשים כי אם לאנשים לפיכך אמר דרך משל כידה ליתד תשלחנה הנשים האחרות וימינה להלמות עמלים והלמות שם כלי שמכים בו האנשים העמלים בעלי המלאכה : מחקה ראשו · הסירה ראשו מלשון מחק בדברי רז"ל אין מוחקים במקום שגודשין והמחק הוא הכלי שמעבירין על האדם שמעביר כל מה שעליו : ומחצה · מן ומחץ מכתו : וחלפה העבירה היתד ברקתו וכת"י אעברת בצדעיה או יהיה וחלפה מן יחלוף ויסגיר שהוא לשון כריתה · (כז) בין רגליה כרע נפל · כן מנהג הלשון לכפול הדברים כדי לחזקם והענין כי כרע כריעה שלא היתה לו תקומה וזהו שאמר באשר כרע שם נפל שדוד · ויש בו דרש והוא רחוק כי יש בפסוק שבעה בין כרע ונפל ושכב ואמרו כי שבע בעילות בעל אותו רשע ליעל אותו היום ומה שכתבו למעלה במלת שמיכה מכחיש זה הדרש : (כח) ותיבב · הריעה מתרגם תרועה יבבא וי"ת ואוריקא לשון הבטה : האשנב · כמו החלון וכן בעד אשנבי נשקפתי : (כט) תענינה · כל אחת מן החכמות תענה אותה : אף היא · אם סיסרא : תשיב אמריה לה · היא בעצמה כמו שהחכמות משיבות לה כן היתה היא בעצמה משיבה ואומרת כי בעבור זה אחרו פעמי מרכבותיו : (ל) ימצאו יחלקו שלל · ימצאו שלל לרוב בארץ ישראל שינצחו אותם ויחלקו השלל ביניהם ולזה הם מאחרים לבא : רחם רחמתים · נערה או שתי נערות : לראש גבר · לכל גבר וגבר יש לו נערה או שתי נערות מהשלל וי"ת יהבין גבר וביתיה לכל חד וחד : שלל צבעים · בגדים עשויים במיני צבעונים : רקמתים · שעשו בו מעשה הרקמה משני הפנים בשוה והרקמה היא מעשה מחט בבגד בצורות מצבעים שונים זה מזה : לצוארי שלל · כמו לראש השלל כלומר נתונים הבגדים בראש השלל לתתם לשר הצבא וי"ת כן בזית ליורי צבעונים וכו' : (לא) ואוהביו · ואוהבי ה' : כצאת השמש בגבורתו · כצאת השמש בבוקר שהולך ואור עד שהוא בגבורתו והוא חצי היום כן יהיו אוהבי השם יתברך הולכים וחזקים · ויונתן תרגם ורחמוהי לצדיקיא יהון עתידין וכו' :

ו (א) בשנת מות המלך עוזיהו · תרגם יונתן בשתא דאתנגע בה מלכא עוזיהו · והוא כשנכנס להקטיר קטורת בהיכל והצרעת זרחה במצחו · ויש לפרש מיתה ממש · ולפירוש הזה לא יהיה זה תחלת נבואתו ומה שספר השנה שראה זאת המראה לפי שבמותו הרעו העם כמו שנאמר בתחלת מלכות יותם אמר וארא את ה' ראה במראה הנבואה כבוד ה' כי פי' ה' כבוד ה' · וכן תרגם יונתן יקרא דה' · וכן נאמר על הכבוד וירד ה' על הר סיני · ותרגם ג"כ אונקלוס ואתגלי יקרא ד' וכן אמר יחזקאל על דמות הכסא ועל דמות הכסא כמראה אדם עליו מלמעלה · וזהו שאמר וארא את ה' יושב על כסא רם ונשא · ורם ונשא הוא על הכסא · והכל הוא דמות במראה הנבואה · ורבותינו ז"ל הקשו הפסוקים ואמרו כתיב כי לא יראני האדם וחי וכתיב ואראה את ה' · לא קשיא כאן באספקלריא המאירה כאן באספקלריא שאינה מאירה · ואמרו רבותינו ז"ל כל מה שראה יחזקאל ראה ישעיהו יחזקאל למה הוא דומה לבן כפר שראה את המלך ישעיהו לבן כרך שראה את המלך · כלומר שיחזקאל ספר פרטי הדברים לפי שהיה חדוש גדול אצלו או אצל בני דורו אבל ישעיהו לא ספר אלא דרך כלל כי הוא היה שלם יותר מיחזקאל ולא היתה המראה כל כך חדוש אצלו או בני דורו היו שלמים יותר מבני דורו של יחזקאל וישעיהו זכר שרפים ולא זכר החיות : ושוליו · הכנוי כנגד הכבוד · וכן תרגם יונתן ומזיו יקריה אתמלי היכלא · או יהיה הכנוי כנגד הכסא והשולים הם תחתית הבגד או זולתו · והמשל הנה כי ההיכל מכוון כנגד כסא הכבוד : מלאים את ההיכל · כמו ממלאים וכן וכבוד ה' מלא את

המשכו

אֶת־הַהֵיכָל׃ ב שְׂרָפִים עֹמְדִים מִמַּעַל לוֹ שֵׁשׁ כְּנָפַיִם שֵׁשׁ כְּנָפַיִם לְאֶחָד בִּשְׁתַּיִם ׀ יְכַסֶּה פָנָיו וּבִשְׁתַּיִם יְכַסֶּה רַגְלָיו וּבִשְׁתַּיִם יְעוֹפֵף׃ ג וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ ׀ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ׃ ד וַיָּנֻעוּ אַמּוֹת הַסִּפִּים מִקּוֹל הַקּוֹרֵא וְהַבַּיִת יִמָּלֵא עָשָׁן׃ ה וָאֹמַר אוֹי־לִי כִי־נִדְמֵיתִי כִּי אִישׁ טְמֵא־שְׂפָתַיִם אָנֹכִי וּבְתוֹךְ עַם־טְמֵא שְׂפָתַיִם אָנֹכִי יוֹשֵׁב כִּי אֶת־הַמֶּלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת רָאוּ עֵינָי׃ ו וַיָּעָף אֵלַי אֶחָד מִן־הַשְּׂרָפִים וּבְיָדוֹ רִצְפָּה בְּמֶלְקַחַיִם לָקַח מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ׃ ז וַיַּגַּע עַל־פִּי וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָגַע זֶה עַל־שְׂפָתֶיךָ וְסָר עֲוֺנֶךָ וְחַטָּאתְךָ תְּכֻפָּר׃

רד"ק

המשכן וההיכל הוא היכל בית המקדש · או פירוש ההיכל השמים כמו ה' בהיכל קדשו ה' בשמים כסאו : (ב) שרפים · ממעל לו · סמוך לו וכן ועליו מטה מנשה · וזבחת עליו וי"ת ממעל במרומא · ותרגם לו כמו לפניו קדמוהי · ותרגם שרפים עומדים שמשין קדישין · תרגם עומדין קדישין ר"ל עומדים קיימים והם המלאכים הקדושים שהם קיימים לעד : שש כנפים לאחד · ולא זכר מנין השרפים אבל זכר כי לכל אחד מן השרפים ראה שש כנפים ויחזקאל ראה לכל אחד מהחיות ארבע כנפים וזה כי לכל תנועה מהם הם ארבע סבות כמו שיתבאר בספר החכם הגדול רבינו משה זכרונו לברכה · וכנפים הם סבת התנועה הממהרת מכל תנועות והוא העופפות · וישעיה זכר לשרף שש כנפים · והנה זכר הנגלה כי בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יעופף · והנה מפרש בספרי טעם ההסתר וטעם שתים · ורבותינו ז"ל אמרו כאן בזמן שבית המקדש קיים כאן שאין בית המקדש קיים · כביכול נתמעטו כנפי החיות · ואני תמה למה סמך הרב הארבעה לתנועה כי לא היו בחיות אלא שתים לעופף ושתים לכסות גויותיהן כמו שאמר ושתים מכסות את גויותיהנה ובשתים שהיו פרודות מלמעלה היתה העופפות · והוא שאמר פרודות מלמעלה · פירוש פרודות מהגוף ופרושות לעופף כי השתים האחרות היו מחוברות לגוף כדי לכסות את גויותיהן · והנראה לנו לפי מה שלמדנו מדברי הרב כי טעם ארבע וטעם שש כי ההסתר בשרפים בפנים וברגלים וזה דרך משל · וההסתר בחיות בגופן לא ברגליהן וגם לא בפניהם וזה סוד ידוע למשכילים · ויונתן תרגם בתרי מכסה אפוהי דלא חזו ובתרין מכסי גויותיהן דלא מתחזי ובתרין מישמש · ומה מאד היטב פירושו למבינים וכל המראה הזה במראה הנבואה ובהשגת השכל ולא בהשגת חוץ לשכל · כי אין למלאכים שקראן שרפים לא פנים ולא רגלים ולא כנפים לפי דעת חכמים הפילוסופים · וכן דעת החכם הגדול הנזכר · וגם בדברי רבותינו ז"ל דברים מסכימים מורים זו הדעת וקראם שרפים לפי שראה במראה הנבואה בדמות אש שורף וזה לגלות עון הדור שהיו חייבים כלייה : (ג) וקרא זה אל זה ואמר · שמעתי שהיה קורא שרף אל שרף זה והיה אומר אחד לחברו דרך זירוז והיה קורא אחד לחבירו קדוש קדוש כקורא לחבירו פלוני פלוני והיו אומרים נקדש האל ביחד ונאמר קדוש ה' צבאות כי הוא אדון צבאות מעלה וצבאות מטה : מלא כל הארץ כבודו · כי הוא ברא הכל ועל הכל יכבדוהו בעלי השכל · ויש לפרש כי השלש תיבות הם על האל · וזכר שלש פעמים קדוש כנגד שלשה עולמות עולם העליון והוא עולם המלאכים והנשמות ועולם התיכון והוא עולם הגלגלים והכוכבים · ועולם השפל והוא זה העולם · והנכבד בזה העולם הוא האדם · ואמר שהוא קדוש ומרומם ונעלה מג' העולמות ובני העולמות יקדישוהו וירוממוהו בתהלתם והאדם גם כן בעולם השפל · וי"ת קדיש בשמי מרומא עלאה בית שכינתיה קדיש על ארעא עובד גבורתיה קדיש לעלם ולעלמי עלמיא · כלל כל העליונים כאחד · וזכר אחר כן הארץ שהיא עולם השפל · ומה שאמר קדיש לעלם ולעלמי עלמיא רוצה לומר לאורך זמן כן היה וכן יהיה לעולם ועד · וכן תרגם אונקלוס ה' ימלוך לעולם ועד ה' מלכותיה קאים לעלם ולעלמי עלמיא · והחכם הכוזרי כתב כן וקדוש הוא כנוי שהוא נקדש ומרומם משתאגה לו מדה ממדות הברואים ואם יקרא בהם הוא דרך העברה · וע"כ שמע ישעיהו קק"ק עד אין תכלית · והטעם שהוא נקדש ומרומם משתשיגהו מאומה מסומאת העם אשר השכן כבודו ביניהם וכן ראה אותו על כסא רם ונשא : (ד) וינועו אמות הספים · כתיב בסדר עולם עמוס נתנבא לפני הרעש שנאמר שנתים לפני הרעש ישעיהו נתנבא בימי הרעש היינו הוא דאמר וינועו אמות הספים מקול הקורא · ונדרש עוד כי אותו יום שנכנס עזיהו להיכל להקטיר היה הרעש · ואמת הוא כי הרעש היה בימי עזיהו כמו שכתוב בנבואת זכריה ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עוזיהו מלך יהודה אבל פסוק זה אינו מן הדומה אלא במראה הנבואה דבר הלמד מענינו · ואמר כי הקול אשר שמע במראה הנבואה שהיה קורא זה אל זה ואמר קדוש קדוש אותו הקול היה גדול עד שנעו וזעו אמות הספים ממנו · וראה גם כן שהבית נמלא עשן פירוש בית המקדש · ראה במראה הנבואה שהיה מלא עשן כמו שראה אברהם אבינו ע"ה במראה הנבואה שאמר והנה תנור עשן ולפיד אש · ותרגום יונתן וזעו אלנות ספי היכלא מקל מלולא ובית מקדשא אתמלי אמטתא · והסיפים הם מזוזות השער ואמות הם האלים אשר על הסיפים מבית ומחוץ שהם עשוים כמין כפה · ובסמכו אמות אל הסיפים רצה לומר כי האמות נעו עם הסיפים · ויש מפרשים אמות כמו אמה ארכו כלומר הסיפים נעו ממקומם אמות שתים או שלש כמו שהיו · והבית ימלא עשן · זה היה משל על חרון האף על ישראל כמו אז יעשן אף ה' : (ה) ואמר אוי לי כי נדמיתי · כיון ששמע הקול הגדול וראה הבית שנתמלא עשן פחד שימות כי חשב שלא היה ראוי להסתכל בכבוד אלא הסתיר פניו כמ"ש במשה ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים וזהו שאמר כי את המלך ה' צבאות ראו עיני כיון שראיתי הכבוד אמות כמו שאמר מות נמות כי אלהים ראינו ופירוש המלך כבוד המלך · וכן תרגם יונתן ארי ית יקר שכינת מלך עלמיא ה' צבאות חזו עיני · ופירוש נדמיתי נכרתי כמו נדמה מלך ישראל · וי"ת וי לי ארי חבית ארי גברא חייב לאדכאה אנא ובגו עמא דמגעל בחובין אנא יתיב · ואדוני אבי ז"ל פירש נדמיתי נשתתקתי · ופירוש טמא שפתים הראשון סגור שפתים כמו נטמינו בעיניכם ונטמתם בם ר"ל כי חשב בעצמו עון שלא הקדיש האל עם כתות השרפים כי לא נתן לו רשות לדבר עד שהגיע המלאך הרצפה אל פיו והנראה בעיני כי לפיכך זכר טומאת שפתים ולא טומאת הגוף כי כששמע השבית דברי השרפים המקדישים האל אמר להם נאה לראות הכבוד ולהקדיש האל כי הם טהורים ודבריהם טהורים ולהם נאה לראות בשכליהם הכבוד ולהקדיש האל בדבריהם אבל אני שאני טמא כי כל גוף בשר טמא ושפתי טמאים מלהזכיר בפי קדושת האל כשאעריך עצמי כנגדם כ"ש שאני שוכן בתוך עם טמאת שפתים כמו שנאמר עליהם וכל פה דובר נבלה ואיך אני ראוי לכל זה הכבוד לפיכך אני ירא שאמות מהמראה הזאת שראיתי והקול הזה בעבורי נהיה לכלותי ולאבדני מן העולם לפי שנסתכלתי בכבוד ואני בשר ודם טמא : (ו) ויעף · העי"ן נקרא בקמץ חט"ף ויעף דוד העי"ן נקרא בפת"ח שהוא ענין אחר ענין עיפות וזה ענין עופפות ושניהם. שרש אחד אמר אחר שנבהלתי מהמראה ומהקול וחשבתי שאמות עף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה והיא גחלת אש ואני ראיתי שהוא לקחה מעל המזבח במלקחים להגיעה אל פי · וכתב אדוני אבי ז"ל כיון שהוא שרף למה לקחה במלקחים אלא עשה כן כדי שלא ישרף השבית אם יגע על פיו בידו · ויונתן תרגם הפסוק על דרך משל ואשתדי לותי חד מן שמשיא ובפומיה ממלל דקביל מן קדם דשכינתיה על כורסיה יקרא בשמי מרומא עיל מן מדבחא : (ז) ויגע על פי · הגיע הרצפה על פי לספר

ח וָאֶשְׁמַע אֶת־קוֹל אֲדֹנָי אֹמֵר אֶת־מִי אֶשְׁלַח וּמִי יֵלֶךְ־לָנוּ וָאֹמַר הִנְנִי שְׁלָחֵנִי: ט וַיֹּאמֶר לֵךְ וְאָמַרְתָּ לָעָם הַזֶּה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ וְאַל־תָּבִינוּ וּרְאוּ רָאוֹ וְאַל־תֵּדָעוּ: י הַשְׁמֵן לֵב־הָעָם הַזֶּה וְאָזְנָיו הַכְבֵּד וְעֵינָיו הָשַׁע פֶּן־יִרְאֶה בְעֵינָיו וּבְאָזְנָיו יִשְׁמָע וּלְבָבוֹ יָבִין וָשָׁב וְרָפָא לוֹ: יא וָאֹמַר עַד־מָתַי אֲדֹנָי וַיֹּאמֶר עַד אֲשֶׁר אִם־שָׁאוּ עָרִים מֵאֵין יוֹשֵׁב וּבָתִּים מֵאֵין אָדָם וְהָאֲדָמָה תִּשָּׁאֶה שְׁמָמָה: יב וְרִחַק יְהוָה אֶת־הָאָדָם וְרַבָּה הָעֲזוּבָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: יג וְעוֹד בָּהּ עֲשִׂרִיָּה וְשָׁבָה וְהָיְתָה לְבָעֵר כָּאֵלָה וְכָאַלּוֹן אֲשֶׁר בְּשַׁלֶּכֶת מַצֶּבֶת בָּם זֶרַע קֹדֶשׁ מַצַּבְתָּהּ:

כאן מסיימין הספרדים

ז א וַיְהִי בִּימֵי אָחָז בֶּן־יוֹתָם בֶּן־עֻזִּיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עָלָה רְצִין מֶלֶךְ־אֲרָם וּפֶקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל יְרוּשָׁלַםִ לַמִּלְחָמָה עָלֶיהָ וְלֹא יָכֹל לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ: ב וַיֻּגַּד לְבֵית דָּוִד

רד"ק

העון במכות אש ההיא ומכאן ואילך יהיה לו רשות לדבר · ויונתן תרגם דרך משל והדר בפומי ואמר הא שויתי פתגמי נבואתי בפומך ויעדון חובך וחטאתך יתכפרון · ובדרש העון הוא שחרף ישראל ואמר ובתוך עם טמא שפתים : (ח) ואשמע את קול ה' · מזה הפסוק אמרו כי זה היה תחלת נבואתו וכבר פירשנו הענין בפתיחת הספר · ופי' לנו בעבורינו · ואמר לנו לשון רבים כאלו היה מדבר עם השרפים ונמלך עמהם בזה הדבר וכן הבה נרדה · ובדרש את מי אשלח שלחתי את מיכה והיו מכין אותו על הלחי היינו הוא דאמר בשבט יכו על הלחי את שופט ישראל שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוסא אמר ולא היה לו להקב"ה להשרות שכינתו אלא על הדין פסילוסא פירוש קטיע לישנא · אמר רבי פינחס למה נקרא שמו עמוס על שהיה עמוס בלשונו · ואומר הנני שלחני אמר לו הקב"ה ישעיה בני טרחנים הם סרבנים הם אם אתה מקבל להתבזות לך ואמר לו על מנת כן היינו הוא דאמר גוי נתתי למכים : (ט) ויאמר · יש מפרשים שמעו וראו לשון צווי כמשמעו וכן השמן וזה דין ומשפט מאת האל יתברך כשירבה החוטא לחטוא הקב"ה מונע ממנו דרכי התשובה עד שיקבל עונשו וכן נאמר בפרעה ויחזק ה' את לב פרעה וכן בסיחון כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו · וכן בבני עלי ולא ישמעו לקול אביהם כי חפץ ה' להמיתם · ושם פירשנו · ויש לפרש שמעו וראו צווי במקום איתן כאלו אמר תשמעו ותראו · כלומר אתם שומעים באזניכם דברי הנביאים המוכיחים אתכם ואין אתם מבינים ותראו נפלאות הבורא ואין אתם יודעים כלומר לא תשימו לבב ואין אתם משגיחים אלי ואתם משמינים בזונם לבבכם ומכבידים אזניכם ומשיעים עיניכם שלא תשמעו ולא תראו ולא תבינו ולא תדעו כי אינכם חפצים בתשובה ולא ברפואה שהיא הסליחה אחר התשובה · ועל הדרך הזה תרגם יונתן דשמעין משמע ולא מסתכלין חזן מחזי ולא ידעין : (י) השמן · פירשנוהו על שני פנים : השע · כענין שנאמר כי טח מראות עיניהם ותרגום וטח את הבית ויטיש ית ביתא · כאלו טחו על העין כדי שלא יראו : ולבבו יבין · כמו ובלבבו : ורפא · רפואת הנפש והיא הסליחה וכן כתוב רפאה נפשי כי חטאתי לך : (יא) ואמר עד מתי · לפירוש הראשון יהיה פירושו עד מתי תמנע מהם התשובה כבר לקו בעונם וקבלו עונש חטאתם עתידים הם לקבל עוד עונש : ויאמר עד אשר אם שאו ערים מאין יושב · ולפי' השני יהיה פירוש עד מתי יהיו מקשים לבבם ואינם רוצים לשמוע תוכחות ויאמר ידעתי כי לא ישובו עד אשר אם שאו ערים : אשר אם · זה פירושו כי כמו ואם תקריב מנחת בכורים שהוא כמו וכי תקריב וכן אם יהיה היובל לבני ישראל כי יהיה היובל והדומים להם שכתבנו בספר המכלול בחלק הדקדוק ממנו · וזה ג"כ כמותם כאלו אמר עד כי שאו ערים · ואמר אשר ואמר אם שפירושו כי כפל הענין במלות שונות כמנהג הלשון לחזק הענין · ושאו עבר במקום עתיד ואפשר שישאו הערים שיהיו מעטים היושבים בהם אבל ישארו קצת בתים בעיר שימצא בהם אדם אמר גם זה לא יהיה אלא כל הבתים ג"כ יהיו שאיות מאין אדם והאדמה ג"כ תשאה שממה כי אין עובד אותה על דרך והאדמה לא תשם : (יב) ורחק ה' · שמא תאמר יגלו למקום קרוב וישובו לארצם לא כן אלא ירחק אותם בקצות הארץ כמו עשרת השבטים שגלו לחלח וחבור ויהודה ובנימין לבבל וכן אמר בנבואת עמוס והגליתי אתכם מהלאה לדמשק כלומר לא תחשבו כי תגלו למקום קרוב לארצכם כמו דמשק אלא רחוק מדמשק מאד · ומה שאמר את האדם אינו אומר על ההמון כולו כמו אמחה את האדם · אלא על ישראל · וכן ונפלה נבלת האדם : העזובה · שם בשקל מלוכה כלומר העזובה שתעזב הארץ מהם : רבה תהיה · כלומר זמן רב : (יג) ועוד בה עשיריה · שם בשקל תחתיה וענינו כי עוד ימלכו בארץ עשרה מלכים מעת נבואה זו ונבואה זו היתה בשנת מות המלך עוזיהו ועשרה מלכים הם יותם אחז חזקיהו מנשה אמון יאשיה יואחז יהויקים יהויכין צדקיהו : ואחרי כן ושבה האדמה והיתה לבער · שיכלה הכל שיגלו כולם וחרבה ירושלים : לבער · ענין כליון כמו ובערת הרע כאשר יבער הגלל : כאלה וכאלון אשר בשלכת מצבת בם · ובעודם יהיה כבעור האלה והאלון שישירו עליהם בזמן החורף ויראה שהם יבשים · וזהו פירוש בשלכת פירוש בהשליך עליהם ואעפ"כ מצבת בם פירוש העמדה כי עמדה לחות בהם אע"פ שנראין יבשים כי בימי ניסן ישובו ויפרחו העלים כן זרע קודש מצבתה כי אע"פ שיגלו כולם לא תחשבו כי יכלו בגלות ולא ישובו לארצם כי עוד יפרחו ויצמחו וישובו לארצם · וכן תרגם יונתן הפסוק כבוטמא וכבלוטא וכו' פירוש מצבת כמו מטע כתרגום ויטע ונציב · וכנוי ה"א מצבתה כנגד האדמה כמו שאמר ושבה והיתה לבער · ויונתן תרגם ועוד בה עשיריה וישתארון בה חד מן עשרא ויש מפרשים בשלכת שם שער שהיה בבית המקדש וזה זכר בדברי הימים שער שלכת ושם היו נטועים אלה ואלון ואמר הממשל בהם :

ז (א) ויהי בימי אחז · אמר בן יותם בן עוזיהו · כי שניהם היו צדיקים ואע"פ שהוא היה רשע והחטיא את יהודה עד שהכניעם האל ונתנם ביד מלך ארם וביד מלך ישראל · ומלך ארם שבה ממנו שביה רבה · ומלך ישראל הרג ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד ועתה עלו שניהם להלחם עליה : ולא יכול · רצין כי הוא היה עיקר המלחמה והוא הביא עמו פקח · וכן אמר עלה רצין נראה כי הוא העיקר · ואמר ולא יכול לא מפני חוזק יהודה וירושלים שהרי הם פחדו שלא יכבשו ירושלים שנאמר וינע לבבו ולבב עמו אלא ולא יכול כי לא רצה האל לתת את ירושלים ביד אויב כי זכות היתה עומדת להם עדיין כמו שאמר גם בימי חזקיהו למעני ולמען דוד עבדי עד עת בא עתה וחרבה על ידי נבוכדנצר · ובדרש ויהי בימי אחז בן יותם בן עוזיהו מה ראה הכתוב ליחסו אלא אמרו עכו"ם לפני הקב"ה ווי הוא זה שמלך זה הרשע אמר להם הקב"ה בן יותם הוא בן עוזיהו אבותיו צדיקים היו לפיכך א"א לפשוט יד בו הדא הוא דכתיב ולא יכול להלחם עליה מפני זכות אבותיו : (ב) ויגד לבית דוד · אמר לבית דוד כי לולי דוד כבר פסקה המלכות מזרעו בעונם ובעון זה המלך שהיה רשע : נחה ארם על אפרים · כמו ויבאו האנשים על הנשים · והגד למלך כי מחנה ארם עם מחנה אפרים נחה כלומר באו עד קרוב לירושלים · ותקעו אהליהם ונחו שם לצור על ירושלים ולהלחם עליה · ואמר נחה ל' נקבה על המחנה או על עדת ארם כמו ותהי ארם ותהי ישראל : וינע לבבו · פחדו מאד כי כבר נכשל לפניהם

כי

לֵאמֹר נָחָה אֲרָם עַל־אֶפְרָיִם וַיָּנַע לְבָבוֹ וּלְבַב עַמּוֹ כְּנוֹעַ עֲצֵי־יַעַר מִפְּנֵי־רוּחַ׃ ג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְשַׁעְיָהוּ צֵא־נָא לִקְרַאת אָחָז אַתָּה וּשְׁאָר יָשׁוּב בְּנֶךָ אֶל־קְצֵה תְּעָלַת הַבְּרֵכָה הָעֶלְיוֹנָה אֶל־מְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵס׃ ד וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִשָּׁמֵר וְהַשְׁקֵט אַל־תִּירָא וּלְבָבְךָ אַל־יֵרַךְ מִשְּׁנֵי זַנְבוֹת הָאוּדִים הָעֲשֵׁנִים הָאֵלֶּה בָּחֳרִי־אַף רְצִין וַאֲרָם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ׃ ה יַעַן כִּי־יָעַץ עָלֶיךָ אֲרָם רָעָה אֶפְרַיִם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ לֵאמֹר׃ ו נַעֲלֶה בִיהוּדָה וּנְקִיצֶנָּה וְנַבְקִעֶנָּה אֵלֵינוּ וְנַמְלִיךְ מֶלֶךְ בְּתוֹכָהּ אֵת בֶּן־טָבְאַל׃ ט ו כִּי־יֶלֶד יֻלַּד־לָנוּ בֵּן נִתַּן־לָנוּ וַתְּהִי הַמִּשְׂרָה עַל־שִׁכְמוֹ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פֶּלֶא יוֹעֵץ אֵל גִּבּוֹר אֲבִי־עַד שַׂר־שָׁלוֹם׃ ז לְםַרְבֵּה למרבה קרי הַמִּשְׂרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין־קֵץ עַל־כִּסֵּא דָוִד וְעַל־מַמְלַכְתּוֹ לְהָכִין אֹתָהּ וּלְסַעֲדָהּ בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם קִנְאַת יְהוָה צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה־זֹּאת׃

הפטרת משפטים (בירמיה סימן לד)

ח הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה אַחֲרֵי כְּרֹת הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ בְּרִית אֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלִַם לִקְרֹא לָהֶם דְּרוֹר׃ ט לְשַׁלַּח אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ

פת"ח בס"פ

רד"ק

כי כן כתוב במלכים. וינע מן הקל ונפתחה הנו"ן מפני העי"ן. ואמר עצי יער שכולם נעים מפני הרוח ואחד מניע את חבירו שנוגע בו מפני התנועה והנה התנועה רבה מתנועת עץ יחידי מפני רוח כן היו כל אחד מהם פוחדים והאחד מפחיד. ויש דרש קול אילני סרק נשמע יותר מקול אילני פירות לפיכך אמר עצי יער: (ג) ויאמר. ושאר ישוב בנך שני בנים היו לו לישעיהו האחד שמו שאר ישוב לאות ולסימן כי שאר יהודה ישובו עוד אחר הגלות ולא כן עשרת השבטים שלא שבו אחר שבעים ועדיין לא שבו אע"פ שעתידין לשוב. ועוד כי לא מהרו לגלות יהודה כמו עשרת השבטים. והבן האחר קרא שמו מהר שלל חש בז לאות ולסימן עשרת השבטים שימהרו לגלות קודם שבט יהודה. ודעת יונתן כי שאר ישוב לא היה בן ישעיהו אלא פירוש שאר ישוב אנשים טובים שהיו תלמידי ישעיהו. ותרגם כן ושאר דלא חטו ודתבו מחטאה תלמידך: תעלת הברכה. תעלה היא אמת המים הנמשכת מן הברכה והברכה היא עשויה בבנין אבנים שמי המטר מכונסין בה. ואמר העליונה כי שתי ברכות היו שם וזו היתה העליונה: שדה כובס. שהיו כובסים שם הבגדים לפיכך נקרא שדה כובס. ויונתן תרגם חקל משטח קצריא שהיו מכבסים הבגדים לפיכך נקרא שדה בתעלה והיו שוטחין הבגדים לשמש בזה השדה: (ד) ואמרת. השמר. זה לבדו מלרע לפיכך פירשנוהו ענין אחר ענין שמרים כלומר שב על שמריך בנחת כיין היושב על שמריו. וי"ת ענין שמירה כלומר אסתמר. וכן פירש רבינו סעדיה גאון ז"ל השמר מעשות מלחמה והשקט לך אל תירא. והשקט פעל עומד או יוצא פירוש השקט לבך: משני זנבות האודים. האוד הוא עץ שמגדדין בו האש. ובדברי רז"ל ניטול אוד מבין העצים ואינו עשוי להדליק אלא שנשרף מאליו מעט מעט כשמגדדין בו האש תמיד ונשרף עד שחוזר קטן שאין ראוי לאוחזו ביד ולגדד בו האש משליכין אותו לצד אחד והוא עשן ויקרא זנב האוד וחרון אף נמשל לעשן כמו יעשן אף ה' עד מתי עשנת. וכמו שזנב האוד אין בו כח להבעיר דבר אלא שהוא עשן ומצער בני הבית מעט עד שיכלה העשן כן אלו המלכים באו בחרון אפם אבל אין כח בהם להבעיר ולכלות ובמעט זמן יכלה עשנן וישובו להם ויכלו: ובן רמליהו. פירוש עם אפרים כמו שאמר רצין וארם. וקצר הכתוב דבריו וסמך על המבין כי בזכור המלך הוא הדין לעם. וכן אמר בפסוק שבא אחריו: (ה) יען. שזכר ארם ולא זכר המלך: (ו) נעלה ביהודה. במי שהוא ראש יהודה והיא ירושלים. ונקיצנה. נעשה לה מצור עד שיקוצו מפנינו ויפתחו לנו: ונבקיענה אלינו. או נבקיענה כלומר נבקיע חומותיה ונכנס בה ותהיה ברשותנו ונמליך מלך בתוכה על ידינו וממנו. ומי יהיה זה את בן טבאל והוא היה איש מבני אפרים שהיו חושבים להמליכו בירושלים זאת היתה עצתם ולא תקום ולא תהיה. וי"ת ונקיצנה ונבקיענה אלינו ונתבריניון ונשוינון עמנא. ותרגום את בן טבאל ית מאן דכשר לנא. עשה מלת טבאל נוטריקון הטוב אלינו. ויש מפרשים טבאל רמלא. באלפ"א בית"א דא"ל ב"ש. ורמלא הוא על בן רמליהו: ט (ו) כי ילד ילד. זה אמר על חזקיהו. לפי שבימי מלכותו היתה התשועה הזאת לישראל שנגף מחנה אשור כאלו אמר זה יהיה בזכות הילד שילד לנו: בן נתן לנו. כפל הענין במלות שונות: ותהי המשרה על שכמו. למה אמר שכמו לענין משרה. והלא לא נזכר שכמו אלא לענין עבודה כמו ויט שכמו לסבול. ואת מטה שכמו יסור סבלו מעל שכמך. אלא לפי שאחז היה עובד למלך אשור והיה סובלו על שכמו אמר כי זה הילד לא תהיה עבודה על שכמו אלא משרה: ויקרא שמו. פי' הקב"ה שהוא פלא יועץ ואל גבור אבי עד. קרא שם הילד הזה שר שלום בעבור כי המשרה תהיה לו ולא יעבוד מלך אחר כמו שאמר וימרוד במלך אשור ולא עבדו: שלום. כי שלום יהיה לישראל בימיו. ואמר אלו הכנויים לאל יתברך לעניינים מורים על דבר חזקיהו: פלא. על דבר הפלא שב השמש אחורנית: יועץ. כי עצת ה' קמה לו ועצת סנחריב הופרה: אל גבור. יכול גבור שאע"פ שבא סנחריב בחיל גדול וגבורים היה יכול עליהם וגבר וברגע קטן הכה את מחנהו: אבי עד. שהוא קיים לעולם והוא אבי הזמן והוא ברא ובידו הוא להוסיף ולגרוע והוסיף זמן חיי חזקיהו ט"ו שנה: (ז) למרבה המשרה. המ"ם סתומה בכתוב וקרי במ"ם פתוחה ובהפך זה בעזרא המה פרוצים. מ"ם פתוחה בסוף התיבה בכתוב ויש בו דרש כאשר יסתמו חומות ירושלים שהם פרוצים כל זמן הגלות ולעת הישועה יסתמו הפרוצים ואז תפתח המשרה שהיא סתומה עד מלך המשיח: למרבה. הוא שם. והוא סמוך לפיכך הוא נקוד בצר"י. אמר לרוב המשרה ולשלום אין קץ. שיהיה על כסא דוד ועל ממלכתו. והוא כפול ענין במלות שונות: ולסעדה. שלא תמוט מלכותו ומשרתו מעתה ועד עולם. ואע"פ שיהיה לה הפסק בימי הגלות עוד תשוב לקדמותה. ואמר במשפט ובצדקה כי בהם יכון הכסא ותקום המלוכה: קנאת ה' צבאות תעשה זאת. זאת המשרה שתהיה עתה לבית דוד והתשועה הגדולה כי יקנא ה' צבאות בדברי נערי מלך אשור אשר חרפו וגדפו ה' יתברך:

(ח) הדבר. אחרי כרות המלך צדקיהו שבו להם מזה העון וכרתו להם ברית לקיים הדרור ובסדר עולם כי מה שאומר בספר יחזקאל ויהי בשנה השביעית בחמישי בעשור לחודש באו אנשים מזקני ישראל לדרוש את ה'. וישובו לפני היא שנה שביעית למלכות צדקיהו ואותה שנה כרת המלך צדקיהו ברית את כל העם אשר בירושלים לקרוא להם דרור פירש להם לעבדים ולשפחות כמו שאמר לשלח איש את עבדו וגו' ובא הכנוי טרם הידיעה כמו ותראהו את הילד והדומים

הפטרת משפטים

העברי והעבריה חפשים לבלתי עבד־בם ביהודי אחיהו איש׃ י וישמעו כל־השרים וכל־העם אשר־באו בברית לשלח איש את־עבדו ואיש את־שפחתו חפשים לבלתי עבד־בם עוד וישמעו וישלחו׃ יא וישובו אחרי־כן וישבו את־העבדים ואת־השפחות אשר שלחו חפשים ויכבישום ויכבשום קרי לעבדים ולשפחות׃ יב ויהי דבר־יהוה אל־ירמיהו מאת יהוה לאמר׃ יג כה־אמר יהוה אלהי ישראל אנכי כרתי ברית את־אבותיכם ביום הוצאי אותם מארץ מצרים מבית עבדים לאמר׃ יד מקץ שבע שנים תשלחו איש את־אחיו העברי אשר־ימכר לך ועבדך שש שנים ושלחתו חפשי מעמך ולא־שמעו אבותיכם אלי ולא הטו את־אזנם׃ טו ותשבו אתם היום ותעשו את־הישר בעיני לקרא דרור איש לרעהו ותכרתו ברית לפני בבית אשר־נקרא שמי עליו׃ טז ותשבו ותחללו את־שמי ותשבו איש את־עבדו ואיש את־שפחתו אשר־שלחתם חפשים לנפשם ותכבשו אתם להיות לכם לעבדים ולשפחות׃ יז לכן כה־אמר יהוה אתם לא־שמעתם אלי לקרא דרור איש לאחיו ואיש לרעהו הנני קרא לכם דרור נאם־יהוה אל־החרב אל־הדבר ואל־הרעב ונתתי אתכם לזועה לזעוה קרי לכל ממלכות הארץ׃ יח ונתתי את־האנשים העברים את־בריתי אשר לא־הקימו את־דברי הברית אשר כרתו לפני העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו׃ יט שרי יהודה ושרי ירושלם הסרסים והכהנים וכל עם הארץ העברים בין בתרי העגל׃ כ ונתתי אותם ביד איביהם וביד מבקשי נפשם והיתה נבלתם למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ׃ כא ואת־צדקיהו מלך־יהודה ואת־שריו אתן ביד איביהם וביד מבקשי נפשם וביד חיל מלך בבל העלים מעליכם׃ כב הנני מצוה נאם־יהוה והשבתים אל־העיר הזאת ונלחמו עליה ולכדוה ושרפה באש ואת־ערי יהודה אתן שממה מאין ישב׃ לג כה כה אמר יהוה אם־לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא־שמתי׃ כו גם־זרע יעקוב ודוד עבדי אמאס מקחת מזרעו משלים אל־זרע אברהם ישחק ויעקב כי־אשוב אשיב קרי את־שבותם ורחמתים׃

הפטרת תרומה (במלכים א' סימן ה')

כו ויהוה נתן חכמה לשלמה כאשר דבר־לו ויהי שלם בין חירם ובין שלמה ויכרתו ברית שניהם׃ כז ויעל המלך שלמה מס מכל־ישראל ויהי המס שלשים אלף איש׃

מלא ו'

רד"ק

לו : (ט) לבלתי עבד בם · בעברי ובעבריה ואחר כך הוסיף באור ואמר ביהודי אחיהו איש והוא כמו הפוך לבלתי עבוד איש ביהודי אחיהו וכן מקום שם קבר מקום קבר שם והדומים להם שהמוקדם מאוחר : (יא) ויכבישום · כתיב ויכבשום קרי והענין אחד אלא שזה מן נוסף וזה מן הקל : (יז) הנני קורא לכם דרור נאם ה' אל החרב ואל הדבר ואל הרעב · כי כולם ישלטו בכם ולא יהיה לכם אדון שימנע אתכם מהם כי חפשים תהיו להם: לזועה· לזועה כתיב וקרי לזעוה והענין אחד ענין תנועה ותנודה אלא שהאותיות הפוכות כמו כבש וכשב והדומים להם : (יח) העגל אשר כרתו לשנים · כן היא דרך כריתת הברית וכן ברית אברהם אבינו בין הבתרים : (יט) שרי יהודה ושרי ירושלים · שרי יהודה הם השרים אשר מן הערים מחוץ לירושלים ואמר אח"כ הסריסים והם שרי בית המלך : (כא) העולים מעליכם · כמו שכתוב בזה הספר למטה וחיל פרעה יצא ממצרים וגו' וישמעו הכשדים ויעלו מעל ירושלים : לג (כה) כה אמר ה' אם לא בריתי · כלומר אם לא יהיה בריתי יומם ולילה ולא שמתי חקות שמים וארץ להיות חק עולם אם לא יהיה זה לא יהיה זרע יעקב ודוד שאמאסם אבל כ"ז שתהי' קיימת בריתי עם שמים וארץ ועם יומם ולילה תהיה בריתי עם זרע יעקב ודוד עם זרע יעקב להיות גוי ועם זרע דוד להיות מושל · ולא הוצרך להשיב משפחת הכהונה כי כבר זכרה למעלה ואת הלוים משרתי אותי אבל שנה בדבר המלכות כי הוא עיק' הנהגת ישראל מיראת המלכות : (כו) גם זרע יעקב ודוד · כתב רבי יונה המדקדק כי יעקב במקום אהרן לפי שזכר שתי המשפחות וכן אומר בל"ב מדות של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי במדת מדבר שנאמר בזה ואינו ענין לו אבל הוא ענין לחברו כמו וזאת ליהודה שאינו ענין ליהודה שהרי נאמר שמע ה' קול יהודה תנהו ענין לשמעון כיוצא בו גם זרע יעקב ודוד שאינו ענין ליעקב שהרי נאמר יצחק ויעקב· תנהו ענין לאהרן ראיה לדבר שתי המשפחות שאמר וכבר פירשנוהו · והחכם רבי אברהם בן עזרא ז"ל פי' אך מי שהוא מזרע יעקב אמאס בעבור שאמרה תורה שלא יהא מלך מושל בישראל כי אם מיעקב ועוד שהוא ממשפחת דוד והם שתי מעלות : אל זרע אברהם · כמו על וכן ואל ההרים לא אכל כמו על ההרים : ישחק · כתיב בשי"ן כמו בצד"י כי שני הפרשים שוים בענין ושתי האותיות ממוצא אחד והוא א' מד' הכתובים בשי"ן כנוי ליצחק : כי אשוב · כתיב בוי"ו וקרי אשיב ביו"ד והענין אחד כי נמצא מן הקל יוצא בזה הענין כמו ושב ה' את שבותך וזולתו :

(כו) וה' נתן חכמה לשלמה · טעם הספור הזה הנה כי ברוב הבניינים אשר בנה נראתה חכמתו כמו שאמר במלכת שבא ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה והבית אשר בנה וגו': ויהי שלום· והוא גם עם המלכים האחרים היה לו שלום אלא שלום קיים וחזק בברית שכרתו שניהם והספיק לו עצים לבנין זה אשר בנה : (כז) ויעל המלך שלמה מס · כמשפט המלוכה

כמו

כח וַיִּשְׁלָחֵם לְבָנוֹנָה עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים בַּחֹדֶשׁ חֲלִיפוֹת חֹדֶשׁ יִהְיוּ בַלְּבָנוֹן שְׁנַיִם חֳדָשִׁים בְּבֵיתוֹ
וַאֲדֹנִירָם עַל־הַמַּס׃ כט וַיְהִי לִשְׁלֹמֹה שִׁבְעִים אֶלֶף נֹשֵׂא סַבָּל וּשְׁמֹנִים אֶלֶף חֹצֵב בָּהָר׃ ל לְבַד
מִשָּׂרֵי הַנִּצָּבִים לִשְׁלֹמֹה אֲשֶׁר עַל־הַמְּלָאכָה שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת הָרֹדִים בָּעָם
הָעֹשִׂים בַּמְּלָאכָה׃ לא וַיְצַו הַמֶּלֶךְ וַיַּסִּעוּ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת אֲבָנִים יְקָרוֹת לְיַסֵּד הַבָּיִת אַבְנֵי גָזִית׃
לב וַיִּפְסְלוּ בֹּנֵי שְׁלֹמֹה וּבֹנֵי חִירוֹם וְהַגִּבְלִים וַיָּכִינוּ הָעֵצִים וְהָאֲבָנִים לִבְנוֹת הַבָּיִת׃ ו א וַיְהִי
בִשְׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית בְּחֹדֶשׁ
זִו הוּא הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לִמְלֹךְ שְׁלֹמֹה עַל־יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן הַבַּיִת לַיהוָה׃ ב וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנָה הַמֶּלֶךְ
שְׁלֹמֹה לַיהוָה שִׁשִּׁים־אַמָּה אָרְכּוֹ וְעֶשְׂרִים רָחְבּוֹ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתוֹ׃ ג וְהָאוּלָם עַל־פְּנֵי
הֵיכַל הַבַּיִת עֶשְׂרִים אַמָּה אָרְכּוֹ עַל־פְּנֵי רֹחַב הַבָּיִת עֶשֶׂר בָּאַמָּה רָחְבּוֹ עַל־פְּנֵי הַבָּיִת׃
ד וַיַּעַשׂ לַבָּיִת חַלּוֹנֵי שְׁקֻפִים אֲטֻמִים׃ ה וַיִּבֶן עַל־קִיר הַבַּיִת יָצוּעַ יציע קרי סָבִיב אֶת־קִירוֹת

קמץ בז"ק

רד"ק

כמו שנא׳ ואתם תהיו לי לעבדים ופירוש על המס כמו שפירשנו
בס׳ שמואל: ויהי המס שלשים אלף איש • והנה מלאכו ומבני
ישראל לא נתן שלמה עבד כי הגרים היו החוצבים והסבלים
ואם תאמר כי כסף העלה מס על שכר שלשים אלף מה טעם
לומר חדש יהיו בלבנון ושנים חדשים בביתו אלא נאמר כי
כריתות העצים בלבנון לא היתה עבודה קשה כמו חציבת
האבנים בהר ונשאם בכתף וכריתות העצים בלבנון לא היתה
עבודה אלא אומנות לכרות אותם ומשם היו מביאים בעגלות
עד הים ועוד כי הגרים לא היו אלא מאה וחמשים אלף ושלשת
אלפים ושש מאות והנה עשה השבעים אלף סבלים ושמונים
אלף חוצבים ושלשת אלפים ושש מאות מנצחים אם כן השלשים
אלף שהיו בלבנון בני ישראל היו והיו שם עם עבדי חירם
ואלה השלשים אלף היו מתחלפים מחדש לחדש כי לא היו
בלבנון מאלה שלשים אלף אלא עשרת אלפים בחודש וכל עשרת
אלפים היו בלבנון ארבעה חדשים בשנה ושמונה חדשים בביתו
הנה שלש פעמים עשרת אלפים שלמה להם השנה בלבנון והמשל
לך כראובן שמעון ולוי כיצד הלך ראובן בתשרי ושמעון ולוי
היו בביתם שמעון הלך במרחשון וראובן ולוי היו בביתם הלך
לוי בכסליו וראובן ושמעון בביתם הלך ראובן בטבת ולוי
ושמעון בביתם הלך שמעון בשבט וראובן ולוי בביתם הלך לוי
באדר וראובן ושמעון בביתם וכן לששה חדשים האחרים:
(ב) שנים חדשים • כמו ושנים חדשים וכן שמש ירח ראובן
שמעון מלך שרים וזולתם: (כט) נושא סבל • פי׳ נושא משא
ויהי הסבל שם ולא תואר או כתרגומו דנטלין בכתפא ויהיה
אם כן סבל תואר לכתף ויהיה ענינו נושא בסבל כמו שאמר
במשקל אחר והנושאים בסבל וקראו הכתוב סבל או סבל לפי
שהוא נושא המשא בכתפיו ואם יהיה הסבל תואר לאדם כמו
שאומר בדברי הימים שבעים אלף נושא סבל יהיה ענינו כחסרון
וי״ו נושא וסבל כמו שמש ירח • ופירוש נושא נושא ומסיע
האבנים בהר ממקום למקום וסבל שמביא האבן בכתפיו עד
המקום אשר היו באים שם העגלות שלא היו יכולין לעלות
בהר ואלה שבעים אלף ושמונים אלף מן הגרים מן האומות
כמו שאומר בדברי הימים שספר שלמה הגרים ומצאם מאה
וחמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות ועשה שבעים אלף נושא
סבל ושמונים אלף חוצב בהר ושלשת אלפים ושש מאות
מנצחים להעביד את העם כמו שאומר הנה הרודים בעם
אלא ששם אומר שלשת אלפים ושש מאות והנה אומר שלש
אלפים ושלש מאות ואלו השלש מאות היתרים במנצחים היו על
שלשת אלפים ושלש מאות והיו מנצחים על מנצחים כמו
שוטרים ונוגשים: (לא) ויסיעו • כתרגומו ועקרו לזה
להוציאם בהר שיחצבו ויסיעו מן ההר אבנים גדולות ליסד
הבית ואותם הם שאומר עליהם אבני עשר אמות ואבני שמנה
אמות ולשאר הבניינים יחצבו אבנים קטנות והם הנקראים
אבני גזית • וכן אומר בסמוך מלמעלה אבנים יקרות במדות
גזית ויהיה אבני גזית חסר וי״ו השמוש כמו שמש ירח ופירושו
אבנים גדולות ליסוד הבית ואבני גזית לשאר הבנין מלמעלה
ואבן גזית היה ידוע ביניהם מדתה כמו שאומר בסמוך במדות
גזית כמו שהיה ידוע בימי חכמי המשנה מדות הגזית חמשה
טפחים אבל של שלמה היו יותר גדולות אבל מדה ידועה היה
להם: יקרות • כבידות ואע״פ שאומר אבנים גדולות הוסיף
במאמרו יקרות שהיו כבידות במשא כי אותן הם טובות ליסוד
מן הקלות וי״ת אבנין יקרן תרגם יקרות כמשמעו כי היה
מחצב אבנים בהר ידוע שהיו אבניו טובות ויפות מהמחצבים
האחרים לפיכך היו יקרות כי לא היו נמצאות אלא באותו ההר
וכל דבר שאינו נמצא יקרא יקר: (לב) והגבלים • אומנין
ידועין לפיסול האבנים במדה הצריכה לקיר והוא מענין גבול
שנותנין גבול לאבן בפסלם אותם ויש מפרשים אנשי גבל כי
אותם היו אומני אבן טובים כמו שאומר זקני גבל וחכמיה
היו בך מחזיקי בדקך ויונתן תרגם וארגובליא וכן תרגם
ולגדרים ולחוצבי האבן ולארגובליא ולפסלי אבניא אם כן
לדבריו יהיו הגבלין בוני הקיר ותרגם בוני שלמה ובוני חירם
ארדיכלי והם האומנין הגדולים שיש אומנים אחרים תחתיהם
ובוני שלמה ובוני חירם כולל פוסלי האבן ופוסלי העץ:
ו (א) בחדש זיו • הוא חודש אייר שהוא שני לחדשים כי ניסן
ראש לחדשים ונקרא זיו כמו שפירשו רבותינו ז״ל דאית
ביה זיוא לאילני פירוש זוהר שפרחים והנצנים וכן תרגם יונתן
בירח זיו נצניא: למלך שלמה • טעמו לשנה הרביעית לא לחדש
השני שזכר הסמוך אליו וכמוהו רבים כי בשנה הרביעית
למלכותו התחיל לבנות כן כתוב בדברי הימים ויחל לבנותו בשנת
ארבע למלכותו: ויבן את הבית • התחיל לבנותו: (ב) ששים
אמה ארכו • כל הבית בין הדביר וההיכל כי ארבעים אמה
היה ההיכל באורך והדביר עשרים אמה באורך וכן ברוחב
במדת הבית מרובע היה הדביר: ושלשים אמה קומתו • ובדברי
הימים והגובה מאה ועשרים והקרוב אלי בזה כי על האולם
לבד אמר שהיה גבהו מאה ועשרים והגובה הזה היה לו עם
העליות שעליו כי בספור מדות האולם אמר והגובה מאה
ועשרים ועוד אמר שם על האוליו וגנזיו ועליותיו ואם העליות
היו על כל הבית כמו שנראה מדברי רבותינו ז״ל יהיה מה
שאמר שם והגובה מאה ועשרים עם העליות שעל הבית והיה
גובה הבית מן הקרקע עד הספון שלשים אמה וגובה העליות
תשעים אמה: (ג) והאולם • נקרא בלשון המקרא אולם מה
שנקרא בלשון הגמרא בית שער: ארכו על פני רוחב הבית •
כי השטח הגדול במדה יקרא אורך והקטן רחב והנה אורך
האולם לרחב הבית: על פני הבית • שלא היה מתוך ממנו אלא היה
דבק בבית על פניו ועל רחבו צריך לומר זה: (ד) חלוני • כמו
חלונים כמו נטעי נעמנים כמו נטעים אנשי מחקה על הקיר
וזולתם רבים כמו שכתבנו בספר מכלול: שקופים אטומים •
תרגם יונתן פתיחן מלגיו וסתימן מלברא והוסיף בו עוד
ותפן כליכסא בית אנתת רישי שירית ארזיא • ובדברי רבותינו
ז״ל בהפך זה שקופי אטומים שקופים מבחוץ ואטומים מבפנים
לא לאורה אני צריך כלומר רחבים היו מבחוץ וצרין מבפנים
הפך מנהג העולם לומר שאינו צריך לאור העולם: (ה) יציע
סביב • הוא הנקרא צלע ונקרא תא ועשה סביב כל הבית סביב
ההיכל וסביב הדביר מבחוץ אלה התאים וקרא אותם צלעות

כי

הפטרת תרומה

הַבַּיִת סָבִיב לַהֵיכָל וְלַדְּבִיר וַיַּעַשׂ צְלָעוֹת סָבִיב׃ ו הַיָּצוּעַ היציע קרי הַתַּחְתֹּנָה חָמֵשׁ בָּאַמָּה רָחְבָּהּ וְהַתִּיכֹנָה שֵׁשׁ בָּאַמָּה רָחְבָּהּ וְהַשְּׁלִישִׁית שֶׁבַע בָּאַמָּה רָחְבָּהּ כִּי מִגְרָעוֹת נָתַן לַבַּיִת סָבִיב חוּצָה לְבִלְתִּי אֲחֹז בְּקִירוֹת הַבָּיִת׃ ז וְהַבַּיִת בְּהִבָּנֹתוֹ אֶבֶן שְׁלֵמָה מַסָּע נִבְנָה וּמַקָּבוֹת וְהַגַּרְזֶן כָּל־כְּלִי בַרְזֶל לֹא־נִשְׁמַע בַּבַּיִת בְּהִבָּנֹתוֹ׃ ח פֶּתַח הַצֵּלָע הַתִּיכֹנָה אֶל־כֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית וּבְלוּלִּים יַעֲלוּ עַל־הַתִּיכֹנָה וּמִן־הַתִּיכֹנָה אֶל־הַשְּׁלִשִׁים׃ ט וַיִּבֶן אֶת־הַבַּיִת וַיְכַלֵּהוּ וַיִּסְפֹּן אֶת־הַבַּיִת גֵּבִים וּשְׂדֵרֹת בָּאֲרָזִים׃ י וַיִּבֶן אֶת־הַיָּצוּעַ היציע קרי עַל־כָּל־הַבַּיִת חָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמָתוֹ וַיֶּאֱחֹז אֶת־הַבַּיִת בַּעֲצֵי אֲרָזִים׃ יא וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־שְׁלֹמֹה לֵאמֹר׃ יב הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר־אַתָּה בֹנֶה אִם־תֵּלֵךְ בְּחֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי תַּעֲשֶׂה וְשָׁמַרְתָּ אֶת־כָּל־מִצְוֺתַי לָלֶכֶת בָּהֶם וַהֲקִמֹתִי אֶת־דְּבָרִי אִתָּךְ אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־דָּוִד אָבִיךָ׃ יג וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא אֶעֱזֹב אֶת־עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃

הפטרת תצוה (ביחזקאל סימן מג)

י אַתָּה בֶן־אָדָם הַגֵּד אֶת־בֵּית־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַבַּיִת וְיִכָּלְמוּ מֵעֲוֺנוֹתֵיהֶם וּמָדְדוּ אֶת־תָּכְנִית׃

רד"ק

כי בשלשה שמות אלו נקראו ואחרי כן אומר איך בנה אותם עם קירות הבית סביב ואמר כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה רוצה לומר כי קיר הבית היה רחב מלמטה והלך ומיצר כלפי חוץ כנגד התאים לפיכך היציע התחתונה חמש באמה רחבה וקרוי התחתונה שהוא קרקע התיכונה היה מונח מצד הבית על קיר הבית אמה אחת ועל אותה אמה לא היה בנין כי אלא היציע התיכונה היה והוא קיר הבית היה מיצר ממה שהיה למטה אמה אחת כל גובה היציע התיכונה שהיה חמש אמות וזהו המגרעות שהוא אומר שנתן לבית חוצה שנה התיכונה שש באמה רחבה עם האמה שמוספת ברחבה בקיר הבית וקרוי התיכונה שהוא קרקע העליונה שהיא השלישית היה מונח על קיר הבית אמה אחת שנה העליונה שבע באמה רחבה כי שתי אמות מוספות ברחבה בקיר הבית שנה קיר הבית בעליונה היה צר ממה שהיה למטה בתחתונה שתי אמות וכל זה עשה כדי שלא יאחזו קירות התאים בקירות הבית בחורים שיעשו בקירות אלא על המגרעות היו נתונות קירות התאים כי לא יכלו לעשות חורים בקיר: (ז) והבית בהבנותו · זהו טעם למה שהקדים לבלתי אחוז בקירות הבית לפיכך הוא צריך לתת מגרעות בקיר הבית להניח שם ראשי קירות התאים כי לא יכלו לעשות חורים בקיר להניח הקורות כמו שעושין באמר בניינים של חול כי כל כלי ברזל לא נשמע שם בבית בהבנותו ואבני הקיר היו מדה אחת כולם אם כן לא יתכן להניח שם חורים בבנין הקיר ולעשות שם החורים אחר בנין הקיר ג"כ לא יתכן כי לא נשמע כלי ברזל בבנין הבית ולטעם זה הכניסו פסוק זה בין ספור התאים וספור פתחי התאים: אבן שלמה מסע נבנה · כמו שהסיעו אותן מן ההר ושם היו פוסלין אותן במדות גזית אבל משהביאו האבנים לבית לא היו פוסלים מהם דבר אלא היו בונים אותן שלמות כמו שהביאו אותן מן ההר · ויש מרבותינו זכרונם לברכה שאמרו כי אף בהר לא היו פוסלין אותן בשום כלי ברזל אלא בתולע אחת הנקראת שמיר וכשהיו נותנין אותו על גבי אבנים מתפתחות לפניו ואמרו והשמיר כמין שעורה הוא והיו נותנין אותו לתוך קנה של עופרת מלא מוכין ומלא סובין ואם היה נותנו אפילו על ההר היה בוקעו וכו היה שלמה חולק אבני כל בית המקדש ומי הביאו לשלמה הנשר הביאו לו מגן עדן שנאמר וידבר על הבהמה ועל העוף מה דבר לעוף שאל לו היכן השמיר קבוע והוא הנשר והביאו לו מגן עדן וזה אחד מן הדברים שהשליט הקב"ה בכך בקשה וכו פסל משה אבני האפוד של משכן וכו פסל את הלוחות הראשונות ולוחות האחרונות וזה מדרך הקבלה היה אלא מימי משה רבינו ואין להרהר אחריו: (ח) פתח הצלע · הצלע מצלע: אל כתף הבית הימנית · איננו אומר שהצלע היתה פתוחה לבית אלא אומר כי הפתח שהיה בין התחתונה לתיכונה היה לרוח דרומית של הבית וכן מה שבין התיכונה לעליונה הפתחים היו לצד רוח דרומית של הבית והנה אמר שהיו הצלעות פתוחות זו לזו ועתה אומר במה היו עולים מזו לזו לא במעלות אבנים ועצים אלא בלולים: ובלולים כתוב בוי"ו עם הדגש ובלול הוא עמוד חלול עשוי מעלות סביב והעולה בו עולה דרך היקף והיורד בו גם כן יורד דרך היקף וכן תרגם יונתן ובלולים ובמסבתא וכן תרגם הפסוק תרעא דמחילתא ארעיתא פתיח לעיבר ביתא מימינא ובמסבתא סלקין מן ארעיתא למציעתא ומן מציעתא לעיליתא ויש לפרש לו בלולים כלומר דרך ארובה היו עולים מזו לזו ובדברי רבותינו ז"ל לול הפתוח מבית לעליה: אל השלשים · אל היציע השלישית שהיא העליונה ואומר השלישים בלשון רבים כי רבים היו היציעים סביב כל הבית מחוץ משלש רוחות דרום ומערב וצפון: (ט) ויבן את הבית · בנה הבית וכלהו תחלה ואח"כ ספן אותו כלומר כל קירותיו בנה תחלה ואחר כך הניח הקורות שהוא הספון: גבים · שתי תקרות קרה הבית התחתון הוא הנקרא גבים ולמעלה מאותה תקרה אחרת מארזים וכן ת"י ומליל יש ביתא בהנתיכין ועילא מנהון סדרא דכיפת רישי שריית ארזיא ושריית פירושו קורות כמו בצל קורתי תרגומו בטלל שירותי ופי' גבים כמו עשה הנחל גבים שהוא חפירות והקורות ההם היו מצויירות בחתוכים בדמות גבים או יהיה פי' כפה שהיתה עבוים אותה תקרה כמין כפה וכן בדברי רבותינו ז"ל שלשה גובבין את הקומה ופירושו כמו כופפין: ושדרות · פירוש כי הארזים היו מונחים סדרים סדרים והתקרה התחתונה הנקראת גבים היתה של ברושים ושלמעלה ממנה של ארזים וכן אמר בדברי הימים ואת הבית הגדול חפה עץ ברושים וזכר שם התקרה התחתונה ולא זכר העליונה שהיתה של ארזים · והקרוב אלי עוד במלת גבים שיהיה כמו הצלעות כי צלעות הבהמות יקראו גב כמו שאמר על גבי בהמה וכן צלעות האדם כשיהיה כפוף כמו שכתוב על גבי חרשו חורשים וכאשר אמר גבים כאילו אמר צלעות ברושים כמו שאמר בסמוך בצלעות ארזים בצלעות ברושים והלוחות הצרות שאינן רחבות כמו האחרות יקראו צלעות שהם בדמות צלעות: ויבן את היציע · כל יציע ויציע: (י) על כל הבית · כמו עם כל הבית וכן ויבאו האנשים על הנשים ונראה כי היציעים לא היו על הבית אלא סביב סביב: קומתו · זכר הנה היציע בלשון זכר ולמעלה זכרו בלשון נקבה היציע התחתונה לפי שנקרא צלע והצלע הוא לשון נקבה: ויאחז את הבית · היציע אחז עם הבית בעצי ארזים והם קורות הארזים שהיו סמוכות על קיר הבית ויהיה טעם ויאחז על המקרה ויהיה עובר לשלישי או יהיה טעמו על היציע: (יא) ויהי דבר ה' אל שלמה · בעוד שהיה בונה הבית בא לו הנביא בשם ה' ואמר לו זה והנביא הוא אחיה השילוני:

(י) אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית · בני הגולה: ויכלמו מעונותיהם · שבעבורם חרב בית זה והגד להם

הבית

יא וְאִם־נִכְלְמוּ מִכֹּל אֲשֶׁר־עָשׂוּ צוּרַת הַבַּיִת וּתְכוּנָתוֹ וּמוֹצָאָיו וּמוֹבָאָיו וְכָל־צוּרֹתָו צורתיו קרי וְאֵת כָּל־חֻקֹּתָיו וְכָל־צוּרֹתָו צורתיו קרי וְכָל־תּוֹרֹתָו תורתיו קרי הוֹדַע אוֹתָם וּכְתֹב לְעֵינֵיהֶם וְיִשְׁמְרוּ אֶת־כָּל־צוּרָתוֹ וְאֶת־כָּל־חֻקֹּתָיו וְעָשׂוּ אוֹתָם׃ יב זֹאת תּוֹרַת הַבָּיִת עַל־רֹאשׁ הָהָר כָּל־גְּבֻלוֹ סָבִיב ׀ סָבִיב קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִנֵּה־זֹאת תּוֹרַת הַבָּיִת׃ יג וְאֵלֶּה מִדּוֹת הַמִּזְבֵּחַ בָּאַמּוֹת אַמָּה אַמָּה וָטֹפַח וְחֵיק הָאַמָּה וְאַמָּה רֹחַב וּגְבוּלָהּ אֶל־שְׂפָתָהּ סָבִיב זֶרֶת הָאֶחָד וְזֶה גַּב הַמִּזְבֵּחַ׃ יד וּמֵחֵיק הָאָרֶץ עַד־הָעֲזָרָה הַתַּחְתּוֹנָה שְׁתַּיִם אַמּוֹת וְרֹחַב אַמָּה אֶחָת וּמֵהָעֲזָרָה הַקְּטַנָּה עַד־הָעֲזָרָה הַגְּדוֹלָה אַרְבַּע אַמּוֹת וְרֹחַב הָאַמָּה׃ טו וְהַהַרְאֵל אַרְבַּע אַמּוֹת וּמֵהָאֲרִאֵיל ומהאריאל קרי וּלְמַעְלָה הַקְּרָנוֹת אַרְבַּע׃ טז וְהָאֲרִאֵיל והאריאל קרי שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֹרֶךְ בִּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה רֹחַב רָבוּעַ אֶל אַרְבַּעַת רְבָעָיו׃ יז וְהָעֲזָרָה אַרְבַּע עֶשְׂרֵה אֹרֶךְ בְּאַרְבַּע עֶשְׂרֵה רֹחַב אֶל אַרְבַּעַת רְבָעֶיהָ וְהַגְּבוּל סָבִיב אוֹתָהּ חֲצִי הָאַמָּה וְהַחֵיק־לָהּ אַמָּה סָבִיב וּמַעֲלֹתֵהוּ פְּנוֹת

רד"ק

הבית העתיד שלא יחרב לעולם בעבור שלא יחטאו כמו שאמר ירחקו את זנותם ושכנתי בתוכם לעולם: ומדדו את תכנית · תכנית צורת הבית שתראה להם ומדדו ויכינו אותו לסימן כי עוד יעשו כן לעתיד בבא הגואל ויחיו המתים יכינו אותו לסימן שהראוים זאת הצורה יחיו בבנין הבית לעתיד וזה ראיה לתחיית המתים: (יא) ואם נכלמו · אם יהיו נכלמים מכל אשר עשו הודע אותם תכונת הבית וצורתו וכתיב לעיניהם והם יראו בנין הבית לעתיד ויעשו אותו ואם לאו לאו: וישמרו את כל צורתו ואת כל חקותיו ועשו אותם · ישמרו אותם בלבם ויאמינו כי כן יהיה ויעשו אותם הבניינים והצורות והתורות לעתיד ואם לא ישמרו אותם בלבם ולא יאמינו לא יעשו אותם כי כן מדת הקב"ה ישלם לאדם מדה כנגד מדה כל המאמין בביאת גואל יזכה לגאולה ואם לא יאמין לא יזכה וכן אם יאמין בתחיית המתי' יזכה לתחייה ואם לא יאמין לא יזכה ולא נוכל לפרש ועשו אותם בבית שני שעלו בני גולה של בבל כי הרבה דברים יש בבנינה זו שלא היה כן בבית שני ועל כרחך בנינה זו עתידה ואמר כן ועשו אותם ראיה גדולה לתחיית המתים: צורת הבית · מה שלפנים מחומת הר הבית בכלל: ותכונתו · תכונת בנינו בלשכות ובתאים: ומוצאיו ומובאיו · בשערים הנזכרים: וכל צורותיו · צורת כל בית בפני עצמו: ואת כל חוקותיו · מה שראוי להשתמש בבתים ובשלחנות ובלשכות: וכל צורותיו · צורת הכרובים והתמורים: וכל תורותיו · חלק העזרות לכהנים ולישראל ולנשים: (יב) זאת תורת הבית · זאת הנזכרת למעלה: על ראש ההר · הר הבית והוא ההיכל יהיה בראש ההר כמו שכתוב בענין: כל גבולו סביב סביב · כל גבול ההר סביב הוא קדש הקדשים כנגד ירושלים כי ירושלים כולה קדש כמו שנאמר והיתה העיר קדש אבל ההר הוא קדש קדשים וההר עצמו מקום מקדש מזבח והדביר הוא קדש הקדשים כמו שכתוב למעלה: הנה זאת תורת הבית · הנזכרת למעלה בפרט ובפסוק זה בכלל: (יג) ואלה מדות המזבח · רז"ל פירשו הפסוק כן וחיק האמה זה יסוד ואמה רוחב זה סובב וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד אלו הקרנות: וזה גב המזבח · זה מזבח הזהב ויונתן תרגם ואילין משחת מדבחא באמיא באמתא דהיא אמה ופשך ותשויתא אמתא ואמתא פתיא וגדנפא מקף לה על ספתיה סחור סחור זרתא חדא ודין טקוס מדבחא ובמסכת מדות שנינו המזבח היה שלשים ושתים על שלשים ושתים עלה אמה וכנס אמה זהו יסוד נמצא שלשים על שלשים עלה חמש וכנס אמה זהו סובב נמצא שמונה ועשרים על שמונה ועשרים עלה שלש וכנס אמה זהו מקום קרנות אמה מזה ואמה מזה נמצא ששה ועשרים על ששה ועשרים זהו מקום הילוך רגלי הכהנים אמה מזה ואמה מזה נמצא ארבעה ועשרים זהו מקום המערכה אמר ר' יוסי מתחלה היה שמונה ועשרים על שמונה ועשרים וכונס ועולה במדה זו עד שנמצא מקום המערכה עשרים על עשרים וכשעלו בני הגולה הוסיפו עליו ארבע אמות מן הצפון וארבע אמות מן המערב כמין גומא שנאמר והאריאל שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב רבוע יכול שאינו אלא שתים עשרה על שתים עשרה כשהוא אומר על ארבעת רבעיו מלמד שמן האמצע הוא מודד שתים עשרה אמה לכל רוח הנה תראה כי רז"ל פירשו כי מדות זה המזבח הם מדות מזבח בית שני ודעת יונתן אינו כדעתם כמו שתראה ונוכל לפרש כי מדה אחרת יהיה למזבח העדות ואמר ואלה מדות המזבח כמו שאומר והולך עד ויאמר אלי בן אדם ופירוש באמות באמות הידועות בנבואה זו שכל אמה מהם אמה וטופח שהם ששה טפחים כי אמה בסתם בת חמשה טפחים וזאת המדה היתה בת ששה טפחים וכן אמר בתחלת נבואה זו שש אמות באמה וטפח כמו שפירשנו: וחיק האמה ואמה · רחב באמצע המזבח היה גובה אמה ורחב אמה והוא מקום המערכה: וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד · גבול האמה היה גבוה זרת אחד ופירוש וגבלה מסגרת כמו שתרגם יונתן גדנפא: וזה גב המזבח · זה שספר הוא גב המזבח שהוא מקום המערכה שהיה גבוה על המזבח אמה לפיכך קראו גב: (יד) ומחיק הארץ · מאמצע הארץ ומשו' בה אשר בין העזרה העליונה לתחתונה שהמזבח היה בנתים ומקום מעמד הכהנים המקריבים על המזבח קורא עזרה כמו שקרא ג"כ מקום מעמד ישראל עזרה והעליונה היא מהמזבח כלפי אולם והתחתונה מהמזבח כלפי מזרח ואמר שמאמצע הארץ שהוא מקו המזבח עד העזרה התחתונה שתים אמות רוצה לומר באורך ורוחב אמה אחת ומהעזרה הקטנה עד העזרה הגדולה ארבע אמות ורחב האמה לא ידענו איזו מן העזרות קורא קטנה העליונה או התחתונה ואיזו מהן קורא גדולה מ"מ אמר כי מזו לזו היו ארבע אמות והוא מקום המזבח שנאמר עליו ההראל: (טו) ארבע אמות · והנה זה שטח המזבח מלמטה על הארץ ד' אמות באורך וברוחב וכן בגובה והוא הנקרא הראל כלומר בית אל לפי שהיו עובדים בכל מקום לאלהים אחרים על ההרים הגבוהים וזה שהיה הראל לא היה גבהו אלא ד' אמות לפיכך אמר ד' אמות בסתם וכולל לשטחו וגבהו ובסוף ארבע אמות בגובה היה מתרחב המזבח והיו יוצאין אבני המזבח לחוץ ואותו המקום הוא הנקרא אריאל ואמרו רבותינו ז"ל כי נקרא המזבח אריאל לפי שהאש הקדושה היורדת מן השמים היתה רבוצה בו כארי וזה המקום שנקרא אריאל היו שתים עשרה אורך בשתים עשרה רוחב רבוע אל ארבעת רבעיו וממנו ולמעלה היו ארבע הקרנות ומדת מקום המערכה זכר למעלה: וההראל · מבואר הוא ומה אריאל וכן והאריאל כתוב ביו"ד בין האל"ף והלמ"ד וקרי היו"ד בין הרי"ש והאל"ף והענין אחד הוא: (יז) והעזרה ארבע עשרה ארך · לא ידענו על איזה עזרה אמר על הגדולה או על הקטנה: והגבול · כמו שפירשנו מסגרת וכמו שת"י גדנפא: חצי האמה · חצי אמה גובה המסגרת שהיה לה לעזרה סביב: והחיק לה אמה סביב · לא ידענו מה היה ממש זה החיק בעזרה: ומעלתהו פנות קדים · המעלות שהיו עולים בהם למזבח היו פונים לצד מזרח · ומעלותהו כמו ומעלותיו וכן מקום גבורהו כמו גבוריו · פנות · מקור והנה כתוב ולא תעלה במעלות על מזבחי אפשר שהיו המעלות עשויות כמין כב' או פירושו שהיו עולין בו חוץ לעזרה ודעת יונתן שהיו עולין לעזרה שתרגם ודרגן דסלקין ליה מתפנן למדינחא· וי"ה כל חיק בזו הפרשה תשויתא ר"ל מקום שוה ותרגום העזרה

מסמתא

קָדִים׃ יח וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה אֵלֶּה חֻקּוֹת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הֵעָשׂוֹתוֹ לְהַעֲלוֹת עָלָיו עוֹלָה וְלִזְרֹק עָלָיו דָּם׃ יט וְנָתַתָּה אֶל־הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם אֲשֶׁר הֵם מִזֶּרַע צָדוֹק הַקְּרֹבִים אֵלַי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה לְשָׁרְתֵנִי פַּר בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת׃ כ וְלָקַחְתָּ מִדָּמוֹ וְנָתַתָּה עַל־אַרְבַּע קַרְנֹתָיו וְאֶל־אַרְבַּע פִּנּוֹת הָעֲזָרָה וְאֶל־הַגְּבוּל סָבִיב וְחִטֵּאתָ אוֹתוֹ וְכִפַּרְתָּהוּ׃ כא וְלָקַחְתָּ אֵת הַפָּר הַחַטָּאת וּשְׂרָפוֹ בְּמִפְקַד הַבַּיִת מִחוּץ לַמִּקְדָּשׁ׃ כב וּבַיּוֹם הַשֵּׁנִי תַּקְרִיב שְׂעִיר־עִזִּים תָּמִים לְחַטָּאת וְחִטְּאוּ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ כַּאֲשֶׁר חִטְּאוּ בַּפָּר׃ כג בְּכַלּוֹתְךָ מֵחַטֵּא תַּקְרִיב פַּר בֶּן־בָּקָר תָּמִים וְאַיִל מִן־הַצֹּאן תָּמִים׃ כד וְהִקְרַבְתָּם לִפְנֵי יְהֹוָה וְהִשְׁלִיכוּ הַכֹּהֲנִים עֲלֵיהֶם מֶלַח וְהֶעֱלוּ אוֹתָם עֹלָה לַיהֹוָה׃ כה שִׁבְעַת יָמִים תַּעֲשֶׂה שְׂעִיר־חַטָּאת לַיּוֹם וּפַר בֶּן־בָּקָר וְאַיִל מִן־הַצֹּאן תְּמִימִים יַעֲשׂוּ׃ כו שִׁבְעַת יָמִים וְכִפְּרוּ יכפרו קרי אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְטִהֲרוּ אֹתוֹ וּמִלְאוּ יָדָו ידיו קרי׃ כז וִיכַלּוּ אֶת־הַיָּמִים וְהָיָה בַיּוֹם הַשְּׁמִינִי וָהָלְאָה יַעֲשׂוּ הַכֹּהֲנִים עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֶת־עוֹלוֹתֵיכֶם וְאֶת־שַׁלְמֵיכֶם וְרָצָאתִי אֶתְכֶם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃

הפטרת כי תשא כמנהג האשכנזים (במלכים א סימן יח)

יח א וַיְהִי יָמִים רַבִּים וּדְבַר יְהֹוָה הָיָה אֶל־אֵלִיָּהוּ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית לֵאמֹר לֵךְ הֵרָאֵה אֶל־אַחְאָב וְאֶתְּנָה מָטָר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ב וַיֵּלֶךְ אֵלִיָּהוּ לְהֵרָאוֹת אֶל־אַחְאָב וְהָרָעָב חָזָק בְּשֹׁמְרוֹן׃ ג וַיִּקְרָא אַחְאָב אֶל־עֹבַדְיָהוּ אֲשֶׁר עַל־הַבָּיִת וְעֹבַדְיָהוּ הָיָה יָרֵא אֶת־יְהֹוָה מְאֹד׃ ד וַיְהִי בְּהַכְרִית אִיזֶבֶל אֵת נְבִיאֵי יְהֹוָה וַיִּקַּח עֹבַדְיָהוּ מֵאָה נְבִאִים וַיַּחְבִּיאֵם חֲמִשִּׁים אִישׁ בַּמְּעָרָה וְכִלְכְּלָם לֶחֶם וָמָיִם׃ ה וַיֹּאמֶר אַחְאָב אֶל־עֹבַדְיָהוּ לֵךְ בָּאָרֶץ אֶל־כָּל־מַעְיְנֵי הַמַּיִם

רד"ק

מסמתא ולא ראיתי למלה הזאת חבר ולפי' רז"ל יהיה פירושו העזרה כבנין המזבח עצמו וקורא לו מלבן מן המלבנות עזרה כי מלבנות היו עשוי המזבח כמו שאמרו תני לוי כיצד בונים את המזבח מביא מלבן שהוא ל"ב על ל"ב וגובהו אמה ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות ובין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו יסוד וחוזר ומביא מלבן שהוא ל' על ל' וגבוה ה' ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות ובין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו סובב וחוזר ומביא מלבן שהוא כ"ח על כ"ח וגבוה שלש אמות ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו מקום המערכה וחוזר ומביא מלבן שהוא אמה על אמה וגבוה אמה ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו קרן וכן לכל קרן וקרן ופירוש מפולמות לחות כמו דגים מפולמות: (יח) ויאמר אלי בן אדם כה אמר ה' אלה חקות המזבח ביום העשותו · ביום שתשלם מלאכתו יעלו עליו קרבן זה כמו שעשו במשכן ביום שמיני במלואים: ולזרוק עליו דם · ת"י ולמזרק עלוהי דם נכסת קודשיא: (יט) ונתתה · ליחזקאל אומר שהוא כהן ואמר שהוא יתן הקרבן לכהנים להקריבו והוא יזרוק הדם ויכפר על המזבח כי לעתיד יהיה הוא כה"ג ואע"פ שיהיה אהרן שם או יהיה הוא משנה לו וגם זה הפסוק יורה על תחיית המתים לעתיד ולדברי רז"ל שאמרו כי זה המזבח הוא אשר עשו בבית שני אפשר כי יחזקאל היה מעולי הגולה אלא שאומרים בקבלה שקברוהו בארץ בבל ועוד כי סדר הקרבנות שעשו עולי הגולה אינו כסדר הזה והם בנו המזבח קודם היכל: מזרע צדוק · כבר פירשנו למעלה למה זכר צדוק: פר בן בקר לחטאת · וכן במלואים עשה משה: (כ) ולקחת · העזרה היא הנזכרת שהיתה · לפני המזבח וכן מפורש למעלה פנות העזרה למזבח: ואל הגבול · אל גבול העזרה הנזכרת: וחטאת אותו וכפרתהו · כתרגומו ותדכי יתיה ותכפר עלוהי: (כא) ולקחת את הפר החטאת · נסמך עם ה"א הידיעה כמו המזבח הנחושת והדומה לו: ושרפו במפקד הבית · ושרפו השורף במפקד הבית ות"י באתר דחזי לביתא ולא זכר באיזה מקום מן הבית אבל אמר מחוץ למקדש רוצה לומר מחוץ לעזרה אבל לפנים מחומת הר הבית היה ולשון במפקד כמו במלאת

כמו והוא פקד עלי במפקד יחזקיהו ר"ל במקום מן הבית שמלוים הכהנים לשרוף בו פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים וכן פר שעשה משה במלואים נשרף וכן עגל החטאת שהקריב אהרן ביום השמיני למלואים נשרף: (כב) ביום השני · מבואר הוא: (כג) בכלותך מחטא · בכי"ת מבואר הוא: (כד) והקרבתם · והשליכו הכהנים עליהם מלח · כמ"ש בתורה על כל קרבנך תקריב מלח: (כה) שבעת ימים תעשה שעיר חטאת ליום · לא היה כזה בימי המלואים של משה וגם עולי הגולה לא ראינו שעשו קרבן כזה כשבנו המזבח ואע"פ שאמרו רז"ל מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה כסדר הזה לא היו ועל כרחינו חדוש יהיה בסדר הקרבנות לעתיד: (כו) שבעת ימים וכפרו · כתיב וקרי יכפרו ביו"ד והענין אחד אלא שכתיב טעם שבעת ימים דבק למעלה: וטהרו אותו · לפי שנטמא ביד גויי הארץ: ומלאו ידו · כתיב בלא יו"ד וקרי ביו"ד ורבים כמוהו חסירי היו"ד הרבים מן הכתוב ולא יחסר הענין בעבור זה ופירוש ומלאו ידיו הכינוי למזבח ופי' כתרגומו ויקרבון קרבניהון וכזה הענין תרגם אונקלוס ומלאת יד אהרן ויד בניו והדומים לו ויש לפרש כנוי ידיו לכהן המקריב שימלא ידיו מנחתי הקרבן: (כז) ויכלו את הימים · הכהנים יכלו את שבעת הימים על זה הסדר: והיה ביום השמיני והלאה · פי' ביום השמיני וממנו והלאה יעשו עולות וזבחים כמו שכתוב ובכללם התמידים והנדרים והנדבות והמוספים: ורצאתי אתכם · כתוב באל"ף במקום יו"ד וכן רפאנו את בבל · וטעם ורציתי ארצה אתכם בקרבנותיכם ויהיה לרצון לפני כי מעשיכם יהיו רצויים לפני · ויונתן תרגם ויתקבלון קרבנכון ברעוא קדמי אמר ה':

יח (א) ויהי בשנה השלישית · לעצירת גשמים: ואתנה מטר · כי מפני הרעב שבו רבים בתשובה והטיבו דרכיהם ועוד שהיו בישראל ז' אלפים אשר לא כרעו לבעל: (ג) ירא את ה' מאד · ועתה אומר היאך היה ירא את ה' מאד כי שם נפשו בכפו להציל נביאי ה' ולהחיותם ואמרו רבותינו ז"ל כי זה עובדיה המביא חמשים איש במערה אחת ונ' איש במערה אחרת כמו שאמר למטה חמשים חמשים איש במערה: (ד) לחם ומים · כי המים היו יקרים בשני הרעב: (ה) ולא נכרית כו' · מן בהמה כתיב וקרי מהבהמה ואחד הוא ופי' לא נכרית עירנן מהבהמה

ואל כל־הנחלים אולי ׀ נמצא חציר ונחיה סוס ופרד ולוא נכרית מהבהמה: ו ויחלקו להם את־הארץ לעבר־בה אחאב הלך בדרך אחד לבדו ועבדיהו הלך בדרך־אחד לבדו: ז ויהי עבדיהו בדרך והנה אליהו לקראתו ויכרהו ויפל על־פניו ויאמר האתה זה אדני אליהו: ח ויאמר לו אני לך אמר לאדניך הנה אליהו: ט ויאמר מה חטאתי כי־אתה נתן את־עבדך ביד אחאב להמיתני: י חי ׀ יהוה אלהיך אם־יש־גוי וממלכה אשר לא־שלח אדני שם לבקשך ואמרו אין והשביע את־הממלכה ואת־הגוי כי לא ימצאכה: יא ועתה אתה אמר לך אמר לאדניך הנה אליהו: יב והיה אני ׀ אלך מאתך ורוח יהוה ׀ ישאך על־אשר לא־אדע ובאתי להגיד לאחאב ולא ימצאך והרגני ועבדך ירא את־יהוה מנערי: יג הלא־הגד לאדני את אשר־עשיתי בהרג איזבל את נביאי יהוה ואחבא מנביאי יהוה מאה איש חמשים חמשים איש במערה ואכלכלם לחם ומים: יד ועתה אתה אמר לך אמר לאדניך הנה אליהו והרגני: טו ויאמר אליהו חי יהוה צבאות אשר עמדתי לפניו כי היום אראה אליו: טז וילך עבדיהו לקראת אחאב ויגד־לו וילך אחאב לקראת אליהו: יז ויהי כראות אחאב את־אליהו ויאמר אחאב אליו האתה זה עכר ישראל: יח ויאמר לא עכרתי את־ישראל כי אם־אתה ובית אביך בעזבכם את־מצות יהוה ותלך אחרי הבעלים: יט ועתה שלח קבץ אלי את־כל־ישראל אל־הר הכרמל ואת־נביאי הבעל ארבע־מאות וחמשים ונביאי האשרה ארבע מאות אכלי שלחן איזבל:

כאן מתחילין הספרדים והאיטליאני

כ וישלח אחאב בכל־בני ישראל ויקבץ את־הנביאים אל־הר הכרמל: כא ויגש אליהו אל־כל־העם ויאמר עד־מתי אתם פסחים על־שתי הסעפים אם־יהוה האלהים לכו אחריו ואם־הבעל לכו אחריו ולא־ענו העם אתו דבר: כב ויאמר אליהו אל־העם אני נותרתי נביא ליהוה לבדי ונביאי הבעל ארבע־מאות וחמשים איש: כג ויתנו־לנו שנים פרים ויבחרו להם הפר האחד וינתחהו וישימו על־העצים ואש לא ישימו ואני אעשה ׀ את־הפר האחד ונתתי על־העצים ואש לא אשים: כד וקראתם בשם אלהיכם ואני אקרא בשם־

רד"ק

מהבהמה: (י) אם יש גוי וממלכה · סביב ארץ ישראל לא כדברי האומר שמלך בכפה והנה בארץ ישראל כלה לא מלך איך מלך בכל העולם והנה היו לו מלחמות ומלך ארם לקח ערים ממנו ושם לו חוצות בשומרון ומה שאמר והשביע את הגוי והממלכה דרך אהבה ובקשה לא בדרך יראה ושררה או הסוחרים הבאים מכל גוי וממלכה לארץ ישראל היה משביע אותם אם ראו אותך בארצם: כי לא ימצאכה · טעמו דבק עם לבקשך כלומר בעבור שלא מצא אותך בארץ ישראל שלח לבקשך בארצות הגוי ויש לתמוה איך לא מצא אותו והוא היה בצרפת הסמוך מצידון שהיה בארץ ישראל אולי האלמנה הסתירה אותו ולא גלתה אותו לבני עירה או בני עירה הסתירוהו לשלוחי אחאב כשבאו לבקשו: (יב) ורוח ה' ישאך · היו חושבים כשלא היו מוצאים אותו כי רוח ה' נשאו על אחד ההרים כמו שאמרו בני הנביאים לאלישע פן נשאו רוח ה' וישליכהו באחד ההרים: ועבדך ירא את ה' · לפיכך יש לך לחמול עלי שלא תביאני לידי מיתה: (יט) אוכלי שלחן איזבל · על נביאי הבעל ונביאי האשרה אמר או על נביאי האשרה לבד והוא הנכון לפיכך לא הניחה אותם איזבל ללכת להבחן עם אליהו וזה הראיה שאמר אליהו אני נותרתי נביא לה' לבדו ונביאי הבעל ארבע מאות וחמשים איש ולא זכר נביאי האשרה נראה שלא היו שם: (כ) ויקבץ את הנביאים · ולא אמר את כל ישראל כי ישראל נקבצו מעצמם ברצון כששמעו כי אליהו רוצה לעשות מעשה הבחינה אבל הנביאים לא נקבצו אלא בגזרת אחאב כי ידעו כי שקר נסכם אבל נביאי האשרה לא יכול אחאב להכריחם ללכת שם מפני איזבל לפי שהיו אוכלי שלחנה והיא לא רצתה שילכו שם: (כא) פסחים · כמו ספיסה שהוא פיסח בשתי רגליו כי מי שפיסח רגלו אחת נוטה על הרגל אחת ומי שהוא פיסח שתי רגליו איננו יודע באיזה רגל יעמוד כן אתם פוסחים על שתי הסעיפים והם המחשבות לפיכך אמר בלשון נקבה לפי שפי' סעיפים מחשבות שאין אתם יודעים לבירור בדעתכם מי האלהים אם האלהים אם הבעל וא"ת והלא הם נוטים אחרי הבעל ולא היו נוטים אחרי האלהים נאמר כי כאשר ראו כי נעצרו הגשמים בדבר אליהו שהיה נביא ה' נטה לבבם אחרי ה' אלא שנביאי הבעל היו מתעים אותם ואומרים להם שלא יניחו עבודת הבעל כי היא תיטיב להם ומפני זה היו פוסחים על שתי הסעיפים וי"ת עד אימת אתון פליגון לתרין פלגון שלא ה' הוא האלהים פלחו קדמוהי בלחודוהי ולמא אתון טען בתר בעלא דלית ביה צרוך · והנה הנסיון שעשה אליהו אפשר שעשה אותו מלבו ובטח באל שלא ישיבנו ריקם ושיקדש שמו ברבים ומה שאמר ובדברך עשיתי כלומר אם תענני ידעו העם הזה כי לא מלבי אני עושה מה שאני עושה אלא בדברך ובמצותך שאני אומר אתה מקיים או אפשר שהאל אמר לו אע"פ שהכתוב לא ספר וזהו שאמר ובדברך עשיתי אבל הראשון קרוב שאם האל אמר לו למה היה צריך לתפלה ויש לפרש כי הצריכו האל לתפלה אע"פ שאמר לו כמו בדבר המטר שאמר לו האל ואתנה מטר ואף על פי כן הוצרך להתפלל והטעם כדי שידעו ישראל כי נביא אמת הוא והאל שומע תפלתו ואם היה בא שלא בתפלתו היו אומרים מקרה הוא ובדבר האש היו אומרים על ידי כשפים הוא עושה ולא ענו העם אתו דבר · לא רצו לומר לו לא הן ולא לאו לפי

בכיון

יְהֹוָה וְהָיָה הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־יַעֲנֶה בָאֵשׁ הוּא הָאֱלֹהִים וַיַּעַן כָּל־הָעָם וַיֹּאמְרוּ טוֹב הַדָּבָר׃ כה וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לִנְבִיאֵי הַבַּעַל בַּחֲרוּ לָכֶם הַפָּר הָאֶחָד וַעֲשׂוּ רִאשֹׁנָה כִּי אַתֶּם הָרַבִּים וְקִרְאוּ בְּשֵׁם אֱלֹהֵיכֶם וְאֵשׁ לֹא תָשִׂימוּ׃ כו וַיִּקְחוּ אֶת־הַפָּר אֲשֶׁר־נָתַן לָהֶם וַיַּעֲשׂוּ וַיִּקְרְאוּ בְשֵׁם־הַבַּעַל מֵהַבֹּקֶר וְעַד־הַצָּהֳרַיִם לֵאמֹר הַבַּעַל עֲנֵנוּ וְאֵין קוֹל וְאֵין עֹנֶה וַיְפַסְּחוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר עָשָׂה׃ כז וַיְהִי בַצָּהֳרַיִם וַיְהַתֵּל בָּהֶם אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר קִרְאוּ בְקוֹל־גָּדוֹל כִּי־אֱלֹהִים הוּא כִּי־שִׂיחַ וְכִי־שִׂיג לוֹ וְכִי־דֶרֶךְ לוֹ אוּלַי יָשֵׁן הוּא וְיִקָץ׃ כח וַיִּקְרְאוּ בְּקוֹל גָּדוֹל וַיִּתְגֹּדְדוּ כְּמִשְׁפָּטָם בַּחֲרָבוֹת וּבָרְמָחִים עַד־שְׁפָךְ־דָּם עֲלֵיהֶם׃ כט וַיְהִי כַּעֲבֹר הַצָּהֳרַיִם וַיִּתְנַבְּאוּ עַד לַעֲלוֹת הַמִּנְחָה וְאֵין־קוֹל וְאֵין־עֹנֶה וְאֵין קָשֶׁב׃ ל וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לְכָל־הָעָם גְּשׁוּ אֵלַי וַיִּגְּשׁוּ כָל־הָעָם אֵלָיו וַיְרַפֵּא אֶת־מִזְבַּח יְהֹוָה הֶהָרוּס׃ לא וַיִּקַּח אֵלִיָּהוּ שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֲבָנִים כְּמִסְפַּר שִׁבְטֵי בְנֵי־יַעֲקֹב אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהֹוָה אֵלָיו לֵאמֹר יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ׃ לג וַיִּבְנֶה אֶת־הָאֲבָנִים מִזְבֵּחַ בְּשֵׁם יְהֹוָה וַיַּעַשׂ תְּעָלָה כְּבֵית סָאתַיִם זֶרַע סָבִיב לַמִּזְבֵּחַ׃ לג וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים וַיְנַתַּח אֶת הַפָּר וַיָּשֶׂם עַל־הָעֵצִים׃ יד וַיֹּאמֶר מִלְאוּ אַרְבָּעָה כַדִּים מַיִם וְיִצְקוּ עַל־הָעֹלָה וְעַל־הָעֵצִים וַיֹּאמֶר שְׁנוּ וַיִּשְׁנוּ וַיֹּאמֶר שַׁלֵּשׁוּ וַיְשַׁלֵּשׁוּ׃ לה וַיֵּלְכוּ הַמַּיִם סָבִיב לַמִּזְבֵּחַ וְגַם אֶת־הַתְּעָלָה מִלֵּא־מָיִם׃ לו וַיְהִי ׀ בַּעֲלוֹת הַמִּנְחָה וַיִּגַּשׁ אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא וַיֹּאמַר יְהֹוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל הַיּוֹם יִוָּדַע כִּי־אַתָּה אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל וַאֲנִי עַבְדֶּךָ וּבִדְבָרְיךָ ובדברך קרי עָשִׂיתִי אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃

רד"ק

שהיו מסופקים בדבר אבל כששמעו הבחינה ענו ואמרו טוב הדבר: (כו) אשר נתן להם · פירוש נתן לכם כדברו שאמרו להם בחרו להם הפר האחד ועשו ראשונה או פירוש אשר נתן להם אחאב כמו שאמר אליהו ויתנו לנו שני פרים ונתנם להם אחאב ויש בדברי אגדה דברים רחוקים מן השכל כי כשבחרו את הפר האחד ובאו לקחת אותו לא יכלו לזוז אותו ממקומו עד שאמר לו אליהו לך עמהם אמר לו הפר לאליהו אני וחברך יצאנו מבטן אחד וגדלנו באבוס אחד הוא עלה לחלק האל יתברך ושם האל יתקדש עליו ואני עליתי לחלק הבעל להכעיס את בוראי אמר לו אליהו לך עמהם כשם ששמו של הקדוש ברוך הוא מתקדש ע"י שעמי כך מתקדש עליך אמר לו וכך אתה יועצני אני זז ממקומי עד שתמסרני בידם הה"ד אשר נתן בידם: ויפסחו על המזבח אשר עשה · תרגם יונתן ואשתטו על אגורא דעבד ופשוטו עשו עצמם כפסחים וכואבים הולכים ושבים על המזבח ופירוש אשר עשה דרך כלל כמו אשר עשו כלומר אשר עשה ישראל: (כז) ויהתל בהם אליהו · בא דגש כמשפטו והשאר רפים וענינו כי התלוצץ ואמר להם דרך ליצנות קראו בקול גדול: כי שיח וכי שיג לו · שיח ודברים יש לו עם אחרים ואינו פונה לכם ופירוש שיג שרשו נשג מן השג אשג ומשקלו אם יעלה לשמים שיאו שרשו נשא וכן שיג שרשו נשג וענינו או יש לו אויבים ורודף אחריהם להשיגם ויונתן תרגם אשתדפא אשתדיף: וכי דרך לו · או הלך לו בדרך לעסק מעסקיו: אולי ישן הוא · או שמא ישן הוא ואינו שומע אתכם ואם תקראו בקול גדול יקץ ואם הוא בדרך ישמע אתכם כשתקראו בקול גדול: ויקץ · ביו"ד איתן לבד ויו"ד השרש נעלמה: (כח) ויתגדדו · כמו לא תתגודדו ענין שריטה בבשר: כמשפטם · כן היה משפטם לעתים כדי לראות העם כי אז יענה אותם ויקבל תפלתם או יהיה הגדידה ממשפטי העבודה: (כט) ויתנבאו · דברו דברי התולים שהיה מנהגם לאמר לפני הבעל ותרגומו ואישתטיאו: עד לעלות המנחה · עד שעת קרבן מנחת הערב: ואין קשב · שאם היה להם מקשיב היה עונה אותם · קשב כמו והקשיב קשב רב קשב: (ל) וירפא · דרך השאלה אמר לשון רפואה לבנות הריסת הבנין וכן כי עלתה הארוכה לחומת ירושלים וכן ויואב יחיה את שאר העיר: את מזבח ה' ההרוס · אמר כי מזבח היה שם מקדם שנבנה לשם ה' · ואמרו בדרש כי זה המזבח בנה אותו שאול והוא מה שאמר והנה מציב לו יד והיה זה המזבח הרוס כי הרסו עובדי הבעל לכל המזבחות שנבנו לשם ה' בשעת היתר הבמות ושאר אשה שעשה ירבעם העגלים מנע מהקריב במקום אחר אלא או בבית אל או בדן והרסו המזבחות כמו שאמר אליהו את מזבחותיך הרסו ובנה אליהו מזבח והקריב עליו בשעת איסור הבמות לצורך שעה ויש מפרשים וירפא את מזבח ה' ההרוס כי בנה שנעשה על ידו שבו בני ישראל בתשובה וזבחו זבחים במזבח ה' שהיה הרוס ונמנע מהם: (לא) כמספר שבטי בני יעקב · שתועיל זכות השבטים בדבר הזה ויענהו השם בתפלתו או להראותם כי שנים עשר שבטי בני יעקב עליהם להיות מחוברים ודבקים בה' להעלות במזבח אחד לא כמו שהיו עושים עתה כי שני השבטים היו מעלים עולה במזבח ה' והשאר במזבח הבעל לפיכך בנה לעיניהם המזבח מבנים עשר אבנים וטעם אשר היה דבר ה' אליו לאמר ישראל יהיה שמך כי בבית אל שבנה שם יעקב אבינו מזבח לה' נאמר שם ישראל יהיה שמך כדי להגדיל שם זרעו אם יהיו דבקים בו כי ישראל הוא שם שררה כמו שאמר כי שרית עם אלהים ועם אנשים וגו במקום שבנה יעקב אבינו מזבח לה' ונאמר לו שם שמך ישראל עשו הם העגל · ובנו שם מזבח לבעל · ובדברי רבותינו ז"ל ישראל יהיה שמך למה נאמר כאן לפי שביום שנגלית שכינה על יעקב בבית אל וקראו ישראל בו ביום אמר לו גוי וקהל גוים יהיה ממך עתידים בניך להקהל כשאר הגוים ולבנות מזבח ולהקטיר קטרת עליו בשעת איסור הבמות ואני מתרצה בדבר: (לג) ויעש תעלה · עשה חפירה סביב למזבח שילכו בה המים ורוחב התעלה כשיעור מקום זריעת סאתים ושיעורו חמשים אמה על חמשים אמה: (לד) מלאו ארבעה כדים מים · אמר זה להגדיל הנס שתאכל האש במקום המים ולא תכבה אף כי תלחך המים וזוה לקח שנים עשר כדי מים שהרי אמר להם שנו ושלשו ושלשה פעמים ארבעה הם שנים עשר כדי מים כנגד שנים עשר אבנים למספר שבטי בני ישראל ומה שלא צוה להם בפעם אחת שנים עשר כדי מים אלא בשלשה פעמים כנגד האבות שהם שלשה שהתפלל להם ואמר אלהי אברהם יצחק וישראל: ויצקו · צווי שלם ונמשך פ"א הפעל בטעם כמו משכו וקחו לכם צאן ובדרש אלישע יצק מים על ידי אליהו ונעשו נס ונעשו עשרה אצבעותיו כמעיינות ונתמלאת התעלה מים שנאמר וילקו הה"ד אשר יצק מים על ידי אליהו: (לה) וילכו המים סביב למזבח · המים שנשפכו על העולה ועל העצים הלכו על המזבח סביב כי באמצע המזבח היו העצים והעולה: מלא מים · צוה אליהו למלאות מים או הוא בעצמו מלא אותה והמים האלה לבד השנים עשר כדים: (לו) בעלות המנחה · בבי"ת פירוש בשעת מנחת הערב: ובדבריך · כתיב ביו"ד וקרי בלא יו"ד והענין אחד

לז עֲנֵנִי יְהוָה עֲנֵנִי וְיֵדְעוּ הָעָם הַזֶּה כִּי־אַתָּה יְהוָה הָאֱלֹהִים וְאַתָּה הֲסִבֹּתָ אֶת־לִבָּם אֲחֹרַנִּית׃ לח וַתִּפֹּל אֵשׁ־יְהוָה וַתֹּאכַל אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הָעֵצִים וְאֶת־הָאֲבָנִים וְאֶת־הֶעָפָר וְאֶת־הַמַּיִם אֲשֶׁר־בַּתְּעָלָה לִחֵכָה׃ לט וַיַּרְא כָּל־הָעָם וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים׃

הפטרת ויקהל כמנהג האשכנזים (במלכים א סימן ז)

והיא הפטרת פקודי כפי מנהג הספרדים והאיטליאני

מ וַיַּעַשׂ חִירוֹם אֶת־הַכִּיֹּרוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וַיְכַל חִירָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה׃ מא עַמֻּדִים שְׁנַיִם וְגֻלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר־עַל־רֹאשׁ הָעַמֻּדִים שְׁתָּיִם וְהַשְּׂבָכוֹת שְׁתַּיִם לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלּוֹת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים׃ מב וְאֶת־הָרִמֹּנִים אַרְבַּע מֵאוֹת לִשְׁתֵּי הַשְּׂבָכוֹת שְׁנֵי־טוּרִים רִמֹּנִים לַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָעַמּוּדִים׃ מג וְאֶת־הַמְּכֹנוֹת עֶשֶׂר וְאֶת־הַכִּיֹּרֹת עֲשָׂרָה עַל־הַמְּכֹנוֹת׃ מד וְאֶת־הַיָּם הָאֶחָד וְאֶת־הַבָּקָר שְׁנֵים־עָשָׂר תַּחַת הַיָּם׃ מה וְאֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וְאֵת כָּל־הַכֵּלִים הָאֹהֶל (האלה קרי) אֲשֶׁר עָשָׂה חִירָם לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה נְחֹשֶׁת מְמֹרָט׃ מו בְּכִכַּר הַיַּרְדֵּן יְצָקָם הַמֶּלֶךְ בְּמַעֲבֵה הָאֲדָמָה בֵּין סֻכּוֹת וּבֵין צָרְתָן׃ מז וַיַּנַּח שְׁלֹמֹה אֶת־כָּל־הַכֵּלִים מֵרֹב מְאֹד מְאֹד לֹא נֶחְקַר מִשְׁקַל הַנְּחֹשֶׁת׃ מח וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֵת כָּל־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בֵּית יְהוָה אֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר עָלָיו לֶחֶם הַפָּנִים זָהָב׃ מט וְאֶת־הַמְּנֹרוֹת חָמֵשׁ מִיָּמִין וְחָמֵשׁ מִשְּׂמֹאול לִפְנֵי הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר וְהַפֶּרַח וְהַנֵּרֹת וְהַמֶּלְקַחַיִם זָהָב׃ נ וְהַסִּפּוֹת וְהַמְזַמְּרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר וְהַפֹּתוֹת לְדַלְתוֹת הַבַּיִת הַפְּנִימִי לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים לְדַלְתֵי הַבַּיִת לַהֵיכָל זָהָב׃

רד"ק

אלא שזה יחיד וזה רבים וטעם ובדברך שלא יאמרו מדעתי עשיתי כל. מה שעשיתי ומה שאני עושה בכל זמן מדברי הנסים הם דברי כשפים או קסמים ואם תענני באש שירד מן השמים ידעו כי כל מה שאני עושה ברצונך ובבטחוני בך אני עושה וידעו כי אתה אלהים בישראל ואני עבדך לא כעגלים שהם עובדים ובדברי רבותינו ז"ל ובדברך עשיתי שלא יאמרו אליהו מקריב בבמה בשעת איסור הבמות ובדברך עשיתי בדבורך עשיתי: ענני ה' ענני. הכפל לחזק כמו שהוא בכל מקום שאין לו טעם אחר וכן אל אלהים ה' אל אלהים ה' וכן דרך כל מתפלל לשנות דבריו ולשלש כמו ה' שמעה ה' סלחה ה' הקשיבה והדומים להם. וי"ת קבל צלותי ה' באשתא קבל צלותי ה' במטרא כלומר כלל בתפלתו עתה ענין המטר שהיה עתיד להתפלל עליו בו ביום ורבותינו ז"ל אמרו ענני ה' באש ענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם ועוד דרש בדבריהם ענני בזכותי ענני בזכות תלמידי: וידעו העם הזה כי אתה ה' האלהים. וכאשר תשלחני לבשר לעתיד לבא יאמינו בי אם היום תענני: ואתה הסבות את לבם אחורנית. פירש הגאון רב סעדיה ז"ל לבם שהיה אחורנית תסב אותו אליך עתה אם תענני ויש מפרשים לבם אחורנית מאמונת הבעל וידעו כי שקר נסכם ויש לומר אם תענני ידעו כי אתה האלהים לבדך ואתה שלא הראית להם עד עתה מופת גלוי שיכירו כי אתה האלהים ידמה שאתה הסיבות את לבם אחורנית ובדרש אם לא תענני אף אני אהיה כופר ואומר שאתה הסיבות את לבם אחורנית וכן אמר משה אם כמות כל האדם ימותון אלה לא ה' שלחני וכן אמר מיכה אם שוב תשוב בשלום לא דבר ה' בי ועוד דרשו אתה הסיבות את לבם כי היה לך להכין את לבם לטובה ואין ראוי לסמוך על זה הפי' כי הבחירה נתנה לבני אדם כמו שכתוב הנה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב את המות ואת הרע. אדם יבחר במה שירצה. ורבותינו ז"ל אמרו ג"כ הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים והחכם הגדול רבינו הרמב"ם ז"ל פירש כמשמעו מנעת מהם התשובה לרוב פשעם כדי שיקבלו עונשם על דרך ויחזק ה' את לב פרעה וכן כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו והדומים להם ויונתן תרגם וידעון עמא הדין במעבדך להון ניסא וכו' כבעמוד:

(לח) לחכה. יבשה אותם עד שלא נשאר בתעלה שום לחות:

(לט) ה' הוא האלהים. הכפל לחזק האמונה בלבם אמרו ושנו ה' הוא האלהים:

(מה) ואת כל הכלים האהל. כן כתיב וקרי האלה והקרי מבואר והכתיב ר"ל כעין אותם הכלים שהיו באהל מועד כן עשה חירם למלך שלמה בבית המקדש וכן תרגם יונתן כל. מאניא האלין כעובד מאני משכנא דעבד משה כן עבד חירם למלכא שלמה בית מקדשא דה': ממורט. זך ונקי מכל חלודה ומכל סיג: (מו) בככר הירדן. כתרגומו במישרא ירדנא: במעבה האדמה. תרגומו בעובי גרגישתא והגרגישתא היא העפר הטוב אשר ממנו יעשה הכורים לצקת בהם ובככר הירדן היה שם מקום לצקת בו: בין סכות ובין צרתן. ובדברי הימים. צרדתה ושני שמות היו לו והעפר ההוא טוב להתכה ולעובי אותו קרקע צייר דפוס הכלים ויצקם שם כי לא יתכן לעשות כורים לכלים גדולים כאלה אלא בעובי האדמה התיכו אותם: (מז) וינח שלמה. הניח מלשקלם מרב מאד מאד לא נחקר משקלם והניחם כמו שנעשו ולא נודע משקלם ויונתן תרגם ואצנע שלמה כלומר הניח' ממקום יציקתם והניחם בבית המקדש במקומם ומרוב שהיו הכלים לא נחקר משקלם: (מח) ואת השלחן. שם כלל כמו ויהי לי שור וחמור כי עשרה שלחנות עשה שלמה כמו שכתוב בדברי הימים ויעש שולחנות עשרה ואומר ואת השולחנות ועליהם לחם הפנים: (מט) חמש מימין וחמש משמאל. פי' מימין מנורת משה הניח חמש מנורות וחמש משמאל מנורת משה אבל כל המנורות היו ג"כ בדרום וכן כל השולחנות בצפון ואומר בדברי הימים על השולחנות שהניח חמש מימין וחמש משמאל ופירושו כמו במנורת חמש מימין שולחן משה וחמש משמאלו ועל כל המנורות היו מדליקין ועל כל השולחנות היו מסדרין ואף על פי שיש מחלוקת בזה בדברי רז"ל הנראה מן הפסוקים כן הוא: והפרח. פרחי המנורה כמ"ש במנורת משה כפתור ופרח וכן הנרות שבעה בכל מנורה כמו במנורת משה וכן המלקחים: (נ) והסיפות. הם כלים עשוים בתכונת הבדים ואפשר שהם

הפטרת ויקהל

כמנהג הספרדים והאיטליאני (במלכים א סימן ז)

יג וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיִּקַּח אֶת־חִירָם מִצֹּר׃ יד בֶּן־אִשָּׁה אַלְמָנָה הוּא מִמַּטֵּה נַפְתָּלִי
וְאָבִיו אִישׁ־צֹרִי חֹרֵשׁ נְחֹשֶׁת וַיִּמָּלֵא אֶת־הַחָכְמָה וְאֶת־הַתְּבוּנָה וְאֶת־הַדַּעַת לַעֲשׂוֹת
כָּל־מְלָאכָה בַּנְּחֹשֶׁת וַיָּבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיַּעַשׂ אֶת־כָּל־מְלַאכְתּוֹ׃ טו וַיָּצַר אֶת־שְׁנֵי
הָעַמּוּדִים נְחֹשֶׁת שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה אַמָּה קוֹמַת הָעַמּוּד הָאֶחָד וְחוּט שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה אַמָּה יָסֹב
אֶת־הָעַמּוּד הַשֵּׁנִי׃ טז וּשְׁתֵּי כֹתָרֹת עָשָׂה לָתֵת עַל־רָאשֵׁי הָעַמּוּדִים מֻצַק נְחֹשֶׁת חָמֵשׁ אַמּוֹת
קוֹמַת הַכֹּתֶרֶת הָאֶחָת וְחָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמַת הַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ יז שְׂבָכִים מַעֲשֵׂה שְׂבָכָה גְּדִלִים
מַעֲשֵׂה שַׁרְשְׁרוֹת לַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים שִׁבְעָה לַכֹּתֶרֶת הָאֶחָת וְשִׁבְעָה לַכֹּתֶרֶת
הַשֵּׁנִית׃ יח וַיַּעַשׂ אֶת־הָעַמּוּדִים וּשְׁנֵי טוּרִים סָבִיב עַל־הַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר
עַל־רֹאשׁ הָרִמֹּנִים וְכֵן עָשָׂה לַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ יט וְכֹתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים מַעֲשֵׂה שׁוּשַׁן
בָּאוּלָם אַרְבַּע אַמּוֹת׃ כ וְכֹתָרֹת עַל־שְׁנֵי הָעַמּוּדִים גַּם־מִמַּעַל מִלְּעֻמַּת הַבֶּטֶן אֲשֶׁר לְעֵבֶר °שְׂבָכָה
וְהָרִמּוֹנִים מָאתַיִם טֻרִים סָבִיב עַל הַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ כא וַיָּקֶם אֶת־הָעַמֻּדִים לְאֻלָם הַהֵיכָל וַיָּקֶם אֶת־
הָעַמּוּד הַיְמָנִי וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יָכִין וַיָּקֶם אֶת־הָעַמּוּד הַשְּׂמָאלִי וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ בֹּעַז׃ כב וְעַל

השבכה קרי

רד"ק

הנקראים בדברי רז"ל קיתון קיתונות ות"י וקוליא ות"א וכדה על שכמה וקולתה: והמזמרות· כלי שמזמרים בהם: והפתות לדלתות הבית· ת"י ומוגלסיא והם צירי הדלתות ואומר כי צירי הדלתות של הבית הפנימי שהוא הדביר וצירי דלתות ההיכל עשה זהב אבל הדלתות היו מעץ מצופות זהב כמו שכתוב למעלה ולהיכל שאמר הוא פי' הבית שזכר כי אמר לדלתות הבית ופירש לדלתות שהיו להיכל כי הוא הנקרא בית בסתם באותם הבתים כי אין כתוב ולהיכל אלא להיכל בלא וי"ו והספרים שכתוב בהם וי"ו טעות הוא:

(יד) ממטה נפתלי· הוא היה ממטה נפתלי ואמו מבנות דן כמו שאמר בדברי הימים בן אשה אלמנה מבנות דן ומה שאמר ואביו איש צרי שהיה גר בצור כמו עובד אדום הגתי כי לוי היה ולפי שגר בגת קראו גתי וצורי קריאתו מלרע: חרש נחשת· הוא או אביו גם כן היה חרש נחשת ורבותינו ז"ל סמכו מזה כי חייב אדם להתעסק באומנות אביו לפיכך הזכיר הכתוב אביו כי ג"כ הוא היה אומן ובנו למד אומנתו ומה שאמר ובן אשה אלמנה להודיע כי מת בעלה אבי חירם לפיכך לקח שלמה בנו כי גם הוא היה אומן טוב ומה שאמר חרש נחשת לעשות כל מלאכה בנחשת ובדברי הימים אומר יודע לעשות בזהב ובכסף. ובנחשת ובברזל וגו' שמה ספר כל אומניות שהיה לו והנה לא ספר אלא מלאכת הנחשת כי לאותה מלאכה היה צריך לו שלמה כמו שאמר שעשה את העמודים והכותרות והמכונות והכיורות והים והיעים והמזרקות כלם כלי נחשת היו: (טו) ויצר· אמר ויצר לפי שצורתם עשה בקרקע שהתיכם בו: שמנה עשר אמה· ובדברי הימים אמות שלשים וחמש האורך מה שאומר בדברי הימים הוא אומר על מדת שני העמודים כאחד בעת היציקה שהיו שוכבים לפיכך אמר שמה אורך והנה אמר קומה כשהעמידם וקומת העמוד האחד היה שמונה עשרה וכן העמוד השני הנה שלשים ושש בין שניהם ומה שאמר שלשים וחמש שאמה האחת הי' נכנס חצי אמה מכל עמוד בתוך הכותרות לפיכך לא אמר אלא שלשים וחמש והעמודים האלה היו חלולים כמו שאמר בסוף ירמיהו ועביו ארבע אצבעות נבוב ומה שאומר וחוט שתים עשרה יסוב את העמוד השני הוא הדין לראשון והקומה שזכר לראשון והוא הדין לשני אלא אחז הכתוב דרך קצרה והוא אחד משלשים ושתים מדות שהתורה נדרשת בהן וכן אמר בסוף ירמיהו שמנה עשרה אמה קומת העמוד האחד וחוט שתים עשרה יסובנו ואמר בסוף וכן לעמוד השני וגו' ת"י הפסוק הנה תמני עסרי אמין רומיה דעמודא חד וחוט משח תרתין עסרי אמין מקף ליה וכן לעמודא תנינא ומדת הקף העמוד היה שתים עשרה אמה וזהו שאמר וחוט שתים עשרה אמה יסוב את העמוד: (טז) ושתי כותרות עשה· פירוש עטרות כמו כתר מלכו ותרגומו קרונתיון: מוצק נחשת· הכותרות היו נחשת מוצק כולו שהתיכו הכותרות כמו שהתיכו העמודים: חמש אמות קומת הכותרת האחד· ובסוף זה הספר אומר וקומת הכותרות שלש אמות ואמרו רבותינו ז"ל שתי אמות התחתונות של כותרות היו שוות לעמוד שלא היה בהם צורה וצלם ושלש עליונות הן נפרדות לחוץ מקפות שבכים מעשה שבכה כמו צולבי דקל היו מוקפים לפיכך לא מנה בזה הספר בסוף אלא השלש אמות העליונות שהיתה בהם השבכה לפיכך אמר בסמוך ושבכה ורמונים על הכותרות סביב: (יח) לכסות את הכותרות· אינו אומר שהשבכה האחת היתה לכסות שתי הכותרות אלא פירוש על השבכה האחת משתי השבכות שהיו מכסות את הכותרות: אשר על ראש הרמונים· היאך היה זה והלא הכותרות היו על ראש העמודים והרמונים על הכותרות ויש ספרים שכתוב בהם אשר על ראש העמודים טעות הוא כי המסורה אומרת ראש הרמונים לית כוותיה הנה כי זה לבדו ראש הרמונים והשאר ראש העמודים אם כן אפשר שגם על ראש הרמונים היו כותרות אחרות: וכן עשה לכותרת השנית· שני טורים רמונים על השבכה לצורך הכותרות לכסותה כמו שעשה באחרות: (יט) מעשה שושן באולם· על הכותרות שהיו על ראש העמודים היה עליהם מעשה שושן ארבע אמות למעלה כנגד האולם שהיא· הכיפה וזהו שאמר ג"כ למטה ועל ראש העמודים מעשה שושן ויונתן תרגם עובד שושנתא לקיט באולמא וכן תירגם פרח שושן לקיט שושנתא: (כ) מלעומת הבטן: כנגד המקום האמצעי אשר לעבר השבכה היו כותרות אחרות מלעיל לאותו המקום ויונתן תרגם מלקבל דבקא: מאתים טורים סביב על הכותרת השנית· וה"ה לראשונה כי ארבע מאות הרמונים היו בין שני העמודים כמו שאומר למטה ומה שאומר מאתים טורים לא שהיו הטורים מאתים אלא הרמונים היו מאתים לשבכה האחד והוא שני טורים סביב בכל טור מאה וזהו שאמר בדברי הימים ויעש רמונים מאה ויתן בשרשרות והם השרשרות שעשה לכותרות וכן מה שאמר בספר ירמיה כל הרמונים מאה על השבכה בטור האחד ר"ל וכן בטור השני מאה והנה הם מאתים בשבכה האחת ומאתים בשבכה האחרת ומה שאמר שם תשעים וששה רוחה אומר כי תשעים וששה המאה אשר היו בטור האחד היו מיוחדות סביב לעבר אחד והארבע מיוחדות לעבר אחר ג"כ סביב: (כא) לאולם ההיכל· כמו באולם ההיכל וכמוהו כי איש הרגתי לפצעי בפצעי ואחרים זולתו: יכין· מה שקרא שם לעמודים לסימן טוב לפי שהיו בכניסת הבית קרא להם שמות לסימן טוב לאחד יכין לשון הכנה שיכון הבית לעולם כמו שאמר כירח יכון עולם ולשני בעז לשון עוז והיא מלה מורכבת בו עז כלומר שיתן האל יתברך בו עוז וקיום

רֹאשׁ הָעַמּוּדִים מַעֲשֵׂה שׁוֹשָׁן וַתִּתֹּם מְלֶאכֶת הָעַמּוּדִים׃ כג וַיַּעַשׂ אֶת־הַיָּם מוּצָק עֶשֶׂר בָּאַמָּה מִשְּׂפָתוֹ עַד־שְׂפָתוֹ עָגֹל ׀ סָבִיב וְחָמֵשׁ בָּאַמָּה קוֹמָתוֹ וְקָוֹה וקו קרי שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה יָסֹב אֹתוֹ סָבִיב׃ כד וּפְקָעִים מִתַּחַת לִשְׂפָתוֹ ׀ סָבִיב סֹבְבִים אֹתוֹ עֶשֶׂר בָּאַמָּה מַקִּפִים אֶת־הַיָּם סָבִיב שְׁנֵי טוּרִים הַפְּקָעִים יְצֻקִים בִּיצֻקָתוֹ׃ כה עֹמֵד עַל־שְׁנֵי עָשָׂר בָּקָר שְׁלֹשָׁה פֹנִים ׀ צָפוֹנָה וּשְׁלֹשָׁה פֹנִים יָמָּה וּשְׁלֹשָׁה ׀ פֹּנִים נֶגְבָּה וּשְׁלֹשָׁה פֹּנִים מִזְרָחָה וְהַיָּם עֲלֵיהֶם מִלְמָעְלָה וְכָל־אֲחֹרֵיהֶם בָּיְתָה׃ כו וְעָבְיוֹ טֶפַח וּשְׂפָתוֹ כְּמַעֲשֵׂה שְׂפַת־כּוֹס פֶּרַח שׁוֹשָׁן אַלְפַּיִם בַּת יָכִיל׃

הפטרת פקודי (במלכים א סימן ז) כמנהג האשכנזים

עד בהוציאו אותם מארץ מצרים׃

נא וַתִּשְׁלַם כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה וַיָּבֵא שְׁלֹמֹה אֶת־קָדְשֵׁי ׀ דָּוִד אָבִיו אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַכֵּלִים נָתַן בְּאֹצְרוֹת בֵּית יְהוָה׃ ח א אָז יַקְהֵל שְׁלֹמֹה אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־כָּל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת נְשִׂיאֵי הָאָבוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה יְרוּשָׁלָ͏ִם לְהַעֲלוֹת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה מֵעִיר דָּוִד הִיא צִיּוֹן׃

ביום שני של סוכות מתחילין כאן

ב וַיִּקָּהֲלוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּיֶרַח הָאֵתָנִים בֶּחָג הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי׃ ג וַיָּבֹאוּ כֹּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׂאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־הָאָרוֹן׃ ד וַיַּעֲלוּ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר בָּאֹהֶל וַיַּעֲלוּ אֹתָם הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם׃ ה וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וְכָל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל הַנּוֹעָדִים עָלָיו אִתּוֹ לִפְנֵי הָאָרוֹן מְזַבְּחִים צֹאן וּבָקָר אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפְרוּ

רד"ק

וקוה כמו שנאמר ה' עוז לעמו יתן : (כב) ותתום · לפי שהיו בהם מלאכות רבות וציורים רבים כמו שכתוב אמר עם כל זה שלמה מלאכת העמודים : (כג) ויעש את הים מוצק · כלומר מוצק בצורתו כמו שהיתה כן התיכו בדפוס בקרקע אלא שהקיפו בקורנס כמו שעשו הכלים : עשר באמה · שהיה רחבו עשר אמות והקיפו שלשים אמה יסוב אותו וכל שיש בהקיפו שלשה טפחים יש בו רוחב טפח : (כד) ופקעים · ת"י וצורת ביעין ובדברי הימים ודמות בקרים אם כן גופם היה עגול כדמות ביצים ופניהם היו דמות פני בקרים ומה שאמר מתחת לשפתו אינו אומר מתחת לשפתו ממש אלא מתחת לשפתו רחוק משפתו שתי אמות כי חמש אמות היה קומת הים והשתים אמות העליונות היו חלקות שלא היו בהם צורות בקרים ובאותן שתי אמות היה הים עגול ומתחת אותם שתי אמות היה הים מרובע השלש התחתונות ובהם היה צורת בקרים וזה שאמר עשר באמה מקיפים את הים פירוש עשר באמה לכל רוח הנה היה רבוע היה מ' אמה בעגולו מלמעלה שלשים אמה כך פירשו רבותינו ז"ל וכן נראה מפשט הפסוק : יצוקים ביצוקתו · הבקרים היו יצוקים ביציקת הים כאחד לא שחוברו אחר כך ויצוקתו שם יאמר ממנו יצוק בשקל מלוכה גדולה : (כה) עומד על שני עשר בקר · גם זה הפסוק מעיד כי הים היה מרובע מתחת שהיה מונח לו ארבע רוחות כנגד מרובע ובכל רוח היה שלשה בקר שהים היה עומד עליהם ופני הבקרים אל הרוחות ואחוריה' מרובעים : (כו) ושפתו · תרגם יונתן וסיפתיה כעובד שפת כס מגלגל לקיע בשושנתא : אלפים בת יכיל · ובדברי הימים אומר מחזיק בתים שלשת אלפים יכיל פירשו רבותינו זכרונם לברכה · אלפים בלח ושלשת אלפים ביבש וכן תרגם יונתן תרין אלפין ביתין ברטיבא מחסיל כי כל כלי שעמקו חצי רחבו גדשו משפתו ולמעלה הוא שליש ממה שמכיל הכלי עד שפתו לפיכך היה מחזיק אלפים בלח שמתמלא עד שפתו ושלשת אלפים ביבש עם הגודש משפתו ולמעלה והיה לא אמר למה עשה אותו · ובדברי הימים אומר לרחצה הכהנים בו פירוש שהכהנים טובלים מטומאתן ובדברי רבותינו זכרונם לברכה ושלא כלי היה ואין טבילה בכלים א"ר יהושע בן לוי אמת המים משכה לו מעין עיטם והיו רגלי השוורים פתוחים כרעונים :

(נא) ויבא שלמה · מה שהקדיש אביו נתן ממנו בבנין הבית לכבוד אביו כי לא היה צריך לאותו הקדש כי לרוב היה לו כסף וזהב ונחשת אך לכבוד דוד אביו נתן ממנו במלאכת בית המקדש והשאר נתן באוצרות בית ה' ופירוש ואת כל הכלים כלי זהב וכלי כסף וכלי נחשת שלקח דוד מהדרעזר ומשאר הגוים כמ"ש למעלה · ובדרש שלא נתן שלמה מקדשי דוד אביו דבר במלאכת בית המקדש וי"א לפי שידע שלמה שסופו ליחרב שלא יהו אומרים אומות העולם מפני שהיה בנין הבית מחמס ומגזלות שגזל דוד לפיכך חרב וי"א כך אמר שלמה רעב היה בימי אבא שלש שנים שנה אחרי שנה והיה לו לבזבז ההקדשות האלה להחיות בהן עניי ישראל יהיו שמורין לעת צורך : ח (א) מעיר דוד · כי שם העלהו דוד כשהביאו מבית עובד אדום : (ב) בירח האיתנים · שבו אוספים הפירות והתבואות לבית כמו שנקרא חג האסיף לזה הטעם וכן איתנים לשון חוזק שהתבואות והפירות חיי האדם ורבותינו ז"ל שאמרו חדש שנולדו בו אבות הם איתני עולם כמו והאיתנים מוסדי ארץ ומהם שאמרו שהוא חזק המצות שיש בזה החדש חגים ומצות וי"ת בירחא דעתיקא דקרן לירחא קדמאה בחגא וכען ירחא שביעאה כלומר כי לפני הזמן יצאו ישראל ממצרים היה תשרי החודש הראשון כי בתשרי נברא העולם ומשיצאו בני ישראל ממצרים ניסן הוא ראש לחדשים ותשרי שביעי לו כי כן אמר להם האל ית' החודש הזה לכם ראש חדשים לכם מכלל כי לשאר העולם אינו ראשון כי תשרי הוא ראשון : בחג · קודם חג הסוכות נקהלו אלא אמר כי בחג נקהלו לעשות שם חנוכת המקדש וחג שבעת ימים קודם חג הסוכות הוא שנקהלו בירושלים כמו שנפרש · (ג) וישאו הכהנים את הארון · אמרו רבותינו ז"ל בשלשה מקומות נשאו הכהנים את הארון כשעברו ישראל את הירדן וכשסבבו את יריחו וכשהחזירוהו למקומו כשברח דוד מפני אבשלום ועתה כשהכניסוהו לבית המקדש לקדש הקדשים והם לא זכרו זה המקום אולי בכלל החזירוהו למקומו הוא : (ד) את ארון ה' · ואת אהל מועד · את ארון ה' מציון כמו שאמר ואת אהל מועד מגבעון כי שם היה : הכהנים והלוים · הכהנים הארון והלוים את אהל מועד וכלי הקודש אשר באהל ואהל מועד גנזו באוצרות בית האלהים אבל

הארון

ולא ימנו מרב׃ ו ויבאו הכהנים את־ארון ברית־יהוה אל־מקומו אל־דביר הבית אל־קדש הקדשים אל־תחת כנפי הכרבים׃ ז כי הכרבים פרשים כנפים אל־מקום הארון ויסכו הכרבים על־הארון ועל־בדיו מלמעלה׃ ח ויארכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן־הקדש על־פני הדביר ולא יראו החוצה ויהיו שם עד היום הזה׃ ט אין בארון רק שני לחות האבנים אשר הנח שם משה בחרב אשר כרת יהוה עם־בני ישראל בצאתם מארץ מצרים׃ י ויהי בצאת הכהנים מן־הקדש והענן מלא את־בית יהוה׃ יא ולא־יכלו הכהנים לעמד לשרת מפני הענן כי־מלא כבוד־יהוה את־בית יהוה׃ יב אז אמר שלמה יהוה אמר לשכן בערפל׃ יג בנה בניתי בית זבל לך מכון לשבתך עולמים׃ יד ויסב המלך את־פניו ויברך את כל־קהל ישראל וכל־קהל ישראל עמד׃ טו ויאמר ברוך יהוה אלהי ישראל אשר דבר בפיו את דוד אבי ובידו מלא לאמר׃ טז מן־היום אשר הוצאתי את־עמי את־ישראל ממצרים לא־בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל לבנות בית להיות שמי שם ואבחר בדוד להיות על־עמי ישראל׃ יז ויהי עם־לבב דוד אבי לבנות בית לשם יהוה אלהי ישראל׃ יח ויאמר יהוה אל־דוד אבי יען אשר היה עם־לבבך לבנות בית לשמי הטיבת כי היה עם־לבבך׃ יט רק אתה לא תבנה הבית כי אם־בנך היצא מחלציך הוא־יבנה הבית לשמי׃ כ ויקם יהוה את־דברו אשר דבר ואקם תחת דוד אבי ואשב על־כסא ישראל כאשר דבר יהוה ואבנה הבית לשם יהוה אלהי ישראל׃ כא ואשם שם מקום לארון אשר־שם ברית יהוה אשר כרת עם־אבתינו בהוציאו אתם מארץ מצרים׃

רד"ק

הארון הכניסו אל מקומו אל דביר הבית: (ו) אל תחת כנפי הכרובים · הכרובים הכנים בתחלה והכרובים האלה שעשה שלמה היו עומדים על רגליהם ופניהם לבית כמו שאומר בדברי הימים ופורשים כנפיהם מקיר אל קיר ובין כרוב לכרוב הכניסו הארון תחת הכנפים והכרובים שעשה בצלאל היו בשני קצות הכפורת על הארון והיה מכסה הארון כמו שהיה מתחלה אבל אלו הכרובים היו כנפיהם גבוהים על הארון כי חמש אמות היה קומת הכרוב ואין צריך לגוף הכרובים שהיה עומד בהם כי הגוף תחת הכנפים ואין לנו לשאול למה עשה שלמה כרובים אחרים ולא כתבנית הראשונים כאשר אין לנו לשאול למה לא עשה ארון אחר ועשה מזבחות אחרים ומנורות ושולחנות וכלים אחרים כי הכל עשה על פי הנבואה כמו שמסר לו דוד אביו כמו שכתוב בדברי הימים שאמר לו דוד הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כל מלאכת התבנית: (ח) ויאריכו הבדים · האריכו אותם לחוץ כלומר שמשכו אותם כלפי חוץ לפי שלא היה צריך עוד לצאת בכתף ומתחלה היו הבדים נתונים בארון בשוה שהיו עודפים אחורי הארון כמו לפני הארון שהרי ארבעה אנשים היו נושאין אותו לכל בד שני אנשים אחד לפניו ואחד לאחוריו וכיון שהביאו הארון לדביר כמו שהיה עם בדיו ולא היה עתיד עוד לנשאת בכתף האריכו הבדים ומשכום כלפי חוץ עד שנראו ראשי הבדים על פני הדביר כדי שיהיה נכנס שם כהן גדול ביום הכפורים להקטיר בין הבדים ולא יהיה פונה הנה והנה ולפיכך האריכו הבדים על פני הדביר ולא יראו החוצה לפני הדביר ואם תאמר והלא אורך הבדים לא היה אלא עשר אמות ולא נאמר בתורה שהיו נראים חוץ לפרוכת והדביר היה רחבו עשרים אמה א"כ אע"פ שמשכו אותם היאך נראו עדיין על פני הדביר נאמר כי לא נתנו הארון סמוך לכותל מערבי אלא הרחיקו אותו מן הכותל עד כדי שיראו הבדים על פני הדביר כשמשכו אותם כלפי חוץ. ואין צריך לומר כי מקום ארון אינו מן המדה ובכם היה עומד שהרי בתוך המדה היה תחת כנפי הכרובים בתוך עשרים אמה ולא היה ממנו עשר אמה לכל רוח: ויהיו שם עד היום הזה · שלא הסירו אותם עוד מן הארון כמ"ש לא יסורו ממנו וגם לא החזירו אותם לאחוריהם אלא היו משוכים לפני הדביר לעולם וזהו עד היום הזה א"כ דלתות שער הדביר לא היו סגורות לפיכך הוצרך שלמה לעשות פרוכת לפנים מבדיל:

(ט) אין בארון · זה ראיה כי לא היה בארון לא שברי לוחות ולא ס"ת וארון שבו ס"ת נראה כי נתנוהו באוצרות בית ה' עם אהל מועד ועם הכלים וכן נראה מדברי חלקיהו הכהן ס"ת מצאתי בבית ה' נראה כי לא היה במקום שהיו רגילים בו ולא היו יודעים אותו שם באותו הדור: אשר כרת ה' · כמו שת"י די עלויהון כתיבין עשרה פתגמי קיימא דגזר ה' עם בני ישראל: בצאת הכהנים · שהכניסו שם הארון בצאתם מן הקדש נראה כבוד ה' בענן: (יב) אז אמר שלמה · אז כשראה שנכנס כבוד ה' בבית הזה שאמר ה' שישכון בתוך בני ישראל בערפל והוא הענן כמו שכתוב ענן וערפל והוא שאמר ושכנתי בתוך בני ישראל והוא שירד כבודו בענן במקום המקדש לעכבו וכמו שאמר כן עשה שהשכין כבודו בבית זבול שבניתי לו ורז"ל אמרו כשאמר כי בענן אראה על הכפורת רמז להם כי בענן יראה בבית עולמים וי"ת ה' אתרעי לאשראה שכינתיה בירושלם תרגום בערפל בירושלים כלומר מקום שישכון שם הערפל והוא ענן הכבוד: (יג) לשבתך עולמים · כי גלגל ושילה ונוב וגבעון לא היו עולמים כי לא היה הם המקום הנבחר אשר נאמר עליו אל המקום אשר יבחר ה' כי אם זה המקום שהוא הר המוריה שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו עליו וקראו ה' יראה ואומר בהר ה' יראה כי באותו ההר יראה לדורות ודוד כשראה שנעתר שם וירד אש על עולתו אש מן השמים ידע כי הוא המקום הנבחר ואמר זהו בית האלהים וזה מזבח לעולה לישראל: (יד) ויברך · לא נכתבה הברכה שברכם אבל הברכה שברכם אחר תפלתו נכתבה ואחר שברכם נתן הודאה לאל ואמר ברוך ה' אלהי ישראל אשר דבר בפיו כלומר מה שדבר בפיו אל דוד אבי כן קיים לי וזהו שאמר ובידו מלא וי"ו ובידו כינוי כנגד האל ית' וכן אמר למטה ובידך מלאת ר"ל בכחו וביכולתו שהשלים כל הגוים עמו והם עשו רצונו ות"י וברעותיה קיים ומלא לאמר שב אל בפיו: (טז) ואבחר בדוד · למה שהקדים לא בחרתי בעיר היה לומר ואבחר בירושלים אלא פירוש כי לא הודעתי בחירתי בירושלים עד שבחרתי בדוד להיות על עמי ישראל והראתי לו המקום הנבחר בירושלים כשנעתרתי לו בגרן ארונה באש מן השמים: (כא) ואשים שם מקום לארון · והוא הדביר:

יח ויאמר־לו יהונתן מחר חדש ונפקדת כי יפקד מושבך: יט ושלשת תרד מאד ובאת אל־המקום אשר־נסתרת שם ביום המעשה וישבת אצל האבן האזל: כ ואני שלשת החצים צדה אורה לשלח־לי למטרה: כא והנה אשלח את־הנער לך מצא את־החצים אם־אמר אמר לנער הנה החצים ממך והנה קחנו ובאה כי־שלום לך ואין דבר חי־יהוה: כב ואם־כה אמר לעלם הנה החצים ממך והלאה לך כי שלחך יהוה: כג והדבר אשר דברנו אני ואתה הנה יהוה ביני ובינך עד־עולם: כד ויסתר דוד בשדה ויהי החדש וישב המלך על־ אל קרי הלחם לאכול: כה וישב המלך על־מושבו כפעם בפעם אל־מושב הקיר ויקם יהונתן וישב אבנר מצד שאול ויפקד מקום דוד: כו ולא־דבר שאול מאומה ביום ההוא כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי־לא טהור: כז ויהי ממחרת החדש השני ויפקד מקום דוד ויאמר שאול אל־יהונתן בנו מדוע לא־בא בן־ישי גם־תמול גם־היום אל־הלחם: כח ויען יהונתן את־שאול נשאל נשאל דוד מעמדי עד־בית לחם: כט ויאמר שלחני נא כי זבח משפחה לנו בעיר והוא צוה־לי אחי ועתה אם־מצאתי חן בעיניך אמלטה נא ואראה את־אחי על־כן לא־בא אל־שלחן המלך: ל ויחר־אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן־נעות המרדות הלוא ידעתי כי־בחר אתה לבן־ישי לבשתך ולבשת ערות אמך: לא כי כל־הימים אשר בן־ישי חי על־האדמה לא תכון אתה ומלכותך ועתה שלח וקח אתו אלי כי בן־מות הוא: לב ויען יהונתן את־שאול אביו ויאמר אליו למה יומת מה עשה: לג ויטל שאול את־החנית עליו להכתו וידע יהונתן כי־כלה היא מעם אביו להמית את־דוד: לד ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי־אף ולא־אכל ביום־החדש השני לחם כי נעצב אל־דוד כי הכלמו אביו: לה ויהי בבקר ויצא יהונתן השדה למועד דוד ונער קטן עמו: לו ויאמר לנערו רץ מצא־נא את־החצים אשר אנכי מורה הנער רץ והוא־ירה החצי להעברו: לז ויבא הנער עד־מקום החצי אשר ירה יהונתן ויקרא יהונתן אחרי הנער ויאמר הלוא החצי ממך והלאה: לח ויקרא יהונתן אחרי הנער מהרה חושה אל־תעמד וילקט נער יהונתן את־החצי החצים קרי ויבא אל־אדניו: לט והנער לא־ידע מאומה אך יהונתן ודוד ידעו את־הדבר: מ ויתן יהונתן את־כליו אל־הנער אשר־לו ויאמר לו לך הביא העיר: מא הנער בא ודוד קם מאצל הנגב ויפל לאפיו ארצה וישתחו שלש פעמים וישקו איש את־רעהו ויבכו איש את־רעהו עד־דוד הגדיל: מב ויאמר יהונתן לדוד לך לשלום אשר נשבענו שנינו אנחנו בשם יהוה לאמר יהוה יהיה ביני ובינך ובין זרעי ובין זרעך עד־עולם:

הפטרת שבת וראש חודש (בישעיה סימן סו)

סו א כה אמר יהוה השמים כסאי והארץ הדם רגלי אי־זה בית אשר תבנו־לי ואי־זה מקום מנוחתי: ב ואת־כל־אלה ידי עשתה ויהיו כל־אלה נאם־יהוה ואל־זה אביט אל־עני ונכה־רוח וחרד על־דברי: ג שוחט השור מכה־איש זובח השה ערף כלב מעלה מנחה דם־חזיר מזכיר לבנה מברך און גם־המה בחרו בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חפצה: ד גם־אני אבחר בתעלליהם ומגורתם אביא להם יען קראתי ואין עונה דברתי ולא שמעו ויעשו הרע בעיני ובאשר לא־חפצתי בחרו: ה שמעו דבר־יהוה החרדים אל־דברו אמרו אחיכם שנאיכם מנדיכם למען שמי יכבד יהוה ונראה בשמחתכם והם יבשו: ו קול שאון מעיר קול מהיכל קול יהוה משלם גמול לאיביו: ז בטרם תחיל ילדה בטרם יבוא חבל לה והמליטה זכר: ח מי־שמע כזאת מי ראה כאלה היוחל ארץ ביום אחד אם־יולד גוי פעם אחת כי־חלה גם־ילדה ציון את־בניה: ט האני אשביר ולא אוליד יאמר יהוה אם־אני המוליד ועצרתי אמר אלהיך: י שמחו את־ירושלם וגילו בה כל־אהביה שישו אתה

משוש

מְשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃ יא לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם
מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃ יב כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם
וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ יג כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם
וּבִירוּשָׁלִַם תְּנֻחָמוּ׃ יד וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה
אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃ טו כִּי־הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה
אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ טז כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃
יז הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַד אחת קרי בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ
וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה׃ יח וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם
וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃ יט וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם ׀ פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם
תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ
אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ כ וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם מִכָּל־הַגּוֹיִם ׀ מִנְחָה ׀ לַיהוָה
בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלִַם אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ
בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃ כא וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה׃
כב כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן
יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃ כג וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר
לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃ כד וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא
תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃

והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר ה׳ ׃

מנהג ספרדים אם חל ר"ח ביום ש"ק וביום א׳ להוסיף פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חודש ׃

הפטרות לארבע פרשיות

בשבת שלפני ר"ח אדר מוציאין שני ספרים בראשון קורין ז׳ גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא · ובספר שני קורא המפטיר בפרשת כי תשא מתחלת הפרשה עד לכפר על נפשותיכם ומפטירין הפטרת שקלים · ואם חל ר"ח להיות בשבת מוציאין שלשה ספרים בראשון קורין ששה גברי בפרשת השבוע ולא יאמר קדיש ובספר שני קורא המשלים וביום השבת עד ונסכו וקדיש לעילא ובספר שלישי קורא המפטיר פרשת שקלים ומפטירין הפטרה זו ׃

הפטרה לפרשת שקלים (במלכים ב סימן יא)

כאן מתחילין הספרדים יז וַיִּכְרֹת יְהוֹיָדָע אֶת־הַבְּרִית בֵּין יְהוָה וּבֵין הַמֶּלֶךְ וּבֵין הָעָם לִהְיוֹת לְעָם
לַיהוָה וּבֵין הַמֶּלֶךְ וּבֵין הָעָם׃ יח וַיָּבֹאוּ כָל־עַם הָאָרֶץ בֵּית־הַבַּעַל וַיִּתְּצֻהוּ אֶת־
מִזְבְּחֹתָו מזבחתיו קרי וְאֶת־צְלָמָיו שִׁבְּרוּ הֵיטֵב וְאֵת מַתָּן כֹּהֵן הַבַּעַל הָרְגוּ לִפְנֵי הַמִּזְבְּחוֹת וַיָּשֶׂם
הַכֹּהֵן פְּקֻדֹּת עַל־בֵּית יְהוָה׃ יט וַיִּקַּח אֶת־שָׂרֵי הַמֵּאוֹת וְאֶת־הַכָּרִי וְאֶת־הָרָצִים וְאֵת ׀ כָּל־עַם
הָאָרֶץ וַיֹּרִידוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ מִבֵּית יְהוָה וַיָּבוֹאוּ דֶּרֶךְ־שַׁעַר הָרָצִים בֵּית הַמֶּלֶךְ וַיֵּשֶׁב עַל־כִּסֵּא
הַמְּלָכִים׃ כ וַיִּשְׂמַח כָּל־עַם־הָאָרֶץ וְהָעִיר שָׁקָטָה וְאֶת־עֲתַלְיָהוּ הֵמִיתוּ בַחֶרֶב בֵּית מֶלֶךְ המלך ק׳׃

כאן מתחילין האשכנזים יב א בֶּן־שֶׁבַע שָׁנִים יְהוֹאָשׁ בְּמָלְכוֹ׃ ב בִּשְׁנַת־שֶׁבַע לְיֵהוּא מָלַךְ יְהוֹאָשׁ
וְאַרְבָּעִים שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ צִבְיָה מִבְּאֵר שָׁבַע׃ ג וַיַּעַשׂ יְהוֹאָשׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי
יְהוָה כָּל־יָמָיו אֲשֶׁר הוֹרָהוּ יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן׃ ד רַק הַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ עוֹד הָעָם מְזַבְּחִים וּמְקַטְּרִים
בַּבָּמוֹת׃ ה וַיֹּאמֶר יְהוֹאָשׁ אֶל־הַכֹּהֲנִים כֹּל כֶּסֶף הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יוּבָא בֵית־יְהוָה כֶּסֶף עוֹבֵר

רד"ק

(יז) בין ה׳ ובין המלך · מתחלה כרת ברית בין ה׳ והמלך והעם שיהיו כולם לעבודת ה׳ ולהסיר הבעלים ואחר כך כרת ברית בין המלך והעם ׃ (יח) ואת מתן כהן הבעל· היה שמו מתן ׃ וישם הכהן פקדות · ת"י ומני כהנא מטרות ר"ל המשמרות אשר היו מתוקנות מתחלה כן הושיבם עתה כי נראה כי מפני שהיו עובדים הבעל המלכים אשר היו לפני זה לא נשאר דבר בבית ה׳ על מכונו ועל סדורו וכן כתוב בדברי הימים וישם יהוידע פקדות בית ה׳ ביד הכהנים הלוים אשר חלק דוד על בית ה׳ להעלות עולות וגו׳׃ (ב) בית מלך · כן כתיב וקרי המלך ואחד הוא אלא שבכתוב חסרון הידיעה ׃ יב (ג) כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן· לא כל ימיו כי אחרי מות יהוידע עשה הרע בעיני ה׳ כמ"ש בד"ה אלא פי׳ כל הימים אשר הורהו יהוידע הכהן כלומר כל זמן שיהוידע היה חי וכ"כ בד"ה כל ימי יהוידע הכהן׃ (ה) כל כסף הקדשים·

אומר

אִישׁ כֶּסֶף נַפְשׁוֹת עֶרְכּוֹ כָּל־כֶּסֶף אֲשֶׁר יַעֲלֶה עַל לֶב־אִישׁ לְהָבִיא בֵּית יְהוָה׃ ו יִקְחוּ לָהֶם הַכֹּהֲנִים אִישׁ מֵאֵת מַכָּרוֹ וְהֵם יְחַזְּקוּ אֶת־בֶּדֶק הַבַּיִת לְכֹל אֲשֶׁר־יִמָּצֵא שָׁם בָּדֶק׃ ז וַיְהִי בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה לַמֶּלֶךְ יְהוֹאָשׁ לֹא־חִזְּקוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־בֶּדֶק הַבָּיִת׃ ח וַיִּקְרָא הַמֶּלֶךְ יְהוֹאָשׁ לִיהוֹיָדָע הַכֹּהֵן וְלַכֹּהֲנִים וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מַדּוּעַ אֵינְכֶם מְחַזְּקִים אֶת־בֶּדֶק הַבָּיִת וְעַתָּה אַל־תִּקְחוּ־כֶסֶף מֵאֵת מַכָּרֵיכֶם כִּי־לְבֶדֶק הַבַּיִת תִּתְּנֻהוּ׃ ט וַיֵּאֹתוּ הַכֹּהֲנִים לְבִלְתִּי קְחַת־כֶּסֶף מֵאֵת הָעָם וּלְבִלְתִּי חַזֵּק אֶת־בֶּדֶק הַבָּיִת׃ י וַיִּקַּח יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן אֲרוֹן אֶחָד וַיִּקֹּב חֹר בְּדַלְתּוֹ וַיִּתֵּן אֹתוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ בַּיָּמִין מימין קרי בְּבוֹא־אִישׁ בֵּית יְהוָה וְנָתְנוּ־שָׁמָּה הַכֹּהֲנִים שֹׁמְרֵי הַסַּף אֶת־כָּל־הַכֶּסֶף הַמּוּבָא בֵית־יְהוָה׃ יא וַיְהִי כִּרְאוֹתָם כִּי־רַב הַכֶּסֶף בָּאָרוֹן וַיַּעַל סֹפֵר הַמֶּלֶךְ וְהַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וַיָּצֻרוּ וַיִּמְנוּ אֶת־הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בֵית־יְהוָה׃ יב וְנָתְנוּ אֶת־הַכֶּסֶף הַמְתֻכָּן עַל־יַדֵ ידי קרי עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה הַפֻּקָדִים המפקדים קרי בֵּית יְהוָה וַיּוֹצִיאֻהוּ לְחָרָשֵׁי הָעֵץ וְלַבֹּנִים הָעֹשִׂים בֵּית יְהוָה׃ יג וְלַגֹּדְרִים וּלְחֹצְבֵי הָאֶבֶן וְלִקְנוֹת עֵצִים וְאַבְנֵי מַחְצֵב לְחַזֵּק אֶת־בֶּדֶק בֵּית־יְהוָה וּלְכֹל אֲשֶׁר־יֵצֵא עַל־הַבַּיִת לְחָזְקָה׃ יד אַךְ לֹא יֵעָשֶׂה בֵּית יְהוָה סִפּוֹת כֶּסֶף מְזַמְּרוֹת מִזְרָקוֹת חֲצֹצְרוֹת כָּל־כְּלִי זָהָב וּכְלִי־כָסֶף מִן־הַכֶּסֶף הַמּוּבָא בֵית־יְהוָה׃ טו כִּי־לְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה יִתְּנֻהוּ וְחִזְּקוּ־בוֹ אֶת־בֵּית יְהוָה׃ טז וְלֹא יְחַשְּׁבוּ אֶת־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יִתְּנוּ אֶת־הַכֶּסֶף עַל־יָדָם

רד"ק

אומר בדברי הימים ויהי אחר כן היה עם לב יואש לחדש את בית ה' כי היה צריך חיזוק כי שם אומר הטעם כי עתליהו המרשעת ובניה פרצו את בית האלהים לפיכך היה צריך חיזוק כי לולי זה היה עדיין קיים הבנין כי מיום שנבנה הבית עד שבדקו יואש לא היה אלא מאה וחמשים וחמש שנה ובנין חזק כאותו בנין היה עומד יותר ויותר לולי שפרצוהו עתליהו ובניה הם שהיו לה מאיש אחר ולפי שעשו בו פרצות שם יואש על לבו לתקנם והיה צריך לקבץ קדשי ישראל שיקדישו שקלים או קדשי נדבות והסקדשות שהיו בבית ה' אומר בדברי הימים כי עתליהו ובניה עשו אותם לבעלים הרוב ומה שנשאר לא רצה יהואש להוציאו בבנין כדי שלא ישאר אוצר ה' ריק וחשב שיעשו מקדשי התוך ואמר לכהנים שיקבצו כל כסף המובא בית ה' וגם הכריז על השקלים שיביאו אותם כמו שאומר בד"ה ויתנו קול ביהודה ובירושלים להביא בית ה' משאת משה עבד האלהים ומשאת משה הוא כסף שקלים קראו משאת ע"ש כי תשא את ראש בני ישראל ושלשה כספים זכר הנה כסף עובר הוא מחצית השקל כמו שנאמר כל העובר על הפקודים איש · כסף נפשות ערכו הוא האומר ערכי עלי או ערך פלוני עלי כל כסף אשר יעלה על לב איש הוא המתנדב לבדק הבית וכת"י הפסוק כל כסף קודשיא דמיתעל לבית מקדשא דה' וגו' כבשמוד' ואם תאמר כיון שנתנו השקלים לבדק הבית ממה היה לבם התמידים באותו שנה שהיו לוקחין אותן בכל שנה מתרומת השקלים ונראה כי נתרשלו מלהביא אותה תרומה אותן השנים שמלכה עתליהו והיה לבם ועבודתם לבעלים ולא לבית ה' ולא היו מעלים עולות תמיד כמו שאומר בדברי הימים והיו מעלים עולות תמיד בבית ה' כל ימי יהוידע נראה כי קודם לכן לא היו מעלים תמיד ומפני זה הוצרך יהואש להזהירם ולהעביר קול ולהביא משאת ה' והטובים שבהם שבו אל ה' בכל לבם הביאו מה שהם חייבין מהשנים שעברו והספיק לזה ולזה : (ו) איש מאת מכרו · כל איש ואיש מאת הכהנים יקח הכסף מאת ישראל המכיר אותו והרגיל אצלו שנותן לו מתנותיו ויקחו הכהנים מעט מעט כמו שבא לידם ויהיה עליהם לחזק את בדק הבית פירוש בדק הבית מקום השבר והטריסה ונקרא בדק לפי שצריך לבדקו ולעמוד עליו מה יצטרך : (ח) מדוע אינכם מחזקים · נראה שיהיו הכהנים שומרים עד שיהיה הכסף רב בידם ואחר יחזקו את בדק הבית והמלך חשד אותם שהיו לוקחים הכסף לעצמם לפיכך אמר להם שלא יקחו הכסף לעצמם אלא מיד שיבא לידם יתנוהו לבדק הבית : (ט) ויאתו הכהנים · בזה וישר בעיניהם שלא יקחוהו כלל כדי שלא יהיו נחשדים בזה הדבר וכיון שלא יקחו הם לא יהיה מוטל עליהם לחזק את הבית וזהו שאמר לבלתי חזק את בדק הבית לפיכך לקח יהוידע הארון ונתנו במבוא הבית שישימו אות והכהנים שם תיכף שיבא לידם : (י) ארון אחד · ארון איש אחד : בימין · כתיב מימין קרי נגוא אחד בענין : שומרי הסף · שומרי כלי הבית וסף הוא שם כלל לכלי השרת וי"ת אמרכליא והם הגזברים הגדולים אשר ממונים אחרים תחתיהם כמו שתרגם אונקלוס ונשיא נשיאי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן ואמרכליא דממנא על רברבי ליואי : (יא) ויהי כראותם · יום יום כשהיו רואים כשהארון מלא היו מערים אותו ומשיבים אותו למקומו וכן כתוב בד"ה ויערו את הארון וישאוהו ויביאוהו אל מקומו כה עשו ליום ביום : ויצורו וימנו · היו מונין מתחלה ואח"כ היו משימין אותו בצרורות כסף שהיה מטבע צרור לבדו ואשר לא היה מטבע צרור לבדו והיו נותנין הכסף המתוכן והוא שהיה עשוי מטבע היו נותנין אותו על ידי עושי המלאכה והיו מוציאין אותו לחרשים ואשר לא היה מטבע היו עושין אותו מטבע או צורפין אותו כמטבע כי בהוצאה לא יוציא אדם אלא המטבע לשכר האומנין ולקנות עצים ואבנים ופי' המתוכן מתוקן בצורה שהיה נשלם בצורתו ותכניתו ויש לפרש ויצורו מענין צורה כי הכסף שלא היה מטבע עשו אותו מטבע : (יב) על יד · כן כתיב וקרי ידי ואחד הוא בענין : הפקדים · כן כתיב וקרי המופקדים והכתוב הוא תואר כמו חכם חכמים והקרי הוא מהפעלים ואחד הוא : לחרשי העץ · הם כורתי העצים בלבנון ועושין אותן במקצועות : ולבונים · שבונים העצים בבית : (יג) ולגודרים · הבונים קירות האבנים : ולחוצבי האבן · שחוצבין האבנים בהר : ולקנות עצים ואבני מחצב · היו להם פוסלים בלבנון ובהר והיו קונין גם כן מאחרים שהיו להם עצים כרותים ואבני מחצב כלומר אבנים חצובות · מחצב שם בשקל מפעל וי"ת ולבונים ולארדכליא והם אומני האבן הגדולים אשר תחתיהם אומנים אחרים ותרגם ולגודריא ולארגובליא הם אומני האבן הגדולים בוני הקירות : (יד) אך לא יעשה בית ה' ספות כסף · ובדברי הימים אומר ויעשו כלים לבית ה' כלי שרת ורז"ל הקשו אלה הפסוקים ותרצו כאן שגבו והותירו כאן שגבו ולא הותירו והוא שאמר וככלותם הביאו לפני המלך ויהוידע כי לפני כלות המלאכה לא היו עושים כלים כמו שאומר הנה אך לא יעשה בית ה' ספות כסף כי לעושי המלאכה יתנוהו שעדיין לא נעשתה המלאכה אך כאשר נעשתה המלאכה כמו שאומר שם ויעמידו בית האלהים על מתכונתו וגו' וככלותם עשו הנותר כלי שרת : (טז) ולא יחשבו את האנשים · מכאן אז"ל שאין מחשבין עם גבאי צדקה כי כשממנין אנשים על הצדקה אנשים נאמנין ממנין

הפטרת פרשת שקלים

לָתֵת לְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה כִּי בֶאֱמֻנָה הֵם עֹשִׂים׃ יז כֶּסֶף אָשָׁם וְכֶסֶף חַטָּאוֹת לֹא יוּבָא בֵּית יְהֹוָה לַכֹּהֲנִים יִהְיוּ׃

מנהג הספרדים אם חל ר"ח אדר ביום א' לומר אחר הפטרת שקלים פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חודש. ואם חל ר"ח אדר בשבת אומרים אחר הפטרת שקלים פסוק ראשון ואחרון של הפטרת שבת ור"ח :

סימן להפסקת הארבע פרשיות

אם חל ר"ח אדר בשנים פשוטות (או ואדר במעוברת) ביום שבת הוא **זט״ו** · אם חל ביום ב' הוא **בו״ו** · אם חל ביום ד' הוא **דד** · ואם חל ביום ו' הוא **וב״ין** כלומר בתי הפסקות :

קריאה לפרשת זכור

בשבת שלפני פורים מוציאין ב' ספרים בראשון קורין ז' גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא ובספר שני קורא המפטיר פרשה זו :

זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם׃ אֲשֶׁר קָרְךָ בַּדֶּרֶךְ וַיְזַנֵּב בְּךָ כָּל־הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים׃ וְהָיָה בְּהָנִיחַ יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ ׀ לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהֹוָה־אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא תִּשְׁכָּח׃

כאן מתחילין הספרדים

הפטרת פרשת זכור (בשמואל א' סימן ט"ו)

טו א וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל אֹתִי שָׁלַח יְהֹוָה לִמְשָׁחֲךָ לְמֶלֶךְ עַל־עַמּוֹ עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַתָּה שְׁמַע לְקוֹל דִּבְרֵי יְהֹוָה׃

כאן מתחילין האשכנזים ב כֹּה אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת פָּקַדְתִּי אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה עֲמָלֵק לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂם לוֹ בַּדֶּרֶךְ בַּעֲלֹתוֹ מִמִּצְרָיִם׃ ג עַתָּה לֵךְ וְהִכִּיתָה אֶת־עֲמָלֵק וְהַחֲרַמְתֶּם אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלֹא תַחְמֹל עָלָיו וְהֵמַתָּה מֵאִישׁ עַד־אִשָּׁה מֵעֹלֵל וְעַד־יוֹנֵק מִשּׁוֹר וְעַד־שֶׂה מִגָּמָל וְעַד־חֲמוֹר׃ ד וַיְשַׁמַּע שָׁאוּל אֶת־הָעָם וַיִּפְקְדֵם בַּטְּלָאִים מָאתַיִם אֶלֶף רַגְלִי וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אֶת־אִישׁ יְהוּדָה׃ ה וַיָּבֹא שָׁאוּל עַד־עִיר עֲמָלֵק וַיָּרֶב בַּנָּחַל׃ ו וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־הַקֵּינִי לְכוּ סֻּרוּ רְדוּ מִתּוֹךְ

רד"ק

ואין מחשבין עמהם שאין חושדים בגברים : כי באמונה הם עושים · ידועים היו כי אנשים נאמנים היו : (יז) כסף אשם · פירוש רז"ל המפריש מעות לחטאתו או לאשמו ולקח הבהמה לחטאת או לאשם והותיר מן המעות המותר לא יובא בית ה' לבדק הבית אלא לכהנים יהיה אותו הכסף והם לוקחין מהם עולות לקיץ המזבח אמרו זה מדרש דרש יהוידע הכהן אשם הוא לה' אשם הוא לכהן להביא כל דבר הבא ממותר חטאת ואשם ילקח בדמיו עולות הבשר לה' ועורות לכהנים :

טו (א) למשחך למלך · בקמץ חטף החי"ת : ועתה שמע · כלומר כיון שנמשחת למלך על ישראל צריך שתעשה מה שמצווה עליך לעשות והוא מלחמת עמלק · ואמרו רבותינו ז"ל שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ למנות עליהם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות בית הבחירה ועל זה המלך נאמר וירם מאגג מלכו : (ב) פקדתי · עתה אני רוצה לפקוד ולגמול על עמלק את אשר עשה לישראל : שם לו · מארבים וחילות בדרך וי"ת דכמן ליה באורחא : (ג) והחרמתם · כמו ואת כל הבהמה החרים · לשון כלייה והשחתה וכן תרגם יונתן ותגמר · ואדוני אבי ז"ל פי' לשון חרם וקללה כלומר בתחלה החרימו שלא יהנה אדם מהם ואחר כך והמתה : ולא תחמול · לפי שסופה לחמול כמו שאמר ויחמול שאול והעם הזהירו ולא תחמול עליו שלא יהיה לו פתחון פה : ועד חמור · כי אם יחיו מהם שור או חמור יאמרו זה היה משלל עמלק והרי לא נמחה זכר עמלק והכתוב אומר תמחה את זכר עמלק : (ד) וישמע · כמו ויאסף וכן תרגם יונתן וכנש כלומר אספה שיהיו נשמעים אליו ללכת למלחמה או פי' אספם על ידי כרוז תשמע וכן במשנה באחד באדר משמיעים על השקלים פירוש מכריזים : בטלאים · שם מקום אעפ"י שבא בה"א הידיעה ושלא כמנהג הנה כמוהו בקרקע בשכות בשטים · ויונתן פירשו כמו ובזרועו יקבץ טלאים שתרגומו באמרי פסחיא ואם כדבר יונתן שפסחים היו אם כן זמן פסח היה ובכוב שהיה אהל מועד שם פקדם שהביאו פסחיהם ועפ"י הפסחים ידע מנינם כי פסח לא היה קרב בבמת יחיד ובדברי רבותי ז"ל שמנה אותם בטלאים לא מן הפסחים אלא שאמר להם שיקחו כל אנשי החיל טלאים משלו ויקח כל אחד טלה אחד ואחר כך צוה למנות הטלאים וסמכו על זה הפסוק ואמרו אסור למנות את ישראל אפי' לדבר מצוה שנאמר ויפקדם בטלאים אמר רבי אלעזר כל המונה את ישראל עובר בלאו שנאמר אשר לא ימד ולא יספר ואמרו כל זמן שמנו ישראל לצורך לא חסרו שלא לצורך חסרו בימי דוד נראה כי אפילו מנה אותם בדבר אחד כיון שמנה אותם שלא לצורך הם חסרים שאם כן למה לא לקח יואב מכל אחד שום דבר וימנה הדבר ההוא ולא יהיה בהם נגף וכן כשמנה אותם לצורך צריך שימנה אותם בדבר אחד כמו שאול שמנה אותם בטלאים וכן במלחמה הראשונה שפקדם בבזק שפירושו באבנים כמו שפירשנו : (ה) וירב בנחל · שרשו ארב משפטו ויארב מבנין הפעיל או מן הדגוש ומשפטו ויארב והוא הנכון מפני קמצות היו"ד ויש לפרשו ענין ריב ומצה כלומר יצא עמלק עליהם ונלחם אתם בנחל ויונתן תרגם ועקום משרייתיה ואגח קרבא בנחלא ובדברי רבותינו ז"ל לשון דין הוא רב ודן שאול בעצמו על עסקי נחל כלומר עגלה הערופה בנחל אמר ומה בשביל נפש אחת אמרה תורה ערוף עגלה כל הנפשות הללו לא כל שכן יצאה בת קול ואמרה לו שאול אל תהי צדיק הרבה יותר מבוראך : (ו) ויאמר שאול אל הקיני · ואף על פי שראינו בכבוש הארץ כי הקיני עלו מעיר התמרים וישבו עם בני יהודה במדבר יהודה הלכו להם כולם או מקצתם לשבת עם

בעמלק

עֲמָלֵקִי פֶּן־אֹסִפְךָ עִמּוֹ וְאַתָּה עָשִׂיתָה חֶסֶד עִם־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּעֲלוֹתָם מִמִּצְרָיִם וַיָּסַר קֵינִי מִתּוֹךְ עֲמָלֵק׃ ז וַיַּךְ שָׁאוּל אֶת־עֲמָלֵק מֵחֲוִילָה בּוֹאֲךָ שׁוּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מִצְרָיִם׃ ח וַיִּתְפֹּשׂ אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ־עֲמָלֵק חָי וְאֶת־כָּל־הָעָם הֶחֱרִים לְפִי־חָרֶב׃ ט וַיַּחְמֹל שָׁאוּל וְהָעָם עַל־אֲגָג וְעַל־מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר וְהַמִּשְׁנִים וְעַל־הַכָּרִים וְעַל־כָּל־הַטּוֹב וְלֹא אָבוּ הַחֲרִימָם וְכָל־הַמְּלָאכָה נְמִבְזָה וְנָמֵס אֹתָהּ הֶחֱרִימוּ׃ י וַיְהִי דְּבַר יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל לֵאמֹר׃ יא נִחַמְתִּי כִּי־הִמְלַכְתִּי אֶת־שָׁאוּל לְמֶלֶךְ כִּי־שָׁב מֵאַחֲרַי וְאֶת־דְּבָרַי לֹא הֵקִים וַיִּחַר לִשְׁמוּאֵל וַיִּזְעַק אֶל־יְהוָה כָּל־הַלָּיְלָה׃ יב וַיַּשְׁכֵּם שְׁמוּאֵל לִקְרַאת שָׁאוּל בַּבֹּקֶר וַיֻּגַּד לִשְׁמוּאֵל לֵאמֹר בָּא־שָׁאוּל הַכַּרְמֶלָה וְהִנֵּה מַצִּיב לוֹ יָד וַיִּסֹּב וַיַּעֲבֹר וַיֵּרֶד הַגִּלְגָּל׃ יג וַיָּבֹא שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל וַיֹּאמֶר לוֹ שָׁאוּל בָּרוּךְ אַתָּה לַיהוָה הֲקִימֹתִי אֶת־דְּבַר יְהוָה׃ יד וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל וּמֶה קוֹל־הַצֹּאן הַזֶּה בְּאָזְנָי וְקוֹל הַבָּקָר אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ׃ טו וַיֹּאמֶר שָׁאוּל מֵעֲמָלֵקִי הֱבִיאוּם אֲשֶׁר חָמַל הָעָם עַל־מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר לְמַעַן זְבֹחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וְאֶת־הַיּוֹתֵר הֶחֱרַמְנוּ׃ טז וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל הֶרֶף וְאַגִּידָה לְּךָ אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֵלַי הַלָּיְלָה וַיֹּאמְרוּ ויאמר ק׳ לוֹ דַּבֵּר׃ יז וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הֲלוֹא אִם־קָטֹן אַתָּה בְּעֵינֶיךָ רֹאשׁ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אָתָּה וַיִּמְשָׁחֲךָ יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ יח וַיִּשְׁלָחֲךָ יְהוָה בְּדָרֶךְ וַיֹּאמֶר לֵךְ וְהַחֲרַמְתָּה אֶת־הַחַטָּאִים אֶת־עֲמָלֵק וְנִלְחַמְתָּ בוֹ עַד־כַּלּוֹתָם אֹתָם׃ יט וְלָמָּה לֹא־שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וַתַּעַט אֶל־הַשָּׁלָל וַתַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃ כ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה וָאֵלֵךְ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־שְׁלָחַנִי יְהוָה וָאָבִיא אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וְאֶת־עֲמָלֵק הֶחֱרַמְתִּי׃ כא וַיִּקַּח הָעָם מֵהַשָּׁלָל צֹאן וּבָקָר רֵאשִׁית הַחֵרֶם לִזְבֹּחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּגִּלְגָּל׃ כב וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַחֵפֶץ לַיהוָה בְּעֹלוֹת וּזְבָחִים כִּשְׁמֹעַ בְּקוֹל יְהוָה הִנֵּה שְׁמֹעַ מִזֶּבַח טוֹב לְהַקְשִׁיב מֵחֵלֶב אֵילִים׃

רד״ק

העמלקי כי יושבי אהלים היו והיו נוסעים ממקום למקום כפי שהיה מזדמן להם: פן אוסיפך · שרשו אסף · מבנין הפעיל על דרך אובידה השעיר עניינו לשון כליון: ואתה עשית חסד · בענה שנתן יתרו למשה ונחשב לזרעו אחריו כאלו הם עשו החסד וזהו שאמר עם כל ישראל כמו שאמר שם וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום · ובדרש וכי עם כל בני ישראל עשה חסד והלא לא עשה חסד אלא עם משה הדא דכתיב קראן לו ויאכל לחם אלא ללמדך שכל העושה טובה עם אחד מגדולי ישראל מעלה עליו כאלו עשה חסד עם כל ישראל: (ז) מחוילה בואך שור · אולי שכנו שם עם בני ישמעאל או לקח הארץ מידם וכ״ף בואכה פירשתי שהוא לנכח ידוע המקום: (ט) והמשנים · תרגם יונתן כמו הפוך והשמנים שתרגם שמינא ותרגם הכרים פטימיא ורוצה לומר השמנים שהם שמנים מאליהם על ידי מרעיתם והמפוטמים שהם מפוטמים על ידי אדם שמאכילם כי כן דרך הפטם שמפטם הבהמות מכין המאכל ומשים בפי הבהמה ויש לפרש המשנים הכבשים בני שנה והכרים גדולים משנה · ויש מפרשים המשנים שהם שניים לבטן: וכל המלאכה · פירוש המקנה וכן לרגל המלאכה אשר לפני כי כל דבר שיתעסק בו האדם נקרא מלאכה ומעשה מלאכת אומנות בין עבודת האדמה בין במקנה: נמבזה ונמס · בתוספת שתי אותיות וכן מתלאה ואמר נמבזה ונמס נקבה וזכר כמו רוח גדולה וחזק והנקבה על המלאכה והזכר על הענין וכן יעשה מלאכה והענין בזה המקום המקנה: (יא) נחמתי · מבנין נפעל: (יב) מציב לו יד · מכין לו שם מקום לחנות החיל ולחלוק הביזה וכן תרגם יונתן מתקין ליה תמן אתר לפלגא ביה בזתא · ובדרש בונה לו מזבח שם בכרמל והוא המזבח שנאמר באליהו וירפא את מזבח ה׳ ההרוס: ויסב ויעבר · אחר שהציב לו יד בכרמל סבב ועבר לו הגלגל לזבוח שם כמו שאמר והטעם לפי שהיה שם המזבח ואהל מועד תחלה כשבאו לארץ ואע״פ שעתה היה בנוב היו מכבדים מקום אהל מועד בגלגל והיו זובחים שם בשעת היתר הבמות וכן חדשו שם המלוכה וזבחו שם זבחי שלמים: (טו) למען זבוח · לא חמלו עליהם להנאתם אלא למען זבוח לה׳ שהיה עמהם במלחמה ואמר אלהיך לכבוד שמואל להגדיל מעלתו כי כל מה שיגדל האדם ראוי לומר עליו אלהיו אלהיך וכן היו הנביאים אומרים ה׳ אלהי וכן אמר בחטאת הנשיא מכל מצות ה׳ אלהיו: (טז) ויאמרו לו דבר · כתיב ויאמרו רוצה לומר שאול והזקנים אשר עמו וקרי ויאמר רוצה לומר שאול: (יז) הלא אם קטן אתה · לפי שאמר לו שאול אשר חמל העם כלומר העם חמל ולא הוא ולא רצה למנעם אמר לו שמואל הלא אם קטן אתה בעיניך כלומר אף על פי שאתה קטן בעיניך ולא ראית להתגדל על העם ולמנעם הלא ראש שבטי ישראל אתה ולפיכך משחך ה׳ למלך עליהם להנהיגם על הדרך הישרה ולמנעם מהעבירה ואיך הנחת אותם לעבור על דברי ה׳ לא עשו הם אלא אתה שהיה בידך למחות ולא מחית נראה כי רצונך וחפצך היה בדבר וחמדת השלל ותעט אליו ויונתן תרגם הפסוק כן הלא מן שריותך הויתא שיט וגו׳ וכן אמר בדרש כי כשעברו ישראל את הים והיו מתיראים ישראל לעבור קפץ שבטו של בנימין והתחילו לעבור וגרמו שבט יהודה והתחילו לרגמם באבנים כדי שיחזרו להם וקפץ נחשון בן עמינדב ועבר עם כל שבטו ואחריו כל ישראל וסמכו על הפסוק הזה שם בנימין צעיר רודם אל תיקרי רודם אלא רד ים וכתיב בתריה שרי יהודה רגמתם וגו׳: עד כלותם אותם · עד כלות ישראל אותם ותהיה מ״ם כלותם על הפועל או תהיה על הפעול ותהיה מלת אותם הבאה אחריו תוספת ביאור: (יט) ותעט · כבר פירשנו המלה הזאת שהיא כמו ותשר או ותעה: (כ) אשר שמעתי בקול ה׳ · זה אשר אמר שאול היה הפסק לדברי שמואל כי עדיין לא השלים דבריו ולא אמר לו עדיין מה שדבר אליו ה׳ הלילה שאמר לו נחמתי והוא שאמר לו שמואל בסוף הענין כי מאסת את דבר ה׳ וימאסך ממלך אבל כשאמר לו שמואל ולמה לא שמעת הפסיק שאול את דבריו ואמר אשר שמעתי ופירושו כן שמעתי בקול ה׳ ויש לפרשו כמשמעו כמו שתתפרש מלת אשר בכל מקום שהוא טעם למה שקדם וחוזר למה שאמר שאול תחלה הקימותי את דבר ה׳ אמר עוד אמת אמרת כי הקימותי את דבר ה׳ אשר שמעתי בקול ה׳ ואלך בדרך אשר שלחני: ואביא את אגג · כלומר אם לא המיתיו עם האחרים לא שלחתיו לנפשו כי הנה הביאותיו ויומת: (כא) ראשית החרם · פי׳

מיטב

הפטרת פרשת זכור

כג כִּי חַטַּאת־קֶסֶם מֶרִי וְאָוֶן וּתְרָפִים הַפְצַר יַעַן מָאַסְתָּ אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ מִמֶּלֶךְ׃ כד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל חָטָאתִי כִּי־עָבַרְתִּי אֶת־פִּי־יְהוָה וְאֶת־דְּבָרֶיךָ כִּי יָרֵאתִי אֶת־הָעָם וָאֶשְׁמַע בְּקוֹלָם׃ כה וְעַתָּה שָׂא נָא אֶת־חַטָּאתִי וְשׁוּב עִמִּי וְאֶשְׁתַּחֲוֶה לַיהוָה׃ כו וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל לֹא אָשׁוּב עִמָּךְ כִּי מָאַסְתָּה אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ יְהוָה מִהְיוֹת מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ כז וַיִּסֹּב שְׁמוּאֵל לָלֶכֶת וַיַּחֲזֵק בִּכְנַף־מְעִילוֹ וַיִּקָּרַע׃ כח וַיֹּאמֶר אֵלָיו שְׁמוּאֵל קָרַע יְהוָה אֶת־מַמְלְכוּת יִשְׂרָאֵל מֵעָלֶיךָ הַיּוֹם וּנְתָנָהּ לְרֵעֲךָ הַטּוֹב מִמֶּךָּ׃ כט וְגַם נֵצַח יִשְׂרָאֵל לֹא יְשַׁקֵּר וְלֹא יִנָּחֵם כִּי לֹא אָדָם הוּא לְהִנָּחֵם׃ ל וַיֹּאמֶר חָטָאתִי עַתָּה כַּבְּדֵנִי נָא נֶגֶד זִקְנֵי־עַמִּי וְנֶגֶד יִשְׂרָאֵל וְשׁוּב עִמִּי וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ לא וַיָּשָׁב שְׁמוּאֵל אַחֲרֵי שָׁאוּל וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁאוּל לַיהוָה׃ לב וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַגִּישׁוּ אֵלַי אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וַיֵּלֶךְ אֵלָיו אֲגַג מַעֲדַנֹּת וַיֹּאמֶר אֲגַג אָכֵן סָר מַר־הַמָּוֶת׃ לג וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל כַּאֲשֶׁר שִׁכְּלָה נָשִׁים חַרְבֶּךָ כֵּן־תִּשְׁכַּל מִנָּשִׁים אִמֶּךָ וַיְשַׁסֵּף שְׁמוּאֵל אֶת־אֲגָג לִפְנֵי יְהוָה בַּגִּלְגָּל׃ לד וַיֵּלֶךְ שְׁמוּאֵל הָרָמָתָה וְשָׁאוּל עָלָה אֶל־בֵּיתוֹ גִּבְעַת שָׁאוּל׃

קריאה לפרשת פרה

בשבת שקודם שבת האחרונה מר"ח אדר (ואם חל ר"ח חודש ניסן בשבת אזי בשבת האחרונה של אדר) מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא ובספר שני קורא המפטיר פרשה זו :

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר דַּבֵּר ׀ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ פָרָה אֲדֻמָּה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין־בָּהּ מוּם אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עָלֶיהָ עֹל׃ וּנְתַתֶּם אֹתָהּ אֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֹתָהּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׁחַט אֹתָהּ לְפָנָיו׃ וְלָקַח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְהִזָּה אֶל־נֹכַח פְּנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד מִדָּמָהּ שֶׁבַע פְּעָמִים׃ וְשָׂרַף אֶת־הַפָּרָה לְעֵינָיו אֶת־עֹרָהּ וְאֶת־בְּשָׂרָהּ וְאֶת־דָּמָהּ עַל־פִּרְשָׁהּ יִשְׂרֹף׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן עֵץ אֶרֶז וְאֵזוֹב וּשְׁנִי תוֹלַעַת וְהִשְׁלִיךְ אֶל־תּוֹךְ שְׂרֵפַת הַפָּרָה׃ וְכִבֶּס בְּגָדָיו הַכֹּהֵן וְרָחַץ

רד"ק

ממיטב הצאן כמו ראשית שמנים ימשחו וי"ת לשון תחלה קדש דיתרמון כלומר טרם שיחרימו ויקללו שלא יהנה אדם מהשלל לקחו העם הצאן והבקר לזבוח לה' לא לדבר אחר : (כג) כי חטאת קסם מרי · חסר כ"ף הדמיון כמו לב שמח ייטב גהה ות"י ארי כחובי גובריא דשאלין בקסמא וגומר כלומר כמו שחטאת קסם הוא חטאה גדולה כי הוא מסיר בטחונו מהקב"ה ונותן בטחונו בקסם כן הוא חטאת גדולה חטאת מרי והוא מי שמורה פי האל ואינו עושה מה שצוהו כי אחרי שעבר על מצותו הרי הוא כופר בו ומסיר בטחונו ממנו ואומר כי אין בידו להיטיב ולהרע לפיכך לא יירא ממנו לעבור על מצותו והרי הוא כעובד עבודת כוכבים ומזלות וכתרפים גם כן שהוא חטאת גדולה כן הוא חטאת גדולה הפצר והוא מי שעובר על רצון המצוה אותו וכמו שפירשנו : וימאסך · הוי"ו כוי"ו וישא אברהם את עיניו וכן הוא הפי' יען מאסת דבר ה' מאסך ממלך ר"ל מהיות מלך : ואת דבריך · שאמרת לי במצות ה' ות"י ארי עברית על מימרא דה' ובסרית על פתגמך : (כז) ללכת · בסגול באתנחתא : ויחזק בכנף מעילו · שאול החזיק בכנף מעיל שמואל כדי שישוב עמו · ובמדרש חולקין בו יש אומרים כי שמואל קרע במעיל שאול ורמז לו בזה כי מי שיכרות כנף מעילו הוא ימלוך אחריו ויש אומרים כי שמואל קרע מעילו של עצמו שכן דרכן של צדיקים להיות קורעין בשעה שאין נטיעתם מצובתת : (כח) קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך היום · ואף על פי שאמר לו זה בגלגל כשהעלה העולה ממלכתך לא תקום ועתה אמר לו היום אפשר שהחטא ההוא היה נמחל לו ע"י תשובה ומעשים טובים וכיון ששנה בחטא אמר לו היום נקרעה הממלכה ממך · ויש לפרש עוד כי בחטא הראשון אמר לו ממלכתך לא תקום כלומר שלא תתקיים לו ולבניו אחריו אבל אפשר כי הוא יאריך ימים במלכותו ועתה אמר לו כי גם הוא לא יאריך במלכותו וזהו שאמר קרע ה' מעליך וכן אמר לו שמואל כשהעלהו באוב ויקרע ה' את הממלכה מידך וגו' ולא עשית חרון אפו בעמלק הנה כי בדבר עמלק נגמר דינו : (כט) וגם נצח ישראל לא ישקר · אף על פי שממלכתך לא תקום נצח ישראל לא יסור ממקומו ולא ישקר אותו הקב"ה אבל יעמידהו כי לא ינחם כלומר ולא ינחם על הטובה שדבר עליהם : כי לא אדם הוא להנחם · כי האדם ינחם על טובה שיבטיח לאדם מפני כעסו עליו אם נשתנה לבבו שלא יהיה שלם לבו עמו כמו שהיה מתחלה אבל הקב"ה אין בו שינוי הפך וכיון שהבטיח את ישראל לא ישקר להם הבטחתו הטובה אע"פ שחטאו ייסרם כפי חטאם אבל הטובה קיימת אחרי קבלם ענשם אבל לשאול לא הבטיחו על המלוכה לעולם ואם היה שומר מצות ה' היה מאריך לו המלוכה ג"כ ולבניו אחריו אם ישמרו את מצות ה' אבל לדוד שהבטיחו על המלוכה לעולם לא תסור ממנו המלוכה לעולם אע"פ שתפסק מבניו זמן כפי עונם הטובה והמלוכה קיימת להם לעולם ותשוב להם אחרי קבלם ענשם כמ"ש אשר בהעוותו והוכחתיו בשבט אנשים וגו' וחסדי לא יסור ממנו וי"ת הפסוק כן ואם תימר אתוב מחובי וגו' כבעמוד : (לב) אגג מעדנות · כתרגומו מפנקא כלומר הלך אליו כמהלך המלכים בתענוג · כלומר אף על פי שהיה קרוב למיתה הלך אליו בגאוה או פירושו הלך אליו בתענוג ובשמחה כי בשר מותו מחייו וי"מ מעדנות קשורים מן התקשר מעדנות כימה כלומר בקשורים בשלשלאות של ברזל שהיה בהן הלך אליו : אכן סר מר המות · הגיע מרירות המות ידע כי להמיתו הביאו אותו אליו : (לג) וישסף שמואל · כמו ויבקע כתרגומו ופשח כמו ויפשחני וכן בדברי רז"ל הוה מפשח ויהיב לן אלותא כלומר בוקע : (לד) גבעת שאול · אפשר שהיא גבעת בנימין שזכר למעלה ובנה שם שאול בית מלוכה לפיכך שמכה אליו או היתה גבעה אחרת שבנה אותה שאול :

ויהי

בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְאַחַר יָבֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְטָמֵא הַכֹּהֵן עַד־הָעָרֶב׃ וְהַשֹּׂרֵף אֹתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו בַּמַּיִם וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ וְאָסַף ׀ אִישׁ טָהוֹר אֵת אֵפֶר הַפָּרָה וְהִנִּיחַ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה בְּמָקוֹם טָהוֹר וְהָיְתָה לַעֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמֶרֶת לְמֵי נִדָּה חַטָּאת הִוא׃ וְכִבֶּס הָאֹסֵף אֶת־אֵפֶר הַפָּרָה אֶת־בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם לְחֻקַּת עוֹלָם׃ הַנֹּגֵעַ בְּמֵת לְכָל־נֶפֶשׁ אָדָם וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים׃ הוּא יִתְחַטָּא־בוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִטְהָר וְאִם־לֹא יִתְחַטָּא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהָר׃ כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּמֵת בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר־יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא אֶת־מִשְׁכַּן יְהוָה טִמֵּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה עוֹד טֻמְאָתוֹ בוֹ׃ זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל־הַבָּא אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ וְכֹל כְּלִי פָתוּחַ אֲשֶׁר אֵין־צָמִיד פָּתִיל עָלָיו טָמֵא הוּא׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בַּחֲלַל־חֶרֶב אוֹ בְמֵת אוֹ־בְעֶצֶם אָדָם אוֹ בְקָבֶר יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעֲפַר שְׂרֵפַת הַחַטָּאת וְנָתַן עָלָיו מַיִם חַיִּים אֶל־כֶּלִי׃ וְלָקַח אֵזוֹב וְטָבַל בַּמַּיִם אִישׁ טָהוֹר וְהִזָּה עַל־הָאֹהֶל וְעַל־כָּל־הַכֵּלִים וְעַל־הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר הָיוּ־שָׁם וְעַל־הַנֹּגֵעַ בַּעֶצֶם אוֹ בֶחָלָל אוֹ בַמֵּת אוֹ בַקָּבֶר׃ וְהִזָּה הַטָּהֹר עַל־הַטָּמֵא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחִטְּאוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר בָּעָרֶב׃ וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטָּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִתּוֹךְ הַקָּהָל כִּי אֶת־מִקְדַּשׁ יְהוָה טִמֵּא מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא הוּא׃ וְהָיְתָה לָּהֶם לְחֻקַּת עוֹלָם וּמַזֵּה מֵי־הַנִּדָּה יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְהַנֹּגֵעַ בְּמֵי הַנִּדָּה יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַטָּמֵא יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ הַנֹּגַעַת תִּטְמָא עַד־הָעָרֶב׃

ומפטירין הפטרה זו ביחזקאל סימן לו

טז וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ יז בֶּן־אָדָם בֵּית יִשְׂרָאֵל יֹשְׁבִים עַל־אַדְמָתָם וַיְטַמְּאוּ אוֹתָהּ בְּדַרְכָּם וּבַעֲלִילוֹתָם כְּטֻמְאַת הַנִּדָּה הָיְתָה דַרְכָּם לְפָנָי׃ יח וָאֶשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם עַל־הַדָּם אֲשֶׁר־שָׁפְכוּ עַל־הָאָרֶץ וּבְגִלּוּלֵיהֶם טִמְּאוּהָ׃ יט וָאָפִיץ אֹתָם בַּגּוֹיִם וַיִּזָּרוּ בָּאֲרָצוֹת כְּדַרְכָּם וְכַעֲלִילוֹתָם שְׁפַטְתִּים׃ כ וַיָּבוֹא אֶל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁם וַיְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי בֶּאֱמֹר לָהֶם עַם־יְהוָה אֵלֶּה וּמֵאַרְצוֹ יָצָאוּ׃ כא וָאֶחְמֹל עַל־שֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלְּלֻהוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁמָּה׃ כב לָכֵן אֱמֹר לְבֵית־יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אִם־לְשֵׁם־קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאתֶם שָׁם׃ כג וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־שְׁמִי הַגָּדוֹל הַמְחֻלָּל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה בְּהִקָּדְשִׁי בָכֶם לְעֵינֵיהֶם׃ כד וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם מִן־הַגּוֹיִם וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל־הָאֲרָצוֹת וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־אַדְמַתְכֶם׃ כה וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל־גִּלּוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם׃ כו וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֶתֵּן

לדעת המ"ש נ"ע לְעֵינֵיהֶם

רד"ק

(טז) ויהי · בן אדם : (יז) כטומאת הנדה · לפי שעל דרך משל נקראת כנסת ישראל אשה לאל ית' והוא לה לבעל המשילה בעת חטאתיה לנדה שהבעל מרחיקה כל ימי נדותה ומקרבה אחר טהרתה כן הרחיק האל ית' את ישראל והגלם לארצות הגוים מפני חטאתם ועתיד להחזירם אחר שישובו אליו ויטהרו מעונותיהם : (יח) ואשפוך · מבואר הוא : (יט) ואפיץ · מבואר הוא : (כ) ויבוא · לשון יחיד דרך כלל ובדרש על דרך בכל ארצם לו לר : ויחללו את שם קדשי · באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו · וזהו חלול השם ית' שאומרים הגוים על ישראל עם ה' אלה כבר נקראו עם ה' אלה ויצאו מארצו והניחם בגלות זה כמה והנה כאלו הם מחללים אותו בהמשך גלותם זה כמה מאות שנים בעונותיהם והגוים אומרים מבלתי יכולת ה' להוציאם יאמרו איך בחר בהם ואחר כך גלאם והשליכם מעל פניו ויונתן תרגם ועלו לביני עממיא דאתגליאו לתמן על דאחילו ית שמ' דקודשי בדאמרין להון אם עמא דה' אילין ואיכדין מארע בית שכנתיה גלו : (כא) ואחמול · מבואר הוא : (כב) לכן · מבואר הוא : (כג) וקדשתי · מבואר הוא : (כד) ולקחתי · מבואר הוא : ולקחתי · דרך משל כמו שהטמא נטהר במים שטובל בהם ובהזאת מי חטאת כן הטמא מעונות נטהר בכפרה ויונתן תרגם ואשבוק לחוביכון כמה דמדכן במי אדיותא ובקטם תורתא דחטאתא ותדכון מכל סואבתכון ומכל טעותכון אדכי יתכון : (כו) ונתתי לכם לב חדש · ורוח חדשה אתן בקרבכם · החדוש הוא שיהיה לכם לב שומע ורוח נכונה לקבל דברי האל ית' באהבה וכן תרגם יונתן לב דחיל ורוח דחילא וכן לב האבן תרגם לבא רשיעא דהוא תקיף כאבנא : לב בשר · לב רך ונכון לקבל הטוב ויונתן תרגם לב דחיל קדמי למעבד רעותי :

ואת

הפטרת פרשת פרה

בְּקִרְבְּכֶם וַהֲסִרֹתִי אֶת־לֵב הָאֶבֶן מִבְּשַׂרְכֶם וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר׃ כז וְאֶת־רוּחִי אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וְעָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־בְּחֻקַּי תֵּלֵכוּ וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם׃ כח וִישַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לַאֲבֹתֵיכֶם וִהְיִיתֶם לִי לְעָם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים׃ כט וְהוֹשַׁעְתִּי אֶתְכֶם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וְקָרָאתִי אֶל־הַדָּגָן וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן עֲלֵיכֶם רָעָב׃ ל וְהִרְבֵּיתִי אֶת־פְּרִי הָעֵץ וּתְנוּבַת הַשָּׂדֶה לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא תִקְחוּ עוֹד חֶרְפַּת רָעָב בַּגּוֹיִם׃ לא וּזְכַרְתֶּם אֶת־דַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וּמַעַלְלֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־טוֹבִים וּנְקֹטֹתֶם בִּפְנֵיכֶם עַל עֲוֺנֹתֵיכֶם וְעַל תּוֹעֲבוֹתֵיכֶם׃ לב לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי־עֹשֶׂה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה יִוָּדַע לָכֶם בּוֹשׁוּ וְהִכָּלְמוּ מִדַּרְכֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ לג כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה בְּיוֹם טַהֲרִי אֶתְכֶם מִכֹּל עֲוֺנוֹתֵיכֶם וְהוֹשַׁבְתִּי אֶת־הֶעָרִים וְנִבְנוּ הֶחֳרָבוֹת׃ לד וְהָאָרֶץ הַנְּשַׁמָּה תֵּעָבֵד תַּחַת אֲשֶׁר הָיְתָה שְׁמָמָה לְעֵינֵי כָּל־עוֹבֵר׃ לה וְאָמְרוּ הָאָרֶץ הַלֵּזוּ הַנְּשַׁמָּה הָיְתָה כְּגַן־עֵדֶן וְהֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת וְהַנְשַׁמּוֹת וְהַנֶּהֱרָסוֹת בְּצוּרוֹת יָשָׁבוּ׃ לו וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יִשָּׁאֲרוּ סְבִיבוֹתֵיכֶם כִּי ׀ אֲנִי יְהוָה בָּנִיתִי הַנֶּהֱרָסוֹת נָטַעְתִּי הַנְּשַׁמָּה אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי׃ כאן מסיימין הספרדים לז כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה עוֹד זֹאת אִדָּרֵשׁ לְבֵית־יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת לָהֶם אַרְבֶּה אֹתָם כַּצֹּאן אָדָם׃ לח כְּצֹאן קָדָשִׁים כְּצֹאן יְרוּשָׁלַםִ בְּמוֹעֲדֶיהָ כֵּן תִּהְיֶינָה הֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת מְלֵאוֹת צֹאן אָדָם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

לפרשת החודש

בשבת שלפני ר"ח ניסן מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא ובספר שני קורא המפטיר בפרשת בא אל פרעה מתחלת החודש הזה לכם עד בכל מושבותיכם תאכלו מצות · ואם חל ר"ח ניסן בשבת מוציאין שלשה ספרים בראשון קורין ששה גברי בפרשת השבוע ולא יאמר קדיש ובספר שני קורא המשלים וביום השבת עד ונסכו וקדיש לעילא ובספר שלישי קורא המפטיר פרשת החודש ומפטירין הפטרת פרשת החודש :

כאן מתחילין האשכנזים

הפטרה לפרשת החודש (ביחזקאל סימן מה)

טז כֹּל הָעָם הָאָרֶץ יִהְיוּ אֶל־הַתְּרוּמָה הַזֹּאת לַנָּשִׂיא בְּיִשְׂרָאֵל׃ יז וְעַל־הַנָּשִׂיא יִהְיֶה הָעוֹלוֹת וְהַמִּנְחָה וְהַנֵּסֶךְ בַּחַגִּים וּבֶחֳדָשִׁים וּבַשַּׁבָּתוֹת בְּכָל־מוֹעֲדֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הוּא־יַעֲשֶׂה אֶת־הַחַטָּאת וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הָעוֹלָה וְאֶת־הַשְּׁלָמִים לְכַפֵּר בְּעַד בֵּית־יִשְׂרָאֵל׃

כאן מתחילין הספרדים יח כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ תִּקַּח פַּר־בֶּן־בָּקָר תָּמִים

רד"ק

(כז) ואת רוחי · וית רוח קדשי: (כח) וישבתם · מבואר הוא : (כט) והושעתי · וקראתי · כאלו אני קורא אליו שירבה בהמטירי עליו ושמרי אותו מן השדפון והירקון ושאר הפגעים: (ל) והרביתי · לא תקחו עוד חרפת רעב בגוים · כי ארץ ישראל צריכה לגשמים יותר מן הארצות האחרות לפיכך הרעב מצוי בה יותר משאר הארצות והעד אברהם יצחק ואלימלך וכשאדם הוא יוצא מארצו לארץ אחרת בעבור הרעב הוא חרפה : (לא) וזכרתם · ונקוטותיכם בפניכם · תהיו נכרתים בעיני עצמכם כשתזכרו עונותיכם האמרו בדין הכריתנו האל יתב' וסגלנו מארצנו ויונתן תרגם ותדנקון ותהון תזן : (לב) לא למענכם · בושו והכלמו · דין הוא שתבושו ותכלמו כי דרכיכם רעים ואני אוציא אתכם מן העמים ואביא אתכם אל ארצכם ומה שאמר ולא למענכם מראה שלא יצאו מהגלות אלא ע"י תשובה · וכבר הארכנו בזה הענין בספר ישעיהו בפסוק וירא כי אין איש : (לג) כה אמר ה' ונבנו החרבות · הה"א בסגול והתי"ו בקמץ חטף והרי"ש בקמץ : (לד) והארץ · מבואר הוא : (לה) ואמרו · בעודה שממה היו אומרים העוברים כן ויונתן תרגם כי אחר שתשוב לתשובה יאמרו כן וימרון ארעא דין דישראל דהות לדיא תבת למהוי כגנתא דעדן וקרויא חרביא ולדהתא ומפגרתא כריכן תקיפין יתיבי : והערים החרבות · בגע"י הרי"ש : (לו) וידעו · אשר ישארו סביבותיכם · ורואה בחורבנה ויראוה בישובה במעט זמן ידעו כי לא היה יכול להיות דבר זה אלא מהאל יתב' : אני ה' דברתי ועשיתי · דברתי זה ע"י הנביא וכן עשיתי כמו שדברתי : (לז) כה אמר ה' עוד זאת אדרש · עוד אהיה נדרש להם בזאת הברכה שארבה אותם : כצאן אדם · אדם הם ישראל שהם אדם כמו שפירשנו למעלה אדם אתם יהיו רבים כצאן ואמר כצאן עם כ"ף הידיעה ופירש אחר כן כצאן קדשים וי"ת כצאן אדם אסגינון באנשא ואשליתינון בבעירא : (לח) כצאן קדשים · ופירש אחר כן כצאן ירושלים במועדיה וזהו הקדשים שהיו מביאים ישראל לירושלים שלש פעמים בשנה שהיו רבים : הערים החרבות · בא בגע"י הרי"ש ויונתן תרגם כעמא קדישא כעמא דמדכן ואתן לירושלים בזמן מועדא דפסחא כן יהון קרוי ארעא דישראל די הואה חורבן יהון מליין אנשא דעמא בית ישראל וידעון ארי אנא ה'. אמר בזמן מועדא דפסחא רוצה לומר כי אז היה הצאן מרובה בירושלים כי כל הבאים לירושלים היו מביאים כל אחד את פסחו לשחטו שם ולאכלו שם כמו שכתוב בתורה :

(טז) כל העם הארץ · בחסרון הסמיכות כמו הארון הברית האל בית אל והדומים להם : יהיו אל התרומה הזאת לנשיא בישראל בעבור הנשיא שבישראל יעשו כל ישראל זאת התרומה כלומר בעבור עצמם כמו שאמר לכפר עליהם ובעבור הנשיא גם כן יעשו זאת התרומה כי קרבן הכהנים כבר זכר למעלה אלה חקות המזבח ביום העשותו ועתה זכר קרבן העם ומנחתם והנשיא לא יצטרך לעשות בעד עצמו כל ישראל יעשו בעבורו וכן הנשיא יעשה בעבור ישראל בחגים ובמועדים כמו שאמר : (יז) ועל הנשיא · מבואר הוא : (יח) כה אמר · בראשון באחד לחדש תקח פר בן בקר תמים וחטאת את המקדש בראשון זהו חודש ניסן שהוא חודש הגאולה שבו נגאלו ישראל ממצרים ובו עתידין להגאל לעתיד ובאחד לחדש

יחנכו

וְחִטֵּאתָ אֶת־הַמִּקְדָּשׁ׃ יט וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת וְנָתַן אֶל־מְזוּזַת הַבַּיִת וְאֶל־אַרְבַּע פִּנּוֹת הָעֲזָרָה לַמִּזְבֵּחַ וְעַל־מְזוּזַת שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית׃ כ וְכֵן תַּעֲשֶׂה בְּשִׁבְעָה בַחֹדֶשׁ מֵאִישׁ שֹׁגֶה וּמִפֶּתִי וְכִפַּרְתֶּם אֶת־הַבָּיִת׃ כא בָּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם הַפָּסַח חָג שְׁבֻעוֹת יָמִים מַצּוֹת יֵאָכֵל׃ כב וְעָשָׂה הַנָּשִׂיא בַּיּוֹם הַהוּא בַּעֲדוֹ וּבְעַד כָּל־עַם הָאָרֶץ פַּר חַטָּאת׃ כג וְשִׁבְעַת יְמֵי־הֶחָג יַעֲשֶׂה עוֹלָה לַיהוָה שִׁבְעַת פָּרִים וְשִׁבְעַת אֵילִים תְּמִימִם לַיּוֹם שִׁבְעַת הַיָּמִים וְחַטָּאת שְׂעִיר עִזִּים לַיּוֹם׃ כד וּמִנְחָה אֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ כה בַּשְּׁבִיעִי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֶּחָג יַעֲשֶׂה כָאֵלֶּה שִׁבְעַת הַיָּמִים כַּחַטָּאת כָּעֹלָה וְכַמִּנְחָה וְכַשָּׁמֶן׃ מו א כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית הַפֹּנֶה קָדִים יִהְיֶה סָגוּר שֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת יִפָּתֵחַ וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ יִפָּתֵחַ׃ ב וּבָא הַנָּשִׂיא דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר מִחוּץ וְעָמַד עַל־מְזוּזַת הַשַּׁעַר וְעָשׂוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־עוֹלָתוֹ וְאֶת־שְׁלָמָיו וְהִשְׁתַּחֲוָה עַל־מִפְתַּן הַשַּׁעַר וְיָצָא וְהַשַּׁעַר לֹא־יִסָּגֵר עַד־הָעָרֶב׃ ג וְהִשְׁתַּחֲווּ עַם־הָאָרֶץ פֶּתַח הַשַּׁעַר הַהוּא בַּשַּׁבָּתוֹת וּבֶחֳדָשִׁים לִפְנֵי יְהוָה׃ ד וְהָעֹלָה אֲשֶׁר־יַקְרִב הַנָּשִׂיא לַיהוָה בְּיוֹם

רד"ק

יחנכו את המזבח בקרבנות כמו שאמר למעלה ואמר קרבן הכהנים שיקריבו פר כמו שאמר למעלה ושנה אותו הנה להשלים הענין ולומר באיזה יום יעשוהו וזה הפסוק ראיה לרבי יהושע שבניסן עתידין להגאל שאם תהיה הגאולה בתשרי איך יניחו מלהקריב במזבח עד ניסן הבא אחריו ומלחטא עליו ולכפר את הבית ומה שאמר בניסן עתידין להגאל לא שיצאו מהגלות בניסן אלא קודם ניסן יצאו ויעלו עד שבאחד בניסן יהיה בנין הבית כשלם ויחנכו המזבח באחד בניסן וכן עשו במשכן באחד בניסן התחיל אהרן לעבוד במזבח אלא שקדמו לו שבעת ימי המלואים ששמש בהם משה ואפשר גם כן הנה כי מה שזכר למעלה יהיו שבעת ימי המלואים וביום השמיני שיהיה אחד בניסן יהיה זה הקרבן שאמר עתה וגם באותו יום יזו על המזבח ועל פנות העזרה אבל כשעלו מבבל עשו חנוכת המזבח באחד בתשרי והחלו להעלות עליו עולה קודם שיוסד הבית מכל מקום בין שהיתה חנוכת המזבח באחד בתשרי והחלו להעלות עליו עולה קודם שיוסד הבית בין שהיה החנוכת המזבח קודם ניסן שבעה ימים בין שתהיה באחד בניסן בו ביום יכפרו על המזבח ויזו ההזאות לפיכך אמר תקח פר בן בקר תמים וחטאת את המקדש ורז"ל הקשו החטאת עולה הוא כלומר איך אמר כי פר של ר"ח יהיה חטאת שאמר וחטאת את המקדש והלא פר ר"ח עולה הוא כמו שכתוב בתורה ובראשי חדשיכם תקריבו עולה לה' פרים בני בקר שנים וגו' והשעיר הוא שהיה חטאת ואמרו אמר רבי יוחנן פרשה זו עתיד אליהו לדרשה כלומר שאין אנו יודעים לדרשה רב אשי אמר מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה תניא נמי הכי רבי יהודה אומר פרשה זו עתיד אליהו לדרשה אמר לו רבי יוסי מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה כלומר ופר המלואים חטאת היה וכן יהיה לעתיד כי בר"ח ניסן יקריבו מלואים: (יט) ולקח · אל מזוזת הבית · זה מה שלא זכר למעלה וגם הנה לא זכר על ארבע קרנותיו כמו שזכר למעלה והאחד מורה על חבירו: אל מזוזת הבית · הוא ההיכל וזכר אחת מן המזוזות והוא הדין לאחרות ודעת יונתן על האסקופה שתרגם ויתן על סקופת ביתא: ואל ארבע פנות העזרה למזבח · העזרה הסמוכה למזבח כמו שפירש למעלה: ועל מזוזת שער החצר הפנימית · היא עזרת ישראל שהיא פנימית לעזרת נשים שנקראת חיצונה או נאמר על עזרת כהנים כי היא פנימית יותר: (כ) וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שוגה ומפתי וכפרתם את הבית · זה יהיה חדוש לעתיד על המזבח ועל הבית גם בשבעה לחדש וזה שמרוב שמחה על חנוכת המזבח שמא נכנס אדם בשוגג במקום שאין לו רשות להכנס או אדם שהיה פתי ולא ידע שאסור להכנס ובעבור זה יעשו כפרה גם כן בשבעה לחדש ורז"ל דרשו בו וכן תעשה פר הנשרף בשבעה שבטים שהם רובו של קהל ודרשו בחדש שחדשו דבר והורו ב"ד שלהם שחלב מותר ועשו שבעה שבטים שהם רוב הקהל על פיהם שהם מביאים פר העלם דבר: מאיש שוגה ומפתי · מלמד שאין חייבין אלא על העלם דבר עם שגגת מעשה ואמרו זכור אותו האיש לטוב וחנניה בן חזקיה בן גריון שמו שאלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרים דברי תורה מה עשה העלו לו שלש מאות גרבי שמן וישב בעלייה ודרש ומה שדרש חנניה על זה לא נמצא היום אצלנו: (כא) בראשון · יהיה לכם הפסח שחיטת פסח: חג שבעות ימים מצות יאכל · שבעות בחול"ם כמו שבעת בפת"ח כמו שכתבנו במלת לעמות אחד החלקים שהוא כמו לעומת בפת"ח וכן תרגם יונתן שבעת יומין: (כב) ועשה הנשיא · כמו שאמר למעלה שהוא יעשה קרבן העם ביום ההוא ביום הראשון של פסח שהרי זכר חג ואפשר שיהיה פירושו ביום ההוא בי"ד בניסן שזכר וזה הקרבן איננו בן בקר הכתוב בתורה כי אין בפסח ולא בשער המועדים פר חטאת אלא שעיר חטאת וכאן אומר פר חטאת ושעיר חטאת וכן מה שאמר שבעת פרים ושבעת אילים לעולה ובתורה פרים בני בקר שנים ואיל אחד ושבעת כבשים וכן במנחה אומר איפה לפר ואיפה לאיל ושמן הין לאיפה ובתורה שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש אלא על כרחנו חדוש יהיה בקרבנות לעתיד: (כג) ושבעת · מבואר הוא: (כד) ומנחה · מבואר הוא: (כה) בשביעי · זהו תשרי שהוא שביעי לחדש ואמר שיעשו קרבן שבעת ימי סוכות כמו שבעת ימי המצות גם זה יהיה חדוש כי חג הסכות חלוק בקרבנותיו ולא זכר קרבן יום שמיני עצרת אולי הוא יהיה כמו שכתוב בתורה: מו (א) כה אמר ה' · שער החצר הפנימית · זהו עזרת הכהנים ואמר כי שער עזרה זאת המזרחי שהוא פתוח לעזרת ישראל יהיה סגור ששת ימי המעשה שאין באים העם לב"ה ולא הנשיא אלא בשבתות ובחדשים ואז יהיה פתוח וגם זה יהיה חדוש לעתיד: (ב) ובא הנשיא דרך אולם השער · כי לכל השערים היו להם אולמים כמו שכתוב למעלה או אמר על אולם שער ההיכל שיש לו רשות לנשיא לבא שם עד מפתן שער ההיכל הסגור כמו שכתוב למעלה אבל לא אמר עליו שיהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת וביום החדש יפתח כי אותו השער לעולם יהיה סגור כמו שאמר למעלה כי ה' אלהי ישראל בא בו אבל השער הפנימי המזרחי אמר שלא יפתח אלא בשבתות ובחדשים וכ"ש במועדים: והשתחוה על מפתן השער ויצא על מפתן שער ההיכל והשער לא יסגר עד הערב · שער החצר הפנימית שזכר שיפתח בשבתות ובחדשים אף על פי שיצא הנשיא ממנו אחר שהשתחוה לא יסגר עד הערב כי עם הארץ לא יבואו כולם כאחד וישתחוו כל אחד ואחד או חבורות חבורות ישתחוו פתח השער שהוא מכוון כנגד שער ההיכל: (ג) והשתחוו · מבואר הוא: (ד) והעולה · אמר מה קרבן יעשו בשבת בעדו ובעד

עם

הפטרת פרשת החודש

הַשַּׁבָּת שִׁשָּׁה כְבָשִׂים תְּמִימִם וְאַיִל תָּמִים׃ ה וּמִנְחָה אֵיפָה לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מִנְחָה מַתַּת יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ ו וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ פַּר בֶּן־בָּקָר תְּמִימִם וְשֵׁשֶׁת כְּבָשִׂים וָאַיִל תְּמִימִם יִהְיוּ׃ ז וְאֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה מִנְחָה וְלַכְּבָשִׂים כַּאֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ ח וּבְבוֹא הַנָּשִׂיא דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר יָבוֹא וּבְדַרְכּוֹ יֵצֵא׃ ט וּבְבוֹא עַם־הָאָרֶץ לִפְנֵי יְהוָה בַּמּוֹעֲדִים הַבָּא דֶּרֶךְ שַׁעַר צָפוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֺת יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב וְהַבָּא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר צָפוֹנָה לֹא יָשׁוּב דֶּרֶךְ הַשַּׁעַר אֲשֶׁר־בָּא בוֹ כִּי נִכְחוֹ יֵצְאוּ יצא קרי׃ י וְהַנָּשִׂיא בְּתוֹכָם בְּבוֹאָם יָבוֹא וּבְצֵאתָם יֵצֵאוּ׃ יא וּבַחַגִּים וּבַמּוֹעֲדִים תִּהְיֶה הַמִּנְחָה אֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מַתַּת יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ יב וְכִי־יַעֲשֶׂה הַנָּשִׂיא נְדָבָה עוֹלָה אוֹ־שְׁלָמִים נְדָבָה לַיהוָה וּפָתַח לוֹ אֶת־הַשַּׁעַר הַפֹּנֶה קָדִים וְעָשָׂה אֶת־עֹלָתוֹ וְאֶת־שְׁלָמָיו כַּאֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וְיָצָא וְסָגַר אֶת־הַשַּׁעַר אַחֲרֵי צֵאתוֹ׃ יג וְכֶבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ תָּמִים תַּעֲשֶׂה עוֹלָה לַיּוֹם לַיהוָה בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃ יד וּמִנְחָה תַעֲשֶׂה עָלָיו בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר שִׁשִּׁית הָאֵיפָה וְשֶׁמֶן שְׁלִישִׁית הַהִין לָרֹס אֶת־הַסֹּלֶת מִנְחָה לַיהוָה חֻקּוֹת עוֹלָם תָּמִיד׃ טו וְעָשׂוּ יעשו קרי אֶת־הַכֶּבֶשׂ וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הַשֶּׁמֶן בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר עוֹלַת תָּמִיד׃

כאן מסיימין הספרדים

טז כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה כִּי־יִתֵּן הַנָּשִׂיא מַתָּנָה לְאִישׁ מִבָּנָיו נַחֲלָתוֹ הִיא לְבָנָיו תִּהְיֶה אֲחֻזָּתָם הִיא בְּנַחֲלָה׃ יז וְכִי־יִתֵּן מַתָּנָה מִנַּחֲלָתוֹ לְאַחַד מֵעֲבָדָיו וְהָיְתָה לּוֹ עַד־שְׁנַת הַדְּרוֹר וְשָׁבַת

רד"ק

עם הארץ ששה כבשים תמימים ואיל תמים ואין זה קרבן הכתוב בתורה לא לשבת ולא ליום טוב אלא חדוש יהיה בקרבנותיו כמו שכתבנו : (ה) ומנחה · מתת ידו · לכבשים יעשה מנחה כפי השגת ידו זהו מתת ידו כמו שאמר איש כפי מתנת ידו ונראה כי מנחת האיל תהיה איפה על כל פנים אבל לכבשים כפי השגת ידו : (ו) וביום החדש · זה אמר על קרבן ר"ח ואמר פר בן בקר תמימים אמר פר יחיד ואמר תמימים רבים יש מפרשים שיהיה הפר ואמו תמימים וזה חדוש וכן פר אחד כי קרבן ר"ח שנים פרים כמו שכתוב בתורה וכן ששת כבשים כי בתורה כתוב שבעה ובדברי רז"ל פר מה תלמוד לומר לפי שנאמר בתורה פרים ומנין שאם לא מצא שנים יביא אחד תלמוד לומר פר לפיכך אמר תמימים שאם מצא שנים יביא שנים כמו שכתוב בתורה וששת כבשים מה תלמוד לומר לפי שנאמר בתורה שבעה מנין שאם לא מצא שבעה יביא ששה תלמוד לומר וששת ומנין שאם לא מצא ששה יביא חמשה יביא ארבעה יביא שלשה יביא שנים ואפי' אחד תלמוד לומר ולכבשים כאשר תשיג ידו ומאחר דכתיב הא ששת כבשים למה לי דכמה דאפשר מהדרינן ומנין שמעכבין זה את זה תלמוד לומר יהיו : (ז) ואיפה לפר · ולכבשים כאשר תשיג ידו · כמו שפרשנו כי מנחת הכבשים כפי השגת ידו ובדברי רז"ל איפה לפר ואיפה לאיל אמר רבי שמעון וכי מדת פרים ואילים אחת היא אלא שאם היו לו פרים מרובים ולא היו להם נסכים יביא פר ונסכיו ואל יקרבו כולם בלא נסכים ואם היו לו אילים מרובים ולא היו להם איפתן יביאו איל ואיפתן ולא כולם בלא איפות : (ח) ובבא הנשיא · ובדרכו יצא · הוצרך לומר זה לפי שעם הארץ לא יצאו בדרך שיבאו אלא יעשו קפנדריא כמו שאומר ואפשר שגם עם הארץ לא יעשו קפנדריא בשבתות ובחדשים אלא יצאו בדרכם שיבאו והוצרך לומר כי זה יהיה בשבתות ובחדשים אבל במועדים יעשה קפנדריא כאשר העם כמו שאמר : (ט) ובבא עם הארץ· במועדים לא יהיו נכנסים לעזרת ישראל דרך שער מזרחי אלא דרך שער צפון או דרך שער נגב כדי ללכת בכל העזרה במועדים והבא דרך שער צפון יוצא נכחו דרך שער נגב אחר שהשתחוה כנגד שער ההיכל וכן הבא דרך שער נגב יוצא נכחו דרך שער צפון אחר שהשתחוה כנגד שער ההיכל:כי נכחו יצאו· בחירק הנו"ן וכן נכחו תחנו נכחו יצאו כתיב על העם שהם רבים וקרי יצא על כל אחד ואחד כמו שאמר והבא:(י) והנשיא

בתוכם · כי גם הוא יבא עמהם דרך שער הצפון או דרך שער הנגב כי במועדים יבא העם בבואם ויצא עמם בצאתם לפי שכל ישראל שם פעלו לרגל וכבודו והדרו הוא לבוא עמהם ולצאת עמהם משום שנאמר ברב עם הדרת מלך:ובצאתם יצאו·לשון רבים יצאו יחד הוא והעם : (יא) ובחגים ובמועדים · ואע"פ שכל החגים נקראו מועדים כמו שאמר אלה מועדי ה' אלא לפי שיש חג שאינו מועד אלא שמחה שישמח אדם ויאכל וישתה ויקרא חג כגון חנוכת הבית שנאמר בו ויעש שלמה בעת ההיא את החג שבעת ימים והנה קראו חג · וכן אוכלים ושותים וחוגגים ויש מועד גם כן שאינו חג כמו לאותות ולמועדים למועד אשוב אליך וכן כל זמן שיתן אדם לחבירו ולפיכך אמר בחגים ובמועדים : (יב) וכי יעשה הנשיא נדבה · זה יהיה בימי החול כי כבר זכר קרבנו בשבתות ובחדשים ובמועדים ועתה אמר כי אם ירצה להתנדב קרבן בימי החול ופתח לו את השער הפונה קדים יפתח לו אחד מן השערים השער המזרחי שנכנס בו בשבתות ובחדשים שאמר שיהיה סגור ששת ימי המעשה ואם ירצה הנשיא להקריב קרבן בששת ימי המעשה יפתחו לו אותו השער ואותו הקרבן יהיה כמו הקרבן שיעשה ביום השבת: ויצא וסגר את השער אחרי צאתו · ויצא הנשיא וסגר הסוגר את השער אחר צאת הנשיא לא כמו בשבת ובחדש שאמר לא יסגר עד הערב כי אז עם הארץ פנויים ממעשיהם וגם ביום החדש מפני הקרבן יהיו רבים פנויים ממעשיהם לפיכך אמר והשתחוו עם הארץ בשבתות ובחדשים ויבאו להשתחוות אבל בימי המעשה העם עסוקים במעשיהם ולא יבאו להשתחוות לפיכך יסגר השער אחר צאת הנשיא: (יג) וכבש בן שנתו תמים · זהו קרבן התמיד שעושים בכל יום כמו שאמר בתורה את הכבש אחד תעשה בבקר והמנחה אינה כמו שנזכר בתורה הנה יהיה בזה חדוש לעתיד וקרבן הערב לא זכר נראה שלא יעשה לעתיד אלא עולת הבקר : (יד) ומנחה · לרוס את הסלת · לבלול את הסלת בשמן כמו שאמר בתורה בלולה בשמן ותרגום לערבא ית סולתא ולשון לרוס ענין זילוף כמו רסיסי לילה : (טו) ועשו · כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד יעשו והענין אחד כי ועשו כמו יעשו : (טז) כה אמר ה' · כי יתן הנשיא · אם יתן בחייו מתנה לאיש מבניו אותה מתנה קיימת לעולם כי נחלתו היא ולבניו תהיה אחרי מותו אם כן מה שיתן ממנה לאחד בחייו ראוי שתהיה קיימת כי כמו כן ינחל אותה אחרי מותו כי אחוזתם היא בנחלה : (יז) וכי

לַנָּשִׂיא אַךְ נַחֲלָתוֹ בָּנָיו לָהֶם תִּהְיֶה׃ יח וְלֹא־יִקַּח הַנָּשִׂיא מִנַּחֲלַת הָעָם לְהוֹנֹתָם מֵאֲחֻזָּתָם מֵאֲחֻזָּתוֹ יַנְחִל אֶת־בָּנָיו לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יָפֻצוּ עַמִּי אִישׁ מֵאֲחֻזָּתוֹ׃

מנהג ספרדים אם חל ר"ח ניסן ביום א' לומר אחר הפטרת החודש פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חודש · ואם חל ר"ח בשבת אומרים פסוק ראשון ואחרון של הפטרת שבת ור"ח :

רד"ק

יתן · אבל אם יתן הנשיא מתנה לאחד מעבדיו היא לא תהיה קיימת אלא עד שנת הדרור והיא שנת היובל כמו וקראתם דרור בארץ : ושבת לנשיא · הנחלה ההיא או המתנה הנזכרת כמו ושבה אל בית אביה והתי"ו במקום ה"א כמו כי אזלת יד והדומים להם : אך נחלתו בניו להם תהיה · אך נחלתו נחלת בניו היא ולהם תהיה וכן כספך אלהים כספך כסף אלהים : (יח) ולא יקח הנשיא · להונותם· כתרגומו למינסהון כמו שפירשנו למעלה ולא יונו ע"ד נשיאי את עמי :

סדר פרשיות ויקהל ופקודי חבוריהן והפרדתן

אחר ידיעת סימן השנה · ונרשמו בו גם כן סימני הפסקת ארבע פרשיות :

שנים פשוטות			שנים מעוברות		
בחג	מחוברות	(בו)	בחה	נפרדות	(דד)
בשה	מחוברות	(דד)	בשז	נפרדות	(וביו)
גכה	מחוברות	(דד)	גכז	נפרדות	(וביו)
הכז	מחוברות	(וביו)	החא	נפרדות	(זטו)
השא	נפרדות	(זטו)	השג	נפרדות	(בו)
זחא	מחוברות	(זטו)	זחג	נפרדות	(בו)
זשג	מחוברות	(בו)	זשה	נפרדות	(דד)

אלו הן הפרשיות המסומנות להתחבר בחלק זה ושאר הפרשיות הנהוגות להתחבר כל אחד על מקומו יבוא בשלום :

א א וַיְהִי בִּימֵי אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הַמֹּלֵךְ מֵהֹדּוּ וְעַד־כּוּשׁ שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה׃ ב בַּיָּמִים הָהֵם כְּשֶׁבֶת ׀ הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ עַל כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ אֲשֶׁר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה׃ ג בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ לְמָלְכוֹ עָשָׂה מִשְׁתֶּה לְכָל־שָׂרָיו וַעֲבָדָיו חֵיל ׀ פָּרַס וּמָדַי הַפַּרְתְּמִים וְשָׂרֵי הַמְּדִינוֹת לְפָנָיו׃ ד בְּהַרְאֹתוֹ אֶת־עֹשֶׁר כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ וְאֶת־יְקָר תִּפְאֶרֶת גְּדוּלָּתוֹ יָמִים רַבִּים שְׁמוֹנִים וּמְאַת יוֹם׃ ה וּבִמְלוֹאת ׀ ובמלאות קרי הַיָּמִים הָאֵלֶּה עָשָׂה הַמֶּלֶךְ לְכָל־הָעָם הַנִּמְצְאִים בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה לְמִגָּדוֹל וְעַד־קָטָן מִשְׁתֶּה שִׁבְעַת יָמִים בַּחֲצַר גִּנַּת בִּיתַן הַמֶּלֶךְ׃ ו חוּר ׀ כַּרְפַּס וּתְכֵלֶת אָחוּז בְּחַבְלֵי־בוּץ וְאַרְגָּמָן עַל־גְּלִילֵי כֶסֶף וְעַמּוּדֵי שֵׁשׁ

תולדות אהרן ויהי בימי אחשורוש׳ מגילה פ״א: הוא אחשורוש המלך׳ שם: מהדו ועד כוש׳ שם: שבע ועשרים ומאה מדינה׳ שם: בימים ההם׳ שם : בשנת שלוש למלכו׳ שם : חיל פרס ומדי ׳ שם: בהראותו את עשר כבוד מלכותו׳ שם: ואת יקר תפארת׳ שם: ובמלאת הימים האלה׳ שם: בחצר גנת ביתן המלך׳ שם: חור כרפס ותכלת׳ שם: על גלילי כסף ועמודי שש׳ שם:

רש״י

(א) **ויהי** בימי אחשורוש ׳ מלך פרס היה שמלך תחת כורש׳ לסוף שבעים שנה של גלות בבל : הוא אחשורוש ׳ הוא ברשעו מתחלתו ועד סופו: המולך ׳ שמלך מעצמו ולא היה מזרע המלוכה : מהודו ועד כוש וגו׳ ׳ המולך על מאה ועשרים ושבע מדינות כמו שמולך מהודו ועד כוש שעומדים זה אצל זה וכן כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה שהיה רודה בכל עבר הנהר כמו שהוא רודה מתפסח ועד עזה : (ב) כשבת המלך אחשורוש וגו׳ ׳ כשנתקיים המלכות בידו ורבותינו פירשוהו בענין אחר במסכת מגילה : (ג) הפרתמים ׳ שלטונים בלשון פרס : (ד) ימים רבים ׳ עשה להם משתה : (ה) גנת ׳ מקום זרעוני ירקות : ביתן ׳ נטוע באילנות : (ו) חור כרפס ותכלת ׳ מיני בגדים לבעונים פירש להם למצעות : אחוז בחבלי בוץ וארגמן׳ מרוקמים בפתילי בוץ וארגמן אותן פרש להם על גלילי כסף ועל עמודי שש : מטות

אבן עזרא

לְשֵׁם אֵל יָאֲתָה כָּל הַגְּדֻלָּה ׳ מְאֹד הוּא נַעֲלָה עַל כָּל תְּהִלָּה
לְאַבְרָהָם בְּנוֹ מֵאִיר יְצַו עֹז ׳ אֲשֶׁר הוֹאִיל לְפָרֵשׁ הַמְּגִלָּה

נאם אברהם הספרדי הנקרא אבן עזרא׳ אין עזרה כי אם מהשם החוקק חוקת עולם על לב המשכיל בחקיו גם בהלוך ידבר בו ובו יתמוך בהתחילו לעשות כל מעשה גם יזכרנו תמיד עד״ם מוצאי פיו ׳ והנה אין במגילה הזאת זכר השם והיא מספרי הקדש ורבים השיבו כי הוא ממקום אחר וזה איננו נכון כי לא נקרא השם מקום בכל ספרי הקדש רק נקרא מעון שהוא לעולם גבוה ׳ וקדמונינו ז״ל קראוהו מקום בעבור שכל מקום מלא כבודו ׳ ועוד מה טעם למלה אחר ׳ והנכון בעיני שזאת המגילה חברה מרדכי וזה טעם ויכלה כספרים וכולם מבני ספר אחד שהוא המגילה כטעם פתשגן והעתיקוה הפרסיים ונכתבה בדברי הימים של מלכיהם והם היו עובדי עבודת גלולים והיו כותבין תחת השם הנכבד והנורא שם תועבתם כאשר עשו הכותים שכתבו תחת בראשית ברא אלהים ברא אשימא וזהנה כבוד השם שלא יזכרנו מרדכי במגילה :

(א) ויהי בימי ׳ זה אחשורוש היה אחרי כורש וזרובבל עם הגולה בבית שני רק לא נבנה הבית ולפי דעתי שהוא ארתחשסתא וזה פירוש ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כאשר אפרש בספר עזרא ׳ וטעם ויהי בימי על כל הדברים אשר אספר במגילה הזאת . וטעם הוא אחשורוש ׳ איננו כמו אברם הוא אברהם ויתכן שהיה במלכי פרס הקדמונים מלך שמו אחשורוש ושניהם היו מלכים על פרס ומדי רק זה אחשורוש השני מלך על מדינות אחרות שהן בין הודו ובין כוש כי ארץ מדי ופרס צפונית לארץ ישראל והודו רק כוש דרומית : (ב) וטעם בימים ההם ׳ אחר שאמר בימי אחשורוש תחלת הדברים הראשון כלל ׳ וטעם כשבת המלך אחשורוש שנקט ממלחמת הודו וכוש כי גבור היה וככה כתוב במגלה על כן בשנת שלש למלכו : בשושן הבירה ׳ שם ארמון כמו כי לא לאדם הבירה וזה הארמון היה בתוך עילם המדינה כתוב בספר דניאל וכאשר תמצא במגילה הזאת שושן הוא שם מדינה קרובה אל עילם ורוב המדינה ישראל כאשר אפרש : (ג) עשה משתה ׳ רבים אמרו כי עשה משתה בעבור שחשב כפי חשבונו וראה שלא יגאלו ישראל ׳ וי״א ששקט ממלחמות וי״א שנשא ושתי. והוא היפך בעיני : הפרתמים ׳ מזרע המלוכה ולא נדע אם המלה עברית או פרסית כי לא מצאנוה רק בספר דניאל ובמגילה : (ה) הנמצאים ׳ מלה זרה בדקדוק כי היה הלד״י ראוי לסיותו קמוץ בקמ״ץ גדול כמשפט ׳ והטעם הנמצאים בארמון הם משרתיו ומשרתי משרתיו : ביתן ׳ מגזרת בית והוא סמוך וגם מוכרת וטעמו כמו לפנים וכן מבית ומחוץ והוא דרך קצרה ביתן בית המלך : (ו) חור כרפס ׳ זה הפסוק דבק עם אשר למעלה בהראותו ונכנס פסוק ובמלאת ביניהם כמו אמור לנער ויעבור לפנינו : חור ׳ עין והוא לבן מגזרת חורי יהודה וככה בלשון ארמית : כרפס ׳ עין כדמותו בלשון קדר גם תכלת ידוע ואלה עינים במשי והעד אחוז : בחבלי ׳ פתוח החי״ת בפת״ח גד ל איננו כמו חבלי יולדה : בוץ ׳ הוא הבד ממיני פשתים במצרים גם ארגמן כנמר : גלילי ׳ כמו גלגלי כאשר אפרש במשכן שלמה : ועמודי שש ׳

כמו

מִטּוֹת ׀ זָהָב וָכֶסֶף עַל רִצְפַת בַּהַט־וָשֵׁשׁ וְדַר וְסֹחָרֶת׃ ז וְהַשְׁקוֹת בִּכְלֵי זָהָב
וְכֵלִים מִכֵּלִים שׁוֹנִים וְיֵין מַלְכוּת רָב כְּיַד הַמֶּלֶךְ׃ ח וְהַשְּׁתִיָּה כַדָּת אֵין אֹנֵס כִּי־
כֵן ׀ יִסַּד הַמֶּלֶךְ עַל כָּל־רַב בֵּיתוֹ לַעֲשׂוֹת כִּרְצוֹן אִישׁ־וָאִישׁ׃ ס ט גַּם וַשְׁתִּי
הַמַּלְכָּה עָשְׂתָה מִשְׁתֵּה נָשִׁים בֵּית הַמַּלְכוּת אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ י בַּיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי כְּטוֹב לֵב־הַמֶּלֶךְ בַּיָּיִן אָמַר לִמְהוּמָן בִּזְּתָא חַרְבוֹנָא בִּגְתָא וַאֲבַגְתָא
זֵתַר וְכַרְכַּס שִׁבְעַת הַסָּרִיסִים הַמְשָׁרְתִים אֶת־פְּנֵי הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ יא לְהָבִיא
אֶת־וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ בְּכֶתֶר מַלְכוּת לְהַרְאוֹת הָעַמִּים וְהַשָּׂרִים אֶת־
יָפְיָהּ כִּי־טוֹבַת מַרְאֶה הִיא׃ יב וַתְּמָאֵן הַמַּלְכָּה וַשְׁתִּי לָבוֹא בִּדְבַר הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר
בְּיַד הַסָּרִיסִים וַיִּקְצֹף הַמֶּלֶךְ מְאֹד וַחֲמָתוֹ בָּעֲרָה בוֹ׃ ס יג וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לַחֲכָמִים
יֹדְעֵי הָעִתִּים כִּי־כֵן דְּבַר הַמֶּלֶךְ לִפְנֵי כָּל־יֹדְעֵי דָּת וָדִין׃ יד וְהַקָּרֹב אֵלָיו כַּרְשְׁנָא
שֵׁתָר אַדְמָתָא תַרְשִׁישׁ מֶרֶס מַרְסְנָא מְמוּכָן שִׁבְעַת שָׂרֵי ׀ פָּרַס וּמָדַי רֹאֵי פְּנֵי
הַמֶּלֶךְ הַיֹּשְׁבִים רִאשֹׁנָה בַּמַּלְכוּת׃ טו כְּדָת מַה־לַּעֲשׂוֹת בַּמַּלְכָּה וַשְׁתִּי עַל ׀ אֲשֶׁר
לֹא־עָשְׂתָה אֶת־מַאֲמַר הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ בְּיַד הַסָּרִיסִים׃ ס טז וַיֹּאמֶר מוֹמֻכָן ממוכן קרי
לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים לֹא עַל־הַמֶּלֶךְ לְבַדּוֹ עָוְתָה וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה כִּי עַל־כָּל־הַשָּׂרִים
וְעַל־כָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר בְּכָל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ יז כִּי־יֵצֵא דְבַר־הַמַּלְכָּה

ת"א בהט ושש ודר · מגלה יב : וסחרת · שם : והשקות בכלי זהב · שם : ויין מלכות רב · שם : והשתיה כדת אין אונס · שם : לעשות כרצון איש ואיש · שם : גם ושתי המלכה · שם : ביום השביעי כטוב לב המלך ביין · שם : ותמאן המלכה ושתי · שם : ויקצף המלך מאד · שם : וחמתו בערה בו · שם : אמר המלך לחכמים · שם : והקרב אליו · שם : שבעת שרי פרס ומדי ראי פני המלך · מגילה, כג סנהדרין י' : ויאמר מומכן · שם יב :

רש"י

זהב וכסף · ערך לישב עליהם לסעודה : על רצפת · קרקעות של בהט ושש וגו' מיני אבנים טובות פירשו רבותינו ולפי משמעות המקרא כך שמם : (ז) והשקות בכלי זהב · כמו ולהשקות : שונים · משונים זה מזה וכן ודתיהם שונות ור"ל מה שדרשו : ויין מלכות רב · הרבה ורבותינו אמרו שהשקה אותם כל אחד ואחד יין שהוא זקן ממנו : (ח) כדת · לפי שיש סעודות שכופין את המסובין לשתות כלי גדול ויש שאינו יכול לשתותו כי אם בקושי אבל כאן אין אונס : יסד · לשון יסוד כלומר כן תקן וצוה : על כל רב ביתו · על כל שרי הסעודה שר האופים ושר הטבחים ושר המשקים : לעשות כרצון איש ואיש · לכל אחד ואחד רצונו :

(י) ביום השביעי · רבותינו אמרו שבת היה : (יב) ותמאן המלכה ושתי · רבותינו אמרו לפי שפרחה בה צרעת כדי שתמאן ותהרג לפי שהיתה מפשטת בנות ישראל ערומות ועושה בהן מלאכה בשבת נגזר עליה שתפשט ערומה בשבת : ויקצף · שסלחה לו דברי גנאי : כי כן דבר המלך · כי כן מנהג המלך בכל משפט לשום את הדבר לפני כל יודעי דת ודין : (יד) והקרוב אליו · לערוך דבריו לפניהם אלו הם כרשנא שתר וגו' : (טו) כדת מה לעשות · מוסב על ויאמר המלך לחכמים : (טז) עותה · לשון עון : (יז) כי יצא דבר המלכה על כל הנשים · זה שביזתה את המלך על כל הנשים להבזות אף הן את בעליהן :

אבן עזרא

כמו היה וככה עם ועים והנה הגלגלים היו בין עמוד לעמוד ומקצתם מכוסים בזוכרים : רצפת · כמו מרצפת אבנים והם היו מלמטה : בהט · גם דר וסחרת אבנים יקרות : (ז) שונים · מגזרת שנוי והוא שם התואר כדמות פעול וכן ועם שונים : כיד המלך · ככח כי הכח ביד יראה : (ח) והשתיה · על משקל בכת האכילה כי דגשות היו"ד בעבור היו"ד המובלע שהוא תחת ה"א השורש : כדת · כחוק והיא לשון נקבה וחוברה על הזכרים כמו נשים ופילגשים : אונס · מכריח וקרוב מטעם וכל רז לא אנס לך : רב ביתו · גדול כמו ורבי המלך : (ט) בית המלכות · חסר בי"ת כמו הנמצא בית ה' : (י) כטוב לב המלך · פועל עבר יחיד מגזרת מה טובו אהליך : חרבונא · רבים פירשו שהיה חרבו של המן במסרה כי נא כמו עתה · גם יש במדרש שהיה אליהו · והטעם שדבר טוב ועשה כמעשה אליהו · והאמת כי אלה השמות הנזכרים במגלה הם פרסיים כן ממוכן ואסתר מתורגם הדסה ואילו היו השמות עבריים לא נוכל לדעת טעמם כי אין השמות נמצאים על מתכונת אחת כי הנה ברעם שהבי"ת איננו שורש אמרו בריעה ונה מן ינחמנו ושמואל מגזרת שאול כאשר אפרש במקומו · והמלך צוה להראות יופי המלכה ג"כ מנהג ארץ הודו ויתכן שיות ושתי ממלכות שמנהג הנשים להסתתר או הסבה שהוא שכור : (יב) לבא בדבר המלך · בעבור כן ויקצף המלך מאד וחמתו בערה בו הטעם שהוסיפה כאש : (יג) יודעי העתים · חכמי המזלות או העתים שעברו על המלכים הקדמונים : (יד) רואי פני המלך · יש מקומות שלא יראה המלך לכל אדם ובספר מלכי פרס כתוב כי ארבע מעלות הם השרים במערכת הראשונה יושבת בתהלה לפני המלך וזה הטעם היושבים ראשונה במלכות במערכת המלכות : (טז) עותה · ישרת עמו ואחר עמו וכן הוא כי על כל השרים

עַל־כָּל־הַנָּשִׁים לְהַבְזוֹת בַּעְלֵיהֶן בְּעֵינֵיהֶן בְּאָמְרָם הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אָמַר לְהָבִיא אֶת־וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה לְפָנָיו וְלֹא־בָאָה׃ יח וְהַיּוֹם הַזֶּה תֹּאמַרְנָה ׀ שָׂרוֹת פָּרַס־וּמָדַי אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת־דְּבַר הַמַּלְכָּה לְכֹל שָׂרֵי הַמֶּלֶךְ וּכְדַי בִּזָּיוֹן וָקָצֶף׃ יט אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב יֵצֵא דְבַר־מַלְכוּת מִלְּפָנָיו וְיִכָּתֵב בְּדָתֵי פָרַס־וּמָדַי וְלֹא יַעֲבוֹר אֲשֶׁר לֹא־תָבוֹא וַשְׁתִּי לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וּמַלְכוּתָהּ יִתֵּן הַמֶּלֶךְ לִרְעוּתָהּ הַטּוֹבָה מִמֶּנָּה׃ כ וְנִשְׁמַע פִּתְגָם הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה בְּכָל־מַלְכוּתוֹ כִּי רַבָּה הִיא וְכָל־הַנָּשִׁים יִתְּנוּ יְקָר לְבַעְלֵיהֶן לְמִגָּדוֹל וְעַד־קָטָן׃ כא וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ כִּדְבַר מְמוּכָן׃ כב וַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֶל־כָּל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֶל־מְדִינָה וּמְדִינָה כִּכְתָבָהּ וְאֶל־עַם וָעָם כִּלְשׁוֹנוֹ לִהְיוֹת כָּל־אִישׁ שֹׂרֵר בְּבֵיתוֹ וּמְדַבֵּר כִּלְשׁוֹן עַמּוֹ׃ ב א אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כְּשֹׁךְ חֲמַת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ זָכַר אֶת־וַשְׁתִּי וְאֵת אֲשֶׁר־עָשָׂתָה וְאֵת אֲשֶׁר־נִגְזַר עָלֶיהָ׃ ב וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי־הַמֶּלֶךְ מְשָׁרְתָיו יְבַקְשׁוּ לַמֶּלֶךְ נְעָרוֹת בְּתוּלוֹת טוֹבוֹת מַרְאֶה׃ ג וְיַפְקֵד הַמֶּלֶךְ פְּקִידִים בְּכָל־מְדִינוֹת מַלְכוּתוֹ וְיִקְבְּצוּ אֶת־כָּל־נַעֲרָה־בְתוּלָה טוֹבַת מַרְאֶה אֶל־שׁוּשַׁן הַבִּירָה אֶל־בֵּית הַנָּשִׁים אֶל־יַד הֵגֶא סְרִיס הַמֶּלֶךְ שֹׁמֵר הַנָּשִׁים וְנָתוֹן תַּמְרוּקֵיהֶן׃ ד וְהַנַּעֲרָה אֲשֶׁר תִּיטַב בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ תִּמְלֹךְ תַּחַת וַשְׁתִּי וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וַיַּעַשׂ כֵּן׃ ס ה אִישׁ יְהוּדִי הָיָה בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה וּשְׁמוֹ מָרְדֳּכַי בֶּן יָאִיר בֶּן־שִׁמְעִי בֶּן־קִישׁ אִישׁ יְמִינִי׃ ו אֲשֶׁר הָגְלָה מִירוּשָׁלַיִם עִם־הַגֹּלָה אֲשֶׁר הָגְלְתָה עִם יְכָנְיָה מֶלֶךְ־יְהוּדָה אֲשֶׁר הֶגְלָה נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל׃ ז וַיְהִי אֹמֵן אֶת־הֲדַסָּה הִיא אֶסְתֵּר בַּת־דֹּדוֹ כִּי אֵין לָהּ אָב וָאֵם וְהַנַּעֲרָה יְפַת־תֹּאַר וְטוֹבַת מַרְאֶה וּבְמוֹת

ת"א ונשמע פתגם המלך · מגילה ט: וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן · שם: להיות כל איש שרר בביתו · שם יב: אחר הדברים האלה כשך · שם: ויפקד המלך פקידים · שם: איש יהודי · שם יב יג ויט: אשר הגלה מירושלים · שם יג: ויהי אומן את הדסה · שם י: כי אין לה אב ואם · שם יג: ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו · שם:

רש"י

(יח) תאמרנה שרות פרס ומדי לכל שרי המלך · את הדבר הזה והרי זה מקרא קצר: וכדי בזיון · ויש בדבר הזה הרבה בזיון וקצף: (יט) דבר מלכות · גזרת מלכות של נקמה שלוה להורגה: ויכתב בדתי פרס ומדי · בספרי חוק מנהג המלכות: ולא יעבור · חוק זה מביניהם שיהא זה חוק ודת לכל המבזה את בעלה: אשר לא תבא ושתי · ולכך נהרגה: (כב) ומדבר כלשון עמו · כופה את אשתו ללמד את לשונו אם היא בת לשון אחר:

(א) זכר את ושתי · את יפיה ונענש: (ג) ויפקד המלך פקידים · לפי שכל פקיד ופקיד ידועות לו נשים היפות שבמדינתו: תמרוקיהן · הן דברים המחלחלין כמו ומורק ושוטף שמן ערב ומיני סמנים ובשמים המעברים ומעדנין את הבשר: (ה) איש יהודי · על שגלה עם גלות יהודה כל אותן שגלו עם מלכי יהודה היו קרוים יהודים בין הגוים ואפילו משבט אחר הם: איש ימיני · מבנימין היה כך פשוטו ורבותינו דרשו מה שדרשו: (ז) לו

אבן עזרא

השרים עושה ומה הוא כמות שלא וישמע זה הדבר: (יח) והיום הזה · יהיה אמור והוא פעול: וכדי בזיון · ודי זה הבזיון והקצף שיהיה בין איש לאשתו: (יט) ולא יעבר · שלא יסור זה החוק: לרעותה · הוי"ו תחת יו"ד רעיתי שהוא תחת ה"א השורש: (כ) פתגם · כמו דבר וכן בקבלה ובארמית: כי רבה · אע"פ שהיא רבה כמו כי עם קשה עורף הוא: יתנו יקר · שב אל מלת כל איש: (כב) שורר בביתו · מושל באשתו · ולא ישנה ממנהג אנשי לשונו אפילו לדבר בלשון אחרת · ויש אומרים כי ערב דבר אחר עם זה המעשה שלא יהיה קלון למלך: (א) כשוך · שם הפועל מפעלי הכפל: זכר את ושתי · כמה ויתכן שזכר את יפיה על כן וי"ו ואת אשר עשתה: נגזר · מגזרת בין הגזרים: (ב) יבקשו · בנות הער"ן ורצוי להדגש ורבים כמוהו ותחסר מלת מבקשים כמו אשר ילדה אותה ללוי: (ג) תמרוקיהן · כמו תמרוק ברע: (ה) איש יהודי · בעבור היותו ממלכות יהודה נקרא כן: בשושן הבירה · כי בשער המלך היה קודם דבר אסתר על כן הוא דר בארמון: בן קיש · היה גדול באבותיו ואילו היה אבי שאול היה מזכיר שאול כי הוא מלך ולא אביו על כן לא נדע אם מרדכי היה מבני שאול אם לא: ימיני · חסר בן דרך קצרה: (ז) יפת תאר · תואר כל אבר ומראה הכל טוב או אל

אָבִיהָ וְאִמָּהּ לְקָחָהּ מָרְדֳּכַי לוֹ לְבַת׃ ח וַיְהִי בְּהִשָּׁמַע דְּבַר־הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ וּבְהִקָּבֵץ נְעָרוֹת רַבּוֹת אֶל־שׁוּשַׁן הַבִּירָה אֶל־יַד הֵגָי וַתִּלָּקַח אֶסְתֵּר אֶל־בֵּית הַמֶּלֶךְ אֶל־יַד הֵגַי שֹׁמֵר הַנָּשִׁים׃ ט וַתִּיטַב הַנַּעֲרָה בְעֵינָיו וַתִּשָּׂא חֶסֶד לְפָנָיו וַיְבַהֵל אֶת־תַּמְרוּקֶיהָ וְאֶת־מָנוֹתֶהָ לָתֶת לָהּ וְאֵת שֶׁבַע הַנְּעָרוֹת הָרְאֻיוֹת לָתֶת־לָהּ מִבֵּית הַמֶּלֶךְ וַיְשַׁנֶּהָ וְאֶת־נַעֲרוֹתֶיהָ לְטוֹב בֵּית הַנָּשִׁים׃ י לֹא־הִגִּידָה אֶסְתֵּר אֶת־עַמָּהּ וְאֶת־מוֹלַדְתָּהּ כִּי מָרְדֳּכַי צִוָּה עָלֶיהָ אֲשֶׁר לֹא־תַגִּיד׃ יא וּבְכָל־יוֹם וָיוֹם מָרְדֳּכַי מִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי חֲצַר בֵּית־הַנָּשִׁים לָדַעַת אֶת־שְׁלוֹם אֶסְתֵּר וּמַה־יֵּעָשֶׂה בָּהּ׃ יב וּבְהַגִּיעַ תֹּר נַעֲרָה וְנַעֲרָה לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ מִקֵּץ הֱיוֹת לָהּ כְּדָת הַנָּשִׁים שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ כִּי כֵּן יִמְלְאוּ יְמֵי מְרוּקֵיהֶן שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בְּשֶׁמֶן הַמֹּר וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בַּבְּשָׂמִים וּבְתַמְרוּקֵי הַנָּשִׁים׃ יג וּבָזֶה הַנַּעֲרָה בָּאָה אֶל־הַמֶּלֶךְ אֵת כָּל־אֲשֶׁר תֹּאמַר יִנָּתֵן לָהּ לָבוֹא עִמָּהּ מִבֵּית הַנָּשִׁים עַד־בֵּית הַמֶּלֶךְ׃ יד בָּעֶרֶב הִיא בָאָה וּבַבֹּקֶר הִיא שָׁבָה אֶל־בֵּית הַנָּשִׁים שֵׁנִי אֶל־יַד שַׁעַשְׁגַז סְרִיס הַמֶּלֶךְ שֹׁמֵר הַפִּילַגְשִׁים לֹא־תָבוֹא עוֹד אֶל־הַמֶּלֶךְ כִּי אִם־חָפֵץ בָּהּ הַמֶּלֶךְ וְנִקְרְאָה בְשֵׁם׃ טו וּבְהַגִּיעַ תֹּר־אֶסְתֵּר בַּת־אֲבִיחַיִל דֹּד מָרְדֳּכַי אֲשֶׁר לָקַח־לוֹ לְבַת לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ לֹא בִקְשָׁה דָּבָר כִּי אִם אֶת־אֲשֶׁר יֹאמַר הֵגַי סְרִיס־הַמֶּלֶךְ שֹׁמֵר הַנָּשִׁים וַתְּהִי אֶסְתֵּר נֹשֵׂאת חֵן בְּעֵינֵי כָּל־רֹאֶיהָ׃ טז וַתִּלָּקַח אֶסְתֵּר אֶל־הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אֶל־בֵּית מַלְכוּתוֹ בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי הוּא־חֹדֶשׁ טֵבֵת בִּשְׁנַת־

ת"א ותלקח אסתר אל בית המלך · ראש השנה ז : ואת שבע הנערות הראויות · מגילה יג : ואת נערותיה · שם : ובהגיע תר נערה ונערה · עקידה שער ס : ששה חדשים בשמן המר · שבת פ פסחים מג מגילה יג מנחות פו: בערב היא באה · מגילה יג : ובהגיע תר אסתר · עקידה שער ס : ותהי אסתר נשאת חן · מגלה שם : ותלקח אסתר · שם :

רש"י

לבת · רבותינו פירשו לבית לאשה : (ט) ויבהל את תמרוקיה · זריז וממהר בשלה משל כולן : הראויות לתת לה · לשרתה וכן עושין לכולן ורבותינו דרשו מה שדרשו : וישנה · שינה אותה : (י) אשר לא הגיד · כדי שיאמרו שהיא ממשפחה בזויה וישלחוה שאם ידעו שהיא ממשפחת שאול המלך היו מחזיקים בה : (יא) ומה יעשה בה · זה אחד מב' צדיקים שניתן להם רמז ישועה דוד ומרדכי דוד שנאמר גם את הארי גם הדוב הכה עבדך אמר לא בא לידי דבר זה אלא לסמוך עליו להלחם עם זה וכן מרדכי אמר לא אירע לצדקת זו שתלקח למשכב ערל אלא שעתידה לקום להושיע לישראל לפיכך היה מחזר לדעת מה יהא בסופה : (יב) תר · זמן : (יג) כל אשר תאמר · כל שחוק ומיני זמר : (יד) אל בית הנשים שני השני : (טז) בחדש העשירי · עת צנה שהגוף נהנה מן הגוף זימן הקב"ה אותו עת צינה כדי לחבבה עליו :

אבן עזרא

ענין · ודרשו ירקרוקת מטעם הדסה : לבת · לולי שהיתה בתולה לא היה מרדכי מסכן בה כי לא יסמך על מעשה נס · אולי דרש לבית שהיה במחשבתו בעבור יפיה לקחתה לאשה : (ט) ותשא חסד · החסד תשא עמה לא יבור ממנה : ויבהל · כטעם מהירות : מנותיה · הלקים כמו מנה אחת כדברי האכילה להיותה שמינה : ושבע שנערות · משרתות אותה : הראויות · הלשון הזה ידוע כדברי רז"ל : וישנה · שינה המנות לעשות לה טובה · וטעם בית הנשים · דבק עם וישנה כי שינה מנותיה ונערותיה והיא בבית הנשים עם חברותיה · יש אומרים כי מרדכי לא עשה נכונה שצוה על אסתר שלא תגיד עמה כי פחד שלא יקחנה המלך לאשה אם ידע שהיא מהגולה · ואחרים אמרו כי בדרך נבואה או בחלום ידע שתבא תשועה על ידה לישראל · והנכון בעיני כי עשה זה מרדכי בעבור שתשמור תורת השם בסתר שלא תאכל נבילות ותשמור השבתות ולא ירגישו המשרתים כי אם יודע הדבר שמא המלך יכריחנה או יהרגנה כי בעל כרחה נתפשה וידענו כי מרדכי היה מגדולי ישראל כי הנה הוא שלישי לשרים העולים עם זרובבל וכאשר ראה כי לא נבנה הבית בא אל עילם והיה בשער המלך בארמון והיא מעלה גדולה · והנה דניאל הפקיד חביריו על מלכות בבל והוא בשער המלך ולולי שהיה מרדכי קודם מעשה אסתר ממשרתי המלך לא עזבוהו המשרתים להתהלך לפני חצר בית הנשים : (יא) את שלום אסתר · אם היא צריכה לרפואים : (יב) תור נערה כמו עת ויש אומרים מגזרת תור כי הוא יבא לעת מזומנת כטעם וקול התור : מקץ היות לה · סוף · מקץ שבע שנים תחלה : שמן המור · בושם נחמד ועליו יש מחלוקת : (יג) ובזה · בדבר זה כי יש לה רשות לבקש מה שתרצה וזה בעבור שלא תבא לידי מחשבה ותהיה כחושה : (יד) אל בית הנשים שני · הטעם פעם שני ובא הטעם לשון זכר כמו אך בפעם הזה : וטעם שומר הפילגשים · כי אחר ששכב המלך עמה לא ישכב עמה אדם אחר כי חרפה היא למלך רק תהיה מהפילגשים רק אם לא מצא המלך טובה ממנה אז ימליכנה : (טו) לא בקשה דבר · גם זה לאות על שכלה : (טז) הוא חדש טבת · כן יקרא בלשון כשדים ונקראו החדשים כלשון הקדש על המספר בעבור אביב :

והנה

שֶׁבַע לְמַלְכוּתוֹ׃ יז וַיֶּאֱהַב הַמֶּלֶךְ אֶת־אֶסְתֵּר מִכָּל־הַנָּשִׁים וַתִּשָּׂא־חֵן וָחֶסֶד לְפָנָיו
מִכָּל־הַבְּתוּלוֹת וַיָּשֶׂם כֶּתֶר־מַלְכוּת בְּרֹאשָׁהּ וַיַּמְלִיכֶהָ תַּחַת וַשְׁתִּי׃ יח וַיַּעַשׂ
הַמֶּלֶךְ מִשְׁתֶּה גָדוֹל לְכָל־שָׂרָיו וַעֲבָדָיו אֵת מִשְׁתֵּה אֶסְתֵּר וַהֲנָחָה לַמְּדִינוֹת
עָשָׂה וַיִּתֵּן מַשְׂאֵת כְּיַד הַמֶּלֶךְ׃ יט וּבְהִקָּבֵץ בְּתוּלוֹת שֵׁנִית וּמָרְדֳּכַי יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־
הַמֶּלֶךְ׃ כ אֵין אֶסְתֵּר מַגֶּדֶת מוֹלַדְתָּהּ וְאֶת־עַמָּהּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה עָלֶיהָ מָרְדֳּכָי וְאֶת־
מַאֲמַר מָרְדֳּכַי אֶסְתֵּר עֹשָׂה כַּאֲשֶׁר הָיְתָה בְאָמְנָה אִתּוֹ׃ ס כא בַּיָּמִים הָהֵם וּמָרְדֳּכַי
יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר־הַמֶּלֶךְ קָצַף בִּגְתָן וָתֶרֶשׁ שְׁנֵי־סָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ מִשֹּׁמְרֵי הַסַּף וַיְבַקְשׁוּ
לִשְׁלֹחַ יָד בַּמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֹשׁ׃ כב וַיִּוָּדַע הַדָּבָר לְמָרְדֳּכַי וַיַּגֵּד לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה
וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לַמֶּלֶךְ בְּשֵׁם מָרְדֳּכָי׃ כג וַיְבֻקַּשׁ הַדָּבָר וַיִּמָּצֵא וַיִּתָּלוּ שְׁנֵיהֶם עַל־
עֵץ וַיִּכָּתֵב בְּסֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ ס ג א אַחַר ׀ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
גִּדַּל הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אֶת־הָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא הָאֲגָגִי וַיְנַשְּׂאֵהוּ וַיָּשֶׂם אֶת־כִּסְאוֹ
מֵעַל כָּל־הַשָּׂרִים אֲשֶׁר אִתּוֹ׃ ב וְכָל־עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ כֹּרְעִים
וּמִשְׁתַּחֲוִים לְהָמָן כִּי־כֵן צִוָּה־לוֹ הַמֶּלֶךְ וּמָרְדֳּכַי לֹא יִכְרַע וְלֹא יִשְׁתַּחֲוֶה׃ ג וַיֹּאמְרוּ
עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ לְמָרְדֳּכָי מַדּוּעַ אַתָּה עוֹבֵר אֵת מִצְוַת הַמֶּלֶךְ׃
ד וַיְהִי בְּאָמְרָם כאמרם ק׳ אֵלָיו יוֹם וָיוֹם וְלֹא שָׁמַע אֲלֵיהֶם וַיַּגִּידוּ לְהָמָן לִרְאוֹת
הֲיַעַמְדוּ דִּבְרֵי מָרְדֳּכַי כִּי־הִגִּיד לָהֶם אֲשֶׁר־הוּא יְהוּדִי׃ ה וַיַּרְא הָמָן כִּי־אֵין
מָרְדֳּכַי כֹּרֵעַ וּמִשְׁתַּחֲוֶה לוֹ וַיִּמָּלֵא הָמָן חֵמָה׃ ו וַיִּבֶז בְּעֵינָיו לִשְׁלֹחַ יָד בְּמָרְדֳּכַי
לְבַדּוֹ כִּי־הִגִּידוּ לוֹ אֶת־עַם מָרְדֳּכָי וַיְבַקֵּשׁ הָמָן לְהַשְׁמִיד אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר

ת"א ויאהב המלך את אסתר · שם : ויעש המלך משתה גדול · שם : ובהקבץ בתולות שנית · שם : אין אסתר מגדת · שם : ואת מאמר מרדכי אסתר עשה · שם : בימים ההם · שם : ויודע הדבר למרדכי · שם : ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי · שם פו אבות ו חולין קד : ויבקש הדבר וימצא · מגלה יג : אחר הדברים האלה · שם : ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה · שם יט : ויבז בעיניו לשלח יד במרדכי לבדו · שם יג :

רש"י

(יז) מכל הנשים · שבעולות שאף נשים בעולות קבץ : (יח) והנחה למדינות עשה · לכבודה הניח להם מן המס שעליהן : ויתן משאת · שלח דורונות להם והכל כדי לפתותה אולי תגיד מולדתה ואעפ"כ · (כ) אין אסתר מגדת מולדתה · לפי שמרדכי יושב בשער המלך המוזרה והמרמזה על כך : (כא) לשלוח יד · להשקותו סם המות : (כב) ויודע הדבר למרדכי · שהיו מספרים דבריהם לפניו בל' טורסי ואין יודעים שהיה מרדכי מכיר בע' לשונות שהיה מיושבי לשכת הגזית : (כג) ויכתב בספר דברי הימים · הטובה שעשה מרדכי למלך : (א) אחר הדברים האלה · שנבראת רפואה זו להיות לתשועה לישראל: גדל המלך וגו' את המן · שהקב"ה בורא רפואה למכתן של ישראל קודם שיביא המכה עליהם : (ב) כורעים ומשתחוים · שעשה עצמו אלוה לפיכך ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה : (ד) היעמדו דברי מרדכי · האומר בלא ישתחוה עולמית כי הוא יהודי והוזהר על עבודת

אבן עזרא

(יח) והנחה · שם כמו מנוחה בעבור שמחתו באסתר : משאת · מנחה כמו משאת בנימן : (יט) ובהקבץ בתולות שנית · הטעם היה זאת הפעם השנית כבר היה יושב מרדכי בשער המלך כי זה בשנת שבע למלכותו והמשתה על דבר ושתי בשנת שלש ואמרו חכמים כי נתחייבו ישראל מיתה בעבור שאכלו בשלחן המלך ושתו מיין משתיו : (כ) אין אסתר מגדת מולדתה · למלך ולא לסריסים שהעמיד לפניה : באמנה · מגזרת כאשר ישא האומן והוא שם כמו חכמה עצמה : (כא) משומרי הסף · בחצר הפנימית והכתוב לא הזכיר למה קצפו ואיך ידע הדבר מרדכי ויש אומרים כי הוא היה מסנהדרין והיה יודע שבעים לשון וזה טעם מרדכי בלשן ואין טעם בלשן כי אם אדם אחד : (כג) ויתלו · כל אחד משניהם כמו ויקבר בערי גלעד : (א) אחר · אחר חמש שנים יש אומרים כי זה המן הוא ממוכן : מעל כל השרים · הטעם מעל כל כסאות השרים כי לכל שר יש לו כסא בבית המלכות : (ב) יכרע וישתחוה · ידועים ונכון מה שדרשו רז"ל כי צורת צלם וע"ז היו בבגדיו או על מצנפתו : (ד) כי הגיד להם אשר הוא יהודי · כי הוא אסור לו · והנה יש לשאול למה הכניס מרדכי עצמו בסכנה גם הכניס כל ישראל היה ראוי שידבר לאסתר והסירנו משער המלך ולא יכעיס את המן אחר שראה שהשעה משחקת לו · והתשובה כי לא יוכל לסור משער המלך כי אם יסור בלא מצות המלך דמו ברא
שו

בְּכָל־מַלְכוּת אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ עַם מָרְדֳּכָי׃ ז בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן הוּא־חֹדֶשׁ נִיסָן בִּשְׁנַת
שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הִפִּיל פּוּר הוּא הַגּוֹרָל לִפְנֵי הָמָן מִיּוֹם ׀ לְיוֹם
וּמֵחֹדֶשׁ לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר׃ ס ח וַיֹּאמֶר הָמָן לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ
יֶשְׁנוֹ עַם־אֶחָד מְפֻזָּר וּמְפֹרָד בֵּין הָעַמִּים בְּכֹל מְדִינוֹת מַלְכוּתֶךָ וְדָתֵיהֶם שֹׁנוֹת
מִכָּל־עָם וְאֶת־דָּתֵי הַמֶּלֶךְ אֵינָם עֹשִׂים וְלַמֶּלֶךְ אֵין־שֹׁוֶה לְהַנִּיחָם׃ ט אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ
טוֹב יִכָּתֵב לְאַבְּדָם וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים כִּכַּר־כֶּסֶף אֶשְׁקוֹל עַל־יְדֵי עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה
לְהָבִיא אֶל־גִּנְזֵי הַמֶּלֶךְ׃ י וַיָּסַר הַמֶּלֶךְ אֶת־טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ וַיִּתְּנָהּ לְהָמָן בֶּן־
הַמְּדָתָא הָאֲגָגִי צֹרֵר הַיְּהוּדִים׃ יא וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהָמָן הַכֶּסֶף נָתוּן לָךְ וְהָעָם
לַעֲשׂוֹת בּוֹ כַּטּוֹב בְּעֵינֶיךָ׃ יב וַיִּקָּרְאוּ סֹפְרֵי הַמֶּלֶךְ בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בִּשְׁלוֹשָׁה
עָשָׂר יוֹם בּוֹ וַיִּכָּתֵב כְּכָל־אֲשֶׁר־צִוָּה הָמָן אֶל אֲחַשְׁדַּרְפְּנֵי־הַמֶּלֶךְ וְאֶל־הַפַּחוֹת אֲשֶׁר ׀
עַל־מְדִינָה וּמְדִינָה וְאֶל־שָׂרֵי עַם וָעָם מְדִינָה וּמְדִינָה כִּכְתָבָהּ וְעַם וָעָם כִּלְשׁוֹנוֹ
בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֹשׁ נִכְתָּב וְנֶחְתָּם בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ׃ יג וְנִשְׁלוֹחַ סְפָרִים בְּיַד
הָרָצִים אֶל־כָּל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים מִנַּעַר
וְעַד־זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר
וּשְׁלָלָם לָבוֹז׃ יד פַּתְשֶׁגֶן הַכְּתָב לְהִנָּתֵן דָּת בְּכָל־מְדִינָה וּמְדִינָה גָּלוּי לְכָל־
הָעַמִּים לִהְיוֹת עֲתִדִים לַיּוֹם הַזֶּה׃ טו הָרָצִים יָצְאוּ דְחוּפִים בִּדְבַר הַמֶּלֶךְ וְהַדָּת
נִתְּנָה בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה וְהַמֶּלֶךְ וְהָמָן יָשְׁבוּ לִשְׁתּוֹת וְהָעִיר שׁוּשָׁן נָבוֹכָה׃ ס

ת"א בחדש הראשון הוא חדש ניסן · ראש השנה ז: הפיל פור הוא הגורל · שם מגלה יג: ישנו עם אחד מפזר · שם: אם על המלך טוב · שם: ויסר המלך את טבעתו · שם יד:

רש"י

כוכבים: (ז) הפיל פור · הפיל מי שהפיל ולא פירש מי ומקרא קצר הוא: הוא הגורל · הכתוב מפרש ומהו הפור הוא גורל הפיל הגורל באיזה חדש יצליח: מיום ליום · באיזה יום בחדש יצליח: (ח) ואת דתי המלך · לתת מס לעבודת המלך: אין שוה · אין חשש כלומר אין בלע: (ט) יכתב לאבדם · יכתב ספרים לשלוח לשרי המדינות לאבדם: (י) ויסר המלך את טבעתו · הוא מתן כל דבר גדול שישאלו מאת המלך להיות מי שהטבעת בידו שליט בכל דבר המלך:

(יג) ונשלוח ספרים · ויהיו נשלחים ספרים אישטר"א טרמי"ש בלע"ז והוא מגזרת אם נלחום נלחם הנגלה נגליתי נדמה נדמיתי: בשלושה עשר לחדש שנים עשר · ביום י"ג לאותו חודש שהוא י"ב לחדשי השנה: (יד) פתשגן · לשון ארמי הוא הכתב דריסמנ"ט בלע"ז: להנתן דת · ליווי הכתב שהיה אומר להנתן חוק גזירת המלך: גלוי לכל העמים · דבר זה: (טו) והדת נתנה בשושן · מקום שהיה המלך שם ניתן החוק בו ביום להיות עתידים ליום י"ג לחדש אדר לכך·

אבן עזרא

ברלאו: (ז) הפיל פור · זאת המלה פרסית ופירושה גורל והנה זה הפך הוא חדש ניסן · ויש אומרים כי בחר להשמיד את ישראל בחדש אדר כי בו נאסף אל עמו משה אדונינו ולא ידע כי בו נולד · ואחרים אמרו בעבור חבור העליונים במזל גדי שהוא שנים עשר למזל דלי שהוא מזל ישראל · והנכון שכן יצא בגורלו כי מהשם משפטו והשם האריך הזמן עד שיעשו ישראל תשובה וימלטו: (ח) ישנו · נו"ן ישנו נוסף ויש אומרים גם הוי"ו: מפוזר ומפורד בין העמים · שיפרד איש מעל אחיו כל כך הוא רע כולו ולא די שדתיהם שונות אלא שלא ישמרו הדתים והחקים שיצוה המלך והנה כל עם ועם ישמרו חוץ מהן: (ט) אין שוה · איננו דבר נכון או איננו תועלת: (י) ועשרת אלפים ככר כסף · הוא חסר וכן הוא ועשרת אלפים אלפי ככר כסף כמו והנבואה עודד הנביא: גנזי המלך · אוצרות וכמוהו אחר גזי המלך והנו"ן מובלע וכן ובגנזי ברומים: (יא) הכסף נתון לך · והעם לעשות בו חפצך: והנה הספרים נכתבו בי"ג לניסן והנה המן נתלה בניסן · וחכמינו אמרו שהתענה מרדכי בימי הפסח ויתכן שלא נשמע הדבר ביום שנכתבו הספרים בו: (יב) אחשדרפנים · מלה פרסית מתשע אותיות ואין שם תואר במספרו במקרא ולא ישרו בעיני דברי האומרים שהם שתי מלות: הפחות · חסר וי"ו השורש והנכון שאחד פחה כה"א פחה יהודה סמוך ומלת פחת כמו להיות פחה בארץ יהודה כמו עובר בשוק אצל פנה והמ"ם סימן רבים: (יג) ונשלוח ספרים · שם התואר מבנין נפעל כמו נשאול נשאל דוד: (יד) פתשגן · כמו נושחה: גלוי · שלא יהיה בסתר: עתידים · נכונים לעתיד מגזרת ועתדה בשדה לך: (טו) דחופים · כדמות דחופים במהירות: והעיר שושן · שהם היהודים נבוכה כי מה תחום הבירה כי כולה היא משרתי המלך ואין שם יהודי רק מרדכי לבדו: נבוכה · היפך עבר על כן הוא מלעיל מגזרת נבוכים הם בארץ כאדם שהשתבש ולא ידע מה יעשה:

ומרדכי

ד א וּמָרְדֳּכַי יָדַע אֶת־כָּל־אֲשֶׁר נַעֲשָׂה וַיִּקְרַע מָרְדֳּכַי אֶת־בְּגָדָיו וַיִּלְבַּשׁ שַׂק וָאֵפֶר וַיֵּצֵא בְּתוֹךְ הָעִיר וַיִּזְעַק זְעָקָה גְדֹלָה וּמָרָה׃ ב וַיָּבוֹא עַד לִפְנֵי שַׁעַר־הַמֶּלֶךְ כִּי אֵין לָבוֹא אֶל־שַׁעַר הַמֶּלֶךְ בִּלְבוּשׁ שָׂק׃ ג וּבְכָל־מְדִינָה וּמְדִינָה מְקוֹם אֲשֶׁר דְּבַר־הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ מַגִּיעַ אֵבֶל גָּדוֹל לַיְּהוּדִים וְצוֹם וּבְכִי וּמִסְפֵּד שַׂק וָאֵפֶר יֻצַּע לָרַבִּים׃ ד וַתָּבוֹאינָה ותבאנה ק׳ נַעֲרוֹת אֶסְתֵּר וְסָרִיסֶיהָ וַיַּגִּידוּ לָהּ וַתִּתְחַלְחַל הַמַּלְכָּה מְאֹד וַתִּשְׁלַח בְּגָדִים לְהַלְבִּישׁ אֶת־מָרְדֳּכַי וּלְהָסִיר שַׂקּוֹ מֵעָלָיו וְלֹא קִבֵּל׃ ה וַתִּקְרָא אֶסְתֵּר לַהֲתָךְ מִסָּרִיסֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר הֶעֱמִיד לְפָנֶיהָ וַתְּצַוֵּהוּ עַל־מָרְדֳּכָי לָדַעַת מַה־זֶּה וְעַל־מַה־זֶּה׃ ו וַיֵּצֵא הֲתָךְ אֶל־מָרְדֳּכָי אֶל־רְחוֹב הָעִיר אֲשֶׁר לִפְנֵי שַׁעַר־הַמֶּלֶךְ׃ ז וַיַּגֶּד־לוֹ מָרְדֳּכַי אֵת כָּל־אֲשֶׁר קָרָהוּ וְאֵת ׀ פָּרָשַׁת הַכֶּסֶף אֲשֶׁר אָמַר הָמָן לִשְׁקוֹל עַל־גִּנְזֵי הַמֶּלֶךְ בַּיְּהוּדִיִּים יתיר י׳ לְאַבְּדָם׃ ח וְאֶת־פַּתְשֶׁגֶן כְּתָב־הַדָּת אֲשֶׁר־נִתַּן בְּשׁוּשָׁן לְהַשְׁמִידָם נָתַן לוֹ לְהַרְאוֹת אֶת־אֶסְתֵּר וּלְהַגִּיד לָהּ וּלְצַוּוֹת עָלֶיהָ לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ לְהִתְחַנֶּן־לוֹ וּלְבַקֵּשׁ מִלְּפָנָיו עַל־עַמָּהּ׃ ט וַיָּבוֹא הֲתָךְ וַיַּגֵּד לְאֶסְתֵּר אֵת דִּבְרֵי מָרְדֳּכָי׃ י וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לַהֲתָךְ וַתְּצַוֵּהוּ אֶל־מָרְדֳּכָי׃ יא כָּל־עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ וְעַם מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ יֹדְעִים אֲשֶׁר כָּל־אִישׁ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר־יָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית אֲשֶׁר לֹא־יִקָּרֵא אַחַת דָּתוֹ לְהָמִית לְבַד מֵאֲשֶׁר יוֹשִׁיט־לוֹ הַמֶּלֶךְ אֶת־שַׁרְבִיט הַזָּהָב וְחָיָה וַאֲנִי לֹא נִקְרֵאתִי לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ זֶה שְׁלוֹשִׁים יוֹם׃ יב וַיַּגִּידוּ לְמָרְדֳּכָי אֵת דִּבְרֵי אֶסְתֵּר׃ יג וַיֹּאמֶר מָרְדֳּכַי לְהָשִׁיב אֶל־אֶסְתֵּר אַל־תְּדַמִּי בְנַפְשֵׁךְ לְהִמָּלֵט בֵּית־הַמֶּלֶךְ מִכָּל־הַיְּהוּדִים׃ יד כִּי אִם־הַחֲרֵשׁ תַּחֲרִישִׁי בָּעֵת הַזֹּאת רֶוַח וְהַצָּלָה יַעֲמוֹד לַיְּהוּדִים מִמָּקוֹם אַחֵר וְאַתְּ וּבֵית־אָבִיךְ תֹּאבֵדוּ וּמִי יוֹדֵעַ אִם־לְעֵת כָּזֹאת הִגַּעַתְּ לַמַּלְכוּת׃ טו וַתֹּאמֶר

ת"א ומרדכי ידע את כל אשר נעשה · מגילה טו : כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק · ברכות שם : ותתחלחל המלכה מאד· מגילה טו סוטה כ נדה עא : ותקרא אסתר להתך· מגילה טו בתרא ד : ויגידו למרדכי את דברי אסתר· מגילה טו:

רש"י

והעיר שושן נבוכה· היהודים שבה : (א) ומרדכי ידע· בעל החלום אמר לו שהסכימו העליונים על כך לפי שהשתחוו לצלם בימי נבוכדנצר ושנהנו מסעוד' אחשורוש: (ב) כי אין לבוא· אין דרך ארץ לבוא אל שער המלך בלבוש שק: (ג) דבר המלך ודתו· כשהשלוחים נושאי הספרים עוברים שם נתנה הדת בעיר:(ז) פרשת הכסף· פירוש הכסף : (יג) אל תדמי בנפשך· אל תחשבי כמו והיה כאשר דמיתי : אל תדמי בנפשך· אל תהא סבורה להמלט ביום ההריגה בבית המלך שאין את רוצה לסכן את עצמך עכשיו על הספק לבוא אל המלך שלא ברשות : (יד) ומי יודע אם לעת כזאת הגעת· ומי יודע אם יהפוך ביך המלך לשנה הבאה שהוא זמן ההריגה: לעת כזאת· שהוא היה עומד בניסן וזמן ההריגה באדר לשנה הבאה: הגעת למלכות· אם תגיעי לגדולה שאת בה עכשיו :

אבן עזרא

(א) ומרדכי· כאשר ידע זה הדבר מיד קרע בגדיו: ויצא בתוך העיר·היא עילם המדינה: (ב) כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק· כי סוא דרך בזיון המלכות : (ג) ומספד · קינות : יוצע · הכבד הדגוש הנוסף והאות חסר בוא יו"ד כיו"ד אצק מים והנכון בעיני כי היו"ד שרש כיו"ד אשר יולד לו והוא מבנין הכבד הדגוש שלא נקרא שם פועלו · יש בדברי יחיד שהתך סוא דניאל והקרוב אלי כי לא נמשכו ימיו עד מלוך אחשורוש כי זקן היה ומעלת החכמה לא תסור : (ד) ותתחלחל · מגזרת חיל אחז יושבי פלשת מהפעלים השניים שם כפולים : (ז) פרשת·מגזרת לפרוש להם שביאר לשרים דבר הכסף: ביהודים · בעבור היהודים: לאבדם · והטעם למחות שמם : (ח) אשר נתן · בנין נפעל והנו"ן מובלע בתי"ו : (ט) בשושן להשמידם · הטעם כתב דת אשר נתן להשמיד את כל אשר בשושן כי הוא עיר היהודים : (יא) ועם מדינות המלך · אפילו העם יודעים זה : אחת דתו · אחת היא דת המלך לכל להמית : לעולם לבד · יבא עם מ"ם או מאחריו או מלפניו לבד מאחד והוא לבד כך נזכיר שמך : יושיט · לשון תרגום כמו יבלא ואין לו ריע במקרא : שרביט · מלה רביעית והטעם כשבט ויש אומרים שהרי"ש נוסף כרי"ש שרבבת ואיננו אמת כי הרי"ש איננה מאותיות תשבריות רק נכפל ככפל פ"א וגאפופיה גם רי"ש סגריר : (יג) אל תדמי · תחשבי מגזרת כאשר דמיתי ושניהם מגזרת דמיון במחשבת הנפש : (יד) דגשות נד"י והצלה · לחסרון נו"ן השורש והטעם שיעמוד רוח והצלה ליהודים מדרך אחרת ולא על ידך ואם תחשבי שתמלטי תאבדי וכל בית אביך עמך : ומי יודע אם לעת כזאת · הטעם מי יודע שמא לא הגעת למלכות אלא בעבור העת הזאת שתושיעי את ישראל

אסתר להשיב אל מרדכי: טז לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים לילה ויום גם אני ונערתי אצום כן ובכן אבוא אל המלך אשר לא כדת וכאשר אבדתי אבדתי: יז ויעבר מרדכי ויעש ככל אשר צותה עליו אסתר: ה א ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות ותעמד בחצר בית המלך הפנימית נכח בית המלך והמלך יושב על כסא מלכותו בבית המלכות נכח פתח הבית: ב ויהי כראות המלך את אסתר המלכה עמדת בחצר נשאה חן בעיניו ויושט המלך לאסתר את שרביט הזהב אשר בידו ותקרב אסתר ותגע בראש השרביט: ג ויאמר לה המלך מה לך אסתר המלכה ומה בקשתך עד חצי המלכות וינתן לך: ד ותאמר אסתר אם על המלך טוב יבוא המלך והמן היום אל המשתה אשר עשיתי לו: ה ויאמר המלך מהרו את המן לעשות את דבר אסתר ויבא המלך והמן אל המשתה אשר עשתה אסתר: ו ויאמר המלך לאסתר במשתה היין מה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש: ז ותען אסתר ותאמר שאלתי ובקשתי: חצי הספר בפסוקים ח אם מצאתי חן בעיני המלך ואם על המלך טוב לתת את שאלתי ולעשות את בקשתי יבוא המלך והמן אל המשתה אשר אעשה להם ומחר אעשה כדבר המלך: ט ויצא המן ביום ההוא שמח וטוב לב וכראות המן את מרדכי בשער המלך ולא קם ולא זע ממנו וימלא המן על מרדכי חמה: י ויתאפק המן ויבוא אל ביתו וישלח ויבא

ת"א לך כנוס את כל היהודים · שם: וצומו עלי וגו' ואל תשתו · יבמות קכא: וכאשר אבדתי אבדתי · מגלה ו: ויעבר מרדכי · שם: ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות · שם יד זוהר פ' הקת · ותעמד בחצר בית המלך הפנימית · מגלה ס"א דף ע"ו: ויהי כראות המלך את אסתר המלכה · שם: ויאמר לה המלך מה לך · שם: יבא המלך והמן · שם:

רש"י

(טז) אשר לא כדת · שאין דת ליכנס אשר לא יקרא · ומ"א אשר לא כדת שעד עתה באונס ועכשיו ברצון: וכאשר אבדתי אבדתי · וכאשר התחלתי לילך לאבוד אלך ואמות · ומ"א וכאשר אבדתי מבית אבא אובד ממך שמעכשיו שאני ברצון נבעלת לעובד כוכבים אני אסורה לך: (יז) ויעבור מרדכי · על דת להתענות בי"ט ראשון של פסח שהתענה י"ד בניסן וט"ו וט"ז שהרי ביום י"ג נכתבו הספרים: (א) מלכות · בגדי מלכות ורבותינו אמרו שלבשתה רוח הקודש כמה דאת אמר ורוח לבשה את עמשי: (ג) עד חצי המלכות · דבר שהוא באמצע ובחצי המלכו' הוא בהמ"ק שהתחילו לבנותו בימי כורש וחזר בו וצוה לבטל המלאכה ואחשורוש שעמד אחריו גם הוא בטל המלאכה ופשוטו של מקרא אף אם תשאלי ממני חצי המלכות אני אתן לך: (ד) יבוא המלך והמן · רבותינו אמרו טעמים הרבה בדבר מה ראתה אסתר שזימנה את המן כדי לקנאו במלך ובשרים שהמלך יחשוב שהוא חושק אליה ויהרגנו ועוד טעמים רבים: (ה) אל המשתה · כל סעודה נקראת על שם היין שהוא עיקר: ומחר אעשה כדבר המלך · מה שבקשת ממני כל הימים לגלות לך את עמי ואת מולדתי: (י) ויתאפק · נתחזק לעמוד על כעסו כי היה ירא להנקם בלא רשות ויתאפק

אבן עזרא

ישראל: (טז) לך כנוס · אסוף וכמוהו לכנוס את הגרים: הנמצאים בשושן · העיר: וצומו עלי · בעדי: שלשת ימים · עד יום השלישי והנה לא אכלו בערב והתענו שני ימים ושני לילות כי הכתוב הוא לילה ויום והנה אסתר בטחה באלהים על כן התענתה ולא בטחה ביופיה כי פני המתענה תשתנינה אף כי יום השלישי: וכאשר אבדתי · שאינני יושבת עם עמי אובד לגמרי וכל פועל עבר תחת עתיד והטעם על מחשבתה וכמוהו וכאשר שכלתי שכלתי: (א) ותלבש אסתר מלכות · הטעם לבוש מלכות כי מלת ותל[בש] לעדה נכנסה אל החצר הפנימית ושומרי השער לא יכלו לדבר לה מאומה כי היא המלכה: (ג) וינתן לך · תפלך או דברך: (ה) מהרו את המן · הנה הוא פועל יוצא ויהכן להיות כן מהר המלט שמה והטעם מהר נפשך: (ח) ומחר אעשה · שאומר שאלתי ולפי דעתי שאיחרה אסתר לדבר ביום כראשון במשתה היין בעבור שלא ראתה שום אות שתודע השם בעבור תענית ישראל וכאשר עשה ביום השני דבר גדולת מרדכי חזק לבה: (ט) ולא זע · והוא חסר פ"א כמו והיום רד מאד מגזרת יחגרו ביזע והנכון בעיני שהוא מן הבניים כמו ביום שיזועו כטעם פחד ותנועה: (י) ויתאפק המן · שלא גילה סודו לאדם עד בואו אל ביתו והוא מגזרת להתאפק וקרוב מטעם לסבול:

וכוב

אֶת־אֹהֲבָיו וְאֶת־זֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ: יא וַיְסַפֵּר לָהֶם הָמָן אֶת־כְּבוֹד עָשְׁרוֹ וְרֹב בָּנָיו
וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר גִּדְּלוֹ הַמֶּלֶךְ וְאֵת אֲשֶׁר נִשְּׂאוֹ עַל־הַשָּׂרִים וְעַבְדֵי הַמֶּלֶךְ: יב וַיֹּאמֶר
הָמָן אַף לֹא־הֵבִיאָה אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה עִם־הַמֶּלֶךְ אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשָׂתָה כִּי
אִם־אוֹתִי וְגַם־לְמָחָר אֲנִי קָרוּא־לָהּ עִם־הַמֶּלֶךְ: יג וְכָל־זֶה אֵינֶנּוּ שֹׁוֶה לִי בְּכָל־
עֵת אֲשֶׁר אֲנִי רֹאֶה אֶת־מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ: יד וַתֹּאמֶר לוֹ זֶרֶשׁ
אִשְׁתּוֹ וְכָל־אֹהֲבָיו יַעֲשׂוּ־עֵץ גָּבֹהַּ חֲמִשִּׁים אַמָּה וּבַבֹּקֶר ׀ אֱמֹר לַמֶּלֶךְ וְיִתְלוּ
אֶת־מָרְדֳּכַי עָלָיו וּבֹא־עִם־הַמֶּלֶךְ אֶל־הַמִּשְׁתֶּה שָׂמֵחַ וַיִּיטַב הַדָּבָר לִפְנֵי הָמָן
וַיַּעַשׂ הָעֵץ: ס ו א בַּלַּיְלָה הַהוּא נָדְדָה שְׁנַת הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר לְהָבִיא אֶת־סֵפֶר
הַזִּכְרֹנוֹת דִּבְרֵי הַיָּמִים וַיִּהְיוּ נִקְרָאִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ: ב וַיִּמָּצֵא כָתוּב אֲשֶׁר הִגִּיד
מָרְדֳּכַי עַל־בִּגְתָנָא וָתֶרֶשׁ שְׁנֵי סָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ מִשֹּׁמְרֵי הַסַּף אֲשֶׁר בִּקְשׁוּ לִשְׁלֹחַ יָד
בַּמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ: ג וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַה־נַּעֲשָׂה יְקָר וּגְדוּלָּה לְמָרְדֳּכַי עַל־זֶה וַיֹּאמְרוּ
נַעֲרֵי הַמֶּלֶךְ מְשָׁרְתָיו לֹא־נַעֲשָׂה עִמּוֹ דָּבָר: ד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מִי בֶחָצֵר וְהָמָן בָּא
לַחֲצַר בֵּית־הַמֶּלֶךְ הַחִיצוֹנָה לֵאמֹר לַמֶּלֶךְ לִתְלוֹת אֶת־מָרְדֳּכַי עַל־הָעֵץ אֲשֶׁר־
הֵכִין לוֹ: ה וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי הַמֶּלֶךְ אֵלָיו הִנֵּה הָמָן עֹמֵד בֶּחָצֵר וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ יָבוֹא:
ו וַיָּבוֹא הָמָן וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ מַה־לַּעֲשׂוֹת בָּאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ
וַיֹּאמֶר הָמָן בְּלִבּוֹ לְמִי יַחְפֹּץ הַמֶּלֶךְ לַעֲשׂוֹת יְקָר יוֹתֵר מִמֶּנִּי: ז וַיֹּאמֶר הָמָן
אֶל־הַמֶּלֶךְ אִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ: ח יָבִיאוּ לְבוּשׁ מַלְכוּת אֲשֶׁר לָבַשׁ־בּוֹ
הַמֶּלֶךְ וְסוּס אֲשֶׁר רָכַב עָלָיו הַמֶּלֶךְ וַאֲשֶׁר נִתַּן כֶּתֶר מַלְכוּת בְּרֹאשׁוֹ: ט וְנָתוֹן
הַלְּבוּשׁ וְהַסּוּס עַל־יַד־אִישׁ מִשָּׂרֵי הַמֶּלֶךְ הַפַּרְתְּמִים וְהִלְבִּשׁוּ אֶת־הָאִישׁ אֲשֶׁר
הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ וְהִרְכִּיבֻהוּ עַל־הַסּוּס בִּרְחוֹב הָעִיר וְקָרְאוּ לְפָנָיו כָּכָה יֵעָשֶׂה

ת"א ויספר להם המן · שם: אף לא הביאה אסתר · זוהר פ' תצוה: וכל זה איננו שוה לי · מגלה שם: בלילה ההוא נדדה שנת המלך · שם ויט: ויאמר להביא את ספר הזכרונות · מגלה טו: לא נעשה עמו דבר · שם טז: הכין לו · שם: ויאמר המן בלבו · שם:

פת"ח באתנח | דגש אחר שורק

רש"י

אימפני"ר בלע"ז: (יג) איננו שוה לי · איני חש לכל הכבוד אשר לי: בכל עת וגו' · אמרו רבותינו שהיה מראה לו שטר מכירה שמכר עצמו לעבד על חוסר מזונות כשנתמנו ראשי גייסות מרדכי והמן במלחמה אחת: (א) נדדה שנת המלך · נס היה ויש אומרים שם את לבו על שזימנה אסתר את המן שמא נתנה עיניה בו ויהרגהו: להביא את ספר הזכרונות · דרך המלכים כשהשינה נודדת אומרים לפניהם משלים ושיחות עד שהשינה חוזרת עליהם · ורבותינו אמרו מתוך שנתן לבו על המן ואסתר אמר א"א שלא ידע אדם שהוא אוהבי עליהם ויגלה לי וחזר ואמר שמא עשה לי אדם טובה ולא גמלתיו ואין חוששין עוד לי לפיכך ויאמר להביא את ספר הזכרונות: (ט) ונתון הלבוש והסוס על יד איש · ואת הכתר לא

אבן עזרא

(יא) ורוב בניו · אמרו המדקדקים כי פירושו גדולת בניו כמו קרית מלך רב כי איך יגיד לאשתו שיש לו בנים רבים ולפי דעתי שכן הוא ספר לאוהביו עם אשתו מזלו הטוב ויש לו עושר רב ובנים הרבה וכל זה לא ישוה בעיניו מאומה אע"פ שהמלך גדלו ומרוב גדולתו שהיה עם המלכה וישתה עוד מחר: (יג) וטעם יושב בשער המלך · בעבור שהיא מעלה גדולה והוא מכעיס אותי: (א) בלילה ההוא · ידרש שנת מלכו של עולם והטעם שהשם לא יישן רק שומר ישראל ושבב סיבתה זכירת מעשים שעברו בעבור שנדדה שנת המלך · יש אומרים כי טעם להביא ספר דברי הימים להתענג בשמיעת דבריו שעברו ויש אומרים בעבור שנדדה שנתו שמא עונש הוא על דבר שנדר ולא הקימו וזה קרוב אלי: (ג) יקר · הוא שם ולעולם הוא קמוץ רק אם היה סמוך כמו ואת יקר תפארת גדולתו ואם היה שם התואר והיה היו"ד קמוץ בקמץ גדול וכאשר יסמך יתערב עם השם הסמוך יקר רוח איש תבונה והטעם יפריש ביניהם: (ו) חפץ ביקרו · המלך חפץ לעשות יקר לו: ויאמר המן בלבו · יש בדברי יחיד כי מזה הכתוב נלמוד כי בנבואה נכתבה זאת המגלה כי מי יודע תעלומות לב כי אם השם שיגלה סודו אל עבדיו הנביאים · ואחרים אמרו כי היה דרך סברא או המן גילה סודו אחר כן או ביום עצמו וכמוהו ויאמר עשו בלבו · והאמת כי זאת המגלה ברוח הקדש נכתבה · מלאתו למי יחפוץ וגם ודרכו יחפץ שני משקלים: (ח) יביאו · המשרתים: ואשר נתן כתר מלכות בראשו · יש אומרים שהרגיש שחרה המלך על כתר המלכות בעבור כבוד המלכות על כן אמר ונתון הלבוש והסוס ולא הזכיר הכתר והנכון בעיני שעי"ש בראשו שב על הסוס כי יש סוס של מלך שישימו כתר מלכות בראשו

לָאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ׃ י וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהָמָן מַהֵר קַח אֶת־הַלְּבוּשׁ
וְאֶת־הַסּוּס כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ וַעֲשֵׂה־כֵן לְמָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי הַיּוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ אַל־
תַּפֵּל דָּבָר מִכֹּל אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ יא וַיִּקַּח הָמָן אֶת־הַלְּבוּשׁ וְאֶת־הַסּוּס וַיַּלְבֵּשׁ אֶת
מָרְדֳּכָי וַיַּרְכִּיבֵהוּ בִּרְחוֹב הָעִיר וַיִּקְרָא לְפָנָיו כָּכָה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ
בִּיקָרוֹ׃ יב וַיָּשָׁב מָרְדֳּכַי אֶל־שַׁעַר הַמֶּלֶךְ וְהָמָן נִדְחַף אֶל־בֵּיתוֹ אָבֵל וַחֲפוּי רֹאשׁ׃
יג וַיְסַפֵּר הָמָן לְזֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ וּלְכָל־אֹהֲבָיו אֵת כָּל־אֲשֶׁר קָרָהוּ וַיֹּאמְרוּ לוֹ חֲכָמָיו
וְזֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ אִם מִזֶּרַע הַיְּהוּדִים מָרְדֳּכַי אֲשֶׁר הַחִלּוֹתָ לִנְפֹּל לְפָנָיו לֹא־תוּכַל לוֹ
כִּי־נָפוֹל תִּפּוֹל לְפָנָיו׃ יד עוֹדָם מְדַבְּרִים עִמּוֹ וְסָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ הִגִּיעוּ וַיַּבְהִלוּ לְהָבִיא
אֶת־הָמָן אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשְׂתָה אֶסְתֵּר׃ ז א וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן לִשְׁתּוֹת עִם־
אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה׃ ב וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר גַּם בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי בְּמִשְׁתֵּה הַיַּיִן מַה־
שְּׁאֵלָתֵךְ אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וְתִנָּתֵן לָךְ וּמַה־בַּקָּשָׁתֵךְ עַד־חֲצִי הַמַּלְכוּת וְתֵעָשׂ׃
ג וַתַּעַן אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וַתֹּאמַר אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הַמֶּלֶךְ וְאִם־עַל־הַמֶּלֶךְ
טוֹב תִּנָּתֶן לִי נַפְשִׁי בִּשְׁאֵלָתִי וְעַמִּי בְּבַקָּשָׁתִי׃ ד כִּי נִמְכַּרְנוּ אֲנִי וְעַמִּי
לְהַשְׁמִיד לַהֲרוֹג וּלְאַבֵּד וְאִלּוּ לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת נִמְכַּרְנוּ הֶחֱרַשְׁתִּי כִּי אֵין הַצָּר
שֹׁוֶה בְּנֵזֶק הַמֶּלֶךְ׃ ה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וַיֹּאמֶר לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה מִי הוּא
זֶה וְאֵי־זֶה הוּא אֲשֶׁר־מְלָאוֹ לִבּוֹ לַעֲשׂוֹת כֵּן׃ ו וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר אִישׁ צַר וְאוֹיֵב הָמָן
הָרָע הַזֶּה וְהָמָן נִבְעַת מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַמַּלְכָּה׃ ז וְהַמֶּלֶךְ קָם בַּחֲמָתוֹ מִמִּשְׁתֵּה
הַיַּיִן אֶל־גִּנַּת הַבִּיתָן וְהָמָן עָמַד לְבַקֵּשׁ עַל־נַפְשׁוֹ מֵאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה כִּי רָאָה כִּי־
כָלְתָה אֵלָיו הָרָעָה מֵאֵת הַמֶּלֶךְ׃ ח וְהַמֶּלֶךְ שָׁב מִגִּנַּת הַבִּיתָן אֶל־בֵּית ׀ מִשְׁתֵּה

ת"א ועשה כן למרדכי · מגלה טז : ויקח המן את הלבוש · שם : ויקרא לפניו ככה יעשה · שם : וישב מרדכי · שם : ויספר המן · שם : אם מזרע היהודים · שם עקידה שער כז : וסריסי המלך · מגלה שם : אם מצאתי חן בעיניך · שבה ספקות בשאלתם עקידה שער מד : כי נמכרנו אני ועמי · מגילה שם : כי אין הצר שוה בנזק המלך · זוהר פ' תצוה : ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה · מגלה פ"א דף טו : איש צר ואויב המן · שם דף יב וטז : והמלך קם · מגילה פ"א דף טו : והמלך שב · שם :

ל' דגושה

רש"י

אכיר שראה עינו של מלך רעה על שאמר שיתנו הכתר בראש אדם : (יב) וישב מרדכי · לשקו ולתעניתו : אבל וחפוי ראש · רבותינו פירשו הדבר במסכת מגילה : (יג) אשר החלות לנפול וגו' · אמרה אומה זו נמשלו לכוכבים ולעפר כשהם יורדים יורדים עד לעפר וכשהם עולים עולים עד לרקיע ועד הכוכבים : (ג) תנתן לי נפשי · שלא אהרג בי"ג באדר שנגזרת גזרת הריגה על עמי ומולדתי : ועמי · ינתן בבקשתי שלא יהרגו ואם תאמר מה איכפת לך כי איככה אוכל וראיתי וגו' : כי אין הצר שוה בנזק המלך · איננו חושש בנזק המלך שאילו רודף אחר הנאתך היה לו לומר מכור אותם לעבדים ולשפחות וקבל הממון או החיה אותם להיות לך לעבדים הם וזרעם : (ה) ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה · כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר שני פעמים אינו אלא למדרש ומדרשו של זה בתחלה היה מדבר עמה ע"י שליח עכשיו שידע שממשפחת מלכים היא דבר עמה הוא בעצמו : (ז) כי כלתה · נגמרה הרעה

אבן עזרא

כאשר ירכב עליו המלך ואין אחד מעבדי המלך רשאי לרכוב עליו וזה דבר ידוע : (יב) נדחף · מעצמו והוא אבל וחפוי ראש פעול והטעם שכסה ראשו והעד ופני המן חפו והוא מגזרת ויחפהו ואם הוא בבנין אחר : (יג) ויאמרו לו חכמיו בכוח איד הרשע לא יתכבאו אוהביו עליו טוב : (ג) תנתן לי נפשי · הטעם אין שאלתי כי אם נפשי ומה נכבד טעם תנתן לי : כי נמכרנו · מבנין נפעל והטעם אחר מכרנו והנה והתמכרתם שהם ימכרו עצמם ואין קונה : (ג) ואלו · כמו ואלו חיה אלף שנים והאל"ף נוסף והטעם כי נמכרנו להשמיד ואלו נמכרנו להיותנו עבדים ושפחות הייתי מחרשת כי אין הצרה הזאת הבאה עלינו שוה בעינינו מאומה אע"פ שאין למעלה ממנה אחר הריגה כדי שלא יבא המלך לידי נזק במחשבתו והנה הצר שם כמו צר. ומצוק מצאוני או פי' הצר שם התואר כי אין האויב שוה שיבא נזק למלך ומלת נזק בלשון ארמית לא להוי נייזק : (ה) ויאמר המלך אחשורוש ויאמר · פעמים להורות שהמלך כעס מיד ומרוב כעסו אמר במהירות מי הוא זה פעמים כאומרו בכעסו מי זה את אמור מי זה אמור מהרה : (ו) תי"ו נבעת · שורש וטעם כמו מהל מגורת והנה בעתה : (ז) כי כלתה · כמו כי כלה היא : (ח) והמן נופל · שהיה מתחנן ומשתחוה לרגליה וכראותו כי שב המלך נפל מרוב פחדו

ודכן

הַיַּיִן וְהָמָן נֹפֵל עַל־הַמִּטָּה אֲשֶׁר אֶסְתֵּר עָלֶיהָ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ הֲגַם לִכְבּוֹשׁ אֶת־
הַמַּלְכָּה עִמִּי בַּבָּיִת הַדָּבָר יָצָא מִפִּי הַמֶּלֶךְ וּפְנֵי הָמָן חָפוּ׃ ט וַיֹּאמֶר חַרְבוֹנָה אֶחָד
מִן־הַסָּרִיסִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ גַּם הִנֵּה־הָעֵץ אֲשֶׁר־עָשָׂה הָמָן לְמָרְדֳּכַי אֲשֶׁר דִּבֶּר־
טוֹב עַל־הַמֶּלֶךְ עֹמֵד בְּבֵית הָמָן גָּבֹהַּ חֲמִשִּׁים אַמָּה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ תְּלֻהוּ עָלָיו׃
י וַיִּתְלוּ אֶת־הָמָן עַל־הָעֵץ אֲשֶׁר־הֵכִין לְמָרְדֳּכָי וַחֲמַת הַמֶּלֶךְ שָׁכָכָה׃ ס **ח** א בַּיּוֹם
הַהוּא נָתַן הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה אֶת־בֵּית הָמָן צֹרֵר הַיְּהוּדִיים
יתיר יו"ד וּמָרְדֳּכַי בָּא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ כִּי־הִגִּידָה אֶסְתֵּר מַה הוּא־לָהּ׃ ב וַיָּסַר הַמֶּלֶךְ
אֶת־טַבַּעְתּוֹ אֲשֶׁר הֶעֱבִיר מֵהָמָן וַיִּתְּנָהּ לְמָרְדֳּכָי וַתָּשֶׂם אֶסְתֵּר אֶת־מָרְדֳּכַי עַל־
בֵּית הָמָן׃ ג וַתּוֹסֶף אֶסְתֵּר וַתְּדַבֵּר לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַתִּפֹּל לִפְנֵי רַגְלָיו וַתֵּבְךְּ וַתִּתְחַנֶּן־לוֹ
לְהַעֲבִיר אֶת־רָעַת הָמָן הָאֲגָגִי וְאֵת מַחֲשַׁבְתּוֹ אֲשֶׁר חָשַׁב עַל־הַיְּהוּדִים׃ ד וַיּוֹשֶׁט
הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר אֵת שַׁרְבִט הַזָּהָב וַתָּקָם אֶסְתֵּר וַתַּעֲמֹד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ ה וַתֹּאמֶר
אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב וְאִם־מָצָאתִי חֵן לְפָנָיו וְכָשֵׁר הַדָּבָר לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְטוֹבָה אֲנִי
בְּעֵינָיו יִכָּתֵב לְהָשִׁיב אֶת־הַסְּפָרִים מַחֲשֶׁבֶת הָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא הָאֲגָגִי אֲשֶׁר כָּתַב
לְאַבֵּד אֶת־הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ׃ ו כִּי אֵיכָכָה אוּכַל וְרָאִיתִי בָּרָעָה
אֲשֶׁר־יִמְצָא אֶת־עַמִּי וְאֵיכָכָה אוּכַל וְרָאִיתִי בְּאָבְדַן מוֹלַדְתִּי׃ ס ז וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ
אֲחַשְׁוֵרֹשׁ לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וּלְמָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי הִנֵּה בֵית־הָמָן נָתַתִּי לְאֶסְתֵּר וְאֹתוֹ
תָּלוּ עַל־הָעֵץ עַל אֲשֶׁר־שָׁלַח יָדוֹ בַּיְּהוּדִיים יתיר יו"ד ׃ ח וְאַתֶּם כִּתְבוּ עַל־הַיְּהוּדִים
כַּטּוֹב בְּעֵינֵיכֶם בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ וְחִתְמוּ בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ כִּי־כְתָב אֲשֶׁר־נִכְתָּב בְּשֵׁם־
הַמֶּלֶךְ וְנַחְתּוֹם בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ אֵין לְהָשִׁיב׃ ט וַיִּקָּרְאוּ סֹפְרֵי־הַמֶּלֶךְ בָּעֵת־הַהִיא

ת"א והמן נפל על המטה · שם סנהדרין קה : הגם לכבוש את המלכה · פסחים ק : וחמת המלך · ר"ה הבנה יב מגלה טז סנהדרין קח זבחים קיג : ותשם אסתר את מרדכי על בית המן · מגילה י : ותאמר אם על המלך טוב · עקידה שער נב : ויקראו ספרי המלך · ר"ה הבנה ז :

רש"י

והסגלה והנקמה : (ח) והמן נופל · המלאך דחפו : על המטה אשר אסתר עליה · דרכן היה ליסב בסעודה על צידן ע"ג המטות כמו שאמר בראש הספר מטות זהב וכסף לבני המשתה : הגם לכבוש · לשון תימה הוא · לכבוש לאנוס בחזקה כמו ונכבשה הארץ : (ט) גם הנה העץ · גם רעה אחרת עשה שהכין העץ לתלות אוהבו של מלך שהציל המלך ממות :

(א) מה הוא לה · איך הוא קרוב לה : (ג) להעביר את רעת המן · שלא תתקיים עצתו הרעה : (ז) הנה בית המן וגו' · ומעתה הכל רואים שאני חפץ בכם וכל מה שתאמרו יאמינו הכל שמאתי הוא לפיכך אין צריכין אתם להשיבם אלא כתבו ספרים אחרים כטוב בעיניכם : (ח) אין להשיב · אין נאה להשיבו ולעשות

כתב

אבן עזרא

ודרך הדרש ידוע : לכבוש את המלכה · כינוי לשכיבה שתהיה תחת רשותו והנה יכריתנה וכמוהו וכבשוה · וטעם עמי שאני ראיתי זה : חפו · המשרתים והטעם כסו פניו כי כן משפט מלכי פרס שיכסו עבדי המלך פני מי שכעס עליו המלך שלא יראנו עוד המלך וזה דבר ידוע בספרי פרס : (ט) חרבונה · יש אומרים כי אליהו ז"ל נדמה למלך כדמות סריס . (י) והטעם וחמת המלך שככה · שלא נחה חמתו עד תלות המן מגזרת והשכותי מעלי ואם הם שני בניינים : (א) מה הוא לה · שהוא דודה : (ב) העביר · מלה יוצאה בעבור שהוסר מאחד וניתן לאחר וכמוהו ואת העם העביר אותו · ומרדכי מושל על בית המן כי עושר רב היה לו גם עבדים ושפחות כי אין אחר המלך גדול ממנו : וטעם ותוסף אסתר · בעבור כי כל שאלתה היתה להשמיד המן : (ה) וכשר · הטעם טוב וכמוהו אי זה יכשר בכושרות : (ו) כ"ף איככה אוכל · כפול ויש אומרים שהם שתי מלות כמו איכה כי מצאנו איכה הרעה שטעמו כטעם איכה איככה אוכל לחיות : נו"ן באבדן · במקום מ"ם הוא לבין נקבות והטעם באבדן נפשות מולדתי ויותר טוב היות באבדן שם הפועל כמו מכת חרב והרג ואבדן והנו"ן נוסף כי משקלי שמות הפעלים משתנים : (ח) ונחתום · שם הפעל והטעם ונחתום נחתם במשקל כי נכסף נכספתה · יש לשאול למה כתב מרדכי להרוג שונאי היהודים ורב לו ולהם שימלטו · דע כי חכם גדול היה והנה אחשורוש אמר לו עשה כל מה שתוכל כדי למלט עמך כי הספרים הראשונים שכתב המן נכתבו בשמי ונחתמו בטבעתי לא אוכל להשיבם כי כן דת מדי ופרס והעד כדברי דניאל שלא היה יכול דריוש להצילו והנה הוצרך מרדכי לכתוב כן דעו שהמלך צוה להמן שהיה משנה למלך שיכתוב כתב בשם המלך ונתן לו המלך טבעתו לחתום בה שיהרגו היהודים את אויביהם כאשר עשו [illegible] והנה המן [illegible] שיהרגו היהודים ביום הנזכר וכאשר ידע המלך מחשבתו הרעה [illegible]

בחדש השלישי הוא־חדש סיון בשלושה ועשרים בו ויכתב ככל־אשר־צוה מרדכי אל־היהודים ואל האחשדרפנים והפחות ושרי המדינות אשר ׀ מהדו ועד־כוש שבע ועשרים ומאה מדינה מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשנו ואל־היהודים ככתבם וכלשונם : י ויכתב בשם המלך אחשורש ויחתם בטבעת המלך וישלח ספרים ביד הרצים בסוסים רכבי הרכש האחשתרנים בני הרמכים : יא אשר נתן המלך ליהודים ׀ אשר בכל־עיר־ועיר להקהל ולעמד על־נפשם להשמיד להרג נס״ס כ״י ולהרוג בוי״ו ונסקא מינה לדינא ולאבד את־כל־חיל עם ומדינה הצרים אתם טף ונשים ושללם לבוז : יב ביום אחד בכל־מדינות המלך אחשורוש בשלושה עשר לחדש שנים־עשר הוא־חדש אדר : יג פתשגן הכתב להנתן דת בכל־מדינה ומדינה גלוי לכל־העמים ולהיות היהודיים יתיר יו״ד עתודים עתידים קרי ליום הזה להנקם מאיביהם : יד הרצים רכבי הרכש האחשתרנים יצאו מבהלים ודחופים בדבר המלך והדת נתנה בשושן הבירה : ס

טו ומרדכי יצא ׀ מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה ותכריך בוץ וארגמן והעיר שושן צהלה ושמחה : טז ליהודים היתה אורה ושמחה וששן ויקר : יז ובכל־מדינה ומדינה ובכל־עיר ועיר מקום אשר דבר־המלך ודתו מגיע שמחה וששון ליהודים משתה ויום טוב ורבים מעמי הארץ מתיהדים כי־נפל פחד־היהודים עליהם :

ט א ובשנים עשר חדש הוא־חדש אדר בשלושה עשר יום בו אשר הגיע דבר־המלך ודתו להעשות ביום אשר שברו איבי היהודים לשלוט בהם ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשנאיהם : ב נקהלו היהודים בעריהם בכל־מדינות המלך אחשורוש לשלח יד במבקשי רעתם ואיש לא־עמד בפניהם כי־נפל פחדם על־כל־

ת״א מהדו ועד כוש · מגילה ב : מדינה ומדינה ככתבה · שם : ככתבם וכלשונם · שם : האחשתרנים בני הרמכים · שם פ״ב : ומרדכי יצא מלפני המלך · מגלה טז : והעיר שושן צהלה ושמחה · שם יא : ליהודים היתה אורה ושמחה · שם פז **פסחים** מ״ב פכ״ט : ובכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר · שם דף כ : שמחה וששון ליהודים · סוכה מח :

ג״א בלמ״ד מ״ש

רש״י

כתב המלך בזיוף : (ט) ככתבם · באותיות שלה : וכלשונו · הוא הדיבור : (י) ביד הרצים · רוכבי סוסים שנוה להם לרוץ : האחשתרנים · מין גמלים שממהרים לרוץ : (יא) ושללם לבוז · כאשר נכתב בראשונות והם בבזה לא שלחו את ידם שהראו לכל שלא נעשה לשם ממון : (יג) פתשגן · אגרת מפורש : (יד) מבוהלים · ממהרים אותם לעשות מהרה לפי שלא היה להם פנאי שהיה להם להקדים רצים הראשונים להעבירם : (טו) ותכריך בוץ · מעטה בוץ שלית העשוי להתעטף : (יז) מתיהדים · מתגיירים :

אבן עזרא

תלפו על העץ על אשר שלח ידו ביהודים הפך רצון המלך וזה פירוש ובבואה לפני המלך כאשר אמרה והנה העד הנאמן שנתלה המן וצוה המלך להכתב ספרים אחרים ונחתמו בטבעתו כרצונו הראשון וזהו ונהפוך הוא : (ט) מהודו · סוף שמאלית מלכותו : (י) רכבי הרכש · מרכוש המלך באין כמוהם : האחשתרנים · י״א הפרדים : הרמכים · בן הסוסיות וכן בלשון ישמעאל ברוב מהכותה כדרך לשון הקדש ובני הסוסיות הוקים מבני האתונות : (טו) ותכריך · זאת בלשון ידוע בדברי קדמונינו ז״ל והטעם כאדרת ביעולף כה : בוץ · הוא הבד והוא מין ממיני פשתים במצרים והוא דק ויקר : והעיר שושן · שם היהודים : והעיר שושן צהלה ושמחה · פירוש צהלה כטעם אורה כאדם שהוא יושב בחושך ויצא לאויר העולם שהוא הפך בלא אמצעי כן היה דבר ישראל : (יז) מגיע · מבנין נוסף רק הוא פועל עומד וכן הגעת למלכות : מתיהדים · מלה זרה ויאמר רבי יונה המדקדק כי מוצא המלה נלמוד כי מלת הורמין נכונה כי יו״ד יהודה איננה עיקר והנה שב במלת מתיהדים שורש גם הוסיף ואמר מדיה ומליה שנו כמו את מוצאך ואת מובאך כי היה ראוי להיותו מבואך רק בא על דרך חביריו ולא אמר כלום כי וי״ו מבואך אם נוסף איננו תמה כי אותיות אהו״י נמצאו נוספים בין בראש המלה ובין באמצע ובין בסוף גם יעדרו ואין כן מ״ם מדיה ומליה ותשובה על מלת הורמין מה שאמרו רבותינו ז״ל לשון מקרא לחוד ולשון תלמוד לחוד ויתכן היות מתיהדים שיתיחסו על שבט יהודה והנה יהיה בדקדוק יפה : (א) אשר שברו · כמו עיני כל אליך ישברו : ונהפוך הוא · שם התואר מבנין נפעל : (ב) נקהלו היהודים · לאות כי אין להם עריה נשוב פועל:

הָעַמִּים׃ ג וְכָל־שָׂרֵי הַמְּדִינוֹת וְהָאֲחַשְׁדַּרְפְּנִים וְהַפַּחוֹת וְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ מְנַשְּׂאִים אֶת־הַיְּהוּדִים כִּי־נָפַל פַּחַד־מָרְדֳּכַי עֲלֵיהֶם׃ ד כִּי־גָדוֹל מָרְדֳּכַי בְּבֵית הַמֶּלֶךְ וְשָׁמְעוֹ הוֹלֵךְ בְּכָל־הַמְּדִינוֹת כִּי־הָאִישׁ מָרְדֳּכַי הוֹלֵךְ וְגָדוֹל׃ ה וַיַּכּוּ הַיְּהוּדִים בְּכָל־אֹיְבֵיהֶם מַכַּת־חֶרֶב וְהֶרֶג וְאַבְדָן וַיַּעֲשׂוּ בְשֹׂנְאֵיהֶם כִּרְצוֹנָם׃ ו וּבְשׁוּשַׁן הַבִּירָה הָרְגוּ הַיְּהוּדִים וְאַבֵּד חֲמֵשׁ מֵאוֹת אִישׁ׃ ז וְאֵת ׀ פַּרְשַׁנְדָּתָא וְאֵת ׀ דַּלְפוֹן וְאֵת ׀ אַסְפָּתָא׃ ח וְאֵת ׀ פּוֹרָתָא וְאֵת ׀ אֲדַלְיָא וְאֵת ׀ אֲרִידָתָא׃ ט וְאֵת ׀ פַּרְמַשְׁתָּא וְאֵת ׀ אֲרִיסַי וְאֵת ׀ אֲרִידַי וְאֵת ׀ וַיְזָתָא׃ י עֲשֶׂרֶת בְּנֵי הָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא צֹרֵר הַיְּהוּדִים הָרָגוּ וּבַבִּזָּה לֹא שָׁלְחוּ אֶת־יָדָם׃ יא בַּיּוֹם הַהוּא בָּא מִסְפַּר הַהֲרוּגִים בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ יב וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה הָרְגוּ הַיְּהוּדִים וְאַבֵּד חֲמֵשׁ מֵאוֹת אִישׁ וְאֵת עֲשֶׂרֶת בְּנֵי־הָמָן בִּשְׁאָר מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ מֶה עָשׂוּ וּמַה־שְּׁאֵלָתֵךְ וְיִנָּתֵן לָךְ וּמַה־בַּקָּשָׁתֵךְ עוֹד וְתֵעָשׂ׃ יג וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב יִנָּתֵן גַּם־מָחָר לַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּשׁוּשָׁן לַעֲשׂוֹת כְּדָת הַיּוֹם וְאֵת עֲשֶׂרֶת בְּנֵי־הָמָן יִתְלוּ עַל־הָעֵץ׃ יד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהֵעָשׂוֹת כֵּן וַתִּנָּתֵן דָּת בְּשׁוּשָׁן וְאֵת עֲשֶׂרֶת בְּנֵי־הָמָן תָּלוּ׃ טו וַיִּקָּהֲלוּ הַיְּהוּדִים (היהודיים יתיר י׳) אֲשֶׁר־בְּשׁוּשָׁן גַּם בְּיוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר וַיַּהַרְגוּ בְשׁוּשָׁן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אִישׁ וּבַבִּזָּה לֹא שָׁלְחוּ אֶת־יָדָם׃ טז וּשְׁאָר הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בִּמְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ נִקְהֲלוּ ׀ וְעָמֹד עַל־נַפְשָׁם וְנוֹחַ מֵאֹיְבֵיהֶם וְהָרוֹג בְּשֹׂנְאֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים אָלֶף וּבַבִּזָּה לֹא שָׁלְחוּ אֶת־יָדָם׃ יז בְּיוֹם־שְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר וְנוֹחַ בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר בּוֹ וְעָשֹׂה אֹתוֹ יוֹם מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה׃ יח וְהַיְּהוּדִים (היהודיים יתיר י׳) אֲשֶׁר־בְּשׁוּשָׁן נִקְהֲלוּ בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר בּוֹ וּבְאַרְבָּעָה עָשָׂר בּוֹ וְנוֹחַ בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר בּוֹ וְעָשֹׂה אֹתוֹ יוֹם מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה׃ יט עַל־כֵּן הַיְּהוּדִים הַפְּרָזִים (הפרוזים קרי) הַיֹּשְׁבִים בְּעָרֵי הַפְּרָזוֹת עֹשִׂים אֵת יוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ

(איש בראש הדף ואת בסופה וצריך לכותבם כעין בירת האזינו ובדף אחד לבדו)

ת"א ואת פרשנדתא מגלה טז: ויזתא. שם: עשרת בני המן. שם: ובבזה לא. שם: ויאמר המלך לאסתר המלכה. שם: יום משתה ושמחה. פסחים סח: על כן היהודים הפרזים מגילה ב ויט:

רש"י

(ג) ועושי המלאכה. אותם שהיו ממונים לעשות צרכי המלך: (י) עשרת בני המן. ראיתי בסדר עולם אלו עשרה שכתבו שטנה על יהודה וירושלים כמ"ש בספר עזרא ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים ומה היא השטנה לבטל העולים מן הגולה בימי כורש שהתחילו לבנות את הבית והלשינו עליהם הכותים והבטילום וכשמת כורש ומלך אחשורוש ונתנשא המן דאג שלא יתעסקו אותן שבירושלים בבנין ושלחו בשם אחשורוש לשרי עבר הנהר לבטלן: ובבזה לא שלחו את ידם. שלא יתן המלך עין צרה בממון: (יג) ואת עשרת בני המן יתלו על העץ. אותן שנהרגו: (יד) ותנתן דת. נגזר חוק מאת המלך: (יט) הפרזים. שאינם יושבים בערי חומה בי"ד ומוקפים חומה בט"ו כשושן והיקף זה צריך שיהיה מימות יהושע בן נון כך דרשו ולמדו רבותינו: ומשלוח. שם דבר כמו משמר משמע

אבן עזרא

(ד) הולך וגדול. שם הפועל מבנין הקל והנה הוא כשם התואר: (ו) ואבד חמש מאות איש. שם הפועל כמו הנה לא ידעתי דבר. היו חכמים בספרד ושמו על טעם ארידתא וכן פורתא והם כשמחים ללא דבר כי אלה השמות הם פרסיים לא עבריים: (י) ובבזה לא שלחו. שם מפעלי הכפל על משקל רנה גם זאת עצה טובה שהיתה הבזה לאוצרות המלך לרצותו: (יב) בשושן הבירה הרגו היהודים. הם אנשי מרדכי הם היהודים אשר בשושן הרגו אויביהם בשושן על כן אמר הכתוב ליהודים אשר בשושן ותנתן גם בשושן ויקהלו היהודים אשר בשושן ולא הזכיר הבירה: (טו) וטעם ויקהלו. שהיו מפוזרים במלות: ועמוד על נפשם. ונוח מאויביהם והרוג. במות הפעלים: (יט) הפרזים. כמו חדלו פרזון: ומשלות. שם כתואר

אֲדָר שִׂמְחָה וּמִשְׁתֶּה וְיוֹם טוֹב וּמִשְׁלוֹחַ מָנוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ׃ כ וַיִּכְתֹּב מָרְדֳּכַי אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֶל־כָּל־הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הַקְּרוֹבִים וְהָרְחוֹקִים׃ כא לְקַיֵּם עֲלֵיהֶם לִהְיוֹת עֹשִׂים אֵת יוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר וְאֵת יוֹם־חֲמִשָּׁה עָשָׂר בּוֹ בְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה׃ כב כַּיָּמִים אֲשֶׁר־נָחוּ בָהֶם הַיְּהוּדִים מֵאֹיְבֵיהֶם וְהַחֹדֶשׁ אֲשֶׁר נֶהְפַּךְ לָהֶם מִיָּגוֹן לְשִׂמְחָה וּמֵאֵבֶל לְיוֹם טוֹב לַעֲשׂוֹת אוֹתָם יְמֵי מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה וּמִשְׁלֹחַ מָנוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ וּמַתָּנוֹת לָאֶבְיֹנִים׃ כג וְקִבֵּל הַיְּהוּדִים אֵת אֲשֶׁר־הֵחֵלּוּ לַעֲשׂוֹת וְאֵת אֲשֶׁר־כָּתַב מָרְדֳּכַי אֲלֵיהֶם׃ כד כִּי הָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא הָאֲגָגִי צֹרֵר כָּל־הַיְּהוּדִים חָשַׁב עַל־הַיְּהוּדִים לְאַבְּדָם וְהִפִּל פּוּר הוּא הַגּוֹרָל לְהֻמָּם וּלְאַבְּדָם׃ כה וּבְבֹאָהּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ אָמַר עִם־הַסֵּפֶר יָשׁוּב מַחֲשַׁבְתּוֹ הָרָעָה אֲשֶׁר־חָשַׁב עַל־הַיְּהוּדִים עַל־רֹאשׁוֹ וְתָלוּ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו עַל־הָעֵץ׃ כו עַל־כֵּן קָרְאוּ לַיָּמִים הָאֵלֶּה פוּרִים עַל־שֵׁם הַפּוּר עַל־כֵּן עַל־כָּל־דִּבְרֵי הָאִגֶּרֶת הַזֹּאת וּמָה־רָאוּ עַל־כָּכָה וּמָה הִגִּיעַ אֲלֵיהֶם׃ כז קִיְּמוּ וְקִבְּלֻ וקבלו קרי הַיְּהוּדִים עֲלֵיהֶם ׀ וְעַל־זַרְעָם וְעַל כָּל־הַנִּלְוִים עֲלֵיהֶם וְלֹא יַעֲבוֹר לִהְיוֹת עֹשִׂים אֵת־שְׁנֵי הַיָּמִים הָאֵלֶּה כִּכְתָבָם וְכִזְמַנָּם בְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה׃ כח וְהַיָּמִים הָאֵלֶּה נִזְכָּרִים וְנַעֲשִׂים בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר מִשְׁפָּחָה וּמִשְׁפָּחָה מְדִינָה

ת"א שמחה ומשתה ויום טוב · מגלה ה: ומשלח מנות איש לרעהו · מגילה ז: להיות עשים את יום ארבעה עשר · מגילה ב · כימים אשר נחו בהם היהודים · שם: לעשות אותם ימי משתה ושמחה · שם דף ה: וקבל היהודים · זוהר פ' כי תשא: ותלו אותו ואת בניו על העץ · מגילה יט: ומה ראו על ככה ומה הגיע · שם: קימו וקבל היהודים · שבת פח מגילה ז מכות כג שבועות לט: ולא יעבור · מגילה ב': להיות עשים את שני הימים האלה · שם יז: בכל שנה ושנה · שם דף ד ודף ו: והימים האלה · מגילה יז ודף יח כ: משפחה ומשפחה מדינה ומדינה ועיר ועיר · שם ב' ג':

רש"י

לפיכך השי"ן נקודה רפי: (כ) ויכתוב מרדכי · היא המגלה הזאת כמו שהיא: (כד) כי המן בן המדתא · חשב להומם ולאבדם: (כה) ובבאה · אסתר אל המלך להתחנן לו: אמר עם הספר · אמר המלך בפיו וצוה לכתוב ספרים שתשוב מחשבתו הרעה בראשו: (כו) על כן על כל דברי האגרת הזאת · נקבעו הימים האלה ולכך נכתבה לדעת דורות הבאים: ומה ראו · עושי המעשים האלו שעשאום: ומה הגיע אליהם · מה ראה אחשורוש שנשתמש בכלי הקודש ומה הגיע אליהם שבא שטן ורקד ביניהם והרג את ושתי ומה ראה המן שנתקנא במרדכי ומה הגיע אליו שתלו אותו ואת בניו ומה ראה מרדכי שלא יכרע ולא ישתחוה ומה ראתה אסתר שזימנה להמן: (כז) הנלוים עליהם · גרים העתידים להתגייר: ככתבם · שתהא המגילה כתובה כתב אשורית: (כח) נזכרים · בקריאת מגילה: ונעשים · משתה ושמחה וי"ט לתת מנות

אבן עזרא

התואר מבנין הכבד הנוסף בעבור תוספת המ"ם ומלאנו הבני מבלית בך: מנות · חלקים כמו מנה אחת אפים: (כ) ויכתוב מרדכי · לבדו לקיים בשנה הבאה וככה כל השנים שמחת ימי הפורים: (כב) וטעם כימים אשר נחו בהם היהודים · בעבור שחשבון שנותינו יותשב בסוף המחזור בשנת החמה רק חדשינו הם אחר הלבנה והנה פירוש כימים שיהיו הימים קרובים בערך לימים הראשונים שהיו בהם הפורים וזה יתכן לנו תוספת אדר שני על כן הוצרך הכתוב לומר והחדש אשר נהפך להם ולעולם יהיה הסמוך לניסן בשנה פשוטה או מעוברת ומפרשים אמרו כי טעם והחדש על אדר שני ואחרים אמרו כי כימים יום ארבעה עשר וחמשה עשר ואם כן היה ראוי שיאמר וכחדש ולא והחדש: (כג) וקבל · כמו לשון ארמית וכא לשון יחיד בכל אחד ואחד קבל כמו בנות צעדה או שחסר מלת כל והראשון הוא הנכון ומדקדק אמר כי וקבל שב למרדכי והוא יוצא לשנים פעולים א"כ מה טעם את אשר החלו לעשות רק הוא שקבלו אשר עשו בתחלה כי עשו בשנה הבאה פורים: ואת אשר כתב מרדכי · לעשות כן בכל שנה ושנה: (כד) כי המן בן המדתא · הטעם דין הוא שיקבלו זה כי לולי זאת השבועה נמחה שמם ושם זרעם ויזכרו אותה בכל שנה להודות השם אשר לו נתכנו עלילות: דגשות מ"ם להמם · לחסרון מ"ם הכפל: (כה) ובבאה לפי המלך · הטעם כי המן חשב לאבד היהודים וכאשר באה אסתר אל המלך והבקש על עמה אמר המלך שיכתוב עם הספר ישוב מחשבתו הרעה על כן בטלו הספרים הראשונים פירוש על כן השני: (כו) על כל דברי האגרת הזאת · מגזרת אגרה בקציר מאכלה והטעם מחברת המלים: ומה ראו · בעבור שראו הפלאים: ומה הגיע · כהמצאות האזנים: (כז) הנלוים · הם הגרים: ולא יעבור · אין רשאי יהודי לעוברו: ככתבם · הטעם שתקרא המגלה בעבור שעזרא הסופר הפסיק הפסוקים ולא היה אחר שנים רבות ציוו חכמינו ז"ל שלא יפסוק הקורא אלא בסוף הפסוק: בכל שנה ושנה · פשוטה או מעוברת והנה עתה הזכיר מה שקיימו היהודים כאשר כתב מרדכי לקיים עליהם: (כח) והטעם והימים האלה נזכרים ונעשים · לעשות כן כל המשפחות וכל המדינה שלא יחשוב אדם כי אינו חייב מי שהוא במקום שלא

היה

וּמְדִינָה וְעִיר וָעִיר וִימֵי הַפּוּרִים הָאֵלֶּה לֹא יַעַבְרוּ מִתּוֹךְ הַיְּהוּדִים וְזִכְרָם לֹא־יָסוּף
מִזַּרְעָם׃ ס כט וַתִּכְתֹּב אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה בַת־אֲבִיחַיִל וּמָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי אֶת־כָּל־
תֹּקֶף לְקַיֵּם אֵת אִגֶּרֶת הַפֻּרִים הַזֹּאת הַשֵּׁנִית׃ ל וַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֶל־כָּל־הַיְּהוּדִים
אֶל־שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה מַלְכוּת אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ דִּבְרֵי שָׁלוֹם וֶאֱמֶת׃ לא לְקַיֵּם
אֶת־יְמֵי הַפֻּרִים הָאֵלֶּה בִּזְמַנֵּיהֶם כַּאֲשֶׁר קִיַּם עֲלֵיהֶם מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי וְאֶסְתֵּר
הַמַּלְכָּה וְכַאֲשֶׁר קִיְּמוּ עַל־נַפְשָׁם וְעַל־זַרְעָם דִּבְרֵי הַצֹּמוֹת וְזַעֲקָתָם׃ לב וּמַאֲמַר
אֶסְתֵּר קִיַּם דִּבְרֵי הַפֻּרִים הָאֵלֶּה וְנִכְתָּב בַּסֵּפֶר׃ פ י א וַיָּשֶׂם הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁרֵשׁ
אחשורוש קרי מַס עַל־הָאָרֶץ וְאִיֵּי הַיָּם׃ ב וְכָל־מַעֲשֵׂה תָקְפּוֹ וּגְבוּרָתוֹ וּפָרָשַׁת גְּדֻלַּת
מָרְדֳּכַי אֲשֶׁר גִּדְּלוֹ הַמֶּלֶךְ הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי מָדַי
וּפָרָס׃ ג כִּי מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי מִשְׁנֶה לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וְגָדוֹל לַיְּהוּדִים וְרָצוּי לְרֹב
אֶחָיו דֹּרֵשׁ טוֹב לְעַמּוֹ וְדֹבֵר שָׁלוֹם לְכָל־זַרְעוֹ׃ ת' רבתי

סכום פסוקי מגילת אסתר מאה וששים ושבעה וסימן על כן קראו **לימים האלה** פורים · וסדריו עשרה והסימן **בא גד**
ואליו ותען אסתר ותאמר:

ת"א וימי הפורים האלה לא יעברו · שם ז: וזכרם לא יסוף מזרעם · עקידה שער סט: ותכתב אסתר המלכה וגו' ומרדכי · שם יט: לקים את אגרת הפורים הזאת השנית · מגילה ו: דברי שלום ואמת · שם טז: ומאמר אסתר קים · שם: וישם המלך אחשורוש מס על הארץ · מגילה יא חגיגה ה: על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס · מגילה ז ודף יב: כי מרדכי היהודי · מגילה טז:

רש"י

ומתנות: משפחה ומשפחה · מתאספין יחד ואוכלין ושותין יחד וכך קבלו עליהם שימי הפורים לא יעברו: וזכרם · קריאת מגלה: לא יסוף · תרגום של יתום דמתרגם עד תום עד דסף וא"א לו להיות מגזרת פן תספה מגזרת עתה אספה יום אחד שא"כ היה לו לכתוב לא יספה מזרעם: (כט) את כל תוקף · תוקפו של נס של אחשורוש ושל המן ושל מרדכי ושל אסתר: השנית · לשנה השניה חזרו ושלחו ספרים שיעשו פורים: (לב) ומאמר אסתר קיים וגו' · אסתר בקשה מאת חכמי הדור לקבעה ולכתוב ספר זה עם שאר הכתובים וזהו ונכתב בספר: (ג) לרוב אחיו · ולא לכל אחיו מלמד שפירשו ממנו מקצת סנהדרין לפי שנעשה קרוב למלכות והיה בטל מתלמודו: לכל זרעו · מוסב על עמו לכל זרע עמו: **חסלת מגלת אסתר**

אבן עזרא

היה שם יהודי בימי הנסים או במדינה הדשה: יסוף · יכלה כמו יתמו יסופו והם מהשניים כי תמצא בעלומי בלמ"ד והנה זאת הפרשה הגידה שאמרו ישראל זאת המצוה ואחר כך נעשה על כן הוצרך מרדכי שתכתוב אסתר בעבור היותה מלכה: (כט) את כל תוקף · כמו חוזק וכמוהו ואם יתקפו האחד והנה כתבה היא והוא: וטעם השנית · בעבור אגרת מרדכי שכתב בראשונה: (ל) וטעם דברי שלום · שלא יפחדו בעבור שעזבו מצות פורים: וטעם אמת · שהם חייבים לשמור הפורים כאשר קבלו על נפשם והעד על זה הפי' שהוא אמת ומאמר אסתר קיים דברי הפורים והנה לא נתקיים על יד מרדכי לבדו עד שכתבה אסתר וטעם קיימו על נפשם ועל זרעם דברי הצומות על דעת רבים על יום תענית אסתר · והמכחישים אמרו כי על שלשה ימים שהתענו בניסן ככתוב מדבר וכל ישראל ראויין להתענות כן תמיד ולפי דעתי שחכמינו ז"ל קבעו התענית יום הפחד וטעם דברי הצומות על הנזכרים בספר זכריה שהן בתמוז ואב ותשרי וטבת והטעם כי קיימו היהודים על נפשם לשמוח בימי הפורים כאשר קיימו על נפשם ועל זרעם להתענות בימי אבלם כאשר הובקעה העיר ונשרף הבית כי הנביא לא צוה שיתענו כאשר אפרש במקומו ואנחנו חייבים שלא נסיג גבול ראשונים: (לא) וטעם וזעקתם · להתפלל ולזעוק אל השם בימי התענית: (לב) ומאמר אסתר · שב אל דברי לא אל הפורים: ונכתב בספר · בפרשיות פרס"ת הוא הידוע בימיהם ואבד הספר כאשר לא מצאנו מדרש עדו וספרי שלמה וספרי דברי הימים למלכי ישראל וספר מלחמות ה' וספר הישר: (א) וישם המלך אחשורוש מס על הארץ · שאיננה תחת מלכותו רק פחדו ממנו וכן על איי הים הרחוקים ממנו והזכיר זה הכתוב להודיע כי הצליח בכל דרכיו ונראתה גבורתו אחר היות מרדכי לו למשנה: (ב) תקפו · כמו את כל תוקף: ופרשת · מגזרת כי לא פורש: המלך · כאחד בחשבון שאין דומה לו והמשנה כמספר שנים והשלישי תחתיו כשלשה: (ג) ורצוי לרוב אחיו · כי אין יכולת באדם לרצות הכל בעבור קנאת האחים: דורש טוב לעמו · דרש שיעשה טוב לאשר ידרשו מעמו והנה הוא היה דורש לעשות טוב: וזרעו · הם בניו ובני בניו ולעולם הבנים יפחדו מאביהם והוא היה דובר שלום בתחלה אפילו לבניו שהם כעבדיו ואף כי לעמו והנה הזכיר הכתוב גודל מעלתו וענותנותו כאשר הזכיר כן על משה אדונינו והאיש משה ענו מאד מכל האדם:

נשלם מגלת אסתר בעזרת

ביאור כללי על נס פורים. מבעה"מ העמק דבר:

(כח) וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם · יש להבין מי המה היהודים ומי המה זרעם · והלא זרע היהודים המה יהודים · ודוחק לומר דמתוך היהודים משמעו רק בזמן מרדכי ואסתר · כמ"ש התוס' מגילה ד"ז בד"ה ור"נ · שאין משמעות מתוך היהודים ע"ז הזמן ביחוד · והנה בשבת דפ"ח א' אי' קימו וקבלו היהודים קיימו מה שקיבלו כבר · דמשום דבתחלה כפה עליהם הר כגיגית שיקבלו את התורה · ובימי אחשורש קבלו ברצון · וכבר הקשו התוס' בד"ה כפה · שהרי אמרו נעשה ונשמע ע"ש . איברא בתנחומא פ' נח הקשה הכי ויישב דתורה שבכתב קבלו ברצון · אבל תורה שבע"פ לא רצו לקבל וקבלוה בימי אחשורש · ויש להבין מה הגיע זה הנס לקבל תורה שבע"פ · אכן כבר ביארנו בהר"ד ס"פ בא דמש"ה נמשלה התורה לחרב ביחוד ולא לכלי זיין אחר · משום דכמו החרב יש בה שני תשמישי הגנה היינו התיק המפואר הוא תכשיט לגבור ולהטיל אימה על כל סביביו בשעת שלום · אבל בשעת מלחמה אין עיקר תועלת אלא מן הסייף המופחז הרבה · כך כח התורה שהיא חרבם של ישראל. התורה שבכתב היא התיק המפואר בשמותיו ית' · וע"ז כתיב וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך · וזה נתקיים בזמן מקדש ראשון שהי' שלום על ישראל וכח היהדות · ומש"ה כל הנסים שנעשו בעת רצון היו בנס נגלה . אבל מזמן חרבן בית ראשון בא עיקר תועלת התורה להגין על ישראל כח תורה שבע"פ שהוא הסייף החמוק בתיק · וכמו שביארנו שם דבר יאשיהו המלך · וכל זמן בית שני · ומש"ה הנסים שנעשו לישראל באו בהשגחה נסתרת בהליכות הטבע · והגיעו עם ה' לחקירה זו · בימי אחשורש· שנעשה הנס בהסתר פנים · ומזה ידעו כי עלינו לעסוק בתורה שבע"פ שהיא הסייף מחרבם של ישראל · מש"ה קיימו מה שקיבלו כבר:

והנה כבר נזכר בזה הספר ג' י"ד ויבואר בס' דברים ל"ג י"ב בהר"ד עפ"י המכילתא שזה הי' ההבדל בין שבט יהודה לבנימין · דשבט יהודה הי' זה דרכו ודעתו שתהא השגחת ה' על ישראל מעולפת בהליכות הטבע · ולא כן הי' דרך שבט בנימין יע"ש · ומשום זה ג"כ נקרא שבט בנימין זרע ישראל כדאי' ברבה ויקרא פ"ו כל זרע יעקב כבדוהו אלו כל השבטים וגורו ממנו כל זרע ישראל זה שבט בנימין · וע' מש"כ בס' בראשית ל"ג ז' בהר"ד · ולפי דברינו בזה הוא משום דשם יעקב הוא בחינה פשוטה של כל אדם שמעשיהם וכן ההשגהה שעליהם הם מעולפים עם הליכות הטבע · ושם ישראל מורה על בחינה שהוא מסולק ולמעלה מן הטבע כמש"כ בס' בראשית מ"ו ב' יע"ש · ומדה זו המסוגלה בשבט בנימין בשעתו מש"ה נקרא זרע ישראל · ושמואל אמר לשאול ראש שבטי ישראל אתה · והננו רואים שלא נתכנו כל ישראל בשם יהודאין · אלא משעת חרבן בהמ"ק ראשון · והיינו משום שמאז נתכסה ההשגחה על ישראל · והגיעו לבחינת יהודה · וזהו דבר הספר שאנו בו איש יהודי הי' בשושן הבירה · דאע"ג שהי' באמת איש ימיני · מכ"מ זה דרכו לפני ה' בדרך שבט יהודה · וכך היתה באה ההשגחה על ידו · מעתה כשנעשה הנס נקבעו לדורות ימי הפורים האלה . לא רק בשביל תודה לה' על הגאולה · דזה אינו עפ"י דין אלא בשעת הנס כמש"כ בפ' בא י"ב כ"ו · אלא כדי להשרים בלבנו כח ההשגחה עלינו בהליכות הטבע ג"כ . ושעל כן עלינו להתחזק בתורה שבע"פ שבכח זה הסייף המקודש אנו נלחמים עם כל המאורעות בזמן הגלות · אבל א"כ לא הי' נצרך לעשות ימי הפורים אלא בזמן הגלות שאנו מכונים בשם יהודים אבל בימי המשיח שאז תהי' ההשגחה עלינו בגלוי ונהי' נקראים בני ישראל או זרע ישראל · אין לנו לעשות עוד ימי הפורים . וזהו שמודיע ברוה"ק וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים . כ"ז שאנו נקראים יהודים . ואמר מתוך דמשמעו באמצעו ועיקרו . דבאמת גם בזה"ז אירע כמה נסים נגלים לאיזה יחידי הדור · אבל בעיקר קיום היהודים נדרש לימי הפורים · וזכרם לא יסוף מזרעם היינו בימי משיח ב"ב · בעת שלא נהי' נקראים עוד בשם יהודים אלא ישראל . מכ"מ זכרון ימי הפורים האלה לא יסוף מהם לעד:

תפלת שחרית של שבת

כשנכנס לבית הכנסת יאמר זה

מַה טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל: וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ: יְיָ אָהַבְתִּי מְעוֹן בֵּיתֶךָ וּמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ: וַאֲנִי אֶשְׁתַּחֲוֶה וְאֶכְרָעָה אֶבְרְכָה לִפְנֵי יְיָ עֹשִׂי: וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ יְיָ עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ:

אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מָלַךְ · בְּטֶרֶם כָּל יְצִיר נִבְרָא: לְעֵת נַעֲשָׂה בְחֶפְצוֹ כֹּל · אֲזַי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא: וְאַחֲרֵי כִּכְלוֹת הַכֹּל · לְבַדּוֹ יִמְלוֹךְ נוֹרָא: וְהוּא הָיָה וְהוּא הֹוֶה · וְהוּא יִהְיֶה בְּתִפְאָרָה: וְהוּא אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי · לְהַמְשִׁיל לוֹ לְהַחְבִּירָה: בְּלִי רֵאשִׁית בְּלִי תַכְלִית · וְלוֹ הָעֹז וְהַמִּשְׂרָה: וְהוּא אֵלִי וְחַי גֹּאֲלִי · וְצוּר חֶבְלִי בְּעֵת צָרָה: וְהוּא נִסִּי וּמָנוֹס לִי · מְנָת כּוֹסִי בְּיוֹם אֶקְרָא: בְּיָדוֹ אַפְקִיד רוּחִי · בְּעֵת אִישַׁן וְאָעִירָה: וְעִם רוּחִי גְּוִיָּתִי · יְיָ לִי וְלֹא אִירָא:

יִגְדַּל אֱלֹהִים חַי וְיִשְׁתַּבַּח · נִמְצָא וְאֵין עֵת אֶל מְצִיאוּתוֹ: אֶחָד וְאֵין יָחִיד כְּיִחוּדוֹ · נֶעְלָם וְגַם אֵין סוֹף לְאַחְדּוּתוֹ: אֵין לוֹ דְמוּת הַגּוּף וְאֵינוֹ גוּף · לֹא נַעֲרוֹךְ אֵלָיו קְדֻשָּׁתוֹ: קַדְמוֹן לְכָל דָּבָר אֲשֶׁר נִבְרָא · רִאשׁוֹן וְאֵין רֵאשִׁית לְרֵאשִׁיתוֹ: הִנּוֹ אֲדוֹן עוֹלָם לְכָל נוֹצָר · יוֹרֶה גְדֻלָּתוֹ וּמַלְכוּתוֹ: שֶׁפַע נְבוּאָתוֹ נְתָנוֹ · אֶל אַנְשֵׁי סְגֻלָּתוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ: לֹא קָם בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה עוֹד · נָבִיא וּמַבִּיט אֶת תְּמוּנָתוֹ: תּוֹרַת אֱמֶת נָתַן לְעַמּוֹ אֵל · עַל יַד נְבִיאוֹ נֶאֱמַן בֵּיתוֹ: לֹא יַחֲלִיף הָאֵל וְלֹא יָמִיר דָּתוֹ · לְעוֹלָמִים לְזוּלָתוֹ: צוֹפֶה וְיוֹדֵעַ סְתָרֵינוּ · מַבִּיט לְסוֹף דָּבָר בְּקַדְמָתוֹ: גּוֹמֵל לְאִישׁ חֶסֶד כְּמִפְעָלוֹ · נוֹתֵן לְרָשָׁע רָע כְּרִשְׁעָתוֹ: יִשְׁלַח לְקֵץ הַיָּמִין מְשִׁיחֵנוּ · לִפְדּוֹת מְחַכֵּי קֵץ יְשׁוּעָתוֹ: מֵתִים יְחַיֶּה אֵל בְּרֹב חַסְדּוֹ · בָּרוּךְ עֲדֵי עַד שֵׁם תְּהִלָּתוֹ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדָיִם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּחָכְמָה וּבָרָא בוֹ נְקָבִים נְקָבִים חֲלוּלִים חֲלוּלִים גָּלוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדֶךָ שֶׁאִם יִפָּתֵחַ אֶחָד מֵהֶם אוֹ יִסָּתֵם אֶחָד מֵהֶם אִי אֶפְשַׁר לְהִתְקַיֵּם וְלַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ (אֲפִילוּ שָׁעָה אֶחָת): בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ רוֹפֵא כָל בָּשָׂר וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לַעֲסוֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה:

וְהַעֲרֶב נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת דִּבְרֵי תוֹרָתְךָ בְּפִינוּ וּבְפִי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְצֶאֱצָאֵינוּ וְצֶאֱצָאֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלָּנוּ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ וְלוֹמְדֵי תוֹרָתֶךָ לִשְׁמָהּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְלַמֵּד תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרְכוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר לָהֶם: יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם:

אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם שִׁעוּר הַפֵּאָה וְהַבִּכּוּרִים וְהָרֵאָיוֹן וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְתַלְמוּד תּוֹרָה: אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאָדָם אוֹכֵל פֵּרוֹתֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לָעוֹלָם הַבָּא וְאֵלּוּ הֵן כִּבּוּד אָב וָאֵם וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְהַשְׁכָּמַת בֵּית הַמִּדְרָשׁ שַׁחֲרִית וְעַרְבִית וְהַכְנָסַת אוֹרְחִים וּבִקּוּר חוֹלִים וְהַכְנָסַת כַּלָּה וּלְוָיַת הַמֵּת וְעִיּוּן תְּפִלָּה וַהֲבָאַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם:

אֱלֹהַי · נְשָׁמָה שֶׁנָּתַתָּ בִּי טְהוֹרָה הִיא אַתָּה בְרָאתָהּ אַתָּה יְצַרְתָּהּ אַתָּה נְפַחְתָּהּ בִּי וְאַתָּה מְשַׁמְּרָהּ בְּקִרְבִּי וְאַתָּה עָתִיד לִטְּלָהּ מִמֶּנִּי וּלְהַחֲזִירָהּ בִּי לֶעָתִיד לָבֹא כָּל זְמַן שֶׁהַנְּשָׁמָה בְקִרְבִּי מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי רִבּוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים אֲדוֹן כָּל הַנְּשָׁמוֹת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר נְשָׁמוֹת לִפְגָרִים מֵתִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה לְהַבְחִין בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי גּוֹי:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה שֶׁלֹּא עָשַׂנִי עָבֶד:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה שֶׁלֹּא עָשַׂנִי אִשָּׁה:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה פּוֹקֵחַ עִוְרִים:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה מַלְבִּישׁ עֲרֻמִּים:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה מַתִּיר אֲסוּרִים:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה זוֹקֵף כְּפוּפִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה רוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה שֶׁעָשָׂה לִי כָּל צָרְכִּי:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה הַמֵּכִין מִצְעֲדֵי גָבֶר:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה אוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָה:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה עוֹטֵר יִשְׂרָאֵל בְּתִפְאָרָה:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה הַנּוֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּעֲבִיר שֵׁנָה מֵעֵינָי וּתְנוּמָה מֵעַפְעַפָּי:

וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּרְגִּילֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבְּקֵנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְאַל תְּבִיאֵנוּ לֹא לִידֵי חֵטְא וְלֹא לִידֵי עֲבֵרָה וְעָוֹן וְלֹא לִידֵי נִסָּיוֹן וְלֹא לִידֵי בִזָּיוֹן וְאַל תַּשְׁלֶט בָּנוּ יֵצֶר הָרָע וְהַרְחִיקֵנוּ מֵאָדָם רָע וּמֵחָבֵר רָע וְדַבְּקֵנוּ בְּיֵצֶר הַטּוֹב וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים וְכוֹף אֶת יִצְרֵנוּ לְהִשְׁתַּעְבֶּד לָךְ וּתְנֵנוּ הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל רוֹאֵינוּ וְתִגְמְלֵנוּ חֲסָדִים טוֹבִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתַּצִּילֵנִי הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם מֵעַזֵּי פָנִים וּמֵעַזּוּת פָּנִים· מֵאָדָם רָע· וּמֵחָבֵר רָע· וּמִשָּׁכֵן רָע· וּמִפֶּגַע רָע· וּמִשָּׂטָן הַמַּשְׁחִית· מִדִּין קָשֶׁה וּמִבַּעַל דִּין קָשֶׁה· בֵּין שֶׁהוּא בֶן בְּרִית וּבֵין שֶׁאֵינוֹ בֶן בְּרִית:

וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת־אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: וַיֹּאמֶר קַח־נָא אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק וְלֶךְ־לְךָ אֶל־אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ: וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים: בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַמָּקוֹם מֵרָחֹק: וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו שְׁבוּ־לָכֶם פֹּה עִם־הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד־כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם: וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־עֲצֵי הָעֹלָה וַיָּשֶׂם עַל־יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת־הָאֵשׁ וְאֶת־הַמַּאֲכֶלֶת וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְעֹלָה: וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה־לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: וַיָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם אַבְרָהָם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים וַיַּעֲקֹד אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיָּשֶׂם אֹתוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לָעֵצִים: וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת־יָדוֹ וַיִּקַּח אֶת־הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט אֶת־בְּנוֹ: וַיִּקְרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָה מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם׀ אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: וַיֹּאמֶר אַל־תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל־הַנַּעַר וְאַל־תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה כִּי׀ עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־יְרֵא אֱלֹהִים אַתָּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ מִמֶּנִּי: וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אַיִל אַחַר נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת־הָאַיִל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ: וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא יְהוָה׀ יִרְאֶה אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר יְהוָה יֵרָאֶה: וַיִּקְרָא מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־אַבְרָהָם שֵׁנִית מִן־הַשָּׁמָיִם: וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם־יְהוָה כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידֶךָ: כִּי־בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ וְהַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחוֹל אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת הַיָּם וְיִרַשׁ זַרְעֲךָ אֵת שַׁעַר אֹיְבָיו: וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקֹלִי: וַיָּשָׁב אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו וַיָּקֻמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל־בְּאֵר שָׁבַע וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע:

לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם יְרֵא שָׁמַיִם בְּסֵתֶר וּבְגָלוּי וּמוֹדֶה עַל הָאֱמֶת וְדוֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ וְיַשְׁכֵּם וְיֹאמַר:

רִבּוֹן כָּל הָעוֹלָמִים לֹא עַל צִדְקוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים· מָה אֲנַחְנוּ מֶה חַיֵּינוּ מֶה חַסְדֵּנוּ מַה צִּדְקוֹתֵינוּ מַה יְשׁוּעָתֵנוּ מַה כֹּחֵנוּ מַה גְּבוּרָתֵנוּ מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ הֲלֹא כָל הַגִּבּוֹרִים כְּאַיִן לְפָנֶיךָ וְאַנְשֵׁי הַשֵּׁם כְּלֹא הָיוּ וַחֲכָמִים כִּבְלִי מַדָּע וּנְבוֹנִים כִּבְלִי הַשְׂכֵּל כִּי רוֹב מַעֲשֵׂיהֶם תֹּהוּ וִימֵי חַיֵּיהֶם הֶבֶל לְפָנֶיךָ· וּמוֹתַר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אָיִן כִּי הַכֹּל הָבֶל:

אבל

אֲבָל אֲנַחְנוּ עַמְּךָ בְּנֵי בְרִיתֶךָ · בְּנֵי אַבְרָהָם אֹהַבְךָ שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ לּוֹ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה · זֶרַע יִצְחָק יְחִידוֹ שֶׁנֶּעֱקַד עַל גַּב הַמִּזְבֵּחַ עֲדַת יַעֲקֹב בִּנְךָ בְּכוֹרֶךָ שֶׁמֵּאַהֲבָתְךָ שֶׁאָהַבְתָּ אוֹתוֹ וּמִשִּׂמְחָתְךָ שֶׁשָּׂמַחְתָּ בּוֹ קָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל וִישֻׁרוּן :

לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְשַׁבֵּחֲךָ וּלְפָאֶרְךָ וּלְבָרֵךְ וּלְקַדֵּשׁ וְלָתֵת שֶׁבַח וְהוֹדָיָה לִשְׁמֶךָ · אַשְׁרֵינוּ מַה טּוֹב חֶלְקֵנוּ וּמַה נָּעִים גּוֹרָלֵנוּ וּמַה יָּפָה יְרֻשָּׁתֵנוּ · אַשְׁרֵינוּ שֶׁאֲנַחְנוּ מַשְׁכִּימִים וּמַעֲרִיבִים עֶרֶב וָבֹקֶר וְאוֹמְרִים פַּעֲמַיִם בְּכָל יוֹם :

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ יְהוָֹה · אֶחָד :

בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד :

אַתָּה הוּא עַד שֶׁלֹּא נִבְרָא הָעוֹלָם אַתָּה הוּא מִשֶּׁנִּבְרָא הָעוֹלָם אַתָּה הוּא בָּעוֹלָם הַזֶּה וְאַתָּה הוּא לָעוֹלָם הַבָּא קַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ עַל מַקְדִּישֵׁי שְׁמֶךָ וְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בְּעוֹלָמֶךָ וּבִישׁוּעָתְךָ תָּרִים וְתַגְבִּיהַּ קַרְנֵנוּ : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּרַבִּים :

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ וּבִשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים · אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין אֱלֹהִים · קַבֵּץ קֹוֶיךָ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ · יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל בָּאֵי עוֹלָם כִּי אַתָּה הוּא הָאֱלֹהִים לְבַדְּךָ לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ · אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וּמִי בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ בָּעֶלְיוֹנִים אוֹ בַתַּחְתּוֹנִים שֶׁיֹּאמַר לְךָ מַה תַּעֲשֶׂה · אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם עֲשֵׂה עִמָּנוּ חֶסֶד בַּעֲבוּר שִׁמְךָ הַגָּדוֹל שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ וְקַיֶּם לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מַה שֶּׁכָּתוּב בָּעֵת הַהִיא אָבִיא אֶתְכֶם וּבָעֵת קַבְּצִי אֶתְכֶם כִּי אֶתֵּן אֶתְכֶם לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה בְּכֹל עַמֵּי הָאָרֶץ בְּשׁוּבִי אֶת שְׁבוּתֵיכֶם לְעֵינֵיכֶם אָמַר יְיָ :

וַיְדַבֵּר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר : וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם : וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם : בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ־מַיִם וְלֹא יָמֻתוּ אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת לְהַקְטִיר אִשֶּׁה לַיהוָֹה : וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ וְהָיְתָה לָהֶם חָק־עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם :

וַיְדַבֵּר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר : צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ : וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָֹה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד : אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם : וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין : עֹלַת תָּמִיד הָעֲשֻׂיָה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָֹה : וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיהוָֹה : וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָֹה :

וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְהוָֹה וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב :

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קַיָּם · כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָ אוֹתָם עַל יַד מֹשֶׁה נְבִיאֶךָ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ :

וַיֹּאמֶר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ סַמִּים נָטָף · וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה בַּד בְּבַד יִהְיֶה : וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ : וְשָׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה הָדֵק וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם : וְנֶאֱמַר וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת־הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה : וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן אֶת־הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם יַקְטִירֶנָּה קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְהוָֹה לְדֹרֹתֵיכֶם :

תָּנוּ רַבָּנָן פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת כֵּיצַד · שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וּשְׁמוֹנָה מָנִים הָיוּ בָהּ · שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וַחֲמִשָּׁה כְּמִנְיַן יְמוֹת הַחַמָּה · מָנֶה לְכָל יוֹם פְּרַס בְּשַׁחֲרִית וּפְרַס בֵּין הָעַרְבָּיִם · וּשְׁלֹשָׁה מָנִים יְתֵרִים שֶׁמֵּהֶם מַכְנִיס כֹּהֵן גָּדוֹל מְלֹא חָפְנָיו בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים · וּמַחֲזִירָם לְמַכְתֶּשֶׁת בְּעֶרֶב יוֹם

הַכִּפּוּרִים

הַכִּפּוּרִים · וְשׁוֹחֲקָן יָפֶה יָפֶה כְּדֵי שֶׁתְּהֵא דַקָּה מִן הַדַּקָּה · וְאַחַד עָשָׂר סַמָּנִים הָיוּ בָהּ · וְאֵלּוּ הֵן הַצֳּרִי וְהַצִּפֹּרֶן הַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה · מוֹר וּקְצִיעָה שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה · הַקֹּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר וְקִלּוּפָה שְׁלֹשָׁה וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה בֹּרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין · יֵין קַפְרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין תְּלָתָא וְאִם לֹא מָצָא יֵין קַפְרִיסִין מֵבִיא חֲמַר חִוַּרְיָן עַתִּיק מֶלַח סְדוֹמִית רֹבַע הַקָּב מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל שֶׁהוּא · רַבִּי נָתָן הַבַּבְלִי אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל שֶׁהוּא וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ וְאִם חִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה :

רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר הַצֳּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף בֹּרִית כַּרְשִׁינָה לָמָּה הִיא בָאָה כְּדֵי לְיַפּוֹת בָּהּ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה · יֵין קַפְרִיסִין לָמָּה הוּא בָא כְּדֵי לִשְׁרוֹת בּוֹ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בַּמִּקְדָּשׁ מִפְּנֵי הַכָּבוֹד :

תַּנְיָא רַבִּי נָתָן אוֹמֵר כְּשֶׁהוּא שׁוֹחֵק אוֹמֵר הָדֵק הֵיטֵב הֵיטֵב הָדֵק מִפְּנֵי שֶׁהַקּוֹל יָפֶה לַבְּשָׂמִים · פִּטְּמָהּ לַחֲצָאִין כְּשֵׁרָה לִשְׁלִישׁ וְלִרְבִיעַ לֹא שָׁמַעְנוּ · אָמַר רַבִּי יְהוּדָה זֶה הַכְּלָל אִם כְּמִדָּתָהּ כְּשֵׁרָה לַחֲצָאִין וְאִם חִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה :

תַּנְיָא בַּר קַפָּרָא אוֹמֵר אַחַת לְשִׁשִּׁים אוֹ לְשִׁבְעִים שָׁנָה הָיְתָה בָאָה שֶׁל שִׁירַיִם לַחֲצָאִין · וְעוֹד תָּנֵי בַר קַפָּרָא אִלּוּ הָיָה נוֹתֵן בָּהּ קָרְטוֹב שֶׁל דְּבַשׁ אֵין אָדָם יָכוֹל לַעֲמוֹד מִפְּנֵי רֵיחָהּ וְלָמָּה אֵין מְעָרְבִין בָּהּ דְּבַשׁ מִפְּנֵי שֶׁהַתּוֹרָה אָמְרָה כִּי כָל שְׂאֹר וְכָל דְּבַשׁ לֹא תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אִשֶּׁה לַיְיָ :

ג״פ יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה : ג״פ יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ : ג״פ יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ : אַתָּה סֵתֶר לִי מִצַּר תִּצְּרֵנִי רָנֵּי פַלֵּט תְּסוֹבְבֵנִי סֶלָה : וְעָרְבָה לַיְיָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת :

אַבַּיֵי הֲוָה מְסַדֵּר סֵדֶר הַמַּעֲרָכָה מִשְּׁמָא דִגְמָרָא וְאַלִּבָּא דְאַבָּא שָׁאוּל מַעֲרָכָה גְדוֹלָה קוֹדֶמֶת לְמַעֲרָכָה שְׁנִיָּה שֶׁל קְטֹרֶת · וּמַעֲרָכָה שְׁנִיָּה שֶׁל קְטֹרֶת קוֹדֶמֶת לְסִדּוּר שְׁנֵי גִזְרֵי עֵצִים וְסִדּוּר שְׁנֵי גִזְרֵי עֵצִים קוֹדֵם לְדִשּׁוּן מִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי וְדִשּׁוּן מִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי קוֹדֵם לַהֲטָבַת חָמֵשׁ נֵרוֹת וַהֲטָבַת חָמֵשׁ נֵרוֹת קוֹדֶמֶת לְדַם הַתָּמִיד וְדַם הַתָּמִיד קוֹדֵם לַהֲטָבַת שְׁתֵּי נֵרוֹת וַהֲטָבַת שְׁתֵּי נֵרוֹת קוֹדֶמֶת לִקְטֹרֶת וּקְטֹרֶת קוֹדֶמֶת לְאֵבָרִים וְאֵבָרִים לְמִנְחָה וּמִנְחָה לַחֲבִתִּין וַחֲבִתִּין לִנְסָכִין וּנְסָכִין לְמוּסָפִין וּמוּסָפִין לְבָזִיכִין וּבָזִיכִין קוֹדְמִין לְתָמִיד שֶׁל בֵּין הָעַרְבָּיִם שֶׁנֶּאֱמַר וְעָרַךְ עָלֶיהָ הָעֹלָה וְהִקְטִיר עָלֶיהָ חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים עָלֶיהָ הַשְׁלֵם כָּל הַקָּרְבָּנוֹת כֻּלָּם :

תפלת ר׳ נחוניא בן הקנה ויש בה מ״ב תיבות כנגד שם של מ״ב אותיות והם ז׳ שמות כל שם בן ו״ו תיבות :

אָנָּא בְּכֹחַ גְּדֻלַּת יְמִינְךָ תַּתִּיר צְרוּרָה : קַבֵּל רִנַּת עַמְּךָ שַׂגְּבֵנוּ טַהֲרֵנוּ נוֹרָא : נָא גִבּוֹר דּוֹרְשֵׁי יִחוּדְךָ כְּבָבַת שָׁמְרֵם : בָּרְכֵם טַהֲרֵם רַחֲמֵם צִדְקָתְךָ תָּמִיד גָּמְלֵם : חֲסִין קָדוֹשׁ בְּרוֹב טוּבְךָ נַהֵל עֲדָתֶךָ : יָחִיד גֵּאֶה לְעַמְּךָ פְּנֵה · זוֹכְרֵי קְדֻשָּׁתֶךָ : שַׁוְעָתֵנוּ קַבֵּל וּשְׁמַע צַעֲקָתֵנוּ יוֹדֵעַ תַּעֲלֻמוֹת : בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד :

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ : עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ :

לר״ח וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם : וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד : וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה : וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה : וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהוָה עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ :

אֵיזֶהוּ מְקוֹמָן שֶׁל זְבָחִים קָדְשֵׁי קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן פַּר וְשָׂעִיר שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל בֵּין הַבַּדִּים וְעַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת: שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבַּח הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב: פָּרִים הַנִּשְׂרָפִים וּשְׂעִירִים הַנִּשְׂרָפִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת· שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבַּח הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב אֵלּוּ וָאֵלּוּ נִשְׂרָפִין בְּבֵית הַדָּשֶׁן: חַטֹּאת הַצִּבּוּר וְהַיָּחִיד אֵלּוּ הֵן חַטֹּאת הַצִּבּוּר שְׂעִירֵי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים וְשֶׁל מוֹעֲדוֹת שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן אַרְבַּע מַתָּנוֹת עַל אַרְבַּע קְרָנוֹת: כֵּיצַד עָלָה בַכֶּבֶשׁ וּפָנָה לַסּוֹבֵב וּבָא לוֹ לְקֶרֶן דְּרוֹמִית מִזְרָחִית מִזְרָחִית צְפוֹנִית· צְפוֹנִית מַעֲרָבִית· מַעֲרָבִית דְּרוֹמִית· שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד דְּרוֹמִי· וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת:

הָעוֹלָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָהּ בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָהּ בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָהּ טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע וּטְעוּנָה הֶפְשֵׁט וְנִתּוּחַ וְכָלִיל לָאִשִּׁים:

זִבְחֵי שַׁלְמֵי צִבּוּר וַאֲשָׁמוֹת· אֵלּוּ הֵן אֲשָׁמוֹת אֲשַׁם גְּזֵלוֹת אֲשַׁם מְעִילוֹת אֲשַׁם שִׁפְחָה חֲרוּפָה אֲשַׁם נָזִיר אֲשַׁם מְצוֹרָע אָשָׁם תָּלוּי· שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן· וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע· וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת:

הַתּוֹדָה וְאֵיל נָזִיר קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע· וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת: הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם:

שְׁלָמִים קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה· וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע· וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד: הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם:

הַבְּכוֹר וְהַמַּעֲשֵׂר וְהַפֶּסַח קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן מַתָּנָה אֶחָת וּבִלְבָד שֶׁיִּתֵּן כְּנֶגֶד הַיְסוֹד· שִׁנָּה בַאֲכִילָתָן הַבְּכוֹר נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים וְהַמַּעֲשֵׂר לְכָל אָדָם· וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר בְּכָל מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד: הַפֶּסַח אֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא בַלַּיְלָה וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא עַד חֲצוֹת וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא לִמְנוּיָו וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא צָלִי:

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת הַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת: מִקַּל וָחֹמֶר וּמִגְּזֵרָה שָׁוָה· מִבִּנְיַן אָב מִכָּתוּב אֶחָד· וּמִבִּנְיַן אָב מִשְּׁנֵי כְתוּבִים· מִכְּלָל וּפְרָט וּמִפְּרָט וּכְלָל· כְּלָל וּפְרָט וּכְלָל אִי אַתָּה דָן אֶלָּא כְּעֵין הַפְּרָט· מִכְּלָל שֶׁהוּא צָרִיךְ לִפְרָט· וּמִפְּרָט שֶׁהוּא צָרִיךְ לִכְלָל: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא מִן הַכְּלָל לְלַמֵּד לֹא לְלַמֵּד עַל עַצְמוֹ יָצָא אֶלָּא לְלַמֵּד עַל הַכְּלָל כֻּלּוֹ יָצָא: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טוֹעַן אֶחָד שֶׁהוּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וְלֹא לְהַחֲמִיר: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טוֹעַן אַחֵר שֶׁלֹּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וּלְהַחֲמִיר: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִדּוֹן בַּדָּבָר הֶחָדָשׁ אִי אַתָּה יָכוֹל לְהַחֲזִירוֹ לִכְלָלוֹ עַד שֶׁיַּחֲזִירֶנּוּ הַכָּתוּב לִכְלָלוֹ בְּפֵרוּשׁ· דָּבָר הַלָּמֵד מֵעִנְיָנוֹ· וְדָבָר הַלָּמֵד מִסּוֹפוֹ· וְכֵן שְׁנֵי כְתוּבִים הַמַּכְחִישִׁים זֶה אֶת זֶה עַד שֶׁיָּבֹא הַכָּתוּב הַשְּׁלִישִׁי וְיַכְרִיעַ בֵּינֵיהֶם:

יהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות:

מִזְמוֹר שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד: אֲרוֹמִמְךָ יְיָ כִּי דִלִּיתָנִי וְלֹא שִׂמַּחְתָּ אֹיְבַי לִי: יְיָ אֱלֹהָי שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ וַתִּרְפָּאֵנִי: יְיָ הֶעֱלִיתָ מִן שְׁאוֹל נַפְשִׁי חִיִּיתַנִי מִיָּרְדִי בוֹר: זַמְּרוּ לַייָ חֲסִידָיו וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ: כִּי רֶגַע בְּאַפּוֹ חַיִּים בִּרְצוֹנוֹ בָּעֶרֶב יָלִין בֶּכִי וְלַבֹּקֶר רִנָּה: וַאֲנִי אָמַרְתִּי בְשַׁלְוִי בַּל

אמוט

אֶמּוֹט לְעוֹלָם: יְיָ בִּרְצוֹנְךָ הֶעֱמַדְתָּה לְהַרְרִי עֹז הִסְתַּרְתָּ פָנֶיךָ הָיִיתִי נִבְהָל: אֵלֶיךָ יְיָ אֶקְרָא וְאֶל אֲדֹנָי אֶתְחַנָּן: מַה בֶּצַע בְּדָמִי בְּרִדְתִּי אֶל שָׁחַת הֲיוֹדְךָ עָפָר הֲיַגִּיד אֲמִתֶּךָ: שְׁמַע יְיָ וְחָנֵּנִי יְיָ הֱיֵה עֹזֵר לִי: הָפַכְתָּ מִסְפְּדִי לְמָחוֹל לִי פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי וַתְּאַזְּרֵנִי שִׂמְחָה: לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם יְיָ אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ:

הֲרֵינִי מְזַמֵּן אֶת פִּי לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל וּלְשַׁבֵּחַ אֶת בּוֹרְאִי לְשֵׁם יִחוּד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּיהּ עַל יְדֵי הַהוּא טָמִיר וְנֶעְלָם בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל:

בָּרוּךְ שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם · בָּרוּךְ הוּא · בָּרוּךְ עֹשֶׂה בְרֵאשִׁית · בָּרוּךְ אוֹמֵר וְעֹשֶׂה · בָּרוּךְ גּוֹזֵר וּמְקַיֵּם · בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הָאָרֶץ · בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת · בָּרוּךְ מְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב לִירֵאָיו · בָּרוּךְ חַי לָעַד וְקַיָּם לָנֶצַח · בָּרוּךְ פּוֹדֶה וּמַצִּיל בָּרוּךְ שְׁמוֹ · בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הָאֵל הָאָב הָרַחֲמָן הַמְהֻלָּל בְּפִי עַמּוֹ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר בִּלְשׁוֹן חֲסִידָיו וַעֲבָדָיו וּבְשִׁירֵי דָוִד עַבְדֶּךָ · נְהַלֶּלְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בִּשְׁבָחוֹת וּבִזְמִרוֹת נְגַדֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וְנַזְכִּיר שִׁמְךָ וְנַמְלִיכְךָ מַלְכֵּנוּ אֱלֹהֵינוּ · יָחִיד חֵי הָעוֹלָמִים מֶלֶךְ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר עֲדֵי עַד שְׁמוֹ הַגָּדוֹל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת:

הוֹדוּ לַיְיָ קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו: שִׁירוּ לוֹ זַמְּרוּ לוֹ שִׂיחוּ בְּכָל נִפְלְאֹתָיו: הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ יִשְׂמַח לֵב מְבַקְשֵׁי יְיָ: דִּרְשׁוּ יְיָ וְעֻזּוֹ בַּקְּשׁוּ פָנָיו תָּמִיד: זִכְרוּ נִפְלְאֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה מֹפְתָיו וּמִשְׁפְּטֵי פִיהוּ: זֶרַע יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו: הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּכָל הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו: זִכְרוּ לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר: אֲשֶׁר כָּרַת אֶת אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִצְחָק: וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם: לֵאמֹר לְךָ אֶתֵּן אֶרֶץ כְּנָעַן חֶבֶל נַחֲלַתְכֶם: בִּהְיוֹתְכֶם מְתֵי מִסְפָּר כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ: וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל גּוֹי וּמִמַּמְלָכָה אֶל עַם אַחֵר: לֹא הִנִּיחַ לְאִישׁ לְעָשְׁקָם וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים: אַל תִּגְּעוּ בִּמְשִׁיחָי וּבִנְבִיאַי אַל תָּרֵעוּ: שִׁירוּ לַיְיָ כָּל הָאָרֶץ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם אֶל יוֹם יְשׁוּעָתוֹ: סַפְּרוּ בַגּוֹיִם אֶת כְּבוֹדוֹ בְּכָל הָעַמִּים נִפְלְאֹתָיו: כִּי גָדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְנוֹרָא הוּא עַל כָּל אֱלֹהִים: כִּי כָּל אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים כאן צריך להפסיק וַיְיָ שָׁמַיִם עָשָׂה: הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְחֶדְוָה בִּמְקֹמוֹ: הָבוּ לַיְיָ מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ לַיְיָ כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַיְיָ כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ מִנְחָה וּבֹאוּ לְפָנָיו הִשְׁתַּחֲווּ לַיְיָ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ: חִילוּ מִלְּפָנָיו כָּל הָאָרֶץ אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יִרְעַם הַיָּם וּמְלוֹאוֹ יַעֲלֹץ הַשָּׂדֶה וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ: אָז יְרַנְּנוּ עֲצֵי הַיָּעַר מִלִּפְנֵי יְיָ כִּי בָא לִשְׁפּוֹט אֶת הָאָרֶץ: הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְאִמְרוּ הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ מִן הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַיְיָ: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: אַתָּה יְיָ לֹא תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנִּי חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנִי: זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: תְּנוּ עֹז לֵאלֹהִים עַל יִשְׂרָאֵל גַּאֲוָתוֹ וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים: נוֹרָא אֱלֹהִים מִמִּקְדָּשֶׁיךָ אֵל יִשְׂרָאֵל הוּא נוֹתֵן עֹז וְתַעֲצֻמוֹת לָעָם בָּרוּךְ אֱלֹהִים: אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: הִנָּשֵׂא שֹׁפֵט הָאָרֶץ הָשֵׁב גְּמוּל עַל גֵּאִים: לַיְיָ הַיְשׁוּעָה עַל עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶּלָה: יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: הוֹשִׁיעָה אֶת עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד הָעוֹלָם: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַיְיָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ: הַרְאֵנוּ יְיָ חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ תִּתֶּן לָנוּ: קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ: אָנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ

מצרים

מִצְרָיִם הַרְחֶב פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ : אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו : וַאֲנִי בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ אָשִׁירָה לַייָ כִּי גָמַל עָלָי :

לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד : הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ : יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְלַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה דָּעַת : אֵין אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם : בְּכָל הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל בָּהֶם : וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח : מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל קְצוֹתָם וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ : תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי : פִּקּוּדֵי יְיָ יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי לֵב מִצְוַת יְיָ בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם : יִרְאַת יְיָ טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד מִשְׁפְּטֵי יְיָ אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו : הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים : גַּם עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב : שְׁגִיאוֹת מִי יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי : גַּם מִזֵּדִים חֲשׂךְ עַבְדֶּךָ אַל יִמְשְׁלוּ בִי אָז אֵיתָם וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב : יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגֹאֲלִי :

לְדָוִד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת טַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ וַיְגָרְשֵׁהוּ וַיֵּלַךְ : אֲבָרְכָה אֶת יְיָ בְּכָל עֵת תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי : בַּייָ תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ : גַּדְּלוּ לַייָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו : דָּרַשְׁתִּי אֶת יְיָ וְעָנָנִי וּמִכָּל מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי : הִבִּיטוּ אֵלָיו וְנָהָרוּ וּפְנֵיהֶם אַל יֶחְפָּרוּ : זֶה עָנִי קָרָא וַייָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָיו הוֹשִׁיעוֹ : חֹנֶה מַלְאַךְ יְיָ סָבִיב לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם : טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי טוֹב יְיָ אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר יֶחֱסֶה בּוֹ : יְראוּ אֶת יְיָ קְדֹשָׁיו כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו : כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ וְדֹרְשֵׁי יְיָ לֹא יַחְסְרוּ כָל טוֹב : לְכוּ בָנִים שִׁמְעוּ לִי יִרְאַת יְיָ אֲלַמֶּדְכֶם : מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב : נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה : סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ : עֵינֵי יְיָ אֶל צַדִּיקִים וְאָזְנָיו אֶל שַׁוְעָתָם : פְּנֵי יְיָ בְּעֹשֵׂי רָע לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ זִכְרָם : צָעֲקוּ וַייָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָם הִצִּילָם : קָרוֹב יְיָ לְנִשְׁבְּרֵי לֵב וְאֶת דַּכְּאֵי רוּחַ יוֹשִׁיעַ : רַבּוֹת רָעוֹת צַדִּיק וּמִכֻּלָּם יַצִּילֶנּוּ יְיָ : שֹׁמֵר כָּל עַצְמוֹתָיו אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נִשְׁבָּרָה : תְּמוֹתֵת רָשָׁע רָעָה וְשֹׂנְאֵי צַדִּיק יֶאְשָׁמוּ : פּוֹדֶה יְיָ נֶפֶשׁ עֲבָדָיו וְלֹא יֶאְשְׁמוּ כָּל הַחֹסִים בּוֹ :

תְּפִלָּה לְמשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲדֹנָי מָעוֹן אַתָּה הָיִיתָ לָּנוּ בְּדֹר וָדֹר : בְּטֶרֶם הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל אֶרֶץ וְתֵבֵל וּמֵעוֹלָם עַד עוֹלָם אַתָּה אֵל : תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי אָדָם : כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר וְאַשְׁמוּרָה בַלָּיְלָה : זְרַמְתָּם שֵׁנָה יִהְיוּ בַּבֹּקֶר כֶּחָצִיר יַחֲלֹף : בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף לָעֶרֶב יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ : כִּי כָלִינוּ בְאַפֶּךָ וּבַחֲמָתְךָ נִבְהָלְנוּ : שַׁתָּה עֲוֹנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ עֲלֻמֵנוּ לִמְאוֹר פָּנֶיךָ : כִּי כָל יָמֵינוּ פָּנוּ בְעֶבְרָתֶךָ כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ כְמוֹ הֶגֶה : יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן כִּי גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה : מִי יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ : לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע וְנָבִא לְבַב חָכְמָה : שׁוּבָה יְיָ עַד מָתָי וְהִנָּחֵם עַל עֲבָדֶיךָ : שַׂבְּעֵנוּ בַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וּנְרַנְּנָה וְנִשְׂמְחָה בְּכָל יָמֵינוּ : שַׂמְּחֵנוּ כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ שְׁנוֹת רָאִינוּ רָעָה : יֵרָאֶה אֶל עֲבָדֶיךָ פָעֳלֶךָ וַהֲדָרְךָ עַל בְּנֵיהֶם : וִיהִי נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ :

יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן : אֹמַר לַייָ מַחְסִי וּמְצוּדָתִי אֱלֹהַי אֶבְטַח בּוֹ : כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת : בְּאֶבְרָתוֹ יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת כְּנָפָיו תֶּחְסֶה צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ : לֹא תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם : מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם : יִפֹּל מִצִּדְּךָ אֶלֶף וּרְבָבָה מִימִינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ : רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה : כִּי אַתָּה יְיָ מַחְסִי עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ : לֹא תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ : כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָּךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ : עַל כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ פֶּן תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ : עַל שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין : כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי יָדַע שְׁמִי : יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ : אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי : ארך ימים וגו׳

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ: שֶׁעֹמְדִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ: הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב יְיָ זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ כִּי נָעִים: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי גָדוֹל יְיָ וַאֲדֹנֵינוּ מִכָּל אֱלֹהִים: כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ יְיָ עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ בַּיַּמִּים וְכָל תְּהֹמוֹת: מַעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה מוֹצֵא רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו: שֶׁהִכָּה בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה: שָׁלַח אוֹתֹת וּמֹפְתִים בְּתוֹכֵכִי מִצְרָיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל עֲבָדָיו: שֶׁהִכָּה גּוֹיִם רַבִּים וְהָרַג מְלָכִים עֲצוּמִים: לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן וּלְכֹל מַמְלְכוֹת כְּנָעַן: וְנָתַן אַרְצָם נַחֲלָה נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: כִּי יָדִין יְיָ עַמּוֹ וְעַל עֲבָדָיו יִתְנֶחָם: עֲצַבֵּי הַגּוֹיִם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יַאֲזִינוּ אַף אֵין יֶשׁ רוּחַ בְּפִיהֶם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם: בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּרְכוּ אֶת יְיָ בֵּית אַהֲרֹן בָּרְכוּ אֶת יְיָ: בֵּית הַלֵּוִי בָּרְכוּ אֶת יְיָ יִרְאֵי יְיָ בָּרְכוּ אֶת יְיָ: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ:

הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הוֹדוּ לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְרוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אֶת הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אֶת הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְגֹזֵר יַם סוּף לִגְזָרִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם סוּף כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: נֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּייָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: הוֹדוּ לַייָ בְּכִנּוֹר בְּנֵבֶל עָשׂוֹר זַמְּרוּ לוֹ: שִׁירוּ לוֹ שִׁיר חָדָשׁ הֵיטִיבוּ נַגֵּן בִּתְרוּעָה: כִּי יָשָׁר דְּבַר יְיָ וְכָל מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה: אֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט חֶסֶד יְיָ מָלְאָה הָאָרֶץ: בִּדְבַר יְיָ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם: כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם נֹתֵן בְּאוֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת: יִירְאוּ מֵייָ כָּל הָאָרֶץ מִמֶּנּוּ יָגוּרוּ כָּל יֹשְׁבֵי תֵבֵל: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: אַשְׁרֵי הַגּוֹי אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהָיו הָעָם בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ: מִשָּׁמַיִם הִבִּיט יְיָ רָאָה אֶת כָּל בְּנֵי הָאָדָם: מִמְּכוֹן שִׁבְתּוֹ הִשְׁגִּיחַ אֶל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם הַמֵּבִין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם: אֵין הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרָב חָיִל גִּבּוֹר לֹא יִנָּצֵל בְּרָב כֹּחַ: שֶׁקֶר הַסּוּס לִתְשׁוּעָה וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא יְמַלֵּט: הִנֵּה עֵין יְיָ אֶל יְרֵאָיו לַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: לְהַצִּיל מִמָּוֶת נַפְשָׁם וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַייָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ:

מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: טוֹב לְהֹדוֹת לַייָ וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן: לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: עֲלֵי עָשׂוֹר וַעֲלֵי נָבֶל עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר: כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְיָ בְּפָעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן: מַה גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ: אִישׁ בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא יָבִין אֶת זֹאת: בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי עַד: וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְיָ: כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יְיָ כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן: וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי: צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה: שְׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ: עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ: לְהַגִּיד כִּי יָשָׁר יְיָ צוּרִי וְלֹא עַוְלָתָה בּוֹ:

יי מלך גאות לבש לבש יי עז התאזר אף תכון תבל בל תמוט: נכון כסאך מאז מעולם אתה: נשאו נהרות יי נשאו נהרות קולם ישאו נהרות דכים: מקלות מים רבים אדירים משברי ים אדיר במרום יי: עדתיך נאמנו מאד לביתך נאוה קדש יי לארך ימים:

יהי כבוד יי לעולם ישמח יי במעשיו: יהי שם יי מברך מעתה ועד עולם: ממזרח שמש עד מבואו מהלל שם יי: רם על כל גוים יי על השמים כבודו: יי שמך לעולם יי זכרך לדר ודר: יי בשמים הכין כסאו ומלכותו בכל משלה: ישמחו השמים ותגל הארץ ויאמרו בגוים יי מלך: יי מלך יי מלך יי ימלך לעולם ועד: יי מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו: יי הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים: רבות מחשבות בלב איש ועצת יי היא תקום: עצת יי לעולם תעמד מחשבות לבו לדר ודר: כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמד: כי בחר יי בציון אוה למושב לו: כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגלתו: כי לא יטש יי עמו ונחלתו לא יעזב: והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו: יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו:

אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה: אשרי העם שככה לו אשרי העם שיי אלהיו: תהלה לדוד ארוממך אלוהי המלך ואברכה שמך לעולם ועד: בכל יום אברכך ואהללה שמך לעולם ועד: גדול יי ומהלל מאד ולגדלתו אין חקר: דור לדור ישבח מעשיך וגבורתיך יגידו: הדר כבוד הודך ודברי נפלאתיך אשיחה: ועזוז נוראותיך יאמרו וגדלתך אספרנה: זכר רב טובך יביעו וצדקתך ירננו: חנון ורחום יי ארך אפים וגדל חסד: טוב יי לכל ורחמיו על כל מעשיו: יודוך יי כל מעשיך וחסידיך יברכוכה: כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו: להודיע לבני האדם גבורתיו וכבוד הדר מלכותו: מלכותך מלכות כל עלמים וממשלתך בכל דור ודר: סומך יי לכל הנפלים וזוקף לכל הכפופים: עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אכלם בעתו: פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון: צדיק יי בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו: קרוב יי לכל קראיו לכל אשר יקראהו באמת: רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע ויושיעם: שומר יי את כל אהביו ואת כל הרשעים ישמיד: תהלת יי ידבר פי ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד: ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה:

הללויה הללי נפשי את יי: אהללה יי בחיי אזמרה לאלהי בעודי: אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה: תצא רוחו ישב לאדמתו ביום ההוא אבדו עשתנתיו: אשרי שאל יעקב בעזרו שברו על יי אלהיו: עשה שמים וארץ את הים ואת כל אשר בם השמר אמת לעולם: עשה משפט לעשוקים נתן לחם לרעבים יי מתיר אסורים: יי פקח עורים יי זוקף כפופים יי אהב צדיקים: יי שמר את גרים יתום ואלמנה יעודד ודרך רשעים יעות: ימלוך יי לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה:

הללויה כי טוב זמרה אלהינו כי נעים נאוה תהלה: בונה ירושלים יי נדחי ישראל יכנס: הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם: מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא: גדול אדונינו ורב כח לתבונתו אין מספר: מעודד ענוים יי משפיל רשעים עדי ארץ: ענו ליי בתודה זמרו לאלהינו בכנור: המכסה שמים בעבים המכין לארץ מטר המצמיח הרים חציר: נותן לבהמה לחמה לבני ערב אשר יקראו: לא בגבורת הסוס יחפץ לא בשוקי האיש ירצה: רוצה יי את יראיו את המיחלים לחסדו: שבחי ירושלים את יי הללי אלהיך ציון: כי חזק בריחי שעריך ברך בניך בקרבך: השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך: השלח אמרתו ארץ עד מהרה

ירוץ דברו: הנתן שלג כצמר כפור כאפר יפזר: משליך קרחו כפתים לפני קרתו מי יעמד: ישלח דברו וימסם ישב רוחו יזלו מים: מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל: לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום הללויה:

הללויה הללו את יי מן השמים הללוהו במרומים: הללוהו כל מלאכיו הללוהו כל צבאיו: הללוהו שמש וירח הללוהו כל כוכבי אור: הללוהו שמי השמים והמים אשר מעל השמים: יהללו את שם יי כי הוא צוה ונבראו: ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבור: הללו את יי מן הארץ תנינים וכל תהומות: אש וברד שלג וקיטור רוח סערה עשה דברו: ההרים וכל גבעות עץ פרי וכל ארזים: החיה וכל בהמה רמש וצפור כנף: מלכי ארץ וכל לאמים שרים וכל שפטי ארץ: בחורים וגם בתולות זקנים עם נערים: יהללו את שם יי כי נשגב שמו לבדו הודו על ארץ ושמים: וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרבו הללויה:

הללויה שירו ליי שיר חדש תהלתו בקהל חסידים: ישמח ישראל בעשיו בני ציון יגילו במלכם: יהללו שמו במחול בתף וכנור יזמרו לו: כי רוצה יי בעמו יפאר ענוים בישועה: יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם: רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם: לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאמים: לאסר מלכיהם בזקים ונכבדיהם בכבלי ברזל: לעשות בהם משפט כתוב הדר הוא לכל חסידיו הללויה:

הללויה הללו אל בקדשו הללוהו ברקיע עזו: הללוהו בגבורתיו הללוהו כרב גדלו: הללוהו בתקע שופר הללוהו בנבל וכנור: הללוהו בתף ומחול הללוהו במנים ועגב: הללוהו בצלצלי שמע הללוהו בצלצלי תרועה: כל הנשמה תהלל יה הללויה: כ ה ת י ה:

ברוך יי לעולם אמן ואמן: ברוך יי מציון שכן ירושלים הללויה: ברוך יי אלהים אלהי ישראל עשה נפלאות לבדו: וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן:

ויברך דויד את יי לעיני כל הקהל ויאמר דויד ברוך אתה יי אלהי ישראל אבינו מעולם ועד עולם: לך יי הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש: והעשר והכבוד מלפניך ואתה מושל בכל ובידך כח וגבורה ובידך לגדל ולחזק לכל: ועתה אלהינו מודים אנחנו לך ומהללים לשם תפארתך: אתה הוא יי לבדך אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם ואתה מחיה את כלם וצבא השמים לך משתחוים: אתה הוא יי האלהים אשר בחרת באברם והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם: ומצאת את לבבו נאמן לפניך וכרות עמו הברית לתת את ארץ הכנעני החתי האמרי והפרזי והיבוסי והגרגשי לתת לזרעו ותקם את דבריך כי צדיק אתה: ותרא את עני אבותינו במצרים ואת זעקתם שמעת על ים סוף: ותתן אתות ומופתים בפרעה ובכל עבדיו ובכל עם ארצו כי ידעת כי הזידו עליהם ותעש לך שם כהיום הזה: והים בקעת לפניהם ויעברו בתוך הים ביבשה ואת רדפיהם השלכת במצולת כמו אבן במים עזים:

ויושע יהוה ביום ההוא את־ישראל מיד מצרים וירא ישראל את־מצרים מת על־שפת הים: וירא ישראל את־היד הגדלה אשר עשה יהוה במצרים וייראו העם את־יהוה ויאמינו ביהוה ובמשה עבדו:

אז ישיר־משה ובני ישראל את־השירה הזאת ליהוה ויאמרו לאמר אשירה ליהוה כי־גאה גאה סוס ורכבו רמה בים: עזי וזמרת יה ויהי־לי לישועה זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארממנהו: יהוה איש מלחמה יהוה שמו: מרכבת פרעה וחילו ירה בים ומבחר שלשיו טבעו בים־סוף: תהמת יכסימו ירדו במצולת כמו־אבן: ימינך יהוה נאדרי בכח ימינך יהוה תרעץ אויב: וברב גאונך תהרס קמיך תשלח חרנך יאכלמו כקש: וברוח אפיך נערמו מים נצבו כמו־נד

נזלים

נֹזְלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם: אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי: נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים: מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהֹוָה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה־פֶלֶא: נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ: נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם־זוּ גָּאָלְתָּ נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל־נְוֵה קָדְשֶׁךָ: שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת: אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן: תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהֹוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ קָנִיתָ: תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהֹוָה מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ: יְהֹוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְהֹוָה יִמְלֹךְ לְעָלַם וָעֶד: יְהֹוָה מַלְכוּתֵהּ קָאֵם לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא: כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם וַיָּשֶׁב יְהֹוָה עֲלֵהֶם אֶת־מֵי הַיָּם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם: כִּי לַיהֹוָה הַמְּלוּכָה וּמוֹשֵׁל בַּגּוֹיִם: וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיהֹוָה הַמְּלוּכָה: וְהָיָה יְהֹוָה לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהֹוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

נִשְׁמַת כָּל חַי תְּבָרֵךְ אֶת שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְרוּחַ כָּל בָּשָׂר תְּפָאֵר וּתְרוֹמֵם זִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד׃ מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם אַתָּה אֵל׃ וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ׃ פּוֹדֶה וּמַצִּיל וּמְפַרְנֵס וּמְרַחֵם בְּכָל עֵת צָרָה וְצוּקָה׃ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה: אֱלֹהֵי הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים׃ אֱלוֹהַּ כָּל בְּרִיּוֹת׃ אֲדוֹן כָּל תּוֹלָדוֹת׃ הַמְּהֻלָּל בְּרוֹב הַתִּשְׁבָּחוֹת׃ הַמְנַהֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד׃ וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים׃ וַיְיָ לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן׃ הַמְעוֹרֵר יְשֵׁנִים וְהַמֵּקִיץ נִרְדָּמִים׃ וְהַמֵּשִׂיחַ אִלְּמִים׃ וְהַמַּתִּיר אֲסוּרִים׃ וְהַסּוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְהַזּוֹקֵף כְּפוּפִים׃ לְךָ לְבַדְּךָ אֲנַחְנוּ מוֹדִים׃ אִלּוּ פִינוּ מָלֵא שִׁירָה כַּיָּם וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה כַּהֲמוֹן גַּלָּיו׃ וְשִׂפְתוֹתֵינוּ שֶׁבַח כְּמֶרְחֲבֵי רָקִיעַ׃ וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת כַּשֶּׁמֶשׁ וְכַיָּרֵחַ׃ וְיָדֵינוּ פְרוּשׂוֹת כְּנִשְׁרֵי שָׁמָיִם׃ וְרַגְלֵינוּ קַלּוֹת כָּאַיָּלוֹת׃ אֵין אֲנַחְנוּ מַסְפִּיקִים לְהוֹדוֹת לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וּלְבָרֵךְ אֶת שְׁמֶךָ עַל אַחַת מֵאָלֶף אֶלֶף אַלְפֵי אֲלָפִים וְרִבֵּי רְבָבוֹת פְּעָמִים הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשִׂיתָ עִם אֲבוֹתֵינוּ וְעִמָּנוּ: מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ׃ בְּרָעָב זַנְתָּנוּ׃ וּבְשָׂבָע כִּלְכַּלְתָּנוּ׃ מֵחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ׃ וּמִדֶּבֶר מִלַּטְתָּנוּ׃ וּמֵחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים דִּלִּיתָנוּ: עַד הֵנָּה עֲזָרוּנוּ רַחֲמֶיךָ׃ וְלֹא עֲזָבוּנוּ חֲסָדֶיךָ׃ וְאַל תִּטְּשֵׁנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לָנֶצַח: עַל כֵּן אֵבָרִים שֶׁפִּלַּגְתָּ בָּנוּ׃ וְרוּחַ וּנְשָׁמָה שֶׁנָּפַחְתָּ בְּאַפֵּינוּ׃ וְלָשׁוֹן אֲשֶׁר שַׂמְתָּ בְּפִינוּ׃ הֵן הֵם יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ׃ כִּי כָל פֶּה לְךָ יוֹדֶה׃ וְכָל לָשׁוֹן לְךָ תִשָּׁבַע׃ וְכָל בֶּרֶךְ לְךָ תִכְרַע׃ וְכָל קוֹמָה לְפָנֶיךָ תִשְׁתַּחֲוֶה׃ וְכָל לְבָבוֹת יִירָאוּךָ׃ וְכָל קֶרֶב וּכְלָיוֹת יְזַמְּרוּ לִשְׁמֶךָ׃ כַּדָּבָר שֶׁכָּתוּב כָּל עַצְמוֹתַי תֹּאמַרְנָה יְיָ מִי כָמוֹךָ׃ מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגֹּזְלוֹ׃ מִי יִדְמֶה לָּךְ וּמִי יִשְׁוֶה לָּךְ וּמִי יַעֲרָךְ לָךְ׃ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן קוֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: נְהַלֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וּנְבָרֵךְ אֶת שֵׁם קָדְשֶׁךָ׃ כָּאָמוּר לְדָוִד בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ וְכָל קְרָבַי אֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ:

הָאֵל בְּתַעֲצֻמוֹת עֻזֶּךָ׃ הַגָּדוֹל בִּכְבוֹד שְׁמֶךָ׃ הַגִּבּוֹר לָנֶצַח וְהַנּוֹרָא בְּנוֹרְאוֹתֶיךָ׃ הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא:

שׁוֹכֵן עַד מָרוֹם וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ׃ וְכָתוּב רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיְיָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: בְּפִי יְשָׁרִים תִּתְהַלָּל׃ וּבְדִבְרֵי צַדִּיקִים תִּתְבָּרַךְ׃ וּבִלְשׁוֹן חֲסִידִים תִּתְרוֹמָם׃ וּבְקֶרֶב קְדוֹשִׁים תִּתְקַדָּשׁ:

וּבְמַקְהֲלוֹת רִבְבוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יִתְפָּאַר שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר שֶׁכֵּן חוֹבַת כָּל הַיְצוּרִים ׳ לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדֵּר לְבָרֵךְ לְעַלֵּה וּלְקַלֵּס עַל כָּל דִּבְרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבְּחוֹת דָּוִד בֶּן יִשַׁי עַבְדְּךָ מְשִׁיחֶךָ׃

יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ כִּי לְךָ נָאֶה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שִׁיר וּשְׁבָחָה הַלֵּל וְזִמְרָה עֹז וּמֶמְשָׁלָה נֶצַח גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת ׳ בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל בַּתִּשְׁבָּחוֹת אֵל הַהוֹדָאוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה מֶלֶךְ אֵל חֵי הָעוֹלָמִים׃ ה״ק

חזן בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְבֹרָךְ׃

קו״ח בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל׃

הַכֹּל יוֹדוּךָ וְהַכֹּל יְשַׁבְּחוּךָ ׳ וְהַכֹּל יֹאמְרוּ אֵין קָדוֹשׁ כַּיְיָ׃ הַכֹּל יְרוֹמְמוּךָ סֶּלָה יוֹצֵר הַכֹּל ׳ הָאֵל הַפּוֹתֵחַ בְּכָל יוֹם דַּלְתוֹת שַׁעֲרֵי מִזְרָח ׳ וּבוֹקֵעַ חַלּוֹנֵי רָקִיעַ ׳ מוֹצִיא חַמָּה מִמְּקוֹמָהּ וּלְבָנָה מִמְּכוֹן שִׁבְתָּהּ ׳ וּמֵאִיר לָעוֹלָם כֻּלּוֹ וּלְיוֹשְׁבָיו שֶׁבָּרָא בְּמִדַּת רַחֲמִים׃ הַמֵּאִיר לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ בְּרַחֲמִים ׳ וּבְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית׃ הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם לְבַדּוֹ מֵאָז ׳ הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא מִימוֹת עוֹלָם׃ אֱלֹהֵי עוֹלָם בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים רַחֵם עָלֵינוּ ׳ אֲדוֹן עֻזֵּנוּ צוּר מִשְׂגַּבֵּנוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ מִשְׂגָּב בַּעֲדֵנוּ׃ אֵין כְּעֶרְכֶּךָ וְאֵין זוּלָתֶךָ ׳ אֶפֶס בִּלְתֶּךָ וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ ׳ אֵין כְּעֶרְכְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה ׳ וְאֵין זוּלָתְךָ מַלְכֵּנוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא ׳ אֶפֶס בִּלְתְּךָ גּוֹאֲלֵנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ ׳ וְאֵין דּוֹמֶה לְּךָ מוֹשִׁיעֵנוּ לִתְחִיַּת הַמֵּתִים׃

אֵל אָדוֹן עַל כָּל הַמַּעֲשִׂים ׳ בָּרוּךְ וּמְבֹרָךְ בְּפִי כָּל נְשָׁמָה ׳ גָּדְלוֹ וְטוּבוֹ מָלֵא עוֹלָם ׳ דַּעַת וּתְבוּנָה סוֹבְבִים אוֹתוֹ׃ הַמִּתְגָּאֶה עַל חַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ ׳ וְנֶהְדָּר בְּכָבוֹד עַל הַמֶּרְכָּבָה ׳ זְכוּת וּמִישׁוֹר לִפְנֵי כִסְאוֹ ׳ חֶסֶד וְרַחֲמִים לִפְנֵי כְבוֹדוֹ׃ טוֹבִים מְאוֹרוֹת שֶׁבָּרָא אֱלֹהֵינוּ ׳ יְצָרָם בְּדַעַת בְּבִינָה וּבְהַשְׂכֵּל ׳ כֹּחַ וּגְבוּרָה נָתַן בָּהֶם ׳ לִהְיוֹת מוֹשְׁלִים בְּקֶרֶב תֵּבֵל׃ מְלֵאִים זִיו וּמְפִיקִים נֹגַהּ ׳ נָאֶה זִיוָם בְּכָל הָעוֹלָם ׳ שְׂמֵחִים בְּצֵאתָם וְשָׂשִׂים בְּבוֹאָם ׳ עֹשִׂים בְּאֵימָה רְצוֹן קוֹנָם׃ פְּאֵר וְכָבוֹד נוֹתְנִים לִשְׁמוֹ ׳ צָהֳלָה וְרִנָּה לְזֵכֶר מַלְכוּתוֹ ׳ קָרָא לַשֶּׁמֶשׁ וַיִּזְרַח אוֹר ׳ רָאָה וְהִתְקִין צוּרַת הַלְּבָנָה׃ שֶׁבַח נוֹתְנִים לוֹ כָּל צְבָא מָרוֹם ׳ תִּפְאֶרֶת וּגְדֻלָּה שְׂרָפִים וְאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ׃

לָאֵל אֲשֶׁר שָׁבַת מִכָּל הַמַּעֲשִׂים ׳ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי הִתְעַלָּה וְיָשַׁב עַל כִּסֵּא כְבוֹדוֹ ׳ תִּפְאֶרֶת עָטָה לְיוֹם הַמְּנוּחָה עֹנֶג קָרָא לְיוֹם הַשַּׁבָּת ׳ זֶה שֶׁבַח שֶׁל יוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבּוֹ שָׁבַת אֵל מִכָּל מְלַאכְתּוֹ ׳ וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְשַׁבֵּחַ וְאוֹמֵר מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת טוֹב לְהוֹדוֹת לַיְיָ ׳ לְפִיכָךְ יְפָאֲרוּ וִיבָרְכוּ לָאֵל כָּל יְצוּרָיו ׳ שֶׁבַח יְקָר וּגְדֻלָּה יִתְּנוּ לָאֵל מֶלֶךְ יוֹצֵר כֹּל הַמַּנְחִיל מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ בְּיוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ׃ שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִתְקַדַּשׁ ׳ וְזִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ יִתְפָּאַר ׳ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת ׳ תִּתְבָּרַךְ מוֹשִׁיעֵנוּ עַל שֶׁבַח מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְעַל מְאוֹרֵי אוֹר שֶׁעָשִׂיתָ יְפָאֲרוּךָ סֶּלָה׃

תִּתְבָּרַךְ צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגוֹאֲלֵנוּ בּוֹרֵא קְדוֹשִׁים יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ יוֹצֵר מְשָׁרְתִים וַאֲשֶׁר מְשָׁרְתָיו כֻּלָּם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם וּמַשְׁמִיעִים בְּיִרְאָה יַחַד בְּקוֹל דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם׃ כֻּלָּם אֲהוּבִים כֻּלָּם בְּרוּרִים כֻּלָּם גִּבּוֹרִים וְכֻלָּם עֹשִׂים בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה רְצוֹן קוֹנָם׃ וְכֻלָּם פּוֹתְחִים אֶת פִּיהֶם בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה וּמְבָרְכִים וּמְשַׁבְּחִים וּמְפָאֲרִים וּמַעֲרִיצִים וּמַקְדִּישִׁים וּמַמְלִיכִים׃ אֶת שֵׁם הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא׃ וְכֻלָּם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם זֶה מִזֶּה ׳ וְנוֹתְנִים רְשׁוּת זֶה לָזֶה לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצְרָם בְּנַחַת רוּחַ בְּשָׂפָה בְרוּרָה וּבִנְעִימָה קְדֻשָּׁה כֻּלָּם כְּאֶחָד עוֹנִים וְאוֹמְרִים בְּיִרְאָה׃

קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ

והאופנים

וְהָאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ בְּרַעַשׁ גָּדוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים׃ בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ׃

לְאֵל בָּרוּךְ נְעִימוֹת יִתֵּנוּ׃ לְמֶלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם זְמִרוֹת יֹאמֵרוּ וְתִשְׁבָּחוֹת יַשְׁמִיעוּ · כִּי הוּא לְבַדּוֹ פּוֹעֵל גְּבוּרוֹת עֹשֶׂה חֲדָשׁוֹת · בַּעַל מִלְחָמוֹת · זוֹרֵעַ צְדָקוֹת מַצְמִיחַ יְשׁוּעוֹת · בּוֹרֵא רְפוּאוֹת · נוֹרָא תְהִלּוֹת · אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת · הַמְחַדֵּשׁ בְּטוּבוֹ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית׃ כָּאָמוּר לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ אוֹר חָדָשׁ עַל צִיּוֹן תָּאִיר וְנִזְכֶּה כֻלָּנוּ מְהֵרָה לְאוֹרוֹ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ יוֹצֵר הַמְּאוֹרוֹת׃

אַהֲבָה רַבָּה אֲהַבְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ חֶמְלָה גְדוֹלָה וִיתֵרָה חָמַלְתָּ עָלֵינוּ׃ אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּעֲבוּר אֲבוֹתֵינוּ שֶׁבָּטְחוּ בְךָ וַתְּלַמְּדֵם חֻקֵּי חַיִּים כֵּן תְּחָנֵּנוּ וּתְלַמְּדֵנוּ׃ אָבִינוּ הָאָב הָרַחֲמָן הַמְרַחֵם רַחֵם עָלֵינוּ וְתֵן בְּלִבֵּנוּ לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל לִשְׁמֹעַ לִלְמוֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם אֶת כָּל דִּבְרֵי תַלְמוּד תּוֹרָתֶךָ בְּאַהֲבָה׃ וְהָאֵר עֵינֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבֵּק לִבֵּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְיַחֵד לְבָבֵנוּ לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה אֶת שְׁמֶךָ וְלֹא נֵבוֹשׁ לְעוֹלָם וָעֶד׃ כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא בָּטָחְנוּ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתֶךָ׃ וַהֲבִיאֵנוּ לְשָׁלוֹם מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ · וְתוֹלִיכֵנוּ קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ · כִּי אֵל פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת אָתָּה וּבָנוּ בָחַרְתָּ מִכָּל עַם וְלָשׁוֹן · וְקֵרַבְתָּנוּ לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה בֶּאֱמֶת לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְיַחֶדְךָ בְּאַהֲבָה׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה׃

יחיד אומר אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה ׀ אֶחָד׃

בלחש בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד׃

וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ׃ וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־לְבָבֶךָ׃ וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃ וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ׃ וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ׃

וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם׃ וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ׃ וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ׃ הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם׃ וְחָרָה אַף־יְהוָה בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהוָה נֹתֵן לָכֶם׃ וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם׃ וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃ וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ׃

לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ׃

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת׃ וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהוָה וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא־תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם׃ לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם׃ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

אֱמֶת וְיַצִּיב וְנָכוֹן וְקַיָּם וְיָשָׁר וְנֶאֱמָן וְאָהוּב וְחָבִיב וְנֶחְמָד וְנָעִים וְנוֹרָא וְאַדִּיר וּמְתֻקָּן וּמְקֻבָּל וְטוֹב וְיָפֶה הַדָּבָר הַזֶּה עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד׃ אֱמֶת אֱלֹהֵי עוֹלָם מַלְכֵּנוּ צוּר יַעֲקֹב מָגֵן יִשְׁעֵנוּ · לְדֹר וָדֹר הוּא קַיָּם וּשְׁמוֹ קַיָּם וְכִסְאוֹ נָכוֹן וּמַלְכוּתוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לָעַד קַיֶּמֶת׃ וּדְבָרָיו חָיִים וְקַיָּמִים נֶאֱמָנִים

וְנֶחֱמָדִים לָעַד ינשק הציצית ויסירם וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים עַל אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ עַל בָּנֵינוּ וְעַל דּוֹרוֹתֵינוּ וְעַל כָּל דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ :

עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים דָּבָר טוֹב וְקַיָּם לְעוֹלָם וָעֶד אֱמֶת וֶאֱמוּנָה חוֹק וְלֹא יַעֲבֹר : אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ גֹּאֲלֵנוּ גֹּאֵל אֲבוֹתֵינוּ יוֹצְרֵנוּ צוּר יְשׁוּעָתֵנוּ פּוֹדֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ אֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ :

עֶזְרַת אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם מָגֵן וּמוֹשִׁיעַ לִבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם בְּכָל דּוֹר וָדוֹר : בְּרוּם עוֹלָם מוֹשָׁבֶךָ וּמִשְׁפָּטֶיךָ וְצִדְקָתְךָ עַד אַפְסֵי אָרֶץ : אַשְׁרֵי אִישׁ שֶׁיִּשְׁמַע לְמִצְוֹתֶיךָ וְתוֹרָתְךָ וּדְבָרְךָ יָשִׂים עַל לִבּוֹ : אֱמֶת אַתָּה הוּא אָדוֹן לְעַמֶּךָ וּמֶלֶךְ גִּבּוֹר לָרִיב רִיבָם : אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ : מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ · כָּל בְּכוֹרֵיהֶם הָרַגְתָּ וּבְכוֹרְךָ גָּאָלְתָּ וְיַם סוּף בָּקַעְתָּ וְזֵדִים טִבַּעְתָּ וִידִידִים הֶעֱבַרְתָּ וַיְכַסּוּ מַיִם צָרֵיהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר : עַל זֹאת שִׁבְּחוּ אֲהוּבִים וְרוֹמְמוּ אֵל וְנָתְנוּ יְדִידִים זְמִרוֹת שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְמֶלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם : רָם וְנִשָּׂא גָּדוֹל וְנוֹרָא מַשְׁפִּיל גֵּאִים וּמַגְבִּיהַּ שְׁפָלִים מוֹצִיא אֲסִירִים וּפוֹדֶה עֲנָוִים וְעוֹזֵר דַּלִּים וְעוֹנֶה לְעַמּוֹ בְּעֵת שַׁוְּעָם אֵלָיו : תְּהִלּוֹת לְאֵל עֶלְיוֹן בָּרוּךְ הוּא וּמְבֹרָךְ · מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם : מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם יְיָ מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא :

שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְּחוּ גְאוּלִים לְשִׁמְךָ עַל שְׂפַת הַיָּם יַחַד כֻּלָּם הוֹדוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ · יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד

צוּר יִשְׂרָאֵל קוּמָה בְּעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל וּפְדֵה כִנְאֻמֶךָ יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל · גֹּאֲלֵנוּ יְיָ צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גָּאַל יִשְׂרָאֵל :

צריך לסמוך גאולה לתפלה ולא יפסיק אפי' בעניית אמן :

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה :

בש"ת זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים :

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן ; בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם :

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ :

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם :

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר · מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה :

בש"ת מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים זוֹכֵר יְצוּרָיו לַחַיִּים בְּרַחֲמִים :

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים :

בחזרת הש"ץ אומרים זה :

נְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּעוֹלָם כְּשֵׁם שֶׁמַּקְדִּישִׁים אוֹתוֹ בִּשְׁמֵי מָרוֹם · כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר : קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ : אָז בְּקוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל אַדִּיר וְחָזָק מַשְׁמִיעִים קוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ : בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ : מִמְּקוֹמְךָ מַלְכֵּנוּ תוֹפִיעַ וְתִמְלוֹךְ עָלֵינוּ כִּי מְחַכִּים אֲנַחְנוּ לָךְ מָתַי תִּמְלוֹךְ בְּצִיּוֹן בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד תִּשְׁכּוֹן : תִּתְגַּדַּל וְתִתְקַדַּשׁ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ לְדוֹר וָדוֹר וּלְנֵצַח נְצָחִים : וְעֵינֵינוּ תִרְאֶינָה מַלְכוּתֶךָ כַּדָּבָר הָאָמוּר בְּשִׁירֵי עֻזֶּךָ עַל יְדֵי דָוִד מְשִׁיחַ צִדְקֶךָ : יִמְלֹךְ יְיָ לְעֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ :

חזן לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד · כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל (בש"ת הַמֶּלֶךְ) הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: (בש"ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ):

יִשְׂמַח מֹשֶׁה בְּמַתְּנַת חֶלְקוֹ · כִּי עֶבֶד נֶאֱמָן קָרָאתָ לּוֹ · כְּלִיל תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשׁוֹ נָתַתָּ (לּוֹ) בְּעָמְדוֹ לְפָנֶיךָ עַל הַר סִינָי · וּשְׁנֵי לוּחוֹת אֲבָנִים הוֹרִיד בְּיָדוֹ · וְכָתוּב בָּהֶם שְׁמִירַת שַׁבָּת וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:

וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִיא לְעֹלָם כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְיָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ:

וְלֹא נְתַתּוֹ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא הִנְחַלְתּוֹ מַלְכֵּנוּ לְעוֹבְדֵי פְסִילִים · וְגַם בִּמְנוּחָתוֹ לֹא יִשְׁכְּנוּ עֲרֵלִים · כִּי לְיִשְׂרָאֵל עַמְּךָ נְתַתּוֹ בְּאַהֲבָה לְזֶרַע יַעֲקֹב אֲשֶׁר בָּם בָּחָרְתָּ · עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ · וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ · זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ וְיָנוּחוּ בוֹ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם וְהָשֵׁב אֶת הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

בשבת ראש חודש אומרים זה:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ · יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ · וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ · וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ · לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה: זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה · וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה · וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים · וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ · אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת · עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם · הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

מודים דרבנן

מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי כל בשר יוצרנו יוצר בראשית ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש על שהחייתנו וקיימתנו כן תחיינו ותקיימנו ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך לשמור חקיך ולעשות רצונך ולעבדך בלבב שלם על שאנחנו מודים לך · ברוך אל ההודאות:

בשבת חנוכה אומרים זה:

עַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:

בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת אַנְטִיוֹכוּס עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ · וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת

צרתם

צָרָתָם רַבְתָּ אֶת רִיבָם דַּנְתָּ אֶת דִּינָם נָקַמְתָּ אֶת נִקְמָתָם מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה וְאַחַר כֵּן בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וּפִנּוּ אֶת הֵיכָלֶךָ וְטִהֲרוּ אֶת מִקְדָּשֶׁךָ וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד ׃

בש"ת וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת · הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

לש"ץ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ · הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁךָ כָּאָמוּר: יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ · בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ: בספר בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

בש"ת בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכֹל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ · עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ · עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ · עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ · לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות: וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות:

סדר הלל

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִקְרוֹא אֶת הַהַלֵּל:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: מִי כַּיְיָ אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת: הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן: לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ:

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז: הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו: הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מַה לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב: הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ מָיִם:

בטבת חנוכה אומרים לא לנו

לֹא לָנוּ יְיָ לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל חַסְדְּךָ עַל אֲמִתֶּךָ: לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה נָא אֱלֹהֵיהֶם: וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ עָשָׂה: עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ אַף לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן: יְדֵיהֶם

ולא

וְלֹא יְמִישׁוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ לֹא יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם: יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: יִרְאֵי יְיָ בִּטְחוּ בַיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: ע״כ

יְיָ זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת בֵּית אַהֲרֹן: יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְיָ הַקְּטַנִּים עִם הַגְּדוֹלִים: יֹסֵף יְיָ עֲלֵיכֶם עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם: בְּרוּכִים אַתֶּם לַייָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַייָ וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם: לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ יָהּ וְלֹא כָּל יֹרְדֵי דוּמָה: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

בשבת הנוכה אומרים אהבתי

אָהַבְתִּי כִּי יִשְׁמַע יְיָ אֶת קוֹלִי תַּחֲנוּנָי: כִּי הִטָּה אָזְנוֹ לִי וּבְיָמַי אֶקְרָא: אֲפָפוּנִי חֶבְלֵי מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא: וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא אָנָּה יְיָ מַלְּטָה נַפְשִׁי: חַנּוּן יְיָ וְצַדִּיק וֵאלֹהֵינוּ מְרַחֵם: שֹׁמֵר פְּתָאִים יְיָ דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ: שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי כִּי יְיָ גָּמַל עָלָיְכִי: כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת אֶת עֵינִי מִן דִּמְעָה אֶת רַגְלִי מִדֶּחִי: אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְיָ בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים: הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד: אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כָּל הָאָדָם כֹּזֵב: ע״כ

מָה אָשִׁיב לַייָ כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי: כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַייָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: יָקָר בְּעֵינֵי יְיָ הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו: אָנָּה יְיָ כִּי אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי: לְךָ אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַייָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: בְּחַצְרוֹת בֵּית יְיָ בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּ אֶת יְיָ כָּל גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים: כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת יְיָ לְעוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ נָא בֵית אַהֲרֹן — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ נָא יִרְאֵי יְיָ — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

מִן הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ עָנָנִי בַמֶּרְחַב יָהּ: יְיָ לִי לֹא אִירָא מַה יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם: יְיָ לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי: טוֹב לַחֲסוֹת בַּייָ מִבְּטֹחַ בָּאָדָם: טוֹב לַחֲסוֹת בַּייָ מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים: כָּל גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי גַם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי כִדְבוֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: דָּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַייָ עֲזָרָנִי: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה: קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: יְמִין יְיָ רוֹמֵמָה יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: לֹא אָמוּת כִּי אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ: יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי: פִּתְחוּ לִי שַׁעֲרֵי צֶדֶק אָבֹא בָם אוֹדֶה יָהּ: זֶה הַשַּׁעַר לַייָ צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ: אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה: אודך אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה: אבן מֵאֵת יְיָ הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ: מאת זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְיָ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ: זה

אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא: — אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא:
אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא: — אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא:

בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְיָ בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְיָ: ברוך אֵל יְיָ וַיָּאֶר לָנוּ אִסְרוּ חַג בַּעֲבֹתִים עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ: אל אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ: אלי הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הודו

יְהַלְלוּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ (עַל) כָּל מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ צַדִּיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנֶךָ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ כִּי לְךָ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשִׁמְךָ נָאֶה לְזַמֵּר כִּי מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת: קדיש שלם

אֵין כָּמוֹךָ בָאֱלֹהִים אֲדֹנָי וְאֵין כְּמַעֲשֶׂיךָ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עוֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר: יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלוֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

אַב הָרַחֲמִים הֵיטִיבָה בִרְצוֹנְךָ אֶת צִיּוֹן תִּבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלָיִם: כִּי בְךָ לְבַד בָּטָחְנוּ מֶלֶךְ אֵל רָם וְנִשָּׂא אֲדוֹן עוֹלָמִים: ומוציאין ס"ת ואומרים ויהי בנסוע

וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה יְיָ וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ: כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר יְיָ מִירוּשָׁלָיִם: בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ:

בְּרִיךְ שְׁמֵהּ דְּמָרֵא עָלְמָא · בְּרִיךְ כִּתְרָךְ וְאַתְרָךְ · יְהֵא רְעוּתָךְ עִם עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְעָלַם · וּפוּרְקַן יְמִינָךְ אַחֲזֵי לְעַמָּךְ בְּבֵית מַקְדְּשָׁךְ · וּלְאַמְטוּיֵי לָנָא מִטּוּב נְהוֹרָךְ · וּלְקַבֵּל צְלוֹתָנָא בְּרַחֲמִין · יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתוֹרִיךְ לָן חַיִּין בְּטִיבוּתָא וְלֶהֱוֵי אֲנָא פְקִידָא בְּגוֹ צַדִּיקַיָּא לְמִרְחַם עָלַי וּלְמִנְטַר יָתִי וְיַת כָּל דִּי לִי וְדִי לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל · אַנְתְּ הוּא זָן לְכֹלָּא וּמְפַרְנֵס לְכֹלָּא אַנְתְּ הוּא שַׁלִּיט עַל כֹּלָּא · אַנְתְּ הוּא דְשַׁלִּיט עַל מַלְכַיָּא · וּמַלְכוּתָא דִילָךְ הִיא · אֲנָא עַבְדָּא דְקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא דְּסָגִידְנָא קַמֵּהּ וּמִקַּמָּא דִיקַר אוֹרַיְתֵהּ בְּכָל עִדָּן וְעִדָּן · לָא עַל אֱנָשׁ רָחִיצְנָא וְלָא עַל בַּר אֱלָהִין סָמִיכְנָא אֶלָּא בֶּאֱלָהָא דִשְׁמַיָּא · דְּהוּא אֱלָהָא קְשׁוֹט · וְאוֹרַיְתֵהּ קְשׁוֹט · וּנְבִיאוֹהִי קְשׁוֹט · וּמַסְגֵּא לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּקְשׁוֹט · בֵּהּ אֲנָא רָחִיץ · וְלִשְׁמֵהּ קַדִּישָׁא יַקִּירָא אֲנָא אֵמַר תֻּשְׁבְּחָן יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתִפְתַּח לִבִּי בְּאוֹרַיְתָא וְתַשְׁלִים מִשְׁאֲלִין דְּלִבִּי וְלִבָּא דְכָל עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְטַב וּלְחַיִּין וְלִשְׁלָם אָמֵן:

חו"ק שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד:

חו"ק אֶחָד אֱלֹהֵינוּ גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ קָדוֹשׁ שְׁמוֹ:

חזן גַּדְּלוּ לַייָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו:

לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ:

עַל הַכֹּל יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: בָּעוֹלָמוֹת שֶׁבָּרָא הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא· כִּרְצוֹנוֹ וְכִרְצוֹן יְרֵאָיו וְכִרְצוֹן כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל: צוּר הָעוֹלָמִים אֲדוֹן כָּל הַבְּרִיּוֹת אֱלוֹהַּ כָּל הַנְּפָשׁוֹת: הַיּוֹשֵׁב בְּמֶרְחֲבֵי מָרוֹם הַשּׁוֹכֵן בִּשְׁמֵי שְׁמֵי קֶדֶם: קְדֻשָּׁתוֹ עַל הַחַיּוֹת וּקְדֻשָּׁתוֹ עַל כִּסֵּא הַכָּבוֹד: וּבְכֵן יִתְקַדַּשׁ שִׁמְךָ בָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְעֵינֵי כָּל חָי· וְנֹאמַר לְפָנָיו שִׁיר חָדָשׁ כַּכָּתוּב · שִׁירוּ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ שְׁמוֹ סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו: וְנִרְאֵהוּ עַיִן בְּעַיִן בְּשׁוּבוֹ אֶל נָוֵהוּ כַּכָּתוּב: כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְיָ צִיּוֹן: וְנֶאֱמַר וְנִגְלָה כְּבוֹד יְיָ וְרָאוּ כָל בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי יְיָ דִּבֵּר:

אַב הָרַחֲמִים הוּא יְרַחֵם עַם עֲמוּסִים וְיִזְכֹּר בְּרִית אֵיתָנִים וְיַצִּיל נַפְשׁוֹתֵינוּ מִן הַשָּׁעוֹת הָרָעוֹת וְיִגְעַר בְּיֵצֶר הָרָע מִן הַנְּשׂוּאִים וְיָחֹן אוֹתָנוּ לִפְלֵיטַת עוֹלָמִים · וִימַלֵּא מִשְׁאֲלוֹתֵינוּ בְּמִדָּה טוֹבָה יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים:

כשמגביהין הספר תורה אומרים זה:

וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל פִּי יְיָ בְּיַד מֹשֶׁה: עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בִּשְׂמֹאלָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד: יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר:

יְקוּם פֻּרְקָן מִן שְׁמַיָּא · חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי · וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מְעַלְיָא · זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא · זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא: לְמָרָנָן וְרַבָּנָן חֲבוּרָתָא קַדִּישָׁתָא · דִּי בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְדִי בְּבָבֶל לְרֵישֵׁי כַלֵּי וּלְרֵישֵׁי גַלְוָתָא וּלְרֵישֵׁי מְתִיבָתָא וּלְדַיָּנֵי דִי בָבָא: לְכָל

תלמידיהון

תַּלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל מָאן דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא · מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יַתְהוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיהוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיהוֹן וְיִתֵּן אַרְכָה לִשְׁנֵיהוֹן וְיִתְפָּרְקוּן וְיִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין · מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּהוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן :

יְקוּם פֻּרְקָן מִן שְׁמַיָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מְעַלְיָא · זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא · זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא : לְכָל קְהָלָא קַדִּישָׁא הָדֵין רַבְרְבַיָּא עִם זְעֵרַיָּא טַפְלָא וּנְשַׁיָּא · מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יַתְכוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיכוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיכוֹן וְיִתֵּן אַרְכָה לִשְׁנֵיכוֹן וְתִתְפָּרְקוּן וְתִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין · מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּכוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן :

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב · הוּא יְבָרֵךְ אֶת כָּל הַקָּהָל הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה עִם כָּל קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ · הֵם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם · וּמִי שֶׁמְּיַחֲדִים בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת לִתְפִלָּה · וּמִי שֶׁבָּאִים בְּתוֹכָם לְהִתְפַּלֵּל · וּמִי שֶׁנּוֹתְנִים נֵר לַמָּאוֹר וְיַיִן לְקִדּוּשׁ וּלְהַבְדָּלָה וּפַת לָאוֹרְחִים וּצְדָקָה לָעֲנִיִּים · וְכָל מִי שֶׁעוֹסְקִים בְּצָרְכֵי צִבּוּר בֶּאֱמוּנָה · הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְשַׁלֵּם שְׂכָרָם וְיָסִיר מֵהֶם כָּל מַחֲלָה וְיִרְפָּא לְכָל גּוּפָם וְיִסְלַח לְכָל עֲוֹנָם · וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם עִם כָּל יִשְׂרָאֵל אֲחֵיהֶם וְנֹאמַר אָמֵן :

תפלה בעד שלום הקיסר יר״ה

הנותן תשועה למלכים וממשלה לנסיכים מלכותו מלכות כל עולמים הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה הוא יברך וישמור וינצור ויעזור וירומם ויגדל וינשא למעלה את אדונינו הקיסר **אלכסנדר ניקאלאיוויטש** ירום הודו עם אשתו הקיסרית הכבודה **מאריא אלכסנדראוונא** ובנו יורש עצר **אלכסנדר אלכסנדראוויטש** ואת רעיתו הגבירה **מאריא טעאדאראוונא** ואת כל בית מלכנו הרם יר״ה · מלך מלכי המלכים ברחמיו יחייהו וישמרהו ומכל צרה ויגון ונזק יצילהו וידבר עמים תחת רגליו ויפיל שונאיו לפניו ובכל אשר יפנה יצליח · מלך מלכי המלכים ברחמיו יתן בלבו ובלב כל יועציו ושריו רחמנות לעשות טובות עמנו ועם כל ישראל · בימיו ובימינו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח ובא לציון גואל וכן יהי רצון ונאמר אמן :

כשמברכין החודש יש נוהגין לומר זה

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּחַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה · וְתִתֶּן לָנוּ חַיִּים אֲרוּכִים · חַיִּים שֶׁל שָׁלוֹם · חַיִּים שֶׁל טוֹבָה · חַיִּים שֶׁל בְּרָכָה · חַיִּים שֶׁל פַּרְנָסָה · חַיִּים שֶׁל חִלּוּץ עֲצָמוֹת · חַיִּים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם יִרְאַת שָׁמַיִם וְיִרְאַת חֵטְא · חַיִּים שֶׁאֵין בָּהֶם בּוּשָׁה וּכְלִמָּה · חַיִּים שֶׁל עֹשֶׁר וְכָבוֹד · חַיִּים שֶׁתְּהֵא בָנוּ אַהֲבַת תּוֹרָה וְיִרְאַת שָׁמַיִם · חַיִּים שֶׁיִּמָּלְאוּ מִשְׁאֲלוֹת לִבֵּנוּ לְטוֹבָה אָמֵן סֶלָה :

נכון לידע המולד בשעה שמברכין החודש :

מִי שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ וְגָאַל אוֹתָם מֵעַבְדוּת לְחֵרוּת · הוּא יִגְאַל אוֹתָנוּ בְּקָרוֹב · וִיקַבֵּץ נִדָּחֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ · חֲבֵרִים כָּל יִשְׂרָאֵל וְנֹאמַר אָמֵן :

הש״ץ לוקח ס״ת בידו ואומר ראש חודש פלוני ביום פלוני הבא עלינו ועל כל ישראל לטובה :

יְחַדְּשֵׁהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָלֵינוּ וְעַל כָּל עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל · לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם · לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה · לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה · וְנֹאמַר אָמֵן : אשרי וכו׳

כשמברכין החודש אין אומרים זה :

אַב הָרַחֲמִים שׁוֹכֵן מְרוֹמִים · בְּרַחֲמָיו הָעֲצוּמִים הוּא יִפְקוֹד בְּרַחֲמִים · הַחֲסִידִים וְהַיְשָׁרִים וְהַתְּמִימִים · קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ שֶׁמָּסְרוּ נַפְשָׁם עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם · הַנֶּאֱהָבִים וְהַנְּעִימִים בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרָדוּ · מִנְּשָׁרִים קַלּוּ וּמֵאֲרָיוֹת גָּבֵרוּ · לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנָם וְחֵפֶץ צוּרָם : יִזְכְּרֵם אֱלֹהֵינוּ לְטוֹבָה · עִם שְׁאָר צַדִּיקֵי עוֹלָם · וְיִנְקוֹם נִקְמַת דַּם עֲבָדָיו הַשָּׁפוּךְ : כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים · הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם עֲבָדָיו יִקּוֹם · וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ : וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר וְנִקֵּיתִי דָּמָם לֹא נִקֵּיתִי · וַיְיָ שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן : וּבְכִתְבֵי הַקֹּדֶשׁ נֶאֱמַר · לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם יִוָּדַע בַּגּוֹיִם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ : וְאוֹמֵר כִּי דֹרֵשׁ דָּמִים אוֹתָם זָכָר לֹא שָׁכַח צַעֲקַת עֲנָוִים : וְאוֹמֵר יָדִין בַּגּוֹיִם מָלֵא גְוִיּוֹת מָחַץ רֹאשׁ עַל אֶרֶץ רַבָּה : מִנַּחַל בַּדֶּרֶךְ יִשְׁתֶּה עַל כֵּן יָרִים רֹאשׁ : אשרי וכו׳

כשמברכין בה"כ יאמר הש"ץ זה :

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן דוד ושלמה הוא יברך את כל מי שיקבל עליו להתענות תענית שני וחמישי ושני בשכר זה הקדוש ברוך הוא ישמרהו ויצילהו מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם ויקבל תפלותיהם ויאזין שועותיהם עם כל ישראל אחיהם ונאמר אמן :

חזן יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ :

והקהל אומרים הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם : וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרוֹבוֹ הַלְלוּיָהּ :

מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַיְיָ בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַיְיָ כָּבוֹד וָעֹז : הָבוּ לַיְיָ כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַיְיָ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ : קוֹל יְיָ עַל הַמָּיִם אֵל הַכָּבוֹד הִרְעִים יְיָ עַל מַיִם רַבִּים : קוֹל יְיָ בַּכֹּחַ קוֹל יְיָ בֶּהָדָר : קוֹל יְיָ שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יְיָ אֶת אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן : וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ עֵגֶל לְבָנוֹן וְשִׂרְיוֹן כְּמוֹ בֶן רְאֵמִים : קוֹל יְיָ חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ : קוֹל יְיָ יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יְיָ מִדְבַּר קָדֵשׁ : קוֹל יְיָ יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד : יְיָ לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב יְיָ מֶלֶךְ לְעוֹלָם : יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם :

וּבְנֻחֹה יֹאמַר שׁוּבָה יְיָ רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל : קוּמָה יְיָ לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ : כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ : בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ : כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל תַּעֲזֹבוּ : עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר : דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם : הֲשִׁיבֵנוּ יְיָ אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם : ח״ק

מוסף לשבת ולשבת ראש חודש

כִּי שֵׁם יְיָ אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ : אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה :

בש״ת זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים :

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם :

אַתָּה גִבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ :

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם :

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר · מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה ·

בש״ת מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים :

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים :

כשהש"ץ חוזר הש"ע אומרים זה

נעריצך ונקדישך כסוד שיח שרפי קדש · המקדישים שמך בקדש ככתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר : קדוש קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו : כבודו מלא עולם משרתיו שואלים זה לזה איה מקום כבודו לעמתם ברוך יאמרו : ברוך כבוד יי ממקומו : ממקומו הוא יפן ברחמים ויחון עם המיחדים שמו ערב ובקר בכל יום תמיד פעמים באהבה שמע אומרים : שמע ישראל יי אלהינו יי אחד : הוא אלהינו הוא אבינו הוא מלכנו הוא מושיענו והוא ישמיענו ברחמיו שנית לעיני כל חי להיות לכם לאלהים · אני יי אלהיכם : ובדברי קדשך כתוב לאמר : ימלוך יי לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה : לש"ץ לדור ודור וכו'

אתה קדוש ושמך קדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה : ברוך אתה יי האל הקדוש : (בשי"ת המלך הקדוש) : בשבת ר"ח מתחילין כאן אתה יצרת *)

תכנת שבת רצית קרבנותיה · צוית פרושיה עם סדורי נסכיה · מענגיה לעולם כבוד ינחלו · טועמיה חיים זכו · וגם האוהבים דבריה גדלה בחרו · אז מסיני נצטוו עליה · ותצונו יי אלהינו להקריב בה קרבן מוסף שבת כראוי : יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתעלנו בשמחה לארצנו ותטענו בגבולנו · ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו · תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם · ואת מוסף יום השבת הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור :

וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו : עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה :

ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי ענג עם מקדשי שביעי כלם ישבעו ויתענגו מטובך · ובשביעי רצית (בו) וקדשתו חמדת ימים אותו קראת זכר למעשה בראשית :

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך שבענו מטובך
ושמחנו

לשבת וראש חודש

*) אתה יצרת עולמך מקדם כלית מלאכתך ביום השביעי אהבת אותנו ורצית בנו ורוממתנו מכל הלשונות וקדשתנו במצותיך וקרבתנו מלכנו לעבודתך ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת · ותתן לנו יי אלהינו באהבה שבתות למנוחה וראשי חדשים לכפרה · ולפי שחטאנו לפניך אנחנו ואבותינו חרבה עירנו ושמם בית מקדשנו וגלה יקרנו ונטל כבוד מבית חיינו · ואין אנחנו יכולים לעשות חובותינו בבית בחירתך בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו מפני היד השלוחה במקדשך : יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתעלנו בשמחה לארצנו ותטענו בגבולנו ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם : ואת מוספי יום השבת הזה ויום ראש החדש הזה · נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור :

וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו : עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה : (זה קרבן שבת וקרבן היום כאמור) :

ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליי פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם :

ומנחתם ונסכיהם כמדבר שלשה עשרנים לפר ושני עשרנים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידים כהלכתם :

ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי ענג · עם מקדשי שביעי כלם ישבעו ויתענגו מטובך · ובשביעי רצית (בו) וקדשתו חמדת ימים אותו קראת זכר למעשה בראשית :

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו וחדש עלינו ביום השבת הזה את החדש הזה לטובה
ולברכה

וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ וְיָנוּחוּ בוֹ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת: רצה ומודים וכו׳

קַוֵּה אֶל יְיָ חֲזַק וְיַאֲמֵץ לִבֶּךָ וְקַוֵּה אֶל יְיָ: אֵין קָדוֹשׁ כַּייָ כִּי אֵין בִּלְתֶּךָ וְאֵין צוּר כֵּאלֹהֵינוּ: כִּי מִי אֱלוֹהַּ מִבַּלְעֲדֵי יְיָ וּמִי צוּר זוּלָתִי אֱלֹהֵינוּ:

אֵין כֵּאלֹהֵינוּ · אֵין כַּאדוֹנֵינוּ · אֵין כְּמַלְכֵּנוּ · אֵין כְּמוֹשִׁיעֵנוּ: מִי כֵאלֹהֵינוּ · מִי כַאדוֹנֵינוּ · מִי כְמַלְכֵּנוּ · מִי כְמוֹשִׁיעֵנוּ: נוֹדֶה לֵאלֹהֵינוּ · נוֹדֶה לַאדוֹנֵינוּ · נוֹדֶה לְמַלְכֵּנוּ · נוֹדֶה לְמוֹשִׁיעֵנוּ: בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ · בָּרוּךְ אֲדוֹנֵינוּ · בָּרוּךְ מַלְכֵּנוּ · בָּרוּךְ מוֹשִׁיעֵנוּ: אַתָּה הוּא אֱלֹהֵינוּ · אַתָּה הוּא אֲדוֹנֵינוּ · אַתָּה הוּא מַלְכֵּנוּ · אַתָּה הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ · אַתָּה הוּא שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים:

פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת הַצֳּרִי וְהַצִּפֹּרֶן הַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה · מוֹר וּקְצִיעָה שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה · הַקֹּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר וְקִלּוּפָה שְׁלשָׁה וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין · יֵין קַפְרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין תְּלָתָא וְאִם אֵין לוֹ יֵין קַפְרִיסִין מֵבִיא חֲמַר חִוַּרְיָן עַתִּיק · מֶלַח סְדוֹמִית רֹבַע הַקָּב · מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל שֶׁהוּא · רַבִּי נָתָן אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל שֶׁהוּא · וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ · וְאִם חִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה:

רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר הַצֳּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף · בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה שֶׁשָּׁפִין בָּהּ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה · יֵין קַפְרִיסִין שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה · וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בָּעֲזָרָה מִפְּנֵי הַכָּבוֹד:

הַשִּׁיר שֶׁהַלְוִיִּם הָיוּ אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ: בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן הָיוּ אוֹמְרִים לַייָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיוֹשְׁבֵי בָהּ: בַּשֵּׁנִי הָיוּ אוֹמְרִים גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ הַר קָדְשׁוֹ: בַּשְּׁלִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט: בָּרְבִיעִי הָיוּ אוֹמְרִים אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: בַּחֲמִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: בַּשִּׁשִּׁי הָיוּ אוֹמְרִים יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: בַּשַּׁבָּת הָיוּ אוֹמְרִים מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת מִזְמוֹר שִׁיר לֶעָתִיד לָבֹא לְיוֹם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים:

תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא שנאמר הליכות ע״לם לו אל תקרי הליכות אלא הלכות:

אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר וכל בניך למודי יי ורב שלום בניך: אל תקרי בניך אלא בוניך: שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול: יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך: למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך: למען בית יי אלהינו אבקשה טוב לך: יי עוז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום:

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל הֲמוֹנָם: וַאֲנַחְנוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: שֶׁהוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ · וּמוֹשַׁב יְקָרוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל · וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים · הוּא אֱלֹהֵינוּ אֵין עוֹד: אֱמֶת מַלְכֵּנוּ אֶפֶס זוּלָתוֹ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ · וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד:

עַל כֵּן נְקַוֶּה לְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת

לשבת וראש חודש

וְלִבְרָכָה · לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה · לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה · לְפַרְנָסָה וּלְכַלְכָּלָה · לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם · לִמְחִילַת חֵטְא וְלִסְלִיחַת עָוֺן · (בשנת העיבור וּלְכַפָּרַת פָּשַׁע) · כִּי בְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בָּחַרְתָּ מִכָּל הָאֻמּוֹת וְשַׁבַּת קָדְשְׁךָ לָהֶם הוֹדַעְתָּ וְחֻקֵּי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לָהֶם קָבָעְתָּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים: רצה ומודים וכו׳ · אין כאלהינו וכו׳

כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן · לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי וְכָל בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ · לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל רִשְׁעֵי אָרֶץ · יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל כִּי לְךָ תִּכְרַע כָּל בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל לָשׁוֹן · לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ · וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ · וִיקַבְּלוּ כֻלָּם אֶת עוֹל מַלְכוּתֶךָ · וְתִמְלוֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד : כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד : כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ יְיָ יִמְלוֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד : וְנֶאֱמַר וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ · בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד :

אַל תִּירָא מִפַּחַד פִּתְאֹם וּמִשֹּׁאַת רְשָׁעִים כִּי תָבֹא : עֻצוּ עֵצָה וְתֻפָר דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא יָקוּם כִּי עִמָּנוּ אֵל : וְעַד זִקְנָה אֲנִי הוּא וְעַד שֵׂיבָה אֲנִי אֶסְבֹּל אֲנִי עָשִׂיתִי וַאֲנִי אֶשָּׂא וַאֲנִי אֶסְבֹּל וַאֲמַלֵּט : קדיש יתום

שיר היחוד ליום השבת

חזן אָז בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נַחְתָּ · יוֹם הַשַּׁבָּת עַל כֵּן בֵּרַכְתָּ :

קהל וְעַל כָּל פּוֹעַל תְּהִלָּה עֲרוּכָה · חֲסִידֶיךָ בְּכָל עֵת יְבָרְכוּכָה :

ח' בָּרוּךְ יְיָ יוֹצֵר כֻּלָּם · אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם :

ק' כִּי מֵעוֹלָם עַל עֲבָדֶיךָ · רוֹב רַחֲמֶיךָ וַחֲסָדֶיךָ :

ח' וּבְמִצְרַיִם הַחִלּוֹתָ · לְהוֹדִיעַ כִּי מְאֹד גָּעֲלִיתָ :

ק' עַל כָּל אֱלֹהִים בַּעֲשׂוֹתְךָ בָהֶם · שְׁפָטִים גְּדוֹלִים וּבֵאלֹהֵיהֶם :

ח' בְּבִקְעֲךָ יַם סוּף עַמְּךָ רָאוּ · יָד הַגְּדוֹלָה וַיִּירָאוּ :

ק' נִהַגְתָּ עַמְּךָ לַעֲשׂוֹת לְךָ · שֵׁם תִּפְאֶרֶת לְהַרְאוֹת גָּדְלָךְ :

ח' וְדִבַּרְתָּ עִמָּם מִן הַשָּׁמָיִם · וְגַם הֶעָבִים נָטְפוּ מָיִם :

ק' יָדַעְתָּ לֶכְתָּם בַּמִּדְבָּר · בְּאֶרֶץ צִיָּה אִישׁ לֹא עָבַר :

ח' בִּתָּה לְעַמְּךָ דְּגַן שָׁמַיִם · וּכְעָפָר שְׁאֵר וּמִצּוּר מָיִם :

ק' תְּגָרֵשׁ גּוֹיִם רַבִּים עַמִּים · יִירְשׁוּ אַרְצָם וַעֲמַל לְאֻמִּים :

ח' בַּעֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקִּים וְתוֹרוֹת · אִמְרוֹת יְיָ אֲמָרוֹת טְהוֹרוֹת :

ק' וַיִּתְעַדְּנוּ בְּמִרְעֶה שָׁמֵן · וּמֵחַלָּמִישׁ צוּר פַּלְגֵי שָׁמֶן :

ח' בְּנוּחָם בְּנוּ עִיר קָדְשֶׁךָ · וַיְפָאֲרוּ בֵּית מִקְדָּשֶׁךָ :

ק' וַתֹּאמֶר פֹּה אֵשֵׁב לְאֹרֶךְ יָמִים · צֵידָהּ בָּרֵךְ אֲבָרֵךְ :

ח' כִּי שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי צֶדֶק · אַף כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק :

ק' וּבֵית הַלֵּוִי נְעִימוֹת יְזַמֵּרוּ · לְךָ יִתְרוֹעֲעוּ אַף יָשִׁירוּ :

ח' בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיִרְאֵי יְיָ · יְכַבְּדוּ וְיוֹדוּ שִׁמְךָ יְיָ :

ק' הֵטִיבוֹתָ מְאֹד לָרִאשׁוֹנִים · כֵּן תֵּיטִיב גַּם לָאַחֲרוֹנִים :

ח' יְיָ תָּשִׂישׂ נָא עָלֵינוּ · כַּאֲשֶׁר שַׂשְׂתָּ עַל אֲבוֹתֵינוּ :

ק' אוֹתָנוּ לְהַרְבּוֹת וּלְהֵיטִיב · וְנוֹדֶה לְּךָ לְעוֹלָם כִּי תֵיטִיב :

ח' יְיָ תִּבְנֶה עִירְךָ מְהֵרָה · כִּי עָלֶיהָ שִׁמְךָ נִקְרָא :

ק' וְקֶרֶן דָּוִד תַּצְמִיחַ בָּהּ · וְתִשְׁכּוֹן לְעוֹלָם יְיָ בְּקִרְבָּהּ :

ח' זִבְחֵי צֶדֶק שָׁמָּה נִזְבְּחָה · וְכִימֵי קֶדֶם תֶּעֱרַב מִנְחָה :

ק' וּבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ בְּאוֹר פָּנֶיךָ · כִּי חֲפֵצִים לַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ :

ח' וּבִרְצוֹנְךָ תַעֲשֶׂה חֶפְצֵנוּ · הַבֶּט נָא עַמְּךָ כֻּלָּנוּ :

ק' בְּחַרְתָּנוּ לִהְיוֹת לְךָ לְעַם סְגֻלָּה · וְעַל עַמְּךָ בִּרְכָתְךָ סֶּלָה :

ח' וְתָמִיד נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ · וּנְהַלֵּל לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ :

ק' וּמִבִּרְכָתְךָ עַמְּךָ יְבוֹרָךְ · כִּי אֶת כָּל אֲשֶׁר תְּבָרֵךְ מְבוֹרָךְ :

ח' וַאֲנִי בְעוֹדִי אֲהַלְלָה בוֹרְאִי · וַאֲבָרְכֶכָה כָּל יְמֵי צְבָאִי :

ק' יְהִי שֵׁם יְיָ מְבוֹרָךְ לְעוֹלָם · מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם :

שִׁיר הַיִּחוּד לְיוֹם הַשַּׁבָּת

כַּכָּתוּב בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם · וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַייָ׃ עָנֵה דָנִיֵּאל וְאָמַר לֶהֱוֵא שְׁמֵהּ דִּי אֱלָהָא מְבָרַךְ מִן עָלְמָא וְעַד עָלְמָא דִּי חָכְמְתָא וּגְבוּרְתָא דִּי לֵהּ הִיא׃ וְנֶאֱמַר וַיֹּאמְרוּ הַלְוִיִּם יֵשׁוּעַ וְקַדְמִיאֵל בָּנִי חֲשַׁבְנְיָה שֵׁרֵבְיָה הוֹדִיָּה שְׁבַנְיָה פְתַחְיָה קוּמוּ בָּרְכוּ אֶת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וִיבָרְכוּ שֵׁם כְּבוֹדֶךָ וּמְרוֹמַם עַל כָּל בְּרָכָה וּתְהִלָּה׃ וְנֶאֱמַר בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן הַלְלוּיָהּ׃ וְנֶאֱמַר וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְיָ לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם׃

שִׁיר הַכָּבוֹד

פותחין הארון

חזן אַנְעִים זְמִירוֹת וְשִׁירִים אֶאֱרוֹג · כִּי אֵלֶיךָ נַפְשִׁי תַעֲרוֹג׃

קהל נַפְשִׁי חָמְדָה בְּצֵל יָדֶךָ · לָדַעַת כָּל רָז סוֹדֶךָ׃

ח׳ מִדֵּי דַבְּרִי בִּכְבוֹדֶךָ · הוֹמֶה לִבִּי אֶל דּוֹדֶיךָ׃

ק׳ עַל כֵּן אֲדַבֵּר בְּךָ נִכְבָּדוֹת · וְשִׁמְךָ אֲכַבֵּד בְּשִׁירֵי יְדִידוֹת׃

ח׳ אֲסַפְּרָה כְבוֹדְךָ וְלֹא רְאִיתִיךָ · אֲדַמְּךָ אֲכַנְּךָ וְלֹא יְדַעְתִּיךָ׃

ק׳ בְּיַד נְבִיאֶיךָ בְּסוֹד עֲבָדֶיךָ · דִּמִּיתָ הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ׃

ח׳ גְּדֻלָּתְךָ וּגְבוּרָתֶךָ · כִּנּוּ לְתֹקֶף פְּעֻלָּתֶךָ׃

ק׳ דִּמּוּ אוֹתְךָ וְלֹא כְּפִי יֶשְׁךָ · וַיְשַׁוּוּךָ לְפִי מַעֲשֶׂיךָ׃

ח׳ הִמְשִׁילוּךָ בְּרוֹב חֶזְיוֹנוֹת · הִנְּךָ אֶחָד בְּכָל דִּמְיוֹנוֹת׃

ק׳ וַיֶּחֱזוּ בְךָ זִקְנָה וּבַחֲרוּת · וּשְׂעַר רֹאשְׁךָ בְּשֵׂיבָה וְשַׁחֲרוּת׃

ח׳ זִקְנָה בְּיוֹם דִּין וּבַחֲרוּת בְּיוֹם קְרָב · כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָדָיו לוֹ רָב׃

ק׳ חָבַשׁ כּוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ · הוֹשִׁיעָה לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ׃

ח׳ טַלְלֵי אוֹרוֹת רֹאשׁוֹ נִמְלָא · קְוֻצּוֹתָיו רְסִיסֵי לָיְלָה׃

ק׳ יִתְפָּאֵר בִּי כִּי חָפֵץ בִּי · וְהוּא יִהְיֶה לִּי לַעֲטֶרֶת צְבִי׃

ח׳ כֶּתֶם טָהוֹר פָּז דְּמוּת רֹאשׁוֹ · וְחַק עַל מֵצַח כְּבוֹד שֵׁם קָדְשׁוֹ׃

ק׳ לְחֵן וּלְכָבוֹד צְבִי תִפְאָרָה · אֻמָּתוֹ לוֹ עִטְּרָה עֲטָרָה׃

ח׳ מַחְלְפוֹת רֹאשׁוֹ כְּבִימֵי בְחֻרוֹת · קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחוֹרוֹת׃

ק׳ נְוֵה הַצֶּדֶק צְבִי תִפְאַרְתּוֹ · יַעֲלֶה נָּא עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתוֹ׃

ח׳ סְגֻלָּתוֹ תְּהִי בְיָדוֹ עֲטֶרֶת · וּצְנִיף מְלוּכָה צְבִי תִפְאֶרֶת׃

ק׳ עֲמוּסִים נְשָׂאָם עֲטֶרֶת עִנְּדָם · מֵאֲשֶׁר יָקְרוּ בְעֵינָיו כִּבְּדָם׃

ח׳ פְּאֵרוֹ עָלַי וּפְאֵרִי עָלָיו · וְקָרוֹב אֵלַי בְּקָרְאִי אֵלָיו׃

ק׳ צַח וְאָדוֹם לִלְבוּשׁוֹ אָדוֹם · פּוּרָה בְדָרְכוֹ בְּבוֹאוֹ מֵאֱדוֹם׃

ח׳ קֶשֶׁר תְּפִלִּין הֶרְאָה לֶעָנָיו · תְּמוּנַת יְיָ לְנֶגֶד עֵינָיו׃

ק׳ רוֹצֶה בְעַמּוֹ עֲנָוִים יְפָאֵר · יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת בָּם לְהִתְפָּאֵר׃

ח׳ רֹאשׁ דְּבָרְךָ אֱמֶת קוֹרֵא מֵרֹאשׁ · דּוֹר וָדוֹר עַם דּוֹרֶשְׁךָ דְּרוֹשׁ׃

ק׳ שִׁית הֲמוֹן שִׁירַי נָא עָלֶיךָ · וְרִנָּתִי תִּקְרַב אֵלֶיךָ׃

ח׳ תְּהִלָּתִי תְּהִי לְרֹאשְׁךָ עֲטֶרֶת · וּתְפִלָּתִי תִּכּוֹן קְטֹרֶת׃

ק׳ תִּיקַר שִׁירַת רָשׁ בְּעֵינֶיךָ · כַּשִּׁיר יוּשַׁר עַל קָרְבָּנֶיךָ׃

ח׳ בִּרְכָתִי תַעֲלֶה לְרֹאשׁ מַשְׁבִּיר · מְחוֹלֵל וּמוֹלִיד צַדִּיק כַּבִּיר׃

ק׳ וּבְבִרְכָתִי תְנַעֲנַע לִי רֹאשׁ · וְאוֹתָהּ קַח לְךָ כִּבְשָׂמִים רֹאשׁ׃

ח׳ יֶעֱרַב נָא שִׂיחִי עָלֶיךָ · כִּי נַפְשִׁי תַעֲרוֹג אֵלֶיךָ׃

לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ׃ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ׃ מִי יְמַלֵּל גְּבוּרוֹת יְיָ יַשְׁמִיעַ כָּל תְּהִלָּתוֹ׃ ק״י

תו
או
פירוש
ותוס
אח

ספר תורת אלהים

חומש

ויקרא

מן

חמשה חומשי תורה

תרגום אונקלוס

פירוש רשי

ותולדות אהרן

עם

פירוש

העמק דבר

ופי'

הרחב דבר

ХУМЕШЪ,

т. е. Пятикнижіе Моисея съ Комментаріями Гаамекъ-доворъ Вегархевъ-доворъ.

Соч. Н. Берлина.

Часть III.

ВИЛЬНА. Типографія Вдовы и братьевъ Роммъ.
Жмудскій переулокъ дома №№ 327 и 328.

Дозволено цензурою 5 Августа 1878 г. и 26 Іюля 1879 г. Вильна.

ספר

ויקרא

שלישי לתורת אלהים

עם

תרגום אונקלוס ופירוש רש"י ותולדות אהרן

ועם פירוש הנקרא

העמק דבר

יעמיק דברים. ליישר הדורים. בפקודי ה' הישרים. להוכיח כי אין בהם שנויים ויתורים. הכל במעמקי הפשט סדורים. וכל נקודה או דגש המיותרים. על כוונות רמות מורים. וגם דרשות רז"ל בעומק הפשט מזהירים.

מצורף לזה עוד **הרחב דבר** ירחיב הדברים. במקראות נ"ך ובדברי רז"ל להראות כי המה ברורים. ערוכים בכל ושמורים. למבקשי דברי ה' במישרים.

אשר זכני ה' אותי העמוס בעבודה **נפתלי צבי יהודה ברלין מוואלאזין.**
בעל המחבר העמק שאלה על שאלתות דר"א גאון.

גם הדפסנו בסוף כל ספר סדר התפלה לשבתות השנה.

ווילנא
בדפוס האלמנה והאחים ראם

שנת **תרל"ט** לפ"ק

מפתח הענינים

אשר בהעמק דבר או בהרחב דבר הוגד חדשות גדולים או קטנים · ולא בא דבר אחד לריק בציונים . והנם על סדר חלקי התורה מסומנים .

מפתח הענינים

מפתח הענינים

ב"ב

סנהדרין

מכות

שבועות

ע"ז

זבחים

מנחות

חולין

בכורות

ערכין

נדה

ירושלמי

מדרשים

לוח הטעות והשמטות

ק'	פ'	תחת	צ"ל
ה	ב	דאוכל טמא מגע ליה	דאוכל טמא מגע לא
ז	יב	נהבאר לעיל ו' י"ד	נתבאר בס' שמות כ"ט ב' בהר"ד
י	יח	שלחן גבוה כו'	שלחן גבוה כ"י
ח	י	שעיקר הזאה	וגם עיקר הזאה ·
—	יב	בס' שמות ל כו	בס' שמות ל כד
י	ו	ואתיכם	(ו) ואתיכם
יא	ח	התוס' פסחים די"א	התוס' פסחים ד' מ"א
יג	מט	ירקרק · תני' בתוספתא נגעים והובא בתוס' סוכה דל"א ב' ירוק שבירוקים ר"א אומר כשעוה וכתורמל (ויש גרסי וכחלמון ויש עוד נו' וכ"ע הוא מראה געל) סומכים א' ככנף טווס וכהוצי דקל. כצ"ל והכי הבית הר"ש נגעים פי"א מ"ד · ונראה דסומכוס ס"ל דירוק שבתורה אינו מראה געל אלא ככנף טווס הוא בלאה או כהוצי דקל הוא גרין · ושני מראות הללו קרובים זל"ז כידוע ופליגי אם שהם ירוק הוא כמקרא בירקרק חרוץ שהוא זהב והיינו געל · או דוקא במפורש ירקרק חרוץ משמעו געל הא סתם ירוק הוא בלאה או גרין · ואע"ג דבלשון חכמים ודאי סתם ירוק משמעו געל כמבואר בפרק ב' דנדה וכמש"כ התוס' סוכה שם · מכ"מ פליגי שפיר בלשון המקרא · והרמב"ם פסק רפי"ב מה"נ כסומכוס. ולא נתבאר הטעם · ונראה משום דסתמא דירושל' סוכה כותי' אזיל · דאי' התם על הא דתנן הירוק ככרתי איזהו ירוק שבירוקים רא"א כשעוה וכשושנת כרמל סומכוס א' ככנפי טווס וכהוצי דקל (כצ"ל) כו' וכא הוא אומר הכין · פי' אמאי נקים התנא מראה גרין ככרתי · ובברייתא מפרש סומכוס מראה גרין כהוצי דקל. ומשני אר"פ שניא היא תמן ירקרק · פי' שמראה גרין עזה הוא כהוצי דקל. אבל סתם מראה גרין הוא ככרתי · זהו פי' הירושלמי. ופי' המפרשים אינו נכון ע"ש · הרי דמקשה אליבא דסומכוס. ש"מ דהלכה כמותו · איברא לשון האחרונים ביו"ד סי' ל"ח משמע דכנף טווס ג"כ הוא געל ויש לדחות :	
יח	כ	אלא שתוליד לו בן	אלא שתוליד לו · בין
יט	ג	וכן ביארנו בפ' שמות	וכן ביארנו בס' שמות כ"א ט"ו
—	כח	ההנהג שם	המנהג שם
כב	כג	שיהא לי לזכות	שיהא לו לזכוה
—	כט	בהר"ד תבין בטובתך	תכין בטובתך
—	לא	בפי' מלוהו	בפי' מלותי
כג	ד	אשר תקרא	אשר תקראו
כה	ד	במו"ק ד"ד	במו"ק ד"ג
—	מט	ומשמע שאין	ומשמע דמי שאין
כו	לא	אבל רק	מש"ה רק
—	לב	מדעת ישראל מיושבי הארץ	מעדת ישראל מישבי הארץ
כז	כא	משא"כ הקדם אכתי	משא"כ הקדם דאכתי

פתיחה לספר ויקרא

זה הספר הנקרא תורת כהנים רבו בו פנים יותר משאר הלקי התורה כדתניא בסנהדרין דק"ג ב'. מנשה הי' שונה חמשים וחמשה פנים בת"כ אחאב שמנים וחמשה ירבעם מאה ושלשה. ואע"ג שהדקדוקים שבתורה מצד איזה יתור או שנוי בין פרשה לפרשה השוה בענינה. אשר ניתן לפרש ולדקדק. שוין בכל הספרים. כי אין דבר רק בכל התורה כולה. מכ"מ רבו פנים ביחוד בזה הספר יותר. והיינו משום דבאמת יש הרבה דרשות והלכות שלא למדו חז"ל בספרא מחמת הדיוק והקושי שבלשון המקרא. אלא משום שהקבלות בע"פ בזה הספר הוא לרוב. כי מלא הלכות הרבה יותר מכל הספרים. ואין קבלה שאינו מרומז במקרא. מש"ה דקדקו ופרשו בפן א' והעמידו בו הרבה קבלות. והוסיפו עוד בפן אחר ללמד שיש לרמז בו עוד קבלות אלו וכן הרבה. אבל אם לא היו ההלכות מקובלות לא היו מוצאים מדיוק המקרא הלכות אלו. ומש"ה משונה נגעים מאהלות כדאי' בחגיגה ספ"א נגעים מקרא מרובה והלכות מעוטות אהלות מקרא מועט והלכות מרובות. אע"פ שאל אחד נתן שתי פרשיות אלו. אבל ההפרש אינו מצד תורה שבכתב אלא מצד תורה שבע"פ. שבאהלות היו קבלות מרובות מבנגעים. ע"כ עשו רמזים יותר בפ' אהלות מבפ' נגעים. וכן תראה שהתנא דספרי זוטא העמיס הרבה דרשות יותר מבספרי שלפנינו. ואין ביניהם מחלוקת בדינים. אלא שזה התנא העמיס הקבלות הידועות להם שיהא מרומז במקרא. יותר מזה התנא. ואחר כ"ז. הדבר מובן שאין כל הדרשות נוגעות לפשט המקרא שעלינו **לעשות את דברי התורה**. שפירושו להבין ולהשכיל בדיוק לשון המקרא ולהעמידו עה"נ. כמש"כ בפי' המקרא דברים ל"ב מ"ו: **אמנם** ודאי הרבה דרשות יש בספרא שהעלו התנאים מדיוק המקרא אפי' לא היו מקובלים. ומש"ה יש מחלוקת בין התנאים. מר דייק הכי ומר דייק הכי. דרשות כאלו נקראו פשט המקרא לפי הבנת הלשון בדיוק. ולא עפ"י הספרא לבד עמדנו על כל הספר בדיוקן. אלא הרבה דיוקים באו בתלמוד. כמו דאמר רבא בגיטין ספ"ד קרא דייקי דקנין הפירות לאו כקה"ג. ובב"מ דמ"ח קרא דייקי דמשיכה קונה. וכן הרבה פרשיות עמדנו על דיוקן עפ"י המדרש רבה. כמו פרשה יוה"כ בפ' אחרי שנאמרה שלא על הסדר. אכן עפ"י המ"ר שאהרן הי' רשאי ליכנס לפנים בכל יום בסדר הפרשה. ואצלו הי' הסדר נכון כמש"כ הגר"א ז"ל. וכן פ' שחוטי חוץ מבואר ברבה שבמדבר הי' אזהרה זו באופן אחר מלדורות. ועפי"ז מובן פי' הפ' על נכון. ובספרא לא חש התנא אלא להעמיד קבלות שנוגע לדורות שיהיו מרומזין במקרא. ועוד יש הרבה מקראות שלא נתפרש דיוק הלשון בספרא. מחמת שלא הי' בהם קבלות ולא העלו בזה המקרא. ואנחנו בעניותנו ובעזר ה' החונן ית' עמדנו על דיוק כמה מקראות. לא להעלות איזה חידוש מעצמנו ח"ו. אלא שעפ"י הדיוק אנו עומדים על הרבה קבלות והלכות שבא בגמרא. כמו שהראינו בפ' בחקתי דיוק הלכה דרבא שהקדש מפקיע מידי שעבוד. ובזה נתבאר יותר אור הלכה זו. ועוד הרבה יש בזה הספר. וכבר הראינו בחיבורנו הע"ש בסי' ס"ז ובסי' ק"ג. שרבינו בעל השאלתות הראה לדעת הלכות שבגמ' בדיוק המקרא אע"ג שלא נזכר בתלמוד. ומזה נתגדלה אותה ההלכה יותר. וכבר אמרו בב"ר פ' ג' וירא אלהים את האור כי טוב. כנגד ס' ויקרא שהוא מלא הלכות רבות. ומשמעו כמו שטוב לעינים לראות את השמש. מקור האור המאיר. שבזה נהנה מן האור יותר. כך טוב לראות בס' ויקרא מקור מוצא הלכות רבות שבתלמוד. שבזה עומדים על אור ההלכות ביותר. ועוד יש הרבה דיוקי מקראות שלא עמדנו עליו ולא העלינו ביאורה. ואין בידינו המלאכה לגומרה. והמקום ית' ברחמיו יעמידנו על קרן אורה. ויעזרנו להגביר חיילים בתורה. אמן:

א א וַיִּקְרָ֖א א׳ זעירא

אֶל־מֹשֶׁ֑ה וַיְדַבֵּ֤ר יְהוָה֙ אֵלָ֔יו מֵאֹ֥הֶל מוֹעֵ֖ד לֵאמֹֽר׃ ב דַּבֵּ֞ר אֶל־בְּנֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ וְאָמַרְתָּ֣ אֲלֵהֶ֔ם אָדָ֗ם כִּֽי־יַקְרִ֥יב מִכֶּ֛ם קָרְבָּ֖ן לַֽיהוָ֑ה מִן־הַבְּהֵמָ֗ה מִן־הַבָּקָר֙ וּמִן־הַצֹּ֔אן תַּקְרִ֖יבוּ אֶת־קָרְבַּנְכֶֽם׃ ג אִם־עֹלָ֤ה

תולדות אהרן ויקרא אל משה · יומא ד סנהדרין קא : וידבר ה׳ · יומא שם : דבר אל · ערכין ג ר״ה לג חגיגה ד : קדושין לו מנחות סג : אדם כי · סוכה ל מנחות קד : מכם · ערכין סג חולין ס יג : קרבן לה׳ · נדרים י׳ : מן הבהמה · נזיר לה ב״ק מ זבחים לד מנחות ס ל : אם עלה · מנחות נא :

רש״י

א (א) ויקרא אל משה · לכל דברות ולכל אמירות ולכל צווים קדמה קריאה לשון חבה (יומא ד׳ ויקרא רבה) לשון שמלאכי השרת משתמשין בו שנאמר וקרא זה אל זה (ישעיה ו׳) אבל לנביאי האומות העובדי כוכבים נגלה עליהן בלשון עראי ובלשון טומאה שנאמר ויקר אלהים אל בלעם (במדבר כ״ג) : ויקרא אל משה · הקול הולך ומגיע לאזניו וכל ישראל לא שומעין (יומא ד׳) יכול אף להפסקות היתה קריאה ת״ל וידבר לדבור היתה קריאה ולא להפסקות ומה היו הפסקות משמשות ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין ק״ו להדיוט הלמד מן ההדיוט (ת״כ) : אליו · למעט את אהרן · ר׳ יהודה אומר י״ג דברות נאמרו בתורה למשה ולאהרן וכנגדן נאמרו י״ג מיעוטין ללמדך שלא לאהרן נאמרו אלא למשה שיאמר לאהרן ואלו הן י״ג מיעוטין. לדבר אתו מדבר אליו וידבר אליו ונועדתי לך כולן בתורת כהנים · יכול ישמעו את קול הקריאה (הרא״ם גורס הדיבור) ת״ל קול לו קול אליו משה שומע וכל ישראל לא שמעו (מ״כ בשם הר״ן שדיוקו דרש״י ממה שהתיבה המיוחדת הדיבור מורגשת במבטא יותר מאלו היה כתוב לו שגם כן תורה על יחוד הדבור אבל אינו מורגש וכתב אליו שג״כ הוא תיבה המיוחדת הדיבור ואמנם מורגשת במבטא להורות יחוד יותר והוא שמשה שמע וכל ישראל לא שמעו ודוק · מגאתי) : מאהל מועד · מלמד שהיה הקול נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל יכול מפני שהקול נמוך תלמוד לומר את הקול (במדבר ז׳) מהו הקול הוא הקול המפורש (בתהלים כ״ט) קול ה׳ בכח קול ה׳ בהדר קול ה׳ שובר ארזים · א״כ למה נאמר מאהל מועד מלמד שהיה הקול נפסק · כיוצא בו וקול כנפי הכרובים נשמע עד החצר החיצונה (יחזקאל י׳) יכול מפני שהקול נמוך ת״ל כקול אל שדי בדברו (שם) א״כ למה נאמר עד החצר החיצונה שכיון שמגיע שם היה נפסק (ת״כ) : מאהל מועד לאמר · יכול מכל הבית ת״ל מעל הכפרת (במדבר ז׳) יכול מעל הכפורת כולה ת״ל מבין שני הכרובים (שם) : לאמר · צא ואמור להם דברי כבושין בשבילכם הוא דבר עמי שכן מצינו שכל ל״ח שנה שהיו ישראל במדבר כמנודים מן המרגלים ואילך לא נתייחד הדבור עם משה שנאמר ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות וידבר ה׳ אלי לאמר (דברים ב׳) אלי היה הדבור (ת״כ מכילתא) · ד״א צא ואמור להם דברי והשיבני אם יקבלום כמה שנאמר וישב משה את דברי העם וגו׳ (שמות י״ט) : (ב) אדם כי יקריב מכם · כשיקריב בקרבנות נדבה דבר הענין (ת״כ) : אדם · למה נאמר מה אדם הראשון לא הקריב מן הגזל שהכל היה שלו אף אתם לא תקריבו מן הגזל (ביצה כ׳) : הבהמה · יכול אף חיה בכלל ת״ל בקר וצאן (ויקרא ד׳ · חולין ח׳) : מן הבהמה · ולא כולה להוציא את הרובע ואת הנרבע (ת״כ) : מן הבקר · להוציא את הנעבד : מן הצאן · להוציא את המוקצה (תמורה פרק ו׳) : ומן הצאן · להוציא את הנוגחת שהמית כשהוא אומר למטה מן הענין מן הבקר שאין תלמוד לומר להוציא את הטריפה (תמורה שם) : תקריבו · מלמד ששנים מתנדבים עולה בשותפות : קרבנכם · מלמד שהיא

העמק דבר

א (א) ויקרא אל משה. רבותינו ז״ל הבינו בזה שני משמעות · בת״כ פי׳ שבכל הדברות הקדים קריאה לדיבור ומזה המקרא למדו לכל הדברות שבא״מ · וא״כ היה כבר משה עומד בא״מ ובשעת הדבור היה הקריאה בשמו קודם בשביל חיבה. אבל ברבה פ״א פי׳ שלא נכנס משה לא״מ עד שנקרא מפני הגבורה ליכנס · וסיימו ע״ז מכאן דת״ח שאין לו דעה נבלה טובה הימנו · וא״כ לא היה אלא פעם הראשונה בעודו עומד בחוץ ניתן לו רשיון ליכנס · ומשם והלאה היה בא תמיד אפילו בלילה שלא היה הדבור · מ״מ נכנס בשביל תורה שבע״פ כמש״כ בס׳ במדבר ט׳ פ״ט · ושני פירושים אלו מוכרחים ·

פי׳

וּקְרָא לְמֹשֶׁה וּמַלֵּיל יְיָ עִמֵּיהּ מִמַּשְׁכַּן זִמְנָא לְמֵימָר: ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֱנָשׁ אֲרֵי יְקָרֵיב מִנְּכוֹן קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ מִן בְּעִירָא מִן תּוֹרֵי וּמִן עָנָא תְּקָרְבוּן יָת קוּרְבַּנְכוֹן: ג אִם עֲלָתָא קֻרְבָּנֵיהּ מִן תּוֹרֵי דְּכַר שְׁלִים

העמק דבר

פי' הא"כ מוכרח מדכתיב אל משה ולא למשה · שהרי כבר ביארנו בס' שמות מ' כ"א דבכ"מ שבא לקרוא לבא לכאן כתיב בל' ובכ"מ שאינו אלא בשביל קריאה של חיבה כתיב אל · ופי' המדרש מוכרח מדלא כתיב ויקרא ה' אל משה וידבר אליו · וכמו דכתיב בסיני ויקרא ה' למשה אלא משום דמשעה שנכנס א"מ לא היה קול ה' יוצא מחוץ לא"מ . ע"כ היה הקריאה בשליחות מן המלאך בשם ה' שיכנס . ואח"כ היה קריאה של חיבה ודבור מפי ה' : וידבר וגו' לאמר · בת"כ פי' לאמר לישראל שרק בשבילם מדבר עם משה . ומובן שלא בכ"מ אפשר לפרש הכי אלא יש עוד משמעות ומתפרש בכ"מ לפי הענין · ובירושל' סנהדרין פ"ב ה"ב איתא א"ר ינאי אלו ניתנה תורה חתוכה לא היה לרגל עמידה מה טעם וידבר ה' אל משה · ובל"ס שנ"ל לאמר · והאי לאמר מיותר ודרש שבלווי היה שיהיו המה חותכים את ההלכה וההוראה שזה נקרא אמירה · (ואין משמעות אמירה אלא כמו ויאמר ה' אל משה · כמש"כ בקדמת העמק) וכדאיתא בש"ר פכ"ז נוקשת באמרי פיך אין אמרי אלא הוראת תורה שנאמר בני שמור אמרי וכן לאמרי שא אזנך . ובפתיחתא רבתי דאיכה עה"פ כי מאסו את תורת ה' צבאות ואת אמרת קדוש ישראל נאצו · כי מאסו את תורת וגו' זה תורה שבכתב ואת אמרת קדוש וגו' זה תורה שבע"פ . ובירושל' הנ"ל מסיים התורה נדרשת מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור מנין ודגלו וכה"א אמרות ה' אמרות טהורות וגו' מזוקק שבעתים · הרי דקרי להרבה פנים של דרשות המקרא אמרות ה' . וע"ע בסמוך : (ב) דבר אל ב"י ואמרת אלהם . האי ואמרת אליהם כפול · והראב"ע להלן כ"ג י' וכן הרמב"ן להלן כ"א א' פי' דבר אל ב"י שיתאספו אליך ואח"כ ואמרת אליהם · ולי נראה שזהו ג"כ אמירה מתורה שבע"פ · ונצטוה משה רבינו שמתחלה ידבר פ' שבכתב ואח"כ יאמר הקבלות שהוא תורה שבע"פ · ביאור הפ' . ואין זה תורה שבע"פ שנכלל בתיבת לאמר במקרא הקודם דשם מיירי בחידוש הלכות שלא היה משה מקובל מפי ה' אלא שחידש מפלפולו על פי חוקי התלמוד וי"ג מדות וכדאיתא בנדרים דל"ח · ואחרי משה בכל דור ודור · ומש"ה כתיב לאמר על כל חכמי הדור לדרוש ולדקדק להוציא הוראה · אבל כאן מיירי בהלכות שהיה משה מקובל מפי ה' . וזה מוכרח בכל פרשה לבאר עיקרי הפרשה · והיינו דתניא במכילתא פר' בא רש"א כל מקום שנאמר לאמר ואמרת הוא לדורות והטעם משום דפרשה שהוא לשעה לא שייך בו כ"כ דרשות שהן הורה שבע"פ מש"ה לא כתוב בהם לשון לאמר ואמרת · ועי' מש"כ בס' שמות בפ' יתרו עה"פ כה תאמר לבית יעקב וגו' אלה הדברים אשר תדבר אל ב"י · דשם ג"כ המה שני אופנים שכתבתי אלא דשם כתיב תחלה אמירה שבע"פ ואח"כ דיבור שבכתב וכאן כתיב להיפך · וביארנו שם טעמו של דבר · ועי' ה' במדבר כ"ג ל' מש"כ : אדם · לא נמצא בכל ת"כ בדיני או"ה שם אדם זולת כאן ובפ' נגעים וכבר נדרש פ"ז הרבה · אכן ברבה פ' זו אי' אדם הה"ד אדם אחד מאלף מצאתי · כתיב הבן יקיר לי אפרים ביוקר אדם עומד לי אלף נכנסין למקרא כו' עד אחד יוצא להוראה · מבואר שדרשו הוראת שם אדם שהוא האדם המעלה המבואר בפ' בראשית והוא פלא · וכי הדיוט אינו מביא נדבה · והנה בפ' אמור כתיב איש איש מבית ישראל ומן הגר בישראל אשר יקריב קרבנו וגו' · וגם שם מדייק הכתוב מבית ישראל ומן הגר בישראל · דמשמעו שהם חשובים וראוים להמנות בישראל · וביארנו שם טעמו של דבר דתכלית הבאת העולה הוא שיבא מוכשר להשיג דעת אלהים ואם אינו ראוי לכך ה"ז כמו שמתפלל תפלת נדבה ואינו ראוי לכך · אבל שם אדם לפי המדרש משמעו מצוין ביותר · וזה ודאי תמוה · ועי' בזוהר פרשת תזריע מה שדרשו בדיוק זה השם בפ' זו ויבואר עוד לפנינו : כי יקריב מכם · הראב"ע והרמב"ן כתבו דשיעור הכתוב הוא להיפך · אדם מכם כי יקריב אמנם ודאי לא דבר ריק הוא מה שכתוב בלשון שאינו מדויק : מן הבהמה · דעת המפרשים שהוא בתנאי אם יקריב מן הבהמה · אזי יהיה מן הבקר וגו' · וגם זה אינו לפי הנגינה דהרי האתנחתא אינו על מן הבהמה אלא משמעו אדם כי יקריב מכם קרבן לה' יהי מן הבהמה ומפרש באיזה בהמה · מן הבקר וגו' · וא"כ קשה והרי אפשר להקריב מן העוף · ויבואר עוד · תקריבו את קרבנכם · דרשו בת"כ מלמד שהיא באה נדבת צבור ונחלקו הראשונים ז"ל בביאורה · רש"י פי' דמיירי בעולת קיץ המזבח הא אם רצו צבור לנדוב ולהביא נדבה זה מיקרי קרבן שותפין · וכן כתב הרמב"ן במלחמות ה' ברכות פ"ג לדעת הרי"ף שכתב בזה"ל וכשם שאין הצבור מביא עולת נדבה כו' והקשה בעה"מ מברייתא זו דת"כ · ויישב הרמב"ן כפרש"י ע"ש · אבל הרמב"ן בעצמו כתב בפירושו כאן בזה"ל ואפשר שנאמר שאם רצו צבור להקריב בתחלה לנדבה וינדבו אותה כאשר ינדבו השקלים לתמידין ומוספין שתהיה נדבת צבור כעולת בהמה ואין בה סמיכה · וכ"ז שיתנדבו בו רוב ישראל היא נדבת

קָרְבָּנוֹ מִן־הַבָּקָר זָכָר תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד יַקְרִיב אֹתוֹ לִרְצֹנוֹ לִפְנֵי יְהוָה: ד וְסָמַךְ יָדוֹ עַל רֹאשׁ הָעֹלָה וְנִרְצָה לוֹ לְכַפֵּר עָלָיו: ה וְשָׁחַט אֶת־בֶּן הַבָּקָר לִפְנֵי יְהוָה וְהִקְרִיבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־הַדָּם וְזָרְקוּ אֶת־הַדָּם עַל־

ת"א קרבנו . ב"ק סו סז מנחות לד : זכר תמים . בכורות מא מב : יקריב אותו . ר"ה ו' יבמות קו קדושין נ בתרא מח ערכין כא כריתות ז : לרצונו . ערכין כא : לפני ה' . זבחים קיט : וסמך . ערובין לו יומא ז כז מגלה כ חגיגה י קדושין לו זבחים לב לג קיט חולין כ מנחות יט לג : ונרצה לו . פסחים סב יומא ס זבחים ד חולין ב מנחות לג : ושחט . יומא כז מגלה ח כ זבחים לב לג מז מנחות יט חולין יג יז : לפני ה' . זבחים לב מז : והקריבו בני . ברכות לג יומא כז חגיגה יא קדושין לו זבחים יג לב לה פא מנחות י יט : וזרקו את . זבחים כו קיט מנחות יט :

רש"י

בלה נדבת לבור היא עולת קיץ המזבח הבאה מן המותרות : (ג) זכר . ולא נקבה כשהוא אומר זכר למטה שאין ת"ל זכר ולא טומטום ואנדרוגינוס (בכורות מ"א . ת"כ) : תמים . בלא מום : אל פתח אהל מועד . לספל בהבאתו עד העזרה מהו אומר יקריב יקריב אפילו נתערבה עולת ראובן בעולת שמעון יקריב כל א' לשם מי שהוא וכן עולה בחולין ימכרו החולין לצרכי עולות והרי הן כולן עולות ותקרב כל א' לשם מי שהוא יכול אפילו נתערבה בפסולין או בשאינו מינו תלמוד לומר יקריבנו (ת"כ) : יקריב אותו . מלמד שכופין אותו יכול בעל כרחו תלמוד לומר לרצונו הא כיצד כופין אותו עד שיאמר רוצה אני (ת"כ זבחים קי"ט) : לפני ה' וסמך . אין סמיכה בבמה: (ד) על ראש העולה . להביא עולות חובה לסמיכה ולהביא עולות האלן: העולה . (בה"א הידיעה) פרט לעולת העוף : ונרצה לו . על מה הוא מרלה לו א"ת על כריתות ומיתות ב"ד או מיתה בידי שמים או מלקות הרי עונשן אמור הא אינו מרלה אלא על עשה ועל לאו שנתק לעשה (ת"כ) : (ה) ושחט והקריבו הכהנים . מקבלה ואילך מלות כהונה למד על השחיטה שכשרה בזר (זבחים ל"ב) : לפני ה' . בעזרה : והקריבו . זו קבלה (זבחים ד') שהיא הראשונה ומשמעה לשון הולכה למדנו שתיהן (ס"א ששתיהן) בבני אהרן : בני אהרן . יכול חללים ת"ל הכהנים (ת"כ) : את הדם וזרקו את הדם . מה ת"ל דם דם שתי פעמים להביא את שנתערב במינו או בשאינו מינו . יכול אף בפסולים או בחטאות הפנימיות או בחטאות החיצוניות שאלו למעלה והיא למטה ת"ל במקום אחר את דמו (זבחים פ' ח') : וזרקו . עומד למטה וזורק מן הכלי לכותל המזבח למטה מחוט הסיקרא כנגד הזויות לכך נאמר סביב שיהא הדם נתון בד' רוחות המזבח או יכול יקיפנו בחוט ת"ל וזרקו ואי אפשר להקיף בזריקה . אי וזרקו

העמק דבר

לבור כו' והיא העיקר עכ"ל . ובאמת יש להקשות לפרש"י דמיירי בקיץ המזבח שבא מהרונות הלשכה . חדא שאם היה הדרש מיירי בקיץ המזבח ועלה הני' בברייתא דת"כ שאין לבור מביאין עוף נדבה . א"כ יקשה בשבועות די"ב ב' דדרש רב נחמן בר"א אין מקיפין בעולת העוף . אמר רבא הא בורכא א"ל רנב"י לרבא מאי בורכתא כו' דאמר רב שימי בר אשי מותרות לנדבת לבור אזלי ואין עולת עוף בלבור . ופרש"י דהניא בת"כ והקריב מן התורים היחיד מביא עוף ואין הלבור מביא עוף . ואי באמת מיירי בקיץ המזבח נימא בפי' מתניתא היא בת"כ הלא ודאי עיקר סברייתא לא מיירי בקיץ המזבח . ותו הרי תניא עוד בת"כ פ"נ ד"א את קרבנכם ממקום שהיחיד מביא משם הלבור מביא . ואין בזה ביאור נכון אם לא דמיירי שבא בנדבה בעלמא וקמ"ל שאינו בא מתה"ל אלא בנבוי ומכיס כמו של יחיד . ואחר שכן קשה טובא דברי הרי"ף ז"ל . ואין דבר נעלם מרבינו הרי"ף ז"ל . אלא נראה ענין הפרשה הוא . דהנה כשהיחיד נלרך לתפלה על איזה צרה ר"ל היה מביא עולה . ומתפלל אחר הודוי ורלוי דמים . כמש"כ בפרשת אמור בפ' איש איש מבית ישראל וגו' וע"ז נאמר לרלונכם כמש"כ שם . אבל אם הלבור לריכין לתפלה מביאין קרבן עולה ונותנין ליחיד שיביא כדין עולת יחיד והוא יתפלל עליהם . וכן היה בשמואל הנביא א' ח' כשבקשו ממנו אל תחרש ממנו מזעוק אל ה' וגו' ויקח שמואל טלה חלב אחד וגו' ואח"כ ויזעק שמואל אל ה' בעד ישראל . וכן היה בבית שני בתענית דכ"ג בחוני המעגל שאמר להם הביאו לי פר הודאה . ופרש"י להודות עליו ועשה לו סמיכה והביאו שלמים . [והא שפרש"י שהיה שלמים ולא פי' שהיה עולה שהלבור מביאין . נראה משום שדייק פר הודאה משמע שהפר מסוגל לזה

הקרבן

יְקָרְבִינֵיהּ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא יְקָרֵיב יָתֵיהּ לְרַעֲוָא לֵיהּ קֳדָם יְיָ : ד וְיִסְמוֹךְ יְדֵיהּ עַל רֵישׁ עֲלָתָא וְיִתְרְעֵי לֵיהּ לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי : ה וְיִכּוֹס יָת בַּר תּוֹרֵי קֳדָם יְיָ וִיקָרְבוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כָּהֲנַיָּא יָת דְּמָא וְיִזְרְקוּן יָת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר דִּי בִתְרַע

העמק דבר

קרבן והיינו תודה וכמש"כ בס' במדבר ט"ו ח'] · בא. למדנו שהצבור מביאין ומוסרין ליחיד שהוא גדול הדור להביאה כמו יחיד · ונמצא דענין קרבן נדבה דומה לתפלת ש"ע בזה"ז שבזמן שאיזה יחיד נצרך לדבר להתפלל לה' · אם הוא בר הכי שמבין ענין תפלה לעמוד לפני ה' ה"ז מתפלל לעצמו · וכבר מבואר בב"ר פ' נ"ג יפה תפלת החולה לעצמו יותר מכל · ואם אינו בר הכי הוא ילך אצל חכם כדאיתא בב"ב דקט"ז · והטעם הוא דתפלת ת"ח מתקבל יותר וכדאיתא במס' עבודת כוכבים ד"ג מי שלומד תורה בלילה חוט ש"ח משוך עליו ביום שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי · וסיפיה דקרא תפלה לאל חיי פי' במה נמשך עליו חוט ש"ח שנתקבל תפלה לאל חיי. אבל מכ"מ אין היחיד הולך ליחיד שבדור אלא לאיזה אדם חשוב שבעירו וכדומה · משא"כ אם צרך כל ישראל הוא מעמידין בתפלה אדם מסוים בדור כידוע בפרקי דחסידי לענין תפלה לחוד · וכך היה ענין קרבן נדבה בזמן הבית שמתפללין עליו · וא"כ מפרש הכתוב שאנו עומדים בו · אדם שהוא מיוחד שבדור · וכלשון מ"ר שעליו נאמר אחד מאלף מצאתי כי יקריב מכם · שהוא יקריב קרבן יחיד משל צבור · אזי יהיה דוקא מן הבהמה · ולא מן העוף והיינו דדרשו בת"כ קרבנכם שהיא באה נדבת צבור · פי' שהצבור מנדבין ונותנין ליחיד להקריב ומיקרי קרבן יחיד לדין סמיכה וכדומה ומכ"מ מיקרי קרבן צבור · וכיב"ז איתא בירושלמי יומא פ"א מלואים מה הן קרבן יחיד או ק"צ מן מה דכתיב ויסמכו אהרן ובניו וגו' הדא אמרה קרבן יחיד ומתניא ק"צ א"כ אידי נתנדבו צבור ומסרו להם · וה"נ לדורות בעת הצורך · והיינו דתניא ממקום שהיחיד מביא משם הצבור מביאין שאין מביאין מתרומת הלשכה אלא כל אחד מנדב מכיסו · ובמס' שבועות הנ"ל למדו מזה שה"ה אין מקיצין בעולת העוף היינו שאין עולת העוף באה מנדבת צבור ה"נ מותרות עכ"ל · שהרי היא גם כן משל צבור אלא שאין בה סמיכה כלל (א) : (ג) יקריבנו · יקדישנו : אל פתח אהל מועד יקריב אתו · האי הקרבה משמעו הבאה · ושם הקרבה חל על כל מיני קריבה לה' · מתחלה הקדשה ואח"כ הבאה ואח"כ זריקת הדם וע' תמורה ד"ו ב' · ומלמדנו האי קרא דהוא בעצמו מעריך בפסולו עד שיביא אותו לפתח אהל מועד ולא שיתן לעבדו או לשלוחו · ועי' ס' שמות י"ב כ"א : לרצונו · להפיק רצון מלפניו ית' זהו עיקר השרש בזה הלשון בכ"מ דוק ותשכח ועי' להלן כ"ב י"ט כ"ג י"א : (ד) וסמך ידו · ידוע דבעינן שתי ידים ולמד בת"כ מדכתיב בשעיר המשתלח וסמך אהרן את שתי ידיו ובנין אב לכל הסמיכות שתהא בשתי ידים · ועדיין יש להבין למאי כתיב באמת ידו · ומש"כ הרמב"ן דבא בזה הלשון כדי לדרוש ידו ולא שלוחו לא זכיתי להבין דמאי נ"מ אם כתיב ידו הלא הדרש הוא מדלא כתיב וסמך את היד ה"נ אי כתיב ידיו יהיה הדרש מדלא כתיב את הידים אלא נראה דבא ללמדנו דבעינן סמיכה בכל כחו וכדאיתא בחגיגה דט"ז ב' ופי' ידו היינו כחו ומש"ה כתיב בלשון יחיד כי היכי דלמדנו ג"ז המשמעות שהוא כחו · ויש להוסיף דמש"ה נקרא שמאל יד יותר מימין כלשון המקרא אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים משום שהעושה בימין א"צ לכוין לעשות בכח גופו דימין ממילא כחו עמו · אבל העושה בשמאל אינו נעשה יפה אלא אם מצרף בכונה כח גופו · והיינו דביוה"כ שגם הימין הלש אז מפני התענית אינו נסמך אפילו בימין יפה אם לא שמכוין לסמוך בכח גופו מש"ה כתיב שם ידיו דלשתי ידיו יש לו לצרף כחו : ונרצה לו · הסמיכה מועיל שהקב"ה יתרצה לו : לכפר עליו · בזריקת הדם שאחריו · זהו פשט המקרא · והכפרה באה על איזה עון שבין אדם למקום שזה גורם העדר כח להשיג דעת אלהים וממילא אין התפלה מתקבלת כ"כ ובא העולה לרצותו לפני ה' · וזהו דבר הושע הנביא ו' כי חסד חפצתי ולא זבח ודעת אלהים מעולות · דעיקר חפץ הקב"ה בקרבן עולה הוא שישיג דעת אלהים ולא גוף העולה · ולהלן ריש פ' צו יבואר יותר ועי' מש"כ בס' שמות י"ב : (ה) ושחט · הוא בעצמו כדאיתא בפסחים ד"ו לא סגי דלאו איהו שחיט פסח וקדשים מא"ל · הרי המצוה לשחוט בעצמו · והוא בכלל מצוה בעצמו בכל מה דאפשר כמש"כ לעיל : והקריבו · זה קבלה שהוא הראשונה ומשמעו שהוא הולכה · כך פרש"י · והרמב"ן כתב שאין לשון והקריבו קריבת הדם למזבח שהיא הולכה אלא אינו אלא קבלה שיעשו מן הדם קרבן ע"ש · ואינו אלא תימא דמקרא מלא כתיב להלן ט' ט' ויקריבו בני אהרן את הדם אליו · וא"א לפרש אלא בהולכה למזבח · אמנם כאן דלא כתיב והקריבו ב"א את הדם

הרחב דבר

(א) ונראה להוסיף טעם הדבר שאע"ג שהיא עולת יחיד מכ"מ הכי תנן שלהי מס' מנחות רש"א נאמר בעולת בהמה ריח ניחוח ונאמר בעולת העוף ריח ניחוח ונאמר במנחה ריח ניחוח ללמד שאחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין את לבו לשמים . והנה אמרו בגמ' מאי קרא אר"ז מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל . ואכ"א א' מהכא ברכות כמונה

המזבח סביב אשר־פתח אהל מועד: ו והפשיט
את־העלה ונתח אתה לנתחיה: ז ונתנו בני
אהרן הכהן אש על־המזבח וערכו עצים על־
האש: ח וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים
את־הראש ואת־הפדר על־העצים אשר על־
האש אשר על־המזבח: ט וקרבו וכרעיו ירחץ
במים והקטיר הכהן את־הכל המזבחה עלה
אשה ריח־ניחוח ליהוה: ס י ואם־מן־הצאן קרבנו
מן־הכשבים או מן־העזים לעלה זכר תמים
יקריבנו: יא ושחט אתו על ירך המזבח צפנה

ת"א סביב. זבחים נג נז סב: והפשיט. שם קג חולין כז: ונתח אותה. זבחים פה חולין יא: ונתנו בני. ערכין ג יומא כא כו מה נג זבחים יח: וערכו עלים. יומא כו: וערכו בני. שם כז זבחים יח חולין כז: את הראש. יומא כה: הפדר. חולין כז: על העצים. זבחים סב מנחות כב כו כז תמיד כט: וקרבו. יומא סח: אשה ריח. שבועות טו מנחות קי עקידה שער לב: ואם מן הצאן. נזיר לה זבחים מז בכורות מא: זכר תמים. שם מא מב: ושחט אתו.

רש"י

יכול בזריקה אחת ת"ל סביב הא כיצד נותן שתי מתנות שהן ד' (ת"כ): אשר פתח אהל מועד. ולא בזמן שהוא מפורק (זבחים פ"ס): (ו) והפשיט. מה ת"ל העולה לרבות את כל העולות להפשט ונתוח (ת"כ): אותה לנתחיה. ולא נתחיה לנתחים (ת"כ): (ז) ונתנו וגו' אש. אע"פ שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט (חולין פ"א): בני אהרן הכהן. כשהוא בכיהונו הא אם עבד בבגדי כהן הדיוט עבודתו פסולה: (ח) בני אהרן הכהנים. כשהם בכיהונם הא כהן הדיוט שעבד בשמונה בגדים עבודתו פסולה: את הנתחים את הראש. לפי שאין הראש בכלל הפשט שכבר הותז בשחיטה לפיכך הוצרך למנותו לעצמו (ת"כ): ואת הפדר. למה נאמר ללמדך שמעלהו עם הראש ומכסה בו את בית השחיטה וזהו דרך כבוד של מעלה (ת"כ. חולין פ"ב): אשר על המזבח. שלא יהיו הגזירין יוצאין חוץ למערכה: (ט) עולה. לשם עולה יקטירנו (זבחים פ"ד): אשה. כשישחטנו יהא שוחטו לשם האש וכל אשה לשון אש פושי"ר בלע"ז: ניחוח. נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: (י) ואם מן הצאן. וי"ו מוסיף על ענין ראשון ולמה הופסק ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה (ת"כ. זבחים פרק ח'): מן הצאן מן הכשבים או מן העזים. הרי אלו ג' מיעוטין פרט לזקן ולחולה ולמזוהם (ת"כ. בכורות פרק ז'): (יא) על ירך המזבח. על צד המזבח: צפונה לפני ה'. ואין צפון בבמה (זבחים קי"ט):

העמק דבר

אל המזבח מובן דמיירי גם בקבלה אבל ודאי משמעות הקרבה הוא הולכה כפרש"י: (ו) והפשיט. בבעלים מצוה להפשיט עצמו כל שכשר בזר כמש"כ: (ז) ונתנו וגו'. זה המקרא אינו בקרבן יחיד אלא בתמידים שקדמה לכל. ורק משום המקרא השני דכתיב על העצים וגו' הקדים הכתוב שמצוה שיהיו עצים ערוכים מכבר על האש: (ח) וערכו וגו'. לפי הדרש דמיירי בהקטרת הנתחין כמש"כ הרמב"ן אין סדר המקרא מכוון שהרי אח"כ כתיב וקרבו וכרעיו ירחץ במים והוא ע"כ לפני הקטרה. והנראה לפי הפשט פי' וערכו הוא סידור הנתחים שהרי לא נתבאר בפרשה' אופן הנתוח. והזהיר הכתוב שיהא לפי ערך העצים

הרחב דבר

הטובה רבו אוכליה וגו' ופרש"י ומה כשרון לבעליה להקב"ה כי אם ראות עיניו שזה מתכוון לטובה. והוא פלא מאי מקשה מאי קרא הרי בפי' יליף מדכתיב בשלמתן ריח ניחוח בשוה. וגם פי' מה כשרון לבעלים אינו משמע להקב"ה אלא לבעל הטובה וכפרש"י בפ' קהלת. אלא נראה עיקר כונ' המשניות ובלבד שיכוון את דעתו לשמים. ופי' דעתו. שהקב"ה יהא

מַשְׁכַּן זִמְנָא: ו וְיַשְׁלַח יָת עֲלָתָא וִיפַלֵּג יָתַהּ לְאֵיבָרָהָא: ז וְיִתְּנוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא אֶשָּׁתָא עַל מַדְבְּחָא וִיסַדְּרוּן אָעַיָּא עַל אֶשָּׁתָא: ח וִיסַדְּרוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא יָת אֵיבָרַיָּא יָת רֵישָׁא וְיָת תַּרְבָּא עַל אָעַיָּא דִּי עַל אֶשָּׁתָא דִּי עַל מַדְבְּחָא: ט וְגַוֵּיהּ וּכְרָעוֹהִי יְחַלֵּל בְּמַיָּא וְיַסֵּיק כַּהֲנָא יָת כּוֹלָּא לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: י וְאִם מִן עָנָא קֻרְבָּנֵיהּ מִן אִמְּרַיָּא אוֹ מִן בְּנֵי עִזַּיָּא לַעֲלָתָא דְּכַר שְׁלִים יְקָרְבִינֵּיהּ: יא וְיִכּוֹס יָתֵיהּ עַל צִדָּא דְמַדְבְּחָא צִפּוּנָא קֳדָם יְיָ וְיִזְרְקוּן בְּנֵי

העמק דבר

על האש · דבמשכן שהיה כל המערכה אמה על אמה ואי יהיה עריכת נתחים מעור הגדול יותר מאמה יהא נולא חוץ למערכה וזה אינו כבוד · ע"כ הזהיר הכתוב **וערכו** בני אהרן וגו' שיראו קודם העלות **על המזבח** שיהיו כדור הנתחים שיעשו הבעלים **לפי הפנים** אשר על האש וגו' · והבעלים אין עולין עפ"מ **לראות האש** · זהו פירוש המקרא וסדורו אז **במשכן** · **ולדורות** בא המקרא להקטרה במזבח עצמו · **וכיב"ז** מתפרש פ' שלימה בסדר אחרי פ' שחוטי חוץ **בגלל שפי'** איסור שהיתה במדבר מפירושו לדורות **כאשר** יבואר שם ברכות ה' · וע"ע להלן ח' כ' בפי' **מקרא זו** לדורות: את הראש ואת הפדר · כת"י **ית פריסותא** דתרבא · והוא המכסה שבכל המקרא **והוא טוב** לכסות בית השחיטה בבראש: (י) מן **הכשבים** · דעת רמב"ן ז"ל כ"פ דכשב כבש הוא **ד"א ממש** · אבל אחר דיוק המקרא וביחוד להלן בפ' **תשלת יחיד** ואם כבש יביא וגו' ואת כל חלבה יסיר **כאשר** יוסר חלב הכשב מזבח השלמים · הרי דייק **המקרא** בשלמים כשב ובחטאת כבש · וראיתי כן **בנב"מ** בשם הפענח רזי כ"מ שנאמר כשב הוא גדול **כ"מ שנאמר** כבש הוא קטן · והייתי חושב דכבש **משמעו** בן שנה וכשב יותר מבן שנה ג"כ מש"ה **בעולה ושלמים** כ' כשב ובחטאת כבש · אבל אח"כ **שהרי** בקרבן עו"י כתיב נקבה מן הצאן כשבה או **שעירת** עזים והוא ג"כ דוקא בת שנתה והכי מבואר **ברמב"ם** הל' מעה"ק פ"א ה"ד כ"מ שנאמר כבש או **שנה** או כבשים ה"א בני שנה · והו ק' דבפסחים **ז"ן הביא** דרשה אם כשב לרבות את הפסח לאליה · **והליך** אפשר לרבות פסח מלשון אם כשב · והרי **פסח** דווקא בן שנה ואינו כשב . אלא נראה דכשב **משמעו** גדול בקומה וסתמו הוא יותר מבן שנה · וכבש הוא ב"ש סתמו הוא קטן בקומה · אבל יש בן שנה שגדול מ"מ וכדאיתא במדרש איכה וכב"מ דתמידין היו כ"כ גדולים עד שהיו מוליכים על הגמלים ורגליהם נגררות בארץ · והנה בחטאת דהקפיד הכתוב שלא יהא קרבנו מהודר ומש"ה הקדים הכתוב שעירת עזים לכבש ומשום זה כתיב כבש שיהא קטן בגידולו · ואם שאינו לעיכובא מ"מ מצוה שיהא הכי כמו שמצוה תחלה בשעירה · משא"כ קרבן עו"י אע"ג שמביא גם כן חטאת ודוקא ב"ש מכ"מ אפשר לכתחלה להביא גדולה ומהודרת כמו שהקדים שם הכתוב כשבה לשעירת עזים · והנה בתמידין ומוספין וכדומה שדייק הכתוב כבשי' בני שנה לא הוצרך הכתוב לפרש הכי בכ"מ · אלא ללמדנו שאינו כבש אלא בן שנה אבל מכ"מ יהי גדול בקומה ככשב · והוי כמו כלל ופרט שאין בכלל אלא מה שבפרט . ה"נ כבש שיהא בן שנה לבד · וכיב"ז ביארנו בב' שמות כ"ט פ"ז לענין רבוע · ומשום דבעולת יחיד של נדבה כשר יותר מבן שנה שהרי כתיב כשבים מש"ה דייק הכתוב בק"ל שיהיו כבשים לענין בני שנה · וממילא מובן שיהא מכ"מ מהודר ככשב · וה"נ בחטאת נזיר ומצורע כתיב כבשה אחת בת שנתה הדיוק דוקא לענין זה בת שנתה היא כבשה אבל יכולה להיות מהודרת גדולה וכדאיתא בפי' בזבחים ד"ע ב' על חטאת נזיר ומצורע הני עולות נינהו · משא"כ בחטאת עו"י שהוא בא לכפרת עון וס"ד שיהא אינו מהודר כחטאת חלב מש"ה כתיב בפירוש כשבה שכשר להיו' גדולה ומהודרת וזה ידענו ממילא דמ"מ יהיה בן שנה · ומעתה גם בפסח שהוא בן שנה מ"מ נדרש בדרשת אם כשב שהרי מצותו שיהא מהודר וגדול כל האפשר וע"ע להלן שם: (יא) צפנה · לפי משמעות זה המקרא היה נראה שאין עולת בקר טעון צפון כ"א צאן · אבל קבלת

הרחב דבר

מענים שאין לו נכרעת · אבל אם הוא עשיר והוא מעוט אינו בא לרית ניחוח . וככר כ"כ המג"א בסי' א' אבל הוא הביא ראי' מקרבן עו"י . והוא תמוה . שהרי זה בחטאת הוא ולא כתיב בכולהו לרית ניחות אלא עיקר דין של המג"א משנתנו הוא . ועי"ז קאי שאלת הגמ' מ"ק דאם עשיר מביא של עני אינו עולה לרצון . ומביא ר"ז ראי' מדכתיב מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל וסיפי' דקרא והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון . ומשמעות המקרא דהעובד שהוא עני אם מביא מעט או הרבה יאכל שכרו . אבל השבע לעשיר איננו מניח לו לישון . היינו מלינה על מנוחה ויגלת תענוג השכר . ראב"א א' ברבות הטובה רבו אוכליה ומה כשרון לבעליה . כמשמעו על העשיר שיש לו הרבה טובה ואמר קהלת דמי שהוא עשיר הכרח ליתן להרבה אוכלים עליהם . ואם הי' עני לא הי' צריך וא"כ מה כשרון לבעליה העשיר בטובה שיש לו הלא כעני יקבל שכר על המעט שנותן כמו שהעשיר על הרבה ואין הנאה וכשרון לו אלא ראות עיניו . ואי איתא דהעשיר שנותן מעט כמו העני מקבל שכר כמו העני א"כ כשנותן הרבה מרבה שכר הרי כשרון לו בעולם הגמול אלא ע"כ נתינה רבה שלו אינו חשוב אלא כהמעט דעני ולא יותר . אחר שכן עמדנו על טעם המקרא דילן . דכלל הוא בירושל' שקלים פ"א דלגבור לא מיכני ואפי' הם עניים ביותר דינם כעשירים :

לִפְנֵי יְהוָה וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־
הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ יב וְנִתַּח אֹתוֹ לִנְתָחָיו וְאֶת־רֹאשׁוֹ
וְאֶת־פִּדְרוֹ וְעָרַךְ הַכֹּהֵן אֹתָם עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר
עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ יג וְהַקֶּרֶב וְהַכְּרָעַיִם
יִרְחַץ בַּמָּיִם וְהִקְרִיב הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּל וְהִקְטִיר
הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ פ שני
יד וְאִם מִן־הָעוֹף עֹלָה קָרְבָּנוֹ לַיהוָה וְהִקְרִיב מִן־
הַתֹּרִים אוֹ מִן־בְּנֵי הַיּוֹנָה אֶת־קָרְבָּנוֹ׃ טו וְהִקְרִיבוֹ
הַכֹּהֵן אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וּמָלַק אֶת־רֹאשׁוֹ וְהִקְטִיר
הַמִּזְבֵּחָה וְנִמְצָה דָמוֹ עַל קִיר הַמִּזְבֵּחַ׃ טז וְהֵסִיר
אֶת־מֻרְאָתוֹ בְּנֹצָתָהּ וְהִשְׁלִיךְ אֹתָהּ אֵצֶל
הַמִּזְבֵּחַ קֵדְמָה אֶל־מְקוֹם הַדָּשֶׁן׃ יז וְשִׁסַּע אֹתוֹ
בִכְנָפָיו לֹא יַבְדִּיל וְהִקְטִיר אֹתוֹ הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה
עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ עֹלָה הוּא אִשֵּׁה רֵיחַ
נִיחֹחַ לַיהוָה׃ ס ב א וְנֶפֶשׁ כִּי־תַקְרִיב קָרְבַּן מִנְחָה

ת"א זבחים מז מט נג סב קיט מנחות נז : וזרקו בני אהרן . פסחים סד זבחים פא : ואת ראשו . יומא כה זבחים נא חולין כז : והקרב והכרעים . זבחים כב נה : והקריב הכהן . פסחים סה יומא כז חגיגה יא זבחים ד יד כד פו מנחות י חולין ל : עלה הוא . זבחים יב : ואם מן העוף . קדושין כד : והקריב מן . זבחים סב חולין כב : והקריבו הכהן . זבחים סב סו חולין כא כריתות ט : ומלק את ראשו . קדושין לו זבחים סב חולין כא כב : ונמצה דמו . זבחים סד : והסיר את מראתו . זבחים סד מעילה יב : ושסע אתו . זבחים סה : בכנפיו . שבת קח : לא יבדיל . זבחים סה : עלה הוא . זבחים סו : אשה ריח ניחח . מנחות יג : ונפש כי תקריב . מנחות ה : קרבן מנחה . זבחים לא מנחות כ קו :

ר ש " י

(יד) מן העוף . ולא כל העוף לפי שנאמר תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים תמות וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעופות יכול אף מחוסר אבר ת"ל מן העוף (קידושין כ"ד) : תורים . גדולים ולא קטנים : בני יונה . קטנים ולא גדולים (חולין כ"ב) : מן התורים או מן בני היונה . פרט לתחלת הציהוב שבזה ושבזה שהוא פסול שגדול הוא אצל בני יונה וקטן אצל תורים : (טו) והקריבו . אפילו פרידה אחת יביא (חולין ס"ה) : הכהן ומלק . אין מליקה בכלי אלא בעצמו של כהן קוצץ בצפרנו ממול העורף וחותך מפרקתו עד

העמק דבר

חז"ל דכל קדשי קדשים טעון צפון . ולהלן ג' מקרא ב' ו' מקרא י"ח . הראינו לדעת מפשטי המקראות דודאי כך הוא . וא"כ הא דכתיב צפון ביחוד גבי צאן הוא משום דעיקר דין צפון הוא משום עולת התמיד שבא מן הצאן . ומחמת זה בא רצונו ית' בכל עולה ובכל קדק"ד . וכיב"ז מתפרש להלן גבי מנחה יע"ש. ומש"ה כתיב פ' בצאן בפ"ע אף על גב שדינו שוה לבקר : (יג) והקרב והכרעים . תניא בת"כ אפילו נתערב בעולה אחרת מש"ה לא כתיב קרבו וכרעיו . והא שכתוב תערובות בצאן ביחוד משום שעולת יחיד קרב מיד

אחר

אַהֲרֹן כָּהֲנַיָּא יָת דְּמֵיהּ עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר: יב וִיפַלֵּג יָתֵיהּ לְאֵיבָרוֹהִי וְיָת רֵישֵׁיהּ וְיָת תַּרְבֵּיהּ וִיסַדַּר כַּהֲנָא יָתְהוֹן עַל אָעַיָּא דִּי עַל אֶשָּׁתָא דִּי עַל מַדְבְּחָא: יג וְגַוָּא וּכְרָעַיָּא יְחַלֵּל בְּמַיָּא וִיקָרֵיב כַּהֲנָא יָת כּוּלָּא וְיַסֵּק לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא הוּא קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: יד וְאִם מִן עוֹפָא עֲלָתָא קֻרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ וִיקָרֵב מִן שַׁפְנִינַיָּא אוֹ מִן בְּנֵי יוֹנָה יָת קֻרְבָּנֵיהּ: טו וִיקָרְבִינֵּיהּ כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא וְיִמְלוֹק יָת רֵישֵׁיהּ וְיַסֵּק לְמַדְבְּחָא וְיִתְמְצֵי דְּמֵיהּ עַל כּוֹתֶל מַדְבְּחָא: טז וְיַעְדֵּי יָת זְפָקֵיהּ בְּאוּכְלֵיהּ וְיִרְמֵי יָתֵיהּ בִּסְטַר מַדְבְּחָא קִדּוּמָא לַאֲתַר דְּמוֹקְדִין קִטְמָא: יז וִיפָרֵיק יָתֵיהּ בְּגַדְפוֹהִי לָא יַפְרֵישׁ וְיַסֵּיק יָתֵיהּ כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא עַל אָעַיָּא דִּי עַל אֶשָּׁתָא עֲלָתָא הוּא קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: א וֶאֱנָשׁ אֲרֵי יְקָרֵב קֻרְבַּן מִנְחָתָא

רש"י

שמגיע לסימנין וקוצץ (חולין כ"א): ונמצה דמו · לשון מיץ אפים (משלי ל') כי אפס המץ (ישעיה ט"ז) טבעת בית השחיטה על קיר המזבח והדם מתמצה ויורד (זבחים ס"ה): ומלק והקטיר ונמצה · אפשר לומר כן מאחר שהוא מקטיר הוא מוצה אלא מה הקטרה הראש בעצמו והגוף בעצמו וכו' אף מליקה כן ופשוטו של מקרא מסורס הוא ומלק והקטיר וקודם הקטרה ונמצה דמו כבר: (טז) מראתו · מקום הרעי זה הזפק: בנוצתה · (ת"כ) עם בני מעיה ונוצה לשון דבר המאוס כמו כי נצו גם נעו (איכה ד') וזהו שתרגם אונקלוס באוכליה וזהו מדרשו של אבא יוסי בן חנן שאמר נוטל את הקרקבן עמה ורבותינו ז"ל אמרו קודר סביב הזפק בסכין כעין ארובה ונוטלו עם הנוצה שעל העור (שבת דף ק"ח) · בעולת בהמה שאינה אוכלת אלא באבוס בעליה נאמר והקרב והכרעים ירחץ במים והקטיר · בעוף שניזון מן הגזל נאמר והשליך את המעים שאכלו מן הגזל (ויקרא רבה): אצל המזבח קדמה · במזרחו של כבש (ת"כ): אל מקום הדשן · מקום שנותן שם תרומת הדשן בכל בוקר ודשון מזבח הפנימי והמנורה וכולם נבלעים שם במקומן (מעילה י"ב): (יז) ושסע · אין שיסוע אלא ביד וכן הוא אומר בשמשון וישסעהו כשסע הגדי (שופטים י"ד): בכנפיו · עם כנפיו אינו צריך למרוט כנפי נוצתו (ויקרא רבה): בכנפיו · נוצה ממש והלא אין לך הדיוט שמריח ריח רע של כנפים נשרפים ואין נפשו קצה עליו ולמה אמר הכתוב יקריב כדי שיהא המזבח שבע ומהודר בקרבנו של עני (שבת ק"ה): לא יבדיל · אינו מפרקו לגמרי לב' חתיכות אלא קורעו מגבו · נאמר בעוף ריח ניחוח ונאמר בבהמה ריח ניחוח לומר לך אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין את לבו לשמים (מנחות ק"י): ב (א) ונפש כי תקריב · לא נאמר נפש בכל קרבנות נדבה אלא במנחה מי דרכו

העמק דבר

אחר תמיד של בוקר וקרוב שיתערבו זב"ז יותר מעולת בוקר: (יד) את קרבנו · מיותר · ומשמעו מה שהקדיש תחלה יביא לבהמ"ק · ואשמעינן דלא נימא דבעת הקדש בעינן שיהיו בני יונה קטנים ואף על גב שנתגדלו בינתים כשר להקרבה להכי כתיב והקריב וגו' את קרבנו היינו הקדש והבאה · ובשניהם יהיו מן התורים או בני יונה כדין: (טו) והקטיר המזבחה · שיהא ראוי להקטרה ואינו חסר כלל · והיינו שבדלה לגמרי: (טז) והסיר את מראתו בנצתה · נחלקו רש"י ורמב"ן בפי' הא דתניא בת"כ אבא יוסי בן חנן אומר נוטל את הקרקבן עמה · רש"י ס"ל דמפרש נוצתה אוכל שכבר נאכל ונעשה צואה כדכתיב וכסית את צאתך ות"א טנפה הוא שמוש · ומוראה הוא הזפק שמאכל שבו אינו נאכל אלא מאוס · ופרש"י הא דכתיב בירמיה כי נצו גם נעו שנעשה מגו"ן השמוש את צרפית · ומשום שדבר מאוס עומד להוציא חוץ המשיל הנביא אותם לכך · וכן הפי' בירמיה מ"ח גבי מואב כי נצא תצא . שנמאסה מש"ה תצא · אבל הרמב"ן פי' דאבא יוסי ס"ל דבמוראה נכלל גם הקרקבן · ולא שהיא נוצה · ונוצה הוא כמשמעו בלשון משנה חולין פ"ג ניטל הנוצה: ב (א) ונפש כי תקריב וגו' · לשון נפש מלמדנו דמנחה בא לרצות על הנפש · והכי איתא ברבה · וע"ע בסמוך בשם הת"כ אכן לא נתבאר על איזה דבר הוא בא · ונראה מסוגי' דקראי שבא להשיג כפרה ורצוי על השחתת הנפש במדות . ומש"ה אמר דוד לשאול (שמואל א' כ"ו) אם ה' הסיתך בי ירח מנחה . פי' הסיתך בי ע"י מחלה של מדת העצבון וכעס ירח מנחה להסיר מחלה זו ממך · ובמלאכי ב' כתיב וזאת שנית תעשו כסות דמעה את מזבח ה' וגו' מאין פנות אל המנחה . שעשו מחמת תאוה לנשים יפות מנשותיהם · רעה עם הנשים שלא כדין והביאו מנחה לכפרה · ואמר הנביא שדמעת העשוקה מכסה את המזבח מבלי יכולת לפנות אל המנחה שיעלה לרצון · ועי' מש"כ בס' במדבר פ"ז במאמר משה רבינו אל תפן אל מנחתם · ובאשר השחתת המדות בא ע"י אחת מארבע מרות · כמו

לַיהוָה סֹלֶת יִהְיֶה קָרְבָּנוֹ וְיָצַק עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְנָתַן עָלֶיהָ לְבֹנָה: ב וֶהֱבִיאָהּ אֶל־בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים וְקָמַץ מִשָּׁם מְלֹא קֻמְצוֹ מִסָּלְתָּהּ וּמִשַּׁמְנָהּ עַל כָּל־לְבֹנָתָהּ וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־אַזְכָּרָתָהּ הַמִּזְבֵּחָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה: ג וְהַנּוֹתֶרֶת מִן־הַמִּנְחָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו קֹדֶשׁ קָדָשִׁים מֵאִשֵּׁי יְהוָה: ס ד וְכִי תַקְרִב קָרְבַּן מִנְחָה מַאֲפֵה תַנּוּר סֹלֶת חַלּוֹת מַצֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן: ס ה וְאִם־מִנְחָה עַל־הַמַּחֲבַת

ת"א ויצק עליה שמן . פסחים לו סוטה יד מנחות ע : והביאה אל בני . פסחים שם סוטה שם קדושין לו מנחות ט יח : וקמץ . זבחים כג מנחות ב ח : מלא קמצו . יומא מז מנחות יא יט כז : מסלתה ומשמנה . סוטה יד מנחות כז מעילה ט בכורות מה תמורה כה כט נדה מה : אשה ריח ניחח . שבועות טו : והנותרת מן המנחה . יומא סח סוטה טו מנחות ט מעילה ח ט : וכי תקרב . מנחות סג : מאפה תנור . שם : חלות מצות . שם עה : ורקיקי מצת . שם עב :

רש"י

להתנדב מנחה עני אמר הקב"ה מעלה אני עליו כאלו הקריב נפשו : סלת יהיה קרבנו · האומר הרי עלי מנחה סתם מביא מנחת סלת (מנחות ק"ו) שהיא הראשונה שבמנחות ונקמצת כשהיא סלת כמו שמפורש בענין לפי שנאמרו כאן ה' מיני מנחות וכולן באות אפויות קודם קמיצה חוץ מזו לכך קרויה מנחת סלת : סלת · אין סלת אלא מן החטין (ת"כ) שנאמר סלת חטים (שמות כ"ט) ואין מנחה פחותה מעשרון שנא' ועשרון סלת אחד בלול בשמן למנחה (ויקרא י"ד) עשרון לכל מנחה : ויצק עליה שמן · על כולה (ת"כ) : ונתן עליה לבנה · על מקצתה מניח קומץ לבונה עליה לצד אחד ומה ראית לומר כן שאין רבוי אחר רבוי בתורה אלא למעט · ד"א שמן על כולה מפני שהוא נבלל עמה כמו שנאמר מסלתה ומשמנה ולבונה על מקצתה שאינה נבללת עמה ולא נקמצת עמה שנאמר על כל לבונתה שלאחר שקמץ מלקט את הלבונה כולה מעליה ומקטירה (סוטה י"ד) : ויצק ונתן והביאה · מלמד שיציקה ובלילה כשרים בזר (ת"כ) (מנחות י"ח) :

העמק דבר

כמו מרה שחורה אם מתגברת מולידה עצבון · ולבנה מולידה ליבוב ושמחה יתירה . וירוקה מולידה תאוה · ואדומה מולידה כעס · מש"ה יש ד' מנחות . ובימי המקדש ידעו לכוין איזו מנחה מועיל לפי אופן השחתה שבנפש · וע"ע בסמוך ולהלן ו' י"ג : (ב) וקמץ משם · לפי לשון המקרא היה במשמע שבעלים קומצין אצל הכהנים . ומצות כהנה אינו אלא הקטרה אבל באמת אינו כן משום דלהלן ו' ז' כתיב והרים ממנו בקמצו וגו' והקטיר המזבחה · מבואר דהקומץ הוא המקטיר אלא לשון וקמץ יש לפרש בשליחותו ועפ"י דברו · ולבאר יותר הגה בת"כ דרשו לשון משם ממקום שרגלי הזר עומדים היינו בעזרה והבעלים מקדשים שמה בכלי שרת · ועד שהבעלים מקדשין ישנו בשאלה משא"כ משקידש בכלי (א) מש"ה הזהיר הכתוב וקמץ משם משקידש בכלי יכולין הכהנים לקמוץ בלי דעת בעלים · ודומה כאלו שלחו וקמץ בעצמו דהוא לא ישאול על הקדשו · משא"כ אם לא הקדישו בעלים בכלי אין לכהן לעשו' קדושת כלי שמא ישאל על הקדשו ומש"ה כתיב וקמץ על בעלי' דהם הוי כאלו הוא מקמץ: את אזכרתה · עיקר לשון אזכרה הא על הלבונה

הרחב דבר

(א) אע"ג שהתוס' בכריתות די"ג בד"ה ארבע כתבו משנזרק הדם א"א בשאלה . והגאון מ"א רס"ט דכ"ח הוסיף דאפי' לאחר זריקה ישנו בשאלה . אבל לפענ"ד אינו כן וזהו דאי' בסוטה ד"ו ב' דאתו עדים אימת אילימא מקמי דתקדוש תיפוק לתולין . ולשון תיפוק לחולין בכל הסוגי' משמע בלי פדיון כרש"י אלא תיפוק בכדי . והיינו ע"י שאלה אבל אחר קדושת כלי אין בחולין עוד ותיובא קו' התו' שם בד"ה כי קדוש . שהקשו על הא דתנן משנתקדשו בכלי מנתותיהן נשרפות . ליפוק בשאלה . ויש לנו הכרח לזה מדעת הרמב"ם ז"ל והב"מ . ואפי' לדעת התו' מכ"מ אין לישאל עוד לכתחלה משנתקדש בכלי :

קֳדָם יְיָ סוּלְתָּא יְהֵי קֻרְבָּנֵיהּ וְיָרִיק עֲלַהּ מִשְׁחָא וְיִתֵּן עֲלַהּ לְבוֹנְתָּא: ב וְיַיְתִינַהּ לְוָת בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא וְיִקְמוֹץ מִתַּמָּן מְלֵי קוּמְצֵיהּ מִסּוּלְתַּהּ וּמִמִּשְׁחַהּ עַל כָּל לְבוֹנְתַּהּ וְיַסֵּק כַּהֲנָא יָת אַדְכָּרְתַּהּ לְמַדְבְּחָא קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: ג וּדְאִשְׁתְּאַר מִן מִנְחָתָא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין מִקֻּרְבָּנַיָּא דַּייָ: ד וַאֲרֵי תְקָרֵיב קֻרְבַּן מִנְחָתָא מַאֲפֵה תַנּוּרָא סוּלְתָּא גְּרִיצָן פַּטִּירָן דְּפִילָן בִּמְשַׁח וְאִסְפּוֹגִין פַּטִּירִין דִּמְשִׁיחִין בִּמְשָׁח: ה וְאִם מִנְחָתָא עַל מַסְרֵיתָא קֻרְבָּנָךְ סוּלְתָּא דְּפִילָא

רש"י

(ב) הכהנים וקמץ משם · מקמיצה ואילך מצות כהונה (מנחות פ' · ס"כ) : וקמץ משם · ממקום שרגלי הזר עומדות ללמדך שהקמיצה כשרה בכל מקום בעזרה אף בי"א אמה של מקום דריסת רגלי ישראל (מדות פ'): מלא קמצו · יכול מבורץ ומבלבץ ויוצא לכל צד ת"ל במקום אחר והרים ממנו בקמצו (ויקרא פ"ו) לא יהא כשר אלא מה שבתוך הקומץ אי בקמצו יכול חסר ת"ל מלא הא כיצד חופה ג' אצבעותיו על פס ידו (מנחות י"א) וזהו קומץ במשמע ל' העברית : על כל לבנתה · לבד כל הלבונה יהא הקומץ מלא : לבנתה והקטיר · אף הלבונה בהקטרה (ת"כ) : מלא קמצו מסלתה ומשמנה · הא אם קמץ ועלה בידו גרגיר מלח או קורט לבונה פסולה (מנחות י"א) : אזכרתה · הקומץ העולה לגבוה הוא זכרון המנחה שם נזכר בעליה לטובה ולנחת רוח : (ג) לאהרן ולבניו · כהן גדול נוטל חלק בראש שלא במחלוקת וההדיוט במחלוקת (ת"כ) : קדש קדשים · היא להם מאשי ה' ואין להם חלק בה אלא לאחר מתנות אשים (יומא י"ד) : (ד) וכי תקרב וגו' · שאמר הרי עלי מנחה מאפה תנור (מנחות ע"ו) ולמד הכתוב שיביא או חלות או רקיקין החלות בלולות והרקיקין משוחין ונחלקו רבותינו במשיחתן י"א מושחן וחוזר ומושחן עד שיכלה כל השמן שבלוג שכל המנחות טעונות לוג שמן וי"א מושחן כמין כ"י והשאר השמן נאכל בפני עצמו לכהנים מה ת"ל בשמן בשמן שני פעמים להכשיר שמן שני ושלישי היוצא מן הזיתים ואין צריך שמן ראשון אלא למנורה שנאמר בו זך (ת"כ) ושנינו במנחות (דף ע"ו) כל המנחות האפויות לפני קמיצתן נקמצות על ידי פתיתה כולן באות עשר עשר חלות והאמור בה רקיקין באה עשר רקיקין : (ה) ואם מנחה

העמק דבר

שמחלה לא טרחה אלא לריח וריח ניחוח מזכיר לטוב · משא"כ אימורים של קרבן לא נוצרו לריח · אם .בת"כ תניא אזכרתה · נזכרים בה · נזכרים בקמיצתה נזכרים בלבונתה · מקור הדרש של שלש אזכרות הוא מדכתיב ג' פעמים אזכרתה במנחת נדבה של יחיד · כאן ולהלן פ' ולהלן ו' ח' בכלל תורת המנחה · לבד מנחת בכורים שהיא חובה של צבור · מזה דרשו כי שלש הזכרות יש במנחה · גם מה שנאכלת לכהנים בעלים מכרים לכפרה · גם הקטרת הקומץ גם הלבונה · ויש להתבונן מה זה בא במנחה ג' אזכרות · ולפי דברנו דמנחה בא בשביל השחתת המדות ע"י אחד מחולי המרות · והחולי עצמם בא מחמת עבירה שמביא לידי ירקון או מרה שחורה וכדומה ואחר שבא לידי חולי זו הרי משחית עוד יותר כיד החולאת המתגברת על דעת האדם ומעבירה אותו מן הדרך · וכענין דתנן עונש עבירה עבירה פי' העונש הוא שמביאו לידי חולי שגוררו לידי עבירה · ואח"כ צריך ג' כפרות · ראשית לכפר על החטא הראשון שהביאו לידי זה · שנית להשיגהו רפואה למחלתו · כמאמר דוד לשאול אם ה' הסיתך בי ירח מנחה · פי' חולי מרה שחורה שבא על שאול ושיא הסיתו לרדוף אחר דוד ולחשוב עליו מחשבת מרד · ירח מנחה ויסיר ממך החולי · ג' לכפר על מה שהוסיף לעשות אחר שהגיע לידי חולי כי אע"ג שהחולי גרם לו מכ"מ אם היה מתגבר לעמוד נגד רוחו הקשה היה מתגבר ואין החולי אלא כמו נסיון שבא דבר עבירה לידו · שאם אינו עומד בנסיון נחשב לעבירה :

(ג) לאהרן ולבניו · לא ביאר הכתוב מה יעשו בה אם לאכילה או להנאה · עד פ' זאת תורת המנחה שפי' הכתוב ואכלו אהרן ובניו · והא שסתם הכתוב כאן הוא משום שמשמעות לאהרן ולבניו מחלה לאהרן ומחלה לבניו · וכן לכל כה"ג כידוע במס' סוכה · ואי כתיב ואכלו אהרן ובניו ה"א דאהרן יאכל בעצמו מחלה ולא יכול להאכיל לבניו וכדומה · מש"ה כתיב סתם לאהרן דמשמעו מחלה הוא שלו לעשות מה שרוצה · והדר מפרש במקרא השני דמכ"מ רק לאכילה הוא שלו היינו להאכיל למי שרוצה לבניו הזכרים · והנה בכל הקרבנות לא נזכר בזה הסדרה ענין אכילת כהנים מותרות קדשים עד פרשה צו פי' הכתוב תורת החטאת והאשם ושארי קרבנות זולת במנחה פי' המקרא ג"כ כאן דהמותר לאהרן ובניו · והיינו כמש"כ לעיל בשם הת"כ דג' אזכרות יש במנחה · ואכילת הכהנים היא אזכרה בפ"ע כמו הקטרת הקומץ מש"ה הוא שייך לעיקר הקרבן · משא"כ שאר אכילת כהנים אינו אלא טפל להקטרת האימורים ומכפר על אותו דבר דהקטרת אימורים מכפר :

(ד) חלות מצת · בסולת לא כתיב מזה ולהזהיר שלא יהא סולת חמוצה ע"י לתיתה וכדומה · והוא

קָרְבָּנֶךָ סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן מַצָּה תִהְיֶה׃ ו פָּתוֹת
אֹתָהּ פִּתִּים וְיָצַקְתָּ עָלֶיהָ שָׁמֶן מִנְחָה הִוא׃ ס שלישי
ז וְאִם־מִנְחַת מַרְחֶשֶׁת קָרְבָּנֶךָ סֹלֶת בַּשֶּׁמֶן
תֵּעָשֶׂה׃ ח וְהֵבֵאתָ אֶת־הַמִּנְחָה אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה
מֵאֵלֶּה לַיהוָה וְהִקְרִיבָהּ אֶל־הַכֹּהֵן וְהִגִּישָׁהּ אֶל־
הַמִּזְבֵּחַ׃ ט וְהֵרִים הַכֹּהֵן מִן־הַמִּנְחָה אֶת־אַזְכָּרָתָהּ
וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃
י וְהַנּוֹתֶרֶת מִן־הַמִּנְחָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו קֹדֶשׁ
קָדָשִׁים מֵאִשֵּׁי יְהוָה׃ יא כָּל־הַמִּנְחָה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ
לַיהוָה לֹא תֵעָשֶׂה חָמֵץ כִּי כָל־שְׂאֹר וְכָל־דְּבַשׁ
לֹא־תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ יב קָרְבַּן רֵאשִׁית
תַּקְרִיבוּ אֹתָם לַיהוָה וְאֶל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא־יַעֲלוּ לְרֵיחַ
נִיחֹחַ׃ יג וְכָל־קָרְבַּן מִנְחָתְךָ בַּמֶּלַח תִּמְלָח וְלֹא
תַשְׁבִּית מֶלַח בְּרִית אֱלֹהֶיךָ מֵעַל מִנְחָתֶךָ עַל
כָּל־קָרְבָּנְךָ תַּקְרִיב מֶלַח׃ ס יד וְאִם־תַּקְרִיב מִנְחַת

ת"א קרבנך · שם עד : סלת בלולה. שם עה : מצה תהיה שם עה : פתות אותה . נג : ואם מנחת . שם עד : מרחשת . שם סג : והבאת את . שם ס : והקריבה אל . סוטה יד מנחות ח סב : והגישה אל . סוטה שם זבחים סג. סד מנחות ס : והרים הכהן . מנחות ט סא : כל המנחה . מנחות נז : לא תעשה . שבת קיא מנחות נה נו : כי כל שאר . פסחים מג יומא מז נזיר לו סוטה כג שבועות יב זבחים עו מנחות נז נח : לא תקטירו . מנחות קו תמורה ז : קרבן ראשית . זבחים עז מנחות נז נח סד : ואל המזבח . זבחים עז מנחות נז : לריח ניחח . יומא מז סוטה כג זבחים עו מנחות קו : וכל קרבן . סוטה עו מנחות כ כא : ולא תשבית · ברכות ה' ס' הזוהר פ' ויחי : על כל קרבנך . מנחות כ : ואם תקריב . שם

רש"י

על המחבת · שאמר הרי עלי מנחת מחבת (מנחות ס"ג) וכלי הוא שהיה במקדש שאופין בו מנחה על האור בשמן והכלי אינו עמוק אלא צף ומעשה המנחה שבתוכו קשין שמתוך שהיא צפה האור שורף את השמן (שם ע"ד) · וכולן טעונות ג' מתנות שמן יציקה ובלילה ומתן שמן בכלי קודם עשייתן : סלת בלולה בשמן · מלמד שבוללן כשהן סלת (ת"כ) : (ו) פתות אתה פתים · לרבות כל המנחות הנאפות קודם קמיצה לפתיתה (שם): ויצקת עליה שמן מנחה הוא· לרבות כל המנחות ליציקה יכול אף מנחת מאפה תנור ת"ל עליה אוציא את החלות ולא אוציא את הרקיקין ת"ל הוא (שם) : (ז) מרחשת · כלי הוא שהיה במקדש עמוק

העמק דבר

מן הטעם שביארנו בספר שמות כ"ט ב' · דבל"ז מוזהרים שלא יהיה מוצבר לקבל טומאה : (ח) אשר יעשה מאלה · לפי הפשט של פ' זו היה נראה דמלות הגשה אינו אלא בג' מנחות אלה מאפה ומחבת ומרחשת ולא בסלת ולהיפך מלות קומץ אינו אלא במנחת סלת ולא כאן דכתיב והרים ממנו וגו' ולא נזכר בקומצו · אבל באמת כל המנחות טעונין קמיצה והגשה · והכי מפורש בפ' וזאת תורת המנחה הקרב וגו'.

במשח פטיר תהי : ו בצע יתה ביצוען ותריק עלה משחא מנחתא היא : ז ואם מנחתא דרדתא קרבנך סולתא במשח תתעבד : ח ותיתי ית מנחתא די יתעבד מאלין קדם יי ויקרבינה לות כהנא ויקרבינה לות מדבחא : ט ויפריש כהנא מן מנחתא ית אדכרתה ויסק למדבחא קרבן דמתקבל ברעוא קדם יי : י ודישתאר מן מנחתא לאהרן ולבנוהי קדש קודשין מקרבניא דיי : יא כל מנחתא די תקרבון קדם יי לא תתעביד חמיע ארי כל חמיר וכל דבש לא תסקון מניה קרבנא קדם יי : יב קרבן קדמי תקרבון יתהון קדם יי ולמדבחא לא יתסקון לאתקבלא ברעוא : יג וכל קרבן מנחתך במלחא תמלח ולא תבטל מלח קים אלהך מעל מנחתך על כל קרבנך תקריב מלחא : יד ואם תקרב מנחת בכורין

רש"י

ומתוך שהיא עמוקה שמנה צבור ואין האור שורפו לפיכך מעשה מנחה העשויין לתוכה רוחשין · כל דבר רך ע"י משקה נראה כרוחש ומנענע: (ח) אשר יעשה מאלה. מאחד מן המינים הללו (ת"כ): והקריבה. בעלים אל הכהן: והגישה' הכהן : אל המזבח. מגישה לקרן דרומית מערבית של מזבח: (ט) את אזכרתה. הוא הקומץ : (יא) וכל דבש · כל מתיקת פרי קרוי דבש : (יב) קרבן ראשית תקריבו אותם · מה יש לך להביא מן השאור ומן הדבש קרבן ראשית שתי הלחם של עצרת הבאים מן השאור שנאמר חמץ תאפינה (ויקרא כ"ג) ובכורים מן הדבש כמו בכורי תאנים ותמרים : (יג) מלח ברית · שהברית כרותה למלח מששת ימי בראשית שהובטחו המים התחתונים ליקרב במזבח במלח וניסוך המים בחג : על כל קרבנך · על עולת בהמה ועוף ואימורי כל הקדשים כולן : (יד) ואם תקריב · הרי אם משמש בלשון כי שהרי אין זה רשות שהרי במנחת העומר הכתוב מדבר שהיא חובה וכן (במדבר ל"ו) ואם יהיה היובל וגו' : מנחת

העמק דבר

וגו' והרים ממנו בקומצו · וא"כ יש להתבונן על מה שפי' הכתוב דין קומץ בסולת והגשה בג' מנחות אלו ונראה דעיקר דין הגשה בא בשביל ג' מנחות אלו לפי דבר המיוחד להם כמש"כ לעיל · וכן עיקר דין קמיצה בא בשביל מנחת סולת לפי דבר המיוחד לה · ומכ"מ ממילא הדין ישנו בכולם בשוה · וכיב"ז נתבאר לעיל א' י"א לענין שחיטת צפון : והקריבה אל הכהן · כל שאפשר להפריח את הבעלים לקרב יותר להגשת המזבח ראוי לעשות כן בעצמו כמש"כ לעיל בעולה : (יא) כי כל שאר וכל דבש · קרא הכתוב כל דבר הממתיק ומטעים את המאכל דבש ע"ש שהוא ראש הממתיקים · ובאשר שהאור הוא אמצעי הנעשה בידי אדם להוסיף על הבריאה מהבורא ית' ע"י התבולות בני אדם מש"ה הזהיר הכתוב בנהמ"ק ללמדנו דכל המתקרב יותר לה' ראוי למעט יותר בהתבולות אנוש · וע' מש"כ בס' שמות י"ג ג' דמש"ה הזהיר הכתוב על החמץ בפסח משום שאז זמן הפרשת אמונה בלב ישראל · אכן במקום הקרבה לפני ה' אזכרה תמידית היא · ודבש שבא להמתיק וזה אינו ראוי למאכל הבא להקטרה לגבוה אע"ג שהוא בריאה פשוטה ממנו ית' · וע' בסמוך : (יג) במלח תמלח ולא תשבית מלח ברית אלהיך · מלח בא ג"כ להמתיק המאכל וא"כ לא היה ראוי להתקרב לפני ה' · וביאר הכתוב דמכ"מ במלח המלח כי בא בזה להורות ברית אלהיך של השגחה פרטית לפי מעשה ב"א · דהמלח בפ"ע רע לאכילה ומקולקל מאד וגם שורף כמה דברים ומאבדם ומכ"מ הוא המקיים וממתיק את האוכל · וה"ה ככל הליכות הטבע שברא הקב"ה שיהא יסוד האור הוא החשך ויסוד כל טוב הוא הרע · ומאופל ומחושך מאיר עיני האדם · ועי' מש"כ בס' בראשית א' ד' · וקבע הקב"ה עולמו בזה האופן כדי שיגיע ההשגחה העליונה לפי המעשים בטוב · שהרי אם היה הטוב בהחלט בלי רע וכן הרע בהחלט לא היה אפשר להיות ההשגחה לפי המעשים אלא לצדיק גמור או לרשע גמור ולא לבני שראוי להרעה והטבה · משא"כ עתה מגיע השתלשלות הענינים משעה רעה לתכלית הטוב מלומלם לפי המעשים בהשגחתו יתברך כמה יאריכון ימי הרעה ואיך תהי הרבה או מעט עד שבא לידי תכלית הטוב הבא באחרית הימים של חשך · מש"ה ברא הקב"ה הליכות הטבע בזה האופן · ומלח בטבעו אות הוא על זה הברית שברא עולמו באופן שישגיח על יצוריו בכלל ועל ישראל בפרט · וא"כ מלח הוא ברית אלהיך · מש"ה אע"ג שבא להמתיק האוכל מכ"מ לא תשבית מעל מנחתך כדי להתבונן על הברית של ההשגחה · ולהיפך הוא דבש תחלתו נחוק וערב וסופו רע ואחריתה תוגה ע"כ לא תבא בית ה' להקטרה : (יד) ואם תקריב · הדרש ידוע · אמנם לפי הפשט לשון ואם כמשמעו · ולפי שמדבר בכל פרשיות הללו באהל מועד שבמדבר ·

ובמדבר

בכורים ליהוה אביב קלוי באש גרש כרמל תקריב את מנחת בכוריך: טו ונתת עליה שמן ושמת עליה לבנה מנחה הוא: טז והקטיר הכהן את־אזכרתה מגרשה ומשמנה על כל־לבנתה אשה ליהוה: פ רביעי

ג א ואם־זבח שלמים קרבנו אם מן־הבקר הוא מקריב אם־זכר אם־נקבה תמים יקריבנו לפני יהוה: ב וסמך ידו על־ראש קרבנו ושחטו פתח אהל מועד וזרקו בני אהרן הכהנים את־הדם על־המזבח סביב: ג והקריב מזבח השלמים אשה ליהוה את־החלב המכסה את־הקרב ואת כל־החלב אשר על־הקרב: ד ואת שתי הכלית ואת־החלב אשר עלהן אשר על־הכסלים ואת־היתרת על־הכבד על־הכליות יסירנה: ה והקטירו אתו בני־אהרן המזבחה על־העלה אשר על־העצים אשר על־

ת"א סח עב: אביב קלוי באש. מנחות סו סוטה כד: כרמל. שבת קה מנחות סד: תקריב את. מנחות סג סד: ונתת עליה שמן. מנחות נט: והקטיר הכהן. סוטה טו: מגרשה ומשמנה. מנחות יט: על כל לבנתה. מנחות כז: ואם זבח שלמים. זבחים ד תמורה יח: שלמים. מועד קטן טו זבחים נט: קרבנו. מנחות נב ערכין ב עב תמורה ב: אם מן הבקר. בכורות סא: אם זכר אם נקבה. בכורות טו מב תמורה יז יח: את קרבנו. ערכין ב תמורה ב: ושחטו פתח. ערוכין ב יומא סב נזיר מה קדושין נז זבחים כה סב מנחות ח: את החלב. חולין מט: ואת שתי הכליות. בכורות לט: יסירנה. שם: והקטירו. פסחים סד: והקטירו אותו. קדושין לו מנחות ט:

רש"י

בכורים. במנחת העומר הכתוב מדבר (ת"כ) שהיא באה אביב בשעת בישול התבואה ומן השעורים היא באה נאמר כאן אביב ונאמר להלן כי השעורה אביב (שמות ט'): קלוי באש. שמיבשין אותו על האור באבוב של קלאים (פירש"י במנחות שם הכלי של מוכרי קליות) שאלולי כן אינה נטחנת בריחים לפי שהיא לחה: גרש כרמל. גרוסה בעודה לחה גרש לשון שבירה וטחינה גורסה בריחים של גריסות כמו ויגרס בחצץ (איכה ג') וכן גרסה נפשי (תהלים קי"ט): כרמל. בעוד הכר מלא שהתבואה לחה ומלאה בקשין שלה ועל כן נקראים המלילות כרמל וכן כרמל בצקלונו (מלכים ב' ד'): ג (א) שלמים. שמטילים שלום בעולם. ד"א שלמים שיש בהם שלום למזבח ולכהנים ולבעלים (ת"כ): (ג) ואת כל החלב וגו'. להביא

העמק דבר

ובמדבר אע"ג שלא היה החיוב להביא העומר כדתנן במנחות פ' התכלת מכ"מ אם היה בא לישראל עומר מא"י היו רשאין להקריב גם במדבר מש"ה כתיב ואם. ועי' מש"כ להלן כ"ג ח': גרש כרמל. מתפרש נעשה הסלת בהסרת קליפה כידוע וכתש הסולת בשעת ליחה בידים. אבל שעורים א"א לעשות כן. אלא

קֳדָם יְיָ אֲבִיב קְלֵי בְנוּר פֵּירוּכַן רַכִּיכַן תְּקָרֵיב יָת מִנְחַת בִּכּוּרָךְ : טו וְתִתֵּן עֲלַהּ מִשְׁחָא וּתְשַׁוֵּי עֲלַהּ לְבוֹנְתָא מִנְחָתָא הִיא : טז וְיַסֵּק כַּהֲנָא יָת אַדְכַּרְתַּהּ מִפֵּירוּכַהּ וּמִמִּשְׁחַהּ עַל כָּל לְבוֹנְתַּהּ קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ : א וְאִם נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא קֻרְבָּנֵיהּ אִם מִן תּוֹרֵי הוּא מְקָרֵיב אִם דְּכַר אִם נוּקְבָא שְׁלִים יְקָרְבִינֵיהּ קֳדָם יְיָ : ב וְיִסְמוֹךְ יְדֵיהּ עַל רֵישׁ קֻרְבָּנֵיהּ וְיִכְּסִינֵיהּ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִזְרְקוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא יָת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר : ג וִיקָרֵב מִנִּכְסַת קוּדְשַׁיָּא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ יָת תַּרְבָּא דְּחָפֵי יָת גַּוָּא וְיָת כָּל תַּרְבָּא דִּי עַל גַּוָּא : ד וְיָת תַּרְתֵּין כּוּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִּי עֲלֵיהוֹן דִּי עַל גִּסְסַיָּא וְיָת חֲצָרָא דְּעַל כַּבְדָּא עַל כּוּלְיָתָא יַעְדִּינַהּ : ה וְיַסְּקוּן יָתֵיהּ בְּנֵי אַהֲרֹן לְמַדְבְּחָא עַל עֲלָתָא דִּי עַל אָעַיָּא דִּי עַל אֶשָּׁתָא קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא

רש"י

חלב שעל הקיבה דברי רבי ישמעאל רע"א להביא חלב שעל הדקין (חולין פ"ג) : (ד) הכסלים · (פלנקי"ן בלע"ז) שהחלב שעל הכליות כשהבהמה חיה הוא בגובה הכסלים מלמטה וזה החלב שתחת המתנים שקורין בלע"ז לונביל"ש לובן הנראה למעלה בגובה הכסלים ובהתחתיתו הבשר חופהו : היותרת · הוא דופן המסך שקורין איברי"ש ובלשון ארמי חצרא דכבדא : על הכבד · שיטול מן הכבד עמה מעט ובמקום אחר הוא אומר ואת היותרת מן הכבד (ויקרא ט') : על הכבד על הכליות · לבד מן הכבד ולבד מן הכליות יסירנה לזו : (ה) על העלה · מלבד העולה למדנו שמקדים עולת תמיד לכל קרבן על המערכה :

העמק דבר

אלא נעשה למחלה ולשלים כגריסין וזהו לשון גרש · וגם למדנו דבעומר הכ"מ · דאי בשתי הלחם דמיקרי ג"כ בכורים הרי בא סולת ומחטים : ג (א) אם זכר אם נקבה · זכר או נקבה מיבעי · והכבר יש פ"ז דרשות חז"ל ועוד לאלוה מילין אמאי דייק זה הלשון דוקא גבי בקר ולא בצאן · ויש עוד דיוק בלשון המקרא דבבקר כתיב מתחלה תמים יקריבנו לפני ה' דמשמעו בבהמ"ק · ובצאן כתיב תחלה תמים יקריבנו ואח"כ כתיב והקריב אותו לפני ה' · והנה כבר מבואר דהקדש מיקרי הקרבה ג"כ · והי' במס' פסחים פ' אלו דברים שאמרו על הלל מעולם לא מעל אדם בעולהו שהוא מביא עולתו לעזרה ומקדישו · ודייק דוקא עולה שמועלין בו ולא שלמים שאף על גב דאסורה בהנאה מה"ת מכל מקום כיון שאין בו אזהרה דמעילה לית לן בה (א) · איברא כ"ז בצאן שאין עבודה מצוי בו מש"ה אין חשש להקדיש מבע"י · וגיזה אין דקך לגוז אלא הבעלים והוא יודע שהקדיש ומכר בו · אבל בקר דמצוי בו עבודה וכתיב לא תעבוד בבכור שורך מאי נ"מ בין עולה לשלמים מש"ה בבקר כתיב מתחלה יקריבנו לפני ה' היינו בעזרה יקדישנו משא"כ בצאן תחלה יקדישנו בכ"מ · ואח"כ להקריב אותו לפני ה' · אכן גם בבקר אין הקפד להקדישו בעזרה אלא במי שאא בר עבודה ורגיל לכך וזה תלוי בטבע השוורים והפרות לפי המקום אם חורשין בשוורים או בפרות · מש"ה כתיב אם זכר אם נקבה אם קרוב להכשל בעבודה יקריבנו לפני ה' : (ב) פתח אהל מועד · מזה דרשו ריש מס' עירובין דשלמים ששחטן לפני פתיחה דלתות ההיכל פסול · ופירש"י בזבחים דה"א א' דדוקא שלמים כך הוא ולא עולה · והתוס' הקשו מדתנן במס' תמיד לא היה השוחט שוחט עד ששומע שער הגדול שנפתח · ולק"מ דהתם הוא משום כדי להסמיך זריקה לשחיטה וזריקה ודאי מעכב פתח אהל מועד · משא"כ במשכן שהיה רק פרכת המסך והיה אפשר לעשות הפתיחה בין שחיטה לזריקה · וגם בבהמ"ק כשר אם לא נפתח פתח ההיכל בשעת שחיטה · ויש להתבונן מ"ש שלמים דחמור בזה מעולה · ונראה משום דעולה טעונה צפון המזבח וא"כ ניכר בזה שהוא שחיטת קדשים וסכין מקדשו כדאי' במנחות דק"א משא"כ שלמים שאין קפידא מש"ה בעינן דוקא פתח א"מ · ומזה הוכחה דגם עולת בקר טעונה צפון כדעת חז"ל: (ג) ואת כל החלב אשר על הקרב · במשמעות

הרחב דבר

(א) והיינו דאי' בשבת פ' שואל אר"י מקדיש אדם פסחו בשבת וחגיגתו ברגל . וקשה לכאורה אמאי נקיט ר"י חגיגה יותר מעולת ראי' דקיי"ל כב"ה דקרב ביו"ט . אלא כמש"כ דעולה אסור להקדיש בערב הרגל מש"ה פשיטא דמקדיש ברגל . שהרי א"א לעשות מבע"י . אבל פסח וחגיגה דהויין שלמים ס"ד דהוי אפשר לאקדושינהו מבע"י וא"כ אסור להקדיש ברגל קמ"ל דשרי . ומתיישב בזה הא דאי' בביצה ד"כ ת"ר מעשה בהלל הזקן שהביא עולתו לעזרה לסמוך עליה ביו"ט חברו עליו תלמידי שמאי הזקן א"ל מה טיבה של בהמה זו א"ל נקבה היא ולזבחי שלמים הבאתיה כו' והי' שם זקן אחד ובבא בן בוטא שמו והביא כל צאן קדר שפידו' והעמידן בעזרה ואמר כל מי שרוצה לסמוך יבוא ויסמוך . וכבר תמהו ע"ז שהתחיל בעולה ושלמים וסיים בסמיכה והרי תרי מילי נינהו . אבל הענין דבימי הלל ושמאי עוד לא נחלקו אלא על הסמיכה כדתנן בחגיגה

האשה אשה ריח ניחח ליהוה: פ ו ואם־מן־הצאן קרבנו לזבח שלמים ליהוה זכר או נקבה תמים יקריבנו: ז אם־כשב הוא־מקריב את־קרבנו והקריב אתו לפני יהוה: ח וסמך את־ידו על־ראש קרבנו ושחט אתו לפני אהל מועד וזרקו בני אהרן את־דמו על־המזבח סביב: ט והקריב מזבח השלמים אשה ליהוה חלבו האליה תמימה לעמת העצה יסירנה ואת־החלב המכסה את־הקרב ואת כל־החלב אשר על־הקרב: י ואת שתי הכלית ואת־החלב אשר עלהן אשר על־הכסלים ואת־היתרת על־הכבד על־הכלית יסירנה: יא והקטירו הכהן המזבחה לחם אשה ליהוה: פ יב ואם־עז קרבנו והקריבו לפני יהוה: יג וסמך את־ידו על־ראשו ושחט אתו לפני אהל מועד וזרקו בני אהרן את־דמו על־המזבח סביב: יד והקריב ממנו קרבנו אשה ליהוה את־החלב המכסה את־הקרב ואת כל־החלב אשר על־הקרב: טו ואת שתי הכלית ואת־

ת״א ואם מן הצאן. זבחים ח ט מנחות פג תמורה ב: אם כשב. פסחים נז צו צז זבחים ע צז מנחות פג תמורה יח כריתות כח: ושחט אתו. קדושין נז נח זבחים נה: וזרקו בני. ערכין נז: חלבו האליה. זבחים כ חולין יא. קיז: לעמת העצה. חולין יח: אשה לה׳ כריתות כג: ואם עז. פסחים צו צז זבחים ע מנחות פג תמורה ב כריתות כח: ושחט אתו.

רש״י

(ז) אם כשב. לפי שיש באימורי הכשב מה שאין באימורי העז שהכשב אליתו קריבה לכך נחלקו לשתי

העמק דבר

אשר על הקרב כנו דעות הראשונים ומבואר בהע״ש שאילתא ס״ח: (ו) לזבח שלמים לה׳. כ״ז מיותר

הרחב דבר

בחגיגה ס״ב ושמאי ס״ל דא״צ תיכף לסמיכה שחיטה ואפשר לסמוך מבע״י. והראו תלמידי שמאי לכלל שמביא שלם וכמה ידעו שמעולם אינו מקדים עולה אלא בעזרה א״כ ע״כ סומך ג״כ ביו״ט והשיב שלמים היא ואתמול הקדשתים וסמכתי עליהם:

קדם יי: ו ואם מן ענא קרבניה לנכסת קודשיא קדם יי דכר או נוקבא שלים יקרביניה: ז אם אימר הוא מקריב ית קרבניה ויקריב יתיה קדם יי: ח ויסמוך ית ידיה על ריש קרבניה ויכוס יתיה קדם משכן זמנא ויזרקון בני אהרן ית דמיה על מדבחא סחור סחור: ט ויקריב מנכסת קודשיא קרבנא קדם יי תרביה אליתא שלמתא לקביל שדרתא יעדינה וית תרבא דחפי ית גווא וית כל תרבא די על גווא: י וית תרתין כולין וית תרבא די עליהון די על גססיא וית חצרא דעל כבדא על כוליתא יעדינה: יא ויסקיניה כהנא למדבחא לחם קרבנא קדם יי: יב ואם מן בני עזיא קרבניה ויקרביניה קדם יי: יג ויסמוך ית ידיה על רישיה ויכוס יתיה קדם משכן זמנא ויזרקון בני אהרן ית דמיה על מדבחא סחור סחור: יד ויקריב מניה קרבניה קרבנא קדם יי ית תרבא דחפי ית גווא וית כל תרבא די על גווא: טו וית תרתין כולין וית תרבא די עליהון די על

רש"י

כרסיות: (ח) וזרקו. שתי מתנות שהן ד' וע"י הכלי הוא זורק ואינו נותן באצבע אלא חטאת: (ט) חלבו. המובחר שבו ומהו זהו האליה התמימה: לעמת העצה. למעלה מן הכליות היועצות: (יא) להם אשה לה'. לחמו של אש לשם גבוה: לחם. לשון מאכל וכן נשחיתה עץ בלחמו (ירמיה י"א). עבד לחם רב

העמק דבר

שהרי מיירי בתחלת הפרשה בשלמים ואם זבח שלמים קרבנו. ומזה יצא הדרש בזבחים דף ח' דבר הבא מן הצאן יהא לזבח שלמים. היינו מותר הפסח קרב שלמים. ובזה מדויק עוד הא דכתיב כאן לה' ולא כמו בראש הפרשה. אלא ללמדנו שאפילו בהיות ישראל במדבר ויבואר להלן בפ' אחרי ובס' דברים פ' כאה. שהיו רשאין אז להביא שלמים להיות להמס לנפשם היינו כדי שיהיו רשאין לאכול בשר שנאסר אז שהוא חולין לכ"ע כמבואר שם. מש"ה דייק הכתוב כאן דמותר הפסח קרב דוקא שלמים לה'. שיהא הבשר נאכל משלחן גבוה כמו שהיה הפסח עצמו: (ז) אם כשב. כבר הבאנו דרשת חז"ל בחורת כהנים והובא בפסחים דצ"ו אם כשב לרבות את הפסח לאליה. ופרש"י משום שלא נזכר בפסח הקטרת האימורין אלא מקרא ואת הלבם הקטיר. ולכאורה ק' א"כ בכור ומעשר נמי. ואמאי נקיט פסח ביחוד. ולפי דברינו לעיל א' י' דשהם כשבים משמעו גדולים דשתים יותר מב"ש וא"כ ה"א דפסח א"א לרבות באם כשב מש"ה העלו חז"ל דאפילו פסח נתרבה. דאף על גב שהוא ב"ש מכ"מ אפשר לכוללם בשם כשב אם הוא גדול כמש"כ לעיל. משא"כ בכור ומעשר: (ט) חלבו האליה תמימה. הלשון אינו מדויק. והנה הרמב"ן האריך והעלה דשם חלב לא שייך אלא באסור לאכילה. והמותר נקרא שומן. ויישב בדוחק כל המקראות המורות להיפך כמו ואכלו את חלב הארץ ועוד. אבל לפי הפשט להיפך כל שומן נקרא חלב כמו בלשון חכמים. חלב טהור חלב טמא. ומה שהכריח הרמב"ן מהא שאין כל שומן נאסר בכתפות ובגדדין. ברור שאינו נאסר אלא חלב הקרב למזבח לאפוקי חלב שאינו קרב ולאפוקי הקרב שאינו חלב כמו יותרת הכבד וכליות. והא דחלב דד הבהמה אסור אע"ג שאינו קרב הוא משום חבור לחלב האסור כפרש"י חולין דצ"ג א' ד"ה חוט כו' שהוא מחובר לכרס ולחלב. והא שהוכיח הרמב"ן עוד מדכתיב במלואים החלב והאליה אלמא דאליה אינו חלב. ופי' חלבו האליה התמימה היינו החלב העליון שמחובר לאליה. כ"ז אינו לפי הפשט. וכמש"כ בפ' תצוה דא"א לפרש החלב והאליה חלב הדקין וכדומה דא"כ למאי כתיב ביחוד גבי איל. אלא חלב האליה היינו התלוי בקצה האליה. ושם ביארנו דמשום שהיה מילואים אין הדבר זר שיצא האליה קרב אפילו בלי החלב שבו משום שגם שוק הימין קרב מעין עולה מש"ה כתיב החלב בפ"ע והאליה בפ"ע. אבל כאן היתה הדעת נותנת שלא תהי' האליה קרב כמו אליה של בקר ועז. אלא משום דהאליה של כבש יש בה שומן שנקרא חלב קרב האליה ג"כ כדי שיהא תמימה. וכדאיתא ביומא די"ז ב' דלאו אורח ארעא בפרוכה. והכי איתא בירושלמי דמאי והובא בתוס' חולין ד"ו. והיינו שפי' הכתוב חלבו האליה תמימה. משום חלב שעל האליה קרב האליה תמימה והא שמותר באכילה אע"ג שהוא חלב הקרב כבר דרשו חז"ל שאין אסור אלא הקרב בשור וכשב ועז: (יא) והקטירו הכהן. לפי הפשט משמעו אחד מכל החלבים ג"כ כשר מש"ה לא כתיב ריח ניחוח שכיון שנחסר

הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת
עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיוֹת יְסִירֶנָּה׃ טז וְהִקְטִירָם
הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה לֶחֶם אִשֶּׁה לְרֵיחַ נִיחֹחַ כָּל־
חֵלֶב לַיהוָה׃ יז חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל
מוֹשְׁבֹתֵיכֶם כָּל־חֵלֶב וְכָל־דָּם לֹא תֹאכֵלוּ׃ פ חמישי

ד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר
אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר נֶפֶשׁ כִּי־תֶחֱטָא
בִשְׁגָגָה מִכֹּל מִצְוֺת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא תֵעָשֶׂינָה
וְעָשָׂה מֵאַחַת מֵהֵנָּה׃ ג אִם הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ יֶחֱטָא
לְאַשְׁמַת הָעָם וְהִקְרִיב עַל חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא
פַּר בֶּן־בָּקָר תָּמִים לַיהוָה לְחַטָּאת׃ ד וְהֵבִיא אֶת־
הַפָּר אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי יְהוָה וְסָמַךְ אֶת־
יָדוֹ עַל־רֹאשׁ הַפָּר וְשָׁחַט אֶת־הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה׃
ה וְלָקַח הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ מִדַּם הַפָּר וְהֵבִיא אֹתוֹ אֶל־
אֹהֶל מוֹעֵד׃ ו וְטָבַל הַכֹּהֵן אֶת־אֶצְבָּעוֹ בַּדָּם וְהִזָּה
מִן־הַדָּם שֶׁבַע פְּעָמִים לִפְנֵי יְהוָה אֶת־פְּנֵי פָּרֹכֶת
הַקֹּדֶשׁ׃ ז וְנָתַן הַכֹּהֵן מִן־הַדָּם עַל־קַרְנוֹת מִזְבַּח
קְטֹרֶת הַסַּמִּים לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר בְּאֹהֶל מוֹעֵד
וְאֵת ׀ כָּל־דַּם הַפָּר יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד מִזְבַּח הָעֹלָה
אֲשֶׁר־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ח וְאֶת־כָּל־חֵלֶב פַּר

ת"א קדושין נו נח : כל חלב לה' . חולין קיז תמורה לב מעילה טו : חקת עולם . כריתות ד : כל חלב . שם ד כג :
נפש כי תחטא . יומא לו : ועשה מאחת . שבת ע קג : אם הכהן . מגילה ט : לאשמת העם . יבמות ט : מזבח קטרת .

ר ש " י

(דניאל ה'). לשחוק עושים לחם (קהלת י') : (יז) חקת עולם · יפה מפורש בתורת כהנים כל הפסוק הזה :

העמק דבר

שנחסר אף על גב שאינו לעיכובא מכ"מ אינו לריח ולפי הפשט לפי שים אזכרות שאין בו אלא פרט א'
ניחוח : ד (ב) מאחת מהנה · הדרש ידוע · והעובר על זה הפרט הרי עבר על כולו כמו עבירות ·

גסיא ויתִ חצרא די על כבדא על כוליתא יעדינה: טו ויסקינון כהנא למדבחא לחם קרבנא לאתקבלא ברעוא כל תרבא קדם יי: יז קים עלם לדריכון בכל מותבניכון כל תרבא וכל דמא לא תיכלון: א ומליל יי עם משה למימר: ב מליל עם בני ישראל למימר אינש ארי יחוב בשלו מכל פקודיא דיי די לא כשרין לאתעבדא ויעבד מחד מנהון: ג אם כהנא רבא יחוב לחובת עמא ויקריב על חובתיה די חב תור בר תורי שלים קדם יי לחטאתא: ד וייתי ית תורא לתרע משכן זמנא לקדם יי ויסמוך ית ידיה על ריש תורא ויכוס ית תורא קדם יי: ה ויסב כהנא רבא מדמא דתורא וייתי יתיה למשכן זמנא: ו ויטבול כהנא ית אצבעיה בדמא וידי מן דמא שבע זמנין קדם יי קדם פרוכתא דקודשא: ז ויתן כהנא מן דמא על קרנת מדבח קטורת בוסמיא קדם יי די במשכן זמנא וית כל דמא דתורא ישוד ליסודא דמדבחא דעלתא די בתרע משכן זמנא: ח וית כל תרב תורא דחטאתא יפריש מניה ית תרבא דחפי על

רש"י

ד (ב) מכל מצות ה'. פירשו רבותינו אין חטאת באה אלא על דבר שזדונו לאו וכרת ושגגתו חטאת (כריתות כ"ג): מאחת מהנה. ממקצת אחת מהן כגון הכותב בשבת שם משמעון נח מנחור דן מדניאל: (ג) אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם. מדרשו אינו חייב אלא בהעלם דבר עם שגגת מעשה (ת"כ) כמ"ש לאשמת העם ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו. ופשוטו לפי אגדה כשהכהן גדול חוטא אשמת העם הוא זה שהן תלויין בו לכפר עליהם ולהתפלל בעדם ונעשה מקולקל: פר. יכול זקן תלמוד לומר בן אי בן יכול קטן תלמוד לומר פר הא כיצד זה פר בן ג' (ת"כ): (ה) אל אהל מועד. למשכן ובבית עולמים להיכל: (ו) את פני פרכת הקדש. כנגד מקום קדושתה מכוון כנגד בין הבדים ולא היו נוגעים דמים בפרוכת ואם נגעו נגעו (ת"כ): (ז) ואת כל דם. שירי הדם (זבחים כ"ה): (ח) ואת כל חלב פר. חלבו היה לו לומר מה תלמוד לומר פר לרבות פר של יום הכפורים לכליות ולחלבים ויותרת (שם י"ג):

העמק דבר

ויש שנכלל בו כמה פרטים. ואמר הכתוב בין שעבר על מקצת שבאזהרות. והוא מאחת. א' מהאזהרה הכוללת. כמו שבת שנכלל בו ל"ט מלאכות ועבר על א' מיקרי מאחת. או שעבר על כולו ומיקרי מהנה: (ג) לאשמת העם. ידוע פי' חז"ל שהוא העלם דבר כמו אשמת העם שהוא בהוראה. ועדיין אינו מדויק הלשון. דכאשמת העם מיבעי. וי"ל שבא ללמדנו דאע"ג דבשעה שהורה כה"ג לעצמו היתה הוראת ב"ד לצבור ומביאים פר וס"ד דבזה האופן נכלל הוראתו בהוראת ב"ד ומביא עמהם. מש"ה כתיב לאשמת העם דאע"ג שהוא מצטרף לאשמתם הוא מביא בפ"ע. והיינו דכתיב ס"פ הקהל כאשר שרף את הפר הראשון דמשמעו שמיירי שמביאים יחד כה"ג וסנהדרין. ועדיין היה ראוי לכתוב לחטאת העם. ויפה פי' הספורנו דמלמדנו המקרא דשגגת כה"ג שהוא קדוש ה' אינו אלא לאשמת העם בשביל שהדור אשם מש"ה שלוהים ג"כ אשם. ואינו מכוין באור תורת ההוראה לאמתו: (ד) והביא את הפר. הוא בכבודו יטריח את עצמו ויביא. וכמש"כ לעיל א' ג': (ה) ולקח הכהן המשיח. לכאורה הוא מיותר שהרי מיירי בכהן המשיח. ואולי מזה למדו בת"כ דכשר בהדיוט. והיינו כדאי' בסנהדרין פ"א דעשרה כהנים כתיבי לרבות דאפילו ישראל כשר והיינו משום אין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות. [והתוס' בקידושין דל"ו ב' כתבו דדרשו מה"א דהכהן המשיח] ולפי הפשט נראה דעד קבלה מצוה בו משום שהוא בעלים. אבל קבלה דמצות כהונה ליכא מצוה בבעלים כלל אלא משום שהוא כהן משיח. וא"כ אם עבר הכהן המשיח שחטא ונתמנה משיח אחר צריך הכהן המשיח להביא הדם ולזרוק: והנה בפר כהן משיח מקבלה ואילך מצוה בכה"ג. ובחטאת הקהל רק מהבאת הדם אל אהל מועד מצוה בכהן המשיח: מדם הפר. זה הלשון רק בפר כתיב בכ"מ כאן ובפ' אחרי היינו משום שדמו מרובה ונתקבל בכמה כוסות והבאה אינו אלא מקצתו בכוס אחד: (ו) וטבל הכהן את אצבעו בדם. כ"ז מיותר והוי למיכתב והזה מן הדם באצבעו כמו דכתיב ביוה"כ ט"ז י"ד. אלא מכאן דרשו בספרא על כל הזיה טבילה. והוי כמו דכתיב וטבל הכהן את אצבעו בדם שבע פעמים והזה מן הדם שבע פעמים: פרכת הקדש. מבואר בת"כ שהוא כנגד אמצעות הפרכת מבחוץ שכנגד ארון הקודש מבפנים

וכייש

הַחַטָּאת יָרִים מִמֶּנּוּ אֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה עַל־
הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב׃ ט וְאֵת
שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן אֲשֶׁר עַל־
הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיוֹת
יְסִירֶנָּה׃ י כַּאֲשֶׁר יוּרַם מִשּׁוֹר זֶבַח הַשְּׁלָמִים
וְהִקְטִירָם הַכֹּהֵן עַל מִזְבַּח הָעֹלָה׃ יא וְאֶת־עוֹר
הַפָּר וְאֶת־כָּל־בְּשָׂרוֹ עַל־רֹאשׁוֹ וְעַל־כְּרָעָיו וְקִרְבּוֹ
וּפִרְשׁוֹ׃ יב וְהוֹצִיא אֶת־כָּל־הַפָּר אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה
אֶל־מָקוֹם טָהוֹר אֶל־שֶׁפֶךְ הַדֶּשֶׁן וְשָׂרַף אֹתוֹ עַל־
עֵצִים בָּאֵשׁ עַל־שֶׁפֶךְ הַדֶּשֶׁן יִשָּׂרֵף׃ פ יג וְאִם כָּל־
עֲדַת יִשְׂרָאֵל יִשְׁגּוּ וְנֶעְלַם דָּבָר מֵעֵינֵי הַקָּהָל וְעָשׂוּ
אַחַת מִכָּל־מִצְוֺת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא־תֵעָשֶׂינָה
וְאָשֵׁמוּ׃ יד וְנוֹדְעָה הַחַטָּאת אֲשֶׁר חָטְאוּ עָלֶיהָ
וְהִקְרִיבוּ הַקָּהָל פַּר בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת וְהֵבִיאוּ
אֹתוֹ לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד׃ טו וְסָמְכוּ זִקְנֵי הָעֵדָה אֶת־
יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה וְשָׁחַט אֶת־
הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה׃ טז וְהֵבִיא הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ
מִדַּם הַפָּר אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד׃ יז וְטָבַל הַכֹּהֵן
אֶצְבָּעוֹ מִן־הַדָּם וְהִזָּה שֶׁבַע פְּעָמִים לִפְנֵי יְהוָה
אֵת פְּנֵי הַפָּרֹכֶת׃ יח וּמִן־הַדָּם יִתֵּן ׀ עַל־קַרְנֹת

ת"א יומא כה: ואת עור הפר. יומא סז: וקרבו ופרשו. שם סח: ראשו וכרעיו. שם: והוציא את. שם כ: והוציא את. יומא סח: אל שפך. שם: ושרף אותו. פסחים עה: על שפך. שם עב יומא סח: מעיני · יבמות פ: ונודעה החטאת. שם פ עא: זקני העדה. סוטה מד:

רש"י

החטאת · להביא שעירי עבודת כוכבים לכליות ולחלבים ויותרת (שם): ירים ממנו · מן המוכחר

העמק דבר

והיינו משום בהוראת כה"ג בא מכח האחרון שהינו כמש"כ בפ' הנוה ור"פ פקודי · וזהו כחו של כה"ג אלא עפ"י דמוי מילתא למילתא · ולא בדרך פלפול דכתיב ביה ולהורת את ב"י · וכמש"כ בס' דברים י"ז

גְוָא וְיָת כָּל תַּרְבָּא דִי עַל גַוָא: ט וְיָת תַּרְתֵּין כּוּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִי עֲלֵיהוֹן דִי עַל גִסְסַיָא וְיָת חַצְרָא דְעַל כַּבְדָא עַל כּוּלְיָתָא יַעְדִינַהּ: י כְּמָא דְמִתְפְּרַשׁ מִתּוֹר נִכְסַת קוּדְשַׁיָא וְיַסְּקִינוּן כַּהֲנָא עַל מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא: יא וְיָת מְשַׁךְ תּוֹרָא וְיָת כָּל בִּסְרֵיהּ עַל רֵישֵׁיהּ וְעַל כְּרָעוֹהִי וְגַוֵּיהּ וְאוּכְלֵיהּ: יב וְיַפֵּיק יָת כָּל תּוֹרָא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא לַאֲתַר דְּכֵי לַאֲתַר בֵּית מֵישַׁד קִיטְמָא וְיוֹקֵד יָתֵיהּ עַל אָעַיָא בְּאֶשָּׁתָא עַל אֲתַר בֵּית מֵישַׁד קִיטְמָא יִתּוֹקַד: יג וְאִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל יִשְׁתְּלוּן וִיהֵי מְכַסָּא פִּתְגָמָא מֵעֵינֵי קְהָלָא וְיַעְבְּדוּן חַד מִכָּל פִּקּוּדַיָא דַייָ דִי לָא כַשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא וִיחוּבוּן: יד וְתִתְיְדַע חוֹבְתָא דִי חָבוּ עֲלַהּ וִיקָרְבוּן קְהָלָא תּוֹר בַּר תּוֹרֵי לְחַטָּאתָא וְיַיְתוּן יָתֵיהּ לִקְדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא: טו וְיִסְמְכוּן סָבֵי כְנִשְׁתָּא יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ תּוֹרָא קֳדָם יְיָ וְיִכּוֹס יָת תּוֹרָא קֳדָם יְיָ: טז וְיַיְתֵי כַּהֲנָא רַבָּא מִן דְּמָא דְתוֹרָא לְמַשְׁכַּן זִמְנָא: יז וְיִטְבּוֹל כַּהֲנָא אֶצְבְּעֵיהּ מִן דְּמָא וְיַדֵּי שְׁבַע זִמְנִין קֳדָם יְיָ יָת קֳדָם פָּרוּכְתָּא: יח וּמִן דְּמָא יִתֵּן עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא דִי קֳדָם יְיָ דִי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת

רש"י

שלא יחתכו קודם הסרת חלבו (ת"כ): (י) כאשר יורם. מאותן אמורין המפורשין בשור זבח השלמים וכי מה פירש בזבח השלמים שלא פירש כאן אלא להקישו לשלמים (זבחים ג') מה שלמים לשמן אף זה לשמו. ומה שלמים שלום לעולם אף זה שלום לעולם. ובשחיטת קדשים מצריכו ללמוד הימנו שאין למדין למד מן הלמד בקדשים. בפרק איזהו מקומן: על הכבד על הכליות. על ראשו ועל כרעיו. כולן לשון תוספת הן כמו מלבד: (יב) אל מקום טהור. לפי שיש מחוץ לעיר מקום מוכן לטומאה להשליך אבנים מנוגעות ולבית הקברות הוצרך לומר מחוץ למחנה זה שהוא חוץ לעיר שיהא המקום טהור: מחוץ למחנה. חוץ לשלש מחנות ובבית עולמים חוץ לעיר כמו שפירשוהו רבותינו במס' יומא ובסנהדרין: אל שפך הרשן. מקום ששופכין בו הדשן המסולק מן המזבח כמו שנא' (לקמן ו') והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה: על שפך הדשן ישרף. שאין ת"ל אלא ללמד שאפילו אין שם דשן (ת"כ): (יג) עדת ישראל. אלו סנהדרין (שם): ונעלם דבר. טעו להורות באחת מכל כריתות שבתורה שהוא מותר: הקהל ועשו. שעשו צבור על פיהם (שם): (יז) את פני הפרכת. ולמעלה הוא אומר את פני פרכת הקדש

העמק דבר

פ' ונכ"מ מש"ה באה הכפרה במקום הקלקול: (ח) ירים ממנו. וכן כתיב בחטאת הקהל משא"כ בחטאת יחיד כתיב ואת כל חלבה יסיר. היינו דכשם דאימורין מכפרין בהקטרה כך אכילת כהנים הבשר מכפרין. כהנים אוכלין ובעלים מתכפרין ואף על גב דעיקר הכפרה תלוי' בדם מכ"מ באו ההקטרה ואכילת כהנים ג"כ לכפרה על החטא שגרם לו לבוא לשגגת דבר חמור שחייב כרת. נמצא האימורים שוין במעלתם לבשר החטאת בזה. משא"כ בפר שנשרף נמצא אין בשריפה שום כפרה. מש"ה כתיב בפר ירים ממנו היינו הרמת המעלה משא"כ בקרבן חטאת יחיד כתיב יוסר שהיהם שוין בכפרתן ובנשיא יבואר לפנינו: (י) כאשר יורם משור זבח השלמים. יהיו לרצון ולריח ניחוח כמו בשלמים וכמש"כ להלן בחטאת יחיד והקטיר הכהן המזבחה לריח ניחוח לה' אלא שאינו מפורש כאן כ"כ כמו ביחיד דקיל בהלכה דכלים: (יב) על שפך הדשן ישרף. לפי הפשט ה"ק יהי' כ"כ נשרף עד שיהא ממנו שפך הדשן: (יג) ואשמו. ונודעה וגו'. משמעות ואשמו בכל הענין שיבינו וישכילו שעשה אשמים בדבר כמו לשון הנביא זכרי' י"א ה' אשר קוניהן יהרגון ולא יאשמו. פי' שלא יראו עצמם אשמים כלל. והכי פרש"י להלן ה' כ"ג על המקרא והיה כי יחטא ואשם כשיכיר בעצמו כו' והכי הפי' כאן. ואמר המקרא או ואשמו. שיבינו מעצמם ששגו בהוראה. או ונודעה ע"י אחרים שיבינו וישכילו להם כמה שגו בהוראה פקו פליליה. ובנשיא והדיו' כתיב בפירוש ואשם או הודע וגו' וכאן לא כתיב בפירוש או משום דואשמו נמשך גם להא ונודעה. שהרי שגגת הוראה לא יכול אדם להראות בירור גמור על פי בחינה שטעו אלא עפ"י הוכחה שכן הוא ואם לא יהיו רוצים להודות על האמת לא תועיל שום הוכחה דעל כל הוכחה אפשר להתעקש ולא יעמדו על המכשלה אם לא שיודו על האמת ויראו שאשמו. נמצא דגם ידיעתם על ידי אחרים בא לבסוף ע"י עצמם משא"כ בשגגת מעשה א"א להכחיש את הרואה ויודע שחטא: (טז) והביא הכהן המשיח. משעה שנכנס להיכל מצוה בכה"ג: (יז) את פני הפרכת. כאן לא דייק פרכת הקדש דטעות כסנהדרין הוא בפלפול כמש"כ בס' דברים י"ז בזקן ממרא. ואור הפלפול בא ע"י כח המנורה

הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר בְּאֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת כָּל־הַדָּם יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד מִזְבַּח הָעֹלָה אֲשֶׁר־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: יט וְאֵת כָּל־חֶלְבּוֹ יָרִים מִמֶּנּוּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה: כ וְעָשָׂה לַפָּר כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְפַר הַחַטָּאת כֵּן יַעֲשֶׂה־לּוֹ וְכִפֶּר עֲלֵהֶם הַכֹּהֵן וְנִסְלַח לָהֶם: כא וְהוֹצִיא אֶת־הַפָּר אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׂרַף אֹתוֹ כַּאֲשֶׁר שָׂרַף אֵת הַפָּר הָרִאשׁוֹן חַטַּאת הַקָּהָל הוּא: פ כב אֲשֶׁר נָשִׂיא יֶחֱטָא וְעָשָׂה אַחַת מִכָּל־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהָיו אֲשֶׁר לֹא־תֵעָשֶׂינָה בִּשְׁגָגָה וְאָשֵׁם: כג אוֹ־הוֹדַע אֵלָיו חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא בָּהּ וְהֵבִיא אֶת־קָרְבָּנוֹ שְׂעִיר עִזִּים זָכָר תָּמִים: כד וְסָמַךְ יָדוֹ עַל־רֹאשׁ הַשָּׂעִיר וְשָׁחַט אֹתוֹ בִּמְקוֹם אֲשֶׁר־יִשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה לִפְנֵי יְהוָה חַטָּאת הוּא: כה וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל־קַרְנֹת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־דָּמוֹ יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד מִזְבַּח הָעֹלָה: כו וְאֶת־כָּל־חֶלְבּוֹ יַקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה כְּחֵלֶב זֶבַח הַשְּׁלָמִים וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן מֵחַטָּאתוֹ וְנִסְלַח לוֹ: פ ששי

כז וְאִם־נֶפֶשׁ אַחַת תֶּחֱטָא בִשְׁגָגָה מֵעַם הָאָרֶץ

ת"א ואת כל הדם . יומא מח מ נט : אל יסוד . פסחים סה : אל מחוץ . סנהדרין מב : ושרף אתו . יומא סח סנהדרין מב : ועשה אחת . הוריות ט יא כריתות כו : אשר לא . שבת סט יומא פ הוריות ב יא חולין ה : או הודע . כריתות יט כו : או הודע אליו חטאתו . יבמות פז שבועות יח כריתות ז יא : אשר חטא בה . שם יט : וסמך ידו . זבחים מט מנחות נה נב : ושחט אותו . זבחים מט : חטאת הוא . שם ו י : ולקח הכהן . שם ח יד כד מט מנחות ג : קרנת . זבחים לז : וכפר סנהדרין ד זבחים לח : מחטאתו ונסלח לו . שבת עא זבחים ח : ואם נפש אחת . שבת נג הוריות ב ז ח : מעם הארץ . שבת סט

רש"י

משל למלך שסרחה עליו מדינה אם מעוטה סרחה פמליא שלו מתקיימת ואם כולה סרחה אין פמליא שלו

העמק דבר

שבהיכל כמש"כ בפ' תצוה מש"ה הכפרה באה על הקלקול בצד החיצון של הפרכת שהוא לצד ההיכל כולו: (יח) ומן הדם · מיותר · ולעיל ו' ז' בהזאה

ובקרנות דרשו בתורת כהנים מן הדם שבטנין ופירשו בגמרא זבחים דף נ"ג · וכאן בקרטת לחוד לא דרשו בתורת כהנים · ונראה שבא ללמדנו

כל דמא ישוד ליסודא דמדבחא דעלתא די בתרע משכן זמנא: יט וית כל תרביה יפריש מניה ויסיק למדבחא: כ ויעבד לתורא כמא דעבד לתורא דחטאתא כן יעביד ליה ויכפר עליהון כהנא וישתביק להון: כא ויפיק ית תורא למברא למשריתא ויוקד יתיה כמא דאוקיד ית תורא קדמאה חטאת קהלא הוא: כב אם רבא יחוב ויעביד חדא מכל פקודיא דיי אלהיה די לא כשרין לאתעבדא בשלו ויחוב: כג או אתידע ליה חובתיה די חב בה וייתי ית קרבניה צפיר בר עזין דכר שלים: כד ויסמוך ידיה על ריש צפירא ויכוס יתיה באתרא די יכוס ית עלתא קדם יי חטאתא הוא: כה ויסב כהנא מדמא דחטאתא באצבעיה ויתן על קרנת מדבחא דעלתא וית דמיה ישוד ליסודא דמדבחא דעלתא: כו וית כל תרביה יסיק למדבחא כתרב נכסת קודשיא ויכפר עלוהי כהנא מחובתיה וישתביק ליה: כז ואם אינש חד יחוב בשלו מעמא דארעא

רש"י

מתקיימת (זבחים מ"א) אף כאן כשחטא כהן משיח עדיין שם קדושה המוקום על המקדש כשחטאו כלם ח"ו נסתלקה הקדושה: (יח) יסוד מזבח העולה אשר פתח אהל מועד · זה יסוד מערבי (ת"כ · זבחים פ' ה') שהוא כנגד הפתח: (יט) ואת כל חלבו ירים · ואע"פ שלא פירש כאן יותרת ושתי כליות למדין הם מועשה לפר כאשר עשה וגו' ומפני מה לא נתפרשו בו תנא דבי רבי ישמעאל משל למלך שזעם על אוהבו ומיעט בסרחונו מפני חיבתו: (כ) ועשה לפר· זה: כאשר עשה לפר החטאת · כמו שמפורש בפר כהן משיח להביא יותרת ושתי כליות שפירש שם מה שלא פירש כאן ולכפול במצות העבודות ללמד שאם חסר אחת מכל המתנות פסל לפי שמצינו בניתנין על המזבח החיצון שנתנן במתנה אחת כפר הוצרך לומר כאן שמתנה אחת מהן מעכבת: (כב) אשר נשיא יחטא · לשון אשרי · אשרי הדור שהנשיא שלו נותן לב להביא כפרה על שגגתו קל וחומר שמתחרט על זדונותיו (ת"כ · הוריות פ"ג): (כג) או הודע · כמו אם הודע הרבה או יש שמשמשין בלשון אם ואם במקום או וכן או נודע כי שור נגח הוא (שמות כ"א): הודע אליו · כשחטא היה סבור שהוא היתר ולאחר מכאן נודע לו שאיסור היה: (כד) במקום אשר ישחט את העולה · בצפון שהוא מפורש בעולה (זבחים מ"ט): חטאת הוא · לשמו כשר שלא לשמו פסול (שם פ"ו): (כה) ואת דמו · שירי הדם: (כו) כחלב זבח השלמים · כאותן אימורים המפורשים

העמק דבר

שאם נתקבל בכמה כוסות ועבל להזאות בכלי אחד וס"ד שכל קרנות יתן לכתחלה דוקא מאותו כלי מש"ה כתיב מן הדם שבענין · היינו של הפר בכללו אפילו מכוס אחר: (כ) וכפר עלהם · קאי גם על הכהן המשיח שהוא הפר החטאת דכתיב כאן · והראיה דלא כתיב בסוף פ' דפר כה"ג וכפר עליו הכהן כמו דכתיב בכולהי פרשיות · אלא נכלל כאן על כה"ג ועל סנהדרין · וללמדנו שאם שגו כה"ג וסנהדרין יחדיו בהוראה אע"ג שכה"ג מביא לעצמו תחלה ומתכפר לו על שעשה עפ"י הוראתו לעצמו מכ"מ אין הכפרה שלמה עדיין שהרי גם הסנהדרין תלו עצמם בכה"ג שהורה כן לעצמו · וא"כ כ"ז שהם אינם מתכפרים ה"ה בכלל מחטיא את הרבים דלא מהני תשובה כדאי' ביומא דפ"ז א' כל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה · ואחר שהם מתכפרים מתכפר הוא בשלימות בסרו: (כב) אשר נשיא יחטא · ידוע שפי' דנשיאתו גורמת שיהא עלול לחטא · וכ"כ הספורנו · והנה עוד יש במקרא לשון שאינו מדויק כלל · דכתיב אשר לא תעשינה בשגגה · והכי מיבעי ועשה בשגגה אחת וגו' אשר לא תעשינה ואשם · והכי כתיב ביחיד אלא מרומז דהנשיאות גורמת לחטוא בעבירות חמורות כ"כ אשר לא תעשינה בשגגה · שאין דרך לחטוא בהם אפילו בשגגה: (כו) ואת כל חלבו יקטיר וגו'. יש לדקדק על מה דלא כתב כאן ירים ולא יסיר וא"כ והקטיר אלא כתם יקטיר · והענין דכ"ז נתבאר לעיל ה' דלשונות אלו מורות על כפרה על החטא הקודם שלא נזהר בשאט נפש · וזה גרם להיות נכשל בשוגג באיסור חמור דכרת · והנה חטא הקודם הוא לפי האדם· כה"ג שמעלתו גבוה אם לא נזהר לפי ערכו בחטא קל היא מביאתו לידי הוראה בטעות · והדיוט אם לא נזהר באיסור לפי ערכו מביאתו לידי שגגת מעשה באיסור חמור · והאימורים ואכילת כהן מכפרים לכל א' לפי ערכו אבל נשיא מעלתו גבוה מאד וחטאיו כבדים מאד גם קודם שבא לידי שגגת מעשה ע"כ אין אכילת החטאת מכפרת על החטאים הקודמים ורק הדם הוא יכפר על שגגת מעשה עצמו מש"ה לא כתיב כאן תרומה והסרה רק הקטרה: (כז) בשגגה מעם

בַּעֲשֹׂתָהּ אַחַת מִמִּצְוֹת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא־תֵעָשֶׂינָה
וְאָשֵׁם׃ כח אוֹ הוֹדַע אֵלָיו חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא
וְהֵבִיא קָרְבָּנוֹ שְׂעִירַת עִזִּים תְּמִימָה נְקֵבָה עַל
חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא׃ כט וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל רֹאשׁ
הַחַטָּאת וְשָׁחַט אֶת־הַחַטָּאת בִּמְקוֹם הָעֹלָה׃
ל וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל־קַרְנֹת
מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־דָּמָהּ יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד
הַמִּזְבֵּחַ׃ לא וְאֶת־כָּל־חֶלְבָּהּ יָסִיר כַּאֲשֶׁר הוּסַר
חֵלֶב מֵעַל זֶבַח הַשְּׁלָמִים וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן
הַמִּזְבֵּחָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן
וְנִסְלַח לוֹ׃ פ לב וְאִם־כֶּבֶשׂ יָבִיא קָרְבָּנוֹ לְחַטָּאת
נְקֵבָה תְמִימָה יְבִיאֶנָּה׃ לג וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל
רֹאשׁ הַחַטָּאת וְשָׁחַט אֹתָהּ לְחַטָּאת בִּמְקוֹם
אֲשֶׁר יִשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה׃ לד וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם
הַחַטָּאת בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל־קַרְנֹת מִזְבַּח הָעֹלָה
וְאֶת־כָּל־דָּמָהּ יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ׃ לה וְאֶת־
כָּל־חֶלְבָּהּ יָסִיר כַּאֲשֶׁר יוּסַר חֵלֶב הַכֶּשֶׂב מִזֶּבַח
הַשְּׁלָמִים וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֹתָם הַמִּזְבֵּחָה עַל אִשֵּׁי
יְהוָה וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן עַל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא
וְנִסְלַח לוֹ׃ פ ה א וְנֶפֶשׁ כִּי־תֶחֱטָא וְשָׁמְעָה קוֹל
אָלָה וְהוּא עֵד אוֹ רָאָה אוֹ יָדָע אִם־לוֹא יַגִּיד וְנָשָׂא
עֲוֹנוֹ׃ ב אוֹ נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תִּגַּע בְּכָל־דָּבָר טָמֵא אוֹ

ת״א הוריות יא חולין ה: בעשתה. שבת ג לב הוריות ב: ממצות ה׳. הוריות ה כריתות כו: ואשם. הוריות ה: והביא קרבנו. שבת עא נזיר כז כח כריתות כו: על חטאתו. נזיר כח: ושחט את החטאת. זבחים מט: קרנת. שם לז: ואת כל דמה ישפך. יומא נז זבחים לד: ושחט אתה. זבחים ד ה ז ח ט מנחות ג ד נה: קרנת. זבחים לז: ואת כל דמה. יומא נז זבחים לד: וכפר עליו. סנהד׳ ד זבחים דף לח: ונפש כי. סוטה לג שבועות לד לה לו זבחים מח כריתות ט: והוא עד או. סנהדרין ל לז שבועות לג לד ערכין יז יח: אם לוא יגיד. יומא עד בבא קמא נז סנהדרין ל לז שבועות לה מנחות ד׳ ערכין יח: ונשא עונו. הוריות ח: בכל דבר. שבועות יח:

במעבדיה חד מפקודיא דיי דלא כשרין לאתעבדא ויחוב: כח או אתידע ליה חובתיה די חב וייתי קרבניה צפירת עזי שלמתא נוקבתא על חובתיה די חב: כט ויסמוך ית ידיה על ריש חטאתא ויכוס ית חטאתא באתרא דעלתא: ל ויסב כהנא מדמא באצבעיה ויתן על קרנת מדבחא דעלתא וית כל דמה ישוד ליסודא דמדבחא: לא וית כל תרבה יעדי כמא דאתעדא תרב מעל נכסת קודשיא ויסק כהנא למדבחא לאתקבלא ברעוא קדם יי ויכפר עלוהי כהנא וישתביק ליה: לב ואם אימר ייתי קרבניה לחטאתא נוקבא שלמתא ייתינה: לג ויסמוך ית ידיה על ריש חטאתא ויכוס יתה לחטאתא באתרא די יכוס ית עלתא: לד ויסב כהנא מדמא דחטאתא באצבעיה ויתן על קרנת מדבחא דעלתא וית כל דמה ישוד ליסודא דמדבחא: לה וית כל תרבה יעדי כמא דמתעדא תרב אימר מנכסת קודשיא ויסק כהנא יתהון למדבחא על קרבניא דיי ויכפר עלוהי כהנא על חובתיה די חב וישתביק ליה: א ואינש ארי יחוב וישמע קל מומי והוא סהיד או חזא או ידע אם לא יחוי ויקבל חוביה: ב או

רש"י

בעז האמור אצל שלמים: (לא) כאשר הוסר חלב מעל זבח השלמים · כאימורי עז האמורים בשלמים: (לג) ושחט אתה לחטאת · שתהא שחיטתה לשם חטאת: (לה) כאשר יוסר חלב הכשב · שנתרבו אימוריו באליה אף חטאת כשהיא באה כבשה טעונה אליה עם האימורין: אשי ה' · כל מדורות האש המצויות לשם פוא"יילים בלע"ז: ה (א) ושמעה קול אלה · בדבר שהוא עד בו (ת"כ) שהשביעוהו שבועה שאם יודע לו בעדות שיעיד לו: (ב) או נפש אשר תגע וגו' · ולאחר הטומאה הזו יאכל קדשים

העמק דבר

הארץ · אין הלשון מדויק והכי מיבעי ואם נפש אחת מעם הארץ תחטא בשגגה בעשותה וגו'. ונראה דבא הכתוב בזה למעט אם עבירה זו נעשית בזדון בעם הארץ · אז אע"ג שהוא עשה בשגגה אם יודע בעצמו שגם הוא אם אירע לו בזדון של"א היה נמנע ככל עם הארץ וא"כ אינו שב מידיעתו מיקרי ואינו מביא קרבן · וזהו דיוק הכתוב שהוא בשגגה מעם הארץ · שגם המה לא עשו כזאת כ"א בשגגה: (כח) שעירת עזים · הקדים הכתוב שעירה קודם לכשבה · ולא כעולה ושלמים לפי סוגית הגמ' סוטה דל"ב דבשעירה ניכר יותר שהוא חטאת ומיכסף כפשי' וא"כ ניחא דלכתחלה יעשה באופן דליכסף נפשי' כי היכי דלהוי לכפרה · ולפי הפשט הוא משום שלא יהא שאולד · וכן בחטאת יולדת כתיב ובן יונה או תור לחטאת · הרי דבחטאת בן יונה קודם ובעולה תורים קודם: (לא) וכפר עליו הכהן · כאן לא כתיב מחטאתו כמו בכשב ובכ"מ · היינו משום שקיבל עליו ליכסוף נפשי' והמתביש על עונותיו מוחלין לו על כל עונותיו (מרפא לשון עמוד העבודה): (לב) ואם כבש · שהם כבש בן שנה וקטן בגידולו וכמש"כ לעיל א' י' · ושם מבואר דיוק לשון הכתוב כאן כאשר יוסר חלב הכשב: ה (א) ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה · פי' בשאלתות דר"א סימן ס"ט ונפש כי תחטא והדר ושמעה קול אלה · והחטא הוא אם לא יגיד אפילו לא שמע שבועה וביארנו בהע"ש דכ"ל דלך הפי' משום דכ"ל בג"ש החטא תחטא משבועת הפקדון ושם ודאי ה"פ ונפש כי תחטא והדר ומעלה מעל בה' · שהרי וכחש בעמיתו בפקדון וגו' ודאי חטא הוא שהרי כתיב לא תכחשו · וה"נ פי' ונפש כי תחטא היינו אם לא יגיד וכדאיתא ב"ק דנ"ו דהיודע עדות להבירו ואינו מעיד לו עובר על אם לוא יגיד: ושמעה קול אלה · היינו שבועה כדאיתא במסכת שבועות · מיהו יותר ראוי לכתוב ושמעה שבועה · מזה דרשו בתוספתא שבועות כונה ש"ה ותניא ר"א בן מתיא אומר אין אדם מתחייב אלא א"כ חטא שנא' ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה · וכל"ל אין אדם מתחייב לשמוע אלה א"כ חטא שנאמר נפש וגו' · פי' דזה מצוי שאחד יבזה את השני אפילו של"א חטא כלל שהרי גם אחר משה רבינו הביטו עזי פנים לרעה כדאיתא בקידושין דל"ג ב' אבל ושמעה קול אלה זה אינו אלא א"כ נתחייב לשמוע היינו שחטא וזה עונשו לשמוע דברים רעים (א): (ב) בכל דבר טמא ·

הרחב דבר

(א) ותניא שם עוד וכן הי' ר"א בן מתיא אומר מתחייב לראות הרואה עושה מצוה זכה לראות. ויש כאן השרון בדפוס וכצ"ל

בְנִבְלַת חַיָּה טְמֵאָה אוֹ בְּנִבְלַת בְּהֵמָה טְמֵאָה
אוֹ בְּנִבְלַת שֶׁרֶץ טָמֵא וְנֶעְלַם מִמֶּנּוּ וְהוּא טָמֵא
וְאָשֵׁם׃ ג אוֹ כִי יִגַּע בְּטֻמְאַת אָדָם לְכֹל טֻמְאָתוֹ
אֲשֶׁר יִטְמָא בָּהּ וְנֶעְלַם מִמֶּנּוּ וְהוּא יָדַע וְאָשֵׁם׃
ד אוֹ נֶפֶשׁ כִּי תִשָּׁבַע לְבַטֵּא בִשְׂפָתַיִם לְהָרַע ׀ אוֹ
לְהֵיטִיב לְכֹל אֲשֶׁר יְבַטֵּא הָאָדָם בִּשְׁבֻעָה וְנֶעְלַם
מִמֶּנּוּ וְהוּא־יָדַע וְאָשֵׁם לְאַחַת מֵאֵלֶּה׃ ה וְהָיָה כִי־
יֶאְשַׁם לְאַחַת מֵאֵלֶּה וְהִתְוַדָּה אֲשֶׁר חָטָא עָלֶיהָ׃
ו וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ לַיהוָה עַל חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר
חָטָא נְקֵבָה מִן־הַצֹּאן כִּשְׂבָּה אוֹ־שְׂעִירַת עִזִּים
לְחַטָּאת וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן מֵחַטָּאתוֹ׃ ז וְאִם־לֹא
תַגִּיעַ יָדוֹ דֵּי שֶׂה וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ אֲשֶׁר חָטָא
שְׁתֵּי תֹרִים אוֹ־שְׁנֵי בְנֵי־יוֹנָה לַיהוָה אֶחָד לְחַטָּאת
וְאֶחָד לְעֹלָה׃ ח וְהֵבִיא אֹתָם אֶל־הַכֹּהֵן וְהִקְרִיב
אֶת־אֲשֶׁר לַחַטָּאת רִאשׁוֹנָה וּמָלַק אֶת־רֹאשׁוֹ

יתיב מ"ש

ת"א חיה טמאה. שבועות ז: או בנבלת. חולין ע: או בנבלת שרץ טמא. שבועות יד יח: ונעלם ממנו. שבועות ד ס כריתות יט נדה כה: או כי יגע. שבועות ז: לכל טמאתו. שבועות ז נדה כה: ונעלם ממנו. שבועות ד ה כריתות יט: או נפש כי תשבע. מציעא לה שבועות כ כו: להרע או להיטיב. נדרים יז נזיר סב ב"ק נא שבועות כה כו כז: לכל אשר יבטא. שם כ כו: ונעלם ממנו. שם כו לא: והיה כי יאשם. שם לג לד הוריות ח ט: והתודה. כריתות יב: מחטאתו. שם כו: ואם לא תגיע. הוריות ט: והקריב את אשר. פסחים נט הוריות יג זבחים ל: ומלק את ראשו. שם סה חולין יט כו:

רש"י

או יכנס למקדש שהוא דבר שזדונו כרת במסכת שבועות (י"ד) נדרש כן: ונעלם ממנו · הטומאה (שם) · ת"כ): ואשם · באכילת קדש או בביאת מקדש: (ג) בטומאת אדם · זו טומאת מת (ת"כ· שבועות פ"ק):

העמק דבר

נגעי בגדים או בתים שאינו מפורש במקרא ומ"מ לטעות דבכל דבר טמא בכלל אפילו מאכל טמא מגע· דמה"ט צריך לכתוב או בנבלת וגו' מבואר דאוכל טמא מגע ליה: **או בנבלת חיה טמאה**· אין לפרש טמאה לאפוקי טהורה שנתנבלה· דמאי נ"מ הרי טומאתם שוה אלא מטעות טמאה שמלך הנבלות היא טמאה היינו טהורה שמתה· וטמאה אפי' נשחטה כמבואר להלן י"א כ"ו· לאפוקי טהורה שנשחטה

הרחב דבר

הרואה עושה עבירות נתחייב לראות הרואה עושי מצות כו' פי' מה שרואה בעיניו אחד עושה עבירה נגד רצונו וגם יש בזה חטא להכשילו ג"כ. כ"ז הוא שנתחייב לראות בהסת בעיניו וזה עונשו שרואה בעיניו דבר קשה וכן להיפך הרואה עושי מצות זכה לראות. יש לו זכות שזכה לכך. וע' בב"ר פ' תולדות פס"ז שלשה אברים ברשותו של אדם כו':

אנש די יקרב בכל מדעם מסאב או בנבלת חיתא מסאבתא או בנבלת בעירא מסאבתא או בנבלת רחיש מסאב ויהי מכסא מניה והוא מסאב וחב: ג או ארי יקרב בסואבת אנשא לכל סאובתיה די יסתאב בה ויהי מכסא מניה והוא ידע וחב: ד או אינש ארי יקים לפרשא בסיפון לאבאשא או לאוטבא לכל די יפריש אנשא בקיום ויהי מכסא מניה והוא ידע וחב לחדא מאלין: ה ויהי ארי יחוב לחדא מאלין ויודי די חב עלה: ו וייתי ית חובתיה לקדם יי על חובתיה די חב נוקבא מן ענא אימרתא או צפירת עזי לחטאתא ויכפר עלוהי כהנא מחובתיה: ז ואם לא תמטי ידיה כמסת אמרא וייתי ית חובתיה די חב תרתין שפנינין או תרין בני יונה לקדם יי חד לחטאתא וחד לעלתא: ח וייתי יתהון לות כהנא ויקרב ית די לחטאתא בקדמיתא וימלוק ית רישיה מקבל קדליה

רש"י

לכל טומאתו. לרבות טומאת מגע זבין וזבות (ת"כ): אשר יטמא. לרבות הנוגע בבועל נדה: בה. לרבות בולע נבלת עוף טהור (שבועות פ"ג): ונעלם. ולא ידע. ששכח הטומאה: ואשם. באכילת קדש או בביאת מקדש: (ד) בשפתים. ולא בלב (שם כ"ו): להרע. לעצמו או להיטיב לעצמו כגון אוכל ולא אוכל אישן ולא אישן: לכל אשר יבטא. לרבות לשעבר: ונעלם ממנו. ועבר על שבועתו (שם כ"ו) כל אלה בקרבן עולה ויורד כמפורש כאן הכל שבועה שיש בה כפירת ממון אינה בקרבן זה אלא באשם: (ח) והקריב את אשר להטאת ראשונה. חטאת קודמת לעולה למה"ד לפרקליט שנכנס לרצות

העמק דבר

שנבלתה אינה טמאה ועדיין ק' אמאי הולך הכתוב לפרש טמאה. פשיטא דבשר שהיא כשרה לאכול אינו טמא. ונראה דבא לאפוקי טרפה ששחטה שאסור באכילה ומטמאה במוקדשין כדאיתא בחולין דע"ג א'. ואינו מדרבנן גמור כפרש"י אלא מרומז בקרא. מכ"מ אין חייבין עליה בטומאת מו"ק. ומכאן למדו זה הדין: ונעלם ממנו והוא טמא. שלא ידע בשעה שנגע שהיא מטמאה. והנה בהאי הוא טמא: ואשם. ועשה עבירה בזה שנטמא. ובא בקבלה שהוא טומאת מו"ק דוקא: (ג) והוא ידע. בשעה שנגע ידע שנטמא ומכ"מ ואשם. עשה עבירה. והיינו משום שנעלם ממנו קדושת מו"ק. והא דכתיב בטומאת אדם והוא ידע. היינו משום שדרך אדם טמא להודיע את הנוגע בו שהוא טמא כדכתיב וטמא טמא יקרא. אלא שמכ"מ אין כ"מ בדין. ולמדו טומאת נבילה מטומאת אדם ולהיפך. דבין בהעלם טומאה בין בהעלם מו"ק חייב קרבן עו"י. והוראה דמילתא נקיט קרא: (ד) כי תשבע לבטא בשפתים. תחלה השבע ואח"כ יבטא על מה הוא נשבע. היינו להרע או להיטיב. שיאמר נשבע אני שאוכל או לא אוכל: לכל אשר יבטא האדם בשבועה. תחלה יבטא ואח"כ ישבע לחזק ביטויו היינו שיאמר אוכל היום ונשבע ע"ז: לאחת מאלה. משום שלא כתיב או לכל וגו' הייתי אומר שאינו חייב אם לא שהיה בשני אופנים נשבע לפני הבטוי וגם אח"כ ומש"ה כתיב לאחת מאלה (א): (ה) כי יאשם. כאן הפי' שיבין שחטא כמש"כ לעיל ד' י"ג: לאחת מאלה. וגו' דברים אלו. היינו שבועת העדות וטומאת מו"ק ושבועת בטוי: והתודה אשר חטא עליה. ה"ה חטאת קבוע טעון ודוי כמש"כ הרמב"ן והא שפירש הכתוב בקרבן עו"י יבואר בסמוך: (ו) על חטאתו אשר חטא. אריכות לשון הוא. ונראה דמשום דבהני ג' חטאים יש קודם להשגגה עון במזיד שהביא אח"כ לידי עון חמור בשוגג היינו בשה"ע שכבר חטא באם לוא יגיד. טומאת מו"ק כבר חטא באזהרת ובנבלתם לא תגעו ואיתא בר"ה דף ט"ז חייב אדם לטהר עצמו ברגל שנאמר ובנבלתם לא תגעו. ופשוט דה"ה בכל שעה שהגיע ליכנס להמ"ק או לאכול קדשים כמו בזמן רגלים. ושבועת בטוי נכבר חטא במה שנשבע דאפילו נדרים אסור כמש"כ בשבועות. והקרבן שמביא על השגגה מכפר גם על המזיד שקדם לו. שהרי אפילו על עשה בעלמא החטאת מכפר כדאיתא בזבחים ד"ז א' מכש"כ על הוהו דבר שמביא לידי קרבן. וא"כ יש להתודות גם את הזדון הקודם וזהו משמעות המקרא שקודם והתודה אשר חטא עליה. גם את הזדון שגרם להוסיף ולהבוא בשוגג באיסור חמור. ופי' המקרא הזה והביא את אשמו לה'. מה שאשם לה' במזיד ג"כ מתכפר על חטאתו בשוגג אשר חטא. ועי' מש"כ בס' במדבר ה' ז' גבי קרבן גזל הגר: בשבה. עיין מש"כ לעיל ה' י'

הרחב דבר

(א) זהו לפי פשוטו. ודרשת חז"ל על לכל אשר וגו' ידוע במס' שבועות דכ"ו. אינו גם לסוגית הגמ' משמעות לבטא בשפתים

מִמּוּל עָרְפּוֹ וְלֹא יַבְדִּיל׃ ט וְהִזָּה מִדַּם הַחַטָּאת עַל־קִיר הַמִּזְבֵּחַ וְהַנִּשְׁאָר בַּדָּם יִמָּצֵה אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ חַטָּאת הוּא׃ י וְאֶת־הַשֵּׁנִי יַעֲשֶׂה עֹלָה כַּמִּשְׁפָּט וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן מֵחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא וְנִסְלַח לוֹ׃ ס שביעי יא וְאִם־לֹא תַשִּׂיג יָדוֹ לִשְׁתֵּי תֹרִים אוֹ לִשְׁנֵי בְנֵי־יוֹנָה וְהֵבִיא אֶת־קָרְבָּנוֹ אֲשֶׁר חָטָא עֲשִׂירִת הָאֵפָה סֹלֶת לְחַטָּאת לֹא־יָשִׂים עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְלֹא־יִתֵּן עָלֶיהָ לְבֹנָה כִּי חַטָּאת הִוא׃ יב וֶהֱבִיאָהּ אֶל־הַכֹּהֵן וְקָמַץ הַכֹּהֵן ׀ מִמֶּנָּה מְלוֹא קֻמְצוֹ אֶת־אַזְכָּרָתָהּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה עַל אִשֵּׁי יְהוָה חַטָּאת הִוא׃ יג וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן עַל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא מֵאַחַת מֵאֵלֶּה וְנִסְלַח לוֹ וְהָיְתָה לַכֹּהֵן כַּמִּנְחָה׃ ס יד וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ טו נֶפֶשׁ כִּי־תִמְעֹל מַעַל וְחָטְאָה בִּשְׁגָגָה מִקָּדְשֵׁי יְהוָה וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ לַיהוָה אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף־שְׁקָלִים בְּשֶׁקֶל־הַקֹּדֶשׁ לְאָשָׁם׃

ת"א והזה מדם החטאת. זבחים סד: והנשאר בדם ימצה. שם לז נב סד מעילה ח: ואת השני יעשה. פסחים כט הוריות יג זבחים ל חולין לא כב: וכפר. כריתות כו: מחטאתו. מנחות קא כריתות כז: ואם לא תשיג. הוריות ט: לא ישים. סוטה טו זבחים סב מנחות ד כג נט ס קח: וכפר עליו. הוריות ם מנחות קא כריתות כז: והיתה לכהן. מנחות עג: נפש כי תמעל. תמורה ג לג כריתות יח מעילה יט יח סו: וחטאה. פסחים לב זבחים מה: איל תמים.

רש"י

רילה פרקים נכנס דורון אחריו (זבחים ז'): ולא יבדיל. אינו מולק אלא סימן א'. עורף הוא גובה הראש המשופע לצד הצואר. מול עורף. מול הרואה את העורף והוא אורך כל אחורי הצואר: (ט) והזה מדם החטאת. בעולה לא הטעין אלא מצוי ובחטאת הזאה ומצוי אוחז בעורף ומתיז והדם ניתז והולך

העמק דבר

שמשמעותו גדולה להע"ג דהיא בת שנתה מכ"מ רשאי להביא קרבן מהודר שיהא גדולה כמו שהיה מלפנים כמש"כ לעיל בשם המדרש וכמו שהקדים הכתוב כשבה לשעירת עזים כמו בעולה ושלמים ולא כמו בחטאת קבוע. ה"נ אפשר להיות גדולה ומהודרה: (יא) והביא את קרבנו אשר חטא. בעשיר וד"ל

הרחב דבר

קאי על בטוי שע"ז הוא נשבע ולא על השבועה עצמה. כמבואר שם ריב"א אומר א"ק כי תשבע לבטא בשפתים פי' שהשבועה קודמת לבטוי ולא שהבטוי קדמה לשבועה. יצא אכלתי ולא אכלתי שהבטוי קדמה לשבועה. וכן הא דאי' שם גמר בלבו צריך להוציא בשפתיו שנא' לבטא בשפתים. קאי על דבר שנשבע עליו כדמפרש התם שגמר בלבו להוציא את חטין והוציא פת שעורין. אבל על גוף השבועה לא דברו מיהו עיקר פירוש שבועה הוא נשיאת שם ונשבע בו. וא"כ הוא כדבור שנושא השם על שפתיו. אבל בכ"ז אפי' בלי נשיאת שם ממש ה"ז בכלל ידות וכמש"כ הרא"ש שם פ"ד סי' כ"ד. וכן בלי דבור כלל אם

ולא יפרש: ט וידי מדמא דחטאתא על כותל מדבחא ודישתאר בדמא יתמצי ליסודא דמדבחא חטאתא הוא: י וית תנינא יעבד עלתא כדחזי ויכפר עלוהי כהנא מחובתיה די חב וישתביק ליה: יא ואם לא תדביק ידיה לתרתין שפנינין או לתרין בני יונה וייתי ית קרבניה די חב חד מן עסרא בתלת סאין סולתא לחטאתא לא ישוי עלה משחא ולא יתן עלה לבונתא ארי חטאתא היא: יב וייתינה לות כהנא ויקמוץ כהנא מנה מלי קומציה ית אדכרתא ויסיק למדבחא על קורבניא דיי חטאתא היא: יג ויכפר עלוהי כהנא על חובתיה די חב מחדא מאלין וישתביק ליה ותהי לכהנא כמנחתא: יד ומליל יי עם משה למימר: טו אינש ארי ישקר שקר ויחוב בשלו מקודשיא דיי וייתי ית אשמיה קדם יי דכר שלים מן ענא בפורסניה כסף סלעין בסלעי קודשא לאשמא:

ר ש " י

למזבח: חטאת הוא · לשמה כשרה שלא לשמה פסולה: (י) כמשפט · כדת האמורה בעולת העוף של נדבה בראש הפרשה: (יא) כי חטאת הוא · ואין בדין שיהא קרבנו מהודר: (יב) חטאת הוא · קמלה ונקטרה לשמה כשרה שלא לשמה פסולה:(יג) על חטאתו אשר חטא· כאן שנה הכתוב ששרי בעשירות ובדלות נאמר מחטאתו וכאן בדלי דלות נאמר על חטאתו דקדקו רבותינו (כריתות כ"ז) מכאן שאם חטא כשהוא עשיר והפריש מעות לכשבה או שעירה והעני יביא ממקצתן שתי תורים הפריש מעות לשתי תורים והעני יביא ממקצתן עשירית האיפה (לכך נאמר מחטאתו) הפריש מעות לעשירית האיפה והעשיר יוסיף עליהן ויביא קרבן עשיר לכך נאמר כאן על חטאתו:מאחת מאלה·מאחת מג' כפרות האמורו' בענין או בעשירות או בדלות או בדלי דלות · ומה ת"ל שיכול החמורים שבהם יהיו בכשבה או שעירה והקלין יהיו בעוף והקלין שבקלין יהיו בעשירית האיפה ת"ל מאחת מאלה להשוות קלין להמורין לכשבה ושעירה אם השיגה ידם ואת החמורין לקלין לעשירית האיפה בדלי דלות (ת"כ): והיתה לכהן כמנחה · ללמד על מנחת חוטא שיהיו שיריה נאכלין זהו לפי פשוטו · ור"ד והיתה לכהן ואם חוטא זה כהן הוא תהא כשאר מנחת נדבת כהן שהיא בכליל תהיה לא תאכל (ת"כ): (טו) כי תמעול מעל · אין מעילה בכל מקום אלא שינוי וכן הוא אומר וימעלו באלהי אבותיהם ויזנו אחרי אלהי עמי הארץ (ד"ה א' ה') וכן הוא אומר בסוטה ומעלה בו מעל (במדבר ה') (ת"כ):וחטאה בשגגה מקדשי ה'·שנהנה מן ההקדש והיכן הוזהר נאמר כאן חטא ונאמר להלן חטא בתרומה ולא ישאו עליו חטא (ויקרא כ"ב) מה להלן הזהיר אף כאן הזהיר אי מה להלן לא הזהיר אלא על האוכל אף כאן לא הזהיר אלא על האוכל ת"ל תמעול מעל ריבה:מקדשי ה'·המיוחדים לשם יצאו קדשים קלים: איל· לשון קשה כמו ואת אילי הארץ לקח (יחזקאל י"ז) אף כאן קשה בן שתי שנים: בערכך כסף שקלים ·

העמק דבר

כתיב את אשמו דמשמעו כת"א חובתי' דחב ובדלי דלות כתיב קרבנו אשר חטא · דבעשיר כל הכפרה הוא הקרבן ובלא הקרבן היה חייב בשלמות · אבל דלי דלות דקדוקי עניות מכפר הרבה ורק מכ"מ חייב קרבן . ומש"ה כתיב שם וכפר עליו הכהן מחטאתו · וכאן כתיב על חטאתו אשר חטא מאחת מאלה . וכבר דרשו ע"ז בת"כ . ולפי דברינו שמה הקרבן מכפר על עיקר העון ולא על הכל והיינו מחטאתו אבל כאן הקרבן מצטרף לשיח העני כי יעטף על הקרבן מש"ה מכפר הכל · וגם לא נשאר בידו כ"א זה העון ושארי חטאותיו כבר נתכפר: (יב) קמצו את אזכרתה · הקומץ הוא האזכרה · ולא כמו מנחת נדבה שביארנו בשם הספרא דגם גוף המנחה הוא אזכרה · משא"כ כאן רק הקומץ הוא אזכרה שעומד תחת כלם: (יג) והיתה לכהן כמנחה · אע"ג דאכילת כהנים במנחה זו אינו לאזכרה כמו במנחת נדבה מכ"מ בדין היא כמנחה · דמכ"מ כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים כבשר החטאת בבהמה אלא שאינו כמנחת נדבה דגוף המנחה אזכרה בפ"ע לתועלת וכפרה בפ"ע כמש"כ לעיל: (טו) מקדשי ה' · או קדשי בה"ב כולו לגבוה או קדשי קדשים שג"כ לע"ע כולו לה':מן הצאן· פי' לא שמחויב לקנות איל בשני סלעים אלא מן הצאן שלו אע"ג שאין עומד אצלו בשני סלעים אבל רק בערכך כסף שקלים

הרחב דבר

כך הוא דרך שבועה ה"ז בכלל יד . ומזה ענין תקיעת כף שמבואר במשלי וביחזקאל דהנותן יד לחבירו על איזה ענין ה"ז כשבועה . והוא מענין ידות . ומזה יש ללמוד שהכותב נשבע אני ע"ז אפי' אי נימא דכתיבה לאו כדיבור כדעת האחרונים בחו"מ סי' מ"ז שאינו אלא כהרהור מכ"מ לא גרע מידות . אבל הענין שע"ז הוא נשבע צריך לבטא בשפתיו דוקא . הארכתי בזה מבום שראיתי הרבה מחברים שלא הבינו כן :

טז ואת אשר חטא מן־הקדש ישלם ואת־חמישתו יוסף עליו ונתן אתו לכהן והכהן יכפר עליו באיל האשם ונסלח לו: פ יז ואם־נפש כי תחטא ועשתה אחת מכל־מצות יהוה אשר לא תעשינה ולא־ידע ואשם ונשא עונו: יח והביא איל תמים מן־הצאן בערכך לאשם אל־הכהן וכפר עליו הכהן על שגגתו אשר־שגג והוא לא־ידע ונסלח לו: יט אשם הוא אשם אשם ליהוה: פ כ וידבר יהוה אל־משה לאמר: כא נפש כי תחטא ומעלה מעל ביהוה וכחש בעמיתו בפקדון או־בתשומת יד או בגזל או עשק את־עמיתו: כב או־מצא אבדה וכחש בה ונשבע על־שקר על־אחת מכל אשר־יעשה האדם לחטא בהנה: כג והיה כי־יחטא ואשם והשיב את־

ת"א כריתות י כב: ואת אשר. מציעא נה הוריות י כריתות כו: באיל האשם. זבחים מט: ואם נפש כי. כריתות יט כב: מכל מצות ב' אשר לא. הוריות ח זבחים מח כריתות יז כה: ולא ידע ואשם. נזיר כג קדושין פא הוריות ח כריתות יט: על שגגתו אשר שגג. כריתות יח: בערכך. זבחים מח: וכפר עליו הכהן. הוריות ז ח: והוא לא ידע. כריתות כד: אשם הוא אשם. שקלים ט זבחים יב קג תמורה יז יח: נפש כי תחטא. סוטה לג שבועות לד לה כריתות ט: ומעלה מעל. כתובות מב קדושין נב בבא קמא יב יג בתרא קכג זבחים קיד בכורות נג תמורה ח: וכחש בעמיתו. כתובות מב קיז מציעא מח נה שבועות לב לז: בפקדון או בתשומת יד. ב"ק קג מציעא מח: או מצא אבדה. כתובות מב ב"ק קג קה: והיה כי יחטא ואשם. מציעא מה: והשיב את הגזלה. ב"ק ס סז נד נח קד קיב מכות טז חולין קמא תמורה ו:

רש"י

שיהא שוה שתי סלעים: (טז) ואת אשר חטא מן הקדש ישלם · קרן וחומש להקדש (כריתות כ"ו): (יז) ולא ידע ואשם · והביא · הענין הזה מדבר במי שבא ספק כרת לידו ולא ידע אם עבר עליו אם לאו כגון חלב ושומן לפניו וכסבור ששניהן היתר ואכל את האחת אמרו לו אחת של חלב היתה ולא ידע אם זו של חלב אכל הרי זה מביא אשם תלוי ומגין עליו כל זמן שלא נודע לו שודאי חטא ואם יודע לו לאחר זמן יביא חטאת: ולא ידע ואשם ונשא עונו · רבי יוסי הגלילי אומר הרי הכתוב ענש את מי שלא ידע על אחת כמה וכמה שיענש את שידע · רבי יוסי אומר אם נפשך לידע מתן שכרן של צדיקים צא ולמד מאדם הראשון שלא נצטוה אלא על מצות לא תעשה ועבר עליה ראה כמה מיתות נקנסו עליו ולדורותיו וכי איזו מדה מרובה של טובה או של פורענות הוי אומר מדה טובה אם מדת פורענות מעוטה ראה כמה מיתות נקנסו לו ולדורותיו מדה טובה המרובה היושב לו מן הפגולין והנותרות והמתענה ביום הכפורים עאכ"ו שיזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות · רבי עקיבא אומר הרי הוא אומר על פי

העמק דבר

וגו' שיהא איל כזה נמכר בשוק בכסף שקלים: (טז) לכהן · קדשי קדשים ודאי טוב ליתן לכהן והוא יקריב. אפילו קדשי בה"ב דמקומו ליד הגזבר מכ"מ בעלים נותנים לכהן והכהן יודע יותר להוסיף לגזבר: (יז) ועשתה וגו'. ולא כתיב בעשותה וגו' כמו בחטאת קבועה · מש"ה יש לפרש כמו להלן באשם

טז וית דיחב מן קודשא ישלם וית חומשיה יוסף עלוהי ויתן יתיה לכהנא וכהנא יכפר עלוהי בדכרא דאשמא וישתביק ליה: יז ואם אינש ארי יחוב ויעביד חד מכל פקודיא דיי די לא כשרין לאתעבדא ולא ידע וחב ויקבל חוביה: יח וייתי דכר שלים מן ענא בפורסניה לאשמא לות כהנא ויכפר עלוהי כהנא על שלותיה די אשתלי והוא לא ידע וישתביק ליה: יט אשמא הוא על חובתיה דהוא חב אשמא יקריב קדם יי: כ ומליל יי עם משה למימר: כא אינש ארי יחוב וישקר שקר קדם יי וכדיב בחבריה בפוקדנא או בשתפות ידא או בגזלא או עשק ית חבריה: כב או אשכח אבידתא וכדיב בה ואשתבע על שיקרא על חדא מכל דיעביד אנשא למיחב בהון: כג ויהי ארי יחטי ויחוב ויתיב ית גזלא די גזל

רש"י

שנים עדים או שלשה עדים וגו' אם מתקיימת העדות בשנים למה פרט לך הכתוב בג' אלא להביא שלישי להחמיר עליו ולעשות דינו כיוצא באלו לענין עונש והזמה אם כך ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה עאכ"ו שישלם שכר טוב לנטפל לעושי מצוה כעושי מצוה. ראב"ע אומר כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה הרי הוא אומר למען יברכך וגו' קבע הכתוב ברכה למי שבאת על ידו מצוה בלא ידע אמור מעתה היתה סלע צרורה בכנפיו ונפלה הימנו ומצאה העני ונתפרנס בה הרי הקב"ה קובע לו ברכה (ת"כ): (יח) בערכך לאשם. בערך האמור למעלה: אשר שגג והוא לא ידע. הא אם ידע לאחר זמן לא נתכפר לו באשם זה עד שיביא חטאת הא למה זה דומה לעגלה ערופה שנתערפה ואחר כך נמצא ההורג הרי זה יהרג: (יט) אשם הוא אשם אשם. הראשון כלו קמץ שהוא שם דבר והאחרון חציו קמץ וחציו פתח שהוא לשון פעל ות"א מוקרב שלא לערך הוא כבר דרוש הוא בת"כ: אשם אשם. להביא אשם שפחה חרופה שיהא איל בן שתי שנים יכול שאני מרבה אשם נזיר ואשם מצורע ת"ל הוא: (כא) נפש כי תחטא. אמר רבי עקיבא מה ת"ל ומעלה מעל בה' לפי שכל המלוה והלוה והנושא והנותן אינו עושה אלא בעדים ובשטר לפיכך בזמן שהוא מכחש מכחש בעדים ובשטר אבל המפקיד אצל חבירו ואינו רוצה שתדע בו נשמה אלא שלישי שביניהם לפיכך כשהוא מכחש מכחש בשלישי שביניהם: בתשומת יד. ששם בידו ממון להתעסק או במלוה: או בגזל. שגזל מידו כלום: או עשק. הוא שכר שכיר: (כב) וכחש בה. שכפר על אחת מכל אלה אשר יעשה האדם לחטא ולהשבע על שקר לכפירת ממון: (כג) כי יחטא ואשם. כשיכיר בעצמו לשוב

העמק דבר

גזילות. דמשמעות כי תחטא בפ"ע ואח"כ ועשתה וגו'. והיינו משום דבאמת מי שחייב אשם תלוי גרוע ממי שחייב ודאי שהרי אחמיר ביה רחמנא שמביא דוקא אשם בכסף שקלים. ועדיין אינו מתכפר לגמרי ואם נודע שחייב חטאת בברור ה"ז מביא חטאת וא"ת אינו בא אלא להגינו מן היסורין. וע"כ חטא לפני ה' עד שנענש בזה שהגיע לידי כך. ונשא עונו פי' א"א להיות לו כפרה לעולם אפי' כשיבוא המחייב כמש"כ: (יח) על שגגתו אשר שגג והוא לא ידע. על זה החטא שלא ידע אם שגג: ונסלח לו. שלא יענש וה"ז כדאיתא במסכת כריתות דכ"ו דאשם תלוי בא להגין עליו מן היסורים בעוה"ז. וביאר זה הכתוב (יט) אשם הוא. שהוא חייב לשלם כמו שהאדם חייב לשלם לחבירו הוא בעוה"ז כך אשם אשם לה'. דשלוה מן המקום ב"ה כלוה מן האדם. וכדתנן באבות פרק ג' וע"ז נסלח בזה הקרבן. וקרוב לסביר טעם שהחמירה תורה בספק יותר מן הודאי ביוקר הקרבן. שהוא כמו כל חטא אשם שהוא קל מחטא שמביא חטאת ומכ"מ הקרבן ביוקר מחטאת והיינו משום דכל שעונשו קל בידי שמים נענש בעוה"ז אשר העונשין נוח הרבה לאדם מעונשי עוה"ב. וכל שהעונש בעוה"ז הקרבן ביוקר משבא לכפר על עונש הרוחני. ומש"ה ספק חלב דהקרבן בא רק לכפר כדי להגין מן היסורים ע"כ הקרבן עומד ביוקר: (כא) נפש כי תחטא. במה שמפרש המקרא באיזה חטא מיירי. ואח"כ הוסיף לפשוע: ומעלה מעל בה'. פי' מעילה הוא שנוי רשות כדאיתא בת"כ ובמס' מעילה ד"כ. ובמה שנשבע להכחיש יצא מרשות בעלים לרשות הנפקד. היינו לרב בב"ק דק"ו א' דאמר שבועה קונה. הרי יצא לגמרי לרשות ואפי' להמסקנא דשבועה אינה קונה מכ"מ חייב באונסין ויצא בזה מגדר פקדון. ועתה מפרש המקרא באיזה חטא מדבר: וכחש בעמיתו וגו'. זה החטא על אזהרה לא תכחשו וגו'. והיה ראוי לכתוב וכחש לעמיתו. אלא כמש"כ הרמב"ם ה"ע פי"ז. לא תענה ברעך ע"י רעך ה"נ פי' בעמיתו ע"י עמיתו היינו שתבעו וכחש משא"כ אם לא תבעו: (כב) ונשבע על שקר. זהו המעילה בה': על אחת מכל אשר יעשה האדם לחטא בהנה. דוקא אם נשבע על דבר שנקרא חוטא על הכחשה שלפני השבועה לאפוקי אם

הַגְּזֵלָה אֲשֶׁר גָּזָל אוֹ אֶת־הָעֹשֶׁק אֲשֶׁר עָשָׁק אוֹ
אֶת־הַפִּקָּדוֹן אֲשֶׁר הָפְקַד אִתּוֹ אוֹ אֶת־הָאֲבֵדָה
אֲשֶׁר מָצָא׃ מפטיר כד אוֹ מִכֹּל אֲשֶׁר־יִשָּׁבַע עָלָיו
לַשֶּׁקֶר וְשִׁלַּם אֹתוֹ בְּרֹאשׁוֹ וַחֲמִשִׁתָיו יֹסֵף עָלָיו
לַאֲשֶׁר הוּא לוֹ יִתְּנֶנּוּ בְּיוֹם אַשְׁמָתוֹ׃ כה וְאֶת־אֲשָׁמוֹ
יָבִיא לַיהוָה אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ לְאָשָׁם
אֶל־הַכֹּהֵן׃ כו וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה וְנִסְלַח
לוֹ עַל־אַחַת מִכֹּל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה לְאַשְׁמָה בָהּ׃

קמץ בז"ק

פ פ פ ק"א. דעואל. ליוה סימן: ומפטירין עם זו יצרתי לי בישעיה סימן מ"ג:

סדר צו

ו א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב צַו אֶת־
אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו לֵאמֹר זֹאת
תּוֹרַת הָעֹלָה הִוא הָעֹלָה עַל מוֹקְדָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ
כָּל־הַלַּיְלָה עַד־הַבֹּקֶר וְאֵשׁ הַמִּזְבֵּחַ תּוּקַד בּוֹ׃
ג וְלָבַשׁ הַכֹּהֵן מִדּוֹ בַד וּמִכְנְסֵי־בַד יִלְבַּשׁ עַל־
בְּשָׂרוֹ וְהֵרִים אֶת־הַדֶּשֶׁן אֲשֶׁר תֹּאכַל הָאֵשׁ אֶת־

מ' זעירא

ת"א או מכל אשר. מציעא מח: בראשו. ב"ק סה: וחמשתיו יוסף עליו. שם קח מנחות פז: לאשר הוא לו. ב"ק קג מציעא מג: ואת אשמו. ב"ק סה ערכין ד: בערכך. זבחים מח כריתות מב: צו את אהרן. ס' הזוהר פ' פקודי: זאת תורת. זבחים כז סח סט פד כג מנחות ז כו ודף מט נדה מ: היא העלה על מוקדה. יומא לג מה סנהדרין לד הוריות ג זבחים כז פג ודף פד תמורה יד: כל הלילה עד הבקר. מגילה כא חגיגה י זבחים כז: מדו בד. פסחים סה יומא כג: ומכנסי בד ילבש. יומא כג ערכין ו: וסרים. יומא כ כד זבחים פו: אשר תאכל האש. שם פג מנחות כו:

רש"י

בתשובה ולדעת ולהתודות כי יחטא ואשם (שבועות כ"ד): (כד) בראשו. הוא הקרן ראש הממון: וחמשתיו. רבתה תורה חומשין הרבה לקרן אחת שאם כפר בחומש ונשבע והודה חוזר ומביא חומש על אותו חומש וכן מוסיף והולך עד שיתמעט הקרן שנשבע לו בפחות משוה פרוטה: לאשר הוא לו. למי שהממון שלו (ב"ק ק"ג): חסלת פרשת ויקרא

ו (ב) צו את אהרן. אין צו אלא לשון זרוז מיד ולדורות. אמר ר"ש ביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש בו חסרון כיס (ת"כ): זאת תורת העולה. הרי הענין הזה בא ללמד על הקטר חלבים ואברים שיהא כשר כל הלילה וללמד על הפסולין איזה אם עלה ירד ואיזה אם עלה לא ירד שכל תורה לרבות הוא בא לומר תורה

העמק דבר

בכחיש בהבטחה ליתן. דאפילו אם היה מודה היה פטור על פי דין אז אין השבועה מחייבת אשם:

(כד) לאשר הוא לו. אפילו אם כבר מת הנגזל מי שכחש בו. אבל הממון מגיע ליורשיו: יתננו

או ית עושקא די עשק או ית פוקדנא דאתפקד לותיה או ית אבדתא דאשכח: כד או מכולא דאשתבע עלוהי לשיקרא וישלם יתיה ברישיה וחומשיה יוסף עלוהי לדהוא דיליה יתנינה ביומא דחובתיה: כה וית אשמיה ייתי קדם יי דכר שלים מן ענא בפורסניה לאשמא לות כהנא: כו ויכפר עלוהי כהנא קדם יי וישתביק ליה על חדא מכל דיעביד למיחב בה: פ פ פ

א ומליל יי עם משה למימר: ב פקיד ית אהרן וית בנוהי למימר דא אוריתא דעלתא היא עלתא דמתוקדא על מדבחא כל ליליא עד צפרא ואשתא דמדבחא תהי יקדא ביה: ג וילבש כהנא לבושין דבוץ ומכנסין דבוץ ילבש על בסריה ויפריש ית קטמא דתיכול אשתא ית עלתא על מדבחא

רש"י

אחת לכל העולים ואפילו פסולין שאם עלו לא ירדו (קדושין כ"ע): היא העולה. למעט את הרובע ו... הנרבע וכיוצא בהן שלא היה פסולן בקדש שנפסלו קודם שבאו לעזרה (נדה מ"א זבחים פ"ד. ת"כ): (ג) מדו בד. היא הכתונת ומה ת"ל מדו שתהא כמדתו (ת"כ. ערכין ג'): על בשרו. שלא יהא דבר חוצץ בינתים (ערכין ג'): והרים את הדשן. היה חותה מלא מחתה מן המאוכלות הפנימיות ונותנן במזרחו של כבש (תמיד כ"ח): הדשן אשר תאכל האש את העולה. (ועשאתה דשן מאותו דשן ירים תרומה ושמו

העמק דבר

ביום אשמתו. לא כמו הקרבן שאינו מחויב להביא מיד שב מחטאו אלא בבוא הרגל ויעלה לירושלים אז מחויב להביא כל חובותיו משא"כ הקרן וחומש יתננו ביום אשמתו ביום שמכיר כי אשם: (כו) מכל אשר יעשה לאשמה בה. ולעיל כתיב לחטוא בהנה. וגם כל המקרא כאן מיותר. ובא ללמדנו דיש אופן שמביא על שבועה זו הרבה קרבנות. והוא מתחלק לכמה ואז מיקרי לחטוא בהנה. ויש אופן שאינו נחלק ואז מיקרי לאשמה בה. ונתבאר במשנה שבועות פ"ה ובת"כ האופנים בזה. וכתיב כאן לאשמה בה. למעט פחות מש"פ כדתניא בת"כ ובירושלמי קידושין פ"א ה"א. ללמדנו דבזה האופן דנשבע לכמה אנשים וקרבן א' על כולם וס"ד דא"כ תלוי בכפירה שאם כפר על ש"פ בין כולן חייב קרבן תש"ה כתיב לאשמה בה אם חייב לשלם. וזה אינו אלא בשוה פרוטה לכל תובע:

ו (ב) צו את וגו'. ידוע דצו מורה על זרוז. ור"ש מוסיף דבכ"מ שיש ח"כ צריך זרוז. אבל לא בכ"מ דכתיב צו הוא ח"כ. וגם כאן אינו ח"כ כלל לכהנים כמש"כ הרמב"ן שהרי הכל בא מתרו"ל. אלא כאן הוא מטעם אחר. וכמו בכה"ת דכתיב צווי מפרש בגמ' ברכות ד"ה המצוה זו המשנה. ושם כתיב גם כן משום זרוז. באשר הוא תורה שבע"פ שקשה לקנותה ככלי זהב ונוח לאבדה ככלי זכוכית. ע"כ נדרש לזרוז לחזור ולשמור וכאן כתיב צו לזרוז מטעם אחר אשר יתבאר שמדרש השגחה ושום לב שיקוים המצוה כהלכתה: תורת העולה היא העולה על המוקד. באשר נקרא מזבח החיצון מזבח העולה. ע"כ בא הכתוב להגיד שטעם היא העולה וגו'. וא"כ היא הדירה על המזבח מש"ה נקראת מזבח העולה: כל הלילה עד הבקר. המצוה על הכהנים שיראו שיהיו אברי העולה מונחים ונעכלים מעט מעט עד הבוקר ולא יהיו נעכלים מיד ויהא המזבח פנוי מעולה ומש"ה היה המצוה לעשות קיץ למזבח. היינו כדי שלא יפאר המזבח בלי אברי עולה: ואש המזבח תוקד בו. להיפך המצוה שיהיו אברי עולה נעכלים לגמרי ולא יתותרו אברים. ומצילא היה נדרש לזרוז שאם היו מעט עולות שלא להרבות עצים ואם כ"כ. ואם היו הרבה היו צריכים להרבות אש והיה נדרש לזה הערה טובה. ומש"ה היתה ברכה איכה שהכהנים היו בקיאים בטבע העצים איך הוא נעכל. משום שהיה בזה צורך העבודה. וזהו הזירוז דכתיב כאן: (ג) ולבש הכהן. אע"ג שגם הספוקי בגמרא את האברים כל הלילה היה בבגדי כהונה מכ"מ תלה הכתוב בהרמת הדשן מתחלה ולבש הכהן. משום שהיה כהן חדש מתחלף אז ומלאכתו הראשונה היתה הרה"ד: מדו בד. פירש הת"א לבושין דבוץ. ופי' מדו. כל בגדיו. והא דכתיב ומכנסי בד בפ"ע הוא כדי ללמדנו שילבשם על בשרו בלי הפלה. אבל זה הפי' אינו אלא למ"ד דאבנט של כה"ד היה בד. אבל אנן קיי"ל שהיה של כלאים כמש"כ בפר' פקודי ואם כן א"א לפרש הכי שהרי מדו בד כתיב. אלא כפרש"י מדו היא הכתונת ומה ת"ל מדו כמדתו. והא דלא כתיב בזאת אבנט ומגבעות ללמדנו שאך הכתנת בעינן אחר. משום שיהא כמדתו מצומצם. משא"כ מגבעות ואבנט אפשר ללבוש אותם של כהן

בשינוי

הָעֹלָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְשָׂמוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ׃ ד וּפָשַׁט
אֶת־בְּגָדָיו וְלָבַשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְהוֹצִיא אֶת־
הַדֶּשֶׁן אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה אֶל־מָקוֹם טָהוֹר׃
ה וְהָאֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ תּוּקַד־בּוֹ לֹא תִכְבֶּה וּבִעֵר
עָלֶיהָ הַכֹּהֵן עֵצִים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר וְעָרַךְ עָלֶיהָ
הָעֹלָה וְהִקְטִיר עָלֶיהָ חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים׃ ו אֵשׁ תָּמִיד
תּוּקַד עַל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא תִכְבֶּה׃ ס ז וְזֹאת תּוֹרַת
הַמִּנְחָה הַקְרֵב אֹתָהּ בְּנֵי־אַהֲרֹן לִפְנֵי יְהוָה אֶל־
פְּנֵי הַמִּזְבֵּחַ׃ ח וְהֵרִים מִמֶּנּוּ בְּקֻמְצוֹ מִסֹּלֶת
הַמִּנְחָה וּמִשַּׁמְנָהּ וְאֵת כָּל־הַלְּבֹנָה אֲשֶׁר עַל־
הַמִּנְחָה וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחַ רֵיחַ נִיחֹחַ אַזְכָּרָתָהּ
לַיהוָה׃ ט וְהַנּוֹתֶרֶת מִמֶּנָּה יֹאכְלוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו
מַצּוֹת תֵּאָכֵל בְּמָקוֹם קָדֹשׁ בַּחֲצַר אֹהֶל־מוֹעֵד
יֹאכְלוּהָ׃ י לֹא תֵאָפֶה חָמֵץ חֶלְקָם נָתַתִּי אֹתָהּ

ת"א ופשט את בגדיו ולבש. יומא כג: והוציא את הדשן. שם סח סנהדרין מב זבחים קה מעילה יב: ושמו אצל המזבח. פסחים כו כז זבחים מו חולין קיז תמורה לד כריתות ו מעילה יא יב: ופשט את. שבת קיד: והאש על המזבח. יומא מה: ובער עליה הכהן. פסחים נט יומא כו לג: וערך עליה העולה. פסחים נח יומא לד ב"ק קיא מנחות מט תמיד כח: והקטיר עליה. פסחים נט יומא לג: אש תמיד תוקד. שם מה: וזאת תורת המנחה. סוטה יד קדושין לו זבחים ע מנחות ג ד יט כג: בני אהרן. קדושין לו זבחים קיט: לפני ה' אל פני המזבח. שם סג מנחות יט: והרים ממנו. יומא כד מז זבחים סג מנחות יא יט סא קו: ואת כל הלבונה. סוטה יד מנחות יא כז: והנותרת ממנה. שם נב פב: מצות תאכל. יבמות לט מ: במקום קדש. זבחים נו סג מנחות ט: לא תאפה. שבת קיא יבמות מ סוטה טו שבועות טו מנחות

רש"י

אצל המזבח: על המזבח. מלא אברים שעדיין לא נתאכלו מחזירן על מזבח לאחר שחתה גחלים אילך ואילך ונטל מן הפנימיות שנאמר את העולה על המזבח. כו"י): (ד) ופשט את בגדיו. אין זו חובה אלא דרך ארץ שלא ילכלך בהוצאת הדשן בגדים שהוא משמש בהן תמיד. בגדים שבשל בהן קדרה לרבו אל ימזוג בהן כוס לרבו (תורת כהנים) לכך ולבש בגדים אחרים פחותין מהם: והוציא את הדשן. הצבור בתפוח (תמיד כ"ח) כשהוא הרבה ואין מקום למערכה מוציאו משם ואין זה חובה בכל יום אבל התרומה חובה בכל יום: (ה) והאש על המזבח תוקד בו. רבה כאן יקידות הרבה על מוקדה ואש המזבח תוקד בו והאש על המזבח תוקד בו אש תמיד תוקד על המזבח כולן נדרשו במסכת יומא (כ"ח) שנחלקו רבותינו במנין המערכות שהיו שם (תמיד כ"ט): וערך עליה העולה. עולת תמיד היא תקדים (פסחים נ"ח):

העמק דבר

בשימש ביום העבר וכמש"כ ג"כ בפר' פקודי עה"פ ואת ההכנע וגו': (ד) בגדים אחרים. בגדי כהונה פחותין. כך דרשו בת"כ בהיקש בגדים לבגדיו. אכן גם לפי הפשט אי בבגדי חול דוקא מאי השמעינן קרא וכי ס"ד שילכו ערומים אלא ודאי בבגדי כהונה מיירי. ואע"ג דביחזקאל מ"ד כתיב ג"כ זה הלשון ופשטו את בגדיהם והניחו בלשכת הקודש ולבשו בגדים אחרים ולא יקדשו את העם בבגדיהם. והתם

וישוניה בסטר מדבחא: ד וישלח ית לבושוהי וילבש לבושין אוחרנין ויפק ית קטמא למברא למשריתא לאתר דכי: ה ואשתא על מדבחא תהי יקדא ביה לא תטפי ויבער עלה כהנא אעין בצפר בצפר ויסדר עלה עלתא ויסק עלה תרבי נכסת קודשיא: ו אשתא תדירא תהי יקדא על מדבחא לא תטפי: ז ודא אוריתא דמנחתא דיקרבון יתה בני אהרן קדם יי לקדם מדבחא: ח ויפריש מניה בקומציה מסולתא דמנחתא וממשחה וית כל לבונתא די על מנחתא ויסק למדבחא לאתקבלא ברעוא אדכרתא קדם יי: ט ודאשתאר מנה ייכלון אהרן ובנוהי פטירא תתאכיל באתר קדיש בדרת משכן זמנא ייכלונה: י לא תתאפי חמיע חולקהון יהבית יתה מקרבני קודש קודשין היא כחטאתא

רש"י

חלבי השלמים. אם יביאו שם שלמים ורבותינו למדו מכאן עליה על עולה הבקר השלם כל הקרבנות כולם מכאן שלא יהא דבר מאוחר לתמיד של בין הערבים (פסחים שם): (ו) **אש תמיד**. אש שנאמר בו תמיד היא שמדליקין בה את הנרות שנאמר בה להעלות נר תמיד (שמות כ"ו) אף היא מעל מזבח החיצון תוקד (יומא מ"ד): **לא תכבה**. המכבה אש על המזבח עובר בשני לאוין: (ז) **וזאת תורת המנחה**. תורה אחת לכולם להטעינן שמן ולבונה האמורין בענין יכול אין לי טעונות שמן ולבונה אלא מנחת הודה שהיא נקמצת מנחת כהנים שהיא כליל מנין ת"ל תורת: **הקרב אותה**. היא הגשה בקרן מערבית דרומית (ת"כ. סוטה י"ד): **לפני ה'**. הוא מערב שהוא לצד אהל מועד: **אל פני המזבח**. הוא הדרום שהוא פניו של מזבח שהכבש נתון לאותו הרוח: (ח) **והרים ממנו**. מהמחובר שיהא עשרון שלם בבת אחת בשעת קמיצה (שם כ"ו): **בקמצו**. שלא יעשה מדה לקומץ (יומא מ"ז): **מסלת המנחה ומשמנה**. מכאן שקומץ ממקום שנתרבה שמנה (סוטה י"ד): **המנחה**. שלא תהא מעורבת באחרת: **ואת כל הלבונה אשר על המנחה והקטיר**. מלקט את לבונתה לאחר קמיצה ומקטירו ולפי שלא פירש כן אלא באחת מן המנחות בויקרא הוצרך לשנות פרשה זו לכלול כל המנחות כמשפטן: (ט) **במקום קדש**. ואיזהו בחצר אהל מועד: (י) **לא תאפה חמץ חלקם**. אף השירים אסורים בחמץ (מנחות נ"ה):

העמק דבר

פי' בגדי חול כמשמעו. שאני התם דהכתוב מפרש טעמו שילבשו בגדים שצורתן כמלבושי כל אנשים כדי שלא יקדשו וגו' ועי' מש"כ ר"פ אמור בהר"ד. אבל הכא לא דבר בזה ולא מסיים הטעם ולא יקדשו וגו' וא"כ מאי קמ"ל קרא שילבשו בגדים אחרים. אלא כהונה בגדי כהונה אחרים פחותין מהם: (ה) **והאש על המזבח וגו'**. אפילו בשעת הוצאת הדשן לא תכבה לגמרי. או ללמדנו דבשעת הוצאת הדשן אסור לכבות את הגחלת. וכדאיתא ביומא ספ"ד דכהאשו של מזבח כ"ע לא פליגי דחייב: (ו) **אש תמיד וגו'**. אפילו כשאין עולה על המזבח מכ"מ האש על המזבח לא תכבה ע"י עצים: (ז) **אל פני המזבח**. הוסיף כאן על הא דכתיב לעיל והגישה אל המזבח לבאר באיזה צד המזבח שיהא דוקא בדרום המזבח שנקרא פני המזבח משום שעולין משם עליו. לבד שבא בזה הפר' לכלול אפילו מנחת כולת להגשה ושלא מנחות לקומץ כמש"כ שם: (ח) **והרים ממנו בקמצו**. כבר ביארו חז"ל שבא לבאר פי' מלא קמצו שלא נימא ע"י מדה של מלא קמצו מש"ה כתיב כאן בקמצו ממש: (ט) **יאכלו אהרן ובניו**. הוסיף לבאר הא דכתיב שם לאהרן ולבניו. אינו אלא לאכילה ולא שאחרי הנאות: **יאכלוה**. מיותר ללמדנו שהיא באחוזה נאכלת כמו בפסח דרשינן יאכלוהו שאין מפטירין אחר פסח אפיקומן. ועי' מש"כ להלן י"ט: (י) **נתתי אתה מאשי**. כי שני אופני קדשי המקדש ניתן לכהנים. חזה ושוק שהמה קדשי' קלים. ומכ"מ ניתנו לכהנים. ונתבאר כבר בפ' תצוה ולהלן בפ' שלמים דהחזה היה בכלל אשי ה' שהרי הוא שומן כמו הלב אע"ג שכשר לאכילה מכ"מ הרי אליה ג"כ כשר מכ"מ קרב. וכך היה ראוי להיות בחזה ומש"ה מביאים את החזה עם הלב יחד להניף. וניתן החזה חלק מאשי ה'. משא"כ בשר חטאת ואשם לא היה ראוי להקטיר לגבוה אלא משום שהמה קדש קדשים ע"כ לא זכו בעלים לאכלם אלא זכר בכהנים לבד. וקאמר דשירי מנחה יש בו שני הטעמים יחד. חלקם נתתי אותה מאשי. היה ראוי להקריב הכל כמו מנחת כהנים אלא ניתן חלק גבוה להם. וזהו טעם על איסור חימוץ. דמשום שהוא חלקם מאשי ה' יש להם חומר לענין חימוץ כאשי ה'. אע"ג שלענין דבש לא נשתוו מכ"מ לענין הטעם שחמץ אסור ישנו גם בחלק הניתן מאשי ה'. וע' מש"כ לעיל בטעם איסור שאור וחמץ בכל גבוה. ולא נימא דכיון שטעם

שניתן

מֵאִשָּׁי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא כַּחַטָּאת וְכָאָשָׁם׃ יא כָּל־זָכָר בִּבְנֵי אַהֲרֹן יֹאכְלֶנָּה חָק־עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם מֵאִשֵּׁי יְהוָה כֹּל אֲשֶׁר־יִגַּע בָּהֶם יִקְדָּשׁ׃ פ שני

יב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יג זֶה קָרְבַּן אַהֲרֹן וּבָנָיו אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ לַיהוָה בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ עֲשִׂירִת הָאֵפָה סֹלֶת מִנְחָה תָּמִיד מַחֲצִיתָהּ בַּבֹּקֶר וּמַחֲצִיתָהּ בָּעָרֶב׃ יד עַל־מַחֲבַת בַּשֶּׁמֶן תֵּעָשֶׂה מֻרְבֶּכֶת תְּבִיאֶנָּה תֻּפִינֵי מִנְחַת פִּתִּים תַּקְרִיב רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה׃ טו וְהַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ תַּחְתָּיו מִבָּנָיו יַעֲשֶׂה אֹתָהּ חָק־עוֹלָם לַיהוָה כָּלִיל תָּקְטָר׃ טז וְכָל־מִנְחַת כֹּהֵן כָּלִיל תִּהְיֶה לֹא תֵאָכֵל׃ פ

יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יח דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר זֹאת תּוֹרַת הַחַטָּאת בִּמְקוֹם אֲשֶׁר תִּשָּׁחֵט הָעֹלָה תִּשָּׁחֵט הַחַטָּאת לִפְנֵי יְהוָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא׃ יט הַכֹּהֵן הַמְחַטֵּא

ת"א נג נה: קדש קדשים. זבחים י יב מנחות כה: כל זכר בבני. סוטה כג זבחים קב: יקדש. זבחים לג: זה קרבן. יומא ה הוריות ט מנחות נב עח: מנחה תמיד. שם ח ודף ב נא נב: תעשה. שם נא: תפיני. שם: והכהן המשיח. הוריות יא יב מנחות נא כריתות ה: חק עולם. מנחות ח נא כו: וכל מנחת כהן. שקלים ב סוכה נב מנחות מו נא עג עד חולין קלא קלב ערכין ד: זאת תורת החטאת. זבחים ט נב מנחות ג יג: במקום אשר. זבחים מט מנחות נה עקידה שער עג: תשחט. זבחים נב: קדש קדשים. שם ל לה: הכהן המחטא. זבחים י נב נג עג קב:

רש"י

כחטאת וכאשם. מנחת חוטא הרי היא כחטאת לפיכך קמצה שלא לשמה פסולה. מנחת נדבה הרי היא כאשם לפיכך קמצה שלא לשמה כשרה (מנחות ב׳. ת"כ): (יא) כל זכר. אפילו בעל מום למה נאמר אם לאכילה הרי כבר אמור לחם אלהיו מקדשי הקדשים וגו׳ אלא לרבות בעלי מומין למחלוקת (זבחים ק"ב. ת"כ): כל אשר יגע וגו׳. קדשים קלים או חולין שיגעו בה ויבלעו ממנה (ת"כ): יקדש. להיות כמוה שאם פסולה יפסלו ואם כשרה יאכלו כחומר המנחה: (יג) זה קרבן אהרן ובניו. אף ההדיוטות מקריבין עשירית האיפה ביום שהן מתחנכין לעבודה אבל כהן גדול בכל יום שנאמר מנחת תמיד וגו׳ והכהן המשיח תחתיו מבניו חקת עולם וגו׳ (מנחות כ"ב): (יד) מרבכת. חלוטה ברותחין כל צרכה (תורת כהנים): תופיני.

העמק דבר

שניתן להם הוא מאשי ה׳ יש להם דין חו"ש דמכ"מ נאכל אף לנשיהם. מש"ה ביאר הכתוב דמכ"מ יש טעם השני ג"כ דקדש קדשים וגו׳ מש"ה (יא) כל זכר וגו׳. אינו נאכל אלא לזכרים כמבואר בפ׳ החטאת והאשם: כל

אשר יגע בהם יקדש. היינו החולין שאוכלים עם הקדשים יהא נעשה על טהרת הקודש. ואם נטמא אסור לאוכלם למי שאוכל קדש. ולא כשארי חולין שאין מצוה מה"ת לשומרם מטומאה. וזהו פשוטו

וְאַשְׁמָא: יא כָּל דְּכוּרָא בִּבְנֵי אַהֲרֹן יֵיכְלִינַהּ קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן מִקֻּרְבָּנַיָּא דַּייָ כָּל דְּיִקְרַב בְּהוֹן יִתְקַדַּשׁ: יב וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: יג דֵּין קֻרְבָּנָא דְּאַהֲרֹן וּבְנוֹהִי דִּי יְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ בְּיוֹמָא דִּירַבּוֹן יָתֵיהּ חַד מִן עַסְרָא בִּתְלַת סְאִין סוּלְתָּא מִנְחֲתָא תְּדִירָא פַּלְגוּתַהּ בְּצַפְרָא וּפַלְגוּתַהּ בְּרַמְשָׁא: יד עַל מַסְרֵיתָא בִּמְשַׁח תִּתְעֲבֵיד רְבִיכָא תַּיְתִינַהּ תּוּפִינֵי מִנְחַת בִּצּוּעִין תְּקָרֵיב לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: טו וְכַהֲנָא דְּיִתְרַבָּא תְּחוֹתוֹהִי מִבְּנוֹהִי יַעֲבֵיד יָתַהּ קְיָם עָלַם קֳדָם יְיָ גְּמִיר תִּתַּסַּק: טז וְכָל מִנְחֲתָא דְּכַהֲנָא גְּמִיר תְּהֵי לָא תִתְאֲכִיל: יז וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: יח מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי לְמֵימַר דָּא אוֹרָיְתָא דְּחַטָּאתָא בְּאַתְרָא דִּי תִתְנְכֵס עֲלָתָא תִּתְנְכֵס חַטָּאתָא קֳדָם יְיָ קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא: יט כַּהֲנָא דִּמְכַפַּר

רש"י

אפויה אפיות הרבה אחר חליטתה אופה בתנור וחוזר ומטגנה במחבת: מנחת פתים. מלמד שטעונה פתיתה: (טו) המשיח תחתיו מבניו. המשיח מבניו תחתיו: כליל תקטר. אין מקצת להיות שיריה נאכלין אלא כולה כליל וכן כל מנחת כהן של נדבה כליל תהיה: כליל. כולה שוה לגבוה: (יט) המחטא אתה. העובד עבודותיה שהיא נעשית חטאת על ידו: המחטא

העמק דבר

והלכה תדרש (א): (יג) זה קרבן אהרן ובניו וגו'. כבר דקדקו חז"ל ברבה על זה הלשון. ונראה דמשום דבמנחת חביתין נכלל כל ד' מנחות של יחיד. שמתחלה היה עשרון סלת. ואח"כ היה מורבכת ואח"כ היא מעשה מאפה תנור ואח"כ היא מעשה מחבת. ואמר הכתוב אחר ס' וזאת תורת המנחה שכולל כל הד' מנחות וזה מעשה מנחות כולם היא קרבן אהרן ובנו ובדרך דרוש יש להבין טעם שצוה הקב"ה על הכהן להביא בכל יום מעין ד' מנחות. דכבר ביארנו ענין ד' מנחות הללו בא לכפר על השחתת מדות ב"א בקלקול א' מד' מרות. והנה עבודת הכהנים בישראל להיות על פיהם כל ריב היינו שעליהם לראות שלא יהא ריב בין אדם לחבירו ולתקן כל מגמתם של ישראל כמו שביארנו לשון המקרא בפ' שופטים. וא"כ צריכים המה הכהנים כפרה על עצמם במה שמזדמן בישראל השחתת המדות והחולי הבא עי"ז מש"ה מביאים קרבן כולל הכל: אשר יקריבו לה'. דאע"ג שמנחת חביתין שכה"ג מביא בכל יום הוא מכיסו של כה"ג. ומצוה בכל קרבן יחיד שיעבקו בו בעלים וכמו שכתבנו לעיל בפ' פר העלם דבר של כה"ג. אבל חביתין אינו כן אלא כהנים הדיוטים מקריבים לכתחלה ומש"ה אשר יקריבו לה'. דמתחלה מביא כה"ג בשביל כולם. הדע שהרי גם בשעה שכה"ג מת אינו בטלה כדאי' במס' מנחות דכ"א הרי דהיא מנחת כל הכהנים: ביום המשח אותו. ביום שהוא מתגדל ע' להלן ז' ל"ה. ונכלל בזה כה"ג בכל יום שהוא מתגדל על אחיו הכהנים. וכהן הדיוט ביום הראשון שמתגדל להיות כהן לפני ה': (יח) אשר תשחט העולה וגו'. היינו בצפון. והיה ראוי יותר לפרש בצפון המזבח תשחט החטאת. ולא לתלות החטאת בעולה. מכאן פירשו בירושלמי יבמות פ' הערל ה"ג שטעם על מה בא הכווי שתשחט החטאת בצפון דוקא. משום שלא לפרסם את החוטאים. ובזה שתשחט בצפון יהיה נראה שהוא עולה: קדש קדשים היא. מסדר הלשון משמע שהוא ג"כ טעם שהיא נשחטת בצפון כמו עולה משום שהיא קודש קדשים ממילא מוכח מזה דגם בבקר טעון צפון כדעת חז"ל: (יט) המחטא אותה.

הרחב דבר

(א) והנה תני סנכיא ב' אמר אל הכהנים הן ישא איש בשר קדש בכנף בגדו ונגע בכנפו אל הלחם ואל הנזיד ואל היין ואל שמן ואל כל מאכל היקדש וגו' ויאמרו לא. ויאמר חגי אם יגע טמא נפש בכל אלה היטמא וגו' ויאמרו יטמא. ויען חגי ויאמר כן העם הזה וכן הגוי הזה לפני נאם ה' וכן כל מעשה ידיהם ואשר יקריבו שם טמא הוא. מבואר שהנביא הוציא מזה רעיון מוסרי בשם ה'. וכ"כ הראב"ע לפי דרכו. והנראה דהא שבאל אם ישא איש בשר קדש הוא כמשמעו. ונגע בכנפו אל מאכלי חולין. וזה א"א אלא א"כ הם נאכלים על טהרת הקודש. ודייק בלשונו הלחם הנזיד היין עם ב"א הידיעה. רעוי הוי שאוכל קודש מכין לו לחם ונזיד ויין שהם עיקר הנדרש לאכילת בשר. מש"כ שמן וכל מאכל אינו ידוע. אלא אם אירע שנגע בשמן וכל מאכל וע"כ נעשו ע"ס הקודש. ושאל אותם היקדש. אם נעשו אותם חולין קדשים באמת שיהא מצוה נאכילתם וכדומה מעלת קדשים. ויאמרו לא. באמת אין בהם שום קדושה ומצוה. מכל חולין. ושאל עוד אם יגע טמא נפש בכל אלה היטמא והשיבו יטמא ובאמת גם חולין נטמאים בטמא נפש אלא אין בטומאתם דבר שהרי נאכלים בטומאה לכתחלה כדכתיב הטמא והטהור יאכלנו. משא"כ הני טומאתן קשה ואסורין לאכלם. ומזה הוציא הנביא מוסר. דכמו דקודש משונה מן החולין בשני דברים. למעליותא בקדושתן שיש מצוה באכילתן ועוד מצות. ולגריעותא שאם נטמאו אסורים באכילה משא"כ באוכלין טמאים של חולין. והנה חולין בנעשו על טה"ק יש להם הגריעותא שטומאתן אוסרתן לאוכלי קודש משא"כ במצוה ושאר מעלות שבקודש אין בהם. כן העם הזה. היינו הכהנים. וכן הגוי הזה. כלל ישראל שהם גוי והנהגה בפ"ע וכן כל מעשי ידיהם. מעשיהם כדבר שבקדושה. ואשר יקריבו שם טמא הוא. כן התקרבותם לקודש. כן מה שמקריבין שם לא

אֹתָהּ יֹאכְלֶנָּה בְּמָקוֹם קָדֹשׁ תֵּאָכֵל בַּחֲצַר אֹהֶל מוֹעֵד׃ כ כֹּל אֲשֶׁר־יִגַּע בִּבְשָׂרָהּ יִקְדָּשׁ וַאֲשֶׁר יִזֶּה מִדָּמָהּ עַל־הַבֶּגֶד אֲשֶׁר יִזֶּה עָלֶיהָ תְּכַבֵּס בְּמָקוֹם קָדֹשׁ׃ כא וּכְלִי־חֶרֶשׂ אֲשֶׁר תְּבֻשַּׁל־בּוֹ יִשָּׁבֵר וְאִם־בִּכְלִי נְחֹשֶׁת בֻּשָּׁלָה וּמֹרַק וְשֻׁטַּף בַּמָּיִם׃ כב כָּל־זָכָר בַּכֹּהֲנִים יֹאכַל אֹתָהּ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא׃ כג וְכָל־חַטָּאת אֲשֶׁר יוּבָא מִדָּמָהּ אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לְכַפֵּר בַּקֹּדֶשׁ לֹא תֵאָכֵל בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף׃ פ

ז א וְזֹאת תּוֹרַת הָאָשָׁם קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא׃ ב בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחֲטוּ אֶת־הָעֹלָה יִשְׁחֲטוּ אֶת־הָאָשָׁם וְאֶת־דָּמוֹ יִזְרֹק עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ ג וְאֵת כָּל־חֶלְבּוֹ יַקְרִיב מִמֶּנּוּ אֵת הָאַלְיָה וְאֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב׃ ד וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־

ת"א במקום קדש תאכל. שם לב: כל אשר יגע. פסחים מה נזיר לז זבחים צז חולין צט: ואשר יזה. זבחים לח צג צג מעילה ה: מדמה. זבחים לב צג: על הבגד. שם צג צד: אשר יזה עליה תכבס. שם צג צד: תכבס במקום. שם צד: וכלי חרש. שם צה: ישבר. שם צו: ואם בכלי נחשת. שם צד צז: כל זכר בכהנים. שם נו צז צח קב: וכל חטאת. פסחים נג זבחים פב: לכפר בקדש. שם מג: בקדש באש תשרף. פסחים כד זבחים נב: וזאת תורת האשם. שם נח מנחות קי כריתות כב: קדש קדשים. זבחים נ: במקום אשר ישחטו. שם מט: ואת דמו יזרוק:

רש"י

אתה יאכלנה · הראוי לעבודה יצא טמא בשעת זריקת דמים שאינו חולק בבשר (ת"כ) וא"א לומר שאוסר שאר כהנים באכילתה חוץ מן הזורק דמה שהרי נאמר למטה כל זכר בכהנים יאכל אותה: (כ) כל אשר יגע בבשרה · כל דבר אוכל אשר יגע ויבלע ממנה: יקדש · להיות כמוה אם פסולה הפסל ואם היא כשרה תאכל כחומר שבה: ואשר יזה מדמה על הבגד · ואם הוזה מדמה על הבגד אותו מקום דם שבבגד אשר יזה עליה תכבס בתוך העזרה: אשר יזה · יהא נזה כמו ולא יטה לארץ מנלם (איוב ט"ו) יהא נטוי:

העמק דבר

משום שדם חטאת אינו בזריקה אלא בקנות מש"ה כתיב המחטא · וכ"ה להלן ח' ט"ו: יאכלנה · ידוע דעת חז"ל שהוא לענין חלוק · שמי שראוי לחטאת זוכה בחילוק · אבל לאכילה כל זכר כשר · אבל מכ"מ ודאי אין המקרא יוצא מ"פ דמיירי באכילה ממש שהרי מפרש המקרא במקום קדוש וגו' · אלא שפי' דאע"ג דכל זכר בכהנים יאכל אותה והיא מצוה עליהם כמש"כ הרמב"ם בפי' המשניות אהלות פי"ח שכל

הרחב דבר

הועיל להם רק להתהלל ש"ש על ידם. שהרי נראים כהכנים גדולים עומדים לפני ה'. ומה שעושים אלא כדין הוא אש"ע. אבל באמת מעלת הקדושה אין להם כלל. זהו פשטא דהני קראי · אך בגמ' פסחים פ"א פירשו בכנפי הוא שרץ. ועוד בעיקר הענין פירשו בא"א. וכ"ז כענין כונס בני'. ודייקו נמה שלא שאל בשני' אלא אם יגע טמא נפש בהלה ולא שאל על שרץ וכדומה. ומזה הוכיחו דיקדש הוא קבלת טומאה. ונראה דללוי בפסחים שם דנגעי כולהו בראשון ופרש"י שבתחלה שאלם על הסדר כו' וזה ק' דא"כ למאי בינה שגבית לבאול בטמא נפש ולא בשרץ. אלא לוי מפרש כמש"כ:

בִּדְמָה יֵיכְלִינַהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ תִּתְאֲכֵיל בְּדָרַת מַשְׁכַּן זִמְנָא: כ כֹּל דִּי יִקְרַב בְּבִשְׂרַהּ יִתְקַדַּשׁ וְדִי יַדִּי מִדְּמַהּ עַל לְבוּשָׁא דִּי יַדִּי עֲלַהּ תִּחַוַּר בַּאֲתַר קַדִּישׁ: כא וּמָן דַּחֲסַף דְּתִתְבַּשַּׁל בֵּיהּ יִתְּבַר וְאִם בְּמָנָא דִנְחָשָׁא תִּתְבַּשַּׁל וְיִתְמְרֵיק וְיִשְׁתְּטֵיף בְּמַיָּא: כב כָּל דְּכוּרָא בְּכַהֲנַיָּא יֵיכוּל יָתַהּ קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא: כג וְכָל חַטָּאתָא דִּי יִתָּעַל מִדְּמַהּ לְמַשְׁכַּן זִמְנָא לְכַפָּרָא בְּקוּדְשָׁא לָא תִתְאֲכֵיל בְּנוּרָא תִּתּוֹקָד: א וְדָא אוֹרַיְתָא דַּאֲשָׁמָא קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא: ב בְּאַתְרָא דִּי יִכְסוּן יָת עֲלָתָא יִכְסוּן יָת אֲשָׁמָא וְיָת דְּמֵיהּ יִזְרוֹק עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר: ג וְיָת כָּל תַּרְבֵּיהּ יְקָרֵיב מִנֵּיהּ יָת אֲלִיתָא וְיָת תַּרְבָּא דְּחָפֵי יָת גַּוָּא: ד וְיָת תַּרְתֵּין כּוּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִּי

רש"י

(כא) **ישבר** · לפי שהבליעה שנבלעת בו נעשית נותר והוא הדין לכל הקדשים: **ומרק** · לשון תמרוקי הנשים (אסתר ב') אשקור"מנט בלע"ז: **ומרק ושטף** · לפלוט את בליעתו אבל כלי חרס למדך הכתוב כאן שאינו יוצא מידי דופיו לעולם: (כב) **כל זכר בכהנים יאכל אותה** · הא למדת שהמחפא האמור למעלה לא להוציא שאר הכהנים אלא להוציא את שאינו ראוי לחטוי: (כג) **וכל חטאת וגו'** · שאם הכניס מדם חטאת החיצונה לפנים פסולה (זבחים כ"ד · ת"כ): **וכל** · לרבות שאר קדשים: ז (א) **קדש קדשים הוא** · הוא קרב ואין תמורתו קרבה (תמורה י"ח · ת"כ): (ב) **ישחטו** · (ריבה לנו שחיטות הרבה לפי שמצינו אשם בצבור נאמר ישחטו רבים ותלאו בעולה להביא עולת צבור לצפון): (ג) **ואת כל חלבו וגו'** · לפי שלא נתפרשו אימורין באשם לכך הוצרך לפרשם כאן אבל חטאת כבר נתפרש בה בפ' ויקרא: את

העמק דבר

אכילת קדשים מ"ע היא · מכ"מ על המחטא היא מיוחדת ביותר משום שבאכילת הכהן מתכפרין הבעלים · והכהן המתחיל במצוה אומרים לו גמור אפ"ג דאיכא דעדיף מיניה · ומש"ה אם נשרף או נטמא הבשר ולא נשאר אלא כזית כמצוה שיאכל המחטא אותו כזית [וכ"כ הגאון ח"ס או"ח סימן מ"ט דעיקר מצות אכילה הוא בכהן המקריב ממש] · והנה שינה הכתוב בלשון דכתיב יאכלנה ולהלן כתיב יאכל אותה · והרא"ם כתב בתוס' שבועות פ"ג דים כ"מ בין האומר שבועה שאוכל ככר זו מקלתה נמי במשמע ואם נשרף מקצת חייב לאכול את השאר כדי לקיים שבועתו אבל אם אמר שבועה שאוכלנה ונשרף מקצתה אין חייב לאכול את השאר דעל אכילת כולה נשבע כו' עכ"ל וא"כ הוא להיפך ממה שכתבתי דאוכלנה מיירי בנשרף מקצת ולא נשאר אלא כזית · אבל כד דייקת מכוין יפה · דלא דמי כזית הנשאר מככר לכזית הנשאר מן החטאת · שאותו כזית מעכב הכפרה · דבלא אכילת הכהנים נעדר כפרת בעלים וא"כ אותו כזית הוא הכל · ומש"ה מיוחד בו הכהן המחטא כמש"כ · משא"כ אם יש הרבה בשר כל זכר עכן בה: **בחצר אהל מועד** · כאן לא כתיב הכתוב יאכלוה כמו במנחה דכבר ביארנו שלא בא הכפל אלא ללמדנו שיהא נאכל באחרונה · אע"ג שנאכל עם בשר חולין מכ"מ יהא המנחה אפיקומן · ומש"ה בבשר חטאת אם נאכל עם לחם חולין לא נצרך הכתוב לפרש· שבל"ז דרך האדם לאכול בשר באחרונה· והא דכתיב בפסח הכי אינו משום מצה אלא משום הגינת י"ד שהוא ג"כ בשר קדשים מכ"מ מצוה שיהא בפסח אפיקומן: (כ) **כל אשר יגע בבשרה וגו'** · נתבאר גבי מנחה בשמא דקרא: (כא) **ומרק ושטף במים** · פרש"י להפליט את הבלוע · ודעת הרמב"ם ז"ל שזה אינו אלא לתנא דס"ל מריקה ושטיפה בצונן · אבל למ"ד מריקה בחמין שטיפה בצונן · אין הפי' מריקה הגעלה ברותחין אלא בחמין שהיד אין סולדת ומריקה ביד לנקותו מן הטעין · והגעלה א"צ כלל בקדשים ותרומה · והדברים עתיקים ומבוארים בהע"ש שאילתא קל"ז: (כב) **יאכל אותה** · מצות אכילה בכזית לכל זכר בכהנים · כמו מצות פסח לכל א' מהחבורה שנמנו עליו · ולא משום שלא יבא לידי נותר · אלא מ"ע היא ממש ומברכין באכילתה אקב"ו על אכילת קדשים: **קדש קדשים הוא** · הוא טעם גם על דיוק כל זכר דוקא · גם על עיקר מצות אכילה · דבשביל שהיא קודש קדשים אין הפה שהיא רק בגדר טהור זוכה בו · וגם מש"ה אין ראוי לאכול פחות מכזית שאינו מקיים בזה מצות אכילה וא"כ הוא נהנה מן הקודש שלא במקום מצוה · ואע"ג דמכ"מ אין בזה איסור אפילו לאכול פחות מכזית כמו שהיה בלחה"פ שהיה מגיע כפול מכ"מ מצוה לאכול דוקא כזית כדי לקיים מ"ע: ז (א) **קדש קדשים הוא** · שמועלין בו מחיים כמו בעולה: (ב) **אשר ישחטו את העולה ישחטו את האשם** · כאן כתיב הפעולה על הכהנים ולא על הקרבן אבל התם בעולה ישחט האשם כמו דכתיב בחטאת · היינו משום דמסיים המקרא ואת דמו יזרוק וגו' · הרי מיירי בכהנים · אכן כתיב בשחיטה בלשון רבים משא"כ בזריקה · משום דהשוחטים מרובים מן הזורקים כידוע · וכ"ה בת"כ: ויית דמו וגו' · שלא נתבאר בפ' ויקרא שעבה האשם

הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיֹת יְסִירֶנָּה: ה וְהִקְטִיר אֹתָם הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה אִשֶּׁה לַיהוָה אָשָׁם הוּא: ו כָּל־זָכָר בַּכֹּהֲנִים יֹאכְלֶנּוּ בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ יֵאָכֵל קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא: ז כַּחַטָּאת כָּאָשָׁם תּוֹרָה אַחַת לָהֶם הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יְכַפֶּר־בּוֹ לוֹ יִהְיֶה: ח וְהַכֹּהֵן הַמַּקְרִיב אֶת־עֹלַת אִישׁ עוֹר הָעֹלָה אֲשֶׁר הִקְרִיב לַכֹּהֵן לוֹ יִהְיֶה: ט וְכָל־מִנְחָה אֲשֶׁר תֵּאָפֶה בַּתַּנּוּר וְכָל־נַעֲשָׂה בַמַּרְחֶשֶׁת וְעַל־מַחֲבַת לַכֹּהֵן הַמַּקְרִיב אֹתָהּ לוֹ תִהְיֶה: י וְכָל־מִנְחָה בְלוּלָה בַשֶּׁמֶן וַחֲרֵבָה לְכָל־בְּנֵי אַהֲרֹן תִּהְיֶה אִישׁ כְּאָחִיו: פ שלישי יא וְזֹאת תּוֹרַת זֶבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר יַקְרִיב לַיהוָה: יב אִם עַל־תּוֹדָה יַקְרִיבֶנּוּ וְהִקְרִיב ׀ עַל־זֶבַח הַתּוֹדָה חַלּוֹת מַצּוֹת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן וְסֹלֶת מֻרְבֶּכֶת חַלֹּת בְּלוּלֹת בַּשָּׁמֶן: יג עַל־חַלֹּת לֶחֶם חָמֵץ יַקְרִיב

ת"א זבחים כ: אשם הוא. נזיר כה זבחים ה י יב: יהיה. שם פו קג: כל זכר. שם נז קכ: קדש קדשים. שם יא כה: כחטאת כאשם. שם י יא כה פא פו: לו יהיה. שם קג: עולת איש. שם קג: עור העלה. שם: אשר הקריב. שם: וכל מנחה. קדושין נג מנחות סב פג: לכהן המקריב. זבחים קכ מנחות כג: וכל מנחה. קדושין שם מנחות ג עב עג קג: וחרבה. שם עג ל: וחרבה לכל בני אהרן. קדושין שם מנחות יג: איש כאחיו. קדושין שם מנחות שם: וזאת תורת. זבחים נ קכ: אם על תודה. קדושין שם זבחים נ מנחות עז עט תמורה יח: והקריב על זבח. מנחות עט פ: חלות מצות. שם פו עח: סלת מרבכת. זבחים נא: על חלות. שם נז מנחות עה עז עח:

רש"י

האליה · לפי שהאשם אינו בא אלא איל או כבש ואיל וכבש נתרבו באליה: (ה) **אשם הוא** · עד שינתק שמו ממנו לימד על האשם שמתו בעליו או שנתכפרו בעליו אע"פ שעומד להיות דמיו עולה לקיץ המזבח אם שחטו סתם אינו כשר לעולה קודם שנתק לרעייה ואינו בא ללמד על האשם שיהא פסול שלא לשמו כמו שדרשנו הוא הכתוב בחטאת לפי שאשם לא נאמר בו הוא אלא לאחר הקטרת אימורין והוא עצמו שלא הוקטרו אימוריו כשר (זבחים ד'): (ו) **קדש קדשים הוא** · בתורת כהנים הוא נדרש: (ז) **תורה אחת**

העמק דבר

כלל כמו בחטאות: (ז) **אשר יכפר בו** · דעת חז"ל ידוע מי שראוי לכפר כמבואר בפ' חטאת · אמנם יש להוסיף עוד כונה במה שלא כתיב אשר יכפר חטאת איש · כמו דכתיב בסמוך המקריב את עולת איש · אלא נכלל בזה עוד כונה דהכהן המכפר לעצמו אינו שייך כלל לבית אב אלא אכילת הקרבן לעצמו ולו יהיה: (ט) **לכהן המקריב אתה** · שראוי להקריב · אע"ג דלפי הפשט נראה חלוק בין בלש

עליהן די על גססיא וית חצרא די על כבדא על כוליתא יעדינה: ה ויסק יתהון כהנא למדבחא קרבנא קדם יי אשמא הוא: ו כל דכורא בכהניא ייכלינה באתר קדיש יתאכל קודש קודשין הוא: ז כחטאתא כן אשמא אוריתא חדא להון כהנא די מכפר ביה דיליה יהי: ח וכהנא דמקריב ית עלת גבר משך עלתא די קריב לכהנא דיליה יהי: ט וכל מנחתא דתתאפי בתנורא וכל דתתעביד בדרתא ועל מסריתא לכהנא דמקריב יתה דיליה תהי: י וכל מנחתא דפילא במשח ודלא פילא לכל בני אהרן תהי גבר כאחוהי: יא ודא אוריתא דנכסת קודשיא די יקרב קדם יי: יב אם על תודתא יקרבינה ויקרב על נכסת תודתא גריצין פטירין דפילן במשח ואספוגין פטירין דמשיחין במשח וסולתא רביכא גריצן דפילן במשח: יג על גריצן דלחם חמיע יקרב קרבניה על נכסת

רש"י

להם. **בדבר זה**: הכהן אשר יכפר בו. הראוי לכפרה חולק בו פרט לטבול יום ומחוסר כפורים ואונן: **(ח) עור העולה אשר הקריב לכהן לו יהיה**. פרט לטבול יום ומחוסר כפורים ואונן שאין חולקים בעורות (זבחים ק"ג ת"כ): **(ט) לכהן המקריב אותה וגו'**. יכול לו לבדו ת"ל לכל בני אהרן תהיה. יכול לכלן ת"ל לכהן המקריב הא כיצד לבית אב של אותו יום שמקריבין אותה (זבחים כ"ז וצ"ט): **(י) בלולה בשמן**. זו מנחת נדבה: **וחרבה**. זו מנחת חוטא ומנחת קנאות שאין בהן שמן: **(יב) אם על תודה יקריבנו**. אם על דבר הודאה על נס שנעשה לו כגון יורדי הים והולכי מדברות וחבושי בית האסורים וחולה שנתרפא שהן צריכין להודות שכתוב בהן יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם ויזבחו זבחי תודה (תהלים ק"ז) אם על אחת מאלה נדר שלמים הללו שלמי תודה הן וטעונות לחם האמור בענין ואינן נאכלין אלא ליום ולילה כמו שמפורש כאן: **והקריב על זבח התודה**. ד' מיני לחם חלות ורקיקין ורבוכה ג' מיני מצה וכתיב על חלת לחם חמץ וגו' וכל מין ומין י' חלות כך מפורש במנחות (דף י"ז) ושעורן ה' סאין ירושלמיות שהן ו' מדבריות כ' עשרון: **מרבכת**. לחם חלוט ברותחין כל צרכו: **(יג) יקריב קרבנו על**

העמק דבר

שלש מנחות הללו למנחת סלת. אבל דעת חז"ל מוכרח לעיל בפ' וזאת תורת המנחה. דכתיב בכולהו יאכלו אהרן ובניו. והכלל בזה הלשון מחלה לאהרן ומחלה לבניו. אלמא דלא תליא בטורח העובד. וא"כ יש לפרש שנוי לשון בין ג' מנחות הללו למנחת סלת. דאכילת קדק"ד לכהנים יש בזה שני טעמים. א' אינו חלף עבודתם אלא זכות הוא לכהנים כמש"כ בפ' קרח. ולזה הטעם כל כהני בית אב שוין. ב' ראוי ליתן שכר הטורח ג"כ כמו שאמר מלאכי נביא מי גם בכם ויסגור דלתים ולא תאירו מזבחי חנם. וא"כ במקום שיש טורח ראוי להיות לכהן המקריב. מעתה מתפרש המקרא כמש"כ לעיל ב' ח' לענין הגשה וקמיצה דכתיב הדין במקום המיוחד לו. ואע"ג דה"ה במקום שאינו מיוחד לו. וה"נ כתיב שם הטורח בהני שלשה. ומעט הזכות בחנם במנחה בלולה וחרבה. ומ"מ בדינן המה שוין כמבואר במק"א כמש"כ: **(יא) אשר יקריב לה'**. הוא מיותר שהרי כל הקרבנות בלתי לה' לבדו. אבל הענין ע"פ אשר יבואר להלן בפ' אחרי. כי במדבר שאסור לאכול בשר שחוטה בתיאבון לכ"ע אפי' לר"ע כמבואר בדברי הרמב"ם ה"ש פי"ו. מש"ה הותר להביא שלמים למי שאינו רוצה בתכלית הקרבן אלא כדי לאכול בשר [משא"כ מטעם שבאו לא"י שהותר בשר תאוה חולין נאסר להביא שלמים לתכלית אכילת בשר ולהיות לחמס לנפשם. אלא לתכלית שלחן גבוה והבעלים משלחן גבוה קזכו]. ובא הכתוב כאן ללמד דתודה אין להביא על שלמים במדבר אלא בשלמי' אשר יקריב לה' ולא לצורך עצמו. דכל ההיתר הלז אינו אלא משום שנאסר בשר תאוה כדי שלא יזבחו את זבחיהם לשעירים משא"כ לחם אפשר בחולין מש"ה אם הוא מביא תודה אין להביא אלא בשלמים אשר יקריב לה'. ועי' ס' דברים י"ב י"א: **(יב) וסלת מרבכת**. כבר נתבאר לעיל ו' י"ד. דלהכי לא כתיב שיהי מצות משום דרבוכה חלוט ברותחין כ"כ ושוב א"א לבא לידי חימוץ. ולחשש שלא יבא מים לפני אפיה א"צ להזהר שבל"ז מוזהרין לשמרן מהכשר לק"ט. ובזה יש ללמוד עוד דכל משקה שאינו מכשיר לק"ט אינו מחמיץ. דאם לא כן אכתי הוצרך הכתוב להזהיר שלא יבא עליו משקה שאינו מכשיר לק"ט: **(יג) על חלת לחם חמץ יקריב קרבנו**. משמעות

קָרְבָּנוֹ עַל־זֶבַח תּוֹדַת שְׁלָמָיו׃ יד וְהִקְרִיב מִמֶּנּוּ אֶחָד מִכָּל־קָרְבָּן תְּרוּמָה לַיהוָה לַכֹּהֵן הַזֹּרֵק אֶת־דַּם הַשְּׁלָמִים לוֹ יִהְיֶה׃ טו וּבְשַׂר זֶבַח תּוֹדַת שְׁלָמָיו בְּיוֹם קָרְבָּנוֹ יֵאָכֵל לֹא־יַנִּיחַ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר׃ טז וְאִם־נֶדֶר ׀ אוֹ נְדָבָה זֶבַח קָרְבָּנוֹ בְּיוֹם הַקְרִיבוֹ אֶת־זִבְחוֹ יֵאָכֵל וּמִמָּחֳרָת וְהַנּוֹתָר מִמֶּנּוּ יֵאָכֵל׃ יז וְהַנּוֹתָר מִבְּשַׂר הַזָּבַח בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף׃ יח וְאִם הֵאָכֹל יֵאָכֵל מִבְּשַׂר־זֶבַח שְׁלָמָיו בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי לֹא יֵרָצֶה הַמַּקְרִיב אֹתוֹ לֹא יֵחָשֵׁב לוֹ פִּגּוּל יִהְיֶה וְהַנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת מִמֶּנּוּ עֲוֺנָהּ תִּשָּׂא׃ יט וְהַבָּשָׂר אֲשֶׁר־יִגַּע בְּכָל־טָמֵא לֹא יֵאָכֵל בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף וְהַבָּשָׂר כָּל־טָהוֹר יֹאכַל

ת"א על זבח. מנחות יט נג עו עח: והקריב ממנו אחד. פסחים לז מנחות עז עח: הזורק את דם. זבחים ד קב: ובשר זבח. שם ד ז לו: לא יניח ממנו. שם לו: ואם נדר. פסחים עא ר"ה ה: ביום הקריבו. זבחים כו: והנותר מבשר. פסחים ג זבחים כח פב: ואם האכל יאכל. שם יג כז כח כט מד מנחות יז חולין פא: לא ירצה. זבחים כג כט מנחות כה: המקריב אתו. ר"ה ו זבחים יג: לא יחשב. פסחים עז יומא ז נדרים לו זבחים כג כט מנחות כה: פגול הוא. זבחים כה: והנפש האוכלת ממנו. מנחות יג תמורה ג כריתות ה: והבשר אשר יגע. פסחים טו כד עה פב חגיגה כד יבמות עד סוטה כט זבחים לד מו חולין לו: והבשר כל טהור. פסחים כד לה עט סוטה כט מנחות כה:

רש"י

זבח · מגיד שאין הלחם קדוש קדושת הגוף ליפסל ביוצא וטבול יום ומלצאת לחולין בפדיון עד שישחט הזבח (ת"כ מנחות ע"ח): (יד) אחד מכל קרבן · לחם אחד מכל מין ומין יטול תרומה לכהן העובד עבודתה והשאר נאכל לבעלים ובשרה לבעלים חוץ מחזה ושוק שבה כמו שמפורש למטה תנופת חזה ושוק בשלמים והתודה קרויה שלמים: (טו) ובשר זבח תודת שלמיו · יש כאן רבויין הרבה לרבות חטאת ואשם ואיל נזיר וחגיגת ארבעה עשר שיהיו נאכלין ליום ולילה (ת"כ): ביום קרבנו יאכל · וכזמן בשרה זמן לחמה: לא יניח ממנו עד בקר · אבל אוכל הוא כל הלילה אם כן למה אמרו עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה (זבחים ל"ו): (טז) ואם נדר או נדבה · שלא הביאה על הודאה של נס אינה טעונה לחם ונאכלת לשני ימים כמו שמפורש בענין: וממחרת והנותר ממנו · בראשון יאכל וי"ו זו יתירה היא ויש כמוהו הרבה במקרא כגון ואלה בני צבעון ואיה וענה (בראשית ל"ו) · את וקדש וצבא מרמס (דניאל ח'): (יח) ואם האכל יאכל וגו' · במחשב בשחיטה לאכלו בשלישי הכתוב מדבר יכול אם אכל ממנו בשלישי יפסל למפרע תלמוד לומר המקריב אותו לא יחשב בשעת הקרבה הוא נפסל ואינו נפסל בשלישי (ת"כ) · וכן פירושו בשעת הקרבתו לא תעלה זאת במחשבה ואם חשב פגול יהיה: והנפש האכלת ממנו · אפילו בתוך הזמן עונה תשא: (יט) והבשר · של קדש שלמים אשר יגע בכל טמא לא יאכל: והבשר · לרבות אבר שיצא מקצתו שהפנימי מותר: כל טהור יאכל בשר · מה תלמוד לומר לפי שנא' (דברים י"ב) ודם זבחיך ישפך והבשר תאכל יכול לא יאכלו שלמים אלא הבעלים לכך נאמר כל טהור יאכל בשר (פסחים ע"ס): (והבשר כל טהור יאכל בשר · כלומר כל מה שאסרתי לך בחטאת ואשם שלא יאכלו חוץ לקלעים אסורה

העמק דבר

המקרא דתכלית הקרבן הוא חלות לחם חמץ · ומשום זה מפרש עוד המקרא על זבח תודת שלמיו · מש"ה לחם

תודת קודשוהי : יד ויקרב מניה חד מכל קרבנא אפרשותא קדם יי לכהנא דיזרוק ית דם נכסת קודשיא דיליה יהי : טו ובסר נכסת תודת קודשוהי ביום קרבניה יתאכיל לא יצנע מניה עד צפרא : טז ואם נדרא או נדבתא נכסת קרבניה ביומא דיקריב ית נכסתיה יתאכיל וביומא דבתרוהי ודישתאר מניה יתאכיל : יז ודישתאר מבסר נכסתא ביומא תליתאה בנורא יתוקד : יח ואם אתאכלא יתאכיל מבסר נכסת קודשוהי ביומא תליתאה לא יהי לרעוא דמקריב יתיה לא יתחשיב ליה מרחק יהי ואינש דייכול מיניה חוביה יקבל : יט ובסר קודשא דיקרב בכל מסאב לא יתאכיל בנורא יתוקד ובסר קודשא כל

העמק דבר

חמץ הוא עיקר משום שהוא זבח תודת שלמיו · וסגנון דתכלית תודה שבא על הנס הוא כדי לספר חסדי ה' שגמל עליו (א) · ומטעם זה ריבה הכתוב בלחם ומיעט בזמן אכילת תודה מכל שלמים · היינו כדי שיהי' מרבה ריעים לסעודה אחת ביום הקרבה ויסי' ספור הנס לפני רוב אנשים וארבע חלות לכהנים שהן כמה ת"ח · וא"כ העיקר אכילה הוא לחם חמץ דמצה הוא לחם עוני ואינו נאכל יפה כמו חמץ כמש"כ התוס' זבחים דע"ה ב' ד"ה שביעית · והיינו דמסיים טעם שלחם חמץ עיקר משום שהוא זבח תודת שלמיו · תודה על שלומו במה שנחלץ מצרה : (יד) לכהן הזורק וגו' · ובזה הוזן הרי מינייהו רבנן שנלכך להיות בשעת ברכת הגומל · וה"ה בשעת ספור הנס דבשעת אכילת תודה : (טו) ובשר זבח תודת שלמיו · בשביל שבא להודות על שלומו מש"ה ביום קרבנו יאכל וגו' · כדי שלא יהיה אלא סעודה אחת ויהיו האנשים מרובים · ועי' מש"כ להלן כ"ב כ"ט : (טז) ואם נדר או נדבה · פרש"י שלא הביא על הודאת נס · ובאמת אינו מדויק · שהרי תודה ג"כ אינה חובה אלא נדר או נדבה וא"כ הכי מיבעי ואם לא על תודה יקריבנו · והיינו דאי' במס' ר"ה ד"ה ב' נאמר כאן נדר ונאמר להלן נדר מה להלן נדבה שמו' פי' והוא מופנה כמש"כ · וכ"כ הגאון טורי אבן שם · ולפי הפשט משום שנדר היינו באומר הרי עלי אינו ע"פ דין ונקרא נדרי רשעים כדתנן בפ"א דנדרים · ומש"ה כתיב להלן כ"ב כ"א ובפי' שלא לפלא נדר · וביארנו שם לפי הפשט שהוא פלא שנודר ומטין לעשות מצוה ועובר על רצון ה' · ונדבה באומר הרי זו זהו מן המובחר · אכן תודה שנודרים בעת צרה · שיקריב לה' בהצלתו מן המצר · אפילו אומר הרי עלי לא מיקרי נדר שהוא לשון מגונה · ומכ"מ אינו נדבה ג"כ שהרי אומר הרי עלי · ומש"ה כתיב בעמוס ד' וקטר מחמץ תודה וקראו נדבות · דתודה אף ע"ג שאומר הרי עלי מיקרי נדבות · וכדאי' במנחות דע"ג · או בנדבותיכם זה התודה · וכ"ה בת"כ בכ"מ. אמנם בלשון תורה מיקרי שלמים · מעתה פי' זה המקרא ואם נדר או נדבה · היינו שלמים שלא בעת צרה · מש"ה באומר הרי עלי מיקרי נדר · ובאומר הרי זו מיקרי נדבה · משא"כ תודה הקודמת אפי' אומר הרי עלי לא מיקרי נדר אלא שלמי תודה · ופ"ע ס' שלח ט"ו ח': וממחרת והנותר וגו' · הכונה דעיקר אכילה הות ביום הראשון · אלא רשאי להמשיך הסעודה מליל השני על יום המחרת · ולא כתודה שאינה נאכלת אלא עד עה"ש · וחכמים גזרו עד חצות שלא ימשך · ועי' ספר שמות י"ח י"ג : והנותר ממנו יאכל · אם אפילו נותר לגמרי על סעודה אחרת של יום השני ג"כ יאכל · ולפי דברינו אין הוי"ו של והנותר מיותר כפרש"י : (יח) ואם האכל יאכל וגו' · דרשת חז"ל ידוע דמיירי במחשבת פגול · אבל לפי הפשט קאי על האוכל · ובאשר דאכילת קדשים משלחן גבוה קא זכו כדאי' במס' ביצה דף כ"ה. ונחשבו לבעלים כאלו מכינים שלחן גבוה כו' · והוא לכבוד לבעלים אם עולה לרצון לפני ה' · אבל המאכל ביום השלישי כבר נתקלקל כדאי' שלהי מס' תענית ואינו כבוד לגבוה שיאכלו על שלחנו בשר מקולקל · מש"ה אינו נרצה : המקריב אתו לא יחשב לו · כאלו הכין לגבוה : פגול הוא · ומאוס : והנפש האוכלת וגו' · דאוכל משלחן גבוה שלא ברצונו ית' ה"ז כאוכל על שלחן המלך והוא אינו קרוא : (יט) כל טהור · אפילו נשים שאין בהן קדושה אלא טהורות המביאות

הרחב דבר

(א) והיינו דכתיב בהלל . לך אזבח זבח תודה ובשם ה' אקרא נדרי לה' אשלם נגדה נא לכל עמו בחצרות בית ה' בתוככי ירושלים . ויש להבין המאמר שישלם נדרו נגד כל עמו ומה זה שבח . והרי ה' דורש מן האדם שיהי' הצנע לכת עם אלהיו . ועו ק' מה שמסיים בתוככי ירושלים . והרי בחצרות בית ה' הוא בירושלים ואחר שהלל במקומות הגבוהים האיך סיים בכלל ירושלים · אלא תרי מילי קאמר . לך אזבח זבח תודה הוא הקרבן . ובשם ה' אקרא הוא קול תודה לה' ונפלאות על הנס . וביאר על הבאת הקרבן נדרי לה' אשלם . ועל הודות בשם ה' אמר נגדה נא לכל עמו . דברוב עם שיאכלו עמו את התודה יספר עוז ההשגחה עליו לטובה . וכן ת"י אחוי כדון נסוי לכל עמי' . ומדויק בזה דקדוק תיבת נגדה בלי דגש בדל"ת שלא כתקן . וכמו נגדה מן נגד . אלא משום שנכלל בזה התיבה גם שורש הגדה והה"א נוסף למקור כמו קרבה משחה ועוד רבים והא בנו"ן מן נגדה בסגו"ל ולא בקמ"ץ לכלול בו גם הוראת מול ונוכח וכמו שביארנו כ"פ דיש תיבות מבוגות בניקוד מבוא דשתי כוונות נכללו בה . וביאר עוד על הקרבה בחצרות בית ה' . ועל קול תודה בתוככי ירושלים בשעת אכילה :

בָּשָׂר׃ כ וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־תֹּאכַל בָּשָׂר מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לַיהוָה וְטֻמְאָתוֹ עָלָיו וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃ כא וְנֶפֶשׁ כִּי־תִגַּע בְּכָל־טָמֵא בְּטֻמְאַת אָדָם אוֹ ׀ בִּבְהֵמָה טְמֵאָה אוֹ בְּכָל־שֶׁקֶץ טָמֵא וְאָכַל מִבְּשַׂר־זֶבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לַיהוָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃ כב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כג דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר כָּל־חֵלֶב שׁוֹר וְכֶשֶׂב וָעֵז לֹא תֹאכֵלוּ׃ כד וְחֵלֶב נְבֵלָה וְחֵלֶב טְרֵפָה יֵעָשֶׂה לְכָל־מְלָאכָה וְאָכֹל לֹא תֹאכְלֻהוּ׃ כה כִּי כָּל־אֹכֵל חֵלֶב מִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יַקְרִיב מִמֶּנָּה אִשֶּׁה לַיהוָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת מֵעַמֶּיהָ׃ כו וְכָל־דָּם לֹא תֹאכְלוּ בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם לָעוֹף וְלַבְּהֵמָה׃ כז כָּל־נֶפֶשׁ אֲשֶׁר־תֹּאכַל כָּל־דָּם וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃ פ כח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כט דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הַמַּקְרִיב אֶת־זֶבַח שְׁלָמָיו לַיהוָה יָבִיא אֶת־קָרְבָּנוֹ לַיהוָה מִזֶּבַח שְׁלָמָיו׃ ל יָדָיו תְּבִיאֶינָה אֵת אִשֵּׁי יְהוָה אֶת־הַחֵלֶב עַל־הֶחָזֶה

ת"א והנפש אשר תאכל. פסחים כד לה יבמות ז מכות יד מנחות כה כריתות ב: אשר לה'. פסחים לו זבחים לו מנחות כה: וטמאתו עליו. מכות יד זבחים לג לד מג מו: בבהמה טמאה. שבועות ו חולין עא: ואכל מבשר. זבחים מב מד: כל חלב. יומא עד זבחים ע חולין קיז כריתות ד כא: וחלב נבלה. זבחים סט חולין לז: יעשה לכל. פסחים כג: ואכל לא. זבחים ע: כי כל אוכל. פסחים מג בכורות טו כריתות ד: ונכרתה הנפש. חולין קכ: וכל דם לא. כריתות ד כא כב: ולבהמה. שם כא: דבר אל בני. קדושין לו מנחות סא: ידיו תביאינה. סוכה מז סוטה יט קדושין לו מכות יח מנחות סא לג: את החלב על. שם סב:

רש"י

כמו שכתוב באהל אהל מועד יאכלוה בבשר זה אני אומר לך כל טהור יאכל בשר אפילו בכל העיר): (כ) וטמאתו עליו. בטומאת הגוף הכתוב מדבר אבל טהור שאכל את הטמא אינו ענוש כרת אלא האזהרה

העמק דבר

לידי קדושה. והיינו דאי' ביומא דמ"ג והזה הטהור לרבות את האשה: (כ) וטמאתו עליו. בייט

דיהי לקודשא ייכול בסר קודשא: כ ואנש די ייכול בסרא מנכסת קודשא קדם יי וסאובתיה עלוהי וישתיצי אנשא ההוא מעמיה: כא ואנש ארי יקרב בכל מסאב בסאובת אנשא או בבעירא מסאבא או בכל רחיש מסאב וייכול מבסר נכסת קודשיא דקדם יי וישתיצי אנשא ההוא מעמיה: כב ומליל יי עם משה למימר: כג מליל עם בני ישראל למימר כל תרב תור ואימר ועזא לא תיכלון: כד ותרב נבילא ותרב תבירא יתעבד לכל עבידתא ומיכל לא תיכלוניה: כה ארי כל דייכול תרבא מן בעירא דיקרבון מנה קרבנא קדם יי וישתיצי אנשא דייכול מעמיה: כו וכל דמא לא תיכלון בכל מותבניכון דעופא ודבעירא: כז כל אנש דייכול כל דמא וישתיצי אנשא ההוא מעמיה: כח ומליל יי עם משה למימר: כט מליל עם בני ישראל למימר דמקרב ית נכסת קודשוהי קדם יי ייתי ית קרבניה קדם יי מנכסת קודשוהי: ל ידוהי ייתון ית קרבניא

רש"י

(פסחים ע"ו זבחים ע"ג): והבשר אשר יגע בכל טמא וגו' · והזהרה טמא שאכל את הטהור אינה מפורשת בתורה אלא חכמים למדוה בגזרה שוה שלש כריתות האמורים באוכלי קדשים בטומאת הגוף ודרשום בשבועות (דף ו') אחת לכלל ואחת לפרט ואחד ללמד על קרבן עולה ויורד שלא נאמר אלא על טומאת מקדש וקדשיו: (כד) יעשה לכל מלאכה · בא ולימד על החלב שאינו מטמא טומאת נבלות (ת"כ פסחים כ"ג): ואכל לא תאכלהו · אמרה תורה יבא איסור נבלה וטרפה ויחול על איסור חלב שאם אכלו יתחייב אף על לאו של נבלה ולא תאמר אין איסור חל על איסור: (כו) בכל מושבתיכם · לפי שהיא חובת הגוף ואינה חובת קרקע נוהגת בכל מושבות ובמסכת קדושין בפ"א מפרש למה הוצרך לומר: לעוף ולבהמה · פרט לדם דגים וחגבים (חולין ס'): (ל) ידיו תביאינה וגו' · שתהי' יד הבעלים מלמעלה והחלב והחזה נתונין בה ויד כהן מלמטה ומניפין (קדושין ל"ו): את אשי ה' · ומה הן האשים את החלב על

העמק דבר

בטומאה היוצא מגופו · ומקרא השני מדבר בטומאת מגע· דקיל מטומאה היוצא מגופו · ומכאן יצא לחז"ל במס' בכורות פ"ב להחמיר בתרומה חו"ל בטומאה היוצא מגופו יותר מטומאת מגע · היינו מדחילק הכתוב לפי הפשט לשני דברים· ועדיין אין לשון וטומאתו עליו מדויק וטומאתו בו מיבעי · אבל בא המקרא להוסיף דכ"ז שלא טבל במקוה אע"ג שכבר אין טומאתו בו שנפסק זובו וכדומה מכ"מ טומאתו עליו ויש לו חומר טומאת הגוף · ועי' עוד בכורות דל"ג דמחלקי ב"ש בבכור בע"מ ג"כ בין טומאה לטומאה : (כא) או בבהמה טמאה · היינו שמתה ומטמאה בנבילה כמש"כ לעיל ה' ב' ע"ש : (כד) וחלב נבלה וחלב טרפה · הדרש ידוע · אבל לפי הפשט הוא תמוה דנבילה וטריפה גם הבשר אינו נאכל · ונראה דלפי הפשט קאי נבילה שהיא· נחורה במדבר שהיו רשאים לאכול ומכ"מ אינה זבוחה ומיקרי נבילה טהורה אז · וטריפה ג"כ משמעו כאן מסוכנת וקרובה למות דזה לשון טריפה כתוס כפרש"י חולין ל"ז א' ד"ה ודילמא · וכן בת"כ שמיני ס"פ י"ב תני' בלשון טריפה כשירה · פי' שנולד טרפות אבל היא כשרה שאינו משבעים טרפות והרי היא פסולה לקרבן כמו חולה וכשרה לאכול במדבר אפילו שחוטה כמש"כ בתוס' יבמות

דע"א א' מידי דהוי אלבי ואיל · מש"ה אמרה תורה דמכ"מ החלב אסור באכילה · וה"ה חולין בזה"ז אלא שהכתוב מדבר בזמן המדבר שלא נאכל בשר כשרה שחוטה אלא ע"י קרבן : (כה) כי כל וגו' אשר יקריב לה' וגו'· שראוי להקריב לה' כמו לשון המקרא פ' ערכין ואם בהמה אשר יקריבו ממנה קרבן לה' · וכ"כ הרמב"ן ז"ל ונתנה תורה טעם על איסור נבלה וטרפה ג"כ משום דבהיותה תמימה וראוי' להקריב ממנה ודאי נאסרה וחייב כרת והאיך נפקע ממנה האיסור במה שנטרפה או נתנבלה ג"כ : (כו) וכל דם וגו' · וכבר כתיב לעיל ג' י"ז · והוסיף כאן אפילו לעוף ולחיה שהוא בכלל בהמה : (כט) יביא את קרבנו לה' מזבח שלמיו · כולו מיותר · ובא ללמדנו שהוא בעצמו יטריח להביא קרבנו לה' ואין חרפה להוליך בשוק ובחוצות שור וכדומה · כי דורון למלך ה' צבאות הוא · וכתיב מזבח שלמיו מקצת נכסים · לאפוקי אם נדר הרבה בהמות ומן הנמנע להביא בעצמו כולם בב"א · א"צ להוליך א' ולהביא את השני בעצמו אלא יכול למסור למשרתיו ועבדיו · ואין בזה העדר כבוד שמים אחר שגם הוא מוליך א' מזבח שלמיו · ולפי דברי לא מיירי זה המקרא באשי ה' עד המקרא השני : (ל) את החלב על החזה

יביאנו

יְבִיאֶ֕נּוּ אֵ֣ת הֶחָזֶ֔ה לְהָנִ֥יף אֹת֛וֹ תְּנוּפָ֖ה לִפְנֵ֥י יְהוָֽה׃ לא וְהִקְטִ֥יר הַכֹּהֵ֛ן אֶת־הַחֵ֖לֶב הַמִּזְבֵּ֑חָה וְהָיָה֙ הֶחָזֶ֔ה לְאַהֲרֹ֖ן וּלְבָנָֽיו׃ לב וְאֵת֙ שׁ֣וֹק הַיָּמִ֔ין תִּתְּנ֥וּ תְרוּמָ֖ה לַכֹּהֵ֑ן מִזִּבְחֵ֖י שַׁלְמֵיכֶֽם׃ לג הַמַּקְרִ֞יב אֶת־דַּ֧ם הַשְּׁלָמִ֛ים וְאֶת־הַחֵ֖לֶב מִבְּנֵ֣י אַהֲרֹ֑ן ל֧וֹ תִֽהְיֶ֛ה שׁ֥וֹק הַיָּמִ֖ין לְמָנָֽה׃ לד כִּי֩ אֶת־חֲזֵ֨ה הַתְּנוּפָ֜ה וְאֵ֣ת ׀ שׁ֣וֹק הַתְּרוּמָ֗ה לָקַ֙חְתִּי֙ מֵאֵ֣ת בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֔ל מִזִּבְחֵ֖י שַׁלְמֵיהֶ֑ם וָאֶתֵּ֣ן אֹ֠תָם לְאַהֲרֹ֨ן הַכֹּהֵ֤ן וּלְבָנָיו֙ לְחָק־עוֹלָ֔ם מֵאֵ֖ת בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ לה זֹ֣את מִשְׁחַ֤ת אַהֲרֹן֙ וּמִשְׁחַ֣ת בָּנָ֔יו מֵאִשֵּׁ֖י יְהוָ֑ה בְּיוֹם֙ הִקְרִ֣יב אֹתָ֔ם לְכַהֵ֖ן לַיהוָֽה׃ לו אֲשֶׁ֨ר צִוָּ֤ה יְהוָה֙ לָתֵ֣ת לָהֶ֔ם בְּיוֹם֙ מָשְׁח֣וֹ אֹתָ֔ם מֵאֵ֖ת בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל חֻקַּ֥ת עוֹלָ֖ם לְדֹרֹתָֽם׃ לז זֹ֣את הַתּוֹרָ֗ה לָֽעֹלָה֙ לַמִּנְחָ֔ה וְלַֽחַטָּ֖את וְלָאָשָׁ֑ם וְלַ֨מִּלּוּאִ֔ים וּלְזֶ֖בַח הַשְּׁלָמִֽים׃ לח אֲשֶׁ֨ר צִוָּ֤ה יְהוָה֙ אֶת־מֹשֶׁ֔ה בְּהַ֖ר סִינָ֑י בְּי֨וֹם צַוֺּת֜וֹ אֶת־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל לְהַקְרִ֧יב אֶת־קָרְבְּנֵיהֶ֛ם לַיהוָ֖ה בְּמִדְבַּ֥ר סִינָֽי׃ פ

רביעי **ח** א וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ ב קַ֤ח אֶֽת־אַהֲרֹן֙ וְאֶת־בָּנָ֣יו אִתּ֔וֹ וְאֵת֙ הַבְּגָדִ֔ים

ת"א להניף. קדושין לו: לפני ה'. מנחות סא חולין קל: והקטיר הכהן. פסחים נט: המקריב את דם. זבחים ד לא קב: מנחות ב ג חולין קלב בכורות ל: מבני אהרן. חולין קלג: שוק הימין. שם קלד: כי את חזה התנופה. יבמות פז: שלמיהם. מנחות כב: ואתן אותם. חולין קל: זאת משחת אהרן. ס' הזוהר פ' ויקרא: זאת התורה. זבחים ד ה ח נו מנחות פב קי: ביום צותו. שבת קלב מגילה כ זבחים ז יא מנחות פג:

רש"י

בחזה: יביאנו · כשמביאו מבית המטבחים נותן חלב על החזה וכשנותנו ליד הכהן המניף נמצא החזה למעלה והחלב למטה (מנחות ס"ב) וזהו האמור במקום אחר שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים יביאו להניף וגו' (ויקרא י') ולאחר התנופה נותנו לכהן המקטיר ונמצא החזה למטה וזהו שנאמר וישימו את

העמק דבר

יביאנו · יחד יביאם · ומפרש המקרא למאי צריך החזה לכאן · את החזה · כדי להניף וגו' דבר ביארנו בפ' תצוה · דחזה ושוק אינן דומים · דחזה הוא בא מאשי ה' חלק לכהנים ושוק מחלק בעלים · מש"כ

דַיְיָ יָת תַּרְבָּא דְעַל חַדְיָא יַיְתִינֵיהּ יָת חַדְיָא לַאֲרָמָא יָתֵיהּ אֲרָמוּתָא קֳדָם יְיָ׃
לא וְיַסֵּק כַּהֲנָא יָת תַּרְבָּא לְמַדְבְּחָא וִיהֵי חַדְיָא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי׃ לב וְיָת שׁוֹקָא
דְיַמִּינָא תִּתְּנוּן אַפְרָשׁוּתָא לְכַהֲנָא מִנִּכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן׃ לג דִּמְקָרֵיב יָת דַּם נִכְסַת
קוּדְשַׁיָּא וְיָת תַּרְבָּא מִבְּנֵי אַהֲרֹן דִּילֵיהּ יְהֵי שׁוֹקָא דְיַמִּינָא לַחֲלָק׃ לד אֲרֵי יָת
חַדְיָא דַּאֲרָמוּתָא וְיָת שׁוֹקָא דְאַפְרָשׁוּתָא נְסֵיבִית מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנִּכְסַת קוּדְשֵׁיהוֹן
וִיהָבִית יָתְהוֹן לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְלִבְנוֹהִי לִקְיָם עָלַם מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לה דָּא רְבוּת
אַהֲרֹן וּרְבוּת בְּנוֹהִי מִקֻּרְבָּנַיָּא דַיְיָ בְּיוֹמָא דִּיקָרְבוּן יָתְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא קֳדָם יְיָ׃ לו דִּי
פַקִּיד יְיָ לְמִתַּן לְהוֹן בְּיוֹמָא דִּי רַבּוּן יָתְהוֹן מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קְיָם עָלַם לְדָרֵיהוֹן׃
לז דָּא אוֹרָיְתָא לַעֲלָתָא לְמִנְחָתָא וּלְחַטָּאתָא וְלַאֲשָׁמָא וּלְקֻרְבָּנַיָּא וּלְנִכְסַת
קוּדְשַׁיָּא׃ לח דִּי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה בְּטוּרָא דְסִינַי בְּיוֹמָא דְּפַקֵּיד יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לְקָרָבָא יָת קֻרְבָּנֵיהוֹן קֳדָם יְיָ בְּמַדְבְּרָא דְסִינָי׃ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃
ב קָרֵיב יָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ וְיָת לְבוּשַׁיָּא וְיָת מִשְׁחָא דִּרְבוּתָא וְיָת תּוֹרָא

רש"י

החלבים על החזות ויקטר החלבים המזבחה (ויקרא ט') למדנו שג' כהנים זקוקין לה כך מפורש במנחות (דף ס"ב): את החלב על החזה יביאנו · ואת החזה למה מביא להניף אותו הוא מביאו ולא שיהא הוא מהאשים לפי שנאמר את אשי ה' את החלב על החזה יכול שיהא אף החזה לאשים לכך נאמר ואת החזה להניף וגו': (לא) והקטיר הכהן את החלב · ואח"כ והיה החזה לאהרן (ת"כ) למדנו שאין הבשר נאכל בעוד שהאמורים למטה מן המזבח: (לב) שוק · מן הפרק של ארכובה הנמכרת עם הראש עד הפרק האמצעי שהוא סובך של ירך: (לג) המקריב את דם השלמים וגו' · מי שהוא ראוי לזריקתו ולהקטיר חלביו יצא טמא בשעת זריקת דמים או בשעת הקטר חלבים שאינו חולק בבשר (פסחים כ"ט ברכות י"ב מנחות כ"ב ח"כ): תנופה · הרומה מוליך ומביא מעלה ומוריד (סוכה ל"א): (לו) ולמלואים · ליום חינוך הכהונה:
ח (ב) קח את אהרן · פרשה זו נאמרה שבעת ימים קודם הקמת המשכן שאין מוקדם ומאוחר בתורה:

העמק דבר

מצוה להניף החזה יחד עם החלבים: (לב) ואת שוק הימין תתנו תרומה וגו' · אף על גב שגם הוא בעי תנופה לדורות כמבואר להלן י' ט"ו שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים יביאו להניף וגו' · מכ"מ אינו דומה לחזה שעיקרו למזבח בכלל חלב · אלא שהקב"ה זיכה לכהנים מחלק גבוה · משא"כ שוק הוא חלק בעלים ככל הבשר אלא שהוא תרומה לכהנים ומש"ה גם בתנופה אינן דומין דהחזה מביאין יחד עם החלבים והשוק רק בשעת תנופה מעלין אותו על החלבים כמש"כ להלן שם · וע"ע להלן ט' כ"א: (לג) המקריב וגו' · ע"כ משמעו מי שראוי להקריב שהרי במקרא הסמוך כתיב ואתן אותם לאהרן הכהן ולבניו ומשמעו מתנה לאהרן ונחלה לבניו · אלמא שאין זה מיוחד לכהן המקריב לבד · וכמש"כ לעיל ז' ט': (לה) זאת משחת · גדולת וכמש"כ רש"י יחזקאל כ"ד י"ד נמשח לשון גודל כמו אשי מדות גברי דמשחן עכ"ל אלא דלשון מדות אינו אלא גודל בקומה · ולשון משיחה משמעו גדול בכל מעלה · והיינו דאי' בירושלמי יומא פ"א אשר יוצק על ראשו שמן המשחה רבי א' בנוי בכח בחכמה כו' פי' שמן המשחה משמעו שהוא מגדל בכל פרט · וכענין דכתיב בדוד שמואל א' ט"ז וימשח אותו בקרב אחיו

ותצלח רוח ה' אל דוד מהיום ההוא ומעלה: מאשי ה' · מיירי בבשר קדשי קדשים כדכתיב וזה יהיה לך מקדש הקדשים מן האש · ואי' בקידושין דנ"ב ב' מה אש לאכילה כך קדק"ד לאכילה וזה גדולה ומעלה נפלאה לאהרן ולבניו באותו יום · ולולי גדולתם היה בשר קדק"ד נשרפין · ובהני לא שייך לשון אשר צוה ה' לתת להם שהרי אין בעלי קרבן נותנים מאומה: (לו) אשר צוה וגו' · מיירי בעורות קדק"ד שהם חולין ובחו"ש של קדשים קלי' שנאכלים גם לבעלים וצוה ה' לתת לכהנים באותו יום שגדל אותם וקאי זאת של מקרא הקודם גם ע"ז המקרא כמו זאת אשר צוה וגו': (לז) ולמלואים · היינו תודה שנכלל בו להם כמנחה ואכילת יום א' כמו קדק"ד · וה"ה כמלואים שנכלל בו עולה ושלמים כך נכלל בתודה מעלת קדק"ד ג"כ: (לח) אשר צוה ה' את משה בהר סיני · אז היו בקבלה כל הפרטים הללו כמו כל הקבלות שנכללו בלשון צוה · כמש"כ כ"פ · אבל הפרשיות שבכתב לא נאמרו אלא באהל מועד · ואינו כמו פ' בהר סיני שגוף הדבור נאמר בסיני משא"כ פרשת הקרבנות לא היה בסיני אלא בתורת צווי: ביום צותו וגו' · הקבלות הללו לא היו שיהיו נוהגים מיד שהרי עד הקמת המשכן היה דין במה קטנה

ואת שמן המשחה ואת | פר החטאת ואת שני
האילים ואת סל המצות: ג ואת כל־העדה
הקהל אל־פתח אהל מועד: ד ויעש משה
כאשר צוה יהוה אתו ותקהל העדה אל־פתח
אהל מועד: ה ויאמר משה אל־העדה זה
הדבר אשר־צוה יהוה לעשות: ו ויקרב משה
את־אהרן ואת־בניו וירחץ אתם במים:
ז ויתן עליו את־הכתנת ויחגר אתו באבנט
וילבש אתו את־המעיל ויתן עליו את־האפד
ויחגר אתו בחשב האפד ויאפד לו בו חצי
התורה בפסוקים: ח וישם עליו את־החשן ויתן
אל־החשן את־האורים ואת־התמים: ט וישם
את־המצנפת על־ראשו וישם על־המצנפת
אל־מול פניו את ציץ הזהב נזר הקדש כאשר
צוה יהוה את־משה: י ויקח משה את־שמן
המשחה וימשח את־המשכן ואת־כל־אשר
בו ויקדש אתם: יא ויז ממנו על־המזבח שבע

ת"א ויאמר משה אל העדה. יומא ה: ויחגר אתו. שם: ויקח משה. כריתות ה:

רש"י

קח את אהרן. קחנו בדברים ומשכהו: ואת פר החטאת וגו'. אלו האמורים בענין צואת המלואים באתה תצוה ועכשיו ביום ראשון למלואים חזר וזרזו בשעת מעשה: (ג) הקהל אל פתח אהל מועד. זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה: (ה) זה הדבר. דברים שתראו שאני עושה לפניכם צוני הקב"ה לעשות ואל תאמרו לכבודי ולכבוד אחי אני עושה. כל הענין הזה דפרשת המלואים פירשתי באתה תצוה: (ח) את האורים. כתב של שם המפורש: (ט) וישם על המצנפת. פתילי תכלת הקבועים בציץ נתן על המצנפת נמצא הציץ תלוי במצנפת: (יא) ויז ממנו על המזבח. לא ידעתי היכן נצטוה בהזאות

העמק דבר

כמש"כ התוס' בעבודת כוכבים דל"ד א': ולא באו הקבלות אלא להיות עוסקים ביום צותו להקריב וגו' היינו ביום שיהיה הקמת המשכן: ח (ב) ואת פר החטאת. בה"א הידיעה. שהרי כבר נאמר פ' המלואי' וכיון שהגיע שבעת ימים לפני ר"ח ניסן שהוא שמיני למלואים בא הדבור לעשות כמצווה כבר. והוסיף עוד (ג) ואת כל העדה הקהל. יש להתבונן תכלית קהלה זו בשלמא ביום השמיני נראה כבוד

דחטאתא ות תרין דכרין וית סלא דפטיריא: ג וית כל כנישתא כנוש לתרע משכן זמנא: ד ועבד משה כמא דפקיד יי יתיה ואתכנישת כנישתא לתרע משכן זמנא: ה ואמר משה לכנישתא דין פתגמא די פקיד יי למעבד: ו וקריב משה ית אהרן וית בנוהי ואסחי יתהון במיא: ז ויהב עלוהי ית כתונא וזריז יתיה בהמינא ואלביש יתיה ית מעילא ויהב עלוהי ית אפודא וזריז יתיה בהמין אפודא ואתקן ליה ביה: ח ושוי עלוהי ית חושנא ויהב בחושנא ית אוריא וית תומיא: ט ושוי ית מצנפתא על רישיה ושוי על מצנפתא לקביל אפוהי ית ציצא דדהבא כלילא דקודשא כמא דפקיד יי ית משה: י ונסיב משה ית משחא דרבותא ורבי ית משכנא וית כל די ביה וקדיש יתהון: יא ואדי מניה

העמק דבר

ה׳ וגו׳ עם הדרת מלך מש״ה היה ראוי להקהיל את ישראל. אבל בשבעת ימים אלו מה זו קהלה. ולא דמי לעת חנוך הלוים שהיה ג״כ המצוה והקהלת את כל עדת ב״י דשם היה בשביל סמיכה דכתיב וסמכו ב״י את ידיהם על וגו׳ מש״ה הע״ג שלא סמכו אלא במקצתם מהם. מכ״מ כיון שהיו כקרבן ראוי היה שיעמדו כל ישראל על קרבנם אבל כאן מה זה ענין לקהלה. ובת״כ תניא שהוא משום שינהגו הכל קדושה בכהונה ונראה עוד שהוא כמו שיבואר בסמוך שהיו כמה שינוים במעשה ממה שנשמע מלשון הפ׳ שאמר להם משה כבר. ובא הכל בקבלה שכך יעשה מש״ה נצטוו להקהל ולמדו כאן כל ישראל כח קבלה בתורה שבע״פ שראו כי משה רבינו עצמו עושה בא״ת מהדבור שנכתב. וידעו כל העדה דרך התורה: (ד) כאשר צוה ה׳ אותו. כ״ז מיותר ונדרש בת״כ שסדר משה עבודת כהונה ולויה כו׳ פי׳ היה בקבלה עוד סדר משמרות כהונה ולויה. ובביאור הספרי נשא הארכנו: (ה) זה הדבר אשר צוה ה׳ לעשות. לפי הנראות המירה זו מיותר שהרי מסתמא הגיד ה׳ המלואים בכלל פרשיות המשכן וידעו כי דבר ה׳ הוא ולמאי אמר כך בשעת מעשה. אלא לפי שיראו כל ישראל כמה שנוים ויהא הדבר קשה לישראל ע״כ אמר לישראל אל תתמהו על החפץ זה הדבר אשר צוה ה׳ בקבלה לעשות. ובזה יובן כל כפילות המעשה והסיום בכמה דברים כאשר צוה ה׳ את משה. וכבר נתבאר בפ׳ פקודי ע״פ תוספתא דבמקום דכתיב כאשר צוה ה׳ יש בכל דבר איזה חידוש שמתפרש בדבור. ועי״ז כתיב כאשר צוה וגו׳ וכדתי׳ בברכות ד״ה והמצוה זו משנה: (ז) ויתן עליו את הכתנת. לא כתיב וילבש אותו כדכתיב בצווי והלבשת את אהרן את הכתנת ואת מעיל האפוד וכמו דכתיב בבניו בסמוך וילבישם כתנות. ובא ללמדנו דכתונה על ראשו מיקרי ג״כ לבישה וכמו בשעטנז דהעלאה בכלל לבישה וכדי שלא יהא משה נוגע במקומות המכוסים של אהרן ע״כ יצא י״ח בכתונה על ראשו. ואהרן לבש בעצמו. וכן היה באמת בבניו: ויחגר אתו באבנט. לא כמו דכתיב בצווי וחגרת אותם אבנט אחר כל הבגדים. ולא בא אלא לדרשה שיהיו של כלאים כדאי׳ בגמ׳ יומא פ״א: (ח) וישם עליו את החשן. לפי לשון הצווי והלבשת וגו׳ ואת האפוד ואת החושן ואפדת לו בחשב האפוד ושמת וגו׳ ובמעשה כתיב תחלה ויחגור אותו בחשב האפוד ואח״כ וישם עליו את החשן. והנראה דודאי הלביש את החשן תחלה לחגירת האפוד אבל לא חיבר עדיין אלא מלמעלה ועדיין היה תלוי למטה. עד שהאפיד בחשב האפוד. אז וישם עליו. דמשמעו כ״פ תיקן על מתכונתו כמו שביארנו בס׳ שמות מ׳ כ״א וישם את הבדים על הארון. וכן הפי׳ כאן שאח״כ חיבר את החשן מלמטה ג״כ ואח״כ ויתן בו את האורים וגו׳: (ט) וישם על המצנפת וגו׳. כבר ביארנו בס׳ שמות כ״ח ל״ז דלא שהיה הציץ על המצנפת אלא שעמד על המצח ע״י המצנפת. במה שהיה החוט קשור לאחורי המצנפת ועולה מעל המצנפת ואלו היה משמיט המצנפת מתחת החוט היה הציץ נופל: כאשר צוה וגו׳. באשר שמבואר לעין רואה הפ׳ דסדר הצווי דהמצוה היה דרך לבישה באופן אחר מש״ה כתיב כאשר צוה וגו׳ היינו בקבלה היה כך (א): (י) וימשח את המשכן וגו׳. לא נתבאר עיקר משיחת המשכן וכליו אלא ביום השמיני לבד. שעיקר הזאה על המזבח בשמן המשחה לא נזכר בפ׳ תצוה כלל וכבר העיר רש״י בזה. ומש״כ הרמב״ן תמוה. שעירב פסוקי דשבעת ימי המלואים עם פסוקי דשמיני ובאמת לא נזכר בשבעת ימי המלואים משיחת המשכן ומשיחת הבנים כלל אלא משיחת אהרן כדין כה״ג

הרחב דבר

(א) והיינו דאי׳ בירו׳ יומא פ״א ה״ד מנינא ציץ ומצנפת של אהרן קודם לאבנטו [כצ״ל] יהודה ב״ר אומר וחגרת אותם אבנט אהרן ובניו. פי׳ מביא ראיה לזה מהאי קרא דהאבנט של אהרן יחד עם בניו נמצא דהציץ והמצנפת קודם לאבנטו. אר׳ אידי הדא דאתיא למצוה אבל לצווי ויקרב משה את אהרן וגו׳. פי׳ דהמצוה כתיב הכי. אבל בקבלה שהוא הצווי הי׳ להיפך:

פְּעָמִים וַיִּמְשַׁח אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־
הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ לְקַדְּשָׁם׃ יב וַיִּצֹק מִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה
עַל רֹאשׁ אַהֲרֹן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ לְקַדְּשׁוֹ׃ יג וַיַּקְרֵב
מֹשֶׁה אֶת־בְּנֵי אַהֲרֹן וַיַּלְבִּשֵׁם כֻּתֳּנֹת וַיַּחְגֹּר
אֹתָם אַבְנֵט וַיַּחֲבֹשׁ לָהֶם מִגְבָּעוֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ חמישי יד וַיַּגֵּשׁ אֵת פַּר הַחַטָּאת
וַיִּסְמֹךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ פַּר
הַחַטָּאת׃ טו וַיִּשְׁחָט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם וַיִּתֵּן
עַל־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב בְּאֶצְבָּעוֹ וַיְחַטֵּא אֶת־
הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־הַדָּם יָצַק אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ
וַיְקַדְּשֵׁהוּ לְכַפֵּר עָלָיו׃ טז וַיִּקַּח אֶת־כָּל־הַחֵלֶב
אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב וְאֵת יֹתֶרֶת הַכָּבֵד וְאֶת־שְׁתֵּי
הַכְּלָיֹת וְאֶת־חֶלְבְּהֶן וַיַּקְטֵר מֹשֶׁה הַמִּזְבֵּחָה׃
יז וְאֶת־הַפָּר וְאֶת־עֹרוֹ וְאֶת־בְּשָׂרוֹ וְאֶת־פִּרְשׁוֹ
שָׂרַף בָּאֵשׁ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ יח וַיַּקְרֵב אֵת אֵיל הָעֹלָה וַיִּסְמְכוּ אַהֲרֹן
וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃ יט וַיִּשְׁחָט
וַיִּזְרֹק מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃
כ וְאֶת־הָאַיִל נִתַּח לִנְתָחָיו וַיַּקְטֵר מֹשֶׁה אֶת־
הָרֹאשׁ וְאֶת־הַנְּתָחִים וְאֶת־הַפָּדֶר׃ כא וְאֶת־הַקֶּרֶב

ת"א ויצק מממן . הוריות יא יב כריתות ה: ויתגר אותם . יומא ה:

ר ש" י

הללו: (יב) ויצק · וימשח . בתחלה יוצק על ראשו ואח"כ נותן בין ריסי עיניו ומושך באצבעו מזה לזה: (יג) ויחבש . לשון קשירה: (טו) ויחטא את המזבח · חטאו וטהרו מזרות ליכנס לקדושה: ויקדשהו . בעבודה זו: לכפר עליו . מעתה כל הכפרות: (טז) הכבד . לבד הכבד שהיה נוטל מעט מן הכבד עמה:

העמק דבר

שמעון גם לדורות משיחה שבעה · וגם במעשה לא
כמשחו הבנים אלא ביום השמיני וא"כ מנ"ל למשה
משיחת המשכן בז' ימי המלואים · אלא שלמד מדכתיב
בלווי במזבח ומשחת אותו לקדשו · ופרש"י שם בשמן

על מדבחא שבע זמנין ורבי ית מדבחא וית כל מנוהי וית כיורא וית בסיסיה לקדשותהון: יב ואריק ממשחא דרבותא על רישא דאהרן ורבי יתיה לקדשותיה: יג וקריב משה ית בני אהרן ואלבשינון כתונין וזריז יתהון המינין ואתקין להון כובעין כמא דפקיד יי ית משה: יד וקריב ית תורא דחטאתא וסמך אהרן ובנוהי ית ידיהון על ריש תורא דחטאתא: טו ונכים ונסיב משה ית דמא ויהב על קרנת מדבחא סחור סחור באצבעיה ודכי ית מדבחא וית דמא אריק ליסודא דמדבחא וקדשיה לכפרא עלוהי: טז ונסיב ית כל תרבא די על גוא וית חצר כבדא וית תרתין כולין וית תרבהן ואסיק משה למדבחא: יז וית תורא וית משכיה וית בסריה וית אוכליה אוקיד בנורא מברא למשריתא כמא דפקיד יי ית משה: יח וקריב ית דיכרא דעלתא וסמכו אהרן ובנוהי ית ידיהון על ריש דיכרא: יט ונכים וזרק משה ית דמא על מדבחא סחור סחור: כ וית דיכרא פליג לאיברוהי ואסיק משה ית רישא וית איבריא וית תרבא: כא וית גוא וית כרעיא חליל במיא ואסיק משה ית כל דיכרא למדבחא עלתא הוא

העמק דבר

שמחה · והנה כתיב שם אחר זה שבעת ימים תכפר על המזבח והוא מיותר שהרי כבר כתיב ופר חטאת וגו׳ אלא קאי ג״ז על השמן שמלבד המשיחה יהיה דין כפרה שהוא כדם בהזאה · כך יהי בשמן · ואי״כ היה ראוי לכתוב ומשחת אותו שבעת ימים תכפר על המזבח וקדשת אותו · ואמאי כתיב לקדשו בינתים אלא ללמד דמשיחה לאו במזבח לחוד אלא כל דבעי קדוש שמן משיחה בשבעה ימים · ורק כפרה שהוא הזאה בשה״מ אינו אלא על המזבח · וכ״ז מרומז במקרא אבל אינו מפורש ונדרש לקבלה בע״פ והיינו דכתיב בסוף כאשר צוה וגו׳: (יב) וימשח אתו לקדשו · משום שיש משיחה במלך ומועיל לרות עוז וגבורה מש״ה טון משה דמשיחה זו יהא לקדשו · וע׳ מש״כ בס׳ שמות ל׳ כ״ו: (טו) ויחטא את המזבח · הוא מיותר אלא בא ללמד דלבד שהיה נתינת הדם כפרה לאהרן על הוראה שלא כד״ת כמש״כ בפ׳ הנוס · היה בזה כפרה על המזבח ג״כ · ומרומז בפ׳ הצווי נמש דכתיב ופר חטאת תעשה ליום על הכפורים וחטאת את המזבח בכפרך עליו כמו שביארנו שם · אמנם אינו אלא קבלה בע״פ: (יז) ואת הפר · לים מבואר מהו את הפר אחר שביאר המקרא עורו בשרו פרשו · ונראה דבא להוסיף את הראש בפ״ע דכתיב בפר העלם דבר בפירוש על ראשו · ומשום שהיה שמש ואינו לכבוד שיהיה נגרר בשעת מצא מחוץ למחנה ע״כ תהבו ונבאו בפ״ע וכמו דפור ובשר מיקרי פר כדאי׳ ביומא ד״נ ה״נ ראש הפר מיקרי פר · דכמו ברוב הגוף נקרא לידה אע״ג שלא יצא הראש ה״נ ביציאת הראש מיקרי לידה אע״ג שלא יצא הגוף כדאי׳ ר״פ בהמה המקשה · וג״ז אינו מפורש שיצא הראש בפ״ע ועכ״ז כתיב כאשר צוה וגו׳:

(כ) ויקטר משה את הראש וגו׳ · ואח״כ כתיב ואת הקרב וגו׳ ויקטר משה את כל האיל וגו׳ מבואר שהיו שתי הקטרות · וכן איתא להלן במעשה דשמיני ע׳ י״ג כתיב ואת העולה וגו׳ ויקטר על המזבח ואח״כ כתיב ואת הקרב וגו׳ ויקטר על העלה המזבחה · מבואר דתחלה הקטיר את העולה ואח״כ הקטיר הקרב וכרעים על הבשר · אבל בצווי דפ׳ תצוה כתיב ואת האיל תנתח לנתחיו ורחצת קרבו וכרעיו ונתת על נתחיו ועל ראשו והקטרת · מבואר הצווי שיהיה הקטרה ביחד הנתחים וקרבו וכרעיו · וכן היה במשנה דתמיד וביומא פ״ב דהיו הכהנים מוליכים הנתחים יחד עם הקרב וכרעים · והנראה דאפשר להקטיר בשני אופנים ותלוי בזה אם היו הבעלים עוסקים בנתות שבשר בזר · וכן ברחיצת קרב וכרעים שכשר ג״כ בזר כמובן מלשון המקרא א׳ ע׳ וקרבו וכרעיו ירחץ במים והקטיר הכהן וגו׳ · ומש״ה יותר טוב שבעלים יתעסקו בעצמן כל האפשר כמו בשחיטה וא״כ א״א שתהיה הקטרה ביחד דהבעלי׳ לא יעשו הקרב והכרעים נקיים כרגע והאיך אפשר שיהיו עד כה הנתחים מונחים לבעלה ואין זה כבוד העולה · ע״כ מצוה להקטיר הנתחים תחלה ואח״כ להקטיר הקרב וכרעים אבל כשהכהנים עושים הכל וטתנים לכרבה כהנים וגומרים מלאכתם כאחת אז מקטירים יחד · מעתה בפ׳ המלואים דאהרן היה הבעלים והוא היה עוסק בעצמו בכל מה שהיה יכול מש״ה עשה שתי הקטרות וכן ביום השמיני עשה אהרן בעצמו הכל כאשר יבואר שם · מש״ה היו שתי הקטרות · אבל לפי הצווי היה אפשר לצוות לרחוץ דמה דכתיב ושחטת היינו בשליחות למסור למי לשחוט וכן בנתות ורחיצה מש״ה היה אפשר לעשות הקטרה

וְאֶת־הַכְּרָעַיִם רָחַץ בַּמָּיִם וַיַּקְטֵר מֹשֶׁה אֶת־כָּל־
הָאַיִל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא לְרֵיחַ־נִיחֹחַ אִשֶּׁה הוּא
לַיהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ששי כב וַיַּקְרֵב
אֶת־הָאַיִל הַשֵּׁנִי אֵיל הַמִּלֻּאִים וַיִּסְמְכוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו
אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃ כג וַיִּשְׁחָט ׀ וַיִּקַּח
מֹשֶׁה מִדָּמוֹ וַיִּתֵּן עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן־אַהֲרֹן הַיְמָנִית
וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית׃
כד וַיַּקְרֵב אֶת־בְּנֵי אַהֲרֹן וַיִּתֵּן מֹשֶׁה מִן־הַדָּם עַל־
תְּנוּךְ אָזְנָם הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדָם הַיְמָנִית וְעַל־
בֹּהֶן רַגְלָם הַיְמָנִית וַיִּזְרֹק מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם עַל־
הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ כה וַיִּקַּח אֶת־הַחֵלֶב וְאֶת־הָאַלְיָה
וְאֶת־כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב וְאֵת יֹתֶרֶת
הַכָּבֵד וְאֶת־שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־חֶלְבְּהֶן וְאֵת
שׁוֹק הַיָּמִין׃ כו וּמִסַּל הַמַּצּוֹת אֲשֶׁר ׀ לִפְנֵי יְהוָה
לָקַח חַלַּת מַצָּה אַחַת וְחַלַּת לֶחֶם שֶׁמֶן אַחַת
וְרָקִיק אֶחָד וַיָּשֶׂם עַל־הַחֲלָבִים וְעַל שׁוֹק הַיָּמִין׃
כז וַיִּתֵּן אֶת־הַכֹּל עַל כַּפֵּי אַהֲרֹן וְעַל כַּפֵּי בָנָיו
וַיָּנֶף אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ כח וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֹתָם
מֵעַל כַּפֵּיהֶם וַיַּקְטֵר הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֹלָה מִלֻּאִים
הֵם לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה הוּא לַיהוָה׃ כט וַיִּקַּח
מֹשֶׁה אֶת־הֶחָזֶה וַיְנִיפֵהוּ תְנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה מֵאֵיל
הַמִּלֻּאִים לְמֹשֶׁה הָיָה לְמָנָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ שביעי ל וַיִּקַּח מֹשֶׁה מִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה

ת"א ומסל המצות. מנחות עח: מאיל המלואים. זבחים קא:

וּמִן־הַדָּם אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּז עַל־אַהֲרֹן עַל־בְּגָדָיו וְעַל־בָּנָיו וְעַל־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֶת־

אונקלוס

לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֻרְבָּנָא הוּא קֳדָם יְיָ כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: כב וְקָרֵיב יָת דִּכְרָא תִנְיָנָא דְּכַר קֻרְבָּנַיָּא וּסְמָכוּ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא: כג וּנְכַס וּנְסֵיב מֹשֶׁה מִדְּמֵיהּ וִיהַב עַל רוּם אוּדְנָא דְאַהֲרֹן דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהּ דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רַגְלֵיהּ דְּיַמִּינָא: כד וְקָרֵיב יָת בְּנֵי אַהֲרֹן וִיהַב מֹשֶׁה מִן דְּמָא עַל רוּם אוּדְנְהוֹן דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רַגְלֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וּזְרַק מֹשֶׁה יָת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר: כה וּנְסֵיב יָת תַּרְבָּא וְיָת אֲלִיתָא וְיָת כָּל תַּרְבָּא דִּי עַל גַּוָּא וְיָת חֲצַר כַּבְדָּא וְיָת תַּרְתֵּין כּוּלְיָן וְיָת תַּרְבְּהֶן וְיָת שׁוֹקָא דְּיַמִּינָא: כו וּמִסַּלָּא דְפַטִּירַיָּא דִּי קֳדָם יְיָ נְסֵיב גְּרִיצְתָא פַטִּירְתָא חֲדָא וּגְרִיצְתָא דִלְחֵם מְשַׁח חֲדָא וְאֶסְפּוֹג חַד וְשַׁוִּי עַל תַּרְבַּיָּא וְעַל שׁוֹקָא דְּיַמִּינָא: כז וִיהַב יָת כֹּלָּא עַל יְדֵי דְאַהֲרֹן וְעַל יְדֵי דִבְנוֹהִי וַאֲרֵים יָתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ: כח וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָתְהוֹן מֵעַל יְדֵיהוֹן וְאַסֵּיק לְמַדְבְּחָא עַל עֲלָתָא קֻרְבָּנַיָּא אִינוּן דְּאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֻרְבָּנָא הוּא קֳדָם יְיָ: כט וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת חַדְיָא וַאֲרִימֵיהּ אֲרָמָא קֳדָם יְיָ מִדְּכַר קֻרְבָּנַיָּא לְמֹשֶׁה הֲוָה לְחוּלָק כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: ל וּנְסֵיב מֹשֶׁה מִמִּשְׁחָא דִרְבוּתָא וּמִן דְּמָא דִּי עַל מַדְבְּחָא וְאַדִּי עַל אַהֲרֹן עַל לְבוּשׁוֹהִי וְעַל בְּנוֹהִי וְעַל

רש"י

(כב) איל המלואים. איל השלמים שהמלואים לשון שלמים שממלאין ומשלימין את הכהנים בכהונתם (ת"כ): (כו) חלת לחם שמן. היא רבוכה שהיה מרבה בה שמן כנגד החלות והרקיקין כך מפורש במנחות: (כח) ויקטר המזבחה. משה שמש כל שבעת ימי המלואים בחלוק לבן: על העולה. אחר

העמק דבר

אחת. וכן קבעו חז"ל משנתם לדורות. דהרבה כהנים היו עוסקים בכ"ז. אבל מעיקר הדין אפשר שהבעלים יעסקו ברחיצה ואז יהיו שתי הקטרות: (כא) ויקטר משה את כל האיל. אע"ג שעתה לא היה אלא קרב וכרעים מכ"מ אחר שהעלו אלו היה מספק בצינורא בכל האיל. משא"כ להלן ביום השמיני לא היה הקטרה באש עד שיצא האש מן השמים והקטרה דכתיב שם אינו אלא הנחה על האשים מש"ה לא כתיב בהקטרה שניה אלא את הקרב והאשים על העולה: כאשר צוה וגו'. היינו כמעשינו דאע"ג דבצווי היה ראוי להיות הקטרה אחת אבל הקבלה היה שאפשר לעשות שתי הקטרות: (כג) ועל בהן ידו וגו'. כבר נתבאר בפ' תצוה שהיה מה שנוי מלשון הצואה ונתבאר ג"כ טעם השנוי. ומשום הכי כתיב בסוף הענין כאשר צוה וגו': (כה) ויקח את החלב וגו'. ג"ז נתבאר שם דפי' החלב היינו של האליה וכל שומן נקרא בלשון תורה חלב אע"ג שהוא כשר באכילה. ומשום דבמלואים קרב האליה לא משום שיהא חלבו קרב בשלימות כמו בשארי שלמים אלא משום שהוא כעין עולה מש"ה כתיב ביה החלב בפ"ע ואת האליה בפ"ע: (כו) חלת מצה אחת וחלת לחם שמן אחת ורקיק אחד. בצואה כתיב בכולהו מצות. ויש לשום לב למאי דקדק בפסוק כאן לכתוב מצה רק בחלה. ונראה דמשום שהזהירות ע"ז שיהיה מצה לא היה אלא בחלה. דחלת לחם שמן היינו רבוכה. ונהי דמכ"מ הזהיר הכתוב שיהא מצה ולאפוקי שלא יהא הסלת נחמץ מעט לתיחה וכדומה. מכ"מ לא היה במה להזהר בשעת לישה וחליטה. וכן ברקיק שהוא דק אינו מחמיץ כ"כ וא"צ להזהר בו כמו בחלה עבה כדאיתא בפסחים דל"ז ומכאן הוכחה לדעת חז"ל דחלת מצה הוא חלות מצות דכתיב בפ' תצוה וחלת לחם שמן הוא רבוכה. דלא כהראב"ע ז"ל: (ל) ויקח משה וגו'. ע' מש"כ בזה המקרא בס' שמות בצואה מקרא כ"א

אהרן את־בגדיו ואת־בניו ואת־בגדי בניו אתו׃ לא ויאמר משה אל־אהרן ואל־בניו בשלו את־הבשר פתח אהל מועד ושם תאכלו אתו ואת־הלחם אשר בסל המלאים כאשר צויתי לאמר אהרן ובניו יאכלהו׃ לב והנותר בבשר ובלחם באש תשרפו׃ מפטיר לג ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים עד יום מלאת ימי מלאיכם כי שבעת ימים ימלא את־ידכם׃ לד כאשר עשה ביום הזה צוה יהוה לעשת לכפר עליכם׃ לה ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים ושמרתם את־משמרת יהוה ולא תמותו כי־כן צויתי׃ לו ויעש אהרן ובניו את כל־הדברים אשר־צוה יהוה ביד־משה׃ פ פ פ

צ"ו · צו סימן · ומפטירין כה אמר ה' צבאות וגו' עולותיכם וגו' בירמיה סי' ז' :

ת"א בשלו את. זבחים נו : כאשר עשה. יומא ב ג ד : תשבו. סוכה מג :

רש"י

העולה ולא מצינו שוק של שלמים קרב בכל מקום חוץ מזה: (לד) צוה ה' לעשת. כל שבעת הימים ורבותינו ז"ל דרשו · לעשות. זה מעשה פרה: לכפר · זה מעשה יום הכפורים וללמד שכהן גדול טעון פרישה קודם יום הכפורים שבעת ימים וכן הכהן השורף את הפרה: (לה) ולא תמותו · הא אם לא תעשו כן הרי אתם חייבי מיתה: (לו) ויעש אהרן ובניו · להגיד שבחן שלא הטו ימין ושמאל: חסלת פרשת צו

העמק דבר

כ"א · וגם ע"ז כתיב במקרא הקודש כאשר צוה וגו' שהיה בקבלה שראוי להקדים ההקטרה ותנופת החזה לפני הזאה על הכהנים : (לא) בשלו את הבשר וגו' · דהא דכתיב שם ובשלת את בשרו במקום קדוש משמעו בצווי כמו ושחטת וגו' · ויש לשום לב למאי נצרך להזהירם ע"ז והלא ידעו מעצמם דנצרך לבשל וגם אינו מובן שלמצות אכילה סיים הכתוב כאשר צויתי לאמר אהרן ובניו יאכלוהו · היינו דכתיב ואכל אהרן וגו' · וא"כ ה"ה בישול · אלא כונת הכתוב לומר למצוה בהם יותר מבשלותם · ופי' הכתוב דבאכילה לא הוצרך להזהיר בשעת מעשה שהרי כבר נצטוו ע"ז · אבל בישול הייתי אומר דכשם שאין מברכין ע"ז משום שאין זה גמר מצוה אלא שעת אכילה וכדאי' במנחות פ' התכלת דכל מצוה שאין בה הגמר אין מברכין וא"כ ה"ד שאין מצוה בבישול ע"י עצמם ונש"ה הזהיר משה בשלו את הבשר וגו' · דמכ"מ יש מצוה בו יותר מבשלותו אחר שנאמרה הכנה זו בפירוש : (לב) והנותר בבשר ובלחם · ג"ז מיותר שהרי מפורש בצווי · אכן מהוגה הלשון בבשר ובלחם · כי מבשר ומלחם מיבעי וע' רמב"ן · אלא הוסיף דאפילו חולין הנאכלין עם הבשר והלחם טעון שריפה וכדתניא בתוספתא פסחים פ"ה וירושלמי שם פ"ו חולין הנאכלין עפ"פ מתבערין עמו · ופי' בבשר כמו דתניא בת"כ ובפסחים דמ"ה כל אשר יגע בבשרה עד שיבלע בבשרה ופי' חולין שהוא בלוע עם בשר חטאת · כך הפי' כאן מה שהוא עם הבשר והלחם

לבושי בנוהי עמיה וקדיש ית אהרן ית לבושוהי וית בנוהי וית לבושי בנוהי עמיה: לא ואמר משה לאהרן ולבנוהי בשילו ית בשרא בתרע משכן זמנא ותמן תיכלון יתיה וית לחמא די בסל קרבניא כמא דפקידית למימר אהרן ובנוהי ייכלוניה: לב ודישתאר בבשרא ובלחמא בנורא תוקדון: לג ומתרע משכן זמנא לא תיפקון שבעא יומין עד יום משלם יומי קרבניכון ארי שבעא יומין יקרב ית קרבניכון: לד כמא דעבד ביומא הדין פקיד יי למעבד לכפרא עליכון: לה ובתרע משכן זמנא תיתבון יומם ולילא שבעא יומין ותטרון ית מטרת מימרא דיי ולא תמותון ארי כן אתפקדית: לו ועבד אהרן ובנוהי ית כל פתגמיא דפקיד יי בידא דמשה: ס ס ס

העמק דבר

ולחם: (לג) לא תצאו שבעת ימים. היינו רק בשעת הקרבת קרבנות של מלואים. שהרי אח"כ פרקו את המשכן כמבואר בירושל' יומא פ"א מנין לפירוקין מר"ח ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן ביום שכלו הקמותיו: כי שבעת ימים ימלא את ידכם. פירש המקרא טעם ע"ז הצווי. שהרי אינו דומה לבא שהזהיר משה ביום השמיני ומפתח אה"מ לא תצאו וגו' דאז היה עבודה על הכהנים משא"כ בשבעת ימים אלו היה עבודה על משה מש"ה נתן טעם דבשבעת ימים ימלאו ידכם שמשמעו למוד והמון ידים מריזות מש"ה הזהירם לעמוד ולראות מעשה משה כל שבעת הימים: (לד) צוה ה' לעשות לכפר עליכם. הוא עוד טעם על האזהרה באשר כל הקרבנות של שבעת הימים הנה מכפרים עליכם מש"ה ראוי לעמוד עליו. וכלשון המשנה תענית פ"ד היאך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד ע"ג. ואע"ג שביארנו דחטאת של שבעה ימים היה רק לחטא את המזבח מכ"מ העולה מכפרת על מ"ע שעלול כל אדם לעבור בכל שעה וגם החטאת אינו מכפר על עשה כדאי' בזבחים ד"ז: (לה) ופתח אהל מועד וגו'. הוא אזהרה בפ"ע. דלבד שהזהיר על הישיבה בשעת הקרבה הזהיר לישב בכל יום מז' הימים יומם ולילה. ופליגי בירושלמי שם אי צריך שימסור יום ללילה ולילה ליום או מכיון שמכל יום ללילה דיו. ומפרש המקרא טעם לישיבה ע: ושמרתם את משמרת ה'. כבר ביארנו בס' בראשית כ"ו ה' דהכתוב קורא לימוד תורה שבע"פ בשם משמרת באשר הוא משמרת שקבע הקב"ה בעולם. והזהיר כאן דבשעה זו יעסקו בתורה לדעת איך לעשות עבודתם. ולא יהיה אח"כ שגגת תלמוד העולה זדון. וזהו פי' ולא תמותו. שלא תתחייבו חובת מיתה בי"ד בעבודת המזבח בלי שום לב (א): כי כן צויתי. אע"ג שלא באה אזהרה זו בס' דמלואים בסדר תצוה מ"מ נצטויתי בע"פ. ולפי הפשט היה בקבלה אזהרה לאהרן ולבניו. אבל בת"כ אי' ע"ז והרי דברים ק"ו ומה אם מקיים דברי בשר ודם המקום מקבלו המקיים דברי המקום על אחת כו"כ. משמע דת"כ מפרש דאזהרות הללו לאהרן לא היה דבר ה' למשה. מדלא כתיב בפ' דמלואים אלא משה הזהיר לאהרן ולבניו מטעמים שביאר. ועל ישיבה דיומם ולילה אמר כי כן צויתי. משה הוזהר בקבלה לשמור שחרית וערבית בשון הורה ובא בזה להזהיר לאהרן ולבניו שיעשו ג"כ לשמור את משמרת ה' כמוהו. וכמו שהזהיר המלאך את יהושע כה"ג אם את משמרתי תשמור: (לו) ויעש אהרן ובניו את כל הדברים. כבר דקדק הרמב"ן ע"ז הלשון דבכ"מ כתיב ויעשו כאשר צוה ה'. [ומש"כ הרמב"ן ע"ז משום שהוסיפו על דבר ה' באש זרה אינו מובן שזה היה בשמיני ולא בז' ימי המלואים דפ' זו. אולי הרמב"ן לטעמיה שכתב להלן פ' י' שמקרא דאזהרה ושמרתם וגו' קאי על השמיני. אבל נ"ז דוחק] איברא עיקר כל הדברים אינו מובן. שהרי לא היה על אהרן ובניו לעשות זולת אכילה וישיבה פתח אה"מ. אלא פי' ויעש וגו' את כל הדברים. כמו שמתפרש בס' דברים ל"ב מ"ו לשמור לעשות את כל דברי וגו' שהוא דקדוק בדברים ולהעמידם על מתכונתם כך הפי' כאן שעסקו בתורה ועשו את כל הדברים וגו' וע' להלן ט' ו' מש"כ שם בהר"ד: אשר צוה ה'. היינו בקבלה בע"פ: ביד משה. פי' חז"ל בכריתות די"ג ע"ב

הרחב דבר

(א) והנה במנחות דצ"ט ב' אי' א"ר אמי מדבריו של ר' יוסי נלמוד אפי' לא שנה אדם אלא פ"א שחרית ופ"א ערבית קיים מצות לא ימוש ספר התורה הזה מפיך. וק' לי למאי דקדק בלשון שחרית וערבית לימא פ"א ביום ופ"א בלילה. בשלמא התם גבי שתה"ל דקאמר ר"י אפי' סילק את הישנה שחרית ואת החדשה ערבית אין בכך כלום. רבותא נקיט אפי' סילק שחרית והי' כל היום בלי לחם. אבל לענין שינון פ"א אין כ"מ אלא יום ולילה. ונראה שלמד מדכתיב והגית בו יומם ולילה. וכאן גבי משמרת ה' שהוא התלמוד כתיב ג"כ יומם ולילה. וכאן ודאי הכונה שחרית וערבית. דעל ישיבה שבאמצע היום כבר הזהיר מטעם אחר. אלא על ישיבת שחרית וכלשון הירו' הנ"ל שימסור יום ללילה ולילה ליום מזה למדו שיותר מסוגל אותו העת לשנות הפרק. וע' מש"כ בהע"ש סי' קמ"ג אות ג' בס"ד:

ט א וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי קָרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וּלְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ב וַיֹּאמֶר אֶל־אַהֲרֹן קַח־לְךָ עֵגֶל בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת וְאַיִל לְעֹלָה תְּמִימִם וְהַקְרֵב לִפְנֵי יְהוָה׃ ג וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר קְחוּ שְׂעִיר־עִזִּים לְחַטָּאת וְעֵגֶל וָכֶבֶשׂ בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם לְעֹלָה׃ ד וְשׁוֹר וָאַיִל לִשְׁלָמִים לִזְבֹּחַ לִפְנֵי יְהוָה וּמִנְחָה בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן כִּי הַיּוֹם יְהוָה נִרְאָה אֲלֵיכֶם׃ ה וַיִּקְחוּ אֵת אֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה אֶל־פְּנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּקְרְבוּ כָּל־הָעֵדָה וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ ו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר

ת"א ויהי ביום. מגילה יח: קח לך. יומא ג: ואל בני ישראל תדבר. שם עב:

רש"י

ט (א) ויהי ביום השמיני. שמיני למלואים הוא ראש חדש ניסן שהוקם המשכן בו ביום (שבת פ"ז) ונטל עשר עטרות השנויות בסדר עולם: ולזקני ישראל. להשמיעם שעל פי הדבור אהרן נכנס ומשמש בכהונה גדולה ולא יאמרו מאליו נכנס: (ב) קח לך עגל. להודיע שמכפר לו הקב"ה על ידי עגל זה על מעשה העגל שעשה (תוספתא): (ד) כי היום ה' נראה אליכם. להשרות שכינתו במעשה

העמק דבר

אשר דבר ה' אליהם ביד משה. אשר דבר ה' זו הלכה. ביד משה זו גמרא. פי' הלכה היינו הלמ"מ והכי אי' בסנהדרין דפ"ז דבר זו הלכה יע"ש דמבואר הלמ"מ. וגמרא הוא מה שחידש בפלפול התלמוד שניתן הכח למשה וזהו לשון ביד משה. בכח משה שנתן לו הקדוש ברוך הוא להעלות מעצמו. וכן כאן הפי' שעשו גם מה שלא נתבאר בקבלה אלא שחידש משה הכל עמו (א):

ט (א) ולזקני ישראל. אע"ג שבאמת נקהלו כל ישראל לא"מ כדכתיב ויקרבו כל העדה מכ"מ קרא משה ביחוד לזקני ישראל. והנה בפ' משכו כתיב ג"כ ויקרא משה לכל זקני ישראל אלא דשם כתיב לכל. וכאן כתיב ולזקני ישראל. והטעם בזה משום דשם הי' הקריאה לא בשביל כבוד אלא לצורך הענין לדעת המכילתא שם. שעשאן ב"ד. פי' שסמך הוהם לדיינים. וא"כ היה הצורך לקרוא את כולם כדי לסומכם. או לפי הפשט שביארנו שם שהזהיר לערוח בעצמם במעשה הפסח ולא לסמוך על הפחותים שבמשפחתם. וגם לפי"ז נצרך לקרוא לכולם אבל כאן לא היה הקריאה בשביל איזה ענין אלא לחלוק כבוד וכדתניא בת"כ שכיבד בזה משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל. והכי איתא בספרי ס' בהעלותך לא במקום א' ולא בשני מקומות מצינו שחלק הקב"ה כבוד לזקנים. בסנה לך ואספת את זקני ישראל. במצרים לך ואספת וגו' באהל מועד ולזקני ישראל. ולא חשיב הא דפ' משכו והיינו כדברינו דשם לא היה בשביל כבוד. אלא בשביל דבר מיוחד לזקנים. משא"כ כאן היה לכבוד. מש"ה לא קרא אלא הגדולים שבהם ולא התלמידים שלהם. וכדאי' במס' ב"ב דק"ל שאין חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב. וכא דקראם היום לכבוד. באשר אז היתה שמחה גדולה לישראל של הורדת גלוי שכינה וכדתנן שלהי תענית

הרחב דבר

(א) וראוי לדעת שבשאלתות דרא"ג פ' שמיני הביא כנו' בכריתות להיפך. אשר דבר ה' זו תלמוד. ביד משה זו הלכה. אב: ע"כ אין משמעות הלכה לזו הנו' הלמ"מ שהרי מוסיף הגאון שם בזה"ל דלא לורי מן מדרש ולא מתלמוד ולא מהלכה יכול אגי' לא ממשנה ת"ל ולהורות והאי לאו גזרה הוא. פי' דדבר פשוט הוא. ואי אית' דהלכה הוא הלמ"מ הרי גם זה ברור יותר ממשנה. אלא הגאון מפרש תלמוד זו חקירת התלמוד. והלכה הוא היוצא מהחקירה. ולא כמש"כ בכפ"ע שם. וש"י בא"א בשיטה אחרת כמו שביארנו שם. אבל לכ"ע משמעות ביד משה מה שחידש משה מכחו:

א והוה ביומא תמינאה קרא משה לאהרן ולבנוהי ולסבי ישראל: ב ואמר לאהרן סב לך עגל בר תורי לחטאתא ודכר לעלתא שלמין וקריב קדם יי: ג ועם בני ישראל תמליל למימר סבו צפיר בר עזין לחטאתא ועגל ואמר בני שנא שלמין לעלתא: ד ותור ודכר לנכסת קודשיא לדבחא קדם יי ומנחתא דפילא במשח ארי יומא דין יקרא דיי מתגלי לכון: ה ונסיבו ית די פקיד משה לקדם משכן זמנא וקריבו כל כנשתא וקמו קדם יי: ו ואמר משה

העמק דבר

ביום חתנתו זה מ"ת וביום שמחת לבו זה בנין בהמ"ק · ובת"כ פ' ז' הט"ז תני כמו כן על הורדת האש באהל מועד · והמשילו התקשרות השכינה לישראל כמו התקשרות החתן וכלה וכמש"כ בס' שמות י"ט ד' · וכמו החתן ביום חופתו אע"ג דשמחת לבו בשלמות מ"מ מפני טרדת הנשואין ופרטי אופנים של כוס היש יכול לגלות שמחתו · וכן מניעה הכלה מקול שמחתה בעצמן וטרדה רבה עד שנגמר הכל שמחים זב"ז בשלמות אז השמחה בגלוי · כך ביום מ"ת היה עסק רב של קבלת התורה ולא היתה השמחה בגלוי עד בואם לאהל מועד והופיע השכינה באור השמחה וכמו כן עדת ישראל שנמשלו לכלה הי' מלאים גיל והדוה · ע"כ היה הדבר בעתו לחלוק כבוד ביום מובה את המכובדים שבישראל · וע"ע ס' במדבר י' י': (ג) תדבר לאמר · ולא דבר משה בעצמו באשר התקרבות ישראל לאביהם שבשמים ע"י עבודה נעשה באמת ע"י אהרן ובניו · לכן הרגיל משה לאהרן שיהא הוא המצוה: בני שנה תמימם לעלה · הקדים כאן תמימם ולא כמקרא הקודם · כדי שלמדנו דקאי גם על השנה ולא של מנין עולם · ופי' ערכין דל"א במשמעות שנה תמימה · וע' מש"כ להלן י"ב ו' וס' שמות י"ב ה': (ד) לזבוח לפני ה' · הוא מיותר · וכבר דרשו בת"כ דקאי על עון העגל שנזבח לפני ה' היינו שנתרצו ישראל באותה שעה ממנו · ולפי הפשט הוא כענין שפירשנו לעיל ז' י"א · שבמדבר היו מקריבים שלמים גם לא לתכלית העולה ע"ג המזבח אלא לתכלית אכילת בשר השלמים · והיינו כטורים באשר היה יו"ט ושמחה לישראל ולאהרן ובניו · ואין שמחה אלא בבשר בא התכלית של השלמים כדי לשמוח בבשר · מש"ה פי' שיהא בא לתכלית שלמים לדורות דעיקרו רק לזבוח לפני ה': (ה) ויקרבו כל העדה · כ"מ דכתיב קריבה משמעו יותר קרב מכפי הרגיל להיות· וכמו שפירשו חז"ל עה"פ הן קרבו ימיך למות כ"מ שנא' קריבה קודם לימי אבותיו · וכן קריבה בהלוך לאיזה דבר משמעו זריזות יתירה ורילה עד שהגיע לשם יותר מכדי הילוך בינוני · . וכ"ה בת"כ קרבו כולם בשמחה ועמדו לפניו · וכן להלן ויקרב אהרן אל המזבח תניא בת"כ בזריזות · וקרוב לומר שהשמיענו המקרא ללמדנו הא דאיתא בברכות ד"ו ב' דלמיעל לבהכ"נ מצוה למירהט שנאמר נרדפה לדעת את ה' ומרומז באורייתא ג"כ · ועי' בס' דברים ד' י"א: (ו) זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' · זה הפסוק אומר דרשוני שהרי כבר עשו מה שעליהם והביאו הכל אל פני אוהל מועד ומה להם לעשות עוד · ודרשו חז"ל בת"כ אמר להם משה לישראל אותו יצה"ר העבירו מלבכם · והיו כלכם ביראה אחת ובעבודה אחת לשרת לפני המקום · כשם שהוא יחידי בעולם כך תהא עבודתכם מיוחדת לפניו שנא' ומלתם את ערלת לבבכם מפני מה כי אני ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים עשיתם כן וירא אליכם כבוד ה' · זה הדרוש צריך עוד יותר ביאור מגוף המקרא · וגם מה שייך לכאן המקרא כי ה' אלהיכם וגו' · והענין דכבר היה בימי משה כהות בישראל שהיו להוטים אחר אהבת ה' אבל לא ע"י גבולים שהגבילה תורה · וכאשר יבואר בארוך בפ' קרח שזה היה עיקר ההטא של ר"ן הנשיא שהיו צדיקים גמורים והטאו בנפשותם במה שמסרו עצמם למיתה ע"י תשוקה קדושה זו להשיג אהבת ה' ע"י הקטרת אע"ג שלא יהיה לרצון כפי דרך התורה שרק אהרן ובניו יקטירו · והנה כבר ידע משה רבינו שכחות כאלה מתגוללות אלא שלא הגיע עדיין השעה להתפרץ · ע"כ בבוא יום התראות גלוי שכינה שלזה היה תכלית תשוקתם וכדאי' בשה"ש רבה א' עה"פ משכני אחריך נרוצה להוטים היו ישראל אחרי שכינה ע"ש בארוך · הלא שהבין משה דמכ"מ יש בלב כמה אנשים על מה שהגיע הענין ע"י פרטי אופנים אלו · מה שא"א להגיע אליו אלא בעת שנלמוו ע"ז · בשביל זה אמר משה לישראל כי לא כן הדבר · אלא אותו יצה"ר העבירו מלבכם שגם זה התשוקה אע"ג שהיא להשיג אהבת ה' בקדושה מכ"מ אם היא לא בדרך שעלה על רצונו ית' אינו אלא דרך יצה"ר להטעות ולהתעות דעת גדולי ישראל בזו התשוקה · ואמר להם משה טעם לדבר ותהיו כולכם ביראה אחת ובעבדה אחת לשרת לפני המקום · פי' אם תשימו דעתכם לדרך התורה תלכו הכל בדרך אחד ובעבדה אחת משא"כ אם נבקש אהבת ה' שלא בדרך התורה · ותהי' תורת כל א' בידו ויהיו אגודות אגודות בעבודתם הוא נגד רצון ה' וכבודו ית' · וזה שמסיים כשם שהוא יחידי בעולם כך רצונו וכבודו שתהא עבודתכם מיוחדת לפניו · והביא

(ויקרא העמ"ד) טית

צִוָּה יְהוָה תַּעֲשׂוּ וְיֵרָא אֲלֵיכֶם כְּבוֹד יְהוָה׃ ז וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קְרַב אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וַעֲשֵׂה אֶת־
חַטָּאתְךָ וְאֶת־עֹלָתֶךָ וְכַפֵּר בַּעַדְךָ וּבְעַד הָעָם
וַעֲשֵׂה אֶת־קָרְבַּן הָעָם וְכַפֵּר בַּעֲדָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה׃ ח וַיִּקְרַב אַהֲרֹן אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וַיִּשְׁחַט אֶת־
עֵגֶל הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ׃ ט וַיַּקְרִבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת־
הַדָּם אֵלָיו וַיִּטְבֹּל אֶצְבָּעוֹ בַּדָּם וַיִּתֵּן עַל־קַרְנוֹת
הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־הַדָּם יָצַק אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ׃ י וְאֶת־
הַחֵלֶב וְאֶת־הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת מִן־הַכָּבֵד מִן
הַחַטָּאת הִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ יא וְאֶת־הַבָּשָׂר וְאֶת־הָעוֹר שָׂרַף בָּאֵשׁ
מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃ יב וַיִּשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה וַיַּמְצִאוּ בְּנֵי
אַהֲרֹן אֵלָיו אֶת־הַדָּם וַיִּזְרְקֵהוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃
יג וְאֶת־הָעֹלָה הִמְצִיאוּ אֵלָיו לִנְתָחֶיהָ וְאֶת־הָרֹאשׁ
וַיַּקְטֵר עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ יד וַיִּרְחַץ אֶת־הַקֶּרֶב וְאֶת־

ת״א ויקריבו בני. מועד קטן כח:

רש״י

ידיכם לכך קרבנות הללו באין חובה ליום זה: (ז) קרב אל המזבח. שהיה אהרן בוש וירא לגשת אמר לו משה למה אתה בוש לכך נבחרת (תוספתא): את חטאתך. עגל בן בקר: ואת עולתך. איל:

העמק דבר

הת״כ יסוד לזה הדרוש מהא דכתיב כי ה׳ אלהיכם וגו׳ וסיפיה דקרא אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד: וא״א לפרש שוחד ממון או דברים לפני הקב״ה או אפי׳ הרבה מע״ט שזה אינו בכלל שוחד דכל מה שביד האדם לעשות לטוב ה״ז מחויב וא״כ אינו שוחד · אלא ע״כ מסירת נפש ודביקות נעלה באופן שנאמר יקר בעיני ה׳ המותה לחסידיו · כמו שאמרו בחגיגה פ״ב על בן עזאי · מ״מ אם הוא שלא ע״פ התורה אינו עולה לרצון כ״כ ויהי נענש ע״ז כמו שביארנו בפ׳ קרח בענין הר״ן אים שהיו חשובים לפני ה׳ גם אחר שנשרפו מ״מ הרי לא נקו מעונש · ובזה שייך לומר שלא יקח שוחד היינו שנותן נפשו על אהבת ה׳ ועל כבודו ית׳ באופן שאינו מחויב בזה ואין לך שוחד גדול מזה ובא משה רבינו בשעה המוכשרת לכך להגיד לאדם יזהרו אשר רק זה הדבר אשר צוה ה׳ תעשו וירא אליכם כבוד ה׳ ולא ע״י דרכים אחרים אף כפי רעיון לבבו · כ״ז ביארנו מאמר חז״ל בת״כ על המקרא הנפלא הלז (א): (ז) קרב אל המזבח.

הרחב דבר

(א) והנה בגמ׳ יומא ד״ה אי׳ מנין שאף מקרא פרשה מעכב ת״ל זה הדבר. הרי פירשו חז״ל זה הדבר. הדיבור והס׳ כאשר היה · וא״כ לא נתבאר המשך המקרא לפי זה אשר צוה ה׳ תעשו. איזה עשיה יש בזה. והמשך הסיום וירא אליכם כבוד ה׳. ונראה עוד ע״פ שפירשנו בס׳ דברים כ״פ משמעות עשיה גבי דברים הוא תיקון הבנת המקרא וכו׳

דִין פִּתְגָמָא דִי פַּקִיד יְיָ תַּעַבְדוּן וְיִתְגְלֵי לְכוֹן יְקָרָא דַייָ: ז וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן קְרַב לְמַדְבְּחָא וְעִיבֵד יָת חַטָּאתָךְ וְיָת עֲלָתָךְ וְכַפַּר עֲלָךְ וְעַל עַמָּא וְעִיבֵד יָת קֻרְבַּן עַמָּא וְכַפַּר עֲלֵיהוֹן כְּמָא דְפַקִיד יְיָ: ח וּקְרֵב אַהֲרֹן לְמַדְבְּחָא וּנְכֵיס יָת עֶגְלָא דְחַטָּאתָא דִי לֵיהּ: ט וְקָרִיבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן יָת דְמָא לֵיהּ וּטְבַל אֶצְבְּעֵיהּ בִּדְמָא וִיהַב עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא וְיָת דְמָא אֲרִיק לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא: י וְיָת תַּרְבָּא וְיָת כּוּלְיָתָא וְיָת חַצְרָא מִן כַּבְדָא מִן חַטָּאתָא אַסֵּיק לְמַדְבְּחָא כְּמָא דְפַקִיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: יא וְיָת בִּשְׂרָא וְיָת מַשְׁכָּא אוֹקִיד בְּנוּרָא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא: יב וּנְכֵיס יָת עֲלָתָא וְאַמְטִיאוּ בְּנֵי אַהֲרֹן לֵיהּ יָת דְמָא וּזְרָקֵיהּ עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר: יג וְיָת עֲלָתָא אַמְטִיאוּ לֵיהּ לְאֵיבָרָהָא וְיָת רֵישָׁא וְאַסֵּיק עַל מַדְבְּחָא: יד וְחַלֵּיל יָת גַוָּא

רש"י

קרבן העם. שעיר עזים ועגל וכבש כ"מ שנאמר עגל בן שנה הוא ומכאן אתה למד (ת"כ ר"ה י') : (יא) ואת הבשר ואת העור וגו'. לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו ושל מלואים וכולן על פי הדבור: (יב) וימציאו׳

העמק דבר

פי' בת"כ הגס דעתך וקרב. דכאן א"א לפרש מזריזות • שזה א"א לצוות באשר תלוי בתכונת הנפש • אם משיג את הזריזות בשעה זו • אלא באשר היה אהרן ירא לגשת אל המזבח א"ל משה הגס דעתך וקרב • ובירושל' ברכות פ"ד וכ"ה בב"ר פמ"ט • זה שהוא עובר לפני התיבה אין אומרים לו בא ועשה אלא בא וקרב • ופי' מלשון מלחמה נגד המסטינים וזה נקרא בכלל שם קרבן מלשון קרב ומלחמה וזמיר עריצים • וכמו שאמרו חז"ל על עבודת התפלה בחרבי ובקשתי בצלותי ובעותי ע"ש בהר"ד • וכן פי' כאן קרב אל המזבח • ואין הצווי מיוחד לאהרן לבדו אלא גם לדורות: וכפר בעדך ובעד העם ועשה את קרבן העם וגו' • אע"ג דכלל גדול הוא דחטאת קודם לעולה אפילו משני ענינים כדמוכח בהוריות ד"ג דפר העלם דבר של שאר עבירות שהוא חטאת קודם לפר ע"ז שהוא עולה • וא"כ היה ראוי להקדים חטאת הצבור לעולת אהרן • מכ"מ אמר שיקדים עולה שלו לחטאת הצבור • משום שהוא כפרה בעדו ג"כ • וכפרת המכפר קודם לשל המתכפר בכ"מ • ומה שאמר ובעד העם ע' להלן ט"ז : כאשר צוה ה' • בע"פ להקדים עולתו לחטאת הצבור : (ח) ויקרב אהרן • מזריזות כמש"כ לעיל ה' : אל המזבח וישחט • משום דבעי לצפון המזבח ונש"ה שחטו סמוך למזבח • וזה ג"כ מבואר דכל חטאת ועולה בעי לצפון אפילו של נקר שהרי כאן היה עגל לחטאת : (י) ואת החלב וגו' מן החטאת וגו' כאשר צוה ה' את משה • באשר היה כאן חידוש • דבכ"מ כשמביאים חטאת ועולה שוחטים. וזורקים החטאת ואח"כ העולה ואח"כ מקטירים תחלה העולה ואח"כ אימורי החטאת וכדתנן בזבחים פ' כל התדיר • וע' להלן ט"ז כ"ס • אבל כאן היה ע"פ קבלה להקדים מעשה החטאת בשלימות • ואח"כ להביא העולה • והיינו כאשר צוה וגו' וע"ע במקרא י"ג בטעמו של דבר • מש"ה פי' הכתוב דבזה קדמה החטאת לעולה שלא כדין לדורות : (יב) וימציאו • הושיטו המזרק של הדם לידו כדי לזרוק בגוף המזרק • ולא כמו בחטאת שהיה המזרק ביד בני אהרן • ואהרן טבל אצבעו • והיינו דאי' ברים ב"מ ומלאתה דאהא לידיה משמע • ולמדו מזה המקרא : (יג) לנתחיה ואת הראש • הראש קודם לנתחים כדאיתא חולין דכ"ז אלא בשביל שהנתחים רבים כתיבי קודם • וי"ל עוד דכאן נשתנה גם בזה משום דבאמת לא היה הקטרה בשעת הנחה על המזבח שהרי לא היה עוד אש עד בסוף מש"ה לא היה נ"מ במה שהיה מניח את הראש קודם לענין הקטרה • ע"כ הניח תחלה האברים • ולמד זה ממה שצוה ה' להעלות אברי החטאת קודם לעולה כמש"כ לעיל • היינו ג"כ מזה הטעם באשר לא היה מכ"מ ההקטרה של החטאת קודם לעולה עד שבא האש והוקטר הכל • ולהיפך מתחלה כשנפל האש מן השמים נשרפו העליונים תחלה מש"ה היה הראש מלמעלה : (יד) וירחץ וגו'

הרחב דבר

דקדוק כל קוץ וקוץ לדרוש ולבאר. זה מיקרי עשי' כמו ויעש אלהים את הרקיע. דפירושו שתקנו והעמידו על מתכונתו כמש"כ שם. וכן בס' שמות ל"ב ל"ה בביאור המקרא על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן יע"ש. והכי שייך תיקון בס' במה שמדקדקים ומעמידים על ביאורה. וכלשון הגמ' לענין הלכות ברים פסחים שוינן האי שמעתא כנדי מסגן. שפירושו במה שביאר השמעתא שהיתה עמומה בידם • כך עשיית דברים נשמעו להעמיד דקדוק דבר ה' על ביאורם • וכך הזהיר משה בס' דברים ל"ב מ"ו לשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת. וכמו שביארנו שם ולהלן י"ח ה'. ובשעה שראה משה הינו שישראל להוסיף לקיים עבודת הקרבנות שצוה אותם ועומדים לפופים ומקוים לראות זה הענין הנפלא של התגלות השכינה • אמר לישראל אם זה הדבר אשר צוה ה' תעשו. היינו שתדקדקו הרבה בדבר ה' עד שתעמידו דבר ה' על מתכונתו

כמו

הכרעים ויקטר על־העלה המזבחה: טו ויקרב את קרבן העם ויקח את־שעיר החטאת אשר לעם וישחטהו ויחטאהו כראשון: טז ויקרב את־העלה ויעשה כמשפט: שני יז ויקרב את־המנחה וימלא כפו ממנה ויקטר על־המזבח מלבד עלת הבקר: יח וישחט את־השור ואת־האיל זבח השלמים אשר לעם וימצאו בני אהרן את־הדם אליו ויזרקהו על־המזבח סביב: יט ואת־החלבים מן־השור ומן־האיל האליה והמכסה והכלית ויתרת הכבד: כ וישימו את־החלבים על־החזות ויקטר החלבים המזבחה: כא ואת החזות ואת שוק הימין הניף אהרן תנופה לפני יהוה כאשר צוה משה: כב וישא אהרן את־ידו ידיו קרי אל־העם ויברכם וירד מעשת

ת"א ויקרב את העלה. ביצה כ מנחות נג: ויקרב את. שם ט יט: וישימו את החלבים על. שם סב: וישא אהרן את ידיו. מגילה יח סוטה לח תמיד לג: וירד מעשות החטאת. סוטה לח:

ר ש " י

לשון הוספה והזמנה: (טו) ויחטאהו. עשהו כמשפט חטאת: כראשון. כעגל שלו: (טז) ויעשה כמשפט. המפורש בעולת נדבה בויקרא (מנחות נ"ג ביצה כ'): (יז) וימלא כפו. היא קמיצה (מנחות ו'): מלבד עלת הבקר. כל אלה עשה אחר עולת התמיד: (יט) והמכסה. חלב המכסה את הקרב: (כ) וישימו את החלבים על החזות. לאחר התנופה נתן כהן המניף לכהן אחר להקטירם נמצאו העליונים למטה: (כב) ויברכם. ברכת כהנים יברכך יאר ישא (ת"כ סוטה ל"ו):

העמק דבר

ויקטר וגו'. נתבאר לעיל ח' כ': (טו) כראשון. שלא נימא שהיה שעיר הצבור של ע"ז לכפר על מעשה העגל. וא"כ היה ראוי להכניס הדם לפנים. והרי היה עמו גם עגל לעולה כמו קרבן ע"ז של צבור. מש"ה קמ"ל שהיה כראשון. בא דמו על מזבח החיצון והטעם הוא משום שכבר נתכפרו קלתו בקרבן אהרן וכדכתיב לעיל וכפר בעדך ובעד העם. ואחרי שנתכפרו מאלה נעשה חטאת החיצון לענין זריקת הדם. וע"ע בסמוך: (טז) ויעשה כמשפט. כדין חטאת שקודם לעולה. ולא כדין חטאת ע"ז שעולה קודם לחטאת כדאי' שלהי הוריות וזבחים ד"צ. אבל כאן שכבר היה להם כפרה מאלה בחטאת. והכן מש"ה היה כאן כמו שארי חטאות צבור. עוד נכלל בזה העשיה תיקון הקטרתו שלא נהג בעולה זו כמו בעולתו שהוא בעצמו נתח והוא בעצמו רחץ הקרב והכרעים. וע"כ היו שתי הקטרות כמש"כ לעיל ח'

הרחב דבר

כמו שניתנה מסיני. אז וירא אליכם כבוד ה'. גם בלי הכנה זו של הקרבנות. וכדאי' בברכות ספ"ב מתא מחסיא אכירי לב ניניהו דחזו יקרא דאורייתא תרי זימני בשתא. וכ' התוס' בשם גאון שהיה עמוד של אש יורד מן השמים ביומי דכלה. ובירושלמי חגיגה והובא בתוס' שם די"ז שבהיות ר"א ור"י יושבים וחורזים בד"ת ממקרא לנביאים כו' היתה האש מלהטת סביבם כאשר שהיו שמחים כנתינתן מסיני. והיינו דבר משה בשעתו:

וית כרעא ואסיק על עלתא למדבחא : טו וקריב ית קרבן עמא ונסיב ית צפירא דחטאתא די לעמא ונכסיה וכפר בדמיה כקדמאה : טז וקריב ית עלתא ועבדה כדחזי : יז וקריב ית מנחתא ומלא ידיה מנה ואסיק על מדבחא בר מעלת צפרא : יח ונכיס ית תורא וית דכרא נכסת קודשיא די לעמא ואמטיאו בני אהרן ית דמא ליה וזרקיה על מדבחא סחור סחור : יט וית תרביא מן תורא ומן דכרא אליתא וחפי גוא וכוליתא וחצר כבדא : כ ושויאו ית תרביא על חדותא ואסיק תרביא למדבחא : כא וית חדותא וית שקא דימינא ארים אהרן ארמא קדם יי כמא דפקיד משה : כב וארים אהרן ית ידוהי לעמא וברכינון

העמק דבר

ל׳ · אבל זה לא היה אלא בעולת עצמו שהוא היה נעלים · ורצה לעשות בעצמו · אבל כאן בעולת העם נתעסקו הרבה בניתוח ורחיצה והקטיר הכל ביחד והו כמשפט שא"ל דוקא מעשה כהן בו : (יז) וימלא כפו ממנה · היא קמיצה · מכ"מ צריך טעם למה כתב כאן לשון משונה · אלא נכלל כאן עוד כונה שניה · דבאמת עשה כאן אהרן שלא כדין לדורות · דשלמים קודמין למנחה כדתנן בזבחים פ׳ כל התדיר · ומקרא מלא כתיב גם כאן ושור ואיל לשלמים וגו׳ ומנחה בלולה בשמן · אלא משום שבכל הקרבנות שעשה אהרן באותו יום נתמלאו ידיו בזה לעבודת המזבח · ועדיין לא נתמלא אלא אצבעותיו שהם כלי המעשה ולא הכף · והשלמים טעונין תנופה על הכף ועדיין לא נתמלא הכף בעבודה · דתנופה עצמה אינה עבודה שמעכבת · ע"כ הקדי׳ אהרן את המנחה ובקמיצה מלא גם כפו ממנה: ויקטר על המזבח מלבד עולת הבוקר · לפי הפשט לא קאי במנחת הבוקר שהרי לא שהוו מעשה מנחה זו שנקמצה למנחת התמיד שעולה כליל כדין מנחת נסכים · אלא לא איירי כ"א בעולה עצמה וכמש"כ הרמב"ן שבא ללמד שאין עולת העם פוטרת עולת התמיד · אבל לא ביאר יפה אמאי כתיב כאן גבי הקטרה ולא כתיב גבי עשיית העולה לעיל · ונראה משום דזה כלל גדול דחובה עולה זב"ז אם לא שיש איזה שטי והוכחה שאינה כראבונה וכמש"כ התוס׳ ב"ק דס"ה לענין חומשו עולה בכפילו · וביארנו בס׳ שמות ר"פ תשא · ע"כ היה עולה עה"ד דעולת הצבור שהיה כבש בן שנה כמו עולת התמיד עולה בו לענין מצות הקטרה · ובשלמא שחיטה וזריקה לא שהוו בזמן · שהרי עולת התמיד קדמה לחטאת ועולת העם היתה אחר החטאת · משא"כ בהקטרה דשניהם הין קודמים לחטאת הייתי אומר דעולה זב"ז ואין צריך להקטיר רק כזית שמעכב את הדם מש"ה כתיב גבי הקטרה מלבד עולת הבוקר · ולפי דברינו שהוא כמש"כ הרמב"ן קאי ויקטר עה"מ על העולה · א"כ מש"כ תחלה ויעשה כמשפט לא איירי בהקטרה · וכמש"כ שם דמיירי בשחיטה וזריקה וגם בנתוח ורחיצה : (יט) והמכסה · היינו קרום שנקרא טילא · והרמב"ן כ׳ שכל החלב נכלל במכסה ולא ידעתי אמאי בשור כלל הכתוב ואת החלבים · ובאיל פי׳ איזה חלבים · אלא נראה דומן האיל קאי למעלה ולמטה כמו דכתיב ואת החלבים מן השור ומן האיל · ומן האיל האליה · והמכסה וגו׳ קאי ג"כ על שניהם · וא"כ ה"פ ואת החלבים היינו חלב הדקין ושעל הקרב בשניהם ומן האיל לבד האליה · והמכסה וגו׳ הוזר לשניהם : (כא) ואת החזות ואת שוק הימין הניף וגו׳ כאשר צוה משה · בשביל שעד כה לא נזכר תנופה בשוק כלל זולת באיל המלואים של שבעה ימי המלואים שהיה משונה משארי שלמים במה שהוא היה עם החלבים ולא החזה אבל בשלמים לא נזכר בפרשה ויקרא נו רק תנופת החזה מש"ה פירש הכתוב כאשר צוה משה · משה אמר לאהרן שכך הדין · ולהלן היה הדבור מפורש שוק התרומה וגו׳ להניף תנופה · אבל זה היה הדבור אחר מיתת נו"א · והנה מן הדין תנופה לפני הקטרה · החזה והשוק יחד עם החלבים · וכאן כתיב תחלה ויקטר החלבים · ואח"כ ואת החזות וגו׳ הניף אהרן וגו׳ · נראה שלא הניף אהרן כאן השוק עם החלבים · משום שלא אמר משה בשם ה׳ דשוק טעון ג"כ תנופה · וכסבור אהרן שמשה מפי עצמו טוה כך · [וכיב"ז פי׳ ברבה במדבר ד׳ מקרא מ"ד] ע"כ הניף אהרן השוק עם החזות אחר הקטרת החלבים · ומש"ה כתיב ואת שוק הימין ולא כתיב שוקי הימין כמו ואת החזות · ללמדנו כי לא עשה כדין תנופת החלבים עם החזה · אשר כל קרבן בפ"ע · חלבו עם חזהו · וכך הוא הדין שיהא עם שוק של אותו הקרבן · אבל כאן הניף אהרן השוק עם השני החזות · והוא משום שסבור היה שאין בשוק דין תנופה · ובזה יבואר הא דתניא בת"כ ע"ז המקרא להגיד גדולת אהרן וגדולת בניו שבשעה קלה למדו שבע עבודות שחיטה וקבלה כו׳ · ולכאורה תמוה היאך למדו מזה המקרא כך · אלא כמש"כ דלהכי פי׳ הכתוב דאהרן עשה שלא כדין בתנופת השוק משום שהיה אצלו חידוש וכסבור שמשה מפי עצמו אמר כך · עד שהגיע למאמר משה בפי׳ להלן י׳ ט"ו ע"ש · מזה למדנו דשארי עבודות עשו הכל כדין : (כב) וירד מעשות וגו׳ · ידוע הברייתא בת"כ ה"ז מקרא מסורס · דעבודה קודמת לב"כ · וכן הוא בגמ׳

הַֽחַטָּאת וְהָעֹלָה וְהַשְּׁלָמִים׃ כג וַיָּבֹא מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וַיֵּצְאוּ וַיְבָרְכוּ אֶת־הָעָם
וַיֵּרָא כְבוֹד־יְהוָה אֶל־כָּל־הָעָם׃ שלישי כד וַתֵּצֵא
אֵשׁ מִלִּפְנֵי יְהוָה וַתֹּאכַל עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֶת־הָעֹלָה
וְאֶת־הַחֲלָבִים וַיַּרְא כָּל־הָעָם וַיָּרֹנּוּ וַיִּפְּלוּ עַל־
פְּנֵיהֶם׃ י א וַיִּקְחוּ בְנֵי־אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אִישׁ
מַחְתָּתוֹ וַיִּתְּנוּ בָהֵן אֵשׁ וַיָּשִׂימוּ עָלֶיהָ קְטֹרֶת
וַיַּקְרִיבוּ לִפְנֵי יְהוָה אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא צִוָּה אֹתָם׃
ב וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי יְהוָה וַתֹּאכַל אוֹתָם וַיָּמֻתוּ
לִפְנֵי יְהוָה׃ ג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן הוּא אֲשֶׁר־
דִּבֶּר יְהוָה ׀ לֵאמֹר בִּקְרֹבַי אֶקָּדֵשׁ וְעַל־פְּנֵי כָל־

ת"א ותאכל אותם. סנהדרין נב: וימותו לפני ה'. שם: הוא אשר דבר. זבחים קטו:

רש"י

וירד. מעל המזבח: (כג) ויבא משה ואהרן וגו'. למה נכנסו מצאתי בפ' מלואים בברייתא הנוספת על ת"כ שלנו למה נכנס משה עם אהרן ללמדו על מעשה הקטרת או לא נכנס אלא לדבר אחר הריני דן ירידה וביאה טעונה ברכה מה ירידה מעין עבודה אף ביאה מעין עבודה הא למדת למה נכנס משה עם אהרן ללמדו על מעשה הקטרת. ד"א כיון שראה אהרן שקרבו כל הקרבנות ונעשו כל המעשים ולא ירדה שכינה לישראל היה מצטער ואומר יודע אני שכעס הקב"ה עלי ובשבילי לא ירדה שכינה לישראל אמר לו למשה משה אחי כך עשית לי שנכנסתי ונתביישתי מיד נכנס משה עמו ובקשו רחמים וירדה שכינה לישראל: ויצאו ויברכו את העם. אמרו ויהי נועם ה' אלהינו עלינו (תהלים צ') יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם לפי שכל שבעת ימי המלואים שהעמידו משה למשכן ושמש בו ופרקו בכל יום לא שרתה בו שכינה והיו ישראל נכלמים ואומרים למשה משה רבינו כל הטורח שטרחנו שתשרה שכינה בינינו ונדע שנתכפר לנו עון העגל לכך אמר להם זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה'. אהרן אחי כדאי וחשוב ממני שע"י קרבנותיו ועבודתו תשרה שכינה בכם ותדעו שהמקום בחר בו: (כד) וירנו. כתרגומו: י (ב) ותצא אש. רבי אליעזר אומר לא מתו בני אהרן אלא על ידי שהורו הלכה בפני משה רבן. ר' ישמעאל אומר שתויי יין נכנסו למקדש תדעו שאחר מיתתן הזהיר הנותרים שלא יכנסו שתויי יין למקדש משל למלך שהיה לו בן בית (ערובין ס"ג) וכו' כדאיתא בויקרא רבה: (ג) הוא אשר דבר וגו'. היכן דבר ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי (שמות כ"ט) אל תקרי בכבודי אלא במכובדי אמר לו משה לאהרן אהרן אחי יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של מקום והייתי סבור או בי או בך עכשיו רואה אני שהם גדולים ממני וממך (זבחים קט"ו): וידום אהרן. קבל שכר על שתיקתו ומה שכר קבל שנתייחד עמו הדבור שנאמרה לו לבדו פרשת שתויי יין (ת"כ זבחים קט"ו): בקרובי. בבחירי: ועל פני כל העם אכבד. כשהקב"ה עושה דין בצדיקים מתירא מתעלה ומתקלס אם כן באלו כל שכן ברשעים וכן הוא אומר נורא

העמק דבר

סוטה דל"ח אבל מכ"מ אין המקרא יוצא מ"פ. דלפי הדרש אחר וירד מעשות וגו' היינו אחר הקטרה ק' שהוא לגמרי מיותר שהרי כבר כתיב ויקטר בכל הקרבנות. ותו אמאי לא כתיב ג"כ מעשות המנחה. אלא כך הענין. שאהרן העלה הכל על המזבח. ועדיין לא בא האש. והיו מונחים לגזרים זע"ז. ופי' ויקטר הוא כמש"כ רשב"ם שעם אותם עט"מ ובבוא אש של מעלה אח"כ נקטר. וכשירד מן הקבש

חזר

ונחת מלמעבד חטאתא ועלתא ונכסת קודשיא: כג ועל משה ואהרן למשכן זמנא ונפקו ובריכו ית עמא ואתגלי יקרא דיי לכל עמא: כד ונפקת אישתא מן קדם יי ואכלת על מדבחא ית עלתא וית תרביא וחזא כל עמא ושבחו ונפלו על אפיהון: א ונסיבו בני אהרן נדב ואביהוא גבר מחתיתיה ויהבו בהון אישתא ושויאו עלה קטורת בוסמין וקריבו קדם יי אישתא נוכרתא די לא פקיד יתהון: ב ונפקת אישתא מן קדם יי ואכלת יתהון ומיתו קדם יי: ג ואמר משה לאהרן הוא די מליל יי למימר בקריבי אתקדש ועל אפי כל עמא אתיקר

העמק דבר

חר ועלה בשביל ב"כ · ולפי הפשט עוד לא נלטוה כלל ע"ז שהרי לא כתיב שבניו ג"כ עלו לדוכן כפי שצוי · אלא אהרן מעצמו נתעורר לעלות במקום גבוה מן העם כולו ולברך אותם ומש"ה עלה על המזבח ובשביל שאין כבוד המזבח לעלות בחנם לגמרי שלא לצורך עבודה ע"כ תיקן האימורים ואברי עולה שהיו שפוכים זע"ז · והיינו כדאי' מעין זה ביומא די"ב עגם שמונה ומהפך בצינורא · וזה נקרא עבודה · וכן כאן תיקן קצת הנחת הנתחים שהחטאת מונח למטה היינו חטאת אהרן כמש"כ לעיל י' · ואח"כ העולה למעלה והשלמים למעלה · משא"כ המנחה לא היה צריך תיקון זהו פשוטו של מקרא · אלא שדרך הגמ' לפרש המקרא גם לדורות מש"ה היפך הסדר · וכיב"ז פי' הגר"א ז"ל בפ' אחרי בסדר הפ' שעפ"י הגמ' כתיב שלא כסדר: (כג) ויבא משה ואהרן · פרש"י בשם ת"כ ללמדו על מעשה הקטרת · והוא משום שלא ראה אהרן מעשה עבודה זו בימי ז' ימי המלואים כמש"כ בס' שמות מ' שלא כהרמב"ן שם · וס"ל לראי תנא שנתחנך המזבח בשמיני בקטרת של שחרית · ובירושלמי יומא פ"א מקשה אמאי לא תני שלמדו מעשה חביתין שג"ז לא היה עד היום ומשני דזה למדו בחוץ: ויצאו ויברכו את העם · מכאן למדנו שתי פעמים ב"כ כמש"כ התוס' ברכות די"א ב' ד"ה וברכת כהנים · דב"כ בנשיאות כפים היה אחר עבודה אבל היה עוד בתפלה לפני עבודה כמו שאנו מזכירים בתפלה · והיינו כמו באותו יום שהיו שתי פעמים ב"כ·אלא דבאותו יום היה ב"כ שבתפלה מאוחר משום להסמיך לראיית הכבוד: וירא כבוד ה' וגו' · בענין כנהוג כ"פ דכתיב ראיית כבוד ה': (כד) את העלה ואת החלבים· היה בדרך נס שהרי מתחלה היה לשרוף את החלבים שלמעלה לפני בשר עולה· אבל היה בדרך השגחה שיוקטר תחלה העולה ואח"כ חלבי שאר קרבנות כדין תורה שהעולה קודמת: וירנו· אמרו שירה על העבר: ויפלו על פניהם · התפללו על להבא שיהי' השכינה שורה ביניהם · וככי אי' בת"י · ובירושל' תענית פ"ד הביא ראיה מדכתיב וכל הקהל משתחוים זה המעמד · שהיו מתפללים כידוע · הכי דהשתחויה זו תפלה · ועי' ס' בראשית כ"ד כ"ו: י (א) בני אהרן נדב ואביהוא· ולא כתיב נו"א בני אהרן · מכאן דרשו בת"כ במכילתא דמלואים הנ"ב שלא חלקו כבוד לאהרן · שנהגו כמו שלא היו בניו · והכי נדרש בפ' וישלח ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי (א): ויתנו בהן אש · לא כתיב עליהן אש כמו בפ' קרח ע"ז י"ח היינו שלא מלאו המחתה אש אלא בתוכן: וישימו עליה קטרת · עליהן מיבעי וכמו שכתוב בעדת קרח ותנו בהן אש ושימו עליהן קטרת · ועי' רמב"ן · ונראה דבאמת לא נכנסו שניהם בישוב הדעת זה עם זה · וכדהגיא בת"כ איש מחתתו · איש מעצמו ולא נטלו עצה זה מזה · ומש"ה כשבאו לפנים ומצאו זה את זה הוחלט בדעתם שלא יקטירו שניהם כאחת אלא אחד מהם יקטיר והשני היה מסייע לו מש"ה כתיב עליה · ועי' במדבר ג' ד' רמז עוד לזה: אש זרה אשר לא צוה אותם · אין הלשון מדויק שהרי אסור היה להביא אש זרה ואיך שייך לומר אשר לא צוה דמשמע שלא נזהרו ע"ז ג"כ · ועי' מש"כ בעה"ע · ולדרך דרש המוכר בהר"ד · שנכנסו מאש התלהבות של אהבת ה'· ואמרה תורה דאע"ג דאהבת ה' יקרה היא בעיני ה' אבל לא בזה הדרך אשר לא צוה וכמש"כ לעיל בשם הת"כ עה"פ ויאמר משה זה הדבר וגו': (ב) וימותו לפני ה' · פגע בהם מדת הדין תומ"י בשביל שהיו לפני ה' בפלטין של מלך מה"מ הקב"ה · ואי היו עושים איזה עבירה שחייבים עליה מיתה ב"ש בחוץ לא היה נוגע בהם מדה"ד באותה שעה אבל בפלטין ש"מ חנות מלך מלאכי מות · וכן פי' הכתוב כ"פ אחרי בקרבתם לפני ה' וימותו · לא שהחטא היה שהקריבו עצמם לפני ה' אלא משום הכי נענשו מיד על ההקרבה שלא כדין בשביל שנתקרבו עצמם באותה שעה לפני ה': (ג) הוא אשר דבר ה' · זה הענין של מיתתם הוא דבר ה' · וכיב"ז ביארנו בס' בראשית כ"ד נ"א ובס' שמות ע"ז כ"ג בלשון משה רבינו הוא אשר דבר ה' וכ"כ הרמב"ן: בקרבי אקדש ועל פני כל העם אכבד · הודיע לו סיבת העונש שבא לשני תכליתים נעלים · חדא

הרחב דבר

(א) ויש להסביר טעם השנוי . דשם כתיב שני בני יעקב . וכאן כתיב בני אהרן . והנה שם ביארנו מתמעות ש ני שהיו

הָעָם אֶכָּבֵד וַיִּדֹּם אַהֲרֹן׃ ד וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־מִישָׁאֵל וְאֶל אֶלְצָפָן בְּנֵי עֻזִּיאֵל דֹּד אַהֲרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם קִרְבוּ הקורא יטעים הגריש קודם התלשא שְׂאוּ אֶת־אֲחֵיכֶם מֵאֵת פְּנֵי־הַקֹּדֶשׁ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃ ה וַיִּקְרְבוּ וַיִּשָּׂאֻם בְּכֻתֳּנֹתָם אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה׃ ו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר ׀ בָּנָיו רָאשֵׁיכֶם אַל־תִּפְרָעוּ ׀ וּבִגְדֵיכֶם לֹא־תִפְרֹמוּ וְלֹא תָמֻתוּ וְעַל כָּל־הָעֵדָה יִקְצֹף וַאֲחֵיכֶם כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת־הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְהוָה׃ ז וּמִפֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא תֵצְאוּ פֶּן־תָּמֻתוּ כִּי־שֶׁמֶן מִשְׁחַת יְהוָה

ת"א וידם אהרן. זבחים קטו: ראשיכם אל. מ"ק יד יט כד: ובגדיכם לא. שם טו:

רש"י

אלהים ממקדשיך (תהלים ס"ח) אל תקרי ממקדשיך אלא ממקודשיך: (ד) דד אהרן · עוזיאל אחי עמרם היה שנאמר ובני קהת וגו' (שמות ו'): שאו את אחיכם וגו' · כאדם האומר לחבירו העבר את המת מלפני הכלה שלא לערבב את השמחה: (ה) בכתנותם · של מתים מלמד שלא נשרפו בגדיהם אלא נשמתם כמין שני חוטין של אש נכנסו לתוך חוטמיהם (סנהדרין נ"ב ע"כ): (ו) אל תפרעו. אל תגדלו שער מכאן שאבל אסור בתספורת (מ"ק ט"ו) אבל אתם אל תערבבו שמחתו של מקום: ולא תמותו · הא אם תעשו כן תמותו: ואחיכם כל בית ישראל · מכאן שצרתן של תלמידי חכמים מוטלת על הכל להתאבל בה:

העמק דבר

כדי להראות חומר מקדש וקדשיו · וכדי לאיים בזה על הכהנים לדורות שיהיו נזהרים הרבה בקדשי ה' · וזה מאמר משה בקרובי אקדש · בבני אדם הקרובים אליו יתקדש בעיני ישראל שיכירו בזה עוצם קדושתו ורוב ההכרח להזהר בחילול קדושתו ח"ו (א): ועל פני כל העם אכבד · עוד תכלית שידעו כל העם בזה דהמשכן הוא פלטין ש"מ והשכינה שורה בקרבם · שהרי משום זה נגע בהם מדה"ד בזעף: וידום אהרן · שלא בכה · דבכיה על המת הוא באמת מצוה כדאיתא במ"ק שלשה לבכי · ומי שאינו בוכה על קרוביו ה"ז מגונה וכמו שהאריך הרמב"ן בהקדמה לס' תה"א · אבל הטעם לזה הוא אם במיתה

הרחב דבר

נכנסים לאותו מעשה שלא בדעה אחת יע"ש. מה שאין כן כאן שניהם נכנסו בדרך א' של אהבת ה'. ולא יכלו להתאפק על התשוקה להשיג דעת וכבוד אלהים. וברוב תשוקה נכנסו להקטיר בהיכל. וקטרת הוא דבר המביא לידי התקרבות יתירה לשמים. וע"כ נבחר הקטרת לאהרן אים במחלוקת קרח אבל גם המה נתעלמו בזו התשוקה יותר מהמדה כמו שביארנו שם · ולעיל ט' ו' · והנה במ"ר פ' אחרי אי' שחטאו במה שנכנסו פרועי ראש ומחוסרי בגדים ושתויי יין והובא בתוס' יומא דנ"ג א'. ולפי הפשט התשובה הוא פלא למאי נעשים על קדושי עליון אלו כ"כ עונות יותר מהמפורש · אלא הענין דמאן דמפרש הכי ס"ל שלא הכניסו את זה עפ"י טעות הוראה כדעת ר"א שהורו בפני משה רבן. אלא לפי שידעו שאין כן הלכה לדורות לבני אהרן. אלא בשביל הגבורת התשוקה להשיג אהבת ה' מצאו את לבבם לעשות מה שלא נצטוו וא"כ אין כאן דין כהונה כלל. ובזה ג"כ מדויק מה שכתוב בני אהרן ואח"כ נדב ואביהוא ללמד שלא נכנסו מצד שהם בני אהרן אלא מצד עצמם ותשוקתם הקדושה:

(א) וזה התכלית גרם נמי לבני עלי דכתיב ולא ישמעו לקול אביהם כי חפץ ה' להמיתם. פי' מש"ה לא שמעו מוסר אביהם לא שהיו רעים כ"כ בנזי מוסר הגילה. אלא שהקב"ה הקשה את לבם שלא ישמעו וגו' וכדי להמיתם. ואע"ג שאין כן מדתו של הקב"ה התפץ בתשובה יותר מבטובה מכ"מ בבני עלי שהי' מטאם בבזיון קדשי ה' רצה הקב"ה להראות חומר מקדש וקדשיו. וכיונו דאי' בזבחים ד"ו שעירי עגלת למה כן באין על טומאת מו"ק נזרק דמו של ראשון שני למה הוא בא

וּשְׁתִיק אַהֲרֹן: ד וּקְרָא מֹשֶׁה לְמִישָׁאֵל וּלְאֶלְצָפָן בְּנֵי עֻזִּיאֵל אַחְבּוּהִי דְאַהֲרֹן וַאֲמַר לְהוֹן קְרִיבוּ טוּלוּ יָת אֲחוּכוֹן מִן קֳדָם אַפֵּי קוּדְשָׁא לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא: ה וּקְרִיבוּ וּנְטָלוּנוּן בְּכִתּוּנֵיהוֹן לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא כְּמָא דְמַלֵּיל מֹשֶׁה: ו וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר בְּנוֹהִי רֵישֵׁיכוֹן לָא תְרַבּוֹן פֵּירוּעַ וּלְבוּשֵׁיכוֹן לָא תְבַזְּעוּן וְלָא תְמוּתוּן וְעַל כָּל כְּנִשְׁתָּא תְּהֵי רוּגְזָא וַאֲחֵיכוֹן כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוֹן יָת יְקֵידְתָא דִּי אוֹקִיד יְיָ: ז וּמִתְּרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לָא תִפְּקוּן דִּילְמָא תְמוּתוּן

העמק דבר

בניס קטניס ר"ל ובא לעונש · הרי התכלית שירגיש בעונשו והתי יתן אל לבו אבל אם לא יבכה דומה לבן שאביו מייסרו והוא עומד ומלחק ומוסיף בזה נער לאביו · ואם בקרובים גדולים ואין בא לעונש אתי מכ"מ הרי כבוד המת הוא והרי כבוד המת הוא ענין גדול שדוחה לאו דטומאת כהנים כידוע · אבל בזה הענין שהודיע משה אשר מיתתם הוא לתכלית כבוד ה' וישראל א"כ אין לאהרן לבכות. והרי זה דומה לאב שנופל בגד בנו לדבר הכרחי ואם הבן יבכה ויצטער יהא גורם לער לאביו משא"כ אם מראה פניס לשוכות ה"ז עושה בזה נ"ר לאביו במה שהראה כי דקן אביו זהו רלונו · מיהו ראוי היה לכתוב וישמע אהרן היה במשמע שפיר ששמע והבין אשר לפניו · אבל וידס משמעו אע"ג שלא בכה מכ"מ לא קבל נ"ל בשמחה דברי משה כראוי לאהרן קדוש ה' · אבל לא משום מיעוט חסידות ח"ו אלא משום שהבין שיש בזה דברים בגו בנוגע לחטא העגל · וכאשר יבואר בתשובת אהרן על השעיר אשר שורף: (ד) אל מישאל ואל אלצפן בני עזיאל דד אהרן · כבר נדרש בת"כ למאי כתיב דד אהרן · ולפי הפשט משמעות דד כמו ידידות מלשון כי טובים דדיך · ובא לפרש למה קרא לבני עוזיאל יותר מבני יצהר וכדומה · אלא משום שידע משה שיש מהם מקנאים לאהרן וכבודו והיו נראים בזה כשמחים לאידו · ע"כ קרא לבני עוזיאל שידע שהוא אוהב ורע ומלטער בלערו · וכן היו בניו ענוים ותיקים · ומדאו של מישאל יש להבין ממה שהיה אחיו הקטן נשיא לקהת והוא לא מרער ע"ז · וגם אלצפן שמו אליצפן וכתיב חסר יו"ד לרמוז שהיה שפל בעיני עלמו כידוע דרכי השמות: קרבו שאו וגו' · לפי הפשט מתו בהיכל ומשום שלא היו כהנים להוליא הטומאה נכנסו לוים · כדתניא שלהי מס' עירובין אם אין שם כהני' נכנסין לויס (א): (ה) באשר דבר משה · מיותר והיה ראוי לכתוב ויעשו כן · אלא משום דעיקר הצווי להם היה להוליא הטומאה מאת פני הקודש שמלוה בלויס אבל אחר שהוליאו משם היו יכולים למוסרם לכתפים אחרים לישא חוץ למחנה ולא שייך כאן משום המתחיל במלוה א"ל גמור שתחלת העשיה היה לשם קודש · וה"ז כדכתיב בד"ה ב' כ"ט ע"ז שהכהנים מסרו ללויס · אבל המה נשאו בעלמם אל מחוץ למחנה וע"ז כתיב כאשר דבר משה מעלמו משום שזה היה כבוד המתים בגדולי ישראל הללו · וע' בס' במדבר ה' ד' דביארנו משמעות כאשר דבר וגו' לא לפי הכונה אלא כאשר דבר: ואחיכם כל בית ישראל יבכו וגו' · ידוע המדרש על הא דאי' באהרן ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל למשמע אפילו נשים · ובמשה כתיב ויבכו בני ישראל · משום שמדתו של אהרן היה אוהב שלום ומעולם לא אמר לאיש ולא לאשה סרחת · ולא נתבאר א"כ אמאי כתיב בנדב ואביהוא כל בית ישראל יבכו והלא לא מלינו שהיה לשם מדה זו · ולק"מ דהתם כתיב שלשים יום זהו רבותא גדולה · משא"כ כאן היה רק בשעת הולאה וקבורה ואין רבותא שיבכו אפילו נשים על גדולי ישראל · ועדיין יש להבין לשון יבכו באזהרה היאך אפשר להזהיר שיבכו הא בכיה תלוי' אך בהתעוררות הלב ומה יעשה האדם שאינו מתעורר לבכי · ונראה שבא הכתוב לבאר האיך יבכו במה שכתב יבכו את השרפה · דהכי מיבעי על השרפה · אלא משמעות את כמו עם. השרפה · וה"פ מי שיש לו איזה לער ודבר להתפלל ולבכות לפני ה' יבכה באותה שעה שהמת הנעלה מושל לפניו כי אותה שעה רלויה להעלות בכיותיו ומבוקשו מפני כבוד שעושה בזה להמת · וכבר נתבאר בספר בראשית ל"ה ח' דברי חז"ל ע"ז: אשר שרף ה' · שתי פעמים שריפה · היינו שריפת נפש בהיכל ושריפת הגוף חוץ למחנה היינו שופרא דבלי בעפרא · וה"ז כמו חטאת הקהל דאימורים שרפים עה"מ וגופו חוץ למחנה (ב): (ז) כי שמן משחת ה' עליכם · אע"ג שאין אתם כה"ג מכ"מ יש לכם דין משום

הרחב דבר

של טומאה שאירע בין זל"ז. אמור מעתה ראויין ישראל להקריב קרבנותיהן בכל שעה כו'. הנה הקדים התנא שבאין על טומאת מו"ק ללמדנו דמש"ה ראויין להביא בכל עת ובכל שעה. שהוא נוגע לכבודו ית':

(א) ובת"כ פליגי בזה ר"א ור"ע. ר"א ס"ל לא מתו אלא בחוץ מקום שהלוים מותרים ליכנס לשם שנא' ויקרבו לפני ה' ר"ע אומר לא מתו אלא בפנים כו' א"כ ל"ל ויקרבו אלא מלמד שהטילו חניתות כו' ולכאורה תמוה מה זה קשה שנכנסו לוים להוציא הטומאה אחר שלא היו כהנים ומש"כ הרמב"ן בזה אינו מובן כ"כ. ונראה שהדיוק הוא במש"כ ויקרבו שניכס שלא די הוי שיכנס א' ויוציא א' ואת"כ את השני ואמאי קרבו שניהם לפנים ממחיצתן. ומש"ס פליגי תנאי:

(ב) והיינו דאי' בשבת דקנ"ג אחים בהספדאי דהתם קאימנא. ולכאורה הכי מיבעי דהתם הוינא דלשון עמידה לא שייך

עֲלֵיכֶם וַיַּעֲשׂוּ כִּדְבַר מֹשֶׁה׃ פ ח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ ט יַיִן וְשֵׁכָר אַל־תֵּשְׁתְּ ׀ אַתָּה ׀ וּבָנֶיךָ אִתָּךְ בְּבֹאֲכֶם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וְלֹא תָמֻתוּ חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם׃ י וּלֲהַבְדִּיל בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין הַחֹל וּבֵין הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהוֹר׃ יא וּלְהוֹרֹת אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הַחֻקִּים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֲלֵיהֶם בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ רביעי יב וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל אֶלְעָזָר וְאֶל־אִיתָמָר ׀ בָּנָיו הַנּוֹתָרִים קְחוּ אֶת־הַמִּנְחָה הַנּוֹתֶרֶת מֵאִשֵּׁי יְהוָה וְאִכְלוּהָ מַצּוֹת אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ כִּי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא׃ יג וַאֲכַלְתֶּם אֹתָהּ בְּמָקוֹם קָדֹשׁ כִּי חָקְךָ

ת"א יין ושכר אל. תענית יז נזיר ד מליעא ל סנהדרין כב פג זבחים יז כריתות יג: חקת עולם. זבחים יח: ולהבדיל בין. מליעא ל זבחים יז שבועות יח כריתות יג: ולהורות. שבועות יח כריתות יג: וידבר משה אל אהרן. ברכות סא יומא פז תענית טז: ואכלוה מלות. זבחים ס: ואכלתם אותה. שם נה:

רש"י

(ט) יין ושכר. יין דרך שכרותו (ת"כ כריתות י"ג): בבאכם אל אהל מועד. אין לי אלא בנאכס להיכל בגשתם למזבח מנין נאמר כאן ביאת אהל מועד ונאמר בקידוש ידים ורגלים ביאת אהל מועד מה להלן עשה גישת מזבח כביאת אהל מועד אף כאן עשה גישת מזבח כביאת אהל מועד (ת"כ): (י) ולהבדיל. כדי שתבדילו בין עבודה קדושה למחוללת הא למדת שאם עבד עבודתו פסולה (ת"כ זבחים י"ז): (יא) ולהורות. למד שאסור שכור בהוראה יכול יהא חייב מיתה תלמוד לומר אתה ובניך אתך ולא תמותו כהנים בעבודתם במיתה ואין חכמים בהוראתן במיתה: (יב) הנותרים. מן המיתה מלמד שאף עליהן נקנסה מיתה על עון העגל הוא שנא' ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו (דברים ט') ואין השמדה אלא כלוי בנים שנאמר ואשמיד פריו ממעל (עמוס ב') ותפלתו של משה בטלה מחצה שנאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא (דברים ט'): קחו את המנחה. אף על פי שאתם אוננין וקדשים אסורים לאונן: את המנחה. זו מנחת שמיני ומנחת נחשון: ואכלוה מצות. מה ת"ל לפי שהיא מנחת צבור ומנחת שעה

העמק דבר

שעבר שאסור ג"כ בפריעה ופרימה. אע"ג שלכ"ד לא היה להם דין מעות שעבר מ"מ בזה שנוגע לכבוד ה' יש לכם דין מעות. ופי' משחת ה'. משום דשמן המשחה הניתן על המלך הוא בא לגדל כבוד ועוז המלך משא"כ שמן המשחה הניתן על הכה"ג בא לגדל כבוד ה' על ידו: ויעשו כדבר משה. באשר מיבואר להלן מקרא י"ט בהר"ד שהיה באמת ויכוח בין משה לאהרן אי היה להבנים דין כה"ג באותה שעה והוטעו דברי אהרן שלא היו ככה"ג ומכ"מ כאן עשו כדברי משה אע"ג שלא היה בדעתם כי כן הוא: (ט) יין ושכר וגו'. באשר דאונן פסול לעבודה משום דשרוי בצער אינו יכול להיות באהבת ה' ודביקות כראה אך מתוך שמחה של מצוה. ומש"ה אכילת קדשים לבעלים ג"כ אסור לאונן. ע' פרש"י יומא די"ד א' ד"ה מי לא

הרחב דבר

בגשמה כדאיתא ברבה פרשה יתרו עה"פ ואת אשר אינגו עמנו היום דלהכי לא כתיב עומד היום ללמדנו על הנשמות שאין בהם עמידה וא"כ אמאי אמר בלשון שאינו מדויק אלא בא ללמד דמיתת צדיק מכפרת כמו חטאת הקהל וא"כ בעי או ודוי כמו בשעת סמיכת הקר' וסמיכה היא בעמידה כדאי' ביומא פ"ג שמעמידים את הקרבן הנסמך וכבר אמרו במס' הוריות ד"ו א' דחטאת הקה' וי' עולה. והיינו דכמו עולה בא להפיק רצון מלפני ה' וכמש"כ לעיל א' ג'. כן חטאת הקהל. וכ"ב צדיק בשעת הספדו. ומכש"כ בפניו. והיינו יבכו את השרפה כמש"כ בהע"ד:

ארי משח רבותא דיי עליכון ועבדו כפתגמא דמשה: ח ומליל יי עם אהרן למימר: ט חמר ומרוי לא תשתי את ובניך עמך במיעלכון למשכן זמנא ולא תמותון קים עלם לדריכון: י ולאפרשא בין קודשא ובין חולא ובין מסאבא ובין דכיא: יא ולאלפא ית בני ישראל ית כל קימיא די מליל יי להון בידא דמשה: יב ומליל משה עם אהרן ועם אלעזר ועם איתמר בנוהי דאשתארו סבו ית מנחתא דאשתארא מקורבניא דיי ואכלוה פטיר בסטר מדבחא ארי קודש קודשין היא: יג ותיכלון יתה באתר קדיש ארי חולקך וחולק בניך היא מקורבניא

העמק דבר

מפריע · ואך כה"ג רשאי להקריב אונן משום שלפי ערך גדולתו אפשר להתגבר על צערו ולעמוד לפני ה' בשמחה. וכך היתה מדתו של אהרן · אמנם היא עבודה קשה שבמקדש ונצרך דבר לסייע לזה · וסייתי אומר לשתות יין ושכר וכמו שכתוב תנו שכר לאובד ויין למרי נפש ישתה וישכח רישו · מש"ה הזהיר הקב"ה לאהרן ובניו באותה שעה · שהמה לא ישתמשו בעצה זו בבואם אל אוהל מועד להשיג אהבה: (י) ולהבדיל בין הקדש וגו' · הוסיף הקב"ה לתת עצה אחרת לשמח הלב ולהסיח דעתו מצער · היינו ע"י יגיעה ש"ת המשמחת לב כדכתיב פקודי ה' ישרים משמחי לב · וביומא דע"ב אי' זכה משמחתו · ומשמעות בין הקודש ובין החול ולא כתיב בין הקודש לחול ובין הטמא לטהור כמו להלן כ' כ"ה · כבר נתבאר להלן י"א מ"ז דפי' בין ובין היינו הספיקות הנופלים בין קודש ודאי בין חול ודאי ויש שנוטה ספיקו יותר לקודש ויש להיפך · ובירור הספיקות והלכותיהם משמח הלב מאד כידוע מאמר החכם שאין שמחה כהיתר הספיקות: (יא) ולהורת את בני ישראל וגו' · עוד הוסיף עצה המשמחת הלב הוא להורות לתלמידים מקשיבים · וכבר נתבאר בס' דברים ועוד בכ"מ · דחקים משמעו כ"פ המדות שהתורה נדרשת בהן ע"י פלפול התלמוד וכמו שפירשנו בס' בראשית מ"א י' פס"פ ומחקק מבין רגליו · שהוא פלפול התלמוד · ונגמוה אהרן לעסוק בזה ויהי גורם שמחת הנפש המשכחת כל צער ויגון · ופי' את כל החקים כאן הוא כמו שפירשו חז"ל בכריתות די"ג את כל החקים אלו מדרשות · ולפרש"י הוא שדורשין בפירקא · ולפירוש הרמב"ם הוא דרשות ת"כ וספרי ומכילתא והכל בא ביד משה זהו התלמוד · ואע"ג שביארנו לעיל בס' שמות ל"פ תצוה ובס' דברים י' ו' שכח אהרן היה נפלא בסברא ולא בדרך חידוש ופלפול מכ"מ זה אינו אלא כשהוא לעצמו לא נצרך לפלפול אלא מורה ומכוין האמת · משא"כ כשהוא מלמד לתלמידים היה מוכרח להודיעם דרך ההכרח להפסק · ולפי דברינו נכלל כל הוראות איסור והיתר בכלל בין הטמא ובין הטהור דמאכל אסור מיקרי טמא כמבואר בפ' זו · ומתחלה הזהירן על הוראה ואח"כ להגדיל תורה באמצעות החקים אשר צוה ה' ביד משה · היינו י"ג מדות ·

כ"ז לפי הפשט והדרש ידוע: (יב) קחו את המנחה. פרש"י שאתם אוננין כו' וא"כ היה כמו כן להזהיר על שירי חטאת קדשי שעה שהוא שעיר העם ואפי' על קדשי דורות לפי שהיה סבור משה ששעיר ר"ח עדיין קיים והוא נאכל · אכן עוד יש לדקדק כפילות המקראות ואכלתם אותה במקום קדוש · והרי כבר אמר ואכלוה מצות אצל המזבח · ונראה דבא משה רבינו ללמדנו הלכות דשייך לאכילת קדשים מה שלא נתבאר עד כה · והנה ידוע דקדשים מצוה שיהא נאכל לתיאבון כמו פסח וכן מצוה שיהא נאכל על השובע וכמש"כ לעיל ו' ט' · והדבר מובן דכמו כן אם יש קדק"ד וקדשי קלים מצוה לאכול קדק"ד מתחלה לתיאבון ולבסוף על השובע · והנה אם יש קדק"ד מנחה וחטאת מצד הסברא יש להקדים מנחה מחמת שלחם קודם לבשר · ועוד דמנחה נתקרבה יותר למזבח מבשר החטאת שהרי מתחלה היה הגשת המנחה כולה אצל המזבח והיינו שאמר משה שתי אכילות של המנחה תחלה אכילה ראשונה אצל המזבח והוא בפנים בחצר שהוא מקום קדוש יותר · והטעם הוא משום שזה כלל גדול אין מעבירין על המצות · ונש"ה כשעמדו הכהנים אצל המזבח וגמרו הקטרה הביאו לפם המנחה תחלה האפויה מצות · אצל המזבח · וביאר אח"כ מצות אכילה אחרונה · ואמר ואכלתם אותה דוקא במקום קדוש · משמעו שיהא רק במקום קדוש קרוב לפתח החצר והיינו משום שבינתים צוה לאכול חזה התנופה ושוק התרומה במקום טהור ויצאו לחוץ ואכלו · ואח"כ נכנסו בחזרה ואכלו על השובע ואין מעבירין עה"מ · ע"כ מצוה לאכול סמוך לפתח רק שיהיה במקום קדוש · אבל באכילת החטאת לא היה למשה להזהיר נוסף על הפ' האמורה מכבר · ומסתמא יאכלו אהרן ובניו אחר המנחה את החטאת · ולא הוצרך לפרש אלא חלוק אכילת המנחה תחלה וסוף · בשביל שהשלמים בינתים במקום טהור · ואמר על אכילה ראשונה כי קדש קדשים היא · הוא טעם על הסיתר סמוך למזבח ואין בזה בזיון המזבח: (יג) כי חקך וגו' · הוא טעם על סיתר אכילה סמוך לפתח החצר אע"ג דקודש קדשים היא מכ"מ הרי חקך וחק בניך היא מאשי ה' · ופי' חקך · פרנסה וכדאי' ביצה דט"ז וממאי דהאי חק ליישנא

וְחָק־בָּנֶיךָ הוּא מֵאִשֵּׁי יְהוָה כִּי־כֵן צֻוֵּיתִי׃ יד וְאֵת
חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְאֵת ׀ שׁוֹק הַתְּרוּמָה תֹּאכְלוּ
בְּמָקוֹם טָהוֹר אַתָּה וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ אִתָּךְ כִּי־
חָקְךָ וְחָק־בָּנֶיךָ נִתְּנוּ מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
טו שׁוֹק הַתְּרוּמָה וַחֲזֵה הַתְּנוּפָה עַל אִשֵּׁי הַחֲלָבִים
יָבִיאוּ לְהָנִיף תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה וְהָיָה לְךָ וּלְבָנֶיךָ
אִתְּךָ לְחָק־עוֹלָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה׃ חמישי טז וְאֵת ׀
שְׂעִיר הַחַטָּאת דָּרֹשׁ חצי התורה בתיבות דרש מכא ודרש מכא
דָּרַשׁ מֹשֶׁה וְהִנֵּה שֹׂרָף וַיִּקְצֹף עַל־אֶלְעָזָר וְעַל־
אִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן הַנּוֹתָרִם לֵאמֹר׃ יז מַדּוּעַ לֹא־
אֲכַלְתֶּם אֶת־הַחַטָּאת בִּמְקוֹם הַקֹּדֶשׁ כִּי קֹדֶשׁ
קָדָשִׁים הִוא וְאֹתָהּ ׀ נָתַן לָכֶם לָשֵׂאת אֶת־עֲוֹן

ת"א כי כן צויתי . יומא ה זבחים קא: ואת חזה · זבחים נה: שוק התרומה · מנחות סב: כאשר צוה ה'. יומא ה זבחים קא: ואת שעיר . שם קא: דרש דרש . קדושין ל: והנה שורף . פסחים כד: מדוע לא · שם פב זבחים קא: ואותה נתן . שבועות ט'

רש"י

ואין כיוצא בה לדורות הוצרך לפרש בה דין שאר מנחות: (יג) וחק בניך · אין לבנות חק בקדשים: כי כן צויתי · באנינות יאכלוה (ת"כ זבחים ק"א): (יד) ואת חזה התנופה . של שלמי צבור: תאכלו במקום טהור · וכי את הראשונים אכלו במקום טמא אלא הראשונים שהם קדשי קדשים הוזקקו אכילתם במקום קדוש אבל אלו אין צריכים תוך הקלעים אבל צריכים הם ליאכל תוך מחנה ישראל שהוא טהור מליכנס שם מצורעים מכאן שקדשים קלים נאכלין בכל העיר (זבחים נ"ה): אתה ובניך ובנתיך · אתה ובניך בחלק אבל בנותיך לא בחלק אלא אם תתנו להם מתנות רשאות הן לאכול בחזה ושוק או אינו אלא אף הבנות בחלק תלמוד לומר כי חקך וחק בניך נתנו חק לבנים ואין חק לבנות: (טו) על אשי החלבים · מכאן שהחלבים למטה בשעת תנופה ויישוב המקראות שלא יכחישו זה את זה כבר פירשתי את שלשתן בצו את אהרן: (טז) שעיר החטאת · שעיר מוספי ראש חדש ושלשה שעירי חטאת קרבו בו ביום שעיר עזים ושעיר נחשון ושעיר ראש חדש (ת"כ) ומכולן לא נשרף אלא זה ונחלקו בדבר חכמי ישראל יש אומרים מפני הטומאה שנגעה בו נשרף ויש אומרים מפני אנינות נשרף לפי שהוא קדשי דורות אבל בקדשי שעה סמכו על משה שאמר להם במנחה ואכלוה מצות: דרש דרש · שתי דרישות הללו מפני מה נשרף זה ומפני מה לא נאכלו אלו כך היא בתורת כהנים (זבחים ק"י): על אלעזר ועל איתמר . בשביל כבודו של אהרן

העמק דבר

דמזוני הוא כו' וע' מש"כ בס' בראשית כ"א ג' בשם המדרש ע"ש יצחק בהר"ד ותבין: כי כן צויתי · אע"ג שלא נתפרש בפ' המנחה כ"ז מכ"מ בע"פ היה הצווי לעשות כן וע' ס' במדבר י"ח י': (יד) ואת חזה התנופה ואת שוק התרומה · כבר נתבאר בס' שמות כ"ט כ"ז · טעם שנוי השם שנקרא חזה התנופה ושוק התרומה · ועוד נתבאר בזה הספר ל"ה כ"ד יע"ש · ועוד לאלוה מלין · דבאמת אע"ג שמצות תנופה היה בשניהם מכ"מ היה שנוי ביניהם גם בטעם

גם במעשה · דשוק הימין ניתן לכהנים מחלק בעלים תרומה לכהן כמו תרומה מתבואה · וכמו שביארנו לעיל ז' ל"ב · משא"כ החזה להיפך היה ראוי ליקרב עפ"מ בכלל חלב אע"ג שהוא כשר לאכילה וכמו חלב האליה שבכבש · אלא שהמקום נתן לכהנים שכר להקרבה · וכדתניא בת"כ במכילתא דמלואים הלכה ל"א טעם ע"ז משום שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה וכה"א מי גם בכם ויסגור דלתים ולא תאירו מזבחי חנם · ומש"כ באיל המלואים שהיה משה

דיי ארי בן אתפקדית: יד וית חדיא דארמותא וית שקא דאפרשותא תיכלון באתר דכי את ובניך ובנתיך עמך ארי חולקך וחולק בניך אתיהיבו מנכסת קודשיא דבני ישראל: טו שקא דאפרשותא וחדיא דארמותא על קרבני תרביא ייתון לארמא ארמא קדם יי ויהי לך ולבניך עמך לקים עלם כמא דפקיד יי: טז וית צפירא דחטאתא מתבע תבעי משה והא אתוקד ורגיז על אלעזר ועל איתמר בני אהרן דאשתארו למימר: יז מה דין לא אכלתון ית חטאתא באתר קדיש ארי קודש קודשין היא ויתה יהב לכון לסלחא על חובי כנשתא לכפרא

רש"י

הפך פניו כנגד הבנים וכעס: לאמר. אמר להם השיבוני על דברי: (יז) מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש. וכי חוץ לקודש אכלו והלא שרפוה ומה הוא אומר במקום הקודש אלא אמר להם שמא חוץ לקלעים יצאה ונפסלה: כי קדש קדשים היא. ונפסלין ביוצא והם אמרו לו לאו אמר להם הואיל ובמקום הקדש היתה מדוע לא אכלתם אותה: ואותה נתן לכם לשאת וגו'. שהכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים. (והא דלא היו בעת ההיא בעלים דבעלים הם הכהנים באותו פעם מבואר בסוד הגלגול

העמק דבר

המקריב. לא נתן שוק הימין משום שלא נהג בו מצוה מרומה מישראל אלא לכהנים שהוא אהרן וזרעו. אבל חזה שהוא שכר הסורח ניתן למשה. ומהבדל הטעמים שהגה גם מעשה התנופה. דהחזה היה ניטל מבית המטבחים עם החלבים כדאי' במנחות דס"ב והוא כפרש"י לעיל ז' ל'. משום שהוא בכלל החלבים. משא"כ שוק הימין ניטל בפ"ע. ורק בשעת התנופה הו מונחים גם השוק על החלב ואח"כ היה ניטל השוק. והחזה עדיין היה עם האימורים מניחים על יד כהן שלישי באופן שיהא החזה למטה והחלבים למעלה עד הקטרה כמבואר בסוגיא שם מרומיה דקראי. מש"ה נקרא חזה התנופה שעיקרו היה כמו אימרי התנופה. ושוק לא היה עיקרו אלא תרומה והתנופה לא היה בו אלא כרגע: (טו) כאשר צוה ה'. באשר עד כה לא נזכר שיהא השוק בכלל תנופה ג"כ ורק באיל המלואים לעיל פ' כ"ח. ומש"ה כתיב שם כאשר צוה משה בע"פ. ועתה שנלמוה ע"ז לדורות אמר משה כאשר צוה ה' בע"פ. ונעשה עתה בזה מ"ע מפורש בכתב. ונראה דהא דאי' ביומא ד"ה ב' ע"ז המקרא ולא מאלי אני אומר. קאי אתנופת השוק. ולא

כפרש"י שם: (טז) ואת שעיר החטאת וגו'. לפי הפשט מיירי בשעיר שבאותו ענין. היינו שעיר העדה. והכי מבואר בת"י (א): על אלעזר וגו'. שאהרן היה נחשב לחבר למשה כדתניא באדר"נ פכ"ז ע"כ קפץ על תלמידיו: הנותרם. כתיב חסר ללמדנו דע"כ קפץ בשביל שהיה חושש שלא יענשו גם המה ח"ו בשביל שאינם נזהרים בקדשי המקדש. וזה היה קשה על משה רבינו יותר מאלו עברו על מ"ע בעלמא שאינו ראוי לקפוץ טרם חקור דבר. אבל נרתע מפחד העונש: (יז) כי קדש קדשים היא. וא"כ בזיון גדול הוא שתשרף בחנם ולא נעשה בה מצותה עוד: ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה. הוא שכתוב לעיל ט' ז' ועשה את קרבן העם וכפר בעדם. וכפי הידוע הוא לכפר על עון העגל. ומשום דבל"ז הטעם שהוא בא לכפר אין ללמוד היתר אכילה בחטאת באנינות מן המנחה אחרי שאינו אלא חידוש ואין למדין אפילו קדשי שעה זה מזה. כידוע שאין למדין מן החידוש. ע"כ אמר משה דהיתר אכילת החטאת לא מטעם דילפינן מן המנחה אלא מצד הסברה שהוא בא לכפר על העדה ואלים עשה דידה לדחות

הרחב דבר

(א) אבל בת"כ והובא בגמ' זבחים דק"א החליטו דמיירי בשעיר ר"ח. והכי סתים הגמ' בשבועות ד"ט ב' דהאי קרא בשעיר ר"ח כתיב. ויש להתבונן מנ"ל להז"ל להוציא הפ' ממשמעה. ורש"י כ' בסמוך עה"פ ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה. מכאן למדנו ששעיר ר"ח הי' שהוא מכפר עון טומאת מו"ק בחטאת שמיני וחטאת נחשון לא לכפרה באו עכ"ל. והנה חטאת נחשון ודאי לא לכפרה בא וכדאי' בזבחים ד"ע ב' דחטאת נחשון עולה היא אבל חטאת שמיני מנ"ל שאינו לכפרה והכי בפירוש כתיב ועשה את קרבן העם וכפר בעדם וכפי הידוע שבא לכפרה על מעשה העגל. אלא נראה שלמדו מדכתיב הן הקריבו את חטאתם וגו' ומשמעות המקרא קאי על אלעזר ואיתמר. ומעתה ממ"נ אי נימא כמשמעו שהם באמת הקריבו. תמוה הרי לא הם הקריבו אלא אהרן כמבואר בפ' שהוא בעצמו הי' הזורק והמקטיר. ואי נפרש כשיטת הגמ' שהוא בלשון תימה. וכי הן הקריבו הרי אני הקרבתי הוא יותר תמוה שהרי כל קרבנות הפ' נעשו קודם שמתו נו"א והיו יכולים גם המה להקריב. וככר תמה ע"ז הרמב"ן ונשאר בדוחק. ובמדרש אי' שאמר להם משה אם לא רציתם לאכול מדוע הקרבתם. הרי מבואר שההקרבה היתה אחר מעשה נו"א. אלא מוכרח לומר שהי' שעיר ר"ח וקרב אחר מיתת נו"א: (יז) ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה. האי לשאת את עון העדה מיותר. דבל"ז ג"כ הרי מצוה לאכול קדשים כמו המנחה. ובשבועות ד"ט למד מכאן ר"ש דשעיר ר"ח מכפר על טהור שאכל את הטמא. וחכמים פליגי ולא הקשו בגמ' מ"ט דרבנן ומאי דרשי בי'. אבל מתחלה יש לבאר סוגי' דבמס' זבחים דק"א דנחלקו תנאי מפני מה נשרפה באמת. ר' נחמי' ס"ל דקשי אנינות נשרפה. דאנינות לילה מדאורי' אסור. ומשה רבינו סבור כשם שהותר המנחה קדשי שעה כך הותר קדשי דורות. וא"ל אהרן אם שמעת בקדשי שעה תאמר בקדשי דורות דאיכא ק"ו ממעשר הקל דכתיב לא אכלתי באוני

הָעֵדָה לְכַפֵּר עֲלֵיהֶם לִפְנֵי יְהוָה׃ יח הֵן לֹא־הוּבָא אֶת־דָּמָהּ אֶל־הַקֹּדֶשׁ פְּנִימָה אָכוֹל תֹּאכְלוּ אֹתָהּ בַּקֹּדֶשׁ כַּאֲשֶׁר צִוֵּיתִי׃ יט וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן אֶל־מֹשֶׁה הֵן הַיּוֹם הִקְרִיבוּ אֶת־חַטָּאתָם וְאֶת־עֹלָתָם לִפְנֵי יְהוָה וַתִּקְרֶאנָה אֹתִי כָּאֵלֶּה וְאָכַלְתִּי חַטָּאת הַיּוֹם הַיִיטַב בְּעֵינֵי יְהוָה׃ כ וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּיטַב בְּעֵינָיו׃ פ ששי **יא** א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר אֲלֵהֶם׃ ב דַּבְּרוּ

ת"א זבחים קא מנחות ד: הן לא הובא. פסחים פב פג זבחים פב קא: אכול תאכלו. שם קא: כאשר צויתי. יומא ה זבחים קא: הן היום. שם יז קא: ותקראנה אותי. שם קא: ואכלתי חטאת. שם: וישמע משה. שם קא:

רש"י

ע"פ בוצינא קדישא האלהי מהור"ר יצחק לוריא זלה"ה): **לשאת את עון העדה**. מכאן למדנו שׂשעיר ראש חודש היה שהוא מכפר עון טומאת מקדש וקדשיו שחטאת שמיני וחטאת נחשון לא לכפרה באו: **(יח) הן לא הובא וגו'**. שאילו הובא היה לכם לשרפה כמו שנאמר וכל חטאת אשר יובא מדמה וגו' (ויקרא ו): **אבל תאכלו אותה**. היה לכם לאכלה אע"פ שאתם אוננים: **כאשר צויתי**. לכם במנחה: **(יט) וידבר אהרן**. אין לשון דבור אלא לשון עז שנאמר וידבר העם וגו' (במדבר כא) אפשר משה קצף על אלעזר ועל איתמר ואהרן מדבר הא ידעת שלא היתה אלא מדרך כבוד אמרו אינו בדין שיהא אבינו יושב ואנו מדברים לפניו ואינו בדין שיהא תלמיד משיב את רבו יכול מפני שלא היה באלעזר להשיב ת"ל ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא וגו' (שם לא) הרי כשרצה דבר לפני משה ולפני הנשיאים זו מצאתי בספרי של פנים שני: **הן היום הקריבו**. מהו אומר אלא אמר לו משה שמא זרקתם דמה אוננין שאונן שעבד חלל אמר לו אהרן וכי הם הקריבו שהם הדיוטות אני הקרבתי שאני כהן גדול ומקריב אונן (זבחים ק"א): **ותקראנה אותי כאלה**. אפילו לא היו המתים בני אלא שאר קרובים שאני חייב להיות אונן עליהם כאלו כגון כל האמורים בפ' כהנים שהכהן מטמא להם: **ואכלתי חטאת**. ואם אכלתי הייטב וגו': **היום**. אבל אנינות לילה מותר שאין אונן אלא יום קבורה. הייטב בעיני ה'. אם שמעת בקדשי שעה אין לך להקל בקדשי דורות: **(כ) וייטב בעיניו**. הודה ולא בוש לומר לא שמעתי: **יא (א) אל משה ואל אהרן**. למשה אמר שיאמר לאהרן: **לאמר אלהם**. אמר שיאמר לאלעזר ולאיתמר. או אינו אלא לאמר לישראל כשהוא אומר דברו אל בני ישראל הרי דבור אמור לישראל הא מה אני מקיים לאמר אליהם לבניו לאלעזר ולאיתמר: **(ב) דברו אל בני ישראל**. את כלם השוה להיות שלוחים בדבור זה לפי שהושוו

העמק דבר

איסור אנינות וכדאי' במו"ק די"ד דאתי עשה דרבים ודחי עשה דאנינות: **(יח) הן לא הובא את דמה וגו'**. שלא תחשבו אחר שהוא חטאת הבאה על עון עבודת כוכבים של צבור שהיא נשרפת. ע"ז אמר דאע"ג שבא על עבודת כוכבים מכ"מ אחר שלא הובא דמה בפנים כמש"כ לעיל ע' ט"ו א"כ אכול

הרחב דבר

ממנו. ר"י ור"ש ס"ל דמפני טומאה נשרפה דאי משום אנינות היו יכולין לאכול לערב. ור"י ור"ש פליגי ג"כ ר"י ס"ל אנינות לילה מדאורי' אסור ורק באותו יום הי' הוראת שעה דשרי אבל דוקא בלילה ולא ביום. וה"ק אם שמעת באנינות לילה לא שמעת באנינות יום. ולפי"ז נ"ל דבמנחה ג"כ לא הית' נאכלת אלא בלילה ואין נ"מ בין קדשי שעה לדורות אלא משום שהי' מונח ביום בלי אכילה אירע טומאה בשעיר ונשרף. ור"ש ס"ל אנינות לילה דרבנן אפי' לדורות ונאכל בלילה עפ"י דין. והתוס' תמהו לדעת ר"י מ"ש אנינות לילה אוכל מאכל יום והרי גם בלילה איכא למימר ק"ו ממעשר הקל דאסור בקדשי דורות. והנראה עפ"י סוגי' דמ"ק די"ד ב' דמש"ה שמחת הרגל דוחה אנינות משום דאתי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד. ועוד אמרו שם דכה"ג בכל השנה כרגל דמי ומש"ה מקריב אונן. ומזה הטעם אינו אוכל דכמו ברגל דכל ישראל דאונן מקריב מטעם דעשה דרבים אלים מעשה דיחיד אבל אינו אוכל משום דבאכילת קדשים איכא לאו ג"כ דכתיב במע"ש לא אכלתי באוני ממנו. וכמש"כ הרמב"ם הל' מע"ש פ"ג ה"ו ולא מע"ש בלבד אלא כל הקדשים אם אכל באנינות לוקה וזהו שיטת הגאונים. מש"ה לא אתי עשה דרבים ודחי עשה ול"ת. וה"נ בכה"ג בכל יום. מעתה שלא עמד משה רבינו על ק"ו קדשים ממע"ש. אולי הי' סבור כשיטת הרמב"ן בסה"מ שורש ח' ובמל"ת קנ"ח וקנ"ב שאין בזה אזהרה כלל. והכי נראה מלשון הגמ' שאל

עליהון קדם יי : יח הא לא אתעל מדמה לבית קודשא גואה מיכל תיכלון יתה
בקודשא כמא דפקדית : יט ומליל אהרן עם משה הא יומא דין קריבו ית
חטותהון וית עלותהון קדם יי וערעא יתי עקן כאלין אלופון אכלית חטאתא
יומא דין התקין קדם יי : כ ושמע משה ושפר בעינוהי : א ומליל יי עם משה
ולאהרן למימר להון : ב מלילו עם בני ישראל למימר דא חיתא דתיכלון מכל

העמק דבר

תאכלו וגו' : (יט) וידבר אהרן . בלשון עז' ולא משום שכתיב בקפידא ח"ו אלא משום שאמר הלכה . וד"ת נאמרים באימה וביראה כדבר הקב"ה למשה בלשון עז . וכדאיתא במכות די"א א' שד"ת נדבר בלשון עז : הן היום הקריבו . העדה . במה שהביאו לאוהל מועד כלשון המקרא לעיל א' אל פתח א"מ יקריב אותו . וכן הרבה : ותקראנה אותי כאלה . והענין דברור הי' לאהרן שנו"א מתו על עון העגל כדכתיב בספר דברים ויתאנף ה' באהרן להשמידו . ורק תפלת משה הועיל שיהיו אלעזר ואיתמר בחיים והראה הקב"ה במיתת נו"א שלא נתכפר מעשה העגל לגמרי ומש"ה המיתם לפני אכילת החטאת שהוא גמר הכפרה כידוע דכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים . וה"ז דומה לעבד שבא למזוג כוס לרבו ושפך לו קיתון על פניו לומר שאיני חפץ בעת בשימושך . דפשיטא שאין ד"א לאוהו עבד למזוג באותה שעה כוס אחר לרבו . כך הראה הקב"ה בזה שאינו חפץ בעבודה זו דאכילת חטאת משום שלא יהי נשלם הכפרה . ואם נכ"ת אכלתי חטאת היום הייטב בעיני ה' . והנה הייטב היו"ד מודגש והיא זרה ללמדנו רגשות המדבר שדבר מעומק הלב הייטב זאת . וכמש"כ כ"פ על דגש זרה . [וכן משמעות הדגש בתיבת הראיתם בש"א י' כ"ד . ושם י"ז כ"ה .] והיינו שכתבנו לעיל הפי' וידום אהרן . שבלבו הי' יודע מרת נפשו : (כ) וייטב בעיניו . הבין משה שכן האמת שהוא בעונש על העגל . והצדק עם אהרן :

יא (א) לאמר אלהם . לאלעזר ואיתמר . כ"ה ברכה ואע"ג דגם אל אהרן לא הי' הדבור אלא

הרחב דבר

אהרן דבקדשי דורות איכא ק"ו ממעשר הקל . משמע דבזה הי' עיקר הטעות . ולא שטעה משה ללמוד קדשי דורות מקדשי [illegible] שעה . דזה ודאי אא"כ שהרי זה יסוד ועיקר בתורה דורות משעה לא ילפינן . אלא כהכונה שהיתר אכילת קדשי שעה באנינות אינו מידוע כלל . אלא משום שבא עשה דרבים היינו חנוכת המזבח שהוא כרגל כדכתיב וביום שמתחכם והיינו חנוכת המזבח כמש"כ בס' בהעלתך . ודחי עשה דיחיד . וה"נ אתי עשה דאכילת חטאת של ר"ח שבא לשאת עון העדה ודחי עשה דאנינות . וכיב"ז אי' בחולין דקמ"א דאתי עשה דהבאת שלום ודחי עשה דשלה"ק . וזהו דבר משה ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה . והשיב אהרן דבקדשי דורות יש אזהרה ג"כ ואין עשה אלים דוחה ל"ת ועשה . כ"ז דעת ר"נ . אבל ר"ש ס"ל דבאמת קדשי שעה נ"כ לא נאכל ביום כמש"כ רק בלילה . ואע"ג דאנינות לילה ג"כ מדאורי' אסור מכ"מ אינו דומה לגבי יום דעיקר אנינות ביום כדכתיב ואחריתה כיום מר וכי' כתיב אזהרה לא אכלתי באוני . אבל לילה אינו אסור מה"ת אלא משום דמכ"מ אינו זמן שמחה וכתיב בבכורים ושמחת בכל הטוב . ואי' בפסחים דל"ו ב' דמכאן יש ללמוד בכורים אסורים לאונן . ולילה ראשונה אינו זמן שמחה מיהת ואיכא עשה . ואתי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד . ומשה אמר דה"נ עשה דכפרה של העדה דאלימא . ואהרן הודה דבלילה שרי ורק משום דביום אסור משום ל"ת ואין עשה דוחה ל"ת ועשה . ומש"ה נשרפה . וא"כ גם לר"י ניחא קרא דלשאת את עון העדה . אבל ר"ש ס"ל דאנינות לילה דרבנן ומה"ת שרי לגמרי ולטעמי' קאי בפסחים שם דבכורים מותר לאונן וס"ל דהא דכתיב ושמחת בכל הטוב לזמן שמחה הוא דאתי כדאי' שם . ומנחה באמת לא הותרה אלא בלילה . ובלילה לא בעינן אלימות עשה כלל . וא"כ לא הי' נצרך משה רבינו לומר ואותה נתן לכם וגו' מש"ה דרים לד"א ולא נחלקו משה ואהרן בדין אלא אהרן הוא דקא טעי בדעת משה ואמר אחר שביום ודאי אסור . אלא בלילה ומש"ה נטמאה . והנה תני' בת"כ שהביא ר"י הוכחה דמפני טומאה נשרפה אר"י תני' בן יהודה הי' דורש . כל ימיו קשה הקפדה שגרם לו למשה לטעות . אחר מיתתו הנני כמשיב ע"ד ומי גרם לו שהקפיד אלא שטעה . ולכאורה שפיר קאמר ר"י ומ"ע דתנני' . אבל הענין דבאמת לביטת ר"נ דמפני אנינות נשרפה אין מקום לייטב דעת הגניה איכא לר"י ור"ש דס"ל מפני טומאה נשרפה אפשר לומר דמתחלה קצף לנדק שלא נזהרו שלא יטמא . וכמה אמרו שמשום שהי' אסור לאכול כל היום אירע טומאה . מעתה פליגי תנני' ור"י כמשמעות המקרא מדוע לא אכלתם וגו' מבואר שקצף משה על שלא אכלו ככר בו ביום וזה הי' טעות . ור"י מפרש דהקצפון הי' על שלא נודע למשה שנטמאה והסבור שמפני אנינות נשרפה וא"כ הי' הקצף בטעות שאמר מדוע לא אכלתם הרי טעה מתחלה שהסבור שרשאים לאכול ביום וכך הי' לו לומר מדוע לא תאכלו בלילה . ואהרן השיב שגם המנחה לא אפשר לאכול אלא בלילה וכן החטאת ומש"ה נטמאה ותנני' ס"ל שהקפדה קצף על הטומאה שנודע לו שנטמאה . ומהקפדה טעה בהיתר האכילה . והביא ר"י ראי' שלא כר"נ שהרי גם תנני' ע"כ ס"ל הכי : (יח) הן לא הובא וגו' . דהק' ודרש אולי גם המה נכנסו עם הדם הפנימי אל הקודש כמו נ"א בקטרת . ע"ז אמר בן לא הובא וגו' וא"כ הי' ראוי לכיות נאכל : (יט) הן הקריבו וגו' . ידוע דרך המדרש בזכתי' שהוא בלשון תמי' וכי הן הקריבו אני הקרבתי . ואינו מובן למה כתב זה בתשובתו של אהרן הלא אין זה תשובה על שאלתו כי בזה הוא מחזק יותר שאלת משה . אלא כך הענין . דאהרן השיב שתי תשובות . חדא מה שאתה קוצף על הבנים לומר שגם הם היו רשאים לאכול אע"ג שאינם כה"ג מכ"מ מדכלטון שלא לנהוג דיני אבלות ככהן הדיוט . וגם נצטוו לאכול המנחה מש"ה הי' סבור משה שהם ככה"ג באותה שעה . וא"כ היו רשאים לאכול לדעתו כמו כה"ג אפי' קדשי דורות לפי דעתו . כ"ז אינו . וכי הם הקריבו אני הקרבתי . אבל הם לא היו רשאים אפי' להקריב . שנית אפי' אני שרשאי להקריב אונן מכ"מ אחר ותקראנה אתי כאלה וכי אני ביום מר . והנני אסור לאכול באנינות למר כדאית לי' ולמר כדאית לי' : (כ) וייטב בעיניו . הסביר משל קול במתנה שטעה . כ"ה ברכה . וטעם העברה זו ללמד לחכמי הדור ולדורות הבאים שלא יהי' אדם גדול בוש ולהתע טעות הוראה . שהרי משה רבינו ג"כ טעה :

אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֹאת הַחַיָּה אֲשֶׁר תֹּאכְלוּ
מִכָּל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ׃ ג כֹּל | מַפְרֶסֶת
פַּרְסָה וְשֹׁסַעַת שֶׁסַע פְּרָסֹת מַעֲלַת גֵּרָה בַּבְּהֵמָה
אֹתָהּ תֹּאכֵלוּ׃ ד אַךְ אֶת־זֶה לֹא תֹאכְלוּ מִמַּעֲלֵי
הַגֵּרָה וּמִמַּפְרִסֵי הַפַּרְסָה אֶת־הַגָּמָל כִּי־מַעֲלֵה
גֵרָה הוּא וּפַרְסָה אֵינֶנּוּ מַפְרִיס טָמֵא הוּא לָכֶם׃
ה וְאֶת־הַשָּׁפָן כִּי־מַעֲלֵה גֵרָה הוּא וּפַרְסָה לֹא
יַפְרִיס טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ו וְאֶת־הָאַרְנֶבֶת כִּי־
מַעֲלַת גֵּרָה הִוא וּפַרְסָה לֹא הִפְרִיסָה טְמֵאָה
הִוא לָכֶם׃ ז וְאֶת־הַחֲזִיר כִּי־מַפְרִיס פַּרְסָה הוּא
וְשֹׁסַע שֶׁסַע פַּרְסָה וְהוּא גֵּרָה לֹא־יִגָּר טָמֵא הוּא
לָכֶם׃ ח מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכֵלוּ וּבְנִבְלָתָם לֹא תִגָּעוּ
טְמֵאִים הֵם לָכֶם׃ ט אֶת־זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל אֲשֶׁר

ת"א זאת החיה. חולין סב עא: מכל הבהמה · שם עא: וכל בהמה מפרסת פרסה. מכות יח חולין שם: אותה תאכלו. זבחים כד: אך את זה לא. בכורות ו ז עז: וממפרסי. בכורות יז: את הגמל. חולין כט בכורות ו ז: ואת השפן. שם ו: ואת הארנבת. שם: ואת החזיר. חולין שם בכורות שם: תאכלו מכל. חולין סו סז: מכל אשר. שבועות ל

ר ש " י

בדמיונה וקבלו עליהם גזרת המקום מאהבה: זאת החיה · לשון חיים לפי שישראל דבוקים במקום ראויין להיות חיים לפיכך הבדילם מן הטומאה וגזר עליהם מצות ולאומות עובדי כוכבים לא אסר כלום משל לרופא שנכנס לבקר את החולה כו' כדאיתא במדרש רבי תנחומא: זאת החיה · מלמד שהיה משה אוחז בחיה ומראה אותה לישראל זאת תאכלו וזאת לא תאכלו (ת"כ חולין כ"ט): את זה תאכלו וגו' · אף בשרצי המים אחז מכל מין ומין והראה להם · וכן בעוף ואת אלה תשקצו מן העוף · וכן בשרצים וזה לכם הטמא: זאת החיה מכל הבהמה. מלמד שהבהמה בכלל חיה (מנחות ב'): (ג) מפרסת · כתרגומו סדיקא: פרסה · פלאנט"א (פוסזאהלע) בלע"ז: ושוסעת שסע · שמובדלת מלמעלה ומלמטה

העמק דבר

למשה שיאמר לאהרן כפרש"י · וכמו שביארנו בס' שמות ז' ח' שאהרן לא היה שומע כלל אפילו הדבור שהיה עם משה בלדו · מ"מ ודאי היתה מועלת עמידת אהרן שמן הלד · ונמלא פי' ואל אהרן בשעה שהיה אהרן עומד בלדו והיה איזה הערה גם עליו אבל לבני אהרן לא נגע באותה שעה הדבור כלל · אלא היה המלוה שיאמרו להם ביחוד · והטעם נראה משום שבאלו הפרשיות תלוי עיקר ההוראה בישראל וכמש"כ להלן מקרא מ"ז יע"ש · ואי' בברכות דס"ג ב' ומין אף יוליא דם כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושותק זוכה להבחין בין דם טמא לדם טהור · וזהו להיות מורה הוראה בישראל · ובשביל שקצף משה על אלעזר ואיתמר ושתקו בשביל זה נתייחדו להורות בישראל · וע' בסמוך: (ב) דברו · משמע הרבעתם היו מלויים שכולם ידברו לישראל פ' זו · וזה השני אינו שייך למש"כ בסמוך · דזה הכבוד להגיד פ' שבכתב לישראל אינו נוגע להוראה · אלא עיקר הטעם כמבואר ברכה ע"ש אוזן שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין · ובשביל ששמעו תוכחת משה ושתקו זכו לכבוד משה ואהרן: זאת החיה · החיה מיותר

ואי

בעירא די על ארעא: ג כל דסדיקא פרסתא ומטלפא טלפין פרסתא מסקא פשרא בבעירא יתה תיכלון: ד ברם ית דין לא תיכלון ממסקי פשרא וממסדיקי פרסתא ית גמלא ארי מסיק פשרא הוא ופרסתא לא אסדיק מסאב הוא לכון: ה וית טפזא ארי מסיק פשרא הוא ופרסתא לא אסדיק מסאב הוא לכון: ו וית ארנבא ארי מסקא פשרא היא ופרסתא לא אסדקא מסאבא היא לכון: ז וית חזירא ארי סדיק פרסתא הוא ומטלפא טלפי פרסתא והוא פשרא לא פשר מסאב הוא לכון: ח מבסרהון לא תיכלון ובנבלתהון לא תקרבון מסאבין אינון לכון: ט ית דין תיכלון מכל די במיא כל די ליה ציצין וקלפין במיא בימיא

רש"י

בשתי צפרנין כתרגומו ומטלפא טלפין שיש שפרסותיו סדוקות מלמעלה ואין שסועות ומובדלות לגמרי שמלמטה מחוברות (חולין ע"א): מעלת גרה. מעלה ומקיאה האוכל ממעיה ומחזרת אותו לתוך פיה לכתשו ולטחנו הדק: גרה. כך שמו ויתכן לתתו מגזרת מים הנגרים (שמואל ב' י"ד) שהוא נגרר אחר הפה ותרגומו פשרא שע"י הגרה האוכל נפשר ונמוח: בבהמה. תיבה יתירה היא לדרשה להתיר את השליל הנמצא במעי אמו (ת"כ חולין פ"ד): אותה תאכלו. ולא בהמה טמאה ולא באזהרה היא אלא לעבור עליה בעשה ולא תעשה (זבחים ל"ד): (ח) מבשרם לא תאכלו. אין לי אלא אלו שאר בהמה טמאה שאין לה שום סימן טהרה מנין קל וחומר ומה אלו שיש בהן קצת סימני טהרה אסורות וכו': מבשרם. על בשרם באזהרה ולא על עצמות וגידין וקרנים וטלפים: ובנבלתם לא תגעו. יכול יהו ישראל מוזהרים על מגע נבלה ת"ל אמור אל הכהנים וגו' (ויקרא כא) כהנים מוזהרין ואין ישראל מוזהרין קל וחומר מעתה ומה טומאת מת חמורה לא הזהיר בה אלא כהנים טומאת נבלה קלה לא כל שכן ומה תלמוד לומר לא תגעו

העמק דבר

ואי משום דרשה שהיא משה אוחז בחיה. ה"ה שהיה נדרש אי כתוב זאת הבהמה. אלא נרמז בזה אזהרה על טריפות. וכדאי' ר"פ א"ט חיה אכול ושאינו חיה לא תאכל. ופירושו לאפוקי שעומדת למות בתוך י"ב חודש. וכאן בא הל"מ כל הטריפות שאינה חיה. אבל הפשט הוא משום דמקרא ובשר בשדה טרפה וגו' לא נתבאר אלא דרוסה בא לרמז פה דכל שאינו חיה ה"ז בכלל אותה אזהרה. [אלא הגמ' דמקשה שם קא כתיב ובשר בשדה טרפה על כל טריפות. היינו לפי הדרש דבשדה אתי לדרשות אחרות] ניחו לשון זה שאינו חיה לא תאכל אינו אלא למ"ד טריפה אינה חיה י"ב חודש אבל למ"ד טריפה חיה ומסיק שם דלמד ג"כ מלשון המקרא ובין החיה אשר לא תאכל. ומכ"מ ודאי מודה דהל"מ דטריפות נרמז בזה המקרא אלא בכונה אחרת דהחיה משמעו בריאה כמש"כ בהגה' עבודת כוכבים ד"ו על הא דכתיב מכל החי. וכמה פעמים משמעות חי בתכלית השלימות כמש"כ בס' שמות א' ט"ז. ומתפרש לפי הענין. וכאן למדנו מדכתיב ובין החיה אשר לא תאכל. דטריפה חיה. וה"ל ע"כ משמעות זאת החיה היינו בריאה יפה: (ג) ושסעת שסע פרסות. לאפוקי מי שמפריס אלא שאינו סדוק למעלה ולמטה. כמו גמל כמש"כ רש"י לקמן כ"ו כגון גמל שפרסתו סדוקה למעלה אבל למטה היא מחוברת. וע' בסמוך: (ד) ופרסה איננו מפריס. לא כתיב לא יפריס כמו בשפן וארנבת. היינו משום דלשון איננה אינה שלילה בהחלט כמו לשון לא. והוא משום דגמל אפשר לעשות בידי אדם פרסות ולשסע פרסה שלו אלא שעתה אינו מפריס. עוד צריך לפרש אינו מפריס כהכשר הקודם דהיינו שתי פרסות. אבל ודאי מפריס הוא אלא שאינו בהכשר. וג"ז נכלל בלשון איננו שאינו כ"כ כדבעי. וכיב"ז כתיב התעיף עיניך בו ואיננו דפירושו שאינו כראוי. וע' מש"כ בספר במדבר ז' ט': (ו) הארנבת וגו'. כתיב בלשון נקבה כי כך נקראת ע"פ אדם הראשון זה המין ע"ש הנקבה. וכן כמה מיני עופות. והטעם משום שיבואר להלן דשמות שקרא אדם בלשה"ק הוא ע"ש הפעולה שהכיר בפנימיות אותה בריה ובאותו מין שפעולה זו חזקה יותר בנקבה נקרא ע"ש הנקבה: (ח) ובנבלתם לא תגעו. הדרש ידוע. ולפי הפשט עדיין לא נזכר בס' ענין טומאת מגע כלל ולא איירי אלא באיסור אכילה. וג"ז נכלל במשמעות טמא כמש"כ לעיל י' י"א. ואזהרת לא תגעו כ' הראב"ד בת"כ פ"ד ה"י שבא להרחקת אכילה כענין שנאמר בעץ הדעת לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו. והמגע עצמו אפשר לומר כי הוא מגע איסור באוכל של היתר ונבלע כענין שנאמר כל אשר יגע בבשרה ומפרשים לה בבולע עכ"ל. היינו בפסחים דמ"ה ובכ"מ. וכתב רש"י אין לי אלא אלו שאר בהמה טמאה מנין אמרת ק"ו כו' וכתב הרמב"ן שאינו עולה כהוגן לפי סוגית התלמוד

בַּמָּיִם כֹּל אֲשֶׁר־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּמַּיִם בַּיַּמִּים וּבַנְּחָלִים אֹתָם תֹּאכֵלוּ׃ י וְכֹל אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּיַּמִּים וּבַנְּחָלִים מִכֹּל שֶׁרֶץ הַמַּיִם וּמִכֹּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר בַּמָּיִם שֶׁקֶץ הֵם לָכֶם׃ יא וְשֶׁקֶץ יִהְיוּ לָכֶם מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכֵלוּ וְאֶת־נִבְלָתָם תְּשַׁקֵּצוּ׃ יב כֹּל אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּמָּיִם שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם׃ יג וְאֶת־אֵלֶּה תְּשַׁקְּצוּ מִן־הָעוֹף לֹא יֵאָכְלוּ שֶׁקֶץ הֵם אֶת־הַנֶּשֶׁר וְאֶת־הַפֶּרֶס וְאֵת הָעָזְנִיָּה׃ יד וְאֶת־הַדָּאָה וְאֶת־הָאַיָּה לְמִינָהּ׃ טו אֵת כָּל־עֹרֵב לְמִינוֹ׃ טז וְאֵת בַּת הַיַּעֲנָה וְאֶת־הַתַּחְמָס וְאֶת־הַשָּׁחַף וְאֶת־הַנֵּץ לְמִינֵהוּ׃ יז וְאֶת־הַכּוֹס וְאֶת־הַשָּׁלָךְ וְאֶת־הַיַּנְשׁוּף׃ יח וְאֶת־הַתִּנְשֶׁמֶת וְאֶת־הַקָּאָת וְאֶת־הָרָחָם׃ יט וְאֵת הַחֲסִידָה הָאֲנָפָה לְמִינָהּ וְאֶת־הַדּוּכִיפַת וְאֶת־הָעֲטַלֵּף׃ כ כֹּל שֶׁרֶץ הָעוֹף הַהֹלֵךְ עַל־אַרְבַּע שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם׃

ת"א סנפיר וקשקשת. חולין סג נדה נא: במים בימים. שבועות ה: ואת נבלתם. חולין כו: וכל אשר אין. שם: ובנבלתם לא. ר"ה טז: נשר. חולין סא: את הפרס. שם סב: דאה. שם סג: איה. שם עב: למינה. שם סג: את כל עורב. שם סב סג: ואת בת. שם כד: הנץ. שם: השלך. שם סג: למינהו. שם: תנשמת. שם סג: קאת. שם: רחם. שם: חסידה. שם: האנפה. שם: למינה. שם: דוכיפת. שם:

רש"י

בדגל (ת"כ ר"ה י"ז): (ט) סנפיר. אלו ששט בהם: קשקשת. אלו קליפין הקבועים בו כמו שנאמר ושריון קשקשים הוא לבוש (שמואל א' י"ז): (י) שרץ. בכל מקום משמעו דבר נמוך שרוחש ונד על הארץ: (יא) ושקץ יהיו. לאסור את עירוביהן אם יש בו בנותן טעם (ת"כ חולין צ"ט): מבשרם. אינו מוזהר על הסנפירים ועל העצמות: ואת נבלתם תשקצו. לרבות יבחושין שסיננן (חולין ס"ז) יבחושין מושיי"רונש בלע"ז (קלייגע פליעגען, מיקקען): (יב) כל אשר אין לו וגו'. מה ת"ל שיכול אין לי שיהא מותר

העמק דבר

שא"כ לא יהא לוקה על בהמה טמאה שאין בה אלא מדין ק"ו שאין מזהירין מה"ד. אלא העלה הוא ז"ל שאין צורך לק"ו כלל. אבל שיטת רש"י כדעת הרמב"ם דבכ"מ שאסור בעשה אלא שאין הלאו מפורש שפיר מזהירין מה"ד למלקות וכאן הרי מבואר דרק כל מפרסת פרסה ושוסעת שסע אותה תאכלו ולא אחרת. אלא שאין בזה לאו מש"ה מהני ק"ו. ודעת התוס' פסחים די"א א' ד"ה א"ב מבואר כדעת הרמב"ן ז"ל: (ט) במים בימים וגו'. אחי במים מיותר. ואין לומר ללמדנו אפי' נשר כשהוציאו כשר דזה מקרא מפורש להלן י"ב כפרש"י. אלא בא ללמדנו דוקא כשנוטלו האדם במים. לאפוקי יצא מעצמו על הארץ

ובנחליא יתהון תיכלון: י וכל די לית ליה ציצין וקלפין בימיא ובנחליא מכל ריחשא דמיא ומכל נפשא חיתא די במיא שקצא אינון לכון: יא ושקצא יהון לכון מבסרהון לא תיכלון וית נבלתהון תשקצון: יב כל די לית ליה ציצין וקלפין במיא שקצא הוא לכון: יג וית אלין תשקצון מן עופא לא יתאכלון שקצא אינון נשרא וער ועזיא: יד ודיתא וטרפיתא לזנה: טו ית כל עורבא לזניה: טז וית בת נעמיתא וציצא וצפר שחפא וית נצא לזנוהי: יז וית קריא ושלינונא וקיפופא: יח ובותא וקאתא ויַרקריקא: יט וית חוריתא ואבו לזנה ונגר טורא ועטלפא: כ כל ריחשא דעופא דמהלך על ארבע שקצא הוא לכון:

רש"י

אלא המעלה סימנין שלו ליבשה הסירן במים מנין ת"ל וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת במים הא אם היו לו במים אע"פ שהסירן בעלייתו מותר (ת"כ): (יג) לא יאכלו. לחייב את המאכילן לקטנים (שבת קי"ד) שכך משמעו לא יהו נאכלין על ידך או אינו אלא לאסרן בהנאה ת"ל לא תאכלו (דברים י"ד) באכילה אסורין בהנאה מותרין. כל עוף שנאמר בו למינה למינו למינהו יש באותו המין שאין דומין זה לזה לא במראיהם ולא בשמותיהם וכולן מין אחד: (טז) הנץ. אישפרוי"ר (ספערבער): (יז) שלך. פירשו רבותינו זה השולה (פי' מגביה) דגים מן הים (חולין ס"ח) וזהו שתרגם אונקלוס ושליונא: כוס וינשוף. הם טשאו"עס (נאכטאיילען) הצועקים בלילה ויש להם לסתות כאדם ועוד אחר דומה לו שקורין יו"בי (דער אוהו): (יח) תנשמת. היא קלב"א שורי"ץ (פלעדערמויז) ודומה לעכבר הפורחת בלילה ותנשמת האמורה בשרצים היא דומה לה ואין לה עינים וקורין לה טלפ"א (מוילוואורף): (יט) החסידה. זו דיה לבנה ציגוני"א (איין שטארך) ולמה נקרא שמה חסידה שעושה חסידות עם חברותיה במזונות: האנפה. היא דיה רגזנית וכדומה לי שהיא שקורין הירו"ן (איין רייהער): הדוכיפת. תרנגול הבר וכרבלתו כפולה ובלע"ז הופ"א (ווידעה האפף) ולמה נקרא שמו דוכיפת שהודו כפות וזו היא כרבלתו ונגר טורא נקרא על שם מעשיו כמו שפירשו רבותינו במסכת גיטין בפרק מי שאחזו (ס"ח): (כ) שרץ העוף. הם

העמק דבר

מיקרי שרץ הארץ כדאי' במכות ד"ז האי ביניתא דבי כרבי מלקינן עליה משום שרץ השורץ על הארץ וכפי' כ"ת שם: (י) שקץ הם לכם. בטבע וכדאי' ר"פ א"כ דישראל הוא נפש נקיה: (יא) ושקץ יהיו לכם. לבד שהטבע שלכם הוא לשקץ מאכל מאוס עוד הנני מזהיר על כך. ומפרש המקרא הכ"מ בזה. היינו ואת נבלתם תשקצו. פי' עם נבלתם היינו מה שנבלע מנבלתם. וזה אינו משוקץ בטבע. אבל מצד אזהרת הקדוש ב"ה עלינו לשקץ אפילו כה"ג: (יד) למינה. בכמה עופות לא כתיב למינה אע"ג שיש כמה מינים באותו שם. כמו נשר שנקראים כמה מינים בזה השם גדולים וקטנים. ויש לדעת כי אדם הראשון בהבנת רוה"ק קרא שמות להברואים בלשה"ק לפי הבנתו באיזה פרט בפנימיות אותה בריה וקרא שמו ע"ש הפעולה. ונכלל כמה מינים משונים במראיהם ובכמה פרטים עד שבלשון אוה"ע וחכמי הטבע המה מינים נפרדים לגמרי בשם. ומכ"מ נכנסו בסוג א' בלשה"ק ע"ש אותה השתוות באותו דבר שנקראו משום זה אותו שם. ומש"ה באותה בריה שחלוקי המינים שנו המה תחת סוג א' גם בלשון ודעת חכמי הטבע לא כתיב בלשה"ק למינה. כמו שיש כמה מיני תרנגולים ונכנסים תחת שם א' ע"פ דעת חכמי הטבע. משא"כ במינים שע"פ חכמי הטבע המה נפרדים אלא בלשה"ק המה בסוג א' עפ"י הפרט שנקראו משום זה אותו שם. באלו כתיב למינו. ללמוד דאע"ג שנראים לנו רחוקים מכ"מ כך שמו בלשה"ק. ויש נ"כ להיפך. שבלשה"ק המה נפרדים מחמת שמשונים באותו פרט וחכמי הטבע כוללים בסוג א'. והיינו דאי' בחולין דס"ב תרנגולא דאגמא אסירא דהזיני' לדרים. וא"כ ע"כ הוא נכלל בשם איזה עוף טמא שבתורה ולא בגדר תרנגול. אלא שחכמי הטבע חלקו את הפרטים לפי דעתם והכניסוהו תחת סוג תרנגול. עוד יש להבין שנוי הלשון למינו למינהו. והיה נראה לומר דלמינהו כולל שני סוגים נפרדים לעיני חכמי הטבע. והוא מרבה יותר מלשון למינו. וכן היה נראה לשון הברייתא שבת"כ והובא ברי"ף פא"ע. את כל ערב למינו. למינו זה הזרזיר. למינהו זה סנונית לבנה. אבל באמת ע"כ עס"ד הוא שסרי בעורב כתיב למינו. וכ"ה באמת בת"כ עם ק"א. למינו לרבות את הזרזיר למינו לרבות סנונית לבנה. אבל לא נתבאר איך נתרבו שני המינים מאותו רבוי. וע' מהרלב"ח שו"ת סי' ק"ס. ואני אומר דלמינהו משמע מיעוט נ"כ למינהו ולא אחר. כמו יאכלוהו ולא אחר. ובחולין דפ"ו א' וכסהו בעפר מיעוט הוא. מש"ה כל היכא דכתיב למינהו לא נתרבה בו אלא מין אחד. והיכא דכתיב למינו נתרבו שני מינים. אע"ג שלא נתבאר בת"כ בכל הכתובים אלא בעורב משום שהיה בקבלה דאלו שני מינים בכלל: (כ) כל שרץ העוף וגו'. היינו

כא אַךְ אֶת־זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל שֶׁרֶץ הָעוֹף הַהֹלֵךְ
עַל־אַרְבַּע אֲשֶׁר־לא לו קרי כְרָעַיִם מִמַּעַל לְרַגְלָיו
לְנַתֵּר בָּהֵן עַל־הָאָרֶץ׃ כב אֶת־אֵלֶּה מֵהֶם
תֹּאכֵלוּ אֶת־הָאַרְבֶּה לְמִינוֹ וְאֶת־הַסָּלְעָם
לְמִינֵהוּ וְאֶת־הַחַרְגֹּל לְמִינֵהוּ וְאֶת־הֶחָגָב לְמִינֵהוּ׃
כג וְכֹל שֶׁרֶץ הָעוֹף אֲשֶׁר־לוֹ אַרְבַּע רַגְלָיִם
שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם׃ כד וּלְאֵלֶּה תִּטַּמָּאוּ כָּל־הַנֹּגֵעַ
בְּנִבְלָתָם יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ כה וְכָל־הַנֹּשֵׂא
מִנִּבְלָתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ כו לְכָל־
הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר הִוא מַפְרֶסֶת פַּרְסָה וְשֶׁסַע ׀
אֵינֶנָּה שֹׁסַעַת וְגֵרָה אֵינֶנָּה מַעֲלָה טְמֵאִים הֵם
לָכֶם כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם יִטְמָא׃ כז וְכֹל ׀ הוֹלֵךְ עַל־
כַּפָּיו בְּכָל־הַחַיָּה הַהֹלֶכֶת עַל־אַרְבַּע טְמֵאִים הֵם
לָכֶם כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּנִבְלָתָם יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃
כח וְהַנֹּשֵׂא אֶת־נִבְלָתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־
הָעָרֶב טְמֵאִים הֵמָּה לָכֶם׃ ס כט וְזֶה לָכֶם הַטָּמֵא
בַּשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ הַחֹלֶד וְהָעַכְבָּר וְהַצָּב
לְמִינֵהוּ׃ ל וְהָאֲנָקָה וְהַכֹּחַ וְהַלְּטָאָה וְהַחֹמֶט
וְהַתִּנְשָׁמֶת׃ לא אֵלֶּה הַטְּמֵאִים לָכֶם בְּכָל־הַשָּׁרֶץ
כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם בְּמֹתָם יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃
לב וְכֹל אֲשֶׁר־יִפֹּל עָלָיו מֵהֶם ׀ בְּמֹתָם יִטְמָא
מִכָּל־כְּלִי־עֵץ אוֹ בֶגֶד אוֹ־עוֹר אוֹ שָׂק כָּל־כְּלִי

ת"א אשר לו כרעים. חולין סה: לנתר בהם. ב"ק נה: את אלה מהם. חולין סה: הארבה. שם סו: למינהו. שם: סלעם. שם: וכל הולך על. שם ע: וזה לכם הטמא. מנחות כט כריתות ד כב מעילה יז: בשרץ השרץ. חולין קכו: עכבר. חולין קכו: הצב. שם: למינהו. שם קכב: אלה הטמאים. שם ודף קכו: כל הנוגע. חגיגה יא נזיר נא נדה נו: במותם יטמא. חולין עד קכח נדה נו: יפול עליו. חגיגה יא נזיר נא חולין עד נדה נו: או בגד. שבת סג: או בגד או עור. שם סד מנחות לט: או שק. שבת סד: כל כלי. שם:

כא ברם ית דין תיכלון מכל ריחשא דעופא דמהלך על ארבע די ליה קרסולין מעלוי רגלוהי לקפצא בהון על ארעא: כב ית אלין מנהון תיכלון ית גובא לזנוהי וית רשונא לזנוהי וית חרגולא לזנוהי וית חגבא לזנוהי: כג וכל ריחשא דעופא די ליה ארבע רגלין שקצא הוא לכון: כד ולאלין תסתאבון כל דיקרב בנבלתהון יהי מסאב עד רמשא: כה וכל דיטול מנבלתהון יצבע לבושוהי ויהי מסאב עד רמשא: כו לכל בעירא דהיא סדיקא פרסתא וטלפין לא איתהא מטלפא ופשרא לא איתהא מסקא מסאבין אינון לכון כל דיקרב בהון יהי מסאב: כז וכל דמהלך על ידוהי בכל חיתא דמהלכא על ארבע מסאבין אינון לכון כל דיקרב בנבלתהון יהי מסאב עד רמשא: כח ודיטול ית נבלתהון יצבע לבושוהי ויהי מסאב עד רמשא מסאבין אינון לכון: כט ודין לכון דמסאב בריחשא דרחיש על ארעא חולדא ועכברא וצבא לזנוהי: ל וילא וכוחא והלטתא וחומטא ואישותא: לא אלין דמסאבין לכון בכל ריחשא כל דיקרב בהון במותהון יהי מסאב עד רמשא: לב וכל דיפל עלוהי מנהון במותהון יהי מסאב מכל מאן

רש"י

הדקים הנמוכים הרוחשין על הארץ כגון זבובים וצרעין ויתושין וחגבים: (כא) **על ארבע**. על ד' רגלים: **ממעל לרגליו**. סמוך לצוארו יש לו כמין שני רגלים לבד ד' רגליו וכשרוצה לעוף ולקפוץ מן הארץ מתחזק באותן שני כרעים ופורח ויש הרבה כאותן שקורין לנגו"סטא (אים הלטפרחגלעזיסען: איינע סייסרעקע. יעגלס: איין מעטערקרעבס) אבל אין אנו בקיאין בהן שארבע סימני טהרה נאמרו בהם ארבע רגלים וארבע כנפים וקרסולין כרעים אלו הכתובים כאן וכנפיו חופין את רובו וכל סימנין הללו מצויים באותן שבינותינו אבל יש שראשן ארוך ויש שאין להם זנב וצריך שיהא שמו חגב ובזה אין אנו יודעים להבדיל ביניהן: (כג) **וכל שרץ העוף וגו'**. בא ולמד שאם יש לו חמש טהור (ת"כ): (כד) **ולאלה**. העתידין לאמר בענין למטה (ת"כ): **תטמאו**. כלומר בנגיעתם יש טומאה: (כה) **וכל הנושא מנבלתם**. כל מקום שנאמר טומאת משא חמורה מטומאת מגע שהיא טעונה כבוס בגדים: (כו) **מפרסת פרסה ושסע איננה שוסעת**. כגון גמל שפרסתו סדוקה למעלה אבל למטה היא מחוברת כאן למדך שנבלת בהמה טמאה מטמאה ובענין שבסוף הפרשה פירש על בהמה טהורה: (כז) **על כפיו**. כגון כלב ודוב וחתול: **טמאים הם לכם**. למגע: (כט) **וזה לכם הטמא**. כל טומאות הללו אינן לאיסור אכילה אלא לטומאה ממש להיות טמא בנוגען ונאסר לאכול תרומה וקדשים וליכנס במקדש: **החלד**. מוסטילה (איין וויעזעל): **והצב**. פויי"ס (לא ידעתי לכונו) שדומה לצפרדע: (ל) **אנקה**. הריצ"ו (איין איגעל): **הלטאה**. לייש"רדה (איינע איידעקסע): **חומט**. לימצ"ה (ווענסנעקקען, וועלכע קיין געהייז האבען): **תנשמת**.

העמק דבר

חגבים לבד מינים המפורשים אא"כ להיתר ומכ"מ נכלל בזה גם זבובים ויתושים שנקראים שרץ העוף באגדה דפ' ראה וטעם שנקראים שרץ משום שרגלים נסיעתם יותר מבעלי כנפים · וכ"כ הרמב"ן בפרשת ראה ולא כמש"כ כאן: (כג) **אשר לו ארבע רגלים** · אע"ג שאינו הולך על ארבע ורק מעופפים בתמידות · אך אם יש לו ארבע רגלים הרי הם בכלל שרץ העוף ולא בכלל עוף סתם · זהו פשטו שמוכ"כ הראב"ע: (כו) **אשר היא מפרסת פרסה ושסע איננה שסעת וגרה איננה מעלה** · פי' או גרה וגו' · ומהראוי היה לכתוב אשר איננה מפרסת פרסה · ולא היה מן הצורך לכתוב עוד וכל הולך על כפיו · אלא ס"ד דאם מפרסת פרסה אלא שאיננה שוסעת כמו גמל יש לו דין טריפה שהשחיטה מטהרת מידי נבלה · מש"ה כתיב דמכ"מ כל נבלתם איך שהוא אפילו בשחיטה מטמאה · ומכ"מ הוצרך לפרש וכל הולך על כפיו וגו' ולא למדנו מק"ו דאפילו מפרסת פרסה שהוא קרובה לטהורה מטמאה כש"כ הולך על כפיו · הא ל"ק דלא שייך בזה ק"ו שהרי נחש אינו מטמא ושמונה שרצים מטמאים מש"ה צריך לפרש דכמו כן הולך על כפיו מטמא בנבילה · וע' עירובין די"ג ב': (לא) **אלה הטמאים לכם בכל השרץ** · דלא נימא דרק בשרץ הארץ דוקא הני שמונה ותו לא · אבל בשרץ המים והעוף אינו כן · מש"ה כתיב דבכל השרץ אינו מטמא אלא שמונה שרצים השורץ על הארץ ולא עכבר המים וכדומה: (לב) **כל כלי**

אֲשֶׁר־יֵעָשֶׂה מְלָאכָה בָּהֶם בַּמַּיִם יוּבָא וְטָמֵא עַד־הָעֶרֶב וְטָהֵר׃ שביעי לג וְכָל־כְּלִי־חֶרֶשׂ אֲשֶׁר־יִפֹּל מֵהֶם אֶל־תּוֹכוֹ כֹּל אֲשֶׁר בְּתוֹכוֹ יִטְמָא וְאֹתוֹ תִשְׁבֹּרוּ׃ לד מִכָּל־הָאֹכֶל אֲשֶׁר יֵאָכֵל אֲשֶׁר יָבוֹא עָלָיו מַיִם יִטְמָא וְכָל־מַשְׁקֶה אֲשֶׁר יִשָּׁתֶה בְּכָל־כְּלִי יִטְמָא׃ לה וְכֹל אֲשֶׁר־יִפֹּל מִנִּבְלָתָם עָלָיו יִטְמָא תַּנּוּר וְכִירַיִם יֻתָּץ טְמֵאִים הֵם וּטְמֵאִים יִהְיוּ לָכֶם׃ לו אַךְ מַעְיָן וּבוֹר מִקְוֵה־מַיִם יִהְיֶה טָהוֹר וְנֹגֵעַ בְּנִבְלָתָם יִטְמָא׃ לז וְכִי יִפֹּל מִנִּבְלָתָם עַל־כָּל־זֶרַע זֵרוּעַ אֲשֶׁר יִזָּרֵעַ טָהוֹר הוּא׃ לח וְכִי יֻתַּן־מַיִם עַל־זֶרַע וְנָפַל מִנִּבְלָתָם עָלָיו טָמֵא הוּא לָכֶם׃

ת"א במים יובא. יבמות עה: וכל כלי חרס. פסחים יח סוטה כז חולין כד: תוכו. נדה מב: כל אשר בתוכו יטמא. פסחים כ סוטה כז חולין כד לג: מכל האוכל אשר יאכל. שבת קלא פסחים יח כ יומא פ מנחות קא חולין לו קכט בכורות ט: וכל משקה. שבת יד פסחים יז יח: וכי יפול. חולין קכו: תנור וכירים יתץ. שבת קכה חולין קיח: וטמאים יהיו לכם. שבת קכה: אך מעין ובור. פסחים טז נזיר כד זבחים כה חולין פד: על כל זרע. שבת נה זבחים קה מנחות ע חולין קיז קיח קיט כריתות כא נדה נא: וכי יתן. שבת יא ערובין פז פסחים יח חגיגה יח קדושין נט מעילה

רש"י

טלפ"ס (מוילווהורף): (לב) יובא · ואף לאחר טבילתו טמא הוא לתרומה עד הערב ואח"כ וטהר בהערב השמש (יבמות ע"ה): (לג) אל תוכו. אין כלי חרס מטמא אלא מאוירו (חולין כ"ד): כל אשר בתוכו יטמא. הכלי חוזר ומטמא מה שבאוירו (ס"א נ"ל בתוכו): ואותו תשברו · למד שאין לו טהרה במקוה (ת"כ): (לד) מכל האוכל אשר יאכל · מוסב על מקרא העליון כל אשר בתוכו יטמא מכל האוכל אשר יאכל אשר באו עליו מים והוא בתוך כלי חרס הטמא יטמא וכן כל משקה אשר ישתה בכל כלי והוא בתוך כלי חרס הטמא יטמא למדנו מכאן דברים הרבה למדנו שאין אוכל מוכשר ומתוקן לקבל טומאה עד שיבאו עליו מים פעם אחת ומשבאו עליו מים פעם אחת מקבל טומאה לעולם ואפילו נגוב והיין והשמן וכל הנקרא משקה מכשיר זרעים לטומאה כמים שכך יש לדרוש המקרא אשר יבוא עליו מים או כל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא האוכל ועוד למדו רבותינו מכאן שאין ולד הטומאה מטמא כלים שכך שנינו יכול יהו כל הכלים מטמאין מאויר כ"ח ת"ל כל אשר בתוכו יטמא מכל האוכל אוכל ומשקה מטמא מאויר כ"ח ואין כל הכלים מטמאין מאויר כ"ח לפי שהשרץ אב הטומאה והכלי שנטמא ממנו ולד הטומאה לפיכך אינו חוזר ומטמא כלים שבתוכו ולמדנו עוד שהשרץ שנפל לאויר התנור והפת בתוכו ולא נגע השרץ בפת התנור ראשון והפת שני (פסחים כ') ולא נאמר רואין את התנור כאלו מלא טומאה והלא פת תחלה שאם אתה אומר כן לא נתמעטו כל הכלים מליטמא מאויר כלי חרס שהרי טומאה עצמה נגעה בהן מגבן ולמדנו עוד על ביאת מים שאינה

העמק דבר

אשר יעשה מלאכה בהם · לאפוקי אם אינו אלא כסוי לכלי ואין המלאכה נעשה בו: (לג) ואותו תשברו · והדר מבאר הכתוב מהו כל אשר בתוכו · היינו מכל האוכל וגו' · ויותר היה לכתוב וכל כל"ח אשר יפול מהם אל תוכו תשברו · וכל אשר בתוכו יטמא מכל האוכל וגו' אבל משום שהיה במשמע תשברו מצוה לשברו · וכמו שהולך הכתוב למעט בתנור וכירים יותץ שאין הכונה דמצוה לנתץ אלא טמאים יהיו לכם כפרש"י להלן בשם הת"כ · אבל בשאר כל"ח הייתי אומר שחובה לשבור מש"ה כתיב אחר טומאת אוכלים כדי לכתוב ואותו תשברו · ויצא מזה דיוק הא דתניא בת"כ ואותו לאפוקי מדכתיב

בזב

דאע או לבוש או משך או שקא כל מאן די יתעבד עבידתא בהון במיא יתעל ויהי מסאב עד רמשא וידכי: לג וכל מאן דחסף די יפל מנהון לגויה כל די בגויה יהי מסאב ויתיה תתברון: לד מכל מיכל דמתאכיל דיעלון עלוהי מיא יהי מסאב וכל משקי די ישתתי בכל מאן יהי מסאב: לה וכל דיפל מנבלתהון עלוהי יהי מסאב תנור וכירים יתרעון מסאבין אינון ומסאבין יהון לכון: לו ברם מעין וגוב בית כנישת מיא יהי דכי ודיקרב בנבלתהון יהי מסאב: לז וארי יפל מנבלתהון על כל בר זרע זרוע די יזדרע דכי הוא: לח וארי יתיהבון

רש"י

מטהרת זרעים אלא אם כן נפלו עליהן משנתלשו (פסחים ל"ד) שאם אתה אומר מקבלין הכשר במחובר אין לך שלא באו עליו מים ומהו אומר אשר יבוא עליו מים ולמדנו עוד שאין אוכל מטמא אחרים אלא אם כן יש בו כביצה שנאמר אשר יאכל אוכל הנאכל בבת אחת. ושיערו חכמים אין בית הבליעה מחזיק יותר מביצת תרנגולת (ת"כ יומא פ'): (לה) תנור וכירים. כלים המטלטלין הם והן של חרס ויש להן תוך ושופת על נקב החלל את הקדרה ושניהם פיהם למעלה (כלים י"א): יותץ. שאין לכלי חרס טהרה במקוה: וטמאים יהיו לכם. שלא תאמר מצוה אני לנותצם תלמוד לומר וטמאים יהיו לכם אם רצה לקיימן בטומאתן רשאי: (לו) אך מעין ובור מקוה מים. המחוברים לקרקע אין מקבלין טומאה ועוד יש לך ללמד. יהיה טהור. הטובל בהם מטומאתו: ונוגע בנבלתם יטמא. אפילו הוא בתוך מעין ובור ונוגע בטומאתם יטמא. שלא תאמר קל וחומר אם מטהר את הטמאים מטומאתם קל וחומר שיציל את הטהור מליטמא לכך נאמר ונוגע בנבלתם יטמא (ת"כ): (לז) זרע זרוע. זריעה של מיני זרעונין. זרוע שם דבר הוא כמו (דניאל א) ויתנו לנו מן הזרועים: טהור הוא. למדך הכתוב שלא הוכשר ונתקן לקרות אוכל לקבל טומאה עד שיבאו עליו מים: (לח) וכי יתן מים על זרע. לאחר שנתלש שאם תאמר יש הכשר במחובר אין לך זרע שלא הוכשר: מים על זרע. בין מים בין שאר משקין בין הם על הזרע בין זרע נופל לתוכן הכל נדרש בתורת כהנים: ונפל מנבלתם עליו. אף משנגב מן המים שלא הקפידה

העמק דבר

בזב. וכל אשר יגע בו הזב ישבר. דגם שם היה ס"ד דמצוה שישבר. מש"ה כתיב בשרצים ואותו להפוקי עם בו הזב. ואח"כ למדים בברך הקל מק"ו מזב שאין בו מצוה כך הוא בת"כ. ולפי הפשט דייקינן משמי לשון המקרא דה"פ דרק באוכל אין עצה ליטהר כלל. אבל ואותו כל"ח יש עצה שתשברו ויהי טהור: (לד) מכל האכל אשר יאכל אשר יבוא עליו מים. לפי הדרש מיירי בהכשר מים כידוע וכן מקרא ל"ח וכי יותן מים על זרע וגו' מיירי בדין הכשר מים ותרי קראי חד להכשר מים תלושים וחד למחוברים. אבל לפי הפשט המקראות מעורבבים ויש לפרש באופן שיהא הדין על נכון. וה"פ דמדכתיב אשר יאכל היה במשמע שראוי לאכילה עתה להפוקי מה שיתוקן אח"כ לאכילה ע"י בישול. ועוד היה במשמע אפילו מאכל בהמה. שהוא בכלל מאכל מש"ה כתיב אשר יבוא עליו מים. היינו שעדיין אינו ראוי לאכילה אלא כשיבוא עליו מים לבשל או לאפות כ"ז בכלל אשר יאכל. ולאפוקי מאכל בהמה שא"צ מים לאכילתה ואינו בכלל מאכל. וכן וכל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא. דוקא משקה אדם שנדרש לכלי לאפוקי משקה בהמה שא"צ לכלי: (לה) וכל אשר יפול מנבלתם עליו. ע"כ קאי על כלי חרס. דבשאר כלים כבר כתיב במקרא ל"ב. אלא בכל"ח וא"כ ק' הרי בעינן דוקא תוכו ולא עליו. מש"ה פירש הכתוב תנור וכירים. ויש להם תוך למעלה ממקום התשמיש שעשוי להוציא עשן ומיקרי עליו. ומכ"מ ה"ז בכלל תוכו: (לו) אך מעין וגו'. לפי הפשט מיירי בטהרת עצמו. שהמים המחוברין אין מק"ט. אבל א"כ למאי חילק הכתוב בשלשה מעין ובור מקוה מים. הרי הכל בכלל מקוה מים אלא מדבר ג"כ בטהרת אחרים ובזה יש חילוקים ע"פ קבלה. דמעין מטהר בכ"ש. בור לאדם במ' סאה. ומקוה מים הוא פחות ממ' סאה מטהר למחטין ולינורות ברביעית: (לז) על כל זרע זרוע אשר יזרע. שני דברים הם. זרע אשר יזרע. זרוע אשר יזרע. וה"פ זרע היינו זרעוני גנה שאינם נאכלים בסתם. ופי' אשר יזרע. דסתמא יזרע. משא"כ אם מכ"מ הכינו למאכל כאשר יבואר: זרוע. היינו זרעים שראוים לאכילה אבל זרעם ונעשו מחוברים לקרקע. ופי' אשר יזרע שנזרע ממש: טהור הוא. דזריעה מטהרת. ונכלל בזה השקת מים שמטהרין מטעם זריעה כדאי' בפסחים דל"ד ב' מכדי זריעה נינהו כו' ובלשון המקרא יזל מים מדליו וזרעו במים רבים ע"ש: (לח) וכי יותן מים על זרע. היינו זרעוני גנה שא"כ אע"ג שסתמן לזריעה אבל אם יותן מים להכשירן למאכל נעשים אוכל ומק"ט זהו משמעות המקרא. וגם חז"ל פירשו הכי את הפשט. אלא מכ"מ מדלא כתיב הכנה אחרת אלא

ס לט וְכִי יָמוּת מִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר־הִיא לָכֶם לְאָכְלָה הַנֹּגֵעַ בְּנִבְלָתָהּ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ מ וְהָאֹכֵל מִנִּבְלָתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהַנֹּשֵׂא אֶת־נִבְלָתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ מא וְכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ שֶׁקֶץ הוּא לֹא יֵאָכֵל׃ מב כֹּל הוֹלֵךְ עַל־גָּחוֹן ו' הגחון חצי התורה באותיות והוי"ו רבתי וְכֹל ׀ הוֹלֵךְ עַל־אַרְבַּע עַד כָּל־מַרְבֵּה רַגְלַיִם לְכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ לֹא תֹאכְלוּם כִּי־שֶׁקֶץ הֵם׃ מג אַל־תְּשַׁקְּצוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ וְלֹא תִטַּמְּאוּ בָּהֶם וְנִטְמֵתֶם בָּם׃ מד כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אָנִי וְלֹא תְטַמְּאוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל־הַשֶּׁרֶץ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ׃ מפטיר מה כִּי ׀ אֲנִי יְהוָה הַמַּעֲלֶה אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיֹת לָכֶם לֵאלֹהִים וִהְיִיתֶם

ת"א כב חולין יג טו לו קיח קכא כריתות טו מכשירין סו סז עג : וכי ימות מן הבהמה. שבת קלו זבחים סט חולין לז ע עד פה קיח קכח נדה נו : הנוגע בנבלתה. שם קיז קכד קכה קכו : והאוכל מנבלתה. שם עא נדה מב : והנשא את נבלתה. חולין קכד קכה : וכל השרץ. ביצה ו נזיר סד חולין סד סו : שקץ הוא לא יאכל. פסחים כג : גחון. קדושין ל חולין סז : לא תאכלום. יבמות קיד : אל תשקצו. שבת צ מכות טז : בכל השרץ השרץ. שם : ולא תטמאו. יומא לט עקרים מג פח : והתקדשתם. שבועות יח :

רש"י

תורה אלא להיות עליו שם אוכל ומשירד עליו הכשר קבלת טומאה פעם אחת שוב אינו נעקר הימנו : (לט) בנבלתה. ולא בעצמות וגידין ולא בקרנים וטלפים ולא בעור (חולין קי"ח תורת כהנים) : (מ) והנושא את נבלתה. חמורה טומאת משא מטומאת מגע שהנושא מטמא בגדים והנוגע אין בגדיו טמאין שלא נאמר בו יכבס בגדיו : והאוכל מנבלתה. יכול תטמאנו אכילתו כשהוא אומר בנבלת

העמק דבר

בנתינת מים מש"ה פי' דגם זה המקרא מיירי בהכשר מים (א) : (לט) וכי ימות. לא כבהמה טמאה דכתיב סתם נבלתה. ל"ש מתה ל"ש נשחטה. אבל בהמה טהורה דוקא כי ימות ולא שנשחטה : (מג) ולא תטמאו בהם. לפרש"י בגמ' מכות ט"ז בסוגיא דאכל פוטיתא. ה"ז לאו בפ"ע. ולפי' הגאונים והרמב"ם ז"ל אינו אלא טעם האיסור. והכי מפרש אזהרה דלא הטמאו בהם דפ' אחרי בעריות. וכן ולא יטמאו את מחניהם דפ' במדבר ה' ג' יע"ש. ודעת רש"י דכאן א"א לפרש הכי שהרי כתיב ונטמתם

הרחב דבר

(א) ולפי דברינו דמיירי זה המקרא עיקרו בזרעוני גנה בא"י. מיושב הא דאי' בפסחים די"ד בדרש טמא הוא לכם. הוא טמא ואין אוכל מטמא אוכל. וקאמרי אמוראי דזה אינו אלא בחולין ולא בתרומה וקדשים ונדחקו רבותינו התוס' מנלן לחלק. ולדברינו ניחא דזרע אינו אלא בחולין כי אין בו תרומה וקדשים :

מיא על בר זרעא ויפל מנבלתהון עלוהי מסאב הוא לכון: לט וארי ימות מן בעירא די היא לכון למיכל דיקרב בנבלתה יהי מסאב עד רמשא: מ ודייכול מנבלתה יצבע לבושוהי ויהי מסאב עד רמשא ודיטול ית נבלתה יצבע לבושוהי ויהי מסאב עד רמשא: מא וכל ריחשא דרחיש על ארעא שקצא הוא לא יתאכיל: מב כל דמהליך על מעוהי וכל דמהליך על ארבע עד כל סגיאות רגלין לכל ריחשא דרחיש על ארעא לא תיכלינון ארי שקצא אינון: מג לא תשקצון ית נפשתכון בכל ריחשא דרחיש ולא תסתאבון בהון ותסתאבון פון בהון: מד ארי אנא יי אלהכון ותתקדשון ותהון קדישין ארי קדיש אנא ולא תסאבון ית נפשתכון בכל ריחשא דרחיש על ארעא: מה ארי אנא יי דאסק יתכון מארעא דמצרים למהוי לכון לאלהא ותהון קדישין ארי קדיש אנא:

רש"י

עוף טהור נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה (ויקרא כב) אותה מטמאה בגדים באכילתה ואין נבלת בהמה מטמאה בגדים באכילתה בלא משא כגון אם תחבה לו חבירו בבית הבליעה א"כ מה ת"ל האוכל ליתן שיעור לנושא ולנוגע כדי אכילה והוא כזית (נדה מ"ב): **וטמא עד הערב**. אע"פ שטבל צריך הערב שמש: (מא) **השורץ על הארץ**. להוציא את היתושין שבכליסין ושבפולין ואת הזיזין שבעדשים (חולין ס"ז) שהרי לא שרצו על הארץ אלא בתוך האוכל אבל משיצאו לאויר ושרצו הרי נאסרו: **לא יאכל**. לחייב על המאכיל כאוכל ואין קרוי שרץ אלא דבר נמוך קצר רגלים שאינו נראה אלא כרוחש ונד: (מב) **הולך על גחון**. זה נחש ולשון גחון שחייה שהולך שח ונופל על מעיו: **כל הולך**. להביא השלשולין ואת הדומה לדומה: **הולך על ארבע**. זה עקרב: **כל**. להביא את החפושית אשקרבו"ט בלע"ז (איין קאפער) ואת הדומה לדומה: **מרבה רגלים**. זה נדל שרץ שיש לו רגלים מראשו ועד זנבו לכאן ולכאן וקורין צינטפיד"ש (טוזענטפיסיג): (מג) **ואל תשקצו**. באכילתן שהרי כתיב נפשותיכם ואין שיקוץ נפש במגע וכן אל תטמאו באכילתם: **ונטמתם בם**. אם אתם מטמאין בהם בארץ אף אני מטמא אתכם בעולם הבא ובישיבת מעלה: (מד) **כי אני ה' אלהיכם**. כשם שאני קדוש שאני ה' אלהיכם כך והתקדשתם קדשו עצמכם למטה: **והייתם קדושים**. לפי שאני אקדש אתכם למעלה ובעולם הבא: **ולא תטמאו וגו'**. לעבור עליהם בלאוין הרבה וכל לאו מלקות וזהו שאמרו בגמרא אכל פוטיתא לוקה ארבע נמלה לוקה חמש צרעה לוקה שש: (מה) **כי אני ה' המעלה אתכם**. על מנת שתקבלו מצותי העליתי אתכם. (דבר אחר כי

העמק דבר

כם. והוא לטעם (מד) **והתקדשתם**. שתרצו להתקדש מאסור מאכלות אסורות: **והייתם קדשים**. הנני מבטיח שיהיה בסיעתא דשמיא הכי כדאיתא ביומא ספ"ג המקדש עצמו מעט מקדשין אותו הרבה היינו שלא יאונה לו כל און בשוגג מאכל טמא כמש"כ התוס' חולין ד"ה ב' ד"ה צדיקים דנאמר על מאכל איסור ביחוד. והוא ממקרא זה: **כי קדוש אני**. ורוצה אני לקדש אתכם. וע' להלן כ' י"ז: **ולא תטמאו את נפשתיכם וגו'**. לפרש"י בסוגיא דאכל פוטיתא הוא עוד אזהרה לשרץ הארץ. אבל לדעת הגאונים והרמב"ם ז"ל הוא אזהרה מיוחדת על בריה הנולדת מעפוש. והנה לפי זה יבואר מקרא בפשוט טעם מיוחד לאזהרה זו כאשר יבואר. אבל א"כ היה ראוי להתחיל הפסוק ולא תטמאו את נפשתיכם וגו' וטעמו. ורישא דמקרא דילן יהי נמשך במקרא הקודם וטעם לו. ולמה זה עירב המקרא טעם האזהרה הקודמת ואזהרה אחרת יחד. ולאו דבר ריק הוא אלא בא ללמדנו דשייך אזהרה זו ג"כ לטעם אזהרה הקודמת. דמי שמטמא נפשו במאכלות אסורות מכח התורה יבא לשקץ טבעו כ"כ עד שיאכל גם דברים המתועבים לנפש נקיה בדעת אדם וכמו כל חומר וטרה שכל צורתו גבוה ממה שלמטה ממנו. הרי חומרו אש ממנו וכשנפסד צורתו נס החומר הולך תמם יותר מחומר הפחות. כך הוא בעניני הנפש. נפש ודעת האדם גבוה מנפש הבהמה וכאשר נשחית נפשו מדעת האדם הרי נעשה גרוע מבהמה ומזיק ביותר. כמו שכתוב בספר בראשית ו' ג' ה' ע"ש. וכמו כן נפש הישראלי גבוה על פי דעת תורה שעליו וכשנשחית דעת תורה ממנו נעשה גרוע מנפש האדם שאין עליו דעת תורה ולא יפלא ממנו לאכול גם דברים המתועבים וכל השרץ הרומש על הארץ. וע' מש"כ להלן כ"ה י"ז. ואחר שכן סוף המקרא בא לטעם ג"כ. דלא תגרמו לטמא נפשתיכם בכל השרץ הרומש עה"א וע' מש"כ עוד בס' דברים בשירת האזינו עה"פ וישמן ישורון וגו': (מה) **כי אני ה'**. הוא טעם על אזהרה

קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אָנִי׃ מו זֹאת תּוֹרַת הַבְּהֵמָה
וְהָעוֹף וְכֹל נֶפֶשׁ הַחַיָּה הָרֹמֶשֶׂת בַּמָּיִם וּלְכָל־
נֶפֶשׁ הַשֹּׁרֶצֶת עַל־הָאָרֶץ׃ מז לְהַבְדִּיל בֵּין הַטָּמֵא
וּבֵין הַטָּהֹר וּבֵין הַחַיָּה הַנֶּאֱכֶלֶת וּבֵין הַחַיָּה אֲשֶׁר
לֹא תֵאָכֵל׃ פפפ צ"א פסוקים. עבדי"ה סי'. ומפטירין ויסף עוד דוד בש"ב סימן ו':

סדר תזריע

יב א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר
אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִשָּׁה
כִּי תַזְרִיעַ וְיָלְדָה זָכָר וְטָמְאָה שִׁבְעַת יָמִים כִּימֵי
נִדַּת דְּוֹתָהּ תִּטְמָא׃ ג וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִמּוֹל בְּשַׂר
עָרְלָתוֹ׃ ד וּשְׁלֹשִׁים יוֹם וּשְׁלֹשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב בִּדְמֵי
טָהֳרָה בְּכָל־קֹדֶשׁ לֹא־תִגָּע וְאֶל־הַמִּקְדָּשׁ לֹא
תָבֹא עַד־מְלֹאת יְמֵי טָהֳרָהּ׃ ה וְאִם־נְקֵבָה תֵלֵד
וְטָמְאָה שְׁבֻעַיִם כְּנִדָּתָהּ וְשִׁשִּׁים יוֹם וְשֵׁשֶׁת יָמִים

ת"א זאת תורת. פסחים מט זבחים סט הולין כז: ולהבדיל בין. שבועות יח: ובין החיה. הולין מב: דבר אל בני ישראל. יבמות עד כריתות ז: אשה כי תזריע. ברכות ס שבת קלה שבועות יח כריתות ז נדה כד: וילדה זכר. בתרא קכז נדה כז לא מ: כימי נדת דותה תטמא. שם לה לז: וביום השמיני ימול. שבת קלב קלג קלה פסחים ד יומא כח לג מגילה כ יבמות ב בתרא קכז סנהדרין נט נדה כד: ערלתו. שבת קח: יום. כריתות י: תשב. בתרא קכז נדה לו לא מ: בכל קדש לא תגע. יבמות עה מכות יד שבועות ז זבחים לב לג לד: ואל המקדש לא תבא. שבועות יז: עד מלאת ימי טהרה. יבמות עד עה נזיר סד: לבת. כריתות ח: כבש בן שנתו. בכורות כו ערכין יח: ואם נקבה תלד. בכורות מז כריתות ז נדה ל: וטמאה שבועים כנדתה. זבחים לז לח נדה לו לח: וששים יום. כריתות י: וששת ימים. שם:

רש"י

אני ה' המעלה אתכם בכולן כתיב והוצאתי וכאן כתיב המעלה תניא דבי רבי ישמעאל אלמלא לא העליתי את ישראל ממצרים אלא בשביל שאין מטמאין בשרצים כשאר אומות דיים ומעליותא היא גבייהו וזהו לשון מעלה): (מז) להבדיל. לא בלבד השונה אלא שתהא יודע ומכיר ובקי בהן: בין הטמא ובין הטהור. צריך לומר בין חמור לפרה והלא כבר מפורשים הם אלא בין טמאה לך לטהורה לך בין נשחט חציו של קנה לנשחט רובו: ובין החיה הנאכלת. צריך לומר בין צבי לערוד והלא כבר מפורשים הם אלא בין שנולד בה סימני טרפה כשרה לנולד בה סימני טרפה פסולה: חסלת פרשת שמיני

יב (א) אשה כי תזריע. א"ר שמלאי כשם שיצירתו של אדם אחר כל בהמה חיה ועוף במעשה בראשית כך תורתו נתפרשה אחר תורת בהמה חיה ועוף (ויקרא רבה): כי תזריע.

העמק דבר

שאחרי העלה ממצרים מכבר הוכנת לאת ולהתרחק מדברים המתועבים. שהרי העלה אתכם מארץ מצרים בשביל זה שאתם נקיי הדעת יותר מכל אוה"ע בהוהו זמן שהיו משוקעים מנן דעת אדם. וכדאי' ר"פ א"נ יצ"מ דכתיב בשרצים וכו'. ע"כ והייתם קדשים. מוכשרים אתם ביותר מאלהי ב"א להיות גם קדושים שהוא עוד למעלה מנקיות הדעת

מו דָא אוֹרָיְתָא דִבְעִירָא וּדְעוֹפָא וְכָל נַפְשָׁא חַיְתָא דְרָחֲשָׁא בְּמַיָּא וּלְכָל נַפְשָׁא דְרָחֲשָׁא עַל אַרְעָא: מז לְאַפְרָשָׁא בֵּין מְסָאֲבָא וּבֵין דָּכְיָא וּבֵין חַיְתָא דְמִתְאַכְלָא וּבֵין חַיְתָא דִּי לָא מִתְאַכְלָא: פ פ פ

א וּמַלֵּיל יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימַר: ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אִתְּתָא אֲרֵי תַעְדֵּי וּתְלִיד דְּכַר וּתְהֵי מְסָאֲבָא שִׁבְעָא יוֹמִין כְּיוֹמֵי רִיחוּק סָאוֹבְתַהּ תְּהֵי מְסָאֲבָא: ג וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה יִתְגְּזַר בְּסַר עָרְלְתֵיהּ: ד וּתְלָתִין וּתְלָתָא יוֹמִין תְּתֵיב בִּדְם דְּכוּ בְּכָל קוּדְשָׁא לָא תִקְרַב וּלְמַקְדְּשָׁא לָא תֵיעוֹל עַד דְּמִשְׁלַם יוֹמֵי דְכוּתַהּ: ה וְאִם נוּקְבְתָא תְלִיד וּתְהֵי מְסָאֲבָא אַרְבְּעָא עֲסַר כְּרִחוּקַהּ וְשִׁתִּין

רש"י

לרבות שאפילו ילדתו מחוי שנמחה ונעשה כעין זרע אמו טמאה לידה (נדה כ"ז): כימי נדת דותה תטמא · כסדר כל טומאה האמורה בנדה נטמאה בטומאת לידה ואפי' נפתח הקבר בלא דם (נדה כ"ג): דותה. לשון דבר הזב מגופה · לשון אחר לשון מדוה וחולי שאין אשה רואה דם שלא תחלה ראשה ואבריה כבדין עליה: (ד) תשב · אין תשב אלא לשון עכבה כמו ותשבו בקדש (דברים א') · יושב באלוני ממרא (בראשית י"ג): בדמי טהרה · אע"פ שרואה טהורה: בדמי טהרה · לא מפיק ה"א והוא שם דבר כמו טוהר: ימי טהרה · מפיק ה"א ימי טוהר שלה: בכל קדש · לרבות את התרומה (מכות י"ד יבמות שם) לפי שזו טבולת יום אכול שטבלה לסוף שבעה ואין שמשה מעריב לטהרה עד שקיעת החמה של יום ארבעים שלמחר תביא את כפרת טהרתה: לא תגע · אזהרה לאוכל וכו' כמו ששנויה ביבמות (דף ע"ה):

העמק דבר

הדעת לבד: כי קדוש אני · מש"ה מסייע אני לזה לטהרות נפש האדם שיהא קרוב אלי בכל האפשר וסייע קדושה: (מז) להבדיל בין הטמא ובין הטהור · הוא מ"ע לחקור ולבדוק כל שהוא ספק אם טמא או טהור ע"פ סימנים שאין ניכר לנו בברור כהאי' בחולין דכ"ע ב' היה מהלך במדבר ומצא בהמה שפרסותיה חתוכות בודק כו' · ואפילו לדעת הרמב"ם דספק מה"ת מותר מה"ת מכ"מ כל שאפשר לברורי מ"ע מה"ת לבדוק ולברר · וכתיב בין הטמא ובין הטהור · ולא כתיב בין טמא לטהור · וכבר ביארנו כ"פ דשתי פעמים בין מלמדנו דיש הבדל בין ערכי הקטנות קרוב לזה ולזה כמש"כ בס' בראשית א' ובכ"מ · והיינו משום דלא כל הספיקות שוין · יש ספק קרוב לכשר מכ"מ צריך לברר לגמרי הכשרו אלא שאם לא בירר לא עשה איסור כ"כ · וגם לענין לכתחלה קיל כמו בחולין דס"ד גבי ביצים חלבון מבחוץ וחלמון מבפנים ואמר לך נכרי של עוף פלוני וטהור הוא סמוך עליו בסתמא לא תסמוך עליו וכן הרבה · ויש ספק קרוב לטמא · ועושו בידי שמים מרובה מכ"מ אינו אלא ספק ואין לוקין עליו · והכל נקרא ספק · [כמו ספק חשיכה ספק אינה חשיכה אין מעשרין וכו'. ולכאורה הוי למיתני ספק חשיכה או אינה חשיכה · ולכה"פ הוי למיתני ספק אינה חשיכה בברישא שהוא קודם בזמן מחשיכה · אלא ה"פ בין בזמן שקרוב ליום ורק מכ"מ הוא ספק חשיכה בין בזמן שקרוב ללילה אלא שמכ"מ ספק אינה חשיכה] ועכ"ז כתיב מ"ע להבדיל בין הטמא ובין הטהור שכל הספיקות שאפשר לברר בין היתרן בין איסורן מ"ע על ב"ד לברר · וכשם שאסור להקל בספק הקרוב להחמיר · או שלא לברר איזה ספק ולנהוג בו היתר כך אסור להחמיר במקום שאפשר לברר היתרו: ובין החיה הנאכלת וגו' · היינו בספק טריפה כפרש"י · וקמ"ל דאע"ג שהיא בחזקת כשר מכ"מ אם כבר נולד ספק וריעותא מחויב להבדיל ולבדוק כל האפשר · וגם בזה כתיב שתי פעמים בין דלא כל ספקי טריפות שוין · והבדיקה חובה על כל ספק ומלקות אינו בכל ספק · אבל בחומר האיסור יש הבדל בין כשרה ודאית ובין טריפה ודאית · ועיין בפרשת קדושים במקרא והבדלתם בין וגו':

יב (ב) כי תזריע וילדה זכר · כי תזריע מיותר · ויש דרשות כידוע · אמנם יש להוסיף ע"פ האגדה בנדה דל"א תניא היה ר"מ אומר מפני מה אמרה תורה נדה לשבעה מפני שרגיל בה וקץ בה א"ת תהא טמאה שבעת ימים כדי שתהיה חביבה על בעלה כשעת כניסתה לחופה · ולמדו זה הטעם ממקרא זה שהפסוק הקדים דמש"ה היא טמאה באשר כי תזריע והיינו מעוברת ומסולקת נדמים ומותרת לבעלה מש"ה נתן הכתוב לה שבעת ימי יולדת להיות אסורה לבעלה כמו נדה · ומש"ה אם ילדה זכר שהולד מחבבה על בעלה די בפרישה ז' ימים · ונקבה שאינה כן ה"ז מפרשה ממנו שבועים: כימי נדת דותה תטמא · אע"ג שעדיין לא נזכר דין נדה מכ"מ כבר היו נוהגים להיות מרוחקים מדבור ושאר צרכי ב"א כמש"כ הרמב"ן כאן ובפרשת ויצא

תשב על־דמי טהרה׃ ו ובמלאת ׀ ימי טהרה לבן או לבת תביא כבש בן־שנתו לעלה ובן־יונה או־תר לחטאת אל־פתח אהל־מועד אל־הכהן׃ ז והקריבו לפני יהוה וכפר עליה וטהרה ממקר דמיה זאת תורת הילדת לזכר או לנקבה׃ ח ואם־לא תמצא ידה די שה ולקחה שתי־תרים או שני בני יונה אחד לעלה ואחד לחטאת וכפר עליה הכהן וטהרה׃ פ יג א וידבר יהוה אל־משה ואל־אהרן לאמר׃ ב אדם כי־יהיה בעור־בשרו שאת או־ספחת או בהרת והיה בעור־בשרו לנגע צרעת והובא אל־אהרן הכהן או אל־אחד

ת"א ובמלאת ימי טהרה. נזיר סד : לבן או לבת. נדה מ : כבש בן שנתו. שם מז : ובן יונה. כריתות כח : ולקחה שתי. יומא מא : וטהרה ממקר. נדה יט לה : זאת תורת. נדרים לה כריתות ט נדה מ : ולקחה שתי. כריתות כח : וכפר עליה הכהן וטהרה. יבמות עד סנהדרין פג זבחים יט : אדם כי יהיה. הוריות י ערכין ג נדה מד : והובא אל אהרן הכהן.

רש"י

(ז) והקריבו · ללמדך שאין מעכבה לאכול בקדשים אלא אחד מהם ואיזה הוא זה חטאת שנא' וכפר עליה הכהן וטהרה מי שהוא בא לכפר בו הטהרה תלויה (זבחים י"ג סנהדרין פ"ג) : וטהרה · מכלל שעד כאן קרויה טמאה : (ח) אחד לעולה ואחד לחטאת · לא הקדימה הכתוב אלא למקראה אבל להקרבה חטאת קודם לעולה כך שנינו בזבחים בפרק כל התדיר (זבחים פ"ט) : יג (ב) שאת או ספחת וגו' · שמות נגעים הם ולבנות זו מזו (נגעים פ"א) : בהרת · חברבורות טיי"א (נ"ל טק"א) כמו שמות כ"א כ"ה (אין פלעק) בלע"ז וכן בהיר הוא בשחקים (איוב ל"ז) : אל אהרן וגו' · גזרת הכתוב היא שאין טומאת נגעים

העמק דבר

ויצא (א) : (ה) תשב על דמי טהרה · פי' על דינים ואזהרות של דמי טהרה · היינו בכל קודש לא תגע וגו' : (ו) כבש בן שנתו · ידוע הדרש בערכין בן שנתו שלו ולא של מנין העולם · וכבר הקשו התוס' שם די"ח למ"ל קרא תיפוק ליה מהמידין ומוספין של ר"ה · דאי נימא שנה של מ"ע · לא משכחת תו"מ דמי שנולד לפני ר"ה עברה שנתו · ואם נולד בר"ה ה"ז מחוסר זמן עד שמיני · ומזה העלו בד' נ"א דלא צריך הלא לשעות של מעל"ע · ומזה העלו דבכ"ד דתנן שהם בשנים שלהם אינם מעל"ע משעה לשעה אבל בהמת לק"מ שהרי בתו"מ בהמה לא כתיב רמז ע"ז דפי' בן שנה הוא בשנה שלו ולא של מ"ע · ורק ביולדת ובכבש העומר הוא דפירש הכתוב בן שנתו · והיינו משום דבתו"מ היינו יודעים כל"ז וכקו' התוס' · ואדרבה בזה נתיישב הא שלא חש הכתוב לפרש משמעות בן שנה אי בתוך שנה ראשונה או להיפך פי' בן שנה שתהי' דוקא עברה עליו שנה · וכבר העיר ע"ז הראב"ע כאן וכ' שאינו אלא קבלה דפי' בתוך שנה · אבל לדברינו למדנו כ"ז מדיוק המקרא דכך פירושו · דאי היה הפי' לאחר

הרחב דבר

(א) וזהו עלה הטעם דאי' בנדה שם מפני מה א"ת מילה לשמונה שלא יהא כולם שמחים ואביו ואמו עצבין . והנה מקור הטעם למדו חז"ל מדכתיב דין מילה כאן בפ' טומאת יולדת והכי פי' בת"י וביומא תמינאה תתגזר כו' . אבל עדיין ק' הא מילה לשמונה הוי' מימות א"א שלא הי' עדיין טומאת יולדת ומכ"מ הי' מצות מילה בשמיני . אלא צ"ל כמש"כ דגם אז היו רחוקים זמ"ז איזה ימים אחר לידה . וזהו דכתיב כימי נדת דותה . לשון כאב . דעפ"י רוב בעת הוסת שהוא נדות יש לה כאב בהתם ואינה מקבלת תשמיש ברצון והיא גורמת הרחקה . וע' להלן ט"ו כ"ד :

וּשְׁתָּא יוֹמִין תְּתֵיב עַל דַּם דְּכוּ: ו וּבְמִשְׁלַם יוֹמֵי דְכוּתַהּ לִבְרָא אוֹ לִבְרַתָּא
תַּיְתֵי אִימַּר בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא וּבַר יוֹנָה אוֹ שַׁפְנִינָא לְחַטָּאתָא לִתְרַע מַשְׁכַּן
זִמְנָא לְוָת כַּהֲנָא: ז וִיקָרְבִינֵּיהּ קֳדָם יְיָ וִיכַפַּר עֲלַהּ וְתִדְכֵּי מִסּוֹאֲבַת דְּמַהָא דָּא
אוֹרַיְתָא דְּיָלֵדְתָּא לִדְכַר אוֹ לְנוּקְבָא: ח וְאִם לָא תַשְׁכַּח יְדַהּ כְּמִיסַת אִימְּרָא
וְתִסַּב תְּרֵין שַׁפְנִינִין אוֹ תְרֵין בְּנֵי יוֹנָה חַד לַעֲלָתָא וְחַד לְחַטָּאתָא וִיכַפַּר עֲלַהּ
כַּהֲנָא וְתִדְכֵּי: א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר: ב אֱנָשׁ אֲרֵי יְהֵי בִמְשַׁךְ
בִּסְרֵיהּ עַמְקָא אוֹ עֲדִיָּא אוֹ בַהֲרָא וִיהֵי בִמְשַׁךְ בִּסְרֵיהּ לְמַכְתַּשׁ סְגִירוּ וְיִתֵּיתֵי

העמק דבר

שנגרע עליו שנה א"כ הוצרכנו לבאר גם בתמידין ומוספין שיהיו בשנה שלהם ולא של מנין עולם וכמו שפי' הכתוב כאן ובעומר · ולעיל ט' ג' בחנוכת המשכן דכתיב ועגל וכבש בני שנה תמימים לעולה ג"כ ביארנו מדיוק הלשון דבא ללמדנו שיהיו בני שנתן ולא של מ"ע וא"כ אמאי לא נזכר רמז גם בפו"מ · אלא ע"כ משמעות בני שנה הוא בתוך שנה דוקא · ומש"ה ניחא דבתו"מ לא נצרכנו ללמד דמיירי בשנה שלהם ולא של מ"ע · [והא שהעלו בתוס' דכ"ד אינם מעל"ע משעה לשעה עי' להלן כ"ה ל']: **ובן יונה או תור לחטאת** · בכ"מ הקדים הכתוב תורים לב"י · משום דחשיבי יותר ורק בחטאת לחוד עדיף בן יונה שאינו מהודר כ"כ · וע"ע בסמוך מקרא ח' · זהו פשטא דקרא · ודעת חז"ל ידוע: **(ו) וטהרה ממקור דמיה**. תתרפא שלא תהא שופעת עוד כלל אפילו דם טוהר שהוא מחליא וחולי הוא: **זאת תורת היולדת** · ידוע דרשת חז"ל מכאן בת"כ ובכריתות ד"ט דעל כל לידה שאחר מלאת צריכה קרבן בפ"ע (א): **(ח) אחד לעלה ואחד לחטאת** · כבר אמרו ע"ז בזבחים ד"צ למקראה הקדים הכתוב ונתקשו רבותינו התוס' למאי נ"מ שהקדים במקרא · ובשם ר"ח כאן רצו לומר להקדיש עולה קודם · ודחו התוס' · ובאמת מבואר לעיל בפ' קרבן עו"י והביא את אשמו לה' שתי תורים או שני בני יונה אחד לחטאת ואחד לעולה · וזה מיירי בהקדשה דבהקרבה על המזבח כתיב שם בפ"ע והקריב את אשר לחטאת ראשונה · והכי מוכח עוד במס' הוריות דהקדשה דומה להקרבה ואכ"מ לבאר · ואחר שכן יש להבין מקרא זה אכן לדברינו במקרא ו' דבחטאת בן יונה קודם לתור · וכאן דחטאת ועולה הקדים הכתוב תורים לבני יונה · והיינו משום דאע"ג דלהקדש והקרבה חטאת קודם לעולה מכ"מ למקראה הקדים עולה לחטאת לומר דעולה קודם לזה שתורים קודמין לב"י כמו בעולה · ומש"ה רק בפ' זו כתיב אחד לעולה וא' לחטאת משום דכאן הקדים הכתוב בחטאת לחוד בן יונה · ובחטאת ועולה תורים תחלה להכי פירש הכתוב דהעיקר הוא העולה · והכי דייק הכתוב בפ' זבין ועשה אותם הכהן אחד חטאת והאחד עולה · וידוע דהאחד הוא המובחר שבזוג · הרי דעולה עיקר בזה ג"כ דהמשובח קודם לעולה · וע"ע מש"כ בס' במדבר ח' ח' בס"ד: **יג (ב) אדם וגו' והיה בעור בשרו לנגע צרעת** · אין הלשון מדויק והכי מיבעי אדם כי יהיה בעור בשרו נגע צרעת שאת או ספחת או בהרת והובא וגו' · שהרי שאת או ספחת או בהרת היינו נגע צרעת · אבל הענין דלא נקרא נגע בלשון הכתוב אלא שיש בו סימני טומאה הא בל"ז אע"ג שהיא צרעת מכ"מ אינו נקרא נגע בל"ת וכדאי' בפ' בנדה די"ט נגע טהור מי איכא וכ"ת כולה הפך לבן שהוא בוהק מיקרי · והכי מוכח מגוף המקרא להלן י"ד ל"ה כנגע נראה לי בבית · וידוע הדרש שאפילו הוא חכם לא יגזור לומר דבר ברור שהוא נגע אלא כנגע · ואי איתא דאפילו נגע טהור ה"ז נגע הרי יכול לומר נגע נראה לי · אלא ברור שאין זה נגע (ב) · והנה כבר פי' בזוה"ק כאן דאדם משמעי חשוב · וכמש"כ ר"פ ויקרא בשם הת"כ · והוסיף בזוה"ק לפרש דבשביל שהוא ת"ח

הרחב דבר

(א) והנה אי' עוד שם ד"ח דרשב"ג למד בשעה שנתייקרו קינין דאפי' על חמש לידות וחמש זיבות מביאה קרבן אחד ואוכלת בזבחים ואין השאר עליה חובה . והוא תמוה ונגד ההלכה דלמדנו מזה הכתוב דהשאר עליה חובה . וכבר שו בה טובא רבותינו רש"י ותוס' בכריתות שם . ורשב"ם ותוס' במס' ב"ב פ' גט פשוט. וע' רמב"ם וראב"ד וכ"מ ול"מ הל' מח"ל פ"א . ובני הרה"ג מ' חיים ברלין נ"י העיר בסדר הפ' שהי' ראוי להקדים ואם לא תמצא ידה וגו' ולבסוף זאת תורת היולדת . וכמו בקרבנות מצורע כתיב תחלה פ' ואם דל הוא וגו' ואח"כ זאת תורת וגו' . אלא למדנו מזה דרבוי' דהאי קרא זאת תורת היולדת אינו אלא בעשירה . אבל בעניה דלא מצי למיקם בהכי סגי בקרבן א' על לידות הרבה מש"ה קודם שנתייקרו הקינין גם רשב"ג מודה דהשאר עליה חובה אבל לאחר שנתייקרו הקינין אין השאר עליה חובה . ולפי"ז מה שאמר רשב"ג ואין השאר עליה חובה אינו בהחלט אלא אם תעשיר ישוב לחובה . ולא העלה רשב"ג אלא שלשעה זו אין בזה משום בל תאחר אך בשעה דוחקת שמה והבאתם שמה כדאי' במס' ר"ה פ"א מש"ה למד רשב"ג דבכה"ג לא חייבה הכתוב כלל . וזה פשוט שלמדים אנו חיוב דזבות מיולדת :

(ב) והא דאי' בשבת דקל"ב לענין קוצה נגעים טהורים מא"ל ופרש"י כגון בוהק ופרחה בכולו . ובכולהו איתרבי לאיסור קוצם בספרי אין לי אלא משנזקק לטומאה עד שלא נזקק לטומאה מנין כו' . באמת פרש"י תמוה וכבר השיגו ע"ז בתוס' ר"פ שבועות ופ"ט בפי' הספרי . והנכון יותר דעד שלא נזקק לטומאה היינו עד שלא בא לכהן ומש"ה לא הוזקק לטומאה :

מִבָּנָיו הַכֹּהֲנִים׃ ג וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע בְּעוֹר־הַבָּשָׂר וְשֵׂעָר בַּנֶּגַע הָפַךְ לָבָן וּמַרְאֵה הַנֶּגַע עָמֹק מֵעוֹר בְּשָׂרוֹ נֶגַע צָרַעַת הוּא וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְטִמֵּא אֹתוֹ׃ ד וְאִם־בַּהֶרֶת לְבָנָה הִוא בְּעוֹר בְּשָׂרוֹ וְעָמֹק אֵין־מַרְאֶהָ מִן־הָעוֹר וּשְׂעָרָה לֹא־הָפַךְ לָבָן וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע שִׁבְעַת יָמִים׃ ה וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה הַנֶּגַע עָמַד בְּעֵינָיו לֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בָּעוֹר וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן שִׁבְעַת יָמִים שֵׁנִית׃ שני ו וְרָאָה הַכֹּהֵן אֹתוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שֵׁנִית וְהִנֵּה כֵּהָה הַנֶּגַע וְלֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בָּעוֹר וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן מִסְפַּחַת הִוא וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְטָהֵר׃ ז וְאִם־פָּשֹׂה

לא מפיק ה"א

ת"א סנהדרין לד נדה כ: ואם בהרת. שבועות ז: כהה. כתובות עה: וטהרו הכהן. מגילה ח:

רש"י

וטהרתן אלא ע"פ כהן (ת"כ): (ג) הפך לבן. מתחלה שחור ונהפך ללבן בתוך הנגע ומעוט שער שנים (ת"כ): עמוק מעור בשרו. כל מראה לבן עמוק הוא כמראה חמה עמוקה מן הצל (ת"כ): וטמא אותו. יאמר לו טמא אתה שסער לבן סימן טומאה היא גזירת הכתוב: (ד) ועמוק אין מראה. לא ידעתי פירושו: והסגיר. יסגירנו בבית א' ולא יראה עד סוף השבוע ויוכיחו סימנים עליו: (ה) בעיניו. במראהו ובשיעורו הראשון והסגירו שנית. הא אם פשה בשבוע ראשון טמא מוחלט: (ו) כהה. הוכהה ממראיתו הא אם עמד במראיתו או פשה טמא: מספחת. שם נגע טהור: וכבס בגדיו וטהר. הואיל

העמק דבר

חס הקב"ה לעשות לו כפרה. ובזה נבוא לביאור הכתוב. דבברכות ד"ה א' דרמי נגעים אנגעים אי הווין כפרה או לא ומסיק הא לן והא להו. ופרש"י דבא"י שטעון שלוח מחנות אינו יסורין של אהבה ובבבל שאין טעון שלוח הוי מזבח כפרה ויסורין ש"א. וע' בתוס'. ולי קשה טובא דא"כ דהברייתא דתניא כל מי שיש בו אחד מד' מראות נגעים הללו אינן אלא מזבח כפרה. מיירי בבבל במקום שאין נוהג דיני טומאה. וקשה א"כ למאי דייק התנא ד' מראות נגעים. והו הרי סתם ברייתא מיתני בא"י. אלא נראה להיפך דמלות שהמצורע נוהג בם הוא עיקר המכפר. כמש"כ בה"ג לענין אבל ומוחרם וכ"כ הרא"ה בס' החינוך לענין צרעת. ולפי"ז הוא להיפך דבא"י ובד' מראות הללו שנוהג בם דיני מצורע המה מזבח כפרה משא"כ אם לא הגיעו לידי כך או בבבל אינן יסורין ש"א (א). נמצא הכי ביאור המקרא. אדם שהוא ת"ח כי יהיה בו שאת או ספחת או בהרת אזי והיה לעור בשרו לנגע צרעת. היינו לסימני טומאה שיהיו נקראים נגע. משא"כ הדיוט שיש בו שאת או ספחת וגו' לא יגיעו לסימני טומאה כלל. זהו על דעת מדרש זוה"ק הנ"ל. וי"ל עוד בא"א קצת דנוף הצרעת ומכאובה בא על חטא לשה"ר וכדומה. אבל עונש השלוח חוץ למחנה ובזיון של פריעה ופרימה בא על חטא חה"ש מדה כנגד מדה. ומש"ה אדם שהוא ת"ח שחטא בלשה"ר וכדומה שמביא לידי צרעת הרי מלבד החטא הוא מחלל ש"ש מש"ה והיה בעור

הרחב דבר

(א) ובזה נתיישב ק' התוס' זבחים ד"ק שהקשו על מאמר משה רבינו מי יטמא למרים ומי יטהרה. והקשו א"כ מאי איכפת למשה. הא כמ"כ אין כהן לטמאה. ולדברינו ניחא דא"כ לא תהי' לה כפרה. וע"ע מש"כ בס' במדבר שם ובס' דברים כ"ד ע' בזה:

לות אהרן כהנא או לות חד מבנוהי כהניא : ג ויחזי כהנא ית מכתשא במשך בסרא ושערא במכתשא אתהפיך למחור ומחזי מכתשא עמיק ממשך בסריה מכתש סגירותא הוא ויחזיניה כהנא ויסאב יתיה : ד ואם בהרא חורא היא במשך בסריה ועמיק לית מחזאה מן משכא ושערה לא אתהפיך למחור ויסגר כהנא ית מכתשא שבעא יומין : ה ויחזיניה כהנא ביומא שביעאה והא מכתשא קם כד הוה לא אוסיף מכתשא במשכא ויסגריניה כהנא שבעא יומין תנינות : ו ויחזי כהנא יתיה ביומא שביעאה תנינות והא עמיא מכתשא ולא אוסיף מכתשא במשכא וידכיניה כהנא עדיתא היא ויצבע לבושוהי וידכי : ז ואם אוספא תוסיף עדיתא במשכא בתר דיתחזי לכהנא לדכותיה ויתחזי

העמק דבר

בשרו לנגע צרעת המטמא · וע' מש"כ בספר במדבר כ"א ב' : (ג) ומראה הנגע עמק מעור בשרו · לפרש"י כל מראה לובן נראית עמוק · ומש"ה כתב רש"י במקרא הסמוך ועמק אין מראה מן העור שלא ידע לפרש · ובאמת גם מקרא זה אינו מובן כיון שהשבע הכי מאי כ"מ בזה · אבל בשאלתות דר"א פ' מצורע כ' ולא מטמא בהרת לבנה ותולדתה אלא דמתחזיא עמקה בבישרא דכתיב ומראה עמוק מן העור ותניא כמראה חמה העמוקה מן הצל · ובאת ותולדתה לא מטמא אלא דמתחזיא גבוה מן כוליה בשרא כו' · מבואר דרק בהרת עזה זה הדין משא"כ מראה השאת הדין להיפך שיהא נראה דוקא גבוה מעור הבשר ומש"ה מיקרי שאת · ולא כפרש"י דנקרא שאת משום שהיא גבוה ממראה בהרת שהיא עזה סימנה · וא"כ ק' מאי בעי בגמ' ללמוד דבהרת עזה בלבנינותה משאת מדכתיב בבהרת לבנה היא ואין אחרת לבנה · תיפוק לן דבפי' מיקרי שאת · אלא משמעות שאת הוא גבוה מעור הבשר · ומעתה מתיישב מקרא הסמוך שפיר · ואם בהרת וגו' ועמוק אין מראה וגו' שנשתנה מדרך מראה שלג · או אפילו היא כמראה שלג אבל ושערה וגו' · וגם י"ל דה"ק דאפי' עמוק אין מראה וגו' וגם אין בה שער לבן מכ"מ והסגיר וגו' · שמא ישתנה גם בעמקות גם בשער לבן · ובזה הדרך הלכו הראב"ד והרמב"ן ז"ל · וראוי לדעת דלפי דברינו לא קאי זה המקרא רק על בהרת ולא על שאת · ובאמת כך נתפרש כל סדר הפרשיות הללו דהמקרא מדבר בפרט על הנזכר בסוף במקרא הקודם כמו שיבואר להלן מקרא כ' ועוד : וראהו הכהן · הוא מיותר שהרי כתיב בראש המקרא וראה הכהן · ודרשו בת"כ מזה וראהו כולו כאחת יע"ש · ולפי הפשט בא ללמד דאפי' אינו נראה לובן השער בתחלה יסתכל יפה בראיה טובה · ותניא בת"כ כמה יהא בלבנונית רמ"א כל שהוא וחכ"א כשיעור · רמ"א שלא יהא בני אדם מדמין שבגולם הם וידונים אלא הוד שיעור לבן טמא ושאינו לבן טהור · ר"ש שאין דינו של אדם בעי גמיות הרבה שלא יהא שנוי בדיניו אם לא שיהא שנוי רב במראה צרעת שהוא אות מן השמים האיך הוא נשפט למעלה · אלא בחוד לבד הוא ניכר מה הוא ומזה ידענו כמה מעלת האדם מישראל שאינו כגולם פחות שאין עיניו מסתכים אם לא בשנוי מופלג וניכר לכל ור"מ לטעמיה דס"ל דלובן שער הוא בכ"ש · אכן אפילו לרבנן מכ"מ אפילו אינו לבן אלא ע"י הסתכלות טובה ה"ז טמא כדתנן בפ"ד במס' נגעים מ"א דשער לבן מטמא בכל מראה לובן · והיינו וראהו הכהן יחזור ויראה אם השער לבן וטמאו : (ה) והנה הנגע עמד בעיניו · שאינו עמוק מן העור וגם לא פשה מכ"מ טעון הסגר שנית שמא ישתנה בשני הדברים · ומכש"כ אם הנגע עמוק מן העור דבעי הסגר אולי יפשה בגדלו : (ו) והנה כהה הנגע · הוא רבותא דמשמעות כהה הוא נגע שאת וכלשון המקרא כ"ח והיא כהה שאת המכוה היא · וס"ד דאע"ג שאין בזה הסרון במה שאינו עמוק מראהו מן העור · שהרי הוא שאת עתה ודינו כך · והרי נשתנה לנגע אחר ג"כ ולא מיקרי זה הנגע עומד שני שבועות וא"כ בעינן הסגר חדש · מש"ה קמ"ל דלא יסגירנו עוד · וכש"כ אם אינו כהה אע"ג שהוא עתה עמוק מעור בשרו מכ"מ הרי זה הנגע עומד שני שבועות · וכש"כ אם אינו עמוק ג"כ · וכ"כ הרמב"ן ז"ל אלא שהקשה וא"ת ולמה לא הזכיר העזה וכש"כ הכהה ויישב בדוחק · ולי לק"מ שהרי מיירי בעזה ואין עזה סימנה וע"כ כשבא להשמיענו דין שנוי הנגע א"א להשמיענו אלא בכהה · כ"ז הוא שיטת השאלתות דר"א גאון · ואף ע"ג שלא נזכר במשניות דמס' נגעים דין בהרת שיהא דוקא עמוק ודין נמר לבן שיהא דוקא בהיפך מכ"מ כבר שינו בחגיגה ספ"א נגעים מקרא מרובה והלכות מועטות ומפרש בגמ' מאי כ"מ אי מספקא לך מילתא עיין בקרא : וטהרו הכהן מספחת היא · דבוקה במקומה ולא תוסיף עוד להלוך בפשיון · ומראה זו של הבא בתחלה אינו אלא התחלת הצרעת כמש"כ הרמב"ם והרמב"ן ז"ל ואין בהם כדי לטמא אלא בעי הסגר אולי תפשה · ובעומד שני שבועות

הוא

תִפְשֶׂה הַמִּסְפַּחַת בָּעוֹר אַחֲרֵי הֵרָאֹתוֹ אֶל־הַכֹּהֵן
לְטָהֳרָתוֹ וְנִרְאָה שֵׁנִית אֶל־הַכֹּהֵן׃ ח וְרָאָה הַכֹּהֵן
וְהִנֵּה פָּשְׂתָה הַמִּסְפַּחַת בָּעוֹר וְטִמְּאוֹ הַכֹּהֵן
צָרַעַת הִוא׃ פ ט נֶגַע צָרַעַת כִּי תִהְיֶה בְּאָדָם
וְהוּבָא אֶל־הַכֹּהֵן׃ י וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה שְׂאֵת־לְבָנָה
בָּעוֹר וְהִיא הָפְכָה שֵׂעָר לָבָן וּמִחְיַת בָּשָׂר חַי
בַּשְׂאֵת׃ יא צָרַעַת נוֹשֶׁנֶת הִוא בְּעוֹר בְּשָׂרוֹ וְטִמְּאוֹ
הַכֹּהֵן לֹא יַסְגִּרֶנּוּ כִּי טָמֵא הוּא׃ יב וְאִם־פָּרוֹחַ
תִּפְרַח הַצָּרַעַת בָּעוֹר וְכִסְּתָה הַצָּרַעַת אֵת כָּל־
עוֹר הַנֶּגַע מֵרֹאשׁוֹ וְעַד־רַגְלָיו לְכָל־מַרְאֵה עֵינֵי
הַכֹּהֵן׃ יג וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה כִסְּתָה הַצָּרַעַת אֶת־
כָּל־בְּשָׂרוֹ וְטִהַר אֶת־הַנָּגַע כֻּלּוֹ הָפַךְ לָבָן טָהוֹר
הוּא׃ יד וּבְיוֹם הֵרָאוֹת בּוֹ בָּשָׂר חַי יִטְמָא׃ טו וְרָאָה
הַכֹּהֵן אֶת־הַבָּשָׂר הַחַי וְטִמְּאוֹ הַבָּשָׂר הַחַי טָמֵא
הוּא צָרַעַת הוּא׃ טז אוֹ כִי יָשׁוּב הַבָּשָׂר הַחַי וְנֶהְפַּךְ
לְלָבָן וּבָא אֶל־הַכֹּהֵן׃ יז וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה נֶהְפַּךְ
הַנֶּגַע לְלָבָן וְטִהַר הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע טָהוֹר הוּא׃

השי"ן רפה · מ"ש

ת"א מראשו ועד רגליו . זבחים ג ערכין יח : לכל מראה . מ"ק ח סנהדרין לד ערכין יח נדה כ : כלו הפך לבן . סנהדרין
נז נדה יט : וביום הראות . מ"ק ז ח סנהדרין לד נדה כ :

רש"י

ונזקק להסגר נקרא טמא וצריך טבילה : (ח) וטמאו הכהן · ומשטמאו הרי הוא מוחלט וזקוק לצפרים
ולתגלחת ולקרבן האמור בפרשת זאת תהיה : צרעת היא · המספחת הזאת : צרעת · לשון נקבה : נגע ·

העמק דבר

הוא בחינה שלא תפשה : (ז) תפשה המספחת בעור אחרי הראותו וגו' · אע"ג שהבחינה יפה שאינה אלא מספחת וגם כבר הראה אל הכהן וטהרו · וס"ד דא"כ מה שנראית עתה בפשיון היא נגע חדש ובעי הסגר ומתחלה קמ"ל דאעפ"כ אין זה חדש אלא פשיון : (ט) נגע צרעת · אע"ג שכבר נתבאר דנגע אינו אלא כשהוא כבר טמא מכ"מ בא ללמדנו דאפילו האדם יודע בעצמו שסופו להיות נגע מכ"מ והובא אל הכהן · וכמו שאמר בטומאה בתים : (י) שאת לבנה · לשיטת רש"י דשאת אינה אלא גבוה מבהרת אבל

תנינות לכהנא: ח ויחזי כהנא והא אוסיפת עדיתא במשכא ויסאביניה כהנא סגירותא היא: ט מכתש סגירו ארי תהי באינשא ויתיתי לות כהנא: י ויחזי כהנא והא עמקא חורא במשכא והיא הפכת שערא מחור ורושם בסרא חיא בעמיקתא: יא סגירותא עתיקא היא במשך בסריה ויסאביניה כהנא לא יסגריניה ארי מסאב הוא: יב ואם מסגא תסגי סגירותא במשכא ותחפי סגירותא ית כל משך מכתשא מרישיה ועד רגלוהי לכל חיזו עיני כהנא: יג ויחזי כהנא והא חפת סגירותא ית כל בסריה וידכי ית מכתשא כליה אתהפיך למחור דכי הוא: יד וביומא דיתחזי ביה בסרא חיא יהי מסאב: טו ויחזי כהנא ית בסרא חיא ויסאביניה בסרא חיא מסאב הוא סגירותא הוא: טז או ארי יתוב בסרא חיא ויתהפיך למחור וייתי לות כהנא: יז ויחזיניה כהנא

רש"י

לשון זכר: (י) ומחית. שנהפך מקצת הלובן שבתוך השאת למראה בשר אף היא סימן טומאה שער לבן בלא מחיה ומחיה בלא שער לבן ואע"פ שלא נאמרה מחיה אלא בשאת אף בכל המראות ותולדותיהן הוא סימן טומאה: (יא) צרעת נושנת היא. מכה ישנה היא תחת המחיה חבורה זו נראית בריאה למעלה ותחתיה מלאה לחה שלא תאמר הואיל ועלתה מחיה אטהרנה: (יב) מראשו. של אדם ועד רגליו: לכל מראה עיני הכהן. פרט לכהן שחשך מאורו: (יד) וביום הראות בו בשר חי. אם צמחה בו מחיה כבר פירש שהמחיה סימן טומאה אלא שהיה הנגע באחד מעשרים וארבעה ראשי אברים שאין מטמאין משום מחיה לפי שאין מראה הנגע כולו כאחד שמשופעין אילך ואילך וחזר ראש האבר ונתגלה שפועו ע"י שומן כגון שהבריא ונעשה רחב ונראית בו מחיה למדנו הכתוב שמטמאה (ת"כ): וביום. מה ת"ל ללמד יש יום שאתה רואה בו ויש יום שאין אתה רואה בו מכאן אמרו חתן נותנין לו כל שבעת ימי המשתה לו ולאיצטליתו ולכסותו ולביתו וכן ברגל נותנין לו כל ימי הרגל (מ"ק ע"ז בכורות ל"ו): (טו) צרעת הוא. הבשר ההוא. בשר לשון זכר.

העמק דבר

אבל באמת היא עמוקה מן העור. היה ראוי לכתוב לנגע שאת. שהלבנונית גבוה מן הלבנה ביותר. שהיא בהרת. אבל להשאלתות וסיעתו משמעו שאת מן העור. ומפרש עוד דהגבהות מן העור הוא לבנה ולא מראה נגע אחר: והיא הפכה וגו' או ומחית וגו'. וכ"כ הרמב"ן ז"ל אלא מה שהוכיח הרמב"ן דפליגתו הכי ולא דוקא שני הסימנים שער לבן ומחיה. מבהרת דשער לבן לחוד מטמא. אינו נראה. דאולי דין שאת משונה מבהרת. אלא יש להוכיח מספחת וקרא דכתיב בהו שאת ומטמא בשער לבן לחוד שהרי מחיה אין שם: (יא) לא יסגרנו. על נגע אחר אם יתראה בגופו אדם. וה"ה בבהרת. אלא משום שבהרת קשה כמות נוהגמא לא יענש עוד בנגע אחר. ואח"כ בשאת הקלה ממנה: (יב) ואם פרוח תפרח. דין זה הוא חוק שיהא פריחה בכולו קל מפסיון כ"ש. מכ"מ רמז המקרא טעמו בצדו דכתיב וטהר את הנגע ולא כתיב וטהרו הכהן ויהא קאי על האדם. אלא בא ללמדנו טעם הדבר. וכבר ביארו הרמב"ם והרמב"ן דאפילו סימני טומאה אינם גרוע כ"כ בהלכות הרופאים וא"כ אין זה אלא כמו דכתיב באיוב ל"ו ויגל אזנם למוסר ויאמר כי ישובון מאון. וכבר ביארנו בס' בראשית ר"פ ויגש דמשמעות ויגל אזנם דיסורים אינם באים בחוזק כ"כ אלא כמדבר על האוזן שידע יד ה' עליו וישוב אל לבו טרם יגלה מוסר עונותיו לכל. [וכמו שביארנו על שקידת התורה וזהו למוסר]. וכאן הוא כמו כן אם לשונו כרוח בלה"ר וכדומה בעונות שמביאים לצרעת באים סימני טומאה לגלות אזנו שישוב ורפא לו. אבל אם פרחה בכולו א"צ עוד להתראה ע"י טומאה. שהרי כבר יסוריו ונוגעתו ידוע לכל ע"כ וטהר את הנגע לא שהאדם טהור וא"צ כפרה אלא להיפך שהוא אות שאינו בר מוסר ושוב אין לטמא הנגע: (יג) וביום הראות בו בשר חי. אות הוא שהחל להתעורר לתשובה. מעתה צריך חזוק והתראה שלא יתקלקל עוד הפעם וגם צריך כפרה ע"י שינהג דיני טומאה כמש"כ בראש הפרשה מש"ה הוא טמא: (טז) או כי ישוב וגו'. ה"ז אות שחזר ונתקלקל. ושוב אינו ראוי לכפרה: וטהר הכהן את הנגע. דיקא כמש"כ. והנה כתיב שתי פעמים דין פריחה בכולו שהוא טהור ללמדנו על הא דאי' ביומא דפ"ז האומר אחטא ואשוב אחטא ואשוב כו' ומקשה בגמ' למ"ל שתי פעמים ומפני כדר"ה א"ר כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה נעשית לו כהיתר ושוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה. ובא הרמז ע"ז דכיון שנתקלקל שתי פעמים בפריחה בכולו. שבזה אות הוא שאינו מוכן לכפרה ע"י תשובה ושמירת דיני צרעת. שוב אין מספיקין

פ שלישי יח וּבָשָׂר כִּי־יִהְיֶה בוֹ־בְעֹרוֹ שְׁחִין וְנִרְפָּא׃
יט וְהָיָה בִּמְקוֹם הַשְּׁחִין שְׂאֵת לְבָנָה אוֹ בַהֶרֶת
לְבָנָה אֲדַמְדָּמֶת וְנִרְאָה אֶל־הַכֹּהֵן׃ כ וְרָאָה הַכֹּהֵן
וְהִנֵּה מַרְאֶהָ שָׁפָל מִן־הָעוֹר וּשְׂעָרָהּ הָפַךְ לָבָן
וְטִמְּאוֹ הַכֹּהֵן נֶגַע־צָרַעַת הִוא בַּשְּׁחִין פָּרָחָה׃
כא וְאִם ׀ יִרְאֶנָּה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה אֵין־בָּהּ שֵׂעָר לָבָן
וּשְׁפָלָה אֵינֶנָּה מִן־הָעוֹר וְהִיא כֵהָה וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן
שִׁבְעַת יָמִים׃ כב וְאִם־פָּשֹׂה תִפְשֶׂה בָּעוֹר וְטִמֵּא
הַכֹּהֵן אֹתוֹ נֶגַע הִוא׃ כג וְאִם־תַּחְתֶּיהָ תַּעֲמֹד
הַבַּהֶרֶת לֹא פָשָׂתָה צָרֶבֶת הַשְּׁחִין הִוא וְטִהֲרוֹ
הַכֹּהֵן׃ ס רביעי שני כשהן מחוברין כד אוֹ בָשָׂר כִּי־יִהְיֶה
בְעֹרוֹ מִכְוַת־אֵשׁ וְהָיְתָה מִחְיַת הַמִּכְוָה בַּהֶרֶת
לְבָנָה אֲדַמְדֶּמֶת אוֹ לְבָנָה׃ כה וְרָאָה אֹתָהּ הַכֹּהֵן
וְהִנֵּה נֶהְפַּךְ שֵׂעָר לָבָן בַּבַּהֶרֶת וּמַרְאֶהָ עָמֹק מִן
הָעוֹר צָרַעַת הִוא בַּמִּכְוָה פָּרָחָה וְטִמֵּא אֹתוֹ
הַכֹּהֵן נֶגַע צָרַעַת הִוא׃ כו וְאִם ׀ יִרְאֶנָּה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה
אֵין־בַּבַּהֶרֶת שֵׂעָר לָבָן וּשְׁפָלָה אֵינֶנָּה מִן־הָעוֹר
וְהִוא כֵהָה וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן שִׁבְעַת יָמִים׃ כז וְרָאָהוּ
הַכֹּהֵן בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי אִם־פָּשֹׂה תִפְשֶׂה בָּעוֹר

ת״א ונרפא · סוטה ה : שאת לבנה . שבועות ו : ואם תחתיה . תמורה כז : מכות . פסחים עה : מכות אש . שם : ומראה עמק . בתרא פד שבועות ו חולין סג בכורות מא :

ר ש״ י

(יח) שחין · לשון חמום שנתחמם הבשר בלקוי הבא לו מחמת מכה שלא מחמת האור (חולין ח׳) : ונרפא · השחין העלה ארוכה ובמקומו העלה נגע אחר : (יט) או בהרת לבנה אדמדמת · שאין הנגע לבן חלק אלא פתוך ומעורב בשתי מראות לובן ואודם : (כ) מראה שפל . ואין ממשה שפל אלא מתוך לבינותו הוא

העמק דבר

בידו לידי מחיה ולהיות טמא ולהשיג כפרה : (יח) כי יהיה בו בעורו · הא׳ בו מיותר · ללמד דוקא שמה שנתחמם המכה ונעשית שחין בה מבפנים לאפוקי אם חכך עוד העליון ונעשה צרבת ולא נגע חימום של החיכוך לגוף האדם מבפנים זה לא מיקרי שחין : (יט) לבנה אדמדמת · זהו בהרת שמתחלת

והא אתהפיך מכתשא למחור וידכי כהנא ית מכתשא דכי הוא: יח ואנש ארי יהי ביה במשכיה שיחנא ואתסי: יט ויהי באתר שיחנא עמקא חורא או בהרא חורא סמקא ויתחזי לכהנא: כ ויחזי כהנא והא מחזהא מכיך מן משכא ושערה אתהפיך למחור ויסאביניה כהנא מכתש סגירותא היא בשיחנא סגיאה: כא ואם יחזינה כהנא והא לית בה שער חור ומכיכא ליתהא מן משכא והיא עמיא ויסגריניה כהנא שבעא יומין: כב ואם אוספא תוסיף במשכא ויסאב כהנא יתיה מכתשא היא: כג ואם באתראה קמת בהרתא לא אוסיפת רושם שיחנא היא וידכיניה כהנא: כד או אינש ארי יהי במשכיה כואה דנור ותהי רושם כואה בהרא חורא סמקא או חורא: כה ויחזי יתה כהנא והא אתהפיך שערא לחורא בבהרתא ומחזהא עמיק מן משכא סגירותא היא בכואה סגיאת ויסאב יתיה כהנא מכתש סגירותא היא: כו ואם יחזינה כהנא והא לית בבהרתא שער חור ומכיכא ליתהא מן משכא והיא עמיא ויסגריניה כהנא שבעא יומין: כז ויחזיניה כהנא ביומא שביעאה אם אוספא תוסיף במשכא ויסאב כהנא יתיה

רש"י

נראה שפל ועמוק כמראה חמה עמוקה מן הצל: (כב) נגע היא. השאת הזאת או הבהרת: (כג) תחתיה. במקומה: צרבת השחין. כתרגומו רושם שיחנא אינו אלא רושם החימום הניכר בבשר כל צרבת לשון רגיעת עור הנרגע מחמת חימום כמו ונצרבו בה כל פנים (יחזקאל כ"א) ריייטרי"ר בלע"ז (צוזאממענציהען, איינשרומפפען): צרבת. ריישי"מנט בלע"ז (איינשרומפונג): (כד) מחית המכוה. שנימי"ע (ככר

העמק דבר

גם בפתוך מראה אודם שבלבנונית וכמו כן מטמאה בפתוך שאחרי מראות עור בשר. אלא שרגילה יותר להיות בשחין. וכמו דמשום זה כתיב דיני מחיה בשאת יותר מבהרת. משום דמחיה מצוי יותר בשאת וע"ע להלן מקרא מ"ג דשם מבואר דפתוך מטמא גם בשאת: (כ) והנה מראה שפל. כבר ביארנו כלל בפרשיות הללו דבמקום שכתוב שני אופנים במקרא אחד. בא המקרא שאחריו ביחוד על האופן השני שבמקרא הקודם [וזהו דרך המקרא בכ"מ כדאיתא בחולין דכ"ז ב' דהא דכתיב ושפך את דמו קאי רק על עוף דסליק מינה ולא על חיה ג"כ דכתיב בריישא דקרא. ועי' בס' דברים י"ד ז'] וה"נ הפי' בזה המקרא דכתיב שפל והיינו עמוק. אלא משום דקאי על מראה פתוך מש"ה נראית שפל ולא עמוק כ"כ. אבל על האופן הראשון במקרא הקודם שהוא שאת לא שייך כלל מראה שפל. שהרי הוא שאת מעור הבשר וכמש"כ לעיל: (כא) ושפלה איננה. אע"ג שגם זה המעלה יש לו דשפלה איננה מכ"מ בעי הסגר. וכמו שפירשנו בפסוק ד': והיא כהה. או שהיא כהה. דהיינו שאת כמש"כ לעיל ו' ולהלן כ"ח ופי' הכתוב בין שיש לה מעלה שהיא בהרת ומכ"מ שפלה איננה בין שהיא שאת ולא שייך בה מעלה זו מכ"מ כך הדין. והנה לכאורה שאת שהיא מראה למר לבן יש לה תנאי להיפך דוקא שיהא נראית גבוה מן העור. וכ"כ בפי' בשאלתות סי' פ"ח דשאת אינה מטמאה אלא דמתחזיא גבוה. וגם יש לזה ראיה מסוגיא דבכורות דמ"א וע' מש"כ שם בהע"ש סוף אות ה'. אבל בת"כ ע"ז המקרא תניא והיא כהה זהו שאמרו לרבות את השוה לגבוה. משמע דבא ללמד מדלא כתיב באותו מראה שאת אלא שהיא כהה ולא כתיב שהיא עמוק או שוה דמכ"מ בעי הסגר כמש"כ בבהרת דאפילו שפלה איננה בעי הסגר. ש"מ דבמראה שאת אין נ"מ לדינא ולא קרא הכתוב אותה שאת אלא משום דבטבע אותה לגבונית להיות כן אבל לא שהיא תנאי. ואדרבה מדכתיב ושפלה איננה וע"ז כתיב והיא כהה משמע דבאותו מראה של כהה ג"כ קאי וא"כ היה ראוי לכתוב והיא כהה ושאת איננה. אלא דדין שוה וגבוה חדא היא בשאת כך נראה פי' הת"כ. וה' יאיר עינינו: (כג) צרבת השחין היא. מש"ה סגי בשבוע אחד לאות בלא הפשה עוד. שהרי גם בל"ז יש הוכחה דרק השחין גרם להיות נגע ואינה אלא צרבת השחין ע"כ סגי בהאות שבוע אחד: (כד) או לבנה. בהרת עזה ולא בפתוך אדמומית: (כה) ומראה עמק. משום דקאי על אופן השני כמש"כ לעיל כ' מש"ה בעינן שיהא נראה עמוק. ומובן דאם היא בפתוך סגי במראה שפל. ובשאת אין צריך כלל: (כו) ושפלה איננה. אפילו גם שפלה איננה ולא מיבעי שיהא אינה עמוק כדבעי לבהרת עזה אפילו גם שפלה איננה מכ"מ בעי הסגר עד שיתהוה לעמוק: והיא כהה. או שהיא שאת כמש"כ: (כז) אם

וְטִמֵּא הַכֹּהֵן אֹתוֹ נֶגַע צָרַעַת הִוא׃ כח וְאִם־תַּחְתֶּיהָ תַעֲמֹד הַבַּהֶרֶת לֹא־פָשְׂתָה בָעוֹר וְהִוא כֵהָה שְׂאֵת הַמִּכְוָה הִוא וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן כִּי־צָרֶבֶת הַמִּכְוָה הִוא׃ פ חמישי כט וְאִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בוֹ נָגַע בְּרֹאשׁ אוֹ בְזָקָן׃ ל וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע וְהִנֵּה מַרְאֵהוּ עָמֹק מִן־הָעוֹר וּבוֹ שֵׂעָר צָהֹב דָּק וְטִמֵּא אֹתוֹ הַכֹּהֵן נֶתֶק הוּא צָרַעַת הָרֹאשׁ אוֹ הַזָּקָן הוּא׃ לא וְכִי־יִרְאֶה הַכֹּהֵן אֶת־נֶגַע הַנֶּתֶק וְהִנֵּה אֵין־מַרְאֵהוּ עָמֹק מִן־הָעוֹר וְשֵׂעָר שָׁחֹר אֵין בּוֹ וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־נֶגַע הַנֶּתֶק שִׁבְעַת יָמִים׃ לב וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּתֶק וְלֹא־הָיָה בוֹ שֵׂעָר צָהֹב וּמַרְאֵה הַנֶּתֶק אֵין עָמֹק מִן־הָעוֹר׃ לג וְהִתְגַּלָּח וְאֶת־הַנֶּתֶק לֹא יְגַלֵּחַ וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּתֶק שִׁבְעַת יָמִים שֵׁנִית׃ לד וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּתֶק בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר וּמַרְאֵהוּ אֵינֶנּוּ עָמֹק מִן־הָעוֹר וְטִהַר אֹתוֹ הַכֹּהֵן וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְטָהֵר׃ לה וְאִם־פָּשֹׂה יִפְשֶׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר אַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ׃

ת"א ואיש או אשה. קדושין לה: והתגלח. שם ל: ג' רבתי

רש"י

מפורש) כשחיתה המכוה הפכה לבהרת פתוכה או לבנה חלקה וסימני מכוה וסימני שחין שוים הם ולמה חלקן הכתוב לומר שאין מצטרפין זה עם זה (חולין ח') חולד חי גרים בשחין וחי גרים במכוה לא ידונו כגרים: (כט) בראש או בזקן. בא הכתוב וחלק בין נגע שבמקום שער לנגע שבמקום בשר שזה סימנו בשער"

העמק דבר

פשה וגו'. וכבר ידענו דבעינן שיהא בתנאי המראה והגבהות בבהרת: (כח) והיא כהה. פי' או שהתנה מגהרת לכהה. אין אומרים שיהא טעון הסגר שנית אלא מכ"מ יש לה דין עומד. ואות היא כי צרבת המכוה היא. רק המכוה גרם לכך ולא הפשה עוד: (כט) כי יהיה בו נגע. כדתניא בתוספתא שהביא הרמב"ן והתקים ממאים בכל מראה אפילו לבנים בשחור ושחור בלבן. אבל מכ"מ שנוי מאחר עור הראש ודאי בעינן. והוא עיקר הנגע. וכן העלה הראב"ד בפי' הת"כ מכח תוספתא זו. ופי' נגע כמש"כ לעיל דהאיש יודע שהוא נגע מכ"מ ובא הכהן (ל) והנה מראהו עמק. אם

מכתש סגירותא היא: כח ואם באתראה קמת בהרתא לא אוסיפת במשכא והיא עמיא עימק כואה היא וידכיניה כהנא ארי רושם כואה היא: כט וגבר או אתתא ארי יהי ביה מכתשא בריש או בדקן: ל ויחזי כהנא ית מכתשא והא מחזוהי עמיק מן משכא וביה שער סומק דעדק ויסאב יתיה כהנא נתקא הוא סגירות רישא או דיקנא הוא: לא וארי יחזי כהנא ית מכתש נתקא והא לית מחזוהי עמיק מן משכא ושער אוכם לית ביה ויסגר כהנא ית מכתש נתקא שבעא יומין: לב ויחזי כהנא ית מכתשא ביומא שביעאה והא לא אוסיף נתקא ולא הוה ביה שער סומק ומחזי נתקא לית עמיק מן משכא: לג ויגלח סחרני נתקא ודעם נתקא לא יגלח ויסגר כהנא ית נתקא שבעא יומין תנינות: לד ויחזי כהנא ית נתקא ביומא שביעאה והא לא אוסיף נתקא במשכא ומחזוהי ליתוהי עמיק מן משכא וידכי יתיה כהנא ויצבע לבושוהי וידכי: לה ואם אוספא יוסיף

רש"י

לבן וזה סימנו בשער צהוב: (ל) ובו שער צהוב. שנהפך שער שחור שבו לצהוב: נתק הוא. כך שמו של נגע שבמקום שער: (לא) ושער שחור אין בו. הא אם היה בו שער שחור טהור ואין צריך להסגר שהשער שחור סימן טהרה הוא בנתקים כמו שנאמר ושער שחור צמח בו וגו': (לב) והנה לא פשה וגו'. הא אם פשה או היה בו שער צהוב טמא: (לג) והתגלח. סביבות הנתק: ואת הנתק לא יגלח. מניח שתי שערות סמוך לו סביב (ת"כ) כדי שיהא ניכר אם פשה שאם יפשה יעבור השערות ויצא למקום הגילוח: (לה) אחרי טהרתו. אין לי אלא פושה לאחר הפטור מנין אף בסוף שבוע ראשון

העמק דבר

הוא לבן בשחור אבל אם הוא שחור בלבן אין בו תנאי זה. ויבואר בפסוק ל"ז. ואפילו לבן בשחור הניח בת"כ פ' ה' מנין לרבות את השוה לגבוה ת"ל והנה אין מראהו עמוק וגו'. ולשון השוה לגבוה אסיגרת לישן הוא מהא דלעיל גבי שאת בפ"ז. והתם עיקר מראהו גבוה מש"ה תני כאן נ"כ הכי אבל הכונה מנין לרבות את השוה לעמוק. ולא כמו נגעי בשר. והא דכתיב והנה מראהו עמוק וגו' מוקשה מאד. והראב"ד שם והר"ש במס' נגעים פ"ג אהרו ליישב זה המקרא על פשוטו וכתבו דלשון המקרא והנה מראהו עמק מן העור קאי על קרחת דבפ' הסמוכה ומיירי זה המקרא בשני אופני נגעי הראש או בקרחת ומראה בהרת וע"ז קאי ומראהו עמק מן העור. או ובו שער צהב דק היינו נתק. ומפרש הכתוב תחלה דיני נתק ואח"כ מפרש דיני קרחת. ולא אסמכי' לכאן אלא ללמד דנתקי אדם טהור כמו מראה עור בשר שהוא ודאי בידי שמים וכדתניא בת"כ והובא ברמב"ם פ"ח ה"א. ה"נ טומאת נתק. וסיים הראב"ד דכל שנזכר בפ' זו והנה אין מראהו עמוק מה"ע בנתק לא שמראה עמוק סימן טומאה בנתק. אלא לומר לך שאם הוא עמוק היינו שהוא בקרחת שדינו הוא כמראה עור בשר בסימן עמקות. דינים אחרים יש לו. ובאמת קשה מאד לפרש לפי פשטא שאין מקום לפרש מקרא ל"א והנה אין מראהו וגו' אע"ג שאין מראהו עמוק טעון הסגר שמא ישתנה ויהא עמוק כמש"כ בפסוק ד' גבי בהרת. דבשלמא שם כתיב בפסוק ו' גבי גמר עומד בשני שבועות והנה כהה הנגע. ופירשנו שהוא נעשה שאת. מכ"מ אינו טעון הסגר מחדש ולא כתיב עוד ואין מראהו עמוק מה"ע. והיינו שעיקר הרבותא דאע"ג שהיא כהה ושוב לא שייך בו עמקות. מכש"כ אם היא הותה בהרת ואפילו היא עמוק יש בה דין עומד וטהור. משא"כ כאן כתיב בפסוק ל"ד גבי עומד שני שבועות ומראהו איננו עמוק מה"ע. ודאי ק' הא אפילו עומד ועמוק טהור. ואין לומר דבאמת אם עמוק אפילו עומד טמא שהרי במקרא זה שאנו עומדי' בו מבואר דעמק אינו טמא אלא אם יש בו שער צהב. ומכ"ש עומד בשני שבועות טהור. שהרי לא כתיב בעומד ועמוק שהוא טמא. וא"כ אינו מובן למאי כתיב גבי עומד ומראהו איננו עמוק. ועדיין היה מקום לפרש דה"ק אפילו אין מראהו עמוק מה"ע וס"ד שהוא נגע חדש ובעינן הסגר מחדש. אבל ג"ז א"א לפרש הכי שהרי במקרא ל"א כתיב והנה אין מראהו עמוק מה"ע. וע"ז קאי פסוק ל"ד גבי עומד בש"ש והנה אין מראהו עמוק מה"ע. הרי אינו נגע מחדש וא"כ מאי אריי' אין מראהו עמוק. וצ"ל כפי' רבותינו ז"ל דכ"ז אינו אלא לבאר שאינו מראה עור בשר שדינו במראה עמק. ואשמעינן שאם בסוף שני שבועות נעשה שם קרחת ומראה כמראה עור בשר בעי הסגר מחדש שהוא נגע אחר ממש: (לג) והתגלח ואת הנתק לא יגלח. כדי שבזה יהיה ניכר היטב. אם היה פשיון או לא' ובל"ז יש לחוש שמא יטעה הכהן

לו וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה פָּשָׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר לֹא־יְבַקֵּר הַכֹּהֵן לַשֵּׂעָר הַצָּהֹב טָמֵא הוּא׃ לז וְאִם־בְּעֵינָיו עָמַד הַנֶּתֶק וְשֵׂעָר שָׁחֹר צָמַח־בּוֹ נִרְפָּא הַנֶּתֶק טָהוֹר הוּא וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן׃ ס לח וְאִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בְעוֹר־בְּשָׂרָם בֶּהָרֹת בֶּהָרֹת לְבָנֹת׃ לט וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה בְעוֹר־בְּשָׂרָם בֶּהָרֹת כֵּהוֹת לְבָנֹת בֹּהַק הוּא פָּרַח בָּעוֹר טָהוֹר הוּא׃ ס ששי

שלישי כשהן מחוברין

מ וְאִישׁ כִּי יִמָּרֵט רֹאשׁוֹ קֵרֵחַ הוּא טָהוֹר הוּא׃ מא וְאִם מִפְּאַת פָּנָיו יִמָּרֵט רֹאשׁוֹ גִּבֵּחַ הוּא טָהוֹר הוּא׃ מב וְכִי־יִהְיֶה בַקָּרַחַת אוֹ בַגַּבַּחַת נֶגַע לָבָן אֲדַמְדָּם צָרַעַת פֹּרַחַת הִוא בְּקָרַחְתּוֹ אוֹ בְגַבַּחְתּוֹ׃ מג וְרָאָה אֹתוֹ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה שְׂאֵת־הַנֶּגַע לְבָנָה אֲדַמְדֶּמֶת בְּקָרַחְתּוֹ אוֹ בְגַבַּחְתּוֹ כְּמַרְאֵה צָרַעַת עוֹר בָּשָׂר׃ מד אִישׁ־צָרוּעַ הוּא טָמֵא הוּא טַמֵּא יְטַמְּאֶנּוּ הַכֹּהֵן בְּרֹאשׁוֹ נִגְעוֹ׃

ת"א בקרחתו. בס עב נדה יט: איש צרוע הוא. סוטה כג ערכין ג כריתות ח:

רש"י

ובסוף שבוע שני תלמוד לומר פשה יפשה: (לז) ושער שחור. מנין אף הירוק והאדום שאינו צהוב תלמוד לומר ושער ולבן צהוב דומה לתבנית הזהב צהוב כמו זהוב אור"פלא בלע"ז (בלאססעס אדער בלייכעס גאלד): טהור הוא וטהרו הכהן. הא טמא שטהרו הכהן לא טהר (מ"ק ז'): (לח) בהרות. חברבורות: (לט) כהות לבנות. שאין לובן שלהן עז אלא כהה: בהק. כמו לובן הנראה בבשר אדם אדום שקורין רוס"ו (ראטה) בין חברבורות אדמימותו קרוי בהק כאיש עדשן שבין עדשה לעדשה מבהיק הבשר בלובן לא: (מ) קרח הוא טהור הוא. טהור מטומאת נתקין שאינו נדון בסימני ראש וזקן שהם מקום שער אלא בסימני נגע עור בשר בשער לבן ומחיה ופשיון: (מא) ואם מפאת פניו. משפוע קדקד כלפי פניו קרוי גבחת ואף הצדעין שמכאן ומכאן בכלל ומשפוע קדקד כלפי אחוריו קרוי קרחת: (מב) נגע לבן

העמק דבר

ויהיה פשיון כ"ש והוא לא יכיר. אמנם בשבוע ראשון שאין מצוי לפשו' לא חשש הכתוב שמא יטעה הכהן ע"כ לא נצטוה לגלח. משא"כ בשבוע שני דמצוי לפשות. מיהו בנגעי עור בשר שאין עצה לא חייש הכתוב אפי' בשבוע שני שמא יטעה [ומזה למדנו לדון דוגמא בכל עניני או"ה]: (לז) ואם בעיניו עמד הנתק. המראה שהיה מתחלה הוא ג"כ כעת. לאפוקי אם אלא מראה אחרת ובו שער צמח לא מיקרי צמיחה בסוף אלא מטויר מתחלה. וג"מ בדין דמטויר בעינן דוקא שיהא מבורר משא"כ צמח. ומזה המקרא למדנו דל"ד מראה לובן משונה ממראה עור הראש טמא אלא ה"ה כל מראה משונה וכדתניא בתוספתא הנ"ל:

בהרות

נִתְקָא בְּמַשְׁכָּא בָּתַר דְּכוּתֵיהּ: לו וְיֶחֱזֵינֵיהּ כַּהֲנָא וְהָא אוֹסֵיף נִתְקָא בְּמַשְׁכָּא לָא יְבַקַּר כַּהֲנָא לְשַׂעַר סוּמָק מְסָאָב הוּא: לז וְאִם כַּד הֲוָה קָם נִתְקָא וְשַׂעַר אוּכָם צְמַח בֵּיהּ אִתְּסֵי נִתְקָא דְּכֵי הוּא וִידַכֵּינֵיהּ כַּהֲנָא: לח וּגְבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יְהֵי בְמַשַׁךְ בִּסְרֵיהוֹן בַּהֲרָן בַּהֲרָן חִוָּרָן: לט וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא וְהָא בְמַשַׁךְ בִּסְרֵיהוֹן בַּהֲרָן עַמְיָן חִוָּרָן בּוֹהֲקָא הוּא סְגֵי בְּמַשְׁכָּא דְּכֵי הוּא: מ וּגְבַר אֲרֵי יִתַּר שְׂעַר רֵישֵׁיהּ קָרֵחַ הוּא דְּכֵי הוּא: מא וְאִם מִקָּבֵל אַפּוֹהִי יִתַּר שְׂעַר רֵישֵׁיהּ גְּלוֹשׁ הוּא דְּכֵי הוּא: מב וַאֲרֵי יְהֵי בְקָרַחוּתָא אוֹ בִגְלִישׁוּתָא מַכְתַּשׁ חִוַּר סְמוֹק סְגִירוּת סַגְיָא הִיא בְּקָרַחוּתֵיהּ אוֹ בִגְלִישׁוּתֵיהּ: מג וְיֶחֱזֵי יָתֵיהּ כַּהֲנָא וְהָא עָמִיק מַכְתָּשָׁא חִוַּר סְמוֹק בְּקָרַחוּתֵיהּ אוֹ בִגְלִישׁוּתֵיהּ כְּמֶחֱזֵי סְגִירוּת מְשַׁךְ בִּסְרָא: מד גְּבַר סְגִיר הוּא מְסָאָב

רש"י

אדמדם. פתוך. מנין שאר המראות תלמוד לומר כמראה צרעת עור בשר כמראה הצרעת האמור בפרשת עור בשר אדם כי יהיה בעור בשרו. ומה האמור בו שמטמא בארבע מראות ונדון בשני שבועות ולא כמראה צרעת האמור בשחין ומכוה שהוא נדון בשבוע אחד ולא כמראה נתקין של מקום שער שאין מטמאין בארבע מראות שאת ותולדתה בהרת ותולדתה: (מד) בראשו נגעו. אין לי אלא נתקין מנין לרבות שאר המנוגעים ת"ל טמא יטמאנו לרבות את כלן על כלן הוא אומר בגדיו יהיו פרומים וגו':

העמק דבר

(לח) בהרות לבנות. הוצרך הכתוב לפרש שהן מסורים שלא כימא כמו שאם אין מראה בהרת עמק נפי השער ושמא יהא עמק (כמש"כ לעיל ד') ס"ד דה"ה בכל בהרות לבנות קמ"ל דאפי' השער לא בעינן: (מ) ואיש כי ימרט ראשו. אשמעינן שאינו טעון השער שמא ישתנה המראה ג"כ וכמש"כ בפסוק ל"ה וכתיב כאן איש משום דבפ' זו כתיב פריעה ופרימה שאינו באשה: (מא) ואם מפאת פניו. הקדים הכתוב קרחת שהוא מאחורי הראש לגבחת שהוא מלפניו. ותו למאי חילק הכתוב לשתים. ויש בו ג"כ נ"מ לדין שאינו מצטרף חצי הנגע בקרחת וחצי בגבחת ויש להסביר טעם בזה דמבואר להלן פסוק מ"ד דנגעי הראש אות הוא על חטא דעות משובשות. והנה יש שני אופנים בזה. האחד משובש בחקירה פלוסופית. שנית שאינו חוקר ואינו מאמין. וידוע דדעת הוא מה שנתלש במוח האדם הוא באחורי הראש כמש"כ הראב"ע בפ' יתרו. וגם אנחנו הראינו לדעת בזה פי' הפסוק בישעיה כ"ח י"ג למען ילכו וכשלו אחור ונשברו ונוקשו ונלכדו. וחקירה שכלית הוא במוח מלפניו והשבוש באמונה מצוי וגרוע יותר משבוש הבא בחקירה מעצמו. מש"ה נחלקו שני החלקים שבראש. וגם הקדים הכתוב הקרחת לגבחת: (מב) נגע לבן אדמדם. מכאן למדנו דדין פתוך שאמר לעיל בשחין ומכוה ולא נזכר בעור בשר דה"ה בעור בשר שהרי קרחת וגבחת מטמא בסימנים כמו צרעת עור בשר: (מג) והנה שאת הנגע לבנה אדמדמת. לעיל י"ט לא שמענו דמטמא בפתוך אלא בהרת. ולמדנו כאן דכמו כן בשאת: כמראה צרעת עור בשר. כל הדינים שתלוי במראה היינו מחיה ופשיון משא"כ דיני שער לבן אינו דומה לעור בשר. (ומה"ד הוא בפרש"י בפסוק מ' מש"כ בשער לבן דוק במשנה ובת"כ ותשכח): (מד) בראשו נגעו. ידוע דצרעת בא על חטא. אבל אינו דומה סיבת חטא צרעת הגוף לצרעת הראש. דצרעת הגוף בא על חטא תאוה המחטיא את הבשר. וצרעת הראש בא על חטא דעות משובשות. ואמר כי אע"ג דסימני קרחת וגבחת הוא כמראה צרעת עור בשר מכ"מ אות הוא שבא על עונות שבראש. וכ"מ הוא להזהר ממנו יותר דמי שיש לו דעות משובשות מחטיא אחריו שמתרועעים עמו יותר מבעלי תאוה. והקדים הכתוב לזה הטעם איש צרוע הוא טמא הוא טמא יטמאנו הכהן. וכ"ז הוא דברים מיותרים ובא להזהיר לכל אדם להזהר ממנו הרבה. המון אדם יזהרו ממנו באשר שצרוע הוא. ואפילו לא היה נזקק לטומאה הכי מהראוי להתרחק מאויר הצרוע כדאי' כ"פ המדיר ובב"ב פ"ב. אמנם אפשר שהכהן שדרכו להיות אדם גדול ונעלה מסכנת הטבע אינו חושש לטבע צרעת. וכמו שמצינו בריב"ל ס"פ המדיר. ע"ז הוסיף טמא הוא. אחר שהגיע לכלל טומאה ע"כ טמא יטמאנו הכהן ג"כ. אמנם הייתי אומר דאחר שהוא אדם גדול ראוי להתקרב לו להוכיחו שמא ישוב ורפא לו ע"ז הוא מסיים בראשו נגעו. דאחר שהגיע לאפיקורסות שוב אינו ראוי לתוכחה וכש"כ דפקר טפי. וכל באיה לא ישובון. אבל כל אלו אזהרות אינו אלא מי שבראשו נגעו. משא"כ מי שהוא צרוע מחמת עונות התאוה כאשר יבואר לפנינו:

והצרוע

מה וְהַצָּרוּעַ אֲשֶׁר־בּוֹ הַנֶּגַע בְּגָדָיו יִהְיוּ פְרֻמִים וְרֹאשׁוֹ יִהְיֶה פָרוּעַ וְעַל־שָׂפָם יַעְטֶה וְטָמֵא ׀ טָמֵא יִקְרָא׃ מו כָּל־יְמֵי אֲשֶׁר הַנֶּגַע בּוֹ יִטְמָא טָמֵא הוּא בָּדָד יֵשֵׁב מִחוּץ לַמַּחֲנֶה מוֹשָׁבוֹ׃ ס מז וְהַבֶּגֶד כִּי־יִהְיֶה בוֹ נֶגַע צָרָעַת בְּבֶגֶד צֶמֶר אוֹ בְּבֶגֶד פִּשְׁתִּים׃ מח אוֹ בִשְׁתִי אוֹ בְעֵרֶב לַפִּשְׁתִּים וְלַצָּמֶר אוֹ בְעוֹר אוֹ בְּכָל־מְלֶאכֶת עוֹר׃ מט וְהָיָה הַנֶּגַע יְרַקְרַק ׀ אוֹ אֲדַמְדָּם בַּבֶּגֶד אוֹ בָעוֹר אוֹ־בַשְּׁתִי אוֹ־בָעֵרֶב אוֹ בְכָל־כְּלִי־עוֹר נֶגַע צָרַעַת הוּא וְהָרְאָה אֶת־הַכֹּהֵן׃ נ וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנָּגַע וְהִסְגִּיר אֶת־הַנֶּגַע שִׁבְעַת יָמִים׃ נא וְרָאָה אֶת־הַנֶּגַע בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי כִּי־פָשָׂה הַנֶּגַע בַּבֶּגֶד אוֹ־בַשְּׁתִי אוֹ־בָעֵרֶב אוֹ בָעוֹר לְכֹל אֲשֶׁר־יֵעָשֶׂה הָעוֹר

ה"א ועל שפס. מ"ק טו סנהדרין כו: וטמא טמא יקרא. שבת כו מ"ק ה סוטה לב ב"ק לח חולין עח נדה סו: כל ימי אשר. מגילה ח: בדד ישב. ברכות כה פסחים סו זבחים קיז ערכין טז: בגד צמר או בגד פשתים. שבת כו כז מנחות לט בכורות יז: או בעור. שבת כה:

ר ש " י

(מה) פרומים. קרועים: פרוע. מגודל שער: ועל שפם יעטה. כאבל: שפם. שער השפתים גרנו"ן בלע"ז (מיפסעללהטיין. קנעבעלבהרט, שנורבהרט): וטמא טמא יקרא. משמיע שהוא טמא ויפרשו ממנו (מ"ק ה'): (מו) בדד ישב. שלא יהיו טמאים יושבין עמו. ואמרו רבותינו מה נשתנה משאר טמאים לישב בדד הואיל והוא הבדיל בלה"ר בין איש לאשתו ובין איש לרעהו אף הוא יבדל: מחוץ למחנה. חוץ לג' מחנות (פסחים ס"ז): (מח) לפשתים ולצמר. של פשתים או של צמר: או בעור. זה עור שלא נעשה בו מלאכה: או בכל מלאכת עור. זה עור שנעשה בו מלאכה: (מט) ירקרק. ירוק שבירוקין: אדמדם. אדום שבאדומים:

העמק דבר

(מה) והצרוע אשר בו הנגע. כ"ז מיותר לגמרי למדנו כדתניא בת"כ דה"ה מי שטמא בצרעת עור בשר ומזה למדנו דרק במצות שבזה המקרא שהם ג"כ להיות נבדל מב"א וכמש"כ הרמב"ם שלפי הל' צרעת באלו שוין כל מצורע. אבל אזהרות שבמקרא הקודם הוא רק בנגעי הראש. וגם בכתוב בזה המקרא אע"ג דודאי שוין בדין מכ"מ במה שמפורש יותר הוא חמור ממה שאינו מפורש אלא בא מכח דרשה כמש"כ בתוספות קידושין דף כ"ד לענין שן ועין ושארי אברים. ועי' מש"כ להלן י"ט כ"ז. והכי מבואר בהא דכתיב ביוצא למלחמה ונשמרת מכל דבר רע. ואיתא בכתובות דף מ"ו דמכאן אזהרה על לשה"ר והכי אזהרה זו בכל עת ולמה כתבה רחמנא גבי יוצא למלחמה אלא ללמדנו שאז הוא מוזהר יותר. וכן בפ' זו אזהרת הפרישות חמור בנגע הראש: וטמא טמא יקרא. לפי משמעות הפשט שיקרא לרבים שהוא טמא טמא. והכי משמעות ת"א. ות"כ תמוה הא דאיתא במ"ק ד"ה דמקרא זה אנו למדים לטומאת מת שצריך להודיע וכדי להפריש ב"א ממנו. ואיך אפשר ללמוד בכל הטומאות ממצורע דחמיר בכל מצות הכתוב משא"כ בכל הטמאים. אלא ע"כ אין הפי' כמש"כ דא"כ האיך עשו מפסיק בין וטמא ובין טמא הרי צריך להיות מחובר. אלא ה"פ אף על גב שאמרתי ועל שפם יעטה ובכלל בזה שלא ידבר עם ב"א אבל מכ"מ וטמא מגד שהוא טמא כשאר טמאים טמא יקרא. יודיע לרבים. ולא ליפשו רבים

הוא סאבא יסאיביניה כהנא ברישיה מכתשיה: מה וסגירא די ביה מכתשא לבושוהי יהון מבזעין ורישיה יהי פריע ועל שפם כאבלא יתעטף ולא תסתאבון ולא תסתאבון יקרי: מו כל יומין דמכתשא ביה יהי מסאב מסאב הוא בלחודוהי יתיב מברא למשריתא מותביה: מז ולבושא ארי יהי ביה מכתש סגירו בלבוש עמר או בלבוש כתן: מח או בשתיא או בערבא לכתנא ולעמרא או במשכא או בכל עבידת משך: מט ויהי מכתשא ירוק או סמוק בלבושא או במשכא או בשתיא או בערבא או בכל מאן דמשך מכתש סגירותא הוא ויתחזי לכהנא: נ ויחזי כהנא ית מכתשא ויסגר ית מכתשא שבעא יומין: נא ויחזי ית מכתשא ביומא שביעאה ארי אוסיף מכתשא בלבושא או בשתיא

העמק דבר

שהוא אבל ומנודה שהולכים ג"כ בדרך מצורע · ע"כ צריך לקרות שהוא טמא · מכש"כ שהרי טמאים שיש להם לקרות ולהגיד שהוא טמא · וכיב"ז ביארנו בס' במדבר י"ד כ"ח הוראת הפסק בין תיבה לתיבה: (מו) כל ימי אשר הנגע בו יטמא · דלא נימא אחרי שנוהג דיני צרעת כמשפטו נראה שהוא שב. ומעתה אפשר להתקרב אליו ע"כ פירש הכתוב דמזה אינו הוכחה וכדאיתא בסנהדרין ספ"ג דממעשה בעל תשובה אינה הוכחה דשמא הוא מערים · ומש"ה כל ימי אשר הנגע בו אות הוא כי טמא הוא: (מז) בבגד צמר וגו' · למ"ד בשבת פ"ב דגם בכל הטומאות אינו מק"ט כ"א בגד צו"פ · צ"ל הא דפירש הכתוב בנגעים · משום דמלינו דצרעת מטמא אפילו שתי וערב מה שאין טומאת מגע נוהג בהם · ורק צרעת שהוא כטומאה היוצא מגופו דחמיר. והרי מכאים דל"ד קרי לה גם בנגעי בגדים כיון דמגופיה פרחא ליה וס"ד דה"ה כל המינים מק"ט מש"ה פירש הכתוב · אבל בכל הטומאות סמך הכתוב ע"ז דסתם בגד הוא צ"פ: (מח) לפשתים ולצמר · בכל הפרשה הקדים הכתוב צמר לפשתים זולת בזה המקום. ולא דבר ריק הוא · ונראה דבזה למדו חז"ל דשתי וערב של פשתים מקבל טומאה קודם לשו"ע של צמר · וכדתנן בנגעים פי"א שתי משישלק כו' והאונין של פשתן משיתלבנו · ולא מיבעי לפרש"י סוכה די"ב ב' דאונין ש"ס משמעו קודם טויה והא דקרי לה שו"ע ליט אלא שיהיה מתוקן לעשות בהם שו"ע והיינו משפש ליבון · אפילו לשיטת התוספות דדוקא אחר טויה מכ"מ לבון באויר התנור הוא קודם שליקה ביורה · ומש"ה הקדים הכתוב בשו"ע פשתים לצמר באשר הוא קודם לקבלת טומאה: או בעור או בכל מלאכת עור · דרך הכתוב בכל מקום להקדים הפשוט תחלה וא"כ לכאורה יותר פשוט דכל מלאכת עור שמק"ט במגע ג"כ יקבל טומאת נגעים משא"כ עור פשוט שאינו מק"ט במגע · והרי בבגד באמת הקדים הכתוב בגד שהוא פשוט תחלה לשו"ע · ואמאי בעור נקיט להיפך · אבל באמת לענין טומאת נגעים הרבותא הוא להיפך שהרי עיקר הנגעים בבגדים אינו בטבע כמש"כ הרמב"ם והרמב"ן ז"ל אלא מגופו של אדם מגיע בדרך עונש גם לבגדיו והיה עולה עה"ד דמה שיותר קרוב לגוף האדם שייך לטומאה זו מש"ה בבגדים ודאי בגד שלם קרוב יותר לשו"ע שאינן אלא מוכנים לכך אבל בעור הוא להיפך עור שלם בא פעם למצע או למכסה הגוף בשעת שינה משא"כ מלאכת עור שאינו בא אלא לתשמישי האדם משום הכי הוא מאוחר בכתוב: (מט) ירקרק או אדמדם · כפל השורש בא פעם לחזק ופעם להקטין כמו לעיל לבנה אדמדמת · שאינו אלא שתוך אדום כמו איזה טפות דם בחלב · וכאן הוא להיפך אלא ירוק שבירוקים דוקא מטמא והיינו משום דכאן מבואר להלן דכהה אינו מטמא וע"כ פי' הכפל הוא לחוזק: בבגד או בעור · כאן הקדים הכתוב עור לשו"ע שלא כסדר הכתוב הקודם · ובאמת כל הפרטים מיותר בזה המקרא שהרי כבר פי' הכתוב במקרא הקודם · אלא בא ללמד שאינו דומה פרטים של צרעת לפרטים של טומאת מגע דבטומאת מגע העץ המשמש את המתכות והוא יד לכלי מתכות ה"ה ככלי מתכות ולא כן בצרעת דאפילו מחובר לבגד או להעור איזה מין אחר אין חל עליו דיני צרעת וכדתנן במשנה דנגעים ובת"כ · והיינו שדייק הכתוב שיהא המראה דוקא בבגד וגו' והכי תניא בת"כ בבגד ולא בנימין כו' · ומעתה נקיט הכתוב הפשוט תחלה כדרך הכתובים · והחל בבגד או בעור · שאין הטפל להם הכרחי כ"כ וגם בלי הטפל יהיו בגד ועור משא"כ שו"ע אין להם שם שו"ע בלי כלי הארג · והם מוכרחים לזה השם קמ"ל דמכ"מ אין העץ של הארג מק"ט · ועדיין הייתי אומר דוקא עץ הארג דאינו מצורף לשו"ע לעולם רק עד שתהא נגמרת האריגה אבל מלאכת עור יוכל להיות שאיזה חתיכת עץ וכדומה מחובר לעור מה שא"א להיות הכלי בלעדו קמ"ל דמכ"מ דוקא בעור שבו חל הצרעת ולא במחובר לעור: (נא) כי פשה הנגע בבגד וגו' או בעור לכל אשר יעשה העור למלאכה · כאן שינה הכתוב בעור ·

וגם

למלאכה צרעת ממארת הנגע טמא הוא׃
נב ושרף את־הבגד או את־השתי ׀ או את־הערב
בצמר או בפשתים או את־כל־כלי העור אשר־
יהיה בו הנגע כי־צרעת ממארת הוא באש
תשרף׃ נג ואם יראה הכהן והנה לא־פשה הנגע
בבגד או בשתי או בערב או בכל־כלי־עור׃
נד וצוה הכהן וכבסו את אשר־בו הנגע והסגירו
שבעת־ימים שנית׃ שביעי רביעי כשהן מחוברין נה וראה
הכהן אחרי ׀ הכבס את־הנגע והנה לא־הפך
הנגע את־עינו והנגע לא־פשה טמא הוא באש
תשרפנו פחתת הוא בקרחתו או בגבחתו׃
נו ואם ראה הכהן והנה כהה הנגע אחרי הכבס
אתו וקרע אתו מן־הבגד או מן־העור או מן־
השתי או מן־הערב׃ מפטיר נז ואם־תראה עוד
בבגד או־בשתי או־בערב או בכל־כלי־עור
פרחת הוא באש תשרפנו את אשר־בו הנגע׃
נח והבגד או־השתי או־הערב או־כל־כלי העור
אשר תכבס וסר מהם הנגע וכבס שנית וטהר׃
נט זאת תורת נגע־צרעת בגד הצמר ׀ או

ת"א ובבק את. יבמות קג: בקרחתו או. זבחים נ נדה יט: והבגד או. זבחים לד: וכבס שנית. חולין לא:

רש"י

(נא) צרעת ממארת. ל' סלון ממאיר (יחזקאל כ"ח) ומדרשו תן בו מארה שלא תהנה ממנו: (נב) בצמר או בפשתים. של צמר או של פשתים זהו פשוטו. ומדרשו יכול יביא גיזי צמר ואניצי פשתן וישרפם עמו ת"ל היא באש

העמק דבר

וגם כאן עיקר ביאור הפרטים מיותר אלא ללמדנו דהספיון ג"כ אינו אלא בגוף הבגד ולא בטפל לבגד ממין אחר. והנה כבגד זה יש חומר בצרעת מאחרי כוחלת נגע דאם ניתך מעלית מזה הבגד המוסגר או העור ונפלה על מקום אחר ואח"כ נמצא באותו מעלית נגע נחשב לפסיון ומועיל לטמא את גוף הבגד או העור שנחתך ממנו בעת שהיה מוסגר כדתק בנגעים פ"י. ונעתה אם לקח התיכה עור לעשב לכלי

עץ

אוֹ בְעַרְבָא אוֹ בְמַשְׁכָּא לְכֹל דִי יִתְעֲבֵד מַשְׁכָּא לְעִיבִידְתָּא סְגִירוּת מְחַסְרָא מַכְתָּשָׁא מְסָאַב הוּא: נג וְיוֹקֵד יָת לְבוּשָׁא אוֹ יָת שִׁתְיָא אוֹ יָת עַרְבָא בְעַמְרָא אוֹ בְכִתָּנָא אוֹ יָת כָּל מָאן דִמְשַׁךְ דִי יְהֵי בֵיהּ מַכְתָּשָׁא אֲרֵי סְגִירוּת מְחַסְרָא הִיא בְּנוּרָא תִּתּוֹקַד: נג וְאִם יֶחֱזֵי כַהֲנָא וְהָא לָא אוֹסִיף מַכְתָּשָׁא בִּלְבוּשָׁא אוֹ בְשִׁתְיָא אוֹ בְעַרְבָא אוֹ בְּכָל מָאן דִמְשַׁךְ: נד וִיפַקֵּד כַּהֲנָא וִיחַוְרוּן יָת דִי בֵיהּ מַכְתָּשָׁא וְיַסְגְרִינֵּיהּ שִׁבְעָא יוֹמִין תִּנְיָנוּת: נה וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא בָּתַר דְחַוָרוּ יָת מַכְתָּשָׁא וְהָא לָא שְׁנָא מַכְתָּשָׁא מִן כַּד הֲוָה וּמַכְתָּשָׁא לָא אוֹסִיף מְסָאַב הוּא בְּנוּרָא תּוֹקְדִינֵּיהּ תַּבְרָא הִיא בִּשְׁחִיקוּתֵיהּ אוֹ בְחַדְתּוּתֵיהּ: נו וְאִם חֲזָא כַהֲנָא וְהָא עֲמָיָא מַכְתָּשָׁא בָּתַר דְחַוָרוּ יָתֵיהּ וְיִבְזַע יָתֵיהּ מִן לְבוּשָׁא אוֹ מִן מַשְׁכָּא אוֹ מִן שִׁתְיָא אוֹ מִן עַרְבָא: נז וְאִם תִּתְחֲזֵי עוֹד בִּלְבוּשָׁא אוֹ בְשִׁתְיָא אוֹ בְעַרְבָא אוֹ בְכָל מָאן דִמְשַׁךְ סַגְיָא הִיא בְּנוּרָא תּוֹקְדִינֵּיהּ יָת דִי בֵיהּ מַכְתָּשָׁא: נח וּלְבוּשָׁא אוֹ שִׁתְיָא אוֹ עַרְבָא אוֹ כָל מָאן דִמְשַׁךְ דִי יִתְחַוַר וְיֶעְדֵי מִנְהוֹן מַכְתָּשָׁא וְיִצְטַבַּע תִּנְיָנוּת וְיִדְכֵּי: נט דָא

ר ש " י

תשרף אינה צריכה דבר אחר עמה אם כן מה ת"ל בצמר או בפשתים להוציא את האומריות שבו שהן ממין אחר (ת"כ) · אומריות ל' שפה כמו אימרא: (נד) את אשר בו הנגע · יכול מקום הנגע בלבד ת"ל את אשר בו הנגע יכול כל הבגד כולו טעון כבוס ת"ל הנגע הא כיצד יכבס מן הבגד עמו: (נה) אחרי הכבס · לשון העשות: לא הפך הנגע את עינו · לא כהה ממראיתו: והנגע לא פשה · שמענו שאם לא הפך ולא פשה טמא ואין צריך לומר לא הפך ופשה הפך ולא פשה איני יודע מה יעשה לו ת"ל והסגיר את הנגע מכל מקום דברי רבי יהודה וחכמים אומרים וכו' כדאיתא בתורת כהנים ורמזתיה כאן ליישב המקרא על אופניו: פחתת היא · לשון גומא כמו באחת הפחתים (שמואל ב' י"ז) כלומר שפלה היא נגע שמראיו שוקעין: בקרחתו או בגבחתו · כתרגומו בשחיקותיה או בחדתותיה: קרחתו . שחקים ישנים ומפני המדרש שהולך לגזרה שוה מנין לפריחה בבגדים שהיא טהורה נאמרה קרחת וגבחת באדם ונאמרה קרחת וגבחת בבגדים מה להלן פרח בכולו טהור אף כאן פרח בכולו טהור לכך אחז הכתוב לשון קרחת וגבחת · ולענין פירושו ותרגומו זהו משמעו קרחת לשון ישנים וגבחת לשון חדשים כאלו נכתב באחריתו או בקדמותו שהקרחת לשון אחורים והגבחת לשון פנים כמו שכתוב ואם מפאת פניו וגו' והקרחת כל שופע ויורד מן הקדקד ולאחריו כך מפורש בתורת כהנים: (נו) וקרע אותו · יקרע מקום הנגע מן הבגד וישרפנו: (נז) פורחת היא . דבר החוזר וצומח: באש תשרפנו · את כל הבגד: (נח) וסר מהם הנגע · אם שכבסוהו בתחילה על פי כהן סר ממנו הנגע לגמרי: וכבס שנית · לשון טבילה . תרגום של כבוסין

העמק דבר

עץ או מתכות אע"ג שאם היה מתחלה כך לא היה מ"מ כלל שהרי לא מיקרי כלי עור · דעיקר הכלי הוא עץ ומתכות · אלא השתא שכבר העור הוא בהסגר ולא"כ כמלא כשיון ע"ז החתיכה שממשש את העץ ומתכות מועיל שיהא נחשב לפשיון לגוף העור שנחתך ממנו · והיינו דמדייק הכתוב או בעור לכל אשר יעשה העור למלאכה · היינו שנטפל העור למלאכת כלי עץ או מתכות · מכ"מ יש בו דין פשיון: (נב) ושרף את הבגד או וגו' חזר ופירש כל הפרטים ללמדנו שגם השריפה אינה בטפל להם: (נג) ואם יראה וגו' · חזר המקרא על כל הפרטים להשמיענו דכהן יש כיבוס אפילו בכלי עור · וכבר הוי בזה מובא בזבחים פ' דם חטאת: (נה) לא הפך הנגע את עינו · היינו לא כהה מאדמימותו · ויש לפרש עוד שלא נתהפך מירקרק לאדמדם או להיפך · ופליגי בזה הנאי בנגעים פ"י אי נשתנה הוי כלא נשתנה או לא: בקרחתו או בגבחתו · היינו מאחורי הבגד או מלפניו · ונקיט הכתוב הפשוט תחלה דלאחורי הבגד קרוב יותר לגוף האדם מש"ה פשוט יותר שמטמא בנגעים: (נו) או מן העור או מן השתי או מן הערב · הקדים הכתוב העור לשו"ע באותו ענין · באשר ראינו שהתורה לא גזרה לאבד כל הבגד אלא חתיכה של מקום הנגע · וזה אינו אלא בבגד שלם או בעור אבל שו"ע אם יצא נחתך מקום הנגע ממילא ילך כמעט כל הבגד לאיבוד קמ"ל דמכ"מ גם בס יקרע מקום הנגע: (נח) והבגד וגו' · חזר המקרא עוד על כל הפרטים ללמדנו דאפי' השתי וערב או איזה כלי עור שאינם מקבלים טומאה זולת

הַפִּשְׁתִּים אוֹ הַשְּׁתִי אוֹ הָעֵרֶב אוֹ כָּל־כְּלִי־עוֹר
לְטַהֲרוֹ אוֹ לְטַמְּאוֹ׃ פ פ פ ס"ז פסוקים · בני"ה סימן׃

ומפטירין ואיש בא מבעל שלישה במלכים ב' סימן ד'׃

סדר מצורע

יד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב זֹאת
תִּהְיֶה תּוֹרַת הַמְּצֹרָע בְּיוֹם
טָהֳרָתוֹ וְהוּבָא אֶל־הַכֹּהֵן׃ ג וְיָצָא הַכֹּהֵן אֶל־
מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה נִרְפָּא נֶגַע־
הַצָּרַעַת מִן־הַצָּרוּעַ׃ ד וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְלָקַח לַמִּטַּהֵר
שְׁתֵּי־צִפֳּרִים חַיּוֹת טְהֹרוֹת וְעֵץ אֶרֶז וּשְׁנִי
תוֹלַעַת וְאֵזֹב׃ ה וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְשָׁחַט אֶת־הַצִּפּוֹר
הָאֶחָת אֶל־כְּלִי־חֶרֶשׂ עַל־מַיִם חַיִּים׃ ו אֶת־הַצִּפֹּר
הַחַיָּה יִקַּח אֹתָהּ וְאֶת־עֵץ הָאֶרֶז וְאֶת־שְׁנִי
הַתּוֹלַעַת וְאֶת־הָאֵזֹב וְטָבַל אוֹתָם וְאֵת ׀ הַצִּפֹּר
הַחַיָּה בְּדַם הַצִּפֹּר הַשְּׁחֻטָה עַל הַמַּיִם הַחַיִּים׃
ז וְהִזָּה עַל הַמִּטַּהֵר מִן־הַצָּרַעַת שֶׁבַע פְּעָמִים
וְטִהֲרוֹ וְשִׁלַּח אֶת־הַצִּפֹּר הַחַיָּה עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה׃
ח וְכִבֶּס הַמִּטַּהֵר אֶת־בְּגָדָיו וְגִלַּח אֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ
וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר וְאַחַר יָבוֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְיָשַׁב

ת"א לטהרו או . נזיר סה : או . יומא מא כריתות כח : זאת תהיה . מגילה כא נדרים לז מנחות ה יע כו כריתות ט : ויצא הכהן . מגילה ח : שתי צפרים . חולין קמ : ושני תולעת . מנחות מב : ושחט את . סוטה טו טז : וטבל אותם . סוטה טז : ושלח את . קדושין נז : וישב מחוץ . מ"ק ז טו חולין קמא כריתות ח :

ר ש " י

שבפרשה זו ליבון ויתחוור חוץ מזה שאינו ללבון אלא לטבול לכך תרגומו ויצטבע וכן כל כבוסי בגדים שכן לטבילה מתרגמינן ויצטבע : הסלת פרשת אשה כי תזריע

יד (ב) זאת תהיה תורת וגו'. מלמד שאין מטהרין אותו בלילה (מגילה כ"א) : (ג) אל מחוץ

העמק דבר

זולת לרעת · בעי טבילה הנהוג בכל טומאת מגע ג"כ · ולא הוי כמפץ שמקבל טומאת מדרס ואין לה

טהרה במקוה משום שאינן כלי כדאי' שבת דפ"ד א': יד (ב) **זאת** התהיה · האי תהיה מיותר · וככי מיבעי

אוֹרָיְתָא דְמַכְתַּשׁ סְגִירוּ לְבוּשׁ עֲמַר אוֹ כִתָּנָא אוֹ שִׁתְיָא אוֹ עַרְבָא אוֹ כָּל מָאן דִמְשָׁךְ לְדַכָּיוּתֵיהּ אוֹ לְסָאֳבוּתֵיהּ׃ פ פ פ

א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב דָא תְהֵי אוֹרָיְתָא דִסְגִירָא בְּיוֹמָא דְדָכוּתֵיהּ וְיִתֵּיתֵי לְוָת כַּהֲנָא׃ ג וְיִפּוֹק כַּהֲנָא לְמִבְּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא וְהָא אִתְּסִי מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא מִן סְגִירָא׃ ד וִיפַקֵּד כַּהֲנָא וְיִסַּב לְמִדַּכֵּי תַּרְתֵּין צִפֳּרִין חַיִּין דַּכְיָן וְאָעָא דְאַרְזָא וּצְבַע זְהוֹרִי וְאֵזוֹבָא׃ ה וִיפַקֵּד כַּהֲנָא וְיִכּוֹס יַת צִפַּרָא חֲדָא לְמָאן דַּחֲסַף עַל מֵי מַבּוּעַ׃ ו יַת צִפַּרָא חַיְתָא יִסַּב יָתַהּ וְיַת אָעָא דְאַרְזָא וְיַת צְבַע זְהוֹרִי וְיַת אֵזוֹבָא וְיִטְבּוֹל יָתְהוֹן וְיַת צִפַּרָא חַיְתָא בִּדְמָא דְצִפַּרָא דִנְכִיסְתָא עַל מֵי מַבּוּעַ׃ ז וְיַדֵּי עַל דְמִדַּכֵּי מִן סְגִירוּתָא שְׁבַע זִמְנִין וִידַכִּינֵיהּ וִישַׁלַּח יַת צִפַּרָא חַיְתָא עַל אַפֵּי חַקְלָא׃ ח וִיצַבַּע דְמִדַּכֵּי יַת לְבוּשׁוֹהִי וִיגַלַּח יַת כָּל שַׂעֲרֵיהּ וְיִסְחֵי

ר ש " י

למתנה. חוץ לג' מחנות שנשתלח שם בימי חלוטו׃ **(ד) חיות.** פרט לטריפות (חולין קמ"ו)׃ **טהורות.** פרט לעוף טמא. לפי שהנגעים באין על לשון הרע (חולין ק"מ ערכין ט"ו) שהוא מעשה פטפוטי דברים לפיכך הוזקקו לטהרתו צפרים שמפטפטין תמיד בצפצוף קול׃ **ועץ ארז.** לפי שהנגעים באין על גסות הרוח׃ **ושני תולעת ואזוב.** מה תקנתו ויתרפא ישפיל עצמו מגאותו כתולעת וכאזוב׃ **עץ ארז.** מקל של ארז׃ **שני תולעת.** לשון של צמר צבוע זהורית (ב"מ כ"ט)׃ **(ה) על מים חיים.** נותן אותם תחילה בכלי כדי שיהא דם צפור ניכר בהם וכמה הן רביעית׃ **(ו) את הצפור החיה יקח אותה.** מלמד שאינו אוגדה עמהם אלא מפרישה לעצמה אבל העץ והאזוב כרוכין יחד בלשון הזהורית כענין שנאמר ואת עץ הארז ואת שני התולעת ואת האזוב קיחה אחת לשלשתן יכול כשם שאינה בכלל אגודה כן לא תהא בכלל טבילה ת"ל וטבל אותם ואת הצפור החיה החזיר את הצפור לכלל טבילה׃ **(ח) וישב מחוץ לאהלו**

העמק דבר

מינעי זאת תורת המצורע כמו וזאת תורת הנזיר **ביום מלאת וגו'.** ומזה דקאי בתורת כוהנים תהיה בזה"ז. פי' אפילו ליכא קרבנות מכ"מ תהיה נוהגת המצוה ביום טהרתו. וכמו הבאת צפרים. וע' מש"כ בהע"ש **סימן** פ"ח אות א'׃ **והובא אל הכהן.** בע"כ כמו במומאה כתיב והובא שלא ישתמט מלבא אל הכהן דבלא דבר הכהן ה"ה טהור. ע"כ כתיב והובא בע"כ. אבל במהרה ס"ד שאם ירצה להטהר יעשה כן מש"ה כתיב והובא וכענין שאמרו טבילה בזמנה מצוה׃ **(ג) ויצא הכהן אל מחוץ וגו'.** לשון אל משמעו סמוך לחוץ. אחורי החומה אבל המצורע אע"ג שלא היה מוזכר אלא שלא להיות בחומה. ורשאי היה ליסב חוץ לחומה מכ"מ מסתמא הלך הרחק מאדם העיר כדי שלא יזיק באוירו ומש"ה כתיב והובא למקום קרוב לעיר. וע' מש"כ בספר במדבר ה' ג'׃ **מן הצרוע.** מיותר ללמדנו אע"פ שעדיין הוא צרוע. אלא שנרפא משם נגע דמשמעו דוקא בסימני טומאה כמש"כ לעיל׃ **(ד) ולקח למטהר.** המיטהר מיבעי אלא ללמדנו דאפילו אחר יכול ליקח עבורו. והכי תניא בת"כ למיטהר בין האיש בין האשה בין קטן. והוי כמו מחוסרי כפרה דאחר מביא כפרתו ה"נ אחר מביא צפרים. מיהו שם בעינן שיהא מיהא הקרבנות של המביא כדי שיהא יכול להקדיש אבל בצפרים אפילו לא זכה בהן כלל. והן של הפקר כשרים כמש"כ בהע"ש שם. ובתוספתא שלהי מס' חולין תניא המוצא קן לא יטהר בה את המצורע שנאמר ולקח. פירוש המוצא קן והוא הפקר לא יטהר בה את המצורע עד שיקח בידו שנאמר ולקח. אבל א"צ שיכוין לזכות בה׃ **(ה) וצוה הכהן ושחט.** מי שהוא ואפילו לתנא בת"כ דשחיטה בכהן דוקא מ"מ לא דוקא אותו כהן שיש בכחו לראות הנגע ולטהרו אלא מצוה לאיזה כהן שישחוט׃ **(ז) המטהר מן הצרעת.** הוא מיותר לאפוקי מיטהר מטומאת מת שאינו טעון הזאה שבע פעמים והכי תניא בת"כ׃ **(ח) וגלה את כל שערו.** היינו המפורש בפסוק ט'. ולכאורה היה להמקרא לכתוב כאן כל הפרטים. ובמקרא שאחריו בכלל כמו הקודש אלא בא ללמדנו דכלפי דכתיב ראשו וזקנו שבא לרבות אפילו במקום איסור לגלחם כידוע. וס"ד דוקא בתגלחת ראשונה בעינן רבויים אלו. אבל בתגלחת שניה שאינו אלא שבעה ימים אין בזה עדיין איסור כלל מש"ה שרי. אבל אם ע"פ סיבה נתאחר הגלוח ויש בו ג"כ איסור אינו דוחה מש"ה כתיב הרבוי גם בתגלחת שניה. ואל תדחני שהרי יש כאן שבעה ימים שהוא שיעור גדול שיעור כדי לכוף ראשן לעיקרן כדאי' בנזיר דמ"ז כל אחר מלאת שבעה סותר. והיינו משום שיהא כדי לגדל שיעור. הא ל"ק דודאי במשך שבעה ימים ממש מתגדל השיעור כדי לכוף ראשן לעיקרן אבל הרי אפשר

מִחוּץ לְאָהֳלוֹ שִׁבְעַת יָמִים׃ ט וְהָיָה בַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
יְגַלַּח אֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ אֶת־רֹאשׁוֹ וְאֶת־זְקָנוֹ וְאֵת
גַּבֹּת עֵינָיו וְאֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ יְגַלֵּחַ וְכִבֶּס אֶת־בְּגָדָיו
וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְטָהֵר׃ י וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי
יִקַּח שְׁנֵי־כְבָשִׂים תְּמִימִם וְכַבְשָׂה אַחַת בַּת־
שְׁנָתָהּ תְּמִימָה וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְלֹג אֶחָד שָׁמֶן׃ יא וְהֶעֱמִיד הַכֹּהֵן
הַמְטַהֵר אֵת הָאִישׁ הַמִּטַּהֵר וְאֹתָם לִפְנֵי יְהוָה
פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ יב וְלָקַח הַכֹּהֵן אֶת־הַכֶּבֶשׂ
הָאֶחָד וְהִקְרִיב אֹתוֹ לְאָשָׁם וְאֶת־לֹג הַשָּׁמֶן
וְהֵנִיף אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ שני יג וְשָׁחַט אֶת־
הַכֶּבֶשׂ בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחַט אֶת־הַחַטָּאת וְאֶת־
הָעֹלָה בִּמְקוֹם הַקֹּדֶשׁ כִּי כַּחַטָּאת הָאָשָׁם הוּא
לַכֹּהֵן קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא׃ יד וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם
הָאָשָׁם וְנָתַן הַכֹּהֵן עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן הַמִּטַּהֵר הַיְמָנִית
וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית׃
טו וְלָקַח הַכֹּהֵן מִלֹּג הַשָּׁמֶן וְיָצַק עַל־כַּף הַכֹּהֵן
הַשְּׂמָאלִית׃ טז וְטָבַל הַכֹּהֵן אֶת־אֶצְבָּעוֹ הַיְמָנִית
מִן־הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּפּוֹ הַשְּׂמָאלִית וְהִזָּה מִן־
הַשֶּׁמֶן בְּאֶצְבָּעוֹ שֶׁבַע פְּעָמִים לִפְנֵי יְהוָה׃
יז וּמִיֶּתֶר הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּפּוֹ יִתֵּן הַכֹּהֵן עַל־

ת"א והיה ביום השביעי יגלח סוטה טז: את ראשו. יבמות ה נזיר מא נז: ואת זקנו. יבמות ה נזיר מ מא נח:
ורחץ את בשרו במים. סוכה ו חגיגה יא קדושין כה קמא פב: וביום השמיני. שבת קלב: יקח שני. יומא סב:
ושלשה. מנחות נא: והעמיד הכהן. סוטה ח: והקריב אתו. יומא סא מנחות סא: ושחט את. יבמות ז זבחים כ:
כחטאת וכאשם. יומא כא יבמות שם זבחים מז מנחות עג: ולקח הכהן. יומא סא זבחים מז: ולקח הכהן. מנחות ט:
וטבל הכהן. שם י: ומיתר השמן. יומא סא:

בְּמַיָא וְיִדְכֵּי וּבָתַר כֵּן יֵיעוֹל לְמַשְׁרִיתָא וִיתֵיב מִבָּרָא לְמַשְׁכְּנֵיהּ שִׁבְעָא יוֹמִין: ט וִיהֵי בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה יְגַלַּח יָת כָּל שַׂעֲרֵיהּ יָת רֵישֵׁיהּ וְיָת דִּקְנֵיהּ וְיָת גְּבִינֵי עֵינוֹהִי וְיָת כָּל שַׂעֲרֵיהּ יְגַלַּח וִיצַבַּע יָת לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי יָת בִּסְרֵיהּ בְּמַיָא וְיִדְכֵּי: י וּבְיוֹמָא תְּמִינָאָה יִסַּב תְּרֵין אִמְּרִין שַׁלְמִין וְאִימַּרְתָּא חֲדָא בַּת שַׁתַּהּ שַׁלְמְתָא וּתְלָתָא עֶסְרוֹנִין סוּלְתָּא מִנְחָתָא דְּפִילָא בִּמְשַׁח וְלוּגָא חַד דִּמְשַׁחָא: יא וִיקִים כַּהֲנָא דְּמַדְכֵּי יָת גַּבְרָא דְּמִדַּכֵּי וְיָתְהוֹן קֳדָם יְיָ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: יב וְיִסַּב כַּהֲנָא יָת אִימְּרָא חַד וִיקָרֵב יָתֵיהּ לַאֲשָׁמָא וְיָת לוּגָא דִמְשַׁחָא וִירִים יָתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ: יג וְיִכּוֹס יָת אִימְּרָא בַּאֲתַר דִּי יִכּוֹס יָת חַטָּאתָא וְיָת עֲלָתָא בַּאֲתַר קַדִּישׁ אֲרֵי כְּחַטָּאתָא אֲשָׁמָא הוּא לְכַהֲנָא קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא: יד וְיִסַּב כַּהֲנָא מִדְּמָא דַּאֲשָׁמָא וְיִתֵּן כַּהֲנָא עַל רוּם אוּדְנָא דְמִדַּכֵּי דְיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהּ דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רִגְלֵיהּ דְּיַמִּינָא: טו וְיִסַּב כַּהֲנָא מִלּוּגָא דִמְשַׁחָא וִירִיק עַל יְדָא דְכַהֲנָא דִּשְׂמָאלָא: טז וְיִטְבּוֹל כַּהֲנָא יָת אֶצְבְּעֵיהּ דְּיַמִּינָא מִן מִשְׁחָא דְּעַל יְדֵיהּ דִּשְׂמָאלָא וְיַדֵּי מִן מִשְׁחָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ שְׁבַע זִמְנִין קֳדָם יְיָ: יז וּמִשְּׁאָר מִשְׁחָא דִּי עַל יְדֵיהּ יִתֵּן כַּהֲנָא

רש"י

ללמד שאסור בתשמיש המטה (ת"כ): (ט) את כל שערו וגו' · כלל ופרט וכלל להביא כל מקום כנוס שער ונראה: (י) וכבשה אחת · לחטאת: ושלשה עשרונים · לנסכי שלשה כבשים הללו שחטאתו ואשמו של מצורע טעונין נסכים (סוטה ט"ו): ולוג אחד שמן · להזות עליו שבע וליתן ממנו על תנוך אזנו ומתן בהונות: (יא) לפני ה' · בשער נקנור ולא בעזרה עצמה לפי שהוא מחוסר כפורים (מנחות צ"א כלים י'): (יב) והקריב אותו לאשם · יקריבנו לתוך העזרה לשם אשם: להניף · שהוא טעון תנופה חי: והניף אותם · את האשם ואת הלוג: (יג) אשר ישחט וגו' · על ירך המזבח בצפון ומה תלמוד לומר והלא כבר נאמר בתורת אשם בפרשת צו את אהרן שהאשם טעון שחיטה בצפון לפי שיצא זה מכלל אשמות לידון בהעמדה יכול תהא שחיטתו במקום העמדתו לכך נאמר ושחט במקום אשר ישחט וגו' (זבחים כ'): כי כחטאת · כי ככל החטאות האשם הזה הוא לכהן בכל עבודות התלויות בכהן הוקש אשם זה לחטאת שלא תאמר הואיל ויצא דמו מכלל שאר אשמות ליתן על תנוך ובהונות לא יהא טעון מתן דמים ואמורים לגבי מזבח לכך נאמר כי כחטאת האשם הוא לכהן יכול יהא דמו ניתן למעלה כחטאת ת"ל וכו' בתורת כהנים: (יד) תנוך · גדר אמצעי שבאוזן ולשון תנוך לא נודע לי והפותרים קורים לו טנד"רוש (קג' רפע):

העמק דבר

לעשות התגלחת שהוא משבעה ימים דהיינו שיגלח הראשונה בסוף היום והשניה בתחלת יום השביעי ואין זמן לגדל עדיין · ולא תקשה דא"כ לא יקוים מצות תגלחת כלל הא ל"ק דהכתי אפשר שיגלח במקום שער בתחלת היום הראשון · ובמקום איסור בסוף היום כדי שיגיע ליום השביעי ויהא גדל במקום שער ויקיים בזה מצות הגלחת מש"ה כתיב כל הפרטים בתגלחת שניה: (י) וכבשה אחת · לא הוצרך הכתוב לפרש בחטאת שיהא אחת דוקא ולא שתים שהרי אינו בא מדבה. ומש"ה לא כתיב הכי לעיל בחטאת חלב · אלא כאן ובפ' נזיר · היינו משום דאי' בזבחים ד"ס דחטאת נזיר ומצורע הני עולות נינהו מש"ה הוצרך הכתוב לפרש דמכ"מ דוקא אחת · וע' מש"כ בס' במדבר בפ' נזיר: בת שנתה · שנה שלה ולא של מנין עולם · וע' מש"כ בפ' יולדת:

ולג אחד · דייק הכתוב דוקא אחד ולא שנים דאע"ג שאינו בא על המזבח וס"ד דכשר גם שנים להכי דייק אחד · והטעם הוא דכל שאינו בזה את"ז אפילו בב"א אינו ולא יחול עליו קדושה · ועיין להלן כ"א: (יב) הכבש האחד · המיוחד בשני הכבשים דאשם עיקר המכשיר והוא לעיכובא ככבש אפילו בעני: (יג) כי כחטאת האשם · לפי הפשט הוא טעם על שטעון צפון · ובאשר עיקרו אינו לכפרה כמו שאר אשמות אלא להכשיר ס"ד שאינו כחטאת המכפר מש"ה כתיב דלעולם האשם כחטאת של המצורע שגם היא אף ע"ג שאינו אלא עולה מכ"מ בדין ה"ה חטאת · והדרש ידוע: (יז) והזה מן השמן · מיותר ומכאן דרשו בת"כ על כל הזיה טבילה וכן נדרש בספרי פ' חקת מדמה מיותר וע"ש · ולפי הפשט הוא משום שהוא חדוש לאות משמן ע"כ שנה עליו הכתוב וכן

מהפרש

תנוך אזן המטהר הימנית ועל־בהן ידו הימנית
ועל־בהן רגלו הימנית על דם האשם: יח והנותר
בשמן אשר על־כף הכהן יתן על־ראש המטהר
וכפר עליו הכהן לפני יהוה: יט ועשה הכהן את־
החטאת וכפר על־המטהר מטמאתו ואחר
ישחט את־העלה: כ והעלה הכהן את־העלה
ואת־המנחה המזבחה וכפר עליו הכהן וטהר:
ס שלישי חמישי כשהן מחוברין כא ואם־דל הוא ואין ידו
משגת ולקח כבש אחד אשם לתנופה לכפר
עליו ועשרון סלת אחד בלול בשמן למנחה ולג
שמן: כב ושתי תרים או שני בני יונה אשר תשיג
ידו והיה אחד חטאת והאחד עלה: כג והביא
אתם ביום השמיני לטהרתו אל־הכהן אל־פתח
אהל־מועד לפני יהוה: כד ולקח הכהן את־כבש
האשם ואת־לג השמן והניף אתם הכהן תנופה
לפני יהוה: כה ושחט את־כבש האשם ולקח
הכהן מדם האשם ונתן על־תנוך אזן־המטהר
הימנית ועל־בהן ידו הימנית ועל־בהן רגלו

ת"א תנוך אזן . קדושין טו : רגלו . יבמות קד : על דם האשם . מנחות י : ועשה הכהן . זבחים שם : וכפר על . שם : והעלה הכהן . פסחים נט מנחות נא : ואם דל הוא . ערכין יז כריתות כה : ואין ידו משגת . ערכין יז : לתנופה לכפר . יומא ה מנחות נג נד : ועשרון סלת . שם פט קו : על תנוך אזן . יבמות קד : ועל בהן ידו . מנחות ע :

ר ש " י

בהן . גודל : (יח) לפני ה' . כנגד בית קדשי הקדשים (ת"כ) : (כ) ואת המנחה . מנחת נסכים של בהמה : (כא) ועשרון סלת אחד . לכבש זה שהוא אחד יביא עשרון אחד לנסכיו : ולוג שמן . לתת ממנו על הבהונות ושמן של נסכי המנחה לא הוזקק הכתוב לפרש : (כג) ביום השמיני לטהרתו . שמיני

העמק דבר

מתפרש בפ' חקת יע"ש : (יח) והנותר בשמן . ע' להלן כ"ע : (יט) וכפר על המטהר מטומאתו . הוא מיותר וכבר דרשו ע"ז מטומאתו ולא מטומאתו וזוהו . פי' שאע"ג שהוא זב ג"כ אפשר להביא קרבנותיו של מצורע ולא חיישינן לסמיכה . [וזהו שכתבו התוס' כ"פ מכאן ראיה שאין הסמיכה מעכבת מדרשה דת"כ מזובו

עַל רוּם אוּדְנָא דְמִדַּכֵּי דְיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהּ דְיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רַגְלֵיהּ דְיַמִּינָא עַל דְּמָא דַאֲשָׁמָא: יח וּדְיִשְׁתָּאַר בִּמְשַׁחָא דִּי עַל יְדָא דְכַהֲנָא יִתֵּן עַל רֵישָׁא דְמִדַּכֵּי וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ: יט וְיַעְבֵּד כַּהֲנָא יָת חַטָּאתָא וִיכַפַּר עַל דְּמִדַּכֵּי מִסְּאוֹבְתֵיהּ וּבָתַר כֵּן יִכּוֹס יָת עֲלָתָא: כ וְיַסֵּק כַּהֲנָא יָת עֲלָתָא וְיָת מִנְחָתָא לְמַדְבְּחָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא וְיִדְכֵּי: כא וְאִם מִסְכֵּן הוּא וְלֵית יְדֵיהּ מַדְבְּקָא וְיִסַּב אִימַּר חַד דַּאֲשָׁמָא לַאֲרָמָא לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי וְעִסְרוֹנָא סֻלְתָּא חַד דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא וְלוֹגָא דִמְשַׁחָא: כב וְתַרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ תְרֵין בְּנֵי יוֹנָה דִּי תַדְבֵּק יְדֵיהּ וִיהֵי חַד חַטָּאתָא וְחַד עֲלָתָא: כג וְיַיְתֵי יָתְהוֹן בְּיוֹמָא תְמִינָאָה לִדְכוּתֵיהּ לְוָת כַּהֲנָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא קֳדָם יְיָ: כד וְיִסַּב כַּהֲנָא יָת אִמְּרָא דַאֲשָׁמָא וְיָת לוֹגָא דִמְשַׁחָא וִירִים יָתְהוֹן כַּהֲנָא אֲרָמָא קֳדָם יְיָ: כה וְיִכּוֹס יָת אִמְּרָא דַאֲשָׁמָא וְיִסַּב כַּהֲנָא מִדְּמָא דַאֲשָׁמָא וְיִתֵּן עַל רוּם אוּדְנָא דְמִדַּכֵּי דְיַמִּינָא וְעַל

העמק דבר

מזוגו ולא מזוגו ונגעו · והוא פלא דקרבנות זיבה אינן בני סמיכה · וגם לא כתיב מזוגו אלא גבי ספירה ולא בהבאת קרבן-אלא מה"ד הוא וצ"ל מטומאתו ולא מטומאתו וזובו] · כ"ז הוא דרש · אבל לפי הפשט יש להבין ג"כ מה שכפל הכתוב ג"פ כפרה באשם וחטאת ועולה · וכבר עמד ע"ז הרמב"ן ז"ל · ונראה ע"פ מה שהעלינו ר"פ תשא ולעיל ט' י"ח · דקרבנות חובה עולין זה בזה אם לא שמפורש שלא יעלה · מש"ה ס"ד דכבשה שהביא המצורע יעלה ג"כ אם אכל חלב בשוגג מש"ה כתיב בחטאת אשר יכפר רק על המטהר מטומאתו ולא מה שחייב על החלב: (כ) והעלה הכהן וגו' וכפר עליו הכהן · גם על כל דבר שחייב עולה על עשה וכדומה מועיל זה העולה ג"כ וכמו חטאת חלב שמכפרת על חייבי עשה כדאיתא בזבחים ד"ז א' וא"ר חטאת כו' · מכש"כ דעולת מצורע מכפר על ח"ע ג"כ · מש"ה כתיב וכפר שם · עוד יש לבאר ענין שלש כפרות הללו כמו שביארנו גבי מנחה דתניא בת"כ שלש אזכרות כמש"כ לעיל ב' א' ב' · וה"נ יש כאן שלשה דברים שצריכים כפרה · העון אשר חטא שהביא לידי צרעת · שצרעת מביא לידי הרהור רע על עונשי ה' ית' · ועתה שנתרפא מביא האשם על ראש העון · ומש"ה שעון היה על אוזן ובוהן יד ורגל · שהמה גורמים לזכות כלי השמיעה לתוכחת חיים כדכתיב שמעו ותחי נפשכם וכן להיפך · וכלי המעשה הוא יד ורגל וכבר ביארנו בפ' תצוה לענין אהרן ובניו · ואח"כ מביא החטאת לכפר על גוף הצרעת שיהא מתרפא לגמרי ומש"ה כתיב ביה על המטהר מטומאתו ואח"כ מעון כפרה על הרהור רע שגרם לו הצרעת · וע"ז מביא עולה ומנחה · דצרעת גורם שחתת המדות ג"כ וע"ז מביאים מנחה כמש"כ במקומו · (ומעין זה מצאתי בנעפ"ש הנחל): (כא) ואין ידו משגת · בקרבן ע"י כתיב בלשון עתיד ואם לא תגיע ידו ואם לא תשיג ידו · וכן ביולדת כתיב ואם לא תמצא ידה וגו' וכאן כתיב ואין ידו משגת בלשון הוה · היינו משום דכל הקרבנות שאדם חייב באמצע השנה לא היה הולך לירושלים מיד אלא ממתין עד בוא הרגל ובא שמה והביא עמו כל חובותיו · והיה מקדים לפעמים לפני המועד והביא הקרבן במועד · וע' מש"כ בס' דברים י"ב כ"ו · וא"כ אם היה דל בשעת הקדש והקדיש קרבן עני ואח"כ נתעשר בשעת הרגל היה צריך להביא קרבן עשיר · וכדאי' ביומא דמ"ב ובשלהי מס' כריתות מש"ה הזהיר הכתוב שלא יפריש קרבן עני אם לא שרואה בדעתו שלא תשיג ידו גם בשעת הקרבה במועד · וכן הוא ביולדת וכל מא"כ · משא"כ מצורע שאסור ליכנס למחנה ישראל ומש"ה היתה המצוה ליטהר ביום טהרתו ואחר כך כשנטהר ומתחיל ימי ספורו ה"ז אסור בתשה"מ ולכמה פוסקים אסור ליכנס ג"כ לביתו · כמש"כ בהע"ש סי' פ"ח · וממילא היה ראוי להזדרז להביא קרבנו מיד וא"כ הדבר תלוי היאך ידו משגת בשעה הקדש: כבש אחד אשם · באשם גזלות לא כתיב אחד שידוע שאינו בא נדבה וא"כ ה"נ האשם הוא עיקר המכשיר ואינו בא נדבה למאי כתיב אחד · אלא לדרשה ביומא דס"א ב' אשם מצורע כו' ופרש"י דאי אפשר לגומרה באחר דאשם אחד א"ר ולא שתי אשמות · ולכאורה ק' שהרי בלוג שמן אי' שם לי שנה ר"י בלוגין שאם נשפך מביא אחר · ולא דייקינן אחד ולא שנים · אלא משום דשם איצטריך כמש"כ לעיל י' משא"כ אשם אינו בא נדבה: לתנופה · אין כאן מקום התנופה כ"א להלן כ"ד ולא בא כאן אלא לטעם דמש"ה א"א להקל בדלות באשם שהרי בא לתנופה ואין תנופה בעופות: (כב) והאחד עולה · דאע"ג דחטאת קודם גם בהקדש גם בהקרבה מ"מ גבי עולה העיקר לענין שיהא הוא המיוחד בשתי התורים או בני יונה · וע' מש"כ לעיל י"ב ה': (כד) ולקח הכהן וגו' · וכל הענין לא

הַיְמָנִית׃ כו וּמִן־הַשֶּׁמֶן יִצֹק הַכֹּהֵן עַל־כַּף הַכֹּהֵן
הַשְּׂמָאלִית׃ כז וְהִזָּה הַכֹּהֵן בְּאֶצְבָּעוֹ הַיְמָנִית מִן־
הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּפּוֹ הַשְּׂמָאלִית שֶׁבַע פְּעָמִים
לִפְנֵי יְהוָה׃ כח וְנָתַן הַכֹּהֵן מִן־הַשֶּׁמֶן ׀ אֲשֶׁר עַל־
כַּפּוֹ עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן הַמִּטַּהֵר הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ
הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית עַל־מְקוֹם דַּם
הָאָשָׁם׃ כט וְהַנּוֹתָר מִן־הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּף הַכֹּהֵן
יִתֵּן עַל־רֹאשׁ הַמִּטַּהֵר לְכַפֵּר עָלָיו לִפְנֵי יְהוָה׃
ל וְעָשָׂה אֶת־הָאֶחָד מִן־הַתֹּרִים אוֹ מִן־בְּנֵי הַיּוֹנָה
מֵאֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ׃ לא אֵת אֲשֶׁר־תַּשִּׂיג יָדוֹ אֶת־
הָאֶחָד חַטָּאת וְאֶת־הָאֶחָד עֹלָה עַל־הַמִּנְחָה
וְכִפֶּר הַכֹּהֵן עַל הַמִּטַּהֵר לִפְנֵי יְהוָה׃ לב זֹאת תּוֹרַת
אֲשֶׁר־בּוֹ נֶגַע צָרָעַת אֲשֶׁר לֹא־תַשִּׂיג יָדוֹ
בְּטָהֳרָתוֹ׃ פ רביעי ששי כשהן מחוברין לג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ לד כִּי תָבֹאוּ אֶל־אֶרֶץ
כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם לַאֲחֻזָּה וְנָתַתִּי נֶגַע
צָרַעַת בְּבֵית אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם׃ לה וּבָא אֲשֶׁר־לוֹ
הַבַּיִת וְהִגִּיד לַכֹּהֵן לֵאמֹר כְּנֶגַע נִרְאָה לִי בַּבָּיִת׃
לו וְצִוָּה הַכֹּהֵן וּפִנּוּ אֶת־הַבַּיִת בְּטֶרֶם יָבֹא הַכֹּהֵן
לִרְאוֹת אֶת־הַנֶּגַע וְלֹא יִטְמָא כָּל־אֲשֶׁר בַּבָּיִת

ת"א באלבעו. זבחים כד : על מקום דם. מנחות י נגעים מה : והנותר מן. יומא סא זבחים ו נגעים שם : אשר לא תשיג. ערכין יז כריתות ט : לאחוזה. יומא יב : ונתתי נגע. הוריות י : בבית ארץ. יומא יא יב מגילה כו גיטין פב ב"ק סב : ובא אשר לו. יומא יא יב ערכין טז : כנגע נראה לי. נגעים מד : וצוה הכהן. מ"ק ז ח ערכין טז נגעים מד :

ר ש"י

לצפרים ולהזאת עץ ארז ואזוב ושני תולעת : (כח) על מקום דם האשם. אפילו נתקנח הדם למד שאין

העמק דבר

לא נשנה אלא משום דבר שנתחדש כאן וה"ה בעשיר : (כח) מן השמן אשר על כפו. ולא כתיב ומיתר השמן

אַלְיוֹן יְדֵיהּ דְיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רִגְלֵיהּ דְיַמִּינָא: כו וּמִן מִשְׁחָא יְרִיק כַּהֲנָא עַל יְדָא דְכַהֲנָא דִשְׂמָאלָא: כז וְיַדֵּי כַהֲנָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ דְיַמִּינָא מִן מִשְׁחָא דִי עַל יְדֵיהּ דִשְׂמָאלָא שְׁבַע זִמְנִין קֳדָם יְיָ: כח וְיִתֵּן כַּהֲנָא מִן מִשְׁחָא דִי עַל יְדֵיהּ עַל רוּם אוּדְנָא דְמִדַּכֵּי דְיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהּ דְיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רִגְלֵיהּ דְיַמִּינָא עַל אֲתַר דְּמָא דַאֲשָׁמָא: כט וּדְיִשְׁתְּאַר מִן מִשְׁחָא דִי עַל יְדָא דְכַהֲנָא יִתֵּן עַל רֵישָׁא דְמִדַּכֵּי לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי קֳדָם יְיָ: ל וְיַעֲבֵד יַת חָד מִן שַׁפְנִינַיָא אוֹ מִן בְּנֵי יוֹנָה מִדִי תַדְבֵּיק יְדֵיהּ: לא יַת דִי תַדְבֵּיק יְדֵיהּ יַת חָד חַטָּאתָא וְיַת חָד עֲלָתָא עַל מִנְחָתָא וִיכַפֵּר כַּהֲנָא עַל דְמִדַּכֵּי קֳדָם יְיָ: לב דָא אוֹרַיְתָא דִי בֵיהּ מַכְתַּשׁ סְגִירוּ דִי לָא תַדְבֵּיק יְדֵיהּ בְּדָכוּתֵיהּ: לג וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר: לד אֲרֵי תֵעֲלוּן לְאַרְעָא דִכְנַעַן דִי אֲנָא יָהֵיב לְכוֹן לְאַחֲסָנָא וְאֶתֵּן מַכְתַּשׁ סְגִירוּ בְּבֵית אֲרַע אַחְסַנְתְּכוֹן: לה וְיֵיעוֹל דִי דִילֵיהּ בֵּיתָא וִיחַוֵּי לְכַהֲנָא לְמֵימָר כְּמַכְתְּשָׁא אִתַּחְזִי לִי בְּבֵיתָא: לו וִיפַקֵּד כַּהֲנָא וִיפַנּוֹן יַת בֵּיתָא עַד לָא יֵיעוֹל כַּהֲנָא לְמֶחֱזֵי יַת מַכְתָּשָׁא וְלָא יִסְתָּאַב כָּל דִי בְּבֵיתָא וּבָתַר כֵּן יֵיעוֹל כַּהֲנָא לְמֶחֱזֵי יַת בֵּיתָא:

רש"י

הדם גורם אלא המקום גורם: (לד) ונתתי נגע צרעת. בשורה היא להם שהנגעים באים עליהם לפי שהטמינו אמוריים מטמוניות של זהב בקירות בתיהם כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר ועל ידי הנגע נותץ הבית ומוצאן (ויק"ר): (לה) כנגע נראה לי בבית. אפילו הוא חכם ויודע שהוא נגע ודאי לא יפסוק דבר ברור לומר נגע נראה לי אלא כנגע נראה לי (נגעים פי"ב מ"ה): (לו) בטרם יבא הכהן וגו'. שכל זמן שאין כהן זקוק לו אין שם תורת טומאה: ולא יטמא כל אשר בבית. שאם לא

העמק דבר

השמן. בא ללמד דאם נשפך הלוג ה"ז נותן לוג אחר לבהונות כדאי' ביומא דס"א וא"כ אינו נותר: על מקום דם האשם. פירשו במנחות ד"י דאע"ג שנתקנח הדם. ובעשיר כתיב על דם האשם ללמד להיפך שאם לא נתקנח הדם אינו חוצץ: (כט) והנותר מן השמן. לעיל בעשיר כתיב והנותר בשמן. ואינו מדוקדק פ' לעיל א' ל"ב מש"כ. ונראה דגם כאן פ"ש שאם לא נשאר עוד מן השמן בעין אלא ידו מלוכלכת בשמן מקנח על ראשו. ומשום דמיירי שם במה שהיכל ועל בהונות מלוג א' שוב אינו נשאר בעין מש"ה כתיב בשמן. משא"כ כאן דמיירי בלוג אחר כמש"כ מש"ה כתיב מן השמן: (ל) ועשה את האחד מן התורים וגו'. כ"ז רבוי לשון והכי שינוי ועשה את התורים או בני היונה אשר תשיג ידו האחד חטאת וגו'. והנראה דכלפי דכתיב לעיל אחד חטאת והאחד עולה שיהא המובחר עולה ובסמוך כתיב האחד חטאת והאחד עולה. למדנו דמכ"מ יהיו שניהם מובחרים במינם אלא העולה תהי' המובחר בשניהם. מעתה אם בבני היונה דזול יכול להביא שניהם מובחרים ובתורים דיקירי אינו יכול להביא אלא האחד עולה. וס"ד דטוב להביא בני יונה. ולמדנו ממקרא זה ועשה את האחד מן התורים וגו' דהעיקר הוא העולה ותורים קודם לבני יונה:

(לד) כי תבאו אל ארץ כנען. כבר הרגישו ברבה על מה שייחד הכתוב ארץ כנען ופירשו שהיו סוחרים וכלשון כנעניה כנכבדי ארץ. והנה מה שהכנענים היו סוחרים ביותר הוא עפ"י הכתוב בפ' שלח והכנעני יושב על הים ועל יד הירדן. ויושבי חוף הימים מסוגלים לסחורה ביותר ממדינה למדינה. אבל עדיין יש לבאר מה שייך לכאן זה הכנוי. ונראה דמשום דעיקר צרעת באה על לשה"ר דאהני מעשיו להזיק לחבירו כדאי' בערכין די"ז דלשה"ר דלא אהני מעשיו המעיל מכפר. וא"כ עיקר לשה"ר זו מצוי ביותר בין הסוחרים שמהפרנסים מן הרוח ובא אחד בגבולו של רעהו ומש"ה מהרבה קנאה ותחרות ומביא ללשה"ר. דאהני להזיק. משא"כ מי שחיה ע"י עבודת הארץ וכדומה אין אדם מתקנא בחבירו ואין לשה"ר מצוי ביניהם. ואפילו יהא מכ"מ לא אהני מעשיו שיגיע מזה לעונש צרעת: ונתתי נגע צרעת וגו'. כ' הרמב"ן לרמוז כי יד ה' תעשה זאת ולא בידי הטבע כלל. ולא נתיישב בזה מדוע לא נכתב זה הלשון בבגדים שגם שם אינו אלא פלא. ומש"ה באו חז"ל לדרשה בשורה היא כו' כפרש"י והוא בהוריות ד"י. ובזוהר פ' תזריע הקשו ע"ז אמאי בעינן דוקא אבנים אחרות. ומש"ה יישבו שהכונה בית צריך להזהר בימדו שיהיה ע"ש תורה ובקדושה ואם לא כן מידבק

וְאַחַר כֵּן יָבֹא הַכֹּהֵן לִרְאוֹת אֶת־הַבָּיִת׃ לז וְרָאָה אֶת־הַנֶּגַע וְהִנֵּה הַנֶּגַע בְּקִירֹת הַבַּיִת שְׁקַעֲרוּרֹת יְרַקְרַקֹּת אוֹ אֲדַמְדַּמֹּת וּמַרְאֵיהֶן שָׁפָל מִן־הַקִּיר׃ לח וְיָצָא הַכֹּהֵן מִן־הַבַּיִת אֶל־פֶּתַח הַבָּיִת וְהִסְגִּיר אֶת־הַבַּיִת שִׁבְעַת יָמִים׃ לט וְשָׁב הַכֹּהֵן בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְרָאָה וְהִנֵּה פָּשָׂה הַנֶּגַע בְּקִירֹת הַבָּיִת׃ מ וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְחִלְּצוּ אֶת־הָאֲבָנִים אֲשֶׁר בָּהֵן הַנָּגַע וְהִשְׁלִיכוּ אֶתְהֶן אֶל־מִחוּץ לָעִיר אֶל־מָקוֹם טָמֵא׃ מא וְאֶת־הַבַּיִת יַקְצִעַ מִבַּיִת סָבִיב וְשָׁפְכוּ אֶת־הֶעָפָר אֲשֶׁר הִקְצוּ אֶל־מִחוּץ לָעִיר אֶל־מָקוֹם טָמֵא׃ מב וְלָקְחוּ אֲבָנִים אֲחֵרוֹת וְהֵבִיאוּ אֶל־תַּחַת הָאֲבָנִים וְעָפָר אַחֵר יִקַּח וְטָח אֶת־הַבָּיִת׃ מג וְאִם־יָשׁוּב הַנֶּגַע וּפָרַח בַּבַּיִת אַחַר חִלֵּץ אֶת־הָאֲבָנִים וְאַחֲרֵי הִקְצוֹת אֶת־הַבַּיִת וְאַחֲרֵי הִטּוֹחַ׃ מד וּבָא הַכֹּהֵן וְרָאָה וְהִנֵּה פָּשָׂה הַנֶּגַע בַּבָּיִת צָרַעַת מַמְאֶרֶת הִוא בַּבַּיִת טָמֵא הוּא׃ מה וְנָתַץ אֶת־הַבַּיִת אֶת־אֲבָנָיו וְאֶת־עֵצָיו וְאֵת כָּל־עֲפַר הַבָּיִת

ת"א ויבא הכהן. נדרים ט חולין י נגעים מד: והסגיר את. נדרים נו: ושב הכהן. ערכין כא יומא כ יבמות יז. נזיר ס מכות יג הוריות ח מנחות ד מה חולין פה בכורות לג נדה כב: וחלצו את האבנים. יבמות קכ נגעים מד: ולקחו אבנים אחרות. שם שם: ועפר אחר יקח וטח. שם: ובא הכהן. ערכין כא יומא כ יבמות יז נזיר ס מכות יג הוריות ח חולין פה בכורות לג נדה כב: ונתץ את הבית. יבמות קג:

רש"י

יפנהו ויבא הכהן ויראה הנגע נזקק להסגר וכל מה שבתוכו יטמא ועל מה חסה תורה אם על כלי שטף יטבילם ויטהרו אם על אוכלין ומשקין יאכלם בימי טומאתו הא לא חסה תורה אלא על כלי חרס שאין

העמק דבר

בו רוח טומאה. ומכש"כ כנענים שמתחלה בנו לשם טומאה. מש"ה היה מתנה שיתקלה הטומאה מהבית. ובאמת לפי הפשט מינו גם בלשון קללה הלשון ונתתי כמבואר בהוכחה פ' בחקותי. והדיוק הוא שהוא בהשגחה פרטית כמש"כ הרמב"ן ז"ל. אכן בא ביחוד במקום שהוא בא להורות דסופו לקללה עוד יותר ע"י השגחה זו לרעה. וכן הוא בנגעי בתים כאשר יבואר להלן ל"ט. ומש"ה לא נזכר במקרא דעומד בראשון ובשני שטעון חולץ וקוצה וטח שהפסוק מרמז דמי שבא לזה העונש של נגעי בית סופו לבא לפשיון ונתיצה. מה שא"כ בבגדים אינו עומד סתמא. לכך (ולא תקשה מהא דתי' בחולין ד"י דילמא עד דנפיק ואתי

לז וְיֶחֱזֵי יַת מַכְתָּשָׁא וְהָא מַכְתָּשָׁא בְּכוֹתְלֵי בֵיתָא פַּחְתָּן יָרְקָן אוֹ סַמְקָן וּמֶחֱזֵיהֶן מַכִּיךְ מִן כּוֹתְלָא: לח וְיִפּוֹק כַּהֲנָא מִן בֵּיתָא לִתְרַע בֵּיתָא וְיַסְגַּר יַת בֵּיתָא שִׁבְעָא יוֹמִין: לט וִיתוּב כַּהֲנָא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְיֶחֱזֵי וְהָא אוֹסִיף מַכְתָּשָׁא בְּכוֹתְלֵי בֵיתָא: מ וִיפַקֵּיד כַּהֲנָא וִישַׁלְפוּן יַת אַבְנַיָּא דִּי בְהֵן מַכְתָּשָׁא וְיִרְמוֹן יָתְהֶן לְמִבָּרָא לְקַרְתָּא לַאֲתַר מְסָאָב: מא וְיַת בֵּיתָא יְקַלְּפוּן מִגָּיו סְחוֹר סְחוֹר וְיִרְמוֹן יַת עַפְרָא דִּי קַלִּיפוּ לְמִבָּרָא לְקַרְתָּא לַאֲתַר מְסָאָב: מב וְיִסְּבוּן אַבְנִין אָחֳרָנְיָן וְיַעֲלוּן לַאֲתַר אַבְנַיָּא וַעֲפַר אוֹחֳרָן יִסַּב וִישׁוּעַ יַת בֵּיתָא: מג וְאִם יְתוּב מַכְתָּשָׁא וְיִסְגֵּי בְּבֵיתָא בָּתַר דְּשַׁלִּיפוּ יַת אַבְנַיָּא וּבָתַר דְּקַלִּיפוּ יַת בֵּיתָא וּבָתַר דְּאִתְּשַׁע: מד וְיֵיעוֹל כַּהֲנָא וְיֶחֱזֵי וְהָא אוֹסִיף מַכְתָּשָׁא בְּבֵיתָא סְגִירוּת מְחַסְּרָא הִיא בְּבֵיתָא מְסָאָב הוּא: מה וְיִתְרַע יַת בֵּיתָא יַת אַבְנוֹהִי וְיַת אָעוֹהִי וְיַת כָּל עֲפַר בֵּיתָא וְיַפֵּק לְמִבָּרָא

רש"י

להם מראה במקוה (נגעים פי"ב מ"כ): (לז) שקערורת. שוקעות במראיהן (ת"כ): (מ) וחלצו את האבנים. כתרגומו וישלפון יטלם משם כמו וחלצה נעלו (דברים כה) לשון הסרה: אל מקום טמא. מקום שאין טהרות משתמשות שם (ת"כ) למדך הכתוב שהאבנים הללו מטמאות מקומן בעודן בו: (מא) יקציע. רוני"ר בלע"ז (אבגאגען נאך אונד נאך לאזרייסען, היר אבקראצען) ובלשון משנה יש הרבה: מבית. מבפנים (ת"כ): סביב. סביבות הנגע בת"כ נדרש כן שיקלוף הטיח שסביב אבני הנגע: (מג) הקצות. לשון קיצוי אשר קצצו בקלוע הנגע סביב: הקצות. לשון העשות וכן הטוח אבל חלץ את האבנים מוסב הלשון אל האדם שחלצן והוא משקל לשון כבד כמו כפר דבר: ואם ישוב הנגע וגו'. יכול חזר בו ביום יהא טמא ת"ל ושב הכהן ואם ישוב מה שיבה האמור להלן לסוף שבוע אף שיבה האמורה כאן בסוף שבוע (ת"כ): (מד) ובא הכהן וראה והנה פשה. יכול לא יהא החוזר טמא אלא אם כן פשה נאמר צרעת ממארת בבתים ונאמר צרעת ממארת בבגדים מה להלן טמא את החוזר אע"פ שאינו פושה אף כאן טמא את החוזר אע"פ שאינו פושה א"כ מה ת"ל והנה פשה אין כאן מקומו של מקרא זה אלא ונתץ את הבית היה לו לכתוב אחר ואם ישוב הנגע וראה והנה פשה הא לא בא ללמד אלא על נגע העומד בעיניו בשבוע ראשון ובא בסוף שבוע שני ומצאו שפשה שלא פירש בו הכתוב למעלה כלום בעומד בעיניו בשבוע ראשון ולמדך כאן בפסיון זה שאינו מדבר אלא בעומד בראשון ופשה בשני ומה יעשה לו יכול יתצנו כמו שסמך לו ונתץ את הבית ת"ל ושב אל הכהן ובא הכהן נלמד ביאה משיבה מה שיבה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע אף ביאה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע ואם חוזר נותן לא חזר טהור ומניין שאם עמד בזה ובזה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע תלמוד לומר (ובא) ואם בא יבא במה הכתוב מדבר אם בפושה בראשונה הרי כבר אמור אם בפושה בשניה הרי כבר אמור הא אינו אמור (ובא) ואם בא יבא אלא את שבא בסוף שבוע ראשון ובא בסוף שבוע שני וראה והנה לא פשה. זה העומד מה יעשה לו יכול יפטר וילך כמו שכתוב כאן וטהר את הבית ת"ל כי נרפא הנגע לא טהרתי אלא הרפוי מה יעשה לו ביאה אמורה למעלה

העמק דבר

ואתי בגר ליה שיעורא. ולדברינו מאי ראיה הא בנגעי בתים דרך להיות פושה והולך. הא ל"ק דע"כ עיקר הוכחה הוא באם השתכח לאחר שבוע דנחסר כמש"כ התוס' בד"ה ולמאי. וא"כ רואין אנו שאין כאן הכי): (לז) בקירת הבית. לראב"ש ידוע דווקא בשני קירות. ולרבנן דס"ל דאפילו בקיר א' טמא צ"ל הא דכתיב בקירות הוא לרבותא אפילו נתפשט על שני קירות וא"כ אין יכול לראות בראיה אחת וכיב"ז בנגעי אדם הוא טהור. ומש"ה אין ראשי איברים מטמאין בנגעים. אבל בבית אפילו כה"ג טמא: שקערורת. היינו שנראין הקירות שקוע מן הנגע ומראה הנגע גבוה: או מראהו שפל מן הקיר. ואין כ"מ איך שהוא עמוק או גבוה הכי צ"ל לפרש"י. ולפי הפשט משמעות שקערורות לפי' יהי נקלף יתראה אותו מראה ג"כ. ומש"ה לא כתיב זה הל' באדם ובבגד דלא שייך בהו קליפה: (לט) והנה פשה. באדם כתיב אם פשה ובבגד כתיב כי פשה ומשמע בלשון אם. והכא כתיב והנה פשה. כמו שהכתוב מודיע שכן יהיה דמתחלה כשבא הצרעת היה בחזקה שיהיה גם פשיון וכמש"כ לעיל: (מד) והנה פשה. ידוע הדרש ע"ז הלשון. דבאמת א"צ פשיון ורק פריחה שנית. ולפי הפשט הוא מסתרי הטבע אשר בהיות רוח טומאה בבית כל מה שמתחזקים להסירו אם אין השעה מצלחת להסיר לגמרי עוד אותו רוח טומאה הוא מתחזק ביותר מאשר היה תחלה מש"ה כיון שלא הועילה החלוצה להסיר רוח הטומאה וחזר ופרח

ממילא

והוציא אל־מחוץ לעיר אל־מקום טמא: מו והבא
אל־הבית כל־ימי הסגיר אתו יטמא עד־הערב:
מז והשכב בבית יכבס את־בגדיו והאכל בבית
יכבס את־בגדיו: מח ואם־בא יבא הכהן וראה
והנה לא־פשה הנגע בבית אחרי הטח את־
הבית וטהר הכהן את־הבית כי נרפא הנגע:
מט ולקח לחטא את־הבית שתי צפרים ועץ ארז
ושני תולעת ואזב: נ ושחט את־הצפר האחת
אל־כלי־חרש על־מים חיים: נא ולקח את־עץ־
הארז ואת־האזב ואת | שני התולעת ואת הצפר
החיה וטבל אתם בדם הצפר השחוטה ובמים
החיים והזה אל־הבית שבע פעמים: נב וחטא
את־הבית בדם הצפור ובמים החיים ובצפר
החיה ובעץ הארז ובאזב ובשני התולעת:
נג ושלח את־הצפר החיה אל־מחוץ לעיר אל־
פני השדה וכפר על־הבית וטהר: חמישי נד זאת
התורה לכל־נגע הצרעת ולנתק: נה ולצרעת
הבגד ולבית: נו ולשאת ולספחת ולבהרת:
נז להורת ביום הטמא וביום הטהר זאת תורת
הצרעת: פ טו א וידבר יהוה אל־משה ואל־
אהרן לאמר: ב דברו אל־בני ישראל ואמרתם

חשי"ן רפה.

ת"א וחטא את הבית. חולין כז נדה לא: ושלח את. נגעים מה: ולשאת ולספחת. שבת סב סוטה ד קדושין ע שבועות ו: דברו אל בני. שבת פג:

ר ש" י

וביאה אמורה למטה מה בעליונה חולץ וקולה וטח ונותן לו שבוע דגמר לה זהו שיבה זהו ביאה אף

העמק דבר

ממילא יהיה גם פשיון וחזק מאשר היה: (נד) לכל נגע הצרעת ולנתק. כסדר הפרשיות כך סדר

לְקַרְתָּא לַאֲתַר מְסָאַב: מו וּדְיֵיעוֹל לְבֵיתָא כָּל יוֹמִין דְּיַסְגַּר יָתֵיהּ יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: מז וּדְיִשְׁכּוּב בְּבֵיתָא יְצַבַּע יָת לְבוּשׁוֹהִי וּדְיֵיכוּל בְּבֵיתָא יְצַבַּע יָת לְבוּשׁוֹהִי: מח וְאִם מֵעָל יֵיעוֹל כַּהֲנָא וְיֶחֱזֵי וְהָא לָא אוֹסִיף מַכְתָּשָׁא בְּבֵיתָא בָּתַר דְּאִתְּשַׁע יָת בֵּיתָא וִידַכֵּי כַהֲנָא יָת בֵּיתָא אֲרֵי אִתָּסֵי מַכְתָּשָׁא: מט וְיִסַּב לְדַכָּאָה יָת בֵּיתָא תַּרְתֵּין צִפְּרִין וְאָע דְּאַרְזָא וּצְבַע זְהוֹרִי וְאֵזוֹבָא: נ וְיִכּוֹס יָת צִפְּרָא חֲדָא לְמָאן דַּחֲסַף עַל מֵי מַבּוּעַ: נא וְיִסַּב יָת אָעָא דְאַרְזָא וְיָת אֵזוֹבָא וְיָת צְבַע זְהוֹרִי וְיָת צִפְּרָא חַיְתָא וְיִטְבּוֹל יָתְהוֹן בִּדְמָא דְּצִפְּרָא נְכִיסְתָּא וּבְמֵי מַבּוּעַ וְיַדֵּי לְבֵיתָא שְׁבַע זִמְנִין: נב וִידַכֵּי יָת בֵּיתָא בִּדְמָא דְּצִפְּרָא וּבְמֵי מַבּוּעַ וּבְצִפְּרָא חַיְתָא וּבְאָעָא דְאַרְזָא וּבְאֵזוֹבָא וּבִצְבַע זְהוֹרִי: נג וִישַׁלַּח יָת צִפְּרָא חַיְתָא לְמִבָּרָא לְקַרְתָּא לְאַפֵּי חַקְלָא וִיכַפַּר עַל בֵּיתָא וְיִדְכֵּי: נד דָּא אוֹרַיְתָא לְכָל מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא וּלְנִתְקָא: נה וְלִסְגִירוּת לְבוּשָׁא וּלְבֵיתָא: נו וּלְעַמְקָא וּלְעַדְיָא וּלְבַהֲרָא: נז לְאַלָּפָא בְּיוֹם מְסָאֲבָא וּבְיוֹם דַּכְיָא דָּא אוֹרַיְתָא דִסְגִירוּתָא: א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר: ב מַלִּילוּ עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימְרוּן לְהוֹן גְּבַר גְּבַר אֲרֵי יְהֵי דָּאִיב

רש"י

נשתנית כן וכו' כדאיתא בתורת כהנים גמרו של דבר אין נתיצה אלא בנגע החוזר אחר חליצה וקיצוע וטיחה ואין החוזר צריך פשיון. וסדר המקראות כך הוא. ואם ישוב. ונתץ. ובא אל הבית. והאוכל בבית. ובא הכהן וראה והנה פשה. ודבר הכתוב בעומד בראשון שנותן לו שבוע שני להסגרו ובסוף שבוע שני להסגרו בא וראהו שפשה ומה יעשה לו חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע חזר נותץ לא חזר טעון צפרים שאין בנגעים יותר משלשה שבועות: (מו) כל ימי הסגיר אותו. ולא ימים שקלף את נגעו יכול שאני מוציא המוחלט שקלף את נגעו ת"ל כל ימי (ת"כ): יטמא עד הערב. מלמד שאין מטמא בגדים יכול אפילו שהה בכדי אכילת פרס (ושעורו עי' ערובין ד' פ"ג) ת"ל והאוכל בבית יכבס את בגדיו אין לי אלא אוכל שוכב מניין ת"ל והשוכב אין לי אלא אוכל ושוכב לא אוכל ולא שוכב מניין ת"ל יכבס יכבס ריבה א"כ למה נאמר אוכל ושוכב ליתן שיעור לשוכב כדי אכילת פרס (ת"כ ברכות מ"א): (מח) ואם בא יבא. לסוף שבוע שני וראה והנה לא פשה. מקרא זה בא ללמד בעומד בעיניו בראשון ובשני ומה יעשה לו יכול יטהרנו כמשמעו של מקרא וטהר הכהן את הבית ת"ל כי נרפא הנגע לא טהרתי אלא את הרפוי ואין רפוי אלא הבית שהוקצה והוטח ולא חזר הנגע אבל זה טעון חליצה וקיצוי וטיחה ושבוע שלישי וכן המקרא נדרש ואם בא יבא בשני וראה והנה לא פשה יטיחנו ואין טיחה בלא חלוץ וקצוי ואחרי הטוח את הבית וטהר הכהן את הבית אם לא חזר לסוף השבוע כי נרפא הנגע ואם חזר כבר פירש על החוזר שטעון נתיצה: (נז) להורות ביום הטמא. איזה יום מטהרו ואיזה יום מטמאו:

העמק דבר

שכתוב בגוף. אלא ולשאת ולספחת ולבהרת אינו כסדר ובא לדרשה דמתחלה בא הטומא' בבגד ואח"כ בבית ואח"כ בגוף. ועי' בסמוך ישוב אחר ע"ז: (נה) להורות ביום הטמא וביום הטהור. כתב הראב"ד בפי' הת"כ בזה"ל ירושלמי פ' אין דורשין אמר רב אין אדם רשאי לומר בנגע הצרעת אלא א"כ ראה או שימש כיצד הוא עושה בתחלה רבו פותח לו ראשי פסוקים ומסכים. למדנו שאע"ג שהוא תלמיד ותיק ויודע ומבין הכל מדעתו אינו רשאי לעשות בהם מעשה אלא ע"י פתיחת רבו ומפיק טעמיה הכא מדכתיב להורות ביום הטמא עד שיורנו רבו עכ"ל הראב"ד. ואח"כ פי' להורות היינו שהכהן יהא מורה בשעה שבא מעשה לפניו ויהא קורא לתלמידיו ולהראות להם בענין צורת הנגע ופרטיו בין ביום הטמא בין ביום הטהור. וע"ז מסיים המקרא עוד הפעם זאת תורת הצרעת פי' שזה הדין אינו בכ"מ אלא בצרעת באשר דקדוקי הפ' קשה להבין וגם ההלכות המקובלו' מועטות כדאי' בחגיגה פ"א. וע' מש"כ בס' דברים כ"ד ט'. ויש לבאר עפי"ז סמיכות המקרא לשאת ולספחת ולבהרת למקרא זה להורות וגו' משום שזה הדין ישנו ביותר בנגעי צרעת עור בשר שמראותיו מרובים ומעטים וצריך שקידה עד שיהא בקי בהם. וי"ל עוד דבאמת הוא בזיון גדול לאדם שיתקבצו תלמידים רבים ויבינו על בשרו ונגעו. ודאי בהוראה כיב"ז במק"א אסור לעשות כן ולהלבין פני השואל. אבל זאת תורת הצרעת שיגיע לו כפרה על שהלבין הוא פני חבירו: טו (ב) ואמרתם אלהם. כבר נתבאר בריש הספר לשון ואמרת אליהם שהוא הלכות המקובלות

אֲלֵהֶם אִישׁ אִישׁ כִּי יִהְיֶה זָב מִבְּשָׂרוֹ זוֹבוֹ טָמֵא הוּא׃ ג וְזֹאת תִּהְיֶה טֻמְאָתוֹ בְּזוֹבוֹ רָר בְּשָׂרוֹ אֶת־זוֹבוֹ אוֹ־הֶחְתִּים בְּשָׂרוֹ מִזּוֹבוֹ טֻמְאָתוֹ הִוא׃ ד כָּל־הַמִּשְׁכָּב אֲשֶׁר יִשְׁכַּב עָלָיו הַזָּב יִטְמָא וְכָל־הַכְּלִי אֲשֶׁר־יֵשֵׁב עָלָיו יִטְמָא׃ ה וְאִישׁ אֲשֶׁר יִגַּע בְּמִשְׁכָּבוֹ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ ו וְהַיֹּשֵׁב עַל־הַכְּלִי אֲשֶׁר־יֵשֵׁב עָלָיו הַזָּב יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ חצי הספר
ז וְהַנֹּגֵעַ בִּבְשַׂר הַזָּב יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ ח וְכִי־יָרֹק הַזָּב בַּטָּהוֹר וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ ט וְכָל־הַמֶּרְכָּב אֲשֶׁר יִרְכַּב עָלָיו הַזָּב יִטְמָא׃ י וְכָל־הַנֹּגֵעַ בְּכֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה תַחְתָּיו יִטְמָא עַד־הָעָרֶב וְהַנּוֹשֵׂא אוֹתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ יא וְכֹל אֲשֶׁר יִגַּע־בּוֹ הַזָּב וְיָדָיו לֹא־שָׁטַף בַּמַּיִם

ת״א איש איש כי. ערכין ג כריתות ח נדה לב לד מג ומד: מבשרו. חולין נא נדה ב: זובו טמא הוא. נדה לד נה נו: וזאת תהיה. ב״ק כד נה נו: טמאתו בזובו. נדה מג: רר בשרו את. נדה מג נז: או החתים. שם מג: וכל המשכב. שבת פד נדה לג: הזב. שם כד: אשר ישב. שבת נט: ואיש אשר יגע. שם פד ב״ק סו נדה לג: והישב על. חגיגה כג נדה מט: וכי ירוק הזב. שבת טו נדה נה נו: בטהור. נדה נה: וכל הנוגע. שם לב: והנושא. שם לג נה: וכל אשר יגע. קדושין כה חולין קו נדה מג:

רש״י

טו (ב) כי יהיה זב. יכול זב מ״מ יהא טמא ת״ל מבשרו ולא כל בשרו אחר שחלק הכתוב בין בשר לבשר זכיתי לדין טמא בזב וטמא בזבה מה זבה ממקום שהיא מטמאה טומאה קלה נדה מטמאה טומאה חמורה זיבה אף הזב ממקום שמטמא טומאה קלה קרי מטמא טומאה חמורה זיבה (ת״כ נדה מ״ג): זובו טמא. למד על הטיפה שהיא מטמאה (ת״כ). זוב דומה למי בצק של שעורין ודחוי ודומה ללובן ביצה המוזרת שכבת זרע קשור כלובן ביצה שאינה מוזרת (נדה ל״ה): (ג) רר. לשון ריר שזב את בשרו: את זובו. כמו ריר שיוצא צלול: או החתים. שיוצא עב וסותם את פי האמה ונסתם בשרו מטפת זובו זהו פשוטו ומדרשו מנה הכתוב הראשון ראיות שתים וקראו טמא שנאמר זב מבשרו זובו טמא הוא ומנה הכתוב השני ראיות שלש

העמק דבר

בפ׳. והנה לא מצינו בכל פרשיות שבתורה זה הלשון ואמרתם אליהם. רק דברו אל ב״י לאמר. שביאורו שגם אהרן ידבר אותו הפ׳ בזה הלשון שאמר משה. אבל ואמרתם אליהם שהוא הלכות ומשניות אינו מן הצורך לכתוב שילמוד אהרן עם ישראל שהרי כל המשניות ותורה שבע״פ חובה על כל רב ללמוד עם תלמידיו. אלא כלפי שקשה לדבר בעניני זיבה וקרי שהוא באברי הזרע שמתפעלים במחשבה והיינו סגורים

מִבִּשְׂרֵיהּ דוֹבֵיהּ מְסָאָב הוּא: ג וְדָא תְּהֵי סְאוֹבְתֵיהּ בְּדוֹבֵיהּ רִיר בִּשְׂרֵיהּ יַת דוֹבֵיהּ אוֹ חָתִים בִּשְׂרֵיהּ מִדוֹבֵיהּ סְאוֹבְתֵיהּ הִיא: ד כָּל מִשְׁכְּבָא דִּי יִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי דוֹבָנָא יְהֵי מְסָאָב וְכָל מָנָא דִּי יִתֵּב עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאָב: ה וּגְבַר דִּי יִקְרַב בְּמִשְׁכְּבֵיהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיִסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא: ו וּדְיִתֵּב עַל מָנָא דִּיתֵּב עֲלוֹהִי דוֹבָנָא יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיִסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא: ז וּדְיִקְרַב בִּבְשַׂר דוֹבָנָא יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיִסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא: ח וַאֲרֵי יָרוֹק דוֹבָנָא בְּדַכְיָא וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיִסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא: ט וְכָל מֶרְכְּבָא דִּי יִרְכַּב עֲלוֹהִי דוֹבָנָא יְהֵי מְסָאָב: י וְכָל דְּיִקְרַב בְּכֹל דִּי יְהֵי תְחוֹתוֹהִי יְהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא וּדְיִטּוֹל יָתְהוֹן יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיִסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא: יא וְכֹל דְּיִקְרַב בֵּיהּ דוֹבָנָא וִידוֹהִי לָא שְׁטַף בְּמַיָּא וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי

רש"י

וקראו טמא שנאמר טומאתו בזובו רר בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו טומאתו היא הא כיצד שתים לטומאה והשלישית מזקיקתו לקרבן (מגילה ח' נדה מ"ג): (ד) כל המשכב. הראוי למשכב יכול אפילו מיוחד למלאכה אחרת ת"ל אשר ישכב אשר שכב לא נאמר אלא אשר ישכב המיוחד תמיד לכך יצא זה שאומרין לו עמוד ונעשה מלאכתנו: אשר ישב. ישב לא נאמר אלא אשר ישב עליו הזב במיוחד תמיד לכך: (ה) ואיש אשר יגע במשכבו. לימד על המשכב שחמור מן המגע שזה נעשה אב הטומאה לטמא אדם לטמא בגדים והמגע שאינו משכב אינו אלא ולד הטומאה ואינו מטמא אלא אוכלין ומשקין: (ו) והישב על הכלי. אפילו לא נגע אפי' עשרה כלים זה על זה כולן מטמאין משום מושב וכן במשכב (ת"כ): (ח) וכי ירוק הזב בטהור. ונגע בו או נשאו שהרוק מטמא במשא (ת"כ נדה מ"ה): (ט) וכל המרכב. אע"פ שלא ישב עליו כגון התפוס של סרגא שקורין ארצו"ן (דער זאטטעל באגען) טמא משום מרכב והאוכף שקורין אלוי"ש טמא טומאת מושב: (י) וכל הנגע בכל אשר יהיה תחתיו. של זב בא ולימד על המרכב שיהא הנוגע בו טמא ואין טעון כבוס בגדים (ת"כ) והוא חומר במשכב מבמרכב: והנושא אותם. כל האמור בענין הזב זובו ורוקו ושכבת זרעו ומימי רגליו והמשכב והמרכב משאן מטמא אדם לטמא בגדים: (יא) וידיו לא שטף במים. בעוד שלא טבל מטומאתו ואפי' פסק מזובו וספר שבעה ומחוסר טבילה מטמא בכל טומאותיו וזה שבוטא הכתוב טבילת גופו של זב בלשון שטיפת ידים ללמדך שאין בית הסתרים טעון ביאת

העמק דבר

סתורים שיותר טוב למעט הדבור והלמוד בהם. ורק משה הוא מוכרח ללמד לישראל הקבלות שיש לו בע"פ. שלא יאבדו מישראל. אבל אחר שכבר למדם שב אין המנוס להגות בהם כמצות ת"ת שהמה למצוה אפילו בלי תועלת למעשה ולזכירה מש"ה כתיב בפ' צ ואמרתם אליהם. שגם אהרן ילמוד עם ישראל אחר שכבר למד משה בסדר המשנה כמנהגו. וה"ה כל רב לתלמידיו ומשום שבאמת בלמוד התורה אין יוצא רע והיא אילת אהבים ויעלת חן: זב מבשרו. היינו האבר שכולו בשר ולמדנו זה מלשון זב. דאין אבר שיהא זב שלא יהא בו עצם ג"כ ובשר האדם אינו זב וע"כ קאי על האבר הידוע שהוא בשר וזב: (ג) רר בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו. באשר הייתי אומר דזיבה אינה מטמאת אלא כשהוא זב מאליו. אבל כשמוציא במשמוש היד כמו שמוציאים הרוק בכח האדם אינו טמא מש"ה כתיב דה"ה כשהיה רר כמו ריר שבפיו. או אפילו כבר הוא יבש ע"פ האמה ואינו ראוי לזוב עוד מכ"מ ה"ה זב: טומאתו היא. היא הטיפה שראויה היתה לזוב אלא עפ"י סבה לא הספיקה לזוב עד שנתייבשה מעט: (ו) והיושב על הכלי וגו'. במשכב דרך האדם להיות ערום וממילא ה"ה נוגע מש"ה לא כתיב והשוכב על המשכב. דטרם שכב כבר נטמא בנגעו. משא"כ במושב מצוי שיהיה לבוש ואינו נטמא משום נוגע אלא משום מושב. ולמדין משכב ומושב מהדדי: (ז) והנוגע בבשר הזב. מדלא כתיב והנוגע בזב למדנו דאלו כתיב בזב היינו מפרשים שנוגע אפילו כשהוא לבוש בבגדיו והוא נוגע בבגדיו ג"כ מיקרי נוגע בזב. מש"ה כתיב בבשר הזב דיקא. ולא בבגדיו. ועי' בסמוך י"א: (ח) וכי ירוק הזב בטהור. משמע שיהיה מגיע הרוק בו אבל לא בעינן שיהא נוגע בבשרו אלא ה"ה על בגדי הטהור מיקרי שפיר בטהור כמש"כ בסמוך. וטמא משום משא מעינות זב: (יא) וכל אשר יגע בו הזב וידיו לא שטף במים. מקרא זה קשה משמעותו לפי הפשט. שהרי מגע הזב ממש כבר כתיב והנוגע בבשר הזב. ומה לי שיגע הזב בטהור או הטהור בזב וכפרש"י נדה דמ"ג א'. ומש"ה אי' שם דמיירי

וְכִבֶּ֧ס בְּגָדָ֛יו וְרָחַ֥ץ בַּמַּ֖יִם וְטָמֵ֥א עַד־הָעָֽרֶב׃ יב וּכְלִי־חֶ֛רֶשׂ אֲשֶׁר־יִגַּע־בּ֥וֹ הַזָּ֖ב יִשָּׁבֵ֑ר וְכָל־כְּלִי־עֵ֔ץ יִשָּׁטֵ֖ף בַּמָּֽיִם׃ יג וְכִֽי־יִטְהַ֤ר הַזָּב֙ מִזּוֹב֔וֹ וְסָ֨פַר ל֜וֹ שִׁבְעַ֥ת יָמִ֛ים לְטָהֳרָת֖וֹ וְכִבֶּ֣ס בְּגָדָ֑יו וְרָחַ֤ץ בְּשָׂרוֹ֙ בְּמַ֣יִם חַיִּ֔ים וְטָהֵֽר׃ יד וּבַיּ֣וֹם הַשְּׁמִינִ֗י יִֽקַּֽח־לוֹ֙ שְׁתֵּ֣י תֹרִ֔ים א֥וֹ שְׁנֵ֖י בְּנֵ֣י יוֹנָ֑ה וּבָ֣א ׀ לִפְנֵ֣י יְהוָ֗ה אֶל־פֶּ֙תַח֙ אֹ֣הֶל מוֹעֵ֔ד וּנְתָנָ֖ם אֶל־הַכֹּהֵֽן׃ טו וְעָשָׂ֤ה אֹתָם֙ הַכֹּהֵ֔ן אֶחָ֣ד חַטָּ֔את וְהָאֶחָ֖ד עֹלָ֑ה וְכִפֶּ֨ר עָלָ֧יו הַכֹּהֵ֛ן לִפְנֵ֥י יְהוָ֖ה מִזּוֹבֽוֹ׃ ס

ששי שביעי כשהן מחוברין

טז וְאִ֕ישׁ כִּֽי־תֵצֵ֥א מִמֶּ֖נּוּ שִׁכְבַת־זָ֑רַע וְרָחַ֥ץ בַּמַּ֛יִם אֶת־כָּל־בְּשָׂר֖וֹ וְטָמֵ֥א עַד־הָעָֽרֶב׃ יז וְכָל־בֶּ֣גֶד וְכָל־ע֔וֹר אֲשֶׁר־יִהְיֶ֥ה עָלָ֖יו שִׁכְבַת־זָ֑רַע וְכֻבַּ֥ס בַּמַּ֖יִם וְטָמֵ֥א עַד־הָעָֽרֶב׃ יח וְאִשָּׁ֕ה אֲשֶׁ֨ר יִשְׁכַּ֥ב אִ֛ישׁ אֹתָ֖הּ שִׁכְבַת־זָ֑רַע וְרָחֲצ֣וּ בַמַּ֔יִם וְטָמְא֖וּ עַד־הָעָֽרֶב׃

פ יט וְאִשָּׁה֙ כִּֽי־תִהְיֶ֣ה זָבָ֔ה דָּ֛ם יִהְיֶ֥ה זֹבָ֖הּ בִּבְשָׂרָ֑הּ שִׁבְעַ֤ת יָמִים֙ תִּהְיֶ֣ה בְנִדָּתָ֔הּ וְכָל־הַנֹּגֵ֥עַ בָּ֖הּ יִטְמָ֥א עַד־הָעָֽרֶב׃ כ וְכֹל֩ אֲשֶׁ֨ר תִּשְׁכַּ֥ב עָלָ֛יו בְּנִדָּתָ֖הּ יִטְמָ֑א וְכֹ֛ל אֲשֶׁר־תֵּשֵׁ֥ב עָלָ֖יו יִטְמָֽא׃ כא וְכָל־הַנֹּגֵ֖עַ בְּמִשְׁכָּבָ֑הּ יְכַבֵּ֥ס בְּגָדָ֛יו וְרָחַ֥ץ בַּמַּ֖יִם וְטָמֵ֥א

ת"א וכי יטהר הזב. מגילה יז נדה לז: ובא לפני ה'. נזיר מד: לטהרתו. שם לג: וכבס בגדיו. מגילה ח: ורחץ בשרו. ערובין יד: ועשה אותם. יומא מא: וכפר עליו. מגילה ח: ואיש כי תצא. ב"ק פב החלילים סח נדה מג: ורחץ במים. ערובין ד: כל בגד וכל. שבת סד פו ב"ק כה: אשה שכבת. יבמות לד: ורחצו במים. נדה מא מב: ואשה. שם לב מד: ואשה כי תהיה זבה. שם לו עג: דם יהיה זובה. שם מ נד נה: בבשרה. שם כא סא נז: שבעת ימים. פסחים נ:

רש"י

מים אלא אבר הגלוי כמו שידים (ת"כ נדה ס"ו): (יב) וכלי חרש אשר יגע בו הזב. יכול אפי' נגע בו מאחוריו וכו' כדאיתא בת"כ עד איזהו מגעו שהוא ככולו הוי אומר זה היסטו: (יג) וכי יטהר.

העמק דבר

בהיסט הזב שהזב מסיט את הטהור ומטמא מה שאין מגיעו בכה"ת כולה טומאה כי"ב. וכלי מגע הוא היסט

וְיִסְחֵי בְמַיָא וִיהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא: יב וּמָאן דַחֲסַף דְיִקְרַב בֵּיהּ דוֹבָנָא יִתְּבַר וְכָל מָאן דְאָע יִשְׁתְּטִיף בְּמַיָא: יג וַאֲרֵי יִדְכֵּי דוֹבָנָא מִדוֹבֵיהּ וְיִמְנֵי לֵיהּ שַׁבְעָא יוֹמִין לִדְכוּתֵיהּ וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיִסְחֵי בִסְרֵיהּ בְּמֵי מַבּוּעַ וְיִדְכֵּי: יד וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה יִסַּב לֵיהּ תַּרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ תְרֵין בְּנֵי יוֹנָה וְיֵיתֵי לִקְדָם יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִתְּנִינּוּן לְכַהֲנָא: טו וְיַעְבֵּיד יָתְהוֹן כַּהֲנָא חַד חַטָּאתָא וְחַד עֲלָתָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ מִדוֹבֵיהּ: טז וּגְבַר אֲרֵי תִפּוֹק מִנֵיהּ שִׁכְבַת זַרְעָא וְיִסְחֵי בְמַיָא יַת כָּל בִּשְׂרֵיהּ וִיהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא: יז וְכָל לְבוּשׁ וְכָל מְשַׁךְ דִי יְהֵי עֲלוֹהִי שִׁכְבַת זַרְעָא יִצְטַבַּע בְּמַיָא וִיהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא: יח וְאִתְּתָא דִי יִשְׁכּוּב גְבַר יָתַהּ שִׁכְבַת זַרְעָא וְיִסְחוּן בְּמַיָא וִיהוֹן מְסָאֲבִין עַד רַמְשָׁא: יט וְאִתְּתָא אֲרֵי תְהֵי דָיְבָא דָם יְהֵי דוֹבַהּ בְּבִשְׂרַהּ שַׁבְעָא יוֹמִין תְּהֵי בְרִיחוּקַהּ וְכָל דְיִקְרַב בַּהּ יְהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא: כ וְכֹל דִי תִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי בְּרִיחוּקַהּ יְהֵי מְסָאָב וְכֹל דִי תֵתֵּיב עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאָב: כא וְכָל דְיִקְרַב בְּמִשְׁכְּבַהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיִסְחֵי בְמַיָא וִיהֵי

רש"י

הפסוק: שבעת ימים לטהרתו · שבעת ימים טהורים מטומאת זובו שלא יראה זוב וכולן רצופין (נדה ס"ח): (יח) ורחצו במים · גזרת מלך היא שהטמאה האשה בביאה ואין הטעם משום נוגע בשכבת זרע שהרי מגע בית הסתרים הוא: (יט) כי תהיה זבה · יכול מאחד מכל האבריה תלמוד לומר והיא גלתה את מקור דמיה אין דם מטמא אלא הבא מן המקור (ת"כ נדה י"ז): דם יהיה זובה בבשרה · אין זובה קרוי זוב לטמא אלא א"כ הוא אדום: בנדתה · כמו ומהבל ינדוהו (איוב י"ח) שהוא מנודה ממגע כל אדם:

העמק דבר

הפסוק · אבל עדיין אינו מובן לפי"ז וידיו לא שטף במים · ונראה דמשמעות אשר יגע בו אפילו בבגדי האדם בשעה שהוא לבוש כמש"כ לעיל · מש"ה התנה הפסוק וידיו לא שטף במים שהזב לא בסף ידיו ובתמן נשקיות הן ומלוכלכות בטיפת זיבה וביחוד זב שמלאת בדיקתו תדירה כמו נשים כדאי' ר"פ כל היד · וא"כ הרי כפל טיפת זיבה על בגדי הטהור והוא שאדם מש"ה הוא מטמא בגדים (א) · וזהו משמעות המקרא מכ"מ יש להבין מנוקרא זה היסט הזב ג"כ · דאי כמש"כ אין מדויק לשון וכל אשר וגו' דמשמע אפילו כלי כמו בפ' חקת וכל אשר יגע בו הטמא יטמא וזה א"א אלא בהיסט הזב · אבל המסך וידיו לא שטף במים · וכבס בגדיו · א"א לפרש אלא כמש"כ · ושתים זו שמפנו ממשמעות אוהו מקרא וכיב"ז יש הרבה מקראות כמש"כ בפרשת משפטים ובכ"מ: (יג) וספר לו · משמעות ספירה אינו בפה אלא במחשבה · ונראה לזה מדכתיב לו · והפי' לעצמו שהוא נאמן אלמא דלא מיירי אלא בחשבון ימי טהרה · ולא דספירת העומר מצוה למימני בפה אינו אלא מיתורא דקראי כמש"כ בפרשת ראה בס"ד · [ומיושב בזה ק' התוספות כתובות דע"ב ד"ה וספרה · אמאי אין מברכין על ספירת זיבה · ולדברינו ניחא שעל מצוה שבמחשבה אין מברכין כמש"כ הטור א"ח סימן תל"ב]: (טו) לפני ה' מזובו · כבר פירשנו לעיל י"ד י"ט דבא ללמד שאינו יוצא בשתי תורים אלו חובו אחר של קרבן עו"י · והדרש במגילה ידוע: (טז) את כל בשרו · שינה הכתוב בלשון ממה שכתוב בזב את בשרו · והרי גם בזב דבעינן מים חיים אינה מועלת הטבילה כ"א את כל בשרו · אלא מכאן יצא הדרש מים שכל גופו עולה בהן · פי' לא שיהא מתכסה בהן ואם כן היה אפשר דסגי בשעור שהות מארבעים סאה ותלי' באופן הטבילה אם בעמידה או בישיבה · אבל במקוה בעינן שיהא עולה כל גופו כשהוא עומד · והוא כשעור קומה ורוחב אדם דהיינו אמה על אמה ברום ג"א · וחז"ל הוסיפו לבאר לא שבעינן שיטבול ממש בדרך עלייתו אלא בעינן שיעור כמו שהיה טובל בדרך עלייתו · ומש"ה פירשו דשיעור מקוה מ' סאה · וכן פי' הראב"ד בס' בעלי הנפש · וע' מש"כ בהעמ"ש סי' צ"ו אות י"ג: (יח) אשר ישכב · לא כתיב אשר יבוא עליה · או יבעלנה · דביאה ובעילה לא כתיב אלא בבעל שבא בתוך שלו · אבל שכיבה כתיב גם באיש זר: (יט) וכל הנוגע בה · לא באדם מיירי דא"כ היה לכתוב יכבס בגדיו אלא בכלים מיירי ·

הרחב דבר

(א) ומזה למד ר"א בן ערך נט"י להולין . דמדכתיב וידיו לא שטף במים משמע שראוי הי' לשטוף . ולמה הי' כן אלא והאי

עַד־הָעָֽרֶב׃ כב וְכָל־הַנֹּגֵעַ בְּכָל־כְּלִי אֲשֶׁר־תֵּשֵׁב
עָלָיו יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָֽרֶב׃
כג וְאִם עַל־הַמִּשְׁכָּב הוּא אוֹ עַל־הַכְּלִי אֲשֶׁר־הִוא
יֹשֶׁבֶת־עָלָיו בְּנָגְעוֹ־בוֹ יִטְמָא עַד־הָעָֽרֶב׃ כד וְאִם
שָׁכֹב יִשְׁכַּב אִישׁ אֹתָהּ וּתְהִי נִדָּתָהּ עָלָיו וְטָמֵא
שִׁבְעַת יָמִים וְכָל־הַמִּשְׁכָּב אֲשֶׁר־יִשְׁכַּב עָלָיו
יִטְמָא׃ ס כה וְאִשָּׁה כִּי־יָזוּב זוֹב דָּמָהּ יָמִים רַבִּים
בְּלֹא עֶת־נִדָּתָהּ אוֹ כִי־תָזוּב עַל־נִדָּתָהּ כָּל־יְמֵי
זוֹב טֻמְאָתָהּ כִּימֵי נִדָּתָהּ תִּהְיֶה טְמֵאָה הִוא׃
כו כָּל־הַמִּשְׁכָּב אֲשֶׁר־תִּשְׁכַּב עָלָיו כָּל־יְמֵי זוֹבָהּ
כְּמִשְׁכַּב נִדָּתָהּ יִהְיֶה־לָּהּ וְכָל־הַכְּלִי אֲשֶׁר תֵּשֵׁב
עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה כְּטֻמְאַת נִדָּתָהּ׃ כז וְכָל־הַנּוֹגֵעַ
בָּם יִטְמָא וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־
הָעָֽרֶב׃ כח וְאִם־טָהֲרָה מִזּוֹבָהּ וְסָפְרָה לָּהּ שִׁבְעַת
יָמִים וְאַחַר תִּטְהָר׃ שביעי כט וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִּקַּח־
לָהּ שְׁתֵּי תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה וְהֵבִיאָה אוֹתָם
אֶל־הַכֹּהֵן אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ל וְעָשָׂה הַכֹּהֵן
אֶת־הָאֶחָד חַטָּאת וְאֶת־הָאֶחָד עֹלָה וְכִפֶּר עָלֶיהָ

כצ״ל בו״ש

ת״א אשר היא יושבת עליו. נדה כד: ותהי נדתה עליו. יבמות מט קדושין סח שבועות יח נדה לג: וטמא שבעת ימים. שם שם: ואשה. שם מד: כי יזוב זוב דמה. שם כב לו לח: בלא עת נדתה. שם עג: או כי יזוב. שם: על נדתה. שם: כל ימי זוב. שם לח עג: כל ימי זובה. מגילה כ הוריות ד: כמשכב נדתה. שבת סד נדה עג: מזובה. שם לז: וספרה לה שבעת ימים. כתובות עב הוריות כד: ואחר תטהר. נדה ג לז סו סח:

רש״י

תהיה בנדתה. אפילו לא ראתה אלא ראיה ראשונה: (כג) ואם על המשכב הוא. השוכב או היושב

העמק דבר

ובאשר דרך האשה לשמש בכלי בית יותר מאיש מש״ה כתיב בנדה דכל כלי שהיא משמשת בה ודרך ליגע בה יטמא עד הערב: (כב) וכל הנוגע בכל כלי וגו׳. כאן לא כתיב כמו בזב והיושב על הכלי וגו׳ משום

הרחב דבר

ודאי לאכילה הי׳ ראוי לבטוף. ולא משום אכילת חולין בטהרה שהרי זב הוא ומאכלו טמא אלא לנהם יש לבטוף ידים אפי׳ הוא טמא. הרי די״ם לעשות כן. אלא שלא נזהרינו בפירוש במ״ע:

מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: כב וְכָל דְּיִקְרַב בְּכָל מָאן דִּי תֵתֵּיב עֲלוֹהִי יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיִסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: כג וְאִם עַל מִשְׁכְּבָא הוּא אוֹ עַל מָנָא דִּי הִיא יָתְבָא עֲלוֹהִי בְּמִקְרְבֵיהּ בֵּיהּ יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: כד וְאִם מִשְׁכַּב יִשְׁכַּב גְּבַר יָתַהּ וּתְהֵי רִיחוּקַהּ עֲלוֹהִי וִיהֵי מְסָאַב שִׁבְעָא יוֹמִין וְכָל מִשְׁכְּבָא דִּי יִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאַב: כה וְאִתְּתָא אֲרֵי יְדוּב דּוֹב דְּמַהּ יוֹמִין סַגִּיאִין בְּלָא עִדַּן רִיחוּקַהּ אוֹ אֲרֵי תְדוּב עַל רִיחוּקַהּ כָּל יְמֵי דּוֹב סְאוֹבְתַהּ כְּיוֹמֵי רִיחוּקַהּ תְּהֵי מְסָאֲבָא הִיא: כו כָּל מִשְׁכְּבָא דִּי תִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי כָּל יוֹמֵי דוֹבַהּ כְּמִשְׁכַּב רִיחוּקַהּ יְהֵי לַהּ וְכָל מָנָא דִּי תֵתֵּיב עֲלוֹהִי מְסָאַב יְהֵי כְּסוֹאֲבַת רִיחוּקַהּ: כז וְכָל דְּיִקְרַב בְּהוֹן יְהֵי מְסָאַב וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיִסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: כח וְאִם דְּכִיאַת מִדּוֹבַהּ וְתִמְנֵי לַהּ שִׁבְעָא יוֹמִין וּבָתַר כֵּן תִּדְכֵּי: כט וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה תִּסַּב לַהּ תַּרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ תְרֵין בְּנֵי יוֹנָה וְתַיְתֵי יָתְהוֹן לְוָת כַּהֲנָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: ל וְיַעֲבֵיד כַּהֲנָא יָת חַד חַטָּאתָא וְיָת חַד עֲלָתָא וִיכַפֵּר עֲלַהּ כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ מִדּוֹב

רש"י

על משכבה או על מושבה אפילו לא נגע בה אף הוא בדת טומאה האמורה במקרא העליון שטעון כבוס בגדים (ת"כ): על הכלי. לרבות את המרכב: בנגעו בו יטמא. אינו מדבר אלא על המרכב שנתרבה מעל הכלי: בנגעו בו יטמא. ואינו טעון כבוס בגדים שהמרכב אינו מגעו מטמא אדם לטמא בגדים: (כד) ותהי נדתה עליו. יכול יעלה לרגלה שאם בא עליה בחמישי לנדתה לא יטמא אלא ג' ימים כמותה ת"ל וטמא ז' ימים ומה ת"ל ותהי נדתה עליו מה היא מטמאה אדם וכלי חרס אף הוא מטמא אדם וכלי חרס (ת"כ נדה ל"ג): (כה) ימים רבים. שלשה ימים: בלא עת נדתה. אחר שיצאו שבעה ימי נדתה: או כי תזוב. את שלשת הימים הללו: על נדתה. מופלג מנדתה יום א' זו היא זבה ומשפטה חרוז בפרשה זו ולא כדת הנדה שזו טעונה ספירת שבעה נקיים וקרבן והנדה אינה טעונה ספירת ז' נקיים אלא שבעת ימים תהיה בנדתה בין רואה בין שאינה רואה. ודרשו בפרשה זו י"א יום שבין סוף נדה לתחלת נדה שכל שלשה רצופין שתראה באחד עשר יום

העמק דבר

שהוא מבואר במקרא הסמוך: (כג) ואם על המשכב הוא. כלפי דמדשה הורה בנדה טומאת בא על הנדה במקרא הסמוך שיהא נחשב לטומאה היוצא מגופו כמעט כנדה עצמה. בשני דברים היינו לטומאה שבעה. ושיהא עושה מו"מ בלי מגע. אלא שאינו חמור כמו נדה עצמה. הא מיהא מטמא משכב וס"ד דה"ה אם הוא על המשכב עמה במטה אפילו לא נגע עליה. או אפילו יושב עמה ביחד. מש"ה פירש שכתוב אם רק על המשכב הוא שעלה על מטתה: או על הכלי אשר היא יושבת עליו. הוא יושב מכ"מ אינו טמא רק בנגעו בו. ולא במשכב ומושב: עד הערב. ולא שבעה. והאי יטמא קאי אלמעלה ולמטה. כמו דכתיב בנגעו בו יטמא יטמא עד הערב. היינו שאין דבר ניטמא ממנו אלא במגעו. והוא יטמא עד הערב ולא יותר. וזהו פשט המקרא והדרש ידוע: (כה) או כי תזוב על נדתה. פי' הרמב"ם בהל' א"ב פ"ו ה"י שאם ראתה שלשה ימים סמוך לנדתה ה"ה זבה עכ"ל. ובילרנו בהע"ש שאי' פ"ו אות ד' דקמ"ל דאף ע"ג שעדיין לא כלו שבעה ימי נדותה כגון שראתה התחלת נדותה ביום השביעי משבעה ימים שבין ימי זיבה לזיבה וא"כ נמשך טומאת נדתה בתוך י"א ימי זיבה. וס"ד אבר כל עוד שלא נטהרה מנדתה אינה נעשית זבה וכאשר כן הוא באמת דעת ר"ע. אבל כ"ז אינו לרחב"ע דס"ל י"א שבין נדה לנדה הל"מ ולא מדיוק מקרא זה א"כ אהני האי קרא לפרש דזיבה אלא בתוך ימי נדותה. ושם הארכנו יותר: (כט) והביאה אותם. והביאה מלרע והוא זרה כמש"כ הרחב"ע. ומשמעות זרות זה ללמדנו שמביאה אחר כן וכמש"כ בספר שמות כ' נ"ג. והפי' שאין ההכרח להביא החטאת והעולה יחד אלא אם אין לה אלא אחד מביאה חטאת ואח"כ תביא השני לעולה ומש"ה כתיב כאן ועשה הכהן את האחד חטאת. ולא כמו שכתוב בזב אחד חטאת דשם מיירי שמביא שניהם יחד וכלשון המקרא ועשה אותם הכהן וגו' מש"ה אחד חטאת והאחד המובחר לעולה. אבל כאן מיירי שמביאה בפ"ע מש"ה יש להיות גם החטאת מן המובחר גם העולה ע"כ כתיב האחד חטאת. והנה תנן במס' קנין והובא בכ"מ האשה שהביאה חטאתה ומתה יביאו יורשין עולתה והרי זה הדין ג"כ בזב ואמאי נקט בנקבה

הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהֹוָה מִזּוֹב טֻמְאָתָהּ׃ מפטיר לא וְהִזַּרְתֶּם אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִטֻּמְאָתָם וְלֹא יָמֻתוּ בְּטֻמְאָתָם בְּטַמְּאָם אֶת־מִשְׁכָּנִי אֲשֶׁר בְּתוֹכָם׃ לב זֹאת תּוֹרַת הַזָּב וַאֲשֶׁר תֵּצֵא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת־זֶרַע לְטָמְאָה־בָהּ׃ לג וְהַדָּוָה בְּנִדָּתָהּ וְהַזָּב אֶת־זוֹבוֹ לַזָּכָר וְלַנְּקֵבָה וּלְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב עִם־טְמֵאָה׃

פ פ פ נ' פסוקים · עיד"ו סימן : ומפטירין וארבעה אנשים במלכים ב' סימן ז' :

סדר אחרי

טז א וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה אַחֲרֵי מוֹת שְׁנֵי בְּנֵי אַהֲרֹן בְּקָרְבָתָם לִפְנֵי־יְהֹוָה וַיָּמֻתוּ׃ ב וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאַל־יָבֹא בְכָל־עֵת אֶל־הַקֹּדֶשׁ מִבֵּית לַפָּרֹכֶת אֶל־פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָאָרֹן וְלֹא

ת"א והזרתם את בני ישראל . מ"ק ה שבועות יח נדה סג : זאת תורת . מגילה כ נדרים לה נדה כב לד לה : והדוה בנדתה . שבת סד שבועות יח נדה נד : והזב את זובו . נזיר כט סה קמא כד ערכין ג נדה כח נה : לזכר ולנקבה . שם לב לד לה מד : אחרי מות . יומא נג סה מגילה ל לא סוטה מ שבועות יח : דבר אל אהרן . מנחות כז : ולא

רש"י

הללו תשא זבה (נדה י"ט) : (לא) והזרתם . אין נזירה אלא פרישה וכן נזורו אחור (ישעיה א') וכן נזיר אחיו (בראשית מ"ט) : ולא ימותו בטומאתם . הרי הכרת של מטמא מקדש קרוי מיתה : (לב) זאת תורת הזב . בעל ראיה אחת ומהו תורתו ואשר תצא ממנו שכבת זרע הרי הוא כבעל קרי טמא טומאת ערב : (לג) והזב את זובו . בעל שתי ראיות ובעל שלש ראיות שתורתן מפורשת למעלה :

הסלת פרשת מצורע

טז (א) וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן וגו' · מה תלמוד לומר (פ"א אין אנו יודעים מה נאמר לו בדבור ראשון) היה רבי אלעזר בן עזריה מושלו משל לחולה שנכנס אצלו רופא אמר לו אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב · בא אחר ואמר לו אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב שלא תמות כדרך שמת פלוני זה זרזו יותר מן הראשון לכך נאמר אחרי מות שני בני אהרן : (ב) ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא · שלא ימות כדרך שמתו בניו : ולא ימות · שאם בא

העמק דבר

בנקבה אלא מבוס שמקור זה הדין למדנו מפ' זבה · וע' בס' במדבר ה' י"ב : (ל) מזוב טמאתה · כבר נתבאר דבא ללמדנו שאינו עולה לחיוב אחר : (לא) והזרתם את בני ישראל מטומאתם ולא ימותו וגו' · הדרש ידוע דבא להפריש אשה סמוך לוסת · אבל אינו מדויק לפי"ז מאי ולא ימותו וגו' דקאי על טומאת מקדש · ולפי הפשט קאי גם אזהרה והזרתם וגו' וגם אזהרה ולא ימותו וגו' בביאת אשה סמוך לוסת שקרוב לבא לחיוב כרת שלא יבא אחר בפרישתו ממנה אם תהא נטמאת בשעת תשמיש · וכא דכתיב בטמאם את משכני אשר בתוכם · פירש האדם עצמו שהוא משכן לשכינה מגלל שהוא צלם אלהים · ובאשר בועל נדה נעשה כטומאה היוצא מגופו ולא כמגע נדה שאינו אלא טומאת מגע מבחוץ · מש"ס

סאובתה: לא ותפרשון ית בני ישראל מסואבתהון ולא ימותון בסואבתהון בסאביהון ית משכני די ביניהון: לב דא אוריתא דדובנא ודי תפוק מיניה שכבת זרעא לאסתאבא בה: לג ולדסאובתא בריחוקה ולדדאיב ית דוביה לדכר ולנוקבא ולגבר די ישכוב עם מסאבתא: פ פ פ

א ומליל יי עם משה בתר דמיתו תרין בני אהרן בקרוביהון אשתא נוכריתא קדם יי ומיתו: ב ואמר יי למשה מליל עם אהרן אחוך ולא יהי עליל בכל עדן לקודשא מגיו לפרוכתא לקדם כפורתא די על ארונא ולא ימות ארי

העמק דבר

מש"ה קאמר שלא יבא למכשול בטמאם את משכני אשר בתוכם · שתהא נטמאת בשעת מעשה וממילא יהא גם הוא נטמא טומאת הגוף · וזה יהא גורם שלא יהי' אסור לפרוש באבר מת דטומאת הגוף שעשה מוסיף לו טומאה ואיסור כרת כדרך שאמרו חז"ל המטמא עצמו מלמטה מטמאין אותו מלמעלה והבא ליטמא פותחין לו מש"ה תהא הסבה גורמת שלא יהי' אסור באיסור כרת שלפניו: (לג) ולאיש אשר ישכב עם טמאה · יש לדעת דפעם כתיב בעילת אשה בלשון אותה · ופעם כתיב בלשון עמה · וההפרש הוא אם הוא ברצונה ובדעה אחת עמו כתיב עמה · ואם הוא בע"כ כתיב אותה · מש"ה בדינה ובתמר אחות אמנון כתיב וישכב אותה · שהיו בע"כ · ובאשת פוטיפר כתיב שכבה עמי · והנה לעיל בפסוק י"ח כתיב כי ישכב איש אותה שכבת וגו' אפילו בע"כ · וכונו דבבע"ק כתיב כי תצא ממנו דמשמע אפילו באונס כך כתיב באשה דאפילו בעלה באונס צריכה טבילה · ואח"כ בביאת זבה כתיב ואם שכב ישכב אותה · משום דדרך האשה בשעת זיבתה אינה מקבלת תשה"מ כמש"כ ר"פ תזריע מש"ה כתיב אותה · וכאן כתיב עם טמאה לאשמעינן דה"ה אם כבר פסקה מלראות זיבה אלא שלא טבלה וא"כ אע"ג שאינה זבה מכ"מ היא טמאה טומאת זבה · והיא מקבלת תשמיש ברצון ג"כ הוא עולה עמה בטומאת שבעה ובמו"מ · ועי' מש"כ בס' שמות פ' משפטים עה"פ כל שכב עם בהמה ובס' במדבר ה' י"ג · ובס' דברים כ"ב כ"ח:

טז (א) **בקרבתם** לפני ה' וימותו · אם נפרש שבא להשלמת ספור הסבה שמתו · הרי מיותר תיבת וימותו · ותו ק' מאי וידבר ה' והדר ויאמר ה' · אלא האי בקרבתם לפני ה' וימותו הוא הדבור הראשון · והענין דאע"ג שמתו ע"א בהקריבם אש זרה ולכל הנא כדאית ליה ביומא פ' הוציאו לו · בכ"ז לא היו ראוים שימותו מיד · וכי מי שעובר על חייבי מיתה ב"ש פוגע בו מדה"ד מיד ולמה מתו נ"א מיד ע"ז בא הדבור מפי הגבורה למשה · כי בקרבתם לפני ה' וימותו · משום שחטאם היה בעת שקרבו לפני ה' בפלטין של מלה"מ הקב"ה מש"ה פגעו בהם תומ"י מלאכי מות · ואח"כ אמר ה' למשה כל הפ' והא שהקדים לה זה הדבור למאמר הפ' הוא כדי ללמד לדורות הבאים דבר הנוגע לפ' של יוה"כ · אשר מי שלא יהא אסור בקטרת לפני ולפנים דמו בראשו וכמו שאירע בבית שני כדאי' ביומא די"ט · והיינו משום שפגע בהם עונש בקרבתם לפני ה': (ב) דבר אל אהרן אחיך · כבר נדרש בת"כ דה"ה בניו והכהנים הדיוטים באזהרה זו וא"כ למאי כתיב אל אהרן ולא כתיב בפירוש אל אהרן ובניו · אלא ע"כ נאמרה פ' זו ביחוד לאהרן וכדאי' בריש בפ' זו · דאהרן היה רשאי ליכנס בכל יום אל הקודש רק שיבא בהכנה זו · שהרי לא נזכר יוה"כ בכל הענין עד אח"כ · משא"כ בניו לא הותרו אלא ביוה"כ· ובזה יבואר סדר הפ' כאשר יבואר: אל הקדש מבית לפרכת וגו' · אריכות הלשון כבר נדרש בת"כ והובא במנחות דכ"ז מחלוקת ר"י ורבנן · ובת"כ תניא מבית לפרכת להזהיר על כל הבית יכול על כל הבית במיתה ת"ל אל פני הכפרת וגו' הא כיצד אל פני הכפרת במיתה ושאר כל הבית באזהרה וסתמא דת"כ כר"י במנחות שם · דקד"ק ג"כ אינו אלא באזהרה זולת אל פני הכפרת שהוא במיתה · אמנם לפי הפשט מיירי הכל בקדק"ד · ואע"ג דכתיב אל הקודש שהוא ההיכל · דקדק"ד מיקרי קודש הקדשים · מכ"מ כבר נתבאר בספר שמות כ"ו ל"ג דמקום שהיה בולט שני בדי ארון כשני דדי אשה מן הפרכת · היה אותו מקום נחשב לפני ה' כקודש ולא האל קודש קדהק"ד לגבי השראת שכינה כ"א בכלות עשרים אמה של היכל בלמנוס · אבל לנו הבדיל הפרכת בין הקודש ובין קדה"ק כמש"כ והבדילה הפרכת לכם בין הקודש וגו' לכם דייקא · ונעתה נתבאר המקרא ואל יבא בכל עת אל הקודש · שכך הוא ודאי קודש לגבי שכינה רק שהוא מבית לפרכת וגו' · וא"כ פי' אל פני הכפרת נגד הכפרת ששם היו בולטין ולא מן הצדדין · ומכש"כ דלהלאה בקדה"ק ודאי מוזהר · וע"ע בסמוך · ומ"מ דרש חז"ל מוכרח מדכתיב אל הקודש ומה מקרא חסר ולא יבא בכל עת אל מבית לפרכת אלא לדרשה ג"כ: אל פני הכפרת אשר על הארון · סיים הכתוב שהוא על הארון להגיד טעמו של דבר שהחשש שלא ימות תומ"י כמש"כ

משום

יָמוּת כִּי בֶּעָנָן אֵרָאֶה עַל־הַכַּפֹּרֶת׃ ג בְּזֹאת יָבֹא
אַהֲרֹן אֶל־הַקֹּדֶשׁ בְּפַר בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת וְאַיִל
לְעֹלָה׃ ד כְּתֹנֶת־בַּד קֹדֶשׁ יִלְבָּשׁ וּמִכְנְסֵי־בַד יִהְיוּ
עַל־בְּשָׂרוֹ וּבְאַבְנֵט בַּד יַחְגֹּר וּבְמִצְנֶפֶת בַּד יִצְנֹף
בִּגְדֵי־קֹדֶשׁ הֵם וְרָחַץ בַּמַּיִם אֶת־בְּשָׂרוֹ וּלְבֵשָׁם׃
ה וּמֵאֵת עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִקַּח שְׁנֵי־שְׂעִירֵי עִזִּים
לְחַטָּאת וְאַיִל אֶחָד לְעֹלָה׃ ו וְהִקְרִיב אַהֲרֹן אֶת־
פַּר הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד בֵּיתוֹ׃
ז וְלָקַח אֶת־שְׁנֵי הַשְּׂעִירִם וְהֶעֱמִיד אֹתָם לִפְנֵי
יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ח וְנָתַן אַהֲרֹן עַל־שְׁנֵי
הַשְּׂעִירִם גֹּרָלוֹת גּוֹרָל אֶחָד לַיהוָה וְגוֹרָל אֶחָד
לַעֲזָאזֵל׃ ט וְהִקְרִיב אַהֲרֹן אֶת־הַשָּׂעִיר אֲשֶׁר עָלָה
עָלָיו הַגּוֹרָל לַיהוָה וְעָשָׂהוּ חַטָּאת׃ י וְהַשָּׂעִיר
אֲשֶׁר עָלָה עָלָיו הַגּוֹרָל לַעֲזָאזֵל יָעֳמַד־חַי לִפְנֵי
יְהוָה לְכַפֵּר עָלָיו לְשַׁלַּח אֹתוֹ לַעֲזָאזֵל הַמִּדְבָּרָה׃

ת"א ימות . יומא נג : כי בענן . שם יט כג : בזאת יבא . שם ג ד ג : בפר . שם סט ג מנחות טז : כתנת בד קדש ילבש . יומא לב זבחים יח יט : ומכנסי בד . יומא כה סנהדרין מט : בשרו . יומא יב : בגדי קדש הם . שם יט זבחים פא : ומאת עדת בני ישראל . יומא ג סב שבועות יד : איל אחד . יומא ג ע : ולקח את שני . שבועות יג חולין יא : ונתן אהרן . יומא לז קדושין יד : לעזאזל . יומא סז : את השעיר . שם מ : ועשהו חטאת . שם מ מא קדושין יד חולין כד כריתות כח : והשעיר אשר . יומא לט : יעמד חי . שם מ סד סה עא : לכפר עליו . שם מ סה : לעזאזל המדברה .

רש"י

הוא מת : כי בענן אראה · כי תמיד אני נראה שם עם עמוד ענני ולפי שגלוי שכינתי שם יזהר שלא ירגיל לבא זהו פשוטו · ומדרשו לא יבא כי אם בענן הקטרת ביום הכפורים : (ג) בזאת · גימטריא שלו ארבע מאות ועשר רמז לבית ראשון : בזאת יבא אהרן וגו' · ואף זו לא בכל עת כי אם ביום הכפורים כמו שמפורש בסוף הפרשה בחדש השביעי בעשור לחדש : (ד) כתנת בד וגו' · מגיד שאינו משמש לפנים בשמנה בגדים שהוא משמש בהן בחוץ שיש בהם זהב לפי שאין קטיגור נעשה סניגור (ר"ה כ"ו) אלא בארבעה ככהן הדיוט וכולן של בוץ : קדש ילבש · שיהיו משל הקדש (ת"כ) : יצנף . כתרגומו יחית בריסיה יניח בראשו כמו ותנח בגדו (בראשית ל"ט) ת"א ואחתתיה : ורחץ במים · אותו היום טעון טבילה בכל חליפותיו · וחמש פעמים היה מחליף מעבודת פנים לעבודת חוץ ומחוץ לפנים · ומשנה

העמק דבר

משום שהוא על הארון אשר כבוד ה' עליו · ובמקרא י"ג כתיב אשר על העדות ויבואר שם : כי בענן אראה על הכפרת · רש"י ורשב"ם והספורנו כ' דלפי הפשט הוא ענן השכינה והוא טעם על השוגג · אבל חז"ל פירשו דקאי על ענן הקטרת ג"כ · והיינו משום שדרשו אראה כמו שדרשו בחגיגה ד"ג של יראה

בְּעֲנָנָא אֲנָא מִתְגְּלֵי עַל בֵּית כַּפּוּרְתָּא: ג בְּדָא יְהֵי עָלֵיל אַהֲרֹן לְקוּדְשָׁא בְּתוֹר בַּר תּוֹרָא לְחַטָּאתָא וּדְכַר לַעֲלָתָא: ד כִּתּוּנָא דְבוּצָא דְקוּדְשָׁא יִלְבַּשׁ וּמִכְנְסִין דְבוּץ יְהוֹן עַל בִּסְרֵיהּ וּבְהֶמְיָנָא דְבוּצָא יֵיסַר וּמַצְנַפְתָּא דְבוּצָא יָחִית בְּרֵישֵׁיהּ לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא אִינוּן וְיַסְחֵי בְמַיָּא יָת בִּסְרֵיהּ וְיִלְבְּשִׁינוּן: ה וּמִן כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל יִסַּב תְּרֵין צְפִירֵי עִזִּין לְחַטָּאתָא וּדְכַר חַד לַעֲלָתָא: ו וִיקָרֵיב אַהֲרֹן יָת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא דִּי לֵיהּ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְעַל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ: ז וְיִסַּב יָת תְּרֵין צְפִירִין וִיקִים יָתְהוֹן קֳדָם יְיָ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: ח וְיִתֵּן אַהֲרֹן עַל תְּרֵין צְפִירִין עַדְבִין עַדְבָא חַד לִשְׁמָא דַיְיָ וְעַדְבָא חַד לַעֲזָאזֵל: ט וִיקָרֵיב אַהֲרֹן יָת צְפִירָא דִסְלֵיק עֲלוֹהִי עַדְבָא לִשְׁמָא דַיְיָ וְיַעְבְּדִינֵיהּ חַטָּאתָא: י וּצְפִירָא דִי סְלֵיק עֲלוֹהִי עַדְבָא לַעֲזָאזֵל יִתָּקַם כַּד חַי קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי לְשַׁלָּחָא יָתֵיהּ לַעֲזָאזֵל לְמַדְבְּרָא:

רש"י

מבגדי זהב לבגדי לבן ומבגדי לבן לבגדי זהב ובכל חליפה טעון טבילה ושני קדושי ידים ורגלים מן הכיור (יומא ל'): (ו) את פר החטאת אשר לו. האמור למעלה ולמדך כאן שמשלו הוא בא ולא משל צבור: וכפר בעדו ובעד ביתו. מתודה עליו עונותיו ועונות ביתו (יומא ל"ו ת"כ): (ח) ונתן אהרן על שני השעירם גורלות. מעמיד אחד לימין ואחד לשמאל ונותן שתי ידיו בקלפי ונוטל גורל בימין וחברו בשמאל ונותן עליהם את שכתוב בו לשם הוא לשם ואת שכתוב בו לעזאזל משתלח לעזאזל: עזאזל. הוא הר עז וקשה צוק גבוה (יומא ס"ז ת"כ) שנאמר ארץ גזרה חתוכה: (ט) ועשהו חטאת. כשמניח הגורל עליו קורא לו שם ואומר לה' חטאת (ת"כ): (י) יעמד חי. כמו יועמד חי על ידי אחרים ותרגומו יתקם כד חי. מה ת"ל לפי שנאמר לשלח אותו לעזאזל ואיני יודע שלוחו אם למיתה אם לחיים לכך נאמר יעמד חי עמידתו חי עד שישתלח מכאן ששילוחו למיתה (ת"כ): לכפר עליו. שיתודה עליו כדכתיב

העמק דבר

יראה. שהוא יראה ויראה. וכן הפי' ולא יראה את פי' ריקם וכמש"כ בס' דברים במקומו. וה"נ משמעות אראה מלשון הקל לראה את הבא. ולפי"ז כי בענן הוא ענן שכינה. ומשמעו נמי בבנין נפעל נראה לכל הבא וראוי לכך. ולפי"ז כי בענן ענן הקטרת: (ג) אל הקדש. הכא ודאי אינו מדויק שהרי בא אל קדה"ק. ומכאן דרשו אפילו בשעה שאין ארון וכפרת. אכן לפי הפשט הוא כדברינו דאפילו בשעה שנכנס אינו עומד אלא בין הבדים במקום שבין בולטין והוא מקום הקודש. וכדתנן נותן את המחתה בין שני הבדים וא"כ הוא עומד נגד הבדים: (ד) ומכנסי בד יהיו. מכבר קודם שלבש את הכתונת ולא הזכיר הכתונת תחלה אלא בשביל קדושתו שהוא המיוחד בקדושה יותר מכולם נאמר הוא מכסה כל הגוף כמו דס"ת קדוש מתפילין. ותפילין יותר ממזוזה לפי רבוי הפרשיות. ה"נ לפי רבוי האברים המתלבשים בעבודה כך רבוי קדושתו אבל המכנסים קודם ללבישה לכסות בשר ערוה: בגדי קדש הם. הם שכתוב בס' שמות ל"ט א' ויעשו את בגדי הקודש אשר לאהרן כמש"כ שם: (ה) שני שעירי עזים לחטאת. לשם חטאת וגם לחטאת אחד דשניהם מכפרים הטאות. אבל לא לגמרי נקראים שניהם חטאת כאשר יבואר במקרא ט': (ח) גורלות. בירושלמי יומא פ"ג ה"ו פליגי במשמעות הפסוק ולבני אהרן תעשה כתנות אי כתונת לכל א' או שתי כתונות לכל א'. והנה למ"ד דמשמעות שתי כתונות לכל א' גם כאן היה במשמע שני גורלות על כל א' מהשעירים מש"ה מפרש הכתוב גורל א' לה' וגו'. אבל למ"ד דבל"ז משמע גורל א' לכל א' למדנו זה גופא מפירושא דהאי קרא. וע' מש"כ בהע"ש שאי' ע"ט הוא א' דהכי שיטת ש"ס דילן: (ט) ועשהו חטאת. גם במעשה כדין חטאת הפנימי שנזכר כבר בפ' ויקרא. וכאשר יבואר עוד בפ'. משא"כ שעיר המשתלח אע"ג שנקרא חטאת אבל אין עושין בו מעשה חטאת: (י) יעמד חי. הוא מיותר שאין עמידה אלא בחי. אלא בא ללמד למש"כ הרמב"ם הל' עבודת יוה"כ פ"ה ה"ג שבא למעט אם נטרף אחר הגרלה. דמצד שאין כשר לעזאזל אלא אם ראוי לשם. היינו פסול אלא אם אירע הפסול לפני הגרלה אבל אם אירע פסול אחר הגרלה כשר. תדע שהרי בעינן ביומא דס"ג לפסול שעיר לעזאזל במום. והכי מוכח שלהי חולין דק"מ דשעיר המשתלח כשר בנוגח אע"ג דפסול לשם. וע"כ היינו שנגח אחר הגרלה משא"כ טריפה פסול משום דבעה יעמד חי. [ולא כפרש"י שם משום שאינו ראוי לשם. והוא תמוה. אלא שיש הוכחה לפרש"י מסוגיא דחולין די"א ראב"י א' אתי'

יא והקריב אהרן את־פר החטאת אשר־לו וכפר בעדו ובעד ביתו ושחט את־פר החטאת אשר־לו: יב ולקח מלא־המחתה גחלי־אש מעל המזבח מלפני יהוה ומלא חפניו קטרת סמים דקה והביא מבית לפרכת: יג ונתן את־הקטרת על־האש לפני יהוה וכסה | ענן הקטרת את־הכפרת אשר על־העדות ולא ימות: יד ולקח מדם הפר והזה באצבעו על־פני הכפרת קדמה ולפני הכפרת יזה שבע־פעמים מן־הדם באצבעו: טו ושחט את־שעיר החטאת אשר לעם והביא את־דמו אל־מבית לפרכת ועשה את־דמו כאשר עשה לדם הפר והזה אתו על־הכפרת ולפני הכפרת: טז וכפר על־הקדש מטמאת בני ישראל ומפשעיהם לכל־חטאתם וכן יעשה לאהל מועד השכן אתם בתוך

ת"א יומא סז: אשר לו. שם נא שבועות יד: ושחט את פר. מנחות יט: אשר לו. שבועות יד: ולקח מלא המחתה. יומא מה מט זבחים נח: גחלי אש. פסחים עה: ומלא חפניו. יומא מז זבחים קט: והביא מבית. יומא מז מט מנחות יא: ונתן את הקטרת. יומא נג: וכסה ענן. שם נג: על פני הכפרת. שם נה סנהדרין ה מנחות כז: ולפני הכפרת יזה. יומא נה: אשר לעם. שבועות יג יד: ועשה את דמו. יומא נה: והזה אתו. שם: וכפר על הקדש. מכות ז ח יב: ומפשעיהם לכל. שם ז ח כריתות כה:

רש"י

והתודה עליו וגו': (יא) וכפר בעדו וגו'. וידוי שני עליו ועל אחיו הכהנים שהם כלם קרויים ביתו שנאמר בית אהרן ברכו את ה' וגו' (תהלים קל"ה) מכאן שהכהנים מתכפרין בו וכל כפרתו אינה אלא על טומאת מקדש וקדשיו כמו שנאמר וכפר על הקדש מטומאות וגו' (ת"כ): מעל המזבח. החיצון (יומא מ"ה): (יב) מלפני ה'. מצד שלפני הפתח והוא צד מערבי: דקה. מה ת"ל דקה והלא כל הקטרת דקה היא שנאמר ושחקת ממנה הדק (שמות ל') אלא שתהא דקה מן הדקה שמערב יום הכפורים היה.

העמק דבר

מעיר המשתלח ט' וכ"ת מאי כ"מ הא אין הגורל קובע כו' והדברים עתיקים]: (יא) ושחט את פר החטאת אשר לו. פירש הכתוב הטעם שמלוה שישחוט בעצמו משום דהוא שלו. וכל קרבן מלוה לבעלים שישחטו בעצמן כדאיתא בפסחים ד"ו אלא מעתה פסח וקדשים מא"ל כו' וה"נ מלוה מה"ת שישחוט בעצמו אף ע"ג שאינו עבודה וכשר בדיעבד בשחיטת אחר: (יג) ונתן את הקטרת וגו'. בכ"מ כתיב בקטרת לשון שימה. וישימו עליה קטרת וכן הרבה וע' ספר במדבר י"ז י"ב מש"כ: אשר על העדות ולא ימות. ביאר הכתוב שלא בא הקטרת לכפר כ"ז שלא הזה הדם. אלא הקדים הקטרת כדי שיהא

יא וִיקָרֵיב אַהֲרֹן יַת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא דִּי לֵיהּ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְעַל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ וְיִכּוֹס יַת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא דִּי לֵיהּ: יב וְיִסַּב מְלֵי מַחְתִּתָא גּוּמְרִין דְּאֶשָּׁא מֵעִילָוֵי מַדְבְּחָא מִן קֳדָם יְיָ וּמְלֵי חוּפְנוֹהִי קְטֹרֶת בּוּסְמִין דְּקִיקִין וְיָעֵל מִגָּיו לְפָרֻכְתָּא: יג וְיִתֵּן יַת קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא עַל אֶשָּׁתָא קֳדָם יְיָ וִיחַפֵּי עֲנַן קְטֹרֶת יַת כַּפֻּרְתָּא דִּי עַל סַהֲדוּתָא וְלָא יְמוּת: יד וְיִסַּב מִדְּמָא דְתוֹרָא וְיַדֵּי בְּאֶצְבְּעֵיהּ עַל אַפֵּי כַפֻּרְתָּא קִדּוּמָא וְלָקֳדָם כַּפֻּרְתָּא יַדֵּי שְׁבַע זִמְנִין מִן דְּמָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ: טו וְיִכּוֹס יַת צְפִירָא דְחַטָּאתָא דִּי לְעַמָּא וְיָעֵל יַת דְּמֵיהּ לְמִגָּיו לְפָרֻכְתָּא וְיַעְבֵּיד יַת דְּמֵיהּ כְּמָא דַּעֲבַד לִדְמָא דְתוֹרָא וְיַדֵּי יָתֵיהּ עַל כַּפֻּרְתָּא וְלָקֳדָם כַּפֻּרְתָּא: טז וִיכַפַּר עַל קֻדְשָׁא מִסּוֹאֲבַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִמְּרָדֵיהוֹן לְכָל חוֹבֵיהוֹן וְכֵן יַעְבֵּד לְמַשְׁכַּן זִמְנָא

רש"י

מחזירה למכתשת (יומא מ"ו): (יג) על האש. שבתוך המחתה: ולא ימות. הא אם לא עשאה כתקנה חייב מיתה: (יד) והזה באצבעו. הזאה אחת במשמע: ולפני הכפרת יזה שבע. הרי אחת למעלה ושבע למטה: (טו) אשר לעם. מה שהפר מכפר על הכהנים מכפר השעיר על ישראל והוא השעיר שעלה עליו הגורל לשם: כאשר עשה לדם הפר. אחת למעלה ושבע למטה: (טז) מטומאות בני ישראל. על הנכנסין למקדש בטומאה ולא נודע להם בסוף שנאמר לכל חטאתם וחטאת היא שוגג (ת"כ): ומפשעיהם. אף הנכנסין מזיד בטומאה: וכן יעשה לאהל מועד. כשם שהזה משניהם בפנים אחת למעלה ושבע למטה כך מזה על הפרוכת מבחוץ משניהם אחת למעלה ושבע למטה (יומא נ"ז): השוכן

העמק דבר

שיהא שנן ולא ימות. וע"ע להלן י"ז. ופירש עוד אשר על העדות דגם זכות התורה מסייעתו שלא ימות: (יד) ולקח מדם הפר. שהם לקיחה הוא קבלת הדם מן השוחט. והכי הפי' לעיל ד' ה' גבי פר העה"ד של צבור. אבל כאן הרי כבר נתקבל בשעת שחיטה וא"כ היה ראוי לכתוב והביא מדם הפר וכמו דכתיב בשעיר. ובת"כ תניא ולקח מדם הפר נוטלו ממי שהוא ממרס בו. ועדיין אינו מובן מאי אשמעינן בזה. והרי אי היה כתוב והביא מדם הפר הייתי יודע ג"כ שמקבלו ממי שהוא ממרס בו. וגם דיוק מדם הפר אינו מובן ולקח דם הפר מיבעי. והנה לעיל שם כתיב ג"כ הכי וביארנו משום דדרך הפר שדמו מרובה לקבל בכמה כלים והשמעינן דבכלי א' סגיא לא"מ. אבל כאן אחר שהכלי כבר ביד הממרס למאי כתיב מדם. ונראה דבא ללמדנו שאם מ"מ נקרש מקצת הדם ונפסל כדאי' במנחות דכ"א דם שנקרש בחטאת הפנימית פסול מכ"מ לא נפסל אוהו מקצת שלא נקרש ומערה מה שלא נקרש לכלי אחר ומביא וזהו ולקח מדם הפר נוטל מהממורס מקצת דם בכלי אחר: (טז) ומפשעיהם לכל חטאתם. דעת חז"ל דוקא טומאת מו"ק. וזהו משמעות על הקודש. אבל כל שאר עבירות מתכפר בשעיר המשתלח. ולכאורה היה יותר נראה לפרש דהדם מכפר על כמה העוות שגורמים סלוק שכינה והכל בכלל וכפר על הקודש שע"י סלוק שכינה אין הקודש מכפר. ושעיר עזאזל מכפר על אותן עבירות שאין גורמים סלוק שכינה מן הקודש. אבל אא"כ. שהרי עזאזל מכפר על מעשה עזה ועזאזל שהוא זנות. ואין מסלק שכינה ומטמא את המוקדש יותר מזה העון. ומכ"מ אינו מתכפר בדם. אלא כקבלת חז"ל: לכל חטאתם. לכל אופני שגגה וזדון היינו טומאת מו"ק שהן בשגגה ממש והשגגות שהן חמורות כזדונות. היינו שגגת תלמוד שעלה זדון כדאיתא בב"מ ספ"ב (א) וגרע מזדון הבא במקרה: השכן אתם בתוך טמאתם. הדרש ידוע בת"כ ובגמ' יומא שאע"ג שהם טמאים שכינה שרויה ביניהם. והדבר

הרחב דבר

(א) וכן אי' שם הגד לעמי פשעם אלו ת"ח ששגגתם עולה זדון ולבית יעקב חטאתם אלו ע"ה שזדונם נחשב כשגגות. ואותה פרשה מיירי ביוה"כ ביום צום וקדוש ה' מכובד. ומש"ה עה"א זדונות נחשב להם כשגגות דביוה"כ המה עושין תשובה מיראה מיהת. מש"ה נספך הזדון לשגגה כדאי' פ' יוה"כ דפ"ו ב'. אבל ת"ח אפי' ביוה"כ השגגות נחשב כזדונות שהרי אין תשובה על מיעוט עמל תורה. וזהו דקאמרה תורה כאן בטומאת מו"ק דנעשה עפ"י רוב ע"י ת"ח דרגילים במו"ק מפשעיהם לכל חטאתם בכל אופני זדון בין כמשמעו בין ע"י שגגת תלמוד דגרע מזדון הבא במקרה. ובזה יש לבאר לשון המשנה שבגמ'. דבודוי ראשון של כה"ג תנן עויתי פשעתי חטאתי וכן בודוי שני של כהנים. ובודוי שלישי תנן הסלו עון פשע חטא כ"י. וידוע במחלוקת ר"מ ורבנן בזה אבל משנתנו דלא כמאן. ולדברינו י"ל דבאמת סתים כרבנן דחטא משמעו על שהוא בשגגה אבל בכה"ג והכהנים שהם ת"ח הוא לסיפך שהחטא שהוא שגגה הבא בשגגת תלמוד חמור מזדון ממש שהוא מקלקל הרבה בו ולאחרים שילמדו וכן יעשו כשבורים שכך הדין מש"ה תנן בודוי שלהם עויתי פשעתי חטאתי:

טֻמְאֹתָם׃ יז וְכָל־אָדָם לֹא־יִהְיֶה ׀ בְּאֹהֶל מוֹעֵד
בְּבֹאוֹ לְכַפֵּר בַּקֹּדֶשׁ עַד־צֵאתוֹ וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד
בֵּיתוֹ וּבְעַד כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל׃ שני יח וְיָצָא אֶל־
הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר לִפְנֵי־יְהוָה וְכִפֶּר עָלָיו וְלָקַח מִדַּם
הַפָּר וּמִדַּם הַשָּׂעִיר וְנָתַן עַל־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ
סָבִיב׃ יט וְהִזָּה עָלָיו מִן־הַדָּם בְּאֶצְבָּעוֹ שֶׁבַע
פְּעָמִים וְטִהֲרוֹ וְקִדְּשׁוֹ מִטֻּמְאֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
כ וְכִלָּה מִכַּפֵּר אֶת־הַקֹּדֶשׁ וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־
הַמִּזְבֵּחַ וְהִקְרִיב אֶת־הַשָּׂעִיר הֶחָי׃ כא וְסָמַךְ אַהֲרֹן
אֶת־שְׁתֵּי יָדָו ידיו קרי עַל־רֹאשׁ הַשָּׂעִיר הַחַי וְהִתְוַדָּה
עָלָיו אֶת־כָּל־עֲוֺנֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־כָּל־פִּשְׁעֵיהֶם
לְכָל־חַטֹּאתָם וְנָתַן אֹתָם עַל־רֹאשׁ הַשָּׂעִיר וְשִׁלַּח
בְּיַד־אִישׁ עִתִּי הַמִּדְבָּרָה׃ כב וְנָשָׂא הַשָּׂעִיר עָלָיו
אֶת־כָּל־עֲוֺנֹתָם אֶל־אֶרֶץ גְּזֵרָה וְשִׁלַּח אֶת־הַשָּׂעִיר
בַּמִּדְבָּר׃ כג וּבָא אַהֲרֹן אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וּפָשַׁט אֶת־

ת"א ולקח מדם הפר ומדם השעיר. יומא נז נח זבחים פא מנחות כב חולין נא תמורה ה: וטהרו וקדשו. יומא נט:
וכלה מכפר את הקדש. שם נז ס פא זבחים מ נב: וסמך אהרן. מנחות צג: החי. שם לב: והתודה עליו. יומא לו
כריתות כה: ואת כל. שם כה כו: איש עתי. יומא סו כריתות יד: המדברה. יומא סז יבמות יג: אל ארץ גזרה.
יומא סז: במדבר. שם: ובא אהרן אל. שם לב ע: ופשט את. שם עא:

רש"י

אתם בתוך טומאותם. אע"פ שהם טמאים שכינה ביניהם: (יח) אל המזבח אשר לפני ה'. זה מזבח הזהב שהוא לפני ה' בהיכל ומה ת"ל ויצא לפי שהזה ההזאות על הפרכת ועמד מן המזבח ולפנים והזה ובמתנות המזבח הזקיקו לצאת מן המזבח ולחוץ ויתחיל מקרן מזרחית צפונית (יומא נ"ח): וכפר עליו. ומה היא כפרתו ולקח מדם הפר ומדם השעיר מעורבין זה לתוך זה: (יט) והזה עליו מן הדם. אחר שנתן מתנות באצבעו על קרנותיו מזה שבע הזאות על גגו (תורת כהנים): וטהרו. ממה שעבר: וקדשו. לעתיד לבא: (כא) איש עתי. המוכן לכך מיום אתמול (יומא ס"ו): (כג) ובא אהרן אל אהל מועד. אמרו רבותינו שאין זה מקומו של מקרא זה ונתנו טעם לדבריהם במס' יומא (דף ל"ב) ואמרו כל הפרשה כולה נאמרה על הסדר חוץ מביאה זו שהיא אחר עשיית עולתו ועולת העם והקטרת אמורי פר ושעיר שנעשי' בחוץ בבגדי זהב וטובל ומקדש ופושטן ולובש בגדי לבן: ובא אל אהל מועד. להוציא את הכף ואת המחתה שהקטיר בה קטרת לפני ולפנים: ופשט את בגדי הבד. אחר שהוציאם

העמק דבר

צריך ביאור מה זה שייך ביחוד לאהל מועד יותר מקודש הקדשים אכן כבר נתבאר בפ' תצוה ובכ"מ דכח התורה שבאהרן היה לתורה שבכתב או להורה שבע"פ להורות הלכה למעשה בסברא ודמוי מילתא למילתא כדאיתא בב"ב דק"ל כה"ת דמוי מילתא למילתא. אבל לא לכח חידוש הלכה הבא מתוך הפלפול

דְשָׁרֵי עִמְּהוֹן בְּגוֹ סוֹאֲבָתְהוֹן: יז וְכָל אֱנָשׁ לָא יְהֵי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא בְּמֵיעֲלֵיהּ לְכַפָּרָא בְקוּדְשָׁא עַד מִפְּקֵיהּ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְעַל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ וְעַל כָּל קְהָלָא דְיִשְׂרָאֵל: יח וְיִפּוֹק לְמַדְבְּחָא דִי קֳדָם יְיָ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְיִסַּב מִדְּמָא דְתוֹרָא וּמִדְּמָא דִצְפִירָא וְיִתֵּן עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר: יט וְיַדֵּי עֲלוֹהִי מִן דְּמָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ שְׁבַע זִמְנִין וִידַכֵּינֵיהּ וִיקַדְּשִׁינֵיהּ מִסּוֹאֲבַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כ וִישֵׁיצֵי מִלְּכַפָּרָא עַל קוּדְשָׁא וְעַל מַשְׁכַּן זִמְנָא וְעַל מַדְבְּחָא וִיקָרֵב יָת צְפִירָא חַיָּא: כא וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן יָת תַּרְתֵּין יְדוֹהִי עַל רֵישׁ צְפִירָא חַיָּא וִיוַדֵּי עֲלוֹהִי יָת כָּל עֲוָיָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָת כָּל מַרְדֵיהוֹן לְכָל חַטָּאֵיהוֹן וְיִתֵּן יָתְהוֹן עַל רֵישׁ צְפִירָא וִישַׁלַּח בְּיַד גְּבַר דִּזְמִין לְמֵהַךְ לְמַדְבְּרָא: כב וְיִטּוֹל צְפִירָא עֲלוֹהִי יָת כָּל עֲוָיָתְהוֹן לַאֲרַע לָא יָתְבָא וִישַׁלַּח יָת צְפִירָא בְּמַדְבְּרָא: כג וְיֵיעוֹל אַהֲרֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וְיַשְׁלַח יָת לְבוּשֵׁי בוּצָא דִי

העמק דבר

והכרח. ולזה שפרש היה אור המנורה שבהיכל מסייע והקטרת באה להזכיר כח גמ"ח שנדרש להחזקת כח הפלפול וכמש"כ ס"פ תצוה. וגם השלחן בא לשפע פרנסה בשביל החזקת לומדי תורה כמש"כ בס' שמות כ"ו ל"ה ולהלן כ"ד ה'. מעתה מובן דמרמז לנו דכח הקדושה שבקה"ק ודאי אינו אלא בשעה שישראל זכאין ומש"ה בבית שני שלא היה עטרת ישראל בשלימות חסר הארון. אבל קדושת הפלפול ש"ת שבאה"מ הוא ההיכל שוכן לעולם ומשכין השכינה בישראל אפילו בשהם טמאים ועי"ז החלק תורה אי' בברכות דכ"ב אין ד"ת מקבל טומאה שנאמר הלא כה דברי כאש. והא שהודיענו הכתוב כאן כ"ז בעבודת יוה"כ מלמדנו דעת שיוה"כ הוא יום מלחמה לישראל עם שרי מעלה המקטרגים הרבה על ישראל. כמבואר ברבה פרשה אחרי עה"פ לדוד ה' אורי וגו' מכאן ואילך אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח. ומפרשי שם עוד עה"פ בזאת יבא אהרן. בזכות התורה דכתיב וזאת התורה. וכבר ביארנו שם בס' דברים ד' מ"ד שזה המקרא מדבר בפלפולה ש"ת. והודיענו הכתוב כאן שבא ה"מ משכין השכינה בישראל אפילו בתוך טומאותם ללחם מלחמתם וכמש"כ כ"פ דכח התורה הוא הרגש על ישראל. ועי"ע להלן כ"ט. ובאשר שנגד זכות התורה המגין על ישראל יש עון לה"ר לקטגר כדאי' במ"ר פ' אמור פ' כ"ו דבימי דוד היה הרבה תורה ומ"מ היו יוצאים למלחמה ונופלין כ"פ ע"י שהיו בהם דלטורין. מש"ה כתיב כאן אח"ז (יז) וכפר בעדו וגו'. ולפי הדרש קאי על הקטרת שמכפר על לשה"ר. ויש לפרש עוד המשך הפסוקים דמשום שעד שלא נתכפרו בדם לא היה הקטרת מועיל לכפרה אלא לענין שלא ימות כמש"כ לעיל י"ג אבל עתה בא ענין הקטרת גם לכפרה אמנם לפי הפשט קאי האי כפרה ג"כ על שני הדמים. אלא וכפר על הקדש דלעיל היה הכפרה על הקודש והמקדש עצמם שלא יהיו טמאים מטומאה: וכפר בעדו וגו'. דהאי קרא הוא כפרה על ישראל מעון טומאת מו"ק. וע' בסמוך ובאמת ג"ז הפי' מפורש בת"כ וביומא דנ"ד דמפרש האי קרא כפרתו קודם לכפרת ביתו וכו'. וזה אינו אלא בכפרת דמים: (יח) וכפר עליו. ותניא בת"כ כפרה בהיא בגופו. פי' לא ככפרה שהיא על הפרכת שאהלה כיפר על גוף הקודש כמש"כ. ואח"כ כיפר על ישראל אבל כפרה זו דמזבח אינו אלא לכפר עליו לבד ולא על עון ישראל. שהרי המה כבר נתכפרו. והיינו דמסיים המקרא ולקח מדם הפר ומדם השעיר וגו' בהערובה. ולא כמו בפרכת. והוא דכיון שאינו בא לכפרת ישראל ג"כ אלא על המזבח לבדו הני במה שמערבין דם הפר שבא על הכהנים עם דם השעיר שבא על ישראל ביחד. ובזה מתיישב ג"כ מה שהקדים הכתוב וכפר עליו קודם המעשה שלא כדרך המקרא בכ"מ: (כ) וכלה מכפר את הקדש. לפי הפשט ה"פ דכלפי דכפרת מזבח החיצון דהוי להיות כל שעה וכדאי' בזבחים ד"ו ומש"ה באמת באים הרבה שעירים בשגגה. ע"כ כתיב דכפרת מזבח הפנימי והקודש וא"מ בהזאות דמים אלו ביוה"כ יכלה לגמרי על כל השנה עד יוה"כ הבא: (כא) את שתי ידיו. ע' מש"כ לעיל א' ד': לכל חטאתם. לכל מיני עבירות: איש עתי. פי' הפרחון שהוא מלשון הכתוב בס' ישעיה נ' לעות את יעף דבר. היינו חכם לב ויודע איך לעשות דבר בעתו: המדברה. משמעות הלשון שילך חפשי במדבר. כמו לשון י"ד ז' גבי צפור מצורע וכ"כ בספר פענח רזי. אבל חז"ל דרשו אל ארץ גזרה שהוא מתגזר ויורד כדאיתא בת"כ והובא ביומא דס"ז. ומכ"מ אין המקרא יוצא מידי משמעו והשלוח פועל בא' משני אופנים. אם הדור זכאי יורד השעיר לגזירה וכת"י דאתי זיקא כו' ואם אין הדור זכאי הוא להיפך שהשעיר מתחזק וברח למדבר וכדאי' בירושלמי פ' שני שעירי כל ימים שהיה שמעון הצדיק קיים לא היה מגיע למחצית ההר עד שנעשה איברין משמת שמעון הצדיק היה בורח למדבר והסרקין אוכלין אותו: (כב) ושלח את השעיר במדבר.

בִּגְדֵי הַבָּד אֲשֶׁר לָבַשׁ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ וְהִנִּיחָם שָׁם׃ כד וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַמַּיִם בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ וְלָבַשׁ אֶת־בְּגָדָיו וְיָצָא וְעָשָׂה אֶת־עֹלָתוֹ וְאֶת־עֹלַת הָעָם וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד הָעָם׃ שלישי שני כהן מחוברין כה וְאֵת חֵלֶב הַחַטָּאת יַקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה׃ כו וְהַמְשַׁלֵּחַ אֶת־הַשָּׂעִיר לַעֲזָאזֵל יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְאַחֲרֵי־כֵן יָבוֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה׃ כז וְאֵת פַּר הַחַטָּאת וְאֵת ׀ שְׂעִיר הַחַטָּאת אֲשֶׁר הוּבָא אֶת־דָּמָם לְכַפֵּר בַּקֹּדֶשׁ יוֹצִיא אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׂרְפוּ בָאֵשׁ אֶת־עֹרֹתָם וְאֶת־בְּשָׂרָם וְאֶת־פִּרְשָׁם׃ כח וְהַשֹּׂרֵף אֹתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְאַחֲרֵי־כֵן יָבוֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה׃ כט וְהָיְתָה לָכֶם לְחֻקַּת עוֹלָם בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ תְּעַנּוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם וְכָל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ הָאֶזְרָח וְהַגֵּר הַגָּר

ת"א ורחץ את בשרו . יומא ג : ולבש את . שם עא . שם עא : והניחם שם . פסחים כו יומא יב כד זבחים מו חולין קמו כריתות ו מעילה יח : ויצא ועשה . יומא ע עא : ואת חלב . שם עא : והמשלח את . שם סז עא : ואת פר . שם כ זבחים סג : לכפר בקדש . שם פג : יוציא אל מחוץ למחנה . יומא סח זבחים קכ : את ערתם ואת בשרם . יומא סז : והשרף . שם סה עא זבחים פג : תענו את נפשותיכם . יומא עד נדרים פ :

ר ש " י

ולובש בגדי זהב לתמיד של בין הערבים וזהו סדר העבודות . תמיד של שחר בבגדי זהב . ועבודת פר ושעיר הפנימים וקטרת של מחתה בבגדי לבן . ואילו ואיל העם ומקצת המוספין בבגדי זהב . והוצאת כף ומחתה בבגדי לבן . ושירי המוספין ותמיד של בין הערבים וקטרת ההיכל שעל מזבח הפנימי בבגדי זהב . וסדר המקראות לפי העבודות כך הוא . ושלח את השעיר במדבר ורחץ את בשרו במים וגו' ויצא ועשה את עולתו וגו' ואת חלב החטאת וגו' וכל הפרשה עד יבא אל המחנה ואח"כ ובא אהרן : והניחם

העמק דבר

הוא מיותר . ולמדנו מפרש"י יומא דס"ח ב' שאינו רשאי להתחיל עבודה אחרת עד שהגיע שעיר למדבר שנאמר ושלח את השעיר במדבר ואח"כ ואת חלב החטאת ול"ד נקיט רש"י ואת חלב החטאת אלא גם הקודם לו ויצא ועשה את עולתו וגו' ולא עוד אלא אפילו קרה"ת דוקא אחר שנודע שכבר הגיע השעיר למדבר כמובן מסדר המשנה דתנן אמרו לו לכה"ג הגיע שעיר כו' ואח"כ בא לו כה"ג לקרות . שגם קרה"ת עבודה היא לענין זה משום דלורך עבודה שאחריה היא : (כג) ובא אהרן אל אהל מועד . לפי הפשט חוזר לתחלת הענין דמדבר באהרן לבדו שאם רצה באיזה יום בשנה לבא אל א"מ יהי' אחר כל הכנות הללו . אבל כ"ז אינו אלא באהרן לבדו . אבל לדורות מתפרש המקרא להוציא כף ומחתה וכפירש הגמ' : (כד) וכפר בעדו ובעד העם . מכפר על חייבי עשה שלו ושל ישראל . דאע"ג שכל השאלות

לבש במיעליה לקודשא ויצנעינון תמן: כד ויסחי ית בסריה במיא באתר קדיש וילבש ית לבושוהי ויפוק ויעבד ית עלתיה וית עלת עמא ויכפר עלוהי ועל עמא: כה וית תרבא דחטאתא יסק למדבחא: כו ודמוביל ית צפירא לעזאזל יצבע לבושוהי ויסחי ית בסריה במיא ובתר כן ייעול למשריתא: כז וית תורא דחטאתא וית צפירא דחטאתא די אתעל מדמהון לכפרא בקודשא יפיק למברא למשריתא ויוקדון בנורא ית משכהון וית בסרהון וית אוכלהון: כח ודמוקיד יתהון יצבע לבושוהי ויסחי ית בסריה במיא ובתר כן ייעול למשריתא: כט ותהי לכון לקים עלם בירחא שביעאה בעשרא לירחא תענון ית נפשתכון וכל

רש"י

שם · מלמד שטעונין גניזה ולא ישתמש באותן ארבעה בגדים ליום הכפורים אחר: **(כד) ורחץ את בשרו וגו'** · למעלה למדנו מורחץ את בשרו ולבשם שכשהוא משנה מבגדי זהב לבגדי לבן טעון טבילה (שבאותה טבילה פשט בגדי זהב שעבד בהן עבודת תמיד של שחר ולובש בגדי לבן לעבודת היום) וכאן למדנו שכשהוא משנה מבגדי לבן לבגדי זהב טעון טבילה (יומא ל"ב): **במקום קדוש** · המקודש בקדושת עזרה והיא היתה בגג בית הפרוה וכן ד' טבילות הבאות חובה ליום אבל הראשונה היתה בחול (ס"א בחיל) (ת"כ יומא שם): **ולבש את בגדיו** · שמנה בגדים שהוא עובד בהן כל ימות השנה: **ויצא** · מן ההיכל אל החצר שמזבח העולה שם: **ועשה את עולתו** · איל לעולה האמור למעלה בזאת יבא אהרן וגו': **ואת עולת העם** · ואיל לעולה האמור למעלה ומאת עדת בני ישראל וגו' (יומא ע"ג): **(כה) ואת חלב החטאת** · אימורי פר ושעיר: **יקטיר המזבחה** · על מזבח החיצון דאילו בפנימי כתיב לא תעלו עליו קטרת זרה ועולה ומנחה: **(כז) אשר הובא את דמם** · להיכל ולפני ולפנים:

העמק דבר

מכפרין על כל עשה כדאיתא בזבחים ד"ז דחטאת מכפרת על ח"ע כו' מכ"מ זה אינו אלא בחטאת החיצון במזבח שמכפר על עשה ע"י עולה · משא"כ בזה החטאת שבא לפנים אין בו כפרה על ח"ע ומש"ה מביאין עולות אלו לכפרה בפ"ע: **(כה) ואת חלב החטאת יקטיר המזבחה** · אחר עשיית עולתו ועולת העם · ובכלל עשיה נכלל גם הקטרה כמבואר בספרי פ' ראה והובא בתוס' זבחים ד"ז ב' ד"ה חטאת · ואח"כ מקטיר חלב החטאות · וכך הדין דהקטרות עולה קודם להקטרת חטאת כדאי' פ' כל התדיר · ורק בשמיני למלואים ט' י' כתיב ואת החלב וגו' ואח"כ וישחט את העולה וגו' והדוש הוא באותה שעה כמו שהיה יוצא מן הכלל גם בזה דחטאת החיצון היה נשרף כדין עולה בזה הפרט שאינו נאכל משא"כ כאן בחטאת הפנימי שהוא כדינו · בדין חטאת קאי שהקטרות עולה קודם לחלבו · ועוד נתבאר שם טעמו ש"ד דשם נשתנה הדין: **(כז) יוציא אל מחוץ למחנה** · יוציאו מיבעי כמו דכתיב ושרפו ובא ללמד דיציאת אחד נקרא יציאה וכדתנן פ' טבול יום היו סובלין אותו במוטות יצאו הראשונים והאחרונים לא יצאו הראשונים מטמאים בגדים והשניים אינם מטמאים בגדים ומש"ה כתיב יוציא דיציאת האחד מיקרי יציאה ומזה למדו עיקר דין טומאה במוציא שאינו מפורש במקרא אלא השורף אלא משום דיוק יוציא למדו · וע"ע בסמוך: **את** עורותם ואת בשרם ואת פרשם · לפי סוגית הגמ' ד"נ הוא פי' על הכתוב הקודם ואת פר החטאת ומפרש מה נקרא פר עור ובשר ופרש · ומיהו לעיל ח' י"ז דכתיב ואת הפר ואת עורו ואת בשרו ואת פרשו ה"א לפרש הכי · ע"כ ביארנו דהיינו ראשו שחשוב ככל הפר וא"כ אפשר ג"כ כאן לפרש הכי ואת פר החטאת היינו הראש יוציא יחיד לבדו שאין כבוד קרבן שיהיה הראש הנשחט נגרר ותלוי ע"כ טוב לחתכו ולהוציאו בפ"ע: **ושרפו באש** · הרבה יתעסקו בשריפה והוצאה לשם שריפה בכלל: **את עורתם וגו'** · פי' עם עורותם · וע"כ צריך אתה לפרש הכי לר"ש דס"ל בפ' טבול יום דאין המוציא מטמא בגדים עד שיוצת האש ברובן וא"כ א"א לפרש יוציא בלשון יחיד כמש"כ אלא דמפרש למיירי בראש הפר: **(כט) והיתה לכם וגו'** · מה שכתוב להלן היינו העשור והשביתה בחודש השביעי: **האזרח** · פי' בסוכה דכ"ח דאזרח גברי משמע · אלא דמרבינן מהאזרח לרבות נשים אפילו לתוספת יוה"כ יע"ש · ויש להבין למאי פי' הכתוב האזרח והגר · דיהא משמע דעיקר אזהרה שייך יותר באזרח לא לכתוב כלל · וממילא הכל בכלל · אכן לפי מה שרמז לנו הכתוב לעיל ע"ז שיוה"כ הוא יום מלחמה לישראל · וזה ברור שאין מלחמתן של שרי אוה"ע עם כל יחיד מישראל דמה להם עם יחיד · ותו דא"כ היאך יתבאר לשון חז"ל ברבה עה"פ ולקחתם לכם · נעימות

בימינך

בְּתוֹכְכֶם: ל כִּי־בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְהוָה תִּטְהָרוּ: לא שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן הִיא לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם: לב וְכִפֶּר הַכֹּהֵן אֲשֶׁר־יִמְשַׁח אֹתוֹ וַאֲשֶׁר יְמַלֵּא אֶת־יָדוֹ לְכַהֵן תַּחַת אָבִיו וְלָבַשׁ אֶת־בִּגְדֵי הַבָּד בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ: לג וְכִפֶּר אֶת־מִקְדַּשׁ הַקֹּדֶשׁ וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ יְכַפֵּר וְעַל הַכֹּהֲנִים וְעַל־כָּל־עַם הַקָּהָל יְכַפֵּר: לד וְהָיְתָה־זֹּאת לָכֶם לְחֻקַּת עוֹלָם לְכַפֵּר עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִכָּל־חַטֹּאתָם אַחַת בַּשָּׁנָה וַיַּעַשׂ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: פ רביעי יז א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ב דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו וְאֶל כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר: ג אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִשְׁחַט שׁוֹר אוֹ־כֶשֶׂב אוֹ־עֵז בַּמַּחֲנֶה אוֹ אֲשֶׁר יִשְׁחַט

קמץ בז"ק

ת"א כי ביום הזה . יומא לט מא פו : שבת שבתון . שם עו חולין קא : ועניתם את נפשותיכם · יומא עד : וכפר הכהן . שם ה : זה הדבר . נדרים עח בתרא קט זבחים קז : איש איש מבית ישראל . יומא סג זבחים קז קח : שור או כשב . שם קטו : במחנה . שם קז : או אשר ישחט . שם :

רש"י

(לב) וכפר הכהן אשר ימשח וגו'· כפרה זו של יוה"כ אינה כשרה אלא בכה"ג לפי שנאמרה כל הפרשה באהרן הוצרך לומר בכהן גדול הבא אחריו שיהא כמוהו (ת"כ) : ואשר ימלא את ידו · אין לי אלא המשוח בשמן המשחה מרובה בגדים מנין ת"ל ואשר ימלא את ידו וגו' והן כל הכהנים גדולים שעמדו מיאשיהו ואילך שבימיו נגנזה צלוחית של שמן המשחה (ת"כ) : לכהן תחת אביו · ללמד שאם בנו ממלא את מקומו הוא קודם לכל אדם (ת"כ) : (לד) כאשר צוה וגו' · כשהגיע יום הכפורים עשה כהסדר הזה ולהגיד שבחו של אהרן שלא היה לובשן לגדולתו אלא כמקיים גזירת מלך (ת"כ) : יז (ג) אשר ישחט שור או

העמק דבר

בימינך נגה דמצות לקיחת הלולב באה ללמד שנלחמו המלחמה והרי אין אדם יודע דינו · אלא המלחמה הוא עם כלל קיום האומה שהוא נגד טבע הבריאה ואין מזל לישראל ורק השגחת ה' שבא ע"פ תורה ועבודה וגמ"ח מקיימה · וע"ז המה שרי אוה"ע מדיינים או שראוים לאבדם או להכניסם בכלל אוה"ע (א) :

הרחב דבר

(א) ובלשון המקרא בכלל . אפפוני חבלי מות . היינו שהמה מדיינים אותנו לחבלי מות . או מצרי שאול מצאוני . היינו

עבידא לא תעבדון יציביא וגיוריא דיתגירון ביניכון : ל ארי ביומא הדין יכפר עליכון לדכאה יתכון מכל חוביכון קדם יי תדכון : לא שבא שבתא היא לכון ותענון ית נפשתכון קים עלם : לב ויכפר כהנא די ירבי יתיה ודי יקריב ית קרבניה לשמשא תחות אבוהי וילבש ית לבושי בוצא לבושי קודשא : לג ויכפר על מקדש קודשא ועל משכן זמנא ועל מדבחא יכפר ועל כהניא ועל כל עמא דקהלא יכפר : לד ותהי דא לכון לקים עלם לכפרא על בני ישראל מכל חוביהון חדא בשתא ועבד כמא דפקיד יי ית משה : א ומליל יי עם משה למימר : ב מליל עם אהרן ועם בנוהי ועם כל בני ישראל ותימר להון דין פתגמא די פקיד יי למימר : ג גבר גבר מבית ישראל די יכוס תור או אימר או עזא

העמק דבר

ופ"ז נכרת ברית עם משה אחר העגל כמש"כ בספר שמות ל"ד י' · אכן איכא נפקא בעלמא מכח הדין וע"ז נשויט על האום הקדוש ובמצותיו · והרי ידוע שאין שיש בכלי מלחמה וכן לא שייך המלחמה לגרים גרורים כ"א לאזרחי ישראל אלא שמכ"מ הכל מצווין בזה משום כפרת עון שיש לכל א' וזה שייך גם לנשים וגרים אבל עסק המלחמה אינו שייך כ"א לאזרח · מש"ה נתפרש האזרח · וע"ע במצות סוכה להלן כ"ג מ"ב · וע"ע להלן כ"ד ט"ז : (ל) לפני ה' תטהרו · הלא תטהרו מיותר שהרי קאמר לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' · ע"ז דרש ר"ע שלהי מסכת יומא אשריכם ישראל לפני מי אתם מיטהרים ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים · ומפרש ר"ע האי תטהרו על שתי הכוונות ויהא מתפרש לפני ה' גם על לפניו גם על לאחריו וכאלו כתיב לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' · לפני ה' תטהרו · והכונה בפי' הראשון כמשמעו שאתם מיטהרין לעמוד לפני ה' ולעבדו מכאן ולהבא במהרה · והוסיף עוד פי' לפני ה' תטהרו · ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים · פי' קדושת היום בעצמו מכפר על עשה אפילו לא עשה תשובה כמבואר בירושלמי יומא פ"ח ושבועות פ"א וכ"ה ברמב"ם ה"ת פ"א ה"ב · אבל אינו מכפר אלא סוף היום כדתניא בתוספתא יומא ספ"ד חומר בשעיר שהשעיר מכפר מיד ויוה"כ עם חשיכה · ע"כ בא הכתוב לזרז את האדם שישוב ויהיה מיטהר עצמו קודם שהקב"ה יטהר אותו בסוף היום · וזהו לפני ה' תטהרו · ובא ר"ע והסביר הזרוז ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים · וה"ז דומה לילד שטינף א"ע ובא אביו לרחצו ולנקותו בא פקח אחד וא"ל איך לא תבוש לטעמים על האב כל הטורח אלא הקדם ורחץ עצמך כל האפשר עד שלא בא אביך ואח"כ יגמור האב הנקיון · כך התשובה מכפרת על עשה בלי עצם היום על יוה"כ אה מיקרי שהאדם מטהר עצמו · ועצם היום בגזרת ה' מכפר על ל"ת · או אפילו על עשה הם לא עשה תשובה כנ"ל ואמר הכתוב תנקו עצמכם קודם שבא ה' לנקות אתכם : (לא) שבת שבתון · יבואר להלן כ"ג ל"ב : (לב) וכפר וגו' · חוזר לענין הפ' דבאותו יום הכפרה יעשה הכהן כך · וע"ז מסיים והיתה זאת לכם וגו' היינו עיקר עבודת היום בפרשה : (לד) והיתה זאת לכם לחקת עולם · דייק המקרא זאת · פי' דכל הפרשה שנאמר לאהרן שמותר בכל יום לבא אל הקודש אם ירצה רק בזה הסדר של הפרשה · כ"ז אינו לחקת עולם אלא לאהרן · אבל הא דכתיב בעשור לחודש וגו' מחויב אהרן לבא אל הקודש בזה הסדר · זאת לכם לחקת עולם : אחת בשנה · כבר נדרש בת"כ ע"ז · ולפי דברינו דלאהרן היה יכול להביא זה הסדר בכל יום שירצה מתפרש משמעות הכתוב דלדורות אינו כן · ודוקא אחת בשנה ולא יותר : ויעש וגו' · כלפי דתנן במנחות פ"ג שכל שאמור בת"כ לא קרב במדבר וס"ד דה"ה קרבנות יוה"כ לא היה חובה עליו מש"ה כתיב ויעש כאשר צוה וגו' : יז (ב) זה הדבר אשר צוה ה' לאמר · ידוע בנדרים פ"א ובב"ב פ' יש נוחלין למדו מלשון זה הדבר בג"ש מפ' נדרים דשואלין על נדרי קרבנות כמו התם כתיב זה הדבר אשר צוה ה' · ולמדין שתי פרשיות הללו זמ"ז לענין מומחה וג' הדיוטים כמבואר שם · ולפי הפשט כתיב כאן אשר צוה ה' דמשמעו כ"פ שבא בקבלה כמו שביארנו ס"פ שמות ההכרח לזה משום דכאן בא הענין בקבלה בעיקר פי' הפרשה · דמשמעות הפסוקים קאי ביחוד על דור המדבר · ובחולין ג"כ · אבל בקבלה בא דה"ה לדורות ובקדשי מזבח · כאשר יבואר עוד · [ובפ' נדרים כתיב זה הלשון משום התרת נדרים] : (ג) אשר ישחט וגו' · פרש"י במוקדשין דבר הכתוב · וכ' הרמב"ן דזה לר"ע דס"ל בשר תאוה היה מותר במדבר · אבל לר' ישמעאל המשמעות

הרחב דבר

שאומרים להיות ככל הגוים בית ישראל . ומפרש צרה ויגון אמנא . פי' שרוצים שאמנא או צרה היינו מפן הא' . או יגון מפן הב' . אבל ואנחנו בשם ה' נזכיר ובטוחים אשר ה' אתנו וישמרנו לעולם מכל צרה ויגון :

מִחוּץ לַמַּחֲנֶה: ד וְאֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא הֱבִיאוֹ לְהַקְרִיב קָרְבָּן לַיהוָה לִפְנֵי מִשְׁכַּן יְהוָה דָּם יֵחָשֵׁב לָאִישׁ הַהוּא דָּם שָׁפָךְ וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא מִקֶּרֶב עַמּוֹ: ה לְמַעַן אֲשֶׁר יָבִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־זִבְחֵיהֶם אֲשֶׁר הֵם זֹבְחִים עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה וֶהֱבִיאֻם לַיהוָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֶל־הַכֹּהֵן וְזָבְחוּ זִבְחֵי שְׁלָמִים לַיהוָה אוֹתָם: ו וְזָרַק הַכֹּהֵן אֶת־הַדָּם עַל־מִזְבַּח יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְהִקְטִיר הַחֵלֶב לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה: ז וְלֹא־יִזְבְּחוּ עוֹד אֶת־זִבְחֵיהֶם לַשְּׂעִירִם אֲשֶׁר הֵם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם חֻקַּת עוֹלָם תִּהְיֶה־זֹּאת לָהֶם לְדֹרֹתָם: חמישי שלישי כשהן מחוברין ח וַאֲלֵהֶם תֹּאמַר אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַגֵּר אֲשֶׁר־יָגוּר בְּתוֹכָם אֲשֶׁר־יַעֲלֶה עֹלָה אוֹ־זָבַח: ט וְאֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא יְבִיאֶנּוּ לַעֲשׂוֹת

קמץ בז"ק

ת"א מחוץ למחנה. זבחים קז: ואל פתח אהל מועד. יומא סג קדושין נז האלילים נא זבחים קו קז קיב קיג קטו תמורה ו יג : קרבן לה'. יומא סג זבחים קיג : לה'. יומא שם זבחים קח קיג : לפני משכן ה'. שם קיב : דם יחשב. קדושין מג סנהדרין לד זבחים קז קח : ונכרת האיש. קדושין מג : למען אשר. האלילים נא זבחים קו : והביאם לה'. האלילים שם זבחים כו מה קו תמורה יב : וזרק הכהן. זבחים קח קית : והקטיר החלב. פסחים עט זבחים קיט מנחות כו : ולא יזבחו עוד. סנהדרין סא האלילים נא זבחים קו : חקת עולם. שם : לדרתם. בתרא קכ : ואלהם תאמר. זבחים קז קיט : איש איש. שם קח : אשר יעלה עלה. שם קח קטו. שם קז : או זבח. שם קז : ואל פתח אהל מועד. שם קז קח : לעשות

ר ש " י

כשב. במוקדשין הכתוב מדבר שנאמר להקריב קרבן : במחנה. חוץ לעזרה (זבחים ק"ו) : (ד) דם יחשב. כשופך דם האדם שמתחייב בנפשו : דם שפך. לרבות את הזורק דמים בחוץ (ת"כ) : (ה) אשר

העמק דבר

כפשוטו דאפילו חולין אסור היה במדבר. אבל מלשון הרמב"ם הל' שחיטה פ"ד הי"ז מבואר דאפילו לר"ע הכי הוא דהמשמעות כפשוטו. ולא היה מותר במדבר בשר תאוה אלא בנחירה דוקא ולא לשחוט. ומשום שהיו רגילים לשחוט במדבר לשעירים כדי להביא את שפך הדם לע"ז. אבל בנחירה לא היו רגילים להקריב לע"ז. מש"ה לא אסר הכתוב לאכול לתאוה אלא שחוטה ולא נחלקו ר"ע ור"י אלא במשמעות הפ' דכי ירחיב וגו' דשם כתיב מצות שחיטה חולין אבל במשמעות פ' זו דשחוטי חוץ לא נחלקו לעולם. ולר"ע היה מתפרש אפי' בחולין שהרי סתם כתיב אשר ישחט וגו' אבל לדורות היה פי' הפ' במוקדשין (א).

הרחב דבר

(א) והכי מוכח בסוגי' דחולין דע"ז ב' דאוקי רבה הא דתנן לעולם שוחטין כר"י ומתקיף לה רב יוסף הא לעולם שוחטין לעולם שוחטין ואוכלין מיבעי לי'. ופרש"י כיון דלא כו' ודחוק. ולדעתנו ה"פ שהרי לענין שחיטה לא נחלקו ר"י

בְּמַשְׁרִיתָא אוֹ דִּי יִכּוֹס מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא: ד וְלִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לָא אַיְתְיֵהּ לְקָרָבָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ קֳדָם מַשְׁכְּנָא דַיְיָ דְּמָא יִתְחֲשֵׁב לְגַבְרָא הַהוּא דְּמָא אֲשַׁד וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִגּוֹ עַמֵּיהּ: ה בְּדִיל דְּיַיְתוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת דִּבְחֵיהוֹן דִּי אִנּוּן דָּבְחִין עַל אַפֵּי חַקְלָא וְיַיְתִינּוּן קֳדָם יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לְוָת כַּהֲנָא וְיִכְּסוּן נִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ יָתְהוֹן: ו וְיִזְרוֹק כַּהֲנָא יָת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא דַיְיָ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיַסֵּק תַּרְבָּא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: ז וְלָא יְדַבְּחוּן עוֹד יָת דִּבְחֵיהוֹן לְשֵׁדִין דִּי אִנּוּן טָעַן בָּתְרֵיהוֹן קְיָם עָלַם תְּהֵי דָא לְהוֹן לְדָרֵיהוֹן: ח וּלְהוֹן תֵּימַר גְּבַר גְּבַר מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרַיָּא דִּי יִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיהוֹן דִּי יַסֵּק עֲלָתָא אוֹ נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא: ט וְלִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לָא יַיְתֵינֵיהּ לְמֶעְבַּד יָתֵיהּ קֳדָם

רש"י

הם זובחים. אשר הם רגילים לזבוח: (ז) **לשעירים.** לשדים כמו ושעירים ירקדו שם (ישעיה י"ג): (ח) **אשר יעלה עולה.** לחייב על המקטיר אברים בחוץ (עיין ברא"ם) כשוחט בחוץ שאם שחט אחד

העמק דבר

מעתה לא נחלקו דרשת הת"כ והמדרש שהביא הרמב"ן במשמעות הפ'. דהת"כ דריש לדינא לדורות והמדרש לפי דרכו דרש באגדה שהיה לשעתו וע"ע מש"כ בס' במדבר י"א כ"ב: (ד) **אשר הם זבחים על פני השדה.** שהכינו לכך. וא"כ המה חולין. ומכ"מ והביאם לה' וגו': **וזבחו זבחי שלמים לה' אותם.** אין הלשון מדויק והכי מיבעי וזבחו אותם זבחי שלמים לה'. אלא כלפי שהתיר הכתוב באותה שעה דבר שהיה אסור לדורות. דבא"י שהיה בשר תאוה מותר היה אסור להביא שלמים כדי לאכול הבשר לתיאבון דמשלחן גבוה קא זכו ומי שאוכל בשר קרבן ה"ז דומה לאוכל על שלחנו של מלך. והושע הנביא ע' הוכיח את ישראל לא יסכו לה' יין ולא יערבו לו זבחיהם כלחם אונים להם כל אוכליו יטמאו כי לחמם לנפשם לא יבא בית ה'. פי' אחר שאוכלים לנפשם כמו לחמם וה"ז כמו שלא בא בית ה'. מש"ה לא יערבו הנסכים לרצות הקרבן. אבל כ"ז היה בא"י דמי שירצה בשר תאוה היה אוכל כאשר תאוה נפשו. אבל במדבר שלא היו יכולים לאכול בשר תאוה. ואפילו לר"ע דבשר נחירה היה מותר מכ"מ לא היו רגילים בכך. והרי גם לר"י היו רשאים בכל שאינו ראוי לקרבן כדאי' בחולין שם אלא לא היה מצוי כ"כ מש"ה התיר להם הקב"ה להקריב שלמים כדי לאכול הבשר לנפשם אע"ג שאין זה כבודו ית' מכ"מ הניח להם כדי להפרישם משעירים שהיו רגילים בהם במדבר ביחוד כידוע דשם עיקר משכן שדים. והיינו דאי' ברבה פ' זו משל למלך שהיה בנו רגיל בנבילות וטריפות גזר עליו המלך שלא יאכל כ"א על שלחנו. ר"ל דאע"ג שא"כ בע"כ מוכרח להקל ממנו מורא שלחן המלך כדי שיהא אוכל לשובע נפשו מכ"מ הוא כדאי כדי להפרישו מגו"ע. וכ"ז רמז הכתוב וזבחו זבחי שלמים לה' אותם. פירושו עמם. תכלית השלמים יהא גם לגבוה גם לנפשם. וכיב"ז נתבאר ס' דברים א' ע"ו. וביאר הכתוב דרק החלב והדם יהא לגבוה אבל הבשר יהא לתיאבון. ולא כמו שאוכלין משלחן גבוה כמו לדורות. וע' מש"כ בס' דברים י"ב ח'. ומש"ה במקרא הסמוך דכתיב וזרק את הדם והקטיר החלב. לא כתיב נמי והבשר תאכל כמו בס' דברים י"ב כ"ז דשם אכילה הוא מצוה והכא רשות כמש"כ: (ז) **לשעירים.** השדים נקראים כך באשר הם אינם בעלי מנוחה ורק נסים כטבע שעיר. וע"ע בס' דברים ל"ב י"ח: **תהיה זאת להם לדורותם.** פי' אע"ג שכל הפרשה של חולין אינה לדורות. אבל היסור זביחה לשעירים אסור לדורות ג"כ: (ח) **ואלהם תאמר.** פי' לכולם לאהרן ובניו וכל ישראל ובא ללמד שגם ישראל מוזהרים על העלאה כמו כהנים. דס"ד שאין מוזהר על העלאת חוץ אלא מי שראוי להעלות בפנים. וכמו שאין זר חייב על ביאה לקדה"ק משום שאין עליו מצוה ליכנס באיזה זמן. וכיב"ז כ' התוס' יבמות דל"ב דבטומאה לא הוזהרו זרים על העבודה היינו משום שאין בהם מצוה בטהרה. וא"כ ה"ד דדוקא בשחיטה שכשרה בזר בפנים הוא מוזהר בחוץ משא"כ העלאה. מש"ה הוצרך הכתוב לפרש שגם ישראל מוזהרים. ואפילו **הגר אש־ יגור בתוכבם.** שאינו רגיל להעלות בעצמו בהון דגם בהיתר במה לא הכל היו מקריבין אלא אדם

הרחב דבר

ר"י ור"ע מעולם שהי' אסור במדבר לתאוה. אלא באכילה פליגי דלר"ע היו אוכלין גם בשר נחירה. וא"כ עיקר הדיוק אוכלין. והא דלא אוקי באמת כר"ע ומשום שחיטה דבמדבר הי' אסור לשחוט. היינו משום קושיא אתריתי דשם:

אֹתוֹ לַיהוָה וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא מֵעַמָּיו׃ י וְאִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם אֲשֶׁר יֹאכַל כָּל־דָּם וְנָתַתִּי פָנַי בַּנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת אֶת־הַדָּם וְהִכְרַתִּי אֹתָהּ מִקֶּרֶב עַמָּהּ׃ יא כִּי נֶפֶשׁ הַבָּשָׂר בַּדָּם הִוא וַאֲנִי נְתַתִּיו לָכֶם עַל־הַמִּזְבֵּחַ לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם כִּי־הַדָּם הוּא בַּנֶּפֶשׁ יְכַפֵּר׃ יב עַל־כֵּן אָמַרְתִּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל־נֶפֶשׁ מִכֶּם לֹא־תֹאכַל דָּם וְהַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכְכֶם לֹא־יֹאכַל דָּם׃ יג וְאִישׁ אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם אֲשֶׁר יָצוּד צֵיד חַיָּה אוֹ־עוֹף אֲשֶׁר יֵאָכֵל וְשָׁפַךְ אֶת־דָּמוֹ וְכִסָּהוּ בֶּעָפָר׃ יד כִּי־נֶפֶשׁ כָּל־בָּשָׂר דָּמוֹ בְנַפְשׁוֹ הוּא וָאֹמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דַּם כָּל־בָּשָׂר לֹא תֹאכֵלוּ כִּי נֶפֶשׁ כָּל־בָּשָׂר דָּמוֹ הִוא כָּל־אֹכְלָיו יִכָּרֵת׃ טו וְכָל־נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תֹּאכַל נְבֵלָה וּטְרֵפָה בָּאֶזְרָח וּבַגֵּר וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעֶרֶב

ת"א אתו. זבחים קז קח קט: לה'. שם קח תמורה ו: כל דם. חולין עד: ואני נתתיו לכם. יומא נט זבחים כו חולין קיז מעילה יא: כי הדם הוא. פסחים סה יומא ה זבחים ו מו מנחות צג חולין קיז כריתות כב מעילה יא: כל נפש מכם. פסחים כב יבמות קיד חולין קכ: אשר יצוד. חולין פד: חיה או עוף. שם פד פו: אשר יאכל. שם פה: ושפך את דמו. שם פד פז שבת כב ביצה ז ב"ק לא: וכסהו בעפר. חולין ל פג פד פז: כי נפש כל בשר. שם פו: ואמר לבני ישראל. שם פז: וכל נפש אשר תאכל נבלה וטרפה. זבחים סט ע:

רש"י

והעלה חבירו שניהם חייבין (ת"כ זבחים ק"ט): (ט) ונכרת. זרעו נכרת וימיו נכרתין: (י) כל דם. לפי שנאמר בנפש יכפר יכול לא יהא חייב אלא על דם המוקדשים ת"ל כל דם: ונתתי פני. פנאי שלי פונה אני מכל עסקי ועוסק בו (ת"כ): (יא) כי נפש הבשר. של כל בריה בדם היא תלויה ולפיכך נתתיו לכפר על נפש האדם תבוא נפש ותכפר על הנפש: (יב) כל נפש מכם. להזהיר גדולים על הקטנים: (יג) אשר יצוד. אין לי אלא ציד אווזין ותרנגולין מנין תלמוד לומר ציד מ"מ אם כן למה נאמר אשר יצוד

העמק דבר

המעלה כמו כהני במות · משא"כ גר שהוא אדם פשוט ואינו רגיל להעלות בחוץ ס"ד שאינו חייב על העלאת חוץ בשעת איסור במות קמ"ל דאפילו גר חייב כרת · והיינו דדייק הכתוב אשר יגור בתוכם ולא

כתיב שגר בתוכם כמו להלן י' י"ב י"ג ללמדנו אפילו עדיין אינו גר בישראל וא"כ בודאי אינו אדם המעלה אלא אחר שנתגייר ודעתו שיגור בישראל ה"ז ח"כ: (יא) כי נפש הבשר וגו' ·

אמר

יי וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ: י וּגְבַר גְּבַר מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיהוֹן דִּי יֵיכוּל כָּל דְּמָא וְאֶתֵּן רוּגְזִי בֶּאֱנָשָׁא דְּיֵיכוּל יָת דְּמָא וְאֵישֵׁיצֵי יָתֵיהּ מִגּוֹ עַמֵּיהּ: יא אֲרֵי נְפַשׁ בִּסְרָא בִּדְמָא הִיא וַאֲנָא יְהַבִיתֵיהּ לְכוֹן עַל מַדְבְּחָא לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתְכוֹן אֲרֵי דְמָא הוּא עַל נַפְשָׁא מְכַפֵּר: יב עַל כֵּן אֲמַרִית לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל אֱנָשׁ מִנְּכוֹן לָא יֵיכוּל דְּמָא וְגִיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן לָא יֵיכוּל דְּמָא: יג וּגְבַר גְּבַר מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרַיָּא דִּי יִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיהוֹן דִּי יְצוּד צֵידָא חַיְתָא אוֹ עוֹפָא דִּי יִתְאֲכִיל וְיֵישׁוֹד יָת דְּמֵיהּ וִיכַסֵּינֵיהּ בְּעַפְרָא: יד אֲרֵי נְפַשׁ כָּל בִּסְרָא דְּמֵיהּ בְּנַפְשֵׁיהּ הוּא וַאֲמַרִית לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דַּם כָּל בִּסְרָא לָא תֵיכְלוּן אֲרֵי נְפַשׁ כָּל בִּסְרָא דְּמֵיהּ הִיא כָּל דְּיֵיכְלִנֵּיהּ יִשְׁתֵּיצֵי: טו וְכָל אֱנָשׁ דְּיֵיכוּל נְבִלָא וּתְבִירָא בְּיַצִּיבַיָּא וּבְגִיּוֹרַיָּא וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא וְיִדְכֵּי:

רש"י

שלא יאכל בשר אלא בהזמנה (ת"כ חולין פ"ד): אשר יאכל · פרט לטמאים: (יד) דמו בנפשו הוא · דמו הוא לו במקום הנפש שהנפש תלויה בו: כי נפש כל בשר דמו הוא · הנפש היא הדם · דם ובשר לשון זכר · נפש לשון נקבה: (טו) אשר תאכל נבלה וטרפה · בנבלת עוף טהור דבר הכתוב שאין לה טומאה אלא בשעה שנבלעת בבית הבליעה ולמדך כאן שמטמאה באכילתה ואינה מטמאה במגע · וטרפה האמורה כאן לא נכתב אלא לדרוש וכן שנינו יכול תהא נבלת עוף טמא מטמא בבי' הבליע' ת"ל טרפה מי שיש במינו טרפה יצא עוף

העמק דבר

אמר הכתוב טעם איסור אכילת דם בהמה ביתית משום דנפש בשר הבהמה בדם היא מש"ה ניתן לכפר על נפש ישראל שחטא בתאוה · שהדם הוא נפשו של אדם החוטא · ובאשר חלקו של המקום הוא כמו חלב שבהמה מש"ה אסור באכילה ואפילו חולין ובע"מ כמו החלב · דכך עלה בטבע היצירה שיהא חלב ודם בהמה ביתית לגבוה · ע"כ אין טעון כסוי בעפר אפי' חולין ובע"מ · שלא משום בזיון הוא אסור באכילה כמו דם חיה ועוף שיבואר בסמוך · אלא משום שהוא חלק גבוה · ופ' מש"כ בס' דברים ט"ו כ"ג עוד טעם: (יג) אשר יצוד ציד חיה וגו' · כלפי שיאמר הכתוב בסמוך טעם איסור דם אלו שברואים משום בזיון נפש פראים אלו כאשר יבואר · מש"ה הקדים הכתוב בלשון אשר יצוד דעפ"י רוב חיה או עוף המה שעומדים לידה והמה חפשים בלי עול וממילא כן הדין באותם שעומדים לידה דמכ"מ כך נוצר טבע נפש חיה ועוף שיהיו פראים · ושינה הכתוב כאן לכתוב מבני ישראל ובכל הפ' כתיב מבית ישראל · היינו משום דבית ישראל משמע ג"כ נשים · ונשים לאו בנות צידה הן שאין דרכן בכלי זיין ע"כ כתיב בני ישראל: וכסהו בעפר · ללמדנו שמי שנפשו פראי ראוי לכך · וכדאיתא באבל רבתי פי"ב בבנו של רחב"ת שיצא לתרבות רעה ונהרג וקראת עליו אחותו ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חצץ · זהו משפטו של אדם פרא: (יד) כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא · קאי בנפש האדם מש"ה אומר לב"י שלא יאכל דם חיה ועוף שהוא דם פראי כי נפש כל האדם דמו הוא · ויצא האוכלו טבעו פראית כמש"כ הרמב"ן ז"ל לפי דרכו: כי נפש כל בשר · היינו של חיה ועוף מה שהוא פראי: דמו היא · טבע דמו היא הגורמת לכך · ע"כ כל אוכליו יכרת · אפילו מי שגבר על טבעו ואין לחוש לכך מכ"מ אין נ"מ אלא כל אוכליו יכרת: (טו) אשר תאכל נבלה וטרפה · עפ"י הפשט המקרא תמוה · שאין מקום לפרש על חיה ועוף שהם נבלה או טרפה · שהרי דין חיה כבר נתפרש בפ' שמיני דטמאה לעולם נבלתה במגע ובמשא ומסורה דוקא כי ימותו ואז מטמא במגע ובמשא ובאכילה · אלא ע"כ מיירי בעוף לחוד · וכדרך המקרא כמש"כ לעיל י"ג כ' · דמיירי במידי דסליק מיניה במקרא הקודם · ואם נפרש נבילה או טריפה ויהיה הפי' טריפה שנבחש מטמא באכילה · זה נ"כ א"א שהרי סתם נבילה משמע ג"כ אפילו נשחטה כמו לשון הכתוב בבהמה טמאה · דבבהמה טהורה כתיב כי ימות ובטמאה כתיב נבילה משמע בכל אופן אפילו נשחט וא"כ יהא במשמע כל עוף שחוט וזה א"א · והו הא ק"ו היא מה בהמה שמטמאה במגע ובמשא שחיטת טריפה מטהרה מטומאה עוף שאינו מטמא אלא באכילה לא כש"כ · וזה הק"ו שנינו במשנה זבחים פ"ז · אלא ע"כ פי' נבלה וטרפה יחד · והכונה דעוף טריפה אין דרכו להיות נשחט דבהמה טריפה דרכה להיות נשחט כדי לטהר מטומאת מגע ומשא משא"כ עוף דוקא כשר דרכו להיות נשחט לאכילה ולא טריפה וממילא כיון דנטרפה למדנו דמיירי בלא נשחטה · והדרשה בפרש"י הדרב מדלא כתיב בפי' בלשון

וְטָהֵר׃ טז וְאִם לֹא יְכַבֵּס וּבְשָׂרוֹ לֹא יִרְחָץ וְנָשָׂא
עֲוֺנוֹ׃ פ יח א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם׃ ג כְּמַעֲשֵׂה אֶרֶץ־מִצְרַיִם אֲשֶׁר יְשַׁבְתֶּם־
בָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ וּכְמַעֲשֵׂה אֶרֶץ־כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי
מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה לֹא תַעֲשׂוּ וּבְחֻקֹּתֵיהֶם לֹא
תֵלֵכוּ׃ ד אֶת־מִשְׁפָּטַי תַּעֲשׂוּ וְאֶת־חֻקֹּתַי תִּשְׁמְרוּ
לָלֶכֶת בָּהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ה וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־

ת״א ובחקתיהם לא תלכו . סנהדרין נב העלילים יא חולין מא : את חקתי . יומא סז : ושמרתם את . עקרים מד מס :

רש״י

טמא שאין במינו טרפה : (טז) ונשא עונו . אם יאכל קדש או יכנס למקדש חייב על טומאה זו ככל שאר טומאות : ובשרו לא ירחץ ונשא עונו . על רחיצת גופו ענוש כרת ועל כבוס בגדים במלקות : יח (ב) אני ה' אלהיכם . אני הוא שאמרתי בסיני אנכי ה' אלהיך (שמות כ') וקבלתם עליכם מלכותי מעתה קבלו גזירותי רבי אומר גלוי וידוע לפניו שסופן לנהק בעריות בימי עזרא לפיכך בא עליהם בגזרה אני ה' אלהיכם דעו מי גוזר עליכם . דיין ליפרע ונאמן לשלם שכר : (ג) כמעשה ארץ מצרים . מגיד שמעשיהם של מצריים ושל כנעניים מקולקלים מכל האומות ואותו מקום שישבו בו ישראל מקולקל מן הכל (ת"כ) : אשר אני מביא אתכם שמה . מגיד שאותן עממין שכבשו ישראל מקולקלים מכולם (ת"כ) : ובחקתיהם לא תלכו . מה הניח הכתוב שלא אמר אלא אלו נמוסות שלהן דברים החקוקין להם כגון טרטיאות ואצטדיאות רבי מאיר אומר אלו דרכי האמורי שמנו חכמים : (ד) את משפטי תעשו . אלו דברים האמורים בתורה במשפט שאילו לא נאמרו היה כדאי לאמרן : ואת חקתי תשמרו . דברים שהן גזרת המלך שיצר הרע משיב עליהם למה לנו לשמרן ואומות העולם משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז וטהרת מי חטאת לכך נאמר אני ה' גזרתי עליכם אי אתה רשאי ליפטר : ללכת בהם . אל תפטר מתוכם . שלא תאמר למדתי חכמת ישראל אלך ואלמד חכמת האומות : (ה) ושמרתם את חקתי . לרבות שאר דקדוקי הפרשה שלא פרט הכתוב בהם . דבר אחר ליתן שמירה ועשיה לחוקים ושמירה ועשיה למשפטים לפי שלא

העמק דבר

בלשון מבואר וכי ימות מן העוף וגו' : (טז) ונשא עונו . הדרש ידוע דקאי בטומאת מו"ק . אבל לפי הפשט כך הענין דמי שאכל מאכלות אסורות ראוי בהגיעו לתשובה לטבול עצמו ובגדיו כמבואר באדר"כ פ"ח בריבה שנשבית בין הגוים וכשפדאוה צוה ר"י לטבול אותה משום שאכלה מ"א . מיהו נבלת בהמה אפשר להיות בשגגה שלא נשחט כדין וכן טריפה אפשר שנודע אח"כ שהיא טרפה . אבל נבילה וטריפה וכמו שפירשנו שהיא טרפה וממילא לא נשחטה וה"ה נבילה . מש"ה אפילו כשהוא בשוגג טעון טבילה ושנוי בגדיו לטהרה ואם לא התעורר לזה ונשא עונו . דמאכל איסור מטמטם וגורם לחטוא להבא כמש"כ בספר דברים ו' י"ב . ועיקר אזהרת הכתוב הוא על רחיצת גופו כמו לפי הדרש דקאי על טומאת מו"ק כ"ה לפי הפשט . וכ"ה ביו"ד סימן רס"ח לענין טומר : יח (ב) אני ה' אלהיכם . הקדים לומר כן בזה הפ' ביחוד משא"כ בכל הפרשיות דמצוי זה הלשון אחר האזהרה . אבל כאן הקדים מתחלה באשר פרשה של עריות ענין קשה היה לקבל נגד הרגלם עד מ"ת וכדאי' בשבת דק"ל שלא קבלו פ' זו אלא בקפפה מש"ה הקדים אני ה' אלהיכם . ובע"כ תקבלו גזרות . וכענין דמפרש במכילתא לשון עשרת הדברות אנכי ה' אלהיך . ועתה תקבלו גזרתי לא יהיה לך : (ג) כמעשה וגו' לא תעשו ובחקתיהם לא תלכו . הקדים אזהרות הללו לפ' עריות באשר אדם עושה עבירה זו בשני אופנים . א' מראש פריצות התאוה פורץ גדר חקי התורה וחקי הדעת של האדם ג"כ . אבל זה האופן לא מיקרי הליכה אלא מעשה משום שאינו בא אלא במקרה . ב' מחקי המדינה שכך הנהיגו להתהלך באופנים הללו . והעובר על חקי התורה אינו מצד תאוה אלא כך המנהג . ע"כ הקדים הכתוב כמעשה ארץ מצרים שראיתם רגילים לפרוץ בתאותם

ג וְאִם לָא יִצְבַּע וּבִסְרֵיהּ לָא יִסְחֵי וִיקַבֵּל חוֹבֵיהּ: א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: ג כְּעוֹבָדֵי עַמָּא דְאַרְעָא דְמִצְרַיִם דִּי יְתֵיבְתּוּן בַּהּ לָא תַעַבְדוּן וּכְעוֹבָדֵי עַמָּא דְאַרְעָא דִכְנַעַן דַּאֲנָא מָעֵיל יַתְכוֹן לְתַמָּן לָא תַעַבְדוּן וּבְנִמּוֹסֵיהוֹן לָא תְהָכוּן: ד יַת דִּינַי תַּעַבְדוּן וְיַת קְיָמַי תִּטְּרוּן לִמְהָךְ בְּהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: ה וְתִטְּרוּן יַת קְיָמַי וְיַת דִּינַי דִּי יַעֲבֵד יַתְהוֹן

העמק דבר

נתעותם כל הקי ודעת אנושי אתם לא תעשו כן · ותגדרו בפני התאוה הבא במקרה: ובחקתיהם · שתקנו מדעת גדוליהם שראוי לנהוג כך להיות את טפה אחותו וכדומה: לא תלכו · לא תנסגו · מלשון הליכות עולם לו בחבקוק ג' · היינו הנהגת העולם · וכן הרבה · ומש"ה לא כתיב מעשה א"מ וארץ כנען ביחד · היינו כמעשה א"מ אשר ישבתם בה · וכמעשה ארץ כנען וגו' לא תעשו ובחקתיהם לא תלכו · היינו משום דבמצרים לא היו חקים בעניני אישות ולא היה רק מעשה תאוה · אבל בארץ כנען היה גם מעשה תאוה גם חקים רעים: אשר ישבתם בה · אשר אני מביא אתכם שמה · נזמת אין נ"מ בזה וגם כל חקות העובדי כוכבים אסור אלא משום דמחמת זה אתם עלולים להיות נכשלים באלה ע"כ הנכם צריכים להזהר הרבה כמש"כ לעיל ה' . כאשר יבואר שם · וכיצ"ז הרבה בספר דברים כמו שם ו' י' השמר לך וגו' ובפרשת נצבים יבואר הרבה ברצות ה' · שהזהיר הכתוב לעשות גדרים במקום שעלול להיות נפרץ ביותר (א) · וכן איתא בעבודת כוכבים די"ז ב' דלא ליזיל אפיתחא דזונות דלא כייף יצריה ובמקום דלא אפשר בע"כ צריך לעשות אחרות שלא יכשל: ארץ כנען · וייחד הכתוב אומה זו · מבואר שהם היו מקולקלים ביותר מכל שבע אומות · דבאמת אי' בב"ר פ' לך כשבא א"א לא"י ראה אותם חורשים בשעת זריעה כו' והנה מזה שראה אותם עוסקים בד"א ולא בתאוות · אבל הוא נכנס מצפון א"י · אבל הכנענים היושבי' על הים ועל יד הירדן שעוסקים במסחור המים היו משוקעים בתאוות ביותר: (ד) את משפטי תעשו · ידוע פי' הת"כ ובגמ' יומא דס"ז מצות שדעת אנושי נוהגת נ"כ · והזהיר הכתוב שזה יהיה מעשיכם בלא פרצה עפ"י התאוה · ולא הוצרך להזהיר להתהלך בם דהיינו שיהיה כך מנהגם של ישראל · דזה מובן שאחר שכך גם בדעת נוהגת · יהי כן המנהג: ואת חקתי תשמרו ללכת בהם · דברים שאין דעת אנושי נוהגת כמו שעטנז וכדומה מכ"מ היו נאמרים להנהיג כך · והנה כבר ביארנו בספר שמות י"ח ע"ז בכל מצות ה' המה חקים וגזרות ואע"ג שבאמת גם דעת אנושי נוהגת כך · אבל לא משום זה נצטוינו מפי ה' אלא משום שהם חקים וכמו שביארנו הכתובים במצות כבוד או"א שבדברות הראשונות ובפ' דברים וכ"מ בזה בכמה פרטים במצות אלו ג"כ שאין דעת הורה כדעת נוטה של ב"א יע"ש ואחר שכן הוא לא היה לרבותינו ז"ל לפרש כאן חקים על לבישת שעטנז וכדומה · אלא מדחלק הכתוב כאן משפטים וחקים ראו לפרש כן · והוא מדויק לפי הענין שאזהרה על הליכה שהוא להנהיג כך לא שייך על מצות שהדעת נותנת ג"כ כמש"כ · שאע"ג שיש בהם פרטים שיוצא מדעת האנושי מכ"מ לא שייך ע"ז אזהרת מנהג שזה אינו אלא מקרה · מש"ה מוכרח לפרש כאן מצות שאין דעת אנושי נותנת כלל: (ה) ושמרתם את חקתי וגו' · זה המקרא לפי הפשט נראה מיותר · וגם מוקשה שנוי לשון ממקרא הקודם שהקדים חקים למשפטים ורש"י הביא שתי דרשות שבת"כ לרבות שאר דקדוקי הפ' ד"א ליתן שמירה ועשיה לחקים כו' · והנה בכ"ז לא נתיישב השנוי · וגם עיקר הדרשה הראשונה משמע מגוף הברייתא שבת"כ שלא משום יתור באו לרבות כלשון רש"י אלא הוא גוף המקרא ולא רבוי · דהכי אית' בפ' י"ג הי"א ושמרתם את חקתי וגו' שאין לי אלא מה שפרט הכתוב שאר דקדוקי פ' מנין ת"ל ושמרתם את חקתי וגו' · אלא כך הענין דהא שאנו רגילים לפרש ע"פ הת"כ וגמ' יומא הנ"ל משפטים מצות שיש בהם טעם וחקים מצות שהשטן משיב עליהם · זה אינו אלא במקום דכתיב משפטים וחקים · אבל בכ"מ דכתיב חקים ומשפטים אין המשמעות כן להקדים מצות שאין בהם טעם ליש בהם טעם · אלא עיקר הפי' כמבואר בספרי דברים כ"פ · וברייתא אחת הובא בקידושין דל"ז אלה החקים אלו המדרשות והמשפטים אלו הדינים · פי' חקים המה המדות שהתורה נחקקת בהם איך לדרוש ולהוציא מדיוק המקרא הלכות שלא נתפרשו · והכי דרשינן בכריתות די"ג ב' את כל החקים אלו המדרשות ·

הרחב דבר

(א) ובת"צ דרשו מכאן לדור אחרון שהתעיבו מעשיהן יותר מכולם שנא' אשר ישבתם בה ומנין שישיבתם של ישראל גרמה להם
לכל המעשים הללו שנא' אשר ישבתם בה וכן בארץ כנען דרשו שדור אחרון התעיבו מעשיהם יותר מכולם . ובביאתם
של ישראל גרמה להם לכל המעשים שנא' אשר אתם באים וגו' . וכ"ז אינו מעשן הפ' והאזהרה אלא בתורת כונה שניה ללמדנו
דרך ארגם שהקב"ה מסבב ופותח לרשעים שיבאו לידי הבחתם יתירה כדי שיגיע הדין לאבדם וכן מדתו ית' כמש"כ בס'
בראשית י"ט א' . אבל לענין הפ' הוא כדי ללמדנו להיות נזהר ביותר . משום שישבתם בה . ומשום שאני מביא אתכם שמה :

והכי

חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם אֲנִי יְהוָה׃ ס ששי ו אִישׁ אִישׁ אֶל־כָּל־שְׁאֵר בְּשָׂרוֹ לֹא תִקְרְבוּ לְגַלּוֹת עֶרְוָה אֲנִי יְהוָה׃

ת"א אשר יעשה. ב"ק לח סנהדרין נט מכות כג האלילים ג: וחי בהם. יומא פה סנהדרין עד האלילים כו פקידה שבת ע: אני ה'. יומא כז: איש איש אל כל שאר בשרו. שבת יג חגיגה יא כתובות מו סנהדרין כו האלילים יז:

רש"י

נתן אלא עשיה למשפטים ושמירה לחוקים (ת"כ): וחי בהם. לעולם הבא וא"ת בעולם הזה והלא סופו הוא מת: אני ה'. נאמן לשלם שכר: (ו) לא תקרבו. להזהיר הנקבה כזכר לכך נאמר לשון רבים:

העמק דבר

והמשפטים אלו הדינים שנחקרו עפ"י החקים. והכי מבואר בירושלמי נדרים פ"ד והובא בר"ן שם דל"ז יכול אף מקרא ותרגום אתה למד בחנם ת"ל חקים ומשפטים כאשר צוני. חקים ומשפטים אתה למד בחנם ואי אתה למד מקרא ותרגום בחנם. הרי מבואר כמש"כ דפשט של גוף המקרא אינו בכלל חקים ומשפטים. ובס' דברים יבואר כמה פרשיות דכתיב בהם חקים ומשפטים וא"א לפרשם בא"א. וכן הרבה פעמים מצינו שאפילו כתיב חקים לבד המשמעות כללי התורה. אבל כ"פ כתיב חקים לבד שיש להם משמעות אחר. כמו בספר שמות והודעתי להם את חקי האלהים. וע"ע מש"כ ר"פ אם בחקתי עוד כונה אחרת. וכן כ"פ דכתיב משפטים לחוד. ומתפרש ג"כ הלכות שנחקרו ע"פ תורה שבע"פ כמו דאיתא בסנהדרין דפ"ז כי יפלא ממך דבר למשפט. זה הדין ומפרש בגמ' זה בתו מאנסתו דלמדין מג"ש. והכי פי' הרמב"ם הל' ממרים פ"א ה"ב הא דכתיב ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה אלו דברים שילמדו אותם מן הדין בא' מן המדות שהתורה נדרשת בהם עכ"ל והכל לפי הענין של אותו מקרא. וע"ע ספר שמות כ"ד ג' וד'. אך במקום דכתיב חקים ומשפטים א"א לפרש אלא כמ"ש (א). אמנם בזה המקרא שאנו עומדי' בו שתי' זו שמענו בפירושו. א' הוא הפי' שבכ"מ דכתיב חקים ומשפטים שהוא עסק התורה והכי פי' ברייתא שבת"כ והובא בסנהדרין דנ"ט אשר יעשה אותם האדם וחי בהם כהנים כו' אלא אפילו גוי ועוסק בתורה ה"ה ככה"ג. הרי דלא פירשו על מעשה המצות אלא על עסק התורה שהוא ללמד הלכות עפ"י החקים שהן כללי התורה ויבואר עוד לפנינו ביאור המקרא. ב' הוא מעשה המצות שאין בהם טעם ושיש בהם טעם. ואע"ג שאין הפי' כן בכ"מ דכתיב חקים ומשפטים מכ"מ כאן מתפרש הכי מדבר הלמד מענינו שהיא ג"כ מדה בתורה. וע' מש"כ בס' שמות ח' י"ג וכיב"ז כ' התוס' סנהדרין דפ"ס ב' בפ' מקרא מכה אדם. וזהו הדרש בת"כ ליתן שמירה ועשיה לחקים כו' דקאי על מעשה המצות כמובן מפרש"י. וכ"כ הרמב"ם שלהי הל' מעילה. וזה הפי' נשנה עוד בת"כ והובא ביומא דפ"ה ובכ"מ וחי בהם ולא שימות בהם. וזה לא מיירי בעסק התורה אלא במעשה המצות. והכי תנן שלהי מס' מכות רפ"ה ממקומו הוא למד שנאמר ונכרתו הנפשות העושות כו' אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. הא כל היושב ולא עבר עבירה כו'. אבל זה הפי' ע"כ אינו לפי הפשט. תדע שהרי עיקר זה המקרא כתיב בפ' עריות ואנן קיי"ל דבג"ע יהרג ואל יעבור. [אם לא שימא כדעת השאלתות דר"א פ' ואראה דשם

הרחב דבר

(א) והבי פי' בתנחומא ר"פ שופטים הא דכתיב בתהלים מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום. דבריו אלו דברי תורה חקיו אלו מדרשות משפטיו אלו הדינים. והנה כאן הכתוב בסגנון חקיו ומשפטיו. וסיים ומשפטים בל ידעום. ואע"ג דבתנחומא שם מפרש ומשפטים בל ידעום ד"מ שבין אדם להבירו. זה אינו אלא דרש וכונה שני' מדשינה הכתוב ומשפטים ולא ומשפטיו. אבל ודאי פשט המקרא ומשפטים ר"ל היינו ומשפטיו הלכות. והכי מבואר בחגיגה די"ג אין מוסרין ד"ת לעובד כוכבים שנא' ומשפטים בל ידעום. וא"כ אמאי לא כתיב חקים אלא ה"ס מגיד דבריו הוא תורה שבכתב. ופי' מגיד מסייע להבין דקדוקי המקרא כלשון המכילתא פ' יתרו ותגד לב"י תדקדק עמהם. חקיו ומשפטיו. המה דרשות עפ"י חקי המדות והלכות שיוצא עפ"י חכמת התלמוד ע"י החקים. לא עשה כן לכל גוי. קאי על דבריו שעובדי כוכבים אע"ג שלמדים מקרא וכן רגונו ית' שע"כ נצטוה יהושע לכתוב על האבנים בשבעים לשון כדאי' בסוטה דל"ה. ובפי' אמר ה' למשה שעושה המופתים למען ידע פרעה כי לה' הארץ. וכן הרבה. ובס' יהושע כתיב למען דעת כל עמי הארץ את יד ה' כי חזקה היא. והאיך אפשר לומר שלא חפץ הקב"ה אלא לגוים שבדור ההוא. אלא ודאי שהרצון הי' שילמדו מקרא. אבל מכ"מ אין בהם תבונה לעמוד על דקדוקי המקראות. והכי אי' בש"ר פ' ל' ובכ"מ שאמר עקילס הגר לקיסר שאלו למתי נתגייר והשיב לו כדי לדעת את התורה שא"א בהיותו ערל שנא' מגיד דבריו ליעקב. והרי הוא למד מקרא בהיותו גוי וכן הקיסר וכמה חכמי אוה"ע. אלא ידע עקילס פירושא דהאי קרא שאין הקב"ה מסייע להבין המקרא בדיוק אלא ליעקב. ומשפטים בל ידעום. מזה אין יודעים כלל ולא רצה הקב"ה שידעו. והנה החקים שהם הכללים כהוויתן אין ענין אם ידעו אותם עובדי כוכבים שהרי לא ידעו איך לדרוש ולהשתמש בהם. וע' ס' דברים ד' ו' אשר ישמעון את כל החקים האלה שביארנו על י"ג מדות יע"ש. אבל המשפטים בל ידעום שהוא התלמוד. ויבא עוד לפנינו:

אֱנָשָׁא וְיֵחֵי בְהוֹן בְּחַיֵּי עָלְמָא אֲנָא יְיָ: גְּבַר גְּבַר לְכָל קָרִיב בִּסְרֵיהּ לָא תִקְרְבוּן

העמק דבר

דבג"פ יהרג וא"י אינו אלא שלא ברצונה ומשום דפגים לה והוי כקטלא אבל ברצונה הוי ג"ע כשארי עבירות שבתורה שיעבור ואל יהרג. אבל לדעת ש"פ] נ"ל דזה הדרש אינו אלא כונה שניה וקאי על שארי מצות. זהו המתבאר בכלל ענין זה המקרא. וכיב"ז בס' דברים ו' א' וזאת המצוה החקים והמשפטים. פי' בב"ק דפ"ז משפטים דיניה שבין אדם לחברו. והוא כונה שניה. וכמש"כ שם הרמז ע"ז. ועתה עלינו לבאר חלקי המקרא עפ"י שנוי הכוונות: **אשר יעשה אותם וגו'.** לפי פי' השני דקאי על מצות התורה משמעו אשר יעשה בפועל. וכדאי' במשנה דמכות הנ"ל דהיושב ולא עבר עבירה שהגיע לידו חשב כאלו עשה מצוה בפועל. אבל לפי' הא' דקאי על עסק התורה פי' יעשה יחדש הלכה ע"י עומק עיונו לפי כללי התורה די"ג מדות והויות התלמוד. וכדאי' בסוכה פ"ב דריב"ז למד הויות דאביי ורבא. הרי דפלפולה ש"ת היה מדור דור. וזה מיקרי עשיה כלשון הגמ' שבת ד"י וכי תעלה על דעתך שמשה יושב ודן כל היום כולו תורתו מתי נעשית. פי' אע"ג שכבר למד בה"ם אבל מה שמשה רבינו חידש הלכה עפ"י עיונו וזה מיקרי תורתו. כדאי' בעבודת כוכבים די"ט עה"פ ובתורתו יהגה יומם ולילה. ע"ז שואל אחר שהיה מוטרד מתי נעשית (א). ומעתה נבא לפי' הכתוב: **אשר יעשה אותם האדם.** ובא הדרש אפילו כותי ועוסק בתורה. פי' עוסק היינו חוקר ומעיין כמש"כ הט"ז בא"ח סימן מ"ז ובת"כ נשנית בל' ברור אפילו כותי ועושה את התורה והיינו הך (ב). וע' מש"כ לעיל א' א' ומ' ו': **וחי בהם.** כבר נתבאר בס' בראשית ג' ז' ובכ"מ דחי פעם פירושו חי ולא מת ופעם פירושו חי בשלמות ולא בשפלות הדעת. ומובן לפי הענין. והכא לפי' הב' דקאי על מעשה המצות. הפשט ולא שימות בהם. ולפי' הא' פירושו שיהיה נפשו מתענג בהרגש רוחני בהם וע' מש"כ בספר דברים ד' א'. ובא אזהרה זו לעסק התורה כאן בפ' עריות. נגד אופן הא' שכתבנו לעיל שעלולים להגיע לידי פרעות התאוה להפר חוק כמו מצרים וכנענים ע"ז הזהירה תורה שיהיו עוסקים בחקות התלמוד ובזה יהיו נשמרים מהרהורי עריות וכדאי' במס' ע"ז די"ז ב' על המקרא מזמה תשמור עליך תבונה תנצרכה מדבר זמה תשמור עליך תורה תנצרכה. ובאדר"נ פכ"ה תניא כל הנותן הרהורי תורה על לבו מעבירין ממנו הרהורי זנות. וכ"כ הרמב"ם שלהי הל' א"ב יתירה מכ"ז אמרו יפנה עצמו ומחשבתו לד"ת כו' ואע"ג שאזהרה זו של שקידת התורה למי שראוי לה ישנה גם בל"ז. מכ"מ כך דרך התורה להזהיר במקום שצריך להזהר ביותר כמש"כ בס' דברים בעת יציאה למלחמה ונשמרת מכל דבר רע. ואע"ג שהוא אזהרה בכל זמן וכן הרבה. והנה בא מקרא הקודם לזה נגד מכשול עריות מצד חקי המדינה. וזה המקרא נגד פרעות התאוה כמש"כ דבשני אופנים דבר הכתוב: (ו) **לא תקרבו לגלות ערוה.** קורבה המביא לג"ע אסור. אפילו לר' פדת

הרחב דבר

(א) וע"ז הכונה תנן במס' אבות פ"ד הלומד ע"מ ללמד מספיקין בידו ללמוד וללמד הלומד ע"מ לעשות מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות. ואם הכונה ולעשות פעולת המצוה. פלא וכי בריבא מיירי ללמד ולא ע"מ לעשות ח"ו והרי זה רשע גמור. וכבר נדחקו בזה הרבה ובתוי"ט. אבל הפי' הברור ע"מ לעשות לחדש בעיונו ולהוסיף לקח בלימודו מש"ה זוכה גם ללמד כדי שיגיע לו ע"י תלמידים חידושי תורה כידוע מאמר ר"ח במס' תענית ד"ז ומתלמידי יותר מכולם. וע' מש"כ בס' דברים ה' א'. וכן נוסח התפלה בברכת אהבה רבה ותן בלבנו ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים. פי' לשמור לזכור מה שכבר למד כלשון הפסוק אלה החקים והמשפטים אשר תשמרון ומפרשינן בספרי ובקידושין דל"ז תשמרו זה המשנה. ולעשות היינו לחדש הלכות. ובה"ג מנה ד' מ"ע ללמוד וללמד לשמור ולעשות והוא ע"כ כמש"כ. דלפי' העולם אין בזה מצוה מיוחדת. ולקיים כמשמעו. וזהו לשון משנה שלהי מס' קידושין מצינו שעשה א"א את כה"ת עד שלא ניתנה. והפי' עשה שהלה בעיונו הלכות התורה כמש"כ בס' בראשית כ"ו ה' הכרת דא"א לפרש בא"א יע"ש. ובגמ' ברכות די"ז שכל טוב לכל עושיהם לעושים לא נאמר אלא לעושיהם לעושים לשמה ולא לעושים שלא לשמה שכל העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא. ופרש"י ותוס' דשלא לשמה היינו לקנטר. שהרי קיי"ל לעולם יעסוק אדם בתורה אפי' שלא לשמה. וקשה הא דייק דוקא לשמה והאיך אפשר לומר לאפוקי לקנטר אלא כמשמעו שלא לשמה. אבל פי' עושים כאן היינו מחדש בשכלו. וע"ז דייק בשיר דוקא עושה לשם תורה להעלות הלכה ברורה ולא שלא לשמה דמחדש בתורה שלא לשמה היינו שלא לדעת האמת ה"ז מגלה פנים בתורה שלא כהלכה. וזהו דיוק המקרא עושיהם שהוא עושה בשביל ההלכות ולא בשביל עצמו. משא"כ הלומד מה שכבר נתקן טוב ויפה אפי' שלא לשמה שהרי מכ"מ הוא לומד תורת אמת:

(ב) וכן הא דאי' בסנהדרין שם כותי שעוסק בתורה חייב מיתה שנא' תורה צוה לנו משה מורשה. א"ת מורשה אלא מאורסה. אינו אלא כשעוסק היינו או בתורה שבכתב שחורז משם למשנה ודורש או להיפך בלמוד המשנה שחורז למקרא ע"י הויות התלמוד וכמש"כ בס' דברים שם. והכי פי' מאמרם בפסחים דמ"ט כל העוסק בתורה לפני ע"ה כאלו בא על ארוסתו בפניו לא בלמוד מקרא ומשנה מיירי אלא חוקר ומעיין. ולשון בא על ארוסתו משמע הכי שבא בחדרי התורה שראוי להוליד חדוש הלכה משא"כ למוד לחוד אינו אלא כמו רואה ומסתכל בארוסתו. ובזה שביארנו בהא דסנהדרין יתי' מתיישב ק' ה"ר אלחנן בחגיגה הנ"ל שהקשה על הא דהל"א אין מוסרין ד"ת לכותי משום שנא' ומשפטים בל ידעום. תיפוק לן משום לפני עור שהרי א"מ. ואי' אפשר לייטב דר"א דאשמעינן דאסור ללמדם אפי' הלכות קבועות שאינו בכלל עוסק. אבל ה"ר אלחנן פי' לגמין גוס' אחרת בחגיגה והובא בתוס' ב"ק דל"ח א' ד"ה קראו ושנו ושלשו. שהביאו זה המאמר המלמד תורה לכותי עובר בעשה שנא' מגיד דבריו. וכבר ביארנו לעיל דמשמעו שהוא ית' מסייע להבין עומק דבריו ודקדוקי המקרא וזה נאסר ללמדם לכותי. והיינו שהקשה התוס' על הא דקראו ושנו ושלשו. דמשמעות של ושלשו למוד הדרשות כמש"כ בס' דברים

ס ז עֶרְוַת אָבִיךָ וְעֶרְוַת אִמְּךָ לֹא תְגַלֵּה אִמְּךָ
הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ׃ ס ח עֶרְוַת אֵשֶׁת־אָבִיךָ
לֹא תְגַלֵּה עֶרְוַת אָבִיךָ הִוא׃ ס ט עֶרְוַת אֲחוֹתְךָ
בַת־אָבִיךָ אוֹ בַת־אִמֶּךָ מוֹלֶדֶת בַּיִת אוֹ מוֹלֶדֶת
חוּץ לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָן׃ ס י עֶרְוַת בַּת־בִּנְךָ אוֹ בַת־
בִּתְּךָ לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָן כִּי עֶרְוָתְךָ הֵנָּה׃
ס יא עֶרְוַת בַּת־אֵשֶׁת אָבִיךָ מוֹלֶדֶת אָבִיךָ
אֲחוֹתְךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ׃ ס יב עֶרְוַת אֲחוֹת־
אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה שְׁאֵר אָבִיךָ הִוא׃ ס יג עֶרְוַת
אֲחוֹת־אִמְּךָ לֹא תְגַלֵּה כִּי־שְׁאֵר אִמְּךָ הִוא׃
ס יד עֶרְוַת אֲחִי־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה אֶל־אִשְׁתּוֹ לֹא
תִקְרָב דֹּדָתְךָ הִוא׃ ס טו עֶרְוַת כַּלָּתְךָ לֹא תְגַלֵּה
אֵשֶׁת בִּנְךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ׃ ס טז עֶרְוַת
אֵשֶׁת־אָחִיךָ לֹא תְגַלֵּה עֶרְוַת אָחִיךָ הִוא׃
ס יז עֶרְוַת אִשָּׁה וּבִתָּהּ לֹא תְגַלֵּה אֶת־בַּת־בְּנָהּ
וְאֶת־בַּת־בִּתָּהּ לֹא תִקַּח לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ שַׁאֲרָה

ת"א ערות אביך. סנהדרין נד: וערות אמך. שם נג נד: אמך הוא. שם עא עז: ערותה. שם נג: ערות אשת. שם נד: ערות אחותך. יבמות כב כג: ערות בת בנך. שם כב לז: ערות בת אשת אביך. שם כב: ערות אחות אביך. שם נד: שאר אביך הוא. בתרא קט: שאר אמך הוא. שם: ערות אחי אביך. סנהדרין כח: ערות כלתך לא תגלה. יבמות כא: אשת בנך הוא. סנהדרין נג עו: ערות אשת אחיך. יבמות נה: ערות אחיך הוא. שם: ערות אשה ובתה. שם כב לז: את בת בנה. שם כא: שארה הנה. חגיגה יא יבמות ג כריתות ה: זמה הוא. חגיגה יא. יבמות ג סנהדרין

ר ש " י

אני ה'. נאמן לשלם שכר: (ז) ערות אביך. זו אשת אביך או אינו אלא כמשמעו נאמר כאן ערות אביך ונאמר להלן ערות אביו גלה (ויקרא כ') מה להלן אשת אביו אף כאן אשת אביו (סנהדרין נ"ד): וערות אמך. להביא אמו שאינה אשת אביו: (ח) ערות אשת אביך. לרבות אחר מיתה: (ט) בת אביך. אף בת אנוסה במשמע: מולדת בית או מולדת חוץ. בין שאומרים לו לאביו קיים את אמה ובין שאומרים לו הוצא את אמה (יבמות כ"ג) כגון ממזרת או נתינה: (י) ערות בת בנך וגו'. בבתו מאנוסתו הכתוב מדבר ובתו ובת בתו מאשתו אנו למדין מערות אשה ובתה שנאמר בהן לא תגלה בין שהיא

העמק דבר

בשבת די"ג דס"ל לא אסרה תורה אלא קורבה של מוזכר משעת קורבה ודברים המרגילים לכך. ולא ג"ע בלבד. ג"כ ה"פ שאה מכוין לג"ע ממש ה"ז נחלקו אלא באינו מכוין לג"ע אם מכ"מ הזהירה תורה

הרחב דבר

א' ה' בהא דאי' בחגיגה ד"ז ונבתלבו בערבוב מואב. מש"ה מקשו שאיר דזה אסור משום מגיד דבריו ליעקב אבל בלבוש

הִנָּה זִמָּה הִוא: יח וְאִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ לֹא תִקָּח לִצְרֹר לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ עָלֶיהָ בְּחַיֶּיהָ: יט וְאֶל־אִשָּׁה בְּנִדַּת טֻמְאָתָהּ לֹא תִקְרַב לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ: כ וְאֶל־אֵשֶׁת עֲמִיתְךָ לֹא־תִתֵּן שְׁכָבְתְּךָ לְזָרַע

ת״א עם כריתות ס טו: ואשה אל אחתה. יבמות ג יט כח קדושין כ: לצרר. עליה בחייה. יבמות ה ט יג: לגלות ערותה עליה. הוריות ח: ואל אשה בנדה. שבת יג מכות יד שבועות יח כריתות ב: לא תקרב. שבועות יח:

אונקלוס

לְגַלָּאָה עֶרְיָא אֲנָא יְיָ: ז עֶרְיַת אָבוּךְ וְעֶרְיַת אִמָּךְ לָא תְגַלֵּי אִמָּךְ הִיא לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתַהּ: ח עֶרְיַת אִתַּת אָבוּךְ לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתָא דְאָבוּךְ הִיא: ט עֶרְיַת אֲחָתָךְ בַּת אָבוּךְ אוֹ בַת אִמָּךְ דִּילִידָא מִן אָבוּךְ מִן אִתְּתָא אוֹחֲרֵי אוֹ מִן אִמָּךְ מִן גְּבַר אוֹחֲרָן לָא תְגַלֵּי עֶרְיַתְהֶן: י עֶרְיַת בַּת בְּרָךְ אוֹ בַת בְּרַתָּךְ לָא תְגַלֵּי עֶרְיַתְהֶן אֲרֵי עֶרְיְתָךְ אִנּוּן: יא עֶרְיַת בַּת אִתַּת אָבוּךְ דִּילִידָא מִן אָבוּךְ אֲחָתָךְ הִיא לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתַהּ: יב עֶרְיַת אֲחַת אָבוּךְ לָא תְגַלֵּי קָרִיבַת אָבוּךְ הִיא: יג עֶרְיַת אֲחַת אִמָּךְ לָא תְגַלֵּי אֲרֵי קָרִיבַת אִמָּךְ הִיא: יד עֶרְיַת אֲחָבוּךְ לָא תְגַלֵּי לְאִתְּתֵיהּ לָא תִקְרַב אִתַּת אֲחָבוּךְ הִיא: טו עֶרְיַת כַּלְּתָךְ לָא תְגַלֵּי אִתַּת בְּרָךְ הִיא לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתַהּ: טז עֶרְיַת אִתַּת אָחוּךְ לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתָא דְאָחוּךְ הִיא: יז עֶרְיַת אִתְּתָא וּבְרַתַּהּ לָא תְגַלֵּי יָת בַּת בְּרַהּ וְיָת בַּת בְּרַתַּהּ לָא תִסַּב לְגַלָּאָה עֶרְיְתַהּ קָרִיבָן אִנּוּן עֲצַת חֶטְאִין הִיא: יח וְאִתְּתָא עִם אֲחָתַהּ לָא תִסַּב לְאַעָקָא לַהּ לְגַלָּאָה עֶרְיְתַהּ עֲלַהּ בְּחַיָּהָא: יט וּלְאִתְּתָא בְּרִיחוּק סְאוֹבְתַהּ לָא תִקְרַב לְגַלָּאָה עֶרְיְתַהּ: כ וּבְאִתַּת

רש״י

ממנו ובין שהיא מאיש אחר (יבמות כ״ג): ערות בת בנך. ק״ו ואומר לבתך אלא לפי שאין מזהירין מן הדין למדוה מגזרה שוה במס׳ יבמות (יבמות ג׳ סנהדרין ע״ה): (יא) ערות בת אשת אביך. לומר שאינו חייב על אחותו משפחה ונכרית לכך נאמר בת אשת אביך בראויה לקידושין: (יד) ערות אחי אביך לא תגלה. ומה היא ערותו אל אשתו לא תקרב: (טו) אשת בנך היא. לא אמרתי אלא בשיש לבנך אישות בה פרט לאנוסה ושפחה ונכרית (סנהדרין ע״ה): (יז) ערות אשה ובתה. לא אסר הכתוב אלא ע״י נשואי הראשונה לכך נאמר לא תקח לשון קיחה וכן לענין העונש אשר יקח את אשה ואת אמה לשון קיחה אבל אנס אשה מותר לישא בתה (יבמות צ״ז): שארה הנה. קרובות זו לזו: זמה. עצה כתרגומו עצת חטאין שיצרך יועצך לחטוא: (יח) אל אחותה. שתיהן כאחת (קדושין נ׳): לצרור. לשון צרה לעשות

העמק דבר

שלא יבא לידי כך: (ט) מולדת בית וגו׳. לפי הפשט הוא כפי׳ הראב״ע בשם י״א שהוא לשון גידולים. בין שנתגדלה בית אביה עם האם או מולדת חוץ מבית אביו. והכי היה ראוי לפרש להלן י״ב בת אשת אביך מולדת אביך. שהיא חורגתו כמשמעו ונתגדלה אצלו ובזה מיקרי אחותך. כמו שאמר אמנון על תמר אחותי. והכי נקראת שרה בת אשר אע״ג שלא היתה בתו ממש אלא בת אשתו כמבואר בבה״י וכמש״כ בס׳ במדבר פ׳ פינחס וכן כלב בן יפנה יאיר בן מנשה. אבל בא הקבלה שחורגתו מותר ואחות כזו מותרת. ובפי׳ אמרה תמר לאמנון כי לא ימנעני ממך. והרי למדנו מזה שעיקר הוא קבלה בע״פ: (יט) ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב. פירשה תורה בנדה אזהרה על הקריבה משום דנדה

הרחב דבר

פסוקות אין ראיה דאסור ללמדם. מש״ה שפיר הקשה כ״ר אלחנן דלמוד הדרשות אסור משום ל״ע. אבל לפי גרס׳ דילן

לטמאה־בה: כא ומזרעך לא־תתן להעביר למלך ולא תחלל את־שם אלהיך אני יהוה: שביעי רביעי כשהן מחוברין כב ואת־זכר לא תשכב משכבי אשה תועבה הוא: כג ובכל־בהמה לא־תתן שכבתך לטמאה־בה ואשה לא־תעמד לפני בהמה לרבעה תבל הוא: כד אל־תטמאו בכל־אלה כי בכל־אלה נטמאו הגוים אשר־אני משלח מפניכם: כה ותטמא הארץ ואפקד עונה עליה ותקא הארץ את־ישביה: כו ושמרתם אתם את־חקתי ואת־משפטי ולא תעשו מכל התועבת האלה האזרח והגר הגר בתוככם: כז כי את־כל־התועבת האל עשו אנשי־הארץ אשר לפניכם ותטמא הארץ: מפטיר כח ולא־תקיא הארץ אתכם בטמאכם אתה כאשר קאה את־הגוי אשר לפניכם: כט כי כל־אשר יעשה מכל התועבת האלה ונכרתו הנפשות העשת

ת"א ומזרעך לא תתן. מגילה כה סנהדרין סד: משכבי אשה. יבמות פג סוטה כו קדושין כב סנהדרין נד כה הוריות ד: ובכל בהמה לא תתן. סנהדרין נד: אל תטמאו בכל אלה. סנהדרין פא מכות נד: ותטמא הארץ. שבת לג: ושמרתם אתם. סנהדרין ס: כי את כל. שבת לג יבמות כא בתרא פח תמורה כט: ולא תקיא. שבת לג: כי כל אשר. יבמות ח נד קדושין סו בתרא פח בכורות נו כריתות עב: ונכרתו. קדושין כ ב"ק לב מכות כב כריתות ב:

רש"י

את זו נרה לזו: בחייה. למדך שאם גרשה לא ישא את אחותה כל זמן שהיא בחיים: (כא) למולך. ע"א היא ששמה מולך וזו היא עבודתה שמוסר בנו לכומרים (סנהדרין ס"ל) ועושין שתי מדורות גדולות

העמק דבר

קיל מכל עריות דמותרת ביחוד מש"ה פירשה דמכ"מ ואל אשה נדה. ללמדנו דכ"ז שלא באה במים אסור אחרי קורבות הסור: בנדת טומאתה. ולא כתיב כל מיני קורבה והכי מבואר בשבת די"ג ב' שאמר

הרחב דבר

דלמד ר"א מדכתיב ומשפטים כל ידעום. באמת העלה ר"א דאסור ללמדם הלכות קבועות ואינו כל"ע. והכי מוכח שהי' נוס' הר"י א"ז שהביא בשלטי הגבורים מס' ע"ז פ"א שהעלה דאסור לנו ללמדם מצות ול"ע וגם חילק בין תורה ומצותיה לנביאים זכתובים. ולפי נוס' התוס' תיפוק לן דאסור ללמדם משום מגיד דבריו ליעקב. ותו מאי נ"מ בין תורה לנו"כ וכי נו"כ אינם דבר ה'. אלא שהי' הנוס' כמו לפנינו ומיירי בהלכות קבועות אבל למוד הדרשות לא שמענו אלא מסורה לנו לנו וגו' מש"ה אפשר דוקא תורה שיש בה דינים ולא נו"כ:

חברך לא תתן שכובתך לזרעא לאסתאבא בה : כא ומזרעך לא תתן לאעברא למולך ולא תחיל ית שמא דאלהך אנא יי : כב וית דכורא לא תשכוב משכבי אתתא תועבתא היא : כג ובכל בעירא לא תתן שכובתך לאסתאבא בה ואתתא לא תקום קדם בעירא למשלט בה תבלא הוא : כד לא תסתאבון בכל אלין ארי בכל אלין אסתאבו עממיא די אנא מגלי מן קדמיכון : כה ואסתאבת ארעא ואסערית חובה עלה ורוקינת ארעא ית יתבהא : כו ותטרון אתון ית קימי וית דיני ולא תעבדון מכל תועבתא האלין יציביא וגיוריא דיתגיירון ביניכון : כז ארי ית כל תועבתא האלין עבדו אנשי ארעא די קדמיכון ואסתאבת ארעא : כח ולא תרוקן ארעא יתכון בסאוביכון יתה כמא דרוקינת ית עמא דקדמיכון : כט ארי כל די יעביד מכל תועבתא האלין וישתיצון נפשתא דיעבדון

רש"י

ומעבירין את הבן ברגליו בין שתי מדורות האש : **לא תתן** . זו היא מסירתו לכומרים : **להעביר למולך** . זו העברת האש : (כג) **תבל הוא** . לשון קדש וערוה וניאוף וכן ואפי על תבליתם (ישעיה י'). ד"א תבל הוא לשון בלילה וערבוב זרע אדם וזרע בהמה : (כח) **ולא תקיא הארץ אתכם**. משל לבן מלך שהאכילוהו דבר מאוס שאין עומד במעיו אלא מקיאו כך ארץ ישראל אינה מקיימת עוברי עבירה ותרגומו ולא תרוקין לשון ריקון מריקה עצמה מהם : (כט) **הנפשות העושות** . הזכר והנקבה במשמע :

העמק דבר

אליהו על התלמיד שהקיל בזה בימי ליבונה שלא נשא פנים לתורה שהרי א"ת ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב וגו' ופרש"י ועד שתבא במים לטבילה היא בנדתה דמרבינן מהסיפא בנדתה בהוייתה תהא כו' . בא רבינו לבאר בזה דבר אליהו שלא נשא פנים לתורה . והרי התלמיד ידע לאסור כל קורבה בימי נדתה אלא שהקיל בימי ליבונה ומאין הוכיח אליהו שגם בימי לבונה כך הוא . מש"ה פרש"י דלשון בנדת טומאתה מוכיח ע"ז . וכמו שדרשינן מבנדתה בהוייתה תהא כך יש לדרוש לשון בנדת . ואותו תלמיד כסבור לאסור קורבה ממקרא דיחזקאל ואל אשה נדה לא יקרב מקיש אשה נדה לאשת רעהו כו' דמשמע נדה ממש ולא בימי ליבונה מש"ה הביא אליהו מקרא זה : (כ) **לזרע לטמאה בה** . כמו או לטמאה בה . פי' בין שאינו מכוין לתאוה אלא שתוליד לו בן שמכוין לטמאה והיינו הנאה והענוג של איבור נקרא טומאה : (כג) **ובכל בהמה** . ובסיפיה דקרא כתיב לפני בהמה ולא כתיב כל בהמה היינו משום דבכלל בהמה כאן נכלל גם עוף כדאי' במס' ב"ק כפ"ה מש"ה כתיב כל בהמה כמו בשבת דכתיב כל בהמתך ועופות בכלל . אבל בסיפא דקרא דהאשה נרבעת ואין עוף רובע מש"ה לא כתיב כל : (כד) **נטמאו הגוים** . היינו אומות שהיו משובשים בכלל בחקים גרועים ונקיא הארץ את יושביה ובא זה המקרא פעם על מניעת עריות שבא ע"י חקי המדינה ולא משום תאוה : (כו) **ושמרתם אתם את חקתי וגו'** . עתה שב המקרא לדבר בפרטי אנשים כמו שהתחיל בראש הפרשה להזהיר על שמירת העיון בחקים ומשפטים וע"י זה **ולא תעשו מכל התועבות האלה** . ודייק המקרא ושמרתם אתם שאין קדושת עיון תורה מועיל להציל מעבירה אלא לישראל ולא לאוה"ע : **האזרח והגר וגו'** . פי' הכתוב דאזהרה זו שייך ליחידים ולא לכלל האומה : (כז) **עשו אנשי הארץ וגו'** . היינו יחידים מאנשי אומות שלא היו להם חקים גרועים בהנהגה כללית מכ"מ היו בעלי תאוה ועי"ז ותטמא הארץ : (כח) **ולא תקיא הארץ אתכם** . לפי הפשט נראה ממקרא הסמוך כי כל אשר יעשה וגו' ונכרתו וגו' דה"פ שלא תחשבו דעריות לא יהא גורם אלא גלות כמו שקאה הארץ את הגוי אשר לפניכם שכנוה מהם יגלו מא"י ולא רע להלחם אבל לא כן יהיה עמכם אלא כל אשר יעשה וגו' ונכרתו וגו' . כך היה נראה עיקר הפשט . איברא חז"ל לא פירשו הכי בשבת פ"ב ולמדו מכאן דעריות מגלה ישראל מן הארץ . הרי מפרשי ולא תקיא . היינו שטומאה זו יגרום שתקיא הארץ אתכם כמו העמים אשר לפניכם . אמנם שני הפירושים מוכרחים . שהרי המקרא קאי על שני האופנים שביארנו . א' ע"י נימוסי המדינה . והב' ע"י תאוה . ומזהיר הכתוב על הכלל כפי' הגמ' שלא יגרום גלות . והפי' מוכרח ממה דכתיב להלן כ' כ"ב ע"ש . ועל הפרט אם יהיו יחידים מועטים בתאוה לא יהיו כמו אנשים יחידים מאנשי אוה"ע שהיה בא"י וקאה אותם . אלא יהיו נכרתים והיינו דכתיב מקרב עמם תניא בת"כ ועמם שלום . פי' אימתי המה נכרתים כשכל העם אינם חוטאים

מִקֶּ֥רֶב עַמָּֽם׃ ל וּשְׁמַרְתֶּ֣ם אֶת־מִשְׁמַרְתִּ֗י לְבִלְתִּ֨י עֲשׂ֜וֹת מֵחֻקּ֤וֹת הַתּֽוֹעֵבֹת֙ אֲשֶׁ֣ר נַעֲשׂ֣וּ לִפְנֵיכֶ֔ם וְלֹ֥א תִֽטַּמְּא֖וּ בָּהֶ֑ם אֲנִ֖י יְהֹוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃

פ פ פ פ' פסוקים · כ"י כ"ל סימן · על"ו סימן :

ומפטירין הלוא כבני כושיים בעמוס סימן ט' הגם שהיא כתובה בפ' קדושים מ"מ משמעות הרמ"א ס"ס תכ"ח שהיא הפטרת אחרי :

סדר קדשים

יט א וַיְדַבֵּ֥ר יְהֹוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ ב דַּבֵּ֞ר אֶל־כׇּל־עֲדַ֧ת בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֛ל וְאָמַרְתָּ֥ אֲלֵהֶ֖ם קְדֹשִׁ֣ים תִּהְי֑וּ כִּ֣י קָד֔וֹשׁ אֲנִ֖י יְהֹוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃ ג אִ֣ישׁ אִמּ֤וֹ וְאָבִיו֙ תִּירָ֔אוּ וְאֶת־שַׁבְּתֹתַ֖י תִּשְׁמֹ֑רוּ אֲנִ֖י יְהֹוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃ ד אַל־תִּפְנוּ֙ אֶל־הָ֣אֱלִילִ֔ם וֵאלֹהֵי֙ מַסֵּכָ֔ה לֹ֥א תַעֲשׂ֖וּ לָכֶ֑ם אֲנִ֖י יְהֹוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃

ת"א ושמרתם את. מועד קטן ה חגיגה יא יבמות כא שבועות ז: לבלתי עשות. חגיגה יא שבועות ז: קדשים תהיו: עקידה שער כד: איש אמו ואביו תיראו. יבמות ה ו קדושין כט ל מציעא לב כריתות כח: ואת שבתתי תשמרו. שבת סט יבמות ו: אל תפנו אל האלילים. שבת קמט:

רש"י

(ל) ושמרתם את משמרתי · להזהיר בית דין על כך: ולא תטמאו בהם אני ה' אלהיכם · הא אם תטמאו איני אלהיכם ואתם נפסלים מאחרי ומה הנאה יש לי בכם ואתם מתחייבים כליה לכך נאמר אני ה' אלהיכם: חסלת פרשת אחרי מות

יט (ב) דבר אל כל עדת בני ישראל · מלמד שנאמרה פרשה זו בהקהל מפני שרוב גופי תורה תלויין בה (ויקרא רבה ת"כ): קדושים תהיו · הוו פרושים מן העריות ומן העבירה שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה · (לקמן כ"א) אשה זונה וחללה (שם) אני ה' מקדשכם · (שם) ולא יחלל זרעו · אני ה' מקדשו · (שם) קדושים יהיו · אשה זונה וחללה: (ג) איש אמו ואביו תיראו · כל אחד מכם תיראו אביו ואמו זהו פשוטו · ומדרשו אין לי אלא איש אשה מניין כשהוא אומר תיראו הרי כאן שנים א"כ למה נאמר איש שהאיש סיפק בידו לעשות אבל אשה רשות אחרים עליה (ת"כ קידושין כ"ט): אמו ואביו תיראו · כאן הקדים אם לאב לפי שגלוי לפניו שהבן ירא את

העמק דבר

חוטאים משא"כ אם כולם חוטאים בעריות הרי אלו גולים מן הארץ כדברינו: (ל) ושמרתם את משמרתי · כבר ביארנו בספר בראשית כ"ו ובכ"מ שהתורה מכונה משמרת שהיא משמרת את האדם מכל רע · ואמרה תורה ושמרתם את משמרתי תרצה לשמור את התורה שתתקיים בישראל: לבלתי עשות וגו' · כי כמו שתורה משמרת מן העריות כך להיפך עריות מזיק לת"ת וממעט את האדם שאינו זוכה לה · וגם זה המקרא מתפרש בשני אופנים המבוארים לעיל · אם עריות בא ע"י חקי המדינה אזי גולים לחו"ל וממילא בטל את התורה כדכתיב מלכה ושריה בגוים אין תורה · וע"ז כתיב לבלתי עשות מחקות התועבות אשר נעשו וגו' · ומכ"מ בזה האופן עדיין אפשר ללמוד בחו"ל אלא שבא במחשכים כדאי' בסנהדרין דכ"ד דזהו תלמוד בבלי · אבל אם איזה יחיד נכשל בעריות עפ"י תאוה אזי הוא מחליש

כח

מִנוֹ עַמְהוֹן: ל וְתִטְּרוּן יַת מַטְּרַת מֵימְרִי בְּדִיל דְּלָא לְמֶעְבַּד מִנִּמּוּסֵי תוֹעֲבָתָא דִּי אִתְעֲבִידוּ קֳדָמֵיכוֹן וְלָא תִסְתָּאֲבוּן בְּהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: פ פ פ

א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב מַלֵּיל עִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן קַדִּישִׁין תְּהוֹן אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: ג גְּבַר מִן אִמֵּיהּ וּמִן אֲבוּהִי תְּהוֹן דָּחֲלִין וְיַת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִּילִי תִּטְּרוּן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: ד לָא תִתְפְּנוּן

רש"י

אביו יותר מאמו ובכבוד הקדים אב לאם לפי שגלוי לפניו שהבן מכבד את אמו יותר מאביו מפני שמשדלתו בדברים: ואת שבתותי תשמרו. סמוך שבת למורא אב לומר אע"פ שהזהרתיך על מורא אב אם יאמר לך חלל את השבת אל תשמע לו וכן בשאר כל מצות: אני ה' אלהיכם. אתה ואביך חייבים בכבודי לפיכך לא תשמע לו לבטל את דברי (יבמות ה'). איזה מורא לא ישב במקומו ולא ידבר במקומו ולא יסתיר את דבריו. ואי זהו כבוד מאכיל ומשקה מלביש ומנעיל מכניס ומוציא (ב"מ ל"ב קדושין ל"ו): (ד) אל תפנו אל האלילים. לעבדם (ת"כ). אלילים לשון אל כלא הוא חשוב: ואלהי מסכה. תחלתן אלילים הם אם אתה פונה אחריהם סופך עושה אותם אלהות: לא תעשו לכם. לא תעשו לאחרים ולא אחרים לכם וא"ת לא תעשו לעצמכם אבל אחרים עושין לכם הרי כבר נאמר לא יהיה לך (שמות כ') לא שלך ולא של אחרים:

העמק דבר

את התורה שבו והשכל מתגשם וע"ז כתיב לבלתי עשות מחקות התועבת אשר נעשו לפניכם ולא תטמאו בהם. דטומאת הנפש גורמת חולשה הדעת וקאי על מה דסליק מינה כדרך שמקרא כמש"כ לעיל י"ג כ' וי"ז פ"ו: אני ה' אלהיכם. המשגיח והמעניש כאמור:

יט (ב) דבר וגו'. הפסיק הכתוב בין אזהרה דעריות לפ' עוסקין במצות הללו

היינו משום שבא ע"ס ראש פ' עריות. שאחר שהקדים כמעשה א"מ לא תעשו ובחקותיהם לא תלכו. כתיב את משפטי תעשו ואת חקתי תשמרו וגו'. ואח"כ פירש הכתוב מנוה שהזהיר שלא יעשו והוא כל אזהרות דעריות שבהם פרצו במצרים ובכנען אם מצד התאוה או מצד החק כמש"כ. עתה בא המקרא לפרש משפטי ה' והקותיו להנהיג הליכות ישראל בהם: קדשים תהיו. כלפי מעשה ארץ מצרים וכנען בתאותם לפרוץ אפילו כל חק בא המצוה על כל עדת ב"י להיות גדור מן התאוה אפילו מה שהוא נגד שכל אנושי לבד וכמש"כ הרמב"ן בפי' מ"ע זו שהוא להיות פרוש ממותרות הרבה אפילו במותר. והקדים הכתוב כאן אל כל עדת בני ישראל באשר אין פרישת כל אדם שוה והורת כל אחד לבדו בידו לפי טבע גופו והליכות ביתו וכדומה וכ"כ הה"מ שלהי הל' שכנים יע"ש מש"ה כתיב דמכל מקום הכל מוזהרים איש לפי ערכו. משא"כ כל המצות הדבר ידוע שהכל שוים: (ג) איש וגו'. עתה ביאר הכתוב המשפטים וחקי ה' אשר המה מקבילים נגד חקי העמים שודאי תכלית חקי העמים באו עפ"י איזה טעם לפי דעת גדוליהם או כהניהם המשובשה. שבאופניה הללו יתקיים שלום המדינה או פרנסתה. שעל שני דברים אלו עומד כל מדינה ועם. ובאו מצות ה' שבאלו המשפטים והחקים דוקא יתקיים שלום בישראל ופרנסתה. ע"כ בא רבוי המצות שבאותה סדרה מחולק בשתי פרשיות. היינו עד וכי תבאו אל הארץ וגו' פ' אחת. ומשם והלאה פ' בפ"ע. דפ' ראשונה פרטי המצות שגורמים שלום בישראל. ופ' השניה פרטי המצות המביאים פרנסה כאשר יבואר: איש אמו וגו'. אים מיותר והדרש ידוע. ולפי הפשט אפילו איש מצוין וגדול במעלה מאו"א. וכן ביארנו בפ' שמות דיוק אמו ואביו דמשמע אפילו הוא יחיד להם והמה מנענעים עליו מכ"מ ינהוג בהם מורא: ואת שבתותי תשמרו. נכלל בזה ש"ק ויו"ט כמש"כ להלן ל' עפ"י הגמ' ושם מיירי בהכלית הפרנסה כמו שיבואר שם וכאן מדבר בשמירת ימי מנוחה ועונג למריעות בין אדם להבירו ומש"ה תקנו חז"ל עירובי חצרות ואי' בירושל' והובא ברי"ף עירובין פ' חלון שהוא משום הבאת שלום. הרי ראו חז"ל לסבב דבר המסייע לטבע היום המקודש וכן יו"ט ידוע שמחת יו"ט אינו אלא בחברת סעודת מריעות. והקדים הכתוב מורא או"א למצוה זו. ללמד דלאב ואם לא שייך תכלית ימים הללו. דלא שייך בהם מריעות אלא מורא אבל זולת או"א את שבתותי תשמורו לזה התכלית: אני ה' אלהיכם. השגחתי תועיל להביא לידי כך: (ד) אל תפנו אל האלילים וגו'. חקי העמים היו להבאת שלום להאסף לזבחי אלילים וגדולה לגימא לאגוד הבורתם והאמינו שע"ז המיוחד לכך הועיל לזה. וכן היה אלהי מסכה בשעה שמנסכין יין לשמחה. וע"ז כתיב העורכים לגד שלחן ולמני ממסך. ומש"ה כתיב אלהי מסכה לא תעשו לכם סמוך לשלש רגלים כמש"כ בס' שמות ל"ד י"ז. והזהיר הכתוב את ישראל ע"ז ומסיים אני ה' אלהיכם. משגיח לנטר שלום בישראל ולא זולת. ועוד נכלל בזה שאינו רק בשביל טעם אלא

ה וְכִי תִזְבְּחוּ זֶבַח שְׁלָמִים לַיהוָה לִרְצֹנְכֶם תִּזְבָּחֻהוּ׃ ו בְּיוֹם זִבְחֲכֶם יֵאָכֵל וּמִמָּחֳרָת וְהַנּוֹתָר עַד־יוֹם הַשְּׁלִישִׁי בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף׃ ז וְאִם הֵאָכֹל יֵאָכֵל בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי פִּגּוּל הוּא לֹא יֵרָצֶה׃ ח וְאֹכְלָיו עֲוֺנוֹ יִשָּׂא כִּי־אֶת־קֹדֶשׁ יְהוָה חִלֵּל וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃ ט וּבְקֻצְרְכֶם אֶת־קְצִיר אַרְצְכֶם לֹא תְכַלֶּה פְּאַת שָׂדְךָ לִקְצֹר וְלֶקֶט קְצִירְךָ לֹא תְלַקֵּט׃ י וְכַרְמְךָ לֹא תְעוֹלֵל וּפֶרֶט כַּרְמְךָ לֹא תְלַקֵּט לֶעָנִי וְלַגֵּר תַּעֲזֹב אֹתָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ יא לֹא תִּגְנֹבוּ וְלֹא־תְכַחֲשׁוּ וְלֹא־תְשַׁקְּרוּ אִישׁ בַּעֲמִיתוֹ׃ יב וְלֹא־תִשָּׁבְעוּ בִשְׁמִי לַשָּׁקֶר וְחִלַּלְתָּ אֶת־שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה׃ יג לֹא־תַעֲשֹׁק אֶת־רֵעֲךָ וְלֹא תִגְזֹל לֹא־תָלִין פְּעֻלַּת שָׂכִיר אִתְּךָ עַד־בֹּקֶר׃

ת"א לרצונכם תזבחהו. זבחים מז מנחות קי חולין יג כט: ביום זבחכם יאכל. פסחים ג מגילה כ: והנותר עד יום. זבחים נו: השלישי. שם כח כט: לא ירצה. פסחים עז יומא ז: ואכליו עונו ישא. זבחים כח תמורה ג כריתות ה: כי את קדש ה' חלל. זבחים כח מד מה: לא תכלה. שבת כג חולין קמא תמורה ו: פאת שדך. נדרים ו: לקצור. חולין קלז: וכרמך לא. פאה י חולין קלא: לא תלקט. גיטין יב חולין קלא קלד: תעזוב. יומא לו ב"ק לד תמורה ו: לא תגנובו. מציעא סא סנהדרין פו: ולא תשקרו. ב"ק קה שבועות כו: לא תשבעו. שבת לג שבועות כ כא לו: לא תעשק. מציעא קיא: ולא תגזל. מציעא מז קיג מכות טז שבועות מה חולין קמא תמורה ו: לא תלין פעלת שכיר. ב"ק נט מציעא קי קיא קיב שבועות מה: אתך. מציעא קיא:

רש"י

(ה) וכי תזבחו וגו'. לא נאמרה פרשה זו אלא ללמד שלא תהא זביחתן אלא על מנת ליאכל בתוך הזמן הזה שאם לקבוע להם זמן אכילה הרי כבר נאמר אם נדר או נדבה זבח קרבנו וגו' (ויקרא ז'): לרצונכם תזבחהו. תחלת זביחתו תהא על מנת נחת רוח שיהא לכם לרצון שאם תחשבו עליו מחשבת פסול לא ירצה עליכם לפני: לרצונכם. אפפיי"ימנטו (בעזענפטיגונג פערזעהנונג) זהו לפי פשוטו. ורבותינו למדו מכאן למתעסק בקדשים שפסול שצריך שיתכוין לשחוט (חולין י"ג): (ו) ביום זבחכם יאכל. כשתזבחוהו תשחטוהו על מנת זמן זה שקבעתי לכם כבר: (ז) ואם האכל יאכל וגו'. אם אינו ענין לחוץ לזמנו שהרי כבר נאמר ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו וגו' (ויקרא ז') תנהו ענין לחוץ למקומו יכול יהיו חייבין כרת על אכילתו ת"ל והנפש האוכלת ממנו עונה תשא (שם) ממנו ולא מחבירו יצא הנשחט במחשבת חוץ למקומו: (ז) פגול. מתועב כמו ומרק פגולים כליהם (ישעיה ס"ה): (ח) ואכליו עונו ישא. בנותר גמור הכתוב מדבר ואינו ענוש כרת על הנשחט חוץ למקומו (זבחים כ"ח) שכבר מעטו הכתוב וזה בנותר גמור

העמק דבר

חק ונזירה מה': (ה) וכי תזבחו זבח שלמים לה'. לזה התכלית שיביא שלום בפמליא ש"מ ובפמליא של מטה: לרצונכם תזבחהו. הבטיח הכתוב שיגיע לרצונכם להביא תועלת השלום ע"י. וע' מש"כ בפרשת יתרו בפסוק ויקח יתרו עולה וזבחים: (ו) ביום זבחכם יאכל וממחרת. ביארנו לעיל ז' ע"ז. ומצות אכילת השלמים מועלת בסגולה להביא שלום. והיינו חקי ה' שאין לנו דעת אנושי בזה אבל מכ"מ

בָּתַר טַעֲוָן וְדַחֲלָן דְּמַתְּכָא לָא תַעַבְדוּן לְכוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: ה וַאֲרֵי תְכַסּוּן נִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ לְרַעֲוָא לְכוֹן תִּכְסוּנֵיהּ: ו בְּיוֹמָא דְיִתְנְכֵס יִתְאֲכֵיל וּבְיוֹמָא דְּבַתְרוֹהִי וּדְיִשְׁתְּאַר עַד יוֹמָא תְּלִיתָאָה בְּנוּרָא יִתּוֹקַד: ז וְאִם מִתְאֲכָלָא יִתְאֲכֵיל בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה מְרַחַק הוּא לָא יְהֵי לְרַעֲוָא: ח וּדְיֵיכְלִינֵיהּ חוֹבֵיהּ יְקַבֵּל אֲרֵי יָת קוּדְשָׁא דַּיְיָ אַחֵל וְיִשְׁתֵּיצֵי אֲנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ: ט וּבְמֶחְצַדְכוֹן יָת חֲצָדָא דְּאַרְעֲכוֹן לָא תְשֵׁיצֵי פָּאתָא דְחַקְלָךְ לְמֶחְצָד וּלְקָטָא דַחֲצָדָךְ לָא תְלַקֵּט: י וְכַרְמָךְ לָא תְעַלֵּיל וְנִתְרָא דְכַרְמָךְ לָא תְלַקֵּט לַעֲנִיֵּי וּלְגִיּוֹרֵי תִּשְׁבּוֹק יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: יא לָא תִגְנְבוּן וְלָא תְכַדְּבוּן וְלָא תְשַׁקְּרוּן אֱנַשׁ בְּחַבְרֵיהּ: יב וְלָא תִשְׁתַּבְּעוּן בִּשְׁמִי לְשִׁקְרָא וּתְחַיֵּל יָת שְׁמָא דֶּאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ: יג לָא תַעְשׁוֹק יָת

ר ש" י

מגל ובמסכת כריתות למדוהו מגזרה שוה: (ט) לא תכלה פאת שדך. שיניח פאה בסוף שדה (ת"כ): ולקט קצירך. שבלים הנושרים בשעת קצירה אחת או שתים אבל שלש אינן לקט (ת"כ פאה פ"ו): (י) לא תעולל. לא תטול עוללות שבה והן ניכרות איזהו עוללות כל שאין לו לא כתף ולא נטף (פאה ז'): ופרט כרמך. גרגירי ענבים הנושרים בשעת בצירה: אני ה' אלהיכם. דיין ליפרע ואיני גובה מכם אלא נפשות שנאמר אל תגזול דל וגו' (משלי כ"ב) כי ה' יריב ריבם וגו': (יא) לא תגנובו. אזהרה לגונב ממון לא תגנוב בעשרת הדברות אזהרה לגונב נפשות דבר הלמד מענינו דבר שחייבין עליו מיתת ב"ד: לא תכחשו. לפי שנאמר וכחש בה (לעיל ה') ושלם קרן וחומש למדנו עונש אזהרה מנין ת"ל לא תכחשו (ב"ק ק"ט): ולא תשקרו. לפי שנאמר ונשבע על שקר (שם) ישלם קרן וחומש למדנו עונש אזהרה מניין ת"ל ולא תשקרו: לא תגנובו ולא תכחשו ולא תשקרו ולא תשבעו. אם גנבת סופך לכחש סופך לשקר סופך לישבע לשקר: (יב) ולא תשבעו בשמי. למה נאמר לפי שנאמר לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא (שמות כ') יכול לא יהא חייב אלא על שם המיוחד מניין לרבות כל הכנויין ת"ל לא תשבעו בשמי לשקר כל שם שיש לי: (יג) לא תעשוק. זה הכובש שכר שכיר (ת"כ): לא תלין. לשון נקבה מוסב על הפעולה:

העמק דבר

שכ"מ כן הוא: (ז) ואם האכל וגו'. ידוע הדרש דקאי על מחשבת חוץ לזמנו שזה נקרא פגול. ולפי הפשט האכילה מוכחת שכך השב ומתחלה מש"ה לא ירצה: (ח) כי את קדש ה' חלל. שעשה אכילת שלמים לחמס לנפשו וזהו בזיון קדשי ה'. והיינו קודש ה' חלל ליהנות בהם שלא בזמן מצוה רק להנאת עצמו: (ט) ובקצרכם וגו'. כל אזהרות הללו המה חקי ה' שמניחים שלוש דטבע העניים להתאסף בשעת קצירה ובצירה. ואם לא יהנו ברכות המונה לבעליו יבאו העניים לידי קללות ונאצות משא"כ המרחם עליהם מביא לידי אהבה ולב טוב. ובשבת דקל"א אי' כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מה"ש. וכל שאינו מרחם עה"ב אין מרחמין עליו מה"ש. ובשלהי הוריות אי' מפני מה הכל רודפים את העכברים מפני שסורו רע. פי' לפי שטבעו להזיק לאדם בלי שום הנאה ומשום ע"כ הכל שונאים אותם בלי סיבה ומעם: (יא) ולא תכחשו. אם גנבת תן הודה ולא תכחש: ולא תשקרו איש בעמיתו. אם אתה יודע שגנב עמיתו לא ישקר להגיד שאינו יודע. ופי' בעמיתו ע"י עמיתו. וכמו שפי' הרמב"ם ז"ל הכתוב לא תענה ברעך עד שקר. המעיד ע"פ אחר ב"ד עונה ע"י רעו עד שקר. ע' הל' עדות פי"ז. כך הפי' כאן לא תשקר ע"י עמיתו. ועל שני אופנים הללו מקיים הכתוב ולא תשבעו וגו' שזה יגרום גם לישבע לשקר וחלה ישמע ולא יגיד. ויש לפרש עוד לא תכחשו מה שעשית לשעבר ולא תשקרו וגו' אם הבטחת לעמיתו איזה דבר לא תשקר בו. ודוקא לעמיתו: (יב) וחללת את שם אלהיך. פי' בת"כ נעשה אתה הוגין לחיה ולבהמה וכה"א על כן אלה אכלה ארץ וגו' הביט חז"ל משמעות את שם. עם שם שהוא עצמו מתחלל ומעביר מעליו צלם אלהים ונעשה כקוף ואין שום בריה נחת ממנו. וכ"ז גורם פרעות בשלום האומה והמדינה: (יג) לא תעשוק את רעך. אם נכנס ממון אחר בידו בהלואה וכדומה בהיתר. ואין בדעתו להשיב מיקרי עושק ולא גזל שאינו אלא כמו ויגזול את החנית מיד המצרי היינו שחטף בחזקה מתחלה: ולא תגזול. היינו חוטף בגזילה. ולא נצרך הכתוב אלא אפילו דעתו להשיב למחר מכ"מ גזל ליומא מיקרי גזל כמו גניבה ע"מ למיקט. למדנו שאם לוה ונכנס בידו ברשות לזמן ידוע וכשהגיע הזמן העביר המועד ודעתו להשיב אח"כ אינו עובר בל"ת. זולת לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר. שאע"ג שאינו אלא שלוק חוב גם דעתו לכלה אח"כ מכ"מ פעולת שכיר שאני כדמפרש במקרא

יד לֹא־תְקַלֵּל חֵרֵשׁ וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה׃ שני חמישי כשהן מחוברין טו לֹא־תַעֲשׂוּ עָוֶל בַּמִּשְׁפָּט לֹא־תִשָּׂא פְנֵי־דָל וְלֹא תֶהְדַּר פְּנֵי גָדוֹל בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עֲמִיתֶךָ׃ טז לֹא־תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ לֹא תַעֲמֹד עַל־דַּם רֵעֶךָ אֲנִי יְהוָה׃ יז לֹא־תִשְׂנָא אֶת־אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת־עֲמִיתֶךָ וְלֹא־תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא׃ יח לֹא־תִקֹּם וְלֹא־תִטֹּר אֶת־בְּנֵי עַמֶּךָ וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ

ת"א לא תקלל חרש. סנהדרין סו שבועות לה תמורה ד: ולפני עור לא תתן מכשול. פסחים כב מ"ק ה יז נדרים סב קדושין לב מציעא עה ל ע"ב ו כב חולין ז נדה כז: ויראת מאלהיך. ס' הזוהר פ' ויקהל: בצדק תשפוט עמיתך. סנהדרין א לב שבועות ל: לא תלך רכיל. כתובות מו סנהדרין ל לא: לא תעמוד על דם רעך. סנהדרין עג: לא השנאה. פסחים קיג נדרים סה סוטה ג ערכין טז: הוכח תוכיח. מציעא לא: לא תקם ולא תטר. יומא כג: ואהבת לרעך כמוך. פסחים עה. כתובות לז נדרים סה סוטה ח קדושין מא ב"ק נא סנהדרין נב נח פד נדה יז עקרים מד מה פ עקידה שער ח ושער כג:

רש"י

עד בקר. בשכיר יום הכתוב מדבר שיציאתו משתשקע חמה לפיכך זמן גבוי שכרו כל הלילה ובמקום אחר הוא אומר ולא תבוא עליו השמש (דברים כ"ד) מדבר בשכיר לילה שהשלמת פעולתו משיעלה עמוד השחר לפיכך זמן גבוי שכרו כל היום לפי שנתנה תורה זמן לבעל הבית עונה לבקש מעות (ב"מ ק"י): (יד) לא תקלל חרש. אין לי אלא חרש מניין לרבות כל אדם ת"ל בעמך לא תאור (שמות כ"ב) א"כ למה נאמר חרש מה חרש מיוחד שהוא בחיים אף כל שהוא בחיים יצא המת שאינו בחיים (ת"כ): ולפני עור לא תתן מכשול. לפני הסומא בדבר לא תתן עצה שאינה הוגנת לו אל תאמר מכור שדך וקח לך חמור ואתה עוקף עליו ונוטלו הימנו (ת"כ): ויראת מאלהיך. לפי שהדבר הזה אינו מסור לבריות לידע אם דעתו של זה לטובה או לרעה ויכול להשמט ולומר לטובה נתכוונתי לפיכך נאמר בו ויראת מאלהיך המכיר מחשבותיך וכן כל דבר המסור ללבו של אדם העושהו ואין שאר הבריות מכירות בו נאמר בו ויראת מאלהיך: (טו) לא תעשו עול במשפט. מלמד שהדיין המקלקל את הדין קרוי עול שנאוי ומשוקץ חרם ותועבה שהעול קרוי תועבה שנאמר כי תועבת ה' כל עושה עול (דברים כ"ב). והתועבה קרוי שקץ וחרם שנאמר ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמוהו שקץ תשקצנו וגו' (שם ז'): לא תשא פני דל. שלא תאמר עני הוא זה והעשיר חייב לפרנסו אזכנו בדין ונמצא מתפרנס בנקיות (ת"כ): ולא תהדר פני גדול. שלא תאמר עשיר הוא זה בן

העמק דבר

המקרא הטעם במק"א כי אליו הוא נושא את נפשו: (יד) לא תקלל חרש וגו'. הוא ג"כ ענין לשמירת שלום ותשיבות בני אדם זה לזה כמש"כ דכמו שהאדם מחשיב את חבירו כך חבירו מחשיב אותו. והגיא בת"כ פ' זו פ"ד הי"ב ב"ע אומר זה ספר תולדות אדם זה כלל גדול בתורה. ופי' הראב"ד היינו סיפא דקרא בדמות אלהים עשה אותו אם מי אתה מבזה את מי אתה מקלל דיוקנו של מקום ב"ה. ומי שאינו חושב כזה הוא בתוהל מי שאין עליו צלם אלהים. ודבר זה גורם העדר שלום כי נעשה הפקר כבהמה וחיה: (טו) לא תעשו עול במשפט לא תשא וגו'. באמת כל עולה אסור אלא משום שנשיאת פני דל והדור פני גדול בשעה שאין עומד במשפט הוא דבר יסר ואינו עול כלל. מש"ה הזהיר הכתוב דמכ"מ הוא עול במשפט שהרי יוצא מעומק הדין שהתוך זה לכל אדם בשוה. אבל אם נעשה פשר או פסקי בעב"ג אינו עול כלל. ובא אזהרה זו לכאן דהדן דין אמת גורם שלום כדאיתא בירושלמי מגילה פ"ג תמן תנינן רשב"ג על שלשה דברים העולם קיים על הדין על האמת ועל השלום נעשה דין נעשה אמת נעשה אמת נעשה שלום. וא"כ בשעה שנושא פני דל או מהדר פני גדול אינו נעשה שלום: (טז) לא תלך רכיל בעמיך. פי' עם עמיך וכמש"כ לעיל פי' הרמב"ם הל' עדות פי"ז משמעות לא תענה ברעך עם רעך. והכוונה כאן דהרכיל דרכו למכור ממקום למקום וכן הנושא דברים של אדם לחבירו. ובזה מוכר את אותו האדם

חברך ולא היניס לא תבית אגרא דאגירא לותך עד צפרא: יד לא תלוט דלא שמע וקדם דלא חזי לא תשים תקלא ותדחל מאלהך אנא יי: טו לא תעבדון שקר בדין לא תסב אפי מסכנא ולא תהדר אפי רבא בקושטא תדיניה לחברך: טז לא תיכול קורצין בעמך לא תקום על דמא דחברך אנא יי: יז לא תסני ית אחוך בלבך אוכחא תוכח ית חברך ולא תקבל על דיליה חובא: יח לא תקום ולא תטר דבבו לבני עמך ותרחמיה לחברך כותך אנא יי:

רש"י

גדול הוא זה היאך אכבדנו ואראה בבשתו עונש יש בדבר לכך נאמר ולא תהדר פני גדול: בצדק תשפוט עמיתך. כמשמעו. דבר אחר הוי דן את חבירך לכף זכות (סנהדרין ל"ב): (טז) לא תלך רכיל. אני אומר על שם שכל משלחי מדנים ומספרים לשון הרע הולכים בבתי רעיהם לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע לספר בשוק נקראים הולכי רכיל הולכי רגילה אשפיי"מנט (שפיאנערייא אויסשפעהערייא. אויסשפעהענד) בלע"ז. וראיה לדברי שלא מצינו רכילות שאינו כתוב בלשון הליכה לא תלך רכיל. הולכי רכיל נחשת וברזל (ירמיה ו') ושאר לשון הרע אין כתוב בו הליכה מלשני בסתר רעהו (תהלים ק"א) לשון רמיה (שם קכ"ב) לשון מדברת גדולות (שם י"ב) לכך אני אומר שהלשון הולך ומרגל שהכ"ף נחלפת בגימ"ל שכל האותיות שמוצאיהם ממקור אחד מתחלפות זו בזו בי"ת בפ"א וגימ"ל בכ"ף וקו"ף ונו"ן בלמ"ד וזי"ן בצד"י וכן וירגל בעבדך רגל במרמה לאמר עלי רעה (שמואל ב' י"ט) וכן לא רגל על לשונו (תהלים י"ד) וכן רוכל הסוחר ומרגל אחר כל סחורה וכל המוכר בשמים להתקשט בהם הנשים על שם שמחזר תמיד בעיירות נקרא רוכל לשון רוגל ותרגומו לא תיכול קרצין כמו ואכלו קרציהון די יהודאי אכל ביה קורצא בי מלכא (דניאל ג') נראה בעיני שהי' משפטם לאכול בבית המקבל דבריהם שום הלעטה והוא גמר חזוק שדבריו מקויימים ויעמידם על האמת ואותה הלעטה נקראת אכילת קורצין לשון קורץ בעיניו (משלי ו') שכן דרך כל הולכי רכיל לקרוץ בעיניהם ולרמוז דברי רכילותן שלא יבינו שאר השומעים: לא תעמוד על דם רעך. לראות במיתתו ואתה יכול להצילו כגון טובע בנהר וחיה או לסטים באים עליו (ת"כ): אני ה'. נאמן לשלם שכר ונאמן ליפרע: (יז) לא תשא עליו חטא. לא תלבין את פניו ברבים: (יח) לא תקום. אומר לו השאילני מגלך אמר לו לאו למחר אמר לו השאילני קרדומך אמר לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני זו היא נקימה ואיזו היא נטירה א"ל השאילני את קרדומך א"ל לאו למחר א"ל השאילני מגלך א"ל הא לך ואיני כמותך שלא השאלתני זו היא נטירה (יומא פ"ג) שנוטר האיבה בלבו אע"פ שאינו נוקם: ואהבת

העמק דבר

שאדם לחברו שינקום בו. וזה מיקרי שהוא רכיל נפש אדם. והזהירה תורה שלא המכור את עמך. ואינו נ"מ למי הוא מוכר אם לישראל או לעובד כוכבים והנ"מ הוא רק את מי הוא מוכר: לא תעמוד וגו'. אפי' אין אתה הרכיל וגורם נטילת נפשו אלא הוא עפ"י סיבה מעצמו עומד בסכנת נפש אסור לך לעמוד על דם רעך. אבל רכילות אסור אפילו לא יהא נוגע לנפשו ודמו ממש אלא היזק וכדומה מכ"מ ה"ה מוכרו לך. ועוד נכלל בסמיכות אזהרות אלו שאף ע"ג שהוזהר לא תלך רכיל מכ"מ לא תעמוד על דם רעך היינו אם יודע שאיש א' רוצה לירד לחייו של אדם אחר ה"ז מחויב להודיע ואסור לעמוד ע"ד רעך: (יז) לא תשנא וגו'. לפי הפשט אזהרות שבזה המקרא קשוריה זה בזה וכמש"כ הרמב"ן ז"ל שלא ינטור השם בלב אלא יתוכח עמו אז ולא תשא עליו חטא. כי קרוב שיצדיק עצמו ויוכח שלא כמו שמדמה או להיפך יבקש מחילה. ובב"ר פרשת וירא אי' והוכיח אברהם את אבימלך כל אהבה שאין עמה תוכחה אינה אהבה. אמגם הדרבות רבו על כל פרט בפ"ע: (יח) לא תקום וגו'. אם אפילו חטא ודאי נגדך מכ"מ נקמה אינה מדת הקדושה בישראל (א): ולא תטור. לא תשמור העת לעשות רעה. דגם בזה יתרבה השנאה ומדנים ופרעות השלום: ואהבת לרעך כמוך. א"א לפרש כמשמעו כידוע דחייך קודם לחיי חבירך אלא הרמב"ם פי' בהל' אבל פי"ד כמו שאתה חפץ מחברך. והדבר מובן

הרחב דבר

(א) וכתיב משיב רעה תחת טובה לא תמוש רעה מביתו. ופירשו חז"ל בב"ר ס"פ נח לא רק משיב רעה תחת טובה אלא אפי' משיב רעה תחת רעה. והיינו משום שדייקו חז"ל לשון משיב. דלא שייך לשון השבה אלא מה שחייב והאיך שייך לשון השבת רעה על טובה. מש"ה פירשו משיב רעה. והדבר מובן שהוא משום שעשה לו רעה מש"ה משיב לו רעה. אבל הוא התת טובה שהי' לו לעשות שאם הי' עושה טובה הי' נשבת מדנים וכדכתיב במשלי אם רעב שנאך האכילהו לחם כי גחלים אתה חותה על ראשו וה' ישלם לך. כי בע"כ עליו לסיום בטוב ושלום עמו. ועתה שלא עשה כן אלא השיב רעה לא תמוש רעה מביתו שהרי למחר יעשה לך רעה כשימצא ואת"כ השוב להרע לו כשתמצא ידך. וכן יחזור חלילה:

כָּמוֹךָ אֲנִי יְהוָה׃ יט אֶת־חֻקֹּתַי תִּשְׁמֹרוּ בְּהֶמְתְּךָ
לֹא־תַרְבִּיעַ כִּלְאַיִם שָׂדְךָ לֹא־תִזְרַע כִּלְאָיִם וּבֶגֶד
כִּלְאַיִם שַׁעַטְנֵז לֹא יַעֲלֶה עָלֶיךָ׃ כ וְאִישׁ כִּי־יִשְׁכַּב
אֶת־אִשָּׁה שִׁכְבַת־זֶרַע וְהִוא שִׁפְחָה נֶחֱרֶפֶת
לְאִישׁ וְהָפְדֵּה לֹא נִפְדָּתָה אוֹ חֻפְשָׁה לֹא נִתַּן־לָהּ
בִּקֹּרֶת תִּהְיֶה לֹא יוּמְתוּ כִּי־לֹא חֻפָּשָׁה׃ כא וְהֵבִיא
אֶת־אֲשָׁמוֹ לַיהוָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֵיל
אָשָׁם׃ כב וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן בְּאֵיל הָאָשָׁם לִפְנֵי
יְהוָה עַל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא וְנִסְלַח לוֹ מֵחַטָּאתוֹ
אֲשֶׁר חָטָא׃ פ שלישי כג וְכִי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ

הה"א רפה

ת"א את חקתי תשמרו . קדושין לט מציעא לא סנהדרין ס חולין קטו : שדך לא תזרע . מ"ק ב מכות כא פ"ג סד : ובג
כלאים שעטנז . יבמות ד נדה סא : לא יעלה עליך . יומא סט ביצה יד תמיד כז : ואיש כי ישכב את אשה . סנהדרין
סט כריתות ט יא : שכבת זרע . שם יא : והיא שפחה . קדושין ו כריתות יא : והפדה לא נפדתה . גיטין לט מא כריתות
יא : בקרת תהיה . שם : לא יומתו . גיטין מג כריתות שם : והביא את . שם : איל אשם . שם כב : באיל האשם . כר

רש"י

לרעך כמוך . אמר רבי עקיבא זה כלל גדול בתורה (ת"כ) : (יט) את חקותי תשמרו . ואלו הן
בהמתך לא תרביע כלאים וגו' חוקים אלו גזרת מלך שאין טעם לדבר : ובגד כלאים . למה נאמר לפי
שנאמר לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו (דברים כ"ב) יכול לא ילבש גיזי צמר ואניצי פשתן ת"ל בגד
מניין לרבות הלבדים ת"ל שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז ואומר אני נוז לשון דבר שנמלל ושזור זה עם
זה לחברו מישטי"ר בלע"ז (וועבען) כמו חזיין לגאזי דאית בהון (מ"ק י"ב) שאנו מפרשין לשון כתות
פליסטר"א (פערוועלקט) (עי' שמות י"ח י"ח) ולשון שעטנז פירש מנחם מחברת צמר ופשתים : (כ) נחרפת
לאיש . מיועדת ומיוחדת לאיש ואיני יודע לו דמיון במקרא ובשפחה כנענית חציה שפחה וחציה בת חורין
המאורסת לעבד עברי שמותר בשפחה הכתוב מדבר (קדושין ו') : והפדה לא נפדתה . פדויה ואינה
פדויה וסתם פדיון בכסף (ת"כ גיטין ל"ט) : או חופשה . בשטר : בקרת תהיה . היא לוקה ולא הוא .
יש על ב"ד לבקר את הדבר שלא לחייבו מיתה כי לא חפשה ואין קדושיה גמורין . ורבותינו (בכריתות
י"א) למדו מכאן שמי שהוא במלקות תהא בקראי שהדיינים המלקין קורין על הלוקה אם לא תשמור לעשות
וגו' והפלא ה' את מכותך וגו' (דברים כ"ח) : כי לא חפשה . לפיכך אין חייב עליה מיתה שאין קדושיה
קדושין הא אם חופשה קדושיה קדושין וחייב מיתה (מכות כ"ג) : (כב) ונסלח לו מחטאתו אשר

העמק דבר

שלא יסכל האדם שחבירו יאהבהו כמו נפש עצמו אלא
בגדר הראוי לפי הקורבה וד"א . באותו אופן עליך
לאהוב בני אדם . ולפי זה הפי' קאי בסמיכות לאזהרה
הקודמת שכמו שאתה חפץ אם עשית רעה לאדם שלא
ינקום ממך אלא יעבור על פשעך כך תנהג עם רעך
כך יש לפרש הסמיכות לפי' הרמב"ם ומלשון הירושלמי
למדתי פי' אחר להסמיכות . וז"ל הירושלמי נדרים
פ"ט ה"ד כתיב לא תקום ולא תטור את בני עמך

האיך עבידא הוי מקטע קופר ומחת סכינא לידיה
תחזור ותמחי לידיה ואהבת לרעך כמוך רע"א זה
כלל גדול בתורה . פי' בהנקימה בחבירו דומה לאדם
שמחתך בשר ולא נזהר היד שאוחז הסכין והכה
בסכינו על ידו השנית אם תעלה עה"ד להזור ולהכות
את היד החותך ולנקום בה כך ואהבת לרעך כמוך
אחר לא תקום וגו' שאע"ג שחיי עצמו ומובתו קודם
לשל חבירו מכ"מ ה"ה כמו האדם בעצמו שאע"ג שאין
ראוי

יט יַת קְיָמַי תִּטְּרוּן בְּעִירָךְ לָא תַרְכֵּיב עֵירוּבִין חַקְלָךְ לָא תִזְרַע עֵירוּבִין וּלְבוּשׁ עֵירוּבִין שַׁעַטְנֵזָא לָא יִסַּק עֲלָךְ: כ וּגְבַר אֲרֵי יִשְׁכּוּב יַת אִתְּתָא שִׁכְבַת זַרְעָא וְהִיא אַמְּתָא אֲחִידָא לִגְבַר וְאִתְפְּרָקָא לָא אִתְפְּרָקַת בְּכַסְפָּא אוֹ חֵירוּתָא לָא אִתְיְהִיבַת לַהּ בִּשְׁטָר בִּקּוֹרְתָּא תְּהֵי בַהּ לָא יְמוּתוּן אֲרֵי לָא אִתְחָרָרַת: כא וְיַיְתֵי יַת אֲשָׁמֵיהּ קֳדָם יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא דִּכְרָא לַאֲשָׁמָא: כב וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא בְּדִכְרָא דַּאֲשָׁמָא קֳדָם יְיָ עַל חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ מֵחוֹבְתֵיהּ דִּי חָב: כג וַאֲרֵי

העמק דבר

כפי לאיזה אבר להכות אבל השני מכ"מ הם כבר ספה אין לנקום מהאבר המכה כך אין לנקום מחבירו אף שכבר הזיק אותך וה"ה כמוך שכל ישראל נפש אחת. ופי' מש"כ בס' דברים ל"ב ע' בביאור יעקב חבל נחלתו ובספר ברחשית מ"ע כ"ד: (יט) את חקתי תשמורו. כפי' חז"ל ברבה ר"פ אם בחקתי חקותי שחקקתי שמים וארץ. כך הפי' כאן כמבואר שנים החקים שחקקתי עולמי בטבע כל אחד. והתערב מין בשא"מ ה"ז משחית טבעם כמש"כ ר"פ נח. מש"פ את הארץ והנה נשחתה כי השחית כל בשר את דרכו עפ"א. וכן לבישת שעטנז משחית סגולת צמר ופשתים ממה שהיה בפ"ע. והוא מסתרי הטבע וידועים לחכמי הטבע. והאזהרה זו שייך ג"כ בשמירת שלום במדינה כי כאשר נשחת סדור הרוחני בעולם הבריאה משתנה ג"כ סדר הגשמי כי רוח החיה שבכל הבריאה באופני הרוחני עומד: ובגד כלאים שעטנז לא יעלה. ובפרשת תצא כתיב לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו. משמעו דוקא לבישה. היינו חמור לחמור וקל לקל. רצוני דמשמעות שעטנז שוע טווי ונוז. וכאן דכתיב כלאים קודש שעטנז פירושו שנתערב תחלה צ"פ ואח"כ נעשו שוע טווי ונוז. ומש"כ בפ' תצא משמעו להיפך שהיה כל א' שעטנז בפ"ע ואח"כ נתחבר צ"פ יחדיו בקשירה. והדבר מובן דכלאים שתחלה חמור משהיה בפ"ע ונתחבר בקשירה ומש"ה כתיב חמור בחמור דהעלאה ג"כ באזהרה משא"כ אם לא נתחבר אלא בקשר לא נתפרש האזהרה אלא בלבישה. ואע"ג דבאמת אין נ"מ ולעולם אסור בהעלאה ולמדין מג"ש אבל מכ"מ כבר נתבאר דהמפורש בתורה חמור עונשו מהלמד בג"ש כמש"כ לעיל י"ג מ"ה ובכ"מ (א): (כ) והיא שפחה נחרפת לאיש. שמסרה אדוניה לאיש ישראל ומזה מוכח שמחררה וכדאיתא כיב"ז בגיטין ד"מ כשרבו הניח לו תפלין ועוד הרבה שמזה מוכח שמחררו וילא לחירות מכש"כ כשקידשה לבן חורין. ואח"כ הבא עליה חייב מיתה. אבל והפדה לא נפדתה בכסף. או חפשה לא נתן לה. שדרך היה ליתן להמשוחרר שטר שחרור לראיה והיא לא ניתן לה. ע"כ בקורת תהיה. יש לחקור אח"ז אם נשתחררה או לא. אבל כ"ז שאין ידוע לא יומתו משום שאנו מחזיקים כי לא הופשה ואח"כ היא שפחה. ע"כ (כא) והביא את אשמו לה'. אחר שאנחנו מחזיקין אותה לשפחה ולא למשוחררת אזי מהני חזקה זו גם להביא קרבן לכפרה כמו על שפחה ולא להסתפק שמא א"א היא ואין האשם מכפר וה"ה חולין בעזרה. אלא אחר שבקרו ולא עמדו על הדבר מחזיקין אותה לשפחה ואין מעשה הקידושין שהוא הוכחה שהיא משוחררת מועיל אלא שצריכה בקורת ובדיקה: (כב) על חטאתו. מהטאתו. לפי הפשט הכל במזיד מיירי כענין כל הפרשה דמיירי במזיד שהרי כתיב לא יומתו ומכ"מ יש נ"מ בכפרה ע"י אשם אם בא במזיד על השפחה במקרה ה"ז כפרה גמורה ע"ז כתיב על חטאתו. אבל אם הוא מיקל בביאת שפחות וכסבור שיביא אשמו לכפרה על כל פעם אז אין האשם מכפר בשלימות כדאי' ברבה עה"פ קדקד שער מתהלך באשמיו אלו שמקילין בשפחות ומתהלך באשמיו אשם אני מביא. אזי יענש בעוה"ב כמבואר שם. ע"ז כתיב ונסלח לו מחטאתו מקצת החטא. [ובגמ' כריתות ד"ט אי' לעשות שוגג כמזיד. הכי מסיק בגמ' ולא כפרש"י כאן דודאי עיקר פ' במזיד מיירי. ולפי הדרש ג"כ מתפרש רק עפ"י היתור קרא קמא בשוגג נעשה כפרה גמורה. וקרא בתרא במזיד ואינו מתכפר אלא מקצת] וענין פרשה זו לכאן הוא ללמדנו שהוא מעין כלאים דשפחה כבהמה היא לגבי בן חורין: (כג) וכי

הרחב דבר

(א) וגם בדין יש ג"כ הומר בנתערב מתחלה מנתחבר ע"י קשר. דבנדה פ' האשה פליגי אם שוע בפ"ע אסור מה"ת או לא ופליגי בהא דתנן במס' כלאים פ"ע הלבדים אסורים מפני שהן שועים. אם אסור מה"ת או מדרבנן. וקשה הא פשוט שאין אסור משום כלאים אלא טווי ואריג בלבד שנא' לא תלבש שעטנז וגו' אלא צ"ל דמש"ה הביא התנא מקרא דפ' תצא ולא מקרא דילן דקודם היינו משום דהא דתנן אין אסור משום כלאים אלא טווי ואריג אינו אלא בטווי ואריג בפ"ע ונתחבר בקשר אבל לבדים שמעורב מתחלה כלמד מקרא דבגד כלאים שעטנז וגו' אפשר דאסור מה"ת ומשום שהוא למד מק"ו שמתחבר ע"י קשר דאסור כש"כ נתערב מתחלה עד כלה. מש"ה יש סברא לפרש שעטנז או שוע או טווי או נוז. אבל במקרא דפ' תצא לא פלג עפ"ד לחלק התיבה של שעטנז לשלשה. ועפי"ז נתיישב שיטת רש"י בזה הענין. ובבאור הספרי פ' כי תצא ביארנו. דהא מיהא שוע צמר לבדו ופשתים לבדו ונתחבר ע"י קשר לכ"ע מותר:

וּנְטַעְתֶּם כָּל־עֵץ מַאֲכָל וַעֲרַלְתֶּם עָרְלָתוֹ אֶת
פִּרְיוֹ שָׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֲרֵלִים לֹא יֵאָכֵל
כד וּבַשָּׁנָה הָרְבִיעִת יִהְיֶה כָּל־פִּרְיוֹ קֹדֶשׁ הִלּוּלִ
לַיהוָה׃ כה וּבַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁת תֹּאכְלוּ אֶת־פִּרְ
לְהוֹסִיף לָכֶם תְּבוּאָתוֹ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ כו לֹא
תֹאכְלוּ עַל־הַדָּם לֹא תְנַחֲשׁוּ וְלֹא תְעוֹנֵנוּ׃ כז לֹא
תַקִּפוּ פְּאַת רֹאשְׁכֶם וְלֹא תַשְׁחִית אֵת פְּאַת
זְקָנֶךָ׃ כח וְשֶׂרֶט לָנֶפֶשׁ לֹא תִתְּנוּ בִּבְשַׂרְכֶם

כצ"ל בל"י . מ"ש

ת"א קיא זבחים מט כריתות ט : ונטעתם . פסחים כג סוכה לה : וערלתם . ברכות לו יומא פא קדושין נו ב"ק קא חול קכא : ערלתו . שבת קא : שלש שנים . ר"ה ט : ערלים לא . פסחים כב קדושין כו ב"ק קא : ובשנה הרביעית . ר"ס י קדש הלולים לה' . ברכות לה ב"ק סט : ובשנה החמישית . ר"ס י : להוסיף לכם תבואתו . ברכות לה : לא תאכלו על הדם ברכות יא מ"ק יד סנהדרין סג ס' הזוהר פ' ויקהל : לא תנחשו ולא תעוננו . סנהדרין סו : לא תקיפו פאת ראשכם . יבמו ה נזיר מא כו קדושין כט לה מכות כ : ולא תשחית . שבת סז קכט נזיר נח קדושין כט לב לה ב"ק לא מכות כא חולין
ושרט לנפש לא תתנו . מכות כ :

ר ש" י

חטא . לרבות את המזיד כשוגג (גיטין נ"ט כריתות ט') : (כג) וערלתם ערלתו . ואטמתם אטימת יהא אטום ונסתם מליהנות ממנו : שלש שנים יהיה לכם ערלים . מאימתי מונה לו משעת נטיעת יכול אם הצניעו לאחר שלש שנים יהא מותר ת"ל יהיה בהויתו יהא (ת"כ) : (כד) יהיה כל פריו קדש כמעשר שני שכתוב בו וכל מעשר הארץ וגו' (ויקרא כ"ז) : קדש לה' . מה מעשר שני אינו נאכל חוץ לחומת ירושלים אלא בפדיון אף זה כן (קדושין כ"ד) ודבר זה הלולים לה' הוא שנושאו שם לשבח ולהלל לשמים : (כה) להוסיף לכם תבואתו . המצוה הזאת שתשמרו תהיה להוסיף לכם תבואתו שבשכרה פר ונברך לכם פירות הנטיעה הי' רבי עקיבא אומר דברה תורה כנגד יצר הרע שלא יאמר אדם הרי ארבע שנים אני מצטער בו חנם לפיכך נאמר להוסיף לכם תבואתו : אני ה' . אני ה' המבטיח על כך ונאמן לשמור הבטחתי : (כו) לא תאכלו על הדם . להרבה פנים נדרש בסנהדרין (ס"ג) שלא יאכל מבשר קדשים לפני זריקת דמים ואזהרה לאוכל מבהמת חולין עד שתצא נפשה ועוד הרבה : לא תנחשו . כגון אלו המנחשין בחולדה ובעופות פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך (סנהדרין ס"ו) : ולא תעוננו . לשון עונות ושעות שאומר יום פלוני יפה להתחיל מלאכה שעה פלונית קשה לצאת : (כז) לא תקיפו פאת ראשכם . זה המשוה צדעיו לאחורי אזנו ולפדחתו ונמצא היקף ראשו עגול סביב שעל אחורי אזניו עיקר שערו למעלה מצדעיו הרבה (מכות כ') : פאת זקנך . סוף הזקן וגבוליו והן חמש שתים בכל לחי ולחי למעלה אצל הראש שהוא רחב ויש בו שתי פאות ואחת למטה בסנטרו מקום חבור שני הלחיים יחד (מכות כ"א) : (כח) ושרט לנפש . כן דרכן של אמוריים להיות משרטין בשרם כשמת להם מת :

העמק דבר

תבאו וגו' . פרשה בפ"ע . דמכאן ואילך מתחיל חקות ה' שיועיל לפרנסה וברכת הארץ . מה שהוזהרו שלא לעשות ומה שיעשו עפ"י עצת התורה ונעשה לחוק ולהלכה כמש"כ לעיל . ובמצות ערלה כבר כתב הרמב"ן ז"ל שהוא כמו בכורים שהמצוה ליתן ראשית משבעת המינים שבח הארץ בכל שנה לה' . כך המצוה ליתן פרי הראשון מכל עץ מאכל לה' אך בשלש שנים הראשונות אין בו כדי כבוד לה' ע"כ הזהרנו שלא ליהנות מהם כלל : וערלתם ערלתו את פריו . שני אופנים . או לאגוד את האילן שלא יוציא את הפרי כלל . כדרך שעושים מגדלי אילנות כדי שלא יכחישוהו . וע"ז כתיב וערלתם ערלתו . או אם גדל פרי אזי אסור ליהנות ע"ז כתיב את פריו . וכמו כמו דכתיב שתי פעמים . וערלתם ערלתו . וערלתם את פריו . ומפרש הכתוב על וערלתם ערלתו שלש שנים יהיה לכם ערלים . היינו אטומים . ועל את פריו . לא יאכל . זהו פשוטו של מקרא . ומבואר הכי ברכה פ' ז דאי' דא"א למד דערלה שבגוף

תַּיעֲלוּן לְאַרְעָא וְתִצְבוּן כָּל אִילַן דְּמֵיכַל וּתְרַחֲקוּן רִיחֲקָא יָת אִבֵּיהּ תְּלַת שְׁנִין יְהֵי לְכוֹן מְרַחַק לְאַבָּדָא לָא יִתְאֲכִיל: כד וּבְשַׁתָּא רְבִיעֲתָא יְהֵי כָּל אִבֵּיהּ קוֹדֶשׁ תּוּשְׁבְּחָן קֳדָם יְיָ: כה וּבְשַׁתָּא חֲמִישֵׁתָא תֵּיכְלוּן יָת אִבֵּיהּ לְאוֹסָפָא לְכוֹן עֲלַלְתֵּיהּ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: כו לָא תֵיכְלוּן עַל דְּמָא לָא תְנַחֲשׁוּן וְלָא תְעַנְנוּן: כז לָא תַקְּפוּן פָּאתָא דְּרֵישְׁכוֹן וְלָא תְחַבֵּל יָת פָּאתָא דְּדִיקְנָךְ: כח וְחִבּוּל עַל מִית לָא תִתְּנוּן

העמק דבר

שנגוף הוא במקום שעושה פירות מערלה דאילן · והתורה ק' סא ערלה דאילן הוא בפירות עצמן ולא במקום שעושה פירות · אלא כדברינו · ומכ"מ הדרשה אמת: (כד) קדש הלולים לה' · האף שדינו כמע"ש כידוע מכ"מ ביאר הכתוב שתכליתו של מצוה זו אינו כתכלית מע"ש · דבמע"ש כתיב למען תלמד ליראה וגו' וביארו חז"ל בספרי פרשת ראה לא ניתן מע"ש אלא בשביל תלמוד ויראה כמו שיבואר שם ברצות ה' משא"כ רבעי תכליתו שיהי' הלולים לה' · היינו שיברכו את ה'· לפני ה' בירושלים מקור הברכה. אם יהי לתועלת להוסיף תבואתו מאז והלאה · ולמדין מזה שהברכה מוספת השפעה בגידולי ארץ · ומכאן למדו חז"ל לא ליהנות לעולם בלי ברכה כדי שיהא השפעה בגידולי ארץ · וכמש"כ בבראשית ב' ה' מן אגדה דברכות דל"ה כל הנהנה מן עוה"ז בלי ברכה גוזל את הקב"ה וכנ"י כו' ע"ש (א): (כה) ובשנה החמישית · הרי זה מיותר · והכי מיבעי ואחרי כן תאכלו את פריו · מכאן למדו חז"ל בר"ה ד"י דשנים שבחמישית ועדיין אסורה משום רבעי · ויותר מזה מבואר שיטת בה"ג שהביאו התוספות דפירות נטע רביעית בתר דפריק להו אסורין עד שנה החמישית · ואף על גב שהתוספות כתבו דזה שבוש מ"מ בהע"ש סימן ק' הרחבנו לבאר שטה זו יפה נאמרו יתברך ואין בדברי גאון קדמון שבוש חלילה: תאכלו את פריו להוסיף לכם תבואתו. בכלל אכילה משמע גם אכילה ממש גם הנאה המביא לידי אכילה כדאיתא בפסחים רפ"ב דהנאה בכלל אכילה משום שמביא לידי מאכל · וכ"כ הרמב"ם בפי' המשניות ביצה פ"ב בפי' אך אשר יאכל לכל נפש דמה כולל הנאת הגוף כולם · וכן בסה"מ מל"ת לענין בשר בחלב · ועי' מש"כ בס' בראשית ב' י"ב בפי' הכתוב יגיע כפיך כי תאכל וגו' · וכן פי' הכתוב כאן שלא נימא תאכלו את פריו היינו אכילה ממש · וא"כ אין זה סך מרובה רק כדי צורך אכילת בני ביתו · אלא אכילה להוסיף לכם תבואתו שיהא כ"כ ברכה שימכרו ויהיה תבואה היינו הכנסה בשפע

עשירות · והיינו עלה ראשונה לפרנסה: אני ה' אלהיכם · לא בשביל פרנסה תעשו כן אלא כך אני גוזר: (כו) לא תאכלו על הדם · מנהג שבע אומות היה להשתדל לדעת אופן גשמי השנה שבזה תלוי פרנסת הארץ ביחוד מחמת שהיא ארץ הנהלאה וקך למטר השמים תשתה מים וכמו שביארנו בספר דברים בפ' שופטים בלשון המקרא כי אתה בא אל הארץ וגו' לא תלמד לעשות כתועבות הגוים ההם וגו' · והיה השתדלותם לידיעה בכמה אופנים · ויש שהיו אוכלים על הדם שבגומא ומזה עמדו על איזה עתידות ובחינה ויש שהיו מנחשים ויש מעוננים · ועל כל אלה הזהיר הכתוב כאן · ובפ' שופטים שם בא הוספת דברים בזה: (כז) לא תקיפו וגו' ולא תשחית וגו' · מנהגם היה להשמר בשערות הראש והזקן כמו שעוד היום מנהג בני ישמעאל כך ומי שהוא איש המעלה משמר ביותר שלא יגע באיזה שערות הפאות והזקן לרעה · ומי שאינו במעלה כ"כ אינו משמר הרבה אבל מכ"מ חרפה הוא להסירם לגמרי · וזהו סימן עבדות מי שנמכר לעבד בעליו מסיר פאותיו וזקנו שיהא נראה כנער· והזהיר הכתוב לישראל שלא יהיו כנכרים לפרנסה באופן שיקיפו פאת ראשם או ישחיתו זקנם · והיה במשמע מלשון אזהרה בזה המקרא שאינו אסור אלא הקפה לגמרי וכן בזקן השחתה לגמרי · משא"כ בכהונה כתיב ופאת זקנם לא יגלחו משמעו דאסור בגלות כ"ש במקום הזקן · והיינו אפילו גלות שתי שערות · והוא משום שמירת מעלתו אבל כ"ז אינו אלא פשט המקרא במפורש. מכ"מ למעשה תלוי בקבלה שלמדים בג"ש · דגם ישראל אסור בגלות ש"ש ועל זה סיים המקרא בסוף הפ' ושמרתם את כל חקותי וגו' כאשר יבואר מיהו כבר ביארנו דבמקום המפורש בתורה העונש ב"ש חמור ממה שנלמד בקבלה בג"ש וכדומה · וע"ע תוס' יומא דנ"ד א' בד"ה מאי לאו כו' וי"ל כו': (כח) ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם · מנהג האוה"ע לעשות הוספת צער למת שריטות על הבשר של אדם חי · וגם לעשות זכרון ע"י כתבת קעקע שם

הרחב דבר

(א) ועמדנו בזה על מה שהסמיכו חז"ל ברכת הנהנין מזה המקרא דכתיב ביחוד בפירות רבעי כדאי' ר"פ כ"מ · דכמו שהסמיכו תפלה שלש פעמים במקום תמידים בזמן הבית . והיינו דגם בזמן הבית שהקריבו תמידים היו הכהנים ואנשי המעמד מתפללין על הקרבן כמש"כ בס' בראשית כ"ד כ"ו בשם הירו' תענית פ"ד וכל הקהל משתחוים אלו ישראל יע"ש . והיה אז מועלת תפלת יחידים אלו בשביל כל ישראל . ועתה כשאין הקרבן להעלות תפלת היחידים הצריכו תפלת כל ישראל . ושלי כאי ואולי . כך בזמן הבית היו מברכין ברכת הנהנין על רבעי . והי' מועיל על כל ימי העץ על הארץ . ועתה כשאין רבעי הצריכו מזה לברך על כל הנאת אכילה · הרי אסמכתא זו אם שאינו מפורש בכתוב . מכ"מ מבוארת יפה שהיא דעת ה':

וּכְתֹבֶת קַעֲקַע לֹא תִתְּנוּ בָּכֶם אֲנִי יְהוָה׃ כט אַל־תְּחַלֵּל אֶת־בִּתְּךָ לְהַזְנוֹתָהּ וְלֹא־תִזְנֶה הָאָרֶץ וּמָלְאָה הָאָרֶץ זִמָּה׃ ל אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ וּמִקְדָּשִׁי תִּירָאוּ אֲנִי יְהוָה׃ לא אַל־תִּפְנוּ אֶל־הָאֹבֹת וְאֶל־הַיִּדְּעֹנִים אַל־תְּבַקְשׁוּ לְטָמְאָה בָהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ לב מִפְּנֵי שֵׂיבָה תָּקוּם וְהָדַרְתָּ פְּנֵי זָקֵן וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה׃ ס רביעי ששי כשהן מחוברין
לג וְכִי־יָגוּר אִתְּךָ גֵּר בְּאַרְצְכֶם לֹא תוֹנוּ אֹתוֹ׃ לד כְּאֶזְרָח מִכֶּם יִהְיֶה לָכֶם הַגֵּר ׀ הַגָּר אִתְּכֶם

המ"ם דגושה. מ"ש

ת"א וכתבת קעקע. מכות כא: אל תחלל את בתך. סנהדרין עו: ומלאה הארץ זמה. יומא יח יבמות לז נזיר מ: את שבתתי תשמרו. ס' הזוהר פ' בראשית: מפני שיבה תקום והדרת. מגילה יז קדושין לב לג: זקן ויראת מאלהיך. שם לג. לג מציעא נח: וכי יגור אתך גר. מגילה יז יבמות מו: בארצכם לא תונו אותו. מציעא נט:

רש"י

וכתבת קעקע. כתב המשוקע ושקוע שאינו נמחק לעולם שמקעקעו במחט והוא משחיר לעולם (מכות כ"א): קעקע. לשון והוקע אותם (במדבר כ"ה) והוקענום (ש"ב כ"א) תוחבין עץ בארץ ותולין אותם עליהם ונמצא מחוקין ותחובין בקרקע פורפוי"נט בלע"ז (שטאכען דורכגראבען) (היניין שטעקענד): (כט) אל תחלל את בתך להזנותה. שמוסר בתו פנויה לביאה שלא לשם קידושין: ולא תזנה הארץ. אם אתה עושה כן הארץ מזנה את פירותיה לעשותן במקום אחר ולא בארצכם וכן הוא אומר וימנעו רביבים וגו' (ירמיה ג'): (ל) ומקדשי תיראו. לא יכנס לא במקלו ובמנעלו ובאפונדתו ובאבק שעל רגליו ואף על פי שאני מזהירכם על המקדש את שבתותי תשמורו אין בנין בית המקדש דוחה שבת (יבמות ה'): (לא) אל תפנו

העמק דבר

המת. ומי שלא רצה לעשות על בשרו היה שוכר אדם אחר עני לעשות על בשרו ומשלם לו כמו שעוד היום הנהוג שם לשכור מקוננות ומתופפות על הלב והזהיר הכתוב כאן על ישראל שלא יתנו בבשרם שרט על הנפש משמעו שלא יתנו לאחרים היינו שלא ישכירו עצמן בשביל פרנסה. ומשמעות נתינה כ"פ לשון הרשאה להכירו כמו לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך. וכן היה משמעות המקרא וכתבת קעקע לא תתנו בכם. משא"כ בכהנים כתיב ובבשרם לא ישרטו שרטת. משמעו שלא יעשו שריטה בבשרם אפילו על איזה צער. והוא משום כבוד הכהונה. אבל כ"ז אינו אלא משמעות המקרא אבל הקבלה באה להקים ז"ל. ונלמוד מזה ע"ז בין להקל בין להחמיר היינו דגם הכהנים אינם מוזהרים אלא על מת וגם ישראל מוזהר על מתו. ושנוי לשון שבשניהם אינו אלא דהעונש ב"ם חמור יותר במי שכתוב בפירוש ממי שנלמוד מדברי קבלה כמש"כ לעיל. אבל למעשה הכל תלוי בד"ק שאין שום חלוק בזה בין כהן לישראל (א): (כט) אל תחלל את בתך להזנותה ולא תזנה הארץ ומלאה הארץ זמה. אינו מדויק סדר

העמק דבר

(א) והכי מצינו בדין קרחה במקום שיער כתיב בפ' ראה בישראל לא תשימו קרחה בין עיניכם למת ובכהנים כתיב לא יקרחו קרחה בראשם. וכל"ז במשמעות המקרא יבואר להלן כ"א ה'. אבל למעשה אין שום חלוק וגם ישראל מוזהר על כל קרחה למת. ונקבלה זו יש ראי' מלשון הנביא ירמיה ט"ז ומתו גדולים וקטנים בארץ הזאת לא יקברו ולא יספדו להם ולא יתגודד ולא יקרח להם. ולא יפרסו להם על אבל לנחמו על מת ולא ישקו אותם וגו'. הרי בהספד והבראה כתיב בל"ר שלא יעשו בעצמם ובגדידה וקרחה כתיב בלשון נפעל על המתים. ולא כתיב על החיים ולא יתגודדו ולא יקרחו להם והיינו משום דבל"ז לא התגודדו ולא קרחו בעצמם אלא הי' מנהגם לשכור גוים להתגודד ולעשות קרחה על מתי ישראל בשביל כבוד המת: וע"ז אמר הנביא שלא יתגודד ולא יקרח להם. הרי למדנו דהמה בעצמם לא עשו שום קרחה:

בִּבְסַרְכוֹן וְרוּשְׁמִין חֲרִיתִין לָא תִתְּנוּן בְּכוֹן אֲנָא יְיָ: כט לָא תַחֵיל יָת בְּרַתָּךְ לְאַטְעָיוּתַהּ וְלָא תִטְעֵי אַרְעָא וְתִתְמְלֵי אַרְעָא עֵצַת חֶטְאִין: ל יָת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִילִי תִּטְּרוּן וּלְבֵית מַקְדְּשִׁי תְּהוֹן דָּחֲלִין אֲנָא יְיָ: לא לָא תִתְפְּנוּן בָּתַר בִּידִין וּדְכוּרוּ לָא תִתְבְּעוּן לְאִסְתַּאָבָא בְהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: לב מִן קֳדָם דְּסָבַר בְּאוֹרַיְתָא תְּקוּם וּתְהַדַּר אַפֵּי סָבָא וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ: לג וַאֲרֵי יִתְגַּיַּר עִמְּכוֹן גִּיּוֹרָא בְּאַרְעֲכוֹן לָא תוֹנוּן יָתֵיהּ: לד כְּיַצִּיבָא מִנְּכוֹן יְהֵי לְכוֹן גִּיּוֹרָא דְיִתְגַּיַּר עִמְּכוֹן

רש"י

אל האובות · אזהרה לבעל אוב וידעוני · בעל אוב זה פיתום המדבר משחיו · וידעוני המכניס עצם חיה ששמה ידוע לתוך פיו והעצם מדבר (סנהדרין ס"ה): אל תבקשו · להיות עסוקים בם שאם תעסקו בם אתם מיטמאין לפני ואני מתעב אתכם: אני ה' אלהיכם · דעו את מי אתם מחליפין במי: (לב) מפני שיבה תקום. יכול זקן אשמאי ת"ל זקן אין זקן אלא שקנה חכמה (ת"כ קידושין ל"ב): והדרת פני זקן · איזהו הידור לא ישב במקומו ולא יסתיר את דבריו יכול יעצים עיניו כמי שלא ראהו לכך נאמר ויראת מאלהיך שהרי דבר זה מסור ללבו של עושהו שאין מכיר בו אלא הוא וכל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך: (לג) לא תונו · אונאת דברים לא תאמר לו אמש היית עובד עבודת

העמק דבר

הכתוב · והכי מיבעי אל תחלל וגו' ומלאה הארץ זמה ולא תזנה הארץ · דבמה שתמלא הארץ זמה יהא גורם לזנות הארץ בפירותיה כפרש"י ותו מאי אריא את בתך הרי על זנות גם לאשה דין אחד הוא · אלא פשטא דקרא שאזהרה זו מענין פרנסה בזויה הוא שהזונה בעצמה יוכל להיות שלא לקלס אתנן אלא למלוי תאותה משא"כ המחלל בתו לזנות היא בשביל פרנסה. ובאשר הוא מסיר הבטחון מה' שיתפרנס בנקיות ע"ז הארץ זונה וחסר פרנסת הארץ שתלוי רק בה'· וגם ומלאה הארץ זמה · כי ההולך אחר תאוה לא יתעו רבים אחריו משא"כ בהליכות פרנסה הכל להוטים אחר זה · ויהי עוד מחטיא את רבים: (ל) את שבתותי תשמורו · נכלל בזה גם שבת בראשית גם יו"ט כמבואר בשבועות דט"ו שלמדו מכאן שאין בנין בהמ"ק דוחה יו"ט · ולפי הפשט באו אזהרות הללו לענין פרנסה לשמור שבת ורגלים · דבשבת בראשית כתיב ששת ימים תעשה כל מלאכתך וביום השביעי תשבות · ותניא במכילתא אם תשבות ביום השביעי תעשה כל ששה בלי שום מיחוש · וגם תגמור כל הצורך בהם · והרגלים מיוחדים לפרנסת הארץ באשר ראשי שנים המה והחגיגה ושארי מצות הרגל מועיל לברכה ועוד יבואר בס' אמור בפ' מועדות הרבה בזה: ומקדשי תיראו · באשר כל ברכות הארץ שע"י קרבנות מן המקדש המה יוצאין ע"כ עלינו ליראה מן המקדש ולנהוג בהם בקדושה · לאפוקי אם הוא בז לדברי קודש יחבל לו ולא תבא עליו תועלת שבמקדש: (לא) אל תפנו אל האובות וגו' · העיקר כמש"כ התוספות סנהדרין דס"ה דהאי קרא איירי בבעל אוב · ולא בשואל דקאי כמש"כ בפ' שופטים לא ימצא בך וגו' ושואל אוב וידעוני · וכלל שם הכתוב במעונן וכדומה שעושה רק כדי לדעת וכמש"כ לעיל כ"ו. אבל הכא אסמכי' רחמנא גבי את מקדשי תיראו והזהירה רחמנא שלא לפנות בבקשה ותפלה אחת קדושת המקדש · אל האובות ואל הידעונים · והזהירה עוד אל תבקשו לטמאה בהם · הוא פרנסה ע"י בא"א · היינו שמי שרוצה להיות שואל באוב ישראל או עובד כוכבים ואין כל אדם מסוגלים לכך אלא מי שמשוקע בענין זה ונקרא בעל אוב בעלת אוב · ומי שצריך לדבר בא אליו ומשלם לו עבור עסק השאלה. והזהירה תורה אל תבקשו למלאה בהם כדי להעסק בזה לפרנסתו: (לב) מפני שיבה תקום · נגד מה שהזהירה רחמנא שלא להיות משוקע במומחת אוב כדי שישאלו הרבה באוב ע"י זה · אמרה תורה נגד זה דמפני שיבה תקום והדרת פני זקן · ויהי לתועלת ממנו לתפלה · וכדאיתא בב"ב דקט"ז מי שיש לו חולה בביתו ילך אצל חכם · ובתענית פ"ב והיחידין חוזרין ומתענין מאן ניהו יחידין ת"ח הרי שתפלת ת"ח מסוגלת להתקבל ואם כן מקרא זה עלה לפרנסה · ובל"ז ג"כ הוא סגולה לברכת הארץ דכמו שביארנו בס' שמות כ"ב כ"ח דבזיון ת"ח מביא רעב ה"נ כבוד ת"ח מביא ברכה לארץ: ויראת מאלהיך · פי' ברכה פ' בהעלותך שאם אתה נוהג כבוד בזקן תמלא יראת שמים ואם לא תירא מהם אזי לא תירא מאלהיך ג"כ: (לג) וכי יגור אתך גר. משום דדרך גר להיות נדבק עם יחיד מאזרחים מש"ה כתיב בל"י: גר בארצכם · דאי הוא גר בארץ נכריה במקום שאתם גרים ג"כ הדבר מושכל שתאהבו אותו כמנהג גרים שאוהבים זא"ז כדאיתא בפסחים דקי"ג ותחושו לעזרו כדי שלא יגיע לכם כהלה · אבל אי יגור בארצכם מכ"מ לא תונו אותו בל"ר הכל מוזהרים על אונאתו אפילו מי שאינו עמו באונאת ממון למען כחש ולהשיב ריות באונאתו והוא לא ידע איך להזהר בארץ נכריה:

וְאָהַבְתָּ לוֹ כָּמוֹךָ כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ לה לֹא־תַעֲשׂוּ עָוֶל בַּמִּשְׁפָּט בַּמִּדָּה בַּמִּשְׁקָל וּבַמְּשׂוּרָה׃ לו מֹאזְנֵי צֶדֶק אַבְנֵי־צֶדֶק אֵיפַת צֶדֶק וְהִין צֶדֶק יִהְיֶה לָכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ לז וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־כָּל־חֻקֹּתַי וְאֶת־כָּל־מִשְׁפָּטַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם אֲנִי יְהוָה׃ פ חמישי

כ א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תֹּאמַר אִישׁ אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַגֵּר ׀ הַגָּר בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִתֵּן מִזַּרְעוֹ לַמֹּלֶךְ מוֹת יוּמָת עַם הָאָרֶץ

ת״א לא תעשו עול במשפט. מציעא סא בתרא פט: מאזני צדק. סנהדרין לט: הין צדק. מציעא מט: אשר יתן. חגיגה יא:

רש״י

כוכבים ועכשיו בא ללמוד תורה שניתנה מפי הגבורה: (לד) כי גרים הייתם. מום שבך אל תאמר להברך: אני ה׳ אלהיכם. אלהיך ואלהיו אני: (לה) לא תעשו עול במשפט. אם לדין הרי כבר נאמר לא תעשו עול במשפט. ומהו משפט השנוי כאן הוא המדה והמשקל והמשורה מלמד שהמודד נקרא דיין שאם שקר במדה הרי הוא כמקלקל את הדין וקרוי עול שנאוי ומשוקץ חרם ותועבה וגורם לחמשה דברים האמורים בדיין מטמא את הארץ ומחלל את השם ומסלק את השכינה ומפיל את ישראל בחרב ומגלה אותם מארצם: במדה. זו מדת הארץ: במשקל. כמשמעו: ובמשורה. היא מדת הלח והיבש (ב״מ ס״א ב״ב פ״ט): (לו) אבני צדק. הם המשקולות ששוקלין כנגדן: איפת. היא מדת היבש: הין. זו היא מדת הלח: אשר הוצאתי אתכם. על מנת כן. ד״א אני הבחנתי במצרים בין טיפה של בכור לטיפה שאינה של בכור ואני הנאמן ליפרע ממי שטומן משקלותיו במלח להונות את הבריות שאין מכירין בהם: כ (ב) ואל בני ישראל תאמר. עונשין על האזהרות: מות יומת. בבית דין ואם אין כח בבית דין עם הארץ מסייעין אותן (ת״כ): עם הארץ. שבגינו נבראת הארץ שעתידין לירש את הארץ

העמק דבר

(לד) ואהבת לו כמוך. היינו היחיד שהוא מדובק עמו. ולמש״כ לעיל י״א בשם הרמב״ם ה״פ כאן כמו שאתה רוצה שיהיו נוהגים עמך במקום שתהיה גר בארץ נכריה כך תנהג את הגר. ולמש״כ שם ה״פ באשר דבאמת קשה גרים לישראל כספחת כדאיתא בקידושין פ״ד והיה עולה עה״ד לשנוא אותו ולדחהו מש״ה הזהירה התורה דאחר שנעשה ישראל ה״ה כגופו בכלל נפש אחת. והרי מי שיש לו ספחת בבשרו אע״ג שהיא שונא לו מכ״מ לא יוכל לשלוט בעצמו ולהלשו אלא סובל ממנה ושומרה מכל נזק. כך אע״ג שהגר הוא כספחת מכ״מ כבר הוא כגופו וא״א להרחיק עצמו ממנו: כי גרים הייתם וגו׳. והייתם מבקשים אז להיות כאזרחי מצרים ה״נ תתנהגו עם הגרים להיות אזרח בארצכם: (לה) לא תעשו עול במשפט לפי הפשט קשה מה שייכות לכאן במשפט. לבד מה שעמדנו לעיל ט״ו והלא כל עול אסור. אלא משום דמשונה עול של משקלות מאחרי עולות. דכל עול אינו אסור אלא באופן שאין הנעשק מתרצה לאותו עול. משא״כ עול דמדות ומשקלות אפילו המתאנה אינו מקפיד אסור. אם לא כאשר היה מקפיד היה יכול להוציא במשפט אסור אפילו באמת הוא מוחל. והיינו שדייק הכתוב לא תעשו עול במשפט במדה וגו׳ אפילו באמת אינו עול משום שאינו מקפיד מכ״מ אם היה נשפט עמו היה בזה עול נמצא הוא עול במשפט. ועי׳ ספר דברים כ״ה ט״ז: (לו) מאזני צדק וגו׳. בס׳ תגא נתבאר כי באזהרות משקלות כמוס יסוד לדעת שאע״ג שאנו מתנהגים בהליכות עולם הטבע במשא ומתן מכ״מ

וּתְרַחֵים לֵיהּ כְּוָתָךְ אֲרֵי דַיָּרִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן : לה לָא תַעַבְדוּן שְׁקַר בְּדִין בְּמַשְׁחֲתָא בְּמַתְקְלָא וּבִמְכִלְתָּא : לו מֹאזְנָוָן דִקְשׁוֹט מַתְקְלָן דִקְשׁוֹט מְכִילָן דִקְשׁוֹט וְהִינִין דִקְשׁוֹט יְהוֹן לְכוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִי אַפֵּיקִית יַתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם : לז וְתִטְּרוּן יַת כָּל קְיָמַי וְיַת כָּל דִינַי וְתַעַבְדוּן יַתְהוֹן אֲנָא יְיָ : א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר : ב וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל תֵּימַר גְּבַר גְּבַר מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרַיָּא דְיִתְגַּיְּרוּן בְּיִשְׂרָאֵל דִי יִתֵּן מִזַּרְעֵיהּ לְמוֹלֶךְ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל עַמָּא

העמק דבר

מכ"מ השגחתו נסתרת במעטה הטבע ג"כ · ומש"ה סמוך ענין שם זכור את אשר עשה לך עמלק כמבואר שם בארוך · והכי רמז לנו הכתוב כאן אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מא"מ · הכונה בזה שהרי הוצאתי אתכם ממקום שהיה לכם פרנסה בשפע · בע"כ ע"מ כן הוצאתי אתכם להיות משגיח שלא יחסר לכם פרנסה · ונת"ל תניא ע"מ כן הוצאתי אתכם שתקבלו עליכם מצו' מדות שכל המודה כו' הוא ג"כ בכונה זו בא"א קצת · שעיקר י"מ היה בשביל שתאמינו בהשגחתו על ישראל אפי' מדרך הטבע · ואמונה זו תלויה במדות ומשקלות דמי שמאמין בזה אינו מבקר במדות ומשקלות :

(לז) ושמרתם את כל חקותי וגו' · אחר שפי' הכתוב חקות ה' בעניני שלום ופרנסה והכל במעט ושכל טוב לפי טבע המדינה והזמן בעת מ"ת · חזר המקרא להזהיר שלא נימא דבשעה שבטל הטעם בטל הדין ח"ו · או שלא נימא דאין לדרוש בזה עפ"י חקי התורה ורק ליזיל בתר טעמא להוד מש"ה הזכירה תורה ושמרתם את כל חקתי ואת כל משפטי דרשות שבא על ידי חקים שהתורה נדרשת בהם והדינים היוצאים מהם · שאחר שגזרה תורה אין לנו לדעת עה ומשפט · כי אם חקי תורה בלבד כשומר מצוה אשר אין עליו לדעת כ"א רצון המצוה ופקודתו בלי שום חקירה · וכמש"כ במצות כיבוד אב בספר שמות ובספר דברים ולעיל י"ט ד' : ועשיתם אותם · מתפרש בשני אופנים · א' על מעשה המצות וקיומן · ב' על עשיית הדינים היינו לשמור מה שלמדנו מכבר ולחדש בכל דור וזה מיקרי עשיה כמש"כ לעיל י"ח ה' ועי' להלן כ"ב ל"א וכ"ו ג' :

כ (ב) ואל בני ישראל תאמר · הא בזה הלשון באשר זה הדבור אינו עם ב"ד ככל ח"מ אלא עם כל ישראל כאשר יבואר לפנינו . והנה חיבר המקרא ענין מולך ועונשו בין משקלות ועריות הטעם משום דשני העונות משקלות ועריות מקבילים זל"ז ולא חומר שבזה יש בזה · עריות חומרן שהוא מטמא את הארץ ומכלה את הפירות ומסלק את השכינה אבל האדם הנכשל בהם אינו עושה אלא מחמת תאוה ולא מחוסר אמונה ובטחון · משקלות להיפך שאין בהם חומר דעונשי עריות אבל יש בהם חומר במה שהנכשל בהם הוא משום חסרון אמונה בהשגחת ה' ויש בזה שני דברים לרוע מעריות . א' שהוא נוגע בעצם כבודו ית' והוא מעין ע"ז אם כי לא הגיע לכך אבל במין דבר ע"ז נשמע בזה · ב' שקשה לעמוד על התשובה יותר מעבירה שבאה מחמת תאוה ואחר שחלף ועבר חום תאותו רואה ומרגיש עותתו משא"כ מיעוט אמונה שבראשו נגעו כמש"כ לעיל י"ג מ"ד · ועוד שהוא חטא המצוי ותדיר ונעשה כעבות העגלה חטאה (א) · אמנם מולך יש בו תרווייהו לחומר שהוא מטמא את הארץ ומסלק את השכינה כעריות · וזה העון בא מחמת שנוגע באמונה יותר במדה גרועה ממשקלות דמשקלות בא שלא במרד אלא שאינו מאמין בהשגחת ה' בפרטות עליו . משא"כ מי שמתאכזר ומוליך את בנו למולך אינו משום שמסופק בהשגחת ה' דמשום זה לא היה הורג את בנו בודאי משום שמסופק בפרנסתו · אלא הוא אינו רוצה בהשגחתו ית' ומכוין להסיר השכינה בחזקת היד כמו אחז ומנשה · וכמו שיבואר עוד להלן כ"ו ל"ו ויותר מזה בס' דברים ל"א כ' ע"כ סמך ענין מולך בין משקלות לעריות : עם הארץ ירגמוהו באבן . לשון המקרא מורה שאין לעם הארץ להביאו לב"ד ולשפטו כ"א המה ירדפוהו בשצף קצף כמו שעושים לאדם שיורד לחייו · באשר הוא מסיר השכינה חיי רוחם ונפשם · וכמו שאמרו השבטים לב"ג וב"ר בהיותם חושבים שמביאים קצף על כלל ישראל · אבל ודאי א"א ל"כ דא"כ גם בעריות נימא הכי ומקרא מלא כתיב ולא ימות הרוצח עד עמדו לפני העדה למשפט · וה"ה כל ח"מ · ומכ"מ אין המקרא יוצא מ"פ וכמו שביארנו · שהרי בעבירה זו שמוליך בנו למולך ה"ה רודף אחר נפש להרגו . וא"כ

הרחב דבר

(א) ובאמת לולא פי' רבותינו רשב"ם ותוס' ב"ב ד' פ"ח בהא דאי' דעריות אפשר בתשובה משקלות לא אפשר בתשובה . שהוא משום גזל הרבים והכי פי' בהלכות דר"א סי' ק"כ . הייתי מפרש משום דחסרון אמונה קשה להעמיד על כשרון דעת . ואולי לשון לא אפשר לא משמע הכי . מכ"מ גם זה הפירוש אמת . והיינו שאמרו חז"ל שם גדול עון משקלות יותר מע"ע . ולכאורה קשה למה נקטו עריות יותר מאחרי עבירות חמורות כמו חילול שבת וכדומה. אלא משום דג"ע הוא ראש פראות התאוה ומשקלות אינו אלא במין ע"ז מש"ה העלו דאפי' שמץ חסרון אמונה חמור מהחמור היותר שבתאוה . ובס' דברים כ"ה י"ז יבואר יותר :

יִרְגְּמֻהוּ בָאָבֶן׃ ג וַאֲנִי אֶתֵּן אֶת־פָּנַי בָּאִישׁ הַהוּא וְהִכְרַתִּי אֹתוֹ מִקֶּרֶב עַמּוֹ כִּי מִזַּרְעוֹ נָתַן לַמֹּלֶךְ לְמַעַן טַמֵּא אֶת־מִקְדָּשִׁי וּלְחַלֵּל אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי׃ ד וְאִם הַעְלֵם יַעְלִימוּ עַם הָאָרֶץ אֶת־עֵינֵיהֶם מִן־הָאִישׁ הַהוּא בְּתִתּוֹ מִזַּרְעוֹ לַמֹּלֶךְ לְבִלְתִּי הָמִית אֹתוֹ׃ ה וְשַׂמְתִּי אֲנִי אֶת־פָּנַי בָּאִישׁ הַהוּא וּבְמִשְׁפַּחְתּוֹ וְהִכְרַתִּי אֹתוֹ וְאֵת ׀ כָּל־הַזֹּנִים אַחֲרָיו לִזְנוֹת אַחֲרֵי הַמֹּלֶךְ מִקֶּרֶב עַמָּם׃ ו וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר תִּפְנֶה אֶל־הָאֹבֹת וְאֶל־הַיִּדְּעֹנִים לִזְנֹת אַחֲרֵיהֶם וְנָתַתִּי אֶת־פָּנַי בַּנֶּפֶשׁ הַהִוא וְהִכְרַתִּי אֹתוֹ מִקֶּרֶב עַמּוֹ׃ ז וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ששי שביעי כשהן מחוברין ח וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־חֻקֹּתַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃ ט כִּי־אִישׁ אִישׁ אֲשֶׁר יְקַלֵּל אֶת־אָבִיו וְאֶת־אִמּוֹ מוֹת יוּמָת אָבִיו

ת"א כי מזרעו. סנהדרין כד: למען טמא. שבועות ז: ואם העלם. כתובות ל: בתתו מזרעו. סנהדרין סד: ושמתי אני. שבועות לט: והכרתי אותו. שם לו: והתקדשתם. ברכות נג יומא לט יבמות ס: איש איש. סנהדרין סה: שבועות כז: אביו ואמו. מציעא נד סנהדרין סה שבועות כז חולין עח:

רש"י

ע"י מצות הללו (ת"כ): (ג) אתן את פני. פנאי שלי פונה אני מכל עסקי ועוסק בו (ת"כ): באיש. ולא בצבור שאין כל הצבור נכרתין: כי מזרעו נתן למולך. לפי שנאמר מעביר בנו ובתו באש בן בנו ובן בתו מניין ת"ל כי מזרעו נתן למולך זרע פסול מניין ת"ל בתתו מזרעו למולך (ת"כ סנהדרין ס"ד): למען טמא את מקדשי. את כנסת ישראל שהיא מקודשת לי כלשון ולא יחלל את מקדשי (ויקרא כ"א): (ד) ואם העלם יעלימו. אם העלימו בדבר אחד סוף שיעלימו בדברים הרבה אם העלימו סנהדרי קטנה סוף שיעלימו סנהדרי גדולה: (ה) ובמשפחתו. אמר רבי שמעון וכי משפחה מה חטאה אלא ללמדך שאין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כולם מוכסין שכולם מחפין עליו: והכרתי אותו. למה נאמר לפי שנאמר במשפחתו יכול תהיה כל המשפחה בהכרת תלמוד לומר אותו אותו בהכרת ולא כל המשפחה בהכרת אלא ביסורין: לזנות אחרי המולך. לרבות שאר עבודת כוכבים שעבדה בכך ואפי' אין זו עבודתה (ת"כ): (ז) והתקדשתם. זו פרישות עבודת כוכבים: (ט) אביו ואמו קלל. לרבות לאחר מיתה (תורת כהנים. סנהדרין פ"ה):

העמק דבר

יש היתר לעשות כן ולמנוע מרציחה משא"כ אם כבר עשה באמת ה"ז ככל העבירות. ובסמוך יתבאר במקרא זה התנאי. ולא בא זה הכתוב אלא לומר דאחרי שמותר להרגו בלי ב"ד מטעם רודף. ע"כ ראוי שגם ירגמוהו כל עם הארץ בכעס מפני שנוגע גם להם: (ג) ואני אתן את פני וגו'. לא כהרג בב"ד שהוא מתודה ואומר תהי מיתתי כפרתי וכדתנן בסנהדרין פ"ד משא"כ הוא שנהרג מעם הארץ לא

יהא

בית ישראל ירגמוניה באבנא: ג ואנא אתן ית רוגזי בגברא ההוא ואשיצי יתיה מגו עמיה ארי מזרעיה יהב למולך בדיל לסאבא ית מקדשי ולאחלא ית שמא דקודשי: ד ואם מכבש יכבשון עמא בית ישראל ית עיניהון מן גברא ההוא בדיהיב מזרעיה למולך בדיל דלא למקטל יתיה: ה ואשוי אנא ית רוגזי בגברא ההוא ובסעדוהי ואשיצי יתיה וית כל דטען בתרוהי למטעי בתר מולך מגו עמהון: ו ואנש די יתפני בתר בידין ודכורו למטעי בתריהון ואתן ית רוגזי באנשא ההוא ואשיצי יתיה מגו עמיה: ז ותתקדשון ותהון קדישין ארי אנא יי אלהכון: ח ותטרון ית קימי ותעבדון יתהון אנא יי מקדשכון: ט ארי גבר גבר די ילוט ית אבוהי וית אמיה אתקטלא יתקטיל אבוהי ואמיה לט

העמק דבר

יצא בכרת וכדאיתא שם דמ"ז כיון דבדין קא מיקטלי לא הוי להו כפרה אם לא בתשובה ווידוי מש"ה אע"ג שעם הארץ ירגמוהו מכ"מ אני אתן את פני באיש והכרתי אותו · אע"ג שכבר נהרג מכ"מ שייך לשון כרת למ"ד דכל כרת הוא ערירי ג"כ מחסרם כאן בכליון זרעו · ולמ"ד שאין ערירי אלא בעריות דכתיב ערירי · מתפרש האי כרת בעולם הנשמות כדתניא בת"כ פ' אמור בפ' אך בעשור · דבכלל כרת הוא אבדן הנפש · ופ"ע להלן מקרא כ' : כי מזרעו וגו' · טעם על שני העונשים דלהכי ירגמוהו באבן משום שבא לעשות כן למען טמא את מקדשי שלא אהיה שרוי בתוכם בקדושתי וא"כ ה"ה מקפח פרנסתם שהוא יוצא מן המקדש כמש"כ כ"פ · ולהכי הוא ג"כ בהכרת משום שבא לעשות כן : למען חלל את שם קדשי · לא משום הנאה ולא משום חסרון אמונה אלא להכעיס כדי לחלל וגו' : (ד) ואם וגו' בתתו מזרעו למולך · דייק הכתוב ומפרש דבזו השעה שהוא נותן מזרעו למולך ויש לו דין רודף ומותר להרגו והמה יעלימו עיניהם בשעה זו כדי לבלתי המית אותו · שאחר המעשה שוב לא יוכלו להמיתו אלא בב"ד · וזה לא יגיע בנקל כידוע וממילא לא יומת כלל : (ה) באיש ההוא ובמשפחתו · אם מה שהעלימו עין הוא מצד אהבת המשפחה היה עוון בשימת פנים לרעה אבל לא בכרת · אבל והכרתי וגו' לזנות אחרי המולך · פי' אם השתדלו כדי לזנות אחרי המולך · דהמה לא מצאו עוד לבבם לעשות תועבה זו ע"כ משתדלים להציל אותו האיש אשר תרף נפשו ברשעה ולאט לאט יגיעו גם המה ואחרים לזה התועבה · ואם בשביל זה העלימו עיניהם אזי יהיו נכרתים גם בני משפחתו : מקרב עמם · ביארנו לעיל י"ח כ"ט דדוקא כשעמם שלום · אבל אם חלילה הכל חוטאים בזה הרי גולים : (ו) לזנות אחריהם · לא כשואל אוב וידעוני כדי לדעת איזה עתידות שזה אינו אלא באזהרה · אבל כשונה לזנות אחריהם · אז והכרתי אותו וגו' : (ז) והתקדשתם והייתם קדושים כי אני ה' אלהיכם · לעיל ס"פ שמיני כתיב ג"כ זה הלשון והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני · וכן בזו הפ' להלן כ"ו כתיב והייתם קדושים כי קדוש אני · וכאן כתיב כי אני ה' אלהיכם · היינו משום דשם מיירי בקדושת אכילה ולמנוע תאות דברים האסורים · אבל כאן מיירי בקדושת הרנסה שיהא אדם מתקדש להיות דבק בה' להפיק רצון ע"י קרבנות ותפלה וע"ז כתיב והתקדשתם שאם תקדשו עצמכם · והייתם קדושים · יסייעו אתכם מן השמים כענין תכין לבם תקשיב אזנך · וע"ז מפרש הטעם : כי אני ה' אלהיכם אני משגיח ומנהל אתכם · ע"כ רצוני בכך שתתפללו ותבקשו ממני : (ח) ושמרתם את חקתי ועשיתם אותם · כבר ביארנו דחקותי משמעו כ"פ מדות שהתורה נדרשת בהן · וקאמרה תורה שיהא סיוע מן השמים שתשמרו חקות התורה דקדוקי הפרשה : ועשיתם אותם · תוסיפו לחדש בפלפולה · ובא המקרא הזה לכאן משום שעסק התורה מועיל לתפלה ודביקות בה' · כדאי' במס' עבודת כוכבים ד"ג כל הלומד תורה בלילה חוט ש"ח משוך עליו ביום שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי תפלה לאל חיי · ביאורו דתכלית חוט ש"ח הוא לתפלה לאל חיי · ובמס' תמיד אי' כל הלומד תורה בלילה שכינה כנגדו שנאמר קומי רוני בלילה לראש אשמורות שפכי כמים לבך נכח פני אדני שאי אליו כפיך על נפש עולליך וגו' · והיינו דלא כתיב בזה המקרא משפטי משום שלזה התועלת אין נ"מ בלמוד דינים הלכה למעשה אלא רק כח התלמוד מקדש ומעלה את האדם שתהא תפלתו מקובלת · ומש"ה אפילו למוד חקי תורה לבד מועיל לזה : (ט) כי איש איש וגו' · לשון כי מבואר שהוא נמשך למקרא הקודם · והענין משום דעיקר שקידת התורה שיהא מועיל על רוח האדם להעלות בזה את נפשו לתפלה · אינו אלא במתחיל ללמוד בנעוריו והתורה מתקיימת בו כדתנן הלומד ילד למה הוא דומה כו' · או אז מועלת בנפשו ביותר בשנים הבאות · אבל נגד זה הרבה ימי ילדות עושה להנתק מעול תורה · אם לא בהעניים עליו

אבותיו

וְאִמּוֹ קִלֵּל דָּמָיו בּוֹ׃ י וְאִישׁ אֲשֶׁר יִנְאַף אֶת־אֵשֶׁת
אִישׁ אֲשֶׁר יִנְאַף אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ מוֹת־יוּמַת
הַנֹּאֵף וְהַנֹּאָפֶת׃ יא וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־אֵשֶׁת
אָבִיו עֶרְוַת אָבִיו גִּלָּה מוֹת־יוּמְתוּ שְׁנֵיהֶם דְּמֵיהֶם
בָּם׃ יב וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־כַּלָּתוֹ מוֹת יוּמְתוּ
שְׁנֵיהֶם תֶּבֶל עָשׂוּ דְּמֵיהֶם בָּם׃ יג וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב
אֶת־זָכָר מִשְׁכְּבֵי אִשָּׁה תּוֹעֵבָה עָשׂוּ שְׁנֵיהֶם מוֹת
יוּמָתוּ דְּמֵיהֶם בָּם׃ יד וְאִישׁ אֲשֶׁר יִקַּח אֶת־אִשָּׁה
וְאֶת־אִמָּהּ זִמָּה הִוא בָּאֵשׁ יִשְׂרְפוּ אֹתוֹ וְאֶתְהֶן
וְלֹא־תִהְיֶה זִמָּה בְּתוֹכְכֶם׃ טו וְאִישׁ אֲשֶׁר יִתֵּן
שְׁכָבְתּוֹ בִּבְהֵמָה מוֹת יוּמָת וְאֶת־הַבְּהֵמָה
תַּהֲרֹגוּ׃ טז וְאִשָּׁה אֲשֶׁר תִּקְרַב אֶל־כָּל־בְּהֵמָה
לְרִבְעָה אֹתָהּ וְהָרַגְתָּ אֶת־הָאִשָּׁה וְאֶת־הַבְּהֵמָה
מוֹת יוּמָתוּ דְּמֵיהֶם בָּם׃ יז וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִקַּח אֶת־
אֲחֹתוֹ בַּת־אָבִיו אוֹ־בַת־אִמּוֹ וְרָאָה אֶת־עֶרְוָתָהּ
וְהִיא־תִרְאֶה אֶת־עֶרְוָתוֹ חֶסֶד הוּא וְנִכְרְתוּ לְעֵינֵי
בְּנֵי עַמָּם עֶרְוַת אֲחֹתוֹ גִּלָּה עֲוֹנוֹ יִשָּׂא׃ יח וְאִישׁ
אֲשֶׁר־יִשְׁכַּב אֶת־אִשָּׁה דָּוָה וְגִלָּה אֶת־עֶרְוָתָהּ
אֶת־מְקֹרָהּ הֶעֱרָה וְהִוא גִּלְּתָה אֶת־מְקוֹר דָּמֶיהָ
וְנִכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם מִקֶּרֶב עַמָּם׃ יט וְעֶרְוַת אֲחוֹת
אִמְּךָ וַאֲחוֹת אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה כִּי אֶת־שְׁאֵרוֹ

במקף . א"ת

ת"א ואיש אשר . קדושין יט סנהדרין נא נב : איש אשר . שם נד : ערות אביו . שם עא : דמיהם בם . שם כריתות ה : ואיש אשר ישכב את זכר . סנהדרין שם : את אשה ואת . חגיגה יא יבמות ג סנהדרין עה ע"ג יז כריתות ה : באש ישרפו . יבמות נד נה סנהדרין עו : ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה . שם תמורה כח : ואת הבהמה תהרוגו . סנהדרין ב : והרגת את האשה ואת הבהמה . שם טו : ואיש אשר יקח . יבמות עז סנהדרין נח מכות ה יד : חסד הוא . עקידה שער סב : ערות אחות . מכות יד כריתות ב עו : ואיש אשר ישכב את . יבמות נד מכות יד נדה מא : את מקרה . הוריות ד : והוא גלתה . נדה יט : וערות אחות אמך . יבמות נד :

קְטָלָא חַיָּב: י וּגְבַר דִּי יְגוּף יָת אִתַּת גְּבַר דִּי יְגוּף יָת אִתַּת חַבְרֵיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל גַּיָּפָא וְגַיַּפְתָּא: יא וּגְבַר דִּי יִשְׁכּוּב יָת אִתַּת אֲבוּהִי עֶרְיְתָא דַּאֲבוּהִי גַּלִּי אִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן תַּרְוֵיהוֹן קְטָלָא חַיָּבִין: יב וּגְבַר דִּי יִשְׁכּוּב יָת כַּלְּתֵיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן תַּרְוֵיהוֹן תִּבְלָא עֲבַדוּ קְטָלָא חַיָּבִין: יג וּגְבַר דִּי יִשְׁכּוּב יָת דְּכוּרָא מִשְׁכְּבֵי אִתְּתָא תּוֹעֵבְתָּא עֲבַדוּ תַּרְוֵיהוֹן אִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן קְטָלָא חַיָּבִין: יד וּגְבַר דִּי יִסַּב יָת אִתְּתָא וְיָת אִמַּהּ עֲצַת חֶטְאִין הִיא בְּנוּרָא יוֹקְדוּן יָתֵיהּ וְיָתְהֶן וְלָא תְהֵי עֲצַת חֶטְאִין בֵּינֵיכוֹן: טו וּגְבַר דִּי יִתֵּן שְׁכוּבְתֵּיהּ בִּבְעִירָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל וְיָת בְּעִירָא תִּקַטְלוּן: טז וְאִתְּתָא דִּי תִקְרַב לְוָת בְּעִירָא לְמִשְׁלַט בַּהּ וְתִקְטוֹל יָת אִתְּתָא וְיָת בְּעִירָא אִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן קְטָלָא חַיָּבִין: יז וּגְבַר דִּי יִסַּב יָת אֲחָתֵיהּ בַּת אֲבוּהִי אוֹ בַת אִמֵּיהּ וְיֶחֱזֵי יָת עֶרְיְתַהּ וְהִיא תֶחֱזֵי יָת עֶרְיְתֵיהּ קְלָנָא הוּא וְיִשְׁתֵּיצוֹן לְעֵינֵי בְּנֵי עַמְּהוֹן עֶרְיַת אֲחָתֵיהּ גַּלִּי חוֹבֵיהּ יְקַבֵּל: יח וּגְבַר דִּי יִשְׁכּוּב יָת אִתְּתָא מְסָאֲבָא וִיגַלֵּי יָת עֶרְיְתַהּ יָת קְלָנַהּ גַּלִּי וְהִיא גַּלִּיתָה יָת סוֹאֲבַת דְּמָהָא וְיִשְׁתֵּיצוֹן תַּרְוֵיהוֹן מִגּוֹ עַמְּהוֹן: יט וְעֶרְיַת אֲחַת אִמָּךְ

רש"י

דמיו בו. זו סקילה וכן כ"מ שנאמר דמיו בו דמיהם בם ולמדנו מאוב וידעוני שנאמר בהם באבן ירגמו אותם דמיהם בם. ופשוטו של מקרא כמו דמו בנפשו אין נענש על מיתתו אלא הוא שהוא גרם לעצמו שיהרג: (י) ואיש. פרט לקטן: אשר ינאף את אשת. פרט לאשת קטן למדנו שאין לקטן קדושין (קדושין י"ט סנהדרין נ"ב) ועל איזו אשת איש חייבתי לך: אשר ינאף את אשת רעהו. פרט לאשת עובד כוכבים למדנו שאין קדושין לעובד כוכבים: מות יומת הנואף והנואפת. כל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק: (יב) תבל עשו. גנאי. ל"א מבלבלין זרע האב בזרע הבן: (יג) משכבי אשה. מכניס כמכחול בשפופרת (סנהד' נ"ד): (יד) ישרפו אותו ואתהן. אי אתה יכול לומר אשתו הראשונה ישרפו שהרי נשאה בהיתר ולא נאסרה עליו אלא אשה ואמה הכתובין כאן שתיהן לאיסור שנשא את חמותו ואמה ויש מרבותינו שאומרים אין כאן אלא חמותו ומהו אתהן את אחת מהן ולשון יווני הוא הן אחת (סנהדרין ע"ו): (טו) ואת הבהמה תהרגו. אם אדם חטא בהמה מה חטאה אלא מפני שבאה לאדם תקלה על ידה לפיכך אמר הכתוב תסקל ק"ו לאדם שיודע להבחין בין טוב לרע וגורם רעה לחברו לעבור עבירה. כיוצא בדבר אתה אומר אבד תאבדון את כל המקומות (דברים י"ב) הרי דברים ק"ו ומה אילנות שאינן רואין ואינן שומעין על שבאת תקלה על ידם אמרה תורה השחת שרוף וכלה המטה את חבירו מדרך חיים לדרכי מיתה על אחת כמה וכמה: (יז) חסד הוא. לשון ארמי חרפה חסודא. ומדרשו אם תאמר קין נשא אחותו חסד עשה המקום לבנות עולמו ממנו (סנהדרין נ"ח) שנאמר עולם חסד יבנה (תהלים פ"ט): (יח) הערה. גלה. וכן כל לשון ערוה גלוי הוא והוי"ו יורדת בתיבה לשם דבר כמו זעוה מגזרת לא קם ולא זע (אסתר ה') וכן ערוה מגזרת את והערה זו נחלקו בה רבותינו (יבמות נ"ה) י"א זו נשיקת שמש וי"א זו הכנסת עטרה: (יט) ערות אחות אמך. שנה הכתוב באזהרתן לומר שהוזהר עליהם בין על אחות אביו ואמו מן האב בין על אחיותיהן

העמק דבר

אבותיו מטה קודש. ע"כ הטעים הכתוב עול האבות על הבנים שיהיו נכנעים לדעתם ורצונם. ובזה יגיעו לשמירת החקים. ע"כ סמך ענין זה הכתוב להקודש לו כי איש איש וגו' וזה מסייע להגיע לתכלית הגדלה לפרנסה: (י) אשר ינאף את אשת רעהו. הדרש הוא לפטור אשת כותי. ואע"ג דבב"ק דל"ח שקיל ופרי אי כותי בכלל רעהו או לא מכ"מ כאן דמיותר לגמרי ע"כ בא למעט כותי. וגם דכבר נתמעט מאזהרה ג"כ דכתיב ואל אשת עמיתך לא תתן וגו'. וכותי אינו בכלל עמית בתורה ובמצות. ולפי הפשט משום דהייתי אומר דנואף אינו חייב מיתה אלא בסתם נואף שבא בגניבה מבעלה כלשון המקרא ועין נואף שמרה נשף וגו'. אבל אם בא ריעו למסור לו ברצון את אשתו אינו בכלל העונש. מש"ה חזר ופירש הכתוב אשר ינאף את אשת רעהו. אפילו ברצון: (יא) ואיש אשר ישכב וגו'. השנוים במקראות הללו שכאן כתיב תבל. וכאן תועבה וכאן זמה ועוד כמה שנוים ודאי יש בכל דבר סתר בסתרי טבע הענין. ומלבד שאין אנו יודעים עד מה. עוד הנן רפ"ב דחגיגה אין דורשין בעריות בשלשה ואע"ג שבתלמודין פירשו המשנה לענין דינא מכ"מ בירושל' פירשו גם במה שאינו נוגע לדינא: (טו) אל כל

בהמה

הֶעֱרָה עֲוֺנָם יִשָּׂאוּ׃ כ וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־דֹּדָתוֹ
עֶרְוַת דֹּדוֹ גִּלָּה חֶטְאָם יִשָּׂאוּ עֲרִירִים יָמֻתוּ׃
כא וְאִישׁ אֲשֶׁר יִקַּח אֶת־אֵשֶׁת אָחִיו נִדָּה הִוא
עֶרְוַת אָחִיו גִּלָּה עֲרִירִים יִהְיוּ׃ כב וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־
כָּל־חֻקֹּתַי וְאֶת־כָּל־מִשְׁפָּטַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא־
תָקִיא אֶתְכֶם הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם
שָׁמָּה לָשֶׁבֶת בָּהּ׃ שביעי כג וְלֹא תֵלְכוּ בְּחֻקֹּת הַגּוֹי
אֲשֶׁר־אֲנִי מְשַׁלֵּחַ מִפְּנֵיכֶם כִּי אֶת־כָּל־אֵלֶּה עָשׂוּ
וָאָקֻץ בָּם׃ כד וָאֹמַר לָכֶם אַתֶּם תִּירְשׁוּ אֶת־
אַדְמָתָם וַאֲנִי אֶתְּנֶנָּה לָכֶם לָרֶשֶׁת אֹתָהּ אֶרֶץ
זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־
הִבְדַּלְתִּי אֶתְכֶם מִן־הָעַמִּים׃ מפטיר כה וְהִבְדַּלְתֶּם

ת"א ערות דדו . שם : ערירים ימותו . שם נה : ואיש אשר . שם כד : ערות אחיו . יבמות נה : ערירים יהיו . שם נה : והבדלתם בין . מעילה טז :

רש"י

מן האם אבל ערות אשת אחי אביו לא הוזהר אלא על אשת אחי אביו מן האב : (כ) אשר ישכב את דודתו . המקרא הזה בא ללמד על כרת האמור למעלה שהוא בעונש הליכת ערירי (יבמות כ"ד) : ערירים . כתרגומו בלא ולד ודומה לו ואנכי הולך ערירי (בראשית ט"ו) יש לו בנים קוברן אין לו בנים מת בלא בנים לכך שנה בשני מקראות אלו ערירים ימותו ערירים יהיו . ערירים ימותו אם יהיו לו בשעת עבירה לא יהיו לו כשימות לפי שקוברן בחייו . ערירים יהיו אם אין לו בשעת עבירה יהיה כל ימיו כמו שהוא עכשיו : (כא) נדה היא . השכיבה הזאת מנודה היא ומאוסה . ורבותינו דרשו לאסור הערוה בה כמה שהערוה מפורשת בה את מקורה הערה : (כג) ואקוץ . לשון מיאוס כמו קצתי בחיי (בראשית כ"ז) אדם שהוא קץ במזונו : (כה) והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה . אין צריך לומר בין פרה לחמור

העמק דבר

בהמה. בעונשין כתיב כל בהמה. בבהמה הרובע ללמד דל"ש בהמה קטנה או גדולה . ולא כמו באדם שדוקא בן תשע ויום א' ביאתו ביאה : (יט) כי את שארו הערה . איתא ביבמות דנ"ד דבא לרבות העראה בבהמה . וכא דלא כתיב כאן מקור כמו באדם במקרא הקודם ביאר בנוב"ת חאה"ע סי' כ"ג דמשום דבהמה אין לה פרוזדור כמו אדם וכל העראה הוא במקור משא"כ אשה הוצרך הכתוב לפרש דדוקא מקורה הערה ולא בפרוזדור : (כ) ערירים ימותו . ובמקרא דבסמוך כתיב ערירים יהיו . וידוע ההפרש בין שתי הלשונות אבל בזה התלמודים מחולקים . בבבלי שם מפרש דחדא יליף מחבירו ומשייכם למדנו על כל ח"כ שבתורה שהם בערירי בשני האופנים . והוא דעת רש"י בכתובות ד"ל ובכ"מ . אבל בירושלמי שבת פ' כ"ג וביבמות א' דבמקום דכתיב ערירים ימותו משמעו שימותו בניהם הנולדים ובמקום דכתיב ערירים יהיו משמע שלא יולידו . ואין למדין זמ"ז ומכש"כ שאין כל עריות ושאר ח"כ למדים מהם . והו כעין שיטת התוס' ריש יבמות אלא שהם ז"ל ס"ל דכל עריות ודאי בכלל ערירי וכ"כ הרמב"ן לעיל י"ח כ"ט . ולדברינו בשם הירושלמי אינו כן [והאריכות הדברים מבואר בקדמת העמ"ש ח"ש בסימן ד'] : (כא) נדה היא . ללמד דמיירי באשת אחיו מאביו דהוי כמו נדה שיש לה היתר . כ"ה בת"כ . מיהו גם בזה

וְאִתַּת אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי אֲרֵי יָת קָרִיבֵיהּ גַּלֵּי חוֹבֵיהוֹן יְקַבְּלוּן: כ וּגְבַר דִּי יִשְׁכּוּב עִם אִתַּת אֲחֲבוּהִי עֶרְיְתָא דַאֲחֲבוּהִי גַּלֵּי חוֹבֵיהוֹן יְקַבְּלוּן בְּלָא וְלַד יְמוּתוּן: כא וּגְבַר דִּי יִסַּב יָת אִתַּת אָחוּהִי מְרַחֲקָא הִיא עֶרְיְתָא דַאֲחוּהִי גַּלֵּי בְּלָא וְלַד יְהוֹן: כב וְתִטְּרוּן יָת כָּל קְיָמַי וְיָת כָּל דִּינַי וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן וְלָא תְרוֹקֵן יָתְכוֹן אַרְעָא דִּי אֲנָא מָעֵיל יָתְכוֹן תַּמָּן לְמִיתַב בַּהּ: כג וְלָא תְהָכוּן בְּנִמוֹסֵי עַמְמַיָּא דִּי אֲנָא מַגְלֵי מִן קֳדָמֵיכוֹן אֲרֵי יָת כָּל אִלֵּין עֲבָדוּ וְרָחֵיק מֵימְרִי יָתְהוֹן: כד וַאֲמָרִית לְכוֹן אַתּוּן תֵּירְתוּן יָת אַרְעֲהוֹן וַאֲנָא אֶתְנִנַּהּ לְכוֹן לְמֵירַת יָתַהּ אֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אַפְרֵישִׁית יָתְכוֹן מִן עַמְמַיָּא: כה וְתַפְרְשׁוּן בֵּין בְּעִירָא דַכְיָא לִמְסָאֲבָא

העמק דבר

כא נחלקו בתלמודים · דלש"ס דילן יבמות דכ"ד ב' מפרשין אפילו א"א מאביו · דא"א לפרש דוקא אשת אחיו מאביו ולא מאמו · דא"כ ע"כ אשת אחיו מאמו ליכא כרת כלל שהרי אין כרת בלי ערירי · וזה א"א דבפירוש תנן ריש יבמות דא"א מאמו פוטר מיבום · וע"כ צ"ל דבא הכתוב ללמד דאפילו א"א מאביו א"כ אע"ג שיש לה היתר · אבל דעת הירושלמי הוא דדוקא א"א מאביו ולא מאמו · והיינו משום שלא נתמעט א"א מאמו אלא מערירי דכתיבא כאן אבל כרת איתא · [ובקדמת העה"ש שם ביארנו יותר] : (כב) ושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי ועשיתם אותם ולא תקיא וגו' · כבר ביארנו לעיל י"ח כ"ו דשמירת חקים ומשפטים שהוא הויות התלמוד משמר את האדם שלא יבא לידי עריות · וכאן הוסיף המקרא שאפילו חלילה הדור פרוץ בעריות וא"כ הוא סיבה לגלות הארץ כמש"כ שם מ"מ אם שוקדים בתורה מועיל זכות התורה שלא תקיא אותם הארץ · אלא יהיו נענשים אז בארץ וכדאי' בנדרים דפ"א ובאיכה רבתי עה"פ על מה אבדה הארץ וגו' דבר זה שאלו לחכמים ולנביאים · ובא התשובה ע"י דבר ה' על עזבם את תורתי · אע"ג שידוע דבעת חורבן ב"ר היה עבודת כוכבים וג"ע וש"ד כדאי' ביומא פ"א · מ"מ אי לאו הכי לא חרבה הארץ לגמרי · ובבא בתרא דף ח' אמרו גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם אי תנו כולהו עתה אקבצם מן הגלות מכש"כ שלא היו הולכים בגלות · אלא היו נענשים שמה · וזהו כונת המקרא ושמרתם וגו' ולא תקיא וגו' · ומש"ה כתיב ולא תקיא אתכם הארץ · ולא כמש"כ לעיל י"ח כ"ח ולא תקיא הארץ אתכם · אלא כאן דייק המקרא דוקא לכם מועיל זכות התורה וכמש"כ לעיל שם כ"ו : (כג) ולא תלכו בחקות הגוי וגו' · עוד זאת יהיה שקידת התלמוד מועיל שלא תלכו בחקות הגוי כלומר אף על גב שיהיה בכם פושעים בעריות משום תאותם אבל מכל מקום לא יהיו מחמת נימוסי המדינה שזה גרוע מחמת שהכל נמשכים אחר זה · אבל למוד התורה מייסר הדעת ושכל שלא יגיע לכך וכדאי' בפתיחתא דאיכה רבתי הלואי אותי עזבו ואת תורתי שמרו שהמאור שבה מחזירם למוטב · ונמצא התלמוד משמר שלא יוסיפו לחטוא כ"כ : כי את כל אלה עשו ואקוץ בם · המה שעשו כל אלה איני נותן עצה להם שלא יקיא אותם הארץ או שיחזרו · אלא קצתי בהם וגרשתי אותם · והוא משום שגם בל"ז לא היתה הארץ שלהם בעצם כמו ירושת אבות · אבל אתם · (כד) ואמר לכם אתם תירשו את אדמתם · כירושה שאין לה הפסק שאפילו בשעה שאין ישראל עליה יודעים שהיא שלהם אלא שגלו ממנה · וכמש"כ בס' שמות ל"ב י"ג · וזהו טעם על שנתן הקב"ה לנו עצה שלא תקיא אותנו הארץ אפילו אנו נכשלים בעריות : ואני אתננה לכם לרשת אותה ארץ זבת חלב ודבש · אריכות לשון הוא והכי מיבעי אתם תירשו את אדמתם ארץ זבת חו"ד · אלא הוא עוד טעם על שנתן עצה לישראל יותר מז' אומות · שיש הפרש בין חלק ארץ שנתן הקב"ה לאיזה אומה לחלק א"י שנתן לנו · דכל הארצות היתה הנתינה בהשגחתו יתברך אך בתחלת הנתינה אם טובה היא אם רעה ולא היה מושגחת עוד בפרטי העתים לשנותה לפי המעשים · משא"כ ארץ ישראל בכל שעה היא בהשגחה כדכתיב תמיד עיני ה' אלהיך בה וגו' · ויהושע וכלב אמרו אם חפץ בנו ה' והביא אותנו אל הארץ הזאת ונתנה לנו ארץ אשר היא זבת חו"ד · וביארנו שם שאמרו שגם בעת שהיא זבת חו"ד נדרשת להשגחה לפי מעשיהם של ישראל בתורה ובמצוה · וזהו כונת המקרא ואני אתננה לכם לרשת אותה אשר היא כבר זבת חו"ד ומכ"מ הנני נותן בכל שעה השגחתי עליה · והוא טעם יפה שיש לקוות דעסק ת"ת יחזירם בתשובה שהרי היא הניתנת להשכיל על ההשגחה ביותר משא"כ שבע אומות לא היו מושגחין בזה האופן לכן לא היה עסק התורה מועיל להם : אשר הבדלתי אתכם מן העמים · בזה שפרי הארץ תלוי במעשה שבין אדם לשמים מה שאין הדבר כן בכל העמים : (כה) והבדלתם וגו' · כמו שהבדלתי אתכם מה"ע כך תראו להיות מובדלים מהם בארצות

בֵּין־הַבְּהֵמָה הַטְּהֹרָה לַטְּמֵאָה וּבֵין־הָעוֹף הַטָּמֵא
לַטָּהֹר וְלֹא־תְשַׁקְּצוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בַּבְּהֵמָה
וּבָעוֹף וּבְכֹל אֲשֶׁר תִּרְמֹשׂ הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־
הִבְדַּלְתִּי לָכֶם לְטַמֵּא׃ כו וִהְיִיתֶם לִי קְדֹשִׁים כִּי
קָדוֹשׁ אֲנִי יְהוָה וָאַבְדִּל אֶתְכֶם מִן־הָעַמִּים לִהְיוֹת
לִי׃ כז וְאִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בָהֶם אוֹב אוֹ יִדְּעֹנִי
מוֹת יוּמָתוּ בָּאֶבֶן יִרְגְּמוּ אֹתָם דְּמֵיהֶם בָּם׃ פפפ

ס"ד פסוקים · וגג"ה סימן · מ"י זה"ב סימן : ומפטירין והסכנים התשפוט ביחזקאל סימן כ"ב · ולספרדים הלדרוש אותי וגו' שם כ' :

סדר אמר

בא א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־
הַכֹּהֲנִים בְּנֵי אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ
אֲלֵהֶם לְנֶפֶשׁ לֹא־יִטַּמָּא בְּעַמָּיו׃ ב כִּי אִם־לִשְׁאֵרוֹ
הַקָּרֹב אֵלָיו לְאִמּוֹ וּלְאָבִיו וְלִבְנוֹ וּלְבִתּוֹ וּלְאָחִיו׃
ג וְלַאֲחֹתוֹ הַבְּתוּלָה הַקְּרוֹבָה אֵלָיו אֲשֶׁר לֹא־
הָיְתָה לְאִישׁ לָהּ יִטַּמָּא׃ ד לֹא יִטַּמָּא בַּעַל בְּעַמָּיו
לְהֵחַלּוֹ׃ ה לֹא־יִקְרְחָה יקרחו קרי קָרְחָה בְּרֹאשָׁם

ב' טעמים

ת"א תרמש האדמה. מכות טז : איש או אשה. סנהדרין סו : אוב או ידעני. ברכות לא סנהדרין סה : מות יומתו באבן. סנהדרין נג נד סו כריתות ה : אמר אל הכהנים בני אהרן. ר"ה עז יבמות פה סוטה כג קדושין לה לו : אמור ואמרת. יבמות קיד : לנפש לא יטמא בעמיו. סוטה ג קדושין כט סנהדרין מז : כי אם לשארו. יבמות כב סוטה ג : לאמו ולאביו. נזיר מג מד זבחים ק : ולאחתו. ברכות יט מגילה ג נזיר מח זבחים ק : ולאחתו הבתולה. יבמות ס : לה יטמא. ... סוטה ג : לא יטמא. יבמות כב : קדושין עז זבחים ק : להחלו. נזיר מג : לא יקרחו. קדושין לו מכות כ :

ר ש " י

שהרי מובדלין וניכרין הם אלא בין טהורה לך לטמאה לך בין שנשחט רובו של סימן לנשחט חציו וכמה בין רובו לחציו מלא שערה : אשר הבדלתי לכם לטמא. לאסור : (כו) ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. אם אתם מובדלים מהם הרי אתם שלי ואם לאו הרי אתם של נבוכדנצר וחבריו. רבי אלעזר בן עזריה אומר מנין שלא יאמר אדם נפשי קצה בבשר חזיר אי אפשי ללבוש כלאים אבל יאמר אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי ת"ל ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי שתהא הבדלתכם מהם לשמי פורש מן העבירה ומקבל עליו עול מלכות שמים : (כז) כי יהיה בהם אוב וגו'. כאן נאמר בהם מיתה

העמק דבר

בחיים עד שתבדילו בין הבהמה הטהורה וגו'. בהע"ש סי' קל"ז דלפרש"י הוא לבדוק אם נשחט רוב ופי' הבדלה זו מוסף על המוזהר ... כבר ביארנו בימנים כדאיתא בחולין ד"ע הבבא צריך שיבדוק

וּבֵין עוֹפָא מְסָאֲבָא לְדַכְיָא וְלָא תְשַׁקְצוּן יָת נַפְשָׁתְכוֹן בִּבְעִירָא וּבְעוֹפָא וּבְכֹל דִי תְרַחֵישׁ אַרְעָא דִי אַפְרֵישִׁית לְכוֹן לְסָאֳבָא: כו וּתְהוֹן קֳדָמַי קַדִּישִׁין אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא יְיָ וְאַפְרֵישִׁית יָתְכוֹן מִן עַמְמַיָּא לְמֶהֱוֵי פָּלְחִין קֳדָמָי: כז וּגְבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יְהֵי בְהוֹן בִּידִין אוֹ דְכוּרוּ אִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן בְּאַבְנָא יִרְגְמוּן יָתְהוֹן קְטָלָא חַיָּבִין: פ פ פ

א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר לְכַהֲנַיָּא בְּנֵי אַהֲרֹן וְתֵימַר לְהוֹן עַל מִית לָא יִסְתָּאַב בְּעַמֵּיהּ: ב אֱלָהֵן לְקָרִיבֵיהּ דְּקָרִיב לֵיהּ לְאִמֵּיהּ וּלְאָבוּהִי וְלִבְרֵיהּ וְלִבְרַתֵּיהּ וּלְאָחוּהִי: ג וְלַאֲחָתֵיהּ בְּתוּלְתָּא דִּקְרִיבָא לֵיהּ דִּי לָא הֲוָת לִגְבַר לַהּ יִסְתָּאַב: ד לָא יִסְתָּאַב רַבָּא בְעַמֵּיהּ לְאַחָלוּתֵיהּ: ה לָא יִמְרְטוּן מְרַט בְּרֵישֵׁיהוֹן

רש"י

ולמפלה כרת עדים והתראה בסקילה מזיד בלא התראה בהכרת ושגגתם חטאת וכן לכל חייבי מיתות שנאמר בהם כרת: הסלת פרשת קדשים

כא (א) אמור אל הכהנים. אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים (יבמות פ"ה ת"כ): **בני אהרן**. יכול חללים ת"ל הכהנים (קידושין ל"ה): **בני אהרן**. אף בעלי מומין במשמע. בני אהרן ולא בנות אהרן: **לא יטמא בעמיו**. בעוד שהמת בתוך עמיו יצא מת מצוה (ת"כ): **(ב) כי אם לשארו**. אין שארו אלא אשתו (ת"כ): **(ג) הקרובה**. לרבות את הארוסה (ת"כ יבמות ס'): **אשר לא היתה לאיש**. למשכב: **לה יטמא**. מצוה (ת"כ יבמות כ"ז): **(ד) לא יטמא בעל בעמיו להחלו**. לא יטמא לאשתו פסולה שהוא מחולל בה בעודה עמו (ת"כ) וכן פשוטו של מקרא לא יטמא בעל בשארו בעוד שהוא בתוך עמיו שיש לה קוברין שאינה מת מצוה ובאיזה שאר אמרתי באותו שהוא להחלו להתחלל הוא מכהונתו: **(ה) לא יקרחה קרחה**. על מת והלא אף ישראל הוזהרו על כך אלא לפי שנא'

העמק דבר

בשמינים כו' ולדעת השאלתות שם ובה"ג הוא להתרחק מן האיסור ולחבוש שלא יבא לכלל איסור ומכאן למדו חז"ל כמה גזרות. והקדים הכתוב בבהמה הטהורה לטמאה ובעוף הטמא לטהור. באשר שבהמה טהורה מפורשים נתחלה בפ' שמיני משא"כ בעוף רק הטמא מפורש בכתוב: **אשר הבדלתי לכם לטמא**. דוקא אתם מקבלים טומאה מהם ולא כל העמי': **(כו) והייתם לי קדשים וגו' ואבדל אתכם וגו'**. קדושה משמעו פרוש ומובדל מן העמים וכן משמעות הבדלה. אלא שיש נ"מ. דקדושה משמעו פרישה בדבר שאין דעת אנושי נוטה לכך. אלא שהקב"ה צוה. משא"כ הבדלה משמעו שדעתו הוא דעת נקיה ומובדל מנפש הגבה. והאמרה הורה דהבדלה מכל אשר הרמוש האדמה יהיה גורם להיות קדושים לשמו ית' אפילו בדבר שאין דעת אנושי נוטה לפרוש מזה והקדושה הגרום למדרגה יותר גבוה שאבדיל אתכם מן העמים להיות לי. שאפילו מה שהטבע נוטה להבדיל יהיה ג"כ לי היינו לשמי ולא מצד הטבע. והוא דרך חסידות שכל מעשיהם לש"ש. ומש"ה כתיב והבדל חסר. משום שההבדלה זו כבר כתיב מקודש ונוסף כאן רק על מהפנה: **(כז) ואיש או אשה וגו'**. בשביל שהזהיר על הפרישה מן התאוה הזר והזהיר שהפרישה לא תהא כדי להיות כהן אוב או ידעוני שגם זה א"א הם לא בפרישות. מכ"מ בהבן ירגמו וגו':

כא (א) אמור ואמרת. לפי הפשט הוא כמו דבר ואמרת. היינו תחלה אמור הפ' כמו שהיא ואחר כך הביאור כך פי' אמור ואמרת. אך באשר דמשונה הלשון אמור ואמרת. פי' חז"ל דשניהם על ביאור היינו לעצמן ולהזהיר על בניהם: **אל הכהנים בני אהרן**. באשר כתוב לא יטמא בעל בעמיו דמשמעו אדם גדול כמו בעלי יריחו וכן הרבה והיה ס"ד דה"ה ישראל שהוא גדול בעירו ומיוקרי כהן כמו ובני דוד כהנים היו מש"ה פירש הכתוב דוקא בני אהרן מוזהרים: **לנפש**. ע' ספר במדבר י"ט י"ג: **בעמיו**. קיבוץ אנשים במנהג מיוחד נקרא עם כמש"כ בספר בראשית כ"ה ג' ותחת כהן נעפלים כמה קיבוצי עם ולכל אוכן לא יטמא: **(ג) הקרובה אליו**. בכך היה מנהגם שאהות יתומה תלויה בדעת אחיה עד שנותנים אותה לאיש מש"ה היא קרובה אליו שמא ימות האב: **(ד) לא יטמא בעל בעמיו**. דכהן הוא גדול בקרב ישראל ואמר הכתוב שאע"ג שראוי לכל גדול לנהוג קלות בעצמו בקבורת מי מעמיו בין למי שראוי לנהוג בו כבוד בחייו בין לעם הדיוט שתחת משרתו. מכ"מ אינו ראוי להטמא באופן שיגיע להחלו שמתחלל מכהונתו עי"ז. וכדתניא בת"כ להחלו נסב מנהג כזה ה"ה חולין כו' פירש ה"ה בקדושתו. היינו שפירש ממנהגנו חזל לקדושתו. וזהו דתנן בבכורות פ"ז המטמא למתים פסול עד שיקבל עליו שלא יהא מטמא למתים. [כן פי' הרמב"ם ברייתא דת"כ והכי פי' הר"ש משאנץ ז"ל בת"כ] זהו פשט המקרא והדרש ידוע: **(ה) לא**

יקרחו

וּפְאַת זְקָנָם לֹא יְגַלֵּחוּ וּבִבְשָׂרָם לֹא יִשְׂרְטוּ שָׂרָטֶת׃ ו קְדֹשִׁים יִהְיוּ לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא יְחַלְּלוּ שֵׁם אֱלֹהֵיהֶם כִּי אֶת־אִשֵּׁי יְהוָה לֶחֶם אֱלֹהֵיהֶם הֵם מַקְרִיבִם וְהָיוּ קֹדֶשׁ׃ ז אִשָּׁה זֹנָה וַחֲלָלָה לֹא יִקָּחוּ וְאִשָּׁה גְּרוּשָׁה מֵאִישָׁהּ לֹא יִקָּחוּ כִּי־קָדֹשׁ הוּא לֵאלֹהָיו׃ ח וְקִדַּשְׁתּוֹ כִּי־אֶת־לֶחֶם אֱלֹהֶיךָ הוּא מַקְרִיב קָדֹשׁ יִהְיֶה־לָּךְ כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃ ט וּבַת אִישׁ כֹּהֵן כִּי תֵחֵל לִזְנוֹת אֶת־

ת"א ופאת זקנם. יבמות ה נזיר מ מא נח קדושין לה מכות כא: קדושים יהיו. יבמות כ סנהדרין נג פג זבחים יז: הם מקריבים. סנהדרין נא: ואשה גרושה. יבמות כג לב לד גיטין פב קדושין עח: גרושה. יבמות כד: לא יקחו. שם פד פה: וקדשתו. מ"ק כה יבמות פח נדרים סב גיטין נט הוריות יג: ובת איש כהן. סנהדרין נ נא סו עז: את

רש"י

בישראל בין עיניכם יכול לא יהא חייב על כל הראש תלמוד לומר בראשם וילמדו ישראל מהכהנים בגזרה שוה נאמר כאן קרחה ונאמר בישראל קרחה מה כאן כל הראש אף להלן כל הראש במשמע כל מקום שיקרח בראש ומה להלן על מת אף כאן על מת (ת"כ קידושין ל"ו מנחות כ'): ופאת זקנם לא יגלחו. לפי שנאמר בישראל לא תשחית (ויקרא י"ט) יכול לקטו במלקט ורהיטני יהא חייב לכך נאמר לא יגלחו שאינו חייב אלא על דבר הקרוי גלוח ויש בו השחתה וזהו תער: ובבשרם לא ישרטו שרטת. לפי שנא' בישראל ושרט לנפש לא תתנו (שם שם) יכול שרט חמש שריטות לא יהא חייב אלא אחת תלמוד לומר לא ישרטו שרטת לחייב על כל שריטה ושריטה שתיבה זו יתירה היא לדרוש שהיה לו לכתוב לא ישרטו ואני יודע שהיא שרטת: (ו) קדושים יהיו. על כרחם יקדישום ב"ד בכך (ת"כ): (ז) זונה. שנבעלה בעילת ישראל האסור לה כגון חייבי כריתות או נתין או ממזר (יבמות ס"א): חללה. שנולדה מן הפסולים שבכהונה כגון בת אלמנה מכה"ג או בת גרושה וחלוצה מכהן הדיוט וכן שנתחללה מן הכהונה ע"י ביאת אחד מן הפסולים לכהונה (קידושין ע"ז): (ח) וקדשתו. על כרחו שאם לא רצה לגרש הלקהו ויסרהו עד שיגרש (יבמות כ"ה): קדוש יהיה לך. נהוג בו קדושה לפתוח ראשון בכל דבר ולברך ראשון בסעודה (ת"כ): (ט) כי תחל לזנות. כשתתחלל ע"י זנות שהיתה בה זיקת בעל וזנתה או מן האירוסין או מן הנשואין. ורבותינו

העמק דבר

יקרחו וגו'. כבר נתבאר לעיל י"ט דאע"ג דדין א' לכהן ולישראל בזה מכ"מ בלשון האזהרה נשתנו והחמיר הכתוב בכהן מבישראל מש"ה בישראל כתיב בספר דברים י"ד לא תשימו קרחה בין עיניכם למת. משמעות שימה תיקון בשום לב לעשות עי"ז זכר למת מש"ה בין עיניכם למת. ובכהנים כתיב בראשם. דאפילו מקום שלא יהא ניכר כ"כ הוא מוזהר בשירות בתורה: ופאת זקנם לא יגלחו. בישראל כתיב לא תשחית וגו' דמשמעו השחתה לגמרי כדרך עבדים ובכהנים מפורש דגלוח כ"ש היינו שתי שערות אסור שהוא נגיעה בכבוד המעלה: ובבשרם לא ישרטו שרטת. ביארנו שם הפרש במפורש בין ישראל לכהן. אבל כ"ז אינו אלא לענין עונשי שמים אבל לדין בא הקבלה להשוות ישראל לכהן בדינים אלו: (ו) קדשים יהיו לאלהיהם. קדושה הוא פרישות מאנשים לשם ה'. בכל ענין שמתקדש ש"ש עי"ז שנוהגים כך היינו שיהיו מצוינים במדות טובות ובצניעות וכדומה לאפוקי שלא יהיו מובדלים מאנשים בדבר שאין בזה קידוש ש"ש ואין זה אלא גאוה והתרברבות (א): ולא יחללו וגו'. אם לא יתנהגו

הרחב דבר

(א) ויחזקאל הנביא בסי' מ"ד אמר ובצאתם אל החצר החיצונה אל החצר החיצונה אל העם יפשטו את בגדיהם אשר המה משרתים בם והניחו אותם בלשכות הקודש ולבשו בגדים אחרים ולא יקדשו את העם בבגדיהם. אין הפי' ילבשו בגדים אחרים בגדי חול פשיטא שלא ילכו ערומים וגם מה זה ולא יקדשו את העם בבגדיהם הוי בגדי קודש אסור ללבוש בל"ז בחוץ. אלא ה"פ ולבשו בגדים אחרים שלא ילבשו בגדי חול בצורת בגדי כהונה אלא ילבשו בגדים כנהוג בכל

וּפָאתָא דִדְקַנְהוֹן לָא יְגַלְּחוּן וּבִבְשַׂרְהוֹן לָא יְחַבְּלוּן חִבּוּל : י קַדִּישִׁין יְהוֹן קֳדָם אֱלָהֲהוֹן וְלָא יְחַלּוּן שְׁמָא דֶאֱלָהֲהוֹן אֲרֵי יָת קֻרְבָּנַיָּא דַיְיָ קֻרְבַּן אֱלָהֲהוֹן אִנּוּן מְקָרְבִין וִיהוֹן קַדִּישִׁין : ז אִתְּתָא מַטְעֲיָא וּמְחַלְּלָא לָא יִסְּבוּן וְאִתְּתָא דְמִתָּרְכָא מִבַּעְלַהּ לָא יִסְּבוּן אֲרֵי קַדִּישׁ הוּא קֳדָם אֱלָהֵיהּ : ח וְתַקְדְּשִׁינֵּיהּ אֲרֵי יָת קֻרְבַּן אֱלָהָךְ הוּא מְקָרֵב קַדִּישׁ יְהֵי לָךְ אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן : ט וּבַת גְּבַר כָּהֵן

העמק דבר

במדות מצוינות כפי הראוי לכהנים אע"ג שאינו עון נלמה וכדאי' ביומא דפ"ו א' הי ניהו חה"ש כו' · כן הוא בכהן יהיה חילול ש"ש בדבר : כי את אשי ה' לחם אלהידם הם מקריבים · מש"ה נקרא שם ה' עליהם ביותר · והנה שתי פעמים מכונה בפ' זו הקרבן בשם לחם אלהים · בזה המקרא ובסמוך וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב · והענין הוא דבס' במדבר כ"ח ב' במקרא את קרבני לחמי · פירשנו פי' לחמי שהוא בשתי משמעות · א' שהוא כ"י מתחבר עם בני אדם המוכשרים לזה · ב' לחם שמפרנס עולמו ואת ישראל ביחוד יע"ש · מעתה מתפרש זה המקרא דלהכי הוא חילול ש"ש דהקרבן הוא אשי ה' לחם אלהיהם במתקרב אל הכהנים בהשגה רוחנית ע"י הקרבן · [וע' מש"כ בספר במדבר א' ו' שכיב"ז הוזהרו עוסקים בתורה דכתיב גם נ"כ לכו לחמו בלחמי] ובסמוך יבואר עוד : והיו קדש · הבטחת הכתוב הוא שאם ישמרו דבר ה' להתקדש והיו קודש ג"כ בעיני העם וינהגו בהם כבוד ומורא · זהו פשוטו ש"מ · והדרש בת"כ והיו קודש לרבות בע"מ והובא בסנהדרין דנ"א ב' · ומוצא הדרש הוא מלשון והיו דמשמע לעולם כדאי' בבכורות ד"ד ב' והיו לי הלוים והיו בהויתן יהו · וה"נ הפי' אפילו כשאינן בני עבודה · וה"ה אפילו בזה"ז : (ז) כי קדוש הוא לאלהיו · ע"כ ראוי שיהיה לו אשה כשרה ולא יסיחו אודותה לרע : (ח) וקדשתו · בע"כ · ונתן טעם ע"ז כי את לחם אלהיך הוא מקריב · כאן הפי' במשמעות השנית שהוא פרנסת ישראל עמו · ואם לא יהא הגון להיות מקריב ועומד לפני ה' · יהי נוגע לפרנסתך · ובאשר הכהן מתפרנס מישראל מש"ה כח ביד ישראל להכריחו לשמור השפעתם שלא יגרע ע"י : קדוש יהיה לך · אתה תנהוג בו מעלה וקדושה ואין זה העדר כבוד לפניך · ונתן טעם ע"ז כי קדוש אני ה' מקדשכם · שהקב"ה מקדש ישראל ושרוי בתוכם ע"כ ראוי להיות הרבה מעלות ומדרגות בקדושה · והכל הוא כבוד ה' · וכדאי' כיב"ז ביומא פ' בא לו דמדרגות הרבה הוא כבוד ראש המעלה : (ט) ובת איש כהן · ובת כהן מיבעי ודרשו מזה בת"כ והובא בסנהדרין שם אפילו נתחללה מקודם ושוב אינה כהנת אלא בת איש כהן · אכן מנימוקי הרמב"ן במלחמות ה' למדנו דהא קי"ל דבנשואה הכ"מ ולא בארוסה הוא מדכתיב ובת איש כהן דמשמע שהיא כבר יצאה מרשות אביה ואין לה שם בת כהן (א) : את אביה היא מחללת באש תשרף · אם נפרש שהוא טעם דמש"ה תשרף משום דאת אביה היא מחללת א"כ מבואר דבא הכתוב להחמיר עליה · וכ"כ בעל המאור ז"ל בזה"ל דכיון דכתיב את אביה היא מחללת לא בא הכתוב להקל עליה אלא להחמיר עליה · ומכאן הוא שלמד ר"ש דשריפה חמורה מסקילה לפי דעתו דבין בארוסה בין בנשואה הכ"מ ועדיין לא היה הכרח דשריפה חמורה מסקילה · והיה אפשר לומר דהטעם אינו אלא בשביל נשואה דשריפה חמורה מחנק· אבל הא דבארוסה בשריפה בזה"כ הוא בלי טעם מש"ה הוצרך ר"ש להא דתניא שם בד"נ ע"ב רש"א שני כללות נאמרו בבת כהן והוציא הכתוב נשואה מכלל נשואה וארוסה מכלל ארוסה מה כשהוציא הכתוב נשואה מכלל נשואה להחמיר אף כשהוציא הכתוב ארוסה מכלל ארוסה להחמיר· מבואר כי בלי מה מלינו לא היינו למדים מגוף הדין דארוסה בשריפה דשריפה חמורה מסקילה·שיותר הייט למדים דסקילה חמורה מדניתנה למגדף ועובד ע"ז כדתנן בפ' הנשרפין אלא ממה מלינו · ובאמת ר"ע וסתמא דת"כ דס"ל נ"כ אחת ארוסה ואחת נשואה הכ"מ מכ"מ ס"ל סקילה חמורה משריפה דלא כר"ש בהא · וראיה מהא דרבנן אליבא דר"ע ס"ל ס"פ הנשרפין סייף חמור מחנק דלא כר"ש וה"נ מסתמא ס"ל סקילה חמורה משריפה לר"ע · והטעם דאע"ג דס"ל בהא כר"ש דגם בארוסה הכ"מ מכ"מ אין בזה שום הכרח דשריפה חמורה משום דטעמא דקרא קאי על נשואה · ומה מלינו לית ליה · איברא כ"ז לר"ע וסתמא דת"כ דס"ל דבין בארוסה בין

הרחב דבר

שם . ופ"ז נתן טעם שלא יקדשו את העם בבגדיהם אם ילכו בבגדי כהונה יפרישו את העם מהם בראותם הכהנים מלובשים בגדי כהונה כמו בשעת עבודה וכ"ז רמז הכתוב כאן שקדושתם מן העם יהיו רק לאלהיהם לשם כבוד שמים ולא לכבוד עצמן :
(א) והיינו דאי' שם בד"נ ומדאפקא רחמנא לארוסה בסקילה ש"מ סקילה חמורה . ולא כפרש"י שם . והא דתנן בפ' הנשרפין דהוכיחו חכמים דסקילה חמורה מהא דניתנה למגדף ועובד ע"ז . ולא הוכיחו מהא דבת כהן עצמה דארוסה בסקילה היינו משום דסתמא כר"ע דס"ל כר"ש בהא דאחת ארוסה ואחת נשואה בשריפה ומכ"מ בהא ס"ל דסקילה חמורה משריפה ולא כר"ש כאשר יבואר לפנינו :

אביה היא מחללת באש תשרף: ס י והכהן הגדול מאחיו אשר־יוצק על־ראשו ׀ שמן המשחה ומלא את־ידו ללבש את־הבגדים את־ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרם: יא ועל כל־נפשת מת לא יבא לאביו ולאמו לא יטמא: יב ומן־המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו כי נזר שמן משחת אלהיו עליו אני יהוה: יג והוא אשה בבתוליה יקח: יד אלמנה וגרושה וחללה זנה את־אלה לא יקח כי אם־בתולה מעמיו יקח אשה: טו ולא־יחלל זרעו בעמיו כי אני יהוה מקדשו: ס שני טז וידבר יהוה אל־משה לאמר: יז דבר אל־אהרן לאמר איש מזרעך לדרתם אשר יהיה בו מום לא יקרב להקריב לחם אלהיו:

ת"א אביה היא מחללת. סנהדרין נ נב עו: באש תשרף. פסחים עה: והכהן הגדול מאחיו. יומא יח הוריות ט יב חולין קלד: את ראשו לא יפרע. הוריות יב יג: ועל כל נפשות מת לא. סנהדרין ד הוריות יב מז מח מט נב חולין עב: לאביו. נזיר מז: לאביו ולאמו לא יטמא. שם מח: ומן המקדש לא יצא. סנהדרין יח יט פד זבחים צז: כי נזר שמן. הוריות יב: והוא אשה בבתוליה יקח. יבמות נט כתובות לו הוריות יב: אלמנה. יבמות נט: אלמנה וגרושה וחללה. שם ס כתובות כט קדושין כד עז עח תמורה ה: בתולה מעמיו יקח אשה. יבמות עח עז קדושין עז: יקח אשה. יבמות כח: ולא יחלל זרעו בעמיו. יבמות ס סט כתובות כט נזיר מב סוטה כג כו מד קדושין סד סח עז עח בכורות נו תמורה ה כט: איש מזרעך. חולין כד:

רש"י

נחלקו בדבר והכל מודים שלא דבר הכתוב בפנויה (סנהדרין נ"א): **את אביה היא מחללת.** חללה ובזתה את כבודו שאומרים עליו ארור שזו ילד ארור שזו גדל (סנהדרין נ"ב): **(י) לא יפרע.** לא יגדל פרע על אבל ואיזהו גדול פרע יותר משלשים יום (ת"כ): **(יא) ועל כל נפשות מת.** באהל המת: **נפשות מת.** להביא רביעית דם מן המת שמטמאה באהל (נזיר ל"ח): **לאביו ולאמו לא יטמא.** לא בא אלא להתיר לו מת מצוה (סנהדרין ד' ת"כ): **(יב) ומן המקדש לא יצא.** אינו הולך אחר המטה ועוד מכאן למדו רבותינו שכהן גדול מקריב אונן (ת"כ נזיר ל"ז) וכן משמעו אף אם מתו אביו ואמו אינו צריך לצאת מן המקדש אלא עובד עבודה: **ולא יחלל את מקדש.** שאינו מחלל בכך את העבודה שהתיר לו הכתוב הא כהן הדיוט שעבד אונן חלל: **(יד) חללה.** שנולדה מפסולי כהונה: **(טו) ולא יחלל זרעו.** הא אם נשא א' מן הפסולות זרעו הימנה חלל מדין קדושת כהונה: **(יז) לחם אלהיו.** מאכל אלהיו כל

העמק דבר

בנשואה הכ"מ. אבל ר' ישמעאל ס"ל בדנ"א ב' דרק בארוסה הכ"מ וא"כ אי נימא דאת אביה היא מחללת בא לטעם ע"כ ס"ל שריפה חמורה מסקילה ופשיטא להגמ' דלא כן הוא אלא גם הוא ס"ל דסקילה חמורה משריפה והיינו דמקשה הגמ' שם ור' ישמעאל האי את אביה היא מחללת מאי דריש ביה. פי' כיון שאינו מפרש לטעם למאי אתי האי קרא. ומשני מיבעי ליה לכדתניא היה רמ"א מה ת"ל את אביה היא

ארי תחל למטעי מקדושת אבוהא היא מתחלא בנורא תתוקד : י וכהנא דיתרבא מאחוהי דיתרק על רישיה משחא דרבותא ודיקרב ית קרבניה למלבש ית לבושיא ית רישיה לא ירבי פרוע ולבושוהי לא יבזע : יא ועל כל נפשת מיתא לא ייעול לאבוהי ולאמיה לא יסתאב : יב ומן מקדשא לא יפוק ולא יחל ית מקדשא דאלהיה ארי כליל משח רבות אלהיה עלוהי אנא יי : יג והוא אתתא בבתולהא יסב : יד ארמלא ומתרכא וחלילא מטעיא ית אלין לא יסב אלהן בתולתא מעמיה יסב אתתא : טו ולא יחל זרעיה בעמיה ארי אנא יי מקדשיה : טז ומליל יי עם משה למימר : יז מליל עם אהרן למימר גבר מזרעך לדריהון די יהי ביה מומא לא יקרב לקרבא קרבן קדם אלהיה :

העמק דבר

היא מחללה שאם היו נוהגין בו קודש נוהגין בו חול פי' לאו טעם הוא כלל אלא דין בפ"ע הוא שראוי ומצוה לחלל אביה · והיינו דאי' שם עוד אמר רב אשי כמאן קרינן רשיעא בר רשיעא אפילו לרשיעא בר צדיקא כמאן כהאי תנא · פי' דלאידך תנאי דמפרשי האי קרא לטעם אינו מוכח דראוי לבזות את האב ורק היא גורמת שיחולל אביה בפי הבריות אע"ג שאין ראוי לעשות כן · אבל לר' ישמעאל ור"מ דינא הכי · וה"ס דהאי קרא את אביה היא מחללת · מצוה לחלל אביה: באש תשרף · גזה"כ היא דתשרף אע"ג דסקילה חמורה · זהו עיקר פי' הסוגיא אע"ג שאין פרש"י ותוס' הכי · ודעת בעה"מ ז"ל מבייעני ומה יתיישבו כמה תמיהי בסוגיא דוק והשכח : (י) שמן המשחה · ע' מש"כ לעיל ז' ל"ה בשם שאלתו' יומא דמשמעו לשון גדולה כמו אנשי מדות פ"ס נברי דמשחן · אלא דשם משמעו רק בקומה וכאן משמעו גדול בכל דבר מעלה : (יא) ועל כל נפשות מת לא יבא · אינו בא בקהל המספידים והמלוים אלא כדתנן מת לו מת הן נכסין והוא נגלה ס' אבל מכ"מ רשאי ללוות ולצאת מביתו · מיהו כ"ז אינו אלא בשעה שהוא בביתו משא"כ בשעה שהוא נכנס"ק כתיב (יב) ומן המקדש לא יצא · זהו שוטו ש"מ והדרשות ידוע : כי נזר שמן וגו' · הוא טעם על שאונן כה"ג אינו מחלל עבודה · כי נזר וגו' דכא דאונן פסול לעבודה הוא משום שאינו ראוי לעמוד לפני המלך בשעה שהוא בעצב · ומש"ה גם ישראל אסור לאכול קדשים בשעה שהוא אונן משום דשולחן גבוה קא אכיל · ואין העצב ראוי לאכול על שלחן המלך אבל כה"ג שהוא דבק לשכינה ראוי להיות פניו ולבו צוהלים אפילו באניות והיינו טעם כי

נזר וגו' (א) · ופי' משחת אלהיו מבואר לעיל י' מקרא ז': (יג) והוא אשה בבתוליה · לשון אשה משמעו גדולה בדעת משכלת בירא"ת ה' אע"ג שהיא עדיין בבתוליה · נערה בשנים · וע' בסמוך : (יד) וגרושה וחללה זונה · מן הקל אל החמור לא כדרך המקרא · היינו משום שכל המקרא מיותר ולא בא אלא לדרשה כידוע · ומכש"כ למ"ד אין איסור חל ע"א אינו לוקה על כל אלו אלא דוקא בזה הסדר דהוי מוסף ולא להיפך : כי אם בתולה מעמיו יקח אשה · חזר הכתוב ופירש דרך בתולה מעמיו יקח אשה · אע"ג שמהראוי שיהדר כה"ג ליקח דוקא אשה בתולה שהיא מצוינת בדעת אבל אם אינו מוצא לפניו זה האופן אזי יקח אשה איזה בתולה מעמיו שהרי אסור לישב בלי אשה · מש"ה רשאי לישא מעמיו מאיזה עם אפילו בת הדיוט בישראל : (טו) ולא יחלל זרעו · אפילו בביאה בעלמא בלא אישות מכ"מ לא יחלל זרעו : בעמיו · מאיזה עם אפי' באפרתי ישראל אם אסורות לו ה"ז מחלל זרעו : כי אני ה' וגו' · ע"כ הוא קדוש מכולם . ומי שיש בו קדושה ה"ז מתחלל ביותר אלא שהוא בעצמו אינו מתחלל לחלוטין כ"א באותה שעה כדתנן בבכורות פ"ז הנושא נשים בעבירה פסולין וכו' וכמש"כ לעיל דלמדין מקרא · אבל מכ"מ לאחר שנידר חזר לכשרותו שהיה תחלה משא"כ הבנים מתחללין לגמרי שהרי באים מאותה שעה שהיה הוא חלל : (יז) אשר יהיה בו מום לא יקרב להקריב · הכי מיבעי איש אשר בו מום לא יקריב לחם אלהיו · אבל לשון אשר יהיה בו מום משמעו מום קבוע שיהיה כ"ז שהוא בחיים ע"כ לא יקרב אפילו להתקרב ולהתחנך בעבודה · וזהו לשון לא יקרב להקריב שלא יבא קרוב

הרחב דבר

(א) ותניא בת"כ אין לי אלא מצות בבה"מ מרובה בגדים מניין ת"ל כי נזר וגו' . והשוכחה זו נפלאה . אבל הראי' הוא מיתור נזר . ומפרש דקאי על מעלת התורה . וכדאי' ביומא דע"ב ע"ב כתיב זר וקרינן זיר זכה נעשית לו זיר לא זכה זרה ספש . אבל בכה"ג דכתיב ולהורות את ב"י הרי זכה בשלימות ההוראה והתורה נזר עליו . וכח התורה מחזק דעתו ומשמחת אלא כשהענין נדרש שיהא בשמחה היינו בשעת עבודה וא"כ משמעות כי נזר שמן וגו' הכא והעוז של שמן משחת אלהיו עליו אפי' אין עליו שמן מכ"מ אותו העוז שהשמן נותן יש עליו והיא הוראת התורה :

יח כי כל־איש אשר־בו מום לא יקרב איש עור או פסח או חרם או שרוע׃ יט או איש אשר־יהיה בו שבר רגל או שבר יד׃ כ או־גבן או־דק או תבלל בעינו או גרב או ילפת או מרוח אשך׃ כא כל־איש אשר־בו מום מזרע אהרן הכהן לא יגש להקריב את־אשי יהוה מום בו את לחם אלהיו לא יגש להקריב׃ כב לחם אלהיו מקדשי הקדשים ומן־הקדשים יאכל׃ כג אך אל־הפרכת לא יבא ואל־המזבח לא יגש כי־מום בו ולא יחלל את־מקדשי כי אני יהוה מקדשם׃ כד וידבר משה אל־אהרן ואל־בניו ואל־כל־בני ישראל׃ פ

ת״א איש עור. בכורות מד: או חרם. שם: שבר רגל. שם מה: או גבן או דק. מגילה כד פבכורות מג: או תבלל. שם לד מד: בעינו. שם מד: או גרב. שם מא מג: או מרוח אשך. שם מד: כל איש אשר בו מום. שם מג: לחם אלהיו. זבחים קא קב: אך אל הפרכת. ערובין קה: ולא יחלל. בכורות מג:

רש״י

סעודה קרויה לחם כמו עבד לחם רב (דניאל ה׳): (יח) כי כל איש אשר בו מום לא יקרב. אינו דין שיקרב כמו הקריבהו נא לפחתך (מלאכי א׳): חרום. שחוטמו שקוע בין שתי העינים (בכורות מ״ד) שכוחל שתי עיניו כאחת: שרוע. שאחת מאבריו גדולה מחברתה עינו אחת גדולה ועינו אחת קטנה או שוקו אחת ארוכה מחברתה (שם): (כ) או גבן. שורי״ליול בלע״ז (אויגענברויגען) (בכורות מ״ד) שגביני עיניו שערן ארוך ושוכב: או דק. שיש לו בעיניו דוק (בכורות ל״ט) שקורין טיל״א (איין דינגעס געוועבע, איין הייטכען, איין ווייסעס אויגען פעלל אויף דער האָרנהויט) כמו הנוטה כדוק (ישעיה מ׳): או תבלל. דבר המבלבל את העין כגון חוט לבן הנמשך מן הלבן ופוסק בסירה שהוא עוגל המקיף את השחור שקורין פרוניל״א (דער אויגענאַפּפעל, אויגענשטערן) והחוט הזה פוסק את העוגל ונכנס בשחור ותרגום תבלול חיליז לשון חלזון שהוא דומה לתולעת אותו החוט וכן כינוהו חכמי ישראל במומי הבכור חלזון נחש עינב (בכורות ל״ח): גרב וילפת. מיני שחין הם גרב זו החרס שחין היבש מבפנים ומבחוץ:

העמק דבר

להקריב. אבל כשהוא בע״מ עובר אף ע״ג שאסור להקריב מכ״מ רשאי להתחנך ולהיות קרוב לזה ואין חשש שמא ימהר לעבוד טרם יעבור המום דכהנים זריזין הן. וגם הרי מצוה עליו להתחנך לעבודה כשיעבור המום: (יח) כי כל איש אשר בו מום. לאו דוקא בכהן העובד בבהמ״ק זה הדין כמו אזהרת בגדי כהונה וקידוש יו״ר שכל אלו פסולין נקרא פסולי זרות. שבזמן שאין כך ה״ה כזר. וא״כ בבמה שזר כשר גם אלו כשרים. אבל בע״מ אפילו ישראל בבמה שכשר אסור כשהוא בע״מ והכי ידוע ברבה פ׳ נח ור״פ אחרי. דנח כשיצא מן התיבה נעשה בע״מ ונפסל לעבודה: איש עור וגו׳. כתמור חמור תחלה. מתחלה הזהיר הכתוב על נולד משונה במומו וגלוי לכל שהוא עיקר במומין כדאי׳ בבכורות דל״ז דמום רע לא מיקרי אלא בגלוי שמוולו. מש״ה מה שגלוי יותר ה״ה חמור וע׳ מש״כ בספר דברים פ״ז כ״א: (יט) שבר רגל וגו׳. ג״ז גלוי לכל אבל אינו נולד כך וגם יש לו רפואה. ול׳ אשר יהיה ללמד דאפי׳ אינו ניכר השבר מחמת עצמו רק מחמת מלאכה כשיעמוד וכדומה יהיה ניכר הוי מום וכדאיתא בבכורות ד״מ א׳ השבר עלם ידו וכו׳ אע״פ שאינו ניכר ומפרש בגמרא שאינו ניכר מחמת עצמו אלא מחמת מלאכה: (כ) או גבן וגו׳

יח ארי כל גבר דביה מומא לא יקרב גבר עויר או חגיר או חרים או שריע: יט או גבר די יהי ביה תבר רגלא או תבר ידא: כ או גבין או דוקא או חיליז בעינוהי או גרבן או חזזן או מריס פחדין: כא כל גבר די ביה מומא מזרעא דאהרן כהנא לא יקרב לקרבא ית קורבניא דיי מומא ביה ית קורבן אלהיה לא יקרב לקרבא: כב קורבן אלהיה מקודשי קודשיא ומן קודשיא ייכול: כג ברם לפרוכתא לא ייעול ולמדבחא לא יקרב ארי מומא ביה ולא יחל ית מקדשי ארי אנא יי מקדשהון: כד ומליל משה עם אהרן ועם בנוהי ועם כל בני

רש"י

לפת · היא חזית המלרית ולמה נקראת ילפת שמלפפת והולכת עד יום המיתה והוא לח מבחוץ ויבש מבפנים ובמקום אחר קורא לגרב שחין הלח מבחוץ ויבש מבפנים שנאמר ובגרב ובחרס (דברים כ"ה) כשסמך גרב אל חרס קורא לילפת גרב וכשהוא סמוך אל ילפת קורא לחרס גרב (כך מפורש בבכורות מ"ד): מרוח אשך · לפי התרגום מריס פחדין שפחדיו מרוססין שביצים שלו כתותין · פחדין כמו גידי פחדיו ישורגו (איוב מ'): (כא) כל איש אשר בו מום · לרבות שאר מומין (ת"כ): מום בו · בעוד מומו בו פסול הא אם עבר מומו כשר: לחם אלהיו · כל מאכל קרוי לחם: (כב) מקדשי הקדשים · אלו קדשי קדשים: ומן הקדשים יאכל · אלו קדשים קלים (ת"כ) ,ואם נאמרו קדשי הקדשים למה נאמר קדשים קלים אם לא נאמר הייתי אומר בקדשי הקדשים יאכל בעל מום שמצינו שהותרו לזר שאכל משה בשר המלואים אבל בחזה ושוק של קדשים קלים לא יאכל שלא מצינו זר חולק בהן לכך נאמרו קדשים קלים (כך מפורש מנחות ק"א): (כג) אך אל הפרכת · להזות שבע הזאות שעל הפרכת: ואל המזבח · החיצון ושניהם הוצרכו ליכתב ומפורש בת"כ: ולא יחלל את מקדשי · שאם עבד עבודתו מחוללת ליפסל: (כד) וידבר משה · המצוה הזאת: אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל · להזהיר ב"ד על הכהנים (ת"כ):

העמק דבר

וגו' · המה מומין שאינו ניכר לכל ומהם שיכול לכסות בגדיו מכ"מ נקרא גלוי כשיהא ערום: (כא) להקריב את אשי ה' · היינו חלב שבא למזבח: את לחם אלהיו וגו' · היינו תנופת חו"ם דמיקרי לחם אלהיו כמקרא הסמוך בשביל שבא משלחן גבוה לכהנים והכהן מניף סמוך למזבח עם החלב: (כב) ומן הקדשים יאכל · דלא נימא דוקא קדשי קדשים שאין שום מעשה בכהנים בבשר מש"ה אין נ"מ בין תם לבע"מ לאכילה · אבל שלמים דחו"ש בעי תנופה ובע"מ אסור להניף ס"ד שאין לו זכות באכילה להכי כתיב ומן הקדשים יאכל · אפילו מן הקדשים יאכל: (כג) אך אל הפרכת לא יבא · כלפי דישראל אינו מוזהר בל"ת מלבא אל ההיכל ולא הוזהרו אלא כהנים כמש"כ הרמב"ם בהל' ביאת המקדש פ"ב ה"ב והוזהרו כל הכהנים שלא יכנסו לקדש או לקדש הקדשים כו' · והכי תניא בת"כ ר"פ אחרי אין לי אלא הכהן שאר כהנים מניין דבר אל הכהן אחיך · הא כל ישראל לא הוזהרו · והטעם הוא משום שאין בהם מצוה להכנס לצורך מש"ה לא הוזהרו על שלא לצורך כמש"כ התוס' יבמות דל"ב דאין זר המקריב בטומאה חייב משום טומאה משום שאין בו מצוה להקריב בטהרה · מעתה הייתי אומר דה"ה בע"מ שאינו מצוה ליכנס לצורך עבודה אינו מוזהר ליכנס שלא לצורך · וכמו לענין איסור שתוי יין תניא בת"כ פ' שמיני דבע"מ לא הוזהרו לבא שתו"י לעזרה משום שלא נצטוו לבא שלא שתו"י · וא"כ ה"נ ס"ד שלא הוזהרו בע"מ ליכנס להיכל שלא לצורך עבודה (א) · מש"ה פירש הכתוב דמוזהר מלבא אל הפרכת כמו תמימים: (כד) ואל כל בני ישראל · הישגיחו גם המה ע"ז וכדתניא בת"כ והובא בפרש"י · ונראה עוד דמכאן למדו בעירובין דנ"ד דמשה למד תחלה לאהרן ואח"כ לבניו ואח"כ לכל ישראל · אלא דאיתא שם דבינתים למד עם הזקנים · וזה למדו מדכתיב וידבר משה אל ראשי המטות · וכה"ת למד זה מזה:

הרחב דבר

(א) אבן נטעם הדבר נראה דמכ"מ מצווין להכנס להיכל לצורך תיקון או להוציא טומאה . והיינו דתניא שלהי עירובין מפוך שנא' אך אל הפרכת לא יבא יכול לא יהא כהנים בע"מ נכנסין בין האולם ולמזבח לעשות רקוע פחים ת"ל אך חלק מצוה בתמימים אין שם תמימים נכנסין בע"מ מצוה בטהורין אין שם טהורין נכנסין טמאים אידי ואידי כהנים אין ישראלים לא . ולכאורה ק' מנלן מהאי קרא דבע"מ קודמין לישראל . אלא כמש"כ דמש"ה הוזהרו כלאו משום דמצווין ליכנס לצורך תיקון מש"כ ישראל לא הוזהרו כלאו משום שאין מצוה עליהם להכנס לצורך אם לא שאין שם אחר . והא דאי' שם דבהיכל לא הכשר בלוים . ופרש"י בהיכל לא עיילי לוים דאפי' כהנים לא עיילי אלא לעבודה כו' . אין הכונה דלוים ג"כ מוזהרין בלאו אלא שאין ראוי שיכנסו כיון שגם הכהנים הוזהרו ע"כ . אבל מכ"מ המה אינם בלאו כמש"כ לעיל . הא מיהא דמדרשא דהאי קרא אך ממילא למדנו שהם קודמין . ואלמלא כתיב אך הייתי אומר להיפך דמש"ה כתיב בהם אזהרה ללמד דאפי' לתקון

גזוזית

כב א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו וְיִנָּזְרוּ מִקָּדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וְלֹא יְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר הֵם מַקְדִּשִׁים לִי אֲנִי יְהוָה׃ ג אֱמֹר אֲלֵהֶם לְדֹרֹתֵיכֶם כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־יִקְרַב מִכָּל־זַרְעֲכֶם אֶל־הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יַקְדִּישׁוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לַיהוָה וְטֻמְאָתוֹ עָלָיו וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִלְּפָנַי אֲנִי יְהוָה׃ ד אִישׁ אִישׁ מִזֶּרַע אַהֲרֹן וְהוּא צָרוּעַ אוֹ זָב בַּקֳּדָשִׁים לֹא יֹאכַל עַד אֲשֶׁר יִטְהָר וְהַנֹּגֵעַ בְּכָל־טְמֵא־נֶפֶשׁ אוֹ אִישׁ אֲשֶׁר־תֵּצֵא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת־זָרַע׃ ה אוֹ־אִישׁ אֲשֶׁר יִגַּע בְּכָל־שֶׁרֶץ אֲשֶׁר יִטְמָא־לוֹ אוֹ בְאָדָם אֲשֶׁר יִטְמָא־לוֹ לְכֹל טֻמְאָתוֹ׃ ו נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תִּגַּע־בּוֹ וְטָמְאָה עַד־הָעָרֶב וְלֹא יֹאכַל מִן־הַקֳּדָשִׁים כִּי אִם־רָחַץ בְּשָׂרוֹ

ת"א דבר אל אהרן. סנהדרין פג זבחים טו טז יז תמורה ג: בני ישראל. זבחים מה: ולא יחללו. שבת לג מס' ע"ג כז כד זבחים מד מה: אמור אליהם. בתרא קכ: אשר יקרב. זבחים מה מעילה י: איש איש מזרע אהרן. חגיגה ד יבמות ע עא עב עד מכות יד בכורות ג: עד אשר יטהר. יבמות עד עה: והנוגע בכל טמא נפש. ב"ק כה: או איש אשר תצא. שבת סד ב"ק שם בתרא ס נדה מג: או איש אשר יגע. שבת שם ב"ק שם בתרא שם נדה מג: נפש אשר תגע בו. יבמות עג מכות יט: ולא יאכל מן הקדשים. יבמות עד:

רש"י

כב (ב) וינזרו. אין נזירה אלא פרישה וכן הוא אומר וינזרו מאחרי (יחזקאל י"ד) נזורו אחור (ישעיה א') יפרשו מן הקדשים בימי טומאתן. ד"א וינזרו מקדשי בני ישראל אשר הם מקדישים לי ולא יחללו את שם קדשי סרס המקרא ודרשהו: אשר הם מקדישים לי. לרבות קדשי כהנים עצמן: (ג) כל איש אשר יקרב. אין קריבה זו אלא אכילה וכן מצינו שנאמרה אזהרת אכילת קדשים בטומאה בלשון נגיעה בכל קדש לא תגע אזהרה לאוכל ולמדוה רבותינו מגזרה שוה (זבחים מ"ח) וא"א לומר שחייב על הנגיעה שהרי נאמר כרת על האכילה בצו את אהרן שתי כריתות זו אצל זו ואם על הנגיעה חייב לא הוצרך לחייבו

העמק דבר

כב (ב) מקדשי בני ישראל ולא יחללו את שם קדשי אשר הם מקדשים. האי קרא איירי רק בקדשי מזבח. והוא משונה מקדשי הגבול בשני דברים. חדא דתרומה א"צ לומר ה"ז תרומה לה'. אלא ה"ז תרומה וכלשון המשנה פ' בו לענין חלה דבעינן לומר תהוי חלה. משא"כ בקדשי המקדש מחויב לומר ה"ז עולה לה' או קרבן לה' כדתניא בת"כ והובא בנדרים ד"י מניין שלא יאמר לה' עולה כו' ת"ל קרבן לה'. והטעם ע"ז הוא משום שנוי השני שבין תרומה לקרבן. דתרומה יש בהבדל מעורב בידי שמים ולא באו בעלים אלא לברר ולהפריש את המופרש מן החולין משא"כ קרבן מתחלה חול גמור הוא ורק

הרחב דבר

ולהוציא הטומאה אסור אפ"ג דזר כשר מכ"מ בע"מ אסור כמו עבודה בבמה דזר כשר וכהן בע"מ אסור אבל הטעם דכתיב אך למעט שפיר למדנו שבע"מ קודם לישראל ומש"ה הוזהרו שלא לנוגד:

יִשְׂרָאֵל: א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי וְיִפְרְשׁוּן מִקּוּדְשַׁיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא יְחַלּוּן יָת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי דִּי אִנּוּן מְקַדְּשִׁין קֳדָמַי אֲנָא יְיָ: ג אֵימַר לְהוֹן לְדָרֵיכוֹן כָּל גְּבַר דִּי יִקְרַב מִכָּל זַרְעֲכוֹן לְקוּדְשַׁיָּא דִּי יַקְדְּשׁוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ וּסְאוֹבְתֵיהּ עֲלוֹהִי וְיִשְׁתֵּיצֵי אֲנָשָׁא הַהוּא מִן קֳדָמַי אֲנָא יְיָ: ד גְּבַר גְּבַר מִזַּרְעָא דְּאַהֲרֹן וְהוּא סְגִיר אוֹ דָאִיב בְּקוּדְשַׁיָּא לָא יֵיכוּל עַד דִּי יִדְכֵּי וּדְיִקְרַב בְּכָל טְמֵא נַפְשָׁא אוֹ גְּבַר דִּי תִפּוֹק מִנֵּיהּ שִׁכְבַת זַרְעָא: ה אוֹ גְּבַר דְּיִקְרַב בְּכָל רִחְשָׁא דְּיִסְתָּאַב לֵיהּ אוֹ בֶּאֱנָשָׁא דְּיִסְתָּאַב לֵיהּ לְכָל סְאוֹבְתֵיהּ: ו אֱנָשׁ דְּיִקְרַב בֵּיהּ וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא וְלָא יֵיכוּל מִן קוּדְשַׁיָּא

רש"י

על האכילה וכן נדרש בת"כ וכי יש נוגע חייב א"כ מה ת"ל יקרב משיכשר ליקרב שאין חייבים עליו משום טומאה אלא אם כן קרבו מתיריו וא"ת שלש כריתות בטומאת כהנים למה כבר נדרשו במס' שבועות אחת לכלל ואחת לפרט כו' (שבועות ז'): **וטומאתו עליו**. וטומאת האדם עליו יכול בבשר הכתוב מדבר וטומאתו של בשר עליו ובטהור שאכל את הטמא הכתוב מדבר על כרחך ממשמעו אתה למד במי שטומאתו פורחת ממנו הכתוב מדבר וזהו האדם שיש לו טהרה בטבילה: **ונכרתה**. יכול מצד זה לצד זה יכרת ממקומו ויתישב במקום אחר תלמוד לומר אני ה' בכל מקום אני: **(ד) בכל טמא נפש**. במי שנטמא במת: **(ה) בכל שרץ אשר יטמא לו**. בשיעור הראוי לטמא בכעדשה (ת"כ): **או באדם**. במת: **אשר יטמא לו**. כשיעורו לטמא וזהו כזית: **לכל טומאתו**. לרבות נוגע בזב וזבה נדה ויולדת: **(ו) נפש אשר**

העמק דבר

שנים מקדישים מש"ה תרומה א"צ לפרש כ"כ כמש"כ הרשב"ם ב"ב דק"ז ב' לענין קנין דחלוקת השותפין שא"צ הרבה משום שלא בא אלא לברר חלקו. משא"כ קרבן לא חל קדושתו עד שיאמר קרבן לה'. ומזה הטעם השתנה דין מעשר בהמה. דתנן בבכורות פ"ט והאומר ה"ז מעשר. ולא תנן מעשר לה'. וכ"ז פי' הכתוב **ולא יחללו את שם קדשי**. במה שקוראים שמי על קדשים אלו. ומפרש אמאי בעינן הזכרת שם קדשו משום **אשר הם מקדשים** שלא היה קדוש מאליו כלל משא"כ קדשי הגבול: **(ג) כל איש אשר יקרב**. לאכילה ואע"ג דכבר כתיב בפ' צו. לפי הפשט שם מיירי בישראל האוכל שלמים. וכאן הוסיף הכתוב אזהרה לכהנים כדכתיב אמור אליהם וגו' מכל זרעכם וגו'. והדרשה אדרש ג"כ כפרש"י: **וטומאתו עליו**. לא ביאר כאן צרוע או זב וגו' כמו דפירש המקרא בסמוך בקדשי הגבול משום דמיירי בקדשי המזבח שנאכל לכהנים בעזרה ומה לטומאת הגוף בעזרה. ולא משכחת אלא בטומאת מגע נבילה או שרץ שנטמא במקדש: **(ד) בקדשים**. היינו קדשי הגבול. ובזה מיירי בכל הפ' ואילך. מש"ה פירש כל מיני טומאות החמור חמור תחלה. מתחלה טומאת הגוף דחמור מטומאת מגע. וטומאת שבעה חמור מטומאת ערב. **וזהו צרוע או זב**. המה טמאי הגוף וגם שבעה: **והנוגע בכל טמא נפש**. הוא טומאת שבעה לחוד. ופי' בכל טמא נפש בכל אופנים היינו עצם כשעורה של מת או כזית בשר המת (א): **או איש אשר תצא ממנו שכבת זרע**. הוא טומאת הגוף אבל רק טומאת ערב: **(ה) או איש אשר יגע בכל שרץ וגו'**. טומאת מגע וטומאת ערב: **או באדם אשר יטמא לו לכל טומאתו**. קאי גם על אשר יגע דלקמיה אשר יגע באדם אשר יטמא לו לכל טומאתו היינו שיגע בזב וזבה וכדומה. וא"כ הוא ג"כ טומאת מגע וטומאת ערב. וקאי ג"כ על נפש אשר תגע בו דאבתריה. פי' או באדם היינו מת שמטמאים לו לכל טומאתו. אפילו באהל ויש כמה אופני אהל. אהל מגע היינו שמאהיל על המת. ואהל ממש היינו שנכנס לאהל שהמת שם. ומש"ה כתיב לכל טומאתו וא"כ מפרש נפש אשר תגע בו. באדם שיהי' נטמא באהל המת. וא"כ הוא ג"כ טומאת מגע וערב: **(ו) נפש אשר תגע בו**. תניא בת"כ לא המסיטו. פי' המסיט את הנוגע במת אינו טמא. אף ע"ג דגם לעיל כתיב והנוגע בכל טמא נפש. והמסיטו בכלל. דעצם כשעורה מטמא במגע ובמשא מכ"מ מדלא פירש הכתוב כאן נבילה אלא שרץ והנוגע בטמא מת למדנו דשניהם שוין דנפש אשר תגע בטמא מת אינו מטמא אלא במגע ממש ולא במשא כמו בנוגע בשרץ שאינו מטמא במשא. והוא דבר הלמד מענינו:

הרחב דבר

(א) והכי פי' רבינא בפסחים די"ז א' הא דכתיב בהני אם יגע טמא נפש בכל אלה. [ונראה דגם ר"נ אדר"א מודה לזה אלא

בַּמָּיִם׃ ז וּבָא הַשֶּׁמֶשׁ וְטָהֵר וְאַחַר יֹאכַל מִן־הַקֳּדָשִׁים כִּי לַחְמוֹ הוּא׃ ח נְבֵלָה וּטְרֵפָה לֹא יֹאכַל לְטָמְאָה־בָהּ אֲנִי יְהוָה׃ ט וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמַרְתִּי וְלֹא־יִשְׂאוּ עָלָיו חֵטְא וּמֵתוּ בוֹ כִּי יְחַלְּלֻהוּ אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשָׁם׃ י וְכָל־זָר לֹא־יֹאכַל קֹדֶשׁ תּוֹשַׁב כֹּהֵן וְשָׂכִיר לֹא־יֹאכַל קֹדֶשׁ׃ יא וְכֹהֵן כִּי־יִקְנֶה נֶפֶשׁ קִנְיַן כַּסְפּוֹ הוּא יֹאכַל בּוֹ וִילִיד בֵּיתוֹ הֵם יֹאכְלוּ בְלַחְמוֹ׃ יב וּבַת־כֹּהֵן כִּי תִהְיֶה לְאִישׁ זָר הִוא בִּתְרוּמַת הַקֳּדָשִׁים לֹא תֹאכֵל׃ יג וּבַת־כֹּהֵן כִּי תִהְיֶה אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה וְזֶרַע אֵין לָהּ וְשָׁבָה אֶל־בֵּית אָבִיהָ כִּנְעוּרֶיהָ מִלֶּחֶם אָבִיהָ תֹּאכֵל וְכָל־זָר לֹא־יֹאכַל

ת"א ובא השמש וטהר. ברכות ב שבת יד יבמות עד: ואחר יאכל מן הקדשים. שם עד: נבלה וטרפה · חולין ק נדה מב: ושמרו את · סנהדרין פג: ולא ישאו. זבחים מה: ומתו בו. יבמות פו סנהדרין פג ל חולין קיג קלו כריתות ז: אני ה'. סנהדרין פג: וכל זר לא יאכל קדש · פסחים כג יבמות סח ע עא כתובות כה קדושין סט סנהדרין פג מכות יח כריתות ד: תושב כהן. יבמות ע עא קדושין ד זבחים סב: וכהן כי יקנה. יבמות נז סו כתובות נז: קנין כספו. יבמות סז כתובות נח גיטין מב פה קדושין ה: ויליד ביתו. גיטין מג נדה מד: ובת כהן. יבמות סח סט פז כתובות כה סוטה כו סנהדרין נא ספר הזוהר פ' משפטים ופ' קדושים ופ' ויקרא: הוא בתרומת הקדשים. יבמות פז קדושין סט: ובת כהן כי תהיה אלמנה. יבמות סח סוטה כו קדושין עד: וזרע אין לה · יבמות ע קדושין ד עד נדה מד: ושבה אל בית אביה · יבמות סח פו סנהדרין נא נדה מד: מלחם אביה תאכל. יבמות פז: זר לא יאכל בו. שם סח:

ר ש" י

תגע בו · באחד מן הטמאים הללו: (ז) ואחר יאכל מן הקדשים · נדרשת ביבמות בתרומה שמותר לאכלה בהערב השמש (יבמות ע"ד): מן הקדשים · ולא כל הקדשים: (ח) נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה. לענין הטומאה הזהיר כאן שאם אכל נבלת עוף טהור שאין לה טומאת מגע ומשא אלא טומאת אכילה בבית הבליעה אסור לאכול בקדשים וצריך לומר וטרפה מי שיש במינו טרפה יצא נבלת עוף טמא שאין במינו טרפה: (ט) ושמרו את משמרתי · מלאכול תרומה בטומאת הגוף: ומתו בו · למדנו שהיא מיתה בידי שמים (סנהדרין פ"ג): (י) לא יאכל קדש · בתרומה הכתוב מדבר שכל הענין דבר בה

העמק דבר

(ז) כי לחמו הוא · הוא טעם דמש"ה הקילה תורה וא"צ יותר כי לחמו הוא · ולמדנו מזה הטעם דקדשי המקדש דמשלחן גבוה קזכו אסורים עדיין לאכול · וע"כ בא הטעם משום גרוע או זב דמח"כ ניהו · והאסורים עד הכפרה מש"כ בתרומה רק ביאת שמשו מעכבתו מלאכול בתרומה ואין כפרתו מעכבתו מלאכול בתרומה (א): (ח) נבלה וטרפה · כבר נתבאר לעיל י"ז ט"ו דזה הלשון משמעו בנבלת עוף טהור

הרחב דבר

אלא דפליגי אי נטמא הוכל אס"ט לגבי אוכלין ומשקין]. ונראה דמיה בת"א בס' במדבר ה' ב' וישלחו מן המחנה וגו' וכל טמא לנפש וכל דמסאב לטמי נפשא דאנשא. הכונה ל"ד נפש ממש שהוא מת שלם אלא כל דבר הפורש ממת והוא טמא כמו עצם או בשר. ובלשון המקרא כאן וע' פרש"י שם. ובת"כ תניא והנוגע בכל טמא נפש אין טמא נפש אלא במגע. היינו לאפוקי אוהל. ופי' שלא בוצרך הכתוב לפרש טמא נפש לרבות אפי' אינו נפש שלם. אלא עצם כשעורה שאינו מטמא אלא במגע ולא כאוהל מש"כ כזית בשר או רובע עצמות הרי הן בכלל נפש ממש:

(א) והנה בריש מס' ברכות אי' דמש"ס תנן מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן. ולא קתני

אֱלָהִין אַסְחֵי בִשְׂרֵיהּ בְּמַיָא: ז וּבְמֵיעַל שִׁמְשָׁא וְיִדְכֵּי וּבָתַר כֵּן יֵיכוּל מִן קוּדְשַׁיָא אֲרֵי לַחְמֵיהּ הוּא: ח נְבִילָא וּתְבִירָא לָא יֵיכוּל לְאִסְתָּאָבָא בַהּ אֲנָא יְיָ: ט וְיִטְּרוּן יָת מַטְּרַת מֵימְרִי וְלָא יְקַבְּלוּן עֲלוֹהִי חוֹבָא וִימוּתוּן בֵּיהּ אֲרֵי יְחַלְּנֻיהּ אֲנָא יְיָ מְקַדֵּשְׁהוֹן: י וְכָל חִלּוֹנַי לָא יֵיכוּל קוּדְשָׁא תּוֹתָבָא דְכַהֲנָא וַאֲגִירָא לָא יֵיכוּל קוּדְשָׁא: יא וְכַהֲנָא אֲרֵי יִקְנֵי נְפַשׁ קִנְיַן כַּסְפֵּיהּ הוּא יֵיכוּל בֵּיהּ וִילִידֵי בֵיתֵיהּ אִנּוּן יֵיכְלוּן בְּלַחְמֵיהּ: יב וּבַת כַּהֲנָא אֲרֵי תְהֵי לִגְבַר חִלּוֹנַי הִיא בְּאַפְרָשׁוּת קוּדְשַׁיָא לָא תֵיכוּל: יג וּבַת כַּהֲנָא אֲרֵי תְהֵי אַרְמְלָא וּמְתָרְכָא וּבַר לֵית לַהּ וּתְתוּב לְבֵית אֲבוּהָא כְּרַבְיוּתָהָא מִלַּחְמָא דַאֲבוּהָא תֵּיכוּל וְכָל חִלּוֹנַי לָא יֵיכוּל

רש"י

(סנהדרין פ"ג): הושב כהן ושכיר · תושבו של כהן ושכירו לפיכך תושב זה נקוד פתח לפי שהוא דבק ואיזהו תושב זה נרצע שהוא קנוי לו עד היובל ואיזהו שכיר זה קנוי קנין שנים שיוצא בשש בא הכתוב ולמדך כאן שאין גופו קנוי לאדוניו לאכול בתרומתו: (יא) וכהן כי יקנה נפש · עבד כנעני שקנוי לגופו: ויליד ביתו · אלו בני השפחות ואשת כהן אוכלת בתרומה מן המקרא הזה שאף היא קנין כספו ועוד למד ממקרא אחר כל טהור בביתך וגו' בספרי: (יב) לאיש זר · ללוי וישראל: (יג) אלמנה וגרושה · מן האיש זה: וזרע אין לה · ממנו (יבמות פ"ז): ושבה · הא אם יש לה זרע ממנו אסורה בתרומה כל זמן שהזרע קיים: וכל זר לא יאכל בו · לא בא אלא להוציא את האונן שמותר בתרומה זרות אמרתי לך ולא

העמק דבר

שאינו שוחט בשעה שנטרף משום שאינו מטמא במגע ובמשא והזהיר הכתוב לכהנים משום ספק חשאת העוף · דקרב ואינו נאכל · דאע"ג דמלד הסברא כשר לאכילה כמו שבא להקרבה משום ספק · ובפירוש פ' נמולין דק"ב דלהכי אהדרי חטאת העוף באכילה אע"ג שהוא נבלה משום דמשלחן גבוה קא זכו · מש"ה הזהירה תורה דמכ"מ משום ספק טומאה נעקדם דחמור מאיסור אכילה שאינו אלא באזהרה · מש"ה לא יאכל לטמאה בה: (ט) ושמרו את משמרתי · כינה הכתוב תרומה בשם משמרתי כי ניתנה תרומה למען יחזק בתורת ה' ויתנהג תמיד בקדושה והזהיר הכתוב שלא יהא משמרת הלז נהפך לגסות לרועץ · שאם לא יהיו נזהרים בו · עוד ישאו עליו חטא · וגם ומתו בו מיתה בי"ש: כי יחללוהו · יחללו הקודש שעליהם משא"כ אי לא היה נוהג דברי קדושה הללו לא נשאו חטא: (י) תושב כהן · מי שיושב בבית עשיר ומתפרנס לאחר חסד מיקרי תושב: ושכיר · אפילו שכיר יום שנתחייב

בעה"ב להאכילו כמו שהיה נהוג אז כדתנן פרק הפועלים מכ"מ אסור לאכול תרומה: (יא) קנין כספו · שתלוי אך בכספו לאפוקי ע"ע אע"ג שגופו קנוי מכ"מ הרי הוא יוצא גם בשש וביובל · ואינו תלוי בכספו לחוד · ה"ז כמו שכיר: הוא יאכל בו · ונמנו מיבעי אלא בו משמעו הפסולת שבתרומה שעבד אינו אוכל אלא בעליו כמש"כ בס' בראשית מ"ז כ"ד וע' להלן כ"ה ו': ויליד ביתו · היינו עבד עברי שניתן לו שפחה כנענית דכתיב האשה וילדיה תהיה לאדוניה · ביאר הכתוב שלא נימא דלענין תרומה הולך אחר אביו שהוא ישראל מש"ה הוסיף דאפילו יליד ביתו: הם יאכלו בלחמו · הוסיף שיאכל בלחמו ממש באשר הוא מזרע ישראל ואינו מגושם כ"כ כמו קנין כסף ע"כ יאכל בלחמו: (יג) וכל זר לא יאכל בו · כפל הכתוב משום מקרא הסמוך ואיש כי יאכל קודש בשגגה דדוקא זר מעיקרא משא"כ בת כהן שניסאת לישראל וכדתנן במס' תרומות פ"ז ודייקה תורה לא יאכל בו · דאפילו פסולת שבתרומה

הרחב דבר

קתני משנת נאת הכוכבים . דמילתא אגב אורחא קמ"ל . כהנים אימתי אוכלי בתרומה משעת נה"כ . וקא קמ"ל דכפרה לא מעכבא כדתני' ובא השמש וטהר ביאת שמשו מעכבתו כו' והקשו התוס' דתנינא בנגעים כו' והרשב"א בחי' הקשה כאין תוכה מכאן דמיירי במח"כ דילמא בטמא שאין בו כפרה . אבל עיקר הענין דקמ"ל דמהאי קרא למדנו דכפרה לא מעכבא דמדכתיב גבי ובא השמש וטהר כי להמו הוא . למדנו דאפי' דמח"כ אין מעכבתו מאכילת תרומה . דאם אינו מח"כ מאי איריא תרומה דלחמו הוא הרי אפי' קדשים מותר . אבל כ"ז אינו מוכח אלא אי נימא דפי' ובא השמש הוא ערב דכתיב בכה"ת שהוא נה"כ . אבל אם היינו מפרשים ובא השמש לאפי נה"כ ולא כמו דכתיב וטמא עד הערב לא הי' מוכח מהאי קרא דמיירי במח"כ וכי להמו הוא משום דכפרה לא מעכבה . שהי' אפשר לומר דמיירי בכל טומאת מגע אלא שהקילה תורה לאכול בביאת שמש שהוא לפני נה"כ משום כי לחמו הוא משא"כ קדשים דוקא בהעש"מ . והיינו דמקשה בגמ' אם ומאי דאפי' ובא השמש ביאת השמש ומאי וטהר טהר יומא שהוא נה"כ . דילמא ביאת אורו הוא שהוא אור הזורח . ועדיין לא הגיע נה"כ ומאי וטהר כו' . וזהו עיקר פי' הסוגיא:

בּוֹ׃ יד וְאִישׁ כִּי־יֹאכַל קֹדֶשׁ בִּשְׁגָגָה וְיָסַף חֲמִשִׁיתוֹ עָלָיו וְנָתַן לַכֹּהֵן אֶת־הַקֹּדֶשׁ׃ טו וְלֹא יְחַלְּלוּ אֶת־קָדְשֵׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת אֲשֶׁר־יָרִימוּ לַיהוָה׃ טז וְהִשִּׂיאוּ אוֹתָם עֲוֺן אַשְׁמָה בְּאָכְלָם אֶת־קָדְשֵׁיהֶם כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשָׁם׃ פ שלישי יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יח דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו וְאֶל כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַגֵּר בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יַקְרִיב קָרְבָּנוֹ לְכָל־נִדְרֵיהֶם וּלְכָל־נִדְבוֹתָם אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ לַיהוָה לְעֹלָה׃ יט לִרְצֹנְכֶם תָּמִים זָכָר בַּבָּקָר בַּכְּשָׂבִים וּבָעִזִּים׃ כ כֹּל אֲשֶׁר־בּוֹ מוּם לֹא תַקְרִיבוּ כִּי־לֹא לְרָצוֹן יִהְיֶה לָכֶם׃ כא וְאִישׁ כִּי־יַקְרִיב זֶבַח־שְׁלָמִים לַיהוָה לְפַלֵּא־נֶדֶר אוֹ לִנְדָבָה בַּבָּקָר אוֹ בַצֹּאן תָּמִים יִהְיֶה לְרָצוֹן כָּל־מוּם לֹא יִהְיֶה־בּוֹ׃ כב עַוֶּרֶת

ת"א ואיש כי יאכל. פסחים לב יומא פ מעילה יט: ויסף חמישיתו עליו. יבמות פו מעילה יח חולין קלו: ונתן לכהן את הקדש. פסחים לב מעילה יח: ולא יחללו. סנהדרין פג זבחים ג יב מה מו תמורה ג נדה לג: והשיאו אותם עון אשמה. סנהדרין ל: וידבר ה' אל משה לאמר. פסחים מב תמורה ז: איש איש מבית ישראל. נזיר סב מנחות עג חולין יג: אשר יקריב קרבנו. מנחות קד: לכל נדריהם ולכל נדבותם. נזיר כט: אשר יקריבו לה'. מנחות עג: לעלה. נזיר סא: כל אשר בו מום. תמורה ה ו: כי לא לרצון. מנחות כט: תמים יהיה לרצון. מנחות נז בכורות לג לט: כל מום. ביצה כז מנחות נז בכורות לג: עורת או שבור. סוטה מו בכורות יד תמורה ז:

רש"י

אנינות: (יד) כי יאכל קדש. תרומה: ונתן לכהן את הקדש. דבר הראוי להיות קדש שאינו פורע לו מעות אלא פירות של חולין והן נעשין תרומה (ת"כ): (טו) ולא יחללו וגו'. להאכילם לזרים: (טז) והשיאו אותם. את עצמם יטענו עון באכלם את קדשיהם שהובדלו לשם תרומה וקדשו ונאסרו עליהן. ואונקלוס שתרגם במיכלהון בסואבא שלא לצורך תרגמו כן. והשיאו אותם. זה אחד משלשה אתים שהיה רבי ישמעאל דורש בתורה שמדברים באדם עצמו וכן ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו (במדבר ו') הוא יביא את עצמו וכן ויקבור אותו בגי (דברים ל"ד) הוא קבר את עצמו כך נדרש בספרי: (יח) נדריהם. הרי עלי: נדבותם. הרי זו (חולין ב'): (יט) לרצונכם. הביאו דבר הראוי לרצות אתכם לפני שיהא לכם לרצון אפיימנ"ט בלע"ז (בעזענפטיגונג, פערזעהנונג), ואיזהו הראוי לרצון: תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים. אבל בעולת העוף אין צריך תמות וזכרות ואינו נפסל במום אלא בחסרון אבר: (כא) לפלא נדר. להפריש בדיבורו: (כב) עורת. שם דבר של מום עורון בלשון נקבה שלא יהא בו

העמק דבר

לא יאכל: (טו) את קדשי בני ישראל. היינו קדשי מקדש: את אשר ירימו לה'. היינו תרומה וקדשי הגבול: (טז) והשיאו אותם עון אשמה. היינו לענין קדשי המקדש הבאים לכפרה וכיוצא דכהנים

ביה: יד וגבר ארי ייכול קודשא בשלו ויוסף חומשיה עלוהי ויתן לכהנא ית קודשא: טו ולא יחלון ית קודשיא דבני ישראל ית די יפרשון קדם יי: טז ויקבלון עליהון עוין וחובין במיכלהון בסואבא ית קודשיהון ארי אנא יי מקדשהון: יז ומליל יי עם משה למימר: יח מליל עם אהרן ועם בנוהי ועם כל בני ישראל ותימר להון גבר גבר מבית ישראל ומן גיוריא בישראל די יקרב קרבניה לכל נדריהון ולכל נדבתהון די יקרבון קדם יי לעלתא: יט לרעוא לכון שלים דכר בתוריא באמריא ובעזיא: כ כל דביה מומא לא תקרבון ארי לא לרעוא יהי לכון: כא וגבר ארי יקרב נכסת קודשיא קדם יי לפרשא נדרא או לנדבתא בתורי או בענא שלים יהי לרעוא כל מומא לא יהי ביה:

העמק דבר

דכהנים אוכלים ובעלי' מתכפרים וכשלא יהיו הכהנים מהרים באכילתם הרי לא יכופרו הבעלים נמצא שהכהנים משיאים אותם עון: אשמה. לענין קדשי הגבול שאם לא היו מפרישים כלל הרי הם קובעים אותו ית' כ"י כמו שאמר מלאכי ואמרתם במה קבענוך המעשר והתרומה. ואם אין הכהנים נזהרים באכילתם בקדושת תרומה הרי הם כמו שלא הפרישו תרומה. נמצא הכהנים משיאים אותם אשמה. שהוא לשון גזל. ולזה כוונו בסנהדרין ד"ל ב' ר"א אף גורם לו מיתה כו' דבי ראב"י הנא אף אשמה פי' הוסיף שהוא גם גזל. ורש"י פי' בדוחק: (יח) מבית ישראל ומן הגר בישראל. כבר נתבאר ר"פ ויקרא ור"ס ט' דעולה באה לתכלית להשיג דעת אלהים. דכתיב בהושע ו' כי חסד חפצתי ולא זבח ודעת אלהים מעולות. ומש"ה מי שנצרך לתפלה היה מביא עולה כמו שעשה שמואל במצפה וכן שאול המלך במלחמת פלשתים. והנה ר"פ ויקרא ביארנו מה שאמרו ז"ל ברבה אדם כי יקריב. היינו אדם שהוא אחד מאלף. שהוא מי שבא להתפלל בשביל הכלל יעו"ש באורך. אבל כאן מיירי באדם שמביא בשביל עצמו. ובזה א"צ שיהא אחד מאלף. אבל מכ"מ אינו ראוי להביא עולה אלא איש מבית ישראל. היינו שיהיה בן תורה ויודע תכלית הקרבן להשיג איזה ידיעה באלהות שיבוא מזה לתפלה זכה ומקובלת משא"כ איש הדיוט אשר אין דעתו מסוגלת לכ"ז אינו ראוי להביא עולת נדבה: ומן הגר בישראל. לא כתיב ומן הגר בתוכם כמו דכתיב בפ' אחרי בשלשה מקומות. אלא דייק הכתוב הגר בישראל שכבר נתגדל בקרב ישראל והשיג מעלת ידיעת אלהים: אשר יקריב קרבנו לכל נדריהם ולכל נדבותם אשר יקריבו לה' לעולה. אריכות לשון הוא וגם שנוי מלשון יחיד לל"ר. אלא בא ללמדנו שהעולה באה שלא לתכלית אחר. היינו מי שמקריב שלמים לתכלית בקשת שלום או פרנסה. וכדי שיהא מפיק רצון ויקובל השלמים לתכליתו כ"ז מביא עולה להיות שאין רצו אלא דשן. וכך מבואר בס' דברים י"ב ו' י"ג. וכן בק"ש להלן כ"ג י"ח. ובחיבורינו על שיר השירים בפסוק עורי צפון יבואר יותר. וא"כ תכלית עולת נדבה שניהם המה. או להשיג דעת אלהים ובא בפ"ע. או מצורף לנדרים ונדבות של שלמים וזה דבר המקרא אשר יקריב אותו יחיד קרבנו לצרף לנדריהם ונדבותם של אחרים אשר יקריבו המה לה' ויבא שוה ויצרף הקרבן שלו לעולה. ומצא דקאי תיבת לעולה על שני אופנים וכמו דכתיב אשר יקריב קרבנו לה' לעולה. היינו להשיג דעת אלהים. אשר יקריב קרבנו לכל נדריהם וגו' כמש"כ. שהוא בא לצרף קרבנו לעולה להדרי רבים לצרכיהם שנוגע להם לתכלית השלמים שמביאים המה: (יט) לרצונכם. היינו לתפלה שיגיע ע"י הפקת רצון מה'. וכמו דכתיב בפ' קדושים בשלמים לרצונכם לענין הבאת שלום כמש"כ שם כן עולה מועלת לכל דבר תפלה ותחנה. וכן הפי' להלן בהנפת העומר והניף את העומר וגו' לרצונכם: בכשבים ובעזים. באשר זכר בעזים בא לחטאת מוסף הייתי אומר שאינו מסוגל לעולה. מש"ה פירש הכתוב דבעזים ג"כ טוב לעולה. ולא כתוב סתם או בצאן: (כ) כי לא לרצון. לא יגיע ממנו לתכלית הנרצה להפיק רצון: (כא) לפלא נדר או לנדבה. לפי הפשט פי' לפלא נדר שאינו ראוי לנדור ומ"מ נדר. ופי' הכתוב בין שעשה שלא כדין לגמרי בין שעשה כפי המובחר שהיה בנדבה. ומזה למדנו בנדר שהיה כדין דהיינו שהיה בעת צרה ומותר לנדור אע"ג שאינו מן המובחר ופי' להלן כ"ז ב': או בצאן. כאן כתיב סתם צאן דהרבותא בשניהם נשוה דכבשה או שעירה שניהם מסוגלים לחטאת יחיד ומכ"מ זכרים לשלמים: תמים יהיה לרצון כל מום לא יהיה בו. ידוע פי' הגמ' דהוא ל"ת שאסור לעשות בו מום והוצרך להזהיר ע"ז ביחוד בקדשים קלים משום שנכלל בהם בכור ומעשר שנאכלין במומן ויש מקום לחוש שבכוונה יעשה בו מום משא"כ קדשי קדשים למאי יעשו בה מום והרי סוף סוף יהיו נפדין ודמיהם לעולה. והנה פי' הכתוב לפני אזהרה זו תמים יהיה לרצון שאין אזהרה מה"ת אלא כשאפשר להיות קרב עכ"מ או אסור להטיל בו מום לאפוקי בזמן שאין בהמ"ק קיים כדאיתא

או שבור או־חרוץ או־יבלת או גרב או ילפת לא־תקריבו אלה ליהוה ואשה לא־תתנו מהם על־המזבח ליהוה: כג ושור ושה שרוע וקלוט נדבה תעשה אתו ולנדר לא ירצה: כד ומעוך וכתות ונתוק וכרות לא תקריבו ליהוה ובארצכם לא תעשו: כה ומיד בן־נכר לא תקריבו את־לחם אלהיכם מכל־אלה כי משחתם בהם מום בם לא ירצו לכם: ס כו וידבר יהוה אל־משה לאמר: כז שור או־כשב או־עז כי יולד והיה שבעת ימים תחת אמו ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה ליהוה: כח ושור או־שה אתו ואת־בנו לא

ת"א או חרוץ. בכורות מא: או גרב או ילפת. שם: ואשה לא תתנו מהם · יומא סג: על המזבח. תמורה ז: ושור ושה שרוע · פסחים עב חולין פ: נדבה תעשה אתו. תמורה ז: ולנדר לא ירצה · שם ס: ומעוך וכתות. שבת קית קדושין כה מנחות נו בכורות לג לט תמורה ז: לא תקריבו. שם: ובארצכם לא תעשו. חגיגה יד: ומיד בן נכר · סוטה מו תמורה ז: כי משחתם בהם מום בם. יומא סד ע"ג כג זבחים עו חולין כג בכורות נו תמורה כח: שור או כשב. ב"ק סה סו עה חולין לח פה בכורות יב יז נז נדה מ מא: והיה שבעת · זבחים יב חולין פא בכורות יב נד נז נדה מ מא: ומיום השמיני. שבת קלה זבחים יב חולין פא: ירצה לקרבן · יומא סג: ושור או שה אותו ואת בנו. חולין עח עט פב קטו:

רש"י

מום של עורת: או שבור · לא יהיה: חרוץ · ריס של עין שנסדק או שנפגם וכן שפתו שנסדקה או נפגמה (בכורות ל"ה): יבלת · ורוא"ה בלע"ז (דיא ווארצע) · גרב · מין חזזית וכן ילפת ולשון ילפת כמו ולפת שלשון (שופטים ט"ז) שאחוזה בו עד יום מיתה שאין לה רפואה: לא תקריבו · שלש פעמים להזהיר על הקדשתן ועל שחיטתן ועל זריקת דמן (תמורה ו'): ואשה לא תתנו · אזהרת הקטרתן: (כג) שרוע · אבר גדול מחבירו: וקלוט · פרסותיו קלוטות: נדבה תעשה אותו · לבדק הבית: ולנדר · למזבח (ת"כ): לא ירצה · איזה הקדש בא לרצות הוי אומר זה הקדש המזבח: (כד) ומעוך ובתות ונתוק וכרות. בביצים או בגיד: מעוך · ביציו מעוכין ביד: כתות · כתושים יותר ממעוך (בכורות ל"ה): נתוק · תלושין ביד עד שנפסקו חוטים שתלויים בהן אבל נתונים הם בתוך הכיס והכיס לא נתלש: וכרות · כרותין בכלי ועודן בכיס: ומעוך · תרגום ודמרים זה לשוט בארמית לשון כתישה: וכתות · תרגומו ודרסים כמו הבית הגדול לרסיסים (עמוס ו') בקיעות דקות וכן קנה שמרוסם: ובארצכם לא תעשו · דבר זה לסרס שום בהמה וחיה ואפילו טמאה לכך נאמר בארצכם לרבות כל אשר בארצכם שאי אפשר לומר לא נצטוו על הסרוס אלא בארץ שהרי סרוס חובת הגוף הוא וכל חובת הגוף נוהגת

העמק דבר

בע"ז די"ג ב' בזמן שבהמ"ק קיים דחזי להקרבה כו' · וכן אם הוא חולה ואחזת הדם שא"א להתרפאות ב"י הקזה ועשיית מום אין בזה אזהרה שהרי בל"ז לא יהיה לרצון · והדברים עתיקים ואכ"מ · ומבואר בחיבורי העמ"ש שאילתא ו' אות ס': (כב) עורת · שנולד במומו: או שבור · אפילו נעשה אח"כ: או חרוץ או יבלת וגו' · אפילו אינן מגולין כ"כ · והשער מכסה אותן · וע' מש"כ במומי אדם: ואשה לא תתנו מהם וגו' · אפילו לא נתגלה בשעת שחיטה וזריקת הדם עד אחר הפשט מכ"מ אסור ליתן אשה וגו': (כג) שרוע וקלוט · אפילו הני מומין שנולדים בהם כדאי' בתמורה ד"ז א' דהני בע"מ מעיקרא נינהו וניכרים ביותר גם מעורת · מכ"מ נדבה תעשה אותו · אם היה

הכונה

כב עֲוִיר אוֹ תְבִיר אוֹ פְּסִיק אוֹ יַבְּלָן אוֹ גַרְבָּן אוֹ חֲזָזָן לָא תְקָרְבוּן אִלֵּין קֳדָם יְיָ וְקֻרְבָּנָא לָא תִתְּנוּן מִנְּהוֹן עַל מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ׃ כג וְתוֹר וְאִימַּר יַתִּיר וַחֲסִיר נִדְבְתָא תַּעְבֵּיד יָתֵיהּ וּלְנִדְרָא לָא יִתְרְעֵי׃ כד וּדְמְרִיס וּדְרְסִיס וּדְשְׁלִיף וּדְגְזִיר לָא תְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ וּבְאַרְעֲכוֹן לָא תַעְבְּדוּן׃ כה וּמִיַּד בַּר עַמְמִין לָא תְקָרְבוּן יָת קֻרְבַּן אֱלָהֲכוֹן מִכָּל אִלֵּין אֲרֵי חִבּוּלְהוֹן בְּהוֹן מוּמָא בְהוֹן לָא לְרַעֲוָא יְהֵי לְכוֹן׃ כו וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ כז תּוֹר אוֹ אִימַּר אוֹ עִזָּא אֲרֵי יִתְיְלִיד וִיהֵי שִׁבְעָא יוֹמִין בָּתַר אִמֵּיהּ וּמִיּוֹמָא תְמִינָאָה וּלְהָלָא יִתְרְעֵי לְקָרָבָא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃

רש"י

בין בארץ בין בחוצה לארץ: (כה) ומיד בן נכר. עובד כוכבים שהביא קרבן ביד כהן להקריבו לשמים לא תקריבו לו בעל מום ואע"פ שלא נאסרו בעלי מומים לקרבן בני נח אלא א"כ מחוסרי אבר זאת נוהגת בבמה שבשדות אבל על המזבח שבמשכן לא תקריבוה אבל תמימה תקבלו מהם (תמורה ו') לכך נאמר למעלה איש איש לרבות את הנכרים שנודרים נדרים ונדבות כישראל (חולין י"ג): משחתם. חבולהון: לא ירצו לכם. לכפר עליכם: (כז) כי יולד. פרט ליוצא דופן: (כה) אותו ואת בנו. נוהג בנקבה שאסור לשחוט האם והבן או הבת ואינו נוהג בזכרים ומותר לשחוט האב והבן (ת"כ חולין ע"ח): אותו ואת

העמק דבר

הכונה נדבה למזבח תקריב אותו ניבעי. אלא לבדק הבית ועפיה זו היא העמדה והערכה וכלשון כן תפנה לשורך במעשר בהמה שיש בו עפיה דהעברה כדאי' בכורות דנ"ו א': ולנדר וגו'. היינו קרבן שאלה בבהמ"ק. וקרי הכתוב קדשי בה"ב נדבה וקדשי מזבח נדר אע"ג שיש גם להיפך וכדאי' בתמורה ד"ז ב' אין לי אלא נדבה נדר מניין ת"ל ולנדר כו'. אלא משום שקרבן שבא לרצות על איזה דבר מצוי שידור אדם אפילו בשעה שאין בידו להקריב כדי שיבא לי לזכות בתפלתו כמש"כ לעיל כ"א. משא"כ בה"ב אין מצוי שידור אדם אלא בשעה שבידו להקדישו חסו נדבה. וכיב"ז בספר במדבר ט"ו א': (כד) ומעוך וגו'. בשבר מומין אלו אינם דומין לכל המומין שבזוין הן אפילו ליתנם במתנה לאדם גדול. וכדכתיב במלאכי ג' הקריבהו נא לפחתך וגו' אבל כרוס אינו מאום אדרבה השור משתבח בזה מכ"מ לגבוה משחת הוא: ובארצכם לא תעשו. כדי שיתפשם ויהיה דמיו יקרים אפילו הקדישו לבה"ב היינו נדבה ויהיה בזה תועלת לבה"ב מכ"מ אסור: (כה) לא ירצו לכם. דקרבן נכרי אינו בא לרצון למקריבו כדאי' בזבחים דנ"ה לכם לרצון ולא לאוה"ע. ומש"ה אין נכרי מביא נסכים על קרבנו משלו. אלא קרב משל צבור כדתנן במס' שקלים. דהנסכים המה מביאין את הרצון כמבואר בלשון הנביא (הושע י"א) לא יסכו לה' יין וגו' זבחיהם כלחם אונים וגו'. ומש"ה מסיים הכתוב דקרבן נכרי בע"מ לא ירצו לכם: (כז) שור או כשב וגו'. פרשה זו סמוכה לפ' מועדות. וקורין אותה במועדים. ובל"ס היו מקובלים איש מפי איש עד משה רבינו שקורין במועדים משור או כשב. הלע דבמשנה מגילה פ"ד תנן בפסח קורין בפ' מועדות שבת"כ. והכי הנן בסוכות לא כן בר"ה תנן בחדש השביעי באחד לחודש והרי הוא ג"כ פ' מועדות שבת"כ והאמאי שני בלשון אלא משום דבמועדים צריך להתחיל שור או כשב וזה נקרא פ' מועדים משא"כ בר"ה. ועי' מש"כ המרדכי פ' בני העיר. כ"ז בא ללמדנו דפ' זו שייך לפסח וחה"ס. ע"כ יש לבאר כל מקרא בפ' זו שהוא מיוחד ושייך יותר למועדים אלו: והיה שבעת ימים תחת אמו ומיום השמיני והלאה וגו'. זה הדין עיקר מקומו בפ' ויקרא לו. אבל ייחד הכתוב כאן בשביל נדרים ונדבות שמצוי הרבה במועדי ה' ואע"ג דבעיקר הדין אין נ"מ בין נדבה לחובה לענין שמונה מכ"מ יש שנוי לענין לכתחלה כדתנן במס' פרה פ"א כל הקרבנו' מלותן משלשים יום והלאה ואף ביום שלשים. ואם הקריבם ביום ח' כשרים. נדרים ונדבות הבכור ומעשר ופסח כשרים מיום השמיני והלאה ואף ביום השמיני ולא נודע הטעם. ע' בפי' הר"מ והר"ש. ונראה משום דבנדרים ונדבות כאן מפורש דמיום השמיני והלאה ירצה. אין לעשות נדרים ולהחמיר בזה. וכן בבכור ומעשר כתיב בפ' משפטים שבעת ימים יהיה עם אמו ביום השמיני תתנו לי. ובפסח הראיתי רמז בס' שמות י"ב ה'. משא"כ בקרבנות חובה דלא כתיב מפורש ממילא מובן דיש זמן אחר לכתחלה ונמסר הדבר לחכמים וקבעו שלשים יום. וכיב"ז איתא בבכורות ר"פ עד כמה (א): (כח) ושור או שה וגו'. אזהרה זו מיוחדת ביותר בימי המועדים דאז

הרחב דבר

(א) והנה כאן כתיב שבעת ימים תחת אמו. ובבכור כתיב יהי' עם אמו. והיינו משום דאי' בחולין דפ"א וכב"מ דליל שמיני לקדושה ויום להרצאה. ושבעת ימים אסור להקדישן. משה"א א"ל להרחיקו מאמו כלל ויהי תחת אמו ממש. ואין לחוש

תִשְׁחֲטוּ בְּיוֹם אֶחָד׃ כט וְכִֽי־תִזְבְּחוּ זֶֽבַח־תּוֹדָה לַיהוָה לִֽרְצֹנְכֶם תִּזְבָּֽחוּ׃ ל בַּיּוֹם הַהוּא יֵֽאָכֵל לֹֽא־תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר אֲנִי יְהוָה׃ לא וּשְׁמַרְתֶּם מִצְוֺתַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם אֲנִי יְהוָה׃ לב וְלֹא תְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃ לג הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה׃ פ רביעי

כג א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם מוֹעֲדֵי יְהוָה אֲשֶׁר־

ת"א לא תשחטו . יומא סד חולין פב : ביום אחד . חולין פג : ולא תחללו . סנהדרין עד : ונקדשתי . ברכות כא מגילה כג סנהדרין עד : אשר תקראו . ר"ה כד :

רש"י

בנו · אף בנו ואותו במשמע (חולין פ"ב) : (כט) לרצונכם תזבחו · תחלת זביחתכם הזהרו שיהיו לרצון לכם ומהו הרצון ביום ההוא יאכל לא בא להזהיר אלא שתהא שחיטה על מנת כן אל תשחטוהו על מנת לאכלו למחר שאם תחשבו בו מחשבת פסול לא יהא לכם לרצון · דבר אחר לרצונכם לדעתכם מכאן למתעסק שפסול בשחיטת קדשים ואע"פ שפרט לנאכלים לשני ימים חזר ופרט לנאכלין ליום אחד שתהא זביחתן על מנת לאכלן בזמנן : (ל) ביום ההוא יאכל · לא בא להזהיר אלא שתהא שחיטה על מנת כן שאם לקבוע לו זמן אכילה כבר כתוב ובשר זבח תודת שלמיו וגו' (לעיל ז') : אני ה' · דע מי גזר על הדבר ואל יקל בעיניך : (לא) ושמרתם · זו המשנה (ת"כ) : ועשיתם · זה המעשה : (לב) ולא תחללו · לעבור על דברי מזידין ממשמע שנאמר ולא תחללו מה ת"ל ונקדשתי מסור עצמך וקדש שמי יכול ביחיד ת"ל בתוך בני ישראל וכשהוא מוסר עצמו ימסור ע"מ למות שכל המוסר עצמו ע"מ הנס אין עושין לו נס שכן מצינו בחנניה מישאל ועזריה שלא מסרו עצמן על מנת הנס שנאמר והן לא ידיע להוא לך מלכא וגו' (דניאל ג') מציל ולא מציל ידיע להוא לך וגו' : (לג) המוציא אתכם · ע"מ כן : אני ה' · נאמן לשלם שכר : כג (ב) דבר אל בני ישראל וגו' מועדי ה' · עשה מועדות שיהיו ישראל מלומדין בהם שמעברים את השנה על גליות שנעקרו

העמק דבר

צריך לחקור אחר זה ולהזכר אולי הוא או"ב משא"כ בכל השנה · כדאי' בפ' או"ב : (כט) וכי תזבחו זבח תודה וגו' · מקרא זה לכאורה אין בו חדוש על המפורש בפרשת צו בפ' שלמים · וכבר יש ע"ז דרשות חז"ל · אבל יש עוד לאלוה מלין · שראוי לדעת דקרבן תודה אינו אלא נדבה · ויכול אדם להביא בכל יום · אלא שהוא זה הקרבן למי שצריך להודות על הנס שאירע לו כדי לספר הנס בעת שהוא אוכל בסעודה אחת כל הקרבן עם הלחמים · וכמש"כ בפ'

נו · אמנם כן היו ישראל נוהגים להביא בחג הסוכות קרבן תודה לא משום איזה נס שעבר אלא משום דיש בו לחם ומועיל לגשם הבא אחר החג ונידונין בחג על המים שהוא עיקר פרנסת הארץ · והכי מבואר בעמוס ד' באו בית אל ופשעו הגלגל הרבו לפשוע והביאו לבקר זבחיכם לשלשת ימים מעשרתיכם וקטר מחמץ תודה וקראו נדבות השמיעו כי כן אהבתם בני ישראל · וגם אנכי מנעתי מכם את הגשם וגו' · הרי דכך היה נהוג בישראל (א) · והנה תודה הוא

הרחב דבר

לאוש במה יבאו בעלין לידי איזה הנאה ממנו בשעה שמשתמש עם אמו . משא"כ בבכור שהוא קדוש מכבר כתיב עם אמו היינו סמוך לה בעת הניקה וכדומה . אבל לא ישכב אצלה תמיד שמא יבא לידי הנאה דאע"ג שאין מועלים בבכור מכ"מ אסור מה"ת ליהנות בו . והא דכתיב שם ביום השמיני תתנו לי ולא בלילה והרי כתיב שבעת ימים יהי' עם אמו ומשמע דבליל שמיני א"צ להיות עם אמו . פשוט הוא דבליל שמיני רשאי ליתנו לכהן אם אומר תן לי שאקריבנו ולמחר יקריבנו אבל בתוך שבעה אסור ליתן לכהן :

(א) וע"ז אי' ברכה פ' אמור בביאור הכתוב תהלים ס"ח גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננתה . אמר דוד

כח וְתוֹרְתָא אוֹ שֵׂיתָא לַהּ וְלִבְרַהּ לָא תִכְּסוּן בְּיוֹמָא חַד: כט וַאֲרֵי תִכְּסוּן נִכְסַת תּוֹדְתָא קֳדָם יְיָ לְרַעֲוָא לְכוֹן תִּכְּסוּן: ל בְּיוֹמָא הַהוּא יִתְאֲכֵיל לָא תַשְׁאֲרוּן מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא אֲנָא יְיָ: לא וְתִטְּרוּן פִּקּוֹדַי וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ: לב וְלָא תְחַלְּלוּן יָת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי וְאִתְקַדַּשׁ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן: לג דְּאַפֵּיק יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהּ אֲנָא יְיָ: א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן מוֹעֲדַיָּא דַיְיָ דִּי תְעָרְעוּן יָתְהוֹן מְעָרְעֵי קַדִּישׁ

העמק דבר

שלמים ומכ"מ נאכל ליום ולילה · וביארנו בפ' צו טעם משום שבא להודות ולספר את הנסים וס"ד דוקא תודה שבא על נס ולא כן תודה שבא בשביל נס ש"ה כתיב גם במועדים דיני תודה : לרצונכם · כבר פירשנו י"ם ה' וכ"ב י"ם דמשמעו שיבא להפקת רצון · והיינו על העתיד בנשמי שנה · וע' ספר שמות כ"ג י"ח : (ל) ביום ההוא יאכל וגו' · אע"ג שאינו בא לספר נס נרגים מכ"מ דין אחד לתודה : (לא) ושמרתם מצותי וגו' · לשון השאלתות דהטכה כבר אמרה תורה ושמרתם מצותי ועשיתם אותם ובאו הכמים ופירשו והקנו ועשו סייג להורה עכ"ל · עמד רבינו על שתי כוונות בזה המקרא בפי' מנעטו · הלא כדעת הלמוד בבלי ברכות ד"ה עה"פ ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה · והמצוה ע פנוה · ופי' מצוה בקבלה בע"פ · ואמרה תורה אשר בימי מועדים תשמרו המקובלות ועשיתם הדשות וכמש"כ לעיל י"ח ה' במשמעות עשיה בכ"מ · והיינו דתניא בכ"מ שואלין ודורשין בהלכות פסח בפסח כו' · והיינו חקירות חדשות · וזהו דבר השאלתות ופירשו והקנו · פירשו במה שהיו מקובלים מכבר והקנו חדשות · הא חדא · עוד יש לפרש עפ"י דעת הירושל' ברכות פ"ז ע"ז הפסוק ואתנה לך וגו' אהקש מצות לתורה מה תורה טעונה ברכה אף מצות טעון ברכה לפניה וכמו שביארנו בס"ד בזה המקרא שם · הא מיהא לדעת הירושלמי יש לפרש ושמרתם מצותי · מצות מעשה הכתובין בפ' מועדי ה' · ועשיתם אותם העשו סייג להורה כדי שיהיו נשמרין יפה (א) :

(לב) ולא תחללו וגו' · כידוע מאמרם ז"ל בקידושין דפ"א ככבא דשתא ריגלא · מש"ה הזהיר כאן שלא יחולל ש"ש בשמחת המועד כמו בלהו"ע בימי חגיהם מרבים הוללות רעה · ולא כן ישראל עם ה' : ונקדשתי בהוך בני ישראל · במס' מגילה פ"ב נדרש מכאן שאין אומר דבר שבקדושה פחות מעשרה · ובאשר משמעות מקרא קודש הוא הפלה כאשר יבואר והיה המצוה להתפלל בימי המועד כמו שנהוג ע"פ מצות הז"ל בכל יום · מש"ה כתיב במועד ונקדשתי בתוך ב"י בעשרה יאמרו דשב"ק · ובאמת בהיותנו בא"י אע"ג שהיו יכולין להתפלל בכל יום מכ"מ באשר היו מפוזרים בעבודת הארץ לא היו יכולין לומר דשב"ק · משא"כ במועדים מתקבצים לירושלים · וכ"כ בעה"ע · וע' מש"כ בס' דברים שם וע' מש"כ התוס' סנהדרין דל"ז ב' בד"ה מכנף בשם תשו' הגאונים דבא"י לא אמרי קדושה בחול:(לג) להיות לכם לאלהים·מש"ה אני חפץ שברגלים סגולת ימי השנה לכל דבר תתנהגו באופן היותר נאות שיחול עליכם אלהות וברכה באין מעצור:כג (א) אלה הם מועדי·לפי הפשט אריכות לשון הוא · אבל הענין דכמו דימי מועדות המה מקראי קודש לנו כאשר יבואר בסמוך משמעות מקרא קודש . כך המה מקראי קודש להקב"ה כ"י לענין הליכות עולם שהוא עבה ימים אלו לר"ה לענינים פרטים · וכדתנן ריש מס' ר"ה ארבעה ראשי שנים הם · בפסח על התבואה · ובעצרת על פירות האילן . ובחג על המים כו' · וא"כ משמעות זה המקרא כך מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קודש · מה

הרחב דבר

לא נכס היא צריכה נדבות . פי' היו מביאין תודה שקרוי נדבות כמבואר בעמוס . והכי איתא כ"פ כת"כ והובא במנחות דע"ג . או בנדבותיכם לרבות את התודה . והטעם ע' לעיל ז' ט"ז . ובמדבר. ט"ו ח' . ואם טל היא צריכה תניף אלפים . נוית לעבות תנופה בעומר ובשה"ל בפסח ועצרת כדי לעצור טללים רעים . ומסיים הכתוב נחלתך היינו ישראל . ונלאה היינו א"י שהיא ארץ נכלאה בלי מים . אתה כוננתה . בזה האופן . ולא כמו ישראל בחו"ל ולא כמו או"ה בא"י . חיתך . היינו כהנים חיל ה' . ישבו בה . הקריבו הכל . בשביל זה . תכין בטובתך לעני . היינו בעלי עבודת הארץ . אע"ג שהם רחוקים מפעולות קדושות מכ"מ ע"י פעולת חַיָּתְךָ אתה מטיב לכלל ישראל :

(א) והזהיר הכתוב ביחוד במועדי ה' . והוא ע"פ שפ' בתשובת הגאונים בשם תשובת רב האי גאון ז"ל לענין יו"ט שני של גליות שהנביאים צוו את ישראל לעשות כן . וכך היה יחזקאל הנביא ודניאל עושים . וסיים רה"ג בזה"ל ושמא משום יהושע ב"נ כך הנהיג את כל היונאים ומשתהים מחו"ל לעשות כן . וכ"ז בודאי מרומז בתורה . דע"פ עומק הדין לא ס' לנו לחוש שמא נתעבר אדר הסמוך לניסן או אלול משום דעפ"י רוב המה חסרים ותדע שאין ספק ממש שהרי אין נוהגים ספיקא דיומי לענין ספה"ע אע"ג שהוא ג"כ מה"ת כהו"ל לשיטת הרי"ף ורמב"ם ומשום שיהי' בזה זילותא דיו"ט של עצרת לא תקנו . וכן בחודש תשרי אין נוהגים יוה"כ משום שלא אפשר בשני ימים . הא מיהא מעמידים על רוב שנים שהם חסרים . מכ"מ בעוף במועדות נהגו ספק משום שמירה יתירה . וזהו דבר השאלתות ועשו סייג לתורה . ובזה נכלל אזהרה זו כאן . וע"ע להלן כ"ה ט' :

תִּקְרְאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֵלֶּה הֵם מוֹעֲדָי׃
ג שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ
שַׁבָּת הִוא לַיהוָה בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם׃ פ ד אֵלֶּה
מוֹעֲדֵי יְהוָה מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֲשֶׁר־תִּקְרְאוּ אֹתָם
בְּמוֹעֲדָם׃ ה בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר
לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעַרְבָּיִם פֶּסַח לַיהוָה׃ ו וּבַחֲמִשָּׁה
עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה חַג הַמַּצּוֹת לַיהוָה שִׁבְעַת
יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ׃ ז בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ
יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃
ח וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים בַּיּוֹם

ת"א אלה הם מועדי. ר"ה כד: שבת הוא. חולין קא: אלה מועדי ה'. ר"ה כא כב כד כה: ובחמשה עשר יום. סוכה

רש"י

ממקומם לעלות לרגל ועדיין לא הגיע לירושלים: (ג) ששת ימים. מה ענין שבת אצל מועדות ללמדך שכל המחלל את המועדות מעלין עליו כאלו חלל את השבתות וכל המקיים את המועדות מעלין עליו כאלו קיים את השבתות: (ד) אלה מועדי ה'. למעלה מדבר בעבור שנה וכאן מדבר בקדוש החדש: (ה) בין הערבים. משש שעות ולמעלה: פסח לה'. הקרבת קרבן ששמו פסח: (ח) והקרבתם אשה וגו'. הם המוספין האמורים בפרשת פינחס ולמה נאמרו כאן לומר לך שאין המוספין מעכבין זה את זה: והקרבתם אשה לה'. מכל מקום אם אין פרים הבא אילים ואם אין פרים ואילים הבא כבשים: שבעת ימים. כל

העמק דבר

שייך לנו אלה הם מועדי אלה ולא זולתם. וא"כ אין משמעות האי אלה כמשמעות אלה מועדי ה' דבסמוך. דשם משמעו שמונה והולך המועדים וכאן משמעו אלה דיקא קבעתי אותם להליכות עולם ולצרכי ב"א. והנה משמעות מקראי קדש השייך לנו בהרבה אופנים הוא. א' כבוד היום באכילה ושתיה ומלבושים. ב' קיבוץ עם לשם ה' כהרמב"ן גם שנקרא אותם יום קודש כך פי' הת"כ. והוא מצוה להתפלל אז כפרש"י שבועות די"ד ב' בד"ה לא קראו מ"ק וכדי ת"י ישעיה א' עה"פ כי תבואו לראות פני חדש ושבת קרה מקרא יע"ש. ועיין מש"כ בספר שמות י"ב ט"ז. ולפי דברינו יבואר מקרא ד' אלה מועדי ה' מקראי קדש. שהקב"ה קרא אותם מקראי קודש ליום הדין אשר תקראו אותם במועדם. שאז תקראו גם אתם. מש"ה שינה הכתוב שם והקדים מקרא קודש לתקראו אותם ולא כמקרא הזה ולהלן ל"ז דכתיב אשר תקראו אותם מקראי קודש: (ג) ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי וגו'. כבר הקשו חז"ל בת"כ מה ענין שבתות אצל מועדים כו'. ולפי הפשט כתב הרמב"ן ז"ל שבא ללמד כי גם בבוא אחד מן המועדים בשבת לא תדחה מצות שמחת יו"ט את השבת. ולא נימא דהוא כמו מוספי יו"ט שדוחה שבת ואפילו לר"א בפסחים דס"ח דס"ל שמחת יו"ט רשות מודה בשלמי שמחה שהוא מצוה. ומכ"מ אינו דוחה שבת. שבת שבתון. שבתון משמעו בכ"מ להקפין השביתה. מש"ה כתיב ביו"ט שבתון משום דמלאכת אוכל נפש מותר. אבל בשבת בראשית כתיב בכ"מ שבת. ובמקום דכתיב שבת שבתון אין משמעו להקפין השביתה שהרי כתיב שבת. אלא להגמיר זמן השביתה היינו שאין בו תוספת. והיינו דאיתא במס' מו"ק ד"ג נאמר שבת שבתון בשבת בראשית [הכי עיקר הגיר' כמו שהובא בתוס' ר"ה ד"ט א' וכ"ה הגיר' בשאלתות כת"י כמש"כ בהעמ"ש סי' קי"ב

בס"ד

אלין אינון מועדי: ג שתא יומין תתעביד עבידתא וביומא שביעאה שבא
שבתא מערע קדיש כל עבידא לא תעבדון שבתא היא קדם יי בכל מותבניכון:
ד אלין מועדיא דיי מערעי קדיש די תערעון יתהון בזמניהון: ה בירחא קדמאה
בארבעת עשרא לירחא בין שמשיא פסחא קדם יי: ו ובחמשת עשרא יומא
לירחא הדין חגא דפטיריא קדם יי שבעא יומין פטירא תיכלון: ז ביומא
קדמאה מערע קדיש יהי לכון כל עבידת פולחן לא תעבדון: ח ותקרבון

העמק דבר

בס"ד] • ונאמר שבת שבתון בשביעית מה שבא שבתון בש"ב לפניו ולאחריו מותר כו' • אבל מכ"מ אינו שוהר כדרש מתשבתו שבהכס דתוספת שבת ויו"ט אסור במלאכה [לדעת רוב הפוסקים] אלא לא כתיב שבת שבתון בש"ב רק במקום מצוה • היינו כמו בס' תשא ויקהל גבי מלאכה המשכן • וכן כאן בשבת שאל בו יו"ט מותר לבשל וכדומה לצורך יו"ט משום מצוה דשמחת יו"ט (א): מקרא קדש • כל אופני משמעות מקרא קודש דיו"ט כשבא בחול כמש"כ לעיל יש נ"כ כשבא בשבת. רק כל מלאכה לא תעשו • כמו שבת דכל השנה: בכל מושבותיכם • לפי הפשט הוא טעם על מה דשמחת יו"ט אינה דוחה שבת כמו כמה מצות שזמנן קבוע ודוחות אה"ש • או משום שנאמרו לפני הדבור כדאיתא ביבמות ד"ח ה"נ יו"ט כתיב בפ' בא הוא לבדו יעשה לכם • ופירש הכתוב הטעם משום דשבת שוה בכ"מ ביום השביעי • ויו"ט דתליא בקביעות החודש אינו ידוע במרחקים ממקום הקביעות וע"כ עושין שני ימים • וא"א לדחות שבת הקבוע בכל מושבותיכם • וזה הטעם איתא במסכת סוכה רפ"ד לענין גזרה דרבה דמשום דלא בקיאין בקביע דירחא גזרו על לולב ושופר שלא תדחה שבת • אלא דשם מיירי בדבר שאינו מלאכה מה"ת והפסוק נתן זה הטעם עצמו באיסור מלאכה מה"ת (ב) • ועי' להלן מקרא כ"ע מש"כ שם ועוד להלן כ"ה ס': (ד) אשר תקרא אותם במועדם • לא מועיל קריאת ב"ד למטה אלא במועדם למעלה. ואינו מועיל קביעת ב"ד אלא בקביעות החודש או העיבור • ובזה האל גומר על ידם • אבל עצם המועד אינו תלוי בב"ד לקרא ביום אחר או בחדש אחר כמו שעשה ירבעם: (ה) פסח לה' • גם זה העת נקרא יום מועד שהרי בזמן הבאת קרבן אסור במלאכה והוא מקרא קודש להלל שבשעת פסח • ומש"ה כתיב כאן בין הערבים שלא נקרא מועד אלא אחר חצות זמן פסח כדאיתא בירו' ר"פ מקום שנהגו • ועי' מש"כ בפ' פינחס: (ו) חג המצות לה' שבעת ימים וגו' • זה השם הוא בשביל מצות ה' לאכול בו מצות • וכן להלן חג הסכות שבעת ימים לה' • כך משמעו • משא"כ שם חג הקציר חג האסיף אינו אלא ע"ש שבא בהוהו עת • ושינה הכתוב הלשון דכאן כתיב שבעת ימים אחר לה' • ושם כתיב חג הסכות שבעת ימים לה' • היינו כמש"כ בפ' בא דחג המצות בלשון תורה אינו אלא יום הראשון ולא כחג הסכות שבלשון המקרא הוא שבעת ימים מש"ה כאן משמע ובחמשה עשר יום וגו' חג המצות אותו יום הוא חג והמצוה בו שאז שבעת ימים וגו' אבל בחג הסכות חג הסכות הוא שבעת ימים: (ח) והקרבתם אשה לה'. לא ביאר הכתוב כמה ומזה דרשו אם אין פרים הבא כבשים • דא"א לומר

הרחב דבר

(א) והכי דיוק לשון המשנה דפ"א בשבת תנן וב"ה מתירין בכולן עם השמש. וגבי פסח תנן שם משלשלין את הפסח ע"ש עם חשיכה. מבואר דעם השמש היינו לפני חשיכה שהוא בזמן מוקדם וזהו תוספת. ועם חשיכה הוא בלי תוספת. והיינו משום דצלית הפסח מצוה. ועוד תנן בפ"א לא יצא החייט במחטו סמוך לחשיכה. וס"ל לרבא דדוקא בידו. אבל בבגדו שרי משום דאין גוזרין גזרה לגזרה. ואי' שם עוד בדי"ב תדר"י יוצא אדם בתפלין ע"ש עם חשיכה. ומפרש בגמ' הטעם משום דאסור כהה"ד. ותמהו הראשונים ז"ל הא בלא"ז שרי משום דאין חיוב בנטילת תפלין. ויישב הגר"א סי' רנ"ב דמשום דהני עם חשיכה וזה אפי' לרבא אסור • ומעתה תקשה אמאי באמת בחייט במחטו תנן סמוך לחשיכה ובתפלין עם חשיכה. אלא כדברינו דמחט שהוא רשות אסור לטלטל כלל עם חשיכה משום תוספת שבת. משא"כ תפלין שהוא מצוה ואין בזה תוספת. ואפי' מצוה דשבת עצמה שרי בזמן התוספת ומש"ה תנן בפ"ב דשבת ספק חשיכה ספק א"ח אין מעשרין כו' ואין מדליקין את הנרות. מבואר דדוקא בספק אסור אבל התוספת ליכא. והיינו משום דכל הני מצות הן וליכא בהן תוספת. וכמו בשול משום שמחת יו"ט דשרי בתוספת שבת. ומתיישב עוד הא דתנן בפ"א דשבת אין צולין כו' ואין נותנין פת לתנור ע"ש עם חשיכה אלא כדי שיקרמו פניה. והאי עם חשיכה מיותר ואין לו ביאור וכבר תמה בזה בתוי"ט. אבל לדברינו ניחא דיש אפיית פת לצורך חול והוא רשות. והי' אסור עם חשיכה שהוא זמן תוספת שבת אפי' בלי גזירה שמא יחתה ויש אפיית פת שאין לו מה יאכל בשבת וה"ז מצוה כמו הדלקת הנר. כמש"כ המג"א סי' רס"ג. ומש"ה אי לא גזרה שמא יחתה הי' רשאי לאפות אפי' עם חשיכה. וקמ"ל דאפי' זה האופן דשרי עם חשיכה משום שאין בזה תוספת. מכ"מ אסור משום גזרה שמא יחתה. ומיושב יפה כל מה שבקשה הגר"א באו"ח סי' רע"א על שיטת הבו"ע. וע"ע מש"כ לכלן מקרא ל"ב. ובפ' בהר כ"ה ד':

(ב) ובקידושין דל"ז אי' מושבות דכתב רחמנא גבי שבת ל"ל סד"א תיבעי קידוש כמועדות קמ"ל. ואינו מובן לכאורה הא מועדות ג"כ לא בעינן קידוש ב"ד אלא קידוש החודש לדעת יום קביעת המועד וזה לא שייך בשבת.
והתוס' בכ"ב דק"כ כ' בזה"ל אין מקדשין אחד בשבת להיות שביעי שלו שבת אלא לעולם יום שביעי שבת. וג"ז נראה

דוחק

הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ פ ט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ י דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם וּקְצַרְתֶּם אֶת־קְצִירָהּ וַהֲבֵאתֶם אֶת־עֹמֶר רֵאשִׁית קְצִירְכֶם אֶל־הַכֹּהֵן׃ יא וְהֵנִיף אֶת־הָעֹמֶר לִפְנֵי יְהוָה לִרְצֹנְכֶם מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת יְנִיפֶנּוּ הַכֹּהֵן׃ יב וַעֲשִׂיתֶם בְּיוֹם הֲנִיפְכֶם אֶת־הָעֹמֶר כֶּבֶשׂ תָּמִים בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה לַיהוָה׃ יג וּמִנְחָתוֹ שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן אִשֶּׁה לַיהוָה רֵיחַ נִיחֹחַ וְנִסְכֹּה ונסכו ק׳ יַיִן רְבִיעִת הַהִין׃ יד וְלֶחֶם וְקָלִי וְכַרְמֶל לֹא תֹאכְלוּ עַד־עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה עַד הֲבִיאֲכֶם אֶת־קָרְבַּן אֱלֹהֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם׃ ס טו וּסְפַרְתֶּם לָכֶם מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת מִיּוֹם הֲבִיאֲכֶם אֶת־עֹמֶר

ת"א כז כח: כי תבאו אל הארץ. מנחות פד: וקצרתם. חגיגה יז מנחות עא: והבאתם את. שבת קלא מנחות סט עב פג פד: קצירכם. פסחים כג ר"ה יג: ביום הניפכם. מגילה כ: ומנחתו שני. מנחות כט: ונסכה יין. שם: ולחם וקלי. פסחים כג כריתות ה: עד עצם היום. סוכה מא ר"ה ל מנחות סח: עד הביאכם. שם שבת קלא: לדרתיכם. מנחות פד: וספרתם. שם סה: ממחרת השבת. שם פה: מיום הביאכם. שם סו:

רש"י

מקום שנאמר שבעת שם דבר הוא שבוע של ימים שטי"נא בלע"ז (ווירד ניכט אויסגעשפראכען דיא זאהל זיבען) וכן כל לשון שמונה שמת המוספת שלשת: **מלאכת עבודה.** אפי' מלאכות החשובות לכם עבודה וצורך שיש חסרון כיס בבטלה שלהן כגון דבר האבד כך שנויי מתורת כהנים דקתני יכול אף חולו של מועד יהא אסור במלאכת עבודה וכו': (י) **ראשית קצירכם.** שתהא ראשונה לקציר: **עומר.** עשירית האיפה

העמק דבר

דבמדבר לא הביאו כל המוספין עד שנאמר פ' מוספין בערבות מואב. שהרי שעיר ר"ח קרב בשמיני לדעת חז"ל שהנשרף היה שעיר ר"ח והיה להם הכרח ע"ז כמש"כ לעיל במקומו. אמנם לפי הפשט אע"ג שנזהרו להקריב במדבר במועדים מכ"מ לא נזהרו להקריב אותו הסך שבה"י אלא איזה אשה. ומש"ה בעצרת שכבר הקריבו שתה"ל לא כתיב מוספין כלל. ואע"ג דעומר ושתה"ל לא קרב במדבר כדתנן במנחות פ"ג שכל האמור בת"כ לא קרב במדבר. היינו שלא היו מוזהרין להביא עומר ושתה"ל מתבואת הארץ.

הרחב דבר

דוחק דלמאי ניבעי ב"ד לקדש יום א' בשבת. וגראה דה"פ דבמועדות נקבע החודש כמו שנקבע עפ"י ראיית הלבנה ביהודה אע"ג שבכל העולם לא חידוש הלבנה בא"ח. [וע' מס' ר"ה ד"כ ב' בפרש"י ותוס' ד"ה אלות] וס"ד דשבת תלוי ג"כ בהתקדש היום ביהודה אע"ג שבכל העולם גולל אור מפני חשך בשעה אחרת קמ"ל שאינו תלוי בב"ד. והיינו שדקדק רש"י בזה"ל ולא נהוג קדוש אלא ביהודה כו' וצ"ל שאנו למדים קדושת יום המועד בזה משבת שאינו תלוי ביהודה אלא קביעת החודש ולא קדושת יום המועד:

קרבנא קדם יי שבעא יומין ביומא שביעאה מערע קדיש כל עיבידת פולחן לא תעבדון : ט ומליל יי עם משה למימר : י מליל עם בני ישראל ותימר להון ארי תעלון לארעא די אנא יהיב לכון ותחצדון ית חצדה ותיתון ית עומרא ריש חצדכון לות כהנא : יא ויריים ית עומרא קדם יי לרעוא לכון מבתר יומא טבא ירימיניה כהנא : יב ותעבדון ביום ארמתכון ית עומרא אימר שלים בר שתיה לעלתא קדם יי : יג ומנחתיה תרין עשרונין סולתא דפילא במשח קרבנא קדם יי לאתקבלא ברעוא ונסכיה חמרא רבעות הינא : יד ולחם וקלי ופירוכן לא תיכלון עד בכרן יומא הדין עד איתואיכון ית קרבנא דאלהכון קים עלם לדריכון בכל מותבניכון : טו ותמנון לכון מבתר יומא טבא מיום איתואיכון ית

רש"י

כך היתה שמה כמו וימודו בעומר (שמות ט"ז) : (יא) והניף. כל תנופה מוליך ומביא מעלה ומוריד מוליך ומביא לעצור רוחות רעות מעלה ומוריד לעצור טללים רעים (מנחות ס"ח) : לרצונכם. אם תקריבו כמשפט זה יהיה לרצון לכם : ממחרת השבת. ממחרת יום טוב הראשון של פסח שאם אתה אומר שבת בראשית אי אתה יודע איזהו (שם ס"ו) : (יב) ועשיתם וגו' כבש. חובה לעומר הוא בא : (יג) ומנחתו. מנחת נסכיו : שני עשרונים. כפולה היתה : ונסכו יין רביעית ההין. אע"פ שמנחתו כפולה אין נסכיו כפולים (שם פ"ט) : (יד) וקלי. קמח עשוי מכרמל לח שמייבשין אותו בתנור : וכרמל. הן קליות שקורין גרניילי"ש (אללע מיט קערנער) : בכל מושבותיכם. נחלקו בו חכמי ישראל יש שלמדו מכאן שהחדש נוהג בחוצה לארץ ויש אומרים לא בא אלא ללמד שלא נצטוו על החדש אלא לאחר ירושה וישיבה משכבשו וחלקו (קידושין ל"ז) : (טו) ממחרת השבת. ממחרת יום טוב : תמימות תהיינה. מלמד שמתחיל

העמק דבר

אבל אם היה מזדמן במשך ארבעים שנה עומר ושתה"ל מנחה חדשה הביאו גם במדבר ועי' מש"כ לעיל ב' י"ד. ודוגמא לזה איתא בבכורות ד"ה ר"ל אמר לא קדשו בכורות במדבר ואי' שם דאי הקדישו קדשו אלא שהוצרכו לקדש משום שלא נצטוו ע"ז. ומעתה אם הזדמן להביא שהה"ל לא נצטוו להקריב מוספין עד שהרי הוא אשה. אבל מכל מקום היו מקריבין המוספין בשלימות מצד הידיעה למשה מהר סיני שכך יהיה הצווי. ומש"ה הקריבו שעיר ר"ח גם כן : (י) והבאתם את עומר ראשית וגו'. לשון את עומר אינו מדויק דמשמע עומר הידוע. אלא מכאן מוכח דאפילו לא נקצר בשביל הקרבה אלא עומר ראשית קצירכם בשביל עצמכם ג"כ כשר. וכדתנן שלהי פר"י מצותו לקצור מן הקמה לא מצא יביא מן העומרים. פי' אפילו נקצר שלא לשמה. ובגמ' הביא מדכתיב תקריב היינו משום שבא לרבות עוד כמה דברים מזה היתור תקריב מכ"מ. אבל זה הדין היה אפשר ללמוד מזה הלשון : (יא) לרצונכם. משמעו בכ"מ שיהא להספקת רצונכם והיינו דאיתא במנחות ובסוכה פ"ד דתנופת העומר בא לעצור רוחות רעות וטללים רעים. ולא כתנופה דשלמי יחיד שלא בא לזה התכלית ועי' מש"כ לעיל כ"ב כ"ט בהר"ד בבאור המדרש עה"מ גשם נדבות תניף אלהים : ממחרת השבת. היינו יו"ט. והא דנקרא כאן שבת היינו משום דבקרבנות בהמ"ק איירי ואין כ"מ בין שבת ליו"ט דקרבנות חובה וקבוע זמן מקריבין גם בשבת ונו"כ אסור גם ביו"ט. משא"כ במדינה נקרא יו"ט שבתון להקפיד השביתה דאוכל נפש שרי : (יב) בן שנתו. שנה שלו ולא של מנין עולם. אבל בתו"מ כתיב סתם בן שנה דא"א לטעות בבן שנה של מ"ע דא"כ בר"ה ליכא תמידין ומוספין. וכבר כתבנו לעיל פ' תזריע : (יד) עד עצם היום הזה. בכ"מ דכתיב עצם משמעו יום ולא לילה. אם לא שמוכרח לפרש בא"א כמו ביוה"כ וה"נ במקרא כ"ח אבל כאן משמעו כמו בכ"מ. ומכאן למדנו דעד ולא עד בכלל. ולא כמשמעות המקרא בכ"מ דקיי"ל עד ועד בכלל. אבל כאן א"א לפרש הכי דא"כ דכל היום אסור למאי כתיב עד עצם לכתוב עד היום הזה אלא ע"כ עד ולא עד בכלל. ואותו היום מותר ומש"ה פי' הכתוב עד עצם ללמדנו דרק האיר היום מתיר וכדתנן בפ' העומר. [ור' יהודה דס"ל יום הנף אסור ומפרש עד בכלל כמו בכ"מ מפרשי בגמ' דמפרש עד עצם עד עילומו של יום פי' לאפוקי תוספת כמו משמעות זה הלשון ביומא דפ"א על עילומו של יום אתה ענוש כרת ואי אתה ענוש כרת על תוספת. וה"נ בא למעט תוספת לאחריו. ובזה מתיישב יפה לשון הגמ' הנ"ל שהובא בב' מקומות שם ובר"ה וסוכה ומבואר בהע"ש סי' קס"ז אות ב'] : (טו) וספרתם לכם. התם ספירה משמעו בלב כמו ספירה דזב וזבה. ולשון תמימות הוא כמשמעו

שלא

הַתְּנוּפָה שֶׁבַע שַׁבָּתוֹת תְּמִימֹת תִּהְיֶינָה: טז עַד מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת הַשְּׁבִיעִת תִּסְפְּרוּ חֲמִשִּׁים יוֹם וְהִקְרַבְתֶּם מִנְחָה חֲדָשָׁה לַיהוָה: יז מִמּוֹשְׁבֹתֵיכֶם תָּבִיאּוּ | לֶחֶם תְּנוּפָה שְׁתַּיִם שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת תִּהְיֶינָה חָמֵץ תֵּאָפֶינָה בִּכּוּרִים לַיהוָה: יח וְהִקְרַבְתֶּם עַל־הַלֶּחֶם שִׁבְעַת כְּבָשִׂים תְּמִימִם בְּנֵי שָׁנָה וּפַר בֶּן־בָּקָר אֶחָד וְאֵילִם שְׁנָיִם יִהְיוּ עֹלָה לַיהוָה וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה: יט וַעֲשִׂיתֶם שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת וּשְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה לְזֶבַח שְׁלָמִים: כ וְהֵנִיף הַכֹּהֵן | אֹתָם עַל לֶחֶם הַבִּכֻּרִים תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה עַל־שְׁנֵי כְּבָשִׂים קֹדֶשׁ יִהְיוּ לַיהוָה לַכֹּהֵן: כא וּקְרָאתֶם בְּעֶצֶם | הַיּוֹם הַזֶּה מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה

א׳ דגושה

ת"א שבע שבתות. מנחות סה כו: תספרו חמשים. חגיגה יז מנחות סה: מנחה חדשה. שם סג פד: ממושבותיכם תביאו לחם תנופה. זבחים נו מנחות מו נו סט עז עח פג פד: סלת תהיינה. שם מה עז: והקרבתם על הלחם. שם מה: יהיו עלה. שם: ועשיתם שעיר עזים אחד לחטאת. זבחים נח: והניף הכהן אתם. מנחות כב: על שני כבשים. שם מה מו סב: קדש יהיו. ערכין כה: וקראתם. חגיגה יז:

רש"י

ומונה מבערב שאם לא כן אינן תמימות: (טז) השבת השביעית. כתרגומו שבועתא שביעתא: עד ממחרת השבת השביעית תספרו. ולא עד בכלל והן ארבעים ותשעה יום: חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה לה'. ביום החמשים תקריבוה ואומר אני זה מדרשו אבל פשוטו עד ממחרת השבת השביעית שהוא יום החמשים תספרו ומקרא מסורס הוא: מנחה חדשה. היא המנחה הראשונה שהובאה מן החדש וא"ת הרי קרבה מנחת העומר אינה כשאר כל המנחות שהיא באה מן השעורים: (יז) ממושבותיכם. ולא מחוצה לארץ: לחם תנופה. לחם תרומה המורם לשם גבוה וזו היא המנחה החדשה האמורה למעלה: בכורים. ראשונה לכל המנחות אף למנחת קנאות הבאה מן השעורים לא תקרב מן החדש קודם לשתי הלחם: (יח) על הלחם. בגלל הלחם חובה ללחם: ומנחתם ונסכיהם. כמשפט מנחה ונסכים

העמק דבר

שלא נימא דלאו אלא יו"ט של פסח באמצע השבוע מיקרי בכלות השבוע שבוע אחד. מש"ה פירש הכתוב שיהיו שבועות תמימות מיום ליום. וזהו עיקר הפשט אלא משום דא"כ מיותר מה דכתיב תספרו חמשים יום שהרי כבר למדנו מדכתיב שבע שבתות תמימות מש"ה דריש ריב"ז במנחות שבא לאפוקי מדעת צדוקים. ורבא דחי דאפשר שבא ללמד ספירה בפה: (יז) תביאו לחם תנופה. משמע שיביאו לבהמ"ק לחם האפוי במושבותיכם. ובאמת אינו כן כדתנן בפ' שתה"ל דאפיתן בפנים ואין מביאין אלא סלת אלא מש"ה הדגיש האל"ף של תביאו כדי לפרש תביאו על הקרבה. והבאה חזקה הוא. כמש"כ בס' בראשית מ"ג כ"ו. אבל הבאה לבהמ"ק לא היה להם. והיה ראוי לכתוב תקריבו לחם אלא משום שאין הלחם קרב כלל. והא דכתיב והקרבתם מנחה חדשה. הוא בדרך כלל המנחה והמצורף לה כאשר

עֻמְרָא דַאֲרָמוּתָא שְׁבַע שָׁבוּעָן שַׁלְמִין יְהֶוְיָן: טז עַד מִבָּתַר שְׁבוּעֲתָא שְׁבִיעֲתָא תִּמְנוּן חַמְשִׁין יוֹמִין וּתְקָרְבוּן מִנְחֲתָא חֲדַתָּא קֳדָם יְיָ: יז מִמּוֹתְבָנֵיכוֹן תַּיְתוּן לְחֵם אֲרָמוּתָא תַּרְתֵּין גְּרִיצָן תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין סוּלְתָּא יְהֶוְיָן חֲמִיעַ יִתְאַפְיָן בִּכּוּרִין קֳדָם יְיָ: יח וּתְקָרְבוּן עַל לַחְמָא שַׁבְעָא אִמְּרִין שַׁלְמִין בְּנֵי שְׁנָא וְתוֹר בַּר תּוֹרֵי חַד וְדִכְרִין תְּרֵין יְהוֹן עֲלָתָא קֳדָם יְיָ וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: יט וְתַעַבְדוּן צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא וּתְרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא: כ וִירִים כַּהֲנָא יָתְהוֹן עַל לְחֵם בִּכּוּרַיָּא אֲרָמָא קֳדָם יְיָ עַל תְּרֵין אִמְּרִין קוּדְשָׁא יְהוֹן קֳדָם יְיָ לְכַהֲנָא: כא וּתְעָרְעוּן בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי

רש"י

המפורשים בכל בהמה בפרשת נסכים שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש זו היא המנחה והנסכים חצי ההין לפר ושלישית ההין לאיל ורביעית ההין לכבש (במדבר כ"ח): (יט) ועשיתם שעיר עזים. יכול שבעת הכבשים והשעיר האמורים כאן הם ז' הכבשים והשעיר האמורים בחומש הפקודים כשאתה מגיע אצל פרים ואילים אינן הם אמור מעתה אלו לעצמן ואלו לעצמן (ת"כ מנחות מ"ד) אלו קרבו בגלל הלחם ואלו למוספין: (כ) והניף הכהן אותם תנופה. מלמד שטעונין תנופה חיים יכול כולם ת"ל שני כבשים (מנחות ס"ב): קדש יהיו. לפי ששלמי יחיד קדשים קלים הוזקק לומר בשלמי צבור שהן קדשי

העמק דבר

אגלא והולך היאך קרב מנחה חדשה היינו שיביאו למנחה לחם ומצורף לה שבעה כבשים וגו' וכ"ז הקרא מנחה חדשה בשביל שבא לתכלית הלחם אבל הלחם בעצמו אינו קרב מש"ה כתיב תביאו. [והנה בשבת דקל"ח א' הי' לר"א הביאו רבויא הוא. עי' פרש"י ונראה לי שהוא משום הדגש והוי כמו כפול]: (יח) שבעת כבשים וגו' יהיו עולה לה'. שינה הכתוב כאן שהקדים כבשים לפר ואילים משא"כ בכה"ת. הן איתא במנחות דמ"ה ב' דמדשינה הכתוב כאן סדרן מסדר הכתוב במוספין ש"מ דלא כאמור כאן הוא האמור בחומש הפקודים אבל מכ"מ לא משום זה שינה הכתוב כדי שלא נטעה אלא ש"ק גמ' דמדשינה הכתוב למדנו שכך הוא. אבל עדיין יש להבין למאי שינה הכתוב בשתה"ל. וגם לשון יהיו שלה אינו מדויק לשון יהיו. ובמנחות דמ"ז דרשו מכאן שמעכבין זא"ז. אבל לפי הפשט מרומז כאן הכלית קרבנות הללו שלא כתכלית הכבשים תכלית הפר והאילים. דעיקר שתה"ל בא לרצות ולהביא ברכה בקציר כמו שביארנו בענין תנופה דכתיב לרצונכם. והקב"ה קבע מין כבש לתכלית הפקת פרנסה כמו כבשי התמיד שבא לכך כאה"ק כדכתיב את קרבני לחמי וגו' כמו שיבואר שם מש"ה בעומר בא כבש. וכן בשתה"ל הכבשים לעולה הוא לזה כתכלית. אבל הפר והאילים באין לדורון בשעת הבאת הכבשים והלחם. וכיב"ז יש בשלמי יחיד כמש"כ לעיל כ"ב י"ח וכס' דברים י"ב ו'. ומש"ה הקדים הכבשים. וסיים המקרא דפר והאילים יהיו לעולה לה' היינו לדורון. ומש"ה כתיב תמימים אחר כבשים אע"ג דגם פר ואילים המה תמימים מכ"מ ייחד הכתוב בפירוש אצל הכבשים שהן עיקר המרצים אז. וכבר ידוע דבכל שמפורש בו האזהרה אזהרתו חזקה ממקום שאינו מפורש: (כ) על לחם הבכורים וגו' על שני כבשים. משמעות על בכאן הוא בשביל. תכלית התנופה הוא בשביל זה ובשביל זה. ומסיים המקרא יהיו לה' היינו הכבשים פי' האימורין: לכהן. הוא הלחם ובשר השלמים. וכמו תנופת החלבים עם חו"ש כניפום יחד כדי לקדש החלבים שהן חלק גבוה יחד עם חו"ש חלק הכהנים. כך תנופת הכבשים עם הלחם לחברם יחד ומניפם ירימו חלק גבוה וחלק הכהנים. וזהו פירוש הכתוב לפי פשוטו והדרשות ידוע. והנה היה בעצרת שלמים ולחם חמץ בשביל לעצור רוחות רעות וטללים רעים לקציר השנה. כמו שהיה בסכות כל יחיד מביא תודה שהוא שלמים עם לחם חמץ כמו שביארנו לעיל שהיה מנהגם כך לפני הגשם. אלא דשם היה כל יחיד מביא בפ"ע משום שהגשם היה בא לכל אחד לפי זכותו כדאיתא בתענית ד"ט דגשם בשביל יחיד. אבל רוחות וטללים היה בשביל צבור מש"ה היה קרבן צבור: (כא) וקראתם בעצם היום הזה. כבר ביארנו דעצם בא לדייק או יום ולא לילה. או במקום שא"א לפרש כן ע"כ בא לדייק למעוטי תוספת. וכן בזה המקרא א"א לפרש ולא לילה שהרי חג של עצרת קדוש מבערב כמו כל מועדי ה'. אלא בא ללמדנו שלא לעשות מקרא קודש אלא בלילה ולא מבע"י. ומכאן נהגו ישראל שלא להתפלל בעצרת מבע"י. ולא כמש"כ המג"א הטעם משום דכתיב תמימות דא"כ כן בכל לילה שבין פסח לעצרת נמי ותו דתמימות בשבועות כתיב ואין מונין שעות

לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ חֻקַּת עוֹלָם
בְּכָל־מוֹשְׁבֹתֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם׃ כב וּבְקֻצְרְכֶם אֶת־
קְצִיר אַרְצְכֶם לֹא־תְכַלֶּה פְּאַת שָׂדְךָ בְּקֻצְרֶךָ
וְלֶקֶט קְצִירְךָ לֹא תְלַקֵּט לֶעָנִי וְלַגֵּר תַּעֲזֹב אֹתָם
אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ פ חמישי כג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ כד דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחֹדֶשׁ
הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם שַׁבָּתוֹן זִכְרוֹן
תְּרוּעָה מִקְרָא־קֹדֶשׁ׃ כה כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא
תַעֲשׂוּ וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה׃ ס כו וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כז אַךְ בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי
הַזֶּה יוֹם הַכִּפֻּרִים הוּא מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם
וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה׃

ת"א ובקצרכם . חגיגה יז חולין קלא קלט : לא תכלה פאת . מכות טז חולין קלא : שדך . שם קלו : בקצרך . שם קלז : ולקט קצירך . שם קלא : תעזב . ב"ק לד תמורה ו : בחדש השביעי באחד לחדש . מגילה ל : שבתון זכרון תרועה . ר"ה יא טו כח כט לב לד : כל מלאכת עבדה לא תעשו . שם כט : אך בעשור . יומא עה פו סוטה מ שבועות יג כריתות ז ס' הזוהר פ' תצוה : יום הכפרים הוא . שבועות יג חולין קא : ועניתם את . יומא פא :

רש"י

קדשים : (כב) ובקצרכם . חזר ושנה לעבור עליהם בשני לאוין אמר רבי אבדימי ברבי יוסף מה ראה הכתוב ליתנה באמצע הרגלים פסח ועצרת מכאן ורהא השנה ויום הכפורים (וחג) מכאן ללמדך שכל הנותן לקט שכחה ופאה לעני כראוי מעלין עליו כאילו בנה בית המקדש והקריב עליו קרבנותיו בתוכו : תעזב . הנח לפניהם והם ילקטו ואין לך לסייע לאחד מהם (פאה פרק ד') : אני ה' אלהיכם . נאמן לשלם שכר : (כד) זכרון תרועה . זכרון פסוקי זכרונות ופסוקי שופרות לזכור לכם עקידת יצחק שקרב תחתיו איל (ר"ה ל"ב) : (כה) והקרבתם אשה . המוספין האמורין בחומש הפקודים : (כז) אך . כל

העמק דבר

הלא לימים . הלא העיקר הוא כמש"כ דמעלה הוא דנ"ל הכי (א) : (כב) ובקצרכם וגו' . לעיל בפ' קדושים כתיבי אזהרות הללו בחקי ה' המביאים לידי שלום כמו שביארנו במקומו וכאן סדר הכתוב אזהרות הללו במקום שהזהיר הכתוב על מצות שמביא שפע ברכה . ה"נ עזיבת לפו"פ ומתנות עניים מביא לידי ברכה כמו דתנן במס' אבות דגזל מ"ע מביא לידי בצורת ר"ל : (כד) יהיה לכם שבתון . מכאן למדו חז"ל בשבת דכ"ד ובכ"מ דיו"ט עשה הע"ג דגמ' הביאו שבתון עשה מכ"מ עיקר ההוכחה מדכתיב בר"ה יהיה לכם שבתון בלשון צווי . ומכאן למדנו בכל מועדי ה' דכתיב שבתון . [ונראה דהע"ג דרב אשי הוא שאמר דיו"ט הוי עשה ול"ת והמורא' קמאי פליגי ע"ז מכל מקום בר"ה הכל מודים . כי

הרחב דבר

(א) ומכאן למדנו דבכל שבת ויו"ט דכתיב מקרא קודש אפשר להקדים מבע"י . והיינו דקיי"ל בברכות פ"ד מתפלל אדם של שבת בע"ש . ולא מיבעי למ"ד דהמתפלל מבע"י מחויב להיות בדל ממלאכה וא"כ הוא משום תוספת שבת . אלא אפי' לשיטת הרי"ף והמב"ם דלא ס"ל להיות בדל ממלאכה משום דלית להו תוספת שבת מכ"מ כאן להתפלל מבע"י מדיוקא דהאי קרא :

לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעַבְדוּן קְיָם עָלַם בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן לְדָרֵיכוֹן: כב וּבְמַחְצַדְכוֹן יָת חֲצָדָא דְאַרְעֲכוֹן לָא תְשֵׁיצֵי פָּאתָא דְחַקְלָךְ בְּחַצָדָךְ וְלַקְטָא דְחַצָדָךְ לָא תְלַקֵּט לַעֲנִיֵּי וּלְגִיּוֹרֵי תִּשְׁבּוֹק יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: כג וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: כד מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּחַד לְיַרְחָא יְהֵי לְכוֹן נְיָחָא דוּכְרַן יַבָּבָא מְעָרַע קַדִּישׁ: כה כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעַבְדוּן וּתְקָרְבוּן קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ: כו וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: כז בְּרַם בְּעַשְׂרָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה הָדֵין יוֹמָא דְכִפּוּרַיָּא הוּא מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן וּתְעַנּוּן יָת

העמק דבר

סתמא דגמרא הוא במסכת ראש השנה דף ל"ב ב' ובזה מיושב קו' התוס' אבן על שיטת ר"ת יע"ש] והו דרשת חז"ל · ועוד לא זה מלין אמאי פירש הכתוב מצות עשה זו ביחוד בר"ה · עוד יש להבין הא דכתיב כאן זכרון תרועה ובאמת המצוה להריע בפועל כמו שכתוב בפ' מוספין יום תרועה · וא"כ מהו זכרון · עוד יש להבין מה זה פי' הכתוב תרועה והלא אין תרועה בלי תקיעה · אלא כ"ז רמז על ענין קדושת היום ומוראו · והנה בפ' בהעלתך כתיב וביום שמחתכם וגו' ותקעתם וגו' וכי תבאו מלחמה וגו' והרעתם וגו' והקבלה ידועה שאין תקיעה בלי תרועה ואין תרועה בלי תקיעה לפניה ולאחריה · אלא המקרא מרמז עיקר תכלית המצוה · דביום שמחה התכלית הוא התקיעה שהוא לשמחה · והתרועה בא לצרוף ובא להזכיר ולהתעורר לשמור עצמו שלא יהא אחרית שמחה תוגה כדאי' בלהי קידושין סקבא דשתא ריגלא · משא"כ ביום רעה של המלחמה וכדומה עיקרו התרועה והתקיעה באה עמו לצירוף שלא יתייאש מן התקוה והגאולה · ומעתה דכתיב בר"ה יום תרועה למדנו דראוי להתעורר בו התעוררות תרועה שהוא יום הדין ולא תרועה בלבד אלא זכרון תרועה שיהא נזכר שהוא יום תרועה ולא לחנם הוא זה · והיינו דאי' בר"ה דכ"ח בהא דאמר רבא התוקע לשיר יצא מ"ד התם אכול מצה א"ר והא אכל · אבל הכא זכרון תרועה כתיב והאי מתעסק בעלמא הוא · [ונוס' זו אינו כפרש"י לחלק בין מצה לשופר משום דמצה נהנה באכילתו משא"כ שופר אין בהקיעתו הנאה · ולא היה לפני פרש"י נוס' זו אלא כמו שהובא הנוס' בר"ן אבל הכא מתעסק בעלמא הוא] והכונה דלשון זכרון תרועה משמעו שיהא נזכר ענין התרועה ולא תוקע לשיר וקמ"ל שאינו לעיכובא · הא מיהא המצוה הוא שיהא נזכר תכלית המצוה באותו יום · ועי"ז הקדים הכתוב יהיה לכם שבתון · ולפי משמעות הלשון הכונה תקחו לכם איזה שעה שבתון מכל מלאכה ועניני רק לחשוב בענין היום שהוא זכרון תרועה · וזהו הבדל הלשון דבכל יו"ט כתיב שבתון למשמעו כל היום הוא שבתון ממלאכת עבודה · אבל בר"ה כתיב יהיה לכם שבתון משמעו לקחת איזה שעה על שבתון מכל ענין (א) : (כז) אך בעשור וגו' · לפי דכתיב בראש מועדי ה' ששת ימים תעשה מלאכה · וביארנו אם חל יו"ט בחול מצוה לעשות מלאכת א"כ · אך בעשור וגו' : השביעי הזה · מיותר · ולא דמי להא דכתיב לעיל בפסח ובחמשה עשר יום לחודש הזה · דהתם לא כתיב הראשון הזה · אבל כאן כתיב השביעי ומה בא לסיים הזה · אלא קאי על הפ' הקודמת שנזכרתם בר"ה וכדאיתא במס' ר"ה ט"ז דכל שנה שאין תוקעין בתחלתה מריעין בסופה · והיינו משום שאין יוה"כ מכפר כ"כ · ועי' להלן

הרחב דבר

(א) ועדיין יש להבין ממה ששינה הכתוב בין פ' זו דכתיב זכרון תרועה בין פ' דמוספין דכתיב יום תרועה . אבל מתחלה יש לדעת דתרי דיני נידונים בר"ה . א' כל א' וא' בפ"ע על חיים ופרנסה כדכתיב כי חק לישראל הוא . וחק הוא מזוני וכאשר יבואר עוד במקרא נ"ד . ובזה הדין גם אוה"ע בכלל כדאיתא בר"ה דכ"ח אין לי אלא ישראל אוה"ע מנין ת"ל משפט לאלהי יעקב . ב' דבימים אלו יש מלחמת שרי אוה"ע עם כלל ישראל וכמו שנתבאר לעיל בפ' אחרי ס"ז פסוק ט"ז וכ"ש . והקב"ה בא לשכון כבוד בישראל וממליכים אותו בתפלת מלכיות זו"ש ויבואר ג"ז להלן מ"ג . ובזה אנו מנצחים את כח הדין על הכלל אם מעט את הרבה . וענין שופר בר"ה כבר כ' הרמב"ם בהל' תשובה שבא לעורר לתשובה וזה אינו אלא לענין כל יחיד בפ"ע שאין בזה ענין מלחמה . אבל לעסק הכלל עם שרי אוה"ע לזה העיקר הוא תפלות מלכיות זו"ש . והרי הם כלי"ז של ישראל כדאי' בירו' ברכות פ"ה מאן דנחית לפני התיבה אומרים לו קום קרב . היינו ללמדנו שהוא מענין קרב ומלחמה וביותר ביארנו בפ' ברכה בפסוק ברזל ונחשת מנעלך אשר תפלות הרבים כמה חרב ומגבר של ישראל . וכמו בשעת מלחמה כתיב והרעתם בחצוצרות וגו' דמשמעו תפלה ג"כ כמש"כ הרמב"ם ריש הל' תעניות והוכחנו הכי באותו מקרא במקרא ביהושע . והחצוצרות באו לעורר התפלה כמו שמנהג להריע בשעת מלחמה . כך המצוה בר"ה . ומזה הטעם משונה מצות השופר ביחיד מאותה מצוה ברבים . דביחיד אין תק"ש בתוך התפלה שאינו למלחמה אלא להתעורר לתשובה משא"כ בצבור שהוא למלחמה . מעתה ביחיד אין נ"מ בין תקיעה לתרועה שהרי אין קול שופר אלא לסימן להתעורר משינה . אבל בצבור השופר בא לעורר התפלה ולזה מועיל ביחוד התרועה . אחר שכן יש לדעת שלא נשתוו צורך ישראל במדבר לצורך ישראל בא"י . דבמדבר הי' משה עומד בפרץ בשביל הכלל בכל שעה . ולא בא השופר אלא לעורר ישנים לכל אחד . וא"כ אינו אלא זכרון תרועה שיהא נזכר למה הוא מצוה לתקוע . משא"כ פ' מוספין שנאמרה סמוך לבואם לא"י ואחרי מות משה החל ענייני הכלל כ"ז נדרש ליום תרועה להעיר תפלת הצבור : ויש להסביר עוד דמלכותא דרקיע כמלכותא דארעא . דדרך המלחמה ביום בוא המלך למחנה

כח וְכָל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה כִּי יוֹם כִּפֻּרִים הוּא לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ כט כִּי כָל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר לֹא־תְעֻנֶּה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה וְנִכְרְתָה מֵעַמֶּיהָ׃ ל וְכָל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה כָּל־מְלָאכָה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה וְהַאֲבַדְתִּי אֶת־הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמָּהּ׃ לא כָּל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם׃ לב שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן הוּא לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב מֵעֶרֶב עַד־עֶרֶב תִּשְׁבְּתוּ שַׁבַּתְּכֶם׃

ת"א וכל מלאכה לא תעבו . יומא פא : כי כל הנפש אשר לא תענה . שם : לא תעונה . שם יבמות מ : וכל הנפש אשר תעשה . יומא פא : והאבדתי את . שם פד : שבת שבתון . שם פו : ועניתם את נפשתיכם . ברכות ח פסחים סח יומא פא ר"ה ט : תשבתו . יומא פא :

רש"י

אכין ורקין שבתורה מעוטים מכפר הוא לשבים ואינו מכפר על שאינם שבים : (ל) והאבדתי . לפי שהוא אומר כרת בכל מקום ואיני יודע מה הוא כשהוא אומר והאבדתי למד על הכרת שאינו אלא אבדן : (לא) כל מלאכה וגו' . לעבור עליו בלאוין הרבה או להזהיר על מלאכת לילה כמלאכת יום :

העמק דבר

בר"פ דסכות : (כח) בעצם . כבר נתבאר דעיקר משמעות עצם הוא יום ולא לילה מש"ה כאן דכתיב עצם אי' ביומא דפ"א דחמש קראי כתיב חד לאזהרה דיממא וחד לאזהרה דלילי . ועצם בא למעט תוספת יוה"כ מעונש ואזהרות לאו : כי יום כפורים וגו' . זה טעם על ועניתם את נפשותיכם משום דיום כפורים הוא ותענית סגולה לכפרה . כמש"כ הר"מ הל' תעניות :(כט)כי כל הנפש וגו'.הוא טעם על איסור מלאכת א"כ משום שאסור לאכול . מבואר הא אי היה מצוה לאכול ביוה"כ כמו בשאר מועדות היו רשאין אע"ג שעושה מלאכה בכרת . וכמש"כ לעיל נ' דראוי היה שידחה מצוה די"ט את איסור שבת דבכרת עלי דשבת קביעא ויו"ט אינו קבוע יומו כ"כ בכל ישראל : (ל) והאבדתי וגו' . בת"כ תניא לפי שה"א כרת בכ"מ ואיני יודע מהו כשה"א והאבדתי וגו' לימד על הכרת שהוא אבדן הנפש . פי' מכאן למדנו בכל כרת . ובספרי פ' חקת תניא שהכרת היא המיתה ולמד ג"כ ממק"א . ושניהם אמת . מיהו פי' הכתוב אבדן הנפש במלאכה . ובכ"מ שמפורש הוא חמור יותר כמש"כ כ"פ . והיינו כמש"כ הספורנו שבעושה

הרחב דבר

למחנה הע"ג שבא לצורך המלחמה שהוא עת גרס מכ"מ לכבודו הכל שמחים ומתליכים אותו . ולמחר העסק הוא רק במלחמה . כך ביום ראשון של ר"ה אע"ג שבתחלת מלחמה הוא מכ"מ ישראל ממליכים אותו ית' ומש"ה כתיב תקעו בחודש שופר הרי לשון תקיעה שהוא לשמחה . והכי מרומז עוד בתורה דכתיב וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשכם ותקעתם וגו' . ואי' בסוכה דר"ה כתיב חדשכם הבר וכתיב ובראשי . איזה חודש שיש לו שני ראשים הוי אומר שהוא ר"ה ר"ח תשרי . וכתיב ותקעתם . אלא שמכ"מ זכרון תרועה הוא והייט בלב . מש"כ במעשה הזהיר עזרא הסופר אכלו משמנים ושתו ממתקים וגו' כי קדוש היום לאדונינו וגו' כי חדות ה' היא מעוזכם כ"ז הוא ביום הראשון. אבל יום השני של ר"ה אע"ג. שהוא מדעת הורה שנכנס לנהוג בכל א"י שני ימים מספק כמו שמבואר להלן כ"ה ס' . מכ"מ אינו ספק בר"ת שהרי יוה"כ אינו אלא יום א' ומנה מיום הראשון וכמש"כ שם בדיוק המקרא והיינו דתנן בעירובין פ"ג העובר לפני התיבה בר"ה אומר החליצנו את יום ר"ח הזה אם היום או למחר ולא אמר ר"ה ; והוא משום דס"ל דר"ה קדושה אחת היא משום ספק משא"כ ר"ח . משמה מדויק לשון המקרא דבמדבר שהיו הכל יודעים יום קביעות החודש . ולא נהגו ר"ה אלא יום א' מש"ה כתיב זכרון תרועה . דעיקרו הי' התקיעה אבל פ' מוספין שמדבר בהיותם בא"י נוהגין בכל המדינה שני ימים . וביום השני הוא יום תרועה משמע כמו משל המלחמה . והיינו של' הרא"ש שלהי ר"ה בשם רב נטרנאי גאון לחלק בין יום א' דר"ה לשני לענין תענית . ועל"ז אמר המשורר ה' אורי וישעי . ופי' במ"ר אורי בר"ה וישעי ביוה"כ . היינו שהאיר עינינו במקראות דר"ה לדעת מה יעשה ישראל להיות נושע בה' ביוה"כ :

נפשתיכון ותקרבון קרבנא קדם יי: כח וכל עבידא לא תעבדון בכרן יומא הדין
ארי יומא דכפוריא הוא לכפרא עליכון קדם יי אלהכון: כט ארי כל אנש די לא
יתעני בכרן יומא הדין וישתיצי מעמיה: ל וכל אנש די יעבד כל עבידא בכרן
יומא הדין ואובד ית אנשא ההוא מגו עמיה: לא כל עבידא לא תעבדון קים
עלם לדריכון בכל מותבניכון: לב שבא שבתא הוא לכון ותענון ית נפשתיכון

העמק דבר

מלאכה ביוה"כ ה"ז להכעיס או אינו מאמין בקדושת היום. משא"כ האוכל ה"ז לתיאבון: (לא) כל מלאכה לא תעשו. מיותר לגמרי. כדי להסמיך למקרא שבת שבתון. דאע"ג דעיקרו בא לשארי עינוים דסמיך לזה דועניתם וגו'. מכ"מ קאי ג"כ על מלאכה או לעשה או לענין קיבת ירק והיינו דתניא בשבת דקי"ד ב' מניין ליוה"כ שחל בשבת שאסור בקיבת ירק ת"ל שבתון שבות וכל הסוגיא ומסיק לעשה. וסיע מקרא זה ולא כפרש"י שם. ובהע"ש שאי' קס"א ה' נתבאר היטב ואכ"מ: (לב) שבת שבתון. ביוה"כ דפ"ד למדו מזה חמש עינוין. וכתיב בהו שבתון להקמין האיסור שאינו בכרת אלא בעשה. ושיטת גאוני קדמאי והרמב"ם ז"ל שהוא מה"ת וכבר יישבנו בהע"ש סי' קס"ז כל הקושיות שהקשו התוס' והרא"ש ע"ז. והא שלא פירשו חז"ל האי שבת שבתון כמו בשבת בראשית דכתיב כ"פ שבת שבתון ובא למעט מתוספת כמו שביארנו היינו משום דביוה"כ כתיב מפורש בזה המקרא מערב עד ערב דמשמעו תוספת. וע"כ בא לרבות שארי עינוין דבעשה. והא דבשבת בראשית לא מתפרש על איסור שבותין. משום דבשבת למדנו זה הדין מדכתיב למען ינוח עבדך וגו' כמש"כ הרמב"ם הל' שבת פכ"ד הל"ב. וע"כ בא למעט תוספת שבת. אבל ביוה"כ משמעו בא"א. וביו"ז בפי' בעלס. בכ"מ בא למעט בלילה וביוה"כ בא למעט תוספת מכלת ולאו כמש"כ לעיל: תשבתו שבתכם. הוא מיותר. וידוע דרשת חז"ל שבא לרבות תוספת בשבת ויו"ט. וכבר נתבאר כ"פ דמכ"מ במקום מצוה אין בו תוספת. ומש"ה כתיב במקום מצוה שבת שבתון. וכמש"כ לעיל מקרא ב' מקור הענין במו"ק ד"ג. והוכחות ע"ז ממשניות בשבת פ"א ופ"ב. ובזה אינו דומה לתוספת יוה"כ שאסור לאכול אפי' תרומה וקדשים בזמן תוספת (א):

הרחב דבר

(א) וכ"ז הוא לדעת הפוסקים דיש תוספת בשבת ויו"ט. אבל דעת הרמב"ם דלא קיי"ל כברייתא זו וליכא דין תוספת כלל במלאכה אפי' ביוה"כ. וכמשמעות סתמא דגמ' סוכה דכ"ח ב' לא נצרכה אלא לתוספת ענוי. ולא קאמר לתוספת יוה"כ. ובכס"מ סי' קס"ד אות ב' הראיתי לדעת דגם שיטת הרי"ף הכי הוא. אבל א"כ לא נתבאר יסוד האי קרא שבתו שבתכם למאי אתי. איברא יש לדעת דנגד זה דעת הרי"ף ורמב"ם דיש תוספת בכל ת"צ וכמש"כ הרי"ף תענית פ"א. ולענין תענית שפוסק בה מבעו"י דהיכי דקבלי עליו תענית מתסיר למיכל ולמשתי וכו' וקבלה זו אינה אלא מחמת תוספת כמש"כ הרמב"ן במלחמת ה' שם והה"מ שלהי הל' חנוכה. וכ"כ הרמב"ם הל' תענית פ"ג וג' תענית אלו אוכלין ושותין מבעו"י כמו ביוה"כ. וכ"כ הרמב"ם בפי' המשניות שלהי תענית דיש תוספת לט"ב כמו ביוה"כ. ובאמת הכי מוכח מדיוקין דמ"א אי אתם מודים בט"ב כו' שמפסיק מבעו"י. וע"ש בתוס'. אלא שהרמב"ן והה"מ בהל' ט"ב הקשו ע"ז מהא דאי' בפ' מקום שנהגו ט"ב בה"ש שלו אסור. מבואר דתוספת ודאי ליכא. וע' מש"כ בהע"ש שם. אבל יותר נראה מלשון הרי"ף ה"נ דלא אסור בתוספת ת"צ אלא למיכל ולמשתי. וכ"ה לשון בה"ג והובא ברא"ש שלהי מס' תענית היכי דאיקלע ת"צ בחד בשבת דמתבעי לאפסוקי ממאכל ומשתה מבעו"י כו'. ובאמת מבואר הכי בתענית די"ל תניא כל שהוא משום ט"ב כו' ואסור לרחוץ. וכל שאינו משום ת"ב כו' ומותר לרחוץ. רי"ש ברי"י אומר משום אביו כל שמותר באכילה מותר לרחוץ. בר בגוש' ברא"ש. ופי' בשם הראב"ד שאע"ג שהפסיק מאכילה והוי קבלה דתכני מטעם תוספת מכ"מ מותר לרחוץ. ורק בט"ב פליגי תנאי. הא בכל ת"צ לכ"ע אין קבלה אלא מאכילה ושתי'. אלא שק' לפי"ז מהא דמקשה בפסחים שם על שמואל דא' ט"ב בה"ש מותר מהא דתנן בתענית פ"א ואוכלין ושותין מבעו"י. ומאי ק' הרי שמואל לא מיירי אלא בשארי עינוין דליכא תוספת. ומשנתנו באו"ם דאסור אפי' בתוספת. ונראה דהא שפסקו הרי"ף ורמב"ם דיש תוספת לענוי דת"צ ופ"ב אינו אלא לשיטתם דס"ל להלכה דאין תוספת לשבת ויו"ט ולא שייך תוספת אלא לענוי דיוה"כ א"כ אין הדבר תלוי בקדושה מש"ה גם בשארי ת"צ יש תוספת. אבל לפ"ד דיש תוספת בשבת ויו"ט א"כ תלוי הדבר בקדושה כמש"כ הרמב"ן ז"ל והמשנה לא למדנו דיש תוספת בת"צ שאין בהם קדושה. מעתה סתמי דמשנתנו דס"ל דיש תוספת לשבת במילי דרשות כמש"כ לעיל מדתנן בפ"א דשבת וב"ה מתירין בכולן עם השמש. וא"כ לא ס"ל תוספת בת"צ ומש"ה שפיר מקשה מדתנן ואוכלין ושותין מבעו"י. אבל לדידן דקיי"ל דאין תוספת בקדושה ורק בענוי דיוה"כ. שפיר י"ל דיש תוספת לת"צ בהו"ש ולא לשארי ענוין כמו שהוכחנו מברייתא שלהי מס' תענית. איברא ביוה"כ ודאי יש תוספת לכל עינוין שהרי כתיב ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש בערב. והאי עשה בשארי עינוים איירי וכתיב בערב דמשמעו תוספת. וכ"כ הרמב"ם בל' שביתת עשור פ"א כתיב ועניתם וגו' התחיל לצום ולהתענות מערב כו' הרי תרי מילי קאמר לצום ולהתענות. היינו שארי ענוין. והכי משמע דעת הרי"ף פ' יוה"כ שהביא הך ברייתא דועניתם את נפשותיכם לענין תוספת אחר דיני רחיצה וסיכה ובה"ם שלא במקומו לכאן ולמאי החליף הרי"ף מקומו. ודאי לאו דבר ריק הוא. אלא בא ללמדנו דאפי' ברחיצה וסיכה ובה"ם אסור בתוספת. אבל בט"ב ות"צ אינו אסור תוספת אלא באכילה ושתי'. אחר שכן נראה שהכל מבואר במקרא זה. דביוה"כ כתיב ועניתם א"כ בתשעה לחודש בערב. ללמד על התוספת. ותשבתו שבתכם. לרבות שארי מ"ל דמיקרי שבת כמו יוה"כ. אבל דוקא אכילה ושתי' דמיקרי שבת. ולא שארי ענוין דיוה"כ דנכלל בשבתון:

פ ששי לג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ לד דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה חַג הַסֻּכּוֹת שִׁבְעַת יָמִים לַיהוָה׃ לה בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ לו שִׁבְעַת יָמִים תַּקְרִיבוּ אִשֶּׁה לַיהוָה בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה עֲצֶרֶת הִוא כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ לז אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יְהוָה אֲשֶׁר־תִּקְרְאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ לְהַקְרִיב אִשֶּׁה לַיהוָה עֹלָה וּמִנְחָה זֶבַח וּנְסָכִים דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ׃ לח מִלְּבַד שַׁבְּתֹת יְהוָה וּמִלְּבַד מַתְּנוֹתֵיכֶם וּמִלְּבַד כָּל־נִדְרֵיכֶם וּמִלְּבַד כָּל־נִדְבֹתֵיכֶם אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַיהוָה׃ לט אַךְ בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאָסְפְּכֶם אֶת־תְּבוּאַת הָאָרֶץ תָּחֹגּוּ אֶת־חַג־יְהוָה

ת"א בחמשה עשר. סוכה כז כח: חג הסכות. שם ט ביצה ל: ביום הראשון. פסחים ה חגיגה יח: כל מלאכת עבדה לא תעשו. שם: עלה ומנחה. מנחות מד: זבח ונסכים. שם בכורות יז תמורה יד: מלבד שבתות ה'. שם: בחמשה עשר יום לחדש. ר"ה ז:

רש"י

(לה) מקרא קדש · קדשהו בכסות נקיה ובתפלה ובשאר ימים טובים במאכל ובמשתה ובכסות נקיה ובתפלה: (לו) עצרת היא · עצרתי אתכם אצלי כמלך שזמן את בניו לסעודה לכך וכך ימים כיון שהגיע זמנן ליפטר אמר בני בבקשה מכם עכבו עמי עוד יום אחד קשה עלי פרידתכם: כל מלאכת עבודה · אפילו מלאכה שהיא עבודה לכם שאם לא תעשוה יש חסרון כיס בדבר: לא תעשו. יכול אף חולו של מועד יהא אסור במלאכת עבודה ת"ל היא: (לז) עולה ומנחה · מנחת נסכים הקריבה עם העולה (מנחות מ"ד): דבר יום ביומו · חק הקצוב בחומש הפקודים: דבר יום ביומו · הא אם עבר יומו בטל קרבנו: (לט) אך בחמשה עשר יום תחגו · קרבן שלמים לחגיגה יכול תדחה את השבת ת"ל אך הואיל ויש לה תשלומין כל שבעה: באספכם את תבואת הארץ · שיהא חדש שביעי זה בא בזמן אסיפה מכאן שנצטוו לעבר את השנים שאם אין העבור פעמים שהוא באמצע הקיץ או החורף: תחגו · שלמי חגיגה: שבעת ימים · אם לא הביא בזה יביא בזה יכול יהא מביאן כל שבעה ת"ל ותחגותם אותו יום אחד במשמע ולא יותר ולמה

העמק דבר

(לד) לחדש השביעי הזה · דייק הכתוב הזה · משא"כ בפ' מוספין דפינחס לא כתיב בחה"ס הזה · והוא דמשום דבזו הפ' כתיב הבאת קרבנות יחיד בחג וכן לקיחת ד' מינים שהוא מועיל לגשמים · וכ"ז תלוי בשופר דר"ה שקודם לו · כפשטא דקרא תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו · ומשמעות חגנו אינו אלא סכות שהוא סתם חג · משא"כ ר"ה לא מיקרי בל"ת חג כלל · והא שדרשו חז"ל ע"ז שמקרא איזה חודש שהחג מתכסה בו הוי אומר זה ר"ה אינו אלא מדיוק לשון בכסה בה"א דמשמע לשון כסוי

זהכי

בתשעה לירחא ברמשא מרמשא עד רמשא תנוחון ניחכון: לג ומליל יי עם משה למימר: לד מליל עם בני ישראל למימר בחמשא עשרא יומא לירחא שביעאה הדין חגא דמטליא שבעא יומין קדם יי: לה ביומא קדמאה מערע קדיש כל עבידת פולחן לא תעבדון: לו שבעא יומין תקרבון קרבנא קדם יי ביומא תמינאה מערע קדיש יהי לכון ותקרבון קרבנא קדם יי כנישין תהון כל עבידת פולחן לא תעבדון: לז אלין מועדיא דיי די תערעון יתהון מערעי קדיש לקרבא קורבנא קדם יי עלתא ומנחתא נכסת קודשין וניסוכין פתגם יום ביומיה: לח בר משביא דיי ובר ממתנתיכון ובר מכל נדריכון ובר מכל נדבתכון די תתנון קדם יי: לט ברם בחמשא עשרא יומא לירחא שביעאה במכנשכון ית עללתא דארעא תחגון ית חגא דיי שבעא יומין ביומא קדמאה ניחא וביומא תמינאה

העמק דבר

וכי מבואר בזוה"ק. אבל מכ"מ אין מקרא יוצא מידי פשוטו שר"ה והשופר הכנה ליום החג ש"ס ופי' בכסה לשון הכנה כמו ליום הכסא יבוא ביתו. ופי' שמשפט זה היום הוא הכנה לחג הסכות שאז נדונין על המים שבזה תלוי פרנסת כל השנה. וזה דבר הנביא (הושע ט') לא יסכו לה' יין ולא יערבו לו זבחיהם כלחם אונים וגו' ומה תעשו ליום מועד וליום חג ה'. פי' אחר שהקרבנות אינם באים לרצון מה תעשו ליום מועד זה ר"ה. וליום חג. זה סוכות. שבשלשו הימים תלוי פרנסת ישראל. מעתה מובן הא דכתיב בפ' זו הזה ללמדנו דתכלית חה"ס נגרר אחר מעשה בר"ה שתקעו בשופר ונזכרו לטוב. אבל מוספי החג דשבעים פרים עולה לשבעים אוה"ע כדאי' בסוכה דנ"ה ב' וברבה איכה פ"א ובכ"מ (א). מש"ה לא כתיב בפ' מוספין הזה. באשר שאין הצלחת אוה"ע שייך בהנהגת ישראל בר"ה הקודם: חג הסכות שבעת ימים לה'. שם חה"ס נקרא בשביל מצות ה' לעשות סוכה משא"כ חג האסיף הוא בשביל שאז מאספים התבואה. והשמחה בא בטבע האדם כמש"כ בפ' משפטים: (לו) עצרת היא. תכלית המועדים מה שרצה הקב"ה שיתאספו ישראל לירושלים ולראות בעזרה הוא כדי ללמוד הכמה ומוסר מן הכהנים. שהרי בירושלים הוא מקור לכל דבר ה' ושם למדו איך להתנהג בשובם אחר החג לביתם. והנה בימים הראשונים של החג היו כל ישראל טרודים בראיה ובחגיגה ובשלמי נדר ונדבה הבא בחוה"מ מכל השנה. ורק ביום אחרון של חג שוב לא היה קרבנות ראיה והגיגה אלא מי שעבר ולא הביא בראשון וזה אינו כדין כמש"כ הרמב"ם הל' חגיגה פ"א.

ומש"ה לא היה מצוי. ונו"כ אינו בא ביו"ט ורק שלמי שמחה היו מצויין והיו כל ישראל פנוים אז לקבל מוסר ותוכחה. ומש"ה נקרא יום השמיני עצרת: (לז) עולה ומנחה זבח ונסכים. הא' זבח אינו שלמים. כמו בכ"מ דכתיב סתם זבח שהרי בק"צ אנו עסוקים וצבור אין להם שלמים זולת בעצרת. אלא פי' זבח כאן היא ג"כ עולה. ונקרא ג"כ זבח בשם הכולל לכל קרבן בהמה. והא דכפל הכתוב עולה וזבח. היינו משום דשני דברים יש בעולה ההקטרה כליל על המזבח. וזה נקרא עולה. ושחיטה וזריקת דם נקרא זבח. והיינו שסמך הכתוב מנחה לעולה ונסכים לזבח דעולה ומנחה שניהם נקטרים על המזבח. וכן סמך נסכים לזבח דשניהם באופן א' זריקה המשתברת וכן להבדיל בחיוב ע"ז חייבין על זריקה המשתברת ופרש"י סנהדרין דס"ב ב' ד"ה שבר מקל. דדמי לשחיטה כו'. והתוס' בע"ז דכ"ט ב' כתבו דמניסוך גמרי לה. הרי דשחיטה וניסוך דמי ענינם להדדי. וגם שהקדים הכתוב עולה שהוא הקטרה לזבח שהוא שחיטה וזריקה הקודמת. היינו משום דבקרבן עולה העיקר הוא ההקטרה. ומש"ה הקטרת עולה קודם לחטאת משא"כ בחטאת העיקר הוא הדם. ומש"ה דם חטאת קודם לדם עולה: (לח) ומלבד מתנותיכם. שמחויבים ליתן לה' כמו בכור ומעשר וכדומה חייבי קרבנות שבכל השנה ואין עולין לירושלים להביאם עד בוא המועד. וכ"ז חוץ מנדרים ונדבות שבכל השנה וברגל: (לט) אך בחמשה וגו'. לפי הדרש קאי האי אך רק על השלמה דשמיני ועל הסמוך לה לקיחת ד' מינים. אבל חגיגה כל שבעה היה גם בפסח. אכן כבר

הרחב דבר

(א) ונראה עוד לזה שהזכיר זכרי' הנביא את האוה"ע לע"ל לבא לירושלים לחג את חג הסכות. ואם לא יעלו ולא עליהם יהי' הגשם. וכך הי' המנהג בימי דוד ושלמה. וע"כ נאמר ספר קהלת בחה"ס. כאשר הקירותיו של שלמה היו גם לפני חכמי הגוים. ומש"ה לא נזכר בזה הספר אלא שם אלהים דאוה"ע לא ידעו יותר כדאי' בסנהדרין ד"ס וכ"ז הי' בחה"ס שחכמי הגוים נקבצו לעמוד על הקרבנות שבאו בשבילם וכדאי' במס' תענית פ"ד היאך קרבנו ש"א קרב והוא אינו עומד על גבו:

שִׁבְעַת יָמִים בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן שַׁבָּתוֹן וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי שַׁבָּתוֹן׃ מ וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר כַּפֹּת תְּמָרִים וַעֲנַף עֵץ־עָבֹת וְעַרְבֵי־נָחַל וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם שִׁבְעַת יָמִים׃ מא וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים בַּשָּׁנָה חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי תָּחֹגּוּ אֹתוֹ׃ מב בַּסֻּכֹּת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים כָּל־הָאֶזְרָח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בַּסֻּכֹּת׃ מג לְמַעַן יֵדְעוּ דֹרֹתֵיכֶם כִּי בַסֻּכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ מד וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־מֹעֲדֵי יְהוָה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ שביעי

ת"א ביום הראשון שבתון. פסחים ה: ולקחתם לכם ביום הראשון. שם לח סוכה יא כ כט ל לג לד מא מג מגילה כ מנחות כז ס' הזוהר פ' נח ענין נאמר על ד' מינים בלולב שבאים לרצות על המים ופ' תצוה ופ' ויקרא: פרי עץ הדר. ברכות כז סוכה לד לה: כפת תמרים. שם לא לב לד מה: וענף עץ עבות. שם לב: וערבי נחל. שם לג מד: ושמחתם לפני ה' אלהיכם. שבת קלא פסחים ה סוכה מג: וחגותם אותו חג לה'. פסחים ע חגיגה ט י: בחדש השביעי תחגו אתו. שם ט: בסכת תשבו. סוכה ב ו ט כו כז כח לו לז קדושין לד סנהדרין ד זבחים לז ערכין ג ס' הזוהר פ' בראשית ופ' תצוה: כל האזרח בישראל. סוכה כז כח זבחים לז: למען ידעו דרתיכם. עירובין ג סוכה ב זבחים לז: כי בסכות הושבתי. סוכה יא: וידבר משה את מעדי ה'. ר"ה כד מגילה לא לב נדרים עח בתרא קכ מנחות פב:

רש"י

נאמר שבעה לתשלומין (חגיגה י'): (מ) פרי עץ הדר. עץ שטעם עצו ופריו שוה (סוכה ל"ה): הדר. הדר באילנו משנה לשנה וזהו אתרוג: כפת תמרים. חסר וי"ו למד שאינה אלא אחת: וענף עץ עבות. שענפיו קלועים כעבותות וכחבלים וזהו הדס העשוי כמין קליעה: (מב) האזרח. זה אזרח: בישראל. לרבות את הגרים (תורת כהנים): (מג) כי בסכות הושבתי. ענני כבוד (סוכה י"א):

העמק דבר

ביארנו כ"פ דבמקום שהמצוה מפורש בתורה היא עיקר יותר מהלמד משם. וכן דוקא בהאספכם את תבואת הארץ. ודרך האדם להיות שמח וטוב לב. המצוה לחוג כל שבעה ברבוי נו"כ. ותהיה השמחה בלולה בשמחת שלמים. וכמש"כ עוד בפ' ראה עה"פ חג הסכות וגו' כי יברכך. משא"כ בפסח אין בו חגיגה כל שבעה אלא להשלמה. וע' מש"כ בס' שמות כ"ג ט"ו: שבעת ימים. לפי הפשט הוא כמש"כ דבכל שבעה היו מקריבים ראיה וחגיגה וט"נ. משא"כ בשמיני לא היה אלא שלמי שמחה. ורק השלמה למי שלא עשה כדין ולא הביא בראשון: (מ) ושמחתם לפני ה'. לפי הדרש קאי על ד' מינים ולפי הפשט הוא הוספת שמחה בבהמ"ק. והכי אי' בירושל' סוכה פ"ג הי"א כתיב ושמחתם וגו' את תנוי תני בשמחת לולב הכ"מ את תנוי תני בשמחת שלמים הכ"מ. וע' בס' דברים ט"ז ט"ו: (מא) בחדש השביעי. לפי שתלה הכתוב באספכם את תבואת הארץ. והיה ס"ד שאם נתאחר האסיף עד חודש השמיני יש לחוג בשמיני וכמו שדחה אותו ירבעם לשמיני מש"ה הזהיר הכתוב דוקא בחודש השביעי: (מב) כל האזרח וגו'. כפל המקרא להזהיר כל האזרח על ישיבת סוכה. משום דתכלית המצוה לפי הפשט לנאת מישיבת קבע לדירת עראי כדי שישימו בעלי האסיף אל לב שמכ"מ אינם כתושבים בארץ אלא כגרים. וכמו שאמר דוד כי גרים אנחנו תושבים ככל אבותינו. ולפ"ז הייתי אומר דמצות סוכה לא ניתן אלא לבעלי קרקע בא"י ויש לו אסיף ולבו רחב עליו אבל עני הסובר א"צ למצות סוכה מש"ה חזר והזהיר כל האזרח וגו' ופירש

ניחא: מ ותסבון לכון ביומא קדמאה פרי אילנא אתרוגין ולולבין והדסין וערבין
דנחל ותחדון קדם יי אלהכון שבעא יומין: מא ותחגון יתיה חגא קדם יי שבעא
יומין בשתא קים עלם לדריכון בירחא שביעאה תחגון יתיה: מב במטליא
תתבון שבעא יומין כל יציביא בישראל יתבון במטליא: מג בדיל דידעון דריכון
ארי במטלת ענני אותיבית ית בני ישראל באפקותי יתהון מארעא דמצרים
אנא יי אלהכון: מד ומליל משה ית סדר מועדיא דיי ואלפינון לבני ישראל:

העמק דבר

ושרש השמים ע"ז במקרא הסמוך: (מג) למען ידעו וגו'· כדי שלא יהיו מתיאשים מן החיים הטובים אפילו אין להם אחוזת נחלה ושמחה טבעית מכ"מ ידעו ממצות סוכה כי ניתן לזכור ישיבתם בסכות בהוציאי אותם וגו' והרי היה אז מכ"מ שמחת עולם על ראשם· והרי אני ה' אלהיכם· מנהיג ומשגיח עליכם לעולם ואין מעצור ממנו ית' להשפיע טובה וברכה גם בלי אחוזת נחלה· ועדיין יש להתבונן על לשון האזרח דמשמעו תושב ישראל ולא גר אלא שנתרבה מכל האזרח אפילו גרים כדאי' בסוכה דכ"ח· ומכ"מ הרי מבואר דעיקר המצוה שייך בישראל תושב· אלא יש עוד לאלוס מלין במה דסמיך המקרא מצות ישיבת סוכה ללקיחת ד' מינים· והרי לפי סדר הפ' היה להקדים מצות ישיבת סוכה לבאר מהו חג הסכות ואח"כ הוספה של ד' מינים· אלא בא ללמדנו דמענין וכונה אחת המה באים· וכדאי' ברבה עה"פ נעימות בימינך נצח· שלקיחת ד' מינים באים להורות לנו שאנו כמו שבים מן המלחמה ונצחו והיה המנהג לצאת בלולבין· והיינו מנענעים דכתיב בהולכת הארון בימי דוד לשמחה· וכדאי' בבמ"ר פ"ד· וכבר נתבאר לעיל ס"ז כ"ט שמרומז במקרא דיוה"כ שעת מלחמה של כלל האומה עם שרי מעלה· ובסוכות אנו דומים לעם נברא יהלל יה· בהלל על הגלה זו· והנה דרך אנשי מלחמה בשמחה הולכים באוהלים כמו בעת שהולכי' למלחמה ועומדי' בשדה ורצה הקב"ה להעירנו על ידיעה זו וצונו לישב בסוכה כמו שהיינו בצאת ישראל ממצרים שהיינו כהולכי חיל חמושים ומזוינים למלחמה· כך עלינו לעשות לעולם אחר יוה"כ שהיינו כלוחמים ונצחנו ומש"ה עיקר מצות לולב וסוכה שייך לאזרחי ישראל כמש"כ בפרשת אחרי שם (א)· וממוצא דברינו בא ענין סוכה לשתי תכליות· לכל יחיד מישראל בפ"ע בא לחזק בטחון ואמונה בצרכי ב"א· ומש"ה נוה הקדוש ב"ה לצאת מדירת קבע ולישב בדירת עראי ז' ימים· שנית בא לכלל ישראל לזכור ענין הנהגת הקב"ה על ישראל במלחמתם כמו שהיה במדבר הנצוח· ונראה דהא דפליגי תנאי בסוכה די"א הם סוכות ממש היו או ענני כבוד· תרווייהו אמת· דכל א' מישראל ישב עם בני ביתו בסוכת אהלים וחיו בזה האופן ארבעים שנה· אבל הקיבוץ מישראל בעניני תורה ותפלה במדבר היה של ענני כבוד· וכמו אנשי חיל שרוים באהלי מחנה· וע"ע בספר במדבר י' ל"ד שביארנו באופן אחר:

(מד) וידבר משה וגו'· לא הוצרך הכתוב להודיע שדבר משה פרשה זו יותר מכל הפרשיות· אלא בא ללמדנו שלבד שדבר משה בעת שנאמרה דבר עוד בכל מועדי ה' כמו ששמע מפי הקב"ה והיינו דתנן במגילה פ"ד ללמוד מכאן לקרות הפרשה של כל מועד בזמנו: אל בני ישראל· גם זה מיותר· ואלא למאן דבר· אלא בא ללמד עוד דמלבד שקרא הפ' כמו דבר ה'· הסביר בכל מועד לבני ישראל ענין המועד במועדו· להכמים הלכות החג ולהמון עם ה' אגדות השייכות לכל מועד כדתניא בת"כ ובמגילה

הרחב דבר

(א) והמשורר בתהלים ע"ו שרמה בגוה"ק נס של יחזקיהו המלך בהפלת סנחריב לפני ירושלים אמר ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון שמה שבר רשפי קשת וגו'. ויש להבין מהו סוכו ומהו מעונתו. וגם למאי קרא את ירושלים בשם שלם שהי' גם מכבר ולא שם ירושלים. והענין דמלכותא דרקיע כמלכותא דארעא כמו שדרך מלך בו"ד בעת מנוחה יושב בפלטין שלו בעיר מלכותו ומשגיח על צרכי העם. אבל בעת שיש להגין ועת מלחמה אינו כן. אלא יוצא מפלטין שלו והולך לפני חילו למדינה אחרת מקום המלחמה. ושם ג"כ קובע לו עיקר דירה שלו ע"ז כמשך וזה נקרא מעונה ולא ביתו. וכמש"כ בס' דברים ל"ג כ"ז. ובכל משך המלחמה הולך בכל יום עם סוכה ואוהל למקום עיקר המלחמה. כך הקב"ה בעת ישראל בשלותם על הארץ הקב"ה משכין שכינתו כ"י בירושלים מקום מלכותו ית' ועי"ז קרא א"ה ה' יראה. היינו משם משגיח ומפרנס את ישראל. ועי"ז נקראת ירושלים כידוע. אבל בשעה שישראל באוה"ע ועיקר השגחת הקב"ה על ישראל הוא להגין עליהם. אז בשעת מלחמת ישראל עם איזה אומה. אזי אין השגחה בירושלים מקום עבודה אלא בד"א של הלכה שם הוא מעונתו וכדאי' במגילה דכ"ט מעון אתה היית לנו וגו' אלו ב"כ וב"מ. ומכ"מ עיקר השגחה בכל יום הוא במקום שנדרשים ביותר. וזהו סוכו. ובאותה שעה של סנחריב הי' עיקר השגחתו לפני ירושלים. ולא מצד שהיא נקראת ירושלים אלא מצד שהיה שם צרה גדולה לישראל מש"ה קרא את המקום שלם כמו שהי' לפני שקרא א"ה ה' יראה. ואמר ומעונתו עיקר המעונה שלו ית' הוא בציון. לפי ששם מצוה דבציון הי' ד"א של הלכה. והדרש היינו בכל מקום דשם שערים המצוינים בהלכה. דשמה עיקר זכות ישראל לענין מלחמתם אבל באותה שעה של הפלת סנחריב הית' השגחתו ית' בפרטות בשלם. שמה שבר רשפי קשת וגו' הרי דענין סוכה מוכיח על טרח מלחמה·

כד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כָּתִית לַמָּאוֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד׃ ג מִחוּץ לְפָרֹכֶת הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד יַעֲרֹךְ אֹתוֹ אַהֲרֹן מֵעֶרֶב עַד־בֹּקֶר לִפְנֵי יְהוָה תָּמִיד חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם׃ ד עַל הַמְּנֹרָה הַטְּהֹרָה יַעֲרֹךְ אֶת־הַנֵּרוֹת לִפְנֵי יְהוָה תָּמִיד׃ פ

ה וְלָקַחְתָּ סֹלֶת וְאָפִיתָ אֹתָהּ שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה חַלּוֹת שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים יִהְיֶה הַחַלָּה הָאֶחָת׃ ו וְשַׂמְתָּ אוֹתָם שְׁתַּיִם מַעֲרָכוֹת שֵׁשׁ הַמַּעֲרָכֶת עַל הַשֻּׁלְחָן הַטָּהֹר לִפְנֵי יְהוָה׃ ז וְנָתַתָּ עַל־הַמַּעֲרֶכֶת לְבֹנָה

ת"א מערב עד בקר. זבחים יב מנחות פט: על המנורה. שם כט: ולקחת סלת. שם עו עח: שני עשרונים. שם לד לה: שם ושמת אותם. שם לד לה: על השלחן. חגיגה כה מנחות כט כ: ונתת על. סוטה לז מנחות סב לו לח:

רש"י

כד (ב) צו את בני ישראל. זו פרשת מצות הנרות ופרשת ואתה תצוה לא נאמרה אלא על סדר מלאכת המשכן לפרש צורך המנורה וכן משמע ואתה סופך לצוות את בני ישראל על כך: שמן זית זך. שלשה שמנים יוצאים מן הזית הראשון קרוי זך והן מפורשין במנחות (דף פ"ו ובת"כ): תמיד. מלילה ללילה כמו עולת תמיד שאינה אלא מיום ליום: (ג) לפרכת העדות. שלפני הארון שהוא קרוי עדות ורבותינו דרשו על נר מערבי שהוא עדות לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל שנותן בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מתחיל ובה היה מסיים (שבת כ"ב ת"כ): יערוך אותו. עריכה הראויה למדת כל הלילה ושיערו חכמים חצי לוג לכל נר ונר והן כדאי אף ללילי תקופת טבת ומדה זו הוקבעה להם (ת"כ): (ד) המנורה הטהורה. שהיא זהב טהור. ד"א על טהרה של מנורה שמטהרה ומדשנה תחלה מן האפר: (ו) שש המערכת. שש חלות המערכת האחת: השלחן הטהור. של זהב טהור. ד"א על טהרו של שולחן שלא יהיו הסניפין מגביהין את הלחם מעל גבי השלחן (מנחות צ"ו ת"כ): (ז) ונתת על המערכת. על כל

העמק דבר

דל"ג רשב"א ה' משה תיקן לישראל שיהיו שואלים ודורשים בהלכות פסח כו'. [וע' שאלות דחנוכה ומשכ"ש]: **כד** (ב) צו את בני ישראל וגו'. יש להעיר ענין סמיכות פ' זו למועדי ה'. וגם ק' הרי כבר נאמרה במעשה המשכן. ויישוב רש"י עדיין אינו מיישב הדעת לגמרי. אלא יש להתחקות על מדרש חז"ל בפ' זו. אמר הקב"ה למשה. משה מלך עשיתיך מה מלך הוא גוזר ואחרים מקיימין כך הוי גוזר וישראל מקיימין. וכ"ז פלא. מה ראו חז"ל בפ' זו יותר מכל התורה שמזהיר משה לישראל על מעשה המצות. אלא חז"ל הרגישו ג"כ כמיכות הפ' וכיתור. וגם אינו מובן לשון ויקחו אליך. דמבואר מזה שהיה משה שייך ביחוד ללקיחה זו לולי שחלק הקב"ה כבוד למשה והזהיר את ישראל שהם יקחו בשביל משה. וגם לשון לו את ב"י דמשמע בכ"מ זרוז מאיזה טעם לפי הענין כמש"כ ר"פ צו. מש"ה הבינו הז"ל שמצוה זו לא היה נוגע תכליתה לתועלתם אלא בשביל משה. וזהו לשון המדרש צו את ב"י גוזר והם מקיימים. והיינו לשון צו זרוז לדבר שאין להם תועלת לעצמה. מעתה יש להתבונן היאך שייך מצוה זו למשה ביחוד ולתועלתו יותר מכל ישראל אלא הוא אשר ביארנו ר"פ תצוה דאור המנורה היא סגולה לפלפולה ש"ת שיהא כמעין המתגבר ולכוין האמת. להוסיף לקח בהלכות חדשות. ובאותו הדור לא היו משתמשים בזה הכח אלא משה לבדו כדאי' בנדרים דל"ח ובר"פ דברים נתבאר בזה הרבה. ואחר שק מתבאר גם סמיכות הפרשיות באשר היה משה מוסיף בכל מועד הלכות חדשות בענין המועד ע"כ הזהירו על

א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב פַּקֵּיד יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְּבוּן לָךְ מְשַׁח זֵיתָא דָּכְיָא כְּתִיתָא לְאַנְהָרָא לְאַדְלָקָא בּוֹצִינַיָּא תְּדִירָא: ג מִבָּרָא לְפָרוֹכְתָּא דְסַהֲדוּתָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא יְסַדַּר יָתֵיהּ אַהֲרֹן מֵרַמְשָׁא עַד צַפְרָא קֳדָם יְיָ תְּדִירָא קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן: ד עַל מְנָרְתָא דָּכִיתָא יְסַדַּר יַת בּוֹצִינַיָּא קֳדָם יְיָ תְּדִירָא: ה וְתִסַּב סֻלְתָּא וְתֵיפֵי יָתַהּ תַּרְתָּא עַשְׂרֵי גְרִיצָן תְּרֵין עֶסְרוֹנִין יְהֵי גְּרִיצְתָּא חֲדָא: ו וּתְשַׁוֵּי יָתְהוֹן תַּרְתֵּין סִדְרִין שִׁית סִדְרָא עַל פָּתוֹרָא דַּכְיָא קֳדָם יְיָ: ז וְתִתֵּן עַל

העמק דבר

על מצות לקיחת שמן למנורה. וע"ע ר"פ בהעלתך: כתית למאור להעלות נר תמיד נתבאר בפ' תצוה: (ג) יערך אותו אהרן. לא בהדלקה מיירי קרא אלא שהעריכה להכין נתינת השמן בנרות ועשיית הפתילות והנחתם בנרות הכל יהא באהל העדות ולא גמון: (ד) על המנורה הטהורה. לא שיקח הנזיכין ליתן בהם שמן ופתילות באהל העדות כשהם בידו. אלא בשעה שהנזיכין על המנורה יתן השמן והפתילות ומכ"מ הוצרך המקרא להזהיר שתהא ההכנה באהל מועד דבל"ז היה אפשר להוציא את המנורה ולהעריך שם. ע' לשון הרמב"ם פ"ט מהל' ביאת מקדש ה"ו לפיכך אם היטיב את הנרות והוציאן לחוץ כו'. והנה הזהיר הכתוב שיעריך אהרן ובאמת כשר גם בהדיוט כדכתיב בפ' תצוה. אלא לא בא הכתוב כאן רק לצורך הענין המדובר בו שיתעסק בזה אהרן בשעדיס כדי שיחול גם עליו שפע הלכות להורות עפ"י. והרי גם הוא נצרך לבעל תלמוד כדאי' במדרש קהלת עה"פ מלך לשדה נעבד דבעל משנה נצרך לבעל תלמוד. ולא בכ"מ מועיל סברא ודמוי מילתא למילתא ואמר כאן על המנורה הטהורה שמשמעו כי תכליתה אינו אלא כשהיא טהורה ולא נתקלקל כח רואי שנה בטומאת הדור. וכמו שהיה בסוף בית שני. וכבר נתבאר הכל בספר שמות כ"ה ל"א ושם ל"ז י"ט. ובזמן שאין הדור טהור אין המנורה מסייע לחידוש הלכה והסברא להתייגע יותר לעמוד על האמת ולמצוא דרך האמת. [וזהו מאמרם ז"ל בסנהדרין דל"ד במחשכים הושיבני כמתי עולם זה תלמוד בבלי. וברור דלא באו חז"ל לגרע כח תלמוד בבלי ח"ו אדרבה באו בזה לרומם זה הכח שהוא כ"כ אור גדול עד שבמחשכים היינו שלא היה שום דבר לסייע מכ"מ אור הפלפול והיגיעה היו כ"כ עד שהאיר לדרך הלכה]: (ה) ולקחת סלת וגו'. הסמיך ענין לחה"פ לכאן ג"כ לזה התכלית. באשר כמו שנדרש לבואה הלכה לאמתה אור המנורה להאיר עיני המעיין בהלכה ככה נדרש שיהיו התלמידים המקבלים ראוים ומוכנים לשמוע. ומיניה ומינייהו תסתייע שמעתא. וכמו שביארנו בס' בראשית עה"פ ומחוקק מבין רגליו שהרב המחוקק ומחדש בחקירה הוא עומד על הלכה מבין רגליו שהם התלמידים היושבים לפניו על הארץ כמו שהיה נהוג אז. והנה להיות התלמידים מוכנים לקבל כדרך שני תנאים. א' שיהיו פנוים מעסק פרנסה וכדתניא במכילתא פ' בשלח לא ניתנה תורה אלא לאוכלי מן שניה לה אוכלי תרומה. ב' שיהיו התלמידים מסתפקים במועט וכדתנן בפ' קנין תורה במיעוט תענוג. וזהו דרכה ש"ת פת במלח כו'. וישעיה הנביא כ"ח הוכיח לת"ה שבדורו וגם אלה ביין שגו וגו' את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב. היינו בשביל שהיה מנהג בעל"ב במאכלי חלב כמאמר שלמה במשלי ודי חלב עזים ללחמך וגו' אבל ת"ח ראוים לגמול עצמם מחלב. וע"ע בספר שמות ט"ו כ"ה. עכ"ז סמך ענין לחה"פ לכאן שחילוק לחה"פ היה מגיע כפול וכזית והיה משביע ושוב לא היו צריכים לאכול. ללמד דמי שרוצה להסתפק במועט הקב"ה מסייעו לכך ושבע מן המועט. וגם היה לחה"פ מברך תבואת הארץ עד שזה היה גורם שהתלמידים היו פרושים לתורה ומוכשרים לקבל לקח מרבם. והנה החל המצוה מן לקיחת הסולת אע"ג דעיקר מצות העסק הוא מעת אפיה מכ"מ כתיב ולקחת סלת. היינו הכנה ללקיחה דזה כלל במילי דקדושה דכל מה שמקדימים ההכנה לשם קדושה ולמצותן מועיל יותר להשפיע תכלית קדושתו. ומעשה רב דר' חייא בפ' הפועלים יוכיח כמש"כ בס' שמות י"ט כ'. כך לקיחת הסולת לשם מצוה מוסיף קדושה וברכה בלחה"פ: (ו) ושמת אותם שתים מערכות שש המערכת. לפי טוהר הלשון היה ראוי לכתוב ושמת אותם לשתי מערכות שש למערכת. אלא בא ללמדנו על הא דתנן לא סדור הקנים דוחה את השבת. ולכאורה הוא פלא. דאע"ג שאין לחוש לעפושי ביום השבת מכ"מ איך אפשר לעקור מצות מערכות בשביל טורח שבת במקדש אם לא שהיה בזה רמז במקרא והיינו דמשמעות לשון ושמת מתפרש בשני אופנים. א' תחלת שימה ועשיית הענין בשום לב היכן שנצרך לכך. וע' מש"כ בס' במדבר י"ז י"ב. ב' גמר התיקון על מתכונתו כמו וישם את הבדים ס"ם שמות ובס' במדבר ושמו בדיו ע"ש. וה"נ פי' ושמת אותם ביום הראשון תשובו לתקן הלחם על מתכונתם. ובזה מדויק לשון הכתוב ושמת אותם שתים המערכות אותם שתים מערכות שנעשה תמול בשבת תשים אותם היום ביום א'. וכן שש המערכת שהיה תמול תשים אותה ביום אחר על מתכונתה. ומזה למדו חז"ל

זַכָּה וְהָיְתָה לַלֶּחֶם לְאַזְכָּרָה אִשֶּׁה לַיהוָֹה׃ ח בְּיוֹם
הַשַּׁבָּת בְּיוֹם הַשַּׁבָּת יַעַרְכֶנּוּ לִפְנֵי יְהוָֹה תָּמִיד
מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם׃ ט וְהָיְתָה לְאַהֲרֹן
וּלְבָנָיו וַאֲכָלֻהוּ בְּמָקוֹם קָדֹשׁ כִּי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים
הוּא לוֹ מֵאִשֵּׁי יְהוָֹה חָק־עוֹלָם׃ ס י וַיֵּצֵא בֶּן־אִשָּׁה
יִשְׂרְאֵלִית וְהוּא בֶּן־אִישׁ מִצְרִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וַיִּנָּצוּ בַּמַּחֲנֶה בֶּן הַיִּשְׂרְאֵלִית וְאִישׁ הַיִּשְׂרְאֵלִי׃
יא וַיִּקֹּב בֶּן־הָאִשָּׁה הַיִּשְׂרְאֵלִית אֶת־הַשֵּׁם וַיְקַלֵּל
וַיָּבִיאוּ אֹתוֹ אֶל־מֹשֶׁה וְשֵׁם אִמּוֹ שְׁלֹמִית בַּת־
דִּבְרִי לְמַטֵּה־דָן׃ יב וַיַּנִּיחֻהוּ בַּמִּשְׁמָר לִפְרֹשׁ לָהֶם
עַל־פִּי יְהוָֹה׃ פ יג וַיְדַבֵּר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
יד הוֹצֵא אֶת־הַמְקַלֵּל אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְסָמְכוּ
כָל־הַשֹּׁמְעִים אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁוֹ וְרָגְמוּ אֹתוֹ

ת"א ביום השבת. יומא לד: מאת בני ישראל ברית • מנחות כא: והיתה לאהרן. יומא יז בתרא קמג סנהדרין כא ע"ב
י: חק עולם. מנחות עו: ויקב. את ה'. סנהדרין נו: הוצא את המקלל. שם מב מג נו: ורגמו אותו • סוטה כג

רש"י

אחת משתי המערכות היו שני בזיכי לבונה מלא קומץ לכל אחת: והיתה הלבונה הזאת: ללחם לאזכרה • שאין מן הלחם לגבוה כלום אלא הלבונה נקטרת כשמסלקין אותה בכל שבת ושבת והיא לזכרון ללחם • שעל ידה הוא נזכר למעלה כקומץ שהיא אזכרה למנחה: (ט) והיתה • המנחה הזאת שכל דבר שבא מן התבואה בכלל מנחה היא: יאכלוהו • מוסב על הלחם שהוא לשון זכר: (י) ויצא בן אשה ישראלית • מהיכן יצא רבי לוי אומר מעולמו יצא רבי ברכיה אומר מפרשה שלמעלה יצא לגלג ואמר ביום השבת יערכנו דרך המלך לאכול פת חמה בכל יום שמא פת צוננת של תשעה ימים בתמיה • ומתניתא אמרה מבית דינו של משה יצא מחויב בא ליטע אהלו בתוך מחנה דן אמרו לו מה טיבך לכאן אמר להם מבני דן אני אמרו לו איש על דגלו באותות לבית אבותם (במדבר ב') כתיב נכנס לבית דינו של משה ויצא מחויב עמד וגדף (ת"כ):

העמק דבר

חז"ל שיש לגזור מוקצה במדינה או טורח על חנם • [וכבר ביארנו בהע"ש שאי' קל"ז שכל גזרות חז"ל יש להם עיקר בתורה אלא שלא פירשה ומכרן לחכמים • וכמה גזרות שגזרו חז"ל במדינה היה אסור במקדש מה"ת כמש"כ שם אות א' ואות י"ע בס"ד]: על השלחן הטהור • בעוד כח השלחן בטהרתו אז מגיעים לתכליתו משא"כ בסוף בית שני שנתקלקל כח השלחן בעון הדור לא הגיע המצוה לתכליתו שלא נאכל כזית לכל כהן כפי המצוה וכדאיתא רפ"ד דיומא: (ח) ברית עולם • ברית שבת הוא שישראל לא יתעסקו בפרנסה רק יתענגו על ה' מן המוכן • וכנגד זה ברית שבת שהקב"ה משפיע בשבת ברכה שבוע הבא • ולזה בא הרמז בלחה"פ שהונח בשבת והיה בו ברכה באכילתו • ומשם חל ברכה לכל ישראל ח"י • ועי' בס' שמות ל"א ט"ז: (ט) חק עולם • כ"פ נתבאר דחק לישנא דמזוני כדאיתא ביצה רפ"ב והכי משמעו כאן דלחה"פ מביא מזון ושפע ברכה בעולם: (י) והוא בן איש מצרי • הודיע הכתוב כ"ז משום דזה היה סיבה ומקום לומר שלא לדונו אותו בב"ד כמו שיבואר לפנינו: וינצו במחנה •

סדרא לבונתא דכיתא ותהי ללחם לאדכרא קורבנא קדם יי: ח ביומא דשבתא ביומא דשבתא יסדרינֵיה קדם יי תדירא מן קדם בני ישראל קים עלם: ט ותהי לאהרן ולבנוהי וייכלוניה באתר קדיש ארי קדש קודשין הוא ליה מקרבניא דיי קים עלם: י ונפק בר אתתא בת ישראל והוא בר גבר מצראי בגו בני ישראל ואתנציאו במשריתא בר אתתא בת ישראל וגברא בר ישראל: יא ופריש בר אתתא בת ישראל ית שמא וארגיז ואיתיאו יתיה לות משה ושום אמיה שלמית בת דברי לשבטא דדן: יב ואסרוהי בבית מטרא עד די יתפרש להון על גזירת מימרא דיי: יג ומליל יי עם משה למימר: יד אפיק ית דארגיז למברא למשריתא ויסמכון כל דשמעין ית ידיהון על רישיה וירגמון יתיה כל

רש"י

בן איש מצרי. הוא המצרי שהרג משה: **בתוך בני ישראל**. מלמד שנתגייר: **וינצו במחנה**. על עסקי המחנה: **ואיש הישראלי**. זה שכנגדו שמיחה בו מטע אהלו: (יא) **ויקב**. כתרגומו ופריש שנקב שם המיוחד וגדף והוא שם המפורש ששמע מסיני (סנהדרין פ"ז): **ושם אמו שלומית בת דברי**. שבחן של ישראל שפרסמה הכתוב לזו לומר שהיא לבדה היתה זונה: **שלומית**. דהוה פטפטה שלם עלך שלם עלך שלם עליכון מפטפטת בדברים שואלת בשלום הכל: **בת דברי**. דברנית היתה מדברת עם כל אדם לפיכך קלקלה: **למטה דן**. מגיד שהרשע גורם גנאי לו גנאי לאביו גנאי לשבטו כיוצא בו אהליאב בן אחיסמך למטה דן (שמות ל"א) שבח לו שבח לאביו שבח לשבטו: (יב) **ויניחהו**. לבדו ולא הניחו מקושש עמו ששניהם היו בפרק אחד ויודעים היו שהמקושש במיתה אבל לא פורש להם באיזו מיתה לכך נאמר כי לא פורש מה יעשה לו (במדבר ט"ו). אבל במקלל הוא אומר לפרוש להם שלא היו יודעים אם חייב מיתה אם לאו (סנהדרין מ"ס): (יד) **השומעים**. אלו העדים: **כל**. להביא את הדיינים: **את ידיהם**. אומרים לו

העמק דבר

גם זה היה סיבה ומקום לומר שלא יהרג כמו שיבואר:

(יא) **ושם אמו שלמית וגו'**. הזכיר הכתוב בשמה שהיתה ידועה בישראל והיא שגרמה ע"פ חשיבותה שיצאו אותו למשה ולעשות ע"פ עומק ד"ת. אבל נל"ה היו השומעים מסקלים אותו בעת שמועתם דבר מבהיל כזה. וכמו שמרומז במקרא הסמוך. אך באשר שם אמו היא שלומית בת דברי והרבתה דברים לעצור בעד השומעים ולהביאוהו לב"ד: (יב) **ויניחוהו במשמר**. במקושש כתיב ויניחו אותו במשמר. ושתי הלשונות שוות לענין זה ללמד דרך אותו בפ"ע ולא האחר עמו. כפרש"י בשם הת"כ אבל לא בחנם שינה הכתוב הלשון. והנה עוד יש משמעות לשתי לשונות הללו. היינו בשלימות ולא חסר ומקצת. כמו דדרשינן בת"כ פ' צו עה"פ בחצר אהל מועד יאכלוה אין לי אלא כולה מקצתה מניין כו'. וכן הוראת אותה. כמו וראיתה אותה בס' במדבר כ"ז י"ג וכמש"כ שם. אבל מכ"מ יש נ"מ בין שתי לשונות הללו באם נחסר מקצת וכמש"כ הרא"ש שבועות פ"ג סימן ט"ז באם שאמר שאוכל ככר זו מקצתה נמי במשמע וחייב לאכול את כולה ואם נשרף מקצתה חייב לאכול את הנשאר כדי לקיים שבועתו אבל אם אמר שאכלנה ונשרף מקצתה אין חייב לאכול את הנשאר דעל אכילת כולה נשבע ואין אכילת מקצתו מוציאתו מידי איסור שבועה עכ"ל. והנה לשון אותה דומה ממש לזו. וכמש"כ הרמב"ם בהל' שבועות פ"ד ה"ט שבועה שלא אוכל ככר זו או שלא אוכל אותה כיון שאכל ממנה כזית חייב שבועה שלא אכלנה כו'. והיינו משום דככר זו או אותה משמע כולה אם ישנו ומשמע גם מקצתו אם אין כולו. אבל בכנוי אוכלנה משמע דוקא כולו ולא מקצת. והיינו שדקדק הכתוב כאן ויניחוהו בשלימות בלי שום חסרון אבר או בבריאות ומחמת שעלה על רגוש של השומעים להכות ולהזיקו עכ"פ גם טרם הגיעו לידי ב"ד ומש"ה פי' הכתוב ושם אמו וגו' ומש"ה ויניחוהו בשלמות במשמר. ולא נגעו בו לרעה עד בוא דבר ה'. אבל במקושש להיפך הדור היה פרוץ בח"ש כמבואר שם. ולא היה נוגע בלב השומעים ורואים כלל. רק שלוחי משה המוצאים אותו מקושש הניחו אותו במשמר ואין רבותא במה שהניחו אותו בשלמות ולא בא הלשון אותו אלא ללמד שלא היה אחר עמו: (יד) **וסמכו כל השומעים את ידיהם על ראשו**. לא מצינו זה הלשון במקושש. והענין דכבר כתבנו לעיל ה' א' בשם תוספתא דשבועות ר"א בן מתיא א' אין אדם נתחייב לשמוע אא"כ חטא שנאמר ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה. וכן היה ר"א בן מתיא א' הרואה עושה עבירות מתחייב לראות הרואה עושה מצות זכה לראות. מעתה מובן שהדבר קשה הוא על עדים וב"ד שמחויבין לשמוע ולהשמיע ברכת השם. והלא קורעין פ"ז

כדתנן

כָּל־הָעֵדָה׃ טו וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר
אִישׁ אִישׁ כִּי־יְקַלֵּל אֱלֹהָיו וְנָשָׂא חֶטְאוֹ׃ טז וְנֹקֵב
שֵׁם־יְהוָה מוֹת יוּמָת רָגוֹם יִרְגְּמוּ־בוֹ כָּל־הָעֵדָה
כַּגֵּר כָּאֶזְרָח בְּנָקְבוֹ שֵׁם יוּמָת׃ יז וְאִישׁ כִּי יַכֶּה
כָּל־נֶפֶשׁ אָדָם מוֹת יוּמָת׃ יח וּמַכֵּה נֶפֶשׁ־בְּהֵמָה
יְשַׁלְּמֶנָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ׃ יט וְאִישׁ כִּי־יִתֵּן מוּם
בַּעֲמִיתוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה כֵּן יֵעָשֶׂה לּוֹ׃ כ שֶׁבֶר תַּחַת
שֶׁבֶר עַיִן תַּחַת עַיִן שֵׁן תַּחַת שֵׁן כַּאֲשֶׁר יִתֵּן מוּם
בָּאָדָם כֵּן יִנָּתֶן בּוֹ׃ מפטיר כא וּמַכֵּה בְהֵמָה יְשַׁלְּמֶנָּה

ת"א סנהדרין מה: איש כי יקלל אלהיו. חגיגה יא קדושין ל סנהדרין נז שבועות לו: ונשא חטאו. פסחים לג: ונקב שם ה'. סנהדרין נו שבועות לו: כגר כאזרח. סנהדרין נו: בנקבו שם יומת. שם סו שבועות לו: ואיש כי יכה. קמא פג סנהדרין עח נדה מד: ומכה נפש בהמה. בילה כא כתובות לה נזיר מח ב"ק יב פג: נפש תחת נפש. שם פד: ואיש כי יתן מום. כתובות לה ב"ק כו לג פג פד: כאשר עשה כן יעשה לו. כתובות לב קמא פד: עין תחת עין. כתובות לג קמא שם: כאשר יתן מום באדם. קמא שם עקידה שער מו: כן ינתן בו. כתובות לב קמא פד: ומכה בהמה. כתובות לה

רש"י

דמך בראשך ואין אנו נענשים במיתתך שאתה גרמת לך: כל העדה. במעמד כל העדה מכאן ששלוחו של אדם כמותו (ת"כ): (טו) ונשא חטאו. בכרת כשאין התראה: (טז) ונוקב שם. אינו חייב עד שיפרש את השם ולא המקלל בכינוי: ונוקב. לשון קללה כמו מה אקב (במדבר כ"ג): (יז) ואיש כי יכה. לפי שנאמר ומכה איש וגו' (שמות כ"א) אין לי אלא שהרג את האיש אשה וקטן מניין ת"ל כל נפש אדם: (כ) כן ינתן בו. פירשו רבותינו שאינו נתינת מום ממש אלא תשלומי ממון שמין אותו כעבד לכך כתוב בו לשון נתינה דבר הנתון מיד ליד: (כא) ומכה בהמה ישלמנה. למעלה דבר בהורג בהמה וכאן

העמק דבר

כדתנן בסנהדרין ומש"ה וסמכו כל השומעים את ידיהם ע"כ. שהוא גרם להם כל הרעה ואם יש עליהם חובה שנתחייבו לשמוע תהא ניתתו כפרה גם עליהם: (טו) כי יקלל אלהיו. מבואר במסכת שבועות פ"ד דמשמעות אלהיו היינו כינויין אבל בפי' כינוין נחלקו אבות העולם. רש"י ותוס' פירשו כל השמות לבד שם המיוחד. והכי פרש"י סנהדרין דס"ו קללם בכנוי. כגון שדי לבאות חנון רחום. ובשבועות שם פי' דעל הכינוין באזהרה אלהים לא תקלל והכי דעת התוס' יבואר בסמוך. אבל הרמב"ם אע"ג שכתב בהל' יסודי התורה פ"ב דשם הגדול והנורא וכדומה מיקרי כינוין שהמה ע"ש פעולותיו ית' וא"כ רחום וחנון בכלל כינוין מכ"מ בהל' ע"ז פ"ב גבי ברכת השם וכן בפירוש המשניות בשבועות שם כ' דכינוין המה לבד משבעה שמות המיוחדין וגם אינו רחום וחנון. ובהני הוא דפליגי אבל בשבעה שמות כ"ע ס"ל דחייב בשם המברך. מבואר שמפרש כאן הא דתנן ובכל הכינוין כדאי' ריש נדרים שהוא לשון נכרים או לשון שבדו חכמים מלבם. והיינו או איזה שם שאוה"ע קורין כן בלשונם את ה' ית' או כשם שאנו נוהגין לומר על שם ה' הוי' או על שם אלהים אלקים וכדומה. ובזה באמת מדויק לשון המקרא כי יקלל אלהיו היינו בלשון שהוא ביחוד נוהג בו לדבר ולהזכיר שם אלהים. וע"פ מחלוקת זו משתנה הרבה עוד בפירוש ונשא חטאו. בגמ' איתא דפליגי ר"מ וחכמים. ר"מ ס"ל דונשא חטאו באותו טעם של שם המיוחד היינו בכרת ומיתת ב"ד. וחכ"א באזהרה. ופרש"י ותוספות בכרת. והוא משום שא"א לפרש באזהרת לאו שהרי כבר כתיב אלהים לא תקלל. וכטעמייהו דמפרשי שזהו כינוין. והכי משמע נמי סוגיא דכריתות ד"ז ופסחים ד ל"ד דונשא חטאו בכרת לכ"ע. אבל הרמב"ם פסק שהוא באזהרת איסור ולא בכרת. ולטעמיה שאין זה בכלל אזהרה אלהים ל"ת. וא"כ הפי' ונשא חטאו לחכמים כמו שביארנו לעיל י"ז פ"ז ונשא עונו. היינו שנענש בידי שמים לפי ענין החוטא ואין כל הכינוין שוין ואין כל השפות שוין וה'

כנשתא: טו ולבני ישראל תמליל למימר גבר גבר ארי ירגיז קדם אלהיה ויקבל חוביה: טז ודיפריש שמא דיי אתקטלא יתקטיל מרגם ירגמוניה כל כנשתא כגיורא כיציבא בפרשותיה שמא יתקטיל: יז וגבר ארי יקטול כל נפשא דאנשא אתקטלא יתקטיל: יח ודיקטול נפש בעירא ישלמינה נפשא חלף נפשא: יט וגבר ארי יתן מומא בחבריה כמא די עבד כן יתעביד ליה: כ תברא חלף תברא עינא חלף עינא שנא חלף שנא כמא דיהב מומא באנשא כן יתיהב ביה: כא ודיקטול בעירא ישלמינה ודיקטול אנשא יתקטיל:

העמק דבר

וה' שופט צדק • וסוגיא דכריתות ופסחים דאי' שם חשבא תנאי בכרת אינו אלא לר"מ דמשוה כינוי לשם המיוחד • אבל לרבנן אינו בכלל כרת כלל (א) : (טז) ונוקב שם ה' • דעת הרמב"ם דמיירי בשם המברך • ובזה לכ"ע אין חייבים אלא על שם המיוחד אפילו לר"מ • ויש בזה ג"כ מחלוקת בביאור שם המיוחד • דרש"י ורמב"ם ס"ל דשם אדני בכלל שם המיוחד • ולא כן דעת הרמ"ה ונ"מ • ותלי' בפי' המשנה שבועות פ"ד דתנן באדני ביה בשדי כו' אי נימא טעות המשנה הא דתנן בי"ה היינו הויה שכה דשם אדני דומה להוי' ואי נימא בי"ה היינו שם י"ה לבדו מבואר דלא חשיב אלא שמות שאינן מיוחדין ואדני בכלל : כגר כאזרח וגו' • פי' כאן הכתוב שאין נ"מ ומהא דאסמיך להורג נפש מישראל למדנו נמי דשני ענינים אלו סמוכים לעד לקיום העולם • וכמו דאיש מישראל הנושא צלם אלהים נותן קיום לעולם ומש"ה ההורגו ח"מ ה"נ הזכרת שם ה' נותן חיות לעולם וכדכתיב בכל המקום אשר אזכיר וגו' • והוא כבודו של הקב"ה • וכשבא אדם ומקלל ומהפך הזכרת שם ה' לרועץ ה"ז כמו הורג נפש מישראל שגם הוא מאבד קיום העולם • והנה היה מקום לחשוב שאינו דומה הרושם שעושה שם המפורש בשעה שיוצא מפי כה"ג בעזרה ליוצא מפי אדם קל הערך או שהוא עומד בשוק וא"כ המגדף ג"כ יהי נחלק עונשו ולא כל הנושא את שם ה' ומברכו יהא במיתה ומש"ה היה מקום להקל בעונש זה המגדף שהיה בן איש מצרי • וגם הרי היה עומד במחנה ולא בעזרה וא"כ גם אם היה מזכירו לברכה לא היה מקיים העולם כ"כ מש"ה גם בנקבו שם לא יומת • ע"כ פי' הכתוב כגר כאזרח שהוא כנגד : בנקבו שם • אחר שפירש השם והיה בזה מקום לעשות איזה רושם חיות לעולם • והוא הפכו לרועץ יומת • והדרש נוקבו שם • היינו מקלל שם בשם • ובשם המברך הוא דפליגי ר"מ וחכמים כמש"כ לעיל בשם הרמב"ם • [והכי מדויק לשון המשנה שבועות פ"ד המקלל בכולן ר"מ מחייב וחכמים פוטרין • ולא המקלל את כולן • ולא כתיו"ט שם] : (יז) ואיש כי יכה כל נפש אדם • הזהיר בדומה לו כמש"כ דאיש כי יכה כל נפש אדם • בין גדול מישראל בין עבד כנעני אשר נפש ישראלי בו מעט מכ"מ ההורגו יומת • והיינו הסמיכות לענין הקודם שאין חלוק ברושם חיות היוצא מהזכרת השם בין מאדם גדול בין ממי שהוא דאם בא זה ואיבדו ה"ז יומת : (יח) ומכה נפש בהמה ישלמנה • ישלם מיבעי • ומזה יצא הדרש ישלימנה • ולפי הפשט ביאורו ישלם במלואם לפי ערך הבהמה דמלבד שיש חילוק במלאכתה ועבודתה עוד יש שומא ביחוסה • כגון מי שזכה בסוס אשר רכב עליו המלך ובל"ם אם היה נמכר בשוק העלו על ממונו הרבה בשביל יחוסו והמכה סוס זה חייב לשלם כפי שוויו במלואם : נפש תחת נפש • ר"ל דמים אשר יוכל להשיג נפש בהמה כזה במלואם : (יט) ואיש כי יתן מום בעמיתו • הוא עמית בתורה ובמצות שהוא במעלה משאר אדם בישראל • וזה מושכל דאיסור הכאה לישראל ועונשו בד"ש ודאי אינו דומה כל אדם זל"ז • וכל מי שגדול עונש המכהו חמור לקל הערך ממנו אבל כ"ז אינו אלא בידי שמים אשר הוא אזהרה מד"ת מדכתיב לא יוסיף להכותו וגו' • אבל כאשר עשה • מה שעשה כן יעשה לו בב"ד : (כ) שבר תחת שבר וגו' • ומפרש המקרא איך יוכש השבר והעין : כאשר יתן מום באדם • כמו שהיה הדין אלו נתן מום באדם שנקרא אך אדם היינו עבד כנעני : כן ינתן בו • במי שנתן מום בעמיתו • והיינו דאי' בב"ק דפ"ד א' שיימינן ליה כעבדא • והזכיר הכתוב עין ושן להורות לנו דמדמה דין עמית לעבד • שדרך להכותו על הלחי ולהפיל לו שן או עין כמו דכתיב בפ' משפטים במכה עבד שלו דנזכר בפירוש שן ועין אע"ג דכל ראשי אברים כך הוא אלא בהמה מצוים יותר והשוה הכתוב דכך הדין בכל עמית מישראל מש"ה החל הכתוב בשבר סתם לכלול כל המומין בזה ואח"כ פירש שן ועין כדי לבאר לנו באיזה אדם מדבר בסיפיה דקרא כאשר יתן מום באדם : (כא) ומכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת • עוד נ"מ בין

הרחב דבר

(א) והא דמגדף ה' הוא בכרת לאו מהאי קרא דונשא חטאו הוא ד"ל אלא מדכתיב בפ' שלח את ה' הוא מגדף ונכרתה ולכ"ע מיירי במברך ה' ג"כ וכלשון המשנה בכריתות ותכ"א אף המגדף ולא כפרש"י דה"ק אף המגדף דידן כו' וזה דוחק . וכן

וּמַכֵּה אָדָם יוּמָת׃ כב מִשְׁפַּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם כַּגֵּר
כָּאֶזְרָח יִהְיֶה כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ כג וַיְדַבֵּר
מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיּוֹצִיאוּ אֶת־הַמְקַלֵּל אֶל־
מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וַיִּרְגְּמוּ אֹתוֹ אָבֶן וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ פ פ

קכ"ד פסוקים · עוזיא"ל סימן : ומפטירין והכהנים הלוים בני צדוק ביחזקאל סימן מ"ד :

סדר בהר

כה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי לֵאמֹר׃
ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ
אֲלֵהֶם כִּי תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם
וְשָׁבְתָה הָאָרֶץ שַׁבָּת לַיהוָה׃ ג שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע
שָׂדֶךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְמֹר כַּרְמֶךָ וְאָסַפְתָּ אֶת־
תְּבוּאָתָהּ׃ ד וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן
יִהְיֶה לָאָרֶץ שַׁבָּת לַיהוָה שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע וְכַרְמְךָ
לֹא תִזְמֹר׃ ה אֵת סְפִיחַ קְצִירְךָ לֹא תִקְצוֹר וְאֶת־

ת"א לא קמא י לה פג סנהדרין פד : ומכה אדם יומת . שם פד : משפט אחד . יבמות קכב כתובות לג קמא פד סנהדרין ג
כח לב : ויוציאו את . סנהדרין מב מג : וירגמו אתו . שם מג : ובני ישראל עשו . שם : שם בנים . נדרים כא:
ובשנה השביעית · ר"ה ח מ"ק ג : שדך לא תזרע · ר"ה ט מ"ק ג מכות ח :

רש"י

דבר בעושה בה חבורה : ומכה אדם יומת · אפילו לא הרגו אלא עשה בו חבורה שלא נאמר כאן נפש
ובמכה אביו ואמו דבר הכתוב ובא להקישו למכה בהמה מה מכה בהמה מחיים אף מכה אביו ואמו מחיים
פרט למכה לאחר מיתה לפי שמצינו שהמקללו לאחר מיתה חייב הוצרך לומר במכה שפטור ומה בבהמה
בחבלה שאם אין חבלה אין תשלומין אף מכה אביו ואמו אינו חייב עד שיעשה בו חבורה : (כב) אני ה'

העמק דבר

הכאה דבהמה לאדם · דבהכאה לבהמה ישלם תומ"י
כמה הוא נישום בשוק ואין לב"ד לחוש שמא המות
לאחר כמה ימים מחמת הכאות אלו ויהי ההיזק
מרובה דמכ"מ היה לבעליו למוכרה ולקבל דמי הבהמה
בשעת ההיזק · [ואפילו למש"כ התוס' ב"ק ד"י דכחש
בשעת העמדה בדין דלא שיימינן כמו שהיה שוה
בשעת הכאה כ"ז שהיא בחיים · מכ"מ יותר משמת
העמדה בדין לא חיישינן כלל] משא"כ מכה אדם
חובשין אותו ואם ימות מהכאות אלו יומת · וכדאי'
בכתובות דל"ג שחובשין אותו ואי מיית קטלינן ליה:
(כב) משפט אחד וגו' · אחר שפירש הכתוב שאין
חילוק מי המוכה פירש עוד שאין חילוק מי הוא

הרחב דבר

וכן בסנהדרין פ' ד"מ המגדף אינו חייב כו' והר"ן פי' בדוחק אבל פי' הרמב"ם ברור . דלכ"ע מגדף היינו מברך ה' אלא
לרבנן דר"ע . והא דפליגי ר"ע ורבנן אי מברך חייב קרבן לא דפליגי אי כתיב כרת במקום קרבן או לא כדמשמע מסוגיא
דשם ובסנהדרין דס"ג א' אלא פליגי אי עקימת שפתיו הוי מעשה או לא וה"ה דפליגי בבעל אוב . וכדאי' בסנהדרין דס"ה
א' ובס' במדבר פ' שלח ביארנו עוד :

כב דִּינָא חַד יְהֵי לְכוֹן כְּגִיּוֹרָא כְּיַצִּיבָא יְהֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: כג וּמַלִּיל מֹשֶׁה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאַפִּיקוּ יָת דְּאַרְגֵּיז לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וּרְגָמוּ יָתֵיהּ אַבְנָא וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבַדוּ כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: פ פ פ

א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּטוּרָא דְסִינַי לְמֵימָר: ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי תֵיעֲלוּן לְאַרְעָא דִּי אֲנָא יָהֵיב לְכוֹן וְתַשְׁמֵיט אַרְעָא שְׁמִטְתָא קֳדָם יְיָ: ג שִׁית שְׁנִין תִּזְרַע חַקְלָךְ וְשִׁית שְׁנִין תִּכְסַח כַּרְמָךְ וְתִכְנוֹשׁ יָת עֲלַלְתַּהּ: ד וּבְשַׁתָּא שְׁבִיעֲתָא נְיָח שְׁמִטְתָא יְהֵי לְאַרְעָא שְׁמִטְתָא קֳדָם יְיָ חַקְלָךְ לָא תִזְרַע וְכַרְמָךְ לָא תִכְסָח: ה יָת כַּתָּא דַחֲצָדָךְ לָא תֶחֱצַד וְיָת עִנְבֵי

רש"י

אלהיכם · אלהי כלכם כשם שאני מיחד שמי עליכם כך אני מיחדו על הגרים: (כג) ובני ישראל עשו · כל המצוה האמורה בסקילה במקום אחר דחייה רגימה ותלייה: הסלת פרשת אמר

כה (א) בהר סיני · מה ענין שמיטה אצל הר סיני והלא כל המצות נאמרו מסיני אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני אף כלן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני כך שנויה בת"כ · ונ"ל שכך פירושה לפי שלא מצינו שמטת קרקעות שנשנית בערבות מואב במשנה תורה למדנו שכללותיה ופרטותיה כלן נאמרו מסיני ובא הכתוב ולמד כאן על כל דבור שנדבר למשה שמסיני היו כלם כללותיהן ודקדוקיהן וחזרו ונשנו בערבות מואב: (ב) שבת לה' · לשם ה' כשם שנאמר בשבת בראשית: (ד) יהיה לארץ · לשדות ולכרמים: לא תזמור · שקוצצין זמורותיה ותרגומו לא תכסח ודומה לו קוצים כסוחים (ישעיה ל"ג) · שרופה באש כסוחה (תהלים פ'): (ה) את ספיח קצירך · אפילו לא זרעתה ויצא ממנה מן הזרע שנפל בה בעת הקציר הוא קרוי ספיח: לא תקצור · להיות מחזיק בו

העמק דבר

שמכה אדם מישראל: (כג) וירגמו בו אבן · לא עשו עוד עפ"י הכעס והקנאה שמלאו בלבבם בשעה ששמעו אלא עשו מצד המצוה וכדי לקיים מצות רגימה רגמו בו אבן אחת · ובזה סיים הכתוב כאשר צוה ה' וגו' · לפי התורה והקבלה בדיני סקילה · וכבר ביארנו בס' פקודי ובפ' לו דהכרח לפרש זה הלשון בכונה זו בכ"מ:

כה (א) בהר סיני לאמר · דכל פרשיות שבת"כ היו הדברות באהל מועד · ואע"ג שנסיני נאמרו ג"כ למשה בכ"ז לא נדברו הפרשיות שיאמרו אותם לישראל עד בואו לא"מ · אבל פרשה זו עד סוף פ' בחקתי דמסיים בהר סיני נאמר ונדבר בסיני לאמר לישראל · וגם משה אמרן לישראל אז וכמש"כ שם כ"ד ג' בשם המכילתא · ובמס' סוטה דל"ז ידוע אשר ברכות וקללות נאמרו בסיני: (ב) שבת לה' · לא בשביל טובת הקרקע לנוח שנים א' בשבע שנים אלא בשביל דבר ה' ורצונו: (ג) ואספת את התבואתה · לא כמו בשביעית שלא יתן אפילו בגדל מאלין אלא לאכילה ולא לאסוף ולכנס לסחורה ולגורן כמו שיתבאר אבל בשש שנים תאסוף לגורן · ומשם תאכל ולא מן השדה כמו בשביעית וביובל דכתיב מן השדה תאכלו וגו': (ד) שבת שבתון יהיה לארץ · כבר ביארנו בס' שמות פ"ל כ"ג ושם ל"א ט"ו · ובזה הספר לעיל כ"ג ג' דמשמעות שבתון בהני קראי דכתיב ג"כ שבת שבתון להקפיץ זמן תוספת לשביתה · ועיקר דברינו מבואר במ"ק ד"ד במשמעות מקרא דילן · דמש"ה בימלו תוספת שביעית נאמר כאן שבת ונאמר בשבת בראשית שבת מה להלן היא אסורה לפניה ולאחריה מותרין כך כאן היא אסורה לפניה ולאחריה מותרין · ורבותינו התוס' נתקשו מאד היאך למדו מש"ה היתר על הוספת · אבל האמת יורה דרך שטחא שהביאו התוס' בר"ה ד"ט א' וכ"ה בחי' ריטב"א מ"ק שם נאמר כאן שבת שבתון ונאמר להלן שבת שבתון · וכ"ה התוס' בשאלות דר"א פ' זו בכת"י נאמר כאן שבתון ונאמר להלן שבתון מה כו' מבואר דדיוק שבתון משמעו לאסוקי תוספת · אלא דמם בש"ב אינו אלא במקום מצוה [לדעת רוב הפוסקים] כמבואר בכ"מ דכתיב בש"ב שבת שבתון · והכא בשהם שביעית כך הוא שאין לו תוספת · ובזה מבואר מה שסיים הכתוב עוד שבת לה' · דכמו דכתיב בפ' בשלח שבתון שבת קודש לה' מחר · ונתבאר שם דלפי שסבור משה שלא ניתן עדיין אז מצות שבת אלא לה' הוא שבת ולא לישראל מש"ה אין בו תוספת · ה"נ ביאר הכתוב טעמא דמילתא שאין בשביעית דין תוספת כלל משום שהוא שבת לה' · לא כמו ש"ב שאינו אלא אקרקפתא דגברי שאסור לישראל לעשות מלאכה אבל שיהא הגוי עושה מלאכת ישראל מעצמו מותר ע"פ ד"ת משא"כ שביעית הוא איסור המונח על הקרקע שהרי מותר לישראל לחרוש ולזרוע בחו"ל ולהיפך בא"י כתיב ובכל ארץ אחוזתכם גאלה תתנו לארץ · ונתבאר שם דמצוה לישראל לגאול את הארץ

עִנְּבֵ֥י נְזִירֶ֖ךָ לֹ֣א תִבְצֹ֑ר שְׁנַ֥ת שַׁבָּת֖וֹן יִהְיֶ֥ה לָאָֽרֶץ׃ ו וְֽהָיְתָ֞ה שַׁבַּ֨ת הָאָ֤רֶץ לָכֶם֙ לְאָכְלָ֔ה לְךָ֖ וּלְעַבְדְּךָ֣ וְלַאֲמָתֶ֑ךָ וְלִשְׂכִֽירְךָ֙ וּלְתוֹשָׁ֣בְךָ֔ הַגָּרִ֖ים עִמָּֽךְ׃ ז וְלִ֨בְהֶמְתְּךָ֔ וְלַֽחַיָּ֖ה אֲשֶׁ֣ר בְּאַרְצֶ֑ךָ תִּהְיֶ֥ה כָל־תְּבוּאָתָ֖הּ לֶאֱכֹֽל׃ ס ח וְסָפַרְתָּ֣ לְךָ֗ שֶׁ֚בַע שַׁבְּתֹ֣ת שָׁנִ֔ים שֶׁ֥בַע שָׁנִ֖ים שֶׁ֣בַע פְּעָמִ֑ים וְהָי֣וּ לְךָ֗ יְמֵי֙ שֶׁ֚בַע שַׁבְּתֹ֣ת הַשָּׁנִ֔ים תֵּ֥שַׁע וְאַרְבָּעִ֖ים שָׁנָֽה׃ ט וְהַֽעֲבַרְתָּ֞ שׁוֹפַ֤ר תְּרוּעָה֙ בַּחֹ֣דֶשׁ הַשְּׁבִעִ֔י בֶּעָשׂ֖וֹר לַחֹ֑דֶשׁ בְּיוֹם֙ הַכִּפֻּרִ֔ים תַּעֲבִ֥ירוּ שׁוֹפָ֖ר בְּכָל־אַרְצְכֶֽם׃

ת"א לכם. ב"ק קב: לאכלה. פסחים נב סוכה מא קא קמא קב קג ע"ב כב מנחות פד בכורות יב: ולבהמתך. פסחים נב תענית ו: תהיה. קמא כא נדה נא: שבתת שנים. עקידה שער נט: והעברת שופר. שבת לו ר"ה כז לג לד ספר הזוהר פ' אמור: בחדש השביעי. שם לג: ביום הכפרים. שבת קלא ר"ה ח ל לג ערכין כח:

רש"י

כשאר קציר אלא הפקר יהיה לכל: נזירך. שהנזרת והפרשת בני אדם ממנו ולא הפקרתם: לא תבצור. אותם אינך בוצר אלא מן המופקר: והיתה שבת הארץ וגו'. אע"פ שאסרתים עליך לא באכילה ולא בהנאה אסרתים אלא שלא תנהוג בהם כבעל הבית אלא הכל יהיו שוים בה אתה ושכירך ותושבך: שבת הארץ לכם לאכלה. מן השבות אתה אוכל ואי אתה אוכל מן השמור (ת"כ): לך ולעבדך ולאמתך. לפי שנאמר ואכלו אביוני עמך (שמות כ"ג) יכול יהיו אסורים באכילה לעשירים ת"ל לך ולעבדך ולאמתך הרי בעלים ועבדים ושפחות אמורים כאן (ת"כ): ולשכירך ולתושבך. אף הגוים (ת"כ): (ז) ולבהמתך ולחיה. אם חיה אוכלת בהמה לא כל שכן שמזונותיה עליך מה ת"ל ולבהמתך מקיש בהמה לחיה כל זמן

העמק דבר

מן הגוי שלא יחרוש בשביעית וא"כ שהוא שבת לה' מש"ה אין בו תוספת בזמן ואינו אלא שבתון: (ה) שנת שבתון יהיה לארץ. שאי שבתון בא למעט אופן השביתה. וכמו ביו"ט דכתיב שבתון לחוד ובא למעט מלאכת אוכל נפש. ה"נ כתיב שבתון ללמד דרק קצירה ובצירה זריעה וזמירה אסור מה"ת ושארי מלאכת הקרקע מותר מה"ת. ומש"ה לא כתיב כאן שבת שבתון דבכ"מ דכתיב למעט זמן תוספת כתיב שבת שבתון. ובכ"מ דכתיב למעט המלאכות כתיב שבתון: (ו) והיתה שבת הארץ לכם לאכלה. הדרש ידוע ולא לסחורה. ועדיין תיבת לכם מיותר. ומה מקרא חסר והיתה שבת הארץ לאכלה וגו'. ונראה לפי הפשט דה"ק דמה שהוא שבת הארץ לכם. שאין אתם רשאים לעשות תכלית מהספיח או מפרי האילן. בזה בא לאכלה לך ולעבדך ולאמתך בשוה. לא כדרך מזון העבדים שנותנין להם סובין וכדומה פסולת כמש"כ בס' בראשית מ"ז כ"ד. ומש"ה דייק הכתוב לעיל כ"ב י"א בתרומה שאין להאכיל תרומה לעבדים כ"א פסולת. דגוף הלחם מצוה שיאכלו הבעלים. ונוהג בתרומה כדרך שנוהג בחולין. משא"כ בשביעית הוא הפקר והכל שוין באכילתן. והיינו משום שהוא שבת הארץ לכם שא"א לבעלים ליהנות מן קרקע שלו יותר מאחרים. ועבד בכלל אחרים (א): (ז) ולבהמתך וגו' תהיה כל תבואתה לאכול. לא הייל הכתוב לבהמתך ולחיה אשר בארצך עם עבדך וגו' ולא היה נצרך לסיים תהיה כל תבואתה לאכול. אלא ללמדנו שמכ"מ אינו דומה בהמה לעבד ואמה. דבאמת אסור ליתן לבהמה מאכלי אדם מפירות שביעית וכדתנן בשביעית פ"ז. אלא בשביל שהוא הפקר המה אוכלים בעצמם וזהו תהיה כל תבואתה לאכול. ממילא ולא שאתן להם. וכדתניא בתוספתא שביעית פ"ה. הלכה כבהמה

הרחב דבר

(א) והודש אי' בבכורות די"ב ב' א"ח בהמת שביעית פטורה מן הבכורה וחייבת במתנות פטורה מן הבכורה לאכילה א"י ולא לשריפה וחייבת במתנות דלאכלה קרינא בי'. ואין הפי' דמשום דמצות שביעית שיהא לאכלה חתם

שִׁבְקָךְ לָא תִקְטוֹף שְׁנַת שְׁמִטְתָא יְהֵי לְאַרְעָא: ו וּתְהֵי שְׁמִטַּת אַרְעָא לְכוֹן לְמֵיכַל לָךְ וּלְעַבְדָּךְ וּלְאַמְתָךְ וְלַאֲגִירָךְ וּלְתוֹתָבָךְ דְּדָיְרִין עִמָּךְ: ז וְלִבְעִירָךְ וּלְחַיְתָא דְּבְאַרְעָךְ תְּהֵי כָל עֲלַלְתַּהּ לְמֵיכָל: ח וְתִמְנֵי לָךְ שְׁבַע שְׁמִטַּן דִּשְׁנִין שְׁבַע שְׁנִין שְׁבַע זִמְנִין וִיהוֹן לָךְ יוֹמֵי שְׁבַע שְׁמִטַּן דִּשְׁנִין אַרְבְּעִין וּתְשַׁע שְׁנִין: ט וְתַעֲבַר שׁוֹפַר יַבָּבָא בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּעַשְׂרָא לְיַרְחָא בְּיוֹמָא דְכִפּוּרַיָּא

רש"י

חיה אוכלת מן השדה האכל לבהמתך מן הבית כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית (ת"כ תענית ו') : (ח) שבתות שנים. שמטות שנים יכול יעשה שבע שנים רצופות שמטה ויעשה יובל אחריהם ת"ל שבע שנים שבע פעמים הוי אומר כל שמטה ושמטה בזמנה (ת"כ) : והיו לך ימי שבע וגו'. מגיד לך שאע"פ שלא עשית שמטות עשה יובל לסוף מ"ט שנה ופשוטו של מקרא יעלו לך חשבון שנות השמטות למספר מ"ט : (ט) והעברת. לשון ויעבירו קול במחנה (שמות ל"ו) לשון הכרזה : ביום הכפורים.

העמק דבר

חית השדה ואכלה מאליה אין מחייבין אותה להחזירה שנאמר ולבהמתך וגו'. אבל עבד ואמה שהוו לבעלים עצמם ואין בזה משום הפסד פירות שביעית כמו בבהמה : (ח) והיו לך וגו'. כולו מיותר. וכי אין אנו יודעים לחשוב. ובא ללמדנו דלא נימא דעיבורין של שבע שבתות שנים מתקבץ לשנה שלמה. והוי יובל לפני כלות שביעית האחרון מש"ה מפרש דימי שבע שבתות השנים. שאין השנים נכלל לימים רק לחדשים ואחרי שאין לנו לדעת כמה חדשים באלו שבתות אלא הימים מה שאינו נמנה כלל בחשבון שנים. וא"כ מובן דיתרון העיבור נכלל בשנה : (ט) ביום הכפורים תעבירו שופר בכל ארצכם. פרש"י בשם ת"כ ממשמע שנאמר ביוה"כ איני יודע שהוא בעשור לחודש. אלא לומר לך תקיעה בעשור לחודש דוחה שבת בכל ארצכם ואין תקיעת ר"ה דוחה שבת בכל ארצכם. ותמה הוא שזה לא נשנית אלא ע"ד ר"א דס"ל דמכשירי שופר דוחה שבת וכמו שמפרש בגמ' שבת דקל"ג הא דתניא בת"כ לענין מילה ודאי דוחה את השבת ולא ספק אם הוא בן ח' דוחה שבת. דקאי לענין מכשירין וכר"א. אבל לרבנן דמכשירין אין דוחה שבת כלל. ליתא זה הדרש. ומכש"כ תקיעת שופר שאינה מלאכה כלל ושרי גם בלי מצוה. וכבר עמד ע"ז הרמב"ן ז"ל אבל לא יישב הרמב"ן לדעת חכמים דיוק הכתוב ביום הכפורים. שהוא ודאי לכונה נאמרה. וכ"ה בירושל' ר"ה רפ"ד והעברת שופר תרועה בעשור לחודש וכו' זו אתה מעביר בארצכם ואי אחרת לא. אלא נ"ל דמ"מ גם לרבנן ולענין העברה ברה"ר כמשמעות לשון תעבירו. דאע"ג דעיקר הכונה הוא תקיעה מכ"מ נכלל בזה העברה ממש. וכדאי' ר"פ הזורק ג"פ והעברת שופר וגו' לענין הוצאה. ולא דביוה"כ דשאין להוציא מרשות לרשות או ד"א ברה"ר. אלא אם נצרך להביא השופר מרה"י לרה"י דרך רה"ר שמה"ת מותר אם א"א לפוש בינתים [כמש"כ הריטב"א פתי' עירובין דל"ג א' וכדמוכח במס' שבת דל"ז א' מרה"י לרה"י דרך רה"ר עצמה ר"ע מחייב וחכמים פוטרין ע"ש. והכי מוכח בכתובות דל"א ב' ע"ש]. ואם הדרך רחוקה והוא כסבור שלא יהי' נצרך לפוש וא"כ הוכרח לעמוד ה"ז חייב חטאת ואינו בכלל אנוס שפטור מקרבן אלא בכלל שוגג שכסבור שיהי' יכול וכדאיתא כיב"ז בשבועות די"ז ב' כסבור יכולני לבעול או יבאו שנים את השופר. וזה יכול וז"י פטורים. וא"כ הוכרח א' לעמוד ואינו יכול וחייב זה שיכול חטאת. וכ"ז בדבר הרשות אסור לעשות כן באופן שאינו ברור שלא יבא לידי חטאת. ומעתה אם חל ר"ה בשבת שהוא ספיקא דיומא בכל א"י לבד בירושלים מקום שמקדשין החודש אסור להעביר מרה"י לרה"י דרך רה"ר משא"כ יוה"כ שאין מתענין שני ימים וסומכין על הא דברוב שנים אלול חסר וא"כ אינו כספק. ואתי מ"ע ודאית ודוחה זה האיסור שאפילו אם יעמוד אינו אלא שגגה. וזהו הפי' מעיקר הכתוב. וחז"ל למדו מכאן לדעתם דעיקר התקיעה נ"כ שאסור מדרבנן משום גזרה דרבה לא יבא נדחה מ"ע זו אלא בספיקא דיומא ולא ביוה"כ שהוא ודאי. והיינו דאי' בר"ה ד"ל דתניא ביוה"כ תעבירו שופר בכל ארצכם מלמד שכל יחיד ויחיד חייב לתקוע. אר"ה ועם ב"ד. מאי ועם ב"ד בזמן ב"ד. אבל לא כמו ר"ה שחל בשבת דדוקא בפני ב"ד ע"ש. וכדאי' בפירוש בסוכה רס"ד דגזרה דרבה בלולב אינו אלא במקום ספיקא דיומא הכא נמי גזרה דרבה לענין

הרחב דבר

לאסור בכורה וכמה לאוי דנז"ע. דודאי אאל"כ. שהרי בקדשים ודאי מצות אכילה כתיב בי' ומכ"מ אינו דוחה איסורי דחלב וגה"נ וכדומה. ותו דאי איתא דכך הכונה מאי אילטריך לומר וחייבת במתנות. פשיטא מה לי אם יאכל הוא או הכהנים. אלא ה"פ דכתיב לכם לאכלה. שהתורה נתנה שביעית לכם ולא לדבר שיגיע לשריפה. וא"כ לענין בכורה הרי היא אינו לכם מש"ה פטורה מן הבכורה כדין בהמת הפקר. מש"ה הי' עולה עה"ד דגם לזה אינו לכם שיתחייב במתנות מש"ה אמר ר"ה דכיון דלאכילה הוא מיקרי שפיר לכם וחייבת במתנות :

י וְקִדַּשְׁתֶּם אֵת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וּקְרָאתֶם דְּרוֹר בָּאָרֶץ לְכָל־יֹשְׁבֶיהָ יוֹבֵל הִוא תִּהְיֶה לָכֶם וְשַׁבְתֶּם אִישׁ אֶל־אֲחֻזָּתוֹ וְאִישׁ אֶל־מִשְׁפַּחְתּוֹ תָּשֻׁבוּ: יא יוֹבֵל הִוא שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה תִּהְיֶה לָכֶם לֹא תִזְרָעוּ וְלֹא תִקְצְרוּ אֶת־סְפִיחֶיהָ וְלֹא תִבְצְרוּ אֶת־נְזִרֶיהָ: יב כִּי יוֹבֵל הִוא קֹדֶשׁ תִּהְיֶה לָכֶם מִן־הַשָּׂדֶה תֹּאכְלוּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ: יג בִּשְׁנַת הַיּוֹבֵל הַזֹּאת תָּשֻׁבוּ אִישׁ אֶל־אֲחֻזָּתוֹ: שני יד וְכִי תִמְכְּרוּ מִמְכָּר לַעֲמִיתֶךָ אוֹ קָנֹה מִיַּד עֲמִיתֶךָ אַל־תּוֹנוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו: טו בְּמִסְפַּר שָׁנִים אַחַר

ת"א וקדשתם את. ר"ה ח כד נדרים סא סנהדרין י: וקראתם דרור. ר"ה ט קדושין לח ערכין לב: ושבתם איש. קדושין סו: כי יובל הוא. סוכה מ ר"ה ח ט קדושין לח עג נח ע"ג נד: בשנת היובל. סוכה מ קדושין כ בכורות נג ערכין ל לא: וכי תמכרו. סוכה מ קדושין כ כו מציעא מו נא נח בכורות יג ערכין ל: או קנה. מציעא מז נו נח בכורות יג: אל תונו איש את אחיו. מציעא נא נח בכורות יג: במספר שנים. גיטין מח מציעא קו ערכין יד יח כט

רש"י

ממשמע שנאמר ביום הכפורים איני יודע שהוא בעשור לחדש א"כ למה נאמר בעשור לחדש אלא לומר לך תקיעה בעשור לחדש דוחה שבת בכל ארצכם ואין תקיעת ר"ה דוחה שבת בכל ארצכם אלא בב"ד בלבד (ת"כ): (י) וקדשתם. בכניסתה מקדשין אותה בב"ד ואומרים מקודשת השנה (ת"כ): וקראתם דרור. לעבדים בין נרצע בין שלא כלו לו שש שנים משנמכר א"ר יהודה מה לשון דרור כמדייר בי דיירא וכו' (ר"ה ט') שדר בכ"מ שהוא רוצה ואינו ברשות אחרים: יובל היא. שנה זאת מובדלת משאר שנים בנקיבת שם לה לבדה ומה שמה יובל שמה על שם תקיעת שופר: ושבתם איש אל אחוזתו. שהשדות חוזרות לבעליהן: ואיש אל משפחתו תשובו. לרבות את הנרצע: (יא) יובל היא שנת החמשים שנה. מה ת"ל לפי שנאמר וקדשתם וגו' כדאיתא בר"ה ובת"כ: את נזריה. את הענבים המשומרים אבל בוצר אתה מן המופקרים כשם שנאמר בשביעית כך נאמר ביובל נמצאו שתי שנים קדושות סמוכות זו לזו שנת מ"ט שמטה ושנת החמשים יובל: (יב) קדש תהיה לכם. תופסת דמיה כהקדש יכול תצא היא לחולין תלמוד לומר תהיה בהוייתה תהא (ת"כ): מן השדה תאכלו. על ידי השדה אתה אוכל מן הבית (ת"כ) שאם כלה לחיה מן השדה אתה צריך לבער מן הבית כשם שנאמר בשביעית כך נאמר ביובל: (יג) תשובו איש אל אחוזתו. והרי כבר נאמר ושבתם איש אל אחוזתו אלא לרבות המוכר שדהו ועמד בנו וגאלה שחוזרת לאביו ביובל: (יד) וכי תמכרו וגו'. לפי פשוטו כמשמעו. ועוד יש דרשה מנין כשאתה מוכר מכור לישראל חברך ת"ל וכי תמכרו ממכר לעמיתך מכור ומנין שאם באת לקנות קנה מישראל חברך ת"ל או קנה מיד עמיתך: אל תונו. זו אונאת ממון (ת"כ ב"מ נ"ח): (טו) במספר שנים אחר

העמק דבר

שופר (א): (י) וקראתם דרור בארץ לכל יושביה. נכלל בזה בעלי מלחמה העומדין מחוץ לביתם בשעבוד המלוכה ונימוסי המדינה וביובל שבים לביתם ואחוזתם. וע' להלן י"ח: יובל היא. לפי הפשט הוא מלשון הובלה ממקום למקום. ובאמת גם איל נקרא יובל. משום שהולך תמיד ממקום למקום ומפרש המקרא מעם שם יובל: ושבתם וגו' ואיש אל משפחתו. אפילו אין לו אחוזה הולך

הרחב דבר

(א) ולמדנו מהאי קרא שהכל בזמן בית ראשון מעיקר התורה יש לנהוג בכל א"י שני ימים ר"ה משום ספק. וכ"ה בפיתה ירו' עירובין פ"ג ה"ט. והכי עדו בבבל כמו שהוכחתי בהעמ"ש סי' קנ"ח אות א' מקראי דנחמיה ח'. ולמדנו שגם

תעברון שופרא בכל ארעכון: י ותקדשון ית שנת חמשין שנין ותקרון חירותא בארעא לכל יתבהא יובלא היא תהי לכון ותתובון גבר לאחסנתיה וגבר לזרעיתיה תתובון: יא יובלא היא שנת חמשין שנין תהי לכון לא תזרעון ולא תחצדון ית כתהא ולא תקטפון ית שבקהא: יב ארי יובלא היא קודשא תהי לכון מן חקלא תיכלון ית עללתה: יג בשתא דיובלא הדא תתובון גבר לאחסנתיה: יד וארי תזבנון זבינין לחברך או תזבן מן יד חברך לא תונון גבר ית אחוהי: טו במנין שניא בתר יובלא תזבן מן חברך במנין שני עללתא יזבן

העמק דבר

לעיקר משפחתו ונקבצים כל בעלי המשפחה זל"ז: תשובו. הדרש ידוע. והפשט דהשבה ראשונה אפשר לפרש שיבא לאותה שנה למקומו ולמשפחתו להתראות עמם. ואח"כ יחזור למקומו הראשון. מש"ה חזר ופירש תשובו שישובו לחלוטין במשפחתם. דכמה שנקבצים כל בני המשפחה לעיקר מולדתם גורם לתקן הענינים שגרם להיות ההתרחקות ויהיו קבועים עם כל בני משפחתם: (יא) יובל היא שנת החמשים וגו'. עד כה אמרה תורה דשנת החמשים הוא יובל. ועתה הוסיפה תורה שלא נימא אם לא נעשה יובל בזמנו ע"י איזה סיבה יהיה יובל בשנה אחרת שישובו איש אל משפחתו ע"כ אמרה תורה יובל היא שנת החמשים שנה ולא שנה אחרת ונתנה טעם משום דאחריה אז לא תזרעו וגו' ובשנת היובל אין בזה הפסד המדינה אחר שגם בנ"ז אסור בעבודה אבל בשנה אחרת אם יהיו בטלים ע"ז שיהיו האנשים טבלים ממקום למקום יהיה בטול ישוב הארץ בחנם: (יב) קדש תהיה לכם. מש"ה אסור ליהנות מעבודת הארץ כמו קודש. מכ"מ מן השדה תאכלו את תבואתה. בלי אסיפה לגורן אלא מן השדה למתינה וכדומה רש"י. אע"ג שהיא קודש. דמכ"מ היא מכינה לעצמה מה שגדל בה (א): (יג) תשובו איש אל א וזתו. לפי הפשט בא להוסיף שאינו רשות דס"ד דחובה על האדון להניח את עבדו או את שדהו אבל המוכר אם אינו רוצה לשוב לשדהו רשאי מש"ה כתיב תשובו איש אל אחוזתו. הוא מוכרח לשוב לאחוזתו. משא"כ אל משפחתו אינו חובה לבא ולהתראות עמהם אלא הוא בן חורין לילך לנפשו: (יד) וכי תמכרו ממכר לעמיתך. אין הלשון מדויק וכי תמכור מיבעי אבל הענין דזה נכור לסוף הפ' מיירי בשדה וכדתניא בת"כ אין לי אלא קרקעות שבהם דיבר הכתוב. ואע"ג דבגמ' פירשו מדכתיב מיד דמיירי בדבר המיטלטל מיד ליד. מכ"מ לא נעקר קרקע מכאן אלא דבמטלטלין נמי מיירי. והא שאמרו חז"ל דבקרקע אין אונאה יבואר לפנינו דדבריהם מוכרח מפשטא דקרא ג"כ אבל הא פשיטא דמיירי בשדה. ושדה אין דרך להמכר בא"י אם לא כי ימוך כמו שמבואר בפ' הסמוכה כי ימוך אחיך ומכר מאחוזתו. וכאן כתיב סתם וכי תמכור. מש"ה פירש הכתוב וכי תמכרו. דמיירי שנפל שדה שאין בו כדי הלוקה ליורשים ואין להם מעות שיאגרו גוד או אגוד מש"ה כתיב בלשון רבים: ממכר. לאפוקי של בעל הבית שאינו עומד לימכר. וכדאי' בב"מ פ' הזהב. מיהו בהע"ש פ' בהר ביארנו דיש בזה טעם אחר משום שדומה למפרש ע"מ שלא יהא דין אונאה. ולא מדויק הכתוב. אלא נראה לאפוקי מוכר עצמו בעבד עברי שאינו עומד לימכר: (טו) במספר שנים וגו'. לפי הפשט מפרש איזו אונאה אסור בקרקע היינו באונאת השנים וכ"כ הרמב"ן במשמעות אותו הכתוב. וממילא למדנו דדוקא כה"ג שהוא

הרחב דבר

שגם מעיקר התורה רוב שנים אין אלול מעובר. ומש"ה ביוה"כ סומכין על הרוב משום דוחק התענית. דאלת"ה מגלן דיום הראשון הוא עיקר לקבוע בו התענית אלא ע"כ משום רוב. ומכ"מ ר"ה כיון שיש לחוש שמא יתברר הדבר שעיברו אה"נ עושין שני ימים. ועי' מש"כ לעיל כ"ג כ"ד. וביבי"ז העלינו לעיל י"ב ל"ג דמה"ת יש לתקן היכי שאפשר להסתלק מן הספק משא"כ במקום שא"א אז יש לסמוך על הרוב:

(א) וביב"ז פרש"י שבת די"ח ב' על הא דתניא לא תמלא אשה קדרה כו' ואם עשתה כן אסורין בכדי שיעשו ופרש"י הטעם כדי שלא יהנה ממלאכת שבת. ולכאורה תמוה הא לא בישל בידים בשבת. אלא קעביד איסורא לפני השבת וא"כ אינו אלא קנסא שלא יהנה ממלאכת איסור. ואם נימא דאי משום קנסא הי' סגי שלא יאכל בשבת עצמו שהרי מתחלה הי' כונתו משום אכילת שבת. ואמאי הוא אסור ג"כ למוצ"ש בכדי שיעשו. מש"ה פרש"י דאסור משום שלא יהנה ממלאכת שבת. א"כ ק' מאי איריא שעשה באיסור דרבנן הא אפי' נתבשל מאליו יהא אסור כיון דנתבשל בשבת. אלא הענין דאע"ג דשבת מיקרי קודש לפי דעת הרמב"ן שמעשיה אסורים ולפי עיקר ד"ת ג"כ אין שבת מכינה ליו"ט שאחריו. מכ"מ אין זה אלא מה שאסור בשבת עצמה וא"כ נעשה הכנה בשבת בשביל יום שלאחריו מש"ה אסור. משא"כ אם אפשר לאכול בשבת עצמה הרי שבת מכינה לעצמה. וממילא רשאים גם לאחר השבת. מש"ה אם נתבשל מאליו דהרי לאכול בשבת ממילא שרי גם לאחר השבת. אבל אם נתבשל באיסור שקנסו שלא תאכל בשבת ממילא אסור גם במוצ"ש משום שלא יהנה ממלאכת שבת. ובפסח"ש סי' קכ"ח אות ז' הראיתי שזה דעת פירו' ורב שרירא גאון. וסברא זו הוא ג"כ ביובל דאע"ג דקודש היא מכ"מ מן השדה תאכלו. דיובל מכינה לעצמה. מיהו לאחר יובל אסור משום מצות ביעור כמו בשביעית. ובזה לא דמי לשבת:

הַיּוֹבֵל תִּקְנֶה מֵאֵת עֲמִיתֶךָ בְּמִסְפַּר שְׁנֵי־תְבוּאֹת יִמְכָּר־לָךְ׃ טז לְפִי ׀ רֹב הַשָּׁנִים תַּרְבֶּה מִקְנָתוֹ וּלְפִי מְעֹט הַשָּׁנִים תַּמְעִיט מִקְנָתוֹ כִּי מִסְפַּר תְּבוּאֹת הוּא מֹכֵר לָךְ׃ יז וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת־עֲמִיתוֹ וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ יח וַעֲשִׂיתֶם אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וִישַׁבְתֶּם עַל־הָאָרֶץ לָבֶטַח׃ שלישי שני כשהן מחוברין

יט וְנָתְנָה הָאָרֶץ פִּרְיָהּ וַאֲכַלְתֶּם לָשֹׂבַע וִישַׁבְתֶּם

ת"א ל לג נדה מז: לפי רוב השנים. ערכין כט: ולא תונו איש את עמיתו. מציעא נח נט: ויראת מאלהיך. שם נח:

רש"י

היובל תקנה. זהו פשוטו ליישב המקרא על אופניו על האונאה בא להזהיר כשתמכור או תקנה קרקע דע כמה שנים יש עד היובל ולפי השנים והתבואות השדה שהיא ראויה לעשות ימכור המוכר ויקנה הקונה שהרי סופו להחזירה לו בשנת היובל ואם יש שנים מועטות וזה מוכרה בדמים יקרים הרי נתאנה לוקח ואם יש שנים מרובות ואכל ממנה תבואות הרבה הרי נתאנה מוכר לפיכך צריך לקנותה לפי הזמן וזהו שנא' במספר שני תבואות ימכור לך לפי מנין שני התבואות שתהא עומדת ביד הלוקח תמכור לו. ורבותינו דרשו מכאן שהמוכר שדהו אינו רשאי לגאול פחות משתי שנים שתעמוד שתי שנים ביד הלוקח מיום ליום ואפילו יש שלש תבואות באותן שתי שנים כגון שמכרה לו בקמותיה ושני אינו יוצא מפשוטו כלומר מספר שנים של תבואות ולא של שדפון ומעוט שנים שנים (ערכין כ'): (טז) תרבה מקנתו. תמכרנה ביוקר: תמעיט מקנתו. תמעיט בדמים: (יז) ולא תונו איש את עמיתו. כאן הזהיר על אונאת דברים (ת"כ) שלא יקניט איש את חבירו ולא ישיאנו עצה שאינה הוגנת לו לפי דרכו והנאתו של יועץ וא"ת מי יודע אם נתכוונתי לרעה לכך נאמר ויראת מאלהיך היודע מחשבות הוא יודע כל דבר המסור ללב שאין מכיר אלא מי שהמחשבה בלבו נאמר בו ויראת מאלהיך: (יח) וישבתם על הארץ לבטח. שבעון שמטה ישראל גולים שנאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה והרצת את שבתותיה (ויקרא כ"ו) ושבעים שנה של גלות בבל כנגד שבעים שמטות שבטלו היו: (יט) ונתנה הארץ וגו' וישבתם לבטח עליה. שלא תדאגו משנת בצורת: ואכלתם

העמק דבר

טעות במדה ומנין אסור. משא"כ טעות בשווי. אבל מטלטלין דא"א לפרש באונאת השנים ע"כ כל אונאה אסור. והרי מבואר בכתוב הדין כקבלת חז"ל. נחזור לפי' המקרא בהזהירה תורה להקונה שלא אונה בשנים לומר שיש מעט שנים עד היובל כהות מהאמת: במספר שני הבואות ימכר לך. הזהיר הכתוב כמו כן להמוכר שלא יאנה את הקונה לומר שיש יותר עד היובל. והנה בקונה כתיב השנים. ובמוכר כתיב שני תבואות. היינו דבאמת המכירה עד היובל לא נחשב אלא שני תבואות לאפוקי שני שביעית. והמוכר אסור להונות גם בזה שיעלים מהקונה שיש כך וכך שני שביעית. אבל הקונה אינו מוזהר כ"א שלא יאמר שאין לו כ"א מעט שנים עד היובל. ולא שיאנה את המוכר לומר שיש הרבה שני שביעית יותר ממה שהוא האמת שהרי המוכר יודע חשבון שביעית שהרי לא זרע עד כה בשנה שביעית. וה"א לעשות אלא בחשבון שנים עד היובל מש"ה א"כ המוכר שמאנה את הקונה אפשר שהקונה לא ידע כלל מענין שביעית וכסבור שנזרע כל השנים מש"ה צריך להודיעו כמה שני תבואות וע' להלן כ"ז י"ח (א): (טז) לפי

הרחב דבר

(א) ובגיטין דמ"ח למד רבא מזה המקרא דקנין פירות לאו כקנין הגוף דמי. פי' שאין גוף הקרקע מכור אלא תבואת השנה. ומזה למדנו דהא דקיי"ל קנין פירות לאו כקה"ג אינו מצד הסברא אלא מגזרת הכתוב. וכמ"ש בזה. דלא קיי"ל הכי אלא באופן שלא הי' להקונה בגוף הקרקע כלל מעולם. אבל אם הי' לו בגוף הקרקע מכבר ועתה יש לו קנין פירות באמת ה"ז כקה"ג. וכ"כ התוס' כ"ב ד"ה כדה"ה קסבר כו' אי נמי דלא דמי כו'. והא דקיי"ל כר"ע בהא דמכר כבן בחיי האב ומת הבן בחיי האב. אע"ג דשם הי' לאב גוף הקרקע תחלה. היינו מחמת דאבא לגבי ברי' אחולי אחיל. כדאיתא

לָךְ : טז לְפוּם סְגִיוּת שְׁנַיָּא תַּסְגֵּי זְבִינוֹהִי וּלְפוּם זְעֵירוּת שְׁנַיָּא תַּזְעֵיר זְבִינוֹהִי אֲרֵי מִנְיַן עֲלַלְתָּא הוּא מְזַבֵּין לָךְ : יז וְלָא תוֹנוּן גְּבַר יַת חַבְרֵיהּ וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן : יח וְתַעַבְדוּן יַת קְיָמַי וְיַת דִּינַי תִּטְּרוּן וְתַעַבְדוּן יַתְהוֹן וְתֵיתְבוּן עַל אַרְעָא לְרוּחְצָן : יט וְתִתֵּן אַרְעָא אִבַּהּ וְתֵיכְלוּן לְמִשְׂבָּע וְתֵיתְבוּן לְרוּחְצָן

העמק דבר

רוב השנים וגו' · כ"ז המקרא מיותר · שהרי פשוט דלפי רוב שנים המחיר בא מרובה ממעט שנים · אלא בא ללמד שברוב השנים תרבה מקנהו יותר לפי ערך שנים כאשר מעט · שהרי מי שקונה לשנים מועטות אין כדאי להוציא על בניינים משום איזה שנים וא"כ הנאת השדה מעוטה משא"כ ברוב השנים יכול לבנות שם ולעשות בה הרבה תשמישין ולא לענין הונאה דבר הכתוב שהוא שוה יותר ברוב השנים מחמת זה וכן להיפך אלא קמ"ל דלא נימא דגריעה לתוך נמכר ולא לבנות שם כמו שרוצה במשך השנים עד היובל וכמו שוכר וא"כ אין כ"כ ברוב השנים או מעט אלא משתלם לפי חשבון השנים לבד מש"ה למדנו הכתוב שאין כן אלא רשאי לעשות בה כמו בשלו אפי' לחפור בורות שו"מ כדמוכח בגיטין דמ"ז דפליגי אם יש קנין לכותי בא"י לחפירת בשו"מ · הא ישראל ודאי שרי · ונפרכין דכ"מ ב' פרש"י והתוס' שהקונה שדה בשנת היובל לרב יכול לקצץ אילנות · וע' ברמב"ם הל' שו"י פי"א במל"מ · וע' להלן כ"ה · והיינו דמסיים כי מספר התבואות · היינו פרנסה והנאה שיש לך מהשדה הוא מוכר לך · ע"כ כל שהשנים מרובות ההנאה מרובה ואין פי' התבואות כפי' שני תבואות · דשני תבואות הפי' שזורעין בהם משא"כ שביעית שהשנה גורמת שלא היה הנאת השדה · אבל מספר תבואות פירושו הכנסות השדה יהיה מה שיהיה · ושכירות בתים מיקרי ג"כ עללתא : **(יז) ולא תונו איש את עמיתו** · ידוע הדרש שהוא אזהרה לאונאת דברים ובאשר שמטי הוא במו"מ להתקנף ולהונות את חבירו בדברים מש"ה סמך אזהרה זו לכאן שיהי נזכר אז מאותה אזהרה · וה"ה בכל שעה : **(יח) ועשיתם את חקתי** · בכל פסוקים שכדומה לזה כתיב ושמרתם את חקתי ואת משפטי וגו' וכאן שינה הכתוב בלשונו לכונה עמוקה · דכבר ביארנו דבכ"מ שמקדים הכתוב חקים למשפטים משמעו חקים כללים שהתורה נדרשת ומתפרשת בהם · ומשפטים החקירה היוצא מכללים · ופירוש שמירה ועשיה · הוא שמירה מה שלמד כבר שלא ישכח · ועשיה להוסיף עפ"י העיון חדשות · והנה לעשות חידושי תורה עפ"י הכללים שנשנו כבר א"א עיון יתירה כ"כ כמו לעשות איזה כלל בדרשת התורה עפ"י הקבלות בהלכות שמכבר כמו שהוסיף תלמ"י י"ג מדות · ומתחלה היה שבע מדות שהביא הלל הזקן כדתניא בתוספתא דסנהדרין ובכ"מ · ואחר תלמ"י נתוספו עוד כללים · והוא ע"פ עיון מחדש בכל דור ודור · והנה בשני יובל שעה מוכשרת להרבות בעיון תורה יותר מאידך שנים מעטים שיבואר · מש"ה הזהיר כאן הכתוב ועשיתם את חקתי לעשות כללים ע"פ עומק העיון : **ואת משפטי תשמרו** · המשפטים היינו החקירות שכבר נשנו תשמרו ועשיתם אותם וגם תעשו חדשות : **וישבתם על הארץ לבטח** · הוא הטעם והסיבה מה שנדרש בשני יובל להגדיל תורה · דשמירת הארץ מאוה"ע הוא ע"י אנשי חיל היושבים על הספר · וביובל אין אנשי חיל חמושים למלחמה שהרי כל א' שב לאחוזתו ולמשפחתו וא"כ יש סכנה בישיבת הארץ שנית דלשמירת הארץ נדרש שיהיה אוצרות המלך במגדלים כדכתיב בדה"ב י"א כ"ג · ויובל הבא אחר שנה שביעית כבר האוצרות מהרוקנים מש"ה הזהיר הכתוב ועשיתם את חקתי וגו' ותפלה ת"ת היא חרבם של ישראל · והיא המוספת שמירת המדינה וכל מה שהמלחמה יותר מסוכנת יש לחדד יותר החרב · וע"ע ס' שמות ל"ד כ"ד : **(יט) ונתנה הארץ פריה וגו'** · אם נפרש על שני תבואות הוא פלא · דמה זה שייך לכאן ומקומה ר"פ בחקתי וגם

הרחב דבר

כדפי' שבגא זו בב"ב דקל"ו ב' . ומש"ה הביא רבא ביבמות דל"ו דקיי"ל כר"ל בהא דמכר הבן בחיי האב ולא הביא הא דמוכר שדהו לפירות היינו משום דבהא לא איצטריך לומר דהלכה כר"ל דקרא מסייע לי' . אלא אפי' בהא דמכר הבן בחיי האב דלא ידענו מהאי קרא מכ"מ קיי"ל כר"ל מגד שבגא הנ"ל . ובזה מיושב קושית רב יוסף בגיטין שם למ"ד קנין פירות לאו כקה"ג וקיי"ל כמ"ד דאין ברירה היאך מייתי בכורים . מעתה לק"מ דלא אמרינן קה"פ לא כקה"ג אלא באופן שאין לקונה בגוף הקרקע כלום משא"כ באחין שחלקו הרי יש לכל א' מהאחים גם בגוף הקרקע חלקו אלא שאינו מבורר ובזה מהני קנין פירות כקה"ג . ולא כרב יוסף שלא חלק בכך . ועפי"ז מבואר סוגי' דב"ק ד"ל דקאמר דמחלוקת ק"פ כקה"ג דמי קאי בפלוגתא דהני תנאי דהני' המוכר עבדו לאחר ופסק עמו ע"מ שישמשנו ל' יום רמ"א ראשון יבנו בדין יום או יומים דסבר ק"פ כקה"ג דמי רח"א בניסם אינן בדין יום או יומים זה לפי שאינו שלו וזה לפי שאינו תחתיו . אמר רבא מ"ט דר"א א"ק כי כספו הוא כספו המיוחד לו . כמאן אזלא הא דא' אמימר איש ואשה שמכרו בנכ"מ לא עשו ולא כלום . ולהכי כמאן כר"א . מאן תנא להא דת"ר מי שחציו עבד וחציו ב"ח וכן עבד של שני שותפין אין יוצאין בראשי אברים שאינן חוזרין א"ל רב מרדכי לר"א הכי אמרי משמי' דרבא ר"א היא מי לא אמר ר"א כספו המיוחד לו ה"נ עבדו המיוחד לו . וכ' התוס' דע"כ עבד של שני שותפין מיירי דלזה הגוף ולזה הפירות דומי' דאיש ואשה . וזה דוחק וגם רש"י לא פי' כן כמו שפי' בהא דאמימר . וכן קשה פסק הרמב"ם . שהרי אנן קיי"ל דלא כאמימר וכדאי' בב"ב ד"נ . ומכ"מ קיי"ל כר"א

לָבֶטַח עָלֶיהָ׃ כ וְכִי תֹאמְרוּ מַה־נֹּאכַל בַּשָּׁנָה
הַשְּׁבִיעִת הֵן לֹא נִזְרָע וְלֹא נֶאֱסֹף אֶת־תְּבוּאָתֵנוּ׃
כא וְצִוִּיתִי אֶת־בִּרְכָתִי לָכֶם בַּשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית וְעָשָׂת
אֶת־הַתְּבוּאָה לִשְׁלֹשׁ הַשָּׁנִים׃ כב וּזְרַעְתֶּם אֵת
הַשָּׁנָה הַשְּׁמִינִת וַאֲכַלְתֶּם מִן־הַתְּבוּאָה יָשָׁן עַד ׀
הַשָּׁנָה הַתְּשִׁיעִת עַד־בּוֹא תְּבוּאָתָהּ תֹּאכְלוּ יָשָׁן׃
כג וְהָאָרֶץ לֹא תִמָּכֵר לִצְמִתֻת כִּי־לִי הָאָרֶץ כִּי־
גֵרִים וְתוֹשָׁבִים אַתֶּם עִמָּדִי׃ כד וּבְכֹל אֶרֶץ
אֲחֻזַּתְכֶם גְּאֻלָּה תִּתְּנוּ לָאָרֶץ׃ ס רביעי כה כִּי־יָמוּךְ
אָחִיךָ וּמָכַר מֵאֲחֻזָּתוֹ וּבָא גֹאֲלוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו וְגָאַל
אֵת מִמְכַּר אָחִיו׃ כו וְאִישׁ כִּי לֹא יִהְיֶה־לּוֹ גֹּאֵל

ת"א הן לא נזרע · פסחים נא : ועשת את התבואה · ר"ה יג נדרים סא : וזרעתם את השנה השמינית . ר"ה שם : ואכלתם מן התבואה ישן . בתרא לא : עד בוא תבואתה . שם : והארץ לא תמכר לצמתת . מציעא עט סנהדרין קו ערכין טו : כי לי הארץ · גיטין מז : ובכל ארץ אחוזתכם גאלה · קדושין כא : כי ימוך אחיך · שם כ ערכין ל : ומכר מאחוזתו · קדושין ט : וגאל את · שם כא : ואיש כי לא יהיה לו גאל . שם :

רש"י

לשובע . אף בתוך המעים תהא בו ברכה : (כ) **ולא נאסף** . אל הבית : **את תבואתנו** . כגון יין ופירות האילן וספיחין הבאים מאליהם : (כא) **לשלש השנים** . לקצת הששית מניסן ועד ר"ה ולשביעית ולשמינית שיזרעו בשמינית במרחשון ויקצרו בניסן : (כב) **עד השנה התשיעית** . עד חג הסוכות של תשיעית שהוא עת בוא תבואתה של שמינית לתוך הבית שכל ימות הקיץ היו בשדה בגרנות ובתשרי הוא עת האסיף לבית ופעמים שהיתה צריכה לעשות לארבע שנים בששית שלפני השמטה השביעית

העמק דבר

שם כתיב יבולה וכאן כתיב פריה · וכל סדר הפסוקים שאחריה וכי תאמרו מה נאכל וגו' אינו מבואר למה זה הקדים הכתוב וכי תאמרו וגו' ואם לא יאמרו מה נאכל · מה יהיה בשביעית · אלא ענין הכתוב ונתנה הארץ פריה קאי על שנת שביעית ויובל דיהיה כ"כ ברכה בפרי העץ ובספיחיה שיהיה לאכול לשובע מיהא בשנים האלה · אלא שלא יש‍הרו לסחורה דאסור אבל למאכל השעה יהיה די גם עפ"י רבוי הגדולים גם עפ"י ברכה במעים כפי' הספורנו : ע"כ וישבתם לבטח עליה · לא תהיו נצרכים לתור ממקום למקום אחר מזונות כדאי' בב"ק ס' הכונס רעב בעיר פזר רגלך · אבל לא תהיו צריכים לכך אלא השבו לבטח הוא מלשון שמח · והיינו דבמקרא הקודם הקדים הכתוב על הארץ ואח"כ לבטח · וכאן כתיב לבטח ·

הרחב דבר

כר"א . וכבר עמדו ע"ז . וע' ביאורי הגר"א יו"ד סי' רס"ז . אבל באמת גוף מימרא דרבא דס' מ"ש דר"א א"ק כי כספו הוא כספו המיוחד לו . אינו מבואר לכאורה מאי איצטריך לדרשה הרי הטעם מבואר קנין פירות לאו כקה"ג דמי וא"כ אינו עבד שלו . אלא רבא לטעמי' דבכה"ג שהי' גוף הקרן שלו ועתה הניח לו קנין פירות באמת כקה"ג דמי . מש"ה בעי דרשה · ומפרש הגמ' דאמימר קאי כר"א וע"כ לא ס"ל כדרבא דהוא מדרשה דא"כ ודאי לא אפשר למילף מכירה מדין יום או יומים וכמש"כ התוס' בד"ה כמאן . אלא מסברא דקה"פ לאו כקה"ג דמי וכרב יוסף שאינו מחלק . וע"ז קאמר מאן תנא לגם וס"ר מי שחציו עבד כו' ודאי משמעות בני שותפין משם ומימעט מעבדו המיוחד לו . וכ"ה בסוטה דמ"ג ב' משמע מכרתו של שותפין כמשמעו מש"ה מפרש רבא כטעמי' דטעמא דר"א אינו מסברא דקה"פ לאו כקה"ג אלא מדרשה דכספו המיוחד לו ה"נ עבדו המיוחד לו . אבל במכירה אינו כן . ולא כאמימר ורב יוסף . והכי קיי"ל כרבא . ונתיישב בזה הכל :

עללה: כ וארי תימרון מה ניכול בשתא שביעתא הא לא נזרע ולא נכנוש ית עללתנא: כא ואפקיד ית ברכתי לכון בשתא שתיתיתא ותעבד ית עללתא לתלת שנין: כב ותזרעון ית שתא תמינתא ותיכלון מן עללתא עתיקא עד שתא תשיעתא עד מיעל עללתה תיכלון עתיקא: כג וארעא לא תזדבן לחלוטין ארי דילי ארעא ארי דירין ותותבין אתון קדמי: כד ובכל ארע אחסנתכון פורקנא תתנון לארעא: כה ארי יתמסכן אחוך ויזבן מאחסנתיה וייתי פריקיה דקריב ליה ויפרוק ית זביני אחוהי: כו וגבר ארי לא יהי ליה פריק ותדביק ידיה

רש"י

שאן נאלין מעבודת קרקע שתי שנים רצופות השביעית והיובל ומקרא זה נאמר בשאר השמטות כלן: (כג) והארץ לא תמכר. ליתן לאו על חזרת שדות לבעלים ביובל שלא יהא הלוקח כובשה (ת"כ): לצמתת. לפסיקה למכירה פסוקה עולמית: כי לי הארץ. אל תרע עינך בה שאינה שלך (ת"כ): (כד) ובכל ארץ אחוזתכם. לרבות בתים ועבד עברי (ת"כ) ודבר זה מפורש בקידושין בפרק ראשון דף כ"א. ולפי פשוטו סמוך לפרשה שלאחריו שהמוכר אחוזתו רשאי לגאלה לאחר שתי שנים או הוא או קרובו ואין הלוקח יכול לעכב: (כה) כי ימוך אחיך ומכר. מלמד שאין אדם רשאי למכור שדהו אלא מחמת דוחק עוני (ת"כ): מאחוזתו. ולא כולה למד דרך ארץ שישייר שדה לעצמו: וגאל את ממכר אחיו. ואין הלוקח יכול לעכב (ת"כ): (כו) ואיש כי לא יהיה לו גואל. וכי יש לך אדם בישראל שאין לו

העמק דבר

שאלה לבטח ואח"כ עליה. משום דשם הנושא הוא הארץ שלא תהיו יראים לשבת בא"י מפני הנייסות. וכאן הנושא הוא הישיבה במקום אחד לא נודדים בא"י ממקום למקום כדרך שני הרעב: (כ) וכי תאמרו וגו'. באשר שבאמת כ"ז אינו אלא מעשה נס שיהיו גדלים בשנה לא זרועה תבואה ופירות שאינן משביעים את כל האדם והבהמה וידוע דדרך נס אינו ראוי אלא לפי ההכנה לכך. והיינו עפ"י שהקדים הכתוב ועשיתם את חקתי וגו' שירבו בשקידת התורה ובפלפולה בשנים אלו. ואין מן הפלא שיוגדל כחם לאלוה. ויהיו מאמינים ומוכרים את עצמם להנהגה עליונה זו. ועד זה תהיה באמת אז השגחה נפלאה. אבל אם לא תהיו בזה האופן ותהיו משתוממים ע"ז מה נעשה בשנה השביעית. וכאשר יהא כן אז לא יהיה דרך נס שהשגחה היא באה לפי ההכנה וכמש"כ בס' שמות ג' י"ד וי"ט ו' ובספר דברים ה' ד'. והיה עולה עה"ד דעיקר מצות שביעית ויובל לא ניתנה אלא למתנהגים בדרך מעלה יתירה. אבל באמת אינו כן דהתורה יכולה להתנהג בשלימות אפילו לאנשים שאינם בזו המעלה. ומש"ה פירש הכתוב וכי תאמרו בשנה השביעית מה נאכל בשנה השביעית ולא תהיו במעלה עליונה זו אזי וצויתי וגו'. שהוא בדרך השגחה פרטית בדרך הטבע: (כב) עד השנה התשיעית. לא תהיו אנוסים לאכול בשמינית מן השדה קודם כניסה לגורן אלא הכניסו לגורן ותהיינם היטב בלי דוחק הרעב: והיינו עד בוא תבואתה. שתביאו התבואה לגורן ולאוצר: (כג) לא תמכר לצמיתות. לפי הפשט אין משמעות לצמיתות לעולם אלא בהחלט באופן שא"א לגאול. ויותר נראה דבא הכתוב להזהיר שלא למכור לעובד כוכבים כדרך שאנו עושים בשביל מלאכת שבת. כך היה עולה עה"ד למכור השדה בשביעית ויובל לעובד כוכבים והוא אינו מוזהר ע"ז הזהירה תורה שלא למכור ולמסור לעובד כוכבים: כי לי הארץ. ואין לכם רשות למכור לעבוד הוהה יותר משאתם זכאים בה: כי גרים ותושבים אתם עמדי. לענין פרנסת הארץ אתם תושבים. אבל לענין מכירה לעובד כוכבים אתם גרים. שאין הארץ שלכם למכור בזמן שאין רצוני לעבודתה. וע' ספר בראשית כ"ג ד': (כד) ובכל ארץ אחוזתכם גאלה תתנו לארץ. אפילו כבר נמכרה לעובד כוכבים מצוה לגאול אותה שלא תהא נעבדת בשביעית. ולא כמו שאם נמכרה לישראל. שאין השדה נשעבד ביד הקונה יותר מביד המוכר. ומש"ה אין מצות גאולה אלא ביד הקרובים אבל גאולת הארץ מיד הקונה העובד כוכבים העובד בה בשביעית מצוה לגאלה. והרי אפילו בזה"ז אי' בגיטין ד"ח ב' דמשום ישוב א"י מצוה לגאול שדה מעובד כוכבים. מכש"כ בעת ישוב א"י בידם מצוה לגאלה מיד העובד כוכבים שלא יעבוד בה בשביעית. וכתיב ובכל ארץ אחוזתכם שאין בזה מצוה אלא בשעה שכל הארץ ביד ישראל אלא שנמכר לעובד כוכבים איזה אחוזה ויעבוד בשביעית. משא"כ אם כל א"י ביד עובדי כוכבים וא"א לגאול כולה אין מצוה לגאול איזה מקום. זהו פשט המקרא והדרשה הדרש: (כה) ובא גאלו. שמפורש להלן בדיני גאולת המוכר עצמו. שהוא אחד מאחיו או דודו או בן דודו: הקרוב אליו. ידוע הדרש שהקרוב קרוב קודם:

והשיגה ידו ומצא כדי גאלתו: כז וחשב את־שני ממכרו והשיב את־העדף לאיש אשר מכר־לו ושב לאחזתו: כח ואם לא־מצאה ידו די השיב לו והיה ממכרו ביד הקנה אתו עד שנת היובל ויצא ביבל ושב לאחזתו: ס חמישי שלישי כשהן מחוברין כט ואיש כי־ימכר בית־מושב עיר חומה והיתה גאלתו עד־תם שנת ממכרו ימים תהיה גאלתו: ל ואם לא־יגאל עד־מלאת לו שנה תמימה וקם הבית אשר־בעיר אשר־לא לו קרי חמה לצמיתת לקנה אתו לדרתיו לא יצא ביבל: לא ובתי החצרים אשר אין־להם חמה סביב על־שדה הארץ

ת"א גאלתו · קדושין כ כא ערכין ל: וחשב את שני ממכרו · ערכין שם: והשיב את העדף · שם: לאיש אשר מכר לו · שם: ויצא ביובל · שם כט: ושב לאחזתו · שם יד: ואיש כי ימכר · מגילה ג קדושין כ ערכין לא לג: עד תם שנת · שם יח לא נדה מז: ימים תהיה · כתובות נג קדושין כ כא: עד מלאת לו שנה · ערכין לא: תמימה · שם: וקם הבית אשר בעיר · קמא כב ערכין ל לא לב: אשר לא חמה · מגילה ג ה י שבועות טז ערכין לב: לקונה אתו · שם לא: לא יצא ביובל · שם כט לא: ובתי החצרים · שם לג: על שדה הארץ יחשב · קדושין כא ערכין שם:

רש"י

גואלים אלא גואל שיוכל לגאול ממכרו (שם ת"כ): (כז) וחשב את שני ממכרו · כמה שנים היו עד היובל כך וכך ובכמה מכרתיה לך בכך וכך עתיד היית להחזירה ביובל נמצאת קונה מספר התבואות כפי חשבון של כל שנה אכלת אותה שלש שנים או ארבע הוצא את דמיהן מן החשבון וטול את השאר וזהו והשיב את העודף בדמי המקח על האכילה שאכלה ויחזור ללוקח: לאיש אשר מכר לו · המוכר הזה שבא לגאלה: (כח) די השיב לו · מכאן שאינו גואל לחצאין (ערכין ל'): עד שנת היובל · שלא יכנס לתוך אותה שנה כלום שהיובל משמט בתחלתו (ת"כ): (כט) בית מושב עיר חומה · בית בתוך עיר המוקפת חומה מימות יהושע בן נון (ת"כ): והיתה גאלתו · לפי שנאמר בשדה שיוכל לגאלה משתי שנים ואילך כל זמן שירצה ובתוך שתי שנים הראשונות אינו יכול לגאלה הוצרך לפרש בזה שהוא חלוף שאם רצה לגאול בשנה הראשונה גואלה ולאחר מכאן אינו גואלה: והיתה גאלתו · של בית: ימים · ימי שנה שלימה קרויים ימים וכן תשב הנערה אתנו ימים (בראשית כ"ד): (ל) וקם הבית לצמיתות · יצא מכחו של מוכר ועומד בכחו של קונה: (אשר לא חומה · לו קרינן אמרו רבותינו ז"ל אע"פ שאין לו עכשיו הואיל והיתה לו קודם לכן · ועיר נקבה היא והוצרך לכתוב לה אלא מתוך שצריך לכתוב לא בפנים תקנו לו במסורת זה נופל על זה): לא יצא ביובל · אמר רב ספרא אם פגע בו יובל בתוך שנתו לא יצא: (לא) ובתי החצרים · כתרגומו פצחין עיירות פתוחות בלין חומה ויש הרבה בספר יהושע הערים וחצריהם (יהושע י"ג) בחצריהם ובטירותם (בראשית כ"ה): על שדה הארץ יחשב · הרי הן כשדות

העמק דבר

(כו) והשיגה ידו · הכי מיבעי או השיג ידו · ואיש כי לא יהיה לו גואל מיותר · ובא להורות לנו דבך מוסר כי זה שלא יהיה לו גואל יבא לידי כך שתשיג ידו · דמי שיש לו גואל והוא בוטח עליו מסיר בטחונו מה' משא"כ אם אין לו על מי לסמוך ה"ה חוסה בו ית' והקב"ה יודע חוסי בו וממציא לפניו כדי גאולתו · (ואח"כ ראיתי שהקדימני בזה בס' מלאכת מחשבת) וכתיב ואיש · ולא ואם לא יהיה לו גואל · ללמדנו דגם הבוטח בה' מכ"מ צריך להיו' איש היודע את בוראו ומשתדל בתפלה ובקשה ממנו ית' · וכמבואר

וְיִשְׁכַּח כְּמִיסַת פּוּרְקָנֵיהּ: כז וִיחַשֵּׁב יָת שְׁנֵי זְבִינוֹהִי וְיָתֵיב יָת מוֹתָרָא לְגַבְרָא דִּי זַבִּין לֵיהּ וִיתוּב לְאַחְסַנְתֵּיהּ: כח וְאִם לָא אַשְׁכָּחַת יְדֵיהּ כְּמִיסַת דְּיָתֵיב לֵיהּ וִיהוֹן זְבִינוֹהִי בִּידָא דִזְבַן יָתֵיהּ עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא וְיִפּוֹק בְּיוֹבֵלָא וִיתוּב לְאַחְסַנְתֵּיהּ: כט וּגְבַר אֲרֵי יְזַבֵּין בֵּית מוֹתַב קַרְתָּא מַקְפָא שׁוּר וִיהֵי פוּרְקָנֵיהּ עַד מִשְׁלַם שַׁתָּא דִזְבִינוֹהִי עִדָּן בְּעִדָּן יְהֵי פוּרְקָנֵיהּ: ל וְאִם לָא יִתְפְּרֵק עַד מִשְׁלַם לֵיהּ שַׁתָּא שְׁלֶמְתָּא וִיקוּם בֵּיתָא דִּי בְקַרְתָּא דִּי לֵיהּ שׁוּרָא לַחֲלוּטִין לִדְזַבַן יָתֵיהּ לְדָרוֹהִי לָא יִפּוֹק בְּיוֹבֵלָא: לא וּבָתֵּי פַצִּיחַיָּא דִּי לֵית לְהוֹן שׁוּר מַקַּף סְחוֹר סְחוֹר עַל חֲקַל

העמק דבר

ומבואר בויקרא רבה פ' י"ז סוף ס' לקוין יכול לכל תלמוד לומר לנפש תדרשנו · פי' גם יבקש בתפלה : (כז) והשב את שני ממכרו · משמעין דלא נימא שאין זה חשבון לדק · דהנותן מעות על מכירות שדה מכמה שנים אינו חושב בשוה השנה שנה ראשונה המוקבלת הכייתא לשנה שניה ואילך · וא"כ כאשר נתן מתחלה מזומנים על שש שנים היה חשבונו על שנה ראשונה קך יותר ועל שנה שניה פחות מעט וכן כולם · וכשדר בה ומשתמש בשדה ארבע שנים היה עולה עפ"ד שא"צ להחזיר עבור שתי שנים הנותרות כ"א מעט מש"ה משמעין שיהא חשבון כל השנים בשוה · והטעם הוא דבאמת יוכל הקונה לומר שגם בל"ז היה מתייב להלוות לו באופן שיהא בשוה וזה הקנין הוא משכון בשוה ושנה המאוחרת שוה אלו כמו הראשונה והכי הוא מוחזק בקנינו וא"א להוציא מידו בחשבון ספק : (כח) ביד הקונה אותו · ברשות שלו אפילו לחפור בו בורות שו"מ · כאדם העושה בתוך שלו · ולא כמו מוכר מחבירו : ויצא ביובל · הוסיף הכתוב על הא דלעיל באשר סמך להא דכתיב ביד הקונה אותו אפילו להשביח · וס"ד דבגאולתו הכי צריך המוכר לשלם שבחם של הבניינים · וכ"ז שלא סלק במזומן אין לו לצאת מש"ה כתיב ויצא ביובל והוא זוקף עליו במלוה · שהרי ע"מ כן בנה והשביח כדי לצאת ביובל · והכי אי' בב"מ דק"ע א' הלוקח שדה ויצא ביובל שמין לו · ונראה לפרש הא דאיתא בערכין ד"ל הניר את השדה סד"א אמרינן ליה הב ליה דמי וליסק קמ"ל · שאין הפי' שא"צ לשלם אלא שאין יכול לעכב יציאתו מן השדה עד שישלם את השבח : (כט) והיתה גאלתו וגו' · אמרו חז"ל במס' ערכין שהוא רבית והתורה התירה · ואינו דומה לשדה גאלה שלא אמרו שהוא רבית אהר שגואלה · דשם הוא מנכה עבור השנים שדר בה משא"כ בית אם דר חצי שנה והבעה"ב מחזיר כל מעות המכירה בלי נכייתא ה"ז רבית (א) : ימים תהיה גאולתו · פרש"י שנה שלמה קרוי ימים · אבל בערכין דל"א מבואר דלענין שלא נחשב למנין עולם למדנו מדכתיב שנת ממכרו ולא של מ"ע · וא"כ ע"כ בא לענין אחר ופליגי רבי וחכמים · רבי מפרש שני ימים א"א לגאול אלא אחר ימים שתהי' ביד הקונה אז תהיה גאלתו · וחכמים ס"ל דבא ללמוד לחשוב מעת לעת ולא בתחלת הלילה של יום האחרון · ופי' ימים שנחשב במנין ימים שהשעות נחשבות בו · וע"ע בסמוך : (ל) שנה תמימה · הא תמימה פליגי ג"כ רבי וחכמים · רבי ס"ל דבא לרבות עיבור שנת החמה היינו שס"ה יום וחכמים ס"ל דבא לרבות חודש העיבור של לבנה (ב) : לצמיתת · לפי הפשט הוא כמש"כ

הרחב דבר

(א) וכתבו התוס' דס"ד ב' לשיטת ר"ת שאינו מחלק בין בית לשדה והרי שדה בלי נכייתא אינו אלא רבית דרבנן · וא"כ ה"ה בית ועל כן הא דתנן ה"ז רבית אינו אלא רבית דרבנן · והוא דוחק · ולולי דברי רבותינו ז"ל הייתי אומר דר"ת לא אמר לחלוק על פרש"י אלא לענין נכייתא · דרש"י ס"ל דרק בשדה הוא דשרי בנכייתא משא"כ בבית דברי הכלה · וע"ז כתב כתוס' דאין נ"מ בין בית לשדה שהרי מקלא העת שדר בה משלם ועל מה שידור אינו ברור בבית כמו בשדה שהרי אפשר שיטול הבית וכדומה · משא"כ בלי נכייתא ודאי יש נ"מ . דבשדה אין הקונה נהנה מתנה עד סוף השנה ומי יודע מה שיהיה מש"ה הוי רבית דרבנן משא"כ בית מה שדר בו חצי שנה ה"ז רבית גמור לכ"ע :

(ב) והנה בדרשה דימים מפרש בגמ' דרבי לא דריש למע"ל משום דס"ל דמיום ליום ומעת לעת תרוייהו משנת ממכרו נ"ל . ונראה דרבי אזיל לטעמי' דמפרש מתמימה לרבות עיבור שנת החמה . מש"ה אין מקום לחשוב שתחלת הלילה יהא גורס . אבל חכמים דמפרשי עיבור של לבנה מש"ה בעי קרא כפ"ע לרבות מעל"ע . והכי מדויק בסוגי' שם דקאמר דרבי ילפ מתמימה ואת"כ קאמר דתמימה אתי לעיבורה אלא נ"ל משנת ממכרו . ולכאורה למאי קאמר התלג דרבי יליף מתמימה והכי מפורש במשנה דרשה דתמימה לעיבורה . אלא ה"ק מתמימה ידע רבי דמעל"ע משנת ממכרו נ"ל וכמש"כ . והנה נתלבן בתוס' שם בכל מקום דחשבינן שנה שלו אי מעל"ע . כמו בבתי ע"ח . וכמו דלענין עיבור נ"ל בכ"מ מבתי ע"ח . וזהו דעת השאלתות פ' בחקתי לענין שנים דגדלות בן ובת · והכי פרש"י ערכין די"ח . והכי נראה דעת הראב"ד כמש"כ בהע"ש פי' קס"ז . וכר"ה נתי' חולק וס"ל דלא נ"ל בכ"מ אלא לענין עיבור דלמדנו מלשון שנה תמימה . דה"ה בכ"מ שנחשב שנה שלו תמימה . אבל מעל"ע דנ"ל מימים אינו כן [והכי דעת רש"י בנדה דמ"ז ב' . והכי מוכרח לפרש"י ביבמות דל"ד בתוספות מהך י"ג] ומבואר דלרבי ודאי בכ"מ נחשב מעל"ע שהרי קאמר דתרוייהו מחד קרא נ"ל . מיהו גם לרבי אינו אלא במקום דכתיב שנה וס"ל דנחשב שס"ה ימים כמבואר בר"ה ד"ו ב' דגם שנה דקדשים הוא שס"ה יום לרבי . אבל שני גדלות דבן ובת שאינו מסולק בקרא אלא הל"מ די"ג לזכר וי"ב לנקבה ולא מצינו דרבי ס"ל י"ג פעמים שס"ה . אלא מודה דנחשב כשני לבנה . ואת"כ גם רבי ס"ל דאינו מעל"ע לדעת הפוסקים הללו (ובאמת הוא עיקר בהורס ביארתי בזה אפס קצה הדברים) :

יֵחָשֵׁב גְּאֻלָּה תִּהְיֶה־לּוֹ וּבַיֹּבֵל יֵצֵא׃ לב וְעָרֵי הַלְוִיִּם בָּתֵּי עָרֵי אֲחֻזָּתָם גְּאֻלַּת עוֹלָם תִּהְיֶה לַלְוִיִּם׃ לג וַאֲשֶׁר יִגְאַל מִן־הַלְוִיִּם וְיָצָא מִמְכַּר־בַּיִת וְעִיר אֲחֻזָּתוֹ בַּיֹּבֵל כִּי בָתֵּי עָרֵי הַלְוִיִּם הִוא אֲחֻזָּתָם בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לד וּשְׂדֵה מִגְרַשׁ עָרֵיהֶם לֹא יִמָּכֵר כִּי־אֲחֻזַּת עוֹלָם הוּא לָהֶם׃ ס לה וְכִי־יָמוּךְ אָחִיךָ וּמָטָה יָדוֹ עִמָּךְ וְהֶחֱזַקְתָּ בּוֹ גֵּר וְתוֹשָׁב וָחַי עִמָּךְ׃ לו אַל־תִּקַּח מֵאִתּוֹ נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ וְחֵי אָחִיךָ עִמָּךְ׃ לז אֶת־כַּסְפְּךָ לֹא־תִתֵּן לוֹ בְּנֶשֶׁךְ וּבְמַרְבִּית לֹא־תִתֵּן אָכְלֶךָ׃ לח אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לָתֵת לָכֶם אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים׃ ס

ששי רביעי כשהן מחוברין לט וְכִי־יָמוּךְ אָחִיךָ עִמָּךְ וְנִמְכַּר־לָךְ

ת"א גאלה תהיה לו. קדושין כ ערכין ל לג: גאלת עולם תהיה ללוים. שם לג: אשר יגאל מן הלוים. שם: ויצא ממכר בית. ערכין לג: כי בתי ערי הלוים. שם: ושדה מגרש עריהם. שם: כי אחזת עולם. שם כח לד: וכי ימוך אחיך. קדושין כ מציעא סא קיד ערכין ל: אל תקח מאתו נשך ותרבית. קדושין כ ב"ק קיב מציעא סא עא עה ערכין ל: את כספך לא תתן לו בנשך. מציעא ס סא עה: ויראת מאלהיך וחי אחיך עמך. שם עא תמורה ו נדרים סב מציעא סב פו: לתת לכם. כתובות קי: וכי ימוך אחיך עמך. קדושין כ מציעא עא ערכין ל:

רש"י

שנגאלים עד היובל ויוצאין ביובל לבעלים אם לא נגאלו: גאלה תהיה לו. מיד אם ירצה וכזה יפה כחו מכח שדות שהשדות אין נגאלות עד שתי שנים (ס"כ): וביובל יצא. בחנם: (לב) וערי הלוים. ארבעים ושמנה עיר שנתנו להם: גאלת עולם. גואל מיד אפילו לפני שתי שנים אם מכרו שדה משדותיהם הנתונות להם באלפים אמה סביבות הערים או אם מכרו בית בעיר חומה גואלין לעולם ואינו חלוט לסוף שנה: (לג) ואשר יגאל מן הלוים. ואם יקנה בית או עיר מהם ויצא ביובל אותו ממכר של בית או של עיר וישוב ללוי שמכרו ולא יהי' חלוט כשאר בתי ערי חומה של ישראל וגאולה זו לשון מכירה. ד"א לפי שנאמר גאולת עולם תהיה ללוים יכול לא דבר הכתוב אלא בלוקח ישראל שקנה בית בערי הלוים אבל לוי שקנה מלוי יהיה חלוט ת"ל ואשר יגאל מן הלוים אף הגואל מיד לוי גואל גאולת עולם: ויצא ממכר בית. הרי זו מצוה אחרת ואם לא גאלה יוצאה ביובל ואינו נחלט לסוף שנה כבית של ישראל: כי בתי

העמק דבר

לעיל שאינו יכול לגאול בע"כ לעולם: (לג) ואשר יגאל. ואשר יקנה מיבעי. דגאולה משמעו שהיה מתחלה שלו ומכרה או הקדיש וכשחוזר אליו מיקרי גאלה ונראה דמשום דאחוזת הלוים מתחלה נפלה לשבטים והקב"ה צוה ליתן מחלקם ללוים. וס"ד דאם א' מאותו השבט קנה מן הלוים לא יצאו ביובל שאינו אלא כמו גאלה לאחוזת השבט מש"ה כתיב ואשר יגאל וגו' דאפילו לא יקנה אלא יגאל היינו אותו השבט מכ"מ ויצא וגו' (אח"כ מצאתי זה בספר פענח רזי): (לה) וכי ימוך אחיך ומטה ידו וגו' גר ותושב וגו'. המקרא מפרש שני אופני מטת. אם מטה ידו. היינו שיש לו נכסים ואחוזת שדה בא"י אלא שאין כחו יפה לזרוע. וידו כ"מ משמעו כחו כמש"כ בס' בראשית מ"ו ד'. ועוד תנאי אחר.

ארעא יתחשב פורקנא יהי ליה וביובלא יפוק: לב וקרוי לואי בתי קרוי אחסנתהון פורקן עלם תהי ללואי: לג ודי יפרוק מן לואי ויפוק זביני ביתא וקרוי אחסנתיה ביובלא ארי בתי קרוי לואי היא אחסנתהון בגו בני ישראל: לד וחקל רוח קרויהון לא יזדבן ארי אחסנת עלם הוא להון: לה וארי יתמסכן אחוך ותמוט ידיה עמך ותתקף ביה דייר ותותב ויחי עמך: לו לא תסב מניה חבוליא ורביתא ותדחל מאלהך ויחי אחוך עמך: לז ית כספך לא תתן ליה בחבוליא וברביתא לא תתן מיכלך: לח אנא יי אלהכון די אפקית יתכון מארעא דמצרים למתן לכון ית ארעא דכנען למהוי לכון לאלהא: לט וארי יתמסכן

רש"י

ערי הלוים היא אחוזתם. לא היו להם נחלת שדות וכרמים אלא ערים לשבת ומגרשיהם לפיכך הם להם במקום שדות ויש להם גאולה כשדות כדי שלא תופקע נחלתם מהם: **(לד) ושדה מגרש עריהם לא ימכר** - מכר גזבר שאם הקדיש בן לוי את שדהו ולא גאלה ומכרה גזבר אינה יוצאה לכהנים ביובל כמו שנאמר בישראל ואם מכר את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד (לקמן כ"ז) אבל בן לוי גואל לעולם: **(לה) והחזקת בו** - אל תניחהו שירד ויפול ויהא קשה להקימו אלא חזקהו משעת מוטת היד - למה זה דומה למשאוי שעל החמור עודהו על החמור אחד תופס בו ומעמידו נפל לארץ חמשה אין מעמידין אותו: **גר ותושב** - אף אם הוא גר או תושב והיזהו תושב כל שקבל עליו שלא לעבוד עבודה כוכבים ואוכל נבלות: **(לו) נשך ותרבית** - חד שווינהו רבנן ולעבור עליו בשני לאוין): **ויראת מאלהיך** - לפי שדעתו של אדם נמשכת אחר הרבית וקשה לפרוש הימנו ומורה לעצמו היתר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלו הוצרך לומר ויראת מאלהיך או התולה מעותיו בעובד כוכבים להלוותם לישראל ברבית (ב"מ ס"א) ה"ז דבר המסור ללבו של אדם ומחשבתו לכך הוצרך לומר ויראת מאלהיך: **(לח) אשר הוצאתי וגו'** - והבחנתי בין בכור לשאינו בכור אף אני יודע ונפרע מן המלוה מעות לישראל ברבית ואומר של עובד כוכבים הם. ד"א אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים על מנת שתקבלו עליכם מצותי אפי' הן כבדות עליכם: **לתת לכם את ארץ כנען** - בשכר שתקבלו מצותי: **להיות לכם לאלהים** - שכל הדר בארץ ישראל אני לו לאלהים וכל היוצא ממנה

העמק דבר

היינו שאתה מכירו ורגיל עמך כפרש"י להלן מ"ז. **אז והחזקת בו** - בהלואה. ומש"ה הקדים הכתוב דוקא מטה ידו ודוקא עמך - שאתה יודע שהוא נאמן לשלם לאחר שירא זרע תבואה באחוזתו: **גר ותושב** - אם ימוך איש שאין תקוה שישלם כמו גר ותושב שאין לו אחוזה בארץ - וה"ה אחיך כה"ג. והיי כמו דכתיב וכי ימוך אחיך גר ותושב אז וחי עמך שזהרה להחיותו ולא ימות לבחת ח"ו ומיירי בא"י שחיות הרגיל היה מן הקרקע ואחוזה בארץ. והדבר מובן שזה אינו מצוה התלויה בארץ. וה"ה בחו"ל שחיות האדם תלויה באומנות או במסחר. וזה אין נ"מ בין אחיך לגר ותושב. והנ"מ הוא בהליכות עולם של אותו עני ומך. וע"ז כתיב עוד אל וגו': **(לו) נשך ותרבית** - לפי הפשט נשך בכסף שלוה על מסחור. ואם לא הלוה לו יוכל להיות שהיה מרויח בא"ח ונמצא מה שמקבל יותר מגוף הלואה הוא נושך את הלוה ממה שהשתכר לעצמו. ותרבית הוא המלוה תבואה לזריעה וכשגדל ומשלם היתרון לא מיקרי נושך את הלוה שהרי בלי זריעה לא היה גדל בדרך נס וא"כ אינו נושך את הלוה אלא להמלוה הוא מתרבה: **וחי אחיך** - משמעות חי מתפרש על שני אופנים כמש"כ בס' בראשית ב' ז' ובכ"מ. פעם משמעו חי ולא מת ופעם משמעו חי ולא עצב. וכן כאן הראשון וחי עמך קאי על וכי ימוך אחיך גר ותושב וחי עמך - היינו שלא ימות לבחת וכאן משמעו וחי אחיך עמך שמחזיק בידו להלוות לו בלי נשך ותרבית כדי שיהיה טוב לך בחיות ולא יאכל את בשרו כאשר יהיה מוכרח לשלם נשך. ובזה דוקא אחיך משא"כ תושב רשאי לקבל ממנו נשך: **(לז) את כספך וגו'** - לפי הפשט קאי על לוה שגם הוא מוזהר שלא יתן כספו בשביל נשך. ואכלו בשביל מרבית: **(לח) אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים** - הוא טעם על אזהרה ללוה שלא יתן נשך - והרי מה יעשה והוא נצרך ללוות ואינו משיג בל"ז. ע"ז הוא נותן טעם. שהרי הוצאתי אתכם מא"מ. שהיו מהפרנסים בשופי מיד המלך כידוע. וא"כ עלי להשגיח ולהזמין פרנסה: **לתת לכם את ארץ כנען** - כבר נתבאר לעיל י"ד ל"ד דזה השם מורה על מסחור שהיו כנענים היושבים על הים והירדן מיוחדים בזה. ובא להסמיך בזה דלא נימא דרק להעוסקים בגידולי קרקע אסור להשיג ברבית. אלא ה"ה בעוסקים במסחור: **להיות לכם לאלהים** - אפילו בחו"ל השגחתו עליכם: **(לט) וכי ימוך אחיך עמך**. כמש"כ שם: רגיל עמך.

לא־תעבד בו עבדת עבד: מ כשכיר כתושב יהיה עמך עד־שנת היבל יעבד עמך: מא ויצא מעמך הוא ובניו עמו ושב אל־משפחתו ואל־אחזת אבתיו ישוב: מב כי־עבדי הם אשר־הוצאתי אתם מארץ מצרים לא ימכרו ממכרת עבד: מג לא־תרדה בו בפרך ויראת מאלהיך: מד ועבדך ואמתך אשר יהיו־לך מאת הגוים אשר סביבתיכם מהם תקנו עבד ואמה: מה וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו וממשפחתם אשר עמכם אשר הולידו בארצכם והיו לכם לאחזה: מו והתנחלתם אתם לבניכם אחריכם לרשת אחזה לעלם בהם תעבדו ובאחיכם בני־ישראל איש באחיו לא־תרדה בו בפרך: ס שביעי מז וכי תשיג יד גר ותושב עמך

ב׳ טעמים

ת"א עד שנת היובל יעבד עמך . קדושין כ : ויצא מעמך הוא ובניו עמו · שם כב : ושב אל · שם סו בא מציעא עא מכות יג : לא ימכרו ממכרת עבד · סנהדרין פו עקדה פער ס : וגם מבני . יבמות מו עה סוטה ג גיטין לו קדושין סו : אשר הולידו · יבמות עח סוטה כ : והתנחלתם · מגילה כג כתובות מג נזיר סא גיטין לט קדושין טז כב נכרות קי : לרשת אחזה . בכורות יג : לעלם בהם תעבדו · ברכות מז סוטה ג גיטין לח קדושין כב נדה מז : וכי תשיג . קדושין יד :

רש"י

כעובד עבודת כוכבים (ת"כ) : (לט) עבודת עבד · עבודה של גנאי שיהא ניכר בה כעבד שלא יוליך כליו אחריו לבית המרחץ ולא ינעול לו מנעליו : (מ) כשכיר כתושב . עבודת קרקע ומלאכת אומנות כשאר שכירים התנהג בו : עד שנת היובל · אם פגע בו יובל לפני שש שנים היובל מוציאו : (מא) הוא ובניו עמו · אמר רבי שמעון אם הוא נמכר בניו מי מכרן אלא מכאן שרבו חייב במזונות בניו : ואל אחוזת אבותיו · אל כבוד אבותיו ואין לזלזלו בכך (ת"כ מכות י"ב) : אחוזת · חזקת : (מב) כי עבדי הם · שטרי קודם (ת"כ) : לא ימכרו ממכרת עבד · בהכרזה כאן יש עבד למכור ולא יעמידנו על אבן הלקח : (מג) לא תרדה בו בפרך . מלאכה שלא לצורך כדי לענותו אל תאמר לו החם לי את הכוס הזה והוא אינו צריך עדור תחת הגפן עד שאבוא שמא תאמר אין מכיר בדבר אם לצורך אם לאו ואומר אני לו שהוא לצורך הרי הדבר הזה מסור ללב לכך נאמר ויראת : (מד) ועבדך ואמתך אשר יהיו לך ·

העמק דבר

והקדים הכתוב · באשר אזהרה לא תעבוד בו עבודת עבד · ולא תרדה בו בפרך · לא שייך אלא במי שקונה עבד לתשמישי ביתו · ובזה האופן יש כמה אופני תשמישים · חשובים ומבוזים · משא"כ מי שקונה עבד לעבוד בשדהו כל המלאכות ידועות ומוכרחות וא"א להרבות ולמעט מן הצורך · והעני הנמכר לעכו"ם · אין העשיר הקונה עבד לוקחו לביתו אלא א"כ הוא רגיל בו ויודע שאינו גנב מש"ה כתיב עמך · דבל"ז אמרו במס' ד"א חשדהו . ומש"ה לא כתיב אזהרות אלו בפרשת משפטים גבי הקונה ע"פ מב"ד

אחוך עמך ויזדבן לך לא תפלח ביה פולחן עבדין: מ כאגירא כתותבא יהי עמך עד שתא דיובלא יפלח עמך: מא ויפוק מעמך הוא ובנוהי עמיה ויתוב לזרעיתיה ולאחסנת אבהתוהי יתוב: מב ארי עבדי אינון די אפיקית יתהון מארעא דמצרים לא יזדבנון זבון עבדין: מג לא תפלח ביה בקשיו ותדחל מאלהך: מד ועבדך ואמתך די יהון לך מן עממיא די בסחרניכון מנהון תקנון עבדין ואמהן: מה ואף מבני תותביא ערליא דדירין עמכון מנהון תקנון ומזרעיתהון די עמכון די אתילידו בארעכון ויהון לכון לאחסנא: מו ותחסנון יתהון לבניכון בתריכון למירת אחסנא לעלם בהון תפלחון ובאחיכון בני ישראל גבר באחוהי לא תפלח ביה בקשיו: מז וארי תדביק יד ערל ותותב עמך ויתמסכן אחוך עמיה ויזדבן לערל תותב עמך או לארמאי מזרעית

רש"י

א"ת א"כ במה השתמש בעבדי איני מושל בעובד כוכבים איני נוחל שהרי הזהרתני (דברים כ') לא תחיה כל נשמה אלא מי ישמשני : מאת הגוים · הם יהיו לך לעבדים : אשר סביבותיכם · ולא שבתוך גבול ארצכם שהרי בהם אמרתי לא תחיה כל נשמה : (מה) וגם מבני התושבים · שבאו מסביבותיכם לישא נשים בארצכם וילדו להם הבן הולך אחר האב ואינו בכלל לא תחיה אלא אתה מותר לקנותו כעבד (קידושין ס"ז) : מהם תקנו · אותם תקנו : (מו) והתנחלתם אותם לבניכם · החזיקו בהם לנחלה לצורך בניכם אחריכם · ולא יתכן לפרש הנחילום לבניכם שא"כ היה לו לכתוב והנחלתם אותם לבניכם : והתנחלתם כמו והתחזקתם : איש באחיו · להביא נשיא בעמיו ומשרתיו שלא לרדות בפרך : (מז) יד גר ותושב · גר והוא תושב כתרגומו ערל תותב וסופו מוכיח ונמכר לגר תושב : וכי תשיג יד גר ותושב עמך · מי גרם לו

העמק דבר

מנ"ד דהם מיירי שנמכר על הגניבה ומסתמא משלחו בשדה : (מ) כשכיר · אם העבד אומן שרגיל להיות שכיר יום לאומנתו : כתושב · אם אינו אומן שרגיל להיות קודם שנמכר תושב בבית העשיר ומשמשו ועבור זה אוכל עמו · ועתה כאשר נמכר אינו רשאי להשתמש עמו אלא כמו שהיה אומן שכיר יום למלאכתו או כמו שהיה רגיל עמו ואינו משתמש עמו לרצונו אלא במלאכות שאין נקלה לפניו : (מא) הוא ובניו עמו · כמו שביארנו בס' שמות כ"א ג' גבי ויצאה אשתו עמו · כך מתפרש כאן גבי בניו · דמסתמא גם בניו רגילים בבית העשיר שאביהם נמכר אליו · והוא משתמש בהם ואוכלים שמה · וכשהאב יוצא ביובל אפשר שהבנים לא ירצו לצאת שטוב להם בבית העשיר · ומוזהר האדון שלא להחזיקם אצלו למען ישובו בע"כ עם אביהם : ושב אל משפחתו · דבזה שיהיו בניו בבית העשיר הוא חרפה ולפוקה למשפחתו כאשר ישב להם : ואל אחוזת אבותיו ישוב · וגם נצרך הוא לעבודת אחוזת אבותיו · והרי אין לו עבדים כנענים שיעבדו את אחוזתו ע"כ הוא נצרך שיהיו בניו עמו : (מב) לא ימכרו ממכרת עבד · היינו שיהיו לחלטין . מבואר שהוא טעם על הא דלקמי' דכתיב ושב אל משפחתו וגו' (א): (מ.) לא תרדה בו בפרך . מלאכה שאינו מסוגל אליה ואין בזה תועלת לבעליו כ"א להפריך גופו שלא ילך חפשי וזה אסור בעבד עברי : (מד) מהם תקנו · מצוה לקנות כדי להוציאם מעובדי כוכבים: (מה) וגם מבני התושבים · התנה הכתוב בני והתושבים · לאפוקי התושבים עצמם. ולאפוקי בני גרי צדק. והיינו כמש"כ דמהם תקנו הוא מצוה להוציאם מעובדי כוכבים · וא"כ תושבי' עצמם כבר אינם עובדי' עבודת כוכבי' · ואע"ג שעדיין אוכלי' נבלות וכאשר יהי' עבד כנעני יצא נכנס לכלל איסור כמו אשה מ"מ זה אינו מצוה כלל כדאי' ביבמות פרק החולץ שאין שום מצוה לעשות גרים · וכן בני גרי צדק · נ"כ אביהם כשמתגייר מל אותם בע"כ כמש"כ בס' שמות י"ב מ"ח וכפרש"י ביבמות דמ"ח · מש"ה התנה בני התושבים שהמה עובדי עבודת כוכבים:(מו) לעולם בהם תעבודו ובאחיכם וגו' לא תרדה בו בפרך · חזר הכתוב והזהיר על פריכת הגוף דבזה נכלל מי שהוא עובד באופן שאין לו תקוה שאפשר להיות משוחרר וזה לבד הוא פריכת הגוף ונפש וע"ז כתיב לעולם בהם תעבודו ונכלל בזה הלשון שתהא העבודה באופן שלא יקוה שיצא לחרות

הרחב דבר

(א) וא"כ מבואר דמיירי בתחלת מכירה ולא בנרצע . והא דתניא בת"כ והובא בקידושין דט"ו ע"א ושב אל משפחתו וגו' . אם בנרצע כבר אמור · ל"ד . וכמו בברייתא שני' דתניא אי במכרוהו ב"ד כבר אמור . ובאמת מוכח מגוף המקרא כדאי' שם · ה"נ מוכרח מגוף המקרא דושב אל משפחתו מיירי בתחלת מכירה ובזה מובן הברייתא דשם :

וּמָךְ אָחִיךָ עִמּוֹ וְנִמְכַּר לְגֵר תּוֹשָׁב עִמָּךְ אוֹ לְעֵקֶר מִשְׁפַּחַת גֵּר׃ מח אַחֲרֵי נִמְכַּר גְּאֻלָּה תִּהְיֶה־לּוֹ אֶחָד מֵאֶחָיו יִגְאָלֶנּוּ׃ מט אוֹ־דֹדוֹ אוֹ בֶן־דֹּדוֹ יִגְאָלֶנּוּ אוֹ־מִשְּׁאֵר בְּשָׂרוֹ מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ יִגְאָלֶנּוּ אוֹ־הִשִּׂיגָה יָדוֹ וְנִגְאָל׃ נ וְחִשַּׁב עִם־קֹנֵהוּ מִשְּׁנַת הִמָּכְרוֹ לוֹ עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל וְהָיָה כֶּסֶף מִמְכָּרוֹ בְּמִסְפַּר שָׁנִים כִּימֵי שָׂכִיר יִהְיֶה עִמּוֹ׃ נא אִם־עוֹד רַבּוֹת בַּשָּׁנִים

ת"א לגר תושב עמך או לעקר. קדושין כ ב"ק קיג ערכין ל: אחד מאחיו. קדושין כא: או דדו או בן דדו יגאלנו. יבמות כב קדושין טו כא: או השיגה ידו. שם טו: ממשפחתו יגאלנו. יבמות כב קדושין טו כא: וחשב עם קנהו. שם יז יח קמא קיג: כימי שכיר. קדושין כ כא ערכין ל: אם עוד רבות בשנים. קדושין כ ערכין ל:

רש"י

שיעשיר דבוקו עמך: ומך אחיך עמו. מי גרם לו שימוך דבוקו עמו ע"י שלמד ממעשיו: משפחת גר. זה הוא עובד כוכבי' כשהוא אומר לעקר זה הנמכר לעבודת כוכבי' עצמה (קידושין כ' ב"מ ע"א) להיות לה שמש ולא לאלהות אלא לחטוב עצים ולשאוב מים: (מח) גאולה תהיה לו. מיד אל תניחהו שיטמע עד שנת היובל שהרי כל עצמו לא קנהו אלא לעובדו עד היובל שהרי ביובל יצא כמו שנאמר למטה ויצא בשנת היובל ובעובד כוכבי' שתחת ידך הכתוב מדבר ואעפ"כ לא תבוא עליו (ב"ק קי"ג) בעקיפין מפני חלול השם אלא כשבא ליגאל ידקדק בחשבון לפי המגיע בכל שנה ושנה ינכה לו העובד כוכבי' מן דמיו אם היו עשרי' שנה משנמכר עד היובל וקנאו בעשרים מנה נמצא שקנה העובד כוכבים עבודת שנה במנה ואם שהה זה אצלו חמש שנים ובא ליגאל ינכה לו ה' מנים ויתן לו העבד ט"ו מנים וזהו והיה כסף ממכרו במספר שנים: (נ) כימי שכיר יהיה עמו. חשבון המגיע לכל שנה ושנה יחשב כאלו נשכר עמו כל שנה במנה וינכה לו: (נא) אם עוד

העמק דבר

וכנגד זה הזהיר דבאחיכם ב"י אסור לעשות כן ואדרבה ראוי להרחיב לבבו ולומר לו אולי עוד יעזרך ה' וימצא גואל לך או תשיג ידך בשיבה ע"פ השגחתו ית': (מז) ומך אחיך עמו. פרש"י מי גרם לו שימוך דבוקו עמו. ואע"ג שהוא משובח בשביל דבוקו עמך מכ"מ אין השבח מועיל אלא לפי ערכו שהוא עובד כוכבים ולא לישראל. ועדיין הדבר צריך טעם שהרי עניות ועשירות בעוה"ז אינו בא על עונשי עבירות שבין אדם למקום אלא על מה שבין אדם לחבירו כדאי' בשבת דקנ"א ב' כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים ועוד כמה מאמרים וא"כ אחר שהעובד כוכבים מדבק עצמו למנהגי ישראל ומדותיהם שהם רחמנים וגומלי חסדים ע"כ נעשה עשיר ואיך בא לישראל שמדבק עצמו לתושב הזה שאוכל נבלות וכדומה שהוא נעשה אינו מרחם עכ"פ ואין לו מדת גמ"ח עד שבשביל זה נעשה מך. והרי התושב עצמו הוא רחמן וגמ"ח אלא שאוכל נבלות. אבל יש לנו לדעת דכמו בחומר הגוף כל מי שיש לו צורה גבוה מאשר תחתיו החומר שלו אדם יותר. וכאשר הוא מאבד צורתו נפסד חומרו ג"כ עד שנעשה גרוע ממה שתחתיו שחומרו בריא עכ"פ גם בלי צורה גבוה. כמו דאה"נ שחומר של בהמה אם הוא מפסיד כח הצמיחה שהוא צורתו ה"ה גרוע מחומר הדומם וכן בחי ומדבר. כמו כן הוא בחומר הרוח והנפש. שכל מה שהצורה של אותו הנפש במעלה עליונה החומר חלוש ואם הוא מפסיד מעלה שלו מתקלקל נפשו ג"כ ומש"ה עובד כוכבים שצורת רוחו ונפשו כאשר הוא אדם בר דעת שיהא מתנהג בד"א ובנקיות ובטוב עם הבריות. הצורה הזאת למי שיש לו בשלמות איננה מתקלקלת מהר משא"כ ישראל אשר צורתו הוא עבודת האלהים. אם הוא משחית צורתו זאת נפסד עמו גם החומר הנפש האנושית אשר בטבע ישראל להיות נפש נקיה משקוצים יותר מעובד כוכבים וגם נפש חומל ומרחם כפי טבע בני אברהם יצחק ויעקב שיהיו רחמנים וגו'. אבל כ"ז הוא אם אינו משחית צורת נפשו הישראלית שלזה נברא ונוצר להיות עובד ה' ג"כ. והנה לענין שנפסד צורת נפשו האנושית לענין נקיות ולאכול שקוצים יותר מן הכותי. ביארנו לעיל בזה הספר י"א מ"ד ומ"ט. וכאן בזה המקרא רמז לנו המקרא שהכותי שנעשה תושב שלא לעבוד עבודת כוכבים ולהתקרב לישראל מרגיל עצמו למדות אנושיות של ישראל להיות חומל ומרחם וכדומה.

ומשום

גִיוֹרָא: מח בָּתַר דְיִזְדַבַּן פּוּרְקָנָא תְּהֵא לֵיהּ חַד מֵאֲחוֹהִי יִפְרְקִינֵיהּ: מט אוֹ אַחְבוּהִי אוֹ בַר אַחְבוּהִי יִפְרְקִינֵיהּ אוֹ מִקָּרִיב בִּשְׂרֵיהּ מִזַּרְעִיתֵיהּ יִפְרְקִינֵיהּ אוֹ דְתַדְבֵּיק יְדֵיהּ וְיִתְפְּרֵק: נ וְיִחַשֵּׁב עִם זַבְנֵיהּ מִשַּׁתָּא דְאִזְדַבַּן לֵיהּ עַד שַׁתָּא דְיוֹבְלָא וִיהֵי כְּסַף זְבִינוֹהִי בְּמִנְיַן שְׁנַיָּא כְּיוֹמֵי אֲגִירָא יְהֵי עִמֵּיהּ: נא אִם עוֹד סְגִיאוּת בִּשְׁנַיָּא

העמק דבר

ומשום זה נעשה עשיר אע"ג שאוכל עדיין נבילות אינו מזיק לו למדת הרחמים וחמלה שהרי לא נתחייב להזהר מנבלות ולא הפסיד צורתו · משא"כ ישראל שמדבק עצמו לזה התושב ואוכל נבילות ומסיר צורתו אלהיות עבודת ה' עליו · ה"ז משחית לבסוף צורתו האנושית ג"כ ונעשה אדם רע ואכזר ואז מגיע לבסוף להיות מך (א) : (מח) אחרי נמכר וגו' · בא ללמד שמקודם יש להשתדל שלא יהיה נמכר אך מכ"מ אם נמכר גאלה וגו' · ובת"כ תניא להיפך בא ואמר לו הרי אני נמכר יכול הזקק לו ת"ל אחרי נמכר · וג"ז מרומז בלשון המקרא והיינו אם בא לקרוביו לומר אם אין אתם עושים לי כך וכך הריני נמכר לגר · ותהי לחרפה למשפחתו · ע"ז מרומז שאין צריכים לחוש לדבריו שאינו אלא כדי להפחיד וכדאי' בשבועות דמ"ו א' עביד איניש דגזים ולא עביד · אבל אחרי שכבר נמכר וגו' · ומכ"מ גם מה שכתבנו אמת ומשמע בפשט המקרא שאם יודעים שכך הוא עני ועומד למכור עצמו באמת יש לעשות השתדלות שלא יבא לידי כך : (מט) או משאר בשרו · שאר בשרו מיבעי · מזה דרשו בת"כ או משאר בשרו מלמד שהקרוב קרוב קודם · פי' לא כל ש"ב שוין · אלא מקצת ש"ב שהן קרובין יותר · אבל ברש"י קידושין דכ"א א' בד"ה לקרוב כו' דזה למדנו מדכתיב או דודו ואח"כ או בן דודו · וכ"ה לשון הרמב"ם הל' עבדים פ"ב והקרוב קרוב קודם שנאמר או דודו או בן דודו · וא"כ קשה הלשון או משאר בשרו · ונראה דמזה למד רש"י יבמות דכ"ד ב' בד"ה מה להלן כו' ומצות גאולה מוטל עליו יותר מקרובי האם · משמע שאין לו קרובי האב שיכולין לגאלו מצוה על קרובי האם · ולא נתבאר מנליה לרש"י · ואפשר דלשון משאר בשרו משמע דאפילו הוא מקרובי האם · וא"כ הוא מקצת שארו ג"כ יגאלנו אלא ממשפחתו קודם שהוא נחשב לשאר בשרו ממש : (נ) בימי שכיר יהיה עמו · שהחשבון של כסף ממכרו יהיה כמו שכיר יום שחוזר בו בחצי היום שהדין אם הוא דבר האבד ידו על התחתונה ואם מתלה יום השני מוכרח ליתן יותר מתחלת השכר אזי מוכרח להשכיר מתחלה הראשון · ואם אינו דבר האבד נותן לו שכר מחצה יום · וכדאי' ר"פ האומנין · ה"נ נכוי כסף ממכרו אינו דומה אם חוזר ונגאל מיד אחר שנמכר או סמוך ליובל כאשר יבואר : (נא) אם עוד רבות בשנים לפיהן וגו' ואם מעט נשאר בשנים וגו' כפי שניו וגו' הרי אנו רואים אריכות לשון המקרא ולא כתיב בקיצור כמו לעיל בשדה אחוזה וחשב את שני ממכרו · ע"כ שיש נ"מ בדין הנכוי · ובקדושין די"ט א' היכי דעבד תרי ופש ליה ד' ניתיב ליה ד' מכסף מקנתו עבד ד' ופש ליה תרי ניתוב תרתי כפי שניו · ואע"ג דמסיק שם עוד דרשה דנתרבה בשנים היינו נתרבה כספו מכסף מקנתו נתמעט כספו כפי שניו · היינו משום דדייק רנב"י דאם באו הכתובים רק להא דאי פש ד' או תרתי לכתוב אם עוד רבות שנים או מעט נשאר שנים · אלא עוד יש לדרוש נתרבה בשנים נתמעט בשנים · אבל מכ"מ ודאי עיקר קרא לא להא לחוד אתי שהרי לשון רבות ולשון אם מעט נשאר אינו במשמע אלא שהשנים נשארו הרבה או מעט · וא"כ יש להבין מאי איכא בין פש ליה ד' שנים או שנים · וע' שיטת התוספות שפי' בשבחים והכסיף · ולפרש"י דלא איירי בהשבחת והכסיף כלל נראה דה"פ דזה ברור שהעובד כוכבים הקונה עבד לשש שנים אין חשבון כל שנה שוה וכמש"כ לעיל גבי שדה אחוזה · והעובד כוכבים הרי אינו מצווה להלוות בלי נשך וא"כ היה לפי הסברא חשבון צדק לחשוב כסף מקנתו על שנה ראשונה ושניה יותר משנים המאוחרות · ולגבות סך יותר עבור שנים הראשונות שכבר עבד · אבל נגד זה יש חשבון אחר להוקיר מחיר השנים האחרונות יותר מן הראשונות שהרי בשנים המאוחרות כבר הורגל בו ויכול לבטוח עליו יותר מעבד חדש אשר יקנה עתה · ותו להנמכר לעובד כוכבים שאינו יוצא אלא ביובל אזי בראשונות יותר בנקל להשיג עבד אחר מבשנים אחרונות שמחירו מועט ובזיון הוא רב שהרי אינו שב לכבודו · וא"כ אם חוזר בו ויוצא בקרוב הרי זה

הרחב דבר

(א) ובזה ביאר זה המלך החכם ברוה"ק בספר משלי י"ב חמד רשע מצוד רעים ושורש צדיקים יתן. ביאורו דרשע הוא בין אדם לשמים. ורע הוא בין אדם לחבירו · וידוע דיש רשע שטבעו ותולדתו להיות טוב ורך לבריות. וכשהוא הולך ומתחבר עם רשע כמוהו. אלא שהשני הוא רע ג"כ וכשרואה שאפשר לצוד איזה אדם הרי הוא עושה כל מה שלבו חפץ בלי שום חמלה. והרשע הראשון אינו יכול לעשות כן מפני טבעו הרך. אבל הוא חומד ומתאוה מצוד רעים. להשיג מדת אכזריות שלא יחוס לצעקת הנוגש ונענה. והדבר מובן אחר שהוא חומד מרגיל עצמו לאט לאט עד שהוא מגיע והרגל נעשה טבע שני'. ושורש צדיקים יתן. הוא להיפך אע"ג שאפשר שבטבעו הוא קשה מכ"מ הוא שורש צדיקים ליתן לחבירו בע"כ מרגיל עצמו מצד יראת ה' להיטיב טבעו. וע"ע מש"כ ר"פ נח בבאור מקרא בישעיה ג' אמרו צדיק כי טוב :

לְפִיהֶן יָשִׁיב גְּאֻלָּתוֹ מִכֶּסֶף מִקְנָתוֹ׃ נב וְאִם־מְעַט
נִשְׁאַר בַּשָּׁנִים עַד־שְׁנַת הַיֹּבֵל וְחִשַּׁב־לוֹ כְּפִי
שָׁנָיו יָשִׁיב אֶת־גְּאֻלָּתוֹ׃ נג כִּשְׂכִיר שָׁנָה בְּשָׁנָה
יִהְיֶה עִמּוֹ לֹא־יִרְדֶּנּוּ בְּפֶרֶךְ לְעֵינֶיךָ׃ נד וְאִם־לֹא
יִגָּאֵל בְּאֵלֶּה וְיָצָא בִּשְׁנַת הַיֹּבֵל הוּא וּבָנָיו עִמּוֹ׃
מפטיר נה כִּי־לִי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים עֲבָדַי הֵם אֲשֶׁר
הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃
כו א לֹא־תַעֲשׂוּ לָכֶם אֱלִילִם וּפֶסֶל וּמַצֵּבָה לֹא־
תָקִימוּ לָכֶם וְאֶבֶן מַשְׂכִּית לֹא תִתְּנוּ בְּאַרְצְכֶם
לְהִשְׁתַּחֲוֺת עָלֶיהָ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ב אֶת־
שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ וּמִקְדָּשִׁי תִּירָאוּ אֲנִי יְהוָה׃

פ פ פ נ"ז פסוקים חפי"ג · לאחוז"ה סימן : ומפטירין ויאמר ירמיהו בירמיה סימן ל"ב -

סדר בחקתי

ג אִם־בְּחֻקֹּתַי תֵּלֵכוּ וְאֶת־מִצְוֺתַי תִּשְׁמְרוּ
וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם׃ ד וְנָתַתִּי גִשְׁמֵיכֶם בְּעִתָּם

ת"א ישיב גאלתו · קדושין ח טז : מכסף מקנתו · שם ח יד טו ערכין ל : ואם מעט נשאר בשנים · קדושין כ : כפי שניו · שם ערכין שם : ואם לא יגאל באלה · קדושין שם : ויצא בשנת היובל · שם : כי לי בני ישראל עבדים · שם כב קמא קיז מציעא י בתרא י : ואבן משכית לא תתנו בארצכם · מגילה כב : אם בחקתי תלכו . קדושין סא בתרא פח נ"ב ס : ונתתי גשמיכם בעתם . תענית כב :

רש"י

רבות בשנים · עד היובל : לפיהן · הכל כמו שפירשתי : (נג) לא ירדנו בפרך לעיניך · כלומר ואתה רואה : (נד) ואם לא יגאל באלה · באלה הוא נגאל ואינו נגאל בשש : (הוא ובניו עמו · הגוי חייב במזונות בניו) : (נה) כי לי בני ישראל עבדים · שטרי קודם : אני ה' אלהיכם · כל המשעבדן מלמטה כאלו משעבדן מלמעלה : כו (א) לא תעשו לכם אלילים · כנגד זה הנמכר לנכרי שלא יאמר הואיל ורבי מגלה עריות אף אני כמותו הואיל ורבי עובד עבודת כוכבים אף אני כמותו הואיל ורבי מחלל שבת אף אני כמותו לכך נאמרו מקראות הללו (ת"כ) ואף הפרשיות הללו נאמרו על הסדר בתחלה הזהיר על השביעית ואם חמד ממון ונחשד על השביעית סופו למכור מטלטליו לכך סמך לה וכי תמכרו ממכר (מה כתיב ביה או קנה מיד וגו' · דבר הנקנה מיד ליד) לא חזר בו סוף מוכר אחוזתו לא חזר בו סוף מוכר את

העמק דבר

דומה לדבר האבד · ע"כ אמרה תורה שיש לעשות חשבון לדק אם עוד רבות בשנים והיינו פש ליה ד' שנים ואינו דבר האבד שעוד יכול להשיג ע"ע : מכסף מק.תו · יש לחשוב שתי שנים הראשונות ביוקר מד' שאחריהם : ואם מעט נשאר בשנים · וכו תרתי · וה"ז דבר האבד כפי שניו וגו' · יחשב השנים בשוה ויסלק עבור שתי שנים האחרונות על הכסף : (נג) כשכיר שנה בשנה · שלא תאבד
דוק

לפומהן יתיב פורקניה מכסף זבינוהי : נב ואם זעיר אשתאר בשניא עד שתא דיובלא ויתחשב ליה כפום שנוהי יתיב ית פורקניה : נג כאגיר שתא בשתא יהי עמיה לא יפלח ביה בקשיו לעיניך : נד ואם לא יתפרק באלין ויפוק בשתא דיובלא הוא ובנוהי עמיה : נה ארי דילי בני ישראל עבדין עבדי אינון די אפקית יתהון מארעא דמצרים אנא יי אלהכון : א לא תעבדון לכון טעון וצלם וקמא לא תקימון לכון ואבן סגידא לא תתנון בארעכון למסגד עלה ארי אנא יי אלהכון : ב ית יומי שביא דילי תטרון ולבית מקדשי תהון דחלין אנא יי : פ פ פ

ג אם בקימי תהכון וית פקודי תטרון ותעבדון יתהון : ד ואתן מטריכון

רש"י

בינו לא חזר בו סוף לוה ברבית כל אלו האחרונות קשות מן הראשונות לא חזר בו סוף מוכר את עצמו לא חזר בו לא דיו לישראל אלא אפילו לעובד כוכבים : ואבן משכית · לשון כסוי כמו ושכותי כפי (שמות ל"ג) שמכסין הקרקע ברצפת אבנים : להשתחוות עליה · אפי' לשמים לפי שהשתחואה בפשוט ידים ורגלים היא ואסרה תורה לעשות כך חוץ מן המקדש : (ב) אני ה' · נאמן לשלם שכר : הסלת פרשת בהר

(ג) אם בחקתי תלכו · יכול זה קיום המצות כשהוא אומר ואת מצותי תשמרו וגו' הרי קיום המצות אמור הא מה אני מקיים אם בחקותי תלכו שתהיו עמלים בתורה : ואת מצותי תשמרו · הוו עמלים בתורה על מנת לשמור ולקיים כמו שנאמר ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם (דברים ה') :

(ד) בעתם · בשעה שאין דרך בני אדם לצאת כגון (בלילי רביעית רש"י ישן) בלילי שבתות (ת"כ תענית כ"ב):

העמק דבר

דוקא בסוף השנה אפשר לחזור בו ולא באמצע השנה מש"ה פירש הכתוב כשכיר שנה שחוזר בתוך השנה · שהרי אינו קנוי א"כ עבד כאן שגופו קנוי מכ"מ יכול לצאת בפדיון : לא ירדנו בפרך לעיניך · שיהא מחשב שאין לו תקנה בשום אופן עכ"פ כל השנה · וכמש"כ לעיל מ"ו : (נד) הוא ובניו עמו · כשהאב יוצא מחויבים הבנים לצאת מבית העובד כוכבים שהם רגילים להיות שם · והאב משגיח עליהם שלא ישקעו בבית העובד כוכבים באיסורין אבל כשהאב יוצא אין משגיח עליהם מש"ה מחויבים לצאת והיינו שאין המקרא כאן טעם אחד מנמכר לישראל לעיל מ"א : (נה) כי לי בני ישראל עבדים · שנשתעבדו לי בקבלת התורה · והבנים כשיהיו בבית העובד כוכבים ילמדו ממעשיהם · עוד טעם עבדי הם אשר וגו' · שאני קניתים ברוב ענין · ע"כ יקרים המה לי שלא ידח מהם נדח : כו (א) לא תעשו לכם וגו' · גם בהיותכם נמכרים לעובדי כוכבים בפרש"י וכל הנוגע לשמץ ע"ז אין האדון יכול לו להכריחו : (ב) את שבתתי תשמורו · אפילו נמכר לעובד כוכבים ובכלל שבתתי יו"ט ג"כ כמש"כ בס' שמות ל"א י"ג · ואסור לעשות אפילו מלאכת אוכל נפש בשביל האדון דדוקא לכם מותר כידוע : ומקדשי תיראו · כל המקודש לישראל ולגבוה יהא אסור מלבזות כמו שנוהג תמיד בפה העובדי כוכבים · וה"ה כל ישראל שנטמע בין העובדי כוכבים עליו להיות נזהר ביותר בזה · וכ"כ הספורנו דעיקר מקראות הללו מיירי בעת שישראל משועבדים לעובדי כוכבים :

(ג) אם בחקתי · אין לפרש חקתי מצות שאין בהם טעם · דלמאי האל הכתוב בהם · ותו הרי המה בכלל מצותי · מש"ה פרש"י בשם הת"כ שתהיו עמלים בתורה ולפי זה משמעות חקתי כמש"כ כ"פ שהמה י"ג מדות שהתורה נחקקת בהם · אבל ברבה אי' חקות שחקקתי בהם שו"א ועוד הרבה יסודי העולם כמבואר שם ונמצא רמז הכתוב בזה שפירש שהוא כן · שהוא תנאי המתבקש ממנו ית' שיעשו כן כדי שיתקיים ישוב העולם · דאם אינו אלא תנאי שאין בהם רצון ובקשת המתנה למאי הודיע הכתוב שהמה חקות שו"א · והיינו דתניא בת"כ והובא בעבודת כוכבים ד"ה אם בחקתי אין אם אלא לשון בקשה וכה"א לו עמי שומע לי · פי' האי אם הוא לשון בקשה · ויש להבין מהיכן הבינו חז"ל דהאי משמעו כך · וגם בעיקר הענין מה השמיענו התנא שהקב"ה מבקש וחפץ שנלך בדרך מצותיו · אלא כלפי דאי' שם עוד ד"ג מ"ד ראה ויתר גוים ראה שאין אוה"ע מקיימין ז' מצות שלהם עמד והתיר להם · ומקשה הגמ' אהגורי מיתגיר ומשני שאינן מקבלין שכר · ומקשה והתניא אשר יעשה אותם האדם וחי בהם אפילו עובד כוכבים שעוסק בתורה ומשני שאין מקבלין שכר כמצווה ועושה אלא כלא מצווין ועושין · וצריך ביאור היאך משמע במליצת הכתוב ראה ויתר גוים שאין מקבלין שכר כמצווין ועושין · ותו הרי באמת המה מצווין ועושין ולמאי לא יקבלו שכר והקב"ה צדיק וישר · אלא הכונה דיש לדעת דשכר ועונש של המצות אינם כגזרת מלך שתלוי בדעתו ורצונו בכל שעה לעשות כמו שלבו חפץ

וְנָתְנָה הָאָרֶץ יְבוּלָהּ וְעֵץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פִּרְיוֹ׃ ה וְהִשִּׂיג לָכֶם דַּיִשׁ אֶת־בָּצִיר וּבָצִיר יַשִּׂיג אֶת־זָרַע וַאֲכַלְתֶּם לַחְמְכֶם לָשֹׂבַע וִישַׁבְתֶּם לָבֶטַח בְּאַרְצְכֶם׃ שני ו וְנָתַתִּי שָׁלוֹם בָּאָרֶץ וּשְׁכַבְתֶּם וְאֵין מַחֲרִיד וְהִשְׁבַּתִּי חַיָּה רָעָה מִן־הָאָרֶץ וְחֶרֶב לֹא־תַעֲבֹר בְּאַרְצְכֶם׃ ז וּרְדַפְתֶּם אֶת־אֹיְבֵיכֶם וְנָפְלוּ לִפְנֵיכֶם לֶחָרֶב׃ ח וְרָדְפוּ מִכֶּם חֲמִשָּׁה מֵאָה וּמֵאָה מִכֶּם רְבָבָה יִרְדֹּפוּ וְנָפְלוּ אֹיְבֵיכֶם לִפְנֵיכֶם לֶחָרֶב׃ ט וּפָנִיתִי אֲלֵיכֶם וְהִפְרֵיתִי אֶתְכֶם וְהִרְבֵּיתִי אֶתְכֶם

ת"א ונתתי שלום בארץ . תענית כב : וחרב לא תעבר . שם :

רש"י

ועץ השדה · הן אילני סרק ועתידין לעשות פירות (ת"כ) : (ה) והשיג לכם דיש את בציר · שיהא הדיש מרובה ואתם עסוקים בו עד הבציר ובבציר תעסקו עד שעת הזרע : ואכלתם לחמכם לשבע · אוכל קמעא והוא מתברך במעיו (ת"כ) : (ו) ונתתי שלום · שמא תאמרו הרי מאכל הרי משתה אם אין שלום אין כלום תלמוד לומר אחר כל זאת ונתתי שלום בארץ מכאן שהשלום שקול כנגד הכל וכן הוא אומר עושה שלום ובורא כו' אני ה' עושה כל אלה (ישעיה מ"ה) : וחרב לא תעבור בארצכם · אין צריך לומר שלא יבואו למלחמה אלא אפי' לעבור דרך ארצכם ממדינה למדינה (ת"כ) : (ז) לפניכם לחרב · איש בחרב רעהו (ת"כ) : (ח) ורדפו מכם · מן החלשים שבכם ולא מן הגבורים שבכם (ת"כ) : חמשה מאה ומאה רבבה · וכי כך הוא החשבון והלא לא היה צריך לומר אלא מאה מכם שני אלפים ירדופו (יש מדקדקים בלשון רש"י שהוא כמו כפל ואריכות וכי כך הוא החשבון והלא לא היה צ"ל · וכמו כן מדקדקים כל גדולי המפרשים וחשוביהם בלשון רש"י בפרשת בראשית לא היה צריך להתחיל ומה טעם פתח שגם כן כפל וע"ש בישובם וכאן מראה לפרש למורי הגאון המופלג מהור"ר משה חריף נר"ו שמלת רבבה סובל ב"פ פירוש א' עשרת אלפים וע"ז מקשה רש"י וכי כך הוא החשבון ופירוש ב' רבבה מספר מרובה על שם רבוי וזה הפירוש שולל רש"י באומרו והלא לא היה צ"ל וכו' ודו"ק) אלא אינו דומה מועטין העושין את התורה למרובין העושין את התורה (ת"כ) : ונפלו אויביכם וגו' · שיהיו נופלין לפניכם שלא כדרך הארץ : (ט) ופניתי אליכם · אפנה מכל עסקי לשלם שכרכם מלה"ד למלך ששכר פועלים וכו' כדאיתא בת"כ : והפריתי אתכם · בפריה ורביה (ת"כ) : והרביתי אתכם · בקומה זקופה (ת"כ) :

העמק דבר

אלא כדבר הרופא המזהיר את האדם ממאכלים אלו שיזיקו שאין הדבר תלוי ברצונו אלא מודיע מה שנעשה בבריאת הטבע · וכך המצות והעבירות כך יוסדו מהבורא ית' שיהא שכר ועונש תלוי בקיומן ובבטולן · וכדאי' ברבה ר"פ ראה מטעה שהקב"ה אמר ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה · שוב אין הקב"ה עושה טוב אלא המצות עושות שלהן והעבירות עושות שלהן שנאמר מפי עליון לא תצא הרעות והטוב · וה"ז כמו שכר ועונש של הרופא שאין הרופא מעניש כלל בידיעתו שעבר האדם על אזהרתו אלא נענש מעצמו · ולא כעונש של המלך שאין העונש בא אלא בידיעה ופעולת המעניש · ובמדרש תהלים קל"ב מבואר באריכות ענין העונשין שהוא משל לרופא שהזהיר לחולה כו' לבסוף שנענש החולה אמר אני עשיתי לעצמי ע"ש · מעתה היה הדבר ראוי לישאל אם רצון המצוה ית' בקיום המצות או אינו אלא כמו רופא המזהיר ומודיע · שאין לו רצון כלל שהאדם יהא נזהר באזהרתו דמה לו בטובת האדם ורעתו · אבל באמת אינו כן אלא הקב"ה חפץ בקיום המצות וה"ז דומה כרופא המזהיר את בנו שחפץ מאד שיהא הבן נזהר כדי שיהי' חי ומקיים את עולמו של האב המזהיר · וגם יש הבדל באזהרת הרופא לבנו מאזהרתו לאחר · אע"ג שבגוף אזהרה אין נ"מ מכ"מ יש הבדל בדבר הרופא שבשעה שמזהיר לבנו מצפים

בְּעִדָּנְהוֹן וְתִתֵּן אַרְעָא עֲלַלְתַּהּ וְאִילַן חַקְלָא יִתֵּן אִבֵּיהּ : ה וִיעָרַע לְכוֹן דִּיָשָׁא לִקְטָפָא וּקְטָפָא יְעָרַע לְאַפּוֹקֵי בַּר זַרְעָא וְתֵיכְלוּן לַחְמְכוֹן לְמִשְׂבַּע וְתֵיתְבוּן לְרוּחְצָן בְּאַרְעֲכוֹן : ו וְאֶתֵּן שְׁלָמָא בְּאַרְעָא וְתִשְׁרוּן וְלֵית דְּמָנִיד וַאֲבַטֵּל חַיְתָא בִישְׁתָּא מִן אַרְעָא וּדְקָטְלִין בְּחַרְבָּא לָא יְעִידוּן בְּאַרְעֲכוֹן : ז וְתִרְדְּפוּן יָת בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן וְיִפְּלוּן קֳדָמֵיכוֹן לְחַרְבָּא : ח וְיִרְדְּפוּן מִנְּכוֹן חַמְשָׁא מְאָה וּמְאָה מִנְּכוֹן לְרִבּוֹתָא יַעְרְקוּן וְיִפְּלוּן בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן קֳדָמֵיכוֹן לְחַרְבָּא : ט וְאִתְפְּנֵי

העמק דבר

לו אם יהא נזהר מלבד שיהא בריא עוד יתן לו שעשועים · משא"כ בשעה שמזהיר לילד אחר אין מבטיח לו שעשועים · והיינו משום שע"י זהירות בנו עומד עולמו של הרופא משא"כ ע"י זהירות ילד אחר · וזה עצם ההבדל בין שכר ישראל בשמירת המצות בין אוה"ע בז' מצות שלהן · דישראל מלבד שמקבלין שכר גוף המצות · עוד מקבלין שכר על שמקיימין העולם · וכדאי' ברכה פ' הבוא כי המצוה הזאת מצוה אתה עושים על עולמי · משא"כ אוה"ע עובדי כוכבים אין קיום העולם תלוי בהם ומש"ה אין להם אלא שכר המצוה עצמן · כ"ז נכלל במליצת הנביא ראה ויתר גוים · באשר עד מ"ת היה העולם קיים על אוה"ע והיו מקבלין שכר על שמירת ז' מצות גם על קיום העולם · אבל ראה שאין אוה"ע מקיימין ז' מצות שלהן ואם יהא העולם תלוי בקיומו עליהם יש לחוש להריסות עולם · ע"כ התיר להם ופי' שלא יהא קיום העולם תלוי בהם · והרי המה מוזהרין בז' מצות רק לטובת עצמם ומש"ה אין מקבלין שכר כמצווין ועושין לטובת המצוה ג"כ אלא כאינן מצווין · היינו שאין להמצוה רצון בזה ורק לטובת עצמם באה אזהרתן · משא"כ ישראל הקב"ה מבקש מהם שיקיימו המצות ויקבלו שכר באשר שבהם תלוי קיום העולם בכללו · וזהו דתנן שבשכר מצוה מצוה · שהקב"ה חפץ בישראל שיקבלו שכר שהוא קיום העולם והוא עצמו מצוה וכן להיפך עונש עבירה עבירה · שהרי בזמן שאדם מישראל מצטער שכינה אומרת קלני מראשי כו' ונמצא שהעונש ג"כ עבירה · וכ"ז מרומז במה שהקדים הכתוב לומר אם בחקותי שהמצות הם חקות שו"א שהעולם ומלואו תלוי בקיומן · נמצא דאין אם אלא לשון בקשה שהקב"ה כ"י מבקש ממנו שיקיימו המצות כדי שיהא מוסדות עולמו וחקות שו"א קיימין : **ואת מצותי תשמרו ועשיתם אתם** · יש בזה שתי משמעות כמש"כ לעיל כ"ב ל"א · א' מצות שהם קבלות מתורה שבע"פ ועשיה היינו חדשות בכל דור מה שנחקר ע"פ עיון תורה שזה מיקרי עשיה · כמש"כ לעיל י"ח ה' · ב' מעשה המצות כפשוטו · ושני הפירושים מבוארים ברכה כאן : (ד) **ונתנה הארץ יבולה** · לא כתיב פריה כמו לעיל כ"ה י"ט · דפרי הארץ אחר עבודת הארץ אינו שכר מצות שהרי כך דרך העולם אלא יבולה משמעו הולכה ממקום למקום כמש"כ לעיל בפ' יובל · ונכלל בזה פירות שאין באים ע"י הזריעה וגידול במקומו אלא ממציאים כחות הארץ מרחוק ומעומק עד שנעשו הפירות גדלים מהרגלן וכמו שידוע שיש לזה המלאות מאומנים במלאכת גידולי הארץ · אבל בזמן שישראל מהברכין הארץ נותנת יבולה בלי פעולה יתירה לזה וכדאי' בתענית פ"ג שבימי שמעון ב"ש היו חטים ככליות ועדשים כדינרי זהב · וע' מש"כ בס' דברים י"א י"ז : **ועץ השדה** · המה אילנות שאין גדלים בגנה ובהשגחת בעלים אלא בשדה שהוא גדל פרא · ומש"ה רגיל להיות פירותיו מועטים וגרועים אבל בשעת הברכה גם הוא יתן פריו האמור בכחו · וע' בספר שמות ע' כ"ה : (ה) **והשיג לכם דיש וגו'** · הא לכם מלמדנו בזה ברכה לאדם שיהיו עי"ז עסוקים תמיד בעבודה · והתועלת בזה מקיים הכתוב ואכלתם לחמכם לשובע · שגדולה מלאכה שמחממת בעליה · ומאכלו בריאה מפני שיושב והולך בטל · שנית וישבתם לבטח בארצכם · שההולך בטל בע"כ משתדל לעשות עסקים מבחוץ לביתו וארצו כדי לבלות זמנו בהם · משא"כ מי שיש לו עבודה בביתו יושב לבטח בארצו · וזה רצון הקב"ה שיהיו ישראל יושבים תמיד בא"י ויעבדו את ה' כמש"כ לעיל כ"ה י"ט · נמצא דרבוי בציר ודיש לבד שהוא ברכה בתבואה הוא ברכה לאדם · וע' מש"כ עוד בשירת האזינו עה"פ ירכיבהו על במתי ארץ בביאור הכתוב שכונן ה' בא"י עבודת הזריעה שיהא ברוב מעשה לזה התכלית שיהא תמיד יושב בא"י בעבודת הארץ : (ו) **ונתתי שלום בארץ** · מוסיף הכתוב לבאר האיך תשבו בטח שלא יהיו נצרכים להתהלך ממקום למקום בשביל שמירת הארץ ע"ז אמר הכתוב דלא בשביל מלחמת היושבים עצמם שיהי' שלום בארץ · ולא בשביל מלחמה אוה"ע שהרי ושכבתם ואין מחריד · וגם לא כדי לשמור הדרכים מפני החיות והשבתי חיה וגו' · עד כי יגיע ישיבם לבטח כ"כ באופן וחרב לא תעבור בארצכם · לא תהיו רגילים להשתמש בחרב : (ז) **ונפלו לפניכם לחרב** · אע"ג שלא יהיה בידכם חרב מכ"מ יפלו לפניכם כמו לחרב : ( ) **ורדפו וגו'** · הבטיח יותר · דעדיין הייתי אומר סיבת נפילתם לחרב הוא משום שכשיפלו תהרגו אותם. באגרוף · ע"כ הוסיף הכתוב ורדפו מכם חמשה מאה וגו' וזה א"א בהכאת האגרוף ומכ"מ ונפלו לפניכם לחרב : (ט) **ופניתי אליכם** · בברכות שעד כה לא

וַהֲקִימֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם׃ שלישי חמישי כשהן מחוברין
י וַאֲכַלְתֶּם יָשָׁן נוֹשָׁן וְיָשָׁן מִפְּנֵי חָדָשׁ תּוֹצִיאוּ׃
יא וְנָתַתִּי מִשְׁכָּנִי בְּתוֹכְכֶם וְלֹא־תִגְעַל נַפְשִׁי אֶתְכֶם׃ יב וְהִתְהַלַּכְתִּי בְּתוֹכְכֶם וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי לְעָם׃ יג אֲנִי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִהְיֹת לָהֶם עֲבָדִים וָאֶשְׁבֹּר מֹטֹת עֻלְּכֶם וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם קוֹמְמִיּוּת׃ פ יד וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וְלֹא תַעֲשׂוּ אֵת כָּל־הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה׃ טו וְאִם־בְּחֻקֹּתַי תִּמְאָסוּ וְאִם אֶת־מִשְׁפָּטַי תִּגְעַל נַפְשְׁכֶם לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת אֶת־

ת"א ואכלתם ישן. בתרא לא: ונתתי משכני. עירובין כ שבועות טז: ואולך אתכם קוממיות. בתרא סה פח סנהדרין ק: ואם לא תשמעו לי. מגילה לא: ואם בחקתי תמאסו. קדושין סא בתרא פח:

רש"י

והקימתי את בריתי אתכם. ברית חדשה לא כברית הראשונה שהפרתם אותה אלא ברית חדשה שלא תופר (ת"כ) שנאמר וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית וגו' (ירמיה ל"א): (י) ואכלתם ישן נושן. הפירות יהיו משתמרין וטובים להתישן שיהא ישן הנושן של שלש שנים יפה לאכול משל אשתקד (ת"כ): וישן מפני חדש תוציאו. שיהו הגרנות מלאות חדש והאוצרות מלאות ישן וצריכים אתם לפנות האוצרות למקום אחר לתת החדש לתוכן: (יא) ונתתי משכני. זה בהמ"ק: ולא תגעל נפשי. אין רוחי קצה בכם כל געילה לשון פליטת דבר הבלוע בדבר כמו כי שם נגעל מגן גבורים (שמואל ב' א') לא קבל המשיחה שמושחין מגן של עור בחלב מבושל כדי להחליק מעליו מכת חץ או חנית שלא יקוב העור: (יב) והתהלכתי בתוככם. אטייל עמכם בגן עדן כאחד מכם ולא תהיו מזדעזעים ממני יכול לא תיראו ממני ת"ל והייתי לכם לאלהים: (יג) אני ה' אלהיכם. כדאי אני שתאמינו בי שאני יכול לעשות כל אלה שהרי הוצאתי אתכם מארץ מצרים ועשיתי לכם נסים גדולים: מוטות. כמין יתד בשני ראשי העול המעכבים המוסרה שלא תצא מראש השור ויתיר הקשר כמו עשה לך מוסרות ומוטות (ירמיה כ"ז) קביליי"א בלע"ז (איין העלצערנער נאגעל, איין פפלאק): קוממיות. בקומה זקופה: (יד) ואם לא תשמעו לי. להיות עמלים בתורה. ולדעת מדרש חכמים יכול לקיום המצות כשהוא אומר ולא תעשו וגו' הרי קיום המצות אמור הא מה אני מקיים ואם לא תשמעו לי להיות עמלים בתורה ומה ת"ל לי אין לי אלא זה המכיר את רבונו ומכוין למרוד בו וכן בנמרוד גבור ציד לפני ה' (בראשית י') שמכירו ומתכוין למרוד בו וכן באנשי סדום רעים וחטאים לה' מאד (שם י"ג) מכירים את רבונם ומתכוונים למרוד בו: ולא תעשו. משלא תלמדו לא תעשו הרי שתי עבירות (ת"כ): (טו) ואם בחקותי תמאסו. מואס באחרים העושים: משפטי תגעל נפשכם. שונא חכמים: לבלתי עשות. מונע את אחרים מעשות:

העמק דבר

כתיב ופניתי אליכם. שכ"ז בא בהשגחה פרטית בשעה המיוחדת לזה. שברכת התבואה באה בר"ה ברגלים. וברכת נפילת האויבים באה בשעת מלחמה וא"צ להתברך בכל יום. אבל מכאן ואילך מדבר בברכת הבנים וגידולן וזה נצרך להשגחה פרטית וברכה בכל שעה מש"ה הקדים הכתוב ופניתי אליכם. שיהא כל עסקי כ"י אליכם: והרביתי אתכם. נכלל בזה גידול ברוב חכמה וגבורה ובכל מעלה. כמש"כ בס' שמות א' עפ"פ וירבו: והקימותי את בריתי אתכם. פי' הראשונים ז"ל את בריתי שכרתי עמכם להיות משגיח עליכם לטוב. אינו תובן שהרי כל הברכות הן הן הברית עצמו. וא"כ הוא מיותר

בְּמֵימְרִי לְאוֹטָבָא לְכוֹן וְאַפֵּישׁ יָתְכוֹן וְאַסְגֵּי יָתְכוֹן וְאָקִים יָת קְיָמִי עִמְּכוֹן: י וְתֵיכְלוּן עַתִּיקָא דְעַתִּיק וְעַתִּיקָא מִן קֳדָם חַדְתָּא תְּפַנּוּן: יא וְאֶתֵּן מַשְׁכְּנִי בֵּינֵיכוֹן וְלָא יְרַחֵק מֵימְרִי יָתְכוֹן: יב וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בֵּינֵיכוֹן וְאֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהָא וְאַתּוּן תְּהוֹן קֳדָמַי לְעָם: יג אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אַפֵּיקִית יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִלְּמֶהֱוֵי לְהוֹן עַבְדִין וְתַבְרֵית נִיר עַמְמַיָּא מִנְּכוֹן וְדַבָּרִית יָתְכוֹן בְּחֵירוּתָא: יד וְאִם לָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וְלָא תַעְבְּדוּן יָת כָּל פִּקּוֹדַיָּא הָאִלֵּין: טו וְאִם בִּקְיָמַי תְּקוּצוּן וְאִם יָת דִּינַי תְּרַחֵק נַפְשְׁכוֹן בְּדִיל דְּלָא לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּקּוֹדַי

העמק דבר

מותר · ורש"י בשם ת"כ פירש והקימותי ברית חדשה שלא תופר · והוא דרש · אבל לפי הפשט עדיין לא דברו בהפרת ברית עפ"י עונות ישראל · אלא ברית הוא עיקר אמונה כמש"כ בס' שמות ל"א ט"ז ואמר הכתוב שבזה שיגליהו ויהיו גדלים שלא בערך שאר אוה"ע תקום ותתחזק בריתי היינו אמונה בה' אתכם · שיהיו אוה"ע ג"כ יכירו וידעו מלכות שמים ועי' בס' בראשית ו' י"ח : (י) וישן מפני חדש · לא משום ריח הוציאו מהגורן אלא מפני שהחדש שלא נתיבש עדיין נצרך יותר לגורן ושמירה מן הגשם : (יא) ולא תגעל נפשי אתכם · אע"ג שבכל עת היותר טובה יש בקרב ישראל אנשים פרטים שמעשיהם מתועבים מכ"מ בזכות כל ישראל השכינה בקרבם והרי הוא כאב השוכן עם בניו וסובל גם אם אחד מהם מסריח ומבאיש ריחו אין האב פורש מהם אלא מעקם חוטמו · וכך היה בימי שלמה ובת פרעה כידוע במדרשים · ופי' נפשי נפש שנתתי בכם כמו ואני נסכתי מלכי המלך שלי היינו שהמלכתי אני (שו"ת אבקת רוכל סי' כ"ח) : (יב) והתהלכתי בתוככם · שאע"ג שהשכינה במקדש בקרב ישראל בכלל מכ"מ השגחה בפרטות אין אחד דומה לחבירו אלא כל אחד לפי מעשיו נמצא דהשגחת ה' מתהלכת ממקום למקום : והייתי לכם לאלהים · א"א לפרש כמו בהרבה מקומות שמשמעו למשגיח עליכם שהרי כ"ז נתבאר יפה ע"כ · אלא משמעו היו מקבלים הנהגתו ית' ברצון ובנחת · וכיב"ז אמר יעקב אבינו והיה ה' לי לאלהים יע"ש : ואתם תהיו לי לעם · אפילו עניני מדינה הנהוג בעם תהיו לי לשמי בכל הנהגה מדינית תהקרו הם הוא עפ"י רצון הקב"ה · ועי' מש"כ בספר שמות עה"פ והייתם לי סגלה : (יג) ואשבר מטת עלכם · הוא משל כמו שור שרגיל לישא עול שנוצר לזה · וראשו כפוי למטה כמו שיודע שהעול יהא מונח עליו · ואפילו בשעה שמסירים העול מעליו יודע שאחר שעה מוכן הוא שנית למשאו · עד שמשברים את העול לעיניו הוא בטוח שלא יחרוש עוד · ועדיין הוא בראש נמוך מרוב הרגלו לכך · עד שבא בעליו ומרגילו להגביה ראשו ולילך קוממיות · בזה אות ברור לו שאין בדעת בעליו לחרוש עמו לעולם · כך ישראל נוצרו לגלות כמבואר ברבה איכה עה"פ בת גלים ברתא דגלותי · שהרי אברהם אבינו יצחק ויעקב הלכו בגלות ובטלטול · אבל בשעה שעושים רצונו ש"מ הקב"ה מבטיח ואשבר מטת עלכם תבינו שאין לכם לחוש להתגברות אוה"ע לשעבד אתכם · וגם ואולך אתכם קוממיות · בדעת גבוהה וחפשית כאלו בטוחים המה שלא ישתעבדו לעולם · ולמדנו מדהבטיח הכתוב שישבור העול שלהם ש"מ שבטבע שלהם מיועדים לגלות : (יד) ואם לא תשמעו לי · שלא תעשו לשמי · ואם כי בזאת אין בזה חטא כדי עונש גדול אבל מכ"מ הכתוב הולך ומורה איך דרכו של יצה"ר להתחיל בדבר קטן ונוקב ויורד עד התהום ע"כ מתחלה מפתה שלא לעשות לשמה · ומכש"כ דברים מדינים ומעשה צדקה וחסד הנהוג גם בטבע ישראל · וכשנעשה שלא לשמו של הקב"ה מגיע אח"כ ולא תעשו את כל המצות האלה · שלא לעשות כלל · ואינו דומה למה שאמרו חז"ל לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה · דהתם מיירי ביחיד שאפילו הוא לא הגיע למדה זו לעשות לשמה יבא אחר או גם הוא אחר כך לידי לשמה מה שאין כן אם בהסכמת הרבים שלא לעשות לשם ה' לבסוף יוסיפו סרה שלא לעשות כלל : (טו) ואם בחקתי תמאסו · עד כה לא הגיע לגעור במי שעושה את המצות אבל לבסוף יהא מביא שיגערו במי שעושה · ואע"ג שא"א לגעור במי שעושה המצות המפורש בתורה · אבל העושה ע"פ החקים שהן המה דרשת חז"ל כמו שכתבנו כ"פ · ומי שאינו מאמין ה"ה גוער וממאס את הנזהר בד"ק שהרי כ"פ אינו כתוב : ואם את משפטי תגעל נפשכם · יהא הוספה עוד למאס עיקר לימוד התלמוד שהן המשפטים כמש"כ לעיל י"ח ה' : לבלתי עשות וגו' · יהא הסכמה לגדר העודה בבתי מדרשים כדי שלא יעשה גם מי שחפץ לעשות · דבמה שהסכימו הרבים שלא לעשות לבד · יוכל להיות שמכ"מ נמצאים יחידים בכ"מ שעושים את המצות משא"כ אם יסכימו שלא ללמוד ברבים התלמוד ממילא אם אין גדיים אין תישים · והתורה משתכחת ואין שום אדם יודע איך לעשות :

להפרכם

כָּל־מִצְוֺתַ֔י לְהַפְרְכֶ֖ם אֶת־בְּרִיתִֽי׃ טז אַף־אֲנִ֞י אֶֽעֱשֶׂה־זֹּ֣את לָכֶ֗ם וְהִפְקַדְתִּ֨י עֲלֵיכֶ֤ם בֶּֽהָלָה֙ אֶת־הַשַּׁחֶ֣פֶת וְאֶת־הַקַּדַּ֔חַת מְכַלּ֥וֹת עֵינַ֖יִם וּמְדִיבֹ֣ת נָ֑פֶשׁ וּזְרַעְתֶּ֤ם לָרִיק֙ זַרְעֲכֶ֔ם וַאֲכָלֻ֖הוּ אֹיְבֵיכֶֽם׃ יז וְנָתַתִּ֤י פָנַי֙ בָּכֶ֔ם וְנִגַּפְתֶּ֖ם לִפְנֵ֣י אֹיְבֵיכֶ֑ם וְרָד֤וּ בָכֶם֙ שֹׂנְאֵיכֶ֔ם וְנַסְתֶּ֖ם וְאֵין־רֹדֵ֥ף אֶתְכֶֽם׃ יח וְאִ֨ם־עַד־אֵ֔לֶּה לֹ֥א תִשְׁמְע֖וּ לִ֑י וְיָֽסַפְתִּי֙ לְיַסְּרָ֣ה אֶתְכֶ֔ם שֶׁ֖בַע עַל־חַטֹּאתֵיכֶֽם׃ יט וְשָׁבַרְתִּ֖י אֶת־גְּא֣וֹן עֻזְּכֶ֑ם וְנָתַתִּ֤י אֶת־שְׁמֵיכֶם֙ כַּבַּרְזֶ֔ל וְאֶת־אַרְצְכֶ֖ם כַּנְּחֻשָֽׁה׃ כ וְתַ֥ם

ת"א אף אני אעשה . שבת לב:

רש"י

את כל מצותי · כופר שלא צויתים לכך נאמר את כל מצותי ולא נאמר את כל המצות: להפרכם את בריתי · כופר בעיקר הרי שבע עבירות הראשונה גוררת השניה וכן עד השביעית ואלו הן לא למד ולא עשה מואס באחרים העושים שונא את החכמים מונע את האחרים כופר במצות כופר בעיקר: (טז) והפקדתי עליכם · וצויתי עליכם: שחפת · חולי שמשחף את הבשר אנפולי"ש בלע"ז (געשוואללען, אויפגעבלאזען) דומה לנפוח שהוקלה נפיחתו ומראית פניו זעופה: קדחת · חולי שמקדיח את הגוף ומחממו ומבעירו כמו כי אש קדחה באפי (דברים ל"ב): מכלות עינים ומדיבות נפש · העינים צופות וכלות לראות שיקל וירפא וסוף שלא ירפא וידאבו הנפשות של משפחתו במותו · כל תאוה שאינה באה ותוחלת ממושכה קרויה כליון עינים: וזרעתם לריק · תזרעו ולא תצמח ואם תצמח ואכלוהו אויביכם: (יז) ונתתי פני · פנאי שלי פונה אני מכל עסקי להרע לכם: ורדו בכם שונאיכם · כמשמעו ישלטו בכם · אגדת ת"כ מפרשה זו: אף אני אעשה זאת · איני מדבר אלא באף וכן אף אני אלך עמכם בקרי: והפקדתי עליכם · שיהיו המכות פוקדות אתכם מזו לזו עד שהראשונה פקודה אצלכם אביא אחרת ואסמכנה לה: בהלה · מכה המבהלת את הבריות ואיזו זו מכת מותן: את השחפת · יש לך אדם שהוא חולה ומוטל במטה אבל בשרו שמור עליו ת"ל שחפת שהוא נשחף או עתים שהוא נשחף אבל נוח ואינו מקדיח ת"ל ואת הקדחת מלמד שהוא מקדיח או עתים שהוא מקדיח וסבור הוא בעצמו שיחיה תלמוד לומר מכלות עינים או הוא אינו סבור בעצמו שיחיה אבל אחרים סבורים שיחיה ת"ל ומדיבות נפש: וזרעתם לריק זרעכם · זורעה ואינה מצמחת ומעתה מה אויביכם באים ואוכלים ת"ל ואכלוהו אויביכם הא כיצד זורעה שנה ראשונה ואינה מצמחת שנה שניה מצמחת ואויבים באים ומוצאים תבואה לימי המצור ושבפנים מתים ברעב שלא לקטו תבואה אשתקד · ד"א וזרעתם לריק זרעכם כנגד הבנים והבנות הכתוב מדבר שאתה עמל בהם ומגדלן והחטא בא ומכלה אותם שנאמר אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם (איכה ב'): ונתתי פני בכם · כמו שנאמר בטובה ופניתי אליכם כך נאמר ברעה ונתתי פני משלו משל למלך שאמר לעבדיו פונה אני מכל עסקי

העמק דבר

להפרכם את בריתי · נכלל בזה שתי משמעות · א' שברית שכרתו ישראל עם ה' להיות לו לעם להורה ומצות · והפרת ברית הלז אינו אלא להתאבון · ונכלל עוד הפרת ברית שכרת הקב"ה עם ישראל להשגיח עליהם · ועי"ז שירצו לפרוק עול תו"מ יוסיפו סרה לעשות להכעיס את ה' בדברים מגואלים שלא היו באמת רצוים לדברים כאלה ולא עשו אלא כדי שיסיר שכינתו מהמ"ק ומישראל · וכסבורים שבזה האופן כשיסיר הקב"ה שכינתו מהם יהיו ככל העובדי כוכבים וככל הארצות תחת השגחת מלכת השמים שהיא השמש · נמצא שבמה יפירו ברית שכרת הקב"ה להם · וזה היה חטא מנשה ואמון ושארי מלכים הרשעים כמש"כ בס' דברים ל"א ב' · וע"ע להלן מפסוק ל"ו ואילך · נמצא מונה הכתוב שבע עבירות זא"ז · א' השכמה שלא

לאשניותכון ית קימי: טז אף אנא אעביד דא לכון ואסער עליכון בהולתא שחפתא וקדחתא מחשכן עינין ומפחן נפש ותזרעון לריקנו זרעכון וייכלוניה בעלי דבביכון: יז ואתן רוגזי בכון ותתברון קדם בעלי דבביכון וירדון בכון סנאיכון ותערקון ולית דרדיף יתכון: יח ואם עד אלין לא תקבלון למימרי ואוסיף למרדי יתכון שבע על חוביכון: יט ואתבר ית יקר תוקפיכון ואתן ית שמיא דעליכון תקיפין כפרזלא מלאחתא מטרא וארעא דתחותיכון חסינא כנחשא מלמעבד פירין: כ ויסוף לריקנו חילכון ולא תתן ארעכון ית עללתה

רש"י

ועסק אני עמכם לרעה: ונגפתם לפני אויביכם · שיהא המות הורג אתכם מבפנים ובעלי דבביכון מקיפין אתכם מבחוץ (ת"כ): ורדו בכם שונאיכם · שאיני מעמיד שונאים אלא מכם ובכם (ת"כ) שבשעה שאומות העולם עובדי כוכבים עומדים על ישראל אינם מבקשים אלא מה שבגלוי שנא' והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק ובני קדם וגו' ויחנו עליהם וישחיתו את יבול הארץ (שופטים ו') אבל בשעה שאעמיד עליכם מכם ובכם הם מחפשים אחר המטמוניות שלכם וכן הוא אומר ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו וגו' (מיכה ג') ונסתם · מפני אימה: ואין רודף אתכם · מבלי כח: (יח) ואם עד אלה · ואם בעוד אלה לא תשמעו: ויספתי · עוד יסורין אחרים: שבע על חטאתיכם · שבע פורעניות על שבע עבירות האמורות למעלה (ת"כ): (יט) ושברתי את גאון עוזכם · זה בית המקדש וכן הוא אומר הנני מחלל את מקדשי את גאון עוזכם (יחזקאל כ"ד): ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה · זו קשה משל משה שם הוא אומר והיו שמיך אשר על ראשך נחשת וגו' (דברים כ"ח) שיהיו השמים מזיעין כדרך שהנחשת מזיע והארץ אינה מזיעה כדרך שאין הברזל מזיע והיא משמרת פירותיה אבל כאן השמים לא יהיו מזיעין כדרך שאין הברזל מזיע ויהא חורב בעולם והארץ תהא מזיעה כדרך שהנחשת מזיע והיא מאבדת פירותיה: (כ) ותם לריק כחכם · הרי אדם שלא עמל שלא חרש שלא זרע שלא נכש שלא כסח

העמק דבר

שלא לעשות לשם ה' · ב' שלא לעשות כלל · ג' ממאסים את העושה עפ"י ד"ק · ד' ממאסים את הלימוד בכלל · ה' משתדלים שלא יבא מי לעשות עפ"י התורה · ו' משתדלים לפרוק עול מ"ש מעיקר · ז' עושים להכעיס כדי שיפר הקב"ה בריתו עמנו: (טז) מכלות עינים ומדיבת נפש · שהוי המחלה בעולם מרובה תולות עינים להחרית טובה ואח"כ לא יועיל כל העסק לזמן מרובה נמצא מכלה עינים ומדיבות נפש וכן הוא הקללה הסמוכה בתבואה: וזרעתם לריק זרעכם · העסק יהא מרובה כדרך זריעה בא"י · ואח"כ ואכלהו איביכם · נמצא מכלות עינים ומדיבות נפש: (יז) לפני אויביכם · ת"א בעלי דבבך · ולא כת"א שמות כ"ג כ"ב סנאך · דמשמעו שנא ממש · אבל כאן אח"כ שהרי כתיב בסמוך שונאיכם · מש"ה פירש בעלי דבבך · דמשמעו אויב שהוא מקניט בפה · וכמש"כ בס' דברים ל"ז · ופי' ונגפתם שלא תמלאו התובה לדבריהם · אבל עוד לא הגיעו לקללה של נפילה במלחמה ממש: ורדו בכם שונאיכם · שיהיו האנשים השונאים בלב רודים בפועל: ונסתם ואין רודף אתכם · היינו בעלי מלחמה של יושבי א"י אבל עדיין לא הגיעו לגלות: (יח) לא תשמעו לי · לעשות לשמי · והע"ג שכבר הגיעו לחמורות מזה מכ"מ אם רוצים לשוב א"א אלא באופן שיתחילו לעשות לשם ה' · דבזה יחליפו כל הליכות המדינה · אבל כ"ז שאין מגיעים לזה הדרך הרי עומדים בדרך רע: (יט) ושברתי את גאון עזכם · ידוע פי' הת"כ שהוא בהמ"ק · ומש"ה מצורף הקללה ונתתי את שמיכם כברזל וגו' כפרש"י לענין גשמים שהרי ברכת התבואה תלוי בקרבנות ואחר שיהא נשבר כח מעלת בהמ"ק ממילא יהא עצירת גשמים ורקבון תבואה · עוד תני' בת"כ והובא בגיטין דנ"ז ושברתי את גאון עזכם רע"א אלו הגאים שביהודה כגון פפוס ואלכסנדרי וחבריו הן המה תקיפי יהודה · מעתה עלינו לפרש שיפא דקרא · ונתתי שמיכם וגו' באופן שיהא נמשך לקללה הקודמת · והנה כבר ביארנו ר"פ בראשית דהמשפיע מכונה שמים והמושפע מכונה ארץ · ומזה הטעם מכונים גדולי הדור בשם שמים שהמה משפיעים להמון ד"ת ומוסר · והמון עם המקבלים בשם ארץ · ולכך ישראל בעת צרה ומצוקה ר"ל הגדולים עוינים את תקיפי ישראל ועשיריהם משום שבדעת העשירים לתקן עניני הכלל לפי דרכם והגדולים דעת אחרת אתם ע"כ במות תקיפי ישראל אין הגדולים מרגישים בצרת ישראל ובחסרון שלהם · והיינו ונתתי את שמיכם · היינו גדולי ישראל: כברזל · שאינו מזיע כלל והמשל שלא יחושו להצטער ע"ז כלל · ובזה יגיע ואת ארצכם היינו המון עם ה' שירגישו בחסרון הניכר אבל יהיו כנחושה שמזיע ונאבד ומרקיב · ה"נ יהיה ההמון מרגישים בהכרת

לָרִיק כֹּחֲכֶם וְלֹא־תִתֵּן אַרְצְכֶם אֶת־יְבוּלָהּ וְעֵץ הָאָרֶץ לֹא יִתֵּן פִּרְיוֹ׃ כא וְאִם־תֵּלְכוּ עִמִּי קֶרִי וְלֹא תֹאבוּ לִשְׁמֹעַ לִי וְיָסַפְתִּי עֲלֵיכֶם מַכָּה שֶׁבַע כְּחַטֹּאתֵיכֶם׃ כב וְהִשְׁלַחְתִּי בָכֶם אֶת־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְשִׁכְּלָה אֶתְכֶם וְהִכְרִיתָה אֶת־בְּהֶמְתְּכֶם וְהִמְעִיטָה אֶתְכֶם וְנָשַׁמּוּ דַּרְכֵיכֶם׃ כג וְאִם־בְּאֵלֶּה לֹא תִוָּסְרוּ לִי וַהֲלַכְתֶּם עִמִּי קֶרִי׃ כד וְהָלַכְתִּי אַף־אֲנִי עִמָּכֶם בְּקֶרִי וְהִכֵּיתִי אֶתְכֶם גַּם־אָנִי שֶׁבַע עַל־חַטֹּאתֵיכֶם׃ כה וְהֵבֵאתִי עֲלֵיכֶם חֶרֶב נֹקֶמֶת נְקַם־בְּרִית וְנֶאֱסַפְתֶּם אֶל־עָרֵיכֶם וְשִׁלַּחְתִּי דֶבֶר בְּתוֹכְכֶם וְנִתַּתֶּם בְּיַד־אוֹיֵב׃ כו בְּשִׁבְרִי לָכֶם מַטֵּה־לֶחֶם וְאָפוּ עֶשֶׂר נָשִׁים לַחְמְכֶם בְּתַנּוּר אֶחָד וְהֵשִׁיבוּ לַחְמְכֶם בַּמִּשְׁקָל וַאֲכַלְתֶּם וְלֹא תִשְׂבָּעוּ׃ ס כז וְאִם־בְּזֹאת לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וַהֲלַכְתֶּם עִמִּי בְּקֶרִי׃ כח וְהָלַכְתִּי עִמָּכֶם בַּחֲמַת־קֶרִי וְיִסַּרְתִּי

ת"א ושברתי את גאון עוזכם. גיטין נז: והשלחתי. שבת לג: ואם באלה לא תוסרו לי. שם סנהדרין כב: והבאתי עליכם חרב. שם: בשברי לכם. שבת לג: ואפו עשר. פסחים לו: בחמת קרי. ס' הזוהר פ' תרומה:

רש"י

שלא עדר ובשעת הקציר בא שדפון ומלקה אותו אין בכך כלום אבל אדם שעמל וחרש וזרע ונכש וכסח ועדר ובא שדפון ומלקה אותו הרי שיניו של זה קהות (ת"כ): ולא תתן ארצכם את יבולה. אף מה שאתה מוביל לה בשעת הזרע (ת"כ): ועץ הארץ. אפילו מן הארץ יהא לקוי שלא יחניט פירותיו בשעת החנטה (ת"כ): לא יתן. משמש למעלה ולמטה אעץ ואפרי: לא יתן פריו. כשהוא מפרה משיר פירותיו הרי שתי קללות ויש כאן שבע פורעניות: (כא) ואם תלכו עמי קרי. רבותינו אמרו עראי במקרה שאינו אלא לפרקים כן תלכו עראי במצות. ומנחם פירש לשון מניעה וכן הוקר רגלך (משלי כ"ה) וכן יקר רוח (משלי י"ז) וקרוב לשון זה לתרגומו של אונקלוס לשון קושי שמקשים לבם להמנע מלהתקרב אלי: שבע כחטאתיכם. שבע פורעניות אחרים במספר שבע כחטאתיכם: (כב) והשלחתי. לשון גירוי: ושכלה

העמק דבר

שלהם. אבל לא יוכלו לעשות מאומה נגלי התשררות גדולי ישראל. ואלו היו הגדולים ג"כ מרגישים בחסרון. היו משתדלים להעמיד אחרים תחתיהם אבירי הדעת: (כ) ותם לריק כחכם. הוא יגיעה יותר מן הרגיל שישתדלו להוציא תבואת הארץ ע"י תחבולות באופן שיהא יבול כמש"כ לעיל. אבל יתם לריק כל יגיעה: ולא תתן ארצכם את יבולה. ולא יהא גדל אלא זרע המורגל ועדיין לא הגיע' הקללה למכת רעב בארץ: ועץ הארץ. היינו האפנד הרבה לא יתן פריו ומכ"מ עדיין לא הגיע למכת רעב רק חסרון תענוג: (כא) ואם תלכו עמי קרי. משמעות קרי שלא כדעתי. וכל הנעשה שלא כמו

וְאִילַן אַרְעָא לָא יִתֵּן אִבֵּיהּ: כא וְאִם תְּהָכוּן קֳדָמַי בְּקַשְׁיוּ וְלָא תֵיבוּן לְקַבָּלָא לְמֵימְרִי וְאוֹסִיף לְאַיְתָאָה עֲלֵיכוֹן מְחָא שְׁבַע כְּחוֹבֵיכוֹן: כב וַאֲגָרֵי בְכוֹן יַת חֵיוַת בָּרָא וְתַתְכֵּל יַתְכוֹן וּתְשֵׁיצֵי יַת בְּעִירְכוֹן וְתַזְעֵיר יַתְכוֹן וִיצַדְיָן אוֹרְחָתְכוֹן: כג וְאִם בְּאִלֵּין לָא תִתְרְדוּן לְמֵימְרִי וּתְהָכוּן קֳדָמַי בְּקַשְׁיוּ: כד וְאֵיהַךְ אַף אֲנָא עִמְּכוֹן בְּקַשְׁיוּ וְאַלְקֵי יַתְכוֹן אַף אֲנָא שְׁבַע עַל חוֹבֵיכוֹן: כה וְאַיְתֵי עֲלֵיכוֹן דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא וְיִתְפַּרְעוּן מִנְּכוֹן פּוּרְעָנוּתָא עַל דַּעֲבַרְתּוּן עַל פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא וְתִתְכַּנְשׁוּן לְקִרְוֵיכוֹן וַאֲגָרֵי מוֹתָנָא בֵּינֵיכוֹן וְתִתְמַסְרוּן בְּיַד סַנְאָה: כו בְּדְאִתְבַּר לְכוֹן סְעִיד מֵיכְלָא וְיֵפְיָן עֲשַׂר נְשִׁין לַחְמְכוֹן בְּתַנּוּרָא חַד וִיתִיבַן לַחְמְכוֹן בְּמַתְקְלָא וְתֵיכְלוּן וְלָא תִשְׂבְּעוּן: כז וְאִם בְּדָא לָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וּתְהָכוּן קֳדָמַי בְּקַשְׁיוּ: כח וְאֵיהַךְ

רש"י

אתכם. אין לי אלא חיה משכלת שדרכה בכך בהמה שאין דרכה בכך מניין ת"ל ובן בהמות אשלח בם (דברים ל"ב) הרי שתים ומניין שהיא ממיתה בנשיכתה ת"ל עם חמת זוחלי עפר (שם) מה אלו נושכין וממיתין אף אלו נושכין וממיתין כבר היו שנים בארץ ישראל חמור נושך וממית ערוד נושך וממית: ושכלה אתכם. אלו הקטנים: והכריתה את בהמתכם. מבחוץ: והמעיטה אתכם. מבפנים: ונשמו דרכיכם. שבילים גדולים ושבילים קטנים הרי שבע פורעניות שן בהמה ושן חיה חמת זוחלי עפר ושכלה והכריתה והמעיטה ונשמו: (כג) לא תוסרו לי. לשוב אלי: (כה) נקם ברית. ויש נקם שאינו בברית כדרך שאר נקמות וזהו סמוי עיניו של צדקיהו. ד"א נקם ברית נקמת בריתי אשר עברתם. כל הבאת חרב שבמקרא היא מלחמת חיילות אויבים: ונאספתם. מן החוץ אל תוך הערים מפני המצור: ושלחתי דבר בתוככם. על ידי הדבר ונתתם ביד האויבים הצרים עליכם לפי שאין מלינים את המת בירושלים וכשהם מוציאים את המת לקברו נתנין ביד אויב: (כו) מטה לחם. ל' משען כמו מטה עז (ירמי' מ"ח): בשברי לכם מטה לחם. אשבור לכם כל מסעד אוכל והם חלי רעב: ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד. מחוסר עצים: והשיבו לחמכם במשקל. שתהא התבואה נרקבת ונעשית פת נפולת ומשתברת בתנור והן יושבות ושוקלות את השברים לחלקם ביניהם: ואכלתם ולא תשבעו. זהו מארה בתוך המעים בלחם הרי שבע פורעניות חרב מצור דבר שבר מטה לחם חוסר עצים פת נפולת מארה במעים ונתתם

העמק דבר

כמו שחשב תחלה בין לטוב בין לרע מכונה בשם קרי כמבואר להלן מ"א. משום שהבא במקרה אינו בדעת מחשבה תחלה מש"ה העושה שלא כדעת חבירו נקרא הולך עמו קרי: ויספתי עליכם מכה שבע. מכה אחת שכוללת שבע היינו משלחת חיה רעה ומבאר המקרא האיך יהי מזה שבע פורעניות: (כב) ושכלה אתכם. היינו הפלת העובר מחמת פחד כדאיתא פ' החובל. ונכלל בזה הקללה שני אופנים. א' הפלת אוהו העובר. ב' שתהא האשה משכלת תמיד גם בלי ראות חיה אלא ע"י חולי ברחמה תפיל תמיד: והכריתה את בהמתכם. גם בכלל כרת יש שני פורעניות. א' כרת מחיים. ב' כרת מזרע. היינו אפילו בהמה שלא תמות תפסק מלדת מחמת פחד שהרגישה אז: והמעיטה אתכם. גם בזה נכלל שני דברים. הריגת קטנים. וחולי לגדולים מחמת פחד שלא יולידו עוד: ונשמו דרכיכם. הרי שבע: (כד) עמכם בקרי. מכות שלא עלה על דעתכם באשר שאינם כהרגל אלא בהשגחה לרעה: (כה) נוקמת נקם ברית. שידוע אתכם כדין מורד במלכות שהורגים אותם בכעס ונקמה. וזהו נקם ברית. והוא שלא כדרך כובשי

מלחמה שאין דנים הנכבשים בתורת מורדי במלכות שהרי לא מלכו עדיין עליהם ולא כרתו עמם ברית. אבל אתם תשיגו הפורעניות שלא כמו שחשבו אלא תהיה החרב של אומה הכובשם חרב נוקמת נקם ברית והוא משום שמן השמים יעירו בלבבם לדונם כך. ותהי' חרב נוקמת נקם ברית מלכות במים שהפרו ומרדו: ונתתם ביד אויב. האויבים שהיו מבזים אתכם עד כה בדברים כמש"כ לעיל י"ז עתה כאשר יהיו נתונים בידם ע"י המלכות הכובשת לעשות בהם מה שלבו חפץ לא יהא נוהגים בהם מנהג ד"א עם אנשים הנכבשים אלא לא יבושו לעשות עמהם זדון לנבס. משום שהייתם תחלה שפלים ונבזים בעיניהם. וכ"ז לא עלה עפ"ד שתגיעו לידי כך: (כו) ואפו עשר נשים. כדי למלאות את התנור פת ותהי נאפה יפה כדאי' ביצה די"ז א' רשב"א א' ממלאה אשה כל התנור פת כו' אבל לא יועיל להביא את הפת ויהי' הפת במשקל. בפה"א והוא כמו בה"א הידיעה היינו באותו משקל שהיה בעודו עיסה והוא סימן שלא נאפה יפה: (כח) בחמת קרי. שלא עלה על דעתכם. וגם יבאו בחימה דברים נפלאים שלא עלה עפ"ד גם אחר שראו כי לא כמחשבותם באה עליהם

אֶתְכֶם אַף־אָנִי שֶׁבַע עַל־חַטֹּאתֵיכֶם׃ כט וַאֲכַלְתֶּם בְּשַׂר בְּנֵיכֶם וּבְשַׂר בְּנֹתֵיכֶם תֹּאכֵלוּ׃ ל וְהִשְׁמַדְתִּי אֶת־בָּמֹתֵיכֶם וְהִכְרַתִּי אֶת־חַמָּנֵיכֶם וְנָתַתִּי אֶת־פִּגְרֵיכֶם עַל־פִּגְרֵי גִּלּוּלֵיכֶם וְגָעֲלָה נַפְשִׁי אֶתְכֶם׃ לא וְנָתַתִּי אֶת־עָרֵיכֶם חָרְבָּה וַהֲשִׁמּוֹתִי אֶת־מִקְדְּשֵׁיכֶם וְלֹא אָרִיחַ בְּרֵיחַ נִיחֹחֲכֶם׃ לב וַהֲשִׁמֹּתִי אֲנִי אֶת־הָאָרֶץ וְשָׁמְמוּ עָלֶיהָ אֹיְבֵיכֶם הַיֹּשְׁבִים בָּהּ׃ לג וְאֶתְכֶם אֱזָרֶה בַגּוֹיִם וַהֲרִיקֹתִי אַחֲרֵיכֶם חָרֶב וְהָיְתָה אַרְצְכֶם שְׁמָמָה וְעָרֵיכֶם יִהְיוּ חָרְבָּה׃ לד אָז תִּרְצֶה הָאָרֶץ אֶת־שַׁבְּתֹתֶיהָ כֹּל יְמֵי הָשַּׁמָּה וְאַתֶּם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיכֶם אָז תִּשְׁבַּת הָאָרֶץ וְהִרְצָת אֶת־שַׁבְּתֹתֶיהָ׃ לה כָּל־יְמֵי הָשַּׁמָּה תִּשְׁבֹּת אֵת

השי"ן דגושה. מ"ש

ת"א ונתתי את פגריכם. שבת לג סנהדרין סג סד: והשמותי את. שבת שם מגילה כח: ואתכם אזרה. שבת שם: אז תרצה הארץ. שם עקודה שער סח: כל ימי השמה. שבת שם לב:

רש"י

הינה מן המגין היא ההרג: (ל) במותיכם. מגדלים ובירניות: חמניכם. מין ע"ז שמעמידין על הגגות וע"ש שמעמידין בחמה קרויין חמנים: ונתתי את פגריכם. תפוחי רעב היו ומוציאים יראתם מחיקם ומנשקים אותם וכרסו נבקעת ונופל עליה: וגעלה נפשי אתכם. זה סילוק שכינה (ת"כ): (לא) ונתתי את עריכם חרבה. יכול מאדם כשהוא אומר והשמותי אני את הארץ הרי אדם אמור הא מה אני מקיים חרבה מעובר ושב: והשמותי את מקדשיכם. יכול מן הקרבנות כשהוא אומר ולא אריח הרי קרבנות אמורים הא מה אני מקיים והשמותי את מקדשיכם מן הגדודיות שיירות של ישראל שהיו מתקדשות ונועדות לבא שם הרי שבע פורעניות אכילת בשר בנים ובנות והשמדת במות הרי שתים. כריתות חמנים אין כאן פורענות אלא ע"י השמדת הבירניות יפלו החמנים שבראשי הגגות ויכרתו. ונתתי את פגריכם וגו' הרי שלש. סילוק שכינה הרבע. חרבן ערים שממון מקדש מן הגדודיות ולא אריח קרבנות הרי שבע: (לב) והשמותי אני את הארץ. זו מדה טובה לישראל שלא ימצאו האויבים נחת רוח בארצם שתהא שממה מיושביה: (לג) ואתכם אזרה בגוים. זו מדה קשה שבשעה שבני מדינה גולים למקום אחד רואים זה את זה ומתנחמין וישראל זרו כבמזרה כאדם הזורה שעורים בנפה ואין אחת מהן דבוקה בחברתה: והריקותי. כששולף החרב מתרוקן הנדן ומדרשו חרב הנשמטת אחריכם אינה חוזרת מהר כאדם שמריק את המים ואין סופן לחזור: והיתה ארצכם שממה. שלא תמהרו לשוב לתוכה ומתוך כך עריכם יהיו חרבה נראות לכם חרבות שבשעה שאדם גולה מביתו ומכרמו ומעירו וסופו לחזור כאלו אין כרמו וביתו חרבים כך שנויה בתורת כהנים: (לד) אז תרצה. תפייס את כעס המקום שכעס על שמטותיה: והרצת. למלך את שבתותיה: כל ימי השמה. ל' הפעלת (ומ"ם דגש במקום כפל שממה): (לה) את

העמק דבר

הרעה מכ"מ בהמה כזה לא עלה עה"ד. מש"ה נקרא חמת קרי: (כט) ובשר בנותיכם תאכלו. אכילה מיותרת משום דאכילת בנים זכרים היינו אלא כשהם מתים דבקייהם נודדים בעצמם ללחם ואינם ברשות אביהם. אבל בנות אין דרכם לחזור כדאיתא בכתובות דס"ז ע"כ המה בית אביהן והאבות הורגין אותן ואוכלין ברעב: (ל) את במותיכם. זה לא עלה עה"ד שיהא הקב"ה מענים להסיר את ע"ז שהוא

עִמְּכוֹן בִּתְקוֹף רְגַז וְאַרְדֵּי יָתְכוֹן אַף אֲנָא שְׁבַע עַל חוֹבֵיכוֹן: כט וְתֵיכְלוּן בְּשַׂר בְּנֵיכוֹן וּבְשַׂר בְּנָתֵיכוֹן תֵּיכְלוּן: ל וְאֵשֵׁיצֵי יָת בָּמָתְכוֹן וַאֲקַצֵּץ יָת חֲנִיסְנְסֵיכוֹן וְאֶתֵּן יָת פִּגְרֵיכוֹן עַל פִּגְרֵי טַעֲוָתְכוֹן וִירַחֵיק מֵימְרִי יָתְכוֹן: לא וְאֶתֵּן יָת קִרְוֵיכוֹן חָרְבָּא וְאַצְדֵּי יָת מַקְדְּשֵׁיכוֹן וְלָא אֲקַבֵּל בְּרַעֲוָא קֻרְבַּן כְּנִישַׁתְכוֹן: לב וְאַצְדֵּי אֲנָא יָת אַרְעָא וְיִצַדּוּן עֲלַהּ בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן דְיָתְבִין בַּהּ: לג וְיָתְכוֹן אֲבַדַּר בֵּינֵי עַמְמַיָּא וְאֶגְרֵי בָתְרֵיכוֹן דְקָטְלִין בְּחַרְבָּא וּתְהֵי אַרְעֲכוֹן צַדְיָא וְקִרְוֵיכוֹן יְהֶוְיָן חָרְבָּא: לד בְּכֵן תִּרְעֵי אַרְעָא יָת שְׁמִטְּהָא כָּל יוֹמִין דְּצַדְיָאַת וְאַתּוּן בַּאֲרַע בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן בְּכֵן תַּשְׁמֵט אַרְעָא וְתַרְעֵי יָת שְׁמִטְּהָא: לה כָּל יוֹמִין דְּצַדְיָאַת תַּשְׁמֵט יָת דִּי

העמק דבר

עד סדרי הנהגת העולם לעזוב הבחירה ביד האדם · והיו ישראל סבורים שהקב"ה יהיה מעניש אך אותם עד שבע"כ יסור מהם והיו נשארים על הנהגה מלכה שמים כרצונם · אבל לא כן מחשבות הקב"ה עמם אלא מסיר בחמת קרי גם השמות: וגעלה נפשי אתכם · היינו שלא ישכון גם הוא בישראל · אפילו במקומות שנמצאו עובדי ה' באיזה ב"כ וב"מ · וזהו ג"כ בקרי מה שאינו עולה עפ"ד · וכבר איתא במדרש שה"ש לא מצינו שהתאבלו ישראל אלא כשאמר משה כי לא אעלה בקרבך · וכמש"כ בזה פ' תשא: (לא) ונתתי את עריכם חרבה · אחר שהשכינה מסתלקת מכלל א"י פנה זיוה ובזה יהיו ערי ישראל חרבה: והשמותי את מקדשיכם · היה ראוי לומר וחללתי את מקדשיכם וכלשון יחזקאל הנביא ז' ובאו בה פריצים וחללוה · מכאן דרשו חז"ל במגילה פ"ד קדושתן אף כשהן שוממין שלא יתחללו הבנינים כמו כלי קודש וכדאי' במס' ע"ז דנ"ב ב' מקרא דיחזקאל הנ"ל מאח"כ קדושת ב"כ וב"מ אינו מתחלל אלא שומם: ולא אריח בריח ניחחכם · דאע"ג דהמקדש שומם מכ"מ אפשר דישאר המזבח במקומו ולהקריב עליו · וכמו שהיה באמת בחרבן בית שני · דמזמן חרבן הבית עד חרבן ביתר שאז נחרש ההיכל ונהרס המזבח · היה עוד המזבח קיים והקריבו עליו פסחים כדאי' בסנהדרין פ"א שהיו אז מעברין את השנה בשביל פסחים מכ"מ לא אריח וגו' · אבל רק פסחים הקריבו דלא כתיב ביה ריח ניחוח משא"כ כל הקרבנות כתיב ריח ניחוח בהפאת בפ' ויקרא ד' ל' ובבכור בפ' קרח י"ח י"ח ומעשר ה"ה כבכור · מש"ה לא הקריבו בחרבן בהמ"ק משום דכתיב ולא אריח בריח וגו' (א) · וע' מש"כ עוד בזה בס' דברים ט"ז בפ' שמור את חודש האביב: (לב) והשמותי אני את הארץ · מדעת ישראל מיושבי הארץ כמו דרך בעלי הארץ · אבל עדיין האויבים יושבים בה אלא שלא יחושו להושיבה · וגם לא יניחום מן השמים כמו דמסיים ושממו עליה אויביכם וגו' כדהניא בת"כ שלא ימצאו עליה קורת רוח: (לג) ואתכם אזרה בגוים · להרחיק אתכם ממנה שלא תשובו לא"י כשיסולקו שאויבים ממנה לאחר שיכבשוה ויחריבוה · ע"כ תהיה ההשגחה שהגלות יהיה בפזור מעט כאן ומעט כאן וכדתניא בת"כ כאדם שהוא זורה שעורים במזרה ואין אחת מהם דבקה בחברתה ומש"ה יהיה קשה לשוב · עוד והריקותי אחריכם חרב · בין מקום שיגלו בין א"י יהיה בעלי חרב שלא יניחום לשוב מגלותם ולעבור דרך הרגם · והם לא היו ניזורים מעט מעט היו יכולים לשוב אח"כ מגלותם ולהלהם ולעבור דרך ההרב · אבל כאשר אזרה אתכם וגם אחריכם החרב מעתה והיתה ארצכם שממה · אפילו מאוה"ע כי אחר שיהיו בטוחים שלא תוכלו לשוב אז ילכו גם המה מא"י ותהי' הארץ שממה לגמרי: ועריכם יהיו חרבה · לא כמו חרבן הראשון דכתיב לעיל שאינו חרב אלא מישראל המשגיחים על ישובה · אבל עוד ישבו אוה"ע בה משא"כ אח"כ ילכו גם אוה"ע וישארו הערים חרבה ממש בלי יושב: (לד) אז תרצה הארץ את וגו' אז תשבת הארץ וגו' · שתי פעמים אז · על שני זמנים שדברנו · היינו בשעה שישראל מסתלקים ממנה ועדיין אוה"ע יושבים בה: תרצה הארץ את שבתתיה · שאע"ג שאוה"ע עדיין עובדין בה מכ"מ היא מתרצית במה שאין אתם עובדים בה · וזהו דמסיים המקרא ואתם בארץ איביכם · עכ"פ אתם וגו' · וה"ז כאם שהבן שלה מצער אותה הרבה · יש לה נ"ר כשהבן גולה ולוקה · אע"ג שלא הונח לה עדיין מאחרים מכ"מ היא כנוקמת מבנה ומתרצה מזה שהוא נענש עליה: או · בזמן שגם אוה"ע מסתלקים ממנה: תשבת הארץ לגמרי והרצת את שבתתיה · מה שעבדה בשבתתיה יותר מן הראוי לה יצא השביתה הגדולה מרצה לה: (לה) כל ימי השמה תשבות את אשר לא שבתה בשבתותיכם וגו' · השביתה תהיה כ"כ

הרחב דבר

(א) והיינו דאי' במס' מכות די"ט א' והכא בבכור שנזרק דמו וחרב הבית ואיתקוש בשרו לדמו. ופירשו התוס' דמיירי דנחרב המזבח · וא"כ עיקר חסר ולימא דנהרס המזבח . אלא כדברינו . ומתחלה מיירי באופן דלא חרב הבית אלא שאין בית פתמת שבונים אותו כמו בימי הורדוס · ואז קדושה ראשונה קדשה לע"ל · אבל בזמן שחרב הבית אפי' המזבח קיים א"א

אֲשֶׁ֥ר לֹֽא־שָׁבְתָ֛ה בְּשַׁבְּתֹֽתֵיכֶ֖ם בְּשִׁבְתְּכֶ֥ם עָלֶֽיהָ׃ לו וְהַנִּשְׁאָרִ֣ים בָּכֶ֔ם וְהֵבֵ֤אתִי מֹ֙רֶךְ֙ בִּלְבָבָ֔ם בְּאַרְצֹ֖ת אֹיְבֵיהֶ֑ם וְרָדַ֣ף אֹתָ֗ם ק֚וֹל עָלֶ֣ה נִדָּ֔ף וְנָס֧וּ מְנֻֽסַת־חֶ֛רֶב וְנָפְל֖וּ וְאֵ֥ין רֹדֵֽף׃ לז וְכָשְׁל֧וּ אִישׁ־בְּאָחִ֛יו כְּמִפְּנֵי־חֶ֖רֶב וְרֹדֵ֣ף אָ֑יִן וְלֹא־תִהְיֶ֤ה לָכֶם֙ תְּקוּמָ֔ה לִפְנֵ֖י אֹיְבֵיכֶֽם׃ לח וַאֲבַדְתֶּ֖ם בַּגּוֹיִ֑ם וְאָכְלָ֣ה אֶתְכֶ֔ם אֶ֖רֶץ אֹיְבֵיכֶֽם׃ לט וְהַנִּשְׁאָרִ֣ים בָּכֶ֗ם יִמַּ֙קּוּ֙ בַּעֲוֺנָ֔ם בְּאַרְצֹ֖ת אֹיְבֵיכֶ֑ם וְאַ֛ף בַּעֲוֺנֹ֥ת אֲבֹתָ֖ם אִתָּ֥ם יִמָּֽקּוּ׃

הקו"ף דגושה - מ"ש

ת"א וכשלו איש באחיו . סנהדרין כו שבועות לט : ואבדתם . מכות כד : ואכלה אתכם . שם : ואף בעונת אבתם אתם . סנהדרין כז :

רש"י

אשר לא שבתה · שבעים שנה של גלות בבל הן היו כנגד שבעים שנות השמטה ויובל שהיו בשנים שהכעיסו ישראל בארצם לפני המקום ארבע מאות ושלשים שנה שלש מאות ותשעים היו שני עונם משנכנסו לארץ עד שגלו עשרת השבטים ובני יהודה הכעיסו לפניו מ' שנה משגלו עשרת השבטים עד חרבות ירושלים הוא שנאמר ביחזקאל ואתה שכב על צדך השמאלית וגו' וכלית את אלה וגו' ושכבת על צדך הימנית ארבעים יום ונשאת את עון בית יהודה (יחזקאל ד) ונבואה זו נאמרה ליחזקאל בשנה החמישית לגלות המלך יהויכין ועוד עשו שם שנים עד גלות צדקיהו הרי ארבעים ושש וא"ת שנות מנשה חמשים וחמש היו מנשה עשה תשובה שלשים ושלש שנה וכל שנות רשעו עשרים ושתים כמו שאמרו באגדת חלק ושל אמון שתים ואחת עשרה ליהויקים וכנגדן לצדקיהו צא וחשוב לארבע מאות ושלשים ושש שנה שמיטין ויובלות שבהם והם שש עשרה למאה י"ד שמיטין וב' יובלות הרי לארבע מאות שנה ששים וארבע · לשלשים ושש שנה חמש שמיטות · הרי שבעים חסר אחת ועוד שנה יתירה שנכנסה בשמיטה המשלמת לשבעים (נ"א ואותו יובל שגלו בו לא נגמר בעונם נחשב להם) · ועליהם נגזר שבעים שנה שלמים וכן הוא אומר בדברי הימים ב' ל"ו עד רצתה הארץ את שבתותיה וגו' למלאת שבעים שנה : (לו) והבאתי מרך · פחד ורך לבב · מ"ם של מרך יסוד נופל הוא כמו מ"ם של מועד ושל מוקש : ונסו מנוסת חרב · כאלו רודפים הורגים אותם : עלה נדף · שהרוח דוחפו ומכהו על עלה אחר ומקשקש ומוציא קול וכן תרגומו קל טרפא דשקיף (לשון הכאה שדופות קדים שקיפן קידום לשון משקוף מקום הכאת הדלת) וכן תרגומו של חבורה משקופי : (לז) וכשלו איש באחיו · כשירוצו לנוס יכשלו זה בזה כי יבהלו לרוץ : כמפני חרב · כאילו בורחים מפני הורגים שיהא בלבבם פחד וכל שעה סבורים שאדם רודפם · ומדרשו וכשלו איש באחיו זה נכשל בעונו של זה שכל ישראל ערבין זה לזה (ת"כ) : (לח) ואבדתם בגוים · כשתהיו פזורים תהיו אבודים זה מזה : ואכלה אתכם · אלו המתים בגולה : (לט) בעונות אבותם אתם · כשעונות אבותם אתם · כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם (ת"כ) : ימקו · ל' המסה כמו ימסו וכמוהו תמקנה בחוריהן (זכריה

העמק דבר

גדולה דתשבות גם יותר מאשר שבתה בשבתותיכם · אפילו בשעה שהייתם שומרים שביעית הרי אז מכ"מ גדל ספיחים משא"כ בשנים אלו שהיה גפרית ומלח שרפה כל ארצה ולא יעלה בה כל עשב · וזהו משמעות הכתוב דתשבות כ"כ את אשר לא שבתה כזה בשבתותיכם : (לו) והנשארים בכם וגו' · מכאן ואילך עד גמר הענין מבאר איך יגיעו בהשגחה מן השמים הסיבות להסיר טעות שלהם שהיו סבורים

הרחב דבר

להקריב שום קרבן שהוא לריח ניחוח עד שיהיה כפרה מן השמים ורצון מאוה"ע לבנות בהמ"ק אז אפי' בבנין המזבח לבד יהא אפשר להקריב קרבן שאז סרה הקללה והשמותי את מקדשיכם . וממילא סרה הקללה ולא אריח . ועדיין קשה הא דאי' בזבחים דקי"ד המעלה בזה"ז חייב . וע' תו' יומא דס"ג א' ד"ה שלמים . דאוקמי בזמן חרבן הבית והמזבח קיים . אלמא דאפשר להקריב בזה"ז . והדברים עתיקים :

לָא שְׁמִיטַת בִּשְׁמִיטֵיכוֹן כַּד הֲוֵיתוֹן יָתְבִין עֲלַהּ׃ לו וּדְיִשְׁתַּאֲרוּן בְּכוֹן וְאָעֵיל תַּבְרָא בְּלִבְּהוֹן בְּאַרְעָתָא דְּסַנְאֵיהוֹן וְיִרְדּוֹף יָתְהוֹן קַל טַרְפָּא דְּשָׁקִיף וְיַעַרְקוּן כְּמֵיעֲרַק מִן קֳדָם דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא וְיִפְּלוּן וְלֵית דְּרָדֵיף׃ לז וְיִתַּקְלוּן גְּבַר בְּאָחוּהִי כְּמִקֳּדָם דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא וְרָדֵיף לֵית וְלָא תְהֵי לְכוֹן סִיְעָא קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן׃ לח וְתֵיבְדוּן בֵּינֵי עַמְמַיָּא וּתְגַמַּר יָתְכוֹן אֲרַע בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן׃ לט וּדְיִשְׁתַּאֲרוּן בְּכוֹן יִתְמְסוּן בְּחוֹבֵיהוֹן בְּאַרְעָתָא בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן וְאַף בְּחוֹבֵי אֲבָהָתְהוֹן בִּישַׁיָּא

העמק דבר

בהיותם בא"י שכאשר יצאו מא"י לגלות יהיו פטורים מעול מ"ש גם ברצון ה'. ומש"ה אמר ירמיה הנביא ג' מדוע אמרו עמי רדנו. ופי' בבמ"ר פ"א שאמרו ישראל אחר שרדנו לחו"ל אין אנחנו תחת השגחתו ית'. והכי אי' בחלק דק"ה א' שאמרו תשובה ניצחת מכנ"י לנביא עבד שמכרו אדוניו ואשה שגרשה בעלה כלום יש לזה ע"ז כלום. ולא היה להם דעת להבין כי מצוה שאינה תלויה בארץ נוהגת גם בחו"ל. וכאשר רצה הקב"ה שיכירו ישראל האמת שהשגחת ה' עליהם עדיין ע"י תורה ומצות ולא היה אפשר להראות להם השגחה לטובה. דא"כ יאמינו שמקום שהטבע שולט באוה"ע בלי תורה ועבודה טוב גם להם ולא ה' פועל עוד בהם. וכדאי' שם דק"ד לעשרת השבטים כשגלו שמחו בזה בתחלת גלותם שהיו סבורים שכאן אין השגחת ה' עליהם לא לרעה ולא לטובה וטבע הארץ לבד ייטב גם להם וככל הגוים בית ישראל. ע"כ היה הכרח להשגיח לרעה גם שמה. עד שיבינו וישכילו כי הטבע הטוב לאוה"ע אינו מועיל להם. ואדרבה השגחתו ית' הפרטית רודפם גם שמה. עד שמגיע מזה להכרה אמתית כאשר יבואר. וזהו כלל הענין. ועתה בא לפרטי הדברים. מתחלה והבאתי מרך בלבבם. כאשר יתיישבו שמה ימצאו מורך בלבבם לא כמו שהיה בתחלת בואם לשם ששמחו כמש"כ: ורדף אותם קול עלה נדף. יהיו נודדים ובורחים מאיזה קול ובזה יכירו שאין טבע ארץ אחרת טוב להם: ונסו מנוסת חרב ואין רודף. לא נודדים לבד יהיו אלא גם נפילה לפני חרב. וגם בלי רודף: (לז) וכשלו איש באחיו כמפני חרב. עוד היה השגחת ה' לרעה. שהרי טבע הגרים לאהבה זה את זה כדאי' בפ' ע"פ דקי"ג וא"כ היה ראוי שפגיעתם זה בזה לנחת. אבל לא כן יהיה עמם אלא תהיה פגיעתם זה בזה במכשול כמו שפוגע בחרבי. אמנם אפשר שיהיה כן בטבע אם יש גזרת המלכות להבריחם זא"ז כדי שלא יעשו קשר ומרידה והיה אפשר להאמין שהוא טבע. אבל לא כן ורודף אין ומכ"מ יהיו נכשלים זב"ז כמפני חרב. ובזה יגיע עוד שלא תהיה לכם תקומה לפני איביכם. שיהיו מבוזים בקרב האומות בראותם כי שנאת חנם גוברת בם במסירות ואין איש נבקש מהם זאת. וכ"ז יהיה סיבה מהקב"ה שיהיו מרוחקים מן האומות כאשר לא תהיה להם תקומה כאיש חשוב אלא יעמדו בצורה נמבזה: (לח) ואבדתם בגוים. ומחמת זה תהיו אבודים בקרבם. מלשון תעיתי כשה אובד. היינו אין איש מגדולי האומות משגיח לחמלה ולקרבם כפי טבע המלכות לקרב הגולים בם. אבל אתם תהיו מבוזים מחמת שיראו אותם רודפים זא"ז. וכך המדה נותנת שמי ששונא את הבריות הכל שונאים אותו. כדאי' בשבת דקנ"א כל שאינו מרחם עה"ב כו' וע"ע מש"כ לעיל י"ט ט'. בבאור הגמ' בהוריות די"ג מפני מה הכל מוטלים בעכברים מפני שסורן רע: ואכלה אתכם ארץ איביכם. דטבע ארץ אחרת למי שאינו רגיל באוירה ובטבע גידוליה להזיקו ולאכלו. ונדרש עצות להציל מרעה זו. ודרך המלוכה שגולים שם להיות מגן ומחסה על הגולים. ולחקור אחר עצות לזה אבל בהיות ישראל אבידה שאינה מתבקשת ואין המלך וראשי המדינה נותנים לב על הנבזים בעיניהם ממילא אכלה אתכם ארץ אויביכם: (לט) והנשארים בכם ימקו בעונם. הנשארים יכירו שחוטאים במה שרודפים זא"ז בשנאת חנם. והוא חטא המושכל אפילו שלא עפ"י דעת תורה: בארצות איביכם. ישכילו כי זה החטא עוד גדול יותר כאשר המה בארצות אויביהם וגורם רעה רבה משהיה אותו החטא בארצם. ומבואר מזה הלשון שלא חשבו לעון אלא מה ששונאים זא"ז והוא גרוע ביחוד בארצות אויביהם אבל לא יתודו כלל על שאינם שומרים את התורה ומצות שהיא גרוע יותר אם היו בא"י. משום שלא חשבו זה לעון בדעתם כי התורה אינה נוהגת כלל בחו"ל כמש"כ לעיל: ואף בעונות אבותם אתם ימקו. עוד יצר להם על עונות אבותם. אשר המה חטאו בהיותם בא"י ונתרחקו עי"ז מהשגחת הקב"ה ומא"י ומשום שהיו סבורים שיהיה להם טוב יותר ועתה יתודו ע"ז המחשבה ויצר להם וימקו בצערם ע"ז הרצון שהיה לאבותם ועתה נוגע גם להם שהמה מרוחקים מהקב"ה ומא"י. וזהו לשון המקרא בעונות אבותם אתם. שנוגע להם אע"ג שאין להם עון לפי דעתם. וזה מאמר הושע הנביא ב' ט' ורדפה את מאהביה ולא תשיג אותם וגו' ואמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה. ופי' מאהביה הוא מלכת שמים ושארי מזלות שבקשו אבותם בהיותם בא"י.

וכשגלו

מ וְהִתְוַדּוּ אֶת־עֲוֺנָם וְאֶת־עֲוֺן אֲבֹתָם בְּמַעֲלָם אֲשֶׁר מָעֲלוּ־בִי וְאַף אֲשֶׁר־הָלְכוּ עִמִּי בְּקֶרִי׃ מא אַף־אֲנִי אֵלֵךְ עִמָּם בְּקֶרִי וְהֵבֵאתִי אֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם אוֹ־אָז יִכָּנַע לְבָבָם הֶעָרֵל וְאָז יִרְצוּ אֶת־עֲוֺנָם׃ מב וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי יַעֲקוֹב וְאַף אֶת־בְּרִיתִי יִצְחָק וְאַף אֶת־בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֶזְכֹּר וְהָאָרֶץ אֶזְכֹּר׃ מג וְהָאָרֶץ תֵּעָזֵב מֵהֶם וְתִרֶץ אֶת־שַׁבְּתֹתֶיהָ בָּהְשַׁמָּה מֵהֶם וְהֵם יִרְצוּ אֶת־עֲוֺנָם יַעַן וּבְיַעַן בְּמִשְׁפָּטַי מָאָסוּ וְאֶת־חֻקֹּתַי גָּעֲלָה נַפְשָׁם׃ מד וְאַף־גַּם־זֹאת בִּהְיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם לֹא־

ת"א וזכרתי את בריתי יעקוב. ס' הזוהר פ' ויקרא: ותרץ את שבתתיה. עקידה שער סח: יען וביען. שבת לג: געלה נפשם. כת"ה פח: ואף גם זאת. ס' הזוהר פ' האזינו:

רש"י

י"ד) נמקו חבורותי (תהלים ל"ח): (מא) והבאתי אותם. אני בעצמי אביאם זו מדה טובה לישראל שלא יהיו אומרים הואיל וגלינו בין האומות נעשה כמעשיהם אני איני מניחם אלא מעמיד אני את נביאי ומחזירן לתחת כנפי (ה"כ) שנאמר והעולה על רוחכם היו לא תהיה וגו' חי אני אם לא ביד חזקה וגו' (יחזקאל כ'): או אז יכנע. כמו או נודע כי שור נגח הוא (שמות כ"ג) אם אז יכנע. לשון אחר אולי שמא אז יכנע לבבם וגו': ואז ירצו את עונם. יכפרו על עונם ביסוריהם: (מב) וזכרתי את בריתי יעקוב. בה' מקומות נכתב מלא ואליהו חסר בחמשה מקומות יעקב נטל אות משמו של אליהו ערבון שיבוא ויבשר גאולת בניו: וזכרתי את בריתי יעקוב. למה נמנו אחורנית כלומר כדאי הוא יעקב הקטן לכך ואם אינו כדאי הרי יצחק עמו ואם אינו כדאי הרי אברהם עמו שהוא כדאי ולמה לא נאמרה זכירה ביצחק אלא אפרו של יצחק נראה לפני צבור ומונח על המזבח: (מג) יען וביען. גמול ובגמול אשר במשפטי מאסו: (מד) ואף גם זאת. ואף אפילו אני עושה עמהם זאת הפורענות אשר אמרתי בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים

העמק דבר

וכשג"ו מתחלה קוו שמכ"מ בחו"ל ישיגו מאהביהם אלה לטוב להם. אבל כשיראו שהם אבודים בגוים יבקשו את ה' אלהיהם. וימקו על עון אבותם בא"י: (מ) והתודו את עונם. בשגגת הם שידעו גם המה שהוא להם לעון: ואת עון אבותם אשר מעלו בי. שהיו רצון הקב"ה להשגיח עליהם לטובה בא"י ועתה הגיע רצונו ית' להיפך וזה נקרא מעילה בו ית' כדאי' במס' מעילה די"ח אין מעילה אלא שנוי (א). וזה פי' המקרא. שיתודו על אשר שינו מדתו ורצונו של הקב"ה: ואף אשר הלכו עמי בקרי. שהלכו נגד רצונו לצאת מהשגחתו עליהם: (מא) אף אני אלך עמם בקרי. אחר שיתאמצו על עיקר רצונם מכבר להנתק מאחרי ה'. והסטורים שעתה בחו"ל אין תורה ומצות וא"א שישגיח ה' עליהם. אז הקב"ה מכיר להם שהוא משגיח עליהם וזהו בקרי. נגד דעתם זאת שחושבים שא"א שיהא הקב"ה משגיח עליהם בחו"ל: והבאתי אותם בארץ איביהם. אביא אותם בהשגחה פרטית גם כשהם

הרחב דבר

(א) וכך הפי' ברבה פ' אמור על חמש עבירות נהרג שאול המלך על נוב עיר הכהנים ועל אגג כו' שנא' וימת שאול במעלו אשר מעל בה'. ואינו מובן בסברי לא נתפרש בזה המקרא שני הפסוקים אלו. ותו ק' על מה מונה המדרש שלא חטא נוב עיר הכהנים לפני חטא אגג להיפך מסדר הזמנים שנעשו. אלא המדרש מפרש במעלו אשר מעל בה'. משמעות מעל הוא שנוי. ופי' במעלו שנשתנה אופו לדיק בעצמו שהי' באמת רחמן גדול ונעשה אכזרי לשעה. והיינו הריגת נוב. אשר מעל בה'. ששינה מדתו של הקב"ה וירב בנחל על הריגת עמלק. ועשה מדת הקב"ה לאכזריות אע"ג שודאי לא הי' בזה אכזריות ח"ו:

דַאֲחִידִין בִּידֵיהוֹן יִתְמְסוּן: מ וִיוַדּוּן יַת חוֹבֵיהוֹן וְיַת חוֹבֵי אֲבָהַתְהוֹן בְּשִׁקְרֵיהוֹן דִּי שַׁקַּרוּ קֳדָמַי וְאַף דִּי הֲלִיכוּ קֳדָמַי בְּקַשְׁיוּ: מא אַף אֲנָא אֵיהַךְ עִמְּהוֹן בְּקַשְׁיוּ וְאָעֵיל יַתְהוֹן בְּאַרַע בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן אוֹ בְּכֵן יִתְּבַר לִבְּהוֹן טַפְּשָׁא וּבְכֵן יַרְעוּן יַת חוֹבֵיהוֹן: מב וּדְכִירְנָא יַת קְיָמִי דְעִם יַעֲקוֹב וְאַף יַת קְיָמִי דְעִם יִצְחָק וְאַף יַת קְיָמִי דְעִם אַבְרָהָם אֲנָא דְכִיר וְאַרְעָא אֲנָא דְכִיר: מג וְאַרְעָא תִּתְרְטִישׁ מִנְּהוֹן וְתַרְעֵי יַת שְׁמִיטָּהָא בִּדְצַדְיָאַת מִנְּהוֹן וְאִינּוּן יַרְעוּן יַת חוֹבֵיהוֹן לְוָטִין חֲלַף בִּרְכָן אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן בְּדִיל דִּבְדִינַי קָצוּ וְיַת קְיָמַי רְחֵיקַת נַפְשְׁהוֹן: מד וְאַף בְּרַם דָּא בְּמֶהֱוֵיהוֹן

העמק דבר

בארץ אויביהם והיינו דאי' בת"כ ע"ז המקרא מעמיד אני נביאים עליהם · והוא התגלות ההשגחה · שמאז שהתודו תהי' ההשגחה ניכרת להם . וידעו שהשכינה עמהם · ומובן שמאז יהי' טוב להם מעט להחשב לאנשים אף גם כאזרחי הארץ ולא כאבודים כאשר היו עד כה: או אז יכנע לבבם הערל · מלהאמין לדברי הנביאים שהיו בהם והזהירו לנהוג תורה ומצות אפי' בחו"ל . כמו שמצינו בס' ירמי' הציבי לך ציונים וגו'. ובלי ספק שכמו כן היו עוד גדולי ישראל שידעו כי מצות התורה שאין תלוי בארץ נוהג בכ"מ · הזהירם ע"ז הרבה . אבל המה הי' לבבם ערל מלשמוע ולהאמין בזה · ועתה בראו שיש השגחת ה' לטובה גם בחו"ל יאמינו שיש גם שם תורה ומצות: ואז ירצו את עונם · ירצו מלשון מנין כמו לשון גמרא הרצאת ממון · ופי' שיתודו על כל חטא ועון שבין אדם למקום שעד כה חשבו שאין להם עון בזה אלא הוא חטא אבותם שלא שמרו בא"י · ועתה יתודו על עונם וירצו כל חטא בפ"ע כדין ודוי שהורה הושע הנביא ואמר אמרו אליו כל תשא עון · היינו כל עון בפ"ע . ואמרה תורה לשון ירצו לכלול בזה עוד מאמר הנביא הושע וקח טוב פי' בשעת ודוי יקח דברים טובים וזכרונות טובים כמו מעשה אבות ועקידה · ונשלמה פרים שפתינו · היינו שיזכרו מעשה קרבנות ויהא נחשב להבאת חטאת ועולה · וכ"ז נכלל בלשון ירצו · שירצו להקב"ה בדברי רצוי. את עונם כמו עם עונם· פי' בשעת ודוי על עונם: (מב) וזכרתי את בריתי יעקוב · אז אוסיף להשגיח ולהחל לחשוב מחשבות גאולה · וזה הברית הראשון שהיה העיקר ליעקב · כמבואר בחלום יעקב והנה אנכי עמך וגו' והשיבותיך וגו' כמבואר בפירושינו שם: ואף את בריתי יצחק . שכרת עמו להגדיל בניו בהיותם בגולה בעשירות למעלה כמבואר בס' בראשית כ"ו ד' יע"ש: ואף את בריתי אברהם אזכיר · שכרת עמו ברית בשעת עקידה אשר בהיותם בגלות יהיו מכ"מ מצוינים בחכמה ובדעת עד שישבו בשערי אויביהם: והארץ אזכור הברית שנכרת בימי משה רבינו בשעה שביקש בעת רצון של י"ג מדות · הבטיחו הקב"ה בברית שיעשה נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ · ונתבאר שם דהבטיחו דאע"ג שתהיה הארץ חרבה תשוב לישובה ע"ש ל"ד י' · ועוד נכלל בברית הארץ שתהא השגחה פרטית על הארץ למורשה אפי' בהיותנו בחו"ל וכמש"כ בס' שמות ו' ו': (מג) והארץ תעזב מהם וגו' · דאע"ג שתהי' זכירה לטובה בהיותם בגולה מכ"מ א"א שישובו לא"י מיד · מטעם שמבואר בסמוך. ואדרבה תועיל הזכירה להוסיף עזיבת א"י והשממון בה . כדי שתרץ את שבתתיה . ויוכלו לשוב בעתה · והוי עזיבה זו השגחה לטובה וכמש"כ בס' שמות ו' א' שהודיע הקב"ה למשה בשעת יציאת מצרים דמה שהורע לישראל בתחלת המחשבה לגאולה · הוא עצם מחשבת הגאולה · כך הי' עזיבת הארץ ביותר מחשבה לגאולה וברית הארץ לישובה: והם ירצו את עונם · בין כה וכה יתודו וישובו למעשה המצות שבין אדם למקום: יען וביען וגו' · נותן טעם על מה שא"א שישובו מיד בעת הזכירה אחר הודוי הראשון · והרי גם בשעת י"מ הי' מתחלה הרצון שתהיה הגאולה מיד בלי גזרת התבן אלא שהי' סיבה שנשתנה הרצון כמבואר שם שעפ"י הרבנות משה לא הלכו הזקנים ולא הי' להם זכות מש"כ יע"ש · אבל הדוע לא יוכל להיות עתה גאולה זו מיד שישובו ויתודו · ע"כ מבאר המקרא כאן על מה א"א שתהיה הגאולה מיד · משום שמשפטי מאסו . אפי' המצות שיש בהם טעם מכ"מ החליפו הנהגותיהם כבר ואין יכולים לשוב בלי ידיעת ת"ת שהרי אפי' משפטים שיש בהם טעם מכ"מ יש בהם פרטים בלי טעם כידוע: ואת חקתי געלה נפשם · חקות התלמוד ותורה שבע"פ הפליטה נפשם ויצא מלבם · וא"כ אין להם זכות מעשה המצות שרוצים לשוב ולעשות · וזהו דבר הושע הנביא ח' לי יזעקו אלהי ידענוך ישראל זנח ישראל טוב אויב ירדפו · ופי' באיכה רבה ובירו' מס' ר"ה ע"ז המקרא אין טוב אלא תורה · ופי' הכתוב שישראל צועקים להקב"ה אלהי ידענוך · הלא אנו אוהבים אותך ורוצים לעבדך· ורחמנא לבא בעי · ועל מה אתה מרחיקנו · השיב הנביא בשם ה' זנח ישראל טוב · זו התורה · אויב ירדפו · ידיעת ה' בלי תורה אינו כלום · וע"ע מש"כ בהר"ד ס"פ שלח בפי' נבואה זו · והיינו דבר הכתוב

כאן

מְאַסְתִּים וְלֹא־גְעַלְתִּים לְכַלֹּתָם לְהָפֵר בְּרִיתִי אִתָּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃ מה וְזָכַרְתִּי לָהֶם בְּרִית רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי־אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם לִהְיֹת לָהֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה׃ מו אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים וְהַתּוֹרֹת אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה בֵּינוֹ וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינַי בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ רביעי ששי כשהן מחוברין

כז א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ כִּי יַפְלִא נֶדֶר בְּעֶרְכְּךָ נְפָשֹׁת לַיהוָה׃ ג וְהָיָה עֶרְכְּךָ הַזָּכָר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְעַד בֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה וְהָיָה עֶרְכְּךָ חֲמִשִּׁים שֶׁקֶל כֶּסֶף בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ ד וְאִם־נְקֵבָה הִוא וְהָיָה עֶרְכְּךָ שְׁלֹשִׁים שָׁקֶל׃ ה וְאִם מִבֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים וְעַד בֶּן־עֶשְׂרִים שָׁנָה וְהָיָה עֶרְכְּךָ הַזָּכָר עֶשְׂרִים שְׁקָלִים

ת"א לא מאסתים ולא געלתים. מגילה יא: דבר אל בני. נזיר סא ערכין ה: איש כי יפלא. נזיר סא תמורה ב ג: כי יפלא. חגיגה י: כי יפלא נדר. נזיר סב בכורות לא: בערכך נפשת. ערכין ב כ: והיה ערכך. שם ד נדה כח: הזכר. שבת קלו בכורות מב: ואם נקבה הוא. שבת קנז בכורות מב ערכין ד נדה כח: ואם מבן חמש. ערכין יח:

רש"י

לכלותם ולהפר בריתי אשר אתם: (מה) ברית ראשונים. של שבטים: (מו) והתורות. אחת בכתב ואחת בעל פה מגיד שכלם נתנו למשה בסיני: **כז** (ב) כי יפליא. יפריש בפיו: בערכך נפשות. ליתן ערך נפשו לומר ערך דבר שנפשו תלויה בו עלי: (ג) והיה ערכך וגו'. אין ערך זה לשון דמים אלא בין שהוא יוקר בין שהוא זול. כפי שניו הוא הערך הקצוב עליו בפרשה זו: ערכך. כמו ערך וכפל הכפ"ן לא ידעתי מאיזה לשון הוא: (ה) ואם מבן חמש שנים. לא שיהא הנודר קטן שאין בדברי קטן

העמק דבר

כאן. שמש"ה הי' ההכרח שתרצה הארץ שבתותיה בגלות ואח"כ חם הקב"ה לגאלם משום שלא הי' להם כח התורה. ובבוא העת חם הקב"ה לגאלם כדי שישובו לתורה כמבואר בשירת האזינו עפ"י וחש עתידות למו וגו': (מד) ואף גם זאת וגו'. עוד סיפרה התורה חסדי ה' שגם בהיותם בארץ אויביהם בעוד לא הגיעה השעה לגא"ש והבאתי אותם בארצות איביהם שאז החלה השגחה לטובה להגדילם בעושר ובדעת. אמנם גם עד שהגיעו לזה והיו אבודים בגוים. מכ"מ לא מאסתים ולא געלתים לכלותם. אע"ג שהיו מאוסים וגעולים בעיני אבל לא עד שיגיע לכלותם ח"ו: להפר בריתי אתם. שכרתי את משה רבינו בבקשתו בעת רצון ה' הנה אנכי כורת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות וגו' וביארנו שם שהוא הפלא דלא כלי שבטא בשום אופן: כי אני ה' אלהיהם. אע"ג שאין עוסקים בתורה ובמצות מכ"מ הנני אלהיהם משגיח עליהם בדרך כלל שלא יאבדו לגמרי. אלא לראות עצות שישובו לתכליתם. ובני הג"ג מ' חיים ברלין נ"י פי' דתרי מילי קאמר קרא שלא געלתים לכלותם. ביד אוה"ע

בְּאַרַע בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן לָא אֲרַטֵּשְׁנוּן וְלָא אֲרַחֵיקִינּוּן לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן לְאַשְׁנָאָה קְיָמִי עִמְּהוֹן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן: מה וּדְכִירְנָא לְהוֹן קְיָם קַדְמָאֵי דִּי אַפֵּיקִית יַתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְעֵינֵי עַמְמַיָּא לְמֶהֱוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהָא אֲנָא יְיָ: מו אִלֵּין קְיָמַיָּא וְדִינַיָּא וְאוֹרָיְתָא דִּי יְהַב יְיָ בֵּין מֵימְרֵיהּ וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּטוּרָא דְסִינַי בִּידָא דְמשֶׁה: א וּמַלֵּיל יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימָר: ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן גְּבַר אֲרֵי יַפְרֵישׁ נְדַר בְּפוּרְסַן נַפְשָׁתָא קֳדָם יְיָ: ג וִיהֵי פוּרְסָנֵיהּ דִּדְכוּרָא מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וְעַד בַּר שִׁתִּין שְׁנִין וִיהֵי פוּרְסָנֵיהּ חַמְשִׁין סִלְעִין דִּכְסַף בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא: ד וְאִם נוּקְבְתָא הִיא וִיהֵי פוּרְסָנַהּ תְּלָתִין סִלְעִין: ה וְאִם מִבַּר חָמֵשׁ שְׁנִין וְעַד בַּר

העמק דבר

או"ע: להפר בריתי אתם. היינו התורה לא תופר ע"י רשעי ישראל וכדומה. או ע"י טעות שבחו"ל אין תורה ומצות כמש"כ לעיל. או פי' לא מאסתים לכלותם. ולא געלתים להפר בריתי אתם. וכן פירש הראב"ע: (מה) וזכרתי להם ברית ראשונים וגו'. במקרא הקודם הבטיח על ברית שלא יהא כליון בקרב או"ע. וזה היה הברית אתם ממש. רצוני הברית שהיה עם משה הי' בשביל כל הדורות דלהבא. עתה מוסיף דגם בענין פרנסה בארצות איביהם יהא משגיח בזכירת ברית הדור הראשון אשר יצאו ממצרים דכתיב ר"פ וארא וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען את ארץ מגוריהם אשר גרו בה. שביארנו שהורגלו אבותיהם להיות תחת השגחה פרטית של הקב"ה ובזה אני חפץ להכניסם שמה כדי להשגיח עליהם וזה הברית אע"ג שלא היה אלא עם באי הארץ ארץ אשר ה' דורש אותה בגשמי שנה ובכל עניני פרנסה מכ"מ הנני זוכר זה הברית גם לדורות הללו שהמה בגלות. ומפרש הטעם שמועיל ברית ראשונים גם לדורות שבגלות. משום שהוצאתי אותם מארץ מצרים לעיני הגוים להיות להם לאלהים. שכל או"ע ראו וידעו כי הוציאם מא"מ שנתפרנסו שמה בטוב כדי שהוא ית' יהיה משגיח עליהם לפרנסם. והרי הגוים הינם יודעים ומבינים ההבדל של א"י מבחו"ל סוף סוף הקב"ה הוציאם ממקום פרנסה ועליו לשמור בריתו להשגיח עליהם: (מו) החקים. אלו המדרשות: והמשפטים. אלו הדינים. היוצאים ממדרשי המקראות עפ"י חקי התורה כמש"כ כ"פ ע"פ כמה ברייתות בספרי ס' דברים וקידושין דל"ז: והתורות. זהו תורה שבכתב ושבע"פ היינו משניות בלי חקירות. והקדים החקים ומשפטים לתורות באשר א"א לעמוד לא על הבנת הכתוב ולא על הבנת המשנה אם לא ע"י תלמוד. שהן החקים והמשפטים וכמש"כ בספר שמות ס' קדש לענין תפילין ש"י וש"ר: אשר נתן ה' בינו ובין ב"י בהר סיני ביד משה. משמעות ביד משה כבר נתבאר בכריתות די"ג שהוא במרא וביארנו לעיל ח' ל"ו שהמה החידושים שחידש משה מדעתו ע"י פלפול התלמוד בכח משה. והנה בסוף ס' במדבר מסיים הכתוב אלה המצות והמשפטים אשר צוה ה' ביד משה אל ב"י בערבות מואב וגו'. וביארנו שם ההפרש בזה המקרא מסיום ס' ויקרא דכתיב אלה המצות אשר צוה ה' אל ב"י בהר סיני. דבהר סיני עוד לא ניתן לישראל כח החידוש בפועל עד בואם לערבות מואב. כמבואר בתחלת ס' דברים באורך. וא"כ ק' אמאי כתיב כאן החקים ומשפטים. אבל באמת גם בה"ס נודע אשר בבוא פ' התוכחה וישראל בגולה עיקר קיום ישראל תלוי בלמוד התורה שבע"פ ולחדש בכל דור. וזהו אשר נתן ה' בינו ובין ב"י בהר סיני. אז בהיות הברית בהר סיני נתן ה' החקים והמשפטים שיהיו בינו ובין ב"י השגחתו וההתקרבות יהי' עפ"י אשר יעלו גם המה חדשות כמו שהיה אז ביד משה. והיינו דאי' בב"ב ד"ח א' גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם. ויחלו מעט ממשא מלך ושרים. אמר עולא פסוק זה בלשון ארמית נאמר אי תנו כולהו עתה אקבצם כו' ולא נאמר בלשון ארמי כ"א תיבה זו יתנו. ובלה"ק הוא ישנו מלשון ושננתם ולא בחנם נאמר מלה זו בלשון ארמי אלא משום דכתיב כאן אחר התוכחה אשר נתן ה' בינו ובין ב"י. מש"ה כתיב גם כי יתנו בגוים וגו':

כז (ב) כי יפליא נדר. ביארנו לעיל כ"ב כ"א שמשמעו לפי הפשט שהוא פלא לעשות מצוה שאין רצון ה' בכך. וכך מפורש ברבה על פ' זו הה"ד טוב אשר לא תדור משתדור וגו' פירש מלשון כי יפליא נדר מבואר מקרא זה בקהלת. ודרשת חז"ל ידוע וע' במדבר ל' ג' מש"כ לפי הדרש: (ג) והיה ערכך הזכר. שיהי' דבר ערכך הזכר והיה ערכך. תשלומי ערכך: (ד) והיה ערכך. תשלומי ערכך. והנה בזה הערך וכן בערך ג' היינו מבן חודש עד בן חמש כתיב בנקבה ערכך בפ"ע. משא"כ בערך השני והרביעי. והטעם דתכלית הערכת הנפש כדי להעלות את הנערך בזכות זה. והנה מבן עשרים עד בן ששים זמן הולדת הבנים ונשתנה בזה מעלת הזכר מנקיבה דהזכר הוא להוליד והנקיבה ללדת ולגדל בנים. וכן מבן חודש עד בן חמש הוא זמן למיהת

וְלַנְּקֵבָה עֲשֶׂרֶת שְׁקָלִים׃ ו וְאִם מִבֶּן־חֹדֶשׁ וְעַד בֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים וְהָיָה עֶרְכְּךָ הַזָּכָר חֲמִשָּׁה שְׁקָלִים כָּסֶף וְלַנְּקֵבָה עֶרְכְּךָ שְׁלֹשֶׁת שְׁקָלִים כָּסֶף׃ ז וְאִם מִבֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה וָמַעְלָה אִם־זָכָר וְהָיָה עֶרְכְּךָ חֲמִשָּׁה עָשָׂר שָׁקֶל וְלַנְּקֵבָה עֲשָׂרָה שְׁקָלִים׃ ח וְאִם־מָךְ הוּא מֵעֶרְכֶּךָ וְהֶעֱמִידוֹ לִפְנֵי הַכֹּהֵן וְהֶעֱרִיךְ אֹתוֹ הַכֹּהֵן עַל־פִּי אֲשֶׁר תַּשִּׂיג יַד הַנֹּדֵר יַעֲרִיכֶנּוּ הַכֹּהֵן׃ ס ט וְאִם־בְּהֵמָה אֲשֶׁר יַקְרִיבוּ מִמֶּנָּה קָרְבָּן לַידוָה כֹּל אֲשֶׁר יִתֵּן מִמֶּנּוּ לַידוָה יִהְיֶה־קֹּדֶשׁ׃ י לֹא יַחֲלִיפֶנּוּ וְלֹא־יָמִיר אֹתוֹ טוֹב בְּרָע אוֹ־רַע בְּטוֹב וְאִם־הָמֵר יָמִיר בְּהֵמָה בִּבְהֵמָה וְהָיָה־הוּא וּתְמוּרָתוֹ יִהְיֶה־קֹּדֶשׁ׃ יא וְאִם כָּל־בְּהֵמָה טְמֵאָה אֲשֶׁר לֹא־יַקְרִיבוּ מִמֶּנָּה קָרְבָּן לַידוָה וְהֶעֱמִיד אֶת־הַבְּהֵמָה לִפְנֵי הַכֹּהֵן׃ יב וְהֶעֱרִיךְ הַכֹּהֵן אֹתָהּ

ת"א ואם מבן חדש. ערכין יח: ואם מבן ששים שנה · שם ב: ומעלה. בפרא קמא בכורות מט: ואם מך הוא מערכך. תענית ז מגילה יא מציעא קיד ערכין ז כד: והעמידו לפני הכהן. שם ד: והעריך אתו הכהן. שם: תשיג יד הנדר. שם ז י: ואם בהמה אשר יקריבו. תמורה לב: קרבן. שם יח יג: כל אשר יתן ממנו. חולין סט ערכין ד תמורה יא: לא יחליפנו ולא ימיר. מציעא מז חולין ב בכורות יד תמורה ב ג ה ט יג: ואם המר ימיר. זבחים ז מנחות נב ערכין ב תמורה א ח: בהמה בבהמה. שם ט יא. והיה הוא ותמורתו. זבחים ט בכורות יד לא תמורה ס ט יג יז: ואם כל בהמה טמאה. מנחות עא בכורות לז תמורה יז לב לג: והעריך הכהן אתה. בכורות יד תמורה לג:

רש"י

כלום אלא גדול שאמר ערך קטן זה שהוא בן חמש שנים עלי: (ז) ואם מבן ששים שנה וגו'. כשמגיע לימי הזקנה האשה קרובה להחשב כאיש לפיכך האיש פוחת בזקנותו יותר משלים בערכו והאשה אינה פוחתת אלא שליש בערכה דאמרי אינשי סבא בביתא פחא בביתא סבתא בביתא סימא בביתא וסימנא טבא בביתא (ערכין י"ט): (ח) ואם מך הוא · שאין ידו משגת ליתן הערך הזה: והעמידו · לנערך לפני הכהן ויעריכנו לפי השגת ידו של מעריך: על פי אשר תשיג · לפי מה שיש לו יסדרנו וישאיר לו כדי חייו מטה כר וכסת וכלי אומנות אם היה חמר משאיר לו חמורו: (ט) כל אשר יתן ממנו · אמר רגלה של זו עולה דבריו קיימין ותמכר לצרכי עולה ודמיה חולין חוץ מדמי אותו האבר: (י) טוב ברע · תם בבעל מום או רע בטוב (ת"כ המורה פ') וכל שכן טוב בטוב ורע ברע: (יא) כל בהמה טמאה · בבעלת מום הכתוב מדבר (ת"כ תמורה ל"ב) שהיא טמאה להקריבה ולמדך הכתוב שאין קדשים המימים יוצאין לחולין

העמק דבר

כח האדם והוא כמו זמן הפרח לפרי · ומש"ה הזכירו חז"ל בכתובות פ' אע"פ · דעד שית לא תקבל ללמוד והוא כדי שלא להכחיש כח הפריחה וא"כ אופן הצלחת הפריחה של הזכר משונה מהצלחת הנקיבה משא"כ

מבן

עֶשְׂרִין שְׁנִין וִיהֵי פוּרְסָנֵיהּ דִּדְכַרָא עַסְרִין סִלְעִין וּלְנוּקְבְּתָא עֲשַׂר סִלְעִין: ו וְאִם מִבַּר יַרְחָא וְעַד בַּר חָמֵשׁ שְׁנִין וִיהֵי פוּרְסָנֵיהּ דִּדְכַרָא חָמֵשׁ סִלְעִין דִּכְסַף וּלְנוּקְבְּתָא פוּרְסָנַהּ תְּלַת סִלְעִין דִּכְסַף: ז וְאִם מִבַּר שִׁתִּין שְׁנִין וּלְעֵילָא אִם דְּכוּרָא וִיהֵי פוּרְסָנֵיהּ חֲמֵשׁ עֲשַׂר סִלְעִין וּלְנוּקְבְּתָא עֲשַׂר סִלְעִין: ח וְאִם מִסְכֵּן הוּא מִפּוּרְסָנֵיהּ וִיקִימִינֵּיהּ קֳדָם כַּהֲנָא וְיִפְרוֹס יָתֵיהּ כַּהֲנָא עַל מֵימַר דְּתַדְבֵּיק יַד נִדְרָא יִפְרְסִינֵּיהּ כַּהֲנָא: ט וְאִם בְּעִירָא דִּי יְקָרְבוּן מִנַּהּ קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ כֹּל דְּיִתֵּן מִינֵּיהּ קֳדָם יְיָ יְהֵי קוּדְשָׁא: י לָא יַחְלְפִינֵּיהּ וְלָא יַעֲבַר יָתֵיהּ טַב בְּבִישׁ אוֹ בִישׁ בְּטָב וְאִם חַלָּפָא יַחְלֵיף בְּעִירָא בִּבְעִירָא וִיהֵי הוּא וְחִלּוּפֵיהּ יְהֵי קוּדְשָׁא: יא וְאִם כָּל בְּעִירָא מְסָאֲבָא דִּי לָא יְקָרְבוּן מִנַּהּ קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ וִיקִים יַת בְּעִירָא קֳדָם

העמק דבר

מבן חמש ועד עשרים ומבן ששים ולמעלה ההלכה רק בבריאות או במע"י ובזה נשתוו זכר ונקיבה: (ח) והעמידו לפני הכהן · לפי הפשט קאי על המעריך שיעריכנו הכהן כמה בכחו ליתן · ורש"י פי' והעמידו לנערך לפני כהן ויעריכנו לפי השגת ידו של מעריך · ואינו מובן מה מועיל העמדת הנערך להערכה זו · אכן בגמ' ר"פ ערכין מפרשי והעמידו לנערך · שיהא ראוי להעמדה לאפוקי המעריך את המת והגוסס (א): כל אשר יתן ממנו לה' וגו' · פרש"י אפי' אבר א' וכו' והוא בת"כ ובמס' ערכין · והרמב"ם הל' ערכין פ"ה ה"ז כתב דעיקר זה המקרא משמעו דאפי' הקדיש לבה"ב אינו יוצא מידי מזבח לעולם ואסור לפדותו כשהוא תם · וזהו והיה קודש (ב): ובאמת הכי פשטא דקרא · שהרי כל הפ' מדבר בקדושת בה"ב ומכ"מ כתיב לא יחליפנו ולא ימיר וגו' וזה אינו נוהג אלא בקדשי מזבח · אלא ה"ק דאפי' הקדיש לבדה"ב ה"ה קדושים למזבח · והא דהוי בגמ' בתמורה ד"ו והרי במקדיש תמימים לבה"ב נימא דהם עביד לא מהני ולא נשני מהאי קרא לק"מ דאי נימא דלא מהני ע"כ מיירי האי קרא במקדיש למזבח: (י) לא יחליפנו · בנעות או בד"א · ולא ימיר · בהמה בבהמה: (יא) בהמה טמאה · הוא בע"מ כפרש"י וכמבואר בת"כ ובגמרא מנחות ר"פ י"ב דבבע"מ הכ"מ לו אינו אלא בהמה טמאה ממש כשה"א ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך הרי בהמה טמאה אמור כו' · ועדיין לא נתבאר מנלן דמיירי רק בפסול בע"מ ולא בכל פסולי מזבח כמו רובע ונרבע ועוד ונראה דלשון אשר לא יקריבו וגו' משמע שהוא בלאו דלא יקריבו · [כמו דמפרש בבבא דס"ע אשר לא תעשינה עד שישגוג בלאו] · ואין אזהרה בלאו אלא בע"מ · ואפי' אתנן זונה ומחיר כלב דכתיב לא תביא · מכ"מ בלשון לא יקריבו לא כתיב אלא בבע"מ · הן אמת אי היינו יכולין לפרש טמאה ממש · לא היינו משגיחים ע"ז הדיוק ולא היינו מוציאים המקרא מפשטא · אבל השתא שבע"כ אנו מוציאים מן הפשט אנו מדייקים כמש"כ · והא ודאי א"א לפרש טמאה ממש היינו טומאת מגע · דזה אינו אלא לאחר שחיטה · וא"כ אינו בהעמדה ובקרא כתיב והעמיד · [וממילא אפי' שארי קדשי המזבח כמו מנחות ונסכים שנפסלו אין להם פדיון אפי' נטמאו · אע"ג דלא שייך בהם מצות העמדה כלל. מכ"מ אחר דלא כתיב פדיון אלא בבהמה · ובבהמה אין פדיון אחר שחיטה · משום דבעינן העמדה א"כ לא מצינו פדיון אחר שנתקדש בכלי שרת · ממילא בכל קדושת מזבח אין פדיון אחר שנתקדש בכל"ש · ובדברים אלו יתיישב הסוגיא דמנחות שם עם לשון הרמב"ם ה' איסורי המזבח דוק ותשכח] : (יב) בין טוב ובין רע · יעריך אותה דוקא כפי שויה · ולא יוסיף על השווי לטובת ההקדש · וכדאי' בב"מ דנ"ג דמע"ש שוה פרוטה לא מיתפים על שני פרוטות וה"נ בהקדש · אם בזלון שם הכהן יותר מכדי שויה לא מיתפים הפדיון כלל ·

הרחב דבר

(א) וכבר הקשו התוס' בד"ד א' דפשטי' דקרא בנודר ומעריך קאי אמאי ברור דחז"ל דייקי מדכתיב בסיפי' דקרא אשר תשיג יד הנודר · והוא מיותר בהכי בנודר איירי · אלא בא ללמדנו עוד כונה שני' דרישא דקרא איירי בנערך · והא דלא בעינן שיהא הנערך עומד ממש · כבר כתבו התוס' כוונה דכ"ז דא"א לפרש עמידה ממש שהרי איירי גם בבן חודש · אלא בראוי להעמדה פי' אם אוחזים בזרועותיו ועומד על רגליו מיקרי עמידה · ומזה הטעם גם איגר נערך :

(ב) ולא כהתוס' זבחים דל"ט ב' שכתבו שזה הדין אינו אלא מדרבנן משום קנס כדמוכח פ' המנחות והנסכים דק"א משום דלא שכיחי תמימים לא מיפרקי אבל שיטת הרמב"ם אינו כן ומזו הסוגיא עצמה מוכח הכי דבבבל שאין נפדין קרי נה אוכל שאינו יכול להאכילו לאהרים שאינו מק"ט לר"ש · ואי הוי מדרבנן לא קרינן שאינו יכול להאכילו כמש"כ התו' בב"ק דע"ז ב' ד"ה אומר דזה דוחק לומר דמה שהוא מדאורי' בת סדי' מיקרי שאינו יכול להאכילו · אלא באמת מה"ת הוא מה שאינו נפדה · ולשון הגמ' במנחות דקאמר משום דלא שכיחי תמימים לא מיפרקי · הוא טעם על גזרת התורה · והכי נראה פרש"י ע"ז די"ג ב' בד"ה ונהטי' מיבעי · דמשום דסופו להקדישו למזבח אסור להטיל בו מום מה"ת דקרינן בי' תמים יהי' לרצון :

בֵּין טוֹב וּבֵין רָע כְּעֶרְכְּךָ הַכֹּהֵן כֵּן יִהְיֶה׃ יג וְאִם־
גָּאֹל יִגְאָלֶנָּה וְיָסַף חֲמִישִׁתוֹ עַל־עֶרְכֶּךָ׃ יד וְאִישׁ
כִּי־יַקְדִּשׁ אֶת־בֵּיתוֹ קֹדֶשׁ לַיהוָה וְהֶעֱרִיכוֹ הַכֹּהֵן
בֵּין טוֹב וּבֵין רָע כַּאֲשֶׁר יַעֲרִיךְ אֹתוֹ הַכֹּהֵן כֵּן יָקוּם׃
טו וְאִם־הַמַּקְדִּישׁ יִגְאַל אֶת־בֵּיתוֹ וְיָסַף חֲמִישִׁית
כֶּסֶף־עֶרְכְּךָ עָלָיו וְהָיָה לוֹ׃ חמישי שביעי כשהן מחוברין טז וְאִם ׀
מִשְּׂדֵה אֲחֻזָּתוֹ יַקְדִּישׁ אִישׁ לַיהוָה וְהָיָה עֶרְכְּךָ לְפִי
זַרְעוֹ זֶרַע חֹמֶר שְׂעֹרִים בַּחֲמִשִּׁים שֶׁקֶל כָּסֶף׃
יז אִם־מִשְּׁנַת הַיֹּבֵל יַקְדִּישׁ שָׂדֵהוּ כְּעֶרְכְּךָ יָקוּם׃

ת"א כערכך הכהן כן יהיה. ערכין יט: ואיש כי יקדש את ביתו קדש. קמא כח סע ע"ג סג חולין קלט ערכין כה תמורה ט כט: ואם המקדיש יגאל. מליצא נד תמורה ט: ואם משדה. קדושין סא ערכין יד כה: אם משנת היובל.

רש"י

כפדיון אא"כ הוממו: (יב) כערכך הכהן כן יהיה. לשאר כל אדם הבא לקנותה מיד הקדש: (יג) ואם גאל יגאלנה. בבעלים החמיר הכתוב להוסיף חומש (ת"כ) וכן במקדיש בית וכן במקדיש את השדה וכן בפדיון מעשר שני הבעלים מוסיפין חומש ולא שאר כל אדם: (טז) והיה ערכך לפי זרעו. לא כפי שוויה אחת שדה טובה ואחת שדה רעה פדיון הקדשן שוים בית כור שעורים בחמשים שקלים כך גזרת הכתוב והוא שבא לגאלה בתחלת היובל ואם בא לגאלה באמצעו נותן לפי החשבון סלע ופונדיון לשנה לפי שאינה הקדש אלא למנין שני היובל שאם נגאלה הרי טוב ואם לאו הגזבר מוכרה בדמים הללו לאחר ועומדת ביד הלוקח עד היובל כשאר כל השדות המכורות וכשהיא יוצאה מידו חוזרת לכהנים של אותו משמר שהיובל פוגע בו ומתחלקת ביניהם זהו המשפט האמור במקדיש שדה ועכשיו אפרשנו על סדר המקראות: (יז) אם משנת היובל יקדיש וגו'. אם משעברה שנת היובל מיד הקדישה ובא זה לגאלה מיד: כערכך יקום.

העמק דבר

והוא בכלל כל שאינו בזה אח"ז אפי' בב"א אינו. וא"כ אינו מחולל כלל: כערכך הכהן כן יהיה. מכ"מ אם טעה הכהן ולא העריך באמת כפי שוי' כאשר העריך כן יהי': (יג) ואם גאל יגאלנה. לא פי' הכתוב אם המקדיש יגאלנה משום דלשון גאולה משמעו מי שהי' תחלה שלו. אלא שנהפסה ליד הקדש ועתה גואל אותה. משא"כ אחר שמחלל הפקדש נקרא קונה להלן כ' וכ"ז וע' להלן ט"ו: (יד) קדש לה'. צריך לומר בשעת הקדשו קודש לה'. וכדמוכח בנדרים ד"י לענין קרבן לה'. ומש"ה תקנו כינוים בקדשי בה"ב כדי שלא יאמרו לה' קודש. הרי דמחויב לומר זה הלשון: כן יקום. בבית ובשדה כתיב לשון יקום. משא"כ בבהמה שמאה כתיב כן יהיה משום דמשמעות קימה משמע במעלה כמו ויקם שדה עפרון ופירשו בב"ר שנתעלתה וה"נ קמה אותו בית או שדה במעלה זו שהיה עליה שם קודש. משא"כ בהמה בע"נ דבזויה מילתא להקרא בשם קודש כדאי' במס' תמורה ד"ז מש"ה ראוי להכהיר שם קודש ולא תקום במעלה זו אפילו קודם שנגאלה. וע' להלן י"ט: (טו) המקדיש יגאל. תיבת המקדיש מיותר שהרי לשון גאולה אינו אלא במי שהיה שלו מתחלה. ומש"ה אי' בב"מ דנ"ד א"ר המקדיש ולא המתפיס ומזה למדנו דהקדש שני אינו מוסיף חומש. וכ"ה בבהמה טמאה למדין מבית כמש"כ הרמב"ם בהל' ערכין פ"ז ה"ב. אבל עדיין ק' אמאי אינו כתוב הכי בבהמה הקודם. והו למאי חזר וכתיב הכי גם בשדה במקרא י"ט המקדיש אותו. הרי נלמוד מבית. אלא נראה דמזה למד רבא עוד בב"מ דהקדש מפקיע מידי שיעבוד. וא"כ משכחת שם גאולה במי שהיה משועבד לו והקדישה בעלים ופקע שעבודו של זה וס"ד שאם המלוה פודה מן הקדש בשוה דינר ה"ז חייב חומש. מש"ה כתיב המקדיש דיקא. אבל בבהמה לא חל עליה שעבוד כפרש"י ב"מ דס"ז משום דמתהלך לא סמך על דבר שיכול להבריח. אע"ג דמכ"מ משכחת שעבוד גם בבהמה כגון שעשה שורו וחמורו אפותיקי וכפרש"י בב"ק ד"ל

כהנא: יב ויפרוס כהנא יתה בין טב ובין ביש כפורסן כהנא כן יהי: יג ואם מפרק יפרקינה ויוסף חומשיה על פורסניה: יד וגבר ארי יקדש ית ביתיה קודשא קדם יי ויפרסיניה כהנא בין טב ובין ביש כמא דיפרוס יתיה כהנא כן יקום: טו ואם דאקדיש יפרוק ית ביתיה ויוסף חומש כסף פורסניה עלוהי ויהי ליה: טז ואם מחקל אחסנתיה יקדיש גבר קדם יי ויהי פורסניה לפום זרעיה בית זרע כור שעורין בחמשין סלעין דכסף: יז אם משתא דיובלא יקדיש

העמק דבר

לשיטתו דרבא מיירי דוקא בקדשי מזבח. מכ"מ זה אינו מלוי כמו בבית ושדה (א): והיה לו. מיותר וכמו בבהמה טמאה במקרא י"ג. והוא דבהמה טמאה שהקדישה עומדת ברשותו כמו שהיה אלא שאינו משתמש בה משא"כ בית מיד שהקדישה מחויב לצאת ממנה באותו רגע עד שיגאל ושוב היה לו: (טז) זרע חומר שערים וגו'. והנה יש להסביר טעמא דהאי דינא אע"ג שמכ"מ חק הוא שהרי אין נ"מ בין פרדסות שבשפי בין חולת המחוז כדתנן בפ"ג דערכין מכ"מ ה"ז ככל חוקי התורה שעיקרן נטעם והפרטים חקה כמש"כ הרמב"ן כ"פ. וע' תוס' פסחים ד"ל ע"ב בד"ה התורה. ומהא משום דגזרה התורה שאם לא יגאל המקדיש ומכרה לאחר יוצאת לכהנים ביובל. וא"כ אין כדאי להקונה להשביחה שהרי לא יטול מן הכהנים את השבח. כמו המוכר שדה אחוזה שמקבל השבח מן הבעלים כמש"כ לעיל כ"ה כ"ח. וא"כ אין כדאי לאדם לפדות מן הקדש אלא באופן שלא יעבדה מש"ה איננה שוה אלא בזרע שעורים שא"צ עיבוד רב. וממילא אפילו כשהבעלים גואלין א"צ ליתן יותר רק החומש. שהרי אין לה שווי ביותר לשום אדם מש"ה בשדה מקנה קי"ל כחכמים דפודין בשוויה משום שאם ישביח הפודה שמין לבעלים: (יז) אם משנת היובל. פרש"י אם משעברה שנת היובל והוא כשמואל בערכין דכ"ד ולא כרב דאמר המקדיש ביובל קדשה. וכן פסק הרמב"ם כשמואל. ואע"ג דלפי הנראה בסוגיא שם תליא במחלוקת דר"י ור"ש ביוצא ביובל לכהנים אם נותנים דמים. ושמואל כר"ש ס"ל והרמב"ם פסק כר"י א"כ יש לפסוק כרב. וגם מצד הסברא יש לפסוק כרב דהקדש מיקרי איסורא ולא ממונא. מכ"מ עיקר הפסק תלוי במחלוקת ר"י וחכמים בחשבון היובל אם שנת חמשים עולה לכאן ולכאן או היובל הוא חמשים שנה שלימות. שהרי דבר זה ידוע דנחשב סלע ופונדיון לשנה. והוא סת"מ ומקובל. ולמ"ד שנת חמשים עולה לכאן ולכאן ע"כ צ"ל דהמקדיש ביובל קדוש. מש"ה החשבון שפיר מ"ט שנים. דאי

הרחב דבר

(א) ולפי דברינו מבואר כשיטת הרמב"ם בהל' ערכין פ"ז הי"ד דסתם הקדש מפקיע מידי שעבוד. ולא כפרש"י ותוס' והראב"ד בכתבו שדוקא בקדשי מזבח. ור"ת ג"כ שכ' דאפי' קדשי בה"ב מפקיע מ"מ פירש שדוקא במטלטלין כך הוא. כמבואר בתוס' ב"ק דל"ג ב' בד"ה משום. אבל הרמב"ם לא ס"ל הכי. והנה התוס' בב"ק שם הוכיחו דעתם מדאי' שם גבי שור המזיק הקדישו מוקדש משום דר"א גזרה שמא יאמרו הקדש יוצא בלי פדיון. משמע שאינו אלא מדרבנן. והמה ז"ל נעלמה דתו שם ובגיטין ד"מ ב' בד"ה הקדש דאי' זו דשור המזיק שאני. ולכאורה תמוה אמאי לא הביאו אותה דאי' מעיקרה דמימרא זו בערכין דכ"ג דשם מיירי בשעבוד כתובה ובע"ח וקאמר משום דר"א. וכמש"כ התוס' בערכין שם. אבל באמת אין משם ראי' כלל. שהרי פרש"י התם דר' אבהו בפרק בתרא. מבואר דעיקר הא דר"א הוא בדל"ג לענין מקדיש בית בבתי בחצרים ונגאל אחר מיד הקדש ופגע בו יובל כו' ודוקא גאל אחר אבל בנ"ז אינו יוצא משום שלא יאמרו הקדש יוצא בלי פדיון. וקאמר השם מגלן מבן לוי כו' והתם מגלן דתניא ויצא ממכר בית כו' ממכרו יוצא בחנם ואין הקדשו יוצא בחנם אלא בפדיון. הרי שהוא מה"ת ומכ"מ קאמר שלא יאמרו כו' אלא ע"כ הוא טעם על ד"ת וכמש"כ לעיל מקרא ט' בסוגי' דמנחות. מש"ה לא הביאו התוס' בב"ק אלא מסוגי' דשם דקאמר בזה"ל משום דר"א גזרה שלא יאמרו כו' מבואר מלשון גזירה שהוא מדרבנן. ועפ"ז יישבו שפיר דבשור המזיק שאני. שהוא עדיף משעבוד בעלמא. ורש"י הוכיח שיטתו ממשנתנו עלמה דתנן שפודה כדינר. ואמאי הא לכתחילה אין פודין אלא בשווי. אלא שאין הקדש מוציא משעבוד ואינו הקדש אלא מדרבנן. אבל הרמב"ם בהל' ערכין כ' דהא דהפודה פודה ע"מ ליתן לאשה בכתובתה כו' הוא מעומק הדין. והמשיל לשני לקוחות שכתבה לראשון דו"ד אין לי עמך. מכ"מ אם מכר הראשון לשני גובה מהני. וה"נ אע"ג דהקדש מפקיע מ"מ מכ"מ כשיפדה יחזור השעבוד. מאחר שכן אין שוה להפודה אלא דינר שהרי יהא מוכרח לשלם לאשה ובע"ח. עוד הוכיחו התוס' מסוגיא דכתובות דנ"ו דקאמר שאני קונמות דקדושת הגוף נינהו וכדרבא כו' אלמא דקד"ד לא אמר רבא. אבל שיטת הרמב"ם בסוגיא דכתובות דהיבוב שאני קונמות דקה"ג הוא קאי גם על קושית הש"ס הקודמת דמע"י הוי דבר שלא בא לעולם. ומשני דאמרה יקדשו ידי לעושיהם. ע"ז משני רב אשי דקונמות קה"ג הוא. ולא מיקרי בזה דבר שלא בא לעולם דהוי כעונב דאע"ג דבמקח הוי דבר שלא ב"ל מכ"מ בקדושת הגוף הוא קדוש. והכי פי' התוס' במ' קידושין דס"ג בד"ה וידים. ואחר שכן אפשר לפרש וכדרבא הוא ישוב בפ"ע. כמו א"נ דאפי' הוי קדושת דמים וצ"ל יקדשו ידי לעושיהם. מכ"מ על ק' דשיעבוד מיושב כדרבא. וכדעת הרמב"ם ז"ל דאפי' ק"ד מפקיע מ"ש: עוד למדנו מדיוקא דרבא מהאי קרא דבעבודא דאורייתא. והכי דעת רבא ר"פ א"נ כר' אושעיא ולא כר"ח ותלי' בשעבודא דאורייתא ע"ש. והנה בב"ק דק"ד איבעיא להו יבתלמו קאמר או יש תלמוד. ופרש"י דיש תלמוד היינו גזלה ופקדון דפרשה זו יתירא. וקשה לי דלא מצינו זה בלשון בכל ת"כ דע"ז תלמוד במדבר יהא מביק התנא יש תלמוד. אלא נראה דה"פ יבתלמו מדרבנן משום דשעבודא לד"ת לו יש תלמוד ממק"א דשעבודא דאורייתא. א"ל יש תלמוד ממק"א וסיינו דיוק דקראי דילן:

יח וְאִם־אַחַר הַיֹּבֵל יַקְדִּישׁ שָׂדֵהוּ וְחִשַּׁב־לוֹ הַכֹּהֵן אֶת־הַכֶּסֶף עַל־פִּי הַשָּׁנִים הַנּוֹתָרֹת עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל וְנִגְרַע מֵעֶרְכֶּךָ׃ יט וְאִם־גָּאֹל יִגְאַל אֶת־הַשָּׂדֶה הַמַּקְדִּישׁ אֹתוֹ וְיָסַף חֲמִשִׁית כֶּסֶף־עֶרְכְּךָ עָלָיו וְקָם לוֹ׃ כ וְאִם־לֹא יִגְאַל אֶת־הַשָּׂדֶה וְאִם־מָכַר אֶת־הַשָּׂדֶה לְאִישׁ אַחֵר לֹא יִגָּאֵל עוֹד׃ כא וְהָיָה הַשָּׂדֶה בְּצֵאתוֹ בַיֹּבֵל קֹדֶשׁ לַיהוָה כִּשְׂדֵה הַחֵרֶם לַכֹּהֵן תִּהְיֶה אֲחֻזָּתוֹ׃ ששי כב וְאִם אֶת־שְׂדֵה מִקְנָתוֹ אֲשֶׁר לֹא מִשְּׂדֵה אֲחֻזָּתוֹ יַקְדִּישׁ לַיהוָה׃ כג וְחִשַּׁב־לוֹ הַכֹּהֵן אֵת מִכְסַת הָעֶרְכְּךָ עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל וְנָתַן אֶת־הָעֶרְכְּךָ בַּיּוֹם הַהוּא קֹדֶשׁ לַיהוָה׃ כד בִּשְׁנַת הַיּוֹבֵל יָשׁוּב הַשָּׂדֶה לַאֲשֶׁר קָנָהוּ מֵאִתּוֹ לַאֲשֶׁר

ת"א ערכין כד: ואם אחר היבל. שם: זרע חמר. קדושין פא בתרא קג ערכין ה ז יד כה: וחשב לו הכהן. עירובין יד כה: ונגרע מערכך. שבת פז ערכין כה: ויסף חמשית. ברכות מט שבת קכח עירובין לא פסחים לג קדושין ה יא כד מציעא נד בכורות יא יב ערכין ג: ואם לא יגאל את השדה. שם כה כו: ואם מכר את השדה. שם כו: לא יגאל עוד. שם: והיה השדה בצאתו. שם יד כה כו לג: ביבל קדש. שם כה: כשדה החרם לכהן תהיה. סנהדרין פח ערכין כט לד: לכהן תהיה אחזתו. ב"ק קט ערכין כה כח: ואם את שדה מקנתו. גיטין מח בתרא עב ערכין יד כו כז: וחשב לו הכהן. שם יד: את מכסת. שם: ונתן את הערכך. חולין קלח: בשנת היובל ישוב השדה. ערכין כו:

רש"י

בערך הזה האמור יהיה. חמשים כסף יתן: (יח) ואם אחר היובל יקדיש. וכן אם הקדישה משנת היובל ונשתהה ביד גזבר ובא זה לגאלה אחר היובל: וחשב לו הכהן את הכסף על פי השנים הנותרות. כפי חשבון כיצד הרי קצב דמיה של ארבעים ותשע שנים חמשים שקל הרי שקל לכל שנה ושקל יתר על כולן והשקל ארבעים ושמונה פונדיון הרי סלע ופונדיון לשנה אלא שחסר פונדיון אחד לכולן ואמרו רבותינו שאותו פונדיון קלבון לפרוטרוט והבא לגאול יתן סלע ופונדיון לכל שנה לשנים הנותרות עד שנת היובל: ונגרע מערכך. מנין השנים משנת היובל עד שנת הפדיון: (יט) ואם גאל יגאל. המקדיש אותו יוסיף חומש על הקצבה הזאת: (כ) ואם לא יגאל את השדה. המקדיש: ואם מכר. הגזבר: את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד. לשוב ביד המקדיש: (כא) והיה השדה בצאתו ביובל. מיד הלוקחו מן הגזבר כדרך שאר שדות היוצאות מיד לוקחיהם ביובל: קדש לה'. לא שישוב להקדש בדק הבית ליד הגזבר אלא כשדה החרם הנתון לכהנים שנאמר כל חרם בישראל לך יהיה (במדבר י"ח) אף זו תתחלק לכהנים של אותו משמר שיוה"כ של יובל פוגע בו: (כב) ואם את שדה מקנתו וגו'. חלוק יש בין שדה מקנה לשדה אחוזה ששדה מקנה לא תתחלק לכהנים ביובל לפי שאינו יכול להקדישו אלא עד היובל שהרי ביובל היתה עתידה לצאת מידו ולשוב לבעלים לפיכך אם בא לגאלה יגאל בדמים הללו הקצובים לשדה אחוזה. ואם לא יגאל וימכרנה גזבר לאחר או אם לא יגאל הוא בשנת היובל ישוב

העמק דבר

אינו קודש א"כ החשבון אינו אלא מ"ח שנה ומגיע סלע ושני פונדיונין לשנה. ולהיפך לחכמים דס"ל דחמשים שנה שלימות ביובל ע"כ המקדיש ביובל אינו קודש דאי נימא דקודש אינו מגיע אלא סלע לשנה. והרמב"ם פסק כחכמים לענין חשבון היובל מש"ה פסק כאן כשמואל: (יח) על פי השנים הנותרות. לא

חַקְלֵיהּ כְּפוּרְסָנֵיהּ יְקוּם: יח וְאִם בָּתַר יוֹבֵלָא יַקְדִּישׁ חַקְלֵיהּ וִיחַשֵּׁב לֵיהּ כַּהֲנָא יָת כַּסְפָּא עַל פּוּם שְׁנַיָּא דְּאִשְׁתָּאֲרוּ עַד שַׁתָּא דְּיוֹבֵלָא וְיִתְמְנַע מִפּוּרְסָנֵיהּ: יט וְאִם מִפְרַק יִפְרוֹק יָת חַקְלָא דְּאַקְדֵּישׁ יָתֵיהּ וְיוֹסֵף חוֹמֶשׁ כְּסַף פּוּרְסָנֵיהּ עֲלוֹהִי וִיקוּם לֵיהּ: כ וְאִם לָא יִפְרוֹק יָת חַקְלָא וְאִם זַבִּין יָת חַקְלָא לִגְבַר אוּחֲרָן לָא יִתְפְּרַק עוֹד: כא וִיהֵי חַקְלָא בְּמִפְּקֵיהּ בְּיוֹבֵלָא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ כַּחֲקַל חֶרְמָא לְכַהֲנָא תְּהֵי אַחְסַנְתֵּיהּ: כב וְאִם יָת חֲקַל זְבִינוֹהִי דְּלָא מֵחֲקַל אַחֲסַנְתֵּיהּ יַקְדֵּישׁ קֳדָם יְיָ: כג וִיחַשֵּׁב לֵיהּ כַּהֲנָא יָת נְסִיב פּוּרְסָנֵיהּ עַד שַׁתָּא דְּיוֹבֵלָא וְיִתֵּן יָת פּוּרְסָנֵיהּ בְּיוֹמָא הַהוּא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ: כד בְּשַׁתָּא דְּיוֹבֵלָא יְתוּב חַקְלָא לִדְזַבְּנֵיהּ מִנֵּיהּ

העמק דבר

כפיג כאן שני תבואות דאפילו שביעית נחשב לסלע ופונדיון לשנה. שהרי מכ"מ גדל מאומה גם בלי עבודה: ונגרע מערכך · אין הלשון מדויק · וגתן בערכך מיבעי · שהרי מיירי בחשבון שנים הנותרות · ונראה שהוא כמו או ונגרע מערכך · פי' אם יצא רוב היובל עד שמיעוט השנים מיקרי הנותרות אז יחשב עפ"י שנים הנותרות או להיפך שלא יצא מיובל כ"א איזה שנים אזי ונגרע מזה הסך של חמשים שקל · ולא נימא דרק בלא נשאר כ"א מעט שנים ביובל נחשב לפי השנים משא"כ בחסר איזה שנה או שנתים: (יט) וקם לו · לשון הקנוס הוא במעלה · והוא דאותו שדה שנקראת לשעה הקדש אע"ג שנגאלה שם הקודש עליה לענין שאם גדל בה תבואה ראוי לעשות מחפים למכרם בשביל קדושת הגוף למנחות והרי היא בהקמתה אלא שהיא שלו והיינו וקם לו · משא"כ בים: (כ) ואם מכר וגו' · הנזכר · הכי תניא בת"כ והובא בגמ' · מכ"מ אין מקרא יוצא מ"פ ג"כ דהבעלים יש לו זכות באותו שדה ליגאל בזה הסך קודם לכל אדם · וא"כ יכול למכור זכותו במה יש לו דביני ביני לאחר · וה"ז דומה להא דאי' בבכורות די"א בפטר חמור לר"י דס"ל דאסור בהנאה לפני פדיון מכ"מ יכול לקדש בו אשה בהך דביני וביני · מה דשוה החמור יותר משה ה"נ אם השדה שוה יותר מסלע ופונדיון לשנה ה"ז זכותו דבעלים ומוכר לאחר · וזה נקרא מכירה כמו שמצינו ברות דמה שנאל בועז גאולת טוב מיקרי קנין כמו שקנה מטוב מה שראוי לו תחלה: לא יגאל עוד · לפי הפשט פירושו שאם הנוקדים גאלה מיד הקונה לא מיקרי גאולה שהי' כאלו בידו ביובל · וכ"כ התוספות ערכין דכ"ו א' ד"ה אילימא · דהכי עיקר משמעות הכתוב · אלא שהרמב"ם פסק דבאמת אם גאלה בעלים אינה יוצאה ביובל לכהנים · וכך היא התוס' במשנה דכ"ה גאלה אחר או אחד מהקרובים ונגאלה מידו אינה יוצאה לכהנים ביובל · ובאמת מבואר הכי בגמ' דף כ"ו א' אילימא ביובל ראשון אמאי אינה נגאלת שדה אחוזה נמי הויא · וברור דמיירי בבעלים שקנו מן הקונה מהקדש [והתוס' נדחקו ביותר עפ"י הנוסחא שהיה לפניהם במשנה] · וטעמו ש"ד יבואר במקרא הסמוך · וא"כ אינו מובן לשון לא יגאל עוד לפי הפשט כ"א עפ"י פי' הסוגי' דשם. אבל מכ"מ נראה שאינו יוצא מ"פ דמיירי בקונה מן ההקדש ובעלים כמשמעו · אבל לא לענין שאם גאלה ברצון הקונה תהא יוצאת לכהנים ביובל · אלא לענין שאין בידו לגאלה בע"כ של הקונה ואין זה כדין המוכר שדה אחוזה שגואל בע"כ אבל אם הקדישה ונמכרה מן הגזבר לאחר אין גואל בע"כ של הקונה: (כא) בצאתו ביובל · האי בצאתו מיותר. ומה מקרא חסר · והיה השדה ביובל · אלא בא ללמדנו דדוקא אם השדה ביד הקונה אותה מן הקודש ואין שדה אחוזה נקנית אלא עד יובל מש"ה והיה השדה בצאתו וגו' משא"כ אם גאלה בעלים מן הקונה אינה יוצאת כלל (א): (כב) אשר לא משדה אחוזתו · אשר לא שדה מיבעי. ובאמת כל עיקר דברים אלו מיותר ונדרש בת"כ ובגמרא · ולפי הפשט בא לאפוקי שדה מקנה שהיא שדה אחוזתו · כגון ראובן מכר שדה אחוזה לשמעון וא"א לגאול בע"כ אלא בשלימות ולא לחצאין. אבל אם לא השיגה ידו אלא למקצת ומש"ה אפשר שלא רצה הקונה להשיב השדה בתורת גאולה שיהא כחשבון דמי המכירה אלא באיזה סך שרצה הוא נמצא היא שדה מקנה אבל מכ"מ היא באמת משדה אחוזתו · פי' מקצת שדה אחוזה שמכר · מש"ה מפרש המקרא דאע"ג שהוא שדה מקנה מכ"מ אין לה דין שדה מקנה לענין זה: (כ) ביום ההוא · אין הפי' ביום שהקדיש אלא

הרחב דבר

(א) וזה ברור לכ"ע לא מיבעי לר"י ור"ש דס"ל דאפי' לא נגאלה כלל יוצאה לכהנים ביובל א"כ בע"כ האי בצאתו אתי למש"כ לאפוקי ביד בעלים. אפי' לר' אלעזר דס"ל דאם לא נגאלה אינה יוצאה לכהנים. ומפרש דבא א"ק והיה השדה בצאתו וגו' ולא מיד הקדש מכ"מ עיקר קרא אתי למש"כ ולא מיד בעלים · אבל מכ"מ ממילא א"א ללמוד ת.א במקום ביוצאת בל"ז משא"כ הקדש אכתי לא שמענו שהקדש יוצא ביובל בלי פדיון כדאי' כדל"א וכן סברת ר"א · אבל עיקר תיבת בצאתו בא לאפוקי מן הבעלים:

לו אחזת הארץ: כה וכל־ערכך יהיה בשקל הקדש עשרים גרה יהיה השקל: כו אך־בכור אשר יבכר ליהוה בבהמה לא־יקדיש איש אתו אם־שור אם־שה ליהוה הוא: כז ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך ויסף חמשתו עליו ואם־לא יגאל ונמכר בערכך: כח אך כל־חרם אשר יחרם איש ליהוה מכל־אשר־לו מאדם ובהמה ומשדה אחזתו לא ימכר ולא יגאל כל־חרם קדש־קדשים הוא ליהוה: שביעי כט כל־חרם אשר יחרם מן־האדם לא יפדה מות יומת: ל וכל־מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ ליהוה הוא קדש ליהוה: לא ואם־גאל יגאל איש ממעשרו

ת"א וכל ערכך יהיה בשקל הקדש. בכורות י ערכין ד ז: אך בכור אשר יבכר. בכורות טו: לא יקדיש. ערכין נט תמורה כה: אם שור או שה. זבחים פא: ואם בבהמה הטמאה. מנחות קא: ואם לא יגאל. בכורות יג: אך כל חרם. ערכין כח: מכל אשר לו. שם: ובהמה. שם: לא ימכר ולא יגאל. זבחים ט בכורות נג תמורה ה: ולא יגאל. מגילה מז בכורות לא לב תמורה ה: כל חרם קדש קדשים הוא. סנהדרין פח בכורות לב ערכין כח כט תמורה ה לב: כל חרם אשר יחרם. כתובות לז לט ערכין ו: לה' הוא. קדושין מג: וכל מעשר הארץ מזרע הארץ. שם: מזרע הארץ מפרי העץ. קמא סט: ואם גאל יגאל איש. קדושין כ קמא סט זבחים ו ערכין ל: איש ממעשרו. קדושין כד קמא סט מגילה נג:

רש"י

השדה לאשר קנהו מאתו אותו שהקדיש ופן תאמר לאשר קנהו הלוקח הזה האחרון מאתו וזהו שנזכר לכך הוצרך לומר לאשר לו אחזת הארץ מירושת אבות וזהו בעלים הראשונים שמכרוהו למקדיש: (כה) וכל ערכך יהיה בשקל הקדש. כל ערכך שכתוב בו שקלים יהיה בשקל הקדש: עשרים גרה. עשרים מעות כך היו מתחלה ולאחר מכאן הוסיפו שתות ואמרו רבותינו שש מעה כסף דינר עשרים וארבע מעות לסלע: (כו) לא יקדיש איש אותו. לשם קרבן אחר לפי שאינו שלו: (כז) ואם בבהמה הטמאה וגו'. אין המקרא הזה מוסב אל הבכור שאין לומר בבכור בהמה טמאה ופדה בערכך וחמש אין זה שהרי אין פדיון פטר חמור אלא טלה והוא מתנה לכהן ואינו להקדש אלא הכתוב מוסב על ההקדש שהכתוב של מעלה דבר בפדיון בהמה טהורה שהוממה וכאן דבר במקדיש בהמה טמאה לבדק הבית: ופדה בערכך. כפי מה שיעריכנה הכהן: ואם לא יגאל. על ידי בעלים (ת"כ): ונמכר בערכך. לאחרים: (כח) אך כל חרם וגו'. נחלקו רבותינו בדבר יש אומרים סתם חרמים להקדש ומה אני מקיים כל חרם בישראל לך יהיה (במדבר י"ח) בחרמי כהנים שפירש ואמר הרי זה לכהן ויש שאמרו סתם חרמים לכהן (ת"כ):

העמק דבר

ביום שהוא פודה יתן במזומן ולא יזקוף במלוה. וכדאיתא בב"מ דנ"ז ב' איצטריך דאוקי' כו'. והיינו דמסיים הכתוב טעמו של דבר דבעינן דוקא ביום ההוא משום שהוא קודש לה' שהרי חל על הפדיון שם קודש. וא"א לחול אלא על בעין ולא על מלוה: (כה) עשרים גרה. גרה הוא משקל קטן ויש מחלוקת בזה אם היה מטבע בזה המשקל או לא: (כו) לא יקדיש איש אותו. לפי הקבלה קאי בקדושת מזבח. אבל אחם מקדישו הקדש עלוי לבה"ב וכדתנן פ' המקדיש ומפרש במשנה כיצד פודים אותו אומדין אותו כמה אדם רוצה ליתן בבכור זה ליתן לבן בתו או לב"א. אכן לפי הפשט מיירי גם בבה"ב

כנו

לְדִילֵיהּ אַחְסָנַת אַרְעָא: כה וְכָל פּוּרְסָנֵיהּ יְהֵי בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא עַשְׂרִין מָעִין יְהֵי סִלְעָא: כו בְּרַם בּוּכְרָא דִּי יִתְבַּכַּר קֳדָם יְיָ בִּבְעִירָא לָא יַקְדֵּישׁ גְּבַר יָתֵיהּ אִם תּוֹר אִם אִמַּר דַּייָ הוּא: כז וְאִם בִּבְעִירָא מְסָאֲבָא וְיִפְרוֹק בְּפוּרְסָנֵיהּ וְיוֹסֵף חוּמְשֵׁיהּ עֲלוֹהִי וְאִם לָא יִתְפְּרֵק וְיִזְדַּבַּן בְּפוּרְסָנֵיהּ: כח בְּרַם כָּל חֶרְמָא דִּי יַחֲרֵים גְּבַר קֳדָם יְיָ מִכָּל דִּי לֵיהּ מֵאֱנָשָׁא וּבְעִירָא וּמֵחֲקַל אַחְסַנְתֵּיהּ לָא יִזְדַּבַּן וְלָא יִתְפְּרֵק כָּל חֶרְמָא קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא קֳדָם יְיָ: כט כָּל חֶרְמָא דִּי יִתַּחֲרַם מִן אֱנָשָׁא לָא יִתְפְּרֵק אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל: ל וְכָל מַעְשַׂר אַרְעָא מִזַּרְעָא דְאַרְעָא מִפֵּרֵי אִילָנָא דַּייָ הוּא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ: לא וְאִם מִפְרַק יִפְרוֹק גְּבַר מִמַּעַשְׂרֵיהּ חוּמְשֵׁיהּ יוֹסֵף עֲלוֹהִי:

רש"י

לא ימכר ולא יגאל. אלא יתן לכהן. לדברי האומר סתם חרמים לכהנים מפרש מקרא זה בסתם חרמים והאומר סתם חרמים לבדק הבית מפרש מקרא זה בחרמי כהנים (ערכין כ"ח) שהכל מודים שחרמי כהנים אין להם פדיון עד שיבואו ליד כהן וחרמי גבוה נפדים: כל חרם קדש קדשים הוא. והאומר סתם חרמים לבדק הבית מביא ראיה מכאן והאומר סתם חרמים לכהנים מפרש כל חרם קדש קדשים הוא לה' ללמד שחרמי כהנים חלים על קדשי קדשים ועל קדשים קלים ונותן לכהן כמו ששנינו במס' ערכין אם נדר נותן דמיהן ואם נדבה נותן את טובתה: מאדם. כגון שהחרים עבדיו ושפחותיו הכנענים (ערכין כ"ח): (כט) כל חרם אשר יחרם וגו'. היוצא ליהרג ואמר אחד ערכו עלי לא אמר כלום (ת"כ): מות יומת. הרי הולך למות לפיכך לא יפדה אין לו לא דמים ולא ערך: (ל) וכל מעשר הארץ. במעשר שני הכתוב מדבר: מזרע הארץ. דגן: מפרי העץ. תירוש ויצהר: לה' הוא. קנאו השם ומשולחנו צוה לך לעלות ולאכול בירושלים כמו שנאמר ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך וגו' (דברים י"ד): (לא) ממעשרו. ולא ממעשר חבירו הפודה מעשר של חבירו אין מוסיף חומש ומה היא גאולתו כדי

העמק דבר

כמו בכל הפ' ואינו סותר הקבלה גם כן שהמקדיש לגה"ב מכוין שיתן שויו של הבכור ובזכות זה יצליח גידול בהמתו בולדות אחרות וכמו שיבואר בסמוך. ואם זה הבכור לא שוה כלום כ"א כ"ש היינו כדי טובת הנאה שבו ואם יתן כדי שוויו בשלימות אינו שפיל כמש"כ לעיל י"ב. וכ"ש היינו דמי פלוי אינו כנוד להקדש וגם המקדיש אינו מכוין לזה מש"ה לא יקדיש איש אותו. אבל מכ"מ אם הקדישו הדין כפי הקבלה: (כז) ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך. איירי במקדיש בכור טמאה שאינו פ"ח ומשום שכך היה המנהג להקדיש הראשון לגבוה כדי להצליח הגידולין מכאן ולהבא. וממילא למדנו במקדיש בהמה טמאה שאינה בכור. ויש להבין לשון ופדה שלא כמו בכל הפ' דכתיב וגאל ובאותו מקרא ג"כ כתיב ואם לא יגאל. ונראה דמשמעות ופדה הוא בשוויו ונאולה משמע בכ"ש. ומזה למד שמואל דהקדש שוה מנה שחלל על ש"פ מחולל. ולכתחלה דוקא בשוויו. דכך משמעות הכתוב ופדה בשוויו: ואם לא יגאל. אפילו בשוה פרוטה: ונמכר. לאחרים. ולמדנו דעיקר דין דשמואל קאי בבעלים כמש"כ בתוס' מנחות דע"ב ב' ד"ה ומתירין כו' א"נ דוקא בבעלים הוא דיכול לפדות שוה מנה על ש"פ דאין סברא שיוכל כל א' לפדות הקדש חבירו שוה מנה על ש"פ ויקחנו לעצמו. וע"ע בחי' הר"ן ב"מ דנ"ז ב' (א): (כט) כל חרם וגו'. הדרשות ידוע. והרמב"ן העלה דבר נפלא שהמלך או סנה"ג אם החרימו את האדם יומת. וזה פלא. וכבר הארכנו בזה בהעמק שאלה סימן קמ"ב אות ט'. ונראה עפ"י הפשט כמש"כ בפ' משפטים עה"פ וכי יזיד איש וגו' שהמלך יכול להרוג את הרוצח בלי התראה וע"ז כתיב מעם מזבחי תקחנו למות. ואינו דומה למורד במלך שהמזבח קולטו. וכאן הוסיף המקרא שאם נחרם מן המלך שיהרגנו כל מוצאו בשביל רציחה שיכול המלך לגזור אזי לא יפדה מות יומת. וכבר יש להבין זה הדין מהא דכתיב מעם מזבחי תקחנו למות. מכש"כ שא"א לפדותו בכסף. מש"ה מפרש בגמרא בא"א. אבל פשט הכתוב כמש"כ: (ל) מזרע הארץ. לשיטת הגאונים והרמב"ם ז"ל כל בר זריעה הגרעין עצמו לאפוקי מיני ירקות שזורעים זרעוני גנה: ומפרי העץ. היינו כל פרי אילן. אבל רש"י ותוס' מפרשים מזרע הארץ אותם שהם חייבים היינו תבואה. מפרי העץ אותם שחייבים בחו"מ היינו תירוש ויצהר: (לא) ממעשרו. ולא כתיב מעשרו כבר דרשו ע"ז בת"כ. ולפי הפשט משום דכתיב

הרחב דבר

(א) אכן לא ביארו מקור לסברא זו לחלק. וכבר הראיתי בהעמ"ש סי' ק' אות ח' מקור החילוק מס"י דכריתות בתמורה דל"ז ב' נחלק בין בעלים לאחר לענין נפדה פחות משויה דלאחר אינו פדוי משא"כ בעלים. אח"כ ראיתי שגם הגאון

חֲמִשִׁיתוֹ יֹסֵף עָלָיו׃ מפטיר לב וְכָל־מַעְשַׂר בָּקָר וָצֹאן
כֹּל אֲשֶׁר־יַעֲבֹר תַּחַת הַשָּׁבֶט הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה־
קֹּדֶשׁ לַיהוָה׃ לג לֹא יְבַקֵּר בֵּין־טוֹב לָרַע וְלֹא
יְמִירֶנּוּ וְאִם־הָמֵר יְמִירֶנּוּ וְהָיָה־הוּא וּתְמוּרָתוֹ
יִהְיֶה־קֹּדֶשׁ לֹא יִגָּאֵל׃ לד אֵלֶּה הַמִּצְוֹת אֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינָי׃

חזק

ע"ח פסוקים עז"א סימן · ומפטירין ה' עזי ומעזי בירמיה סימן ט"ז :

ת"א וכל מעשר בקר וצאן . בכורות נג נד ס : כל אשר יעבר · זבחים ט לז מנחות ג בכורות כא מח נז נט תמורה כט מעילה יג : תחת · בכורות יב נד נו : העשירי . מציעא ז זבחים ט הולין קלו בכורות נד נח נט : יהיה קדש . בכורות נב : לא יבקר בין טוב לרע . שם יד לו נג תמורה יג : והיה הוא ותמורתו יהיה קדש . בכורות לג : לא יגאל . קמא יג בכורות לב : אלה המצות . שבת קד יומא פ מגילה ג : אל בני ישראל . ערכים מג יב :

רש"י

להתירו באכילה בכל מקום והמעות יעלה ויאכל בירושלים כמו שנאמר ונתתה בכסף וגו' (דברים י"ד) : (לב) תחת השבט · כשבא לעשר מוציאן בפתח זה אחר זה והעשירי מכה בשבט צבועה בסיקרא לסימן

העמק דבר

בפ' ראה בפדיון מע"ש כי ירחק ממך המקום · או ואינו דרך רחוקה והוא סבור מאוס להכניסו לירושלים כי יברכך ה' אלהיך · או כי לא תוכל שאתו היינו מש"ה כתיב ממעשרו : (לב) וכל מעשר · תיבה שיסי' טמא אזי ונתת בכסף · הא דאם הוא מעט מעשר מיותר ומה מקרא חסר וכל בקר וצאן כל וגו'

הרחב דבר

טורי אבן מגילה דכ"ג כתב כן לתבר בני דיבורי התוס' אלו . והוסיף להוכיח מהא דאי' בבכורות די"א דפטר חמור פודהו בשוויו משום דלא יהא המור מסקדש ומכ"מ אם פדה בעגל ובהמתעה בו' אינו פדוי משום דבה בעינן . ולא אמרינן שיפא

סכום פסוקי דספר ויקרא שמונה מאות וחמשים ותשעה . נטף סימן · וחציו והנוגע בבשר הזב . ופרשיותיו עשרה בא גד סימן . וסדריו כ"ג ובתורתו יהגה יומם ולילה סימן . ופרקיו כ"ז ואהיה עסך ואברכך סימן · מנין הפתוחות שתים וחמשים והסתומות ששה וארבעים סך הכל שמונה ותשעים פרשיות דודי צח ואדום סימן :

אותיות רבתי ואותיות זעירי ואותיות הנקודות שבספר ויקרא

אין בספר ויקרא מאותיות רבתי כי אם שתים , והם הוי"ו של גחון דכל הולך על גחון בפ' שמיני . והגימ"ל של והתגלח בפ' תזריע . ומאותיות הזעירות גם כם שתים בספרא . והם אל"ף של ויקרא דריש ספרא . והמ"ם של של מוקדה על מוקדה . ומאותיות הנקודות אין גם אחת מהם בספרא . ויש סופרין שכותבין רבתא סלמ"ד של והלמאת . אבל אין דעת הדייקנים נוהם מהם :

נשלם ספר ויקרא בעזרת האל

לב וְכָל מַעֲשַׂר תּוֹרִין וְעָאן כֹּל דִּי יַעֲבַר תְּחוֹת חוּטְרָא עֲשִׂירָאָה יְהֵי קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ: לג לָא יְבַקַּר בֵּין טַב לְבִישׁ וְלָא יְחַלְפִנֵּיהּ וְאִם חַלָּפָא יְחַלְפִנֵּיהּ וִיהֵי הוּא וְחִלּוּפֵיהּ יְהֵי קוּדְשָׁא לָא יִתְפְּרֵק: לד אִלֵּין פִּקּוֹדַיָּא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּטוּרָא דְסִינָי:

חזק

רש"י

ניכר שהוא מעשר כן עושה לטלאים ועגלים של כל שנה ושנה: יהיה קדש · ליקרב למזבח דמו ואמוריו והבשר נאכל לבעלים שהרי לא נמנה עם שאר מתנות כהונה ולא מצינו שיהא בשרו נתון לכהנים: (לג) לא יבקר וגו' · לפי שנאמר וכל מבחר נדריכם (דברים י"ב) יכול יהא בורר ומוציא את היפה ת"ל לא יבקר בין טוב לרע בין תם בין בעל מום חלה עליו קדושה ולא שיקרב בעל מום אלא יאכל בתורת מעשר ואסור ליגזז וליעבד: הסלת ספר ויקרא

העמק דבר

שעשירי וגו' וכבר דרשו חז"ל · ולפי הפשט אי כתיב הכי ה"א שאין מצוה להעבירו תחת השבט כדי להפרים מעשר · אלא אי יעבור תחת השבט נמ"ה כתיב וכל מעשר וגו' יהיה קודש היינו המעשר מאליו ונקרו ה"ו קודש ומפרש הכתוב היאך המעשר קודש לא שיפול מאליו אלא כל אשר יעבור וגו' · אבל מכ"מ הרי מצוה ליתן מעשר: (לג) לא יבקר · בשעה שהעשירי יוצא: ולא ימירנו . אחר שיצא ונתקדש: לא יגאל · לפי הפשט קאי על התמורה. דסד"א דכיון שאינו קרוב למזבח כדין שארי תמורה אפשר לגאלו אפילו שהוא תמים קמ"ל לא יגאל · אבל תמורת כל הקרבנות אי הוא תמים פשיטא שאינו נגאל ואי הוא בע"מ בהמת פודין אותו · משא"כ תמורת מעשר · והדרש קאי על קדושת מעשר בהמה עצמה: (לד) אלה המצות וגו'· עי' מש"כ לעיל כ"ו מ"ו ובסוף ספר במדבר בס"ד:

סליק ספר ויקרא · בעזרת עוטה אורה:

הרחב דבר

פדוי מטעם הקדש שוה מנה שחללו על ש"פ . אלא מטום דפט"ת דקדיש מרחש הוי בעלים כאחר · זהו דברי הגאון ז"ל · ונראה דס"ל דשלא כבעלים בהמת אם נפדה על פהות משוי אינו פדוי · ואעל"כ כדמוכח מסוגיא דכ"מ דנ"ט א' דאין אונאה לקדשות מטום דמותל . והכי משכתנו אפי' בההר והכי מבואר עוד במעילה די"ד לענין תרס"ל · אלא עיקר הנ"מ בין בעלים לאחר הוא מטום דמצוה בבעלים כדתנן בערכין פ"ח · והוא זכות הבעלים כמש"כ לעיל כ' . אבל אם אין בעלים או כדיעבד אפי' באחר הוא פדוי · והא דפ ט"ח הוא מטום דמיירי שפדה בתורת שה . ואכ"מ:

כללים בדברי רש"י זכרונו לברכה · שמורה בכל טוב וערוכה לקוחים מדברי המפרשים · זה אומר ככה · וזה אומר ככה:

א כל מקום שפי ירש רש"י כתרגומו · הנה הוא כותר את העברי · פירוש שאין הפשט כמו העברי:

ב ואונקלוס תרגם · אז אינו סותר התרגום אלא מפרש דעתו של אונקלוס:

ג המתרגם · בכל מקום שהוא · אז סותר התרגום שהוא טעות:

ד ותרגומו · אז מביא רש"י ראיה לפירושו שכן הוא:

ה ושהוא כותב התרגום . כגון דחילו או כיוצא בו ואינו אומר כתרגומו או תרגום · אז אינו קשה על העברי אלא רוצה ליישב ולפרש לשון התרגום כגון שתלתיה הוא מפרש שהוא לשון הולאה:

ו ושהוא אומר ואונקלוס תרגם בשנים אחר יש אז לשון המקרא נופל על לשון התרגום אך שמאריך בלשון:

ז ושהוא כותב העברי וגם התרגום כגון כבד תרגום יקיר ולא אתיקר אז הוא מפרש הפעולה שלא תטעה אחר העברי לומר שהוא צווי אלא שם דבר כמו כי כבד ממך הדבר · וגם כשמשנה לשון תרגום מן העברי לפי לשון התרגום יש לומר כגון ופרינו בארץ וניפוש בארעא פרינו עבר והתרגום מהפכו לצוה · או נקבה שככך · תרגום פרש אנרך שלא נאמר שהנו"ן שמוש:

ברכת הפטרה

קודם קריאת ההפטרה אומר המפטיר זה

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

אחר קריאת ההפטרה אומר המפטיר אלו הברכות

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם שֶׁכָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק:

נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ׳ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ׳ בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ׳ עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ׳ כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מָגֵן דָּוִד:

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה׳ לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת:

עַל הַכֹּל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

הפטרת ויקרא

(בישעיה סימן מ"ג)

כא עַם־זוּ יָצַרְתִּי לִי תְּהִלָּתִי יְסַפֵּרוּ׃ כב וְלֹא־אֹתִי קָרָאתָ יַעֲקֹב כִּי־יָגַעְתָּ בִּי יִשְׂרָאֵל׃ כג לֹא־הֵבֵיאתָ לִּי שֵׂה עֹלֹתֶיךָ וּזְבָחֶיךָ לֹא כִבַּדְתָּנִי לֹא הֶעֱבַדְתִּיךָ בְּמִנְחָה וְלֹא הוֹגַעְתִּיךָ בִּלְבוֹנָה׃ כד לֹא־קָנִיתָ לִּי בַכֶּסֶף קָנֶה וְחֵלֶב זְבָחֶיךָ לֹא הִרְוִיתָנִי אַךְ הֶעֱבַדְתַּנִי בְּחַטֹּאותֶיךָ הוֹגַעְתַּנִי בַּעֲוֺנֹתֶיךָ׃ כה אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מֹחֶה פְשָׁעֶיךָ לְמַעֲנִי וְחַטֹּאתֶיךָ לֹא אֶזְכֹּר׃ כו הַזְכִּירֵנִי נִשָּׁפְטָה יָחַד סַפֵּר אַתָּה לְמַעַן תִּצְדָּק׃ כז אָבִיךָ הָרִאשׁוֹן חָטָא וּמְלִיצֶיךָ פָּשְׁעוּ בִי׃ כח וַאֲחַלֵּל שָׂרֵי קֹדֶשׁ וְאֶתְּנָה לַחֵרֶם יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל לְגִדּוּפִים׃ מד א וְעַתָּה שְׁמַע יַעֲקֹב עַבְדִּי וְיִשְׂרָאֵל בָּחַרְתִּי בוֹ׃ ב כֹּה־אָמַר יְהוָה עֹשֶׂךָ וְיֹצֶרְךָ מִבֶּטֶן יַעְזְרֶךָּ אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב וִישֻׁרוּן בָּחַרְתִּי בוֹ׃ ג כִּי אֶצָּק־מַיִם עַל־צָמֵא וְנֹזְלִים עַל־יַבָּשָׁה אֶצֹּק רוּחִי עַל־זַרְעֶךָ וּבִרְכָתִי עַל־צֶאֱצָאֶיךָ׃ ד וְצָמְחוּ בְּבֵין חָצִיר כַּעֲרָבִים עַל־יִבְלֵי־מָיִם׃ ה זֶה יֹאמַר לַיהוָה אָנִי וְזֶה יִקְרָא בְשֵׁם־יַעֲקֹב וְזֶה

רד"ק

(כא) עם זו יצרתי לי· יצרתי להיות לי לעם והם יספרו תהלתי על הנסים שאעשה להם כשאוציאם מהגלות· ועתה החל בפרשה אחרת להוכיח את ישראל שבאותו הדור אמר כי כל הטוב שאני עתיד להיטיב לבניכם אחריכם שיהיו בגלות לא במעשיכם הטובים ולא למענכם אעשה· ואמר: (כב) ולא אותי קראת יעקב· אפילו לא קראת לי בעת צרתך כ"ש שלא יגעת בי ישראל· ופי' כי יגעת כי תאמר שיגעת בי לא עשית כי אפילו לא קראת לי: בי· ר"ל בעבודתי כלומר לא קראתני ולא יגעת לעבוד אותי· ויש לפרש לא די שלא קראתני אלא שהוגעתני לעבוד עבודת כוכבים שהיא עלי לטורח: (כג) לא הבאת לי· וזה היה בימי אחז שבטל עבודת הא-ל מבית המקדש כא"ש עליו ויסגור את דלתות בית ה' ויעש לו מזבחות בכל פנה בירושלים ובכל עיר ועיר בנה בית לקטר לאלהים אחרים· וכן התודה עליו חזקיהו בנו ואמר כי מעלו אבותינו ויסבו פניהם ממשכן ה' ויתנו עורף גם סגרו דלתות האולם ויכבו הנרות וקטרת לא הקטירו ועולה לא העלו בקדש לאלהי ישראל: וזבחיך· כמו ובזבחיך חסר בי"ת השמוש וכמוהו רבים: לא העבדתיך· כי אם עבדתני ויגעת בעבורי אני הייתי המעביד והמיגע וכיון שלא יגעת ולא עבדת אינני מעביד ומיגע: בלבונה· כי לבונה זכה היתה בקטורת והם לא הקטירו: (כד) לא קנית קנה· קנה הוא קנה בשם שהיה בקטורת· ואמר בקנה לא קנית לפי שלא היה הקנה בארץ ישראל כי אם על ידי קנין כי מארץ רחוקה היה בא להם כמו שכתוב וקנה הטוב מארץ מרחק: הרויתני· ע"ד משל: אך העבדתני· והנה הדבר הזה נהפך כי אני לא העבדתיך ואתה העבדתני והטעם שהייתי סובל כעבד סובל טרחו וכן אמר היו עלי לטורח נלאיתי נשוא כי החטאים והעונות היו עלי למשא כבד וזה על דרך משל ואני סבלתי מעשיכם כעבד שאין לו יכולת להקל טרחו והיה מדרך המשפט שאכלה אתכם כרגע על רוב חטאתיכם אך סבלתי שלא כליתי אתכם וזה למעני כי לא למענכם ועל חטאתיכם אני נפרע מעט מעט מכם: (כה) אנכי אנכי הוא· הכפל לחזק ר"ל אנכי הוא שסלחתי פשעם לדור המדבר ואנכי הוא הסולח ומוחה פשעכם בכל דור ודור: למעני· שלא יחולל שמי בכם אם אכלה אתכם: (כו) הזכירני· ואם תאמר שאני שכחתי צדקותיך ואינם רבות מעשיך כאשר אני אומר הזכירני כאדם המזכיר לחבירו דבר ששכח: נשפטה יחד· אני ואתם אם הכיתיך כפי פשעיך או אם מחיתי אותם לך: ספר אתה למען תצדק· ספר אתה תחילה מעשיך למען תצדק בדין כמו שאמר צדיק הראשון בריבו ר"ל שאפילו תספר אתה אם תספר האמת לא תצדק ואפי' לא תספר כל חטאתיך ולא תספר כל צדקותי שעשיתי עמך: (כז) אביך הראשון חטא· ואיך תאמר לא חטאת אתה והנה אביך הראשון חטא והוא אדם הראשון כי האדם מוטבע בחטא כי יצר לב האדם רע מנעוריו: ומליציך פשעו בי· פירוש שריך וגדוליך וכן במליצי שרי בבל כי הענין אחד במ"ש כמו את מספר מפקד העם: ואמר שרים שהם היו ראויים להוכיח העם ולהשיב אותם לדרך הטובה והם פשעו בי· וי"מ אביך מלכך כמו והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם ומפרשי' אותו על ירבעם· ויותר נכון להיות פירושו על שאול כי הוא מלך ראשונה על כל ישראל: (כח) ואחלל· הוי"ו פתוחה כי אין הענין עבר אלא פירושו בכל דור ודור אני מחלל שרי קדש ואני נותנם להרם יעקב וישראל לגידופים בעונותיהם אבל איני מכלה אותם מכל וכל· וזכר שרי קודש לפי שאמר ומליציך פשעו בי אמר כי שרי קודש שיש בישראל הם מחוללים ביד האויב ונספים בעון השרים הפושעים והעם כי הטובים הם נספים בעון הרעים כשהם רבים· וכן אמר פן תספה בעון העיר כי לא ימלט האחד בין הרבים אלא על ידי נס· וכן אמר נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ הנה היו עבדי הא-ל והסידים ונספו בעון הרבים· ועל זה אמר כי עד צדק ישוב משפט ופי' לחרם להרג כמו ואת כל הנשמה החרים· לגדופים· שהם לחרפה וגדופה בין העובדי כוכבים: ובדרש ואחלל שרי קדש אלו הלוים: מד (א) ועתה שמע· אע"פ שאני מחלל אתכם ומכה אתכם בעונותיכם עוד איטיב לכם טובה גדולה ועתה שמע הנחמה הטובה כי אתה עבדי בין שאר העובדי כוכבים וכן בחרתי מכולם והעבד הטוב אע"פ שיחטא לפעמים לא יגרשהו אדוניו אלא מיסרו ובאחרונה אחר שיסיה נוסר כמה פעמים ויכתם העבד וישוב לעבוד את אדוניו בישרת לבב וייטיב לו אדוניו טובה רבה: (ב) כה אמר ה' עושך· כמו אשר עשה את משה ואת אהרן שפירושו אשר הגדילום ולמדם· או יהיה פירוש עושך כמו בוראך יוצרך מבטן· פירש החכם רבי אברהם אבן עזרא כי רמז ליעקב כמו שאמר בבטן עקב את אחיו כלומר מי שיצר יעקב בבטן בכח שאחזה ידו בעקב עשו אחיו שלא כדרך שאר העוברים כי אין העובר מוציא ידו מן השליא כ"ש שיתפוש בידו וזהו היה מעשה הנס ומי שהיה עם אביכם בבטן יהיה עמכם בגלות שהוא מקום צר לכם כמו הבטן לעובר· ויתכן לפרש ויוצרך מבטן כמו שפי' בוראך· וטעם מבטן· כי בעת צאת הבן מן הבטן יכניסהו בברית הא-ל וימול אותו לשמונת ימים: יעזרך· שיעזרך והוא אומר לך אל תירא: וישרון· ידוע שהוא ישראל ונקרא כן לפי שהוא ישר בין העובדי כוכבים: (ג) כי אצק· כי כמו שאני יוצק מים על מקום צמא כן אצק רוחי על זרעך· וכן אמר יואל אשפוך רוחי על כל בשר וכל בשר איננו ר"ל אלא ישראל לבד כמו שאמר ונבאו בניכם ובנותיכם· וכן אצק עליהם ברכתי ובאמרו על זרעך ועל צאצאיך כי הנבואה היה מתנבא כנגד דורו והיה מבטיח הישועה על בניהם שתבא הגאולה בימיהם· והמשיל דבר המים לשני ענינים לרוחי וברכתי· האחד לענין הנפש שישראל צמאים בגלות לדבר הנבואה שפסקה זה כמה שנים וכן אמר לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה' והבטיח לרוות הצמא כמו שהמים מרווים המקום הצמא והיבש ואמר אצק רוחי על זרעך· ולענין הגוף שישראל צמאים בגלות לישועה ולכל הטוב שהבטיחם הא-ל בבואם לארצם ועל זה אמר וברכתי על צאצאיך ובאמרו על יבשה ר"ל יבשה וצמאה כי כל הארץ נקראת יבשה על דרך כלל כמו שאמר ויקרא אלהים ליבשה ארץ אבל זהו פרט למקום הצמא והיבש מן הארץ: (ד) וצמחו בבין חציר· בי"ת בבין המשמשת הוא להוספת באור כי מספיק היה אם

אמר

יִכְתֹּב יָדוֹ לַיהוָה וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל יְכַנֶּה: ו כֹּה־אָמַר יְהוָה מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וְגֹאֲלוֹ יְהוָה צְבָאוֹת אֲנִי רִאשׁוֹן וַאֲנִי אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדַי אֵין אֱלֹהִים: ז וּמִי־כָמוֹנִי יִקְרָא וְיַגִּידֶהָ וְיַעְרְכֶהָ לִי מִשּׂוּמִי עַם־עוֹלָם וְאֹתִיּוֹת וַאֲשֶׁר תָּבֹאנָה יַגִּידוּ לָמוֹ: ח אַל־תִּפְחֲדוּ וְאַל־תִּרְהוּ הֲלֹא מֵאָז הִשְׁמַעְתִּיךָ וְהִגַּדְתִּי וְאַתֶּם עֵדָי הֲיֵשׁ אֱלוֹהַּ מִבַּלְעָדַי וְאֵין צוּר בַּל־יָדָעְתִּי: ט יֹצְרֵי־פֶסֶל כֻּלָּם תֹּהוּ וַחֲמוּדֵיהֶם בַּל־יוֹעִילוּ וְעֵדֵיהֶם הֵמָּה בַּל־יִרְאוּ וּבַל־יֵדְעוּ לְמַעַן יֵבֹשׁוּ: י מִי־יָצַר אֵל וּפֶסֶל נָסָךְ לְבִלְתִּי הוֹעִיל: יא הֵן כָּל־חֲבֵרָיו יֵבֹשׁוּ וְחָרָשִׁים הֵמָּה מֵאָדָם יִתְקַבְּצוּ כֻלָּם יַעֲמֹדוּ יִפְחֲדוּ יֵבֹשׁוּ יָחַד: יב חָרַשׁ בַּרְזֶל מַעֲצָד וּפָעַל בַּפֶּחָם וּבַמַּקָּבוֹת יִצְּרֵהוּ וַיִּפְעָלֵהוּ בִּזְרוֹעַ כֹּחוֹ גַּם־רָעֵב וְאֵין כֹּחַ לֹא־שָׁתָה מַיִם וַיִּיעָף: יג חָרַשׁ עֵצִים נָטָה קָו יְתָאֲרֵהוּ בַשֶּׂרֶד יַעֲשֵׂהוּ בַּמַּקְצֻעוֹת וּבַמְּחוּגָה יְתָאֳרֵהוּ וַיַּעֲשֵׂהוּ כְּתַבְנִית אִישׁ כְּתִפְאֶרֶת אָדָם לָשֶׁבֶת בָּיִת: יד לִכְרָת־לוֹ אֲרָזִים וַיִּקַּח תִּרְזָה

נקוד על המה

רד"ק

אמר בין חציר וכמוהו בי"ת בתוך: אמר יצמחו ישראל בטובה כאלו היו נזרעים בין חציר וזה על דרך משל והחציר הוא צומח במהרה ולזה המשילם לחציר לרוב מהירות צמיחתם לא לעמידה כי החציר לא יעמוד כמו שאמר כי כחציר מהרה ימלו לפיכך אמר אח"כ כערבים על יבלי מים שעומדים בלחותם כל הימים: (ה) זה יאמר · כי הנשארים בישראל כולם יהיו קדושים וכולם יקראו שהם לה' ושהם מזרע יעקב כמו שאמר והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו וגו' · וכן אמר והיה כל אשר יקרא בשם ה' ימלט: יכתב ידו לה' · יאמר בפיו ויכתוב בידו לה' ר"ל כי הוא לה' · ויונתן תרגם יקרב קרבניה ובאמרו זה וזה לפי שיבא מזה אחד ומזה אחד כמו שכתוב ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל: יכנה · יכנה עצמו בשם ישראל כי לא יזכר שם עצמו אלא יאמר ישראל אני: (ו) כה אמר ה' מלך ישראל וגואלו · כי כשיגאלנו יהיה הוא מלך ישראל לבדו שלא יהיו ברשות מלכי העובדי כוכבים והוא אדון לצבאות מטה ומעלה ובידו הכל והיכולת בידו להוציאם מהגלות אני ראשון אף לצבאות מעלה העומדים שלא ישתנו אף להם אני ראשון ואני ברואתים ואני אחרון הם יכלו ואני קיים ומבלעדי אין אלהים נבטל אמונת העובדים לשמש ולירח ולכוכבים אין כאחד מהם שהוא אלהים אלא במצותי וברצותי הם מנהיגים מה שמנהיגים: (ז) ומי כמוני · ומי שהוא אלהים כמוני יקרא העוברות והעתידות ויגידיה ויערכה לי מה שהיה משומי עם עולם כלומר מבריאת העולם · והנה יאמר משומי כלומר כי אני שמתי הנבראים בעת שבראתים כל אחד ואחד בגבולו העליונים למעלה והתחתונים למטה וכן יאמר לי האותיות אשר תבאנה ואינו כפול לבון אלא פירוש האותיות העתידות לבא בזמן הקרוב ואשר עתידות לבא בזמן רחוק ולמו תרגם יונתן כמו לנו ויש לפרשו כמשמעו · ופי' בעבורם כלומר יגידו כדי לצדק עצמם · ויש מפרשים ואותיות דברי מופת וה"א יגידה ויערכה על ההוה שעבר מבריאת העולם עד הנה: (ח) אל תפחדו · אמר לישראל אל תפחדו מאלהים אחרים ואל תיראו מהם וכן אמר ירמיהו אל תיראו מהם כי לא ירעו וגם היטב אין אותם: ואל תרהו · פירוש לפי מקומו כמו אל תפחדו · ויונתן תרגם לא תדחלון ולא תתברון כמו לא תירא ולא תחת הלא מאז השמעתיך והגדתי העתידות לבא ובאו ואתם עדי כי לכם שלחתי נביאי ועמכם עשיתי נסים ונפלאות ואתם יודעים אם יש אלוה מבלעדי כמו שאמר משה רבינו או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותות וגו' לעיניכם · כמו שאמר הנה ואתם עדי: ואין צור בל ידעתי · כי אין למעלה ממנו ידוע כי כל הידועים כולם אצלי · או פירוש אין צור שלא ידעתי והם אינם יודעים אותם על האמת כי אינם אלוה ואמר זה על המלאכים ועל הגלגלים · וי"ת ולית דתקיף אלהן דמן קדמי מתיהב ליה: (ט) יוצרי פסל · האומנים שעושים ויוצרים הפסל כולם תהו כי מעשיהם תוהו והפסילים שהם חמודיהם שהם חומדים ואוהבים אותם והם לא יועילו להם למה חומדים אותם · ועדיהם המה · ואם תאמרו לו אין אנו יודעים שלא יועילו עדיהם המה הפסילים הם עדים בעצמם שלא יועילו כי לא יראו ולא ידעו וכיון שאינם רואים ואינם שומעים ויודעים היאך יועילו לאחרים: למען יבושו · יזכרו זה למען יבושו מעבודתם אותם · וי"ת ועדיהם המה ר"ל הם מעידים על עצמם כי אין להם כח כי אם תשרפם לא יוכלו למלט עצמם כ"ש אחרים: (י) מי יצר אל · מי יעשה מעשה תהו כזה שיטרח לתוהו וישים כספו להבל היש בגעון כזה: נסך · כסהו או לשון יציקה: (יא) הן כל חבריו · המתחברים אליו לעשותו או לעבדו · או פירוש חבריו כמשמעו שהפסל תהו והמתעסקים בו הנה תהו כמוהו כמ"ש יוצרי פסל כולם תוהו הנה הם חברים לפסל כדבר תוהו: וחרשים המה מאדם · אינם מלאכים וחרשים העושים זה באל אלא אומנים מבני אדם שעושים שאר מלאכות ועושים אותו אל זה דבר תימה: יתקבצו כולם · פירוש כל עובדי הפסל יתקבצו ויבאו ויתנו במעשיהם מהו ויסתכלו בו אם יעשו זה יש להם שיפחדו מהאל על מה שעשו ויבשו מעצמם ממעשיהם שהוא תהו שיתבוננו בו: (יב) חרש · סמוך לברזל כי הרי"ש פתוחה: ספר עתה · במעשה הפסל איך טורחים להבל מי שהוא אומן ברזל יעשה מעצד ויעשה המקבות כי כל אומן צריך לכלי ברזל יעשו הפסל מעץ או מאבן או מברזל או בדיל או כסף או שאר מתכות בכלי ברזל יעשו אותם: מעצד · כלי ברזל שאומן מ חרש עצים והוא שקורין דולודויר"א בלע"ז או איים"א: ופעל בפחם ובמקבות · אותו החרש פעל בפחם שנופח בו לחמם הברזל שיעשה ממנו הכלי ופעל במקבות שיעשה אותם שיצור בהם הפסל וזהו שאמר יצרהו ופעל במקבות שיצרו בהם · יצרהו פרשו יצר ופ"א הפעל נבלעת בדגש: ויפעלהו בזרוע כחו · בכל כחו הוא פועל בו כי יקוה בפעולתו שכר טוב ועניינו בזרוע בכחו · ובי"ת בזרוע משמשת במקום שנים · או פירוש כמו הפוך בכח זרועו וכן מקום שם קבר: גם רעב ואין כח · מרוב חשקו במלאכה כשיגיע עת האכילה לא ירצה לקום מהמלאכה והוא רעב ופועל עד שלא ישאר בו כח וכן צמא ולא יקום אפילו לשתות והנה הוא עיף וצמא ורעב ועם כל זה פועל מרוב חשקו במלאכה: (יג) חרש עצים · גם כן סמוך והרי"ש פתוחה: נטה קו · מדה: יתארהו · יגבלהו כלומר ישים גבול בעץ בשרד והוא חוט הצבע שמסמן בו הנגר מה שרוצה לכרות מן העץ וכן ותאר הגבול · והצבע ההוא יקרא שרד וקו שאמר הוא החוט שצובע אותו בשרד: יעשהו במקצועות · ואחר שסמן אותו יתקנהו במקצועות ומקצועות הם שני כלים דומין במלאכתם לאחד קורין לו פלאנ"א ולאחד סיאלנ"ע שמקלף בהם הנגר פני העץ ומחליקו · ותרגום ואת הבית יקציע יקלף ותרגום יונתן במקצועות באזמילא ואלו הכלים עשוין כמו אזמלים: ובמחוגה יתארהו · מחוגה קונפא"ס בלע"ז ובו יעשו העגולות ושאר הדברים המצויירים · יתארהו הראשון אל"ף בחטף פתח והשני האל"ף בחטף קמץ: כתפארת אדם · כי צורתו נאה ומפוארת משאר בעלי חיים · ות"י כתפארת אדם כתושבחת אתתא למתב בביתא כלומר כמו שהוא תפארת האשה שתשב בבית שלא תצא לחוץ כן הוא הפסל יושב בבית וכמוהו ונפש אדם מן הנשים · ואדוני אבי ז"ל פירש כמשמעו והענין כפול ואמר ויעשהו כתבנית איש כתפארת אדם ולמה לשבת בית לא ילך אחר כי הוא ממקומו לא ימיש: (יד) לכרת לו ארזים · עד הנה ספר מעשה הפסל מעץ הטוב ועתה אומר כי עוד יתרה עושה הפסל שהולך אל היער לכרות לו ארזים לעשות מהם פסל: · עוד

וְאַלּוֹן וַיְאַמֶּץ־לוֹ בַּעֲצֵי־יָעַר נָטַע אֹרֶן ו׳ זעירא וְגֶשֶׁם יְגַדֵּל׃ טו וְהָיָה לְאָדָם לְבָעֵר וַיִּקַּח מֵהֶם וַיָּחָם אַף־יַשִּׂיק וְאָפָה לָחֶם אַף־יִפְעַל־אֵל וַיִּשְׁתָּחוּ עָשָׂהוּ פֶסֶל וַיִּסְגָּד־לָמוֹ׃ טז חֶצְיוֹ שָׂרַף בְּמוֹ־אֵשׁ עַל־חֶצְיוֹ בָּשָׂר יֹאכֵל יִצְלֶה צָלִי וְיִשְׂבָּע אַף־יָחֹם וְיֹאמַר הֶאָח חַמּוֹתִי רָאִיתִי אוּר׃ יז וּשְׁאֵרִיתוֹ לְאֵל עָשָׂה לְפִסְלוֹ יִסְגּוֹד־ יתיר ו׳ לוֹ וְיִשְׁתַּחוּ וְיִתְפַּלֵּל אֵלָיו וְיֹאמַר הַצִּילֵנִי כִּי אֵלִי אָתָּה׃ יח לֹא יָדְעוּ וְלֹא יָבִינוּ כִּי טַח מֵרְאוֹת עֵינֵיהֶם מֵהַשְׂכִּיל לִבֹּתָם׃ יט וְלֹא־יָשִׁיב אֶל־לִבּוֹ וְלֹא דַעַת וְלֹא־תְבוּנָה לֵאמֹר חֶצְיוֹ שָׂרַפְתִּי בְמוֹ־אֵשׁ וְאַף אָפִיתִי עַל־גֶּחָלָיו לֶחֶם אֶצְלֶה בָשָׂר וְאֹכֵל וְיִתְרוֹ לְתוֹעֵבָה אֶעֱשֶׂה לְבוּל עֵץ אֶסְגּוֹד׃ כ רֹעֶה אֵפֶר לֵב הוּתַל הִטָּהוּ וְלֹא־יַצִּיל אֶת־נַפְשׁוֹ וְלֹא יֹאמַר הֲלוֹא שֶׁקֶר בִּימִינִי׃ כא זְכָר־אֵלֶּה יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל כִּי עַבְדִּי־אָתָּה יְצַרְתִּיךָ עֶבֶד־לִי אַתָּה יִשְׂרָאֵל לֹא תִנָּשֵׁנִי׃ כב מָחִיתִי כָעָב פְּשָׁעֶיךָ וְכֶעָנָן חַטֹּאותֶיךָ שׁוּבָה אֵלַי כִּי גְאַלְתִּיךָ׃ כג רָנּוּ שָׁמַיִם כִּי־עָשָׂה יְהוָה הָרִיעוּ תַּחְתִּיּוֹת אָרֶץ פִּצְחוּ הָרִים רִנָּה יַעַר וְכָל־עֵץ בּוֹ כִּי־גָאַל יְהוָה יַעֲקֹב וּבְיִשְׂרָאֵל יִתְפָּאָר׃

הפטרת צו (בירמיה סימן ז)

כא כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹלוֹתֵיכֶם סְפוּ עַל־זִבְחֵיכֶם וְאִכְלוּ בָשָׂר׃ כב כִּי לֹא־

רד״ק

שורש יותר ממה שנוטע בטיעה ויגדל אותה עד שתהיה ראויה לכרות ממנה עצים לעשות פסל · ראו עד היכן הגיע כח עבודתם והבל נקל בעיניהם כתבנם לקבל שכר טוב על זה והם טורחים לתהו ובהו והבל לא יתבוננו במעשיהם · ובארו ארזים מבקש המשובח שבהם לכרותו : תרזה · אילן מאילני סרק · ופירושו בו בהוא שקורין לו בערבי סאלב״ל : אלון · הוא אלמון : ויאמץ לו בעצי היער · לבקש מהם הטוב : נטע ארן · גם אילן נ״ל טוב למלאכה · ובדרז״ל עצי ארזים ארנים וברושים : וגשם יגדל · יש מפרשים גשם גוף ר״ל גוף עץ · וכן כארתי בשמי ומפא · והנכון לפרשו כמשמעו · וכן תרגם יונתן ומטרא ירבי · וזה נצרך לומר וגשם יגדל כי ידוע הוא כי כל צומח יגדל אותו הגשם אלא אמר שאעפ״י שהוא נוטע העץ לשם עבודת כוכבים הגשם יגדל אותו והרי הגשם בשליחות האל יתברך בא ואף על פי כן עולם כמנהגו נוהג כמו שאמרו רבותינו ז״ל בזה הענין הרי שגזל סאה של חטין וזרעה דין הוא שלא תצמח אלא עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקלקלו עתידים ליתן את הדין : (טו) והיה · כי כשכורת העץ וחושב אותו לפסל הנשארים הנפסלת יהיו לו לבער ולהחם ולאפות בהם פסילי האלים : ויחם · התי״ו נקרא בקמץ חטף והזקף ביו״ד : ישיק · כמו יבעיר כלומר ישיק בהם את התנור : ואפה לחם · כמו ואפתי קמח : למו · כמו לו או כמשמעו להם · ופי׳ לפסילים אף על פי שלא זכר אלא אחד רבים הם : (טז) חציו · ר״ל מקצתו אמר כי כשהוא מבער יהיה בשר פעמים שיצלה בו צלי ויאכל עד שישבע · ועוד שיחם בשרו באש : על חציו בשר יאכל · פירוש יצלה צלי היאך יאכל בשר על חציו שיצלה בו הצלי : ויאמר האח · שמחה וכן האח ראתה עינינו · יאמר הסכל הזה משמחה כדבר הפסל וישמח בו לסכלותו בשני פנים בהנאת הגוף לשעה ונחשבו כי יהיה לו שכר טוב בעבודתו יאמר מה טוב לי זה הפסל כי אני נהנה ממנו בהנאת גופי וממנו אעבדנו ויצילני בעת צרתי : חמותי · מלרע : (יז) ושאריתו לאל · פירוש לפסלו זהו האל שלו : יסגוד לו · ישתחוה כפל ענין במלות שונות כי יסגוד כמו ישתחוה כתרגומו · או פירוש יסגוד לו כריעה : וישתחו · פשוט ידים ורגלים כמו שפירשנו אצל · ויונתן תרגם סגיד ליה ואשתעביד ליה : (יח) לא ידעו ולא יבינו כי טח מראות עיניהם · ואם הוא פתח והוא פעל יוצא נתעלם והטח הוא האל על דרך השמן לב העם הזה כמו שפירשנו או יהיה הטח יצרם הרע הגובר על שכלם : (יט) ולא ישיב · וי״ו ולא דעת כוי״ו ויבא אברהם את עיניו · או הוא כפל ענין · אמר ולא ישיב אל לבו אלה הדברים שאמר כי הם דברי שטה ואין בלבו לא דעת ולא תבונה לאמר זה כלומר לחשוב בלבו חציו שרפתי במו אש ואף וגו׳ : אפיתי על גחליו · למעלה אמר אף ישיק כי שניהם יעשה אדם בעצים · או ישיק בהם את התנור ויאפה הלחם על ידי הדבקה או יאפה ה״ש על הגחלים : ויתרו · הנותר ממנו ואית שם מן יתר הגוש : לתועבה · לדבר שתעב האל ומנע מעבוד אותם : לבול עץ · לענף עץ · וכן כי בול הרים ישאו לו · ועיקרו יבול : (כ) רועה אפר · אמר זה העושה הפסל לעבדו רועה אפר הוא כלומר מתעסק בדבר שלא יועיל לו והוא ע״ד המשל רועה רוח · וי״ת הא דמיתא פלגי קטמא : לב הותל הטהו · הותל תואר ואם היה פעול ומשפטו להדגש אלא בא קל כמו התל בי · אמר יצר הרע שהתל בו הטהו לדרך רעה והוא לא יבין ולא יציל את נפשו טרם תאבד : ולא יאמר הלא שקר בימיני · מה שפעלתי ועשיתי בימיני שקר הוא וכת״י הלא שקרא עבדית בימיני : (כא) זכר אלה יעקב · אם העמים עובדי פסילים לא יבינו אתה זכור הדברים האלה ולא תפתה לעובדי הפסילים: כי עבדי אתה · מאז עבדי אתה ולא עבד הפסילים ועל כן יצרתיך להיות לי עבד · וטעם יצרתיך כמו שפירש בוראך ויוצרך · או עת בריאת ישראל לעם והוציאם מבית עבדים הוא עת היצירה · וי״ת אתקנתיך למהוי עבד פלח קדמי : ישראל לא תנשני · לא תנשה ממני זכרני אתה ואזכרך : (כב) מחיתי כעב פשעיך · כמו העב שנמחה במים כן מחיתי פשעיך : שובה אלי · ומה שהגלות עד הנה מחיתי · והחכם ר׳ אברהם בן עזרא ז״ל כתב כעת העוברת כלאת האמש · וכפל הענין במלות שונות : שובה · מלרע : גאלתיך · עתה אגאלך מגלות בבל : (כג) רנו שמים · על דרך משל כאלו כל העולם ישמח בגאלת ישראל מהגלות : כי עשה ה׳ · טובה עם עמו וגאלם : תחתיות ארץ · היא הנקודה האמצעית אשר בארץ · והנה זכר העגולה והנקודה וזכר הדומם והצומח והחיים לא זכר כי לא ישמחו כולם כי (כבד) [כבר] אמר : פצחו · פתחו פיכם הרמת קולכם וזכר הרים לפי שעיקר בריאת הארץ הרים שבה : יתפאר · כי תפארת האל יהיה בהוציא עמו מהגלות והעמים יפארוהו בזה · וכן אמר כורש כל ממלכות הארץ נתן לי ה׳ : (כא) כה אמר ה׳ צבאות · זכר העולות שהן כליל וזכר הזבחים שהן השלמים שמהם יאכלו הבעלים בשר ולא זכר החטאת והאשם כי לא היו מתוודים מחטאתם ולא שבים ועוד כי במזיד היו חוטאים ואין על המזיד קרבן אלא היו מביאין עולות ושלמים להראות עצמם שהם עובדים את ה׳ כנראה והשלמים היו מביאין לאכול בשר עם הראות במעשיהם עבודת האל ואמר מה לכם להביא זבחיכם ולהוסיף עוד עליהם עולות והחשבו כי יהיו נרצין לי כמו שבת ב כהם ונרצה לו לכפר עליו וזה לא יהיה כי אם אין מעשיכם רצויין לפני עולות וזבחים ג״כ לא יהיו רצויין : ספו · ענין תוספת שני דברים כענין אחד יסף וספה וכן ספות חטאת על האשת לספות עוד ואמר גם כן ספו מגזרת יסף בשקל שבו כדו והציווי הזה אינו למצוה רצונית אלא כאומר לחברו עשה מה שתעשה כי לא יועילך : (כב) כי לא דברתי · ביום הוציאי אותם מארץ

דִבַּ֤רְתִּי אֶת־אֲבֽוֹתֵיכֶם֙ וְלֹ֣א צִוִּיתִ֔ים בְּי֛וֹם הוֹצִיא֥ הוציאי קרי אוֹתָ֖ם מֵאֶ֣רֶץ מִצְרָ֑יִם עַל־דִּבְרֵ֖י עוֹלָ֥ה וָזָֽבַח׃ כג כִּ֣י אִֽם־אֶת־הַדָּבָ֣ר הַ֠זֶּה צִוִּ֨יתִי אוֹתָ֤ם לֵאמֹר֙ שִׁמְע֣וּ בְקוֹלִ֔י וְהָיִ֤יתִי לָכֶם֙ לֵֽאלֹהִ֔ים וְאַתֶּ֖ם תִּֽהְיוּ־לִ֣י לְעָ֑ם וַהֲלַכְתֶּ֗ם בְּכָל־הַדֶּ֙רֶךְ֙ אֲשֶׁ֣ר אֲצַוֶּ֣ה אֶתְכֶ֔ם לְמַ֖עַן יִיטַ֥ב לָכֶֽם׃ כד וְלֹ֤א שָֽׁמְעוּ֙ וְלֹֽא־הִטּ֣וּ אֶת־אָזְנָ֔ם וַיֵּֽלְכוּ֙ בְּמֹ֣עֵצ֔וֹת בִּשְׁרִר֖וּת לִבָּ֣ם הָרָ֑ע וַיִּהְי֥וּ לְאָח֖וֹר וְלֹ֥א לְפָנִֽים׃ כה לְמִן־הַיּ֗וֹם אֲשֶׁ֨ר יָצְא֤וּ אֲבֽוֹתֵיכֶם֙ מֵאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם עַ֖ד הַיּ֣וֹם הַזֶּ֑ה וָאֶשְׁלַ֤ח אֲלֵיכֶם֙ אֶת־כָּל־עֲבָדַ֣י הַנְּבִיאִ֔ים י֖וֹם הַשְׁכֵּ֥ם וְשָׁלֹֽחַ׃ כו וְל֤וֹא שָֽׁמְעוּ֙ אֵלַ֔י וְלֹ֥א הִטּ֖וּ אֶת־אָזְנָ֑ם וַיַּקְשׁוּ֙ אֶת־עָרְפָּ֔ם הֵרֵ֖עוּ מֵאֲבוֹתָֽם׃ כז וְדִבַּרְתָּ֤ אֲלֵיהֶם֙ אֶת־כָּל־הַדְּבָרִ֣ים הָאֵ֔לֶּה וְלֹ֥א יִשְׁמְע֖וּ אֵלֶ֑יךָ וְקָרָ֥אתָ אֲלֵיהֶ֖ם וְלֹ֥א יַעֲנֽוּכָה׃ כח וְאָמַרְתָּ֣ אֲלֵיהֶ֗ם זֶ֤ה הַגּוֹי֙ אֲשֶׁ֣ר לֽוֹא־שָׁמְע֗וּ בְּקוֹל֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהָ֔יו וְלֹ֥א לָקְח֖וּ מוּסָ֑ר אָֽבְדָה֙ הָֽאֱמוּנָ֔ה וְנִכְרְתָ֖ה מִפִּיהֶֽם׃ כט גָּזִּ֤י נִזְרֵךְ֙ וְהַשְׁלִ֔יכִי וּשְׂאִ֥י עַל־שְׁפָיִ֖ם קִינָ֑ה כִּ֚י מָאַ֣ס יְהוָ֔ה וַיִּטֹּ֖שׁ אֶת־דּ֥וֹר עֶבְרָתֽוֹ׃ ל כִּֽי־עָשׂ֨וּ בְנֵי־יְהוּדָ֥ה הָרַ֛ע בְּעֵינַ֖י נְאֻם־יְהוָ֑ה שָׂ֣מוּ שִׁקּֽוּצֵיהֶ֗ם בַּבַּ֛יִת אֲשֶׁר־נִקְרָא־שְׁמִ֥י עָלָ֖יו לְטַמְּאֽוֹ׃ לא וּבָנ֞וּ בָּמ֣וֹת הַתֹּ֗פֶת אֲשֶׁר֙ בְּגֵ֣יא בֶן־הִנֹּ֔ם לִשְׂרֹ֛ף אֶת־בְּנֵיהֶ֥ם וְאֶת־בְּנֹתֵיהֶ֖ם בָּאֵ֑שׁ אֲשֶׁר֙ לֹ֣א צִוִּ֔יתִי וְלֹ֥א עָלְתָ֖ה עַל־לִבִּֽי׃ לב לָכֵ֞ן הִנֵּֽה־יָמִ֤ים בָּאִים֙ נְאֻם־יְהוָ֔ה וְלֹא־יֵאָמֵ֨ר ע֤וֹד הַתֹּ֙פֶת֙ וְגֵ֣יא בֶן־הִנֹּ֔ם כִּ֖י אִם־גֵּ֣יא הַהֲרֵגָ֑ה וְקָבְר֥וּ בְתֹ֖פֶת מֵאֵ֥ין מָקֽוֹם׃ לג וְֽהָיְתָ֞ה נִבְלַ֨ת הָעָ֤ם הַזֶּה֙ לְמַֽאֲכָ֔ל לְע֥וֹף הַשָּׁמַ֖יִם וּלְבֶהֱמַ֣ת הָאָ֑רֶץ וְאֵ֖ין מַחֲרִֽיד׃ לד וְהִשְׁבַּתִּ֣י ׀ מֵעָרֵ֣י יְהוּדָ֗ה וּמֵֽחֻצוֹת֙ יְר֣וּשָׁלִַ֔ם ק֤וֹל שָׂשׂוֹן֙ וְק֣וֹל שִׂמְחָ֔ה ק֥וֹל חָתָ֖ן וְק֣וֹל כַּלָּ֑ה כִּ֥י לְחָרְבָּ֖ה תִּהְיֶ֥ה הָאָֽרֶץ׃
ח א בָּעֵ֣ת הַהִ֣יא נְאֻם־יְהוָ֡ה ויוציאו יוציאו קרי אֶת־עַצְמ֣וֹת מַלְכֵֽי־יְהוּדָ֣ה וְֽאֶת־עַצְמֽוֹת־שָׂרָ֡יו וְֽאֶת־עַצְמ֣וֹת הַכֹּהֲנִ֡ים וְאֵ֣ת ׀ עַצְמ֣וֹת הַנְּבִיאִ֗ים וְאֵ֛ת עַצְמ֥וֹת יוֹשְׁבֵֽי־יְרוּשָׁלִָ֖ם מִקִּבְרֵיהֶֽם׃ ב וּשְׁטָחוּם֩ לַשֶּׁ֨מֶשׁ וְלַיָּרֵ֜חַ וּלְכֹ֣ל ׀ צְבָ֣א הַשָּׁמַ֗יִם אֲשֶׁ֨ר אֲהֵב֜וּם וַאֲשֶׁ֣ר עֲבָד֗וּם וַאֲשֶׁ֨ר הָלְכ֜וּ

רד״ק

מצרים • י״מ כי היא המצוה הראשונה והוא מה שצוה אותם במרה שנאמר שם שם לו חק ומשפט והוא מה שאמרו רז״ל שבת ודינין במרה איפקוד ולא צוה על דבר עולה או זבח וי״מ לפרש ג״כ כי עיקר המצוה לא היתה על דברי עולה וזבח אלא שמעו בקולי והייתם לי לעם ובזה התנאי נתן להם התורה ואין בכל עשרת הדברים שהם כלל התורה כלה זכר עולה וזבח ואף כשדבר על הקרבנות לא צוה להם שיקריבו קרבן אלא אדם כי יקריב מכם קרבן אם ישבה מדעתו יהיה כן וכן והתמידים שצוה בהם הוא לצבור הבית והיו באין לצבור אבל ליחידים לא צוה להקריב קרבן כמו שצוה ליחידים לעשות משפט ושאר המצות ולא צוה ליחיד לעשות קרבן א״א א״כ יחטא בשוגג וזהו שפרשו האומרין להביא החוטא אל לבו לכוף התאוות הבהמיות לפי שתולדותם מחלב ודם ויהיה נזכר שלא יהיה שוגג במצוה כ״ש מזיד • התמידים גם בנין הבית לעבודה אפשר שהוא כמו שכתוב מורה לזה רבינו משה ז״ל להעתיק הדעות הזרות ובנין ההיכלות שהיו נגשים עבודת כוכבים רצה להעתיקם לעבודת האל ובימתה שם עבודת כוכבים ומזלות מהם : (כג) כי אם • מבואר הוא : (כד) ולא שמעו • במועצות • פירוש בעצה שלהם לא בעצתי כמו שפירוש בשרירות לבם הרע ושרירות פי׳ הבטת לבם מענין ישור על אויבים למה שלבם פונה אליו וי״מ תוקף לבם מענין שריר וקיים בדברי רז״ל וי״ת הרהור לבהון : ויהיו לאחור • ומה היה ענשם שהיה לאחור ולא לפנים כלומר שהיה מארה במעשה ידיהם ולא ברכה וי״ת ואחזרו לפולחני קדל וכו׳ כבעמוד : (כה) למן היום • כי בכל דור ודור היו בהם פושעים ורוב הדורות היו רובם פושעים ואף על פי שהייתי מזהירם תמיד ע״י הנביאים : יום • כלומר יום ויום : השכם ושלח • בכל בקר ובקר כי רוב האזהרה תהיה בבקר קודם שילך אדם למלאכתו ושלוח הייתי שולח בהשכמה הנביאים להזהירם : (כו) ולא הטו את אזנם הרעו מאבותם • בכל דור ודור רובם הרעו מאבותם כמו מנשה ואמון שהיו אחרונים הרעו אחרי מן הראשונים : (כז) ודברת ולא ישמעו • ידעתי כי לא ישמעו אליך ואפילו לא יענוך כשתקרא להם אעפ״כ הזהירם : יענוכה • נכתב בו ה״א המשמש אחר כ״ף הנמצא וכן [illegible] יברכוכה

והדומין לו : (כח) ואמרת • מפיהם • אפילו מפיהם אבדה ונכרתה שלא יאמרו אמת בפיהם כ״ש בלבבם כי רוב בני אדם מדברים בפיהם מה שאין בלבבם להראות עצמן טובים ואינם כן מי שנאמר עליו ודובר אמת בלבבו אבל אלה אפי׳ בפיהם אין אמת : (כט) גזי נזרך • גדול השער נקרא נזר לפי שנאמר בו מגדל שערו וענין גזי נזרך כענין קרחי וגזי על בני תענוגיך והשליכי השער שהיה לך לפאר גזי אותו והשליכי בשער לאבל ואמר לבין קינה על שפתים וי״ת [illegible] : את דור עברתו • הדור הזה שנשפך עליהם עברתו וחמתו וי״ת ית דרא די עברו על מימריה : (ל) כי עשו • שמו שקוציהם • אחז ומנשה שמו זה כמו שכתוב ובני יהודה עמהם: (לא) ובנו אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי • לא היה רצוני בזה ולא צויתי להם שישרפו לי בניהם ובנותיהם ואם צויתי על בשר בהמה לשרוף לפני לא צויתי להם שישרפו בניהם ובנותיהם והם שורפים אותם לאל אחר ואינם מרחמים עליהם מרוב אהבתם העבודת כוכבים וי״ת דלא פקידת באורייתא ולא רעוא קדמי ורז״ל פירשו אשר לא צויתי זה יפתח ולא עלתה על לבי זה מישע מלך מואב שנאמר ויקח את בנו הבכור ויעלהו עולה ידעתם שבעלתו לשמים: (לב) לכן וגו׳ וקברו בתפת מאין מקום • כי לא היה לשני זה מקום לקבורה : (לג) והיתה • אותם שלא יבלו לקבור מאין מקום או שילאו הקוברים מרוב הרוגים : (לד) והשבתי • לחרבה תהיה הארץ • ובמקום קול שמחה יהיה קול יללה קול בכי וצעקה : ח (א) בעת ההיא ויוציאו כתיב וקרי יוציאו והענין קרוב כי פירוש ויוציאו שיוציאו לא שילאו מעצמם וזה הענין לא ספר הכתוב כאורך ירושלים בספר מלכים שם. אילו השבדים עצמות המלכים והשרים והכהנים והנביאים מיושבי ירושלים מקבריהם אלא הנביא שנבא עליהם שיהיה כך והיה כך ונ״ע שלא ספר הכתוב וזה יהיה הפוגע להם אחר מיתתם כמ״ש : (ב) אשר אהבום ואת אשר עבדום וכן אמר על יהויקים כשהתנבא עליו עונשו לא יהיה לו יושב על כסא דוד ונבלתו תהיה מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה וכן אמר בפושעי ישראל יהיו מוטלים בחוצות ירושלים ורז״ל אמרו בשון תייס מתים נחטטים וסמכו זה בפסוק והיתה יד ה׳ בכם ובאבותיכם זה החוטטי קברי והביאו גם זה הפסוק לא

אַחֲרֵיהֶם וַאֲשֶׁר דְּרָשׁוּם וַאֲשֶׁר הִשְׁתַּחֲווּ לָהֶם לֹא יֵאָסְפוּ וְלֹא יִקָּבֵרוּ לְדֹמֶן עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה יִהְיוּ׃ ג וְנִבְחַר מָוֶת מֵחַיִּים לְכֹל הַשְּׁאֵרִית הַנִּשְׁאָרִים מִן־הַמִּשְׁפָּחָה הָרָעָה הַזֹּאת בְּכָל־הַמְּקֹמוֹת הַנִּשְׁאָרִים אֲשֶׁר הִדַּחְתִּים שָׁם נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ ט כב כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה אַל־יִתְהַלֵּל חָכָם בְּחָכְמָתוֹ וְאַל־יִתְהַלֵּל הַגִּבּוֹר בִּגְבוּרָתוֹ אַל־יִתְהַלֵּל עָשִׁיר בְּעָשְׁרוֹ׃ כג כִּי אִם־בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל הַשְׂכֵּל וְיָדֹעַ אוֹתִי כִּי אֲנִי יְהוָה עֹשֶׂה חֶסֶד מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בָּאָרֶץ כִּי־בְאֵלֶּה חָפַצְתִּי נְאֻם־יְהוָה׃

הפטרת שמיני (בשמואל ב' סימן ו')

ו א וַיֹּסֶף עוֹד דָּוִד אֶת־כָּל־בָּחוּר בְּיִשְׂרָאֵל שְׁלֹשִׁים אָלֶף׃ ב וַיָּקָם ׀ וַיֵּלֶךְ דָּוִד וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ מִבַּעֲלֵי יְהוּדָה לְהַעֲלוֹת מִשָּׁם אֵת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־נִקְרָא שֵׁם שֵׁם יְהוָה

רד"ק

יאספו ולא יקברו וסמכו אליו הפסוק הבא אחריו ונבחר מות מחיים כלומר למה היה נבחר מות מחיים אם המתים נתנטשים ואם היה עונש המתים היה להם כפרה וזה ונבחר מות אלא אם הוא עונש החיים ובעון החיים מתים נתנטשים למה אמר ונבחר מות מחיים ופי' נבחר מות לרשעים שלא יחיו בעוה"ב ויפלו בגיהנם: לדומן. לזבל יהיו כלומר כי לעולם יהיו על פני האדמה כי לא יקברו ולרוב עמידתם על פני האדמה ירקבו וישובו לעפר וזבל ונבחר המתים יהיה ענשם מה שאמר שיהיו נתקעים מקבריהם והחיים והם השארית הנשארים שלא יהרגו ויגלו יבחרו בגלותם מות מחיים כי יהיו ביד גוי נבל עבדים לעם אכזרים שלא ירחמו עליהם וטוב מותם מחייהם: (ג) בכל המקומו' הנשארים. בכל מקום שיהיו הנשארים. כמו הפסוק הנשארים בכל המקומות אשר הדחתים שם כמו ותבם בפיך שיניה. וכל הארץ באו מצרימה לשבור אל יוסף באו מצרימה אל יוסף לשבר. לי יזעקו אלהי ידענוך ישראל לי יזעקו ישראל אלהי ידענוך והדומי' להם כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק: ט (כב) כה אמר ה'. אם יש בכם חכמים אל יתהללו בחכמתם כי לא תועילם כיון שלא ידעו את ה' ולא הלכו בדרכיו חכמה מה להם וכמו שאמר חכמים המה להרע וכן אם יש בכם גבורים אל יתהללו בגבורתם כי לא תועילם להצילם מן המות או מן השבי וכן אם יש בכם עשיר אל יתהלל בעשרו כי לא יפדהו מן החרב כי הוא ועשרו יאבדו וזכר השלשה תכונות כי החכם ינצל פעמים רבות בתחבולותיו ובערמתו וכן הגבור ינצל בגבורתו ובכחו וכן העשיר יפדה נפשו מיד האויב בעשרו כן מנהג העולם ברוב ואמר להם הנביא כי לא ינצלו באלה הבלים בדרך העולם להנצל בהם אלא במה ינצלו אותם שינצלו. (כג) בהשכל וידוע אותי. פירוש בהשכל אותי וידוע אותי והשכל האל הוא שישכיל כי הוא אחד קדמון ואינו גוף והוא בורא הכל ומשגיח על הכל ומנהיג את כל העולם בחכמתו עליונים ותחתונים וידיעת האל יתב' היא ללכת בדרכיו לעשות חסד משפט וצדקה כי כן עושה אותם הוא: בארץ. כלומר עם בני העולם והולך בדרכיו הוא יודע אותי כמו שאמר אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו כי דן דין עני ואביון אז טוב הלא היא הדעת אותי נאום ה' הנה כי מעשה המשפט והצדקה הוא ידיעת האל יתב' וכזה ניצלו דניאל וחבריו שגלו בארץ עם גלות יהודה וניצלו מן הקלון והבזיון שהיה מגיע לשאר השבוים והיו נכבדים וגדולים בארץ גלותם לפי שהיו צדיקים וחסידים ולא היה להם דרך להנצל מן הגלות כי איך ישארו בארץ ג' או ד' או אפילו יו"ד: כי אם בזאת יתהלל המתהלל. בזאת התכונה שתהיה לו תכונה נפשית והשכל ולדעת אותי ומה שאמר כי אני ה' עושה למה שאמר וידוע אותי כי בכלל וידוע אותי עשות חסד ומשפט וצדקה כמו שפירשנו לפיכך פי' ואמר כי אני ה' עושה חסד לומר אלה הם דרכי ומדותי שאני מתנהג בהם בעולמי: כי באלה חפצתי. שיעשה אותם האדם ואני בהם ומה שאמר בארץ וחסדו וצדקתו ג"כ בשמים כמו שאמר ה' בהשמים חסדך אמר בארץ לפי שחסדו וצדקתו בארץ גלוים לבני אדם כולם ומה שבשמים אינו גלוי כי אם להחכמים הנה פרשתי לך שני הפסוקים האלה לפי הענין הפשט דבקים בענינם כאשר היטב והחכמים אשר לפנינו ספריהם פירשו אלה שני הפסוקים לענין כולות אבל לא הדביקום לענין הפרשה. והחכם רבי אברהם בר' חייא הנשיא נלחו"ב אלגירש"א פירש אלו שלש התכונות בחכמה יקנה האדם החכמה ויקרא חכם ובעושר מוסיף על קנינו ומתגבר בה נקרא גבור והמעדיף על זה נקרא עשיר ואשר מגיע אל עומק החכמה נקרא משכיל והיתר על ראש החכמות והמגדל השנוי עליהם הוא דעת אלהים שאין האדם ראוי להתהלל כי אם בה כמו שאמר כי אם בזאת יתהלל המתהלל בידיעת האל יתב' ובלמוד תורתו אשר היא חסד ומשפט וצדקה בה ראוי שיתהלל המתהלל. והחכם הגדול מורה צדק רבינו משה בר מיימון ז"ל פירש כן ואמר תחלה כי שם החכמה נופל בלשון עברי על ארבעה עניני'. נופל על השגת האמיתיות אשר תכלית כוונתם השגתו יתברך כמו אמר והחכמה מאין תמצא ונופל על ידיעת המלאכות איזו מלאכה שתהיה וכל חכם לב בכם וכל אשה חכמת לב ונופל על קנות מעלות המדות וזקניו יחכם ונופל על הערמה והתחכמות הבה נתחכמה לו. ולפי זה הענין אמר ויקח משם אשה חכמה ומזה הענין חכמים המה להרע ואפשר שיהיה ענין החכמה מורה על הערמה ושימוש המחשבה פעמים יהיה בחכמה השכלית והתחכמות לקנות מעלות שכליות או לקנות מעלות מדות אמר שאין שלמות הקנין ואין שלמות בריאות הגוף ולא שלמות המדות הטובות אין כל זה שלמות שראוי להתפאר ולהתהלל בו והשלמות שראוי להתהלל בו היא ידיעת האל יתב' שהיא החכמה האמיתית ופירש ג"כ שלשת השמות חסד ומשפט וצדקה חסד הוא הפלגה בגמילות הטובה וכולל שני ענינים. האחד לגמול טוב למי שאין לו חק עליו כלל והשני להיטיב למי שראוי לך להיטיב לו יותר ממה שהוא ראוי וצדקה הוא היושר לתת לכל אחד כפי הראוי לו ומשפט לדון בזה שראוי על הדין יהיה נקמה או יהיה טוב ואמר שאין ראוי לאדם להתהלל לא בחכמה ולא בגבורה ולא בעושר כי אם בהשכל וידוע האל שהיא החכמה והגבורה ולא בזה בלבד אלא גם בידיעת מדות האל יתעלה והם לעשות חסד משפט וצדקה כמו שאני עושה אותם והוא יתב' לפי המצאו הכל נקרא חסיד ולפי שרחמיו על העניים ר"ל הנהגתו בב"ח בכחותיהם יקרא צדיק ולפי מה שיתחדש בעולם מן הטובות כפי מה שמחייב אותם הדין הנמשך אחר החכמה יקרא שופט והוסיף עוד ואמר בארץ להודיע כי השגחתי ג"כ בארץ כפי מה שהיא כמו שהשגחה בשמים כפי מה שהם:

ו א ויוסף עוד דוד. כמו ויאסוף שרשו אסף וכן ויותר מן המועד שרשו אחר וכן תוסף רוחם יגועון כמו תאסיף. ויש מפרשו כמשמעו ענין תוספת שרשו יסף כלומר הוסיף לקבץ עוד ובת"י ואוסיף עוד ופי' עוד כי היו עמו רבים מישראל בבעלותיו וכן במלחמה אחרת כי באותו הפרק היתה מלחמת פלשתים והיה זה בהביאו הארון וכן מוכיח בדה"י: (ב) מבעלי יהודה. ונקראת ג"כ שם קרית יערים בעל וגם בעלה בדברי הימים ואחד הוא ונקראת ג"כ קרית יערים כמו שאמר בספר יהושע בעלה היא קרית יערים ובקרית יערים היה הארון כי שם העלוהו מבית שמש ובנוהו ...

צְבָאוֹת יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים עָלָיו׃ ג וַיַּרְכִּבוּ אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֶל־עֲגָלָה חֲדָשָׁה וַיִּשָּׂאֻהוּ מִבֵּית אֲבִינָדָב אֲשֶׁר בַּגִּבְעָה וְעֻזָּא וְאַחְיוֹ בְּנֵי אֲבִינָדָב נֹהֲגִים אֶת־הָעֲגָלָה חֲדָשָׁה׃ ד וַיִּשָּׂאֻהוּ מִבֵּית אֲבִינָדָב אֲשֶׁר בַּגִּבְעָה עִם אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וְאַחְיוֹ הֹלֵךְ לִפְנֵי הָאָרוֹן׃ ה וְדָוִד ׀ וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל מְשַׂחֲקִים לִפְנֵי יְהוָה בְּכֹל עֲצֵי בְרוֹשִׁים וּבְכִנֹּרוֹת וּבִנְבָלִים וּבְתֻפִּים וּבִמְנַעַנְעִים וּבְצֶלְצֱלִים׃ ו וַיָּבֹאוּ עַד־גֹּרֶן נָכוֹן וַיִּשְׁלַח עֻזָּא אֶל־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיֹּאחֶז בּוֹ כִּי שָׁמְטוּ הַבָּקָר׃ ז וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּעֻזָּה וַיַּכֵּהוּ שָׁם הָאֱלֹהִים עַל־הַשַּׁל וַיָּמָת שָׁם עִם אֲרוֹן הָאֱלֹהִים׃ ח וַיִּחַר לְדָוִד עַל אֲשֶׁר פָּרַץ יְהוָה פֶּרֶץ בְּעֻזָּה וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם הַהוּא פֶּרֶץ עֻזָּה עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ט וַיִּרָא דָוִד אֶת־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וַיֹּאמֶר אֵיךְ יָבוֹא אֵלַי אֲרוֹן יְהוָה׃ י וְלֹא־אָבָה דָוִד לְהָסִיר אֵלָיו אֶת־אֲרוֹן יְהוָה עַל־עִיר דָּוִד וַיַּטֵּהוּ דָוִד בֵּית עֹבֵד־אֱדֹם הַגִּתִּי׃ יא וַיֵּשֶׁב אֲרוֹן יְהוָה בֵּית עֹבֵד אֱדֹם הַגִּתִּי שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֶת־עֹבֵד אֱדֹם וְאֶת־כָּל־בֵּיתוֹ׃ יב וַיֻּגַּד לַמֶּלֶךְ דָּוִד לֵאמֹר בֵּרַךְ יְהוָה אֶת־בֵּית עֹבֵד אֱדֹם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ בַּעֲבוּר אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיֵּלֶךְ דָּוִד וַיַּעַל אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים מִבֵּית עֹבֵד אֱדֹם עִיר דָּוִד בְּשִׂמְחָה׃ יג וַיְהִי כִּי צָעֲדוּ נֹשְׂאֵי אֲרוֹן־יְהוָה שִׁשָּׁה צְעָדִים

פתח באתנח

רד"ק

יהודה כמ"ש והיה לו לומר אל בעלי יהודה כי שם הלכו להעלות משם הארון וכן אמר בדברי הימים וילך דוד וכל ישראל בעלתה אל קרית יערים ואם נאמר כי שמ"ם במקום למ"ד זה לא יתכן כי זה הפך זה כי המ"ם מורה הרחוק והלמ"ד מורה הקרוב אלא אין פירוש ויקם וילך דוד על ההליכה לבעלי יהודה אלא על היציאה משם שאמר להעלות משם והוא מקרא קצר וכן פירוש הפסוק וילך דוד וכל העם אשר אתו מבעלי יהודה שבאו שם להעלות משם את ארון האלהים: אשר נקרא שם. ואח"כ פירוש שם ה' צבאות יושב הכרובים עליו נקרא הארון שם. ומה שנזכר שם הארון בזה השם במקום זה מה שלא נזכר כן במקום אחר לפי שנתקדש שמו של הקב"ה עליו בהיותו בשדה פלשתים: (ג) אל עגלה חדשה. כמו על וכן ויך את הפלשתי אל מצחו וכן אל ההרים לא אכל ועשו עגלה חדשה שלא נשתמש בה הדיוט ועשו זה לקדושת הארון: נוהגים את העגלה חדשה. פירוש היו נוהגים את הבקר שהיו מושכים העגלה: עם ארון האלהים. דבק הוא עם עגלה חדשה כאלו אמר נוהגים את העגלה חדשה עם ארון האלהים ונאמרו פעם אחרת וישאוהו לפי שאמר שעוזא ואחיו נוהגים פירוש הולך היו נוהגים אותו כשנשאוהו מבית אבינדב כי אחיו היה הולך לפני הארון ועוזא עם הארון וי"מ כן עם ארון האלהים כי על עוזא אמר שהיה הולך עם ארון האלהים ואחיו לפניו לפיכך אחז בו עוזא כי הוא היה עם הארון וכן אמר וימת שם עם ארון האלהים. וי"מ וישאוהו על האבנים שהושיבו פלשתים אמר כי נשאוהו עם ארון האלהים וזהו שאמר פעם שנית וישאוהו כי הראשון אמר על הארון והאחרון אמר על הארגז: (ה) בכל עצי ברושים. אמר עצי ברושים לפי שהכלי שיר עושה אדם אותם מברוש וכלל אחלה בכל עצי ברושים ופרט אחר כן ובכנורות ובנבלים. וי"ו ובכנורות נוספת ורבים כמוהו יהיה בכל עצי ברושים כלל כלים אחרים לבד הנזכרים: ובמנענעים. הוא כלי נגון יניע אדם גופו בנגנו בו או הוא אשר בו יהדות ינועו בעת הנגון וי"ת ובכרכיעין והם לוחות דקות ינגנו בהם ובדברי רבותינו ז"ל רביעית של אליית פי' לוחות של מקוננות כי הלוחות ההם ינגנו בהם ויקוננו: ובצלצלים. כמו בצלצלי שמע והם שני כלי נחשת שמקישין אותן זה בזה ומשמיעים קול: (ו) גרן נכון. ובד"ה גרן כידון ושני שמות היו לו ואפשר כי שמו גרן נכון וקראוהו גרן כידון על שמת שם עוזא מן ירא עיניו כידו ורבותינו ז"ל דרשוהו לגנאי אמרו בתחלה כידון ולבסוף נכון כלומר עתה כשנשאו הארון בעגלה ופרץ ה' בעוזא נקרא כידון ולבסוף כשהעלהו דוד מבית עובד אדום נקרא נכון שנשאוהו לוים בכתף כמו שאומר בדברי הימים ושם כתיב ויהי בעזור האלהים את הלוים כנגד מה שאמר עתה כשהלאין עזר שם את נוהלין לפי שעשו נכון שנשאוהו הלוים בכתפים ובמוטות: וישלח עוזא. פי' וישלח ידו: כי שמטו הבקר. שמטו שועל מועד כאלו נשמטו הבקר כלומר נתפרקו אבריהם מקדושת הארון שלא היה ראוי שיהיה נשא בעגלה שימשכוהו הבקר אלא בכתפי הלוים הרי ראוי להיות נשא ולדעת יונתן שמטו שועל יוצא שתרגם ארי מרגוטי תוריא פי' שמוטוה ואורידו ותרגום ונלחה ידו ותתריג ידיה ואע"פ שבא הארון משדה פלשתים בזה הענין ולא שמטו הבקר פלשתים לא היו יודעים מנהג משא הארון וכונו במעשתו כמושב אשר יכלו שהרי לקחו עגלה חדשה ופרות אשר לא עלה עליהן על אבל ישראל שהיו יודעים משא הארון כמ"ש בתורה ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו חטאו בזה לפיכך הראה להם הקב"ה קדושת הארון בשני פנים בשמיטת הבקר ובמות עוזא והענין אשר שגה דוד בזה הדבר מקרא מפורש חשב כי לא יהיה חטא בזה אם ישאוהו בעגלה אע"פ שכתוב בכתף ישאו כי אמר באותו זמן במדבר נוה האל כי לפי שהיה המשכן נשא בעגלות נוה לשאת את הארון בכתף להראות כי קדושת הארון גדולה מקדושת המשכן אבל בזמן שלא היה שם משכן חשב שאין חטא אם ישאוהו בעגלה ועוד כי בעגלה בא משדה פלשתים ומזה שגה: (ז) על השל. על השגגה תרגום שגה שלו ובת"י על דאשתלי ועוד שאם כאחזו בו כי לא נתן כי אם לבני לוי שהם מקודשים משאר בני ישראל ומ"ש למעלה כי אלעזר אחיו קדשו לשמור הארון פי' לשמור הבית שהיה בו הארון שיהיה בטהרה לכבוד ולרבון לפני הארון לא שהיה שולח ידו בארון ולהסיעו ממקום למקום כי לא יתכן זה כי אם לבני לוי וכן התודה דוד חטא זה כמו שכתוב בדברי הימים כי למבראשונה לא אתם פרץ ה' אלהינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט ורז"ל דרשו בו כי חטא עוזא באחזו בו לפי שחשב שיפול הארון לארץ כי שמטו הבקר והנה טעה לפי מחשבתו בקדושת הארון שלא היה יכול לעמוד בעצמו בלא נושא ואמרו על דבר זה נענש עוזא ואמר הקב"ה נושאיו נושא עצמו לכ"ש ונושאיו נושא פירשנו בספר יהושע: (י) אל עיר דוד. כמו אל עיר וכן והתפלל על ה' ועיר דוד היא ציון: (יא) את עובד אדום הגתי. לוי היה ומן השוערים היה כמו שכתוב בדברי הימים ועובד אדום ויעיאל מן השוערים ומן המשוררים ג"כ היה כמו שכתיב בדברי הימי' ועובד אדו' ועוזיהו בכנורות וקראו גתי לפי שהתגורר בגת: (יב) ואת כל ביתו. בניו וכנותיו וכל אשר לו היתה להם ברכה בבנים ובעושר ותוספת טובה בכל דבר מעת שהיה הארון בביתו ורבותינו ז"ל דרשו ואת כל ביתו זו אשתו ושמנה כלותיו שילדו בכל שבט בכרס אחד וסמכו זה על מה שכתוב בדברי הימים פעולתו השמיני כי ברכו אלהים וכתיב ששים ושנים לעובד אדום ושמנה כלותיו שילדו ששה ששה בכרס א' הם ששים ושנים עם שמנה הבנים: (יג) נושאי ארון ה'. הם הלוים כמו שכתוב בדברי הימים וישאו בני הלוים את ארון האלהים כאשר צוה משה בכתפם במוטות עליהם: ששה צעדים. יזבח שור ומריא. ובדברי הימים כתוב ויהי בעזר האלהים

וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא: יד וְדָוִד מְכַרְכֵּר בְּכָל־עֹז לִפְנֵי יְהוָה וְדָוִד חָגוּר אֵפוֹד בָּד: טו וְדָוִד וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל מַעֲלִים אֶת־אֲרוֹן יְהוָה בִּתְרוּעָה וּבְקוֹל שׁוֹפָר: טז וְהָיָה אֲרוֹן יְהוָה בָּא עִיר דָּוִד וּמִיכַל בַּת־שָׁאוּל נִשְׁקְפָה ׀ בְּעַד הַחַלּוֹן וַתֵּרֶא אֶת־הַמֶּלֶךְ דָּוִד מְפַזֵּז וּמְכַרְכֵּר לִפְנֵי יְהוָה וַתִּבֶז לוֹ בְּלִבָּהּ: יז וַיָּבִאוּ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וַיַּצִּגוּ אֹתוֹ בִּמְקוֹמוֹ בְּתוֹךְ הָאֹהֶל אֲשֶׁר נָטָה־לוֹ דָּוִד וַיַּעַל דָּוִד עֹלוֹת לִפְנֵי יְהוָה וּשְׁלָמִים: יח וַיְכַל דָּוִד מֵהַעֲלוֹת הָעוֹלָה וְהַשְּׁלָמִים וַיְבָרֶךְ אֶת־הָעָם בְּשֵׁם יְהוָה צְבָאוֹת: יט וַיְחַלֵּק לְכָל־הָעָם לְכָל־הֲמוֹן יִשְׂרָאֵל לְמֵאִישׁ וְעַד־אִשָּׁה לְאִישׁ חַלַּת לֶחֶם אַחַת וְאֶשְׁפָּר אֶחָד וַאֲשִׁישָׁה אֶחָת וַיֵּלֶךְ כָּל־הָעָם אִישׁ לְבֵיתוֹ: כ וַיָּשָׁב דָּוִד לְבָרֵךְ אֶת־בֵּיתוֹ וַתֵּצֵא מִיכַל בַּת־שָׁאוּל לִקְרַאת דָּוִד וַתֹּאמֶר מַה־נִּכְבַּד הַיּוֹם מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר נִגְלָה הַיּוֹם לְעֵינֵי אַמְהוֹת עֲבָדָיו כְּהִגָּלוֹת נִגְלוֹת אַחַד הָרֵקִים: כא וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־מִיכַל לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר בָּחַר־בִּי מֵאָבִיךְ וּמִכָּל־בֵּיתוֹ לְצַוֺּת אֹתִי נָגִיד עַל־עַם יְהוָה עַל־יִשְׂרָאֵל וְשִׂחַקְתִּי לִפְנֵי יְהוָה: כב וּנְקַלֹּתִי עוֹד מִזֹּאת וְהָיִיתִי שָׁפָל בְּעֵינָי וְעִם־הָאֲמָהוֹת אֲשֶׁר אָמַרְתְּ עִמָּם אִכָּבֵדָה: כג וּלְמִיכַל בַּת־שָׁאוּל לֹא־הָיָה לָהּ יָלֶד עַד יוֹם מוֹתָהּ: ז א וַיְהִי כִּי־יָשַׁב הַמֶּלֶךְ בְּבֵיתוֹ וַיהוָה

רד"ק

פסקא באמצע פסוק

אם לוים נושאי ארון ברית ה' ויזבחו שבעה פרים ושבעה אילים כשהלכו נושאי הארון ששה צעדים שהכירו כי האלהים עוזר במשא הארון ותפן נס כי לא נכשלו כמו שנכשל עוזא וטעם ששה צעדים נראה כי כשיעור הזה הלך עוזא כשאחז בארון והכהו השם וכיון שראו אלה נושאי הארון כי הלכו ששה צעדים ולא היה להם פגע רע שמחו והורידו הארון וזבחו זבחים ורז"ל דרשו ממה שאמור מכאן שהארון נושא את עצמו כלומר כיון שנשאוהו בכתפים במוטות ולא הרגישו בו כאילו אין משא בכתפים ידעו כי אלהים עוזרם במשא בכתפים הארון ומה שאמר הנה שור מריא וכאן אומר שבעה פרים ושבעה אילים והנה אומר ויזבח כלומר דוד הוא שזבח שור ומריא וכאן אומר ויזבחו כלומר הלוים זבחו שבעה פרים ושבעה אילים כנגד שבעה צעדים כנגד השביעי הורידו הארון וזבחו · וי"א צעדי דרגין ורז"ל אמרו על כל פסיעה ופסיעה שור ומריא על כל שש פסיעות שבעה אילים ומהם אמרו על כל שש פסיעות שור ומריא על כל ששה סדרים של שש שש פסיעות שבעה פרים ושבעה אילים ופי' ומריא כתרגומו ופטים: (יד) מכרכר בכל עוז · מרקד בכל כחו וכונתו וי"ת משבח: אפוד בד · חגור באפוד בד נראה כי זה המלבוש לכבוד היו לובשים אותו וכן אמר בכהני נוב שמונים וחמשה נושאי אפוד בד ולא היה מבגדי כהונה לפיכך היה מותר כל אדם ללובשו ואף על פי שאינו כהן ובדברי הימים מכורבל במעיל בוץ והוא המעיל הוא האפוד וכמו אותו בלבון אחר תרגם אפוד בד כרדוט דבוץ ותרגם כי כן תלבשנה בנות המלכים המעילים כרדוטין אבל אפוד ומעיל הכתובים בתורה הם כל אחד בגד בפני עצמו אין זה כמו זה שמבואר בתורה: (טז) מפזז ומכרכר · מפזז ג"כ כמו מרקד אלא שהם בעניינים שונים זה מזה או יהיה הכל בענין אחד והכפל לרוב הרקוד וי"ת מרקד ומשבח ובמקומו בדברי הימים מרקד ומשחק: ותבז לו בלבה · כראותה אותו מן החלון בזתה אותו בלבה כי חשבה כי אין כבוד המלך להתנהג כמנהג הדיוט אפי' לפני הארון ואח"כ כשהלך לביתו אמרה לו מה נכבד היום וגו': (יז) אשר נטה לו דוד · יריעה נטה לו מלמעלה אעפ"י שבבית אבינדב ובבית עובד אדום היה בבית מקורה כמו שנאמר בכסא בית ולא נאמר שם אהל לפי שלא היתה עמידתו בהם אלא דרך עראי אבל עתה שהעלהו דוד לירושלים וידעו כי שם ישכון עדי עד כי קבלה היתה בידם כי ירושלים עיר הקודש ושם יבנה בהמ"ק אעפ"י שלא ידעו באיזה מקום מן העיר עד שבנה דוד מזבח על פי גד הנביא בגרן ארונה היבוסי וירד בו אש מן השמים אז ידע דוד כי שם יבנה בית המקדש אבל עד אותו זמן לא רצה דוד להכניסו בבית מקורה אלא תחת יריעה כמו שהיה מקדש וגם עתה שהיה אהל מועד בגבעון והמשכן והארון ושתי הלוחות וכל כלי הקדש תחת היריעה היו הכנים הוא הארון הזה שבו שברי לוחות ג"כ תחת היריעה או זה הארון שהיו בו לוחות השלמות והוא הנכון כמו שפירשנו למעלה במלחמת פלשתים שנלקח הארון זה הארון הוא שהכניסו לבית עולמים לתוך הדביר אם כן זה הוא שהיו בו הלוחות השלמות או השלמות והשבורות לדעת מי שאמר לוחות ושברי לוחות מונחים בארון ולמה לא הביא דוד את הארון לגבעון שהיה שם אהל מועד לפי שידע כי אהל מועד היה עתיד לבא לירושלים ותשב כי בימיו יהיה זה והוא יבנה בית המקדש לפיכך אחר שהביא הארון לירושלים שאל לנתן הנביא אם יבנה בית לה' ונתן אמר לו כל אשר בלבבך עשה ומלבו אמר לו נתן זה לא בנבואה כי חשב בלבו כמו שחשב דוד כי הוא יבנה הבית: (יט) חלת לחם · ובדברי הימים ככר לחם והככר גדול מהחלה כי הככרות היו אלא שהיו עשוים כתכונת החלות: ואשפר אחד · חלק אחד מבשר כמו שמנהג לחלוק הבקר או הצאן לחלקים ידועים ונתן לכל אחד חלת לחם וחלק בשר ואשישה אחת מלאה יין וכן פי' רז"ל אשישה גרבת דחמרא אבל אשפר פי' מלה מורכבת משמות ג' ואמרו אחד מששה בפר כלומר כי ששה חלקים היו עושים בפר ולכל אחד היה נותן הששית וי"ת פלג חד כלומר חלק אחד ותרגם אשישה מנתא: (כ) לברך את ביתו · לתת שלום לפי שבא מן הדרך וכן כי תמצא איש לא תברכנו: מה נכבד היום · נפעל עבר כי הוא פאת ודרך לעג אמרה לו מה נכבד כלומר כי לא נכבד היום הזה שאתה נגלית בו משחק כאחד הרקים וההדיוטין: לעיני אמהות עבדיו · אין צריך לומר לפני בני עבדיך אלא אפי' לעיני אמהות עבדיך נתבזית היום: כהגלות נגלות · שניהם ממקור מבנין נפעל האחד שלם כמו השלמים כשאול כשאל דוד והאחד חסר נו"ן נפעל כמנהג וכפל פעמים המקור לרוב התגלותו בשחוק · ובדרש אמרה לו של בית אבא היתה מלכות נאה מהלך שלהם להם לא נראה לאחד מהם פיסת יד או פיסת רגל מגולה כולהון היו מכובדין ממך מה אמר לה דוד לפני ה' אשר בחר בי מאביך אמר לה של בית אביך היו מניחין כבוד שמים ומתעסקין בכבוד עצמן אבל אני מניח כבוד עצמי ומתעסק בכבוד קוני ומן האמהות אשר אמרת חס ושלום מן האמהות את נקראת אין את נקראת מן האמהות וי"ת כמה דחלין ומתגלי דומה כי יתף היה סולך ומשחק כדברי הדרש: (כא) לפני ה' · מה שרקדתי וכרכרתי לפני ה' עשיתי לפי שכבדני ובחר בי מאביך וראוי לו שאקל עצמי לכבודו: ושחקתי לפני ה' · מלרע לפי שהוא עתיד כלומר עוד יותר ממה שעשיתי אעשה ואשחק לפניו וז"ש ונקלותי עוד מזאת יותר מזאת השמחה והרקידה שעשיתי יותר אעשה לבזות עצמי ולהקל: (כב) והייתי שפל בעיני · לפניו לכל דבר ואין זה קלון אלא כבוד: עמם אכבדה · בעיניהן אני נכבד במה שעשיתי כי אם אקל עצמי לכבוד הא-ל אהיה נכבד בעיני הכל לא כמו בעיניך: (כג) לא היה לה ולד · לאמיתתו כתיב ולד בוי"ו וקרי ילד ביו"ד ולמערבאי כתיב ילד ביו"ד וקרי

הפטרת שמיני

הֵנִיחַ־לוֹ מִסָּבִיב מִכָּל־אֹיְבָיו: ב וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־נָתָן הַנָּבִיא רְאֵה נָא אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּבֵית אֲרָזִים וַאֲרוֹן הָאֱלֹהִים יֹשֵׁב בְּתוֹךְ הַיְרִיעָה: ג וַיֹּאמֶר נָתָן אֶל־הַמֶּלֶךְ כֹּל אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ לֵךְ עֲשֵׂה כִּי יְהוָה עִמָּךְ: ד וַיְהִי בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיְהִי דְּבַר יְהוָה אֶל־נָתָן לֵאמֹר: ה לֵךְ וְאָמַרְתָּ אֶל־עַבְדִּי אֶל־דָּוִד כֹּה אָמַר יְהוָה הַאַתָּה תִּבְנֶה־לִּי בַיִת לְשִׁבְתִּי: ו כִּי לֹא יָשַׁבְתִּי בְּבַיִת לְמִיּוֹם הַעֲלֹתִי אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה וָאֶהְיֶה מִתְהַלֵּךְ בְּאֹהֶל וּבְמִשְׁכָּן: ז בְּכֹל אֲשֶׁר־הִתְהַלַּכְתִּי בְּכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֲדָבָר דִּבַּרְתִּי אֶת־אַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר צִוִּיתִי לִרְעוֹת אֶת־עַמִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר לָמָּה לֹא־בְנִיתֶם לִי בֵּית אֲרָזִים: ח וְעַתָּה כֹּה־תֹאמַר לְעַבְדִּי לְדָוִד כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֲנִי לְקַחְתִּיךָ מִן־הַנָּוֶה מֵאַחַר הַצֹּאן לִהְיוֹת נָגִיד עַל־עַמִּי עַל־יִשְׂרָאֵל: ט וָאֶהְיֶה עִמְּךָ בְּכֹל אֲשֶׁר הָלַכְתָּ וָאַכְרִתָה אֶת־כָּל־אֹיְבֶיךָ מִפָּנֶיךָ וְעָשִׂתִי לְךָ שֵׁם גָּדוֹל כְּשֵׁם הַגְּדֹלִים אֲשֶׁר בָּאָרֶץ: י וְשַׂמְתִּי מָקוֹם לְעַמִּי לְיִשְׂרָאֵל וּנְטַעְתִּיו וְשָׁכַן תַּחְתָּיו וְלֹא יִרְגַּז עוֹד וְלֹא־יֹסִיפוּ בְנֵי־עַוְלָה לְעַנּוֹתוֹ כַּאֲשֶׁר בָּרִאשׁוֹנָה: יא וּלְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר צִוִּיתִי שֹׁפְטִים עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל וַהֲנִיחֹתִי לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ וְהִגִּיד לְךָ יְהוָה כִּי־בַיִת יַעֲשֶׂה־לְּךָ יְהוָה: יב כִּי יִמְלְאוּ יָמֶיךָ וְשָׁכַבְתָּ אֶת־אֲבֹתֶיךָ וַהֲקִימֹתִי אֶת־זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֵּעֶיךָ וַהֲכִינֹתִי אֶת־מַמְלַכְתּוֹ: יג הוּא יִבְנֶה־בַּיִת לִשְׁמִי וְכֹנַנְתִּי אֶת־כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ עַד־עוֹלָם:

פסקא באמצע פסוק

רד"ק

בוי"ו ולד יפי' רז"ל מהיום ההוא ואילך לא היה לה לעונש מה שאמרה אבל לפני היום הזה היה לה כמ"ש יתרעם לנגלה אמת דוד ואמרו עגלה זו מיכל: עד יום מותה · בחול"ם ונעת מותה בשורק פי' עד כמו עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך · ובדרש אבל ביום המיתה היה לה ואמרו כי שלש נשים מתו תיות רחל וכלתו של עלי ומיכל בת שאול:

(א) כי ישב המלך בביתו · שלא היה צריך לצאת למלחמה כמו שאמר וה' הניח לו אז חשב לבנות בית המקדש כי מצוה היה על ישראל לבנות בית המקדש אחר מנוחתו מן המלחמות שנאמר והניח לכם מכל אויביכם מסביב וגו' והיה המקום אשר יבחר וגו' לשכנו תדרשו ועל המלך מוטל לעשות ולצוות את ישראל לעשות לפיכך ויאמר המלך אל נתן הנביא כלומר שישאל את פי ה' על בנין הבית ובאיזה מקום יבנה ואע"פ שהיו לו מלחמות אחר כן כמו שאמר ויהי אחר כן ויך דוד את הפלשתים עד עתה היו באים עליו אויביו וכיון שהגליתי הגל וגלה כל אויביו ויראו אויביו ממנו ולא באו עליו אבל הוא הלך עליהם ולקח גת מיד פלשתים שהיתה לישראל כבר ועם ארם ועם אדום ועם בני עמון לוחם בטענה: (ב) בבית ארזים · בבית מקורה בעצי ארזים ות"י בביתא די מטלל בכשורי ארזיא: יושב בתוך היריעה · לא היה דעתו על הארון הזה לבדו אלא גם על המזבח ועל הארון האחד ועל כלי המשכן שהיו בגבעון באהל מועד כי הכל יושב בתוך היריעה וזכר הארון לפי שהוא נטה לו היריעה ועוד שהוא עיקר הכל ונכבד מכל כלי המשכן ואמר לעצמי בניתי בית ארזים וארון ה' בתוך יריעה לא יכשר וצריך שאבנה לו בית ואמר לו נתן כל אשר בלבבך עשה ומדעתו אמר זה נתן כי ראה כי ה' עמו והיה מלך הגון וכשר חשב כי הוא יבנה הבית שעתיד להבנות וזה כי הנביא אינו יודע על אדם אחד אלא מה שנאמר לו ברוח הנבואה כי גם שמואל הנביא שהיה גדול ממנו שנאמר עליו כל אשר ידבר בא יבא ונאמר ולא הפיל מכל דבריו ארצה לא ידע בבני ישי מי יהיה המלך וחשב כי אליאב הוא המלך כ"ש נתן הנביא: (ד) ויהי בלילה ההוא · אולי נבואתו היתה בחלום חזיון לילה כמו שנאמר במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו ונאמר ליעקב במראות הלילה · ובדרש למה בלילה ההוא א"ר סימון אמר הקב"ה לנתן האיש הזה נדרן הוא כענין שנאמר אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי וגו' שמא יאמר איני אוכל ואיני שותה עד שאבנה בית ה' מהר אמור לו לא אתה תבנה: (ז) את אחד שבטי ישראל · שופטי ישראל ומלכים כמו לא יסור שבט מיהודה כמו שאמר אשר צויתי לרעות את עמי ישראל והשופט או המלך הוא הרועה וכן במקומו בדברי הימים את אחד שופטי ישראל:

(ח) מן הנוה · גדרות צאן נקרא נוה כמו שנאמר נוה כרות רועים וגדרות צאן ות"י מן דירא כמו שנאמר כמשנה הכונס צאן לדיר: (ט) כשם הגדולים · המלכים הגדולים כמו שנאמר ויצא שם דוד בכל הארצות ורז"ל דרשו זה שאומרים מגן דוד כמו שאומרים מגן אברהם: (י) ושמתי מקום · והרי כבר נתן להם מקום ובארץ ישראל היו אלא פירושו כתרגומו ואשוי אתר מתקן כלומר שיהיה מקומם נכון וטוב השמים יתנו טלם והארץ תתן יבולה ותהיה ארץ ברכה וכן ונטעתיו כתרגומו ואקימינון כלומר מה ששכנתי אותם בארץ יהיו נטועים בה שלא יגלו ממנה כמו שאומר לעתיד ונטעתים על אדמתם כמו שהנטע קיים בארץ במקומו וכן פירש אחריו ושכן התחיו כלומר במקומו כמו שבו איש תחתיו: ולא ירגז עוד · שלא יגלה ממקומו כמו שת"י ולא יזועון עוד כי הרוגז הפך המנוחה כמו ולא נחתי ויבא רוגז מוסדות השמים ירגזו: לענותו · ובדברי הימים לבלותו והענין אחד ובדברי ז"ל כתיב לענותו וכתוב לבלותו בתחלה לענותו ולבסוף לכלותו כי הם פירשו ושמתי מקום לעמי על בית המקדש וכן אמר בדרש א"ר שמואל ב"ר יצחק משיבנה המקדש יתנו יסודות לעולם שנאמר ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו וגו' ואמר בתחלה כשנבנה בית המקדש אמר שלא יענה אותם אויב ולבסוף כשחטאו משנבנה בית המקדש אמר שלא יכלה אותם מכל וכל אבל יענה אותם אויב לעונש חטאתם: כאשר בראשונה · טרם שהקמותי להם שופטים ואף מן היום אשר צויתי עליהם שופטים היו מענים אותם בני עולה אבל מעתה משבאת המלוכה עליהם לא יוסיפו בני עולה לענותם והניחותי לך מכל אויביך: כי בית יעשה לך ה' · בית מלכות ות"י ארי בית מלכו יקיים לך ה': (יב) כי ימלאו · אינו לשון ברכה אלא פירושו כאשר ימלאו ימיך ותשכב את אבותיך אקים את זרעך אחריך ויתכן לפרשו לשון ברכה בשרו שימות זקן מלא ימים והם ימי האדם הארוכים ברוב שהם שבעים שנה כמ"ש ימי שנותינו בהם שבעים שנה ודוד חיה שבעים שנה כמ"ש כי בן שלשים שנה היה במלכו וארבעים שנה מלך וכן פירש את מספר ימיך אמלא כמו שכתבנו בפסוק או יומו יבא ומת · ובדרש כי ימלאו ימיך ימים שלמים אני נותן לך ולא ימים חסרים: אשר יצא ממעיך · מכאן שאבשלום ואדוניהו לא היו כי כבר נולדו בחברון ומאשר נולדו עדיין אמר שיהיה מלך ועדיין לא ידע דוד מי הוא עד שנולד שלמה ושלח לו ביד נתן הנביא שיקרא שמו ידידיה או ידע דוד כי שלמה ימלוך וזהו שאמר לבת שבע כי שלמה בנך ימלוך אחרי או אמר לו בפירוש ע"י נתן הנביא ואע"פ שלא נאמר בנבואת נתן לא בזה הספר ולא בספר דברי הימים הנה כתב בדברי

יד אֲנִי אֶהְיֶה־לּוֹ לְאָב וְהוּא יִהְיֶה־לִּי לְבֵן אֲשֶׁר בְּהַעֲוֺתוֹ וְהֹכַחְתִּיו בְּשֵׁבֶט אֲנָשִׁים וּבְנִגְעֵי בְּנֵי אָדָם׃ טו וְחַסְדִּי לֹא־יָסוּר מִמֶּנּוּ כַּאֲשֶׁר הֲסִרֹתִי מֵעִם שָׁאוּל אֲשֶׁר הֲסִרֹתִי מִלְּפָנֶיךָ׃ טז וְנֶאְמַן בֵּיתְךָ וּמַמְלַכְתְּךָ עַד־עוֹלָם לְפָנֶיךָ כִּסְאֲךָ יִהְיֶה נָכוֹן עַד־עוֹלָם׃ יז כְּכֹל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וּכְכֹל הַחִזָּיוֹן הַזֶּה כֵּן דִּבֶּר נָתָן אֶל־דָּוִד׃

הפטרת תזריע (במלכים ב סימן ד)

מב וְאִישׁ בָּא מִבַּעַל שָׁלִשָׁה וַיָּבֵא לְאִישׁ הָאֱלֹהִים לֶחֶם בִּכּוּרִים עֶשְׂרִים־לֶחֶם שְׂעֹרִים וְכַרְמֶל בְּצִקְלֹנוֹ וַיֹּאמֶר תֵּן לָעָם וְיֹאכֵלוּ׃ מג וַיֹּאמֶר מְשָׁרְתוֹ מָה אֶתֵּן זֶה לִפְנֵי מֵאָה אִישׁ וַיֹּאמֶר תֵּן לָעָם וְיֹאכֵלוּ כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אָכֹל וְהוֹתֵר׃ מד וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וַיֹּאכְלוּ וַיּוֹתִרוּ כִּדְבַר יְהוָה׃ ה א וְנַעֲמָן שַׂר־צְבָא מֶלֶךְ־אֲרָם הָיָה אִישׁ גָּדוֹל לִפְנֵי אֲדֹנָיו וּנְשֻׂא פָנִים כִּי־בוֹ נָתַן־יְהוָה תְּשׁוּעָה לַאֲרָם וְהָאִישׁ הָיָה גִּבּוֹר חַיִל מְצֹרָע׃ ב וַאֲרָם יָצְאוּ גְדוּדִים וַיִּשְׁבּוּ מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל נַעֲרָה קְטַנָּה וַתְּהִי לִפְנֵי אֵשֶׁת נַעֲמָן׃ ג וַתֹּאמֶר אֶל־גְּבִרְתָּהּ אַחֲלֵי אֲדֹנִי לִפְנֵי הַנָּבִיא אֲשֶׁר בְּשֹׁמְרוֹן אָז יֶאֱסֹף אֹתוֹ מִצָּרַעְתּוֹ׃ ד וַיָּבֹא וַיַּגֵּד לַאדֹנָיו לֵאמֹר כָּזֹאת וְכָזֹאת דִּבְּרָה הַנַּעֲרָה אֲשֶׁר מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל׃ ה וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־אֲרָם לֶךְ־בֹּא וְאֶשְׁלְחָה סֵפֶר אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ עֶשֶׂר כִּכְּרֵי־כֶסֶף וְשֵׁשֶׁת אֲלָפִים זָהָב וְעֶשֶׂר חֲלִיפוֹת בְּגָדִים׃ ו וַיָּבֵא הַסֵּפֶר אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר וְעַתָּה כְּבוֹא הַסֵּפֶר הַזֶּה אֵלֶיךָ הִנֵּה שָׁלַחְתִּי אֵלֶיךָ אֶת־נַעֲמָן עַבְדִּי וַאֲסַפְתּוֹ מִצָּרַעְתּוֹ׃ ז וַיְהִי כִּקְרֹא מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַסֵּפֶר וַיִּקְרַע בְּגָדָיו וַיֹּאמֶר הַאֱלֹהִים אָנִי לְהָמִית וּלְהַחֲיוֹת כִּי־זֶה שֹׁלֵחַ אֵלַי לֶאֱסֹף אִישׁ מִצָּרַעְתּוֹ כִּי אַךְ־דְּעוּ־נָא וּרְאוּ כִּי־מִתְאַנֶּה הוּא לִי׃ ח וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ אֱלִישָׁע אִישׁ־הָאֱלֹהִים כִּי־קָרַע מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶת־בְּגָדָיו וַיִּשְׁלַח אֶל־הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר לָמָּה קָרַעְתָּ בְּגָדֶיךָ יָבֹא־נָא אֵלַי וְיֵדַע כִּי יֵשׁ נָבִיא בְּיִשְׂרָאֵל׃ ט וַיָּבֹא נַעֲמָן בְּסוּסָו (בסוסיו קרי) וּבְרִכְבּוֹ וַיַּעֲמֹד פֶּתַח־הַבַּיִת לֶאֱלִישָׁע׃ י וַיִּשְׁלַח אֵלָיו אֱלִישָׁע מַלְאָךְ לֵאמֹר הָלוֹךְ וְרָחַצְתָּ שֶׁבַע־פְּעָמִים בַּיַּרְדֵּן וְיָשֹׁב בְּשָׂרְךָ לְךָ וּטְהָר׃ יא וַיִּקְצֹף נַעֲמָן וַיֵּלַךְ וַיֹּאמֶר הִנֵּה אָמַרְתִּי אֵלַי יֵצֵא יָצוֹא וְעָמַד וְקָרָא בְּשֵׁם־יְהוָה אֱלֹהָיו וְהֵנִיף יָדוֹ אֶל־הַמָּקוֹם וְאָסַף הַמְּצֹרָע׃

רד"ק

בימים שכתבה מספר דוד הנבואה שאמר לו נתן כמ"ש ויהי דבר ה' אלי לאמר וגו' כי שלמה יהיה שמו ושלום ושקט אתן אל ישראל בימיו: (יד) בשבט אנשים ובנגעי בני אדם. כמו שמיסרין בני אדם בניהם בשבט ויגעו אותם בשבט מוסר לא להמיתם כמו שאמר כי תכנו בשבט לא ימות ואל המיתו אל תשא נפשך לפיכך אמר אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן והוכחתיו בהעוותו כמו שמיסר האב את בנו ולא אסיר חסדי כמו שעשיתי לשאול שלקחתי ממנו המלכות אלא המלכות יהיה לבניו עד עולם ועל כל זרע דוד אמר לא על שלמה לבד אלא על רחבעם ועל היוצאים ממנו בניהם ובני בניהם. ורבותינו ז"ל דרשוהו על שלמה ואמרו בשבט אנשים זה הדד ורזון בן אלידע שנאמר ויקם ה' שטן לשלמה וגו' ובנגעי בני אדם אלו המזיקין שטרדוהו ממלכותו כמו שאמרו בא אשמדאי וטרדו ממלכותו ופירש בני אדם כי אמרו כי השדים נולדו מאדם הראשון באותן ק"ל שנה שפירש מאשתו: (טז) ונאמן ביתך. כפעל עבר כמו ויתקיים מן ותקעתיו יתד במקום נאמן. ות"י ויקיים ביתך: לפניך. כמו שהוא לפניך היום כסאך נכון כן יהיה עד עולם:

(מב) מבעל שלשה. שם מקום הנזכר בספר שמואל ויעבור בארץ שלשה וי"ת זה וזה ארץ דרומא: לחם בכורים. מן השעורים הראשונים שקצרו כי זמן קציר שעורים היה: וכרמל בצקלונו. בקליפתו כתרגומו ופירוכן בלבושיה:

ה (א) כי בו. כתרגומו ארי על ידיה עבד ה' נצחנא לארם ובדרש היה מושך את הקשת לתומו והרג את אחאב ועוד בדרש כשעה שגמלו חסד עם יעקב כמו שכתוב ויאסוף לבן את כל אנשי המקום ויעש משתה אמר להם הקב"ה גמלתם חסד עם יעקב אני אתן שכרכם לבניכם בשביל שלא יהיה שכר לרשעים בעולם הבא שנאמר כי בו נתן ה' תשועה לארם: גבור חיל מצורע. כי היה גבור חיל והיה מצורע: (ב) נערה קטנה. מן השבי ששבו היתה זאת הנערה ואמר קטנה כי יש נערה גדולה ובדברי רבותינו ז"ל קרי לה נערה וקרי לה קטנה אלא קטנה היתה והיתה ממקום ששמו נערן: ותהי לפני. היתה משמשת לפניה: (ג) אחלי אדוני. התאוות אדוני ובקשותיו יהיו לפני הנביא אשר בשומרון: אז יאסוף אותו מצרעתו. כי הנבואה יתברך עושה נסים על ידו ואחלי שם בלשון עברי ות"י טובי רבוני: יאסוף אותו מצרעתו. כתרגומו יסי יתיה מסגירותיה ונקראת רפואת הצרעת אסיפה מפני שהמצורע ישב בדד ובהרפאו יאסף בין בני אדם: ויבא ויגד. נעמן הגיד למלך ארם אדוניו דברי הנערה אחר שספרה לו אשתו: (ה) וששת אלפים זהב. כתרגומו ושיתא אלפין דינרין דדהב: (ו) ויבא הספר אל מלך ישראל לאמר. הביא הספר אל מלך ישראל ודברי הספר היו ועתה כבוא הספר הזה אליך היו בתחלת הספר דברי אחרים אלא שדברים הצריכים ספר הכתוב: (ז) האלהים אני. ולא נתן אל לבו דבר הנביא אעפ"י שהיה יודע כי הקב"ה עושה נסים על ידו כי כוב נבואה לפניו ולאמר לו להתחנן לאל נעכרו לפי שהוא לא היה שומע אליו לבטל עבודת העגלים: מתאנה הוא לי. מתגולל עלי עלילות ומבקש ממני דבר שלא אוכל לעשותו כדי שילחם עמי כי בשלום היה אז עמו: (ט) בסוסו. כן כתיב וקרי בסוסיו לשון רבים הכתוב אומר על עצמו שהיה הוא רוכב בסוסו והקרי הוא על הבאים עמו: (יא) והניף ידו על המקום. ת"י וירים ידיה על אתר בית מתחא ותיתסי סגירותי' ופי' ואסף המצורע בשר המצורע כלומר

מקום

יב הלא טוב אבנה (אמנה קרי) ופרפר נהרות דמשק מכל מימי ישראל הלא ארחץ בהם וטהרתי ויפן וילך בחמה: יג ויגשו עבדיו וידברו אליו ויאמרו אבי דבר גדול הנביא דבר אליך הלוא תעשה ואף כי אמר אליך רחץ וטהר: יד וירד ויטבל בירדן שבע פעמים כדבר איש האלהים וישב בשרו כבשר נער קטן ויטהר: טו וישב אל איש האלהים הוא וכל מחנהו ויבא ויעמד לפניו ויאמר הנה נא ידעתי כי אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל ועתה קח נא ברכה מאת עבדך: טז ויאמר חי יהוה אשר עמדתי לפניו אם אקח ויפצר בו לקחת וימאן: יז ויאמר נעמן ולא יתן נא לעבדך משא צמד פרדים אדמה כי לוא יעשה עוד עבדך עלה וזבח לאלהים אחרים כי אם ליהוה: יח לדבר הזה יסלח יהוה לעבדך בבוא אדני בית רמון להשתחות שמה והוא נשען על ידי והשתחויתי בית רמן בהשתחויתי בית רמן יסלח נא (נא כתיב ולא קרי) יהוה לעבדך בדבר הזה: יט ויאמר לו לך לשלום וילך מאתו כברת ארץ:

הפטרת מצורע (במלכים ב׳ סימן ז׳)

ג וארבעה אנשים היו מצרעים פתח השער ויאמרו איש אל רעהו מה אנחנו ישבים פה עד מתנו: ד אם אמרנו נבוא העיר והרעב בעיר ומתנו שם ואם ישבנו פה ומתנו ועתה לכו ונפלה אל מחנה ארם אם יחינו נחיה ואם ימיתנו ומתנו: ה ויקמו בנשף לבוא אל מחנה ארם ויבאו עד קצה מחנה ארם והנה אין שם איש: ו ואדני השמיע את מחנה ארם קול רכב קול סוס קול חיל גדול ויאמרו איש אל אחיו הנה שכר עלינו מלך ישראל את מלכי החתים ואת מלכי מצרים לבוא עלינו: ז ויקומו וינוסו בנשף ויעזבו את אהליהם ואת סוסיהם ואת חמריהם המחנה כאשר היא וינסו אל נפשם: ח ויבאו המצרעים האלה עד קצה המחנה ויבאו אל אהל אחד ויאכלו וישתו וישאו משם כסף וזהב ובגדים וילכו ויטמנו וישבו ויבאו אל אהל אחר וישאו משם וילכו ויטמנו: ט ויאמרו איש אל רעהו לא כן אנחנו עשים היום הזה יום בשרה הוא ואנחנו מחשים וחכינו עד אור הבקר ומצאנו עוון ועתה לכו ונבאה ונגידה בית המלך: י ויבאו ויקראו אל שער העיר ויגידו להם לאמר באנו אל מחנה ארם והנה אין שם איש וקול אדם כי אם הסוס אסור והחמור אסור ואהלים כאשר המה: יא ויקרא השערים ויגידו בית המלך פנימה: יב ויקם המלך לילה ויאמר אל עבדיו אגידה נא לכם את אשר עשו לנו ארם ידעו כי רעבים אנחנו

רד״ק

מקום הצרעת: (יב) אבנה ופרפר · כתיב בבי״ת וקרי במ״ם ושיה האחד נקרא אבנה ואמנה עם בי״ת ועם מ״ם: הלא ארחץ בהם וטהרתי · אם בטבילה אטהר ארחץ בהם ואטהר · ואדוני אבי ז״ל פי׳ הלא בכל יום אני רוחץ: וטהרתי · בתמיה וכי אני טהור בעבור זה וכן פי׳ ר׳ יונה המדקדק: (יג) אבי · כמו אדוני וכת״י מרי וכן אבי רואה גם ראה: דבר גדול · אליך · אם דבר גדול דבר אליך הנביא לעשות כדי שתרפא הלא תעשה כ״ש שדבר קטן דבר אליך שיש לך לעשותו שאמר אליך רחץ וטהר וכת״י אילו פתגמא רבא נביא מליל עמך: וטהרתי · ת״י ואתסי ר״ל כי רפואתו היא טהרתו: (טו) ברכה · מנחה וכן קח נא את ברכתי: (טז) אשר עמדתי לפניו · שאני רגיל לעמוד ולהתפלל לפניו ולעבדו כלכי ושבועה זו למד מרבו אליהו ויש מפרשים אשר עמדתי לפניו על אליהו חי ה׳ וחי אליהו אשר עמדתי לפניו: (יז) ולא יתן נא לעבדך · שאלה וכן ולא יקך אסכו אמנון אחי: אדמה · לעשות מזבח באדמה וכי לא היה יכול הוא לקחתה בלא רשות אלא אמר שלא יעשה המזבח לה׳ בגזלה אם לא מרצון הנביא והמלך: (יח) בהשתחויתי · מלעיל בשני ספרים והוא שם יאמר ממנו ההשתחויה ובמסורה שלש עשרה השתחויות הוו במקדש: יסלח ה׳ לעבדך · נא כתיב ולא קרי כמו כן יסלח ה׳ לעבדך והכתוב רוצה לאמר מעתה יסלח ה׳ לעבדך כלומר שאל מאל שיסלח לי: (יט) כברת ארץ · הוא שיעור מיל:

(ג) וארבעה אנשים · ארז״ל כי אלה הארבעה היו גיחזי וג׳ בניו: פתח השער · כמו שדרך המצורעים להיות חוץ לעיר כמו שכתוב מחוץ למחנה מושבו: עד מתנו · עד אשר מתנו: (ד) ונפלה · כמו אל הכשדים אתה נופל: בנשף את מחנה ארם · לפני בוא המצורעים באותו לילה כי הם נסו מאתמול ביום ההוא היו רואים ישראל וכן אומר ויקומו בנשף תיכף כששמעו הקול נכנס פחד גדול בלבם ונסו: (ז) וינוסו אל נפשם · להציל נפשם ולא חשו על ממונם ואפילו הסוסים לא אסרו לרכוב עליהם. (ט) ולא כן · לא טוב כאשר אנחנו לא כשר מה דאנחנא עבדין: מחשים · שותקים מלבשר: וחכינו עד אור הבוקר · אם נחכה עד אור הבוקר מלבשר מצאנו עון בזה: עוון · מלא בשני ווי״ן: (י) אל שוער העיר ויגידו להם · שוער דרך כלל כמו ויליד ביתו הם יאכלו בלחמו או פירושו קראו אל שוער אחד מן השוערים וקמו כולם והגידו להם זה הדבר: הסוס אסור והחמור אסור · דרך כלל כמו ויהי לי שור וחמור ופירושו שהיו אסירים על אבוסיהם: (יא) ויקרא השוערים · שוער העיר קרא אל שוערי בית המלך והם הגידו בית המלך פנימה: (יב) להחבה · בה״א:

בהשדה

וַיֵּצְאוּ מִן־הַמַּחֲנֶה לְהֵחָבֵה בַהשָּׂדֶה בשדה קרי לֵאמֹר כִּי־יֵצְאוּ מִן־הָעִיר וְנִתְפְּשֵׂם חַיִּים וְאֶל־הָעִיר נָבֹא: יג וַיַּעַן אֶחָד מֵעֲבָדָיו וַיֹּאמֶר וְיִקְחוּ־נָא חֲמִשָּׁה מִן־הַסּוּסִים הַנִּשְׁאָרִים אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ־בָהּ הִנָּם כְּכָל־הֶהָמוֹן המון קרי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ־בָהּ הִנָּם כְּכָל־הֲמוֹן יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־תָּמּוּ וְנִשְׁלְחָה וְנִרְאֶה: יד וַיִּקְחוּ שְׁנֵי רֶכֶב סוּסִים וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ אַחֲרֵי מַחֲנֵה־אֲרָם לֵאמֹר לְכוּ וּרְאוּ: טו וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵיהֶם עַד־הַיַּרְדֵּן וְהִנֵּה כָל־הַדֶּרֶךְ מְלֵאָה בְגָדִים וְכֵלִים אֲשֶׁר־הִשְׁלִיכוּ אֲרָם בְּהֵחָפְזָם בחפזם קרי וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים וַיַּגִּדוּ לַמֶּלֶךְ: טז וַיֵּצֵא הָעָם וַיָּבֹזּוּ אֵת מַחֲנֵה אֲרָם וַיְהִי סְאָה־סֹלֶת בְּשֶׁקֶל וְסָאתַיִם שְׂעֹרִים בְּשֶׁקֶל כִּדְבַר יְהוָה: יז וְהַמֶּלֶךְ הִפְקִיד אֶת־הַשָּׁלִישׁ אֲשֶׁר נִשְׁעָן עַל־יָדוֹ עַל־הַשַּׁעַר וַיִּרְמְסֻהוּ הָעָם בַּשַּׁעַר וַיָּמֹת כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּרֶדֶת הַמֶּלֶךְ אֵלָיו: יח וַיְהִי כְּדַבֵּר אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר סָאתַיִם שְׂעֹרִים בְּשֶׁקֶל וּסְאָה־סֹלֶת בְּשֶׁקֶל יִהְיֶה כָּעֵת מָחָר בְּשַׁעַר שֹׁמְרוֹן: יט וַיַּעַן הַשָּׁלִישׁ אֶת־אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמַר וְהִנֵּה יְהוָה עֹשֶׂה אֲרֻבּוֹת בַּשָּׁמַיִם הֲיִהְיֶה כַּדָּבָר הַזֶּה וַיֹּאמֶר הִנְּךָ רֹאֶה בְּעֵינֶיךָ וּמִשָּׁם לֹא תֹאכֵל: כ וַיְהִי־לוֹ כֵּן וַיִּרְמְסוּ אֹתוֹ הָעָם בַּשַּׁעַר וַיָּמֹת:

הפטרת אחרי מות (ביחזקאל סימן כ"ב)

כב א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: ב וְאַתָּה בֶן־אָדָם הֲתִשְׁפֹּט הֲתִשְׁפֹּט אֶת־עִיר הַדָּמִים וְהוֹדַעְתָּהּ אֵת כָּל־תּוֹעֲבוֹתֶיהָ: ג וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה עִיר שֹׁפֶכֶת דָּם בְּתוֹכָהּ לָבוֹא עִתָּהּ וְעָשְׂתָה גִלּוּלִים עָלֶיהָ לְטָמְאָה: ד בְּדָמֵךְ אֲשֶׁר־שָׁפַכְתְּ אָשַׁמְתְּ וּבְגִלּוּלַיִךְ אֲשֶׁר־עָשִׂית טָמֵאת וַתַּקְרִיבִי יָמַיִךְ וַתָּבוֹא עַד־שְׁנוֹתָיִךְ עַל־כֵּן נְתַתִּיךְ חֶרְפָּה לַגּוֹיִם וְקַלָּסָה לְכָל־הָאֲרָצוֹת: ה הַקְּרֹבוֹת וְהָרְחֹקוֹת מִמֵּךְ יִתְקַלְּסוּ־בָךְ טְמֵאַת הַשֵּׁם רַבַּת הַמְּהוּמָה: ו הִנֵּה

רד"ק

בכבדם · נכתב בה"א הידיעה כמשפט כמו להגדוד אשר בא עליו והדומים לו וקרי בבדה בלא ה"א הידיעה כמנהג ברוב נהקל: (יג) ככל המון ישראל אשר נשארו בה · נכתב ההמון על הידיעה בסמיכות כמו הטעם המלחמה הארון הברית והדומים להם וקרי בלא ה"א הידיעה כמנהג ברוב ופי' הפסוק כן הוא הנם ככל המון ישראל פירוש הסוסים כחושים ורעים ככל המון ישראל שנשארו בשומרון שהם כחושים מהרעב ואם תאמר היאך לא נשארו כי אם חמשה סוסים בשמרון הנם ככל המון ישראל אשר תמו כמו שתמו האנשים כן תמו הסוסים כן פירש אדוני אבי ז"ל · ויונתן תרגם אם יגדון הא אינון ככל המונא דישראל דספו: ככל המון ישראל · בכ"ף: (יד) ויקחו שני רכב סוסים · והלא אמר חמשת סוסים והיאך אמר שלא לקחו אלא שנים כי פירוש שני רכב סוסים שנים סוסים ורוכבים עליהם ובת"י תרין רכבי סוסון אלא מן החמשה שאמרו נתנו השנים הטובים שבהם: (טו) בהחפזם · הכתיב הוא עם ה"א ויהיה מבנין נפעל אם הה"א נקודה בצר"י והקרי הוא בלא ה"א מן הקל: (יח) ויהי כדבר · לפי שאמר כאשר דבר איש האלהים ספר היאך היו הדברים אע"פ שכבר כתב למעלה הביא עוד הדברים הנה על המעשה:

כב (ב) ואתה בן אדם התשפוט · הכפל לחזק הענין כמו התלכה אתה אמר אם תשפוט אתה ראה מעשיה: את עיר הדמים · אע"פ שהיתה עיר גלולים ותועבות אחרות העון הגדול הוא שפיכת דם נקי וכן אמר במנשה אחר שזכר כל תועבותיו וגם דם נקי שפך מנשה: והודעת · תודיע אותה את כל תועבותיה ועליהם תשפטנה והמשפט הוא בדברים שתודיענה כי היא חייבת לפי מעשיה כל הרע הבא עליה ויותר וי"ת התוכח ית קרתא דאשדי דם זכאי: (ג) ואמרת · עיר שופכת דם · עיר שאנשיה שופכים דם וכן דרך הלשון לזכור העיר במקום אנשיה לפי שהעיר כוללת אותם כולם כמו עיר היושבת אלף עיר הומיה קריה עליזה והדומה להם: בתוכה · אמר בתוכה לשני טעמים · האחד כי שפיכת דמים לעיני כל היא רעה גדולה יותר משפיכת דמים בדרכים ובמסתרים והשני אמר בתוכה כלומר כי תוכה מלא דם מרוב שפיכות דמים כמו שאמר על מנשה עד אשר מלא ירושלים פה לפה: לבא עתה · שפיכות דמים גרם לה לבא עת חרבנה: ועשתה גלולים עליה לטמאה · אמר עליה לפי שהגלולים היו על ההרים ועל הגבעות וי"ת עליה בגוה: לטמאה · הטעם מאות שהאדם מוזהר עליהם הם מדרגות יש טומאה במגע ויש טומאה חמורה ממנה לבעול בעילות האסורות ויש עוד טומאה חמורה ממנה והיא עבודת הגלולים שהיא טומאת הנפש ועל אלה השתים האחרונות קאה ארץ כנען הגוי אשר בה לפיכך זכרה בזו הפרשה ולפיכך אמר על מעשה הגלולים לטמאה וכן בתורה אמר בהפך קדושים תהיו ואמר אחריו אל תפנו אל האלילים ואלהי מסכה לא תעשו לכם כי עבודת הגלולים היא טומאת הנפש לפיכך אמר לטמאה ואמר ובגלוליך אשר עשית טמאת כי היא הטומאה הגדולה: (ד) בדמך ותקריבי ימיך · את ברעותיך הקרבת ימי גלותיך וחורבנך: ותבא עד שנותיך · שנות הגלות והחורבן והוא כפל הענין במלות שונות · ואמר ותבא שהוא לשון זכר הנמצא ולשון הפרשה לנקבה הנמצאת כמו שכתבנו כמה פעמים כי כשידבר כנגד העדה פעמים ידבר בלשון זכר ופעמים ידבר בלשון נקבה כי יכונו בעם שהוא לשון זכר ובעדה שהוא לשון נקבה: על כן נתתיך חרפה לגוים · שהגוים מחרפים ומבזים אותך על עזבך תורת אלהיך והם לא עזבו תורת אלהיהם: על כן נתתיך · זאת חרפה וקלסה להם כלומר בפיהם וטעם נתתיך כי כולם שולטים בך ולא יראו ממך לחרפך ולגדפך הפך הכבוד שהיה לך והיראה ממך אם היית עושה רצוני כמו שכתוב וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך לפיכך כשעברת על רצוני משלו בך גוים רבים ועתה חרפה וקלסה להם ופירוש קלסה לעג וכן יתקלסו בך וכן הוא במלכים יתקלס ורזנים משחק לו: (ה) הקרובות · טמאת השם · שיש לך שם טומאה בגוים כי מלבד שלא טמאה בגופך את טמאה בשמך: רבת המהומה · שמהומותיך רבות ריב ומריבה ודבר: (ו) הנה נשיאי ישראל המלכים והשרים · איש לזרועו היו בך · כלומר כל איש ואיש לפי חוזק היה להרע ולשפוך דם וזהו שאמר לזרועו לפי זרועו והתגברותו מפני עשרו או קרוביו וכן איש זרוע לו הארץ:

נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ לִזְרֹעוֹ הָיוּ בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם׃ ז אָב וָאֵם הֵקַלּוּ בָךְ לַגֵּר עָשׂוּ בַעֹשֶׁק בְּתוֹכֵךְ יָתוֹם וְאַלְמָנָה הוֹנוּ בָךְ׃ ח קָדָשַׁי בָּזִית וְאֶת־שַׁבְּתֹתַי חִלָּלְתְּ׃ ט אַנְשֵׁי רָכִיל הָיוּ בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם וְאֶל־הֶהָרִים אָכְלוּ בָךְ זִמָּה עָשׂוּ בְתוֹכֵךְ׃ י עֶרְוַת־אָב גִּלָּה־בָךְ טְמֵאַת הַנִּדָּה עִנּוּ־בָךְ׃ יא וְאִישׁ ׀ אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ עָשָׂה תּוֹעֵבָה וְאִישׁ אֶת־כַּלָּתוֹ טִמֵּא בְזִמָּה וְאִישׁ אֶת־אֲחֹתוֹ בַת־אָבִיו עִנָּה־בָךְ׃ יב שֹׁחַד לָקְחוּ־בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית לָקַחַתְּ וַתְּבַצְּעִי רֵעַיִךְ בַּעֹשֶׁק וְאֹתִי שָׁכַחַתְּ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִֹה׃ יג וְהִנֵּה הִכֵּיתִי כַפִּי אֶל־בִּצְעֵךְ אֲשֶׁר עָשִׂית וְעַל־דָּמֵךְ אֲשֶׁר הָיוּ בְּתוֹכֵךְ׃ יד הֲיַעֲמֹד לִבֵּךְ אִם־תֶּחֱזַקְנָה יָדַיִךְ לַיָּמִים אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה אוֹתָךְ אֲנִי יְהוָֹה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי׃ טו וַהֲפִיצוֹתִי אוֹתָךְ בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִיךְ בָּאֲרָצוֹת וַהֲתִמֹּתִי טֻמְאָתֵךְ מִמֵּךְ׃ טז וְנִחַלְתְּ בָּךְ לְעֵינֵי גוֹיִם וְיָדַעַתְּ כִּי־אֲנִי יְהוָֹה׃

הפטרת קדשים כמנהג האשכנזים (בעמוס סימן ט׳)

ז הֲלוֹא כִבְנֵי כֻשִׁיִּים אַתֶּם לִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָֹה הֲלוֹא אֶת־יִשְׂרָאֵל הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ

רד"ק

(ז) אב ואם הקלו בך · ספר להם מן העבירות החמורות שהיו בהם ושראוי לכל אדם להרחיקם ואפי׳ לא הזהירה עליהם התורה: עשו בעשק בתוכך · כל מה שהיו עושים ומתעסקים עם הגר היה בעשק לפי שאין לו קרובים ועוזרים וכן הונו היתום והאלמנה לפי שהם חלושים מאת בעלה ואביו: (ח) קדשי בזית · כמו שאמר והבאתם גזול את הפסח ואת החולה וכל זה דרך בזיון: ואת שבתותי חללת · כמו שראינו שהזהירם ירמיהו על חלול השבת: (ט) אנשי רכיל · שהיו הולכים רכיל מהחלשים לחזקים כדי לשפוך דם נקי תנם: ואל ההרים אכלו · כמו שפירשתי למעלה בפסוק ואל ההרים לא אכל: זמה עשו בתוכך · אמר זמה דרך כלל נגד העריות ואח"כ פרט קצתם: (י) ערות אב · זכר חמורות שבעריות והוא שאמר בתורה ערות אביך והיא אמו שהיא אשת אביו ובאמרו גלה לשון יחיד והאחרים לשון רבים יש בו רמז למה שאמרו רבותינו ז"ל כי אמון הרבה אשמה שבא על אמו: טמאת הנדה · הם ר"ל אשה שהיא מדם נדות וכמוהו בם והוציא את הנדה מן הקודש כימי נדת דותה והתאר כמו כן בזה המשקל נדה היא וזכר בבעילת הענוי שאמר ענו בך כי יש לה ענוי אם יבעלנה בנדתה כמו שיש לבתולה: (יא) ואיש את אשת רעהו · אינו אומר על איש אחד לבד כמו שאמר ואיש בא מבעל שלישה והדומים לו אלא אמר איש ואיש כמו איש מזרעך איש כי יתן מום בעמיתו והדומים להם · וכן ואיש את כלתו ואיש את אחותו ואמר ענו בך כי ברוב אם ישכב עם אחותו ישכב עמה בבית אביו והיא עודנה בתולה: (יב) שוחד · מלכך ושריך לקחו שוחד מבעל הריב לשפוך דם נקי: נשך ותרבית לקחת · כפל הענין במלות שונות ואמרו רז"ל זהו נשך זהו תרבית ולא חלקו הכתוב אלא לעבור עליו בב׳ לאוין: ותבצעי רעיך בעשק · פירושו כתרגומו ואהנית רחמיך באונסיא כלומר ההנית מריעך ונתת להם בצע כסף מן העושק שעשקת בני עמך החלושים ורעיך הם אשור ומצרים שהיו נותנים להם שוחד להיות להם לעזרה: ואותי שכחת · כי לא בטחת בי ולא בקשת ממני עזר אלא מן האומות המכלות אותך וכן אמר לטעם אחר ואותי שכחת אמר אותי שכחת בהזהרתי אותך על כל אלה העבירות והלכת אחרי תאותך ולא זכרת אותי שנותיך עליהן: (יג) והנה הכיתי כפי · דרך משל · כאדם המצטער כמו שאמר וגם אני אכה כפי אל כפי: אל בצעך · כמו על ובדברי רבותינו ז"ל כ"ד חטאות סידר יחזקאל ומכולם לא חתם אלא בגזל שנאמר הנה הכיתי כפי אל בצעך אשר עשית: ועל דמך אשר היו בתוכך · אמר דמך לשון יחיד כלל ואמר היו בתוכך לשון רבים כי דמים רבים שפכו ויונתן תרגם כך והא אתיתי פורענות עלך כהוני ממון עונשך די אנסת ר"ל מה שלקחו בעושק מן המאנסים שאין כח בידם להמלט מן המאנסים הכם: (יד) היעמוד לבך · היוכל לעמוד לבך לרוב הצרות שאני מביא עליך וזהו לימים אשר אני עושה אתך ר"ל ימי הצרות: דברתי ועשיתי · כמו שדברתי כן אקיים כי אני ה׳ יכולת בידי: (טו) והפיצותי · והתמותי טומאתך ממך כי לא עבדו עבודת כוכבים שהם הטומאה הגדולה: (טז) ונחלת בך · עקרו ונחלת והתעדר כנו"ן פ"א הפעל והיא ראויה ע"ן הפעל להדגש לולי שהתי"ו אינה מקבלת דגש ופירושו תהי נחלת בעצמך כי עד עתה היית נחלתי ועתה אין את נחלתי ויש מפרשים ל׳ ונחלת ענין חילול: לעיני גוים · שהם יראו כי אין את נחשבת נחלתי כהיותך ביניהם: וידעתם כי אני ה׳ · אז תדעי ותכירי כי אני ה׳ כי אתה שכחת אותי ואז בבוא עליך כל הרעות שאמרתי לך ע"י נביאי תדעי כי אני ה׳ אומר ועושה גוזר ומקיים:

(ז) הלא כבני כושיים אתם לי בני ישראל · כי בני כושיים שהם עבדים והם המשתחררים מבני כוש בן חם שהם נמכרים לעבדים כן הי׳ ראוי שתהיו אתם עבדים לי כי מבית עבדים קניתי אתכם והעליתי אתכם מארץ מצרים: ופלשתים מכפתור וארם מקיר · זה כפרש בענייניה וכי העליתי פלשתים וארם מגלותם כמו שהעליתי אתכם מארץ מצרים · כי אני הגליתי אותם מארצם בעבור אשבתכם לפי שהיו שכניכם והרעו לכם מאד והגליתי אותם מארצם ואח"כ לא העליתי אותם מגלותם כמו שהעליתי אתכם מגלותכם ואעפ"י שעדיין לא גלו ארם ופלשתים כשנאמרה נבואה זאת כי ארם גלו בימי אחז שהגלה אותם מלך אשור אל קיר כמו שכתוב ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשה ויגלה קירה וכן התנבא זה הנביא על גלותם כמו שאמר וגלו עם ארם קירה ופלשתים גלו בימי צדקיהו כמו שכתוב בספר ירמיהו שהתנבא הוא על הגלם ועל גלותם ואעפ"י כן זכרם הנבואה כן כי דברי הנבואה הם במקומות רבים עבר במקום עתיד שהוא כאלו נעשה כי דברי האל יתברך אמת ופירוש מכפתור פלשתים שהגליתי מכפתור כי פלשתים והכפתורים אחים היו כמו שאמר אשר יצאו משם פלשתים ואת כפתורים וכן כתוב בנבואת ירמיהו על פלשתים כי שודד ה׳ את פלשתים שארית אי כפתור ואמר פלשתים שגלו מכפתור העליתי אותם מגלותם אחר כן וכן ארם העליתי אותם מקיר אחר שגלו אליו כמו שהעליתי אתכם מגלותכם ממצרים וזהו הפירוש הנראה לי בפסוק הזה כי קשה הוא לפרשו · ואכתוב ג"כ מה שפירשו בו המפרשים והנותר יבחר לו הטוב · רש"י ז"ל פירש הלא כבני כושיים למה אמנע מלהפרע מכם אחרי שאינכם שבים אלי הלא מבני נח באתם כשאר האומות ככושיים אשר אינם שבים אלי ונדמתם להם כענין שנאמר היהפוך כושי עורו וגו׳ גם אתם תוכלו להיטיב הלא בטובתי תחלה בחרתי בכם וסוף ההוצאה שהוצאתי אתכם מארץ מצרים ומה לי בכך אף פלשתים כן הוצאתים מכפתור כשבאו כפתורים על העוים כענין שנאמר והעוים היושבים בחצרים עד עזה וגו׳ כבשו גם את בני עזה ושאר סרני פלשתים היושבים תחתיהם והוצאתים מידם ואף על פי כן לא עשיתים לי לעם: וארם מקיר · וכן אני עתיד להעלות ארם מקיר שהתחיל הגלה אותם מתחלה לשם ולקץ הימים כשתבטל מלכות אשור יצא משם והתם רבי אברהם בן

עזרא

מִצְרַיִם וּפְלִשְׁתִּיִּים מִכַּפְתּוֹר וַאֲרָם מִקִּיר׃ ח הִנֵּה עֵינֵי אֲדֹנָי יְהוִה בַּמַּמְלָכָה הַחַטָּאָה וְהִשְׁמַדְתִּי אֹתָהּ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה אֶפֶס כִּי לֹא הַשְׁמֵיד אַשְׁמִיד אֶת־בֵּית יַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה׃ ט כִּי־הִנֵּה אָנֹכִי מְצַוֶּה וַהֲנִעוֹתִי בְכָל־הַגּוֹיִם אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר יִנּוֹעַ בַּכְּבָרָה וְלֹא־יִפּוֹל צְרוֹר אָרֶץ׃ י בַּחֶרֶב יָמוּתוּ כֹּל חַטָּאֵי עַמִּי הָאֹמְרִים לֹא־תַגִּישׁ וְתַקְדִּים בַּעֲדֵינוּ הָרָעָה׃ יא בַּיּוֹם הַהוּא אָקִים אֶת־סֻכַּת דָּוִיד הַנֹּפֶלֶת וְגָדַרְתִּי אֶת־פִּרְצֵיהֶן וַהֲרִסֹתָיו אָקִים וּבְנִיתִיהָ כִּימֵי עוֹלָם׃ יב לְמַעַן יִירְשׁוּ אֶת־שְׁאֵרִית אֱדוֹם וְכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמִי עֲלֵיהֶם נְאֻם־יְהוָה עֹשֶׂה זֹּאת׃ יג הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְנִגַּשׁ חוֹרֵשׁ בַּקֹּצֵר וְדֹרֵךְ עֲנָבִים בְּמֹשֵׁךְ הַזָּרַע וְהִטִּיפוּ הֶהָרִים עָסִיס וְכָל־הַגְּבָעוֹת תִּתְמוֹגַגְנָה׃ יד וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וּבָנוּ עָרִים נְשַׁמּוֹת וְיָשָׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְשָׁתוּ אֶת־יֵינָם וְעָשׂוּ גַנּוֹת וְאָכְלוּ אֶת־פְּרִיהֶם׃ טו וּנְטַעְתִּים עַל־אַדְמָתָם וְלֹא יִנָּתְשׁוּ עוֹד מֵעַל אַדְמָתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם אָמַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃

רד"ק

תורה כתב כן אמר יפת כי בני הכושים הם הפקר ואין איש מהם יודע מי אביו ואתם בני אב אחד הייתם ואיככם כמו פלשתים מכפתור וארם מקיר שהתערבו זה בזה ויתכן כי טעם הלא את ישראל העליתי הנה דבר ידוע כי אני הבאתים וכן אמר מהם הלא הוא אביך קנך ומ"ש מארץ יצרת בעבור אמר והנה הוא העליתי אתכם ממצרים ומפלשתים ומכפתור וארם מקיר. ואדני אבי ז"ל פירש הלא כבני כושיים אתם שאינם משתנים בעורם כל ימיהם כך אינכם שנים מדרכיכם הרעים הלא את ישראל העליתי מארץ מצרים משעבודם ופלשתים מכפתור כאלו להם המשתיתים שהחריבו אותם וכן אמר בתורה והעוים היושבים בחצרים עד עזה כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם אם כן נראה שהעוים בחצרים וגבולם היה עד עזה ומזה מערי פלשתים והכפתורים היוצאים מכפתור השמידום וכל הנבואות שאמר מהממלכות באותה הפרשה לאומים רבים וגוים ארוכים היו וכן וארם מקיר כי לא תגלת פלאסר שהגלם שם כמו שאמר ויעל מלך אשור אל דמשק וגו' וכן אמר בתחלת נבואה זו שהיא נבואת עמוס וגלו עם ארם קירה וכן אמר כנען ופלשתים מכפתור כי פלשתי' מכפתור בא להם השודד וארם מקיר בא להם השודד כמו כן. ויונתן לא תרגם בזה הפסוק דבר אלא שתרגם כבני כושיים כבנין רחימין כושיים נכתב בבני יודי"ן ונקראת כראשונה וכן פלשתיים: (ח) הנה עיני ה' בממלכה החטאה הוא מלכות אפרים כי כל המלכים היו רעים וחטאים מירבעם בן נבט עד הושע בן אלה: והשמדתי אותה. פירוש המלכות אשמיד שלא יהיה עוד מהם מלך אבל בית יעקב לא אשמיד: (ט) כי הנה אנכי מצוה. זה אני גוזר עליהם שאניע אותם בכל הגוים כאשר יניע בכברה כמו שמניע גרגר החטה בכברה כשמוברי' אותה ויפול לארץ העפר והפסולת שבה והגרגרים הטובים שהם גסים ישארו למעלה וכן הצרורות שבה שהם גסים והם מתנועעים בכברה אילך ואילך כשמוברים אותה כן ישראל יתנועעו ויטלטלו בכל הגוים ולא יפלו לארץ אלא החטאים שבהם הדומים לעפר ולפסולת שאין להם תקוה בגאולה ולא ישובו מחטאתם אותם יפלו לארץ והצדיקים החיים שיהיו בזמן הגאולה וכן אותם שימותו בגולה ומתו בתשובה כלם יראו הגאולה וישובו לארצם ולא יפלו לארץ: (י) בחרב ימותו כל חטאי עמי. על אותם החטאים שבדורו אמר הנביא ולא כל החטאים כי רבים מהם גלו אלא החוטאים שהיו אומרים לא תגיש ותקדים בעדינו הרעה שהיו מתלוצצים מן הפורענות והיו אומרים לא תקרב ותמהר בעדינו הרעה ונעשה כתאות לבנו ואם תבא הרעה לא תבא בעבור מעשינו אלא מקרה הוא בעולם כמו שאמר בתורה והלכתם עמי בקרי: (יא) ביום ההוא. ביום הגאולה אקים את סוכת דוד הנופלת לפי שאמר מלכות אפרים תבטל אמר כי מלכות דוד תקום והיא הסוכה על דרך משל כי היא סוככת על העם: וגדרתי את פרציהן. פרצי ישראל ואמר והריסותיו דרך כלל ואמר ובניתיה על הסוכה: (יב) למען יירשו. הפסוק כמו הפוך למען יירשו אשר נקרא שמי עליהם את שארית אדום ר"ל אותם שנקרא שמי עליהם את אדום וטעם למען אמר הבנה אותה כימי עולם למען יירשו את אויביהם שכניהם והם אדום ופלשתים ומואב ועמון וזהו שאמר וכל הגוים וזהו שאמר כימי עולם כי דוד מלך ישראל שם באדום נציבים וכן האחר כולם הכניעם לפניו וכן יהיה לעתיד שירשו ישראל את הגוים ההם כמו שאמר בנבואת עובדיה וירשו הנגב את הר עשו וכן אמר בנבואת ישעיה אדום ומואב משלוח ידם ומה שאמר את שארית אדום ועובדיה אמר ולא יהיה שריד לבית עשו כן יהיה כי עם עשו לא יהיה להם שריד כי המה יכלו לימות המשיח אבל את ארצם יירשו ישראל ולא כולה אלא שארית מה שלא יהיה ממנה חורבן עולם כי קצתה יהיה חורבן עולם לאות לדורות על שהרעו לישראל והם או אחיהם וקצתה יירשו אותה ישראל וישבו בה: עושה זאת. זאת הגזרה אני שאמרתים אעשנה כי הכח בידי לעשות: (יג) הנה ימים באים. חורש בקוצר כל כך תהיה התבואה רבה עד שיתעסקו בקצירת התבואה עד עת החריפה ויפרשו זה בזה החורש בקוצר על דרך שאמר בתורה והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע אבל זה הוא יותר: ודורך ענבים במושך הזרע. כמו שאמר בתורה ובציר ישיג את זרע ופי' מושך הזרע נושא אל השדה לזורעו ומה שאמר מושך הוא כלשון שאמר נושא משך הזרע והוא ענין יקר כמו משך חכמה והזרע יקר לזורעו וי"ת במפיק בר זרעא: והטיפו ההרים עסיס. על דרך משל ורוב היין והפירות ע"ד זבת חלב ודבש ועסיס הוא שם כלל לכל משקה היוצא מן הענבים ומשאר פירות שיוצא המשקה מהם ונקרא עסיס לפי שיוצא המשקה מהם על ידי סחיטה וכתישה מן ועסותם רשעים: תתמוגגנה. על דרך משל כאלו הגבעות נמוגו ומתמוססת מרוב החלב שזב עליהן מן הצאן ואף על פי שלא זכר חלב כן ר"ל אלא בסגנון על המכין בהסרון המלה וכן דרך המקרא בהרבה מקומות כמו שזכרנו רבים מהם בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו וכן אמר בנבואת יואל יטפו ההרים עסיס והגבעות תלכנה חלב ויתכן שהכל דרך משל על שפע רוב הטובה שתהיה להם לישראל מבלי עמל ויגיעה כמו שפירשנו שם וגם אמר יטפו מן הקל והנה אמר והטיפו מן הכבד והענין אחד אלא שהכבד מורה רב הפעולה: (יד) ושבתי. מבואר הוא ומה שאמר ושתו את יינם ואכלו פריהם ר"ל שלא יהיה יגיעם לריק שיעבדו אדמתם ויאכלו אויביהם השכנים להם כמו שעשו בהיותם על אדמתם קודם הגלנה כאשר לא היו עושים רצון האל יתברך וכן אמר בנבואת ישעיה ובנו בתים וישבו ונטעו כרמים ואכלו את פרים ומה שאמר ואכלו פרים והנה אמר ושתו את יינם כוונת הענינים אחת כי הענבים הם לאכילה ולשתיית היין היוצא מהם והוא הדין לשאר תבואות ושאר אילנות השדה: (טו) ונטעתים. כעץ הנטוע שלא יזוז ממקומו והענין שלא יגלו עוד מארצם וזה שיהיו תמיד עובדים האל יתברך ועושין את רצונו: אמר ה' אלהיך. זהו מאמר האל יתברך כנגד הנביא:

ויהי

הפטרת קדושים ביחזקאל סימן כ׳ במנהג הספרדים ובמנהג האיטליאני

ב וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ג בֶּן־אָדָם דַּבֵּר אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כֹּה אָמַר
אֲדֹנָי יְהוִה הֲלִדְרֹשׁ אֹתִי אַתֶּם בָּאִים חַי־אָנִי אִם־אִדָּרֵשׁ לָכֶם נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃
ד הֲתִשְׁפֹּט אֹתָם הֲתִשְׁפּוֹט בֶּן־אָדָם אֶת־תּוֹעֲבֹת אֲבוֹתָם הוֹדִיעֵם׃ ה וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־
אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה בְּיוֹם בָּחֳרִי בְיִשְׂרָאֵל וָאֶשָּׂא יָדִי לְזֶרַע בֵּית יַעֲקֹב וָאִוָּדַע לָהֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם
וָאֶשָּׂא יָדִי לָהֶם לֵאמֹר אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ו בַּיּוֹם הַהוּא נָשָׂאתִי יָדִי לָהֶם לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ
מִצְרָיִם אֶל־אֶרֶץ אֲשֶׁר־תַּרְתִּי לָהֶם זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ צְבִי הִיא לְכָל־הָאֲרָצוֹת׃ ז וָאֹמַר אֲלֵהֶם
אִישׁ שִׁקּוּצֵי עֵינָיו הַשְׁלִיכוּ וּבְגִלּוּלֵי מִצְרַיִם אַל־תִּטַּמָּאוּ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ח וַיַּמְרוּ־בִי וְלֹא
אָבוּ לִשְׁמֹעַ אֵלַי אִישׁ אֶת־שִׁקּוּצֵי עֵינֵיהֶם לֹא הִשְׁלִיכוּ וְאֶת־גִּלּוּלֵי מִצְרַיִם לֹא עָזָבוּ וָאֹמַר
לִשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם לְכַלּוֹת אַפִּי בָּהֶם בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ט וָאַעַשׂ לְמַעַן שְׁמִי לְבִלְתִּי הֵחֵל
לְעֵינֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־הֵמָּה בְתוֹכָם אֲשֶׁר נוֹדַעְתִּי אֲלֵיהֶם לְעֵינֵיהֶם לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
י וָאוֹצִיאֵם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וָאֲבִאֵם אֶל־הַמִּדְבָּר׃ יא וָאֶתֵּן לָהֶם אֶת־חֻקּוֹתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי הוֹדַעְתִּי
אוֹתָם אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אוֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם׃ יב וְגַם אֶת־שַׁבְּתוֹתַי נָתַתִּי לָהֶם לִהְיוֹת לְאוֹת בֵּינִי
וּבֵינֵיהֶם לָדַעַת כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשָׁם׃ יג וַיַּמְרוּ־בִי בֵית־יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר בְּחֻקּוֹתַי לֹא־הָלָכוּ
וְאֶת־מִשְׁפָּטַי מָאָסוּ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם וְאֶת־שַׁבְּתֹתַי חִלְּלוּ מְאֹד וָאֹמַר לִשְׁפֹּךְ
חֲמָתִי עֲלֵיהֶם בַּמִּדְבָּר לְכַלּוֹתָם׃ יד וָאֶעֱשֶׂה לְמַעַן שְׁמִי לְבִלְתִּי הֵחֵל לְעֵינֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִים
לְעֵינֵיהֶם׃ טו וְגַם־אֲנִי נָשָׂאתִי יָדִי לָהֶם בַּמִּדְבָּר לְבִלְתִּי הָבִיא אוֹתָם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַתִּי
זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ צְבִי הִיא לְכָל־הָאֲרָצוֹת׃ טז יַעַן בְּמִשְׁפָּטַי מָאָסוּ וְאֶת־חֻקּוֹתַי לֹא־הָלְכוּ בָהֶם
וְאֶת־שַׁבְּתוֹתַי חִלֵּלוּ כִּי אַחֲרֵי גִלּוּלֵיהֶם לִבָּם הֹלֵךְ׃ יז וַתָּחָס עֵינִי עֲלֵיהֶם מִשַּׁחֲתָם וְלֹא־עָשִׂיתִי

רד"ק

(ג) בן אדם · את זקני ישראל · כמו עם הו הא: הדרש · האל"ף בחירי"ק: (ה) התשפט · תרגם יונתן התוכח יתהון התוכח בר אדם כלומר תרצה לשפוט אותם ברשעתם הוכח אותם על מעשיהם הרעים והודיעם גם כן את תועבות אבותם כי מקדם הרעים מעשי ידיהם: (ה) ואמרת · ביום בחרי בישראל · האי"ת בקמץ חט"ף להפרדה הקריאה הטל התוכחה מעת שהיו לעם בגלות מצרים ויום שבחר בהם הוא יום ששלח להם תחלה נביאיו ומי הם משה אהרן ומרים וזה הענין והתוכחה שהוכיחם במצרים ע"י נביאיו לא ראינו אלא מדברי יחזקאל במדרש כי שנאה זו היתה כתובה לפני המקום קרוב לתשע מאות שנה משהיו במצרים עד יחזקאל והיתה אצבעו מחשה עליהם ועל ידי שהיו עתה מרבים לפשוע נתעוררה השנאה ועל זה נאמר שנאה תעורר מדנים ועל כל פשעים תכסה אהבה: ואשא ידי · כמו שנאמר אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברהם ליצחק וליעקב וכאן פירש לזרע יעקב כי מה שנתן לאברהם וליצחק בעבור זרע יעקב אמר וכן אמר שם ונתתי אותה לכם מורשה אני ה': ואודע להם · נודעתי להם על ידי נביאים ששלחתי להם ואשא ידי להם כמו שאמר אני ה': אני ה' · שבועה וכן נשאתי את ידי ואשא את ידי וי"ת קיימית במימרי וכמו כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעולם: (ו) ביום ההוא כמו שאמר לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם: צבי היא לכל הארצות · תפארת ותהלה לכל הארצות היא כי היא בקו האמצעי והיא מסובבת מאויר האופות ואוירה מזוג וטוב מכל הארצות · וכן אמר יפה נוף משוש כל הארץ ותרגם יונתן צבי היא תושבחתא היא לכל מדינתא: (ז) ואומר אליהם · קודם לכן אמרתי להם על ידי הנביאים הראשונים ששלחתי להם משה רבינו עליו השלום: איש שקוצי עיניו השליכו · כי העינים מביאות האדם לחטא כמו שאמר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם · אשר אתם זונים אחריהם וכן אמר בפרשה זו כי אחרי גלוליהם לבם הולך ואמר אחרי כן ואחרי גלולי אבותם היו עיניהם ואמרו רז"ל עינא ולבא תרי סרסורי דחטאה נינהו: ובגלולי מצרים · כתרגומו ובפולחן טעות מצראי לא תסתאבון: (ח) וימרו בי · לשפוך חמתי לכלות אפי כפל הענין במלות שונות כי כשישפוך אדם מה שבכלי הוא מכלה ממנו מה שבתוכו: (ט) ואעש · לבלתי החל מבנין נפעל וצר"י התי"ו מקום פתח וכן כי החל לזנות והוא מענין חלול: אשר נודעתי · על ידי הנביאים: לעיניהם · כי המצרים היו שומעים כדבר אליהם הנביאים והיו מבטיחים אותם להוציאם מתוכם אף קודם משה רבינו ע"ה כי משנשלח אליהם משה רבינו עליו השלום בשליחות האל לא החזיקו במעשיהם הרעים שהרי אמר ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' את בני ישראל והאמינו במשה מפני האותות שעשה לעיניהם ולא עשו כן הנביאים הראשונים ובדברי רבותינו ז"ל כי אף משבא אליהם משה רבינו עליו השלום בשליחות האל היו בהם רשעים ולא שבו מדרכם הרעה ואותם מתו בג' ימי אפילה כדי שלא יראו המצריים במפלתן וישמחו להם: (י) ואוציאם · ואביאם · חסר יו"ד: (יא) ואתן · וחי בהם · כתרגומו ויחי בהון לחיי עלמא וכן תרגם אונקלוס וחי בהם אני ה': (יב) וגם את שבתותי · אמר וגם כי היא מתנה טובה נתנה האלהים לעמו ישראל כדי לזכור להם בו את יום המנוחה שהניח להם והוציא אותם מעבדות לחירות וזהו האות שהוא בין האל ובין ישראל שהוא קדשם והבדילם מן האומות והפרישם מגלולי מצרים ונתן להם תורה קדושה חקים ומשפטים צדיקים ואמר שבתותי לשון רבים כלל בו שביתת המועדים כי גם הם זכר ליציאת מצרים ולפי שמצות שבת גדולה ושקולה כנגד כל המצות אמר כמה פעמים בפרשה הוכחות חלול שבת: (יג) וימרו בי · בחקותי לא הלכו · שצוה אותם במרה כמו שכתוב שם שם לו חק ומשפט: חללו מאד · כי שבת ראשונה חללו שיצאו ללקוט המן לפיכך אמר מאד וגם החקים והמשפטים אשר צוה עברו עליהם כמו שכתוב עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורותי: ואומר · מבואר הוא: (טו) וגם אני נשאתי את ידי להם · כדבר מרגלים שאמר ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ: (טז) יען · מבואר הוא: (יז) ותחס עיני · ולא עשיתי אותם כלה ·

כי

אוֹתָם כָּלָה בַּמִּדְבָּר׃ יח וָאֹמַר אֶל־בְּנֵיהֶם בַּמִּדְבָּר בְּחוּקֵּי אֲבוֹתֵיכֶם אַל־תֵּלֵכוּ וְאֶת־מִשְׁפְּטֵיהֶם אַל־תִּשְׁמֹרוּ וּבְגִלּוּלֵיהֶם אַל־תִּטַּמָּאוּ׃ יט אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּחֻקּוֹתַי לֵכוּ וְאֶת־מִשְׁפָּטַי שִׁמְרוּ וַעֲשׂוּ אוֹתָם׃ כ וְאֶת־שַׁבְּתוֹתַי קַדֵּשׁוּ וְהָיוּ לְאוֹת בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לָדַעַת כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

הפטרת אמר (ביחזקאל סימן מד)

טו וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם בְּנֵי צָדוֹק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת מִקְדָּשִׁי בִּתְעוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵעָלַי הֵמָּה יִקְרְבוּ אֵלַי לְשָׁרְתֵנִי וְעָמְדוּ לְפָנַי לְהַקְרִיב לִי חֵלֶב וָדָם נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ טז הֵמָּה יָבֹאוּ אֶל־מִקְדָּשִׁי וְהֵמָּה יִקְרְבוּ אֶל־שֻׁלְחָנִי לְשָׁרְתֵנִי וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמַרְתִּי׃ יז וְהָיָה בְּבוֹאָם אֶל־שַׁעֲרֵי הֶחָצֵר הַפְּנִימִית בִּגְדֵי פִשְׁתִּים יִלְבָּשׁוּ וְלֹא־יַעֲלֶה עֲלֵיהֶם צֶמֶר בְּשָׁרְתָם בְּשַׁעֲרֵי הֶחָצֵר הַפְּנִימִית וָבָיְתָה׃ יח פַּאֲרֵי פִשְׁתִּים יִהְיוּ עַל־רֹאשָׁם וּמִכְנְסֵי פִשְׁתִּים יִהְיוּ עַל־מָתְנֵיהֶם לֹא יַחְגְּרוּ בַּיָּזַע׃ יט וּבְצֵאתָם אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה אֶל־הָעָם יִפְשְׁטוּ אֶת־בִּגְדֵיהֶם אֲשֶׁר־הֵמָּה מְשָׁרְתִם בָּם וְהִנִּיחוּ אוֹתָם בְּלִשְׁכֹת הַקֹּדֶשׁ וְלָבְשׁוּ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְלֹא־יְקַדְּשׁוּ אֶת־הָעָם בְּבִגְדֵיהֶם׃ כ וְרֹאשָׁם לֹא יְגַלֵּחוּ וּפֶרַע לֹא יְשַׁלֵּחוּ כָּסוֹם יִכְסְמוּ אֶת־רָאשֵׁיהֶם׃ כא וְיַיִן לֹא־יִשְׁתּוּ כָּל־כֹּהֵן בְּבוֹאָם אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית׃ כב וְאַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה לֹא־יִקְחוּ לָהֶם לְנָשִׁים כִּי אִם־בְּתוּלֹת מִזֶּרַע בֵּית יִשְׂרָאֵל וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר תִּהְיֶה אַלְמָנָה מִכֹּהֵן יִקָּחוּ׃ כג וְאֶת־עַמִּי יוֹרוּ בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל וּבֵין־טָמֵא לְטָהוֹר יוֹדִעֻם׃ כד וְעַל־רִיב הֵמָּה יַעַמְדוּ לִשְׁפֹּט (למשפט קרי) בְּמִשְׁפָּטַי וּשְׁפָטֻהוּ (ישפטהו קרי) וְאֶת־תּוֹרֹתַי וְאֶת־חֻקֹּתַי בְּכָל־מוֹעֲדַי יִשְׁמֹרוּ וְאֶת־שַׁבְּתוֹתַי יְקַדֵּשׁוּ׃ כה וְאֶל־מֵת אָדָם לֹא יָבוֹא לְטָמְאָה כִּי אִם־לְאָב וּלְאֵם וּלְבֵן וּלְבַת לְאָח וּלְאָחוֹת אֲשֶׁר־לֹא־הָיְתָה לְאִישׁ יִטַּמָּאוּ׃ כו וְאַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ שִׁבְעַת יָמִים יִסְפְּרוּ־לוֹ׃ כז וּבְיוֹם בֹּאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ יַקְרִיב חַטָּאתוֹ נְאֻם

דגש אחר שורק

רד"ק

כי המרפי בניהם אחריהם להביאם אל הארץ : (יח) ואומר · בחוקי · בוי"ו עם הדגש וכל הענין מבואר הוא :

(טו) והכהנים הלוים בני צדוק · לפי שאמר כי אותם הכהנים שטעו לא ישובו לסדר העבודה לעתיד אמר כי אותם שלא תעו ישובו לסדר עבודתם וכבר פירשנו טעם בני צדוק :

(טז) המה יבאו · אל שלחני לשרתני · כמו שת"י לפתורי דלחם אפיא :(יז) והיה בבאם אל שערי החצר הפנימית · אם נאמר החצר הפנימית כמשמעו יהיה פירושו שער עזרת הכהני' והמזבח ומכנו לשער האולם כי הכל הוא חצר ויהיה זה אם כן חדוש לעתיד כי בבגדי כהונה שהיו משמשים בהם צמר היה כמו שכתוב בתורת משה כי התכלת היא צמר צבוע בתכלת ואם נאמר כי דבר זה על עבודת כהן הגדול ביום הכפורים לפני ולפנים שהיה עובד בבגדי פשתים איך קרא הדביר חצר והוא בית ואיך אמר בבואם ילבשו לשון רבים והעבודה ההיא לא היתה אלא בכהן גדול והיה הוא לבדו נכנס שם וביום הכפורים לבד :

(יח) פארי פשתים · נקראו כן המגבעות · לפי שהיו על הראש לפאר וכן אמר ומגבעות תעשה להם לכבוד ולתפארת : על מתניהם · כמו שכתוב בתורה ממתנים ועד ירכים יהיו : לא יחגרו ביזע · פי' רז"ל לא יחגרו במקום שמזיעין כדתניא כהנים חוגרים אינם חוגרים לא למטה ממתניהם ולא למעלה מאציליהם אלא כנגד אצילי ידים ויונתן תרגם ולא יזרזון על חרציהון אלהין על לבביהון ייסרון · יזע שם כשקל נגע כי היו"ד שרש ומפני הפסוק נקמצה היו"ד : (יט) ובצאתם אל החצר החיצונה · ואחר כך אל החצר החיצונה אל העם אמר איזו חצר החיצונה אל העם פי' מקום שהעם שם והוא עזרת ישראל : יפשטו את בגדיהם · הוא מה שאמר למעלה ושם יניחו בגדיהם : ולא יקדשו את העם בבגדיהם · כי אם יגעו את העם בבגדי כהונה שהם קדש יראה שהעם קדושים כמוהם ועל הדרך הזה ת"י ולא יתערבון עם עמא בלבושיהון : (כ) וראשם לא יגלחו · לא יגלחו כל שער הראש : ופרע לא ישלחו · לא יגדלו השער משלשים יום והלאה : כסום יכסמו את ראשיהם · ישוו את הגלות לא יגלחו הכל וכל ולא יניחו פרע אלא כענין הזה אחד לשלשים יום ורז"ל פירשו כסום יכסמו כתספורת של בן אלעשה ראשו של זה בצד עקרו של זה ויונתן תרגם ספרא יספרון ית שער רישיהון : (כא) ויין לא ישתו כל כהן · החצר הפנימית · בעזרת הכהנים מן המזבח ולפנים כמו שכתוב בתורה ומ"ש לו מפשטי הכהנים אע"פ שכתוב בתורה לפי שאידע דברים שאינם מפורשים בתורה שנכתב גם אפשר שאידע דברים שהם לעתיד לתוספת קדושה : (כב) ואלמנה · אם אמר זה על כל כהן יהיה זה לתוספת קדושה לעתיד והוא כי אלמנת כ"ג ואפילו כהן הדיוט יכול לקחתה כהן אחר וזהו שאמר אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו ואם נאמר כי על כהן גדול דבר יהיה פירושו מכהן יקחו מקצת כהנים יקח כמו שפירשו רבותינו ז"ל וכמו שתרגם יונתן שאר כהנית יסבון והנה הנית זונה וחללה כיון שכתוב בתורה לא זכר הכל : (כג) ואת עמו · מבואר הוא : (כד) ועל ריבי למשפט · לשפט כתיב למשפט קרי והענין אחד : ישפטהו · ישפטו הריב כמו שכתובים משפטי הריב בתורה וכתיב ושפטוהו רוצה לומר יעמדו למשפט וישפטוהו כמשפטו : ואת חקותי · בכל מועדי בדברי הקרבנות וכן את שבתותי יקדשו : (כה) ואל מת אדם · זהו בכהן הדיוט : (כו) ואחרי טהרתו · אפשר שיהיה זה לעתיד לתוספת קדושה שאחר שיטהר גם כן שבע עוד יספרו לו שבעה ימים אחרים אלא שרז"ל פירשוה בלא חדוש ופירשו אחרי טהרתו אחרי פרישתו מן המת: (כז) וביום בואו אל הקדש · ר"ל אחרי שיטהר ויכנס לקדש שלא נכנס שם בטומאתו עתה אחרי שיטהר יקריב קרבן חטאת בעבור טומאתו וזה יהיה חדוש לעתיד ורז"ל פירשוהו בלא חידוש מקצתם פירשו יקריב חטאתו עשירית האיפה שהיה כהן גדול מקריב בכל יום שלא הקריב אותו בימי טומאתו אמר שיקריבנה אחרי טהרתו ומקצתם אמרו יקריב חטאתו בא ללמד שלא יוכל לשלוח קרבנותיו בימי טומאתו שנאמר וביום בואו וגו' יקריב בזמן שראוי לביאה ראוי להקרבה וזמן שאין ראוי לביאה אין ראוי להקרבה ותני תנים נמי שאמר יקריב חטאתו זו היא עשירית האיפה והלא מדבר בכהן הדיוט שמעשה

אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ כח וְהָיְתָה לָהֶם לְנַחֲלָה אֲנִי נַחֲלָתָם וַאֲחֻזָּה לֹא־תִתְּנוּ לָהֶם בְּיִשְׂרָאֵל אֲנִי אֲחֻזָּתָם׃ כט הַמִּנְחָה וְהַחַטָּאת וְהָאָשָׁם הֵמָּה יֹאכְלוּם וְכָל־חֵרֶם בְּיִשְׂרָאֵל לָהֶם יִהְיֶה׃ ל וְרֵאשִׁית כָּל־בִּכּוּרֵי כֹל וְכָל־תְּרוּמַת כֹּל מִכֹּל תְּרוּמוֹתֵיכֶם לַכֹּהֲנִים יִהְיֶה וְרֵאשִׁית עֲרִיסוֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ לַכֹּהֵן לְהָנִיחַ בְּרָכָה אֶל־בֵּיתֶךָ׃ לא כָּל־נְבֵלָה וּטְרֵפָה מִן־הָעוֹף וּמִן־הַבְּהֵמָה לֹא יֹאכְלוּ הַכֹּהֲנִים׃

הפטרת בהר (בירמיה סימן לב)

ו וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ז הִנֵּה חֲנַמְאֵל בֶּן־שַׁלֻּם דֹּדְךָ בָּא אֵלֶיךָ לֵאמֹר קְנֵה לְךָ אֶת־שָׂדִי אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת כִּי לְךָ מִשְׁפַּט הַגְּאֻלָּה לִקְנוֹת׃ ח וַיָּבֹא אֵלַי חֲנַמְאֵל בֶּן־דּוֹדִי כִּדְבַר יְהוָה אֶל־חֲצַר הַמַּטָּרָה וַיֹּאמֶר אֵלַי קְנֵה נָא אֶת־שָׂדִי אֲשֶׁר־בַּעֲנָתוֹת אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִין כִּי־לְךָ מִשְׁפַּט הַיְרֻשָּׁה וּלְךָ הַגְּאֻלָּה קְנֵה־לָךְ וָאֵדַע כִּי דְבַר־יְהוָה הוּא׃ ט וָאֶקְנֶה אֶת־הַשָּׂדֶה מֵאֵת חֲנַמְאֵל בֶּן־דֹּדִי אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת וָאֶשְׁקֲלָה־לּוֹ אֶת־הַכֶּסֶף שִׁבְעָה שְׁקָלִים וַעֲשָׂרָה הַכָּסֶף׃ י וָאֶכְתֹּב בַּסֵּפֶר וָאֶחְתֹּם וָאָעֵד עֵדִים וָאֶשְׁקֹל הַכֶּסֶף בְּמֹאזְנָיִם׃ יא וָאֶקַּח אֶת־סֵפֶר הַמִּקְנָה אֶת־הֶחָתוּם הַמִּצְוָה וְהַחֻקִּים וְאֶת־הַגָּלוּי׃ יב וָאֶתֵּן אֶת־הַסֵּפֶר הַמִּקְנָה אֶל־בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּה בֶּן־מַחְסֵיָה לְעֵינֵי חֲנַמְאֵל דֹּדִי וּלְעֵינֵי הָעֵדִים הַכֹּתְבִים בְּסֵפֶר הַמִּקְנָה לְעֵינֵי כָּל־הַיְּהוּדִים הַיֹּשְׁבִים בַּחֲצַר הַמַּטָּרָה׃ יג וָאֲצַוֶּה אֶת־בָּרוּךְ לְעֵינֵיהֶם לֵאמֹר׃ יד כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לָקוֹחַ אֶת־הַסְּפָרִים הָאֵלֶּה אֵת סֵפֶר הַמִּקְנָה הַזֶּה וְאֵת הֶחָתוּם וְאֵת סֵפֶר הַגָּלוּי הַזֶּה וּנְתַתָּם בִּכְלִי־חָרֶשׂ לְמַעַן יַעַמְדוּ יָמִים רַבִּים׃ טו כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד יִקָּנוּ בָתִּים וְשָׂדוֹת וּכְרָמִים בָּאָרֶץ הַזֹּאת׃ טז וָאֶתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה אַחֲרֵי תִתִּי אֶת־סֵפֶר הַמִּקְנָה אֶל־בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּה לֵאמֹר׃ יז אֲהָהּ אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנֵּה אַתָּה

רד"ק

לקרבנים ועבודות האשה כהן גדול היה מקריב אותה משלו בכל יום מחציתה בבקר ומחציתה בערב וכהן הדיוט לא היה מקריב אותה אלא בשעת חינוך עבודה כלומר ביום שמתחיל לעבוד וכהן גדול לא היה מטמא לקרובים ואם כן מה הוא שאמר וביום בואו אל הקודש וגו' ומה שאמר יספרו לו ולא אמר יספור לו רוצה לומר יספרו אחיו הכהנים שאם שבה הוא לא יניחוהו הם ליכנס לקדש עד שיעברו לו ז' ימים ויטהר : (כח) והיתה להם לנחלה · הכהונה תהיה להם לנחלה שלא תהיה להם אחוזה בישראל כמו שאמר בתורה : (כט) המנחה · מבואר הוא : (ל) וראשית כל בכורי כל · בכורי כל פרי כמו שאמר בתורה בכורי כל אשר בארצם אשר יביאו לה' לך יהיה ובכל אשר בארצם רוצה לומר כל המיוחדים שבארצם והם שבעת המינים וכן רוצה לומר מה שאמר כל בכורי כל וכל תרומת כל כמו שאמר בתורה כל תרומת הקדשים וגו': מכל תרומותיכם · ראשית מכל תרומותיכם והיא תרומה גדולה שהיא לכהן : להניח ברכה אל ביתך · טעמו אל כל אשר זכר בפסוק זה : (לא) כל נבלה וטרפה · כמו שאמר בתורה נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה אע"פ שישראל ג"כ מוזהרין עליה הכהנים מוזהרין יותר מפני הטומאה לפי שהם תמיד במקדש לכך הם מוזהרין יותר על הטומאה מישראל ולפיכך אמר לא יאכלו הכהנים ולא אמר ואל יגעו כי יש נבלה שאינה מטמאה אלא בבית הבליעה והיא נבלת עוף טהור ורז"ל אמרו לפי שהותרה להם מליקת חטאת העוף שהיא נבלה יכול יהיו מותרין ג"כ בשאר נבלות וטרפות לפיכך הוזהרו עליהם :

(ו) ויאמר ירמיהו · חנמאל בן שלום דדך · שלום היה דוד ירמיהו אחי אביו כמו שאומר חנמאל בן דודי: בא אליך · שהולך למכור שדהו והנה הוא בא אליך ויאמר לך שתקנהו : (ז) משפט הגאולה · אם מכרתיו לאחר לך משפט הגאולה שתגאלנו מידו אף כי אתה ראוי לקנותו מידי : (ח) כדבר ה' · כמו שאמר ה' שיבא אלי כן עשה : כי דבר ה' הוא · ידעתי כי מאת ה' היה שאקנהו כי אם לא היה מאתו למה אמר אלי שיבא חנמאל אלי למכור שדהו ויש מפרשים כי חנמאל בא ע"פ הדבור לירמיהו : (ט) ואשקלה לו · [illegible] נבו"ת ופתח : את הכסף · הכסף שהתניתי עמו : שבעה שקלים ועשרה הכסף · השקלים הם מנים והכסף הוא סלעים וכן תרגם יונתן שבעה מנין ועשר סלעים דכסף : (י) ואכתוב בספר ואחתום · כתבתי דברי המקנה בספר ואחר כך חתמתי הספר בחותם : ואעד עדים · במקנה שקניתי העדתי עדים כלומר בפני עדים שזמנתי לכך קניתי השדה והם היו חותמין בספר המקנה : ואשקול הכסף במאזנים · וכבר אמר למעלה ואשקלה לו אלא ר"ל שבפני עדי המקנה שקל לו הכסף משקל ישר במאזנים כדי שלא יוכל להיות ביניהם דברים על משקל הכסף : (יא) ואקח · את החתום · ר"ל ספר המקנה החתום כמו שאמר ואחתום: המצוה והחוקים · ר"ל ספר המצות והחוקים וספר שזכר עומד במקום שנים וספר זה הוא תנאי המכירה כמו מספר בני תנואות שהיא מצוה בתורה והחוקים מנהגים שהיו נוהגין בזמן ההוא בענין המכירה וכל זה כתוב בספר אחד : ואת הגלוי · ר"ל ספר הגלוי כי שני ספרים כתב במקנה האחד שהיה חתום ואחד שהיה גלוי שבידו לראותו ולקרותו בעתו כדי שלא יפתחו החתום והנה הם שלשה ספרים· ואדוני אבי ז"ל פי' הגלוי ספר שכתוב בו שגלה אזן הגואלים אם ירצו לקנות כמו שעשה בועז ו"ת ית שטרא דזביני וכו' כבעמוד : (יב) ואתן את הספר המקנה · את בה"א הידיעה עם הסמיכות כמו מתלאות הדרך כמו שכתבנו למעלה : לעיני חנמאל דודי · ר"ל בן דודי כי בן דודו היה כמו שאמר למעלה וכן ואת לוט אחיו ר"ל בן אחיו או חנמאל זה היה אחר שהיה דודו אחי אביו והמוכר היה בן דודו אבל חנמאל זה שהיה דודו היה שם בעת המקנה ובעבור שנתן לו ספר המקנה ר"ל עם הספרים האחרים אלא שזכר ספר המקנה שהוא העיקר : הכותבים בספר המקנה · ר"ל שחתמו בו שמם להעיד : (יד) לקוח · מקור במקום צווי כמו זכור את יום השבת הלוך וקראת והדומים להם : ואת החתום · ספר המצוה והחקים וגם הוא היה חתום : למען יעמדו ימים רבים · עד שוב הגולה שאז תתקיים נבואת עוד יקנו בתים ולהיות לאות נבואת הגלות צוה הא-ל לקנות השדה לנחמה לישראל שלא יחשבו שאבדה תקותם אם יגלו : (יז) אהה · אתה עשית את השמים ואת הארץ · וכיון שעשית אותם לא יתכן שיפלא ויעלם ממך

עָשִׂיתָ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ בְּכֹחֲךָ הַגָּדוֹל וּבִזְרֹעֲךָ הַנְּטוּיָה לֹא־יִפָּלֵא מִמְּךָ כָּל־דָּבָר׃ יח עֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים וּמְשַׁלֵּם עֲוֺן אָבוֹת אֶל־חֵיק בְּנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ יט גְּדֹל הָעֵצָה וְרַב הָעֲלִילִיָּה אֲשֶׁר־עֵינֶיךָ פְקֻחוֹת עַל־כָּל־דַּרְכֵי בְּנֵי אָדָם לָתֵת לְאִישׁ כִּדְרָכָיו וְכִפְרִי מַעֲלָלָיו׃ כ אֲשֶׁר שַׂמְתָּ אֹתוֹת וּמֹפְתִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־הַיּוֹם הַזֶּה וּבְיִשְׂרָאֵל וּבָאָדָם וַתַּעֲשֶׂה־לְּךָ שֵׁם כַּיּוֹם הַזֶּה׃ כא וַתֹּצֵא אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בְּאֹתוֹת וּבְמוֹפְתִים וּבְיָד חֲזָקָה וּבְאֶזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָא גָּדוֹל׃ כב וַתִּתֵּן לָהֶם אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבוֹתָם לָתֵת לָהֶם אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ כג וַיָּבֹאוּ וַיִּרְשׁוּ אֹתָהּ וְלֹא־שָׁמְעוּ בְקוֹלֶךָ וּבְתֹרוֹתְךָ ובתורתך קרי לֹא־הָלָכוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוִּיתָה לָהֶם לַעֲשׂוֹת לֹא עָשׂוּ וַתַּקְרֵא אֹתָם אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת׃ כד הִנֵּה הַסֹּלְלוֹת בָּאוּ הָעִיר לְלָכְדָהּ וְהָעִיר נִתְּנָה בְּיַד הַכַּשְׂדִּים הַנִּלְחָמִים עָלֶיהָ מִפְּנֵי הַחֶרֶב וְהָרָעָב וְהַדָּבֶר וַאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ הָיָה וְהִנְּךָ רֹאֶה׃ כה וְאַתָּה אָמַרְתָּ אֵלַי אֲדֹנָי יְהוִה קְנֵה־לְךָ הַשָּׂדֶה בַּכֶּסֶף וְהָעֵד עֵדִים וְהָעִיר נִתְּנָה בְּיַד הַכַּשְׂדִּים׃ כו וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ לֵאמֹר׃ כז הִנֵּה אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵי כָּל־בָּשָׂר הֲמִמֶּנִּי יִפָּלֵא כָּל־דָּבָר׃

הפטרת בחקותי (בירמיה סימן ט"ז)

יט יְהוָה עֻזִּי וּמָעֻזִּי וּמְנוּסִי בְּיוֹם צָרָה אֵלֶיךָ גּוֹיִם יָבֹאוּ מֵאַפְסֵי־אָרֶץ וְיֹאמְרוּ אַךְ־שֶׁקֶר נָחֲלוּ אֲבוֹתֵינוּ הֶבֶל וְאֵין־בָּם מוֹעִיל׃ כ הֲיַעֲשֶׂה־לּוֹ אָדָם אֱלֹהִים וְהֵמָּה לֹא אֱלֹהִים׃ כא לָכֵן הִנְנִי מוֹדִיעָם בַּפַּעַם הַזֹּאת אוֹדִיעֵם אֶת־יָדִי וְאֶת גְּבוּרָתִי וְיָדְעוּ כִּי־שְׁמִי יְהוָה׃ יז א חַטַּאת יְהוּדָה כְּתוּבָה בְּעֵט בַּרְזֶל בְּצִפֹּרֶן שָׁמִיר חֲרוּשָׁה עַל־לוּחַ לִבָּם וּלְקַרְנוֹת מִזְבְּחוֹתֵיכֶם׃ ב כִּזְכֹּר

רד"ק

כל דבר שנעשה בהם בין בשמים בין בארץ ואם תתן העיר ביד הכשדים אתה ידעת ותשב ירמיהו כי אולי שב אפו מהם מרוב חסדיו וזכר להם חסדי אבות הראשונים לפיכך אמר עושה חסד לאלפים שאם לא כן למה אמר שיקנה השדה והעיר קרובה להכבש וזהו ענין תפלתו : (יח) אל חיק בניהם אחריהם · כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם כמו שכתוב בתורה לשונאי : האל הגדול הגבור · אמרו רז"ל למה לא אמר ירמיהו והנורא אמר כשדים מקרקרין בהיכלו ואיה נוראותיו : (יט) גדול העצה · שעצותיו גדולות ומעשיו רבים מהשיגם : העליליה · המעשה : על כל דרכי בני אדם · לא כמו שאמרו אין ה' רואה אותנו : לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו · ואמר בפרשה ה' עזי למעלה ולתת כפרי וזה לתת וכפרי והסימן ולגו : (כ) עד היום הזה · פירוש עד היום הזה הם ידועים בבני אדם : ובישראל ובאדם · ובישראל עושה אותות ומופתים ובשאר בני אדם בעבור ישראל : ותעשה לך שם · אתה נודע באותות ובמופתים ובהם ידעון בני אדם על כחם ובמדרש ובישראל ובאדם ובישראל ובמצרים עשית מופתים כאחד לזה טוב ולזה רע והוא שאמר ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה אותו מזל שבמצרים חשך למצרים שימש אור לישראל וי"ת ולישראל עבדת פרישן בגו בני אינשא : (כא) ותוצא · ובאזרוע · באל"ף נוספת כאותיות אמתי"ן : (כג) ויבאו וירשו · ביו"ד אותן לבד ויו"ד השרש נעלמה מהמכתב : ובתרותך · כתיב והוא דרך פרט על הסודות וקרי ובתורתך דרך כלל כי כל התורה אחת : ותקרא · מן כי הקרה ה' אלהיך וכתוב בא"ף במקום ה"א ואמר כן להודיע כי המקרה הרע הבא להם איננו מקרה גמור הבא מאליו אלא הוא יתברך הקרה אותו : (כד) הנה הסוללות · הם העפר שמשליכים בהם האבנים בחומות העיר להכותם ויונתן תרגם הא מליתא עלו על קרתא למכבשה והוא תל עפר שעורכין סביב החומה לעלות משם על החומה וכן כדרז"ל מליא בכלא : (כז) הנה · הממני יפלא · באמת לא יפלא וידעתי שהעיר תנתן ביד הכשדים כי לא שב אפי מהם כי רבו עונותיהם להכעיסני ואעפ"כ אמרתי לך לקנות השדה להיות להם נחמה שישובו מהגלות ויקנו שדות ובתים בארץ הזאת :

(יט) ה' עזי ומעזי ומנוסי · אמר הנביא דרך תפלה אתה ה' שאתה עזי מאלו הנלחמים עמי ולגוים אליך ביום צרתי אלה שאני מוכיחם על העבודת כוכבים אינם רוצים לשוב מדרכם הרעה וידעתי כי יבא זמן שאפי' הגוים הרחוקים ישובו ויבאו אליך מאפסי ארץ יבאו אליך במקום הזה ויאמרו אך שקר נחלו אבותינו והבל וזה יהיה בימות המשיח ובאמרו נחלו שעבדו עבודת כוכבים דור אחר דור נחלה לבנים מאבות : ואין בם מועיל · פירוש מאלהים אחרים כי אין בהם שיהיה מועיל שום תועלת : (כ) היעשה לו · אלהים · לא יעשה משפט אלהים שיענום בקראם אליהם ויעזרום מצרותם זה יאמרו העובדי כוכבי' כשיבאו אליך ויתודו על עונם ויתמהו איך היתה עולה על דעתם זאת האמונה : (כא) לכן · אמר לו האל לכן הנני מודיעם לאלה שאינם רוצים לשוב כי בפעם הזאת אודיעם את ידי : וידעו כי שמי ה' · כמו כי אני ה' כי הוא שמו וכמו הוא : יז (א) חטאת יהודה · ידמה כי חטאתם היא כתובה וחרוטה על לוח לבם שלא תוכל להמחה מלבם כאילו היא כתובה וחרוטה בעט ברזל כי הדבר שיכתוב האדם בו וחוקק באבן הוא דבר קיים לעולם כמו שאמר בעט ברזל ועופרת לעד בצור יחצבון ומה שזכר עופרת כי ימלא אדם חקק הכתיבה בעופרת כדי שלא ישברו צדי החקק ויתפסד צורת הכתיבה ופירוש בצפורן כמו בעט כי לפי שהאדם חוקק בצפרניו דמה עט ברזל שהאדם חוקק בו לצפורן או נקרא צפורן וכן הוא אומר במדרש נטל צפורן של ברזל וחקק בו : שמיר · פירושו הברזל החזק כמו שקרא האבן החזק שמיר באמרו כשמיר חזק מצור נתתי מצחך ותרגם ירושלמי מגור החלמיש שמיר טינרא ויש לפרש כי בשמיר אמר על האבן החזק וכ"ת בצפורן במקום שיש כאילו אמר כשמיר כלומר כתובה בעט ברזל ובצפורן וכשמיר כי אחר שאמר הכלי שיכתוב בו צריך שיאמר הדבר שיכתוב עליו ואף על פי שאמר על לוח לבם הוא שמיר החזק שהמשילו במקום אחר לאבן שאמר והסירותי את לב האבן ותכונת הפסוק כן הוא כתובה בעט ברזל בצפורן ברזל והיא כתובה כשמיר ובאבן החזק כי היא חרושה על לוח לבם ולוח לבם הוא השמיר וכ"ת בעט בצפורן תרוס הכ"ת שקורין כ"ת השמיר וכ"ת כשמיר תדיר כ"ת כלי ופירוש חרושה כמו חרותה מן חרות על הלוחות : ולקרנות מזבחותיכם · בכ"ף אף על פי שאמר לבם כלבן

נסתר

בְּנֵיהֶם מִזְבְּחוֹתָם וַאֲשֵׁרֵיהֶם עַל־עֵץ רַעֲנָן עַל גְּבָעוֹת הַגְּבֹהוֹת׃ ג הֲרָרִי בַּשָּׂדֶה חֵילְךָ כָל־אוֹצְרוֹתֶיךָ לָבַז אֶתֵּן בָּמֹתֶיךָ בְּחַטָּאת בְּכָל־גְּבוּלֶיךָ׃ ד וְשָׁמַטְתָּה וּבְךָ מִנַּחֲלָתְךָ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָךְ וְהַעֲבַדְתִּיךָ אֶת־אֹיְבֶיךָ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־יָדָעְתָּ כִּי־אֵשׁ קְדַחְתֶּם בְּאַפִּי עַד־עוֹלָם תּוּקָד׃ ה כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה אָרוּר הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בָּאָדָם וְשָׂם בָּשָׂר זְרֹעוֹ וּמִן־יְהוָה יָסוּר לִבּוֹ׃ ו וְהָיָה כְּעַרְעָר בָּעֲרָבָה וְלֹא יִרְאֶה כִּי־יָבוֹא טוֹב וְשָׁכַן חֲרֵרִים בַּמִּדְבָּר אֶרֶץ מְלֵחָה וְלֹא תֵשֵׁב׃ ז בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּיהוָה וְהָיָה יְהוָה מִבְטַחוֹ׃ ח וְהָיָה כְּעֵץ ׀ שָׁתוּל עַל־מַיִם וְעַל־יוּבַל יְשַׁלַּח שָׁרָשָׁיו וְלֹא יִרְאֶ יראה קרי כִּי־יָבֹא חֹם וְהָיָה עָלֵהוּ רַעֲנָן וּבִשְׁנַת בַּצֹּרֶת לֹא יִדְאָג וְלֹא יָמִישׁ מֵעֲשׂוֹת פֶּרִי׃ ט עָקֹב הַלֵּב מִכֹּל וְאָנֻשׁ הוּא מִי יֵדָעֶנּוּ׃ י אֲנִי יְהוָה חֹקֵר לֵב בֹּחֵן כְּלָיוֹת וְלָתֵת לְאִישׁ כִּדְרָכָו כדרכיו קרי כִּפְרִי מַעֲלָלָיו׃ יא קֹרֵא דָגַר וְלֹא יָלָד עֹשֶׂה עֹשֶׁר וְלֹא בְמִשְׁפָּט בַּחֲצִי

רד"ק

נסתר ואחר כך אמר מזבחותיכם לשון נמצא כן הוא דרך המקרא במקומות רבים אמר וכן חטאתיכם חרושה בקרנות מזבחותיכם כי הם החטאת ולמ"ד ולקרנות במקום בי"ת כלמ"ד לפניהם לחרב הנגתי לפלטי יבנת לכסא והדומים להם : (ב) כזכור · אמר זכירת מזבחותם ואשריהם והספור עליהם הוא ערב עליהם כזכור בניהם שהם חביבים עליהם וזוכרים אותם תמיד לאהבתם אותם וי"מ מפרשים כזכר ענין הקטרה כמו הזכרתה לה' כלומר שהיו מעבירים בניהם באש והראשון נכון· וי"ת כאדכרא בניהון אגוריהון : על עץ רענן · טעמו דבק עם מזבחותם לא עם אשריהם כי עץ רענן היא האשרה ופי' על סמוך כמו ועליו מטה מנשה וזבחת עליו את עולותיך והדומים להם כי האשרה היא העץ שהיו נוטעים לעבדו או שהיו מניחין הצורה שהיו עובדים תחת האילן ועליו נאמר בכל מקום תחת כל עץ רענן והיו בונין מזבחותם סמוך לאותו אילן שהיו מקריבין עליו קרבנות לעבודת כוכבים הנעבדת תחת האילן או לאילן עצמו וכן היו בונין מזבחות על ההרים הרמים ועל הגבעות הגבוהות שהיו עובדים שם אלהיהם כמו שכתוב : על גבעות · חסר וי"ו השימוש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם · ואני תמה מהמתרגם שתירגם על עץ רענן תחות כל אילן עבוף איך תירגם מלה בהפכה כי על והתחת הפכים : (ג) הררי בשדה · לפי שהיו עובדים על ההרים קרא ישראל הררי אמר דרך קריאה אתה הררי ומלת בשדה אע"פ שהטעם עמד בה פירושה שהיא דבוקה עם חילך אמר אתה הררי בשדה חילך וכל אוצרותיך לבז אתן כלומר שיוציאו השוללים הבזה בשדה לחלוק שם השלל : חילך · ממונך : כל אוצרותיך · חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם : במותיך בחטאת · כמו הפוך כאילו אמר בחטאת במותיך שהם בכל גבוליך כלומר למה יהיה כל חילך וכל אוצרותיך לבז בעבור חטאת במותיך וכמוהו רבים תיבות שהן הפוכות בטעמם כמו מקום שם קבר בטעמו מקום קבר שם ומספד אל יודעי נהי כמו ויודעי נהי אל מספד והדומים להם רבים וכן תירגם יונתן הפוך בתובין דהויתין פלחין לטעוותא בכל תחומיכון : (ד) ושמטתה ובך · פירוש ושמטתה והשמטה הטיה כך שתשמטו מנחלתך לפי שלא שמטת אותה בשיותך בה ויונתן תרגם ואייתי סגאה על ארעכון ותהא גליא מאמעתא ובכן אעביד פורענות דינין : והעבדתיך · בדל"ת ולמעלה בפרשת אוי לי אמי והעברתי ברי"ש : קדחתם · הבערתם למעלה קדחה כאן קדחתם : למעלה עליכם כאן עד עולם : (ה) כה אמר ה' · לפי שהיו ישראל בוטחים במצרים ובאשור אמר זה : ומן ה' יסור לבו · כי אם לא יסור לבו מה' ואינו רע אם יבטח באדם שיעזרהו ותהיה כוונתו כי בעזרת האל יוכל האדם לעזור לא זולתו : (ו) והיה כערער בערבה · ת"י כעצוביתא במשרא ופירש רב האי ז"ל ערבית הוא קוץ מבחוץ ומכניס פרי נאכל ונקרא ערער : ולא יראה · על דרך המשל : כי יבא טוב · שהוא המטר : ושכן חררים במדבר · כשהעץ הוא ישכון במקום שהוא חררים וזהו במדבר במקום שלא יפול שם מטר מרוב החום והחררים ענין שרפה ולקח מרוב תמימות מן ועלמי חרה מני חרב וחרם נתחפה נחר מעות חררים בם בסקל חררים וכפל הענין במלות שונות ואמר ארץ מלחה ולא תשב ומלחה תואר לארץ שלא תצמיח ונגזרה מן היגוג וכן ברית מלח ברית נגזרה וכן ארץ פרי למלחה ותרגם יונתן כארע סדום דלא אתיתבת והמשיל האדם שיסיר בטחונו מהאל כזה העץ שאינו מתגדל אלא עמד ביובש כ"ש ואעפ"י שאין מת כן האדם הרע יהיה ברע כל ימיו ויבחר מותו מחייו : (ז) ברוך הגבר · והיה ה' מבטחו · אם יבטח בו הוא יהיה מבטחו ולא יירא מכל רע : (ח) והיה על מים · שלא יצמא לעולם : ועל יובל · ועל פלגי מים ישלח שרשיו שאפילו שרשיו שיתפשטו במקום רחוק יהיו על פלגי מים : ולא יראה · על דרך המשל כלומר אפילו כשיהיה חום בעולם לא יחוש ממנו כי על מים הוא שתול ולא יוכל החום לייבשו ואפי' עלהו יהיה רענן שלא יפול כשאר העלים שנובלים עליהם בימות הגשמים ואפילו יהיה שנת בצורת שימנעו גשמים לא ידאג מפני זה כי הוא על מים ואמר ידאג על דרך המשל : ולא ימיש מעשות פרי כי אפילו בשנת בצורת יהיה בלחותו ויתן פריו בעתו כן האדם הטוב אשר יבטח בה' לא יסיר טובו לעולם ואפילו בעת שאר בני אדם בצרה הוא יהיה בטוב כמו שאמר בשש צרות יצילך ובשבע לא יגע בך רע ופרי האדם הטוב שילמדו בני אדם חכמתו ומעשיו הטובים והעלה הוא משל לממונו ועשרו שיהנה בני אדם ממנו : (ט) עקב הלב · לפי שדבר על הבטחון שהוא רע כשישים בטחונו באדם וזהו תלוי בכוונת הלב כמו שאמר ומן ה' יסור לבו כמו שפירש לפיכך דבר בכוונת הלב ואמר כי הלב עקוב יותר מכל דבר כלומר מרמה כי יוכל האדם להראות בפיו ובמעשיו טוב ויהיה לבו רע ומי ידע זה בלתי האל יתברך לפיכך אמר ומי ידענו ואמר אני ה' חוקר לב והמרמה תלויה בלב לא בפה ובמעשים כי אף על פי שתהיה לפעמים המרמה בפה שיאמר דברים שכוונה בהם על שני פנים או יעשה מרמה בידיו הכל הוא בכוונת הלב לפיכך אמר מכל כי אין דבר מרמה כמו הלב : ואנוש הוא · ענין כאב ושבר כמו אנוש כאבי אנושה מכתי ואמר ע"ד המשל כאב הלב כיגון או בדאגה או בעסקים רעים או במחשבה לפיכך אמר ואנוש הוא ואמר חרפה שברה לבי ואנושה : (י) אני ה' חוקר לב בוחן כליות · זכר כליות כי הכליות יועצות והלב גומר : ולתת · בפרשה זו ולתת בוי"ו כפרי בלא וי"ו ולמטה בפרשה המשל בן בלוס נפסק לתת בלא וי"ו וכפרי בוי"ו והסימן וכלו ופי' ולתת אמר אני ה' חוקר לב וכן בידי ג"כ לתת לאיש כדרכיו : כדרכו · לשון יחיד כתיב וקרי כדרכיו לשון רבים והענין אחד כי זה דרך כלל וזה דרך פרט או הוא ג"כ כתוב לשון רבים ויו"ד הרבים חסרה מהמכתב : (יא) קורא דגר · לפי שאמר לתת לאיש כדרכיו אמר אל תתמה על הרשע שהוא גוזל ונכסים איך לא יתן לו האל כדרכיו כי תדע כי הרשע שאין עשרו במשפט לא יעמוד לו אלא יצא מידו בחצי ימיו והמשילו לקורא והוא עוף בקוראין בלע"ז פרני"ז והוא רובץ על ביצי עוף אחר ומחמם אותם ומביאים הבנים לכשיבקעו וילכו האפרוחים לא יהיו כמו בניו שילכו אחריו אלא יעזבוהו ולא יכירוהו אלא

אחרי

יָמָו ימיו קרי יַעַזְבֶנּוּ וּבְאַחֲרִיתוֹ יִהְיֶה נָבָל: יב כִּסֵּא כָבוֹד מָרוֹם מֵרִאשׁוֹן מְקוֹם מִקְדָּשֵׁנוּ: יג מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל יְהוָה כָּל־עֹזְבֶיךָ יֵבֹשׁוּ יְסוּרַי וסורי קרי בָּאָרֶץ יִכָּתֵבוּ כִּי עָזְבוּ מְקוֹר מַיִם־חַיִּים אֶת־יְהוָה: יד רְפָאֵנִי יְהוָה וְאֵרָפֵא הוֹשִׁיעֵנִי וְאִוָּשֵׁעָה כִּי תְהִלָּתִי אָתָּה:

רד"ק

[ילכו] אחרי מי שהיה להם א"כ גם הרשע שעשה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו או ימות הוא ויעזוב עשרו לאחרים ולא ישלים ימיו עם העושר שעשה ויהיה נבל באחריתו כלומר נפל מה הרס זמנו או יאבד העושר מידו בחצי ימיו ויהיה נבל ופחות באחריתו וכן ת"י הפסוק הא כקוראה די מכנש בעין דלא דיליה וכו' כבעמוד · ימו כתוב בלא יו"ד הרבים וקרי ימיו ביו"ד הרבים וכמוהו יחתו מריבו עלו בשמים ירעם : (יב) כסא כבוד · פירש הגאון רב סעדיה דבק עם סוף הפסוק שלמעלה ממנו כאילו אמר יהיה נבל מכסא הכבוד כלומר מושלך וי"ת פורענותא דתעביד מיניה וכו' כבעמוד ורבותינו ז"ל פירשו על בית המקדש שאמרו שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם ואחד מהם מקום בית המקדש שנאמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו מראשון עד שלא נברא העולם ועוד אמרו שבית המקדש מכוון כנגד כסא הכבוד שנאמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו וזה הדרך דרכו המפרשים ואמרו בספר יצירה והיכל קדש מכוון באמצע ואני הארכתי בזה הענין בפירוש תהלים במזמור שיר המעלות זכור ה' לדוד וגו' והענין הוא טוב אלא שאין ענינו דבק עם הפסוק שלפניו ושלאחריו והחכם רבי שמואל בן תבון הדביקו לענין הפסוק שאמר אני ה' חוקר לב בוחן כליות וגו' ופירש כסא כבוד בחסרון כ"ף הדמיון כאילו אמר ככסא כבוד וכמוהו רבים ופירש הענין כן בא הנביא להודיע שהשם יתברך שוכן במקדש כמו שיושב בכסא כבוד מרום שהוא השמים העליונים שקראו ישעיה הנביא ג"כ כסא רם ונשא כן קראו ירמיהו מרום ואמר שהוא מראשון כלומר מקדם כמו שכתוב נכון כסאך מאז אמר כמו שהשמים שהם כסא ה' והם כסא כבודו מעידים על מציאותו ועל כבודו כן מקום מקדשנו מעיד ומורה על עלם מציאותו שהשכין אורו וכבודו בו ולא יחשוב החושב שהיות הש"י על כסא רם ונשא והוא בשמים ימנעהו מלדעת את אשר בארץ ומלהשגיח בשפלים ומענוש הרעים על רשעם כי מקום מקדשנו הוא עדות וראיה שהוא רואה בשפלים וחוקר לבותם וכליותם כי הוא שוכן במקדשנו ושכנו ושבתו בשמים ונראה בו אורו וכבודו ואחר שהוא שוכן בו והוא נמצא בתוכנו מן ההכרח להאמין שהשם רואה אותנו ופוקד את מעשינו ובוחן את לבבינו וכליותינו לטוב ולרע וזה הוא שהוסיף ואמר מקוה ישראל וגו' וענין יסורי בארץ יכתבו כלומר הסורים אשר בעמו שהם סרים מהשם יתברך ומעבודתו יכתבו בארץ לשוב לעפר כבהמות לא יהיה בהם חלק נשאר שיכתב בשמים מבני עלייה וזה מפני שעזבו מקור מים חיים הוא הש"י ע"כ לא יהיו אדימותו כבהמות וזה הפירוש הוא נכון לענין הפרשה : (יג) מקוה ישראל ענינו לשון קריאה אתה שאתה מקוה ישראל ומבטח לכל הבוטחים בך כל עוזביך שאין להם בטחון בך יבשו ממבטחם בבשר ודם כמו שהקדים שהיו בוטחים באדם ואמר עוד וסורי בארץ יכתבו והסורים ממך כמו שאמר ומן ה' יסור לבו בארץ יכתבו לא יהיה להם חלק בך כיון שעזבוך אלא יכתבו בארץ כמו הבהמות שלא ישאר מהם דבר שיהיה להם חלק בך : כי עזבו מקור מים חיים את ה' · וזה מדה כנגד מדה בשם עזבוך שאתה מקור מים חיים שלא יפסקו כן הדבקים בך לא תפסק טובתם לא בזה ולא בבא והם שעזבוך ושמו בטחונם בבשר ודם שהוא חלק הארץ כן יכתבו הם בארץ ולא בשמים · מקוה · ענין הקוה וכן ת"י סבור ישראל ויש מפרשים כמו מקוה מים כלומר שאתה מקוה טהרה לישראל והראשון נכון : וסורי · יסורי כתיב כלומר אותם שיסורו ממך וקרי וסורי והוא תאר מגזרת העי"ן בשורק כמו סורי הגפן נכריה גולה וסורה נחלץ חשים והדומים להם והכינוי לנביא · כלומר סורו ממני שהם סרים מהשם כי אני דבק בשם והם סרים ממני ועוזבים את ה' ועל הדרך הזה אמר ככל אשר צוך משה עבדי אל תסור ממנו כי ממנו שב אל משה ור"ל מדרכו הטוב וכן אמר ירמיה וסורי ר"ל הסורים ממני כלומר מדרכי הטובה שאני דבק בה' ואפשר שיהיה וסורי כמו סורים ויהיה חסר מ"ם הרבים כמו וקרע לו חלוני שהוא כמו חלונים והדומים להם : (יד) רפאני ה' · הוא בקש רפואה מן המכה והכאב כמו שאמר למה היה כאבי נצח ומכתי אנושה והכאב והמכה כמו שפירשנו הוא הבזוי והקללה : כי תהלתי אתה · אני מתהלל בך שהצילני מידם :

סימן להפסקת הארבע פרשיות

אם חל ר"ח אדר בשנים פשוטות (או אדר במעוברת) ביום שבת הוא **זטו** · אם חל ביום ב' הוא **בו** · אם חל ביום ד' הוא **דד** · ואם חל ביום ו' הוא **וביו** כלומר שתי הפסקות :

קריאה לפרשת זכור

בשבת שלפני פורים מוציאין ב' ספרים בראשון קורין ז' גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא ובספר שני קורא המפטיר פרשה זו :

זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם: אֲשֶׁר קָרְךָ בַּדֶּרֶךְ וַיְזַנֵּב בְּךָ כָּל־הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים: וְהָיָה בְּהָנִיחַ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ ׀ לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא תִּשְׁכָּח:

כאן מתחילין הספרדים *) **הפטרת פרשת זכור** (בשמואל א' סימן ט"ו)

טו א וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל אֹתִי שָׁלַח יְהוָה לִמְשָׁחֳךָ לְמֶלֶךְ עַל־עַמּוֹ עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַתָּה שְׁמַע לְקוֹל דִּבְרֵי יְהוָה:

כאן מתחילין האשכנזים ב כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת פָּקַדְתִּי אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה עֲמָלֵק לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂם לוֹ בַּדֶּרֶךְ בַּעֲלֹתוֹ מִמִּצְרָיִם: ג עַתָּה לֵךְ וְהִכִּיתָה אֶת־עֲמָלֵק וְהַחֲרַמְתֶּם אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלֹא

*) פירוש הרד"ק על הפטרות של שלש פרשיות הראשונות ימצא בספר שמות

תחמול

תַחְמֹל עָלָיו וְהֵמַתָּה מֵאִישׁ עַד־אִשָּׁה מֵעֹלֵל וְעַד־יוֹנֵק מִשּׁוֹר וְעַד־שֶׂה מִגָּמָל וְעַד־חֲמוֹר׃ ד וַיְשַׁמַּע שָׁאוּל אֶת־הָעָם וַיִּפְקְדֵם בַּטְּלָאִים מָאתַיִם אֶלֶף רַגְלִי וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אֶת־אִישׁ יְהוּדָה׃ ה וַיָּבֹא שָׁאוּל עַד־עִיר עֲמָלֵק וַיָּרֶב בַּנָּחַל׃ ו וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־הַקֵּינִי לְכוּ סֻּרוּ רְדוּ מִתּוֹךְ עֲמָלֵקִי פֶּן־אֹסִפְךָ עִמּוֹ וְאַתָּה עָשִׂיתָה חֶסֶד עִם־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּעֲלוֹתָם מִמִּצְרָיִם וַיָּסַר קֵינִי מִתּוֹךְ עֲמָלֵק׃ ז וַיַּךְ שָׁאוּל אֶת־עֲמָלֵק מֵחֲוִילָה בּוֹאֲךָ שׁוּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מִצְרָיִם׃ ח וַיִּתְפֹּשׂ אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ־עֲמָלֵק חָי וְאֶת־כָּל־הָעָם הֶחֱרִים לְפִי־חָרֶב׃ ט וַיַּחְמֹל שָׁאוּל וְהָעָם עַל־אֲגָג וְעַל־מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר וְהַמִּשְׁנִים וְעַל־הַכָּרִים וְעַל־כָּל־הַטּוֹב וְלֹא אָבוּ הַחֲרִימָם וְכָל־הַמְּלָאכָה נְמִבְזָה וְנָמֵס אֹתָהּ הֶחֱרִימוּ׃ י וַיְהִי דְּבַר יְהוָֹה אֶל־שְׁמוּאֵל לֵאמֹר׃ יא נִחַמְתִּי כִּי־הִמְלַכְתִּי אֶת־שָׁאוּל לְמֶלֶךְ כִּי־שָׁב מֵאַחֲרַי וְאֶת־דְּבָרַי לֹא הֵקִים וַיִּחַר לִשְׁמוּאֵל וַיִּזְעַק אֶל־יְהוָֹה כָּל־הַלָּיְלָה׃ יב וַיַּשְׁכֵּם שְׁמוּאֵל לִקְרַאת שָׁאוּל בַּבֹּקֶר וַיֻּגַּד לִשְׁמוּאֵל לֵאמֹר בָּא־שָׁאוּל הַכַּרְמֶלָה וְהִנֵּה מַצִּיב לוֹ יָד וַיִּסֹּב וַיַּעֲבֹר וַיֵּרֶד הַגִּלְגָּל׃ יג וַיָּבֹא שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל וַיֹּאמֶר לוֹ שָׁאוּל בָּרוּךְ אַתָּה לַיהוָֹה הֲקִימֹתִי אֶת־דְּבַר יְהוָֹה׃ יד וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל וּמֶה קוֹל־הַצֹּאן הַזֶּה בְּאָזְנָי וְקוֹל הַבָּקָר אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ׃ טו וַיֹּאמֶר שָׁאוּל מֵעֲמָלֵקִי הֱבִיאוּם אֲשֶׁר חָמַל הָעָם עַל־מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר לְמַעַן זְבֹחַ לַיהוָֹה אֱלֹהֶיךָ וְאֶת־הַיּוֹתֵר הֶחֱרַמְנוּ׃ טז וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל הֶרֶף וְאַגִּידָה לְּךָ אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָֹה אֵלַי הַלָּיְלָה וַיֹּאמְרוּ ויאמר ק׳ לוֹ דַּבֵּר׃ יז וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הֲלוֹא אִם־קָטֹן אַתָּה בְּעֵינֶיךָ רֹאשׁ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אָתָּה וַיִּמְשָׁחֲךָ יְהוָֹה לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ יח וַיִּשְׁלָחֲךָ יְהוָֹה בְּדָרֶךְ וַיֹּאמֶר לֵךְ וְהַחֲרַמְתָּה אֶת־הַחַטָּאִים אֶת־עֲמָלֵק וְנִלְחַמְתָּ בוֹ עַד־כַּלּוֹתָם אֹתָם׃ יט וְלָמָּה לֹא־שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָֹה וַתַּעַט אֶל־הַשָּׁלָל וַתַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָֹה׃ כ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָֹה וָאֵלֵךְ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־שְׁלָחַנִי יְהוָֹה וָאָבִיא אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וְאֶת־עֲמָלֵק הֶחֱרַמְתִּי׃ כא וַיִּקַּח הָעָם מֵהַשָּׁלָל צֹאן וּבָקָר רֵאשִׁית הַחֵרֶם לִזְבֹּחַ לַיהוָֹה אֱלֹהֶיךָ בַּגִּלְגָּל׃ כב וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַחֵפֶץ לַיהוָֹה בְּעֹלוֹת וּזְבָחִים כִּשְׁמֹעַ בְּקוֹל יְהוָֹה הִנֵּה שְׁמֹעַ מִזֶּבַח טוֹב לְהַקְשִׁיב מֵחֵלֶב אֵילִים׃ כג כִּי חַטַּאת־קֶסֶם מֶרִי וְאָוֶן וּתְרָפִים הַפְצַר יַעַן מָאַסְתָּ אֶת־דְּבַר יְהוָֹה וַיִּמְאָסְךָ מִמֶּלֶךְ׃ כד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל חָטָאתִי כִּי־עָבַרְתִּי אֶת־פִּי־יְהוָֹה וְאֶת־דְּבָרֶיךָ כִּי יָרֵאתִי אֶת־הָעָם וָאֶשְׁמַע בְּקוֹלָם׃ כה וְעַתָּה שָׂא נָא אֶת־חַטָּאתִי וְשׁוּב עִמִּי וְאֶשְׁתַּחֲוֶה לַיהוָֹה׃ כו וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל לֹא אָשׁוּב עִמָּךְ כִּי מָאַסְתָּה אֶת־דְּבַר יְהוָֹה וַיִּמְאָסְךָ יְהוָֹה מִהְיוֹת מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ כז וַיִּסֹּב שְׁמוּאֵל לָלֶכֶת וַיַּחֲזֵק בִּכְנַף־מְעִילוֹ וַיִּקָּרַע׃ כח וַיֹּאמֶר אֵלָיו שְׁמוּאֵל קָרַע יְהוָֹה אֶת־מַמְלְכוּת יִשְׂרָאֵל מֵעָלֶיךָ הַיּוֹם וּנְתָנָהּ לְרֵעֲךָ הַטּוֹב מִמֶּךָּ׃ כט וְגַם נֵצַח יִשְׂרָאֵל לֹא יְשַׁקֵּר וְלֹא יִנָּחֵם כִּי לֹא אָדָם הוּא לְהִנָּחֵם׃ ל וַיֹּאמֶר חָטָאתִי עַתָּה כַּבְּדֵנִי נָא נֶגֶד־זִקְנֵי עַמִּי וְנֶגֶד יִשְׂרָאֵל וְשׁוּב עִמִּי וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי לַיהוָֹה אֱלֹהֶיךָ׃ לא וַיָּשָׁב שְׁמוּאֵל אַחֲרֵי שָׁאוּל וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁאוּל לַיהוָֹה׃ לב וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַגִּישׁוּ אֵלַי אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וַיֵּלֶךְ אֵלָיו אֲגַג מַעֲדַנֹּת וַיֹּאמֶר אֲגָג אָכֵן סָר מַר־הַמָּוֶת׃ לג וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל כַּאֲשֶׁר שִׁכְּלָה נָשִׁים חַרְבֶּךָ כֵּן־תִּשְׁכַּל מִנָּשִׁים אִמֶּךָ וַיְשַׁסֵּף שְׁמוּאֵל אֶת־אֲגָג לִפְנֵי יְהוָֹה בַּגִּלְגָּל׃ לד וַיֵּלֶךְ שְׁמוּאֵל הָרָמָתָה וְשָׁאוּל עָלָה אֶל־בֵּיתוֹ גִּבְעַת שָׁאוּל׃

קריאה לפרשת פרה

בשבת שקודם שבת האחרונה מר"ח אדר (ואם חל ר"ח חודש ניסן בשבת הוי בשבת האחרונה של אדר) מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא ובספר שני קורא המפטיר פרשה זו :

וַיְדַבֵּר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָֹה לֵאמֹר דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ פָרָה אֲדֻמָּה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין־בָּהּ מוּם אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עָלֶיהָ עֹל׃ וּנְתַתֶּם אֹתָהּ אֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֹתָהּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׁחַט אֹתָהּ לְפָנָיו׃ וְלָקַח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְהִזָּה אֶל־נֹכַח פְּנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד מִדָּמָהּ שֶׁבַע

פעמים: ושרף את-הפרה לעיניו את-ערה ואת-בשרה ואת-דמה על-פרשה ישרף: ולקח הכהן עץ ארז ואזוב ושני תולעת והשליך אל-תוך שרפת הפרה: וכבס בגדיו הכהן ורחץ בשרו במים ואחר יבא אל-המחנה וטמא הכהן עד-הערב: והשרף אתה יכבס בגדיו במים ורחץ בשרו במים וטמא עד-הערב: ואסף | איש טהור את אפר הפרה והניח מחוץ למחנה במקום טהור והיתה לעדת בני-ישראל למשמרת למי נדה חטאת הוא: וכבס האסף את-אפר הפרה את-בגדיו וטמא עד-הערב והיתה לבני ישראל ולגר הגר בתוכם לחקת עולם: הנגע במת לכל-נפש אדם וטמא שבעת ימים: הוא יתחטא-בו ביום השלישי וביום השביעי יטהר ואם-לא יתחטא ביום השלישי וביום השביעי לא יטהר: כל-הנגע במת בנפש האדם אשר-ימות ולא יתחטא את-משכן יהוה טמא ונכרתה הנפש ההוא מישראל כי מי נדה לא-זרק עליו טמא יהיה עוד טמאתו בו: זאת התורה אדם כי-ימות באהל כל-הבא אל-האהל וכל-אשר באהל יטמא שבעת ימים: וכל כלי פתוח אשר אין-צמיד פתיל עליו טמא הוא: וכל אשר-יגע על-פני השדה בחלל-חרב או במת או-בעצם אדם או בקבר יטמא שבעת ימים: ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת ונתן עליו מים חיים אל-כלי: ולקח אזוב וטבל במים איש טהור והזה על-האהל ועל-כל-הכלים ועל-הנפשות אשר היו-שם ועל-הנגע בעצם או בחלל או במת או בקבר: והזה הטהר על-הטמא ביום השלישי וביום השביעי וחטאו ביום השביעי וכבס בגדיו ורחץ במים וטהר בערב: ואיש אשר-יטמא ולא יתחטא ונכרתה הנפש ההוא מתוך הקהל כי את-מקדש יהוה טמא מי נדה לא-זרק עליו טמא הוא: והיתה להם לחקת עולם ומזה מי-הנדה יכבס בגדיו והנגע במי הנדה יטמא עד-הערב: וכל אשר-יגע-בו הטמא יטמא והנפש הנגעת תטמא עד-הערב:

ומפטירין הפטרה זו ביחזקאל סימן לו

טז ויהי דבר-יהוה אלי לאמר: יז בן-אדם בית ישראל ישבים על-אדמתם ויטמאו אותה בדרכם ובעלילותם כטמאת הנדה היתה דרכם לפני: יח ואשפך חמתי עליהם על-הדם אשר-שפכו על-הארץ ובגלוליהם טמאוה: יט ואפיץ אתם בגוים ויזרו בארצות כדרכם וכעלילותם שפטתים: כ ויבוא אל-הגוים אשר-באו שם ויחללו את-שם קדשי באמר להם עם-יהוה אלה ומארצו יצאו: כא ואחמל על-שם קדשי אשר חללהו בית ישראל בגוים אשר-באו שמה: כב לכן אמר לבית-ישראל כה אמר אדני יהוה לא למענכם אני עשה בית ישראל כי אם-לשם-קדשי אשר חללתם בגוים אשר-באתם שם: כג וקדשתי את-שמי הגדול המחלל בגוים אשר חללתם בתוכם וידעו הגוים כי-אני יהוה נאם אדני יהוה בהקדשי בכם לעיניכם: כד ולקחתי אתכם מן-הגוים וקבצתי אתכם מכל-הארצות והבאתי אתכם אל-אדמתכם: כה וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טמאותיכם ומכל-גלוליכם אטהר אתכם: כו ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם והסרתי את-לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר: כז ואת-רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר-בחקי תלכו ומשפטי תשמרו ועשיתם: כח וישבתם בארץ אשר נתתי לאבתיכם והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים: כט והושעתי אתכם מכל טמאותיכם וקראתי אל-הדגן והרביתי אתו ולא-אתן עליכם רעב: ל והרביתי את-פרי העץ ותנובת השדה למען אשר לא תקחו עוד חרפת רעב בגוים: לא וזכרתם את-דרכיכם הרעים ומעלליכם אשר לא-טובים ונקטתם בפניכם על עונתיכם ועל תועבותיכם: לב לא למענכם אני-עשה נאם אדני יהוה יודע לכם בושו והכלמו מדרכיכם בית ישראל: לג כה אמר

לדעת המ"ס צ"ל לעיניהם　　　　אדני

אדני יהוה ביום טהרי אתכם מכל עונותיכם והושבתי את־הערים ונבנו החרבות: ג
לד והארץ הנשמה תעבד תחת אשר היתה שממה לעיני כל־עובר: לה ואמרו הארץ הלזו הנשמה היתה כגן־עדן והערים החרבות והנשמות והנהרסות בצורות ישבו: לו וידעו הגוים אשר ישארו סביבותיכם כי אני יהוה בניתי הנהרסות נטעתי הנשמה אני יהוה דברתי ועשיתי: כאן מסיימין הספרדים לז כה אמר אדני יהוה עוד זאת אדרש לבית־ישראל לעשות להם ארבה אתם כצאן אדם: לח כצאן קדשים כצאן ירושלם במועדיה כן תהיינה הערים החרבות מלאות צאן אדם וידעו כי־אני יהוה:

קריאה לפרשת החודש

בשבת שלפני ר״ח ניסן מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא ובספר שני קורא המפטיר בפרשת בא אל פרעה מתחלת החודש הזה לכם עד בכל מושבותיכם תאכלו מצות · ואם חל ר״ח ניסן בשבת מוציאין שלשה ספרים בראשון קורין ששה גברי בפרשת השבוע ולא יאמר קדיש ובספר שני קורא השביעי וביום השבת עד ונסכו וקדיש לעילא ובספר שלישי קורא המפטיר פרשת החודש ומפטירין הפטרת פרשת החודש:

ויאמר יהוה אל־משה ואל־אהרן בארץ מצרים לאמר: החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה: דברו אל־כל־עדת ישראל לאמר בעשר לחדש הזה ויקחו להם איש שה לבית־אבת שה לבית: ואם־ימעט הבית מהית משה ולקח הוא ושכנו הקרב אל־ביתו במכסת נפשת איש לפי אכלו תכסו על־השה: שה תמים זכר בן־שנה יהיה לכם מן־הכבשים ומן־העזים תקחו: והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחדש הזה ושחטו אתו כל קהל עדת־ישראל בין הערבים: ולקחו מן־הדם ונתנו על־שתי המזוזת ועל־המשקוף על הבתים אשר־יאכלו אתו בהם: ואכלו את־הבשר בלילה הזה צלי־אש ומצות על־מררים יאכלהו: אל־תאכלו ממנו נא ובשל מבשל במים כי אם־צלי־אש ראשו על־כרעיו ועל־קרבו: ולא־תותירו ממנו עד־בקר והנתר ממנו עד־בקר באש תשרפו: וככה תאכלו אתו מתניכם חגרים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אתו בחפזון פסח הוא ליהוה: ועברתי בארץ־מצרים בלילה הזה והכיתי כל־בכור בארץ מצרים מאדם ועד־בהמה ובכל־אלהי מצרים אעשה שפטים אני יהוה: והיה הדם לכם לאת על הבתים אשר אתם שם וראיתי את־הדם ופסחתי עלכם ולא־יהיה בכם נגף למשחית בהכתי בארץ מצרים: והיה היום הזה לכם לזכרון וחגתם אתו חג ליהוה לדרתיכם חקת עולם תחגהו: שבעת ימים מצות תאכלו אך ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם כי ׀ כל־אכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מישראל מיום הראשן עד־יום השבעי: וביום הראשון מקרא־קדש וביום השביעי מקרא־קדש יהיה לכם כל־מלאכה לא־יעשה בהם אך אשר יאכל לכל־נפש הוא לבדו יעשה לכם: ושמרתם את־המצות כי בעצם היום הזה הוצאתי את־צבאותיכם מארץ מצרים ושמרתם את־היום הזה לדרתיכם חקת עולם: בראשן בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצת עד יום האחד ועשרים לחדש בערב: שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם כי ׀ כל־אכל מחמצת ונכרתה הנפש ההוא מעדת ישראל בגר ובאזרח הארץ: כל־מחמצת לא תאכלו בכל מושבתיכם תאכלו מצות:

הפטרת לפרשת החודש (ביחזקאל סימן מה)

כאן מתחילין האשכנזים

טז כל העם הארץ יהיו אל־התרומה הזאת לנשיא בישראל: יז ועל־הנשיא יהיה העולות והמנחה והנסך בחגים ובחדשים ובשבתות בכל־מועדי בית ישראל הוא־יעשה את־החטאת ואת־המנחה ואת־העולה ואת־השלמים לכפר בעד בית־ישראל:

כאן מתחילין הספרדים יח כה־אמר אדני יהוה בראשון באחד לחדש תקח פר־בן־בקר תמים

וחטאת את־המקדש: יט ולקח הכהן מדם החטאת ונתן אל־מזוזת הבית ואל־ארבע פנות העזרה למזבח ועל־מזוזת שער החצר הפנימית: כ וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שגה ומפתי וכפרתם את־הבית: כא בראשון בארבעה עשר יום לחדש יהיה לכם הפסח חג שבעות ימים מצות יאכל: כב ועשה הנשיא ביום ההוא בעדו ובעד כל־עם הארץ פר חטאת: כג ושבעת ימי־החג יעשה עולה ליהוה שבעת פרים ושבעת אילים תמימם ליום שבעת הימים וחטאת שעיר עזים ליום: כד ומנחה איפה לפר ואיפה לאיל יעשה ושמן הין לאיפה: כה בשביעי בחמשה עשר יום לחדש בחג יעשה כאלה שבעת הימים כחטאת כעלה וכמנחה וכשמן: מו א כה־אמר אדני יהוה שער החצר הפנימית הפנה קדים יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח וביום החדש יפתח: ב ובא הנשיא דרך אולם השער מחוץ ועמד על־מזוזת השער ועשו הכהנים את־עולתו ואת־שלמיו והשתחוה על־מפתן השער ויצא והשער לא־יסגר עד־הערב: ג והשתחוו עם־הארץ פתח השער ההוא בשבתות ובחדשים לפני יהוה: ד והעלה אשר־יקריב הנשיא ליהוה ביום השבת ששה כבשים תמימם ואיל תמים: ה ומנחה איפה לאיל ולכבשים מנחה מתת ידו ושמן הין לאיפה: ו וביום החדש פר בן־בקר תמימם וששת כבשים ואיל תמימם יהיו: ז ואיפה לפר ואיפה לאיל יעשה מנחה ולכבשים כאשר תשיג ידו ושמן הין לאיפה: ח ובבוא הנשיא דרך אולם השער יבוא ובדרכו יצא: ט ובבוא עם־הארץ לפני יהוה במועדים הבא דרך שער צפון להשתחות יצא דרך־שער נגב והבא דרך־שער נגב יצא דרך־שער צפונה לא ישוב דרך השער אשר־בא בו כי נכחו יצאו יצא קרי: י והנשיא בתוכם בבואם יבוא ובצאתם יצאו: יא ובחגים ובמועדים תהיה המנחה איפה לפר ואיפה לאיל ולכבשים מתת ידו ושמן הין לאיפה: יב וכי־יעשה הנשיא נדבה עולה או־שלמים נדבה ליהוה ופתח לו את־השער הפנה קדים ועשה את־עלתו ואת־שלמיו כאשר יעשה ביום השבת ויצא וסגר את־השער אחרי צאתו: יג וכבש בן־שנתו תמים תעשה עולה ליום ליהוה בבקר בבקר תעשה אתו: יד ומנחה תעשה עליו בבקר בבקר ששית האיפה ושמן שלישית ההין לרס את־הסלת מנחה ליהוה חקות עולם תמיד: טו ועשו
יעשו קרי את־הכבש ואת־המנחה ואת־השמן בבקר בבקר עולת תמיד:

כאן מסיימין הספרדים

טז כה־אמר אדני יהוה כי־יתן הנשיא מתנה לאיש מבניו נחלתו היא לבניו תהיה אחזתם היא בנחלה: יז וכי־יתן מתנה מנחלתו לאחד מעבדיו והיתה לו עד־שנת הדרור ושבת לנשיא אך נחלתו בניו להם תהיה: יח ולא־יקח הנשיא מנחלת העם להונתם מאחזתם מאחזתו ינחל את־בניו למען אשר לא־יפצו עמי איש מאחזתו:

מנהג ספרדים אם חל ר"ח ניסן ביום א' לומר אחר הפטרת החודש פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חודש · ואם חל ר"ח בשבת אומרים פסוק ראשון ואחרון של הפטרת שבת ור"ח:

הפטרת שבת הגדול (בתרי עשר במלאכי סימן ג')

כתוב בשו"ע אין מפטירין וערבה אלא כשחל ערב פסח בשבת אבל בכמה מקומות מפטירין אותה בכל שבת הגדול רק כשחל ע"פ בשבת אין מפטירין אותה וכ"ה דעת הגר"א:

ד וערבה ליהוה מנחת יהודה וירושלם כימי עולם וכשנים קדמניות: ה וקרבתי אליכם למשפט והייתי ׀ עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר ובעשקי שכר־שכיר אלמנה ויתום ומטי־גר ולא יראוני אמר יהוה צבאות: ו כי אני יהוה לא

רד"ק

(ד) וערבה · זכר יהודה וירושלים כי שם בית המקדש: (ה) וקרבתי · באותו היום שזכר: אליכם · הדור שיהיה ביום ההוא · והדורות שעברו אם לא קבלו דינם בעולם הזה יקבלו בעוה"ב: עד · כי אני יודע הנסתרות ואעיד בהם במה שעשו: ממהר · לשלם גמולם: ומטי גר · ומטי משפט הגר: (ו) כי אני ה' לא שניתי · כי מה שאמרתי אפילו לזמן

הפטרת שבת הגדול

שָׁנִיתִי וְאַתֶּם בְּנֵי־יַעֲקֹב לֹא כְלִיתֶם׃ ז לְמִימֵי אֲבֹתֵיכֶם סַרְתֶּם מֵחֻקַּי וְלֹא שְׁמַרְתֶּם שׁוּבוּ אֵלַי וְאָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה נָשׁוּב׃ ח הֲיִקְבַּע אָדָם אֱלֹהִים כִּי אַתֶּם קֹבְעִים אֹתִי וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה קְבַעֲנוּךָ הַמַּעֲשֵׂר וְהַתְּרוּמָה׃ ט בַּמְּאֵרָה אַתֶּם נֵאָרִים וְאֹתִי אַתֶּם קֹבְעִים הַגּוֹי כֻּלּוֹ׃ י הָבִיאוּ אֶת־כָּל־הַמַּעֲשֵׂר אֶל־בֵּית הָאוֹצָר וִיהִי טֶרֶף בְּבֵיתִי וּבְחָנוּנִי נָא בָּזֹאת אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אִם־לֹא אֶפְתַּח לָכֶם אֵת אֲרֻבּוֹת הַשָּׁמַיִם וַהֲרִיקֹתִי לָכֶם בְּרָכָה עַד־בְּלִי־דָי׃ יא וְגָעַרְתִּי לָכֶם בָּאֹכֵל וְלֹא־יַשְׁחִת לָכֶם אֶת־פְּרִי הָאֲדָמָה וְלֹא־תְשַׁכֵּל לָכֶם הַגֶּפֶן בַּשָּׂדֶה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ יב וְאִשְּׁרוּ אֶתְכֶם כָּל־הַגּוֹיִם כִּי־תִהְיוּ אַתֶּם אֶרֶץ חֵפֶץ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ יג חָזְקוּ עָלַי דִּבְרֵיכֶם אָמַר יְהוָה וַאֲמַרְתֶּם מַה־נִּדְבַּרְנוּ עָלֶיךָ׃ יד אֲמַרְתֶּם שָׁוְא עֲבֹד אֱלֹהִים וּמַה־בֶּצַע כִּי שָׁמַרְנוּ מִשְׁמַרְתּוֹ וְכִי הָלַכְנוּ קְדֹרַנִּית מִפְּנֵי יְהוָה צְבָאוֹת׃ טו וְעַתָּה אֲנַחְנוּ מְאַשְּׁרִים זֵדִים גַּם־נִבְנוּ עֹשֵׂי רִשְׁעָה גַּם בָּחֲנוּ אֱלֹהִים וַיִּמָּלֵטוּ׃ טז אָז נִדְבְּרוּ יִרְאֵי יְהוָה אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וַיַּקְשֵׁב יְהוָה וַיִּשְׁמָע וַיִּכָּתֵב סֵפֶר זִכָּרוֹן לְפָנָיו לְיִרְאֵי יְהוָה וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ׃ יז וְהָיוּ לִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לַיּוֹם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה סְגֻלָּה וְחָמַלְתִּי עֲלֵיהֶם כַּאֲשֶׁר יַחְמֹל אִישׁ עַל־בְּנוֹ הָעֹבֵד אֹתוֹ׃ יח וְשַׁבְתֶּם וּרְאִיתֶם בֵּין צַדִּיק לְרָשָׁע בֵּין עֹבֵד אֱלֹהִים לַאֲשֶׁר לֹא עֲבָדוֹ׃ יט כִּי־הִנֵּה הַיּוֹם בָּא בֹּעֵר כַּתַּנּוּר וְהָיוּ כָל־זֵדִים וְכָל־עֹשֵׂה רִשְׁעָה קַשׁ וְלִהַט אֹתָם הַיּוֹם הַבָּא אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר לֹא־יַעֲזֹב לָהֶם שֹׁרֶשׁ וְעָנָף׃ כ וְזָרְחָה לָכֶם יִרְאֵי שְׁמִי שֶׁמֶשׁ צְדָקָה וּמַרְפֵּא בִּכְנָפֶיהָ וִיצָאתֶם וּפִשְׁתֶּם כְּעֶגְלֵי מַרְבֵּק׃ כא וְעַסּוֹתֶם

רד"ק

ארוך לא לפי שנה כן יהיה כי אני לא שניתי ודברי לא ישנו וכל העתידות אשר אמרתי לכם על ידי נביאי כן יהיו · שניתי ענין שנוי כלומר לא אשנה מדבר לדבר ומחפץ לחפץ : ואתם בני יעקב לא כליתם · כמו שכלו שאר האומות שלא נשאר להם זכר בשמם וכלו מהיות גוי אבל אתם לא כליתם ולא תכלו כי לעולם תהיו מיוחדים בין הגוים להיות גוי אחד בארץ אע"פ שגליתם ונדחתם לכל פיאה שמכם נשאר בכל מקום ומה שהרעותי לכם בעונותיכם עשיתי וכמו שאני לא אשנה גם אתם לא תכלו · ובאחרית הימים תשובו למעלתכם ותהיו לתהלה בין כל גויי הארץ · וי"ת ארי אנא ה' לא שניתי קיימי דמן עלמא וכו' :(ז) למימי ·בומ"ד עם המ"ם כמו למה למרחוק למעולם אמר זמן רב עבר שלא שמרתם חוקי אתם ואבותיכם לפיכך הרעותי לכם ולכם אבל מעתה שובו אלי ואשובה אליכם: ואמרתם במה נשוב · ואם תאמרו במה נשוב אם יש בנו דבר אחר אלא מה שהוכחתנו עד הנה על דבר הקרבנות ודבר הנשים והתשובה :(ח) היקבע יש בכם דבר אחר שבעבורו ראוי להדבק בכם המארה אמר היקבע אדם אלהים כי אתם קובעים אותי: ואמרתם · ואם תאמרו במה קבענוך · התשובה המעשר והתרומה · היקבע קובעים קבענוך · ענין גזלה ולקיחה הדבר בחזקה · וכן וקבע את קובעיהם נפש · וי"ת הירגז גבר קדם דיינא וגו' :(ט) במארה אתם נארים · מפני העבירות שזכר למעלה כמו שאמר וגם ארותיה · ועוד אתם מוסיפים עון על עון ואתם קובעים אותי ממה שתאספו שלא תתנו ממנו תרומה ומעשרות ותאמרו הוא גוזל אותנו המטר ובולא מארה בתבואה ואנחנו נתן לו התרומה והמעשרות : הגוי כלו · ירצה כי העברות הנזכרות למעלה לא היו שוים בהם כלם אבל בדבר המעשר והתרומה היו שוים כולם לפיכך אמר הגוי כולו : (י) הביאו · ויהי טרף בביתי · ללוים ולכהנים העובדים לפני ומתוך כך תשובו מן העברות הנזכרות ואם לא אפרע מכם בפורענות אחרת · אבל אם תביאו התרומה והמעשרות כראוי אמטיר עליכם ואריק לכם ברכה : עד בלי די · פי' אדוני אבי ז"ל עד שלא יספיקו לכם כלים ואוצרות : טרף · כתרגומו פרנוס וי"ת עד בלי די עד דתימרון מסת : (יא) וגערתי · באוכל · בארבה האוכל את התבואה : ולא תשכל לכם הגפן · הגפן לא תשכל פריה : (יב) ואשרו · ואמרו אשריכם המורה שאתם הרפה בגוים מפני הרעב על המארה שאתם נארים : ארץ חפץ · שתבואתה מרובה · וי"ת ארי תהון יתבין בארע בית שכינתי ועבדין בה רעותי : (יג) חזקו · שב לתוכחתם על מה שהיו אומרים כי אין דין ואין דיין : מה נדברנו : שב הפעל פעול לרוב התמדת הדבור וכן הנדברים עך : (יד) אמרתם · מבואר הוא : (טו) ועתה · ג"כ מבואר הוא : (טז) אז נדברו יראי ה' · כי המאמר ההוא הוא מאמר אנשים שלא יבינו דרכי ה' ומשפטיו וכשישמעו יראי ה' הדברים מהאנשים האלה הכופרים בהשגחת האל בתחתונים נדברו הם איש אל רעהו ומרבים בדברים האלה ונושאים ונותנים בהם עד שימצאו בשכלם כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול : ויקשב ה' · האל ית' הקשיב לדבריהם ויבן להם שכרם בזה : ויכתב ספר זכרון לפניו · דרך משל כמנהג בני אדם שכותבים המלכים ספר הזכרונות כי אין שכחה לפניו ית' · וכן מספרך אשר כתבת כל הגמלא כתוב בספר · והנה יראי ה' וחושבי שמו שאמר שמור להם עד עולם · ופי' חושבי שמו שחושבים תמיד בדרכי ה' ובידיעת אלהותו כי שמו הוא והוא שמו · וכתב הר"א אבן עזרא ז"ל כי יראי ה' הם הצדיקים · וחושבי שמו הם חכמי לב יודעי סוד ה' הנכבד והנורא : (יז) והיו לי · יראי הדור הזה שיהיו בתחית המתים ויראי הדור ההוא גם כן: ליום אשר אני עושה · ליום שאני עושה דין ברשעים הם יהיו לי סגולה וחמלתי עליהם שלא יפגעם הרעה המכלה הרשעים : העובד אותו · האב חומל על כל בניו כמו שאמר כרחם אב על בנים אבל יותר חומל על העובד אותו : (יח) ושבתם · אז יבחן מה בין צדיק לרשע ולא יאמרו עוד כל עושי רע טוב בעיני ה' שוא עבוד אלהים : (יט) כי הנה · יום המשפט המשיל אותו לאש בוערת כמו שאמר למעלה כי הוא כאש מצרף : קש · כמו כקש יבש ישיבו מהרה : ולהט · כמו והלהט מוסדי הרים : שרש וענף · כתרגומו בר ובר בר כי הבן הראשון כמו שרש והנולד ממנו כמו ענף : (כ) וזרחה לכם יראי שמי · הנה הרשעים יכלו היום הבא וליראי ה' יזרח אותו היום שמש צדקה כלומר שינצלו מכל רע וישמחו בלב טוב : ומרפא בכנפיה · כי השמש יפרוש אורו על הארץ וכמו כנפים פרושות זריחתו · וכן אמר כשחר פרוש על ההרים : ויצאתם ופשתם · בכל אשר תפנו תפרו ותרבו כעגלי מרבק שגדלים בשומן ובשר : ופשתם · ענין רבוי וכן כי תפושו כעגלה דשה ופשו פרשיו · והוא בשקל וקמצם אלא שזה בחיר"ק והיה ראוי בתשלומו ויששתם בשקל וירשתם אותם בחיר"ק ובנפול עי"ן הפעל הושלם

הנוכבב

דְשָׁעִים כִּי־יִהְיוּ אֵפֶר תַּחַת כַּפּוֹת רַגְלֵיכֶם בַּיּוֹם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ כב זִכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתוֹ בְחֹרֵב עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים׃ כג הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֵת אֵלִיָּה הַנָּבִיא לִפְנֵי בּוֹא יוֹם יְהוָה הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא׃ כד וְהֵשִׁיב לֵב־אָבוֹת עַל־בָּנִים וְלֵב בָּנִים עַל־אֲבוֹתָם פֶּן־אָבוֹא וְהִכֵּיתִי אֶת־הָאָרֶץ חֵרֶם׃

הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום יהוה הגדול והנורא׃

רד"ק

שנופתה על פי א הפעל ומרבק הוא מקום שמכניסין שם העגלים לפטמם ורז"ל פירשו הפסוק כמשמעו על הבהמה שאמרו אר"ל אין גיהנם לעתיד לבוא אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה צדיקים מתרפאין בה שנאמר וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה ורשעים נדונים בה שנאמר הנה יום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש: (כא) ועסותם · ענין הדריסה והכתישה ומזה נקרא עסיס המשקה היוצא ע"י כתישה ודריסה אמר בזמן הזה הרשעים מושלים בכם אבל בזמן ההוא תרמסו אותם תחת כפות רגליכם ואע"פ שאמר כי היום הבא ולהט אותם לא יהיה ביום אחד כליונם אלא הולכים וכלים ויהיו כלים לזמן מועט וכל זמן שיהיו קיימים יהיו נרמסים לרגלי הצדיקים: ביום אשר אני עושה · ביום המשפט שאני שופט לעליון ויאמר אפר דרך משל לפי שהיום הבא ישרוף אותם: (כב) זכרו תורת משה עבדי · אמר עד שלא יבא יום המשפט זכרו בכל דור ודור תורת משה עבדי לעשות ככל הכתוב בה: אשר צויתי אותו בחורב · כמו שצויתי בחורב לא כדברי האומרים כי לזמן נהנה כמשמעה וזאת המסרת ופרשה רוחנית וזה הפסוק תשובה להם: (כג) הנה אנכי שולח לכם · אע"פ שאני מזהירכם על תורת משה בכל דור ודור אעפ"כ לטובתכם אשלח לכם את אליהו הנביא והטעם שישיב נשמתו שעלתה לשמים אל גוף נברא כגופו הראשון כי גופו הראשון שב אל הארץ בעלותו כל יסוד אל יסודו ואחרי שיחיה אותו בגוף ישלחנו לישראל לפני יום המשפט והוא יום השם הגדול והנורא והוא יזהיר האבות והבנים יחדו לשוב בכל לב אל השם והשבים ינצלו מיום המשפט וזהו שאמר: (כד) והשיב לב אבות על בנים · כמו עם בנים וכן לב בנים על אבותם כמו עם אבותם כלומר האבות והבנים יחדו: פן אבא והכיתי · לפיכך יזהיר' הוא כדי שיהיו בעלי תשובה ליום הבא כדי שלא יכה הארץ כלה ותהיה חרם אבל לא יזכרו בהזהרתו יכלו ויסופו במדבר העמים או ליום המשפט כמ"ש · והנזהרים יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד:

סדר הקריאה לר"ח ולת"צ ולפורים

לראש חודש קורין ארבעה גברי בפ' פינחס מן את קרבני לחמי לאשי עד יעשה ונסכו ואם חל ר"ח בשבת קורא המפטיר וביום השבת ובראשי חדשיכם עד יעשה ונסכו:

לתענית צבור בשחרית ובמנחה קורין ג' גברי בפרשת כי תשא מן ויחל עד לעשות לעמו ומדלגין עד פסל לך וקורין עד אשר אני עשה עמך:

לפורים קורין שלשה גברי בפרשת בשלח ויבא עמלק עד סוף הסדרא:

סדר קריאת הפרשיות לפסח

לפסח ביום ראשון קורין חמשה גברי בסדר בא מן ויקרא משה עד על צבאותם · והמפטיר קורא בפינחס ובחדש הראשון עד עבודה לא תעשו: ביום שני קורין חמשה גברי באמור שור או כשב כמו ביום ראשון של סוכות · והמפטיר קורא בפינחס כדאתמול: ביום ג' קורין שלשה גברי בפ' בא מן קדש לי כל בכור עד הוציאנו ה' ממצרים · והרביעי קורא כדאתמול מן והקרבתם אשה: ביום ד' קורין שלשה גברי בפרשת משפטים מן אם כסף תלוה את עמי עד לא תבשל גדי · והרביעי קורא והקרבתם כדאתמול: ביום ה' קורין שלשה גברי בפרשת כי תשא מן פסל לך עד לא תבשל גדי · והרביעי קורא והקרבתם כדאתמול · ואם הוא שבת קורין שבעה גברי ומתחילין ראה אתה אומר אלי: ביום ששי קורין שלשה גברי בפרשת בהעלותך מן וידבר ה' אל משה במדבר סיני בשנה השנית עד ולגר ולאזרח הארץ · והרביעי קורא והקרבתם: ביום שביעי קורין חמשה גברי בפרשת בשלח מתחלת הסדרא עד אני ה' רופאך · ומפטיר קורא והקרבתם: ביום שמיני קורין חמשה גברי כל הבכור ואם חל בשבת מתחילין עשר תעשר כמו שקורין בשמיני עצרת · והמפטיר קורא והקרבתם כדאתמול:

סימן קריאות האלו משך תורא קדש בכספא פסל במדברא שלח בוכרא וזה כשחל פסח באחד בשבת או בג' בשבת · ואם יצא פסח בחמישי מהפכין סדר הקריאות על דרך זה משך תורא פסל קדש בכספא במדברא שלח בוכרא ולעולם בשבת חול המועד של פסח קורין ראה אתה אומר אלי פסל לך עד בחלב אמו והמפטיר קורא והקרבתם:

סימני פרשיות **תזריע ומצורע · אחרי מות וקדושים · בהר ובחקותי ·** שנים כשוכות בלן מחוברות · בשנים מעוברות בלן נפרדות · ושאר פרשיות הנהוגות להתחבר כל אחד על מקומו יבא בשלום:

יח ויאמר לו יהונתן מחר חדש ונפקדת כי יפקד מושבך: יט ושלשת תרד מאד ובאת אל המקום אשר נסתרת שם ביום המעשה וישבת אצל האבן האזל: כ ואני שלשת החצים צדה אורה לשלח לי למטרה: כא והנה אשלח את הנער לך מצא את החצים אם אמר אמר לנער הנה החצים ממך והנה קחנו ובאה כי שלום לך ואין דבר חי יהוה: כב ואם כה אמר לעלם הנה החצים ממך והלאה לך כי שלחך יהוה: כג והדבר אשר דברנו אני ואתה הנה יהוה ביני ובינך עד עולם: כד ויסתר דוד בשדה ויהי החדש וישב המלך על אל קרי הלחם לאכול: כה וישב המלך על מושבו כפעם בפעם אל מושב הקיר ויקם יהונתן וישב אבנר מצד שאול ויפקד מקום דוד: כו ולא דבר שאול מאומה ביום ההוא כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי לא טהור: כז ויהי ממחרת החדש השני ויפקד מקום דוד ויאמר שאול אל יהונתן בנו מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום אל הלחם: כח ויען יהונתן את שאול נשאל נשאל דוד מעמדי עד בית לחם: כט ויאמר שלחני נא כי זבח משפחה לנו בעיר והוא צוה לי אחי ועתה אם מצאתי חן בעיניך אמלטה נא ואראה את אחי על כן לא בא אל שלחן המלך: ל ויחר אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן נעות המרדות הלוא ידעתי כי בחר אתה לבן ישי לבשתך ולבשת ערות אמך: לא כי כל הימים אשר בן ישי חי על האדמה לא תכון אתה ומלכותך ועתה שלח וקח אתו אלי כי בן מות הוא: לב ויען יהונתן את שאול אביו ויאמר אליו למה יומת מה עשה: לג ויטל שאול את החנית עליו להכתו וידע יהונתן כי כלה היא מעם אביו להמית את דוד: לד ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף ולא אכל ביום החדש השני לחם כי נעצב אל דוד כי הכלמו אביו: לה ויהי בבקר ויצא יהונתן השדה למועד דוד ונער קטן עמו: לו ויאמר לנערו רץ מצא נא את החצים אשר אנכי מורה הנער רץ והוא ירה החצי להעברו: לז ויבא הנער עד מקום החצי אשר ירה יהונתן ויקרא יהונתן אחרי הנער ויאמר הלוא החצי ממך והלאה: לח ויקרא יהונתן אחרי הנער מהרה חושה אל תעמד וילקט נער יהונתן את החצי החצים קרי ויבא אל אדניו: לט והנער לא ידע מאומה אך יהונתן ודוד ידעו את הדבר: מ ויתן יהונתן את כליו אל הנער אשר לו ויאמר לו לך הביא העיר: מא הנער בא ודוד קם מאצל הנגב ויפל לאפיו ארצה וישתחו שלש פעמים וישקו איש את רעהו ויבכו איש את רעהו עד דוד הגדיל: מב ויאמר יהונתן לדוד לך לשלום אשר נשבענו שנינו אנחנו בשם יהוה לאמר יהוה יהיה ביני ובינך ובין זרעי ובין זרעך עד עולם:

הפטרת שבת וראש חודש (בישעיה סימן סו)

סו א כה אמר יהוה השמים כסאי והארץ הדם רגלי אי זה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מנוחתי: ב ואת כל אלה ידי עשתה ויהיו כל אלה נאם יהוה ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי: ג שוחט השור מכה איש זובח השה ערף כלב מעלה מנחה דם חזיר מזכיר לבנה מברך און גם המה בחרו בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חפצה: ד גם אני אבחר בתעלליהם ומגורתם אביא להם יען קראתי ואין עונה דברתי ולא שמעו ויעשו הרע בעיני ובאשר לא חפצתי בחרו: ה שמעו דבר יהוה החרדים אל דברו אמרו אחיכם שנאיכם מנדיכם למען שמי יכבד יהוה ונראה בשמחתכם והם יבשו: ו קול שאון מעיר קול מהיכל קול יהוה משלם גמול לאיביו: ז בטרם תחיל ילדה בטרם יבוא חבל לה והמליטה זכר: ח מי שמע כזאת מי ראה כאלה היוחל ארץ ביום אחד אם יולד גוי פעם אחת כי חלה גם ילדה ציון את בניה: ט האני אשביר ולא אוליד יאמר יהוה אם אני המוליד ועצרתי אמר אלהיך: י שמחו את ירושלם וגילו בה כל אהביה שישו אתה

משוש כל־המתאבלים עליה: יא למען תינקו ושבעתם משד תנחמיה למען תמצו והתענגתם מזיו כבודה: יב כי־כה אמר יהוה הנני נוטה־אליה כנהר שלום וכנחל שוטף כבוד גוים וינקתם על־צד תנשאו ועל־ברכים תשעשעו: יג כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלם תנחמו: יד וראיתם ושש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה ונודעה יד־יהוה את־עבדיו וזעם את־איביו: טו כי־הנה יהוה באש יבוא וכסופה מרכבתיו להשיב בחמה אפו וגערתו בלהבי־אש: טז כי באש יהוה נשפט ובחרבו את־כל־בשר ורבו חללי יהוה: יז המתקדשים והמטהרים אל־הגנות אחר אחד אחת קרי בתוך אכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר יחדו יספו נאם־יהוה: יח ואנכי מעשיהם ומחשבתיהם באה לקבץ את־כל־הגוים והלשנות ובאו וראו את־כבודי: יט ושמתי בהם אות ושלחתי מהם ׀ פליטים אל־הגוים תרשיש פול ולוד משכי קשת תבל ויון האיים הרחקים אשר לא־שמעו את־שמעי ולא־ראו את־כבודי והגידו את־כבודי בגוים: כ והביאו את־כל־אחיכם מכל־הגוים ׀ מנחה ׀ ליהוה בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות על הר קדשי ירושלם אמר יהוה כאשר יביאו בני ישראל את־המנחה בכלי טהור בית יהוה: כא וגם־מהם אקח לכהנים ללוים אמר יהוה: כב כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה עמדים לפני נאם־יהוה כן יעמד זרעכם ושמכם: כג והיה מדי־חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל־בשר להשתחות לפני אמר יהוה: כד ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון לכל־בשר:

והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר ה׳:

מנהג ספרדים אם חל ר"ח ביום ש"ק וביום א' להוסיף פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חודש:

אלה שמות הטעמים

פשטא מנח זרקא מנח סגול מנח ׀ מנח רביעי מהפך

פשטא זקף־קטן זקף־גדול מרכא טפחא מנח אתנחתא

פזר תלישא־קטנה תלישא־גדולה קדמא ואזלא אזלא־

גרש גרשים דרגא תביר יתיב פסיק ׀ סוף־־פסוק

שלשלת קרני־פרה מרכא־כפולה ירח־בן־יומו:

הקדמות על שיר השירים

לפירוש אבן עזרא

זה הספר נכבד וכולו מחמדים ואין בכל שירי שלמה המלך חמשה ואלף כמוהו על כן כתוב שיר השירים אשר לשלמה כי זה השיר מעולה מכל השירים אשר לשלמה ובו סוד סתום וחתום כי החל מימי אברהם אבינו עד ימות המשיח וכן כתב בשירת האזינו בהנחל עליון גוים החל מן דור הפלגה עד שוב ישראל מהגלות אחר מלחמת גוג ומגוג ואל תתמה בעבור שהמשיל כנסת ישראל לכלה והמקום דודה כי כן דרך הנביאים ישעיה אמר שירת דודי לכרמו ועוד כמשוש חתן על כלה יחזקאל אמר שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום ועריה ועוד ואכסה ערותך ואעדך עדי וכל הפרשה כולה הושע אמר וארשתיך לי לעולם לך אהב אשה ובספר תהלות משכיל שיר ידידות וכתוב בו שמעי בת וראי והטי אזנך וחלילה חלילה להיות שיר השירים בדברי חשק כי אם על דרך משל ולולי גודל מעלתו לא נכתב בסוד כתבי הקדש ואין עליו מחלוקת כי הוא מטמא את הידים · ולהיותו כדרכיו המים פירשתיו שלש פעמים · בפעם ראשונה · אגלה כל מלה צפונה · ובפעם השנית יהיה משפטו · על דרך פשוטו · ובפעם השלישית יהיה מפורש · על נתיבות המדרש:

הפעם הראשונה

נאם אברהם ב"ר מאיר הספרדי המחבר · אנשי מחקר הואילו לאמר זה הספר על סוד העולם ודרך התחברות הנשמה העליונה עם הגוף שהוא במדרגה התחתונה · ואחרים פירשוהו על המתכונות ואת כולם ישא רוח כי הבל המה ואין האמת כי אם מה שהעתיקו קדמונינו ז"ל שזה הספר על כנסת ישראל וכן אפרשנו בפעם השלישית ופירוש כל שלמה הוא שלמה המלך בעצמו חוץ מהאלף לך שלמה לכן אפרשנו בפעם השנית על דרך המשל שהוא בדברי חשק גם כל שלמה שיש בו הוא שלמה המלך בעצמו ובעבור שיש בספר הזה מלות קשות הואלתי לבאר אותם בתחלה ואחר כן אבאר עניני המשל והנמשל בו:

הפעם השנית

לא יתכנו דברי חשק במדינה לעיני כל הרואים על כן הוא המשל נערה אחת קטנה מאד שאין לה עדיין שדים טופס טוטפת כרם וראתה רועה עובר ונפל החשק בלב כל אחד מהם:

הפעם השלישית

אין למעלה ממדרש שיר השירים שדרשו רבותינו ז"ל לכן כאשר ראיתי גדולים ועמודי עולם עשו גם הם דרש והוסיפו וגרעו גם אני יצאתי בעקבותיהם וכל שלמה הוא שלמה המלך חוץ מהאלף לך שלמה שהוא המשיח ונקרא שלמה בעבור שהוא בנו כאשר נקרא דוד ודוד עבדי נשיא להם וכן נקראו בני ישראל עבדי יעקב והכן היות כמוהו תפלה למשה איש האלהים על דרך רב סעדיה גאון ז"ל שאמר שהתפלה היא לדוד והיו מנגנים בה בני משה והנכון שהוא למשה · ודע כי בנות ירושלם השתבשו בו אנשים רבים אחר שכנסת ישראל היא המדברת מה ענין בנות ירושלם יש אומרים כי שתים הנה אחת בשמים ואחרת בארץ תחתיה כנגדה וענין בנות ירושלם המלאכים של מעלה ואחרים אמרו שהם אומות העולם כטעם ונתתי אתהן לך לבנות והנכון בעיני שהמשל הוא על אשה המדברת עם נפשה ותשיב אמריה לה כאילו תאמר עם מחשבותיה וכן בנות ירושלם ואחר שהעיד הפסוק שנראה המקום לשלמה פעמים מה תימה יש בו שיתנבא על דבר עתיד כי ברוח הקדש דיבר זה הספר וכן תמצא באסף המשורר והימן שחברו שירות ברוח הקדש שנקראו נביאים וחוזים וזאת היא הדרך הנכונה לא יוכל לנתק כי אם פתלתול ועקש · ועתה אחל לפרש על פי אשר תשיג ידי · ואתחנן לאל בכל מאדי · כיודע סודי להסכים דבורי · והוא יהיה עמדי:

לפירוש ספורנו

כבר אמרו חכמים כל השירים קדש ושיר השירים קדש קדשים · והכונה בזה שכל השירים שעשה שלמה המלך שנאמר עליו ויהי שירו חמשה ואלף כלם היו שירי קדש אשר בהם ישמח ישראל בעושיו · וזה שיר השירים הוא קדש קדשים בזה שכל ענינו לכונן את לב ישראל בפרט המתאוננים רע בשעבוד מלכיות לאהוב את האל ית' כאשר יהיה בהכרח אשר ידע האדם אל נכון דרכי טובו בלי ספק כאמרו שמע ישראל וגו' · ואהבת וגו' · כי אמנם בידיעת פרשת גדלתו איזה נמצא מן הנמצאות שהוא גדול במעלה ועם זה תהיה לנו ידיעת טובו אשר בו מטיב לזולתו · יוסיף אותו הנמצא נאהב בהכרח גם ממי שלא ישפעו עליו חסדי אותו הנמצא וכאשר תהיה מעלת אותו יותר גדולה ונדע שעם זה ישתדל להיטיב לזולתו ולא שקץ ענות עני תהיה בהכרח האהבה יותר גדולה · וענין האהבה הוא שישמח האוהב על מעלת הנאהב ועל השיגו כל חפצו · ויותר מזה ראוי שיאהבוהו אותם הנמצאים אשר ישפעו עליהם חסדיו יותר מעל זולתו · ובכן הגיד המחבר חסדי האל יתברך ורחמיו על כל מעשיו וכי מהם בחר לו זרע אוהביו ויודעי שמו ובכן גבר חסדו על עמו ועל חסידיו ובכן ראוי שיאהבוהו ושתהיה אהבתם יותר גדולה ועצמית ובכן היה כל זה הספר כמגיד דברי עדת ה' ית' אליו בפרט בהיותם בצרת שעבוד מלכיות והשובתו הרמתה אשר בה הודיע סבת מדת דינו עליהם יותר מעל זולתם וחסדיו עמהם ובפרט בשעבוד מלכיות והתחיל ואמר:

אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי · מקרא אחד יוצא לכמה טעמים וסוף דבר אין לך מקרא יוצא מידי פשוטו ומשמעו ואף על פי שדברו הנביאים דבריהם בדוגמא צריך ליישב הדוגמא על אופניה ועל סדרה כמו שהמקראות סדורים זה אחר זה וראיתי לספר הזה כמה מדרשי אגדה יש סודרים כל הספר הזה במדרש אחד · ויש מפוזרים בכמה מדרשי אגדה מקראות לבדם ואינם מתיישבים על לשון המקרא וסדר המקראות · ואמרתי בלבי לתפוש משמעות המקרא ליישב ביאורם על סדרם והמדרשות מרבותינו אקבעם מדרש ומדרש איש איש במקומו : ואומר אני שראה שלמה ברוח הקדש שעתידין ישראל לגלות גולה אחר גולה חורבן אחר חורבן ולהתאונן בגלות זה על כבודם הראשון ולזכור חבה ראשונה אשר היו סגולה לו מכל העמים לאמר אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה ויזכרו את חסדיו ואת מעלם אשר מעלו ואת הטובות אשר אמר לתת להם באחרית הימים ויסד ספר הזה ברוח הקדש בלשון אשה צרורה אלמנות חיות משתוקקת על בעלה מתרפקת על דודה מזכרת אהבת נעורים אליו ומודה על פשעה אף דודה צר לו בצרתה ומזכיר חסדי נעוריה ונוי יופיה וכשרון פעליה בהם נקשר עמה באהבה עזה להודיעם כי לא מלבו ענה ולא שילוחיה שילוחין כי עוד היא אשתו והוא אישה והוא עתיד לשוב אליה :

שיר השירים א

א א שִׁיר הַשִּׁירִים אֲשֶׁר לִשְׁלֹמֹה: ב יִשָּׁקֵנִי מִנְּשִׁיקוֹת פִּיהוּ כִּי־טוֹבִים דֹּדֶיךָ מִיָּיִן: ג לְרֵיחַ שְׁמָנֶיךָ טוֹבִים שֶׁמֶן תּוּרַק שְׁמֶךָ עַל־כֵּן עֲלָמוֹת אֲהֵבוּךָ: ד מָשְׁכֵנִי

ש' רבתי

ת"א שיר השירים סנהדרין קא ידים פג ספר הזוהר פ' תרומה : ישקני · תהלים לה ספר הזוהר פ' נח ופ' תרומה ופ' אחרי מות : כי טובים דודיך מיין · תהלים כט לה : לריח שמניך · שם : משכני · חגיגה טו עקידה שער ח' :

רש"י

(א) שיר השירים אשר לשלמה · שנו רבותינו כל שלמה (דק"ל למה לא מייחסו אחר אביו כמו במשלי וקהלת) האמורים בשיר השירים קדש מלך שהשלום שלו · שיר שהוא על כל השירים אשר נאמר להקב"ה מאת עדתו ועמו כנסת ישראל אמר רבי עקיבא לא היה העולם כדאי כיום שניתן בו שיר השירים לישראל שכל הכתובים קדש ושיר השירים קודש קדשים אמר ר' אלעזר בן עזריה למה הדבר דומה למלך שנטל סאה חטים ונתנה לנחתום אמר לו הוצא לי כך וכך סולת כך וכך סובין כך וכך מורסן וסלית לי מתוכה גלוסקיא אחת מנופה ומעולה כך כל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים שכולו יראת שמים וקבול עול מלכותו : **(ב) ישקני מנשיקות פיהו** · זה השיר אומרת בפיה בגלותה ובאלמנותה מי יתן וישקני המלך שלמה מנשיקות פיהו כמו מאז לפי שיש מקומות שנושקין על גב היד ועל הכתף אך אני מתאוה ושוקקת להיותו נוהג עמו כמנהג הראשון כחתן אל כלה פה אל פה : **כי טובים** · לי דודיך מכל משתה יין ומכל עונג ושמחה · ולשון עברי הוא להיות כל סעודת עונג ושמחה נקראת על שם היין כענין שנאמר (אסתר ז') אל בית משתה היין (ישעיה כ"ד) בשיר לא ישתו יין (שם) והיה כנור ונבל ותוף וחליל ויין משתיהם זהו ביאור משמעו ונאמר דוגמא שלו על שם שנתן להם תורתו ודבר עמהם פנים אל פנים ואותם דודים עודם ערבים עליהם מכל שעשוע ומובטחים מאתו להופיע עוד עליהם לבאר להם סוד טעמיה ומסתר צפונותיה ומחלים פניו לקיים דברו וזהו ישקני מנשיקות פיהו : **(ג) לריח שמניך טובים** · שם טוב נקרא על שם שמן טוב : **לריח שמניך טובים** · שהריחו בשם אפסי ארץ אשר שמעו שמעך הטוב

אבן עזרא

הפעם הראשונה

(ב) כל נשיקה שהיא בלא למ"ד היא בפה כמו וישקהו ועם הלמ"ד ביד או בכתף או בלחי על פי מנהג המדינות כמו ושקה לי וישק לו וכן וישק יעקב לרחל : **דודיך** · האוהבים יותר ישמחו מהיין והגאון אמר כי הוא השיר שהוא תחת הלשון והביא ראיה מהפסוק לכה נרוה דודים עד הבקר :

הפעם השנית

ישקני · דברי הנערה כאלו הדבר עם נפשה וכל תאותה שישק אותה פעמים רבות כי לא תשבע מאהבת וכאלו הרגיש הרועה ותזכר מדברת לו : כי טובים דודיך · יותר מיין ירוו וישמחו אהביך או על פירוש הגאון רבינו סעדיה :

הפעם השלישית

ישקני · כנסת אברהם שהוא העיקר ונשיקות הפה הם התורה והמצות כאשר כתוב עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי · ואל תתמה בעבור שאמר ישקני לדבר עבר כי כן דרך המקרא אז ישיר משה יעשו עגל בחורב וספר הדבר אלהים כאלו גוים ורבים כמוהם : **כי טובים** דודיך מיין · אהביך כמו שהעיד הכתוב על אהבתו זרע אברהם אוהבי כי הפרש יש בין אוהבי לאהובי :

הפעם הראשונה

(ג) לריח שמניך טובים · יש מפרשים כי הוא הסך והקרוב אלי כי זה המפרש לא סך שמן מימיו וחשב שהוא שמן זית :

ספורנו

(א) **שיר** השירים אשר לשלמה · וזה שאע"פ שאמרו חכמים ז"ל כל שלמה האמור בשיר השירים קדש חוץ מהנה מאתיו שלשלמה הנה בפסוק הלז היתה הכונה על השירים שחיבר שלמה המלך על המלך הקדוש שהשלום שלו כמו שפרשו הם ז"ל כי אמנם מציאות הנמצאות יהיה בשלום בלתי מנגד והנפסד יהיה בהתנגדות הפכו ומאתו הממציא כל נמצא יהיה השלום והנפסד יהיה בהסתיר פניו ממנו כאמרו תסתיר פניך יבהלון גו' וכן קרא הקדמונים בהגידם תחלת המציאות אמרו שהם השלום והריב וכן התחיל המחבר כמגיד דברי עדת ה' ותפלתה לאל יתברך באמרם : (ב) ישקני מנשיקות פיהו · כלומר ישקני המלך שהשלום שלו מנשיקות פיהו כדרך הנושק את הנשוק בדבוק אהבה על דרך יאר ה' פניו אליך על כפך והסתרתי פני · ודבר אל המלך בלשון נסתר כענין ירא פרעה ויפקד : כי טובים דודיך מיין · וראוי שתפנה מדת טובך לי יותר מלזולתי · כי טובים דודיך מיין כי אמנם דודיך שהם התורה והמצוה אשר כתבת להורות במדת טובך הם טובים וחביבים אצלי יותר מן היין שהוא ראש להתענוגות בני האדם מצד מה שהוא נאות בטעמו וריחו ומזונו ועם זה הוא פוגם בפתע ובכסיר דרכי טובך אני תהיה אהבתי אותך בהכרח גדולה מכל אהבת זולתי : (ג) לריח שמניך טובים · כי

אַחֲרֶיךָ נָּרוּצָה הֱבִיאַנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרָיו נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בָּךְ נַזְכִּירָה דֹדֶיךָ מִיַּיִן מֵישָׁרִים אֲהֵבוּךָ׃ ה שְׁחוֹרָה אֲנִי וְנָאוָה בְּנוֹת יְרוּשָׁלִָם כְּאָהֳלֵי קֵדָר כִּירִיעוֹת שְׁלֹמֹה׃ ו אַל־תִּרְאוּנִי שֶׁאֲנִי שְׁחַרְחֹרֶת שֶׁשֱּׁזָפַתְנִי הַשָּׁמֶשׁ בְּנֵי אִמִּי נִחֲרוּ־בִי שָׂמֻנִי נֹטֵרָה אֶת־

ת"א שחורה · ס' הזוהר פ' אחרי מות ופ' דברים : שאני שחרחרת · ספר הזוהר פ' תזריע : בני אמי · ס' הזוהר פ' ויחי :

רש"י

בעשותך נוראים במצרים : שמן תורק · נקרא שמך להיות נאמר עליך אתה שמן אשר תורק תמיד להיות ריח ערב שהוא יוצא למרחוק שכן דרך שמן ערב בכל עת שהוא בצלוחית חתומה אין ריחה נודף פותחה ומריק שמנה לכלי אחר ריחו נודף : על כן עלמות אהבוך · בא יתרו לקול השמועה ונתגייר אף רחב הזונה אמרה (יהושע ב') כי שמענו את אשר הוביש וגו' וע"י כן (שם) כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים וגו' : עלמות · בתולות לפי שהדבור דימהו לבחור שאהובתו מחבבתו ולפי הדוגמא העלמות הן האומות : (ד) משכני אחריך נרוצה · אני שמעתי משלוחיך רמז שאמרת למשכני ואני אמרתי אחריך נרוצה להיות לך לאשה : הביאני המלך חדריו · וגם היום הזה עודנה לי גילה ושמחה אשר נדבקתי בך : נזכירה דודיך · גם היום באלמנות חיות תמיד אזכיר דודיך הראשונים מכל משתה עונג ושמחה : מישרים אהבוך · אהבה עזה אהבת מישור בלי עקיבה ורכסים [ל' פסוק (ישעיה מ') והיה העקוב למישור והרכסים לבקעה] · אשר אהבוך אני ואבותי באותן הימים זהו פשוטו לפי ענינו · ולפי דוגמתו הם מזכירים לפניו חסד נעורים אהבת כלולות לכתם אחריו במדבר ארץ ציה וצלמות וגם צדה לא עשו להם והאמינו בו ובשלחו ולא אמרו היאך נצא למדבר לא מקום זרע ומזונות והלכו אחריו והוא הביאם לתוך חדרי היקף ענניו בזו עודם היום גלים ושמחים בו אף לפי עניים וצרתם ומשתעשעים בתורה והם מזכירים דודיו מיין ומישור אהבתם אותו : (ה) שחורה אני ונאוה וגו' · אתם רעיותי אל אקל בעיניכם אף אם עזבני אישי מפני שחרות שבי כי שחורה אני על ידי שזיפת השמש ונאוה אני בתיתוך איברים נאים · אם אני שחורה כאהלי קדר המשחירים מפני הגשמים שהם פרוסים תמיד במדברות קלה אני להתכבס להיות כיריעות שלמה · דוגמא היא זו אומרת כנסת ישראל לאומות שחורה אני במעשי ונאה אני במעשה אבותי ואף במעשי יש מהם נאים אם יש בי עון העגל יש בי כנגדו זכות קבלת התורה · וקורא לאומות בנות ירושלים על שם שהיא עתידה ליעשות מטרפולין לכולן כמו שנבא יחזקאל (יחזקאל ט"ז) ונתתי אתהן לך לבנות כמו (יהושע ט"ו) עקרון ובנותיה : (ו) אל תראני · אל תסתכלו בי לבזיון [כמו (שמואל א' ו') כי ראו בארון ה'] : שאני שחרחרת · לפי שאין שחרותי וכיעורי ממעי אמי אלא על ידי שזיפת

אבן עזרא

תורק · יש אומרים כי הוא שם מקום והנכון שהוא שמן כשמן שיורק שריחו נודף ועודף · ואל תתמה בעבור היות השם לשון נקבה כי כן המלה כל עמל ובית ומקום נמצא במקום אחד לשון זכר ובמקום אחר לשון נקבה : עלמות · הן נערות קטנות : (ד) נזכירה · יש אומרים שהוא מן אזכרתה וזכרו כיין לבנון : מישרים · אחר היין כמו יתהלך במישרים הולך לדודי למישרים · ומ"ם מיין · ישרת עצמו ואחר עמו · וכן ענינו ממישרים אהבוך · העלמות הנזכרות · וכמוהו וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' ענינו ובשמי ה' ורבים כמוהו · ואחרים שאמרו כי המישרים אהבוך כמו ומגיד מישרים והראשון קרוב אלי : שחורה · יש מפרשים שהיא יפה כמו האשה הכושית כי מנהג יפים שפחד באשה שתבלוט בה עין רעה על כן תקרא כושית ושחורה אין לנו צורך בפירוש הזה באשה הכושית ולא במלת שחורה כי הנה היא העידה בנפשה ואמרה אל תראוני שאני שחרחורת : ונאוה · כמו נחמדת מן אוה למושב לו והנו"ן לבנין נפעל כמו וכל נעשה במרחשת אין אבן נראה : (ו) שחרחורת · זה הכפל למעט וכן ירקרק או אדמדם : ששזפתני · ראתני והביטה בי וגלתני וכמוהו ולא שזפתו עין איה : נחרו בי · נלחמו בי והנו"ן לבנין נפעל מן ויחר אפו : נטרה · שם

ספורנו

אמנם גם שיהיה קצת מחסידי או"ה שיאהבוך שגם אהבתם היא לריח שמניך טובים המשפיעים לעולם כלו : שמן תורק שמך · והכוון שמך אלהים הוא בהיותו שמן תורק מריק עליהם שמנים מגוחיים שהם החיים והטוב בעולם הזה : על כן עלמות אהבוך · ולריח אותן הטובות הזמניות שבו הכירו ביותר מאהבך אהבוך חסידי או"ה · ובעבור מהם אותן הטובות תסור אהבתם התלויה בדבר כאמרם ז"ל חסיד אחד היה באומות ואיוב שמו התחילו יסורין באים עליו התחיל מחרף ומגדף וזה כי לא שמו לבם לדעת אותך זולתי לריח אותן הטובות הזמניות אבל לא טעמו וראו טובך כי לעולם חסדו וגם כי מצד טובך היה תכלית כל המכוון מאתך גם בטובות הזמניות וכהפכם להיטיב לזולתך כי חפץ חסד אתה וכזה ראוי שתהיה נאהב מצד טובך לא בלבד מצד הטוב המושג מאתך לכן אני אומרת : (ד) משכני אחריך · הדריכני באמתך ולמדני כענין אחרי ה' אלהיכם תלכו : נרוצה · כי אמנם דרך מצותיך נרוץ בשמחה לעשות רצון לפניך · וזה כי ככר : הביאני המלך חדריו · בספורי מעשה בראשית וזולתו עם מופתיו חושיים ושכליים אשר בם הודיע התכלית המכוון ממנו : ובכן נגילה ונשמחה בך · על היותך לנו לאלהים : נזכירה דודיך · נזכיר לפניך את דודיך ונשכיל שהם באהבת אשר הם : מיין מישרים אהבוך · אהבו אותך אהבת יושר בלתי תלויה בדבר יותר ממה שיאהב את היין המתענג בו : (ה) שחורה אני ונאוה · הקדים המחבר דבור עדת ה' לאומות הנקראות בנות ירושלים כאמרו ונתתי אתהן לך לבנות להודיע שלא יהיה לכן פתחון פה במה שתבקש הוא מאת ה' ית' השגחה פרטית עליה יותר מכל זולתה והתמרמר שיש משוא פנים בדבר כאמרם ראוי הוא שיתחסן בו שהאל ית' יותר מכל שאר האומות כי גם שאני שחורה במעשים כמותן מכל מקום אני נאוה בידיעת האל ית' ויראתו ואהבתו יותר מכל זולתי : כאהלי קדר · שהשחרות בהם הוא מקרי לא עצמי כי לא נעשו מבגד שחור אלא מבגד לבן שקרה לו השחרות אבל בעצם אני נאוה : כיריעות שלמה · שהן נאות מצד עצמן בדברים אשר מהם נעשו ומצד מלאכתן וסדרן : (ו) אל תראוני שאני שחרחורת · אל תראו ראייה מצד המעשים שהם מקולקלים לדון אותי לכף חובה על מהפכת הלב כי אתם

הַכְּרָמִים כַּרְמִי שֶׁלִּי לֹא נָטָרְתִּי׃ ז הַגִּידָה לִּי שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי אֵיכָה תִרְעֶה אֵיכָה תַּרְבִּיץ בַּצָּהֳרָיִם שַׁלָּמָה אֶהְיֶה כְּעֹטְיָה עַל עֶדְרֵי חֲבֵרֶיךָ׃ ח אִם־לֹא תֵדְעִי לָךְ הַיָּפָה

ת"א הגידה לי · ספר הזוהר פ' ויקרא ופ' בלק: אם לא תדעי · שבת לג כתובות סו:

רש"י

השמש שאותו שחרות נוח להתלבן כשיעמוד בצל: **בני אמי נחרו בי** · הם בני מצרים שנגדלתי בהם ועלו **פתאום בערב רב** הם נחרו בי בהסתם ופתוים עד **שמוני**: **נוטרה את הכרמים** · והם שזפוני השמש **והושחרתי** כלומר נתנוני ע"א אחרים וכרמי שהיה **שלי** מאבותי לא נטרתי · מצינו פרנסים נקראים **במקרא** בלשון כרמים שנאמר (הושע ב') ונתתי לה **את** כרמיה משם ומתרגמינן ואמני לה ית פרנסהא **וכן** (איוב כ"ד) לא יפנה דרך כרמים: (ז) הגידה לי **שאהבה** נפשי · עכשיו רוח הקדש חוזר ומדמה אותה **לצאן** החביבה על הרועה אומרת כנסת ישראל לפניו **כאשה** לבעלה הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה **צאנך** בין הזאבים הללו אשר הם בתוכם ואיכה תרביצם **בצהרים** בגלות הזה שהיא עת צרה להם כצהרים שהיא **עת צרה לצאן**: **שלמה אהיה כעטיה** · וא"ת מה **איכפת** לך אין זה כבודך שאהיה כאבילה עוטה על **שפה בוכיה על צאני**: על עדרי חבריך · אצל עדרי שאר הרועים שהם רועים צאן כמותך כלומר בין גדודי האומות הסמוכים על אלהים אחרים ויש להם מלכים ושרים מנהיגים אותם: (ח) אם לא תדעי לך · זו היא תשובת הרועה אם לא תדעי לך להיכן תלכי לרעות צאנך את היפה בנשים שחדל לו הרועה מלהנהיג אותם: צאי לך בעקבי הצאן · הסתכלי בפסיעת דרך שהלכו הצאן והעקבים ניכרי' טרצי"ש בלע"ז וכן הרבה במקרא (תהלים ע"ז) ועקבותיך לא נודעו (ירמיה י"ג) נחמסו עקבך (בראשית מ"ט) והוא יגוד עקב ישוב על עקביו ואותו הדרך לכי: ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים · בין משכנות שאר הרועים שאת אצלם וזה הדוגמא אם לא תדעי לך כנסייתי ועדתי היפה בנשים בשאר אומות איכה תרעי ותנצלי מיד המציקים לך להיות ביניהם ולא יאבדו בניך התבונני בדרכי אבותיך הראשונים שקבלו תורתי ושמרו משמרתי ומצותי ולכי בדרכיהם ואף בשכר זאת תרעי גדיותיך אצל שרי האומות וכן אמר ירמיה

אבן עזרא

שאול ועניינו שומרת: (ז) שאהבה נפשי · יחסר מקום **הקריאה** כמו אתה: איכה תרעה · הצאן: איכה תרביץ · **אותם** ויש אומרים שעניינו שאלת המקום כמו איכה הם: **שלמה** · השי"ן מקום אשר: כעטיה · מתעטפת והיא פועלת **מן ויעט העם** אל השלל · ויש אומרים תועה והוא רחוק · ויש אומרים נגערת מן ויעט בהם:

הפעם השנית

לריח שמניך · כי שמניך יש להם ריח טוב מרחוק והזוכרת **שמך** כאלו שמן מור יורק לפניה על כן עלמות אהבוך וא"כ שמניך מרחוק אף כי נשיקות פיך: משכני · וכל אחת מהעלמות **מתאוה ותאמרה** משכני אחריך נרוצה: המלך חדריו · ויאמר **נשמח** בך ממה שהביאני המלך חדריו: שחורה · ובעבור שאלה **העלמות** היו אומרות משכני חזרה הנערה לה ואמרה אינני **שחורה** מכם אע"פ שיש בי שחרות מעט כאהלי קדר שהם **מגולים** לשמש תמיד יפה אני כיריעות שלמה: אל תראני · פירושו אל תבזוני או אל תראוני כעין קלון ותסכון כי זה **השחרות** לא נולדתי בו רק הוא מקרה ויסור וסבת זה המקרה כי **נחרו** אחי עלי ושמוני נוטרה את הכרמים ובתחלה קודם **זה אילו** כרמי שלי לא נטרתי · וחזרה לרועה ואמרה לו הגידה **לי אי** זה מקום תרעה ותרביץ כי אני רוצה לבוא רועה **ולרדוף** אחריך:

הפעם השלישית

לריח · היה מלמד מעשיו של המקום ומורה אנשי דורו ובכל מקום שהולך ויקרא שם אברהם בשם ה' וזהו שמן תורק שמך: על כן עלמות אהבוך · על כן עלמות שאין להם בעל כך אנשים שלא היה להם אלוה הכניסם תחת הייחוד כענין ואת הנפש אשר עשו בחרן: משכני · שנמשך אחר המקום ויצא מארץ מולדתו: הביאני המלך חדריו · שהביאו אל ארץ כנען ויתכן שהחכימו ועמד על סודות צפונים · וענין נזכירה דודיך הוא בנין מזבח בכל מקום ונסיעת אהל: שחורה · החל בשעבוד מצרים אע"פ שאני שחורה בקלת מעשים רעים נאוה אני בשמירת הברית וייחוד השם: אל תראני · השמש הוא גלות מצרים ומי סבב לי שתכני השמש אנשים מבני אמי ששמוני נוטרה שאעבוד דתים נכרים ועזבתי שלי · וכן תמצא בספר יחזקאל שהזכירם הנביא שיוכחו כי היו מהם עובדים עבודה זרה ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בם בתוך ארץ מצרים: הגידה לי · שחזרו בתשובה ושאלו איך היו רועים האבות ונאחז דרכם ולא נתערב עם אלהים אחרים שיאמרו שהם כמוך וזה **ענין** על עדרי חבריך:

הפעם הראשונה

(ח) בעקבי הצאן · כמו ועקבותיך לא נודעו האותות העקב הדורך אחריו: גדיותיך · כל קטן יקרא גדי ומסמיכתו לעזים

ספורנו

התענוגים נעשו לי הרגל במקרה: ששזפתני השמש · נקנו אצלי בהרגל אצל האומות ורעי כותים שגדלתי בתוכם ובלעדי זאת: בני אמי נחרו בי · הכבידו עלי מסים וארנוניות כענין מצרים ויותר מהמה: ובכן שמוני נוטרה את הכרמים · להשתדל בצרכי חיי שעה: כרמי שלי · שהיה שלי בלבד ואין לזרים אתי והוא העסק בתורה ובמצות: לא נטרתי · לא עסקתי בה מקוצר רוח ומעבודה קשה ובכן קלקלתי מעשי: (ז) הגידה לי · אחר שהגיד בקול טענת האומות התחיל המתנבא בדברי עדת ה' אליו ותשובתו על דרך דברי אוהבת עוזבה עם אהובה ואמר: הגידה לי שאהבה נפשי · אתה ה' אבינו שאהבה נפשי אף על פי שהמעשים מקולקלים כנגד לי: איכה תרעה · את התלמידים דעה והשכל: איכה תרביץ · את הזמן ההוא חכמי הדור שיתנהג על פיהם: בצהרים · בזמן שיהיו שני בני צער חולקים בהלכה וכל אחד מהם מאיר דבריו בטעם כגון כמו שיקרה בצהרים שאין מאור במזרח ואין במערב וזה קרה בסבת שכרמי שלי לא נטרתי ולא שמשו כל צרכם: שלמה אהיה כעוטיה על עדרי חבריך · על עדרי אותם החברים החולקים ותלמידיהם שהם אצלך והאומרים אלו ואלו שהם **דברי אלהים חיים** ובכן אהיה כעוטיה על שפה בלא אדע את מי אשאל ויודיעני דבר אל נכון: (ח) אם לא תדעי לך · הלכה פסוקה: היפה בנשים · במדת חסד ופרישות: צאי לך בעקבי הצאן · כיון שהלכה רופפת בידך לכי אחר המנהג: ורעי את גדיותיך · העתידות להיות כמותך התלמידים העתידים להורות: על משכנות הרועים · במדרשי חכמי הדור לדעת טעמים ויתבוננו:

בַּנָּשִׁים צְאִי־לָךְ בְּעִקְבֵי הַצֹּאן וּרְעִי אֶת־גְּדִיֹּתַיִךְ עַל מִשְׁכְּנוֹת הָרֹעִים: ט לְסֻסָתִי בְּרִכְבֵי פַרְעֹה דִּמִּיתִיךְ רַעְיָתִי: י נָאווּ לְחָיַיִךְ בַּתֹּרִים צַוָּארֵךְ בַּחֲרוּזִים: יא תּוֹרֵי זָהָב נַעֲשֶׂה־לָּךְ עִם נְקֻדּוֹת הַכָּסֶף: יב עַד־שֶׁהַמֶּלֶךְ בִּמְסִבּוֹ נִרְדִּי נָתַן רֵיחוֹ: יג צְרוֹר הַמֹּר ׀ דּוֹדִי לִי בֵּין שָׁדַי יָלִין: יד אֶשְׁכֹּל הַכֹּפֶר ׀ דּוֹדִי לִי בְּכַרְמֵי עֵין גֶּדִי: טו הִנָּךְ

ת"א עד שהמלך במסבו · שבת פח גטין לו: נרדי נתן ריחו · ס' הזוהר סוף פ' בראשית ופ' אחרי מות ופ' פקודי: **צרור המר** דודי לי · שבת שם מנחות לח: אשכול הכפר דודי לי · שבת שם:

רש"י

(ירמיה ל"א) הציבי לך ציונים שיתי לבך למסלה וגו': (ט) לססתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי · למ"ד זו כמו למ"ד (שם י') לקול תתו המון מים וכמו למ"ד לריח שמניך לקיבלת סוסים הרבה שאספתי מחנותי לצאת לקראתך ברכבי פרעה להושיעך כמו שנאמר (חבקוק ג') דרכת בים סוסיך סוסים הרבה שם דמיתיך רעיתי שתקתיך מצעקתך שנאמר (שמות י"ד) ואתם תחרישון זאת ראיתי בספרי אגדה · דבר אחר דמיתיך רעיתי שם הראיתי לכל שרעיתי את: לססתי·קבוצת סוסים ובלשון לע"ז קבליי"שא: דמיתיך · אר"ישמאי בלע"ז כמו (שופטים כ') אותי דימו להרוג כי שם קשתיך בקישוטים נאים: (י) נאוו לחייך בתורים · שורות נזמי אזן ומלאת זהב: צוארך בחרוזים · ענקי זהב ומרגליות חרוזות בפתילי זהב של בזת הים: (יא) תורי זהב נעשה לך · נמלכנו אני ובית דיני לפני בא פרעה שהשיאנו ואחזק את לבו לרדוף אחריך עם כל שבח גנזי אוצרותיו כדי שנעשה לך תורי קשוטי הזהב: עם נקודות הכסף · שהיה בידך כבר שהוצאת ממצרים שגדולה היתה בזת הים מביזת מצרים: נקודות · כלי כסף מנוקדים ומצויירים בחברבורות וגוונים: (יב) על שהמלך במסבו · משיבה כנסת ישראל ואומרת כל זה אמת טובה גמלתני ואני גמלתיך רעה כי בעוד המלך על השלחן מסבת חופתו: נרדי נתן ריחו · חילוף להבאיש בעוד שהשכינה בסיני קלקלתי בעגל ולשון חבה כתב הכתוב נתן ריחו ולא כתב הבאיש או הסריח לפי שדבר הכתוב בלשון נקיה · (עיין ברש"י במסכת שבת פרק ר"ע דהפסס דלא כתב הבאיש או הסריח משום חיבה אבן לפירוש התוס' שם שפי' וה"ק מ"מ נתן ולא עזב זהו משום חיבה · אכן מה שלא כתב הבאיש או הסריח זהו בלאו הכי משום לשון נקיה): (יג) צרור המר דודי לי · דודי נעשה לי כמו שיש לו צרור המור בחיקו ואמר לו הרי לך צרור זה שיתן ריח טוב מן הראשון שאבדת כך הקדוש ב"ה נתרצה לישראל על מעשה העגל ומצא להם כפרה על עונם ואמר התנדבו למשכן ויבא זהב המשכן ויכפר על זהב העגל: בין שדי ילין · אע"פי שמעלתי בו אמר לשכון שם: בין שדי · בין שני בדי הארון: (יד) אשכול הכופר · יש בושם ששמו כופר כמו (שיר השירים ד') כפרים עם נרדים ועשוי כמין אשכלות: בכרמי עין גדי · שם מקום ושם הוא מצוי

אבן עזרא

היא הראיה: (ט) לסוסתי · היו"ד נוסף כיו"ד מלאתי משפט אהבתי לדוש: (י) בתורים · צורות מצויירות כמו הורים: חרוזים · הם הקשורים מהאבנים היקרות ואין לו חבר וי"א כי ואחרוזים כמרכולתך כמוהו ויתחלף האל"ף בחי"ת וזה איננו נכון כי לא יתחלפו בלשון הקדש חוץ מאותיות יהו"א לבדם: (יא) נקדות הכסף · שיהיו בצורות שהורים נקודות הכסף שהוא לבן: (יב) במסבו · כמו מקום מעולה ונכבד כמו ונמסבי ירושלים והקרוב אלי שהוא המקום שיש בו מסבה לשתות כמנהג שותי היין: נרדי · בושם כמין כרכום: (יג) צרור המר · פירוש דבר צרור כמו וצרת הכסף בידך ויש אומרים חתיכה והוא רחוק · ופירוש מור יש אומרים כי מר דרור הוא המוס"ק וזה רחוק בעבור שאמר אריתי מורי והנה הוא בושם ממיני הצמחים שילוקט ועוד וידי נטפו מור והנה הוא נוטף והמוס"ק איננו נוטף וי"א כי מר יתפרש לשני ענינים:

הפעם השנית

השיבה לאי לך בעקבות הצאן ורעי גדיות קטנות כמו שאת קטנה למעלה ממשכנות כי שם הוא מקומי: לסוסתי · נקבת הסוס: ברכבי · יש רכב עץ ורכב ברזל אמר לה דמיתיך רעיתי בין אותם העלמות שאהבוני כמו הסוסיא בין הרכב ודימה הצעיף שיש על לחיה מצויירה כמו כמשב המגוייר בדמות תורים שהוא על לחיי הסוסיא ואלו סכתם הם הקשורים כדמות קשורים שישימו על צואר הסוסיא ולא הוה ראוי לך שיהיו התורים של כי אם זהב עם נקודות הכסף · ענתה היא ואמרה אע"פ שהייתי נודף ואילו המלך כשהוא במסבו יתאוה להריח נרדי יותר טוב ריח נודף יש לדודי שהוא צרור המור והייתי מתאוה שילין בין שדי והייתי חושבת שאני מחבקת אשכול הכופר:

הפעם השלישית

אם לא תדעי · השיבה הנביאה שהתנהג לכם במצרים וי"א שהיה אהרן וכן ענין שלח נא ביד תשלח שלח נא ביד אותו בכל עת: את גדיותיך · הם קטני האמנה שאין להם דעת נכונה: לססתי · כתל הנביא ואמר לישראל מפני הגבורה לסוסתי ונאוו לחייך בתורים והענין כי תלאי ממצרים בכלי כסף וזהב ושמלות ופנתה כנסת ישראל עד שהמלך במסבו והענין כשיביאני אל הר האלהים אז יתן נרדי ריחו והוא ריח הקטורת: בין שדי ילין · בין הכרובים או באמצע מחנה ישראל:

הפעם הראשונה

(יד) אשכל הכפר · יש אומרים שהוא הכופרא והקרוב אצל

ספורנו

איזה יכשר · אמנם התגלות אמרך שבזמני כשמה הוא התגלות בלתי מספיק · כי הנה: (ט) לססתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי · כי כמו שקרה לך בהיותך סוסתי בין רכבי פרעה שנגלה שכינתי עליך כאיש מלחמה ונצחת את כלם כן דמיתיך בין האומות בהיותך רעיתי גוי אחד בארץ כמו שאני יחיד בעולמי וזה כי אמנם ישובו שמה אליך ויודו את מנין ודעותיך ביסודות תורתי ומופתיה ואתה לא תשיב אליהם ובהיותך על זה האופן · גם כי אז: (י) נאוו לחייך בתורים · בבזת מצרים: צוארך בחרוזים · בבזת הים · עכשו: (יא) תורי זהב נעשה לך · עם תשלומי כל נקודות הכסף · והמשנו שגללו מאתך כאמרו תחת הנחשת אביא זהב: (יב) עד שהמלך במסבו · מסב בינותינו בעמוד אש וענן ואחר נפלאותיו: נרדי נתן ריחו · היו מעשי נותנים ריח טוב · והנה עתה: (יג) צרור המור דודי לי · את האלי לראש לכל בשמים: כן לו בין שדי ילין · שתגלה שכינתך עלי כמאז והביא אליך כמאז הבל אין הענין כן כי: (יד) אשכול הכופר דודי לי בכרמי עין גדי · אמר שם

יָפָה רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה עֵינַיִךְ יוֹנִים׃ טז הִנְּךָ יָפֶה דוֹדִי אַף נָעִים אַף־עַרְשֵׂנוּ רַעֲנָנָה׃ יז קֹרוֹת בָּתֵּינוּ אֲרָזִים רַחִיטֵנוּ רהיטנו קרי בְּרוֹתִים׃ **ב** א אֲנִי חֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן שׁוֹשַׁנַּת הָעֲמָקִים׃ ב כְּשׁוֹשַׁנָּה בֵּין הַחוֹחִים כֵּן רַעְיָתִי בֵּין הַבָּנוֹת׃ ג כְּתַפּוּחַ בַּעֲצֵי הַיַּעַר כֵּן דּוֹדִי בֵּין הַבָּנִים בְּצִלּוֹ חִמַּדְתִּי וְיָשַׁבְתִּי וּפִרְיוֹ מָתוֹק לְחִכִּי׃ ד הֱבִיאַנִי אֶל־בֵּית הַיָּיִן וְדִגְלוֹ עָלַי אַהֲבָה׃ ה סַמְּכוּנִי בָּאֲשִׁישׁוֹת רַפְּדוּנִי בַּתַּפּוּחִים כִּי־חוֹלַת

ת"א קרות בתינו ארזים רהיטנו ברותים · יומא לח · אני חבצלת השרון · ס' הזוהר פ' אמור ופ' שמיני : כשושנה בין החוחים · עקידה שער עט ספר הזוהר פ' תולדות ופ' בראשית : כתפוח בעצי היער · שבת פח עקידה וזוהר שם עירובין מג פח : כן דודי בין הבנים · ס' הזוהר פ' אחרי מות ופ' לך לך ופ' משפטים ופ' פקודי : ודגלו עלי אהבה · שבת סג : סמכוני באשישות רפדוני בתפוחים · זוהר פ' שמיני · ביצה כח :

רש"י

וראיתי באגדה שאותן כרמים עושין פירות ארבעה או חמשה פעמים בשנה ודוגמא היא לכמה כפרות ומחילות שמחל להן הקב"ה על כמה נסיונות שנסוהו במדבר : (טו) הנך יפה רעיתי · אני הייתי בושה בקלקולי והוא חזקני בדברי רצויים לומר (במדבר י"ד) סלחתי כדברך והרי את יפה ויפה כי עיניך יונים כלומר כלה שעיניה כעורים כל גופה צריך בדיקה ושעיניה נאים אין גופה צריך בדיקה והדוגמא זו היא מחלתי לך על עונך והרי את יפה בנעשה והנך יפה בנשמע יפה במעשה אבות יפה במעשיך : כי עיניך יונים · צדיקים יש בידך שדבקו בי כיונה זו שמשמכרת את בן זוגה אינה מניחתו שיזדווג לאחר כך (שמות ל"ב) ויאספו אליו כל בני לוי ולא טעו בעגל ועוד הנך יפה במלאכת המשכן שנאמר (שמות ל"ט) והנה עשו אותה וגו' ויברך אותם משה הרי שקלסה על כך : (טז) הנך יפה דודי אף נעים · לא היופי שלי אלא שלך אתה הוא היפה : אף נעים · שעברת על פשעי והשרית שכינתך בתוכי וזהו קילוס של ירידת האש (ויקרא ט') וירא כל העם וירונו : אף ערשנו רעננה · ע"י נעימותיך הנה רעננה ערשנו בבנינו ובבנותינו שהיו כולם נקבצים אליך פה שנאמר (שם ח') ותקהל העדה וגו' המשכן קרוי מטה שנאמר הנה מטתו שלשלמה וכן המקדש קרוי מטה שנאמר ביואש (ד"ה ב' כ"ב) בחדר המטות אשר בבית ה' על שהם פריין ורביין של ישראל : (יז) קרות בתינו ארזים · שבח המשכן הוא זה : רהיטנו · לא ידעתי אם לשון קרשים אי לשון בריחים אך ידעתי שאף בלשון משנה (*) שנינו רהיטי ביתו של אדם הן מעידים בו : (א) חבצלת · היא שושנה : שושנת העמקים · נאה משושנת ההרים · לפי שמרטבת תמיד שאין כח החמה שולט שם : (ב) כשושנה בין החוחים · שמנקבין אותה ותמיד היא עומדת בנויה ואדמימותה כן רעיתי בין הבנות מפתות אותה לרדוף אחריהם לזנות כמוהם אחרי אלהים אחרים והיא עומדת באמונתה : (ג) כתפוח · אילן של תפוחים כשהוא בין אילני סרק הוא חביב מן כולן שפריו טוב בטעם ובריח : כן דודי בין הבנים · בין הבחורים הדוגמא כך הקב"ה מכל האלהים נבחר לפיכך בצלו חמדתי וישבתי ומדרש אגדה התפוח הזה הכל בורחים הימנו לפי שאין לו צל כך ברחו כל האומות מעל הקב"ה במתן תורה אבל אני בצלו חמדתי וישבתי : (ד) אל בית היין · אהל מועד ששם ניתנו פרטיה וביאוריה של תורה : ודגלו עלי אהבה · וקבוצתי שדגלני אליו אהבה היא עלי עודני זוכרת אהבתו ודגלו אשריי"ם בלע"ז : (ה) סמכוני ·

אבן עזרא

כמו בלשון ישמעאל כן בלשון לע"ז כי הוא כמו אשכולות : עין גדי · מקום בארץ ישראל שימצא שם אשכול הכופר : (טו) עיניך יונים · כעיני יונים כי מנהג בני יונה שלא לתחבר אלא עם זוג שלה : (טז) רעננה · דומה כמו רענן : (יז) רהיטנו · מדברי רבותינו ז"ל : ברותים · אין לו חבר וי"א שהוא ברושים וי"א כי רהיטנו הוא כמו ברהטים בשקתות המים אם כן יהיו ברותים כמו אבני שיש : (א) חבצלת · י"א שהיא ורד וי"א שהיא צמח אחד נכבד יש לו ריח טוב ועינו כעין שחרות : שושנת · י"א שהוא צמח לבן ויש לו ריח טוב והוא הם מאד עד שריחו יבאיש הראש ויתכן בהיותו כן יהיה פירושו מן שש כי לעולם היא בשש עלים לבנים גם בתוכו כדמות בד סעיפים ארוכים גם הם שש ויהיה פירוש שפתותיו שושנים בריח לא בעין : (ג) כתפוח · כאילן תפוח : (ד) ודגלו · מן דגל מחנה יהודה : (ה) באשישות · כלי זכוכית מלאות יין : רפדוני · בלשון

ספורנו

אפרסמון כמו שספרו ז"ל כן אתה מרצה מעוט דרכי טובך בתוכנו בערך אל מה שאתה מרצה בין האומות : (טו) הנך יפה רעיתי · משיב האל ית' הנה עתה אינך צריכה לאותו אופן גלוי שכינה באותות ומופתים כמאז כי כבר עשיתיך יפה בכתיבת התורה והמצות אשר כתבתי להורות במופתים שבלייס וזה בהיותך רעיתי כנזכר : עיניך · המורים מחכמי הדורות : יונים · כעיני יונים : יושבות על מלאת · כן יביטו נפלאות התורה ומופתיה בשלמות : (טז) הנך יפה דודי · מכל מקום היית מועיל לנו בזה כי תרחיב לבנו כאשר ילך כבוד בקרבנו כמאז : אף נעים · וסלחת ונחלתנו כמאז : אף ערשנו · יסוד המטה : רעננה · אף על פי שהרו ייצועי בקלקול מעשי כי הסתרת פניך מכל מקום יסוד המטה והוא ידיעת האל ית' ונטית לבבנו אליו הוא חדש ורענן כמאז ומוכן לקבל המגע בשוב ה' ציון כי לא שכחנו שם אלהינו : (יז) קורות בתינו · חכמי הדורות : ארזים · גבוהים בחכמה בתורה ומצות : רהיטנו · תלמידיהם : (א) אני · ההמון : חבצלת השרון · טעונת ריח טוב בקיום קצת מצות : שושנת העמקים · הגדלה בין ההוחים כן אני דבקה בך אפילו בשעת גזרות האומות ולכל אנס ילך נא ה' בקרבנו · משיב האל יתעלה : (ב) כשושנה בין החוחים · שאינה גדלה אלא בהוכם : כן רעיתי בין הבנות · בין האומות המצרות לה כי תתן איזה ריות וזה כי לא תפנה לי באופן אחר כאמרו ה' בצר פקדוך : (ג) כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים · משיבה עדת ישראל ה' הנה ראוי לחוש לכבוד שמך כי אמנם כמו התפוח שהוא נכבד מכל עצי היער ואין שם מכיר מעלתו על השאר כן אין מן האומות מכיר מעלתך על בני האלהים שהם שרי האומות כאמרו וידברו על אלהי ירושלים כעל אלהי גויי הארץ ובכן אני לבדי : בצלו חמדתי וישבתי · במתן תורה כאמרו והם תוכו לרגליך : ופריו מתוק

אַהֲבָה אָנִי׃ ו שְׂמֹאלוֹ תַּחַת לְרֹאשִׁי וִימִינוֹ תְּחַבְּקֵנִי׃ ז הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלִַם בִּצְבָאוֹת אוֹ בְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה אִם־תָּעִירוּ ׀ וְאִם־תְּעוֹרְרוּ אֶת־הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ׃ ח קוֹל דּוֹדִי הִנֵּה־זֶה בָּא מְדַלֵּג עַל־הֶהָרִים מְקַפֵּץ עַל־הַגְּבָעוֹת׃ ט דּוֹמֶה דוֹדִי לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים הִנֵּה־זֶה עוֹמֵד אַחַר כָּתְלֵנוּ מַשְׁגִּיחַ מִן־הַחַלֹּנוֹת מֵצִיץ מִן־הַחֲרַכִּים׃ י עָנָה דוֹדִי וְאָמַר לִי קוּמִי לָךְ רַעְיָתִי יָפָתִי וּלְכִי־לָךְ׃ יא כִּי־

ת"א השבעתי אתכם · כתובות קיא : קול דודי הנה זה בא · ר"ה השנה יא : דומה דודי לצבי · זוהר פ' בחקותי : משגיח מן החלונות · עקידה שער עב וזוהר פ' פקודי :

רש"י

עתה כמדת החולים באשישי ענבים או באשישות סלת נקיה : רפדוני · רפדו רפידתי סביבותי בתפוחים לריח טוב כדרך החולים כי וחולה אני לאהבתו כי צמאתי לו פה בגלותי רפידה לשון מצע היא כמו (איוב מ"א) ירפד חרוץ עלי טיט : (ו) שמאלו תחת לראשי · במדבר : וימינו תחבקני · דרך ג' ימים נוסע לתור להם מנוחה ובמקום המנוחה מוריד להם מן ושליו כל זה אני זוכרת עתה בגלותי וחולה לאהבתו : (ז) השבעתי אתכם · אתם האומות : בצבאות או באילות · שתהיו הפקר ומאכל כצביים ואיילים · אם תעירו ואם תעוררו את האהבה · שביני לדודי לשנותה ולהחליפה ולבקש ממני להתפתות אחריכם : עד שתחפץ · בכל עוד שהיא תקועה בלבי והוא חפץ בי : עד שתחפץ · כמו עד שהמלך במסבו בעוד שהמלך במסבו : אם תעירו · אם תשיאו כמו (שמואל א' כ"ד) ויהי ערך (דניאל ד') ופשרה לערך : ואם תעוררו · כמו העורר על השדה קלניי"ר בלע"ז · יש מדרשי אגדה רבים ואינם מתיישבים על סדר הדברים כי רואה אני שנתנבא שלמה ודבר על יציאת מצרים ועל מתן תורה והמשכן וביאת הארץ ובית הבחירה וגלות בבל וביאת בית שני וחורבנו : (ח) קול דודי · חוזר המשורר על הראשונות כאדם שקצר דבריו וחוזר ואומר לא אמרתי לפניכם ראשית הדברים הוא התחיל ואמר הביאני המלך חדריו ולא סיפר היאך פקדם במצרים בלשון חבה ועכשיו חוזר ואומר מסיכה זו שאמרתי לכם שמשכני דודי ורצתי אחריו כן היתה נואש הייתי אומרת לגאולה עד תם ארבע מאות שנה שנאמרו בין הבתרים : קול דודי הנה זה בא · לפני הקץ כמדלג על ההרים ומקפץ בגבעות : (ט) דומה דודי לצבי · בקלות מרוצתו שמיהר לבא כצבי וכעופר האילים · עופר איל בחור : הנה זה עומד וגו' · סבורה הייתי ליشב עגונה עוד ימים רבים והנה הוא הודיע שהיה עומד ומציץ מן חלונות השמים את העשוי לי שנאמר (שמות ג') ראה ראיתי את עני עמי וגו' : (י) ענה · לשון עניה ולשון צעקה קול רם וזה בנין אב לכולם (דברים כ"ז) וענו הלוים : ואמר

אבן עזרא

ישמעאל כמו חזקוני וי"א שימו סיביע תפוחים סן רפידתו זהב ירפד חרוץ עלי טיט שענינו ענין מצעה והוא רחוק בעיני :

הפעם השנית

סנך · אמר הוא כנך יפה · אמרה היא כנך יפה דודי ויש לי במדינה פרש רעננה ובית נכבד וזה ענין קורות בתינו ארזים : אני · לכן אני עתה כחוץ כמו חבצלת השרון ואין מריח כשושנה · אמר הוא :

הפעם השלישית

אשכול הכופר · משל על השכינה · עתה שכינה אחר שכל זה השכת · יפה את עתה כנסת ישראל עוד תעשה פרח והוא הבית כשתכניסני לארץ ישראל · לכן אני עתה כמו חבצלת שהיא בשרון שהיא מקום מישור כל אדם ישיגנה וכשושנה בעמק רגל תרמסנה ואני מתפחדה · אמרה שכינה אני אשמור אותך שלא יגע בך רע כשושנה בין החוחים · עתה כנסת ישראל אם תשמריני לעולם אשב בצלך : וענין פריו · שאשמע כל מצותיו : בית היין · הוא בית ה' מקום נסך היין · וענין אשישות ותפוחים הם המשוררים שלא תראה ימשל דברי הנבואה ליין וחלב וכן חכמות נשים בנתה ביתה מסכה יינה ועוד תפוחי זהב :

הפעם הראשונה

(ו) שמאלו תחת לראשי · עולת הערב והבקר : (ח) מקפץ · תרגום לנתר בכן לקפצא כמו : (ט) לצבי · לשון זכרים צבי צבאים וכצבאים על ההרים ולנקבות צבאות : עפר האילים · הוא הקטן : כתלנו · ידוע כלשון תרגום ואין מתמס בכתלויא

ספורנו

לאכי · כאמרו ובמעגו ועשינו : וככן (ד) הביאני אל בית היין · אל ארץ ישראל שהיא מקום כל תענוג ומזון שלא כנער כאמרו זבת חלב ודבש : ודגלו · לכלהם : עלי אהבה · גלהם בעדנו בהסכמה כאמרו כי לא בחרבם ירשו ארץ וגו' כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם אתם בני האלהים שרי האומות : (ה) סמכוני · עזרוני : באשישות · בקיום המצות שלא יבטלוני גזרות האומות וזה תעשו בשלא תלמדו עליהם זכות : רפדוני · היו לי לקרקע קיים שלא יטלטלוני בגזרותם : בתפוחים · בהיותי עוסקת בתורה וטעמה וריחה : שחולת אהבה אני · כי אמנם כל גזרותם נגדי הם בשביל אהבתי את האל יתב' : וככן היה (ו) שמאלו תחת לראשי · שמאלו של דודי כנזכר היה תחת לראשי להקימני משפלות גלותי : וימינו · ימין צדקו להושיע : תחבקני · להשפעת עולמים : (ז) וככן השבעתי אתכם בנות ירושלים · שהן האומות השבעתי בכוכבי שבעת אהבה אני : בצבאות או באילות השדה · שתהיו כצבאות וכאילות שאין להם כח להמלט מיד מתקוממם זולתי בנוסם מפניו : אם תעירו · אותה בגזרותיכם להתפלל : ואם תעוררו את האהבה · של דודי לרחם מרוב גזרותיכם עלי : עד שתחפץ · בזכות הדור או לקץ הימין : (ח) קול דודי הנה זה בא · אומרת עדת ה' כמתאוננת על הגלות הנה קול דודי זה שלא כשבא בא בהיותי בשעבוד מצרים : מדלג על ההרים · בהראותו למשה רבינו על הר האלהים : מקפץ · כאמרו ואחר להצילו ועתה בשעבוד מלכיות הנה : (ט) דומה דודי לצבי · כמתכר לעמוד מרחוק שלא אשב בצלו : הנה זה עומד אחר כתלנו · גם כי אינו רחוק באמת אבל קרוב לכל קוראיו ומסתתר שלא נרגיש בו עד שנתעורר לבקשו כאמרו ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת : משגיח מן החלונות · שלא יכלונו העומדים עלינו לכלותנו : מציץ מן החרכים · ועם זה ממכין שבהו משגיח כמו שאמרו השמים לראות היש משכיל דורש אלהים ומכלנו אין איש ואין מפגיע נמכפר עלינו עבעיט של גלות : (י) ענה דודי ·

הִנֵּה הַסְּתָו הסתיו קרי עָבָר הַגֶּשֶׁם חָלַף הָלַךְ לוֹ: יב הַנִּצָּנִים נִרְאוּ בָאָרֶץ עֵת הַזָּמִיר הִגִּיעַ וְקוֹל הַתּוֹר נִשְׁמַע בְּאַרְצֵנוּ: יג הַתְּאֵנָה חָנְטָה פַגֶּיהָ וְהַגְּפָנִים סְמָדַר נָתְנוּ רֵיחַ קוּמִי לָכִי לך קרי רַעְיָתִי יָפָתִי וּלְכִי־לָךְ: יד יוֹנָתִי בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע בְּסֵתֶר הַמַּדְרֵגָה

ת"א הנצנים נראו בארץ · תענית כ"ה זוהר פ' בראשית ופ' וירא ופ' ויקרא: התאנה חנטה פגיה · נדה מז: יונתי בחגוי הסלע · עקרים מג פב זוהר פ' לך לך אחרי מות ופ' וירא ופ' אמור:

רש"י

לי · ע"י משה: קומי לך · (שמות ג') אעלה אתכם מעני מצרים: (יא) הנה הסתיו עבר · אין עכשיו טורח בדרך·סתיו חורף תרגום חרף סתוא:(יב)הנצנים נראו בארץ · קרבו ימי החמה שהאילנות מוציאין פרחים והולכי דרכים מתענגים לראותם: עת הזמיר הגיע · שהעופות נותנין זמר וקול ערב להולכי דרכים: **וקול התור ·** כמשמעו תורים ובני יונה דרך העופות להיות משוררים ומצפצפין בימי ניסן: (יג) התאנה חנטה פגיה · כמשמעו: והגפנים סמדר · כשנופל הפרח והענבים מובדלים זה מזה וניכרים כל ענבה לעצמה קרוים סמדר כל הענין הזה לפי פשוטו לשון חיבת פיתוי שבחור מרצה את ארוסתו לילך אחריו כן עשה לי דודי: ענה דודי · ע"י משה: ואמר לי · ע"י אהרן: קומי לך · זרזי עצמך (שמות י"א) וישאלו איש מאת רעהו: כי הנה הסתיו עבר · אלו ארבע מאות שנה דלנתים למנותם משנולד יצחק: הגשם · שהוא טרחותו של סתיו חלף והלך לו כלומר שמונים ושש שנה של קושי השעבוד נגזרו עליכם והלכו להם משנולדה מרים שקשו המצרים שעבוד על ישראל ולכך נקראת מרים על שמררום: הנצנים נראו בארץ · הרי משה ואהרן מוכנים לכם לכל צרכיכם: **עת הזמיר** הגיע · שאתם עתידים לומר שירה על הים: וקול התור · קול התייר הגדול · ד"א קול התור קול שהגיע זמן יציאתכם ממצרים: התאנה חנטה פגיה · הגיע זמן של בכורים לקרב שתכנסו לארץ: והגפנים סמדר · קרב זמן נסכי היין · דבר אחר כשרים שבכם חנטו והנצו לפני מעשים טובים והריחו ריח טוב: קומי לכי · כתיב יו"ד יתירה קומי לך לקבל עשרת הדברות · דבר אחר התאנה חנטה פגיה אלו פושעי ישראל שכלו בשלשת ימי אפילה: והגפנים סמדר נתנו ריח · אלו הנשארים מהם עשו תשובה ונתקבלו כך נדרש בפסיקתא: (יד) יונתי בחגוי הסלע · זה נאמר על אותה שעה שרדף פרעה אחריהם והשיגם חונים על הים ואין מקום לנוס לפניהם מפני הים ולא להפנות מפני חיות רעות למה היו דומין באותה שעה ליונה שבורחת מפני הנץ ונכנסה לנקיקי הסלעים והיה הנחש נושף בה תכנס לפנים הרי הנחש תצא לחוץ הרי הנץ אמר לה הקב"ה הראיני את מראיך את כשרון פעלתך למי את פונה בעת צרה: השמיעני את קולך · (שמות י"ד) ויצעקו בני ישראל אל ה': בחגוי · בנקיק והוא

אבן עזרא

וכן תרגום בעד החלון מן חרכיא · וכן הסתיו כתרגום וקיץ וחרף סתוא: (יא) חלף · נכרת כמו והאלילים כליל יחלוף: (יב) הנצנים · כמו עלתה נצה והנו"ן השני נוסף: הזמיר · כמו וזמיר עריצים יענה ועניינו זמירות העופות וי"א כי הוא מין וכרמך לא תזמור ואיננו עתו: התור · כמשמעו מן התורים: (יג) חנטה · המתיקה ויש אומר כי עשתה כדמות אבק מן ויחנטו הרופאים: פגיה · הוא הפרי טרם שיתבשל וכן הוא בלשון ישמעאל: סמדר · כשיצא ניץ הגפן:

הפעם השנית

אין את נמשלת לשושנת העמק שהיא קרובה לקוצים כי אם כשושנה בין החוחים · אמרה כתפוח אלו הפסוקים דבוקים עם מלת המלתי שהייתי תומכת בחשב נגלו ויביאני אל בית היין ויאיה דגלו עלי והענין כפרהסיא וירא אהבתו ויחיה שמאלו תחת לראשי ואשביע בנות ירושלים שלא יעירוני עד שיגיע עת ספק שאהבה וזו השבועה בעבור שידמה תשוקתו לצביה וכן אילת אהבים ויעלת חן בעבור יפיו ונקיותו ושחרות עיניה אלו אמרה השבעתי אתכם בדומות לכם ביופי: נשלמה זאת הפרשה · והיא הלכה אל ביתה כמו שאמרה לו קרוב בפינו והנה הוא בא אחריה בעת נאת בני אדם להתענג לחוץ לראות הנצנים: קול דודי · אמרה כי דודה מרוב דאגו ומרוצתו שמעתם קול רגליו: דומה דודי לצבי · במסילות: ענה דודי · כל הפרשה:

הפעם השלישית

השבעתי אתכם · זה שאמרו רז"ל כי בני אפרים יצאו ממצרים קודם שהגיע הקץ וזה ענין שתתסן ונהרגו ועליהם כתוב ויתאבל אפרים אביהם ועניין בצבאות כמו שדמיהם מותרים לשפוך כך יהיו דמיכם אם תתעוררו קודם הקץ: קול דודי · זהו שנראה במקום בסנה: מדלג על ההרים · על הר סיני: מן החלונות · כמו מתכון שבמו השגית מחלוני הרקיע כמו ראה ראיתי את עני עמי: ענה דודי · שאמר לישראל ואומר אעלה אתכם: כי הנה הסתיו עבר · משל לגלות ועניין הגשם כמו יום המעונן והיא הצרה שהיו בה והשיעבוד כמו יום ענן וערפל: הנצנים · הם הצדיקים של ישראל: עת הזמיר · שתאמר שירה: קול התור · שהגיע תור ישראל: התאנה חנטה פגיה · בארץ ישראל ועת להביא ממנה בכורים: והגפנים · ליין הנסכים · או ידמה אותם לתאנה שחנטה פגיה · ולגפן כשהיא סמדר כמו שכתוב כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בראשיתה:

הפעם הראשונה

(יד) בחגוי הסלע · מן חוג הארץ שפירושו גלגל שסובב את הארץ והוא השוף או הם שני שרשים והענין אחד: המדרגה ·

ספורנו

הנה בשעבוד מצרים הוא העיר רוחי ואמר לי קומי לך · ואומר להם איש שקוצי עיניו השליכו: (יא) כי הנה הסתיו · גזרת פרעה על הילדים: הגשם חלף · שבטלה עבודת אלהותינו בר"ה קודם לגאולה: (יב) הנצנים · משה ואהרן שהיו מוכנים לעשות פרי: נראו בארץ · לעזור ולהושיע: עת הזמיר · שירת הים: וקול התור · שהוא כקול מתאונן: נשמע בארצנו · כי אמנם נפוגו כל יושבי כנען: (יג) התאנה הנטה · בארץ כנען באופן שתאכלו פריה מיד כי היתה הכונה שיכנסו לארץ מיכף אחר מתן תורה לולי חטאו בעגל ובמרגלים ועכשו בשעבוד מלכיות אין נביא ומעורר ואין אתנו יודע עד מה: (יד) יונתי בחגוי הסלע · השיב הקל ית' הנה בשעבוד מצרים היו צדיקי הדורות מלמדים דעת את העם ומתפללים כאמרו ונצעק אל ה' וישלח מלאך אבל עתה בשעבוד מלכיות שאת בחגוי הסלע להעלם ולהסתר מגזירות רעות: הראיני את מראיך · היא משכיל מראה ומורה דרך עץ החיים: השמיעני את קולך · היא מפגיע ומתפלל באמת על הגאולה: כי קולך ערב

הַרְאִינִי אֶת־מַרְאַיִךְ הַשְׁמִיעִנִי אֶת־קוֹלֵךְ כִּי־קוֹלֵךְ עָרֵב וּמַרְאֵיךְ יתיר י׳ נָאוֶה׃ טו אֶחֱזוּ־לָנוּ שֻׁעָלִים שֻׁעָלִים קְטַנִּים מְחַבְּלִים כְּרָמִים וּכְרָמֵינוּ סְמָדַר׃ טז דּוֹדִי לִי וַאֲנִי לוֹ הָרֹעֶה בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃ יז עַד שֶׁיָּפוּחַ הַיּוֹם וְנָסוּ הַצְּלָלִים סֹב דְּמֵה־לְךָ דוֹדִי לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים עַל־הָרֵי בָתֶר׃ ג א עַל־מִשְׁכָּבִי בַּלֵּילוֹת בִּקַּשְׁתִּי אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי בִּקַּשְׁתִּיו וְלֹא מְצָאתִיו׃ ב אָקוּמָה נָּא וַאֲסוֹבְבָה בָעִיר בַּשְּׁוָקִים וּבָרְחֹבוֹת אֲבַקְשָׁה אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי בִּקַּשְׁתִּיו וְלֹא מְצָאתִיו׃ ג מְצָאוּנִי הַשֹּׁמְרִים

ת״א כי קולך ערב · ברכות כה נדה לא: אחזו לנו שעלים · סוטה יב: עד שיפוח היום · ס׳ הזוהר פ׳ וירא וס׳ תזריע: על הרי בתר · זוהר פ׳ וילא: על משכבי · זוהר פ׳ תזריע: בסבבים בעיר · זוהר פ׳ לך לך:

רש״י

לשון שבר ודומה לו (תהלים ק״ז) יחוגו וינועו (ישעיה י״ט) והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא וכשהן רבים קורא להן חגוי וכן קלה קלוי וכן (שמואל ב׳ י״) ויכרות את מדויהם: המדרגה · אישקלו״ים בלע״ז כשעושין חריץ סביבות המגדלים ושופכים העפר למעלה להגביה התל סביב עושין אותו מדרגות מדרגות א למעלה מזו: בסתר המדרגה · פעמים שיש בהן חורים ונכנסים שם שרצים ועופות: (טו) אחזו לנו שעלים · שמע הקב״ה את קולם וזה את הים ושטפם זהו אחזו לנו השועלים הללו הקטנים עם הגדולים שאף הקטנים היו מחבלים את הכרמים בעוד כרמנו סמדר שהענבים דקים כשהיתה בת ישראל יולדת זכר והיא טומנתו והיו המצרים נכנסין לבתיהם ומחפשין את הזכרים והתינוק ממנו והוא בן שנה או בן שנתים והן מביאין תינוקות מבית מצרי ותינוק מצרי מדבר ותינוק ישראל שוהו ממקום שטמון שם והיו תופסין ומשליכין אותו ליאור ולמה קרא אותם שועלים מה השועל הזה מביט לפנות לאחוריו לברוח אף מצרים מביטים לאחוריהם שנאמר (שמות י״ד) אנוסה מפני בני ישראל: שעלים קטנים · כתיב חסר וי״ו על שם שהיה נפרע מהם במים שנמדדו בשעלו של מקום: (טז) דודי לי ואני לו · הוא כל צרכיו תבע ממני ולא לזה אלא ליעשו פסח קדשו בכורות עשו משכן הקריבו עולות ולא תבע מאומה אחרת: ואני לו · כל צרכי תבעתי ממנו ולא מאלהים אחרים: הרעה · את צאנו בשושנים במרעה טוב ונות ויפה: (יז) עד שיפוח היום · מוסב למקרא של מעלה סימנו דודי לי ואני לו עד זמן שנגרם העון ושזפתני השמש כחום היום וגבר השרב: ונסו הצללים · תאמנו בעגל תאמנו במרגלים · ונסו הצללים זכיות המגינות עלינו פרקתי עלו: סב דמה לך דודי · גרמתי לו להסתלק מעלי על הרים המופלגים ממני: בתר · לשון חלוקה והפלגה: (א) על משכבי בלילות · בצר לי שישבתי אפילה כל שלשים ושמנה שנה שהיו ישראל נזופים: בקשתיו ולא מצאתיו · (דברים י׳) כי אינני בקרבכם (שמות ל״ג) כי לא אעלה בקרבך: (ב) אקומה נא · ואבקשה (שם) ויחל משה (שם ל״ב) אעלה אל ה׳: (ג) מצאוני השומרים · משה ואהרן:

אבן עזרא

כמו מעלות וכמוהו ונסלו המדרגות וכן תרגם אונקלוס לא תעלה במעלות לא תיסק בדרגין וכן בלשון ישמעאל: ערב · כמו וערבה לה׳ שפירושו טוב ונחמד: נאוה · תאוה לעינים: (טו) אחזו · לשון צווי כמו אחזו את ה׳ שאחזו בעדי: מחבלים · משחיתים כמו וחבל את מעשה ידיך: (יז) עד שיפוח · היום: הרי בתר · הרי נדוד מן ויבתר אותם בתוך כלומר שיתפרד ממנו: (ב) בשוקים · תרגום חוצות:

הפעם השנית

ועוד יונתי בחגוי הסלע · אמר לה את נסתרת בביתך ולא אוכל לראותך כמו יונה שהיא בחגוי הסלע: הראיני את מראיך · מפחד האורחים או השמיעני את קולך ואמרי לי מה אעשה · שנתם היא ואמרה לנעריה אחזו לנו שועלים · והענין לכו שמרו את הכרם מן השועלים כי אני רוצה ללון שם עם דודי שהוא הרועה בשושנים בעבור הריח הטוב שיש לשושנים · ואחה דודי עד שיפוח רוח היום ויגדלו הימים וזה ענין ונסו הצללים לך אל הרי בתר והענין כי לא אוכל עתה לצאת חוצה ושוב כלך לדרכו כאשר דבר לה: נשלמה הפרשה:

הפעם השלישית

וקרא אותה יונתי בעבור שיצאה ממצרים · וענין בסתר המדרגה שהיו ישראל מסותרים בענגים: הראיני את מראיך · זה כוח ויאמינו בה׳: השמיעני את קולך · אז ישיר משה ובני ישראל · או יהיה פירושו שאמרו נעשה ונשמע והוא יותר נכון: אחזו לנו שעלים · הם עובדי העגל שהשחיתו כרם ה׳ שהם ישראל ועוד הכרם היה סמדר: דודי לי ואני לו · שנסרנו עובדי העגל ומבקשים דברי השכינה: בשושנים · הם הצדיקים · וטעם עד שיפוח היום סב דמה לך על הרי בתר הוא שאמרה השכינה כי לא אעלה בקרבך ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה · אמרה כנסת ישראל על משכבי בלילות · אז

ספורנו

ומראך נאוה · כי אמנם אז בשעבוד מצרים היה קולך ערב אצלי בתפלה ומראך המורה לצדקה היה נאוה והגון כוא אמנם ודומיהם: אבל עכשיו (טו) אחזו לנו שעלים · מתיסרים בלבוש של ת״ח וכל רוח אין בקרבם: שעלים קטנים · שלא הגיעו להוראה: מחבלים כרמים · להורות שלא כהלכה: וכרמינו סמדר · שלא תמצא הלכה ברורה ומשנה ברורה: (טז) דודי לי ואני לו · משיבה עדת ה׳ · אף על פי כן לא שכחנו שם אלהינו: הרועה בשושנים · הרועה בצדיקי הדורות שהם כמו פתוחים וצרות הגלות: (יז) עד שיפוח היום · כחום מכל צד לרב ניצוץ אחור השמש בכל צד וזה יהיה בנצרים שהיה לאור עולם ושלמו ימי אבלנו: ונסו הצללים · מחשכי ארץ בציון ובתמשה אשר בגלות: סב · פנה אלינו: דמה לך דודי לצבי · אשר יקדמונו רחמיך: על הרי בתר · עם היותך רחוק מישועתי: (א) על משכבי בלילות · שלא דימיה הראשונים המקום ושלחת מיד אחרי שובי ועתה לא כן כי אמנם בלילות שהם מחשכי הרבעים יום שהיו בכעס: בקשתי את שאהבה נפשי · בודוי ובתפלת משה רבינו וצדיקי הדור: בקשתיו ולא מצאתיו · מפני האף והחמה: (ב) ואסובבה בעיר · בכל מחנה ישראל בקשתיו היש מוצא חן ולא מצאתיו בכל המחנה והיה כל מבקש ה׳ וגו׳: (ג) מצאוני השומרים · משה ואהרן בהכנתו

הַסֹּבְבִים בָּעִיר אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי רְאִיתֶם׃ ד כִּמְעַט שֶׁעָבַרְתִּי מֵהֶם עַד שֶׁמָּצָאתִי אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי אֲחַזְתִּיו וְלֹא אַרְפֶּנּוּ עַד־שֶׁהֲבֵיאתִיו אֶל־בֵּית אִמִּי וְאֶל־חֶדֶר הוֹרָתִי׃ ה הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלִַם בִּצְבָאוֹת אוֹ בְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה אִם־תָּעִירוּ וְאִם־תְּעוֹרְרוּ אֶת־הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ׃ ו מִי זֹאת עֹלָה מִן־הַמִּדְבָּר כְּתִימְרוֹת עָשָׁן מְקֻטֶּרֶת מֹר וּלְבוֹנָה מִכֹּל אַבְקַת רוֹכֵל׃ ז הִנֵּה מִטָּתוֹ שֶׁלִּשְׁלֹמֹה שִׁשִּׁים גִּבֹּרִים סָבִיב לָהּ מִגִּבֹּרֵי יִשְׂרָאֵל׃ ח כֻּלָּם אֲחֻזֵי חֶרֶב מְלֻמְּדֵי מִלְחָמָה אִישׁ חַרְבּוֹ עַל־יְרֵכוֹ מִפַּחַד בַּלֵּילוֹת׃ ט אַפִּרְיוֹן עָשָׂה לוֹ הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֵעֲצֵי הַלְּבָנוֹן׃ י עַמּוּדָיו עָשָׂה

ת"א מי זאת עלה · זוהר פ' בראשית ופ' וישלח: הנה מטתו שלשלמה · יבמות קט גטין סח סנהדרין כ שבועות לה זוהר פ' אחרי מות: כלם אחזי חרב מלמדי · סנהדרין ז: אפריון עשה לו המלך שלמה · בתרא יד זוהר פ' תרומה:

רש"י

את שאהבה נפשי ראיתם · מה מצאתם בפיו: (ד) כמעט שעברתי מהם · קרוב לפרישתם ממני לסוף ארבעים שנה: עד שמצאתי · שהיה עמי בימי יהושע לכבוש שלשים ואחד מלכים: אחזתיו ולא ארפנו · לא נתתי לו רפיון עד שהביאותיו אל משכן שילה בשביל כל זאת שעשה לי: (ה) השבעתי אתכם · האומות בהיותי גולה ביניכם: אם תעירו ואם תעוררו · אהבת דודי ממני על ידי פתוי והסתה לעוזבו לשוב מאחריו: עד שתחפץ · בעוד שאהבתו חפץ עלי: (ו) מי זאת עלה מן המדבר · כשהייתי מהלכת במדבר והיה עמוד האש והענן הולכים לפני והורגים נחשים ועקרבים ושורפין הקוצים והברקנים לעשות הדרך מישור והיה העשן והענן עולין ורואין אותן האומות ומתמיהות על גדולתי ואומרות מי זאת כלומר כמה גדולה היא זאת העולה מן המדבר וגו' כתימרות עשן גבוה וזקוף כתמר: מקטרת מר · על שם ענן הקטורת שהיה מתמר מעל מזבח הפנימי: רוכל · בשם המוכר כל מיני בשמים: אבקת · על שם שכותשין אותו ושוחקין הדק כאבק: (ז) הנה מטתו שלשלמה · אהל מועד והארון שהיו נושאין במדבר: ששים גברים סביב לה · ששים רבוא סביב לה: מגבורי ישראל · מיוצאי הצבא לבד הפחותים מבן עשרים והיתרים על בני ששים: (ח) מלמדי מלחמה · מלחמתה של תורה וכן הכהנים הסובבים אותם החונים סביבות המשכן מלמדי סדר עבודתם: איש חרבו · כלי זיינו הן מסורת וסימנים שמעמידים על ידם את הגירסא והמסרה שלא תשכח: מפחד בלילות · פן ישכחוה ויבואו עליהם צרות וכן הוא אומר (תהלים ב') נשקו בר פן יאנף ותאבדו דרך: (ט) אפריון עשה לו · זה אהל מועד שנקבע במשכן שילה עשה לו אפריון חופת כתר לכבוד:

אבן עזרא

תליתי כאשה שוכבת והיא במתכן בלא נר וזה ענין בלילות ובקשתי שפינם שתלך בקרבי · וענין בשוקים וברחובות הוא שעברו ושבו משער לשער:

הפעם הראשונה

(ו) כתמרות · כמו עמודים כמו כרובים ותמרות וי"א שהם דומות לאילן התמר: אבקת · מן אבק עפר רגליו: רוכל · סוחר כמו המה רוכליך: (ח) מלמדי · רגילים כמו כעגל לא למד: (ט) אפריון · אין לו דומה ופירושו לפי ענינו בנין נכבד:

הפעם השנית

היתה רואה בחלום וזה ענין על משכבי בלילות שהיתה מבקשת דודה עד שמצאה אותו והביאתו אל בית אמה והיתה משבעת בנות ציון שלא יעירוהו וכאשר היה בבקר רדפה הנערה אחר דודה וכאשר ראה אותה תמה אמר מי זאת עולה מן המדבר · והנה הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים · כי היה שלמה המלך צריך לגבורים רבים שישמרו מטתו: מפחד בלילות · שמא יתעסקו לסטים בעבור יפיה ואיך עלתה זאת מן המדבר לבדה ועוד שלמה המלך כאשר לקח את תשוקתו הוצרך לבנות אפריון והוא היה בתוך האפריון:

הפעם השלישית

עד שמצאוני השומרים · והם משה ואהרן · ומעט זמן היה שעברתי והתפרדתי מהם והענין שעלה משה והתפלל בעד ישראל: עד שהבאתיו · אל הארון: השבעתי אתכם · אע"פ שנכנסה השכינה עמכם לא תוכלו להכנס לארץ עד שיגיע הקץ והם אמרו הננו ועלינו וכתוב ויכום ויכתום: מי זאת עולה מן המדבר · כנסת ישראל שעלתה מן המדבר ושמעה הולכת בכל המדינות וזה ענין מקוטרת מור · וענין הנה מטתו שלשלמה · היא ארץ ישראל שהיא היום מטתו של שלמה · וענין ששים גבורים · ששים רבבות הם הבאים אל הארץ כאשר פקד אותם משה ואלעזר הכהן: מפחד בלילות · היו מלומדי מלחמה והרגו כל נשמה כי היו מפחדים שיביאום לידי גלות:

הפעם הראשונה

(ט) אפריון · ואחר כן עשה שלמה המלך אפריון והוא בית ה':

ספורנו

ושאלתים באמנם: את שאהבה נפשי ראיתם · מאותם הלילות שהיו בכעס: (ד) כמעט שעברתי מהם · ואין עונה: עד שמצאתי גו' · בלוחות שניות: אחזתיו · תיקף בנדבת המשכן: ולא ארפנו · ולא שבתי לכסלה ולחטוא: עד שהבאתיו · בהסרות שכינתו: אל בית אמי · אל מזבח החיצון שבעזרת ישראל אשר שם ראשי העם שהם כמו אם בישראל וזה בירידת האש אחר קרבנותינו: ואל חדר הורתי · אל בית קדש הקדשים אשר שם הורתי תורת הלוחות לבדה המורה לצדק וזה בחנוכת הנשיאים כאמרו ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו ובכן השבעתי את האומות שלא ילחמו בגבורתם למען יוכלו צדיקי הדורות להתעסק בתורה ותפלה ולהשיב עטרה ליושנה: (ו) מי זאת עלה מן המדבר כתימרות עשן · משיב האל ית' אמת הוא שאז סלחתי בתפלת משה בחירי שעמד בפרץ לפני אך לא לגמרי כי כאשר שנו הונאה בענין המרגלים פקדתי עליהם חטאת העגל כי אמנם קודם ענין המרגלים היתה הכונה שיכנסו לארץ מיד בלתי מלחמה: כתימרות עשן מקטרת · כאמרו קומה ה' ויפוצו אויביך וינוסו אבל אחר עון המרגלים מי זאת עולה באופן זה הנה הוצרכו להלחם גם אחרי כן בארצם היו צריכים לכלי זין באופן שאפילו בימי שלמה שנתתי שלום על ישראל היו צריכים לכלי זין: (ח) מפחד בלילות · מפני הפחד שקנו בלילות מ' יום שהיו בכעס ובליל ט' באב שנפקד אז עליהם גם חטאת העגל כאמרו

כֶּסֶף רְפִידָתוֹ זָהָב מֶרְכָּבוֹ אַרְגָּמָן תּוֹכוֹ רָצוּף אַהֲבָה מִבְּנוֹת יְרוּשָׁלָםִ׃ יא צְאֶינָה
וּרְאֶינָה בְּנוֹת צִיּוֹן בַּמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בָּעֲטָרָה שֶׁעִטְּרָה־לּוֹ אִמּוֹ בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ וּבְיוֹם
שִׂמְחַת לִבּוֹ׃ ד א הִנָּךְ יָפָה רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה עֵינַיִךְ יוֹנִים מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ שַׂעְרֵךְ
כְּעֵדֶר הָעִזִּים שֶׁגָּלְשׁוּ מֵהַר גִּלְעָד׃ ב שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר הַקְּצוּבוֹת שֶׁעָלוּ מִן־הָרַחְצָה

ת"א רפידתו זהב · מגילה י׳: צאינה וראינה · תענית כו זוהר פ׳ משפטים:

רש"י

(י) רפידתו · משכבו ומשכנו על הכפרת שהוא זהב: מרכבו ארגמן · זה הפרכת שהיה תלוי ורוכב על כלונסות מעמוד לעמוד: תוכו רצוף · סדור ברצפת אהבה ארון וכפרת וכרובים ולוחות: מבנות ירושלם · אלו ישראל יראים ושלמים להקב"ה: (יא) בנות ציון · בנים שמצויינין לו במילה ובתפילין ובציצית: בעטרה שעטרה לו אמו · אהל מועד שהוא משפר בגוונין תכלת וארגמן ותולעת שני אמר רבי נחוניא שאל רבי שמעון בן יוחאי את רבי אלעזר ברבי יוסי אי אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו אמר לו משל למלך שהיתה לו בת יחידה והיה אוהבה ביותר לא זז מחבבה עד שקראה בתי שנאמר (תהלים מ"ה) שמעי בת וראי לא זז מחבבה עד שקראה אחותי שנאמר פתחי לי אחותי רעיתי לא זז מחבבה עד שקראה אמי שנאמר (ישעיה נ"א) הקשיבו אלי עמי ולאומי אלי האזינו ולאמי כתיב עמד רבי שמעון בן יוחאי ונשקו על ראשו וכו׳: ביום חתונתו · יום מתן תורה שעטרוהו להם למלך וקבלו עולו: וביום שמחת לבו · זה שמיני למילואים שנתחנך בו משכן במדבר: (א) הנך יפה רעיתי · קילסן ורצן וערבו עליו קרבנותיהם: על שפום היום · שחטאו לפני בימי חפני ופינחס: עיניך יונים · נוויך ומראיתך ודוגמתך כיונה הזאת הדבקה בבן זוגה וכשבוחסין אותה אינה מפרכסת אלא פושטת צוארה כך את נתת שכם לסבול עולי ומוראי: מבעד לצמתך · שערך כעדר העזים · הקילוס הזה דוגמת קילוס אשה הנאהבת לחתן מגפנים לקישוריך שערך נאה ומבהיק כצוסר ולבנונית כשער עזים לבנות היורדות מן ההרים ושערן מבהיק מרחוק והדוגמא שדימה כנסת ישראל לכך היא מגפנים למחנותיך ומבנותיך אף הרקים שביך חביבין עלי כיעקב ובניו שגלשו לרדת מהר הגלעד כשהשיגם לבן שם · ד"א כאותן שנבאו על מדין בעבר הירדן שהיא בארץ גלעד ולשון זה במדרש שיר השירים: מבעד · הוא לשון מבפנים שרוב בעד שבמקרא דבר המסיך ומגין נגד דבר אחר כמו (איוב ס׳) ובעד כוכבים יחתם (יונה ב׳) הארץ בריחיה בעדי (איוב כ"ב) הבעד ערפל ומבעד הוא הדבר שהוא מבפנים לאותו נפל לכך הוא אומר מבעד: לצמתך · לשון דבר המצמצם השער שלא יפריח לצאת וזו היא השבכה והקישורים ולא יתכן לפרש לצמתך לשון צומת שהרי התי"ו משורשת בתיבה שא"כ היה לה להיות דגושה כשהיא נסמכה לה"א לפעול בה פעולת נקבה או לוי"ו לפעול בו פעולת זכר כמו תי"ו של שבת כשהוא נותנה לנקבה היא מודגשת כמו חגה חדשה ושבתה וכן לזכר שלת שבת בשבתו ותי"ו של צמתך שהיא רפה על כרחנו באה במקום ה"א ויהא שם הקישור צמה וכשהוא סמוך לתתו לזכר או לנקבה תהפך הה"א לתי"ו כגון שפחה תהפך לומר שפחתו שפחתה · וכן אמה אמתו אמתה · ערוה ערותו ערותה · וכן זה צמה צמתו צמתה צמתי צמתך: שגלשו · שנקרחו גבח מתורגם גלוש כשהבהמות יורדות מן ההר נמלא ההר נקרח וממורט מהם: (ב) שניך כעדר הקצובות וגו׳ · אף קילוס זה בלשון נוי אשה: שניך · דקות ולבנות וסדורות על סדורן כצמר וסדר עדר הרחלים הברורות מאחר הצאן בקצב

אבן עזרא

(י) רפידתו · כיציע שלו: מרכבו · הוא המרכב המשפיל סקרות מבפנים כי כן דרך ארמוט המלכים: רצוף · י"א מן רצפת בסף ושם שענינו ענין הנעת אבנים בקרקע וי"א שהוא כמו שרוף מן ובידו רצפה שפירושו גחלת והוא הישר בעיני כאשר אפרשנו במקומו: (א) מבעד לצמתך · מבפנים כמו בעד הלון פי׳ בעד הרב: שגלשו · שנקשו ונראו או ימדלגו מן הענין וי"א שנקרחו תרגום קרח הוא גלים והוא רחוק בענין: (ב) כעדר הקצובות · יחסר מקום רחלים כמו ואכלנו בריאה שענינו שם בריאה ועניין הקצובות שיש לכן מדה אחת כאלו נחצבה כל אחת כמו חברתה · וכמוהו וקצב אחד וממנו ויקצ

ספורנו

השאו את עונותיכם: (ט) אפריון עשה לו המלך שלמה · משיבה עדת ה׳ הלא תורה עטרה ליושבה בבנין בית ראשון שהיה מכוסה בארזים אין אבן נראה עם רב כסף וזהב לכבוד: (י) תוכו רצוף אהבה · שהיו שם בקורות כרובים והמוכות לסורות אהבת ה׳ את עמו: מבנות ירושלים · יותר מכל האומות: (יא) צאינה וראינה בנות ציון · אתם צאות ס׳ בנות ציון שהמכסה שחורה עטרה ליושבה נאו וראו ההבדל אשר בין המשכן שהיה קודם המרגלים ובין מקדש ראשון שהיה אחר כך: בעטרה שעטרה לו אמו · עדת הנשיאים שהיו אם בישראל קניה נאל יתעלה: ביום חתונתו · בחנוכת המשכן: וביום שמחת לבו · ביום חנכת מקדש ראשון כי גם שירדה אש בחנכת המקדש מכל מקום גדולה מזו היתה במשכן בלא היה שם רב כסף וזהב וחנכתו קטנה מאד בערך אל מקדש ראשון וזה כי ענן ה׳ על המשכן גו׳ והיכף לחנכתו בבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול ובכן תכינו שאחר שגגה העון ולא תהיה שם תשובה מגעת עד כסא הכבוד כמו שהיה לעתיד כאמרו ושבת עד ה׳ אלהיך אין שם מחילה גמורה משיבה עטרה ליושבה מכל מקום: (א) הנך יפה רעיתי · בהיותך רעיתי יחידה בעולם בין כל האומות: הנך יפה · בימי יהושע והזקנים אשר האריכו ימים אחריו: עיניך · שופט והכהן הגדול מורה סדור: יונים · דבקים בבוראם כיונה בבעל: מבעד לצמתך · שהיא הכשיט של שער נכרי: שערך · הפשעי והם מגנני אבות הם: כעדר העזים · כשער עדר העזים שמכניסים גם אותו למילת: שגלשו · שגל שהן הוא כאחורי הראש מבוא נאות ויקר: (ב) שניך · הגבי כהנא: כעדר הקצובות · שגזו שערן כן הם לא לקחו דבר מהשלל עד שחלקוהו

שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת וְשַׁכֻּלָה אֵין בָּהֶם׃ ג כְּחוּט הַשָּׁנִי שִׂפְתוֹתַיִךְ וּמִדְבָּרֵיךְ נָאוֶה כְּפֶלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ׃ ד כְּמִגְדַּל דָּוִיד צַוָּארֵךְ בָּנוּי לְתַלְפִּיּוֹת אֶלֶף הַמָּגֵן תָּלוּי עָלָיו כֹּל שִׁלְטֵי הַגִּבּוֹרִים׃ ה שְׁנֵי שָׁדַיִךְ כִּשְׁנֵי עֳפָרִים תְּאוֹמֵי צְבִיָּה הָרוֹעִים בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃ ו עַד שֶׁיָּפוּחַ הַיּוֹם וְנָסוּ הַצְּלָלִים אֵלֶךְ לִי אֶל־הַר הַמּוֹר וְאֶל־

ת"א כפלח הרמון רקתך. ברכות נז ערובין יט חגיגה כז סנהדרין לז כמגדל דוד צוארך. ברכות ל זהר פ' ויגש:

רש"י

ומנין נמסרות לרועה חכם והגון ליזהר בצמרן שעושין אותן לכלי מילת ומשמרין אותן מעת לידתן שלא יתלכלך הצמר ורוחצין אותם מיום אל יום: שכלם מתאימות. לשון מתום (תהלים ל"ח) אין מתום בבשרי כלומר תמימות אינטיי"ש בלע"ז: ושכלה. שום שכול ומום אין בהם ונאמר הדוגמא הזו על שם גבורי ישראל שטרתים ואוכלים אויביהם בשניהם שביזותם והרי הם מתרחקין מן הגזל של ישראל ומן העריות שלא יתלכלכו בעבירה ונאמר קילוס זה על שנים עשר אלף איש שצבאו על מדין בקצב ומנין שלא נחשד אחד מהם על העריות שנאמר (במדבר ל"א) ולא נפקד ממנו איש ואף על הרהור הלב הביאו כפרהן ואף על הגזל לא נחשדו שהעיד עליהם הכתוב (שם) ויקחו את כל השלל ויביאו אל משה ואל אלעזר הכהן וגו' ולא הבריח אחד מהן פרה אחת או חמור אחד: (ג) כחוט השני שפתותיך. נאות להבטיח ולשמור הבטחתם כמו שעשו המרגלים לרחב הזונה שאמרו לה (יהושע ב') את תקות חוט השני וגו' ושמרו הבטחתם: ומדברך. דבורך והרי הוא מגזרת (יחזקאל ל"ג) המדברים בך אצל הקירות (מלאכי ג') אז נדברו יראי ה' פרלרי"ץ בלע"ז: רקתך. היא גובה הפנים שקורין פומי"לש בלע"ז אצל העינים ובלשון גמרא קורין אותו רומני דאפי ודומין לפלח חצי רמון בחוץ שהוא אדום וסגלגל הרי קילוס בנוי אשה והדוגמא פירשו רבותינו ריקנים שביך מלאים מצות כרמון: מבעד לצמתך. מבפנים לקישוריך: (ד) כמגדל דוד צוארך. קומה זקופה נוי באשה והדוגמא כמגדל דוד הוא מצודת ציון שהוא מקום חוזק ועופל ומבצר כך הוא צוארך זו לשכת הגזית שהיתה חזקן ומבצרן של ישראל ואותו המגדל בנוי לתלפיות בנוי לנוי להיות הכל מסתכלין בו ללמוד צורותיו ונוי מלאכת תבניתו והוא מגזרת (איוב ל"ה) מלפנו מבהמות ארץ והתי"ו בתלפיות כמו תי"ו שבתרמית ובתכנית: אלף המגן תלוי עליו. כך מנהג השרים לתלות מגיניהם ושלטיהם בכותלי המגדלים: שלטי. אשפות שנותנין בהם חצים כמו (ירמיה נ"א) הברו החצים מלאו השלטים ודומה לו לשכת הגזית שמשם הוראה יוצאה שהתורה מגן לישראל ויש לומר אלף המגן כמו מגן האלף על שם (ד"ה א' ט"ז) דבר צוה לאלף דור: כל שלטי הגבורים. אלינו שהתלמידים נקראים על שם חצים ושלטים כענין שנאמר (תהלים קכ"ז) כחצים ביד גבור כן בני הנעורים אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם: (ה) שני שדיך. המיניקות אותך זה משה ואהרן: כשני עפרים תאומי צביה. דרך צביה להיות יולדת תאומים כך שניהם שוים שקולים זה כזה. דבר אחר שני שדיך על שם הלוחות תאומי צביה שהם מכוונות במדה אחת וחמשה דברות על זו וחמשה דברות על זו מכוונים דבור כנגד דבור אנכי כנגד לא תרצח שהרוצח ממעט את הדמות של הקב"ה. לא יהיה לך כנגד לא תנאף שהזונה אחר עבודת גלולים דרך אשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים. לא תשא כנגד לא תגנוב שהגונב סופו לישבע לשקר. זכור כנגד לא תענה שהמחלל את השבת מעיד שקר בבוראו לומר שלא שבת בשבת בראשית. כבד כנגד לא תחמוד שהחומד סופו להוליד בן שמקלה אותו ומכבד למי שאינו אביו: הרועים. את צאנם בשושנים ומדריכים אותם בדרך נוחה וישרה: (ו) עד שיפוח היום. עד שתתפשט החמה: ונסו הצללים. הוא עת ערב ואום היום אני אלך ואת עריבה עלי:

אבן עזרא

שן: מתאימות. כמו תואמות וי"א שיש לפני כל אחת תאומים: (ג) ומדברך. כמו דיבורך: כפלח הרמון. וי"א כחצי והקרוב שהוא עין הרמון האדום ויש מפרשים אותו מלשון פלח דבלה שהוא לשון ביקוע כן זה ביקוע הרמון: רקתך. בין העין והאזן: לצמתך. הוא השער כרב וכמוהו גלי צמתך:

הפעם השנית

רצוף אהבה. כלומר שרוף אהבה על אחת מבנות ירושלים והם אשר בראשו וכל זה עשה שלמה המלך אז ראה תאומו: הנך. ואת יותר יפה מחשוקתו של שלמה ויכולתי לראותך בלי שאצטרך לעשות אפריון: שערך כעדר העזים. הענין כי מנהג העזים שיעלו בהרים הגבוהים ועומדות ברגליהן ללקט עלים לכאן ולכאן כן דימה שער ראשה שזה על זה נופל: שניך וגו'. ועניין מן הרחצה. הלבן: ושכלה. כמו נשברה:

הפעם השלישית

עמודיו רפידתו. ענינו רוב הזהב והכסף וכתוב שציפהו בזהב ובכסף: מרכבו ארגמן. כעין ארגמן או הרכיב מבחוץ. וטעם צאינה וראינה. הוא ויקהלו אל המלך שלמה: הנך יפה רעיתי עיניך יונים. שהיו עובדי השם כאשר פירשתי בטעם הראשונה. וענין עיניך. נביאים כי כן יקראו רואים וחוזים. וענין שערך. הם הנזירים: שניך. הם הגבורים: שפתותיך. המשוררים: רקתך. הם הכהנים:

הפעם הראשונה

(ד) לתלפיות. י"א לתלות פיות שהם חרבות וי"א כי התי"ו נוסף ויחסר אל"ף והוא מן מלפנו מבהמות ארץ ומדקדקים

ספורנו

ביניהם כלם כאמרו חלקו שלל אויביכם עם אחיכם: שכלם מתאימות. כן היו אנשי הצבא שלמים בתורה ומ"ע: ושכלה אין בהם. אין ביניהם מורד: (ג) כחוט השני שפתותיך. חכמי הדורות המורים את החלק העיוני: ומדברך. המורים את החלק המעשי. נאוה כי: כפלח הרמון רקתך. הסמוכה לפה והם התלמידים מלאו דעה את ה' כפלח הרמון היפה במראה וטוב בטעמו גם שאינו רמון שלם: מבעד לצמתך. שהיא שער נכרי וזה כאשר לא התערבו בגוים: (ד) כמגדל דוד צוארך. ואז היה צוארך שר צבאך שתחת הראש כמגדל דוד המרגא כל שלטי גבורי האומות המנוצחים: (ה) שני שדיך. אמנם

גִּבְעַת הַלְּבוֹנָה׃ ז כֻּלָּךְ יָפָה רַעְיָתִי וּמוּם אֵין בָּךְ׃ ח אִתִּי מִלְּבָנוֹן כַּלָּה אִתִּי מִלְּבָנוֹן תָּבוֹאִי תָּשׁוּרִי מֵרֹאשׁ אֲמָנָה מֵרֹאשׁ שְׂנִיר וְחֶרְמוֹן מִמְּעֹנוֹת אֲרָיוֹת מֵהַרְרֵי נְמֵרִים׃ ט לִבַּבְתִּנִי אֲחֹתִי כַלָּה לִבַּבְתִּינִי בְּאַחַד בְּאַחַת קרי מֵעֵינַיִךְ בְּאַחַד עֲנָק מִצַּוְּרֹנָיִךְ׃ י מַה־יָּפוּ דֹדַיִךְ אֲחֹתִי כַלָּה מַה־טֹּבוּ דֹדַיִךְ מִיַּיִן וְרֵיחַ שְׁמָנַיִךְ מִכָּל־בְּשָׂמִים׃ יא נֹפֶת תִּטֹּפְנָה שִׂפְתוֹתַיִךְ כַּלָּה דְּבַשׁ וְחָלָב תַּחַת לְשׁוֹנֵךְ וְרֵיחַ שַׂלְמֹתַיִךְ כְּרֵיחַ לְבָנוֹן׃

ת"א כלך יפה רעיתי ומום אין בך · יבמות קא · קדושין עו · סנהדרין לו: אתי מלבנון · זוהר פ' שמות: לבבתני אחתי כלה · שבת פח: דבש וחלב תחת לשונך · חגיגה יג:

רש"י

היום · הוא השמש וכן (בראשית ג') לרוח היום וכן (מלאכי ג') כי הנה היום בא בוער כתנור ומשיפוח היום אלך לי בהר המוריה בבית עולמים בב"ר כלומר משתאמו אז לפני לחלל את קדשי ולגאון מנחתי בימי חפני ופינחס אסתלק מעליהם ואטוש משכן הזה ואבחר לי בהר המוריה בבית עולמים · ושם כולך יפה ומום אין בך ואריה שם כל קרבנותיך: (ח) אתי מלבנון כלה · כשתגלו מלבנון זה אתי תגלו כי אני אגלה עמכם: אתי מלבנון תבואי · וכשתשובו מן הגולה אני אשיב עמכם ואף כל ימי הגולה בצרתך לי צר ועל כן כתב אתי מלבנון תבואי · כשתגלו מלבנון זה אתי תבואי ולא כתב אתי ללבנון תבואי לומר משעת יציאתכם מכאן עד שעת ביאתכם כאן אני עמכם בכל אשר תלאו ותבואו: תשורי מראש אמנה · בקבלי את גלחיך תסתכלי ותתבונני מה שכר פעולתך מראשית האמונה שהאמנת בי לכתך אחרי במדבר ומסעותיך וחניותיך על פי וביאתך לראש שניר וחרמון שהיו מעונות אריות סיחון ועוג · ד"א מראש אמנה הר הוא בגבול צפונה של ארץ ישראל ושמו אמנה ובלשון משנה טורי אמנון והר ההר שנאמר בו (במדבר ל"ד) מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר והשגליות נקבלות ומגיעות עם הם צופים משם ורואין גבול ארץ ישראל ואוירה של ארץ ישראל ושמחים ואומרים הודיה לכך נאמר תשורי מראש אמנה: (ט) לבבתני · משכת את לבי אליך: באחת מעיניך · הרבה דוגמות טובות שניך לולא היתה בך אלא אחת מהן הייתי מחבבך ביותר וכל שכן בכולן וכן באחת ענק מצורניך באחת מרגליי ענקי קישוטיך הם תכשיטי מטה שישראל מצויינין בהם · ד"א באחד ענק באחד מצבותיך הוא אחד היה מיוחד וזה אברהם הנקרא ענק האדם הגדול בענקים: (י) מה יפו דדיך · כל מקום שנראית לי שם חנה יפה הוא בעיני גלגל שילה נוב וגבעון ובית עולמים הוא שיסד הבבלי מנוחה ואחר ויעודים מנוחה זו ירושלים ואחר ויעודים ואחר מקום שנתוועדה שם שכינה לישראל: וריח שמניך · שם טוב: (יא) נפת · מתוק: תטפנה שפתותיך · בטעמי תורה: וריח שלמתיך · מצות

אבן עזרא

אמרו אין לו דומה: שלטי · מיני הנשק וכן והשלטים ענינו כמו מגינים: (ח) תשורי · כמו אשורנו ולא עתה: (ט) לבבתני · לקחת לבי: ענק · מיני תלי קשורים על הצואר וכמוהו וענקים לגרגרותיך:

הפעם השנית

כמגדל · דימה התרוזים שהם הקשורים שיש על צוארה כמו המגינים שהם תלויים על מגדל דוד: שני שדיך · חוזר למשל: כשני עפרים · שיש להם ריח טוב שהם רועים בשושנים אמר לה את אמרת לי שאלך אל הרי בתר עד שיפוח היום ואני לא הלכתי כי אם אל הר המור: כלך יפה · הטעם כל מה שאמרת יפה הוא בעיני ומום אין בך לכן אתי מלבנון כלה בואי עמי פרחי מראש אמנה הוא הר מקום האריות והנמרים והענין ברחי מהמדבר ומאותם המקומות כי הם בסכנה ובואי עמי כי לא אוכל להפרד ממך כי לבבתני ולא נשאר לי לב:

הפעם השלישית

צוארך · כמלך: אלף המגן · הם שריו: שני שדיך · הם שתי תורות תורה שבכתב ותורה שבעל פה כי השדים מוציאין את החלב כענין לכו שברו ואכולו · אמרה השכינה אני אלך לי אל הר המוריה שהוא בית ה' כי שם נבנה הבית וזה הענין מפורש בספר דברי הימים ויבן שלמה את הבית בהר המוריה אשר נראה לדוד אביהו והענין אני אשב בהר המוריה: עד שיפוח היום · עד שתשתנה הרוח והטעם כל זמן שישראל שומרים מצותי אשב בקרבם על כן אמר כלך יפה שהיו כל ישראל כולם בימי שלמה צדיקים: אתי מלבנון · שבאים לרגלים מכל מקום גם מעבר לירדן שהיה שניר · ועוד מי שהיה בארץ ערלים הנמשלים לאריות ולנמרים היו הכל באים: לבבתני · אחר שאמר כלך יפה אמר עתה לבבתני באחת ענק מצורניך וזהו שבע יהודה שהלך אחרי השכינה כי רובי מלכי יהודה

ספורנו

אחרי כן הנה המורים והמלמדים שהם שופט וכהן גדול היו: כשני עפרים · הנלחמים ולא השוו לדעת אחת כענין שספרו ז"ל על פינחס ויפתח: הרועים בשושנים · בין האומות במלחמות האמות: (ו) עד שיפוח היום · וכל זה נמשך עד שנה אור הבכרים בימי דוד שהדריך את ישראל בציון ובמעשה כאמרו ונסבה את ארון אלהים אלינו כי לא דרשנוהו בימי שאול: ונסו הצללים · שהעביר שקוצים מן הארץ המונעים אור החיים: ובכן אלך לי אל הר המור · בגרן ארנה: ואל גבעת הלבונה · אל הר הבית בימי שלמה ושנה את הבית: (ז) כלך יפה רעיתי · כאמרו אשר בינו כנטיעים בנותינו כזויות: ומום אין בך · כאמרו אין פרץ ואין יוצאת ומכל זה התבאר שה' עמך בהיותך עמו בלעדי משכן וכליו כאמרם ז"ל כל העוסק בתורה אינו צריך לא עולה ולא מנחה כו' לכן: (ח) אתי מלבנון כלה · אף על פי שלא תשבי בביתי אלא כמו כלה הנך לביתי או בין האמות שני אלי ואל תשימי לב למקדש אם איננו עם כל גדלו בעצי הלבנון: אתי מלבנון תבאי · בכל המקום אשר אזכיר את שמי: תשורי · להעביר תאליש מן הארץ: מראש אמנה גו' · שהם גבולות הארץ: ממעונות אריות · שמשם ולמען מעונות שהתחוש שאין חיות רעות שורפות כי אמנם בימי דוד: (ט) לבבתני באחת מעיניך · שהיה מלך לרצון אבל לא הגיעו כ"כ. באחד ענק בבניהו שהיה על הכרתי והפלתי לא כיואב · כי אמנם בימי שלמה: (י) מה יפו דודיך · שהיו כלם צדיקים המלך וצדוק כ"ג ובניהו בן יהוידע על הצבא: מה יפו דודיך · בציון ובמעשה: מה טובו דודיך · ללמד דעת את העם: וריח שמניך · במדות · לכן: (יא) נופת תטופנה שפתותיך כלה · ראוי שתתעסקי גם בגלות בתורה ובמצות

יב גַּן נָעוּל אֲחֹתִי כַלָּה גַּל נָעוּל מַעְיָן חָתוּם: יג שְׁלָחַיִךְ פַּרְדֵּס רִמּוֹנִים עִם פְּרִי מְגָדִים כְּפָרִים עִם־נְרָדִים: יד נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם קָנֶה וְקִנָּמוֹן עִם כָּל־עֲצֵי לְבוֹנָה מֹר וַאֲהָלוֹת עִם כָּל־רָאשֵׁי בְשָׂמִים: טו מַעְיַן גַּנִּים בְּאֵר מַיִם חַיִּים וְנֹזְלִים מִן־לְבָנוֹן: טז עוּרִי צָפוֹן וּבוֹאִי תֵימָן הָפִיחִי גַנִּי יִזְּלוּ בְשָׂמָיו יָבֹא דוֹדִי לְגַנּוֹ וְיֹאכַל פְּרִי מְגָדָיו:

ה א בָּאתִי לְגַנִּי אֲחֹתִי כַלָּה אָרִיתִי מוֹרִי עִם־בְּשָׂמִי אָכַלְתִּי יַעְרִי עִם־דִּבְשִׁי שָׁתִיתִי

ת"א גן נעול אחתי כלה · יומא עה עקידה שער ז : שלחיך פרדס · נזיר ג בתרא סח נדה יט עקידה שם : מעין גנים באר מים חיים · זוהר פ׳ תולדות ופ׳ בלק : עורי צפון ובואי תימן · זבחים קיו זוהר פ׳ ויקרא : באתי לגני אחתי כלה · זוהר פ׳ בראשית ופ׳ ויקרא ופ׳ פינחס :

רש"י

הנונות הנוהגות בשלמותיך ציצית תכלת בגדי כהונה איסור שעטנז : (יב) גן נעול · על שם צניעות בנות ישראל שאין פרוצות בעריות : גל נעול · יש לפרשו לשון מעין כמו (יהושע ט"ו) גולות עליות ויש לפרשו לשון שער והיא לשון ארמי בתלמוד פרוקו גלי : (יג) שלחיך · ארץ יבשה קרויה בית השלחין וצריך להשקותה תמיד ושדה בית הבעל יפה הימנה וכאן קילם הינה שלחיך הרי הן מלאין כל טוב כפרדס רמונים וזה על שם קטנים שבישראל מרטיבים מעשים טובים כפרדס רמונים : כפרים עם נרדים · מיני בשמים הן : (טו) מעין גנים · כל זה מוסב על שלחיך ומקלסן כמעין המשקה אותן והדוגמא על שם טבילות טוהר שבנות ישראל טובלות: ונוזלים מן לבנון· ממקום נקיות באין עבירת טיט : (טז) עורי צפון ובואי תימן · אחר שערב עלי ריחך וגוי משכנותיך אני מצוה את הרוחות צפון ותימן להפיח בגנך לצאת ריחקהטוב למרחוק והדוגמ׳ על שם שהגליות מתקבלות ומכל הגוים מביאים אותם מנחה לירושלם ובימי הבנין יהיו ישראל נקבצים שם למועדים ולרגלים וישראל משיבין יבא דודי לגנו אם אתה שם הכל שם : (א) באתי לגני · בימי חנוכת הבית : אריתי · לקטתי והוא לשון משנה כמלא אורה וסלו ואף לשון מקרא (תהלים פ׳) וארוה כל עוברי דרך ונאמר על שם הקטורת שהקטירו קטורת יחיד הנשיאים על מזבח החיצון ונתקבלה והוא דבר שאינו נוהג לדורות ועל כן נאמר אכלתי יערי עם דבשי יש דבש שהוא גדל בקנים כענין שנאמר(שמואל א׳ י"ד) ביערת הדבש ויערת היא לשון קנה כמו (שמות ב׳) ותשם בסוף ושויתיה ביערא ומוללין הדבש ומשליכין העץ ואני מרוב חיבה אכלתי יערי עם דבשי אכלתי הקנה עם הדבש את שאינו ראוי עם הראוי קטרת נדבה וכן שעירי חטאת שהקריבו הנשיאים ואין חטאת קריבה נדבה ואני קבלתים בו ביום : שתיתי ייני · הם הנסכים : עם חלבי · מתקו ונאו מחלב : אכלו רעים · באהל מועד אהרן

אבן עזרא

הו חסידים · וענין כואת מעיניך · הוא אליהו הנביא שהחזיר ישראל בתשובה ודבקו בשם וזה ענין מה יפו דודיך ושפתותיך תשלומי נדרים ונדבות ושלמות ך פתות :

הפעם הראשונה

(יב) גן נעול · נהר יוצא והוא קטן וכמוהו גלות עליות וגלות התחיות : (יג) שלחיך · כמו סעיפיך קרוב מן תשלח קציריה עד ים וכן שלוחים נטשו : פרדס · בלשון ישמעאל כדמות גן יש בו מין אחד : כפרים · לשון רבים מן אשכול הכופר : (יד) ואהלות · מין בושם וכמוהו כאהלים נטע ה׳ : (א) אריתי מורי · לקטתי וכמוהו וארוה כל עוברי דרך : יערי · מן יערת הדבש : חלבי · י"א שהוא הלובן העולה על היין · ויפרש כמוהו כיין חלבון והוא רחוק כי חלבון הוא שם מקום ואיננו אלא לכן חלבי הוא כמשמעו : (ב) דופק · מכה כמו מתדפקים :

תמתי · השלימה שלי : קוצותי · קצות השער והוא הסוף : רסיסי לילה · מגזרת לרוס את הסלת :

הפעם השנית

גן נעול · ואת דומה לגן נעול שיש לו ריח טוב מחוץ ולא יוכל אדם להכנס לשם · ואחר שדומה אותה למעין חתום אמר את כמו מעין גנים שהם באר מים חיים · ענתה היא ואמרה עד שיתעורר רוח צפון ויבוא רוח תימן ויפיחו שניהם בגני ויזלו בשמיו · ילך דודי אל הגן שלו ואחר כן יבא : אמר באתי לגני ואריתי מורי והענין שבע אני מכל טוב ולא יחסר לי כי אם דמותך ועוד אל תפחדי כי ריעי שהם הרועים כאשר כתוב בתחלה על עדרי חבריך האכלתים והשכרתים · אמרה אני ישנה אע"פ שאני ישנה לבי כמו ער וזאת אמרה פעם שנית רק בראשונה בקשה ממנו בחלום ועתה בא אליה לגן שלה

ספורנו

כי אמנם : דבש וחלב תחת לשונך · כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ותחת לשונך דבש וחלב סעיון והמעשה ללמוד וללמד : וריח שלמותיך · במדות : כריח לבנון · רצוי בעיני אלהים ואדם : (יב) גן נעול אחותי כלה · הלא תראי שאין התשועה מן האויבים תלויה במקדש כי אמנם בימי דוד היה גן נעול לא נודע מקום המקדש : גל נעול · הר הבית: מעין חתום · מקום המזבח ומכל מקום היו בימיו : (יג) שלחיך · שהם קרקעות בלתי נאותות לפירות : פרדס רמונים · היו כפרדס רמונים כי אמנם עתות בצרת מלחמות האמות היו לו כל ימיו לעושר ולכבוד : עם פרי מגדים · להבין ולהורות כאמרם ז"ל אלמלא דוד עסק בתורה לא עשה יואב מלחמה : כפרים עם נרדים · במדות כאמרו לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה וגו׳ : (יד) נרד וכרכום · וכן היה בימי אסא שהשתדל ללמד דעת את העם כאמרו אשר לא ידרוש לאלהי ישראל יומת היו כמו כן שלחיו וצרות מלחמות הכושים לעושר ולכבוד לו : מור ואהלות · וכן יהושפט שהשתדל בזה כאמרו וישיבם אל ה׳ אלהי אבותיהם היתה לו מלחמת עמון ומואב לעושר ולכבוד : (טו) מעין גנים באר מים חיים · וכן חזקיהו שהיה מעין משתדל ללמד תורה לישראל עד שאמרו רבותינו ז"ל עליו שבדקו מדן ועד אנטוכיה ולא מצאו עם הארץ היו צרות מלחמת סנחריב לעושר ולכבוד לו : ונוזלים מן לבנון · ומן לבנון ובית המקדש היו נוזלים אגדות לתורה : (טז) עורי צפון · כי הוא אמנם הרצה בהשתדלות לעורר את ישראל לתשובה כאמרו וילכו הרצים באגרות מיד המלך גו׳ לאמר בני ישראל שובו אל ה׳ אלהי אברהם יצחק וישראל : (א) באתי לגני · לעורר את השבים אלי · ומכן : אריתי מורי · קבלתי ברצון חכמי הדור : עם בשמי · עם תלמידיהם : אכלתי יערי · קבלתי עמי הארץ : עם דבשי · עם בעלי תשובה : שתיתי ייני עם חלבי · מלמדי תינוקות

ייני עם־חלבי אכלו רעים שתו ושכרו דודים : ב אני ישנה ולבי ער קול ׀ דודי דופק פתחי־לי אחתי רעיתי יונתי תמתי שראשי נמלא־טל קוצותי רסיסי לילה : ג פשטתי את־כתנתי איככה אלבשנה רחצתי את־רגלי איככה אטנפם : ד דודי שלח ידו מן־החור ומעי המו עליו : ה קמתי אני לפתח לדודי וידי נטפו־מור ואצבעתי מור עבר על כפות המנעול : ו פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר

ריי"ש דגושה

ת"א אני ישנה ולבי ער׳ זוהר פ׳ בראשית ופ׳ אמור ופ׳ האזינו: פשטתי את כתנתי. זוהר פ׳ בראשית: פתחתי אני לדודי׳ זוהר פ׳ האזינו:

רש"י

ובניו ובית עולמים הכהנים כולם: שתו ושכרו דודים׳ אלו ישראל אוכלי בשר זבח השלמים שהקריבו לחנוכת המזבח: (ב) אני ישנה׳ כשהייתי שלוה ושקטה בבית ראשון נואשתי מעבוד הקב"ה כישנה ונרדמת: ולבי ער׳ זה הקב"ה כך נדרש בפסיקתא: ולבי ער׳ הקב"ה שהוא צור לבבי וחלקי ער לשמרני ולהיטיב לי: קול דודי דופק׳ משרה שכינתו על הנביאים ומזהיר על ידיהם השכם ושלוח: פתחי לי׳ אל תגרמו לי שאסתלק מעליך: שראשי נמלא טל׳ לשון אדם שבא בלילה דופק על פתח אהובתו אומר כן בשביל חיבתך באתי בלילה בעת הטל או הגשם והדוגמא שראשו נמלא טל שאני מלא רצון ונחת רוח מאברהם אביך שערבו עלי מעשיו כטל הנני בא אליך טעון ברכות ושילום שכר מעשים טובים אם תשובי אלי: קוצותי רסיסי לילה׳ אף בידי הרבה קבוצות מיני פורענות ליפרע מעוזבי וממנאצי׳ על הוא לשון נחת: רסיסי לילה׳ גשמי לילה שהן מורת ועייפות׳ רסיסי תרגום של רביבים (דברים ל"ב) וכרביבים עלי עשב וכרסיסי מלקושא׳ קוצות הן דבוקי שערות הראש המדובקים יחד שקורין בלועז"ש ולפי שאחז המקרא בלשון טל ומטר אחז בלשון ראש וקוצות שדרך טל ומטר לאחוז בשער ובקוצות ויש לפרש טל ורסיסי לילה שניהם למובה שכר מצות קלות הנוחות לעשות כטל ושכר מצות חמורות הקשות כמורא רסיסי לילה: (ג) פשטתי את כתנתי׳ כלומר כבר למדתי לעצמי דרכים אחרים לא אוכל לשוב אליך עוד כענין שנאמר (ירמיה מ"ד) ומאז חדלנו לקטר למלאכת השמים וגו׳ שהיו הדרכים האלה ישרים בעיניהם ולשון פשטתי את כתנתי רחצתי את רגלי לשון תשובת האשה המנאפת שאינה רוצה לפתוח לבעלה הדלת׳ לפי שפתח הכתוב בלשון אני ישנה קול דודי דופק סיים בלשון תשובה הנופלת על לשון דופק על הדלת בעת משכב השינה בלילות: (ד) דודי שלח ידו מן החור׳ שאצל הדלת וראיתי ידו ונהפכו עלי המון מעי לשוב לאהבתו ולפתוח לו: (ה) קמתי אני לפתוח לדודי וידי נטפו מור׳ כלומר בלב שלם ונפש חפיצה כמקשטת עצמה להתאהב על אישה בריח טוב: מור עבר׳ ריח עובר ומתפשט לכל צד: (ו) ודודי חמק עבר׳ נסתר ונכסה ממני כמו (שיר ז׳) חמוקי ירכיך סתרי ירכיך ע"ש שהירך בסתר (ירמיה ל"א) עד מתי תתחמקין תסתרי ותתכסי מחמת בושת שמעלת

אבן עזרא

כאשר אמרה לו עורי צפון׳ קול דודי דופק׳ עתה היא פושטת וכל הפרשה כולה מבוארת:

הפעם השלישית

גן נעול׳ בתולותיהם צנועות: ופרדס רמונים עם עלי בשמים׳ הם שנים עשר כנגד השבטים׳ ומעין מעין גנים׳ על נשי הטבילה: עורי צפון ובואי תימן׳ כאשה רוח צפונית וזה עד שיפוח היום והפיחה בגן שהם ישראל והפילה בשמיו לארץ: ברח דודי אל גנו׳ השכינה שעלתה לשמים כענין אלכה ואשובה אל מקומי׳ וענין ויאכל פרי מגדיו לא אקריב עולות עוד כענין אשר הלב זבחימו יאכלו׳ אמרה שכינה באתי לגני ואין לי צורך כענין כי לי כל חיתו יער ואלו הוצרכתי יש לי הכל: יערי עם דבשי׳ והייתי מאכיל לרעי שהם המלאכים וכענין איך תאמרי ויאכל פרי מגדיו׳ אחר שעלתה שכינה גלו ישראל לבבל אמרה כנסת ישראל אני ישנה בגלות בבל כאדם שהוא במחנך׳ וענין ולבי ער׳ שהייתי מתאוה לחזור עם השכינה כשהייתי: קול דודי׳ זהו העיר ה׳ את רוח כורש מלך פרס: שראשי נמלא טל׳ דרך משל כענין כי לא ישבתי בבית הפעם אתם לכם לשבת בבתיכם ספונים או טל דמעות בני ישראל שעלו:

הפעם הראשונה

(ג) אטנפם׳ בלשון רבנן ז"ל לשון גיאול: (ד) מן החור׳ כנקב שיש בין שתי הדלתות: (ו) חמק׳ כמו הלך מן חמוקי ירכיך וי"א כמוהו עד מתי התחמקין כענין רחוק:

ספורנו

עם תינוקות של בית רבן: אכלו רעים׳ וכבן אמרתי אכלו רעים כאמרו כי חמאה ודבש יאכל כל הנותר בקרב הארץ: (ב) אני ישנה ולבי ער׳ משיבה עדת ה׳ כנה נדקו דברי דודי כי אמנם אני הייתי ישנה מעסוק בתורה ומצות: ולבי׳ שהם הנביאים וחכמי הדורות התעוררו והעירוני לשוב אל דודי ואנכי מריתי: קול דודי דופק׳ על ידי נביאיו: פתחי לי׳ שערי צדק שאוכל להכנס כאמרו שובו אלי ואשובה אליכם: שראשי נמלא טל׳ קודם זריחת השמש של מלכות בית דוד וזה בימי עוזי שהיו בניו ודומיהם בלתי הגונים׳ נמלא על בלבד שלא היו ישראל כל כך פרוצים בע"ז וזולתה כמו עכביו׳ אמנם עתה: קוצותי׳ מלאו: רסיסי לילה׳ שהם קשים יותר מן הטל כאמרו כי מספר עריך היו אלהיך יהודה ולזה העיד הנביא כאמרו כי לכו נא אל מקומי אשר בשילה וראו את אשר עשיתי לו מפני רעת עמי ואתם כרפותם מאבותיכם ואנכי מריתי׳ אמרתי: (ג) פשטתי את כתנתי׳ הנכבדת בתורה ומעשים טובים להתענג בתענוגות זמניות: איככה אלבשנה׳ ללמוד וללמד כאמרם ז"ל שנה ופירש קשה מכלם: רחצתי׳ לתענג: איככה אטנפם׳ כאמרם ז"ל ועל הארץ תישן והיי צער תחיה ובתורה אתה עמל: (ד) דודי שלח ידו מן החור׳ בימים הראשונים בימי רחבעם על ידי שישק להחזירם בתשובה כאמרו וידעו את עבודתי ואת עבודת מלכי הארצות: ומעי המו עליו׳ אז שבו בתשובה כאמרו ובהכנעו שב אף ה׳ ממנו: (ה) קמתי אני לפתוח לדודי׳ לעורר את ישראל לתשובה בימי חזקיהו: וידי נטפו מור׳ באגרות המלך ואצבעותי מר עובר׳ באגרות שריו כאמרו וילכו הרצים באגרות מיד המלך ושריו: (ו) פתחתי אני לדודי׳ בימי יאשיהו כאמרו ויעמוד המלך על עמדו ויכרות את הברית גו׳ כל ימיו לא סרו מאחרי ה׳ גו׳: ודודי חמק עבר׳ כאמרו אך לא

נַפְשִׁי יָצְאָה בְדַבְּרוֹ בִּקַּשְׁתִּיהוּ וְלֹא מְצָאתִיהוּ קְרָאתִיו וְלֹא עָנָנִי : ז מְצָאֻנִי הַשֹּׁמְרִים הַסֹּבְבִים בָּעִיר הִכּוּנִי פְצָעוּנִי נָשְׂאוּ אֶת־רְדִידִי מֵעָלַי שֹׁמְרֵי הַחֹמוֹת : ח הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלָ͏ִם אִם־תִּמְצְאוּ אֶת־דּוֹדִי מַה־תַּגִּידוּ לוֹ שֶׁחוֹלַת אַהֲבָה אָנִי : ט מַה־דּוֹדֵךְ מִדּוֹד הַיָּפָה בַּנָּשִׁים מַה־דּוֹדֵךְ מִדּוֹד שֶׁכָּכָה הִשְׁבַּעְתָּנוּ : י דּוֹדִי צַח

ת"א נפשי יצאה בדברו · שבת פח : אם תמצאו את דודי · זוהר פ' ויחי :

רש"י

בי : נפשי יצאה בדברו · שאמר לא אבא אל ביתך כי מתחלה לא אבית לפתוח: בקשתיו וגו' מצאני השומרים הסובבים בעיר · והופסין גנבים המהלכים בלילות : הכוני פצעוני · חבלו בי חבורה כל פצע לשון מכת כלי זיין הוא נברדור"א בלע"ז : רדידי · עדיי המרודד והמרוקע עלי וכן כל הענין לשון אשת נעורים המתאוננת על בעל נעוריה ומבקשתו · וזו הוא הדוגמא: דודי שלח ידו מן החור · כשאמרתי רחצתי את רגלי ולא אפתח לך ולא אשוב מן ע"ג שבחרתי בה : שלח ידו · וברשה נקמתו בימי אחז והביא עליו חיל מלך ארם (ד"ה ב' כח) ויכו בו וישב ממנו שביה גדולה וגו' ויהרוג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד : ומעי המו עליו · בא חזקיהו בנו ושב בכל לבבו לדרוש להקב"ה וכל דורו שלמים לא קם דור בישראל כמותם כמו שמפורש בחלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ מגבת ועד אנטוכיא ולא מצאו איש ואשה שאין בקיאין בהלכות טומאה וטהרה וזהו וידי נטפו מור וגו' אף יאשיהו נאמר בו (מלכים ב' כג) וכמוהו לא היה לפניו מלך כי ראה פורענות שבאה על מנשה ועל אמון לקיים שלח ידו מן החור ומעי המו עליו : פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר · לא ביטל גזירתו שנאמר בחזקיהו (ישעיה לט) הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך וגו' ומבניך אשר תוליד אלו דניאל חנניה מישאל ועזריה ואף ביאשיהו על ידי חולדה הנביאה (ירמיה יט) הנני מביא רעה אל מקום הזה ואל יושביו וגו' ואומר (מלכים ב' כג) וכמוהו לא היה לפניו מלך אך לא שב ה' מחרון אפו הגדול אשר חרה ביהודה על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה ויאמר ה' גם את יהודה אסיר מעל פני כאשר הסירותי את ישראל ומאסתי את העיר הזאת : נפשי יצאה בדברו · יצאה ממני בדברו דבר זה : בקשתיו · ולא מצאתיו · ואם תאמר והלא ירמיה עומד ומתנבא בימי יהויקים וצדקיהו שובו אלי ואשובה אליכם לא לבטל את הגזירה אלא להקל הפורענות ולהכין מלכותם כשובם מן הגולה לנוטעם מאין נטישה ולבנותם מאין הורס : (ז) מצאני השומרים · נבוכדנאצר וחיילותיו : הסובבים בעיר · לנקום נקמתו של מקום: נשאו את רדידי · בית המקדש: שומרי החומות · אף מלאכי השרת שהיו שומרים חומותיה כענין שנאמר (ישעי' ס"ב) על חומותיך ירושלם וגו' הם הציתו בו את האור כענין שנאמר (איכה א') ממרום שלח אש וגו' : (ח) השבעתי אתכם · האומות אנשי נבוכדנצר בראיהם בחנניה מישאל ועזריה מוסרים עצמם לכבשן האש ואת דניאל לגוב האריות על עסקי התפלה ואת דורו של מרדכי בימי המן : אם תמצאו את דודי · לעתיד לבא ליום הדין שיבקש מכם להעיד עלי כענין שנאמר (ישעיה מ"ו) יתנו עדיהן ויצדקו : מה תגידו לו · שתעידו עלי שבשביל אהבתו חליתי ביסורים קשים ביניכם יבא נבוכדנאצר ויעיד יבא אליפז וצופר וכל נביאי האומות ויעידו עלי שקיימתי את התורה : (ט) מה דודך מדוד · כך היו שואלין האומות את ישראל מה אלהיכם מכל האלהים שכך אתם נשרפים ונצלבים עליו: שככה השבעתנו להעיד לו על אהבתך : (י) דודי צח · לבן כמו (איכה ד') צחו מחלב: ואדום · אפרש תחלה כל הענין לפי פשוטו קילוס נוי בחור

אבן עזרא

(ז) רדידי · בלשון ישמעאל כמו צעיף : (י) דגול · מן דגל :

הפעם השנית

ענין דגול מרבבה · כמו הדגל שהוא בין חביריו :

הפעם השלישית

בקשתי · שנתעלו ישראל לעלות ולבנות הבית : דודי שלח ידו מן החור · מאלון הרקיע וזהו דהתנביאו חגי וזכריה בר עדו : קמתי אני לפתוח לדודי · זהו בנין הבית וחשבו שהשכינה תדור עמהם וכן הבטיחום הנביאים ושכנתי בתוכך אלו היו על דרך ישרה וגם השכינה לא נכנסה עמהם וזה ענין בקשתיהו ולא מצאתיהו · וטעם נפשי יצאה בדברו · נפשי יצאה כשאזכור דברו כשהיה מדבר עמי בימים הקדמונים : מצאוני השומרים · מלכי יון : הכוני פצעוני נשאו את רדידי · והענין עזבוני ערומה מהמצות ואני בין כך ובין כך דבקה בשם וחולת אהבה ולא עבדתי עבודה זרה : דודי צח · שמעשיו זכים ונחים לזכים ואדום למכעיסיו כענין מדוע אדום ללבושך וענין מרבבה אלף אלפין ישמשוניה :

ספורנו

בו ה' מחרון אפו הגדול גו' לכל הכעסים אשר הכעיסו מנשה : נפשי יצאה בדברו · על ידי חולדה הנביאה כאמרו ותתך חמתי במקום הזה ולא תכבה : בקשתיו · בימי יהויקים כאמרו קראו צום לפני ה' ויקרא ברוך בספר : קראתיו · על ידי ירמיהו כאמרו אם עונינו ענו בנו ה' עשה למען שמך גו' : ולא ענני · כאמרו אינני שומע אל רנתם וכאמרו אם יעמוד משה ושמואל לפני אין נפשי אל העם הזה : (ז) השומרים הסובבים בעיר הכוני · כאמרו שריה בקרבה אריות שואגים גו' וכן : נשאו את רדידי מעלי שומרי החומות · נכנסו הגוים שהיו שומרי החומות מבחוץ לבלתי תת יוצא ובא כאמרו כשומרי שדי היו עליה מסביב: ונשאו את רדידי מעלי כאמרו ויבאו ויאכלו ארץ ומלואה עיר ויושבי בה: (ח) אם תמצאו את דודי · בנפלאותיו אשר יעשה בקרבכם כענין כבשן האש : מה תגידו · לאמות : לו · בשבילו · כאמרו תאניה ותאניה גו' שפך כמוצי להחויה: שחולת אהבה אני · הגידו שחולת אהבה אני כאמרו ויהבו גשמהון די לא יפלחון ולא יסגדון לכל אלה להן לאלההון כי כזה תמהו כל האמות ואמרו : (ט) מה דודך מדוד · מה הבדל אשר בין זה האלוה לזולתו מאלהי העמים שמסרו עצמך לבלתי החליפו באחר : היפה בנשים · בהשכל וברחמים ופרישות באופן שתהיי לרצון גם לפני כל אלוה זולתו : שככה השבעתנו · להגיד אמונתך עמו עד מות: (י) דודי צח ואדום · הוא צח כלו בהיותו מיטיב במדת רחמיו על כל מעשיו

וְאָדוֹם דָּגוּל מֵרְבָבָה: יא רֹאשׁוֹ כֶּתֶם פָּז קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחֹרוֹת כָּעוֹרֵב: יב עֵינָיו כְּיוֹנִים עַל־אֲפִיקֵי מָיִם רֹחֲצוֹת בֶּחָלָב יֹשְׁבוֹת עַל־מִלֵּאת: יג לְחָיָו כַּעֲרוּגַת הַבֹּשֶׂם מִגְדְּלוֹת מֶרְקָחִים שִׂפְתוֹתָיו שׁוֹשַׁנִּים נֹטְפוֹת מוֹר עֹבֵר: יד יָדָיו גְּלִילֵי זָהָב מְמֻלָּאִים בַּתַּרְשִׁישׁ מֵעָיו עֶשֶׁת שֵׁן מְעֻלֶּפֶת סַפִּירִים: טו שׁוֹקָיו עַמּוּדֵי שֵׁשׁ מְיֻסָּדִים עַל־

ת"א דגול מרבבה · חגיגה טז : קווצותיו תלתלים · ערובין כא חגיגה יד חולין סג : לחיו כערוגת הבשם · שבת פח עירובין כד : שפתותיו שושנים · שבת פט פסחים קיז :

רש"י

כשהוא לבן ופניו אדמוניות : דגול מרבבה · נדגל בחיילות הרבה רבים חיילותיו רבבות הרבה קרויין רבבה שנאמר (יחזקאל טז) רבבה כצמח השדה נתתיך : (יא) ראשו · מבהיק ככתם פז · כתם הוא לשון סגולת מלכים שאוצרים בבית גנזיהם וכן (איכה ד) ישנא הכתם הטוב וכן (איוב לא) אמרתי לכתם מבטחי וכן (משלי כה) וחלי כתם : קוצותיו תלתלים · לשון תלויים פנדלוי"ש בלע"ז : שחרות כעורב · כל אלה נוי לבחור : (יב) עיניו כיונים על אפיקי מים · עיניו על אפיקי מים נאות כעיני יונים אפיקי מים ערבים למראה והבחורים יוצאים שם לשוט וכן מקלס המשורר עיני דודי כשהוא מביט על אפיקי מים דומות לנוי עיני יונים : רחצות · עיני דודי בחלב : יושבות על מלאת · כל זה לשון נוי לא בולטות יותר מדאי לא שוקעות אלא יושבות על מלאת גומא שלשם העין (ס"א העין לפי הגומא) לפי הדוגמא והוא לשון כל דבר שעשוי למלאת גומא העשויה לו למושב כמו (שמות כה) אבני מלואים (שם כח) ומלאת בו מלואת אבן : (יג) לחיו כערוגת הבושם · אשר שם באותם ערוגות גידולי מרקחים : מגדלות מרקחים · מגדלות של מרקחים גידולי בשמים שמפטמים אותם מעשה רוקח : (יד) גלילי זהב · כאופני זהב : ממלאים בתרשיש · כל לשון מושב אבן יקרה בזהב קרוי מלאת : עשת · לשון (ירמיה ה׳ כח) שמנו עשתו קבוץ עב קרוי עשת משש"יאה בלע"ז : שן · מעצמות פיל : מעלפת ספירים · מקושטת ומתוקנת בספירים לשון ותתעלף דמתרגמינן ואיתקנת : (טו) שוקיו · כעמודי שש המיוסדים על אדני פז : עמודי שש · עמודי שיש ותבירו במגלת אסתר (אסתר א) על גלילי כסף ועמודי

אבן עזרא

הפעם הראשונה

(יא) כתם · דבר עגול ממיני חלי : פז · אבנים יקרות : קווצותיו · קצת שערו : תלתלים · מן תל כמו על הר גבוה ותלול : (יב) על מלאת · על מתכונת כמו ומלאת בו מלואת אבן : (יג) ערוגת · חתיכת מקום בגן : מגדלות · י"א מן גדול והנכון שהוא לשון רבים ממגדל : (יד) גלילי · כמו גלילי וכן על גלילי כסף : ממלאים · כמו ומלאת בו : בתרשיש · אבן יקרה כמו תרשיש שהם וישפה וי"א שהיא כעין השמים : מעיו · בטני : עשת · כלי עשוי מאבן הפיל שהוא לבן ונקרא עשת בעבור שהוא לח כמו שמנו עשתו : מעלפת · כמו ויתעלף : ספירים · אבן יקרה אדומה ויורה עליו אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם בו ככר משל הלובן כחלב ושלג וטעם המשל כמעשה לבנת הספיר מן לבן כי אין פירושו אלא מן קח לך לבנה ויורה עליו כמעשה כי מה ענין כמעשה עם הלובן כי היה לו נומר כמראה לבנת : (טו) שש · אבני שיש ומשקל שש ושיש :

הפעם השנית

לחיו · זקנו : מגדלות · הם כמו מגדלות סביבותו לחייו : ממלאים בתרשיש · רמז לשער שעל ידיו : מעיו עשת שן · חגור מתניו אבל מעיו חגורים כי איננו ערום : אדני פז · רגליו ואצבעותיו : מראהו כלבנון · שהוא נחמד למראה :

הפעם השלישית

ראשו כתם פז · הוא כסא הכבוד : שחורות כעורב · כענין ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו : עיניו · כענין בכל מקום עיני ה׳ : רחצות בחלב · כענין טהור עינים מראות רע : לחיו · הם שרי הפנים : שפתותיו · הם המלאכים השלוחים לבני אדם כמו גבריאל : ידיו גלילי זהב · הם האופנים : וענין בתרשיש · כענין מראה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש :

ספורנו

עם היותו אדום במדת הדין ואין זה מפיעל שום עצם שכלי כאשר הוא שכלי בלבד כי אמנם פעלתו באמת הוא בחינת האמת מן השקר ולכך היותו צח ואדום גו׳ יורה על היות מציאותו מציאות רביעי ושכלי עצם משכיל נבדל מחמת זולתו שולל בהכרח סדרו ומציאותו בלבד וכן הוא בהכרה : דגול · נודע לבעל דגל נאהן יכולת : מרבבה · מרבבות קדש עושי רצונו : (יא) ראשו כתם פז · ומאותות מדת רחמיו הוא כי ראש דברו בתורת קדשו הוא במעשה בראשית להגיד כח מעשיו לעמו במופתים שכליים וחושיים למען ידעוהו ויזכו לחיי עולם · כי אמנם יאמר על הדבר שהוא שלו בהיות הדבר מסודר מאתו בלבד לא שיהיה חלק ממנו וחלק מגופו ח״ו וכן יקרה ברב מקומות בספרי הקדש כענין ברוך כבוד ה׳ ממקומו וזולתו ובזה יסורו ספקות ופקורי התועים : קוצותיו · יסודי תורתו שהם כמו השער בגוף שאינו חלק ממנו וכמו כן ספורי תורתו שאינם מן החלק העיוני גם לא מהמעשי : תלתלים · מספרים ענייני חכמי הדורות שגבה לבם בדרכי ה׳ וצדיקים ילכו בם כמו ענייני האבות וזולתם שהיו לרצון : שחורות כעורב · וכמו כן מספרים ענייני רשעי הארץ שהיו כמו העורב שהוא טמא ומראהו מנגד לאור הלובן כענין דור המבול ודור הפלגה ובני סדום וזולתם ומשפטי פיהו נגדם וכן שומר נפשו ירחק מהם : (יב) עיניו · וכמו כן מספרים ענייני המורים לצדקה שהם כמו עינים לזולתם בענין האבות : כיונים על אפיקי מים · להשקות ממעייני הישועה עולמים : רוחצות בחלב · את זולתם בחלב מעשיהם שהם בכל עת לבנים ומאירים להורות לזולתם : יושבות על מלאת · שכל תכלית מכוון בפעלתם היה להשלים עצמם וזולתם לרצון להם לפני ה׳ כאמרו התהלך לפני והיה תמים : (יג) לחיו · וכמו כן מספרים ענין להיות המגיעים אל הדבור והם נביאיו : כערוגת הבושם מגדלות מרקחים · [illegible] [illegible]רית וגדולה למרקחות וכמו כן היו בני הנביאים לפני הנביאים כאמרו ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם : שפתותיו · בדבור ראשון ובדבור שני שהיו פנים בפנים היו : שושנים נוטפות מר עבר · שהעביר מהם מעלם לישראל והוא עדים מהר חורב ובכן קרה למשה רבינו כי קרן עור פניו בדברו אתו וכן לשאול בהתנבאו אתם כאמרו והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר : (יד) ידיו · מצות וקשרתם לאות על ידיך וגם הם כמו גלילי זהב שהם אצעדות בזרוע : ממלאים בתרשיש · כארבע פרשיות שבהם למען תהיה תורת ה׳ בפיך : מעיו · המעים המתוקים מאתו כמצות האבורי מאכלות הם : עשת שן · מנוקים מכל

אַדְנֵי־פָ֑ז מַרְאֵ֙הוּ֙ כַּלְּבָנ֔וֹן בָּח֖וּר כָּאֲרָזִֽים׃ טז חִכּוֹ֙ מַֽמְתַקִּ֔ים וְכֻלּ֖וֹ מַחֲמַדִּ֑ים זֶ֤ה דוֹדִי֙ וְזֶ֣ה רֵעִ֔י בְּנ֖וֹת יְרוּשָׁלִָֽם׃ ו א אָ֚נָה הָלַ֣ךְ דּוֹדֵ֔ךְ הַיָּפָ֖ה בַּנָּשִׁ֑ים אָ֚נָה פָּנָ֣ה דוֹדֵ֔ךְ וּנְבַקְשֶׁ֖נּוּ

ת"א מראהו כלבנון בחור כארזים · סנהדרין ק:

רש"י

טו · ומראהו גבוה כארזי הלבנון : בחור כארזים · נבחר בין הבנים כארז בין שאר עצים : (טז) חכו ממתקים · דבריו ערבים : זה דודי · זה דמות דודי וזה דמות רעי ועל כל אלה חליתי לאהבתו · והדוגמא כלפי הקב"ה כך היא : דודי צח · ולבן להלבין עונתי · צח ולבן כשנראה בסיני נראה כזקן מורה הוראות וכן בשבתו למשפט (דניאל ז) לבושיה כתלג חור ושער רישיה כעמר נקא : ואדום · ליפרע משונאיו כענין שנאמר (ישעיה סג) מדוע אדום ללבושיך : דגול מרבבה · הרבה חיילות מקיפין אותו : ראשו כתם פז · תחלת דבריו הבהיקו ככתם פז וכן הוא אומר (תהלים קיט) פתח דבריך יאיר פתח אנכי ה' אלהיך הראה תחלה שמשפט מלוכה יש לו עליהם ואחר כך גזר עליהם גזירותיו : קוצותיו תלתלים · על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות : שחורות כעורב · על שם שהיתה כתובה לפניו אש שחורה על גבי אש לבנה · ד"א קוצותיו תלתלים כשנראה על הים נראה כבחור נלחם בגבורה : עיניו כיונים על אפיקי מים · כיונים שעיניו צופות אל ארובותיהם כך עיניו על בתי כנסיות ובתי מדרשות שמשם מוצאי התורה המשולים למים : רוחצות בחלב · כשהן צופות במשפט מבררות דין לאמתו להצדיק צדיק לתת לו כצדקתו ולהרשיע רשע לתת דרכו בראשו : יושבות על מלאת · על מלאת של עולם משוטטות בכל הארץ צופות טובים ורעים · ד"א תלמידי חכמים שהקב"ה נותנם עינים להאיר לעולם כשם שהעינים מאירים לאדם כיונים הנודדים משובך לשובך לבקש אוכלם כך הם הולכים ממדרשו של פלוני חכם לבית המדרש של פלוני חכם לבקש טעמי תורה : על אפיקי מים · על בתי מדרשות שהם מוצאי מים של תורה : רחצות בחלב · לפי שקראן עינים והעין לשון נקבה היא רוחצות לשון נקבה הם מלחלחי עצמן בחלב של תורה ומלבנים סתריה וסתומותיה : יושבת על מלאת · מישבים דברים על אופניהם · ד"א עיניו עניניו פרשיות של תורה והלכות ומשניות כיונים שהם נאים בהליכתן על אפיקי מים בבתי מדרשות רוחצות בחלב מצוחצחות כחלב כמו שפירשתי : לחיו · דברות הר סיני שהראה להם פנים מסבירות ושוחקות : שפתותיו שושנים · דבורים שנדבר באהל מועד שהם לריצוי ולכפרה ולריח טוב תורת חטאת ואשם ומנחה ועולה ושלמים : ידיו · הלוחות שנתן מימינו ומעשה ידיו המה : גלילי זהב · אלו הדברות שבהן נאמר הנחמדים מזהב ומפז רבי אמר רבי יהושע בן נחמיה מעשה נסים היו של סנפירינון היו והיו נגללין · ד"א על שם שמגלגלות טובה לעולם : ממלאים בתרשיש · שכלל בעשרת הדברות תרי"ג מצות : מעיו עשת שן · זה תורת כהנים הניתן באמצע חמשה חומשים כמעיים הללו שהם נתונים באמצע הגוף : עשת שן מעלפת ספירים · נראית חלקה כעשת שן והיא סדורה דקדוקים רבים גזירות שוות ובנין אב וקלים וחמורים : מיסדים על אדני פז · אמר רבי אלעזר הקפר העמוד הזה יש לו כותרת למעלן ובסיס למטן אמר רבי שמואל בר נדא פרשיות שבתורה יש להם כותרת למעלן ובסים למטן וסמוכות לפניהם ולאחריהם כגון פרשיות של שביעית ויובל (ויקרא כה) וכי תמכרו ממכר להודיעך כמה קשה אבקה של שביעי' כדאיתא במסכת ערכין וסוכה וכגון (במדבר טז) יפקוד ה' אים על העדה ט את קרבני לחמי על שאתה מפקדני על בני פקוד אותם עלי וכן כמה לכך נאמר שוקיו עמודי שש מיוסדים וגו' : מראהו כלבנון · המסתכל ומתבונן בדבריו מוצא בהם פרחים ולולבים כיער זה שמלבלב כך דברי תורה ההוגה בהם תמיד מחדש בהם טעמים : בחור · נבחר כארזים הנבחרים לבנין ולחוזק ולגובה : חכו ממתקים · דבריו ערבים (ויקרא יט) ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם · אני ה' נאמן לשלם שכר יש חיך מתוק מזה · אל תחבלו במעשיכם ותקבלו שכר ובשוב רשע מרשעו (יחזקאל יד) ועשה משפט וצדקה עליהם חיה יחיה עונות נחשבו לו לזכיות יש חיך מתוק מזה : (א) אנה הלך דודך · מאנים ומקנטרים האומות את ישראל אנה הלך דודך למה הניח אותך עזובה אלמנה : אנה פנה דודך :

אבן עזרא

מעיו · הוא האפודה האמצעית שיש בה תמונות מכוכבים נקבצים : שוקיו · הוא הגוף שממנו נברא העולם : וענין שש · שיש לו שש קצוות : אדני פז · הם הארץ כענין על מה אדניה הטבעו : ומראהו כלבנון · כענין שיש בלבנון עצים אין מספר להם אצל בני אדם וכשיראה האחד מהם יחשוב שאין כמוהו ולא ילך כי אם מעט בלבנון וימצא יותר מופלא ונכבד ממנו כן מעשה המקום : בחור כארזים · שהוא עומד וכן מעשיו ולא יבלו כי חדשים לבקרים רבה אמונתו :

ספורנו

שמחה ושקוץ כאמרו אל תטמאו ולא תשקצו : מעלפת ספירים · ובזה תכוונה תכונות הנפש החיוניים והנפשיים בהם מוכנות לשרת את העצם השכלי לקבל כל חכמה ודעת ומעשה לבנת הספיר : (טו) שוקיו · פעולות הרגלים בעליית רגלים ובהקהל שהם מצותיו אלה כן כמו עמודי שש מיוסדים על אדני פז · שהאדנים נכבדים מן השוקים כן המכוון מהם הוא למען נלמד ליראה ולאהבה כי מציון תצא תורה : מראהו · לראות את פני האדון ה' : כלבנון · הוא נכבד מכל הראותנו לפניו גם בבתי כנסיות ובתי מדרשות כי שמה ישבו כסאות סנהדרי גדולה : בחור כארזים · וכמו כן הוא נבחר לתפלה מכל מקום זולתו כאמרו וזה שער השמים : (טז) חכו ממתקים · כאמרו מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו' לטוב לך : וכלו מחמדים · וכל המכוון הוא למען נשיג חיים נצחיים הנחמדים מכל זולתם : זה דודי · כאמרו כי מאהבת ה' אתכם : וזה רעי · לשכנו בתוכנו כאמרו כי לא יטוש ה' את עמו : (א) אנה הלך דודך · אמרו א"ה מה היה לו שסלק שכינתו מתוך :

עַמָּךְ: ב דּוֹדִי יָרַד לְגַנּוֹ לַעֲרוּגוֹת הַבֹּשֶׂם לִרְעוֹת בַּגַּנִּים וְלִלְקֹט שׁוֹשַׁנִּים: ג אֲנִי לְדוֹדִי
וְדוֹדִי לִי הָרֹעֶה בַּשּׁוֹשַׁנִּים: ד יָפָה אַתְּ רַעְיָתִי כְּתִרְצָה נָאוָה כִּירוּשָׁלָ͏ִם אֲיֻמָּה
כַּנִּדְגָּלוֹת: ה הָסֵבִּי עֵינַיִךְ מִנֶּגְדִּי שֶׁהֵם הִרְהִיבֻנִי שַׂעְרֵךְ כְּעֵדֶר הָעִזִּים שֶׁגָּלְשׁוּ מִן
הַגִּלְעָד: ו שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר הָרְחֵלִים שֶׁעָלוּ מִן־הָרַחְצָה שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת וְשַׁכֻּלָה אֵין
בָּהֶם: ז כְּפֶלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ: ח שִׁשִּׁים הֵמָּה מְלָכוֹת וּשְׁמֹנִים פִּילַגְשִׁים

ת"א הסבי עיניך מנגדי · זוהר פ' קדושים : שערך כעדר העזים · ברכות כח :

רש"י

כשחזר והעיר ה' רוחו על כורש ונתן רשות לבנות הבית והתחילו לבנות באו ואמרו להם אנה פנה דודך אם חוזר הוא אליך נבקשנו עמך כענין שנאמר (עזרא ד') וישמעו צרי יהודה ובנימין כי בני הגולה בונים היכל וגו' ויגשו אל זרובבל וגו' נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם וגו' וכוונתם לרעה כדי להשביתם מן המלאכה והם משיבים : (ב) דודי ירד לגנו · צוה לנו לבנות היכלו ויהיה שם עמנו : לערוגות הבשם · מקום מקטר הקטרת : לרעות בגנים · ועוד ירד לרעות צאנו בגנים אשר נפוצו שם אותם שלא עלו מן הגולה מרעה שכינתו עליהם בבתי כנסיות ובבתי מדרשות : וללקוט שושנים · שומע ומקשיב נדברים בתורתו ללקוט זכיותיהן ולכתבם בספר זכרון לפניו כענין שנאמר (מלאכי ג) אז נדברו יראי ה' וגו' ומה שאתם אומרים לבקשו עמנו ולבנות עמנו אני לדודי ולא אתם לו ולא תבנו עמנו כענין שנאמר (עזרא ד) לא לכם ולנו לבנות בית אלהינו ואומר ולכם אין חלק וצדקה וזכרון בירושלם : (ג) הרועה בשושנים · הרועה את צאנו במרעה נוה וטוב : (ד) יפה את רעיתי כתרצה · והקדוש ברוך הוא מקלסה על זאת יפה את רעיתי כשאת רצויה לי כך הוא נדרש בספרי: נאוה · את עתה כאשר בראשונה בירושלם : אימה כנדגלות · חיילי מלאכים אימתך מטיל עליהם שלא להלחם ולהשביתכם מן המלאכה כמו שנאמר בעזרא : (ה) הסבי עיניך מנגדי · כבחור שארוסתו חביבה ועריבה עליו ועיניה נאות ואומר לה הסבי עיניך מנגדי כי בראותי אותך לבי משתחץ ומתגאה עלי ורוחי גסה כי איני יכול להתאפק : הרהיבוני · הגיסו לבי כמו (תהלים צ) ורהבם עמל ואון (ישעיה ל) רהב הם שבת איסמוי"ר בלע"ז והדוגמא כך הוא אמר הקדוש ברוך הוא במקדש זה אי אפשר להשיב לכם ארון וכפרת וכרובים שהם הרהיבוני בבית ראשון להראותכם חבה יתירה עד שמעלתם בי : שערך כעדר העזים · בקטנים ורכים ודקים שבכם יש שבח הרבה : (ו) שניך · קציניך וגבוריך שביך כולם לטובה : כעדר הרחלים · הרחל הזאת כולה קדושה צמרה לתכלת בשרה לקרבן קרניה לשופרות שוקיה לחלילין מעיה לכנורות עורה לתוף אבל הרשעים נמשלו לחיות שאין מהם לקדושה כלום : (ח) ששים המה מלכות · אברהם ויוצאי יריכו בני קטורה שש עשרה · ישמעאל ובניו שלש עשרה · יצחק ובניו שלשה · בני יעקב שנים עשר · בני עשו שש עשרה · בדברי הימים · הרי ששים · ואם תאמר לא מהם תמנע שהיא אשה אברהם מן המנין: ושמונים פילגשים · נח ובניו עד אברהם כל תולדות יוצאי התיבה שמונים המנאם וכשם שהמלכות שהם נשי המלך יתירות בגדולה על הפילגשים כך היו

אבן עזרא

הפעם הראשונה

(ד) כתרצה · שם מדינה ממלכה בדברי אחאב : אימה · שיש אימה ממנה לכל רואיה · כמו איום ונורא : כנדגלות · כמחנות בעלות הדגלים : (ה) הרהיבני · חזקו ממני או הסירו כחי וממשלתי כמו המתהבת רהב ורהבם עמל ואון :

הפעם השנית

דודי ירד לגנו · כאשר פירשתי שאמרה לו יצא דודי לגנו וכאשר בקשה רדפה אחריו וכאשר ראה אותה אמר יפה את רעיתי ואמר שערך ושניך גם כפלח הרמון והטעם כי את סוף תשוקתי הקדמונית ואל תתערבי לי באחרת כי הנה שערך ושניך ורקתך לעדים נאמנים ולא יתכן שתתערבי באחרת כי אחת אתה היא בעולם ואין דומה לך גם הנה שלמה יש לו ששים מלכות ושמונים פילגשים ועלמות אין מספר אין כמותך כי אתה את לבדך:

הפעם השלישית

דודי ירד לגנו · זה שעלה למרום : לרעות בגנים וללקוט שושנים · שהוא דר עם המלאכים שהם צדיקים : אני לדודי · אמרה כנסת ישראל אע"פ שירד דודי לגנו אני שלו והוא שלי · ענתה שכינה יפה את · זה שחזרו בבית שני וסו' · הסבי עיניך

ספורנו

אנה פנה · כשהסתירו פניו : ונבקשנו עמך · כאמרם נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם : (ב) דודי ירד לגנו · בקהל קדושים אנשי כנסת הגדולה : לרעות בגנים · לשמות בבתי כנסיות ובתי מדרשות כענין ישמח ה' במעשיו : וללקוט שושנים · ידידי עמו מבין החוחים : (ד) יפה את רעיתי · אמר האל ית' עתה בבנין בית שני אל תוסיפו לסלק שכינתי מתוכך כי אמנם את עתה יפה בחכמת אנשי כנסת הגדולה : נאוה כירושלים · הראשונה שהיתה עיר הצדק כי שמה ישבו כסאות למשפט : אימה · כענין שמעון הצדיק שהשתחוה לפניו אלכסנדרוס : כנדגלות · כמערכות ישראל בנצחונם בכל מקום : (ה) הסבי עיניך · הנביאים כאמרו ויעצם את עיניכם את הנביאים : מנגדי · שלא יפגעו עמל ואון גם שיהיו ראוים לכך : שהם הרהיבוני · הם היו סבה שהתגאלתי להנקם מכם כאשר לא שמעתם : שערך · כי אמנם מנהגי אבות הם נאותים ויקרים כמו שער של עדר העזים המוכן להיות בגד חשוב וכן תנהיגו מנהגי נכבדים כאמרם והעמדנו עלינו מצות כו' ואין צורך עוד לנביאים: (ו) שניך · הלוחמים כמו בני חשמונאי וזולתם : כעדר הרחלים · הם צדיקים ויקרים בעיני כעדר הרחלים שמכניסים אותם לתלת : מתאימות · בעיון ובמעשה : ושכלה אין בהם · אין בהם מורד מקדית הנשילו : (ז) כפלח הרמון רקתך · הפלפולים שהגיעו להוראה הקרובים לעיני הדור כמו הרקה לעינים הם כמו פלח הרמון שגם שאינו רמון שלם הוא נאות כטעמו ומראהו כן מלאו דעה את ה' בעיון ובמעשה : מבעד לצמתך · מהיותם גדלים מדעות חכמי האמות שהם כמו הצמת שהיא מכסית שער נכרי וזה כי אמנם : (ח) ששים המה מלכות · כנגד דעות חכמי האמות החוקרים באלקות : ושמונים פילגשים ·

וַעֲלָמוֹת אֵין מִסְפָּר: ט אַחַת הִיא יוֹנָתִי תַמָּתִי אַחַת הִיא לְאִמָּהּ בָּרָה הִיא לְיוֹלַדְתָּהּ
רָאוּהָ בָנוֹת וַיְאַשְּׁרוּהָ מְלָכוֹת וּפִילַגְשִׁים וַיְהַלְלוּהָ: י מִי־זֹאת הַנִּשְׁקָפָה כְּמוֹ־שָׁחַר
יָפָה כַלְּבָנָה בָּרָה כַּחַמָּה אֲיֻמָּה כַּנִּדְגָּלוֹת: יא אֶל־גִּנַּת אֱגוֹז יָרַדְתִּי לִרְאוֹת בְּאִבֵּי
הַנָּחַל לִרְאוֹת הֲפָרְחָה הַגֶּפֶן הֵנֵצוּ הָרִמֹּנִים: יב לֹא יָדַעְתִּי נַפְשִׁי שָׂמַתְנִי מַרְכְּבוֹת
עַמִּי נָדִיב: ז א שׁוּבִי שׁוּבִי הַשּׁוּלַמִּית שׁוּבִי שׁוּבִי וְנֶחֱזֶה־בָּךְ מַה־תֶּחֱזוּ בַּשּׁוּלַמִּית

ת"א אחת היא יונתי · עקידה שער כא: מי זאת הנשקפה · זוהר פ' תרומה ופ' וישלח · אל גנת אגוז חגיגה יא: שובי שובי השולמית · בתרא טו:

רש"י

אברהם ויוצאי ירכו חשובים גדולים ויתרים בחשיבות על כלל כאשר תרגם הגר בת מלכים היתה תמנע בת אלופים היתה ונעשית פלגש לעשו ואומר (בראשית יד) אל עמק שוה וגו' הושוו כלם בעצה אחת והמליכו את אברהם עליהם: ועלמות אין מספר · לאמ פחות הרבה כחלקו כל אלה: (ט) אחת היא יונתי · ומכולם אחת היא הנבחרת לי ליונה תמה שהיא תמימת לב עם בן זוגה: אחת היא לאמה · לכנסייתה הרבה מחלוקות בבתי מדרשות כלם לבם להבין תורה על מכונה ועל אמתתה: ברה היא ליולדתה · יעקב ראה אותה מטה שלימה בלא פסול והודה וקילס למקום שנאמר (בראשית מז) וישתחו ישראל על ראש המטה: ראוה בנות · את ישראל בגדולתה · ויאשרוה · ומה הוא קילוסן מי זאת הנשקפה עלינו ממקום הגבוה לנמוך קרויה השקפה כך בית המקדש גבוה מכל ארצות: (י) כמו שחר · הולך ומאיר מעט מעט כך היו ישראל בבית שני בתחלה זרובבל פחת יהודה ולא מלך והיו משועבדים לפרס וליון ואחר כך נצחום בית חשמונאי ונעשו מלכים: אימה כנדגלות · איומה בגבוריה כנדגלות של מלכים כל זה הקב"ה מקלס את כנסת ישראל יפה את רעיתי כתרצה וכל הענין ע"כ: (יא) אל גנת אגוז ירדתי · עוד זה מדברי שכינה הנה באתי אל מקדש שני זה אליך: לראות באבי הנחל · מה לחלוחית מעשים טובים אראה בך: הפרחה הגפן · אם תפריחו לפני ת"ח וסופרים וטובים: הנצו הרמונים · מקיימי מצות מליאי זכיות למה נמשלו ישראל לאגוז מה אגוז זה אתה רואה אותו כולו עץ ואין ניכר בתוכו פולטו ומלאו מלא מגורות מגורות של אוכלים כך ישראל צנועין ועטופין מעשיהם ואין תלמידים שבהן ניכרים ואין מתפארים להכריז על שבחן בדקתו אתה מוצא אותו מלא חכמה ועוד כמה מדרשות לדבר מה אגוז זה נופל בטיט ואין מה שבתוכו נמאס אף ישראל גולין לבין האומות ולוקין מלקיות הרבה ואין מעשיהם נמאסין: (יב) לא ידעתי · כנסת ישראל מתאוננת לא ידעתי להזהר מן החטא שאעמוד בכבודי בגדולתי ונכשלתי בשנאת חנם ומחלוקת שנגבר במלכי בית חשמונאי הורקנוס ואריסטובלוס עד שהיה מביא אחד מהם את מלכות רומי וקבל מידו המלוכה ונעשה לו עבד ומאז נפשי שמתני להיות מרכבות להרכיב עלי נדיבות שאר אומות: עמי נדיב · כמו עם נדיב יו"ד יתירה כיו"ד של (דברים לג) שכני סנה (בראשית לא) גנובתי יום (איכה א) רבתי עם: נפשי שמתני · אני בעצמי הניחים עלי כענין שנאמר (ירמיה י"ג) ואת למדת אותם עליך אלופים לראש: (א) שובי שובי השולמית · אומרים אלי שובי שובי מאחר המקום: השולמית · השלימה באמונתך עמו שובי שובי אלינו

אבן עזרא

מעדי · שנפסקה הנבואה בבית שני כאשר התנבא דניאל ולחתום חזון ונביא כאשר פירשתי בספר דניאל: שערך · שהיו בבית שני נזירים: שניך · גבורים: רקתך · כהנים: ששים המה · מפרשים הוציאו · מספר ששים ושמונים בני נח ובני אברהם עם בני עשו בן בנו: ועלמות אין מספר · שאין להם ייחוס: אחת היא · כמו גוי אחד בארץ:

הפעם הראשונה

(יא) אגוז · ידוע בדברי קדמונינו ז"ל: באבי · כמו בפרי הנחל כמו ואנביה שגיא וכן עודנו באבו לא יקטף וי"א שהיא כמבוכר ומן אביב ומן אב יונאנו: (יב) עמי נדיב · שתי מלות ויש אומר כי יו"ד עמי נוסף כיו"ד בני אתונו ויתכן שלא תהיה היו"ד במלת בני נוסף: (א) השולמית ·

ספורנו

יותר משמה התוקפים בטבעיות: ועלמות אין מספר · המורים עניני העולם בהנהגת הבית והמדינה: (ט) אחת היא יונתי · האמה הדבקה בי כיונה לבעלה: תמתי · השלמה מכל אמה זולתה בכל אלה: אחת היא לאמה · לשרה האומרת לו לאברהם שיצא ממנו ישמעאל: ברה היא ליולדתה · לרבקה אוהבת את יעקב לא את עשו בבכירה את דרכי שניהם: ראוה בנות ויאשרוה · כענין רחב הזונה באמרה כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת: מלכות ופילגשים · כענין מלכת שבא ושפחותיה באמרה אשרי אנשיך ואשרי עבדיך אלה כו': (י) מי זאת הנשקפה · לכן ראוי לשמוע כי אמנם דניאל וחביריו שהיו בגלות היו מצפים לאור הישועה: יפה כלבנה · המקבלת אור מזולתה כן הוא וחביריו הבינו בדברי ירמיהו כאמרו אני דניאל בינותי בספרים כו': ברה כחמה · בנבואת חגי זכריה ומלאכי שהתנבאו גם בעצמם על הישועה: אימה · כענין דריוש מלך פרס באמרו ואלהא די שכן שמיה תמה ימגר כל מלך ועם די ישלח ידיה להשניא לחבלא בית אלהא דך די בירושלם והנה אחר כן: (יא) אל גנת אגוז ירדתי · מצאתי עשרה יוחסין שעלו לארץ שהיו רובם פסולים ובלתי ראוים להשראת שכינה: לראות באבי הנחל · מכל מקום ירדתי שם על חגי זכריה ומלאכי לראות במיוחסים שנשארו בבבל: הפרחה הגפן גו' · אם יש בהם חכמים ותלמידים אשר לבבם פונה לבא לארץ ה' להשרות שם שכינתי: (יב) לא ידעתי נפשי · מסיבה עדת ה' הנה לא ידעתי מה היות אז נפשי רצוני ודעתי: שמתני מרכבות עמי נדיב · שנשארתי לשבת בגולה תחת יד פרס ומדי גם שהם בלי ספק עם נדיב כאמרו אשר כסף לא יחשובו אחרי אשר נקראתי מהנביאים לבא אל המלך הקדוש בארצו למען תשרה שכינתו בתוכנו ויוליכנו קוממיות: (א) שובי שובי השולמית · והנה כאשר קראו הנביאים בדבר ה' באמרם שובו אלי ואשובה אליכם הוי הוי ונוסו מארץ צפון הוי ציון המלטי יושבת בת בבל: ומזה

כִּמְחֹלַת הַמַּחֲנָיִם׃ ב מַה־יָּפוּ פְעָמַיִךְ בַּנְּעָלִים בַּת־נָדִיב חַמּוּקֵי יְרֵכַיִךְ כְּמוֹ חֲלָאִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָמָּן׃ ג שָׁרְרֵךְ אַגַּן הַסַּהַר אַל־יֶחְסַר הַמָּזֶג בִּטְנֵךְ עֲרֵמַת חִטִּים סוּגָה בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃ ד שְׁנֵי שָׁדַיִךְ כִּשְׁנֵי עֳפָרִים תָּאֳמֵי צְבִיָּה׃ ה צַוָּארֵךְ כְּמִגְדַּל הַשֵּׁן עֵינַיִךְ

ת"א מה יפו פעמיך · סוכה מט חגיגה ג: חמוקי ירכיך · סוכה מט מועד קטן טז: שררך אגן הסהר · סוטה מה סנהדרין יד עקידה שער נח:

רש"י

ונחזה בך גדולתך ממך נגידים ושלטונים כמו ואתה תחזה מכל העם כך דרש רבי תנחומא · ד"א ונחזה בך נתבונן אליך מה גדולה ניתן לך והיא אומרת מה תחזו בשולמית מה גדולה אתם יכולים לפסוק לי שתהא שוה לגדולתי אפילו לגדולת דגלי מחולות מחנות המדבר: (ב) מה יפו פעמיך בנעלים · הם אומרים לה חפצים אנו שתדבקו בנו בשביל נוי ותשיבות שראינו בך בעודך ביפייך: מה יפו פעמיך · בעליית הרגלים בת נדיבים: חמוקי ירכיך כמו חלאים · קבולת עדיי זהב קרויה חלי כתם אל חלי בלשון ערבי ורבותינו דרשו על נקבי השיתין של נסכים שנעשו מששת ימי בראשית עגולים כמו ירך כמו חלאים לשון חפירה כמו חוליות הבור: מעשי ידי אמן · ידי הקב"ה · במסכת סוכה אמן כמו אומן קילוסו של הקב"ה ישראל מקלסין אותו מלמעלה למטה מתחילין מראשו כתם פז ויורדין ובאין עד שוקיו עמודי שש לפי שהן באין לרצותו להוריד שכינתו מן העליונים לתחתונים והוא מונה קילוסה מלמטה למעלה מה יפו פעמיך הם הרגלים ומונה והולך עד ראשך עליך ככרמל עד שהוא בא למושכה אליו: שררך אגן הסהר · טיבורך כאגן של מים צלולים שרוחצין בכן והוא עשוי מאבני שיש ובלשון ערבי קרוי סהר על שם שהסהר כמו נקב עגול מושלו כאגן עגול והקילוס הזה אינו מענין נוי אשה כקילוס העליון לפי שהעליון דודה מקלסה וזה ריעותי' מקלסות אותה על שם מעשיה לומר הגונה את להתחבר עמנו והדוגמא על שם לשכת הגזית היושבת בטבור הארץ: אל יחסר המזג · לא יכלה משם משקה רוצה לומר לא יכלה ולא יפסוק משם שום דברי הוראה: בטנך ערמת חטים · שהכל צריכין לה: סוגה בשושנים · גדורה ומסויינת בגדר שושנים די לה בגדר קל ואין אחד מהם פורץ בו ליכנס הרי חתן נכנס לחופה לבו מגעגעת לחופה ולחיבת חתוניו בא ליזקק לה אמרה לו טיפת דם כחרדל ראיתי הרי הופך פניו לצד אחר ולא נשכו נחש ולא עקרב עוקצו הרי שהוא עובר בדרך ראה בכורות בראשי התאנים פשט ידו ליטול אומרים לו של בעלים הם הוא מושך ידו מפני הגזל הרי סוגה בשושנים: (ד) שני שדיך · שתי הלוחות · דבר אחר מלך וכהן גדול: (ה) צוארך · היכל והמזבח שהם זקופים וגבוהים ולשכת הגזית גם היא שם עשויה לחוזק ולמגן

אבן עזרא

שהיא מן שלם היא ירושלים ועניינו יראו שלם: כמחולת המחנים · מן תוף וחליל ומחול: (ב) חמוקי ירכיך · י"א שהוא המקום שיסוב הירך וכן יפרש תתחמקין גם חמק עבר: חלאים · לשון רבים מן וחלי כתם כמו נבאים שהוא לשון רבים מן נבי: אמן · חרש וזה הלשון ידוע: (ג) שררך · טבורך כמו רפאות תהי לשרך: אגן · כלי עגול וכן וישם באגנות: הסהר · תרגום ירח וכן השהרונים כדמות ירח וכן יקראו בלשון ישמעאל: המזג · ידוע בלשון רבנן כמו מסכה יינה וי"א שפירושו כפי עניינו וכן אפרשנו במקומו ואין לו ריע דומה: סוגה · כמו בדברי חכמינו סייג: מערכות במחולות לקראת המלך והוא עובר באמצע בין שתי המערכות וזה ענין המחנים והיו אומרים מה יפו פעמיך · וענין חמוקי ירכיך · שהיו מלובשים בבגד מצוייר במיני חלאים: שררך · והענין בשררך אזור בשבירה חגור במתניה יש בו דמות הסהרונים ואחר שדימהו ללבנה בשעת היותה מליאה אמרה כי זה הסהר שלך לא יחסר אורו כאשר יחסר אור הסהר אחר היותו שלם: בטנך ערמת חטים · שהיתה נראית כתוך כמו ערימת חטים ענה מלמטה ודקה מלמעלה · וענין סוגה בשושנים · אמר כי הערימה לא היתה נראית כי שושנים היו סביבה:

הפעם השנית

אמרה היא כל מי שהיה רואה אותי היה תמיה ואומר מי זאת הנשקפה כמו שחר והשיבותי להם אל גנת אגוז ירדתי ופעם לא ידעתי · אמרה תמיהה אני שלא הרגשתי ולא ידעתי שהייתי הולכת במרוצה אליך כמו מרכבות עמי נדיב הגדול שיש בעמי והיה כל רואי צועק אחרי שובי השולמית והייתי אומרת להם מה תחזו בשולמית שילאהם כלכם לראותה כאשר תלאנה שתי

הפעם השלישית

מי זאת הנשקפה · כמו מי זאת עולה מן המדבר והענין על תשמונאי שאותו הזמן היתה המלוכה בבית שני · אמרה שכינה אל גנת אגוז ירדתי משל לכנסת ישראל שלא יראה הפרי אלא אחר שנשברו הפך וישמן ישורון ויבעט · נשקפתי לראות הפרחה הגפן אם יש ישראל צדיקים גמורים וישרים · אמרה כנסת ישראל לא ידעתי והענין לא הרגשתי עד ששמתני נפשי והפנין

ספורנו

בך · ובהיותכם בארץ ה' תשרה שכינתו בתוכנו ובכן נחזה כי נמלא חזון מה' ולא תהיה תמימת חזון: מה תחזו · הם אמרתי לנביאים מה תחזו האמנם תוכלו לתת תורה חדשה: כמחולת המחנים · כמו שקרה לישראל במדבר שהיו כמו מחול חונים סביב לשתי המחנות שהם מחנה שכינה ומחנה לויה וזה לא יהיה כלל שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה: (ב) מה יפו פעמיך · והנה או השיבו הנביאים ברבה תרויהו בבאכם אל ארץ ה' כי ירבה התועלת בעלית רגלים וזה כי חמוקי ירכיך · שהם סתרי תורה · וטעמי המצות שהם כמו ירכים המעמידים כל הגוף והם בלתי גלויים הם באמת כמו חלאים מעשה ידי אומן · שלפעמים לא יתקשט בהם האדם אל נכון עד שיודיעהו האומן אופן עשייתם: (ג) שררך · סנהדרי גדולה היושבים על טבור הארץ בלשכת הגזית: אגן הסהר · כמו גורן עגולה וכידם להסיר כל מחלוקת: אל יחסר המזג · שכרעתם ניכ' החולקים אל לא תחסר ביניכם בני בבל כי אמנם עתה בטנך · תופשי התורה שהם כמו בטנך שממנו מזון ורוח חיים לכל הגוף הוא כמו: ערמת · חטים סוגה בשושנים · שאין שם דבר מחזיק להיות לאחרים אלא ערמות ערמות עד היום תורה כשתי תודות: (ד) שני שדיך · נשיא ואב בית דין: כשני עפרים · שלתמים תמיד יוסי בן יועזר לסמוך ויוסי בן יוחנן שלא לסמוך וכו' בתשנה הראשונים נשיאים והשניים להם אבות בית דין · וכל זה אפשר בתקון אם תהיו כלכם בא"י ומשם שכינת אל יתעלה: (ה) צוארך · כהן גדול שהוא שני במעלה למלך כמו הצואר תחת הראש: כמגדל השן · שהוא

בְּרֵכוֹת בְּחֶשְׁבּוֹן עַל־שַׁעַר בַּת־רַבִּים אַפֵּךְ כְּמִגְדַּל הַלְּבָנוֹן צוֹפֶה פְּנֵי דַמָּשֶׂק: ו רֹאשֵׁךְ עָלַיִךְ כַּכַּרְמֶל וְדַלַּת רֹאשֵׁךְ כָּאַרְגָּמָן מֶלֶךְ אָסוּר בָּרְהָטִים: ז מַה־יָּפִית וּמַה־נָּעַמְתְּ אַהֲבָה בַּתַּעֲנוּגִים: ח זֹאת קוֹמָתֵךְ דָּמְתָה לְתָמָר וְשָׁדַיִךְ לְאַשְׁכֹּלוֹת: ט אָמַרְתִּי אֶעֱלֶה

ת"א ראשך עליך ככרמל. זוהר פ' בראשית: ודלת ראשך עקידה שער ז': מה יפית ומה נעמת. עקרים מא פ נו: אמרתי אעלה בתמר. שם נג:

רש"י

כמגדל השן: עיניך. כבריכות אשר בחשבון שמושכות מים. כן עיניך על שער בת רבים חכמיך שהם יושבים בשערי ירושלים העיר בת רבת עם ועסוקים בחשבון תקופות ומזלות חכמתם ובינתם לעיני העמים מושכות כבריכות מים. ועוד יש לפרש בריכות בחשבון כמו יונים. ולשון משנה הוא הלוקח יוני שובך מפרית בריכה ראשונה קוביר"ש בלע"ז: אפך כמגדל הלבנון. איני יכול לפרשו לשון חוטם לא לענין שבח ולא לענין דוגמא כי מה קילוס נוי יש בחוטם גדול וזקוף כמגדל ואומר אני אפך לשון פנים וזה שהוא אומר לשון יחיד ואינו אומר אפיך שעל המצח הוא מדבר שהוא עיקר הכרת פנים כענין שנאמר (ישעיה ג) הכרת פניהם ענתה בם ותדע שהרי מקלסה והולך מלמטה למעלה עיניך בריכות בחשבון ואחריהם מצח וכן האומות מקלסות מצחך חזק לעמוד נגד כל הבאים להרעותך ולפתותך: כמגדל הלבנון צופה פני דמשק. ראיתי במדרש זה בית יער הלבנון שעשה שלמה שהעומד עליו צופה ומונה כמה בתים יש בדמשק. דבר אחר פניך צופות פני דמשק מצפות לבא שערי ירושלים עד דמשק שעתידה להרחיב עד דמשק: (ו) ראשך עליך ככרמל. אלו תפילין שבראש שנאמר בהן (דברים כח) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך הרי היא חוזקן ומוראן כסלע הרים וכרמל הוא ראש ההרים: ודלת ראשך. קליעת שערות נזירייך נאה במצותה כקליעת ארגמן: דלת ראשך. על שם שהקליעה מודלת על גובה הראש: מלך אסור ברהטים. שמו של מקום קשור בתלתלים שנאמר (במדבר ו') נזר אלהיו על ראשו: רהטים. קורנ"ץ בלע"ז כן קורין לתלתלי האזורות שקושרין בהן החגורות. ד"א מלך אסור ברהטים הקב"ה נקשר באהבה במצות ובריצות שאתם רצים לפניו: (ז) מה יפית ומה נעמת. אחר שפרש קילוס כל אבר ואבר כלל כל דבר מה יפית כולך ומה נעמת לידבק בך אהבה ההוגנת להתענג בה: (ח) זאת קומתך דמתה לתמר. ראיתי נוי קומתך בימי נבוכדנצר שכל האומות היו כורעות ונופלות לפני הצלם ואתה עומדת בקומה זקופה כתמר הזה: ושדיך לאשכלות. דניאל חנניה מישאל ועזריה שהיו לך כשדים ליניק מהם דמו לאשכולות שמשפיעות משקה כך הם השפיעו להניק וללמוד את הכל שאין יראה כיראתכם. על כאן קלסוהו האומות מכאן ואילך דברי שכינה לגלות ישראל שבין האומות: (ט) אמרתי

אבן עזרא

שאני הרעותי לנפשי עד שחזרתי להיות מרכבות לאחרים הפך ואתם על במותימו תדרוך והרכבתיך על במתי ארץ והטעם שנאת חנם שהיתה בבית שני עד שהולידה הגלות על ישראל: שובי שובי. זה לעתיד בשוב ה' את שבות ציון: וענין מה תחזו בשולמית. כמו ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה: מה יפו פעמיך. שיעלו ישראל מכל מקום כענין מי אלה כעב תעופינה: שררך. סנהדרי גדולה כחצי גורן עגולה: בטנך. סנהדרי קטנה:

הפעם הראשונה

(ו) ככרמל. י"א הר הכרמל ואיננו כי אם עין וכן בדברי הימים כתוב וכרמל עם ארגמן: ברהטים. כמו ברהטים בשקתות המים והם מקומות עשויות להתחבר שם המים: ודלת. בלשון ישמעאל קנה השער: (י) בסנסיניו. אין לו דומה והוא למעלה שהם הפרי: (ס) למישרים. אל היין כמו יתהלך במישרים: דובב. כענין דבור ואולי כמוהו דבה: (יא) תשוקתו. כמו ואל אישך תשוקתך:

הפעם השנית

אפך כמגדל הלבנון. אותו המגדל היה שוה לא היה בו עוות: ראשך עליך ככרמל. כעין כרמל וכארגמן בעין או באף: וטעם מלך אסור ברהטים. כי דימה השער שהוא יורד זה תחת זה כדמות המים ברהטים והמלך הוא הראש או יהיה פירושו כי המלך הוא היה מתאוה להיות אסור וקשור בחבלי שערה וזה הענין הזכירוהו שרי קדר המובקים: מה יפית. אין בעולם תענוג לנפש ולא דבר יפה ונעים כמו החשק: זאת קומתך דמתה לתמר. ואשכלות הם אשכלות הגפן שעולה עם אילן התמר כל אחד היה מתאוה ואומר אעלה בתמר: אחזה בסנסיניו. ויאחז בשדיה ויריח אפה שהוא כתפוחים: וחכך. הוא הדבור שתחת הלשון שהוא דומה ליין שמתהלך במישרים וירחיק היין כל כך ישמח הנפש ויעיר הלב. אמרתי לכם הנערה אומרת אני לדודי לבדו לא לכם שתתאוו. ועלי תשוקתו. לעשות חפצו:

הפעם השלישית

(ד) שני שדיך. שתי תורות: (ה) צוארך. המלך המשיח: עיניך. הם הנביאים שהיו בתחלה בחשבון אשר יהיו רבים כענין והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו וגו': אפך. הוא כהן גדול כענין ישימו קטורה באפך: (ו) ראשך עליך ככרמל. זהו נחמיה בן חושיאל שהוא מבני יוסף: ודלת ראשך. זהו אליהו: מלך אסור ברהטים. הוא המשיח שהוא אסור כאשר העתיקו קדמונינו כי ביום שחרב ירושלים נולד: (ז) מה יפית. שתחזור כנסת ישראל לגדולתה. וענין זאת

ספורנו

למראה בלתי טעם וריח כמו הוא תפוח זהב וכסף וכל ריח אין בקרבו: עיניך. חכמי הדור: ברכות בחשבון על שער בת רבים. הולכים להשקות צאן מרעיתם ותלמידיהם בחשבון שהיא בעבר הירדן סמוך לגבולות הגוים שיוכלו שם להמלט מהרע אל הרעות הגוים מגזרת ינאי המלך וחכמיו: אפך. ומגמת פני הנשארים בארץ היתה: כמגדל הלבנון. שהוא בעבור ובסבור ארץ ישראל אמנם הוא: צופה פני דמשק. שהיא חוצה לארץ כן הם בהיותם בארץ היו לבכם פונה לצאת חוצה לארץ מרעת יושבי בה: (ו) ראשך. המלך הוא: עליך ככרמל. כמו ראש שבולת לקח המוכן למאכל בלתי רוב מלאכות כן הוא היה למאכל מלכות הרשעה: ודלת ראשך. נגיד מלכות שהיה מתנשא על המלך היה כארגמן המורם על מעלת לובשו כן הוא היה תורם על מעלת מלכות הרשעה על ישראל: מלך אסור ברהטים. כי אמנם המלך היה משועבד למצות המלכות ביד הרצים ובכן: (ח) זאת קומתך. מעלתך: דמתה לתמר. שהוא גבוה ופריו מותג בעדת רב ועם זה פריו מעט המזון נעדר

בְּתָמָר אֹחֲזָה בְּסַנְסִנָּיו וְיִהְיוּ־נָא שָׁדַיִךְ כְּאֶשְׁכְּלוֹת הַגֶּפֶן וְרֵיחַ אַפֵּךְ כַּתַּפּוּחִים׃ י וְחִכֵּךְ כְּיֵין הַטּוֹב הוֹלֵךְ לְדוֹדִי לְמֵישָׁרִים דּוֹבֵב שִׂפְתֵי יְשֵׁנִים׃ יא אֲנִי לְדוֹדִי וְעָלַי תְּשׁוּקָתוֹ׃ יב לְכָה דוֹדִי נֵצֵא הַשָּׂדֶה נָלִינָה בַּכְּפָרִים׃ יג נַשְׁכִּימָה לַכְּרָמִים נִרְאֶה אִם־פָּרְחָה הַגֶּפֶן פִּתַּח הַסְּמָדַר הֵנֵצוּ הָרִמּוֹנִים שָׁם אֶתֵּן אֶת־דֹּדַי לָךְ׃ יד הַדּוּדָאִים נָתְנוּ־רֵיחַ וְעַל־פְּתָחֵינוּ כָּל־מְגָדִים חֲדָשִׁים גַּם־יְשָׁנִים דּוֹדִי צָפַנְתִּי לָךְ׃ ח א מִי יִתֶּנְךָ כְּאָח לִי יוֹנֵק שְׁדֵי אִמִּי אֶמְצָאֲךָ בַחוּץ אֶשָּׁקְךָ גַּם לֹא־יָבוּזוּ לִי׃ ב אֶנְהָגְךָ אֲבִיאֲךָ אֶל־

ת"א וחכך כיין הטוב · יבמות צז סנהדרין צ בכורות לג זוהר ס' שמיני : אני לדודי · זוהר ס' לך לך : לכה דודי נצא השדה · ערובין כא : נשכימה לכרמים · שם: הדודאים נתנו ריח · ערובין כא זוהר ס' ויחי : מי יתנך כאח לי · זוהר ס' ויגש : אשקך מיין הרקח · ברכות נז :

רש"י

שעלה בתמר · מתפאר אני בין חיילות של מעלה בכם שאתעלה ואתקדש על ידיכם בתחתונים שתקדשו את שמי בין האומות : אחזה בסנסניו · ואני אחוז ואדבק בכם · סנסנים ענפים : ויהיו נא שדיך · ועתה האמתי את דברי שלא תתפתי אחרי האומות ויהיו הטובים והחכמים שביך עומדים באמונתם להשיב דברים למפתים אותך שילמדו מהם הקטנים שבהם : (י) וחכך כיין הטוב · הזהרי בתשובותיך שיהיו כיין הטוב : הולך לדודי למישרים · זהירה אני להשיב להם שאעמוד באמונתי שיהא חכי הולך לפני דודי לאהבת מישור שהוא מן הלב ולא ברמיה ועקיבה : כיין הטוב · שהוא דובב שפתי ישנים אף אבותי בקבר ישמחו בו ויודו על חלקם · דובב מרחיש פרומ"יר בלע"ז ויסודו לשון דיבור וכך היא התשובה אני לדודי וגם הוא מתשוקק לי : (יב) לכה דודי נצא השדה · דרשו רבותינו בעירובין אמרה כנסת ישראל רבונו של עולם אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהם גזל ועריות אלא כיושבי פרזות שהם בעלי אומנות ועוסקין בתורה מתוך הדחק : נלינה בכפרים · נלינה בכופרים בא ואראך בני עשו שהשפעת להם טובה וכופרים בך : (יג) נשכימה לכרמים · אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות : נראה אם פרחה הגפן · אלו בעלי מקרא : פתח הסמדר · כשהפרח נופל והענבים ניכרים הוא פיתוח הסמדר ולהם דימה בעלי משנה שהם קרובים ליהנות מהם בהוראת התורה : הנצו הרמונים · כשהם גמורים והנץ שסביבותיהן נופל · הנץ נופל נצו ולהם דימה בעלי תלמוד שכן בחכמה גמורה וראויין להורות : שם אתן את דודי · שם אראך את כבודי וגודלי שבח בני ובנותי : (יד) הדודאים נתנו ריח · דודאי התאנים הטובות והרעות כענין שנאמר (ירמיה כד) הראני ה' והנה שני דודאי תאנים וגו' הדוד האחד טובות וגו' והדוד השני תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה אלו פושעי ישראל עכשיו שניהם נתנו ריח כולם מבקשים פניך : ועל פתחינו כל מגדים · יש בידינו שכר מצות הרבה : חדשים גם ישנים · שחדשו סופרים עם הישנים שכתבת עלי : צפנתי לך · לשמך ולעבודתך צפנתים בלבי · ד"א צפנתי להראות לך שקיימתים : (א) מי יתנך כאח לי · שתבוא לנחמני כדרך שעשה יוסף לאחיו שגמלוהו רעה ונאמר בו (בראשית נ') וינחם אותם : אמצאך בחוץ אשקך · אמצא נביאיך מדברים בשמך ואחבקם ואנשקם גם ידעתי כי לא יבוזו לי כי כדאי היא אהבתך שתהא אהובתך סובבת לחזר אחריה : (ב) אל בית אמי · בית המקדש : תלמדני · כאשר הורגלת לעשות באהל

אבן עזרא

קומתך דמתה לתמר זהו שאמר ועמך כלם צדיקים וכתוב צדיק כתמר יפרח : (ט) וריח אפך · הוא הכהן הגדול המעלה העולות והמקטיר : (י) וחכך · הם המשוררים : (יא) אני לדודי · כי חלק ה' עמו :

הפעם הראשונה

(יג) את דודי · אוהבי או דיר הלשון : (יד) הדודאים · [illegible]

ספורנו

הריח ומזונו בלתי נאות כן ראשי עמך משתררו עם הצבור עם היותם נותנין פרי בלתי רב התועלת : ושדיך · המורים בעם דומים לאשכלות של תמר שבהם המרים רבים ומעטי התועלת כן הם מלאו חכמות של מעט התועלת כענין שיטת דקלים ומשלי כובסין וזולתם : ובכן אמרתי אעלה בתמר · אחזה בסנסניו לאלוף אותם ולהשמיטם : (ט) ויהיו נא שדיך כאשכלות הגפן · שבהם מזון רב וטוב כן יהיו הם נוהגים פרי נאות בעיוניות : וריח אפך · במעשיות : כתפוחים · בעל ריח עם אתה מזון : (י) וחכך · בעת הוכוח : יהיה נא כיין הטוב · כיין הגפן הטוב באופן שיהיה כחיך : הולך לדודי למישרים · מכוון למצא חן בעיני דודי בבקשת האמת לא לנצחון : דובב שפתי ישנים · ויהיו דבריך כזוכיר דברי חכמת הקדמונים והוסיף עליהם כראוי לכל אחרון : (יא) אני לדודי · משיבה עדת ה' אל לכה אמת הוא שנכשלתי בכל אלה מכל מקום אני לדודי ולא עזבתיו כאמרו אם שכחנו שם אלהינו גו' כי עליך הורגנו כל היום : ועלי תשוקתו · כאמרו יחכה ה' לחננכם כו' ובכן אני אומרת : (יב) לכה דודי · נצא השדה · נצא מגלות שעבוד מלכיות : נצא השדה · לשוח בשדה בקבוץ גליות : נלינה בכפרים · כאמרו יושבים באין חומה ובריח ודלתים אין להם : (יג) נשכימה לכרמים · נתכונן בבתי כנסיות ובבתי מדרשות : נראה אם פרחה הגפן גו' · אם יש יוצא לפועל בתלמוד בעיון ובמעשה : שם · בלאו משעבוד מלכיות : אתן את דודי לך · אראך אהבתי את שם קדשך · כי אמנם הדודאים אפילו עמי הארץ נתנו ריח טוב במעשיות : (יד) על פתחינו · בתי מדרשות : כל מגדים · בעיון ובמעשה : חדשים · דברים שהבינו חכמי הדור מחדש : גם ישנים · שסברו הקדמונים : דודי צפנתי לך · בספריהם : (א) מי יתנך כאח לי · מי יתן ואשיג דרכי טובך ואעבוד מאהבה כמו לאח לא מיראה בלבד כראוי לאב : אמצאך בחוץ אשקך · באופן שגם כשאהיה עוסק בחיי שעה חוץ לבתי מדרשות היה העסק מכוון לעבדך מאהבה : גם לא יבוזו לי · באלה יחשבו שיהיו מעשי ליטורה · ובכן אנהגך אביאך אל בית אמי · אזכה להשרות שכינתך בבתי מדרשות כאמרו ובכל פ'

בֵּית אִמִּי תְּלַמְּדֵנִי אַשְׁקְךָ מִיַּיִן הָרֶקַח מֵעֲסִיס רִמֹּנִי׃ ג שְׂמֹאלוֹ תַּחַת רֹאשִׁי וִימִינוֹ תְּחַבְּקֵנִי׃ ד הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלָםִ מַה־תָּעִירוּ וּמַה־תְּעֹרְרוּ אֶת־הָאַהֲבָה עַד־שֶׁתֶּחְפָּץ׃ ה מִי זֹאת עֹלָה מִן־הַמִּדְבָּר מִתְרַפֶּקֶת עַל־דּוֹדָהּ תַּחַת הַתַּפּוּחַ עוֹרַרְתִּיךָ שָׁמָּה חִבְּלַתְךָ אִמֶּךָ שָׁמָּה חִבְּלָה יְלָדַתְךָ׃ ו שִׂימֵנִי כַחוֹתָם עַל־לִבֶּךָ כַּחוֹתָם עַל־זְרוֹעֶךָ כִּי־עַזָּה כַמָּוֶת אַהֲבָה קָשָׁה כִשְׁאוֹל קִנְאָה רְשָׁפֶיהָ רִשְׁפֵּי אֵשׁ שַׁלְהֶבֶתְיָה׃

ת"א שמאלו תחת ראשי · זוהר פ' בראשית : תחת התפוח עוררתיך · סוטה יא : שימני כחותם על לבך · תענית ד' זוהר פ' ויחי זוהר פ' משפטים סוף דברי הכנה ופ' מצורע :

רש"י

מועד : אשקך מיין הרקח · נסכים : מעסיס · יין מתוק : (ג) שמאלו תחת ראשי : (ד) השבעתי אתכם · עכשו כנסת ישראל מסבבת דבורה כלפי האומות אף על פי שאני קובלת ומתאוננת דודי מחזיק בידי והוא לי למשען בגלותי לפיכך השבעתי אתכם : מה תעירו ומה תעוררו · כי לא יועיל לכם : (ה) מי זאת · הקב"ה ובית דינו אומרים על כנסת ישראל מי זאת כמה היא חשובה זאת שנתעלתה מן המדבר בכל מתנות טובות שם נתעלתה במתן תורה ובדבוק שכינה ונראית חבתה לכל ועודנה בגלותה : מתרפקת על דודה · מתחברת על דודה מודה שהיא חברתו ודבוקה בו · רפק בלשון ערבי רפיקא חבורה : תחת התפוח עוררתיך · כך היא אומרת בבקשה חבת דודה תחת התפוח עוררתיך זכור כי בתחתית הר סיני העשוי על ראשי כמין תפוח שם עוררתיך והוא לשון חבת אשת נעורים המעוררת את דודה בלילות בתאוות עלי משכב מחבקתו ומנשקתו : שמה חבלתך אמך · הרי אמרנו שהקב"ה קראה אמו שם נסיתה לך לאם : חבלתך · לשון חבלי יולדה · חבלתך בהו לך חבלים ממך כמו (ירמיה י') בני יצאוני ואינם ממני : (ו) שימני כחותם · בשביל אותה אהבה התחתמני על לבך שלא תשכחני ותראה כי עזה כמות אהבה האהבה שאהבתיך עלי כנגד מיתתי שאני נהרגתי עליך : קשה כשאול קנאה · התגר שנתקנאו ושנתגרו בי האומות בשבילך · קנאה בכל מקום איגפ"רמנט בלע"ז לשון אחיזת הלב לנקום נקם : אש שלהבת יה · רשפים של אש חזקה שבאה מכח שלהבת של גיהנם טעם הזקף הגדול הנקוד על רשפי מלמדנו על תיבת אש שהיא דבוקה

אבן עזרא

כדמות צורת אדם : (ב) תי"ו תלמדני · חוזר על האם : (ה) מתרפקת · מתחברת ואין לו דומה במקרא וכן ענינו בלשון ישמעאל : חבלתך · לשון הריון כמו הנה יחבל און ויתכן שהוא הלידה מענין חבלי יולדה :

הפעם השנית

ועתה לכה דודי נצא השדה נלינה · באחת הכפרים לא נלך אל המדינה ובצלות השחר נשכימה ובמקום הראוי שיש לו ריח טוב שם אתן את דודי כענין נתתי את ידידות נפשי ואם הוא הפך · ופעם הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים · התחברות פה ואמרה כך הייתי מתאוה לנשק פיך בפרהסיא ובגלוי ולא אהיה לבוז בעיני בני אדם ועל זאת אמרה מי יתנך כאח לי הייתי נוהג אותך ומביא אותך אל בית אמי לעיני הכל תלמדני והיא היתה מלמדת אותי איך אשקך מיין הרקח ועיננה דבר שירקת יותר מיין : רמני · הוא הכיר שאחת הלשון או היה כמשמעו והנה הדוד והנערה יחד על כן אמרה שמאלו תחת ראשי : מי זאת עלה · אמרה לו והם הולכים יחד בכרם ויקרא גן · הראית לעולם נערה שעלתה מן המדבר תבקש להתחבר עם דודה כאשר עשיתי אני מרוב אהבתי בך ותדע למה עוררתיך בעבור להזכירך דבר אילן התפוח כי כמדומה לי שלא הרתה אמך ויחמה בך כי אם תחת התפוח על כן ריחך כתפוח בעצי היער כאשר אמרה לו בתחלה שהיתה מתאוה ומחמדת לשבת בצלו ולהיות שמאלו תחת ראשה :

הפעם השלישית

לכה דודי · אמרה כנסת ישראל הואיל והשתכל בכרמים שהם ישראל תראה אם פרחה הגפן כמו שהעתיקו חז"ל אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו מעמיד עליהם מלך בגזירותיו כגזירות המן ונגאלין · והנה הראה שהדודאים נתנו ריח והתחברו חסידים אלה שהם הדשים עם חסידי אבות קדמונים וזה ענין הדשים גם ישנים : מי יתנך כאח לי · בעבור שיש בגלות עובדי השם ושומר המצות בצניעות הם מתאוים לשמור את המצות בפרהסיא ושתשוב השכינה כאשר היתה בתחלה : מיין הרקח · הוא ניסוך היין : שמאלו · עולות הערב והבקר · אמר שלמה ברוח הקדש השבעתי אתכם שלא תתעוררו עד שיגיע הקץ : מי זאת עלה מן המדבר · וכן אמר שלמה כשהיו ישראל במדבר ונכנסו לארץ אמר בתחלה השבעתי אתכם ואחר כן מי זאת עולה וזה הענין כמו כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות כאילו ישראל ממדברות הגליות יאמרו למשיח שהוא דודה דע כי תחת התפוח עוררתיך והענין כי היית אסור ויצן ולא סרתיך כי אם בתפלתי כענין תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אפניו ודברי ותפלותי כאלו הם הולידוך :

הפעם הראשונה

(ו) רשפיה · גחליה וכן ובני רשף יגביהו עוף : שלהבת יה · מחלוקת בין אנשי המסורה אם היא מלה אחת או שתים והקרוב שהיא שתים וסמיכת השם כמו כהררי אל ושי"ן שלהבת שורש

ספורנו

מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ונוגה אש גו' : (ב) אשקך · ישמח ה' במעשיו : מיין הרקח · בחכמת צדיקי וחכמי הדור : מעסיס רמוני · וכמו כן בפעולות ההמון במעשיות : (ד) השבעתי אתכם · שלא ימהר גוג ומגוג לבא ולנפל ובכן לא ינקר ממלתי : (ה) מי זאת עולה מן המדבר · יאמר האל ית' מה היה לה לזאת העולה משעבוד גבל פרס ומדי שהיו כמו מדבר לא אדם בו אבל חיות טורפות בלבד : מתרפקת · מכה את עצמה ומתאוננת : על דודה · על אחור ביאת המשיח שהוא האדון אשר אתם מבקשים והפליג כאמרה הלא : תחת התפוח · בהיותי בגולה מתלוננת בצל שדי כמו בצל תפוח בעצי היער : עוררתיך · השתדלתי בתפלותי לשכינתך : שמה חבלתך · כמו הרה תקריב ללדת : אמך · קהלת יעקב : ילדתך · עדת ה' של צדיקי הדורות שהיו בתפלותם סבה למצותך ולהגלותך וזה כאמרו לאל יה' בתפלותם : (ו) שימני כחותם על לבך · לזכרני בביאת משיחך : כחותם על זרועך · לחשוף את זרוע קדשך לעיני כל הגוים : כי עזה כמות אהבה · כי עליך הורגנו כל היום על קדושת שמך אע"פ שאין מעשינו טובים : קשה כשאול קנאה · שלבנו המקנא על דבר כבוד תמיד : רשפיה · שלבנו כאש בוערת עזורה בעצמותינו : (ז) מים רבים לא יוכלו לכבות · בכל השתדלותם להדיחנו מעל ה' אלהינו ·

ז מַיִם רַבִּים לֹא יוּכְלוּ לְכַבּוֹת אֶת־הָאַהֲבָה וּנְהָרוֹת לֹא יִשְׁטְפוּהָ אִם־יִתֵּן אִישׁ אֶת־כָּל־הוֹן בֵּיתוֹ בָּאַהֲבָה בּוֹז יָבוּזוּ לוֹ׃ ח אָחוֹת לָנוּ קְטַנָּה וְשָׁדַיִם אֵין לָהּ מַה־נַּעֲשֶׂה לַאֲחוֹתֵנוּ בַּיּוֹם שֶׁיְּדֻבַּר־בָּהּ׃ ט אִם־חוֹמָה הִיא נִבְנֶה עָלֶיהָ טִירַת כָּסֶף וְאִם־דֶּלֶת הִיא נָצוּר עָלֶיהָ לוּחַ אָרֶז׃ י אֲנִי חוֹמָה וְשָׁדַי כַּמִּגְדָּלוֹת אָז הָיִיתִי בְעֵינָיו כְּמוֹצְאֵת שָׁלוֹם׃ יא כֶּרֶם הָיָה לִשְׁלֹמֹה בְּבַעַל הָמוֹן נָתַן אֶת־הַכֶּרֶם לַנֹּטְרִים אִישׁ יָבִא בְּפִרְיוֹ

ת"א מים רבים לא יוכלו לכבות · סוטה כא זוהר פ' תרומה ופ' מצורע ופ' פינחס: אם יתן איש את כל הון ביתו · שם · עקרים מב פ' נו: בוז יבוזו לו · שם: אחות לנו קטנה ושדים · פסחים פז קדושין מט: מה נעשה לאחותנו · זוהר פ' יתרו: אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף · יומא ט סנהדרין כד: אני חומה ושדי · פסחים פז בתרא ז ח: אז הייתי בעיניו · פסחים פז כתובות עא זוהר פ' בראשית:

רש"י

לשלהבת יה לומר אש של שלהבת יה: (ז) מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה · על שכינה בלשון רבפים נופל עליהם לשון לא יכבו: מים רבים · האומות: ונהרות · שריהם ומלכיהם: לא ישטפוה · על ידי חוזק ואימה ואף על ידי פתוי והסתה: אם יתן איש את כל הון ביתו · כדי להמיר אהבתך: בוז יבוזו לו · כל אלה הקב"ה ובית דינו מעידים בכך כנסת ישראל מתרפקת על דודה: (ח) עתה אחות לנו · בתחתונים שהיא מתאחה ומתחברת ומתאוה להיות עמנו והיא קטנה ומקטנת את עצמה מכל העובדי כוכבים כענין שנאמר לא מרובכם וגו' שהם מקטינים עצמם: אחות · לשון איחוי אלו קרעים שאין מתאחין: ושדים אין לה · כענין שנאמר בגלות מצרים (יחזקאל ט"ז) שדים נכונו בהגיע עת הגאולה אבל זו שדים אין לה עדיין לא הגיע עתה לעת דודים: מה נעשה לאחותנו ביום שידבר בה · כשעובדי כוכבים מתלחשים עליה להכחידה כענין שנא' (תהלים פ"ג) לכו ונכחידם מגוי:

(ט) אם חומה היא · אם תחזק באמונתה וביראתה להיות כנגדם כחומת נחשת שלא יכנסו לתוכה ר"ל שלא תתחתן בם והם לא יבואו בה ולא תפתה להם: נבנה עליה טירת כסף · נהיה לה לעיר מבצר ולכתר ולנוי ונבנה לה את עיר הקדש ובית הבחירה: ואם דלת היא · הסובבת על צירה והקיש עליה היא נפתחת אף היא אם תפתח להם להיות הם באים בה והיא בהם: נצור עליה לוח ארז · נשים בדלתה נסרים של עץ הנרקבים והתולעת נוברקן ואוכלתן · וכנסת ישראל אומרת: (י) אני חומה · חזקה באהבת דודי: ושדי כמגדלות · אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות המניקים את ישראל בדברי תורה: אז · באמרי זאת: הייתי בעיניו כמוצאת שלום · ככלה הנמצאת שלימה ומוצאת שלום בבית בעלה: (יא) כרם היה לשלמה · זו כנסת ישראל שנאמר (ישעיה ה') כי כרם ה' צבאות בית ישראל: בבעל המון · בירושלם שהיא רבת עם והמון רב: בעל · לשון מישור כמו (יהושע י"ב) מבעל גד בבקעת הלבנון:

אבן עזרא

וכמוהו לכת שלהבת והנה היא מלה מרובעת מארבע אותיות: (י) כמוצאת · לשון נקבה על משקל מה היוצאת הזאת · והמלה מן מצא ונעלם האלף כמנהגו: (יא) בבעל המון · שם מקום שם כרמים רבים והעומד על זה החבור אולי יתמה למה אומר כאן בלשון ישמעאל בעבור קוצר דעתנו כי לא נדע מלשון הקודש כי אם הכתוב במקרא שהוצרכו הנביאים לדבר ומה שלא הוצרכו לא נדע שמו ובעבור היות לשון ישמעאל קרוב מאד ללשון הקדש כי בנייניו ואותיות יהו"א והמשרתים ונפעל והתפעל והסמיכות דרך אחת לשתיהן וכן החשבון ויותר מחצי בלשון ישמעאל כמוהו בלשון הקדש על כן כל מלה שלא נמצא לה חבר במקרא ויש דומה בלשון ישמעאל נאמר אולי פירושה כן אע"פ שהדבר בספק: נשלם הפירוש מהפעם הראשונה

הפעם השנית

ועתה דודי שימני כחותם על לבך הדביקני אל לבך כהדבק החותם באצבע כן הדביקני ואני על זרועך · וענין בוז יבוזו לו · היו בני אדם מלעיגים עליו: אחות לנו קטנה · אמרה הנערה אחד מבני אמי חשד אותי ואמר לאחיו אחות לנו במקום נוטרה את הכרמים והיא היתה באותו הזמן קטנה: מה נעשה לאחותנו ביום שידובר בה להנשא: אם חומה היא · אם שמרה את עצמה והיא בתולה נבנה עליה טירת כסף והענין כי נשים בנין חשוב על החומה מכסף כדי שיהיה לה כבוד על כל החומות וזה הטעם נקנה לה חלי כתם שהם הקשורים בראשים לכלה: ואם דלת היא · שכבר נפתחה נצור עליה והענין נחזק במגור ונסגור עליה שלא תראה ססך טירת כסף שכל רואה

ספורנו

ונהרות · מלכי האומות: לא ישטפוה · ברוב מתנותם וגזומיהם כענין נבוכדנצר עם חנניה מישאל ועזריה וזה כי אמנם אם יתן איש את כל הון ביתו גו' שאין דבר כערכה אצלנו: (ח) אחות לנו קטנה · משיב האל ית' הנה את מצטערת על אחור פריית שכינתי בתוכך וביאת משיחי הנה אפילו בקבוץ גליות תהיה עדת הצדיקים מועטת: ושדים אין לה · והמעטים אינם מלמדים דעת את העם ובלתי מוכיחים להשיב מעון בהיות ההמון אז כלו עוסק בחיי שעה בלבד כאמרו שדי מקנה וקנין: מה נעשה לאחותנו · אני ומשיחי כי גם המשיח הוא כמו אש מצרף כסף: (ט) אם חומה היא · הנה אם יהיה זכותה מספיק להגין על דורה: נבנה עליה טירת כסף · נבנה בית המקדש של כסף שלא תשלוט בו האש: ואם דלת היא · שלא יסגרו דלת בעדם ולא יחושו לתקון ההמון: נצור עליה לוח ארז · נעשה להם בית המדרש של עץ ארז נכבד ולא יבנה בית המקדש בזכותם: (י) אני חומה · משיבה עדת ההמון אני השתדלתי במעשי גם בגלות להיות חומה להגין מצרת האויבים: ושדי · חכמי המורים: כמגדלות · כמגדל עוז להגין ולהיות בית מגוה מכל צרה בתפלותם: אז הייתי · ובכן הייתי אפילו בגלות כמוצאת שלום גם שהיתה עת צרה · לכן עתה בקבוץ גליות ראוי שנזכה בזה לביאת משיחנו: (יא) כרם היה לשלמה · משיב המלך שהשלום שלו הנה כרם היה לשלמה המלך הקדוש: בבעל המון · בארצות הגוים בגולה כי כרם ה' צבאות בית ישראל: נתן את הכרם לנוטרים · לחכמי הדור: איש יבא בפריו אלף כסף · כדי שכל אחד מהם יעמיד תלמידים הרבה ויגדיל תורה ויאדיר

אֶ֫לֶף כָּֽסֶף׃ יב כַּרְמִ֥י שֶׁלִּ֖י לְפָנָ֑י הָאֶ֤לֶף לְךָ֙ שְׁלֹמֹ֔ה וּמָאתַ֖יִם לְנֹטְרִ֥ים אֶת־פִּרְיֽוֹ׃ יג הַיּוֹשֶׁ֣בֶת בַּגַּנִּ֗ים חֲבֵרִ֛ים מַקְשִׁיבִ֥ים לְקוֹלֵ֖ךְ הַשְׁמִיעִֽנִי׃ יד בְּרַ֣ח ׀ דּוֹדִ֗י וּֽדְמֵה־לְךָ֤ לִצְבִי֙ א֚וֹ לְעֹ֣פֶר הָֽאַיָּלִ֔ים עַ֖ל הָרֵ֥י בְשָׂמִֽים׃ חזק

סכום פסוקי ספר שיר השירים מאה ושבעה עשר וסימנו וחכך כיין הטוב הולך לדודי , ופרקיו שמונה והרמז נגילה ונשמחה בו , וחציו נרד וכרכום .

ת"א כרמי שלי לפני האלף לך שלמה · שבועות לה: היושבת בגנים חברים · שבת סג כתרא עט: ברח דודי ודמה לך לצבי · שבת סג:

רש"י

נתן את הכרם לנטרים · מסרה ליד אדונים קשים בבל מדי יון ואדום במדרש שיר השירים מצאתי מקרא סמך על נוטרים הללו שהם המלכיות: איש יבא בפריו · כלומר שיכלו לגבות ממנו גולגליות וארנוניות ואנפרית הכל גבו מהם להביא לתוך ביתם: (יב) כרמי שלי לפני · ליום הדין יביאם הקב"ה במשפט ויאמר כרמי אע"פ שמסרתיו בידכם שלי הוא ולפני בא כל מה שחטפתם לכם את פריו ולא נכחד ממני מה שגביתם מהם והם אומרים: האלף לך שלמה · אלף הכסף שגבינו מהם הכל נחזור: ומאתים לנוטרים את פריו · ועוד נוסיף הרבה משלנו ונתן להם לראשיהם וחכמיהם כענין שנא' תחת הנחשת אביא זהב: לנוטרים את פריו · אלו תלמידי חכמים ואותם תשלומים לתלמידי חכמים כמו שנאמר (ישעיה כ"ג) כי ליושבים לפני ה' יהיה סחרה והתגוה של נור · ויש לפרש ומאתים לנוטרים את פריו כדין הנהנה מן ההקדש שמשלם קרן וחומש אף אנו נשלם על קדש ישראל לה' על ראשית תבואתו קרן וחומש חמשו של קרן ומאתים הם חומשו של אלף: (יג) היושבת בגנים · הקב"ה אומר לכנסת ישראל את הנפוצה בגולה רועה בגנים של אחרים ויושבת בבתי כנסיות ובבתי מדרשות: חברים מקשיבים לקולך · מלאכי השרת חביריך בני אלהים דוגמתך מקשיבים ובאים לשמוע קולך בבתי כנסיות: השמיעני · ואח"כ יקדישו הם שנאמר (איוב ל"ח) ברן יחד כוכבי בקר אלו ישראל ואחר כך ויריעו כל בני אלהים: (יד) ברח דודי · מן הגולה הזאת ופדנו מביניהם: ודמה לך לצבי · למהר הגאולה והשרה שכינתך על הרי בשמים הוא הר המוריה ובית המקדש שיבנה במהרה בימינו אמן:

נשלם פירוש שיר השירים תהלה ליוצר אורים

אבן עזרא

על החומה טירת כסף יבא לראותה · אמרה הנערה אני חומה ושדי גדלו ונכונו והענין אעפ"י ששדי נכונו בתולה אני · אז הייתי בעיני המושך אותי כמוצאת שלום כי בתחלה נחנו כי ועתה מצאתי שלום עמהם · ויש אומרים שיתמהו ויאמרו אם שדים כמגדלות הנה הם גדולים ואינו כן אלא מאחר שהיא דומה לחומה יהיו שדיה כמגדלות שהם על החומה הם הקטנים: כרם היה לשלמה · חזרה להלל נפשה ורוב אהבתה ואמרה כרם היה לשלמה והענין כי הנה שלמה המלך השכיר הכרם שלו בעבור שיביאו לו בפריו הנוטרים ששכרו אותו אלף כסף · ואני לא עשיתי כן אלא כרמי שלי לפני והיא מלעגת ואומרת קח אתה שלמה האלף שלך וירויחו הנוטרים השוכרים מאתים · אני אינני רוצה ממון ולא קרן וריוח אלא להיות כרמי שלי לפני שהתחברתי בו עם דודי וזהו יותר תענוג לי מכל ממון · אמר דודה כאשר יושבת בגנים שיש בתוך הכרם אל תרימי קולך כי חברים יש לי והם מקשיבים לקולך ועתה השמיעני ואמרי לי ברח דודי כאלו תחשבי שאני עמהם שלא יחשדוני שאני עמך בכאן כאשר אמרת לי בתחלה סב דמה לך דודי לצבי או לעופר האילים: נשלם הפירוש מהפעם השני

הפעם השלישית

שימני כחותם · אלו דברי כנסת ישראל לשכינה שאסיה דבורה כן לעולם · וענין מים רבים הם האומות הנמשלות למים כענין ימשני ממים רבים · וכן את מי הנהר הגדולים וכמוהם רבים: אם יתן איש · כמו הממון הרשע לענג ויסיר שלא יוכל לשנות דת ישראל כי המקום הוא שומר תורתו כענין אתה ה' תשמרם שהוא חוזר על הפסוק הראשון שהוא אמרות ה' אמרות טהורות: אחות לנו קטנה · תאמר כנסת ישראל אחר שתתחבר עוד השאר לנו אחות מעבר לנהר כוש או הם שני המטות וחצי המטה: ביום שידבר בה · ביום הנחמה כמו דברו על לב ירושלים: אם חומה היא · אם שמרה עצמה ולא יצאה מדת נכין לה מקום וטירות מלאות כסף ונלך בשבילה: ואם דלת היא · שלא שמרה המצות ופתחה לכל נזור עליה ונמנעה שלא תבא אלינו · ענתה היא ואמרה אני חומה שומרת דתי הייתי תורה שבכתב ושבעל פה היו לנו אז יהיו כל ישראל בשלום: כרם היה לשלמה · הם ישראל ששלמה היה מלך על כולם וזה הענין כבעל הממון שכל ההמון היה שלו והוא סבב לתת הכרם לנוטרים והם מלכי ישראל · וענין אלף כסף עשרת השבטים שהיו לנוטרים וכל שבט מאה כסף: כרמי שלי · אמר שלמה ברוח הקדש זה הכרם כולו שהיה לי עוד יחזור להיותו לפני: האלף לך שלמה · יאמר למשיח שהוא בנו ויקרא שלמה האלף לך שלמה יחזרו שהיו לנוטרים את פריו גם המאתים שהם יהודה ובנימין · אמרה השכינה היושבת בגנים את כנסת ישראל כמה יתאוו המלאכים לשמוע את שירך · ענתה כנסת ישראל אם טוב בעיני דודי ברח מהמלאכים ורד אל הרי בשמים הם הררי ציון כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם:

נשלם הפירוש מהפעם השלישית

ספורנו

ויאדיר והנה כרמי שלי · אותם חכמי הדור שהם שלי ורואי פני הם בלבד לבנין שיוכלו לעמוד בסרחותו כי לא השתדלו להרבות אשכולות ובכן תלמידיהם מעטים: (יב) האלף לך שלמה · משיבה עדת חכמי הדור לאל ית' · אין לאל ידינו להרבות מטעך כי זה תוכל אתה לבדך: ומאתים · אבל השתדלנו להעמיד המעטים כפי אשר השיגה ידנו: (יג) היושבת בגנים · משיב האל ית' אל קהלת יעקב ההמונית היושבת בגנים עושה מקנה וקנין בקבוץ גליות: חברים מקשיבים לקולך השמיעני: השמיעני אותי קול חברים בבתי מדרשות המקשיבים לקולך כאשר תתני להם די מחסורם למען יחזקו ותזכי עמהם בתורת ה': (יד) ברח דודי · משיבה קהלת יעקב כלה אתה דודי המשיח מאחר שרצון המלך הקדוש להרבות ת"ח מהר אתה ביאתך אל הר ציון זה ותרעה אותנו דעה והשכל לרצון לפניו: על הרי בשמים · הר ציון שהוא בית מלכות לבית דוד והר הבית אשר שם סנהדרי גדולה:

לוח המולדות וראשי חדשים

תרל"ח (זש"ה)

	מינוטן	חלקים	שעות	ר"ח
תשרי ליל שבת קודש	44	12	12	ז
חשוון יום א' אחר הצות היום	2[illegible]	13	1	אב
כסליו ליל ג'	12	14	2	גד
טבת יום ד' אחר חצות היום	56	15	2	הו
שבט ליל ו'	40	16	3	ז
אדר א' ש"ק אחר חצות היום	24	17	4	אב
אדר ב' סוף ליל ב'	9	—	5	גד
ניסן יום ג' אחר חצות היום	53	1	5	ה
אייר יום ה' בבוקר	37	2	6	וז
סיון יום ו' אחר הצות היום	21	3	7	א
תמוז יום א' בבוקר	5	4	8	בג
אב תחלת ליל ג'	49	5	8	ד
אלול יום ד' בבוקר	33	6	9	הו

תרל"ט (זש"ג)

	מינוטן	חלקים	שעות	ר"ח
תשרי ליל ו'	17	7	10	ז
חשון ש"ק בבוקר	1	8	11	אב
כסליו ליל ב'	45	9	11	גד
טבת יום ג' בבוקר	29	10	12	הו
שבט ליל ה'	13	11	1	ז
אדר יום ו' אחר הצות היום	57	12	1	אב
ניסן ליל מוצאי ש"ק	41	3	2	ג
אייר יום ב' אחר חצות היום	25	14	3	דה
סיון יום ד' בבוקר	9	15	4	ו
תמוז יום ה' אחר חצות היום	3	16	4	זא
אב שבת קודש בבוקר	37	17	5	ב
אלול יום א' אחר חצות היום	22	—	6	גד

תר"מ (הכ"ז)

	מינוטן	חלקים	שעות	ר"ח
תשרי יום ג' בבוקר	6	1	7	ה
חשון תחלת ליל ה'	50	2	7	וז
כסליו יום ו' בבוקר	34	3	8	א
טבת ליל מוצאי שבת קודש	18	4	9	בג
שבט יום ב' בבוקר	2	5	10	ד
אדר ליל ד'	46	6	10	הו
ניסן יום ה' בבוקר	30	7	11	ז
אייר ליל שבת קודש	14	8	12	אב
סיון יום א'	58	9	12	ג
תמוז ליל ג'	42	10	1	דה
אב יום ד' אחר הצות היום	26	[illegible]	[illegible]	ו
אלול ליל ו'	10	12	3	זא

תרמ"א (בח"ה)

	מינוטן	חלקים	שעות	ר"ח
תשרי ש"ק אחר חצות היום	54	13	3	ב
חשוון ליל ב'	38	14	4	גד
כסליו יום ג' אחר חצות היום	22	15	5	ה
טבת סוף ליל ה'	6	16	6	ו
שבט יום ו' אחר חצות היום	50	17	6	ז
אדר א' יום א' בבוקר	35	—	7	אב
אדר ב' תחלת ליל ג'	19	1	8	גד
ניסן יום ד' בבוקר	3	2	9	ה
אייר תחלת ליל ו'	47	3	9	וז
סיון יום ז' בבוקר	3	4	0	א
תמוז תחלת ליל ב'	15	5	11	בג
אב יום ג' בבוקר	59	6	11	ד
אלול ליל ה'	43	7	12	הו

תרמ"ב (זש"ג)

	מינוטן	חלקים	שעות	ר"ח
תשרי יום ו' ערב שבת קודש	27	8	1	ז
חשוון מוצאי שבת קודש	11	9	2	אב
כסליו יום ב' אחר חצות היום	55	0	2	גד
טבת ליל ד'	39	11	3	הו
שבט יום ה' בערב	23	12	4	ז
אדר סוף ליל שבת קודש	7	13	5	אב
ניסן יום א' אחר חצות תיום	51	14	5	ג
אייר סוף ליל ג'	35	15	6	דה
סיון יום ד' בערב	19	16	7	ו
תמוז יום ו' בבוקר	3	17	8	זא
אב מוצאי ש. קודש	48	—	8	ב
אלול יום ב' בבוקר	32	1	9	גד

תרמ"ג (הח"א)

	מינוטן	חלקים	שעות	ר"ח
תשרי תחלת ליל ד'	16	2	10	ה
חשוון יום ה' בבוקר	—	3	10	וז
כסליו תחלת ליל ז'	44	4	11	א
טבת יום א'	28	5	12	ב
שבט ליל ג'	12	6	1	ג
אדר א' יום ד' אחר הצות היום	56	7	1	דה
אדר ב' ליל ו'	40	8	2	וז
ניסן יום ז' אחר חצות היום	24	9	3	א
אייר ליל ב'	8	10	4	בג
סיון יום ג' אחר חצות היום	52	11	4	ד
תמוז סוף ליל ה'	36	12	5	הו
אב יום ו' בערב	20	13	6	ז
אלול יום א' בבוקר	4	14	7	אב

תְּפִלַּת שַׁחֲרִית שֶׁל שַׁבָּת

כשנכנס לבית הכנסת יאמר זה

מַה טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל: וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ: יְיָ אָהַבְתִּי מְעוֹן בֵּיתֶךָ וּמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ: וַאֲנִי אֶשְׁתַּחֲוֶה וְאֶכְרָעָה אֶבְרְכָה לִפְנֵי יְיָ עֹשִׂי: וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ יְיָ עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ:

אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מָלַךְ · בְּטֶרֶם כָּל יְצִיר נִבְרָא: לְעֵת נַעֲשָׂה בְחֶפְצוֹ כֹּל · אֲזַי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא: וְאַחֲרֵי כִּכְלוֹת הַכֹּל · לְבַדּוֹ יִמְלוֹךְ נוֹרָא: וְהוּא הָיָה וְהוּא הֹוֶה · וְהוּא יִהְיֶה בְּתִפְאָרָה: וְהוּא אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי · לְהַמְשִׁיל לוֹ לְהַחְבִּירָה: בְּלִי רֵאשִׁית בְּלִי תַכְלִית · וְלוֹ הָעֹז וְהַמִּשְׂרָה: וְהוּא אֵלִי וְחַי גֹּאֲלִי · וְצוּר חֶבְלִי בְּעֵת צָרָה: וְהוּא נִסִּי וּמָנוֹס לִי · מְנָת כּוֹסִי בְּיוֹם אֶקְרָא: בְּיָדוֹ אַפְקִיד רוּחִי · בְּעֵת אִישַׁן וְאָעִירָה: וְעִם רוּחִי גְּוִיָּתִי · יְיָ לִי וְלֹא אִירָא:

יִגְדַּל אֱלֹהִים חַי וְיִשְׁתַּבַּח · נִמְצָא וְאֵין עֵת אֶל מְצִיאוּתוֹ: אֶחָד וְאֵין יָחִיד כְּיִחוּדוֹ · נֶעְלָם וְגַם אֵין סוֹף לְאַחְדּוּתוֹ: אֵין לוֹ דְּמוּת הַגּוּף וְאֵינוֹ גוּף · לֹא נַעֲרוֹךְ אֵלָיו קְדֻשָּׁתוֹ: קַדְמוֹן לְכָל דָּבָר אֲשֶׁר נִבְרָא · רִאשׁוֹן וְאֵין רֵאשִׁית לְרֵאשִׁיתוֹ: הִנּוֹ אֲדוֹן עוֹלָם לְכָל נוֹצָר · יוֹרֶה גְדֻלָּתוֹ וּמַלְכוּתוֹ: שֶׁפַע נְבוּאָתוֹ נְתָנוֹ · אֶל אַנְשֵׁי סְגֻלָּתוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ: לֹא קָם בְּיִשְׂרָאֵל כְּמשֶׁה עוֹד · נָבִיא וּמַבִּיט אֶת תְּמוּנָתוֹ: תּוֹרַת אֱמֶת נָתַן לְעַמּוֹ אֵל · עַל יַד נְבִיאוֹ נֶאֱמַן בֵּיתוֹ: לֹא יַחֲלִיף הָאֵל וְלֹא יָמִיר דָּתוֹ · לְעוֹלָמִים לְזוּלָתוֹ: צוֹפֶה וְיוֹדֵעַ סְתָרֵינוּ · מַבִּיט לְסוֹף דָּבָר בְּקַדְמָתוֹ: גּוֹמֵל לְאִישׁ חֶסֶד כְּמִפְעָלוֹ · נוֹתֵן לְרָשָׁע רָע כְּרִשְׁעָתוֹ: יִשְׁלַח לְקֵץ הַיָּמִין מְשִׁיחֵנוּ · לִפְדּוֹת מְחַכֵּי קֵץ יְשׁוּעָתוֹ: מֵתִים יְחַיֶּה אֵל בְּרֹב חַסְדּוֹ · בָּרוּךְ עֲדֵי עַד שֵׁם תְּהִלָּתוֹ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדָיִם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּחָכְמָה וּבָרָא בוֹ נְקָבִים נְקָבִים חֲלוּלִים חֲלוּלִים גָּלוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי כִּסֵּא כְבוֹדֶךָ שֶׁאִם יִפָּתֵחַ אֶחָד מֵהֶם אוֹ יִסָּתֵם אֶחָד מֵהֶם אִי אֶפְשַׁר לְהִתְקַיֵּם וְלַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ (אֲפִילוּ שָׁעָה אֶחָת): בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ רוֹפֵא כָל בָּשָׂר וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לַעֲסוֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה:

וְהַעֲרֶב נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת דִּבְרֵי תוֹרָתְךָ בְּפִינוּ וּבְפִי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְצֶאֱצָאֵינוּ וְצֶאֱצָאֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלָּנוּ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ וְלוֹמְדֵי תוֹרָתֶךָ לִשְׁמָהּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְלַמֵּד תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרְכוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר לָהֶם: יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם:

אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם שִׁעוּר הַפֵּאָה וְהַבִּכּוּרִים וְהָרֵאָיוֹן וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְתַלְמוּד תּוֹרָה: אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאָדָם אוֹכֵל פֵּרוֹתֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לָעוֹלָם הַבָּא וְאֵלּוּ הֵן כִּבּוּד אָב וָאֵם וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְהַשְׁכָּמַת בֵּית הַמִּדְרָשׁ שַׁחֲרִית וְעַרְבִית וְהַכְנָסַת אוֹרְחִים וּבִקּוּר חוֹלִים וְהַכְנָסַת כַּלָּה וּלְוָיַת הַמֵּת וְעִיּוּן תְּפִלָּה וַהֲבָאַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם:

אֱלֹהַי · נְשָׁמָה שֶׁנָּתַתָּ בִּי טְהוֹרָה הִיא אַתָּה בְרָאתָהּ אַתָּה יְצַרְתָּהּ אַתָּה נְפַחְתָּהּ בִּי וְאַתָּה מְשַׁמְּרָהּ בְּקִרְבִּי וְאַתָּה עָתִיד לִטְּלָהּ מִמֶּנִּי וּלְהַחֲזִירָהּ בִּי לֶעָתִיד לָבֹא כָּל זְמַן שֶׁהַנְּשָׁמָה בְקִרְבִּי מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי רִבּוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים אֲדוֹן כָּל הַנְּשָׁמוֹת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר נְשָׁמוֹת לִפְגָרִים מֵתִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה לְהַבְחִין בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי גּוֹי:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶ״הָ שֶׁלֹּא עָשַׂנִי עָבֶד:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶ״הָ שֶׁלֹּא עָשַׂנִי אִשָּׁה:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶ״הָ פּוֹקֵחַ עִוְרִים:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶ״הָ מַלְבִּישׁ עֲרֻמִּים:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶ״הָ מַתִּיר אֲסוּרִים:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶ״הָ זוֹקֵף כְּפוּפִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶ״הָ רוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶ״הָ שֶׁעָשָׂה לִי כָּל צָרְכִּי:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶ״הָ הַמֵּכִין מִצְעֲדֵי גָבֶר:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶ״הָ אוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָה:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶ״הָ עוֹטֵר יִשְׂרָאֵל בְּתִפְאָרָה:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶ״הָ הַנּוֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּעֲבִיר שֵׁנָה מֵעֵינָי וּתְנוּמָה מֵעַפְעַפָּי:

וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּרְגִּילֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבְּקֵנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְאַל תְּבִיאֵנוּ לֹא לִידֵי חֵטְא וְלֹא לִידֵי עֲבֵרָה וְעָוֹן וְלֹא לִידֵי נִסָּיוֹן וְלֹא לִידֵי בִזָּיוֹן וְאַל תַּשְׁלֶט בָּנוּ יֵצֶר הָרָע וְהַרְחִיקֵנוּ מֵאָדָם רָע וּמֵחָבֵר רָע וְדַבְּקֵנוּ בְּיֵצֶר הַטּוֹב וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים וְכוֹף אֶת יִצְרֵנוּ לְהִשְׁתַּעְבֶּד לָךְ וּתְנֵנוּ הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל רוֹאֵינוּ וְתִגְמְלֵנוּ חֲסָדִים טוֹבִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתַּצִּילֵנִי הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם מֵעַזֵּי פָנִים וּמֵעַזּוּת פָּנִים · מֵאָדָם רָע · וּמֵחָבֵר רָע · וּמִשָּׁכֵן רָע · וּמִפֶּגַע רָע · וּמִשָּׂטָן הַמַּשְׁחִית · מִדִּין קָשֶׁה וּמִבַּעַל דִּין קָשֶׁה · בֵּין שֶׁהוּא בֶן בְּרִית וּבֵין שֶׁאֵינוֹ בֶן בְּרִית:

וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת־אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: וַיֹּאמֶר קַח־נָא אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק וְלֶךְ־לְךָ אֶל־אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ: וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים: בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַמָּקוֹם מֵרָחֹק: וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו שְׁבוּ־לָכֶם פֹּה עִם־הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד־כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם: וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־עֲצֵי הָעֹלָה וַיָּשֶׂם עַל־יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת־הָאֵשׁ וְאֶת־הַמַּאֲכֶלֶת וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְעֹלָה: וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה־לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: וַיָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם אַבְרָהָם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים וַיַּעֲקֹד אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיָּשֶׂם אֹתוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לָעֵצִים: וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת־יָדוֹ וַיִּקַּח אֶת־הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט אֶת־בְּנוֹ: וַיִּקְרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָֹה מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם · אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: וַיֹּאמֶר אַל־תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל־הַנַּעַר וְאַל־תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה כִּי · עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־יְרֵא אֱלֹהִים אַתָּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ מִמֶּנִּי: וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אַיִל אַחַר נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת־הָאַיִל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ: וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא יְהוָֹה · יִרְאֶה אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר יְהוָֹה יֵרָאֶה: וַיִּקְרָא מַלְאַךְ יְהוָֹה אֶל־אַבְרָהָם שֵׁנִית מִן־הַשָּׁמָיִם: וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם־יְהוָֹה כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידֶךָ: כִּי־בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ וְהַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחוֹל אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת הַיָּם וְיִרַשׁ זַרְעֲךָ אֵת שַׁעַר אֹיְבָיו: וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקֹלִי: וַיָּשָׁב אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו וַיָּקֻמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל־בְּאֵר שָׁבַע וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע:

לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם יְרֵא שָׁמַיִם בְּסֵתֶר. וּבְגָלוּי וּמוֹדֶה עַל הָאֱמֶת וְדוֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ וְיַשְׁכֵּם וְיֹאמַר:

רִבּוֹן כָּל הָעוֹלָמִים לֹא עַל צִדְקוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים · מָה אֲנַחְנוּ מֶה חַיֵּינוּ מֶה חַסְדֵּנוּ מַה צִּדְקוֹתֵינוּ מַה יְּשׁוּעָתֵנוּ מַה כֹּחֵנוּ מַה גְּבוּרָתֵנוּ מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ הֲלֹא כָּל הַגִּבּוֹרִים כְּאַיִן לְפָנֶיךָ וְאַנְשֵׁי הַשֵּׁם כְּלֹא הָיוּ וַחֲכָמִים כִּבְלִי מַדָּע וּנְבוֹנִים כִּבְלִי הַשְׂכֵּל כִּי רוֹב מַעֲשֵׂיהֶם תֹּהוּ וִימֵי חַיֵּיהֶם הֶבֶל לְפָנֶיךָ · וּמוֹתַר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אָיִן כִּי הַכֹּל הָבֶל:

אֲבָל אֲנַחְנוּ עַמְּךָ בְּנֵי בְרִיתֶךָ · בְּנֵי אַבְרָהָם אֹהַבְךָ שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ לּוֹ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה · זֶרַע יִצְחָק יְחִידוֹ שֶׁנֶּעֱקַד עַל גַּב הַמִּזְבֵּחַ עֲדַת יַעֲקֹב בִּנְךָ בְכוֹרֶךָ שֶׁמֵּאַהֲבָתְךָ שֶׁאָהַבְתָּ אוֹתוֹ וּמִשִּׂמְחָתְךָ שֶׁשָּׂמַחְתָּ בּוֹ קָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל וִישֻׁרוּן :

לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְשַׁבֵּחֲךָ וּלְפָאֶרְךָ וּלְבָרֵךְ וּלְקַדֵּשׁ וְלָתֵת שֶׁבַח וְהוֹדָיָה לִשְׁמֶךָ · אַשְׁרֵינוּ מַה טּוֹב חֶלְקֵנוּ וּמַה נָּעִים גּוֹרָלֵנוּ וּמַה יָּפָה יְרֻשָּׁתֵנוּ · אַשְׁרֵינוּ שֶׁאֲנַחְנוּ מַשְׁכִּימִים וּמַעֲרִיבִים עֶרֶב וָבֹקֶר וְאוֹמְרִים פַּעֲמַיִם בְּכָל יוֹם :

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ יְהוָֹה · אֶחָד :

בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד :

אַתָּה הוּא עַד שֶׁלֹּא נִבְרָא הָעוֹלָם אַתָּה הוּא מִשֶּׁנִּבְרָא הָעוֹלָם אַתָּה הוּא בָּעוֹלָם הַזֶּה וְאַתָּה הוּא לָעוֹלָם הַבָּא קַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ עַל מַקְדִּישֵׁי שְׁמֶךָ וְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בְּעוֹלָמֶךָ וּבִישׁוּעָתְךָ תָּרִים וְתַגְבִּיהַּ קַרְנֵנוּ : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּרַבִּים :

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ וּבִשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים · אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין אֱלֹהִים · קַבֵּץ קוֶֹיךָ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ · יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל בָּאֵי עוֹלָם כִּי אַתָּה הוּא הָאֱלֹהִים לְבַדְּךָ לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ · אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וּמִי בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ בָּעֶלְיוֹנִים אוֹ בַתַּחְתּוֹנִים שֶׁיֹּאמַר לְךָ מַה תַּעֲשֶׂה · אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם עֲשֵׂה עִמָּנוּ חֶסֶד בַּעֲבוּר שִׁמְךָ הַגָּדוֹל שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ וְקַיֶּם לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מַה שֶּׁכָּתוּב בָּעֵת הַהִיא אָבִיא אֶתְכֶם וּבָעֵת קַבְּצִי אֶתְכֶם כִּי אֶתֵּן אֶתְכֶם לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה בְּכֹל עַמֵּי הָאָרֶץ בְּשׁוּבִי אֶת שְׁבוּתֵיכֶם לְעֵינֵיכֶם אָמַר יְיָ :

וַיְדַבֵּר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר : וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם : וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם : בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ־מַיִם וְלֹא יָמֻתוּ אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת לְהַקְטִיר אִשֶּׁה לַיהוָֹה : וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ וְהָיְתָה לָהֶם חָק־עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם :

וַיְדַבֵּר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר : צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ : וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָֹה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד : אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם : וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין : עֹלַת תָּמִיד הָעֲשֻׂיָה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָֹה : וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיהוָֹה : וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָֹה :

וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְהוָֹה וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב :

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קַיָּם · כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָ אוֹתָם עַל יַד מֹשֶׁה נְבִיאֶךָ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ :

וַיֹּאמֶר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ סַמִּים נָטָף · וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה בַּד בְּבַד יִהְיֶה : וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ : וְשָׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה הָדֵק וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם : וְנֶאֱמַר וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת־הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה : וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן אֶת־הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם יַקְטִירֶנָּה קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְהוָֹה לְדֹרֹתֵיכֶם :

תָּנוּ רַבָּנָן פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת כֵּיצַד · שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וּשְׁמוֹנָה מָנִים הָיוּ בָהּ · שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וַחֲמִשָּׁה כְּמִנְיַן יְמוֹת הַחַמָּה · מָנֶה לְכָל יוֹם פְּרַס בְּשַׁחֲרִית וּפְרַס בֵּין הָעַרְבָּיִם : וּשְׁלֹשָׁה מָנִים יְתֵרִים שֶׁמֵּהֶם מַכְנִיס כֹּהֵן גָּדוֹל מְלֹא חָפְנָיו בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים · וּמַחֲזִירָם לְמַכְתֶּשֶׁת בְּעֶרֶב יוֹם

הכפורים · ושוחקן יפה יפה כדי שתהא דקה מן הדקה · ואחד עשר סמנים היו בה · ואלו הן הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה · מור וקציעה שבלת נרד וכרכם משקל ששה עשר ששה עשר מנה · הקשט שנים עשר וקלופה שלשה וקנמון תשעה ברית כרשינה תשעה קבין · יין קפריסין סאין תלתא וקבין תלתא ואם לא מצא יין קפריסין מביא חמר חורין עתיק מלח סדומית רובע הקב מעלה עשן כל שהוא · רבי נתן הבבלי אומר אף כפת הירדן כל שהוא ואם נתן בה דבש פסלה ואם חסר אחת מכל סמניה חיב מיתה :

רבן שמעון בן גמליאל אומר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף ברית כרשינה למה היא באה כדי ליפות בה את הצפורן כדי שתהא נאה · יין קפריסין למה הוא בא כדי לשרות בו את הצפורן כדי שתהא עזה והלא מי רגלים יפין לה אלא שאין מכניסין מי רגלים במקדש מפני הכבוד :

תניא רבי נתן אומר כשהוא שוחק אומר הדק היטב היטב הדק מפני שהקול יפה לבשמים פטמה לחצאין כשרה לשליש ולרביע לא שמענו · אמר רבי יהודה זה הכלל אם כמדתה כשרה לחצאין ואם חסר אחת מכל סמניה חיב מיתה :

תניא בר קפרא אומר אחת לששים או לשבעים שנה היתה באה של שירים לחצאין · ועוד תני בר קפרא אלו היה נותן בה קורטוב של דבש אין אדם יכול לעמוד מפני ריחה ולמה אין מערבין בה דבש מפני שהתורה אמרה כי כל שאר וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה ליי :

ג״פ יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה : ג״פ יי צבאות אשרי אדם בטח בך : ג״פ יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו : אתה סתר לי מצר תצרני רני פלט תסובבני סלה : וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמניות :

אביי הוה מסדר סדר המערכה משמא דגמרא ואליבא דאבא שאול מערכה גדולה קודמת למערכה שניה של קטורת · ומערכה שניה של קטורת קודמת לסדור שני גזרי עצים וסדור שני גזרי עצים קודם לדשון מזבח הפנימי ודשון מזבח הפנימי קודם להטבת חמש נרות והטבת חמש נרות קודמת לדם התמיד ודם התמיד קודם להטבת שתי נרות והטבת שתי נרות קודמת לקטורת וקטורת קודמת לאברים ואברים למנחה ומנחה לחבתין וחבתין לנסכין ונסכין למוספין ומוספין לבזיכין ובזיכין קודמין לתמיד של בין הערבים שנאמר וערך עליה העלה והקטיר עליה חלבי השלמים עליה השלם כל הקרבנות כלם :

תפלת ר׳ נחוניא בן הקנה ויש בה מ״ב תיבות כנגד שם של מ״ב אותיות ושם ז׳ שמות כל שם בן ו״ו תיבות :

אנא בכח גדלת ימינך תתיר צרורה : קבל רנת עמך שגבנו טהרנו נורא : נא גבור דורשי יחודך כבבת שמרם : ברכם טהרם רחמם צדקתך תמיד גמלם : חסין קדוש ברוב טובך נהל עדתך : יחיד גאה לעמך פנה · זוכרי קדשתך : שועתנו קבל ושמע צעקתנו יודע תעלמות : ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד :

וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו : עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה :

לר״ח ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליהוה פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם : ושלשה עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לפר האחד ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לאיל האחד : ועשרן עשרון סלת מנחה בלולה בשמן לכבש האחד עלה ריח ניחח אשה ליהוה : ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר ושלישת ההין לאיל ורביעת ההין לכבש יין זאת עלת חדש בחדשו לחדשי השנה : ושעיר עזים אחד לחטאת ליהוה על עלת התמיד יעשה ונסכו :

אֵיזֶהוּ מְקוֹמָן שֶׁל זְבָחִים קָדְשֵׁי קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן פַּר וְשָׂעִיר שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל בֵּין הַבַּדִּים וְעַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת: שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב: פָּרִים הַנִּשְׂרָפִים וּשְׂעִירִים הַנִּשְׂרָפִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת · שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב אֵלּוּ וָאֵלּוּ נִשְׂרָפִין בְּבֵית הַדָּשֶׁן: חַטֹּאת הַצִּבּוּר וְהַיָּחִיד אֵלּוּ הֵן חַטֹּאת הַצִּבּוּר שְׂעִירֵי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים וְשֶׁל מוֹעֲדוֹת שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן אַרְבַּע מַתָּנוֹת עַל אַרְבַּע קְרָנוֹת: כֵּיצַד עָלָה בַכֶּבֶשׁ וּפָנָה לַסּוֹבֵב וּבָא לוֹ לְקֶרֶן דְּרוֹמִית מִזְרָחִית · מִזְרָחִית צְפוֹנִית · צְפוֹנִית מַעֲרָבִית · מַעֲרָבִית דְּרוֹמִית · שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד דְּרוֹמִי · וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת:

הָעוֹלָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָהּ בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָהּ בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָהּ טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע וּטְעוּנָה הֶפְשֵׁט וְנִתּוּחַ וְכָלִיל לָאִשִּׁים:

זִבְחֵי שַׁלְמֵי צִבּוּר וַאֲשָׁמוֹת · אֵלּוּ הֵן אֲשָׁמוֹת אֲשַׁם גְּזֵלוֹת אֲשַׁם מְעִילוֹת אֲשַׁם שִׁפְחָה חֲרוּפָה אֲשַׁם נָזִיר אֲשַׁם מְצוֹרָע אָשָׁם תָּלוּי · שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן · וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע · וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת:

הַתּוֹדָה וְאֵיל נָזִיר קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע · וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת: הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם:

שְׁלָמִים קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה · וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע · וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד: הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם:

הַבְּכוֹר וְהַמַּעֲשֵׂר וְהַפֶּסַח קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן מַתָּנָה אֶחָת וּבִלְבָד שֶׁיִּתֵּן כְּנֶגֶד הַיְסוֹד · שִׁנָּה בַאֲכִילָתָן הַבְּכוֹר נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים וְהַמַּעֲשֵׂר לְכָל אָדָם · וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר בְּכָל מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד: הַפֶּסַח אֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא בַלַּיְלָה וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא עַד חֲצוֹת וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא לִמְנוּיָו וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא צָלִי:

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת הַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת: מִקַּל וָחֹמֶר וּמִגְּזֵרָה שָׁוָה · מִבִּנְיַן אָב מִכָּתוּב אֶחָד · וּמִבִּנְיַן אָב מִשְּׁנֵי כְתוּבִים · מִכְּלָל וּפְרָט וּמִפְּרָט וּכְלָל · כְּלָל וּפְרָט וּכְלָל אִי אַתָּה דָן אֶלָּא כְּעֵין הַפְּרָט · מִכְּלָל שֶׁהוּא צָרִיךְ לִפְרָט · וּמִפְּרָט שֶׁהוּא צָרִיךְ לִכְלָל: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא מִן הַכְּלָל לְלַמֵּד לֹא לְלַמֵּד עַל עַצְמוֹ יָצָא אֶלָּא לְלַמֵּד עַל הַכְּלָל כֻּלּוֹ יָצָא: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טוֹעַן אֶחָד שֶׁהוּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וְלֹא לְהַחֲמִיר: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טוֹעַן אַחֵר שֶׁלֹּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וּלְהַחֲמִיר: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִדּוֹן בַּדָּבָר הֶחָדָשׁ אִי אַתָּה יָכוֹל לְהַחֲזִירוֹ לִכְלָלוֹ עַד שֶׁיַּחֲזִירֶנּוּ הַכָּתוּב לִכְלָלוֹ בְּפֵרוּשׁ · דָּבָר הַלָּמֵד מֵעִנְיָנוֹ · וְדָבָר הַלָּמֵד מִסּוֹפוֹ · וְכֵן שְׁנֵי כְתוּבִים הַמַּכְחִישִׁים זֶה אֶת זֶה עַד שֶׁיָּבֹא הַכָּתוּב הַשְּׁלִישִׁי וְיַכְרִיעַ בֵּינֵיהֶם:

יהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות:

מִזְמוֹר שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד: אֲרוֹמִמְךָ יְיָ כִּי דִלִּיתָנִי וְלֹא שִׂמַּחְתָּ אֹיְבַי לִי: יְיָ אֱלֹהָי שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ וַתִּרְפָּאֵנִי: יְיָ הֶעֱלִיתָ מִן שְׁאוֹל נַפְשִׁי חִיִּיתַנִי מִיָּרְדִי בוֹר: זַמְּרוּ לַייָ חֲסִידָיו וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ: כִּי רֶגַע בְּאַפּוֹ חַיִּים בִּרְצוֹנוֹ בָּעֶרֶב יָלִין בֶּכִי וְלַבֹּקֶר רִנָּה: וַאֲנִי אָמַרְתִּי בְשַׁלְוִי בַּל

אֶמּוֹט לְעוֹלָם: יְיָ בִּרְצוֹנְךָ הֶעֱמַדְתָּה לְהַרְרִי עֹז הִסְתַּרְתָּ פָנֶיךָ הָיִיתִי נִבְהָל: אֵלֶיךָ יְיָ אֶקְרָא וְאֶל אֲדֹנָי אֶתְחַנָּן: מַה בֶּצַע בְּדָמִי בְּרִדְתִּי אֶל שָׁחַת הֲיוֹדְךָ עָפָר הֲיַגִּיד אֲמִתֶּךָ: שְׁמַע יְיָ וְחָנֵּנִי יְיָ הֱיֵה עֹזֵר לִי: הָפַכְתָּ מִסְפְּדִי לְמָחוֹל לִי פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי וַתְּאַזְּרֵנִי שִׂמְחָה: לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם יְיָ אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ:

הֲרֵינִי מְזַמֵּן אֶת פִּי לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל וּלְשַׁבֵּחַ אֶת בּוֹרְאִי לְשֵׁם יִחוּד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּיהּ עַל יְדֵי הַהוּא טָמִיר וְנֶעְלָם בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל:

בָּרוּךְ שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם · בָּרוּךְ הוּא · בָּרוּךְ עֹשֶׂה בְרֵאשִׁית · בָּרוּךְ אוֹמֵר וְעֹשֶׂה · בָּרוּךְ גּוֹזֵר וּמְקַיֵּם · בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הָאָרֶץ · בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת · בָּרוּךְ מְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב לִירֵאָיו · בָּרוּךְ חַי לָעַד וְקַיָּם לָנֶצַח · בָּרוּךְ פּוֹדֶה וּמַצִּיל בָּרוּךְ שְׁמוֹ · בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הָאֵל הָאָב הָרַחֲמָן הַמְהֻלָּל בְּפִי עַמּוֹ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר בִּלְשׁוֹן חֲסִידָיו וַעֲבָדָיו וּבְשִׁירֵי דָוִד עַבְדֶּךָ · נְהַלֶּלְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בִּשְׁבָחוֹת וּבִזְמִרוֹת נְגַדֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וְנַזְכִּיר שִׁמְךָ וְנַמְלִיכְךָ מַלְכֵּנוּ אֱלֹהֵינוּ · יָחִיד חֵי הָעוֹלָמִים מֶלֶךְ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר עֲדֵי עַד שְׁמוֹ הַגָּדוֹל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת:

הוֹדוּ לַייָ קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו: שִׁירוּ לוֹ זַמְּרוּ לוֹ שִׂיחוּ בְּכָל נִפְלְאֹתָיו: הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ יִשְׂמַח לֵב מְבַקְשֵׁי יְיָ: דִּרְשׁוּ יְיָ וְעֻזּוֹ בַּקְּשׁוּ פָנָיו תָּמִיד: זִכְרוּ נִפְלְאֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה מֹפְתָיו וּמִשְׁפְּטֵי פִיהוּ: זֶרַע יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו: הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּכָל הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו: זִכְרוּ לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר: אֲשֶׁר כָּרַת אֶת אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִצְחָק: וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם: לֵאמֹר לְךָ אֶתֵּן אֶרֶץ כְּנָעַן חֶבֶל נַחֲלַתְכֶם: בִּהְיוֹתְכֶם מְתֵי מִסְפָּר כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ: וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל גּוֹי וּמִמַּמְלָכָה אֶל עַם אַחֵר: לֹא הִנִּיחַ לְאִישׁ לְעָשְׁקָם וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים: אַל תִּגְּעוּ בִּמְשִׁיחָי וּבִנְבִיאַי אַל תָּרֵעוּ: שִׁירוּ לַייָ כָּל הָאָרֶץ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם אֶל יוֹם יְשׁוּעָתוֹ: סַפְּרוּ בַגּוֹיִם אֶת כְּבוֹדוֹ בְּכָל הָעַמִּים נִפְלְאֹתָיו: כִּי גָדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְנוֹרָא הוּא עַל כָּל אֱלֹהִים: כִּי כָּל אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים כאן צריך להפסיק וַייָ שָׁמַיִם עָשָׂה: הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְחֶדְוָה בִּמְקֹמוֹ: הָבוּ לַייָ מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ לַייָ כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַייָ כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ מִנְחָה וּבֹאוּ לְפָנָיו הִשְׁתַּחֲווּ לַייָ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ: חִילוּ מִלְּפָנָיו כָּל הָאָרֶץ אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יִרְעַם הַיָּם וּמְלוֹאוֹ יַעֲלֹץ הַשָּׂדֶה וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ: אָז יְרַנְּנוּ עֲצֵי הַיָּעַר מִלִּפְנֵי יְיָ כִּי בָא לִשְׁפּוֹט אֶת הָאָרֶץ: הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְאִמְרוּ הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ מִן הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַייָ: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: אַתָּה יְיָ לֹא תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנִּי חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנִי: זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: תְּנוּ עֹז לֵאלֹהִים עַל יִשְׂרָאֵל גַּאֲוָתוֹ וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים: נוֹרָא אֱלֹהִים מִמִּקְדָּשֶׁיךָ אֵל יִשְׂרָאֵל הוּא נֹתֵן עֹז וְתַעֲצֻמוֹת לָעָם בָּרוּךְ אֱלֹהִים: אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: הִנָּשֵׂא שֹׁפֵט הָאָרֶץ הָשֵׁב גְּמוּל עַל גֵּאִים: לַייָ הַיְשׁוּעָה עַל עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶּלָה: יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: הוֹשִׁיעָה אֶת עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד הָעוֹלָם: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַייָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ: הַרְאֵנוּ יְיָ חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ תִּתֶּן לָנוּ: קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ: אָנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ

מצרים

מִצְרָיִם הַרְחֶב פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו: וַאֲנִי בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ אָשִׁירָה לַיְיָ כִּי גָמַל עָלָי:

לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ: יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְלַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה דָּעַת: אֵין אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם: בְּכָל הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל בָּהֶם: וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח: מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל קְצוֹתָם וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ: תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי: פִּקּוּדֵי יְיָ יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי לֵב מִצְוַת יְיָ בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם: יִרְאַת יְיָ טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד מִשְׁפְּטֵי יְיָ אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו: הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים: גַּם עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב: שְׁגִיאוֹת מִי יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי: גַּם מִזֵּדִים חֲשֹׂךְ עַבְדֶּךָ אַל יִמְשְׁלוּ בִי אָז אֵיתָם וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי:

לְדָוִד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת טַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ וַיְגָרְשֵׁהוּ וַיֵּלַךְ: אֲבָרְכָה אֶת יְיָ בְּכָל עֵת תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי: בַּיְיָ תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ: גַּדְּלוּ לַיְיָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו: דָּרַשְׁתִּי אֶת יְיָ וְעָנָנִי וּמִכָּל מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי: הִבִּיטוּ אֵלָיו וְנָהָרוּ וּפְנֵיהֶם אַל יֶחְפָּרוּ: זֶה עָנִי קָרָא וַיְיָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָיו הוֹשִׁיעוֹ: חֹנֶה מַלְאַךְ יְיָ סָבִיב לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם: טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי טוֹב יְיָ אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר יֶחֱסֶה בּוֹ: יְראוּ אֶת יְיָ קְדֹשָׁיו כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו: כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ וְדֹרְשֵׁי יְיָ לֹא יַחְסְרוּ כָל טוֹב: לְכוּ בָנִים שִׁמְעוּ לִי יִרְאַת יְיָ אֲלַמֶּדְכֶם: מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב: נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה: סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ: עֵינֵי יְיָ אֶל צַדִּיקִים וְאָזְנָיו אֶל שַׁוְעָתָם: פְּנֵי יְיָ בְּעֹשֵׂי רָע לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ זִכְרָם: צָעֲקוּ וַיְיָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָם הִצִּילָם: קָרוֹב יְיָ לְנִשְׁבְּרֵי לֵב וְאֶת דַּכְּאֵי רוּחַ יוֹשִׁיעַ: רַבּוֹת רָעוֹת צַדִּיק וּמִכֻּלָּם יַצִּילֶנּוּ יְיָ: שֹׁמֵר כָּל עַצְמוֹתָיו אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נִשְׁבָּרָה: תְּמוֹתֵת רָשָׁע רָעָה וְשֹׂנְאֵי צַדִּיק יֶאְשָׁמוּ: פּוֹדֶה יְיָ נֶפֶשׁ עֲבָדָיו וְלֹא יֶאְשְׁמוּ כָּל הַחוֹסִים בּוֹ:

תְּפִלָּה לְמֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲדֹנָי מָעוֹן אַתָּה הָיִיתָ לָּנוּ בְּדֹר וָדֹר: בְּטֶרֶם הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל אֶרֶץ וְתֵבֵל וּמֵעוֹלָם עַד עוֹלָם אַתָּה אֵל: תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי אָדָם: כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר וְאַשְׁמוּרָה בַלָּיְלָה: זְרַמְתָּם שֵׁנָה יִהְיוּ בַּבֹּקֶר כֶּחָצִיר יַחֲלֹף: בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף לָעֶרֶב יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ: כִּי כָלִינוּ בְאַפֶּךָ וּבַחֲמָתְךָ נִבְהָלְנוּ: שַׁתָּה עֲוֹנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ עֲלֻמֵנוּ לִמְאוֹר פָּנֶיךָ: כִּי כָל יָמֵינוּ פָּנוּ בְעֶבְרָתֶךָ כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ כְמוֹ הֶגֶה: יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן כִּי גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה: מִי יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ: לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע וְנָבִא לְבַב חָכְמָה: שׁוּבָה יְיָ עַד מָתָי וְהִנָּחֵם עַל עֲבָדֶיךָ: שַׂבְּעֵנוּ בַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וּנְרַנְּנָה וְנִשְׂמְחָה בְּכָל יָמֵינוּ: שַׂמְּחֵנוּ כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ שְׁנוֹת רָאִינוּ רָעָה: יֵרָאֶה אֶל עֲבָדֶיךָ פָעֳלֶךָ וַהֲדָרְךָ עַל בְּנֵיהֶם: וִיהִי נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ:

יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן: אֹמַר לַיְיָ מַחְסִי וּמְצוּדָתִי אֱלֹהַי אֶבְטַח בּוֹ: כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת: בְּאֶבְרָתוֹ יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת כְּנָפָיו תֶּחְסֶה צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ: לֹא תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם: מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם: יִפֹּל מִצִּדְּךָ אֶלֶף וּרְבָבָה מִימִינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ: רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה: כִּי אַתָּה יְיָ מַחְסִי עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ: לֹא תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ: כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָּךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ: עַל כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ פֶּן תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ: עַל שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין: כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי יָדַע שְׁמִי: יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ: אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי: ארך ימים וגו׳

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ: שֶׁעֹמְדִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ: הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב יְיָ זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ כִּי נָעִים: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי גָדוֹל יְיָ וַאֲדֹנֵינוּ מִכָּל אֱלֹהִים: כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ יְיָ עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ בַּיַּמִּים וְכָל תְּהֹמוֹת: מַעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה מוֹצֵא רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו: שֶׁהִכָּה בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה: שָׁלַח אוֹתֹת וּמֹפְתִים בְּתוֹכֵכִי מִצְרָיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל עֲבָדָיו: שֶׁהִכָּה גּוֹיִם רַבִּים וְהָרַג מְלָכִים עֲצוּמִים: לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן וּלְכֹל מַמְלְכוֹת כְּנָעַן: וְנָתַן אַרְצָם נַחֲלָה נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: כִּי יָדִין יְיָ עַמּוֹ וְעַל עֲבָדָיו יִתְנֶחָם: עֲצַבֵּי הַגּוֹיִם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יַאֲזִינוּ אַף אֵין יֶשׁ רוּחַ בְּפִיהֶם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם: בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּרְכוּ אֶת יְיָ בֵּית אַהֲרֹן בָּרְכוּ אֶת יְיָ: בֵּית הַלֵּוִי בָּרְכוּ אֶת יְיָ יִרְאֵי יְיָ בָּרְכוּ אֶת יְיָ: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ:

הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הוֹדוּ לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְרֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אֶת הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אֶת הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְגֹזֵר יַם סוּף לִגְזָרִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם סוּף כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: נֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּייָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: הוֹדוּ לַייָ בְּכִנּוֹר בְּנֵבֶל עָשׂוֹר זַמְּרוּ לוֹ: שִׁירוּ לוֹ שִׁיר חָדָשׁ הֵיטִיבוּ נַגֵּן בִּתְרוּעָה: כִּי יָשָׁר דְּבַר יְיָ וְכָל מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה: אֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט חֶסֶד יְיָ מָלְאָה הָאָרֶץ: בִּדְבַר יְיָ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם: כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם נֹתֵן בְּאוֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת: יִירְאוּ מֵייָ כָּל הָאָרֶץ מִמֶּנּוּ יָגוּרוּ כָּל יֹשְׁבֵי תֵבֵל: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: אַשְׁרֵי הַגּוֹי אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהָיו הָעָם בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ: מִשָּׁמַיִם הִבִּיט יְיָ רָאָה אֶת כָּל בְּנֵי הָאָדָם: מִמְּכוֹן שִׁבְתּוֹ הִשְׁגִּיחַ אֶל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם הַמֵּבִין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם: אֵין הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרָב חָיִל גִּבּוֹר לֹא יִנָּצֵל בְּרָב כֹּחַ: שֶׁקֶר הַסּוּס לִתְשׁוּעָה וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא יְמַלֵּט: הִנֵּה עֵין יְיָ אֶל יְרֵאָיו לַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: לְהַצִּיל מִמָּוֶת נַפְשָׁם וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַייָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ:

מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: טוֹב לְהֹדוֹת לַייָ וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן: לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: עֲלֵי עָשׂוֹר וַעֲלֵי נָבֶל עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר: כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְיָ בְּפָעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן: מַה גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ: אִישׁ בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא יָבִין אֶת זֹאת: בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי עַד: וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְיָ: כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יְיָ כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן: וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי: צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה: שְׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ: עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ: לְהַגִּיד כִּי יָשָׁר יְיָ צוּרִי וְלֹא עַוְלָתָה בּוֹ:

יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם אָתָּה: נָשְׂאוּ נְהָרוֹת יְיָ נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם: מִקֹּלוֹת מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי יָם אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְיָ: עֵדֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה קֹדֶשׁ יְיָ לְאֹרֶךְ יָמִים:

יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: יְיָ בַּשָּׁמַיִם הֵכִין כִּסְאוֹ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: יְיָ מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב אִישׁ וַעֲצַת יְיָ הִיא תָקוּם: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: כִּי בָחַר יְיָ בְּצִיּוֹן אִוָּהּ לְמוֹשָׁב לוֹ: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי לֹא יִטֹּשׁ יְיָ עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו: תְּהִלָּה לְדָוִד אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכָל יוֹם אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר: דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ: הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה: וֶעֱזוּז נוֹרְאוֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה: זֵכֶר רַב טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ: חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל חָסֶד: טוֹב יְיָ לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו: יוֹדוּךָ יְיָ כָּל מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה: כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ: לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדֹר: סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל הַכְּפוּפִים: עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן לָהֶם אֶת אָכְלָם בְּעִתּוֹ: פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן: צַדִּיק יְיָ בְּכָל דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל מַעֲשָׂיו: קָרוֹב יְיָ לְכָל קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת: רְצוֹן יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם: שׁוֹמֵר יְיָ אֶת כָּל אֹהֲבָיו וְאֵת כָּל הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד: תְּהִלַּת יְיָ יְדַבֶּר פִּי וִיבָרֵךְ כָּל בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ: אֲהַלְלָה יְיָ בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי: אַל תִּבְטְחוּ בִנְדִיבִים בְּבֶן אָדָם שֶׁאֵין לוֹ תְשׁוּעָה: תֵּצֵא רוּחוֹ יָשֻׁב לְאַדְמָתוֹ בַּיּוֹם הַהוּא אָבְדוּ עֶשְׁתֹּנֹתָיו: אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׂבְרוֹ עַל יְיָ אֱלֹהָיו: עֹשֶׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם הַשֹּׁמֵר אֱמֶת לְעוֹלָם: עֹשֶׂה מִשְׁפָּט לָעֲשׁוּקִים נֹתֵן לֶחֶם לָרְעֵבִים יְיָ מַתִּיר אֲסוּרִים: יְיָ פֹּקֵחַ עִוְרִים יְיָ זֹקֵף כְּפוּפִים יְיָ אֹהֵב צַדִּיקִים: יְיָ שֹׁמֵר אֶת גֵּרִים יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים יְעַוֵּת: יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב זַמְּרָה אֱלֹהֵינוּ כִּי נָעִים נָאוָה תְהִלָּה: בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם יְיָ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס: הָרוֹפֵא לִשְׁבוּרֵי לֵב וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם: מוֹנֶה מִסְפָּר לַכּוֹכָבִים לְכֻלָּם שֵׁמוֹת יִקְרָא: גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב כֹּחַ לִתְבוּנָתוֹ אֵין מִסְפָּר: מְעוֹדֵד עֲנָוִים יְיָ מַשְׁפִּיל רְשָׁעִים עֲדֵי אָרֶץ: עֱנוּ לַייָ בְּתוֹדָה זַמְּרוּ לֵאלֹהֵינוּ בְכִנּוֹר: הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם בְּעָבִים הַמֵּכִין לָאָרֶץ מָטָר הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִיר: נוֹתֵן לִבְהֵמָה לַחְמָהּ לִבְנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ: לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ לֹא בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה: רוֹצֶה יְיָ אֶת יְרֵאָיו אֶת הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: שַׁבְּחִי יְרוּשָׁלַיִם אֶת יְיָ הַלְלִי אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן: כִּי חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ בֵּרַךְ בָּנַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ: הַשָּׂם גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ: הַשֹּׁלֵחַ אִמְרָתוֹ אָרֶץ עַד מְהֵרָה

יָרוּץ דְּבָרוֹ: הַנֹּתֵן שֶׁלֶג כַּצָּמֶר כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר: מַשְׁלִיךְ קַרְחוֹ כְפִתִּים לִפְנֵי קָרָתוֹ מִי יַעֲמֹד: יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיַמְסֵם יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ מָיִם: מַגִּיד דְּבָרָיו לְיַעֲקֹב חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל: לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בַּל יְדָעוּם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת יְיָ מִן הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים: הַלְלוּהוּ כָל מַלְאָכָיו הַלְלוּהוּ כָּל צְבָאָיו: הַלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ הַלְלוּהוּ כָּל כּוֹכְבֵי אוֹר: הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמָיִם וְהַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל הַשָּׁמָיִם: יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי הוּא צִוָּה וְנִבְרָאוּ: וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם חָק נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר: הַלְלוּ אֶת יְיָ מִן הָאָרֶץ תַּנִּינִים וְכָל תְּהֹמוֹת: אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטוֹר רוּחַ סְעָרָה עֹשָׂה דְבָרוֹ: הֶהָרִים וְכָל גְּבָעוֹת עֵץ פְּרִי וְכָל אֲרָזִים: הַחַיָּה וְכָל בְּהֵמָה רֶמֶשׂ וְצִפּוֹר כָּנָף: מַלְכֵי אֶרֶץ וְכָל לְאֻמִּים שָׂרִים וְכָל שֹׁפְטֵי אָרֶץ: בַּחוּרִים וְגַם בְּתוּלוֹת זְקֵנִים עִם נְעָרִים: יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם: וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ שִׁירוּ לַיְיָ שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ בִּקְהַל חֲסִידִים: יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו בְּנֵי צִיּוֹן יָגִילוּ בְמַלְכָּם: יְהַלְלוּ שְׁמוֹ בְמָחוֹל בְּתֹף וְכִנּוֹר יְזַמְּרוּ לוֹ: כִּי רוֹצֶה יְיָ בְּעַמּוֹ יְפָאֵר עֲנָוִים בִּישׁוּעָה: יַעְלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד יְרַנְּנוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם: רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם: לַעֲשׂוֹת נְקָמָה בַּגּוֹיִם תּוֹכֵחוֹת בַּלְאֻמִּים: לֶאְסֹר מַלְכֵיהֶם בְּזִקִּים וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכַבְלֵי בַרְזֶל: לַעֲשׂוֹת בָּהֶם מִשְׁפָּט כָּתוּב הָדָר הוּא לְכָל חֲסִידָיו הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֵל בְּקָדְשׁוֹ הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ: הַלְלוּהוּ בִגְבוּרֹתָיו הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ: הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר: הַלְלוּהוּ בְּתֹף וּמָחוֹל הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעוּגָב: הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי שָׁמַע הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה: כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ: כֹּל הַנְּ' תְּ' יָהּ:

בָּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ: וּבָרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת כָּל הָאָרֶץ אָמֵן וְאָמֵן:

וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְיָ לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם: לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: וְהָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ וְאַתָּה מוֹשֵׁל בַּכֹּל וּבְיָדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה וּבְיָדְךָ לְגַדֵּל וּלְחַזֵּק לַכֹּל: וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וּמְהַלְלִים לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ: אַתָּה הוּא יְיָ לְבַדֶּךָ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל צְבָאָם הָאָרֶץ וְכָל אֲשֶׁר עָלֶיהָ הַיַּמִּים וְכָל אֲשֶׁר בָּהֶם וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת כֻּלָּם וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים: אַתָּה הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָם וְהוֹצֵאתוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים וְשַׂמְתָּ שְּׁמוֹ אַבְרָהָם: וּמָצָאתָ אֶת לְבָבוֹ נֶאֱמָן לְפָנֶיךָ

וְכָרוֹת עִמּוֹ הַבְּרִית לָתֵת אֶת אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַחִתִּי הָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַיְבוּסִי וְהַגִּרְגָּשִׁי לָתֵת לְזַרְעוֹ וַתָּקֶם אֶת דְּבָרֶיךָ כִּי צַדִּיק אָתָּה: וַתֵּרֶא אֶת עֳנִי אֲבֹתֵינוּ בְּמִצְרָיִם וְאֶת זַעֲקָתָם שָׁמַעְתָּ עַל יַם סוּף: וַתִּתֵּן אֹתֹת וּמֹפְתִים בְּפַרְעֹה וּבְכָל עֲבָדָיו וּבְכָל עַם אַרְצוֹ כִּי יָדַעְתָּ כִּי הֵזִידוּ עֲלֵיהֶם וַתַּעַשׂ לְךָ שֵׁם כְּהַיּוֹם הַזֶּה: וְהַיָּם בָּקַעְתָּ לִפְנֵיהֶם וַיַּעַבְרוּ בְתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה וְאֶת רֹדְפֵיהֶם הִשְׁלַכְתָּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ אֶבֶן בְּמַיִם עַזִּים:

וַיּוֹשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שְׂפַת הַיָּם: וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת־יְהוָה וַיַּאֲמִינוּ בַּיהוָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ:

אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ: יְהוָה אִישׁ מִלְחָמָה יְהוָה שְׁמוֹ: מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם־סוּף: תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אָבֶן: יְמִינְךָ יְהוָה נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ יְהוָה תִּרְעַץ אוֹיֵב: וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ: וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד

נזלים

נֹזְלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם: אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי: נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים: מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה־פֶלֶא: נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ: נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם־זוּ גָּאָלְתָּ נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל־נְוֵה קָדְשֶׁךָ: שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת: אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן: תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ קָנִיתָ: תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהוָה מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ: יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְהוָה יִמְלֹךְ לְעָלַם וָעֶד: יְהוָה מַלְכוּתֵהּ קָאֵם לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא: כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם וַיָּשֶׁב יְהוָה עֲלֵהֶם אֶת־מֵי הַיָּם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם: כִּי לַיהוָה הַמְּלוּכָה וּמוֹשֵׁל בַּגּוֹיִם: וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיהוָה הַמְּלוּכָה: וְהָיָה יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

נִשְׁמַת כָּל חַי תְּבָרֵךְ אֶת שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְרוּחַ כָּל בָּשָׂר תְּפָאֵר וּתְרוֹמֵם זִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד · מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם אַתָּה אֵל · וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ · פּוֹדֶה וּמַצִּיל וּמְפַרְנֵס וּמְרַחֵם בְּכָל עֵת צָרָה וְצוּקָה · אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה: אֱלֹהֵי הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים · אֱלוֹהַּ כָּל בְּרִיּוֹת · אֲדוֹן כָּל תּוֹלָדוֹת · הַמְּהֻלָּל בְּרוֹב הַתִּשְׁבָּחוֹת · הַמְנַהֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד · וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים · וַיְיָ לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן · הַמְעוֹרֵר יְשֵׁנִים וְהַמֵּקִיץ נִרְדָּמִים · וְהַמֵּשִׂיחַ אִלְּמִים · וְהַמַּתִּיר אֲסוּרִים · וְהַסּוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְהַזּוֹקֵף כְּפוּפִים · לְךָ לְבַדְּךָ אֲנַחְנוּ מוֹדִים · אִלּוּ פִינוּ מָלֵא שִׁירָה כַּיָּם וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה כַּהֲמוֹן גַּלָּיו · וְשִׂפְתוֹתֵינוּ שֶׁבַח כְּמֶרְחֲבֵי רָקִיעַ · וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת כַּשֶּׁמֶשׁ וְכַיָּרֵחַ · וְיָדֵינוּ פְרוּשׂוֹת כְּנִשְׁרֵי שָׁמָיִם · וְרַגְלֵינוּ קַלּוֹת כָּאַיָּלוֹת · אֵין אֲנַחְנוּ מַסְפִּיקִים לְהוֹדוֹת לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וּלְבָרֵךְ אֶת שְׁמֶךָ עַל אַחַת מֵאָלֶף אֶלֶף אַלְפֵי אֲלָפִים וְרִבֵּי רְבָבוֹת פְּעָמִים הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשִׂיתָ עִם אֲבוֹתֵינוּ וְעִמָּנוּ: מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ · בְּרָעָב זַנְתָּנוּ · וּבְשָׂבָע כִּלְכַּלְתָּנוּ · מֵחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ · וּמִדֶּבֶר מִלַּטְתָּנוּ · וּמֵחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים דִּלִּיתָנוּ: עַד הֵנָּה עֲזָרוּנוּ רַחֲמֶיךָ · וְלֹא עֲזָבוּנוּ חֲסָדֶיךָ · וְאַל תִּטְּשֵׁנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לָנֶצַח: עַל כֵּן אֵבָרִים שֶׁפִּלַּגְתָּ בָּנוּ · וְרוּחַ וּנְשָׁמָה שֶׁנָּפַחְתָּ בְּאַפֵּינוּ · וְלָשׁוֹן אֲשֶׁר שַׂמְתָּ בְּפִינוּ · הֵן הֵם יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ · כִּי כָל פֶּה לְךָ יוֹדֶה · וְכָל לָשׁוֹן לְךָ תִשָּׁבַע · וְכָל בֶּרֶךְ לְךָ תִכְרַע · וְכָל קוֹמָה לְפָנֶיךָ תִשְׁתַּחֲוֶה · וְכָל לְבָבוֹת יִירָאוּךָ · וְכָל קֶרֶב וּכְלָיוֹת יְזַמְּרוּ לִשְׁמֶךָ · כַּדָּבָר שֶׁכָּתוּב כָּל עַצְמוֹתַי תֹּאמַרְנָה יְיָ מִי כָמוֹךָ · מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגֹּזְלוֹ · מִי יִדְמֶה לָּךְ וּמִי יִשְׁוֶה לָּךְ וּמִי יַעֲרָךְ לָךְ · הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן קוֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: נְהַלֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וּנְבָרֵךְ אֶת שֵׁם קָדְשֶׁךָ · כָּאָמוּר לְדָוִד בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ וְכָל קְרָבַי אֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ:

הָאֵל בְּתַעֲצֻמוֹת עֻזֶּךָ · הַגָּדוֹל בִּכְבוֹד שְׁמֶךָ · הַגִּבּוֹר לָנֶצַח וְהַנּוֹרָא בְּנוֹרְאוֹתֶיךָ · הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא:

שׁוֹכֵן עַד מָרוֹם וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ · וְכָתוּב רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיְיָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: בְּפִי יְשָׁרִים תִּתְהַלָּל · וּבְדִבְרֵי צַדִּיקִים תִּתְבָּרַךְ · וּבִלְשׁוֹן חֲסִידִים תִּתְרוֹמָם · וּבְקֶרֶב קְדוֹשִׁים תִּתְקַדָּשׁ:

וּבְמַקְהֲלוֹת רִבְבוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יִתְפָּאַר שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר שֶׁכֵּן חוֹבַת כָּל הַיְצוּרִים · לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדֵּר לְבָרֵךְ לְעַלֵּה וּלְקַלֵּס עַל כָּל דִּבְרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבְּחוֹת דָּוִד בֶּן יִשַׁי עַבְדְּךָ מְשִׁיחֶךָ :

יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ כִּי לְךָ נָאֶה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שִׁיר וּשְׁבָחָה הַלֵּל וְזִמְרָה עֹז וּמֶמְשָׁלָה נֶצַח גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת · בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל בַּתִּשְׁבָּחוֹת אֵל הַהוֹדָאוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה מֶלֶךְ אֵל חֵי הָעוֹלָמִים : ח״ק

חזן בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְבֹרָךְ :

קו״ח בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל :

הַכֹּל יוֹדוּךָ וְהַכֹּל יְשַׁבְּחוּךָ · וְהַכֹּל יֹאמְרוּ אֵין קָדוֹשׁ כַּיְיָ : הַכֹּל יְרוֹמְמוּךָ סֶּלָה יוֹצֵר הַכֹּל · הָאֵל הַפּוֹתֵחַ בְּכָל יוֹם דַּלְתוֹת שַׁעֲרֵי מִזְרָח · וּבוֹקֵעַ חַלּוֹנֵי רָקִיעַ · מוֹצִיא חַמָּה מִמְּקוֹמָהּ וּלְבָנָה מִמְּכוֹן שִׁבְתָּהּ · וּמֵאִיר לָעוֹלָם כֻּלּוֹ וּלְיוֹשְׁבָיו שֶׁבָּרָא בְּמִדַּת רַחֲמִים : הַמֵּאִיר לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ בְּרַחֲמִים · וּבְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית : הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם לְבַדּוֹ מֵאָז · הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא מִימוֹת עוֹלָם : אֱלֹהֵי עוֹלָם בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים רַחֵם עָלֵינוּ · אֲדוֹן עֻזֵּנוּ צוּר מִשְׂגַּבֵּנוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ מִשְׂגָּב בַּעֲדֵנוּ : אֵין כְּעֶרְכֶּךָ וְאֵין זוּלָתֶךָ · אֶפֶס בִּלְתֶּךָ וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ · אֵין כְּעֶרְכְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה · וְאֵין זוּלָתְךָ מַלְכֵּנוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא · אֶפֶס בִּלְתְּךָ גּוֹאֲלֵנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ · וְאֵין דּוֹמֶה לְּךָ מוֹשִׁיעֵנוּ לִתְחִיַּת הַמֵּתִים :

אֵל אָדוֹן עַל כָּל הַמַּעֲשִׂים · בָּרוּךְ וּמְבֹרָךְ בְּפִי כָּל נְשָׁמָה · גָּדְלוֹ וְטוּבוֹ מָלֵא עוֹלָם · דַּעַת וּתְבוּנָה סוֹבְבִים אֹתוֹ : הַמִּתְגָּאֶה עַל חַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ · וְנֶהְדָּר בְּכָבוֹד עַל הַמֶּרְכָּבָה · זְכוּת וּמִישׁוֹר לִפְנֵי כִסְאוֹ · חֶסֶד וְרַחֲמִים לִפְנֵי כְבוֹדוֹ : טוֹבִים מְאוֹרוֹת שֶׁבָּרָא אֱלֹהֵינוּ · יְצָרָם בְּדַעַת בְּבִינָה וּבְהַשְׂכֵּל · כֹּחַ וּגְבוּרָה נָתַן בָּהֶם · לִהְיוֹת מוֹשְׁלִים בְּקֶרֶב תֵּבֵל : מְלֵאִים זִיו וּמְפִיקִים נֹגַהּ · נָאֶה זִיוָם בְּכָל הָעוֹלָם · שְׂמֵחִים בְּצֵאתָם וְשָׂשִׂים בְּבוֹאָם · עֹשִׂים בְּאֵימָה רְצוֹן קוֹנָם : פְּאֵר וְכָבוֹד נוֹתְנִים לִשְׁמוֹ · צָהֳלָה וְרִנָּה לְזֵכֶר מַלְכוּתוֹ · קָרָא לַשֶּׁמֶשׁ וַיִּזְרַח אוֹר · רָאָה וְהִתְקִין צוּרַת הַלְּבָנָה : שֶׁבַח נוֹתְנִים לוֹ כָּל צְבָא מָרוֹם · תִּפְאֶרֶת וּגְדֻלָּה שְׂרָפִים וְאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ :

לָאֵל אֲשֶׁר שָׁבַת מִכָּל הַמַּעֲשִׂים · בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי הִתְעַלָּה וְיָשַׁב עַל כִּסֵּא כְבוֹדוֹ · תִּפְאֶרֶת עָטָה לְיוֹם הַמְּנוּחָה עֹנֶג קָרָא לְיוֹם הַשַּׁבָּת · זֶה שֶׁבַח שֶׁל יוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבּוֹ שָׁבַת אֵל מִכָּל מְלַאכְתּוֹ · וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְשַׁבֵּחַ וְאוֹמֵר מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת טוֹב לְהוֹדוֹת לַיְיָ · לְפִיכָךְ יְפָאֲרוּ וִיבָרְכוּ לָאֵל כָּל יְצוּרָיו · שֶׁבַח יְקָר וּגְדֻלָּה יִתְּנוּ לָאֵל מֶלֶךְ יוֹצֵר כֹּל הַמַּנְחִיל מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ בְּיוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ : שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִתְקַדַּשׁ · וְזִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ יִתְפָּאַר · בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת · תִּתְבָּרַךְ מוֹשִׁיעֵנוּ עַל שֶׁבַח מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְעַל מְאוֹרֵי אוֹר שֶׁעָשִׂיתָ יְפָאֲרוּךָ סֶּלָה :

תִּתְבָּרַךְ צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגֹאֲלֵנוּ בּוֹרֵא קְדוֹשִׁים יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ יוֹצֵר מְשָׁרְתִים וַאֲשֶׁר מְשָׁרְתָיו כֻּלָּם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם וּמַשְׁמִיעִים בְּיִרְאָה יַחַד בְּקוֹל דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם : כֻּלָּם אֲהוּבִים כֻּלָּם בְּרוּרִים כֻּלָּם גִּבּוֹרִים וְכֻלָּם עֹשִׂים בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה רְצוֹן קוֹנָם : וְכֻלָּם פּוֹתְחִים אֶת פִּיהֶם בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה וּמְבָרְכִים וּמְשַׁבְּחִים וּמְפָאֲרִים וּמַעֲרִיצִים וּמַקְדִּישִׁים וּמַמְלִיכִים : אֶת שֵׁם הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא : וְכֻלָּם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם זֶה מִזֶּה · וְנוֹתְנִים רְשׁוּת זֶה לָזֶה לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצְרָם בְּנַחַת רוּחַ בְּשָׂפָה בְרוּרָה וּבִנְעִימָה קְדֻשָּׁה כֻּלָּם כְּאֶחָד עוֹנִים וְאוֹמְרִים בְּיִרְאָה :

קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ

והאופנים

והאופנים וחיות הקדש ברעש גדול מתנשאים לעמת שרפים לעמתם משבחים ואומרים: ברוך כבוד יי ממקומו:

לאל ברוך נעימות יתנו · למלך אל חי וקים זמרות יאמרו ותשבחות ישמיעו · כי הוא לבדו פועל גבורות עשה חדשות · בעל מלחמות · זורע צדקות מצמיח ישועות · בורא רפואות · נורא תהלות · אדון הנפלאות · המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית: כאמור לעשה אורים גדולים כי לעולם חסדו: אור חדש על ציון תאיר ונזכה כלנו מהרה לאורו: ברוך אתה יי יוצר המאורות:

אהבה רבה אהבתנו יי אלהינו חמלה גדולה ויתרה חמלת עלינו: אבינו מלכנו בעבור אבותינו שבטחו בך ותלמדם חקי חיים כן תחננו ותלמדנו: אבינו האב הרחמן המרחם רחם עלינו ותן בלבנו להבין ולהשכיל לשמע ללמוד וללמד לשמר ולעשות ולקים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה: והאר עינינו בתורתך ודבק לבנו במצותיך ויחד לבבנו לאהבה וליראה את שמך ולא נבוש לעולם ועד: כי בשם קדשך הגדול והנורא בטחנו נגילה ונשמחה בישועתך: והביאנו לשלום מארבע כנפות הארץ · ותוליכנו קוממיות לארצנו · כי אל פועל ישועות אתה ובנו בחרת מכל עם ולשון · וקרבתנו לשמך הגדול סלה באמת להודות לך וליחדך באהבה: ברוך אתה יי הבוחר בעמו ישראל באהבה:

יחיד אומר אל מלך נאמן

שמע ישראל יהוה אלהינו יהוה · אחד:

בלחש ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

ואהבת את יהוה אלהיך בכל־לבבך ובכל־נפשך ובכל־מאדך: והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על־לבבך: ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: וקשרתם לאות על־ידך והיו לטטפת בין עיניך: וכתבתם על־מזזות ביתך ובשעריך:

והיה אם־שמע תשמעו אל־מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את־יהוה אלהיכם ולעבדו בכל־לבבכם ובכל־נפשכם: ונתתי מטר־ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנך ותירשך ויצהרך: ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת: השמרו לכם פן־יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם: וחרה אף־יהוה בכם ועצר את־השמים ולא־יהיה מטר והאדמה לא תתן את־יבולה ואבדתם מהרה מעל הארץ הטבה אשר יהוה נתן לכם: ושמתם את־דברי אלה על־לבבכם ועל־נפשכם וקשרתם אתם לאות על־ידכם והיו לטוטפת בין עיניכם: ולמדתם אתם את־בניכם לדבר בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: וכתבתם על־מזוזות ביתך ובשעריך:

למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע יהוה לאבתיכם לתת להם כימי השמים על־הארץ:

ויאמר יהוה אל־משה לאמר: דבר אל־בני ישראל ואמרת אלהם ועשו להם ציצת על־כנפי בגדיהם לדרתם ונתנו על־ציצת הכנף פתיל תכלת: והיה לכם לציצת וראיתם אתו וזכרתם את־כל־מצות יהוה ועשיתם אתם ולא־תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר־אתם זנים אחריהם: למען תזכרו ועשיתם את־כל־מצותי והייתם קדשים לאלהיכם: אני יהוה אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים אני יהוה אלהיכם:

אמת ויציב ונכון וקים וישר ונאמן ואהוב וחביב ונחמד ונעים ונורא ואדיר ומתקן ומקבל וטוב ויפה הדבר הזה עלינו לעולם ועד: אמת אלהי עולם מלכנו צור יעקב מגן ישענו · לדר ודר הוא קים ושמו קים וכסאו נכון ומלכותו ואמונתו לעד קימת: ודבריו חיים וקימים נאמנים

וְנֶחֱמָדִים לָעַד ינשק הציצית ויסירם וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים עַל אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ עַל בָּנֵינוּ וְעַל דּוֹרוֹתֵינוּ וְעַל כָּל דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ:

עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים דָּבָר טוֹב וְקַיָּם לְעוֹלָם וָעֶד אֱמֶת וֶאֱמוּנָה חֹק וְלֹא יַעֲבֹר: אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ גֹּאֲלֵנוּ גֹּאֵל אֲבוֹתֵינוּ יוֹצְרֵנוּ צוּר יְשׁוּעָתֵנוּ פּוֹדֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ אֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ:

עֶזְרַת אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם מָגֵן וּמוֹשִׁיעַ לִבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם בְּכָל דּוֹר וָדוֹר: בְּרוּם עוֹלָם מוֹשָׁבֶךָ וּמִשְׁפָּטֶיךָ וְצִדְקָתְךָ עַד אַפְסֵי אָרֶץ: אַשְׁרֵי אִישׁ שֶׁיִּשְׁמַע לְמִצְוֹתֶיךָ וְתוֹרָתְךָ וּדְבָרְךָ יָשִׂים עַל לִבּוֹ: אֱמֶת אַתָּה הוּא אָדוֹן לְעַמֶּךָ וּמֶלֶךְ גִּבּוֹר לָרִיב רִיבָם: אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ: מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ · כָּל בְּכוֹרֵיהֶם הָרַגְתָּ וּבְכוֹרְךָ גָּאָלְתָּ וְיַם סוּף בָּקַעְתָּ וְזֵדִים טִבַּעְתָּ וִידִידִים הֶעֱבַרְתָּ וַיְכַסּוּ מַיִם צָרֵיהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר: עַל זֹאת שִׁבְּחוּ אֲהוּבִים וְרוֹמְמוּ אֵל וְנָתְנוּ יְדִידִים זְמִרוֹת שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְמֶלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם: רָם וְנִשָּׂא גָּדוֹל וְנוֹרָא מַשְׁפִּיל גֵּאִים וּמַגְבִּיהַּ שְׁפָלִים מוֹצִיא אֲסִירִים וּפוֹדֶה עֲנָוִים וְעוֹזֵר דַּלִּים וְעוֹנֶה לְעַמּוֹ בְּעֵת שַׁוְּעָם אֵלָיו: תְּהִלּוֹת לְאֵל עֶלְיוֹן בָּרוּךְ הוּא וּמְבֹרָךְ · מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם: מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם יְיָ מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא:

שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְּחוּ גְאוּלִים לְשִׁמְךָ עַל שְׂפַת הַיָּם יַחַד כֻּלָּם הוֹדוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ · יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

צוּר יִשְׂרָאֵל קוּמָה בְּעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל וּפְדֵה כִנְאֻמֶךָ יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל · גֹּאֲלֵנוּ יְיָ צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

צריך לסמוך גאולה לתפלה ולא יפסיק אפי' בעניית אמן:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בש"ת זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר · מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בש"ת מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

בחזרת הש"ץ אומרים זה:

נְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּעוֹלָם כְּשֵׁם שֶׁמַּקְדִּישִׁים אוֹתוֹ בִּשְׁמֵי מָרוֹם · כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: אָז בְּקוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל אַדִּיר וְחָזָק מַשְׁמִיעִים קוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: מִמְּקוֹמְךָ מַלְכֵּנוּ תוֹפִיעַ וְתִמְלוֹךְ עָלֵינוּ כִּי מְחַכִּים אֲנַחְנוּ לָךְ מָתַי תִּמְלוֹךְ בְּצִיּוֹן בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד תִּשְׁכּוֹן: תִּתְגַּדַּל וְתִתְקַדַּשׁ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ לְדוֹר וָדוֹר וּלְנֵצַח נְצָחִים: וְעֵינֵינוּ תִרְאֶינָה מַלְכוּתֶךָ כַּדָּבָר הָאָמוּר בְּשִׁירֵי עֻזֶּךָ עַל יְדֵי דָוִד מְשִׁיחַ צִדְקֶךָ: יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

חזן לדור ודור נגיד גדלך ולנצח נצחים קדשתך נקדיש ושבחך אלהינו מפינו לא ימוש לעולם ועד · כי אל מלך גדול וקדוש אתה : ברוך אתה יי האל (כש"ת המלך) הקדוש :

אתה קדוש ושמך קדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה : ברוך אתה יי האל הקדוש : (כש"ת המלך הקדוש) :

ישמח משה במתנת חלקו · כי עבד נאמן קראת לו · כליל תפארת בראשו נתת (לו) בעמדו לפניך על הר סיני · ושני לוחות אבנים הוריד בידו · וכתוב בהם שמירת שבת וכן כתוב בתורתך :

ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדרתם ברית עולם : ביני ובין בני ישראל אות היא לעלם כי ששת ימים עשה יי את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש :

ולא נתתו יי אלהינו לגויי הארצות ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים · וגם במנוחתו לא ישכנו ערלים · כי לישראל עמך נתתו באהבה לזרע יעקב אשר בם בחרת · עם מקדשי שביעי כלם ישבעו ויתענגו מטובך · ובשביעי רצית בו וקדשתו חמדת ימים אתו קראת · זכר למעשה בראשית :

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך שבענו מטובך ושמחנו בישועתך וטהר לבנו לעבדך באמת והנחילנו יי אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך וינוחו בו ישראל מקדשי שמך : ברוך אתה יי מקדש השבת :

רצה יי אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם והשב את העבודה לדביר ביתך ואשי ישראל · ותפלתם באהבה תקבל ברצון ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך :

בשבת ר"ח אומרים זה :

אלהינו ואלהי אבותינו · יעלה ויבא ויגיע ויראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר זכרוננו ופקדוננו וזכרון אבותינו וזכרון משיח בן דוד עבדך · וזכרון ירושלים עיר קדשך · וזכרון כל עמך בית ישראל לפניך · לפליטה לטובה לחן ולחסד ולרחמים לחיים ולשלום ביום ראש החדש הזה : זכרנו יי אלהינו בו לטובה · ופקדנו בו לברכה · והושיענו בו לחיים · ובדבר ישועה ורחמים חוס וחננו ורחם עלינו והושיענו כי אליך עינינו כי אל מלך חנון ורחום אתה :

ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים : ברוך אתה יי המחזיר שכינתו לציון :

מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד צור חיינו מגן ישענו · אתה הוא לדור ודור נודה לך ונספר תהלתך על חיינו המסורים בידך ועל נשמותינו הפקודות לך ועל נסיך שבכל יום עמנו ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת · ערב ובקר וצהרים · הטוב כי לא כלו רחמיך והמרחם כי לא תמו חסדיך מעולם קוינו לך :

מודים דרבנן

מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי כל בשר יוצרנו יוצר בראשית ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש על שהחייתנו וקימתנו כן תחיינו ותקימנו ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך לשמור חקיך ולעשות רצונך ולעבדך בלבב שלם על שאנחנו מודים לך · ברוך אל ההודאות :

בשבת חנוכה אומרים זה :

על הנסים ועל הפרקן ועל הגבורות ועל התשועות ועל המלחמות שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה :

בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול חשמונאי ובניו כשעמדה מלכות אנטיוכוס על עמך ישראל להשכיחם תורתך ולהעבירם מחקי רצונך · ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת

צָרָתָם רַבְתָּ אֶת רִיבָם דַּנְתָּ אֶת דִּינָם נָקַמְתָּ אֶת נִקְמָתָם מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה וְאַחַר כֵּן בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וּפִנּוּ אֶת הֵיכָלֶךָ וְטִהֲרוּ אֶת מִקְדָּשֶׁךָ וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

בש"ת וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

לש"ץ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁךָ כָּאָמוּר: יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ: בספר בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

בש"ת בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכֹל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות: וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות:

סדר הלל

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִקְרוֹא אֶת הַהַלֵּל:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: מִי כַּיְיָ אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת: הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן: לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ:

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז: הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו: הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מַה לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַ יַעֲקֹב: הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ מָיִם:

בשבת תנוכה אומרים לא לנו

לֹא לָנוּ יְיָ לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל חַסְדְּךָ עַל אֲמִתֶּךָ: לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה נָא אֱלֹהֵיהֶם: וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ עָשָׂה: עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ אַף לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן: יְדֵיהֶם

ולא

וְלֹא יְמִישׁוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ לֹא יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם: יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: יִרְאֵי יְיָ בִּטְחוּ בַיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: ע״כ

יְיָ זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת בֵּית אַהֲרֹן: יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְיָ הַקְּטַנִּים עִם הַגְּדֹלִים: יֹסֵף יְיָ עֲלֵיכֶם עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם: בְּרוּכִים אַתֶּם לַיְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַיְיָ וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם: לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ יָהּ וְלֹא כָּל יֹרְדֵי דוּמָה: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

בשבת חנוכה אומרים אהבתי

אָהַבְתִּי כִּי יִשְׁמַע יְיָ אֶת קוֹלִי תַּחֲנוּנָי: כִּי הִטָּה אָזְנוֹ לִי וּבְיָמַי אֶקְרָא: אֲפָפוּנִי חֶבְלֵי מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא: וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא אָנָּה יְיָ מַלְּטָה נַפְשִׁי: חַנּוּן יְיָ וְצַדִּיק וֵאלֹהֵינוּ מְרַחֵם: שֹׁמֵר פְּתָאִים יְיָ דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ: שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי כִּי יְיָ גָּמַל עָלָיְכִי: כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת אֶת עֵינִי מִן דִּמְעָה אֶת רַגְלִי מִדֶּחִי: אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְיָ בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים: הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד: אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כָּל הָאָדָם כֹּזֵב: ע״כ

מָה אָשִׁיב לַיְיָ כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי: כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַיְיָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: יָקָר בְּעֵינֵי יְיָ הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו: אָנָּה יְיָ כִּי אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי: לְךָ אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַיְיָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: בְּחַצְרוֹת בֵּית יְיָ בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּ אֶת יְיָ כָּל גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים: כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת יְיָ לְעוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ נָא בֵית אַהֲרֹן — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ נָא יִרְאֵי יְיָ — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

מִן הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ: יְיָ לִי לֹא אִירָא מַה יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם: יְיָ לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי: טוֹב לַחֲסוֹת בַּיְיָ מִבְּטֹחַ בָּאָדָם: טוֹב לַחֲסוֹת בַּיְיָ מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים: כָּל גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי גַם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי כִדְבוֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: דָּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַיְיָ עֲזָרָנִי: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה: קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: יְמִין יְיָ רוֹמֵמָה יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: לֹא אָמוּת כִּי אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ: יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי: פִּתְחוּ לִי שַׁעֲרֵי צֶדֶק אָבֹא בָם אוֹדֶה יָהּ: זֶה הַשַּׁעַר לַיְיָ צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ: אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה: אודך אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה: אבן מֵאֵת יְיָ הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ: מאת זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְיָ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ: זה

אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא: אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא:
אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא: אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא:

בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְיָ בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְיָ: ברוך אֵל יְיָ וַיָּאֶר לָנוּ אִסְרוּ חַג בַּעֲבֹתִים עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ: אל אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ: אלי הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הודו

יְהַלְלוּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ (עַל) כָּל מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ צַדִּיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנֶךָ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ כִּי לְךָ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשִׁמְךָ נָאֶה לְזַמֵּר כִּי מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת: קדיש שלם

אֵין כָּמוֹךָ בָאֱלֹהִים אֲדֹנָי וְאֵין כְּמַעֲשֶׂיךָ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עוֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר: יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלוֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

אַב הָרַחֲמִים הֵיטִיבָה בִרְצוֹנְךָ אֶת צִיּוֹן תִּבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלָיִם: כִּי בְךָ לְבַד בָּטָחְנוּ מֶלֶךְ אֵל רָם וְנִשָּׂא אֲדוֹן עוֹלָמִים: ומוציאין ס"ת ואומרים ויהי בנסוע

וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה יְיָ וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ: כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר יְיָ מִירוּשָׁלָיִם: בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ:

בְּרִיךְ שְׁמֵהּ דְּמָרֵא עָלְמָא· בְּרִיךְ כִּתְרָךְ וְאַתְרָךְ· יְהֵא רְעוּתָךְ עִם עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְעָלַם· וּפוּרְקַן יְמִינָךְ אַחֲזֵי לְעַמָּךְ בְּבֵית מַקְדְּשָׁךְ· וּלְאַמְטוּיֵי לָנָא מִטּוּב נְהוֹרָךְ· וּלְקַבֵּל צְלוֹתָנָא בְּרַחֲמִין· יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתוֹרִיךְ לָן חַיִּין בְּטִיבוּתָא וְלֶהֱוֵי אֲנָא פְקִידָא בְּגוֹ צַדִּיקַיָּא לְמִרְחַם עָלַי וּלְמִנְטַר יָתִי וְיַת כָּל דִּי לִי וְדִי לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל· אַנְתְּ הוּא זָן לְכֹלָּא וּמְפַרְנֵס לְכֹלָּא אַנְתְּ הוּא שַׁלִּיט עַל כֹּלָּא· אַנְתְּ הוּא דְשַׁלִּיט עַל מַלְכַיָּא· וּמַלְכוּתָא דִּילָךְ הִיא· אֲנָא עַבְדָּא דְקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא דְּסָגִידְנָא קַמֵּהּ וּמִקַּמָּא דִּיקַר אוֹרַיְתֵהּ בְּכָל עִדָּן וְעִדָּן· לָא עַל אֱנָשׁ רָחִיצְנָא וְלָא עַל בַּר אֱלָהִין סָמִיכְנָא אֶלָּא בֶּאֱלָהָא דִשְׁמַיָּא· דְּהוּא אֱלָהָא קְשׁוֹט· וְאוֹרַיְתֵהּ קְשׁוֹט· וּנְבִיאוֹהִי קְשׁוֹט· וּמַסְגֵּא לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּקְשׁוֹט· בֵּהּ אֲנָא רָחִיץ· וְלִשְׁמֵהּ קַדִּישָׁא יַקִּירָא אֲנָא אֵמַר תּוּשְׁבְּחָן· יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתִפְתַּח לִבִּי בְּאוֹרַיְתָא וְתַשְׁלִים מִשְׁאֲלִין דְּלִבִּי וְלִבָּא דְכָל עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְטַב וּלְחַיִּין וְלִשְׁלָם אָמֵן:

חו"ק שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד:

חו"ק אֶחָד אֱלֹהֵינוּ גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ קָדוֹשׁ שְׁמוֹ:

חזן גַּדְּלוּ לַייָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו:

לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ:

עַל הַכֹּל יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: בָּעוֹלָמוֹת שֶׁבָּרָא הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא· כִּרְצוֹנוֹ וְכִרְצוֹן יְרֵאָיו וְכִרְצוֹן כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל: צוּר הָעוֹלָמִים אֲדוֹן כָּל הַבְּרִיּוֹת אֱלוֹהַּ כָּל הַנְּפָשׁוֹת: הַיּוֹשֵׁב בְּמֶרְחֲבֵי מָרוֹם הַשּׁוֹכֵן בִּשְׁמֵי שְׁמֵי קֶדֶם: קְדֻשָּׁתוֹ עַל הַחַיּוֹת וּקְדֻשָּׁתוֹ עַל כִּסֵּא הַכָּבוֹד: וּבְכֵן יִתְקַדַּשׁ שִׁמְךָ בָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְעֵינֵי כָּל חָי· וְנֹאמַר לְפָנָיו שִׁיר חָדָשׁ כַּכָּתוּב· שִׁירוּ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ שְׁמוֹ סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו: וְנִרְאֵהוּ עַיִן בְּעַיִן בְּשׁוּבוֹ אֶל נָוֵהוּ כַּכָּתוּב: כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְיָ צִיּוֹן: וְנֶאֱמַר וְנִגְלָה כְּבוֹד יְיָ וְרָאוּ כָל בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי יְיָ דִּבֵּר:

אַב הָרַחֲמִים הוּא יְרַחֵם עַם עֲמוּסִים וְיִזְכּוֹר בְּרִית אֵיתָנִים וְיַצִּיל נַפְשׁוֹתֵינוּ מִן הַשָּׁעוֹת הָרָעוֹת וְיִגְעַר בְּיֵצֶר הָרָע מִן הַנְּשׂוּאִים וְיָחֹן אוֹתָנוּ לִפְלֵיטַת עוֹלָמִים· וִימַלֵּא מִשְׁאֲלוֹתֵינוּ בְּמִדָּה טוֹבָה יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים:

כשמגביהין ספר תורה אומרים זה:

וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל פִּי יְיָ בְּיַד מֹשֶׁה: עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתוֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בִּשְׂמֹאולָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד: יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר:

יְקוּם פּוּרְקָן מִן שְׁמַיָּא· חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי· וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מַעַלְיָא· זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא· זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא: לְמָרָנָן וְרַבָּנָן חֲבוּרָתָא קַדִּישָׁתָא· דִּי בְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְדִי בְבָבֶל לְרֵישֵׁי כַלֵּי וּלְרֵישֵׁי גַלְוָתָא וּלְרֵישֵׁי מְתִיבָתָא וּלְדַיָּנֵי דִי בָבָא: לְכָל

תַּלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל מָאן דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא · מַלְכָּא דְעָלְמָא
יְבָרֵךְ יַתְהוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיהוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיהוֹן וְיִתֵּן אַרְכָה לִשְׁנֵיהוֹן וְיִתְפָּרְקוּן וְיִשְׁתֵּזְבוּן
מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין · מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּהוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן
וְנֹאמַר אָמֵן :

יְקוּם פּוּרְקָן מִן שְׁמַיָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת
גּוּפָא וּנְהוֹרָא מַעַלְיָא · זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא · זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא :
לְכָל קְהָלָא קַדִּישָׁא הָדֵין רַבְרְבַיָּא עִם זְעֵרַיָּא טַפְלָא וּנְשַׁיָּא · מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יַתְכוֹן יַפִּישׁ
חַיֵּיכוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיכוֹן וְיִתֵּן אַרְכָה לִשְׁנֵיכוֹן וְתִתְפָּרְקוּן וְתִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין
בִּישִׁין · מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּכוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן :

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב · הוּא יְבָרֵךְ אֶת כָּל הַקָּהָל הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה עִם כָּל
קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ · הֵם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם · וּמִי שֶׁמְּיַחֲדִים בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת
לִתְפִלָּה · וּמִי שֶׁבָּאִים בְּתוֹכָם לְהִתְפַּלֵּל · וּמִי שֶׁנּוֹתְנִים נֵר לַמָּאוֹר וְיַיִן לְקִדּוּשׁ וּלְהַבְדָּלָה וּפַת
לָאוֹרְחִים וּצְדָקָה לָעֲנִיִּים · וְכָל מִי שֶׁעוֹסְקִים בְּצָרְכֵי צִבּוּר בֶּאֱמוּנָה · הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְשַׁלֵּם
שְׂכָרָם וְיָסִיר מֵהֶם כָּל מַחֲלָה וְיִרְפָּא לְכָל גּוּפָם וְיִסְלַח לְכָל עֲוֹנָם · וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל
מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם עִם כָּל יִשְׂרָאֵל אֲחֵיהֶם וְנֹאמַר אָמֵן :

תפלה בעד שלום הקיסר יר״ה

הנותן תשועה למלכים וממשלה לנסיכים מלכותו מלכות כל עולמים הפוצה את דוד עבדו
מחרב רעה הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה הוא יברך וישמור וינצור ויעזור וירומם
ויגדל וינשא למעלה את אדונינו הקיסר **אלכסנדר ניקאלאיוויטש** ירום הודו
עם אשתו הקיסרית הכבודה **מאריא אלכסנדראוונא** ובנו יורש עצר **אלכסנדר
אלכסנדראוויטש** ואת רעיתו הגבירה **מאריא טעאדאראוונא** ואת כל בית
מלכנו הרם יר״ה · מלך מלכי המלכים ברחמיו יחייהו וישמרהו ומכל צרה ויגון ונזק יצילהו
וידבר עמים תחת רגליו ויפיל שונאיו לפניו ובכל אשר יפנה יצליח · מלך מלכי המלכים
ברחמיו יתן בלבו ובלב כל יועציו ושריו רחמנות לעשות טובות עמנו ועם כל ישראל · בימיו
ובימינו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח ובא לציון גואל וכן יהי רצון ונאמר אמן :

כשמברכין החודש יש נוהגין לומר זה

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּחַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה ·
וְתִתֶּן לָנוּ חַיִּים אֲרוּכִים · חַיִּים שֶׁל שָׁלוֹם · חַיִּים שֶׁל טוֹבָה · חַיִּים שֶׁל בְּרָכָה · חַיִּים שֶׁל
פַּרְנָסָה · חַיִּים שֶׁל חִלּוּץ עֲצָמוֹת · חַיִּים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם יִרְאַת שָׁמַיִם וְיִרְאַת חֵטְא · חַיִּים שֶׁאֵין
בָּהֶם בּוּשָׁה וּכְלִמָּה · חַיִּים שֶׁל עֹשֶׁר וְכָבוֹד · חַיִּים שֶׁתְּהֵא בָנוּ אַהֲבַת תּוֹרָה וְיִרְאַת שָׁמַיִם ·
חַיִּים שֶׁיִּמָּלְאוּ מִשְׁאֲלוֹת לִבֵּנוּ לְטוֹבָה אָמֵן סֶלָה :

נכון לידע המולד בשעה שמברכין החודש :

מִי שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ · וְגָאַל אוֹתָם מֵעַבְדוּת לְחֵרוּת · הוּא יִגְאַל אוֹתָנוּ
בְּקָרוֹב · וִיקַבֵּץ נִדָּחֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ · חֲבֵרִים כָּל יִשְׂרָאֵל וְנֹאמַר אָמֵן :
ש״ץ לוקח ס״ת בידו ואומר ראש חודש פלוני ביום פלוני הבא עלינו ועל כל ישראל לטובה :
יְחַדְּשֵׁהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָלֵינוּ וְעַל כָּל עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל · לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם ·
לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה · לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה · וְנֹאמַר אָמֵן : אשרי וכו׳

כשמברכין החודש אין אומרים זה :

אַב הָרַחֲמִים שׁוֹכֵן מְרוֹמִים · בְּרַחֲמָיו הָעֲצוּמִים הוּא יִפְקוֹד בְּרַחֲמִים · הַחֲסִידִים וְהַיְשָׁרִים וְהַתְּמִימִים · קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ שֶׁמָּסְרוּ נַפְשָׁם עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם · הַנֶּאֱהָבִים וְהַנְּעִימִים בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרָדוּ · מִנְּשָׁרִים קַלּוּ וּמֵאֲרָיוֹת גָּבֵרוּ · לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנָם וְחֵפֶץ צוּרָם : יִזְכְּרֵם אֱלֹהֵינוּ לְטוֹבָה · עִם שְׁאָר צַדִּיקֵי עוֹלָם · וְיִנְקוֹם נִקְמַת דַּם עֲבָדָיו הַשָּׁפוּךְ : כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים · הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם עֲבָדָיו יִקּוֹם · וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ : וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר וְנִקֵּיתִי דָּמָם לֹא נִקֵּיתִי · וַיְיָ שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן : וּבְכִתְבֵי הַקֹּדֶשׁ נֶאֱמַר · לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם יִוָּדַע בַּגּוֹיִם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ : וְאוֹמֵר כִּי דֹרֵשׁ דָּמִים אוֹתָם זָכָר לֹא שָׁכַח צַעֲקַת עֲנָוִים : וְאוֹמֵר יָדִין בַּגּוֹיִם מָלֵא גְוִיּוֹת מָחַץ רֹאשׁ עַל אֶרֶץ רַבָּה : מִנַּחַל בַּדֶּרֶךְ יִשְׁתֶּה עַל כֵּן יָרִים רֹאשׁ : אשרי וכו׳

כשמברכין בה״ב יאמר הש״ץ זה :

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן דוד ושלמה הוא יברך את כל מי שיקבל עליו להתענות תענית שני וחמישי ושני בשכר זה הקדוש ברוך הוא ישמרהו ויצילהו מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם ויקבל תפלותיהם ויאזין שועותיהם עם כל ישראל אחיהם ונאמר אמן :

חזן יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ :

והקהל אומרים הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם : וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרוֹבוֹ הַלְלוּיָהּ :

מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַיְיָ בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַיְיָ כָּבוֹד וָעֹז : הָבוּ לַיְיָ כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַיְיָ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ : קוֹל יְיָ עַל הַמָּיִם אֵל הַכָּבוֹד הִרְעִים יְיָ עַל מַיִם רַבִּים : קוֹל יְיָ בַּכֹּחַ קוֹל יְיָ בֶּהָדָר : קוֹל יְיָ שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יְיָ אֶת אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן : וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ עֵגֶל לְבָנוֹן וְשִׂרְיוֹן כְּמוֹ בֶן רְאֵמִים : קוֹל יְיָ חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ : קוֹל יְיָ יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יְיָ מִדְבַּר קָדֵשׁ : קוֹל יְיָ יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד : יְיָ לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב יְיָ מֶלֶךְ לְעוֹלָם : יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם :

וּבְנֻחֹה יֹאמַר שׁוּבָה יְיָ רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל : קוּמָה יְיָ לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ : כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ : בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ : כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל תַּעֲזֹבוּ : עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר : דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם : הֲשִׁיבֵנוּ יְיָ אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם : ח״ק

מוסף לשבת ולשבת ראש חודש

כִּי שֵׁם יְיָ אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ : אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה :

בש״ת זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים :

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם :

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ :

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם :

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר · מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דוֹמֶה לָּךְ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה :

בש״ת מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים :

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים :

כשהש"ץ חוזר הש"ע אומרים זה

נעריצך ונקדישך כסוד שיח שרפי קדש · המקדישים שמך בקדש ככתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר : קדוש קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו : כבודו מלא עולם משרתיו שואלים זה לזה איה מקום כבודו · לעמתם ברוך יאמרו : ברוך כבוד יי ממקומו : ממקומו הוא יפן ברחמים ויחון עם המיחדים שמו ערב ובקר בכל יום תמיד פעמים באהבה שמע אומרים : שמע ישראל יי אלהינו יי אחד : הוא אלהינו הוא אבינו הוא מלכנו הוא מושיענו והוא ישמיענו ברחמיו שנית לעיני כל חי להיות לכם לאלהים · אני יי אלהיכם : ובדברי קדשך כתוב לאמר : ימלוך יי לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה : לש"ץ לדור ודור וכו'

אתה קדוש ושמך קדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה : ברוך אתה יי **האל הקדוש** : (בשי"ת המלך הקדוש) : בשבת ר"ח מתחילין כאן אתה יצרת *)

תכנת שבת רצית קרבנותיה · צוית פרושיה עם סדורי נסכיה · מענגיה לעולם כבוד ינחלו · טועמיה חיים זכו · וגם האוהבים דבריה גדלה בחרו · אז מסיני נצטוו עליה · ותצונו יי אלהינו להקריב בה קרבן מוסף שבת כראוי : יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתעלנו בשמחה לארצנו ותטענו בגבולנו · ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו · תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם · ואת מוסף יום השבת הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור :

וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו : עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה :

ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג · עם מקדשי שביעי כלם ישבעו ויתענגו מטובך · ובשביעי רצית (בו) וקדשתו חמדת ימים אותו קראת זכר למעשה בראשית :

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך שבענו מטובך ושמחנו

לשבת וראש חודש

*) אתה יצרת עולמך מקדם כלית מלאכתך ביום השביעי אהבת אותנו ורצית בנו ורוממתנו מכל הלשונות וקדשתנו במצותיך וקרבתנו מלכנו לעבודתך ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת · ותתן לנו יי אלהינו באהבה שבתות למנוחה וראשי חדשים לכפרה · ולפי שחטאנו לפניך אנחנו ואבותינו חרבה עירנו ושמם בית מקדשנו וגלה יקרנו ונטל כבוד מבית חיינו · ואין אנחנו יכולים לעשות חובותינו בבית בחירתך בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו מפני היד השלוחה במקדשך : יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתעלנו בשמחה לארצנו ותטענו בגבולנו ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם : ואת מוספי יום השבת הזה ויום ראש החדש הזה · נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור :

וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו : עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה : (זה קרבן שבת וקרבן היום כאמור) :

ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליי פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם :

ומנחתם ונסכיהם כמדבר שלשה עשרנים לפר ושני עשרנים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידים כהלכתם :

ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג · עם מקדשי שביעי כלם ישבעו ויתענגו מטובך · ובשביעי רצית (בו) וקדשתו חמדת ימים אותו קראת זכר למעשה בראשית :

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו וחדש עלינו ביום השבת הזה את החדש הזה לטובה ולברכה

וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ וְיָנוּחוּ בוֹ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת : רצה ומודים וכו׳

קַוֵּה אֶל יְיָ חֲזַק וְיַאֲמֵץ לִבֶּךָ וְקַוֵּה אֶל יְיָ : אֵין קָדוֹשׁ כַּייָ כִּי אֵין בִּלְתֶּךָ וְאֵין צוּר כֵּאלֹהֵינוּ : כִּי מִי אֱלוֹהַּ מִבַּלְעֲדֵי יְיָ וּמִי צוּר זוּלָתִי אֱלֹהֵינוּ :

אֵין כֵּאלֹהֵינוּ · אֵין כַּאדוֹנֵינוּ · אֵין כְּמַלְכֵּנוּ · אֵין כְּמוֹשִׁיעֵנוּ : מִי כֵאלֹהֵינוּ · מִי כַאדוֹנֵינוּ · מִי כְמַלְכֵּנוּ · מִי כְמוֹשִׁיעֵנוּ : נוֹדֶה לֵאלֹהֵינוּ · נוֹדֶה לַאדוֹנֵינוּ · נוֹדֶה לְמַלְכֵּנוּ · נוֹדֶה לְמוֹשִׁיעֵנוּ : בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ · בָּרוּךְ אֲדוֹנֵינוּ · בָּרוּךְ מַלְכֵּנוּ · בָּרוּךְ מוֹשִׁיעֵנוּ : אַתָּה הוּא אֱלֹהֵינוּ · אַתָּה הוּא אֲדוֹנֵינוּ · אַתָּה הוּא מַלְכֵּנוּ · אַתָּה הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ · אַתָּה הוּא שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים :

פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת הַצְּרִי וְהַצִּפֹּרֶן הַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה · מוֹר וּקְצִיעָה שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה · הַקֹּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר וְקִלּוּפָה שְׁלשָׁה וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין · יֵין קַפְרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין תְּלָתָא וְאִם אֵין לוֹ יֵין קַפְרִיסִין מֵבִיא חֲמַר חִוַּרְיָן עַתִּיק · מֶלַח סְדוֹמִית רֹבַע הַקָּב · מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל שֶׁהוּא · רַבִּי נָתָן אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל שֶׁהוּא · וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ · וְאִם חִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה :

רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר הַצְּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף · בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה שֶׁשָּׁפִין בָּהּ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה · יֵין קַפְרִיסִין שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה · וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בָּעֲזָרָה מִפְּנֵי הַכָּבוֹד :

הַשִּׁיר שֶׁהַלְוִיִּם הָיוּ אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ : בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן הָיוּ אוֹמְרִים לַייָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיוֹשְׁבֵי בָהּ : בַּשֵּׁנִי הָיוּ אוֹמְרִים גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ הַר קָדְשׁוֹ : בַּשְּׁלִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט : בָּרְבִיעִי הָיוּ אוֹמְרִים אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ : בַּחֲמִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב : בַּשִּׁשִּׁי הָיוּ אוֹמְרִים יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט : בַּשַּׁבָּת הָיוּ אוֹמְרִים מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת מִזְמוֹר שִׁיר לֶעָתִיד לָבֹא לְיוֹם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים :

תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא שנאמר הליכות עולם לו אל תקרי הליכות אלא הלכות :

אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר וכל בניך למודי יי ורב שלום בניך : אל תקרי בניך אלא בוניך : שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול : יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך : למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך : למען בית יי אלהינו אבקשה טוב לך : יי עוז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום :

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל הֲמוֹנָם : וַאֲנַחְנוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא : שֶׁהוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ · וְכִסֵּא כְבוֹדוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל · וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים · הוּא אֱלֹהֵינוּ אֵין עוֹד : אֱמֶת מַלְכֵּנוּ אֶפֶס זוּלָתוֹ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ · וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד :

עַל כֵּן נְקַוֶּה לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת

לשבת וראש חודש

וְלִבְרָכָה · לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה · לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה · לְפַרְנָסָה וּלְכַלְכָּלָה · לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם · לִמְחִילַת חֵטְא וְלִסְלִיחַת עָוֹן · (בשנת העיבור וּלְכַפָּרַת פָּשַׁע) · כִּי בְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בָּחַרְתָּ מִכָּל הָאֻמּוֹת וְשַׁבַּת קָדְשְׁךָ לָהֶם הוֹדָעְתָּ וְחֻקֵּי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לָהֶם קָבָעְתָּ : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים : רצה ומודים וכו׳ · אין כאלהינו וכו׳

כָּרֹת יִכָּרֵתוּן · לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי וְכָל בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ · לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל רִשְׁעֵי אָרֶץ · יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל כִּי לְךָ תִּכְרַע כָּל בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל לָשׁוֹן · לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ · וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ · וִיקַבְּלוּ כֻלָּם אֶת עוֹל מַלְכוּתֶךָ · וְתִמְלוֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד : כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד : כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד : וְנֶאֱמַר וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ · בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד :

אַל תִּירָא מִפַּחַד פִּתְאֹם וּמִשֹּׁאַת רְשָׁעִים כִּי תָבֹא : עֻצוּ עֵצָה וְתֻפָר דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא יָקוּם כִּי עִמָּנוּ אֵל : וְעַד זִקְנָה אֲנִי הוּא וְעַד שֵׂיבָה אֲנִי אֶסְבֹּל אֲנִי עָשִׂיתִי וַאֲנִי אֶשָּׂא וַאֲנִי אֶסְבֹּל וַאֲמַלֵּט : קדיש יתום

שיר היחוד ליום השבת

ח׳ אָז בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נַחְתָּ · יוֹם הַשַּׁבָּת עַל כֵּן בֵּרַכְתָּ :

קהל וְעַל כָּל פּוֹעַל תְּהִלָּה עֲרוּכָה · חֲסִידֶיךָ בְּכָל עֵת יְבָרְכוּכָה :

ח׳ בָּרוּךְ יְיָ יוֹצֵר כֻּלָּם · אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם :

ק׳ כִּי מֵעוֹלָם עַל עֲבָדֶיךָ · רוֹב רַחֲמֶיךָ וַחֲסָדֶיךָ :

ח׳ וּבְמִצְרַיִם הַחִלּוֹתָ · לְהוֹדִיעַ כִּי מְאֹד נַעֲלֵיתָ :

ק׳ עַל כָּל אֱלֹהִים בַּעֲשׂוֹתְךָ בָהֶם · שְׁפָטִים גְּדוֹלִים וּבֵאלֹהֵיהֶם :

ח׳ בְּבָקְעֲךָ יַם סוּף עַמְּךָ רָאוּ · יָד הַגְּדוֹלָה וַיִּירָאוּ :

ק׳ נִהַגְתָּ עַמְּךָ לַעֲשׂוֹת לְךָ · שֵׁם תִּפְאֶרֶת לְהַרְאוֹת גָּדְלָךְ :

ח׳ וְדִבַּרְתָּ עִמָּם מִן הַשָּׁמַיִם · וְגַם הֶעָבִים נָטְפוּ מָיִם :

ק׳ יָדַעְתָּ לֶכְתָּם בַּמִּדְבָּר · בְּאֶרֶץ צִיָּה אִישׁ לֹא עָבָר :

ח׳ תַּתָּה לְעַמְּךָ דְּגַן שָׁמַיִם · וְכֶעָפָר שְׁאֵר וּמִצּוּר מָיִם :

ק׳ תְּגָרֵשׁ גּוֹיִם רַבִּים עַמִּים · וַיִּירְשׁוּ אַרְצָם וַעֲמַל לְאֻמִּים :

ח׳ בַּעֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקִּים וְתוֹרוֹת · אִמְרוֹת יְיָ אֲמָרוֹת טְהוֹרוֹת :

ק׳ וַיִּתְעַדְּנוּ בְּמִרְעֶה שָׁמֵן · וּמֵחַלָּמִישׁ צוּר פַּלְגֵי שָׁמֶן :

ח׳ בְּנוֹתָם בָּנוּ עִיר קָדְשֶׁךָ · וַיְפָאֲרוּ בֵּית מִקְדָּשֶׁךָ :

ק׳ וַתֹּאמַר פֹּה אֵשֵׁב לְאֹרֶךְ יָמִים · צֵידָהּ בָּרֵךְ אֲבָרֵךְ :

ח׳ כִּי שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי צֶדֶק · אַף כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק :

ק׳ וּבֵית הַלֵּוִי נְעִימוֹת יְזַמֵּרוּ · לְךָ יִתְרוֹעֲעוּ אַף יָשִׁירוּ :

ח׳ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיִרְאֵי יְיָ · יְכַבְּדוּ וְיוֹדוּ שִׁמְךָ יְיָ :

ק׳ הֵטִיבוֹתָ מְאֹד לָרִאשׁוֹנִים · כֵּן תֵּיטִיב גַּם לָאַחֲרוֹנִים :

ח׳ יְיָ תָּשִׂישׂ נָא עָלֵינוּ · כַּאֲשֶׁר שַׂשְׂתָּ עַל אֲבוֹתֵינוּ :

ק׳ אוֹתָנוּ לְהַרְבּוֹת וּלְהֵיטִיב · וְנוֹדֶה לְּךָ לְעוֹלָם כִּי תֵיטִיב :

ח׳ יְיָ תִּבְנֶה עִירְךָ מְהֵרָה · כִּי עָלֶיהָ שִׁמְךָ נִקְרָא :

ק׳ וְקֶרֶן דָּוִד תַּצְמִיחַ בָּהּ · וְתִשְׁכּוֹן לְעוֹלָם יְיָ בְּקִרְבָּהּ :

ח׳ זִבְחֵי צֶדֶק שָׁמָּה נִזְבְּחָה · וְכִימֵי קֶדֶם תֶּעֱרַב מִנְחָה :

ק׳ וּבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ בְּאוֹר פָּנֶיךָ · כִּי חֲפֵצִים לַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ :

ח׳ וּבִרְצוֹנְךָ תַּעֲשֶׂה חֶפְצֵנוּ · הַבֶּט נָא עַמְּךָ כֻּלָּנוּ :

ק׳ בְּחַרְתָּנוּ לִהְיוֹת לְךָ לְעַם סְגֻלָּה · וְעַל עַמְּךָ בִּרְכָתֶךָ סֶּלָה :

ח׳ וְתָמִיד נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ · וּנְהַלֵּל לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ :

ק׳ וּמִבִּרְכָתְךָ עַמְּךָ יְבוֹרָךְ · כִּי אֶת כָּל אֲשֶׁר תְּבָרֵךְ מְבוֹרָךְ :

ח׳ וַאֲנִי בְּעוֹדִי אֲהַלְלָה בוֹרְאִי · וַאֲבָרְכָה כָּל יְמֵי צְבָאִי :

ק׳ יְהִי שֵׁם יְיָ מְבוֹרָךְ לְעוֹלָם · מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם :

שיר היחוד ליום השבת

כַּכָּתוּב בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם ׃ וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַייָ ׃ עָנֵה דָנִיֵּאל וַאֲמַר לֶהֱוֵא שְׁמֵהּ דִּי אֱלָהָא מְבָרַךְ מִן עָלְמָא וְעַד עָלְמָא דִּי חָכְמְתָא וּגְבוּרְתָא דִּי לֵהּ הִיא ׃ וְנֶאֱמַר וַיֹּאמְרוּ הַלְוִיִּם יֵשׁוּעַ וְקַדְמִיאֵל בָּנִי חֲשַׁבְנְיָה שֵׁרֵבְיָה הוֹדִיָּה שְׁבַנְיָה פְתַחְיָה קוּמוּ בָּרְכוּ אֶת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וִיבָרְכוּ שֵׁם כְּבוֹדֶךָ וּמְרוֹמַם עַל כָּל בְּרָכָה וּתְהִלָּה ׃ וְנֶאֱמַר בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן הַלְלוּיָהּ ׃ וְנֶאֱמַר וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְיָ לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם ׃

פותחין הארון

שיר הכבוד

חזן אַנְעִים זְמִירוֹת וְשִׁירִים אֶאֱרוֹג ׃ כִּי אֵלֶיךָ נַפְשִׁי תַעֲרוֹג ׃

קהל נַפְשִׁי חָמְדָה בְּצֵל יָדֶךָ ׃ לָדַעַת כָּל רָז סוֹדֶךָ ׃

ח׳ מִדֵּי דַבְּרִי בִּכְבוֹדֶךָ ׃ הוֹמֶה לִבִּי אֶל דּוֹדֶיךָ ׃

ק׳ עַל כֵּן אֲדַבֵּר בְּךָ נִכְבָּדוֹת ׃ וְשִׁמְךָ אֲכַבֵּד בְּשִׁירֵי יְדִידוֹת ׃

ח׳ אֲסַפְּרָה כְבוֹדְךָ וְלֹא רְאִיתִיךָ ׃ אֲדַמְּךָ אֲכַנְּךָ וְלֹא יְדַעְתִּיךָ ׃

ק׳ בְּיַד נְבִיאֶיךָ בְּסוֹד עֲבָדֶיךָ ׃ דִּמִּיתָ הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ ׃

ח׳ גְּדֻלָּתְךָ וּגְבוּרָתֶךָ ׃ כִּנּוּ לְתֹקֶף פְּעֻלָּתֶךָ ׃

ק׳ דִּמּוּ אוֹתְךָ וְלֹא כְּפִי יֶשְׁךָ ׃ וַיְשַׁוּוּךָ לְפִי מַעֲשֶׂיךָ ׃

ח׳ הִמְשִׁילוּךָ בְּרֹב חֶזְיוֹנוֹת ׃ הִנְּךָ אֶחָד בְּכָל דִּמְיוֹנוֹת ׃

ק׳ וַיֶּחֱזוּ בְךָ זִקְנָה וּבַחֲרוּת ׃ וּשְׂעַר רֹאשְׁךָ בְּשֵׂיבָה וְשַׁחֲרוּת ׃

ח׳ זִקְנָה בְּיוֹם דִּין וּבַחֲרוּת בְּיוֹם קְרָב ׃ כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָדָיו לוֹ רָב ׃

ק׳ חָבַשׁ כּוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ ׃ הוֹשִׁיעָה לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ ׃

ח׳ טַלְלֵי אוֹרוֹת רֹאשׁוֹ נִמְלָא ׃ קְוֻצּוֹתָיו רְסִיסֵי לָיְלָה ׃

ק׳ יִתְפָּאֵר בִּי כִּי חָפֵץ בִּי ׃ וְהוּא יִהְיֶה לִּי לַעֲטֶרֶת צְבִי ׃

ח׳ כֶּתֶם טָהוֹר פָּז דְּמוּת רֹאשׁוֹ ׃ וְחַק עַל מֵצַח כְּבוֹד שֵׁם קָדְשׁוֹ ׃

ק׳ לְחֵן וּלְכָבוֹד צְבִי תִפְאָרָה ׃ אֻמָּתוֹ לוֹ עִטְּרָה עֲטָרָה ׃

ח׳ מַחְלְפוֹת רֹאשׁוֹ כְּבִימֵי בְחֻרוֹת ׃ קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחוֹרוֹת ׃

ק׳ נְוֵה הַצֶּדֶק צְבִי תִפְאַרְתּוֹ ׃ יַעֲלֶה נָּא עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתוֹ ׃

ח׳ סְגֻלָּתוֹ תְּהִי בְיָדוֹ עֲטֶרֶת ׃ וּצְנִיף מְלוּכָה צְבִי תִפְאֶרֶת ׃

ק׳ עֲמוּסִים נְשָׂאָם עֲטֶרֶת עִנְּדָם ׃ מֵאֲשֶׁר יָקְרוּ בְעֵינָיו כִּבְּדָם ׃

ח׳ פְּאֵרוֹ עָלַי וּפְאֵרִי עָלָיו ׃ וְקָרוֹב אֵלַי בְּקָרְאִי אֵלָיו ׃

ק׳ צַח וְאָדוֹם לִלְבוּשׁוֹ אָדוֹם ׃ פּוּרָה בְדָרְכוֹ בְּבוֹאוֹ מֵאֱדוֹם ׃

ח׳ קֶשֶׁר תְּפִלִּין הֶרְאָה לֶעָנָיו ׃ תְּמוּנַת יְיָ לְנֶגֶד עֵינָיו ׃

ק׳ רוֹצֶה בְעַמּוֹ עֲנָוִים יְפָאֵר ׃ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת בָּם לְהִתְפָּאֵר ׃

ח׳ רֹאשׁ דְּבָרְךָ אֱמֶת קוֹרֵא מֵרֹאשׁ ׃ דּוֹר וָדוֹר עַם דּוֹרֶשְׁךָ דְּרוֹשׁ ׃

ק׳ שִׁית הֲמוֹן שִׁירַי נָא עָלֶיךָ ׃ וְרִנָּתִי תִּקְרַב אֵלֶיךָ ׃

ח׳ תְּהִלָּתִי תְּהִי לְרֹאשְׁךָ עֲטֶרֶת ׃ וּתְפִלָּתִי תִּכּוֹן קְטֹרֶת ׃

ק׳ תִּיקַר שִׁירַת רָשׁ בְּעֵינֶיךָ ׃ כַּשִּׁיר יוּשַׁר עַל קָרְבָּנֶיךָ ׃

ח׳ בִּרְכָתִי תַעֲלֶה לְרֹאשׁ מַשְׁבִּיר ׃ מְחוֹלֵל וּמוֹלִיד צַדִּיק כַּבִּיר ׃

ק׳ וּבְבִרְכָתִי תְנַעֲנַע לִי רֹאשׁ ׃ וְאוֹתָהּ קַח לְךָ כִּבְשָׂמִים רֹאשׁ ׃

ח׳ יֶעֱרַב נָא שִׂיחִי עָלֶיךָ ׃ כִּי נַפְשִׁי תַעֲרוֹג אֵלֶיךָ ׃

לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ ׃ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ ׃ מִי יְמַלֵּל גְּבוּרוֹת יְיָ יַשְׁמִיעַ כָּל תְּהִלָּתוֹ ׃ ק״ו

ספר תורת אלהים

חומש

במדבר

מן

חמשה חומשי תורה

תרגום אונקלוס

פירוש רש"י

ותולדות אהרן

עם פירוש העמק דבר ופירוש הרחב דבר

ХУМЕШЪ,

т. е. Пятикнижіе Моисея съ Комментаріями Гаамекъ-доворъ Вегархевъ-доворъ.

Соч. Н. Берлина.

Часть IV.

ВИЛЬНА. Типографія Вдовы и братьевъ Роммъ.
Жмудскій переулокъ дома №№ 327 и 328.

Дозволено цензурою 5 Августа 1878 г. и 26 Іюля 1879 г. Вильна.

ספר

במדבר

רביעי לתורת אלהים

עם

תרגום אונקלוס ופירוש רש"י ותולדות אהרן

ועם פירוש הנקרא

העמק דבר

יעמיק דברים. ליישר הדורים. בפקודי ה' הישרים. להוכיח כי אין בהם שנויים ויתורים. הכל במעמקי הפשט סדורים. וכל נקודה או דגש המיותרים. על כוונות רמות מורים. וגם דרשות רז"ל בעומק הפשט מזהירים.

מצורף לזה עוד **הרחב דבר** ירחיב הדברים. במקראות נ"ך ובדברי רז"ל להראות כי המה ברורים. ערוכים בכל ושמורים. למבקשי דברי ה' במישרים.

אשר זכני ה' אותי העמוס בעבודה **נפתלי צבי יהודה ברלין מוואלאזין**.
בעל המחבר העמק שאלה על שאלתות דר"א גאון.

גם הדפסנו בסוף כל ספר סדר התפלה לשבתות השנה.

ווילנא

בדפוס האלמנה והאחים ראם

שנת **תר"מ** לפ"ק

מפתח הענינים

אשר בהעמק דבר או בהרחב דבר הוגד חדשות גדולים או קטנים · ולא בא דבר אחד לריק בציונים . והנם על סדר חלקי התורה מסומנים .

מפתח הענינים

ערכין

כריתות

ברייתות

מדרשים

לוח הטעות והשמטות

ק'	פ'	תחת	צ"ל

בפתיחה. בפי התנא רתב"ג . בפי המשנה יומא פ"ז ועוד ורתב"ג שם • ובין באי הארץ . נשמט דברים אלו • דבהליכות יוצאי מצרים היה אור השגחת ה' מופיע לעין כל . שהוא כבוד ה' ותכלית הבריאה . משא"כ בהליכות באי הארץ הי' ההשגחה מכוסה ורק המביט בעין יפה הי' מרגיש בה כמו ההולך בחשכת לילה • או רק לפרקים הי' נרגש ההשגחה לעין כל . כמו אור הברק המאיר חשכת הלילה • אכן

ו | י | בהל"ד ובהע"ש סי' קע"א הראינו לדעת דסיום התורה הוא ג"כ יום שמחה לישראל נשמט ובסימן קמ"ו אות ה' הכרחנו משיטת רבותינו התוספות • דזה שאומרים הלל ומברכים ביום ש"ת אינו משום ספיקא דיומא של ש"ע אלא משום שמחת גמרה ש"ת • והיינו משום דזהו כעין חנוכת בית המקדש • ונראה דמש"ה משונה קרה"ת דזה היום מדיני קרה"ת בכל השנה • והיינו משום דהוא כמו יום חנוכת המזבח דמשונה הבאת הקרבנות מדיני הקרבנות בכל השנה כמו שכתבתי לעיל ז' י' עיין שם •

— | — | וסיו לכם לזכרון למדנו כו' עד זכרונות טובות • כולו מיותר • ונדפס בטעות מגו' דתשובה שהי' בכת"י •

ק'	פ'	תחת	צ"ל
יג	כה	כי עז עם בארץ - - - - - - - - - -	כי עז עם הארץ
טו	לה	ועוד ע"ז - - - - - - - - - - - -	ועובד ע"ז
טז	יז	שלח יתנו אם - - - - - - - - - - - -	שלא יתנו אם
כב	יח	אין לי יכולתי - - - - - - - - - - - - - - - - -	אין לי יכולת
כד	כב	וכך הפי' ביהושע - - - - - - - - - - - - - - -	וכך הפי' בהושע
כו	מו	כבת ופי' התום' - - - - - - - - - - - - -	כבת • כן פי' התום'
—	—	בשביל שניתן כו' - - - - - - - - - - - - -	ובשביל כו' וכן פי' הרמב"ן
כח	כו	שהיא מתעבדת	שהיא משתעבדת
כט	לה	ושמע הרבה	לשמוע הרבה
לב	יא	וא"כ משמעות כי לא מלאו	וא"כ משמעות כי מלאו
	כב	והרי זה עיקר רצוי	והרי זה עיקר רצון
לה	ז	עיסת חז"ל לחשוב	עיסת חז"ל להספרים

פתיחה לספר במדבר

זה הספר נקרא בפי התנא רהב"ג סוטה דל"ו חומש הפקודים. וכ"כ בה"ג. ונרשם בדעת רבותינו ענין שני הפקודים שבזה הספר. יותר משארי דברים שמיוחדים בזה הספר. כמו המרגלים וברכת בלעם ועוד הרבה. משום דעיקר זה הספר הוא מתליף ומשנה הליכות עם ה' בחיי העולם מאז שהגיעו לא"י. מן הדרך שהלכו במדבר. שבמדבר היו מתנהגים במדת תפארת שהלך לימין משה שהוא לגמרי למעלה מהליכות הטבע. ובא"י הלכו בדרך הטבע בסתרי השגחת מלכות שמים ב"ה. וזה השנוי התחיל עודם במדבר בשנת הארבעים כמו שביארנו בפ' חקת. עפ"י זה השנוי נעשו מלחמות ישראל עם הכנעני ועם סיחון בדרך הטבע. וגם המטה לא הי' עוד ביד משה תמיד אלא לעת הצורך לפי ההכרח כמו שביארנו שם. וע"ז השנוי המצוין בזה הספר אמרו הז"ל בבראשית רבה פ"ג ויבדל אלהים בין האור ובין החשך זה ספר במדבר שהוא מבדיל בין יוצאי מצרים ובין באי הארץ. אכן עיקר ההפרש הזה הי' ניכר בשני הפקודים שהיו שני ענינים שוים בהומר המעשה. ונשתנו בצורת המעשה לפי הליכות ישראל. מש"ה בפעם הראשונה הי' עפ"י סדר הדגלים מד' רוחות כמרכבה לשכינה. והי' אפרים ראש הדגל וקודם למנשה. ולא כן בפקודי פ' פינחס בשנת הארבעים. כמש"כ בפנים ב' כ'. ועוד בפקודי פ' במדבר היו הראשים מוכרחים להיות מאותו השבט, ולא כן הי' בפקודי פ' פינחס כמש"כ בפנים א' מקרא ב'. מש"ה רשום זה הענין מאד. עד שראו חז"ל לקרוא שם להספר חומש הפקודים. והנראה דעפ"י זה הכונה אמרו חז"ל דויהי בנסוע הארון הוא ספר בפ"ע. ללמדנו באשר כי התחלת השנוי הי' מן ויהי העם כמתאוננים וגו' כי בשביל שהתנהגו במדת תפארת נענשו מיד אחר שחטאו. כי הי' צל ההשגחה על יד ימינם. ודבר זה היה קשה עליהם לסבול עד שגרם לשלוח מרגלים כאשר יבואר ר"פ שלח. ומזה נשתלשל והלך עד שהגיע לזה השנוי כאשר יבואר שם. וא"כ פרשה זו קטנה היא המחלקת בין שני אופני הליכות ישראל. עד שכל חלק א' מן הספר הוא ספר בפ"ע. כמו זה ההילוך הוא ספר בפ"ע. וזה ההילוך הוא ספר בפ"ע. וכמש"כ בפ' בראשית עה"פ זה ספר. שספור ענין גדול נקרא ספר:

א א וַיְדַבֵּ֨ר

יְהוָ֧ה אֶל־מֹשֶׁ֛ה בְּמִדְבַּ֥ר סִינַ֖י בְּאֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד בְּאֶחָד֩ לַחֹ֨דֶשׁ הַשֵּׁנִ֜י בַּשָּׁנָ֣ה הַשֵּׁנִ֗ית לְצֵאתָ֛ם מֵאֶ֥רֶץ מִצְרַ֖יִם לֵאמֹֽר׃ ב שְׂא֗וּ אֶת־רֹאשׁ֙ כָּל־עֲדַ֣ת בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֔ל לְמִשְׁפְּחֹתָ֖ם לְבֵ֣ית אֲבֹתָ֑ם בְּמִסְפַּ֣ר שֵׁמ֔וֹת כָּל־זָכָ֖ר לְגֻלְגְּלֹתָֽם׃ ג מִבֶּ֨ן עֶשְׂרִ֤ים שָׁנָה֙ וָמַ֔עְלָה כָּל־יֹצֵ֥א צָבָ֖א בְּיִשְׂרָאֵ֑ל תִּפְקְד֥וּ אֹתָ֛ם לְצִבְאֹתָ֖ם אַתָּ֥ה וְאַהֲרֹֽן׃ ד וְאִתְּכֶ֣ם יִהְי֔וּ אִ֥ישׁ אִ֖ישׁ לַמַּטֶּ֑ה אִ֛ישׁ רֹ֥אשׁ לְבֵית־אֲבֹתָ֖יו הֽוּא׃ ה וְאֵ֙לֶּה֙

ת"א וידבר ה' אל משה במדבר סיני. פסחים ו: למשפחתם לבית אבתם. נזיר מט קדושין סט בתרא קט בכורות מז:

רש"י

א (א) וידבר. במדבר סיני. באחד לחדש. מתוך חיבתן לפניו מונה אותם כל שעה כשיצאו ממצרים מנאם וכשנפלו בעגל מנאם לידע (מנין) הנותרים כשבא להשרות שכינתו עליהם מנאם. באחד בניסן הוקם המשכן ובאחד באייר מנאם: (ב) למשפחותם. דע מנין כל שבט ושבט:

העמק דבר

א (א) במדבר סיני. פירש הכתוב המקום אע"ג שא"צ לדבר בהרי ידוע דאוהל מועד פרס נסעו בראשונה הי' במדבר סיני. מכ"מ בא להודיע בזה דתכלית המנין אז וכ"ז הדבור לא הי' כי אם משום שהי' במדבר סיני. והיו נצרכים לילך כל המדבר הגדול עד בואם אל ארץ נושבת ולא הי' אפשר כי אם בהשראת שכינה בהפלגה יתירה והיו משלים באותה שעה כמו מלך ההולך בראש צבאו במדבר למלחמה. ואין מלך הולך בעצמו ובכבודו. כי אם במחנה כבודה והגונה לפ"כ. כך הי' נדרש להשראת שכינה בזה האופן דווקא. וכעין דאי' ב"ק דפ"ג ללמדך שאין שכינה שורה על פחות כו'. אלא שם איירי בהשראה דמנוחה בעינן רבבות אלפי ישראל. וכאן בהשראה דהילוך שהי' כמו מלחמה הי' נדרש זה הסך ובזה האופן. והנה כבר עמדו ברבה וגם הרמב"ן ז"ל על גוף המנין שנשנו כאן ובמנין אדנים שהי' כמה ירחים קודם. והרבה דברים נאמרו בזה. ולדעתי באשר לא נמנו כי אם יוצאי צבא. היינו ראוים להמנות בחיל המלך למלחמת הכנענים. והי' במנין הראשון שש מאות אלף וג"א וחמש מאות וחמשים ונקבע ע"ז הסך השראת השכינה והי' ידוע דנדרש להיות במדבר זה הסך. ומאז ואילך אפי' נעשו עוד הרבה בני עשרים מכ"מ לא נכנסו לצבא להמנות. כי אם בהפקד ע"י מיתה או סבה אחרת שיצאו חוץ למחנה היו נצרכים למלאות זה הסך מבני עשרים אחרים. ובהיותם עומדים במקום א' לא הא הקב"ה לצוות למלאות הצבא עד שהגיע קרוב לעשרים יום בחודש השני שאז היו מיועדים לצאת לדרך וה' בראשם כמלך בראש צבאיו. ע"כ בא הצווי לחזור ולמנות ולמלאות זה הסך. ומלכותא דרקיעא כמלכותא דארעא. שכל מלך לפי ערכו יודע כמה יהיו יוצאי צבא בחילו וכמה גדודים. ואיזה סך בכל גדוד עד שנתמלא הסך שנדרש. ומכ"מ בעת מנוחה במדינה אינו חושש במה שנעדרים ע"י מיתה כמה ב"א בכל גדוד. אך בעת שנדרש לצאת למלחמה והוא בראשם. מצוה לפקוד את כל הגדודים ולמלאות מאחרי בני מדינתו מספר הידוע עד שנכנס בעומק המלחמה והמלך כבר יצא בראש שוב אינו מקפיד להשלים הנעדרים במלחמה: וכך הי' בישראל ידוע הי' סך יוצאי צבא בכלל אך נחסרו בזה המשך ע"י העגל וכדומה. וגם יצאו מן המחנה כל צרוע וכל זב. ונצטוו כעת למלאות וגם לדעת ראשי כל גדוד כאשר יובא בסמוך. וכ"ז הי' המקום והשעה גורם ומש"ה פירש הכתוב שהי' במדבר סיני. ובא' להודש השני לא רחוק משעת היציאה לדרך. ואח"כ אע"ג שנחסר הרבה ע"י מתאוננים ומרגלים ועוד. מכ"מ כבר הופיע ה' בכבודו ית' ע"ז האופן:

באהל

א ומליל יי עם משה במדברא דסיני במשכן זמנא בחד לירחא תנינא בשתא תניתא למפקהון מארעא דמצרים למימר: ב קבילו ית חושבן כל כנשתא דבני ישראל לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן כל דכורא לגולגלתהון: ג מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא בישראל תמנון יתהון לחיליהון את ואהרן: ד ועמכון יהון גברא גברא לשבטא גבר ריש לבית אבהתוהי הוא: ה ואלין שמהת גובריא די יקומון עמכון לראובן אליצור

רש"י

לבית אבותם. מי שאביו משבט אחד ואמו משבט אחר יקום על שבט אביו: **לגלגלותם.** על ידי שקלים בקע לגלגולת: (ג) **כל יוצא צבא.** מגיד שאין יוצא בצבא פחות מבן עשרים: (ד) **ואתכם יהיו.**

העמק דבר

באהל מועד. משום דבסוף ספר ויקרא כתיב בהר סיני. מש"ה חזר ופירש דזה נדבר בא"מ. הרמב"ן. ויותר י"ל משום דבס' ויקרא היו כל הדבורים מצות קבועות לדורות. שהם במעלה עליונה מדברות שהם לשעה. כאשר יבואר להלן ז' פ"ט. מש"ה פי' הכתוב דמכ"מ גם זה נדבר בא"מ: **באחד וגו'.** כמש"כ בשביל שהיה סמוך ליציאה ולמסע השכינה הי' גורם לזה הדבור: (ב) **שאו את ראש וגו'.** ובסמוך כתיב עוד שפעם הפקדו אותם לצבאותם. וכן בלוים כתיב אך את מטה לוי לא תפקוד ואת ראשם לא תשא. הרי שני דברים המה. והיינו משום שהיו יודעים כי כך הוא הסך הכולל שנדרש להיות בישראל בהליכתם במדבר. אבל היו נצרכים לדעת כמה בכל שבט ובכל שבט כמה ראשים היינו שרי אלפים ושרי מאות וראשי משפחות ונצטוו כאן לשאת את הראשים כמה יש תחתיו עד שיצטרפו כלן ראשי המשפחות והנשיאים לנשיא השבט והי' לגדוד אחד לפי השבט. ובמקרא ג' כתיב הפקדו אותם. האנשים שמבן עשרים שנה והן יוצאי צבא: **למשפחתם לבית אבותם.** סמוך לראש כל עדת ב"י. שהי' הצווי שלא יהי' ראש משבט אחד על בני שבט אחר. והיינו דכתיב למשפחותם לב"א לפני מבן עשרים שנה וגו' דשם איירי במנין היוצאים לצבא. ובזה הפסוק איירי במנין הראשים. משא"כ במנין דפ' פינחס דכתיב שאו את ראש כל עדת ב"י מבן עשרים שנה ומעלה לבית אבותם. סמיך אזכרה דב"א להא דמבן עשרים שנה ומעלה ולא להא דאת ראש ב"י היינו משום דשם נמנו לתכלית חלוקת הארץ והי' באמת כמה ראשים משבט אחד על בני שבט אחר כמו יאיר בן מנשה שהוא משבט יהודה והי' ראש על שבט מנשה. וקבל עמהם נחלה בעה"י. וכן הי' עוד הרבה. ורק הנמנים בכלל היו לבית אבותם. אבל בהלוך המדבר שנמנו לתכלית כבוד השכינה ההולכת בראשם. הי' המצוה שיהיו הראשים דווקא איש של שבטו: **במספר שמות כל זכר לגלגלותם.** פרש"י בקע לגלגלת. והוא פלא דמתנית השקל הי' במנין הראשון לאדנים. ושוב לא היו נצרכים. וגם לתרה"ש א"א. חדא דבזה היו משתתפים גם הלוים. ותו דתרה"ש זמנו בר"ח ניסן ולא באייר שאחריו. ותו דתרה"ש לא הי' נוהג במדבר אלא בפעם ראשונה כמש"כ בפ' תשא. אלא לשון המקרא כמשמעו במספר שמות. כל א' הודיע שמו ושם שבטו. ואח"כ מנו הפתקות אבל הי' מצורף לכל פתקא האדם בעצמו. הוא בעצמו הביא פתקא שלו והיינו לגולגלותם אצל הגלגולת. ולא שיודיע א' כמה פתקות של חבריו. דבזה הי' מקום לחוש אולי יניח א' כמה שמות בשקר. מש"ה הי' הצווי שכל א' יודיע את שמו סמוך לגולגלתו. ומנו את הפתקות והוי כמו אצבעות דמס' יומא רפ"ב. וע' להלן גבי לוים ובכורי ישראל שנוים בלשון ויבואר שם טעם השנוי: (ג) **כל יוצא צבא בישראל.** כל אדם יש לו צבא עלי ארץ. אבל יש אשר צבא שלו רק בביתו על בניו. באומנתו וכדומה. ובלוים כתיב ג"כ כל הבא לצבא. שזה הי' עסק שלו לשאת משא הקודש. אבל משונה הוא צבא איש מלחמה בשני דברים. חדא שאינו יכול לשמור צבאו שיהא רק בעירו. דמוכרח הוא לצאת אל המקום אשר רוח הענין נושאו וכמש"כ בס' בראשית מ"ט פ"ו. שנית שאינו יכול לשמור צבאו כי אם בצרוף חברים הרבה. דאפי' הגבור כ"ז שהוא בעצמו אינו יכול לעמוד במלחמה אם לא בדרך פלא כמו שמשון. והיינו שביאר הכתוב שלא נמנו אלא אנשים שהיו יוצאי צבא. היינו צבא מלחמה. ובישראל בקרב אחיו. ומי שלא מצא בעצמו שהוא מזורז למלחמה לא הי' נמנה והי' בכלל טפלים. ומש"ה הי' הצווי שיהיו מבן עשרים שנה ומעלה. דבן כ' לרדוף. היינו מלבד כחו יכול לרדוף בזריזות ובקלות. וזה נדרש למלחמה: **תפקדו אותם לצבאותם.** שיהא משמש ועומד בצבא שלו מה שראש השבט יפקוד עליו לפי טבע שבטו. ועיין להלן ב' ל"א: (ד) **ראש לבית אבותיו הוא.** כל מטה הי' לו כמה בתי אבות. וכל בית אב הי' לו ראש. והנשיא הי' ראש לכל בתי אבותיו של המטה. ואין משמעות של בית אבותם דלעיל דומה לכאן דשם משמעו לשבט של אבותיו. אם ראובן או שמעון.

אבל

שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יַעַמְדוּ אִתְּכֶם לִרְאוּבֵן
אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃ ו לְשִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־
צוּרִישַׁדָּי׃ ז לִיהוּדָה נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃
ח לְיִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃ ט לִזְבוּלֻן אֱלִיאָב
בֶּן־חֵלֹן׃ י לִבְנֵי יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן־
עַמִּיהוּד לִמְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃ יא לְבִנְיָמִן
אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי׃ יב לְדָן אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃
יג לְאָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃ יד לְגָד אֶלְיָסָף בֶּן־
דְּעוּאֵל׃ טו לְנַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ טז אֵלֶּה
קְרִיאֵי קרואי ק׳ הָעֵדָה נְשִׂיאֵי מַטּוֹת אֲבוֹתָם רָאשֵׁי
אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל הֵם׃ יז וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֵת הָאֲנָשִׁים
הָאֵלֶּה אֲשֶׁר נִקְּבוּ בְּשֵׁמוֹת׃ יח וְאֵת כָּל־הָעֵדָה
הִקְהִילוּ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּתְיַלְדוּ עַל־
מִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת מִבֶּן
עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְגֻלְגְּלֹתָם׃ יט כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וַיִּפְקְדֵם בְּמִדְבַּר סִינָי׃ שני
ס כ וַיִּהְיוּ בְנֵי־רְאוּבֵן בְּכֹר יִשְׂרָאֵל תּוֹלְדֹתָם
לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת
לְגֻלְגְּלֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל
יֹצֵא צָבָא׃ כא פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה רְאוּבֵן שִׁשָּׁה
וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ פ כב לִבְנֵי שִׁמְעוֹן
תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם פְּקֻדָיו

ת״א ויקח משה ואהרן את האנשים האלה אשר נקבו בשמות . סנהדרין נו :

העמק דבר

אבל כאן משמעו לבתי אבות של אותו שבט · והנה לפי הנראה הוא ידיעה שלא לצורך . שהרי מעצמו

בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת לְגֻלְגְּלֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן עֶשְׂרִים

אונקלוס

בר שדיאור : ו לשמעון שלמיאל בר צורישדי : ז ליהודה נחשון בר עמינדב : ח ליששכר נתנאל בר צוער : ט לזבולן אליאב בר חלן : י לבני יוסף לאפרים אלישמע בר עמיהוד למנשה גמליאל בר פדהצור : יא לבנימן אבידן בר גדעוני : יב לדן אחיעזר בר עמישדי : יג לאשר פגעיאל בר עכרן : יד לגד אליסף בר דעואל : טו לנפתלי אחירע בר עינן : טז אלין מערעי כנשתא רברבי שבטי אבהתהון רישי אלפיא דישראל אינון : יז ודבר משה ואהרן ית גובריא האלין די אתפרשו בשמהן : יח וית כל כנשתא כנשו בחד לירחא תנינא ואתיחסו על זרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא לגולגלתהון : יט כמא דפקיד יי ית משה ומננון במדברא דסיני : כ והוו בני ראובן בוכרא דישראל תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן לגולגלתהון כל דכורא מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא : כא מניניהון לשבטא דראובן ארבעין ושתא אלפין וחמש מאה : כב לבני שמעון תולדתהון

רש"י

כשתפקדו אותם יהיו עמכם נשיא כל שבט ושבט : (טז) אלה קרואי העדה · הנקראים לכל דבר חשיבות שבעדה : (יז) האנשים האלה · את שנים עשר נשיאים הללו : אשר נקבו · לו כאן בשמות : (יח) ויתילדו

העמק דבר

מובן שאחרי שהקב"ה בחר אותם אנשים בשמם · המה ראשונים בשבטו · אבל באמת יש להבין דלפי הנראה נעשו ונתמנו נשיאים ביום בוא דבר ה' · והלא לא כן הדבר שהרי כבר בעת נדבת המשכן וכן בחנוכה היו המה הנשיאים . אלא נ"ל כמש"כ להלן ז' א' דהנשיאים היו מכבר בהסכמות השבט שהוא ראוי להיות להם לראש · וכאן הקב"ה הסכים על ידם . ומנה אותם בדבר ה' · וזהו כונת המקרא איש ראש לבית אבותיו הוא מכבר · המה יעמדו על הפקודים עפ"י ה' · ולמדנו מזה שגם עדת ישראל לא בחרו לראש מצד עשרו והנהגת המשרה בטוב לבד · כי אם מצד שהיו ג"כ מצוינים בתורה ויראת ה' עד שראוים היו להיות ראשים ולעמוד לפני ה' בראש השבט : (טז) נשיאי מטות אבותם · ראובן נקרא אב לזרעו · וכל זרעו נקראו מטה ראובן . נמצא הנשיא הוא נשיא למטה אביו ראובן : ראשי אלפי ישראל · אלפי לא שייך אלא באנשי מלחמה שנמנים למאות ולאלפים · והי' ס"ד שהנשיאים לא היו אלא גדולי הנהגת השבט · ולא לעמוד בראש הצבא למלחמה מש"ה כתיב שהיו ג"כ מוכשרים להיות ראשי אלפים : (יח) במספר שמות מבן עשרים שנה ומעלה · שהי' השם בפתקא שמו וסך שניו שהוא למעלה מבן עשרים וגו' : (יט) כאשר צוה וגו' . כולו מיותר · ובא ללמד דאע"ג שהיו כמה ראשים בלי שום שנוי מאז שהיו מנין הראשון · ולא הי' צריך למלאות החשבון ולמנות מחדש · מכ"מ אחר שצוה ה' את משה משום הטעם של החסרון כמש"כ · נעשה מצות עשה אפי' למי שלא הי' לו אותו טעם · ומנה את הגבא שלו · וכמו לדורות כך הוא שגם בבטל טעם המצוה לא בטל המצוה אלא נעשה חק כמש"כ בעשרת הדברות ובס' ויקרא כ"ה ל"ז · כך מצוה שבאה לשעה נעשית לחק באותה שעה · כלשון הגמ' ערכין ד"י וא"י ס"ד תקיעה תרועה תקיעה חדא היא אמר רחמנא עביד פלגא דמצוה · הרי נחשב תקיעות שבמסעות שלא הי' אלא לשעה למצות עשה · כך נעשה המנין באותה שעה למ"ע מבלי לדעת הטעם אלא לחק : (כ) ויהיו בני ראובן · היה ראוי לכתוב לבני ראובן כמו דכתיב בפקודי דפ' פינחס · אלא משום דלפני המנין היה בשבט ראובן מספר אחר · ועכשיו מלאו לכלל המנין ויהיו זה הסך: (כב) פקודיו במספר שמות לגלגלותם · הא' פקודיו מיותר וכן לגלגלותם · והרי בכל השבטים ליתא וסמך על הא דכתיב בשבט ראובן הראשון · וא"כ למאי כתיב הכי בשבט שמעון · ונראה משום דשבט שמעון מאז עודם במדבר סיני הי' בשבטו פורה ראש · וראוים להענש עד שנגלה הדבר בשטים . ע"כ היו בהם טובים ורעים · מש"ה כתיב פקודיו שני אופני פקודים · ואחר שכתיב שנוי בשבטו · חזר הכתוב לכתוב לגלגלותם כיון שיצא לידון בדבר חדש א"א יכול להחזירו לכללו עד שיהי' נכתב בפירוש :

בני

שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ כג פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה
שִׁמְעוֹן תִּשְׁעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת׃ פ
כד לִבְנֵי גָד תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם
בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל
יֹצֵא צָבָא׃ כה פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה גָד חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים
אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ פ כו לִבְנֵי יְהוּדָה
תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר
שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃
כז פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה יְהוּדָה אַרְבָּעָה וְשִׁבְעִים אֶלֶף
וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ פ כח לִבְנֵי יִשָּׂשכָר תּוֹלְדֹתָם
לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן
עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ כט פְּקֻדֵיהֶם
לְמַטֵּה יִשָּׂשכָר אַרְבָּעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע
מֵאוֹת׃ פ ל לִבְנֵי זְבוּלֻן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם
לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה
וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ לא פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה זְבוּלֻן
שִׁבְעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ פ לב לִבְנֵי
יוֹסֵף לִבְנֵי אֶפְרַיִם תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית
אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה
כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ לג פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה אֶפְרָיִם
אַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ פ לד לִבְנֵי מְנַשֶּׁה
תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר
שֵׁמוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃

ת"א לבני יהודה. סנהדרין נו:

לה פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה מְנַשֶּׁה שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וּמָאתָיִם׃ פ לו לִבְנֵי בִנְיָמִן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ לז פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה בִנְיָמִן חֲמִשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ פ לח לִבְנֵי דָן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ לט פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה דָן שְׁנַיִם וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וּשְׁבַע

אונקלוס

לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן לגולגלתהון כל דכורא מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא׃ כג מנייניהון לשבטא דשמעון חמשין ותשע אלפין ותלת מאה׃ כד לבני גד תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא׃ כה מנייניהון לשבטא דגד ארבעין וחמשא אלפין ושית מאה וחמשין׃ כו לבני יהודה תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא׃ כז מנייניהון לשבטא דיהודה שבעין וארבעא אלפין ושית מאה׃ כח לבני יששכר תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא׃ כט מנייניהון לשבטא דיששכר חמשין וארבעא אלפין וארבע מאה׃ ל לבני זבולן תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפק חילא׃ לא מנייניהון לשבטא דזבולן חמשין ושבע אלפין וארבע מאה׃ לב לבני יוסף לבני אפרים תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא׃ לג מנייניהון לשבטא דאפרים ארבעין אלפין וחמש מאה׃ לד לבני מנשה תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא׃ לה מנייניהון לשבטא דמנשה תלתין ותרין אלפין ומאתן׃ לו לבני בנימן תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא׃ לז מנייניהון לשבטא דבנימן תלתין וחמשא אלפין וארבע מאה׃ לח לבני דן תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא׃ לט מנייניהון

לשבטא

מֵאוֹת׃ פ מ לִבְנֵ֣י אָשֵׁ֔ר תּוֹלְדֹתָ֥ם לְמִשְׁפְּחֹתָ֖ם
לְבֵ֣ית אֲבֹתָ֑ם בְּמִסְפַּ֣ר שֵׁמֹ֗ת מִבֶּ֨ן עֶשְׂרִ֤ים שָׁנָה֙
וָמַ֔עְלָה כֹּ֖ל יֹצֵ֥א צָבָֽא׃ מא פְּקֻדֵיהֶ֖ם לְמַטֵּ֣ה
אָשֵׁ֑ר אֶחָ֧ד וְאַרְבָּעִ֛ים אֶ֖לֶף וַחֲמֵ֥שׁ מֵאֽוֹת׃ פ
מב בְּנֵ֣י נַפְתָּלִ֔י תּוֹלְדֹתָ֥ם לְמִשְׁפְּחֹתָ֖ם לְבֵ֣ית
אֲבֹתָ֑ם בְּמִסְפַּ֣ר שֵׁמֹ֗ת מִבֶּ֨ן עֶשְׂרִ֤ים שָׁנָה֙ וָמַ֔עְלָה
כֹּ֖ל יֹצֵ֥א צָבָֽא׃ מג פְּקֻדֵיהֶ֖ם לְמַטֵּ֣ה נַפְתָּלִ֑י שְׁלֹשָׁ֧ה
וַחֲמִשִּׁ֛ים אֶ֖לֶף וְאַרְבַּ֥ע מֵאֽוֹת׃ פ מד אֵ֣לֶּה הַפְּקֻדִ֡ים
אֲשֶׁר֩ פָּקַ֨ד מֹשֶׁ֤ה וְאַהֲרֹן֙ וּנְשִׂיאֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל שְׁנֵ֥ים
עָשָׂ֖ר אִ֑ישׁ אִישׁ־אֶחָ֥ד לְבֵית־אֲבֹתָ֖יו הָיֽוּ׃ מה וַיִּהְי֛וּ
כָּל־פְּקוּדֵ֥י בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל לְבֵ֣ית אֲבֹתָ֑ם מִבֶּ֨ן
עֶשְׂרִ֤ים שָׁנָה֙ וָמַ֔עְלָה כָּל־יֹצֵ֥א צָבָ֖א בְּיִשְׂרָאֵֽל׃
מו וַיִּהְי֖וּ כָּל־הַפְּקֻדִ֑ים שֵׁשׁ־מֵא֤וֹת אֶ֙לֶף֙ וּשְׁלֹ֣שֶׁת
אֲלָפִ֔ים וַחֲמֵ֥שׁ מֵא֖וֹת וַחֲמִשִּֽׁים׃ מז וְהַלְוִיִּ֖ם לְמַטֵּ֣ה
אֲבֹתָ֑ם לֹ֥א הָתְפָּקְד֖וּ בְּתוֹכָֽם׃ פ מח וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה
אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ מט אַ֣ךְ אֶת־מַטֵּ֤ה לֵוִי֙ לֹ֣א תִפְקֹ֔ד
וְאֶת־רֹאשָׁ֣ם לֹ֣א תִשָּׂ֔א בְּת֖וֹךְ בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ נ וְאַתָּ֡ה
הַפְקֵ֣ד אֶת־הַלְוִיִּם֩ עַל־מִשְׁכַּ֨ן הָעֵדֻ֜ת וְעַ֣ל כָּל־כֵּלָיו֮
וְעַ֣ל כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ֒ הֵ֜מָּה יִשְׂא֤וּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן֙ וְאֶת־
כָּל־כֵּלָ֔יו וְהֵ֖ם יְשָׁרְתֻ֑הוּ וְסָבִ֥יב לַמִּשְׁכָּ֖ן יַחֲנֽוּ׃
נא וּבִנְסֹ֣עַ הַמִּשְׁכָּ֗ן יוֹרִ֤ידוּ אֹתוֹ֙ הַלְוִיִּ֔ם וּבַחֲנֹת

ר ש " י

על משפחתם. הביאו ספרי יחוסיהם ועדי חזקת לידתם כל אחד ואחד להתיחס על השבט: (מט) אך את מטה לוי לא תפקוד. כדאי הוא לגיון של מלך להיות נמנה לבדו. דבר אחר צפה הקב"ה שעתידה לעמוד גזירה על כל הנמנין מבן עשרים שנה ומעלה שימותו במדבר אמר אל יהיו אלו בכלל לפי שהם שלא טעו בעגל (במדבר רבה · ב"ב קכ"א): (נ) ואתה הפקד את הלוים. כתרגומו מני לשון ממני סררים

לשבטא דדן שתין ותרין אלפין ושבע מאה: מ לבני אשר תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מא מניניהון לשבטא דאשר ארבעין וחד אלפין וחמש מאה: מב בני נפתלי תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מג מניניהון לשבטא דנפתלי חמשין ותלתא אלפין וארבע מאה: מד אלין מניניא די מנא משה ואהרן ורברבי ישראל תרי עשר גברין גברא חד לבית אבהתוהי הוו: מה והוו כל מניני בני ישראל לבית אבהתהון מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא בישראל: מו והוו כל מניניא שית מאה ותלתא אלפין וחמש מאה וחמשין: מז ולואי לשבטא דאבהתהון לא אתמניאו ביניהון: מח ומליל יי עם משה למימר: מט ברם ית שבטא דלוי לא תמני וית חושבנהון לא תקבל בגו בני ישראל: נ ואת מני ית לואי על משכנא דסהדותא ועל כל מנוהי ועל כל דיליה אינון יטלון ית משכנא וית כל מנוהי ואינון ישמשוניה וסחור סחור למשכנא ישרון: נא ובמיטל משכנא

ר ש " י

שררה על דבר שהוא ממונה עליו כמו ויפקד המלך פקידים (אסתר ב'): (נא) יורידו אותו. כתרגומו יפרקון כשהאן ליסע במדבר ממסע למסע היו מפרקין אותו מהקמתו ונושאין אותו עד מקום אשר ישכון

העמק דבר

(מב) בני נפתלי. שמעתי מפי הותני הגאון מוהרי"ן ז"ל בשם האר"י הקדוש. שמתחלה היו מניחין כל הפתקאות דכל ישראל בתיבה גדולה אחת. ואח"כ באו כל הנשיאים כל א' בתיבה שלו. ובוררים כל א' הפתקאות. וכל נשיא שמצא א' משבטו הי' מטיל בתיבתו. ואח"כ מנה מה שנתקבץ בתיבתו. מש"ה כתיב בכולהו לבני. פי' זה הפתקא שייך לזה השבט. אבל בני נפתלי האחרון לא הי' נשיא שלו בורר כלל. אלא כל שבטו נשאר בתיבה הגדולה. מש"ה כתיב בני. כ"ז שמעתי. ומזה למדנו דעת האר"י ז"ל כמש"כ שהיו מונין שמות הכתובין בפתקאות ולא ע"י בקע לגולגולת: (מה) ויהיו כל פקודי ב"י וגו'. הודיע הכתוב שכולם היו מבן עשרים שנה וגם יוצאי צבא בישראל. ולא נטפלים. כמו שעושים רק כדי למלאות הסך אפי' עם אנשים שאינם ראוים כ"כ. מש"ה בא הכתוב כי לא כן הי': (מו) ויהיו כל הפקודים וגו'. עתה מודיע סך הכולל. שזה הסך הי' נדרש להיות תמיד במדבר כמש"כ לעיל: (מז) והלוים וגו'. הרמב"ן והספורנו נתנו טעם משום שלא מנה הקב"ה ראש לשבטם השכילו דעת ה'. ולא נראה שהרי הי' אפשר לחשוב דמשה או אהרן הוא הראש לשבט לוי. אלא העיקר הוא כמש"כ הרשב"ם על הפסוק אך את מטה לוי וגו'. ומפרש הטעם כי לא ילכו בצבא המלחמה. אלא הפקד וגו'. וזה הטעם עצמו הי' שלא התפקדו גם לפני הדגול. משום שלא הי' בשבטם סך הראוי להעשות גדול יוצאי צבא למלחמה. בשביל שהיו עוסקי תורה. כמו שיבואר להלן ובס' דברים פ' עקב. מש"ה אע"ג דבמנין הראשון יוכל להיות שנכלל גם לוים במנין אדנים שהיו כמה אנשים יוצאי צבא. ונמנו גם הלוים מעשרים שנה. אבל בזה המנין שבא הצווי שיהיו דווקא כל שבט בפ"ע. ולא היו יכולים מעט הלוים שהיו יוצאי צבא להיות נכלל בתוכם. ולהיות נמנה בפני עצמם לא היו ראוים להעשות גדול בפ"ע. ע"כ לא התפקדו כלל. וזהו דיוק הכתוב בתוכם. משום שנזהרו עתה להיות כל שבט בפ"ע. ולא הי' אפשר לכוללם בתוכם: (מט) אך את מטה לוי וגו'. בא למעט אחרים דודאי היו כמה מישראל ג"כ שהיו גדולי מעלה כמו הלוים. מ"מ אך את מטה לוי וגו'. לא תפקוד. היינו מנין פשוטי הלוים: ואת ראשם. היינו הראשים שבהם כמש"כ לעיל: (נ) על משכן העדות. ייחס המשכן בשביל העדות ולא בשביל עבודה. דבמדבר כל תכלית העבודה לא היה בשביל פרנסה כמו בא"י. אלא בשביל יעוד ולהגדיל כח התורה כמש"כ בפ' תנוה: ועל כל כליו. המה כלי האהל: ועל כל אשר לו. הנצרך לעבודת הכלים. ומפרש מה יעשו במשכן וכליו: המה ישאו וגו'. ומה יעשו בכל אשר לו. והם ישרתהו. למלאות מה שנצרך לפקודת הכלים ותכליתן ולתקן באם יראו איזה קלקול. משא"כ במשכן וכליו לא שייך לומר והם ישרתוהו. דעבודת הכלים היתה בכהנים: וסביב למשכן יחנו. כדי לראות כל הנורך למשכן וגם לכבוד המשכן: (נא) ובנסוע המשכן וגו'.

אלא

הַמִּשְׁכָּן יָקִימוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת׃
נב וְחָנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ עַל־מַחֲנֵהוּ וְאִישׁ עַל־
דִּגְלוֹ לְצִבְאֹתָם׃ נג וְהַלְוִיִּם יַחֲנוּ סָבִיב לְמִשְׁכַּן
הָעֵדֻת וְלֹא־יִהְיֶה קֶצֶף עַל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְשָׁמְרוּ הַלְוִיִּם אֶת־מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן הָעֵדוּת׃
נד וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ׃ פ שלישי **ב** א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ ב אִישׁ עַל־דִּגְלוֹ בְאֹתֹת
לְבֵית אֲבֹתָם יַחֲנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנֶּגֶד סָבִיב לְאֹהֶל־
מוֹעֵד יַחֲנוּ׃ ג וְהַחֹנִים קֵדְמָה מִזְרָחָה דֶּגֶל מַחֲנֵה
יְהוּדָה לְצִבְאֹתָם וְנָשִׂיא לִבְנֵי יְהוּדָה נַחְשׁוֹן בֶּן־
עַמִּינָדָב׃ ד וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְשִׁבְעִים
אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ ה וְהַחֹנִים עָלָיו מַטֵּה יִשָּׂשכָר
וְנָשִׂיא לִבְנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃ ו וּצְבָאוֹ
וּפְקֻדָיו אַרְבָּעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃
ז מַטֵּה זְבוּלֻן וְנָשִׂיא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃
ח וּצְבָאוֹ וּפְקֻדָיו שִׁבְעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע
מֵאוֹת׃ ט כָּל־הַפְּקֻדִים לְמַחֲנֵה יְהוּדָה מְאַת אֶלֶף
וּשְׁמֹנִים אֶלֶף וְשֵׁשֶׁת־אֲלָפִים וְאַרְבַּע־מֵאוֹת
לְצִבְאֹתָם רִאשֹׁנָה יִסָּעוּ׃ ס י דֶּגֶל מַחֲנֵה רְאוּבֵן

ת"א והזר הקרב יומת. מכות כד:

ר ש" י

שם הענן ויחנו שם ומקימין אותו: והזר הקרב. לעבודתם זו: יומת. בידי שמים: (נב) ואיש על דגלו. כמו שהדגלים סדורים בספר זה שלשה שבטים לכל דגל: (נג) ולא יהיה קצף. אם תעשו כמצותי לא יהיה קצף ואם לאו שיכנסו זרים בעבודתם זו יהיה קצף כמו שמצינו במעשה קרח כי יצא הקצף וגו' (במדבר י"ז): **ב** (ב) באותות. כל דגל יהיה לו אות מפה צבועה תלויה בו. צבעו של זה לא כצבעו של זה צבע כל אחד כגוון אבנו הקבועה בחשן ומתוך כך יכיר כל אחד את דגלו. דבר אחר באותות לבית אבותם.

יפרקון יתיה ליואי ובמשרי משכנא יקימון יתיה ליואי וחילוני דיקרב יתקטל׃
נב וישרון בני ישראל גבר על משרוהי וגבר על טקסיה לחיליהון׃ נג ולואי
ישרון סחור סחור למשכנא דסהדותא ולא יהי רוגזא על כנשתא דבני ישראל
ויטרון ליואי ית מטרת משכנא דסהדותא׃ נד ועבדו בני ישראל ככל די פקיד
יי ית משה כן עבדו׃ א ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר׃ ב גבר על
טקסיה באתון לבית אבהתהון ישרון בני ישראל מלקביל סחור סחור למשכן
זמנא ישרון׃ ג ודשרן קידומא מדינחא טיקס משרית יהודה לחיליהון ורבא
לבני יהודה נחשון בר עמינדב׃ ד וחיליה ומנינהון שבעין וארבעא אלפין
ושית מאה׃ ה ודשרן סמיכין עלוהי שבטא דיששכר ורבא לבני יששכר
נתנאל בר צוער׃ ו וחיליה ומנינוהי חמשין וארבעא אלפין וארבע מאה׃
ז שבטא דזבולן ורבא לבני זבולן אליאב בר חלן׃ ח וחיליה ומנינוהי חמשין
ושבעא אלפין וארבע מאה׃ ט כל מניניא למשרית יהודה מאה ותמנן ושתא
אלפין וארבע מאה לחיליהון בקדמיתא נטלין׃ י טיקס משרית ראובן דרומא

רש"י

אבותם באות שמסר להם יעקב אביהם כשנשאוהו ממצרים שנאמר ויעשו בניו לו כן כאשר צום (בראשית נ) יהודה ויששכר וזבולון ישאוהו מן המזרח וראובן ושמעון וגד מן הדרום וכו' כדאיתא בתנחומא בפרשה זו׃ **מנגד**. מרחוק מיל כמו שנאמר ביהושע (יהושע ג') אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה שיוכלו לבא בשבת. משה ואהרן ובניו והלוים חונים בסמוך לו׃ (ג) **קדמה**. לפנים הקרויה קדם ואיזו זו רוח מזרחית והמערב קרוי אחור׃ (ט) **ראשנה יסעו**. כשרואין הענן מסתלק תוקעין הכהנים בחצוצרות ונוסע מחנה יהודה תחלה וכשהולכין הולכין כדרך חנייתן הלוים והעגלות באמצע דגל יהודה במזרח ושל ראובן בדרום

העמק דבר

אלא נימא דפריקת האהל והקמתו הרי זה כבנין המשכן מתחלה שנעשה ע"י ישראל. ומש"ה פי' דגם בנסוע וגו' ובחנות וגו' הכל שייך להלוים׃ (נב) **וחנו ב"י וגו'**. אין כאן מקומו של דבור לבני ישראל. וגם הוא פרשה בפ"ע בסמוך. אלא לא בא זה המקרא לכאן רק משום מקרא הבא אחריו. וה"פ כן אצוה את ב"י שיחנו איש על מחנהו. ע"כ הנני מצוה את הלוים וגו'׃ (נג) **והלוים יחנו וגו'**. לעיל דכתיב וסביב למשכן יחנו. היה משום כבוד ועוכך המשכן וכאן הוסיף הכתוב שיחנו סביב למשכן בשביל שמירת ישראל באשר היה השראת שכינה בגלוי במשכן. ע"כ עלולים ישראל להענש על איזה חטא. כמו הובא בסמוך לפלטרין ש"מ. ע"כ באו הלוים והגינו על הקצף׃ **ושמרו הלוים וגו'**. וגם להיפך שישמרו את ישראל שלא יתקרבו למשכן העדות. ויש לפרש עוד דהוא הוספת ביאור לדקמי'. דמשכן העדות היינו כח התורה היה שומר את ישראל מנחשים ועקרבים במדבר כידוע שהיו זיקי אש יוצאין מן הארון ושורף נחשים ועקרבים. ועתה צוה ה' שגם הלוים ישמרו אותה משמרת של משכן העדות היינו שיתעסקו בתורה ובזכותם יהיו ישראל נשמרים. כמו על ידי כח משמרת העדות׃ **ב** (ב) **באתת לבית אבותם**. אלו היה כתיב על דגלו לבית אבותם. משמעו ג"כ שהיה לכל שבט צורה השייך לו. כמו לראובן דודאים וליהודה ארי' וכדומה. והיה דגל כל שבט מצויר לפי שבטו. וא"כ פי' בית אבותם היינו שבטי ישראל. אבל לשון באתת משמע עוד כונה דכל שבט היה לו כמה בתי אבות. וכל בית אב היה לו דגל בפ"ע קטן באותה צורה של דגל הגדול מכל השבט. אך היה כל בית אב רשום עליו א' ב' ג' והיינו באותות לבית אבותם כל בית אב אות שלו׃ (ד) **וצבאו ופקודיהם ארבעה ושבעים וגו'**. הוא צווי שיהיה כ"ז החשבון בשלימות. ואם יהיה נחסר אזי ירבו למלאות מאנשים שלא היו עד כה יוצאי צבא למלאות הסך כמש"כ לעיל. והרמב"ן ז"ל כ' שבא להודיע שבדרך נס לא נפקד אחד כל עשרים יום. ולא נראה שהרי כ"ז הפרשה כולה צווי ולא מעשה עד הפסוק האחרון. וגם לא נזכר מתי נאמרה פרשה זו. ואפשר נאמרה באותו יום של פרשה ראשונה או למחרת. אלא כמש"כ׃ (ו) **וצבאו ופקדיו**. ברוב השבטים כתיב ופקודיהם רק כאן ובזבלון וראובן. ונראה משום דמשמעות ופקודיהם שיפקדו לאיזה ענין בעסק הצבא. והיה זה השבט מסוגל לזה העסק. ושבט אחר לעסק אחר. ובכ"מ דכתיב ופקודיו. היינו שהיה מהם מקצת נפקדים לזה ומקצת לזה. וא"כ היו בהם שני אופני פקודות׃

והאגים

תֵּימָנָה לְצִבְאֹתָם וְנָשִׂיא לִבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃ יא וּצְבָאוֹ וּפְקֻדָיו שִׁשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ יב וְהַחוֹנִם עָלָיו מַטֵּה שִׁמְעוֹן וְנָשִׂיא לִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃ יג וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם תִּשְׁעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת׃ יד וּמַטֵּה גָּד וְנָשִׂיא לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בֶּן־רְעוּאֵל׃ טו וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ טז כָּל־הַפְּקֻדִים לְמַחֲנֵה רְאוּבֵן מְאַת אֶלֶף וְאֶחָד וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים לְצִבְאֹתָם וּשְׁנִיִּם יִסָּעוּ׃
ס יז וְנָסַע אֹהֶל־מוֹעֵד מַחֲנֵה הַלְוִיִּם בְּתוֹךְ הַמַּחֲנֹת כַּאֲשֶׁר יַחֲנוּ כֵּן יִסָּעוּ אִישׁ עַל־יָדוֹ לְדִגְלֵיהֶם׃
ס יח דֶּגֶל מַחֲנֵה אֶפְרַיִם לְצִבְאֹתָם יָמָּה וְנָשִׂיא לִבְנֵי אֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד׃ יט וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ כ וְעָלָיו מַטֵּה מְנַשֶּׁה וְנָשִׂיא לִבְנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃ כא וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וּמָאתָיִם׃ כב וּמַטֵּה בִּנְיָמִן וְנָשִׂיא לִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי׃ כג וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ כד כָּל־הַפְּקֻדִים לְמַחֲנֵה אֶפְרַיִם מְאַת אֶלֶף וּשְׁמֹנַת־אֲלָפִים וּמֵאָה לְצִבְאֹתָם וּשְׁלִשִׁים יִסָּעוּ׃
ס כה דֶּגֶל מַחֲנֵה דָן צָפֹנָה לְצִבְאֹתָם וְנָשִׂיא לִבְנֵי

ה״א ונסע אהל מועד. זבחים סא מנחות צה: כאשר יחנו כן יסעו. מנחות שם: דגל מחנה אפרים. ס׳ הזוהר פ׳ מקץ: ועליו מטה מנשה. מנחות שם צו:

דָּ֖ן אֲחִיעֶ֥זֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּֽי׃ כו וּצְבָא֖וֹ וּפְקֻדֵיהֶ֑ם שְׁנַ֧יִם וְשִׁשִּׁ֛ים אֶ֖לֶף וּשְׁבַ֥ע מֵאֽוֹת׃ כז וְהַחֹנִ֥ים עָלָ֖יו

אונקלוס

לְחֵילֵיהוֹן וְרַבָּא לִבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בַּר שְׁדֵיאוּר׃ יא וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנוֹהִי אַרְבְּעִין וְשִׁתָּא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ יב וְדִשְׁרַן סְמִיכִין עֲלוֹהִי שִׁבְטָא דְשִׁמְעוֹן וְרַבָּא לִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בַּר צוּרִישַׁדָּי׃ יג וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן חַמְשִׁין וּתְשַׁע אַלְפִין וּתְלָת מְאָה׃ יד וְשִׁבְטָא דְגָד וְרַבָּא לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בַּר רְעוּאֵל׃ טו וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וַחֲמְשָׁא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה וְחַמְשִׁין׃ טז כָּל מִנְיָנַיָּא לְמַשְׁרִית רְאוּבֵן מְאָה וְחַמְשִׁין וְחַד אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה וְחַמְשִׁין לְחֵילֵיהוֹן בְּתִנְיֵתָא נַטְלִין׃ יז וְנָטֵל מַשְׁכַּן זִמְנָא מַשְׁרִית לֵוָאֵי בְּגוֹ מַשְׁרִיתָא כְּמָא דְשָׁרַן כֵּן נַטְלִין גְּבַר עַל אַתְרֵיהּ לִטְקְסֵיהוֹן׃ יח טֵיקַס מַשְׁרִית אֶפְרַיִם לְחֵילֵיהוֹן מַעַרְבָא וְרַבָּא לִבְנֵי אֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע בַּר עַמִּיהוּד׃ יט וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ כ וְדִסְמִיכִין עֲלוֹהִי שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה וְרַבָּא לִבְנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בַּר פְּדָהצוּר׃ כא וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן תְּלָתִין וּתְרֵין אַלְפִין וּמָאתָן׃ כב וְשִׁבְטָא דְבִנְיָמִן וְרַבָּא לִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בַּר גִּדְעוֹנִי׃ כג וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן תְּלָתִין וַחֲמְשָׁא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ כד כָּל מִנְיָנַיָּא לְמַשְׁרִית אֶפְרַיִם מְאָה וּתְמָנֵי אַלְפִין וּמְאָה לְחֵילֵיהוֹן וּתְלִיתָיתָא נַטְלִין׃ כה טֵיקַס מַשְׁרִית דָּן צִפּוּנָא לְחֵילֵיהוֹן וְרַבָּא לִבְנֵי דָן אֲחִיעֶזֶר בַּר עַמִּישַׁדָּי׃ כו וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן שִׁתִּין וּתְרֵין אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה׃ כז וְדִשְׁרַן

רש"י

ושל אפרים במערב ושל דן בצפון: (יז) ונסע אהל מועד. לאחר שני דגלים הללו: כאשר יחנו כן יסעו. כמו שפירשתי הליכתן כחנייתן כל דגל מהלך לרוח הקבועה לו: על ידו. על מקומו ואין לשון יד זז ממשמעו רוח של צדו קרוי על ידו הסמוכה לו לכל הושטת ידו אינסו"ן אי"ש בלע"ז (שמאטע איהם צור זייטע): (כ) ועליו. כתרגומו ודסמיכין עלוהי:

העמק דבר

(יב) והחונם עליו. כאן חונים חסר. דשבט שמעון לא נתקרבו כ"כ לשבט ראובן. מפני שהיו בהם אנשי רשע כמש"כ לעיל: (יז) בתוך המחנת. הקודמים. היינו בני גרשון ובני מררי נושאי א"מ היו בין מחנה יהודה ובין מחנה ראובן. וכ"כ רא"בע. וכן מבואר בפ' בהעלותך: כאשר יחנו כן יסעו. דישראל מבואר במקום אחר כמו בחנייתם כן במסעיהם יהיו איש על דגלו. שהרי כתיב איש על דגלו יחנו וגו' ואח"כ כתיב ראשונה יסעו. אבל בלוים כתיב לעיל והלוים יחנו וגו' ובמסעם לא כתיב והרי היו כמה מהם שלא היה להם מה לשאת והלכו בטל והייתי אומר שלא היו מצוין ללכת עם נושאי המשא. מש"ה כתיב כאשר יחנו כן יסעו. כמו שהיו חונים כל בני גרשון יחד. כך בנסיעתם יהיו הולכי' בטל: איש על ידו. סמוך. כמו באיוב ב' הבקר היו חרשות והאתונות רועות על ידיהן. היינו סמוך לנושאי המשא אהל מועד: לדגליהם. מפרש הטעם למאי נצטוו להיות סמוך לנושאי א"מ. היינו משום שהיה לדגליהם. דמחנה הלוים היה להם ג"כ דגל כל בית אב בפ"ע. והצווי היה שיהיו גם הלוים סמוך לדגליהם. והדגלים הלכו עם נושאי א"מ: (כ) ועליו מטה מנשה. משונה הלשון כאן. ויש נ"מ במשמעות. דהחונים עליו משמע כקטן הנסמך על הגדול. וחנייתו במלוי צרכיו תלוי בדעת מי שגדול ממנו. משא"כ משמעות ועליו להיפך דעת הגדול על הקטן והוא מנהיגו. והיינו דאע"ג דאפרים היה ראש הדגל היינו משום שהנהגת המדבר היה נסיית ובזה גדול כח אפרים. אבל מכ"מ מה שנדרש להליכות העולם היה מנשה גדול מאפרים ומזה הטעם היה במנין דפ' פינחס קודם מנשה לאפרים. משום דכניסתם לארץ היה יותר נוטה להליכות הטבע ובזה מנשה קודם כמש"כ בס' בראשית מ"ח י"ד

עש"ב

מַטֵּה אָשֵׁר וְנָשִׂיא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃
כח וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם אֶחָד וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ
מֵאוֹת׃ כט וּמַטֵּה נַפְתָּלִי וְנָשִׂיא לִבְנֵי נַפְתָּלִי
אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ ל וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה
וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ לא כָּל־הַפְּקֻדִים
לְמַחֲנֵה דָן מְאַת אֶלֶף וְשִׁבְעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף
וְשֵׁשׁ מֵאוֹת לָאַחֲרֹנָה יִסְעוּ לְדִגְלֵיהֶם׃ פ לב אֵלֶּה
פְּקוּדֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבֹתָם כָּל־פְּקוּדֵי
הַמַּחֲנֹת לְצִבְאֹתָם שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת
אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ לג וְהַלְוִיִּם לֹא
הָתְפָּקְדוּ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ לד וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן־חָנוּ לְדִגְלֵיהֶם וְכֵן נָסָעוּ אִישׁ
לְמִשְׁפְּחֹתָיו עַל־בֵּית אֲבֹתָיו׃ פ רביעי ג א וְאֵלֶּה
תּוֹלְדֹת אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה בְּיוֹם דִּבֶּר יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה
בְּהַר סִינָי׃ ב וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־אַהֲרֹן הַבְּכֹר ׀
נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר׃ ג אֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי
אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים הַמְּשֻׁחִים אֲשֶׁר־מִלֵּא יָדָם לְכַהֵן׃
ד וַיָּמָת נָדָב וַאֲבִיהוּא לִפְנֵי יְהוָה בְּהַקְרִבָם אֵשׁ
זָרָה לִפְנֵי יְהוָה בְּמִדְבַּר סִינַי וּבָנִים לֹא־הָיוּ לָהֶם
וַיְכַהֵן אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר עַל־פְּנֵי אַהֲרֹן אֲבִיהֶם׃

ת"א ואלה תולדת אהרן ומשה. סנהדרין יט: ואלה שמות בני אהרן. שם שם זבחים יג: ובנים לא היו להם.

רש"י

ג (א) ואלה תולדת אהרן ומשה. ואינו מזכיר אלא בני אהרן ונקראו תולדות משה לפי שלמדן תורה מלמד שכל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו: ביום דבר ה' את משה. נעשו אלו התולדות שלו שלמדן מה' שלמד מפי הגבורה: (ד) על פני אהרן אביהם. בחייו:

סמיכין עלוהי שבטא דאשר ורבא לבני אשר פגעיאל בר עכרן : כח וחיליה ומנייניהון ארבעין וחד אלפין וחמש מאה : כט ושבטא דנפתלי ורבא לבני נפתלי אחירע בר עינן : ל וחיליה ומנייניהון חמשין ותלתא אלפין וארבע מאה : לא כל מנינא למשרית דן מאה וחמשין ושבעא אלפין ושית מאה בבתריתא נטלין לטקסיהון : לב אלין מנייני בני ישראל לבית אבהתהון כל מנייני משריתא לחיליהון שית מאה ותלתא אלפין וחמש מאה וחמשין : לג וליואי לא אתמניאו בגו בני ישראל כמא דפקיד יי ית משה : לד ועבדו בני ישראל ככל די פקיד יי ית משה כן שרן לטקסיהון וכן נטלין גבר לזרעיתיה על בית אבהתוהי :

א ואלין תולדת אהרן ומשה ביומא דמליל יי עם משה בטורא דסיני : ב ואלין שמהת בני אהרן בוכרא נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר : ג אלין שמהת בני אהרן כהניא דאתרביאו די אתקריב קרבנהון לשמשא : ד ומית נדב ואביהוא

העמק דבר

מש"ה כתיב גם כאן ועליו · דמשה הנהיגו לאפריס בהליכות העולם (א): (לא) כל הפקדים וגו' · כאן לא כתיב עוד הפעם לצבאותם כמו במנין שלשה דגלים הקודמים · הטעם ע"ז דפי' לצבאותם ביארנו לעיל א' ג' למה שהוא מסוגל בעסק מלחמה · והיה כל דגל מיוחד לאיזה פרט · משא"כ דגל מחנה דן היה גם מאסף לכל המחנות לצבאותם של כל המחנות · היה נתוסף על אותו דגל · מש"ה לא כתיב בהו כאן לצבאותם שהיה הרבה בהם שלא היה להם צבא בפ"ע אלא ממלאים כל צבא הדגלים : (לג) והלוים לא התפקדו · כאן איירי לענין תכונת עמידתם ומעשיהם באהל מועד עוד לא נפקדו יחד עם ב"י : כאשר צוה ה' וגו'. היה בקבלה שבכלל המאמר את מטה לוי לא תפקוד נכלל פקודת עבודתם ועמידתם ג"כ: ג (א) ביום דבר ה' את משה · לפי הדרש שהביא רש"י בפי' תולדות אהרן ומשה · משום שלמד תורה עמהם. דייק הכתוב את משה ולא אל משה · דבאמת אינו מובן בהשקפה ראשונה הא כל ישראל למדו ממשה · ומאי אולמייהו דבני אהרן שנקראו ביחוד בני משה · אבל הענין דמה שאמרו בסנהדרין די"ט א' רשב"נ א"ר כל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו · היינו בחכמת התלמוד שנעשה ע"י זה בריה חדשה כדאי' עוד בסנהדרין דצ"ט המעשה את חבירו לד"ת מעלה עליו הכתוב כאלו עשאו · והתם בלמוד התלמוד איירי כמבואר בלשון שאלתות דכ"א ריש פ' לך דמחייבין דב"י למיגמר אורייתא ולאגמורי למיגרס ולקיומי וכל מאן דמעשי לחבריה למיגמר אורייתא חשובין עלי' קמי שמיא כמאן דהוא ברי' דאמר ר"ל המעשה את חבירו כו' הרי דמיירי בגמרא שמביא לידי קיום שאינו אלא תלמוד · וע"ז הוסיף בשאלתות שם והביא המאמר ארשב"נ א"ר כל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו שנאמר ואלה תולדות אהרן ומשה ובמדבר לא הרבה הכמו עוד בחכמת התלמוד עד בואם לעה"י שם באר את התורה לפני כל ישראל · והלוים קבלו עליהם להתעסק בזה כמו שיבואר בס' דברים בס"ד · אבל במדבר היו בני אהרן המיוחדים בזה · מש"ה נחשבו המה תולדות משה : והנה כבר ביארנו בס' שמות ל"ב י"ח ובזה הספר להלן ז' פ"ט דעל למוד תורה שבע"פ שהיה משה נ"כ מדבר ומפלפל בכח סייעתא דשמיא מיקרי לדבר אתו ולא אליו והיינו דכתיב ביום דבר ה' את משה · אז הנה הנם בני אהרן נחשבו לתולדות משה : (ג) אלה שמות בני אהרן · קאי ביחוד על אלעזר ואיתמר כמו שיבואר לפנינו : אשר מלא ידם לכהן . קאי לכהן משמש בכה"ג כמו לשון המקרא בסמוך ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם · ואין זה רבותא אם לא בכה"ג וכמו שיבואר · ולשון זה עצמו כתיב בפ' אחרי ואשר ימלא את ידו לכהן תחת אביו · וכן הפי' בפינחס ברית כהנת עולם שיהיה מזרעו כה"ג · וכאן הפי' שבשעת משיחה מלא ידם שיכולים להיות כה"ג · אבל עוד לא הרגישו אז במעלת כה"ג שהרי אהרן לבדו היה כה"ג עד שהגיע (ד) וימת וגו'. אז ויכהן אלעזר ואיתמר . שהרגישו במעלת כה"ג גם על פני אהרן אביהם · במה שהוזהרו גם המה ראשיכם אל תפרעו · וגם אכלו קדשים באנינות על שמזה הבין משה שיכולים לאכול אפי' קדשי דורות · ואם שמ"מ לא נשתוו לאהרן באמת כמו שאמר אהרן הן היום הקריבו וגו' בכ"ז טעמו טעם מעלת כה"ג · ומש"ה כתיב ויכהן אלעזר ואיתמר ולא ויכהנו : דבאמת א"א להיות אלא כה"ג אחד · אלא כל אחד נחשב כאלו הוא ראוי להיות האחד · אלא שאין השעה נצרכת לו : בהקרבם . חסר יו"ד דכבר ביארנו

הרחב דבר

(א) ובני הכ"ג מ' חיים נ"י הוסיף דמש"ה תנן במשנה דמנחות פי"א בהא דפליגי בפי' ונתת על המערכה לבונה וזה דאבא שאול א' דבאמצע המערכות היו נותנים שני בזיכי לבונה. אמרו לו והלא כבר נאמר ונתת על המערכה. א"ל והלא

פ ה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ו הַקְרֵב אֶת־מַטֵּה לֵוִי וְהַעֲמַדְתָּ אֹתוֹ לִפְנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְשֵׁרְתוּ אֹתוֹ׃ ז וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמַרְתּוֹ וְאֶת־מִשְׁמֶרֶת כָּל־הָעֵדָה לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן׃ ח וְשָׁמְרוּ אֶת־כָּל־כְּלֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־מִשְׁמֶרֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן׃ ט וְנָתַתָּה אֶת־הַלְוִיִּם לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו נְתוּנִם נְתוּנִם הֵמָּה לוֹ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תִּפְקֹד וְשָׁמְרוּ אֶת־כְּהֻנָּתָם וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת׃ פ יא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יב וַאֲנִי הִנֵּה לָקַחְתִּי אֶת־הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תַּחַת כָּל־בְּכוֹר פֶּטֶר רֶחֶם מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּם׃ יג כִּי לִי כָּל־בְּכוֹר בְּיוֹם הַכֹּתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הִקְדַּשְׁתִּי לִי כָל־בְּכוֹר בְּיִשְׂרָאֵל מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה לִי יִהְיוּ אֲנִי יְהוָה׃ פ חמישי

יד וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר סִינַי לֵאמֹר׃ טו פְּקֹד אֶת־בְּנֵי לֵוִי לְבֵית אֲבֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם כָּל־

ת"א יבמות סד: בכל בכור. בכורות ג: פטר רחם. שם מו: בישראל. שם כ: לי יהיו. שם ה:

רש"י

(ו) ושרתו אותו· ומהו השרות ושמרו את משמרתו לפי שמירת המקדש עליו שלא יקרב זר כמו שנאמר אתה ובניך ובית אביך תשאו את עון המקדש (במדבר י"ח) והלוים הללו מסייעין אותם זו היא השרות: (ז) ושמרו את משמרתו· כל מנוי שהאדם ממונה עליו ומוטל עליו לעשותו קרוי משמרת בכל המקרא ובלשון המשנה כמו שאמור בגבתן ותרש [מסכת מגילה] והלא אין משמרת,

העמק דבר

בפ' שמיני שלא הקפידו ע"א שתי המחתות אלא מקטה א' והשני סייע לו · מש"ה כתיב חסר : (ז) ושמרו את משמרתו · היינו מה שנצרך לעבודה · להכין הקרבנות והמנחות והנסכים שהוא משמרת הכהונה

הרחב דבר

כבר נאמר ועליו מטה מנשה. וכבר תמה בתוי"ט אמאי לא הביא מקרא הקודם והחונים עליו. אבל לדברינו מבואר יפה. דהחונים עליו משמעו נסמכים עליו וטפלים לו וזה לא שייך בלבונה ומערכות. וע"כ פי' על המערכת ממש עליו. אי"ל הא כתיב ועליו מטה מנשה ופי' סמוך ולשון עליו משמעו גדול ממנו בפרט אחד. כך הפי' ונתת על המערכת לבונה זכה. דהלבונה הי' במעלה עליונה מהמערכות. שהרי לבונה נקטר ומכשרת את הלחם לאכילה. וע"ע להלן י"ג י"א:

קדם יי בקרוביהון אשתא נוכריתא קדם יי במדברא דסיני ובנין לא הוו להון ושמש אלעזר ואיתמר על אפי אהרן אבוהון: ה ומליל יי עם משה למימר: ו קרב ית שבטא דלוי ותקים יתיה קדם אהרן כהנא וישמשון יתיה: ז ויטרון ית מטרתיה וית מטרת כל כנשתא קדם משכן זמנא למפלח ית פולחן משכנא: ח ויטרון ית כל מני משכן זמנא וית מטרת בני ישראל למפלח ית פולחן משכנא: ט ותתן ית ליואי לאהרן ולבנוהי מסירין יהיבין אינון ליה מן בני ישראל: י וית אהרן וית בנוהי תמני ויטרון ית כהונתהון וחילוני דיקרב יתקטיל: יא ומליל יי עם משה למימר: יב ואנא הא קריבית ית ליואי מגו בני ישראל חלף כל בוכרא פתח ולדא מבני ישראל ויהון משמשין קדמי ליואי: יג ארי דילי כל בוכרא ביומא דקטלית כל בוכרא בארעא דמצרים אקדישית קדמי כל בוכרא בישראל מאנשא עד בעירא דילי יהון אנא יי: יד ומליל יי עם משה במדברא דסיני למימר: טו מני ית בני לוי לבית אבהתהון לזרעיתהון כל דכורא מבר ירחא

רש"י

ומשמרתך שוה וכן משמרות כהונה ולויה: (ח) **ואת משמרת בני ישראל**. שכלן היו זקוקין לצרכי המקדש אלא שהלוים באים תחתיהם בשליחותם לפיכך לוקחים מהם המעשרות בשכר שנאמר כי שכר הוא לכם חלף עבודתכם (במדבר י"ח): (ט) **נתונם המה לו**. לעזרה: **מאת בני ישראל**. כמו מתוך בני ישראל כלומר משאר כל העדה נבדלו לכך בגזרת המקום והוא נתנם לו שנאמר ואתנה את הלוים נתונים וגו' (שם ח'): (י) **ואת אהרן ואת בניו תפקד**. לשון פקידות ואינו לשון מנין: **ושמרו את כהנתם**. קבלת דמים וזריקה והקטרה ועבודות המסורות לכהנים: (יב) **ואני הנה לקחתי**. ואני מהיכן זכיתי בהן מתוך בני ישראל שיהיו ישראל שוכרין אותן לשירות שלי על ידי הבכורות זכיתי בהם ולקחתים תמורתם לפי שהיתה העבודה בבכורות וכשחטאו בעגל נפסלו והלוים שלא עבדו עבודת כוכבים נבחרו תחתיהם: (טו) **מבן חדש ומעלה**. משיצא מכלל נפלים הוא נמנה ליקרא שומר משמרת הקדש. א"ר יהודה בר' שלום למוד

העמק דבר

במעשה ומשמרת כל ישראל בהנאה ולהתכפר ולהתרצות. ונצטוו הלוים שיהיו המה מכינים כל דבר בעתו. והיכן היה הכנה זו. **לפני אהל מועד**. שם הכינו הכבשים והסולת והייטת וכ"ד: (ח) **ושמרו את כלי אהל מועד**. שיהיו הכלים על מתכונם בלי חסרון. שיהא בהם כח לקדש. שאין כלי שרת מקדש אלא כשהיא שלמה כדאי' בזבחים דפ"ח כלי שרת שנשברו אין מתקנין כו'. והיינו משמרת כלי א"מ בשביל יוקר מעלתם: **ומשמרת ב"י**. שהמה מחייבים להכין הכלים כדי **לעבוד את עבודת המשכן**. וזה הוטל על הלוים: (ט) **ונתתה את הלוים וגו'**. לדורות: **מאת בני ישראל**. דבא"י ניתן מעשר ב"י חלף עבודתם ובזה קנו אותם במחיר פרנסתם לעבודת ה'. ומהם ניתנו לכהנים שיעמדו לפניהם: (יב) **והיו לי הלוים**. לי לדורות כדתניא בספרי פ' בהעלותך. שלא יתחלפו לעולם כמו בכורים. ובמנ' בכורות ד"ה נדרש זה מלשון והיו בהוייתן יהא. כצ"ל שם. ולפי הפשט פירוש והיו לי הלוים כמו שביארנו בס' שמות פ' תשא מי לה' אלי שהוא מופרש ומובדל לה' ולא לצרכי עצמו וביתו. כך המשמעות כאן שיהיו עסוקים ומופרשים לגבוה: (יג) **הקדשתי לי וגו'**. דהפדיון שנצטוו גם בפ' בא לא היה אלא כדי להתירם להשתמש גם לחול אבל מ"מ מופרשים היו לעבודת הכהונה: **לי יהיו**. לדעת הספרי דלי לדורות. פי' לי יהיו דעד היום יש בבכור סגולה מיוחדת משארי אחיו אלא שנפסלו לעבודה: (יד) **במדבר סיני**. כבר נתבאר דבא ללמד שהמקום גרם לזה הצווי. שכך היה כבוד השכינה ההולכת לפני ישראל כמלך לפני חילו במלחמה. ויש לו גדוד שומרי ראשו ביחוד. כך היו הלוים. והנה לא כתיב כאן באהל מועד. **שהדגל** נמשך חוץ לא"מ כמו שיבואר: (טו) **פקוד את בני לוי**. כאן לא כתיב שאו את ראש. וידוע הטעם ברבה. ולדברינו לעיל א' ב' אין כאן שנוי. דכאן לא מיירי בראשים אלא במנין אנשי השבט מש"ה כתיב פקוד כמו שם תפקדו: **לבית אבותם למשפחותם**. הקדים לומר בית אבותם. דיחס של אביהם גרם להם כמבואר ברבה במנין ב"ג. והנה לא הזכיר כאן שיהיה במספר שמות. משום שלא היו יראים מנגף כדאיתא בב"ב ד"ח רבנן לא צריכי נטירותא שנא' ולי מה יקרו רעיך אל וגו' אספרם מחול ירבון מ"ק אילימא כו' אלא אספור למעשיהם

זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמַעְלָה תִּפְקְדֵם׃ טז וַיִּפְקֹד אֹתָם
מֹשֶׁה עַל־פִּי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צֻוָּה׃ יז וַיִּהְיוּ־אֵלֶּה
בְנֵי־לֵוִי בִּשְׁמֹתָם גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת וּמְרָרִי׃ יח וְאֵלֶּה
שְׁמוֹת בְּנֵי־גֵרְשׁוֹן לְמִשְׁפְּחֹתָם לִבְנִי וְשִׁמְעִי׃
יט וּבְנֵי קְהָת לְמִשְׁפְּחֹתָם עַמְרָם וְיִצְהָר חֶבְרוֹן
וְעֻזִּיאֵל׃ כ וּבְנֵי מְרָרִי לְמִשְׁפְּחֹתָם מַחְלִי וּמוּשִׁי
אֵלֶּה הֵם מִשְׁפְּחֹת הַלֵּוִי לְבֵית אֲבֹתָם׃ כא לְגֵרְשׁוֹן
מִשְׁפַּחַת הַלִּבְנִי וּמִשְׁפַּחַת הַשִּׁמְעִי אֵלֶּה הֵם
מִשְׁפְּחֹת הַגֵּרְשֻׁנִּי׃ כב פְּקֻדֵיהֶם בְּמִסְפַּר כָּל־זָכָר
מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה פְּקֻדֵיהֶם שִׁבְעַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ
מֵאוֹת׃ כג מִשְׁפְּחֹת הַגֵּרְשֻׁנִּי אַחֲרֵי הַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ
יָמָּה׃ כד וּנְשִׂיא בֵית־אָב לַגֵּרְשֻׁנִּי אֶלְיָסָף בֶּן־לָאֵל׃
כה וּמִשְׁמֶרֶת בְּנֵי־גֵרְשׁוֹן בְּאֹהֶל מוֹעֵד הַמִּשְׁכָּן
וְהָאֹהֶל מִכְסֵהוּ וּמָסַךְ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ כו וְקַלְעֵי
הֶחָצֵר וְאֶת־מָסַךְ פֶּתַח הֶחָצֵר אֲשֶׁר עַל־הַמִּשְׁכָּן
וְעַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב וְאֵת מֵיתָרָיו לְכֹל עֲבֹדָתוֹ׃ ס
כז וְלִקְהָת מִשְׁפַּחַת הָעַמְרָמִי וּמִשְׁפַּחַת הַיִּצְהָרִי
וּמִשְׁפַּחַת הַחֶבְרֹנִי וּמִשְׁפַּחַת הָעָזִּיאֵלִי אֵלֶּה הֵם
מִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי׃ כח בְּמִסְפַּר כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ
וָמָעְלָה שְׁמֹנַת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת
הַקֹּדֶשׁ׃ כט מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־קְהָת יַחֲנוּ עַל יֶרֶךְ
הַמִּשְׁכָּן תֵּימָנָה׃ ל וּנְשִׂיא בֵית־אָב לְמִשְׁפְּחֹת
הַקְּהָתִי אֱלִיצָפָן בֶּן־עֻזִּיאֵל׃ לא וּמִשְׁמַרְתָּם

ת"א מבן חדש ומעלה • בכורות מט ערכין יח: וקלעי החצר . זבחים נט: והמזבח . חגיגה כו:

הָאָרֹן וְהַשֻּׁלְחָן וְהַמְּנֹרָה וְהַמִּזְבְּחֹת וּכְלֵי הַקֹּדֶשׁ

אונקלוס

ולעילא תמנינון: טז ומנא יתהון משה על מימרא דיי כמא דאתפקד: יז והוו אלין בני לוי בשמהתהון גרשון וקהת ומררי: יח ואלין שמהת בני גרשון לזרעיתהון לבני ושמעי: יט ובני קהת לזרעיתהון עמרם ויצהר חברון ועזיאל: כ ובני מררי לזרעיתהון מחלי ומושי אלין אינון זרעית לואי לבית אבהתהון: כא לגרשון זרעית לבני וזרעית שמעי אלין אינון זרעית גרשון: כב מניניהון במנין כל דכורא מבר ירחא ולעילא מניניהון שבעא אלפין וחמש מאה: כג זרעית גרשון אחורי משכנא ישרון מערבא: כד ורב בית אבא לבית גרשון אליסף בר לאל: כה ומטרת בני גרשון במשכן זמנא משכנא ופרסא חופאיה ופרסא דתרע משכן זמנא: כו וסרדי דרתא וית פרסא דתרע דרתא די על משכנא ועל מדבחא סחור סחור וית אטונוהי לכל פולחניה: כז ולקהת זרעית עמרם וזרעית יצהר וזרעית חברון וזרעית עזיאל אלין אינון זרעית קהת: כח במנין כל דכורא מבר ירחא ולעילא תמניא אלפין ושית מאה נטרי מטרתא דקודשא: כט זרעית בני קהת ישרון על צדא דמשכנא דרומא: ל ורב בית אבא לזרעית קהת אליצפן בר עזיאל: לא ומטרתהון ארונא ופתורא ומנרתא

רש"י

הוא אותו שבט לחיות נמנה מן הבטן שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים (במדבר כ"ו) עם כניסתה בפתח מצרים ילדה אותה ונמנית בשבעים נפשות שכשאתה מונה חשבונם לא תמצאם אלא שבעים חסר אחת והיא השלימה את המנין: (טז) על פי ה'. אמר משה לפני הקב"ה היאך אני נכנס לתוך אהליהם לדעת מנין יונקיהם א"ל הקב"ה עשה אתה שלך ואני אעשה שלי הלך משה ועמד על פתח האהל והשכינה מקדמת לפניו ובת קול יוצאה מן האהל ואומרת כך וכך תינוקות יש באהל זה לכך נאמר על פי ה': (כא) לגרשון משפחת הלבני. כלומר לגרשון היו הפקודים משפחת הלבני ומשפחת השמעי פקודיהם כך וכך: (כה) המשכן. יריעות התחתונות: והאהל. יריעות עזים העשויות לגג: מכסהו. עורות אילים והתחשים: ומסך פתח. הוא הוילון: (כו) ואת מיתריו. של משכן והאהל ולא של חצר: (כט) משפחת בני קהת יחנו תימנה. וסמוכין להם דגל ראובן החונים תימנה אוי לרשע ואוי לשכנו לכך לקו עמהם דתן ואבירם ומאתים וחמשים איש עם קרח ועדתו שנמשכו עמהם במחלוקתם:

העמק דבר

ש"ל כו' ומה חול מגין על הים כו' הבינו חז"ל בזה שמקרא שני פירושים · חדא אספרם היינו מעשיהם שהרי בשביל זה כל אחד בקול נגד הרבה וא"כ נעלם מספרם · שנית · אספרם · אסתור את ראשם ואיני ירא מנגף · כי מחול ירבון מה חול מגין על הים כו' · והלוים היו ריעי הקודש ב"ה כ"י: (טז) כאשר צוה · פי' כמו בשעת הצווי היה רוה"ק בשפע אל על משה · כך בשעת מנין היה עפ"י ה' באותו שפע היה הולך מאהל לאהל ויודע מה בתוכו · והוא בכלל הדבור וע"ע בסמוך כ"ג: (יז) ויהיו וגו' בשמותם. תיבת ויהיו מיותר · וע' מש"כ בס' בראשית ט' י"ח. אלא בא ללמד שבני לוי נזהרו להיות בשמותם שהיו נקראו. ולא כשארי שבטים שכמה נשתנה כמבואר בפ' פינחס: (כב) פקודיהם. שתי פעמים · הוא בשביל שנפקדו על שני דברים כמש"כ להלן ד' כ"ג ע"ש: (כג) יחנו ימה · הוא צווי מהקב"ה. ובא זה הצווי אחרי המנין · והוא כמו שביארנו שהיה נמשך הדבור עד כלות כל המנין: (כד) ונשיא בית אב וגו' · נמשך אחר הצווי שיהא הוא הנשיא וע' מקרא ל"ה: (כו) ואת מיתריו לכל עבודתו · של החצר · בין בשעת עמידה נצרך לקשור הקלעים להעמודים וליתדות בין בשעת מסעות נצרך לקפל ולקשור במיתרים: (כח) שומרי משמרת הקדש · עדיין לא נתבאר משמרתם והאיך קאמר שהם שומרי משמרת הקודש · אלא כלפי שיבואר לפנינו בסוף הפרשה שהלוים בכלל

היו

אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ בָּהֶם וְהַמָּסָךְ וְכֹל עֲבֹדָתוֹ׃ לב וּנְשִׂיא נְשִׂיאֵי הַלֵּוִי אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן פְּקֻדַּת שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ׃ לג לִמְרָרִי מִשְׁפַּחַת הַמַּחְלִי וּמִשְׁפַּחַת הַמּוּשִׁי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפְּחֹת מְרָרִי׃ לד וּפְקֻדֵיהֶם בְּמִסְפַּר כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה שֵׁשֶׁת אֲלָפִים וּמָאתָיִם׃ לה וּנְשִׂיא בֵית־אָב לְמִשְׁפְּחֹת מְרָרִי צוּרִיאֵל בֶּן־אֲבִיחָיִל עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ צָפֹנָה׃ לו וּפְקֻדַּת מִשְׁמֶרֶת בְּנֵי מְרָרִי קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן וּבְרִיחָיו וְעַמֻּדָיו וַאֲדָנָיו וְכָל־כֵּלָיו וְכֹל עֲבֹדָתוֹ׃ לז וְעַמֻּדֵי הֶחָצֵר סָבִיב וְאַדְנֵיהֶם וִיתֵדֹתָם וּמֵיתְרֵיהֶם׃ לח וְהַחֹנִים לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן קֵדְמָה לִפְנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד ׀ מִזְרָחָה מֹשֶׁה ׀ וְאַהֲרֹן וּבָנָיו שֹׁמְרִים מִשְׁמֶרֶת הַמִּקְדָּשׁ לְמִשְׁמֶרֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת׃ לט כָּל־פְּקוּדֵי הַלְוִיִּם אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נקוד על ואהרן עַל־פִּי יְהוָה לְמִשְׁפְּחֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמַעְלָה שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אָלֶף׃ ס

ת"א והחנים לפני המשכן קדמה. מערבין יה תמיד כו:

רש"י

(לא) והמסך. היא הפרכה שאף היא קרויה פרוכת המסך: (לב) ונשיא נשיאי הלוי. ממונה על כולם. ועל מה היא נשיאותו פקודת שומרי משמרת על ידו היא פקודת כולם: (לח) משה ואהרן ובניו. וסמוכין להם דגל מחנה יהודה והחונים עליו יששכר וזבולון טוב לצדיק טוב לשכנו לפי שהיו שכניו של משה שהיה עוסק בתורה נעשו גדולים בתורה שנאמר יהודה מחוקקי (תהלים ס׳). ומבני יששכר יודעי בינה (ד"ה א׳ י"ב) וגו׳ מאתים ראשי סנהדראות (במדבר רבה). ומזבולן מושכים בשבט סופר (שופטים ה׳): (לט) אשר פקד

העמק דבר

היו במצרים מופרשים לעבודת ה׳. ומש"ה היו מועטים. מש"ה נפרש הכתוב דבני קהת היו מרובים מגרשון ומררי. משום שהם היו שומרי משמרת הקודש. פי׳ שעמדו במה שקבלו על עצמם לשמור. מש"ה לא נמעטו כ"כ. משא"כ גרשון ומררי לא יכלו לשמור כ"כ: (לא) והמסך וכל עבודתו. בבני

גרשון דכתיב לכל עבודתו ובבני מררי דכתיב וכל עבודתו מתפרש יפה עבודת האהל והמשכן. אבל כאן לא נזכר המשכן. וע"כ פי׳ עבודתו על המסך עצמו שהוא הפרכת. וזה פלא. דאיזה עבודה היתה במשא הפרכת. ולא עוד אלא אפי׳ במשא עצמו לא היה נישא בפ"ע אלא יחד עם הארון. והכהנים היו

ומדבחיא ומני קודשא די ישמשון בהון ופרסא וכל פולחניה: לב ואמרכלא דממנא על רברבי לואי אלעזר בר אהרן כהנא דמתחות ידוהי ממנן נטרי מטרת קודשא: לג למררי זרעית מחלי וזרעית מושי אלין אינון זרעית מררי: לד ומנייניהון במנין כל דכורא מבר ירחא ולעילא שתא אלפין ומאתן: לה ורב בית אבא לזרעית מררי צוריאל בר אביחיל על צדא דמשכנא ישרון צפונא: לו ודמסיר למטרת בני מררי דפי משכנא ועברוהי ועמודוהי וסמכוהי וכל מנוהי וכל פולחניה: לז ועמודי דדרתא סחור סחור וסמכיהון וסכיהון ואטוניהון: לח ודשרן קדם משכנא קידומא קדם משכן זמנא מדינחא משה ואהרן ובנוהי נטרין מטרת מקדשא למטרת בני ישראל וחילוני דיקרב יתקטיל: לט כל מנייני לואי די מנא משה ואהרן על מימרא דיי לזרעיתהון כל דכורא מבר ירחא

רש"י

משה ואהרן. נקוד על ואהרן לומר שלא היה במנין הלוים (בכורות ד'): **שנים ועשרים אלף**. ובפרטן אתה מוצא שלש מאות יתרים בני גרשון שבעת אלפים וחמש מאות. בני קהת שמונת אלפים ושש מאות. בני מררי ששת אלפים ומאתים. ולמה לא כללן עם השאר ויפדו את הבכורות ולא יהיו זקוקים השלשה והשבעים ומאתים בכורות העודפים על המנין לפדיון אמרו רבותינו במסכת (בכורות ה' ב') אותן

העמק דבר

מורידין אותו ומכסין את הארון. והלוים נשאוהו ביחד. ונראה דהיינו דתנן במס' שקלים פ"ח שעושין שתי פרכות חדשים בכל שנה ובמדרש רות איתא בניערי אורגים שהיה עוסק בפרכת. והיינו במעשה הפרכת בכל שנה. והיה בזמן הבית נמסר לאיזה משפחה רמה בישראל. ובמדבר היה נמסר לבני קהת. והנראה שהיה סגולה לעסק התורה כמו מעשה הארון כדאיתא ברבה פ' ויקהל: (לב) **פקודת שמרי משמרת הקדש**. הוא היה מפקד ביחוד על בני קהת כמו שהיה איתמר על בני גרשון ומררי כדכתיב בפ' נשא ביד איתמר. משא"כ בבני קהת לא כתיב שם הכי. ומבואר כאן דפקודתם של שומרי משמרת הקודש היה ביד אלעזר. ובא הכתוב לכאן כדי לפרש דמש"ה היה אלעזר נשיא נשיאי הלוי בשביל שהיה בידו משמרת הקודש תכלית מעשה המשכן כמו הלב לכל אבריו: (לה) **ונשיא בית אב וגו'**. כאן נמשך אחר הספור שהיה מקודם נשיא. מש"ה הקדימו הכתוב לנוי על ירך וגו': (לז) **ומיתריהם**. שנקשרו עם הקלעים. ואף ע"ג שלעיל כתיב בכ"ג קלעים ומיתריו מכ"מ הדבר מובן שהיו מיתרים מצד אחד מחוברים לקלעים. ומצד אחד מחוברים לעמודים וא"כ היו נקשרים אלו עם אלו. והמחובר לדבר הרי הוא כמוהו: (לח) **לפני המשכן קדמה**. היינו פעם היו יושבים מבחוץ למשכן: **לפני אהל מועד מזרחה**. ופעם היו יושבים בחצר לפני אהל מועד. משא"כ כל הלוים ישבו רק חוץ למשכן. שהרי לא היה להם פתח ליכנס לחצר: **שומרים משמרת המקדש למשמרת בני ישראל**. תכלית השמירה היה בשביל בני ישראל. שלא יצא קצף על איזה עון שעושה מי מישראל **קרוב** לשכינה ובאשר שצד המזרחי היה נצרך שמירה יתירה ע"כ ישבו שם אהרן ובניו ומשה עמהם: **אבל והזר הקרב**. לפנים מן המשמרת. **יומת**: (לט) **ואהרן**. נקוד לומר שלא היה במנין הלוים. רש"י בשם ספרי פרשת בהעלותך וגמ' בכורות: והפירוש שלא היה בחשבון הנמנין כמו משה ובני אהרן: והטעם משום שבאו הלוים במספרם. לפדות הבכורים שחטאו בעגל. ובשביל שאהרן היה הגורם לזה. לא נמנה לכך: **שנים ועשרים אלף**. הרמב"ן נתעורר על המספר המועט בלוים. והרי עוד לא נשאו המקדש שהיה מכלה בם. ונראה שגם במצרים המה היו מרכבה לשכינה היינו שהיו פרושים ומובדלים לעבודתו ית'. ומש"ה היו מעוטים משני טעמים: חדא דסביביו נשערה מאד. ע"כ נענשו מהר על איזה עון. וגם כי המה ידעו גם קודם מ"ת מהו חטא ועון שלא זהו רצון ה'. וקבלו עליהם על תורה ומצות כמו האבות. ונעשה כמו נדר אשר בהעותו נחשב לחטא כמש"כ בס' בראשית ל"ב כ"ו ומ' כ"ג. משא"כ כל ישראל לא ידעו מאומה עד מ"ת ולא קבלו עליהם כל דבר פרישות. שנית דכל המשובח גידולו יקר וקשה לצאת אל הגמר. כמו עץ מאכל שאינו ממהר גידולו כמו אילני סרק. וכל עץ מאכל שהוא יקר מאד גידולו קשה יותר. והאדם עץ השדה. כל מי שצורתו גבוה מחבירו גידולו קשה ומתאחר. מש"ה כלל ישראל מא"א עד שבאו למצרים לא פרו ורבו כ"כ. עד שבאו למצרים שם נגמר גידולם ובני לוי נתאחרו עוד יותר עד שבאו לא"י. וכ"ז

ששי מ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פְּקֹד כָּל־בְּכֹר זָכָר
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה וְשָׂא אֵת מִסְפַּר
שְׁמֹתָם׃ מא וְלָקַחְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם לִי אֲנִי יְהוָה תַּחַת
כָּל־בְּכֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵת בֶּהֱמַת הַלְוִיִּם תַּחַת
כָּל־בְּכוֹר בְּבֶהֱמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מב וַיִּפְקֹד מֹשֶׁה
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ אֶת־כָּל־בְּכוֹר בִּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ מג וַיְהִי כָל־בְּכוֹר זָכָר בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת
מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמַעְלָה לִפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אֶלֶף
שְׁלֹשָׁה וְשִׁבְעִים וּמָאתָיִם׃ פ מד וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ מה קַח אֶת־הַלְוִיִּם תַּחַת כָּל־בְּכוֹר
בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־בֶּהֱמַת הַלְוִיִּם תַּחַת בְּהֶמְתָּם
וְהָיוּ־לִי הַלְוִיִּם אֲנִי יְהוָה׃ מו וְאֵת פְּדוּיֵי הַשְּׁלֹשָׁה
וְהַשִּׁבְעִים וְהַמָּאתָיִם הָעֹדְפִים עַל־הַלְוִיִּם מִבְּכוֹר
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מז וְלָקַחְתָּ חֲמֵשֶׁת חֲמֵשֶׁת שְׁקָלִים
לַגֻּלְגֹּלֶת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ תִּקָּח עֶשְׂרִים גֵּרָה

קמץ בז"ק

ת"א פקד כל בכר. בכורות ד: קח את הלוים. שם ד: ואת בהמת הלוים תחת בהמתם. שם: והיו לי הלוים. שם: ולקחת חמשת. סנהדרין יז:

ר ש " י

שלש מאות לויס בכורות היו ודיס שיפקיעו עלמס מן הפדיון: (מ) פקד כל בכר זכר מבן חרש ומעלה: משילא מכלל ספק נפלים: (מה) ואת בהמת הלוים וגו'. לא פדו בהמת הלויס את בכורי בהמה טהורה של ישראל אלא את פטרי חמוריהס ושה אחד של בן לוי פטר כמה פטרי חמורים של ישראל תדע שהרי מנה העודפים באדם ולא מנה העודפים בבהמה: (מו) ואת פדויי השלשה וגו'. ואת הבכורות הלריכין להפדות בהם אלו שלשה ושבעים ומאתים העודפים בהם יתרים על הלוים מהם תקח חמשת שקלים לגלגלת

העמק דבר

וכ"ז נכלל במאמר חז"ל בב"ר ריש פ' ת"ה יע"ש: (מ) את מספר שמותם. כמו במנין ישראל שהיה חשש נגף ע"כ היה הגוי שיתנו שקלים וימנו השמות. מיהו במנין ישראל כתיב לגולגלותם. שיושיט כל א' שקלו שלא יהיה בזה איזה זיוף. אבל כאן לא היה חשש כמבואר בסמוך: (מא) ולקחת את הלוים לי וגו'. לא נתבאר לקיחה זו מהו. והרי כבר נפדו עפ"י דבר ה' שלוקח הלוים תחת כל בכור. ומה היה למשה לעשות. אלא נראה דהיה למשה רבינו לומר על כל בכור בישראל פדאך בן לוי זה כלשון הגמרא סנהדרין די"ז מי שעלה בידו בן לוי אמר לו כבר פדאך בן לוי. ולא תכי מי שעלה בידו בן לוי הלך לו. ובזה חלה קדושת הבכור וסגולתו על הלוי וכבר ידוע עפ"י לשון המשנה פסחים ס"ד דתנן לא תקרא לה שם. דמלוה במילי דקדושה להוציא בשפתיו וכמבואר בזוה"ק פ' זו דבמילי דקדושה כל מילי דבעי למתיישבא בדוכתיה לא מתיישבא עד דמלכל בפומא: ובאמת עיקר זה

וּלְעֵילָא עַשְׂרִין וּתְרֵין אַלְפִין׃ מ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה מְנִי כָּל בּוּכְרָא דִכְרָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָא וְקַבֵּיל יָת מִנְיַן שְׁמָהָתְהוֹן׃ מא וּתְקָרֵיב יָת לֵוָאֵי קֳדָמַי אֲנָא יְיָ חֲלַף כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָת בְּעִירָא דְלֵוָאֵי חֲלַף כָּל בּוּכְרָא בִּבְעִירָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מב וּמְנָא מֹשֶׁה כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ יָת כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מג וַהֲווֹ כָל בּוּכְרַיָּא דִכְרַיָּא בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָא לְמִנְיָנֵיהוֹן עַשְׂרִין וּתְרֵין אַלְפִין מָאתָן וְשַׁבְעִין וּתְלָתָא׃ מד וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ מה קָרֵיב יָת לֵוָאֵי חֲלַף כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָת בְּעִירָא דְלֵוָאֵי חֲלַף בְּעִירְהוֹן וִיהוֹן מְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי לֵוָאֵי אֲנָא יְיָ׃ מו וְיָת פּוּרְקַן מָאתָן וְשַׁבְעִין וּתְלָתָא דְיַתִּירִין עַל לֵוָאֵי מִבּוּכְרַיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מז וְתִיסַּב חֲמֵשׁ חֲמֵשׁ סִלְעִין

העמק דבר

המקרא אין מקומו כאן שהרי בסמוך אחר מנין הבכורים כתיב פרשה שלמה קח את הלוים וגו' אלא עיקר המקרא הלז בא ללמדנו דלא בא מנין הבכורים כדי לפוטרן מחמשה שקלים. דלזה לא היה צריך למצות מנין אלא היה הציווי שיעלו הלוים תחת הבכורים. ואם יהיה נותר בבכורים יתנו חמש סלעים. אבל עיקר מצות מנין היה כדי לאצל קדושת כ"ב אלף בכורי ישראל על כ"ב אלף לוים. וכל בכור בא עם הלוי למשה. ומשה במאמרו החליף את קדושת הבכורה על הלוי. ומש"ה נמנו הבכורים לדעת אם היו הבכורים פחות מהלוים. היו בע"כ כמה לוים חסרים קדושת הלוי. והיה קלפי להיפך בלוים. וזהו משמעות הכתוב דתכלית זה המנין משום שלאח"כ אצוה ולקחת את הלוים וגו' ובזה מובן שלא היה חשש זיוף בפתקות השמות. אחר שכל בכור הלך עם בן לוי: (מב) כאשר צוה ה' אותו את כל בכור בבני ישראל. כ"ז נראה מיותר. אבל כבר ביארנו בכ"מ. דלשון אשר צוה ה' משמעו עפ"י הקבלה שבא אליו לבד מלשון הדבור שהוא תורה שבכתב. והיינו דלבני ישראל שבמאמר ה'. היה משמעו שנמנה בכלל שבטי ישראל אפי' מי שהיתה אמו מהלוים. כמו לבני ראובן. הנמנים אחר אבין בשבט ראובן. אבל בכור בבני ישראל משמעו דהבכורה הוא בבני ישראל. לאפוקי אם האם בת לוי. וכדאי' בבכורות דף מ"ז דלויה שילדה בנה פטור מחמש סלעים וקיי"ל כדמר בריה דר"י דאפילו איעברא מישראל דבפ"ר תלא רחמנא. ונלשון המאמר הייתי אומר שגם אלה יהיו בכלל המנין להחליף קדושת בכורתו על בן לוי. ואע"ג שאם לא יזכה בקלפי בן לוי יהיה פטור מח"ס. מכ"מ יבא להחליף קדושתו על הלוי. מש"ה היה בקבלה כי לא ימנה כי אם את כל בכור בבני ישראל: (מה) ואת בהמת הלוים תחת בהמתם. בגמ' בכורות ד"ד דייק מכאן דבהמה אחת של הלוי יכולה לפדות כמה בכורי ישראל (א): (מו) ואת פדויי השלשה וגו'. אף ע"ג שעוד לא נזכר בפרשה זו שצריכים פדיון מכ"מ כתיב בלשון ידוע. משום שכבר כתיב בפ' בא שצריכים פדיון. משום הכי כתיב הכי: העודפים על הלוים מבכור בני ישראל. אין לשון המקרא מדויק והכי מיבעי ואת פדויי השלשה והשבעים והמאתים מבכור ב"י העודפים וגו'. אלא בא הכתוב לסמוך מבכור ב"י למקרא הסמוך ולקחת וגו' ללמדנו דרק מבכור ב"י לקחו ולא כל בכור ב"י. ובא ללמדנו שלא ניתא דמי שאמם היתה לויה והרי מכ"מ היה בכלל בני ישראל. גם הוא נתן חמשת שקלים. מש"ה כתיב מבכור בני ישראל ולא כל הבכורים מהם: (מז) ולקחת חמשת וגו'. שיעור ערך זכר מבן חודש. וכדכתיב בפ' קרח ופדויו מבן חודש תפדה בערכך כסף חמשת וגו'. ואף ע"ג שאם שהשם הבכור ולא נפדה עד עשרים שנה נ"כ א"צ יותר. היינו משום דכך דרכה ש"ת. דעיקר המצוה בפסס והפרטים תקה וכמו בהא גופא דהא דכתב בן חודש הוא משום חשש נפל כדתניא בתוספתא שבת והובא בגמ' שם דקל"א. ומכ"מ אפי' ידוע שכלו חדשיו א"א לפדות

הרחב דבר

(א) ומפרש בגמ' הדיוק מדלא כתיב או בהמה או בהמתם תחת בהמתם. אלא כתיב בהמה תחת בהמתם ע"ש חד סטר טובא. וקטנתי להבין זה הדיוק שהרי לשון בהמתם הוא כמו לשון בהמת ישראל במקרא כ"א. והוא כמו דכתיב בהמת הלוים תחת בהמת ישראל. ובפרש"י כאן לא הביא הוכחה זו אלא הוכחה דאשונה בגמ' שם. ואולי הוכחת הגמ' מדלא כתיב בכאי קרא תחת בכורי בהמה ישראל אלא אשמעינן שאין נ"מ אי אין צריך פדיון אלא בכורים או כל בהמת ישראל אחר שא' פוטר את כולם. אבל לשון הגמרא לא משמע הכי. ולאוי לדעת שהרמב"ם פסק דשה אחד אינו פוטר אלא פ"ח אחד. וכפשטא דבריותא ומימרא דר"נ בדי"א דעשרה פ"ח בצי' עשרה טליים. ומש"כ היסב בפי' המשניות הא דתנן ופודה בו פעמים הרבה לכונה אחרת. וגם נקשר בזה הענין פסק של: מקפו כאן אין תולאין מידו. והדברים עתיקים. והא דלא פירש הכתוב כאן בכורי בהמתם משום שלא הי' נצרך להעמיד את הבכור אצל בהמת הלוי כמו בבכורי אדם ונם הי' ידוע דבהמת הלוים הי' מרובה מבכורי בהמת ישראל:

הַשָּׁקֶל׃ מח וְנָתַתָּה הַכֶּסֶף לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו פְּדוּיֵי
הָעֹדְפִים בָּהֶם׃ מט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֵת כֶּסֶף הַפִּדְיוֹם
מֵאֵת הָעֹדְפִים עַל פְּדוּיֵי הַלְוִיִּם׃ נ מֵאֵת בְּכוֹר בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לָקַח אֶת־הַכָּסֶף חֲמִשָּׁה וְשִׁשִּׁים וּשְׁלֹשׁ
מֵאוֹת וָאֶלֶף בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ נא וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת־
כֶּסֶף הַפְּדֻיִם הפדוים קרי לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו עַל־פִּי יְהוָה
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ שביעי ד א וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ ב נָשֹׂא אֶת־
רֹאשׁ בְּנֵי קְהָת מִתּוֹךְ בְּנֵי לֵוִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית
אֲבֹתָם׃ ג מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־
חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־בָּא לַצָּבָא לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה
בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ ד זֹאת עֲבֹדַת בְּנֵי־קְהָת בְּאֹהֶל
מוֹעֵד קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ ה וּבָא אַהֲרֹן וּבָנָיו בִּנְסֹעַ
הַמַּחֲנֶה וְהוֹרִדוּ אֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ וְכִסּוּ־בָהּ אֵת
אֲרֹן הָעֵדֻת׃ ו וְנָתְנוּ עָלָיו כְּסוּי עוֹר תַּחַשׁ וּפָרְשׂוּ

ת"א מבן שלשים שנה ומעלה. חולין כד:

רש"י

כך היה מכירתו של יוסף עשרים כסף שהיה בכור של רחל: (מט) העודפים על פדויי הלוים · על אותן שפדו הלוים בגופן: (נ) חמשה וששים ושלש מאות ואלף. כך סכום החשבון חמשה שקלים לגלגלת. למאתים בכורות אלף שקל. לשבעים בכורות שלש מאות וחמשים שקל. לשלש בכורות חמשה עשר שקל (במדבר רבה. סנהדרין י"ז) אמר כיצד אעשה בכור שאומר לו תן חמשת שקלים יאמר לי אני מפדויי הלוים מה עשה הביא שנים ועשרים אלף פתקין וכתב עליהם בן לוי ומאתים ושבעים ושלשה פתקין וכתב עליהם ה' שקלים בללן ונתנן בקלפי אמר להם בואו וטלו פתקיכם לפי הגורל: ד (ב) נשא את

העמק דבר

לפדות בכחות מבן חודש · והרבה כיב"ז: (מח) פדויי העודפים בהם · פי' שיתן לשם פדיון דוקא · וכן סדין לדורות אם נתן לכהן חמש סלעים ולא פירש שהוא בשביל פדה"ב לא יצא י"ח כמש"כ התוס' כתובות דק"ב א' ד"ה אמאי ע"ש (א): (מט) מאת העודפים וגו' · פירש הכתוב שלא לקח זה הכסף מכל הבכורים שיעור

הרחב דבר

(א) ומש"ה ככן שיש לו בן חלל שפטור מחמש סלעים כדאי' בבכורות דמ"ז ב' משום דהאב זוכה לעצמו. מכ"מ פרש"י והרא"ש שצריך להפרים וליקח לעצמו. וטעמו משום דכ"ז שלא פירש המעות לשם פדה"ב ל"י. והא דכהנים פטורים מפה"ב אינו משום שזוכים לעצמם דא"כ היו צריכים להפרים מיהא. אלא מק"ו בלוים כפרש"י ערכין דף ד' א' בד"ה כהנים נפטרו מפדה"ב. כן אמת שבשאלתות סי' ק"ח נראה דלא ס"ל הכי אלא כהנים לא צריכי ק"ו רק לוים. מכ"מ מודה דמי שצריך ליתן פדה"ב עליו לומר שנותן בשביל פדה"ב. וע' מש"כ בכע"ש:

לגולגלתא בסלעי קודשא תיסב עשרין מעין סלעא: מח ותתן כספא לאהרן ולבנוהי פורקן דיתירין בהון: מט ונסיב משה ית כסף פורקנא מן דיתירין על פריקי ליואי: נ מן בוכריא דבני ישראל נסיב ית כספא אלף ותלת מאה ושתין וחמש סלעין בסלעי קודשא: נא ויהב משה ית כסף פריקיא לאהרן ולבנוהי על מימרא דיי כמא דפקיד יי ית משה: א ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר: ב קבילו ית חושבן בני קהת מגו בני לוי לזרעיתהון לבית אבהתהון: ג מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא למעבד עבידתא במשכן זמנא: ד דין פולחן בני קהת במשכן זמנא קודש קודשיא: ה וייעול אהרן ובנוהי במיטל משריתא ויפרקון ית פרוכתא דפרסא ויכסון בה ית ארונא דסהדותא: ו ויתנון עלוהי חופאה דמשך ססגונא

רש"י

ראש וגו' - מנה מהן את הראוין לעבודת משא והם מבן שלשים ועד בן חמשים שנה והפחות משלשים לא נתמלא כחו מכאן אמרו בן שלשים לכח והיותר על בן חמשים כחו מכחיש מעתה: (ד) קדש הקדשים. המקודש שבכולן הארון והשלחן והמנורה והמזבחות והפרכת וכלי שרת: (ה) ובא אהרן ובניו וגו' - יכניסו כל כלי וכלי לנרתקו המפורש לו בפרשה זו ולא יטרחו הלוים בני קהת אלא לשאת: בנסוע המחנה.

העמק דבר

פיטור העודפים - אלא כדאי' בגמ' סנהדרין שעשה קלפי ומי שעלה בן לוי לא נתן כלל. ולא לקח אלא מאת העודפים והיינו משום שנצרך להעמיד את הבכור וליקח הלוי תחתיו - ובזה נפטר אותו בכור לגמרי: (נ) מאת בכור ב"י לקח וגו' - לא שהם נתנו כל אחד חמשה שקלים לכהנים כדין פדה"ב שמוטל מצוה לבעלים - אבל כאן היתה הוראת שעה שמשה יקח את הכסף מאתם ויקבץ כל הסך חמשה וששים וגו': (נא) על פי ה' - היינו מחצה לאהרן ומחצה לבניו - כדאי' בב"ב ד' קמ"ג וכמו בלחם הפנים - ומכאן הוא שלמדנו דכך הוא המשמעות - דאי חלקו בשוה א"כ מאי על פי ה' הא ממילא הכי הוא - אלא היתה הקבלה בפי' אהרן ובניו דמחצה לאהרן כו': ד (ג) כל בא לצבא - בכל מקום כתיב כל הבא לצבא - זולתי בזה המקום. ואלו דבר ריק הוא - והענין דנכלל בזו התיבה משמעות אחרת - היינו כל המוכשר לכך - כמו לשון הנביא יחזקאל פ"ז ס"ז לא באות ולא יהיה - דמשמעו שם לא כשר הדבר ולא יהיה - וכן ביארנו בס' דברים י"ח כ"ב לא יהיה הדבר ולא יבא יע"ש - ובל"א אומרים (עם קומט נים צו) כך הפי' כאן ולמדנו שלא כל שהיה מבן שלשים שנה נמנה כאן. אלא מי שראוי למשמרת הקודש - והיינו דאיתא ברבה פעם שהיה מבני קהת בני שלשים כחות שלים ולא כבני גרשון ובני מררי - הוא משום שהיה הארון מכלה והורג בהם. ותמוה שהרי נמנו קודם שהגיעו לכך - אלא ה"פ בשביל שהתבוננו בסכנה שלפניהם ממה שראו מכבר בשעת הקמת המשכן ופירוקו בימי המלואים שמי שנגע בארון ולא היה מוכשר לכך ניזק - ע"כ לא נמנו בכלל נושאי המוקדש ונכנסו בכלל המלים: לעשות מלאכה באהל מועד - אין לפרש מלאכת המשא דא"כ יהא מוכח מכאן דהעברת ד"א ברה"ר מיקרי מלאכה - ובר"פ הזורק לא משמע הכי. אלא פי' מלאכה עשיית כלי קודש אם נדרש לעשות מחדש איזה כלי שרת וע"ע להלן כ"ג - וע' מש"כ לעיל ג' ל"א - וא"כ פי' לצבא למשא שזהו עיקר עסק בני קהת: לעשות מלאכה - בפ"ע אם יהא נדרש גם לזה: (ו) ונתנו עליו כסוי עור תחש וגו' - יש להתבונן על שנוי הכסוים ואופני הקיפול שבין כ"א וא' - ובל"ס שכ"ז מיד ה' עלינו להשכיל על תכונת כל כלי שרת שראוי להיות כן - והנה ראשית השנוי הוא בארון הקודש - שבכל כל"ש היה בגד תכלת למטה וכסוי עור תחש מלמעלה - ובארון הקודש להיפך - והענין דבגד תכלת מורה על הנהגה למעלה מן הטבע כעין כסא הכבוד - ועור תחש נעשה לשמירה בדרך מחול וגשם וכדומה - מעתה נבין דכל כלי שרת כל א' מורה על פרט כמו השלחן על מלכות והמזבח הפנימי על כה"ג כדאיתא ביומא פ' בא לו לענין הזירים שעליהם - והמנורה על כח שלכולה ש"ת כמש"כ ר"פ תצוה ובפ' אמור וכל אלו אף ע"ג שמקורם למעלה בקודש ובהשגחה פרטית על כל המתנשא בישראל - מכ"מ לפי הנראה לעין אדם באו בהשתדלות האדם להגיע לכך - מש"ה הבגד תכלת למטה ועור תחש למעלה משא"כ הארון להיפך כליל תפארתו נגלה לעין כל שהוא למעלה מטבע אנושי והארון נושא את נושאיו. מכ"מ גנז הקב"ה גם בו הליכות הטבע עד שמכ"מ היה נישא ביד אנשים מש"ה בא עור תחש למטה ובגד כליל תכלת למעלה:

בֶּגֶד־כְּלִיל תְּכֵלֶת מִלְמָעְלָה וְשָׂמוּ בַּדָּיו׃ ז וְעַל ׀
שֻׁלְחַן הַפָּנִים יִפְרְשׂוּ בֶּגֶד תְּכֵלֶת וְנָתְנוּ עָלָיו אֶת־
הַקְּעָרֹת וְאֶת־הַכַּפֹּת וְאֶת־הַמְּנַקִּיֹּת וְאֵת קְשׂוֹת
הַנָּסֶךְ וְלֶחֶם הַתָּמִיד עָלָיו יִהְיֶה׃ ח וּפָרְשׂוּ עֲלֵיהֶם
בֶּגֶד תּוֹלַעַת שָׁנִי וְכִסּוּ אֹתוֹ בְּמִכְסֵה עוֹר תָּחַשׁ
וְשָׂמוּ אֶת־בַּדָּיו׃ ט וְלָקְחוּ ׀ בֶּגֶד תְּכֵלֶת וְכִסּוּ
אֶת־מְנֹרַת הַמָּאוֹר וְאֶת־נֵרֹתֶיהָ וְאֶת־מַלְקָחֶיהָ
וְאֶת־מַחְתֹּתֶיהָ וְאֵת כָּל־כְּלֵי שַׁמְנָהּ אֲשֶׁר
יְשָׁרְתוּ־לָהּ בָּהֶם׃ י וְנָתְנוּ אֹתָהּ וְאֶת־כָּל־כֵּלֶיהָ
אֶל־מִכְסֵה עוֹר תָּחַשׁ וְנָתְנוּ עַל־הַמּוֹט׃ יא וְעַל ׀
מִזְבַּח הַזָּהָב יִפְרְשׂוּ בֶּגֶד תְּכֵלֶת וְכִסּוּ אֹתוֹ
בְּמִכְסֵה עוֹר תָּחַשׁ וְשָׂמוּ אֶת־בַּדָּיו׃ יב וְלָקְחוּ
אֶת־כָּל־כְּלֵי הַשָּׁרֵת אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ־בָם בַּקֹּדֶשׁ
וְנָתְנוּ אֶל־בֶּגֶד תְּכֵלֶת וְכִסּוּ אוֹתָם בְּמִכְסֵה עוֹר
תָּחַשׁ וְנָתְנוּ עַל־הַמּוֹט׃ יג וְדִשְּׁנוּ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ
וּפָרְשׂוּ עָלָיו בֶּגֶד אַרְגָּמָן׃ יד וְנָתְנוּ עָלָיו אֶת־כָּל־
כֵּלָיו אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ עָלָיו בָּהֶם אֶת־הַמַּחְתֹּת אֶת־
הַמִּזְלָגֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקֹת כֹּל כְּלֵי
הַמִּזְבֵּחַ וּפָרְשׂוּ עָלָיו כְּסוּי עוֹר תַּחַשׁ וְשָׂמוּ בַדָּיו׃
טו וְכִלָּה אַהֲרֹן־וּבָנָיו לְכַסֹּת אֶת־הַקֹּדֶשׁ וְאֶת־כָּל־
כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ בִּנְסֹעַ הַמַּחֲנֶה וְאַחֲרֵי־כֵן יָבֹאוּ בְנֵי־

ת"א ואת קשות הנסך. סנהדרין פא: ולחם התמיד עליו יהיה. מנחות נה: את כל כלי השרת אשר ישרתו בם. יומא נח סנהדרין טז שבועות טו:

ר ש" י

כשהענן מסתלק הן יודעין שיסעו: (ז) קערות וכפות וקשות ומנקיות. כבר פירשתים במלאכת המשכן: הנסך. הכסוי לשון מסך כדכתיב אשר יוסך בהן: (ט) מלקחיה. כמין צבת שמושך בה את הפתילה לכל צד שירצה: מחתותיה. כמין כף קטנה ושוליה פשוטין ולא סגלגלים ואין לה מחיצה לפניה אלא

ויפרסון לבוש גמיר תכלא מלעילא וישוון אריחוהי: ז ועל פתורא דלחם אפיא יפרסון לבוש תכלא ויתנון עלוהי ית מגיסיא וית בזיכיא וית מכילתא וית קסות ניסוכא ולחמא תדירא עלוהי יהי: ח ויפרסון עליהון לבוש צבע זהורי ויכסון יתיה בחופאה דמשך ססגונא וישוון ית אריחוהי: ט ויסבון לבוש תכלא ויכסון ית מנרתא דאנהורי וית בוצינהא וית צביתהא וית מחתיתהא וית כל מני שמושא די ישמשון לה בהון: י ויתנון יתה וית כל מנהא לחופאה דמשך ססגונא ויתנון על אריחא: יא ועל מדבחא דדהבא יפרסון לבוש תכלא ויכסון יתיה בחופאה דמשך ססגונא וישוון ית אריחוהי: יב ויסבון ית כל מני שמושא די ישמשון בהון בקודשא ויתנון ללבוש תכלא ויכסון יתהון בחופאה דמשך ססגונא ויתנון על אריחא: יג ויספון ית קטמא דמדבחא ויפרסון עלוהי לבוש ארגון: יד ויתנון עלוהי ית כל מנוהי די ישמשון עלוהי בהון ית מחתיתא וית צנוריתא וית מגרופיתא וית מזרקיא כל מני מדבחא ויפרסון עלוהי חופאה דמשך ססגונא וישוון אריחוהי: טו וישיצי אהרן ובנוהי לכסאה ית קודשא וית כל מני קודשא במיטל משריתא ובתר כן יעלון בני קהת למיטל ולא יקרבון לקודשא ולא ימותון אלין מטול בני קהת במשכן זמנא:

רש"י

מגדיס וחותה בה את דשן הנרות כשמטיבן: נרותיה. לוצי"ש בלע"ז (לאמפען) שנותנין בהן השמן והפתילות: (י) אל מכסה עור תחש. כמין מרצוף (כלים פ"כ מ"א): (יב) את כל כלי השרת אשר ישרתו בם בקדש. בתוך המשכן שהוא קדש והן כלי הקטרת שמשרתין בהם במזבח הפנימי: (יג) ודשנו את המזבח. מזבח הנחשת: ודשנו. יטלו את הדשן מעליו: ופרשו עליו בגד ארגמן. ואש שירדה מן השמים רבוצה תחת הבגד כארי בשעת המסעות (יומא כ"א) ואינו שורפו שהיו כופין עליה פסכתר של נחשת (עירובין ק"ז): (יד) המחתות. שבהם חותין גחלים לתרומת הדשן שעשויה כמין מחבת שאין לה אלא שלש מחיצות ומלפניה שואבת את הגחלים: מזלגות. צנוריות של נחשת שבהן תוכין באברים שעל המזבח להפכן כדי שיתעכלו יפה ומהר: היעים. הם מגרפות ובלע"ז וודי"ל (שויפעל) והן של נחשת ובהן מכבדין את הדשן מעל המזבח: (טו) לכסות את הקדש. הארון והמזבח: ואת כל כלי הקדש.

העמק דבר

ושמו בדיו. כבר ביארו התוס' יומא דף ע"ב א' דלא ששמו ממש. שהרי כבר היו הבדים עליו אלא משום שהיה בעמידה הבדים יוצאים למזרח ובולטין בפרכת כשני דדי אשה. ובשעת המסע התקינו שיהיו יוצאים משני הצדדים בשוה. וזהו כוונת התוס' וע' מש"כ בס' שמות כ"ה י"ד ע"ו: (ז) ונתנו עליו וגו'. היו כלי השלחן מונחים על השלחן בבגד תולעת שני. והשלחן לבדו בבגד תכלת מפסיק בין השלחן בין כליו. ולא כמו כלי המנורה. היינו משום דשלחן בא למלכות כמש"כ. ואין מלך בלי ראשי העם סביביו. אבל מכ"מ הוא מופשט מהם. ומורא עליהם מבלי יהא רגיל עמהם כ"כ. גם אופני הנשיאות ראש שלהם משונים. דהמלך הוא מושגח פרטי ממקור עליון ב"ה. מש"ה הונח בכסוי תכלת. משא"כ הנקליטין שלו תלוי בדעת המלך ואין להם השגחה פרטית יותר משארי ב"א. מש"ה פרוש עליהם בגד תולעת שני: (ט) ולקחו בגד תכלת. הקדים במנורה לקיחת הבגד קודם שהזכיר את המנורה ולא ככל כלי שרת שבפרשה. ללמדנו דכח פלפולה ש"ת בעי' סייעתא דשמיא לעמלים בה עוד קודם שהגיעו להיות ת"ח. שיהיו יכולים להגיע לבסוף לכבודה: וכסו את מנורת המאור ואת נרותיה וגו'. ללמדנו שהרב עם התלמידים הוא מוכרח להיות בצוותא אחת. והיו עיניהם רואות את מוריהם ומבינים אותו. וכולם מושגחים בפרטות כמו הרב כן התלמידים. ומש"ה היו הכל בבגד תכלת אחד: (יא) ועל מזבח הזהב וגו'. כבר ביארנו שהוא נגד כהונה גדולה. ובאשר אין מוכרח לכה"ג שיהא כהנים הדיוטים סביביו. מש"ה הונח מזבח הזהב בפ"ע בתכלת ובעור תחש: (יב) ולקחו וגו'. נגד כהנים הדיוטים וגם המה משרתי עליון המה ומושגחים בפרטות מש"ה גם המה נתכסו בבגד תכלת מלמעלה: (יג) ודשנו את המזבח וגו' בבגד ארגמן. באשר כח עבודה היא במזבח

קְהָת לָשֵׂאת וְלֹא־יִגְּעוּ אֶל־הַקֹּדֶשׁ וָמֵתוּ אֵלֶּה
מַשָּׂא בְנֵי־קְהָת בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ טז וּפְקֻדַּת אֶלְעָזָר ׀
בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן שֶׁמֶן הַמָּאוֹר וּקְטֹרֶת הַסַּמִּים
וּמִנְחַת הַתָּמִיד וְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה פְּקֻדַּת כָּל־
הַמִּשְׁכָּן וְכָל־אֲשֶׁר־בּוֹ בְּקֹדֶשׁ וּבְכֵלָיו׃ פ מפטיר
יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃
יח אַל־תַּכְרִיתוּ אֶת־שֵׁבֶט מִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי
מִתּוֹךְ הַלְוִיִּם׃ יט וְזֹאת ׀ עֲשׂוּ לָהֶם וְחָיוּ וְלֹא יָמֻתוּ
בְּגִשְׁתָּם אֶת־קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים אַהֲרֹן וּבָנָיו יָבֹאוּ
וְשָׂמוּ אוֹתָם אִישׁ אִישׁ עַל־עֲבֹדָתוֹ וְאֶל־מַשָּׂאוֹ׃
כ וְלֹא־יָבֹאוּ לִרְאוֹת כְּבַלַּע אֶת־הַקֹּדֶשׁ וָמֵתוּ׃

פ פ פ קנ"ט · חלקיהו סימן : ומפטירין בת"ע בהושע סימן ב' והיה מספר בני ישראל :

סדר נשא

כא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כב נָשֹׂא
אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי גֵרְשׁוֹן גַּם־הֵם לְבֵית
אֲבֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ כג מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה
וָמַעְלָה עַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה תִּפְקֹד אוֹתָם כָּל־
הַבָּא לִצְבֹא צָבָא לַעֲבֹד עֲבֹדָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃
כד זֹאת עֲבֹדַת מִשְׁפְּחֹת הַגֵּרְשֻׁנִּי לַעֲבֹד וּלְמַשָּׂא׃
כה וְנָשְׂאוּ אֶת־יְרִיעֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד
מִכְסֵהוּ וּמִכְסֵה הַתַּחַשׁ אֲשֶׁר־עָלָיו מִלְמָעְלָה

ת"א ונשאו את יריעת המשכן . שבת כח :

רש"י

המנורה וכלי שרת : ומתו . שאם יגעו חייבין מיתה בידי שמים : (טז) ופקדת אלעזר . שהוא ממונה עליהם לשאת אותם . שמן וקטרת ושמן המשחה ומנחת התמיד עליו מוטל לצוות ולזרז ולהקריב בעת הנייתן : פקודת כל המשכן . ועוד היה ממונה על משא בני קהת לצוות איש על עבודתו ועל משאו והוא המשכן וכל אשר בו כל האמורים למעלה בפרשה זו אבל משא בני גרשון ומררי שאינה מקדש הקדשים

טז ודמסיר לאלעזר בר אהרן כהנא משחא דאנהורותא וקטורת בוסמיא ומנחתא תדירא ומשחא דרבותא מטרת כל משכנא וכל די ביה בקודשא ובמנוהי: יז ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר: יח לא תשיצון ית שבטא זרעית קהת מגו ליואי: יט ודא עיבידו להון ויחון ולא ימותון במקרבהון לקודש קודשיא אהרן ובנוהי יעלון וימנון יתהון גבר גבר על פולחניה ולמטוליה: כ ולא יעלון למחזי כד מכסן ית מני קודשא ולא ימותון: פ פ פ

כא ומליל יי עם משה למימר: כב קביל ית חושבן בני גרשון אף אינון לבית אבהתהון לזרעיתהון: כג מבר תלתין שנין ולעילא עד בר חמשין שנין תמני יתהון כל דאתי לחילא חילא למפלח פולחנא במשכן זמנא: כד דין פולחן זרעית גרשון למפלח ולמטול: כה ויטלון ית יריעת משכנא וית משכן

ר ש" י

על פי אלעזר היה כמו שכתוב בפרשת נשא: (יח) אל תכריתו. אל תגרמו להם שימותו: (כ) ולא יבאו לראות כבלע את הקדש. לתוך נרתק שלו כמו שפירשתי למעלה בפרשה זו ופרשו עליו בגד פלוני וכסו אותו במכסה פלוני ובלוע שלו הוא כסוי: חסלת פרשת במדבר סיני

(כב) **נשא** את ראש בני גרשון גם הם. כמו שצויתיך על בני קהת לראות כמה יש שהגיעו לכלל עבודה: (כה) את יריעות המשכן. עשר התחתונות: ואת אהל מועד. יריעות עזים העשויות

העמק דבר

החיצון. ושפע ברכה בא ע"י מזבח החיצון שמזין כדאיתא בכתובות ד"ח. ואפי' קטרת שעל מזבח הפנימי מוכרח להביא הגחלים ממזבח החיצון. מש"ה בא עליו בגד ארגמן שהוא בגד מלכים ומי שיש לו שפע עשירות: (טז) פקודת כל המשכן וגו'. גם זה פקודת אלעזר שהוא היה הסגן שהוא ממונה בכל הנעשה במשכן: בקדש. בעבודת הקרבנות הוא היה מצוה להביא בכל עת לפי הצורך: ובכליו. היינו במשא הכלים ובהכנסתם לעבודה כדתנן במסכת תמיד אמר להם הממונה כו': (יט) והיו ולא ימותו. יוסיפו חיים ולא יכרתו. כראב"ע. פי' כל קדושה נותנת חיים לנזהר בהם כראוי. ומכרית למי שאינו נזהר כראוי. ועובד אדום ובניו יוכיחו שנתברכו הרבה בשמירת הארון כראוי: ושמו אותם איש וגו' ואל משאו. אין הכונה שיפרשו מי ומי ישא הארון וכדומה. שזה היה גם במשא גרשון ומררי. כמבואר ברבה פ"ו. והו א"כ על משאו שיבעי אלא אהרן ובניו יעמידו את נושאי כל כלי קודם אל המשא משום שהיו הכל מכוסה ואם לא היו עושין כן היו בע"כ מגביהין הכסוי כרגע לדעת איזה כלי הוא. וזהו שפירש הכתוב עוד (כ) ולא יבאו לראות כבלע. פי' כהרף עין. וכמו באכילה שהבולע בלי לעיסה אינו נהנה מאכילתו אלא רגע הבליעה. כך הרואה ואינו משביע עינו נקרא שהוא בולע. והזהיר הכתוב שלא יראו אפי' כבלע את הקודש:

(כב) גם הם. משמעו שנשא כבודם באיזה פרט כמו שנשא בני קהת במשא קודש הקדשים כך ב"ג היו מיוחדים באיזה פרט ויבואר בסמוך: לבית אבותם למשפחותם. כאן הקדים לבית אבותם. משום שיחוסו על מררי הוא משום שהיה בכור לאביו. ע"כ: (כג) כל הבא לצבא צבא. בבני קהת ומררי כתיב כל הבא לצבא. וכאן כתיב לצבא צבא. ולאו דבר ריק הוא. והענין דיש לדעת דבני גרשון היו מיוחדים כמעלה בשיר שבשעת עבודה. כמו בימי דוד ושלמה היה אסף מבני גרשון הראש קודם להימן מבני קהת ובביאורי על הספרי הוכחתי הכי מברייתא שם. וזהו משמעות לצבות צבא. דצבא לחוד משמעו איזה התמנות של כל אדם בביתו או בעירו. ועוד משמעו צבא קיבוץ אנשים לד"א כמו הנשים הצובאות. ולצבות צבא משמעו מקבילים את הקיבוץ. והיינו עבודת השיר דבקיבוץ כדאיתא בערכין פ"ב. וברבה איתא לצבות צבא אלו שוערים לעבוד עבודה אלו משוררים. והיינו דכתיב כאן לעבוד עבודה. ולא כתיב לעבודה כמו בבני מררי. אלא כדדרשת הגמ' בערכין דף י"א במקרא עבודת עבודה. עבודה שבעבודה הוי אומר זה השיר וע"ע לעיל ג' כ"ב: לעבוד עבודה. וכן בבני מררי כתיב לעבוד את עבודת א"מ משא"כ בבני קהת כתיב לעשות מלאכה. היינו משום דב"ג וב"מ אם נתקלקל איזה דבר תקנו זה הכלי כדאיתא שבת פ' הבונה בקרש שנפל בו דרנא. מש"ה מיקרי עבודה לעבודה שמכבר. משא"כ בבני קהת אם נתקלקל איזה כל"ש לא היו מתקנים אלא עושים מחדש כדאיתא פ' המזבח מקדש דסכין שנפגם אין מתקנים משום הכי כתיב לעשות מלאכה מחדש: (כד) לעבוד. עבודת התיקונים ולהעמיד בשעת הקמה: ולמשא. בשעת מסע: (כה) מכסהו.

וְאֶת־מָסַךְ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ כו וְאֵת קַלְעֵי הֶחָצֵר וְאֶת־מָסַךְ ׀ פֶּתַח ׀ שַׁעַר הֶחָצֵר אֲשֶׁר עַל־הַמִּשְׁכָּן וְעַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב וְאֵת מֵיתְרֵיהֶם וְאֶת־כָּל־כְּלֵי עֲבֹדָתָם וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה לָהֶם וְעָבָדוּ׃ כז עַל־פִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו תִּהְיֶה כָּל־עֲבֹדַת בְּנֵי הַגֵּרְשֻׁנִּי לְכָל־מַשָּׂאָם וּלְכֹל עֲבֹדָתָם וּפְקַדְתֶּם עֲלֵהֶם בְּמִשְׁמֶרֶת אֵת כָּל־מַשָּׂאָם׃ כח זֹאת עֲבֹדַת מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי הַגֵּרְשֻׁנִּי בְּאֹהֶל מוֹעֵד וּמִשְׁמַרְתָּם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃ ס שני

כט בְּנֵי מְרָרִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית־אֲבֹתָם תִּפְקֹד אֹתָם׃ ל מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה תִּפְקְדֵם כָּל־הַבָּא לַצָּבָא לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד׃ לא וְזֹאת מִשְׁמֶרֶת מַשָּׂאָם לְכָל־עֲבֹדָתָם בְּאֹהֶל מוֹעֵד קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן וּבְרִיחָיו וְעַמּוּדָיו וַאֲדָנָיו׃ לב וְעַמּוּדֵי הֶחָצֵר סָבִיב וְאַדְנֵיהֶם וִיתֵדֹתָם וּמֵיתְרֵיהֶם לְכָל־כְּלֵיהֶם וּלְכֹל עֲבֹדָתָם וּבְשֵׁמֹת תִּפְקְדוּ אֶת־כְּלֵי מִשְׁמֶרֶת מַשָּׂאָם׃ לג זֹאת עֲבֹדַת מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי מְרָרִי לְכָל־עֲבֹדָתָם בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃ לד וַיִּפְקֹד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּנְשִׂיאֵי הָעֵדָה אֶת־בְּנֵי הַקְּהָתִי לְמִשְׁפְּחֹתָם וּלְבֵית אֲבֹתָם׃ לה מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא לַצָּבָא לַעֲבֹדָה בְּאֹהֶל

ת״א על המשכן ועל המזבח סביב. שבת נב:

מועד: לו ויהיו פקדיהם למשפחתם אלפים

אונקלוס

זמנא תופאיה וחופאה דססגונא די עלוהי מלעילא וית פרסא דתרע משכן זמנא: כו וית סרדי דדרתא וית פרסא דמעלנא דתרע דרתא די על משכנא ועל מדבחא סחור סחור וית אטוניהון וית כל מני פולחנהון וית כל דיתמסר להון ויפלחון: כז על מימר אהרן ובנוהי תהי כל פולחן בני גרשון לכל מטולהון ולכל פולחנהון ותמנון עליהון במטרא ית כל מטולהון: כח דין פולחן זרעית בני גרשון במשכן זמנא ומטרתהון בידא דאיתמר בר אהרן כהנא: כט בני מררי לזרעיתהון לבית אבהתהון תמני יתהון: ל מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין תמנינון כל דאתי לחילא למפלח ית פולחן משכן זמנא: לא ודא מטרת מטולהון לכל פולחנהון במשכן זמנא דפי משכנא ועברוהי ועמודוהי וסמכוהי: לב ועמודי דדרתא סחור סחור וסמכיהון וסכיהון ואטוניהון לכל מניהון ולכל פולחנהון ובשמהן תמנון ית מני מטרת מטולהון: לג דין פולחן זרעית בני מררי לכל פולחנהון במשכן זמנא בידא דאיתמר בר אהרן כהנא: לד ומנא משה ואהרן ורברבי כנשתא ית בני קהת לזרעיתהון ולבית אבהתהון: לה מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא לפולחנא במשכן זמנא: לו והוו מניניהון לזרעיתהון תרין אלפין שבע מאה

רש"י

לאהל עליו: מכסהו. עורות אילים מאדמים: מסך פתח. וילון המזרחי: (כו) אשר על המשכן. כלומר הקלעים והמסך של חצר הסוככים ומגינים על המשכן ועל מזבח הנחשת סביב: ואת כל אשר יעשה להם. כתרגומו ית כל דיתמסר להון לבני גרשון: (כז) על פי אהרן ובניו. ואיזה מהבנים ממונה עליהם ביד איתמר בן אהרן הכהן: (לב) ויתדתם ומיתריהם. בעל עמודים שהרי יתדות

העמק דבר

הוא של עורות אילים מאדמים. ולמ"ד שלא היה אלא מכסה אחד עם התחש. מכ"מ נקרא זה של אילים מאדמים סתם מכסהו. משום שהיה מונח על רוב המשכן היינו על ההיכל. משא"כ עורות תחש לא היה מונח אלא על קודש הקדשים וזהו מלמעלה כמש"כ בפ' תרומה: (כו) כלי עבודתם. כלי האריגה וכדומה שנצרך לתקון: ואת כל אשר יעשה להם. המעשה והתיקון עצמו. ועבדו. לא שיוו לעשות אלא שהמה בעצמם יעבדו: (כז) ופקדתם עליהם במשמרת. ממונים שישמרו שיהיה המשא כפי הצווי על ידי אהרן ובניו: (כח) ומשמרתם. ראש השמירה שיהיה הכל על מקומו ביד איתמר: (כט) למשפחותם לבית אבותם. כבר כתבנו טעם השנוי מלשון דכתיב בב"ג לבית אבותם למשפחותם. דיחס ב"ג הוא משום שנולד ראשון לאביו מש"ה כתיב תחלה לבית אבותם. משא"כ בבני קהת ומררי: (לא) לכל עבודתם באהל מועד. וכן להלן ל"ג. משמעו משום דב"מ היה עסק עבודה בפרוק והקמה מרובה מעסק המשא על העגלות מש"ה כתיב בלשון שנראה דמשאם טפל לגבי עבודת הקמה והפירוק: (לב) ומיתריהם לכל כליהם. שנצרך מיתרות לקפל הכלים שבידם: ולכל עבודתם. שנצרך מיתרות לתקן הקמת המשכן יפה וכדומה: ובשמות תפקדו וגו'. כל קרש נקרא בשם קרש א' ב' ג' וכדומה. כדי שבשעת הקמה יעמוד כל קרש שזכה לקנות מקומו שלא במק"א. והיינו דאי' בירו' דמס' הוריות דקרש של צפון לא עמד בדרום. וכן עמודים ואדנים. וע' מש"כ בס' שמות כ"ו כ"ד: (לג) ביד איתמר וגו'. כאן היה מתחלה נמסר לאיתמר. ולא כעבודת ב"ג שהיה מתחלה עפ"י אהרן ובניו: (לד) ונשיאי העדה. לחלוק להם כבוד כן הוא ברבה. שנראה מזה שנטפלו במניינם שהמה הלוים באים בשליחות כל ישראל בעבודת המשכן. וכדכתיב לעיל ג' ז' ח' שעבודתם הוא משמרת בני ישראל: (לו) אלפים וגו'. ביארנו לעיל טעם שהיה מעט

לפי

שִׁבְעַ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ לז אֵלֶּה פְקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת
הַקְּהָתִי כָּל־הָעֹבֵד בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר פָּקַד
מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ ס לח וּפְקוּדֵי
בְּנֵי גֵּרְשׁוֹן לְמִשְׁפְּחוֹתָם וּלְבֵית אֲבֹתָם׃ לט מִבֶּן
שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־
הַבָּא לַצָּבָא לַעֲבֹדָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ מ וַיִּהְיוּ
פְּקֻדֵיהֶם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם אַלְפַּיִם וְשֵׁשׁ
מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים׃ מא אֵלֶּה פְקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי
גֵרְשׁוֹן כָּל־הָעֹבֵד בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה׃ מב וּפְקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי
מְרָרִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם׃ מג מִבֶּן שְׁלֹשִׁים
שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא
לַצָּבָא לַעֲבֹדָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ מד וַיִּהְיוּ פְקֻדֵיהֶם
לְמִשְׁפְּחֹתָם שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּמָאתָיִם׃ מה אֵלֶּה
פְקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי מְרָרִי אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ מו כָּל־הַפְּקֻדִים
אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּנְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־
הַלְוִיִּם לְמִשְׁפְּחֹתָם וּלְבֵית אֲבֹתָם׃ מז מִבֶּן
שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־
הַבָּא לַעֲבֹד עֲבֹדַת עֲבֹדָה וַעֲבֹדַת מַשָּׂא בְּאֹהֶל
מוֹעֵד׃ מח וַיִּהְיוּ פְּקֻדֵיהֶם שְׁמֹנַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ
מֵאוֹת וּשְׁמֹנִים׃ מט עַל־פִּי יְהוָה פָּקַד אוֹתָם בְּיַד־

ת"א לעבד עבדת עבדה. חולין כד ערכין יא: רש"י

ומיתרי הקלעים במשא בני גרשון היו ויתדות ומיתרים היו ליריעות ולקלעים מלמטה שלא תגביהם הרוח. ויתדות ומיתרים היו לעמודים סביב לתלות בהם הקלעים בשפתם העליונה בכלונסות וקונדסין כמו שמצויר במלאכת

חַמְשִׁין׃ לז אִלֵּין מִנְיָנֵי זַרְעֲיַת קְהָת כָּל דְּפָלַח בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל מֵימְרָא דַּיְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃ לח וּמִנְיָנֵי בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן וּלְבֵית אֲבָהַתְהוֹן׃ לט מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵילָא וְעַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין כָּל דְּאָתֵי לְחֵילָא לְפוּלְחָנָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ מ וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן תְּרֵין אַלְפִין וְשִׁית מְאָה וּתְלָתִין׃ מא אִלֵּין מִנְיָנֵי זַרְעֲיַת בְּנֵי גֵרְשׁוֹן כָּל דְּפָלַח בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל מֵימְרָא דַּיְיָ׃ מב וּמִנְיָנֵי זַרְעֲיַת בְּנֵי מְרָרִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן׃ מג מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵילָא וְעַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין כָּל דְּאָתֵי לְחֵילָא לְפוּלְחָנָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ מד וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן תְּלָתָא אַלְפִין וּמָאתָן׃ מה אִלֵּין מִנְיָנֵי זַרְעֲיַת בְּנֵי מְרָרִי דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל מֵימְרָא דַּיְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃ מו כָּל מִנְיָנַיָּא דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְרַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל יָת לֵוָאֵי לְזַרְעֲיָתְהוֹן וּלְבֵית אֲבָהַתְהוֹן׃ מז מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵילָא וְעַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין כָּל דְּאָתֵי לְמִפְלַח פּוּלְחַן פּוּלְחָנָא וּפוּלְחַן מַטּוּל בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ מח וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן תְּמָנְיָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וּתְמָנַן׃ מט עַל מֵימְרָא דַּיְיָ מְנָא יָתְהוֹן בִּידָא דְמֹשֶׁה גְּבַר גְּבַר עַל

רש"י

במלאכת המשכן: (מז) עבודת עבודה. הוא השיר במצלתים וכנורות שהיא עבודה לעבודה אחרת: ועבודת משא. כמשמעו: (מט) ופקדיו אשר צוה ה' את משה. ואותן הפקודים היו במצוה מבן

העמק דבר

לפי ערך מספרם מבן חודש משום שהיו כמה אנשים מבן שלשים שלא נפקדו לעבודה מפני פחד שלא היו ראוים לכך: (לז) על פי ה' ביד משה. מה שנטפל אהרן במנין הקהתי. היה למוד ביד משה אע"ג שלא בא בדבור מפורש. כי אם שיהיו נמנים כמו בדגלים וכדומה דכתיב הדבור גם לאהרן. ומכאן מבואר משמעות ביד משה. וכמש"כ בספר ויקרא ס"פ צו ובפ' שמיני ובפ' בחקתי עפ"י הגמ' כריתות דף י"ג שאינו אלא בכח משה מה שלמד והוכיח מדבר ה': (מ) ויהיו פקודיהם למשפחותם לבית אבותם. הא' לבית אבותם מיותר. שהרי כבר כתיב במקרא ל"ח. והרי בקהת ומררי לא כתיב שתי פעמים לבית אבותם. וכן בכל מספר השבטים בפ' במדבר. אבל תחלה יש להבין השטי דכתיב בקהת ובני גרשון למשפחותם ולבית אבותם. משא"כ בכל המקומות דכתיב לבית אבותם. אלא הענין דכבר ידוע משמעות לבית אבותם. למשפחה של אביו ולא של אמו. וכדאיתא במס' ב"ב דק"ט ב'. אבל זה הפי' א"א לפרש אלא בלשון לבית אבותם א"כ הוא ביאור על למשפחותם אבל היכא דכתיב ולבית אבותם. הוא ענין בפ"ע. שנפקדו למשפחות וכל משפחה לבתי אבות. והטעם כי בקהת ובני גרשון היו מבני שלשים עד בן חמשים שנה. פחות לפי ערך שהיה מבן חודש ולמעלה. לפי ערך שהיה בבני מררי. והיינו כמש"כ לעיל ד' ג' שלא הכל היו

ראוים למשא הקודש. מש"ה היה בבני קהת עוד פחות לפי ערך מבני גרשון. מעתה מובן דהראוים ונמנים למשא נ"כ לא הכל היו ראוים לכל כלי קודש. ואינו דומה נושאי הארון הקודש לספרי קודש. וכן לפי ערך כל כלי קודש. תדע שהרי ידוע לשון המדרש בפ' קרח שקרח היה מנושאי הארון. מבואר שלא כל בני הקהתי הנמנים היו ראוים לכך. וא"כ היו מתחלקים למשפחות. וכל משפחה לבתי אבות אלו לכלי קודש זו ואלו לזו. וכך היה בבני גרשון. משא"כ במשא מררי. מעתה דמשמעות ולבית אבותם דכתיב בבני גרשון היינו שנחלקו לבתי אבות. הייתי אומר דמי שהיה מבני קהת ואמו מבני גרשון. ולא הגיע למשא קהת מחמת שלא היה ראוי לזה. מכ"מ הרי יכול להגיע למשא בני גרשון. מש"ה חזר ופירש הכתוב למשפחותם לבית אבותם דווקא משפחת בית אביו ולא בית אמו. משא"כ בקהת לא נצרך לפרש דמי שאמו מבני קהת לא היה נושא במעלת הקודש. שהרי רק בני קהת נבחר לזה ולא פחות ממעלתם: (מא) על פי ה'. ולא כתיב ביד משה. כבר ביארו חז"ל ברבה. שלא ידע משה שכך הוא רצון ה' גם בבני גרשון. ומכ"מ עשה שלא כמצווה ועושה כמו שצריך את הנשיאים מדעת עצמו. אח"כ בבני מררי הלה עליו רוח יד ה' שכך הרצון בכל בני לוי. מש"ה כתיב גם בבני מררי ביד משה: (מט) פקד אותם ביד משה איש איש וגו'. בכח חכמתו

מֹשֶׁה אִישׁ אִישׁ עַל־עֲבֹדָתוֹ וְעַל־מַשָּׂאוֹ וּפְקֻדָיו
אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ שלישי **ה** א וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וִישַׁלְּחוּ מִן־הַמַּחֲנֶה כָּל־צָרוּעַ וְכָל־זָב וְכֹל טָמֵא
לָנָפֶשׁ׃ ג מִזָּכָר עַד־נְקֵבָה תְּשַׁלֵּחוּ אֶל־מִחוּץ
לַמַּחֲנֶה תְּשַׁלְּחוּם וְלֹא יְטַמְּאוּ אֶת־מַחֲנֵיהֶם אֲשֶׁר
אֲנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכָם׃ ד וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיְשַׁלְּחוּ
אוֹתָם אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ ה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ו דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אוֹ־
אִשָּׁה כִּי יַעֲשׂוּ מִכָּל־חַטֹּאת הָאָדָם לִמְעֹל מַעַל
בַּיהוָה וְאָשְׁמָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא׃ ז וְהִתְוַדּוּ אֶת־
חַטָּאתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ וְהֵשִׁיב אֶת־אֲשָׁמוֹ בְּרֹאשׁוֹ

ת"א וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב. פסחים סו סז לה תענית כא מכות טו מנחות לה: וכל זב. פסחים סז: מזכר ועד. נדה כח עב: אל מחוץ. פסחים לה: ולא יטמאו. שם כז מכות יד זבחים קיז: דבר אל בני. תמורה ג: איש או אשה. פסחים מג סוכה כח יבמות פד קדושין לה קמא טו תמורה ב נדה מח: והשיב את. קמא קי:

רש"י

שלשים שנה ועד בן חמשים שנה: **ה** (ב) צו את בני ישראל וגו'. פרשה זו נאמרה ביום שהוקם המשכן ושמנה פרשיות נאמרו בו ביום כדאיתא במסכת גיטין בפרק הניזקין: וישלחו מן המחנה. שלש מחנות היו שם בשעת חנייתן. תוך הקלעים היא מחנה שכינה. חניית הלוים סביב כמו שמפורש בפרשת במדבר סיני היא מחנה לויה. ומשם עד סוף מחנה הדגלים לכל ארבע הרוחות היא מחנה ישראל. (פסחים ס"ח) הצרוע נשתלח חוץ לכולן. הזב מותר במחנה ישראל ומשולח מן השתים. וטמא לנפש מותר אף בשל לויה ואינו משולח אלא משל שכינה וכל זה דרשו רבותינו מן המקראות במסכת פסחים: טמא לנפש. דמשתב למעי נפשא דאנשא אומר אני שהוא לשון עצמות אדם בלשון ארמי והרבה יש בב"ר

העמק דבר

וגדלו ככיר מי ראוי לעבודה זו ומי לאו: ופקודיו אשר צוה וגו'. וכן הממונים אשר נוה ה' לעשות כדכתיב לעיל כ"ז ופקדתם עליהם וגו'. גם זה נעשה בצווי למשה היינו ברוה"ק זה יהיה ממונה ע"ז וזה ע"ז: **ה** (ב) צו את בני ישראל. משום שהוא דבר קשה לשלח חוץ ממחנה ישראל. מש"ה בעי זרוז. וכמש"כ ריש פ' צו: כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש. במסכת פסחים דס"ז דרשינן כל זב לרבות בע"ק. כל טמא לנפש לרבות מגע שרץ. והא

דכתיב כל צרוע. מיישב הגמ' איידי דכתיב כל זב וכו'. ונראה דפרשה זו של שלוח טמאים אף על גב שנאמרה מיד ולדורות. מכ"מ משונה היה המעשה של אותה שעה מהדינים שלדורות. היינו במצורע לא הוזהרו לדורות אלא אותו מצורע שהוא טמא. כדכתיב בפ' מצורע וטמא טמא יקרא מחוץ למחנה מושבו. הא צרוע טהור אין מושבו חוץ למחנה. והמצורעים של אותו דור היה אפי' שנצטרעו לפני מ"ת וא"כ היו טהורים כדתנן במס' נגעים רפ"ז אלו
נגעים

פולחניה ועל מטוליה ומנינוהי די פקיד יי ית משה: א ומליל יי עם משה למימר: ב פקיד ית בני ישראל וישלחון מן משריתא כל דסגיר וכל דדאב וכל דמסאב לטמי נפשא דאנשא: ג מדכר עד נוקבא תשלחון למברא למשריתא תשלחונון ולא יסאבון ית משריתהון דשכינתי שריא בניהון: ד ועבדו כן בני ישראל ושלחו יתהון למברא למשריתא כמא דמליל יי עם משה כן עבדו בני ישראל: ה ומליל יי עם משה למימר: ו מליל עם בני ישראל גבר או אתתא ארי יעבדון מכל חובי אנשא לשקרא שקר קדם יי ויחוב אנשא ההוא: ז ויודון ית חוביהון די עבדו ויתיב ית חובתיה ברישיה וחומשיה

רש"י

אנדרייגוס שחיק עמיא שחיק עלמות: (ו) למעול מעל בה'. הרי חזר וכתב כאן פרשת גוזל ונשבע על שקר היא האמורה בפרשת ויקרא (ה') ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו וגו' ונשנית כאן בשביל שני דברים שנתחדשו בה האחד שכתב והתודו לימד שאינו חייב חומש ואשם על פי עדים עד שיודה בדבר והשני על גזל הגר שהוא נתון לכהנים: (ז) את אשמו בראשו. הוא הקרן שנשבע עליו (ב"ק י"ח):

העמק דבר

נגעים טהורות שהיו קודש מ"ת · ומכ"מ אי' בנדרים ד"ן דע"כ הא דכתיב בדתן ואבירם כי מתו כל האנשים וגו' לא היו מצורעים וכ' הר"ן דאי משמעות מתו שנצטרעו א"כ היאך היו במחנה א"כ · וכבר תמה ע"ז בעל ש"ש סי' פ"ח אות ל"ב שהרי היו טהורים · אבל הישוב הנכון ע"ז דודאי באותו דור נצטוו על שלוח כל צרוע. וכן הא דקיי"ל דזב משתלח חוץ למחנה לויה וטמא מת רק ממחנה שכינה · כ"ז אינו אלא לדורות אבל באותו דור ע"כ אזהרה לישראל שישלחו טמאי מת אינו ממחנה שכינה · שהרי לוים היו שומרים סביב וישראל היו חונים מנגד · אלא היו מוזהרים לשלחם ממחנה ישראל ולא כמו לדורות · תדע שבמלחמת מדין הזהיר משה לשבי מלחמה שיחנו מחוץ למחנה כל הרג נפש וכל נוגע בחלל וע"ע בסמוך מקרא ד' · ולהלן ל"א י"ט מש"כ עוד בזה · ומעתה משמעות כל צרוע מתיישב שפיר להוראה שעה · אלא בשביל לדורות צ"ל איידי כו' וכיב"ז נתבאר בס' ויקרא פ' שחוטי חוץ יע"ש. וכיב"ז ביאר הגר"א ז"ל בפ' אחרי מקרא ובא אהרן אל א"מ · במה שהעלו חז"ל שאינו כסדר היום ע"ש: (ג) עד נקבה · אע"ג שלא חלק הכתוב בין איש לאשה בכל אזהרות · מכ"מ בשביל מצורע דכתיב בפריעה ופרימה והצרוע אשר בו הנגע וגו' ודרש מצורע חייב בפו"פ ואין מצורעת בפו"ר והייתי אומר דכמו כן נדרש בסיפיה דקרא מחוץ למחנה מושבו · מש"ה כתיב עד נקבה: אל מחוץ למחנה · האי אל מיותר ללמדנו שלא ניצא הרחק מן המחנה כדי שלא יזיק וכדאיתא בכתובות ס"פ המדיר דאויר המצורע מזיק · ומש"ה כתיב ריש כ' מצורע והובא אל הכהן · משום דדרך המצורע לשבת ברחק הלאה מאהל העיר · והכהן יצא אל סמוך למחנה היינו סמוך ופי' הכתוב כאן שלא הוזהרו לצאת אלא סמוך חוץ למחנה. ורק ולא יטמאו וגו' · ולא משום היזק: (ד) וישלחו אותם אל מחוץ למחנה. ולא נתייראו מאוירו· אלא סמוך למחנה: כאשר דבר ה' אל משה וגו' · מלבד שהוא מיותר · עוד משונה הלשון כאן מכל המקומות דכתיב כאשר צוה ה' את משה · והיינו משום שבכ"מ בא הכתוב ללמדנו שעשו כפי הקבלה שהיה למשה לבד הדבור שבכתב · וכמש"כ בספר ויקרא ח' ה' שע"ז כתיב זה הדבר אשר צוה ה' לעשות יע"ש · אבל פרשה זו אע"ג שבאו הרבה קבלות בתורה שבע"פ. אבל כ"ז היה לדורות · משא"כ באותה שעה עשו כאשר דבר ה' אל משה · היינו שעתיות הפרשה בתורה שבכתב דמש"ה כתב כאשר דבר ה' אל משה כמש"כ בכ"מ ולהלן במקרא אהרון בסדרה זו דמשמעו זה הלשון בדבור שבכתב [וכמו כן נתבאר בספר ויקרא י' מקרא ה'] וכפי המשמעות נשתוו דין מצורע וזב וע"מ הכל חוץ למחנה ישראל · וכל צרוע אפי' טהור · וכמש"כ לעיל ב' [ואל תדיחני מדאי' בירושלמי מכות פ"ב ה"ו בכ"מ שנאמר דבור חידוש נקרא שם · דשם אין הפי' חידוש הלכה אלא חידוש מקרא · היינו פי' מד"ת מפי ה'] : (ו) מכל חטאת האדם · מחטאות שהאדם עלול להטות בהם. היינו כחש בדבר שבממון וכדאי' בב"ב דקס"ה רוב בגזל: למעול מעל בה' · והוא יוסיף לזה החטא שישבע שבזה נקרא מעילה משום דשבועה קונה עכ"פ שחייב באונסין כדאיתא ב"ק דף ק"ו · ועתה ימעול בה'. במה שנשבע בה' : ואשמה · תכיר שהוא אשם בדבר · וכפרש"י ויקרא ה' כ"ג עה"מ והיה כי יחטא ואשם: (ז) והתודו את חטאתם וגו' · לא את המעל בלבד שמביא הקרבן ע"ז · אלא גם עיקר החטא הקודם · וכמש"כ בס' ויקרא בפ' קרבן עולה

ויורד

וַחֲמִישִׁתוֹ יֹסֵף עָלָיו וְנָתַן לַאֲשֶׁר אָשַׁם לוֹ׃ ח וְאִם־
אֵין לָאִישׁ גֹּאֵל לְהָשִׁיב הָאָשָׁם אֵלָיו הָאָשָׁם
הַמּוּשָׁב לַיהוָה לַכֹּהֵן מִלְּבַד אֵיל הַכִּפֻּרִים אֲשֶׁר
יְכַפֶּר־בּוֹ עָלָיו׃ ט וְכָל־תְּרוּמָה לְכָל־קָדְשֵׁי בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ לַכֹּהֵן לוֹ יִהְיֶה׃ י וְאִישׁ אֶת־
קֳדָשָׁיו לוֹ יִהְיוּ אִישׁ אֲשֶׁר־יִתֵּן לַכֹּהֵן לוֹ יִהְיֶה׃ פ
רביעי יא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יב דַּבֵּר
אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אִישׁ כִּי־
תִשְׂטֶה אִשְׁתּוֹ וּמָעֲלָה בוֹ מָעַל׃ יג וְשָׁכַב אִישׁ
אֹתָהּ שִׁכְבַת־זֶרַע וְנֶעְלַם מֵעֵינֵי אִישָׁהּ וְנִסְתְּרָה

ת"א וחמישתו. מציעא נד: ונתן לאשר. פסחים לא כתובות יט כה גיטין לז קדושין טו קמא מ: ואם אין לאיש. שם קט קי סנהדרין סח: האשם המושב. קמא קט קי: לה' לכהן. שם ערכין כח: מלבד איל. קמא קי קיא ערכין כח: ואיש את. ברכות סג. קמא קט ערכין לד: איש אשר יתן. ברכות שם קמא קי: דבר אל בני. סוטה כד: איש איש כי ברכות סג סוטה ג כב כד כז מעילה יח: ושכב איש. יבמות לה: שכבת זרע. שם כה כו: ונעלם מעיני. סוטה כז שבועות ה: ונסתרה והיא. סוטה ב ד כו כח:

רש"י

לאשר אשם לו. למי שנתחייב לו: (ח) **ואם אין לאיש גואל.** שמת התובע שהשביעו ואין לו יורשים: **להשיב האשם אליו.** כשנמלך זה להתודות על עונו ואמרו רבותינו וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים או בן או אח או שאר בשר הקרוב ממשפחת אביו למעלה עד יעקב אלא זה הגר שמת ואין לו יורשים: **האשם המושב.** זה הקרן והחומש: **לה' לכהן.** קנאו השם ונתנו לכהן שבאותו משמר: **מלבד איל הכפורים.** האמור בויקרא שהוא צריך להביא: (ט) **וכל תרומה וגו'.** אמר רבי ישמעאל וכי תרומה מקריבין לכהן והלא הוא המחזר אחריה לבית הגרנות ומה ת"ל אשר יקריבו לכהן אלו הבכורים שנאמר בהם תביא בית ה' אלהיך (שמות כ"ג). ואיני יודע מה יעשה בהם ת"ל לכהן לו יהיו בא הכתוב ולמד על הבכורים שיהיו ניתנין לכהן: (י) **ואיש את קדשיו לו יהיו.** לפי שנאמרו מתנות כהונה ולויה יכול יבואו ויטלום בזרוע ת"ל ואיש את קדשיו לו יהיו מגיד שטובת הנאתן לבעלים ועוד מדרשים

העמק דבר

ויודע. ומש"ה כתיב מצות ודוי בשתי פרשיות אלו אע"ג שה"ה בחטאת: (ח) **ואם אין לאיש גואל.** יותר היה ראוי לכתוב קרוב או יורש. אלא בא ללמדנו דדין גאולה תלוי בירושה דאע"ג דבשניהם מבואר לשון משפחה. וידענו דדוקא משפחת אב קרוי' משפחה ולא משפחת אם. מכל מקום עדיין לא ידענו אלא להקדים משפחת אב למשפחת אם. אבל לעקור משפחת אם לגמרי פליגי בב"ב דף קי"ד ב'. ומבואר שם קראי למר ולמר. והכל בירושה. ולמדנו מהאי קרא דגאולה שוה לירושה למר ולמר: **לה' לכהן.** פירש רש"י קנאו השם ונתנו לכהן והנ"מ בזה שאין הכהנים יכולין לומר הרינו כאלו נתקבלנו כ"ז שלא ניתן לכ'. ולא כמו שהבינו התוס' בדעת רש"י דלאו ממון בעלים הן והדברים עתיקין: **מלבד איל הכפורים וגו'.** ללמדנו דכמו איל הכפורים לכהן שבמשמר. כך האשם המושב אע"ג שהוא חולין. וע' בסמוך: (ט) **וכל תרומה וגו'.** לפי פשט ענין שני הכתובים הללו. ומה שהניעו לכהן. הוא באשר דקדשי המקדש ניתנו לכהני המשמר שעובדים בקרבן. משא"כ קדשי הגבול שאין לכהנים עסק בהם ה"ז לבעלים ליתן לכל כהן שירצה. זולת גזל הגר והנלמד ממנו היינו שדה החרם כדאי' בערכין דכ"ח מש"ה פי' כאן הכתוב דזולת גזל הגר כך הדין. דכל תרומה וגו' **אשר יקריבו לכהן.** היינו שמוכרחים להביא אליו לעשות בו מעשה. אזי לו יהיה. מי שעושה או ראוי לעשות. אבל: (י) **ואיש**

את

יוסף עלוהי ויתן לדי חב ליה: ח ואם לית לגברא פריק לאתבא חובתא ליה חובתא דמתיב קדם יי לכהנא בר מדכר כפוריא די יכפר ביה עלוהי: ט וכל אפרשותא לכל קודשיא דבני ישראל די יקרבון לכהנא דיליה יהי: י וגבר ית מעשר קודשיה דיליה יהון גבר דיתן לכהנא דיליה יהי: יא ומליל יי עם משה למימר: יב מליל עם בני ישראל ותימר להון גבר גבר ארי תסטי אתתיה ותשקר ביה שקר: יג וישכוב גבר יתה שוכבת זרעא ויהי מכסא מעיני בעלה

רש"י

הרבה דרשו בו בספרי . ומדרש אגדה ואיש את קדשיו לו יהיו מי שמעכב מעשרותיו ואינו נותנן לו יהיו מעשרותיו סוף שאין שדהו עושה אלא אחד מעשרה שהיתה למודה לעשות: איש אשר יתן לכהן . מתנות הראויות לו: לו יהיה . ממון הרבה: (יב) איש איש כי תשטה אשתו . מה כתיב למעלה מן הענין ואיש את קדשיו לו יהיו אם אתה מעכב מתנות הכהן חייך שתצטרך לבא אצלו להביא לו את הסוטה: איש איש . ללמדך שמועלת בשתים באיש מלחמה שלמעלה ואישה שלמטה: כי תשטה אשתו . שנו רבותינו אין המנאפין נואפין עד שתכנס בהן רוח שטות דכתיב כי תשטה וכתיב בו נואף אשה חסר לב (משלי ו') ופשוטו של מקרא כי תשטה תט מדרכי צניעות ותחשד בעיניו כמו שטה מעליו ועבור (שם ד') אל ישט אל דרכיה לבך (שם ז'): ומעלה בו מעל . ומהו המעל ושכב איש אותה: (יג) ושכב איש . פרט לקטן ומי שאינו איש (סוטה כ"ח): אותה שכבת זרע . שכיבתה פוסלת אותה ואין שכיבת אחותה פוסלת אותה (יבמות נ"ה) כמעשה בשתי אחיות שהיו דומות זו לזו: ונעלם מעיני אישה . פרט לסומא (סוטה כ"ו) הא אם היה רואה ומעמעם (ס"א ומעלים) אין המים בודקין אותה: ונסתרה . שיעור

העמק דבר

את קדשיו . שאין בהם מעשה הכהנים כלל אלא הוא עצמו גומר קדושתו: לו יהיו · שלו המה ופירש הכתוב שאין הכונה לו ממש אלא איש אשר יתן לכהן · שירצה · לו יהיה · אבל בלי נתינת כהן כלל אינו שלו (א) . ועדיין אין לשון המקרא מרווח · והכי מיבעי ואיש את קדשיו לו יהיו לכהן אשר יתן לו יהי' . אלא בא ללמד עוד על פי' ת"א וגבר ית מעשר קודשיה כו' פי' מעשר בהמה שהן קודש ולבעלים ומכ"מ איש אשר יתן לכהן · שיהא רצונו בכך לו יהי' שלא נימא דמעשר בהמה הוא כשאר שלמים ופסח דמצוה לבעלים לאכול · והרי מברכין אקב"ו לאכול את הזבח · וא"כ אסור ליתן לכהן · אבל לא כן מעשר בהמה אם ירצה נותן לכהן · והוא מקרא מפורש בדה"י ב' ל"א ו' ובני ישראל ויהודה היושבים בערי יהודה גם הם מעשר בקר וצאן וגו' הרי הביאו לבהמ"ק לכהנים · וכיב"ז ביארנו להלן ט"ו כ"ה בשעירי ע"ז ע"ש · ובפ' קרח י"ח י"ט במה שהרבנו לתרוס ע"ש: (יב) כי תשטה אשתו · שתעשה דברים מכוערים · והוא שטוי מבעלה וא"כ . ומעלה בו מעל · ידוע למעילה הוא יציאה מרשות לגמרי · שתאסר לגמרי עליו . ולא נימא דבשטוי לחוד נאסרה לגמרי עליו באין עלה · מש"ה מפרש הכתוב עוד ושכב וגו' שלא נאסרה אלא אם שכב וגו': (יג) ושכב איש אותה ש"ז ונעלם מעיני אישה וגו' · לפי הפשט אין המקרא מסודר שהרי אחר שכב ודאי היאך אמר שהוא ספק · אלא ושכב קאי על הקרא דלקמי' היאך ומעלה בו מעל שתצא מרשותו · היינו אם ושכב וגו' · ואמר הפסוק דבמה שטעית בדברי כיעור תגיע גם לידי מעילה ע"י ושכב וגו' · וע' בסמוך · והנה ראוי הי' לכתוב ושכב איש עמה · דמשמע דוקא ברצון ולא באונס כמש"כ ס"פ מצורע ולא הי' נצרך לכתוב והיא לא נתפשה · אלא בא לדרוש אותה שכיבתה אוסרתה ואין שכיבת אחותה אוסרתה · כדאי' יבמות דנ"ה: ונעלם וגו' · כמו אם נעלם מעיני אישה אם שכב איש או לא . וגם ונסתרה והיא נטמאה · במה שנסתרה נטמאה ונאסרה על בעלה . ומפרש שני תנאים לזה הספק . ועד אין בה · דאם יש עד יצא מגדר ספק . והיא לא נתפשה · דאם באונס נסתרה לא נאסרה · וקאי זה התנאי גם על ושכב

הרחב דבר

(א) היינו דאי' בנדרים דפ"ה א' הטעם שאין יכול להדיר כל הכהנים מתרומתו משום דקא אתי למיסרא עלייהו שוויא עפרא בעלמא . ופי' בשאלתות דר"א פ' קרח דלישווי' עפרא לא קני' ליה . פי' דלזה האופן אין התרומה לבעלים כלל . ואינם שלו אלא ליתן לכל כהן שירצה . אבל לא להשליכם לנהר וה"ה לאסור עליהם ולעשות עפרא להם . והכי אי' בירו' פסחים פ"ד יפריסנה ויטליך לאשפה כלום אדם מפקיר דבר שאינו שלו . וכן הן דברי הירו' נדרים פי"א דמקשה ג"כ לת"ד שאדם יכול ליתן מעשרותיו במס"נ אמאי כהנים ולוים נהנים לי יטלו בע"כ ומשני פתר לה באומר א"א ליתן מתנה כל עיקר . פי' שדומה שאומר הכי . והרשב"א והר"ן פי' הא דאי' בגמ' דילן שווי' עפרא בעלמא שעשה על עצמו כהפקר . ופלפלו בזה הרבה . אבל העיקר דש"ס דילן בשיטת הירו' אזיל . דשווי' עפרא על הכהנים וזה אין רשות לבעלים . ויותר מזה כתבנו בהע"ש ס' קרח :

והיא נטמאה ועד אין בה והוא לא נתפשה: יד ועבר עליו רוח־קנאה וקנא את־אשתו והוא נטמאה או־עבר עליו רוח־קנאה וקנא את־אשתו והיא לא נטמאה: טו והביא האיש את־אשתו אל־הכהן והביא את־קרבנה עליה עשירת האיפה קמח שערים לא־יצק עליו שמן ולא־יתן עליו לבנה כי־מנחת קנאת הוא מנחת זכרון מזכרת עון: טז והקריב אתה הכהן והעמדה לפני יהוה: יז ולקח הכהן מים קדשים בכלי־חרש ומן־העפר אשר יהיה בקרקע המשכן יקח הכהן ונתן אל־המים: יח והעמיד הכהן את־האשה לפני יהוה ופרע את־ראש האשה ונתן על־כפיה את מנחת הזכרון מנחת קנאת הוא וביד הכהן יהיו מי המרים המאררים: יט והשביע אתה הכהן ואמר אל־האשה אם־

ת"א ועד אין בה. סוטה ב ג ו לא: והוא לא. יבמות נו כתובות נא סוטה ב כו לא נדה נב: ועבר עליו רוח קנאה. סוטה ג: וקנא את. שם ב ג כו כז כה: או עבר עליו. שם ג כה: והביא האיש את אשתו. ברכות סג כתובות סא סוטה ז כז: והביא את קרבנה. מנחות ס: מנחת זכרון. סוטה כ מנחות ד: והעמידה לפני ה'. נזיר מה: בכלי חרש. סוטה טו: ומן העפר אשר יהיה. שם: והעמיד הכהן. שם ח כז: ופרע את. כתובות עב סוטה ה: ונתן על כפיה. שם כז קדושין לו: והשביע אותה. סוטה ה: אם

רש"י

סתרה לטומאת ביאה: ועד אין בה. הא אם יש בה אפילו עד אחד שאמר נטמאת לא היתה שותה: ועד אין בה. לטומאה אבל יש עדים לסתירה: נתפשה. נאנסה כמו ותפשה ושכב עמה (דברים כ"ב): (יד) ועבר עליו. קודם לסתירה: רוח קנאה וקנא. פירשו רבותינו לשון התראה שמתרה בה אל תסתרי עם איש פלוני: והיא נטמאה או עבר עליו וגו'. כלומר הוא התרה בה ועברה על התראתו ואין ידוע אם נטמאה אם לאו: (טו) קמח. שלא יהא סלת: שעורים. ולא חטים היא עשתה מעשה בהמה וקרבנה מאכל בהמה (סוטה ט"ו): לא יצק עליו שמן. שלא יהא קרבנה מהודר שהשמן קרוי אור והיא עשתה בחשך: ולא יתן עליו לבונה. שהאמהות נקראות לבונה שנאמר אל גבעת הלבונה (שיר ד) והיא פירשה מדרכיהן (סוטה ח'): כי מנחת קנאות הוא. הקמח הזה. קמח לשון זכר: מנחת

העמק דבר

איש וגו'. ומש"ה כתיב ושכב וגו' בזה המקרא ושלא בכלל. כדי שיהא זה התנאי גם על ונסתרה גם על ושכב: (יד) ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו. פרש"י וקנא הוא התראה שלא נאסרה בסתירה אם לא שהתרה בה שלא תסתרי. אכן לפי זה אין לשון המקרא מבואר וקנא את אשתו והיא נטמאה או עבר עליו רוח קנאה וגו' והי' צריך לכתוב וקנא את אשתו והיא נטמאה או לא נטמאה

ומטמרא והיא מסאבא וסהיד לית בה והיא לא אתחדת: יד ויעבר עלוהי רוח קנאה ויקני ית אתתיה והיא מסאבא או עבר עלוהי רוח קנאה ויקני ית אתתיה והיא לא מסאבא: טו וייתי גברא ית אתתיה לות כהנא וייתי ית קורבנא עלה חד מן עסרא בתלת סאין קמחא דשערין לא יריק עלוהי משחא ולא יתן עלוהי לבונתא ארי מנחת קנאתא הוא מנחת דוכרנא מדכרת חובין: טז ויקרב יתה כהנא ויקימינה קדם יי: יז ויסב כהנא מי כיורא במן דחסף ומן עפרא דיהי ביסודי משכנא יסב כהנא ויתן למיא: יח ויקים כהנא ית אתתא קדם יי ויפרע ית רישא דאתתא ויתן על ידהא ית מנחת דוכרנא מנחת קנאתא היא ובידא דכהנא יהון מיא מריריא מלטטיא: יט ויומי יתה כהנא ויימר לאתתא

ר ש " י

קנאות. מעוררת עליה שתי קנאות קנאת המקום וקנאת הבעל: (יז) מים קדשים: שקדשו בכיור לפי שנעשה מנחשת מראות הצובאות וזו פירשה מדרכיהן שהיו נבעלות לבעליהן במצרים תחת התפוח וזו קלקלה לאחר תבדק בו (כתובות ע"ב): בבלי חרש. היא השקתה את הנואף יין משובח בכוסות משובחים לפיכך תשתה מים המרים במקדה בזויה של חרש (סוטה ז'): (יח) והעמיד הכהן וגו': והלא כבר נאמר והעמידה לפני ה' אלא מסיעין היו אותה ממקום למקום כדי ליגעה ותטרף דעתה ותודה: ופרע: סותר את קליעת שערה כדי לבזותה מכאן לבנות ישראל שגלוי הראש גנאי להן (שם י"ד. ספרי): לפני ה': בשער נקנור (ספרי) הוא שער העזרה המזרחי דרך כל הנכנסים: ונתן על כפיה. ליגעה אולי תטרף דעתה ותודה ולא ימחה שם המיוחד על המים: המרים. על שם סופן שהם מרים לה: המאררים: המחסרים אותה מן העולם לשון סלון ממאיר (יחזקאל כ"ח). ולא יתכן לפרש מים ארורים שהרי קודשים הן. ולא ארורים כתב הכתוב אלא מאררים את אחרים ואף אונקלוס לא תרגם ליטייא אלא מלטטיא שמראות קללה בגופה של זו: (יט) והשביע אותה וגו'. ומה השבועה אם לא שכב הנקי הא אם שכב חנקי

העמק דבר

נטמאה. או כ"ז מיותר שהרי כבר כתיב ונעלם מעיני אישה. אלא עיקר פי' וקנא הוא כמו אל קנא וכמו המקנא אתה לי. ויקנא ה' לארצו. שמשונה משמעות אל קנא. ממשמעות המקנא אתה לי ויקנא ה' לארצו. דאל קנא משמעו מקנא לכבודו וכועס על המורדים. המקנא אתה לי בשביל כבודי. ויקנא ה' לארצו שחושש לטובת ארצו ומרחם עליה. וכאן משמעות וקנא את אשתו. הראשון הוא כמו ויקנא ה' לארצו. שחושש לה מה שנאמרה עליו ע"י דברים מכוערים והיינו. והיא נטמאה. ולשיטת הירושל' ריש סוטה נאסרה ממש בדברים מכוערים. ולשיטת ש"ס דילן דשיטת רוב פוסקים שמותרת לבעלה מכ"מ לכ"ע היא מגונית בעיניו שהרי ראוי ומגונה להקפיד וא"כ רוצה באהבתו אותה להכשירה לו ע"י ידיעתו בברור שלא נבעלה. או להיפך. עבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו. ומשמעות זה הקנוי כמו אל קנא שכעס עלי' אע"ג והיא לא נטמאה. שלא עשתה דברים מכוערים שהיא חייבת בדבר. אלא הוא כעס עלי'. זהו פי' המקרא לפי פשוטו. ומכ"מ ממילא למדנו דבכלל וקנא הוא התראה. שאין לפרש ונסתרה והיא נטמאה בלא התראה. א"כ הרי לא נרס הוא כלל שהאסר עליו. ולמאי כתיב וקנא את אשתו. ולא שייך שני אופנים הללו. אלא ודאי איירי נאסרה אלא ע"י התראה וגם זה נכלל בפי' וקנא. ומעתה פי' המקרא דבשני אופנים נאסרה בסתירה והותרה ע"י תורת הפרשה. בין שעשתה דברים מכוערים והוא קנא כדין. בין שלא עשתה כלל והוא קנא שלא כדין וכראוי וע"ע להלן כ"ט ל': (טו) כי מנחת קנאת הוא. אם טהורה היא ובחנם הקפיד הבעל. מש"ה אין רצון ה' לקבל ממנו מנחה מהודרה. משום שלא ראוי לקנא בחנם. ואם נטמאה בדברים מכוערים ונרמה לזה שיקנא הבעל בצדק. מכ"מ. מנחת זכרון מזכרת עון הוא. ואין שום קרבן בא לרעה כי אם לטובה. שהרי בזמן שאדם מישראל מצטער שכינה מה לשון אומרת קלני מראשי כו': (טז) והעמידה לפני ה'. להגיד לה מוסר ותוכחה אולי תודה ואם לא הודה אזי (יז) ונתן אל המים. לא כתיב מי המרים המאררים. דבעסק הכהן לעצמו אין צריך לפרש תכונת המים: (יח) את מנחת הזכרון. כאן הקדים הכתוב טעם הזכרון. דמש"ה יעמים עלי' המשא כדי שתזכור שהיא מזכרת עונה ותודה. וכאן פי'. מנחת קנאות היא. קנאת המקום שלא הכה על שמו שנמחק: וביד הכהן יהיו מי המרים המאררים. מבואר ברבה וברמב"ם הל' סוטה שאוחז בכל זה העת שהמנחה על כפיה המים נגד פני' ומודיע לה תכונת המים שהמה מרים המאררים: (יט) אם

לא

לֹא שָׁכַב אִישׁ אֹתָךְ וְאִם־לֹא שָׂטִית טֻמְאָה תַּחַת אִישֵׁךְ הִנָּקִי מִמֵּי הַמָּרִים הַמְאָרְרִים הָאֵלֶּה׃ כ וְאַתְּ כִּי שָׂטִית תַּחַת אִישֵׁךְ וְכִי נִטְמֵאת וַיִּתֵּן אִישׁ בָּךְ אֶת־שְׁכָבְתּוֹ מִבַּלְעֲדֵי אִישֵׁךְ׃ כא וְהִשְׁבִּיעַ הַכֹּהֵן אֶת־הָאִשָּׁה בִּשְׁבֻעַת הָאָלָה וְאָמַר הַכֹּהֵן לָאִשָּׁה יִתֵּן יְהוָה אוֹתָךְ לְאָלָה וְלִשְׁבֻעָה בְּתוֹךְ עַמֵּךְ בְּתֵת יְהוָה אֶת־יְרֵכֵךְ נֹפֶלֶת וְאֶת־בִּטְנֵךְ צָבָה׃ כב וּבָאוּ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים הָאֵלֶּה בְּמֵעַיִךְ לַצְבּוֹת בֶּטֶן וְלַנְפִּל יָרֵךְ וְאָמְרָה הָאִשָּׁה אָמֵן ׀ אָמֵן׃ כג וְכָתַב אֶת־הָאָלֹת הָאֵלֶּה הַכֹּהֵן בַּסֵּפֶר וּמָחָה אֶל־מֵי הַמָּרִים׃ כד וְהִשְׁקָה אֶת־הָאִשָּׁה אֶת־מֵי הַמָּרִים הַמְאָרְרִים וּבָאוּ בָהּ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים לְמָרִים׃ כה וְלָקַח הַכֹּהֵן מִיַּד הָאִשָּׁה אֵת מִנְחַת הַקְּנָאֹת וְהֵנִיף אֶת־הַמִּנְחָה לִפְנֵי יְהוָה וְהִקְרִיב אֹתָהּ אֶל־הַמִּזְבֵּחַ׃ כו וְקָמַץ הַכֹּהֵן מִן־הַמִּנְחָה אֶת־אַזְכָּרָתָהּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה וְאַחַר יַשְׁקֶה אֶת־הָאִשָּׁה אֶת־הַמָּיִם׃ כז וְהִשְׁקָהּ אֶת־הַמַּיִם וְהָיְתָה אִם־נִטְמְאָה וַתִּמְעֹל

ת"א לא שכב איש אתך. יומא לז סוטה יז גיטין ס סנהדרין לב: הנקי. סוטה יז קדושין סה שבועות לו: ואת כי שטית. סוטה יז: התחת אישך. שם כד קדושין כז: מבלעדי אישך. יבמות יח כד כז: והשביע הכהן. סוטה יז שבועות לה: ואמר הכהן לאשה. סוטה לב: יתן ה' אותך לאלה. שם יז שבועות לה: בתת ה' את. סוטה טו: **ובאו** המים. שם כו כז כח: לצבות בטן. שם כח: ואמרה האשה אמן אמן. שם יז יח כו קדושין כז שבועות כט לו: **וכתב** את האלת. ברכות טו סוטה יז: בספר. שם יח: ומחה. עירובין יג סוטה כ: והשקה את. נדרים מג סוטה יט: **ובאו** בה. שם כז כח: ולקח הכהן. מגילה כ כח קדושין לו: והניף. סוטה יט קדושין לו זבחים קיט: והקריב אתה אל המזבח. **מנחות** ס: ואחר ישקה. סוטה יט:

רש"י

(ס"א לא תנקי) שמכלל לאו אתה שומע הן אלא שמצוה לפתוח בדיני נפשות תחלה לזכות: **(כ) ואת כי שטית**. כי משמש בלשון אם: **(כא) בשבועת האלה**. שבועה של קללה: **יתן ה' אותך לאלה**. שיהיו הכל מקללין ביך יבואך כדרך שבא לפלונית: **ולשבועה**. שיהיו הכל נשבעין ביך לא יארע לי כדרך שאירע לפלונית (סוטה י"ח שבועות כ"ד) וכן הוא אומר והנחתם שמכם לשבועה לבחירי (ישעיה ס"ה) שהצדיקים נשבעים בפורענותן של רשעים וכן לענין הברכה ונברכו וגו' בך יברך ישראל לאמר (בראשית י"ח שם מ"ח): **את ירכך**. בקללה הקדים ירך לבטן לפי שבה התחילה בעבירה תחלה: **צבה**. כתרגומו

אם לא שכיב גבר יתך ואם לא סטית לאסתאבא בר מבעליך הוי זכאה ממיא מריריא מלטטיא האלין: כ ואת ארי סטית בר מבעליך וארי אסתאבת ויהב גבר בך ית שכובתיה בר מבעליך: כא ויומי כהנא ית אתתא במומתא דלוטא ויימר כהנא לאתתא יתן יי יתיך ללוט ולמומי בגו עמיך בדיתן יי ית ירכיך מסיא וית מעיכי נפיחא: כב ויעלון מיא מלטטיא האלין במעיכי לאפחא מעין ולאמסאה ירכין ותימר אתתא אמן אמן: כג ויכתוב ית לוטיא האלין כהנא בספרא וימחוק למיא מריריא: כד וישקי ית אתתא ית מיא מריריא מלטטיא ויעלון בה מיא מלטטיא למרירו: כה ויסב כהנא מידא דאתתא ית מנחת קנאתא וירים ית מנחתא קדם יי ויקריב יתה למדבחא: כו ויקמוץ כהנא מן מנחתא ית אדכרתה ויסיק למדבחא ובתר כן ישקי ית אתתא ית מיא: כז וישקינה ית מיא ותהי

רש"י

נפוחה: (כב) לצבות בטן. כמו לצבות בטן והו בשום פתח שהלמ"ד נקודה בו וכן לנחותם הדרך (שמות י"ג) לנחותם בדרך אשר תלכו בה (דברים א') וכן לנפיל ירך להפיל ירך שהמים מצבים את הבטן ומפילים הירך: לצבות בטן ולנפיל ירך. בטנו וירכו של בועל או אינו אלא של נבעלת כשהוא אומר את ירכך נופלת ואת בטנך צבה הרי של נבעלת אמור: אמן אמן. קבלת שבועה אמן על האלה אמן על השבועה אמן אם מאיש זה אמן אם מאיש אחר אמן שלא סטיתי ארוסה ונשואה שומרת יבם וכנוסה: (כד) והשקה את האשה. אין זה סדר המעשה שהרי בתחלה מקריב מנחתה אלא הכתוב מבשרך שכשישקנה יבואו בה למרים לפי שנאמר בטן וירך מניין לשאר כל הגוף תלמוד לומר ובאו בה בכולה אם כן מה ת"ל בטן וירך לפי שהן התחילו בעבירה תחילה לפיכך התחיל מהם הפורעניות: למרים. להיות לה רעים ומרים: (כה) והניף. מוליך ומביא מעלה ומוריד ואף היא מניפה עמו שידה למעלה מידו של כהן: והקריב אותה. זו היא הגשתה בקרן דרומית מערבית של מזבח קודם קמיצה כשאר מנחות: (כו) אזכרתה. הוא הקומץ שעל ידי הקטרתו המנחה באה לזכרון לגבוה: (כז) והשקה את המים.

העמק דבר

לא שכב איש אותך. לא קאמר עמך אלא אותך דמשמעו אפי' בע"כ דאפי' אם בעלה בע"כ ומותרת לבעל. מכ"מ היא ראוי' לעונש. שהרי היא גרמה לדבר שהלכה עמו למקום סתירה: ואם לא שטית וגו'. שלא הי' אפי' דברים מכוערים. ובאונס גרס הבעל לדברים אלו. אזי הנקי. עלתי שתשתה כדי לנקות א"ע. ולא לחוש למחיקת השם. שכך הוא רצונו וכבודו ית'. ומכלל ברכה זו אתה שומע קללה היינו באם היו דברים מכוערים שהביאה לידי כך. או נסתרה ברצון ושכב הבועל אותה באונס. בזה האופן אין הכהן מיעגה לשתות. ומכ"מ אין מארכה בקללה הסמוכה בפירוש. אלא תענש לפי ערך החטא. וה' צדיק שופט צדק (א): (כ) ואת כי שטית וגו'. שהיו דברים מכוערים. וגם ויתן איש בך את שכבתו מבלעדי אישך. היינו שנבעלת ברצון כמו שכיבת אישך. אז והשביע וגו': (כג) ומחה אל מי המרים. כאן דמיירי במעשה הכהן לעצמו. הרי מיוחד להודיע תכונת המים. והרי משום זה לא פירש הכתוב שהם מים המאררים. וא"כ למאי כתיב מי המרים. אלא מכאן למדו בסוטה ד"כ דצריך שיתן דבר מר במים. וכן הוא ברכה זה הדרש בדיוק ע"ז הכתוב. ובאמת נתקשה בזה הרמב"ן ז"ל: (כד) והשקה את האשה וגו'. אחר שכבר מחק את השם. ירצה הכהן שתשתה אחר שיקריב את המנחה ולא יטיל ספיקות ופתוים שלא תשתה. אלא בודאי תשתה. ונס ובאו בה. ולא יחוס עליה. זהו לפי הפשט. אמנם רבו הדעות בסדר מעשה זו ובפי' הפסוקים: (כז) והיתה אם נטמאה. בדברי כעור המביא לטומאה. וגם ותמעל מעל באישה. נביאה:

הרחב דבר

(א) ועפ"י זה מבואר הא דאי' בסוטה די"ז דמשלאות למדנו לכתוב קללות בבאות מתמת ברכות ולא נתבאר מאי כ"מ. אחר שפי' הכתוב הקללות. וכן אינו מובן יפה הא דמקשה שם ובכ"מ הא לית לי' לר"מ מכלל לאו אתה שומע הן. ומשני הנקי כתיב. והרי כאן מבואר כפילות התנאי ואת כי שטית ופרש"י בקידושין דס"ב א' דבשבועה קמייתא שאין בה אלה לא כתיב הקללה. ויש להקשות ע"ז שאין הדבר פשוט בסוטה די"ח דמשוה שבועה לאשוגה מהשני' ורבא הוא דהעלה זה והאיך סתים הגמרא כ"כ בקושיא ואינו מפרש דבשבועה שאין בה אלה לא כתיב הכפל. וגם הא גופא ק' למ"ל שבועה שאין עמה אלה והרי בשבועה שיש עמה אלה כיאר רב אשי שם דהשבועה בפ"ע ואלה בפ"ע. ולדברינו הכי פשטא דקרא דכאופן השלישי שאין בה אלה המפורש בקרא. אלא יוצאה מברכה וע"ז קאי שבועה שאין עמה אלה. והרי זה האופן אי אתה שומע לר"מ. ומשני הנקי כתיב. אלא שלפרש"י דהנקי קאי על כי שטית א"א לפרש כמש"כ. אבל לפי' התוס' דהנקי הוא בפ"ע והכהן הי' מפרשה מתפרש יפה כמש"כ:

מַעַל בְּאִישָׁהּ וּבָאוּ בָהּ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים לְמָרִים
וְצָבְתָה בִטְנָהּ וְנָפְלָה יְרֵכָהּ וְהָיְתָה הָאִשָּׁה
לְאָלָה בְּקֶרֶב עַמָּהּ׃ כח וְאִם־לֹא נִטְמְאָה הָאִשָּׁה
וּטְהֹרָה הִוא וְנִקְּתָה וְנִזְרְעָה זָרַע׃ כט זֹאת תּוֹרַת
הַקְּנָאֹת אֲשֶׁר תִּשְׂטֶה אִשָּׁה תַּחַת אִישָׁהּ
וְנִטְמָאָה׃ ל אוֹ אִישׁ אֲשֶׁר תַּעֲבֹר עָלָיו רוּחַ
קִנְאָה וְקִנֵּא אֶת־אִשְׁתּוֹ וְהֶעֱמִיד אֶת־הָאִשָּׁה לִפְנֵי
יְהוָה וְעָשָׂה לָהּ הַכֹּהֵן אֵת כָּל־הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃
לא וְנִקָּה הָאִישׁ מֵעָוֺן וְהָאִשָּׁה הַהִוא תִּשָּׂא אֶת־
עֲוֺנָהּ׃ פ ו א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אוֹ־
אִשָּׁה כִּי יַפְלִא לִנְדֹּר נֶדֶר נָזִיר לְהַזִּיר לַיהוָה׃
ג מִיַּיִן וְשֵׁכָר יַזִּיר חֹמֶץ יַיִן וְחֹמֶץ שֵׁכָר לֹא יִשְׁתֶּה
וְכָל־מִשְׁרַת עֲנָבִים לֹא יִשְׁתֶּה וַעֲנָבִים לַחִים
וִיבֵשִׁים לֹא יֹאכֵל׃ ד כֹּל יְמֵי נִזְרוֹ מִכֹּל אֲשֶׁר
יֵעָשֶׂה מִגֶּפֶן הַיַּיִן מֵחַרְצַנִּים וְעַד־זָג לֹא יֹאכֵל׃

הרי"ש בחטף קמץ

ת"א וצבתה בטנה · שם כ כח כו : ונקתה ונזרעה . ברכות לא סוטה כ כח כו : זאת תורת . שם יח כריתות ח : ועשה לה הכהן את כל . מגילה כ סוטה ו יז יח כ : ונקה האיש . יבמות נח סוטה כח מז קדושין כז שבועות ה : דבר אל בני ישראל . נזיר פא מנחות עג : כי יפלא . חגיגה י נדרים ג ט נזיר סב נדה מו : לנדור נדר . נדרים ג נזיר ד : נזיר להזיר . נדרים ג ה מ נזיר ס : לה' . שם ד : מיין ושכר יזיר . שם ג לד מד כריתות יג : לא ישתה . נדרים ג : משרת . פסחים מג מד נזיר לג לה לח : וענבים לחים ויבשים . שם לח : לא יאכל . נדרים ג : כל ימי נזרו . נזיר יד : מכל אשר יעשה . פסחים מה נזיר ג ד ט לד לז לח : מחרצנים ועד זג . פסחים כג נזיר לד לה :

ר ש " י

לרבות שאם אמרה איני שותה לאחר שנמחקה מגלה מערערין אותה ומשקין אותה בעל כרחה אלא אם כן אמרה טמאה אני (סוטה כ"ז) : וצבתה בטנה וגו' . אף על פי שבקללה הזכיר ירך תחלה המים אין בודקין אלא דרך כניסתן בה : והיתה האשה לאלה . כמו שפירשתי שהיו הכל אלין בה : בקרב עמה . הפרש יש בין אדם המתנוול במקום שניכר לאדם המתנוול במקום שאינו ניכר : (כח) ואם לא נטמאה

העמק דבר

(כח) ואם לא נטמאה האשה · בדברי כעור : וטהורה היא · שלא נבעלה : ונקתה · הא אם היו דברי כעור אלא שלא נבעלה · תקבל עונשה לפי החטא · וה' שופט צדק : (כט) אשר תשטה אשה וגו' · בדברי כעור · והאסורה לבעל בלי סתירה ובדיקה לדעת הירו' הוא מעיקר הדין ולתלמוד דילן לרוב הפוסקים הוא מצד דעה יפה להקפיד ולחקור ע"ז · ובזה הבדיקה מתברר יפה : (ל) או איש

אִם אִסְתְּאָבַת וְשַׁקָּרַת שְׁקַר בְּבַעְלַהּ וְיֵעֲלוּן בַּהּ מַיָּא מְלַטְטַיָּא לִמְרִירוּ וְיִפְּחוּן מְעָהָא וְתִתְמְסֵי יַרְכַּהּ וּתְהֵי אִתְּתָא לִלְוַט בְּגוֹ עַמַּהּ: כח וְאִם לָא אִסְתְּאָבַת אִתְּתָא וְדַכְיָא הִיא וְתִפּוֹק זַכָּאָה וְתַעְדֵּי עִידּוּי: כט דָּא אוֹרַיְתָא דְקִנְאָתָא דִּי תִסְטֵי אִתְּתָא בַּר מִבַּעְלַהּ וְתִסְתְּאָב: ל אוֹ גְבַר דִּי תִעְבַּר עֲלוֹהִי רוּחַ קִנְאָה וִיקַנֵּי יַת אִתְּתֵיהּ וִיקִים יַת אִתְּתָא קֳדָם יְיָ וְיַעֲבֵיד לַהּ כַּהֲנָא יַת כָּל אוֹרַיְתָא הָדָא: לא וִיהֵי זַכָּאָה גַּבְרָא מֵחוֹבִין וְאִתְּתָא הַהִיא תְּקַבֵּל יַת חוֹבַהּ: א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן גְּבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יַפְרֵישׁ לְמִדַּר נְדַר נְזִירָא לְמִיזַּר קֳדָם יְיָ: ג מֵחֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק יַנְזַר חַל דַּחֲמַר חֲדַת וְחַל דַּחֲמַר עַתִּיק לָא יִשְׁתֵּי וְכָל מִתְרוּת עִנְבִין לָא יִשְׁתֵּי וְעִנְבִין רַטִּיבִין וִיבֵשִׁין לָא יֵיכוּל: ד כֹּל יוֹמֵי נְזִרֵיהּ מִכֹּל דִּי יִתְעֲבֵד מִגּוּפְנָא דְחַמְרָא מִפּוּרְצְנִין וְעַד עִצּוּרִין

ר ש " י

האשה. בסתירה זו: **וטהורה היא**. ממקום אחר: **ונקתה**. ממים המאררים ולא עוד אלא ונזרעה **זרע** אם היתה יולדת בצער תלד בריוח אם היתה יולדת שחורים יולדת לבנים (סוטה כ"ו): (ל) **או איש**. **כמו** או נודע (שמות כ"א) כלומר אם איש קנאי הוא לכך והעמיד את האשה: (לא) **ונקה האיש מעון**. **אם** בדקוה המים אל ידאג לומר הבאתי במיתתה נקי הוא מן העונש. דבר אחר משישקנה תהיה אללו **בהיתר** ונקה מעון שהסוטה אסורה לבעלה (ספרי): ך (ב) **כי יפליא**. יפריש. למה נסמכה פרשת נזיר **לפרשת** סוטה לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין שהוא מביא לידי ניאוף (סוטה ב'): **נדר נזיר**. אין נזירה בכל מקום אלא פרישה אף כאן שפירש מן היין: **להזיר לה'**. להבדיל עצמו מן **היין** לשם שמים: (ג) **מיין ושכר**. כתרגומו מחמר חדת ועתיק שהיין משכר כשהוא ישן: **וכל משרת**. **לשון** שריעה במים וכל משקה ובלשון משנה יש הרבה אין שורין דיו וסמנים. נזיר ששרה פתו ביין: (ד) **חרצנים**. הם הגרעינין (נזיר ל"ד): **זג**. הם קליפות שמבחוץ שהחרצנים בתוכן כענבל בזוג:

העמק דבר

אשר תעבור וגו'. להיפך שהיא כשרה לגמרי אלא שהבעל קנא ואסרה עליו בסתירה זו עד שהעמיד וגו': (לא) **ונקה האיש מעון**. לכל אופנים. אם באמת נטמאה בביאה והמים לא בדקו מאיזה סיבה אין לו לחוש. ואם היא כשרה לגמרי והוא אסרה עליו והביא לידי כך מכ"מ מנוקה הוא מעון מחיקת השם: **והאשה ההיא וגו'**. באופן הראשון כמשמעו עון טומאה ולא דמי לפסולי כהונה דנשים מוזהרות על האנשים. הא כ"ז שאין האנשים מוזהרים אין איסור גם לנשים כמש"כ התוס' בשם רא"מ שלהי מס' נדרים. אבל כאן אם היא באמת טמאה **תשא את עונה**. ובאופן השני תשא את עונה שנסתרה אחר הקנוי והיא גרמה לידי זה. והכי אי' בספרי שמעון ב"ע א' בטהורה הכ"מ הואיל והביאה עצמה לידי דברים הללו כו': ך (ב) **כי יפליא**. כבר ביארנו בפ' אמור ובפ' בחקתי שמשמעו שעושה דבר למצוה ואינו לרצון לה' אם לא בדרך פלא שהשעה או הענין נחוץ לכך: **לנדור נדר נזיר להזיר לה'**. אריכות לשון הוא ולפי פשטא שני אופני נדרים המה או נדר נזיר או נדר להזיר. והאי לה' קאי על שני אופני הנדר. וביאור שני האופנים. היינו סתם נדר נזיר. הוא מקובל לחז"ל סתם נזיר שלשים יום וא"צ לפרש. אלא הריני נזיר לה'. אבל אם יותר מזה צריך לפרש כמה או לעולם. ע"ז כתיב להזיר. שמפרש כמה יהי נזירותו. ולפנינו יבואר כמה המקרא מדייק בשנוי לשונות אלו: (ג) **מיין ושכר יזיר**. האי יזיר מיותר. והכי מיבעי יין ושכר והומץ יין וגו' מכאן למדו חז"ל סחור סחור לכרמא לא תקרב. ומשמעות יזיר כאן יהא מובדל לגמרי כמו וינזרו מקדשי וגו'. ודבר זה אינו בשאר נדרים מאיזה דבר מאכל כדמוכח מתוספתא דמאי והובא בבאורי הגר"א או"ח סי' תרי"ב. וע"כ בנזיר מרומז בקרא. וכבר מוכח הכי מעובדא דשמשון דכתיב וירד שמשון ואביו ואמו תמנתה ויבאו עד כרמי תמנתה והנה כפיר אריות וגו' ולא הגיד לאביו ואמו. וקשה היאך לא ראו במהלכם עמו את אשר הוא עושה אלא כיון שבאו עד הכרמים. הוא סר מן הדרך אתם. ע"כ לא ידעו מה שנעשה: (ד) **כל ימי נזרו**. הוא מיותר. והכי מיבעי מכל אשר וגו'. מכאן למדנו בנזיר ד"ג דקאי על דבור הנזירות. וה"פ ימי נזרו מכל אשר יעשה וגו' שיזיר עצמו מהם. אזי מחרצנים וגו'. ובזה פליגי ר"ש וחכמים. ר"ש ס"ל דדוקא שיזיר עצמו מכל אשר יעשה מגפן היין ולא מדבר א'. וחכמים ס"ל מאחת מכל אשר יעשה. וכיב"ז פליגי במכות דכ"ד בפי' המקרא אל תטמאו בכל אלה. אמנם כאן הכריחו זה ספי' מדכתיב מיין ושכר יזיר דרשו ג"כ שאמר הריני נזיר מיין ושכר,

ה כָּל־יְמֵי֙ נֶ֣דֶר נִזְר֔וֹ תַּ֖עַר לֹא־יַעֲבֹ֣ר עַל־רֹאשׁ֑וֹ עַד־מְלֹ֨את הַיָּמִ֜ם אֲשֶׁר־יַזִּ֤יר לַֽיהוָה֙ קָדֹ֣שׁ יִהְיֶ֔ה גַּדֵּ֥ל פֶּ֖רַע שְׂעַ֥ר רֹאשֽׁוֹ׃ ו כָּל־יְמֵ֥י הַזִּיר֖וֹ לַֽיהוָ֑ה עַל־נֶ֥פֶשׁ מֵ֖ת לֹ֥א יָבֹֽא׃ ז לְאָבִ֣יו וּלְאִמּ֗וֹ לְאָחִיו֙ וּלְאַ֣חֹת֔וֹ לֹא־יִטַּמָּ֥א לָהֶ֖ם בְּמֹתָ֑ם כִּ֛י נֵ֥זֶר אֱלֹהָ֖יו עַל־רֹאשֽׁוֹ׃ ח כֹּ֖ל יְמֵ֣י נִזְר֑וֹ קָדֹ֥שׁ ה֖וּא לַֽיהוָֽה׃ ט וְכִֽי־יָמ֨וּת מֵ֤ת עָלָיו֙ בְּפֶ֣תַע פִּתְאֹ֔ם וְטִמֵּ֖א רֹ֣אשׁ נִזְר֑וֹ וְגִלַּ֤ח רֹאשׁוֹ֙ בְּי֣וֹם טָהֳרָת֔וֹ בַּיּ֥וֹם הַשְּׁבִיעִ֖י יְגַלְּחֶֽנּוּ׃ י וּבַיּ֣וֹם הַשְּׁמִינִ֗י יָבִא֙ שְׁתֵּ֣י תֹרִ֔ים א֥וֹ שְׁנֵ֖י בְּנֵ֣י יוֹנָ֑ה אֶל־הַכֹּהֵ֔ן אֶל־פֶּ֖תַח אֹ֥הֶל מוֹעֵֽד׃ יא וְעָשָׂ֣ה הַכֹּהֵ֗ן אֶחָ֤ד לְחַטָּאת֙ וְאֶחָ֣ד לְעֹלָ֔ה וְכִפֶּ֣ר עָלָ֔יו מֵאֲשֶׁ֥ר חָטָ֖א עַל־הַנָּ֑פֶשׁ וְקִדַּ֥שׁ אֶת־רֹאשׁ֖וֹ בַּיּ֥וֹם הַהֽוּא׃ יב וְהִזִּ֤יר לַֽיהוָה֙ אֶת־יְמֵ֣י

ת"א כל ימי נדר. שם יד: נזרו. פסחים כג: תער לא יעבר. יבמות ה נזיר לט מ מא מד מה: עד מלאת הימים. שם ו ט: קדש יהיה. תענית יא יז מ"ק יח סנהדרין כב נזיר ג ה ו לט קדושין כו: גדל פרע. פסחים כ ל מ"ק ח סנהדרין כב: כל ימי הזירו. נזיר יד מח: לא יבא. שם מב: לאביו ולאמו ולאחיו. שם מא מח מט סנהדרין לה: לא יטמא. נזיר מב: לא יטמא במותם. שם מג מח: וכי ימות מת עליו. פסחים פ פא נזיר סג זבחים כג כריתות ט: וטמא ראש נזרו. נזיר טו יח מד: ביום השביעי יגלחנו. שם מב: וביום השמיני. שם מה: וכפר עליו. תענית יא נדרים י נזיר יח יט כב קמא כא: וקדש את. נזיר יח כריתות כ: והזיר לה'. נדה יח: את ימי נזרו. שם יט:

רש"י

(ה) קדוש יהיה. השער שלו לגדל הפרע של שער ראשו (ספרי): פרע. נקוד פתח קטן (סגול) לפי שהוא דבוק לשער ראשו פרע של שער ופירוש של פרע גדול של שער וכן את ראשו לא יפרע (ויקרא כ"א) ואין קרוי פרע פחות מל' יום: (ח) כל ימי נזרו קדוש הוא. זו קדושת הגוף מליטמא למתים: (ט) בפתע. זה אונס: פתאם. זה שוגג ויש אומרים פתע פתאום דבר אחד הוא נוקרה של פתאום: וכי ימות מת עליו. באהל שהוא בו: ביום טהרתו. ביום הזייתו או אינו אלא בשמיני שהוא טהור לגמרי ת"ל

העמק דבר

הרי דנאלו לאוד הוי נזיר. וע"כ מכל אשר יעשה מדבר א' במשמע. אפי' אמר ה"נ מחרצנים וזג כל דקדוקי נזירות עליו: (ה) כל ימי נדר נזרו וגו' עד מלאת הימם אשר יזיר לה' וגו'. אריכות דברים הללו מלמדנו שיש הבדל בין נדר נזרו. היינו שאומר הריני נזיר סתם. בין אשר יזיר לה' שהוא אומר ה"נ המשים יום או לעולם. היינו דל' יום חמור שנכתבים ג"כ. משא"כ אשר יזיר לה' אינו אלא אזהרה. אבל אינם נסתרים אלא ל' יום שיעור פרע: קדוש יהיה. פי' הרמב"ם בה"ל ספ"ז דמש"ה מיר מצורע מגלח שהרי בל"ז אינו קדוש [ואע"ג דביבמות ד"ה מפרש בגמ' הטעם משום שעשה דתגלחת דוחה ל"ת ועשה שישנו בשאלה. ס"ל להרמב"ם דלא קיי"ל הכי. והיא דעת הרי"ף שלהי מס' פסחים שהביא הירושלמי דהנשבע מן המצה כל שנה אסור לאכול בפסח. ואין עשה דוחה ל"ת ועשה]: (ו) כל ימי הזירו לה'. כאן כתיב מתחילה הזיכו. שאין נ"מ בין סתם נזיר למפרש כמה: (ז) ולאחתו.

הפת"ח

לָא יֵיכוּל: ה כָּל יוֹמֵי נְדַר נְזָרֵיהּ מַסְפַּר לָא יֶעְבַּר עַל רֵישֵׁיהּ עַד מִשְׁלַם יוֹמַיָּא דִּי יַנְזִיר קֳדָם יְיָ קַדִּישׁ יְהֵי מְרַבֵּי פְּרוּעַ שְׂעַר רֵישֵׁיהּ: ו כָּל יוֹמַיָּא דְּיַנְזִיר קֳדָם יְיָ עַל נַפְשָׁא דְמִיתָא לָא יֵיעוֹל: ז לַאֲבוּהִי וּלְאִמֵּיהּ לַאֲחוּהִי וּלְאַחְתֵיהּ לָא יִסְתָּאַב לְהוֹן בְּמוֹתְהוֹן אֲרֵי כְּלִילָא דֶאֱלָהֵיהּ עַל רֵישֵׁיהּ: ח כֹּל יוֹמֵי נְזָרֵיהּ קַדִּישׁ הוּא קֳדָם יְיָ: ט וַאֲרֵי יְמוּת מִיתָא עֲלוֹהִי בִּתְכֵיף שָׁלוּ וִיסָאֵב רֵישׁ נְזָרֵיהּ וִיגַלַּח רֵישֵׁיהּ בְּיוֹמָא דִדְכוּתֵיהּ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה יְגַלְּחִינֵּיהּ: י וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה יַיְתֵי תַּרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ תְרֵין בְּנֵי יוֹנָה לְוָת כַּהֲנָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: יא וְיַעֲבֵד כַּהֲנָא חַד לְחַטָּאתָא וְחַד לַעֲלָתָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי מִדִּי חָב עַל מִיתָא וִיקַדֵּישׁ יָת רֵישֵׁיהּ בְּיוֹמָא הַהוּא: יב וְיַזֵּר קֳדָם יְיָ יָת יוֹמֵי נְזָרֵיהּ וְיַיְתֵי אִימַּר בַּר שַׁתֵּיהּ

רש"י

ביום השביעי או שביעי יכול אפילו לא הזה ת"ל ביום טהרתו: **(י) וביום השמיני יביא שתי תורים**. להוציא את השביעי הו אינו אלא להוציא את התשיעי קבע זמן לקרבין וקבע זמן למקריבין מה קרבין הכשיר שמיני ומשמיני והלאה אף מקריבין שמיני ומשמיני והלאה: **(יא) מאשר חטא על הנפש**. שלא נזהר מטומאת המת רבי אלעזר הקפר אומר שציער עצמו מן היין: **וקדש את ראשו**. לחזור ולהתחיל מנין נזירותו: **(יב) והזיר לה' את ימי נזרו**. יחזור וימנה נזירותו כבתחילה: **והימים**

העמק דבר

הפת"ח על האל"ף שלא כדקדוק שהיבה דמיבעי להיות ולאחותו וכ"ה בפרשת אמור. ושמעתי מהגאון ר"א משה נ"י האב"ד דק"ק פינסק. דבא ללמד הא דתניא מי שהלך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ומת לו מת לא יטמא ופי' לאחותו. לאחוי שלו שילא מידי כרת שמכרית נשמתו: **(ח) כל ימי נזרו קדש וגו'**. הפסיק באמצע דיני טומאה בזה המקרא. מבואר שהוא טעם על אזהרה זו. ונראך ע"ז האזהרה טעם יותר מאיסור יין ותגלחת. למדנו מזה שיש אופן נזירות שאינו מוזהר על טומאת מת. והיינו נזירות שמשון שבא בקבלה. ואופן הדיוק הוא כך. דיש לדעת דתכלית הנזירות בא לשני אופנים. א' כדי להתקדש ולהשיג רוה"ק וכלשון הנביא (עמוס ב') ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריכם לנזירים. הרי דענין א' הוא. וע"ז כתיב להזיר לה'. שהוא מופרש לגבוה. והב' כדי להבדל מניאוף כדאיתא ריש מס' סוטה הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מה"י. וזה התכלית פעמים בא על מקרה שקפץ עליו איזה הרהור כעובדא שבא לפני שמעון הצדיק ונודר בנזירות כתם ל"י. ופעמים בא בשביל שעלול להכשל בעבירות מפני טבעו. ע"כ מזיר עצמו לעולם והוא נזירות שמשון. והנה לתכלית הראשון מבואר טעם שלש אזהרות שבפרשה דיין ותגלחת בא לספריש מתאות עוה"ז וטומאת מת בא לספרישו מעצבות שמונע ג"כ מרוה"ק שאינו בא אלא מתוך שמחה ש"מ. אבל לתכלית השני אין טעם להפרישו ממת. ואדרבה יטמא במת ויזכור יום המיתה ויפרוש מעבירה. מש"ה בא זה המקרא כל ימי נזרו בכל אופנים שהוא נזיר סתם. בין שנדר בשביל רוה"ק בין בשביל להפריש מעבירה מכ"מ קדוש הוא לה'. צריך להתקדש וממילא יהי פרוש ממת ומעצבות. משא"כ נזירו. שהוא מפרש יש בזה נ"מ אם בא בשביל רוה"ק א"ז קדוש ומוזהר. אבל יש עוד אופן נזירו שהוא נזיר לעולם בנזירות שמשון. א"נ להתקדש ואינו מוזהר על ט"מ: **(ט) בפתע**. משמעו כרגע. כמו כי כפשע ביני ובין המות. אף כי זה בשי"ן וזה בת': **פתאם**. משמעו שלא עלה עה"ד שתבוא הסיבה. ויש שהוא פתאום אבל אינו כרגע. וא"כ יכול הנזיר להבדל בעודו מפרכס ויש שהוא כרגע אבל עלה עה"ד שיהרג כרגע וא"כ היה להנזיר להבדל ממנו תחלה. אבל אפי' נהרג כרגע ופתאום: **וטמא ראש נזרו**. הא' וטמא אינו טומאה ממש. אלא כמו לשון טומאה דכתיב במאכלים אסורים. או בהמה טמאה דכתיב בקרבן בעל מום. שהכונה שמגונה הוא לענין זה. כך המת מגנה ומבלבל ראשית נזרו שהוא להיות שמח ועלז באלהים ודביקות מחשבותיו עמו: **(יא) מאשר חטא על הנפש**. אחר שכתיב במת שבא בפתע פתאום שאין שום אשמה על הנזיר מבואר דהחטא הוא שפירש עצמו מן היין. ואם לא אירע לו זו הסיבה לא היה נקרא חוטא עה"כ. שהרי כדאי הוא להזיר עצמו מן התענוג הגשמי כדי להשיג תענוג רוחני של דביקות בה'. אבל אחר שאירע לו באונס זו הסיבה. אות הוא שאינו ראוי לכך. וא"כ בחנם ציער עצמו מן היין. וביקש דבר שגבוה מערכו. וכיב"ז ביארנו בפרשת קרח הפסוק את מחתות החטאים האלה בנפשותם: **(יב) והזיר לה'**. מעתה יהי נזהר ביותר להפריש אותם ימי נזרו לה'. ולא כיום הנדר שיכול להיות שהזיר עצמו מחמת כעס או שירא מיצה"ר כמש"כ. אבל לא חשב להפריש עצמו לתורה ועבודה. **ע"כ**

נִזְרוֹ וְהֵבִיא כֶּבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ לְאָשָׁם וְהַיָּמִים הָרִאשֹׁנִים יִפְּלוּ כִּי טָמֵא נִזְרוֹ׃ יג וְזֹאת תּוֹרַת הַנָּזִיר בְּיוֹם מְלֹאת יְמֵי נִזְרוֹ יָבִיא אֹתוֹ אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ יד וְהִקְרִיב אֶת־קָרְבָּנוֹ לַיהוָה כֶּבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ תָמִים אֶחָד לְעֹלָה וְכַבְשָׂה אַחַת בַּת־שְׁנָתָהּ תְּמִימָה לְחַטָּאת וְאַיִל־אֶחָד תָּמִים לִשְׁלָמִים׃ טו וְסַל מַצּוֹת סֹלֶת חַלֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם׃ טז וְהִקְרִיב הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה וְעָשָׂה אֶת־חַטָּאתוֹ וְאֶת־עֹלָתוֹ׃ יז וְאֶת־הָאַיִל יַעֲשֶׂה זֶבַח שְׁלָמִים לַיהוָה עַל סַל הַמַּצּוֹת וְעָשָׂה הַכֹּהֵן אֶת־מִנְחָתוֹ וְאֶת־נִסְכּוֹ׃ יח וְגִלַּח הַנָּזִיר פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֶת־רֹאשׁ נִזְרוֹ וְלָקַח אֶת־שְׂעַר רֹאשׁ נִזְרוֹ וְנָתַן עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר־תַּחַת זֶבַח הַשְּׁלָמִים׃

ת"א והימים. נדה ג. מד סח : כי טמא נזרו. נזיר יט : וזאת תורת. שם ו : והקריב את קרבנו לה'. זבחים פה : ומנחתם ונסכיהם. זבחים ח מנחות נא : והקריב הכהן. זבחים ח : ואת האיל. שם ד מנחות מו מז נא : ועשה הכהן. זבחים ח : וגלח הנזיר. נזיר מה : ולקח את שער. שם : ונתן על האש. שם מז מנחות נא : אשר תחת זבח השלמים. נזיר מה :

רש"י

הראשונים יפלו. לא יעלו מן המנין: (יג) יביא אותו. יביא את עצמו, זה אחד משלשה אתים שהיה ר' ישמעאל דורש כן, כיוצא בו והשיאו אותם עון אשמה (ויקרא כ"ב) את עצמם, כיוצא בו ויקבור אותו בגי (דברים ל"ד) הוא קבר את עצמו: (טו) ומנחתם ונסכיהם. של עולה ושלמים לפי שהיו בכלל ויצאו לידון בדבר חדש שיטעינו לחם החזירן לכללן שיטעינו נסכים כדין עולה ושלמים: חלות מצות ורקיקי מצות. עשר מכל מין (מנחות ע"ז): (יז) זבח שלמים לה' על סל המצות. ישחט את השלמים על מנת לקדש את הלחם: את מנחתו ואת נסכו. של איל: (יח) וגלח הנזיר פתח אהל מועד. יכול יגלח בעזרה הרי זה דרך בזיון, אלא וגלח הנזיר לאחר שחיטת השלמים שכתוב בהן ושחטו פתח אהל מועד (ויקרא ג') ספרי: אשר תחת זבח השלמים. תחת הדוד שהוא מבשלן בו לפי ששלמי נזיר היו

העמק דבר

קרה לו הסיבה. מעתה יהא בישוב הדעת לה': והביא וגו'. מבואר דמתחיל למנות גם עד שלא הביא האשם [אלא דפליגי הרמב"ם והראב"ד אי דוקא דמכ"מ יביא אשמו למחר. הא אם לא הביא כלל מעכב כמשמעות לשון הגמ' נזיר ד"ס והא בעי אשם. או שאינו מעכב כלל. וק' הגמ' אינו אלא אסיגרת לישן מסוגיא דכה גבי מצורע. והדברים עתיקים]: והימים הראשונים יפלו כי טמא נזרי. לא משום שגלח. דא"כ אינו סותר אלא ל' יום. אלא כל ימיו יפלו מחמת סתירת הטומאה: (יג) יביא אותו. זה הלשון מוכח על נושא ונשוא. ולא על הבא בעצמו. וכאן הפי' שתכלית הנזירות להגביה צורת הנפש כמש"כ. ואחר ל' יום שהרגיל עצמו בפרישות השיג מעלה זו להכיר סגולת אהבת ה'. ע"כ יביא את נפשו בצורה זו לפני א"מ שיהא ראוי להקריב קרבן עולה שאינו ראוי באמת להביא נדבה אלא משכיל על דבר

לַאֲשָׁמָא וְיוֹמַיָא קַדְמָאֵי יִבְטְלוּן אֲרֵי אִסְתְּאַב נִזְרֵיהּ׃ יג וְדָא אוֹרָיְתָא דִנְזִירָא בְּיוֹם מִשְׁלַם יוֹמֵי נִזְרֵיהּ יַיְתֵי יָתֵיהּ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ יד וִיקָרֵיב יָת קֻרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ אִימַר בַּר שַׁתֵּיהּ שְׁלִים חַד לַעֲלָתָא וְאִמַּרְתָּא חֲדָא בַּת שַׁתַּהּ שְׁלִימְתָּא לְחַטָּאתָא וּדְכַר חַד שְׁלִים לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָא׃ טו וְסַלָּא דְפַטִּירַיָא סוּלְתָּא גְּרִיצָן דְּפִילָן בִּמְשַׁח וְאִסְפּוֹגִין פַּטִּירִין דִּמְשִׁיחִין בִּמְשַׁח וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן׃ טז וִיקָרֵב כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ וְיַעֲבֵיד יָת חַטָּאתֵיהּ וְיָת עֲלָתֵיהּ׃ יז וְיָת דִּכְרָא יַעֲבֵיד נִכְסַת קוּדְשַׁיָא קֳדָם יְיָ עַל סַלָּא דְפַטִּירַיָא וְיַעֲבֵיד כַּהֲנָא יָת מִנְחָתֵיהּ וְיָת נִסְכֵּיהּ׃ יח וִיגַלַּח נְזִירָא בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא יָת רֵישׁ נִזְרֵיהּ וְיִסַּב יָת שְׂעַר רֵישׁ נִזְרֵיהּ וְיִתֵּן

העמק דבר

ה' ויודע להשיג דעת אלהים כמש"כ בס' ויקרא כ"ג י"ח פ"ש: (יד) וכבשה אחת · ואיל אחד. בחטאת ושלמים הקדים אחת לתמים. ובעולה כתיב בן שנתו תמים אחד · והיינו משום דעיקר משמעות אחד. ללמד ולא שנים [ולא הוצרך הכתוב לכתוב שיהא אחד ולא שנים גבי חטאת חלב שבא לכפרה · כי אם גבי חטאת מצורע בס' ויקרא י"ד י' וכאן גבי חטאת נזיר · באשר המה אינם מכפרים כדאיתא בזבחים ד"ע ב' חטאת נזיר וא"מ הני עולות נינהו · וגם אינו מכשיר לאכילת קודש במצורע וליין בנזיר. דעיקר המכשיר במצורע הוא האשם ובנזיר השלמים · מש"ה היה עולה עה"ד שיכול להביא יותר לנדבה כמו עולה ע"כ הזהיר הכתוב אחד ולא שנים] ואינו דומה משמעות אחד דכתיב בעולה לאחת דכתיב בחטאת ושלמים דבעולה יכול להקריב יותר · ואינו תנאי אלא דין שא"צ יותר. משא"כ בחטאת הוא תנאי דוקא א' ואם הביא שנים לא יצא כלל · דכל שאינו בזה את"ז אפי' בד"א אינו · מש"ה כתיב בחטאת אחת קודם תמימה שניהם לתנאי · וכן בשלמים דאע"ג שבא בנדבה · אבל שיהא בדין נזיר עם סל המצות ובזרוע בשלה זה א"א אלא אחד ולא שנים · ובדבריט מיושב סדר המקרא שהקדים עולה לחטאת היינו להסמיך חטאת לשלמים ששניהם שוין שאין באין נדבה כאן: (טו) וסל מצות וגו' · שבא כמו תודה לה' שמביאים להם להודות ולהלל על הנס · כך בא כאן להודות לה' על שעזרו לכך להיות קדוש לה'. כמש"כ ממקרא דעמוס ב' שחשב מטובות שעשה הקב"ה לישראל שהקים מבחוריהם לנזירים · היינו שעזר אותם להקדש ולהשיג מעלת קדושה ואהבת ה'. אלא דבתודה מביאים גם לחם חמץ ·: משא"כ כאן אין מקום לחמץ שאינו עולה על המזבח משום שמעורב בו תחבולות אנוש. כמש"כ בס' ויקרא ב' י"א · והא דכתיב וסל מצות ללמד שמביאים כל לחמים בכל אחד כמש"כ הרמב"ם ה"נ פ"ח ה"א. ויבואר עוד רמז ע"ז לפנינו מקרא י"ט: (טז) והקריב הכהן · את הנזיר והקרבנות עם הסל: לפני ה' · כמו שכתוב במצורע והעמיד הכהן המטהר את האיש המיטהר לפני ה' · אלא דשם כתיב והעמיד · היינו בתחילת כניסתו בפתח העמידו שלא ילך לפנים ממחיצתו · וכאן כתיב והקריב · שהרי רשאי ליכנס בכל עזרת ישראל · ומהראוי לקרבו לפנים · כדי שיחול עליו ביותר כח הקדושה: (יז) ואת האיל יעשה וגו' · בכ"מ דכתיב עשיה בקרבנות משמע גם שחיטה וזריקה גם הקטרה כדאי' זבחים דף ח' ועשה הכהן את החטאת שיהו כל עשיותיו לשם חטאת וע' בתוס' שם ד"ז ב' בד"ה וזבחת ועשית יכול אף הקטר הלבו ת"ל וזבחת · וא"כ היה במשמע כאן ג"כ שיקטיר אימורין ואח"כ וגלח הנזיר · והכי משמע מדכתיב ועשה הכהן את מנחתו ואת נסכו שהוא אחר הקטרת אימורין · אבל באמת אינו כן אלא תגלחת מיד אחר שחיטה וזריקה · וכדתנן בנזיר דף מ"ה היה שוחט את השלמים ומגלח עליהם (א)· וטעמו ש"ד דמפרש יעשה שחיטה וזריקה לבד יבואר במקרא כ' וא"כ פי' ועשה הכהן את מנחתו וגו' · אין הפי' כאן הקטרה כמש"כ · אלא פי' ועשה שיכין הבילה וכדומה וכיב"ז נתפרש להלן ט"ו ה"ו כ"ח כ' ע"ש · וזה באמת כשר בבעלים · אלא משום שהבעלים עוסקים בגלוח ובישול השלמים ע"כ כתיב ועשה הכהן וגו' הוא יכין: (יח) אשר תחת זבח השלמים · פרש"י לפי שלמי נזיר היו מתבשלין בעזרה שצריך ליטול הכהן הזרוע אחר שנתבשל כו' · אין כונת רש"י שבשביל זה נפסל יוצא

הרחב דבר

(א) וזהו עיקר הכוונה שם דמיד אחר שחיטה מגלח. ולא כמש"כ התוס' דהשמעינן התנא דמקדים שלמים לחטאת ובזה פליג ר"א שם וס"ל דמגלח על החטאת שהחטאת קודמת. הא כ"ע ס"ל שמגלח על קרבן ראשון. וזהו פי' התוס' אבל הוא תמוה כמש"כ התוס' עצמם דא"כ למה הקדים חטאת ועולה לשלמים. ולי קשה עוד דבמס' זבחים פ' כה"ת דתנן סדר הקרבה ומקומות המיוחדים שקודם עולה לחטאת אמאי לא פירש שקדמת שלמי נזיר לחטאת ועולה. אלא העיקר כמש"כ הרמב"ם בה"נ פ"ח ה"ב דשוחט חטאת ועולה קודם לשלמים. ואח"כ שוחט את השלמים ומגלח עלי'. ובזה חולק ר"א וס"ל דמגלח על החטאת הקודמת לכ"ע ואם גלח על אחת משלשתן יצא. ות"ק ס"ל דנהי דבדיעבד הכי הוא הא לכתחילה מגלח על שלשתן שהרי שלמים באחרונה. והא דפי' התנא הי' שוחט את השלמים כו' לא בא אלא ללמדנו דאחר שו"ז הי' מגלח ולא אחר הקטרת אימורין :

יט וְלָקַח הַכֹּהֵן אֶת־הַזְּרֹעַ בְּשֵׁלָה מִן־הָאַיִל וְחַלַּת מַצָּה אַחַת מִן־הַסַּל וּרְקִיק מַצָּה אֶחָד וְנָתַן עַל־כַּפֵּי הַנָּזִיר אַחַר הִתְגַּלְּחוֹ אֶת־נִזְרוֹ׃ כ וְהֵנִיף אוֹתָם הַכֹּהֵן ׀ תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה קֹדֶשׁ הוּא לַכֹּהֵן עַל חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְעַל שׁוֹק הַתְּרוּמָה וְאַחַר יִשְׁתֶּה הַנָּזִיר יָיִן׃ כא זֹאת תּוֹרַת הַנָּזִיר אֲשֶׁר יִדֹּר קָרְבָּנוֹ לַיהוָה עַל־נִזְרוֹ מִלְּבַד אֲשֶׁר־תַּשִּׂיג יָדוֹ כְּפִי נִדְרוֹ אֲשֶׁר יִדֹּר כֵּן יַעֲשֶׂה עַל תּוֹרַת נִזְרוֹ׃ פ כב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כג דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרְכוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר

ת"א ולקח הכהן. זבחים [illegible] חולין לח: על כפי הנזיר. קדושין לו: אחר התגלחו. נזיר מו: ואחר ישתה הנזיר יין. שם: זאת תורת הנזיר. שם כ מו: קרבנו לה' על נזרו. תמורה י: כן יעשה. מנחות יט כו: כה תברכו. סוטה לח לט חולין מט כל הפרשה עקרים פ' אחרון · שם ענין ברכת כהנים מ"ד פי"ע עקידה שער נח: אמור

רש"י

מתבשלין בעזרה שצריך ליטול הכהן הזרוע אחר שנתבשל ולהניף לפני ה': (יט) הזרוע בשלה. לאחר שנתבשלה: (כ) קדש הוא לכהן. החלה והרקיק והזרוע תרומה הן לכהן: על חזה התנופה. מלבד חזה ושוק הראויים לו מכל שלמים מוסף על שלמי נזיר הזרוע הזה לפי שהיו שלמי נזיר בכלל ויצאו לידון בדבר החדש להפרשת זרוע הוצרך להחזירן לכללן לידון אף בחזה ושוק: (כא) מלבד אשר תשיג ידו. שאם אמר הריני נזיר על מנת לגלח על מאה עולות ועל מאה שלמים כפי נדרו אשר ידור כן יעשה מוסף על תורת נזרו: על תורת הנזיר. יוסיף ולא יחסר שאם אמר הריני נזיר חמש נזירות על מנת לגלח על ג' בהמות הללו אין אני קורא בו כאשר ידור כן יעשה: (כג) אמור להם. כמו זכור שמור בלע"ז דיש"ט (זאגענד): אמור להם. שיהיו כולם שומעים (ספרי): אמור. מלא לא תברכם בחפזון ובהלות

העמק דבר

מעזרת ישראל כמו חטאת ואשם · דאל"כ · דזרוע אינו אלא ככל האיל רק שנאכל לכהנים · ובפירוש תנן בגמ' מדות פ"ב דבעזרת נשים היה מתבשל · והוא מחנה לויה כמו כל ירושלים · וכ"כ התוס' בנזיר דף מ"ה ב' ד"ה ולא · דשלמים נאכלין בכל העיר ואם מגלח פתח אוהל מועד ודוד שלמים בעיר כו' אלא כונת רש"י בעזרת נשים · ולא שנפסל אם נתבשל בירו' · אלא שדרך היה לבשלן סמוך למקדש בשביל הזרוע · והא שפרש"י הכי · הוא משום דכתיב וגלח הנזיר פתח א"מ · ונהי דלא מתפרש כמו בכ"מ דכתיב פתח א"מ דמשמעו במחנה שכינה . מכ"מ משמעו סמוך לא"מ והיינו ע"כ · תדע שהרי בפי' תניא בנזיר שם וחכ"א הכל לא היו מגלחין תחת הדוד חוץ מן הטהור שבמקדש מפני שנעשה כמצותו · הרי דמצוה הוא שיגלח במקדש והיינו ע"כ סמוך למקדש והכי מוכח מדתניא שם ר"ש שזורי א' הנזיר ולא הנזירה שמא יתגרו בה פרחי כהונה · אלמא דמצות הגלוח הוא בע"כ במקום שהכהנים מצוים · וע"ש בתוס' . וראוי לדעת דבגמ' שם נדרש מזבח השלמים לרבות חטאת ואשם . ומפרש בגמ' דהיינו אשם נזיר טמא : ואף ע"ג דחכמים ס"ל שלא היו מגלחין תחת הדוד אלא טהור . וכן פסק הרמב"ם פ"ו הי"ד דתגלחת טומאה לא היה במקדש : ולא היה משלח תחת הדוד . מכ"מ נקטינן דרשה זו כמש"כ הרמב"ם שם והמגלח במקדש אם השליכן תחת הדוד יצא : ופי' דאע"ג דאסור בהנאה וא"כ היה אסור לשרוף את השער תחת הדוד של האשם שהרי נהנים בבישולו : מכ"מ אם השליכן תחת הדוד של אשם יצא . ואינו עובר באיסור הנאה : ולכאורה תמוה מאין נמצא כאן רמז על נזיר טמא . דיתורא דזבח אפשר לדרוש על החטאת של טהור לבד . ונראה דלשון וגלח הנזיר קשה : דהנזיר מיותר שהרי ידענו

דבנזיר

עַל אִשְׁתָּא דִּי תְחוֹת דּוּדָא דְּנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא: יט וְיִסַּב כַּהֲנָא יָת דְּרָעָא בְּשִׁילָא מִן דִּכְרָא וּגְרִיצְתָּא פַּטִּירְתָּא חֲדָא מִן סַלָּא וְאֶסְפּוֹג פַּטִּיר חָד וְיִתֵּן עַל יְדֵי נְזִירָא בָּתַר דִּיגַלַּח יָת נִזְרֵיהּ: כ וִירִים יַתְהוֹן כַּהֲנָא אֲרָמָא קֳדָם יְיָ קוּדְשָׁא הוּא לְכַהֲנָא עַל חַדְיָא דַאֲרָמוּתָא וְעַל שָׁקָא דְאַפְרָשׁוּתָא וּבָתַר כֵּן יִשְׁתֵּי נְזִירָא חַמְרָא: כא דָּא אוֹרַיְתָא דִנְזִירָא דִּי יִדַּר קֻרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ עַל נִזְרֵיהּ בַּר דִּי תַדְבֵּיק יְדֵיהּ כְּפוּם נִדְרֵיהּ דִּי יִדַּר כֵּן יַעֲבֵיד עַל אוֹרַיְתָא דִנְזִירֵיהּ: כב וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: כג מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי לְמֵימַר כְּדֵין תְּבָרְכוּן יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּד תֵּימְרוּן

העמק דבר

דבנזיר איירי שנלרך לתגלחת: בשלמא במקרא ונתן על כפי הנזיר. או ואחר ישתה הנזיר יין. ניחא דס"ד דקאי על הכהן דמיירי בי'. אבל כאן א"א לטעות דמיירי בכהן. שהרי כתיב וגלח פתח א"מ את שער ראש נזרו. אלא ע"כ בא ללמד דמיירי בנזיר טמא ג"כ שהוא עודנו נזיר. והיינו תגלחת טומאה. ורחיה לדבר דר"ש שורי דריש הנזיר ולא המירה. והרי א"א לדרוש מלשון זכר שאין הנקבה בכלל אלא א"כ הוא מיותר כמש"כ התוס' בפ"א דב"ק. אלא ע"כ דכאן ג"כ מיותר. והיינו דת"ק דריש לרבות נזיר טמא: (יט) הזרוע בשלה מן האיל. הזרוע מן האיל מבושל מיבעי. שהרי מבשלים בשלמות. ואין לומר דבאמת לא היה מבושל אלא הזרוע שהרי בפירוש כתיב על האש אשר תחת זבח השלמים. והיה במשמע מכאן דהזרוע בשלה בפ"ע ולא עם האיל אבל א"כ למאי כתיב מן האיל. והרי ידענו דבשלמים מיירי שהרי החטאת כולה לכהנים. אלא ע"כ ללמדנו שיתבכו כשהוא מבושל מן האיל: וא"כ היה לכתוב מן האיל מבושל. ע"ז אי' בירו' נזיר פ"ו ה"ט כתיב ולקח הכהן את וגו'. אי בשלה יכול בפ"ע ת"ל מן האיל הא כיצד חותכה עד שמניח בה כשעורה (א). והנה ענין הגווי בזה ללמדנו שהנזיר השיג מעלת הכהונה בקדושה זולת שאינו יכול לעבוד בבהמ"ק. וע"כ מה שעפ"י דין מותר בדיעבד בכל האיסורין. הרי כאן לכתחלה שיתבשל קדושת שומן הזרוע חלק הכהן בבשר האיל. והנזיר יאכלנו. ומש"ה המנוה כמו כן שיהיו מונחים כל החלות בסל אחד בלי השש משום פכורין מחלק הכהן ללחמי הנזיר כיון שעפ"י דין אין לחוש ובטלים בהיתר: (כ) על חזה התנופה וגו'. פרש"י בשם הספרי מלבד חו"ש הראוים לו מכל שלמים כו': ובאמת עיקר הא דכתיב אבל תנופת הזרוע על חזה התטפה בל"ז ניחא שבא ללמד שאינו תנופה בפ"ע. אלא ביחד עם חזה התנופה: ומזה למדנו שעדיין לא נקטרו האימורין. שהרי תנופת חו"ש יחד עם החלבים. ומכאן למדנו פירוש יעשה זבח שלמים וגו' במקרא י"ז שאינו אלא שחיטה וזריקה כמש"כ שם. והא דספרי שהביא רש"י אינו אלא על הא דאסמכי' הא על חזה התנופה להא דכתיב קודש הוא לכהן. דמשמע דבא כן הכתוב ללמד דחזה התנופה ושוק התרומה שמה לכהן ג"כ כמו הזרוע. ע"ז הוא שבא הספרי לומר לפי שילא לידון בדבר החדש. ואנלומ' דמש"ה כתיב לכהן על חזה התנופה ללמדנו ג"כ שאין הכהן זוכה באכילת הזרוע כי אם לאחר הקטרת האימורין כמו חו"ש שאין הכהן זוכה באכילתן עד אחר הקטרת האימורין כדאי' בפסחים דף נ"ט ב'. דבאמת אינו כן אלא כמו דהבעלים יכולין לאכול השלמים גם לפני הקטרת האימורין ה"נ כהן אוכל הזרוע עמו. והכי משמע לשון הרמב"ם הל' מעה"ק פרק ז' ה"א ואין הכהנים רשאין בהו"ש כו' ולא הזכיר הזרוע והלחם דמיירי בהו שם. והכי נראה עוד מתוספתא מנחות פ"ז אלא שהיא משובשת בדפוס והכ"מ להגיה: (כא) אשר ידור וגו' מלבד אשר תשיג ידו. שאם ידו משגת להרבות בקרבנות מלוה להרבות אפי' לא נדר לגלח על יותר מהחיוב. וכתיב אשר ידור וגו'. ומה מקרא הסר זאת תורת הנזיר מלבד אשר תשיג ידו. אלא ללמדנו דדוקא אשר ידור קרבנו על נזרו. היינו שהוא המביא קרבנותיו על נזירותו. הוא שמלוה להרבות אם ידו משגת. משא"כ אם הוא מגלח על נזירות אחר כהא דתנן במס' נזיר פ"ב ועלי לגלח נזיר כו'. אין על המביא קרבנותיו של הנזיר להוסיף אפי' אם השיגה ידו: כפי נדרו אשר ידור וגו'. היינו אם אמר ה"נ על מנת לגלח על מאה עולות ועל מאה שלמים. א"א לגלח בפחות אפי' לא השיגה ידו. והכי תניא בספרי שאם אמר ה"נ ע"מ לגלח על מאה עולות כו' קורא אני עליו כפי נדרו כו'. [ולא כדמשמע מפרש"י כאן שהעמיד זה הדין על רישא דקרא מלבד אשר תשיג ידו. ואולי הוא טה"ד וצ"ל כפי נדרו שאם אמר כו']: (כג) אמור להם. לפי

הרחב דבר

(א) ובזה הדיוק תלי' מחלוקת ת"ק ור"ש בחולין דצ"ח ב' אין בשלה אלא שלמה רשב"א אין בשלה אלא שנתבשל עם האיל. ופלוגתייהו במשמעות המקרא בכלל היאך לפרש בשלה. ולא בדיוק המלה בשלה פליגי כפרש"י ותוס' אלא כמו ר"ש דייק במה דכתיב מן האיל כי בשלה עם האיל כך לת"ק ה"פ דמדכתיב מן האיל למדנו דדיוק בשלה הוא שתהי' דווקא שלמה ועוד יש הרבה לבאר בזה ובעזהשי"ת ה' להוציא לאור ביאור הספרי אבאר בארוכה:

לָהֶם: ס כד יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ: ס כה יָאֵר יְהוָה | פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: ס כו יִשָּׂא יְהוָה | פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: ס כז וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם: ס חמישי ז א וַיְהִי בְּיוֹם כַּלּוֹת מֹשֶׁה לְהָקִים אֶת־הַמִּשְׁכָּן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וַיִּמְשָׁחֵם וַיְקַדֵּשׁ אֹתָם: ב וַיַּקְרִיבוּ נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל רָאשֵׁי בֵּית אֲבֹתָם הֵם נְשִׂיאֵי הַמַּטֹּת הֵם הָעֹמְדִים עַל־הַפְּקֻדִים: ג וַיָּבִיאוּ אֶת־קָרְבָּנָם לִפְנֵי יְהוָה שֵׁשׁ־עֶגְלֹת צָב וּשְׁנֵי עָשָׂר בָּקָר עֲגָלָה עַל־שְׁנֵי הַנְּשִׂאִים וְשׁוֹר לְאֶחָד וַיַּקְרִיבוּ אוֹתָם לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן: ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־

ת״א להם. סוטה לח: וישמרך. פסחים קז: ישא ה׳ פניו אליך. ברכות כ נדה ע ר״ה יז מגילה כח: ויחנך. פסחים קז: ושמו את שמי על בני ישראל. מגילה יח סוטה לט עקרים מב פ׳ כח: ואני אברכם. חולין מט: וימשחם. סנהדרין יז שבועות טו מנחות כז:

רש״י

אלא בכוונה ובלב שלם (במדבר רבה): (כד) יברכך. שיתברכו נכסיך: וישמרך. שלא יבואו עליך שודדים ליטול ממונך שהנותן מתנה לעבדו אינו יכול לשמרו מכל אדם וכיון שבאים לסטים עליו ונוטלין אותה ממנו מה הנאה יש לו במתנה זו אבל הקב״ה הוא הנותן הוא השומר והרבה מדרשים דרשו בו בספרי: (כה) יאר ה׳ פניו אליך. יראה לך פנים שוחקות פנים צהובות: ויחנך. יתן לך חן (ספרי): (כו) ישא ה׳ פניו אליך. יכבוש כעסו: (כז) ושמו את שמי. יברכום בשם המפורש (ספרי): ואני אברכם. לישראל ואסכים עם הכהנים. ד״א ואני אברכם לכהנים: ז (א) ויהי ביום כלות משה. כלת כתיב (ר״ל בפתח ולא כלות בשוא ודו״ק) יום הקמת המשכן היו ישראל ככלה הנכנסת לחופה (במדבר רבה): כלות משה. בצלאל ואהליאב וכל חכם לב עשו את המשכן ותלאו הכתוב במשה לפי שמסר נפשו עליו לראות תבנית כל דבר ודבר כמו שהראהו בהר להורות לעושי המלאכה ולא טעה בתבנית אחת וכן מצינו בדוד לפי שמסר נפשו על בנין בית המקדש שנאמר זכור ה׳ לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה׳ וגו׳ (תהלים קל״ב) לפיכך נקרא על שמו שנא׳ ראה ביתך דוד (מלכים א׳ י״ב): ביום כלות משה להקים. ולא נאמר ביום הקים מלמד שכל שבעת ימי המלואים היה משה מעמידו ומפרקו באותו

העמק דבר

הפסוק שני אופני ברכות כהנים היו גם בבהמ״ק. אחד בנשיאת כפים כמו האומר לחבירו. ואחד בתפלה כדאי׳ במס׳ התמיד פ״ה והובא בברכות די״א אמר להם הממונה ברכו ברכה אחת וברכו את העם כו׳ וברכת כהנים. וכמש״כ התוספות שם וכבר ביארנו מקור הדבר בפרשת שמיני גבי ברכת אהרן ביום השמיני. ומש״ה פירש הכתוב כאן דנוסחות שתי הברכות שוין היינו כה תברכו בשעת התפלה שלא באמור להם: אמור להם. הוא בנשיאת כפים ובאמירה לישראל: (כד) יברכך ה׳. נכלל בזה לכל אדם כפי הראוי לו להתברך. כמש״כ בספר דברים ט״ז ט״ז עה״פ ולא יראה את פני ה׳ ריקם וגו׳ כברכת ה׳ אלהיך אשר נתן לך. הברכה ההיא לפי הברכה שנתברך עד כה. לעוסק בתורה בלימודו. ולעוסק במסחור בסחורתו. כך נכלל בזו הברכה הכללית יברכך ה׳ תוספת לכל אדם במה שיש לו: וישמרך. דכל ברכה בעי שמירה שלא יהפכו לרועץ ח״ו. בעל תורה בעי שמירה מן הגאוה וחה״ש וכדומה.

להון : כד יברכינך יי ויטרינך : כה ינהר יי שכינתיה לותך וירחם יתך : כו יקבל יי שכינתיה לותך וישוי לך שלם : כז וישוון ית ברכת שמי על בני ישראל ואנא אברכינון : א והוה ביומא דשיצי משה לאקמא ית משכנא ורבי יתיה וקדיש יתיה וית כל מנוהי וית מדבחא וית כל מנוהי ורבינון וקדיש יתהון : ב וקריבו רברבי ישראל רישי בית אבהתהון אינון רברבי שבטיא אינון דקימין על מנינא : ג ואיתיאו ית קרבנהון קדם יי שית עגלן כד מחפן ותרי עשר תורי עגלתא על תרין רברביא ותור לחד וקריבו יתהון לקדם משכנא : ד ואמר יי למשה למימר :

ר ש " י

היום העמידו ולא פרקו לכך נאמר ביום כלות משה להקים אותו היום כלו הקמותיו וראש חדש ניסן היה (גיטין ס') בשני נשרפה הפרה בשלישי הזו הזיה ראשונה ובשביעי גלחו : (ב) הם נשיאי המטות . שהיו שוטרים עליהם במצרים והיו מוכים עליהם (ספרי) שנאמר ויכו שוטרי בני ישראל וגו' (שמות ה') : הם העומדים על הפקדים . שעמדו עם משה ואהרן כשמנו את ישראל שנאמר ואתכם יהיו וגו' : (ג) שש עגלות צב . אין צב אלא מחופים וכן ובצבים ובפרדים (ישעיה ס"ו) עגלות מכוסות קרויות צבים : ויקריבו אותם לפני המשכן . שלא קבל משה מידם עד שנאמר לו מפי המקום . אמר רבי נתן מה ראו הנשיאים להתנדב כאן בתחלה ובמלאכת המשכן לא התנדבו תחלה אלא כך אמרו הנשיאים יתנדבו צבור מה שיתנדבו ומה שמחסרין אנו משלימין כיון שראו שהשלימו צבור את הכל שנאמר והמלאכה היתה דים (שמות ל"ו) אמרו מעתה מה לנו לעשות הביאו אבני השוהם והמלואים לאפוד ולחשן לכך התנדבו כאן

העמק דבר

וכמשמעו שלא ישכח . בעל נכסים בעי שמירה שלא יהי עושר לרעתו כמו בקרח ונבות היזרעאלי וכדומה . וכמשמעו שמירה מגניבה ואבידה · וכדומה כל ענין הטעון ברכה . נדרש לשמירה מן הגורם לנער : (כה) יאר ה' וגו' . היינו שהכל יראו שעליך זורח ה' ולא שזהו הצלחת המזל . ומשמעות פניו . היינו השגחתו כענין לשון ופניתי אליכם . ויש שהוא מושגח מהקב"ה אבל אינו ניכר שאך השגחת ה' עליו . וא"כ ההשגחה שלא בהורה . אבל כאשר הכל מכירים שהשגחת ה' היא מצלחתו מיקרי יאר ה' פניו אליך. יהיה פניו אליך בהארה : ויחנך . קבלת התפלה ובקשה מיקרי חן וחסד . כלשון המקרא בס' ישעיה (לג ב) ה' חננו לך קוינו. ואין קווי אלא תפלה כדאיתא במכילתא וספרי . ומשה רבינו בשעת העגל אמר בסמיכות לבו בטוח בה' שישמע תפלתו . משום שאתה אמרת כי מצאת חן בעיני כמש"כ בס' שמות ל"ג י"ב . ומזה הטעם דרשו בחגיגה דף י"ב כל העוסק בתורה בלילה חוט ש"ח משוך עליו ביום שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי תפלה לאל חיי . פי' מה יהיה חסדו אשר יצוה ה' על העוסק בשירה בלילה . היינו תפלה לאל חיי . שתקובל תפלתו · והנה אחר שיאר ה' פניו . והכל יראו שאהוב אתה בעיניו ית' ממילא מובן שיבקשו בני אדם ממך להתפלל ברעותיהם . מש"ה הסמיך הברכה לזה ויחנך . שתקובל תפלתך גם עבור אחרים : (כו) ישא ה' פניו . כאן משמעות פניו מדותיו . שמכונים פנים . באשר לפי מדת האדם משתנה צורת הפנים . אם בפניה צוהלות או נזעמות וכדומה . ותכונת הברכה שיהיו מדותיו של הקב"ה רחום וחנון וכדומה נשואות אליך וע' בס' שמות ל"ג

י"ד : וישם לך שלום . אחר כל הברכות . מברכים בכלי המחזיק אותם . שבלי שלום אין נחת בשום ברכה : (כז) ושמו את שמי וגו' . עוד הכהנים מועילין לבית ישראל במה שישימו את שם ה' על ב"י . שהתפללו להשרות כבוד שמו עליהם בכל פרט לומר ה' יתן לך כך . וכדומה בכל ענין · ובזה ואני אברכם . בכל עת לפי הצורך והברכה שיברכו :

ז (א) ויהי ביום כלות משה וגו' . היינו באחד לחודש הראשון . וא"כ הוא פלא מאין ידעו אז מי יהיו העומדים על הפקודים ומי המה נשיאי ישראל · והרי כ"ז לא נהיה עד אחד לחודש השני . אבל באמת מצינו כבר במלאכת המשכן כתיב והנשיאים הביאו וגו' וצריך לומר דהנשיאים היו בהסכמות כל שבט שהוא הגדול בהם . והקב"ה הסכים בשעת המנין אשר המה יהיו עומדים על הפקודים : ואת המזבח ואת כל כליו · פי' העמיד את המזבח וגו' ואח"כ וימשחם וגו' · ומשונה הלשון במזבח מרישיה דקרא במשכן עצמו . דשם כתיב הקמה תחלה בו לבד . ובמשיחה וקידוש מסיים ואת כל כליו . ובמזבח כתיב בהעמדה המזבח וכליו ואחר כך במשיחה וקידוש כוללם ביחד . ללמדנו הא דתניא בספרי שלא קידש אחד מהם עד שמשחו כולם . פי' דמש"ה כתיב במשיחה וקידוש אותם משום שביחד נתקדשו כמו דמפרש הגמ' ביומא ד"ה אותם דכתיב בבגדי כהונה . וע"ע מש"כ בספר שמות מ' י"א בשם הירו' : (ב) הם נשיאי המטות · שנבחרו בהם המטות . ובספרי דריש המה היו נשיאים בעת שהוכו במטות בשביל החכן:הם העומדים עה"פ.שנבחר בהם הקב"ה אחרי כן : (ג) ויקריבו אותם לפני המשכן · המה בעצמם ובכבודם הוליכו את העגלות והכבודה

משה לאמר: ה קח מאתם והיו לעבד את־עבדת אהל מועד ונתתה אותם אל־הלוים איש כפי עבדתו: ו ויקח משה את־העגלת ואת־הבקר ויתן אותם אל־הלוים: ז את | שתי העגלות ואת ארבעת הבקר נתן לבני גרשון כפי עבדתם: ח ואת | ארבע העגלת ואת שמנת הבקר נתן לבני מררי כפי עבדתם ביד איתמר בן־אהרן הכהן: ט ולבני קהת לא נתן כי־עבדת הקדש עלהם בכתף ישאו: י ויקריבו הנשאים את חנכת המזבח ביום המשח אתו ויקריבו הנשיאם את־קרבנם לפני המזבח: יא ויאמר יהוה אל־משה נשיא אחד ליום נשיא אחד ליום יקריבו את־קרבנם לחנכת המזבח: ס יב ויהי המקריב ביום הראשון את־קרבנו נחשון בן־עמינדב למטה יהודה: יג וקרבנו

ת"א ולבני קהת. סוטה לה ערכין יא: נשיא אחד. קדושין מב: ביום הראשון. מ"ק ט: קרבנות הנשיאים כלם עקידה שער כו:

רש"י

תחלה: (ח) כפי עבודתם. שהיה משא בני גרשון קל משל מררי שהיו נושאים הקרשים והעמודים והאדנים: (ט) כי עבודת הקדש עלהם. משא דבר הקדושה הארון והשלחן וגו' לפיכך בכתף ישאו: (י) ויקריבו הנשאים את חנכת המזבח. לאחר שהתנדבו העגלות והבקר לשאת המשכן נשאו לבם להתנדב קרבנות המזבח לחנכו: ויקריבו הנשיאם את קרבנם לפני המזבח. כי לא קבל משה מידם עד שנאמר לו מפי הגבורה: (יא) יקריבו את קרבנם לחנכת המזבח. ועדיין לא היה יודע משה האיך יקריבו אם כסדר תולדותם אם כסדר המסעות עד שנאמר לו מפי הקב"ה יקריבו למסעות איש יומו (זבחים כ"א): (יב) ביום הראשון. אותו היום נטל עשר עטרות ראשון למעשה בראשית ראשון לנשיאים וכו' כדאיתא בסדר עולם: למטה יהודה. יחסו הכתוב על שבטו ולא שגבה משבטו והקריב הו אינו

העמק דבר

לפני ה' כענין שאמרו בפסחים ס"פ אלו דברים תנא כל א' וא' נותן פסחו בעורו ומפשיל לאחוריו א' רב עילים טייעות. הכוונה שלא היו מתכבדים לצוות לעבדיהם לישא את הפסח. אלא הם בעצמם נשאו כדרך שהערביים עושים. וע' ס' שמות י"א לא וכך עשו הנשיאים כאן: (ז) את שתי העגלות ואת ארבעת הבקר. ראוי היה לכתוב שתי עגלות וארבע בקר. אלא הפי' אותם העגלות ואותם הבקר ולא נתחלפו הבקר לעגלות אחרות. ומה שזכו למשאם זכו לכל הימים. ואע"ג שביארנו בס' שמות כ"ו כ"ד דלא שייך זה הדין אלא באדם שיש לו משפט וזכות. מכ"מ ה"נ אותו נשיא שזכה עגלה שלו והבקר שלו ע"ז. ה"ז זכה לאותו דבר: נתן לבני גרשון. לא באותו יום היה שהרי לא נתברר משא של כל אחד עד אחר המנין. אלא בעת שהגיעה השעה לישא בראשונה. נתחלקו העגלות והבקר:

ה קַבֵּל מִנְהוֹן וִיהוֹן לְמִפְלַח יַת פּוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתִתֵּן יַתְהוֹן לְלֵוָאֵי גְּבַר כְּמִיסַת פּוּלְחָנֵיהּ: ו וּנְסֵיב מֹשֶׁה יַת עֶגְלָתָא וְיַת תּוֹרֵי וִיהַב יַתְהוֹן לְלֵוָאֵי: ז יַת תַּרְתֵּין עֶגְלָתָא וְיַת אַרְבַּעַת תּוֹרֵי יְהַב לִבְנֵי גֵרְשׁוֹן כְּמִיסַת פּוּלְחַנְהוֹן: ח וְיַת אַרְבַּע עֶגְלָתָא וְיַת תְּמַנְיָא תּוֹרֵי יְהַב לִבְנֵי מְרָרִי כְּמִיסַת פּוּלְחַנְהוֹן בִּידָא דְאִיתָמָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא: ט וְלִבְנֵי קְהָת לָא יְהַב אֲרֵי פּוּלְחַן קוּדְשָׁא עֲלֵיהוֹן בְּכַתְפָּא נַטְלִין: י וְקָרִיבוּ רַבְרְבַיָּא יַת חֲנֻכַּת מַדְבְּחָא בְּיוֹמָא דְרַבִּיאוּ יָתֵיהּ וְקָרִיבוּ רַבְרְבַיָּא יַת קֻרְבַּנְהוֹן לָקֳדָם מַדְבְּחָא: יא וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה רַבָּא חַד לְיוֹמָא רַבָּא חַד לְיוֹמָא יְקָרְבוּן יַת קֻרְבַּנְהוֹן לַחֲנֻכַּת מַדְבְּחָא: יב וַהֲוָה דִמְקָרֵיב בְּיוֹמָא קַדְמָאָה יַת קֻרְבָּנֵיהּ נַחְשׁוֹן בַּר עַמִּינָדָב לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה: יג וְקֻרְבָּנֵיהּ מְגִיסְתָּא דִכְסַף

העמק דבר

(ט) כי עבודת הקדש עלהם. הלא עליהם מיותר. ואפשר לפרש בשני אופנים. א' לדרוש דוקא בשעה שעליהם בכתף ישאו משא"כ אם ישאו אחרים את הקודש אינו כן. ב' אשר המצוה במשא הארון שיהא דוקא עליהם ולא על אחר. והנה דוד המלך בראשונה הוביל את הארון על העגלה. לא ששכח מקרא דכי רב. אלא הבין כפי' הראשון. ע"כ הנהיג את הארון ע"י עוזה ואחיו שאינם לוים ועל עגלה. אח"כ ראה והתבונן כי טעה בדרשת הכתוב ויש לדרוש להיפך עבודת הקודש עליהם דוקא והיינו שאמר דוד ללוים בדה"י א' ט"ו התקדשו אתם וגו' כי למבראשונה לא אתם פרץ ה' אלהינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט. פי' לא כוננו איך לדרוש (א): בכתף ישאו. בבדים ישאו מיבעי וכלשון המקרא בפ' תרומה וממילא נישאת בידים או על הכתף. אלא בא לרמז שבשעת משא כלי קודש אלו יש להם בעצמם להיות מרכבה לשכינה. וא"כ עליהם להיות דבקים במחשבתם בדעת אלקות. וזה הכח של דעת הוא במוח של אחורי הראש. והוא בכתף: ועי' מש"כ בס' שמות ס"פ בא על מאמר יאשיהו המלך אין לכם משא בכתף. ובערכין די"א איתא דבהאי קרא בכתף ישאו נרמז מצות שיר שבבהמ"ק. והיינו דאז ג"כ היו הלוי' מתדבקי' במחשבתם למעלה: (י) ויקריבו הנשיאם את קרבנם לפני המזבח. לפי הפשט הקרבה לאשונה היתה קדושת פה. והקרבה שניה הוא שהביאו לפני המזבח להקריב וכסבורים להקריב כולם ביום אחד. וכמש"כ בספר ויקרא א' ג' דשם הקרבה חל על כל מיני קריבה לה'. אבל רש"י פירש בשם הספרי דתניא ובאו ועמדו לפני המזבח ולא קיבל משה מהם עד שנאמר לו מפי הקודש יקריבו את קרבנם לחנוכת המזבח. ולא נתבאר מוצא הדרש וגם למה לא קיבל. ונראה דלהכי לא קיבל משה משום שהיה שלא כדין להביא חטאת וקטרת שלא כחובה (ב). ומעתה מובן מוצא הדרש. שהוא מדאמר ה' יקריבו את קרבנם לחנוכת המזבח. ואי היתה שלא בא דבר ה' אלא ללמד שנשיא א' ליום יקריב. אם כן מיותר האי לחנוכת המזבח. אלא גם זה בא בדבור יקריבו את קרבנם אע"ג שהוא שלא כחק מכ"מ יקריבו לחנוכת המזבח. וכל שהוא לחנוכה כשר אפי' שלא כחק: ולפי זה הדרש יש לפרש ויקריבו הנשיאים את קרבנם. כמו ויקרב את משפטן לפני ה' כך עמדו הנשיאים לפני המזבח ושאלו למשה אם יקבל מהם והוא שאל ובא התשובה בדבר ה': (יא) יקריבו את קרבנם. יקריב מיבעי שהרי בנשיא אחד א' מיירי. אלא בא ללמד דנשיא א' ליום יקריב בשביל כולם. וכמו שכולם מקריבים בכל יום משנים עשר יום. וכמבואר עוד לפנינו בפרשה זאת חנוכת המזבח: (יב) נחשון בן עמינדב למטה יהודה. ולא כתיב נשיא כמו בכל השבטים דכמו שבימי התנאים היה הנהוג להיות

הרחב דבר

(א) והיינו דאי' במס' סוטה דל"ה שנענש דוד המלך על אמרו זמרות היו לי חקיך: ואמר הקב"ה התורה דכתיב בי' התעיף עיניך בו ואיננו אתה קורא אותם זמירות. חייך שתטעה במקרא דתינוקות של ב"ר יודעין אותו. ואין פי' של המקרא התעיף עיניך בו ואיננו לענין שכחה (כדמוכח במגילה די"ח ב') דא"כ מה שייך זה העונש על מה שאמר זמרות היו לי חקיך. אלא כלפי שאמר דחקיך היינו י"ג מדות שהתורה נדרשת בהם המה לי בנקל לעמוד עליהם כמו זמירות. ע"ז אמר לו הקב"ה תורה דכתיב בי' התעיף עיניך בו ואיננו. משמעו שאם לא תראה ישר בהבטת עין השכל. אז ואיננו. אין המצוה כפי הכתוב ובטל כל המצוה כאלו איננה. ואתה אומר שבקל היא. חייך שתטעה בדרשת המקרא שקל להבין אפי' לתינוקות של ב"ר. דזיל בתר טעמא הוא דעבודת הקודש יש לישא בכתף. וע"כ דייקא על הלוים ולא על זולתם:

(ב) והיינו דאי' במנחות דמ"ה א' על הא דאי' ביחזקאל מ"ש קרבנות דלעתיד בחנוכת המקדש שלא כחק. מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה. והנה לא הזכירו כמו כן חנוכה שעשה שלמה המלך. אלא משום דשלמה לא עשה בהקרבה שלא כדין. רק הרבה עולות ושלמים שבאין בנדבה. אבל עזרא הביא צפירי עזים לחטאת. ע"ז שנינו שהקריב מלואים שלא כחק כדרך שעשה משה. ובזה מובן שכן יהיה לעתיד ב"ב הכל מלואים שלא כחק. והכי פי' הרמב"ם בהל' מעה"ק פ"ב שלא כפרש"י דנבואת יחזקאל הי' על בית שני וזה פלא אלא ה"פ כמו שעשה עזרא שלא כחקי הקרבנות כך יהי' חנוכה לעתיד:

קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק
אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀
מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ יד כַּף
אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ טו פַּר אֶחָד
בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃
טז שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ יז וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים
בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים
בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃ פ
יח בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי הִקְרִיב נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר נְשִׂיא
יִשָּׂשכָר׃ יט הִקְרִב אֶת־קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת
שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים
שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה
בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה

ת"א שניהם מלאים: זבחים פח מנחות ח יט: כף אחת עשרה זהב. פסחים יט חגיגה כג:

ר ש " י

אומר למטה יהודה אלא שנבה משבטו והביא ת"ל זה קרבן נחשון משלו הביא: (יג) שניהם מלאים סלת. למנחת נדבה: (יד) עשרה זהב. כתרגומו משקל עשר שקלי הקדש היה בה: מלאה קטורת. לא מצינו קטרת ליחיד ולא על מזבח החיצון אלא זו בלבד והוראת שעה היתה: (טו) פר אחד. מיוחד שבעדרו: (טז) שעיר עזים אחד לחטאת. לכפר על קבר התהום (עיין ברא"ס) טומאת הספק: (יח) הקריב נתנאל בן צוער. הקרב את קרבנו. מה ת"ל הקריב בשבטו של יששכר מה שלא נאמר בכל השבטים לפי שבא ראובן וערער ואמר אחר שקדמני יהודה אחי אקריב אני אחריו אמר לו משה מפי הגבורה נאמר לי שיקריבו כסדר מסעם לדגליהם לכך אמר הקרב את קרבנו והוא חסר יו"ד שהוא משמע הקרב לשון צווי שמפי הגבורה נצטוה הקרב. ומהו הקריב הקרב שתי פעמים שבשביל שני דברים זכה להקריב שני לשבטים. אחד שהיו יודעים בתורה שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים (דברי הימים א' י"ב). ואחד שהם נתנו עצה לנשיאים להתנדב קרבנות הללו. וביסודו של רבי משה הדרשן מצאתי אמר רבי פינחס בן יאיר נתנאל

העמק דבר

גדול מרבן שמו. כך בימי משה רבינו היה גדול מכנוי נשיא שמו. ואולי משום שכל נשיא הראה נשיאותו ושררותו ביום שמחת מצוה שלו. משא"כ נחשון היה ביום ההוא מצוה של מות נו"א בני אחותו אלישבע: ולא נהג אלא שמחת מצוה לחוד. וא"כ יש ללמוד מזה לאבל במועד דאע"ג שאין אבלות נוהג כלל מכ"מ מה שאינו נוגע לשמחת יו"ט אסור: (יג) קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה וגו'. לפי סדר סיפיה דקרא גבי מזרק היה ראוי לכתוב קערה אחת כסף שלשים ומאה שקלים בשה"ק. ולהלן מקרא פ"ה השוה הכתוב הלשון בקערה ומזרק: אבל כאן שינה. משום שהמזרק היה לדם ופשוט דשנית בגילדה דק אבל קערה הוא ביכא שבגמרא ובו היו עושים המנחה לישה ובעיטה ביד. ומשום הכי היה נדרש להיות גילדה עבה ביותר והייתי אומר שהיה בה הרבה נחשת. ורק סביבה היה כסף צרוף מאה ושלשים שקל. אבל משקל הקערה היה הרבה יותר. מש"ה דייק הכתוב קערת כסף. רק כסף ולא ד"א ופירש עוד דמשקלה לא היה אלא שלשים ומאה: שניהם מלאים. במס' זבחים דפ"ח א' אין מלאים

חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף(מַתְקְלֵיהּ)שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סוּלְתָּא דְּפִילָא בִּמְשַׁח לְמִנְחָתָא: יד בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲסַר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא: טו תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִימַּר חַד בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא: טז צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא: יז וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שַׁתָּא חַמְשָׁא דֵּין קֻרְבָּנָא דְּנַחְשׁוֹן בַּר עַמִּינָדָב: יח בְּיוֹמָא תִּנְיָנָא קָרֵיב נְתַנְאֵל בַּר צוּעָר רַבָּא דְּיִשָּׂשכָר: יט קָרֵיב יָת קוּרְבָּנֵיהּ מַגִּיסְתָּא דִּכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סוּלְתָּא דְּפִילָא בִּמְשַׁח לְמִנְחָתָא: כ בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲסַר סִלְעִין

רש"י

בן נוער השיאן עלה זו: (יט) קערת כסף. מנין אותיותיו בגימטריא תתק"ל כנגד שנותיו של אדם הראשון: שלשים ומאה משקלה. על שם כשהעמיד תולדות לקיום העולם בן ק"ל שנה היה שנאמר ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד וגו' (בראשית ה'): מזרק אחד כסף. בגי' תק"ך על שם נח שהעמיד תולדות בן ת"ק שנה ועל שם עשרים שנה שנגזרה גזירת המבול קודם תולדותיו כמו שפירשתי אצל והיו ימיו מאה ועשרים שנה (שם ו') לפיכך נאמר מזרק אחד כסף ולא נאמר מזרק כסף אחד כמו שנאמר בקערה לומר שאף אותיות של אחד מצטרפות למנין: שבעים שקל. כנגד שבעים אומות שיצאו מבניו: (כ) כף אחת. כנגד התורה שנתנה מידו של הקב"ה: עשרה זהב. כנגד עשרת הדברות: מלאה

העמק דבר

אלא שלמין והוא משום דא"א לפרש כמשמעו מלאים שהרי אין מנחה באה אלא בשיעור המפורש בתורה עשרון א' או שנים. ואין לומר שגם זה היה אידום והוראת שעה כמו קטרת וכדומה. דלהלן מקרא פ"ה יבואר דע"כ לא היה במנחה שום אידוש. אלא ע"כ משמעות מלאים שיעור מלא באופן שיהא כל"ש מקדשו: (יד) מלאה קטרת. כאן ע"כ הפי' כמשמעו. שהרי אין שיעור קצוב אפילו לקטרת הפנימי שבכל יום והא דתניא פרס בשחרית ופרס בה"ע אינו אלא שיעור שקבעו חכמים. מכש"כ קטרת על מזבח החיצון כדאי' במנחות ד"נ שהנשיאים הביאו על מזבח החיצון ולזה ודאי לא שייך שיעור. וע"כ משמעות מלאה כמשמעו (א): (טו) בן שנתו. עשו אותם כק"ל. דכל הכבשים שבאין בשביל צבור למוספין ותמידין ועוד הכל ב"ש. משא"כ יחיד המביא עולה. ומש"ה כתיב להלן בפ' זאת חנוכת שהיה לעולות הללו מנחות נסכים. והרי מחלוקת הגאים היא אי קרבו יהידים נסכים במדבר. ואפי' למ"ד דקרב אינו אלא אחר מרגלים שנאמרה פרשה זו של נסכים. אלא ע"כ שנהגו בקרבנן דין ק"צ ומש"ה דחה שבת ג"כ [והגה הרמב"ן פ' שלח כ' וכן הנשיאים בחנוכה שלהם לא הביאו נסכים. ולכאורה פלא שהרי מפורש כתיב להלן ומנחתם. אכן בביאורי עה"ש הראיתי מקום לחלק בין מנחות דבני הקרבה ניהו לנסכים]:(טז) ולזבח השלמים. ולזבח שלמים מיבעי. אלא משום שהיה יום שמחה גדולה בישראל. כדתנן שלהי תענית ביום שמחת לבו זה בנין בהמ"ק וכמש"כ בפ' בהעלותך עה"פ וביום שמחתכם. מש"ה היה ידוע דצריך שלמים כמו בשמחת מועד. משום הכי כתיב השלמים (ב): (יח) ביום השני וגו'. הקריבו על סדר הדגלים. אף על גב שעדיין לא נצטוו על ענין הדגלים וסדורן עד

הרחב דבר

(א) והנה בחגיגה דכ"ג כ"ל מדכתיב אחת שעשה הכתוב כל מה שבכף אחת לענין צרוף כלי. ולכאורה ק' למאי דרשו מזה המקרא יותר מדכתיב קערת כסף אחת מזרק אחד. אבל הענין הוא דאי' בחגיגה שם עוד הצריך לכלי הכלי מצרפו שא"צ לכלי אין כלי מצרפו ופי' הראשונים ז"ל הצריך לכלי היינו שא"א לאחוז אלא בכלי כמו קמח וקטרת וכדומה לאפוקי בשר. והגאון ע"א ז"ל הרבה להוכיח דפי' הצריך לכלי היינו קידוש כלי וכמו דאי' במלאים שהן שלמים שאין הכלי מקדש אלא שלמה. אבל במת"כ אינו כן אלא במנחה. משא"כ בקטרת שאין לו שיעור כמש"כ ואו דקטרת ככר מתקדש במכתשת כדאי' פ"א דשבועות. ולא צריך תו לקידוש כלי. אלא העיקר כפי' הראשונים ז"ל ובביאור הספרי הוספנו לדחות כל הוכחותיו ז"ל. ובזה ממילא מתיישב הא שקבעו הדרש ע"ז המקרא בקטרת ולא עה"מ של סלת מנחה שהוא כדי ללמד דאפי' א"צ לקידוש כלי הכלי מצרפו:

(ב) וכן בחנוכה דשלמה כתיב במלכים א' ח' ויזבח שלמה את זבח השלמים אשר זבח לה' בקר כ"ב אלף וגו' וא"א לומר דזה הבקר היו שלמים ולא עולות. שהרי בזבחים דנ"ט ב' איתא וכשאתה מגיע לחשבון עולות וכו' והכי פשוט עוד ברבה איכה עה"פ רבתי עם שהי' כל בקר מזה הסך קרב בכ"ד כדתנן ביומא. וה"ז אינו אלא בעולות. אלא פשוט דכ"ז היו עולות ומש"ה בדהי"ב כתיב ויזבח המלך שלמה את זבח הבקר וגו' א"כ הא דכתיב במלכים זבח השלמים. ככר דרשו ע"ז חז"ל ברבה במדבר פי"ב רה"א בבהמ"ק הקריבו את הפרים שנשאו המשכן. אר"ל טעמי' דר"ה ויזבח המלך שלמה את זבח השלמים. הרי מפרשי מלשון שלמים שהיו אלו הבקר עומדים שלמים וקיימים והקריבו עם זבח הבקר השלמים האלו עוד

קְטֹרֶת׃ כא פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־
אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ כב שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד
לְחַטָּאת׃ כג וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם
חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה
זֶה קָרְבַּן נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃ פ כד בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי
נָשִׂיא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃ כה קָרְבָּנוֹ
קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק
אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀
מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כו כַּף
אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ כז פַּר אֶחָד
בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃
כח שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ כט וּלְזֶבַח
הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים
חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן
אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃ פ ל בַּיּוֹם הָרְבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי
רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃ לא קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־
כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד
כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים
סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ לב כַּף אַחַת עֲשָׂרָה
זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ לג פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל

העמק דבר

החדש' השני. מכל מקום ככר ידעו שיהיה כן י"ב ויעשו בניו לו כן כאשר צוס. ואיתא מגולת יעקב אבינו כדכתיב בספר בראשית נ' ברכה שצוה שישאו אותו כדרך שיהיה בדגלים:

הרחב דבר

כ"ב אלף. אכן לפי הפשט מלמדנו המקרא שהי' שלמים לאכילת כל ישראל בשמחתם לאין שיעור ומספר ועם זבח השלמים שהי' לרוב. הקריב לעולה בקר כ"ב אלף. והדר קרבן השלמים כמש"כ בס' ויקרא כ"ב י"ח ובס' דברים י"ב ו' י"ג. אבל שלמים הי' מוכרח לשמחה כמו במועד:

אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ לד שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ לה וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃ פ
לו בַּיּוֹם הַחֲמִישִׁי נָשִׂיא לִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־

ת"א שלמיאל בן צורישדי. סנהדרין פב:

אונקלוס

היא דדהב מליא קטורת בוסמיא: כא תור חד בר תורי דכר חד אימר חד בר שתיה לעלתא: כב צפיר בר עזין חד לחטאתא: כג ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שתא חמשא דין קורבן נתנאל בר צוער: כד ביומא תליתאה רבא לבני זבולן אליאב בר חלן: כה קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא: כו בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמיא: כז תור חד בר תורי דכר חד אימר חד בר שתיה לעלתא: כח צפיר בר עזין חד לחטאתא: כט ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שתא חמשא דין קורבן אליאב בר חלן: ל ביומא רביעאה רבא לבני ראובן אליצור בר שדיאור: לא קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא: לב בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמיא: לג תור חד בר תורי דכר חד אימר חד בר שתיה לעלתא: לד צפיר בר עזין חד לחטאתא: לה ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שתא חמשא דין קורבן אליצור בר שדיאור: לו ביומא חמישאה רבא לבני שמעון שלמיאל בר צורישדי:

רש"י

קטרת. גימטריא של קטרת תרי"ג מצות ובלבד שתחליף קו"ף בדל"ת על ידי א"ת ב"ש ג"ר ד"ק: (כא) פר אחד. כנגד אברהם שנאמר בו ויקח בן בקר (בראשית י"ח): איל אחד. כנגד יצחק ויקח את האיל וגו' (שם כ"ב): כבש אחד. כנגד יעקב והכשבים הפריד יעקב (שם ל'): (כב) שעיר עזים. לכפר על מכירת יוסף שנאמר וישחטו שעיר עזים (שם ל"ז): (כג) ולזבח השלמים בקר שנים. כנגד משה ואהרן שנתנו שלום בין ישראל לאביהם שבשמים: אילם כבשים ועתדים. ג' מינים כנגד כהנים ולוים וישראלים וכנגד תורה נביאים וכתובים שלש חמשיות כנגד חמשה חומשין וחמשת הדברות הכתובין על לוח אחד וחמשת הכתובין על השני עד כאן ביסודו של רבי משה הדרשן: (כד) ביום השלישי נשיא וגו'. ביום השלישי היה הנשיא המקריב לבני זבולון וכן כלם אבל בנתנאל שנאמר בו הקריב נתנאל נופל אחריו הלשון לומר נשיא יששכר לפי שכבר הזכיר שמו והקרבתו ובשאר שלא נאמר בהן הקריב נופל עליהן לשון זה נשיא לבני פלוני אותו היום היה הנשיא המקריב לשבט פלוני:

צוּרִישַׁדָּי׃ לז קׇרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים
וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל
בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה
בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ לח כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה
קְטֹרֶת׃ לט פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־
אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ מ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד
לְחַטָּאת׃ מא וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם
חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה
זֶה קׇרְבַּן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃ פ ששי מב בַּיּוֹם
הַשִּׁשִּׁי נָשִׂיא לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃
מג קׇרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה
מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל
הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן
לְמִנְחָה׃ מד כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃
מה פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־
שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ מו שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃
מז וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה
עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קׇרְבַּן
אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃ פ מח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נָשִׂיא
לִבְנֵי אֶפְרָיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד׃ מט קׇרְבָּנוֹ
קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק
אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀
מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ נ כַּף אַחַת

ת״א ביום השביעי . מ״ק ט :

עֲשָׂרָ֥ה זָהָ֖ב מְלֵאָ֥ה קְטֹֽרֶת׃ נא פַּ֣ר אֶחָ֞ד בֶּן־בָּקָ֗ר אַ֧יִל אֶחָ֛ד כֶּֽבֶשׂ־אֶחָ֥ד בֶּן־שְׁנָת֖וֹ לְעֹלָֽה׃ נב שְׂעִֽיר־עִזִּ֥ים אֶחָ֖ד לְחַטָּֽאת׃ נג וּלְזֶ֣בַח הַשְּׁלָמִים֮ בָּקָ֣ר שְׁנַ֒יִם֒ אֵילִ֤ם חֲמִשָּׁה֙ עַתֻּדִ֣ים חֲמִשָּׁ֔ה כְּבָשִׂ֥ים בְּנֵֽי־שָׁנָ֖ה חֲמִשָּׁ֑ה זֶ֛ה קָרְבַּ֥ן אֱלִישָׁמָ֖ע בֶּן־עַמִּיהֽוּד׃ פ

אונקלוס

לז קֻרְבָּנֵיהּ מְגִיסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סוּלְתָּא דְפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ לח בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ לט תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְכַר חַד אִימַּר חַד בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ מ צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃ מא וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שַׁתָּא חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן שְׁלֻמִיאֵל בַּר צוּרִישַׁדָּי׃ מב בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה רַבָּא לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בַּר דְּעוּאֵל׃ מג קֻרְבָּנֵיהּ מְגִיסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סוּלְתָּא דְפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ מד בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ מה תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְכַר חַד אִימַּר חַד בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ מו צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃ מז וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שַׁתָּא חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן אֶלְיָסָף בַּר דְּעוּאֵל׃ מח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה רַבָּא לִבְנֵי אֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע בַּר עַמִּיהוּד׃ מט קוּרְבָּנֵיהּ מְגִיסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סוּלְתָּא דְפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ נ בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ נא תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְכַר חַד אִימַּר חַד בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ נב צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃ נג וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין

העמק דבר

(מח) ביום השביעי. היה בשבת. ודחה הקרבן שבת. וכבר איתא ברבה משום שעשו אותו כק"ל שדוחה שבת. והיינו כדתנן בתמורה פרק ב' מה בין ק"י לק"ל. שק"י אינו דוחה שבת וטומאה. וק"ל דוחה שבת וטומאה (א). אכן לדעת ר"מ ור"י שאין הדבר תלוי אלא בזמנו קבוע. א"כ נ"ל הא שדחה שבת הוא משום דהוי שמחת חנוכה כמו מועד. שאין הפסק בשבת כך אין הפסק בחנוכה

הרחב דבר

(א) ואע"ג שר' מאיר שם ור' יעקב ביומא ד"נ הקשו ע"ז ואמרו שאין תלוי אלא במה שזמנו קבוע לחוד. מכ"מ תנא דמשנתנו לאו בן תדל שנה אותה. ומקורה בספרי פ' פינחס עה"פ וביום השבת דנ"ל מדכתיב את שבתתי תשמרו ומקדשי תיראו דעבודת מקדש דוחה שבת וכמה ענין מדבר בכל לבור וביארנו שם דהכל מודים בזמנו קבוע שדוחה שבת אפי' ביחיד אלא דס"ל לת"ק דהנ"מ בין ק"י לק"ל היינו במקום שיש כבוד המקדש להקריב דוקא באותו יום. ומכ"מ אם עבר יומו לא בטל קרבנו. בזה יש נ"מ בין ק"י לק"ל. ובזה נתיישב יפה סוגי' בפסחים ד"ע ורבנן אמאי לא דחי שבת הא ודאי ק"ל הוא. ושם דע"ו ב' דסד"א כיון דק"ל הוא וביומא ד"ו א' לא פריש פר ע"ז אע"ג דצבור הוא. פי' כיון דבכר קרב הקרבן מצוה להביא הנכבים ביומו אע"ג שאינו לעיכובא. כ"ז דעת ת"ק. וזהו דברי חז"ל ברכם;

עג קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה
מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל
הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן
לְמִנְחָה׃ עד כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃
עה פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן
שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ עו שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃
עז וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה
עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה
קָרְבַּן פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃ פ עח בְּיוֹם שְׁנֵים עָשָׂר
יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ עט קָרְבָּנוֹ
קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק
אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀
מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ פ כַּף אַחַת
עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פא פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר
אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ פב שְׂעִיר־
עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ פג וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר
שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־
שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ פ
שביעי פד זֹאת ׀ חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ מֵאֵת
נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל קַעֲרֹת כֶּסֶף שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מִזְרְקֵי־
כֶסֶף שְׁנֵים עָשָׂר כַּפּוֹת זָהָב שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה׃

ר ש " י

(פד) ביום המשח אותו. בו ביום שנמשח הקריב ומה אני מקיים אחרי המשח שנמשח תחלה ואחר כך הקריב או אחרי המשח לאחר זמן ולא בא ללמד ביום המשח אלא לומר שנמשח ביום כשהוא אומר ביום משחו אותו (ויקרא ו') למדנו שנמשח ביום; ומה תלמוד לומר ביום המשח אותו ביום שנמשח הקריב (ספרי): קערות כסף שתים עשרה. הם הם שהתנדבו ולא אירע בהם פסול (מדרש רבה):

שלשים

פה שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה הַקְּעָרָה הָאַחַת כֶּסֶף וְשִׁבְעִים הַמִּזְרָק הָאֶחָד כֹּל כֶּסֶף הַכֵּלִים אַלְפַּיִם וְאַרְבַּע־מֵאוֹת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ פו כַּפּוֹת זָהָב שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה מְלֵאֹת קְטֹרֶת עֲשָׂרָה עֲשָׂרָה הַכַּף בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ כָּל־זְהַב הַכַּפּוֹת עֶשְׂרִים וּמֵאָה׃

אונקלוס

בַּר עָכְרָן׃ עג קוּרְבָּנֵיהּ מְגִיסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ עד בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ עה תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ עו צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃ עז וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שַׁתָּא חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן פַּגְעִיאֵל בַּר עָכְרָן׃ עח בְּיוֹמָא תְּרֵי עֲשַׂר יוֹמָא רַבָּא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בַּר עֵינָן׃ עט קוּרְבָּנֵיהּ מְגִיסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ פ בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ פא תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ פב צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃ פג וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שַׁתָּא חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן אֲחִירַע בַּר עֵינָן׃ פד דָּא חֲנֻכַּת מַדְבְּחָא בְּיוֹמָא דְּרַבִּיאוּ יָתֵיהּ מִן רַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל מְגִיסֵי כַסְפָּא תַּרְתֵּי עַשְׂרֵי מִזְרְקֵי כַסְפָּא תְּרֵין עֲשַׂר בָּזִיכֵי דְדַהֲבָא תַּרְתֵּי עַשְׂרֵי׃ פה מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלָא דִּמְגִיסְתָּא חֲדָא דְכַסְפָּא וְשַׁבְעִין דְּמִזְרְקָא חַד כֹּל כְּסַף מָנַיָּא תְּרֵין אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא׃ פו בָּזִיכֵי דְדַהֲבָא תַּרְתֵּי עַשְׂרֵי מַלְיָן קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלָא דְבָזִיכָא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא כָּל דְּהַב בָּזִיכַיָּא מְאָה וְעַשְׂרִין׃

רש"י

(פה) שלשים ומאה הקערה האחת וגו'. מה תלמוד לומר לפי שנאמר שלשים ומאה משקלה ולא פירש באיזו שקל לכך חזר ושנאה כאן וכלל בכולן כל כסף הכלים בשקל הקדש: כל כסף הכלים וגו'. למדך שהיו כלי המקדש מכוונים במשקלן שוקלן אחד אחד ושוקלן כלן כאחת לא רבה ולא מעט (ספרי): (פו) כפות זהב שתים עשרה. למה נאמר לפי שנאמר כף אחת עשרה זהב היא של זהב ומשקלה עשרה שקלים של כסף או אינו אלא כף אחת של כסף ומשקלה עשרה שקלי זהב ושקלי זהב אין משקלם שוה לשל

העמק דבר

(פד) ביום המשח אותו מאת נשיאי ישראל. ברכה א' דשקל הכתוב כאלו הקריבו כולם ביום המשח. וכן כאלו הקריבו כולם אחרי המשח כמש"כ להלן פ"ח והיינו כמש"כ דכולם הקריבו בשביל כל ישראל ולא כל אחד בשביל שבטו: (פה) שלשים ומאה וגו'. ולא כתיב שהיו מלאים סולת כמו בסמוך בכפות זהב משום דלא חזר המקרא למנות אלא מה שבא בחידוש ללמדנו שהיה ק"נ דכל ישראל. והמנחה לא היה חידוש. משא"כ הכלים שנעשו בזה כלי שרת שאין דווקא משל נבור: (פו) מלאת

מפטיר פז כָּל־הַבָּקָר לָעֹלָה שְׁנֵים עָשָׂר פָּרִים אֵילִם שְׁנֵים־עָשָׂר כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שְׁנֵים עָשָׂר וּמִנְחָתָם וּשְׂעִירֵי עִזִּים שְׁנֵים עָשָׂר לְחַטָּאת׃ פח וְכֹל בְּקַר ׀ זֶבַח הַשְּׁלָמִים עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה פָּרִים אֵילִם שִׁשִּׁים עַתֻּדִים שִׁשִּׁים כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁשִּׁים זֹאת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ אַחֲרֵי הִמָּשַׁח אֹתוֹ׃ פט וּבְבֹא מֹשֶׁה אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לְדַבֵּר אִתּוֹ וַיִּשְׁמַע אֶת־הַקּוֹל מִדַּבֵּר אֵלָיו מֵעַל הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־אֲרֹן הָעֵדֻת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים וַיְדַבֵּר אֵלָיו׃ פ פ פ

קע"ו · עמוס סימן · עמינדב סימן . ומפטירין ויהי איש אחד בשופטים סימן י"ג :

סדר בהעלותך

ח א וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּהַעֲלֹתְךָ אֶת־הַנֵּרֹת אֶל־מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה יָאִירוּ

ת"א הקול מדבר אליו . יומא ד : אל מול פני המנורה יאירו . מנחות לח עקידה בער מט :

רש"י

כסף ת"ל כפות זהב של זהב היו (ספרי) : (פט) ובבא משה . שני כתובים המכחישים זה את זה שלישי בא והכריע ביניהם כתוב אחד אומר וידבר ה' אליו מאהל מועד (ויקרא א') והוא חוץ לפרכת וכתוב אחד אומר ודברתי אתך מעל הכפרת (שמות כ"ה) בא זה והכריע ביניהם משה בא אל אהל מועד ושם שומע את הקול הבא מעל הכפרת מבין שני הכרובים הקול יוצא מן השמים לבין שני הכרובים ומשם יצא לאהל מועד : וישמע את הקול . יכול קול נמוך תלמוד לומר את הקול הוא הקול שנדבר עמו בסיני וכשמגיע לפתח היה נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל (במדבר רבה) : מדבר . כמו מתדבר כבודו של מעלה לומר כן מדבר בינו לבין עצמו ומשה שומע מאליו : וידבר אליו . למעט את אהרן מן הדברות (ספרי) : חסלת פרשת נשא

ח (ב) בהעלתך . למה נסמכה פרשת המנורה לפרשת הנשיאים לפי שכשראה אהרן חנכת הנשיאים חלשה אז דעתו שלא היה עמהם בחנוכה לא הוא ולא שבטו אמר לו הקב"ה חייך שלך גדולה משלהם שאתה מדליק ומטיב את הנרות : בהעלתך . בהדלקתך על שם שהלהב עולה כתוב לשון עלייה . ד"א שצריך להדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה ועוד דרשו רבותינו מכאן שמעלה היתה לפני המנורה שעליה הכהן עומד ומטיב : אל מול פני המנורה . אל מול נר האמצעי שאינו בקנים אלא בגוף של מנורה : יאירו

העמק דבר

קטרת. זה בא בחידוש קטרת זרה על מזבח החיצון · ומשום שהיה ק"ל : (פז) ומנחתם . מזה נ"כ מבואר דהיה ק"ל · דקרבן יחיד לא היה עוד בחיוב נסכים

כמש"כ לעיל ט"ו : (פח) וכל בקר זבח השלמים. גם בזה היה חדוש שהיה בשביל צבור. ואין שלמי צבור אלא בעצרת והם קדק"ד · וכאן היו קדק"ל ונאכלים

פז כל תורי לעלתא תרין עשר תורין תרין דכרין תרין עשר אמרין בני שתא תרין עשר ומנחתהון וצפירי בר עזי תרין עשר לחטאתא: פח וכל תורי לנכסת קודשיא עשרין וארבעה תורין דכרין שתין גדין שתין אמרין בני שתא שתין דא חנכת מדבחא בתר דרביאו יתיה: פט וכד עליל משה למשכן זמנא למללא עמיה ושמע ית קלא דמתמליל עמיה מעילוי כפורתא די על ארונא דסהדותא מבין תרין כרוביא ומתמליל עמיה: פ פ פ

א ומליל יי עם משה למימר: ב מליל עם אהרן ותימר ליה באדלקותך ית בוציניא לקביל אפי מנרתא יהון מנהרין שבעא בוציניא:

העמק דבר

לישראל · אלא שאני חנוכה . ומש"ה לא כתיב כאן ומנחתם משום דק"ל כאלה אין טעון נסכים . וע' מש"כ בהר"ד : אחרי המשח אותו . ככר נתבאר דמשמעו כאלו כולם הקריבו ביום שניה עשר : (פט) ובבא משה וגו' לדבר אתו . לשון אתו משמעו שניהם מדברים כדאי' בש"ר פמ"א עה"פ ככלתו לדבר אתו · שהוא תורה שבע"פ שהיה משה שואל והקב"ה משיב · או שהיה משה למד בשפע רוה"ק מן השמים · ואמר הכתוב שהי' משה רגיל בכל יום לבא לאה"מ לתורה שבע"פ שאין לה תכלה וקץ · והגיע כ"פ אשר וישמע את הקול מדבר אליו · דבור מפורש שמשה היה שומע ושותק : וידבר אליו . שני אופני דברות היו שם . הא' פרשיות שבתורה מיד ולדורות . השני לצורך שעה : והראשון שהוא הדבור המובחר היה בא ממקום מצומצם מעל הכפרת אשר על ארון העדות מבין שני הכרובים: וגם וידבר אליו דברות לצורך השעה. ולא היה מצומצם ממקום קדושה עליונה זו . אלא מכל הכפורת . וע' להלן י"ז י"ט מש"כ (א) :

ח (ב) בהעלותך את הנרות· כ' הרא"ב"ע שנסמכה פרשה זו להודיע כי הדבור יהי' גם בלילה . והרמב"ן תפסו ממאמרם ז"ל בשבת והלא לא נדבר עם משה אלא ביום · אבל כבר ביארנו ריש פ' תצוה ובפ' אמור דהמנורה תכליתה לפלפולה ש"ת · וזה הלמוד הי' בלילה כמבואר בש"ר פ' תשא שבלילה חזר משה בעצמו · והיינו תורה שבע"פ · עם סיוע מה"ש · והי' משה בא לאה"מ גם בלילה בשביל תורה שבע"פ · ומש"ה בא הסמיכות של הנרות (ב) : אל מול פני המנורה . פני המנורה אינו הנר האמצעי כפרש"י · שהרי תניא בספרי ויעש כן אהרן שעשה לה פנים · ותו הרי כתיב והאיר על עבר פניה · משמע דכל המנורה יש לה פנים · אלא הפי' כמש"כ בס' שמות פ' תרומה דפנים משמעו מאותו צד שבאים אל המנורה להדליק· ובא שם האזהרה שיטה הנרות לזה הצד ולא לצד השני שהוא אחורי המנורה. וכאן באה אזהרה שיהיו נטוים באלכסון היינו לפנים שבגוף המנורה הוא הנר האמצעי כפרש"י: יאירו

הרחב דבר

(א) והמלך החכם אמר בס' קהלת מי כהחכם ומי יודע פשר דבר · חכמת אדם תאיר פניו ועז פניו ישנא · אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת אלהים · אל תבהל מפניו תלך ואל תעמוד בדבר רע כי כל אשר יחפוץ יעשה · באשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה . שומר מצוה לא ידע דבר רע ועת ומשפט ידע לב חכם · כי לכל חפץ יש עת ומשפט וגו'. הביאור בזה הוא כי שלמה הזהיר את העם פעם בכח חכמתו פעם בכח מלכותו· ואמר ההבדל שבין אזהרות הללו מי כהחכם· כשהנני מזהיר בכח החכמה אין השומע נזהר כ"כ כמו החכם עצמו שמבין כמה נכון הוא. ומי יודע פשר דבר · וכן להיפך שהדבר אינו נכון כ"כ מי יודע שהעצה אינו רותחת אלא כמו פושרין רק החכם עצמו אבל השומע אינו יודע לחלק בין עצה לעצה ונזהר בשניהם בשוה. ואמר כלל שידעו שומעי עצת והזהרת החכם חכמת אדם תאיר פניו · בשעה שמדבר בחכמה פניו מאירות ואז יש לחוש לדבריו משא"כ ועז בשעה שמדבר מתוך כעס וכדומה מטבעי הגוף שעזים הם על כשרון הדעת אז פניו ישנא שעל פניו ניכר איזה מדה מתגברת עליו בשעה זו וא"כ אין לחוש לדבריו כ"כ אבל כ"ז כשהוא בא בכח החכמה. אבל אני פי מלך כשאני שלמה בא בכח המלוכה אז שמור בלי שום נ"מ וחקירה · [ולא אמר תחלה אני פי חכם שאינו ד"א לומר כן משא"כ אני פי מלך] · ועל ולמעלה מזה שאני פי מלך [ומש"ה באה הנגינה במפסיק]: דברת ולמעלה מדברת היא שבועת אלהים והאי ועל וכן אלהים קאי גם על דברת וכמו שהיה כתוב ועל דברת אלהים ועל שבועת אלהים ופי' של דברת אלהים הוא דבור הבא לצורך שעה · ושבועת אלהים הוא דבור שבתורה שבא בברית שהוא כשבועה · ופי' עוד קהלת דאזהרת מלך אל תבהל מפניו תלך אולי פני הכעס של המלך וכדומה תלך ויהי' מתחרט על צוויו · ואל תעמוד בדבר רע. פי' כשמצוה המלך לעשות רע אל תחוש לזה · כי כל אשר יחפוץ יעשה ואמר עוד קהלת באשר דבר מלך שלטון פי' לא תחשוב כהמרותך על דבר מלך · כי אינך מורד במלך עצמו לא כן הדבר כי דבר מלך הוא השלטון ע"כ מי יאמר לו מה תעשה · בכחו לעשות בדבריו כרצונו · שומר מצוה וגו' כשאתה תשמור פקודת המצוה · לא ידע דבר רע לא יענש בשום אופן אפי' בעשותו דבר רע כי כך הוא מצווה ועושה אבל ועת ומשפט ידע לב חכם החכם המצוה עליו לדעת השעה לפי העת ולפי הענין כי לכל חפץ יש עת ומשפט פי' אע"פ שאין השכל גוזר כן מכ"מ יש עתים ומשפטים שההכרח לדלג על השכל והחכמה ועוד טעמים מפרש והולך: למדנו שיש ליזהר הרבה בדבור שבא בכח מלוכה ומכש"כ בדבור אלהים אפי' לשעה. ומכש"כ בשבועת אלהים שהוא התורה הנצחית וגבוה מכל דבר :

(ב) ורש"י פי' בשם המדרש שבא הפרשה לכאן משום שחלשה דעת אהרן א"ל הקב"ה שלך גדולה משלהם כו' · וכבר נתעורר הרמב"ן מה זה ביחוד ולא קטרת וכל הקרבנות · והביא הוא ז"ל בשם מדרש שהנרות הוא לדורות אפי' בזמן שאין

שִׁבְעַת הַנֵּרוֹת׃ ג וַיַּעַשׂ כֵּן אַהֲרֹן אֶל־מוּל פְּנֵי
הַמְּנוֹרָה הֶעֱלָה נֵרֹתֶיהָ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ ד וְזֶה מַעֲשֵׂה הַמְּנֹרָה מִקְשָׁה זָהָב עַד־
יְרֵכָהּ עַד־פִּרְחָהּ מִקְשָׁה הִוא כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר
הֶרְאָה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשָׂה אֶת־הַמְּנֹרָה׃ פ
ה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ו קַח אֶת־
הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְטִהַרְתָּ אֹתָם׃ ז וְכֹה־
תַעֲשֶׂה לָהֶם לְטַהֲרָם הַזֵּה עֲלֵיהֶם מֵי חַטָּאת
וְהֶעֱבִירוּ תַעַר עַל־כָּל־בְּשָׂרָם וְכִבְּסוּ בִגְדֵיהֶם
וְהִטֶּהָרוּ׃ ח וְלָקְחוּ פַּר בֶּן־בָּקָר וּמִנְחָתוֹ סֹלֶת
בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן וּפַר־שֵׁנִי בֶן־בָּקָר תִּקַּח לְחַטָּאת׃

ת"א וזה מעשה . מנחות כח כט עקידה שער ה' ושער עח : עד ירכה עד . מנחות כט : מקשה היא . שם כח : וכה תעשה להם לטהרם . ס' הזוהר פ' תזריע : והעבירו תער . נזיר מ : ופר שני בן־בקר. הוריות ה זבחים פט פרה מו :

ר ש " י

שבעת הנרות. ששה שעל ששת הקנים שלשה המזרחיים פונים למול האמצעי הפתילות שבהן וכן שלשה המערביים ראשי הפתילות למול האמצעי ולמה כדי שלא יאמרו לאורה הוא צריך : (ג) ויעש כן אהרן. להגיד שבחו של אהרן שלא שינה (ספרי) : (ד) וזה מעשה המנורה. שהראהו הקב"ה באצבע לפי שנתקשה בה לכך נאמר וזה (שם): מקשה · בטדי"ן (געשלאגען · געהעממערט) בלע"ז לשון דא לדא נקשן (דניאל ה) עשת של ככר זהב היתה ומקיש בקורנס וחותך בכשיל לפשט אבריה כתקנן ולא נעשית אברים אברים על ידי חבור : עד ירכה עד פרחה. ירכה היא השידה שעל הרגלים הלול כדרך מנורות כסף שלפני השרים : עד ירכה עד פרחה. כלומר גופה של מנורה כולה וכל התלוי בה : עד ירכה. שהוא אבר גדול: עד פרחה. שהוא מעשה דק שבה הכל מקשה ודרך עד לשמש בלשון זה כמו מגדיש ועד קמה ועד כרם זית (שופטים ט"ו) : כמראה אשר הראה וגו'. כתבנית אשר הראהו בהר כמו שנאמר וראה ועשה כתבניתם וגו' (שמות כ"ה) : כן עשה את המנורה. מי שעשאה · ומ"א על ידי הקב"ה נעשית מאליה : (ו) קח את הלוים. קחם בדברים אשריכם שתזכו להיות שמשים למקום : (ז) הזה עליהם מי חטאת. של אפר הפרה מפני טמאי מתים שבהם : והעבירו תער. מצאתי בדברי רבי משה הדרשן לפי שנתנו כפרה על הבכורות שעבדו ע"א והיא קרויה זבחי מתים והמצורע קרוי מת הזקיקם תגלחת כמצורעים : (ח) ולקחו פר בן בקר. והוא עולה כמו שכתוב ועשה את האחד עולה והוא קרבן צבור בע"א : ופר שני. מה ת"ל שני לומר לך מה עולה לא נאכלת אף חטאת לא נאכלת (ת"כ)

העמק דבר

שבעת הנרות · משום שבתורה שבעל פה נכלל ועוקצין וקדש"ח ועוד הרבה עניני שיעורים · שבע חכמות שבלי ידיעה בכל החכמות א"א וכל החכמות בהו לשמש ולבאר אזהרות תורה שבכתב · לבא לכמה עיקרי תורה · כמו שיעורי כלאים וגם מי שיש לו עינים מוצא כל החכמות מרומז

הרחב דבר

בהמ"ק קיים ופי' שהיינו נרות חנוכה · ויש להתבונן מה זה ענין חנוכה לכאן אבל כבר ביארנו כ"פ שהקרבנות במשכן לא באו לתכלית פרנסה כמו שהיה בבית עולמים · אלא בשביל יעוד למשה ומש"ה משעה שנסגדו במעשה מרגלים ולא בא יעוד למשה פנים אל פנים כמש"כ התוס' ב"ב דקכ"א · לא הקריבו הצבור קרבנות כדאיתא בחגיגה ד"ו · אבל המנורה באה ביחוד בשביל פלפולה של תורה וזה היה גם לדורות וגם נרות חנוכה מועיל לזה כדאי' בשבת פרק ב' וע"ע מש"כ בהר"ד ס' שמות ל"ט :

ג וַעֲבַד כֵּן אַהֲרֹן לָקֳבֵיל אַפֵּי מְנָרְתָא אַדְלֵיק בּוֹצִינָהָא כְּמָא דְפַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: ד וְדֵין עוֹבַד מְנָרְתָא נְגִידָא דִּדְהַב עַד שִׁידַהּ עַד שׁוֹשַׁנַּהּ נְגִידָא הִיא כְּחֶזְוָא דִּי אַחֲזֵי יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן עֲבַד יָת מְנָרְתָא: ה וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ו קָרֵיב יָת לֵוָאֵי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּתְדַכֵּי יָתְהוֹן: ז וּכְדֵין תַּעֲבֵיד לְהוֹן לְדַכּוֹאֵיהוֹן אַדִּי עֲלֵיהוֹן מַיָּא דְחַטָּאתָא וְיַעְבְּרוּן מַסְפַּר עַל כָּל בִּשְׂרֵיהוֹן וִיחַוְּרוּן לְבוּשֵׁיהוֹן וְיִדְכּוֹן: ח וְיִסְּבוּן תּוֹר בַּר תּוֹרֵי וּמִנְחָתֵיהּ סוּלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח וְתוֹר תִּנְיָן בַּר תּוֹרֵי תִּסַּב

העמק דבר

בתורה שבכתב. כמו שמלא ר' יהושע לכמה נחש מוליד כדאי' בבכורות פ"ח · וכן כל פרטי המוסרים מרומז בתורה (כמש"כ בקדמת העמק השני בביאור מה שאמרו חז"ל אלו זכו ישראל לא ניתן להם אלא חמשה ח"ת כו') והיינו שהזהיר הקב"ה שיהיו מאירים. כח כל החכמות לפני המנורה שהוא נגד עיקר. התורה. וע' מש"כ בס' שמות ל"ז י"ט: (ג) ויעש כן אהרן · כבר ביארנו בשם הספרי שעשה לה פנים והפי' שהוא בעצמו הדליק בראשונה · והעמיד את המעלה שעולין בה להדליק במקום קבוע· ובזה נעשה הפנים לעד ;· ובניו היו מדליקים אח"כ בזה הפנים: כאשר צוה ה' · נקבלה באיזה לד יעשה הפנים · אם במזרח ומערב יהיו מונחין או בצפון ודרום: (ד) וזה מעשה · כמו שהזהיר הקב"ה על הארת הנרות שיהיו מכוונים דוקא לפני המנורה לרמז שתהי' הארת החכמות להבין ולהשכיל בהמה חכמת התורה. כך מעשה המנורה הי' מקשה אחת ללמדנו דכל החכמות ממקור התורה חוצבו: כמראה אשר הראה וגו' · כפי אשר הראה ה' למשה מקור החכמות ואיך ממקום קדוש של תורה יהלכו ונפרדים למעינות הרבה · כן עשה את המנורה · ע"ז הכונה · דהמעשה לשם זה מועיל להגיע לתכלית מעשה המנורה. שיהי' זכות ההדלקה פועל להשוקדים עה"ת להשיג אור הגנוז בה וגם להשרות את השכינה בשפע הגלוי כמש"כ ריש פ' תרומה:. (ו) קח את הלוים · כאן מדבר בשמנת אלפים שעמדו לעבוד את עבודת המשכן. והזהירם שיהיו נבדלים מכלל ישראל בקדושה ובטהרה · זהו כלל הפרשה. וזהו לשון המקרא מתוך בני ישראל ·. שלא יהיו מעורבים עם כלל ב"י כ"כ: וטהרת אותם · שיהיו מצוינים בטהרה (א): (ז) הזה עליהם מי חטאת: וממילא בעי טבילה שאין הזאה בלא טבילה: וכבסו בגדיהם · ת"א ויחורון לבושיהון · היינו כביסה כמו וכבסו שמלותם בס' שמות י"ט י' דת"א ויחורון ולא ויצטבע דמשמעו טבילה · מיהו שם ביארנו שלמד מדכתיב שמלותם שאינו אלא בגד עליון משום נקיות דבכ"מ דמיירי בטבילה כל הבגדים שוין · אבל הכא דכתיב בגדיהם הי' ראוי לתרגם ויצטבעו. אלא משום דכתיב והטהרו שהוא טבילת כל הבגדים ע"כ מוכרח לפרש וכבסו לשון נקיות והא דכתיב בגדיהם · הא משום והטהרו: (ח) ולקחו פר בן בקר · היינו לעולה ולא פירש הכתוב שיהא לעולה · משום דהדבר מובן להשיג דעת אלהים שמה נדרשים · ולזה העולה הוא מסוגל כמבואר בדברי הושע ו' כי חסד חפצתי ולא זבח ודעת אלהים מעולות · וכיב"ז ביארנו בפ' תמיד דפ' תצוה. ויותר נראה דמש"ה לא פירש הכתוב בשעת לקיחה שיהא לעולה · משום דכשם דהקרבת חטאת ראשונה לעולה · כך הקדשה כמש"כ בספר ויקרא י"ב ח' · וא"כ לא באה לקיחה זו לקרוא על הפר הראשון שם עולה· אלא לבכר המשובח שבשניהם ולא לקרא עתה עליו עולה · אלא אחר שיקרא חטאת על השני · אח"כ יקרא הראשון עולה וע' מש"כ להלן מקרא י"ב · ופר שני בן בקר תקח לחטאת · פי' חז"ל שלא נאכל כמו עולה · וא"כ הי' מעין חטאת כה"ג שבא לשגגת הוראה שהי' ג"כ פר ב"ד ·

הרחב דבר

(א) ויש לדעת דכמו שנהגה התורה בלוים נושאי ארון ברית ה' וכל הטפל לו במדבר · כך נהגו חז"ל בבית שני שיהיו ת"ח מובדלים מע"ה · ואמרו בגדי ע"ה מדרס לפרושין והוא כדאי' ביבמות דפ"ו מתחלה לא היו מעמידין שוטרים אלא מן הלוים שנא' והשוטרים הלוים לפניכם ועכשיו אין מעמידין שוטרים אלא מישראל שנא' ושוטרים הרבים בראשיכם · ופי' הרבים מלשון רבי המלך היינו גדולי ישראל בתורה · וכמו שאז היו הלוים נושאי הארון והיו מרכבה לשכינה ונוגדי דידה · כך ת"ח נושאים היום קדושת התורה ואופני קיומה לפי השעה · ובזה נעשים מרכבה לשכינה שתהא שרויה בישראל שהרי מאחרב בית המקדש אין להקב"ה אלא ד"א של הלכה · וע' מש"כ בס' דברים י' ח' שהכתוב כינה את התלמוד בשם ארון ברית ה' · ע"כ הזהירו חז"ל בבית שני שהיה כבר קדושת בהמ"ק כהה כידוע והיה יותר תלה אור הופעת ההשגחה ע"י התורה · וגם כי ידעו שבהמ"ק יהיה חרב כדאי' במס' נזיר דל"ב ב' דידעין להון דיחרב · ע"כ הכינו בזה מתחלה הליכות ישראל אחר החרבן שיהיו אך גדולי תורה בשם נושאי ארון ברית ה' במה שהבדילו אותם מע"ה · וגם היום שפסק עניני טהרה בישראל משום שאין אפר פרה לנו · מכ"מ מובדלים המה ת"ח מכל המון עם ה' וכדתניא בספרי ברכה פ' ב' אש דת למו מה אש כל המשתמש בה עושה בגופו רושם כך ב"ת שעמלים בתורה ניכרים הם בין הבריות בהילוכם ובדיבורם ובעטיפתם בשוק · וכ"כ הרמב"ם הל' דעות רפ"ה כשם שהחכם ניכר בחכמתו ובדעותיו והוא מובדל בהם משאר העם כך צריך שיהא ניכר במעשיו במאכלו ובמשקהו בבעילתו ובעשיית צרכיו ובדיבורו ובהילוכו ובמלבושו ובכלכול דבריו ובמשאו ובמתנו כו' זהו בדרך כלל ועוד יבואר לפנינו ·

ט וְהִקְרַבְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְהִקְהַלְתָּ
אֶת־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י וְהִקְרַבְתָּ אֶת־
הַלְוִיִּם לִפְנֵי יְהוָה וְסָמְכוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־יְדֵיהֶם
עַל־הַלְוִיִּם׃ יא וְהֵנִיף אַהֲרֹן אֶת־הַלְוִיִּם תְּנוּפָה
לִפְנֵי יְהוָה מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לַעֲבֹד אֶת־
עֲבֹדַת יְהוָה׃ יב וְהַלְוִיִּם יִסְמְכוּ אֶת־יְדֵיהֶם עַל
רֹאשׁ הַפָּרִים וַעֲשֵׂה אֶת־הָאֶחָד חַטָּאת וְאֶת־
הָאֶחָד עֹלָה לַיהוָה לְכַפֵּר עַל־הַלְוִיִּם׃ יג וְהַעֲמַדְתָּ
אֶת־הַלְוִיִּם לִפְנֵי אַהֲרֹן וְלִפְנֵי בָנָיו וְהֵנַפְתָּ אֹתָם
תְּנוּפָה לַיהוָה׃ יד וְהִבְדַּלְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּם׃ שני טו וְאַחֲרֵי־כֵן יָבֹאוּ
הַלְוִיִּם לַעֲבֹד אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְטִהַרְתָּ אֹתָם
וְהֵנַפְתָּ אֹתָם תְּנוּפָה׃ טז כִּי נְתֻנִים נְתֻנִים הֵמָּה
לִי מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תַּחַת פִּטְרַת כָּל־רֶחֶם
בְּכוֹר כֹּל מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָקַחְתִּי אֹתָם לִי׃ יז כִּי
לִי כָל־בְּכוֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה

ת"א ועשה את האחד חטאת. הוריות ג זבחים פט: כי לי כל בכור בבני. בכורות ד:

רש"י

(ע"כ דברי רמ"ה) וכזו יש סמך לדבריו בת"כ ואומר אני שהוראת שעה היתה שעיר היה להם להביא לחטאת ע"א עם פר העולה: (ט) והקהלת את כל עדת. לפי שהלוים נתונים קרבן כפרה תחתיהם יבואו ויעמדו על קרבנם ויסמכו את ידיהם עליהם: (יא) והניף אהרן את הלוים תנופה. כדרך שאשם מצורע טעון תנופה חי. שלש תנופות נאמרו בפרשה זו. הראשונה לבני קהת לכך נאמר בם והיו לעבוד את עבודת ה' (לעיל ג') לפי שעבודת קדש הקדשים עליהם הארון והשלחן וגו'. השניה לבני גרשון לכך נאמר בם תנופה לה' שאף עליהם היתה עבודת הקודש יריעות וקרסים (נ"ל וקרסים דאלו קרסים ביד משא בני מררי) הנראות בבית קדש הקדשים. והשלישית לבני מררי: (טז) נתונים נתונים. נתונים למשא נתונים לשיר: פטרת. פתיחת: (יז) כי לי כל בכור. שלי היו הבכורות בקו הדין שהגנתי

העמק דבר

אלא שלא הובא לפנים כמו פר הוראה: (ט) והקרבת את הלוים לפני אהל מועד וגו'. הקרבה זו אינה אלא שיהיו מוכנים לדבר ה' במקרא הסמוך. לאחר שיהיו נקהלים עדת ישראל. והזהיר הקב"ה שיהיו הלוים נקרבים ומוכנים לפני שיקהלו ישראל. וכענין דכתיב בס' יחזקאל ג' ואצא אל הבקעה והנה שם כבוד ה' עומד היינו עומד כ"י וממתין על יחזקאל. וכדאי' בנדרים ד"ח א'. כך היו הלוים מצוים לעמוד הכן על קהלת ישראל: והקהלת את כל עדת בני ישראל. משום שנצטוו לסמוך ידיהם עליהם

לְחַטָּאתָא : ט וּתְקָרֵיב יָת לֵוָאֵי קֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתִכְנוֹשׁ יָת כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל : י וּתְקָרֵיב יָת לֵוָאֵי קֳדָם יְיָ וְיִסְמְכוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת יְדֵיהוֹן עַל לֵוָאֵי : יא וִירִים אַהֲרֹן יָת לֵוָאֵי אֲרָמָא קֳדָם יְיָ מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוֹן לְמִפְלַח יָת פּוּלְחָנָא דַיְיָ : יב וְלֵוָאֵי יִסְמְכוּן יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ תּוֹרַיָּא וַעֲבֵד יָת חַד חַטָּאתָא וְיָת חַד עֲלָתָא קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עַל לֵוָאֵי : יג וּתְקֵים יָת לֵוָאֵי קֳדָם אַהֲרֹן וְקֳדָם בְּנוֹהִי וּתְרֵים יָתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ : יד וְתַפְרֵישׁ יָת לֵוָאֵי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוֹן מְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי לֵוָאֵי : טו וּבָתַר כֵּן יֵעֲלוּן לֵוָאֵי לְמִפְלַח יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וּתְדַכֵּי יָתְהוֹן וּתְרֵים יָתְהוֹן אֲרָמָא : טז אֲרֵי אַפְרָשָׁא מַפְרְשִׁין אִנּוּן קֳדָמַי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל חֲלַף פְּתַח כָּל וַלְדָּא בּוּכְרָא כֻלָּא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל קָרֵבִית יָתְהוֹן קֳדָמָי : יז אֲרֵי דִילִי כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא בְּיוֹמָא דִקְטָלִית כָּל

העמק דבר

וגם שנעשו הלוים כמו קרבן שהביאו ישראל · מש"ה על הבעלים לעמוד בשעה שנעשו לקרבן . וע"ע ס' ויקרא א' ב' : (י) וסמכו וגו' · שהיו הלוים כמו קרבן המכפר · בזה שהפרישו אותם לתורה ולעבודת ה"מ כעין דאי' בנדרים דל"א המדיר בנו לת"ת אסור להשתמש עמו . מש"ה נצטוו לנהוג בהם כמו עם קרבן בסמיכה ותנופה : בני ישראל · איזה מגדולי ישראל בשליחות כל ישראל : (יא) והניף אהרן וגו' מאת בני ישראל · דתנופה בעינן כהן ובעלים · וא"כ הי' ראוי שיהיו גם ישראל מניפים . אבל אהרן בא בשליחות כל ישראל · ובזה הי' מניף לפני ה' ככהן ומאת ב"י היינו בשליחותם:והיו לעבוד את עבודת ה' . אין הפי' שבזו התנופה רשאים לעבוד · שהרי עוד חסר הקרבן אלא ה"פ משעת סמיכה ותנופה יהיו מוכנים לעבוד את עבודת ה' לאחר שיביאו קרבן : (יב) את האחד חטאת ואת האחד עולה · אין הלשון מדויק והכי מיבעי ועשה אחד חטאת ואחד עולה · דהאחד משמעו המיוחד ושניהם א"א להיות מיוחדים · וע' מש"כ בס' ויקרא ט"ו ל'. איברא כאן משמעות האחד חטאת · שהוא מיוחד בהקרבתו · שמעשיו כחיצון ושרף כפנימי . והאחד עולה כמשמעו · המיוחד שבעדר לעולה · וחטאת נמשך אחר עולה לענין מובחר כמש"כ בס' ויקרא י"ב א' : (יג) והנפת וגו' · פי' תנופה זו היא תנופת הרוח והמעלה · שבזה שתעמיד אותם לפני אהרן ובניו יהיו מכשירים עצמם להגביה לבבם בדרכי ה' וישיגו צורה אחרת . וכמו דת"ח בשעה שבא להפריש עצמו לת"ת מיד הוא משיג צורה אחרת · כדאי' בב"מ דפ"ד א' גבי ר"ל דמשקבל עליו עול תורה תשש כחו · והיינו משום שנעלה צורתו במעלה רוחנית מש"ה נחלש גופו · ככה הלוים במה שהכינו עצמם לעבודת ה"מ הונף רוחם לה' : (יד) והבדלת את הלוים וגו' · תצוה אותם להיות מובדלים ומופרשים בהנהגתם לשם ה' · כמש"כ לעיל ו' : והיו לי הלוים · יהיו כל מעשיהם ומחשבותיהם לי לשמי כענין דכתיב מי לה' אלי · שביארנו משמעו שעושה רק לש"ש · אלא דשם לא הי' בתורת אזהרה · אבל כאן שנבדלו להיות נושאי המקדש · הוזהרו שיהיו מתנהגים בחסידות . וכפי שראוי להיות מרכבה לשכינה : (טו) וטהרת אותם· חזר להזהיר על הטהרה · כי מעלת האדם כשם שהיא מגביה לב האדם בדרכי ה' · כך יש להזהר שלא תוסיף מכשול ע"י גאות ותה"ש וגם כל הגדול מחבירו יצרו גדול · ונמצא הקריבה לקדושה גורם לטומאה וכדבר חגי הנביא ואשר יקריבו שם טמא הוא וכמו שביארנו בס' ויקרא ו' י"א וכמו שאירע בחנות אח"כ לקרח והבאים אחריו מבני לוי . שגדולתם היא הכשילתם . ע"כ באה אזהרה דלאחר שיעבדו את ה"מ יהיו נזהרים בטהרה לפי ערכם : והנפת אותם תנופה · תחלה הית' העמדה לפני אהרן ובניו מניף לבבם בדרכי ה' ואח"כ כשיעבדו במשכן יוסיפו לעלות ולהניף את דעתם לידיעת ה' ואהבתו אם אך נטהרו מדברים שעלולים להכשל כמש"כ·והנה אע"ג דקריבה לקדושה ומכש"כ העבודה שם מביאים לידי הנפת הדעת . מכ"מ בא בלשון צווי ואזהרה · דכל זה אינו אלא כמו כלי אומנות למי שהוא אומן · שהמה סבה והכשר לעשות כלי · מכ"מ בלי רצון וחשק לעשות יאבדו כל הכשרונות · כך כל אלו הסבות המקריבים לה' מכ"מ מבלי משים יאבד ההכשר (א) : (טז) בכור כל מבני ישראל·כל

הרחב דבר

(א) וכבר הראינו לדעת דכ"ז הוא ג"כ בעסק התורה דהבא לקבל עול תורה מגביה לבו לדרכי ה' · ומכ"מ נדרש להזהר שלא יהפך לרוצן כמש"כ להלן פ' חקת עה"פ ומבמות הגיא · וכשזכה להצלחת התורה ובזהירות כראוי היא סבה להגביה עוד את הדעת לאהבת ה' כדתניא בספרי פ' ואתחנן ואהבת את ה' וכי היאך אדם אוהב להקב"ה ת"ל והיו הדברים האלה וגו' שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והי' העולם·אבל כ"ז אם הוא משים לב להשיג ע"י זה אהבת ה' · אבל מבלי משים תאבד זו התועלת ולא נשאר אלא מצות למוד בלבד שגם הוא ענין רם ונשא · אם אך לא נהפכה לו עוד לרוצן וכענין שאמרו ביומא דס"ד לא זכה נעשית לו סם המות ; ועי' מש"ל בס' דברים ד' ע' וי"ד :

בְּיוֹם הַכֹּתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הִקְדַּשְׁתִּי
אֹתָם לִי׃ יח וָאֶקַּח אֶת־הַלְוִיִּם תַּחַת כָּל־בְּכוֹר
בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יט וָאֶתְּנָה אֶת־הַלְוִיִּם נְתֻנִים ׀
לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲבֹד אֶת־
עֲבֹדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּאֹהֶל מוֹעֵד וּלְכַפֵּר עַל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְלֹא יִהְיֶה בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נֶגֶף בְּגֶשֶׁת בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל אֶל־הַקֹּדֶשׁ׃ כ וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְכָל־
עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לַלְוִיִּם כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה לַלְוִיִּם כֵּן־עָשׂוּ לָהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
כא וַיִּתְחַטְּאוּ הַלְוִיִּם וַיְכַבְּסוּ בִּגְדֵיהֶם וַיָּנֶף אַהֲרֹן
אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה וַיְכַפֵּר עֲלֵיהֶם אַהֲרֹן
לְטַהֲרָם׃ כב וְאַחֲרֵי־כֵן בָּאוּ הַלְוִיִּם לַעֲבֹד אֶת־
עֲבֹדָתָם בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי אַהֲרֹן וְלִפְנֵי בָנָיו
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה עַל־הַלְוִיִּם כֵּן עָשׂוּ
לָהֶם׃ ס כג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כד זֹאת
אֲשֶׁר לַלְוִיִּם מִבֶּן חָמֵשׁ וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה
יָבוֹא לִצְבֹא צָבָא בַּעֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד׃ כה וּמִבֶּן
חֲמִשִּׁים שָׁנָה יָשׁוּב מִצְּבָא הָעֲבֹדָה וְלֹא יַעֲבֹד
עוֹד׃ כו וְשֵׁרֵת אֶת־אֶחָיו בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִשְׁמֹר
מִשְׁמֶרֶת וַעֲבֹדָה לֹא יַעֲבֹד כָּכָה תַּעֲשֶׂה לַלְוִיִּם

ת"א ואתנה את. ערכין יא: זאת אשר ללוים. חולין כ"ד: מבן חמש ועשרים שנה. שם: ומבן חמשים שנה ישוב. שם:

ר ש" י

עליהם בין בכורי מצרים: לקחתי אותם לי. עד שטעו בעגל ועכשיו ואקח את הלוים: (יט) ואתנה וגו'. חמש פעמים נאמרו בני ישראל במקרא זה להודיע חיבתן שנכפל אזכרותיהן במקרא אחד כמנין חמשה חומשי תורה וכך ראיתי בב"ר: ולא יהיה בבני ישראל נגף. שלא יצטרכו לגשת אל הקדש שאם יגשו יהיה נגף: (כ) ויעש משה ואהרן וכל עדת וגו'. משה העמידן ואהרן הניפן וישראל סמכו את ידיהם: (כב) כאשר צוה ה' כן עשו. להגיד שבח העושין והנעשה בהן שאחד מהם לא עכב:

זאת

בוכרא בארעא דמצרים אקדשית יתהון קדמי: יח וקריבית ית לואי חלף כל בוכרא בבני ישראל: יט ויהבית ית לואי מסירין לאהרן ולבנוהי מגו בני ישראל למפלח ית פולחן בני ישראל במשכן זמנא ולכפרא על בני ישראל ולא יהי בבני ישראל מותא במקרב בני ישראל לקודשא: כ ועבד משה ואהרן וכל כנשתא דבני ישראל ללואי ככל דפקיד יי ית משה ללואי כן עבדו להון בני ישראל: כא ואדכיאו לואי וחורו לבושיהון וארים אהרן יתהון ארמא קדם יי וכפר עליהון אהרן לדכואיהון: כב ובתר כן עלו לואי למפלח ית פולחנהון במשכן זמנא קדם אהרן וקדם בנוהי כמא דפקיד יי ית משה על לואי כן עבדו להון: כג ומליל יי עם משה למימר: כד דא די ללואי מבר חמש ועשרין שנין ולעילא ייתי לחילא חילא בפולחן משכן זמנא: כה ומבר חמשין שנין יתוב מחיל פולחנא ולא יפלח עוד: כו וישמש עם אחוהי במשכן זמנא

רש"י

(כד) **זאת אשר ללוים**. שנים פוסלים בהם ואין המומין פוסלים בהם: **מבן חמש ועשרים**. ובמקום אחר אומר מבן שלשים שנה (במדבר ד) הא כיצד מבן כ"ה בא ללמוד הלכות עבודה ולומד חמש שנים ובן ל' עובד מכאן לתלמיד שלא ראה סימן יפה במשנתו בחמש שנים שוב אינו רואה (חולין כ"ז): (כה) **ולא יעבוד עוד**. עבודת משא בכתף אבל חוזר הוא לנעילת שערים ולשיר ולטעון עגלות וזהו ושרת את אחיו עם אחוהי כתרגומו: (כו) **לשמור משמרת**. לחנות סביב לאהל ולהקים ולהוריד בשעת המסעות:

העמק דבר

בכור מיבעי׳ - אלא משמעות ראשון לכל דבר מכונה בשם בכור כמו בכור מות. בכורי דלים. בכור שורו. ועניין הכתוב דפטרת כל רחם היו ראשונים לכל דבר כמו שאמר יעקב לראובן כחי וראשית אוני יתר שאת ויתר עז. ועתה לקחתי את הלוים שיהיו המה ראשונים לכל דבר השייך לי היינו לדברים שבקדושה. ובא זה המקרא לתת טעם על האזהרה הקודמת לטהרם ביותר. ולהוסיף הגפת רוחם כי המה תחת פטרת כל רחם להיות ראשונים לכ"ד שבקדושה. ע"כ המה מוזהרים על כך כמובן: (יט) **ולכפר על בני ישראל**. הם יתפללו עבורם ובזכותם ינצלו מכל עונש הבא על עון. וע' מש"כ בס' דברים י' ח': **ולא יהיה בבני ישראל נגף בגשת בני ישראל אל הקדש**. עוד יועילו שלא יניחו את ישראל לגשת אל הקודש ובשביל שאינם ראויים יפרוץ בהם ה' ועתה יהיו הלוים שומרים ע"ז. ובירושלמי תענית פרק ד' ה"ב אי' ולא יהיה בב"י נגף בגשת בני ישראל זה המעמד של ישראל. מפרש בא"א. היינו בשעה שנכנסים אל הקודש. היינו בשעת המעמד שהיו נכנסים לעמוד על הקרבן ויוכל להיות שלא יהיו נזהרים כראוי מחמת שאין רגילים לעמוד בהיכל ה'. ע"ז ישגיחו הלוים להורותם איך יעמודו. והדבר מובן דה"ה לכל יחיד שבא לעמוד על קרבנו: (כ) **ויעש משה**. באזהרת דברי מוסר להטהר ולהגביה לבבם בדרכי ה' כמבואר במקרא י"ד: **ואהרן**. בהקרבת קרבנם ותנופה: **וכל עדת ב"י**. בסמיכה ושליחותם לאהרן להניף בשבילם כמש"כ במקרא י"א: **ככל אשר צוה וגו'** כן עשו להם ב"י. היינו שהבדילו עצמם מהם. ולא חשבו זאת להעדר הכבוד להגביה אנשים שהיו מעורבים עמהם עד כה. ונכלל בלשון ככל אשר צוה וגו' שהיו כמה פרטים במה יהיו נבדלים מההמון. כמו שעשו חז"ל בת"ח כמה פרטים. כך פי' הקבלה ללוים: (כא) **ויתחטאו הלוים**. הלוים מצדם ג"כ מלאו דבר ה' שטהרו עצמם. ועוד (כב) **כן עשו להם**. אהרן ובניו לסדרי עבודה במשא א"מ. כן פירש הספורנו. ונכלל בזה דברי מוסר אחר שנכנסו כמש"כ במקרא ט"ו. והיו אהרן ובניו מסייעים לזה: (כד) **יבוא לצבא צבא**. כמש"כ לעיל ד' כ"ג שהוא השיר: **בעבודת א"מ**. לתקונים שבמשכן דדוקא למשא שנדרש לכח היה הגוי דוקא בן שלשים אבל לתקן שיהיה הכל על מתכונתו כשר בן כ"ה. אלא שלא נמנה אלא מי שראוי לכ"ד היינו למשא ג"כ: (כה) **ישוב מצבא העבודה**. העבודה המיוחדת שהוא המשא: **ולא יעבוד עוד**. לא רק שאינו נמנה אלא שלא יעבוד עוד למשא. מש"כ לשיר הוא כשר אלא שאינו נמנה לכך. רק הוא כצעירי הלוים לדורות. שכשרים לשיר עם הלוים אשר הם יותר מבן עשרים כך היה אז פסולי שנים במדבר. זהו כונת רש"י ומסולקת השגת הרמב"ן ז"ל: (כו) **לשמור משמרת**. תיקון כלי המשכן נקרא משמרת לעיל ג' ח'. גם להיות אמרכלים וגזברים נקרא משמרת שם ז'. גם לעסק תורה שהיה אז מוטל על הלוים ונקרא משמרת משכן העדות כמש"כ לעיל א' נ"ג: **ועבודה לא יעבוד**. דהעומד במשמרת

בְּמִשְׁמְרֹתָם: פ שלישי

ט א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְמִדְבַּר־סִינַי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר: ב וְיַעֲשׂוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַפָּסַח בְּמוֹעֲדוֹ: ג בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר־יוֹם בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה בֵּין הָעֲרְבַּיִם תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ בְּמֹעֲדוֹ כְּכָל־חֻקֹּתָיו וּכְכָל־מִשְׁפָּטָיו תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ: ד וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשֹׂת הַפָּסַח: ה וַיַּעֲשׂוּ אֶת־הַפֶּסַח בָּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעַרְבַּיִם בְּמִדְבַּר סִינָי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ו וַיְהִי אֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָיוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם וְלֹא־יָכְלוּ

ת"א וידבר ה' אל משה. פסחים ו: ויעשו בני. שם יומא מו: במועדו. פסחים כו עב יומא מו: ויהי אנשים. פסחים ו סוכה כה: ולא יכלו. שם:

ר ש " י

ט (א) בחדש הראשון. פרשה שבראש הספר לא נאמרה עד אייר למדת שאין סדר מוקדם ומאוחר בתורה (פסחים פ"ק כפרי) ולמה לא פתח בזו מפני שהיא גנותן של ישראל שכל מ' שנה שהיו ישראל במדבר לא הקריבו אלא פסח זה בלבד: (ב) במועדו. אף בשבת במועדו אף בטומאה (שם): (ג) ככל חקותיו. אלו מצות שבגופו שה תמים זכר בן שנה: וככל משפטיו. אלו מצות שעל גופו ממקום אחר כגון שבעת ימים למצה ולביעור חמץ. (ס"א מצות שבגופו. שה תמים זכר בן שנה. שעל גופו. צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו. שחוץ לגופו. מצה וביעור חמץ): (ד) וידבר משה וגו'. מה ת"ל והלא כבר נאמר וידבר משה את מועדי ה' (ויקרא כ"ב) אלא כששמע פרשת מועדים מסיני אמר להם וחזר והזהירם

העמק דבר

עליו להזהר ביותר שלא יהי' בעזר המשא ג"כ מש"ה חזר המקרא והזהיר על אלו: ט (א) בשנה השנית. הוא מיותר. שהרי הוא שנה ראשונה שבמדבר מהיכי תיתי הייתי חושב שהיה בשנה השלישית. אלא בא ללמדנו דרק בשנה השנית נצטוו ועשו פסח ולא יותר. כפרש"י בשם הספרי. אלא דשם תני הדרש במקרא ויעשו את הפסח בראשון בארבעה עשר יום בגנות ישראל דבר הכתוב שלא עשו אלא פסח זה בלבד. וכה"א הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה. והביא הרמב"ן ונדחק בפי' ההוכחה מזה המקרא. ונראה שהוא מדכתיב פרטי הזמן ולא נזכר השנה ג"כ ואלו משום שהוא סומך על הצווי לא היה לכתוב הזמן כלל. וע"כ צ"ל דלהכי לא כתיב השנה משום דמעצמו מובן שהיה בשנה השנית שהוא ראשון שבמדבר. וא"כ למאי כתיב בראש הפרשה. אלא לדרשה זו כמש"כ. נמצא דממקרא ויעשו את הפסח למדנו להוכיח ממקרא שלנו עומדים. [ובטעם הדבר שלא הביאו פסח. ועל מה נקרא גנותן יש בזה מבוכה. דחלילה לומר שנתעצלו אותו הדור כורתי ברית עלי זבח. ומשה עמהם. ואין לומר הטעם משום שלא היו נימולים משום שלא נשב להם רוח צפונית. דזה לא היה אלא דור השני. אבל דור יוצאי מצרים היו מולים. ואין לומר שמילת זכרים היו מעכבין אותם. שהרי אין מעכב אלא כשאפשר למול כדאיתא בפ' הערל שאם היה הבן חולה אינו מעכב. ותו דהספרי הביא ע"ז המקרא הזבחים ומנחה וגו' ובכל הקרבנות אין מילת הבנים מעכבין וע' תוס' יבמות דע"ב. והעיקר הוא כמש"כ התוספות בקידושין דף ל"ז שם"ל כתנא דאמר דבכל מקום שנאמר ביאה לאחר ירושה וישיבה

במשמע

למיטר מטרא ופולחנא לא יפלח כדין תעביד לליואי במטרתהון : א ומליל יי עם משה במדברא דסיני בשתא תניתא למפקהון מארעא דמצרים בירחא קדמאה למימר : ב ויעבדון בני ישראל ית פסחא בזמניה : ג בארבעת עסרא יומא בירחא הדין בין שמשיא תעבדון יתיה בזמניה ככל גזרתיה וככל דחזי ליה תעבדון יתיה : ד ומליל משה עם בני ישראל למעבד פסחא : ה ועבדו ית פסחא בניסן בארבעת עסרא יומא לירחא בין שמשיא במדברא דסיני ככל די פקיד יי ית משה כן עבדו בני ישראל : ו והוו גבריא די הוו מסאבין לטמי נפשא דאנשא ולא יכילו למעבד פסחא ביומא ההוא וקריבו קדם משה

העמק דבר

במשמע ובפסח נאמר ביאה · ובאמת לא הוצרכו רבותינו לזה דלכ"ע ביאה לארץ מיהא בעי · וכדתניא במכילתא בא פי"ב תלה הכתוב מצוה זו בביאתן לארץ והא שנחשב בזה גנותן ש"י הוא דכמו כל הקרבנות תמידין ומוספין שעיקר תכליתן בשביל פרנסה לא היה אלא בא"י ומכ"מ קרב גם במדבר בשביל יעוד ואהבת ה' לישראל כמש"כ בפ' תמידים דפ' תצוה · ומש"ה משנתגלו ישראל במעשה מרגלים לא הקריבו עוד תמידים כיון שלא היה יעוד · כך הפסח שעיקר תכליתו לזכירת י"מ ותכלית הספור אינו אלא בא"י כמו שביארנו בפרשת ראה בפרשת מועדות מכ"מ גם במדבר צוה ה' להביא בזמנו משום יעוד וחביבות וכאשר יבואר במקרא הסמוך · ע"כ ממעשה מרגלים ואילך שוב לא הביאו · מעתה היה אפשר לפרש לשון הספרי בגנות ישראל דבר הכתוב · שגרמו לזה שנעשו מנודים · אבל אאל"כ · דא"כ למאי פי' הגנות ביחוד בפסח יותר מכל הקרבנות · ותו דגנות על ענין מרגלים לא נצרכנו לרמזים כאלה · אלא ע"כ הפי' גנות על העדר הקרבה ביחוד בפסח · והענין דלהלן בספר דברים פ' שמור את חודש האביב יבואר בס"ד דמשונה פסח מכל הקרבנות שלא אפשר להקריב משחרב בהמ"ק אפי' כשהמזבח קיים משא"כ פסח . ע"ש · ואם כן ה"ה במדבר משנעשו מנודים לא היו יכולין להקריב שום קרבן שלא בא לריח ניחוח . משא"כ פסח היו יכולין אף ע"ג שאינן בחיוב וזהו הגנות שלא נתעוררו ע"ז אבל אם היו מחויבין מעיקר הדין ודאי היו מביאין]:(ב) במועדו· פרש"י אף בשבת במועדו אף בטומאה · פי' שתי פעמים כתיב במועדו כאן . והכי אי' באמת בספרי · אבל זה אינו אלא לתנא דלא משמע ליה מלשון במועדו שבת וטומאה אלא מגד יתור וג"ש · אבל לברייתא דת"כ דמשמע לשון במועדו שבת וטומאה וכמש"כ התוס' פסחים דס"ו א' · א"כ יש לפרש האי במועדו כך פירושו · דאף ע"ג שאין ענין לפסח בהיותם במדבר · מכ"מ אחר שהוא במועדו בא"י יש לעשות גם במדבר · וכמש"כ לעיל שהוא משום יעוד וכמו כל הקרבנות : (ג) במועדו · היינו אפי' לשבת ובטומאה כדין כל קרבן שיש לו זמן קבוע שדוחה שבת וטומאה . וכבר ידעו ישראל שבאותו הדור זה הכלל . מש"ה צעקו האנשים למה נגרע וגו' במועדו · ועוד יבואר . ובאמת באותה שנה חל ע"פ בשבת · שהרי ר"ח ניסן שמיני למילואים היה ביום א' . וזה ידוע דשבת וטומאה מישך שייכן להדדי · כדאי' פסחים דף ע"ו ומדשבת לא דחי כו' : בכל חקותיו ובכל משפטיו . דבפסח מצרים לא נהגו בזריקת הדם כחקת הפסח לדורות ועוד איזה שינוים · אבל היום יעשה ככל חקותיו והמה דרשות שלמדין מי"ג מדות שהתורה נדרשת . ומשפטיו · המה הי' תורה שבע"פ שהעלה משה וב"ד עד כה . וכמו שביארנו בס' ויקרא י"ח ה' בס"ד · וזהו עיקר הפשט · והדרשה תדרש מלשון ככל · וא"א לפרש הפשט חקותיו כמו זאת חקת הפסח · דשם לא מיירי אלא באכילה וכאן מיירי בעשיה ותו מה הם משפטים אלא כדברינו : (ד) לעשות הפסח . כ"כ לימדם בשעה זו חוקי ומשפטי הפסח עד שהגיעו לידי מעשה וכדאיתא במכילתא ריש פ' משפטים ערכם לפניהם כשלחן ערוך . ומכש"כ כאן בשעת מעשה : (ה) בכל אשר צוה וגו' . היינו הלכות בע"פ כביאורינו בכ"מ עפ"י הגמרא ברכות ד"ה והמצוה זו המשנה והיינו דיוק לשון ככל דמשמעו הרבה דברים . וע' בסמוך מקרא ח' : (ו) אשר היו . מיותר · ומה מקרא חסר ויהי אנשים טמאים וגו' · והיינו דתניא בספרי והובא בסוכה דף כ"ה אותם אנשים מי היו ריה"ג א' נושאי ארונו של יוסף היו · רע"א מישאל ואלצפן היו · ריצ"א כבר היו יכולין ליטהר אלא טמאי מת מצוה שחל שביעי שלהן להיות בע"פ שנאמר ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא . ביום ההוא אינם יכולים לעשות הא למחר יכולין לעשות · ולכאורה תמוה למאי סיים רי"צ דרשה דביום ההוא לכאן . אלא מתחלה לא היו שואלים אותם אנשים מי היו דודאי לא יתכן שיהיה מחנה גדול שלא ימותו שם מתים בכל יום כמש"כ הראב"ע . אלא שקשה לחז"ל יתור לשון אשר היו · ומשמעו ללמדנו שכבר היו טמאים ומכ"מ לא נטהרו · ומש"ה ודאי יש לחקור מי היו שלא נזהרו ליטהר ואח"כ באו עוד לצעוק · ויישבו ריה"ג ור"ע דנתעסקו בעצמות יוסף או בקברות נ"א

באופן

לַעֲשֹׂת־הַפֶּסַח בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּקְרְבוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה
וְלִפְנֵי אַהֲרֹן בַּיּוֹם הַהוּא׃ ז וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים
הָהֵמָּה אֵלָיו אֲנַחְנוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם לָמָּה
נִגָּרַע לְבִלְתִּי הַקְרִב אֶת־קָרְבַּן יְהוָה בְּמֹעֲדוֹ
בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ח וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֹשֶׁה
עִמְדוּ וְאֶשְׁמְעָה מַה־יְצַוֶּה יְהוָה לָכֶם׃ פ
ט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ י דַּבֵּר אֶל־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי־יִהְיֶה טָמֵא ׀
לָנֶפֶשׁ אוֹ בְדֶרֶךְ רְחֹקָה (נקוד על ה) לָכֶם אוֹ לְדֹרֹתֵיכֶם
וְעָשָׂה פֶסַח לַיהוָה׃ יא בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּאַרְבָּעָה
עָשָׂר יוֹם בֵּין הָעַרְבַּיִם יַעֲשׂוּ אֹתוֹ עַל־מַצּוֹת
וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׃ יב לֹא־יַשְׁאִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר
וְעֶצֶם לֹא יִשְׁבְּרוּ־בוֹ כְּכָל־חֻקַּת הַפֶּסַח יַעֲשׂוּ
אֹתוֹ׃ יג וְהָאִישׁ אֲשֶׁר־הוּא טָהוֹר וּבְדֶרֶךְ

ת"א איש איש כי יהיה טמא. פסחים סו סז צ צב זבחים כט בכורות ל: או בדרך רחוקה לכם. פסחים צג נזיר סג: בחדש השני · זבחים כב: על מצות. פסחים לה קטו קכ קדושין לו: לא ישאירו. פסחים נה: ועצם לא. שם פה: ככל חקת הפסח יעשו אותו. שם צה גב יומא נא זבחים עט: והאיש אשר הוא טהור. פסחים צג גג:

רש"י

בשעת מעשה (ספרי): (ו) לפני משה ולפני אהרן. כששניהן יושבין בבית המדרש באו ושאלום ולא יתכן לומר זה אחר זה שאם משה לא היה יודע אהרן מנין לו (ספרי): (ז) למה נגרע. אמר להם אין קדשים קרבים בטומאה אמרו לו יזרק הדם עלינו בכהנים טהורים ויאכל הבשר לטמאים (כ"א לטהורים כ"ג רא"ם) אמר להם עמדו ואשמעה כתלמיד המובטח לשמוע מפי רבו אשרי ילוד אשה שכך מובטח שכל זמן שהיה רוצה היה מדבר עם השכינה (שם) וראויה היתה פרשה זו ליאמר ע"י משה כשאר כל התורה כולה אלא שזכו אלו שתאמר על ידיהן שמגלגלין זכות על ידי זכאי (סנהדרין פ"ק): (י) או בדרך רחוקה. נקוד עליו לומר לא שרחוקה ודאי אלא שהיה חוץ לאסקופת העזרה כל זמן שחיטה. פסח שני מצה וחמץ

העמק דבר

באופן שחשבו שמצוה עליהם שלא ליטהר · וכסבורים שמכ"מ לא יהיו נדחים מפסח. אבל רי"ל חולק שהרי יכולין היו ליטהר ולמה לא שאלו מתחלה אי יטהרו בע"כ או יעשו בטומאה ג"כ אלא ודאי טמאי מת מצוה היו · והא דקשה למאי כתיב אשר היו ע"ז השיב שחל שביעי שלהן בע"פ דכתיב ביום ההוא והוא ג"כ מיותר והיה אפשר לפרש ביום ההוא אינם יכולין לעשות הא אתמול היו יכולין · והיינו למדים מכאן דרשאי לטמא לקרובים אפי' בע"פ עצמו. וכבר הוי בה סוגיא במס' זבחים ד"ק · ואפשר לפרש ביום ההוא אינם יכולין הא למחר יכולים ולמדין מזה שאין שוחטין וזורקין על ט"מ בשביעי שלו · וא"כ אין אנו יודעים איך לפרש דיוק ביום ההוא מש"ה כתיב אשר היו דמשמעו מכבר· היינו זה שבעה ימים. וע"כ יש לפרש ביום ההוא הא למחר יכולין לעשות: ויקרבו לפני משה ולפני אהרן. להלן ע"ו ל"ג ביארנו

וְקֳדָם אַהֲרֹן בְּיוֹמָא הַהוּא: ז וַאֲמַרוּ גֻּבְרַיָּא הָאִנּוּן לֵיהּ אֲנַחְנָא מְסָאֲבִין לִטְמֵי נַפְשָׁא דֶּאֱנָשָׁא לְמָא נִתְמְנַע בְּדִיל דְּלָא לְקָרָבָא יָת קוּרְבָּנָא דַּייָ בִּזְמְנֵיהּ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ח וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה אוֹרִיכוּ עַד דְּאֶשְׁמַע מַה דְּיִתְפַּקַּד מִן קֳדָם יְיָ עַל דִּלְכוֹן: ט וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: י מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר גְּבַר גְּבַר אֲרֵי יְהֵי מְסָאַב לִטְמֵי נַפְשָׁא דֶּאֱנָשָׁא אוֹ בְּאוֹרַח רְחִיקָא לְכוֹן אוֹ לְדָרֵיכוֹן וְיַעְבֵּד פִּסְחָא קֳדָם יְיָ: יא בְּיַרְחָא תִנְיָנָא בְּאַרְבְּעַת עַסְרָא יוֹמָא בֵּין שִׁמְשַׁיָּא יַעְבְּדוּן יָתֵיהּ עַל פַּטִּיר וּמְרָרִין יֵיכְלוּנֵיהּ: יב לָא יַשְׁאֲרוּן מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא וְגַרְמָא לָא יְתַבְּרוּן בֵּיהּ כְּכָל גְּזֵירַת פִּסְחָא יַעְבְּדוּן יָתֵיהּ: יג וְגַבְרָא דְּהוּא דְּכֵי וּבְאוֹרְחָא

העמק דבר

ביארנו עיקר פשוטו ס"ד שהיו שני ראשי סנהדראות. משה למד הלכה חדשה שלא היה מקובל מתוך השקפול והחידוש עפ"י תקי התלמוד. ואהרן היה מורה ובא מתוך הסברא מדמי מילתא למילתא ומכוין אל האמת. וכאן הביאו טענתם לפני שני ראשי סנהדראות משה ואהרן: (ז) לנפש אדם. ה"ז טומאת מגע ולא טומאת הגוף שאין דוחה אפי' בצבור. וגם לא טומאת מגע של יום א' דאפשר לטבול ולהקריב וא"כ למה נגרע וגו': במועדו. א"כ הוא זמן קבוע שדוחה טומאה: בתוך ב"י. לת"ק במשנה דתמורה פרק ב' דתלוי בק"ל שקרב בטומאה מתפרש כמשמעו שטענו עוד טענה בשביל שקרב בצבור. אבל לר"מ ור' יעקב דס"ל שאינו תלוי אלא בזמן קבוע אינו מובן מה זה דקדקו בתוך ב"י. אבל באמת לא מצינו שקרבן דוחה טומאה אלא הקרבה ולא אכילה ופסח מצותו העיקרי באכילה. וא"כ אין ראיה מכל ק"ל. מש"ה דקדקו בתוך ב"י. ויהיו מנוים עם טהורים ויהיה נאכל מהם. והכי תניא בספרי שאמרו שיהיה הבשר נאכל לטהורים (א): (ח) עמדו. המתינו. או שתקו כלשון המקרא עמדו ולא ענו עוד. אמר להם משה אל תצעקו עד שאשמע: מה יצוה ה' לכם. לא אמר מה ידבר. משום שהיה משה כסבור שלא יהיה מזה דבור ופרשה חדשה. אלא כעין כל הקבלות אם דוחה כה"ג טומאה או לא. זהו דיוק לשון יצוה והיינו דכתיב אשמעה בה"א יתירה להקטין. הענין וכמו סימן נקבה שבתורה שבע"פ. כמש"כ להלן כ"א י"ז: (י) ועשה פסח לה'. לא כמו שטענו האנשים שזמנו קבוע וא"כ ראוי לדחות טומאה. לא כן אלא אפילו לא יעשה בראשון אפי' מטעם דרך רחוקה או שארי מניעה מכח מכ"מ ועשה פסח לה'. וא"כ אין זמנו קבוע כ"כ מש"ה אינו דוחה ליחיד את הטומאה. אבל צבור עבדי בטומאה. שהרי אין צבור עושין פ"ש אפי' היו זבין בראשון. ותו לדעת ת"ק במשנה דתמורה הנ"ל צבור דוחה טומאה אפי' משום מטה לחוד: (יב) לא ישאירו ממנו. ולא כתיב ולא תותירו כמו בפ"ר היינו משום דכבר נתבאר בספר שמות י' ט"ו דנותר משמעו שניתותר ממילא ולא בכונת המותר. אבל השארה משמעו שבכונה משאיר. מש"ה בפ"ר דאפשר להרבות מנוים עליו ונזהרים להרבות מנוים באופן שלא יבא לידי נותר. משא"כ פסח שני אפשר שלא ימצא מנוים עליו כ"כ. ובע"כ יבא לידי נותר ואין אזהרה אלא שלא ישאירו בכונה (ב): בכל חקת הפסח. היינו כפרשה זאת חקת הפסח דמיירי באכילה: יעשו אותו. מיותר לדרשה כדאי' שם דל"ה שאין שוחטין אה"פ על היחיד דכמה דאפשר להדורי מהדרינן

הרחב דבר

(א) מיהו לר' יצחק דס"ל שהיה בשביעי שלהם וא"כ היו יכולים לאכול בעצמם בערב וא"כ מה נצרכו לומר בתוך ב"י היינו שיאכלו אחרים. ונראה משום דקרבן יחיד אע"ג שאין דוחה טומאה מכ"מ משלח קרבנו כשהוא טמא. וא"כ אע"ג דפסח אכילתו מעכבת. אמאי בשביעי של ט"מ אינו מביא פסח. אדרבא למש"כ הרמב"ם בהל' ביאת המקדש פ"ב דטמא מת שאני שאין יחיד משלח קרבנו עד שיטהר. ופי' מרן הכ"מ דאפי' כשהוא טבו"י אינו משלח קרבנו. ולפי זה מיושב הא שאינו יכול לשחוט פסחו. מש"ה טענו טענה שני' בתוך בני ישראל שפסח אינו דומה לשאר שלמי יחיד שאינו בא בשיתוף משא"כ פסח שיהא קרב בשבילם ולערב יאכלו גם המה:

(ב) והנה רש"י ורמב"ם נחלקו טובא בפי' משנה בפסחים דצ"א אפי' חבורה של מאה שאינן יכולין לאכול כזית אין שוחטין עליהן. ופרש"י שאין יכולין לאכול בזית בין כולם. והכי פי' עוד שם בברייתא עשרה ואין יכולין לאוכלו אין שוחטין עליהן ופרש"י ואין יכולין לאוכלו כזית בין כולם. מבואר דאם יכולין לאכול כזית בין כולם שוחטין אפי' יבא נותר הרבה. והא דתנן שם על כולם אין שוחטין עליהם בפ"ע שמא יביאו את הפסח לידי פיסול. היינו חולה וזקן שמא לא יוכלו לאכול כזית. אבל אם יש מינוין שאוכלין כזית אפשר למנות אפי' מי שאינו יכול לאכול אלא כ"ש. שהרי אפי' בין כולם יבא נאכל כזית כשר. והא דאי' שם ד' ע"ח ב' דלמ"ד אכילת פסחים מעכבא בעינן שיהא כזית לכל אחד כפרש"י בד"ה יוצאין. היינו בבריאים שיכולין לאכול הרבה. משא"כ זקן וחולה. וכיב"ז חילק רש"י יומא דל"ט א' בין פחות מכזית משביע או לא. אבל הרמב"ם בה"פ פ"ב ה"ג כ' חבורה של מאה שאין כל א' מהן יכול לאכול כזית אין שוחטין עליהן. ומפרש עוד הברייתא אחד ויכול לאוכלו היינו כולו כמבואר שם ה"ב. ופי' עשרה ואין יכולין לאוכלו אין שוחטין עליהן. היינו שאין יכולין לאכול את כולו. ויהי' נותר. וכן הא דתנן שאין עושין חבורה של חולאים וזקנים. היינו אע"ג שכולן כל אחד יכול לאכול כזית. מכ"מ שמא ישאירו הפסח ויביאוהו לידי פיסול פי' מקצתו יהי' פסול. אבל

מי

לא־היה וחדל לעשות הפסח ונכרתה הנפש ההוא מעמיה כי ׀ קרבן יהוה לא הקריב במעדו חטאו ישא האיש ההוא: יד וכי־יגור אתכם גר ועשה פסח ליהוה כחקת הפסח וכמשפטו כן יעשה חקה אחת יהיה לכם ולגר ולאזרח הארץ: ס רביעי טו וביום הקים את־המשכן כסה הענן את־המשכן לאהל העדת ובערב יהיה על־המשכן כמראה־אש עד־בקר: טז כן יהיה תמיד הענן יכסנו ומראה־אש לילה: יז ולפי העלות הענן מעל האהל ואחרי כן יסעו בני ישראל ובמקום אשר ישכן־שם הענן שם יחנו בני ישראל: יח על־פי יהוה יסעו בני ישראל ועל־פי יהוה יחנו כל־ימי אשר ישכן הענן על־המשכן יחנו:

ת"א וחדל לעשות הפסח. פסחים לג: ונכרתה הנפש. שם נא: חטאו ישא. שם כריתות ז: וביום הקים את המשכן. שבועות טו:

רש"י

עמו בבית ואין שם יום טוב ואין אסור חמץ אלא עמו באכילתו: (יד) וכי יגור אתכם גר ועשה פסח. יכול כל המתגייר יעשה פסח מיד ת"ל חקה אחת וגו' אלא כך משמעו וכי יגור אתכם גר ובא עת לעשות פסח עם חביריו כחקה וכמשפט יעשה (פסחים צ"ג. ספרי): (טו) המשכן לאהל העדות. המשכן העשוי להיות אהל ללוחות העדות: יהיה על המשכן. כמו היה על המשכן וכן לשון כל הפרשה: (יז) העלות הענן. כתרגומו אסתלקות וכן ונעלה הענן ולא יתכן לכתוב ולפי עלות הענן ועלה הענן שאין זה לשון סלוק אלא צמוח ועלייה כמו והנה עב קטנה ככף איש עולה מים (מלכים א' י"ח): (יח) על פי

העמק דבר

וסרס"י בפ"ש · ומהדרינן לטמא אחד בסרך כדי שלא יהי' יחיד (א) : (יג) וחדל לעשות הפסח · שלא נימא דא"כ שיש פ"ש · אין עונש כרת אלא אם עבר גם על זמן פ"ש · אבל כ"ז שאפשר להביא פ"ש אינו אלא חסרון זריזות וכמו שלא עשה חגיגה ביום הראשון · מש"ה כתיב והאיש וגו': כי קרבן ה' וגו'. בפסחים דף צ"ג א' דרבי ס"ל דקאי על פ"ש אם שגג בראשון והזיד בשני · וכתיב חטאו ישא

הרחב דבר

מי שאין יכול לאכול כזית ה"ז שלא לאוכליו כמבואר שם הלכה ה'. ולפי דברינו בדיוק המקרא ולא תותירו מבואר כדעת הרמב"ם שאסור לשחוט באופן שיהי' נותר ממילא:

(א) והרמב"ם שם ה"ב מפרש בפ"ר דאפי' לר' יוסי דס"ל שיכולין לשחוט על יחיד. מכ"מ מהדרינן שיהיו יותר: ונראה שאין מקרא יוצא מ"ם דמיירי בפ"ש. דלע"ג שאין בו אזהרה שלא להותיר אלא שלא לשאיר. וא"כ רשאין לשחוט אפי' אין עליו אוכלין את כולו. ויבא לידי נותר בע"כ. מכ"מ אם יש הרבה עושין פ"ש מצוה להדורי על מנוים רבים. ומכש"כ בפ"ר דאפי' יחיד ויכול לאוכלו כולו. מצוה יותר לאהדורי על רבים:

לא הוה ויתמנע למעבד פסחא וישתיצי אנשא ההוא מעמיה ארי קורבנא דיי לא קריב בזמניה חוביה יקבל גברא ההוא: יד ואארי יתגיר עמכון גיורא ויעבד פסחא קדם יי כגזירת פסחא וכדחזי ליה כן יעבד קימא חד יהי לכון ולגיורא ולציציבא דארעא: טו וביומא דאתקם ית משכנא חפא עננא ית משכנא למשכנא דסהדותא וברמשא הוי על משכנא כחיזו אישתא עד צפרא: טז כן הוי תדירא עננא חפי ליה וחיזו אישתא בליליא: יז ולפום אסתלקות עננא מעילוי משכנא ובתר כן נטלין בני ישראל ובאתרא די שרי תמן עננא תמן שרן בני ישראל: יח על מימרא דיי נטלין בני ישראל ועל מימרא דיי

ר ש " י

ה' יסעו. שנינו במלאכת המשכן כיון שהיו ישראל נוסעים היה עמוד הענן מתקפל ומשך על גבי בני יהודה כמין קורה תקעו והריעו ותקעו ולא היה מהלך עד שמשה אומר קומה ה' ונסע דגל מחנה יהודה. זו בספרי: **ועל פי ה' יחנו.** כיון שהיו ישראל חונים עמוד הענן היה מתמר ועולה ונמשך על גבי בני יהודה כמין סוכה ולא היה נפרש עד שמשה אומר שובה ה' רבבות אלפי ישראל הוי אומר על פי ה' וביד משה:

העמק דבר

שהוא כרת. ואי' שם שלמד מדכתיב במברך את השם ונשא חטאו והוא בכרת. וכבר ביארנו בספר ויקרא פ' אמור שם שזה אינו אלא לר"מ דס"ל כיוון בכרת. אבל לרבנן לדעת הרמב"ם דכיוון רק באזהרת איסור בעלמא. צ"ל דרבי יליף ממקומו דכתיב חטאו ישא הגל כרת בפ"ר וה"ה בשני. וכ"ה בירו' פסחים פ"ט ה"ג: (יד) וכי יגור אתכם גר וגו'. בפסחים שם פליגי רבי ור"נ בגר שנתגייר בינתים וקטן שנתגדל בינתים וס"ל לרבי דחייב בפסח שני. וא"כ פי' המקרא ועשה פסח לה' היינו פסח שני. וה"פ וכי יגור אתכם גר בין זמן ראשון לשני ועשה פ"ש. וע"ז כתיב כחקת הפסח וכמשפטו. והיינו של' הרמב"ן בפסוק ג' דבפסח שני כתיב חקים ומשפטים ותמהו ע"ז הרבה. אבל לדעת רבי ודאי כן הוא. מיהו לר' נתן דס"ל שאין גר שנתגייר בינתים מביא פ"ש. א"כ מיירי בגר שנתגייר לפני פ"ר. והכי נדרש בספרי ופי' חקה אחת יהיה לכם וגו'. כמו קטן שנתגדל בינתים אינו עושה פ"ש כך גר שנתגייר בינתים ולא נימא דגר שאני שהיה יכול להתגייר לפני ראשון. ודומה לגדול שלא עשה בראשון. מש"ה כתיב חקה אחת וגו' דמי שלא הגיע זמנו לעשות פ"ר אינו עושה פ"ש: (טו) לאהל העדות. משכן נקרא כל ההיכל. והוא אהל מועד. אבל אהל העדות הוא קדק"ד שבו היו לוחות העדות. ועליו היה בא הענן ונמשך משם גם על המשכן הסמוך לאהל העדת ובשעה הראשונה של הקמה כתיב סוף ספר שמות ויכס הענן את אהל מועד. ומש"ה לא היה משה יכול לבא לשם. אבל משם והילך לא נמשך על כולו. אלא לנד קדק"ד: ובערב יהיה. להו הענן עצמו היה בלילה מראה אש. ולא כמו הענן שהלך לפני ישראל שהיה עמוד אש אחר בלילה. ולשון הפסוק להלן י"ד ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה. ולא עוד אלא שהיה עמוד האש מוקדים לבא קודם שהלך עמה"ע. כמבואר בשבת פרק שני. אבל זה היה הענן שהלך לפני ישראל. משא"כ הענן שעמד על המשכן כתיב וענך עומד עליהם. אינו אלא ענן אחד והוא האש בלילה. והכי מתבאר להלן מקרא כ"א וגם' שמות מ' ל"ח ושם י"ג כ"ב: (טז) כן יהיה תמיד. אחר שהודיע הכתוב מה שהיה באותו יום של הקמה אחר שעה ראשונה. מודיע הכתוב שכן היה תמיד: ומראה אש שבו לילה: (יז) ואחרי כן. ביאור זה הלשון יבא עפ"י מה שביארנו סוף ספר שמות בשם ברייתא דמלאכת המשכן פי"ג עפ"י ג' דברים נוסעין ישראל עפ"י הקודש ועפ"י משה ועפ"י חצוצרות כו' ונתבאר שם דעפ"י משה היינו שהיה הערה ברוה"ק למשה מבערב למחר בהשכמה אתם יוצאים. והתחילו לקפל הבגדים והמשא ולהניחם על הבהמות לצאת. ועפ"י החצוצרות התחילו להתאסף כל אחד לשבטו ולדגלו. דבשעת חני' אע"ג שהיו אהליהם איש על דגלו מ"מ המה היו מפוזרים. ובשעת תקיעת החצוצרות האלו להתאסף ובאותה שעה החל הענן להתקפל ועומד וממתין עד שנגמר עסק אסיפה איש על מקומו ואז הורד המשכן וקפלוהו. וכ"ז נמשך איזה שעות עד שנגמר הכל הלך הענן בדבר משה קומה ה'. וזה נקרא עפ"י הקודש. נמצא פי' זה המקרא ובהעלות הענן היינו שנקפל ועמד לנד. ואחרי כן. שכבר היה מקופל ועומד יסעו בני ישראל. היו הולכים ממקום למקום ובאו לדגליהם. ולא מיירי כאן בהליכה ממש. ויבוא עוד להלן בפרשת המסע. וכאן מיירי רק בענין הענן. או נכלל בפי' ואחרי כן גם בהליכת הענן יסעו ב"י. הלכו ממש וזהו נסיעה שלישית. וא"כ שתי הנסיעות נכללו בזה המקום. דשניהם נעשו בפעולת הענן. היינו בהעלות הענן

יט וּבְהַאֲרִיךְ הֶעָנָן עַל־הַמִּשְׁכָּן יָמִים רַבִּים וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה וְלֹא יִסָּעוּ׃ כ וְיֵשׁ אֲשֶׁר יִהְיֶה הֶעָנָן יָמִים מִסְפָּר עַל־הַמִּשְׁכָּן עַל־פִּי יְהוָה יַחֲנוּ וְעַל־פִּי יְהוָה יִסָּעוּ׃ כא וְיֵשׁ אֲשֶׁר יִהְיֶה הֶעָנָן מֵעֶרֶב עַד־בֹּקֶר וְנַעֲלָה הֶעָנָן בַּבֹּקֶר וְנָסָעוּ אוֹ יוֹמָם וָלַיְלָה וְנַעֲלָה הֶעָנָן וְנָסָעוּ׃ כב אוֹ־יֹמַיִם אוֹ־חֹדֶשׁ אוֹ־יָמִים בְּהַאֲרִיךְ הֶעָנָן עַל־הַמִּשְׁכָּן לִשְׁכֹּן עָלָיו יַחֲנוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וְלֹא יִסָּעוּ וּבְהֵעָלֹתוֹ יִסָּעוּ׃ כג עַל־פִּי יְהוָה יַחֲנוּ וְעַל־פִּי יְהוָה יִסָּעוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה שָׁמָרוּ עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ

י א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב עֲשֵׂה לְךָ שְׁתֵּי חֲצוֹצְרֹת כֶּסֶף מִקְשָׁה תַּעֲשֶׂה אֹתָם וְהָיוּ לְךָ לְמִקְרָא הָעֵדָה וּלְמַסַּע אֶת־הַמַּחֲנוֹת׃ ג וְתָקְעוּ בָּהֵן וְנוֹעֲדוּ אֵלֶיךָ כָּל־הָעֵדָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ד וְאִם־בְּאַחַת יִתְקָעוּ וְנוֹעֲדוּ אֵלֶיךָ הַנְּשִׂיאִים רָאשֵׁי אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל׃ ה וּתְקַעְתֶּם תְּרוּעָה וְנָסְעוּ הַמַּחֲנוֹת הַחֹנִים קֵדְמָה׃ ו וּתְקַעְתֶּם תְּרוּעָה שֵׁנִית וְנָסְעוּ הַמַּחֲנוֹת הַחֹנִים תֵּימָנָה תְּרוּעָה יִתְקְעוּ לְמַסְעֵיהֶם׃ ז וּבְהַקְהִיל אֶת־הַקָּהָל תִּתְקְעוּ

ת"א על פי ה' יחנו. שבת לא עירובין נה: עשה לך שתי חצוצרת. יומא ג ר"ה כז מנחות כח עקידה שער מז: כסף. מנחות כח: והיו לך. שם: ותקעתם. ר"ה לד ערכין י: ותקעתם תרועה שנית. סוכה נג ר"ה לד: תרועה יתקעו. סוכה שם ערכין י: ובהקהיל את הקהל. סוכה שם ר"ה לד ערכין י:

ר ש " י

(כ) ויש. כלומר ופעמים: ימים מספר. ימים מועטים: (כב) או ימים. שנה כמו ימים תהיה גאולתו (ויקרא כ"ה): י (ב) עשה לך. שיהיו תוקעין לפניך כמלך כמ"ש ויהי בישורון מלך: עשה לך. (אתה עשה ומשתמש בהם ולא אחר): למקרא העדה. כשתרצה לדבר עם סנהדרין ושאר העם ותקראם לאסוף אליך תקראם על ידי חצוצרות: ולמסע את המחנות. בשעת סלוק מסעות תתקעו בהם לסימן

שרן כל יומין די שרי עננא על משכנא שרן : יט ובאורכות עננא על משכנא יומין סגיאין ונטרין בני ישראל ית מטרת מימרא דיי ולא נטלין : כ ואית די הוי עננא יומין דמנין על משכנא על מימרא דיי שרן ועל מימרא דיי נטלין : כא ואית די הוי עננא מרמשא עד צפרא ומסתלק עננא בצפרא ונטלין או יממא וליליא ומסתלק עננא ונטלין : כב או תרין יומין או ירחא או עדן בעדן באורכות עננא על משכנא למשרי עלוהי שרן בני ישראל ולא נטלין ובאסתלקותיה נטלין : כג על מימרא דיי שרן ועל מימרא דיי נטלין ית מטרת מימרא דיי נטרין על מימרא דיי בידא דמשה : א ומליל יי עם משה למימר : ב עביד לך תרתין חצוצרן דכסף נגיד תעביד יתהון ויהוין לך לערעא כנשתא ולאטלא ית משריתא : ג ויתקעון בהון ויזדמנון לותך כל כנשתא לתרע משכן זמנא : ד ואם בחדא יתקעון ויזדמנון לותך רברביא רישי אלפיא דישראל : ה ותתקעון יבבא ויטלון משריתא דשרן קדומא : ו ותתקעון יבבא תניינות ויטלון משריתא דשרן דרומא יבבא יתקעון למטלניהון : ז ובמכנש ית קהלא תתקעון ולא תיבבון : ח ובני אהרן כהניא

רש"י

נמלאת אתה אומר על פי שלשה היו נוסעים על פי הקב"ה ועל פי משה ועל פי החצוצרות : מקשה . מהעשת העשה בהקשת הקורנס : (ג) ותקעו בהן . בשתיהן והוא סימן למקרא העדה שנאמר ונועדו אליך כל העדה אל פתח אהל מועד : (ד) ואם באחת יתקעו . הוא סימן למקרא הנשיאים שנאמר ונועדו אליך הנשיאים ואף הן יעידתן אל פתח אהל מועד ומגזירה שוה הוא בא בספרי : (ה) ותקעתם תרועה. סימן מסע המחנות תקיעה תרועה ותקיעה כך הוא נדרש בספרי מן המקראות היתרים (ר"ה ל"ד) : (ז) ובהקהיל את הקהל וגו' . לפי שהוא אומר והיו לך למקרא העדה ולמסע את המחנות מה מקרא העדה תוקע בב' כהנים ובשתיהם שנאמר ותקעו בהן וגו' אף מסע המחנות בשתיהם יכול מה מסע המחנות תוקע ומריע ותוקע אף מקרא העדה תוקע ומריע ותוקע ומעתה אין חילוק בין מקרא העדה למסע את המחנות תלמוד לומר ובהקהיל את הקהל וגו' לומר שאין תרועה למקרא העדה והוא הדין לנשיאים הרי סימן לשלשתם

העמק דבר

מעל המשכן היתה נסיעה שניה ואחרי כן היתה נסיעה שלישית : (יט) ובהאריך הענן על המשכן ימים רבים . כמו בקדש ישבו י"ט שנה כמש"כ בפרשה דברים א' מ"ו : ושמרו ב"י וגו' · המתינו מלשון ואביו שמר את הדבר · וכ"פ הספורנו : (כא) מערב עד בקר . ואם כן לא נחו כל צרכם מכ"מ ונעלה הענן וגו' או יומם ולילה · זהו רבותא יותר . דהם לא היו עומדים אלא לילה ידע משה שילכו למחרת והודיעם ולא פשטו את אהליהם ולא היה טורח כ"כ במסעם . אבל אם היה יום ולילה ולא נודע למשה בשעת הנייתם מזה והתחלו להפשיט את אהליהם ובמשך מועט חזרו וקפלו : ונעלה הענן . אע"ג שהיה בלילה מכ"מ לא כתיב האש אלא הענן · והיינו כדברינו שהענן עצמו היה כמראה אש בלילה : (כב) או יומים או חדש או ימים · היינו שנה כפרש"י . וזה גרם לעשות ענינים הנמשכים הרבה עד שיגמרו · והנה בכלות השנה היו מוכרחים להפסיק הענין וללכת : (כג) עפ"י ה' ביד משה · פרש"י במקרא י"ט כמו וביד משה שאמר שובה ה' קומה ה' · אבל מלשון הברייתא שהבאנו מבואר כמשמעו שהיה הערה למשה במשך קטן לפני מסעם שיכינו עצמם לדבר . ומשמעות ביד משה בכ"מ זה אינו בדבור ממש · אלא בקבלה כדאיתא בכריתות דף י"ג ביד משה זה גמרא · וע' מש"כ בסוף ספר זה : י (ב) והיו לך . דוקא לך שהי' כל מקרא העדה ומסע המחנות עפ"י ה' מש"ה היה מצוה ועבודה ע"כ בא הזהרה שיהיה בזה האופן דוקא . אבל לדורות כל שופט ומלך מקריא עדתו ומסיע חילו עפ"י דעתו . מש"ה יהי' באיזה אופן שירצה : (ג) ותקעו בהן · וניכרים היו כשתוקעים בשניהם שהיו קולות שניהם מבונים זמ"ז · או שהיו מאריכים באחד יותר מחבירו : (ד) ואם באחת יתקעו . משמע שנים היו תוקעים באחת זה א"ז : (ו) תרועה יתקעו למסעיהם · לצפון ולמערב · היינו דגל אפרים ודן · הכי תניא בספרי : (ז) תתקעו ולא תריעו · מזה למדנו דבכל מקום

וְלֹא תָרִיעוּ׃ ח וּבְנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים יִתְקְעוּ בַּחֲצֹצְרוֹת וְהָיוּ לָכֶם לְחֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם׃ ט וְכִי־תָבֹאוּ מִלְחָמָה בְּאַרְצְכֶם עַל־הַצַּר הַצֹּרֵר אֶתְכֶם וַהֲרֵעֹתֶם בַּחֲצֹצְרֹת וְנִזְכַּרְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְנוֹשַׁעְתֶּם מֵאֹיְבֵיכֶם׃ י וּבְיוֹם שִׂמְחַתְכֶם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁכֶם וּתְקַעְתֶּם בַּחֲצֹצְרֹת עַל עֹלֹתֵיכֶם וְעַל זִבְחֵי שַׁלְמֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי אֱלֹהֵיכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ פ חמישי יא וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּעֶשְׂרִים בַּחֹדֶשׁ נַעֲלָה הֶעָנָן מֵעַל

ת"א ובני אהרן. סוכה שם: בארצכם על הצר. ס' הזוהר פ' ויקהל: ובראשי. סוכה נה: ותקעתם. שם לד ר"ה כא זבחים נח ערכין ג יג: והיו לכם לזכרון. ר"ה לב: אני ה'. שם: ויהי בשנה. שם ג תענית כט:

רש"י

מקרא העדה בשתים ושל נשיאים באחת זו וזו אין בהם תרועה ומסע המחנות בשתים על ידי תרועה ותקיעה: (ח) ובני אהרן הכהנים יתקעו. במקראות ובמסעות הללו: (י) על עולותיכם. בקרבן צבור הכתוב מדבר (ספרי. ערכין י"א): אני ה' אלהיכם. מכאן למדו מלכיות עם זכרונות ושופרות שנאמר ותקעתם זו שופרות לזכרון זו זכרונות אני ה' אלהיכם זו מלכיות וכו': (יא) בחדש השני. נמצאת אתה אומר שנים עשר חדש חסר י' ימים עשו בחורב שהרי בראש חדש סיון חנו שם ולא נסעו עד עשרים

העמק דבר

דכתיב תקיעה סתם. היינו ביחד עם תרועה כמו להלן וביום שמחתכם וגו' אבל בהקהיל דוקא תקיעה לחוד: (ח) להקת עולם לדורותיכם. רק הכהנים תוקעין בחצוצרות כן בבהמ"ק כן בגולה ובמשיחת מלך: (ט) וכי תבאו מלחמה בארצכם. אין הלשון מובן. דהאיך יביאו ישראל מלחמה בארצם. וזה א"א אלא כמו מלחמת יהודה ובנימין על עשרת השבטים. וא"כ היאך כתיב על הצר הצרר אתכם אלא צריך לפרש או בארצכם או על הצר הצרר אתכם היינו אומה אחרת. זהו לפי הפשט. ובספרי תניא בין שאתם יוצאים עליהם בין שהם יוצאים עליכם. וא"כ ה"פ וכי תבאו מלחמה בארץ אחרת או בארצכם. היינו שיבאו ממדינה אחרת על ארצכם. ועדיין אין הלשון וכי תבאו מדויק וכי תביאו מיבעי. אלא יש עוד כונה כמבואר בת"א וארי תיעלון לאגחא קרבא. נפרש תבאו מלשון ביאה שתתקבצו בארצכם טרם תלא למלחמה. אז בשעת כניסה למקום אחד והרעתם בחצוצ-רות. היינו ותקעתם דמקרא הסמוך שהרי אין תקיעה בלי תרועה ואין תרועה בלי תקיעה. אלא פי' והרעתם היינו תפלה שיזעקו ויתעוררו בתפלה עם החצוצרות. וכן פי' הרמב"ם הל' תענית. וכבר ביארנו בספר שמות י"ד ט"ו דכך הפי' בספר יהושע ו' וירע העם ויתקעו בשופרות. פי' שהתפללו ביום השביעי קודם שנכנסו ליריחו ובתפלה תקעו בשופרות. וע"ע מש"כ בספר דברים ל"ג כ"ה בפסוק ברזל ונחשת מנעלך. כ"ז בעת צרה. משא"כ ביו"ט אע"ג שהוא ג"כ עת תפלה ומקרא קודש כמש"כ בפרשת אמור ובכ"מ אבל אין מתריעין בשעת תפלה בחצוצרות. ומזה מבואר דבר"ה דכתיב יום תרועה ה"נ הפי' תקיעת שופר בעת התפלה כמש"כ שם: ונזכרתם לפני ה' אלהיכם. לפי הפשט שיהיו מלאכי מעלה מליצים ומזכירים אתכם לטובה לפני כסא כבודו. וכענין ה' זכרנו יברך. אבל יש לדקדק בשנוי לשון שבזה הכתוב כתיב לפני ה' אלהיכם. ובמקרא הסמוך כתיב לזכרון לפני אלהיכם. ולא דבר ריק הוא. אלא יש עוד כונה. היינו דווקא לפני ה' שהוא הארון או הציץ שאז ה' הוא עמכם אז תוקעין בחצוצרות. והיינו דכתיב בפרשת מטות שלקח פינחס כלי הקודש וחצוצרות התרועה. ותניא בתוספתא סוטה כלי

יתקעון בחצוצרתא ויהון לכון לקים עלם לדריכון: ט ואֲרי תיעלון לאגחא קרבא בארעכון על מעיקי דמעיקין לכון ותיבבון בחצוצרתא ויעול דוכרנכון לטבא קדם יי אלהכון ותתפרקון מבעלי דבביכון: י וביום חדותכון ובמועדיכון ובריֵשי ירחיכון ותתקעון בחצוצרתא על עלותכון ועל נכסת קודשיכון ויהון לכון לדוכרנא קדם אלהכון אנא יי אלהכון: יא והוה בשתא תניתא בירחא

העמק דבר

הקודש זה הארון וי"א אלו בגדי כהונה. והכונה הוא הנין. משום שבל"ז לא היה אפשר להשתמש בהאוצרות (א): **ונושעתם מאויביכם.** מצורריכם מיבעי. ובלשון המקרא על הצר הצורר וגו׳ וכבר ביארנו להלן י׳ ל"ה ובכ"מ דאויב לא משמע אלא בלב ואינו פועל רע בידים והיינו דתניא בספרי במלחמת גוג ומגוג הכ"מ או בכל המלחמות ת"ל ונושעתם מאויביכם. אמרת לא ורא׳ איזהו מלחמה שאין אחריה שעבוד אי אתה מוצא אלא מלחמת גוג ומגוג שנאמר ויצא ה׳ ונלחם בגוים ההם מה כתיב אחריו והיה ה׳ למלך על כל הארץ. ולא שהברייתא מפרש גוף המצוה במלחמת גוג ומגוג. אלא ההבטחה שהבטיח הכתוב בברור. והיה קשה לנו שהרי אנחנו רואים כ"פ שאין תפלה וחצוצרות מועיל. ועון הדור גורם. וא"כ האיך כתיב בברור ונושעתם. ע"ז הניא דמתחלה לא באה ההבטחה אלא במלחמת גוג ומגוג שהרי כתיב ונושעתם מאויביכם ולא מצורריכם. אלמא שאין הבטחה זו אלא באופן שתהיה ישועה גם מאויב שבלב. וזה א"א אלא במלחמת גו"מ שאז יכירו כל העולם גדולת ישראל ויקבלו את ה׳ אלהי ישראל למלך: (י) **שמחתכם.** לא נתבאר מהו יום שמחת ישראל. ובספרי תניא אלו שבתות ר"א אלו תמידים אבל זה אינו אלא דרש על וביום. לרמוז גם אלו. אבל עיקר הפשט שהוא יום המצוין בשמחה לא נתבאר. והרא"ב"ע כ׳ שהוא בשובם ממלחמה בניצוח. ואנחנו לא ראינו בכל המקרא שעשו מלכי ישראל הצדיקים והשופטים כן. אלא עיקר הפי׳ הוא יום חנוכת המזבח וכדתנן שלהי מס׳ תענית ביום חתונתו זה מ"ת וביום שמחת לבו זה בנין בהמ"ק. והיא שמחת לב ישראל ג"כ. והיינו דכתיב בדה"י ב׳ ה׳ י"ג וכהרים קול בחצוצרות וגו׳ ובהלל לה׳ כי טוב כי לעולם חסדו. והכי כתיב בחנוכה דעזרא ג׳ ויעמידו הכהנים מלובשים בחצוצרות וגו׳ ויענו בהלל ובהודות לה׳ כי טוב כל"ח. למדנו שאז אמרו הלל ג"כ כמו ביום התקדש חג (ב): **והיו לכם לזכרון.** למדנו דימים אלו מרוצים לזכרון טוב וכמו בשעת מלחמה הוא עת רצון לתפלה להשיג ישועה ככה בימי המועדים להשיג פרנסה וכמש"כ בספר דברים שם עה"פ וכימיך דבאך. ולא כתיב כאן לפני ה׳ אלהיכם דמשום דמצות חצוצרות אינו אלא על הקרבן הרי מובן בל"ז שכן הוא. ולענין הזכרה ודאי למדנו שבכ"מ שאלהותו עלינו הייט בכל המקום אשר אנו מזכירים שמו. ימים אלו מסוגלים לזכירה למובה והיינו דמללינן בהו בנוסח יעלה ויבוא כמה זכרונות טובות. והא דכתיב **ועל זבחי שלמיכם.** ע"כ לא קאי על ר"ח שלא היו בשם שלמים. אלא על יום שמחתכם ומועדיכם (ג): **והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם.** ולא כתיב לפני ה׳ אלהיכם כמו במקרא

הרחב דבר

(א) והיינו דתני׳ בר"ה דכ"ז בד"א במקדש אבל בגבולין מקום שיש שופר אין חצוצרות במקום שיש חצוצרות אין שופר ופרש"י ר"ה ותענית. וא"כ משמעות מקום כאן היינו זמן וזה תמוה דא"כ זמן מיבעי. אלא כדברינו והכל בתענית ומקום שיש הארון תוקעין בהצוצרות במקום שאין ארון תוקעין בשופר. וכבר הבית תוקעים בחצוצרות ובשופר. והיינו דאי׳ בתענית פרק א׳ במה מתריעין בשופרות וכן הביא הר"ן ר"ה ריש פ"ג בירושלמי דבתעניות תני׳ תוקעין בחצוצרות במקדש ולא בגבולין. ולכאורה הוא תימא שהרי במלחמת מדין ואביה מלך יהודה תקעו בחצוצרות בגבולין והרמב"ן וכן הר"ן תענית פ"א ובר"ה כתבו דדוקא בכנופי׳ דכל ישראל תוקעין בחצוצרות. ותעניות בגבולין לאו כנופיא דכל ישראל נינהו. ולא מיחוור. שהרי מלחמת אביה לא הי׳ אלא שבט יהודה ובנימין על עשרת השבטים. והרמב"ן בעצמו סיים שלא ידע לפרש ביותר מבואר שהרגיש שאין זה היישוב מרווח. וכן תמה המאור בר"ה פ"ג ע"ז. אבל הנראה כדברינו דחצוצרות אינו אלא בפני הארון שהוא לפני ה׳. וכענין דכתיב כי ה׳ אלהיכם ההולך לפניכם ותנן במס׳ סוטה ס"ז זה מחנה הארון ובירושלמי מיירי בזה"ז שאין ארון:

(ב) ובזה מבואר לשון הגמ׳ בהוריות ד"ו שלמה עשה חנוכה שבעה ימים ומה ראה משה לעשות י"ב ימים. משמע דז׳ ימים הוא יותר מבפר הראוי לעשות חנוכה. והיינו משום דאיתקיש יום שמחתכם למועדיכם. מה מועד שבעה או א׳ כך עשה שלמה שבעה ועזרא יום א׳ אבל משה י"ב ראוי לשאול עליו. ובהע"ש סוף סי׳ קע"א הראינו לדעת דסיום התורה הוא ג"כ יום שמחה לישראל. ובאמת הוא זה בעת שאנחנו בגלות והשגחת ה׳ עלינו ע"י ד"א של הלכה הוא דבר א׳ עם הטלת המחנה בזמן שישראל בא"י ובהמ"ק קיים. שהשגחת ה׳ עלינו ושכינתו הי׳ תלוי בעבודת בהמ"ק שמש"ה כתיב בכרובים שעשה שלמה ופניהם לבית. ולמדנו שגם עיני ה׳ וגם עינינו תלויות על הבית כמש"כ בפ׳ תרומה ובפ׳ פקודי. כך בזה"ז סיום התורה והתחלתה הוא שמחת לבנו דדך כלל אין שמחת ישראל כמו בזמן שאנחנו עושים סיבה להשכין את אלהי ישראל בקרבנו. כי הוא חיינו:

(ג) והנה בספרי יש מחלוקת דתניא ותקעתם בחצוצרות בש"נ הכ"מ אפה אומר בש"נ או אחד לצבור ואחד ליחיד. אמרת במה הענין מדבר בש"נ רשב"ע א׳ בש"נ הכ"מ או אחד לצבור ואי׳ יחיד ת"ל על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם מה עולות קדק"ד אף שלמים קדק"ד כו׳. ולא נתבאר במאי פליגי ת"ק ורש"ע. ולדברינו פליגי אי קאי האי ועל זבחי שלמיכם

משכן העדת: יב ויסעו בני־ישראל למסעיהם
ממדבר סיני וישכן הענן במדבר פארן: יג ויסעו
בראשנה על־פי יהוה ביד־משה: יד ויסע
דגל מחנה בני־יהודה בראשנה לצבאתם
ועל־צבאו נחשון בן־עמינדב: טו ועל־צבא
מטה בני יששכר נתנאל בן־צוער: טז ועל־
צבא מטה בני זבולן אליאב בן־חלן: יז והורד
המשכן ונסעו בני־גרשון ובני מררי נשאי
המשכן: יח ונסע דגל מחנה ראובן לצבאתם
ועל־צבאו אליצור בן־שדיאור: יט ועל־צבא
מטה בני שמעון שלמיאל בן־צורישדי:
כ ועל־צבא מטה בני־גד אליסף בן־דעואל:
כא ונסעו הקהתים נשאי המקדש והקימו את־
המשכן עד־באם: כב ונסע דגל מחנה בני־
אפרים לצבאתם ועל־צבאו אלישמע בן־
עמיהוד: כג ועל־צבא מטה בני מנשה גמליאל
בן־פדהצור: כד ועל־צבא מטה בני בנימן
אבידן בן־גדעני: כה ונסע דגל מחנה בני־דן
מאסף לכל־המחנת לצבאתם ועל־צבאו

ת"א במדבר פארן. שבת קטז: ונסעו הקהתים. עירובין ב שבועות טז מנחות נה:

רש"י

באייר לשנה השנית: (יב) למסעיהם. כמשפט המפורש למסע דגליהם מי ראשון ומי אחרון: במדבר פארן. קברות התאוה במדבר פארן היה ושם חנו ממסע זה: (יז) והורד המשכן. כיון שנוסע דגל יהודה נכנסו אהרן ובניו ופרקו את הפרכת וכסו בה את הארון שנאמר ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה (במדבר ד) ובני גרשון ובני מררי פורקין המשכן וטוענין אותו בעגלות והארון וכלי קדש של משא בני קהת עומדים מכוסין ונתונין על המוטות עד שנסע דגל מחנה ראובן ואחר כך ונסעו הקהתים: (כא) נושאי

הרחב דבר

גם על ביום שמחתכם. והיינו בחנוכת המזבח. ומקריבים אז שלמי צבור ומכ"מ המה קדשים קלים כמש"כ לעיל בחנוכת המשכן ת' פ"ח. ה"נ אפשר לעשות כן בחנוכת המקדש. ולת"ק תוקעים עליהם בחצוצרות ולכ"ע אין תוקעים אלא בקדק"ד:

תִּנְיָנָא בְּעֶסְרִין לְיַרְחָא אִסְתַּלַּק עֲנָנָא מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא : יב וּנְטָלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַטְּלָנֵיהוֹן מִמַּדְבְּרָא דְסִינָי וּשְׁרָא עֲנָנָא בְּמַדְבְּרָא דְפָארָן : יג וּנְטָלוּ בְּקַדְמֵיתָא עַל מֵימְרָא דַייָ בִּידָא דְמֹשֶׁה : יד וּנְטַל טֵיקַס מַשְׁרִית בְּנֵי יְהוּדָה בְּקַדְמֵיתָא לְחֵילֵיהוֹן וְעַל חֵילֵיהּ נַחְשׁוֹן בַּר עַמִּינָדָב : טו וְעַל חֵילָא דְשִׁבְטָא דִבְנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בַּר צוּעָר : טז וְעַל חֵילָא דְשִׁבְטָא דִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בַּר חֵלֹן : יז וּמִתְפָּרַק מַשְׁכְּנָא וְנָטְלִין בְּנֵי גֵרְשׁוֹן וּבְנֵי מְרָרִי נָטְלֵי מַשְׁכְּנָא : יח וּנְטַל טֵיקַס מַשְׁרִית רְאוּבֵן לְחֵילֵיהוֹן וְעַל חֵילֵיהּ אֱלִיצוּר בַּר שְׁדֵיאוּר : יט וְעַל חֵילָא דְשִׁבְטָא דִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בַּר צוּרִישַׁדָּי : כ וְעַל חֵילָא דְשִׁבְטָא דִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בַּר דְעוּאֵל : כא וְנָטְלִין בְּנֵי קְהָת נָטְלֵי מַקְדְשָׁא וּמְקִימִין יָת מַשְׁכְּנָא עַד מֵיתֵיהוֹן : כב וּנְטַל טֵיקַס מַשְׁרִית בְּנֵי אֶפְרַיִם לְחֵילֵיהוֹן וְעַל חֵילֵיהּ אֱלִישָׁמָע בַּר עַמִּיהוּד : כג וְעַל חֵילָא דְשִׁבְטָא דִבְנֵי מְנַשֶּׁה גַמְלִיאֵל בַּר פְּדָהצוּר : כד וְעַל חֵילָא דְשִׁבְטָא דִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בַּר גִדְעוֹנִי : כה וּנְטַל טֵיקַס מַשְׁרִית בְּנֵי דָן

רש"י

המקדש. נושאי דברים המוקדשים : **והקימו את המשכן.** בני גרשון ובני מררי שהיו קודמים להם מסע שני דגלים יהיו מקימין את המשכן כשהיה הענן שוכן וסימן החנייה נראה בדגל מחנה יהודה והם חונים, ועדיין בני קהת באים מאחריהם עם שני דגלים האחרונים היו בני גרשון ובני מררי מקימין את המשכן וכשבאים בני קהת מוצאים אותו על מכונו ומכניסין בו הארון והשלחן והמנורה והמזבחות וזהו משמעות המקרא והקימו מקימי המשכן אותו עד טרם בואם של בני קהת : **(כה) מאסף לכל המחנות.**

העמק דבר

הקודש דמשמעו בבהמ"ק שמקריבין שם . אלא כדי ללמדנו דימים הללו המה לזכרון בכ"מ אפי' שלא בבהמ"ק שהוא לפני ה' . אלא בכ"מ שאלהותו ית' היינו השגחתו עלינו והיינו דמצלינן במועדים ובר"ח יעלה ויבא שיש בה הרבה זכירות . וא"כ פי' המקרא כך הוא . דהחצוצרות שעל הקרבן בבהמ"ק יהיה מועיל לאותו זכרון שבכל מועד ור"ח שהוא לפני אלהיכם בכל מקום : **(יב) למסעיהם** . למקוות שצריכים להיות הסעים **עד** א"י וכלשון המקרא אלה מסעיהם : **(יג) ויסעו בראשונה על פי ה' ביד משה** . למש"כ לעיל פ' י"ז אין הפי' כאן בראשונה המסע הראשון מהר סיני . אלא המסע הראשון שבכל נסיעה ממקום למקום . והיינו קיפול הבגדים והאהלים היה על פי ה' ביד משה . שהודיעו בהערה לא בדבור מסורש אלא כמו הלכות בע"פ . כי למחר ילכו : **(יד) ויסע דגל וגו'** . זהו מסע שניה שבכל נסיעה היינו שהזיזו עצמם כל בני השבט איש לדגלו ולצבאו . וזה היה על פי החצוצרות : **(יז) והורד המשכן** . באותה שעה שהזיזו בני יהודה וכל דגלו עצמם ע"י החצוצרות נתקפל הענן מעל המשכן ועמד מקופל. והלוים הורידו המשכן: **ונסעו בני גרשון ובני מררי** . הכינו עצמם איש על משאו . ועל העגלה שלו . אבל עוד עמדו ולא הלכו : **(יח) ונסע דגל** וגו' . הכינו עצמם איש על דגלו . שיהיו הולכים אחר דגל בני יהודה . והנה בכל השבטים כתיב בני זולת אצל ראובן כתיב מחנה ראובן . ואין דבר ריק בתורה . ונראה דמכאן הוציאו חז"ל שהר"ן איש שהיו עם קרח במחלוקתו היה אליצור בן שדיאור וחבריו . והיה מקור המחלוקת מצד החידות ולא כמו דתן ואבירם כמו שביארנו במקומו . אלא מצד שהיו פרושים ומתבודדים להתקרב אל ה' . וזה היה מדת ראובן עצמו שהי' בדל מאחין ומשוקע בתפילות כמובן מן המקרא וישב ראובן אל הבור כמשכ"ש מש"ה כתיב ברמז שלא היו כמו בני ראובן . אלא כראובן עצמו : **(כא) ונסעו הקהתים** . הזיזו עצמם להעמיד איש על משאו . ושילכו אחר בני ראובן או אח"כ . וממילא יבאו אחרי בני גרשון ומררי שהלכו אחר בני יהודה : **והקימו** . בני גרשון ובני מררי : **את המשכן עד בואם.** של בני קהת . ולשון עד בואה אינו מדויק . ולפני בואם מיבעי . מכאן העלו בירו' מס' עירובין פרק ה' שהארון הי' מכוון להם את הרוחות . וא"כ משמעות עד בואה . ועד בכלל . כמשמעות בכ"מ . דבואם של בני קהת הי' סיוע לב"ג וב"מ להקים את המשכן (א): **(כה) מאסף לכל המחנות לצבאותם** . מי שנחשל ולא יכול ללכת עם מחנהו . והי' נשאר

הרחב דבר

(א) ובירו' שבת פ"א הי' בשא דנ"ל דגטהס עשרה הוא רשות בפ"ע מדכתיב ודברתי אתך מעל הכפרת . וכתיב כי מן השמים דברתי עמכם . מה השם רשות אחרת אף כאן רשות אחרת . ומקשה אלו מגדל שעומד בתוך הבית גבהה כמה

אחיעזר בן־עמישדי: כו ועל־צבא מטה בני
אשר פגעיאל בן־עכרן: כז ועל־צבא מטה בני
נפתלי אחירע בן־עינן: כח אלה מסעי בני־
ישראל לצבאתם ויסעו: ס כט ויאמר משה
לחבב בן־רעואל המדיני חתן משה נסעים ׀
אנחנו אל־המקום אשר אמר יהוה אתו אתן
לכם לכה אתנו והטבנו לך כי־יהוה דבר־טוב
על־ישראל: ל ויאמר אליו לא אלך כי אם־אל־
ארצי ואל־מולדתי אלך: לא ויאמר אל־נא
תעזב אתנו כי ׀ על־כן ידעת חנתנו במדבר
והיית לנו לעינים: לב והיה כי־תלך עמנו והיה ׀
הטוב ההוא אשר ייטיב יהוה עמנו והטבנו לך:
לג ויסעו מהר יהוה דרך שלשת ימים וארון
ברית־יהוה נסע לפניהם דרך שלשת ימים
לתור להם מנוחה: לד וענן יהוה עליהם יומם

ת"א ויסעו מהר ה'. שבת קיו תענית כט:

רש"י

תלמוד ירושלמי לפי שהיה שבטו של דן מרובה באוכלוסים היה נוסע באחרונה וכל מי שהיה מאבד דבר היה מחזירו לו. אית מאן דאמר כתיבה היו מהלכין ומפיק לה מן כאשר יחנו כן יסעו (במדבר ב'). ואית דאמרי כקורה היו מהלכין ומפיק לה מן מאסף לכל המחנות: (כח) אלה מסעי. זה סדר מסעיהם: ויסעו. ביום ההוא נסעו: (כט) לחבב. הוא יתרו שנאמר מבני חובב חותן משה (שופטים ד') ומה ת"ל ותבאנה אל רעואל אביהן (שמות ב') מלמד שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא (ספרי) ושמות הרבה היה לו. יתרו על שם שיתר פרשה אחת בתורה חובב על שחיבב את התורה וכו': נוסעים אנחנו אל המקום. מיד עד שלשה ימים אנו נכנסין לארץ (ספרי) שבמסע זה הראשון נסעו על מנת ליכנס לארץ ישראל אלא שחטאו במתאוננים ומפני מה שתף משה עצמו עמהם שעדיין לא נגזרה גזירה עליו וכסבור שהוא נכנס: (ל) אל ארצי ואל מולדתי. אם בשביל נכסי אם בשביל משפחתי (ספרי): (לא) אל נא תעזב. אין נא אלא לשון בקשה שלא יאמרו לא נתגייר יתרו מחבה סבור היה שיש לגרים חלק בארץ עכשיו שראה שאין להם חלק הניחם והלך לו: כי על כן ידעת חנתנו במדבר. כי נאה לך לעשות זאת על אשר ידעת חנותנו במדבר וראית נסים וגבורות שנעשו לנו: כי על כן ידעת. כמו על אשר ידעת. כמו כי על כן לא נתתיה לשלה בני (בראשית ל"ח). כי על כן באו (שם י"ט). כי על כן ראיתי פניך (שם ל"ג): והיית לנו לעינים. לשון עבר כתרגומו.

הרחב דבר

שמא אינו מוהר להשמעא ממנו לבית כו'. ואע"כ רשות אחד הוא עם קס"ק. ומשני אלא בשעה שהי' מרבע לכן את הרוחות. פי' והי' עומד הארון בתוך וגם או נדבר עמו. וזה פשוט בש"ס דילן זבחים דס"א א' דקאמר קודם שהעמידו הלוים את המשכן הי' כבר המזבח עומד. ונפקבו בזה רש"י ותו'. והוא מבואר יפה מדויק לשון המקרא שעד בואם של בני קהת לא נגמר הסקמה מלד שהארון ומזבחות כיונו הרוחות וע' מש"כ בס' שמות כ"ז א' מקור זה הדין שהמזבחות מוכרח להיות כקבוע עולם:

מכניש לכל משריתא לחיליהון ועל חיליה אחיעזר בר עמישדי: כו ועל חילא דשבטא דבני אשר פגעיאל בר עכרן: כז ועל חילא דשבטא דבני נפתלי אחירע בר עינן: כח אלין מטלני בני ישראל לחיליהון ונטלו: כט ואמר משה לחבב בר רעואל מדינאה חמוהי דמשה נטלין אנחנא לאתרא דאמר יי יתיה אתן לכון איתא עמנא ונוטיב לך ארי יי מליל לאיתאה טבא על ישראל: ל ואמר ליה לא איזיל אלהן לארעי ולילדותי איזיל: לא ואמר לא כען תשבוק יתנא ארי על כן ידעת כד הוינא שרן במדברא וגבורן דאתעבידא לנא חזיתא בעינך: לב ויהי ארי תיזל עמנא ויהי טבא ההוא דיוטיב יי עמנא ונוטיב לך: לג ונטלו מטורא דאתגלי עלוהי יקרא דיי מהלך תלתא יומין וארון קימא דיי נטל קדמיהון מהלך תלתא יומין לאתקנא להון אתר בית מישרי: לד ועגן יקרא

רש"י

דבר אחר לשון עתיד כל דבר ודבר שיתעלם מעינינו תהיה מאור עינינו. דבר אחר שתהיה חביב עלינו כגלגל עינינו שנאמר ואהבתם את הגר (דברים י'): **(לב) והיה הטוב ההוא.** מה טובה הטיבו לו אמרו כשהיו ישראל מחלקין את הארץ היה דושנה של יריחו ת"ק אמה על ת"ק אמה והניחוהו מלחלוק אמרו מי שיבנה בית המקדש בחלקו הוא יטלנו ובין כך ובין כך נתנוהו לבני יתרו ליונדב בן רכב שנאמר ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים וגו' (שופטים א'): **(לג) דרך שלשת ימים.** מהלך שלשת ימים הלכו ביום אחד שהיה הקב"ה חפץ להכניסם לארץ מיד: **וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך שלשת ימים.** זה הארון היוצא עמהם למלחמה ובו שברי לוחות מונחים ומקדים לפניהם דרך שלשת ימים לתקן להם מקום חנייתם (ספרי ב"ב י"ד): **(לד) וענן ה' עליהם יומם.** שבעה ענים כתובים במסעיהם ארבעה מארבע רוחות

העמק דבר

יחידי אחורי המחנה. נאסף למחנה בני דן. ומחנה בני דן היו הולכים לאט עם הנחשלים עד שהביאום לצבאותם: **(כח) ויסעו.** היא מסע הפליסיה של כל נסיעה ע"י דבר משה קומה ה'. והלך הענן. וזה נקרא עפ"י הקודש שהענן הולך והמה אחריו: **(כט) ויאמר משה לחבב וגו'.** יש בזה דעות אצל חז"ל והאריכם המפרשים אם הי' קודם עוד לפני מ"ת או אחרי כן. אמנם הלך בברור כמש"כ וילך לו אל ארצו. וגם שב למדבר כמו שכתוב ובני קיני חותן משה וגו' ובלעם ראהו במדבר ואמר עליו. ע"כ נראה כי חזר עפ"י הדברים שבזו הפרשה: **לכה אתנו.** לפי דיוק הירו' סוכה פ"ג וכמש"כ בס' בראשית ל"ז י"ג בה"א יתירא ולך מיבעי. אלא אם אין אתה אין לנו אחר. כי אין אנו רוצים להתרועע עם אחר שיהי' יודע חטתנו כמותך ורק עמך טוב לנו: **והטבנו לך.** כבר פי' הרמב"ן דהטבה זו הי' במשמע מן השלל כסף וזהב. וזהו שסיים משה כי ה' דבר טוב על ישראל. ולא הוצרך לומר כזה על עיקר כבישת הארץ אלא כי יהי' הרבה שלל ג"כ באמר דבר טוב על ישראל: **(ל) כי אם.** תיבת אם מיותר. והרמב"ן ס' שמות כ"ב כ"ב פי' מלשון אלא. אבל א"כ בתיבת כי לחוד סגי. והוא משמש בלשון אלא: **אלא אם** נגרר למשה וכלל בזה שני משמעות. א' כמש"כ הרמב"ן. ויהי' הפי' כי אם לא אשר מתחלה אלך **אל ארצי**: למכור נכסים שלי. **ואל מולדתי.** ליטול רשות ופטירה מהם. או אוכל אח"כ לשוב לא"י. ועוד משמע אם למטה. כי אם אל ארצי. וכפי' האיך אתה אומר לי לילך עמכם. וכי אלך אל ארצי ומולדתי. הלא אני לא אהי' כי אם כגר בלי אחוזת נחלה. ולא ירצה עוד מי ממולדתי לילך עמדי כדי להיות לגוותא. והאיך אלך ללכת עמך. ומשה הבין שתי הכוונות. ע"כ חזר ואמר **(לא) אל נא תעזוב אותנו.** לגמרי. אלא תחזור בעוד אנו במדבר: **כי על כן ידעת הנהנו במדבר:** פי' על כן על נכון וכמו כן נדקה לחיים וכן הרבה. ובהיותנו במדבר ואנו צריכים להשיג צרכי ב"א מאוה"ע הקרבים לנו ואחר שאין אנו יודעים במדבר מאומה ואתה ידעת הכל נכון: **והיית לנו לעינים.** למורה דרך כאן סמוך זו העיר וזו האומה: **(לב) והיה הטוב ההוא.** כמש"כ הרמב"ן דבזה נכלל גם אחוזת נחלה. ואמר אחר שמשיג טובה מאתך נוכל לתת גם אחוזת נחלה. וזה הי' תשובה על משמעות טענה שניה' של יתרו: **(לג) דרך שלשת ימים.** היו יודעים בשעה נוסעם כי נוסעים על דרך ג' ימים. ומאין ידעו מפרש הכתוב **וארון ברית ה' נוסע וגו'.** מזה הבינו כי לשם יבואו (א): **(לד) וענן ה' וגו'.** כי

הרחב דבר

(א) ופרש"י על ארון ברית ה' זה הארון היוצא עמהם למלחמה. ובו שברי לוחות מונחים כו' וכ"כ בס' דברים י' א'. וכבר העיר הרמב"ן שם דזהו דעת ר"י בן לקיש בירו' שקלים פ"ד תני ריב"ל א' שני ארונות היו מהלכין עם ישראל במדבר

בִּנְסֹעָם מִן־הַמַּחֲנֶה׃ ס ששי]נ׳ הפוכה לה וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה ׀ יְהוָה וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ׃ לו וּבְנֻחֹה יֹאמַר שׁוּבָה יְהוָה רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל׃]נ׳ הפוכה פ יא א וַיְהִי הָעָם כְּמִתְאֹנְנִים רַע בְּאָזְנֵי יְהוָה וַיִּשְׁמַע יְהוָה וַיִּחַר אַפּוֹ וַתִּבְעַר־בָּם אֵשׁ יְהוָה וַתֹּאכַל בִּקְצֵה הַמַּחֲנֶה׃ ב וַיִּצְעַק הָעָם אֶל־מֹשֶׁה וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה וַתִּשְׁקַע הָאֵשׁ׃ ג וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא תַּבְעֵרָה כִּי־בָעֲרָה בָם אֵשׁ יְהוָה׃

ת״א ויהי בנסוע. שבת קטו ע״ב כד ידים טו עקרים מב פכ״ה: ובנחה יאמר. יבמות סג ב״ק פג: ויהי העם כמתאוננים. שבת קיז:

רש״י

ואחד למעלה ואחד למטה ואחד לפניהם מנמיך את הגבוה ומגביה את הנמוך והורג נחשים ועקרבים: (מן המחנה. ממקום החייתן): (לה) ויהי בנסוע הארון. עשה לו סימניות מלפניו ומלאחריו לומר שאין זה מקומו ולמה נכתב כאן כדי להפסיק בין פורענות לפורענות וכו׳ כדאיתא בכל כתבי הקודש (שבת קט״ו): קומה ה׳. לפי שהיה מקדים לפניהם מהלך שלשה ימים היה משה אומר עמוד והמתן לנו ואל תתרחק יותר. תנחומא בויקהל: ויפוצו אויביך. המכונסין: וינוסו משנאיך. אלו הרודפים: משנאיך. אלו שונאי ישראל שכל השונא את ישראל שונא את מי שאמר והיה העולם שנאמר ומשנאיך נשאו ראש (תהלים פ״ג) ומי הם על עמך יערימו סוד: (לו) שובה ה׳. מנחם תרגמו לשון מרגוע וכן בשובה ונחת תושעון (ישעיה ל׳): רבבות אלפי ישראל. מגיד שאין השכינה שורה בישראל פחותים משני

העמק דבר

בהיותם יושבים במחנה היו באהלים להגין מן השרב. אבל בנסעם מן המחנה הי׳ הענן מגין. נמצא מש״כ כי בסוכות הושבתי את ב״י וגו׳ הי׳ גם סוכות ממש גם ענני כבוד. היינו בשעת חניה הי׳ סכות ממש. ובשעת המסע הי׳ ענני כבוד. וע״ע מש״כ בס׳ ויקרא כ״ג מ״ג בה״ה: (לה) בנסוע הארון. שהלך לפניהם: קומה ה׳. פי׳ בה״ה אתגלי ה׳. שירצו אוה״ע גלוי שכינה בדרך הליכתם

הרחב דבר

א׳ שהי׳ התורה נתונה בתוכו וא׳ שהיו שברי לוחות נתונים בתוכו זה שהיתה התורה נתונה בתוכו הי׳ מונח בא״מ שנא׳ וארון ברית ה׳ ומשה לא מש מקרב המחנה וזה שהי׳ שברי לוחות נתונים בו הי׳ נכנס ויוצא עמהם ורבנן א׳ ארון א׳ הי׳ ופעם א׳ יצא בימי עלי ונשבה. ובתוספתא סוטה פ״ז אי׳ וכלי הקודש זה הארון וי״א אלו בגדי כהונה ר״י בן לקיש א׳ שני ארונות היו א׳ שיוצא עמהם במלחמה וא׳ ששרוי עמהם במחנה. זה שיוצא עמהם במלחמה זהו שהי׳ בו שברי לוחות שנא׳ וארון ברית ה׳ נוסע לפניהם. וזה ששרוי עמהם במחנה הי׳ בו ס״ת שנא׳ וארון ברית ה׳ ומשה וגו׳ כנ״ל. והנה דעת ריב״ל מבואר שהארון שהי׳ בו ש״ל שהלך לפני העם. הוא הלך גם למלחמה בימי פינחס וע״ז כתיב וכלי הקודש וכך הי׳ לדורות. ומפרש הא דכתיב בפ׳ מלחמה כי ה׳ אלהיכם ההולך עמכם ותנן במס׳ סוטה זה מחנה הארון. היינו הארון ממש והוא שבו ש״ל. אבל דעת חכמים לא נתבאר עדיין היאך מפרשי קראי. אבל בספרי תני׳ הכי וארון ברית ה׳ נוסע לפניהם. ארון זה שיצא עמהם הי׳ בו שברי לוחות שנא׳ וארון ברית ה׳ ומשה לא משו וגו׳. מבואר דפליגי בזה על ריב״ל דמפרשי דהני תרי קראי של וארון ברית ה׳ אחד הוא. ממילא הוא הארון שהי׳ בקרב המחנה היינו בקה״ק בארון שעשה בצלאל הוא ארון ברית ה׳ הנוסע לפניהם. ולא היו שני ארונות מעולם. וא״כ מדרואין אנו שבימי עלי יצא שלא כדת. מבואר שלא יצא ארון כלל במלחמה. והא דכתיב במדין וכלי הקודש היינו ב״כ. והא דכתיב כי ה׳ אלהיכם ההולך עמכם. היינו כמבואר בתוספתא שם זה השם המונח בארון. ולכאורה קשה לחכמים למאי מפרשי וארון ברית ה׳ שהי׳ בו שברי לוחות. ולא אמרו שהיו בו הלוחות השניות אבל כך דייקת גם בריב״ל שאמר זה שהי׳ עמהם במחנה הי׳ בו ס״ת שנא׳ וארון ברית ה׳ לא משו וגו׳. מנ״ל שהי׳ בו ס״ת. אלא ברור לחז״ל שלא נקרא ארון ברית ה׳ לוחות השניות. שהרי לא נכרת ברית עליהם מחדש. ולא נקרא ברית ה׳ אלא או לוחות הראשונות שנכרת עליהם ברית בראשונה או על התורה שנכרת עלי׳ ברית עם משה אחר העגל כדכתיב כתב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל. וע״ע מש״כ בזה בס׳ דברים פ׳ וילך:

דיי מטיל עליהון ביממא במיטלהון מן משריתא: לה והוה במיטל ארונא ואמר משה אתגלי יי ויתבדרון סנאך ויערקון בעלי דבבך מן קדמך: לו ובמשרוהי אמר תוב יי שרי ביקרך בגו רבבן אלפיא דישראל: א והוה עמא כד מסתקפין ביש קדם יי ושמיע קדם יי ותקיף רוגזיה ודליקת בהון אשתא מן קדם יי ושיציאת בסיפי משריתא: ב וצוח עמא על משה וצלי משה קדם יי ואשתקעת אשתא: ג וקרא שמא דאתרא ההוא דליקתא ארי דליקת בהון אשתא מן

רש"י

אלפים ושתי רבבות: **יא** (א) **ויהי העם כמתאוננים**. אין העם אלא רשעים (ספרי) וכן הוא אומר מה אעשה לעם הזה (שמות י"ז) ואומר העם הזה הרע (ירמיה י"ג) וכשהם כשרים קרואים עמי שנאמר שלח עמי (שמות ה') עמי מה עשיתי לך (מיכה ו'): **כמתאוננים**. אין מתאוננים אלא לשון עלילה מבקשים עלילה היאך לפרוש מאחרי המקום וכן הוא אומר בשמשון כי תואנה הוא מבקש (שופטים י"ד): **רע באזני ה'**. תואנה שהיא רעה באזני ה' שמתכוונים שתבא באזנו ויקניט אמרו אוי לנו כמה לבטנו בדרך זה שלשה ימים שלא נחנו מענוי הדרך: **ויחר אפו**. אני הייתי מתכוין לטובתכם שתכנסו לארץ מיד: **בקצה המחנה**. במוקצין שבהם לשפלות אלו ערב רב רבי שמעון בן מנסיא אומר בקצינים שבהם ובגדולים: (ב) **ויצעק העם אל משה**. משל למלך בשר ודם שכעס על בנו והלך הבן אצל אוהבו של אביו ואמר לו צא ובקש עלי מאבא (ספרי): **ותשקע האש**. שקעה במקומה בארץ (שם) שאילו חזרה

העמק דבר

ויהיו יראים היושבים במדבר להתחרות עם ישראל. וכמו שפסק בין היושבים הכל רואים אותו כך המליצה קומה ה' על גלוי כבודו ית': **ויפוצו איביך**. אויב נקרא מי ששונא בלב. כמש"כ לעיל בפסוק ונושעתם מאויביכם. ומשמעות אויביך. שאויבי ה' בלב המה מבקשים להרע לישראל נושאי כבודו ית' בפועל. כענין דאי' ברבה ס"פ תצוה איש צר ואויב צר למטה ואויב למעלה. צר לי ואויב לך צר לבנים ואויב לאבות [כצ"ל שם. ולא כהנו' שלפנינו. וגם לא כהגה' הרד"ל] והנה יש שני אופנים שהי' מקום לאום שירעו לישראל בעת הליכתם במדבר. ולא היו אז נאספים יחדיו. וא"כ הי' אפשר בשעה שעוברים דרך עיר מלא הגוים שיבזו את ישראל בדרך סיבה ומשממה או שהיו מתכנסין גדודים במדבר להלחם עם הנחשלים אחורי המחנה המעטים כמו שעשה עמלק. ע"ז התפלל משה **ויפוצו אויביך**. השרויים במקומם בעריהם יפוצו מפחד גלוי שכינה בנקרות ובבתים ויהיו יראים לצאת ולבזות אותם לא שייך להתפלל עליהם שינוסו. דלהיכן ינוסו. אלא יפוצו ויחבאו עצמם: אבל אם יתקבצו גדודי מלחמה כדי להלחם מנוס ע"ז התפלל **וינוסו**. ועל אלו קרא **משנאיך**. כבנין הכבד. באשר מכוונים ובאים למלחמה. והתפלל שבהתקבצם להלחם בעת שיגיע ישראל סמוך להם. ואח"כ כשיראו בבואם כבוד ה' עליהם. ינוסו מפני ה' והדר גאונו. למקומם במושבותם: (לו) **ובנחה יאמר שובה ה'**. שעד כה הלך הארון של ברית ה' חוץ למחנה ישראל. ולא הי' רוה"ק בתקפו להגלות תורה שבע"פ כ"כ. כמו בעת שרבים מקובצים במקום א' כדאי' בב"ק ס"פ מרובה שאין השכינה שורה פחות משני אלפים כו'. ועתה בשעה שנחו ושב הארון למקום רבבות אלפי ישראל. התפלל משה שישוב רוה"ק בתקפו אל רבבות אלפי ישראל. וכבר ביארנו בכ"מ שאע"ג שהענין ראוי להיות בעצמו. מכ"מ התפלה מועיל הרבה להיות כרצון הקב"ה גם בלי תפלה: כמש"כ בס' שמות פ' בשלח בפ' מה תצעק: **יא** (א) **רע**. שלא הי' התואנה שחסר להם טוב כאנשי התאוה: אלא שיש להם רע. ולא ביאר המקרא התואנה. אבל בספרי פי' שהי' הילוך דרך ג' ימים קשה עליהם. ואין זה מעין תאות האספסוף: **באזני ה'**. בכ"מ דכתיב באזני המשמעות שמוכים להשומע. וכ"פ הדיוק שדבר בלחש שמגיע אך לאזניו וע' ס' ברכת מ"ד י"ח. אבל באזני ה'. הכונה שהי' השכינה שורה בישראל. ומש"ה תיכף כשדברו הי' כמו שמדברים באזניו כ"י מש"ה פגע בהם העונש מיד. ולא כמו דכתיב לדורות כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע ומסיים המקרא שם ירא' בך ערות דבר ושב מאחריך א"כ לא יהיה העונש מיד. אלא ממילא יהיו מסוכנים במלחמה. אבל לא בא ההיזק מיד בהשגחתו ית' הנפלאה. משא"כ במדבר לעולם לא שב ה' מן הארון והמקדש ורבבות אלפי ישראל הצדיקים. וגם כי כבר הבטיח ה' למשה במעשה העגל אשר איך שהוא יהיו פניו הולכים עמהם. אבל א"כ פגע בהם מדה"ד וכמו שאמר ה' פן אכלך בדרך. וכמו שביארנו יפה בפ' תשא. ולא הועיל תפלתו של משה אלא שא"א לכלות ח"ו בשום אופן: **ותאכל בקצה המחנה**. כאשר יצא אש מקה"ק בערה בקצה המחנה הסמוך למשכן ובעוד לא הלך האש כלאה התפלל משה ותשקע האש: והדרש בקציני העם. והיינו הך שלפי הפשט שהגדולים

ד וְהָאסַפְסֻף אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ הִתְאַוּוּ תַּאֲוָה וַיָּשֻׁבוּ
וַיִּבְכּוּ גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ מִי יַאֲכִלֵנוּ
בָּשָׂר׃ ה זָכַרְנוּ אֶת־הַדָּגָה אֲשֶׁר־נֹאכַל בְּמִצְרַיִם
חִנָּם אֵת הַקִּשֻּׁאִים וְאֵת הָאֲבַטִּחִים וְאֶת־
הֶחָצִיר וְאֶת־הַבְּצָלִים וְאֶת־הַשּׁוּמִים׃ ו וְעַתָּה
נַפְשֵׁנוּ יְבֵשָׁה אֵין כֹּל בִּלְתִּי אֶל־הַמָּן עֵינֵינוּ׃
ז וְהַמָּן כִּזְרַע־גַּד הוּא וְעֵינוֹ כְּעֵין הַבְּדֹלַח׃
ח שָׁטוּ הָעָם וְלָקְטוּ וְטָחֲנוּ בָרֵחַיִם אוֹ דָכוּ
בַּמְּדֹכָה וּבִשְּׁלוּ בַּפָּרוּר וְעָשׂוּ אֹתוֹ עֻגוֹת וְהָיָה
טַעְמוֹ כְּטַעַם לְשַׁד הַשָּׁמֶן׃ ט וּבְרֶדֶת הַטַּל
עַל־הַמַּחֲנֶה לָיְלָה יֵרֵד הַמָּן עָלָיו׃ י וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה
אֶת־הָעָם בֹּכֶה לְמִשְׁפְּחֹתָיו אִישׁ לְפֶתַח אָהֳלוֹ
וַיִּחַר־אַף יְהוָה מְאֹד וּבְעֵינֵי מֹשֶׁה רָע׃
יא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לָמָה הֲרֵעֹתָ לְעַבְדֶּךָ

ת"א והאספסף · תענית כט ערכין ט : זכרנו את . יומא עה ס' הזוהר פ' בהר סיני : את הקשואים . שם ע"ג כט : ועתה נפשנו . יומא שם : והמן כזרע גד . שם : שטו העם ולקטו . שם : וטחנו . שם : ובשלו . שם : עגות . שם : והיה טעמו . שם : וברדת . שם : וישמע משה . שבת קל יומא עה :

רש"י

לאחת הרוחות היתה מקפלת והולכת כל אותו הרוח : (ד) והאספסף . אלו ערב רב שנאספו עליהם בצאתם ממצרים : וישבו · גם בני ישראל ויבכו עמהם (שם) : מי יאכלנו בשר · וכי לא היה להם בשר והלא כבר נאמר וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר וגו' (שמות י"ב) ואם תאמר אכלום והלא בכניסתן לארץ נאמר ומקנה רב היה לבני ראובן וגו' (במדבר ל"ב) אלא שמבקשים עלילה : (ה) אשר נאכל במצרים חנם. א"ם שמצרים נותנים להם דגים חנם והלא כבר נאמר ותבן לא ינתן לכם (שמות ה') אם תבן לא היו נותנין להם חנם דגים היו נותנין להם חנם ומהו אומר חנם חנם מן המצות (ספרי) : את הקשואים . אמר רבי שמעון מפני מה המן משתנה לכל דבר חוץ מאלו מפני שהן קשים למניקות. אומרים לאשה אל תאכלי שום ובצל מפני התינוק משל למלך כו' כדאיתא בספרי : הקשואים . הם קוקומברו"ש בלע"ז (גורקען) : אבטיחים · (בורי"קש בהרעטש . איין קיכענגעוועכס) : החציר · כרישין פורלי"ש (והוא פאירא לויך) כתרגומו ית בוצינא וכו') : (ו) אל המן עינינו . מן בשחר מן בערב : (ז) והמן כזרע גד . מי שאמר

העמק דבר

שהגדולים היו סמוכים יותר לאוהל מועד · ע"כ נגע כאש כבה תחלה : (ד) והאספסוף וגו' התאוו תאוה . לא התלוננו על רע. אלא שחסר תאוה והענוגי בשר · דלא לעולם הי' המן מוטעם יפה כדאי' במס' יומא . והם גרמו אשר · וישובו ויבכו גם ב"י · אע"ג שהי' להם המן מוטעם יפה · מ"מ אמרו מי יאכלנו בשר · שהוא עיקר הנאת סעודה כמבואר בב"ד פס"ו א"ל עשו ליצחק מה האכילך כו' כיון שהזכיר בשר מיד בכה כו' והנה לשון וישובו · בא ללמדנו שזה הרעיון הי' להם

כבר

קדם יי: ד וערברבין דביניהון שאילו שאלתא ותבו ובכו אף בני ישראל ואמרו מאן ייכלינגא בסרא: ה דכירין אנחנא ית נוניא דהוינא אכלין במצרים מגן ית בוציניא וית אבטיחיא וכרתי ובוצלי ותומי: ו וכען נפשנא תאיבא לית כל מדעם אלהן למנא עיננא: ז ומנא כבר זרע גידא הוא וחזויה כחיזו בדולחא: ח שיטין עמא ולקטין דצבי טחין בריחיא או דצבי דאיך במדוכתא ומבשלין ליה בקדרא ועבדין יתיה גריצן והוה טעמיה כטעים דליש במשחא: ט וכד נחית טלא על משריתא ליליא נחית מנא עלוהי: י ושמע משה ית עמא בכן לזרעיתהון גבר בתרע משכניה ותקיף רוגזא דיי לחדא ובעיני משה ביש: יא ואמר משה קדם יי למא אבאישתא לעבדך ולמא לא אשכחית

רש"י

ז לא אמר זו ישראל אומרים בלתי אל המן עינינו והקב"ה הכתיב בתורה והמן כזרע גד וגו כלומר ראו באי עולם על מה מתלוננים בני והמן כך וכך הוא חשוב: כזרע גד. עגול כגידא זרע קול"יינדרו (איינע ארט קערנער קאריאנדער): בדולח. שם אבן טובה קרי"סטאל: (ח) שטו. אין שייט אלא לשון טיול אישבנ"ייר (זיך נערשטרייען. הערומשווייפען) בלא עמל: וטחנו ברחים וגו'. לא ירד ברחים ולא בקדירה ולא במדוכה אלא משתנה היה טעמו לנטחנין ולנדוכין ולמבושלין: בפרור. קדרה: לשד השמן. לחלוח של שמן כך פירשו דונש ודומה לו נהפך לשדי בחרבוני קיץ (תהלים ל"ב) והלמ"ד יסוד נהפך לחלוחי בחרבוני קיץ ורבותינו פירשוהו לשון שדים אך אין ענין שדים אצל שמן וא"א לומר לשד השמן לשון וישמן ישורון (דברים ל"ב) שאם כן היה המ"ם נקוד קמץ קטן וטעמו למטה תחת המ"ם עכשיו שהמ"ם נקוד פתח קטן והטעם תחת השי"ן לשון שמן הוא והשי"ן הנקודה בקמץ גדול ואינה נקודה בפתח קטן מפני שהוא סוף פסוק. ד"א לשד לשון נוטריקון ליש שמן דבש כעיסה הלושה בשמן וקטופה בדבש ותרגום של אונקלוס דמתרגם דליש במשחא נוטה לפתרונו של דונש שהעיסה הלושה בשמן לחלוחית שמן יש בה: (י) בוכה למשפחותיו. משפחות משפחות נאספים ובוכים לפרסם תרעומתן בגלוי. ורבותינו

העמק דבר

נגר. אלא שלא יצא מן השפה ולחוץ עד עתה והיינו כדברינו בס' שמות ט"ז יע"ש (א): (ה) את הדגה. משמעו מתים. והיינו מלוחים להמשיך שמאכל: את הקשואים ואת האבטיחים וגו'. אלו פרפראות שלפני המזון ואחר המזון: ואת החציר וגו'. אלו דברים חריפים שנאכל הפת עמם. ופי' את החציר עם החציר. והיינו שדקדק בת"א בשנוי התרגום על תיבת את: (ו) אין כל. לפני המזון: בלתי אל המן עינינו. בתוך המזון: והרמב"ן פי' שאמרו אפי' המן שאנו חיים בו אינו בידינו שתהי' נפשנו דשנה בראיתו אלא נתאוה לו ונשא עינינו עליו אולי יבא לנו. והנני להוסיף שזהו כונת הספרי עפ"נ התאוו תאוה. יכול שהיו מתרעמים על דבר שלא טעמו מימיהם ת"ל התאוו תאוה היו מתרעמים על המן שהי' יורד בכל יום. הכונה דתאוה משמעו שהוא בחמת דבר שראוי ליתאב לו. והיינו המן הנפלא. ועליו התאוו והתלוננו. והיינו על מה שהי' יורד בכל יום. ולא פעם אחת בשנה. ולא היו צריכים שיהיו עיניהם תלויות אם ירד למחר. כדאי' ביומא דע"ו א'. זה הי' עיקר תרעומת. אלא שבושו לומר שאין רוצין לתלות את עיניהם לאביהם שבשמים. מש"ה חפשו עלילה אחרת לומר שתאוה נפשם לבשר וכיב"ז. וזה כללו בלשון בלתי אל המן עינינו וכמש"כ הרמב"ן ז"ל: (י) את העם. קבוצת העם: בוכה למשפחותיו. וגם ראה שבכה יחידים שבכו: איש לפתח אהלו וגו' ובעיני משה רע: הבין שבסוף יצא מזה מכשול גדול. ורצה להקדים הרפה ולהשקיט המיית העם ע"י מוסרים טובים. ע"כ הקדים לבא לפני ה' לבקש נושאי בעול הצבור עמו: (יא) למה הרעת לעבדך.

הרחב דבר

(א) ובמס' שבת דקט"ז א' אי' דויהי בנסוע הארון בא להפסיק בין פורענות ראשונה לשני' ומפרש בגמ' פורענות שני' מאי היא ויהי העם כמתאוננים פורענות ראשונה מאי היא ויסעו מהר ה' ואמ"ח בר"ח שסרו מאחרי ה' ופרש"י בתוך ג' ימים למסעם התאוו תאוה באשסוף להתרעם על הבשר כו'. מפרש הגמ' דתאות הבשר היה מיד אחרי נסעם מהר ה' אלא שלא יצא מן השפה עד אחר מעשה המתאוננים. שהתאוננו על שנתלבטו בדרך ג"י. אז יצא מן השפה התאוה שהיה מקודם תהו לשון וישובו. באשר היה הרעיון מכבר. ובזה מדויק מה דמפרש בגמ' תחלה פורענות שניה לראשונה. משום דפורענות ראשונה יצא לאור אח"כ. ולמדו חז"ל מדיוק לשון המקרא ויסעו מהר ה'. ולא כתיב מהר סיני. אלא שהיה בדעתם לסור מהשונג שהיה שם על ה'. ובקשו להתענג על תענוגי בשרים. וע' להלן מקרא כ':

וְלָמָּה לֹא־מָצָתִי חסר א׳ חֵן בְּעֵינֶיךָ לָשׂוּם אֶת־
מַשָּׂא כָּל־הָעָם הַזֶּה עָלָי׃ יב הֶאָנֹכִי הָרִיתִי אֵת
כָּל־הָעָם הַזֶּה אִם־אָנֹכִי יְלִדְתִּיהוּ כִּי־תֹאמַר אֵלַי
שָׂאֵהוּ בְחֵיקֶךָ כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאֹמֵן אֶת־הַיֹּנֵק עַל
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתָיו׃ יג מֵאַיִן לִי
בָּשָׂר לָתֵת לְכָל־הָעָם הַזֶּה כִּי־יִבְכּוּ עָלַי לֵאמֹר
תְּנָה־לָּנוּ בָשָׂר וְנֹאכֵלָה׃ יד לֹא־אוּכַל אָנֹכִי לְבַדִּי
לָשֵׂאת אֶת־כָּל־הָעָם הַזֶּה כִּי כָבֵד מִמֶּנִּי׃ טו וְאִם־
כָּכָה ׀ אַתְּ־עֹשֶׂה לִּי הָרְגֵנִי נָא הָרֹג אִם־מָצָאתִי
חֵן בְּעֵינֶיךָ וְאַל־אֶרְאֶה בְּרָעָתִי׃ פ טז וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֶסְפָה־לִּי שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָדַעְתָּ כִּי־הֵם זִקְנֵי הָעָם וְשֹׁטְרָיו
וְלָקַחְתָּ אֹתָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וְהִתְיַצְּבוּ שָׁם
עִמָּךְ׃ יז וְיָרַדְתִּי וְדִבַּרְתִּי עִמְּךָ שָׁם וְאָצַלְתִּי

ת״א כאשר ישא. סנהדרין ח: אספה לי שבעים איש. יומא כח קדושין לב סנהדרין ב ג ז: והתיצבו. שם קדושין עו סנהדרין יז לו: וירדתי. מקרים מג פ״א:

רש״י

אמרו למשפחותיו על עסקי משפחות על עריות הנאסרות להם (ספרי): (יב) כי תאמר אלי. שאתה אומר אלי שאהו בחיקך והיכן אמר לו כן לך נחה את העם (שמות ל״ב) ואומר ויצום אל בני ישראל (שם ו׳) על מנת שיהיו סוקלים אתכם ומחרפים אתכם: על האדמה אשר נשבעת לאבותיו. אתה אומר לי לשאתם בחיקי: (טו) ואם ככה את עושה לי. תשש כחו של משה כנקבה כשהראהו הקב״ה הפורענות שהוא עתיד להביא עליהם על זאת אמר לפניו אם כן הרגני תחלה: ואל אראה ברעתי: ברעתם היה לו לכתוב אלא שכינה הכתוב וזה אחד מתקוני סופרים בתורה לכינוי ולתקון הלשון: (טז) אספה לי. הרי תשובה לתלונתך שאמרת לא אוכל אנכי לבדי. והזקנים הראשונים היכן היו והלא אף במצרים ישבו עמהם שנאמר לך ואספת את זקני ישראל (שם ג׳) אלא באש תבערה מתו וראויים היו לכך מסיני דכתיב ויחזו את האלהים (שם כ״ד) שנהגו קלות ראש כנושך פתו ומדבר בפני המלך וזהו

העמק דבר

נגד המתאוננים רע אמר שאותו הרע שטוענים נוגע לי כאלו לי רע אחר שאינו יכול להשקיט דעתם ולא לכלכל רעתם: ולמה לא מצתי חן. נגד העם המתאוים טוב. כאלו חסר לי זה הטוב באשר שמת משא כל העם הזה עלי: (יב) האנכי הריתי. שהיו לי כמו האם שמפייסת את התינוק בשני דברים. גם בטבע הילד שנגרר אחר אהבת האם. גם בבדיה. עוד זאת שנוח לה לסבול הטפול מחמת הנאת גידול בנה. וגם הנאת החלב שנוח להניק: אם אנכי ילדתיהו. אב המגדל את היונק יש לו עכ״פ הכשר א׳ לפיים את התינוק מלד שנגרר בטבע אחר האב. וגם נוח לו לסבול הטפול מטעם זה: כי תאמר אלי שאהו בחיקך. כדכתיב ויצום על ב״י ותניא בספרי א״ל בני סרבנים הם כו׳ והרי נוח לסבול מהם: כאשר ישא האומן. שהאומנת חסר לה הכשר הראשון אבל יש לה הכשר

רחמין קדמך לשואה ית מטול כל עמא הדין עלי: יב האב אנא לכל עמא הדין אם בני אינון דאמרת לי סוברהי בתוקפך כמא דמסובר תורביינא ית ינקא על ארעא דקימתא לאבהתוהי: יג מנן לי בסרא למתן לכל עמא הדין ארי בכן עלי למימר הב לנא בסרא וניכול: יד לית אנא יכיל בלחודי לסוברא ית כל עמא הדין ארי יקיר מני: טו ואם כדין את עביד לי קטולני כען קטול אם אשכחית רחמין קדמך ולא אחזי בבישתי: טז ואמר יי למשה כנוש קדמי שבעין גברא מסבי ישראל די ידעת ארי אינון סבי עמא וסרכוהי ותדבר יתהון למשכן זמנא ויתעתדון תמן עמך: יז ואתגלי ואמליל עמך תמן וארבי מן רוחא די עלך ואשוי עליהון ויסוברון עמך במטול עמא ולא תסובר את

רש"י

ויאכלו וישתו (שם) ולא רצה הקב"ה ליתן אבלות במתן תורה ופרע להם כאן: **אשר ידעת כי הם וגו'**. אותן שאתה מכיר שנתמנו עליהם שוטרים במצרים בעבודת פרך והיו מרחמים עליהם ומוכים על ידם שנאמר ויכו שוטרי בני ישראל (שמות ה') עתה יתמנו בגדולתן כדרך שנצטערו בצרתן: **ולקחת אותם**. קחם בדברים אשריכם שנתמניתם פרנסים על בניו של מקום: **והתיצבו שם עמך**. כדי שיראו ישראל וינהגו בהם גדולה וכבוד ויאמרו חביבין אלו שנכנסו עם משה לשמוע דבור מפי הקב"ה (ספרי): (יז) **וירדתי**. זו אחד מעשר ירידות הכתובות בתורה: **ודברתי עמך**. ולא עמהם: **ואצלתי**. כתרגומו וארבי כמו ואל

העמק דבר

שפי' היינו השדים להניק · וגם יש לה נחת בשעת הנקה · אבל האומן אין לו שום הכשר לזה באשר התכלית הוא **על האדמה אשר נשבעת לאבותיו**· ולכן הי' נוקפו ע"ז הרבה· וא"כ האיך אוכל לסובלם: (יג) **מאין לי בשר וגו'** · הוא הטענה שאינו אף כאומנת שיש לה שדים לספק דעת התינוק: (יד) **לא אוכל אנכי לבדי וגו'** · הוא הטענה שאינו כאב אלא כאומן. שהרי האב מוצא דברים לפיים את התינוק מצד הטבע כמש"כ. ואני אין לי כח דברים לשאת בהם **את כל העם הזה** · אע"ג דודאי הי' למשה כח בפיו להיות לוקח נפשות · אבל כל העם הזה אינו יכול: **כי כבד ממני** · שטבע העם הגוי כולו · וכל אחד בשנוי דעת כבד ממני לכלכל דברים שיהא בהם כדי שיספיקו דעתם: (טו) **ואם ככה את עשה לי** · אם כמו שאתה מצמצם בצרכיהם. שאין להם תאות נפשם · כך אתה מצמצם בכחי שאין אתה מחזק לבבי לסבול עד שאני מרגיש כבדות המשא · והיינו שאמר בלשון את · בלשון נקבה. כמו המקבל שיש לו גבול כמה שנותנים לו. כך הקב"ה התנהג בשפע נתינתו לישראל בצמצום צרכיהם · ולא כתאות לבבם · ע"ז אמר משה אם ככה את מתנהג עמדי לצמצם כח הנהגתי שאיני יכול לסבול משא העם הזה: **הרגני נא הרוג** · בהיותי בעולם בריאותי כענין הרג שאינו מחמת חולי · וזה **מה שאמצא הן בעיניך** · שלא יהי' לי כאב לב ויגון: **ואל אראה ברעתי**. שהמות מתוך כאב לב · נרתו כחולה שהרי רואה כמה ימים לפני מותו שימות בקרב הימים · כך אם לא הרגני הלא אמות מצער ויגון ועוד אראה ברעתי ע"כ טוב לי למות בעודם בריאותי (ואח"כ מצאתי זה הפי' בס' פענח רזי): (טז) **אספה לי שבעים איש מזקני ישראל**: היינו גדולי המעלה שיהיו ראוים לעמוד לפני בקבלת רוה"ק: **אשר ידעת כי הם זקני העם** · שבהנהגה של העם ג"כ המה זקנים והעם יהיו נגררים אחרי דבריהם: **ושוטריו** · שיכולים להראות עוז ומורא במקום שנדרש כמו שוטרים שרודים את העם: (יז) **ודברתי עמך שם** · ובמעשה מקרא כ"ה כתיב וידבר אליו · וכבר ביארנו לעיל ז' פ"ט ובכ"מ · דבדבור ממש היינו תורה שבכתב כתיב אליו · שאז לא הי' משה מדבר מאומה אלא מאזין ומקשיב. אבל בהוראה שבע"פ שהי' משה חוקר ומדבר ג"כ כתיב בכל מקום לדבר אתי וכדומה · וכאן הי' האצלת מרוח משה על הזקנים בשני דברים · הדא בכח הדיבור ולקחה נפש שומעיו · ובזה ישאו במשא העם · שנית בכח הנבואה ממש · מש"ה כאן דמדבר הקב"ה לענין ונשאו אתך במשא העם· שזה הי' מבוקש משה מש"ה ודברתי עמך · היינו שידבר עמו הוראה בע"פ · ומכח הדבור של משה שמדבר לפני ה' · אצל על הזקנים ובזה ונשאו אתך וגו' · ולהלן מספר הכתוב שדבר אליו ובזה נאצל כח הנבואה. והנה הי' ראוי לכתוב כאן ודברתי אתך כמו בכ"מ · אלא אע"ג דאתו ועמו משמעות א' · מכ"מ יש הבדל קליש בין שתי הלשונות. דעמו משמע יותר השתוות המדברים מלשון אתו. ע' להלן כ"ב כ' והראה הקב"ה שנותנוהו בשעת דאצות רוח משה שדבר במרי שיחו. וכדכתיב ואת דכא אשכון:

ואצלתי

מִן־הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלֶיךָ וְשַׂמְתִּי עֲלֵיהֶם וְנָשְׂאוּ אִתְּךָ בְּמַשָּׂא הָעָם וְלֹא־תִשָּׂא אַתָּה לְבַדֶּךָ׃ יח וְאֶל־הָעָם תֹּאמַר הִתְקַדְּשׁוּ לְמָחָר וַאֲכַלְתֶּם בָּשָׂר כִּי בְּכִיתֶם בְּאָזְנֵי יְהוָה לֵאמֹר מִי יַאֲכִלֵנוּ בָּשָׂר כִּי־טוֹב לָנוּ בְּמִצְרָיִם וְנָתַן יְהוָה לָכֶם בָּשָׂר וַאֲכַלְתֶּם׃ יט לֹא יוֹם אֶחָד תֹּאכְלוּן וְלֹא יוֹמָיִם וְלֹא ׀ חֲמִשָּׁה יָמִים וְלֹא עֲשָׂרָה יָמִים וְלֹא עֶשְׂרִים יוֹם׃ כ עַד ׀ חֹדֶשׁ יָמִים עַד אֲשֶׁר־יֵצֵא מֵאַפְּכֶם וְהָיָה לָכֶם לְזָרָא יַעַן כִּי־מְאַסְתֶּם אֶת־יְהוָה אֲשֶׁר בְּקִרְבְּכֶם וַתִּבְכּוּ לְפָנָיו לֵאמֹר לָמָּה זֶּה יָצָאנוּ מִמִּצְרָיִם׃ כא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלִי הָעָם אֲשֶׁר אָנֹכִי בְּקִרְבּוֹ וְאַתָּה אָמַרְתָּ בָּשָׂר אֶתֵּן לָהֶם וְאָכְלוּ חֹדֶשׁ יָמִים׃ כב הֲצֹאן וּבָקָר יִשָּׁחֵט לָהֶם

ת"א ונשאו אתך. קדושין עו סנהדרין יז לו: עד חדש ימים. יומא עה תענית כט מגילה ה כתובות נז נזיר ה: ויאמר משה שש מאות. סוטה יב: הצאן ובקר. חולין יז כו:

רש"י

אצילי בני ישראל (שמות כ"ד): ושמתי עליהם. למה משה דומה באותה שעה לנר שמונח על גבי מנורה והכל מדליקין הימנו ואין אורו חסר כלום: ונשאו אתך. התנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם טורח בני שהם טרחנים וסרבנים: ולא תשא אתה לבדך. הרי תשובה למה שאמרת לא אוכל אנכי לבדי (ספרי): (יח) התקדשו. הזמינו עצמכם לפורענות וכן הוא אומר והקדישם ליום הרגה (ירמיה י"ב): (כ) עד חדש ימים. זו בכשרים שמתמצין על מטותיהן ואח"כ נשמתן יוצאה. וברשעים הוא אומר והבשר עודנו בין שניהם כך היא שנויה בספרי אבל במכילתא שנויה חילוף הרשעים אוכלים ומצטערים שלשים יום והכשרים הבשר עודנו בין שניהם: עד אשר יצא מאפכם. כתרגומו דתקוצון ביה יהא דומה לכם כאילו אכלתם ממנו יותר מדאי עד שיוצא ונגעל לחוץ דרך האף: והיה לכם לזרא. שתהיו מרחקין אותו יותר ממה שקרבתם (ספרי) ובדברי רבי משה הדרשן ראיתי שיש לשון שקורין לחרב זרא: את ה' אשר בקרבכם. אם לא שנטעתי שכינתי ביניכם לא גבה לבבכם ליכנס לכל הדברים הללו: (כא) שש מאות אלף רגלי. לא חש למנות את הפרט שלשת אלפים היתרים. ורבי משה הדרשן פירש שלא בכו אלא אותן

העמק דבר

ואצלתי מן הרוח אשר עליך. שאתה משיב בדעת יתירה לפני: ונשאו אתך. בשפע דעת וכח הדבור על לב העם: (יח) התקדשו. הזמינו משפחות משפחות לסעודת בשר. שאין הזמנה לסעודה בלי בשר: באזני ה'. נכנסו לאזניו. אע"ג שלא בקשתם בתפלה. מכ"מ נכנסו הדברים באזניו: כי טוב לנו במצרים. דאלו התאוננו בל"ז מי יאכילנו בשר לא הי' חש למלא דבריהם וכלשון נו"ר שמות פמ"א שומעין לשופט מה שהוא מבקש אתמהה. אבל אחר שאמרו כי טוב לנו במצרים. ואח"כ נתנו מגרעת ביציאת מצרים אשר היא יסוד לכל התורה והיא ניתן למזכרת בכל דור. ע"כ ונתן ה' וגו'. לדעת כי אין בה מגרעת. ומוכח שהיא יציאה מכל צד: (יט) לא יום אחד תאכלון. לפי הפשט משמעו כמו בסמוך ולא יומים. דפירושו לא רק יום אחד ולא יומים אלא עד חודש ימים.

בְּלַחוֹדָךְ: יח וּלְעַמָּא תֵּימַר אִזְדַּמְּנוּ לִמְחַר וְתֵיכְלוּן בִּשְׂרָא אֲרֵי בְכִיתוּן קֳדָם יְיָ לְמֵימַר מָאן יֵיכְלִינַנָא בִּשְׂרָא אֲרֵי טַב לָנָא בְּמִצְרָיִם וְיִתֵּן יְיָ לְכוֹן בִּשְׂרָא וְתֵיכְלוּן: יט לָא יוֹמָא חַד תֵּיכְלוּן וְלָא תְרֵין יוֹמִין וְלָא חַמְשָׁא יוֹמִין וְלָא עַשְׂרָא יוֹמִין וְלָא עַשְׂרִין יוֹמִין: כ עַד יְרַח יוֹמִין עַד דִּי תִקּוּצוּן בֵּיהּ וִיהֵי לְכוֹן לְתַקְלָא חֲלָף דִּי קַצְּתוּן יַת מֵימְרָא דַיְיָ דִּשְׁכִינְתֵּיהּ שַׁרְיָא בֵּינֵיכוֹן וּבְכִיתוּן קֳדָמוֹהִי לְמֵימַר לְמָא דְנַן נְפַקְנָא מִמִּצְרָיִם: כא וַאֲמַר מֹשֶׁה שִׁית מְאָה אַלְפִין גַּבְרָא רִגְלָאָה עַמָּא דִּי אֲנָא בֵּינֵיהוֹן וְאַתְּ אֲמַרְתְּ בִּשְׂרָא אֶתֵּן לְהוֹן וְיֵיכְלוּן יְרַח יוֹמִין: כב הֲעָאן וְתוֹרִין

ר ש " י

שילאו ממלרים: (כב) הצאן ובקר ישחט · זה אחד מארבעה דברים שהיה רבי עקיבא דורש ואין רבי שמעון דורש כמותו רבי עקיבא אומר שש מאות אלף רגלי ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים הצאן ובקר הכל כמשמעו מי מספיק להם כענין שנאמר ומלא כדי גאולתו (ויקרא כ"ה) ואיזו קשה זו או שמעו נא המורים (במדבר כ') אלא לפי שלא אמר ברבים חיסך לו הכתוב ולא נפרע ממנו וזו של מריבה היתה בגלוי לפיכך לא חיסך לו הכתוב · רבי שמעון אומר חס ושלום לא עלתה על דעתו של אותו לדיק כך · מי שכתוב בו בכל ביתי נאמן הוא (שם י"ב) יאמר אין המקום מספיק לנו אלא כך אמר שש מאות אלף רגלי

העמק דבר

אבל א"כ שלא הי' נכלל בזה טובה אחרת ג"כ איך הגיע מכה רבה מאד באותו יום הראשון · אלא ע"כ נכלל בזה הלשון עוד כונה אחרת היינו לא יום אחד תאכלון אלא בפחות מזה ונתן הקב"ה לדעת שיש בדברים הללו משמעות אחרת מדהפסיק בתיבת תאכלון · ולא אמר לא תאכלון יום ולא יומים וגו' או לא יום א' ולא יומים וגו' תאכלון עד חדש וגו'. אלא לכלול ביום אחד שתי כונות · ובאמת הדבר פלא האיך מלאו ישראל לב לאכול מזה הבשר אחר שאמר משה בשם ה' כי ילא מאפם והי' להם לזרא · וכי אפשר לומר שלא האמינו בזה · או שגבר התאוה כ"כ עד שלא חשו לאבדן הגוף · אלא ודאי הם הבינו דבר ה' כפשוטו שאחר שיאכלו חודש ימים ילא מאפם · וכסבורים היו שלאחר שיאכלו איזה ימים יתאפקו מלאכול · אבל הקב"ה אמר בכוון לשון שלא יעמדו על הבנתו. ואפי' משה רבינו בעלמו לא הבין מתחלה עד שראה הסוף ויבואר עוד בסמוך · וכ"ז הי' כדי שיגיע עונשם: (כ) יען כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם · כבוד גלוי שכינה שבקרבכם · שהרי בהיותכם במלרים לא הי' לכם שעונג הנעלה הלז. וכאשר אתם אומרים כי טוב לנו במלרים שהי' לנו בשר. הראיתם לדעת שתענוג אכל בשר יקר לכם מתענוג גלוי שכינה. ואין בזיון ומאוס גדול מזה: למה זה יצאנו ממצרים · עוד היו בהם אומרים דשמות הי' ממנו שילאו ממלרים ושמענו לדבר משה · וא"כ היו תוהים על הטוב והישר שעשו ודומים כאלו לא רלו לגאת כדאי' במס' קידושין ספ"א בתוהה על הראשונות והרי מי שלא ילא באמת מת בימי החושך כידוע · ע"כ גם אתם תכפו: (כא) רגלי. ההולכים ברגל · והמה אוכלים הרבה כדאי' במס' שבת דקנ"ב דוק בככי ותשכח בגברי · ונלרכים להרבה בשר: אשר אנכי בקרבו · אשר הנני נושא ונותן עמם בהנהגה · והדבר מובן שלכל א' יש טפלים הרבה נשים ובנים ועבדים וכולם לריכים לאכול · א"כ הוא מספר הרבה מאד: בשר אתן להם ואכלו חדש ימים. לא אמרת בשר אתן להם חודש ימים. ואכלו. שהי' במשמע שיתן בכל יום כדי לורך היום · וכמו שהי' בשליו הראשון שירד עם המן דבר יום ביומו · משא"כ עתה אמר ה' ונתתי להם בשר · הרי נתינה אחת · ואכלתם חודש ימים. א"כ הוא שפע שאין לשער · ויפה כתב הרמב"ן שלא הסתפק משה אם אפשר בדרך נס · אלא שידע שלא יהי' נס · ומישו בטעמו של דבר שידע משה כן. שיים הרמב"ן משום שלבסוף יהי לקללה וכבר אמרו חכמים אין דבר רע יורד מן השמים עכ"ל. וזה המאמר במחלוקת אמוראי בב"ר פנ"א. וגם אינו ענין לנס · שהרי אפשר להיות הנס שלא מן השמים והרי בפירוש אי' בחולין דף קכ"ז א' דאיכא ניסא לפורענות · ועי' חגיגה דף י"ב ב' בענין שבעה רקיעים. אבל עיקרו ש"ד הוא משום דאי' בתענית דכ"ד דחזא למלאכי דמייתי תלא. והוי קימחא דסמידא ואמרי מהא לא תזבע דמעשה נסים הוא · ופרש"י דבמה שאפשר להתרחק ממעשה נסים יותר טוב ונכון · ואם כן האיך יעשה הקב"ה נס להנות להם באיסורא · ולא דמי למן ובאר דחיי נפש הוא וא"א בלעדם · ושג דהמן והבאר היו בריאה ממעשי בראשית כדתנן במסכת אבות פרק ה' · משא"כ בשר שיבא בשביל תלונה בדרך נס לצורך הנאה אסור להנות ממנו · מש"ה ידע משה שרק בטבע יהיה כך · ע"כ לא נייר בנפשו איך יהיה בטבע · שבנתינה אחת יהיה מאכל חודש ימים לששים רבוא רגלי לבד מטף לאין שיעור: (כב) הצאן ובקר ישחט להם. בחולין דף י"ז א' דלרבי ישמעאל דס"ל בשר תאוה של נחירה היה

וּמָצָא לָהֶם אִם אֶת־כָּל־דְּגֵי הַיָּם יֵאָסֵף לָהֶם וּמָצָא לָהֶם׃ פ כג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הֲיַד יְהוָה תִּקְצָר עַתָּה תִרְאֶה הֲיִקְרְךָ דְבָרִי אִם־לֹא׃ כד וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶל־הָעָם אֵת דִּבְרֵי יְהוָה וַיֶּאֱסֹף שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי הָעָם וַיַּעֲמֵד אֹתָם סְבִיבֹת הָאֹהֶל׃ כה וַיֵּרֶד יְהוָה בֶּעָנָן וַיְדַבֵּר אֵלָיו וַיָּאצֶל מִן־הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלָיו וַיִּתֵּן עַל־שִׁבְעִים אִישׁ הַזְּקֵנִים וַיְהִי כְּנוֹחַ עֲלֵיהֶם הָרוּחַ וַיִּתְנַבְּאוּ וְלֹא יָסָפוּ׃ כו וַיִּשָּׁאֲרוּ שְׁנֵי־אֲנָשִׁים בַּמַּחֲנֶה שֵׁם הָאֶחָד אֶלְדָּד וְשֵׁם הַשֵּׁנִי מֵידָד וַתָּנַח עֲלֵיהֶם הָרוּחַ וְהֵמָּה בַּכְּתֻבִים וְלֹא יָצְאוּ הָאֹהֱלָה

ת"א ויתנבאו ולא. סנהדרין יז: וישארו שני אנשים. שם שם:

רש"י

וגו' ואתה אמרת בשר אתן לחדש ימים ואחר כך תהרוג אומה גדולה כזו הצאן ובקר ישחט להם כדי שיהרגו ותהי אכילה זו מספקתן עד עולם וכי שבחך הוא זה אומרים לו לחמור טול כור שעורים ונחתוך ראשך השיבו הקב"ה ואם לא אתן יאמרו שקצרה ידי הטוב בעיניך שיד ה' תקצר בעיניהם יאבדו הם ומאה כיוצא בהם ואל תהי ידי קצרה לפניהם אפילו שעה אחת (ספרי): (כג) עתה תראה היקרך דברי. רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר אי אפשר לעמוד על הטפל מאחר שאינן מבקשים אלא עלילה לא תספיק להם סופן לדון אחריך אם אתה נותן להם בשר בהמה גסה יאמרו דקה בקשנו ואם אתה נותן להם דקה יאמרו גסה בקשנו חיה ועוף בקשנו דגים וחגבים בקשנו אמר לו אם כן יאמרו שקצרה ידי אמר לפניו הריני הולך ומפייסן אמר לו עתה תראה היקרך דברי שלא ישמעו לך הלך משה לפייסן (זה קאי גם לרש"י

העמק דבר

אסור במדבר פי' ישחט להם כמשמעו ור"ל יהיה בשלמים. דבחולין היה אסור במדבר. אבל לר"ע דס"ל דבשר תאוה היה מותר בשל נחירה ינחר להם מיבעי. פי' שהרי לא היה צורך להביא דוקא שלמים ולשחוט אלא ראשין בחולין ובנחירה ומשני נחירתן זהו שחיטתן (א): אם את כל דגי הים. אע"ג שהקב"ה אמר בשר אתן להם. מכ"מ אפשר לומר דהיינו בשר דגים דבלשון תורה גם דגים מיקרי בשר בפ' שמיני מבשרם לא תאכלו. וה"נ לשון הקב"ה. אבל ישראל שהסיתו בלשון ב"א אמרו מי יאכילנו בשר זכרנו את הדגה וגו' בשר בפ"ע ודגה בפ"ע דבלשון ב"א אין בשר דגים בכלל בשר כדתנן בנדרים הנודר מן הבשר מותר בבשר דגים: (כג) היקרך דברי. לפי פשוטו מלשון מקרה. אבל א"כ הכי מיבעי היבוא דברי אם

הרחב דבר

(א) והנה בהלכות דר"א פ' זו מייתי מהאי קרא דהצאן ובקר ישחט להם דחולין בעו שחיטה. ולכאורה לפי סוגית התלמוד בין לר"י בין לר"ע אין ראיה דחולין טעון שחיטה ממש. אבל באמת לפי מאי דמסיק בסוגיא שם דאפי' לר"י כי אסר רחמנא בהמה דחזי לקרבן אבל חיה דלא חזיא לקרבנה לא אסר רחמנא. ופשוט דה"ה צאן ובקר בעלי מומין וכ"כ התוס' שם סד"ה ר"ע. וא"כ מתפרש לר"י כמשמעו הצאן ובקר ישחט להם בבע"מ ולחולין. מיהו לר"ע אכתי צריך לדחוק כישוב הגמ' דשחיטה ל"ד אלא נחירתן זהו שחיטתן אבל למש"כ בס' ויקרא י"ז ג' בשם הרמב"ם דאפי' לר"ע לא הותר במדבר חולין בשחיטה אלא בנחירה דוקא. ומשום שלא היו ישראל רגילין לאכול בשר אלא שחוטה. מש"ה היה גם לר"ע מוכרחין לאכול בשלמים. וא"כ מתפרש ק' הש"ס ינחר להם מיבעי. לא משום דגם בנחירה כשר. שהרי לא היה דרכם בכך. אלא משום דקשה להגמ' לומר דכ"ע מייתי קדשים ויותר טוב שיהיו בחולין ובנחירה. מש"ה מקשה ינחר מיבעי אבל כ"ז אינו אלא להס"ד דכל בהמה אסור בחולין לשחוט. אבל לפי המסקנא דחיה לא נאסר וה"ה בע"מ. מתפרש גם לר"ע כמשמעו בבע"מ ומשום דאורחייהו הוי בשחיטה:

יתנכסון להון היספקון להון אם ית כל נוני ימא יתכנשון להון היספקון להון: כג ואמר יי למשה המימרא דיי יתעכב כען תחזי היערעינך פתגמי אם לא: כד ונפק משה ומליל לעמא ית פתגמיא דיי וכנש שבעין גברא מסבי עמא ואקים יתהון סוחרנות משכנא: כה ואתגלי יי בעננא ומליל עמיה ורבי מן רוחא די עלוהי ויהב על שבעין גברא סביא והוה כד שרת עליהון רוח נבואה ומתנבאן ולא פסקין: כו ואשתארו תרין גברין במשריתא שום חד אלדד ושום תנינא מידד ושרת עליהון רוח נבואה ואינון בכתיביא ולא נפקו למשכנא

רש"י

לעיל) אמר להם היד ה' תקצר הן הכה צור ויזובו מים וגו' הגם לחם יוכל תת (תהלים עח) אמרו פשרה היא זו אין בו כח לתלאות שאלתנו וזהו שנאמר ויצא משה וידבר אל העם כיון שלא שמעו לו ויקח שבעים איש וגו': (כה) ולא יספו. לא נתנבאו אלא אותו היום לבדו כך מפורש בספרי ואונקלוס תרגם ולא פסקין שלא פסקה נבואה מהם: (כו) וישארו שני אנשים. מאותן שנבחרו אמרו אין אנו כדאי לגדולה זו (ספרי): והמה בכתובים. במבוררים שבהם לסנהדרין ונכתבו כלם נקובים בשמות ועל ידי גורל לפי שהחשבון עולה לי"ב שבטים ששה ששה לכל שבט ושבט חוץ משני שבטים שאין מגיע אליהם אלא חמשה חמשה אמר משה אין שבט שומע לי לפחות משבטו זקן אחד מה עשה נטל ע"ב פתקין וכתב על שבעים זקן ועל שנים חלק וברר מכל שבט ושבט ששה והיו ע"ב אמר להם טלו פתקיכם מתוך קלפי מי שעלה בידו זקן נתקדש מי שעלה

העמק דבר

היקרה דברי. אלא נכלל בזה עוד כונה מלשון קריאה אם אתה קורא דברי. פי' אם אתה מבין אותם לתכליתם. וכמש"כ לעיל שלא הבין משה טונת הקב"ה. וכיב"ז נתבאר בפרשת בשלח בענין והיה ביום הששי והכינו וגו' אלא דשם נתרעם הקב"ה על משה. משא"כ כאן היכל המקום בכוון הבנת משה שלא יבין עד אשר יראה כדי שיגיע לידי כך. וכיב"ז ביארנו בספר בראשית י"ח י"ג אבל א"א שלא הבין א"א דבר ה' מחמת שלא רצה הקב"ה שיבין. והנה השיב הקב"ה למשה שתי תשובות. חדא היד ה' תקצר גם בדרך הטבע להביא סך כזה. שנית שלא הבין לקרות דבר ה' והכונה שהרבה ימותו ביום הראשון. וממילא לא יהיה הצורך כ"כ לכל החודש: (כד) סביבות האהל. לא פתח האהל כפי שהיה המנהג אפי' בהקהל שכל העם עמדו בחצר פתח האהל אבל כאן עשה בכוון להגיד להם שלא יהיה כח כל א' לכל ישראל אלא איש לשבטו. והעמיד אותם כל א' לנוכח שבטו. ומש"ה כתיב כאן מזקני העם ולא מזקני ישראל כדבר ה'. אלא משום שכבר ביארנו לעיל ט"ז דזקני ישראל היה משום רוה"ק ונבואה. וזקני העם היה משום כח הנהגה לעם. וכאן במעשה שהעמיד אותם סביבות האהל. הוא משום שהיו זקני העם לצורך הנהגה. משום זה הכח היה הענין נדרש להעמיד דוקא סביבות האהל. אבל במה שהיה כחם להיות נביאים ובעלי רוה"ק אין נ"מ. ונביא לשבטו נביא לכל ישראל: (כה) וידבר אליו. כבר נתבאר לעיל י"ז שהיה גם דבור מפורש שנופל ע"ז לשון וידבר אליו. ומזה הרוח נאצל כח הנבואה על הזקנים. לבד מה שהיה עוד דבור בתורה שבעל פה כמש"כ לעיל: ויתנבאו ולא יספו. משמעות ולא יספו מבואר בספרי ובגמ' סנהדרין די"ז ובת"א ולא פסקין. ולפי הפשט נראה משום דזה כלל גדול שאין שני נביאים מתנבאים בסגנון א' כדאי' בסנהדרין דפ"ט. וא"כ כששני נביאים מתנבאים ענין א' בע"כ אחד מוסיף ע"ח איזה דבר. והודיע הכתוב דהזקנים הללו נתנבאו מה שאמר משה בשם ה'. אבל ולא יספו מאומה. אלא הגידו מה שאמר הקדוש ב"ה למשה במכוון. והיינו משום שנבואתם לא באה אלא מהאצלת רוח משה. משא"כ אלדד ומידד התנבאו ענין א' מה שלא בא תחלה למשה: (כו) ותנח עלהם הרוח והמה בכתובים וגו'. לפי הענין היה ראוי סדר הכתוב להיפך. ושם השני מידד והמה בכתובים ולא יצאו האוהלה ותנח עליהם הרוח ויתנבאו. אלא משום שהיה במשמע שנתנבאו במחנה באותה שעה שאצל רוה"ק על שבעים איש סביבות א"מ. והיה קשה מדוע לא יצאו האנשים עפ"י דבר משה. ואפי' אם תבנו שאין כדאים כפרש"י בשם ספרי. מכ"מ לא היה להם לברב על מאמר משה חלילה. מש"ה ביאר הכתוב שמאז הודיעו להם שהמה הנבחרים ועליהם לנחת. נחה עליהם הרוח. ושוב לא יכלו לצאת. ואח"כ נתנבאו ג"כ. מעתה מובן שלא היה נבואתם אותו דבר שנתנבאו שבעים איש שהוא אותו הדבור שנדבר עם משה כמש"כ. שהרי עדיין לא נדבר עם משה. מש"ה דרשו שהיה איזה נבואה השייך למשה שהוא משה מת וכו'. ובסנהדרין ספ"א איתא שנתנבאו מלחמת גוג ומגוג. ודקדקו מכתוב א' בס' יחזקאל:

ייר"ן

וַיִּתְנַבְּאוּ בַּמַּחֲנֶה׃ כז וַיָּרָץ הַנַּעַר וַיַּגֵּד לְמֹשֶׁה
וַיֹּאמַר אֶלְדָּד וּמֵידָד מִתְנַבְּאִים בַּמַּחֲנֶה׃ כח וַיַּעַן
יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מְשָׁרֵת מֹשֶׁה מִבְּחֻרָיו וַיֹּאמַר אֲדֹנִי
מֹשֶׁה כְּלָאֵם׃ כט וַיֹּאמֶר לוֹ מֹשֶׁה הַמְקַנֵּא אַתָּה
לִי וּמִי יִתֵּן כָּל־עַם יְהוָה נְבִיאִים כִּי־יִתֵּן יְהוָה אֶת־
רוּחוֹ עֲלֵיהֶם׃ שביעי ל וַיֵּאָסֵף מֹשֶׁה אֶל־הַמַּחֲנֶה
הוּא וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לא וְרוּחַ נָסַע מֵאֵת יְהוָה וַיָּגָז
שַׂלְוִים מִן־הַיָּם וַיִּטֹּשׁ עַל־הַמַּחֲנֶה כְּדֶרֶךְ יוֹם כֹּה
וּכְדֶרֶךְ יוֹם כֹּה סְבִיבוֹת הַמַּחֲנֶה וּכְאַמָּתַיִם עַל־
פְּנֵי הָאָרֶץ׃ לב וַיָּקָם הָעָם כָּל־הַיּוֹם הַהוּא וְכָל־
הַלַּיְלָה וְכֹל ׀ יוֹם הַמָּחֳרָת וַיַּאַסְפוּ אֶת־הַשְּׂלָו השליו ק׳
הַמַּמְעִיט אָסַף עֲשָׂרָה חֳמָרִים וַיִּשְׁטְחוּ לָהֶם
שָׁטוֹחַ סְבִיבוֹת הַמַּחֲנֶה׃ לג הַבָּשָׂר עוֹדֶנּוּ בֵּין
שִׁנֵּיהֶם טֶרֶם יִכָּרֵת וְאַף יְהוָה חָרָה בָעָם וַיַּךְ יְהוָה
בָּעָם מַכָּה רַבָּה מְאֹד׃ לד וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם־
הַמָּקוֹם הַהוּא קִבְרוֹת הַתַּאֲוָה כִּי־שָׁם קָבְרוּ אֶת־
הָעָם הַמִּתְאַוִּים׃ לה מִקִּבְרוֹת הַתַּאֲוָה נָסְעוּ

ת"א מתנבאים. סנהדרין עא: ויען יהושע. עירובין סג סנהדרין יז: ומי יתן כל עם ה' נביאים. שם: ורוח נסע. ב"מ פו: ויאספו את השליו. חולין ו כז: וישטחו להם. יומא עה: הבשר עודנו. שם:

רש"י

בידו חלק אמר לו המקום לא חפץ בך: (כז) וירץ הנער. י"א גרשום בן משה היה: (כח) כלאם. הטל עליהם צרכי צבור והם כלים מאליהם (סנהדרין י"ז). ד"א תנם אל בית הכלא לפי שהיו מתנבאים משה מת ויהושע יכניס את ישראל לארץ (ספרי): (כט) המקנא אתה לי. הקנאי אתה לי. הקנאתי אתה מקנא: לי. כמו בשבילי כל לשון קנאה אדם הנותן לב על הדבר או לנקום או לעזור אנפר"מנט (די"א ערא"יפערונג) בלע"ז אוחז בטובי המשה: (ל) ויאסף משה. מפתח אהל מועד: אל המחנה. נכנסו

העמק דבר

(כז) וירץ הנער. המסרת שלח משה אחריהם לקרות אותם לא"מ. שב בהודעה זו: (כח) ויען. בקול רם. [כמבואר בסוטה ל"ב ב' דעני' משמע בקול רם. וע' בס' בראשית י"ח כ"ז ובס' שמות כ'] צעק מעומק לבבו ע"ז: אדני משה כלאם. אמרו בסנהדרין ספ"א משום דהוי כמורה הלכה בפני רבו. וכבר הזכיר הרמב"ן דוגמא במגילה די"ד ב' ובמקום דקאי ירמיה היכי מתנבאה חולדה ומשני חולדה קרובת ירמיה היתה ולא היה מקפיד עליה. והענין דאע"ג שרוח היא חלה על האדם. ואח"כ כאש עצור בלבנו

להגיד

דאתנביאו במשריתא: כז ורהט עולמא וחוי למשה ואמר אלדד ומידד מתנבאין במשריתא: כח ואתיב יהושע בר נון משומשניה דמשה מעולימוהי ואמר רבוני משה איסרינון: כט ואמר ליה משה הקנאתי את מקני לי רעינא פון דיהון כל עמא דיי נביאין ארי יתן יי ית רוח נבואתיה עליהון: ל ומתכניש משה למשריתא הוא וסבי ישראל: לא ורוחא נטל מן קדם יי ואפרח שליו מן ימא ורמא על משריתא כמהלך יומא לכא וכמהלך יומא לכא סחור סחור למשריתא וכרום תרתין אמין על אפי ארעא: לב וקם עמא כל יומא ההוא וכל ליליא וכל יומא דבתרוהי וכנשו ית שליו דאזער כניש עשרא דגורין ושטחו להון שטיחין סחור סחור למשריתא: לג בסרא עד כען בין שניהון עד לא פסק ורוגזא דיי תקיף בעמא וקטל יי בעמא קטול סגי לחדא: לד וקרא ית שמא דאתרא ההוא קברי דמשאלי ארי תמן קברו ית עמא דשאילו: לה מקברי דמשאלי נטלו

רש"י

איש לאהלו: ויאסף. לשון כניסה אל הבית כמו ואספתו אל תוך ביתך (דברים כ"ב) ואב לאלס יצבור ולא ידע מי אוספם (תהלים ל"ט) מלמד שלא הביא עליהם פורענות עד שנכנסו הצדיקים איש לאהלו (ספרי): (לא) ויגז. ויפריח וכן כי גז חיש (תהלים צ') וכן נגוזו ועבר (נחום א'): ויטוש. ויפשט כמו והנם נטושים על פני כל הארץ (שמואל א' ל') ונטשתיך המדברה (יחזקאל כ"ט): וכאמתים. פורחות בגובה עד שהן כנגד לבו של אדם כדי שלא יהא טורח באסיפתן לא להגביה ולא לשחות (ספרי): (לב) הממעיט. מי שאוסף פחות מכלם העצלים והחגרים אסף עשרה חמרים: וישטחו. עשו אותן משטיחין משטיחין: (לג) טרם יכרת. כתרגומו עד לא פסק. ד"א אינו מספיק לפוסקו בשניו עד שנשמתו יוצאה:

העמק דבר

להגיד דבר ה' מכ"מ לא הלה נבואה אלא מתוך הכנה לזה. והכנה זו אסורה במקום רבו. אם לא בפניו וברשותו כמו שהיו בני הנביאים בימי שמואל ואליהו או חוץ לג' פרסאות שגם הוראה שרי. מש"ה היה כאן חשד שהכינו עצמם לקבל שפע נבואה גם בלי שאלה ממשה: (כט) כי יתן ה' וגו'. הוא מיותר אבל בזה בא משה להודיע כי אין שום אשם עליהם. באשר שלא בא בהשתדלות. ופ"ז אמר דנהי דכל עם ה' א"א שיהיו מתבודדים ומכינים עצמם לנבואה. דא"כ בטל ישוב העולם. אלא זה אפשר שיתן ה' רוחו על כל עם ה' לשעה בלי שום הכנה. ושלמה המלך התפלל בדרך שיר מי יתנך כאח לי וגו' אמצאך בחוץ אשקך וגו'. והבאור שיהיה כ"כ רוח נבואה ודביקות בה' מצוי בישראל עד שיהיה גם בהליכה בחוץ בשוקים וברחובות בלי שום הכנה נשיג הערה ודביקות. וזו היא תפלתנו שיהיה לע"ל. וע' מש"כ בספר בראשית ב' כ"ה עה"פ ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו ולא יתבוששו: (ל) הוא וזקני ישראל. לא נתבאר למאי יצא משה אל המחנה. והלא מקומו היה תדיר לפני א"מ ולא יצא משם אם לא לצורך: וי"ל דביקש משה להוכיח את ישראל יחד עם הזקנים להבדל מתאותם. אבל לא הועיל. וכבר גזר הקב"ה להכותם. וכך מפורש בספרי שהלך משה להוכיחם וא"ל היד ה' תקצר הן הכה צור וגו'. ולמדו מזה המקרא: (לא) כדרך יום כה וגו'. זה היה בפעם אחת וכמש"כ לעיל כ"א. ולא היה באמת בזה מאכל לכל העם על חודש ימים. אבל אחר שהיה מכה רבה מאד. כרה כח התאוה ואכלו אחר כך הנותרים בלי חמדה חודש ימים: (לב) הממעיט אסף עשרה חמרים. שמעתי בשם הגר"א ז"ל שהיה הממעיט בקצה המחנה מלפנים. וא"כ היה נצרך להלוך פרסה וחצי בהליכה וכמו כן בהבאה. וכזה עשה עשר פעמים. והיה שלשים פרסאות מהלך יום ולילה ויום. וא"כ פי' וישטחו להם שטוח סביבות המחנה. מבפנים קרוב לאהלו. ולא כפי' סביבות המחנה דלעיל שהיה מבחוץ על השדה: (לג) ואף ה' חרה בעם. על שקידתם כ"כ בלי מנוחה יום ולילה למלא תאותם: ויך ה' בעם. ולא היו שוב מתאוים כ"כ. ושוב אכלו מכ"מ מעט והסבורים שלא ימותו עוד אחר שכבר נענשו ביום הראשון הרבה והמה נותרו. עד שאחר חודש מתו ג"כ ונתקיים דבר ה' לא יום אחד תאכלון וגו' כדברינו: (לד) את שם המקום וגו'. הא' מיותר. וכמש"כ בס' בראשית כ"ח י"ט ע"ש. וגם כאן בא ללמד דגם המקום שנקרא תבערה לעיל ג' נכלל בשם קברות התאוה. ע"כ לא נזכר במסעות שם תבערה כנ"ל: קברות התאוה כי שם קברו את העם המתאוים. דמי שהוא שקוע הרבה בענין נקרא ע"ש אותה הפעולה. כמו והיה ברכה. ואני תפלה. ע"כ נקראו העם המתאוים תאוה. וכשמתן

נקרא

הָעָ֛ם חֲצֵר֖וֹת וַיִּהְי֥וּ בַּחֲצֵרֽוֹת׃ פ יב א וַתְּדַבֵּ֨ר מִרְיָ֤ם וְאַהֲרֹן֙ בְּמֹשֶׁ֔ה עַל־אֹד֛וֹת הָאִשָּׁ֥ה הַכֻּשִׁ֖ית אֲשֶׁ֣ר לָקָ֑ח כִּֽי־אִשָּׁ֥ה כֻשִׁ֖ית לָקָֽח׃ ב וַיֹּאמְר֗וּ הֲרַ֤ק אַךְ־בְּמֹשֶׁה֙ דִּבֶּ֣ר יְהוָ֔ה הֲלֹ֖א גַּם־בָּ֣נוּ דִבֵּ֑ר וַיִּשְׁמַ֖ע יְהוָֽה׃ ג וְהָאִ֥ישׁ מֹשֶׁ֖ה עָנָ֣ו (עניו קרי) מְאֹ֑ד מִכֹּל֙ הָֽאָדָ֔ם אֲשֶׁ֖ר עַל־פְּנֵ֥י הָאֲדָמָֽה׃ ס ד וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה פִּתְאֹ֗ם אֶל־מֹשֶׁ֤ה וְאֶֽל־אַהֲרֹן֙ וְאֶל־מִרְיָ֔ם צְא֖וּ שְׁלָשְׁתְּכֶ֑ם אֶל־אֹ֣הֶל מוֹעֵ֔ד וַיֵּצְא֖וּ שְׁלָשְׁתָּֽם׃ ה וַיֵּ֤רֶד יְהוָה֙ בְּעַמּ֣וּד עָנָ֔ן וַֽיַּעֲמֹ֖ד פֶּ֣תַח הָאֹ֑הֶל וַיִּקְרָא֙ אַהֲרֹ֣ן וּמִרְיָ֔ם וַיֵּצְא֖וּ שְׁנֵיהֶֽם׃

ת"א והאיש משה ענו מאד. ברכות נד יומא פה נדרים לח: ויאמר ה' פתאם. כריתות ט:

רש"י

יב (א) ותדבר. אין דבור בכל מקום אלא לשון קשה (ספרי) וכן הוא אומר דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות (בראשית מ"ב) ואין אמירה בכל מקום אלא לשון תחנונים וכן הוא אומר ויאמר אל נא אחי תרעו (שם י"ט) ויאמר שמעו נא דברי כל נא לשון בקשה: **ותדבר מרים ואהרן.** היא פתחה בדיבור תחלה לפיכך הקדימה הכתוב תחלה ומנין היתה יודעת מרים שפירש משה מן האשה רבי נתן אומר מרים היתה בצד צפורה בשעה שנאמר למשה אלדד ומידד מתנבאים במחנה כיון ששמעה צפורה אמרה אוי לנשותיהן של אלו אם הם נזקקים לנבואה שיהיו פורשין מנשותיהן כדרך שפירש בעלי ממני ומשם ידעה מרים והגידה לאהרן ומה מרים שלא נתכוונה לגנותו כך נענשה קל וחומר למספר בגנותו של חבירו (ספרי): **האשה הכושית.** מגיד שהכל מודים ביפיה כשם שהכל מודים בשחרותו של כושי (שם): **כושית.** בגימטריא יפת מראה: **על אדות האשה.** על אודות גירושיה: **כי אשה כושית לקח.** מה ת"ל אלא יש לך אשה נאה ביפיה ואין נאה במעשיה. במעשיה ולא ביפיה אבל זאת נאה בכל. ד"א האשה הכושית על שם נויה נקראת כושית כאדם הקורא את בנו נאה כושי כדי שלא תשלוט בו עין רעה. כי אשה כושית לקח. ועתה גרשה: **(ב) הרק אך.** עמו לבדו דבר ה': **הלא גם בנו.** ולא פירשנו מדרך ארץ: **(ג) עניו.** שפל וסבלן: **(ד) פתאם.** נגלה עליהם פתאום והם טמאין בדרך ארץ והיו צועקים מים מים להודיעם שיפה עשה משה שפירש מן האשה מאחר שנגלית עליו שכינה תדיר ואין עת קבוע לדבור: **(ד) צאו שלשתכם.** מגיד ששלשתן נקראו בדבור אחד מה שא"א לפה לומר ולאזן לשמוע: **(ה) בעמוד ענן.** יצא יחידי שלא כמדת בשר ודם מלך בשר ודם כשיוצא למלחמה יוצא באוכלוסים וכשיוצא לשלום יוצא במועטין ומדת הקב"ה יוצא למלחמה יחידי שנאמר ה' איש מלחמה (שמות ט"ו) ויוצא לשלום באוכלוסין שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן (תהלים ס"ח) (ספרי): **ויקרא אהרן ומרים.** שיהיו נמשכין ויוצאין מן החצר לקראת הדבור:

העמק דבר

נקרא המקום קברות התאוה: **(לה) ויהיו בחצרות.** בספרי תניא וכי ב' חצרות היה: אלא כיון שנסעו ישראל לא הספיקו להלוך עד שעמדו שנצטרעה מרים וחזרו וחנו שם. וא"כ פי' ויהיו עוד העם בחצרות. ולפי הפשט העיר חצרות היה במקום שחנו ישראל. והחניה עצמה היה סמוך לחצרות. וכל העם פשטו לעיר לקנות ולהכין צורך הדרך הלאה: **יב (א) כי אשה כושית לקח.** לפי הפשט משמעות כושית גויה. אלא שנתגיירה. וכסבורים אהרן ומרים דמש"ה פירש משה ממנה. משום שאינה לפי כבודו של משה. שתהי' אשתו שלא מיחוסי ישראל. ודברו בזה שמכ"מ אינו נכון. אחר שכבר לקח וידע שהיתה גויה ולא הטעתו. וא"כ אינו ראוי לצערה ולפרוש ממנה. [אח"כ ראיתי שפי' כן בספר פענח רזא. לפי דרכו שמפרש כושית שחורה]: **(ב) ויאמרו.** שאין לומר דלא משום זה פירש מאשתו. אלא משום

עַמָא לַחֲצֵרוֹת וַהֲווֹ בַּחֲצֵרוֹת: א וּמַלֵילַת מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמֹשֶׁה עַל עֵיסַק אִתְּתָא שַׁפִּירְתָּא דִנְסִיב אֲרֵי אִתְּתָא שַׁפִּירְתָּא דִנְסִיב רְחִיק: ב וַאֲמָרוּ הֲלְחוֹד בְּרַם בְּמֹשֶׁה מַלֵיל יְיָ הֲלָא אַף עִמָּנָא מַלֵיל וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ: ג וְגַבְרָא מֹשֶׁה עִנְוְתָן לַחֲדָא מִכֹּל אֱנָשָׁא דִי עַל אַפֵּי אַרְעָא: ד וַאֲמַר יְיָ בִּתְכֵּיף לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וּלְמִרְיָם פּוּקוּ תְּלָתֵיכוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וּנְפַקוּ תְּלָתֵיהוֹן: ה וְאִתְגְּלֵי יְיָ בְּעַמּוּדָא דַעֲנָנָא וְקָם

העמק דבר

שהנבואה גורמת לזה. זה א"א שהרי הרק אך במשה וגו'. כפל לשון. לכלול בזה שתי כונות. חדא כמשמעו שלא עם משה בלבד דבר ה' והרי גם המה היו במצרים נביאים. ושנית דודאי הבינו דנבואת משה רבה מהם. מכ"מ הלא זה אינו משום מעלת עצמו. אלא משום זכות כל ישראל. ויהי' פי' וכי אך במשה דבר ה' עמו. הלא גם בנו. היינו בזכותנו דבר ה' עם משה. והיינו דתניא בספרי והלא עם אברהם יצחק ויעקב דבר ה' ולא פירשו מן האשה. ולא נתבאר היכן רמוז בענין אבותינו אברהם יצחק ויעקב. אבל לפי דברינו מבואר דמה ל"מ במה שאמרו דבזכות כל ישראל דבר ה' עם משה. היינו להגיד שהרי אברהם יצחק ויעקב גדולים היו ממשה. שהרי מדבר עמם בזכות עצמם. ומ"מ לא פירשו מנשותיהם: וישמע ה'. שמע כדי להשיב. וכמו וישמע ה' את נאקתם: (ג) והאיש משה עניו וגו'. ביאר הכתוב דלא משום משה ונערו ענה ה' כי היכי דלא לחלים דעתו. אבל באמת משה לא חשש כלל לזה דהאיש משה עניו וגו'. אלא משום שנוגע לעיקר התורה לדעת כח מעלתו של משה שהוא למעלה מכל נבואה שבעולם (א). ומשמעות עניו הוא שאינו חושש לכבודו ונערו. ולא משום שהוא שפל בעצמו ואינו מכיר בעצמו שאינו ראוי לזה הצער והעדר הכבוד (ב) אלא משמעות עניו שהוא מתנהג בלי חשש על כבודו. והיינו דאמר רב יוסף שלהי מס' סוטה לא תיתני ענוה דאיכא אנא והוא כדאי' שלהי מס' הוריות דכל שני דמלך רבה רב יוסף אפי' אומנא לביתי' לא קרא. ופרש"י שלא רצה לנהוג שררה בעצמו שבשעה שנצרך לאומן הלך אליו ולא קרא את האומן לביתי'. אע"ג שידע רב יוסף שהוא בערך רבה מכ"מ לא חשש לכבודו והיינו ענוה: אשר על פני האדמה. הוא מיותר וכבר דרשו בספרי ע"ז. ולפי פשטו כי באמת בטעמו של ענוה יש הרבה אופנים על מה שאינו חושש (ג) יש מזה הטעם ויש מזה הטעם לפי ענין של כל א' אבל הוא היה כאדם שאינו עוד על פני האדמה. היינו כמת שאינו יודע או שאינו מרגיש. וא"כ אינו מרגיש שום צער והיינו דאיתא במס' תמיד דאלכסנדרוס מוקדון שאל לחכמים מה יעשה אדם ויחיה. והשיבו ימית את עצמו. ופי' ישפיל א"ע שלא ירגיש בצער ובהעדר הרצון והכבוד וזה היה מדתו של משה רבינו: (ד) ויאמר ה' פתאם. כדי להפחיד אותם. והנה יש מקום לחקור מדוע נדבר עם משה ג"כ פתאום כדי להפחידו. אבל תניא בספרי ר"ש בן מנסיא א' פתאום מתיירא משה בפתאום נדבר עמו. וביארנו בס' שמות ד' ג' שהוא משום שנס מפני הנחש בעמדו לפני ה' והוא משום שהיה פתאום ונבהל עד שלא התבונן לפני מי הוא עומד. משום הכי בא לכאן העונש שנדבר עמו פתאום: צאו שלשתכם וגו'. הדבר באותה שעה לשלשתם יחד. ואמר בלשון שלשתכם ללמד לאהרן ומרים. שאינם ראוים לדבור לולי שגם משה עומד עמהם בפתח א"מ. וכמו שהיה בימי נח ובניו כמש"כ בס' בראשית ט' ה': (ה) ויצאו שניהם. יצאו מא"מ. דמתחלה נכנסו שלשתם לאהל מועד.

הרחב דבר

(א) והוי כדאי' בברכות דף י"ט א' בהא דקאמר דמתים לא ידעי כשמדברים אחריהם או ידעי ולא איכפת להו ומקשה וכא חד אחתעי מילתא בתריה דמר שמואל ונפל קניא ובזעא למוחי'. ומשני שאני צורבא מרבנן דהקב"ה תבע ביקריה. הרי דס"ד דמש"ה נענש מן השמים משום דהרגיש בצער. והקב"ה תבע נעריה. ומסיק דלא משום נעריה אלא משום יקרי' דצורבא מרבנן שהוא כבוד התורה ומביא ראיה דאריב"ל כל המספר אחר מטתן של ת"ח נופל בגיהנם שנאמר והמטים עקלקלותם יוליכם ה' את פועלי האון. והנה לא נזכר כאן ענין מבזה ת"ח. אבל הכוונה דבזה שהוא מבזה ת"ה ומיקל בכבוד התורה ממילא יבאו כמה אנשים לדרכים עקולקלים לכן אע"ג שהוא בעצמו אינו פועל און. אבל כזה שהוא מטה עקלקלות היינו שמקרב לידי כך יוליכם ה' את פועלי האון בעצמו:

(ב) במש"כ במס"י בפי' עניו שהוא שפל בכך. אבל אינו כן. והרי בסנהדרין דפ"ח ב' אי' ענוותן ושפל ברך. הרי דתרי מילי נינהו. וכ"כ מהרש"א בח"א. אבל להיפך מדבריו. והראיה דאי' בערכין דף י"ז ענוה שלא לשמה ותוכחה לשמה איזה מהן עדיף כו'. ואי משמעות עניו שפל ברך היאך הוא ענוה שלא לשמה. ותו הרי שלהי מס' סוטה אי' משמת רבי בטלה ענוה אמר רב יוסף לא תיתני ענוה דאיכא אנא. והאיך יאמר מי שהוא שפל ברך שהוא עניו. ותו דבספרי תניא וכ"ה באדר"נ מכל האדם ולא ממלאכים ואי אי' שהוא בשפלות. היאך שייך לומר על מלאכים שאין יודעים ערכם. ולא עוד א.א. שאנחנו אומרים שבח על הקב"ה אין ענוה כענותיך וכמגילה דל"א א' בכ"מ שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו:

(ג) וכמבואר בתהלים ל"ח וינקשו מבקשי נפשי ודורשי רעתי דברו הוות וגו' ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו וגו' ומפרש ד' טעמים מפני מה היה כן. טעם א' כי לך ה' הוחלתי אתה תענה ה' אלהי. פי' דמי שאינו תובע בעצמו עלבונו ונערו. הקב"ה תובע עלבונו וכדאי' בפ' הבע"י הנעלבים ואינם עולבים עליהם נאמר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו והיינו דבר הכתוב כי לך ה' הוחלתי קויתי שתתבע בנערו ועלבוני אם אצטוק. טעם ב' כי אמרתי פן ישמחו לי במוט רגלי עלי

ו וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ־נָא דְבָרָי אִם־יִהְיֶה נְבִיאֲכֶם יְהוָה בַּמַּרְאָה אֵלָיו אֶתְוַדָּע בַּחֲלוֹם אֲדַבֶּר־בּוֹ׃ ז לֹא־כֵן עַבְדִּי מֹשֶׁה בְּכָל־בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא׃ ח פֶּה אֶל־פֶּה אֲדַבֶּר־בּוֹ וּמַרְאֶה וְלֹא בְחִידֹת וּתְמֻנַת יְהוָה יַבִּיט וּמַדּוּעַ לֹא יְרֵאתֶם לְדַבֵּר בְּעַבְדִּי בְמֹשֶׁה׃ ט וַיִּחַר־אַף יְהוָה בָּם וַיֵּלַךְ׃ י וְהֶעָנָן סָר מֵעַל הָאֹהֶל וְהִנֵּה מִרְיָם מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג וַיִּפֶן אַהֲרֹן אֶל־מִרְיָם וְהִנֵּה מְצֹרָעַת׃ יא וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן אֶל־מֹשֶׁה בִּי אֲדֹנִי אַל־נָא תָשֵׁת עָלֵינוּ חַטָּאת אֲשֶׁר נוֹאַלְנוּ וַאֲשֶׁר חָטָאנוּ׃

ת"א במראה אליו. עקרים מג פט ופי"ח: בחלום אדבר. ברכות ה חגיגה ה: בכל ביתי נאמן הוא. בתרא טו: פה אל פה. שבת פז עקרים מג פה ופט ופי"ז ופי"ט: ותמונת ה' יביט. ברכות י: ויחר אף ה' בם וילך. שבת לו: ויפן אהרן אל מרים והנה מצורעת. שם: אשר נואלנו ואשר חטאנו. ברכות סג. תענית ז מכות י:

רש"י

ויצאו שניהם. ומפני מה משכן והפרישן ממשה לפי שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו וכן מצינו בנח שלא בפניו נאמר איש צדיק תמים (בראשית ז') ובפניו נאמר כי אותך ראיתי צדיק לפני (שם). ד"א שלא ישמע בנזיפתו של אהרן: (ו) **שמעו נא דברי.** אין נא אלא לשון בקשה: **אם יהיה נביאכם.** אם יהיו לכם נביאים: **ה' במראה אליו אתודע.** שכינת שמי אין נגלית עליו באספקלריא המאירה אלא בחלום וחזיון: (ח) **פה אל פה.** אמרתי לו (הוכרח לפרש כן דאילו כפשוטו שפא"פ הוזכר לשבח דא"כ היה אז פא"פ ממש כפשוטו וזה א"א. דהא כתיב בסוף נשא מדבר אליו וע"ש ברש"י. אלא פא"פ פירושו ה"ל לפרוש כו' ופא"פ לאו דוקא אלא ר"ל בהדיא ודוק) לפרוש מן האשה (ספרי) והיכן אמרתי לו בסיני. לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי (דברים ה'): **ומראה ולא בחידות.** ומראה זה מראה דבור שאני מפרש לו דבורי במראית פנים שבו ואיני סותמו לו בחידות כענין שנאמר ליחזקאל חוד חידה וגו' (יחזקאל י"ז) יכול מראה שכינה ת"ל לא תוכל לראות את פני (שמות ל"ג): **ותמונת ה' יביט.** זה מראה אחורים כענין שנאמר וראית את אחורי (שם): **בעבדי במשה.** אינו אומר בעבדי משה אלא בעבדי במשה בעבדי אף על פי שאינו משה במשה אפילו אינו עבדי כדאי הייתם ליראו

הרחב דבר

הגדילו. פי' דהמבזה חבירו עיקר כונתו שיהי' חבירו שומע ומצטער. ומש"ה אע"ג שאין כבוד נאים לבזות את חבירו וכדאי' בקידושין דף ע' ב' כל הפוסל פוסל. מכל מקום כדאי אלו להתבזות רק כדי לצער את חבירו. אבל אם חבירו עומד ושותק מדבריו ואינו מראה שום צער. הרי נשאר מבוזה כחנם ושותק ואינו מוסיף לדבר עוד. משא"כ אם יכעוס ויתוש להעדר כבודו. אז תהי' שמחת המבזה שלמה. ויוסיפו להגדיל דבריהם. טעם ג' כי אני לצלע נכון ומכאובי נגדי תמיד. דהרגשת הצער הוא גדול אם אינו מכין עצמו לידי כך. וכל מה שהוא שפוי בדעתו יותר שלא יגע בו רעה. ה"ז מצטער יותר כשמגיע לידי כך. והיינו דאי' בב"ר פ"פ וישב. אם שוט ימית פתאום למסת נקיים ילעג. א"ר אחא בשעה שהצדיקים מבקשים לישב בשלוה בעוה"ז השטן בא ומקטרג אמר לא דיין שמתוקן להם עוה"ב אלא שהם מבקשים לישב בשלוה בעוה"ז. תדע לך שהוא כן שהרי יעקב אבינו ע"י שביקש לישב בשלוה וכו'. וענין זה המקרא אם שוט ימית פתאום וגו' לכאן. דהמכה את חבירו באבן או בעץ שבו כדי להמית. הרי נענש מיתה. אבל אם מכה בשוט וממית אינו נענש כלל. והטעם דלא היה בשוט כדי להמית. ומפני מה הוא מת. מפני שהוא פתאום. וא"כ איהו דעביד לנפשיה שלא היה לו להיות שפוי בדעתו כ"כ עד שיהא פתאום מש"ה למסת נקיים ילעג. וע"ז הביא המ"ר דאין רצון ה' שיבקש האדם לישב בשלוה בעוה"ז. וזהו דבר דוד. כי אני לצלע נכון וגו'. תמיד הכינותי עצמי לידי צער ומכאוב. ע"כ לא הייתי חושש בהגיע אלי. טעם ד' כי עוני אגיד אדאג מחטאתי. פי' כדתניא בתוספתא שבועות ר"א בן מתיא אומר אין אדם מתחייב לשמוע אלא א"כ חטא שנאמר ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה. וע' מש"כ בספר ויקרא ה' א'. והיינו דברי דוד. דמש"ה אינו חושש. כי עוני אגיד וגו' יודע אני שהוא משום עון. והנה כל אלו טעמים גורם לענוה:

וכנה

בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וּקְרָא אַהֲרֹן וּמִרְיָם וּנְפַקוּ תַּרְוֵיהוֹן׃ וַאֲמַר שְׁמַעוּ כְעַן פִּתְגָמָי אִם יְהוֹן לְכוֹן נְבִיאִין אֲנָא יְיָ בְּחֶזְוִין אֲנָא מִתְגְּלֵי לְהוֹן בְּחֶלְמִין אֲנָא מְמַלֵּיל עִמְּהוֹן׃ ז לָא כֵן עַבְדִּי מֹשֶׁה בְּכָל בֵּיתִי מְהֵימַן הוּא׃ ח מַמְלַל עִם מַמְלַל מַלֵּילְנָא עִמֵּיהּ בְּחֵיזוּ וְלָא בְחִידָן וּדְמוּת יְקָרָא דַיְיָ מִסְתַּכֵּל וּמָא דֵין לָא דְחֵילְתּוּן לְמַלָּלָא בְּעַבְדִּי בְּמֹשֶׁה׃ ט וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ בְּהוֹן וְאִסְתַּלַּק׃ י וַעֲנָנָא אִסְתַּלַּק מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא וְהָא מִרְיָם חַוְרָא כְּתַלְגָּא וְאִתְפְּנֵי אַהֲרֹן לְוָת מִרְיָם וְהָא סְגִירָא׃ יא וַאֲמַר אַהֲרֹן לְמֹשֶׁה בְּבָעוּ רִבּוֹנִי לָא כְעַן תְּשַׁוֵּי עֲלָנָא חוֹבָא דִּי אִטְפַּשְׁנָא וְדִי

רש"י

מפניו וכ"ש שהוא עבדי ועבד מלך מלך היה לכם לומר אין המלך אוהבו חנם ואם תאמרו איני מכיר במעשיו זו קשה מן הראשונה (ספרי. תנחומא): (ט) ויחר אף ה' בם וילך. מאחר שהודיע סרחונם גזר עליהם נדוי קל וחומר לבשר ודם שלא יכעוס על חבירו עד שיודיענו סרחונו: (י) והענן סר. ואחר כך והנה מרים מצורעת כשלג משל למלך שאמר לפדגוג רדה את בני אבל לא תרדנו עד שאלך מאצלך שרחמי עליו: (יא) נואלנו.

העמק דבר

כמו שהיה רגיל משה להיות נדבר עמו בא"מ. אבל הם לא זכו לכך באותה שעה. אלא הענן עמד פתח האהל והמה נצטוו לצאת לחוץ. ומשה נשאר בפנים. וע' מש"כ בספר דברים ל"א ט"ו: (ו) אם יהיה נביאכם ה'. יש נביא בשם אלהים ויש בשם ה'. כמו דכתיב בבלעם בפעם ראשונה ויקר אלהים אל בלעם. ובפעם שנית ויקר ה' אל בלעם. ויש מתנבא בשם מלאך. ומראה נמוך אפשר לראות בברור. אבל אם יהיה נביאכם ה' אזי במראה וגו' או בחלום אדבר בו. משא"כ כשמתנבאים בשם אלהים אז גם המה רואים בברור. וע' ס' בראשית י"ז א' מש"כ שם. וה"ז כמו שר מושל גדול וגם הוא רופא וכדומה. יש הבדל בין כשמדבר בשם ממשלתו בין כשמדבר בתור רופא: (ז) בכל ביתי נאמן הוא. הוא יודע בשם המפורש שבו נברא שו"ת אך באמונת לבבו אינו עושה מאומה. ולא שייך לומר נאמן אלא על מי שיש בידו לעשות ואינו עושה (א): (ח) ותמונת ה' יביט. דוגמא דהבטת ה' על כל העולם כך הוא משה מביט. ואם כן יודע הוא מה שאתם מדברים בו: ומדוע לא יראתם וגו'. והרי לא מלאו לב לדבר בפניו. וע"ז הוכיחם ה' שגם עתה הוא כמו בפניו: (ט) וילך. חרון אף הלך כרגע. והיה העונש לאחר שהלך החרון. דאלו היה מעניש בחרון אף לא היה מצטייר ח"ו שריד חלילה. אלא כבא הרוח ואחר שהלך ענש את מרים: (י) והענן. שהיה עומד פתח האהל בשעה שדבר עמם. ולא כספורנו בפסוק ט"ו שפירש בענן שהיה תמיד על האהל ועתה עלה. אלא אינו מדבר באותו ענן כלל: ויפן אהרן אל מרים. ביקש להיות נדבר עמה מה לעשות ולפייס את משה: והנה מצורעת. היא מבוהלת ונאלמת דומיה מרוב צער: (יא) אשר נואלנו ואשר חטאנו. כונת בקשה זו יבואר עפ"י דתניא בספרי והובא בתוס' זבחים דק"ב אמר אהרן נמצאת מפסיד לאחותנו שאיני יכול להסגירה ולא לטמאה ולא לטהרה. והקשו התוס' במה היה מפסידה הא כיון שאין אדם רואה את הנגעים הרי היא טהורה. אבל מתחלה יש להבין מנא זה הדרש שאמר כן אהרן. והענין כבר ביארנו בס' ויקרא י"ג א' דעיקר כפרה שבצרעת הוא מנהג דיני מצורע שמלבד יסורים של צרעת עוד הוא בזיון לפרסם עצמו ולשבת בדד מחוץ למחנה ועוד. ואמרו בערכין ריש פ' מצורע זאת תהיה תורת המצורע המוציא שם רע. למדנו דאע"ג דצרעת בא על לשה"ר אפי' באמת כמו שנענש משה בצרעת על שדבר על ישראל. מכ"מ די להתכפר ביסורים כרגע לחוד. משא"כ מוציא ש"ר היינו לשה"ר בשקר אינו מתכפר עד שיהי' נוהג תורת המצורע. מעתה אם היה אהרן ומרים מדברים על משה דבר אמת. היה כפרה שלהם בצרעת לחוד אבל כשדברו בלא אמת וה"ז בכלל הוצאת ש"ר עונשה בדיני צרעת. ובל"ז אין לה כפרה. וביקש אהרן ממשה שלא יהא חושב חטאם בכלל מוציא ש"ר אלא בכלל לשה"ר. והסביר טעם שהרי מוציא ש"ר הוא בזדון שיודע שאינו כן והוא מדבר. משא"כ המה אך נואלו וכסבורים שכן הוא. וא"כ אינו אלא

הרחב דבר

(א) והנה נחלקו בספרי בכל ביתי חוץ ממלאכי השרת רי"א אף ממלאכי השרת. הפי' משום דאי' בר"ה דכ"א ב' חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכולן ניתנו למשה חסר א' כו'. ופי' הרמב"ן בהקדמת פי' התורה דהעולם בכללו נחלק לחמשים חלקים וכל חלק נברא בשמות פרטים היוצא משם המפורש. והיה משה יודע מ"ט חלקים במה נבראו ולא שער החמשים. וכתב עוד הרמב"ן ואפשר שהיה השער הזה בידיעת הבורא יתברך שלא נמסר לנברא כו'. וא"כ היה בריאת מלאכי השרת בכלל מ"ט שערים שנגלו למשה. והיה בכחו לפעול בהם מאומה. אבל היה נאמן גם בהם. אבל אי נימא דשער החמשים הוא בריאת מלאה"ש. וכ"כ באמת הרמב"ם בס' המורה ח"א והביא הכתוב פ' תצא. וא"כ לא היה במלאה"ש נאמן שהרי לא היה בידו לפעול בהם. וזהו מחלוקת תנאי:

יב אל־נא תהי כמת אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו: יג ויצעק משה אל־יהוה לאמר אל נא רפא נא לה: פ מפטיר יד ויאמר יהוה אל־משה ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים תסגר שבעת ימים מחוץ למחנה ואחר תאסף: טו ותסגר מרים מחוץ למחנה שבעת ימים והעם לא נסע עד־האסף מרים: טז ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן: פ פ פ

קל"ו פסוקים · מהללא"ל סימן: ומפטירין רני ושמחי בת ציון בה"ע בזכריה סימן ב':

סדר שלח

יג א וידבר יהוה אל־משה לאמר: ב שלח־לך אנשים ויתרו את־

ת"א אל נא תהי · סנהדרין מז ע"ג ה חולין ו: אל נא רפא נא לה. ברכות לד לו: ואביה ירוק ירק בפניה · מ"ק טז קמא כה בתרא קיא זבחים סט: תסגר שבעת. ב"ק כה: ואחר תאסף. נדרים לז: ותסגר מרים. תענית כט קמא כה: והעם לא נסע. סוטה ט: שלח לך אנשים. סוטה לד:

רש"י

כתרגומו לשון אויל: (יב) אל נא תהי: אחותנו זו: כמת. שהמצורע חשוב כמת מה מת מטמא בביאה אף מצורע מטמא בביאה: אשר בצאתו מרחם אמו. אמנו היה לו לומר אלא שכנה הכתוב וכן חצי בשרו חצי בשרנו היה לו לומר אלא שכנה הכתוב. מאחר שיצאת מרחם אמנו היה לנו כאילו נאכל חצי בשרנו כענין שנאמר כי אחינו בשרנו הוא (בראשית ל"ז) ולפי משמעו אף הוא מדאה כן אין דאוי לאח להניח את אחותו להיות כמת: אשר בצאתו. מאחר שיצא זה מרחם אמו של זה שיש כח בידו לעזור ואינו עוזרו הרי נאכל חצי בשרו שאחיו בשרו הוא. דבר אחר אל נא תהי כמת. אם איך רופאה בתפלה מי מסגירה מי מטהרה אני א"א לראותה שאני קרוב ואין קרוב רואה את הנגעים וכהן אחר אין בעולם (ספרי). וזהו אשר בצאתו מרחם אמו: (יג) אל נא רפא נא לה · בא הכתוב ללמדך דרך ארץ שהשואל דבר מחבירו צריך לומר שנים או שלשה דברי תחנונים ואח"כ יבקש שאלותיו: לאמר. מה ת"ל אמר לו השיבני אם אתה מרפא אותה אם לאו עד שהשיבו ואביה ירק ירק וגו' רבי אלעזר בן עזריה אומר בארבעה מקומות בקש משה מלפני הקדוש ברוך הוא להשיבו אם יעשה שאלותיו אם לאו כיוצא בו וידבר משה לפני ה' לאמר וגו' (שמות ו') מה ת"ל לאמר השיבני אם גואלם אתה אם לאו עד שהשיבו עתה תראה וגו'. כיוצא בו ויאמר משה לפני ה' לאמר יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל

העמק דבר

חטא לשה"ר של אמת ולא של מוציא ש"ר שכפרתו דוקא בדיני צרעת. והיינו דבר אהרן אל נא תשת עלינו חטאת אשר נואלנו ואשר חטאנו · גם השגגה בשבועים שכן הוא · גם אשר חטאנו לדבר על האמת ולא תחשוב לחטא רק אשר חטאנו · ולא אשר נואלנו · ואם כן שני בצרעת לחוד · ומזה הגיעו חז"ל לדרוש דמה איכפת לאהרן שתנהג דיני טומאת צרעת. מש"ה דרשו שאמר שאין מי לטמאה ולטהרה וא"כ לא יהי' לה כפרה · וע' מש"כ בס' דברים כ"ד ט': (יב) אל נא תהי כמת אשר בצאתו וגו' · וא"כ אין אדם

מסגירה

סרחנא: יב לא כען תתרחק דא מביננא ארי אחתנא היא צלי כען על בשרא מיתא הדין דבה ויתסי: יג וצלי משה קדם יי למימר אלהא בבעו אסי כען יתה: יד ואמר יי למשה ואלו אבוהא מנזף נזף בה הלא תתכלם שבעא יומין תסתגר שבעא יומין מברא למשריתא ובתר כן תתכניש: טו ואסתגרת מרים מברא למשריתא שבעא יומין ועמא לא נטל עד דאתכנשת מרים: טז ובתר כן נטלו עמא מחצרות ושרו במדברא דפארן: פ פ פ

א ומליל יי עם משה למימר: ב שלח לך גוברין ויאללון ית ארעא דכנען דאנא יהיב לבני ישראל גברא חד גברא חד לשבטא דאבהתוהי תשלחון

רש"י

בשר (במדבר כ"ז) השיבו קח לך. כיוצא בו ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר (דברים ג') השיבו רב לך (ספרי): רפא נא לה. מפני מה לא האריך משה בתפלה שלא יהיו ישראל אומרים אחותו עומדת בצרה והוא עומד ומרבה בתפלה. (ד"א שלא יאמרו ישראל בשביל אחותו הוא מאריך בתפלה אבל בשבילנו אינו מאריך בתפלה): (יד) ואביה ירק ירק בפניה. ואם אביה הראה לה פנים זועפות הלא תכלם שבעת ימים קל וחומר לשכינה י"ד יום אלא דיו לבא מן הדין להיות כנדון (ב"ק כ"ה) לפיכך אף בנזיפתי תסגר שבעת ימים: ואחר תאסף. אומר אני כל האסיפות האמורות במצורעים על שם שהוא משולח מחוץ למחנה וכשהוא נרפא נאסף אל המחנה כתובה בו אסיפה לשון הכנסה: (טו) והעם לא נסע. זה הכבוד חלק לה המקום בשביל שעה אחת שנתעכבה למשה כשהושלך ליאור (סוטה ח') שנאמר ותתצב אחותו מרחוק וגו' (שמות ב'): הסלת פרשת בהעלתך

יג (ב) שלח לך אנשים. למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים לפי שלקתה על עסקי דבה שדברה באחיה ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר (במדבר רבה): שלח לך. לדעתך אני איני

העמק דבר

מסגית ע"ז המת ונימוק והולך. לנסות דבר אולי יש לנו עוד רפואה ותקוה: (יג) לאמר. שהוא הקדים שבח לתפלה כדאי' בע"ז ד"ח. וכאן לא פי' הכתוב לשון השבח. אלא תמצית התפלה. והיינו לאמר. הוא צעק בסדר תפלה כדי לאמר בתוך התפלה בקשה זו אל נא וגו' ורבינו בחיי פרשת קרח כ' דאל הוא השבח הקודם: (יד) תסגר שבעת ימים. להיות נוהג דין מסוגרת. ובזה יהי' לה מזבח כפרה והיינו מאמרם בספרי ובזבחים שם דהקב"ה הסגירה. הקב"ה טימאה. הקב"ה טיהרה:

יג (ב) שלח לך אנשים וגו'. פרש"י לדעתך אני איני מצוה לך כו'. ודאי לשון שלח לך אינו במשמע אלא כמו קח לך לך לך שהוא מצוה כמשמעו. אלא ההכרח לפרש הכי כמבואר בספר דברים שמתחלה אך המה ישראל בקשו זאת. אבל מכ"מ א"א לעקם גם זה המקרא לגמרי. ואין מקרא יוצא מידי פשוטו. עוד יש לשום לב מה ראו ישראל בכאן לזה ולא בהיותם בחורב. אלא כך הענין. דודאי לפי הליכות עולם הטבע היה השלוח נחוץ לראות איך ובאיזה צד לכבוש הארץ. וכמש"כ הרמב"ן ז"ל וכמבואר בלשון ישראל שאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ. וישיבו אותנו דבר. את הדרך אשר נעלה בה. ואת הערים אשר נבא אליהן. הרי לא בקשו לדעת הטובה היא אם רעה. ועוד כמה דברים אם ראוי ליכנס לא"י או לא. לא הסתפקו עדיין בזה כלל. רק לדעת איך יכבשו. וזה ודאי ראוי ומוכרח אם הכניסה הוא בדרך הטבע. אבל אם הוא למעלה מה"ט כאשר הלכו עד הנה במדבר. אין מקום לשליחות כלל. שאין דבר חוצץ בפני תפארת עוזו ית'. והנה בעמדם בחורב ובתחלת נסיעתם משם היה באמת בדעתם ליכנס בזה האופן לא"י. וא"צ לשליחות כלל. אבל בהליכה שלש מסעות הללו ראו והתבוננו כי קשה עליהם לעמוד בזה האופן. באשר עפ"י גלוי שכינה שבקרבם כל מה שמדברים שלא כהוגן הוא באזני ה' כמו שמדברים בפלטין של מלך. ותומ"י בא מלאכי מות ומשכלת. ואינם יכולים לעמוד בזהירות יתירה כזו. ולא מצאו עצמם מוכשרים לעמוד בהיכל מלך מלכי המלכים הקב"ה. ע"כ בחרו לעמוד בחוץ והשכינה תהי' בקרבם במדת מלכות. וכמו שביארנו בספר דברים בפסוק פנים בפנים דבר ה' עמכם. דמשמעו דבפנים שהאדם מישראל מתנהג עם עבודתו לפני ה' באותו פנים הקב"ה והשגחתו עליו. ע"כ הסכימו לשלח מרגלים ותהי' הכניסה בדרך הטבע. עוד יש להוסיף עפ"י מאמר חז"ל דנבואת אלדד ומידד היה משה מת ויהושע מכניס ישראל לארץ. ונהי דנבואה של משה מת לא הוחלט כ"כ. ולא עלה ע"ד משה שלא תועיל תפלתו לשנות הגזירה. אבל הא שהנבואה דיהושע מכניס לארץ. הוא גזירה לטובה על יהושע. ובזה נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם כמש"כ בספר

אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אֶחָד אִישׁ אֶחָד לְמַטֵּה אֲבֹתָיו תִּשְׁלָחוּ כֹּל נָשִׂיא בָהֶם׃ ג וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה מִמִּדְבַּר פָּארָן עַל־פִּי יְהוָה כֻּלָּם אֲנָשִׁים רָאשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל הֵמָּה׃ ד וְאֵלֶּה שְׁמוֹתָם לְמַטֵּה רְאוּבֵן שַׁמּוּעַ בֶּן־זַכּוּר׃ ה לְמַטֵּה שִׁמְעוֹן שָׁפָט בֶּן־חוֹרִי׃ ו לְמַטֵּה יְהוּדָה כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה׃ ז לְמַטֵּה יִשָּׂשכָר יִגְאָל בֶּן־יוֹסֵף׃ ח לְמַטֵּה אֶפְרָיִם הוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן׃ ט לְמַטֵּה בִנְיָמִן פַּלְטִי בֶּן־רָפוּא׃ י לְמַטֵּה זְבוּלֻן גַּדִּיאֵל בֶּן־סוֹדִי׃ יא לְמַטֵּה יוֹסֵף לְמַטֵּה מְנַשֶּׁה גַּדִּי בֶּן־סוּסִי׃ יב לְמַטֵּה דָן עַמִּיאֵל בֶּן־גְּמַלִּי׃ יג לְמַטֵּה אָשֵׁר סְתוּר בֶּן־מִיכָאֵל׃ יד לְמַטֵּה נַפְתָּלִי נַחְבִּי בֶּן־וָפְסִי׃ טו לְמַטֵּה גָד גְּאוּאֵל בֶּן־מָכִי׃ טז אֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־שָׁלַח מֹשֶׁה לָתוּר אֶת־הָאָרֶץ וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן יְהוֹשֻׁעַ׃ יז וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה לָתוּר אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם עֲלוּ זֶה בַּנֶּגֶב וַעֲלִיתֶם אֶת־הָהָר׃

ת"א בן יפנה. סוטה יא: סתור בן מיכאל. שם לד: נחבי בן ופסי. שם: ויקרא משה להושע בן נון יהושע. שם סנהדרין קז:

רש"י

מצוה לך אם תרצה שלח לפי שבאו ישראל ואמרו נשלחה אנשים לפנינו (דברים א') כמה שנאמר ותקרבון אלי כלכם וגו' (שם). ומשה נמלך בשכינה אמר אני אמרתי להם שהיא טובה שנאמר אעלה אתכם מעני מצרים וגו' (שמות ג') חייהם שאני נותן להם מקום לטעות בדברי מרגלים למען לא יירשוה (במדבר רבה סוטה ל"ו): (ג) על פי ה'. ברשותו שלא עכב על ידו: כלם אנשים. כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות. ואותה שעה כשרים היו: (טז) ויקרא משה להושע וגו'. התפלל עליו יה יושיעך מעצת מרגלים (במדבר רבה): (יז) עלו זה בנגב. הוא היה הפסולת של א"י שכן דרך התגרים מראין את

העמק דבר

שמות ל"ג י"ב. ומעולם לא ביקש משה ע"ז כי אם שיכנס לא"י ולראות אותה. ולא בתור מרגלים. מעתה מלאו מקום וזמן מוכשר למבוקשם. דכ"ז שמשה מנהיג הדור והוא העלם הליכות הדור כמש"כ בס' שמות י"ז ג'. אי אפשר לגרע כחו. ולא יגרע מצדיק עינו. ומש"ה במלחמת עמלק שהשעה היתה עתנת שהיה במלחמת תטפה בדרך הטבע כמבואר במקומו. נסתלק נשם רבינו וגוה את יהושע והוא אחז

כָּל רַבָּא דִבְהוֹן: ג וּשְׁלַח יַתְהוֹן מֹשֶׁה מִמַּדְבְּרָא דְפָארָן עַל מֵימְרָא דַיְיָ כֻּלְּהוֹן גּוּבְרִין רֵישֵׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִנּוּן: ד וְאִלֵּין שְׁמָהַתְהוֹן לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן שַׁמּוּעַ בַּר זַכּוּר: ה לְשִׁבְטָא דְשִׁמְעוֹן שָׁפָט בַּר חוֹרִי: ו לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה: ז לְשִׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר יִגְאָל בַּר יוֹסֵף: ח לְשִׁבְטָא דְאֶפְרָיִם הוֹשֵׁעַ בַּר נוּן: ט לְשִׁבְטָא דְבִנְיָמִן פַּלְטִי בַּר רָפוּא: י לְשִׁבְטָא דִזְבוּלֻן גַּדִּיאֵל בַּר סוֹדִי: יא לְשִׁבְטָא דְיוֹסֵף לְשִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה גַּדִּי בַּר סוּסִי: יב לְשִׁבְטָא דְדָן עַמִּיאֵל בַּר גְּמַלִּי: יג לְשִׁבְטָא דְאָשֵׁר סְתוּר בַּר מִיכָאֵל: יד לְשִׁבְטָא דְנַפְתָּלִי נַחְבִּי בַּר וָפְסִי: טו לְשִׁבְטָא דְגָד גְּאוּאֵל בַּר מָכִי: טז אִלֵּין שְׁמָהַת גֻּבְרַיָּא דִשְׁלַח מֹשֶׁה לְאַלָּלָא יַת אַרְעָא וּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ בַּר נוּן יְהוֹשֻׁעַ: יז וּשְׁלַח יַתְהוֹן מֹשֶׁה

העמק דבר

אחז את ההרב; מעתה ששמעו דיהושע מכניס להרץ אפשר לבקש כזה שיהא בהליכות הטבע · וגדרש למרגלים. והנה בפ׳ דברים כתיב שבהיותם בחרב אמר הקב״ה באו ורשו את הארץ · אבל בהיותם בקדש ברנע אמר משה מעלמו עלה רש וגו׳. אבל הקב״ה ידע שאינם מוכנים ומוכשרים לכך שיהיה בגלוי שכינה ובלי מרגלים · ואחר שהליעו מבוקשם לפני משה הבין משה גם הוא וייטב בעיניו כי לפי כחם הסכרח להיות כך· כדי שלא יהיו כלים ונענשים בהנהגה גבוה ועליונה כ״כ והקב״ה ג״כ נוה כמשמעו שלח לך אנשים · היינו לפי דרכם שאינם מוכשרים · וירלאים המה לעמוד בהר ה׳ ובמקום קדשו · הנני מלוה לעשות הכנה להליכות הטבע. ועוד יבואר בהמשך הפרשה: ויתורו את ארץ כנען · ובספר דברים כתיב ויבאו עד נחל אשכול וירגלו אותה וכן כתיב להלן כ״א ל״ב לרגל את יעזר · והחבדל בין לתור או לרגל הוא · דההולך לראות איזה מקום טוב יותר לכבוש משם שייך לשון ויתורו דמשמעו מחפש איזה מקום הוא הטוב יותר לעינו. וע׳ מש״כ בפרשת ליצית בפסוק ולא תתורו וגו׳ · ומש״ה בס׳ שופטים א׳ כתיב ויתירו בית יוסף בבית אל · הפי׳ שהלכו לראות מאיזה מקום נוח לכבשה · וכמבואר שם ששאלו הראשון נא את מבוא העיר · משא״כ ההולך למקום ידוע · רק להבין איך לכבש לא שייך לשון תור אלא וירגל שהולך ברגליו לראות תכונת זה המקום · ומש״ה כשהלכו ביחוד לחברון או ליעזר כתיב וירגלו. וכן ביהושע שלח ליריחו לדעת רוח אנשי המקום כתיב מרגלים: כל נשיא בהם · מי שנשיא היינו גדול בישראל ויודע טכסיסי מלחמה הוא ילך · ולא הדיוט אע״ג שאפשר שיודע יותר טכסיסי מלחמה. ובקי בטיב הענין הנדרש יותר מכל מקום היה הנווי ליקח גדולי ישראל ויודעים לתור ולעמוד על הענין הנדרש ג״כ. בכדי שיהיו דבריהם נשמעים ביותר · ומזה יש לנו ללמוד בכל הליכות עולם לנו: (:) על פי ה׳. שהקב״ה בחר באנשים אלו · ולא מלדקתם ויושר לבבם · אלא מתכונתם שידע הקב״ה שמוכשרים לענין הנדרש לעמוד על ידיעת הדרך והעריס: (ד) למטה ראובן וגו׳ · מונה והולך לא לפי סדר התולדה ולא לפי הדגלים · אלא לפי חשיבות השלוחים. וכ״כ הרמב״ן. וכיב״ז אי׳ בדה״י א׳ ט״ו שמנה דוד המלך ראשי הלוים מכל משפחה והקדים מררי לגרשום · וע״כ משום דערכי ראשי מררי היה אז גדול מראשי גרשום. כך הוא סדר פרשה זו · אמנם חשיבות בזה הענין לא היה תלוי בתורה ויראת ה׳ ובמעלה כמש״כ הרמב״ן אלא בהכשר ויתרון דעת השליחות לדעת הדרך והעריס שראוי להחל בהם במלחמה: (יא) למטה יוסף למטה מנשה · נכלל כל זרע יוסף על שבט מנשה ולא על מטה אפרים · הוא משום שכבר נתבאר לעיל ב׳ כ׳ דאע״ג שאפרים היה קודם למנשה במנין ראשון משום שהיו מתנהגים אז בהנהגה נסית · מכ״מ מאז נדרשו להליכות עולם הטבע היה מנשה גדול מאפרים ומש״ה במנין דפ׳ פינחס נמנה מנשה תחלה לאפרים. מעתה כאן שבקשו להכנס בעולם הטבע עשו עיקר למטה מנשה. ונקרא עליו כל מטה יוסף: (ט:) ויקרא משה להושע בן נון יהושע · ידוע המדרש בפרש״י יה יושיעך מעלת מרגלים · והוא פלא אם ידע משה שמרגלים יקלקלו כ״כ לא היה לו לשלחם · אלא כך הדבר · דכבר נקרא יהושע במלחמת עמלק ומזה הטעם שהתפלל משה עליו שיושיעו במלחמתו · אך לא היה זה השם כי אם לשעה זו בשעת מלחמה · ואח״כ נשתקע זה השם וחזרו וקראו אותו הושע · עד אותה שעה שנתברר שיהושע מכניס ישראל לארץ אם ע״י נבואת אלדד ומידד. אם מזה שהבין משה שלא תהי׳ ביאתם לארץ בדרך נס נגלה כ״כ שהרי הסכים הקב״ה למרגלים · וא״כ יהי׳ ע״י יהושע ע״כ ברכו לחלוטין בזה השם · מיהו נסמך זה השם לכאן· ללמדנו שבזו התפלה נכלל מלחמת היצר ג״כ · אם תהיה עלתם לרעה יהיה נושע בה׳ גם בזה · וע׳ מש״כ ס׳ דברים ל״ב מ״ד: (יז) לתור את ארץ כנען. הוא הארץ כולה · אך בתחלה עלו זה בנגב · הוא ארץ האמורי. ועליתם את ההר · הוא הר האמורי:

יח וּרְאִיתֶם אֶת־הָאָרֶץ מַה־הִוא וְאֶת־הָעָם הַיֹּשֵׁב עָלֶיהָ הֶחָזָק הוּא הֲרָפֶה הַמְעַט הוּא אִם־רָב׃ יט וּמָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר־הוּא יֹשֵׁב בָּהּ הֲטוֹבָה הִוא אִם־רָעָה וּמָה הֶעָרִים אֲשֶׁר־הוּא יוֹשֵׁב בָּהֵנָּה הַבְּמַחֲנִים אִם בְּמִבְצָרִים׃ כ וּמָה הָאָרֶץ הַשְּׁמֵנָה הִוא אִם־רָזָה הֲיֵשׁ־בָּהּ עֵץ אִם־אַיִן וְהִתְחַזַּקְתֶּם וּלְקַחְתֶּם מִפְּרִי הָאָרֶץ וְהַיָּמִים יְמֵי בִּכּוּרֵי עֲנָבִים׃ שני כא וַיַּעֲלוּ וַיָּתֻרוּ אֶת־הָאָרֶץ מִמִּדְבַּר־צִן עַד־רְחֹב לְבֹא חֲמָת׃ כב וַיַּעֲלוּ בַנֶּגֶב וַיָּבֹא עַד־חֶבְרוֹן וְשָׁם אֲחִימַן שֵׁשַׁי וְתַלְמַי יְלִידֵי הָעֲנָק וְחֶבְרוֹן שֶׁבַע שָׁנִים נִבְנְתָה לִפְנֵי צֹעַן מִצְרָיִם׃ כג וַיָּבֹאוּ עַד־נַחַל אֶשְׁכֹּל וַיִּכְרְתוּ מִשָּׁם זְמוֹרָה וְאֶשְׁכּוֹל עֲנָבִים אֶחָד וַיִּשָּׂאֻהוּ בַמּוֹט בִּשְׁנָיִם וּמִן־הָרִמֹּנִים וּמִן־הַתְּאֵנִים׃ כד לַמָּקוֹם הַהוּא קָרָא נַחַל אֶשְׁכּוֹל עַל אֹדוֹת הָאֶשְׁכּוֹל

כצ"ל

ת"א היש בה עץ. בתרא טו: ויעלו בנגב. סוטה לד בתרא טו: אחימן. יומא י סוטה שם: וחברון שבע שנים נבנתה. כתובות קיב סוטה שם: וישאהו במוט. שם:

רש"י

הפסולת תחלה ואח"כ מראים את השבח: (יח) את הארץ מה היא. יש ארץ מגדלת גבורים ויש ארץ מגדלת חלשים יש מגדלת אוכלוסין ויש ממעטת אוכלוסין (במ"ר): החזק הוא הרפה. סימן מסר להם אם בפרזים יושבין חזקים הם שסומכין על גבורתם ואם בערים בצורות הם יושבין חלשים הם (במדבר רבה): (יט) הבמחנים. תרגומו הבפצחין כרכין פציחין ופתוחין מאין חומה: הטובה היא. במעיינות ותהומות טובים ובריאים: (כ) היש בה עץ. אם יש בהם אדם כשר שיגין עליהם בזכותו: בכורי ענבים. ימים שהענבים מתבשלין בבכור: (כא) ממדבר צן עד רחוב לבא חמת. הלכו בגבוליה באורך וברוחב כמין גא"ם הלכו רוח גבול דרומית ממקצוע מזרח עד מקצוע מערב כמו שאוה משה עלו זה

העמק דבר

(יח) ואת העם. כמה אנשי חיל: החזק הוא הרפה. משמעו אם חזק הוא בדעתו או נרפה בלבו: (יט) ומה הארץ אשר הוא. חיל המדינה: יושב בה. לשמור המדינה: הטובה היא אם רעה. יש ליזהר לכובשי המדינה לדעת מעמד רגלם במקום מוזר להם. אולי הוא רפש וטיט או בורות וכדומה: הבמחנים אם במבצרים. פרי פרזות לא נקרא בשום מקום מחנים כי אם כאן שאינו מדבר אלא באנשי החיל. אם יושבי פרזות. כמה דרכם במחנה מקובצים ומזורזים יחד. משא"כ אם המה במבצר בטוחים המה שלא בנקל יגיע עליהם הרודף. עד שבין כך יתקבצו לעת הצורך: (כ) ומה הארץ וגו'

לאללא ית ארעא דכנען ואמר להון סקו דא בדרומא ותסקון לטורא: יח ותחזון ית ארעא מה היא וית עמא דיתיב עלה התקיף הוא אם חלש הזעיר הוא אם סגי: יט ומה ארעא דהוא יתיב בה הטבא היא אם בישא ומה קירויא די הוא יתיב בהון הבפצחין אם בכרכין: כ ומה ארעא העתירא היא אם מסכינא האית בה אילנין אם לא ותתקפון ותסבון מאבא דארעא ויומיא יומי בכורי ענבין: כא וסליקו ואלילו ית ארעא ממדברא דצן עד רחב למטי חמת: כב וסליקו בדרומא ואתא עד חברון ותמן אחימן ששי ותלמי בני גבריא וחברון שבע שנין אתבניאת קדם טנס דמצרים: כג ואתו עד נחלא דאתכלא וקצו מתמן עוברתא ואתכל ענבין חד ונטלוהי באריחא בתרין ומן רמוניא ומן תאניא: כד לאתרא ההוא קרא נחלא דאתכלא על עיסק אתכלא

רש"י

בנגב. דרך גבול דרומית מזרחית עד הים שהיה הוא גבול מערבי ומשם חזרו והלכו כל גבול מערבי על שפת הים עד לבא חמת שהוא אצל הר ההר במקצוע מערבית צפונית כמו שמפורש בגבולות הארץ בפרשת אלה מסעי: (כב) ויבא עד חברון. כלב לבדו הלך שם ונשתטח על קברי אבות שלא יהא ניסת לחביריו להיות בעצתם (סוטה ל"ד) וכן הוא אומר ולו אתן את הארץ אשר דרך בה (דברים א') וכתיב ויתנו לכלב את חברון (שופטים א'): שבע שנים נבנתה. אפשר שבנה חם את חברון לכנען בנו הקטן קודם שיבנה את צוען למצרים בנו הגדול אלא שהיתה מבונה בכל טוב על אחד משבעה בצוען ובא להודיעך שבחה של ארץ ישראל שאין לך טרשין בארץ ישראל יותר מחברון לפיכך הקצוה לקברות מתים ואין לך מעולה בכל הארצות כמצרים שנא' כגן ה' כארץ מצרים (בראשית י"ג) וצוען הוא המעולה שבארץ מצרים ששם מושב המלכים שנאמר כי היו בצוען שריו (ישעיה ל') והיתה חברון טובה ממנה שבעה חלקים (סוטה ל"ד): (כג) זמורה. שוכת גפן ואשכול של ענבים תלוי בה: וישאהו במוט בשנים. ממשמע שנאמר וישאהו במוט איני יודע שהוא בשנים מה ת"ל בשנים בשני מוטות. הא כיצד שמונה נטלו אשכול אחד נטל תאנה ואחד רמון יהושע וכלב לא נטלו כלום לפי שכל עצמם להוציא דבה נתכוונו כשם שפריה משונה כך עמה משונה. ואם חפץ אתה לידע כמה משאוי אחד מהם צא ולמד מאבנים שהקימו בגלגל הרימו להם איש אבן אחת מן הירדן על שכמו והקימום בגלגל ושקלום רבותינו משקל כל אחת ארבעים סאה וגמירי טונא דמידלי איניש על כתפיה אינו אלא שליש משאוי ממשאות שמסייעין אותו להרים (שם):

העמק דבר

וגו'. עתה הזהיר על כלל הארץ. וזה אינו נוגע לעיקר שליחות. וגם ישראל לא בקשו כזה שבושו לשאול אחר שה' הבטיח שהיא ארץ זבת חלב ודבש. אלא משה רבינו שידע שלא ישבעו נחת לשמוע מאופן אנשי חיל שבא"י. שהרי יודע שיש ענקים שמה. ויהי הכבוש עליהם למשא. ע"כ רצה להשביע עינם בטוב הארץ. שיהא להם חשק נמרץ למסור נפשם עליה ואינו דומה ראיית העין להשמועה. עד שאמרו במדרש פ' תשא דלא שבר משה את הלוחות עפ"י דבר ה' עד שראה בעיניו את העגל ומחולות משום שאינו דומה שמיעה לראיה. דשורייקי דעינא בלבא תליא כדאי' בע"ז פרק ב'. כך ביקש משה לפרש טובת הארץ ופרטים למען הפוש את ישראל בלבם: (כא) עד רחב לבא חמת. הוא קצה הצפוני של א"י. ואם כן הלכו כל א"י. שהרי התחילו מנגב: (כב) ויעלו בנגב. סיפור פרטי מה שהיה עם האנשים שהלכו בנגב. דבאמת לא הלכו כולם ביחד. אלא חלקו את הארץ לשנים שנים. ע"כ נשלם הליכתם בארבעים יום. ומעתה מדבר הכתוב בשנים שעלו בנגב. והמה כלב ועוד אחד: ויבא עד חברון. אחד מהם והוא כלב בא בתוך העיר והמגדל. והשני ירא ליכנס לעיר מפני אימת בני הענק וגם במגדל קשה לנוס אם תהא השעה צריכה. אבל האחד בא בלי פחד וגם ראה את ילידי הענק ולא חת מפני כל: וחברון שבע וגו'. ואם כן היה מגדל ישן נושנה. דידוע שדרך לבצר את המגדל מדי שנה בשנה. וא"כ היה מאד חזק: ומכ"מ לא חת לדבר: (כג) ויבואו. שניהם כלב וחבירו שהלכו בנגב: עד נחל אשכל. שהיה בפרדס מחוץ לעיר: וישאהו במוט בשנים. כמשמעו הנה השנים נשאוהו עד אשר נתקבצו כל האנשים. ומשם נשאו את האשכול עד מדבר פארן. ואז נשאו שמונה אנשים כדאי' בסוטה. ואי לא כתיב בשנים ה"א דפירוש וישאוהו במוט. כל אחד מהם נשא מקצת הדרך. מש"ה פירש הכתוב דשניהם הניחו המוט על הכתף ביחד: (כד) קרא. האחד שנתן נפשו על הדבר.

אשר־כרתו משם בני ישראל: כה וישבו מתור הארץ מקץ ארבעים יום: כו וילכו ויבאו אל־משה ואל־אהרן ואל־כל־עדת בני־ישראל אל־מדבר פארן קדשה וישיבו אתם דבר ואת־כל־העדה ויראום את־פרי הארץ: כז ויספרו־לו ויאמרו באנו אל־הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש הוא וזה־פריה: כח אפס כי־עז העם הישב בארץ והערים בצרות גדלת מאד וגם־ילדי הענק ראינו שם: כט עמלק יושב בארץ הנגב והחתי והיבוסי והאמרי יושב בהר והכנעני יושב על־הים ועל יד הירדן: ל ויהס כלב את־העם אל־משה ויאמר עלה נעלה וירשנו אתה כי־יכול נוכל לה: לא והאנשים אשר־עלו עמו אמרו לא נוכל לעלות אל־העם כי־חזק הוא ממנו: לב ויציאו

לפי המ"ש אין כאן סמ"ך רבתי

ת"א וישבו מתור הארץ. שם עג: ויספרו לו. שם לה: אפס כי עז העם. שם: ויהס כלב את העם. שם: עלה נעלה וירשנו. שם: והאנשים אשר עלו עמו. שם: כי חזק הוא. מנחות נג ערכין טו:

רש"י

(כה) וישובו מתור הארץ מקץ ארבעים יום. והלא ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה היא ומהלך אדם בינוני עשר פרסאות ליום הרי מהלך ארבעים יום מן המזרח למערב והם הלכו ארכה ורחבה אלא שגלוי לפני הקב"ה שיגזור עליהם יום לשנה קצר לפניהם את הדרך: (כו) וילכו ויבאו. מהו וילכו להקיש הליכתן לביאתן מה ביאתן בעצה רעה אף הליכתן בעצה רעה (שם): וישיבו אותם דבר. את משה ואת אהרן: (כז) זבת חלב ודבש היא. כל דבר שקר שאין אומרים בו קצת אמת בתחלתו אין מתקיים בסופו (במדרש רבה): (כח) בצורות. לשון חוזק ותרגומו כריכן לשון בירניות עגולות ובלשון ארמי כרוך עגול: (כט) עמלק יושב וגו'. לפי שנכוו בעמלק כבר הזכירוהו מרגלים כדי לירא:

העמק דבר

והיה הענין של כריתה אלו דבר מסוים כי כרתו משם בני ישראל. בשליחות כל ישראל ולתועלתם ע"כ כדאי להקרא שם המקום ע"ז המעשה משא"כ השני לא נחשב בעיניו לענין כלל. ע"כ לא נשתתף בקריאת השם: (כה) וישובו מתור הארץ. אין הכונה ששבו למשה. שהרי עוד כתיב במקרא וילכו וגו'. אלא כאן הפי' ששבו איש איש ממקומו למקום אחד שיחדו להתקבץ שם. ואח"כ ילכו יחד למשה וישראל: (כו) וילכו. מאותו מקום: וישיבו אותם דבר. כל את השיב דבר מה שראו בדרך הילוכם. לבד מה שנשאו ובאו בעצה אחת להגיד בדרך כלל: (כז) אשר שלחתנו. התחלת דברים הללו נכרנן. כי כך היה להם לומר אל הארץ אשר ה' נותן לנו. ולא אשר שלחתנו. ועדיין

היננה

דקצו מתמן בני ישראל: כה ותבו מלאללא ית ארעא מסוף ארבעין יומין: כו ואזלו ואתו לות משה ולות אהרן ולות כל כנשתא דבני ישראל למדברא דפארן לרקם ואתיבו יתהון פתגמא וית כל כנשתא ואחזיאונון ית אבא דארעא: כז ואשתעיאו ליה ואמרו אתינא לארעא די שלחתנא ואף עבדא חלב ודבש היא ודין אבה: כח לחוד ארי תקיף עמא דיתיב בארעא וקרויא כריכן רברבין לחדא ואף בני גבריא חזינא תמן: כט עמלקאה יתיב בארע דרומא וחתאה ויבוסאה ואמוראה יתיב בטורא וכנענאה יתיב על ימא ועל כיף ירדנא: ל ואצית כלב ית עמא למשה ואמר מיסק ניסק ונירת יתה ארי מיכל ניכול לה: לא וגבריא דסליקו עמיה אמרו לא ניכול למיסק לות עמא ארי תקיף הוא מננא: לב ואפיקו שום ביש על ארעא דאלילו יתה לות בני

רש"י

ועל יד הירדן. יד כמשמעו אצל הירדן ולא תוכלו לעבור: (ל) ויהס כלב. השתיק את כלם: אל משה. לשמוע מה שידבר במשה צווח ואמר וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם השומע היה סבור שבא לספר בגנותו ומתוך שהיה בלבם על משה בשביל דברי המרגלים שתקו כלם לשמוע גנותו אמר והלא קרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השליו (במדבר רבה): עלה נעלה. אפילו בשמים והוא אומר עשו סולמות ועלו שם נצליח בכל דבריו: ויהס. לשון שתיקה. וכן הס כל בשר (זכריה ב'). הס כי לא להזכיר (עמוס ו') כן דרך בני אדם הרוצה לשתק אגודת אנשים אומר ש"ש (ס"א הס): (לא) חזק הוא ממנו. כביכול כלפי מעלה אמרו (במדבר רבה):

העמק דבר

אינה שלנו: (כח) כי עז העם. עז אינו במשמע חזק אלא חצוף כלשון עז כנמר. ומזה הוכיחו כי לא נפל לבב אנשי המלחמה מחומה. ועומדים הכן למלחמה וזה הוכחה גדולה על הנצחון כמו שהבין שאול ברצותו את דוד יוצא לקראת הפלשתי בלב נכון בטוח כי ינצח ואמר לך וה' יהי עמך: היושב בארץ. ולא אמרו כי עז עם הארץ. באשר בדעתם היה לומר ארץ אוכלת יושביה היא. ואנשי המלחמה שבה המה שכירים ממדינות אחרות כאשר יבואר לפנינו. ומש"ה אמרו היושב בארץ: וגם ילדי הענק ראינו שם. לבד בני הענק שראה כלב בחברון. ראו המה ילידי משפחה זו מפוזרים בארץ וראום שארי מרגלים: (כט) והכנעני יושב על הים וגו'. המה היו בטבעם סוחרים. מש"ה ישבו על אפיקי המים. ועפ"י זה נקרא סוחר כנעני כמש"כ בפ' מצורע ואמרו המרגלים בספורם שלא יאמרו לבא מצד מערב הארץ או ע"י הירדן במזרח. ולא בנגב כמו שחשבו מתחלה. דגם זה א"א. דהכנעני יושב שם אומה עזה מאד: (ל) ויהס כלב. אמרו חז"ל דמש"ה לא החל יהושע. דבשעה שהחל לדבר אמרו ליה דין ריש קטיעא ממלל. ופירשו המפרשים באשר לא היה לו ב"ז אם הם לכליון הדור והוא פלא. אם יאבד הדור חלילה מה יהיה ממנו. ואם לא יאבדו כולם כי אם הרבה מישראל אפי' אם היה לו ב"ז היה לו לבטוח שהם ינצלו כמו הוא בעצמו. אלא נראה דה"ע שחשדוהו שרוצה להכניס את ישראל לארץ למען יהא ראש לכל הדור כאשר נודע להם. משא"כ במדבר אינו אלא נשיא וראש בשבטו. וזהו משמעות ריש קטיעא. מנהיג קטן אשר בדעתו להיות ראש גדול ולא הגיע למטרת חפצו עדיין. מש"ה חשדו שאינו מדבר בשביל רצונו של משה רבן של ישראל. אלא לטובת עצמו. אבל כלב כשדבר הכל הבינו שאינו מדבר לטובת עצמו כי אם אל משה. באשר משה מנהיגם ולא לטובת יהושע או טובת עצמו: עלה נעלה. מצד ההר האמורי כמו שחשבו תחלה. ולא נצרך להקיף ולבא אל הים או הירדן: וירשנו אותה. בכבוש מלחמה: (לא) לא נוכל לעלות. אפי' לעלות כלל לא נוכל: כי חזק הוא ממנו. לפי הפשט חזק הוא מישראל ולא יניחום לעלות כלל. והדרש חזק הוא ממנו כ"י אין בעה"ב יכול להוציא כליו. ואין הכונה שלא יכול בשום אופן. והלא ראו גבורות ה' במצרים אלא עפ"י דרך הטבע והליכות מלחמה כפי שעלה בהסכמה א"א. ועדיין יש להעיר מה זה העלו חז"ל בדרשה זו. הלא גם לפי הפשט כי חזק הוא מישראל. כך הכונה כי ידוע שרצונו ית"ש להכניסם לארץ. ואחר שאומרים שלא יוכל ישראל לכבוש. הרי הוא הוא המאמר. כי אין ביד ה' להושיעם ולעזרם במלחמתם. אבל באמת היה עיקר התלונה הגלויה של ישראל היא בשנאת ה' אותנו הוציאנו מארץ מצרים לתת אותנו ביד האמרי להשמידנו כמבואר בפ' דברים. ויבואר עוד לפנינו מקום המביאם

לטענה

דִּבַּת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תָּרוּ אֹתָהּ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הָאָרֶץ אֲשֶׁר עָבַרְנוּ בָהּ לָתוּר אֹתָהּ אֶרֶץ אֹכֶלֶת יוֹשְׁבֶיהָ הִוא וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־רָאִינוּ בְתוֹכָהּ אַנְשֵׁי מִדּוֹת׃ לג וְשָׁם רָאִינוּ אֶת־הַנְּפִילִים בְּנֵי עֲנָק מִן־הַנְּפִלִים וַנְּהִי בְעֵינֵינוּ כַּחֲגָבִים וְכֵן הָיִינוּ בְּעֵינֵיהֶם׃ **יד** א וַתִּשָּׂא כָּל־הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ אֶת־קוֹלָם וַיִּבְכּוּ הָעָם בַּלַּיְלָה הַהוּא׃ ב וַיִּלֹּנוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן כֹּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם כָּל־הָעֵדָה לוּ־מַתְנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אוֹ בַּמִּדְבָּר הַזֶּה לוּ־מָתְנוּ׃ ג וְלָמָה יְהוָה מֵבִיא אֹתָנוּ אֶל־הָאָרֶץ הַזֹּאת לִנְפֹּל בַּחֶרֶב נָשֵׁינוּ וְטַפֵּנוּ יִהְיוּ לָבַז הֲלוֹא טוֹב לָנוּ שׁוּב מִצְרָיְמָה׃ ד וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו נִתְּנָה רֹאשׁ וְנָשׁוּבָה מִצְרָיְמָה׃ ה וַיִּפֹּל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פְּנֵיהֶם לִפְנֵי כָּל־קְהַל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ו וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְכָלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה מִן־הַתָּרִים אֶת־הָאָרֶץ קָרְעוּ בִּגְדֵיהֶם׃

ת"א ארץ אוכלת יושביה היא. סוטה לה: ונהי בעינינו כחגבים. שם. ותשא כל. תענית כט סוטה לה סנהדרין קד: ויפל משה ואהרן. תענית יד: ויהושע בן נון וכלב בן יפנה. שם:

ר ש" י

(לב) אוכלת יושביה-בכל מקום שעברנו מלאנום קוברי מתים והקב"ה עשה להם לטובה כדי לטרדם באבלם ולא יתנו לב לאלו: אנשי מדות-גדולים וגבוהים וצריך לתת להם מדה כגון גלית נכהו שש אמות וזרת (שמואל א' י"ז) וכן איש מדון (שמואל ב' כ"א) איש מדה: (לג) הנפילים · ענקים מבני שמחזאי ועזאל שנפלו מן השמים בימי דור אנוש (יומא ס"ז): וכן היינו בעיניהם · שמענו אומרים זה לזה נמלים (רא"ם ובס"א חגבים) יש בכרמים כאנשים (סוטה ל"ה): ענק · שמעניקים חמה בקומתן: **יד** (א) כל העדה · ראשי סנהדראות: (ב) לו מתנו · הלואי ומתנו: (ד) נתנה ראש. כתרגומו נמני רישא נשים עלינו מלך ורבותינו פירשו

העמק דבר

לטענה זו · וא"כ היה מקום לומר שלא נמצא אז כלל אנשים קטני אמנה לחשוב שאין ביכולת כלל ה"ו· ע"כ פירשו חז"ל כי היו במרגלים עצמן גם קטני אמנה כאלה · ומסתמא נמשכו כמה מישראל אחריהם גם בזה. ועוד יבואר בסמוך שהיה עוד כת אחרת: (לב) הארץ אשר עברנו בה להור אותה.

חקרנו ודרשנו טיבה כדרך התרים · משא"כ ראשית הדברים אפס כי עז העם וגו׳. אמרו אל הארץ אשר שלחתנו. ולא זכרו אשר עברנו בה לתור אותה כי זה אין צריך לחקירה · באשר העין רואה העם והערים. ע"כ אמרו רק אשר שלחתנו: ארץ אוכלת יושביה היא · כמה הנולדים ומתגדלים

בה

יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אַרְעָא דַּעֲבַרְנָא בַהּ לְאַלָּלָא יָתַהּ אַרְעָא מְקַטְּלָא יָתְבַהָא הִיא וְכָל עַמָּא דַּחֲזֵינָא בְגַוַּהּ אֱנָשִׁין דְּמִשְׁחָן: לג וְתַמָּן חֲזֵינָא יָת גִּבָּרַיָּא בְּנֵי עֲנָק מִן גִּבָּרַיָּא וַהֲוֵינָא בְּעֵינֵי נַפְשַׁנָא כְּקַמְצִין וְכֵן הֲוֵינָא בְּעֵינֵיהוֹן: א וַאֲרֵימַת כָּל כְּנִשְׁתָּא וִיהָבוּ יָת קָלְהוֹן וּבְכוֹ עַמָּא בְּלֵילְיָא הַהוּא: ב וְאִתְרַעֲמוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן כֹּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַרוּ לְהוֹן כָּל כְּנִשְׁתָּא לְוַי דְּמִתְנָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם אוֹ בְּמַדְבְּרָא הָדֵין לְוַי דְּמִתְנָא: ג וּלְמָא יְיָ מָעֵיל יָתָנָא לְאַרְעָא הָדָא לְמִפַּל בְּחַרְבָּא נְשָׁנָא וְטַפְלָנָא יְהוֹן לְבִזָּא הֲלָא טַב לָנָא דִּנְתוּב לְמִצְרָיִם: ד וַאֲמַרוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי נְמַנֵּי רֵישָׁא וּנְתוּב לְמִצְרָיִם: ה וּנְפַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל אַפֵּיהוֹן קֳדָם כָּל קְהַל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: ו וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וְכָלֵב בַּר יְפֻנֶּה מִן מְאַלְּלֵי יָת

העמק דבר

כה: וכל העם. היינו אנשי חיל ובעלי מלחמה שע"ז בא עיקר החקירה המה אנשי מדות. מצוינים ומלוקטים אחד לאחד מכל הארצות. ואין מקבלים כי אם אנשי מדות. וכאשר המה עשירים ע"י פריה הטוב. ע"כ ראו מי גבור בארץ אחרת ושכרוהו: (לג) ושם ראינו את הנפילים. גם המה לא נולדו ולא נתגדלו בא"י. אלא שכורי מלחמה המה: בני ענק מן הנפלים. לבד הנפילים עצמם. היה א' מיוחד בהם שמו ענק והיו בניו ידועים לגבורי כח: ונהי בעינינו כחגבים. שנפל לבבנו. וזה אות לנו שלא נכבשה כדכתיב בשאול (שמואל א' כ"ח) וירא שאול את מחנה פלשתים וירא ויחרד לבו מאד. פי' ע"י שנפל מורא בלבבו. חרד לבו שאות הוא כי לא יצליח. וע' כ' בראשית ל"ב א': וכן היינו בעיניהם. שלא נפל לבבם כלל וכמש"כ לעיל: יד (א) כל העדה. המה ראשי העם שעמדו שם. כדכתיב לעיל ואל כל עדת בני ישראל. וברור שלא עמדו ששים רבוא באותו מקום. אלא עדת בני ישראל. היינו ראשי העדה. והמה נתנו קולם תומ"י: ויתנו את קולם. ואח"כ כל אחד ואחד שחזר לאהלו דרש במקומו לפני העם שתחתיו: ויבכו העם בלילה ההוא. כולם שמעו ובכו גם המה: (ב) וילונו. למחר נתקבצו בתלונה: כל העדה. הראשים דברו בשביל כל ישראל: לו מתנו בארץ מצרים. כבר ביארנו דעיקר התלונה היה להגיד קבל משה ואהרן בלי בושה. כי בשנאת ה' את הדור הזה חפץ להמיתם בארץ כנען. וכאשר יבואר במקרא הסמוך. וחשבו סיבת השנאה הוא או בשביל שעבדו ע"ז במצרים או על חטא העגל. וזהו שצעקו לו מתנו בארץ מצרים או במדבר הזה בשביל העגל: (ג) נשינו וטפנו יהיו לבז. אם הכונה שיקחום בשבי לעבדים ולשפחות. היה להם לומר יהיו לשבי. אבל משמעות לבז שיבוזו נכסיהם לבד. כי לא יכלו להכחיש שהקב"ה חפץ להוריש את הארץ לישראל ולהקים את השבועה לאבות. וגם להקים את התורה ומצות. אלא חשבו כי את זה הדור שנא. והיה להם הוכחות ע"ז כמש"כ בס' דברים א' כ"ח ולהלן מקרא ט'. וחשבו כי רצונו ית' שיהיה זה הדור הרוגי חרב. והטף ונשים יהיו נשמרים בהשגחה פרטית שלא יהיו נכבשים לעבדים ולשפחות עד שיגדלו וישובו לכבוש את הכנעני בעזרו ית'. ועד כה וכה יהיו לבז עכ"פ: הלוא טוב לנו שוב מצרימה. אחר שאין הקב"ה ממית אותנו. טוב לנו שוב מצרימה: (ד) נתנה ראש וגו'. לפי ת"א ופרש"י נשים עלינו מלך. קשה למאי הודיע הכתוב רצונם איך ישובו. וגם מקרא חסר שאמרו נשובה מצרימה. אלא ביאר הכתוב שנמצא עוד כת גרוע מכולם. שהאמינו ביכולת וגם ברצון ה' להביאם בשלום. אבל המה לא רצו בביאת א"י שיהיו מוכרחים לכוף ראש תחת עול מ"ש. ובלא"ז תהיה השגחת ה' לרעה. ע"כ אמרו נתנה ראש. עלינו להיות ברשות עצמנו ונשובה מצרימה. שאין שם עול תורה ועבודה כשעות כמה דורות המאוחרים. שאין כלל תורה ומצות ה' אלא בא"י כמש"כ בפרשת בחקתי. וחז"ל דרשו נתנה ראש לשון ע"ז. והיינו הך. שבקשו להיות חפשי מעול מ"ש. והיינו מרידה ממש. וכ"כ הרמב"ן להלן ט"ו ל' בפירוש מקרא זה יע"ש. אלא לא כמו שהבין הוא ז"ל שכל הדור דברו כן ח"ו. אלא שנמצא כת כזה נ"כ. ואדרבה זה הכת היתה קטנה בישראל. מש"ה כתיב ויאמרו איש אל אחיו. והיו מתיראים עד כה לדבר כאלה אך בשעת מחלוקת כל א' מוציא רוחו ומחשבתו בלי פחד: (ה) ויפל וגו' לפני כל קהל עדת בני ישראל. מתחבטים לפניהם. והראו עד כמה הגיעו בתלונתם. עד שנמצאים פורקי ראש מרידה ממש. מה שלא עלה ע"ד רוב קהל עדת ישראל: (ו) קרעו בגדיהם. על דברי נאצה הללו. אמנם לא השיבו להם מאומה. דמי שנגע לאפיקורסות אין מועילין עמו דכה"ג דפקר טפי. אבל הקדוש ברוך הוא דבר על דברת זה הכת בפ"ע כאשר יבואר:

אל

ז ויאמרו אל־כל־עדת בני־ישראל לאמר הארץ אשר עברנו בה לתור אתה טובה הארץ מאד מאד: שלישי ח אם־חפץ בנו יהוה והביא אתנו אל־הארץ הזאת ונתנה לנו ארץ אשר־הוא זבת חלב ודבש: ט אך ביהוה אל־תמרדו ואתם אל־תיראו את־עם הארץ כי לחמנו הם סר צלם מעליהם ויהוה אתנו אל־תיראם: י ויאמרו כל־העדה לרגום אתם באבנים וכבוד יהוה נראה באהל מועד אל־כל־בני ישראל: פ יא ויאמר יהוה אל־משה עד־אנה ינאצני העם הזה ועד־

ת"א לחמנו הם. עקידה שער מא: ויאמרו כל העדה לרגום. סוטה לה: עד אנה. מגילה לא:

רש"י

לשון ע"א: (ט) אל תמרודו. ושוב ואתם אל תיראו: כי לחמנו הם. נאכלם כלחם: סר צלם. מגנם וחזקם כשרים שבהם מתו איוב שהיה מגין עליהם (סוטה ל"ה) ד"א צלו של המקום סר מעליהם: (י) לרגום אותם. את יהושע וכלב: וכבוד ה'. הענן ירד שם (במדבר רבה): (יא) עד אנה. עד היכן: ינאצוני. ירגיזוני: בכל האותות. בשביל כל הנסים שעשיתי להם היה להם להאמין שהיכולת

העמק דבר

(ז) אל כל עדת בני ישראל. שלא הגיעו לידי נאצות כאלה. וקרבת עבודת אלהים יחפצון. רק מתלוננים על ביאת הארץ וכבישתה. מצד כח הדמיון שהקב"ה שנא אותם: טובה הארץ מאד מאד. לא באו לשבח הארץ כמה היא זבת חלב ודבש שהרי ראו בעיניהם וכל המרגלים העידו כי כן הוא. וא"כ לא היה להם לומר אלא אם חפץ בנו ה' ונתנה לנו אל תיראו את עם הארץ וגו'. וכל מה שבינתים נראה הכל מיותר וגם לשון ואתם אינו מובן כלל. שהרי מדברים עמהם. ומה מקרא חסר אך בה' אל תמרודו ואל תיראו וגו'. אלא העלו כי ארץ טובה כמוה אין בעולם כלל. ואם כי יש הרבה ארצות טובות בעולם ואולי עוד יותר מא"י. אבל כל טוב תמידי מלבד שאין הרגש בטובה. עוד כרוך רע ההנהגה לרגל הטוב. כי לפתח תענוגים חטאת רובץ. ואין לך רע יותר מזה. ע"כ דרשו חז"ל על הא דכתיב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. מאד זה מלה"מ ועוד הרבה כיו"ב. ביארו בזה דיש בעולם כמה רעות בעולם. אבל המה מוסיפים שבח בטובה. מצד שמרגישים בטוב. וגם שומרים את האדם שלא יבעט עפ"י הטוב. כך אמרו לכל עדת בני ישראל נגד מה ששמעו נאצות הכת. המבקשים לפרוק עול מ"ש. הן באמת טובה הארץ מאד מאד. במה שהשגחה תמידית שמה כאשר יבואר במקרא הסמוך. היא טובה מאד. שאין הטוב שבה מטעית הרבה כי ההשגחה שולטת ביותר להעניש. וממילא הרגשת הטוב הרבה. באשר הרע מצוי שם לפי ההשגחה על כל איש לפי מעשיו. כאשר ראו המרגלים הרע שאירע לכנענים אז לצורך השעה היא היא טובת הארץ מאד מאד. ומש"ה אמרו גם המה אשר עברנו בה לתור אותה שחקרו סיבת הדבר שראו מתים הרבה. שהוא מרוב השגחה שבה: (ח) ונתנה לנו ארץ אשר היא זבת חלב ודבש. אין הלשון מדויק והכי מיבעי והביא אותנו אל הארץ הזאת אשר היא זבת חלב ודבש ונתנה לנו. אלא ה"ק אינה כשאר ארצות הטובות שא"צ השגחת ה' אלא בתחילת ביאה לאותו מקום שהיא טובה. אבל אחר שכבר הביא והרי היא טובה שוב עולם כמנהגו נוהג עפ"י הטבע. אם לא במקרה שהקב"ה מעניש כמו סדום וכדומה. משא"כ אה"ק גם אחר שכבר הביא וכבר היא ארץ זבת חלב ודבש גם אז אנו צריכים לברכתו שלא יתקלקל ועוד הרבה סיבות ומאורעות

אַרְעָא בְּזָעוּ לְבוּשֵׁיהוֹן: ז וַאֲמַרוּ לְכָל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אַרְעָא דַעֲבַרְנָא בַהּ לְאַלָּלָא יָתַהּ טָבָא אַרְעָא לַחֲדָא לַחֲדָא: ח אִם רַעֲוָא בָנָא קֳדָם יְיָ וְיָעֵיל יָתָנָא לְאַרְעָא הָדָא וְיִתְּנִינַהּ לָנָא אַרְעָא דְּהִיא עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ: ט בְּרַם בְּמֵימְרָא דַייָ לָא תִמְרְדוּן וְאַתּוּן לָא תִדְחֲלוּן מִן עַמָּא דְאַרְעָא אֲרֵי בִידָנָא מְסִירִין אִנּוּן עֲדָא תוּקְפֵיהוֹן מִנְּהוֹן וּמֵימְרָא דַייָ בְּסַעְדָּנָא לָא תִדְחֲלוּן מִנְּהוֹן: י וַאֲמַרוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא לְמִרְגַּם יַתְהוֹן בְּאַבְנַיָּא וִיקָרָא דַייָ אִתְגְּלִי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: יא וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה עַד אֵימָתַי יְהוֹן מְרַגְּזִין קֳדָמַי עַמָּא הָדֵין

העמק דבר

ומאורעות. וזהו דבריהם ונתנה לנו ארץ אשר היא זבת חלב ודבש. גם אחרי שהיא מלאה בברכותיה עוד נדרשים אנו שיתן אותה לנו. ובזה טובה הארץ מאד מאד. ועי' בספר דברים י"א מקרא ט' י': (ט) אך בה' אל תמרודו. מתנתו הגויה בזה שהיו מקבלים עול מ"ש. ולא היו כאותם האנשים שרצו לפרוק עול מ"ש מעל ראשם. וזה נקרא מרידה במלך ה' צבאות. והנה עד כה הזהרה גם לאותו הדור גם לדורות הבאים אחריהם. עתה הוסיפו לדבר בענין הכיבוש ואתם מה שייך אך לאותו הדור שמדברים עמם: כי לחמנו הם. על דבר עיקר הטענה הגלויה שהיא בשגחת ה' אותנו וגו' והיה הוכחתם לזה ממה שראו המרגלים עם גדול ורם ובני ענק וערים בצורות. ואי לא כך רצון ה' להשמיד אותו דור. היה ראוי שתהיה השגחת ה' לשלוח דבר ותשישות בגבורי מלחמה הללו. ואז לא היה פחד. וטענה זו מבוארת בס' דברים א' כ"ח. ע"ז בא תשובת יהושע וכלב. שהם דומים ללחמם שרוצה הקב"ה להראות המיד השגחתו פרטית על כל יחיד לפי מעשיו. הן במדבר שהיה דבר ה' בפירוש ע"ז כמש"כ בספר שמות ט"ז ד'. וכן לדורות איתא בתענית דף ט' גשם בשביל יחיד. והיינו פרנסה כל יחיד ניזון לפי מעשיו. כך רצה הקב"ה להראות השגחתו בשעת כיבוש לכל יחיד לפי מעשיו. ואלו לא היה מה לעשות בשעת כיבוש. כמו ביציאת מצרים וקריעת ים סוף לא היה ניכר אדם גדול בתורה וי"ש לפני הדיוט. משא"כ כאשר היו בעלי מלחמה מבני ענק ועוד גבורים. היתה ניכרת הצלחת כל א' לפי מה שהוא. והרי כתיב בספר יהושע דכלב הוריש את שלשה בני הענק וזה היה הצלחה נפלאה. ולפי ערך היה ביד כל א'. והיינו כי לחמנו הם. עוד נכלל בזה המשל. באשר אינו דומה השגחה פרטית דפרנסה להשגחה דמלחמה. דבפרנסה אפי' מי שהוא חוטא והשגחה עליו לרעה. מכ"מ אין מת לשחת. אלא בחוסן רע משיג פרנסתו. משא"כ במלחמה אם הוא חוטא. ה"ז מסוכן ממש. ומזה הטעם בא המצוה לדורות דמי שהוא ירא מעבירה ישוב ממלחמה. וא"כ היו יראים מנולחמה המוכרחת הלז. ע"ז השיבו כי מלחמה זו אינה דומה אלא ללחמנו. שמי שאינו הגון לא יצלח במלחמתו. אבל לא יהרג. וע"ז הוסיפו לומר סר צלם מעליהם. דכל אדם אית ליה מזלא כדאיתא ריש מס' ב"ק וכמש"כ בספר בראשית ד' י"ב. א"כ מלבד חוזק גופו עוד המזל שהוא כגל רואי מלחמת כך המזל רואה מלמעלה מגין עליו. אבל הכנענים סר המזל מעליהם. ולא נשאר להם אלא כח הגשמי שהוא כמו סוס ושור. ולהיפך אנחנו וה' אתנו. לבד עזר המזל שלכל אדם עוד ה' אתנו שהוא בלי גבול. ע"כ אל תיראום. אין מקום לפחד. כמו שאין אדם ירא ללהוט עם שור וחמור. אע"ג שהמה חזקים ממנו. וגם אין הסכנה מצויה אפילו לא יצליח להרוג מחמת חטאו מ"מ ימלט מהסכנה כמו שאדם נמלט מבהמה שאינו יכול לה: (י) לרגום אותם באבנים. לא קיבלו תשובה זו. וכמבואר להלן ל"ב י"א כי לא מלאו אחרי. וביארנו עפ"י עומק הלשון. שלא רצו להכנס תחת השגחה פרטית במלחמה. משום שיראו להיות בסכ"כ בהשגחה פרטית. וע"ע מש"כ שם: וכבוד ה' וגו'. ובזה נפל פחד ה' עליהם. ומש"ה נראה הכבוד אל כל בני ישראל. כדי שלא ישחיתו. ועי' מש"כ בס' שמות ל"ג י' ובזה הספר להלן כ' ז': (יא) עד אנה ינאצוני. משמעות נאצה הוא בזיון. כמו כי נאצו האנשים את מנחת ה' בשמואל א' ומי שמסיר מעליו השגחת ה' ה"ז מבזה אותו כ"י. וכמו דכתיב נאצו את קדוש ישראל נזרו אחור (ישעיה א') פי' המה לא רצו בהשגחתו. מש"ה הסיר המקום השגחתו מהם וה"ז כמו נזורו לאחור מבלי הביט ע"ש. ואמר הקב"ה למשה זה הלשון גם על הכת שאמרו שאין הבעל הבית יכול להוציא כליו גם על הכת שרוצים להנתק מהשגחתו ומעול עבודתו ית': עד אנה ינאצוני: והבדל בין עד אנה לעד מתי. דעד מתי משמעו בכמות הזמן. ועד אנה משמעו באיכות הענין ועל הכת שאמרו והספקו במעוט היכולת אמר עד היכן מגיע נאצה זו. דגם עד כה הספקו במעוט היכולת אם לחם יוכל תת אם יכין שאר לעמו. וגם זו נאצה. אבל אינו כ"כ. שהרי באמת הוא דבר פלא למעלה מהליכות הטבע. אבל היכולת להגבירם במלחמה בדרך הטבע אינו מן הפלאות כ"כ. וא"כ

נאצה

אָנָה לֹא־יַאֲמִינוּ בִי בְּכֹל הָאֹתוֹת אֲשֶׁר עָשִׂיתִי בְּקִרְבּוֹ׃ יב אַכֶּנּוּ בַדֶּבֶר וְאוֹרִשֶׁנּוּ וְאֶעֱשֶׂה אֹתְךָ לְגוֹי־גָּדוֹל וְעָצוּם מִמֶּנּוּ׃ יג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה וְשָׁמְעוּ מִצְרַיִם כִּי־הֶעֱלִיתָ בְכֹחֲךָ אֶת־הָעָם הַזֶּה מִקִּרְבּוֹ׃ יד וְאָמְרוּ אֶל־יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַזֹּאת שָׁמְעוּ כִּי־אַתָּה יְהוָה בְּקֶרֶב הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר־עַיִן בְּעַיִן נִרְאָה ׀ אַתָּה יְהוָה וַעֲנָנְךָ עֹמֵד עֲלֵהֶם וּבְעַמֻּד עָנָן אַתָּה הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם וּבְעַמּוּד אֵשׁ לָיְלָה׃ טו וְהֵמַתָּה אֶת־הָעָם הַזֶּה כְּאִישׁ אֶחָד וְאָמְרוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעֲךָ לֵאמֹר׃ טז מִבִּלְתִּי יְכֹלֶת יְהוָה לְהָבִיא אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לָהֶם וַיִּשְׁחָטֵם בַּמִּדְבָּר׃ יז וְעַתָּה יִגְדַּל־נָא כֹּחַ אֲדֹנָי

יו"ד רבתי

ת"א ושמעו מצרים. עקרים מד פמ"ז: והמתה את העם הזה. עקידה שער לד: ועתה יגדל נא כח אדני. שבת פט׳ סנהדרין קיא עקידה שער ו:

רש"י

בידי לקיים הבטחתי: (יב) ואורישנו. כתרגומו לשון תרוכין וא"ת מה אעשה לשבועת אבות (שמות ו') ואעשה אותך לגוי גדול שאתה מזרעם (במדבר רבה): (יג) ושמעו מצרים. ושמעו את אשר תהרגם: כי העלית. כי משמש בלשון אשר והם ראו אשר העלית בכחך הגדול אותם מקרבם וכששמעו שאתה הורגם לא יאמרו שחטאו לך אלא יאמרו שכנגדם יכולת להלחם אבל כנגד יושבי הארץ לא יכולת להלחם וזו היא: (יד) ואמרו אל יושב הארץ הזאת. כמו על יושב הארץ הזאת ומה יאמרו עליהם מה

העמק דבר

הנחלה רבה בזה. וכן על הכת שמרדו בהשגחה אמר עד היכן מגיע נחלה זו. דגם עד כה בקשו להנתק מתחת השגחה בדרך הפלאית עד אשר משום זה שלחו מרגלים כמש"כ. אבל אינו נחלה כ"כ שהרי בהמת הוא דבר קשה ולמעלה מכח טבע אנושי. אבל שעבוד מ"ע והשגחתו ית' עפ"י דה"ט אינו קשה כ"כ. וא"כ הנחלה רבה בזה: ועד אנה לא יאמינו בי. זה אמר ה' נגד הכת שאמרו בשנאת ה' אותנו מביא אותנו לנפול בחרב. ע"ז אמר ה' עד היכן אעשה כ"כ אותות שלא כן הוא. אלא רצוני שיכבשו א"י. וכמו שמבואר בפרשת דברים שהוכיח משה לפניהם ממה שעשה הקב"ה נפלאות בקרבם מה שאין נוגע לבניהם אלא להם עצמם. מזה אות ברור שאין מחשבה אחרת ח"ו. וזה אמר ה' בכל נפלאותי משום שאין הכונה כאן שיכירו מזה יכולת ה'. אלא שיקחו מהנפלאות אות שכך הוא רצונו ית'. ובתהלים ק"ו כתיב וימאסו בארץ חמדה לא האמינו לדברו. היינו מה שאמר שהוא אוהב אותם ורצונו בטובם: (יב) אכנו בדבר. בפעם א' את כולם כמכת דבר: ואורישנו. אין הפי' ואורישנו אליך. והיאך יעלה עה"ד להרוג טף ונשים ועוד כמה צדיקים שלא חטאו גם שבט לוי. אלא ה"פ ואורישנו לבניהם שישארו הטף במדבר עד שיגדלו ויכבשו א"י וכ"כ הספורנו: ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו. משום שאם יהרוג את בעלי המלחמה בשעה אחת. שלא יפול פחד המלחמה שלא יבואו או"ע שסביב המדבר

ועד אימתי לא יהימנון במימרי בכל אתיא דעבדית ביניהון: יב אמחינון במותא ואשיצינון ואעביד יתך לעם רב ותקיף מנהון: יג ואמר משה קדם יי וישמעון מצראי ארי אסיקתא בחילך ית עמא הדין מביניהון: יד ויימרון ליתב ארעא הדא דשמעו ארי את יי דשכינתך שריא בגו עמא הדין דבעיניהון חזן שכינת יקרא דיי ועננך מטיל עליהון ובעמודא דעננא את מדבר קדמיהון ביממא ובעמודא דאשתא בליליא: טו ותקטיל ית עמא הדין כגברא חד ויימרון עממיא דשמעו ית שמע גבורתך למימר: טז מדלית יוכלא קדם יי לאעלא ית עמא הדין לארעא דקים להון וקטלינון במדברא: יז וכען סגי כען

רש"י

שאמור בסוף הענין מבלתי יכולת ה' בשביל ששמעו כי אתה ה' שוכן בקרבם ועין בעין אתה נראה להם והכל בדרך חבה ולא הכירו בך שנתקה אהבתך מהם עד הנה: **(טו) והמתה את העם הזה כאיש אחד**. פתאום ומתוך כך יאמרו הגוים אשר שמעו וגו': **(טז) מבלתי יכולת וגו'**. לפי שיושבי הארץ חזקים וגבורים ואינו דומה פרעה לשלשים ואחד מלכים זאת יאמרו על יושב הארץ הזאת מבלתי יכולת מתוך שלא היה יכולת בידו להביאם שחטם (ברכות ל"ב): **יכולת**. שם דבר הוא: **(יז) יגדל נא כח ארני**.

העמק דבר

או הכנענים עליהם. ע"ז אמר ה' שאתה בעצמך היינו בכח הנסיי שבך יועיל יותר מגוי גדול ועצום ממנו. אבל ודאי ישארו עוד צדיקים וכמו יהושע וכלב. אלא שלא יועילו להגן על הטף ונשים. אחר שאין להם כח נסיי. וכל אותו הדור שהיו מזוינים במלחמה ימותו. והטף שלהם יירשום. ואך כח משה יגן עליהם בדרך נס פלא עד שיגדלו ויעלו למלחמה [והכי משמע בפסיקתא רבתי דיוה"כ במשה עמד על מדת ארך אפים והשיבו הקדוש ב"ה שתהיה נצרך לה במרגלים הרי שלא היה מתחלה הגזירה אלא על אותו הדור שימותו מיד. ומשה פעל בתפלתו להאריך אף מ' שנה]: **(יג) ושמעו מצרים**. הלא ישמעו מצרים מכת דבר הלז. וכ"פ הספורנו: **כי העלית וגו'**. הוא טעם על החלטתו שישמעו תומ"י באשר העלית וגו'. ע"כ המה חוקרים ודורשים מה נעשה עמהם. ע"כ בברור כי ישמעו: **(יד) שמעו כי אתה ה' בקרב העם הזה**. לא יהיו תולים הכליון הנפלא הזה בעון הדור. כמו דכתיב בפ' נצבים שיאמרו אוה"ע על אשר עזבו וגו'. אבל כאן יאמרו ששמעו ג"כ כי כבודך עמהם בגלוי שכינה. א"כ ניכר להם שגם עתה אתה מחבבם והמה לא חטאו: **ועננך עומד עלהם**. הוא הענן שעל אהל העדת שהיה ביום ובלילה ענן אחד כמש"כ בפ' בהעלותך שאותו הענן שעמד ביום הוא עמוד האש לילה: **ובעמוד ענן וגו' ובעמוד אש לילה**. לפניהם הלכו שני עמודים: **(טו) את העם הזה**. אנשי הצבא: **כאיש אחד**. היינו בשעה אחת. כ"ז יספרו מצרים ליושבי הארץ הזאת. שיודעים כמה אתה מחבבם במדבר. וכי המתה אותם בשעה אחת. וזה פלא: **ואמרו הגוים**. המה מצרים לא יוכלון לומר עתה מבלי יכולת וגו' שהרי המה ראו מה שנעשה ע"י גלוי שכינה בהעברת ה' בהם ובאלהיהם שפטים. אשר מן הנמנע להשוב כי לא יוכל לעשות בגלוי שכינה כאשר הקב"ה נראה בקרב ישראל בהיותם במדבר עד כה. כל אשר חפץ ה'. ואינו דומה לתפלת משה על ההר בשעת העגל כמבואר בס' דברים ט' כ"ח. פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו משם מבלי יכולת ה' וגו'. דשם עוד לא נראה שהקב"ה בקרב ישראל יוכלו לחשוב דגלוי שכינה א"א להיות אלא כרגע. משא"כ בכניסה לארץ שאינו יכול להנהיג את ישראל בגלוי שכינה. אבל כאן בעמדם בקדש ברנע וכבר שמעו כי ה' בקרב העם הזה בגלוי שכינה. א"כ לא היו יכולין המה לומר כלל אע"ג שיהיה הדבר לפלא: **אבל הגוים אשר שמעו את שמעך**. ולא ראו היד הגדולה במצרים: **(טז) להביא את העם הזה**. זה הדור עד שיגיע דור השני ועד כה וכה בע"כ יהיו הטף ונשים במקום אחד ויהי ישוב במקום המדבר. מש"ה וישחטם במדבר. הרגם לפני עתם משא"כ אם היו האנשים האלה חיים. והיו בע"כ נכנסים לא"י וזה אין יכולת לכבשם. וגם זה בודאי אין רצון ה' שיהיו כלים ביד הכנענים שהרי הכל ראו שרצונו ית' לעשות אותם לו לעם. ולא יאמרו אלא שאין יכולת להביאם לא"י. אבל יעשם לעם במדבר. וע' מש"כ עוד בספר דברים שם בשנוי נוסח התפלה: **(יז) כח אדני**. שזה השם מסוגל לעשות נפלאות וגבורות כמו שביארנו בפרשת תשא עה"פ ילך נא אדני בקרבנו. וע"ז היה התשובה שם נגד כל עמך אעשה נפלאות. ואנו מזכירים בתפלה אתה גבור לעולם אדני. מש"ה אמר שיהי' כח זה השם מתגבר על כח הדין שקבע הקב"ה בהם אה"ע שמגיע מזה שראוי לכלותם כרגע. וכמו שכח אדני מתגבר על הליכות הטבע שקבע הקב"ה את עולמו כך יגדל זה

כאשר דברת לאמר: יח יהוה ארך אפים ורב־חסד נשא עון ופשע ונקה לא ינקה פקד עון אבות על־בנים על־שלשים ועל־רבעים: יט סלח־נא לעון העם הזה כגדל חסדך וכאשר נשאתה לעם הזה ממצרים ועד־הנה: כ ויאמר יהוה סלחתי כדברך: כא ואולם חי־אני וימלא כבוד־יהוה את־כל־הארץ: כב כי כל־האנשים הראים את־כבדי ואת־אתתי אשר־עשיתי במצרים ובמדבר וינסו אתי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי: כג אם־יראו את־הארץ אשר נשבעתי לאבתם וכל־מנאצי

ת"א ויאמר ה'. ברכות לב: וינסו אתי. אבות יה ערכין טו:

רש"י

לעשות דבריך: כאשר דברת לאמר. ומהו הדבור ה' ארך אפים לצדיקים ולרשעים כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה יושב וכותב ה' ארך אפים אמר לו לצדיקים אמר לו הקב"ה אף לרשעים אמר לו רשעים יאבדו אמר לו הקב"ה חייך שאתה צריך לדבר כשחטאו ישראל בעגל ובמרגלים התפלל משה לפניו בארך אפים אמר לו הקב"ה והלא אמרת לי לצדיקים אמר לו והלא אמרת לי אף לרשעים (סנהדרין קי"א): (יח) ונקה. לשבים: לא ינקה. לשאינן שבים: (כ) כדברך. בשביל מה שאמרת פן יאמרו מבלתי יכולת ה': (כא) ואולם. כמו אבל זאת אעשה להם: חי אני. לשון שבועה כשם שאני חי וכבודי ימלא את כל הארץ כך אקיים להם כי כל האנשים הרואים וגו': (כב) וינסו. כמשמעו: זה עשר פעמים. שנים בים ושנים במן ושנים בשליו וכו' כדאיתא במסכת ערכין: (כג) אם יראו את הארץ. הרי זה מקרא מסורס אני כי כל האנשים אם יראו את הארץ וכבודי ימלא את כל הארץ שלא יתחלל שמי במגפה הזאת

העמק דבר

הבא על כח הדין המתוח עליהם: (יח) ה' ארך אפים וגו'. הזכיר את המדות אשר יסכנו לאותה השעה והענין כמש"כ הרמב"ן ז"ל ואמנם לא ביקש סליחה לגמרי. שהרי אמר בכלל המדות ונקה לא ינקה אלא שלא שיכנסו אותו הדור לא"י. ויענשו שמה המה ובניהם על שלשים ועל רבעים: (יט) כגדל חסדך. לא אמר כרוב חסדיך. דמשמעו הרבה פעמים אלא כגדל דמשמעו חסד גדול ונעלה. והיינו להתנהג עמהם בדרך נס בתחלת ביאה לארץ: וכאשר נשאתה לעם הזה ממצרים ועד הנה. כמו שביקש בשעת העגל אשר מכ"מ ילך ה' עמנו. אזל וביקש גם עתה שיהי' כן ויהיו נכנסים בדרך נס ומשה עמהם בתחלת ביאה: (כ) כדברך. הוא מיותר. ודרשו בברכות דף ל"ב שא"ל הקב"ה עתידים אוה"ע לומר כך אשרי עבד שרבו מודה לו. ויש להבין מה לו למשה לדעת אם עתידים אוה"ע לומר כן או לא. והוא אינו מבקש אלא סליחה יהא מאיזה טעם. אלא הענין דכלפי שנתן שני טעמים חדא ושמעו מצרים וגו' והוא דברי משה עצמו. שנית ועתה יגדל נא וגו' כאשר דברת וגו'. והשיב הקב"ה סלחתי אבל כדברך לא מטעם המדות שכן המה דברי אלא מטעם דבריך שעתידים אוה"ע כו'. ונ"מ מזה שאין הסליחה אלא מצד חלה"ש שיאמרו אוה"ע מבלתי יכולת וגו'. א"כ אין הסליחה אלא באופן שיסור חשש חה"ש וכאשר יבואר: (כא) ואולם חי אני. הוסיף הקב"ה להגיד למשה הטעם שאינו סולח בשביל המדות. ויהי מכניס אותו הדור לארץ. ע"ז אמר לחי אני. משמעות חי כ"פ בתכלית השלימות כמש"כ

בספר

חֵילָא קֳדָמָךְ יְיָ כְּמָא דְמַלֵּילְתָּא לְמֵימָר: יח יְיָ מַרְחִיק רְגַז וּמַסְגֵּי לְמֶעְבַּד טַבְוָן שָׁבִיק לַעֲוָיָן וְלִמְרוֹד סָלַח לִדְתָיְבִין לְאוֹרָיְתֵיהּ וּדְלָא תַיְבִין לָא מְזַכֵּי מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל בְּנִין מָרָדִין עַל דַּר תְּלִיתָאֵי וְעַל דַּר רְבִיעָאֵי: יט שְׁבוֹק כְּעַן לְחוֹבֵי עַמָּא הָדֵין כִּסְגִיאוּת טַבְוָתָךְ וּכְמָא דִשְׁבַקְתָּא לְעַמָּא הָדֵין מִמִּצְרַיִם וְעַד כְּעַן: כ וַאֲמַר יְיָ שְׁבָקִית כְּפִתְגָמָךְ: כא וּבְרַם קַיָּם אֲנָא וּמַלְיָא יְקָרָא דַייָ יַת כָּל אַרְעָא: כב אֲרֵי כָּל גּוּבְרַיָּא דַחֲזוֹ יַת יְקָרִי וְיַת אָתְוָתַי דַּעֲבָדִית בְּמִצְרַיִם וּבְמַדְבְּרָא וְנַסִּיאוּ קֳדָמַי דְּנַן עֲשַׂר זִמְנִין וְלָא קַבִּילוּ בְּמֵימְרִי: כג אִם יֶחֱזוּן יַת אַרְעָא דְקַיֵּמִית

העמק דבר

בספר בראשית ב' ז' ובכ"מ: ומשמעות אני כ"פ בחשיבותי. כדאיתא בב"ר פ' מקץ עה"פ ויאמר פרעה אל יוסף אני פרעה ובלעדיך וגו' מאני של בו"ד למדנו מהו אני של הקב"ה כשאמר פרעה אני פרעה ובלעדיך וגו' היה לו כל הכבוד הזה לחשיבות אני של הקב"ה אני עשיתי ואני אשא על אחת כמה וכמה. בעלו חז"ל דמה שאמר פרעה ליוסף אני פרעה לא היה כדי להודיעו מי מדבר עמו. וכי לא ידע יוסף מי מדבר עמו. אלא אני בחשיבותי וכחי לעשות גדולות. וכן מאמר ה' אני עשיתי פירושו אני בכחי כ"י וכבודי. ומזה הכונה אמרו חז"ל בסנהדרין פרק ה' בזמן שאדם מישראל מצטער שכינה מה לשון אומרת קלני מראשי קלני מזרועי. ופי' בגמ' ירושלמי אכן תנינן קלני את תנוי תני קל אני מאן דמר קליני לית הוא אלא קליל. פי' שנעדר כ"י כבוד שמים וא"כ נתמעט כח של אני. ובאשר דשלימות של אני להקב"ה לא שייך באמת כלל שהרי לית מחשבה תפיסא ביה אלא משעת בריאת עו"א. וכשמגיעים לתכליתם מתמלא הכנוי אני. ותכלית בריאת עו"א הוא גלוי כבודו ית' כמבואר בכתוב כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו וגו'. וא"כ כשמתמעט כ"ש נעשה קיל שם אני. וזהו דבר ה' ואולם חי אני. אימתי בא בשלימות שם אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ. כשיתמלא כבוד ה' כל הארץ ממקצה הארץ עד קצהו. ורמז בזה להודיעו כי עפ"י גזרה זו תהיה סיבה שימלא כבוד ה' את כה"א שזהו התכלית. ומש"ה א"א לוותר על הגזירה ולמחול לגמרי מחמת המדות. ולא נתבאר כאן מהו ואיך יהיה סיבה לזה. ובא דוד המלך ברוה"ק בתהלים ק"ו ואמר וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות. וביחזקאל כ"ג אמר ע"כ נשאתי ידי להם במדבר להפיץ אותם בגוים ולזרות אותם בארצות. ולא נתבאר כ"ז בתורה. ומה שפרש"י שנגזר חורבן הבית. לבד שאין מזה רמז במקרא. עוד אין זה שייך לגלות ופזור הגדול בארצות. אלא הכל נרמז בזה המקרא. שמזה שנגזר פזור ישראל בכל ארצות. נגלה באמת כבוד ה' ע"י ישראל. (אחר כך ראיתי שכך פי' חז"ל בפסיקתא זוטרתי). ומזה יצא שחלפו עבודת אלילים. עד שיגיע שכליל יחלופו ויעברו ונגלה כבוד ה' בכל הארץ. וכתיב וישא ידו להם. היינו שנשבע כמו אשר נשאתי את ידי. היינו משום שבכ"מ משמעות חי אני שבועה ג"כ כמו להלן כ"ח ובכ"מ. והנה בשביל זה נגזר אח"כ שיהיו במדבר ארבעים שנה וכמו שיבואר להלן במקרא ל"ד. ויש לבאר עוד מה שהגיע עון מרגלים לאותו עונש ולזה התכלית: ובלי עון מרגלים לא הגיע כך. וא"כ האיך היה מגיע זה התכלית: אבל באמת אם לא סירבו מתחלה על הנהגה נסית והיו עומדים ברצון בזהירות יתירה כפי הראוי לזה האופן כמש"כ לעיל. ואם היו חוטאים היה בא העונש מיד כמו שהיה במדבר. אז היה נשמע גם בהיותם בא"י איזה משך בכל העולם כבוד שמים ועבודתו. שהרי בקריעת ים סוף לבד נודע לכמה אוה"ע ומסביב מכש"כ שהיה בזה האופן בא"י בישובם באופן נעלה מטבע כל הארצות. והרי היה מגיע ע"י לזה התכלית באיזה מאות שנים. משא"כ כשבקשו הנהגה טבעית ובהשגחה נסתרת ולא ניכר באומות אוה"ע השגחתו ית"ש וכח עבודתו אלא לעמו. וא"כ לא היה מגיע לזה התכלית אם לא ע"י פזור ישראל ועם ה' נמסרים על קדוש שמו ית'. והכל רואים שאין כל אומה ולשון יכולים בהם ושהיא רק השגחתו ית' להציל שה פזורה ישראל משבעים זאבים. ובזה מגיע בדור דור לזה התכלית (וע' מש"כ בס' דברים כ"ט א') כ"ז הוא הסיבה שלא נשמע תפלת משה עפ"י י"ג מדות. אמנם משעתו הראשונה ושמעו מצרים נתקן גזירה שלא ימותו במכת דבר כאיש אחד. כי אם לאט לאט ויסור החטא כאשר יבואר: (כב) כי כל וגו'. הוא עוד ענין שבא בשבועה. וכדכתיב בתהלים שם שנשבע על שני דברים: הרואים את כבודי. נגד המנאצים בזה שאינם מאמינים ביכולת ושאינם רוצים בהשגחת ה' כלל. וא"כ למאי הראם את כבודו וגדלו ויש בזה העדר הכבוד: ואת אתתי. נגד שאינם מאמינים שהקב"ה רוצה בטובתם כפי האותות שעשיתי לעיניהם להראות רצוני כמש"כ לעיל י"א: ולא שמעו בקלי. לא הבינו ולא שמו לב להשכיל על רצוני. וכבר ביארנו בספר בראשית כ"ב ב' ובכ"מ. דמה שנראה מפעולותיו ית' כי כך רצונו. הוא דברו וקולו. וע"ע ספר שמות ד' ח': (כג) ובל מנאצי

לא

לֹא יִרְאוּהָ׃ כד וְעַבְדִּי כָלֵב עֵקֶב הָיְתָה רוּחַ אַחֶרֶת עִמּוֹ וַיְמַלֵּא אַחֲרָי וַהֲבִיאֹתִיו אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־בָּא שָׁמָּה וְזַרְעוֹ יוֹרִשֶׁנָּה׃ כה וְהָעֲמָלֵקִי וְהַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב בָּעֵמֶק מָחָר פְּנוּ וּסְעוּ לָכֶם הַמִּדְבָּר דֶּרֶךְ יַם־סוּף׃ פ רביעי כו וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ כז עַד־מָתַי לָעֵדָה הָרָעָה הַזֹּאת אֲשֶׁר הֵמָּה מַלִּינִים עָלָי אֶת־תְּלֻנּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֵמָּה מַלִּינִים עָלַי שָׁמָעְתִּי׃ כח אֱמֹר אֲלֵהֶם חַי־אָנִי נְאֻם־יְהוָה אִם־לֹא כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם בְּאָזְנָי כֵּן אֶעֱשֶׂה לָכֶם׃ כט בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יִפְּלוּ פִגְרֵיכֶם וְכָל־פְּקֻדֵיכֶם לְכָל־מִסְפַּרְכֶם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה אֲשֶׁר הֲלִינֹתֶם עָלָי׃ ל אִם־אַתֶּם תָּבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי לְשַׁכֵּן אֶתְכֶם בָּהּ כִּי אִם־

ת"א ועבדי כלב. סוטה לד: עד מתי. מגילה כג לא גיטין מו סנהדרין ב: במדבר הזה. בתרא קכא: מבן עשרים שנה. שם:

רש"י

לאמר מבלתי יכולת ה' להביאם שלא אמיתם פתאום כאיש אחד אלא באיחור ארבעים שנה מעט מעט: אם יראו. לא יראו (ס"א לא יראוה) לא יראו את הארץ: (כד) רוח אחרת. שתי רוחות אחת בפה ואחת בלב למרגלים אמר אני עמכם בעצה ובלבו היה לומר האמת ועל ידי כן היה בו כח להשתיקם כמו שנאמר ויהס כלב שהיו סבורים שיאמר כמותם (במדבר רבה) זהו שנאמר (יהושע י"ד) ואשיב אותו דבר כאשר עם לבבי ולא כאשר עם פי (בנ"ר): וימלא אחרי. וימלא את לבו אחרי. וזה מקרא קצר: אשר בא שמה. חברון תנתן לו: יורישנה. כתרגומו יתרכינה יורישו את הענקים ואת העם אשר בה ואין לתרגמו ירתינה אלא במקום יירשנה: (כה) והעמלקי וגו'. אם תלכו שם יהרגו אתכם מאחר שאיני עמכם: מחר פנו.

העמק דבר

לא יראוה. אלו המנאצים לא יראוה אפי' פחות מעשרים שנה. אבל מי שלא האמין ברצון ה' לא נענש אלא מבן עשרים שנה. באשר להם ביחוד הראה את כבודו ואותותיו לכך ולא השגיחו: (כד) **וימלא אחרי.** ליכנס במקום סכנה לחברון כדי להראות כמה נכון לבבו בטוח בהשגחתו ית"ש. ויהושע לא בא לידו זה הענין כמש"כ לעיל. ועי' מש"כ להלן ל"ב י"א י"ב: (כה) **והעמלקי וגו' מחר פנו וגו'.** אינו מובן לכאורה זה הצווי לכאן. שהרי עוד לא כלה המקום ית"ש דבריו כמו שמדבר עוד פרשה בזה. אבל הענין כי באמת ע"כ אינו מהר ממש. שהרי ישבו בקדש ימים רבים. אלא אינו בהורת צווי לחוד אלא נוגע לתשובת ה' למשה. כאשר הוא אומר סלחתי ולא יהיה דבר להמיתם כאיש אחד. אבל מכ"מ לא יראו את הארץ וימותו במדבר. הנני מזהירם שלא לישאר בזה המקום כל המשך. כמו שהיה ההכרה להיות אלו מתו כאיש אחד. והיה הטף והנשים בע"כ נשארים פה עד שיגדלו. והיה מקום

לאבהתהון וכל דארגיזו קדמי לא יחזונה: כד ועבדי כלב חלף דהוה רוח אוחרי עמיה ואשלים בתר דחלתי ואעליניה לארעא דעל לתמן ובנוהי ירתונה*): כה ועמלקאה וכנענאה יתיב במישרא מחר אתפנו וטולו לכון למדברא אורח ימא דסוף: כו ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר: כז עד אימתי לכנישתא בישתא הדא דאינון מתרעמין עלי ית תורעמת בני ישראל דאינון מתרעמין עלי שמיע קדמי: כח אימר להון קים אנא אמר יי אם לא כמא דמלילתון קדמי כן אעביד לכון: כט במדברא הדין יפלון פגריכון וכל מניניכון לכל חושבנכון מבר עשרין שנין ולעילא דאתרעמתון עלי: ל אם אתון תיעלון לארעא דקימית במימרי לאשראה יתכון בה אלהן כלב בר יפנה

*) לפי' רש"י ז"ל יתרכינה

רש"י

להחוריכם וכשו לכם וגו': (כז) לעדה הרעה וגו' · אלו המרגלים מכאן לעדה שהיא עשרה: אשר המה מלינים · את ישראל עלי: את תלונות בני ישראל אשר המה מלינים. אשר המה המרגלים מלינים אותם עלי שמעתי: (כח) חי אני · לשון שבועה אם לא כן אעשה. כביכול אני חי: כאשר דברתם · שבקשתם ממני או במדבר הזה לו מתנו: (כט) וכל פקודיכם לכל מספרכם. כל הנמנה לכל מספר שאתם נמנים בו כגון לצאת ולצבא לצבא ולתת שקלים כל המנויים לכל אותן מספרות ימותו ואלו הן

העמק דבר

מקום לומר שאין יכולת להביאם. אלא רצון ה' לעשות להם במדבר ישוב. אבל עתה הנני מזהירם שילכו להם מכאן · והזהירם בפחד העמלקי והכנעני קרובים למלחמה. ובע"כ מוכרחים לילך ממקום למקום · ובזה ידעו הכל שאין רצון ה' שישארו במדבר. אלא להכניסם לארץ בדור השני · ובזה כרה מענת משה ושמעו מצרים וגו': (כו) וידבר ה' וגו': עד כאן היה הדבור למשה לבדו · התשובה וידיעה על תכלית הגזירה. אבל לא לאמר כ"ז לישראל. ועתה חזר ודיבר למשה ולאהרן מה להשיב ולאמר לישראל: (כז) עד מתי לעדה הרעה. רש"י פי' עשרה מרגלים · ולמד רבינו מסוגית הגמ' בכ"מ ללמוד מכאן דעשרה נקרא עדה · אבל מכ"מ הרי אנו רואים להלן בפסוק ל"ה לכל העדה הרעה הזאת הנועדים עלי. דלא מדבר במרגלים ביחוד עד מקרא ל"ו. וכן לעיל מקרא א' ותשא כל העדה הפי' סנהדרין שבכל השבטים. אלא הדיוק בכאן מדלא כתיב לכל העדה ש"מ דעשרה לחוד מכונה עדה · ויפי' משמע כמו שמדבר ביחוד על עשרה מרגלים ראשי המלינים. אבל מכל מקום עיקר הכונה על כל ראשי העם. ולפי שעד שבא זה המאמר היו הולכים ומלינים בשביל שרצו שיהי' איזה שנוי בדבר ה' מאשר היו מוכנים להכנס לא"י. ע"כ בא הדבור עד מתי ילינו. אין להם להתלונן עוד · כבר שמעתי תלונות בני ישראל. וכך השנוי: (כח) כאשר דברתם באזני. כבר נתבאר לעיל י"א א' י"ח. דבשביל שהשכינה בקרבם · כל מה שמדברים הרי מדברים באזני ה'. והפקודה נמהרה לצאת. לכן כאשר דברו או במדבר הזה לו מתנו היה באזני ע"כ: כן אעשה לכם. והוא תשובה להכת שרצו ליכנס

מחמת שלא האמינו שרצון ה' שיהיו כובשים · אלא בשגגה ה' רוצה להפילם ביד הכנעני · ומשום הכי בקשו שיותר טוב למות במדבר. כן יהי: (כט) יפלו פגריכם וכל פקודיכם וגו' · שני דברים המה. פגריכם היינו של העדה המה הזקנים שהלינו את ישראל: וכל פקודיכם לכל מספרכם וגו'. אלו כל הדור. ופירש ה' אותם בפ"ע · משום שהיו כמה מסנהדרין המלינים. אשר לא היו בכלל הפקודים לצאת בצבא. אם מצד שהיו יותר מבן ששים · או שלא היו ראוים לצאת בצבא המלחמה כמש"כ לעיל בריש פרשה במדבר. ומכל מקום היו חכמי וגדולי ישראל שהלינו את הדור. והיו בכלל הגזירה כדין מחטיאי הרבים · ופי' הקב"ה דמש"ה נגזר רק על בן עשרים: אשר הלינותם עלי · משום דעיקר הלנה היא אותם שהיו אנשי הצבא כמש"כ לעיל מקרא ג': (ל) אם אתם וגו'. חזר וגזר · וכן בסמוך ופגריכם אתם יפלו במדבר הזה · ואינו כפל ח"ו · אלא פנה עוד להכת שלא רצו למות ותלונתם היתה שאין רוצים ליכנס לארץ · ולהיות משועבדים עי"ז לעול מ"ש ועבודתו · אלא טוב להם להיות ברשות עצמם ובמקום אחר · להם השיב אם אתם תבאו וגו' לשכן אתכם בה. ולא אמר להביא אתכם אליה אלא לשכן אתכם. דמשמעו שתהא שכינתי עמכם בשכונתכם בה · ובשביל שאתם לא תפצתם בזה ע"כ לא תבאו כלל אל הארץ: כי אם כלב בן יפונה ויהושע בן נון. הוציאם מן הכלל הפקודים. וגם מכלל העדה המלינים. אף על גב שהם גרמו בתשובתם להתלונן יותר במה שהודיעו שהקב"ה רוצה שיהיו מושגחים כל אחד במלחמה לפי מעשיו כמו שביארנו בדבריהם כי לחמנו הם · ומש"ה הוסיפו כל העדה סרה ורצו לרגום אותם

כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן׃ לא וְטַפְּכֶם אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם לָבַז יִהְיֶה וְהֵבֵיאתִי אֹתָם וְיָדְעוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר מְאַסְתֶּם בָּהּ׃ לב וּפִגְרֵיכֶם אַתֶּם יִפְּלוּ בַּמִּדְבָּר הַזֶּה׃ לג וּבְנֵיכֶם יִהְיוּ רֹעִים בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה וְנָשְׂאוּ אֶת־זְנוּתֵיכֶם עַד־תֹּם פִּגְרֵיכֶם בַּמִּדְבָּר׃ לד בְּמִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר־תַּרְתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם יוֹם לַשָּׁנָה יוֹם לַשָּׁנָה תִּשְׂאוּ אֶת־עֲוֺנֹתֵיכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה וִידַעְתֶּם אֶת־תְּנוּאָתִי׃ לה אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי אִם־לֹא ׀ זֹאת אֶעֱשֶׂה לְכָל־הָעֵדָה הָרָעָה הַזֹּאת הַנּוֹעָדִים עָלָי בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יִתַּמּוּ וְשָׁם יָמֻתוּ׃ לו וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־שָׁלַח מֹשֶׁה לָתוּר אֶת־הָאָרֶץ וַיָּשֻׁבוּ וַיַּלִּינוּ וילינו קרי עָלָיו אֶת־כָּל־הָעֵדָה לְהוֹצִיא דִבָּה עַל־הָאָרֶץ׃ לז וַיָּמֻתוּ הָאֲנָשִׁים מוֹצִאֵי דִבַּת־הָאָרֶץ רָעָה בַּמַּגֵּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ לח וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְכָלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה חָיוּ מִן־הָאֲנָשִׁים הָהֵם

ת"א במדבר הזה יתמו. סנהדרין קח קי: במספר הימים אשר. חגיגה ה: ויהושע בן נון. בתרא קיח:

ר ש"י

מבן עשרים שנה וגו' להוציא שבטו של לוי שאין פקודיהם מבן עשרים: (לב) ופגריכם אתם. כתרגומו (דילכון) לפי שדבר על הבנים להכניסם לארץ ובקש לומר ואתם תמותו נופל לשון זה כאן לומר אתם: (לג) ארבעים שנה. לא מת אחד מהם פחות מבן ששים לכך נגזר ארבעים כדי שיהיו אותם של בני עשרים מגיעין לכלל ששים ושנה ראשונה היתה בכלל ואף על פי שקדמה לשלוח המרגלים לפי שמשעשו את העגל עלתה גזירה זו במחשבה אלא שהמתין להם עד שתתמלא סאתם וזהו שנאמר וביום פקדי במרגלים ופקדתי עליהם חטאתם (שמות ל"ב) ואף כאן נאמר תשאו את עונותיכם (ולא עונכם) שתי עונות של עגל ושל תלונה

העמק דבר

באבנים. וביחוד הוסיפו בדבריהם אלו להתלונן אותה הכת שקשה היה עליהם עול מ"ש והשגחתו ית' לפי המעשים אפי' בפרנסה. והנה באו יהושע וכלב והוסיפו כי כן יהי' אפי' בעת מלחמה וכבישת א"י. וא"כ היו יהושע וכלב גורמים להוסיף תלונה. מש"ה הודיע הכתוב כי המה יצאו מן הגזירה. שהרי הודיעו האמת ושכך רצון ה'. ובשביל שהיה מקום לחשוב שזו הכת ילכו לעצמם ולסיות ברשות עצמם.

ע"כ חזר ופירש ופגריכם אתם וגו'. אמנם עד שהגיע לזה פירש הקב"ה שאין הגזירה הלז על הבנים: (לא) וטפכם וגו' והביאתי אותם וידעו את הארץ וגו'. כלל בזה הטף של החושבים שיהיו לבז. וגם הטף אשר אביהם לא רצו לדעת טיב הארץ האיך היא עומדת בהשגחה פרטית. המה יבאו וידעו את הארץ אשר מאסתם בה. מזה המעט של השגחה: (לב) ופגריכם אתם וגו'. לא תחשבו

ויהושע בר נון: לא וטפלכון דאמרתון לביזא יהי ואעיל יתהון וידעון ית ארעא דקצתון בה: לב ופגריכון דילכון יפלון במדברא הדין: לג ובניכון יהון מאחרין במדברא ארבעין שנין ויקבלון ית חוביכון עד דיסופון פגריכון במדברא: לד במנין יומיא דאלילתון ית ארעא ארבעין יומין יומא לשתא יומא לשתא תקבלון ית חוביכון ארבעין שנין ותדעון ית דאתרעמתון עלי: לה אנא יי גזרית במימרי אם לא דא אעביד לכל כנשתא בישתא הדא דאזדמנו עלי במדברא הדין יסופון ותמן ימותון: לו וגבריא דשלח משה לאללא ית ארעא ותבו וארעימו עלוהי ית כל כנשתא לאפקא שום ביש על ארעא: לז ומיתו גבריא דאפיקו שום ביש על ארעא במותנא קדם יי: לח ויהושע בר נון וכלב

רש"י

וחשב להם במנין הויהם מקצת שנה ככולה וכשנכנסו לשנת ששים מתו אותם של בני עשרים: ונשאו את זנותיכם. כתרגומו ויקבלון ית חוביכון: (לד) את תנואתי. שהניאותם את לבבכם מאחרי. תנואה לשון הסרה כמו כי הניא אביה אותה (במדבר ל'): (לו) וישבו וילינו עליו. וכשבו מתור הארץ הרעימו עליו את כל העדה בהוצאת דבה אותם האנשים וימותו. כל הוצאת דבה לשון חינוך דברים שמלקיחים לשונם לאדם לדבר בו כמו דובב שפתי ישנים (שיר ז) ויענה לטובה ויענה לרעה לכך נאמר כאן מוציאי דבת הארץ רעה שיש דבה שהיא טובה: דבה. פרליר"ש בלע"ז (געמוועטן): (לז) במגפה לפני ה'. באותה מיתה ההגונה להם מדה כנגד מדה הם חטאו בלשון ונשתרבב לשונם עד טבורם ותולעים יוצאים מלשונם ובאין לתוך טבורם לכך נאמר במגפה ולא במגפה וזהו לפני ה'. באותה הראויה להם על פי מדותיו של הקדוש ברוך הוא שהוא מודד מדה כנגד מדה: (לח) ויהושע וכלב חיו. מה תלמוד לומר חיו מן האנשים

העמק דבר

זה הכת אשר בקשו להיות ברשות עצמם כי גם המה בכלל כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם. לא כן. אלא אתם תפלו במדבר הזה. ובע"כ אני משגיח עליכם ואתם בעול עבודתי עומדים: (לג) ונשאו את זנותיכם. מה שאתם זניתם מאחרי ה' בהאל מעשה השילוח. שלא רציתם לעמוד במשא גלוי שכינה והסכנה המרחפת על העומדים לפני ה'. אע"ג שהסכים ה' לזה אלו לא חטאו והיו נכנסים לא"י: אבל עתה בע"כ בניכם ישאו משא הכבד הזה: (לד) וידעתם את תנואתי. כאשר יהי' לפלא זה המשך הרב. ולא שייך לומר כי הוא בתורת מדה כנגד מדה. שהרי להדור האחדם אין מגיע עונש. וא"כ הרי טוב היה שימותו כל אותו הדור במשך קצר. והבנים יכנסו לארץ. ע"ז השיב וידעתם את תנואתי. עוד תגיע שעה שתדעו טעם שאני מניא אתכם הרבה. והוא מה שפירש משה רבינו לישראל בערבות מואב. כמבואר בספר דברים א' ב' ג'. ובדבר כלל הוא על יסוד א' ללמדנו אורח הגלות והפזור. ולא הודיעם כאן. שלא לשבר לבבם בלי תועלת. ודיה לצרה זו של אותה שעה שנגזר גלות במדבר ארבעים שנה. אבל בעבר הירדן הי' בא ההכרח להודיעם כדי לגלות להם כח התלמוד ופלפולה ש"ת שהחל לבאר בעבר הירדן. וע"ז היה יסוד כל ספר דברים כמו שיבואר במקומו שהיה ההכרח בשביל עת הגלות [והיינו דהי' בירו' הוריות פ"ג ה"א ר"י דסכנין בשם ר' לוי מגה שלפה ברוה"ק שעתידין ישראל להתנהג במלכיות והאיך עומדין על גביהן הקדים ראשים לזקנים]: (לה) אני ה' דברתי וגו': עד כה היתה הגזירה להעדה המלינים ולכל הפקודים. אמנם עוד היו כמה מסנהדרין שלא היו באמת מלינים ולא החטיאו את הרבים וגם לא היו בכלל הפקודים וא"כ לא היו בכלל הגזירה: בכ"ז בעידן ריתחא ענשינן אפי' על חטא קל. ע"כ הוסיף הקב"ה אם לא זאת אעשה לכל העדה הרעה הנועדים עלי: במדבר הזה יתמו. יכלה כח חכמתם ושררותם: ושם ימותו. לגמרי. בשביל שהיו עכ"פ בכלל הנועדים עלי. ולא הכירו בכח חכמתם כמה שוגים המה: (לו) וישובו וילינו וגו' להוציא דבה על הארץ. א"א לפרש שקאי על כל העדה שהמה הוציאו דבה. שהרי המה לא ידעו מאומה אלא מה שהאנשים אומרים. אלא קאי על האנשים. וקאי וישובו על שני דברים. כמו דכתיב וישובו וילינו וגו' וישובו להוציא דבה על הארץ. ומשמעו לא שבו להגיד שליחותם לדעת איך לעלות ולכבוש אלא להוציא דבה על הארץ: (לז) וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ רעה וגו'. חזר ופירש הכתוב זה החטא ללמד דרק משום זה החטא של דבת הארץ מתו במגפה לפני ה'. אבל משום החטא שהחטיאו את הרבים להפיח מדנים ולהלינות כל העדה. היו מתים ג"כ אבל לא במגפה. שהיא מיתה המשונה: לפני ה'. היה ניכר לכל שהוא בהשגחת ה' ולא מקרה קרה להם: (לח) חיו מן האנשים ההם. הדרש ידוע. ולפי

הַהֹלְכִים לָתוּר אֶת־הָאָרֶץ׃ לט וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתְאַבְּלוּ הָעָם מְאֹד׃ מ וַיַּשְׁכִּמוּ בַבֹּקֶר וַיַּעֲלוּ אֶל־רֹאשׁ־הָהָר לֵאמֹר הִנֶּנּוּ וְעָלִינוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר יְהוָה כִּי חָטָאנוּ׃ מא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לָמָּה זֶּה אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־פִּי יְהוָה וְהִוא לֹא תִצְלָח׃ מב אַל־תַּעֲלוּ כִּי אֵין יְהוָה בְּקִרְבְּכֶם וְלֹא תִּנָּגְפוּ לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם׃ מג כִּי הָעֲמָלֵקִי וְהַכְּנַעֲנִי שָׁם לִפְנֵיכֶם וּנְפַלְתֶּם בֶּחָרֶב כִּי־עַל־כֵּן שַׁבְתֶּם מֵאַחֲרֵי יְהוָה וְלֹא־יִהְיֶה יְהוָה עִמָּכֶם׃ מד וַיַּעְפִּלוּ לַעֲלוֹת אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַאֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה וּמֹשֶׁה לֹא־מָשׁוּ מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה׃ מה וַיֵּרֶד הָעֲמָלֵקִי וְהַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בָּהָר הַהוּא וַיַּכּוּם וַיַּכְּתוּם עַד־הַחָרְמָה׃ פ

טו א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תָבֹאוּ אֶל־אֶרֶץ מוֹשְׁבֹתֵיכֶם אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם׃

ת"א ויעפלו. שבת לז: כי תבאו אל. זבחים קיא:

ר ש" י

ההם אלא מלמד שנטלו חלקם של מרגלים בארץ וקמו תחתיהם לחיים (ב"ב קי"ז): (מ) אל ראש ההר. היא הדרך העולה לארץ ישראל: הננו ועלינו אל המקום. לארץ ישראל: אשר אמר ה'. לתתה לנו שם נעלה: כי חטאנו. על אשר אמרנו הלא טוב לנו שוב מצרימה: (מא) והיא לא תצלח. זו שאתם עושים לא תצלח: (מג) כי על כן שבתם. כלומר כי זאת תבא לכם על אשר שבתם וגו': (מד) ויעפילו. לשון חוזק וכן הנה עפלה (חבקוק ב') אינגרי"ש בלע"ז (הנגרייפין) לשון עזות וכן עופל בת ציון (מיכה ד'). עופל ובחן (ישעיה ל"ב). ומדרש תנחומא מפרשו לשון אופל הלכו חשכים שלא ברשות: (מה) ויכתום. כמו ואכות אותו טחון (דברים ט') מכה אחר מכה: עד החרמה. שם המקום נקרא על שם המאורע: טו (ב) כי תבאו. בשר להם שיכנסו לארץ:

העמק דבר

הפשט אע"ג שגם הם דברו ברעת הארץ במה שפירשו לישראל שטובה הארץ רק בהשגחה עפ"י השתעבדות לתורה ועבודה. ובלא"ז היא רעה. מכ"מ חיו. שכך היה רצון ה' להודיע לישראל כ"ז: (לט) וידבר משה וגו'. אחר שמתו המרגלים במגפה על דבת הארץ. דבר אל כל בני ישראל כל המאמר: ויתאבלו העם. אנשי חיל המה הפקודים מבן עשרים שנה. משא"כ דור השני אף ע"ג שגם עליהם נגזר להשהות במדבר ארבעים שנה. וליטא במשא גלוי שיכנס מ"מ המה קבלו הדין באהבה אבל העם המה התאבלו.

הכת

בר יפנה אתקימו מן גבריא האינון דאזלו לאללא ית ארעא: לט ומליל משה ית פתגמיא האלין לכל בני ישראל ואתאבלו עמא לחדא: מ ואקדימו בצפרא וסליקו לריש טורא למימר הא אנחנא סלקין לאתרא דאמר יי ארי חבנא: מא ואמר משה למא דנן אתון עברין על גזירת מימרא דיי והיא לא תצלח: מב לא תסקון ארי לית שכינתא דיי ביניכון ולא תתברון קדם בעלי דבביכון: מג ארי עמלקאה וכנענאה תמן קדמיכון ותפלון בחרבא ארי על כן תבתון מבתר פולחנא דיי ולא יהי מימרא דיי בסעדכון: מד וארשיעו למיסק לריש טורא וארון קימא דיי ומשה לא עדו מגו משריתא: מה ונחת עמלקאה וכנענאה דיתיב בטורא ההוא ומחונון וטרדינון עד חרמא: א ומליל יי עם משה למימר: ב מליל עם בני ישראל ותימר להון ארי תעלון לארע מותבניכון

העמק דבר

הכת שאמרו בשנאת ה' הוציאנו וגו' עתה כשמתו המרגלים במגפה · הכירו כי טעו במחשבתם · ומעולם לא עלה עה"ד שיהיו ניתנים ביד הכנענים · והותה הכת שחשבו להיות שלא בהשגחה פרטית בהליכות ימי חייהם . עתה ראו כי לא הועילו ברצונם · וא"כ טח להם לעלות לא"י וביותר גזרת הטלטול ממקום למקום דוקא היה קשה להם כהרבות וכמש"כ בבאור בספר דברים א' מ': (מ) וישכימו בבוקר וגו' · רצו לשוב מעין החטא · וקבלו על עצמם למסור נפשם על הכניסה לארץ גם שלא בצירוף ארון ה' ומשה: כי הטאנו · במה שחטאנו עלינו לתקן ע"כ הננו מוסרים עצמנו לסכנה זו: (מא) למה זה אתם עוברים וגו'. אע"ג שטוב לתקן החטא בדבר שחטא אבל לא במקום שהתשובה עצמה ג"כ נגד דבר ה'. ומש"כ כזה אינו מתקבל כמו שיבואר בפרשת קרח ובספר דברים י' י"ז ובכ"מ: והיא לא תצלח. אפי' אם היתה המלחמה בלא עליה על ההר שאין הסכנה עצומה. מכ"מ כל מלחמה נדרשת להצלחה ובלי הצלחה דרכי המלחמה בחזקת סכנה: (מב) אל תעלו · על ההר דשם הסכנה מצויה: כי אין ה' בקרבכם · לא כמו שאתם סבורים דאחר שתמסרו נפשכם · תועיל השגחת ה' להיות עמכם גם בדרך נס לא כן: (מג) כי העמלקי והכנעני וגו'. ביאר להם דנהי שלא תהיה מגפתם בדרך עונש · דהרי תשובה הוא כתרים בפני הפורענות · מכ"מ במקום שא"א להנצל אלא בדרך נס · אין התשובה שלא כהוגן מגינה: כי על כן שבתם מאחרי ה' · הנה על אמרם ועלינו אל המקום אשר אמר ה' · היינו לגבול הארץ שניתן לישראל. ע"ז אמר משה טעם שלא תועיל התשובה משום שבזה המה עוברים את דבר ה' שאמר אם אתם תבאו אל הארץ אשר נשאתי את ידי לשכן וגו' · אבל עליה בתחלת ההר שעדיין אינו גבול ישראל · ואינו בכלל הגזירה. היה מן הסברא שתועיל התשובה ומש"כ להצילם ע"ז אמר עוד טעם כי לא יועיל להצילם בדרך נס · כי על כן שבתם מאחרי ה' · שהחטא היה במה שלא רצו ללכת אחריו · והיה בזה חילול השם · ע"כ ולא יהיה ה' עמכם . כי במקום חה"ש אין התשובה מועלת לגמרי · מיהו אם לא היתה הסכנה מצויה לא היו נענשים כעת · שהרי תשובה כתרים בפני הפורענות · אפילו אינו כדאי למחול לגמרי . מכ"מ אינה מגעת להציל בדרך נס והשגחה פרטית מש"ה אמר שהעמלקי והכנעני שם לפניכם · והאי תנגפו: (מד) ויעפילו לעלות. כפרש"י. לשון חיזוק הלב. וכלשון המקרא בחבקוק ב' הנה עופלה לא ישרה נפשו בו · ואע"ג שהיה להם להאמין לאזהרת משה מכל מקום חזקו לבבם לחשוב שאזהרה זו אינה אלא כדי שתהא המס"נ באמת · כמו שמצינו במדרש שה"ש בעת שבאו חנניה מו"ע לשאול את פי יחזקאל הנביא אם יעמוד להם הקב"ה בעת שיפילו עצמם בכבשן האש · היתה התשובה שלא יעמוד · והיה כדי שתהי' מס"נ באמת · זהו לפי הפשט בלשון ויעפילו · אבל מדלא כתיב בלשון אחר ברור על חיזוק הלב מובן שבא הכתוב לכלול בזה עוד כונה אחרת וכפרש"י בשם התנחומא שהוא מלשון אופל. הכונה שהיו הרבה מן המעפילים מאמינים ויודעים שלא יצליחו · ויפלו במלחמה. אבל מכ"מ היה כדאי להם להרג בא"י ולהיות נקבר שם ולא במדבר. אבל ההשגחה באה והפר עצתם בזה ג"כ כאשר יבואר: וארון ברית ה' וגו' · הוא הארון שבקה"ק שהיה בקרב המחנה. אלא פליגי תנאי אי נכלל בזה גם שברי לוחות או רק פרשיות התורה כמש"כ לעיל י' ל"ג: (מה) ויכום ויכתום עד החרמה. בספר דברים א' מ"ד נתבאר שכך היה המעשה. מתחלה עברו דרך שעיר בשלום · ולא מצאו אנשי שעיר לב לעמוד לנגדם. והעפילו לעלות על ההר. אז רדפו אחריהם העמלקי והכנעני והכו אותם כאשר תעשינה הדבורים שלא המיתום · רק בבריחתם בהיותם מוכים ונעים בחזרה על בני שעיר · אז הכתום בשעיר עד חרמה · ונשארו קבורים בשעיר שהוא חו"ל · והופר עצתם · והיינו

ג ועשיתם אשה ליהוה עלה או־זבח לפלא־נדר
או בנדבה או במעדיכם לעשות ריח ניחח
ליהוה מן־הבקר או מן־הצאן: ד והקריב
המקריב קרבנו ליהוה מנחה סלת עשרון בלול
ברבעית ההין שמן: ה ויין לנסך רביעית ההין
תעשה על־העלה או לזבח לכבש האחד: ו או
לאיל תעשה מנחה סלת שני עשרנים בלולה
בשמן שלשית ההין: ז ויין לנסך שלשית ההין
תקריב ריח־ניחח ליהוה: חמישי ח וכי־תעשה
בן־בקר עלה או־זבח לפלא־נדר או־שלמים
ליהוה: ט והקריב על־בן־הבקר מנחה סלת
שלשה עשרנים בלול בשמן חצי ההין: י ויין
תקריב לנסך חצי ההין אשה ריח־ניחח ליהוה:

ת"א ועשיתם אשה. מנחות ל לא: עלה או זבח. שם לא: לפלא נדר. שם ל לא: במעדיכם. שם לא: והקריב. זבחים מז: ויין לנסך. זבחים ל לא: לכבש האחד. מנחות לא: או לאיל. שם לא חולין כג: וכי תעשה בן בקר. מנחות ל:

רש"י

(ג) ועשיתם אשה. אין זה צווי אלא כשתבאו שם ותעלה על לבבכם לעשות אשה לה': לפלא נדר או בנדבה וגו'. או שתעשו האשה בשביל חובת מועדיכם שחייבתי אתכם לעשות במועד: ריח ניחח. נחת רוח לפני: (ד) והקריב המקריב. תקריבו נסכים ומנחה לכל בהמה המנחה כליל והשמן נבלל בתוכה והיין לספלים כמו ששנינו (במסכת סוכה דף מ"ח): (ה) לכבש האחד. על כל האמור למעלה הוא מוסב על המנחה ועל השמן ועל היין: (ו) או לאיל. ואם איל הוא. ורבותינו דרשו או לרבות את הפלגס לנסכי איל (מנחות נ"א פרק פ"ח): (י) אשה ריח. אינו מוסב אלא על המנחה והשמן אבל היין אינו אשה שאינו

העמק דבר

כפילות לשון ויכוס ויכתוס: טו (ג) או זבח. היינו שלמים ביחוד. דא"א לפרש כל קרבנות שבזביחה להפוקי עוף. דאם כן עולה נמ"ל. ותו הא חטאת ואשם שבזביחה ואינו בא בנדר ובנדבה. אלא מיירי רק בשלמים דכתיב בפירוש זבח שלמים: לפלא נדר או בנדבה. ביארנו בספר ויקרא כ"ב כ"א לפי הפשט. בין שעשה בהפלאה היינו שלא כדין שנדר שלא בעת צרה ואסור לנדור. בין בנדבה שהוא מן המובחר. ומשניהם למדנו נדר שהוא כדין היינו שנדר בעת צרה: או במועדיכם. בגמ' מפרש אלו חובת המועד ראיה וחגיגה. דמוספין וכבשי עצרת מפורש במקומם. ותו הרי כאן מדבר בקרבנות יחיד. אלא עולת ראיה ושלמי חגיגה וה"ה כל חובה. וכבר מבואר עולת נזיר ומצורע במקומם ועולת יולדת מרבינן מדכתיב לכבש האחד: (ד) והקריב המקריב וגו'. הוא משלו. ולא כשאר צרכי קרבן כמו עצים ומלח שבאין משל צבור. אבל מנחות ונסכים בא משל המקריב. ועוד יבואר בזה לפנינו: (ה) לכבש האחד. ולהלן במקרא י"א פירש הכתוב או לשה בכבשים או בעזים. ולפי סדר הפרשה היה ראוי לכתוב בזה שמקרא לשה בכבשים או בעזים. ולהלן גבי לשור האחד או לאיל האחד או לשה האחד. ומכאן
יצא

דאנא יהיב לכון: ג ותעבדון קורבנא קדם יי עלתא או נכסת קודשיא לאפרשא נדרא או בנדבתא או במועדיכון למעבד לאתקבלא ברעוא קדם יי מן תורי או מן ענא: ד ויקריב דמקריב קורבניה קדם יי מנחתא סולתא עשרונא דפילא ברבעות הינא משחא: ה וחמרא לנסכא רבעות הינא תעביד על עלתא או לנכסת קודשיא לאמרא חד: ו או לדכרא תעביד מנחתא סולתא תרין עשרונין דפילא במשח תלתות הינא: ז וחמרא לנסכא תלתות הינא תקריב לאתקבלא ברעוא קדם יי: ח וארי תעביד בר תורי עלתא או נכסת קודשיא לפרשא נדרא או נכסת קודשיא קדם יי: ט ויקריב על בר תורי מנחתא סולתא תלתא עשרונין דפילא במשח פלגות הינא: י וחמרא תקריב לנסכא פלגות

העמק דבר

יצא דרשת חז"ל בספרי ובמנחות שם לרבות עולת יולדת וי"א שבמעשר יע"ש. ולפי הפשט נראה ע"פ שנתבאר בספר ויקרא פ' א' הבדל בין כשב לכבש. דכשב הוא כל המין גדולים וקטנים. וכבש הוא קטן. וגם זה בשני אופנים. דיש כבשים בני שנה וגדולים הרבה בקומתן כדאיתא בירו' שקלים שהיו כבשי תמידים מונחים על הגמלים ורגליהם נגררים לארץ ואין קטנותם אלא בשנים. ויש כבש דמשמעו קטנות ממש כמו רוב כבשים בתוך שנתן. ומש"ה כתיב בזה המקרא לכבש האחד המיוחד וכמו דכתיב לשון זה בתמיד הכבש האחד. ולהלן פירש הכתוב דה"ה סתם כבשים בני שנה שהוו במעלתן לעזים ולענין נסכים הכל דין אחד להם: (ו) או לאיל. הלשון משונה. ואם לאיל מיבעי. מזה דרשו חז"ל לרבות את הפלגס לנסכי איל והוי כמו דכתיב ואם פלגס או לאיל. והיינו דתנן במס' פרה פ"א ואם הקריבו מביא עליו נסכי איל ואינו עולה לו מזבחו(א): תעשה מנחה. בכבש כתיב במנחה הקרבה וביין עשיה ובאיל להיפך ובבן בקר בשניהם הקרבה. וענין עשיה הוא כל עשיות שעד הקרבה כמו בילה וכדומה גם ביין עד הניסוך שכשר גם בזר. וכבר נתפרש הכי לעיל ו' י"ז מקרא ועשה הכהן את מנחתו ואת נסכו ע"ש. והנה שנינו בשקלים פ"ו דדרך מיאלין קרבנות היה לקנות מן הגזבר מנחת נסכים. ולא כמו מביא מנחה שמטריח עצמו להביא מביתו בכלי כסף או זהב כמש"כ הרמב"ם בהל' מעה"ק פי"ג. וכמו מביא בהמה שטורח להביא מביתו. אבל לא כן במנחת נסכים. הוא לא עשה מאומה רק שילם דמיהם והכהן הקריב עליו. וכ"ז מרומז בלשון והקריב וגו'. ומכ"מ כתיב בפעם א' תעשה. דאם הביא מביתו והבעלים עשו כל עשיותיו עד הקרבה ג"כ טוב. ומש"ה כתיב בזה הקרבה ובזה עשיה ופעם להיפך. דבכל אופן טוב וכשר: בלולה בשמן. ולא כתיב בלול כמו בכבש ובן בקר. והיינו משום דכתיב כאן תעשה. דמי שקונה מן הגזבר והיא נעשית ביד הכהן. אין הבעלים יודעים מאומה כי אם שקונה עשרון סולת בלול בשמן. משא"כ בעת שהוא עושה. הרי צריך לדעת לעשות לשם מנחה והיא כתובה בלשון נקבה בכל מקום. וכן בפרשת פינחס אבל תעשו כתיב בלולה: (ח) לפלא נדר או שלמים. הלשון מוקשה מאד. וכי נדר אינו שלמים: או נדבה מיבעי. אלא נראה לפי דברינו בפי' לפלא נדר שעשה שלא כדין שנדר שלא בעת צרה אבל בעת צרה אפי' נודר לא מיקרי לפלא נדר שהרי עושה כדין מש"ה אע"ג דלא הוי נדבה ממש. מכ"מ לא מיקרי נדר שהוא לשון מגונה כדתנן בנדרים פ"א כנדרי רשעים כו'. אלא מיקרי סתם שלמים. וזהו הפי' לפלא נדר היינו שלא בעת צרה. או שלמים היינו שנדר בעת צרה והיינו תודה. ומש"ה כתיב ביחוד זה הלשון בבן בקר. ללמדנו שדרך להביא תודה פר משום שמרובה באכילה כדי שיסופר הנס ברבים כמש"כ בספר ויקרא פ' ג. והיינו דאיתא

הרחב דבר

(א) והנה פליגי ר' יוחנן ובר פדא ר"י ס"ל שהוא בריה ואינו יוצא בבכור לא משום איל ולא משום כבש. ובר"פ ס"ל מייתי ומתני ופרש"י ותוס' דמתנה על הנסכים אם כבש הוא יהי המותר לנדבה. וכבר תמהו התוס' בחולין דל"ג דא"כ האיך יעשה במנחה. הלא משונה בבילה. ויישבו דלבר פדא מביא שתי מנחות של כבש ושל איל. והוא דוחק גדול בלשון המשנה. ובאמת גם לשון קושית הגמ' במנחות לב"פ איצטריך קרא לרבוי ספקא. אינו מובן דמשמע דפשיטא דלב"פ ג"כ יש קרא. אלא שקשה למאי איצטריך הלא בל"ז ידענו. או דקתני שמיה גליא. והרי לבר פדא דס"ל להתנות בנסכים אינו נכלל באו לאיל כלל. כיון שמביא גם מנחה של כבש ובנסכים הוא מתנה בנדבה. ואין זה כמו איצטריך קרא למעוטי ספקא בכל הש"ס. וגם הרמב"ם פסק בהל' מעה"ק פי"ן שהוא ספק כבר פדא. ומכ"מ הביא בס"ב לשון המשנה מביא עליו נסכי איל בלי שום תנאי. אלא נראה דודאי לכ"ע מביא עליו נסכי איל בלי תנאי ומדרשה דהאי קרא. ולא פליגי אלא בהא דתנן ואינו עולה לו מזבחו וצריך להביא אחר. ע"ז ס"ל לב"פ דמייתי ומתני אם הראשון חובה זו נדבה. וזה הלשון תלוי במס' מיר ד"ס ובכ"מ על גוף הקרבן. והיינו דמקשה הגמ' אי ספק איל ספק כבש הוא איצטריך קרא כו' והרי קתי שמיה גליא [לפי מש"כ התוס' קידושין דנ"ה בד"ה ודילמא אם הוא דלר"ע דס"ל דנסכי נדבה ע"ג. אישים דוקא. ולא מבעי פירש ע"כ פי' כאן כמש"כ]:

יא כָּכָה יֵעָשֶׂה לַשּׁוֹר הָאֶחָד אוֹ לָאַיִל הָאֶחָד אוֹ־
לַשֶּׂה בַכְּבָשִׂים אוֹ בָעִזִּים׃ יב כַּמִּסְפָּר אֲשֶׁר
תַּעֲשׂוּ כָּכָה תַּעֲשׂוּ לָאֶחָד כְּמִסְפָּרָם׃ יג כָּל־
הָאֶזְרָח יַעֲשֶׂה־כָּכָה אֶת־אֵלֶּה לְהַקְרִיב אִשֵּׁה
רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה׃ יד וְכִי־יָגוּר אִתְּכֶם גֵּר אוֹ
אֲשֶׁר־בְּתוֹכְכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם וְעָשָׂה אִשֵּׁה רֵיחַ־
נִיחֹחַ לַיהוָה כַּאֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ כֵּן יַעֲשֶׂה׃ טו הַקָּהָל
חֻקָּה אַחַת לָכֶם וְלַגֵּר הַגָּר חֻקַּת עוֹלָם
לְדֹרֹתֵיכֶם כָּכֶם כַּגֵּר יִהְיֶה לִפְנֵי יְהוָה׃ טז תּוֹרָה
אַחַת וּמִשְׁפָּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם וְלַגֵּר הַגָּר אִתְּכֶם׃
פ ששי יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יח דַּבֵּר
אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם בְּבֹאֲכֶם אֶל־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה׃ יט וְהָיָה
בַּאֲכָלְכֶם מִלֶּחֶם הָאָרֶץ תָּרִימוּ תְרוּמָה לַיהוָה׃
כ רֵאשִׁית עֲרִסֹתֵכֶם חַלָּה תָּרִימוּ תְרוּמָה
כִּתְרוּמַת גֹּרֶן כֵּן תָּרִימוּ אֹתָהּ׃ כא מֵרֵאשִׁית

בצ"ל ע"פ המסרה

ת"א ככה יעשה . זבחים מה מנחות נא : כל האזרח . זבחים מה נא מנחות עג קד קז תמורה ג : לה' . תמורה שם : וכי יגור אתכם גר . כריתות ט : כאשר תעשו כן יעשה . שם ח : הקהל חקה אחת לכם . קדושין עג : ככם כגר . כריתות שם : יהיה . מנחות קז : בבאכם . כתובות כה נדה מז : והיה באכלכם . סוכה לה פסחים לח כ' הזוהר פ' דברים: מלחם. פסחים לז מנחות ע: ראשית. עירובין כג פסחים לה מנחות פז ע חולין קלה מעילה טו: מראשית . מנחות סז :

ר ש" י

ניתן על האש : (יא) או לשה . בין שהוא בכבשים בין שהוא בעזים כבש ושה קרויים בתוך שנתם : איל . בן שלשה עשר חדש ויום אחד : (יב) כמספר אשר תעשו . כמספר הבהמות אשר תקריבו ככה תעשו נסכים לכל אחד מהם : כמספרם . של בהמות מספרם של נסכים : (טו) ככם כגר . כמותכם כן גר וכן דרך לשון עברית כגן ה' כארץ מצרים כן ארץ מצרים . כמוני כמוך כעמי כעמך : (יח) בבואכם אל הארץ . משונה ביאה זו מכל ביאות שבתורה שבכולן נאמר כי תבא כי תבאו לפיכך כולן למדות זו מזו וכיון שפרט לך הכתוב באחת מהן שאינה אלא לאחר ירושה וישיבה אף כולן כן אבל זו נאמר בה

העמק דבר

בתענית דף כ"ג הביאו לי פר הודאה . משמע שהיה מנהג ידוע להביא על הודאה פר: (יא) ככה יעשה. אפי' אם הגוי מקריב והוא אינו מביא נסכים משלו . מכ"מ ככה יעשה מקופת הצבור . והדברים עתיקים בסוגית הגמ' : (יב) במספר אשר תעשו . היינו צבור המקריבין קיץ המזבח : תעשו לאחד . אפי' לאחד מיוחד . ובא ללמדנו שאם אין לצבור נסכים בשביל כל המספר יכולין להביא עתה לאחד . ואחר כשישיגו יביאו עוד עד שיהיה כמספרם : (יג) כל האזרח יעשה ככה את אלה . היינו שיכול

הינא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי: יא כדין יתעביד לתורא חד או לדכרא חד או לאמר באמריא או בעזיא: יב כמנין דתעבדון כדין תעבדון לחד כמנינהון: יג כל יציבא יעביד כדין ית אלין לקרבא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי: יד וארי יתגיר עמכון גיורא או דביניכון לדריכון ויעבד קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי כמא דתעבדון כן יעביד: טו קהלא קימא חד לכון ולגיורא דאתגיר קים עלם לדריכון כותכון כגיורא יהי קדם יי: טז אוריתא חדא ודינא חד יהי לכון ולגיורא דיתגיר עמכון: יז ומליל יי עם משה למימר: יח מליל עם בני ישראל ותימר להון במיעלכון לארעא דאנא מעיל יתכון לתמן: יט ויהי במיכלכון מלחמא דארעא תפרשון אפרשותא קדם יי: כ ריש אצותכון חלתא תפרשון אפרשותא כמא דמפרשין מן אדרא כן תפרשון יתה: כא מריש

רש"י

בבואכם משנכנסו בה ואכלו מלחמה נתחייבו בחלה: (כ) ראשית עריסותיכם. כשתלושו כדי עיסותיכם שאתם רגילין ללוש במדבר וכמה היא וימודו בעומר לגלגלת (שמות ט"ז) ושיעורו מ"ג ביצים וחומש ביצה: תרימו. מראשיתה כלומר קודם שתאכלו ממנה חלה אחת תרימו תרומה לשם ה': חלה. טורטי"ל בלע"ז (דער פלאדען . קוכען): כתרומת גרן. שלא נאמר בה שיעור ולא כתרומת מעשר שנאמר בה שיעור אבל חכמים נתנו שיעור לבעל הבית אחד מעשרים וארבעה ולנחתום אחד מארבעים ושמונה: (כא) מראשית עריסותיכם. למה נאמר לפי שנאמר ראשית עריסותיכם שומע אני

העמק דבר

להביא מנחת נסכים נדבה בפ"ע: (יד) או אשר בתוככם. שכבר נתגייר והוא בתוככם ועדיין לא הביא קרבן יביא עתה קרבן: לדורותיכם. אם יהיה כן. ולכאורה אינו מובן היאך אפשר שיהיה כבר בתוככם לדורותיכם והרי זה אינו אפשר אלא בזה הדור. אלא היינו דאיתא בכריתות דף ח' דגר אע"ג שצריך להרצאת דמים מכ"מ אפשר לקבל גר בזה"ז אע"ג דליכא קרבן. ולמדו בגמ' מדכתיב או אשר בתוככם לדורותיכם. ולא מדכתיב לדורותיכם לחוד ל"ל הא. שהרי מצינו כ"פ דכתיב לדורותיכם במצוה שאינה נוהגת אלא בזמן שבהמ"ק קיים. אלא מדכתיב לדורות גבי אשר בתוככם וזה א"א אלא באופן שקבלו גרים בזמן שאין בהמ"ק קיים ואחר כך נבנה בהמ"ק. ע"ז כתיב לדורותיכם שצריך הרצאת דמים. ממילא למדנו שמקבלין גרים בזה"ז: ועשה אשה וגו'. מחויב לעשות כמו שאמרנו: כאשר תעשו בנסכים. כן יעשה. אף ע"ג שהוא קרבן חובה ע' לעיל ג': (טו) חקה אחת. ע' במקרא הסמוך: לפני ה'. במצות שמפורש בתורת ה': (טז) תורה אחת ומשפט אחד. ההוראות שמוסיפים חכמי כל דור נקרא תורה. וד"מ שאינו מפורש בתורה הוא משפט צדק מצד השכל על כ"ז כתיב יהיה לכם ולגר וגו'. יהיה שוה בלי חלוק. והנה קרא הכתוב מצות המפורשות בתורה חקה. והיינו כמש"כ בספר שמות י"ח ט"ז. דכל המצות המפורשות בתורה אע"ג שיש להם טעם. מכ"מ אפי' במקום שסר הטעם המצוה במקומה עומדת. וגם פעמי המצוה המה בלי טעם ואינן אלא חקה. שאחר שמפורש בתורה הן חקים ששמים וארץ עומדים עליהם כמש"כ בספר ויקרא ר"פ בחקתי. אבל הוראת חכמי הדור אזיל בתר טעמא. ובשעה שנשתנה הטעם נשתנה הדין. משום הכי קראן הכתוב תורה ומשפט: (יט) באכלכם. דוקא אכילתכם. ולא מאכל בהמה. וכדתנן במס' חלה עיסת הכלבים בזמן שאינה ראוי' לאכילת אדם פטורה מן החלה: מלחם הארץ. מזה למדנו דגם לחם קובע לחלה. אע"ג שלא היה בשעת עריכה שיעור חלה. והיינו דקיי"ל דהסל מצרפן לחלה. (הכי מבואר בשאלתות סי' ע"ג ורי"ף פ' א"ע והרמב"ם הל' ביכורים) והא דלא כתיב לחם תרימו תרומה כמו שכתוב בעריסה חלה תרימו תרומה עוד יבואר בסמוך: (כ) ראשית עריסותיכם חלה. עריסה הוא גיבול. ואמר הכתוב דבשעה שמחלקין העריסה לחלות צריך לעשות חלה אחת לכהן. והוא יותר מכדי שיעור נתינה. אלא שיעור הראוי לאפות חלה בפ"ע ושיערו חכמים אחד מכ"ד. היינו דשיערו דעריסה של מ"ג ביצים שהוא עומר. אפשר לחלק על כ"ד חלות. וזה אינו אלא במפריש מעריסה חייב להפריש שיעור חלה ולאפות לכהן. אבל אם כבר אפה ולא הפריש מעריסה והחלות היו גדולות שוב א"צ ליתן לחם אחד לכהן. אלא כשיעור שהיה מפריש מעריסה שהוא אחד מכ"ד ככה מקצה מלחם כשאפה. והיינו דכתיב במקרא הקודם מלחם הארץ פי' מקצת מן הלחם: כתרומת גורן. שהיא באה לברך הדגן והגורן. וע"כ היו ישראל נזהרים בה ביותר כמש"כ להלן י"ח כ"ד ובספר שמות כ"ב כ"ח. כך תהי' תרומת העיסה באה

עֲרִסֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ לַיהוָה תְּרוּמָה לְדֹרֹתֵיכֶם׃ ס כב וְכִי תִשְׁגּוּ וְלֹא תַעֲשׂוּ אֵת כָּל־הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה׃ כג אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֲלֵיכֶם בְּיַד־מֹשֶׁה מִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה וָהָלְאָה לְדֹרֹתֵיכֶם׃ כד וְהָיָה אִם מֵעֵינֵי הָעֵדָה נֶעֶשְׂתָה לִשְׁגָגָה וְעָשׂוּ כָל־הָעֵדָה פַּר בֶּן־בָּקָר אֶחָד לְעֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה וּמִנְחָתוֹ וְנִסְכּוֹ כַּמִּשְׁפָּט וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּת חסר א׳׃ כה וְכִפֶּר הַכֹּהֵן עַל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִסְלַח לָהֶם כִּי־שְׁגָגָה הִוא וְהֵם הֵבִיאוּ אֶת־קָרְבָּנָם אִשֶּׁה לַיהוָה וְחַטָּאתָם לִפְנֵי יְהוָה עַל־שִׁגְגָתָם׃ כו וְנִסְלַח לְכָל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם כִּי לְכָל־הָעָם בִּשְׁגָגָה׃ ס שביעי כז וְאִם־נֶפֶשׁ אַחַת תֶּחֱטָא בִּשְׁגָגָה וְהִקְרִיבָה עֵז בַּת־

ב׳ טעמים

ת״א לדורותיכם. בכורות יב: וכי תשגו. שבת סט הוריות ח: אשר צוה ה׳. שם: מן היום אשר. קדושין לט הוריות ח: והיה אם. תענית כד ברכה ד הוריות ה ו ח: כמשפט. הוריות יג זבחים כ: והם הביאו את קרבנם. שם מא: כי לכל העם. הוריות ה: ואם נפש אחת. יבמות ס:

רש״י

ראשונה שבעיסות תלמוד לומר מראשית מקצתה ולא כולה: תתנו לה׳ תרומה. לפי שלא שמענו שיעור לחלה נאמר תתנו שיהא בה כדי נתינה (ספרי): (כב) וכי תשגו ולא תעשו. ע״ז היתה בכלל כל המצות שהצבור מביאין עליה פר והרי הכתוב מוציאה כאן מכללן לידון בפר לעולה ושעיר לחטאת: וכי תשגו וגו׳. בע״ז הכתוב מדבר או אינו אלא באחת מכל המצות ת״ל את כל המצות האלה מצוה אחת שהיא ככל המצות מה העובר על כל המצות (כריתות ז׳) פורק עול ומפר ברית ומגלה פנים אף מצוה זו פורק בה עול ומפר ברית ומגלה פנים ואיזו זו ע״ז (ספרי): אשר דבר ה׳ אל משה. אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום (הוריות ח׳) כדכתיב אחת דבר אלהים שתים זו שמענו (תהלים ס״ב): (כג) את כל אשר צוה וגו׳. מגיד שכל המודה בע״ז ככופר בכל התורה כולה ובכל מה שנתנבאו הנביאים שנא׳ מן היום אשר צוה ה׳ והלאה (ספרי): (כד) אם מעיני העדה נעשתה.

העמק דבר

להניח ברכה אל ביתך. היינו ברכה בעיסה וכמו שאמר יחזקאל הנביא מ״ד וראשית עריסותיכם תתנו לכהן להניח ברכה אל ביתך. אבל זה אינו אלא בעיסה ומתברך העיסה בלישה משא״כ בלחם אפוי א״א להתברך עוד. ואמר הכתוב ראשית עריסותיכם. בתחלת העריסה שהוא הגיבול שאף ע״ג שלא נגבלה כולה יכול או מצוה להפריש חלה. והכי אי׳ בירו׳ חלה רפ״ד: (כא) מראשית עריסותיכם. מקצת עריסות א״צ להרום חלה שלימה שהוא א׳ מכ״ד. אלא תתנו. איזה נתינה חשובה וניתן הדבר לחכמים. וקבעו דחלת נחתום אינו אלא א׳ ממ״ח שהוא פחות משיעור החלה הראוי לאפות בפ״ע. וכן בעיסה

אַצְוָתְכוֹן תִּתְנוּן קֳדָם יְיָ אַפְרָשׁוּתָא לְדָרֵיכוֹן: כב וַאֲרֵי תִשְׁתְּלוּן וְלָא תַעַבְדוּן יָת כָּל פִּקּוֹדַיָּא הָאִלֵּין דְּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה: כג יָת כָּל דְּפַקֵּיד יְיָ לְוָתְכוֹן בִּידָא דְמֹשֶׁה מִן יוֹמָא דְפַקֵּיד יְיָ וּלְהָלָא לְדָרֵיכוֹן: כד וִיהֵי אִם מֵעֵינֵי כְנִשְׁתָּא אִתְעֲבִידַת לְשָׁלוּ וְיַעְבְּדוּן כָּל כְּנִשְׁתָּא תּוֹר בַּר תּוֹרֵי חַד לַעֲלָתָא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ וּמִנְחָתֵיהּ וְנִסְכֵּיהּ כִּדְחָזֵי וּצְפִיר בַּר עִזֵּי חַד לְחַטָּאתָא: כה וִיכַפַּר כַּהֲנָא עַל כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִשְׁתְּבֵיק לְהוֹן אֲרֵי שָׁלוּתָא הִיא וְאִנּוּן אַיְתִיאוּ יָת קוּרְבַּנְהוֹן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ וְחוֹבַתְהוֹן קֳדָם יְיָ עַל שָׁלוּתְהוֹן: כו וְיִשְׁתְּבֵיק לְכָל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְגִיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיהוֹן אֲרֵי לְכָל עַמָּא בְּשָׁלוּתָא: כז וְאִם אֱנָשׁ חַד יֵיחוֹב בְּשָׁלוּ וִיקָרֵיב עִזָּא בַּת שַׁתַּהּ לְחַטָּאתָא: כח וִיכַפַּר כַּהֲנָא

רש"י

לשגגה. אם מעיני העדה נעשתה עבירה זו על ידי שוגג שטעו והורו על אחת מן העבודות שהיא מותרת לעבוד ע"א בכך: לחטת. חסר א' שאינו כשאר חטאות שבכל החטאות שבתורה הבאות עם עולה החטאת קודמת לעולה שנאמר ואת השני יעשה עולה (ויקרא ה') וזו עולה קודמת לחטאת (הוריות י"ג זבחים צ'): (כה) הביאו את קרבנם לפני ה'. זה האמור בפרשה הוא פר העולה שנאמר אשה לה' (ספרי יבמות מ'): וחטאתם. זה השעיר: (כז) תחטא בשגגה. בע"א: עז בת

העמק דבר

שנתמלאו שני בפחות. אך כדי נתינה שהוא בכזית: (כב) את כל המצות האלה. ה"א לפרש שיעברו על כל מ"ע בפרטות. שהוא מן הנמנע. אלא ע"כ הכונה שיעברו על דבר אחד שבזה יהא נעקר כל המצות. והיינו בע"ז. שממילא חלף ועבר את אשר דבר ה'. אחרי שעובד ע"ז. הרי מעשיהם לשם דבר ע"ז ולא לשם ה': (כג) את כל אשר צוה ה' אליכם ביד משה. היינו תורה שבע"פ שלא היה דבור מפורש אלא בלווי וכדאי' בברכות ד"ה ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה. המצוה זו משנה. וכתיב כל אשר צוה דבזה ג"כ נכלל שני אופני תורה שבע"פ. אלא הלכות המקובלות מהקב"ה. שנית מה שהעלה משה בעמלו ע"פ י"ג מדות ופלפול הלכה. וכמו שביארנו בארוכה ריש ספר דברים מקרא ככל אשר צוה ה' את משה יע"ש. והיינו לשון ביד משה דמפרש בגמ' כריתות דף י"ג זו גמרא. ופי' בכח משה ועמלו ומכ"מ הוא בסיעתא דשמיא: מן היום אשר צוה ה' והלאה לדורותיכם. היא פלפולה ש"ת שנתוסף מימות משה ואילך מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש. והכל בא בלווי בהר סיני. ולמדנו בזה דאפי' עמל תורה שיגע בעצמו כמו ירבעם אחאב ומנשה דאע"ג שהיו עובדי ע"ז מכ"מ היו עמלים בתורה כדאיתא בפ' חלק דף ק"ג ב'. אבל אינו נחשב כלום ולא מיקרי בזה עמל תורה כלל. אחרי שבדעתו לא לשם ה' היא: (כה) והם הביאו את קרבנם אשה לה'. כל המקרא הלז והסמוך לו נראה מיותר לפי הפשט. ונראה כלפי דמלינו דחזקי' המלך וכן עזרא ועולי גולה הביאו שעירי ע"ז שעבדו הדור לפניהם וכבר הקשו בהוריות ספ"א והא מזידין הוי ומשני הוראת שעה היתה. ודוחק לומר שהיה הדבר בנבואה ממש שכך יעשו. אלא שלמדו ממקרא זה דאע"ג דעיקר מ"ע זו להקריב חטאת לצבור של ע"ז אינו כי אם בשגגת הוראה דסנהדרין. מכ"מ אם כבר הביאו הקהל על חטאתם בשגגה שעירי ע"ז. הקב"ה סולח להם. והיינו דכתיב והם הביאו וגו'. אם כבר הביאו אע"ג שאינו מ"ע. וזה מיקרי הוראת שעה. דכאן למדנו שאפשר לעשות כן. וכיב"ז ביארנו לעיל ה' ו' לענין מעשר בהמה. ולהלן י"ח פסוק י"ט לענין תרומה. והוסיף המקרא וחטאתם לפני ה' על שגגתם. לבאר דהא דיתא דחטאת ע"ז עולה לרצון ע"פ הוראת שעה אע"ג שאין בו דיני הוראת עיני העדה בכל הפרטים כפי המצוה אבל עדיין קשה הא הוי מזידין. והאיך אפשר שיהיו המזידין מתכפרין ע"י קרבן. מש"ה ביאר המקרא שאע"ג שהמתחטאים היו במזיד וגם להכעיס מכ"מ חטאת כל ישראל לפני ה' אינו אלא על שגגתם וכאשר יבואר עוד במקרא הסמוך: (כו) ונסלח לכל עדת בני ישראל וגו' כי לכל העם בשגגה. שאינו דומה יחיד העובד ע"ז דאז ודאי יש לחקור אם היה בשוגג ומתכפר בקרבן או במזיד. משא"כ כל העם השוטים אחרי מנהליהם מסתמא רוב העם בשגגה. דגופא בתר רישא אזיל. והכל הולך אחר הרוב ורובו ככולו. וזהו שמסיים הכתוב כי לכל העם בשגגה. זהו פשט המקרא. והדרשה בספרי ע"ז הדרש: (כז) עז בת שנתה. בהטאת חלב כתיב כבשה או שעירת עזים. וכבר למדנו שהמה בתוך שנה. דסתם כבש ושעיר עזים המה בני שנה כמש"כ הרמב"ם הל' מעה"ק פרק ב' ה"ד כ"מ דכתיב כבש או כבשה או כבשים ה"ז בני שנה שעיר עזים כ"ש. אבל כאן דכתיב עז נצרך הכתוב לפרש ב"ש:

שְׁנָתָהּ לְחַטָּאת: כח וְכִפֶּר הַכֹּהֵן עַל־הַנֶּפֶשׁ הַשֹּׁגֶגֶת בְּחֶטְאָה בִשְׁגָגָה לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עָלָיו וְנִסְלַח לוֹ: כט הָאֶזְרָח בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם תּוֹרָה אַחַת יִהְיֶה לָכֶם לָעֹשֶׂה בִּשְׁגָגָה: ל וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־תַּעֲשֶׂה ׀ בְּיָד רָמָה מִן־הָאֶזְרָח וּמִן־הַגֵּר אֶת־יְהוָה הוּא מְגַדֵּף וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמָּהּ: לא כִּי דְבַר־יְהוָה בָּזָה וְאֶת־

הה"א רפה ע"פ המסרה

ת"א וכפר הכהן. הוריות ז מנחות עד קט: תורה אחת. שבת סח קנג יבמות ט הוריות ח כריתות ב ג: והנפש אשר תעשה. שבת סח כט קיב יבמות ט סנהדרין כט כריתות ג הוריות ח: את ה' הוא מגדף. סנהדרין נ כריתות ז: ונכרתה. סנהדרין סד: כי דבר ה' בזה. ברכות כד סנהדרין לט שבועות ג:

רש"י

שנתה · שאר עבירות יחיד מביא כשבה או שעירה וזו קבע לה שעירה: (ל) ביד רמה · במזיד: מגדף · מחרף כמו והיתה חרפה וגדופה (יחזקאל ה') · אשר גדפו נערי מלך אשור (ישעיה ל"ז) ועוד דרשו רבותינו מכאן למברך את השם שהוא בכרת (סנהדרין נ'): (לא) דבר ה' · אזהרת ע"א מפי

העמק דבר

(כח) הנפש השוגגת בחטאה בשגגה לפני ה'. כ"ז יתור לשון. מש"ה דרשו חז"ל בהוריות הנפש זה כה"ג. פי' שהוא בעל נפש גבוהה יותר מכל ישראל · השוגגת זה הנשיא פי' שעלול להיות שוגג בשארי עבירות. ומש"ה כתיב ביה אשר נשיא יחטא. בשביל שהוא אינו נזהר בקלות מגיע גם להחמורות עד שמגיע לחטוא גם בע"ז. זהו הדרש. ולפי הפשט בא הכתוב ללמדנו שאין אדם עשוי לחטוא בע"ז בשוגג עד שיקדים בשגגות הרבה · והוא לא נזהר עד שבא לחטוא גם בע"ז שהוא חטא לפני ה': (כט) תורה אחת יהיה לכם לעושה בשגגה. קאי לעושה בשגגה מיותר · ומכאן דרשו חז"ל יבמות ס"א ובכ"מ שהוקשו כל חייבי שגגות לע"ז שאין מביאין חטאת אלא על ח"כ כע"ז · ולפי הפשט ה"פ · באשר החמיר הכתוב בשגגת ע"ז להביא דוקא עז כי היכי דלהוי ליה כיסופא כדאיתא בסוטה דף ל"ב · וס"ד דדוקא ישראל שאינו רגיל לחטוא בע"ז החמורה אם לא שכבר היה נפש השוגגת בכמה איסורים כמש"כ. משא"כ גר שהרגלו בע"ז ומש"ה עלול להגיע לע"ז בשגגה אפי' היה נזהר הרבה בשארי דברים · א"כ אפשר שיהא מביא כשבה או שעירה כמו בחטאת חלב. והא דכתיב לעיל חקה אחת לכם ולגר הגר. היינו דוקא במקום דס"ד דגר גרע מישראל הוא דהשוה הכתוב בכ"מ · כמו בפרשת נסכים ועוד פרשיות בזה השוה הכתוב גר לכל ישראל · אבל כאן הייתי אומר דגר עדיף מישראל · מש"ה חזר ופירש דמכ"מ לא חלקה תורה לעושה בשגגה: (ל) אשר תעשה ביד רמה · פי' הרמב"ם בפי' המשניות ובס' המורה בשלישי פמ"א · דזה קאי על כל פרטי המצות אפילו על מ"ע. דזה שחלקה תורה בעונשין. היינו אלא כשעושה מחמת תאוה או עצלות וכדומה. אבל כשעושה ביד רמה נגד דבר ה' · והרי זה מומר להכעיס · דומה למודה בע"ז ולכופר בכה"ת שנתן הקב"ה ונמצא זה המקרא מחובר לדלקמיה דכתיב את כל המצות האלה. ונתבאר דהעובד ע"ז ה"ז כאלו לא עשה כל המצות וכאלו לא למד לא תורה שבכתב ולא תורה שבע"פ אע"ג שהוא עושה ולומד וע"ז הוסיף זה המקרא דה"ה מי שעשה ביד רמה בדבר א' מה"ת הכי הוא. וכדאי' בבכורות דף ל' דהבא לקבל דברי חבירות חוץ מדבר א' אין מקבלין אותו · וה"ה בישראל שכופר בד"א · והכי אי' בירו' פ' חלק כי דבר ה' בזה אין לי אלא בזמן שביזה ד"ת מניין אפי' כפר במקרא א' בתרגום א' בק"ו א' ומפרש במקרא א' ואחות לוטן תמנע בתרגום א' יגר שהדותא בק"ו א' כי שבעתים יוקם קין וגו' ת"ל ואת מצותו הפר (א) · ופי' עוד הכתוב את ה'

הרחב דבר

(א) וזהו דאי' בחגיגה ד"ה ר"י כי מטי להאי קרא בכי והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר ובעושקי שכר שכיר כו' אריב"ז אוי לנו ששקל עלינו הכתוב קלות כחמורות. והוא תמוה באמת היאך שוקלין קלות כחמורות. אבל המקרא מסייע ולא יראוני. פי' שעושין ביד רמה לא כעושה מחמת תאוה שקשה עליו לכבוש את יצרו. אבל מכ"מ יש לו צער ויראת העונש. אלא בלי יראה כלל ובהפקרות. בזה האופן נשקל קלות כחמורות:

על אנש דאשתלי במחביה בשלו קדם יי לכפרא עלוהי וישתבק ליה: כט יציבא בבני ישראל ולגיוריא דיתגיירון ביניהון אוריתא חדא יהי לכון לדיעביד בשלו: ל ואנש דיעביד בריש גלי מן יציביא ומן גיוריא קדם יי הוא מרגיז וישתיצי אנשא ההוא מגו עמיה: לא ארי על פתגמא דיי בסר וית

העמק דבר

הוא מגדף ונכרתה וגו' כי דבר ה' בזה וגו' הכרת תכרת וגו'. המשך הכתובים · דמי שעושה ביד רמה הוא אחד משני אופנים · א' שבא בזה לבזות את ה' המצוה · אפי' הוא מאמין אשר דבר ה' ראוי לדקדק בהם · כי לא דבר רק הוא. אבל כדי להכעיס את ה' ולהראות שאין פחדו עליו עושה דבר שגם בשכלו מבין ומאמין שאין לעשות כן כמו דאיתא בסנהדרין דף ק"ג גבי אמון שבא על אמו · כלום אני עושה אלא להכעיס את בוראי : והתכלית מזה חשבו כדי שירחיק הקב"ה השגחתו ממנו · ויהא תחת הטבע ככל המון הגוים . וביארנו יותר בפ' נצבים ב' שאינו רוצה להכעיס את הבורא ית"ש . אלא שאינו מאמין בתורה שהיא ממנו ית' או שיש בה כ"כ חשיבות לדקדק על כל קוץ וקוץ לדרוש מזה הלכות לאין קץ · וזה האופן אע"ג שנראה שאינו ראוי לעונש כמו הראשון שעושה להכעיס · מכ"מ באמת הוא עוד גרוע . משום שהמאמין בתורה אלא שמכוין להכעיס את בוראו אינו אלא לשעה ואינו תדיר אחרי שדבר ה' אינו נבזה בדעתו · משא"כ מי שאין מאמין בתורה או בדרשות דקדוקי התורה-שוב אין תקוה שתבוא השעה שישוב להאמין · ומפרש הכתוב דמי שעושה ביד רמה **את ה' הוא מגדף** · אם הוא בא מאמת שבא לגדף את ה' ה"ז ונכרתה וגו' · ואם **כי דבר ה' בזה** · לחשוב שאין בדבר ה' חשיבות לדקדק בהם . ממילא **ואת מצותו הפר** · היינו תורה שבע"פ הפר לגמרי וכמש"כ בס' ויקרא א' א' בפירוש המקרא בס' ישעיה ה' . אזי **הכרת תכרת הנפש וגו'** · **זהו** המשך הענין לפי הפשט (א) : **(לא) כי דבר ה' בזה וגו'** · להגהי' בסנהדרין דס"ד ובכ"מ דמיירי בע"ז · משמעו שעושה המצות לשם ע"ז · **ובזה הוא**

הרחב דבר

(א) ובגמרא פלפלו הרבה בפי' את ה' הוא מגדף . היינו בכריתות פ"א דפליגי ר"ע וחכמים אי מגדף שהוא מברך את ה' מביא קרבן על השוגג . דר"ע מחייב קרבן כמו על כל ה"כ וחכמים פליגי משום דגבי קרבן כתיב בעשושה לעשה בשגגה . ואין במגדף מעשה בשגגה . ומפרש הגמ' דטעם מחלוקתן . דר"ע מפרש את ה' הוא מגדף . הוא מברך . וא"כ למדנו כרת במברך מהאי קרא דכתיב במקום קרבן . אלמא דילא מברך מן הכלל להיינו קרבן אפי' בלי מעשה . וחכמים סברי דפי' את ה' הוא מגדף היינו עובד ע"ז . והא דמברך חייב כרת לא מהאי קרא נ"ל אלא מדכתיב בפ' אמור איש איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו . ונ"ל מדכתיב חטאו ישא בפסח . דכתיב בי' וחדל לעשות הפסח ונכרתה וגו' . ולפי זה הא דתנן במשנה דכריתות המגדף על מברך את השם . היינו באמת לדעת חכמים דמפרשי האי קרא בעובד ע"ז . אלא לדעתי' דר"ע הכי פרש"י בכריתות שם והר"ן בהי' סנהדרין פ' ד"מ במשנה המגדף אינו חייב עד שיפרש השם . וכזו השיטה אזיל סוגי' בפסחים דצ"ג ב' גבי פסח שני ובסנהדרין דס"ג א' בתימרא דרב דכיון שאמר אלי אתה חייב קרבן · מפרש בגמ' דאזיל לדעת ר"ע דמחייב קרבן במגדף . ומקשה א"כ פשיטא ומשני מ"ד עד כאן לא מחייב ר"ע קרבן אלא במגדף דכתיב בי' כרת במקום קרבן (כצ"ל והסר בדפוסין הני תיבות במקום קרבן) אבל הכא דלא כתיב בי' כרת במקום קרבן אימא לא קמ"ל דאתקושי איתקיש דכתיב ויעבדוהו לו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך וגו' . פי' זה הכיקש ברור לר"ע בסברי עיקר חיוב מיתה באומר אלי אתה נ"ל מהקישא דא כפרש"י במשנה . וכן חיוב קרבן לר"ע מהקישא דא . אלא דלרבנן דלא מחייבי במגדף קרבן . א"כ לא מצינו בשום מקום לחייב קרבן בלא במעשה . ממילא לא מהני האי הקישא לחייב קרבן . מבא"כ לר"ע מהני הקישא גם לקרבן . זהו סוגית הש"ס . אבל הרמב"ם בהל' ע"ז פ"ג ה"ו כ' כל המודה בעבודת כוכבים כו' ה"ז מחרף ומגדף וכו' וה' העובד כוכבים ומזלות וא' המגדף כו' בנא' והנפש אשר תעשה וגו' לפיכך כו' הרי דמפרש האי קרא בתרתי ודלא כהני תנאי . ולענין תולין שנה רבינו פלוגי בהל' סנהדרין פט"ו מ"ע היה לתלות את המגדף כו' בנא' כי קללת אלהים תלוי הרי מגדף אמור ובעבודת כוכבים כתיב את ה' הוא מגדף . וכ"ז הוא נגד המפורש בסנהדרין דמ"ה ב' וחכ"א מה מקלל זה שכפר בעיקר אף כל שכפר בעיקר . ומפרש בגמ' דנ"ל מכלל ופרט . ואע"ג שאין בכלל אלא מה שבפרט . מכ"מ כיון דמרוחקין זמ"ז אין דנין בכלל ופרט. אלא כלל ופרט וכלל ומרבינן עבודת כוכבים שהוא כופר בעיקר כמו מגדף . ולא כהרמב"ם שכ' דמשמעות כי קללת אלהים תלוי קאי בעבודה כוכבים שהוא בכלל מגדף . והוא פלא . אבל באמת שיטת הרמב"ם כפי' דהאי קרא . הולך ואור בגוף המשנה ואמוראי אחריני . במשנה שסברי סתמא דמתניתין בם כי קללת אלהים תלוי מפני מה זה תלוי מפני שקילל את השם. וקשה לזה הטעם עובד עבודת כוכבים מא"ל . אלא ס"ל דעובד עבודת כוכבים היינו קללת ה' וא"צ ללמוד מכו"פ וכלל . ותדע עוד שסברי בנדה דמ"א הוא מחלוקת אביי ורבא וס"ל לרבא דכלל ופרט המרוחקין הווין כלל ופרט שאין בכלל אלא מה שבפרט . וא"כ מנלן עובד עבודת כוכבים שהיה בתלי' אלא שהוא במשמעות כי קללת אלהים תלוי . וסוגי' דסנהדרין אזיל לפי לבון הברייתא מה מגדף שכופר בעיקר אף כל שכופר בעיקר . הרי למד בתורת כו"פ . וס"ל כאביי שאין דנין בכו"פ וכבר מבואר בב"ק דפ"ה א' דפליגי בזה תנאי . והאי תנא נסרש כי קללת אלהים תלוי בלא כמשנתנו אלא כדתני' שם דמ"ו ב' תני' אמר ר"מ מבלו משל למה"ד לשני אחים תאומים כו' כל הרואה אותו אומר כו' אבל תנא דמשנתנו לא ס"ל הכי . והיינו דתנן המגדף בסנהדרין ובכריתות לענין מברך . דר"ע מפרשי האי קרא את ה' הוא מגדף בתרוייהו . ולא כפרש"י והר"ן . והא דפליגי ר"ע וחכמים במגדף אי חייב קרבן . לא פליגי אלא בסברה אי עקימת שפתיו הוי מעשה בכה"ת כולה או לא . והכי אזיל הסוגי' במחלוקת ר' יוחנן ור"ל בסנהדרין דס"ה א' לענין בעל אוב וידעוני . ולא כסוגי' דכריתות דלא פליגי אלא במגדף ומשום דכתיב כרת במקום קרבן וכן כהא דאי' בכריתות ובפסחים הנ"ל .
דלהכמים

מִצְוָתוֹ הֵפַר הִכָּרֵת ׀ תִּכָּרֵת הַנֶּפֶשׁ הַהִוא עֲוֺנָהּ בָהּ׃ פ לב וַיִּהְיוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר וַיִּמְצְאוּ אִישׁ מְקֹשֵׁשׁ עֵצִים בְּיוֹם הַשַּׁבָּת׃ לג וַיַּקְרִיבוּ אֹתוֹ הַמֹּצְאִים אֹתוֹ מְקֹשֵׁשׁ עֵצִים אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וְאֶל כָּל־הָעֵדָה׃ לד וַיַּנִּיחוּ אֹתוֹ בַּמִּשְׁמָר כִּי לֹא פֹרַשׁ מַה־יֵּעָשֶׂה לוֹ׃ ס לה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מוֹת יוּמַת הָאִישׁ רָגוֹם אֹתוֹ בָאֲבָנִים כָּל־הָעֵדָה מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃ לו וַיֹּצִיאוּ אֹתוֹ כָּל־הָעֵדָה אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וַיִּרְגְּמוּ אֹתוֹ בָּאֲבָנִים וַיָּמֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ מפטיר לז וַיֹּאמֶר

הה"א רפה ע"פ המסרה

ת"א הכרת תכרת. יומא לו סנהדרין כ סד: בה. כריתות כה: ויהיו בני ישראל. שבת לו ס' הזוהר תחלת הפ' עלותה: המוצאים אתו. סנהדרין מא: כי לא פרש. שם עח:

רש"י

הגבורה והשאר מפי משה: עונה בה. בזמן שעונה בה שלא עשה תשובה: (לב) ויהיו וגו' במדבר וימצאו. בגנותן של ישראל דבר הכתוב שלא שמרו אלא שבת ראשונה ובשניה בא זה וחללה (כריתות ז'): (לג) המוצאים אותו מקושש. שהתרו בו ולא הניח מלקושש אף משמצאוהו והתרו בו (ספרי): (לד) כי לא פורש מה יעשה לו. (לא היו יודעים) באיזו מיתה ימות אבל יודעים היו שמחלל שבת במיתה (ספרי סנהדרין ע"ח): (לה) רגום. לפידגס בלע"ז (שטייניגענד) וכן הלוך אלג"ש (געהענד) וכן זכור ושמור: (לו) ויוציאו אותו. מכאן שבית הסקילה חוץ ורחוק מב"ד (סנהדרין

העמק דבר

מבזן. ומפר מצות ה'. ורבי בשבועות דף י"ג מפרש כמשמעו שהוא פורק עול המצות שאין בהם ממש. או מגלה פנים וה"ז מבזן שעושה בהם כמו שלבו חפץ: עונה בה. הדרש פרש לכשעשה תשובה ולפי הפשט הוא עפ"י דאי' בר"ה דף י"ז אבל המינין כו' נידונין לדורי דורות גיהנם כלה והם אינם כלין. מבואר מזה דשאר חייבי כריתות אינן לעולם אלא לעת כפי הומר העבירה. וגם אינו דומה חייב כרת א' למי שעבר כמה עבירות של ח"כ. והכל במשפט צדק של שופט צדק סלה. אמנם לא ידח נדח לעולם אבל המינין וכו' כריתותם לעולם וזהו פשטא דקרא הכרת תכרת ומ"מ עונה בה אין חלאת העון יוצאת מנפש החוטאת: (לב) וימצאו. וירא מיבעי. מכאן דרשו בספרי שמשה העמיד שומרים ע"ז. ופי' זא"כ חפשו ומצאו. וטעם שהעמיד הוא משום שהיה הדור פרוץ בח"ש כמבואר בספר יחזקאל כ' שחללו שבת אחד במדבר. ולא כוון הנביא על שיצאו בשבת ראשונה ללקוט. ולא על מעשה זה דמקושש. דלא שייך לומר על מקרה זה הלשון. אלא שכל הדור היו פרוצים בח"ש. ומשום הכי הוצרך משה וב"ד להעמיד שומרים ומשגיחים כמו שעשה כן נחמיה הפחה בשעתו בשביל שהיו פרוצים. והכי אי' בש"ע או"ח שלהי הל' יו"ט דב"ד מחויבים ביו"ט להעמיד שומרים שלא יהיו נכשלים בעבירה. והכל למדים מדכתיב וימצאו: (לג) אל משה ואל אהרן. הפי' הרגיל הוא שישבו ביחד כמו בפרשה דפסח שני ובנות צלפחד. איברא אינו דומה. דהתם הוא בענין הוראה יכולים משה ואהרן להצטרף משום שהוראה כשרה ביחיד. וכשצריכים למנין מצטרפין ומונין לשני אחים לשנים כדתניא בסנהדרין דף ל"ו השפרות והסומאות כו'.

הרחב דבר

ולחכמים דמפרשי האי קרא בעבודת כוכבים ס"ל דהא דמגדף בכרת כ"ל מדכתיב איש איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו. אינו אלא לדעת ר' מאיר דס"ל בסנהדרין דנ"ו דעל הכינוין חייבים כמו על שמות המיוחדים. אבל לחכמים דס"ל דעל הכינוין באזהרה. אינו בכרת כלל כמש"כ בס' ויקרא שם בדעת הרמב"ם. והרי שיטתו ברורה:

פקודוהי אשני אשתיצאה ישתיצי אנשא ההוא חוביה ביה: לב והוו בני ישראל במדברא ואשכחו גברא כד מגבב אעין ביומא דשבתא: לג וקריבו יתיה דאשכחו יתיה כד מגבב אעין לות משה ולות אהרן ולות כל כנשתא: לד ואסרו יתיה בבית מטרא ארי לא אתפריש להון מה דיעבדון ליה: לה ואמר יי למשה אתקטלא יתקטיל גברא רגומו יתיה באבניא כל כנשתא מברא למשריתא: לו ואפיקו יתיה כל כנשתא למברא למשריתא ורגמו יתיה באבניא ומית כמא די פקיד יי ית משה: לז ואמר יי למשה למימר: לח מליל

העמק דבר

אבל כאן בד"נ אין מונין להם אלא אחד · ורש"י שם הביא תוספתא לא ישב בגדו אפי' שותק אלא יעמוד והולך לו. ואם כן קשה הלשון אל משה ואל אהרן · אלא הענין דמשה ואהרן היו שני ראשי סנהדראות כל אחד בכח אחר · דכבר ביארנו הא דכתיב בפ' שופטים כי יפלא ממך דבר וגו' ועלית אל הכהן אשר יהיה בימים ההם או אל השופט · דכל דין שאינו מקובל מכבר. נחתך עפ"י שני אופנים · א' בדרך דמוי מילתא למילתא וגם בסברא · וזהו הוראה הפשוטה שבאה לשעה. ב' עפ"י הכרח בכללי התלמוד ופלפולה ש"ת · והוראה זו נעשית משנה והלכה לדורות· מש"ה כתיב שיבואו אל הכהן וגו' אם יהיו מחולקים בסברא וכה"ג הוא הגדול בהוראה כדכתיב יורו משפטיך ליעקב · ואם יהיו מחולקים בדרך הפלפול והחקירה יבואו אל השופט · והנה במדבר הי' משה רבינו ראש סנהדרין בדרך פלפולה ש"ת כדאיתא בנדרים דף ל"ח לא ניתנה תורה אלא למשה וכו' · ומסיק הכא לפלפולא בעלמא. ואהרן הי' ראש סנהדרין בהוראה כדכתיב ולהורות את בני ישראל · וכאשר הי' ספק בדין המקושש בפירוש המקרא כל העושה מלאכה ביום השבת מות יומת · הביאו הספק לפני משה אולי יגיד בדרך חקירה מי"ג מדות ותלמוד· גם אל אהרן אולי יתברר לו עפ"י סברא וע' מש"כ בספר דברים י' מקרא ו' ע"פ ובנ"י נסעו וגו' (א): ואל כל העדה. היינו סנהדרין תלמידי משה אולי ע"י פלפול תלמידים המחכימים את רבם יעלו דבר ברור וכדאיתא בתענית דף ז' מה עץ הקטן מדליק את הגדול כך תלמיד כו': (לד) ויניחו אותו במשמר. ולא כתיב ויניחוהו כמו דכתיב במגדף בספר ויקרא כ"ד י"ב. ומבואר שם שהי' קצף השומעים להכותו. ומש"ה כתיב ויניחוהו דמשמעו בשלימות כמבואר שם · משא"כ בחלול שבת הי' הדור פרוץ ולא חשו לדבר: כי לא פורש וגו' · ידוע מאמרם ז"ל יודעים היו שהוא במיתה אלא שנפל ספק באיזה מיתה · והקשו התוספות בסנהדרין דף ע"ח. מה זה ספק בחילול שבת יותר מכל חייבי מיתות ב"ד דכתיב סתם מות יומת שבחנק · ויישבו שהבינו דשבת חמור · וע' מש"כ פ' תשא בביאור מקרא לעשות את השבת ברית עולם · שהמחלל שבת ה"ז ככופר בעיקר שהוא ברית עולם· והי' מקום לדון בזה שדינו ג"כ כעובד עבודת כוכבי' וע"ע בסמוך:(לה) מות יומת האיש רגום וגו' · לפי הפשט הוא מיותר · שהרי ידעו מכבר שדינו במיתה ובספרי תניא מות יומת לדורות פי' שגם לדורות מחלל שבת בסקילה. ולכאורה לשון המקרא האיש משמעו המקושש שמדברים בו באותה שעה ולא לדורות · אלא כלפי שהי' מקום לחשוב דכיון דכתיב כל העושה מלאכה ביום השבת מות יומת · וסתם זה הלשון משמעו חנק · ואם כן אם אמר הכתוב רגום וגו' הייתי אומר דלעולם מחלל שבת לדורות בחנק ורק הוראת שעה הוא במקושש · או ס"ד דוקא הוא שהי' בפרהסיא שדינו כמו כופר בעיקר ועוד ע"ז שהוא בסקילה · משא"כ בסתם מחלל שבת דכתיב מות יומת ה"ז כמשמעו בחנק · מש"ה כתיב גם במקושש מות יומת האיש . ומכ"מ רגום וגו' · מזה למדנו דגם הא דכתיב במחלל שבת לדורות מות יומת הוא בסקילה · וזהו לפי הספרי · ולפי סוגיא דסנהדרין דף פ' ב' דפליגי רבנן ור' יהודה בהתרו לסתם מיתה אי נהרג· ולכ"ע במותרה למיתה קלה אינו נדון בחמורה. וא"כ כאן דבשעה שהתרו בו עדיין לא ידעו שהוא בסקילה וכסבור שהוא בסתם מיתה בחנק · וא"כ אינו חייב מיתה כלל מש"ה בא הדבור מות יומת האיש· מכ"מ יומת ברגימה. ולדורות כבר ידענו דינו בסקילה: (לו) באשר צוה וגו' · פי' לא כמשמעו של הדבור שכל העדה ירגמו באבנים. אלא כמו שהי' משה מקובל דיני סקילה וכדאי' בסנהדרין פ' נגמר הדין ·

הרחב דבר

(א) והנה תניא באדר"נ פכ"ז ומנין שכבוד חבירו חביב עליו כרבו שנא' ויאמר אהרן אל משה בי אדוני כו'. וקשה בתוי"ט מס' אבות פ"ד אמאי לא הביא מדכתיב במעשה העגל אל יחר אף אדוני. ויישב משום שאז הי' משה כועס על אהרן מש"ה קראו אדוני · ואינו מיושב כ"כ. דגם במעשה מרים הי' לאהרן לחשוב שמשה כועס עליו שנצטרף לדבר עליו. אלא העיקר דבעת העגל בעוד לא למד משה עם אהרן כל מה שהי' מקובל מהקב"ה הי' ודאי משה רבו דאהרן. אבל לאח"כ שכבר הי' מקובל אהרן ממשה כל גמרא דמשה שוב לא הי' נצרך אליו לחדוש דין מש"ה הי' נחשב לו כחבר:

יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ לח דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי
בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל
תְּכֵלֶת׃ לט וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם
אֶת־כָּל־מִצְוֺת יְהוָה וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא־תָתֻרוּ
אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים
אַחֲרֵיהֶם׃ מ לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־
מִצְוֺתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם׃ מא אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם

ת"א. דבר אל בני. ברכות יד מנחות מג: ועשו להם. ברכות יב סוכה ט יבמות ד מנחות מב: על כנפי. שם מב חולין קלו: הכנף פתיל. ברכות כו שבת כז יבמות ד נזיר נח מנחות לח לט: וראיתם אתו. ברכות יב שבת כז זבחים יח מנחות לח מג ס' הזוהר פ' תרומה: ולא תתורו. נדרים כ: אחרי לבבכם. ברכות יג: אני ה'. מנחות מד: אשר הוצאתי. ברכות יג: אתכם מארץ. שם יב:

רש"י

מ"ב): (לח) ועשו להם ציצית. על שם הפתילים התלויים בה כמו ויקחני בציצית ראשי (יחזקאל ח'). ד"א ציצית על שם וראיתם אותו כמו מציץ מן החרכים (שיר ב'): תכלת. צבע ירוק של חלזון (מנחות מ"ב): (לט) וזכרתם את כל מצות ה'. שמנין גימטריא של ציצית שש מאות. ושמנה חוטין וחמשה קשרים הרי תרי"ג: ולא תתורו אחרי לבבכם. כמו מתור הארץ הלב והעינים הם מרגלים לגוף ומסרסרים לו את העבירות העין רואה והלב חומד והגוף עושה את העבירה: (מא) אני ה'. נאמן לשלם שכר: אלהיכם. נאמן ליפרע: אשר הוצאתי אתכם. על מנת כן פדיתי אתכם שתקבלו עליכם גזירותי: אני ה' אלהיכם. עוד למה נאמר כדי שלא יאמרו ישראל מפני מה אמר המקום לא שנעשה ונטול שכר אנו לא עושים ולא נוטלים שכר על כרחכם אני מלככם (שבת ע"ח) וכן הוא אומר אם לא ביד חזקה וגו' אמלוך עליכם (יחזקאל כ'). ד"א למה נאמר יציאת מצרים אני הוא שהבחנתי במצרים בין טפה של בכור לשאינה של בכור אני הוא עתיד להבחין וליפרע מן התולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת היא (ב"מ ס"א). ומיסודו של רבי משה הדרשן העתקתי למה נסמכה פרשת מקושש לפרשת ע"א לומר שהמחלל את השבת כעובד ע"א שאף היא שקולה ככל המצות (חולין ה') וכן הוא אומר בעזרא

העמק דבר

וזהו לשון נוה כמש"כ כ"פ: (לח) פתיל תכלת. מלשון נפתולי אלהים נפתלתי. היינו חוט המקיף את החוטין של לבן ופותלו יהיה של תכלת. והיינו מאמרם ז"ל בפ' התכלת ופתלייהו מתוכו (ובהעמ"ש סי' קכ"ו מבואר יפה בס"ד) ובא בזה ללמדנו דתכלת דומה לכס"כ. ובא להזכיר דכל השתלשלות חיי האדם שנגד זה באו חוטי לבן מין כנף. באו ממקור העליון סיבת כל הסבות ית'. ע"כ חוט של תכלת פותל חוטי לבן: (לט) והיה לכם לציצית. בלשון יחיד שהוא מצוה אחת לבן ותכלת: וזכרתם את כל מצות וגו' ולא תתורו וגו'. ואח"כ כתיב עוד הפעם למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי וגו'. הענין דשתי זכירות הללו לבן ותכלת באות לשני אופני הנהגת האדם מישראל. האחד מי שחייו בדרך הכבושה לרבים עוסק בעניני פרנסה ומכ"מ עליו לשמור לעשות מצוה בזמנה: השני מי שמופרש לעבודת ה' ומתבודד ושוקע עצמו לאהבת ה'. וגם עליו לשמור מצוה בזמנו ולא לקפח מעשה המצוה בשביל דביקות ח"ו. וכבר אמרו חז"ל במסכת שבת גדולה הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני שכינה שכן מצינו בא"א שאמר להקדוש ברוך הוא אל נא תעבור וגו' ולא כוונו חז"ל שהמכניס אורח גדול במעלה ממי שזכה להקבלת פ"ש. שזה אינו מוכח מזה המקרא כלל. אלא גדול לפני ה' לעשות זה המצוה של ה"א יותר מהקבלת פ"ש. ומי שהגיע לאהבת ה' והקבלת פ"ש והגיע לפניו מצוה של ה"א עליו

עם בני ישראל ותימר להון ויעבדון להון כרוספדין על כנפי כסותהון לדריהון ויתנון על כרוספדא דכנפא חוטא דתכלתא : לט ויהון לכון לכרוספדין ותחזון יתיה ותדכרון ית כל פקודיא דיי ותעבדון יתהון ולא תטעון בתר הרהור לבכון ובתר חיזו עיניכון די אתון טען בתריהון : מ בדיל דתדכרון ותעבדון ית כל פקודי ותהון קדישין קדם אלהכון : מא אנא יי אלהכון דאפיקית יתכון מארעא דמצרים למהוי לכון לאלהא אנא יי אלהכון : פ פ פ

רש"י

ועל הר סיני ירדת ותתן לעמך תורה ומצות ואת שבת קדשך הודעת להם (נחמיה ט') · ואף פרשת ציצית לכך נסמכה לאלו לפי שאף היא שקולה כנגד כל המצות שנאמר ועשיתם את כל מצותי : על כנפי בגדיהם · כנגד ואשא אתכם על כנפי נשרים (שמות י"ט) . על ד' כנפות ולא בעלת שלש ולא בעלת חמש (ר"ל שאין עושין ה' ציצית בה' כנפות אלא ד' בד' כנפות המרוחקות ועיין בטור א"ח סי' י') כנגד ד' לשונות של גאולה שנאמר במצרים והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי (שמות ו') : פתיל תכלת · על שם שכול בכורות תרגומו של שם שכול תכלא ומכתם היתה בלילה וכן צבע התכלת דומה לרקיע המשחיר לעת ערב ושמונה חוטין שבה כנגד שמונה ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים : חסלת פרשת שלח לך

העמק דבר

עליו להפסיק דביקותו ולהזדקק למצוה שבאה לידו · כמו שעשה א"א . וכש"כ מצוה שבינו לשנים שאין אפשר לעשות ע"י אחרים · ועל אלו שני אופני חיי הישראלי צוה ה' לעשות חוטים לזכרון · ובשביל אופן הראשון צוה לעשות חוטי הכנף מין כנף · ועליו כתיב וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם · שלא יהא העסק משכחו ממצוה בזמנו : **ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם** · לימדנו בזה מעשה המצות שלא נחשבו למצוה אלא אם עושה ומאמין עכ"פ שהוא מצוה ועושה · לאפוקי אם לבבו כופר אחרי מינות שאינו מאמין במצוה כלל · אין בעשייתו נחשב למעשה וזהו אחרי לבבכם · ופי' בגמ' ברכות פ"א זו מינות · וכתיב עוד ואחרי עיניכם היינו ענין הדעת · דיש עושה מצוה ומכוין שלא לצאת בה ע"פ איזה טעם שנראה לו בדעת שטוב יותר שלא לצאת ידי מצוה · בזה האופן אינו נחשב למצוה (וכמש"כ התוס' בכ"מ דלהפי' למ"ד מצות א"צ כונה מכ"מ אם מכוין שלא לצאת ודאי א"י ידי חובה· והכי עיקר כמש"כ בחיבורי שע"ם סי' קנ"ד בעזרו ית') וע"ז כתיב ואחרי עיניכם · דענין הדעת מורה שלא לצאת אז אינו מצוה : **(מ) למען תזכרו** · זהו זכירה לאדם המעלה השקוע באהבת ה' · וצוה הכתוב לעשות חוטי תכלת שמורה על התקשרות במחשבות גבוהות · שמכ"מ יזכור מעשה המצוה בזמנה · ואז **והייתם קדושים לאלהיכם** . דאע"ג שהאדם מתקדש עצמו במה שמוסרס לגבוה והוא מרכבה לשכינה . מכ"מ אינו מרוצה לשמים עד שיהי' עושה המצוה בזמנו · אז תהי' קדושתו לאלהים . וגם הקב"ה לא ימנע טוב ממנו להשפיע עליו שפע קדושה ורוה"ק (א) :

(מא) אני ה' אלהיכם אשר וגו' אני ה' אלהיכם. שתי פעמים ודרש במנחות ידוע . ולפי הפשט מבואר לפי דברינו · דמיירי בשני אופני עבודת ה' · והנה בהיות ישראל במצרים היו ג"כ אנשי מעלה ודבקים בה' והקב"ה הי' משגיח עליהם בהנהגה נסית כפי ערכם · אבל המון ישראל עוד שלא יצאו ממצרים לא ידעו מאומה מתורה ומצות . וכמו כן לא באה עליהם השגחה פרטית לפי המעשה עד שיצאו ממצרים וקבלו תורה ומצות אז נשתנה הנהגה עליונה להשגיח לפי המעשה בדרך נסתר כמש"כ בספר דברים בפ' שמע ישראל ובכ"מ וזהו דכתיב שתי פעמים · נגד אופן הראשון כתיב אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי וגו' עמ"כ הוצאתי מא"מ כדי להשגיח עליכם לפי מעשה המצות· ונגד אופן השני כתיב אני ה' אלהיכם סתם · דמשמעו מכבר גם לפני יציאת מצרים · והכל לפי מעשה המצות · והשגחה פרטית ג"כ משונה באנשי מעלה מאחרי עובדי ה' כמש"כ בספר דברים במקרא פנים בפנים וגו' ובכ"מ · ועוד לאלוה מלין במשמעות מקראות הללו ולא תתורו אחרי לבבכם וגו' · וע"ז כתיב אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים וגו' · ותניא בספרי ר' ישמעאל אומר למה נאמר ולא תתורו אחרי לבבכם· לפי שה"א שמח בחור בילדותך וגו' (פי' וסיפיה דקרא והלך בדרכי

הרחב דבר

(א) והנה בברכות די"ב אמרו דפרשת ציצית נזכר בה עול מצות ומש"ה תקנו לומר אותו בכל יום . ואי' בגמ' מכרסם את כל מצות ה' · ורש"י פי' ועשיתם את כל מצותי . ובל"ס שכך הי' הגוס' בגמרא . אבל עדיין קשה למאי הוצא מקרא השני ולא הקודם לו . ולדברינו מבואר . שבאמת עול מצות נזכר בפ' והיה א"ש כדתנן ריש פ"ב כדי שיקבל עליו מ"ש . ואח"כ יקבל עליו ע"מ . ולא בא תועלת בזכירה זו דפ' ציצית אלא משום אנשי מעלה דמשוקעים בעול מ"ש . ומכ"מ בעי זכירה לקבל עליו עול מצות . ולא יקפהו את המעשה בשביל אהבה ודביקות בה' :

לִהְי֥וֹת לָכֶ֖ם לֵאלֹהִ֑ים אֲנִ֖י יְהֹוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃ פ פ פ

קי"ט פסוקים . פלו"א סימן : ומפטירין וישלח יהושע בן נון ביהושע סימן ב' :

סדר קרח

טז א וַיִּקַּ֣ח קֹ֔רַח בֶּן־יִצְהָ֥ר בֶּן־קְהָ֖ת בֶּן־לֵוִ֑י וְדָתָ֨ן וַאֲבִירָ֜ם בְּנֵ֧י אֱלִיאָ֛ב וְא֥וֹן בֶּן־פֶּ֖לֶת

ת"א אני ה'. ברכות יד מנחות מד : ויקח קרח בן יצהר . סנהדרין קט :

רש"י

טז (א) ויקח קרח . פרשה זו יפה נדרשת במדרש רבי תנחומא : ויקח קרח . לקח את עצמו לצד אחד להיות נחלק מתוך העדה לעורר על הכהונה וזהו שתרגם אונקלוס ואתפלג נחלק

העמק דבר

לבך) בדרך ישר לו בדרך שתרצה ת"ל ולא תתורו אחרי לבבכם. והמאמר הזה פלא. מה קשה להתנא למה נאמר. ומה זה היתוב שלא נטעה בדברי קהלת לומר שכשר הדבר לילך בכל דרך שתרצה אפי' לעשות דבר עבירה ח"ו . אלא כך הענין דקשה לשון ולא תתורו דמשמעו מלשון מתור הארץ . היפוש ענין חדש . ויותר נוח היה אי כתיב ולא תלכו אחרי לבבכם . והיה משמעו יפה זו מיגוה . שהלב נמשך אחריו . ולמה נאמר ולא תתורו . ע"ז יישב ר"י עוד כונה באזהרה זו . והיינו דשלמה אמר והלך בדרכי לבך . והנהגה מפרש כל אותו מקרא שמח בחור וגו' לשם מלוה וככי פי' במדרש קהלת . וזהו דעת ר"ל בגמ' שבת דף ס"ג ב' ע"כ ג"ד"ה . ופרש"י שמה בתלמודך למוד משמחה ומוב לב . ונמלא פי' והלך בדרכי לבך. לפי שאין הילוך עבודת ה' בתמידות של כל ב"א שוין. זה עוסק בתורה ועמלה כל היום . וזה פורש עלמו לעבודה . וזה לגמ"ח . והכל לש"ש . וגם בתורה עלמה אין כל דרך לימוד שוה . וגם במעשה המלות אי' בפ' כל כהבי אבוך במאי זהיר טפי . והיה מר זהיר במלות שבת ומר במלות ליליח . וה"ז כדאיתא בירו' ספ"א דקידושין כל העושה מלוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו ונוחל אה"א . אר"י ב"ר בון מי שייחד לו מלוה ולא עבר עליה מעולם . ובמכילתא פרשת בשלח תניא כל העושה מלוה אחת באמנה כו'. וע' מש"כ בספר דברים ו' ה' ב' ג' . וכן בגמ"ח אין כל העוסקים שוין בהליכות עולמם . ואם בא אדם לשאול איזהו דרך ישרה שיבור לו בדרך לימודו או במה להיות זהיר טפי . ע"ז אמר קהלת והלך בדרכי לבך . מה שלבו נמשך אחריו . ברור שמזלו חזי כי זה ענין טוב לפי כח נפשו . וע"ז קאמר או בדרך שתרצה . לפי' מה שאינו בכלל מלות התורה כלל . רק שהוא עושה לש"ש ובדביקות באלהיו ס"ז טוב . ע"ז כתיב ולא תתורו אחרי לבבכם . שלא תחפשו מלות חדשות מה שאינו ע"פ התורה ולא נכלל במלות ליליח שבו נכלל תרי"ג מלות ה' ולא יותר מהמה . וע"ז סיים המקרא אני ה' אלהיכם אשר הולאתי אתכם מארץ מלרים להיות לכם לאלהים . דבארץ מלרים עוד לא קבלו תורה ומלות . ולא ידעו באמת מה המה כי אם איזה גדולי הדור שהיו מקובלים מאברהם ילחק ויעקב שעשה א"א את כל התורה . אבל בדרך כלל נשתכחה תורה זו מדעת המון רבה ומי שהיה ירא ה' וחפץ בעבודתו היה עובד ה' בדרך שראה בשכלו טוב ויפה . אבל מעת שילאו ממלרים הנחיל הקב"ה תורה ומלות ודוקא מלות אלו ולא יותר. והנה התוס' בב"ב דף קי"ט ב' הביא בשם מדרש דהמקושש לש"ש נתכוין שחילל שבת כדי שיהרג וידעו הדור שאעפ"פ שנגזר עליהם שלא יכנסו לארץ מכל מקום חייבין במלות התורה . ויש להתבונן מאין הוליאו חז"ל רמז דכך היה המעשה שנתכוין לשם שמים . ולפי דברינו למדו מסמיכת פרשת ליליח לאותה פרשה של המקושש . דנזהרו אח"כ גם ע"ז האופן . שאין לאיש לתור אחר מלות חדשות ולעשות עבירה לשמה ח"ו . דאעפ"ג דאי' בנזיר דף כ"ג ב' גדולה עבירה לשמה כמלוה שלא לשמה . מכ"מ זה אינו אלא שבאה שעה לידו שמוכרח לעשות עבירה לש"ש . כהא דתמר ויהודה שלא היה לה עלה אחרת . או מעשה דיעל . אבל להמליא נפשו לכך לעשות עבירה לש"ש אין זה דרך הישר שיבור לו האדם . וע"ז נאמר ולא תתורו אחרי לבבכם כמו שביארנו . ובפרשת קרח יבואר עוד שמש"ה נסמכה מעשה דקרח אחרי פרשת ליליח שבזה נכשלו ר"ן איש גדולי ישראל . עברו עלה ונענשו כאשר יבואר (א) :

הרחב דבר

(א) והושע הנביא אמר בפ' ח' אל חכך שופר כנשר על בית ה' [פי' כשופר משמיע מרחוק וכנשר מגיע למרחוק . מה שיבוא מבית ה' הן המה עבדיו הנאמנים] יען עברו בריה ועל תורתי פשעו . [בריח שניתן בערבות מואב להגות בתורה ולדקדק בה הרבה והמה עברו ע"ז הבריח ועל תורתי פשעו . שלא למדו ולא הגו בה] לי יזעקו אלהי ידענוך ישראל בהקבלם

אונקלוס

א וְאִתְפְּלֵיג קֹרַח בַּר יִצְהָר בַּר קְהָת בַּר לֵוִי וְדָתָן וַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וְאוֹן בַּר

רש"י

משאר העדה להחזיק במחלוקת וכן מה יקחך לבך (איוב ט"ו) לוקח אותך להפליגך משאר בני אדם. דבר אחר ויקח קרח משך ראשי סנהדראות שבהם בדברים כמו שנאמר קח את אהרן (לקמן כ') קחו עמכם דברים (הושע י"ד): בן יצהר בן קהת בן לוי. ולא הזכיר בן יעקב שביקש רחמים על עצמו שלא יזכר שמו על מחלוקתם שנאמר ובקהלם אל תחד כבודי (בראשית מ"ט) והיכן נזכר שמו על קרח בהתייחסם על הדוכן בדברי הימים שנאמר בן אביאסף בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל (ד"ה א' ו') (תנחומא): ודתן ואבירם. בשביל שהיה שבט ראובן שרוי בחנייתם תימנה שכן לקהת ובניו החונים תימנה נשתתפו עם קרח במחלוקתו אוי לרשע אוי לשכנו. ומה ראה קרח לחלוק עם משה נתקנא על נשיאותו של אליצפן בן עוזיאל שמינהו משה נשיא על בני קהת על פי הדבור אמר קרח אחי

העמק דבר

טז (א) ויקח קרח וגו' ודתן ואבירם וגו'. מלשון ולוקח נפשות חכם. שלקח לב ונפש בני אדם עד שהגיע שקמו המה ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים לחלוק על משה ואהרן. והנה לפי לשון הכתוב ודתן ואבירם וגו' מוכח שגם המה היו בלוקחי נפשות ולא בין הנלקחים. וא"כ ויקחו מיבעי. אבל יש לדעת ולהתבונן מכל ענין הפרשה. מהליכות המחלוקת. ומעונש שהגיע להם. כי לא נשתוו בערכם ובכוונת מחלוקתם קרח. ודתן ואבירם. ור"ן איש. שהרי אנו רואים שלא היו בכלל לוקחי המחתות אלא קרח ור"ן איש. ולא דו"א. וגם הנהיג המקום יתברך כבוד בר"ן איש ולא בקרח ודו"א כאשר יבואר. ע"כ יש להבין שר"ן איש היו באמת גדולי ישראל בכל פרט גם ביראת ה'. והיה מניעת הכהונה שהוא גורם דבקות ואהבת ה' כאש בוער בקרבם. לא לשם שררה וכבוד המדומה כי אם להתקדש ולהשיג מעלה זו ע"י עבודה. וגם המה ידעו אשר דבר ה' אמת בפי משה. ואין להרהר אחריו ח"ו. רק הרהרו בלבם אחר רצון ה' ומסרו עצמם למסירת נפש ולמות על אהבת ה' כי עזה כמות אהבה. וכ"ז מבואר במדרש שהביא רש"י מה ראה קרח לשטות זה. הר"ן איש כבר כתיב את מחתות החטאים האלה בנפשותם. אבל קרח שפקח היה. מה ראה כו' ולכאורה אינו מבואר מה זה ישוב על ר"ן איש במש"כ את מחתות החטאים וגו'. [וידעתי שיש מקום לפרש ע"פ דאיתא בסנהדרין פ' ד"נ שפי' בנפשותם על עסקי נפשותם שאכלו ושתו בבית קרח ועי"ז נפתו. אבל מכל מקום נראה שבעלי המדרש כיונו בא"א]. אלא משמעות זה הכתוב הוא כענין פי' הכתוב בנזיר שנטמא וכפר עליו מאשר חטא עה"נ. וביארנו שמה שנצטער מיין והוא כדי להשיג מעלת רוה"ק ולהיות קדוש לה'. וזה אינו לפי ערכו. והבחינה ע"ז שהרי נטמא ואמר הכתוב דמי שצער את נפשו להשיג מעלה שאינו בר יכולת להשיגה. מיקרי חוטא על

הרחב דבר

[בהקבלם לתפלה יזעקו לי אלהי הלא ידענוך ישראל כלומר אהבנו אותך. ובאמת כן הוא וא"כ למה אתה שמד מרחוק ממנו] זנח ישראל טוב. [ע"ז המקרא מפרש בירו' ר"ה פ"ג ובפתיחתא דאיכה רבתי ואין טוב אלא תורה פי' מה מועיל מה שיודעים ואוהבים את ה'. אחרי שזנח ישראל התורה. ע"כ] אויב ירדפו. [אם כמשמעו אויבי ישראל מאוה"ע. ואין להם זכות תורה שיגין עליהם. ברק היא וטמלא חרבם של ישראל להגין מכל צר ומכל אויב ומתנקם כמש"כ כ"פ. אם כמדרשו אויב זה יצה"ר שרודף להחטיא. ובלי תורה שהיא מדרכת את האדם להיות צדיק ישר. הרי הוא חוטא ונרדף ואינו יודע במה הוא נכשל.] ומבאר והולך הנביא כמה נכשלו עפ"י זה הדרך שמתחלה עשו לש"ש ולבסוף הגיעו לעגל שומרון והדברים עתיקים ואכ"מ. עד שמגיע למקרא אכתוב לו רובי תורתי כמו זר נחשבו [רוב תורתי המה כמו זר לנס. שאין נזהרים בהם ואין יודעים איך להיות נזהרים מפני שאין עוסקים בתורה. ומש"ה אמר רובי תורתי דודאי יש מצות ואזהרות שהמה מדקדקים הרבה. אחרי שבאמת המה עובדי ה' ויודעים אותו. אלא בעל תורתי פשעו. מש"ה איזה מצוה שראו שהיא מוספת אהבת ה' או טעם אחר שראו. הרי הם נזהרים ומדקדקים ביותר. אבל רובי תורתי כמו זר נחשבו] זבחי הבהבי [שהיו רגילים בבית ראשון להקריב בבמות חוץ לגבוה היינו לש"ש ולהוסיף בזה אהבת ה'. אע"ג שהי' בזה איסור כרת. והי' הנהוג לזבוח שלמים לגבוה. וכל א' מהנקבצים לאותה במה. נדחק להטוף לזכות בחלק בשר שלמים. ונקרא זבחי הבהבי מלשון הב לי הב לי. ע"ז אמר הנביא] יזבחו בשר ויאכלו [למה להם להיות נדחק להשיג אותו בשר מזבחי הבהבי. יזבחו בשר חולין לעצמם ויאכלו כמו שלבם חפץ.] ה' לא רצם [שהרי גם אכילת קדשי חוץ הללו אינה מרוצה לפני ה'. ואדרבה] עתה יזכור עונם ויפקוד חטאתם [זה גורם להזכיר עונם. שהרי הוא כמו עיון תפלה דאי' בברכות דר"ה שמזכיר עוונותיו של אדם. מפני שהוא בוטח שיקובל לרצון. וכמו כן בשביל שהמה מחשבים שקרבנם יהי' לרצון ולזכות לפני ה'. מש"ה עוד יזכור עונם וגו'] המה מצרים ישובו [אחרי שכל עבודתם. הוא מדעת עצמם ולא עפ"י התורה. הרי להם לשוב למצרים ויהי כמו שהי' לפני מ"ת] וכ"ז הדרוש נרמז יפה בפרשת ציצית. שצוה הקב"ה לעשות לזכרון תרי"ג מצות ולא יותר. וע"ז הוציא הקב"ה אותנו מארץ מצרים ונתן לנו את תורתו. ותנן באבות פ"ב רבי אומר איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם כ"ש תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם. ופי' המפרשים דוחק. ונראה משמעות איזהו דרך ישרה שיבור כו' כמש"כ המפרש במס' תמיד דכ"ח איזהו דרך אחת מדרכים הישרים שיבור לו האדם והפי' כמש"כ בפי' והלך בדרכי לבך. שאין דרך כל האדם שוה בהליכות דרך ה'. והאדם שבא לבור לו דרך ה'. איזהו יבור לעצמו. כ"ש תפארת לעושיה. לעושי הדרך לאפוקי מה שהוא עבירה אלא שהוא רוצה לעשות לש"ש הרי אין זה הדרך תפארת לעושים. ותפארת מן האדם שבא לבור לו. היינו לפי טיב אותו אדם איך שהוא יותר מוכשר לתורה או לעבודה או לגמ"ח. כך יבור לו זה הדרך:

(במדבר העמ"ד)

בְּנֵ֥י רְאוּבֵֽן׃ ב וַיָּקֻ֙מוּ֙ לִפְנֵ֣י מֹשֶׁ֔ה וַאֲנָשִׁ֥ים מִבְּנֵֽי־
יִשְׂרָאֵ֖ל חֲמִשִּׁ֣ים וּמָאתָ֑יִם נְשִׂיאֵ֥י עֵדָ֛ה קְרִאֵ֥י מוֹעֵ֖ד
אַנְשֵׁי־שֵֽׁם׃ ג וַיִּקָּהֲל֞וּ עַל־מֹשֶׁ֣ה וְעַֽל־אַהֲרֹ֗ן וַיֹּאמְר֣וּ
אֲלֵהֶם֮ רַב־לָכֶם֒ כִּ֤י כָל־הָֽעֵדָה֙ כֻּלָּ֣ם קְדֹשִׁ֔ים
וּבְתוֹכָ֖ם יְהוָ֑ה וּמַדּ֥וּעַ תִּֽתְנַשְּׂא֖וּ עַל־קְהַ֥ל יְהוָֽה׃
ד וַיִּשְׁמַ֣ע מֹשֶׁ֔ה וַיִּפֹּ֖ל עַל־פָּנָֽיו׃ ה וַיְדַבֵּ֨ר אֶל־קֹ֜רַח
וְאֶֽל־כָּל־עֲדָתוֹ֮ לֵאמֹר֒ בֹּ֠קֶר וְיֹדַ֨ע יְהוָ֧ה אֶת־אֲשֶׁר־

ת"א ויקמו לפני משה ואנשים מבני ישראל. סנהדרין קי: כי כל העדה כלם קדושים. שם קט: וישמע משה. שם:

רש"י

אבא ארבעה היו שנאמר ובני קהת וגו' (שמות ו') עמרם הבכור נטלו שני בניו גדולה אחד מלך ואחד כהן גדול מי ראוי ליטול את השניה לא אני שאני בן יצהר שהוא שני לעמרם והוא מנה נשיא את בן אחיו הקטן מכלם הריני חולק עליו ומבטל את דבריו מה עשה עמד וכנס ר"נ ראשי סנהדראות רובן משבט ראובן שכניו והם אליצור בן שדיאור וחביריו וכיוצא בו שנאמר נשיאי עדה קריאי מועד ולהלן הוא אומר אלה קריאי העדה (לעיל א') והלבישן טליתות שכלן תכלת באו ועמדו לפני משה אמרו לו טלית שכולה של תכלת חייבת בציצית או פטורה אמר להן חייבת התחילו לשחק לפניו אפשר טלית של מין אחר חוט אחד של תכלת פוטרה זו שכולה תכלת לא תפטור את עצמה (תנחומא): **בני ראובן.** דתן ואבירם ואון בן פלת: (ג) **רב לכם.** הרבה יותר מדאי לקחתם לעצמכם גדולה: **כלם קדושים.** כלם שמעו דברים בסיני מפי הגבורה (תנחומא): **ומדוע תתנשאו.** אם לקחת אתה מלכות לא היה לך לברר לאחיך כהונה לא אתם לבדכם שמעתם בסיני אנכי ה' אלהיך כל העדה שמעו: (ד) **ויפול על פניו.** מפני המחלוקת שכבר זה בידם סרחון רביעי חטאו בעגל ויחל משה (שמות ל"ב) במתאוננים ויתפלל משה (לעיל י"א) במרגלים ויאמר משה אל ה' ושמעו מצרים (שם י"ד) במחלוקתו של קרח נתרשלו ידיו משל לבן מלך שסרח על אביו ופייס עליו אוהבו פעם ושתים ושלש כשסרח רביעית נתרשלו ידי האוהב ההוא אמר עד מתי אטריח על המלך שמא לא יקבל עוד ממני (תנחומא): (ה) **בקר וידע וגו'.** עתה עת שכרות הוא לנו ולא נכון להראות לפניו והוא היה מתכוין לדחותם שמא יחזרו בהם

העמק דבר

נפשו · וה"נ המה בקשו להשיג מעלת אהבת ה' ע"י עבודה אע"ג שידעו שלא ינקו ובודאי יקוים דבר משה וזה מיקרי החטאים האלה בנפשותם · שביקשו לאבד את נפשותם רק להשיג מעלת האהבה וחסידות מה שאינו לפי הרצון ממנו ית"ש · ומש"ה סמך ענין הלז לפרשת ציצית · שהוזהרו חסידי עליון בחוט של תכלת · שבכל חסידותם לא יסורו ממצות ה' כמו שביארנו באזהרה ולא תתורו וגו' · והר"ן איש סירבו ע"ז והגיע להם מה שהגיע . והנה לא היה אפשר להם לקחת מחתות וכדומה ולהקריב במשכן · שהרי הלוים שמרו שלא יקרב זר מש"ה היו מוכרחים לעשות מחלוקת על משה ואהרן ולפרוץ גדר . כ"ז היה הליכות ר"ן איש ובשביל שמכ"מ כיונו לש"ש מש"ה נענשו בשריפה באש שילא מק"ק והיה בזה ענין כבוד ג"כ כמו שיבואר · לא כן דו"א המה היו רחוקים מתאוה עליונה זו . כי אם שהיו בטבע בעלי מחלוקת ושונאי משה עוד במצרים , כדאיתא בנדרים דף ס"ד א' ומכש"כ עתה כאשר נגזר עליהם למות במדבר ולא ליכנס לארץ זבת חלב ודבש · משום הכי נענשו בבליעה בארץ כרות הבהמה · אמנם קרח באמת היה אדם גדול וראוי להיות הר"ן איש . וכה היה נראה לפני ב"א שזהו מבקש גם הוא . אבל באמת תוכו לא כן היה וקנאת השררה אכלתהו ע"כ עשה מעשה הר"ן איש ונענש כדו"א · והיינו שתמה המדרש אבל קרח שפיקח היה לא נכנס לשטות לבקש חסידות מה שאין כן רצון הקב"ה · וע"כ כסבור להשיג תאות הכבוד · והיה נכון לבו בטוח שילא לחיים . א"כ מה ראה לבטוח להלוק על משה · וכל דברים אלו מבואר במקרא בפרשת פינחס הוא דתן ואבירם קריאי העדה אשר הצו על משה ועל אהרן בעדת קרח בהצתם על ה' מבואר שהר"ן איש הצו על ה' . והמה הצו על משה ועל אהרן · ויבואר עוד שמה זהו כלל הענין · וע"ע בספר דברים י"א בפסוק ואשר עשה לכם במדבר וגו' . והנה ידוע אשר יראי ה'

פֶּלֶת בְּנֵי רְאוּבֵן: ב וְקָמוּ לְאַפֵּי מֹשֶׁה וְגֻבְרַיָּא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל מָאתָן וְחַמְשִׁין רַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא מְעַרְעֵי זְמַן אֱנָשִׁין דִּשְׁמָא: ג וְאִתְכְּנָשׁוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן וַאֲמַרוּ לְהוֹן סַגִּי לְכוֹן אֲרֵי כָל כְּנִשְׁתָּא כּוּלְּהוֹן קַדִּישִׁין וּבֵינֵיהוֹן שַׁרְיָא שְׁכִינְתָּא דַיְיָ וּמָה דֵּין אַתּוּן מִתְרַבְרְבִין עַל קְהָלָא דַיְיָ: ד וּשְׁמַע מֹשֶׁה וּנְפַל עַל אַפּוֹהִי: ה וּמַלִּיל עִם קֹרַח וְעִם כָּל כְּנִשְׁתֵּיהּ לְמֵימַר בְּצַפְרָא וִיהוֹדַע יְיָ יָת דְּכָשַׁר לֵיהּ וְיָת דְּקַדִּישׁ וִיקָרֵיב לְקֳדָמוֹהִי וְיָת דְּיִתְרְעֵי בֵיהּ יְקָרֵיב

העמק דבר

ס׳ ועמוסים בפריצות אינם יכולים לעשות מחלוקת · שנדרש לזה לגנב דברי נרגן ולשה"ר וכדומה · וגם כי באמת בלבבם האמינו במשה ותורתו · רק שהיה קשה לקבל זה הדין · וא"כ לא מצאו ידים לעשות מחלוקת · וכן דו"א שהיו ידועים לבעלי ריב ומדון ושונאי משה · לא היה בכחם להמשיך הקהל אחריהם · ומי פתי יסיר דעתו אחר אנשים שהולכים אחר לבבם. אבל קרח שהיה גדול הדור הוא היה בכחו להמשיך אחריו רבים וכן שלמים. וכאשר גם הוא לאו אורחיה לדבר עם ב"א ולפתות ברוב דברים. ע"כ לקח אליו את דו"א ומסר להם דברים כפי דעתו הרחבה· והמה הלכו בשליחות קרח ולקחו לבב ר"ן איש להמשך אחר קרח: נמצא כל הענין נקרא ע"ש קרח והוא העיקר ודו"א השלוחים אשר ע"י הרחיב הפרצה מש"ה כתיב ויקח קרח והם אחריו · ואחריהם נמשכו ר"ן איש חסידי הדור · ועליהם נאמר (משלי כ"א) אדם תועה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח · פי׳ רפאים הוא כמו פראים. אלא פראים הוא בלי עול ד"א ורפאים הוא בלי עול מלכות שמים ויראת ה׳. ואמר הכתוב כי מי שהוא י"א באמת אלא שתועה מדרך השכל · הרי סופו לנוח בקהל רפאים · ולהיות אפיקורוס לבזות חכמים כמו אפיקורוס ממש וע׳ דברים ב׳ י"א וכן היה בר"ן איש הללו. שהטו מדרך השכל· ונמשכו אחרי פרעות דו"א ובזו את משה ואהרן: (ב) נשיאי עדה · מנהיגי הדור: קריאי מועד. שישבו עד כה עם משה ואהרן בכל מועד שנדרש לעצה והוראה: אנשי שם · שנמנו בשני אופנים · א׳ מפורסמים בשם לאנשי מעלה · ב׳ אנשי מעשה טוב וע"ז כתיב טוב שם משמן טוב · ובמשנה אבות פ"ד וכתר שם טוב עולה ע"ג [ואולי בא זה הלשון ממש"כ בפרשת נח ויהיו בני נח שם וגו׳ · וביארנו מלשון ויהיו. דמי שנהג במצות ומע"ט נקרא ע"ש שם. וזהו אנשי שם] והודיע הכתוב עד כמה הגיע כח דברי נרגן של קרח דו"א · עד שלקחו לב אנשי מעלה הללו · שמצד הסברא לא היו ראוים לבא לידי מדה זו לומר למשה ואהרן למה התנשאו על קהל ה׳ אם מצד שהיו נשיאי עדה וכל מנהיג יודע שא"א להנהיג את הדור בלי איזה התנשאות · וא"כ לא היה לשם לשפוט את מו"א למתנשאים אלא לשם שמים ח"ו אם מצד שהיו קריאי מועד · וישבו יחדיו עמם. ורא‍ו רוב ענותנותם והליכות ד"א שלהם שלא בהתנשאות יתירה ח"ו. אם מצד שהיו אנשי שם. ואין איש אפרתי מוצא פה ולשון להגיד למי שגדול ממנו מדוע התנשאו אפי׳ אם היה כן ח"ו · וזהו מדת פחותי ערך וכל הפוגם פוגם · אם מצד יראת ה׳ ודאי לא היה ראוי להרהר אחר רבן של ישראל להוכיח אותם אם לא בעבירה ברורה כשמש אחר ע"ז מצוה להוכיח אפי׳ תלמיד לרב · אבל כ"כ גבר פתוי אנשי נרגן אלו · עד שנשקע המון המניעות בתוך יש דבריהם: (ג) כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה׳. מוכשרים שתשרה עליהם שכינה ורוה"ק גם אלו לא היה משה בקרבם: ורק עתה עוד משה חי · והוא גדול מהם. בא הדבור הכל על ידו. וידוע מאמרם ז"ל בפ׳ יש נוחלין דף קל"ד שהיו בימי הלל כמה שראוי היה לחול עליהם רוה"ק כמו על משה אלא שאין הדור ראוי לכך · וכבר פירשנו בספר שמות י"ב ב׳ דבר המשורר בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לועז היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו · כי בהיותם במצרים לא היו גדולי הדור המכונים בשם ישראל ראוים לרוה"ק ולהשיג מעלת הקדושה. מחמת שני דברים. א׳ מחמת שהיו במצרים מקום טומאה ואין השכינה שורה שם. ב׳ שהיה בית יעקב היינו כל הדור מעורבב במעשה עם לועז. ואם כן אין הדור זכאי לכך. אבל בצאת ישראל ממצרים. וגם בית יעקב מעם לועז. היתה יהודה לקדשו השיג מעלת הקדושה· ישראל ממשלותיו. גדולי הדור לכחם הגבוה למשול ביראת אלהים וכפי הדרש במ"ק דף ט"ז עה"פ מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים. מי מושל בי כו׳ · והיינו שאמרו כי לא כן בדור הזה אשר כל העדה כלם קדושים והשכינה שרויה ביניהם. וא"כ אף ע"ג שהיו באמת ודאי יודעים שמעלת משה ואהרן גדול מהם · אבל מדוע תתנשאו וגו׳. והרי גם בלעדי משה ואהרן היתה השכינה שורה על אחרים הראוים לכך: (ד) ויפול על פניו · לתפלה · וכפי׳ רשב"ם. וכמש"כ בספר ויקרא ט׳ כ"ד ובכ"מ ובין כך השיג רוה"ק וידע להשיב דבר. וע׳ להלן י"ז: (ה) וידע ה׳ וגו׳. באשר ידע משה שלבם על כהונה ועל לויה · ועוד מה שלבב קרח על נשיאת אליצפן · ע"כ השיב משה שלשה דברים: וידע ה׳ את אשר לו · היינו· לוים שנאמר בהם מי לה׳ אלי · וכבר ביארנו שם. שהם מייחדים מעצמם אך לשם שמים ולכבודו ית׳:

לוֹ וְאֶת־הַקָּדוֹשׁ וְהִקְרִיב אֵלָיו וְאֵת אֲשֶׁר יִבְחַר־
בּוֹ יַקְרִיב אֵלָיו׃ ו זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ־לָכֶם מַחְתּוֹת
קֹרַח וְכָל־עֲדָתוֹ׃ ז וּתְנוּ בָהֵן ׀ אֵשׁ וְשִׂימוּ עֲלֵיהֶן ׀
קְטֹרֶת לִפְנֵי יְהוָה מָחָר וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר־יִבְחַר
יְהוָה הוּא הַקָּדוֹשׁ רַב־לָכֶם בְּנֵי לֵוִי׃ ח וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה אֶל־קֹרַח שִׁמְעוּ־נָא בְּנֵי לֵוִי׃ ט הַמְעַט מִכֶּם
כִּי־הִבְדִּיל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֶתְכֶם מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל
לְהַקְרִיב אֶתְכֶם אֵלָיו לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת מִשְׁכַּן
יְהוָה וְלַעֲמֹד לִפְנֵי הָעֵדָה לְשָׁרְתָם׃ י וַיַּקְרֵב
אֹתְךָ וְאֶת־כָּל־אַחֶיךָ בְנֵי־לֵוִי אִתָּךְ וּבִקַּשְׁתֶּם גַּם־
כְּהֻנָּה׃ יא לָכֵן אַתָּה וְכָל־עֲדָתְךָ הַנֹּעָדִים עַל־
יְהוָה וְאַהֲרֹן מַה־הוּא כִּי תַלּוֹנוּ תלינו קרי עָלָיו׃
יב וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה לִקְרֹא לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי
אֱלִיאָב וַיֹּאמְרוּ לֹא נַעֲלֶה׃ יג הַמְעַט כִּי הֶעֱלִיתָנוּ
מֵאֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ לַהֲמִיתֵנוּ בַּמִּדְבָּר כִּי־
תִשְׂתָּרֵר עָלֵינוּ גַּם־הִשְׂתָּרֵר׃ שני יד אַף לֹא אֶל־

ת"א וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם בני אליאב. מו"ק יד:

רש"י

(תנחומא): בקר ויודע ה' את אשר לו. לעבודת לויה: ואת הקדוש. לכהונה: והקריב. אותם אליו (תנחומא). והתרגום מוכיח כן ויקרב לקדמוהי יקרב לשמושיה. ומדרש אגדה בקר א"ל משה גבולות חלק הקב"ה בעולמו יכולים אתם להפוך בקר לערב כן תוכלו לבטל את זו שנאמר ויהי ערב ויהי בוקר ויבדל (בראשית א') כך ויבדל אהרן להקדישו וגו' (דה"א כ"ג):(ו) זאת עשו קחו לכם מחתות. מה ראה לומר להם כך אמר להם בדרכי הכנעניים יש נימוסים הרבה וכומרים הרבה וכלם (ס"א ואין כלם) מתקבלים

העמק דבר

ואת הקדוש. היינו קדושת העבודה: והקריב אליו. מכבר בעת בריאת שו"א בטבע היצירה כך הוא נשמת אהרן מסוגלת לכהונה. ונשמת הלוים להיות נבחרים לשמו. אלא שהגיע ע"י גלגולי מעשה העגל לסתגלות הענין וע' להלן י"ז י"ט מש"כ שם: ואת אשר יבחר בו. היינו לנשיאות. שדרך להתחלף. אבל לא כרצון בני האדם אלא אפי' ריש גרגותא משמיא מוקמי לה. והוא ית'. יקריב אליו. בכל דור ודור. ואמר על כל אלה בקר. אין פי' מחר דוקא אלא משמעו שיגיע עת אשר יהיה הדבר ברור לכל. ומכונה בשם בקר שהיום מבקר ומוכיח כל דבר על מכונו והיה זה ברוה"ק כי ללוים עוד לא הגיע הבחינה למחר עד שהגיע דבר שמסות: (ו) זאת עשו. מיד לטוקך הענין שהוא מביא לביקור בדבר הכהונה ואת הקדוש וע"ז אמר. (ז) ותנו בהן אש. בתוכן ולא עליהן שיהא מלאות גחלים כמו ביוה"כ

כדי

לשמושיה: ו דא עבידו סבו לכון מחתין קרח וכל כנשתיה: ז והבו בהון אשתא ושוו עליהון קטורת בוסמין קדם יי מחר ויהי גברא די יתרעי יי הוא קדיש סגי לכון בני לוי: ח ואמר משה לקרח שמעו כען בני לוי: ט הזעיר לכון ארי אפריש אלהא דישראל יתכון מכנשתא דישראל לקרבא יתכון קדמוהי למפלח ית פולחן משכנא דיי ולמיקם קדם כנשתא לשמשותהון: י וקריב יתך וית כל אחיך בני לוי עמך וכען אתון בען אף כהונתא רבתא: יא בכן את וכל כנשתך דאזדמנתון על יי ואהרן מה הוא ארי אתרעמתון עלוהי: יב ושלח משה למקרי לדתן ולאבירם בני אליאב ואמרו לא נסק: יג הזעיר ארי אסקתנא מארעא עבדא חלב ודבש לקטלותנא במדברא ארי אתרברבת עלנא אף אתרברבא: יד ברם לא לארעא

רש"י

בבית אחד ואנו אין לנו אלא ה' אחד ארון אחד ותורה אחת ומזבח אחד וכהן גדול אחד ואתם ר"ן איש מבקשים כהונה גדולה אף אני רוצה בכך הא לכם חקים חביב מכל היא הקטרת החביבה מכל הקרבנות וסם המות נתן בתוכו שבו נשרף נדב ואביהוא לפיכך התרה בהם והיה האיש אשר יבחר הוא הקדוש כבר הוא בקדושתו וכי אין אנו יודעים שמי שיבחר הוא הקדוש אלא אמר להם משה הריני אומר לכם שלא תתחייבו מי שיבחר בו יצא חי וכלכם אובדים (במדבר רבה): מחתות. כלים שחותין בהם גחלים ויש להם בית יד: (ז) רב לכם בני לוי. דבר גדול אמרתי לכם ולא טפשים היו שכך התרה בהם וקבלו עליהם לקרב הם חטאו על נפשותם שנאמר את מחתות החטאים האלה בנפשותם. וקרח שפקח היה מה ראה לשטות זה עינו הטעתו ראה שלשלת גדולה יוצאה ממנו שמואל ששקול כנגד משה ואהרן אמר בשבילו אני נמלט וכ"ד משמרות עומדות לבני בניו כלם מתנבאים ברוח הקדש שנאמר כל אלה בנים להימן (ד"ה א' כ"ה) אמר אפשר כל הגדולה הזאת עתידה לעמוד ממני ואני אדום לכך נשתתף לבא לאותה חזקה ששמע מפי משה שכולם אובדים ואחד נמלט אשר יבחר הוא הקדוש טעה ותלה בעצמו ולא ראה יפה לפי שבניו עשו תשובה ומשה היה רואה (תנחומא): רב לכם. דבר גדול נטלתם בעצמכם לחלוק על הקב"ה: (ח) ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי. התחיל לדבר עמו בדברים רכים כיון שראהו קשה עורף אמר עד שלא ישתתפו שאר השבטים ויאבדו עמו אדבר גם אל כלם התחיל לזרז בהם שמעו נא בני לוי: (ט) ולעמוד לפני העדה. לשיר על הדוכן: (י) ויקרב אותך. לאותו שירות שהרחיק ממנו שאר עדת ישראל: (יא) לכן. בשביל כך אתה וכל עדתך הנועדים אתך על ה' כי בשליחותו עשיתי לתת כהונה לאהרן ולא לנו הוא המחלוקת הזה: (יב) וישלח משה וגו'. מכאן שאין מחזיקין במחלוקת (סנהדרין ק"י) שהיה משה מחזר אחריהם להשלימם בדברי שלום: לא נעלה. פיהם

העמק דבר

כדי לשנות מדרך עבודה. וע' להלן י"ח: לפני ה' מחר. זה הפרט יתגלה ביום מחר. ומובן דאינך פרטים יתגלה כ"ד בעתו. וכן אפי' ענין הנשיאות בהמשך הזמן ניתן לדעת אשר אך לו ית' המתנשא לכל לראש: (ט) המעט מכם. לפי' המפרשים המעט לכם מיבעי. אלא ה"פ. וכי עון קל הוא שאתם באמת מוכשרים להשיג רוה"ק ונבואה ע"י מה שהבדיל למשכן ה': ולעמוד לפני העדה לשרתם. בכל דבר שבין אדם לשמים בתפלה וכדומה כמש"כ בספר דברים י' ח' וכ"ז גורם אהבת ה'. ובכ"ז ובקשתם גם כהנה. ואם כן אות הוא שלא משום שאתם מבקשים חסידות ואהבת ה' אתם נכנסים לתגר הלז. אלא משום כבוד הכהונה. וכי עון קל הוא בפניכם לבקש להשתמש בתגא של עבודה לכבוד עצמו. וזה עצמו כדאי למנוע מכם האוה זו. דבאמת מעלת הכהונה אינה ראויה כי אם למי שזוכה לעשות מעשיו אך לשם שמים ולא לכבוד עצמו. וע' מש"כ בספר שמות כ"ח ל"ה: (יא) הנועדים. עלינו. על ה' לתקן כאשר הוא ית' הסב להאר בנו. וכיב"ז בספר שמות ט"ז ז' כמש"כ שם בשם המכילתא וע' להלן י"ז כ': (יב) לא נעלה. שהמשכן היה עומד במקום גבוה כמו בהמ"ק. ומשה וב"ד היו בהר. וע' מש"כ להלן כ"א י"ט עפ"פ ומנחליאל במות. ע"כ אמרו לא נעלה: (יג) להמיתנו במדבר. א"א להבין הדברים כמשמעו. דהאיך משה ממיתם ח"ו. אלא ע"כ כונתם שחושדים אותו שהוא מבקש מה' שיגזור כן באשר ידע שלא יבא לא"י ושוב לא ישתרר עליהם דזה היה ידוע דיהושע מכניס ישראל לארץ כמש"כ ריש פרשת שלח מש"ה ביקש מה' שיעכבם במדבר ארבעים שנה ובזה האופן. כדי שיהא הוא מתנשא לראש: גם השתרר. לא השררות לבד ביקש בזה אלא עוד

אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ הֲבִיאֹתָנוּ וַתִּתֶּן־לָנוּ
נַחֲלַת שָׂדֶה וָכָרֶם הַעֵינֵי הָאֲנָשִׁים הָהֵם תְּנַקֵּר
לֹא נַעֲלֶה׃ טו וַיִּחַר לְמֹשֶׁה מְאֹד וַיֹּאמֶר אֶל־
יְהוָה אַל־תֵּפֶן אֶל־מִנְחָתָם לֹא חֲמוֹר אֶחָד מֵהֶם
נָשָׂאתִי וְלֹא הֲרֵעֹתִי אֶת־אַחַד מֵהֶם׃ טז וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה אֶל־קֹרַח אַתָּה וְכָל־עֲדָתְךָ הֱיוּ לִפְנֵי יְהוָה
אַתָּה וָהֵם וְאַהֲרֹן מָחָר׃ יז וּקְחוּ ׀ אִישׁ מַחְתָּתוֹ
וּנְתַתֶּם עֲלֵיהֶם קְטֹרֶת וְהִקְרַבְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה
אִישׁ מַחְתָּתוֹ חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם מַחְתֹּת וְאַתָּה
וְאַהֲרֹן אִישׁ מַחְתָּתוֹ׃ יח וַיִּקְחוּ אִישׁ מַחְתָּתוֹ וַיִּתְּנוּ
עֲלֵיהֶם אֵשׁ וַיָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם קְטֹרֶת וַיַּעַמְדוּ פֶּתַח

ת"א העיני האנשים ההם תנקר .מו"ק יו"ד: לא חמור אחד מהם. מגילה ט נדרים לח: ויאמר משה אל קרח · מועד קטן טז:

ר ש " י

בכשילם שאין לסם אלא ירידה: (יד) ותתן לנו · הדבר מוסב על לא האמור למעלה כלומר לא הביאתנו ולא נתת לנו נחלת שדה וכרם ואמרת לנו אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ טובה וגו' (שמות ג') · משם הוצאתנו ולא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו אלא גזרת עלינו להמיתנו במדבר שאמרת לנו במדבר הזה יפלו פגריכם (לעיל י"ד): העיני האנשים ההם תנקר וגו' · אפילו אתה שולח לנקר את עינינו אם לא נעלה אליך לא נעלה: האנשים ההם· כאדם התולה קללתו בחבירו: (טו) ויחר למשה מאד · נצטער עד למאד: אל תפן אל מנחתם · לפי פשוטו הקטרת שהם מקריבין לפניך מחר אל תפן אליהם·

העמק דבר

דבר ידול אשר ההשתררות עפלה לאותו דבר ורמזו לו בזה שגם חייו לא היה במות שהכי הנבואה היה ידוע דמשה מת במדבר · ע"כ ביקש כ"ז כדי שיהיה ונם ישתרר · וכל זה הטילו קולים לעיני משה: (יד) אף לא וגו' ותתן לנו וגו' · עוד לא הביא אותנו · והנה מתפאר עלינו כי נותן לנו וגו': (טו) ויחר למשה · נצטער הרבה ואינו מלשון כעס · וכמש"כ בספר בראשית ל"א ל"ה ל"ו: אל תפן אל מנחתם. פרש"י מנחות התמידים. אינו עפ"י הגמ' בחגיגה דף ו' שמשעת מרגלים לא הקריבו תמידים כלל. וא"כ לא היה מנחה · והנראה ע"פ מש"כ ריש ספר ויקרא דלהשחתת המדות הבאה ע"י אחת מארבע מרות שנתקלקל. באה מנחה לכפר ולרפא הולי המרה ומה שנתעות בשעת החולי. וכענין האמור בשאול אם ה' הסיתך בי ירח מנחה· ובמלאכי ב' וזאת שנית תעשו כסות דמעה את מזבח ה' וגו' מאין פנות אל המנחה יע"ש. ואמר משה שאם יביאו מנחה לכפר על דברי עזות כ"כ שדברו בשביל כעס ותרעומה עלי: אל תפן אל מנחתם. כי לא מחמת כעס ומכאוב לב הגיע להם זה העון. שהרי אין להם על מה לכעוס שהרי(א)לא חמור אחד מהם נשאתי. לפי הפשט מנהגם היה שהמשתרר עה"ל ינשא על הבהום כלשון המקרא בקהלת ראיתי עבדים על סוסים ושרים וגו' אלמא דראוי להיות להיפך אך גם המשררת את אדוניו בדרך נוהגים לו חמור · ואני לא לבד שלא לקחתי סוסו של א' מהם אפי' חמור

הרחב דבר

(א) ובזה יספרש יפה מקרא ישעי' א' לא תוסיפו הביא מנחת שוא באין לו משמעות · ולדברינו כפי' שמביאים על מה שעושים שלא כראוי כאלו בא להם מחמת קלקול איזה מרה. שמביאים לידי מעשים אלו. ובאמת המה עושים באפס נפש בלא הסתת הטבע המקולקל. וא"כ ה"ז מנחה שוא:

עַבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ אַעֵלְתָּנָא וִיהַבְתְּ לָנָא אַחֲסָנַת חַקְלִין וְכַרְמִין הַעֵינֵי גֻּבְרַיָּא הָאִנּוּן תְּשַׁלַּח לְעַוָּרָא לָא נִסַּק׃ טו וּתְקֵיף לְמֹשֶׁה לַחֲדָא וַאֲמַר קֳדָם יְיָ לָא תְקַבֵּל בְּרַעֲוָא קוּרְבַּנְהוֹן לָא חַמְרָא דְחַד מִנְהוֹן שַׁחֲרִית וְלָא אַבְאֵשִׁית יָת חַד מִנְהוֹן׃ טז וַאֲמַר מֹשֶׁה לְקֹרַח אַתְּ וְכָל כְּנִשְׁתָּךְ הֱווֹ זְמִינִין לִקֳדָם יְיָ אַתְּ וְאִנּוּן וְאַהֲרֹן מְחָר׃ יז וּסְבוּ גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ וְתִתְּנוּן עֲלֵיהוֹן קְטוֹרֶת בּוּסְמִין וּתְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ מָאתַן וְחַמְשִׁין מַחְתְּיָן וְאַתְּ וְאַהֲרֹן גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ׃ יח וּנְסִיבוּ גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ וִיהָבוּ עֲלֵיהוֹן אֶשָּׁתָא וְשַׁוִּיאוּ עֲלֵיהוֹן קְטוֹרֶת בּוּסְמִין וְקָמוּ בִּתְרַע

ר ש " י

ומדרש אגדה אומר יודע אני שיש להם חלק בתמידי צבור אף חלקם לא יקובל לפניך לרצון הניחנו האש ולא תאכלנו: **לא חמור אחד מהם נשאתי** · לא חמורו של אחד מהם נטלתי אפילו כשהלכתי ממדין למצרים והרכבתי את אשתי ואת בני על החמור והיה לי ליטול אותו החמור משלהם לא נטלתי אלא משלי (תנחומא)·ות"א שחרית. ל"א כך נקראת אנגריא של מלך שוור: (טז) והם · עדתך: (יז) והקרבתם וגו' איש

העמק דבר

לא לקחתי לרכוב (א): **ולא הרעתי את אחד מהם.** להתכבד בקלון מי מהם שיהא גורם כעס המביא לידי עיות בלי דעת. אבל שמה איגם בכעס כי אם עזי נפש ברצון ומ"כ אין ראוי שיקובל מנחתם לכפרה ע"ז: (טז) היו לפני ה' · במ"ק דף ע"ז פי' הז"ל לפני ב"ד. ולמדו מכאן דמזמינין לדין · והוא פלא איזה ד"ת היה כאן · והאיך מוכח מלפני ה' בכאן יותר מבכ"מ דמשמעו לפני א"מ · אלא הוא שהיה קשה לחז"ל מה העלה משה בזה שמאמר יותר ממה שכבר אמר לקרח · וכבר העירו המפרשים ז"ל בזה אבל כך דייקא לא נוח הפעם ליתן אש במחתות. והסיבה לזה שמתחלה הבין משה שקרח ודו"א כופרים בכל מה שאמר משה בשם ה' שלא כן הוא. ומש"ה אמר שיתן אות בזה שכולם יהיו נשרפים מאש הקטרת רק את אשר יבחר ה' הוא יחיה. אבל עתה התבונן מדברי דו"א שהוא נחשד דהקב"ה עושה ע"ז בקשת משה · וגם זה עון פלילי · וכדאי' במס' שבת דף קמ"ט ב' כל מי שחבירו נענש ע"י אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה שנאמר לא יגורך רע. מכש"כ לבקש רע על דורו ח"ו · ולפי זה החשד מה יועיל זה האות שלא יאמרו גם בזה ככה · עש"ה אמר היו לפני ה' · היינו דין תורה. והענין דכל דיני תורה הקבועים לדורות המה עיקר טבע הבריאה כמו חקות שו"א כמש"כ בספר בראשית א' א' ובספר ויקרא ר"פ בחקתי. והנה מכבר נאמר פרשה לדורות בפרשת בהעלותך · ולא יהיה בב"י גנף בנשת ב"י אל הקודש. והלא לא כפרו קרח ודו"א בתורת משה הבא לדורות עולם שהם חקות שו"א · אלא השבו שכל גדולי ישראל ראוים לגשת אל הקודש · ע"כ היה בזה ד"ת שאם אינם ראוים יהיה נינף ומת מיד ולא מהקטרת כלל יגיע העונש. שזהו עונש לשעה ולא טבע שמיקרי דין תורה. מש"ה ניתן לחבוד · אלא הזמינו עצמכם לדין. היינו לעונש הנגשים אה"ק שלא כראוי: (יז) ונתתם עליהם קטרת. ולא הזכיר אש וכמו שביארנו. ומכל מקום שייך לשון והקרבתם · באשר שהוא דרך הקרבה · כמו דכתיב הקטרה בשמיני למלואים אע"ג שעדיין לא ירד האש. ואע"ג שנלטוה ברוה"ק שיעמדו טלם בקטרת כמש"כ לעיל ד' מכ"מ ברור שלא היה דבור מפורש בזה שהרי לא נכתב אלא ברוה"ק ראה כי כן יש לצוות ולעשות · והיה סבור מתחלה לצורך הענין שישימו גם אש · ועתה ראה לצורך הענין שיהיו בלא אש · ויהא ניכר לכל אדם שיצא האש מלפני ה' הוא קודש הקדשים ולא מחמת הקטרת. ועי' להלן י"ז י"ב בדיוק לשון ונתתם ולא ישימו · כמו לעיל ט"ז ז' וכן בסמוך כתיב וישימו · אלא שהוא משום שכן ציה משה שלא יתנו אש ע"ש: (יח) ויתנו עליהם אש. כאשר הכ"ן אש מאז היתה השוקתם להקטיר לפני ה' גם שלא ברצון ה' אלא שלא יכלו לבא לא"מ שהלוים היו לגדר · ועתה כי נפרץ הגדר והגיעו לידי מעשה זה של המחתות שוב לא שמעו למשה אלא עשו כמו שאמר משה תחלה. ומשום הכי

הרחב דבר

(א) ורש"י פי' בשם מדרש הז"ל אפי' חמור שהרכבתי את אשתי בשעה שהלכתי ממדין למצרים לא הי' משלהם. ויש להעיר. יאמר רבותא יותר שהלחם שאכל במצרים לא הי' משל צבור אלא מזה מוכח שהעוסק בתמידות בצרכי צבור אין זה מן התסידות שלא יאכל משלהם. שהרי יהי' מוכרח להאציל איזה שעה למצוא פרנסתו ולא לעסוק בצרכי צבור. והרי נוח להם שגם באותה שעה יהא שקוע בצרכיהם ויהי ניזון משלהם. וגם משה ניזון אז משל צבור. ורק החמור שהביא את אשתו הי' משלו. ובאמת לא הי' בשביל שנצרך משה לאשתו ובניו במצרים. שהרי מיד שבו למדין. אלא כך בקשה היא ממנו לראות תפארת י"מ וכדתניא במכילתא פ' יתרו. ודבר שבאמת אינו הכרח להיוו של העוסק בצרכי צבור. ודאי ממדת הסידות שלא להעמיס עפ"ל יותר מן ההכרח לחייו:

אהל מועד ומשה ואהרן: יט ויקהל עליהם קרח את־כל־העדה אל־פתח אהל מועד וירא כבוד־יהוה אל־כל־העדה: ס שלישי כ וידבר יהוה אל־משה ואל־אהרן לאמר: כא הבדלו מתוך העדה הזאת ואכלה אתם כרגע: כב ויפלו על־פניהם ויאמרו אל אלהי הרוחת לכל־בשר האיש אחד יחטא ועל כל־העדה תקצף: ס כג וידבר יהוה אל־משה לאמר: כד דבר אל־העדה לאמר העלו מסביב למשכן־קרח דתן ואבירם: כה ויקם משה וילך אל־דתן ואבירם וילכו אחריו זקני ישראל: כו וידבר אל־העדה לאמר סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה ואל־תגעו בכל־אשר להם פן־תספו בכל־חטאתם: כז ויעלו מעל משכן־קרח דתן ואבירם מסביב ודתן ואבירם יצאו נצבים פתח אהליהם ונשיהם ובניהם וטפם: כח ויאמר משה

ת"א הבדלו מתוך. ברכות כא מגילה כג סנהדרין עד: ויקם משה וילך אל. שם קי: סורו נא מעל. שבועות לט:

רש"י

מחתתו. החמשים ומאתים איש שבכם: (יט) ויקהל עליהם קרח. בדברי ליצנות כל הלילה ההוא הלך אצל השבטים ופתה אותם כסבורין אתם שעלי לבדי אני מקפיד איני מקפיד אלא בשביל כולכם אלו באין ונוטלין כל הגדולות לו המלכות ולאחיו הכהונה עד שנתפתו כולם (תנחומא): וירא כבוד ה'. בא בעמוד ענן: (כב) אל אלהי הרוחות. יודע מחשבות אין מדתך כמדת בשר ודם. מלך בשר ודם שסרחה עליו מקצת מדינה אינו יודע מי החוטא לפיכך כשהוא כועס נפרע מכולם אבל אתה לפניך גלויות כל המחשבות ויודע אתה מי החוטא: האיש אחד. הוא החוטא ואתה על כל העדה הקצוף. אמר הקב"ה יפה אמרתם אני

העמק דבר

לא כתיב ויעשו כן. אלא ויתנו עליהם אש. וכתיב עליהם. ולא בהן היינו מלאות גחלי אש כעבודת יוה"כ אחר שנתכוונו להקטיר באופן היותר טוב ולא כדבר משה: ומשה ואהרן. ולא כמו שאמר משה שיעמוד אהרן עם חמשים ומאתים איש. אלא עמד עם משה. והיינו משום שלא שמעו הר"ן איש לפקודת משה. ואהרן לא הורשה לעמוד עם אש שלא בזמנו. ע"כ סר מחברתם ועמד עם משה בפ"ע לראות מה יעשה ה': (יט) ויקהל עליהם קרח. עוד מבערב הקהיל עדה שיהיו מוכנים לבא בבוקר אל א"מ. לראות שיקובל הקטרת שלו לרצון. כאשר בטוח היה כפרש"י בשם המדרש שראה כ"ד משמרות יוצא"ד

מַשְׁכַּן זִמְנָא וּמשֶׁה וְאַהֲרֹן : יט וַאֲכְנֵשׁ עֲלֵיהוֹן קֹרַח יָת כָּל כְּנִשְׁתָּא לִתְרַ
מַשְׁכַּן זִמְנָא וְאִתְגְּלֵי יְקָרָא דַייָ לְכָל כְּנִשְׁתָּא : כ וּמַלִּיל יְיָ עִם משֶׁה וְעִם אַהֲ
לְמֵימָר : כא אִתְפָּרְשׁוּ מִגּוֹ כְּנִשְׁתָּא הָדָא וַאֲשֵׁיצֵי יָתְהוֹן כְּשָׁעָה : כב וּנְפַלוּ עַ
אַפֵּיהוֹן וַאֲמַרוּ אֵל אֱלָהּ רוּחַיָּא לְכָל בִּשְׂרָא גַּבְרָא חַד יֵיחוֹב וְעַל כָּל כְּנִשְׁתָּ
יְהֵי רוּגְזָא : כג וּמַלִּיל יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימָר : כד מַלֵּיל עִם כְּנִשְׁתָּא לְמֵימַר אִסְתַּלָּ
מִסְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא דְקֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם : כה וְקָם משֶׁה וַאֲזַל לְוָת דָּתָ
וַאֲבִירָם וַאֲזַלוּ בַתְרוֹהִי סָבֵי יִשְׂרָאֵל : כו וּמַלִּיל עִם כְּנִשְׁתָּא לְמֵימַר זוּרוּ כְּעַ
מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנֵי גַּבְרַיָּא חַיָּבַיָּא הָאִלֵּין וְלָא תִקְרְבוּן בְּכָל דִּילְהוֹן דִּלְמָא תִלְּ
בְּכָל חוֹבֵיהוֹן : כז וְאִסְתַּלַּקוּ מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא דְקֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם מִסְחוֹר סְחוֹ
וְדָתָן וַאֲבִירָם נְפַקוּ קָיְמִין בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵיהוֹן וּנְשֵׁיהוֹן וּבְנֵיהוֹן וְטַפְלְהוֹן : כח וַאֲמַ
משֶׁה בְּדָא תֵדְעוּן אֲרֵי יְיָ שַׁלְחַנִי לְמֶעֱבַד יָת כָּל עוֹבָדַיָּא הָאִלֵּין אֲרֵי לָא מֵרְעוּתִ

רש"י

יודע ומודיע מי חטא ומי לא חטא : (כד) העלו · כתרגומו הסתלקו מסביבות משכן קרח : (כה) ויק
משה · כסבור שישאו לו פנים ולא נשאו (מדרש רבה) : (כז) יצאו נצבים · בקומה זקופה לחרף ולגד
(תנחומא) כמו ויתיצב ארבעים יום דגלית (שמואל א' י"ז) : ונשיהם ובניהם וטפם · בא וראה כמה קש
המחלוקת שהרי ב"ד של מטה אין עונשין אלא עד שיביא שתי שערות וב"ד של מעלה עד כ' שנה וכ

העמק דבר

(ומה"ד סוף ברכה וצ"ל י"ד משמרות שיצאו מהימן מבני קרח) מבניו : את כל העדה · לא כל עדת ישראל נקבצו ובאו לכך · שהרי בסמוך כתיב דבר אל העדה לאמר העלו מסביב וגו' · הרי היה עדה אחרת סביב משכן קרח דו"א רחוק מאהל מועד אלא ה"פ אותו העדה שנקהלו לפתח א"מ לא היתה ביאתם לכבודו של משה ואהרן ולראות במפלתן של המלינים עליהם · אלא להיפך שהיה כל הקהל באים מחמת שהקהיל קרח לראות בקלקלתן של משה ואהרן חלילה · אבל מי שלא נפתה לקרח לא הלך כלל לפתח א"מ . ואדרבה כמה נקבצו לדתן ואבירם להתרעם עליהם . וברוך חכם הרזים שאין דעתן של ב"א שוה : אל כל העדה . בשביל שהנקהלים החלו להתלונן ולהקל בכבוד משה ואהרן . ע"כ נראה כבוד ה' · ונפל פחד ה' עליהם : (כא) העדה הזאת · שנקבצו ובאו הנה · וראוים לעונש משום שהיו מקטני אמנה בדבר משה : (כב) לכל בשר . שרוח שלו רך ונפשה כמו בשר שהוא רך . וכדאי' בסנהדרין דף ס"א ב' משום אחרים גריר אבתרייהו · ועוד יש לפרש לכל בשר שהרוח דומה לבשר להיותו נמשך אחר הנאת עצמו · וה"ז כמו תענוג בשרים · ועי' להלן כ"ז ט"ז ובספר בראשית ו' ג' וס' דברים ה' כ"ג . והנה הועילה תפלתם · ובא לדבר בס"ע על עדה אחרת שעמדו סביב למשכן קרח דו"א : (כד) למשכן קרח דתן ואבירם. אבל הר"ן איש נצולו מגזירה זו דבליעה . משום שהם כיונו לש"ש · וגם בעיקר מחלוקת היו נפתים כמש"כ לעיל . וכל חטאם היה בהקריבם לפני ה' . וע"כ לא נענשו בני ביתם

כמו קרח דו"א:(כה) וילך אל דתן ואבירם.לפי הפש
הלך להזהיר את העדה כאשר נאמר . אבל בסנהדר
דף ק"י למדו מכאן שאין מחזיקין במחלוקת . הנ
פירשו שהלך משה להוכיחם ולפייסם . ולמדו
מדלא כתיב וילך אל משכן קרח דו"א . אלא הלך ב
לזה התכלית לפגוע בדו"א שהיו אצל משכן שלה
ולא כקרח שהיה אז פתח א"מ : וילכו אחריו זק
ישראל · בכ"מ שהלך משה לצורך ישראל הלכו אחר
הזקנים לסייעו ולכבודו . אך כתיב מפורש כאן
באשר משה בעצמו לא קרא אותם לכבודו . משו
שראה עדה גדולה מקילים בכבודו . ושמחים בכשלונ
וכסבור היה אולי הזקנים ג"כ רוח אחרת בקרבם
מש"ה מפרש הכתוב כי הלכו אחריו זקני ישרא
כדרך הנשיא מהלך וזקנים אחריו וראוי לדעת
נשתנה מנהג הכבוד ממה שהיה בימי האבות שמבוא
בספר בראשית מ"ח ט"ו להיפך ע"ש בשם מ"ר
(כו) וידבר אל העדה לאמר · אחר שהוכיחם ול
השו אוזן · או כאשר ראה שכ"כ העיזו שלא יצ
לקבל פני משה והזקנים כפי ד"א שוב ידע שא
תקוה מהם : פן תספו בכל חטאתם . באי
חטא קל שלהם . אע"ג שאינו הולך אחריהם בענ
מחלוקת החמור · מכ"מ אם יהיה בידם איזה חט
שלהם · ואל על זה חרון אף ה' ובעידן ריתח
ענשי אנשה ג"כ יחול החרון על האדם · והיינו פי
בכל חטאתם · אפי' חטא אחר שלהם שיש עמכם
(כז) יצאו נצבים : לא נחתו מפחד אשר לפניהם
וכסבורים שלא בא משה והזקנים אלא להזהיר א
העם שלא יהיו נגררים אחריהם ולא יהיו נספי

בְּזֹאת תֵּדְעוּן כִּי־יְהוָה שְׁלָחַנִי לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל־
הַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה כִּי־לֹא מִלִּבִּי׃ כט אִם־כְּמוֹת כָּל־
הָאָדָם יְמֻתוּן אֵלֶּה וּפְקֻדַּת כָּל־הָאָדָם יִפָּקֵד
עֲלֵיהֶם לֹא יְהוָה שְׁלָחָנִי׃ ל וְאִם־בְּרִיאָה יִבְרָא
יְהוָה וּפָצְתָה הָאֲדָמָה אֶת־פִּיהָ וּבָלְעָה אֹתָם
וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר לָהֶם וְיָרְדוּ חַיִּים שְׁאֹלָה
וִידַעְתֶּם כִּי נִאֲצוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֶת־יְהוָה׃
לא וַיְהִי כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
וַתִּבָּקַע הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תַּחְתֵּיהֶם׃ לב וַתִּפְתַּח
הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ וַתִּבְלַע אֹתָם וְאֶת־בָּתֵּיהֶם וְאֵת
כָּל־הָאָדָם אֲשֶׁר לְקֹרַח וְאֵת כָּל־הָרְכוּשׁ׃
לג וַיֵּרְדוּ הֵם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם חַיִּים שְׁאֹלָה וַתְּכַס
עֲלֵיהֶם הָאָרֶץ וַיֹּאבְדוּ מִתּוֹךְ הַקָּהָל׃ לד וְכָל־
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיהֶם נָסוּ לְקֹלָם כִּי אָמְרוּ
פֶּן־תִּבְלָעֵנוּ הָאָרֶץ׃ לה וְאֵשׁ יָצְאָה מֵאֵת יְהוָה
וַתֹּאכַל אֵת הַחֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם אִישׁ מַקְרִיבֵי
הַקְּטֹרֶת׃ ס יז א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
ב אֱמֹר אֶל־אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְיָרֵם אֶת־
הַמַּחְתֹּת מִבֵּין הַשְּׂרֵפָה וְאֶת־הָאֵשׁ זְרֵה־הָלְאָה
כִּי קָדֵשׁוּ׃ ג אֵת מַחְתּוֹת הַחַטָּאִים הָאֵלֶּה

ת"א כי ה' שלחני. עקידה שער פד: . אם כמות כל. נדרים לט: ואם בריאה. שם לט סנהדרין קי: ותפתח הארץ. שם ט: וירדו הם וכל אשר. עירובין יט: ותכס עליהם. סנהדרין קח קט: ואש יצאה מאת ה'. שם קי: את מחתות. שם נב מנחות לט:

ר ש " י

אבל אף יונקי שדים: (כח) לעשות את כל המעשים האלה. שעשיתי על פי הדבור לתת לאהרן כהונה גדולה ובניו סגני כהונה ואליצפן נשיא הקהתי: (כט) לא ה' שלחני. אלא אני עשיתי הכל מדעתי ובדין הוא חולק עלי: (ל) ואם בריאה. חדשה: יברא ה'. להמית אותם במיתה שלא מת בה אדם עד הנה ומה היא הבריאה ופצתה האדמה את פיה ותבלעם אז וידעתם כי נאצו הם לה' ואני מפי הגבורה אמרתי ורבותינו פירשו אם בריאה פה לארץ מששת ימי בראשית מוטב ואם לאו יברא ה'

כט אם כמותא דכל אנשא ימותון אלין וסערא דכל אנשא יסתער עליהון לא ייי שלחני: ל ואם בריאה יברי ייי ותפתח ארעא ית פומה ותבלע יתהון וית כל דילהון ויחתון כד חיין לשאול ותדעון ארי ארגיזו גבריא האלין קדם ייי: לא והוה כד שיצי למללא ית כל פתגמיא האלין ואתבזעת ארעא דתחותיהון: לב ופתחת ארעא ית פומה ובלעת יתהון וית אנש בתיהון וית כל אנשא די לקרח וית כל קנינא: לג ונחתו אינון וכל דילהון כד חיין לשאול וחפת עליהון ארעא ואבדו מגו קהלא: לד וכל ישראל די בסחרניהון ערקו לקלהון ארי אמרו דלמא תבלעיננא ארעא: לה ואשתא נפקת מן קדם ייי ואכלת ית מאתן וחמשין גברא מקרבי קטורת בוסמיא: א ומליל ייי עם משה למימר: ב אמר לאלעזר בר אהרן כהנא ויפרש ית מחתיתא מבין יקידיא וית אשתא ירחק להלא ארי אתקדשו: ג ית מחתית חיביא האלין דאתחיבו בנפשתיהון ויעבדון

רש"י

(סנהדרין ק"ו) (כ"ל יברא ה' הפה לכאן): (לד) נסו לקולם. בשביל הקול היוצא על בליעתן: יז (ב) ואת האש. שבתוך המחתות: זרה הלאה. לארץ מעל המחתות: כי קדשו. המחתות ואסורין בהנאה שהרי עשאום כלי שרת: (ג) החטאים האלה בנפשותם. שנעשו פושעים בנפשותם שנחלקו על

העמק דבר

בעוה"ז: (כח) כי לא מלבי. הוא דבר אחר ואמר שני דברים. א' כי לא הייתי בודה מלב. אלא בשליחות ה'. ב' כי לא בקשתי מהקדוש ב"ה גדולות לאחי ולשבטי. ולא כמו שחשבו דו"א: (כט) ופקדת כל האדם. לעזוב מה שלהם לזרעם אחריהם. וכדומה מה שהחולה מפקד מחמת מיתה שאינה פתאומית. אזי תדעו כי לא ה' שלחני. והכל בדוי והמה נקיים לגמרי: (ל) וידעתם כי נאצו האנשים האלה את ה'. במה שחשבו כי הוא מלבי. היינו שאני בקשתי זאת. ולאהבת הקב"ה אותי נשא פני לדכא את ישראל ולהוריד כבודם. וא"כ הרהרו גם אחרי וגם אחרי הקב"ה ששמע בקול איש על זה. משום הכי יהיה ענשם כ"כ קשה שירדו חיים שאולה. אבל אם היה באמת ע"י בקשת משה. אע"ג שהיו מכ"מ ענשם על שחשדו גם זה שלא בא בשליחות כלל. אבל זה החשד של שקר לא היה אלא על משה ואין זה נאץ את ה'. והיה העונש קל מזה. שהיו מתים במגפה וכדומה: (לא) ותבקע האדמה אשר תחתיהם. לא נפלו תומ"י כמו ברעידת הארץ. דאי היה כן לא היה עוד רעש ופחד על מי שלא נפל כרגע. אלא מתחלה נבקע ונעשה פה ואחר כך (לב) ותפתח וגו'. אותו הפה החל לבלוע בכח המשיכה אחד אחד מי שהיה ראוי להבלע: ואת בתיהם. אין הכונה בתים ממש. שהרי לא היה להם בתים כי אם אהלים. אלא הפי' משפחתם וזרעם כמו בית יעקב וכמש"כ בספר שמות י"ב כ"ג כ"ז: ומש"ה פירש הכתוב ואת כל האדם אשר לקרח. דלא כמו דו"א שנבלע כל זרעם ולא נשתייר מביתו מאומה. משא"כ קרח שבניו לא מתו. אלא כל האדם היינו עבדיו והנגררים אחריו באהלו. וקרח עצמו לפי המדרש נבלע גם הוא עמהם. ולפי הפשט יבואר עוד להלן כ"ו ו': (לג) חיים שאלה. עמוק לפי תהום. ואע"ג שלא נראה לאדם מה שנעשה עמהם בבטן הארץ. אבל הכתוב מגיד שכך היה: ויאבדו מתוך הקהל. לא כמו קבורים שניכר כמו אדמה חפורה בזה המקום. אבל כאן כשנסתם הפה היו אבודים ולא ניכר מקומם איה: (לד) לקולם. בשעה שהפה היה שואף ובולע היו צועקים מר. וחשו שאחרי אנשים פן אח"כ יהיה הפה בולע גם אותם. כמו שבית דו"א היו נבלעים אחד אחד מכל המקום שהיו: (לה) מאת ה'. ולא מאש הקטרת. אלא מאת ה' היינו מקודש הקדשים. והיה בזה מיתה במגפה כמו הדין לזר הקרב. וע' להלן י"ז י"ד. אמנם מכבדו שהיה בזה כעין שריפת נדב ואביהוא דכתיב ג"כ מאת ה': יז (ב) אל אלעזר. שהוא היה ממונה על המזבחות בעבודת משא בני קהת. וממילא היה בידו כל צרכי המזבח: ואת האש זרה הלאה. לא יחזיר האש על המזבח. ולא להשתמש בם: כי קדשו. אין הפי' מלשון קדושה דא"כ הכי מיבעי כי קדושים המה. שהרי כבר המה קדושים בהיותם עה"מ וגם ע"פ דקדוק לה"ק כי נקדשו מיבעי. אלא משמעות קדשו כמו לא יהיה קדש בבני ישראל. דמשמעו שנתחלל מחשיבותו ונעשה קדש. כך אם המזבח שהיה קדוש ועתה קדשו ונחללו. ע"כ אינם ראוים לא למזבח ולא לחול כמו כל קדושת הגוף שאין לו פדיון בנפול בהם מום וכדומה: (ג) את מחתות. חזר להמחתות שהמה לא נתחללו מקדושתם. ואדרבה העלה המקום ית' אותם מקדושה קלה לחמורה כדאיתא במנחות דף צ"ט דמתחלה היו תשמישי המזבח ועתה נעשו גוף המזבח: החטאים

בְּנַפְשֹׁתָם וְעָשׂוּ אֹתָם רִקֻּעֵי פַחִים צִפּוּי לַמִּזְבֵּחַ כִּי־הִקְרִיבֻם לִפְנֵי־יְהוָה וַיִּקְדָּשׁוּ וְיִהְיוּ לְאוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ד וַיִּקַּח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֵת מַחְתּוֹת הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר הִקְרִיבוּ הַשְּׂרֻפִים וַיְרַקְּעוּם צִפּוּי לַמִּזְבֵּחַ׃ ה זִכָּרוֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יִקְרַב אִישׁ זָר אֲשֶׁר לֹא מִזֶּרַע אַהֲרֹן הוּא לְהַקְטִיר קְטֹרֶת לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא־יִהְיֶה כְקֹרַח וְכַעֲדָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה לוֹ׃ פ ו וַיִּלֹּנוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמָּחֳרָת עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן לֵאמֹר אַתֶּם הֲמִתֶּם אֶת־עַם יְהוָה׃ ז וַיְהִי בְּהִקָּהֵל הָעֵדָה עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן וַיִּפְנוּ אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וְהִנֵּה כִסָּהוּ הֶעָנָן וַיֵּרָא כְּבוֹד יְהוָה׃ ח וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־פְּנֵי אֹהֶל מוֹעֵד׃ ס רביעי ט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ י הֵרֹמּוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת וַאֲכַלֶּה אֹתָם כְּרָגַע וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם׃ יא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קַח אֶת־הַמַּחְתָּה וְתֶן־עָלֶיהָ אֵשׁ

ת"א ולא יהיה כקרח וכעדתו . סנהדרין קי :

רש"י

הקב"ה (יומא ל"ו) : רקעי · רדודין : פחים · טסים מרודדין טידי"ש בלע"ז (אויסגעדעהנט) : צפוי למזבח · למזבח הנחשת : ויהיו לאות · לזכרון שיאמרו אלו היו מאותן שנחלקו על הכהונה ונשרפו : (ד) וירקעום · אינטיד"ריש בלע"ז (זיא דעהנטען אויס) : (ה) ולא יהיה כקרח · כדי שלא יהיה כקרח : כאשר דבר ה' ביד משה לו · כמו עליו. על אהרן דבר אל משה שיהיו הוא ובניו כהנים לפיכך לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן וגו' וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור פתרונם כמו על · ומדרשו

העמק דבר

האלה בנפשותם : כבר נתבאר בר"ן איש הללו היו חסידי הדור · ומסרו נפשם על אהבת ה' ומש"ה כתיב זה הלשון כמו בנזיר וכפר עליו מאשר חטא על הנפש אלא דשם כתיב על הנפש דמשמעו על הנפש החיוני לצערו מבלי הועיל לפי כחו כמש"כ לעיל שם . וכאן כתיב בנפשותם והוא נפש המעלה שנקראת נשמה · שחטאו במה שרצו להעלות אותה ע"י אבדון מזה העולם : ויקדשו . עתה במה שהקריבום לפני ה' בקטרת נתקדשו . ע"כ הגני מעלה אותם עוד בקודש : ויהיו לאות לבני ישראל · א"א לפרש לאות שלא יקרב איש זר הכתוב בסמוך · דא"כ למה חלק הכתוב הטעם · והיה ראוי לכתוב כאן סו במעשה ויהיו לאות לבני ישראל אשר לא יקרב וגו' . אלא משמעות אות דכאן הוא ד"א · שלא יהא אדם מתברך בלבבו להתקדש למעלה מדעת עליון ית' . וע"ז כתיב כי ה' אלהיכם וגו' ולא יקח שוחד כמש"כ במקומו ובספר ויקרא ס' ו' · עוד הוא אות שמצל מקום מי שעובר ע"ז לא יהא אדם מבזה אותו — כמו

יתהון טסין רדידין חופאה למדבחא ארי קריבונין קדם יי ואתקדשו ויהוין לאת לבני ישראל: ד ונסיב אלעזר כהנא ית מחתית נחשא דקריבו יוקידיא ורדידונין חופאה למדבחא: ה דכרנא לבני ישראל בדיל דלא יקרב גבר חלוני דלא מזרעא דאהרן הוא לאסקא קטורת בוסמין קדם יי ולא יהי כקרח וככנשתיה כמא דמליל יי בידא דמשה ליה: ו ואתרעמו כל כנשתא דבני ישראל מיומא דבתרוהי על משה ועל אהרן למימר אתון גרמתון דמית עמא דיי: ז והוה באתכנשות כנשתא על משה ועל אהרן ואתפניאו למשכן זמנא והא חפהי עננא ואתגלי יקרא דיי: ח ועאל משה ואהרן לקדם משכן זמנא: ט ומליל יי עם משה למימר: י אתפרשו מגו כנשתא הדא ואישיצי יתהון כשעה ונפלו על אפיהון: יא ואמר משה לאהרן סב ית מחתיתא והב עלה

רש"י

על קרח ומהו ביד משה ולא כתב אל משה רמז לחולקים על הכהונה שלוקין בצרעת כמו שלקה משה בידו שנאמר ויוציאה והנה ידו מצורעת כשלג (שמות ד') ועל כן לקה עוזיהו בצרעת:

העמק דבר

שמבזים לאפיקורסים ובוזי ה'. דלא כן חלק אלה האנשים. אחרי שקבלו ענשם חלק הקדוש ב"ה להם כבוד. והושע הנביא י"א אמר ארפא משובתם אוהבם נדבה כי שב אפי ממנו: לאלו שהשתובבו מחמת שהתנגדו לה' ועשו פרעות וקבלו ענשם. עתה ארפאם ולא ישתובבו עוד. ואוהבם על מה שהתנגדו לה'. כי שב אפי ממנו. על הפרעות שעשו מחמת זה הלא הענשתים ושב אפי. ועתה אוהבם על נדבה. וכ"ז הראה הקב"ה כאן במחתות ר"ן איש: (ד) את מחתות הנחשת. בצווי לא כתיב הנחשת אלא משום שהתחכם אלעזר מעצמו לעשות רקועי פחים למזבח החיצון. משום שגם המה היו מחתות נחשת מש"ה פירש הכתוב כאן הנחשת: (ה) זכרון לבני ישראל. עוד טעם על שעשה על מזבח החיצון כדי שירא' הכל ויהי להם לזכרון: כאשר דבר ה' ביד משה לו. לבד הדבור המפורש אמור אל אלעזר וגו'. הבין משה רבינו עוד כונה בזה הצווי מדאמר ה' בלשון לבני ישראל. ולא אמר לאות בישראל ויהיו גם הכהנים בכלל. אבל לבני ישראל משמעו טעם מיוחד לבני ישראל לבד כהנים. היינו אשר לא יקרב וגו'. וזהו אשר דבר ה' ביד משה. דמשמעו גמרא כמש"כ כ"פ בשם סוגיא כריתות דף י"ג. והיינו מה שהוכיח משה בכח פלפולו והוא דבר ה' ע"פ סיוע למשה ומשמעות לו לפי הפשט לאלעזר. משה הוכיח לאלעזר דלזה כוון ה': (ו) ממחרת. שראו המזבח מצופה בנחשת של המחתות של ר"ן איש. והבינו כי היו חשובים לפני ה'. ע"כ התלוננו לאמר אתם המתם את עם ה'. לא על קרח דו"א שהרעמו ואדרבה שמחו במיתתם כמש"כ בס' דברים י"א ו'. אבל על הר"ן איש הצטערו. וחשדו את משה ואהרן שהמה יעצו אלבבם להיות נגשים בקטרת. ואלו לא הרגו אותם משה ואהרן לא עשו מאומה בפועל. עד שהיו קרח דתן ואבירם נבלעים והיו חוזרים המה בתשובה. אמנם באמת כ"ז היה גם כן ע"פ רוה"ק כמש"כ לעיל: (ז) והנה כסהו הענן. הבינו שיש דבר ה' מחדש. וגם באשר נתראה כבוד ה' השתו מלהתלונן: (ח) אל פני אהל מועד. אהרן לא נכנס בפנים. שהרי אסור לבא בכל עת להיכל כדאיתא במנחות דף כ"ה מש"ה כתיב אל פני אבל משה נכנס אח"כ לפנים ובא אליו הדבור: (י) הרמו. לעיל ט"ז כ"א כתיב הבדלו. שאז היה הגדר נפרץ. וכולם נדחקו אל פתח אהל מועד כמבואר שם מקרא י"ט. והיו שוים במעמד עם משה ואהרן. מש"ה צוה ה' שיבדלו לנגד. אבל עתה כבר נגדרו ועמדו מרחוק ורק מו"א עלו אל פני אהל מועד. ע"כ צוה ה' שירומו למעלה מן העדה: או שלא יכנסו לתוכם וכמש"כ הרמב"ן דבכל זמן שהצדיקים בתוכם א"א לשלוט בהם המגפה. ומקרא מלא הוא כי מפני הרעה נאסף הצדיק: ויפלו על פניהם. כבר ביארנו בכ"מ דמשמעו לתפלה. וע"ע תענית דף י"ד ב' מבואר הכי וגם הועלו כאן בתפלתם. דמשמעות כרגע היינו ברגע אחד יכלו כולם כמו מכת בכורים במצרים שברגע אחת נשגעו כולם וכן חיל סנחריב. ולזה האופן לא היה מועיל הקטרת: אבל בתפלתם הועילו שלא יהיה כרגע אלא כעין מגפה ע"י מלאך המשחית כמו שהיה בימי דוד. והיה נמשך עכ"פ איזה עת ולא נפלו כולם כאיש אחד. ומשום הכי היה שהות לעשות סגולת הקטרת: (יא) קח את המחתה וגו'. לא היה ע"פ הדבור אלא ע"פ ידיעה ממלה"מ שקטרת מועיל למגפה ר"ל. ואע"ג שנעשה בזה איסור להוציא לחוץ וגם ה"ה קטרת זרה. מכל מקום הרי פקו"נ דוחה הכל. ויבואר עוד לפנינו: ותן עליה אש. לשון עליה, משמעו מלמעלה. דלא כתיב ותן בה כמו בספר

מעל המזבח ושים קטרת והולך מהרה אל־
העדה וכפר עליהם כי־יצא הקצף מלפני יהוה
החל הנגף: יב ויקח אהרן כאשר | דבר משה
וירץ אל־תוך הקהל והנה החל הנגף בעם ויתן
את־הקטרת ויכפר על־העם: יג ויעמד בין־
המתים ובין החיים ותעצר המגפה: יד ויהיו
המתים במגפה ארבעה עשר אלף ושבע
מאות מלבד המתים על־דבר־קרח: טו וישב
אהרן אל־משה אל־פתח אהל מועד והמגפה
נעצרה: פ חמישי טז וידבר יהוה אל־משה לאמר:
דבר | אל־בני ישראל וקח מאתם מטה מטה
לבית אב מאת כל־נשיאהם לבית אבתם

א ויתן את. שבת פט יומא פד זבחים פח ערכין טז מנין קריאת פ' הקטרת שגילה אליהו ז"ל לר' פנחס ומעשה מתא מחסיא ס' הזוהר פ' ויקרא: ויעמד בין המתים ובין החיים. שבת פט:

ר ש " י

א) וכפר עליהם. רז זה מסר לו מלאך המות כשעלה לרקיע שהקטרת עוצר המגפה (ר"ל כשניתן רשות למשחית אין מבחין בין טוב לרע ועל מה שמוסיף מדיליה יש תיקון בקטרת אבל מה שגוזר הקב"ה בהדיא אין חכמה ואין תבונה ובזה מתורץ מ"ש אח"כ שלא הבין המלאך דאת אהרן לעצור בקטרת והלא הוא מסר רז זה אלא היה גזרת הקב"ה כמ"ש אני שלוחו של מקום. ודו"ק) כדאיתא במס' שבת (ד' פ"ט): (יג) ויעמד בין המתים וגו'. אחז את המלאך והעמידו על כרחו א"ל המלאך הנח לי לעשות שליחותי א"ל משה צוני לעכב על ידך א"ל אני שלוחו של מקום ואתה שלוחו של משה א"ל אין משה אומר כלום מלבו אלא מפי הגבורה אם אין אתה מאמין הרי הקב"ה ומשה אל פתח אהל מועד בוא עמי ושאל וזהו שנאמר וישב אהרן אל משה. ד"א למה בקטרת לפי שהיו ישראל מליזים ומרננים אחר הקטרת לומר סם המות הוא על ידו מתו נדב ואביהוא על ידו נשרפו חמשים ומאתים איש אמר הקב"ה תראו שעוצר מגפה הוא והחטא הוא הממית (מכילתא):

העמק דבר

קרא י' א' ולעיל פ"ז ז'. ולפי הענין לא נצרך גחלות גחלי אש ויבואר לפנינו: ושים קטרת והולך מהרה וגו'. פי' בת"י ושוי קטרת בוסמין על אשתא. היינו אגל המזבח כדכתיב אח"כ והולך מהרה וגו'. ולצורך הענין היה די אם יתן את הקטרת על האש בבואו לשם. וכמו שעשה אהרן באמת כמו שיבואר אבל משום שהיה באיסור אלא פקו"נ דוחה וכל שאפשר להקל האיסור עדיף. משום הכי צוה משה שלא יתן בהון שיהי' איסור כרת. אלא יתן שנים ולא יהא אלא איסור הוצאה וקטרת זרה. ובהתכם עוד שלא יתן על האש בידים קטרת זרה אלא יתן את הקטרת מצד הגחלים היינו בעת שימלא במחבת הגחלים לא יגיע המחבת להשוות הגחלים על כל המחבת. אלא יהי מלא מצד שמאלא. ובצד השני יהי' ריקן וגוש שישים הקטרת בצד השני. ומשום הכי לא כתיב ושים עליה קטרת. וממילא בריצה מעל המזבח יגיעו הקטרת אל האש ויהי נקטר בגרס בעלמא: (יב) והנה החל הנגף בעם. לשון והנה מורה על הידוש ממה שחשב כמש"כ בס' בראשית ע"ו ד' ובכ"מ. והרי כבר הודיע משה שהחל הנגף. וגם כל המאמר מיותר. אלא משום שאהרן שיהיה מדבר משה. ולא נתן הקטרת עד שבא אל הענג

למדנו

אֶשָּׁתָא מֵעִלָּוֵי מַדְבְּחָא וְשַׁו קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא וְאוֹבִיל בִּפְרִיעַ לִכְנִשְׁתָּא וְכַפַּר עֲלֵיהוֹן אֲרֵי נְפַק רוּגְזָא מִן קֳדָם יְיָ שָׁרֵי מוֹתָנָא : יב וּנְסֵיב אַהֲרֹן כְּמָא דִי מַלֵּיל מֹשֶׁה וּרְהַט לְגוֹ קְהָלָא וְהָא שָׁרֵי מוֹתָנָא בְּעַמָּא וִיהַב יָת קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא וְכַפַּר עַל עַמָּא : יג וְקָם בֵּין מֵתַיָּא וּבֵין חַיַּיָּא וְאִתְכְּלֵי מוֹתָנָא : יד וַהֲווֹ דְמִיתוּ בְּמוֹתָנָא אַרְבַּעַת עֲשַׂר אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה בַּר מִדְּמִיתוּ עַל פְּלֻגְתָּא דְקֹרַח : טו וְתָב אַהֲרֹן לְוָת מֹשֶׁה לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וּמוֹתָנָא אִתְכְּלֵי : טז וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר : יז מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְסַב מִנְּהוֹן חוּטְרָא חוּטְרָא לְבֵית אַבָּא מִן כָּל

העמק דבר

למדנו מזה דמשום שהיה דבר משה לא בדבר ה' אלא מדעת עצמו . ומטעם פקו"נ שדוחה · ומש"ה נוח שיהיה הקטרה בפנים ולא יהיה אלא איסור קטרת זרה . ואיסור הוצאה לחוץ שאין כ"ז באזהרת כרת . כמש"כ אבל כ"ז כשהוא ברור שכבר החל הנגף · משא"כ אם אין ידוע בברור . טוב לעשות איסור חמור כשיגיע לידי פקו"נ מלעשות איסור קל בשעה שיכול להיות שאין כאן פקו"נ . מש"ה כאשר נסתפק אהרן אם כבר החל הנגף . שהרי לא דבר בשם ה' . ואולי ברחמי שמים נשמע הפלאם לגמרי . ע"כ לא הקטיר בפנים אלא בבואו למקום הקהל וראה והנה החל הנגף בעם כמו ששמע· אז ויתן את הקטרת על האש (א) : ויתן את הקטרת · בכ"מ דכתיב נתינת קטרת כתיב בלשון שימה כמו בנדב ואביהוא וישימו עליה קטרת . ולעיל ט"ז ז' ושימו עליהן קטרת ושם י"ח וישימו עליהם קטרת · וכאן כתיב בדבר משה ושים קטרה . ובמעשה כתיב ויתן · וכן לעיל ט"ז י"ז ונתתם עליהם קטרת · וכן בפ' אחרי ונתן את הקטרת על האש וגו' . ולאו דבר ריק הוא· ונראה דמשמעות שימה הוא נתינה בסדר יפה ובשום לב . כמו משמעות ושמו בדיו שביארנו שהוא תיקון על מהכונתם : וכן ביארנו בספר שמות מ' . הרבה לשון וישם במשמעו בשום לב וישוב הדעת · והנה בכל נתינת הקטרת על הכהן להיות נזהר ליתן מרחוק ולהתקרב לפניו כדי שלא יכוה ידו . וכדתנן בתמיד פ"ו ומלמדים אותו הוי זהיר שלא תתחיל מפניך שלא תכוה · מש"ה כתיב בכ"מ שימה . אבל לעיל ט"ז י"ז שצוי משה היה ליתן את הקטרת בלי אש מש"ה כתיב ונתתם · וכאן בדבר משה ליתן את הקטרת חומ"י בהביר הגחלים מעל המזבח · וגם הזהיר ליתן מן הצד כמש"כ . משום הכי כתיב ושים בזהירות משא"כ אהרן לא נתן את הקטרת עד בואו לתוך הקהל והיו הגחלים עמומים מלמעלה ולא הוצרך להזהר . מש"ה כתיב ויתן וכן ביוה"כ שמשהה בהילוך מן המזבח החיצון עד מקום הארון משום הכי כתיב ונתן (ב) : (יג) ויעמוד בין המתים ובין החיים. פי' רבינו בחיי שעמד גם בין המתים שהיו חיים ביניהם . גם עמד בין החיים · שהיו מתים ביניהם ומש"ה כתיב שתי פעמים בין · ולא כתיב בין המתים להחיים : ותעצר המגפה . לשעה זו שכך היא סגולת הקטרת שאין מלה"מ יכול לעשות אז'. אבל עדיין לא היו בטוחים שלא ישוב המלאך אחר כך למלאכתו עד ששב אהרן אל משה והתפללו כמש"פ להלן : (יד) מלבד המתים על דבר קרח · למדנו שגם הר"ן איש מתו במגפה וכמש"כ לעיל ח' י"ט שילא אש מאת ה' ונקרא גם זה נגף ולא יהיה בבני ישראל נגף בגשת ב"י אל הקודש . ולא אש הקטרת אכלתם : (טו) וישב אהרן וגו' לשוב ולהתפלל שלא ישוב המשחית בעם. אז הועילה תפלתם והמגפה נעצרה . לגמרי : (יז) דבר אל בני ישראל . הדבור כאשר הוא : וקח מאתם · ויתנו אליך מיבעי . וכמו דכתיב במעשה ויתנו אליו וגו' אלא משמעות קח בע"כ כדאי' בב"ב דף ח' ב' עה"פ והם יקחו את הזהב · וכמש"כ ריש פרשת תרומה , ובאשר לא נצרך מטות אלא לקטני אמנה בדבר משה בשם ה' · ואם כן היו נראים נותני המטות האם הנשיאים כאלו הנה אינם מאמינים ח"ו · ובאמת לא עלה מחשבה זרה זו בלבבם · ולא היו מרוצים ליתן , ע"כ היה הצווי שיקח בע"כ . דאע"ג שלא נצרך המטות בשבילם הלא נצרך בשביל אחרים באותו הדור ולדורות כמו שיבואר . וע' להלן כ"א : מאת כל נשיאהם וגו'· לא מכלל השבט ויהא כתוב ראובן שמעון · ועל של לוי יהיה כתוב לוי· אלא שם הנשיאים יהיה כתוב על המטות. ויהי בזה אות גם על הכהונה גם על לויה כמו שיבואר האות במקרא כ"ג בשקדים ופרחים . ואע"ג דבאמת לא נצרכו לאות טוב על

הרחב דבר

(א) מזה יש ללמוד ביו"ט שחל בע"ש . ובשבת יהיה ענין סכ"נ ונצרך לעשות מלאכה ביו"ט או בשבת משום פקו"נ . אם ברור שתהי' הסכנה בשבת יותר טוב להקדים המלאכה ביום טוב דקיל מסכה · ואם אין הדבר ברור יותר טוב להשהות ובשתבא הסכנה אז יחללו ש"ק מפני פקו"נ :

(ב) והיינו דפליגי ביומא דנ"ב ב' הני חדא נוברם פנימה שהוא חוצה לו ותני חדא נוכרה חוצה שהוא פנימה לו (פי' ואין מעבירין עה"מ) ואמר אביי מסתברא כמ"ד פנימה שהוא חוצה לו דתנן מלמדין אותו הוי זהיר כו' ולכאורה תמוה במאי פליגי ביוה"כ יותר מבכל יום . אלא כמש"כ שבכל יום הי' הכרה לבוזר . שהיו הגחלים לוחשות על המזבח הפנימי . משא"כ ביוה"כ . והעלה אביי שמכ"מ מסתבר שיותר טוב לעשות הכי :

שְׁנֵים עָשָׂר מַטּוֹת אִישׁ אֶת־שְׁמוֹ תִּכְתֹּב עַל־מַטֵּהוּ׃ יח וְאֵת שֵׁם אַהֲרֹן תִּכְתֹּב עַל־מַטֵּה לֵוִי כִּי מַטֶּה אֶחָד לְרֹאשׁ בֵּית אֲבוֹתָם׃ יט וְהִנַּחְתָּם בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי הָעֵדוּת אֲשֶׁר אִוָּעֵד לָכֶם שָׁמָּה׃ חצי הספר כ וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר אֶבְחַר־בּוֹ מַטֵּהוּ יִפְרָח וַהֲשִׁכֹּתִי מֵעָלַי אֶת־תְּלֻנּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֵם מַלִּינִם עֲלֵיכֶם׃ כא וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתְּנוּ אֵלָיו ׀ כָּל־נְשִׂיאֵיהֶם מַטֶּה לְנָשִׂיא אֶחָד מַטֶּה לְנָשִׂיא אֶחָד לְבֵית אֲבֹתָם שְׁנֵים עָשָׂר מַטּוֹת וּמַטֵּה אַהֲרֹן בְּתוֹךְ מַטּוֹתָם׃ כב וַיַּנַּח מֹשֶׁה אֶת־הַמַּטֹּת לִפְנֵי יְהוָה בְּאֹהֶל הָעֵדֻת׃ כג וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיָּבֹא מֹשֶׁה אֶל־אֹהֶל הָעֵדוּת וְהִנֵּה פָּרַח מַטֵּה־אַהֲרֹן לְבֵית לֵוִי וַיֹּצֵא פֶרַח וַיָּצֵץ צִיץ וַיִּגְמֹל שְׁקֵדִים׃ כד וַיֹּצֵא

רש"י

(יח) כי מטה אחד · אף על פי שחלקתים לשתי משפחות משפחת כהונה לבד ולויה לבד מכל מקום שבט אחד הוא: (כ) והשכתי · כמו וישכו המים (בראשית ח'). וחמת המלך שככה (אסתר ז'): (כא) בתוך מטותם · הניחו באמצע שלא יאמרו מפני שהניחו בצד שכינה פרח: (כג) ויוצא פרח · כמשמעו: ציץ · הוא חנטת הפרי כשהפרח נופל: ויגמל שקדים · כשהוכר הפרי הוכר שהן שקדים לשון ויגדל הילד ויגמל (בראשית כ"א) ולשון זה מצוי בפרי האילן כמו ובוסר גומל יהיה נצה (ישעיה י"ח) ולמה שקדים הוא הפרי הממהר להפריח מכל הפירות אף המעורר על הכהונה פורענותו ממהרת לבא כמו שמצינו בעוזיהו והצרעת זרחה במצחו (ד"ה ב' כ"ו) תרגומו וכפית שגדין כמין אשכול שקדים יחד כפותים זה על זה:

העמק דבר

הכהונה שהרי מש"ה נעשה מהמחתות צפוי למזבח האינון זכרון לבני ישראל וגו' מכל מקום היה גם במטה אות על הכהונה יחד עם אות הלויה. ללמד דכמו אות הכהונה הוא לדורות כלשון הכתוב זכרון לבני ישראל וגו'. כך אות הלויה הוא לדורות עולם. ומש"ה נכתב שם אהרן ושם הנשיאים על המטות. וע"ע במקרא הסמוך · שנים עשר מטות. משמע חוץ ממטה אהרן. שהרי כתיב מאת כל נשיאיהם כי שבט אפרים ושבט מנשה שני נשיאים. ואע"ג דלעולם לא נמנו אלא י"ב שבטים · ובמקום שנמנה שבט לוי לא נמנה יוסף אלא לאחד כמש"כ הרמב"ן בפרשת ברכה ובכ"מ · מכ"מ כאן לא שייך זה הכלל. שהרי אם היה נבחר שבט אחר מי שהוא · היה אותו השבט יוצא ממנין השבטים · ושבט אפרים ומנשה היו משלימים מנין י"ב. ואם היה נבחר שבט אפרים לחוד היה הוא יוצא ומנשה ולוי בכלל י"ב · ולזה באו המטות להורות איזה שבט מי"ג שבטים הוא נבחר ולא יהיה נמנה בכלל שבטי ישראל. ולא כמש"כ הרמב"ן ז"ל כאן: (יח) כי מטה אחד וגו' · הוא טעם על שם אהרן ושם הנשיאים. ולא שמות השבטים. משום דאותות הכהונה והלויה על מטה אחד יבואו ולא על שני מטות ויהי ע"ז המטה אות שקדים וע"ז

אות

אונקלוס

רברבניהון לבית אבהתהון תרי עשר חוטרין גבר ית שמיה תכתוב על...
חוטריה: יח וית שמא דאהרן תכתוב על חוטרא דלוי ארי חוטרא חד לריש...
בית אבהתהון: יט ותצנעינון במשכן זמנא קדם סהדותא די אזמין מימרי לכו...
תמן: כ ויהי גברא דאתרעי ביה חוטריה ינעי ואניח מן קדמי ית תורעמת...
בני ישראל דאינון מתרעמין עליכון: כא ומליל משה עם בני ישראל ויהבו...
ליה כל רברבניהון חוטרא לרבא חד חוטרא לרבא חד לבית אבהתהון תרי...
עשר חוטרין וחוטרא דאהרן בגו חוטריהון: כב ואצנע משה ית חוטריא קדם...
יי במשכנא דסהדותא: כג והוה ביומא דבתרוהי ועאל משה למשכנא...
דסהדותא והא נעא חוטרא דאהרן לבית לוי ואפיק לבלבין ואניץ נץ וכפיר...
שיגדין: כד ואפיק משה ית כל חוטריא מן קדם יי לות כל בני ישראל...

העמק דבר

אות פרחים אלא על מטה אחד ויהיו השקדים והפרחים יחדיו ע"כ יהיה נכתב שם אהרן על מטה לוי וממילא כן שמות כל הנשיאים על מטה אבותם. דאם היה נבחר שבט אחר ג"כ היה כהונה ולויה מאותו השבט היינו זרע אותו נשיא יהיו כהנים וכל השבט יהיו תחת הלוים: (יט) לפני העדות אשר וגו'. שהיו שני אופני יעוד כמש"כ ס"פ נשא. א' יעוד דבור שהוא לדורות וזה הדבור יצא מעל העדות. ב' דבור שהיה לשעה והיה יוצא מכלל הארון. וצוה ה' שהמטות יהיו מונחים לפני העדות אשר אועד וגו' כדי שידעו שזה האות בא לשעה ולדורות. וגם יבינו שאינו בא מצד המקרה עפ"י בקשת משה או סיבה אחרת. אלא הרי היא ככל משפטי התורה שקדמה לבריאת שמים וארץ ולא ישתנה לעולם: (כ) והשבותי מעלי וגו' מלינים עליכם. אין הפי' מעלי שמתרעמים עלי. שהרי מלינים עליכם כתיב. ועוד מה זו תועלת מן הנסות שלא יתרעמו על הקב"ה בשביל זה. אלא הפי' מעלי מה שמוטל עלי להסיר התלונה שעליכם באיזה עונש וכדומה. ובזה האות תשקע התלונה ממני. וכיב"ז ביארנו בספר שמות ט"ז ז' ולהלן כ"ה. ויש לפרש עוד דגמה שצוה להניח לפני העדות. הוא לעד ואות אמת שבחירת אותו שבט אינו בא במקרה משום שהבכורים טעו בעגל. אלא מעיקר הבריאה היה ראוי להיות כן. אלא שלא יצא לאור עד שנתגלגל כמה סבות. וה"ז כמו סגולת ישראל שעלה במחשבה בראש הבריאה ומכ"מ לא יצא לאור עולם עד לאחר כמה דורות כך הוא בחירת הלוים מתוך ישראל. ובזה השך תלונותיהם על ה' שחשבו הרבה אנשים שעפ"י בקשת משה ואהרן נעשה כן. ואם כן היה מקום להתלונן גם על משה ואהרן. גם על הקב"ה ששמע לבקשת אוהביו נגד כבוד ישראל. עתה ידעו שכך עלה במחשבה בעת בריאת שמים וארץ. אלא שלא הגיע שעה עד כה: (כא) ויתנו אליו וגו' ומטה אהרן בתוך מטתם. אחר שאמר משה בשם ה' כי כך הצווי

ליקח בע"כ אפילו יסרבו משום שהמה הנשיאי... מאמינים במשה ותורתו. שוב לא סירבו ונתנ... ברצון. אך כדי להראות שאין בלבבם שום ספ... שהשבט לוי הוא הנבחר. ע"כ נתנו מטה אהרן משלהם בתוך מטותם. להראות בזה כי הדבר ברור שהוא הנבחר לכהן. וכמו שחובה עה"נ להספיק כל צרכ... הכהונה ולויה כמו הבגדים וכלי שיר הכל בא מקופ... הצבור כך המטה שלו מוטל עליהם. ולא נצרך עיקר המטות אלא משום אחרים או לדור שאחריהם... (כב) באהל העדות. ללמד שנתן והניח לפנ... העדות כמו שנצטוה: (כג) והנה פרח. התחיל לפרוח היינו הוצאת קנה העלים מן המטה: ויצא פרח... העלים נתפשטו ויצאו לחוץ. ומזה הגיע ויצץ ציץ... שמה הפרחים שמהם נעשה לשבוף פרי השקדים... ויגמול שקדים. הן הפרי בשלימות. וה"א לומ... שכל זה היה במשך הלילה קודם שראו ישראל. דא"... כ"ז מיותר. והראוי לכתוב והנה גמל שקדים. והרשב"ם כ' בשעה שהוציא משה לא היה אלא פרח. ולעינ... העם הציץ וגמל שקדים. אבל אם כן להיפך מיבע... לכתוב ויוצא משה וגו' אל כל בני ישראל והנה הצי... ציץ וגמל שקדים. ותו הרי מפורש ביומא דף נ"... ב' מקלו של אהרן שקדיה ופרחיה. הרי שתי... הפרחים לדורות. אלא כך היה נוצא על המטה ג... ציץ גם שקדים וכ"כ בת"י שם. ובאו לאות שקדים גמורים על הכהונה שהמערער עונשו ממהר לב... כמו מעשה דעוזיהו וכפרש"י. ועל לויה לא מלי... שישראל נענש מיתה על עבודת הלויה. אלא ודא... איזה עונש יגיע ובזה נמשל לפרחים הבא לידי גמ... הפרי. נמצא היה המטה אות גם על הכהונה גם ע... לויה ומעשה המבואר לעיל. והנה העיד הכהו... דמתחלה פרח עלים קטנים ואח"כ נתפשטו וגם הצי... ואח"כ גמל שקדים. ולא היה הנס שיהיו פתאם עלים גדולים. וכן יצאו פתאם שקדים גמורי... והלא בדרך נס לא יפלא כל דבר. אלא בא ללמ... לישראל דרך העונש. שלא כל המערער אחר הכהונה...

משֶׁה אֶת־כָּל־הַמַּטֹּת מִלִּפְנֵי יְהוָה אֶל־כָּל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וַיִּרְאוּ וַיִּקְחוּ אִישׁ מַטֵּהוּ׃ פ ששי כה וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הָשֵׁב אֶת־מַטֵּה אַהֲרֹן לִפְנֵי
הָעֵדוּת לְמִשְׁמֶרֶת לְאוֹת לִבְנֵי־מֶרִי וּתְכַל
תְּלוּנֹּתָם מֵעָלַי וְלֹא יָמֻתוּ׃ כו וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ כֵּן עָשָׂה׃ פ כז וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר הֵן גָּוַעְנוּ אָבַדְנוּ כֻּלָּנוּ אָבָדְנוּ׃
כח כֹּל הַקָּרֵב ׀ הַקָּרֵב אֶל־מִשְׁכַּן יְהוָה יָמוּת
הַאִם תַּמְנוּ לִגְוֹעַ׃ ס יח א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן
אַתָּה וּבָנֶיךָ וּבֵית־אָבִיךָ אִתָּךְ תִּשְׂאוּ אֶת־
עֲוֹן הַמִּקְדָּשׁ וְאַתָּה וּבָנֶיךָ אִתָּךְ תִּשְׂאוּ אֶת־עֲוֹן
כְּהֻנַּתְכֶם׃ ב וְגַם אֶת־אַחֶיךָ מַטֵּה לֵוִי שֵׁבֶט
אָבִיךָ הַקְרֵב אִתָּךְ וְיִלָּווּ עָלֶיךָ וִישָׁרְתוּךָ וְאַתָּה
וּבָנֶיךָ אִתָּךְ לִפְנֵי אֹהֶל הָעֵדֻת׃ ג וְשָׁמְרוּ

דגש אחר מלאפום ע"פ המסרה

ת"א לפני העדות למשמרת. הוריות יב כריתות ה: כל הקרב הקרב. סנהדרין פא: וילוו עליך וישרתוך. תמיד כו:

רש"י

(כה) למשמרת לאות. לזכרון שבחרתי באהרן הכהן ולא ילונו עוד על הכהונה: ותכל תלונתם. כמו והכלה תלונותם. לשון זה שם מפעל יחיד לשון נקבה כמו תלונתם מרמורי"ם בלע"ז (געמורמע, געמורמעל) ויש חלוק בין תלונותם לתלונתם תלונתם תלונה אחת תלונותם שם דבר בלשון יחיד ואפילו הם תלונות הרבה: (כח) כל הקרב הקרב וגו'. אין אנו יכולין להיות זהירין בכך כולנו רשאין להכנס לחצר אהל מועד ואחד שיקריב עצמו יותר מחבירו ויכנס לתוך אהל מועד ימות: האם תמנו לגוע. שמא הופקרנו למיתה: יח (א) ויאמר ה' אל אהרן. למשה אמר שיאמר לאהרן (ספרי) להזהירו על תקנת ישראל שלא יכנסו למקדש: אתה ובניך ובית אביך. הם בני קהת אבי עמרם: תשאו את עון המקדש. עליכם אני מטיל עונש הזרים שיחטאו בעסקי הדברים המוקדשים המסורים לכם הוא האהל והארון והשלחן וכלי הקדש אתם תשבו ותזהירו על כל זר הבא ליגע: ואתה ובניך. הכהנים: תשאו את עון כהונתכם. שאינה מסורה ללוים ותזהירו הלוים השוגגים שלא יגעו אליכם בעבודתכם: (ב) וגם את אחיך. בני גרשון ובני מררי: וילוו. ויתחברו עליכם להזהיר גם את הזרים מליקרב אליהם: וישרתוך. בשמירת השערים ולמנות מהם גזברין ואמרכלין (זבחים כ"ז):

העמק דבר

שיכף יגיע עונשו במיתה. אלא יענש באיזה עונש גלוי ואם לא ישוב אזי יגמל עונשו. והרי עוזיהו לא נענש במיתה אלא הצרעת זרחה במצחו וה"ז כמו הפרת זיין. וכיון שנבהל עוזיהו ויצא ושוב לא ערער עוד לא נענש יותר. ואדרבה הניח המלוכה גם בהיותו יושב בית החפשית. ובזה הערך הוא המערער אחר לויה מתחלה עונשו מעט כעין יציאת טלים. ואח"כ אם לא ישוב יתרחב עונשו יותר עד שיגיעו לכעין ויגז ניז: (כד) אל כל בני ישראל. דהנשיאים עצמם האמינו גם לפני זה כמש"כ אלא בשביל כל ישראל

וְאִשְׁתְּמוֹדָעוּ וּנְסִיבוּ גְּבַר חוּטְרֵיהּ: כה וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אָתֵיב יָת חוּטְרָא דְּאַהֲרֹן לָקֳדָם סַהֲדוּתָא לְמַטְּרָא לְאָת לְעַמָּא סָרְבָנָא וִיסוּפַן תּוּרְעֲמָתְהוֹן מִן קֳדָמַי וְלָא יְמוּתוּן: כו וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ כֵּן עֲבַד: כז וַאֲמַרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֹשֶׁה לְמֵימַר הָא מִנָּנָא קְטָלַת חַרְבָּא הָא מִנָּנָא בְּלָעַת אַרְעָא הָא מִנָּנָא דְּמִיתוּ בְּמוֹתָנָא: כח כֹּל דְּקָרֵיב מִקְרַב לְמַשְׁכְּנָא דַּיְיָ מָאִית הָא אֲנַחְנָא סַיְפִין לִמְמָת: א וַאֲמַר יְיָ לְאַהֲרֹן אַתְּ וּבְנָיךְ וּבֵית אֲבוּךְ עִמָּךְ תְּקַבְּלוּן עַל חוֹבֵי מַקְדְּשָׁא וְאַתְּ וּבְנָיךְ עִמָּךְ תְּקַבְּלוּן עַל חוֹבֵי כְּהוּנַתְכוֹן: ב וְאַף יָת אֲחָיךְ שִׁבְטָא דְּלֵוִי שִׁבְטָא דַּאֲבוּךְ קָרֵיב לְוָתָךְ וְיִתּוֹסְפוּן עֲלָךְ וִישַׁמְּשׁוּנָךְ וְאַתְּ וּבְנָיךְ עִמָּךְ קֳדָם מַשְׁכְּנָא דְּסַהֲדוּתָא: ג וְיִטְּרוּן מַטַּרְתָּךְ וּמַטְּרַת כָּל מַשְׁכְּנָא

העמק דבר

ישראל. אולי יש עוד ספק בלב מי מהם: (כה) ותכל תלונתם מעלי. כבר ביארנו שאין פי' שילונו עלי. דא"כ מה מועיל האות. אלא שהתלונה הוא על משה וכדומה בכל דור. אך על ה' המשגיח להסיר התלונה מעבדיו ע"י עונש מיתה. ואמר ה' דבזה תכלה תלונותם ולא ימותו עוד. וכתיב תלונתם בדגש ללמדנו שהתלונה על משה היא תלונה גם על ה' וכדאיתא במס' סנהדרין שהמהרהר אחר רבו כו'. או כפי' השני לעיל כ' דמשמעו שתי תלונות ממש גם על ה' גם על משה: (כו) כאשר צוה ה' וגו'. פי' הכתוב דמשה לא עשה כדי שלא יתלונו עוד עליו. אלא משום שהקב"ה צוה כן עשה. וגם בא ללמד שכאן הניח משה בעצמו. ולא כמו בצנצנת המן שצוה לאהרן. אבל כאן בא בקבלה שהוא בעצמו יניח. והיינו דכתיב כאשר צוה ה' אותו. ועי' ס' בראשית ו' כ"ב: (כז) הן גוענו. ת"י הא מינן אשתיציאת בשלהובית אישתא ומנן אתבליעו בארעא. הנראה שמפרש גוענו כעין דכתיב במבול כל אשר בארץ יגוע. דמשמעו שנשתנה צורת הבשר ונהיה למים וכך כאן נשתנה צורת הבשר לאפר. ובת"א איתא קטלת חרבא אינו מובן כלל. ואולי טה"ד וצ"ל אשתא וראיתי בפענח רזי שת"א חרבו של מקום קאמר והוא האש. ועי' להלן כ' מקרא ג' ולו גוענו: אבדנו. היינו בליעת קרח דו"א שנאבדו מתוך הקהל: כלנו אבדנו. מגפת י"ד אלף איש: (כח) כל הקרב הקרב וגו'. יש מפסיק בין הקרב הקרב. ללמדנו דאין שתי התיבות הללו במשמעות אחד. דהקרב הראשון משמעו שהוא רוצה קרבת אלהים בדבקות ואהבה. והקרב אל ה'. משמעו שמתקרב אל היכל ה' כדי להשיג קרבת אלהים. וזה נעקתם. כי מי שיעלה על רצונו להשיג דבקות ורוה"ק הלא אין מעצור לפניו לפרוץ גדרו ולעלות להיכל ה'. כי עזה כמות אהבת ה'. וא"כ עלולים המה למות. וכיב"ז נתבאר פרשת הפסק בס' ויקרא י"ג מ"ה. ואמרו עוד האם תמנו לגוע. הרי כל איש ישראל לא נפלא ממנו להשיג באיזה שעה רצון ותשוקה לאהבת ה'. וכמו

שהעיד משה רבינו בספר דברים ד' ד' וכ"ד ע"ש שהיה אותו הדור כולם יודעים מזה שעונג הנפלא וא"כ אין איש ממנו בטוח בחייו. ופי' תמנו לגוע פירשו המפרשים כולנו הולכים לגוע. וא"כ היה ראוי לומר האם תמנו לאבידה. אלא נראה דהאי לגוע משמעו כלשון ויגוע וימת. דפירושו שגועו כחוהין מרוב שנים והיא מיתה טבעית. וזה דבריהם האם תמנו כלינו לגוע היינו למות בעתו. והכל נמות באבידה ובמיתה חטופה. ועי' ספר בראשית במבול שני משמעות בלשון גויעה. ומתפרש בכ"מ לפי הענין. והנה על כ"ז היתה התשובה שאהרן ובניו נזהרו שלא יניחו לזר ליכנס ולפרוץ הגדר וכאשר יבואר: יח (א) ובית אביך. כפרש"י זה קהת. נושאי המקדש המה ישאו עון המתקרב אל ה' ע"י שעולה למקום שאסור לו: ואתה וגו' תשאו את עון כהונתכם. המתקרב אל ה' ע"י עבודה: (ב) שבט אביך. מיותר. ללמד שאין לוים מזרע אהרן. היינו אפילו נשא גרושה וכדומה ונתחלל מכהונה. וס"ד שיהא בכלל לוים מיהא. ע"כ אמר הכתוב דוקא שבט אביך ולא היוצא ממך. ועי' ספר דברים י' מקרא ח' וי"ח א': וילוו עליך וישרתוך. יהיו טפלים אליך במה שאתה מחויב. ומפרש הכתוב באיזה חיוב מדבר שיהיו טפלים אליך דוקא. ואתה ובניך אתך לפני אהל העדות. היינו שומרים כדתנן במס' תמיד. בזה הלוים טפלים ושומרים מבחוץ וכ"ה בספרי. וראוי היה לכתוב לפני אהל מועד. וכלשון המקרא לעיל והחונים לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן ובניו שומרים משמרת המקדש. אלא משום דכאן מיירי גם לדורות. והיו עתים שלא היה הארון בבית ה' כגון משחרב שילה והיה הארון עומד בית אבינדב אשר בגבעה. וכתיב בשמואל א' ז' ואת אלעזר בנו קדשו לשמור את ארון ברית ה'. מש"ה כתיב אהל העדות היינו שבו מונחים העדות: (ג) ושמרו משמרתך וגו'. עוד יש ג' שמירות בבהמ"ק. א' שמירת צרכי הקרבנות שיהיה הכל מוכן במועדו. וע"ז היו גזברים ואמרכלים. ב' שמירת

מִשְׁמַרְתְּךָ וּמִשְׁמֶרֶת כָּל־הָאֹהֶל אַךְ אֶל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ וְאֶל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא יִקְרָבוּ וְלֹא־יָמֻתוּ גַם־הֵם גַּם־אַתֶּם׃ ד וְנִלְווּ עָלֶיךָ וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת אֹהֶל מוֹעֵד לְכֹל עֲבֹדַת הָאֹהֶל וְזָר לֹא־יִקְרַב אֲלֵיכֶם׃ ה וּשְׁמַרְתֶּם אֵת מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ וְאֵת מִשְׁמֶרֶת הַמִּזְבֵּחַ וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד קֶצֶף עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ו וַאֲנִי הִנֵּה לָקַחְתִּי אֶת־אֲחֵיכֶם הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָכֶם מַתָּנָה נְתֻנִים לַיהוָה לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד׃ ז וְאַתָּה וּבָנֶיךָ אִתְּךָ תִּשְׁמְרוּ אֶת־כְּהֻנַּתְכֶם לְכָל־דְּבַר הַמִּזְבֵּחַ וּלְמִבֵּית לַפָּרֹכֶת וַעֲבַדְתֶּם עֲבֹדַת מַתָּנָה אֶתֵּן אֶת־כְּהֻנַּתְכֶם וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת׃ פ ח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן וַאֲנִי הִנֵּה נָתַתִּי לְךָ אֶת־מִשְׁמֶרֶת תְּרוּמֹתָי לְכָל־קָדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְךָ נְתַתִּים

סגול באתנח

ת"א ולא ימותו. ערכין יא: ונלוו עליך · תמיד כו: וזר לא יקרב. זבחים טז: ושמרתם את משמרת הקדש. חגיגה יט: אתה ובניך אתך תשמרו. יומא כד כז: ולמבית. שם כד: עבודת מתנה. פסחים עג: והזר הקרב · שבת לא סנהדרין פג פד ערכין יא: ואני הנה. שבת כה כו יבמות עד בכורות לד:

רש"י

(ד) וזר לא יקרב אליכם · אתכם אני מזהיר על כך: (ה) ולא יהיה עוד קצף · כמו שהיה כבר שנא' כי יצא הקצף (לעיל י"ז) (ספרי): (ו) לכם מתנה נתונים · יכול לעבודתכם של הדיוט ת"ל לה' כמו שמפורש למעלה לשמור משמרת גזברין ואמרכלין: (ז) עבודת מתנה · במתנה נתתיה לכם: (ח) ואני הנה נתתי לך · בשמחה (ספרי) לשון שמחה הוא זה כמו הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו (שמות ד') משל למלך שנתן שדה לאוהבו ולא כתב ולא חתם ולא העלה בערכאין בא אחד וערער עליו ועל השדה אמר לו המלך כל מי שירצה יבא ויערער לנגדך הריני כותב וחותם לך ומעלה בערכאין אף כאן לפי שבא קרח וערער כנגד אהרן על הכהונה בא הכתוב ונתן לו כ"ד מתנות כהונה (חולין קל"ו) בברית מלח עולם ולכך נסמכה פרשה זו לכאן: משמרת תרומתי · שאתה צריך לשמרן בטהרה:

העמק דבר

כלי המקדש והמקדש עצמו אם נתקלקל. ג' שמירת העבודה שלא יהי' בה פסול. עכ"ז כתיב ג' פסוקים וזה המקרא מדבר בשמירת צרכי הקרבנות וכהא דכתיב בפרשת במדבר ג' ז' ושמרו את משמרתי וגו' וכביארנו שם וכתיב שם לפני אהל מועד · שכל הכונת שמה מבחוץ כך כתיב כאן אך אל כלי הקדש ואל המזבח וגו' · היינו שלא יקדשו בכלי ולא יעלו על המזבח. ואע"ג דשכיו הוא כל"ש ומקדש דוקא שחיטה הוא שכשר אפי' זר אבל לא שאר קידוש כל"ש · והיינו דדייק הכתוב אל כלי הקודש ולא בכלי הקודש · ללמדנו דמיירי דוקא להשים אל הכלי. והנה לא כתיב כאן וילוו עליך אלא עיקר שמירה זו מסורה ללוים ואין מצוה בכהנים כלל: (ד) ונלוו עליך וגו'. מיירי בשמירת כלי המקדש והמקדש עצמו והיינו דכתיב בפרשת במדבר ושמרו את כל כלי אהל מועד וגו' · וכזו השמירה אם השמירה מדרשת

כרם למני קודשא ולמדבחא לא יקרבון ולא ימותון אף אינון אף אתון: ד ויתוספון עלך ויטרון ית מטרת משכן זמנא לכל פולחן משכנא וחלוני לא יקרב לותכון: ה ותטרון ית מטרת קודשא וית מטרת מדבחא ולא יהי עוד רוגזא על בני ישראל: ו ואנא הא קרבית ית אחיכון ליואי מגו בני ישראל לכון מתנא יהיבין קדם יי למפלח ית פולחן משכן זמנא: ז ואת ובניך עמך תטרון ית כהונתכון לכל פתגם מדבחא ולמגו לפרוכתא ותפלחון פולחן מתנא אתן ית כהונתכון וחלוני דיקרב יתקטל: ח ומליל יי עם אהרן ואנא הא יהבית לך ית מטרת אפרשותי לכל קודשיא דבני ישראל לך יהבתינון

העמק דבר

בפנים. אזי מצוה קודם בכהנים כמו להוציא הטומאה כדאי' שלהי מס' עירובין. ואם אין כהנים מצוה בלוים. ועי' מש"כ בספר ויקרא כ"א כ"ג: ומש"ה כתיב כאן וילוו עליך המה טפלים לך: **ושמרו את משמרת אהל מועד לכל עבודת האהל.** מה שנדרש לתקן כלי האהל: **וזר לא יקרב אליכם.** אם אפשר בלוים אסור בישראלים משא"כ בשעה שהכהנים מתקנים בפנים. הלוים מפרקים ומושיטים להם מבחוץ כמו שהיה בימי חזקיהו בד"ה י"ג כ"ט. וכ"ז בכלל וילוו עליך: (ה) **ושמרתם וגו'.** זה המקרא מדבר בשמירת העבודה עצמה. והיינו נמסר ללוים כלל רק לכהנים. והנה יש שני פסולי עבודה. פסול טומאה וזה הפסול המזבח מרצה כידוע לפי הלכותיו. וא"כ לא מיקרי משמרת המזבח אלא משמרת הקדש. אבל שאר פסולי המזבח שאין נרצה מקרי משמרת המזבח שהרי גנאי למזבח להעלות עליו דבר חול שאינו מרוצה: **ולא יהיה עוד קצף וגו'.** כאשר יהיה הקרבנות משומר בקדושה כראוי. אז לא יהיה קצף וגו'. דטומאת מו"ק מעכבים הרצון והכפרה מכל הקרבנות ומש"ה הרבה הכתוב כפרות על טומאת מו"ק. ואי' בזבחים פרק א' דראוי היה להקריב בכל שעה אלא שחיסך הכתוב. ושם מיירי בשעירי צבור. והוא משום עון טומאת מו"ק דבהעדר שמירה מטומאת מו"ק אין כפרת כל קרבן מרצה ומועיל. וכענין דכתיב מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים. כך מכל משמר השמרת לנצור קדושת המקדש וקדשיו כי מזה תוצאות כל תועלת קרבן: (ו) **ואני הנה וגו'.** אחר שהזהיר הכתוב את הכהנים לקרב את הלוים. היה עולה עה"ד שהלוים אינם מחויבים בכך ורק אם ירצו יקרבו אותם. אזל ופירש הכתוב שכמו כן לקחתי אותם וחייבתים לעזור לכם: **מתוך בני ישראל.** באשר המה נותנים מעשר חלף עבודתם ומחויבים עבור זה ללוית לכם ולשמור עבודתם. וכמש"כ בפרשת במדבר שם ס' ועי' בבאורינו שם: (ז) **תשמרו את כהנתכם.** שתהיו מצוים תמיד בבהמ"ק. בין שיהיה איזה דבר המזבח או איזה דבר מבית לפרכת. חובה על הכהנים להיות מוכנים וכדאיתא במס' ר"ה דף כ"ח ב' התם לא סגי דלא יהיב כו': **ועבדתם.** לא די במה שתשמרו שיהא נעשה ע"י מי מהם. אלא אתם בעצמכם תעבדו אם יביא א' קרבן לכהן להקריב. לא ימסור לאחר להקל עבודתו ממנו. אלא יעבוד בעצמו. ואע"ג דנעשה לזה בתי אבות מכל מקום יש אופנים שנמסר ליחיד נגעים. והוא מחויב לעבוד בעצמו: **עבודת מתנה וגו'.** לפי הפשט באשר עבודת הלוים כתיב להלן ולבני לוי הנה נתתי וגו' חלף עבודתם. היינו שאם לא היה עסק הלוים לא היה צריך להפריש מעשר כלל שהרי הוא חולין. אלא חלף עבודתם. וא"כ המה מושכרים מכלל ישראל. משא"כ מת"כ אפי' לא היו כהנים היה ניתן הכל לגבוה. והיה הולך לים או נשרף. והרי אפילו פדה"ב שהוא חול כתיב עוד בפרשת בא תפדה והרי עוד לא נתפרש ענין כהונה. מכש"כ שארי מתנות המקודשים מתחלה לה' והכתוב נתנן לכהן. א"כ אינם מושכרים מישראל. ורק עבודת מתנה היא מהקב"ה. וזה ראיה שעבודתם היא למעלה מכל עבודה שנעשית בשכר. אלא עבודת המעלה והכבוד. וא"כ לא מדרך המוסר לצוות לאחר לעשות. דנראה בזה שהוא למשא עליו ובזיון עבודה היא: **והזר הקרב יומת.** הוא ג"כ בחינה לזה שהרי כ"כ היא עבודה גבוהה עד אשר זר הקרב יומת. הרי דעבודת מעלה היא. משא"כ עבודת הלוים לא מצינו שישראל חייב על עבודת משוער או משורר. ולא מצינו שישראל מוזהר במיתה על עבודת הלוים. ורק הכהנים או הלוים שהחליפו עבודתם במיתה ב"ש כדתניא בספרי ובמס' ערכין. ואין ראיה מזה על ישראל וכבר מצינו כמה דברים במוק"ד שהכהנים מוזהרים ולא ישראל כמש"כ ריש פ' אחרי: (ח) **את משמרת תרומתי.** עד כה מזהר בשמירת קדשי ה' שעולין לגבוה. ועתה הזהירו על הקדשים שניתנין לאכילה. ובזה כתיב ואני הנה נתתי לך. פי' רק לך ואין ללוים להצטרף לכהנים לסייע בשמירתן: **לך נתתים למשחה.** לגדולה. והיינו לאהרן עצמו הי'

למשחה

לְמָשְׁחָה וּלְבָנֶיךָ לְחָק־עוֹלָם׃ ט זֶה יִהְיֶה לְךָ
מִקֹּדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים מִן־הָאֵשׁ כָּל־קָרְבָּנָם לְכָל־
מִנְחָתָם וּלְכָל־חַטָּאתָם וּלְכָל־אֲשָׁמָם אֲשֶׁר
יָשִׁיבוּ לִי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים לְךָ הוּא וּלְבָנֶיךָ׃
י בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים תֹּאכְלֶנּוּ כָּל־זָכָר יֹאכַל אֹתוֹ
קֹדֶשׁ יִהְיֶה־לָּךְ׃ יא וְזֶה־לְּךָ תְּרוּמַת מַתָּנָם לְכָל־
תְּנוּפֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ נְתַתִּים וּלְבָנֶיךָ וְלִבְנֹתֶיךָ
אִתְּךָ לְחָק־עוֹלָם כָּל־טָהוֹר בְּבֵיתְךָ יֹאכַל אֹתוֹ׃
יב כֹּל חֵלֶב יִצְהָר וְכָל־חֵלֶב תִּירוֹשׁ וְדָגָן
רֵאשִׁיתָם אֲשֶׁר־יִתְּנוּ לַיהֹוָה לְךָ נְתַתִּים׃ יג בִּכּוּרֵי
כָּל־אֲשֶׁר בְּאַרְצָם אֲשֶׁר־יָבִיאוּ לַיהֹוָה לְךָ יִהְיֶה
כָּל־טָהוֹר בְּבֵיתְךָ יֹאכְלֶנּוּ׃ יד כָּל־חֵרֶם בְּיִשְׂרָאֵל
לְךָ יִהְיֶה׃ טו כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם לְכָל־בָּשָׂר אֲשֶׁר־

ת"א למשחה. סוטה טו זבחים כח לא חולין קלב : כל קרבנם . זבחים מה מנחות נא פג: אשר ישיבו לי. שם פג: בקדש. זבחים לז מנחות ע סג : כל חלב · בכורות כג תמורה ה : תירוש . סנהדרין ע תמורה ה : ראשיתם. בכורות עב תמורה ה : בכורי כל אשר בארצם . מנחות פד חולין קלו : לך יהיה . מנחות פד : כל טהור. שם : כל חרם . בכורות לב ערכין כח כט :

ר ש " י

למשחה : לגדולה (ספרי) : (ט) מן האש · לאחר הקטרת האשים : כל קרבנם · כגון זבחי שלמי צבור : מנחתם חטאתם אשמם . כמשמעו : אשר ישיבו לי · זה גזל הגר : (י) בקדש הקדשים תאכלנו וגו' · למד על קדשי הקדשים שאין נאכלין אלא בעזרה ולזכרי כהונה : (יא) תרומת מתנם · המורם מן התודה ומהשלמים ומאיל הנזיר : לכל תנופות · שהרי אלו טעונין תנופה : כל טהור · ולא טמאים (ספרי) · דבר אחר כל טהור לרבות אשתו : (יב) ראשיתם · היא תרומה גדולה :

העמק דבר

למשחה. היינו לכבוד · אבל לזרע אהרן לדורות · ולבניך לחק עולם · וחק משמעו פרנסה וכמו שפירשנו בפרשת אמור כ"ד ס' לחק עולם . וכאשר אין הכבוד לומר לאהרן בעצמו שיתן אכילת קדק"ד בשביל פרנסתו מש"ה אמר הקב"ה למשחה שהוא לכבודו לאכול משלחן גבוה . אבל בקדק"ל שנאכל גם לאשתו כתיב פרשת שמיני י' י"ד כי חקך וחק בניך ניתנו מזבחי שלמי בני ישראל . וכן לכלן גבי תרומה כתיב תקך וגו' : (ט) מן האש. פרש"י לאחר הקטרה . ואם כן קאי גם עה"פ שלאחריו דמיירי בקדשים קלים וכדאיתא בפסחים דף נ"ט ב' יכול יהיו כהנים רשאין בחו"ש קודם הקטרת אימורין כו' · אבל בקידושין דף נ"ב ב' משמע דרק בקדשי קדשים מיירי ובזה דרשי מן האש כאש ע"ש : וכן הוא באמת לפי הפשט לא כתיב מן האש אלא במפורש בזה המקרא שהוא קדשי קדשים · אלא נראה משמעו דקדשי קדשים מתחלה כולה היה ראוי לעלות לגבוה או לישרף חוץ למחנה או בשפך הדשן ולא לאכילת בעלים · והמקום נתן מן האש לכהנים . משא"כ חזה ושוק של קדשים קלים החזה באמת גם כן היה ראוי ליקרב ע"ג המזבח בכלל החלב · אבל שוק להיפך היה ראוי לאכילת בעלים בכלל כל הבשר אלא שנתן המקום מחלק בעלים לכהן וכמש"כ בפרשת שמיני יע"ש ובפרשה נו ז' ל' ול"ב . מש"ה בקדשי קדשים כתיב מן האש · ולא כן בקדשים קלים : כל קרבנם לכל מנחתם ולכל חטאתם ולכל אשמם . הכל

נדרש

לרבו ולבניך לקים עלם: ט דין יהי לך מקדש קודשיא מותר מן אשתא כל קורבנהון לכל מנחתהון ולכל חטותהון ולכל אשמהון די יתיבו קדמי קדש קודשין דילך הוא ולבניך: י בקדש קודשין תיכלוניה כל דכורא ייכול יתיה קודשא יהי לך: יא ודין לך אפרשות מתנתהון לכל ארמות בני ישראל לך יהבתינון ולבניך ולבנתיך עמך לקים עלם כל דדכי בביתך ייכול יתיה: יב כל טוב משח וכל טוב חמר ועבור ראשיתהון די יתנון קדם יי לך יהבתינון: יג בכורי כל די בארעהון דייתון קדם יי דילך יהי כל דדכי בביתך ייכלוניה: יד כל חרמא בישראל דילך יהי: טו כל פתח ולדא לכל בשרא די יקרבון קדם יי באנשא ובבעירא יהי לך ברם מפרק תפרוק ית בוכרא דאנשא וית

העמק דבר

נדרש בספרי ובזבחים דף מ"ה ובבאור הספרי נתבאר בעזרו ית"ש. אכן לפי הפשט משמעות רבוי לכל. שמנחה בשלמות והחטאת בשלמות והאשם בשלמות ולא כל מיני המנחות וכל החטאות וכל האשמות. דאם כן לכל מנחותיהם מיבעי. והדרשה תדרש. אבל הפשט הוא כמש"כ ובאשר מפורש בפרשת צו דהנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו. והיה במשמע רק מותר הסלת ולא מותר השמן אם ניתותר בפ"ע. ע"כ נתפרש כאן לכל מנחתם בשלימות. ובחטאת ואשם לא נתבאר עדיין העור למי וכבר שקלי וטרי בזבחים מנלן דעור קדשי קדשים לכהנים. ובא הכתוב לפרש כאן לכל חטאתם ולכל אשמם אפי' העור. ואם כן משמעות כל קרבנם הוא כלל ומקרא מפרש הפרטים והכי דייק לשון המקרא לכל מנחתם. ופי' הכתוב עוד אשר ישיבו לי קדש קדשים וגו'. באשר דהעור שלא הובא מתחלה לגבוה שהרי אפי' עור העולה אינו עולה למזבח. מש"ה אחר שניתן לכהן אינו קדוש. אבל חלק אשר ישיבו לי הוא הבשר: קדש קדשים לך וגו': (י) בקדש הקדשים תאכלנו. במחנה שכינה ג"כ יש מדריגות ומעלות זו למעלה מזו. וכל הסמוך וקרוב למזבח ולהיכל קדוש יותר. ורשאי לאכול גם סמוך למזבח גם ברחוק ממנו וכמש"כ בפ' שמיני י' י"ב בפסוק ואכלוה מצות אצל המזבח. והדר כתיב ואכלתם אותה במקום קדוש. ופירשנו לפי הענין דפס שהיה שתי פעמים נאכלת המנחה. א' לפני אכילת קדשים קלים וא' לאחר קדשים קלים ואכילה הראשונה היה כשיורדים מן המזבח ואין מעבירין עה"מ. מש"ה מצוה לאכול אצל המזבח. ואכילה השניה אחר קדשים קלים שנאכלת במחנה לויה ושבים משם למחנה שכינה אזי אין מעבירין עה"מ ונאכלת תומ"י כשבאים אל מקום קדוש. וע"ש עוד בבאור. והכא נמי מתפרש הכי דכהן העובד ויוצא מן המזבח או יוצא מן ההיכל ואוכל. אזי כל שיותר סמוך לפנים עדיף משום שאין מעבירין עה"מ וזהו בקדש הקדשים תאכלנו. מקום המקודש יותר וכמו שאם מדבר הכתוב בהיכל והוא הדביר נקרא לפנים מן הדביר קודש הקדשים שהוא מקום המקודש בהיכל. ונקרא ההיכל לפני. כן בכל מחנה שכינה שהוא מקום קדוש נקרא אצל המזבח קודש הקדשים. והרי לשיטת הרמב"ם בע"מ אסור ליכנס ממקום מזבח למעלה אפי' בלי עבודה הרי המקום מקודש יותר. וכ"ז בכהן העובד. אח"כ כתיב כל זכר יאכל אותו. אפי' מי שאינו עובד ואפי' בע"מ נכנס לעזרה ואוכל ואם כן מיד כשנכנס לעזרה אוכל מש"ה כתיב קדש יהיה לך. שיאכל במקום קדוש. ולא לפנים אצל המזבח: (יא) תרומת מתנם לכל תנופות. היינו שוק התרומה שהוא מתנה מישראל כמש"כ לעיל. וזהו משמעות לכל תנופות. שמצטרף עם התנופות שהוא החזה שעיקרו בתנופה כמו כל החלב: כל טהור בביתך. אפי' נשים ועבדים ושפחות. וע' פסוק י"ג שיש לפרש בביתך גם למטה פי' כל טהור בביתך יאכלו אותו. ואשמעינן המקרא דרשאי להביאו מבהמ"ק לביתו לירושלים. ואין בזה הורדת הכבוד: (יב) כל חלב יצהר וגו' ודגן. לדעת רש"י ותוס' אינו אלא חמשת המינין. ויותר מאלו אין תרומה מה"ת כלל. ולשיטת הרמב"ם והיא שיטת גאוני קדמאי פי' תירוש הוא משקה גפנים ויצהר הוא שמן שאינו מידגן. ודגן משמעו כל דמידגן ונכלל בזה פרי אילן ומיני קטניות לאפוקי ירקות וע' מש"כ בהעמ"ש סי' קכ"א. וע' להלן מקרא י"ט: ראשיתם אשר יתנו לה'. שכך היה מנהג בישראל גם לבד המצוה כדי לברך את הכרי. וע' להלן כ"ד. וע"ע בספר דברים י"ח ד': (יג) כל אשר בארצם. לדעת רש"י ותוס' ריבה הכתוב כל שבעת המינים: ולדעת הרמב"ם להיפך דייק הכתוב דוקא שבח הארץ שהוא ז' מינים: אשר יביאו לה'. כדין ביכורים: כל טהור בביתך יאכלנו. ולא כתיב זה הלשון גם בתרומה. אלא כמש"כ שבא להשמיענו שרשאי לאכלו גם בביתו ולהביא מבהמ"ק לביתו. מש"ה נצרך להשמיענו כמ"כ בביכורים שטעון עה"מ. משא"כ בתרומה: (טו) אשר יקריבו לה' באדם

יַקְרִיבוּ לַיהוָה בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה יִהְיֶה־לָּךְ אַךְ ׀
פָּדֹה תִפְדֶּה אֵת בְּכוֹר הָאָדָם וְאֵת בְּכוֹר־
הַבְּהֵמָה הַטְּמֵאָה תִּפְדֶּה׃ טז וּפְדוּיָו מִבֶּן־חֹדֶשׁ
תִּפְדֶּה בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף חֲמֵשֶׁת שְׁקָלִים בְּשֶׁקֶל
הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הוּא׃ יז אַךְ בְּכוֹר־שׁוֹר אוֹ־
בְכוֹר כֶּשֶׂב אוֹ־בְכוֹר עֵז לֹא תִפְדֶּה קֹדֶשׁ הֵם
אֶת־דָּמָם תִּזְרֹק עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־חֶלְבָּם תַּקְטִיר
אִשֶּׁה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ יח וּבְשָׂרָם יִהְיֶה־לָּךְ
כַּחֲזֵה הַתְּנוּפָה וּכְשׁוֹק הַיָּמִין לְךָ יִהְיֶה׃ יט כֹּל ׀
תְּרוּמֹת הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יָרִימוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לַיהוָה
נָתַתִּי לְךָ וּלְבָנֶיךָ וְלִבְנֹתֶיךָ אִתְּךָ לְחָק־עוֹלָם
בְּרִית מֶלַח עוֹלָם הִוא לִפְנֵי יְהוָה לְךָ וּלְזַרְעֲךָ
אִתָּךְ׃ כ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן בְּאַרְצָם לֹא
תִנְחָל וְחֵלֶק לֹא־יִהְיֶה לְךָ בְּתוֹכָם אֲנִי חֶלְקְךָ
וְנַחֲלָתְךָ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ס שביעי כא וְלִבְנֵי לֵוִי
הִנֵּה נָתַתִּי כָּל־מַעֲשֵׂר בְּיִשְׂרָאֵל לְנַחֲלָה חֵלֶף
עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר־הֵם עֹבְדִים אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל

ת"א יהיה לך. בכורות נא: פדה תפדה. קדושין כט ב"ק יא מנחות לז בכורות ג ה י יב: תפדה. יומא כט: ופדויו מבן חדש תפדה. שבת קלא יומא סט קדושין כט שבועות ד חולין עד בכורות מט נא ערכין ג יח: בערכך כסף שקלים. בכורות ד נא: אך בכור שור. קמא עח זבחים לז בכורות ב ה ו יא יז כריתות ד: לא תפדה. קמא יג זבחים לז בכורות לא לב תמורה ה ח: את דמם תזרוק על המזבח. פסחים סד זבחים לו נו קכ תמורה ח: ובשרם יהיה לך. זבחים כז לז קב בכורות כז לב לג תמורה כא: לך יהיה. זבחים לז בכורות כח: ברית מלח עולם. מנחות יט כא:

ר ש"י

(יח) כחזה התנופה וכשוק הימין. של שלמים שנאכלין לכהנים ולנשיהם ולבניהם ולעבדיהם לשני ימים ולילה אחד אף הבכור נאכל לשני ימים ולילה אחד (זבחים נ"ו): לך יהיה. בא רבי עקיבא ולמד הוסיף לך הכתוב הויה אחרת שלא תאמר כחזה ושוק של תודה שאינו נאכל אלא ליום ולילה (ספרי):(יט) כל תרומת הקדשים.

העמק דבר

ובבהמה. לא פי' הכתוב כאן דדוקא הזכר ודוקא בהמה ולא חיה. דאחר שפירש הכתוב אשר יקריבו לה'. וזה כבר נתפרש במק"א מזה למדנו מה שאינו קרב לה' אינו לכהנים: הבהמה הטמאה. היינו פ"ח לבד. וכתיב בהמה טמאה בכלל מכאן שנינו בתוספתא בכורות פ"א רמ"א כל המקיים מצות פ"ח מעלין עליו כאלו קיים מצות בהמה טמאה הולה וכל המבטל מצות פ"ח מעלין עליו כאלו ביטל מצות ב"ט הולה: (טז) בערכך. בערך שמבן אדם שהוא חמשה שקלים בזכר. וע' מש"כ בפ' במדבר:

או

בּוּכְרָא דִבְעִירָא מְסָאֲבָא תִּפְרוֹק: טז וּפוּרְקָנֵיהּ מִבַּר יַרְחָא תִּפְרוֹק בְּפוּרְסָנֵיהּ כְּסַף חֲמֵשׁ סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא עַסְרִין מָעִין הוּא: יז בְּרַם בּוּכְרָא דְתוֹרָא אוֹ בוּכְרָא דְאִמְּרָא אוֹ בוּכְרָא דְעִזָּא לָא תִפְרוֹק קוּדְשָׁא אִנּוּן יָת דִּמְהוֹן תִּזְרוֹק עַל מַדְבְּחָא וְיָת תַּרְבֵּיהוֹן תַּסֵּיק קוּרְבַּן לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: יח וּבִשְׂרְהוֹן יְהֵי לָךְ כְּחַדְיָא דַאֲרָמוּתָא וּכְשָׁקָא דְיַמִּינָא לָךְ יְהֵי: יט כֹּל אַפְרָשׁוּת קוּדְשַׁיָּא דִּי יַפְרְשׁוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ יְהָבִית לָךְ וְלִבְנָיךְ וְלִבְנָתָיךְ עִמָּךְ לִקְיַם עָלַם קְיָם מְלַח עָלַם הִיא קֳדָם יְיָ לָךְ וְלִבְנָיךְ עִמָּךְ: כ וַאֲמַר יְיָ לְאַהֲרֹן בְּאַרְעֲהוֹן לָא תַחֲסִין וְחוּלָק לָא יְהֵי לָךְ בֵּינֵיהוֹן מַתְּנָן דִּי יְהָבִית לָךְ אִנּוּן חוּלָקָךְ וְאַחֲסַנְתָּךְ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כא וְלִבְנֵי לֵוִי הָא יְהָבִית כָּל מַעַשְׂרָא בְּיִשְׂרָאֵל לְאַחֲסָנָא חֲלַף

רש"י

מחיבתה של פרשה זו כללה בתחילה וכללה בסוף ופרט באמצע: **ברית מלח עולם**· כרת ברית עם אהרן בדבר הבריא ומתקיים ומבריא את אחרים: **ברית מלח**· כברית הכרותה למלח שאינו מסריח לעולם: **(כ) וחלק לא יהיה לך בתוכם** אף בביזה (ספרי):

העמק דבר

(יז) או בכור כשב. כבר ביארנו בספר ויקרא ה' י' דכשב הוא מן כשבים. ולא כמו כבש שהוא דוקא בן שנה: **(יח) ובשוק הימין לך יהיה**. הדרש ידוע. ולפי הפשט דייק הכתוב שבכור הוא מתנה מישראל כשוק התרומה ולא כחזה התנופה שהוא מתנה מאשי ה' כמש"כ: **(יט) כל תרומת הקדשים וגו'**. אע"ג שלא נתחייב לתרומה כי אם אחר שנתמרח. מכ"מ אם הופרש תחלה הרי נפטר הכרי ונעשה תרומה והוא ניתן לכהן. וזהו כל תרומות הקדשים אף על גב שאינו בחיוב. מכל מקום אם ירימו בני ישראל: **נתתי לך** (א): **ברית מלח עולם היא**: כמו מלח שהוא בא להמתיק המאכל אם נשמרים בו שלא יהא יותר מן הצורך אבל אם משתמשים בו שלא במדה הדרושה. ה"ז מקלקל המאכל כך ברית כהונה אם משתמשים בקדושה כראוי הרי זה זכות גדול ואם משתמשים שלא כראוי ה"ז משחית הנפש. וכדאי' ביומא ס"פ בא לו דלהכי כתיב בכהונה זָר וקרינן זֵר אם זכה נזר ואם לא זכה זרה הימנו: **(כ) וחלק לא יהיה לך**· היינו ביזה במלחמה שהוא אינו לפרנסה רק לתענוגי ב"א· גם זה לא שייך לכהני ה'· ומפרש המקרא· **אני חלקך**· הנאתך הוא בעבודת ה' ובשקידת התורה· ואין אהבה כאהבת ה' ואהבת התורה כדתני' באדר"נ פכ"ח. וכל הנאות חיצוניות המה מפריעים הנאת הנפש. וע"ז ניתן מה"כ כדי שיהיו פנוים לאהבת ה' וכמאמר מלאכי ג' בכהנים אשר דבר ה' יבקשו מפיהו. ובדה"י כתיב למען יחזקו בתורת ה': **ונחלתך**· מה שאתה מוכרח לחיי נפשים: **בתוך ב"י**. היינו כ"ד מת"כ שהמה רובם חיותי דברייתי ההכרחיים· מש"ה הקדים הכתוב חלקך לנחלתך· לא כהחלת המקרא· כדי שיהי' במשמע נחלתך למעלה ולמטה. היינו למעלה· אני חלקך ונחלתך· העסק בעבודת ה' היא פרנסתם· וגם השגחתו ית' עליהם להצליחם וכדאי' בע"ז ספ"א כל העוסק בתורה מצליח בעסקיו· וקאי גם למטה ונחלתך בתוך ב"י וכמש"כ· משא"כ חלקך· אינו אלא מתענג על ה'· כ"ז כתיב בפרשה זו בכהנים· אבל בלוים לא כתיב להלן אלא שלא ינחלו נחלה· משא"כ גדרי התענוגים שהרי אין הלוים מיוחדים בא"י לפרישות יותר מישראל· וע' מש"כ בס' דברים י' ט' בפסוק על כן וגו'. וי"א א' ב' דבשנת הארבעים כשבאו לארץ מואב וקבלו עליהם שם עול הפלפול והתלמוד. שם כתיב על כן לא היה ללוי חלק ונחלה יע"ש. שכשם שהי' עבודה מביא' לידי אהבת ה' לכהנים· כך היה התלמוד מביא לידי אהבת ה' ללוים. וכמבואר בס' דברים כ"פ: **(כא) ולבני לוי וגו'**. זה הדבור נכלל בדבר ה' לאהרן· ולהשלמת מקרא ו' ואני לקחתי וגו' ופירשנו שאמר ה' לאהרן שהלוים מחויבים להיות לו לעזר· ועדיין יאמר אהרן הלא המה מוכרחים לעסוק בצרכי החיים. והאיך יבאו לבהמ"ק וכמו שהי' באמת בימי נחמי' הפחה שנסתלקו מבהמ"ק לצרכי פרנסה. ע"ז הוסיף ה' הנה כבר נתתי חלקם בארץ בלי יגיעה ועבודה בארץ: **חלף עבודתם וגו'**. לא כמת"כ שמופרשים מהחלה לגבוה ומשלחן גבוה אתי לכהנים· אלא

הרחב דבר

(א) וכבר הראנו לדעת עפ"י הירו' והגה בתוס' ב"מ די"ב שכך הי' מנהג בישראל להפריש תרומה עד שלא נמצה כרי. עוד יש לדעת דשיטת הראב"ד ובעל כפתור ופרח דאין חיוב לתרום אלא דגן תו"י כפרש"י ותוס'. אבל אם הפרישו מאליהו מיגן הוי תרומה מה"ת דלא כתוס'. ושיטה זו מתבארת באריכה בביאור הספרי בס"ד והכי פשטא דמקרא כדה"ב שבימי יחזקי' המלך הרבו ב"י להביא כל תבואות שדה ומפרש בנדרים דנ"ה שהוא פירות האילן וירק. ואי איתא דאינו

מועד: כב ולא־יקרבו עוד בני ישראל אל־אהל מועד לשאת חטא למות: כג ועבד הלוי הוא את־עבדת אהל מועד והם ישאו עונם חקת עולם לדרתיכם ובתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה: כד כי את־מעשר בני־ישראל אשר ירימו ליהוה תרומה נתתי ללוים לנחלה על־כן אמרתי להם בתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה: פ כה וידבר יהוה אל־משה לאמר: כו ואל־הלוים תדבר ואמרת אלהם כי־תקחו מאת בני־ישראל את־המעשר אשר נתתי לכם מאתם בנחלתכם והרמתם ממנו תרומת יהוה מעשר מן־המעשר: כז ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן־הגרן וכמלאה מן־היקב: כח כן תרימו גם־אתם תרומת יהוה מכל מעשרתיכם אשר תקחו מאת בני ישראל ונתתם ממנו את־תרומת יהוה לאהרן הכהן:

ת"א כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו לה' תרומה. יבמות פו בכורות נט תמורה ג: ואל הלוים תדבר ואמרת אלהם. ר"ה יב יבמות פו בכורות יא: והרמותם. ברכות מז שבת קכז עירובין לא פסחים לג ביצה יג מנחות עז: ונחשב לכם. גיטין ל מנחות לד: תרומתכם. פסחים כג ביצה יג בכורות נח: גם אתם. גיטין כג קדושין מא מציעא כב עא: ונתתם ממנו. סנהדרין ל:

רש"י

(כג) והם הלוים ישאו עונם של ישראל שעליהם להזהיר הזרים מגשת אליהם: (כד) אשר ירימו לה' תרומה. הכתוב קראו תרומה עד שיפרישו ממנו תרומת מעשר (ספרי): (כז) ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן: תרומת מעשר שלכם אסורה לזרים ולטמאין וחייבין עליה מיתה וחומש כתרומה גדולה שנקראת ראשית דגן מן הגורן: וכמלאה מן היקב. תרומת תירוש ויצהר הניטלת מן היקבים: מלאה. לשון בישול תבואה שנתמלאת: יקב. הוא הבור שלפני הגת שהיין יורד לתוכו וכל לשון יקב חפירת קרקע הוא וכן יקבי המלך (זכריה י"ד) הוא ים אוקינוס חפירה שחפר מלכו של עולם: (כח) כן תרימו גם אתם. כמו שישראל מרימים

העמק דבר

מתחלה לא בא המעשר רק חלף עבודתם וגו': שלא יקרבו וגו': לשאת חטא. אם יקרבנו (כב) ולא יקרבו וגו'. גם עבור זה שהם שומרים לעבודת הלוים: למות. אם יקרבו לעבודת הכהונה:

הרחב דבר

תרומה כלל מכ"ת. מהיכי תיתי להוסיף מה שאין לו זכר בתורה. והרי בעיסה לא מצינו שהחמירו בעיסה שאינה מתחשב כמינים אלא למדו מזה כמקרא דהמעשר לתרום אע"ג שאינו בחיוב. והיב"ן פירשו למנין מעשר כהמה בפ' נשא כ' י' ובפ' שלח בבאורי ע"ו ע"ו כ"ה:

פולחנהון די אינון פלחין ית פולחן משכן זמנא: כב ולא יקרבון עוד בני ישראל למשכן זמנא לקבלא חובא לממת: כג ויפלחון לואי אינון ית פולחן משכן זמנא ואינון יקבלון חוביהון קים עלם לדריכון ובגו בני ישראל לא יחסנו אחסנא: כד ארי ית מעשרא דבני ישראל די יפרשון קדם יי אפרשותא יהביו ללואי לאחסנא על כן אמרית להון בגו בני ישראל לא יחסנון אחסנא: כה ומליל יי עם משה למימר: כו ועם לואי תמליל ותימר להון ארי תסבו מן בני ישראל ית מעשרא די יהבית לכון מנהון באחסנתכון ותפרשון מניה אפרשותא קדם יי מעשרא מן מעשרא: כז ותתחשב לכון אפרשותכון כעבורא מן אדרא וכמלאתא מן מעצרתא: כח כן תפרשון אף אתון אפרשותא קדם יי מכל מעשרתיכון די תסבון מן בני ישראל ותתנון מניה ית אפרשותא

העמק דבר

(כג) ועבד הלוי הוא וגו' והם ישאו עונם. העבודה אינה בכל הלוים יחד בבהמ"ק אלא משמרות משמרות והיינו משמעות הוא. המשמר המיוחד בזמנו שיעבוד · אבל מכ"מ כולם בכלל: והם ישאו עונם. של ישראל על הקרב אל מקדש וקדשיו שלא לצורך או אפי' לצורך כמו בשעת הקרבת קרבן אלא שלא נזהר בכבוד ומורא כראוי · מחמת שאינו רגיל ואינו יודע איך להזהר. וכמש"כ לעיל ח' מקרא ט' עפ"י הירו' תענית פרק ד': חקת עולם לדורותיכם. באשר בסמוך הוסיף המקרא ובתוך ב"י לא ינחלו נחלה. מבואר שלא משום עבודה לחוד הגיע להם סך עצום כזה מעשר מתבואת הארץ · אלא משום שלא ינחלו נחלה · הרי חלקם בארץ ביד כל ישראל · ואין ישראל נותנים ללוים אלא הטורח של עבודת הארץ. וא"כ הייתי אומר דמצות מעשר אינה אלא בשעה שאין ללוים קרקע בא"י · אבל בעת שאין חלוק בין ישראל ללוים באחוזת הארץ שוב אין להם מעשר. וכמו בבית שני שלא נתחלק הארץ והיה ללוים ג"כ שדה עבודה כמש"כ בס' נחמי' ויברחו הלוים איש לשדהו. [והפלא על תוס' כתובות דכ"ו א' ד"ה בתר. שכתבו דגם בבית שני לא הי' לכהנים קרקעות] וקרוב לומר דמש"ה סירבו מליתן מעשר עד שהחזיר נחמי' בחזקת היד: וע"ז בא המקרא לפרש חקת עולם לדורותיכם · דמעשר הוא חק עולם בשביל עבודת הלוים בבהמ"ק וה"ז ככל מצות שיש להם טעם · ומכ"מ גם בבטול הטעם המצוה במקומה בתורת חק כמש"כ כ"פ · אלא ממילא ובתוך ב"י לא ינחלו נחלה · בעת חלוק הארץ כמו בימי יהושע וחלוקה דלעתיד אז אין ללוים לקבל נחלה בתוך ב"י: (כד) כי את מעשר בני וגו' על כן אמרתי וגו' · בא הכתוב לפנות דעת הלוים שלא יחשבו עצמם כאם גרוע מכל שבט. דאע"ג דמעשר מכל התבואות הוא מרובה מחלק כל שבט כמעט. שהרי ישראלים לא נטלו בארץ אלא חלק י"ב. וגם הפרישו חמישית מתבואתם · היינו מע"ש או מ"ע ג"כ. מכ"מ בזה כאם נגרע שהר אין החיוב להפריש אלא מתבואה שנתמרח · והרי יכולים לפטור עצמם בכמה אופנים כידוע בגמרא · וא"כ אינם בטוחים בחלקם · ע"ז אמר המקום ב"ה כי את מעשר ב"י אשר ירימו לה' תרומה. לא דוקא מידגן לבד חייב במעשר אלא רק אם ניפרש תרומה לה' אפי' קודם שנתמרח כבר נתחייב במעשרות דתרומה קובעת למעשר · וזה הי' ידוע דישראל נהגו להרים באשר בטחו בזה שתהי' ברכה בגורן כמש"כ לעיל. וממילא יהיו חייבים במעשר: ע"כ אמרתי וגו'. שאין להם להתרעם ע"ז: (כו) בנחלתכם. שהוא נחלה שלכם בארץ · והרי הכהנים בכלל הלוים ע"כ והרמתם וגו': (כז) ונחשב לכם תרומתכם. לנדיבות ולזכות · כמו. כדגן מן הגורן · התרומה שישראל נותנים לפני עקירת הגורן אין בזה נדיבות. שהרי מחשבים שתהיה להם בשביל זה ברכה בגורן עד שבאים לעשר ולמוד וההכרח להתפלל אז כדאי' בפ"ג דב"מ ההולך למוד את גרנו כו' · וכן הלוים שמעשרים בדבר המדוד ואין תקוה להם לברכה. מכ"מ אין זה נדבה שהרי מקבלים מעשר ויכולים לחשוב שאין הראוי לקבל כי אם חלק פחות ממעשר · אבל מי שנותן תרומה לאחר שכבר נעשה גורן · ה"ז נדיבות הלב. ואמר המקום שנחשב ללוים כמו שהם נותנים דגן מן הגורן ולא כמו שמקבלים בפחות חלק ממעשר: (כח) כן תרימו וגו' מכל מעשרותיכם וגו' · אם ניתן מעשר קודם שניתרם תר"ג שהישראל מחויב · הרי גם אתם מחויבים ליתן תרומת ה': ונתתם ממנו את תרומת ה' לאהרן הכהן · ונתתם אותה לאהרן מיבעי: שהרי מיירי בתרומת ה'. והנה בגמ' סנהדרין ד"נ אי' דממקרא זה יש ללמוד שתה"מ מה"ת. מדכתיב לאהרן הכהן · והלא [illegible] נכנס לא"י אלא מכאן שעתיד לעמוד ויתנו [illegible] ולכאורה ק' הא כמו כן יש ללמוד ממקרא [illegible] כל חלב יצהר וגו' אשר יתנו לה' לך נתתים. [illegible]

כט מִכֹּל מַתְּנֹתֵיכֶם תָּרִימוּ אֵת כָּל־תְּרוּמַת יְהוָה מִכָּל־חֶלְבּוֹ אֶת־מִקְדְּשׁוֹ מִמֶּנּוּ׃ מפטיר ל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם בַּהֲרִימְכֶם אֶת־חֶלְבּוֹ מִמֶּנּוּ וְנֶחְשַׁב לַלְוִיִּם כִּתְבוּאַת גֹּרֶן וְכִתְבוּאַת יָקֶב׃ לא וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּכָל־מָקוֹם אַתֶּם וּבֵיתְכֶם כִּי־שָׂכָר הוּא לָכֶם חֵלֶף עֲבֹדַתְכֶם בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ לב וְלֹא־תִשְׂאוּ עָלָיו חֵטְא בַּהֲרִימְכֶם אֶת־חֶלְבּוֹ מִמֶּנּוּ וְאֶת־קָדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא תְחַלְּלוּ וְלֹא תָמוּתוּ׃ פ פ פ

נ"ה פסוקים · דניא"ל סימן : ומפטירין ויאמר שמואל אל העם בשמואל א' סימן י"א :

סדר חקת

יט א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ ב זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר דַּבֵּר ׀ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

ת"א מכל מתנותיכם . ברכות מו שבת קכז עירובין לא פסחים לה ביצה יג תמורה ד ה : מכל חלבו . שם ס: ואכלתם אתו . יבמות פו : ולא תשאו עליו חטא . שם כט קדושין מו מליעא נו בתרא פד קמג תמורה ה מעילה יא: ואת קדשי בני ישראל . בכורות כז: זאת חקת התורה. יומא ב מב זבחים יד מנחות יט חולין כד : דבר אל בני ישראל . ע"ג כג :

רש"י

מגרנם ומיקביהם תרימו גם אתם ממעשר שלכם כי הוא נחלתכם : (כט) מכל מתנותיכם תרימו את כל תרומת ה' · בתרומה גדולה הכתוב מדבר שאם הקדים לוי את הכהן בכרי וקבל מעשרותיו קודם שיטול כהן תרומה גדולה מן הכרי צריך להפריש הלוי מן המעשר תחלה אחד מחמשים לתרומה גדולה ויחזור ויפריש תרומת מעשר : (ל) בהרימכם את חלבו ממנו · לאחר שתרימו תרומת מעשר ממנו : ונחשב · המותר ללוים חולין גמורין : כתבואת גרן · לישראל שלא תאמר הואיל וקראו הכתוב תרומה שנאמר כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו לה' תרומה יכול יהא כולו אסור ת"ל ונחשב ללוים כתבואת גרן מה של ישראל חולין אף של לוי חולין : (לא) בכל מקום · אפילו בבית הקברות : (לב) ולא תשאו עליו חטא וגו' · הא אם לא תרימו תשאו חטא (יבמות פ"ט) : ולא תמותו · הא אם תחללו תמותו (בכורות כ"ו) : חסלת פרשת קרח

יט (ב) זאת חקת התורה · לפי שהשטן והאומות העולם מונין את ישראל לומר מה המצוה הזאת

העמק דבר

מדבר לאהרן הכהן . אלא נ"ל שאין מזה ראי' שא"ל לפרש לך ממש . אלא לכל זרעו . וא"כ היאך מוכח מזה המקרא הכי . ונראה שהי' קשה להגמ' לפרש האי קרא ליתן לכהנים זרע אהרן . דא"כ כולו מיותר . דכבר ידענו מריש הפרשה דחלב יצהר ותירוש ודגן והיינו תרומה הוא לכהנים . וגם לשון תרומת ה' ודאי מיותר כמש"כ . אלא ה"פ דמזה התרומה יתן תרומת ה' לאהרן שהוא כה"ג בעצמו .

שהרי תרומה הבא ממעשר ראוי להיות במעלה מתר"ג· דמעשר טבל קודם מטבל חולין דלא גרע מעשר מלקט שו"פ דאי' בתמורה דכ"ה לשון קדושתו בידי שמים וע"ע להלן מקרא ל' . וא"כ התרומה שבא מן המעשר היא במעלה מאחר תרומה . ומצוה ליתן ממנו לכה"ג עצמו . ואי כתיב ונתתם אותה ה"א דדוקא לכה"ג ולא להדיוט . מש"ה כתיב ונתתם ממנו . ודאי כשר גם לכהן הדיוט אלא שראוי לנהוג בו קדשה יתירה

קֳדָם יְיָ לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא: כט מִכֹּל מַתְּנָתְכוֹן תַּפְרְשׁוּן יָת כָּל אַפְרָשׁוּתָא דַּיְיָ מִכָּ
שׁוּפְרֵיהּ יָת מַקְדְּשֵׁיהּ מִנֵּיהּ: ל וְתֵימַר לְהוֹן בְּאַפְרָשׁוּתְכוֹן יָת שׁוּפְרֵיהּ מִנֵּיה
וְיִתְחֲשֵׁב לְלֵוָאֵי כַּעֲלָלַת אִדְּרָא וְכַעֲלָלַת מַעְצַרְתָּא: לא וְתֵיכְלוּן יָתֵיהּ בְּכָ
אֲתַר אַתּוּן וֶאֱנַשׁ בָּתֵּיכוֹן אֲרֵי אַגְרָא הוּא לְכוֹן חֳלָף פּוּלְחַנְכוֹן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא
לב וְלָא תְקַבְּלוּן עֲלוֹהִי חוֹבָא בְּאַפְרָשׁוּתְכוֹן יָת שׁוּפְרֵיהּ מִנֵּיהּ וְיָת קוּדְשַׁיָּ
דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא תְחַלּוּן וְלָא תְמוּתוּן: פ פ פ

א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר: ב דָּא גְּזֵירַת אוֹרָיְתָא דִּי פַּקֵּיד יְ
לְמֵימַר מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְּבוּן לָךְ תּוֹרְתָא סְמוּקְתָּא שַׁלְמְתָ

העמק דבר

יתירה וליתן ממנו לכה"ג עצמו. ומזה למד הגמ' דאהרן בעצמו יקבל. ולפי הפשט ה"ה כל כה"ג: (כט) מכל מתנותיכם. הוסיף הכתוב שאפי' מה שיתן הישראל באופן שאינו מחויב עפ"י דין. ומש"ה מיקרי מתנותיכם. מכ"מ תרימו את כל תרומת ה'. והיינו אם הקדיש ישראל ליתן מעשר עד שלא ראה פני הבית רק אחר דאידגן מכ"מ חייב ליתן את כל תרומת ה'. היינו בין תרומה בין תר"מ. והיינו סוגי' דבילה די"ג וכמש"כ התוס' שם: מכל הלבו את מקדשו ממנו. עוד יש אופן שמעשר מיקרי מתנה. היינו שיתן ישראל חלק המעשר מכל תבואה שיש לו מן המובחר גם על שאינו מובחר. מה שבאמת אין חוב כי אם ליתן מכל תבואה כמו שהיא מכ"מ את מקדשו ממנו. הרי הלוי צריך ליתן תר"מ ממנו: ולא מן הגרוע. ואינו יכול לומר דהישראל לא עשה אלא בשבילו ולא בשביל חלק הכהן: (ל) בהרימכם את הלבו ממנו ונחשב ללוים וגו'. דקודם שנתרם הר"מ והרי הוא טבל. אינו דומה לטבל חולין. שהרי יש בו איזה קדושה כמש"כ דמעשר טבל קדוש מטבל סתם. אבל לאחר שנתרם תר"מ את חלבו כדין. אז המשויר כשאר דגן חולין ממש. לסחורה ולכל צרכי ב"א. ולא כתרומה לכהנים. דאע"ג שהן ממון כהנים מכ"מ אינם עומדים אלא לאכילה ושתיה וסיכה והנן בשביעית פרק ז' שאין נושאים ונותנים בתרומה. משא"כ במעשר ה"ה כדגן מן הגורן שהרי הוא חלקם בארץ. והיינו דדייק המקרא ונחשב ללוים. והאי ללוים מיותר שהרי מדבר עמם. ונחשב לכם מיבעי. אלא הוא טעם דבשביל דזה חלק הלוים בארץ מש"ה נחשב להם כתבואת גרן ויקב: (לא) ואכלתם אותו בכל מקום וגו'. אפי' חלק האכילה שהי' אפשר לחשוב שבא מחלק שהוא מרובה מחלקם בארץ כמש"כ. וניתן אך בעבור עבודת הלוים. וא"כ יש לנהוג בהם מיהא איזה קדושה. מש"ה חזר ופירש דאפי' אכילה רשאים בבית הקברות. כי שכר הוא לכם וגו'. לא כמו מת"כ שבא במתנה מחלק גבוה אלא בא בתורת שכר. ומש"ה אין בזה שום קדושה: (לב) ולא תשאו עליו

חטא בהרימכם וגו'. דלפני הרימם תרומ
מעשר הרי מוזהרים הלוים שלא לטמא וגם ל
יהי' נאכל בטבלם. כי כבר נתחייבו לתר"מ. א
בהרימכם את חלבו ממנו. שוב לא תשאו על
חטא: ואת קדשי ב"י. היינו עד שלא נתרם
לא תחללו. לא יקלו בלבם לחשוב שגם המ
קדושים: ולא תמותו: בהקלת כבוד במי
דקדושה. וכתיב אזהרה זו בלוים אע"ג שכמ"כ הד
בישראל בטבל. מכ"מ הלוים מוזהרים יותר ע"ז
יט (א) וידבר ה' וגו'. הן ברור שפרשת פר
נאמרה מכבר. שהרי בטהרת הלוים כת
הזה עליהם מי חטאת: ותניא בס"ע בראשון בחוד
ניסן הוקם המשכן בשני נשרפה הפרה. וא"כ למ
נכתבה כאן. כבר אמרו במו"ק דכ"ח למה נסמכ
פ' פרה למיתת מרים לומר כשם שפרה מכפרת כ
מיתת מרים מכפרת. הנוגם אמרו עוד במ"ר ויקר
פכ"ה מיוסדים על אדני פז אלו פרשיותי' של תור
שהן נדרשות לפניהם ולאחריהם. והענין כב
ביארנו בפ' קרח. שהר"ן איש חטאו במה שר
להתקדש יותר מגבול שגבלה להם התורה. ומ
הגיעו להריסות התורה ועשו מחלוקת בישראל
וסמוך ענין זה עסק פרה שאינה אלא לטהרה ו
לקדושה. ומש"ה כשר בה טבו"י ואונן כאשר יבו
לפנינו. והצדוקין לא הודו לזה והשתדלו לעשו
במעורבי שמש. והקפידו חכמים ע"ז עד שפט
א' נעשית במעורבי שמש ונפסלה ושפכו את העפ
כדתניא בתוספתא דפרה. ואמרו שם הטעם ש
יוציאו לעז על הראשונות. והטעם הלז אינו מספ
כ"כ בדבר הזה שלא נעשה אלא בגדולים ואח
בכמה שנים. אלא היה בזה עוד טעם כמום ד
וחלב אחת לשונה. והיינו משום שהצדוקי כ
להנהיג קדושה בענין שאינו אלא טהרה. וח
הריסות הליכות הדת בכמה ענינים שבתורה. ע
נכתבה סמוך לפ' קרח: (ב) זאת חקת התור
וגו' דבר אל ב"י. כתב הרמב"ן שהוא מכו
כמו דבר אל ב"י זאת חקת התורה אשר צוה
לאמר ויקחו וגו'. ואין דבר ריק בתורה. וכי
שלפנינו יתבאר שהיה משונה פרת משה משא

פרות

וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ פָרָה אֲדֻמָּה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין־בָּהּ
מוּם אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עָלֶיהָ עֹל׃ ג וּנְתַתֶּם אֹתָהּ
אֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֹתָהּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה
וְשָׁחַט אֹתָהּ לְפָנָיו׃ ד וְלָקַח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ
בְּאֶצְבָּעוֹ וְהִזָּה אֶל־נֹכַח פְּנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד מִדָּמָהּ
שֶׁבַע פְּעָמִים׃ ה וְשָׂרַף אֶת־הַפָּרָה לְעֵינָיו אֶת־
עֹרָהּ וְאֶת־בְּשָׂרָהּ וְאֶת־דָּמָהּ עַל־פִּרְשָׁהּ יִשְׂרֹף׃
ו וְלָקַח הַכֹּהֵן עֵץ אֶרֶז וְאֵזוֹב וּשְׁנִי תוֹלָעַת
וְהִשְׁלִיךְ אֶל־תּוֹךְ שְׂרֵפַת הַפָּרָה׃ ז וְכִבֶּס בְּגָדָיו
הַכֹּהֵן וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְאַחַר יָבֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה
וְטָמֵא הַכֹּהֵן עַד־הָעָרֶב׃ ח וְהַשֹּׂרֵף אֹתָהּ יְכַבֵּס
בְּגָדָיו בַּמַּיִם וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְטָמֵא עַד־

ת"א ויקחו אליך. יומא ג: פרה אדמה. מגילה כט: אשר אין בה מום. סוטה מו: אשר לא עלה עליה עול. שם ג: ונתתם אותה. יומא מב. זבחים יד: והוציא אותה. יומא מב פרה פז: אל מחוץ למחנה. יומא סח זבחים קה קיג: ושחט אותה. יומא מב מג זבחים קיג חולין יא כד לב: ולקח אלעזר הכהן. יומא מג: והזה. זבחים קיג: אל נכח. יומא כ מנחות כו: ושרף את הפרה לעיניו. זבחים לג קיג מנחות ז חולין יא: על פרשה. זבחים קיג: ולקח הכהן. יומא מג: וכבס בגדיו הכהן. שם: ואחר יבא אל המחנה. זבחים קה:

רש"י

ומה טעם יש בה לפיכך כתב בה חקה גזרה היא מלפני אין לך רשות להרהר אחריה: ויקחו אליך. לעולם היא נקראת על שמך פרה שעשה משה במדבר ופרה לא כלה (במדבר רבה): אדומה תמימה. שתהא תמימה באדמימות שאם היו בה שתי שערות שחורות פסולה: (ג) אלעזר. מצותה בסגן (ספרי): אל מחוץ למחנה. חוץ לשלש מחנות (יומא ס"ח ספרי): ושחט אותה לפניו. זר שוחט ואלעזר רואה (יומא): (ד) אל נכח פני אהל מועד. עומד במזרחו של ירושלים ומתכוין ורואה פתחו של היכל בשעת הזאת הדם (יומא כ"ח): (ז) אל המחנה. למחנה שכינה שאין טמא משולח חוץ לשתי מחנות אלא זב ובעל קרי ומצורע: וטמא הכהן עד הערב. סרסהו ודרשהו וטמא עד הערב ואחר יבא אל המחנה:

העמק דבר

פרות לדורות בכמה משמעות באותה פרשה. וא"כ ס"ז מתפרש מקרא זה לשני זמנים. זאת חקת התורה אשר צוה ה' לאמר ויקחו וגו' היינו לדורות. דבר אל ב"י ויקחו אליך וגו' לשעה זו. וכבר נתבאר כ"פ דלשון צוה משמעו כ"פ קבלה ומשנה תורה שבע"פ. ודבר הוא דברים כמשמען. עיין מש"כ לעיל ה' מקרא ד' ואלו היה כתיב דבר אל ב"י זאת חקת התורה לא היינו מפרשים הכי:

ויקחו אליך. כפרש"י שתקרא על שמו. וזוא משום שיש במעשה פרה זו יתרון גם במעשיה שהיא דוקא בסגן. ולדורות קיי"ל שכשרה גם בהדיוט. ועוד יש מקראות שהיה מתפרש באותה שעה באופן אחר מלדורות כאשר יבואר. וכיב"ז הוא פ' שתופי חוץ ופ' אחרי מות ופ' שלוח מחנות כמו שכתבנו שם (א): (ג) ונתתם אותה. היה מצוה שאהרן ימסרף בעסק זה לכפר עליו ע"י בנו: ושחט

הרחב. דבר

(א) וכן בכת הרוחני שלה. היתה פרה זו מצוה. שסרי ססוע בריש מס' יומא דפרה אינה מכפרת. ותש"ס פירשו כא דכתיב לעשות לכפר לעשות זו מעשה פרה לכפר זו יוה"כ. משום דה"א לומר לכפר זו מעשה פרה. שסרי אינה מכפרת.
והכי

דלית בה מומא דלא סליק עלה נירא: ג ותתנון יתה לאלעזר כהנא ויפיק יתה למברא למשריתא ויכוס יתה קדמוהי: ד ויסב אלעזר כהנא מדמה באצבעיה וידי לקביל אפי משכן זמנא מדמה שבע זמנין: ה ויוקד ית תורתא לעינוהי ית משכה וית בשרה וית דמה על אוכלה יוקיד: ו ויסב כהנא אעא דארזא ואזובא וצבע זהורי וירמי לגו יקידת תורתא: ז ויצבע לבושוהי כהנא ויסחי בשריה במיא ובתר כן ייעול למשריתא ויהי מסאב כהנא עד רמשא: ח ודמוקיד יתה יצבע לבושוהי במיא ויסחי בשריה במיא ויהי מסאב עד

העמק דבר

אותה. פרש"י זר שוחט. וזהו דעת שמואל אבל הלכה כרב דשחיטת פרה בזר פסולה. ופי' לפניו שלא יסיח דעתו. והכי משמעות הפרשה דכתיב והשורף אותה יכבס בגדיו ולא כתיב כמ"כ והשוחט אותה. והרי כל העוסקין בה מטמאין בגדים. אלא משום שהשחיטה בכהן וכתיב בו וכבס בגדיו הכהן. משא"כ שריפה כשר בזר מש"ה כתיב והשורף וגו'. ולשמואל צ"ל דאע"ג דשחיטה כשרה בזר מכ"מ לכתחלה שחט הכהן. כמו קרבנות צבור שהיו מפייסים על השחיטה אע"ג דמן הדין כשר בזר. וכן היה בפרה. משא"כ השריפה רבים עסקו בזה אפי' ישראלים: (ד) אלעזר הכהן. דרשו בספרי בכהונו. ובגמ' יומא דמ"ג דרשו הכי ממקרא הסמוך ואין זה נוגע למשמעות המקרא. אמנם פי' בכהונו יש לבאר לענין הפרשה. והנה פירש"י בבגדי כהונה שלו. ולמד רש"י זה מדאי' בזבחים די"ח בני אהרן בכהונו. מלמד שכה"ג שהשתמש בבגדי כה"ד פסול. בני אהרן הכהנים בכיהונם מלמד שכה"ד שהשתמש בבגדי כה"ג פסול. אבל מכ"מ אינו דומה. דשם דחלק הכתוב כיהון דכה"ג מכיהון דכה"ד. והרי לא מצינו חילוק בכיהונם אלא בבגדים מש"ה מפרש דמיירי בבגדים. אבל כאן לא מצינו רמז בזה על הבגדים יותר מאחרי דברים שנצטוו הכהנים בעבודתם. היינו קידוש יו"ר ועומד ועוד הרבה פסולי עבודה. ומשום שבאמת אין פרה קרבן הייתי אומר דמצות הכהן בה אינו אלא כמו ראיית צרעת או פ' עגלה ערופה. מש"ה פירש הכתוב שיהא דוקא בכיהונם. (הן אמת דרש"י לטעמי' שם בד' כ"ג ב' בד"ה אימא דיושב אינו זר. אבל התוס' כ' כמש"כ). ומזה למדנו שלא פסול בפרה אלא פסולין שנאמר בזבחים די"ז בב"כ בזמן שבגדיהם עליהם כהונתן עליהן ורחוץ יו"ר שם די"ט ב' כ"ל חוקה מב"כ. ועמידה אי' שם דכ"ג לעמידה בחרתיו ולא לישיבה משא"כ פסול טומאה ואנינות שאין הפסול נוגע לכהונה. תדע שהרי אכילת קדשים דכשר בזר ג"כ אסור בטומאה ואנינות. ועוד ראיה שק"ל כשר בטומאה. וכה"ג עובד באנינות אלא ע"כ אין בזה פסול כהונה אלא חסרון קדושה הנצרכת לקרבנות במעשה ובאכילה. מש"ה בפרה שאין בה קדושה אונן כשר בה. וגם טמא היה ראוי להיות כשר בה. אלא מדכתיב באסיפה ואסף איש טהור. למדנו דה"ה בעבודתה (א): מדמה שבע פעמים. הא' מדמה מיותר. ונדרש בספרי שיהא על כל הזאה טבילה באצבע. ולפי הפשט בשביל שהוא חידוש שיהא דם פרה שאינו אלא בדק הבית נצרך הזאה פני אהל מועד מש"ה דרך לחזור עוד הפעם. וכיב"ז פירשנו בס' מצורע מקרא והזה מן השמן באצבעו שהוא ג"כ מיותר ע"ש: (ה) את הפרה וגו' את עורה וגו'. ע' מש"כ בס' ויקרא ח' י"ז וט"ז כ"ז: (ו) אל תוך שרפת הפרה. לעיקר השריפה ולא מגדדי האש: (ז) ואחר יבא אל המחנה. כפרש"י דזו מחנה שכינה מחנה של אלעזר. אבל מחנה ישראל ודאי שרי כטמא מת מכ"מ לפי הפשט היה במשמע דמיירי אפי' במחנה ישראל כמו לשון והוציא אותה אל מחוץ למחנה שפירושו חוץ לג' מחנות. אבל נראה דהמקרא מתפרש בפרת משה כמשמעו דאז בהיותם במדבר היו גם טמאי מתים משתלחים חוץ למחנה ישראל ג"כ כמש"כ לעיל בפ' שלוח מחנות. ולהלן ל"א י"ט אבל לדורות מתפרש במחנה שכינה.

הרחב דבר

והכי מוכח עוד שם בדמ"ג ואכ"מ. והרי במו"ק דכ"ח ה"נ מבואר דפרה אדומה מכפרת. אלא ודאי דכל הפרות לא היו כי אם לטהרה. זולת פרת משה באה לכפר על מעשה העגל שנתן משה נפשו ע"ז שיכופר אותו עון. ומרים ג"כ היתה מצוינת בזה שהרי הנשים לא עבדו את העגל. ומסתמא בא עפ"י מורה דרך להן. היא מרים הנביאה. ומש"ה נסמכה מיתת מרים לפרה כמש"כ לעיל. והיינו פרה הראשונה. דשניהם היו מכפרים על העגל. וע"ע מש"כ בס' דברים ט' כ"ז:

(א) ומזה עמדנו על הא דטבו"י כשר מדכתיב גבי אסיפה טהור מכלל שהוא טמא מכאן דטבו"י כשר. ותמהו התוס' יבמות דע"ג ב' מנלן דבעבודה כשר. והשתא ניחא שפיר. שהרי עיקר טומאה דפסול בפרה לא למדנו אלא מאסיפה. והשתא דבאסיפה כשר טבו"י. ממילא ה"ה בעבודה. וכן אונן כתבו התוס' שם דע"ד א' משום דלא גרע מטבו"י ומשום דלענין טומאה מרבויה שוין. ולכאורה הוא תמוה הרי אונן הוא פסול כפ"ע לבד טומאה. ולדברינו ניחא שפסול אונן אינו משום כהונה אלא משום קדושה. וזה אינו בפרה:

הָעָרֶב׃ ט וְאָסַף ׀ אִישׁ טָהוֹר אֵת אֵפֶר הַפָּרָה
וְהִנִּיחַ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה בְּמָקוֹם טָהוֹר וְהָיְתָה לַעֲדַת
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמֶרֶת לְמֵי נִדָּה חַטָּאת הִוא׃
י וְכִבֶּס הָאֹסֵף אֶת־אֵפֶר הַפָּרָה אֶת־בְּגָדָיו וְטָמֵא
עַד־הָעָרֶב וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר
בְּתוֹכָם לְחֻקַּת עוֹלָם׃ יא הַנֹּגֵעַ בְּמֵת לְכָל־נֶפֶשׁ
אָדָם וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים׃ יב הוּא יִתְחַטָּא־בוֹ
בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִטְהָר וְאִם־לֹא
יִתְחַטָּא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהָר׃
יג כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּמֵת בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר־יָמוּת וְלֹא
יִתְחַטָּא אֶת־מִשְׁכַּן יְהוָה טִמֵּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ
הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא
יִהְיֶה עוֹד טֻמְאָתוֹ בוֹ׃ יד זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי־
יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל־הַבָּא אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר
בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ טו וְכֹל כְּלִי פָתוּחַ
אֲשֶׁר אֵין־צָמִיד פָּתִיל עָלָיו טָמֵא הוּא׃ טז וְכֹל
אֲשֶׁר־יִגַּע עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בַּחֲלַל־חֶרֶב אוֹ בְמֵת
אוֹ־בְעֶצֶם אָדָם אוֹ בְקָבֶר יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃

ת"א ואסף איש. יומא מג: הנוגע במת. נזיר מג ע"ג לז חולין עב: וכל אשר יגע. נזיר נג ע"ב לז חולין עב: בחלל חרב. שבת קא פסחים יד עט חולין ג:

רש"י

(ט) והנית מחוץ למחנה. לשלשה חלקים מתחלקת אחד נתן בהר המשחה ואחד מתחלק לכל המשמרות ואחד נתן בחיל זה של משמרות היה חוץ לעזרה ליטול ממנו בני העיירות וכל הצריכין ליטהר וזה שבהר המשחה כהנים גדולים לפרות אחרות מקדשין הימנה וזה שבחיל נתון למשמרת מגזרת הכתוב שנאמר והיתה לעדת בני ישראל למשמרת (פרה ו'): למי נדה. למי הזייה כמו וידו אבן בי (איכה ג') לידות את קרנות

העמק דבר

וכמה קראי יש להם פירושים במדבר בא"ת מלדורות: (ט) טהור. אי' ביומא דמ"ג טהור לרבות את האשה. הביאור האיך הוא נרמז אשה בזו התיבה.

הוא משום דאשה אין לה קדושת תורה ועבודה. אלא טהרה המביאה את אחרים לידי קדושה. באתנויי גברי וכדומה. מש"ה היא מכונה בשם טהור

דמשא : ט ויכנוש גבר דכי ית קטמא דתורתא ויצנע למברא למשריתא
באתר דכי ותהי לכנשתא דבני ישראל למטרא למי אדיותא חטאתא היא
· ויצבע דכניש ית קטמא דתורתא ית לבושוהי ויהי מסאב עד רמשא ותהי
לבני ישראל ולגיוריא דיתגירון ביניהון לקים עלם : יא דיקרב במיתא לכל
נפשא דאנשא ויהי מסאב שבעא יומין : יב הוא ידי עלוהי ביומא תליתאה
וביומא שביעאה ידכי ואם לא ידי עלוהי ביומא תליתאה וביומא שביעאה לא
ידכי : יג כל דיקרב במיתא בנפשא דאנשא דימות ולא ידי עלוהי ית משכנא
דיי סאיב וישתיצי אנשא ההוא מישראל ארי מי אדיותא לא אזדריקו עלוהי
מסאב יהי עוד סאובתיה ביה : יד דא אוריתא אנש ארי ימות במשכנא כל
דעליל למשכנא וכל די במשכנא יהי מסאב שבעא יומין : טו וכל מן דחסן
פתיח דלית מגופת שיע מקף עלוהי מסאב הוא : טז וכל דיקרב על אפי חקלא
בקטיל חרבא או במיתא או בגרמא דאנשא או בקברא יהי מסאב שבעא

ר ש " י

הגוים (זכריה ב) לשון זריקה : חטאת הוא . לשון חטוי כפשוטו. ולפי הלכותיו קראה הכתוב חטאת לומ
שהיא כקדשים ליאסר בהנאה: (יב) הוא יתחטא בו. באפר הפרה (ס"א הזה): (יג) במת בנפש. ואיזה מ
של נפש האדם להוציא נפש בהמה שאין טומאתה צריכה הזאה (אלא טומאת ערב) ד"א בנפש זו רביעית ד
(חולין ע"ב): את משכן ה' טמא . אם נכנס לעזרה אפילו בטבילה בלא הזאת שלישי ושביעי : עו
טומאתו בו · אע"פ שטבל : (יד) כל הבא אל האהל . בעוד שהמת בתוכו : (טו) וכל כלי פתוח
בכלי חרס הכתוב מדבר שאין מקבל טומאה מגבו אלא מתוכו לפיכך אם אין מגופת צמידתו פתולה על
יפה בחבור שמא הוא הא אם יש צמיד פתיל עליו טהור (שם כ"ח) : פתיל · לשון מחובר בלשון עברי וכ
נפתולי אלהים נפתלתי (בראשית ל') נתחברתי עם אחותי : (טז) על פני השדה . רבותינו דרשו לרבו

העמק דבר

סגור וע' להלן כ"ד ו' : והיתה לעדת ב"י
למשמרת . בכל הפרות משמעו שיהיה בסנהדרין
שבכל עיר מסור ומשומר במקום טהור · והרמב"ם
הל' פרה פי"ג פירש עוד שכל ישראל ראוין לשמרה ·
אבל עוד יש בזה פי' מיוחד לפרת משה וכדתנן במס'
פרה שבכל הפרות היה מעורב מעט מפרת משה .
וזה נלמד מסיפי' דקרא חטאת היא · משמע שהוא
טעם דמש"ה היא מצוינת מכל הפרות משום שהיא
מכפרת כחטאת . ולא פרה אחרת וכמש"כ לעיל ב' :
(י) והיתה לבני ישראל ולגר . לצרכי ב"י והגר
שנטמאו ומפרש והולך : (יג) כל הנוגע במת
בנפש האדם אשר ימות · מבאר המקרא ענין
אפר פרה ביחוד לטומאת מת · משום הנוגע במת .
הוא נוגע בנפש האדם הוא רוח המרחף על המת
כל עוד שלא שב העפר כשהיה · ע"כ כל עוד מי
נדה לא זרק עליו טמא הוא . כך הוא כנולת
הטומאה : (יד) זאת התורה אדם וגו' · אחר
שפירש הטומאה היותר חמור של מת היינו הנוגע
במת שלם · פירשה הורה דזאת התורה הוא באופנים
הקלים מזה ג"כ כאשר יבואר · והנה מלשון המקרא
היה ראוי לכתוב אדם מת כי יהיה באהל .

ומה לי היכן הוא מת מזה יצא דרש האגדה בשב
דפ"ג זאת התורה אדם כי ימות באהל אין ד"ת
מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה · ומניח ז
הדרש לכאן דאפי' אדם המעלה הזה שאין רוח
המרחף על הגוף ראוי לטמא . והיינו המאמר הידו
צדיקים אינ מטמאין . אבל זה אינו נוגע לדי
תורה . דמכ"מ כל אשר באהל טמא שבעת ימי
ונצרך למי נדה : באהל · ולא כתיב בבית משו
טומאת אהל עצמו · משא"כ בית אינו מק"מ
(טז) וכל אשר יגע על פני השדה · גם ז
מיירי בטומאת אהל · אלא באופן אחר · שהאד
מאהיל על המת · ומיקרי אהל מגע כדאי' בחול
דקכ"ה ב' : בחלל חרב · דרשו חז"ל דחרב הר
הוא כחלל · ואע"ג שדעת הרמב"ן וכמה רבותי
התוס' ז"ל ס"ל דחרב אינו מטמא באהל . שיי
באהל המשכה · אבל אהל מגע שהאדם מאהיל על
ודאי מטמא וגם בעיקר הדין אינו מוכרע והדברי
עתיקים : או בעצם אדם · הכי מיבעי לכתוב
או במת אדם או בעצם או בקבר · אלא בא ללמד
דעצם אינו מטמא באהל אלא באופן שיהא ניכ
מצורת העצם שהוא של אדם · והיינו רובע עצמו

יז ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת ונתן עליו מים חיים אל־כלי: שני יח ולקח אזוב וטבל במים איש טהור והזה על־האהל ועל־כל־הכלים ועל־הנפשות אשר היו־שם ועל־הנגע בעצם או בחלל או במת או בקבר: יט והזה הטהר על־הטמא ביום השלישי וביום השביעי וחטאו ביום השביעי וכבס בגדיו ורחץ במים וטהר בערב: כ ואיש אשר־יטמא ולא יתחטא ונכרתה הנפש ההוא מתוך הקהל כי את־מקדש יהוה טמא מי נדה לא־זרק עליו טמא הוא: כא והיתה להם לחקת עולם ומזה מי־הנדה יכבס בגדיו והנגע במי הנדה יטמא עד־הערב: כב וכל אשר־יגע־בו הטמא יטמא

ת"א ולקחו לטמא. יומא מג סוכה לא יבמות עב סוטה טז חולין פח תמורה יב: ונתן עליו מים חיים. פסחים לד סוטה טז תמורה ב: ולקח אזוב. יומא מג סוכה לז זבחים נג מנחות ז: וכל הנוגע בעצם. נזיר נג: ועל הנפשות. נדה מד: והזה הטהור. יומא יד מג מעילה כ יבמות עג נזיר סא קדושין כה סב זבחים יז: איש אשר יטמא. נזיר סא מכות ת ערכין ג: ונכרתה הנפש. הוריות ט: כי את מקדש ה' טמא. מכות יד שבועות טז: ומזה מי הנדה. יומא יד נדה ט: והנוגע. יומא שם נדה שם: וכל אשר יגע. ע"ג לז:

רש"י

גולל ודופק (חולין ע"ב) ופשוטו על פני השדה שאין שם אהל מטמא המת שם בנגיעה: (יט) וחטאו ביום השביעי. הוא גמר טהרתו (ספרי): (כ) ואיש אשר יטמא וגו'. אם נאמר מקדש למה נאמר משכן כו' (כדאיתא בשבועות ט"ז): (כא) ומזה מי הנדה. רבותינו אמרו שהמזה טהור וזה בא ללמד שהנושא מי חטאת טמא טומאה חמורה לטמא בגדים שעליו מה שאין כן בנוגע. וזה שהוציאו בלשון מזה לומר לך שאינן מטמאין עד שיהא בהן שיעור הזאה (נדה ט' יומא י"ד): והנוגע וגו' יטמא. ואין טעון כבוס בגדים: (כב) וכל אשר יגע בו. הטמא הזה שנטמא במת יטמא:

העמק דבר

או אבר שלם. ובזה אהל קיל ממגע אפילו אהל מגע וכש"כ אהל המשכה: (יז) ולקחו. הב"ד שהי' בידם האפר משומר כמש"כ לעיל ט': לטמא. בשביל הטמא. דהנושא אפר חטאת שלא לצורך טמא. היא מטמא. ואח"כ הוא פוסל את האפר. מש"ה בעי לקיחה בשביל צורך הזאה על הטמא: ונתן עליו. הנוטל מעט האפר מיד ב"ד. יתן עליו. היינו בשביל הטמא מים חיים אל כלי. כ"כ התוס' יומא דמ"ג. והאי ונתן אתרוייהו קאי אמים ואאפר היינו שיתן האפר על הכלי אחר שנתן על אותו כלי מים. כ"כ התוס' וריטב"א סוכה דל"ה ב'. והוא פשט המקרא. והדרשה תדרש ג"כ. והנה כתיב הכא זו בטומאת אהל. ולא לעיל בנוגע במת ממש. ללמד דאע"ג שקידש את המים לשם טומאה קלה עולה גם לטמא הנוגע במת החמור: (יח) ועל הנוגע. ממש: בעצם. כאן לא פירש בעצם אדם. למגע ממש מטמא בכ"ש היינו כשעורה אפילו אינו ניכר מגד עצמו. אך מפ"מ בעינן לדעת שהעצם הוא של אדם ולא של נבלה. והיינו דמפרש הכתוב או בחלל או במת או בקבר. שידע שהעצם הוא של חלל שנהרג או

זמין: יז ויסבון לדמסאב מעפר יקידת חטאתא ויתנון עלוהי מי מבוע למן: יח ויסב אזובא ויטבול במיא גבר דכי וידי על משכנא ועל כל מניא ועל נפשתא דהוו תמן ועל דיקרב בגרמא או בקטילא או במיתא או בקברא: יט וידי דכיא על מסאבא ביומא תליתאה וביומא שביעאה וידכיניה ביומא שביעאה ויצבע לבושוהי ויסחי במיא וידכי ברמשא: כ וגבר דיסתאב ולא ידי עלוהי וישתיצי אנשא ההוא מגו קהלא ארי ית מקדשא דיי סאיב מי אדיותא לא אזדריקו עלוהי מסאב הוא: כא ותהי להון לקים עלם ודידי מי אדיותא יצבע לבושוהי ודיקרב במי אדיותא יהי מסאב עד רמשא: כב וכל די

העמק דבר

של מת. או שנמצא העצם בקבר ומסתמא הוא של אדם. שאין קוברין בהמה. ובזה מובן יפה שנוי הסדר בזה המקרא מן מקרא ט"ז. וכתיב בחלל בפ"ע ובמת בפ"ע ללמדנו דאע"ג דעצם הנמצא אלא חלל אפשר שנפרש בעודו חי. ומכ"מ טמא. וכן פי' בת"י. אלא דפליגי בזה תנאי בעדיות פ"ו אם דוקא אבר או עצם כ"ש: (יט) וחטאו ביום השביעי. שנה הכתוב למצוה שיטהר בזמנו וכדאי' ביומא ד"ח. ומ"ע זו אינו אלא בשביעי שאז נטהר לגמרי. ולא ביום ג' שהוא לפני זמנו (א): וכבס בגדיו בו ביום. ומש"ה לא למדנו מזה המקרא דאדם מטמא בגדים טומאת שבעה. כמו שלמדו בספרי פ' מטות מדכתיב וכבסתם בגדיכם ביום השביעי. דכלים ואדם וכלים טמא טומאת ז'. היינו משום דהתם הפי' ביום השביעי של הבגדים. דאין לומר של האדם. דא"כ ביום השביעי למ"ל. פשיטא שלא יטבלו קודם שהרי יחזרו ויקבלו טומאת ערב מן האדם. ותו מאי משמעינן אלעזר הא כבר כתיב כאן וכבס בגדיו. אלא בא ללמדנו ביום השביעי של הבגדים. משום שנגעו בט"מ במשך שבעה שלו. אבל ממקרא דילן לא למדנו זה הדין דאדם מטמא כלים ט"ז. דפי' וכבס בגדיו משמעו בו ביום. וא"כ אפשר שאינו טמא אלא טומאת ערב. ולא תקשה באמת היאך כתיב וכבס בגדיו בו ביום הרי נטמא במגע האדם ט"מ גם בשביעי שלו קודם שטהר. וא"כ טמא הבגד ט"ז. וכמו דכתיב בפ' מטות. הא ל"ק. דודאי אותו בגד שנטמא בט"מ ביום הראשון שלו. שוב אינו חל עליו טומאת ט"מ אחר משום דכבר שבע ליה טומאה כדאי' במנחות דכ"ד. ולא דמי למי שנגע במת. ואחר כן ביום אחר חזר ונגע במת שהוא טעון ט"ז מנגיעה השנית ולא אמרינן דכבר שבע לה טומאה. שאני מת עצמו דבשעה שנוגע במת הטומאה חמורה משעה שפירש ממנו כדאי' בנזיר דמ"ב ב'. ובטומאה חמורה לא אמרינן שבע לה טומאה כדאי' במנחות שם דטומאה חמורה חל על טומאה קלה. משא"כ כלי הנוגע בט"מ. אין נ"מ בשעת נגיעה לפירש ממנו. מש"ה שבע לה טומאה ואין חל טומאה שניה. מש"ה כתיב כאן וכבס בגדיו שהלך בהם ביום שנגע במת ושבעו טומאת מגע ט"מ. ובפ' מטות דכתיב וכבסתם בגדיכם ביום השביעי לנגיעתם. היינו אם נגעו מחדש ביום אחר של נגיעת האדם במת בעי הכלי ט"ז מיום השביעי של טומאת הכלי באדם: (כ) ואיש אשר יטמא וגו'. לעיל כתיב העונש בטומאת מגע במת שלם החמור. ועתה חזר ופירש דה"ה בטומאות הללו: מתוך הקהל. בשעה שהוא עם הקהל. דהיינו בשעת ראיית פנים בעזרה. והיינו דמסיים כי את מקדש ה' טמא. ולולי קבלת חז"ל היה נראה שיש נ"מ בין קדושת משכן שהוא לשעה לקדושת מקדש שהוא קדושת עולם. דבמשכן באמת אינו חייב אלא על מגע מת שלם. אבל קבלת חז"ל בגמ' שבועות פרק ב' אינו כן. מיהו מכ"מ כבר נתבאר בס' ויקרא פ' קדושים ובכ"מ שאע"ג שלמדין מג"ש זמ"ז. מכ"מ אינו דומה העונש הבא מג"ש למפורש בתורה: (כא) ומזה מי הנדה. שינה הכתוב במזה מכל הפרשה דכתיב השורף. האוסף. הנוגע. וכאן לא כתיב והמזה אלא ומזה ללמדנו דלא מיירי במזה ממש אלא בנושא שיעור הזיה וכפירוש רש"י. שמעתי: (כב) וכל אשר יגע בו הטמא יטמא. רבינו הגר"א בס' א"ר פ"א דאהלות מפרש

הרחב דבר

(א) ולהרמב"ם ז"ל יש עוד ביאור בפי' המשניות שלהי מס' פרה וכ"ה בחיבורו ה"פ פי"א שיש שני אופנים בהזאה שניה. שאין הדין שיהיה ביום השביעי דוקא אלא ה"ה בשלישי ובשמיני ויותר. אלא יש נ"מ אם מזה בשביעי ה"ז מזה תחלה ואח"כ טובל וע"ז כתיב וחטאו ביום השביעי ואח"כ וכבס בגדיו וגו'. משא"כ אם מזה בשמיני טובל בלילה שלפניו ואח"כ מזה ביום והוא טהור. והיינו דאיתא בנדה דף ע' א' שהמזה ומזין עליו טהור ונוגע טמא אבל רבותינו התוס' חולקים על עיקר היסוד שהזאה כשרה בשלישי ובשמיני. אלא דוקא ד' ימים בינתים ולא יותר כדמוכח בקידושין דף ס"ב א' דהיכי דקתני בשלישי ובשמיני לא. אבל להרמב"ם פי' אחר בסוגיא זו. והדברים עתיקים ואכ"מ:

וְהַנֶּפֶשׁ הַנֹּגַעַת תִּטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ פ
כ א וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־הָעֵדָה מִדְבַּר־צִן
בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקָדֵשׁ וַתָּמָת שָׁם
מִרְיָם וַתִּקָּבֵר שָׁם׃ ב וְלֹא־הָיָה מַיִם לָעֵדָה
וַיִּקָּהֲלוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן׃ ג וַיָּרֶב הָעָם עִם־
מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר וְלוּ גָוַעְנוּ בִּגְוַע אַחֵינוּ לִפְנֵי
יְהוָה׃ ד וְלָמָה הֲבֵאתֶם אֶת־קְהַל יְהוָה אֶל־
הַמִּדְבָּר הַזֶּה לָמוּת שָׁם אֲנַחְנוּ וּבְעִירֵנוּ׃
ה וְלָמָה הֶעֱלִיתֻנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָבִיא אֹתָנוּ אֶל־
הַמָּקוֹם הָרָע הַזֶּה לֹא׀ מְקוֹם זֶרַע וּתְאֵנָה וְגֶפֶן
וְרִמּוֹן וּמַיִם אַיִן לִשְׁתּוֹת׃ ו וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִפְּנֵי
הַקָּהָל אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם
וַיֵּרָא כְבוֹד־יְהוָה אֲלֵיהֶם׃ פ שלישי שני כשהן מחוברין

ת"א והנפש הנוגעת. ע"ב ל"ז: ותמת שם מרים ותקבר. תענית ט מ"ק כח ע"ג כו: ולא היה מים לעדה. תענית שם:

רש"י

והנפש הנוגעת. בו בטמא מת: תטמא עד הערב. כאן למדנו שהמת אבי אבות הטומאה והנוגע בו אב הטומאה ומטמא אדם זה פירושה לפי משמעה והלכותיה. ומ"א העתקתי מיסודו של רבי משה הדרשן וזהו: ויקחו אליך. משלהם כשם שהם פרקו נזמי הזהב לעגל משלהם כך יביאו זו לכפרה משלהם: פרה אדומה. משל לבן שפחה שטינף פלטין של מלך אמרו תבא אמו ותקנח הצואה כך תבא פרה ותכפר על העגל: אדומה. על שם אם יאדימו כתולע (ישעיה א') שהחטא קרוי אדום: תמימה. על שם ישראל שהיו תמימים ונעשו בו בעלי מומין תבא זו ותכפר עליהם ויחזרו לתמותם: לא עלה עליה עול. כשם שפרקו מעליהם עול שמים: (ג) אל אלעזר הכהן. כשם שנקהלו על אהרן שהוא כהן לעשות העגל ולפי שאהרן עשה את העגל לא נתנה לו עבודה זו על ידו שאין קטיגור נעשה סניגור: (ה) ושרף את הפרה. כשם שנשרף העגל: (ו) עץ ארז ואזוב ושני תולעת. שלשה מינין הללו כנגד שלשת אלפי איש שנפלו בעגל וארז הוא הגבוה מכל האילנות ואזוב נמוך מכולם סימן שהגבוה שנתגאה וחטא ישפיל את עצמו כאזוב ותולעת ויתכפר לו: למשמרת. כמו פשעו של עגל שמור לדורות לפורענות ואין לך פקידה שאין בה מפקידת העגל שנאמר וביום פקדי ופקדתי וגו' (שמות ל"ב) וכשם שהעגל מטמא כל העוסקים בו כך פרה מטמאה כל העוסקין בה וכשם שנטהרו באפרו

העמק דבר

דהיינו ט"מ שנוגע בכלי נעשה הכלי אב הטומאה וטמא שבעה כמו הטמא דכמו דחרב ה"ה כחלל להיות אבי אבות כך מגע ט"מ נעשה אה"ט. והיינו דתנן שם ארבעה טמאים במת. אבל והנפש הנוגעת במי שנגע במת תטמא עד הערב. ולא נעשה אה"ט. וזה הפי' יפה לדעת הרמב"ם וסיעתו דחרב ה"ה כחלל בכל כלי שטף הוא. אבל לשיטת התוס' דדוקא חרב שהוא כלי מתכת אאל"כ: אלא ה"פ וכל אשר יגע בו הטמא. אפילו כלי חרס יטמא לעולם. אבל והנפש הנוגעת. וכש"כ כלי שטף דקיל מאדם לקבל טומאה דטמא עד הערב: כ (א) בחדש הראשון. של שנת הארבעים כמש"כ הראב"ע [וסותר ד"ע בסמוך שכ' דשם ישבו ימים רבים] ופירש הכתוב זמן ביאה זו ביחוד כדי שנדע יום

יקרב ביה מסאבא יהי מסאב ואנש דיקרב ביה יהי מסאב עד רמשא: א ואתו בני ישראל כל כנשתא למדברא דצן בירחא קדמאה ויתיב עמא ברקם ומיתת תמן מרים ואתקברת תמן: ב ולא הוה מיא לכנשתא ואתכנשו על משה ועל אהרן: ג ונצא עמא עם משה ואמרו למימר ולוי דמתנא במותא דאחנא קדם יי: ד ולמא אעילתון ית קהלא דיי למדברא הדין לממת תמן אנחנא ובעירנא: ה ולמא אסקתונא ממצרים לאיתאה יתנא לאתרא בישא הדין לא אתר כשר לבית זרע אף לא תינין וגופנין ורמונין ומיא לית למשתי: ו ועאל משה ואהרן מן קדם קהלא

רש"י

שנאמר ויזר על פני המים וגו׳ (שם) כך ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת וגו׳: **כ** (א) **כל העדה.** עדה השלמה שכבר מתו מתי מדבר ואלו פרשו לחיים: **ותמת שם מרים.** למה נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה אדומה לומר לך מה קרבנות מכפרין (ס"א כמו שפרה אדומה מכפרת) אף מיתת צדיקים מכפרת (מ"ק כ"ח): **ותמת שם מרים.** אף היא בנשיקה מתה (שם) ומפני מה לא נאמר בה על פי ה׳ שאינו דרך כבוד של מעלה ובאהרן נאמר עפ"י ה׳ באלה מסעי (לקמן ל"ג): (ב) **ולא היה מים לעדה.** מכאן שכל מ׳ שנה היה להם הבאר בזכות מרים: (ג) **ולו גוענו.** הלואי שגוענו: **בגוע אחינו.** במיתת אחינו בדבר למד שמיתת צמא מגונה ממנה: **בגוע.** שם דבר הוא כמו במיתת אחינו ולא יתכן לפרשו כשמתו

העמק דבר

יום מיתת מרים. ויותר מזה יבואר לפנינו דמאז החלה הנהגה אחרת בישראל לא כמו שהיה עד כה. מש"ה פירש הכתוב דמתודש הראשון הגיע זה: **וישב העם בקדש.** המשכן והמחנה היה סמוך לעיר קדש. אבל העם ישבו בעיר. וכמש"כ לעיל י"א ל"ה עה"פ ויהיו בחצרות. אלא דשם לא היה בואם לעיר בתורת ישיבה רק כמו עובר ארחות מדבר שנכנס לעיר ליקח צרכיו. אבל בקדש התחילו לשאוף רוח ישוב. ואע"ג שעדיין לא הגיעו אל המנוחה ואל נחלת א"י מכ"מ כבר באו לגבוליה: **ותקבר שם.** פי׳ הכתוב דאע"ג שלא היתה הגזרה עליה שלא יבואו עצמותיה לא"י כמו שנגזר אח"כ על משה ואהרן. מכ"מ כך עלה שנקברה שם במדבר. וידוע דרשת הגמ׳ ע"ז: (ג) **ולו גוענו.** דצמאון שורף את רוח החיוני בפנימית הגוף. ע"כ אמרו שטוב היה שיהיו נשרפים בשריפת הגוף ונעשים אפר לפני ה׳ כמו הר"ן איש וכמש"כ בפרשת קרח: (ד) **את קהל ה׳ וגו׳ למות שם אנחנו ובעירנו.** אין הלשון מדויק כלל. או ראוי לכתוב את קהל ה׳ למות שם הם ובעירם. או ולמה הבאתם אותנו למות וגו׳. וכיב"ז דקדקנו בספר שמות ט"ז ג׳. וביארנו לפי הענין שם באופן שאין מקום לפרש כן בשנת הארבעים. עוד יש להבין המשך המקרא הסמוך: (ה) **לא מקום זרע ותאנה וגו׳.** הפלא הנה זה ארבעים שנה הולכים במדבר הגדול והכלו בלי שום תרעומות. והבינו כי לא זהו תכלית נסיעתם עד שיבואו אל ארץ נושבת. ולמה זה התרעמו עתה. אבל ראוי לדעת דשנה האחרונה היה סוף הליכות הנסיי בהנהגה נפלאה ההולך לימין משה זרוע תפארת ה׳. ועתה היו עומדים ליכנס לא"י ולהתנהג בהליכות הטבע תחת השגחת ה׳. ע"כ התנהג הקב"ה עמהם בשנה זו בדרך המוטבע. וכמו אומנת ילד היונק העומד להגמל מחלב. כבר איזה משך לפני הגמלו מרגלת את הילד מעט מעט באכילת לחם. ומכל מקום לעת הצורך מניקתו עד שהוא נגמל לגמרי. כי קשה להחליף סדר החיים בפעם א׳. כך החל המקום ית׳ להפרישם מן הנס ולהעמידם על הליכות עולם הטבע וללמדם איך יעשו בעת יהיה השגחה לענות אותם ולמנוע טובה וגשמי השנה ולא יהיה עוד כח משה אשר בבקשתו לבד נעשה הכל. והנה כשנפסק המים מן הבאר הבינו ישראל שזהו שלא בתורת עונש על איזה דבר. אלא כדי להרגילם לחיים טבעים. והכי ההכרחי למים ימלאו בקדש. וגדולי הדור שאין דרכם בכך להטריח אחר צרכי הגוף בדרכים כאלם. תהיה השגחה פרטית שלא ישיגו צמאון וכמש"כ בס׳ שמות ט"ו י"ב ובס׳ י"ז ע"ש. ואין זה גם נגלה אלא השגחה נסתרת על יראיו. ומשום הכי המן לא נפסק שהכי א"א לחיות בלי מאכל אף לגדולי הדור. זה היה הבנת העם. וכאשר באמת לא מצא להם נוים שבקדש לכל העם ובעירם. התרעמו למה הבאתם את קהל ה׳ המה גדולי הדור שיכולים לחיות באופן כשגב ממנו שלא ירגישו צמאון. אבל אנחנו שאין אנו כדאים להשגחה זו. אלא בטבע פשוטה ואין מקום להסתפק במים שבקדש לנו ובעירנו ונמות בצמאון. ועוד התרעמו **ולמה העליתנו ממצרים להביא אותנו אל המקום הרע הזה.** מתחלה לא היה לכם להוציא אותנו בדרך אשר לפני בואם לא"י לא נמצא מה לאכול אחר שיכלה ענינים נסיים. ואמרו בלשון ולמה העליתנו. היינו שנהיה בדוקא אנשי מעלה הראוים להשגחה פרטית. ומש"ה היה הריב עם משה ביחוד כמש"כ בספר שמות שם: (ו) **ויפלו על פניהם.** התפללו לדעת מה לעשות: **וירא כבוד ה׳ אליהם.**

ז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ח קַח אֶת־
הַמַּטֶּה וְהַקְהֵל אֶת־הָעֵדָה אַתָּה וְאַהֲרֹן אָחִיךָ
וְדִבַּרְתֶּם אֶל־הַסֶּלַע לְעֵינֵיהֶם וְנָתַן מֵימָיו
וְהוֹצֵאתָ לָהֶם מַיִם מִן־הַסֶּלַע וְהִשְׁקִיתָ אֶת־
הָעֵדָה וְאֶת־בְּעִירָם׃ ט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַמַּטֶּה
מִלִּפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ׃ י וַיַּקְהִלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
אֶת־הַקָּהָל אֶל־פְּנֵי הַסָּלַע וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְעוּ־
נָא הַמֹּרִים הֲמִן־הַסֶּלַע הַזֶּה נוֹצִיא לָכֶם מָיִם׃
יא וַיָּרֶם מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ וַיַּךְ אֶת־הַסֶּלַע בְּמַטֵּהוּ
פַּעֲמָיִם וַיֵּצְאוּ מַיִם רַבִּים וַתֵּשְׁתְּ הָעֵדָה וּבְעִירָם׃
ס יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן יַעַן לֹא־

ת"א והשקית את העדה ואת בעירם. מנחות עו: יען לא האמנתם בי. שבת נ"ה נז יומא פז:

ר ש " י

אחיו שאם כן היה לו לינקד: (ח) ואת בעירם. מכאן שחס הקב"ה על ממונם של ישראל (במדבר רבה): (י) ויקהילו וגו'. זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה (שם): המן הסלע הזה נוציא. לפי שלא היו מכירין אותו לפי שהלך הסלע וישב לו בין הסלעים כשנסתלק הבאר והיו ישראל אומרים להם מה לכם מאיזה סלע תוציאו לנו מים לכך אמר להם המורים סרבנים לשון יוני שוטים מורים את מוריהם המן הסלע הזה שלא נצטוינו עליו נוציא לכם מים: (יא) פעמים. לפי שבראשונה לא הוציא אלא טיפין לפי שלא צוה המקום להכותו אלא ודברתם אל הסלע והמה דברו לסלע אחר ולא הוציא אמרו שמא צריך להכות כבראשונה שנאמר והכית בצור (שמות י"ז) ונזדמן להם אותו סלע והכוהו: (יב) יען לא האמנתם בי.

העמק דבר

לא לכל העדה כאשר היה עד כה מפני שני טעמים. א' שזה הוא דרך נסיי שיהיו הכל רואים ומרגישים בכבוד ה'. וע' ספר שמות ל"ג י'. וכאן פסק זה הדרך. ב' שאז ג"כ לא נראה לכל כי אם לצורך כמש"כ לעיל י"ד י' ט"ז י"ט. אבל כאן לא היה כי אם מריבת דברים וכאשר עלו משה ואהרן אל פני א"מ שתקו ולא דברו מאומה. ע"כ לא נראה אלא למשה ואהרן. וידעו המה כי כבודם חדש עוד עמהם: (ח) קח את המטה. המטה הידוע של משה ומזה שאמר ליקח מבואר שלא היה עוד ביד משה בתמידות. [והא דכתיב גם בספר שמות י"ז במעשה דבאר הראשון ומטך אשר הכית בו את היאור קח בידך. שובר בלדו אשר הכית בו וגו' ודרשו חז"ל בסנהדרין דף ל"ט שאהרן הכה. וביארנו שם שהיה מטה אהרן יע"ש] והכי מבואר בסמוך ויקח משה את המטה מלפני ה'. והטעם הוא משום שמטבע המטה היה מסוגל לעשות בו נסים נגלים ומש"ה היה מכונס האותות זה המטה ע"ש שעולתו התמידית: וכבר ביארנו שבשנת הארבעים נפסק כמעט חיי הנסיי. ע"כ כאשר צוה ה' לעשות נס אם יוצרך כאשר יבואר לפנינו צוהו ליקח את המטה: והקהל את העדה. שלא בחצוצרות. שהרי חצוצרות היו לאות שיהיו נקהלים לא"מ ולא אל הסלע. וגם לא כתיב כאן כל העדה כמו דכתיב שם ונועדו אליך כל העדה. אבל כאן לא היה צורך אלא לעדה שהוא עשרה או יותר כאשר יבואר: ודברתם אל הסלע. אין הכונה שידברו עם הסלע ויצוו אותו ליתן מים שהרי אין הסלע בר שמיעה. וכבר פי' בת"י וזומין סריכון ית כיפא בשמא רבא ומפרשא. היינו בשם המפורש. אבל בילמדנו והובא בי"ש פירוש ודברתם דבר הלכה א' או פרק א' יע"ש. ואנחנו נוסיף לבאר שבאמת מי הבאר שהיה עד כה נסיו לפנע כדאיתא

לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וּנְפַלוּ עַל אַפֵּיהוֹן וְאִתְגְּלֵי יְקָרָא דַיְיָ לְהוֹן: ז וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ח סַב יָת חוּטְרָא וְאַכְנֵשׁ יָת כְּנִשְׁתָּא אַתְּ וְאַהֲרֹן אֲחוּךְ וּתְמַלְּלוּן עִם כֵּיפָא לְעֵינֵיהוֹן וְיִתֵּן מוֹהִי וְתַפֵּק לְהוֹן מַיָּא מִן כֵּיפָא וְתַשְׁקֵי יָת כְּנִשְׁתָּא וְיָת בְּעִירְהוֹן: ט וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת חוּטְרָא מִן קֳדָם יְיָ כְּמָא דְפַקְדֵיהּ: י וְאַכְנִשׁוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן יָת קְהָלָא לָקֳדָם כֵּיפָא וַאֲמַר לְהוֹן שְׁמָעוּ כְּעַן סָרְבָנַיָּא הֲמִן כֵּיפָא הָדֵין נַפֵּיק לְכוֹן מַיָּא: יא וַאֲרֵים מֹשֶׁה יָת יְדֵיהּ וּמְחָא יָת כֵּיפָא בְּחוּטְרֵיהּ תַּרְתֵּין זִמְנִין וּנְפַקוּ מַיָּא סַגִּיאֵי וּשְׁתִיאַת כְּנִשְׁתָּא וּבְעִירְהוֹן: יב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן חֲלָף דְּלָא הֵימַנְתּוּן בְּמֵימְרִי לְקַדָּשׁוּתִי לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכֵן לָא תְעֵלוּן יָת

העמק דבר

כדאיתא במסכת פסחים שהבאר הוא מעשרה דברים שנבראו בע"ש. ומי שאמר והיה העולם גזר על סלעים ליתן מים ועל הגלגלים שיתהפך בטבעו הוא ית' גזר על אותו סלע שיהיה באר מהלכת. והרי גם היום בארץ ש"מ נראה כעדות הגמ' פ' ב"מ (דף ל"ה)· וחכמים התרים את התבל מעידים שיש עוד היום במדבר סלע מוציא מים אלא שלא בשפע כ"כ· ועתה כשנפסק הסלע מליתן מים לא היה משום שכלה הליכות הנס· אלא הוא כמו שעוצר הקב"ה מי מטר בשביל עון הדור· וידוע מנהג ישראל בעת עצירת גשמים מתאספים ברבים למקום א' אף שלא בבית המקדש מקום קרבנות וגלוי שכינה· וראש העם אומר דברים כבושים ואח"כ מתפללים בצבור כמבואר במס' תענית. ורצה הקב"ה אשר משה ואהרן ילמדו את העם היאך יעשו לדורות בא"י ויאמינו שגם בלי כח ועוז של משה אפשר לפעול בתפלת רבים. ע"כ צוה ה' להקהל עדה אל הסלע ושם היה השכינה באותה שעה ובמה יגיד משה ואהרן דבר הלכה ומוסר· וגם דבר הלכה מועיל לתפלה כדאי' בתענית ס"ב והיחידים חוזרים ומתענין מאן ניהו יחידים צורבא מרבנן. ובמסכת ע"ז דף ג' אי' הלומד תורה בלילה חוט ש"ח משוך עליו ביום· שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי ומפרש המקרא תועלת אותו חסד תפלה לאל חיי. שהתפלה מקובלת· והיה הרצון שידברו משה ואהרן דבר הלכה ותוכחה ואח"כ יתפללו בצבור נגד הסלע· ובזה ונתן מימיו. לא יהיה בזה חדשות אלא מימיו הרגילים ונעשה לטבע יתן. ונוה עוד· והוצאת להם מים מן הסלע· ולכאורה הוא אך כפל לשון ח"ו· וגם השנוי מלשון מימיו למים לאו דבר ריק הוא· וגם השנוי ודברתם היינו משה ואהרן והוצאת הוא משה לבדו· אלא הוא אופן אחר· שאמר הקב"ה אולי לא יעלה השעה לתורה ותפלה כראוי· ואח"כ לא יגיע הטבע ליתן מימיו. מכ"מ לא יעזוב את ישראל בלי מים כלל אלא יעשה נס כדרכו. וע"ז צוהו ליקח את המטה· אבל הודיעו שבזה האופן לא יהיה עוד מימיו שהיו רגילים ורבים אלא יהיה מים וכן היה באמת שלא היו מים מרובים כשהיה. תדע שהרי גם אחר כן נעקו כי אין לחם ואין מים כמבואר להלן כ"א ה'· אלא ע"כ אותם המים לא היו ראוים כ"כ לשתות אנשים וגם לא היו מרובים כאשר יבואר· ולא היה רק לרוות צמאון אותה שעה ולבהמה. ובאשר ידע הקב"ה מראש שיתקלקל הדבר ולא יצליח משה בזה הדרך של תפלת רבים. ע"כ הגיד מראש אחרית הדבר שיקח את המטה: (ט) מלפני ה'. כבר נתבאר שהיה מונח בקדשי קדשים במקום גבוה מהליכות הטבע: כאשר צוהו. לא קאי על הלקיחה שהרי מפורש שלקח. אלא על הא דכתיב מלפני ה'· ולמדנו שהיה מונח המטה לפני ה' ומה לאותו מטה שם· ע"ז פי' הכתוב כאשר צוהו שיהי' המטה שם: (י) את הקהל. הוסיפו להקהיל רוב עם· למען להקים דבר ה' להוכיחם כדרך גזרת תענית. אל פני הסלע· פניהם אל הסלע ששם היה השראת שכינה: שמעו נא המורים. התחיל להוכיח את העם· ובא לקצף ולא דבר כדרך תוכחה ברכות· אלא ברוגז ובוז לרבים ואמר· המן הסלע הזה נוציא לכם מים· טועים אתם במה שאתם סבורים לעשות נס להוציא מים לא כן הלא זה הסלע כבר נעשה לטבע ואלו לא קלקלתם מעשיכם לא היה נפסק טבעו. ועתה קלקלתם מעשיכם וקפחתם פרנסתכם ואמר משה דברים אלו בכעס עד שנעלמה ממנו הלכה ברורה להגיד לרבים ושימצאו אח"כ לב לתפלה כמו בעצירת גשמים· והיינו דתניא בת"כ פ' שמיני על זה הענין של מי מריבה שמתוך כעס בא לכלל טעות· ולא נודע איזה טעות והעלמה היה כאן למשה· ולדברינו מובן שלא היה יכול להגיד הלכה ברורה· ע"כ עשה אופן השני לעשות הנס ע"י המטה: (יא) במטהו פעמים. ביארו חז"ל ברבה שבפעם הראשונה יצא מעט מים. ובשניה יצאו מים רבים. ונראה דבאמת נשאר מאז טבע הסלע שיהיו מימיו מועטים כאשר כן הוא עד היום· וגם כי לא נצרכו עוד לשפע רב משום שהיו סמוך לישוב כמש"כ· ורק בזו הפעם שעמדו כל הקהל היה השעה נותנת שיצאו מים לרוב. מש"ה היו שתי הכאות. ואח"כ נשאר על כח הכאה ראשונה: (יב) יען לא האמנתם בי. אלו השתמשו בתורה ובתפלה. היה

הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת־הַקָּהָל הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָהֶם׃ יג הֵמָּה מֵי מְרִיבָה אֲשֶׁר־רָבוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־יְהוָה וַיִּקָּדֵשׁ בָּם׃ ס רביעי יד וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה מַלְאָכִים מִקָּדֵשׁ אֶל־מֶלֶךְ אֱדוֹם כֹּה אָמַר אָחִיךָ יִשְׂרָאֵל אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת כָּל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתְנוּ׃ טו וַיֵּרְדוּ אֲבֹתֵינוּ מִצְרַיְמָה וַנֵּשֶׁב בְּמִצְרַיִם יָמִים רַבִּים וַיָּרֵעוּ לָנוּ מִצְרַיִם וְלַאֲבֹתֵינוּ׃ טז וַנִּצְעַק אֶל־יְהוָה וַיִּשְׁמַע קֹלֵנוּ וַיִּשְׁלַח מַלְאָךְ וַיֹּצִאֵנוּ מִמִּצְרָיִם וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ בְקָדֵשׁ עִיר קְצֵה

ת"א המה מי מריבה. סוטה יב סנהדרין קא קי: חטא משה ואהרן עקרים מד פכ"ב ס' הזוהר פ' נח:

רש"י

גילה הכתוב שאלולי חטא זה בלבד היו נכנסין לארץ כדי שלא יאמרו עליהם כעון שאר דור המדבר שנגזר עליהם שלא יכנסו כך היה עון משה ואהרן. והלא הצאן ובקר ישחט (לעיל י"א) קשה מזו אלא לפי שבסתר חסך עליו הכתוב וכאן שבמעמד כל ישראל לא חסך עליו הכתוב מפני קידוש השם: להקדישני. שאילו דברתם אל הסלע והוציא הייתי מקודש לעיני העדה ואומרים מה סלע זה שאינו מדבר ואינו שומע ואינו צריך פרנסה מקיים דבורו של מקום קל וחומר אנו: לכן לא תביאו. בשבועה כמו לכן נשבעתי לבית עלי (שמואל א' ג') נשבע בקפיצה שלא ירבו בתפלה כל כך: (יג) המה מי מריבה. הם הנזכרים במקום אחר את אלו ראו אצטגניני פרעה שמושיען של ישראל לוקה במים לכך גזרו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו (שמות א'): ויקדש בם. שמתו משה ואהרן על ידם שכשהקב"ה עושה דין במקודשיו הוא יראוי ומתקדש על הבריות וכך הוא אומר נורא אלהים ממקדשיך (תהלים ס"ח) וכן הוא אומר בקרובי אקדש (ויקרא י): (יד) אחיך ישראל. מה ראה להזכיר כאן אחוה אלא אמר לו אחים אנחנו בני אברהם שנאמר לו כי גר יהיה זרעך (בראשית ט"ו) ועל שנינו היה אותו החוב לפרעו: אתה ידעת את כל התלאה. לפיכך פירש אביהם מעל אבינו שנאמר וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו (שם ל"ו) מפני השטר חוב המוטל עליהם והטילו על יעקב: (טו) וירעו לנו. סבלנו צרות רבות: ולאבותינו. מכאן שהאבות מצטערים בקבר כשפורענות באה על ישראל: (טז) וישמע קולנו. בברכה שברכנו אבינו הקול קול יעקב (בראשית כ"ז) שאנו צועקים ונענים: מלאך. זה משה מכאן שהנביאים קרואים מלאכים ואומר ויהיו מלעיבים במלאכי

העמק דבר

גם אהרן מתפלל וכמו שאמר ה' ודברתם אל הסלע ועתה כאשר לא נעשה כן הלא גם אהרן בכלל החטא ואע"ג שאהרן לא בא לכעס מכ"מ נתרשלו ידיו במקום משה. ועי' להלן כ"ד: להקדישני לעיני בני ישראל. אלו היו עומדים משה ואהרן בתפלה היה נקרא בזה ונקדשתי בתוך בני ישראל שהוא אמירה דבר שבקדושה ברבים כדאיתא במגילה כ"ג. והיו ישראל מאמינים במעלת תפלה ושאני קדוש בתוכם. ועתה לא האמנתם את ישראל בזה: לכן לא תביאו וגו'. לא היה הטעם מיתתו במדבר שא"כ לא היה משה מתפלל להחל שבועת ה' אלא הגזירה היה מדה במדה. שבשביל שלא הראו לישראל הדרך להתנהג בא"י בעת עצירת גשמים וכדומה ע"כ. לא תביאו וגו'. ובמ"א כתיב על אשר מעלתם בי מעילה הוא שנוי בדבר ה' כמש"כ בספר ויקרא כ"ו מ'. והכונה כאן שעשה משה נס ושנוי בהליכות הטבע בעת שלא היה הרצון בכך וזה נקרא מעילה כמו שנענש רבא בעת שעשה נס שלא ברצון ה' כדאיתא בתענית ס"ג והיה נזוף מחמת זה כדאי' בחולין דף קל"ג א': (יג) אשר רבו בני ישראל את ה'. היינו עם

קהלא הדין לארעא די יהבית להון: יג אינון מי מצותא די נצו בני ישראל קדם יי ואתקדש בהון: יד ושלח משה אזגדין מרקם לות מלכא דאדום כדנן אמר אחוך ישראל את ידעת ית כל עקתא די אשכחתנא: טו ונחתו אבהתנא למצרים ויתיבנא במצרים יומין סגיאין ואבאישו לנא מצראי ולאבהתנא: טז וצלינא קדם יי וקביל צלותנא ושלח מלאכא ואפקנא ממצרים והא אנחנא

העמק דבר

משה שהביאם לזה המקום ע"פ ה'. ונמצא מריבים את ה': ויקדש בם. שנודע בזה כמה שסביביו נשערה מאד וה"ז כמו דכתיב בנו"א בקרבי אקדש וכמש"כ שם (א): (יד) וישלח משה מלאכים מקדש. האי מקדש מיותר שהרי ידענו שעומדים בקדש. עד להלן דכתיב ויסעו מקדש. ותו הכי מיבעי וישלח משה מקדש מלאכים כדכתיב ביהושע וישלח יהושע מן השטים וגו' אלא בא ללמדנו שלא שלח אנשי ישראל. אלא מלאכים מקדש אנשי אדום או משארי אוה"ע שדרו בקדש. והטעם לפי פשוטו משום שאין מייחדין ישראל בין אוה"ע. והרי אנחנו רואים אשר עשה מלך בני עמון לשלוחי דוד. וזה הטעם הוא גם כן בשלוחים לסיחון דכתיב ואשלח מלאכים ממדבר קדמות. אמנם עוד יש בזה דבר עמוק. שהרי אנו רואים דשליחות הראשון כתיב וישלח משה ושליחות שניה כתיב ויאמרו אליו ב"י. אלא באמת ידע משה היטב כי לא יאבה מלך אדום כמו שאמר לו ה' כי לא אתן לכם מארצו עד מדרך כף רגל. אבל משום שאמר ה' למשה וייראו מכם ונשמרתם מאד (דברים ב') והיה בזה המצוה להשמר שלא ייראו ויהיו בטוחים שלא נכנס ישראל לעבור עליהם בע"כ ע"כ עשה משה זה השליחות כדי שיבין מלך אדום שהלוי ברצונו. וכיון שענה מלך אדום פן בחרב אצא לקראתך. ידע משה שסר פחד ישראל ממנו. ושוב לא שלח אליו. אבל בני ישראל הוסיפו לנכות ומש"ה לא רצה משה לשלח אנשי ישראל שמא יראו השלוחים כמה המה נפחדים ונמוגים כאשר כן היה באמת. והיו ישראל מתאמצים ללכת בלי פחד מחרב אדום. והיה צריך למשה להלוך נגד רוחם. ע"כ רצה לשלוח מאוה"ע שלא שמו לב כי אם לדעת תשובת המלך. והיו סבורים ישראל שבאמת לבם בריא עליהם. ושוב לא עלה על לב להלוך בע"כ וע' בסמוך: (טו) וירעו לנו מצרים ולאבותינו. אלו אמר וירעו לאבותינו ולנו היה במשמע מאז ירדו אבותינו למצרים הרעו. משום הכי הקדים לומר לנו ולאבותינו דמשמע אבותינו הסמוכים לדור שלנו: (טז) וישלח מלאך. ולא אמר ויוציאנו ה' ממצרים היינו כמש"כ שלא רצה להפחידו ע"כ אמר בלשון דיטעי אנפשיה ויבין כי גם ישראל מתנהגים עפ"י מלאך כמו אדום וכל אומה יש לה שר ומלאך. אמנם

הרחב דבר

(א) והנה רבותינו ז"ל גלו הלוט שע"ז הענין הנפלא כמו שביארנו. והוא ברבה פ' אמור פל"א. שה"ד ראשך עליך ככרמל ודלת ראשך כארגמן מלך אסור ברהטים. ודרשו ראשך הרשים שבכם חשובים עלי כאליהו שעלה להר הכרמל שנא' ואליאו עלה אל ראש הכרמל ויגהר ארצה וגו'. ודלת ראשך אמר הקב"ה הדלים שבהם [שה"ד וכ"ל הדלים שבראשיכם. ופי' מנהיגי ישראל הדלים] חביבים עלי כדוד וי"א כדניאל. מלך זה הקב"ה כו' ד"א מלך זה משה דכתיב ביה ויהי בישורון מלך. אסור ברהטים שגזר הקב"ה עליו שלא יכנס לא"י בשביל רהטים של מי מריבה. וכ"ז פלא. מה זה ענין משה רבינו במי מריבה להא שדרשו ראשך עליך ככרמל הרשים שבכם וכו'. אבל מתחלה יש להבין עיקר הדרוש. היאך אפשר לומר שרשים שבישראל חשובים בעיני ה' כאליהו. ותו למאי תפסו ז"ל ההוכחה מעליית אליהו השניה לבקשת גשמים. ולא עלייה ראשונה של ירידת אש. ותו למאי נקטי הדמיון דלים שבראשים כדוד ודניאל ביחוד. אלא הענין בכ"ז שהורו לנו חז"ל עיקר גדול בתפלה. דהליכות הפרנסה בטבע בהשגחה פרטית. קבע הקב"ה שיקדימו עבודת התפלה שהיא המוספת כח כ"י למעלה. וכדאי' בב"מ דקט"ו ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך מכאן שהקדש טעון ברכה ועי' ס' דברים ל"ג כ"ז. ומש"ה אפילו בזמן שרוצה הקב"ה להשפיע טובה בכבור. ואין השעה צריכה לעורר רחמי שמים. מכ"מ כך רצונו ית' שיתפללו מקודם. כי כך קבע מי שאמר והיה העולם ית'. וכמו שביארנו בס' בראשית ב' ה' עפ"ש וכל שיח השדה וגו'. וראיה ברורה לזה הוא מתפלת אליהו על הגשמים. שהרי הקב"ה הקדים הבטחתו לאליהו ואמר לך הראה אל אחאב ואתנה מטר וגו' ואליהו יתרס עשה והוריד האש וקידש ש"ש ברבים. אחר כ"ז למאי נצרך אליהו לעלות על ההר ולהתפלל על הגשמים. אלא כך היא המדה. ורצונו של הקב"ה שיהא מקדים תפלה להורדת השפעה ופרנסה שהוא כגשם. ואחר שכן הוא אין נ"מ אם מתפלל אדם גדול כאליהו או הדיוט ורש בישראל כולנו בני אברהם יו"י. אשר השגחתו ית' עלינו ועשאי מדברותיו של הקב"ה. כמש"כ בפ' ברכה בפסוק אף חבב עמים וגו'. ולא נתייחדו גדולי הדור לתפלה אלא בזמן שנדרש רחמי שמים שיסי' השפעה. וכדאי' במס' תענית פ"ב והיחידים חוזרים ומתענין. מאן ניהו יחידים אלו ת"ח. וכן נתייחדו לדיקים לעשות להם שנוי בהליכות הטבע כדי שירבה בתפלה כדאי' בחולין דס"א בעובדא דרחב"ש. וביארנו בס' בראשית שם. אבל בזמן שהליכות השפע יורד בלי התעוררות רחמים. ומכ"מ יש להתפלל כי כך רצונו ית' אין נ"מ ואפילו תפלת רשים ודילוגים עליו אהבה. וזהו דבר המדרש ראשך עליך ככרמל. הרשים שבכם חשובים עלי כאליהו שעלה לכרמל להתפלל על הגשמים בעת שגם בלא תפלתו היה יורד כדבר ה'. ודלת ראשך. אמר הקב"ה הדלים שבראשיכם היינו המתפללים בשביל הרבים תמיד. חביבים עלי כדוד ודניאל. שהיו מתפללים ג' תפלות ש"ע תמיד. וידוע דתפלת ש"ע מיוחד לחיי שעה כדאי' בשבת ד"י. והוא עסק פרנסה בכל יום ובכל שעה. וע"ז סיים המדרש מלך זה משה. שלא התפלל על פרנסה. שהרי במשך ימי המדבר התפרנסו בדרך נפלא. ולא היה נדרש לתפלה. כמו שהוכחנו בס' שמות ל"ב י"א מהא שהקדים שבח לתפלה בפ' ואתחנן יעו"ש. ובשעה שהגיעה שעה שיתפלל על מי הבאר שנעצר פרנסה טבעית כמש"כ. לא עמדה לו השעה

גְּבוּלֶךָ׃ יז נַעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצֶךָ לֹא נַעֲבֹר
בְּשָׂדֶה וּבְכֶרֶם וְלֹא נִשְׁתֶּה מֵי בְאֵר דֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ
נֵלֵךְ לֹא נִטֶּה יָמִין וּשְׂמֹאול עַד אֲשֶׁר־נַעֲבֹר
גְּבֻלֶךָ׃ יח וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֱדוֹם לֹא תַעֲבֹר בִּי פֶּן־
בַּחֶרֶב אֵצֵא לִקְרָאתֶךָ׃ יט וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל בַּמְסִלָּה נַעֲלֶה וְאִם־מֵימֶיךָ נִשְׁתֶּה אֲנִי
וּמִקְנַי וְנָתַתִּי מִכְרָם רַק אֵין־דָּבָר בְּרַגְלַי
אֶעֱבֹרָה׃ כ וַיֹּאמֶר לֹא תַעֲבֹר וַיֵּצֵא אֱדוֹם
לִקְרָאתוֹ בְּעַם כָּבֵד וּבְיָד חֲזָקָה׃ כא וַיְמָאֵן ׀
אֱדוֹם נְתֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֵּט יִשְׂרָאֵל
מֵעָלָיו׃ פ חמישי שלישי כשהן מחוברין כב וַיִּסְעוּ מִקָּדֵשׁ
וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־הָעֵדָה הֹר הָהָר׃
כג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן בְּהֹר הָהָר
עַל־גְּבוּל אֶרֶץ־אֱדוֹם לֵאמֹר׃ כד יֵאָסֵף אַהֲרֹן
אֶל־עַמָּיו כִּי לֹא יָבֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל עַל אֲשֶׁר־מְרִיתֶם אֶת־פִּי לְמֵי מְרִיבָה׃
כה קַח אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־אֶלְעָזָר בְּנוֹ וְהַעַל אֹתָם

ת"א ואם מימיך נשתה. עקרים מה פכ"ה :

רש"י

האלהים (ד"ה ב' ל"ו): (יז) נעברה נא בארצך. אין לך לעורר על הירושה של ארץ ישראל כשם שלא פרעת האוב עשה לנו עזר מעט לעבור דרך ארצך: לא נשתה מי באר. מי בורות היה צ"ל אלא כך אמר משה אע"פ שיש בידינו מן לאכול ובאר לשתות לא נשתה ממנו אלא נקנה מכם אוכל ומים להנאתכם מכאן לאכסנאי אע"פ שיש בידו לאכול יקנה מן החנוני כדי להנות את אושפיזו (במדבר רבה): דרך המלך נלך וגו'. אנו חוסמים את בהמתנו ולא יטו לכאן ולכאן לאכול: (יח) פן בחרב אצא לקראתך. אתם מתגאים בקול שהורישכם אביכם ואומרים ונצעק אל ה' וישמע קולנו (דברים כ"ו) ואני אצא עליכם במה שהורישני אבי ועל חרבך תחיה (בראשית כ"ז): (יט) רק אין דבר. אין שום דבר מזיק: (כ) וביד חזקה. בהבטחת זקנו והידים ידי עשו (שם): (כב) כל העדה. כולם שלמים ועומדים ליכנס לארץ

הרחב דבר

בשעה אלא התנהג בדרך נס ובלי תפלה. נענש ע"ז ונאסר בכהנים. מזה ראיה שאע"ג שרצון ה' ליתן גשם מערום עוז כמו שכאן היה הרצון ליתן מים. מכ"מ היה עיקר הרצון שיבא ע"י תפלה. ומשה שלא עשה כן נענש ע"ז. והיינו דכתיב לכן כ"ז י"ד להקדישני במים לעיניהם ביחוד במים. שבזה פרנסה שידעו כ"י שהקב"ה קדוש בישראל והשגחתו פרטית בפרנסה תלוי' בתפלה שבזה במה שמתקדש בקרבם כדבר שבקדושה :

בְּרְקַם קַרְתָּא דִּבְסְטַר תְּחוּמָךְ: יז נִעְבַּר כְּעַן בְּאַרְעָךְ לָא נִעְבַּר בַּחֲקַל וּבִכְרַם וְלָא נִשְׁתֵּי מֵי גוֹב בְּאוֹרַח מַלְכָּא נֵיזִיל לָא נִסְטֵי לְיַמִּינָא וְלִשְׂמָאלָא עַד דְּנִעְבַּר תְּחוּמָךְ: יח וַאֲמַר לֵיהּ אֱדוֹמָאָה לָא תְעִבַּר בִּתְחוּמִי דִּילְמָא בִּדְקַטְלִין בְּחַרְבָּא אֶפּוֹק לְקֳדָמוּתָךְ: יט וַאֲמַרוּ לֵיהּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאוֹרַח כְּבִישָׁא נִיסַּק וְאִם מַיָּךְ נִשְׁתֵּי אֲנָא וּבְעִירַי וְאֶתֵּן דְּמֵיהוֹן לְחוֹד לֵית פִּתְגָם דְּבִישׁ בְּרַגְלַי אֶעְבַּר: כ וַאֲמַר לָא תְעִבַּר וּנְפַק אֱדוֹמָאָה לְקֳדָמוּתֵיהּ בְּחֵיל רַב וּבִידָא תַקִּיפָא: כא וְסָרֵיב אֱדוֹמָאָה וְלָא שְׁבַק יַת יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּר בִּתְחוּמֵיהּ וּסְטָא יִשְׂרָאֵל מִלְּוָתֵיהּ: כב וּנְטַלוּ מֵרְקַם וַאֲתוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל כְּנִשְׁתָּא לְהֹר טוּרָא: כג וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן בְּהֹר טוּרָא עַל תְּחוּם אַרְעָא דֶּאֱדוֹם לְמֵימָר: כד יִתְכְּנֵישׁ אַהֲרֹן לְעַמֵּיהּ אֲרֵי לָא יֵעוֹל לְאַרְעָא דִּי יְהָבִית לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל דְּסָרֵיבְתּוּן עַל מֵימְרִי לְמֵי מַצּוּתָא: כה דְּבַר יַת אַהֲרֹן וְיַת אֶלְעָזָר בְּרֵיהּ וְאַסֵּיק יַתְהוֹן לְהֹר טוּרָא: כו וְאַשְׁלַח יַת

רש"י

שלא היה בהן אחד מאותם שנגזרה גזירה עליהם שכבר כלו מתי מדבר ואלו מאותן שכתוב בהן חיים כלכם היום (דברים ד'): הר ההר. הר על גבי הר כתפוח קטן על גבי תפוח גדול ואע"פ שהענן הולך לפניהם ומשוה את ההרים שלשה נשארו בהן הר סיני לתורה והר נבו לקבורת משה והר ההר לקבורת אהרן: (כג) על גבול ארץ אדום. מגיד שמפני שנתחברו כאן להתקרב לעשו הרשע נפרצו מעשיהם וחסרו הצדיק הזה וכן הנביא אומר ליהושפט בהתחברך עם אחזיהו פרץ ה' את מעשיך (ד"ה ב' כ'): (כה) קח את אהרן. בדברים של נחומים אמור לו אשריך שתראה כתרך נתון לבנך מה שאין אני זכאי לכך:

העמק דבר

לא היה מוציא משה דבר שקר מפיו. וכוון משה על עניא כפרש"י בשם המדרש: (יז) ולא נשתה מי באר. של אדום שהיה דבר יקר כמש"כ לעיל שלא היה מים לרוב שיספיק מחנה כבדה: (יט) בני ישראל. כבר ביארנו שמשה לא שלח עוד: במסלה נעלה. שלא בדרך המלך. דבדרך המלך יש חשש לעוברים ושבים שלא יארע להם נזק בעת העברת ישראל. אבל במסלה הייט בדרכים קטנים שאין בהם כ"כ עו"ש: ואם מימיך נשתה. דבדרך המלך היו יכולים להבטיח שלא נשתה מבאריהם. שהרי אין עושים בארות אלא בצדדי הדרך. וע"ז אמרו לא נטה ימין ושמאל. משא"כ במסלות עושים בארות בתוך המסלה. וא"כ מן הנמנע לעצור העם מלשתות מש"ה אמרו שישלמו: (כ) וביד חזקה. שוב לא נתפחדו כלל. וע' מש"כ בספר שמות בפסוק אז נבהלו אלופי אדום: (כא) עבור בגבולו. העיד הכתוב שלא בשביל איזה טעם מיאן אלא לא רצה שיעברו בגבולו והיינו משנאה כבושה לא עשה להם טובה באתה: (כב) כל העדה. פרש"י כולם שלמים כו'. תמוה שהרי כבר כתוב כן בבואם לקדש לעיל א'. אלא שהיה אפשר לחשוב שנשתיירו הרבה מישראל בארץ אדום לישב שם עד שיכנסו כל ישראל לארץ ישראל שהרי כבר היו מעורבים עם אנשי אדום בזה המשך שישבו בקדש. מש"ה כתיב שכל העדה הלכו משם עם משה ואהרן: (כג) ואל אהרן. כאן מבואר שלא היה הדבור לאהרן. שהרי אומר קח את אהרן. אלא הפי' שיצא הדבור ממשה ביחוד לאהרן. ומכאן למדנו בכ"מ דכתיב אל משה ואל אהרן וכידוע בת"כ ובספרי שלא היה אלא למשה. וע' מש"כ בספר שמות ז' מקרא א': על גבול ארץ אדום. היינו בקצה מזרחית דרומית מש"ה כשיצאו מגבול אדום בדרום היה להם עוד לסבוב מזרח ארץ אדום כמש"כ להלן כ"א ד'. והא שפירש הכתוב כאן דהר ההר הוא על גבול אדום יותר ממקרא הקודם פרש"י שבא לעונש על שנתקרבו לאדום. והיינו משום שישבו בקדש ונתקרבו עמם יותר מן הצורך. או במה ששלחו שנית למלך אדום מדעת עצמם. ולפי הפשט בא הכתוב ללמדנו שלא נקבר אהרן באדמת אדום כי אם על הגבול והיה הפקר וידוע בפרק יש נוחלין שגנאי לצדיק שיהא נקבר באדמה שאינה שלו: (כד) על אשר מריתם את פי וגו'. במשה כתיב בפרשת פינחס כאשר מריתם את פי במי מריבה להקדישני במים לעיניהם. וכאן באהרן כתיב סתם על אשר מריתם. היינו משום דמשה נצטוה לעשות אחד משני אופנים. או לעשות נס על ידי המטה או ודברתם אל הסלע בתורה ותפלה. ועשה משה דרך הראשון נמצא שלא עבר על הצווי לגמרי אלא שחדל לבור הדרך הטוב שהיה בזה להקדישני במים לעיניהם כמבואר במקומו. אבל אהרן לא היה משתתף בעסק המטה כלל משא"כ אם בלו בתפלה היה המצוה על שניהם כמו שאמר ה' ודברתם אל הסלע. ואם כן חדל אהרן מלעשות דבר ה' אליו לגמרי: (כה) והעל

הר ההר: כו והפשט את־אהרן את־בגדיו והלבשתם את־אלעזר בנו ואהרן יאסף ומת שם: כז ויעש משה כאשר צוה יהוה ויעלו אל־הר ההר לעיני כל־העדה: כח ויפשט משה את־אהרן את־בגדיו וילבש אתם את־אלעזר בנו וימת אהרן שם בראש ההר וירד משה ואלעזר מן־ההר: כט ויראו כל־העדה כי גוע אהרן ויבכו את־אהרן שלשים יום כל בית ישראל: ס

כא א וישמע הכנעני מלך־ערד ישב הנגב כי בא ישראל דרך האתרים וילחם בישראל וישב ממנו שבי: ב וידר ישראל נדר ליהוה ויאמר אם־נתן תתן את־העם הזה בידי והחרמתי את־

ת"א ויראו כל העדה כי גוע אהרן. ר"ה ג תענית ט ס' הזוהר פ' אמור: וישמע הכנעני. ר"ה שם תענית שם ס' הזוהר פ' אמור ופ' וילך: וישב ממנו. גיטין לח: וידר ישראל. ערכין פד:

רש"י

(כו) **את בגדיו**. את בגדי כהונה גדולה הלבישהו והפשיטם מעליו לתתם על בנו בפניו. אמר לו הכנס למערה ונכנס. ראה מטה מוצעת ונר דלוק. אמר לו עלה למטה ועלה. פשוט ידיך ופשט. קמוץ פיך וקמץ. עצום עיניך ועצם. מיד חמד משה לאותה מיתה. וזהו שנאמר לו כאשר מת אהרן אחיך (דברים ל"ב) מיתה שנתאוית לה: (כז) **ויעש משה**. אע"פ שהדבר קשה לו לא עכב (במדבר רבה): (כט) **ויראו כל העדה**. כשראו משה ואלעזר יורדים ואהרן לא ירד אמרו היכן הוא אהרן. אמר להם מת. אמרו אפשר מי שעמד כנגד המלאך ועצר את המגפה ישלוט בו מלאך המות. מיד בקש משה רחמים והראוהו מלאכי השרת לשם מוטל במטה ראו והאמינו (שם): **כל בית ישראל**. האנשים והנשים לפי שהיה אהרן רודף שלום ומטיל אהבה בין בעלי מריבה ובין איש לאשתו: **כי גוע**. אומר אני שהמתרגם דהא מית טועה הוא אא"כ מתרגם וירא ואתחזיאו. אלא אמרו רבותינו כי זה משמש בלשון דהא אלא על מדרש שנסתלקו ענני הכבוד וכדאמר רבי אבהו דא"ר אבהו אל תקרי ויראו אלא וייראו (ר"ה השנה ג') ועל לשון זה נופל לשון דהא לפי שהוא נתינת טעם למה שלמעלה הימנו למה וייראו לפי שהרי מת אהרן. אבל על תרגום וחזו כל כנשתא אין לשון דהא נופל אלא לשון אשר שהוא מגזרת שמוש אם שמצינו אם משמש בלשון אשר כמו ואם מדוע לא תקצר רוחי (איוב כ"א) והרבה מפורשים מזה הלשון אם חרוצים ימיו (שם י"ד): **כא** (א) **וישמע הכנעני**. שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד כו' כדאיתא בראש השנה (דף ג) ועמלק מעולם רצועות מרדות לישראל

העמק דבר

אותם. בכפיית דברים אם יהי' נצרך. מש"ה לא כתיב ועלו אלא הפעל בפועל יוצא: (כו) **ואהרן יאסף ומת שם**. האי יאסף מיותר וגם אין לו משמעות בלי לשון אל עמיו. אלא היינו דאי' במדרש מצויר מיתת אהרן הצדיק שאמר לו משה הפשט את ידיך עצום את עיניך וכן הרבה. וזה למדו מלשון יאסף דמשמעות יאסף מהקבץ למקום אחד. וזהו פי' בכ"מ אל עמיו. שהוא נקבץ אל אבותיו בעולם העליון. וכאן משמעות ואהרן יאסף שיקבץ כחות אבריו למקום א' ומשם יצא רוחו הקדושה ומת שם. וא"כ הוא כמו הציור שמתחלה יצא כח החיוני מזה האבר ואח"כ מזה האבר ונקבצו אל הלב ואח"כ

ימת

אַהֲרֹן יָת לְבוּשׁוֹהִי וְתַלְבְּשִׁינוּן יָת אֶלְעָזָר בְּרֵיהּ וְאַהֲרֹן יִתְכְּנֵישׁ וִימוּת תַּמָּן : כז וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ וּסְלִיקוּ לְהֹר טוּרָא לְעֵינֵי כָּל כְּנִשְׁתָּא : כח וְאַשְׁלַח מֹשֶׁה יָת אַהֲרֹן יָת לְבוּשׁוֹהִי וְאַלְבֵּישׁ יַתְהוֹן יָת אֶלְעָזָר בְּרֵיהּ וּמִית אַהֲרֹן תַּמָּן בְּרֵישׁ טוּרָא וּנְחַת מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר מִן טוּרָא : כט וַחֲזוֹ כָּל כְּנִשְׁתָּא אֲרֵי מִית אַהֲרֹן וּבְכוֹ יָת אַהֲרֹן תְּלָתִין יוֹמִין כֹּל בֵּית יִשְׂרָאֵל : א וּשְׁמַע כְּנַעֲנָאָה מַלְכָּא דַעֲרָד יָתֵיב דָּרוֹמָא אֲרֵי אֲתָא יִשְׂרָאֵל אוֹרַח מְאַלְּלַיָּא וְאַגַּח קְרָבָא בְּיִשְׂרָאֵל וּשְׁבָא מִנֵּיהּ שִׁבְיָא : ב וְקַיֵּים יִשְׂרָאֵל קְיָם קֳדָם יְיָ וַאֲמַר אִין מִמְסַר תִּמְסַר יָת

ר ש " י

מזומן בכל עת לפורענות: **יושב הנגב**. זה עמלק שנאמר עמלק יושב בארץ הנגב (לעיל י"ג) ושנה את לשונו לדבר בלשון כנען כדי שיהיו ישראל מתפללים להקב"ה לתת כנענים בידם והם אינן כנענים ראו ישראל לבושיהם כלבושי עמלקים ולשונם לשון כנען אמרו נתפלל סתם שנאמר אם נתון תתן את העם הזה בידי: **דרך האתרים**. דרך הנגב שהלכו בה מרגלים שנאמר ויעלו בנגב (שם). דבר אחר דרך האתרים דרך התייר הגדול הנוסע לפניהם שנאמר דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה (שם י'): **וישב ממנו שבי**. אינה אלא שפחה אחת: (ב) **והחרמתי**. אקדיש שללם לגבוה:

העמק דבר

ומה: (כז) **כאשר צוה ה'**. הוא מיותר והכי מיבעי ויעש משה כן. מש"ה פרש"י אע"ג שהדבר קשה לו לא עיכב וא"כ מפרש כאשר. תומ"י שצוה ה'. וכמש"כ בספר בראשית י"ב ד' אכן לפי הפשט משמעות גזה כאן כמו בכ"מ שהוא דברי קבלה. שאע"ג שדבר ה' קא והעל דמשמע בע"כ אם לא ירצה. מכ"מ היו דברים בעל פה שידבר רכות ופיוסים שיתרצו מעצמם לעלות. וכן היה: **ויעלו וגו'**. ברצון פשוט בלי שום סירוב והיינו חסידות של אהרן דכתיב ביה תריבהו על מי מריבה. שבאמת לא היה על אהרן לישא אשם על המרות פי ה' אחר שלא מצא משה כח לתורה ותפלה באותה שעה. מה היה לו לאהרן לעשות לבדו אבל הוא בחסידותו לא התרעם כלל על רצון ה' מאיזה פעם שיהא: **לעיני כל העדה**. הכל הבינו על הפלא הלז. שראו שלשה גדולי הדור עולים על ההר ולא ידעו מה ומכש"כ שראו אהרן הולך בבגדי כהונה שאסור לצאת בהם מן המשכן משום כלאים והבינו שיש בזה ענין נעלם בדבר ה' והבינו לראות מה יהי' מזה: (כט) **ויראו כל העדה**. בראותם כי לא ירדו אלא משה ואלעזר והוא לבוש בגדי כה"ג הלא הבינו כי גוע אהרן. ופי' זה הכתוב שלא הודיע משה בפירוש כי אהרן מת וכדאיתא בכתובות דף ק"ד לאסור משום מוציא דבה. אלא נתן לדעת שיבינו מעצמם. והדרש שהביא רש"י הוא מלשון כי גוע ולא כתיב כי מת. אלא עוד ראו כי לא נהרג כאשר עלה ע"ד איזה אנשים בראותם את אהרן מלפני שעה בריא אולם בלי שום חלישות והנה איננו. ועלה דעתם לחשוד מאומה עד שראו כי גוע. היינו אפיסות ימיו: **כל בית ישראל**. פרש"י שהיה אוהב שלום כו' ובת"י איתא שמשה היה בוכה ואמר ווי לי עלך אהרן אחי עמוד צלותהון דישראל. והיינו כמש"כ בספר שמות ו' כ"ו דלענין תפלה השייך להליכות הטבע היה אהרן עיקר בישראל יותר ממשה. ומש"ה היו כל האנשים והנשים יודעים ומכירים טובו משא"כ משה רבינו שלא היו מכיריו כי אם גדולי ישראל [והיינו ההפרש שהיה בין רחב"ד ובין ריב"ז כדאי' ס"פ אין עומדין. דריב"ז היה כשר הצבא במלחמתה של תורה ורחב"ד היה כעבד בעבודה. ותמיד רגיל לבקש לצורך בית המלך מה שאין כן שר הצבא]:

כא (א) **דרך האתרים**. מלשון תור את הארץ. והענין שעד כה היו נמוגים יושבי הכנעני מישראל ולא מצאו לב ללכת למלחמה לקראתם. עד ששמעו שהולכים דרך כל כובשי ארצות ותרים את הארץ שרוצים ליכנס לה היאך יבאו אליה ומש"ה בקשו מאדום ומואב רצון לעבור דרך ארצם וכסבורים שהוא משום שאין להם כח לעבור בע"כ. וא"כ מצאו לב גם הם לצאת ולהקדים פניהם במלחמה עד שלא יבאו למדינם. והיה כ"ז עד שבאו ישראל ונלחמו עם סיחון ועוג וכבשום אז שב הפחד למקומו והשכילו הכל כי רק אדום ועמון ומואב יש להם זכות אבות ורצון ה' שלא ליגע בם: **וישב ממנו שבי**. שבי מיותר ומזה יצא הדרש דלא שבו אלא שפחה ששבו ישראל כבר. אבל בת"י איתא ושבא מנהון שביה רבה. ומיושב ג"כ שבי מיותר שהיה מסוים. והיה בזה כונה מן הקב"ה ללמדם מלחמה דרך הליכות עולם והצלחה ע"י תפלה ונדר כמש"כ לעיל: (ב) **וידר ישראל**. אבל משה לא עשה כאן מאומה. וכמש"כ שמשה לא היה מסוגל לזה. וכן במלחמות סיחון ועוג כתיב ויכהו ישראל לפי חרב. היינו במלחמות תנופה רק את עוג בעצמו שלא היה בכח אנושי לפגוע בו נעשה נס ע"י משה. כמו שהיה בכמה דורות נס לצורך השעה. מכש"כ אז בחיי משה אבל כאן היה בהשגחה פרטית בטבע ובכח תפלה: **והחרמתי את עריהם**. פרש"י ורשב"ם הקדיש שללם לגבוה.

עָרֵיהֶם׃ ג וַיִּשְׁמַע יְהוָה בְּקוֹל יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֶת־
הַכְּנַעֲנִי וַיַּחֲרֵם אֶתְהֶם וְאֶת־עָרֵיהֶם וַיִּקְרָא שֵׁם־
הַמָּקוֹם חָרְמָה׃ פ ד וַיִּסְעוּ מֵהֹר הָהָר דֶּרֶךְ יַם־
סוּף לִסְבֹב אֶת־אֶרֶץ אֱדוֹם וַתִּקְצַר נֶפֶשׁ־הָעָם
בַּדָּרֶךְ׃ ה וַיְדַבֵּר הָעָם בֵּאלֹהִים וּבְמֹשֶׁה לָמָה
הֶעֱלִיתֻנוּ מִמִּצְרַיִם לָמוּת בַּמִּדְבָּר כִּי אֵין לֶחֶם
וְאֵין מַיִם וְנַפְשֵׁנוּ קָצָה בַּלֶּחֶם הַקְּלֹקֵל׃ ו וַיְשַׁלַּח
יְהוָה בָּעָם אֵת הַנְּחָשִׁים הַשְּׂרָפִים וַיְנַשְּׁכוּ אֶת־
הָעָם וַיָּמָת עַם־רָב מִיִּשְׂרָאֵל׃ ז וַיָּבֹא הָעָם אֶל־
מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ חָטָאנוּ כִּי־דִבַּרְנוּ בַיהוָה וָבָךְ
הִתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה וְיָסֵר מֵעָלֵינוּ אֶת־הַנָּחָשׁ
וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה בְּעַד הָעָם׃ ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה עֲשֵׂה לְךָ שָׂרָף וְשִׂים אֹתוֹ עַל־נֵס וְהָיָה כָּל־
הַנָּשׁוּךְ וְרָאָה אֹתוֹ וָחָי׃ ט וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה נְחַשׁ נְחֹשֶׁת

הב' רפה · ט"ש

ת"א וידבר העם באלהים . סנהדרין קי : ונפשנו קצה . יומא עה : עשה לך שרף . ר"ה כט ע"א : ויעש משה נחש נחשת . ס' הזוהר פ' תרומה :

רש"י

(ג) ויחרם אתהם. בהריגה : ואת עריהם. חרמי גבוה : (ד) דרך ים סוף . כיון שמת אהרן ובאת עליהם מלחמה זו חזרו לאחוריהם דרך ים סוף שהוא הדרך שחזרו להם כשנגזר עליהם גזירת מרגלים שנא' וסעו המדברה דרך ים סוף (דברים א') וכאן חזרו לאחוריהם (עיין פרשת פינחס) שבע מסעות שנא' ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן (שם י') וכי במוסרה מת והלא בהר ההר מת אלא שם חזרו והתאבלו עליו והספידוהו כאילו הוא בפניהם וצא ובדוק במסעות ותמצאם שבע מסעות מן מוסרה עד הר ההר : לסבב את ארץ אדום . שלא נתנם לעבור בארצו : ותקצר נפש העם בדרך . בטורח הדרך שהוקשה להם אמרו עכשיו היינו קרובים ליכנס לארץ ואנו חוזרים לאחורינו כך חזרו אבותינו ונשתהו שלשים ושמונה שנה עד היום לפיכך קצרה נפשם בענוי הדרך ובלע"ז אנקרוסלו"ר (עם עקעלט איהנען) ולא יתכן לומר ותקצר נפש העם בדרך בהיותו בדרך ולא פירש בו במה קצרה שכל מקום שתאמר קצור נפש במקרא מפורש שם במה קצרה כגון ותקצר נפשי בהם (זכריה י"א) וכגון ותקצר נפשו בעמל ישראל (שופטים י') וכל דבר קשה על אדם נופל בו לשון קצור נפש כאדם שהטורח בא עליו ואין דעתו רחבה לקבל אותו הדבר ואין לו מקום בתוך לבו לגור

העמק דבר

פי' דמשמעות עריהם המטלטלין שבעריהם · תדע דבעיר הנדחת מפורש החרם אותה ואת כל אשר בה וכן ביריחו שהיתה אסור ביותר כתיב חרם היא וכל אשר בה . מובן דסתם המחרים את העיר אינו אלא מה שבעיר ולא העיר עצמה . וכן עשו ישראל וכדאיתא בסנהדרין דף מ"ג שמעל עכן בזה החרם הרי דבמטלטלין איירי : (ג) בקול ישראל · שהתפללו לבד הנדר · ותפלה הבאה מעומק הלב נקראת קול כמש"כ בס' בראשית ל' ו' ובס' דברים א' מ"ה : ויתן את הכנעני · קאי גם אלמעלה היינו גם על ה' · ויהי' הפי' שנתן ה' ביד ישראל · וקאי גם אלמטה על ישראל ויחרם אתהם וגו' ·

עמא הדין בידי ואגמר ית קרויהון: ג וקביל יי צלותא דישראל ומסר ית כנענאה וגמר יתהון וית קרויהון וקרא שמא דאתרא חרמה: ד ונטלו מהור טורא אורח ימא דסוף לאקפא ית ארעא דאדום ועקת נפשא דעמא באורחא: ה ואתרעם עמא במימרא דיי ועם משה נצו למא אסקתונא ממצרים לממת במדברא ארי לית לחמא ולית מיא ונפשנא עקת במנא הדין דמיכליה קליל: ו וגרי יי בעמא ית חיון קלן ונכיתו ית עמא ומית עם סגי מישראל: ז ואתא עמא למשה ואמרו חבנא ארי אתרעמנא קדם יי ועמך נצינא צלי קדם יי ויעדי מננא ית חויא וצלי משה על עמא: ח ואמר יי למשה עביד לך קליא ושוי יתיה על את ויהי כל דאתנכית ויחי יתיה ויתקים: ט ועבד משה חויא

רש"י

שם אותו הצער ודבר המטריח שפל לשון גודל שגדל הוא וכבד על האדם כגון וגם נפשם בחלה בי (זכריה י"א) גדלה עלי ויגאה כשחל תצודני (איוב י') כללו של פירוש כל לשון קוצר נפש בדבר לשון שאין יכול לסובלו הוא שאין הדעת סובלתו: (ה) באלהים ובמשה. השוו עבד לקונו (במד"ר): למה העליתנו. שניהם שוים: ונפשנו קצה. אף זה לשון קוצר נפש ומאוס. בלחם הקלוקל. לפי שהמן נבלע באברים קראוהו קלוקל אמרו עתיד המן הזה שיתפח במעינו כלום יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא (ע"ז ה'): (ו) את הנחשים השרפים. ששורפים את האדם בארס שיניהם (במד"ר). וינשכו את העם. יבא נחש שלקה על הוצאת דבה ויפרע ממוציאי דבה יבא נחש שכל המינין נטעמין לו טעם אחד ויפרע מכפויי טובה שדבר אחד משתנה להם לכמה טעמים: (ז) ויתפלל משה. מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה שלא יהא אכזרי מלמחול: (ח) על נס. על כלונס שקורין פירטיק"א בלע"ז (אייגע שטאנגע) וכן כנס על הגבעה (ישעיה ל') ארים נסי (שם מ"ט) שאו נס (שם י"ג) ולפי שהוא גבוה לאות ולראיה קוראו נס: כל הנשוך. אפילו כלב או חמור נושכו היה נזוק ומתנונה והולך (במדרש רבה) אלא שנשיכת הנחש ממהרת להמית לכך נאמר כאן וראה אותו ראיה בעלמא ובנשיכת הנחש נאמר והביט והיה אם נשך הנחש את איש והביט וגו' שלא היה ממהר נשוך הנחש להתרפאות אלא אם כן מביט בו בכונה ואמרו רבותינו וכי נחש ממית או מחיה אלא בזמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתרפאים ואם לאו היו נמוקים (נ"א ניזוקים): (ט) נחש נחשת. לא נאמר לו לעשותו של נחשת אלא

העמק דבר

ויהיה הפי' ויתן הענים והחלים כחם כמו שביארנו בס' בראשית מ"ט לשון המקרא מיכה ה' לכן יתנם וגו' וזהו שהחלים ה' עוז הכנעני ויחרם אתהם ואת עריהם. ישראל החרים עד מות האנשים. והעריה היינו כמש"כ שללם: ויקרא שם המקום חרמה: פי' הרמב"ן שהם הערים של זה המלך בא"י וכדכתיב בס' שופטים וקאי כאן על מה שנעשה אח"כ וכיב"ז פירשנו בס' דברים כ"ז א'. ולפי הפשט קאי כאן על מקום המלחמה. ואע"ג שלא נזכר במסעות שחנו בהרמה. לא קשה כלל שודאי לא חנו במקום המלחמה אלא יצא אנשי המלחמה להלחם עם הכנעני הרחק מן המחנה וקראו מקום המלחמה חרמה: (ד) ותקצר נפש העם בדרך. שבאו קרוב למקום הכניסה ונעשית דרך רחוקה. מש"ה היה קשה לסבול יותר מדרך רחוקה באמת. וכדאיתא בעירובין דנ"ג ב' לדרך קרובה ורחוקה קשה מרחוקה וקרובה: (ה) ואין מים. אע"ג שהי' הבאר הולך. כבר ביארנו שלא נתן בפעם השנית הסלע מימיו שהיו מכבר נוזלים ומתוקים. אלא היה מים גרועים ומעטים. ועוד היום מכפרים מסלע משה שהוא מוציא מים ואינם טובים לשתיה. וגם אינו הולך בשטף ועי' להלן כ"ז י"ד. וכ"ז עשה הקב"ה כדי להרגילם בדברים שאין בהם נס והיו מביאים לשתיה מים מאדום ומואב והיינו שלעקו אין מים: ונפשנו קצה בלחם הקלקל היינו כמש"כ שהיה אותו הדור כמו תינוק שנגמל מחלב ומתחיל לאכול וטוב אין חלב אמו מתקבל עליו כ"כ כך היו מסתפקים הרבה מתבואת ארץ אדום ומואב. והמן לא נתקבל טוב להמון העם: (ו) את הנחשים השרפים. הוא נוסף על לפה"ר כדבר קהלת אם ישך הנחש בלא לחש ואין יתרון לבעל הלשון. (ח) וראה אותו וחי. ובסמוך כתיב והיה אם נשך הנחש את איש והביט אל נחש וגו'. והבטה משמעו הסתכלות יפה יותר מלשון ראיה. ומש"ה אי' בר"ה כ"ט אין הבטה אלא מלמעלה למטה. היינו משום שהסתכלות אין נוח לאדם אלא מלמעלה למטה מיהו כאן היה ההכרח לאנס את עצמו ולהביט מלמטה למעלה והוא משום תשובה וכפרה. ואע"ג דבדבר ה' למשה לא נזכר הנשוך לכך אלא בראיה בעלמא וחי. י"ל לפי הפשט דבדבר ה' כתיב והיה כל

הנשוך

וישמהו על־הנס והיה אם־נשך הנחש את־איש והביט אל־נחש הנחשת וחי: ששי י ויסעו בני ישראל ויחנו באבת: יא ויסעו מאבת ויחנו בעיי העברים במדבר אשר על־פני מואב ממזרח השמש: יב משם נסעו ויחנו בנחל זרד: יג משם נסעו ויחנו מעבר ארנון אשר במדבר היצא מגבל האמרי כי ארנון גבול מואב בין מואב ובין האמרי: יד על־כן יאמר בספר מלחמת יהוה את־והב בסופה ואת־הנחלים ארנון: טו ואשד הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב: טז ומשם בארה הוא הבאר

ת"א על כן יאמר ; ברכות נד נח ס' הזוהר פ' בשלח : את והב . קדושין ל : ואשד הנחלים . ברכות נד :

רש"י

אמר משה הקב"ה קוראו נחש ואני אעשנו של נחשת לשון נופל על לשון (שם) : (יא) בעיי העברים לא ידעתי למה נקרא שמם עיים ועי לשון חורבה היא דבר הטאוט במטאטא והעי"ן בו יסוד לבדה והוא מלשון יעים כמו ויעה ברד (ישעיה כ"ח) : העברים . דרך מעבר העוברים שם אחת הר נבו אל ארץ כנען שהוא מפסיק בין ארץ מואב וארץ אמורי : על פני מואב ממזרח השמש . במזרחה של ארץ מואב : (יג) מגבול האמורי . תחום סוף מצר שלהם וכן גבול מואב (דברים ב') לשון קצה וסוף : מעבר ארנון. הקיפו ארץ מואב כל דרומה ומזרחה עד שבאו מעבר השני לארנון בתוך ארץ האמורי בצפונה של ארץ מואב : היוצא מגבול האמורי . רצועה יוצאה מגבול האמורי והיא של אמוריים ונכנסת לגבול מואב עד ארנון שהוא גבול מואב ושם חנו ישראל ולא באו לגבול מואב (כי ארנון גבול מואב והם לא נתנו להם רשות לעבור בארצם ואף על פי שלא פירשה משה פירשה יפתח) כמו שנאמר ביפתח וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה (שופטים י"א) ומשה רמזה כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער (דברים ב') מה אלו לא נתנום לעבור בתוך ארצם אלא הקיפום סביב אף מואב כן : (יד) על כן יאמר . על חניה זו ונסים שנעשו בה יאמר בספר מלחמות ה' כשמספרים נסים שנעשו לאבותינו יספרו את והב וגו' : את והב . כמו את יהב . כמו שיאמר מן יעד ועד כן יאמר מן יהב והב והוי"ו יסוד הוא כלומר את אשר יהב נסים והרבה נסים בים סוף : ואת הנחלים ארנון . כשם שמספרים בנסי ים סוף כך יש לספר בנסי נחלי

העמק דבר

כמשוך דמשמעו אפי' קטנים שאינם בר עונשים אלא סגי ראיה בעלמא אבל אם נשך הנחש את איש היינו משום בעידן ריתחא בהדי הוא לקי כרבא . בהו גדול בעל עונשים דוקא והביט בהסתכלות (א) :

הרחב דבר

(א) מיהו בירו' דר"ה ספ"ג אי' והיה הנשוך אין כתיב כאן אלא כל הנשוך אפי' נשיכת כלב . ולא דמי' נשיכת כלב וראה נשיכת נחש והביט. ואח"כ פליגי בירו' בטעם הפרש. ר' יודה גזריא בשם ר"א נשיכת כלב שאינו ממינו וראה נשיכת נחש שהוא ממינו והביט [פי' דכל הנשוך קשה עליו להביטו בפני המשיכו כמש"כ הרמב"ן כאן . מש"ה מי שהיה נשוך כלב לא היה קשה עליו ראיית נחש . מש"ה כתיב וראה משא"כ מי שהיה נשוך נחש והיה קשה עליו לראות אם לא שיאנס עצמו וזהו נקרא הבטה] ורבנן אמרי נשיכת כלב שאינו מחלחל וראה נשיכת נחש שהוא מחלחל והביט [פי' דמי שנשכו כלב ואינה מכתו אנושה כ"כ משום שאינו מחלחל . מש"ה סגי בראי' . אבל מי שנשכו נחש והיתה מכתו אנושה . מש"ה היתה קשה רפואתו עד שהביט] אכן גם דברינו אמת :

דנחשא ושויה על את והוה כד נכית חויא ית גברא ומסתכל בחויא דנחשא ומתקים: י ונטלו בני ישראל ושרו באבת: יא ונטלו מאבת ושרו במגיזת עבראי במדברא דעל אפי מואב ממדנח שמשא: יב מתמן נטלו ושרו בנחלא דזרד: יג מתמן נטלו ושרו מעברא דארנון די במדברא דנפיק מתחום אמוראה ארי ארנון תחום מואב בין מואב ובין אמוראה: יד על כן יתאמר בספרא קרבין דעבד יי על ימא דסוף וגבורן דעל נחלי ארנון: טו ושפוך נחליא דמדברין לקביל לחית ומסתמיך לתחום מואב: טז ומתמן אתיהיבת להון

ר ש"י

ארנון שאף כאן נעשו נסים גדולים ומה הם הנסים: (טו) ואשד הנחלים. תרגום של שפך אשד שפך הנחלים שנשפך שם דם האמוריים שהיו נחבאים שם לפי שהיו ההרים גבוהים והנחל עמוק וקצר וההרים סמוכים זה לזה אדם עומד על ההר מזה ומדבר עם חבירו בהר הזה והדרך עובר בתוך הנחל אמרו אמוריים כשיכנסו ישראל לארץ לתוך הנחל לעבור נצא מן המערות בהרים שלמעלה מהם ונהרגם בחצים ואבני בליסטראות והיו אותן הנקעים בהר של צד מואב ובהר של צד האמוריים היו כנגד אותן נקעים כמין קרנות ושדים בולטין לחוץ כיון שבאו ישראל לעבור נזדעזע ההר של ארץ ישראל כשפחה היוצאת להקביל פני גבירתה ונתקרב לצד ההר של מואב ונכנסו אותן השדים לתוך אותן נקעים והרגום וזהו אשר נטה לשבת ער שההר נטה ממקומו ונתקרב לצד מואב ונדבק בו וזהו ונשען לגבול מואב: (ס"א איתו. ועברו ישראל על ההרים ולא ידעו הנסים האלו אלא על ידי הבאר שנכנס לשם): (טז) ומשם בארה. משם באה

העמק דבר

(י) ויחנו באובות. לפי הכתוב בפ' מסעי היה בינתים שני מסעות פונון וצלמונה. מזה יצא הדרש ברבה שנעשו אויבים למקום. פי' מש"ה הזכיר הכתוב כאן נסיעה זו. ולפי הפשט לפי שהיה מדבר בסבוב ארץ אדום במזרח. ואובות היה קצה ארץ אדום במזרחית צפונית והתחיל מואב. היינו דכתיב ויחנו בעיי העברים וגו' אשר על פני מואב. מכלל דעד כה היה גבול אדום. וכ"כ בפ' מסעי ויחנו בעיי העברים בגבול מואב וכ"ז היה למזרח ארצם. אבל לדרומה של מואב לא הלכו כלל. והפלא על פרש"י בפסוק י"ג שכ' הקיפו ארץ מואב כל דרומה ומזרחה כו'. וא"כ צ"ל דפונון וצלמונה היה בדרום מואב. ואמאי כתיב בעיי העברים גבול מואב. ותו דא"כ הי' הר ההר שעל קצה ארץ אדום בין אדום ובין מואב לדרומה של א"י. וא"כ איך כתיב אחר הר ההר לסבוב את ארץ אדום. הא כבר כלה ארץ אדום. אלא כמש"כ דסבבו דרום ומזרחה של אדום. ואח"כ מזרח ארץ מואב ובשעה שהיו שם שלחו למלך מואב שיניחם לעבור ולא אבה כמבואר בס' שופטים בדברי יפתח: (יב) ויחנו בנהל זרד. גם כאן מבואר בפ' מסעי דמעיים נסעו לדיבון גד ועלמון דבלתימה. אבל כאן לא כתיב אלא שהסבו פניהם ממזרחה של מואב לצפונה. וזה היה בנחל זרד והרנון שהיה בצפון מואב ושכבש סיחון מהם. וארץ בני עמון היה בצד השני של ארץ סיחון שהיה בין מואב ובין בני עמון וישראל הלכו ביניהם. והיינו דכתיב בספר דברים וקרבת מול בני עמון היינו מנגדם. ומש"ה לא שלחו למלך בני עמון לבקש הדרך כי לא נדרש להם כלל שהרי בכלות מזרחה של מואב הלכו לצפונה עד עה"י: (יד) בספר מלחמות ה'. אשר נלחמו ישראל ראשית מלחמתם בכבוש הארץ עם סיחון: את והב בסופה. עיר הראשונה שנכנסו לתוכה ברעש מלחמה נקראת והב וזהו בסופה ברעש מלחמה: ואת הנחלים ארנון. בהליכתם בצפון עד עה"י ופגשו בנחל ראשון שאתו ממנו ברשות עצמם היתה ארנון שהיה מפסיק בין מואב בין סיחון שנעשה אח"כ לכיבוש ישראל: (טו) ואשד הנחלים. עוד היה להם לשאות מי אשד הנחלים שהיה בארץ סיחון. רק שנטה בהילוכו לשבת ער. שהוא גבול מואב: ונשען לגבול מואב. שתי פעולות היו לזה האשד לצורך מואב. א' שבני ער שתו ממנו ונקראת בזה העיר ער היושבת על האשד. ב' שנעשה זה האשד לגבול מואב בקצהו האחד. אבל מכ"מ היה עיקר הילוכו באורך ארץ סיחון מצפון לדרום. וא"כ עיקר האשד בא לצרכי ישראל. ולא כנחל ארנון שהלך בצפונה של ארץ מואב ושייך היה להם. אלא שישראל שישבו בצד השני שתו ממנו. אבל האשד עיקרו היה שייך לישראל אלא שקצהו נשען לגבול מואב וער יושבת עליו: (טז) ומשם הלכו ישראל בארה. לא היה עיר בעה"י ששמה בארה אלא מקום שעמד הבאר מללכת עוד מבוס שלא היו נצרכים עוד לה נקרא המקום בארה ושם אמרו שירה על הבאר. והא שלא אמרו שירה עליו עד כה הוא משום שאין מברכין על הנס עד שנגמר כ"צ כמש"כ ר"פ אז ישיר ובכ"מ. ככה כ"ז שלא יצאו מן המדבר לא אמרו שירה עד שהגיעו לעה"י ונגמר צורך הבאר אז אמרו שירה. וע"ע בס' בראשית ל"ה א' ובספר שמות ב' כ"ב: היא הבאר תו' אסוף את העם

אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לְמֹשֶׁה אֱסֹף אֶת־הָעָם וְאֶתְּנָה
לָהֶם מָיִם׃ ס יז אָז יָשִׁיר יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה
הַזֹּאת עֲלִי בְאֵר עֱנוּ־לָהּ׃ יח בְּאֵר חֲפָרוּהָ שָׂרִים
כָּרוּהָ נְדִיבֵי הָעָם בִּמְחֹקֵק בְּמִשְׁעֲנֹתָם וּמִמִּדְבָּר
מַתָּנָה׃ יט וּמִמַּתָּנָה נַחֲלִיאֵל וּמִנַּחֲלִיאֵל בָּמוֹת׃
כ וּמִבָּמוֹת הַגַּיְא אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה מוֹאָב רֹאשׁ
הַפִּסְגָּה וְנִשְׁקָפָה עַל־פְּנֵי הַיְשִׁימֹן׃ פ שביעי רביעי
כשהן מחוברין כא וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל־סִיחֹן

ת"א אז ישיר. ר"ה לא ס' הזוהר פ' וילך: באר חפרוה. ס' הזוהר פ' בהעלותך: וממדבר. נדרים נה: וממתנה. עירובין
כד נדרים נה אבות ו: ומנחליאל. נדרים עט:

רש"י

באתה אל הבאר כיצד אמר הקב"ה מי מודיע לבני הנסים הללו משל אומר נתת פת לתינוק הודיע לאמו לאחר שעברו חזרו ההרים למקומם והבאר ירדה לתוך הנחל והעלה משם דם ההרוגים וזרועות ואברים ומוליכתן סביב המחנה וישראל ראו ואמרו שירה: (יז) עלי באר. מתוך הנחל והעלי מה שאת מעלה ומנין שהבאר הודיעה להם שנאמר ומשם בארה וכי משם היתה והלא מתחלת הארבעים שנה היתה עמהם אלא שירדה לפרסם את הנסים (במ"ר) וכן אז ישיר השירה הזאת נאמרה בסוף ארבעים והבאר נתנה להם מתחלת ארבעים מה ראה ליכתב כאן אלא הענין הזה נדרש למעלה הימנו (שבת ל"ה): (יח) באר חפרוה. זאת היא הבאר אשר חפרוה שרים משה ואהרן: במשענותם. במטה: וממדבר. נתנה להם: (יט) וממתנה נחליאל. כתרגומו: (כ) ומבמות הגיא אשר בשדה מואב. כי שם מת משה ושם בטלה הבאר. ד"א כרוה נדיבי העם כל נשיא ונשיא כשהיו חונים נוטל מקלו ומושך אצל דגלו ומחנהו ומי הבאר נמשכין דרך אותו סימן ובאין לפני חניית כל שבט ושבט: במחוקק. על פי משה שנקרא מחוקק שנאמר כי שם חלקת מחוקק ספון (דברים ל"ג) ולמה לא נזכר משה בשירה זו לפי שלקה על ידי הבאר וכיון שלא נזכר שמו של משה לא נזכר שמו של הקב"ה. משל למלך שהיו מזמנין אותו לסעודה אמר אם אוהבי שם אני שם ואם לאו איני הולך: ראש הפסגה. כתרגומו ריש רמתא: פסגה. לשון גובה וכן פסגו ארמנותיה (תהלים מ"ח) הגביהו ארמנותיה: ונשקפה. אותה הפסגה על פני מקום ששמו ישימון והוא לשון מדבר שהוא שמם. דבר אחר ונשקפה הבאר על פני הישימון שנגנזה בימה של טבריא והעומד על הישימון מביט ורואה כמין כברה בים והיא הבאר. כך דרש רבי תנחומא: (כא) וישלח ישראל מלאכים. ובמקום אחר תולה השליחות במשה שנאמר ואשלח מלאכים ממדבר קדמות (דברים ב') וכן וישלח משה מלאכים אל מלך אדום (לעיל כ') וביפתח הוא אומר וישלח ישראל מלאכים אל מלך אדום וגו' (שופטים י"א) הכתובים הללו צריכין זה לזה זה נועל וזה פותח שמשה הוא ישראל וישראל הם משה לומר לך שנשיא

העמק דבר

ואתנה להם מים. היינו בפעם השנית במי מריבה דבפעם הראשונה לא כתיב אלא קח אתך מזקני ישראל וזכרו בקיצור מה שנעשה בפעם שנית מאותו הבאר עצמו שניתן מכבר. הוא הוא הבאר שאמר הקב"ה בפעם השנית אסוף את העם. ולא זכרו שאמר ה' דבר אל הסלע ואתנה להם מימיו כלשון הקב"ה. היינו משום שבדבורו ית' נכלל שני אופנים. ע"י הדבור היינו הלכה ותפלה היה שב מימיו הראשונים שהיו מתוקים וצלולים מאד. וע"י הכאת המטה שצוה אל משה ליקח היו באים מים גרועים מהראשונים אבל מכ"מ היו מעין אותם מים הראשונים. והרי מכ"מ לא נעשה הנס השני בסלע אחר אלא באותו סלע שנבראת מששת ימי בראשית לכך אלא שנשתנה למים אחרים גרועים מעט. ומכ"מ הרי בא לתועלת וכל זמה הלך אליו. וכמו שביארנו שם מש"ה הזכירו הנס כפי מה שעלה אח"כ שלא בא אלא באסיפת העם וניתן להם מים היינו אחרים. נמצא אמרו עתה שירה על שתי פעמים על הבאר הראשון ועל השני שהיא היא אלא שנגרע ממנו מכ"מ הוא ראוי לברכה ושירה: (יז) עלי באר ענו לה. בכ"מ
נשמעות

בֵּירָא הִיא בֵּירָא דַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה כְּנוֹשׁ יַת עַמָּא וְאֶתֵּן לְהוֹן מַיָּא : יז בְּכֵן שַׁבַּח יִשְׂרָאֵל יַת תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא סַקִּי בֵירָא שַׁבַּחוּ לַהּ : יח בֵּירָא דַחֲפָרוּהָ רַבְרְבַיָּא כְּרוּהָ רֵישֵׁי עַמָּא סָפְרַיָּא בְּחוּטְרֵיהוֹן וּמִמַּדְבְּרָא אִתְיְהִיבַת לְהוֹן : יט וּמִדְּאִתְיְהִיבַת לְהוֹן נַחְתָּא עִמְּהוֹן לְנַחֲלַיָּא וּמִנַּחֲלַיָּא סָלְקָא עִמְּהוֹן לְרָמָתָא : כ וּמֵרָמָתָא לְחֵילַיָּא דִבְחַקְלֵי מוֹאָב רֵישׁ רָמָתָא וּמִסְתַּכְיָא עַל אַפֵּי בֵית יְשִׁימוֹן : כא וּשְׁלַח

העמק דבר

[illegible]נועות עניה הוא על דברי המדבר לפניו באופנים שונים כמש"כ בס' שמות ט"ו ותען להם מרים · וכך הדבר כאן שכל השירה לא אמרו כל קהל יעקב אלא ישראל שהם גדולי תורה · ואמרו לכל העם שהם יענו על כל פרט עלי באר וכמו שאמרו חז"ל בסוטה פרק ה' בשירת אז ישיר דישראל לא אמרו אלא אשירה לה' והוא היה הסוגר על כל דבר משה וכך היה המנהג באמירת הלל כדאיתא בפ' ע"פ · כך אמרו ישראל באר חפרוה שרים וכולם ענו עלי באר · אמרו עוד כרוה נדיבי העם ענו עלי באר עד סיום השירה · ועי' שמות רבה פ"ל עה"פ כרם חמר ענו לה אני פותח לכם ואתם עונים אחרי : (יח) **חפרוה שרים** · בשעה שהיו עומדים במדבר והיה הבאר עומד כמוך לאהל מועד היו שרי ישראל המה הנשיאים חופרים כמו עמוק קצת שיהא משם נחל שוטף לשבטו · ואח"כ עוד כרוה נדיבי העם · לסרכות נחלים קטנים ולמעט השורה עשו עוד נדיבי העם השיחה קטנה מאותה השיחה הגדולה להמשיך המים לאותה משפחה של הנדיב · והרי אפשר היה לעשות כן לכל אדם ולמשוך הנחל אליו · אבל באשר היה הכל בהשגחה פרטית וגלויה לא היה נמשך המים אלא למי שהוא נדיב · דשכר בעל חסד הוא מים ביחוד כמש"א חז"ל במס' תענית פרק א' בזכות מרים ירד הבאר משום דהני נשי במאי זכיין הלא במדת החסד ויבואר עוד להלן כ"ד ו' · ובסנהדרין דק"ג א' דבימי אחאב הוי מיברא טובא · היינו משום שהיה וותרן בממונו ומהנה ת"ח מנכסיו כדאיתא שם דק"ב ב' · ומפרש הכתוב במה חפרוה שרים במחוקק שעשו להם כלי שמחוקק אדמה כדי שיהא עמוק מעט . במה כרוה נדיבי העם **במשענותם** · במטה שלהם עשו היכר הדין . **וממדבר מתנה** · מאז ניתנה במדבר נעשית מתנה קבוע לטבע קיים כמש"כ לעיל בפרשת מי מריבה : (יט) **וממתנה נחליאל** · מאז שנתנה במתנה הגיעה עד הר סיני ושם עמדה בנחל שבאותו מקום כדכתיב על הנחל היורד מן ההר · ודרך המים להיות נמשך למים אחרים · ע"כ כאשר באו לשם ועמדו הבאר נכנסה להנחל · ועי' מש"כ בס' שמות ל"ב כ' · והיה בזה שבח שאע"ג שהיה מתחלה ענין נסי · מכ"מ נעשית מתנה לטבע · ומש"ה היה לה טבע באר מימות · משא"כ אלו היתה לעולם בנס עומדת · מה לה ולטבע המים : **ומנחליאל במות** · כאשר יצאו משם והלכו במדבר והעמידו את המשכן בכ"מ על מקום גבוה כמש"כ לעיל פ' קרח עה"פ לא נעלה · עלתה היא לבמות וזה שבח נפלא דאע"ג שכבר נעשית לטבע קיים · מכ"מ כשהיה בזה צורך כבוד המקום וישראל · יצאה מגבול טבע מים לרדת · אלא עלתה למקום גבוה וכ"ה בתוספתא סוכה פ"ג עולה עמהן להרים כו' : (כ) **ומבמות הגיא וגו'** · וכיון שבאו לגבול מואב ולא נצרכו עוד לה · חזרה לטבע מים וירדה לגיא למקום מים כדאיתא בשבת פרק ב' : **ונשקפה על פני הישימון** · עוד היא להועלת תמידי באשר בגדה יש מדבר וישימון · וההולך בישימון נהנה ממנה ומביט עליה (א) : (כא) **וישלח ישראל** · כפרש"י דמשה וישראל אחד הוא · ורק במלך אדום נכתב בדיוק משה מהטעם שכתבנו שם :

הרחב דבר

(א) כ"ז לפי הפשט שמדברו על הבאר של מים . וחז"ל בנדרים דנ"ה ביארו דשירה זו הי' על התורה . ולכאורה איזה שייכות יש לתורה להבאר . וגם אמאי קבעו שירה זו באותו מקום ובאותו זמן . אבל הענין יבואר בס' דברים בפי' הכתוב בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה . שלימד שם משה לישראל פלפולה ש"ת . איך כל הקבלות בתורה שבע"פ מרומז בדקדוקי המקרא עפ"י י"ג מדות והויות התלמוד . והתועלת מזה שלימוד הוא . שאפשר להוסיף לקח בכל עת . ונעשה כמעין המתגבר. והנה אחר שנעשה הענין של מי מריבה . סיפר משה לישראל טעם הגזרה שנגזר עליו . שרצונו ית' היה שיגיד דבר הלכה חדשה ועפ"י זה היתה תפלתו נשמעת להשיב מי הבאר למקומם . ומזה מצאו לב להגיע לזה הדרך אע"ג שקשה להשיגו ע"י עמל ויגיעה . נוסף ע"ז הא' בתד"א פי"ב שבזמן שהיו ישראל עוסקין לגונו ש"מ במדבר היה הבאר שוטף מים כנוקר . ובזמן שלא היו עוסקין בש"מ היה מתאחר להוציא מים עד שבאו ת"ח ואמרו עלי באר . ושבגיעם לשיר על הבאר . כוונו בזה ג"כ לשירה על התורה בפלפולה . ומש"ה נקראת בארה . שהיא כמגלת התורה שבכתב על הדיוק . וגם מבארת מקור הקבלות בתורה שבע"פ . ואי מקומה מרומז בתורה שבכתב · היא הבאר . תורה שבע"פ ע"י זה הכח נעלם . היא כבאר הנובע בלי תכלית : אשר אמר ה' למשה אסוף את העם . ולמדם דרך הפלפול . שהרי ס' דברים שנאמר בהקהל כ"פ כמש"כ שם היה הכל ע"י רצון ה' ובהשפעת נבואה בכחו של משה רבינו כשארי ספרים שבתורה : ואתנה להם מים . ימצאו גם המה כח להוסיף לקח ולהגיע למה שתלמיד ותיק עתיד לחדש . אבל לא כתיב מימיו . דמשמעו שיעמדו על הקבלות האמיתיות שכבר כמה ניתנו מסיני . אבל מים משמע אפי' שאינם עומדים על האמת . ואע"כ אינם מסיני . מכ"מ כמה מועילים הרבה או לאיזה ענין אחר . או שנתפסים בדבה במחלוקת להלכה . וזהו כלל מחלוקת תנאי ואמוראי ובכל דור אשר אלו ואלו דא"ח . אלא שאין כל דעה נלוה להוראה למעשה . וכמו במשל שנתחנו מי הבאר . כך המשל שהגיע

מֶלֶךְ־הָאֱמֹרִי לֵאמֹר׃ כב אֶעְבְּרָה בְאַרְצֶךָ לֹא נִטֶּה בְּשָׂדֶה וּבְכֶרֶם לֹא נִשְׁתֶּה מֵי בְאֵר בְּדֶרֶךְ הַמֶּלֶךְ נֵלֵךְ עַד אֲשֶׁר־נַעֲבֹר גְּבֻלֶךָ׃ כג וְלֹא־נָתַן סִיחֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֶּאֱסֹף סִיחֹן אֶת־כָּל־עַמּוֹ וַיֵּצֵא לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל הַמִּדְבָּרָה וַיָּבֹא יָהְצָה וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל׃ כד וַיַּכֵּהוּ יִשְׂרָאֵל לְפִי־חָרֶב וַיִּירַשׁ אֶת־אַרְצוֹ מֵאַרְנֹן עַד־יַבֹּק עַד־בְּנֵי עַמּוֹן כִּי עַז גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן׃ כה וַיִּקַּח יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הֶעָרִים הָאֵלֶּה וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עָרֵי הָאֱמֹרִי בְּחֶשְׁבּוֹן וּבְכָל־בְּנֹתֶיהָ׃ כו כִּי חֶשְׁבּוֹן עִיר סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי הִוא וְהוּא נִלְחַם בְּמֶלֶךְ מוֹאָב הָרִאשׁוֹן וַיִּקַּח אֶת־כָּל־אַרְצוֹ מִיָּדוֹ עַד־אַרְנֹן׃

ת"א כי חשבון עיר סיחון. חולין ס: ויקח את כל ארצו מידו. מציעא נו:

רש"י

הדור הוא ככל הדור כי הנשיא הוא הכל: (כב) אעברה בארצך. אע"פ שלא נצטוו לפתוח להם בשלום בקשו מהם שלום: (כג) ולא נתן סיחון וגו'. לפי שכל מלכי כנען היו מעלין לו מס שהיה שומרם שלא יעברו עליהם גייסות כיון שאמרו לו ישראל נעברה נא בארצך (לעיל כ') א"ל כל עצמי איני יושב כאן אלא לשמרם מפניכם ואתם אומרים כך: ויצא לקראת ישראל. אילו היתה חשבון מלאה יתושין אין כל בריה יכולה לכבשה ואם היה סיחון בכפר חלש אין כל אדם יכול לכבשו וכל שכן שהיה בחשבון אמר הקב"ה מה אני מטריח על בני כל זאת לצור על כל עיר ועיר נתן בלב כל אנשי המלחמה לצאת מן העיירות ונתקבצו כולם למקום אחד ושם נפלו ומשם הלכו ישראל אל הערים ואין עומד לנגדם כי אין שם אלא נשים וטף: (כד) כי עז. ומהו חזקו התראתו של הקב"ה שאמר להם אל תצורם וגו': (כה) בנותיה. כפרים הסמוכים לה: (כו) והוא נלחם. למה הוצרך ליכתב לפי שנאמר אל תצר את מואב (דברים ב) וחשבון משל מואב היתה כתב לנו שסיחון לקחה מהם ועל ידו טיהרה לישראל: מידו. מרשותו:

הרחב דבר

לדורות מי שתורה באופן שאינו נלול כ"כ. אבל מכ"מ היא היא הבאר הראשון. וראוי לברכה ושירה. אז ישיר ישראל וגו' עלי באר ענו לה. כנו לחלק תורה הלז בלשון נקבה. כי היא המקבלת ממקור תורה שבכתב. ומש"ה כתיב ישקני מנשיקות פיהו. פיהו ולא פיו משום שמסיים השיר כי טובים דודיך מיין. והיינו דברי דודים שהוא תורה שבעל פה. כדאיתא במס' ע"ז פרק ב' מש"ה כתיב פיהו בסימן ה"א הנקבה: באר חפרוה שרים. שרי התורה בעלי מלחמתה חפרוה בעומק העיון: כרוה נדיבי העם. הייט בהפירה קטנה משכו איזה שפע מכבוד התורה נדיבי העם שמספיקים צרכי עמלי תורה ומטילים מלאי לכיסם. כמה מפליגים ג"כ איזה דבר בעתו כדאיתא בפסחים דף נ"ג בהא דאיבעי להו תודוס איש רומי גברא רבא הוי או בעל אגרופין הוי וקפסים מדפליג זאת דרש תודוס איש רומי מה ראו חמ"ו שמסרו נפשם על קדה"ש כו' ר"י בר אבין א' מטיל מלאי לכיס של ת"ח זוכה לר"י כל המטיל מלאי לכיס של ת"ח זוכה ויושב בישיבה ש"מ שנאמר כי בצל החכמה בצל הכסף ולכאורה קשה הרי כמו שהוכיח הש"ס שאינו בעל אגרופין ממה שדרש. א"כ יש להוכיח שאינו עשיר בעלמא ונדיב לב. דמה לעשיר לדרוש כרבים אלא צ"ל דכשם שהיה לו זכות לישב בישיבה ש"מ ומסתמא יהא בכחו להאזין דבריהם ולא ישב בכלימה. א"כ יש לו סיוע מכ"ם גם בעוה"ז לחדש ולדרוש איזה דבר בעתו. וכמו שיש לת"ח העמל בתורה סיוע בשפע להעלות הוראה והלכות. כך יש לנדיבי עם איזה סיוע להעלות דבר בעתו וזהו עיקר מימרא דר"י דאלת"ה קשה מאי קמ"ל הא מתניתין היא במכות פ"ג דהמסייע לעושה מצוה יקבל שכר כעושה מצוה אלא אשמעינן דאפי' שכר תורה שהוא כבוד הרוחני שאין אדם הדיוט יכול לקבל וגם נספך לו לקנין.

בואר

ישראל אזגדין לות סיחון מלכא דאמוראה למימר: כב אעבר בארעך לא נסטי בחקל ובכרם לא נשתי מי גוב באורח מלכא נזיל עד די נעבר תחומך: כג ולא שבק סיחון ית ישראל למעבר בתחומיה וכנש סיחון ית כל עמיה ונפק לקדמות ישראל למדברא ואתא ליהץ ואגח קרבא בישראל: כד ומחהי ישראל לפתגם דחרב וירית ית ארעיה מארנונא עד יובקא עד בני עמון ארי תקיף תחומא דבני עמון: כה וכבש ישראל ית כל קרויא האלין ויתיב ישראל בכל קרוי אמוראה בחשבון ובכל כפרנהא: כו ארי חשבון קרתא דסיחון מלכא דאמוראה היא והוא אגח קרבא במלכא דמואב קדמאה ונסיב ית כל

העמק דבר

(כב) אעברה בארצך · לא אמרו אעברה נא כמו במלך אדום שלא באו בבקשה אלא בדרך הודעה שמוכרחים לכך · והודיעוהו משום שאם היה רוצה לא נלחמו עמו · שלא היה רצון משה לכבוש ארץ עה"י תחלה מטעם דאי' בספרי פ' עקב שהתרעם הקב"ה על דוד שכבש סורי' תחלה לא"י · וגם מטעם הכמוס עוד שמבואר בס' דברים ב' כ"ז וכ"ח ובכמה מקומות שזה גרם רעה רבה בדור אחר:

(כג) ויאסוף סיחון וגו' · ובעוג כתיב בסמוך ויצא עוג וגו' עי' בספר דברים ב' ל"ב ל"ג מש"כ בזה השינוי: (כד) מארנון עד יבוק · הוא מקצה דרום עד קצה הצפוני ולא כהרמב"ן פ' ויצא ל"ב ב' שכ' כי יבוק בדרום א"י: (כה) וישב ישראל בכל ערי האמרי · בכל המשך שעמדו שם עד שנסעו ובאו לערבות מואב: (כו) במלך מואב הראשון · בשעה שעשו מלך בראשונה · וכמה לא רצו בהנהגת

הרחב דבר

כאשר הוא לא לפי ערכו ג"כ יהיה אפשר לו לקבל עפ"י איזה דבר שיחדש בסיעתא דשמיא כמו שזכה תודוס והיינו כרוה נדיבי העם. ומפרש במה חפרוה שרים במחוקק בעומק העיון שיגשו ומצאו במה כרוה הנדיבים במשענותם לא ביגיעה כא להם דבר בעתו. אלא בשכר משענותם לת"ח זכו להשיג כבוד ת"ח בעתו: וממדבר מתנה. נדרש בנדרים שם מי שעושה עצמו כמדבר שהוא מופקר לכל התורה ניתנה לו במתנה ופי' מופקר לכל כתבו הראשונים שלמדין תורה לכ"א. ולי נראה שאינו מקפיד על כבודו. וזהו לשון הגמ' בעירובין דף נ"ד א' כמדבר שהכל דשין בו ופרש"י בזה"ל שאין לו גסות. ופי' מתנה שאינו שוכח לימודו וכלשון הגמ' נדרים דף ל"ח א'. מתחלה היה משה למד תורה ומשכחה עד שניתן לו במתנה שנאמר ויתן אל משה. וכ"ה בש"ר פ' מ"א עה"פ ויתן אל משה אר"א כל ארבעים יום היה משה לומד תורה ושוכח כו' משהשלים מ' יום נתן לו הקב"ה את התורה מתנה שנאמר ויתן אל משה: וממתנה נחליאל. דרשו שם כיון שניתן לו במתנה נחלו אל. פירוש כדאיתא בע"ז דף י"ט א' אמר רבא דתחלה נקראת על שמו של הקב"ה ולבסוף נקראת על שמו שנאמר ובתורתו יהגה יומם ולילה והכונה בזה בנעשה כמעין המתגבר לעשות חדשות ע"י הגיונו ועיונו ומש"ה מיקרי תורתו. וכדאי' בסנהדרין דף צ"ט כל המלמד את בן חבירו תורה כאלו עשאו לד"ת כו' ובשביל דמיירי במי שאינו עושה בעצמו הוי כאלו עשאם. אבל הממציא בעצמו מיקרי עשאם ממש וכמש"כ בספר ויקרא י"ח ה' עה"פ אשר יעשה האדם וגו' והיינו נחלו אל [ובש"ר פ"ו אי' כי העשק יהולל חכם ויאבד את לב מתנה כשהחכם מתעסק בדברים הרבה מערבבין אותו מן החכמה. ויאבד את לב מתנה מן התורה שניתנה במתנה. פי' מתחלה מתערבב בחכמת העיון שאינו מוליד כהוגן. ולבסוף משכח ג"כ ומאבד את המתנה שלא ישכח. הרי דבסדר זכיה בתורה תחלה זוכה במתנת הזכרון ואח"כ נוחל חדשות. וכשמאבד זכיותיו מגיע לחילופיהן בסדר] ומנחליאל במות דרשו שם וכפ' קנין התורה ומכיון שנחלו אל עולה לגדולה דכך דרכה ש"ת מתחלה באה במיצר ולבסוף מנחלת כבוד ועושר כמש"כ בספר שמות ט"ו כ"ז ול"ה כ"א ועוד בספר דברים: ומבמות הגיא. דרשו שם ואם הגביה עצמו הקב"ה משפילו. פי' דכך מי שמתגדל בעושר וכבוד. להגביה עצמו ונזה כבודו יורד ומאליו אופן הורידה: אשר בשדה מואב. ירודים מאד משפל אנשים שלא היו מתחלה בעלי תורה וכמו שאמר מלאכי לכהנים שהם היו ת"ח. וגם אנכי נתתי אתכם נבזים ושפלים לכל העם כפי אשר וגו' הוכיחם דבשביל שאינם נוהגים בתורה כראוי נעשים נבזים ושפלים לכל העם שאינם בעלי תורה. וזהו משל השיר הגיא אשר בשדה מואב כמו שראו עובדי אדמה פשוטי הערך בשדה מואב. הסמוך למקום שאמרו השירה: ונשקפה על פני הישימון. דרשו שם ולא עוד אלא ששוקעין אותו בקרקע ובשאלתות פרשת נשא הגירס' שמשקפין היינו מכין אותו וכמו שדרשו חז"ל ויקרא רבה פי"ב למי אוי למי אבוי למי מדנים למי שיח אמר רב הונא למי שאינו עמל בד"ת למי מדנים למי דינין מפרשי עוד למי מדנים מלשון דינין ועונשין למי שיח בן תורה שמרבה בשיחות בטלות. ובברכות ד"ה א' איתא מי שיכול לעסוק בתורה ואינו עוסק באים יסורים מכוערין ומעכרין אותו. ובב"ב דף ע"ט כל הפורש מד"ת אש אוכלתו שנאמר מהאש יצאו ואש תאכלם · וזהו פי' ונשקפה על פני הישימון. עונש כמתגאה ויורד ממעלתו מגיע כ"כ עד שנעשה שמם ונזוף למקום ולבריות וכ"ז הוא שבח לתורה דבשביל שקדושתה וגדולתה וכבודה מרובה. ע"כ מי שזוכה לה ויורד ממנה עונשו מרובה כ"כ ובזה ניכר שבחה שלא כמו שאר חכמות שאע"ג שהחכם נחל כבוד מחמתם. ואח"כ הסיח דעת מהם וירד מכבודו מכ"מ לא נגרע כחו משארי אנשים שלא זכו מעולם לחכמה. משא"כ חכמת התורה דשונה ופירש גרוע ומתגשם יותר מע"ה. והטעם בזה משום שזוכה בה לצורה אחרת והוא ש"ת היה מבוך עליו ע"ז · וזה כלל בטבע דמי שיש לו צורה גבוהה ואחר כך איבד צורתו נעשה גרוע ממה שתחתיו בצורה פחותה. וכך טבע דצח"מ. וכך טבע כל מעלה רוחנית. עוד יש טעם כמש"כ בספר בראשית כ"ו ה' ובכ"מ דמי שהוא בן תורה הרי הוא איש חיל נושא חרבו של הקב"ה. וידוע דפושעי איש חיל חמור הרבה מאיש מדיני. מפני שהוא נושא חרב המלך ובהטותו ה"ז מבזה את המלך. כך עונש ב"ת חמור הרבה. וע' מש"כ עוד ספר ויקרא י"ג ב':

כז עַל־כֵּן יֹאמְרוּ הַמֹּשְׁלִים בֹּאוּ חֶשְׁבּוֹן תִּבָּנֶה וְתִכּוֹנֵן עִיר סִיחוֹן׃ כח כִּי־אֵשׁ יָצְאָה מֵחֶשְׁבּוֹן לֶהָבָה מִקִּרְיַת סִיחֹן אָכְלָה עָר מוֹאָב בַּעֲלֵי בָּמוֹת אַרְנֹן׃ כט אוֹי־לְךָ מוֹאָב אָבַדְתָּ עַם־כְּמוֹשׁ נָתַן בָּנָיו פְּלֵיטִם וּבְנֹתָיו בַּשְּׁבִית לְמֶלֶךְ אֱמֹרִי סִיחוֹן׃ ל וַנִּירָם אָבַד חֶשְׁבּוֹן עַד־דִּיבֹן וַנַּשִּׁים עַד־נֹפַח אֲשֶׁר נקוד על ר׳ עַד־מֵידְבָא׃ לא וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ הָאֱמֹרִי׃ לב וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה לְרַגֵּל אֶת־יַעְזֵר וַיִּלְכְּדוּ בְּנֹתֶיהָ וַיִּירֶשׁ ויורש קרי אֶת־הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־שָׁם׃ לג וַיִּפְנוּ וַיַּעֲלוּ דֶּרֶךְ הַבָּשָׁן וַיֵּצֵא עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתָם הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה אֶדְרֶעִי׃ מפטיר לד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אַל־תִּירָא אֹתוֹ כִּי בְיָדְךָ נָתַתִּי אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וְאֶת־אַרְצוֹ וְעָשִׂיתָ לּוֹ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְסִיחֹן מֶלֶךְ

ת״א על כן יאמרו המשלים. בתרא עה כ׳ הזוהר תחלת ס׳ בלק: כי אש יצאה מחשבון. בתרא שם: ונירם אבד חשבון. שם: ויאמר ה׳ אל משה אל תירא. נדה סא:

רש״י

(כז) על כן. על אותה מלחמה שנלחם סיחון במואב: יאמרו המושלים. בלעם שנאמר בו וישא משלו (לקמן כ״ג) המושלים בלעם ובעור והם אמרו באו חשבון שלא היה סיחון יכול לכבשה והלך ושכר את בלעם לקללו וזהו שאמר לו בלק כי ידעתי את אשר תברך מבורך וגו׳ (שם כ״ב): תבנה ותכונן. חשבון בשם סיחון להיות עירו: (כח) כי אש יצאה מחשבון. משכבשה סיחון: אכלה ער מואב. שם אותה המדינה קרוי ער בלשון עברי לחיית בלשון ארמי: ער מואב. ער של מואב: (כט) אוי לך מואב. שקללו את מואב שימסרו בידו: כמוש. שם אלהי מואב: נתן. הנותן את בניו של מואב: פליטים. נסים ופליטים מחרב ואת בנותיו בשבית וגו׳: (ל) ונירם אבד חשבון. מלכות שלהם אבד חשבון: עד דיבון. מלכות ועול שהיה למואב בחשבון אבד משם וכן עד דיבון תרגום של סר עד כלומר סר ניר מדיבון ניר לשון מלכות ועול וממשלת איש כמו למען היות ניר לדוד עבדי (מלכים א׳ י״א): ונשים. שי״ן דגושה לשון שממה כך יאמרו המושלים ונשים אותם: עד נפח. השימותים עד נפח: (לב) וישלח משה לרגל את יעזר. המרגלים לכדוה אמרו לא נעשה כראשונים בטוחים אנו בכח תפלתו של משה להלחם: (לד) אל תירא אותו. שהיה משה ירא להלחם שמא תעמוד לו זכותו של אברהם שנאמר ויבא הפליט (בראשית י״ד) הוא עוג שפלט מן הרפאים שהכו כדרלעומר וחביריו בעשתרות קרנים שנא׳ (דברים ג׳) רק עוג

העמק דבר

מלוכה · והמה הביאו את סיחון למלחמה על המלך וכבש תחתיו חשבון ובנותיה לעצמו: (כז) תבנה ותכונן עיר סיחון · תחלה אחר הכיבוש החריבה סיחון: ואח״כ חזר בנאה וכוננה לעיר מלכותו: (כח) כי אש וגו׳ להבה וגו׳ · קרית סיחון היא עיר מלכותו מכבר ודרך האש המעט להתקרב ללהבה ולהרחיב

אַרְעֵיהּ מִידֵיהּ עַד אַרְנוֹן׃ כז עַל כֵּן יֵימְרוּן מְתַלַיָא עוּלוּ לְחֶשְׁבּוֹן תִּתְבְּנֵי
וְתִשְׁתַּכְלֵל קַרְתָּא דְסִיחוֹן׃ כח אֲרֵי קִידוּם תַּקִּיף כְּאֶשָּׁא נְפַקַת מֵחֶשְׁבּוֹן עָבְדָא
קְרָבָא כְּשַׁלְהוֹבִיתָא מִקַּרְתָּא דְסִיחוֹן קְטִילוּ עַמָּא דִשְׁרוֹ בִּלְחָיַת מוֹאָב כּוּמְרַיָא
דִפְלַחִין בֵּית דַחַלָא רָמְתָא דְאַרְנוֹן׃ כט וַי לְכוֹן מוֹאֲבָאֵי אֲבַדְתּוּן עַמָּא דִפְלַחִין
לִכְמוֹשׁ מְסַר בְּנוֹהִי צִירִין וּבְנָתֵיהּ בְּשִׁבְיָא לְמַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה סִיחוֹן׃ ל וּמַלְכוּ
פְּסָקַת מֵחֶשְׁבּוֹן עֲדָא שׁוּלְטַן מִדִּיבוֹן וְצַדִּיאוּ עַד נֹפַח דִּסְמִיךְ עַד מֵידְבָא׃
לא וִיתֵיב יִשְׂרָאֵל בַּאֲרַע אֱמוֹרָאָה׃ לב וּשְׁלַח מֹשֶׁה לְאַלָּלָא יָת יַעְזֵר וּכְבַשׁוּ
כַּפְרָנָהָא וְתָרֵיךְ יָת אֱמוֹרָאָה דְתַמָּן׃ לג וְאִתְפְּנִיאוּ וּסְלִיקוּ לְאוֹרַח מַתְנָן וּנְפַק
עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן לְקַדָּמוּתְהוֹן הוּא וְכָל עַמֵּיהּ לְאַגָּחָא קְרָבָא לְאֶדְרֶעִי׃
לד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לָא תִדְחַל מִנֵּיהּ אֲרֵי בִידָךְ מְסָרִית יָתֵיהּ וְיָת כָּל עַמֵּיהּ
וְיָת אַרְעֵיהּ וְתַעְבֵּיד לֵיהּ כְּמָא דִי עֲבַדְתְּ לְסִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה דְיָתֵיב

העמק דבר

ולהרחיב את כחה לשרוף ארץ ומלואה כך משל את המחלוקת שילא בשעה שהמליכו בראשונה ופגעה בלהבה של סיחון: ואכלה ער מואב וגו'. שהיא עתה קנה גבולם ושם היה מקום המלחמה. בעלי במות ארנון. שיצאו למלחמה: (כט) נתן. מואב. כך דרך המליצה לדבר עם ראש האומה והכל בניו. והוא לא חש להצילם עד שנתן וגו': (ל) ונירם. לפי ת"א ופרש"י שורש המלה הוא ניר והמ"ם הוא שימוש ואינו מדויק פתח וא"ו ונירם וגם נגינה של עד דיבון אינו עפ"י ת"א ע"ז. ואם יבואר מלשון שרמה ונו"ן של ונירם הוא שימוש הרי יו"ד של ונירם אינו לפי דקדוק לשה"ק אבל כבר ביארנו בספר בראשית ב' כ"ה דרך לשה"ק לערב שני שרשים במלה א' לכלול בו שתי כוונות וה"נ יש בו שתי כוונות. א' כת"א והשני מלשון הרמה. ואמרו ישראל שהתרומם כבודם ע"י שאבד מואב ניר חשבון עד דיבון. כי עד כה ילך הפחד מיושבי כנענים כמה ששמעו שהתחננו ישראל מאדום וממואב לעבור דרך ארצם כמש"כ. והנה לא בחנם נשאו מושלי ישראל דבריהם על הנעשה במואב אם לא להעיר מוסר כמה יש להזכר מאש המחלוקת אשר אפי' יאחז מקצת אנשים נכותות יותר ממי שתקיף מהם בכ"ז אם ירצו להתחזק על דרכם ע"י חברה מרשעים. לעולם לא ישיגו תכלית מבוקשם כי אם יבאו שואה לא ידעו ולא רצו שחרה. והביאו המשל הזה כי באשר לא רצו המעט בהנהגת מלך. ולא יכלו להתגבר על הרוב אשר הקימוהו למלך. מה עשו קראו לסיחון לבא חשבון. והוא העלה שואה על המדינה והחריב העיר ובנאה לעצמו (א): (לא) וישב ישראל וגו'. הקדים הכתוב להודיע ישיבה זו טרם מלחמת עוג וכיבוש ארצו כי באמת לא רצה משה ללחום את עוג ולכבשו כמש"כ לעיל. ורק עם סיחון היה הכרח ללחום כדי לעבור דרך ארצו לא"י אבל מן השמים היה סיבה שיבא עוג ללחום ולכבשו כי בעת ישיבתם בארץ סיחון מלך האמורי היה ענין נחוץ שהגיע אשר (לב) וישלח משה לרגל את יעזר וגו'. כי מסתמא היו אנשי יעזר רוצים מרדות ליושבי ישראל סמוך לה. ע"כ היה מוכרח לרגלה ולכבשה: (לג) ויפנו. המרגלים התפשטו הלאה דרך הבשן ובזה העלו יציאת עוג מלך הבשן: (לד) אל תירא אותו. באשר הכינם למלחמה בלי שום לב להשגית שלא יפגשו בבשן ולתכלית כניסה לא"י לא היה נדרש מלחמות עוג וכיבוש ארצו בלא עת ע"כ ירא ממנו מש"ה הבטיחו ה' שלא יירא ממנו כי מאתו

הרחב דבר

(א) ונראה דלזה כוונו חז"ל בב"ב דף ע"ח ב' דאר"י מ"ד על כן יאמרו המושלים באו חשבון. המושלים אלו המושלים ביצרן באו חשבון כואו ונחשב חשבונו ש"ע הפסד מצוה נגד שכרה שכר עבירה נגד הפסדה. וקשה אם המה מושלים ביצרן. מה צריכין לחשבון זה. הלא גם בלי זה החשבון ראוי למשול ביצרו ולא לעבור ע"ד ה'. ותו מה זה חשבון הנאת עבירה נגד עונש עוה"ב הרוחני. אלא לא דברו כאן בעניינים שבין אדם לשמים. אלא בעניני הליכות עולם. דיש עושים מחלוקת בשביל שרוצה לעשות מצוה שגורם בזה לידי מחלוקת ויש מחשב לרדוף את הרשע או את הנזכר בשביל איזה עול. ואע"ג שהוא עבירה לרדוף מכ"מ מחשב שיקבל שכר על עבירה לשמה כדאיתא במסכת נזיר דף כ"ג גדולה עבירה לשמה כו'. והנה אם אינו מושל ביצרו ומכוין לש"ש. אלא יש בזה איזה הנאת עצמו. פשיטא שישא עונש כמש"כ בספר שמות ל"ב כ"ז יעו"ש. אך אפי' הוא מושל ביצרו ומכוין אך לשם שמים עדיין עליו לבא חשבונו ש"ע. אם כדאי הפסד מצוה שיגיע ע"י עשיה נגד שכרה כי יכול להיות שההפסד שיגיע ע"י המחלוקת רבה על השכר ממנה. ושכר עבירה לשמה שמכוין נגד הפסדה שיגיע אח"כ עי"ז. ובאו חז"ל לזה המוסר בדבר שאירע כמו כן באנשי מואב שכוונו לטובת הכלל להביא את סיחון אבל לא באו חשבונו ש"ע מה שיהי' יוצא מזה. ובא ע"ז משל הקדמוני מסוים בתורה ללמדנו דעת שלא לעשות עבירה לשמה. ובזה נכלל רדיפה לאדם ומחלוקת אם לא שיהיה מושל ביצרו. וגם באו חשבון ברור:

הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן׃ לה וַיַּכּוּ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לוֹ שָׂרִיד וַיִּירְשׁוּ אֶת־אַרְצוֹ׃ **כב** א וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בְּעַרְבוֹת מוֹאָב מֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃ ס ס ס

פ"ז פסוקים. למידב"א סימן. ימוא"ל סימן. עז"י סימן: ומפטירין ויפתח הגלעדי בשופטים סימן י"א:

סדר בלק

ב **וַיַּרְא** בָּלָק בֶּן־צִפּוֹר אֵת כָּל־אֲשֶׁר־עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לָאֱמֹרִי׃ ג וַיָּגָר מוֹאָב מִפְּנֵי הָעָם מְאֹד כִּי רַב־הוּא וַיָּקָץ מוֹאָב מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ד וַיֹּאמֶר מוֹאָב אֶל־זִקְנֵי מִדְיָן עַתָּה יְלַחֲכוּ הַקָּהָל אֶת־כָּל־סְבִיבֹתֵינוּ כִּלְחֹךְ הַשּׁוֹר אֵת יֶרֶק הַשָּׂדֶה וּבָלָק בֶּן־צִפּוֹר מֶלֶךְ לְמוֹאָב בָּעֵת הַהִוא׃ ה וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר פְּתוֹרָה אֲשֶׁר עַל־הַנָּהָר אֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹ לִקְרֹא־לוֹ לֵאמֹר הִנֵּה עַם יָצָא מִמִּצְרַיִם הִנֵּה

ת"א בלק. סנהדרין קה: בן בעור. שם שם:

רש"י

מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים (נדה ס"א): (לה) ויכו אותו. משה הרגו כדאיתא בברכות (דף נ"ד) בברייתא עקר טורא בר תלתא פרסי וכו': חסלת פרשת חקת

כב (ב) וירא בלק וגו' את כל אשר עשה ישראל לאמורי. אמר אלו שני מלכים שהיינו בטוחים עליהם לא עמדו בפניהם אנו על אחת כמה וכמה לפיכך ויגר מואב: (ג) ויגר. לשון מורא כמו גורו לכם (איוב י"ט): ויקץ מואב. קצו בחייהם (כמו קצתי בחיי) והוא מקרא קצר: (ד) אל זקני מדין. והלא מעולם היו שונאים זה את זה שנאמר המכה את מדין בשדה מואב (בראשית ל"ו) שבאו מדין על מואב למלחמה אלא מיראתן של ישראל עשו שלום ביניהם. ומה ראה מואב ליטול עצה ממדין כיון שראו את ישראל נוצחים שלא כמנהג העולם אמרו מנהיגם של אלו במדין נתגדל נשאל מהם מה מדתו אמרו להם אין כחו אלא בפיו אמרו אף אנו נבא עליהם באדם שכחו בפיו: כלחוך השור. כל מה שהשור מלחך אין

העמק דבר

ימ' היה סיבה לדבר כאשר יבואר עוד בס' דברים:

כב (א) ויסעו בני ישראל. ממקום ישיבתם: ויחנו. היינו המחנה היה בערבות מואב אבל מכ"מ היו ישראל מפוזרים בערי עבר הירדן ורק הארון ואהל מועד היה בערבות מואב כמש"כ ריש ספר דברים:

(ב) לאמורי. לא כתיב לשני מלכי האמורי כדכתיב בס' יהושע ט' מקרא י' ואת כל אשר עשה לשני מלכי האמורי וגו'. וכן אמרה רחב שם ב' י'. כי גבורות ישראל לא נגע לבלק להוסיף פחד על עצמו שהרי ראה והבין כי עז גבול מואב אלא באשר האמורי יושבי גבול ארצו כלו וראה שמוש נעשו

בחשבון : לה ומחו יתיה וית בנוהי וית כל עמיה עד דלא אשתאר ליה משיזיב ויריתו ית ארעיה: א ונטלו בני ישראל ושרו במישריא דמואב מעברא לירדנא דירחו : ססס

ב וחזא בלק בר צפור ית כל די עבד ישראל לאמוראי : ג ודחיל מואבאה מן קדם עמא לחדא ארי סגי הוא ועקת למואבאה מן קדם בני ישראל :
ד ואמר מואבאה לסבי מדין כען ישיצון קהלא ית כל סחרננא כמא דמלחיך תורא ית ירוקא דחקלא ובלק בר צפור מלכא למואב בעדנא ההיא :
ה ושלח אזגדין לות בלעם בר בעור לפתור ארם די על פרת ארע בני עמיה למקרי ליה למימר הא עמא נפק ממצרים הא חפא ית עין שמשא דארעא

ר ש " י

בו ברכה: בעת ההוא . לא היה ראוי למלכות ומנסיכי מדין היה וכיון שמת סיחון מנוהו עליהם לצורך שעה (במד"ר) : (ה) פתורה. כשולחני זה שהכל מריצין לו מעות כך כל המלכים מריצין לו אגרותיהם ולפי פשוטו של מקרא כך שם המקום (שם) : ארץ בני עמו . של בלק. משם היה וזה היה מתנבא ואומר לו עתיד אתה למלוך וא"ת מפני מה השרה הקב"ה שכינתו על גוי רשע כדי שלא יהא פתחון פה לאומות לומר אילו היו לנו נביאים חזרנו למוטב העמיד להם נביאים והם פרצו גדר העולם שבתחלה היו גדורים בעריות וזה נתן להם עצה להפקיר עצמן לזנות (שם) : לקרא לו . הקריאה היתה שלו ולהנאתו שהיה פוסק לו ממון הרבה (שם): עם יצא ממצרים . וא"ת מה מזיקך : הנה כסה את עין הארץ . סיחון ועוג

העמק דבר

נעשו ישראל שכניו וקרובים לארצו · וזה היה רע לו כאשר יבואר : (ג) ויגר מואב מפני העם · היינו ההמון מהם ירא שלא ירעו ולא ישחיתו בלי מלחמת תנופה וכדאיתא בב"ק דל"ח ב׳ דאגנריא היה שרי לישראל למיעבד במואב : ויקץ מואב מפני בני ישראל · הן המה חשובי וגדולי ישראל שלא יראו מהם שיעשו רעה כי אין דרך אדם גדול בכך אבל התבוננו בגדולתם והיו נחשבים בעצמם כקוצים בראותו אותם מתהלכים למעלה מהליכות בני אדם : (ד) אל זקני מדין : בת"י אי׳ ובלק בן צפור מדינאה מלכא למואב בעידנא ההיא ולא בעידנא חורנא דהכי הוי תנאה בינתהון למהוי מלכין לפרקין מאילך ואילך ע"כ · למדנו שכך היו התקשרות האמת נסיכי מדין עם מואב שכל א׳ מהם יהיה מלך למואב איזה עת קבוע חליפות פעם זה ופעם זה ובאותה שעה שהגיע להסיך למלוך על מואב היה בא למואב הוא וביתו עד שהגיע הזמן לשני ובזה יובן דכזבי בת צור לפי סדרם היה צור זה בלק במואב בעת הזנות היה ראש אומות ב"א במדין ובשעת מלחמת ישראל עם מדין כתיב הוא לשלישי · והיינו משום דבשעה שמלך צור הוא בלק היה הוא הראש במדין · ובשעת מלחמת ישראל כלה זמנו והיה שלישי · ובזה מתיישב ג"כ דפעם כתיב נסיכי מדין ופעם כתיב מלכי מדין · היינו שבמדין לא היו אלא נסיכים אבל מכ"מ הי׳ בכולם מעלת מלוכת מואב בראשם · ופעם א׳ כתיב נסיכי סיחון דזה קרוב לומר דבמלחמת סיחון על מלך מואב הראשון ונלחו · הסיר עטרת המלוכה מראשם ולא היו גם במואב אלא בתור נסיכים ומשנהרג סיחון חזרה המלוכה למואב · והנה סיפר הכתוב כי בעוד בלק היה במדין ולא הגיע שעתו ראה הרעה שהגיע למואב ולא יכול אז לעשות במואב אבל גרם שנדברו מואב עם זקני מדין ובשעה שהגיע שעתו למלוך על מואב עשה מה שעשה כיד המלך ובדברינו יובן הא שלא כתיב בראש הפרשה וירא בלק בן צפור מלך מואב את כו׳ : (ה) ארץ בני עמו · של בלעם וכן פירש הרמב"ן וסיפר זאת הכתוב כדי להבין מאמר בלעם מן ארם ינחני בלק וגו׳ ויבארנו שהתנענע שלא היה עוד עסקו באגרות המלכים לקלל וזה היה פרנסתו עד כה · אבל עתה כבר ישב בארצו ובאחוזתו ולא נצרך לכך רק משאה לישראל מדקדק לאותו דבר · ועוד יש בזה כונה כמו שיבואר להלן שהיה עיקר הקפידה שלא ישא עינו הרעה על ישראל בדרך הילוכו מארצו למואב דרך ארץ סיחון מושבות ישראל כי כן סגולת ברכה וקללה ומש"ה נדוי בפניו חמור משלא בפניו ועי׳ מש"כ בפרשה נח · ומכש"כ בלעם שעיקר סגולתו היה עין רעה מש"ה הודיע הכתוב כי היה אז בלעם בארצו היא ארם צפון א"י ומואב בדרומה של א"י סמוך לאדום: הנה עם·לא אמר העם אלא כעם בלי שם רק כדרך עבדים המתפרצים ממלכם לבשת אחוזות ולהתיישב בארץ לא להם: הנה כסה את עין הארץ · ברבוי מופלג עד שמכסה את הארץ · וכמו דכתיב בארבה ויכס את עין כל הארץ · ושם מבואר משמעות עין הארץ משגיחים עליה · רק

כִּסָּה אֶת־עֵין הָאָרֶץ וְהוּא יֹשֵׁב מִמֻּלִי: ו וְעַתָּה
לְכָה־נָּא אָרָה־לִּי אֶת־הָעָם הַזֶּה כִּי־עָצוּם הוּא
מִמֶּנִּי אוּלַי אוּכַל נַכֶּה־בּוֹ וַאֲגָרְשֶׁנּוּ מִן־הָאָרֶץ כִּי
יָדַעְתִּי אֵת אֲשֶׁר־תְּבָרֵךְ מְבֹרָךְ וַאֲשֶׁר תָּאֹר
יוּאָר: ז וַיֵּלְכוּ זִקְנֵי מוֹאָב וְזִקְנֵי מִדְיָן וּקְסָמִים בְּיָדָם
וַיָּבֹאוּ אֶל־בִּלְעָם וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו דִּבְרֵי בָלָק:
ח וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם לִינוּ פֹה הַלַּיְלָה וַהֲשִׁבֹתִי
אֶתְכֶם דָּבָר כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר יְהוָה אֵלָי וַיֵּשְׁבוּ שָׂרֵי־
מוֹאָב עִם־בִּלְעָם: ט וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם
וַיֹּאמֶר מִי הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה עִמָּךְ: י וַיֹּאמֶר בִּלְעָם
אֶל־הָאֱלֹהִים בָּלָק בֶּן־צִפֹּר מֶלֶךְ מוֹאָב שָׁלַח
אֵלָי: יא הִנֵּה הָעָם הַיֹּצֵא מִמִּצְרַיִם וַיְכַס אֶת־עֵין
הָאָרֶץ עַתָּה לְכָה קָבָה־לִּי אֹתוֹ אוּלַי אוּכַל
לְהִלָּחֶם בּוֹ וְגֵרַשְׁתִּיו: יב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם
לֹא תֵלֵךְ עִמָּהֶם לֹא תָאֹר אֶת־הָעָם כִּי בָרוּךְ
הוּא: שני חמישי כשהן מחוברין יג וַיָּקָם בִּלְעָם בַּבֹּקֶר

ת"א והוא ישב ממלי. חולין יט: לינו פה הלילה. סנהדרין קה: וישבו שרי מואב. שם: לא תלך עמהם. סנהדרין שם מכות י:

רש"י

שהיו שומרים אותנו עמדו עליהם והרגום: והוא ישב ממלי. חסר כתיב קרובים הם להכריתני כמו כי אמילם (תהלים קי"ח): (ו) נכה בו. אני ועמי נכה בהם. ד"א בלשון משנה מיעוט הוא מנכה לו מן הדמים לחסר מהם מעט (במדבר רבה): כי ידעתי וגו'. על ידי מלחמת סיחון שעזרתו להכות את מואב: (ז) וקסמים בידם. כל מיני קסמים שלא יאמר אין כלי תשמישי עמי. ד"א קסם זה נטלו בידם זקני מדין אמרו אם יבא עמנו בפעם הזאת יש בו ממש ואם ידחנו אין בו תועלת לפיכך כשאמר להם לינו פה הלילה אמרו אין בו תקוה הניחוהו והלכו להם שנאמר וישבו שרי מואב עם בלעם אבל זקני מדין הלכו להם (שם): (ח) לינו פה הלילה. אין רוח הקדש שורה עליו אלא בלילה וכן לכל נביאי אומות העולם וכן לבן בחלום הלילה שנאמר ויבא ה' אל לבן הארמי בחלום הלילה (בראשית ל"א) כאדם ההולך אל פלגשו בסתרה: כאשר ידבר ה' אלי. אם ימליכני ללכת עם בני אדם כמותכם אלך עמכם שמא אין

העמק דבר

משמעו כאן שא"א להשגיח לטוב המדינה בשביל שישיבתם מקלקל הרבה: (ו) לכה נא ארה לי · לא אמר שיאור במקומו כי ידע שעיקר היכולת וכחו הוא בעיט הרע ע"כ מוכרח לילך לראות ולהביט:

כי ידעתי את אשר תברך מברך · באשר מנהגו היה גם לברך ולקבל שכרו משלם אבל באמת לא היה בכחו לברך אלא ידע ע"י כישוף וחכמת איצטגנינות מי שמזלו יפה וברכו ומקבל שכרו אבל

והוא שרי מלקבלי: י וכען איתא כען לוט לי ית עמא הדין ארי תקיף הוא מני מאים איכול לאגחא ביה קרבא ואתרכיניה מן ארעא ארי ידענא ית די תברך מברך ודי תלוט ליט: ז ואזלו סבי מואב וסבי מדין וקסמיא בידיהון ואתו לות בלעם ומלילו עמיה פתגמי בלק: ח ואמר להון ביתו הכא בליליא ואתיב יתכון פתגמא כמא די ימליל יי עמי ואוריכו רברבי מואב עם בלעם: ט ואתא מימר מן קדם יי לות בלעם ואמר מן גבריא האלין דעמך: י ואמר בלעם קדם יי בלק בר צפור מלכא דמואב שלח לותי: יא הא עמא דנפק ממצרים וחפא ית עין שמשא דארעא כען איתא לוט לי יתיה מאים איכול לאגחא ביה קרב ואתרכיניה: יב ואמר יי לבלעם לא תיזיל עמהון לא תלוט ית עמא ארי בריך הוא: יג וקם בלעם בצפרא ואמר לרברבי בלק איזילו

רש"י

כבודי לתתי להלוך אלא עם שרים גדולים מכם: וישבו. לשון עכבה: (ט) מי האנשים האלה עמך. להטעותו בא (ר"ל ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם כוונת הש"י שאמר מי האנשים היתה לטובה ליכנס עמו בדברים כמ"ש רש"י בפרשת בראשית בתיבת איכה. אך בא לבלעם לטעות כי הוא טעה) אמר פעמים שאין הכל גלוי לפניו אין דעתו שוה עליו אף אני אראה עת שאוכל לקלל ולא יבין: (י) בלק בן צפור וגו'. אף על פי שאיני חשוב בעיניך חשוב אני בעיני המלכים: (יא) קבה לי. זו קשה מארה לי שהוא נוקב ומפרש (במדבר רבה): וגרשתיו. מן העולם ובלק לא אמר אלא ואגרשנו מן הארץ איני מבקש אלא להסיעם מעלי ובלעם היה שונאם יותר מבלק (שם): (יב) לא תלך עמהם. אמר לו א"כ אקללם במקומי אמר לו לא תאור את העם אמר לו א"כ אברכם אמר לו אינם צריכים לברכתך

העמק דבר

בלק ידע היטב זה הענין ואמר כי יודע הוא את אשר הברך הרי הוא מבורך מכבר. אך ואשר תאר יואר. עינו הרעה פועלת באמת להחיל קללה אפי' על מי שאינו מקולל מקודם ע"כ הוא מבקש שיקלל את העם ולא שיברך את מואב שיהיו ניצולים מרעת ישראל: (ז) וקסמים בידם. מיני כישופים להתבונן אם יצליח נשלחתם והמה באו ובאנו וידעו הסוף וחזרו לאחור אבל שרי מואב ישבו עם בלעם שהם לא ידעו מדברים כאלה וגם הלא חזק עליהם דבר מלכם: (ח) כאשר ידבר ה' אלי. בכל הפרשה בלעם אומר ידבר ה' ובמעשה כתיב שם אלהים. דנבואה בשם ה' גבוה במעלה מנבואה בשם אלהים כמש"כ בס' בראשית י"ז א' ולעיל י"ב ו'. ובלעם בגסות רוחו אמר שידבר עמו ה' ולא כן היה רק במחזה שניה עלה ודבר בו ה' כמו שיבואר להלן כ"ג פ"ז: (יא) הנה העם. לא כיחד בלעם לפני ה' שיודע חשיבות אותו עם מעולם כי מצוין היה גם במצרים ע"כ אמר העם: לכה קבה לי. רש"י בשם המדרש הביא דקבה קשה מארה שהוא נוקב ומפרש ולכאורה אינו מובן דא"כ האיך בפעם השנית שראה בלק שלא טוב לקלל ישראל חזר ואמר גם הוא לכה קבה לי. וגם א"כ האיך אמר בלעם בראשית דבריו מן ארם וגו' לכה ארה לי יעקב וגו' מה אקוב וגו' והלא לא ביקש אלא לאור ולא לקוב. ואם אוא יכול לעשות גדולה לקוב מכ"ש יעשה המעט ולאור כמו שביקש. אלא הענין דבאמת כתיב במשלי כ"ו כצפור לנוד כדרור לעוף כן קללת חנם לא תבא וא"כ א"א שתחול הקללה אם לא שיש איזה עון. וכמו דכתיב בס' שופטים וישב אלהים את רעת אבימלך וגו' ותבא עליהם קללת יותם הרי דהקללה בלא הרעה לא היתה פועלת ובלעם ידע היטב כ"ז משא"כ בלק. ע"כ ביקש בלק סתם ארה לי. בלי הביט ולפרש החטא והחוטאים. אבל בלעם ידע דזה א"א בע"כ צריך גם זה לראות בעין רואה כח הטומאה המרחף על החוטאים ולפרש בשעת הקללה וע"ע להלן י"ז בדבר בלק שנית. ואולם אחר שיפרש הוא גרוע מארה בלי פירוש הע"ג שהיא אלה על ראש החופא אם כוונה המארה בלי דעת המקלל. וע"ע להלן במאמר בלעם. [וכ"ה בברכה כמש"כ בס' בראשית פ' מקרא י']: (יא) להלחם בו. באשר ידע כי אין רצון ה' להכות את ישראל. מש"ה אמר להלחם בו שבזה יגרשהו ממנו בלי הכאה: (יב) לא תלך עמהם. שהמה הולכים בדרך המלך ויגיע שמה ראות עינו של בלעם. וזה עיקר דיוק לשון הקב"ה שאמר עמהם. אבל לא מנע ממנו הליכה לבלק לגמרי ועוד יבואר: לא תאור. בלי עין רעה: כי ברוך הוא. ומקלליו יכרתו: (יג) ויקם בלעם בבקר. מצא בגסות רוחו מקום להגיד התפארות כי הקב"ה חס לכבודו עד שאמר בלשון כי מאן ה' לתתי. לשון לתתי. משמעו טובת מקבלי מתנה. שבזה שיהלך עמהם יהא נחשב להם לכבוד והקדוש ברוך הוא אינו חפץ לתתו

להאנשים

ויאמר אל־שרי בלק לכו אל־ארצכם כי מאן
יהוה לתתי להלך עמכם׃ יד ויקומו שרי מואב
ויבאו אל־בלק ויאמרו מאן בלעם הלך עמנו׃
טו ויסף עוד בלק שלח שרים רבים ונכבדים
מאלה׃ טז ויבאו אל־בלעם ויאמרו לו כה אמר
בלק בן־צפור אל־נא תמנע מהלך אלי׃ יז כי־
כבד אכבדך מאד וכל אשר־תאמר אלי
אעשה ולכה־נא קבה־לי את העם הזה׃ יח ויען
בלעם ויאמר אל־עבדי בלק אם־יתן־לי בלק
מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבר את־פי
יהוה אלהי לעשות קטנה או גדולה׃ יט ועתה
שבו נא בזה גם־אתם הלילה ואדעה מה־יסף
יהוה דבר עמי׃ כ ויבא אלהים ׀ אל־בלעם
לילה ויאמר לו אם־לקרא לך באו האנשים קום
לך אתם ואך את־הדבר אשר־אדבר אליך
אתו תעשה׃ שלישי כא ויקם בלעם בבקר ויחבש
את־אתנו וילך עם־שרי מואב׃ כב ויחר־אף
אלהים כי־הולך הוא ויתיצב מלאך יהוה בדרך
לשטן לו והוא רכב על־אתנו ושני נעריו עמו׃

קמץ בז"ק

ת"א מאן בלעם. קדושין ד: קום לך אתם. סנהדרין קה מכות י: ויקם בלעם בבקר ויחבש. סנהדרין שם:

רש"י

כי בריך הוא משל אומרים לצרעה (ס"א לדבורה) לא מדובשיך ולא מעוקציך (שם): (יג) **להלוך עמכם.** אלא עם שרים גדולים מכם למדנו שרוחו גבוהה ולא רצה לגלות שהוא ברשותו של מקום אלא בלשון גסות לפיכך ויוסף עוד בלק: (יז) **כי כבד אכבדך.** יותר ממה שהיית נוטל לשעבר (ר"ל במלחמת סיחון) אני נותן לך (במדבר רבה): (יח) **מלא ביתו כסף וזהב.** למדנו שנפשו רחבה ומחמד ממון אחרים אמר ראוי לו ליתן לי כל כסף וזהב שלו שהרי צריך לשכור חיילות רבות ספק נוצח ספק אינו נוצח אני ודאי נוצח: **לא אוכל לעבור.** על כרחו גלה שהוא ברשות אחרים ונתנבא כאן שאינו יכול לבטל הברכות שנתברכו האבות מפי השכינה: (יט) **גם אתם.** פיו הכשילו גם אתם סופכם לילך בפחי נפש כראשונים: **מה יוסף.** לא ישנה דבריו

מברכה

לארעכון ארי לית רעוא קדם יי למשבקי למיזל עמכון: יד וקמו רברבי מואב ואתו לות בלק ואמרו סריב בלעם למיתי עמנא: טו ואוסיף עוד בלק למשלח רברבין סגיאין ויקירין מאלין: טז ואתו לות בלעם ואמרו ליה כדנן אמר בלק בר צפור לא כען תתמנע מלמיתי לותי: יז ארי יקרא איקרינך לחדא וכל די תימר לי אעבד ואיתא כען לוט לי ית עמא הדין: יח ואתיב בלעם ואמר לעבדי בלק אם יתן לי בלק מלי ביתיה כסף ודהב לית לי רשו למעבר על גזירת מימרא דיי אלהי למעבד זעירתא או רבתא: יט וכען אוריכו כען הכא אף אתון בליליא ואדע מה יוסף יי למללא עמי: כ ואתא מימר מן קדם יי לות בלעם בליליא ואמר ליה אם למקרי לך אתו גבריא קום איזיל עמהון וברם ית פתגמא די אמליל עמך יתיה תעביד: כא וקם בלעם בצפרא וזריז ית אתניה ואזל עם רברבי מואב: כב ותקיף רוגזא דיי ארי אזיל הוא ואתעתד מלאכא דיי באורחא לשטן ליה והוא רכיב על אתניה ותרין עולימוהי

רש"י

מברכה לקללה הלואי שלא יוסיף לברך כאן נתנבא שעתיד להוסיף להם ברכות על ידו: (כ) אם לקרא לך. אם הקריאה שלך ושסבור אתה ליטול עליה שכר קום לך אתם: ואך. על כרחך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה ואעפ"כ וילך בלעם אמר שמא אפתנו ויתרצה: (כא) ויחבוש את אתונו. מכאן שהשנאה מקלקלת את השורה שחבש הוא בעצמו. אמר הקב"ה רשע כבר קדמך אברהם אביהם שנאמר וישכם אברהם בבוקר ויחבוש את חמורו (בראשית כ"ב): עם שרי מואב. לבו כלבם שוה (במדבר רבה): (כב) כי הולך הוא. ראה שהדבר רע בעיני המקום ונתאוה לילך: לשטן לו. מלאך של רחמים היה והיה רוצה למנעו מלחטוא שלא יחטא ויאבד (שם): ושני נעריו עמו. מכאן לאדם חשוב היוצא לדרך יוליך עמו שני אנשים

העמק דבר

נכשאים כאלה. וע"כ השכים בבוקר ומזהירם לשוב לארצם. באשר ממילא מובן כי אין זה כבודו אם ישבו עמו. מש"ה אמר לכו אל ארצכם. שהוא מיותר לפי הענין. אלא כמלוה שילכו ממנו כי המה נגד כבודו. והנה כיחש הרשע להם כונת לשון הקב"ה. אם בזדון אם בלי שום לב: (יד) מאן בלעם הלך עמנו. ודאי אמרו לשון בלעם שאמר בשם ה' לא תלך עמהם אלא זהו עונשו של מתפאר בשקר. שגם האמת לא ניתן להאמין ע"כ לא האמינו בעיקר הדבר כי מאת ה' הוא שלא ילך. אלא מאן בלעם הלך עמנו. אבל בלק השיב על לשון שאמרו כי מאן ה': (טז) אל נא תמנע מהלך אלי. הוסיף בלק לאמר בלשונו אלי. מה שלא הי' זה הלשון בראשונה כי באמת בשליחות הראשון הי' עיקר הכונה להלוך למקום ישראל ולתת בהם עין ולקללם. אלא שממילא הי' בא אח"כ לבלק לקבל שכרו. אבל בלק הבין היטב כונה בלשון הקב"ה שאמר בלעם בשמו. שהכונה שלא ילך בדרך אתם: ע"כ אמר עתה אל נא תמנע מהלך אלי. באיזה דרך שיהא. וכסבור שבבואו אליו יפתהו לשום בהם עין מראשי הררים כאשר כן הי' וגם יכול לו כמו שיבואר. ולהפיק רצון גסות רוחו אמר לו כי כבד וגו'. וגם שלח שרים רבים ונכבדים מהראשונים: ולכה נא קבה לי. עתה אמר גם בלק קבה לי. באשר לא יהא רואה את ישראל בעיניו. בע"כ צריך הוא לפרש את המקולל. משא"כ מתחלה כשרצה בלק שיעבור בלעם דרך ישראל רצה שיקלל העם שהוא רואה: (יח) לעשות קטנה או גדולה. כמו שבעיקר ההילוך שהיא גדולה לא יכולתי בלעדי רשותו. כך לעשות הי' לדבריו ולהתיר לעצמו ללכת עתה עפ"י הדיוק מה שאמר עמהם. אין לי יכולתי ובכלל קטנה או גדולה נכלל עוד ענין שיבואר לפנינו כ"ד י"ג: (כ) אם לקרא לך. אם אין עיקר ההליכה הוא שיהא עמהם בדרך מושבות ישראל. אלא הקריאה שתבא להם: קום לך אתם. ולא אמר ה' קום לך עמהם. היינו משום דלשון אתם משמעו שלא בהשתוות והתרועעות כמש"כ לעיל י"א י"ז והדבר מובן שיהי' נזהר מלכת בדרך ישיבת ישראל. כי אם מן הצד. והרשע לא עבר ע"ז בפועל ממש. כאשר יבואר לפנינו. אבל מכ"מ במחשבתו הלך בדעתם ומש"ה כתיב (כא) וילך עם שרי מואב. ולא כתיב את שרי מואב. וכן משמעות ושני נעריו עמו. בדעה אחת ולא כמו דכתיב גבי א"א בעת עקידה ושני נעריו אתו וע' מש"כ שם. והנה הליכה עם שרי מואב הי' בתחלת יציאה מן הבית. ואח"כ נפרד מהם כמו שיבואר: (כב) ושני נעריו עמו.

כג וַתֵּרֶא הָאָתוֹן אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה נִצָּב בַּדֶּרֶךְ
וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ וַתֵּט הָאָתוֹן מִן־הַדֶּרֶךְ וַתֵּלֶךְ
בַּשָּׂדֶה וַיַּךְ בִּלְעָם אֶת־הָאָתוֹן לְהַטֹּתָהּ הַדָּרֶךְ:
כד וַיַּעֲמֹד מַלְאַךְ יְהוָה בְּמִשְׁעוֹל הַכְּרָמִים גָּדֵר
מִזֶּה וְגָדֵר מִזֶּה: כה וַתֵּרֶא הָאָתוֹן אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה
וַתִּלָּחֵץ אֶל־הַקִּיר וַתִּלְחַץ אֶת־רֶגֶל בִּלְעָם אֶל־
הַקִּיר וַיֹּסֶף לְהַכֹּתָהּ: כו וַיּוֹסֶף מַלְאַךְ־יְהוָה עֲבוֹר
וַיַּעֲמֹד בְּמָקוֹם צָר אֲשֶׁר אֵין־דֶּרֶךְ לִנְטוֹת יָמִין
וּשְׂמֹאול: כז וַתֵּרֶא הָאָתוֹן אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה
וַתִּרְבַּץ תַּחַת בִּלְעָם וַיִּחַר־אַף בִּלְעָם וַיַּךְ אֶת־
הָאָתוֹן בַּמַּקֵּל: כח וַיִּפְתַּח יְהוָה אֶת־פִּי הָאָתוֹן
וַתֹּאמֶר לְבִלְעָם מֶה־עָשִׂיתִי לְךָ כִּי הִכִּיתַנִי זֶה
שָׁלֹשׁ רְגָלִים: כט וַיֹּאמֶר בִּלְעָם לָאָתוֹן כִּי
הִתְעַלַּלְתְּ בִּי לוּ יֶשׁ־חֶרֶב בְּיָדִי כִּי עַתָּה הֲרַגְתִּיךְ:
ל וַתֹּאמֶר הָאָתוֹן אֶל־בִּלְעָם הֲלוֹא אָנֹכִי אֲתֹנְךָ
אֲשֶׁר־רָכַבְתָּ עָלַי מֵעוֹדְךָ עַד־הַיּוֹם הַזֶּה הַהַסְכֵּן
הִסְכַּנְתִּי לַעֲשׂוֹת לְךָ כֹּה וַיֹּאמֶר לֹא: לא וַיְגַל יְהוָה

ת"א הלוא אנכי אתנך · סנהדרין קה ע"ב ד עקידה שער כח : ההסכן הסכנתי · סנהדרין כה ע"ב שם :

ר ש " י

לשמאלו והוזרים ומשמשים זה את זה: (כג) ותרא האתון. והוא לא ראה שנתן הקב"ה רשות לבהמה לראות יותר מן האדם שמתוך שיש בו דעת תטרף דעתו כשיראה מזיקין: וחרבו שלופה בידו. אמר רשע זה הניח כלי אומנותו שכלי זיין של אומות העולם בחרב והוא בא עליהם בפיו שהוא אומנות שלהם אף אני אתפוש את שלו ואבא עליו באומנותו וכן היה סופו ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב (במדבר ל"א): (כד) במשעול. כתרגומו בשביל וכן אם ישפוק עפר שומרון לשעלים (מלכים א' כ') עפר הנדבק בכפות הרגלים בהלוכן וכן מי מדד בשעלו מים (ישעיה מ') ברגליו ובהלוכו: גדר מזה וגדר מזה. סתם גדר של אבנים הוא: (כה) ותלחץ. היא עצמה: ותלחץ. את אחרים את רגל בלעם: (כו) ויוסף מלאך ה' עבור. לעבור עוד לפניו להלוך להיות לפניו במקום אחר כמו והוא עבר לפניהם (בראשית ל"ג). ומדרש אגדה יש בתנחומא מה ראה לעמוד בשלשה מקומות סימני אבות ראהו: (כח) זה שלש רגלים. רמז לו אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלש רגלים בשנה: (כט) התעללת. כתרגומו לשון גנאי ובזיון. לו יש חרב בידי. גנות גדולה היה לו דבר זה בעיני השרים זה הולך להרוג אומה שלימה בפיו ולאתון זו צריך לכלי זיין: (ל) ההסכן הסכנתי. כתרגומו כמו הלא יסכן גבר (איוב כ"ב) ורבותינו דרשו
מקרא

עמיה: כג וחזת אתנא ית מלאכא דיי מעתד באורחא וחרביה שליפא בידיה וסטת אתנא מן אורחא ואזלת בחקלא ומחא בלעם ית אתנא לאסטיותה לאורחא: כד וקם מלאכא דיי בשביל כרמיא אתרא דגדירא מכא וגדירא מכא: כה וחזת אתנא ית מלאכא דיי ואידחיקת לכותלא ודחיקת ית רגלא דבלעם לכותלא ואוסיף למימחה: כו ואוסיף מלאכא דיי למעבר וקם באתר עק דלית אורח למסטי לימינא ולשמאלא: כז וחזת אתנא ית מלאכא דיי ורבעת תחות בלעם ותקיף רוגזא דבלעם ומחא ית אתנא בחוטרא: כח ופתח יי ית פומא דאתנא ואמרת לבלעם מה עבדית לך ארי מחיתני דנן תלת זמנין: כט ואמר בלעם לאתנא ארי חיכת בי אילופון אית חרבא בידי ארי כען קטלתיך: ל ואמרת אתנא לבלעם הלא אנא אתנך די רכבת עלי מדאיתך עד יומא הדין המילף אליפנא למעבד לך כדין ואמר לא: לא וגלא יי ית עיני בלעם וחזא ית מלאכא דיי מעתד באורחא וחרביה שליפא בידיה

העמק דבר

כבר למדו מזה חז"ל להתנהג בד"א שלא לילך בלי לויית שני משרתים · וכדאי' בר"ר · אבל לכאורה הוא פלא הרי הלך עם השרים . ותו מדוע לא כתיב בתחלה הענין וילך עם שרי מואב ושני נעריו עמו · אבל מזה למדו דמתחלה מוכנים היו להפרד בבואם למושבות ישראל . והשרים הלכו בדרך המלך . ובלעם נפרד מהם והלך בארחות עקלקלות · והכל כדי שלא לראות מושבות ישראל · ומש"ה הכין מתחלה שני נערים . וע"ע בסמוך בפסוק ל"ה . ובזה מיושב מה שלא נפלאו שרי מואב בראותם זה הפלא מן האתון וכל הענין · אלא כדברינו שלא ידעו מכ"ז כלל . ועדיין יש להתבונן למאי הודיע הכתוב שהלכו שני נעריו עמו · אם בשביל ללמדנו דעת ד"א הלא טוב לנו ללמוד מאברהם אבינו שהלך עם שני נעריו וכמבואר בבראשית רבה בפ' עקידה . אלא כדי להבין עוד מדוע לא חשו הנערים להכניע את האתון על הדרך · ומזה נלמוד דגם המה אע"ג שלא ראו את המלאך מכ"מ נפל עליהם פחד כמו שהי' בחנני' מישאל ועזרי' בעת שראה דניאל את המלאך והמה אע"ג דלא חזו מזלייהו חזו ויברחו בהחבא. כך הי' נערי בלעם מבוהלים ונדהמים מרוב פחד . ורק בלעם דאחמת רב גוברי' שהרי הזדקק לדבר עם המלאך אח"כ וגם נדבר עם ה' . ע"כ לא נבעת מזלי' ולא הרגיש מאומה · אמנם הי' לבלעם להבין מפחד הנערים שלא דבר ריק הוא · וכן ממעשה האתון שלא הסכינה בכך · וזה הי' באמת תוכחת האתון · אבל בלעם הקשה לבו שלא יחת מפני כל . וכסבור שיש שר לישראל עומד לנגדו · אבל הוא אין לו לירא ממנו · עד שראה מלאך ה' . והבין כי הוא המלאך משרים הראשונים . ואין בכחו להלוך נגד רצונו . ע"כ התרפס לפניו . וענין החרון אף וגם דיוק לשון כי הולך הוא · יבואר לפנינו פסוק ל"ב : (כג) ותרא האתון . ולא כתיב ויגל ה' את עיני האתון · ומה שפרש"י שנתן הקב"ה רשות לבהמה לראות כו' כשיראה מזיקין עכ"ל . אינו ענין למלאכים שכלים הגדלים בקדושה · ותו למאי התראה לה עם חרבו שלופה בידו · הן מה שהתראה לבלעם כך . הוא ניתן ללמדו בינה כמבואר בפרש"י בשם המדרש . אבל להאתון הי' די להפחידה במראה איומה אלא נראה שלא התראה לה במראה מלאך ה' כי אם במראה אדם וחרבו שלופה בידו · ונפחדה כטבע הבהמה לפני האדם · וגם מפני החרב · אמנם גם זה הי' שלא בטבע לראות שהרי לא ראה בלעם וכקושית הרמב"ן ז"ל · אלא הי' ראי' נפלאה שיהא מלאך נראה בדמות איש . ומכ"מ ניחא הא דלא כתיב ויגל ה' את עיני האתון היינו כדי שלא יהי' מוכח שהאתון הבינה שהוא מלאך ה' · מש"ה לא כתיב כלל · דאע"ג שראתה מכ"מ לא ידעה מאומה ולא נגלו עיניה . ואולי לזה כוון רש"י דלפרקים בהמה רואה מזיקין היינו שדים. ונדמה לה באותו פנים · ובלעם לא ראה גם זה : (כג) להטתה הדרך . מדלא כתיב במקל כמו להלן בשלישית . מובן שהכה אותה בידו · ופירש הכתוב שלא הכה אותה כדי שתרגיש כאב · אלא הכתה בידו להטות הדרך · וכן הי' שבהכאה זו הטה אותה לצד הדרך : (כד) ויעמוד וגו' : המלאך עבר מפניה · וגם היא הלכה בדרך . אבל באשר לא היה דרך המלך · כלתה אחר כך והגיע הילוכו במשעול הכרמים · ושם עמד המלאך שנית : (כה) ותלחץ אל הקיר . הטתה עצמה מאמצע המשעול אל הצד סמוך לקיר : ויוסף להכותה · היה מכה בידו בחוזק כדי שהרגיש ותעמוד ברגל ישרה : (כט) כי התעללת בי · מלשון התלוצצות: נעשית לץ בי · וכן הפי' בס' שמות את אשר התעללתי

אֶת־עֵינֵי בִלְעָם וַיַּרְא אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה נִצָּב בַּדֶּרֶךְ וְחַרְבּוֹ שְׁלֻפָה בְּיָדוֹ וַיִּקֹּד וַיִּשְׁתַּחוּ לְאַפָּיו׃ לב וַיֹּאמֶר אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָה עַל־מָה הִכִּיתָ אֶת־אֲתֹנְךָ זֶה שָׁלוֹשׁ רְגָלִים הִנֵּה אָנֹכִי יָצָאתִי לְשָׂטָן כִּי־יָרַט הַדֶּרֶךְ לְנֶגְדִּי׃ לג וַתִּרְאַנִי הָאָתוֹן וַתֵּט לְפָנַי זֶה שָׁלֹשׁ רְגָלִים אוּלַי נָטְתָה מִפָּנַי כִּי עַתָּה גַּם־אֹתְכָה הָרַגְתִּי וְאוֹתָהּ הֶחֱיֵיתִי׃ לד וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־מַלְאַךְ יְהוָה חָטָאתִי כִּי לֹא יָדַעְתִּי כִּי אַתָּה נִצָּב לִקְרָאתִי בַּדָּרֶךְ וְעַתָּה אִם־רַע בְּעֵינֶיךָ אָשׁוּבָה לִּי׃ לה וַיֹּאמֶר מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־בִּלְעָם לֵךְ עִם־הָאֲנָשִׁים וְאֶפֶס אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר־אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ אֹתוֹ תְדַבֵּר וַיֵּלֶךְ בִּלְעָם עִם־שָׂרֵי בָלָק׃ לו וַיִּשְׁמַע בָּלָק כִּי בָא בִלְעָם וַיֵּצֵא לִקְרָאתוֹ אֶל־עִיר מוֹאָב אֲשֶׁר עַל־גְּבוּל אַרְנֹן אֲשֶׁר בִּקְצֵה הַגְּבוּל׃ לז וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם הֲלֹא שָׁלֹחַ שָׁלַחְתִּי אֵלֶיךָ לִקְרֹא־לָךְ לָמָּה לֹא־הָלַכְתָּ אֵלָי

ת"א וחרבו שלפה · כוסה יא: כי ירט הדרך · שבת ק"ה מנחות סו:

רש"י

מקרא זה בגמרא אמרו ליה מאי טעמא לא רכבת אסוסיא אמר להון ברטיבא שדאי ליה כו' כדאיתא במסכת ע"א דף ד': (לב) כי ירט הדרך לנגדי · רבותינו חכמי המשנה דרשוהו נוטריקון יראה ראתה נטתה (שבת ק"ד) בשביל שהדרך לנגדי כלומר לקנאתי ולהקניטני. ולפי משמעו כי חרד הדרך לנגדי לשון רטט כי ראיתי בעל הדרך שחרד ומהר הדרך שהוא לכעסי ולהמרותי ומקרא קצר הוא כמו ותכל דוד (שמואל ב ג) ליצאת אחריגא ירט לשון רצון וכן על ידי רשעים ירטני (איוב ט"ז) מפיים ומנחם אותי על ידי רשעים שאינן אלא מקניטים: (לג) אולי נטתה. כמו לולא. פעמים שאולי משמש בלשון לולא: גם אתכה הרגתי. הרי זה מקרא מסורס והוא כמו גם הרגתי אותך כלומר לא העכבה בלבד קראתך על ידי כי גם הריגה:

העמק דבר

במצרים: (לא) וירא את מלאך ה' וגו' · הוא ראה את המלאך והבין מי הוא בגדולתו ושאין בכחו לעמוד לפניו: ויקוד וישתחו לאפיו · כחק הנביא להשתחוות למלאך וכן עשה יהושע: (לב) כי ירט הדרך לנגדי. שורש ירט הוא מלשון ריצה בלי דעת

הרן ומזה השורש נקרא מקום מרוצת המים רהטים · והגה כ"ז שאדם רחוק מן החטא. אין החטא מרקד כל כך וכדכתיב לפתח חטאת רובץ. אבל אחר שמתקרבים בדעת קשה מאד להתגבר על יצה"ר · ונמהר לגמור העבירה כמעט בלי דעת כלולה· וכלשון הכתוב

וברע וסגיד לאפוהי : לב ואמר ליה מלאכא דיי על מא מחיתא ית אתנך דנן תלת זמנין הא אנא נפקית למסטן ארי גלי קדמי דאת רעי למיזל באורחא לקבלי : לג וחזתני אתנא וסטת מן קדמי דנן תלת זמנין אילופון לא סטת מן קדמי ארי כען אף יתך קטלית ויתה קיימית : לד ואמר בלעם למלאכא דיי חבית ארי לא ידעית ארי את מעתד לקדמותי באורחא וכען אם ביש בעינך איתוב לי : לה ואמר מלאכא דיי לבלעם איזיל עם גבריא ולחוד ית פתגמא דאמליל עמך יתיה תמליל ואזל בלעם עם רברבי בלק : לו ושמע בלק ארי אתא בלעם ונפק לקדמותיה לקרתא דמואב דעל תחום ארנון דבסטר תחומא : לז ואמר בלק לבלעם

רש"י

ואותה החייתי ועתה מפני שדברה והוכיחתך ולא יכולת לעמוד בתוכחתה כמו שכתוב **ויאמר לא** · הרגתיה· שלא יאמרו זו היא שסלקה את בלעם בתוכחתה ולא יכול להשיב שחס המקום על כבוד הבריות וכן והרגת את האשה ואת הבהמה תהרוגו (במ"ר) : **(לד) כי לא ידעתי** . גם זה גנותו ועל כרחו הודה שהוא היה משבח שיודע דעת עליון ופיו העיד לא ידעתי : **אם רע בעיניך אשובה לי** . להתרים נגד המקום היא תשובה זו אמר לו הוא בעצמו צוני ללכת והתה מלאך מבטל את דבריו למוד הוא בכך שאומר דבר ומלאך מחזירו אמר לאברהם קח נא את בנך וגו' (בראשית כ"ב) ועל ידי מלאך בטל את דברו אף אני אם רע בעיניך צריך אני לשוב : **(לה) לך עם האנשים** · בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו (במ"ר): **לך עם האנשים** · כי חלקך עמהם וסופך ליאבד מן העולם : **ואפס** · על כרחך את הדבר אשר אדבר וגו' : **עם שרי בלק** . שמח לקללם כמותם : **(לו) וישמע בלק** · שלח שלוחים לבשרו : **אל עיר מואב**:

העמק דבר

הכתוב במשלי ז' כמהר צפור אל פח · והנה יצרו של בלעם היה חזק להביט על אחרים בעין רעה ולהזיק · מכש"כ בקווהו לשכר הרבה ע"ז · והקב"ה הזהירו על כך אבל עלול היה שבבואו לבלק יעבור על דבר ה' . וכן היה באמת כדכתיב וירא משם קצה העם · ויבואר עוד שם ולולי חסדי ה' שסיגה הליכות עולם ולא רגז אז היה מזיק הרבה וזה היה עיקר חטאו בענין הלז . ומש"ה חרה אף של הקב"ה שידע שלא יתחזק לפי טבעו . והיינו דכתיב כי הולך הוא · בטבע רעה שלו וזהו כי ירט הדרך . דרכך מתקרב ונמהר להיות לנגדי : **(לג) ותט לפני** . מפני כבוד איש כדרך בהמה לפני אדם : **אולי נטתה מפני** . מפני פחדי שהיה פחד מיתה · כמסתפק בדבר. דבאמת אין מלאכים יודעים מחשבות זולת הקב"ה לבדו (א) . מש"ה אמר המלאך כמסתפק שהיא נטתה לפני כבודי ואולי מפני פחד מיתה : **כי עתה וגו'** . ביאר שבאמת הייתי נכחה בזעף עד שהבינה כי בלתי להרוג אותך מכש"כ אותה · אלא

ואותה החייתי · הא שלא מתה באמת מפני הפחד הוא משום שהחייתי אותה · כ"ז היה ללמד לבלעם שאין הקב"ה מונע מן החטא אלא מגלה למוסר אזנו ומביא אותו לתמיתי' ואם הוא מכ"מ מתעקש ומקשה לבו · אין אחריותו על הקב"ה : **(לד) כי לא ידעתי.** עיקר החטא הוא שלא ידעתי שהיה לו להתבונן מדבר האתון כי אתה השטן העומד : **ועתה** · כי הנני יודע : **אם רע בעיניך** · ולא הניחני לילך : **אשובה לי** · לא אתאבק עמך : **(לה) לך עם האנשים** · מאדי לא יבצר · והבחירה חפשי לפניך אפי' לילך עמהם ממש . אך תדע אשר **את הדבר וגו'** בזה לא תהי לך בחירה ובע"כ תדבר כרצוני : **וילך בלעם וגו'** · כשעבר על מחנה ישראל · שוב נזדווגו יחד כמש"כ לעיל כ"א ומש"ה כתיב עוד הפעם שהולך עמהם : **(לו) ויצא לקראתו וגו'** · מעיר המלוכה אל קצה הגבול : **(לז) הלא וגו' לקרא לך** · מתחלה כששלחתי שרים היה לך להבין שלא היה כוונתי דוקא שתלך למחנה ישראל ולראותם

הרחב דבר

(א) ובזה מבואר תפלת דוד בתהלים נ"א כי לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי למען תצדק בדברך תזכה בשפטך · ויש להבין מהו לך לבדך הוא החטא קל · ובעיניך שהן המה עיני ה' המשוטטים בארץ להעיד באדם עשיתי רע שהוא גרוע הרבה · ומכיים הטעם למען וגו' וזה פלא · ואי' בסנהדרין דק"ז אחר שהביא הגמ' שהביא דוד המלך ע"ה עצמו לידי נסיון ולא עמד בנסיון · דרש רבא מ"ד כי לך לבדך וגו' אמר דוד לפני הקב"ה גלוי וידוע לפניך דאי בעיא למיכפי' ליצרי הוי כייפינא אלא אמינא כי היכי דלא לימרו עבדא זכי למרי'. והוא שלא אבל הענין שהקב"ה ידע שלא בא לידי עבירה זו אלא בשביל שהביא עצמו לידי נסיון · ובשביל זה לא עזרו הקב"ה למיכף ליצריה · והרי גם זה ברור שא"א לעמוד בפתוי יצה"ר אלמלי הקב"ה עוזרו כדאיתא בסוכה דנ"ב · וא"כ לא עשה רע כ"כ שהרי יצרא אנסי' כדאיתא בכתובות דנ"א ב' יצר אלבשי' אלא הפח כמה שאמר בחנני ה' ונסני · לבי חלל בקרבי · אבל עיני ה' שהם מלאכים לא ידעו מכ"ז · וכסבורים שדוד בעצמו לא בעי למיכף ליצרי' ולא בא ליטהר . מש"ה נראה בעיניהם לרע · ואמר דוד גלוי וידוע קמך דאי בעית [כצ"ל] למיכפי' ליצרי · פי' דאם היית רוצה לעזור לי למיכף ליצרי כדרכך · הוי כייפינא אלא אמינא דמש"ה לא עזרתני כי היכי כו' והיינו למען תצדק וגו' · ומבואר דמלאכים אין יודעים מה שבלב · ואם שהתוס' שבת די"ב ב' לא כתבו כן. כבר עמדו ע"ד ז"ל :

הַאֻמְנָם לֹא אוּכַל כַּבְּדֶךָ׃ לח וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק הִנֵּה־בָאתִי אֵלֶיךָ עַתָּה הֲיָכֹל אוּכַל דַּבֵּר מְאוּמָה הַדָּבָר אֲשֶׁר יָשִׂים אֱלֹהִים בְּפִי אֹתוֹ אֲדַבֵּר׃ רביעי ששי כשהן מחוברין לט וַיֵּלֶךְ בִּלְעָם עִם בָּלָק וַיָּבֹאוּ קִרְיַת חֻצוֹת׃ מ וַיִּזְבַּח בָּלָק בָּקָר וָצֹאן וַיְשַׁלַּח לְבִלְעָם וְלַשָּׂרִים אֲשֶׁר אִתּוֹ׃ מא וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיִּקַּח בָּלָק אֶת־בִּלְעָם וַיַּעֲלֵהוּ בָּמוֹת בָּעַל וַיַּרְא מִשָּׁם קְצֵה הָעָם׃ כג א וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק בְּנֵה־לִי בָזֶה שִׁבְעָה מִזְבְּחֹת וְהָכֵן לִי בָּזֶה שִׁבְעָה פָרִים וְשִׁבְעָה אֵילִים׃ ב וַיַּעַשׂ בָּלָק כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר בִּלְעָם וַיַּעַל בָּלָק וּבִלְעָם פָּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ׃ ג וַיֹּאמֶר בִּלְעָם לְבָלָק הִתְיַצֵּב עַל־עֹלָתֶךָ וְאֵלְכָה אוּלַי יִקָּרֵה יְהוָה לִקְרָאתִי וּדְבַר מַה־יַּרְאֵנִי וְהִגַּדְתִּי לָךְ וַיֵּלֶךְ שֶׁפִי׃ ד וַיִּקָּר אֱלֹהִים

ת"א וילך שפי · סוטה י סנהדרין קה: הה"א במתג . מ"ש

רש"י

אל מטרפולין שלו עיר החשובה שלו לומר ראה מה אלו מבקשים לעקור (שם): (לז) האמנם לא אוכל כבדך. נתנבא שסופו לצאת מעמו בקלון: (לט) קרית חוצות. עיר מלאה שווקים אנשים וטף בחוצותיה לומר ראה וחוס שלא יעקרו אלו: (מ) בקר וצאן. דבר מועט בקר אחד וצאן אחד בלבד (שם): (מא) במות בעל. כתרגומו לרמת דחלתיה שם ע"ז: כג (ג) אולי יקרה ה' לקראתי. אינו רגיל לדבר עמי ביום: וילך שפי. כתרגומו יחידי לשון שופי ושקט שאין עמו אלא שתיקה: (ד) ויקר. לשון עראי לשון גנאי לשון טומאת קרי כלומר בקושי ובבזיון ולא היה נגלה אליו ביום אלא בשביל להראות חבתן של ישראל: את שבעת המזבחות. שבעה מזבחות ערכתי אין כתיב כאן אלא את שבעת המזבחות אמר לפניו אבותיהם של אלו בנו לפניך שבעה מזבחות ואני ערכתי כנגד כולן אברהם בנה ארבעה ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו (בראשית כ"ו) ויעתק משם ההרה וגו' (שם י"ב) ויאהל וגו' (שם י"ג) ואחד בהר המוריה. ויצחק בנה אחד ויבן שם מזבח וגו' (שם כ"ו). ויעקב בנה שתים אחד בשכם ואחד בבית אל:

העמק דבר

ולקללם ולשוב. דא"כ לא היה נילך למלאכים רבים ושרים אלא כוונתי מתחלה לקרא לך אלי: כאם לו מפני הכבוד. ועשה עצמו כמו שחושב שהקללם לבד תועיל. והוסיף לומר אם מפני הכבוד לא באת. האמנם וגו'. כבודך הנס: (לח) הנה באתי אליך עתה. לא כמו שאתה אומר שטוב הדבר לקלל גם בלי ראות עין. לא כן הדבר כי עתה שאין עיני שולט בם: היכול אוכל דבר מאומה. על כן לא באתי אז: אשר ישים אלהים. כסבור היה שיהי' נדבר בשם אלהים כמראה אשר הוא רואה. והיה בכח הדין על ישראל. ע"כ נסה ללכת ולשמוע דבר אלהים אבל לא כן היה אלא אע"ג דכתיב ויקר אלהים וגו' מכ"מ וישם ה' דבר וגו': (לט) וילך בלעם. מעיר שבקצה הגבול: ויבאו קרית חצות.

היא

הֲלָא מִשְׁלַח שְׁלָחִית לְוָתָךְ לְמִקְרֵי לָךְ לְמָא לָא אֲתֵיתָא לְוָתִי הֲבִקְשׁוֹטְ הֲוֵיתָא אָמַר לֵית אֲנָא יָכִיל לְיַקָּרוּתָךְ: לח וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק הָא אֲתֵיתִי לְוָתָךְ כְּעַן הֲמִיכַל יָכִילְנָא לְמַלָּלָא מִדָּעַם פִּתְגָמָא דִּי שַׁוִּי יְיָ בְּפוּמִי יָתֵיהּ אֲמַלֵּיל: לט וַאֲזַל בִּלְעָם עִם בָּלָק וַאֲתוֹ לְקִרְיַת מְחוֹזוֹהִי: מ וּנְכַס בָּלָק תּוֹרִין וְעָאן וְשַׁדַּר לְבִלְעָם וּלְרַבְרְבַיָּא דִּי עִמֵּיהּ: מא וַהֲוָה בְצַפְרָא וּדְבַר בָּלָק יָת בִּלְעָם וְאַסְּקֵיהּ לְרָמַת דַּחַלְתֵּיהּ וַחֲזָא מִתַּמָּן קְצַת מִן עַמָּא: א וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק בְּנֵה לִי הָכָא שַׁבְעָא מַדְבְּחִין וְאַתְקֵין לִי הָכָא שַׁבְעָא תוֹרִין וְשַׁבְעָא דִכְרִין: ב וַעֲבַד בָּלָק כְּמָא דְמַלֵּיל בִּלְעָם וְאַסִּיק בָּלָק וּבִלְעָם תּוֹר וּדְכַר עַל כָּל מַדְבְּחָא: ג וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק אִתְעַתַּד עַל עֲלָתָךְ וְאֵיהַךְ מָאִים יְעָרַע מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְקַדְמוּתִי וּפִתְגָמָא דִּיחַזֵּינַנִי וַאֲחַוֵּי לָךְ וַאֲזַל יְחִידִי: ד וְעָרַע מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְוָת בִּלְעָם וַאֲמַר קֳדָמוֹהִי יָת שַׁבְעָא מַדְבְּחִין סַדָּרִית וְאַסֵּיקִית תּוֹר וּדְכַר עַל כָּל מַדְבְּחָא:

העמק דבר

היא עיר המלוכה וכבודו. (מ) ויזבח בלק וגו'. באשר בלק התבונן הסברה שבלעם יתן עינו על ישראל אלא שהוא מוזהר ע"ז בקש עלות להעבירהו על אזהרתו. ואין עצה כאכילה ושתיה. וכמו שביארנו בספר בראשית ל"ז י"ב הא דאיתא בחולין דף ד' אין השתה אלא באכילה ושתיה יע"ש. וכן כאן כשבקש בלק להסית את בלעם לדבר עבירה עזב את השרים עמו וזבח לו צאן ובקר. וניסת גם יכול לו ע"כ: (מא) ויהי בבוקר. בזמן שלא שעות הראשונות שאפשר לכוין שעה דרתח המקום העלהו במות בעל. שהיה אפשר לראות כל העם כמבואר להלן כ"ג י"ג: וירא משם קצה העם. והיה אפשר לכלות בעינו ברעה לולי חמלת ה' עליו דלא רתח ולא יכלה עינו הרעה לשלוט בעת רצון הקב"ה עמנו. הכן בעבור זה נענש אותו רשע שלא שמר פקודתו. וזולת זה לא מצאנו לו עון אשר חטא במעשה. רק במה שבקש במחשבה לקלל אלא חטאו היה על שלא נזהר להביט על ישראל בעין רעה. עד שהיה ההכרח להעביר הטבע באותן הימים. שכך הטביע מי שאמר והיה העולם ית' לירהת כרגע כ"י. ובאותם הימים כהתנה הטבע. והא שלא ראה בלעם כל העם. הוא משום דבשעה שהחל לראות התבונן כי אין עינו שולטת. ורק שעה משחקת לישראל. ע"כ הפסיק מלראות יותר. ובשביל זה קרא עצמו שתום העין כמו שיבואר:

כג (א) ויאמר בלעם וגו'. כשראה והתבונן שאין עינו עושה מאומה. בקש דרך אחרת לבא בתפלה על הקרבן לקלל את ישראל: שבעה מזבחות. נגד שבעה אומות שישראל באים לכלותם. והנה עדת ישראל נאחזים תחת השגחת ה' לבדו. ע"כ הקרבת ק"צ רק על מזבח אחד. וכדתניא בת"כ פרשת שמיני במכילתא דמילואים ה"ו ויאמר משה זה הדבר וגו' אמר להם משה אותו יצה"ר העבירו מלבכם והיו כולכם בירא אחת ובעצה אחת לשרת לפני המקום כשם שהוא יחידי בעולם כך תהא עבודתכם מיוחדת לפניו וכו' אבל אוה"ע כל אומה הולכת בשם אלהיו. ומכ"מ כולם מושרשים בחיותם בסיבת כל הסיבות בה' ואפי' כחות הטומאה אין להם מקור חיות כי אם מקור הקדושה. והיינו דכתיב מי יתן טהור מטמא לא אחד. ודרשו ברבה פרשת חקת פי' יתן אברהם מתרח כו' לא יחידו של עולם. פי' מזה שנולד אברהם מתרח וכדומה יש להוכיח שהקב"ה יחידו ב"ע ולא כמו שסוברין דשני רשויות יש ח"ו. אלא רשות אחת הוא. ורק השפעה על כל אומה הולכת ע"י אמצעי בפ"ע. ומש"ה עשה בלעם שבעה מזבחות וכמסביר בשכלו שזה כבוד ה' שיתנהג העולם ע"י הרבה אמצעים כדעת דור אנוש שהביא הרמב"ם הל' ע"ז. ואם יתרצה המקום ית' לדעת בלעם שלא בנקל יוכל לבא בקללה על ישראל. וממילא לא יוכלו להרע למואב. ועי' מש"כ להלן כ"ט עוד בזה: (ג) התיצב על עולתך. שהמעלים היו כומרים אך בלק ובלעם היו בעלי הקרבנות. ומש"ה עליהם לעמוד על קרבנם כדאיתא בתענית פרק ד' אפשר שקרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד ע"ג. ואמר בלעם לבלק שהוא עצמו אינו יכול לעמוד. משום שנצרך להתבודד. אבל אתה התיצב על עולתך. ועי' מש"כ להלן י"ז: אולי יקרה וגו'. כמסתפק בדבר ואע"ג שבפירוש אמר לו ה' את הדבר אשר אדבר אליך וגו' ולא היה לו להסתפק שיהיה לו דבר ה'. מכ"מ אחר שעבר על רצון ה' וראה קצה העם ונעשה שתום העין. חשש שהקב"ה לא יחול עליו רוח קדשו עוד ולא ידבר עמו כלל: ואמר אולי יקרה ה'. כמש"כ לעיל ח' שהוא גסות הרוח: וילך שפי. לאט לאט. כדרך המתבודד שיחול עליו רוח קדושה. ומשמעות שפי הוא מלשון דחיקה כמו הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב. וההולך מהרה לפי דרכו אינו דוחק ברגלו על הארץ. משא"כ המהלך בשביל

אֶל־בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֶת־שִׁבְעַת הַמִּזְבְּחֹת עָרַכְתִּי וָאַעַל פָּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ׃ ה וַיָּשֶׂם יְהוָה דָּבָר בְּפִי בִלְעָם וַיֹּאמֶר שׁוּב אֶל־בָּלָק וְכֹה תְדַבֵּר׃ ו וַיָּשָׁב אֵלָיו וְהִנֵּה נִצָּב עַל־עֹלָתוֹ הוּא וְכָל־שָׂרֵי מוֹאָב׃ ז וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר מִן־אֲרָם יַנְחֵנִי בָלָק מֶלֶךְ־מוֹאָב מֵהַרְרֵי־קֶדֶם לְכָה אָרָה־לִּי יַעֲקֹב וּלְכָה זֹעֲמָה יִשְׂרָאֵל׃ ח מָה אֶקֹּב לֹא קַבֹּה אֵל וּמָה אֶזְעֹם לֹא זָעַם יְהוָה׃ ט כִּי־מֵרֹאשׁ צֻרִים אֶרְאֶנּוּ וּמִגְּבָעוֹת אֲשׁוּרֶנּוּ הֶן־עָם לְבָדָד יִשְׁכֹּן וּבַגּוֹיִם לֹא יִתְחַשָּׁב׃ י מִי מָנָה עֲפַר יַעֲקֹב

ת"א וישם ה' דבר בפי בלעם· סנהדרין קה: מהררי קדם· ס' הזוהר פ' חיי שרה: מה אקוב לא קבה אל · ברכות ו סוטה מא · סנהדרין נז לב קה ע"ג ד ס' הזוהר פ' במדבר: ובגוים לא · סנהדרין לט עקידה שער סו : מי מנה עפר יעקב ומספר. נדה לא ס' הזוהר פ' משפטים :

רש"י

ואעל פר ואיל במזבח . ואברהם לא העלה אלא איל אחד: (ז) ארה לי יעקב ולכה זועמה ישראל. בשני שמותיהם א"ל לקללם שמא אחד מהם אינו מובהק: (ח) מה אקוב לא קבה אל. כשהיו ראויים להתקלל לא נתקללו כשהזכיר אביהם את עונם כי באפם הרגו איש לא קלל אלא אפם שנאמר ארור אפם (בראשית מ"ט) כשנכנס אביהם במרמה אצל אביו היה ראוי להתקלל מה נאמר שם גם ברוך יהיה (שם כ"ז) במברכים נאמר אלה יעמדו לברך את העם (דברים כ"ז) במקללים לא נאמר ואלה יעמדו לקלל את העם אלה ואלה יעמדו על הקללה לא רצה להזכיר עליהם שם קללה (במדבר רבה): לא זעם ה' · אני אין כחי אלא שאני יודע לכוין השעה שהקב"ה כועס בה והוא לא כעס כל הימים הללו שבאתי אליך וזהו שנאמר (מיכה ו') עמי זכר נא מה יעץ וגו' ומה ענה אותו בלעם וגו' למען דעת צדקות ה' (ברכות ו'): (ט) כי מראש צורים אראנו . הני מסתכל בראשיתם ובתחילת שרשיהם ואני רואה אותם מיוסדים וחזקים כצורים וגבעות הללו על ידי אבות ואמהות: הן עם לבדד ישכון . הוא אשר זכו לו אבותיו לשכון בדד כתרגומו : ובגוים לא יתחשב · כתרגומו לא יהיו נעשין כלה עם שאר האומות שנאמר כי אעשה כלה בכל הגוים וגו' (ירמיה ל') אינן נמנין עם השאר· ד"א כשהן שמחין אין אומה שמחה עמהם שנאמר ה' בדד ינחנו (דברים ל"ב) וכשהאומות בטובה הם אוכלין עם כל אחד ואחד ואין עולה להם מן החשבון וזהו ובגוים לא יתחשב : (י) מי מנה עפר יעקב וגו' · כתרגומו דעדקיא דבית יעקב כו' מארבע משרייתא ארבע

העמק דבר

המבודדות מתהלך בכבודות ובנחת ודוחק ברגליו על הארץ וזהו שפי:(ד) את שבעת המזבחות.הידועים. היינו עבור שבע כחות נבדלים לשבע אומות: ערכתי· להודות לך על השפעתך הטובה על ראש הכח הנבדל מן המקור ורצה להרבות בתפלה על להבא . כסגולת מזבח ולא מצבה שהוא בא על תודה לשעבר כמש"כ בספר בראשית ל"ה א' : ומש"ה הזכיר בלעם את המזבחות . ולפי הענין לא היה להזכיר אלא הקרבנות אלא בא לגלות לבו להתפלל אם יראה רצון ה' . אבל במקום יתי' הפסיק דיבורו ותשב זכתו לתועבה ותפלתו לחטאה : (ה) דבר בפי בלעם · איזה משך שדבר עמו הדברים וכתיב וישם · היינו שפירש לו הכוונה של הדברים כמשמעות שימה בפיהם שהוא כשולחן ערוך. והאר שדבר עמו. אמר לו עוד · שוב אל בלק וכה תדבר · הדברים כסוייםן תדבר לפני בלק : (ו) והנה נצב על עולתו וכל שרי וגו' . ע' מש"כ מקרא י"ז : (ז) מן ארם · מקום מולדתי ומושבי ותחלת דברים הוא כקובל על עצמו. כמה הסכיל לעשות כלשון הגמ' סנהדרין קף ז' ב' ברשות נפשיה לקטלא נפיק וגבי ביתיה לית הוא עביד כו' . פי' דזה דרך האדם דבשביל פרנסת ביתו הולך למקום סכנה ונושא את נפשו . אבל כאשר אינו עושה

ה ושוי יי פתגמא בפומא דבלעם ואמר תוב לות בלק וכדין תמליל: ו ותב לותיה והא מעתד על עלתיה הוא וכל רברבי מואב: ז ונטל מתליה ואמר מן ארם דברני בלק מלכא דמואב מטורא מדינחא איתא לוט לי יעקב ואיתא תריך לי ישראל: ח מה אלוטיה דלא לטיה אל ומה אתרכיה דלא תרכיה יי: ט ארי מריש טוריא חזיתיה ומרמתא סכיתיה הא עמא בלחודיהון עתידין דיחסנון עלמא ובעממיא לא יתדנון גמירא: י מן יכול למימני דעדקיא דבית

העמק דבר

גני ביתיה למאי ילך למקום הכנס. כך אמר בלעם. מן זה היה עד כה פרנסתי לילך ממקום למקום לקלל ולברך. אבל באותה שעה כבר הייתי שפוי בנימי ולא נצרכתי לזה: מהררי קדם. לא בשביל שארם מקדם לא"י אמר מהררי קדם והרי לא היה עומד בא"י. אלא משום שבארץ קדם היינו מזרח העולם הוא מקור הכישוף עד שא"א שלח את בני הפילגשים אל ארץ קדם אחר שמסר להם שמות הטומאה ובלעם היה ראש המכשפים גדול גם מכל בני קדם. ע"כ כינה מעלתו הרוחני מהררי קדם. וקובל ע"ע גם בזה שהיה גדול גם במעלתו הרוחני. ומזה במעשה ואילך ירד ממעלתו ושב לשם קוסם בעלמא: לכה ארה לי יעקב. בשעה ששלח ע"י מלאכיו אמר בזה הלשון: ולכה זועמה ישראל. אחר כך כאשר נראו פנים והגיד לו בלק כל צרת לבבו לראות את גדולי ישראל בהנהגה נפלאה למעלה מכח הטבע כמש"כ בריש הסדר ובקש מבלעם להפיל עליהם כעס חעף ה'. כמו שמצינו שהיה רבא נזוף משום ששינה את הטבע בכח גדולתו לפני ה'. וכמש"כ בפ' חקת כ' י"ב שזה ג"כ היה חטא משה במי מריבה יע"ש: (ח) מה אקוב. הן זה א"א לקלל בחנם. אי אם להזכיר עון שרואה בעינו על כמה אנשים מהמון אבל גם זה א"א כי לא קבה אל. הקב"ה אינו חפץ שיתפרסמו החוטאים הרבים בישראל מפני כבוד הבריות. וכבר אמרו בב"ר כ"פ בשעה שהדין מתוח על עונות הדור כ"ל אנדרלומוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים. והיינו כדי שלא יתפרסמו החוטאים שהם רבים בדור. ואם כן היאך אפשר לקנות. ואמר בשם אל. למשמעו כח של כל הכחות. והיינו משום שבאמת תלוי כח הנהגתו ית' ע"י מעשה ישראל. נותנים עוז ע"י מעשה הטוב. ומתישים כ"י ע"י עונות הדור. וא"כ היה מן הנראה דאותו השם המכונה אל יהא מעניש בפרסום האנשים המתישים כחו כ"י. אבל מכ"מ אינו כן. ולא קבה את הרבים מיעקב: ומה אזעום. על ישראל על שמשנים לפי דעתך טבע הויות העולם שברא ה' אבל לא זעם ה'. אין המקום בכעס ע"ז כלל. והאמר כאן שם הויה. באשר זה השם הוה ויהיה ומהוה הכל. והיינו מקור וחיות כל הטבע. לא כשם אדני שמורה על שידוד הטבע כאדון העושה בשלו כמו שחפץ כמש"כ בפ' שמות ותשא ובכ"מ. וא"כ מי שעושה נגד הטבע שלא ברצון המקום ב"ה ה"ז נגד כח הויה ורצונו בקיום הטבע בעולם ומלואו. אבל אינו בזעם כאשר יבאר: (ט) כי מראש צרים אראנו. המשיל כלל ישראל להר גבוה ונעלה. ושבח ההר מלתחת והוא ראש רוחב ההר היינו התחלתו. במה שקשה הרבה עד שחוצבים ממנו ברזל או אבני גזר. ושבח ראש גובה ההר היינו שהוא למעלה שיאו. כך הנמשל המון יעקב התחתונים והמרובים נמשלים לראש ההר היינו לתחתית ההר ברחבו. ואמר שהוא צורים תוקף האמונה חזק כצור: ומגבעות אשורנו. גדולי ישראל נמשלים לגובה ההר. ואמר כי מגבעות מביט עליו לגבהו. והכונה שהמה למעלה מהליכות הטבע. כדאיתא בסנהדרין פ' ד' מיתות דר' חנינא לא חש לכישוף והקשו הא נקרא כשפים משום שמכחישים פמליא ש"מ. והשיב הגמ' שאני ר"ח דנפישא זכותיה. פי' דפמליא ש"מ אינו אלא שבעה כוכבי לכת והמזלות. והכשפים גבוה מהם. אבל ר"ח שהוא למעלה מה"ע כחו חזק וגבוה עוד למעלה מן הכישוף. וזהו שראה בלעם: הן עם לבדד ישכון. לא כדרך כל אומה ולשון כשהולכים בגולה ומתערבים עם המגלים אותם נוטים בזה אהבה וחשיבות כל אחד בעיניהם יותר משהיו נפרדים מהם. אבל לא כן עם ישראל כשהוא לבדד. ואינו מתערב עמהם ישכון במנוחה ובכבוד. וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליו ואין איש מהרהר עמו: ובגוים. כאשר הוא רוצה להיות מעורב עמם: לא יתחשב. אינו נחשב בעינם להתחשב כלל לאדם [וכיב"ז לשון המשנה שביעית פ"ח מי"א ואם מתחשב הוא. דפי' שהוא נחשב ומכובד] וכדאי' בסנהדרין דף ק"ד א' אני אמרתי וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב עכשיו איכה ישבה בדד. פי' רצוני היה שיהיו בדד שלא יתערבו עם אוה"ע אז יהיו בטח. עכשיו שתשוקתם היה להשתוות עם אוה"ע נעשו בדד מהם ואין אומה מחשב אותם להתערב עמם. ובפסחים דף קי"ח ב' בזר עמים קרבות יחפצו. מי גרם להם לישראל שיתפזרו בין אוה"ע קריבות שהיו חפצין בהם. ובשמות רבה פ"א. שישראל בגלות מצרים מנעו מן המילה אמרו נהיה כמצרים. מה עשה הקב"ה הפך לבם לשנוא עמו. פי' שהן חשבו אחר מאחר שהם בגלות ראוי שלא להיות נבדל מהם. ונעשה להיפך שמצרים בדלו עצמם מישראל. והסיבה לזה:

וּמִסְפָּר אֶת־רֹבַע יִשְׂרָאֵל תָּמֹת נַפְשִׁי מוֹת יְשָׁרִים וּתְהִי אַחֲרִיתִי כָּמֹהוּ׃ יא וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם מֶה עָשִׂיתָ לִי לָקֹב אֹיְבַי לְקַחְתִּיךָ וְהִנֵּה בֵּרַכְתָּ בָרֵךְ׃ יב וַיַּעַן וַיֹּאמַר הֲלֹא אֵת אֲשֶׁר יָשִׂים יְהוָה בְּפִי אֹתוֹ אֶשְׁמֹר לְדַבֵּר׃ חמישי יג וַיֹּאמֶר אֵלָיו בָּלָק לְךָ־נָּא אִתִּי אֶל־מָקוֹם אַחֵר אֲשֶׁר תִּרְאֶנּוּ מִשָּׁם אֶפֶס קָצֵהוּ תִרְאֶה וְכֻלּוֹ לֹא תִרְאֶה וְקָבְנוֹ־לִי מִשָּׁם׃ יד וַיִּקָּחֵהוּ שְׂדֵה צֹפִים אֶל־רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וַיִּבֶן שִׁבְעָה מִזְבְּחֹת וַיַּעַל פָּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ׃ טו וַיֹּאמֶר אֶל־בָּלָק הִתְיַצֵּב כֹּה עַל־עֹלָתֶךָ וְאָנֹכִי אִקָּרֶה כֹּה׃ טז וַיִּקָּר יְהוָה אֶל־בִּלְעָם וַיָּשֶׂם דָּבָר בְּפִיו וַיֹּאמֶר שׁוּב אֶל־בָּלָק וְכֹה תְדַבֵּר׃ יז וַיָּבֹא אֵלָיו וְהִנּוֹ נִצָּב עַל־עֹלָתוֹ וְשָׂרֵי

ת"א תמות נפשי מות ישרים · סנהדרין קה ע"ב כה עקידה שער ע:

רש"י

דגלים. ד"א עפר יעקב אין חשבון במצות שהם מקיימין בעפר לא תחרוש בשור ובחמור (דברים כ"ב) לא תזרע כלאים (ויקרא י"ט) אפר פרה ועפר סוטה וכיוצא בהם: ומספר את רובע ישראל. רביעותיהן זרע היוצא מן התשמיש שלהם: תמות נפשי מות ישרים. שבהם: (יג) וקבנו לי. לשון צווי קללהו לי: (יד) שדה צופים. מקום גבוה היה ששם הצופה עומד לשמור אם יבא חיל על העיר: ראש הפסגה. בלעם לא היה קוסם כבלק ראה בלק שעתידה פרצה להפרץ בישראל משם שמת משה כסבור ששם תחול עליהם הקללה וזו היא הפרצה שאני רואה: (טו) אקרה כה. מאת הקב"ה: אקרה. לשון אתפעל: (טז) וישם דבר בפיו. ומה היא השימה הזאת ומה חסר המקרא באמרו שוב אל בלק וכה תדבר אלא כשהיה שומע שאינו נרשה לקלל אמר מה חוזר אני אצל בלק לצערו ונתן לו הקב"ה רסן וחכה בפיו כאדם הפוקס בהמה בחכה להוליכה אל אשר ירצה א"ל על כרחך תשוב אל בלק: (יז) ושרי מואב אתו.

העמק דבר

לזה הוא מפני שלעם ה' יש צורה מיוחדת גבוה משארי אנשים וכבר ביארנו לעיל כ"א כ' דמי שצורתו גבוה. ומאבד ומשחית צורתו נעשה גרוע מאשר תחתיו ומתבזה עליו. וא"כ זה הוא אשר מראש צורים הוא. ומש"ה לא בנקל נפסד צורת האדם כי בטבע כל אדם לשמור בכל עוז עיקר הצורה אשר לזה הוא נוצר. ומש"ה מי שמהלך מכ"מ נגד תכלית צורתו. לא יתחשב לבן אדם כלל. והרי הוא כקוף בצורת אדם: (י) מי מנה עפר יעקב. הוזר לראש רוחב ההר. שאף ע"ג שעיקרו חזק כצורים מכ"מ ודאי סביבותיו עפרורית שהמה רכים כך אע"צ שכלל המון עם ה' חזק באמונתם מכ"מ ודאי יש כמה קלי הדעת ונפרדים מעיקר ישראל. אבל בכ"ז מי מנה עפר יקר של יעקב שראוי וחשוב הוא להמנות אבל מי יכול למנות והיינו משום שאפילו ריקנים מלאים מצות כרמונים. והיינו בצדקה וגמ"ח דנקרא שהם מצות כדמוכח בלשון המקרא בספר עזרא והעמדנו עלינו מצות. וכבר ראה יצחק אבינו ריח בוגדי ישראל בזה הפרט להפליא [כמו שביארנו בס' בראשית פרשת תולדות]: ומספר את רובע ישראל. מה שישראל שהם בני אדם גדולי הדעת עושים ענינים גדולים לצרכי הכלל וקיומים לדורי דורות וכדאיתא ברבה כ"ס ולדקתך כהררי אל. מה שהצדיקים עושים המה נושאים פירות ופירי פירות כהררי אל.

יעקב דאמיר עליהון יסגון כעפרא דארעא או חדא מארבע משריתא דישראל תמות נפשי מותא דקשיטוהי ותהי סופי כותהון: יא ואמר בלק לבלעם מה עבדת לי למילט סנאי דברתיך והא ברכא מברכת להון: יב ואתיב ואמר הלא ית די שוי יי בפומי יתיה אטר למללא: יג ואמר ליה בלק איתא כען עמי לאתר אוחרן די תחזיניה מתמן לחוד קצתיה תחזי וכוליה לא תחזי ותלוטיה לי מתמן: יד ודבריה חקל סכותא לריש רמתא ובנא שבעא מדבחין ואסיק תור ודכר על כל מדבחא: טו ואמר לבלק אתעתד הכא על עלתך ואנא אתמטי עד כא: טז וערע מימר מן קדם יי לבלעם ושוי פתגמא בפומיה ואמר תוב לות בלק וכדין תמליל: יז ואתא לותיה והוא

העמק דבר

ואם כן מי יוכל להעריך את כח ההרכבה הבאה ממעשיהם. וזהו הכנוי רובע בשביל שעושה פרי ותולדה לדורות הבא מהולדת רעיון אדם גדול שייסד מעשה זה ומולידת מעשה הדור הבא אחריהם: תמות נפשי מות ישרים. כיון שהגיע למדה זו של חסד הנפלא ביעקב ובישראל. הצטער על עצמו הלואי שהגיע בסוף ימיו למות מות ישרים. ומשמעות מעלת ישר. הוא שנוהג ישרה בהליכות עולם בין אדם לחבירו כמש"כ בספר דברים בשירת האזינו עה"פ צדיק וישר הוא ובגמ' עה"פ ועשית הישר והטוב. ולא מצא בלעם לב להתפלל שימות מות צדיקים וחסידים. שזהו ענין הנוגע בתורה ומצות ה' השייך רק לישראל ולא לאוה"ע אבל ע"ז התפלל שיהי' כיעקב שנפלא במדת ישרים שהרי מרבין חסד גם לאוה"ע ומפרנסין עניי עובדי כוכבים עם עניי ישראל. וידוע כמה נצטערו נביאי ישראל בשעה שראו הרבן אוה"ע ולא כן עשה בלעם שביקש לעקור את ישראל ואינה מדה ישרה אפי' למי ששונא אותם ע"ז התפלל ע"ע שיגיע במותו מות ישרים וחז"ל במסכת ע"ז דף כ"ה פי' מות ישרים אברהם יצחק ויעקב. וכבר ביארנו בפתיחתא דספר בראשית שהולך על כונה זו דיקא יע"ש: ותהי אחריתי כמהו. תכלית מעשי יהא להם אחרית טוב לדורות כמו אחרית מעשי ישראל שיש להם זכרון לדורות: (יא) לקב איבי וגו'. ע' מש"כ להלן כ"ד י': והנה ברכת ברך. שני אופני ברכות והודאות. לעם המוני. ולגדולי האומה: (יב) ויען ויאמר. ויען מיותר. אכן במס' סוטה פ"ז איתא דכ"מ דכתיב ענו' הוא בלשון הקודש. והנה בלק ובלעם כשהיו מדברים היה בלשון מואב. ורק הכתוב סידר תכונת דבריהם בלה"ק. אך כשהיה מדבר בלעם בדבר ה' היה מדבר בלה"ק כדבר ה' וזהו משמעות מה שאמר ה' וכה תדבר כדאיתא בסוטה שם לענין ברכת כהנים. ובלק הבין לשה"ק ואח"כ כשדבר בלק לקב איבי וגו' היה בלשון מואב. והודיע הכתוב כי תשובת בלעם היה בלה"ק משום שהיה ברוה"ק. ובזה ידע בלעם כי עוד יהי' נדבר בשם ה' כמו שיבואר במקרא ט"ו: (יג) לך נא. בכל הפרשה כתיב בה"א לכה. דמשמעו שרק אתה מיוחד לזה ולא אחר. כמבואר בירו' סוכה פ"ד ורבה ויקרא פ"א. משו"ה גבי ארה כתיב לכה ארה שאין אחר ראוי לזה. אבל בהליכה שהלך עם השרים כמבואר להלן י"ז כתיב לך. משא"כ להלן כ"ז בהליכה לבית פעור שלא הלך אלא בלעם ובלק כמבואר שם משו"ה כתיב לכה: אפס קצהו תראה. מובן מזה דבמקום הראשון היה יכול לראות את כולו. והא דכתיב שם וירא משם קצה העם: הוא משום שהתבונן בלעם שאין עינו שולטת כמש"כ לעיל. ומש"ה לא כתיב כאן שראה מאומה. דבאמת לא הוסיף בלעם לראות בעין רעה על ישראל. ומש"ה קרא עצמו שתום העין כמו שיבואר. ולא שהיה סומא ממש. שהרי כתיב להלן וירא את ישראל שוכן לשבטיו אלא שנסתם עינו הרעה באותן הימים. ומה שראה את ישראל שוכן לשבטיו. היה מתחלה בעין טובה ובאהבה כמו שיבואר. אבל בלק לא ידע מכ"ז מאומה. וכסבור שראה בפעם הראשונה את כולו. עתה אמר שלא יראה אלא מקצתו: (יד) ויבן שבעה מזבחות. בלק בעצמו בלי צווי בלעם. והוא משום שידע שיהי' נקרה מה' כמש"כ והיה מאז במעלת משה כמש"כ כאן ויקר ה' אל בלעם וכ"כ הרמב"ן. ומש"ה לא היה נצרך לקרבן כדי שיחול עליו עי"ז רוה"ק כסגולת עולות. ולתפלה ג"כ לא היה מכין עצמו באותה שעה. מש"ה לא הקריב הוא. אבל בלק בנה מעצמו וע"ע בסמוך י"ז: (טו) ואנכי אקרה כה. לא אמר אולי כמו בפעם הראשונה אלא ברור היה בידו כמש"כ ובאמת לא נגמרה עוד ברכה הראשונה כאשר יבואר. ומש"ה היה מוכרח להיות נדבר גם עתה: (טז) וישם דבר בפיו. היינו המשל ומליצה: ויאמר. אח"כ אמר אליו עוד שוב וגו': (יז) ויבא אליו. לא כתיב כאן וישב אליו כמו בראשונה. דלשון וישב משמע להחזיר השליחות לבעליה. אבל כאן נתעכב כמעט ולא רצה לדבר. עד שאמר בלק מה דבר ה'. מש"ה כתיב ויבא אליו ללמד שרצה כאן לעבור את פי ה' שלא להגיד דבר ה': והנו נצב על עולתו ושרי וגו'. בראשונה כתיב והנה נצב על עולתו

מואב אתו ויאמר לו בלק מה־דבר יהוה: יח וישא משלו ויאמר קום בלק ושמע האזינה עדי בנו צפר: יט לא איש אל ויכזב ובן־אדם ויתנחם ההוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה: כ הנה ברך לקחתי וברך ולא אשיבנה: כא לא־הביט און ביעקב ולא־ראה עמל בישראל יהוה אלהיו עמו ותרועת מלך בו: כב אל מוציאם ממצרים

ת"א לא איש אל ויכזב. פסחים קיא: ולא יקימנה. שם: ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו. ר"ה לב: אל מוציאם ממצרים.
ברכות יב לא פסחים קיא עקרים מג פח:

רש"י

ולמעלה הוא אומר וכל שרי מואב. כיון שראו שאין בו תקוה הלכו להם מקצתם ולא נשארו אלא מקצתם: מה דבר ה'. לשון צחוק הוא זה כלומר אינך ברשותך (במ"ר): (יח) קום בלק. כיון שראהו מצחק בו נתכוון לצערו עמוד על רגליך אינך רשאי לישב ואני שלוח אליך בשליחותו של מקום: בנו צפור. לשון מקרא הוא זה כמו חיתו יער (תהלים ק"ד) לחיתו ארץ (שם ע"ט) למעינו מים (שם קי"ד): (יט) לא איש וגו'. כבר נשבע להם להביאם ולהורישם ארץ שבעה אומות ואתה סבור להמיתם במדבר: ההוא אמר וגו'. בלשון תימה ותרגומו ותיבין ומתמלכין חוזרים ונמלכין לחזור בהם: (כ) הנה ברך לקחתי. אתה שואלני מה דבר ה' קבלתי ממנו לברך אותם (ס"א ברך כמו לברך): וברך ולא אשיבנה. הוא ברך אותם ואני לא אשיב את ברכתו: וברך. כמו ובֵרך וכן היא גזרת רי"ש כמו אויב חרף (תהלים עד) כמו חרף וכן ובוצע ברך (שם י') המהלל ומברך את הגוזל ואומרים אל תירא כי לא תענש שלום יהיה לך מרגיז הוא להקב"ה ואין לומר ברך שם דבר שאם כן היה נקוד בפת"ח קטן (ר"ל סגול תחת הרי"ש) וטעמו למעלה אבל לפי שהוא לשון פעל הוא נקוד קמץ קטן (ר"ל ציר"י) וטעמו למטה: (כא) לא הביט און ביעקב וגו'. כתרגומו. ומ"א אחרי פשוטו הוא נדרש מדרש נאה. לא הביט הקב"ה און ביעקב כשהן עוברין על דבריו אינו מדקדק אחריהם להתבונן באויות שלהם ובעמלן שהן עוברין על דתו: עמל. לשון עבירה כמו הרה עמל (שם ז') כי אתה עמל וכעס תביט (שם י') לפי שהעבירה היא עמל לפני המקום: ה' אלהיו עמו. אפילו מכעיסין וממרים לפניו אינו זז מתוכן: ותרועת מלך בו. לשון חבה ורעות כמו רעה דוד (שמואל ב' ט"ו) אוהב דוד ויתנה למרעהו (שופטים ט"ו) וגם אונקלוס תרגם ושכינת מלכהון ביניהון: (כב) אל מוציאם ממצרים. אתה אמרת הנה עם יצא ממצרים לא יצא מעצמו אלא האלהים הוציאם:

העמק דבר

הוא וכל שרי מואב. דבפעם הראשונה היה הקרבן בשביל בלק ובלעם. והיו שניהם נצרכים לעמוד עליהם. ובאשר בלעם לא יכול לעמוד ע"כ העמיד השרים שמסר בלק אליו לחברתו ולכבודו וא"כ עמד בלק ושריו ושרי בלעם אבל עתה לא היה אלא בלק המקריב מדעת עצמו. מש"ה לא היה לבלעם לעמוד עליהם. ע"כ לא העמיד את השרים שלו. וכתיב והנו. הוא בלק עומד ושרי מואב שהיו עמו. ולא כל השרים. היינו משום שחסרו שרי בלעם: (יח) קום בלק ושמע. באשר היה נצב ושקוע דעתו בקרבנו. ע"כ אמר קום לקראת דבר ה': האזינה עדי בנו צפור. שהאזנה משמעו הטיית אוזן בכונה ובדיוק. ובאשר אין ד"א לומר למלך זה הלשון ע"כ אמר בנו של צפור. כאלו עדיין לא נתגדל והוא נקרא ע"ש אביו. וכדאי' בסנהדרין דף מ"א גבי ר"י בן זכאי: דכל עוד שהאדם לא נתגדל נקרא ע"ש אביו: (יט) לא איש אל ויכזב. כבר ביארנו דשם אל הוא כח ההנהגה. והנה נהיו ישראל לעם סגולה להנהיג בהם את עולמו ע"פ התורה והמצוה שלהם. וזהו גדולתן של ישראל. ואמר בלעם דזה א"א לשנות כי מתחלת בריאת עו"א רצה הקב"ה להשכין שכינתו בארץ. אלא שלא הגיעה העת ליתן התורה וע"כ נקרא כל אותו העת שני אלפים תהו כדאיתא בע"ז דף ט' והיינו כשני ילדות של הבן שאין האב יכול להנהיג ביתו על פיו עד שיגדל ויגיע לדעת. כך היה העולם תהו עד שבא אברהם אבינו ולמד תורה והיה הוא

וביתו

מעתד על עלתיה ורברבי מואב עמיה ואמר ליה בלק מה מליל יי: יח ונטל מתליה ואמר קום בלק ושמע אצית למימרי בר צפור: יט לא כמלי בני אנשא מימר אלהא בני אנשא אמרין ומכדבין ואף לא כעובדי בני בשרא דאינון גזרין למעבד ותיבין ומתמלכין דהוא אמר ועביד וכל מימריה מתקים: כ הא ברכן קבלית ואברכיניה לישראל ולא אתיב ברכתי מנהון: כא אסתכלית לית פלחי גלולין בדבית יעקב ואף לא עבדי ליאות שקר בישראל מימרא דיי אלההון בסעדהון ושכינת מלכהון ביניהון: כב אלהא דאפיקינון ממצרים

העמק דבר

זכיתו בהשגחה פרטית ואחר כך קבלו ישראל את התורה. אז נגמר רצון השגחת ה' שהיה בבריאה שו"א. וע"ז אמר בלעם דכה אל לא איש הוא ויכזב שיהא נפסק כמו מים כוזבים. וא"א להפסיק השגחת ה' בעולם אשר א"א אלא ע"י ישראל: ובן אדם ויתנחם כמו התולדות של אדם נקרא בני אדם. כך תולדות הנהגה העיקרית מה שמצטרף לה מכונה בן ואמר בלעם לענין עקירת שבעה אומות בני הקדם שכבר נגזר לצרף להשגחה על ישראל וא"א להתנחם. דכל התנחמות בגזרת ה' אינו אלא ע"י תפלה ותשובה שמעבירין את הגזרה. ואין זה הרעה ח"ו אלא כך הטביע הקב"ה את העולם שתהא תפלה מבטלת הגזרה משא"כ בלי אידות מעשים כמו שבעה אומות שלא הרעו תשובה ותפלה. א"א להתחרט. ופי' עוד ההוא אמר. לענין דבר ראשון אמר בלעם ההוא אמר בעשרה מאמרות של בריאת שמים וארץ: ולא יעשה. לא יעמיד העולם על מתכונתו [וכ"מ משמעות עשיה הוא גמר ותיקון גמור כמש"כ בספר ויקרא י"ט ה']: ודבר. לגזירה על שבעה אומות: ולא יקימנה. כמו שנגזר. וא"כ א"א להשתנות שני דברים אלו: (כ) הנה ברך לקחתי. כעת הנני לברך ברכה חדשה: וברך. מה שהתחלתי לברך בפעם הראשונה: ולא אשיבנה. עלי לגמור אותה והאל במה שדבר בפעם הראשונה שאין מקום להזכיר חטא על יעקב ועל ישראל. ופי' הטעם. (כא) לא הביט און ביעקב. האון שישנו ביעקב אינו בעולם מושרש בלב יעקב. כמשמעות לשון הבטה כמש"כ לעיל פרשת חקת בפסוק והביט אל נחש שהוא הסתכלות בתוך ופנים הדבר. וזהו דבר הכתוב הקב"ה לא הביט שהאון מושרש בלב יעקב. אלא כמו שאדם רוצה לעשות און ע"י רוח שטות שהיא טבע התאוה וכדומה. והכי איתא ברבה במדבר פ"ב עפ"ס אם יתן איש ביתו וגו' אחות לנו קטנה וגו'. דמש"ה אהבת ה' עזה לישראל אע"ג שהמה חוטאים כאוה"ע משום שהם כקטנים פי' שהטבע מחטיאם ולא הדעת: ולא ראה עמל בישראל. הקב"ה לא ראה עמל. במה שנראה לבלק ובלעם שהמה מבינים הטבע וא"כ הוא עמל לאחוז בגלגלי הטבע כ"י. אבל אינו עמל ואינו שנוי כלל כאשר יבואר: ה' אלהיו עמו. על יעקב אמר. שאף ע"ג שהוא חוטא מכ"מ ה' אלהיו עמו. אינו כופר בעיקר. אלא אינו יכול להתגבר בתאוה שעה על התאוה והרצון. ועל ישראל אמר ותרועת מלך בו. באמת הצדיק אינו עושה נסים בקביעות ומה שראו בלעם ובלק אינו אלא מה שהצדיק מועיל בתפלתו בעת צרה. וזו באמת אינו נסיי אלא כך הנהגת מלכות שמים שהועיל תפלה לכל דבר. ותרועת היינו מלשון והרעתם בחצוצרות שמשמעו תפלה גם כן כמש"כ שם בשם הרמב"ם. וכ"ז היא מדת מלכות שמים (א) ולא כמדת משה רבינו שהנהיג עולמו במדת תפארת. ומש"ה לא התפלל שמ"ע קבועה כמש"כ בספר שמות ל"ב י"א ולעיל כ' י"ג בהר"ד באורך. וזה אינו בכל הצדיקים וגדולי ישראל. מש"ה לא ראה עמל בישראל. ויש לבאר עוד כונה פשוטה במליצה זו ותרועת מלך בו. שהוא כמו מלך שמצביא את חילו. וע"י אותות בני חיל בתרועת מלחמה החיל נגשים אל המלך. ומי שאינו איש חיל תמה איך נגש ליד המלך בלי פחד. אבל איש חיל יודע שאין זה פלא. שכך הוא אות תרועת מלחמה. כך בני אדם הנגשים לעשות איזה דבר גדול ומגליח בשם ה'. אינו אלא התעוררות מלמעלה שיבא נגש לזה וכמש"כ בפי' שה"ש עה"פ קול דודי דופק פתחי לי וגו'. ואם כן אינו. חידוש ועמל כלל: (כב) אל מוציאם ממצרים שתי המדרגות של יעקב וישראל. הוציא הקדוש ברוך הוא ממצרים שיהיו בשני אופנים כמש"כ בס' ציצית בפסוק אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי וגו':

הרחב דבר

(א) שהרי מתחלת הבריאה כתיב ואדם אין לעבוד את האדמה. ודרשו בחולין פ"ג שאין מי שיתפלל על המטר. וזה עיקר תפלה קבועה בבבל פרנסה. ומש"ה מתחלת נוסחת קבועה אלהי אברהם וכו' שהוא במקום זכירת מלכות כמש"כ תוס' ברכות דמ"ט א' וכמו שביארנו בס' בראשית ס"ו א' טעמו של דבר. וכל התפלות שהצדיק מתפלל אינו אלא בתוך תפלת ש"ע כמש"כ שם מ"ה כ"ב ובס' שמות ל"ב י"א. וא"כ אין זה אלא תרועת מלך. פי' תפלת מלכות שמים:

כְּתוֹעֲפֹת רְאֵם לוֹ׃ כג כִּי לֹא־נַחַשׁ בְּיַעֲקֹב וְלֹא־קֶסֶם בְּיִשְׂרָאֵל כָּעֵת יֵאָמֵר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מַה־פָּעַל אֵל׃ כד הֶן־עָם כְּלָבִיא יָקוּם וְכַאֲרִי יִתְנַשָּׂא לֹא יִשְׁכַּב עַד־יֹאכַל טֶרֶף וְדַם־חֲלָלִים יִשְׁתֶּה׃ כה וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם גַּם־קֹב לֹא תִקֳּבֶנּוּ גַּם־בָּרֵךְ לֹא תְבָרְכֶנּוּ׃ כו וַיַּעַן בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֶל־בָּלָק הֲלֹא דִּבַּרְתִּי אֵלֶיךָ לֵאמֹר כֹּל אֲשֶׁר־יְדַבֵּר יְהוָה אֹתוֹ אֶעֱשֶׂה׃ ששי שביעי כשהן מחוברין כז וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם לְכָה־נָּא אֶקָּחֲךָ אֶל־מָקוֹם אַחֵר אוּלַי יִישַׁר בְּעֵינֵי הָאֱלֹהִים וְקַבֹּתוֹ לִי מִשָּׁם׃ כח וַיִּקַּח בָּלָק אֶת־בִּלְעָם רֹאשׁ הַפְּעוֹר הַנִּשְׁקָף עַל־פְּנֵי הַיְשִׁימֹן׃ כט וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק בְּנֵה־לִי בָזֶה

ת"א כי לא נחש. נדרים לב. עקרים מ"ג פה וכ' הזוהר פ' וישלח: מה פעל אל. פסחים קיח: ודם חללים. חולין נג: נדה כה:

רש"י

כתועפות ראם לו. כתוקף רום וגובה שלו וכן וכסף תועפות (איוב כ"ב) לשון מעוז הוא ואומר אני שהוא לשון ועוף יעופף (בראשית א') המעופף רום וגובה ותוקף רב הוא זה: ותועפות ראם. עפיפות גובה. ד"א תועפות ראם תוקף ראמים ואמרו רבותינו אלו השדים (גטין ס"ח): (כג) כי לא נחש ביעקב. כי ראוים הם לברכה שאין בהם מנחשים וקוסמים: כעת יאמר ליעקב וגו'. עוד עתיד להיות עת כעת הזאת אשר תגלה חבתן לעין כל שהן יושבין לפניו ולמדים תורה מפיו ומחיצתן לפנים ממלאכי השרת והם ישאלו להם מה פעל אל וזהו שנאמר והיו עיניך רואות את מוריך (ישעיה ל'). ד"א יאמר ליעקב אינו לשון עתיד אלא לשון הוה איך צריכין למנחש וקוסם כי בכל עת שצריך להאמר ליעקב ולישראל מה פעל הקב"ה ומה גזרותיו במרום אינן מנחשים וקוסמים אלא נאמר להם על פי נביאיהם מה היא גזרת המקום או אורים ותומים מגידים להם ואונקלוס לא תרגם כן: (כד) הן עם כלביא יקום וגו'. כשהן עומדים משנתם שחרית

העמק דבר

כתועפת ראם לו. אותם ההנהגה שאתה רואה למעלה מה"מ. אינה אלא כתועפות ראם. שהראם היינו רזלעולם. ומ"מ כשהוא הולך פסיעות מדודות שלו. והסוס יהא כן. יהא הראם עובר את הסוס. ואין זה פלא ותימה אלא מחמת שפסיעותיו גסות ה"ז מהירות הילוכו הפשוט כך טבע של בני אדם גדולי ישראל הוא למעלה מדעת אנושי של המון אדם. דרך משל אדם שיש לו חולה בתוך ביתו. וכאשר הוא מתרפא עפ"י מזלו הטוב. מההלך במתון ועפ"י רבה סמים ורופאים. משא"כ אדם גדול מתפלל והחולה מתרפא מהרה אין זה נס אלא טבע שלו כך הוא שיתחזק החולה ע"י תפלת אדם גדול מהר. ומש"ה כתיב מתחלה לשון רבים ואח"כ לשון יחיד דמתחלה אמר בשתי מדרגות וכתועפות ראם אינו אלא במדרגת ישראל ועי' כיב"ז בס' דברים ל"ג ג' בפסוק אף חבב עמים וגו' והם תכו וגו': (כג) כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל. נחש הוא נסיון לסימן אם לעשות כך או כך. כסומך על זה לדעת גזרת המזלות וזה באמת אסור לישראל והיינו מעונן ומנחש [ובירושלמי שבת פ"ו ה"ט אי' כל המנחש סופו לבא עליו מ"ט כי לא נחש ביעקב כי לו נחש. פי' דהנחש מזיק ליעקב]. קסם. הוא גזרה שיהיה כך כמו לשון כקסם על שפתי מלך. ואמר שיעקב ה' אלהיו עמו. אינו רוצה לדעת עתידות

אלא

תּוּקְפָּא וְרוּמָא דִּילֵיהּ: כג אֲרֵי לָא נַחְשַׁיָא צָבַן דְּיֵיטַב לִדְבֵית יַעֲקֹב וְאַף לָא קָסְמַיָּא רָעַן בְּרִבְוָת בֵּית יִשְׂרָאֵל כְּעִידָּן יִתְאֲמַר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מַה עֲבַד אֱלָהָא: כד הָא עַמָּא כְּלֵיתָא שָׁרֵי וּכְאַרְיָא יִתְנַטַּל לָא יִשְׁרֵי בְּאַרְעֵיהּ עַד דְּיִקְטוֹל קְטוֹל וְנִכְסֵי עַמְמַיָּא יֵירַת: כה וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם אַף מִילַט לָא תְלוּטִינּוּן אַף בָּרָכָא לָא תְבָרְכִינּוּן: כו וַאֲתֵיב בִּלְעָם וַאֲמַר לְבָלָק הֲלָא מַלֵּלִית עִמָּךְ לְמֵימַר כֹּל דִּי יְמַלֵּיל יְיָ יָתֵיהּ אַעֲבֵיד: כז וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם אִיתָא כְעַן אֲדַבְּרִינָּךְ לַאֲתַר אוֹחֲרָן מָאִים יְהֵי רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ וּתְלוּטֵיהּ לִי מִתַּמָּן: כח וּדְבַר בָּלָק יָת בִּלְעָם רֵישׁ רָמָתָא דְּמִסְתַּכְיָא עַל אַפֵּי בֵּית יְשִׁימוֹן: כט וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק בְּנֵה

ר ש " י

הן מתגברין כלביא וכארי לחטוף את המצות ללבוש טלית לקרוא את שמע ולהניח תפילין: **לא ישכב.** בלילה על מטתו עד שהוא אוכל ומחבל כל מזיק הבא לטרפו כיצד קורא את שמע על מטתו ומפקיד רוחו ביד המקום בא מחנה וגייס להזיקם הקב"ה שומרם ונלחם מלחמותם ומפילם חללים. ד"א **הן עם כלביא יקום וגו'.** כתרגומו: **ודם חללים ישתה.** נתנבא שאין משה מת עד שיפיל מלכי מדין חללים ויהרג הוא עמהם (במ"ר) שנאמר ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל בחרב על חלליהם (יהושע י"ג): (כה) **גם קב לא תקבנו.** גם ראשון מוסיף על גם שני וגם השני על גם ראשון וכן גם לי גם לך לא יהיה (מלכים א' ג') וכן גם בחור גם בתולה (דברים ל"ב): (כז) **וקבותו לי.** אין זה לשון צווי כמו וקבנו אלא לשון עתיד אולי ישר בעיניו ותקבנו לי משם מלדי"רש בלע"ז (דוא זאללסט פלוכען): (כח) **ראש הפעור.** קוסם היה בלק וראה שהן עתידין ללקות על ידי פעור ולא היה יודע במה אמר שמא הקללה

העמק דבר

אלא הוא תמים עם ה' אלהיו. ואמר על ישראל שיודע עתידות שזה אינו בא בגזרה שה' יודיעהו ח"ו. וא"כ הוא עמל אבל לא כן הוא **ולא קסם בישראל.** אינם גוזרים: **כעת.** כמו העת אשר. **יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל.** כמו שהי' כבר נאמר ליעקב ולישראל מה שהיה. אז פשוט שלא הי' נצרך יעקב לנחש עוד ולא ישראל לגזור. שהרי המה יודעים. רק גם עד שאינם יודעים אין יעקב רוצה לדעת ולא ישראל גוזר שידיעהו. כ"ז סיום ועתה על הברכה שבפעם הראשונה. מדוע אינו יכול לקבות את יעקב ולזעום על ישראל. ועתה אומר ברכה חדשה שלקח בזה הפעם: (כד) **הן עם כלביא יקום.** שהוא גבור בטבעו: **וכארי יתנשא.** ארי יש לו טבע התנשאות הנפש שע"כ מכונה בשם מלך החיות. וזה מועיל לו הרבה להפיק רצונו יותר מכפי כחו ג"כ. באשר אינו רוצה שיגרע כבודו. אם לא ימצא ידו לעשות מה שהחל או מה שראוי לפניו שיהוא לכבודו וזהו ברכת ישראל לבד שמתגבר בטבע עוד כארי יתנשא ינשא נפשו בכבוד המעלה כשנכנס למלחמה עד כי זה וזה גורם אשר לא ישכב וגו': (כה) **גם קב לא תקבנו גם ברך לא תברכנו.** באשר הן ברכה הן קללה א"א אלא בהכנה לרוה"ק. ובלעם נכנס להכין עצמו לקלל. ויצא מזה שבירך ואמר בלק שלא די שלא תכין עצמך לברכה. אלא **גם קוב לא תקבנו.** שלא תכין עצמך גם לקללה. ויצא מזה שלא תקלל. אותו אבל **גם ברך לא תברכנו.** והנה ראה בלק בזה שלא יכין עצמו לסוף דבר: (כו) **אותו אעשה.** גם ההכנה לדבר אם יערה רוח ורצון מן השמים להכין לנבואה הנני מחויב לעשות: (כז) **לכה נא אקחך וגו'.** אותו המקום בית פעור לא היה עבודת אומה מואב כי אם כמוש. ומכ"מ היה בנוי לע"ז פעור בשביל מלכי מואב שהם היו שרי מדין כמש"כ לעיל כ"ב ד' מש"ה לא הלכו שרי מואב לשם כי אם בלק ובלעם. ומש"ה כתיב לכה בה"א: **אולי יישר בעיני האלהים.** לא מגד בלעם בעצמו שיכין עצמו לקללה. כאשר עד כה שכבר הזהיר בלק גם קב לא תקבנו. אלא ראה אותו מקום ראוי לגרום קללה לישראל. ואולי יישר בעיני האלהים בלא השתדלותך: (כח) **ראש הפעור.** בספרי פ' זו תניא ר"א בן שמוע אומר כשם שא"א למסמר לפרוש מן הדלת בלא עץ כך א"א לישראל לפרוש מן הפעור בלא נפשות. ובאמת היה ראוי לעדת ישראל שלא לעמוד מול בית פעור. אבל היה צורך למוד התורה בערבות מואב לכך. וכמבואר בפ' ואתחנן עה"פ אלה העדות והחקים והמשפטים וגו' מול בית פעור וגו' וכה"ע כאשר יבואר שם בס"ד. והיה בלק רואה בעין יפה שבזה ראוי לגרום לישראל קללה באשר עמדו במקום המחטיאם וישראל בטחו על כח התורה של משה ותלמידיו. וזהו נגד הטבע של פעור והוא חטא של ישראל לפי דעתו כמש"כ לעיל: (כט) **בנה לי בזה וגו'.** לא כראשון שמיהם הקריבו ולא כפעם השנית אשר בלק בעצמו הקריב ומש"ה הזהיר בלעם אותו לעמוד על קרבנו. אבל בפעם השלישית היה רק בלעם המקריב והעומד

על

שִׁבְעָה מִזְבְּחֹת וְהָכֵן לִי בָּזֶה שִׁבְעָה פָרִים וְשִׁבְעָה אֵילִם׃ ל וַיַּעַשׂ בָּלָק כַּאֲשֶׁר אָמַר בִּלְעָם וַיַּעַל פַּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ׃ כד א וַיַּרְא בִּלְעָם כִּי טוֹב בְּעֵינֵי יְהוָה לְבָרֵךְ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְלֹא־הָלַךְ כְּפַעַם־בְּפַעַם לִקְרַאת נְחָשִׁים וַיָּשֶׁת אֶל־הַמִּדְבָּר פָּנָיו׃ ב וַיִּשָּׂא בִלְעָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־יִשְׂרָאֵל שֹׁכֵן לִשְׁבָטָיו וַתְּהִי עָלָיו רוּחַ אֱלֹהִים׃ ג וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר נְאֻם בִּלְעָם בְּנוֹ בְעֹר וּנְאֻם הַגֶּבֶר שְׁתֻם הָעָיִן׃ ד נְאֻם שֹׁמֵעַ אִמְרֵי־אֵל אֲשֶׁר מַחֲזֵה שַׁדַּי יֶחֱזֶה נֹפֵל וּגְלוּי עֵינָיִם׃ ה בראש עמוד בי״ה שמ״ו סימן מַה־טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל׃

ת״א ולא הלך · ס׳ הזוהר פ׳ חיי שרה : וישא בלעם את עיניו · בתרא ס ס׳ הזוהר פ׳ נח : בנו צפור · סנהדרין קה ס׳ הזוהר פ׳ נשא : ונאם הגבר שתם העין · נדה לא : מה טבו אהליך יעקב · סנהדרין קה :

רש״י

תחול עליהם מהם וכן כל החוזים בכוכבים רואים ואינם יודעים מה רואים: **כד (א) וירא בלעם כי טוב וגו׳**. אמר איני צריך לבדוק בהקב״ה כי לא יחפוץ לקללם: **ולא הלך כפעם בפעם**. כאשר עשה ב׳ פעמים: **לקראת נחשים**. לנחש אולי יקרה ה׳ לקראתו כרצונו אמר רוצה ולא רוצה לקללם אזכיר עונותיהם והקללה על הזכרת עונותיהם תחול: **וישת אל המדבר פניו**. כתרגומו: **(ב) וישא בלעם את עיניו**. בקש להכניס בהם עין רעה והרי יש לך ג׳ מדותיו עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה האמורים למעלה (אבות פרק ה׳): **שוכן לשבטיו**. ראה כל שבט ושבט שוכן לעצמו ואינן מעורבין ראה שאין פתחיהם מכוונין זה כנגד זה שלא יציץ לתוך אהל חבירו: **ותהי עליו רוח אלהים**. עלה בלבו שלא יקללם: **(ג) בנו בעור**. כמו למעינו מים (תהלים קי״ד). ומ״א שניהם היו גדולים מאבותיהם בלק בנו צפור אביו בנו הוא במלכות ובלעם גדול מאביו בנביאות מנה בן פרס היה: **שתום העין**. עינו נקורה ומוצאת לחוץ וחור שלה נראה פתוח ולשון משנה הוא כדי שישתום ויסתום ויגוב (ע״ז ס״ט). ורבותינו אמרו לפי שאמר ומספר את רובע ישראל שהקב״ה יושב ומונה רביעיותיהן של ישראל מתי תבא טפה שנולד הצדיק ממנה אמר בלבו מי שהוא קדוש ומשרתיו קדושים יסתכל בדברים הללו ועל דבר זה נסמת עינו של בלעם (נדה ל״א) ויש מפרשים שתום העין פתוח העין כמו שתרגם אונקלוס ועל שאמר שתום העין ולא אמר שתום

העמק דבר

על קרבנו · ולא הלך למרחוק להתבודד · כי תומ״י במעמדו עה״ק חל עליו רוח אלהים · והענין של קרבנות אלו · דכבר ראה שמן הנמנע שיתרצה המקום לקלל את ישראל אחר שהקדים דטבע הבריאה היה שיתנהג עפ״י השגחה והוא עפ״י התורה וזה א״א אלא ע״י ישראל עם סגולתו · וא״א לשנות תחלת כונת הבריאה כמש״כ בביאור לא איש אל ויכזב · אכן בלעם שהיה נביא לאוה״ע היה ביחס להם כמו נביאי ישראל לישראל אלא שנביאי ישראל מצירים בצרת אוה״ע ג״כ כמבואר במדרש בפרשה זו · ולא כן אותו רשע שהוא רצה באבידת ישראל · אמנם גם הוא חס על שבעה אומות שישראל הולכים לאבדם · וזה לא היה חטא לבלעם לבקש עליהם רחמים באופן שמכ״מ ישראל יהיה לגוי גדול כרצון ה׳ והיינו שיעשה להם ישוב במדבר הגדול והנורא · וחשב כי אבדן האומות אינו אלא מקרה ונגזר על עונותיהם

לִי הָכָא שַׁבְעָא מַדְבְּחִין וְאַתְקֵין לִי הָכָא שַׁבְעָא תוֹרִין וְשַׁבְעָא דִכְרִין: ל וַעֲבַד בָּלָק כְּמָא דַאֲמַר בִּלְעָם וְאַסֵּיק תּוֹר וּדְכַר עַל כָּל מַדְבְּחָא: א וַחֲזָא בִלְעָם אֲרֵי תַקִּין קֳדָם יְיָ לְבָרָכָא יַת יִשְׂרָאֵל וְלָא הֲלִיךְ כִּזְמַן בִּזְמַן אֲלָהֵין לְקַדָמוּת נַחֲשַׁיָּא וְשַׁוִּי לְמַדְבְּרָא אַפּוֹהִי: ב וּזְקַף בִּלְעָם יַת עֵינוֹהִי וַחֲזָא יַת יִשְׂרָאֵל שָׁרַן לְשִׁבְטוֹהִי וּשְׁרַת עֲלוֹהִי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ: ג וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר אֵימַר בִּלְעָם בְּרֵיהּ בְּעוֹר וְאֵימַר גַּבְרָא דְשַׁפִּיר חָזֵי: ד אֵימַר דִּי שְׁמַע מֵימַר מִן קֳדָם אֵל וְחֵיזוּ מִן קֳדָם שַׁדַּי חָזֵי שְׁכִיב וּמִתְגְּלֵי לֵיהּ: ה מַה טָבָא מַשְׁכְּנָךְ יַעֲקֹב בֵּית מֵישְׁרָךְ יִשְׂרָאֵל:

רש"י

העינים למדנו שסומא באחת מעיניו היה: (ד) נופל וגלוי עינים. פשוטו כתרגומו שאין נראה עליו אלא בלילה כשהוא שוכב. ומדרשו כשהיה נגלה עליו לא היה בו כח לעמוד על רגליו ונופל על פניו לפי שהיה ערל ומאוס להיות נגלה עליו בקומה זקופה לפניו: (ה) מה טובו אהליך. על שראה פתחיהם שאינן מכוונין זה מול זה: משכנותיך. חניותיך כתרגומו. דבר אחר מה טובו אהליך. מה טובו אהל שילה ובית עולמים בישובן שמקריבין בהן קרבנות לכפר עליהם: משכנותיך. אף כשהן חרבין לפי שהן משכון עליהם וחורבנן כפרה על הנפשות שנאמר כלה ה' את חמתו (איכה ד') ובמה כלה ויצת אש בציון:

העמק דבר

עונותיהם ולא מתכלית הבריאה · וא"כ אע"ג שע"ז אמר ובן אדם ויתנחם · מכ"מ ע"י תפלה משתנה הגזרה כמו שביארנו שם · וא"כ רצה בזה הפעם להתפלל על שבעה אומות באופן שלא יגיע לישראל שום רע · ע"כ צוה להכין שבעה מזבחות והוא יקריב עבורם · וממילא תגיע מזה טובה למואב כאשר יהי' בגולת ישראל אך במדבר כמו שיבואר: (ל) כאשר אמר בלעם · ולא כתיב כמו לעיל ב' כאשר דבר · לכלול בזה כונה שהיה שפי' לו כונת דבריו שלא בלק יהא המקריב אלא הוא בעצמו · וזהו משמעות אמירה כ"פ כמש"כ ריש ס' ויקרא · ופי' ויעל בלעם והוא עצמו נצב על הקרבנות · כי לא היה אחר בזה כמש"כ לעיל כ"ז: **כד** (א) ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים · היינו נסיון אולי יחפוץ ה' בזה לקלל ולא רצה לנסות עוד כלל · רק וישת אל המדבר פניו · הבין לבקש מה' שיתגדלו עם ישראל במדבר · והיה המדבר לאגם מים · ולמאון למבועי מים כי לא יפלא מה' דבר: (ב) וירא את ישראל וגו' · לא כראיה הראשונה לתת עליהם עין רעה · אלא באהבה שהשיב באותה שעה וכ"כ הרשב"ם ומתוך כך כתיב · ותהי עליו רוח אלהים · שרות הקדש שרתה עליו מאהבה וחיבה · והנה לא הלך למרחוק אלא בעמדו אצל בלק החל לומר: (ג) שתם העין · הוא כמש"כ הרמב"ן מורכב מן שני שרשים · והיינו מלשון תם ומלשון סתם וכמש"כ לעיל בפ' חקת עה"פ ונירם · והביאור תם לסתום · שהוא בעצמו גרם שיסתם עינו והוא בשביל שביקש להביט בעין רעה על ישראל ונסתם ממנו: (ד) שמע אמרי אל · לטובה ולכבודם של ישראל הנה הוא שומע אמרי אל · באופן גבוה ונעלה עד אשר מחזה שדי יחזה · ראיה אלהית בלי גבול וקץ בזה הפרט של כבודן של ישראל כאשר ידבר בזה הפעם' ובפעם הרביעית עד סוף כל הדורות: נופל וגלוי עינים · באשר ראה בזה הפרט יותר ממשה רבינו · ואמרו ע"ז בספרי פ' ברכה והביא הרמב"ן משל לטבחו של מלך יודע כמה הוצאות יוצאות למלך על שלחנו · וביאור המשל שהמלך מודיע לשר האהוב לפניו שמחר יעשה סעודה לכבוד פלוני אבל לא יספר לו איך תהיה הסעודה וכמה מאכלים יעשה · שזה אינו צורך ותוספת כבוד לאותו שר בידיעה זו · משא"כ להטבח מודיע המלך כל מה שצריך להרבות בסעודה · וזה לא משום כבוד הטבח אלא באשר הוא צורך הענין שא"א לעשות הסעודה בלעדי הטבח · כך משה רבינו ידע לא בשביל צורך הענין · אלא לכבודו והנאתו לראות בגדולת ישראל: ע"כ לא הראהו אלא כללי הענינים · משא"כ אם בלעם הודיע הקב"ה זה הפרט. הרבה למען יודיע לאוה"ע גדולתן של ישראל ולמה המה מוכנים וזהו דבר בלעם נופל וגלוי עינים · בשביל שאני אדם שפל ונבזה כמו משל הטבח ע"כ אנכי גלוי עינים: (ה) מה טבו אהליך יעקב · שני אהלים של המון יעקב · היינו אהלי נשים ואהלי אנשים: משכנותיך ישראל · משכן הוא אסיפה של ראשי העם והמה בשני אופנים · אסיפה של קריאי מועד לצרכי צבור בעניני העולם · ואסיפה של גדולי ישראל לתורה ולתעודה וזהו משכנותיך ישראל · ואמר מה טבו · דמשמעו בהפלגה יתירה שהראהו הקב"ה השבח היותר מופלג בכל פרט ופרט שאפשר להיות כאשר

ו כִּנְחָלִים נִטָּיוּ כְּגַנֹּת עֲלֵי נָהָר כַּאֲהָלִים נָטַע יְהוָה כַּאֲרָזִים עֲלֵי־מָיִם׃ ז יִזַּל־מַיִם מִדָּלְיָו וְזַרְעוֹ בְּמַיִם רַבִּים וְיָרֹם מֵאֲגַג מַלְכּוֹ וְתִנַּשֵּׂא מַלְכֻתוֹ׃ ח אֵל

ת"א כנחלים נטיו. ברכות יז סנהדרין קה: כארזים עלי. תענית כ: יזל מים. נדרים פא סנהדרין שם:

רש"י

(ו) כנחלים נטיו. שנארכו ונמשכו לנטות למרחוק אמרו רבותינו מברכותיו של אותו רשע אנו למדים מה היה בלבו לקלל כשאמר וישת אל המדבר פניו וכשהפך המקום את פיו ברכם מעין אותן קללות שבקש לומר כו' כדאיתא בחלק (סנהדרין ק"ה): כאהלים. כתרגומו לשון מור ואהלות (תהלים מ"ה): נטע ה'. בגן עדן. לשון אחר כאהלים נטע ה' כשמים המתוחין כאהל. שנאמר וימתחם כאהל לשבת (ישעיה מ). (ולשון זה אינו דא"כ היה לו לינקד כאוהלים אל"ף בחול"ם): נטע ה'. לשון נטיעה מצינו באהלים שנאמר ויטע אהלי אפדנו (דניאל י"א): (ז) מדליו. מבארותיו. ופירושו כתרגומו: וזרעו במים רבים. לשון הצלחה הוא זה כזרע הזרוע על פני המים: וירם מאגג מלכו. מלך ראשון שלהם יכבוש את אגג מלך עמלק: ותנשא מלכותו. של יעקב יותר ויותר שיבא אחריו דוד ושלמה: (ח) אל מוציאו ממצרים. מי גורם

העמק דבר

הוא מבאר: (ו) כנחלים נטיו וגו'. אמר ארבעה משלים נגד ארבעה דברים שני אהלים ושני משכנות והשב מלמטה למעלה כמו שהתחיל מראש יעקב ואח"כ ישראל. ואמר המשל כנחלים נטיו על אהל נשים. והענין ידוע דנשים מקרבא הנייתא לעניים וכדומה בצדקה וחסד שנמשל לנחל שוטף צדקה. באשר הוא נמשך להיטיב לזולתו כמו נחל. והמובחר שבחסדי נשי ישראל הוא אם מביא ע"י זה את אחרים לתורה ועבודה וכדאי' בברכות פ"ג הני נשי במאי זכיין באתנויי גברי ודרדקי בי מדרשא שהרי נשים בעצמן אין להם קדושת תורה ועבודה ורק המה כמקוה טהרה לישראל שמביא לידי קדושה. וכמש"כ בפרשת חקת עה"פ והזה הטהור ודרשו לרבות את האשה. ומש"ה ע"י זכות מרים ניתן הבאר וכשמתה נסתלק. ואמרו במו"ק למה נסמכה מיתת מרים לפרה לומר לך מה פרה מטהרת את ישראל כך מרים מכפרת. וכ"ז משום שצדקת מרים היה נמשל למים של מעין המטהר ולפרה שמביא לידי קדושה. וזהו שמשבח לנשי ישראל באופן היותר נפלא. דכמו נחל אפי' אם אינו כשר לטבילה מחמת שאין בו מ' סאה או שהוא זוחלין. מ"מ הרבה נהנים ממנו. מכ"מ יותר טוב הוא אם הוא נטה למעין או לנהר גדול להשלים כשרו ומביא לידי קדושה כך מעשה נשים שבאין לעזר אדם אפי' אינו מיוחד לצורך קדושה. ה"ז טוב כנחל צדקה. אבל עוד מה טובו שהמה כנחלים נטיו להביא לידי קדושת תורה ועבודה. כגנות עלי נהר. הוא משל על אוהל אנשי יעקב. והנה משונה גידולי גנה לשדה. דשדה אינו נזרע אלא מין א' או שנים משא"כ זרעוני גינה המה רבים. מכ"מ כל גן יש בו מין א' שהוא העיקר אלא שסביביו זרע עוד הרבה מינים מעט מעט. כך כל איש ישראל מלא מצות ה'. אבל כל א' יש לו מצוה א' ביחוד להיות נזהר בה ביותר כדאיתא במכילתא פ' בשלח רנ"א כל העושה מצוה אחת באמנה זוכה כו' ובירושלמי קידושין ספ"א עה"מ כל העושה מצוה אחת מטיבין לו כו' ומפרש בירושלמי שעושה מצוה אחת בזהירות יתירה. ובמדרש קהלת עה"פ אוהב כסף לא ישבע כסף ומי אוהב בהמון לא תבואה וגו' מפרש אוהב מצות לא ישבע מצות ומי שאין לו מצוה אחת שיהא לו תבואה וגו'. ועי' מש"כ ר"פ אתם נצבים עה"פ כל איש ישראל שכל איש נידון ביחוד על דבר המיוחד לו. ושעליו להזהר ביותר. והיינו שהמשיל כל א' מאנשי יעקב כגנה שיש בה מין מיוחד ומכ"מ מלאה מינים רבים. אמנם גנה שאינה על הנהר נמסרת לשעת צורתה. ועלי ירקות נובלים מהר ונראים כמושים. אבל שעל הנהר בכל בוקר מתחדש ומתחזק ביופי גידול כל ירק. כך האדם שאינו מתחזק בכל יום. מעצמו יורד מעט מעט ממעמדו בעבודת ה'. ע"כ המשיל מה שראה אנשים שנמשלו כגנת עלי נהר. שמתחזקים ומתחדשים בכל יום. באהלים נטע ה'. זהו משל על משכן של קריאי עדת ה' לצרכי רבים וגמילות חסדים. וכבר ביארנו בספר שמות בפרשת מזבח הקטרת. דגמילות חסדים נמשל לבשמים. ועל זה כתיב בשה"ש שלחיך פרדס רמונים עם פרי מגדים וגו' נרד וכרכם וגו' וביארנו שהמשולחים בדרך פרשות מכ"מ המה פרדס רמונים מלאים מצוה כרמונים ומפרש איזו מצות היינו נרד וכרכום וגו' היינו מיני גמ"ח ובביאורי שם בס"ד יבואר יותר. וזה לא כמצות התורה שנמשלו לשמן וע"ז כתיב ושמן על ראשך אל יחסר זה מעשה טוב. והטעם דכמו שמן אין בו טוס ריח מצד עצמו רק קולט כל ריח. והשמן בשמן בשל אוהב ה"ז נעשה שמן ערב מפני ריח שקולט. ולהיפך סיכת בשר שונא הוא משוקץ. משא"כ בשמים אין

נ"מ

ו בְּנַחֲלִין דְמִדַבְּרִין כְּגִנַת שַׁקְיָא דְעַל פְּרָת כְּבוּסְמַיָא דִנְצִיב יְיָ כְּאַרְזִין דִנְצִיבִין עַל מַיָא: ז יִסְגֵי מַלְכָּא דְיִתְרַבָּא מִבְּנוֹהִי וְיִשְׁלוֹט בְּעַמְמִין סַגִיאִין וְיִתְקוֹף מֵאֲגַג מַלְכֵּיהּ וְתִתְנְטַל מַלְכוּתֵיהּ: ח אֱלָהָא דְאַפֵּיקִינוּן מִמִצְרַיִם תּוּקְפָא וְרוּמָא דִילֵיהּ יֵיכְלוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נִכְסֵי עַמְמַיָא סַנְאֵיהוֹן וּבְבִיזַת מַלְכֵיהוֹן יִתְפַּנְקוּן וְאַרְעֲתְהוֹן

העמק דבר

נ"מ מי שנוטלו. כך מצות ה' אין בו טעם ודעת אנושי שיהנה בהם דעת האדם. ורק ישראל המצווה על כך מתבסם הרבה בו. אבל כשעושה אותו עובד כוכבים אין בו שום טעם וריח. משא"כ גמ"ח נאה לכל אדם מש"ה נמשלו עוסקי בצרכי צבור בגמ"ח כאהלים. אכן כל גמ"ח ישנה בכל אוה"ע והדעת נותנת עליהם אבל בישראל יש ביחוד גמ"ח לשם ה'. וכאשר נזהרו ע"ז כמש"כ בספר שמות בפ' והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי כל הארץ. ובפרשה משפטים בפסוק נעשה ונשמע. וביותר כשעושין גמ"ח השייך רק לתורה ולעבודת ה' ה"ז כאהלים נטע ה' וכארזים עלי מים. זהו משל על משכן השני שהוא קבוץ לתורה ולהעודה שאין למעלה ממנו. ומשם נעשים גם נביאים וכל גדולי ישראל שאפשר להיות. והנה כבר המשיל הכתוב בפרשת שופטים כי האדם עץ השדה אמנם יש ד' מיני עצים. א' הוא קוץ מונד אשר לא ביד יקחו שאין בהם תועלת. ולא נבראו אלא כדי להזיק לאחרים ולהיות כברזל ועץ חנית. היינו מזיקים בעצמם או משמשים למזיקים. או לשרוף אותם להחם בם בימי שבת היינו בעת מנוחה. וכדומה רשעים לא נבראו ‴אלא ליום רעה. פי' או שיהיו משחיתים לאחרים או שיהיו נשחתים המה. ויתקדש בזה שמו ית'. ב' עץ האטד. שחסים בצל ענפיו ועליו וכדומה לו אנשי בעלי ד"א. ג' עץ פרי. וכדומה בעלי מצות שנמשלו לפרי כדאי' בע"ז דף י"ט אשר פריו יתן בעתו זה מעשה הטוב. אבל אין נהנים מגוף האילן בקיומו. ד' ארז שנהנים מגוף האילן בבנין וכדומה בעלי תורה שהאדם בעצמו מזדכך בכל הליכותיו ודרכיו ושיחת חולין שלו. ובאשר יש ארז שטוב לבנין בעה"ב א'. ויש ארז טוב לתורן עלי מים. והרי הוא מקיים אלפי ב"א. כך יש ת"ח שטוב הוא לסביביו וקרובים אליו. ויש חכם שמנהיג עולמו וכקברניט לספינה. וה"ז כארזים עלי מים שמשתמשים בו על המים. וע' ספר בראשית ב' בענין הנהרות ובספר דברים י' י"ב וריש פ' אתם נצבים. שנתבאר ג"כ ד' אופני בני אדם. וכל א' יש לו דין ומשפט בפ"ע. אכן בלעם ראה המובחר והטוב שבכל אופן: (ז) יזל מים וגו'. אחר שהראהו הקב"ה שבחן של בניו. הראהו שבחי הדורות משעה שנכנסו לארץ עד ימי משיח שיבא בב"א. ולא ראה ימי הרעה רק ימי הטובה כדי לנקר את עיניו ונגמר זה הענין בפעם הרביעית. ואמר על דור השופטים שהיה להם מלחמות וגלו הרבה בקרב הוה"ע. ואנו לא ידענו ועוד היום יש מקומות שנמצאים ישראל שאומרים שהן מזמן פילגש בגבעה. ומי יודע אם לא גלו בעת שנתגברו עליהם בימי שפוט השופטים ובלעם ראה הטוב שבזה הפרט ואמר יזל מים מדליו וזרעו במים רבים. ביאור המשל דאם מגיעים דלי מלא מים למים רבים מיקרי זריעה ומש"ה מהני השקה לטהר המים כפרש"י ביצה דף י"ז ובכורות דף כ"ב. אע"ג שמכ"מ מי הדלי עומדים בפ"ע ולא נבטלו לגמרי אלא נזרעו ונתחברו. משא"כ אם תפול טיפה מים לנהר לא שייך לומר זריעה והשקה אלא הטיפה נתבטלה בתוך הנהר. כך אם גולה מאומה אחת לחבירתה אם הגלות הוא סך רב. אזי המה עם בפ"ע עומדים ומתחברים להמושל בם. אבל אינם בטלים לגמרי משא"כ אם גולה גוי אחד באומה שלמה אזי הוא בטל לגמרי אבל לא כן ישראל שאפי' גולה קצת ממנו לאוה"ע שנמשלו למים רבים. כמאמר ישעיה הנביא הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון וכתיב מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה. מכ"מ אינו בטל לגמרי. אלא מתחבר לו כדכתיב ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם אבל מכ"מ אינם בטלים לגמרי ועושים פרי לשמו ית' וזהו דבר בלעם יזל מים מדליו. אפי' אינו אלא נזילה שהוא טיפה מן הדלי. וזרעו במים רבים. מכ"מ אינו אלא כזריעה במים רבים ולא בטל ממש. והדבר מובן שאחר שהוא כזריעה שמחובר לארץ מכ"מ עושה פרי למינו כך ישראל אע"ג שהוא גולה מכ"מ בסוף יוצא ממנו זרע קדוש בקרב האומה שהוא גולה ומתקדש על ידו שם שמים והוא עיקר התכלית של הגלות כמש"כ בפרשה שלח עה"פ ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ. והנה אע"ג שזה השבח ראה בלעם עד לפני שהגיע לדור של שאול כמש"כ. מכ"מ נכלל בזה כל ימי הרעה אשר ישראל גולים לאוה"ע: וירם מאגג מלכו. יחל הרמת המלוכה מאגג. מטעם שיהי' כובש שאול את אגג ועשה בו כליון גדול: ותנשא מלכותו. כת"י ובגין דיחוס עלוי יתנטיל מיניה מלכותיה. מלשון ישא את ראשך מעליך. כאשר ראה שינטל מלוכת שאול ג"כ מאגג. אמנם אין בזה קללה. כי מה שהורס המלוכה משאול לא היתה לאוה"ע ולטובתם. אלא לכבודם של ישראל כדי שיצמח קרן דוד שרואה בלעם: (ח) אל מוציאו ממצרים כתועפות ראם לו. כאשר הגיע לדוד. והוא מצליח במעט זמן באופן יותר נעלה מדרך מלוכה מצלחת שמגעת בכמה שנים ובכמה סיבות וכדאיתא בספרי פ'

מוציאו ממצרים כתועפת ראם לו יאכל גוים
צריו ועצמתיהם יגרם וחציו ימחץ: ט כרע שכב
כארי וכלביא מי יקימנו מברכיך ברוך וארריך
ארור: י ויחר־אף בלק אל־בלעם ויספק את־
כפיו ויאמר בלק אל־בלעם לקב איבי קראתיך
והנה ברכת ברך זה שלש פעמים: יא ועתה
ברח־לך אל־מקומך אמרתי כבד אכבדך
והנה מנעך יהוה מכבוד: יב ויאמר בלעם אל־
בלק הלא גם אל־מלאכיך אשר־שלחת אלי
דברתי לאמר: יג אם־יתן־לי בלק מלא ביתו
כסף וזהב לא אוכל לעבר את־פי יהוה לעשות
טובה או רעה מלבי אשר־ידבר יהוה אתו
אדבר: שביעי יד ועתה הנני הולך לעמי לכה
איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית

הב' רפה

ת"א כתועפת ראם לו · גיטין סח: ועצמותיהם · עקידה שער מא: כרע שכב. ברכות יב סנהדרין שם: וכלביא מי · ס' הזוהר פ' נשא: הנני הולך לעמי. שם:

רש"י

לו הגדולה הזאת של המוציאם ממצרים בתוקף ורום שלו יאכל את הגוים שהם צריו: ועצמותיהם · של צרים: יגרם · מנחם פתר בו לשון שבירה וכן לא גרמו לבקר (צפניה ג) וכן את חרשיה תגרמי (יחזקאל כ"ג) ואני אומר לשון עצם הוא שמגרר הבשר בשניו מסביב והמוח שבפנים ומעמיד העצם על ערמימותו: וחציו ימחץ · אונקלוס תרגם חציו של צרים חלוקה שלהם כמו בעלי חצים מרי פלוגתא (לשון חלוקה וחלייה) וכן ימחץ לשון ומחצה וחלפה רקתו (שופטים ה') שיחצו את ארצם ויש לפתור לשון חצים ממש חציו של הקב"ה ימחץ בדמם של צרים יטבול ויצטבע בדמם כמו למען תמחץ רגלך בדם (תהלים ס"ח) ואינו זז מלשון מכה כמו מחצתי שהצבוע בדם נראה כאילו מחוץ ונגוע: (ט) כרע שכב כארי. כתרגומו יתיבו בארעם בכח וגבורה: (י) ויספוק · הכה זו על זו: (יג) לעבור את פי ה'. כאן לא נאמר אלהי כמו

העמק דבר

ס' זו מלכות זו מתנשא ומשתלחת יותר וביארתי עה"ס בלעם· ואמר שהאל והוא הכח האלקי שהוציאו ממצרים בזה ולא כן היה גדולת דוד (א) · וזהו מה שאמר כתועפות ראם לו · וכבר פירשנו תועפות לשון,

הרחב דבר

(א) וזהו דבר שירת דוד האחרונה וכאור בוקר יזרח שמש · לא כדרך הטבע שכאור בוקר משהה איזה שעה עד זריחת השמש · אבל אצלי כאור בוקר תיכף יזרח שמש · ומפרש בוקר לא עבות מנגה ממטר דשא מארץ · פי' בוקר עבות טינו בענן עב · ומזריחת השמש לאט לאט מתוך מפלשי העננים · כדרך גדילת דשא מארץ · שמתחלה סובלת הכאת גשם שמשברים את הדשא ומטים אותם לארץ · ואח"כ צומח לאט לאט · אבל גדולתי כבוקר שהוא לא עבות שיהא הנוגה ממטר · וכדשא מארץ · אלא כי לא כן ביתי עם אל כי ברית עולם שם לי ערוכה בכל ושמורה · פי' יש בה כל טוב ושמורה שלא תאבד · כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח · פי' לא יהיה כצומח מעט מעט · אלא בפעם אחת:

יחסנון : ט ינוח ישרי בתקוף כאריא וכליתא לית דיקימיניה בריכך יהון בריכין ולייטך יהון ליטין : י ותקיף רוגזא דבלק בבלעם ושקפינון לידוהי ואמר בלק לבלעם למילט סנאי קריתך והא ברכא מברכת להון דנן תלת זמנין : יא וכען איזיל לך לאתרך אמרית יקרא איקרינך והא מנעך יי מן יקר : יב ואמר בלעם לבלק הלא אף לאזגדך די שלחת לותי מלילית למימר : יג אם יתן לי בלק מלי ביתיה כסף ודהב לית לי רשו למעבר על גזירת מימרא דיי למעבד טבתא או בישתא מרעותי מה די ימליל יי יתיה אמליל : יד וכען הא אנא אזיל לעמי איתא אמלכינך מה דתעביד ואחוי לך מה די יעביד עמא הדין

ר ש " י

שנאמר בראשונה לפי שידע שנבאה בהקב"ה ונטרד : (יד) הולך לעמי. מעתה הריני כשאר עמי שנסתלק הקב"ה מעליו: לכה איעצך. מה לך לעשות ומה היא העצה אלהיהם של אלו שונא זמה הוא כו' כדאיתא בחלק (סנהדרין ק"ה) תדע שבלעם השיא עצה זו להכשילם בזמה שהרי נאמר הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם (לקמן לא):אשר יעשה העם הזה לעמך. מקרא קצר הוא זה איעצך להכשילם ואומר לך מה שהן עתידין להרע

העמק דבר

ויעף וכן תועפות הרים. הוא משל לפריחה בגבוה. והראם אם שהולך בדרך הילוכו לאט לאט. מכ"מ הוא רץ מאד ע"י פסיעותיו הגבוהות כן הע"ג שדוד הלך בדרך הטבע בצבא הגבורים מכ"מ הלך פסיעות גסות מאד. עד אשר יאכל גוים צריו. יאכל גוים שהם צריו. ולא כל אוה"ע. ולא כמו שכתוב להלן בנבואה למלך המשיח וקרקר כל בני שת ויבואר שמה. אבל בימי דוד אבל רק גוים שהם צריו : ועצמותיהם יגרם. הנה בשאול המלך כתיב ואל כל אשר יפנה ירשיע וגבי דוד המלך כתיב ויהי דוד לכל דרכיו משכיל. ובשניהם הכונה שהצליחו במלחמתם. אבל הנ"מ שביניהם שיש מתגבר במלחמה ואינו כובש את שכנגדו תחתיו. ורק מפיל ומחליש אותם. כמלא אינו מצליח את אומתו. אלא מרשיע את שכנגדו. ויש מתגבר וכובש תחתיו. וזהו הצלחת האומה. וזה היה הנ"מ בין שאול לדוד. שאול היה רק מחליש ומרשיע את שכנגדו. ודוד היה כובש ומעמיד נציבים שלו באדום ובמואב וכל האומות שכבש. וטעם השנוי נתבאר בספר דברים ל"ג י"א יע"ש. וזהו מה שראה בלעם ועצמותיהם היינו חזוק של הגוים. יגרם. מלשון גורל שגררם אליו ונפלם לישראל : וחציו ימחץ. שהנ"מ עוד בין שני הכיבושים דהמרשיע את שכנגדו אינו מחליש אלא לשעה. עד שיתחזקו בעוד כמה שנים. וא"כ ההכרח להיות נשמר. כמו שאמר הנביא לאחאב בעת כבש את ארם בראשונה לך התחזק וגו'. משא"כ מי שכובש תחתיו ומעמיד נציבים. הרי אינו מניח להם שיתגברו. וא"צ להזהר עוד וזהו מה שראה בלעם על דוד וחציו ימחץ. ישבר את החצים שלהם בהם שלא יהא נצרך עוד למלחמה. וכך היה בסוף ימי דוד וכל ימי שלמה : (ט) כרע שכב כארי. מאז שכב במנוחה. ושוב לא מצא איש ידו להעיר מלחמה עליו : וכלביא מי

יקימנו. אפי' אומה אחרת שלא כבש אותם. לא ירא עוד שיתגרו עמו : מברכיך ברוך וגו'. לא רק בפועל ללחום עם ישראל בתנופת חרב. אלא אפי' בדבור ובקללה יראו להתגרות עם ישראל. באשר ראו בהוש אשר מברכיך ברוך וגו': (י) לקב אויבי. ביארנו כ"פ שאויב נקרא מי שבלב הוא נוטר שנאה. ואורר הוא בפועל כמש"כ בפרשת בהעלותך י' ט'. ומש"ה אמר בלשון אויבי. באשר באמת לא ראה שפשו עמו רעה בפועל : (יא) ברח לך. הוא מליצה על ההולך יחידי בלא שפעת אנשים ההולכים עמו לכבודו והכבודה הולכת לפניו. ומש"ה ההכרח ללכת לאט. אבל ההולך יחידי כבורח הולך מהר : (יג) אם יתן לי בלק וגו'. היינו בשליחות השניה שהודיעו שקרא אותו אליו אמר לא אוכל לעשות קטנה או גדולה. ובזה הלשון נכלל ג"כ טובה או רעה. שקללה הוא בטבעו וקל לו מש"ה היא קטנה משא"כ טובה הוא גדולה משום שכבד ממנו : (יד) ועתה וגו' איעצך אשר וגו'. לפי הפשט ה"פ אומר לך בעצה שלא תתגרה עמהם. כי אין לך לירא מהם כעת שהרי נזהרו עליך : וזה אשר יעשה העם הזה לעמך. יהיה באחרית הימים. ופי' אחרית הימים אינו אחרית ימות עולם אלא תקופה שהוא עומד בה היינו של ביאת ישראל לארץ שנמשך עד ימי דוד. וע' מש"כ בספר בראשית מ"ט א'. אבל עתה אין לך לחוש ולהשמרות עמהם. והדרש בזה שיעץ להפקיר הבנות לזנות וכמפורש בפרשת מטות הן המה היו לבני ישראל בדבר בלעם. וא"כ ה"פ לכה איעצך איזה דבר שיהיה גורם התרועעות ואהבה. וא"כ אשר יעשה העם הזה לעמך יהיה באחרית הימים אבל לא עתה. והיינו עצה דזנות שגורם אהבה. ושמעתי רמז בכאן בשם הגאון מ' מרדכי האב"ד ד"ק פינסק זצ"ל שמרומז במה שאמר אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית

הַיָּמִים׃ טו וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר נְאֻם בִּלְעָם בְּנוֹ בְעֹר וּנְאֻם הַגֶּבֶר שְׁתֻם הָעָיִן׃ טז נְאֻם שֹׁמֵעַ אִמְרֵי־אֵל וְיֹדֵעַ דַּעַת עֶלְיוֹן מַחֲזֵה שַׁדַּי יֶחֱזֶה נֹפֵל וּגְלוּי עֵינָיִם׃ יז אֶרְאֶנּוּ וְלֹא עַתָּה אֲשׁוּרֶנּוּ וְלֹא קָרוֹב דָּרַךְ כּוֹכָב מִיַּעֲקֹב וְקָם שֵׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל וּמָחַץ פַּאֲתֵי מוֹאָב וְקַרְקַר כָּל־בְּנֵי־שֵׁת׃ יח וְהָיָה אֱדוֹם יְרֵשָׁה וְהָיָה יְרֵשָׁה שֵׂעִיר אֹיְבָיו וְיִשְׂרָאֵל עֹשֶׂה חָיִל׃ יט וְיֵרְדְּ מִיַּעֲקֹב וְהֶאֱבִיד שָׂרִיד מֵעִיר׃ כ וַיַּרְא אֶת־עֲמָלֵק וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר רֵאשִׁית גּוֹיִם עֲמָלֵק וְאַחֲרִיתוֹ עֲדֵי אֹבֵד׃

ת"א בתם העין · סנהדרין קה: ויודע דעת עליון · ברכות ז סנהדרין שם ע"ג ד: נופל וגלוי עינים · סנהדרין קה:

רש"י

למואב באחרית הימים: (טז) ויודע דעת עליון. לכוין השעה שכועס בה: (יז) אראנו. רואה אני שבחו של יעקב וגדולתו אך לא עתה היא אלא לאחר זמן: דרך כוכב. כתרגומו לשון דרך קשתו (איכה ב) שהכוכב עובר כחץ ובלע"ז דישטי"נט (ער בריימעט זיך אויס) כלומר יקום מזל: וקם שבט. מלך רודה ומושל: ומחץ פאתי מואב. התרגום מפרש קוטל העברי ויקטול וכו': ומחץ פאתי מואב. זה דוד שנאמר בו השכב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית וגו' (שמואל ב' ח'): וקרקר. לשון קורה כמו אני קרתי (מלכים ב' י"ט) מקבת בור נוקרתם (ישעיה נ"א) יקרוה עורבי נחל (משלי ל) פורי"ר בלע"ז (גראבען וויסלען): כל בני שת. כל האומות שכולם יצאו מן שת בנו של אדם הראשון: (יח) והיה ירשה שעיר אויביו. לישראל: (יט) וירד מיעקב. ועוד יהיה מושל אחר מיעקב: והאביד שריד מעיר. מעיר החשובה (של אדום והוא רומי) ועל מלך המשיח הוא אומר כן שנאמר בו וירד מים עד ים (תהלים ע"ב) ולא יהיה שריד לבית עשו (עובדיה): (כ) וירא את עמלק. נסתכל בפורענותו של עמלק: ראשית גוים עמלק. הוא

העמק דבר

הימים היינו גלה לבלק עצה מה שיהפך עם ישראל לערלים באחרית ימי האדם. היינו כדאיתא בגמ' דהבא על ארמית אינו ניכר למהול. ונמשכה ערלתו אחר מותו: (טו) וישא משלו. כ"כ היה מעלת בלעם באותה שעה. עד שבדבריו עם בלק ראה מחזה שדי. וע"ז השעה אמרו חז"ל בספרי ס"פ ברכה ולא קם בישראל כמשה אבל באוה"ע קם ומנו בלעם. כמבואר שם שהביא מקראות שבזו השעה לבד. וגם זה אינו למעלת בלעם ח"ו. אלא בשביל כבודן של ישראל: (טז) ויודע דעת עליון. הוסיף כאן לומר שיודע גם התכלית ורצון הקב"ה להגדיל את ישראל כ"כ. לא כמו עד כה שהיה רק כמו ידיעת הטבח בסעודת המלך כמש"כ לעיל שאינו יודע שום טעם לרצון המלך לעשות סעודה גדולה כ"כ לכבוד אותו איש. כך לא היה יודע אז בלעם טעם על גדולת ישראל. משא"כ בנבואה זו ידע תכלית הדבר מה לשום עליון וכאשר יבואר לפנינו. והיה נמשל בזה כמו שהטבח מתפאר לשומעי דבר הסעודה שהוא יודע כונת המלך: (יז) אראנו ולא עתה. רש"י מפרש כל המקרא על דוד המלך עד וירד מיעקב. ואא"כ דא"כ היאך יתפרש וקרקר כל בני שת. והלא דוד המלך לא נגע אלא באומות סביבות א"י. אם לא שנאמר דזהו כמ"ש ויצא שם דוד בכל הארצות שפחד ואלו מפניו גם מרחוק. אבל לא שייך ע"ז לשון וקרקר. והרמב"ן פי' הכל על משיח. וגם זה אינו נכון דא"כ היאך שייך לומר ומחץ פאתי מואב. ואיזה אומה מואב יהיה בימי המשיח ואפי' יש איזה שארית למואב. מכ"מ לא שייך לומר פאת מואב. וגם קשה משמעות המקרא אראנו ולא עתה משמעו שהוא מ"מ קרוב. אלא שלא עתה. ואח"כ אמר ולא קרוב. אלא

העיקר

לְעַמָּךְ בְּסוֹף יוֹמַיָּא: טו וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר אֵימַר בִּלְעָם בְּרֵיהּ בְּעוֹר וְאֵימַר גַּבְרָא דְּשַׁפִּיר חָזֵי: טז אֵימַר דְּשָׁמַע מֵימַר מִן קֳדָם אֵל וְיָדַע מַדַּע מִן קֳדָם עִלָּאָה חֵיזוּ מִן קֳדָם שַׁדַּי חָזֵי שְׁכִיב וּמִתְגְּלֵי לֵיהּ: יז חֲזֵיתֵיהּ וְלָא כְעַן סְכֵיתֵיהּ וְלָא אִיתוֹהִי קָרִיב כַּד יְקוּם מַלְכָּא מִיַּעֲקֹב וְיִתְרַבָּא מְשִׁיחָא מִיִּשְׂרָאֵל וְיִקְטוֹל רַבְרְבֵי מוֹאָב וְיִשְׁלוֹט בְּכָל בְּנֵי אֱנָשָׁא: יח וִיהֵי אֱדוֹם יָרְתָא וִיהֵי יָרְתָא שֵׂעִיר לְבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי וְיִשְׂרָאֵל יַצְלַח בְּנִכְסִין: יט וְיֵיחוֹת חַד מִדְּבֵית יַעֲקֹב וְיוֹבֵד מְשֵׁיזִיב מִקִּרְיַת עַמְמַיָּא: כ וַחֲזָא יָת עֲמַלְקָאָה וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר רֵישׁ

העמק דבר

העיקר כמש"כ הרמב"ם הל' מלכים פי"א שזה המקרא קאי גם על דוד גם על משיח · ופי' הראנו ולא עתה על דוד - אשורנו ולא קרוב על משיח . אמנם נוסיף ביאור על דברי הרמב"ם ז"ל וגם יבא איזה שינוים לפי דעתי : דרך כוכב מיעקב · זה דוד ופי' דרך עשה לו דרך בפ"ע. והענין דשמה שלקח בועז את רות המואבית ואז החלה להתגולל גדולת המשפחה כמ"ש בספר בראשית מ"פ י' מקראי דמיכה המורשתי · וכך עלה במחשבה שיצא דוד ומשיח יצא מרות כדאיתא ביבמות פ' הערל והנה בועז היה כוכב מזהיר בדורו שהרי היה שופט וגדול בדורו מכ"מ נשיאת רות לא היה ברוה"ק ובדרך הנהגת ישראל כי אם כמו עדה יעקב בהיותו נצרך לאשה והיא אשת חיל ע"כ נשאה· וא"כ היה מצד הסברא והליכות טבע רוחנית בקרב ישראל אשר נושא אשה שאינה מיוחסת אינו יוצא ממנה זרע הגון· אבל באשר כמו בהליכות טבע הגשמית מלך פורץ לעשות לו דרך כך בהליכות טבע הרוחנית . וכמש"כ עוד בספר בראשית ל"ח א' במעשה יהודה ותמר · והיינו מליצת דרך כוכב מיעקב כוכב מעדת יעקב עשה לו דרך חדש ויצא דוד . וכן מלחמת דוד היה הכל שלא בדרך נס כי אם בקבוץ גבורים ובעזר ה' . והיינו דרך כוכב מיעקב : וקם שבט מישראל· זה משיח שמכונה בשם שבט כדכתיב והכה ארץ בשבט פיו . וכל הליכותיו יהיה בדרך אדם המעלה רם ונשא · וזהו מישראל : ומחץ פאתי מואב · זה דוד שהכה כל הפאות של מואב היינו אדום מדרום ועמון וארם מצפון ומכ"ש מואב עצמו · אלא נעשה מואב כאן מרכז של הנבואה כמובן לפי ענין הפרשה : וקרקר כל בני שת · זה משיח שיהרס הליכות כל בני שת ואין הכונה כל אוה"ע · אלא הן המה ביחוד עובדי אלילים · באשר בני שת היינו בדור אנוש הוחל לקרוא בשם ה' וביאר הרמב"ם בהל' ע"ז פ"א שאז טעו לחשוב כי עזב ה' את הארץ ומסר לכוכבים ומזלות ומזה יצא עבודה אלילים . וניבא שמשיח יהרס הליכות אלה והאלילים כליל יחלוף ועי"ז אמר בלעם ויודע דעת עליון · דלהכי מגדיל ומחבב את עמו ישראל באשר שעי"ז יגיע לתכלית בריאת העולם אשר ימלא כבוד ה' את כל הארץ . והיינו ע"י משיח : והנה אמר כל בני שת ולא כתיב בני אנוש . למדנו שגם אנוש היה מן התועים . וכמש"כ הרמב"ם שם ובשאלתות דר"א שאילתא א' : (יח) והיה אדום ירשה . כיון שבא למשיח . כלה ענין דוד · ומכאן ואילך מדבר רק על משיח [ולא כפי' הרמב"ם בזה שקאי על דוד שנאמר ותהי אדום עבדים לדוד דא"כ במאי נחשב אדום ביחוד מארם ועמון · וכבר ביארנו שכל אלו בכלל פאתי מואב · אלא קאי על מלך המשיח] ומתחלה ניבא על עובדי אלילים שהן בני שת . ואח"כ ניבא על אמונת אדום . כי ע"כ נקרא גלות הלז גלות אדום · באשר מקור האמונה נתקבלה תחלה ברומא . ומשם נתפשטה לכמה אוה"ע . והכל ע"ש אדום יקרא ואמר כי תהיה אדום ירשה . אומה של אדום לא תהיה עוד בארץ שעיר · כמו שהיה לפנים שם אדום רק שם . כמש"כ בספר בראשית ל"ו כ"א ובספר דברים כ"ג ה' לענין דין אדומי שלא נקרא אדום אלא היושבים בשעיר הוא אדום אבל בימי משיח תהי אדום במדינות שירשו בארצות אחרות דוקא : והיה ירשה שעיר אויביו· ארץ שעיר שהיה שם אדום מלפנים תהי ירשה לאויביו. וידוע מי הן אויבי אמונת אדום ומנגדיהם מעולם היא אמונת ישמעאל ושתי האמונות האלה לא יקרקר משיח · שהרי אינם בכלל בני שת באשר מכירים את ה' ואז יוסיפו להכיר ולהמליך את ה' . ובזה יהיה וישראל עושה חיל · כבוד ישראל וחילו יהיה על שניהם · באשר יכירו יותר את ה' והמה יודעים ביותר את ישראל שהיו כבושים ה"י ויודעים כמה מסרו נפשם על כבוד ה' עתה יאשרו חילו של ישראל : (יט) וירד מיעקב . המון יעקב ירד מארץ ישראל: והאביד שריד מעיר . זה רומא כפרש"י· ובגמ' כ"פ נתכנה רומא בשם עיר סתם· וכבר פירשו הא דאיתא ביומא אלמלא גלגל חמה הי' נשמע המונה של עיר דקאי ביחוד על רומא . ועוד כמה מאמרי חז"ל . והיא העיר מקור כל צרות ישראל· את העיר הזאת יאבדו ולא ישאר שריד . ועליה נאמר ולא יהיה שריד לבית עשו ולא אמר הנביא לזרע עשו · אלא לבית עשו היא מקור דירה של האמונה שקיבל : (כ) ראשית גוים עמלק · באשר עמלק יצא ראשון למלחמה על ישראל בצאתם ממצרים . והטעם משום שעד כה היו מתנהגים כל אוה"ע בהליכות הטבע והמזל לבד ·

ובצאת

כא וַיַּרְא אֶת־הַקֵּינִי וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר אֵיתָן מוֹשָׁבֶךָ וְשִׂים בַּסֶּלַע קִנֶּךָ: כב כִּי אִם־יִהְיֶה לְבָעֵר קָיִן עַד־מָה אַשּׁוּר תִּשְׁבֶּךָּ: כג וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר אוֹי מִי יִחְיֶה מִשֻּׂמוֹ אֵל: כד וְצִים מִיַּד כִּתִּים וְעִנּוּ אַשּׁוּר וְעִנּוּ־עֵבֶר וְגַם־הוּא עֲדֵי אֹבֵד: כה וַיָּקָם בִּלְעָם וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב לִמְקֹמוֹ וְגַם־בָּלָק הָלַךְ לְדַרְכּוֹ: פ

כה א וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בַּשִּׁטִּים וַיָּחֶל הָעָם לִזְנוֹת אֶל־בְּנוֹת מוֹאָב: ב וַתִּקְרֶאןָ לָעָם לְזִבְחֵי אֱלֹהֵיהֶן וַיֹּאכַל הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ לֵאלֹהֵיהֶן: ג וַיִּצָּמֶד יִשְׂרָאֵל לְבַעַל פְּעוֹר וַיִּחַר־אַף יְהוָה

בתרי טעמי

ת"א וירא את הקיני וישא משלו. סנהדרין קו: איתן מושבך. ר"ה י"א סוטה מו: וישא משלו ויאמר אוי מי. סנהדרין קו: וצים מיד כתים. שם: וישב ישראל בשטים. סנהדרין קו בכורות ה: ותקראן לעם לזבחי. סנהדרין שם בכורות שם:

רש"י

קדם את כלם להלחם בישראל וכך תרגם אונקלוס ואחריתו לאבד בידם שנאמר תמחה את זכר עמלק (דברים כ"ה): (כא) וירא את הקיני. לפי שהיה קיני תקוע אצל עמלק כענין שנאמר ויאמר שאול אל הקיני וגו' (שמואל א' ט"ו) הזכירו אחר עמלק נסתכל בגדולתן של בני יתרו שנאמר בהם תרעתים שמעתים סוכתים (ד"ה א' ב'): איתן מושבך. תמה אני מהיכן זכית לכך הלא אתה עמי היית בעצת הבה נתחכמה לו (שמות א') ועתה נתישבת באיתן ומעוז של ישראל: (כב) כי אם יהיה לבער קין וגו'. אשריך שנתקעת לתוקף זה שאינך נטרד עוד מן העולם כי אף אם אתה עתיד לגלות עם עשרת השבטים ותהיה לבער ממקום שנתישבת שם מה בכך: עד מה אשור תשבך. עד היכן הוא מגלה אותך שמא לחלח וחבור אין זה טרוד מן העולם אלא טלטול ממקום למקום ותשוב עם שאר הגליות: (כג) וישא משלו וגו'. כיון שהזכיר את שביית אשור אמר. אוי מי יחיה משומו אל. מי יכול להחיות את עצמו משומו את אלה שלא ישים עליו הנוזר את אלה שיעמוד סנחריב ויבלבל את כל האומות ועוד יבואו צים מיד כתים ויעברו כתיים שהן רומיים בבירניות גדולות על אשור: (כד) וענו עבר. ועמו אותם שבעבר הנהר: וגם הוא עדי אובד. וכן פירש דניאל עד דקטילא חיותא והובד גשמה (דניאל ז'): וצים. ספינות גדולות כדכתיב וצי אדיר (ישעיה ל"ג) תרגומו ובורני רבתא: כה (א) בשטים. כך שמה: לזנות אל בנות מואב. על ידי עצת בלעם כדאיתא בחלק: (ב) וישתחוו לאלהיהן. כשתקף יצרו עליו ואומר לה השמעי לי והיא מוציאה לו דמות פעור מחיקה ואומרת לו השתחוה לזה: (ג) פעור. על שם שפוערין לפניו פי הטבעת:

העמק דבר

ובבאת ישראל היה שנוי בהליכות אוה"ע שיהיו נמשכים במקום שנוגע לישראל לפי השגחה פרטית שעליהם. מש"ה התעורר עמלק עוד לפני מ"ת להלחם. וכמו שביארנו בארוכה בספר שמות בפרשת עמלק. וזהו דבר בלעם ברוה"ק ראשית גוים עמלק. שהרי הוא מלא לב יותר מכולם למסור נפשו ע"ז להעמיד הליכות אוה"ע על מקומם: ואחריתו עדי אובד. שלא ישאר ממנו אומה נקראת על שמו: (כא) איתן מושבך. הן עתה אתה יושב במקום חזק. בקרב ישראל: ושים בסלע קנך. שיש הוא מקור ונוי. זרע קיני נתחזק עוד יותר ותקעו אהליהם בסלע שהיינו חוזק של ישראל. והיא כח התורה אבן הראשה של גדולת ישראל כמש"כ בספר שמות ל"ט ל"ז בפי' דבר הנביא זכריה והוציא את האבן הראשה. והוא נבואה שבני קיני ישבו עם יעבץ. ונהיו בעלי תורה. ואח"כ יצא מהם יונדב בן רכב שידוע שנתברך שלא יהא זרעו כלה והמשיל ישיבתן בקן ולא בבית. משום שכך היה דרכם לשבת באהלים כמו קן שאינו קבוע

במקום

קְרָבָא דְּיִשְׂרָאֵל הֲוָה עֲמַלְקָאָה וְסוֹפֵיהּ לְעָלְמָא יֵיבַד׃ כא וַחֲזָא יָת שַׁלְמָאָה וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר תַּקִּיף בֵּית מוֹתְבָךְ וְשַׁוִּי בִּכְרַךְ תַּקִּיף מְדוֹרָךְ׃ כב אֲרֵי אִם יְהֵי לְשֵׁיצָאָה שַׁלְמָאָה עַד מָה אֲתוּרָאָה יִשְׁבִּינָךְ׃ כג וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר וַי לְחַיָּבַיָּא דְּיֵיחוּן כַּד יַעֲבֵיד אֱלָהָא יָת אִלֵּין׃ כד וְסִיעַן יִצְטָרְחָן מֵרוֹמָאֵי וִיעַנּוּן לְאָתוּר וִישַׁעְבְּדוּן לְעֵיבַר פְּרָת וְאַף אִנּוּן לְעָלְמָא יֵיבְדוּן׃ כה וְקָם בִּלְעָם וַאֲזַל וְתָב לְאַתְרֵיהּ וְאַף בָּלָק אֲזַל לְאוֹרְחֵיהּ׃ א וִיתֵיב יִשְׂרָאֵל בְּשִׁטִּין וְשָׁרִי עַמָּא לְמִטְעֵי בָּתַר בְּנָת מוֹאָב׃ ב וּקְרָאָה לְעַמָּא לְדִבְחֵי טַעֲוָתְהוֹן וַאֲכַל עַמָּא וּסְגִידוּ לְטַעֲוָתְהוֹן׃ ג וְאִתְחַבַּר יִשְׂרָאֵל לְבַעֲלָא פְעוֹר וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ בְּיִשְׂרָאֵל׃

העמק דבר

במקום ה׳. וכך היה דירת בני קיני כמבואר בספר ירמיה: (כב) עד מה אשור תשבך. אין הכונה על אומה אשור שהיה בבית ראשון. שהרי לא מצינו שנגע אשור לרעה בזרע קין וגם כי עיקר מושבותם היה ביהודה וירושלים. וגם נכשל גבורת אשור. אלא כדאיתא במדרש כל המלכיות נקראו בשם אשור. והוא מקרא מלא עזרא ו׳ כ״ב והסב לב מלך אשור עליהם לחזק ידיהם במלאכת בית ה׳. והכונה מלכי פרס אלא בשביל שמלכו גם באשור והיו מאושרים מאד בהצלחה ע״כ נקראו אשור. וכך הפי׳ בהושע י״ב אשור לא יושיענו וכה״ת. ואומה ישמעאל שמלכו ג״כ במדינת אשור והמה ג״כ הצליחו בתחלת מלכותם בהפלגה ולא כאומות אדום אשר הרבה דמים נשפכו מהם עד שזכו לשם. ואומות ישמעאל היו כובשים במדבר ערב וכבש גם את הקיני המה הרכבים. ויאבדם וגם שבה מהם הרבה על אשר מיאנו לתת אמן בנביאם. ואמר בלעם כי אם יהיה לבער קין׳ עד מה׳ פירש היזה שנוי יעשה עמך במה שישבך כאשר תהיה לבער. שהרי גם המה אין עובדים ע״ז ואם לא היה קיני נכנס בישראל והיו בכלל עובדי אלילים כמו מדין הרי היו משתנים הרבה. משא״כ עתה שאין אתה עובד ע״ז. ואין השבי רעה אלא משום שנתגיירת אבל אם לא היו מתגיירים ולא היו נכנסים בתורת ישראל לא היה נחשב להם לרעה כלל אלא משום שכבר נתגיירו. אבל מכ״מ עד מה יהיה השנוי עליך: (כג) אוי מי יחיה משמו אל. הן כונה אוה״ע כבשו מלכיות תחתם כדי להרחיב ממלכתם ולא בקשו להשחית אלא מלכים ושרים ולא ההמון. לא כן אלה בשביל אמונה המה לוחמים ומאבדים כל מי שאינו מאמין באלוה כמותו. וזהו שראה בלעם ברוה״ק וצעק אוי מי יחיה משמו אל. ממי שמשים דבר אלקות בעולם: (כד) וצים מיד כתים. עוד צעק אוי על מלכות כתים שהמה מלכות רומי אע״ג שהם לא לחמו מתחלת גדולתם בשביל אמונה כלל כי אם להרחיב ממשלתם מכ״מ המה כבשו שלא כדרך השובשים וכדכתיב בדניאל (ז) חיוה רביעאה אכלה ומדקה ושארא ברגלה רפסה ע״כ צעק גם ע״ז אוי מי יחיה: וצים מיד כתים. בעת שישלחו כתים צי אדיר של מלחמה. וענו אשור. המה יענו כל אומה מלחמת שנכונה בשם אשור: וענו עבר. המה עדת ישראל שנקראו עברים ואשר רומי לא החשיבה אותם בשם ישראל כי אם לאומה עברים ע״כ כנה הוא ברוה״ק כאן את ישראל בזה השם: וגם הוא עדי אובד. כי לא נפלה שום מלכות כמו כתים שהם בני רומי הקדמונים:

כה (ב) ותקראן לעם לזבחי אלהיהן. כל הבנות התראו בעת אכלם זבחי אלהיהן. אמנם לא היה אלהיהן ע״ז פעור כי אם כמוש שהרי פעור לא היתה עבודתה בזביחה. וגם ידוע עבודת מואב הי׳ כמוש ולא פעור. אלא שזה הי׳ סיבה שנצמדו לע״ז פעור של מדין. שהי׳ ג״כ במואב לכמה אנשים שדרו שם. וגם מלכיהם היו שרי מדין כמש״כ בראש הפרשה. וכבר כתבנו שע״ז פעור זה סגולתה להמשיך את ישראל בכל עוז. אמנם עד שלא נכשלו בזנות הי׳ כח התורה של משה ותלמידיו מגין בערבות מואב כמש״כ בפ׳ ואתחנן ולעיל כ״ג ל״ח. אבל כיון שהסיחו דעתם מעסק תורה והגיעו עפ״י התאוה לעבודת פעור בהיתר בעיניהם כדאי׳ בסנהדרין דק״ה והיה נקל בעיניהם להכשל בה יותר מע״ז של כמוש. שלא השתחוו אלא משום אהבה (וכדאיתא שם דף ס״א דהעובד מאהבה כו׳ רבא א׳ פטור אי קבלי׳ באלוה אין אי לא לא והמה לא האמינו בכמוש. והפי׳ לאביי אין עונש ב״ש חמור כ״כ) משא״כ לע״ז פעור מתחלה באו ונכשלו בהיתר ומשום תאוה. אבל אח״כ הגיע בתוקף כח ע״ז זו עד שהגיע (ג) ויצמד ישראל לבעל פעור. שנמשך לגבם לעבודה זרה זו באמת: ויחר אף ה׳ בישראל. ולא כתיב פעולת המגפה. אלא הדבר מובן מאליו דחמת מלך ה׳ נבחות מלאכי מות וביותר כאן עיקר משמעות של חרון אף היינו שנמשך מחרון אף ולא חרון אף ממש דבאמת לא כעס הקב״ה מן השמים ועד הגלגל כדאיתא בסנהדרין דף ק״ה. והכי מוכח מגוף מקרא הסמוך כאשר יבואר. אלא ע״כ אין הפי׳ ויחר אף ה׳. אלא שהיה פעולת של חרון אף כמו אדם שרודה את בנו ורמי

בְּיִשְׂרָאֵל׃ ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה קַח אֶת־כָּל־
רָאשֵׁי הָעָם וְהוֹקַע אוֹתָם לַיהוָה נֶגֶד הַשָּׁמֶשׁ
וְיָשֹׁב חֲרוֹן אַף־יְהוָה מִיִּשְׂרָאֵל׃ ה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
אֶל־שֹׁפְטֵי יִשְׂרָאֵל הִרְגוּ אִישׁ אֲנָשָׁיו הַנִּצְמָדִים
לְבַעַל פְּעוֹר׃ ו וְהִנֵּה אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל בָּא וַיַּקְרֵב
אֶל־אֶחָיו אֶת־הַמִּדְיָנִית לְעֵינֵי מֹשֶׁה וּלְעֵינֵי כָּל־
עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְהֵמָּה בֹכִים פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃
מפטיר ז וַיַּרְא פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן
וַיָּקָם מִתּוֹךְ הָעֵדָה וַיִּקַּח רֹמַח בְּיָדוֹ׃ ח וַיָּבֹא אַחַר
אִישׁ־יִשְׂרָאֵל אֶל־הַקֻּבָּה וַיִּדְקֹר אֶת־שְׁנֵיהֶם
אֵת אִישׁ יִשְׂרָאֵל וְאֶת־הָאִשָּׁה אֶל־קֳבָתָהּ
וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ט וַיִּהְיוּ הַמֵּתִים
בַּמַּגֵּפָה אַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים אָלֶף׃ פ פ פ

ק"ד פסוקים · מנו"ח סימן · ומפטירין והיה שארית יעקב במיכה סימן ה׳ :

סדר פינחס

י וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יא פִּינְחָס בֶּן־
אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן הֵשִׁיב אֶת־
חֲמָתִי מֵעַל בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּקַנְאוֹ אֶת־קִנְאָתִי
בְּתוֹכָם וְלֹא־כִלִּיתִי אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי׃

היו"ד זעירא · את

ת"א קח את כל ראשי העם. סנהדרין לה : והוקע אותם לה׳ נגד השמש · שם לד : הנצמדים · שם סד : ויאמר משה · סנהדרין פב : וכמה בוכים · שם : וירא פינחס · שם כ׳ הזהר פ׳ אחרי מות : ויקח רמח · סנהדרין שם חולין קלד : הקבה · חולין שם : ואת האשה אל קבתה · שם : ויהיו המתים · סנהדרין מד פב : פינחס בן · סנהדרין פב :

רש"י

ומוציאין רעי זו היא עבודתו : ויחר אף ה׳ בישראל. שלח בהם מגפה : (ד) קח את כל ראשי העם. לשפוט את העובדים לפעור (סנהדרין ל"ה) : והוקע אותם. את העובדים : והוקע· היא תליה כמו שמצינו בבני שאול והוקענום לה׳ (שמואל ב׳ כ"א) ושם תליה מפורשת בע"א בסקילה וכל הנסקלין נתלין: נגד השמש. לעין כל. ומ"א השמש מודיע את החוטאים הענן נקפל מכנגדו והחמה זורחת עליו : (ה) הרגו איש אנשיו · כל אחד ואחד מדייני ישראל היה הורג שנים ודייני ישראל שמונה רבוא ושמונת אלפים כדאי׳ בסנהדרין : (ו) והנה איש מבני ישראל בא · נתקבצו שבטו של שמעון אצל זמרי שהיה נשיא שלהם אמרו לו אנו נדונין במיתה ואתה יושב וכו׳ כדאיתא באלו הן הנשרפין (בסנהדרין דף פ"ו) : את המדינית·

ד ואמר יי למשה דבר ית כל רישי עמא ודון וקטול דחיב קטול קדם יי לקביל שמשא ויתוב תקוף רוגזא דיי מישראל: ה ואמר משה לדיני ישראל קטולו גבר גברוהי דאתחברו לבעלא פעור: ו והא גברא מבני ישראל אתא וקריב לות אחוהי ית מדיניתא לעיני משה ולעיני כל כנשתא דבני ישראל ואינון בכן בתרע משכן זמנא: ז וחזא פינחס בר אלעזר בר אהרן כהנא וקם מגו כנשתא ונסיב רומחא בידיה: ח ועל בתר גברא בר ישראל לקבתא ובזע ית תרויהון ית גברא בר ישראל וית אתתא למעהא ואתכליאת מותנא מעל בני ישראל: ט והוו דמיתו במותנא עסרין וארבע אלפין: פ פ פ

י ומליל יי עם משה למימר: יא פינחס בר אלעזר בר אהרן כהנא אתיב ית חימתי מעל בני ישראל בדקני ית קנאתי ביניהון ולא שיציתי ית בני

ר ש " י

מני בת צור: לעיני משה. אמרו לו משה זו אסורה או מותרה אם תאמר אסורה בת יתרו מי התירה לך וכו' כדאיתא התם: והמה בוכים. נתעלמה ממנו הלכה (כל הבועל ארמית קנאים פוגעים בו) געו כלם בבכיה. בעגל עמד משה כנגד ששים רבוא שנאמר (שמות לב) ויטחן עד אשר דק וגו' וכאן רפו ידיו אלא כדי שיבא פינחס ויטול את הראוי לו (סנהדרין שם): (ז) וירא פינחס. ראה מעשה ונזכר הלכה אמר לו למשה מקובלני ממך הבועל ארמית קנאין פוגעין בו אמר לו קריינא דאגרתא איהו ליהוי פרוונקא מיד ויקח רומח בידו וגו'. (שם): (ח) אל הקבה. אל האהל: אל קבתה. כמו הלחיים (ס"א אל הקיבה) והקיבה כוון בתוך זכרות של זמרי ונקבות שלה וראו כלם שלא לחנם הרגם והרבה נסים נעשו לו כו' כדאיתא התם (סנהדרין שם): השלמת פרשת בלק

(יא) פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן. לפי שהיו השבטים מבזים אותו הראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לע"א והרג נשיא שבט מישראל לפיכך בא הכתוב ויחסו אחר אהרן (סנהדרין פ"ב סוטה מ"ג): בקנאו את קנאתי. בנקמו את נקמתי בקצפו את הקצף שהיה לי לקצוף כל לשון קנאה

העמק דבר

אימתיה ועושה תנועות של כעס ולבו אינו כועס: (ד) ויאמר ה' וגו'. הנה בכ"מ דכתיב חרון אף ה'. לא אמר ה' עלה להכיר החרון כי בעדן ריתחא אין רצון. אבל לא כן עתה שבאמת לא היה בריתחא כלל. ע"כ אמר ה' למשה עלה להכיר העונש שמגיע להם כמו ע"פ חרון אף ה'. ועי' להלן י"א עוד ראיה לזה. ועי' ספר בראשית כ"ז מ"ד מ"ה: (ה) הנצמדים לבעל פעור. לא על הזנות של גויה ולא על ע"ז כמו שאכלו והשתחוו בשביל אהבה אפשר לפנות בידי אדם אבל הנצמדים לבעל פעור שהמה היו באמת עובדי ע"ז. וכ"כ בפרשת פינחס ובפרשת מטות: (ו) מבני ישראל. מהחשובים וגדולי תורה: ויקרב אל אחיו. היינו מרעיו גדולי ישראל: (ז) וירא וגו'. חילול ש"ש מה שהגיע שאח א"מ ע"כ נתאזר עוז למסור נפשו ע"ז. דאי משום ביאת מואביה לחוד לא היה מחויב לעמוד בסכ"נ רק קנאים רבים פוגעין בו במקום שאין להם לירא מיחיד משא"כ במקום סכנה. אך קנאת כבוד ה' הביאהו לידי כך למסור נפשו על זה:

(יא) פינחס בן אלעזר וגו'. אי' ברבה בדינהוא שיטול שכרו משלם. דקשה להמדרש יחס של פינחס לכאן. והענין דאשר ברכו ה' בכהונה. ואם היה המקנא א' משבטי ישראל הלא היה ג"כ ראוי לשכר כזה. אבל מכ"מ לא היה יכול לקבל שכרו משלם להיות כה"ג אחר שאינו מזרע אהרן וע"כ היה שכרו מעין זה בא"ה אבל לא בשלמות ועתה כאשר היה המקנא פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן אע"ג שלא נתכהן עדיין מכ"מ בדין הוא שיהא נוטל שכרו משלם. שהרי מכ"מ הוא מזרע אהרן: השיב את חמתי. הוא פעולה טובה אחת שהניח דעתי כ"י. ואע"ג שביארנו שלא היה חרון אף באמת אלא פעולת חרון אף מכ"מ חרון אף לא הוי אבל חמה הוי (א): ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי. עוד שעל עמדי אשר ראוי לשכר וגמול טוב. מה שלא כליתי את בני ישראל:

הרחב דבר

(א) ומכאן ראיה לדברי מדלא כתיב השיב חרון אפי כמו שאמר ה' וישוב חרון אף מישראל. אלא לא היה חרון אף ה' כלל. אבל חמה הוי. וכבר אמרו ברבה שמות פמ"א דשני דברים המה. וחרון אף קשה מחמה מדאי' שם דא"ל משה להקב"ה קומה ה' באפך ואני אעמוד בחמה. וכתיב כי כלינו באפך ובחמתך נבהלנו. הרי דאף גרע. ובב"ב ד"ט ב' אי' דשעשה צדקה בסתר אף כופה וחמה אינו כופה. פי' דיש בכח הצדקה להסיר את האף במכלה אבל עדיין כאשר בא החמה להעניש. ולאחר כ"ז מובן דהא דלא הוי ריתחא בכל העת מן השטים עד הגלגל. אינו אלא דלא הוי זעם דרגע דכתיב כי רגע באפו. אבל חמה הוי:

יב לָכֵן אֱמֹר הִנְנִי נֹתֵן לוֹ אֶת־בְּרִיתִי שָׁלוֹם ו' קטיעא: יג וְהָיְתָה לּוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהֻנַּת עוֹלָם תַּחַת אֲשֶׁר קִנֵּא לֵאלֹהָיו וַיְכַפֵּר עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: יד וְשֵׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמֻּכֶּה אֲשֶׁר הֻכָּה אֶת־הַמִּדְיָנִית זִמְרִי בֶּן־סָלוּא נְשִׂיא בֵית־אָב לַשִּׁמְעֹנִי: טו וְשֵׁם הָאִשָּׁה הַמֻּכָּה הַמִּדְיָנִית כָּזְבִּי בַת־צוּר רֹאשׁ אֻמּוֹת בֵּית־אָב בְּמִדְיָן הוּא: פ טז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: יז צָרוֹר אֶת־הַמִּדְיָנִים וְהִכִּיתֶם אוֹתָם: יח כִּי צֹרְרִים הֵם לָכֶם בְּנִכְלֵיהֶם אֲשֶׁר־נִכְּלוּ לָכֶם עַל־דְּבַר פְּעוֹר וְעַל־דְּבַר כָּזְבִּי בַת־נְשִׂיא מִדְיָן אֲחֹתָם הַמֻּכָּה בְיוֹם־הַמַּגֵּפָה עַל־דְּבַר פְּעוֹר: **כו** א וַיְהִי אַחֲרֵי הַמַּגֵּפָה פ פסקא באמצע פסוק וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן לֵאמֹר: ב שְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ | כָּל־

ת"א לכן אמר. קדושין כז סנהדרין פב ס' הזוהר פ' אחרי מות ועקרים ס' אחרון : והיתה לו. יבמות ק כהונות יג קדושין סו זבחים קא: ברית כהנת עולם. מנחות כ : זמרי. סנהדרין פב : כזבי בת צור. שם : צרור את המדינים. קמא לח :

רש"י

הוא המתחרה לנקום נקמת דבר אנפרט"מנט בלע"ז (דיא ערהייפערונג) : (יב) את בריתי שלום. שתהא לו לברית שלום כאדם המחזיק טובה וחנות למי שעושה עמו טובה אף כאן פירש לו הקב"ה שלומותיו (סנהדרין פב) : (יג) והיתה לו. בריתי זאת : ברית כהונת עולם. שאף על פי שכבר נתנה כהונה לזרעו של אהרן לא נתנה אלא לאהרן ולבניו שנמשחו עמו ולתולדותיהן שיולידו אחר המשחתן אבל פינחס שנולד קודם לכן ולא נמשח לא בא לכלל כהונה עד כאן וכן שנינו בזבחים לא נתכהן פינחס עד שהרגו לזמרי : לאלהיו. בשביל אלהיו כמו המקנא אתה לי (במדבר י"א). קנאתי לציון (זכריה ח') בשביל ציון : (יד) ושם איש ישראל וגו'. במקום שייחס את הצדיק לשבח ייחס את הרשע לגנאי : נשיא בית אב לשמעוני. לאחד מחמשה בתי אבות שהיו לשבט שמעון. ד"א להודיע שבחו של פינחס שאף על פי שזה היה נשיא לא מנע את עצמו מלקנא לחילול השם לכך הודיעך הכתוב מי הוא המוכה : (טו) ושם האשה

העמק דבר

(יב) לכן אמור. לשון אמור משמעו אתה בעצמך. לך לפינחס להגיד שכרו ושכרו. ושמעתי מחותני הגאון מוהרי"ן זצ"ל בדרך משל שר המלחמה בעמדו בעת צרה ולא מצא ידים איך לצאת ממנה. ובא איש חיל מתוך ההמון. והורה דרך איך לצאת ועי"ז ניצלו. הרי זה האיש ראוי לקבל שכר. והשר ראוי לאיזה עונש ושיהא לו העדר כבוד ע"כ מצוה המלך שיהא אותו השר מוביל מתנות המלך להאיש חיל. וזהו עונש של השר. רק בשביל שנתרשלו ידיו של משה ולא מצא ידיו לעשות בזה מאומה. ופינחס החזיק והגביר חיילים לשמו ית'. ע"כ נצטוה משה שהוא יאמר לפינחס גמולו מה': את בריתי שלום. בשכר שהניח כעסו וחמתו של הקב"ה ברכו במדת השלום. שלא יקפיד ולא ירגיז. ובשביל כי טבע המעשה שעשה

פינחס

יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי: יב בְּכֵן אֱמַר הָא אֲנָא גְזַר לֵיהּ יָת קְיָמִי שְׁלָם: יג וּתְהֵי לֵיהּ וְלִבְנוֹהִי בַּתְרוֹהִי קְיָם כְּהֻנַּת עֲלָם חֲלָף דְּקַנִּי קֳדָם אֱלָהֵיהּ וְכַפַּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: יד וְשׁוּם גַּבְרָא בַּר יִשְׂרָאֵל קְטִילָא דִּי אִתְקְטִיל עִם מִדְיָנֵיתָא זִמְרִי בַּר סָלוּא רַב בֵּית אַבָּא לְבֵית שִׁמְעוֹן: טו וְשׁוּם אִתְּתָא דְּאִתְקְטִילַת מִדְיָנֵיתָא כָּזְבִּי בַּת צוּר רֵישׁ אוּמֵי בֵּית אַבָּא בְּמִדְיָן הוּא: טז וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: יז אָעִיק יָת מִדְיָנָאֵי וְתִקְטְלוּן יָתְהוֹן: יח אֲרֵי מְעִיקִין אִנּוּן לְכוֹן בְּנִכְלֵיהוֹן דִּי נְכִילוּ לְכוֹן עַל עֵיסַק פְּעוֹר וְעַל עֵיסַק כָּזְבִּי בַּת רַבָּא דְּמִדְיָן אֲחָתְהוֹן דְּאִתְקְטִילַת בְּיוֹמָא דְּמוֹתָנָא עַל עֵיסַק פְּעוֹר: א וַהֲוָה בָּתַר מוֹתָנָא וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא לְמֵימַר: ב קַבִּילוּ יָת חוּשְׁבַּן כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִבַּר עַסְרִין

רש"י

המוכה וגו'. להודיעך שנאתן של מדינים שהפקירו בת מלך לזנות כדי להחטיא את ישראל: **ראש אמות.** אחד מחמשת מלכי מדין את אוי ואת רקם ואת צור וגו' (במדבר ל"א) והוא היה חשוב מכולם שנאמר ראש אומות ולפי שנהג בזיון בעצמו להפקיר בתו מגלה שליטי: **בית אב.** חמשה בתי אבות היו למדין עיפה ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה וזה היה מלך לאחד מהם: **(יז) צרור.** כמו זכור שמור לשון הוה עליכם לאייב אותם: **(יח) כי צוררים הם לכם וגו'.** על דבר פעור שהפקירו בנותיהם לזנות כדי להטעותכם אחר פעור ואת מואב לא צוה להשמיד מפני רות שהיתה עתידה לצאת מהם כדאמרינן בבבא קמא (ל"ח): **כו (א) ויהי אחרי המגפה וגו'.** משל לרועה שנכנסו זאבים לתוך עדרו והרגו בהן והוא מונה אותן לידע מנין הנותרות. דבר אחר כשיצאו ממצרים ונמסרו למשה נמסרו לו במנין עכשין

העמק דבר

פינחס להרוג נפש בידו. היה נותן להשאיר בלב הרגש עז גס אח"כ אבל באשר היה לש"ש מש"ה באה הברכה שיהא תמיד בנחת ובמדת השלום. ולא יצא זה הענין לפוקת לב. ופ' כיב"ז בס' דברים י"ג י"ח ברוגתי עיר הנדחת: **(יג) והיתה לו וגו'.** בשכר שהגין על ישראל. יתן לו ברית כהנת עולם לכפר על בני ישראל לדור דור. ופי' כהנת עולם כה"ג וכיב"ז לעיל ג' ג"ד יע"ש דכהן הדיוט אינו עומד תמיד לפני ה' כי אם במשמרו ובית אב שלו או ברגלים. משא"כ כה"ג עומד תמיד ומכהן: **תחת אשר קנא לאלהיו.** ברית השלום מגיע לו לא רק מחמת שהשיב את חמתי בקנאו. ואם לא הגיע לחמת ה' לא היה מגיע לו ברכת השלום. לא כן אלא תחת אשר קנא לאלהיו היה קנאו ורגזו אך לש"ש ע"כ באה לו ברכת השלום: **ויכפר על בני ישראל.** ברכת כהנה לא אך משום שלא כליתי את בני ישראל. ואם לא הגיע לעונש עז כזה לא היה מגיע לו זה השכר. לא כן אלא בשביל ויכפר על בני ישראל מגיע לו שיכפר עוד עליהם. דמי שמוסר נפשו על המצוה מסייעין לו מן השמים אח"כ. והודיע זה הכתוב כדי ללמדנו דעת לימים יוצרו: **(יד) ושם איש ישראל וגו'.** ללמדנו כי קנאת פינחס היה במס"נ. שהיה מסוכן מבית אב לשמעוני: **אשר הכה את המדינית.** בעת היותו עמה. דאלו פירש זמרי באוהבה שעה. לא היה רשאי פינחס להורגו כדאיתא בפ' ד' מיתות דהפ"נ שהילך ש"מ ופינחס קנא לכבודו ית' מכ"מ לא היה עושה נגד הדין. ולא הרגו אם לא שהותר דמו ע"פ ד"ת: **(טו) ושם האשה המוכה וגו'.** הודיע הכתוב שמה. בשביל שהוא הקדמה לפרשה הסמוכה כאשר יבואר: **ראש אמות וגו'.** כבר נתבאר בפ' בלק דבאותה שעה היה צור הראש ובשעת מלחמת ישראל היה השליטי. כי חליפות היה חמשת מלכי מדין להנהיג מלוכה במואב: **(יז) צרור את המדינים.** בעוד שלא יגיעו למלחמה שזה היה צריך להכנה. בין כה וכה יצרו אותם. למען יהיו שונאים זע"ז ומריבים. ואח"כ והכיתם אותם. במלחמה: **(יח) כי צוררים וגו'.** טעם על מצות צרור. הוא משום שגם עתה המה צוררים יותר ממואב דמואב שהחטיאו בזנות וגם לע"ז כמוש שאכלו זבחיהם והשתחוו לאלהיהן. היה הכל אז בעת שהתגבר תאות זנות. ומאז שנהרגה בת המלך וגם מתו במגפה כ"ד אלף מישראל. נתיראו הבנות ולא החטיאו עוד ושוב לא עבדו ע"ז כמוש. משא"כ מדין שהיה ע"ז שלהם פעור אשר היא מושכת לב ישראל. ואחר שהחלו להטעות בה בנכליהם אשר נכלו לכם. שוב קשה להפרד ממנה ונמצא צוררים גם עתה לכם. מש"ה עליכם לצרור אותם בכל שעה: **ועל דבר כזבי וגו' ביום המגפה על דבר פעור.** אחר שהיא נפילה ונכשלו בה. נתכרעו על ידם הרבה נפש. עד שהיא גרמה את יום המגפה על דבר פעור מש"ה והכיתם אותם: **כו (א) ויהי אחרי המגפה.** דעיקר המנין היה בשביל חלוקת הארץ כמבואר להלן. משום הכי הקדים הכתוב שהיה אחרי המגפה. ונשארו כולם שעומדים לירש את הארץ.

עדת בני־ישראל מבן עשרים שנה ומעלה לבית
אבתם כל־יצא צבא בישראל׃ ג וידבר משה
ואלעזר הכהן אתם בערבת מואב על־ירדן ירחו
לאמר׃ ד מבן עשרים שנה ומעלה כאשר צוה
יהוה את־משה ובני ישראל היצאים מארץ
מצרים׃ שני ה ראובן בכור ישראל בני ראובן
חנוך משפחת החנכי לפלוא משפחת הפלאי׃
ו לחצרן משפחת החצרוני לכרמי משפחת
הכרמי׃ ז אלה משפחת הראובני ויהיו פקדיהם
שלשה וארבעים אלף ושבע מאות ושלשים׃
ח ובני פלוא אליאב׃ ט ובני אליאב נמואל ודתן
ואבירם הוא־דתן ואבירם קרואי קריאי קרי העדה
אשר הצו על־משה ועל־אהרן בעדת־קרח
בהצתם על־יהוה׃ י ותפתח הארץ את־פיה
ותבלע אתם ואת־קרח במות העדה באכל
האש את חמשים ומאתים איש ויהיו לנס׃
יא ובני־קרח לא־מתו׃ ס יב בני שמעון
למשפחתם לנמואל משפחת הנמואלי לימין

ת"א ובני פלוא · בתרא קמג: הוא דתן ואבירם · מגילה יא: בהצותם על · סנהדרין קי: באכל האש · שם: ובני קרח לא מתו · מגילה יד סנהדרין קי:

רש"י

שקרב למות ולהחזיר צאנו מחזירן במנין: (ב) לבית אבותם · על שבט האב יתיחסו ולא אחר האם: (ג) וידבר משה ואלעזר הכהן אותם · דברו עמהם על זאת שצוה המקום למנותם: לאמר. אמרו להם צריכים אתם לימנות: (ד) מבן עשרים שנה ומעלה כאשר צוה וגו' · שיהא מונים מבן עשרים שנה ומעלה שנא' (שמות ל) כל העובר על הפקודים וגו': (ה) משפחת החנוכי · לפי שהיו האומות מבזין אותם מה אלו מתייחסין על שבטיהם סבורים הם שלא שלטו המצריים באמותיהם אם בגופם היו מושלים ק"ו בנשותיהם לפיכך הטיל הקב"ה שמו עליהם ה"א מצד זה ויו"ד מצד זה לומר מעיד אני עליהם שהם בני אבותיהם וזה הוא שמפורש על ידי דוד שבטי יה עדות לישראל (תהלים קכ"ב) השם הזה מעיד עליהם לשבטיהם לפיכך בכולם כתב החנוכי הפלואי אבל בימנה לא הוצרך לומר משפחת הימני לפי שהשם קבוע בו יו"ד בראש וה"א בסוף: (ט) אשר הצו · את ישראל על משה: בהצותם. את העם על ה': הצו · השיאו

שנין ולעילא לבית אבהתהון כל נפיק חילא בישראל: ג ומליל משה ואלעזר כהנא ואמרו למימני יתהון במישריא דמואב על ירדנא דירחו למימר: ד מבר עסרין שנין ולעילא כמא דפקיד יי ית משה ובני ישראל דנפקו מארעא דמצרים: ה ראובן בוכרא דישראל בני ראובן חנוך זרעית חנוך לפלוא זרעית פלוא: ו לחצרון זרעית חצרון לכרמי זרעית כרמי: ז אלין זרעית ראובן והוו מנייניהון ארבעין ותלתא אלפין ושבע מאה ותלתין: ח ובני פלוא אליאב: ט ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם הוא דתן ואבירם מערעי כנשתא דאתכנשו על משה ועל אהרן בכנשתא דקרח באתכנושיהון על יי: י ופתחת ארעא ית פומה ובלעת יתהון וית קרח במותא דכנשתא כד אכלת אישתא ית מאתן וחמשין גברא והוו לאת: יא ובני קרח לא מיתו: יב בני שמעון לזרעיתהון

רש"י

הסיתו את ישראל לריב על משה לשון הפעילו: (י) ויהיו לנס · לאות ולזכרון למען אשר לא יקרב איש זר (במדבר י"ז) לחלוק על הכהונה: (יא) ובני קרח לא מתו · הם היו בעצה תחלה ובשעת המחלוקת

העמק דבר

וכ"כ הרא"בע: (ב) כל יוצא צבא. ואם לא היה יוצא צבא · היה בכלל פסולים שלא נטלו בנחלה: (ג) וידבר משה. מלשון הנהגה · שהיו מפוזרים בעבי עה"י · ורק המחנה ואהל מועד היה במקום אחד · וכאשר נצטוו להמנות · הכריז משה ואלעזר שכל מי מבן עשרים שנה יבא למקום המיועד. ונדברו כולם לערבות מואב: (ד) כאשר צוה ה' וגו' היוצאים מארץ מצרים · דכאן לא פירש ה' האיך יעמדו למנין · אבל התם פירש שיהיו במספר שמות לגלגלותם וכמבואר שם. והודיע הכתוב שהיה המנין כאן ג"כ באותו אופן: (ה) ראובן בכור ישראל · הקדים הכתוב לבאר מה שנמנה בראש ראובן ולא יהודה כמו שהיה עד כה משום שראובן היה בכור ישראל ע"כ היה ראוי ליקח חלקו בראשונה בנחלה. משום הכי נמנה כאן בראש: חנוך · בכל המשפחות כתיב ל' בראש השם · זולת חנוך בן ראובן ותולע בן יששכר. ובבני מנשה משונה הלשון בבני גלעד דבכולהו לא כתיב בל' זולת לחלק · ואין דבר ריק בתורה · ונראה משום דכל המשפחות שבפרשה לא רק נשיאיהם נקראו על שמם · אלא אפי' נשיאי אחי אביהם שלא זכו לזה להקרא על שמו נבלעו במשפחה אחרת. תדע שהרי בני מנשה לא כתיב אלא משפחת המכירי ובספר יהושע י"ז כתיב מכיר בכור מנשה. הדבר מובן שהיו למנשה עוד בנים אלא שנקראו כולם ע"ש מכיר · וכן קרוב לומר דכל בני יעקב הולידו עוד בנים אחר שבאו למצרים · אלא שלא זכו להקרא בשם אלא מי שנולד בא"י כפרש"י בפסוק כ"ד לענין נכדי השבטים · וה"ה יש לומר על בניהם ממש · וא"כ י"ל דבכ"מ דכתיב בל' כמו לפלוא משפחת הפלאי. היינו שהיו הרבה מבני ראובן שנמשכו אחר משפחת פלאי. באשר היו מקורבים עם פלוא בעודו בחייו משא"כ חנוך ותולע · לא נקרא ע"ש כי אם זרע חנוך ותולע מש"ה כתיב חנוך הוא משפחתו: (ט) קריאי העדה. אינו דומה למשמעות קריאי מועד · דפירושו באהל מועד יחד עם משה ואהרן כמש"כ ריש פרשת קרח. משא"כ קריאי העדה · פי' איזה עדה שבשבט ראובן היו המה הראשים: אשר הצו על משה וגו' בעדת קרח בהצותם על ה'. כבר נתבאר בפרשת קרח דדתן ואבירם לא בקשו גדולות להקטיר קטרת. אלא היו שונאי משה ואהרן. והנו עליהם מחלוקת גדולה במה שמשכו אחריהם ר"ן איש גדולי הדור וצדיקים שהאמינו במשה ותורתו ולא היו בלבם עליו כלום רק היו מתאוים להקטיר לפני ה' להשיג מזה אהבת ה' והנו על ה' שהרחיקם מעבודתו. ולא היה אפשר להם להגיע לידי הקטרה שהרי המשכן היה גדור הרבה ע"י הלוים ומשה ואהרן עד שנמשכו אחר דו"א והנו גם המה על משה ואהרן כדי לפרוץ הגדר. נמצא דדו"א הנו על משה ואהרן ועדת קרח הנו על ה'. זה היה עיקר לגנס: (י) ואת קרח במות העדה. אינו מובן מה זה מות העדה והרי הנגף שהיה י"ד אלף לא היה אלא למחרת יום הבליעה. ונראה כמש"כ הגאון פנים יפות שקרח שהיה עם השרופים לא נבלע עד יום המחרת בעידן ריתחא של הנגף והפה של הארץ עוד לא נסתם. וכדאיתא במימרי דרבה בב"ב ר"פ הספינה שנראה עדיין מקום הבליעה ואז נבלע קרח או ה"פ לאחר שנקבר עפרו נבלע בעומק השאול והיינו במות העדה שהיה עידן ריתחא: ויהיו לנס · פי' גבוה במעלה שזכו לשם טוב במה שצוה הקב"ה לעשות מן המחתות ציר למזבח וכמש"כ שם ודבר זה גרם שהתלוננו עם ה' על משה ואהרן לאמר אתם המתם וגו' וזה מגנה. ומזה נבלע קרח: (יא) ובני קרח לא מתו · גם

מִשְׁפַּחַת הַיָּמִינִי לְיָכִין מִשְׁפַּחַת הַיָּכִינִי׃ יג לְזֶרַח
מִשְׁפַּחַת הַזַּרְחִי לְשָׁאוּל מִשְׁפַּחַת הַשָּׁאוּלִי׃
יד אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַשִּׁמְעֹנִי שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אֶלֶף
וּמָאתָיִם׃ ס טו בְּנֵי גָד לְמִשְׁפְּחֹתָם לִצְפוֹן
מִשְׁפַּחַת הַצְּפוֹנִי לְחַגִּי מִשְׁפַּחַת הַחַגִּי לְשׁוּנִי
מִשְׁפַּחַת הַשּׁוּנִי׃ טז לְאָזְנִי מִשְׁפַּחַת הָאָזְנִי לְעֵרִי
מִשְׁפַּחַת הָעֵרִי׃ יז לַאֲרוֹד מִשְׁפַּחַת הָאֲרוֹדִי
לְאַרְאֵלִי מִשְׁפַּחַת הָאַרְאֵלִי׃ יח אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת
בְּנֵי־גָד לִפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃
ס יט בְּנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וַיָּמָת עֵר וְאוֹנָן בְּאֶרֶץ
כְּנָעַן׃ כ וַיִּהְיוּ בְנֵי־יְהוּדָה לְמִשְׁפְּחֹתָם לְשֵׁלָה
מִשְׁפַּחַת הַשֵּׁלָנִי לְפֶרֶץ מִשְׁפַּחַת הַפַּרְצִי לְזֶרַח
מִשְׁפַּחַת הַזַּרְחִי׃ כא וַיִּהְיוּ בְנֵי־פֶרֶץ לְחֶצְרֹן
מִשְׁפַּחַת הַחֶצְרֹנִי לְחָמוּל מִשְׁפַּחַת הֶחָמוּלִי׃
כב אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת יְהוּדָה לִפְקֻדֵיהֶם שִׁשָּׁה
וְשִׁבְעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ ס כג בְּנֵי יִשָּׂשכָר
לְמִשְׁפְּחֹתָם תּוֹלָע מִשְׁפַּחַת הַתּוֹלָעִי לְפֻוָּה
מִשְׁפַּחַת הַפּוּנִי׃ כד לְיָשׁוּב מִשְׁפַּחַת הַיָּשֻׁבִי
לְשִׁמְרֹן מִשְׁפַּחַת הַשִּׁמְרֹנִי׃ כה אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת
יִשָּׂשכָר לִפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשׁ
מֵאוֹת׃ ס כו בְּנֵי זְבוּלֻן לְמִשְׁפְּחֹתָם לְסֶרֶד מִשְׁפַּחַת
הַסַּרְדִּי לְאֵלוֹן מִשְׁפַּחַת הָאֵלֹנִי לְיַחְלְאֵל מִשְׁפַּחַת
הַיַּחְלְאֵלִי׃ כז אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַזְּבוּלֹנִי לִפְקֻדֵיהֶם

שִׁשִּׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ ס כח בְּנֵי יוֹסֵף

אונקלוס

לנמואל זרעית נמואל לימין זרעית ימין ליכין זרעית יכין: יג לזרח זרעית זרח לשאול זרעית שאול: יד אלין זרעית שמעון עסרין ותרין אלפין ומאתן: טו בני גד לזרעיתהון לצפון זרעית צפון לחגי זרעית חגי לשוני זרעית שוני: טז לאזני זרעית אזני לערי זרעית ערי: יז לארוד זרעית ארודי לאראלי זרעית אראלי: יח אלין זרעית בני גד למנייניהון ארבעין אלפין וחמש מאה: יט בני יהודה ער ואונן ומית ער ואונן בארעא דכנען: כ והוו בני יהודה לזרעיתהון לשלה זרעית שלה לפרץ זרעית פרץ לזרח זרעית זרח: כא והוו בני פרץ לחצרון זרעית חצרון לחמול זרעית חמול: כב אלין זרעית יהודה למנייניהון שבעין ושתא אלפין וחמש מאה: כג בני יששכר לזרעיתהון תולע זרעית תולע לפוה זרעית פוני: כד לישוב זרעית ישוב לשמרון זרעית שמרון: כה אלין זרעית יששכר למנייניהון שתין וארבעה אלפין ותלת מאה: כו בני זבולן לזרעיתהון לסרד זרעית סרד לאלון זרעית אלון ליחלאל זרעית יחלאלי: כז אלין זרעית זבולן למנייניהון שתין אלפין וחמש מאה: כח בני יוסף לזרעיתהון

רש"י

הרהרו תשובה בלבם לפיכך נתבצר להם מקום גבוה בגיהנם וישבו שם (במ"ר סנהדרין ק"י): (יג) לזרח. הוא צחר לשון צוהר אבל משפחת אהוד בטלה וכן חמש משבט בנימין שהרי בעשרה בנים ירד למצרים וכאן לא מנה אלא חמשה וכן אצבון לגד הרי שבע משפחות ומצאתי בגמרא ירושלמית שכשמת אהרן נסתלקו ענני הכבוד ובאו הכנענים להלחם בישראל ונתנו לב לחזור למצרים וחזרו לאחוריהם שמנה מסעות מהר ההר למוסרה שנאמר ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן (דברים י"ב) והלא בהר ההר מת וממוסרה עד הר ההר שמנה מסעות יש למפרע אלא שחזרו לאחוריהם ורדפו בני לוי אחריהם להחזירם והרגו מהם שבע משפחות ומבני לוי נפלו ארבע משפחות משפחת שמעי ועוזיאלי. ומבני יצהר לא נמנו כאן אלא משפחת הקרחי והרביעית לא ידעתי מה היא ורבי תנחומא דרש שמתו במגפה בדבר בלעם אבל לפי החסרון שחסר משבט שמעון במנין זה ממנין הראשון שבמדבר סיני נראה שכל כ"ד אלף נפלו משבטו של שמעון: (טז) לאזני. אומר אני שזו משפחת אצבון ואיני יודע למה לא נקראת משפחתו על שמו: (כד) לישוב. הוא יוב האמור ביורדי מצרים כי כל המשפחות נקראו על שם יורדי מצרים והנולדין משם והלאה לא נקראו המשפחות על שמם חוץ ממשפחות אפרים ומנשה שנולדו כולם במצרים וארד ונעמן בני בלע בן בנימין ומצאתי ביסודו של רבי משה הדרשן שירדה אמן למצרים כשהיתה מעוברת מהם לכך נחלקו למשפחות כחצרון וחמול שהיו בני בנים ליהודה וחבר ומלכיאל שהיו בני בנים של אשר ואם אגדה היא הרי טוב ואם לאו אומר אני שהיו לבלע בני בנים הרבה ושנים הללו ארד ונעמן יצאה מכל אחד משפחה רבה ונקראו תולדות שאר הבנים על שם בלע ותולדות השנים הללו נקראו על שמם וכן אני אומר בבני מכיר שנחלקו לשתי משפחות אחת נקראת על שמו ואחת נקראת על שם גלעד בנו חמשה משפחות חסרו מבניו של בנימין כאן נתקיימה מקצת נבואת אמו שקראתו בן אוני בן אניותי ובפלגש בגבעה נתקיימה כולה. זו מצאתי

העמק דבר

זה שגיע לאשר קרח השתתף עם הרשעים דו"א לעשות מחלוקת שלא לשם שמים. ע"כ נבדלו בני קרח הצדיקים ממנו ואלו היה קרח מן השרופים להוד כעדת קרח שמסרו נפשם על אהבת ה' יוכל להיות שבני קרח היו נמשכים אחר דעת אביהם. והיו מתים גם המה. אבל אחר שקרח אביהם נמשך אחר דו"א שונאי משה. והמה בני קרח היו תלמידי משה. מש"ה לא נמשכו אחריהם ולא מתו: (יד) אלה משפחות השמעוני. בכל השבטים כתיב לפקודיהם או ופקודיהם ובשמעון לא כתיב כלל. והנראה דמשמעות פקודיהם כאן הוא כמו שיבואר להלן נ"ד איש לפי פקודיו לפי מנין בני ביתו או עסקיו שכל א' היה לו פקודת הליכות עניניו בפ"ע. ושבט שמעון הע"ג שנותר מהם הרבה מכ"מ נהרס פקודתם ע"י המגפה שנלקו בשבטו

לְמִשְׁפְּחֹתָם מְנַשֶּׁה וְאֶפְרָיִם׃ כט בְּנֵי מְנַשֶּׁה
לְמָכִיר מִשְׁפַּחַת הַמָּכִירִי וּמָכִיר הוֹלִיד אֶת־
גִּלְעָד לְגִלְעָד מִשְׁפַּחַת הַגִּלְעָדִי׃ ל אֵלֶּה בְּנֵי
גִלְעָד אִיעֶזֶר מִשְׁפַּחַת הָאִיעֶזְרִי לְחֵלֶק מִשְׁפַּחַת
הַחֶלְקִי׃ לא וְאַשְׂרִיאֵל מִשְׁפַּחַת הָאַשְׂרְאֵלִי
וְשֶׁכֶם מִשְׁפַּחַת הַשִּׁכְמִי׃ לב וּשְׁמִידָע מִשְׁפַּחַת
הַשְּׁמִידָעִי וְחֵפֶר מִשְׁפַּחַת הַחֶפְרִי׃ לג וּצְלָפְחָד
בֶּן־חֵפֶר לֹא־הָיוּ לוֹ בָּנִים כִּי אִם־בָּנוֹת וְשֵׁם בְּנוֹת
צְלָפְחָד מַחְלָה וְנֹעָה חָגְלָה מִלְכָּה וְתִרְצָה׃
לד אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת מְנַשֶּׁה וּפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וַחֲמִשִּׁים
אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת׃ ס לה אֵלֶּה בְנֵי־אֶפְרַיִם
לְמִשְׁפְּחֹתָם לְשׁוּתֶלַח מִשְׁפַּחַת הַשֻּׁתַלְחִי לְבֶכֶר
מִשְׁפַּחַת הַבַּכְרִי לְתַחַן מִשְׁפַּחַת הַתַּחֲנִי׃ לו וְאֵלֶּה
בְּנֵי שׁוּתָלַח לְעֵרָן מִשְׁפַּחַת הָעֵרָנִי׃ לז אֵלֶּה
מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־אֶפְרַיִם לִפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים
אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת אֵלֶּה בְנֵי־יוֹסֵף לְמִשְׁפְּחֹתָם׃
ס לח בְּנֵי בִנְיָמִן לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֶלַע מִשְׁפַּחַת
הַבַּלְעִי לְאַשְׁבֵּל מִשְׁפַּחַת הָאַשְׁבֵּלִי לַאֲחִירָם
מִשְׁפַּחַת הָאֲחִירָמִי׃ לט לִשְׁפוּפָם מִשְׁפַּחַת
הַשּׁוּפָמִי לְחוּפָם מִשְׁפַּחַת הַחוּפָמִי׃ מ וַיִּהְיוּ בְנֵי־
בֶלַע אַרְדְּ וְנַעֲמָן מִשְׁפַּחַת הָאַרְדִּי לְנַעֲמָן
מִשְׁפַּחַת הַנַּעֲמִי׃ מא אֵלֶּה בְנֵי־בִנְיָמִן לְמִשְׁפְּחֹתָם
וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃

ס מב אֵ֣לֶּה בְנֵי־דָן֮ לְמִשְׁפְּחֹתָם֒ לְשׁוּחָ֕ם מִשְׁפַּ֖חַת

אונקלוס

מְנַשֶּׁה וְאֶפְרָיִם : כט בְּנֵי מְנַשֶּׁה לְמָכִיר זַרְעִית מָכִיר וּמָכִיר אוֹלֵיד יָת גִּלְעָד לְגִלְעָד זַרְעִית גִּלְעָד : ל אִלֵּין בְּנֵי גִלְעָד אִיעֶזֶר זַרְעִית אִיעֶזֶר לְחֵלֶק זַרְעִית חֵלֶק : לא וְאַשְׂרִיאֵל זַרְעִית אַשְׂרִיאֵלִי וְשֶׁכֶם זַרְעִית שֶׁכֶם : לב וּשְׁמִידָע זַרְעִית שְׁמִידָע וְחֵפֶר זַרְעִית חֵפֶר : לג וּצְלָפְחָד בַּר חֵפֶר לָא הֲווֹ לֵיהּ בְּנִין אֱלָהֵין בְּנָן וְשׁוּם בְּנַת צְלָפְחָד מַחְלָה וְנוֹעָה חָגְלָה מִלְכָּה וְתִרְצָה : לד אִלֵּין זַרְעֲיַת מְנַשֶּׁה וּמִנְיָנֵיהוֹן חַמְשִׁין וּתְרֵין אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה : לה אִלֵּין בְּנֵי אֶפְרַיִם לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְשׁוּתֶלַח זַרְעִית שׁוּתֶלַח לְבֶכֶר זַרְעִית בֶּכֶר לְתַחַן זַרְעִית תַּחַן : לו וְאִלֵּין בְּנֵי שׁוּתֶלַח לְעֵרָן זַרְעִית עֵרָן : לז אִלֵּין זַרְעֲיַת בְּנֵי אֶפְרַיִם לְמִנְיָנֵיהוֹן תְּלָתִין וּתְרֵין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה אִלֵּין בְּנֵי יוֹסֵף לְזַרְעֲיָתְהוֹן : לח בְּנֵי בִנְיָמִן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֶלַע זַרְעִית בֶּלַע לְאַשְׁבֵּל זַרְעִית אַשְׁבֵּל לַאֲחִירָם זַרְעִית אֲחִירָם : לט לִשְׁפוּפָם זַרְעִית שְׁפוּפָם לְחוּפָם זַרְעִית חוּפָם : מ וַהֲווֹ בְנֵי בֶלַע אַרְדְּ וְנַעֲמָן זַרְעִית הָאַרְדִּי לְנַעֲמָן זַרְעִית נַעֲמִי : מא אִלֵּין בְּנֵי בִנְיָמִן לְזַרְעֲיָתְהוֹן וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וַחֲמִשָּׁא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה : מב אִלֵּין בְּנֵי דָן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְשׁוּחָם זַרְעִית שׁוּחָם אִלֵּין

רש"י

ביסודו של רבי משה הדרשן : **(לו) ואלה בני שותלח וגו'**. שאר בני שותלח נקראו תולדותיהם ע"ש שותלח ומערן יצאה משפחה רבה ונקראת על שמו ונחשבו בני שותלח לשתי משפחות לא וחשוב ותמצא בפרשה זו חמשים ושבע משפחות ומבני לוי שמנה הרי ששים וחמש וזהו שנאמר כי אתם המעט וגו' (דברים ז') ה"א מעט חמשה אתם חסרים ממשפחות כל העמים שהן שבעים אף זו הבנתי מיסודו של רבי משה הדרשן אך הוצרכתי לפחות ולהוסיף בדבריו: **(לח) לאחירם**. הוא אחי שירד למצרים ולפי שנקרא על שם יוסף שהיה אחיו ורם ממנו נקרא אחירם: **(לט) לשפופם**. הוא מופים ע"ש שהיה יוסף שפוף בין האומות: **(מב) לשוחם**.

העמק דבר

בשבטו מש"ה לא כתיב בהו פקודתם : **(כח) מנשה ואפרים**. הטעם שהקדים הכתוב מנשה לאפרים. מבואר לעיל ב' כ': **(כט) למכיר משפחת המכירי**. כבר ביארנו שהיו עוד בנים למנשה. ונקראו ע"ש מכיר הבכור והחשוב שבכולם. וכן לגלעד משפחת הגלעדי היו למכיר עוד בנים ונקראו ע"ש גלעד. ומכ"מ היו עוד נקראים ע"ש אביהם משפחת המכירי. וכן בבני גלעד היו הרבה בנים נקראים על שמו. ועוד היה : **(ל) אלה בני גלעד**. שיצאו משם משפחת אביהם. ונקראו ע"ש עצמם. אבל מכ"מ נשתייר הרבה שנקראו ע"ש משפחת הגלעדי. וכ"כ רש"י במקרא כ"ד : **(לד) ופקודיהם**. בכל השבטים כתיב לפקודיהם רק בשבט מנשה ובנימין ונפתלי כתיב ופקודיהם והנה כבר ביארנו לעיל י"ד ולהלן משמעות פקודות הוא עסקיו ולפי ערך עסקיו היה חלוקת נחלתו לפי הטוב לפניו ומשפחות מנשה ובנימין ונפתלי היו להם עסקים מחולקים יותר משארי שבטים מש"ה כתיב בהו ופקודיהם : וכן יש שנוי בא[ו]זה שבטים דכתיב למשפחותם יתירה על כל השבטים. והוא משום שהיה בהם חלוק משפחות יותר מהכתוב אלא שלא זכו לשם שיהיו נכתבים בתורה : **(מ) ויהיו בני בלע**. פרש"י בשם ר"מ הדרשן שירדה אמן למצרים כשהיתה מעוברת מהם לכך נחלקו למשפחות כחצרון וחמול. פי' שהני שנחשבו למשפחות בפ"ע היו כולם נולדים בא"י ונהגו בהם שלשול. והא שבני יוסף נמנו כמה מבני בניהם למשפחות משום דבני יוסף ג"כ נולדו במצרים. משא"כ כל השבטים. ואי"כ היה קשה מלוע נחשבו בני בלע שלא נולדו בא"י מדלא נחשבו בשבעים נפש שבאו למצרים מש"ה ייסב שמכ"מ נתעברה אמם בהם בא"י. אבל הראב"ע כתב בשם י"א שהם נעמן וארד שכתובים בבני בנימין המה בני בלע והעיקר כמש"כ הרמב"ן שנעמן וארד בני בנימין שנכנסו למצרים מתו בלי ז"ק ויבם בלע הבכור נשותיהם שהרי כבר נהגו בענין יבום כמבואר בבני יהודה. והיו זרעו נתחלה ארד ואח"כ נעמן ע"ש המתים מש"ה אף ע"ג שנולדו

במצרים

הַשּׁוּחָמִי אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת דָּן לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ מג כָּל־
מִשְׁפְּחֹת הַשּׁוּחָמִי לִפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְשִׁשִּׁים
אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ ס מד בְּנֵי אָשֵׁר לְמִשְׁפְּחֹתָם
לְיִמְנָה מִשְׁפַּחַת הַיִּמְנָה לְיִשְׁוִי מִשְׁפַּחַת הַיִּשְׁוִי
לִבְרִיעָה מִשְׁפַּחַת הַבְּרִיעִי׃ מה לִבְנֵי בְרִיעָה
לְחֶבֶר מִשְׁפַּחַת הַחֶבְרִי לְמַלְכִּיאֵל מִשְׁפַּחַת
הַמַּלְכִּיאֵלִי׃ מו וְשֵׁם בַּת־אָשֵׁר שָׂרַח׃ מז אֵלֶּה
מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־אָשֵׁר לִפְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וַחֲמִשִּׁים
אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ ס מח בְּנֵי נַפְתָּלִי לְמִשְׁפְּחֹתָם
לְיַחְצְאֵל מִשְׁפַּחַת הַיַּחְצְאֵלִי לְגוּנִי מִשְׁפַּחַת
הַגּוּנִי׃ מט לְיֵצֶר מִשְׁפַּחַת הַיִּצְרִי לְשִׁלֵּם מִשְׁפַּחַת
הַשִּׁלֵּמִי׃ נ אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת נַפְתָּלִי לְמִשְׁפְּחֹתָם
וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃
נא אֵלֶּה פְּקוּדֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף
וָאָלֶף שְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים׃ פ שלישי נב וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ נג לָאֵלֶּה תֵּחָלֵק הָאָרֶץ
בְּנַחֲלָה בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת׃ נד לָרַב תַּרְבֶּה נַחֲלָתוֹ
וְלַמְעַט תַּמְעִיט נַחֲלָתוֹ אִישׁ לְפִי פְקֻדָיו יֻתַּן
נַחֲלָתוֹ׃ נה אַךְ־בְּגוֹרָל יֵחָלֵק אֶת־הָאָרֶץ לִשְׁמוֹת
מַטּוֹת־אֲבֹתָם יִנְחָלוּ׃ נו עַל־פִּי הַגּוֹרָל תֵּחָלֵק

ת"א לאלה תחלק הארץ בנחלה. בתרא קיז: לרב תרבה נחלתו. שם: אך בגורל. שם קכב:

רש"י

הוא חושים: (מו) ושם בת אשר שרח. לפי שהיתה קיימת בחייה מנאה כאן: (נג) לאלה תחלק הארץ. ולא לפחותים מבן עשרים אע"פ שבאו לכלל עשרים בטרם חלוק הארץ שהרי שבע שנים כבשו ושבע חלקו לא נטלו חלק בארץ אלא אלו שש מאות אלף ואלף ואם היו לאחד ששה בנים לא נטלו אלא חלק אביהם לבדו: (נד) לרב תרבה נחלתו. לשבט שהיה מרובה באוכלוסין נתנו חלק רב ואע"פ שלא היו החלקים שוים שהרי הכל לפי רבוי השבט חלקו החלקים לא עשו אלא על ידי גורל והגורל היה על פי רוח הקדש כמו שמפורש בבבא בתרא (דף קי"ח) אלעזר הכהן היה מלובש באורים

זרעית דן לזרעיתהון: מג כל זרעית שוחם למנינהון שתין וארבע אלפין וארבע מאה: מד בני אשר לזרעיתהון לימנה זרעית ימנה לישוי זרעית ישוי לבריעה זרעית בריעה: מה לבני בריעה לחבר זרעית חבר למלכיאל זרעית מלכיאלי: מו ושום בת אשר סרח: מז אלין זרעית בני אשר למנינהון חמשין ותלתא אלפין וארבע מאה: מח בני נפתלי לזרעיתהון ליחצאל זרעית יחצאלי לגוני זרעית גוני: מט ליצר זרעית יצר לשלם זרעית שלם: נ אלין זרעית נפתלי לזרעיתהון ומנינהון ארבעין וחמשא אלפין וארבע מאה: נא אלין מניני בני ישראל שית מאה וחד אלפין שבע מאה ותלתין: נב ומליל יי עם משה למימר: נג לאלין תתפליג ארעא באחסנא במנין שמהן: נד לסגיאי תסגי אחסנתהון ולזעירי תזעיר אחסנתהון גבר לפום מנינוהי יתיהיב אחסנתיה: נה ברם בעדבא יתפליג ית ארעא לשמהן שבטי אבהתהון יחסנון: נו על פום·

רש"י

ותומים ואומר ברוח הקדש אם שבט פלוני עולה תחום פלוני עולה עמו והשבטים היו כתובים בשנים עשר פתקין וי"ב גבולים בי"ב פתקין ובללום בקלפי והנשיא מכניס ידו לתוכו ונוטל שני פתקין עולה בידו פתק של שם שבטו ופתק של גבול המפורש לו והגורל עצמו היה צווח ואומר אני הגורל עליתי לגבול פלוני לשבט פלוני שנאמר על פי הגורל ולא נתחלקה הארץ במדה לפי שיש גבול משובח מחבירו אלא בשומא בית כור רע כנגד בית סאה טוב הכל לפי הדמים: (נה) לשמות מטות אבותם. אלו יוצאי מצרים שנה הכתוב נחלה זו מכל הנחלות שבתורה שכל הנחלות החיים יורשים את המתים וכאן מתים יורשים את החיים כיצד שני אחים מיוצאי מצרים שהיו להם בנים בבאי הארץ לזה אחד ולזה שלשה האחד נטל חלק אחד והשלשה נטלו שלשה שנאמר לאלה תחלק הארץ חזרה נחלתן אצל אבי אביהן וחלקו הכל בשוה וזהו שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו שאחר שנטלו הבנים חלקוה לפי האבות שיצאו ממצרים ואילו מתחלה חלקוהו למנין יוצאי מצרים לא היו נוטלין אלו הד' אלא שני חלקים עכשיו נטלו ארבע חלקים: אך בגורל. יצאו יהושע וכלב וכן הוא אומר ויתנו לכלב את חברון כאשר דבר משה (שופטים א') ואומר על פי ה' נתנו לו את העיר אשר שאל (יהושע י"ט): מטות אבותם. יצאו גרים ועבדים: (נו) על פי הגורל. הגורל היה מדבר כמו שפירשתי מגיד שנחלקה

העמק דבר

במצרים נחשבים כיורדי מצרים. ובזה אפשר ליישב מה שלא כתיב לארד משפחת הארדי. דבאמת לא נקרא ארד. שהרי אין הדין להקרא בזה השם ממש. אלא זרעו ומשפחתו נקרא ע"ש המת ארדי: (מו) ושם בת אשר. לשון ושם מיותר. מש"ה ת"א בת אתת אשר. פי' לא היתה בת אשר אלא בשם מחמת שגדלה כבת. ופי' התוס' בשביל שניתן לה נחלה בארץ אע"ג שאין מגיע לה ע"פ דין. מש"ה נחשבה בזה המנין. שעיקרו בשביל חלוקת הארץ: (נג) לאלה. כבר דרשו חז"ל מה בא למעט, ובספרי יש נוס' מפני כשרים וקדושי' והובא ברשב"ם ב"ב דף קי"ז א' ופירש בדוחק. ונראה משום שנאמר מדור הישן ט"ו אלף כמש"כ התוס' שם דף קכ"א א' בשם מדרש. וע"כ כשרותן ולדקותם הגין עליהם שיפטרו מן הגזירה ומכ"מ לא באו במנין השני ולא נטלו חלק בארץ מש"ה דייק הכתוב לאלה וגו': במספר שמות. שהרי לא מנו הגלגלות אלא פתקאות שבהם כתובים השמות כמו במנין הראשון וכמש"כ לעיל א' ב' מש"ה כתב כפי המספר של השמות יהיו כ"כ חלקים: (נד) לרב וגו'. רש"י פי' לשבט שהוא מרובה באוכלוסין. והרמב"ן פי' למשפחה שבכל שבט. והדברים ארוכים בפי' בספרי ובסוגית הגמרא ואכ"מ. אמנם לפי הפשט הפי' על כל איש בפ"ע. ובאשר לא היו הנחלות שוין בערכם יש עדית ויפה לזריעה ויש זיבורית ויפה לבנין. וכדומה וישום כל חלק לפי השווי כחלוקת האחים אבל בזה לא היה שוה. שהרי בחלוקת אחים אין אחד יכול לומר שהוא נצרך לפי עסקיו דוקא חלקו בזה האופן אלא יכול השני להעלות לו כנכסי דבר מריון או ע"פ הגורל ממש משא"כ חלוקת א"י היה מההלכה לרב דמי שהיה לו בני בית הרבה ונצרך לבניינים הרבה תרבה נחלתו. יהי חלקו חלק מרובה בקרקע. ולמעט. מי שב"ב מועטים תמעיט נחלתו. יותן לו נחלה מועטת אבל מכ"מ יהיה בשווי שוה: איש לפי פקודיו. לפי מנין ביתו או עסקיו שגם זה נקרא פקודת האדם: יותן נחלתו. לפי ראות המחלקים שטוב לפניו: (נה) אך בגורל. באיזה מקום יתנו לו חלק הראוי לו. יהי בגורל: לשמות מטות אבותם ינחלו. לא יפילו גורל אם יפול לזה האיש בזה השבט או בזה או באיזה משפחה דזה ודאי ינחלו איש בשבטו ובמשפחתו. אלא במשפחתו יחלק בגורל באיזה מקום יהי' חלקו: (נו) על פי הגורל תחלק נחלתו. ואם שני

נַחֲלָתוֹ בֵּין רַב לִמְעָט׃ ס נז וְאֵלֶּה פְקוּדֵי הַלֵּוִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְגֵרְשׁוֹן מִשְׁפַּחַת הַגֵּרְשֻׁנִּי לִקְהָת מִשְׁפַּחַת הַקְּהָתִי לִמְרָרִי מִשְׁפַּחַת הַמְּרָרִי׃ נח אֵלֶּה ׀ מִשְׁפְּחֹת לֵוִי מִשְׁפַּחַת הַלִּבְנִי מִשְׁפַּחַת הַחֶבְרֹנִי מִשְׁפַּחַת הַמַּחְלִי מִשְׁפַּחַת הַמּוּשִׁי מִשְׁפַּחַת הַקָּרְחִי וּקְהָת הוֹלִד אֶת־עַמְרָם׃ נט וְשֵׁם ׀ אֵשֶׁת עַמְרָם יוֹכֶבֶד בַּת־לֵוִי אֲשֶׁר יָלְדָה אֹתָהּ לְלֵוִי בְּמִצְרָיִם וַתֵּלֶד לְעַמְרָם אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־מֹשֶׁה וְאֵת מִרְיָם אֲחֹתָם׃ ס ס וַיִּוָּלֵד לְאַהֲרֹן אֶת־נָדָב וְאֶת־אֲבִיהוּא אֶת־אֶלְעָזָר וְאֶת־אִיתָמָר׃ סא וַיָּמָת נָדָב וַאֲבִיהוּא בְּהַקְרִיבָם אֵשׁ־זָרָה לִפְנֵי יְהוָה׃ סב וַיִּהְיוּ פְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה כִּי ׀ לֹא הָתְפָּקְדוּ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי לֹא־נִתַּן לָהֶם נַחֲלָה בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ סג אֵלֶּה פְּקוּדֵי מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֲשֶׁר פָּקְדוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃ סד וּבְאֵלֶּה לֹא־הָיָה אִישׁ מִפְּקוּדֵי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֲשֶׁר פָּקְדוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבַּר סִינָי׃ סה כִּי־אָמַר יְהוָה לָהֶם מוֹת יָמֻתוּ בַּמִּדְבָּר וְלֹא־נוֹתַר מֵהֶם אִישׁ כִּי אִם־כָּלֵב בֶּן־

ת״א אשר ילדה. סוטה יב בתרא קכג: ולא נותר מהם איש. בתרא קיז קכא:

ר ש ״ י

ברוח הקודש לכך נאמר על פי ה׳: (נח) אלה משפחות לוי. חסר כאן משפחות השמעי והעזיאלי וקצת מן היצהרי: (נט) אשר ילדה אותה ללוי אשתו לידתה במצרים ולא הורתה במצרים כשנכנסו לתוך החומה ילדתה והיא השלימה מנין שבעים שהרי בפרטן אי אתה מוצא אלא ששים ותשע (סוטה י״ב): (סב) כי לא התפקדו בתוך בני ישראל. להיות נמנין בני עשרים שנה מה טעם כי לא נתן להם נחלה והנמנין מבן עשרים שנה היו בני נחלה שנאמר איש לפי פקודיו יותן נחלתו: (סד) ובאלה לא היה איש וגו׳.

אבל

עֲדְבָא תִּתְפְּלֵיג אַחֲסַנְתְּהוֹן בֵּין סַגִּיאֵי לִזְעִירֵי: נז וְאִלֵּין מִנְיָנֵי לֵוָאֵי לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְגֵרְשׁוֹן זַרְעִית גֵּרְשׁוֹן לִקְהָת זַרְעִית קְהָת לִמְרָרִי זַרְעִית מְרָרִי: נח אִלֵּין זַרְעֲיַת לֵוִי זַרְעִית לִבְנִי זַרְעִית חֶבְרוֹן זַרְעִית מַחְלִי זַרְעִית מוּשִׁי זַרְעִית קֹרַח וּקְהָת אוֹלִיד יַת עַמְרָם: נט וְשׁוּם אִתַּת עַמְרָם יוֹכֶבֶד בַּת לֵוִי דִילִידַת יָתַהּ לְלֵוִי בְּמִצְרַיִם וִילֵידַת לְעַמְרָם יַת אַהֲרֹן וְיַת מֹשֶׁה וְיַת מִרְיָם אֲחַתְהוֹן: ס וְאִתְיְלִיד לְאַהֲרֹן יַת נָדָב וְיַת אֲבִיהוּא יַת אֶלְעָזָר וְיַת אִיתָמָר: סא וּמִית נָדָב וַאֲבִיהוּא בְּקָרוֹבֵיהוֹן אֶשָּׁתָא נוּכְרֵיתָא קֳדָם יְיָ: סב וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן עַסְרִין וּתְלָתָא אַלְפִין כָּל דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָא אֲרֵי לָא אִתְמְנִיאוּ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲרֵי לָא אִתְיְהִיבַת לְהוֹן אַחֲסָנָא בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: סג אִלֵּין מִנְיָנֵי מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא דִּי מְנוֹ יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִירֵחוֹ: סד וּבְאִלֵּין לָא הֲוָה גְבַר מִמִּנְיָנֵי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּהֲנָא דִּי מְנוֹ יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא דְסִינָי: סה אֲרֵי אֲמַר יְיָ לְהוֹן

רש"י

אבל על הנשים לא נגזרה גזרת המרגלים לפי שהן היו מחבבות את הארץ · האנשים אומרים נתנה ראש ונשובה מצרימה (לעיל י"ד) והנשים אומרות תנה לנו אחוזה לכך נסמכה כרשת בנות צלפחד לכאן:

העמק דבר

האנשים שוים בערכם ויש נחלות בשני אופנים אז ע"פ הגורל תחלק למי יותן רב ולמי המעט: (נז) ואלה פקודי הלוי למשפחותם. באשר ניתן ללוי ערים לשבת ונחלקו הערים לכל משפחה בפ"ע מש"ה נמנו המשפחות וכל משפחה לפי רבוי האנשים מבן חודש ומעלה ניתן לה עיר: לגרשון משפחת הגרשני. שאע"ג שהיה מי מבניו למשפחה בפ"ע מכ"מ העיקרים נקראו על שמו וכן למררי משפחת המררי· שאע"ג דשני בניו מחלי ומושי נעשו למשפחות בפ"ע. מ"מ היו למררי עוד בנים שלא זכו לשם בפ"ע ונקראו ע"ש אביהם · וכמש"כ לעיל ה' · וכן היה לאלעזר בן אהרן בנים לבד פינחס וגולדו אחר שנתכהנו · והיו כהנים כמו אביהם אלא שלא נכתבו בתורה: (נח) משפחת הלבני וגו' · לפי גדולת המשפחות באותה שעה נמנו בסדר · וכמש"כ ריש פרשה שלח: וקהת הוליד את עמרם · בשביל שלא היה בהותו פת משפחת העמרמי שלא נקראו בני משה ולא בני אהרן על שמו מש"ה כתיב שעמרם הוליד את משה ואהרן והרי בניהם נטלו ערים לשבת בני משה בכלל הקהתים ובני אהרן בפ"ע כידוע · אם כי לא נקרא ע"ש משפחת הקהתי: (נט) אשר ילדה אותה ללוי במצרים · משום דלא כתיב כאן יוכבד דודתו כלשון המקרא בספר שמות ו' כ' וא"כ היה במשמע לפרש בת לוי · מזרע לוי · אבל לא בתו ממש· והראיה מדלא נמנתה בין שבעים נפש באי מצרים ע"כ הוצרך הכתוב לפרש שהיא בת לוי ממש והא שלא נמנתה הוא משום שילדה אותה ללוי במצרים: (סב) כי לא התפקדו בתוך בני ישראל. הוא טעם שנמנו מבן חודש ומעלה כי לא התפקדו בכלל יוצאי צבא בישראל. וא"כ אין נ"מ בין בן חודש או בן עשרים:

כי לא נתן וגו'. גם זה טעם שלא נמנו מבן עשרים: כי לא נתן וגו' · ורק הנחלה היה תלוי בבן עשרים: (סג) אלה פקודי משה ואלעזר הכהן אשר פקדו את בני ישראל. הכי מיבעי לכתוב אלה פקודי בני ישראל אשר פקדו משה ואלעזר הכהן · והכי אי' שטת הלשון בספר במדבר . אבל בא הכתוב לכלול גם הלוים · שפקדו אותם משה ואלעזר. מש"ה החל הכתוב אלה היינו הלוים שמדבר בהם · אשר פקדו את בני ישראל וגו' המה פקדו גם הלוים וכמו שהיה כתוב עם בני ישראל אם שלא היה צורך למנין שיפקדו המה הלוים · ונמצא יש לזה המקרא שני משמעות בישראל במשמעות בפ"ע ובלוים בפ"ע · וכאלה הרבה בתורה: (סד) ובאלה. הא' ובאלה מיותר והכי מיבעי ולא היה איש · אבל כבר כתבו התוס' ב"ב דף ק"כ בשם המדרש שנשתיירו חמש עשר אלף שלא מתו . ומכ"מ לא היו בפקודי משה ואלעזר וכן נראה דהלוים אע"ג שלא נגזר עליהם גזרת דור הזה· וכמה מהם נשארו וכמו שמביא בגבה ראיה מאלעזר שלא נזכר שהוא נשתייר כמו כלב ויהושע אלא ודאי מהלוים הרבה נשתיירו · מכ"מ במנין השני לא היו מש"ה כתיב ובאלה . פי' במנין הלוים וישראל דמיירי בהם · ובזה מתיישב הלשון גם בזה הפסוק שלא כתיב לא היה איש מפקודי בני ישראל אשר פקד משה והרן . אלא כמש"כ דגם הלוים שנשארו ממנין הראשון לא בא במנין השני: (סה) כי אמר ה' להם וגו' . קאי על בני ישראל דסליק מינייהו (כמש"כ בספר ויקרא י"ז י"ג ובכ"מ דהכי אורחא דקרא): מות ימותו במדבר. מש"ה אע"ג שנשתייר הרבה ברחמי שמים שניחם על הרעה אבל ולא נותר מהם איש · יוצא צבא שראוי למנין:

כי

יְפֻנֶּה וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן׃ ס **כז** א וַתִּקְרַבְנָה בְּנוֹת
צְלָפְחָד בֶּן־חֵפֶר בֶּן־גִּלְעָד בֶּן־מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה
לְמִשְׁפְּחֹת מְנַשֶּׁה בֶן־יוֹסֵף וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֹתָיו
מַחְלָה נֹעָה וְחָגְלָה וּמִלְכָּה וְתִרְצָה׃ ב וַתַּעֲמֹדְנָה
לִפְנֵי מֹשֶׁה וְלִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי הַנְּשִׂיאִם
וְכָל־הָעֵדָה פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד לֵאמֹר׃ ג אָבִינוּ
מֵת בַּמִּדְבָּר וְהוּא לֹא־הָיָה בְּתוֹךְ הָעֵדָה
הַנּוֹעָדִים עַל־יְהוָה בַּעֲדַת־קֹרַח כִּי־בְחֶטְאוֹ מֵת
וּבָנִים לֹא־הָיוּ לוֹ׃ ד לָמָּה יִגָּרַע שֵׁם־אָבִינוּ מִתּוֹךְ
מִשְׁפַּחְתּוֹ כִּי אֵין לוֹ בֵּן תְּנָה־לָּנוּ אֲחֻזָּה בְּתוֹךְ
אֲחֵי אָבִינוּ׃ ה וַיַּקְרֵב מֹשֶׁה אֶת־מִשְׁפָּטָן לִפְנֵי
יְהוָה׃ פ רביעי ו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
ז כֵּן בְּנוֹת צְלָפְחָד דֹּבְרֹת נָתֹן תִּתֵּן לָהֶם אֲחֻזַּת

נו"ן רבתי

ת"א ותעמדנה · בתרא קיט: אבינו מת במדבר · שבת צו בתרא קיח: למה יגרע · שם קיז: ויקרב משה · שם קיט סנהדרין ח: נתון התן · בתרא קיח:

רש"י

כז (א) למשפחות מנשה בן יוסף · למה נאמר והלא כבר נאמר בן מנשה אלא לומר לך יוסף חבב את הארץ שנאמר והעליתם את עצמותי וגו' (בראשית נ') ובנותיו חבבו את הארץ שנאמר תנה לנו אחוזה וללמדך שהיו כלם צדיקים שכל מי שמעשיו ומעשה אבותיו סתומים ופרט לך הכתוב באחד מהם ליחסו לשבח הרי זה צדיק בן צדיק ואם יחסו לגנאי כגון בא ישמעאל בן נתניה בן אלישמע (מלכים ב' כ"ה) בידוע שכל הנזכרים עמו רשעים היו: מחלה ונועה וגו' · ולהלן הוא אומר ותהיינה מחלה ותרצה (לקמן ל"ו) מגיד שכולן שקולות זו כזו לפיכך שינה את סדרן: (ב) לפני משה ולפני אלעזר · מגיד שלא עמדו לפניהם אלא בשנת הארבעים אחר שמת אהרן: לפני משה · ואח"כ לפני אלעזר אפשר אם משה לא ידע אלעזר יודע אלא סרס המקרא ודרשהו דברי רבי יאשיה אבא חנן משום רבי אלעזר אומר בבית המדרש היו יושבים ועמדו לפני כולם (ב"ב קי"ט ספרי): (ג) והוא לא היה וגו' · לפי שהיו

העמק דבר

כי אם כלב וגו' · המה היו יוצאי צבא: **כז** (א) ותקרבנה · באו ממחנה ישראל סמוך לאהל מועד מקום ישיבת משה וסנהדרין: (ב) ותעמודנה · אחר שהודיעו למשה כי נשים עומדות מבחוץ · הרשה להם שיעמדו לפניהם: לפני משה ולפני אלעזר הכהן ולפני וגו' · לפי הפשט ישבו כולם פתח אה"מ · וא"כ היה ראוי לכתוב לפני משה ואלעזר הכהן והנשיאים · אבל באשר היו חמשה ולא שאלו א' מהן לטעון בשביל כולן · אלא כולן חכמניות היו · ויכלו להשיב טענתן · וא"כ זאת היתה מדברת עם משה וזאת עם אלעזר וזאת עם הנשיאים · עד שראו שבאו לפני כולן כפ"ע: (ג) והוא לא היה וגו' · דאלו היה · נהי שלא מצינו שבניהם אבדו נחלתן מכ"מ לא הי' מקום לצעוק למה יגרע שם אבינו: ובנים לא היו לו · ולא אמרו ובנים אין להם · דמשמע שעתה אין להם · וזה לי אם לא הי' מעולם או היה ומתו בלי ז"ק · אלא מזה למדו חז"ל פ' יש נוחלין דב"צ חכמניות היו ובאו מפרשת יבום · וטענו א"כ שהבנות אינן בני הקמת שם תתייבם אמנו · ולפי זה אין הטענה אלא כשלא היו להם

מימת ימותון במדברא ולא אשתאר מנהון אנש אלהן כלב בר יפנה ויהושע בר נון: א וקריבן בנת צלפחד בר חפר בר גלעד בר מכיר בר מנשה לזרעית מנשה בר יוסף ואלין שמהת בנתיה מחלה נועה וחגלה ומלכה ותרצה: ב וקמן קדם משה וקדם אלעזר כהנא וקדם רברביא וכל כנשתא בתרע משכן זמנא למימר: ג אבונא מית במדברא והוא לא הוה בגו כנשתא דאזדמנו על יי בכנשתא דקרח ארי בחוביה מית ובנין לא הוו ליה: ד למא יתמנע שמא דאבונא מגו זרעיתיה ארי לית ליה בר הב לנא אחסנא בגו אחי אבונא: ה וקריב משה ית דינהון קדם יי: ו ואמר יי למשה למימר: ז יאות בנת צלפחד ממללן מתן תתן להון אחודת אחסנא בגו אחי אבוהן ותעבר ית

רש"י

באות לומר בחטאו מת נזקקו לומר לא בחטא מתלוננים ולא בעדת קרח שהצו על הקב"ה אלא בחטאו לבדו מת ולא החטיא את אחרים עמו (שם ספרי) רבי עקיבא אומר מקושש עצים היה ורבי שמעון אומר מן המעפילים היה (שבת צ"ז): (ד) למה יגרע שם אבינו · אנו במקום בן עומדות ואם אין הנקבות חשובות זרע תתיבם אמנו ליבם (ב"ב קי"ט): כי אין לו בן · הא אם היה לו בן לא היו תובעות כלום מגיד שחכמניות היו: (ה) ויקרב משה את משפטן · נתעלמה הלכה ממנו וכאן נפרע על שנטל עטרה לומר והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי (דברים א'). ד"א ראויה היתה פרשה זו להכתב על ידי משה אלא שזכו בנות צלפחד ונכתבה על ידן (סנהדרין ח'): (ז) כן בנות צלפחד דוברות · כתרגומו יאות כך כתובה פרשה זו לפני במרום מגיד שראתה עינם מה שלא ראתה עינו של משה: כן בנות צלפחד דוברות · יפה תבעו · אשרי אדם שהקב"ה מודה לדבריו: נתן תתן · שני חלקים חלק אביהן שהיה מיוצאי

העמק דבר

בנים זכרים כשמת דאם הי' בשעת מיתת האב · א"א להתייבם אפי' אין בני הקמת שם: (ד) כי אין לו בן · מיותר לגמרי · וגם שנוי לשון הקודש לא היו לו אלא שהראו לדעת כי משפטן פי' חקירה שלהן הוא אפי' היו לו בנים בשעת מיתה ומתו אח"כ · וא"כ אין כאן מת"כ של יבום · מכ"מ מגיע הירושה להבנות · ואע"ג שלא היה בזה נ"מ להן · מכ"מ הראו לדעת הועלת לבנות אחרות שמתו אחיהם בלי ז"ק אחר מות האב · והיינו דאי' שם ב"ב דרשניות הן · דהכו ענין דרשן · להועיל בחכמתו לאחרים · והיינו דמפרש הגמ' אלו הי' לו בן לא דברנו · פי' אלו הי' לו עתה בחיים לא דברנו כלל · אבל כ"ז שאין לו אפי' לא הי' לנו מת"כ של יבום · היינו מדברות מצד החקירה תנה לנו אחוזה בתוך אחי אבינו · הא' בתוך אחי אבינו מיותר · אלא בשביל שהי' אחי שבט מנשה בעה"י · והמה בקשו דוקא בא"י בתוך אחי אביהם לא אחי אבי אביהם · והיינו דאי' במדרש והובא בפרש"י לעיל כ"ו ס"ד שהיו נשים מחבבות א"י והביא ראי' מכ"ל · ולכאורה אינו מובן · ומה ראי' היא זו וכי הי' להם עצה לשוב למצרים · ומה זה חידוש שבקשו נחלה בא"י · אלא הראי' הוא ממה שבקשו דוקא בא"י שלא נכנס עוד · ולא בעה"י שכבר היא כבושה ועומדת לפניהן · אלא שהיו מחבבות א"י: (ה) את משפטן · פי' משפטן חקירה שלהן · כמו שמפרש הגמ' סנהדרין דפ"ז למשפט זה הדין · והינו דין ממונות · אלא החקירה התלמודית הבאה מש"ש עשרה מדות כמבואר שם זה בתו מאנוסתו · וכן הכונה כאן · וכבר ביארנו בס' ויקרא י"ט ה' בארוכה במשמעות משפטים בכ"מ · וכתיב משפטן בנו"ן רבתי · ללמד שהקריב גם את משפט הבנות בהלכות ירושה · גם את משפט ב"נ בפרט שראויות להיות מצויות בשביל חכמתן וזכותן · וכך עלה מפי ה' כאשר יבא בסמוך: (ז) כן · מלשון כן צדקה לחיים · וכן כנים אנחנו · שביארנו במקומו מלשון בסיס ויסוד · כך הפי' כאן המה דוברות דבר שיש לו יסוד בתורה: נתן תתן להם וגו' · כ"ז המקרא נראה מיותר · והכי ניבעי דבר אל ב"י איש כי ימות וגו' · ולפי הדרש בב"ב דקי"ט בא לרבות חלק בכורה ועוד ארבעה חלקים · ולפי הפשט יש להבין עפ"י דאי' שם דקי"ט רבי א' בכולן נאמר נתינה ובבת נאמר העברה ואין לך שמעביר נחלה משבט לשבט אלא בת · וזהו ודאי עומק לשון הכתוב (א) · וא"כ בב"נ דכתיב והעברת את נחלת אביהן להן למדנו שהותרו ב"נ לכל

הרחב דבר

(א) ולמדנו מכאן העברת שבטים לדורות לא נהג זה · שהרי כתב והעברת · והא דאי' שם דף קי"ט ע"ב מאי דריש זה הדבר כו' אינו אלא לרבנן דרבי דמפרשי קרא והעברתם את נחלתו לבתו לירושת אב · אבל לרבי מבואר בכתוב איסור לדורות · או אפי' לרבי אפשר לומר דקמ"ל דאפי' הבת נשואה כבר קודם שהגיע לה ירושה מכ"מ היא יורשת ומעברת נחלה לבניה :

נחלה בתוך אחי אביהם והעברת את־נחלת
אביהן להן: ח ואל־בני ישראל תדבר לאמר
איש כי־ימות ובן אין לו והעברתם את־נחלתו
לבתו: ט ואם־אין לו בת ונתתם את־נחלתו
לאחיו: י ואם־אין לו אחים ונתתם את־נחלתו
לאחי אביו: יא ואם־אין אחים לאביו ונתתם
את־נחלתו לשארו הקרב אליו ממשפחתו
וירש אתה והיתה לבני ישראל לחקת משפט
כאשר צוה יהוה את־משה: פ יב ויאמר יהוה
אל־משה עלה אל־הר העברים הזה וראה את־
הארץ אשר נתתי לבני ישראל: יג וראיתה

ת"א איש כי ימות ובן אין לו · בתרא קמ קי קטו : והעברתם · שם קט קטו קיז קמא קמז: ונתתם את . בתרא קמו :
ואם אין לו אחים · שם קט : ונתתם את · שם קיא : לשארו הקרוב · שם קט קיא : ממשפחתו · שם קטו :
וירש אתה · קמא מט בתרא קי קיא קיג : והיתה לבני ישראל · שם קיג סנהדרין לד :

רש"י

מאביהם וחלקו עם אחיו בנכסי חפר (ב"ב קי"ח) : והעברת · לשון העברה (ס"א עברה) הוא במי שאינו מניח בן ליורשו · דבר אחר על שם שהבת מעברת נחלה משבט לשבט שבנה ובעלה יורשין אותה שלא תסוב נחלה לא נצטוו אלא לאותו הדור בלבד וכן והעברתם את נחלתו לבתו · בכולן הוא אומר ונתתם ובבת הוא אומר והעברתם : (יא) לשארו הקרוב אליו ממשפחתו · ואין משפחה קרויה אלא מצד האב (בבא בתרא ק"ט) : (יב) עלה אל הר העברים · למה נסמכה לכאן כיון שאמר הקב"ה נתון תתן להם הנחל אותי צוה המקום להנחיל שמא הותרה הגזרה ואכנס לארץ אמר לו הקב"ה גזרתי במקומה עומדת (במדבר רבה) · ד"א כיון שנכנס משה לנחלת בני גד ובני ראובן שמח ואמר כמדומה שהותר לי נדרי משל למלך שגזר על בנו שלא יכנס לפתח פלטין שלו נכנס לשער והוא אחריו · לחצר והוא אחריו · לטרקלין והוא אחריו :

העמק דבר

השבטים · וכדאי' שם דק"ל אלא דשם למדו מדכתיב לטוב בעיניהם תהיינה לנשים · וזה לא נצרכנו אלא לת"ק דרבי · ודרשי הא דכתיב והעברת לרבות חלק בכורה וכפי' רשב"ם בדקי"ח כדכתיב והעברת כל פטר רחם · אבל לרבי הלא מבואר במקומו שכן רשאין להעביר נחלה · ומש"ה פירש הקב"ה בהם בפ"ע · משום דבאותו הדור לא היו רשאין שארי בנות להעביר נחלה אע"ג שעדיין לא נתפרש האיסור · ועפי"ז יבוא בדיוק דבר ה' נתן תתן להם אחוזת נחלה בתוך אחי אביהם · בלא"ז · וגם הקדים לשון תתן להם קודם דבר המיתן היינו אחוזת נחלה . ואח"כ אמר ה' והעברת את נחלת אביהן להן · הוא להיפך · ולדברינו מדויק שמתחלה אמר ה' שבשביל הכמתן וזכותן מחשיבם לזכרים לוקחי נחלה מצד עצמם · וכמו כרת בת אשר · מש"ה כתיב בלא"ז · ועיקר הדיוק הוא להם · ואחר ופירש איך נחלה היינו את נחלת אביהן להן · דבאמת אחר שהי' להם נחלת אביהן · אין הצורך ליתן להם בשביל עצמם · אלא נחלת אביהן · ומכ"מ מועיל זכות עצמם לענין והעברת : בתוך אחי אביהם · היינו בא"י ולא בעה"י · ולא נימא דיותר טוב להעביר נחלה בעה"י שקדושתה קלה מא"י : (ח) והעברתם וגו' · וכן במקראות הסמוכות ונתתם · ואין הלשון מדויק · וכי ב"ד עושים דבר · והכי מיבעי והעברת נחלתו לבתו · והיתה נחלתו לאחיו · אלא ללמדנו שיש ביד ב"ד איזה כח להעביר וליתן · וכמו שיש ביד האב להוריש מדעתו ולהעביר נחלה לבן בין הבנים כדאי' בפ' מי שמת דקי"ל כריב"ב ומדכתיב

ביום

אַחְסָנַת אֲבוּהֶן לְהוֹן : ח וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּיל לְמֵימַר גְּבַר אֲרֵי יְמוּת וּבַר לֵית לֵיהּ וְתַעְבְּרוּן יַת אַחְסַנְתֵּיהּ לִבְרַתֵּיהּ : ט וְאִם לֵית לֵיהּ בְּרַתָּא וְתִתְּנוּן יַת אַחְסַנְתֵּיהּ לַאֲחוֹהִי : י וְאִם לֵית לֵיהּ אַחִין וְתִתְּנוּן יַת אַחְסַנְתֵּיהּ לַאֲחֵי אֲבוּהִי : יא וְאִם לֵית אַחִין לַאֲבוּהִי וְתִתְּנוּן יַת אַחְסַנְתֵּיהּ לְקָרִיבֵיהּ דְּקָרֵיב לֵיהּ מִזַּרְעִיתֵיהּ וְיֵרַת יָתַהּ וּתְהֵי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לִגְזֵירַת דִּין כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה : יב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַק לְטוּרָא דַעֲבָרָאֵי הָדֵין וַחֲזֵי יַת אַרְעָא דִי יְהָבִית לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל : יג וְתֶחֱזֵי יָתַהּ

העמק דבר

ביום הנחילו את בניו · ה"נ יש איזה כח ביד ב"ד · אבל הדבר מובן שב"ד אין להם להעביר לפי רצונם ח"ו כמו בהא שעושה מלך אהבה לבנו א' · אלא היינו שפרש"י יבמות דל"ח ורשב"ם ב"ב דקכ"ט במשנה דנפל הבית · דספק יורש אינו נוטל כלום במקום שיש ודאי ולא כמו שהביא התוס' דהכי ס"ל לרש"י ורשב"ם בכל דיני ממונות דאם אחד יש לו ודאי בזה החפץ והשני ספק לב"ד נותנים לוודאי כולה · והרבו להקשות ע"ז · אבל באמת גם רש"י ורשב"ם לא ס"ל הכי אלא בירושה כמש"כ הנימוק"י ביבמות שם · והיינו מדיוקא דהני קראי דיש כח לב"ד להאליס כח האחד · והיינו באם הוא ודאי והשני ספק להם · נותנים לוודאי וברור להם : (יא) וירש אותה · הדרש ידוע לירושת האשה · ולפי הפשט בשביל שלשון נתינה אינו אלא בדבר שיש בו דין מתנה משא"כ ראוי היינו חוב מלוה או כופר · לא שייך בו לשון מתנה · ומכ"מ הקרוב יורש · מש"ה כתיב דלא כמקבל מתנה אלא כירושה : והיתה לבני ישראל לחקת משפט · כ' הרמב"ן שיהי' המשפט הזה לדורות ולא בנחלת הארץ לבד · ולמש"כ אא"כ שהרי אליבא דרבי עיקר פרשה זו נאמרה לדורות שהותרו להעביר נחלה משבט לשבט · אלא הפשט הוא כדאי' בב"ב דקי"ג ע"ז המקרא הוקשה כל הפרשה להיות דין · ופרשב"ם וחוקת משפט אצטריך לרבוי שאר נחלות דלהוי דין דביום הנחילו לא איירי אלא בבן היורש אביו לחוד ולא נתבאר מהיכי תיתי הייתי מחלק שאר נחלות מבן היורש · ונראה דעת הרשב"ם לא כמו שהבינו התוס' שם דתרוייהו דרשי דחקת משפט וביום הנחילו אתיין לכדרב יהודה דא' שלשה שנכנסו לבקר את החולה כו' ועפ"י זה נדחקו ואכ"מ · אלא הרשב"ם מפרש דלאו בחדא מילתא איירי · וביום הנחילו הוקשה להיות דין כדר"י שלשה שנכנסו לבקר את החולה כו' דבזה איירי ביום הנחילו · שהאב מנחיל למי שרוצה · ומרבה לבן מן הבנים · אבל חקת משפט איירי בשאר יורשים והוקשה להיות דין · לא לענין מנחיל מדעתו · דלא איירי קרא במנחיל כלל אלא במת ונפ"ה הירושה מאליו ותו דבמנחיל מהיכי תיתי לחלק בין האב לשאר יורשים · אלא במת ואינו ידוע היורש לב"ד · לא מהני גלוי מילתא בעלמא כדאי' ביבמות דל"ו דאשתמודענא דהוא אחוה דמיתנא סגי · משא"כ בירושה אינו כן · אלא דוקא עפ"י עדים כשרים שיעידו שהוא קרוב כמש"כ בהגהת רמ"א ח"מ רס"י רפ"ד בשם הריב"ש ולא מורידין קרוב לירושה עפ"י עד אחד (א) · וזהו דכתיב והיתה זאת לכם לחקת משפט · ככל ד"מ שמוציאין ממון אינו אלא עפ"י עדים : כאשר צוה ה' את משה · כבר ביארנו כ"פ דזה הלשון מורה דנוה עפ"י קבלה שאינו מפורש בפרשה · וה"נ כן כתיב בפי' עפ"י שנים עדים יקום דבר · ולמדנו שאין מוציאין ממון מיד חבירו אלא עפ"י שני עדים · מכ"מ הכלל הוא דאפי' באופן שאינו להוציא מחזקה אין עד א' מועיל בדבר שבממון כדמוכח בב"ב דל"ד בההוא ארבא ובשבועות דל"ב הכל מודים בעד א' כו' ולא מוקי בכה"ג שאין חזקה כנגדו · ועוד יש ראי' לזה (ודלא כמהרי"ק שורש ע"ב שלא כתב כן וכבר השיגו עליו) וה"נ לענין ירושה · לא מיבעי במקום שיש יורש ודאי ובא עוד א' והביא עד א' שהוא ג"כ קרוב אין בדבריו כלום להוציא מן היורש המוחזק · אפי' אין לפני ב"ד יורש ודאי · א"א להעמיד הנחלה ביד מי שבא בעד א' · והיינו כאשר צוה ה' עפ"י קבלה לענין שאר חוקת משפט · ה"נ לענין ירושה : (יב) הר העברים · שיש לו שני עברים · מצד א' הי' לישראל ומצד השני הי' שייך למואב · כמו שנאמר בס' דברים ל"ב מ"ט : (יג) וראיתה אתה · הוא מיותר · אלא אינו שייך לצווי כי אם להבטחה · שהקב"ה מבטיחו שיראה אותה בשלמות במשמע · וכמו בלשון ב"א שאומר על הככר שבועה שאוכל אותה כולה במשמע (אם לא שנאבד מקצתו · בזה דעת הרא"ש ור"ן פ"ג דשבועות דמכ"מ מקיים שבועתו באוכל

הרחב דבר

(א) והש"ך והגר"א הביאו המקור בכתובות דף ק"ז ובמח"כ אינו ענין לכאן · דשם איירי במי שיצא למדה"י והוא בחזקת חי · אין סומכין על עד א' שאמר שמת · אבל כאן איירי במת ודאי שצריך לנו להחזיק באדם שהוא קרוב אתא · וכיה פ"ד שאינו אלא גלוי מילתא · אלא העיקר הוא מהא דב"ב דף קי"ג והא דקאמר שם וכדרב יהודה דא' שלשה כו' אינו ענין אלא על ביום הנחילו · וראיה מכתובות הנ"ל הביא הריב"ש בסי' קנ"ה ורמ"א דלא מהני סהדת מיגנא דעל"ג במאת ומובא בהגהת רמ"א סי' ל' · אבל מש"כ הריב"ש בסי' מ"ו כתב בלא הוכחה · אלא כמש"כ דזה לא נלמד מסוגי' דכתובות :

אֹתָהּ וְנֶאֱסַפְתָּ אֶל־עַמֶּיךָ גַּם־אָתָּה כַּאֲשֶׁר נֶאֱסַף אַהֲרֹן אָחִיךָ׃ יד כַּאֲשֶׁר מְרִיתֶם פִּי בְּמִדְבַּר־צִן בִּמְרִיבַת הָעֵדָה לְהַקְדִּישֵׁנִי בַמַּיִם לְעֵינֵיהֶם הֵם מֵי־מְרִיבַת קָדֵשׁ מִדְבַּר־צִן׃ ס טו וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר׃ טז יִפְקֹד יְהוָה אֱלֹהֵי הָרוּחֹת לְכָל־בָּשָׂר אִישׁ עַל־הָעֵדָה׃ יז אֲשֶׁר־יֵצֵא לִפְנֵיהֶם וַאֲשֶׁר יָבֹא לִפְנֵיהֶם וַאֲשֶׁר יוֹצִיאֵם וַאֲשֶׁר יְבִיאֵם וְלֹא תִהְיֶה עֲדַת יְהוָה כַּצֹּאן אֲשֶׁר אֵין־לָהֶם רֹעֶה׃ יח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ אֶת־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן אִישׁ אֲשֶׁר־רוּחַ בּוֹ וְסָמַכְתָּ אֶת־יָדְךָ עָלָיו׃ יט וְהַעֲמַדְתָּ אֹתוֹ לִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי כָּל־הָעֵדָה וְצִוִּיתָה אֹתוֹ לְעֵינֵיהֶם׃ כ וְנָתַתָּה מֵהוֹדְךָ עָלָיו לְמַעַן יִשְׁמְעוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

ת"א קח לך את יהושע בן נון · ברכות נד יומא עג מקרים מד סה : וסמכת את · קמא לב : ונתתה מהודך · חגיגה טו בתרא עה :

רש"י

כיון שבא ליכנס לקיומן אמר לו בני מכאן ואילך אתה אסור ליכנס (ספרי) : **(יג) כאשר נאסף אהרן אחיך** · מכאן שנתאוה משה למיתתו של אהרן · ד"א אין אתה טוב ממנו (דברים רבה) : **על אשר לא קדשתם** · הא אם קדשתם אותי עדיין לא הגיע זמנכם להפטר מן העולם · בכל מקום שכתב מיתתם כתב סורחנם לפי שנגזרה גזרה על דור המדבר למות במדבר בעון שלא האמינו לכך בקש משה שיכתב סורחנו שלא יאמרו אף הוא מן הממרים היה משל לשתי נשים שלוקות בבית דין אחת קלקלה ואחת אכלה פגי שביעית וכו' אף כאן בכל מקום שהזכיר מיתתן הזכיר סורחנן להודיע שלא היתה בהם אלא זו בלבד (יומא פ"ח) : **(יד) הם מי מריבת** קדשיהם לבדם אין בהם עון אחר · ד"א הם שהמרו במרה הם שהמרו בים סוף הם עצמם שהמרו במדבר צין : **(טו) וידבר משה אל ה' וגו'** · להודיע שבחן של

העמק דבר

את השאר · דמקלה נמי במשמע · אבל כ"ז שהיא בשלמות חייב לאכול כולה) וכך משמע לשון הקב"ה וראיתה אותה כולה · והנה אין כאן מקום ההבטחה כי אם ריש פ' ואתחנן שבקש משה ע"ז · אבל משום שלא יבא במשמע עלה וגו' מיד אחר הדבור · ובאמת אינו כן אלא עד שנעשה שנית בפ' באזינו אחר קריאת השירה · ולמד משה זה ונדאמר לו ה' הבטחה זו כאן · מבואר שאינו מצוה אלא כשיגיע עת רצון של הבטחה זו · וכ"ז שלא הודיע לו ה' את הרצון לזה לא הי' המצוה עליו לעלות :

(יד) להקדישני במים לעיניהם · ע' מש"כ לעיל כ' י"ג וכ"ד : **הם מי מריבת קדש** · ואינם אותם המים של רפידים · אלא מים אחרים כמש"כ שם בהארך : **(טז) הרוחות לכל בשר** · נתבאר לעיל ט"ז כ"ב דבשר משמעו האדם כגוף · וכל אדם רוחו שהוא דעתו נמשכת לפי הנהגתו · מש"ה קשה להנהיג את ישראל באמת · אלא איש אשר דעתו עוז בלי שום הנהגת עצמו : **(יז) אשר יצא לפניהם** · הוא ברא"ש כפרש"י בשם הספרי : **ואשר יוציאם** · ימציא גם לעשות סדרים איך יצאו ויבואו המה : **ולא**

תהיה

וְתִתְכְּנֵשׁ לְעַמָּךְ אַף אַתְּ כְּמָא דְאִתְכְּנֵשׁ אַהֲרֹן אֲחוּךְ: יד כְּמָא דְסָרֵיבְתּוּן עַל מֵימְרִי בְּמַדְבְּרָא דְצִין בְּמַצּוּת כְּנִשְׁתָּא לְקַדָּשׁוּתִי בְמַיָּא לְעֵינֵיהוֹן אִנּוּן מֵי מַצּוּת רְקַם מַדְבְּרָא דְצִין: טו וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִם יְיָ לְמֵימָר: טז יְמַנֵּי יְיָ אֱלָהָא רוּחַיָּא לְכָל בִּסְרָא גְּבַר עַל כְּנִשְׁתָּא: יז דִּי יִפּוֹק קֳדָמֵיהוֹן וְדִי יֵעוֹל קֳדָמֵיהוֹן וְדִי יַפֵּיקִנּוּן וְדִי יָעֵילִנּוּן וְלָא תְהֵי כְּנִשְׁתָּא דַיְיָ כְּעָנָא דִּי לֵית לְהוֹן רָעֵי: יח וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה דְּבַר לָךְ יָת יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן גְּבַר דִּי רוּחַ נְבוּאָה בֵּיהּ וְתִסְמוֹךְ יָת יְדָךְ עֲלוֹהִי: יט וּתְקֵים יָתֵיהּ לִקֳדָם אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְלִקֳדָם כָּל כְּנִשְׁתָּא וּתְפַקֵּד יָתֵיהּ לְעֵינֵיהוֹן: כ וְתִתֵּן מִזִּיוָךְ עֲלוֹהִי בְּדִיל דִּיקַבְּלוּן מִנֵּיהּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל:

ר ש " י

צדיקים כשנפטרין מן העולם מניחין צרכן ועוסקין בצרכי צבור: **לאמר**. אמר לו השיבני אם אתה ממנה להם פרנס אם לאו: (טז) **יפקוד ה'**. כיון ששמע משה שאמר לו המקום תן נחלת צלפחד לבנותיו אמר הגיע שעה שאתבע צרכי שיירשו בני את גדולתי אמר לו הקב"ה לא כך עלתה במחשבה לפני כדאי הוא יהושע ליטול שכר שמושו שלא מש מתוך האהל (במ"ר) וזהו שאמר שלמה נוצר תאנה יאכל פריה (משלי כ"ז): **אלהי הרוחות**. למה נאמר אמר לפניו רבונו של עולם גלוי לפניך דעתו של כל אחד ואחד ואינן דומין זה לזה מנה עליהם מנהיג שיהא סובל כל אחד ואחד לפי דעתו: (יז) **אשר יצא לפניהם**. לא כדרך מלכי האומות שיושבים בבתיהם ומשלחין את חיילותיהם למלחמה אלא כמו שעשיתי אני שנלחמתי בסיחון ועוג שנאמר אל תירא אותו (במדבר כ"א) וכדרך שעשה יהושע שנאמר וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה וגו' (יהושע ה'). וכן בדוד הוא אומר כי הוא יוצא ובא לפניהם (שמואל א' י"ח) יוצא בראש ונכנס בראש: **ואשר יוציאם**. בזכיותיו: **ואשר יביאם**. בזכיותיו. ד"א ואשר יביאם שלא תעשה לו כדרך שאתה עושה לי שאיני מכניסן לארץ: (יח) **קח לך**. קחנו בדברים אשריך שזכית להנהיג בניו של מקום: **לך**. את שבדוק לך את זה אתה מכיר: **אשר רוח בו**. כאשר שאלת שיוכל להלוך כנגד רוחו של כל אחד ואחד: **וסמכת את ידך עליו**. תן לו מתורגמן שידרוש בחייך שלא יאמרו עליו לא היה לו להרים ראש בימי משה: (יט) **וצויתה אותו**. על ישראל דע שטרחנין הם סרבנים הם על מנת שתקבל עליך: (כ) **ונתתה מהודך עליו**. זה קירון עור פנים: **מהודך**. ולא כל הודך ומצינו למדין פני משה כחמה פני יהושע כלבנה: **למען ישמעו**

העמק דבר

תהי' **עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה**. לענייני מלחמה לא שייך המשל כצאן. אלא כעם בלי מנהיג. אלא הוא בקשה אחרת. כאשר בעוד משה חי נתפרנסו בזכותו במן. עתה מאין יגיע להם זכות פרנסתם. וזהו המשל כצאן אשר אין להם רועה מורה דרך להם למרעיתם. ויבואר עוד בפרשה הסמוכה: (יח) **קח לך**. להנאתך. שיהושע הי' תלמידו המובהק התחיב כבן: **איש אשר רוח בו**. רוחו היינו דעתו עומד בפ"ע ואינו נמשך אחר נטיה כלונית להנאת עצמו או אחרים: **וסמכת את ידך עליו**. שתהא לו סייעתא דשמיא לכוין האמת ודעת ישרה. וזהו כעין תועלת סמיכה להוראה שמועילה לסייעתא דשמיא. משום דאפי' איש שראוי לזה נדרש לסיוע מן השמים לכוין האמת כדאי' בכתובות ד"ס לענין תלמיד בפני רבו. שמש"ה אסור להורות אע"ג שראוי. מכ"מ אין לו סייעתא דשמיא לכך: (יט) **והעמדת אותו וגו'**. העמדה זו היא לשררות עליהם. ומכ"מ אינו אלא עבודות שמוכרח לעבדם במה שמשתרר עליהם. מש"ה כתיב בלשון והעמדת אותו לפני. באותו לשון דכתיב להלן כ"א במראה על ספילות. היינו משום שבאמת השררה ג"כ הוא ספילות: **לפני אלעזר הכהן**. הוא בעניני עבודת המשכן. שיהושע הי' כעין מלך כמבואר ברמב"ם פ"א ה"ג מהל' מלכים. ושם פ"ג ה"א דלהכי כתיב כל איש אשר ימרה את פיך יומת. והכי אי' בסנהדרין דמ"ט. ומלך דברוהו גם בבהמ"ק שהרי בירושלמי מפרש הא דתמיד קרב בד' שעות הי' בימי שלמה ומשום שהיו המפתחות ברשותו. ובמדרש איכה אי' שבי' ינאי המלך מזכיר את הכה"ג שלא יקריב נדבות ביום שהוא הקריב: **ולפני כל העדה**. היינו בהנהגת הדור: **וצויתה אותו לעיניהם**. פרש"י בני טרחנין הם כו' והקשה הרמב"ן שזה אינו ראוי להגיד בפני כולם. ולק"מ דבפני כל העדה היינו סנהדרין כמו במקרא כ"א וכל העדה שהוא סנהדרין. וא"כ כשצוה אותו ע"ז. כש"כ שהגיע להם לדעת לסבול את הצבור כאשר ישא האומן את היונק אפי' הוא מטריח. מיהו גם זה שכ' הרמב"ן אמת שנכלל בזה הצווי שאר דברי מוסר ג"כ השייך להנהגת הכלל. וע' להלן כ"ג: (כ) **ונתתה מהודך עליו**. שיהא ניכר שאתה מנהיג אותו לראש: **למען ישמעו וגו'**. שהרי ההעמדה והצווי לא הי' אלא לפני סנהדרין וראשי העדה. אבל בזה ההוד ידעו וישמעו כל

כא וְלִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן יַעֲמֹד וְשָׁאַל לוֹ בְּמִשְׁפַּט הָאוּרִים לִפְנֵי יְהוָה עַל־פִּיו יֵצְאוּ וְעַל־פִּיו יָבֹאוּ הוּא וְכָל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אִתּוֹ וְכָל־הָעֵדָה׃ כב וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ וַיִּקַּח אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וַיַּעֲמִדֵהוּ לִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי כָּל־הָעֵדָה׃ כג וַיִּסְמֹךְ אֶת־יָדָיו עָלָיו וַיְצַוֵּהוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ חמישי

כח א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ׃ ג וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְמִימִם שְׁנַיִם

ת"א ולפני אלעזר · עירובין סג סנהדרין טז : ושאל לו · יומא עג : במשפט האורים · יבמות עח : ויסמוך את · סנהדרין יג קה מנחות לג : צו את בני · תענית כז כו מגילה כא כט מנחות נב ס' הזוהר פ' ויצא : תשמרו · פסחים נו מנחות מט סה ערכין יג תמורה ט : במועדו · פסחים סו : שנים ליום · יומא סב :

רש"י

כל עדת בני ישראל · שיהיו נוהגין בו כבוד וירא כדרך שנוהגין בך: (כא) ולפני אלעזר הכהן יעמוד · הרי שאלתך ששאלת שאין הכבוד הזה זז (ס"א מופל) מבית אביך שאף יהושע יהא צריך לאלעזר : ושאל לו · כשיצטרך לצאת למלחמה : על פיו · של אלעזר : וכל העדה · סנהדרין (יומא ע"ג) : (כב) ויקח את יהושע · לקחו בדברים והודיעו מתן שכר פרנסי ישראל לעולם הבא (ספרי) : (כג) ויסמוך את ידיו · בעין יפה יותר ויותר ממה שנצטוה שהקב"ה אמר לו וסמכת את ידך והוא עשה בשתי ידיו ועשאו ככלי מלא וגדוש ומלאו חכמתו בעין יפה : כאשר דבר ה' · אף לענין ההוד נתן מהודו עליו :

כח (ב) צו את בני ישראל · מה אמור למעלה יפקוד ה' א"ל הקב"ה עד שאתה מצוני על בני צוה את בני עלי משל לבת מלך שהיתה נפטרת מן העולם והיתה מפקדת לבעלה על בניה וכו' כדאיתא בספרי : קרבני · זה הדם (ספרי) : לחמי · אלו אימורין וכן הוא אומר והקטירם הכהן המזבחה לחם אשה (ויקרא ג') : לאשי · הנתונין לאשי מזבחי : תשמרו · שיהיו כהנים לוים וישראל עומדין על גביו (ספרי) מכאן למדו ותקנו מעמדות (תענית כ"ז) : במועדו · בכל יום הוא מועד התמידים : (ג) ואמרת להם · אזהרה לב"ד : שנים ליום · כשבוטו · ועיקרו בא ללמד שיהיו נשחטין כנגד היום תמיד של שחר במערב ושל בין

העמק דבר

עדת ב"י : (כא) ולפני אלעזר הכהן יעמוד · הא' העמדה כמשמעו ספל ולמטה הימנו בשעה ששאל לו לפני ה' : ושאל לו וגו' · אם יהי' נצרך לכך · ולא יהי' נביא בעצמו · או בשעת הלוקת הארץ : (כב) ויקח וגו' · כ"ז מיוהר שהרי כתיב ויעש כאשר צוה' וכקושית הגמ' בסנהדרין דמ"ב כפ"ב עשי' בהדי' כתיב כו' · אלא מבוא שטיגה באמת מסדר שאמר ה' מתחלה סמיכה ואח"כ העמדה · ומשה עשה להיפך · מש"ה כתיב כאשר צוה · היינו בקבלה הי' כך וכיב"ז בסוף ס' שמות ובס' ויקרא א' ה' ע"ש · וא"כ לא הקדים הקב"ה סמיכה אלא לסמוך להיש אשר רוח בו' שאע"ג שהוא ראוי לכך מ"מ נצרך לסמיכה להשיג סיעתא דשמיא כמש"כ · אלא שלא מהני סמיכה אלא למי שראוי לקבל ברכה זו · היינו לאיש אשר רוח בו · ומזה נקים סמיכה להוראה דלא מועילה אלא לראוי לזה : (כג) ויצוהו כאשר דבור ה' ביד משה · כבר ביארנו בכ"מ פירוש ביד משה הוא הערה מנ' כמו ד"ק · וה"נ מבמעות ויצוהו אמר לו דברי מוסר הנוגע לענין · ושפע מוסר הי' דבר ה' ביד משה · ויותר הי' ראוי לכתוב כאשר צוה ה' · אבל כאשר

כא ולקדם אלעזר כהנא יקום וישאל ליה בדין אוריא קדם יי על מימריה יהון נפקין ועל מימריה יהון עלין הוא וכל בני ישראל עמיה וכל כנשתא : כב ועבד משה כמא דפקיד יי יתיה ודבר ית יהושע ואקימיה קדם אלעזר כהנא וקדם כל כנשתא : כג וסמך ית ידוהי עלוהי ופקדיה כמא די מליל יי בידא דמשה : א ומליל יי עם משה למימר : ב פקיד ית בני ישראל ותימר להון ית קורבני לחם סדור לקורבני לאתקבלא ברעוא תטרון לקרבא קדמי בזמניה : ג ותימר להון דין קרבנא די תקרבון קדם יי אמרין בני שנא שלמין

העמק דבר

דבר ה׳ משמעו דבר ה׳ בפירוש·והוא כפרש"י שהאציל מהודו וקירון עור פניו על פני יהושע כדבר ה׳ ופי׳ ביד משה · שהי׳ בכחו לעשות כן : **כח** (ב) את קרבני לחמי · שם לחם משמעו פעולת החיבור בהתקשרות אמיץ ומדובק כלשון מדרש ויקרא רבה פ"ג עה"פ וישוב אל ה׳ וירחמהו · כאדם שהוא מלחים שני נסרים ומדביקן ופירושו דטבע ידוע שמחליקין נסרים ומדביקן עד שרוח אויר לא יבא ביניהם · אז א"א להפרידם זמ"ז בש"א · וזה החיבור נקרא מלחים · ומזה הפעולה בא שם לחם שמחבר הגוף עם הנפש באופן חזק · והנה קרא הקב"ה קרבנות בכלל לחמי · שהוא מחבר כ"י את הקב"ה לישראל · וכן נקרא התלמוד לחמי כדאי׳ בחגיגה די"ד לכו לחמו בלחמי זה תלמוד · ואין לך מחבר ומקרב את ישראל לאביהם שבשמים כמו תלמוד והקרבנות · והנה לפי זה מהפרש לחמי לאשי חיבור שלי לאשי : אבל עוד משמעות יש בזה · היינו לחם שאני מפרנס בה את עולמי · וכדאי׳ בכתובות ד"י למה נקרא שמו מזבח שהוא מזין · ופירש"י בזכות הקרבנות העולם ניזון כו׳ ובשביל זה נקרא עבודת הקרבנות בשם עבודה סתם יותר משארי מצות שבתורה משום דסתם עובד הוא כדי לשבוע לחם · וכבר ביארנו בס׳ בראשית פ"ו פ׳ ובכ"מ דעבודת הקרבנות הי׳ חוק לישראל היינו פרנסתם בא"י משא"כ כל המצות אינן באין בשביל פרנסה בעוה"ז : והנה רש"י הביא לשון הספרי למה נשנה פרשה זו"ז משל למטרונא כו׳ ואינו מובן עדיין מה שייכות יש דוקא לפרשת תמידים להא דלעיל מינה · וגם הלא כבר נאמרה בסדר תצוה · ורש"י כ׳ בסמוך שלא נאמרה א"א בימי המלואים וכבר השיג הרמב"ן ע"ז · אבל באמת לא נשוו תכלית התמיד במדבר לתכליתו בא"י · דבמדבר לא באו בשביל עסק פרנסה · שהרי בזכות משה ירד המן · ולא באו התמידים אלא בשביל יעוד הקב"ה עם משה רבינו · ביום להורה שבכתב ובלילה להופיע אור סייעתא דשמיא לתורה שבע"פ · והיינו דכתיב בס׳ תצוה בפרשת התמיד ונועדתי שמה לב"י · ומש"ה מאז שנתנדו במעשה מרגלים ולא הי׳ היעוד עם משה פנים אל פנים כמש"כ התוס׳ ב"ב דקכ"א בשם המכילתא · ומשו"ה פסקו להקריב תמידים לת"ק בחגיגה ד"ו · או לר"ע שבט לוי לבד הקריב ולא מתרומת הלשכה דכל ישראל · אבל עתה בכניסתם לארץ והסתלק משה רבינו ולא תהיה עדת ה׳ וגו׳ והוא פרנסה כמש"כ לעיל פ"ז הי׳ התשובה את קרבני לחמי וגו׳ : תשמרו · פי׳ שלא יהא כמו במדבר שבשעה שהייתי בזעם לא הקריבו · עתה תשמרו בכל אופן כי לחמם הוא· ובמנחות דס"ה א׳ אי׳ עוד במשמעות תשמרו שיהא דוקא מתה"ל · ולא כמו במדבר שלא הי׳ המצוה שיהי׳ מתה"ל מכל ישראל · עד שגם שהי׳ תרה"ל בפעם הראשונה · בא דרש׳ וטעם מיוחד לזה במגילה די"ג שבא להקדים לשקלי המן · הרי שמצד הוראת שעה לא הי׳ נצרך אז להיות כן · והיינו משום שלא הי׳ לצורך פרנסת ישראל אלא בשביל יעוד למשה ועפ"י הקדמה זו יבואר לפנינו כמה שינויים בדיוק המקראות בין פ׳ התמיד בסדר תצוה בין פרשה שאנו עומדים · ובביאור לשון לחמי לאשי · תניא בתוספתא מנחות פ"ז בזמן שישראל ברצון לפני המקום נאמר בהם את קרבני לחמי כבנים שמתפרנסים מאביהם בשעת תוכחות מהו אומר לאשי ריח ניחוחי · כל קרבנות שאתם מקריבים אינן אלא לאש ואין הכונה שלא באים לרצון ח"ו · דא"כ למאי יקריבו · אלא ה"פ בזמן שברצון הפרנסה עולה בזכות קרבנות ישר לישראל · ובזמן תוכחה עולה בשביל שהוא קיום אשי ה׳ ופרנסת מלאכי מעלה · ובזכות זה עולה פרנסת ישראל · אמנם ב"כ וב"כ · תשמרו להקריב · שהוא פרנסתכם : במועדו · לא כקרבן חגיגה שהוא ג"כ ק"צ · ומצוה ג"כ ביום הראשון · ומכ"מ יש לו השלמה כל שבעה · אלא דוקא במועדו · הן התמיד הן המוספין : (ג) ואמרת להם · הפסוק הקודם הוא בכלל אזהרה לכל קרבנות הצבור שיש להם מועד · ועתה חוזר לקרבן תמיד בפרט · ונצטוה משה לפרש באמירה (כמש"כ ריש פ׳ ויקרא ענין אמירה) ענין פרשה זו שנשנית אחר שכבר ידעוה מפ׳ תצוה · וכל החדשות שבא בפרשה זו : שנים ליום · הי׳ במשמע שיביאו שני התמידים יחד כדאי׳ ר"פ שני שעירי דהכי הו׳ במשמע לולי שדיוק המקרא בסמוך שאינו כן · א"כ ע"כ פי׳ שנים ליום בטבעת שניה נגד היום · וכדתנן במס׳ תמיד בשחר על טבעת שניה במערב ובערב טבעת שני׳ שבמזרח · ומשמעות שנים ליום · בשבת

יוֹם עֹלָה תָמִיד׃ ד אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה
בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם׃
וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן
כָּתִית רְבִיעִת הַהִין׃ ו עֹלַת תָּמִיד הָעֲשֻׂיָה בְּהַר
סִינַי לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ ז וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת
הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר
לַיהוָה׃ ח וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם
כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ
לַיהוָה׃ פ ט וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה
תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן
וְנִסְכּוֹ׃ י עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד

א את הכבש · פסחים נח יומא סב זבחים יב מנחות סה : ואת הכבש · שם נ : עלת תמיד · חגיגה ו : ונסכו רביעית · יומא לד : לכבש האחד · שם : בקדש הסך · סוכה מט תענית ג מעילה יא : כמנחת הבקר · יומא לד : וביום השבת · מגילה כא : עולת שבת · שבת כד קיד קלב פסחים נט ס פג :

רש״י

ערבים במזרחן של שבעות (יומא ס״ב) : (ד) את הכבש אחד · אעפ״י שכבר נאמר בפרשת ואתה תצוה זה אשר תעשה וגו' היא היתה אזהרה לימי המלואים וכאן צוה לדורות : (ה) סלת למנחה · מנחת נסכים : (ו) העשויה בהר סיני · כאותן שנעשו בימי המלואים · ד״א העשויה בהר סיני הקיש עולת תמיד לעולת הר סיני אותה שנתקרבה לפני מתן תורה שכתוב בה ויעש באגנות (שמות כ״ד) מלמד שטעונה כלי : (ז) ונסכו · יין : בקדש הסך · על המזבח יתנסכו (ספרי) : נסך שכר · יין המשכר פרט ליין מגתו (ב״ב צ״ז) : (ח) ריח ניחח · נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני : (י) עולת שבת בשבתו · ולא עולת שבת בשבת אחרת הרי שלא הקריב בשבת זו שומע אני יקריב שתים לשבת הבא ת״ל בשבתו מגיד שאם עבר יומו בטל קרבנו : על עולת התמיד · אלו מוספין לבד אותן שני כבשים של עולת התמיד

העמק דבר

ני' נגד הסמ״ס · ועי' מש״כ בפ' תמיד שם בפ' תצוה הטעם בזה · עולה תמיד · בפ' תצוה לא כתיב עולה · והוא משום שידוע שבא רק לתכלית היעוד ולזה עיקרו עולה המביאה דעת ה' כמש״כ ריש ס' ויקרא · אבל כאן שבאה לפרנסה הוצרך לפרש שיהא עולה ולא שלמים כמו שלמי עצרת : (ד) את הכבש אחד · כבר דייק הרמב״ע שמגד לשה״ק הי' ראוי לכתוב האחד · וכ״ה בפ' תצוה · ונראה ברור

דאך מזה דרשו בזבחים די״ב לבן בחירה אחד תעשה בבוקר ולא שנים בבוקר · וקאי כאי אחד לתעשה שאחריו · אבל זה אינו אלא לב״ב דס״ל משמעות בה״ע כשר כל היום · אבל לרבנן הגיע לנו הדרש ביומא שם אחד יביאו ולא שנים ביחד כפי שהייתי מדייק מלשון שנים ליום כמש״כ לעיל (א) · וכ״ז בה״י · אבל במדבר דכתיב ג״כ שנים ליום · וכתיב הכבש האחד · באמת הי' המצוה להביא שני התמידים

הרחב דבר

(א) והכי תניא בספרי שמעון ב״ע א' שנים ליום כנגד יום · אתה אומר כנגד יום או כשומעו שניה ליום ת״ל את הכבש אחד תעשה בבוקר ומה ת״ל שנים ליום כנגד יום · מכאן אמרו כל שהר היה נשחט על קרן כו' על טבעת שניה כו' · ובריית' זו עלמה הובא בגמ' יומא בזה״ל או אינו אלא חובת היום כשהוא אומר את הכבש אחד תעשה בבוקר ואת הכבש השני תעשה בה״ע הרי חובת היום אמור ומה אני מקיים שנים ליום כנגד היום כיצד כו' · ופרש״י כנגד היום כנגד זריחת השמש · או אינו אלא חובת היום · וכא ללמד שיהו שנים בכל יום ולפי זה כפי' הרי חובת היום אמור כבר כתיב מפורש · א״כ לכתוב שנים ליום אלא בא לדרוש כנגד זריחת השמש · וכא דתנן טבעת שניה פרש״י טעמא לא ידענא כו' · ושפיר תמהו התוס' אכתי שנים ל״ל ע״ש ש:דחקו · אבל העיקר הוא גרס' הספרי וה״פ שנים ליום כנגד יום · היינו טבעת שניה ליום · או אינו אלא חובת היום פי' שיהיו שנים כאחד ת״ל את הכבש אחד תעשה בבוקר · פי' אחד ולא שנים ומיושב הכל :

תרין ליומא עלתא תדירא : ד ית אמרא חד תעביד בצפרא וית אמרא תנינא תעביד בין שמשיא : ה וחד מן עסרא בתלת סאין סולתא למנחתא דפילא במשח כתישא רבעות הינא : ו עלתא תדירא דאתעבידא בטורא דסיני לאתקבלא ברעוא קרבנא קדם יי : ז ונסכיה רבעות הינא לאמרא חד בקודשא יתנסך נסוך דחמר עתיק קדם יי : ח וית אמרא תנינא תעביד בין שמשיא כמנחת צפרא וכנסכיה תעביד קרבן דמתקבל ברעוא קדם יי : ט וביומא דשבתא תרין אמרין בני שנא שלמין ותרין עשרונין סולתא דמנחתא דפילא במשח ונסכיה : י עלת שבתא תתעבד בשבתא על עלת תדירה ונסכה :

העמק דבר

יחד · ונאמר הא' המיוחד בבוקר וכדאי' במגילה דכ"ח האחד המיוחד · והשני לבה"ע · וטעם השנוי מובן לפי דברינו דבמדבר באו התמידים משום אור שני תורות כמש"כ מש"ה היה תמיד הבוקר בשביל יעוד של תורה שבכתב · ותמיד של בה"ע בשביל יעוד וסיעתא דשמיא של תורה שבע"פ ובאשר שמפעת תורה שבע"פ מקורה נובע מהתורה שבכתב · ע"כ המיוחד בא בבוקר והשני בערב · משא"כ בא"י נשתוו ערכי שניהם ביום ובלילה בעניני פרנסה :

(ה) ועשירית האיפה וגו' בלולה בשמן כתית רביעית · ושם כתיב בתמיד הבוקר ועשרון סולת בלול בשמן כתית רבע ההין · היינו משום דתורה שבכתב הוא המשפיע על תורה שבע"פ · ומש"ה כתיב גם בתמיד של הערב בלשון נקבה · אבל כאן בשניהם כתיב המנחה בלשון נקבה · והתמידים בל"ז · וכמש"כ שם עוד בזה · ועי' להלן מקרא י' :

(ו) עולת תמיד העשויה בהר סיני · בפ' תצוה לא כתיב כ"ז · היינו משום שלא נצרך לפרש שיהי' חביב כעולת תמיד · אחר שעיקר הבאתו הוא לחביבות משא"כ כאן הוצרך לפרש שיהי' חביב כעולת תמיד העשויה בה"ס לפני חטא העגל · והקדים הכתוב זה המאמר לפני ונסכו רביעית ההין יין · באשר הוא טעם לדבר דבשביל שהוא ערב להקב"ה כמו שבהר סיני · ע"כ נוה ונסכו רביעית וגו' · דבל"ז אין טעם ליין · וכמו שאמר הושע הנביא לא יסכו לה' יין ולא יערבו לו וגו' :

(ז) בקדש הסך · לפי הפשט הוא כת"י במתני' בית קודשא יתנסך ניסוך חמר עתיק · והענין שנצרך לפרש שיהא בכלי שרת · משום שמובחר שביין הוא שריחו חזק ונודף כדתנן במנחות פרק כל קרבנות · ואינו ממלא את החבית עד פיה כדי שיהא ריחו נודף · וידוע שאין מחזיקין יין אלא בחבית של חרס כידוע בעובדא דריב"ח ובת קיסר בתענית ד"ז · ואין עושין כל"ח כלי קודש כדאי' במנחות דכ"ח וס"ד דכדי שיהא נודף יותר בשעת שאיסך טוב להסיך על המזבח מן החבית ש"ח · מש"ה כתיב בקודש הסך · חובה להסיך מן חבית ש"ח לכלי קודש · ואח"כ יהי' נסך שכר · כ"ז הוא פשט ויש ע"ז דרש מזה היתור עי' סוכה דמ"ח א' :

(ח) ואת הכבש השני וגו' · כבר כתיב בפסוק ד' · ופליגי במשמעות המקראות רבי וחכמים ביומא דל"ד · ונסכו רביעית ההין למד שחרית משל ערבים · רבי א' ערבית משל שחרית · וחקרו בגמ' בשלמא לרבנן הא בתמיד של בה"ע כתיב אלא לרבי מ"ט אמר רבה ב"ע א"ק לכבש האחד איזהו כבש שנאמר בו אחד הוי א' זה תמיד של שחר' ורבנן מאי אחד מיוחד שבעדרו · ולכאורה הוא פלא · היאך למד שחרית משל ערבית הא בשל שחרית מבואר יפה · אבל הכונה דלפי שכתוב במקרא ד' ואת הכבש השני תעשה בה"ע · וא"כ כי כתיב ונסכו רביעית ההין לכבש האחד ע"כ משמעו לכל אחד · וא"כ כבר ידענו שכל אחד יש לו נסכים · מעתה לא בא מקרא זה ואת הכבש השני וגו' אלא בשביל שהיינו מפרשים שהנסכים של שני התמידים היו קרבים אחר בין הערבים · מש"ה כתיב ואת הכבש השני תעשה בה"ע כמנחת הבוקר וכנסכו · הרי כבר הקריבו בבוקר המנחה ונסך · נמצא שנלמד שחרית משל ערבית שקרב של בוקר סמוך לה · רבי ס' להיפך דפי' ונסכו רביעית ההין לכבש האחד היינו הראשון של שחר · הרי מבואר דסמוך להקרבת התמיד יביאו הנסכים · ואח"כ כתיב ואת הכבש השני יעשו ג"כ הכי · וא"כ נלמד ערבית משל שחרית · מעתה מבואר הסוגי' · [אמנם במאי פליגי בדין · מבואר אצלי בס"ד דהיינו פלוגתא דר"י ורבנן בתפלת המנחה אי עד הערב או עד פלג המנחה · אלא שאכ"מ] :

(ט) ושני עשרונים וגו' · הזכיר הכתוב שיעור המנחה ולא הזכיר שיעור הנסכים · והטעם בזה כתב הרמב"ן כי אף על פי שלוה בפרשת הנסכים שיעורי המנחה והנסכים · מצינו מנחה כפולה לכבש העומר וביום העצרת שתים שני עשרונים חמץ והם מנחה · לכך הוצרך הכתוב לפרש בכל המועדות שלא תשתנה בהם המנחה כאשר נשתנית באלו · אבל הנסכים לא נשתנו לעולם · ועי' מש"כ בפ' ר"ח :

(י) עולת שבת בשבתו · ת"א דתתעבד בשבתא · מפרש בשבתו גם בחיוב השביתה מכ"מ נזה"כ להקריב המוסף בו : על עולת התמיד ונסכה · בשבת ור"ח ובשבעה ימי הפסח כתיב על עולת

נִסְכָּהּ׃ פ יא וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה
לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים
בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ יב וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים
סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי
עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד׃
ג וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן
לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃
ד וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין
לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ
בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ טו וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד
לְחַטָּאת לַיהוָה עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃
ס ששי טז וּבַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם
לַחֹדֶשׁ פֶּסַח לַיהוָה׃ יז וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ
הַזֶּה חָג שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת יֵאָכֵל׃ יח בַּיּוֹם
הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא

א ונראשי · מגילה כא לא עקירה שער נז : ועשרן עשרון · מנחות נא : ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר · שם פט :
לכבש יין · שם פו : זאת עולת · יומא סב ר"ה ז מגילה כט : ושעיר עזים · יומא טו שבועות ט חולין ס בכורות
יז : על עולת · יומא סו :

רש"י

מגיד שאין קרבין אלא בין שני התמידין (ספרי) וכן בכל המוספין נאמר על עולת התמיד לתלמוד זה :
(יב) ושלשה עשרונים · כמשפט נסכי פר שכן הן קצובין בפרשת נסכים : (יד) זאת עולת חדש
בחדשו · שאם עבר יומו בטל קרבנו ושוב אין לו תשלומין : (טו) ושעיר עזים וגו' · כל שעירי המוספין
אין לכפר על טומאת מקדש וקדשיו הכל כמו שמפורש (במסכת שבועות דף ט') ונשתנה שעיר ר"ח שנאמר

העמק דבר

תמיד · ובשארי מוספין כתיב מלבד עולת התמיד ·
וד שנוי שבמקום דכתיב על עולת התמיד לא הזכיר
כתוב אלא ונסכו · ולא הזכיר המנחה משא"כ בכ"מ
כתיב מלבד עולת התמיד · הזכיר המנחה והנסכים ·
ענין למדנו מברייתא בספרי על עולת התמיד
יד שאין מקריבים מוספים אלא בינתיים · כך

שנינו בשלשה מקומות דכתיב על עולת התמיד· ופי'
דמשמעות על עולת התמיד לא תמיד השחר אלא
תמיד הערב · ופי' על למעלה ממנו וקודם לו (*)·
ולמדנו דמשמעות כך הוא · ודכתיב ביום ראשון
ש"פ מלבד עולת הבוקר אשר לעולת התמיד · ואח"כ
כתיב על עולת התמיד · למדנו שאין משמעות על

הרחב דבר

(*) ולא נימא דתדיר קודם · והא דכתיב והקטיר עליה חלבי השלמים ודרשינן עליה השלם הקרבנות כולן . ס"ד שאינו
אלא בקרבנות יחיד כמו שכ' התוס' בפסחים דף נ"ח ב' ובכ"מ בהא דבעינן מלבד עולת הבקר אשר לעולת התמיד
מדנו דתמיד הבוקר קודם למוספין ולא למדנו מדכתיב וערך עליה העולה · העולה ראשונה · ויישבו התוס' דהאי קרא
מיירי בקרבנות יחיד · וה"נ בסיפא דהאי קרא :

יא ובְרֵישֵׁי יַרְחֵיכוֹן תְּקָרְבוּן עֲלָתָא קֳדָם יְיָ תּוֹרִין בְּנֵי תוֹרֵי תְּרֵין וּדְכַר חַד אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שַׁבְעָא שַׁלְמִין: יב ותלתא עשרונין סולתא מנחתא דפילא במשח לתורא חד ותרין עשרונין סולתא מנחתא דפילא במשח לדכרא חד: יג ועשרונא עשרונא סולתא מנחתא דפילא במשח לאמרא חד עלתא לאתקבלא ברעוא קרבנא קדם יי: יד ונסכיהון פלגות הינא יהי לתורא ותלתות הינא לדכרא ורבעות הינא לאמרא חמרא דא עלת ריש ירח באתחדתותיה כן לכל רישי ירחי שתא: טו וצפיר בר עזי חד לחטאתא קדם יי על עלתא תדירא יתעבד ונסכיה: טז ובירחא קדמאה בארבעת עסרא יומא לירחא פסחא קדם יי: יז ובחמשת עסרא יומא לירחא הדין חגא שבעא יומין פטירא יתאכיל: יח ביומא

רש"י

בו לה' ללמדך שמכפר על שאין בו ידיעה לא בתחלה ולא בסוף שאין מכיר בחטא אלא הקב"ה בלבד ושאר השעירים למדין ממנו · ומדרשו באגדה אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי על שמעטתי את הירח (חולין ס'): על עולת התמיד · יעשה כל הקרבן הזה: ונסכו · אין ונסכו מוסב על השעיר שאין נסכים לחטאת: (יח) כל מלאכת עבודה · אפילו מלאכה הצריכה לכם כגון דבר האבד המותר בחולו של מועד אסורה

העמק דבר

כמו מלבד · ומשם למדנו דכך הפי' בשבת ור"ח · מש"ה במוספי רגלים דכתיב אחר הפסח · לא הוצרך הכתוב לפרש שיהא המוספין בינתיים · שהרי למדנו ממוסף הפסח · משא"כ שבת ור"ח דקודם · ולא הוצרך הכתוב לפרש בשבת ור"ח דתמיד הבוקר קודם למוסף · אחרי שפי' הכתוב הטעם עולת הבקר אשר לעולת התמיד · שהוא משום דתמיד ותדיר קודם · ממילא ידענו דשבת ור"ח נ"כ הכי · וע"ע מש"כ במקרא כ"ג טעם על שפירש הכתוב יותר זה הכלל ברגל · ואחר שלמדנו פי' על עולת התמיד שהוא תמיד הערב ושהמוסף קודם מיושב שפיר שלא הוצרך הכתוב שיהא קודם גם למנחה הבא אחר התמיד · והא דכתיב הנסך בא ללמדנו שיהא המוסף קרב במשך העת שיהא קרב אחריו התמיד והנסך נ"כ · דאע"ג דמנחת נסכים כשר גם בלילה כדאי' בתמורה פרק ב' · מכ"מ יש להקדים הנסך ביום כדי שיהא בשיר · דבלילה אין אומרים שירה: ונסכה · בכל המוספין עד חודש השביעי כתיב ונסכו התמיד בל"ז · לבד תמיד הערב של שבת כתיב בל"נ · כמו בפ' תצוה וכמש"כ שם ולעיל ה' · ומזה למדנו לקבוע בי מדרשא בשבת אחר חצות היום כדאי' בגיטין ד"ח ב' · ובסוגי' ר"פ כל כתבי · ומש"ה כתיב בל"נ כמו הטעם שכתבנו שם בכל תמיד הערב יע"ש: (יא) תקריבו עולה · משום דכתיב באותו יום חטאת · מש"ה פי' תקריבו עולה · וכן בכל הרגלים · משא"כ בשבת שלא הי' חטאת: (יד) ונסכיהם חצי ההין וגו' · כ"ז מיותר וכמש"כ לעיל בשם הרמב"ן · ומזה למדנו במס' מנחות דשנות הי' בהין · ובשביל שזה הי' מוסף הראשון שיש בו פר איל וכבש · פירש בו הכתוב שכולם הי' בכלי אחד: עולת חודש בחדשו · ת"א באתחדתותיה · מפרש בחדשו

בהתחדשות החודש · לאפוקי יום הראשון של ר"ח שהי' נהוג גם בזמן הבית שני ימים כמבואר בשמואל א' כ' שהי' כן · מכ"מ מוספין אינו קרב אלא ביום ר"ח שמתחיל למנות ממנו החודש הבא מחדש: לחדשי השנה · אם פשוט אם מעובר · אינו תלוי בשנה אלא לפי החדשים: (טו) לחטאת לה' · הדרשות ע"ז ידוע בשבועות ד"ט . אמנם עוד יש להבין הא דבכל המוספין כתיב בחטאת לכפר עליכם · לבד בר"ח ומיוה"כ ואילך · והנראה דאע"ג שעיקר החטאה בא על טומאת מו"ק · מכ"מ מכפר על שארי עונות הנטור שמצוים ברגלים משום שמחת יו"ט וכדאי' בקדושין דפ"א שקבא דשתא ריגלא · והרי הטאת מכפר על עשה ג"כ כדאי' בזבחים ד"ו וה"נ מכפר על עונות שאין מביאים קרבן · מש"ה בר"ח וביוה"כ אינו שמחה · ובסוכות מצוה דסוכה בקביעות הגוני ומצלי מילה"כ כדאי' בסוטה די"ד · וכן בשמ"ע דשמחת הלילה הוא מה"ת ה"ז מצוה והגוני · משא"כ בשאר יו"ט אין שמחת לילה מצוה ולא מגין · מש"ה כתיב לכפר עליכם ועי' מש"כ בס' דברים ט"ז ט"ו: (טז) פסח לה' · גם זה הקרבן בכלל תשמרו להקריב לי במועדו · וגם זה שייך ביחוד לביאת הארץ כמש"כ לעיל ט' א' · מש"ה כתיב כאן פסח · ולא פי' הכתוב בין הערבים שהרי כבר מפורש מועדו במקומו · משא"כ בפ' מועדות בסדר אמור · דבא הכתוב להזכיר פסח כדי ללמדנו שגם זה נקרא יום מועד שאסור במלאכה כדין יום הבאת קרבן · וכי' ס"ד דאסור כל היום מש"ה כתיב בין הערבים ללמדנו שלא אסור במלאכה אלא בה"ע כמש"כ שם' בשם הירושלמי ר"פ מקום שנהגו: (יז) ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג · כבר ביארנו בס' שמות י"ב ז' דלא נזכר מפורש בתורה חג בפסח

אלא

תעשו׃ יט והקרבתם אשה עלה ליהוה פרים בני־בקר שנים ואיל אחד ושבעה כבשים בני שנה תמימם יהיו לכם׃ כ ומנחתם סלת בלולה בשמן שלשה עשרנים לפר ושני עשרנים לאיל תעשו׃ כא עשרון עשרון תעשה לכבש האחד לשבעת הכבשים׃ כב ושעיר חטאת אחד לכפר עליכם׃ כג מלבד עלת הבקר אשר לעלת התמיד תעשו את־אלה׃ כד כאלה תעשו ליום שבעת ימים לחם אשה ריח־ניחח ליהוה על־עולת התמיד יעשה ונסכו׃ כה וביום השביעי מקרא־קדש יהיה לכם כל־מלאכת עבדה לא תעשו׃ ס כו וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה ליהוה בשבעתיכם מקרא־קדש יהיה לכם כל־מלאכת עבדה לא תעשו׃ כז והקרבתם עולה לריח ניחח ליהוה פרים בני־בקר שנים איל אחד שבעה כבשים בני שנה׃ כח ומנחתם סלת בלולה בשמן

בתרי טעמי

ת"א ושעיר · שבועות טז : מלבד עולת · יומא ע קמא קיא הוריות יג זבחים כט : כאלה תעשו · שם : בהקריבכם · מנחות מו פד :

רש"י

ביו"ט : (יט) פרים · כנגד אברהם שנאמר ואל הבקר רץ אברהם (בראשית י"ח) : אילים · כנגד אילו של יצחק : כבשים · כנגד יעקב שנאמר והכשבים הפריד יעקב (בראשית ל') ביסודו של ר' משה הדרשן ראיתי זאת : (כד) כאלה תעשו ליום · שלא יהיו פוחתין והולכין כפרי החג : (כו) וביום הבכורים · חג השבועות קרוי בכורי קציר חטים ע"ש שתי הלחם שהם ראשונים למנחת חטים הבאים מן החדש :

העמק דבר

אלא בחמשה עשר · ורק מדרשות חז"ל נשתוו חוה"מ ש"פ לחוה"מ ש"ס · אבל מכ"מ הי' מנהג של ישראל חלוק בין פסח לסוכות לענין רבוי קרבנות · וגם כפי חז"ל נקרא סתם חג לחג הסוכות בשביל שחגו מרובה בלשון המקרא (א) : (כ) ושני עשרונים לאיל תעשו· עשרון עשרון תעשה׳ תיבות פשיה

הרחב דבר

(א) ונראה דמש"ה אין גומרים הלל בחוה"מ ש"פ אלא כראשון · משום שאינו מתקדש לחג׳ דהע"ג דבערכין דף י' ע"א מפרש טעם החלוק בין פסח לסוכות משום דבסוכות חלוקין בקרבנותיהן · משא"כ בפסח · לא נצרכו לכך אלא משום

(ב)

קדמאה מערע קדיש כל עבידת פולחן לא תעבדון : יט ותקרבון קרבנא עלתא קדם יי תורין בני תורי תרין ודכר חד ושבעא אמרין בני שנא שלמין יהון לכון : כ ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עסרונין לתורא ותרין עסרונין לדכרא תעבדון : כא עסרונא עסרונא תעביד לאמרא חד כן לשבעא אמרין : כב וצפירא דחטאתא חד לכפרא עליכון : כג בר מעלת צפרא דהיא עלת תדירא תעבדון ית אלין : כד כאלין תעבדון ליומא שבעא יומין לחם קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי על עלתא תדירא יתעביד ונסכיה : כה וביומא שביעאה מערע קדיש יהי לכון כל עבידת פולחן לא תעבדון : כו וביומא דבכוריא בקרוביכון מנחתא חדתא קדם יי בעצרתיכון מערע קדיש יהי לכון כל עבידת פולחן לא תעבדון : כז ותקרבון עלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי תורין בני תורי תרין ודכר חד שבעא אמרין בני שנא : כח ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עסרונין

העמק דבר

מיותר · ולא כתיב בכל הפרשה : והנה כבר נתבאר לעיל פ"ו ו' משמעות עשיה גבי מנחת נסכים · שהוא כל עשיות שעד הקרבה והי' המצוה להכין בשביל מוספי הגבור ביחוד · דגדולים במעלה מקרבן יחיד · ומש"ה כתיב באיל תעשו ל"ר ובכבש תעשה ל"י · דכל עשרון נמסר לכהן בפ"ע . ושני עשרונים נמסר לשני כהנים · וכמו בהולכה למזבח כדתנן ביומא פרק ב' : (כב) לכפר עליכם · ביארנו לעיל פ"ו שחגב מרומז כפרה על סקבא דסתא ריגלא : (כג) מלבד עולת הבקר אשר לעולת התמיד · אריכות לשון הוא ובא ללמדנו דברגלים מקדימין עולת התמיד לכל יום חול וכדתנן ביומא פ"א דברגלים לא הי' קריאת הגבר מגעת עד שהי' עזרה מלאה מישראל · ומשמעות הבוקר בהשכמה ומזה הרגל למדנו בכל רגלים : (כו) וביום הבכורים · פרש"י בכורי קציר חטים וא"כ הדל מפרש קרא בהקריבכם וגו' · ויותר נראה דסתם בכורים היינו כלשון המקרא בפ' משפטים וחג הקציר בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה · היינו שאז התחל להביא בכורים מכ"ד · וכן פרש"י בפ' משפטים ע"ש · ואח"כ מפרש עוד בהקריבכם וגו' זהו שתי הלחם · ועי"ע בסמוך: בשבעותיכם. ת"א בעצרתיכון · מכאן רגיל במשנה לקרוא זה החג עצרת · כמבואר במגילה פ"ג בעצרת שבעה שבועות ועוד הרבה · ובמקרא לא נקרא עצרת כי אם שביעי ש"פ וש"ע · [ועי' רמב"ן והספורנו ויקרא כ"ג ל"ו] אלא עפ"י תרגומא דהאי תיבה · ועדיין לא נתבאר האיך מיתרגם בשבועותיכם בעצרתיכון · אכן אחר היטוב בעיקר תיבה זו אין לו הבנה פשוטה · שנאמר שהוא משום מנין שבועות · והרי גם ימים נמנו ולכתוב ביומיכם · אלא ניחא ללמדנו ענין מנין הימים ומנין השבועות · ושני דברים הנה · מנין הימים הי' לדעת לנו שכל הנהגות הקב"ה מנהיג עולמו בשבע ספירות הידועים ובצרופן בהתמזגות המדות המה מ"ט (א) : וכ"ז ניתן בהשגחה לפי מעשה התורה והמצות שניתן בחג הקציר · אבל מנין שבועי הוא להורות לנו שבשעת מ"ת נתקשרנו עם ה' כ"י ככלה הנכנסת לחופה אשר לבד שהיא מתעבדת למע"י · עוד היא מחויבת להשקיע אהבתה אך בו · וע"ז היא סופרת שבעה ימים ביחוד בשביל זה החתן דוקא · [והיינו דאי' בנדה דס"ו טעם משום חימוד · וטעם שיש לחוש בכלה יותר · משום דמחויבת להשקיע דעתה בו שבוע ימים · ומש"ה אי אירע שספרה לזה האיש וביום חופה נעשה חתן אחר · היא מחויבת לספור שבעת ימים אחרים · והוא משום שמחויבת להשקיע דעתה בזה] כך נתחייבנו לבד מעשה המצות עוד להשקיע אהבתנו אך אליו ית' · ובאשר לא בנקל לאדם להשקיע אהבתו לקוב"ה כמו אשה לבעלה ע"כ צוה הקב"ה למנות שבעה שבועות · וע"ז התכלית נקרא זה החג חג השבועות ולא חג הימים · ללמדנו כינס שעלינו להשקיע אהבתינו בו ית"ש ולהיות נעצר לפני ה' · ובשביל זה נקרא חג העצרת שהוא הכונה של שבועות · ומש"ה כתיב בפ' ראה אלא שבעה שבועות תספר לך ושמרת ועשית את החקים האלה · שמשמען חקות התלמוד · כאשר יבואר שמה בכלות הגל ית"ש :

הרחב דבר

משום דבש"ע שלא נקרא ג"כ חג בתורה ואומרים הלל · אלא משום שחלוק בקרבנות · ומש"ה נצרך בגמ' לומר טעם על שאין אומרים הלל בר"ה ויוה"כ ולא פירשו הטעם משום שלא התקדשו לחג · אלא משום ס"ע · אבל אי הוי פסח נקרא חג בתורה היו אומרים הלל אפי' בלי חלוק קרבנות כמו ליל התקדש חג :

(א) ונראה דלזה כיונו בב"ר פ"ט א"ס בשם רשב"י כל המדות בטלו ומדה נגד מדה לא בטל ופרש"י מ"ט מדות שהכסם נברא העולם · ולא נתבאר מה הוא · והכוונה שהוא התמזגות המדות :

שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר הָאֶחָד שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל הָאֶחָד׃ כט עִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃ ל שְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃ לא מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתוֹ תַּעֲשׂוּ תְּמִימִם יִהְיוּ־לָכֶם וְנִסְכֵּיהֶם׃ פ

כט א וּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ יוֹם תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם׃ ב וַעֲשִׂיתֶם עֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פַּר בֶּן־בָּקָר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ ג וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל׃ ד וְעִשָּׂרוֹן אֶחָד לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃ ה וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃ ו מִלְּבַד עֹלַת הַחֹדֶשׁ וּמִנְחָתָהּ וְעֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵּיהֶם כְּמִשְׁפָּטָם לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ ס

ז וּבֶעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם כָּל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ ח וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה לַיהוָה רֵיחַ נִיחֹחַ פַּר בֶּן־בָּקָר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם יִהְיוּ לָכֶם׃ ט וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל הָאֶחָד׃ י עִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד

ת"א עשרון עשרון · מנחות פז: ובחדש · ר"ה לב: כל מלאכת · שבת קלא: יום תרועה · שם ר"ה כט לב לג מגילה כ ערכין ג: ועשרון · מנחות פז: ובעשור · יומא עז סוטה מ: כל מלאכה לא תעשו · שבת קיד: תמימים יהיו · מנחות פז:

ר ש" י

(לא) תמימים יהיו לכם ונסכיהם · אף הנסכים יהיו תמימים· למדו רבותינו מכאן שהיין שהעלה קמחי

לְתוֹרָא חַד תְּרֵין עֶסְרוֹנִין לְדִכְרָא חָד: כט עֶסְרוֹנָא עֶסְרוֹנָא לְאִמְּרָא חָד לְשַׁבְעָא אִמְּרִין: ל צְפִיר בַּר עִזִּין חָד לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן: לא בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתֵיהּ תַּעְבְּדוּן שַׁלְמִין יְהוֹן לְכוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן: א וּבְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּחַד לְיַרְחָא מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחָן לָא תַעְבְּדוּן יוֹמָא יַבָּבָא יְהֵי לְכוֹן: ב וְתַעְבְּדוּן עֲלָתָא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ תּוֹר בַּר תּוֹרֵי חָד דְּכַר חָד אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שַׁבְעָא שַׁלְמִין: ג וּמִנְחַתְהוֹן סוּלְתָּא דְּפִילָא בִּמְשַׁח תְּלָתָא עֶסְרוֹנִין לְתוֹרָא תְּרֵין עֶסְרוֹנִין לְדִכְרָא: ד וְעֶסְרוֹנָא חָד לְאִמְּרָא חָד לְשַׁבְעָא אִמְּרִין: ה וּצְפִיר בַּר עִזֵּי חָד חַטָּאתָא לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן: ו בַּר מֵעֲלַת יַרְחָא וּמִנְחָתַהּ וַעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכֵּיהוֹן כְּדַחֲזֵי לְהוֹן לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ: ז וּבְעַסְרָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה הָדֵין מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן וּתְעַנּוּן יָת נַפְשָׁתֵיכוֹן כָּל עֲבִידְתָּא לָא תַעְבְּדוּן: ח וּתְקָרְבוּן עֲלָתָא קֳדָם יְיָ לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא תּוֹר בַּר תּוֹרֵי חָד דְּכַר חָד אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שַׁבְעָא שַׁלְמִין יְהוֹן לְכוֹן: ט וּמִנְחַתְהוֹן סוּלְתָּא דְּפִילָא בִּמְשַׁח תְּלָתָא עֶסְרוֹנִין לְתוֹרָא תְּרֵין עֶסְרוֹנִין לְדִכְרָא חָד: י עֶסְרוֹנָא עֶסְרוֹנָא לְאִמְּרָא חָד

רש"י

פסול לנסכים (מנחות פ"ז): **כט** (ו) מלבד עולת החדש · מוספי ראש חדש שהוא ביום ר"ה:

העמק דבר

והנה כאן הודיע הכתוב שלשה ענינים לקדושת זה היום · א' וביום הבכורים · ב' בהקריבכם וגו' · ג' בשבועותיכם · מש"כ בשביעית שאין בו בכורים קרא חג השבועות כמש"כ בפ' תשא · דאז הזמן נוהג לשמירת הקיס והלמוד ביותר כמש"כ בס' ויקרא כ"ה י"ח לענין יובל: (ל) שעיר עזים אחד · בירושל' ר"ה פ"ד בעצרת אין כתיב חטא · א"ל הקב"ה מכיון שקבלתם התורה מעלה אני עליכם כאלו לא חטאתם מימיכם: (לא) תמימים יהיו לכם ונסכיהם · מכאן למדו במנחות דפ"ז דיין שיש בו קמחין פסול שגא' תמימים יהיו לכם ונסכיהם · הנסכים יהיו ג"כ תמימים · ורמזה התורה ביחוד בזה החג משום שאז שכיח קלקול ביינות כדתנן בב"ב · דצ"ח מבושם אני מוכר לך חייב להעמיד לו עד העצרת · ופרשב"ם שמכאן ואילך מתקלקל אפי' יין מבושם · כן שמעתי מהרב הגאון מהו' אלעזר משה ס' הלבב"ד דק"ק פינסק: **כט** (א) יום תרועה · ובפ' אמור כתיב זכרון תרועה · ושם ביארנו בעזרו ית': (ב) ועשיתם · כבר ביארו בירושל' ר"ה פ"ד ה"ח וברבה פ' אמור · דלהכי כתיב בר"ה ועשיתם ולא והקרבתם ללמדנו שביום ר"ה דומים כאלו נעשים מחדש · והיינו דכתיב בתהלים ק"א פנה אל תפלת הערער ולא בזה את תפלתם תכתב זאת לדור אחרון ועם נברא יהלל יה · פי' עם נברא בר"ה יהלל יה ביום התקדש חג הסכות · ועי' מש"כ בס' דברים כ"ו ט"ו (א): (ו) ומנחתה · בכל מוספי זה החודש כתיב התמידים בל"נ · הוא משום דכל חודש השביעי עד גמר שמיני עצרת נדונים ישראל באופני פרנסה כדכתיב בכסא ליום חגנו כמש"כ בסדר אמור ולהלן י"ב · והרי אנו כמו עוברים עד גמר לידה · שאע"ג שעיקר יצירת הולד הוא בעת קליטת הזרע · מכ"מ אופני בריאתו תלוי בכל משך העיבור · מש"ה כתיב בל"נ: (ז) ובעשור לחדש השביעי הזה · משמעות לשון הזה · בא ללמדנו אותה שנה שתקעתם בר"ה · ובלאי' בר"ה דייז כל שנה שאין מריעין לה בתחלתה מריעין לה בסופה · וע"ע מש"כ בפ' אמור בזה: כל מלאכה · כל שהוא מלאכה כשעור שנהגו

הרחב דבר

(א) והנה ביוה"כ לא כתיב ועשיתם. מזה יש ללמוד דגמר הדין של חיים נגמר בר"ה. וה"נ פרנסה תלויה בחיים וכנוסת כריש ביצה פרק ב' כל מזונותיו של אדם קצובין לו מר"ה עד ר"ה · ולא כדאיתא לפנינו מר"ה עד יוה"כ. אלא מר"ה עד ר"ה דלהבא והכי איתא ברבה פ' אמור. והכי משמע מהא דדרשי בביצה שם מדכתיב כי חק לישראל הוא לישנא דמזוני. והכי כן דרשו במס' ר"ה דכ"ה ב' דאימתי הוי חק בנגמר דין. אלא עיקר הדין לענין חיים ומות הוא בר"ה. ומשילא נקבעה הפרנסה · דמאן דיהיב היי יהיב מזוני. והא דתנן במס' ר"ה פ"א דנגמר דינו ש"א עד יוה"כ. היינו לענין איכות הבגת פרנסתו וס"ד שתלוי בכפרת עונות וכלשון דתנ"א מי שאירע לו קרי או אונס לפני יוה"כ כו'. או לענין מלחמת שרי מעלה עם כלל ישראל וכמש"כ נבהד מועדות הפ' אמור בס"ד:

לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃ יא שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת
מִלְּבַד חַטַּאת הַכִּפֻּרִים וְעֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ
וְנִסְכֵּיהֶם׃ ס שביעי יב וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ
הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת
עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ וְחַגֹּתֶם חַג לַיהוָה שִׁבְעַת
יָמִים׃ יג וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה
פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁלֹשָׁה עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים
בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם יִהְיוּ׃ יד וּמִנְחָתָם
סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר הָאֶחָד
לִשְׁלֹשָׁה עָשָׂר פָּרִים שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל הָאֶחָד
לִשְׁנֵי הָאֵילִם׃ טו וְעִשָּׂרוֹן נקוד על ו׳ עִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ
הָאֶחָד לְאַרְבָּעָה עָשָׂר כְּבָשִׂים׃ טז וּשְׂעִיר־עִזִּים
אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ
וְנִסְכָּהּ׃ ס יז וּבַיּוֹם הַשֵּׁנִי פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנֵים
עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר
תְּמִימִם׃ יח וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם
וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ יט וּשְׂעִיר־עִזִּים
אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ
וְנִסְכֵּיהֶם׃ ס כ וּבַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי פָּרִים עַשְׁתֵּי־עָשָׂר
אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר
תְּמִימִם׃ כא וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם
וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ כב וּשְׂעִיר חַטָּאת

ת״א שעיר עזים אחד חטאת · יומא ע שבועות י: ותגותם חג · ביצה יט ב: פרים · סוכה מז: עשרון · מנחות פז:
וביום · סוכה מז: ומנחתם · תענית ב זבחים ח פד מנחות מד נב תמורה יד: ונסכיהם · שבת קג תענית ג:

לְשִׁבְעַת אִמְּרִין׃ יא צְפִיר בַּר עִזִּין חַד חַטָּאתָא בַּר מֵחַטָּאת דְּכִפּוּרַיָּא וַעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכֵּיהוֹן׃ יב וּבַחֲמֵשַׁת עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחָנָא לָא תַעְבְּדוּן וּתְחַגּוּן חַגָּא קֳדָם יְיָ שַׁבְעָא יוֹמִין׃ יג וּתְקָרְבוּן עֲלָתָא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ תּוֹרִין בְּנֵי תוֹרֵי תְּלָת עֲסַר דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעַת עֲסַר שַׁלְמִין יְהוֹן׃ יד וּמִנְחָתְהוֹן סוּלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח תְּלָתָא עֶסְרוֹנִין לְתוֹרָא חַד לִתְלָת עֲסַר תּוֹרִין תְּרֵין עֶסְרוֹנִין לְדִכְרָא חַד לִתְרֵין דִּכְרִין׃ טו וְעֶסְרוֹנָא עֶסְרוֹנָא לְאִמְּרָא חַד לְאַרְבְּעַת עֲסַר אִמְּרִין׃ טז וּצְפִיר בַּר עִזִּין חַד חַטָּאתָא בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא מִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ יז וּבְיוֹמָא תִנְיָנָא תּוֹרִין בְּנֵי תוֹרֵי תְּרֵי עֲסַר דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲסַר שַׁלְמִין׃ יח וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרֵי לְדִכְרֵי וּלְאִמְּרֵי בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃ יט וּצְפִיר בַּר עִזִּין חַד חַטָּאתָא בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכֵּיהוֹן׃ כ וּבְיוֹמָא תְּלִיתָאָה תּוֹרִין חַד עֲסַר דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲסַר שַׁלְמִין׃ כא וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרֵי לְדִכְרֵי וּלְאִמְּרֵי בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃ כב וּצְפִירָא

רש"י

(יא) מלבד חטאת הכפורים · שעיר הנעשה בפנים האמור באחרי מות שגם הוא חטאת: **ועולת התמיד** · ומלבד עולת התמיד תעשו עולות הללו: **ונסכיהם** · מוסב על המוספין הכתובים ועל תעשו וסוא לשון צווי מלבד עולת התמיד ומנחתה תעשו את אלה ונסכיהם וכן כל נסכיהם האמורים בכל המועדות חוץ משל קרבנות החג שכל ונסכה ונסכיהם ונסכיה שבהם מוסבים על התמיד ואינן לשון צווי שהרי נסכיהם של מוספין כתובין לעצמן בכל יום ויום: **(יח) ומנחתם ונסכיהם לפרים** · פרי החג שבעים הם כנגד שבעים אומות שמתמעטים והולכים סימן כליה להם (סוכה נ"ה) ובימי המקדש היו מגינין עליהם מן היסורין: **ולכבשים** · כנגד ישראל שנקראו שה פזורה (ירמיה נ') והם קבועים ומניינם תשעים ושמונה לכלות מהם תשעים ושמונה קללות שבמשנה תורה· בשני נאמר ונסכיהם על שני תמידי היום ולא שינה הלשון אלא לדרוש כמו שאמרו רז"ל בשני ונסכיהם בששי ונסכיה בשביעי כמשפטם מ"ם יו"ד מ"ם הרי כאן מים

העמק דבר

חכמים · (מש"כ בשביעי ש"פ בפ' ראה כתיב לא תעשה מלאכה · דשם עיקר הכונה כמו שיבואר שם ברצות ה' · שיהא פנוי להיות עצור לפני ה' · ומש"ה אין לעשות מלאכה המטרדת ולא קאי המקרא במלאכה כ"ס) : **(יא) חטאת** · ולא כתיב לכפר עליכם כמו **ברגלים** · משום דכל העבירות מתכפרין ע"י קרבנות היום · ולא בלא חטאת מוסף אלא בשביל טומאת מו"ק : **(יב) לחודש השביעי** · כאן לא כתיב **הזה** · ונתבאר בסדר אמור משום דפרי החג הוא **בשביל** שבעים אומות כפרש"י סוכה דנ"ה והוא ממדרש איכה (א) : **וחגותם חג לה' שבעת ימים** · **לפי** קבלת חז"ל אינו אלא להשלמה · וכמו בחג המצות · אבל מכ"מ אין המקרא יוצא מ"פ שמנהג ישראל הי' להביא חגיגה בכל יום · וביחוד היו רגילים להביא תודה כמו שאמר עמוס ד' **וקטר** מחמץ תודה וגו' כי כן אהבתם בני ישראל **וגם** אנכי מנעתי מכם את הגשם וגו' · הרי **שהיו** אוהבים להביא לפני ה' בחג תודות כדי **שיהי'** בזה לחמי תודה ולהשפיע עי"ז ברכה על **גשמי** השנה · ויותר מזה נתבאר בסדר אמור · **וכמו** בחג השבועות לעצור עללים רעים ורוחות **רעות** הי' המצוה להביא שלמי נבור ולחמי חמץ · **כך** בסכות לכל יחיד · אלא בסכות בא בשביל גשם · וזה הי' בא לכל יחיד לפי מעשיו כדאי' בתענית

הרחב דבר

(א) ולא כפרש"י כאן שבאין להגין עליהם מן היסורים אלא בשביל,גשם כפרש"י בסוכה . ומש"ה כתב בס' זכריה י"ד **דלעתיד** יהיו גם אוה"ע באים בהסת"ם לעמוד על קרבנם. היינו בשביל שיכירו גם המה את מלך ה' צבאות ויהיו **יודעים** **דפרנסתם** תלוי' במוספי החג שישראל מביאים בשבילם . ואם לא יעלו לא יבא עליהם הגשם . וכך הי' המנהג בימי שלמה . **ומש"ה** היה שלמה מגיד קבלת בהמה"ם לפני חכמי אוה"ע. דאפילו נמ"ד במגילה ד"ז שנאמרה ברוה"ק מ"מ נאמרה **גם** **לפני** הכמי אוה"ע . ומש"ה לא נזכר בה כי אם שם אלהים · משום דאינהו לא ידעי אלא זה השם כדאיתא בסנהדרין ד"ס :

אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃
ס כג וּבַיּוֹם הָרְבִיעִי פָּרִים עֲשָׂרָה אֵילִם שְׁנָיִם
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃
כד מִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים
בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ כה וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת
מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס כו וּבַיּוֹם
הַחֲמִישִׁי פָּרִים תִּשְׁעָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי
שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ כז וּמִנְחָתָם
וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם
כַּמִּשְׁפָּט׃ כח וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת
הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס כט וּבַיּוֹם הַשִּׁשִּׁי פָּרִים
שְׁמֹנָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה
עָשָׂר תְּמִימִם׃ ל וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים
לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ לא וּשְׂעִיר
חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ
וּנְסָכֶיהָ׃ ס לב וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי פָּרִים שִׁבְעָה אֵילִם
שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃
לג וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים
בְּמִסְפָּרָם כְּמִשְׁפָּטָם׃ לד וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד
מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס מפטיר
לה בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי עֲצֶרֶת תִּהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת
עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ לו וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ
נִיחֹחַ לַיהוָה פַּר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־

ת"א כמשפט · מנחות מד: ונסכיה · שבת קג תענית ב זבחים קי מעילה יג: כמשפטם · שבת קג סוכה מו תענית ב מנחות
מד: ביום · ס כה מז: ביום השמיני · ס' הזוהר פ' בלחצית: עצרת תהיה · פסחים סח ביצה טו חגיגה ס:
פר אחד · סוכה מז:

שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם: לז מִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּר לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט: לח וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ: לט אֵלֶּה תַּעֲשׂוּ לַיהוָה בְּמוֹעֲדֵיכֶם לְבַד

ת"א כמשפט· סוכה מז: אלה תעשו· פסחים עז ר"ה ד שבועות י מנחות מב תמורה יד:

אונקלוס

דְּחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ: כג וּבְיוֹמָא דִּרְבִיעָאָה תּוֹרִין עַסְרָא דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲסַר שַׁלְמִין: כד וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרֵי לְדִכְרֵי וּלְאִמְּרֵי בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי: כה וּצְפִיר בַּר עִזִּין חַד חַטָּאתָא בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא מִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ: כו וּבְיוֹמָא חֲמִישָׁאָה תּוֹרִין תְּשַׁע דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲסַר שַׁלְמִין: כז וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרֵי לְדִכְרֵי וּלְאִמְּרֵי בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי: כח וּצְפִירָא דְּחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ: כט וּבְיוֹמָא שְׁתִיתָאָה תּוֹרִין תְּמָנְיָא דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲסַר שַׁלְמִין: ל וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרֵי לְדִכְרֵי וּלְאִמְּרֵי בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי: לא וּצְפִירָא דְּחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא מִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהָא: לב וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תּוֹרִין שַׁבְעָא דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲסַר שַׁלְמִין: לג וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרֵי לְדִכְרֵי וּלְאִמְּרֵי בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי לְהוֹן: לד וּצְפִירָא דְּחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא מִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ: לה בְּיוֹמָא תְּמִינָאָה כְּנִישׁוּ תְּהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעְבְּדוּן: לו וּתְקָרְבוּן עֲלָתָא קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ תּוֹר חַד דְּכַר חַד אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שַׁבְעָא שַׁלְמִין: לז מִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרָא לְדִכְרָא וּלְאִמְּרֵי בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי: לח וּצְפִירָא דְּחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ: לט אִלֵּין תַּעְבְּדוּן קֳדָם יְיָ בְּזִמְנֵיכוֹן בַּר

רש"י

רמז לנסוך המים מן התורה בחג: (לה) עצרת תהיה לכם. עצורים בעשיית מלאכה. דבר אחר עצרת עצרו מללכת מלמד שמטעון לינה (ספרי). ומדרשו באגדה לפי שכל ימות הרגל הקריבו כנגד שבעים אומות וכאין ללכת אמר להם המקום בבקשה מכם עשו לי סעודה קטנה כדי שאהנה מכם: (לו) פר אחד איל אחד. אלו כנגד ישראל התעכבו לי מעט עוד ולשון חיבה הוא זה כבנים הנפטרים מאביהם והוא אומר להם קשה עלי פרידתכם עכבו עוד יום אחד. משל למלך שעשה סעודה וכו' כדאיתא במסכת סוכה. ובמדרש רבי תנחומא למדה תורה דרך ארץ שמי שיש לו אכסנאי יום ראשון יאכילנו פטומות למחר יאכילנו דגים למחר בשר בהמה למחר מאכילו קטניות למחר מאכילו ירק פוחת והולך כפרי החג: (לט) אלה תעשו לה' במועדיכם. דבר הקצוב להונה:

העמק דבר

ד"מ מסר בשביל יחיד. משא"כ טל ורוח כל הארץ שוה. ע"כ בא בק"נ: (לה) עצרת תהיה לכם. לפי קבלת חז"ל הוי לג"מ עצרת עצרת לתשלומין. ולפי הפשט הי' זה היום יותר לכם מכל מועדות שהי' בהם קרבנות חגיגה והי' שעיקרם לגבוה. משא"כ בש"ע לא הקריבו עפ"י רוב כי אם שלמי שמחה. דעיקר ההקרבה כדי לאכול בבשר שלמים. והוי כעין הקרבה שלמים במדבר כמש"כ בס' ויקרא י"ז ה'. מש"ה כתיב עצרת תהי' לכם. בשביל האכילה לשמחה. ומשמעות עצרת לפי הפשט שיהא עציר לפני ה'. להשרים בלבו תכלית היותו בירושלים ושמע הרבה תורה ומוכר כל ז'. ועי' ס' דברים

מִנִּדְרֵיכֶם וְנִדְבֹתֵיכֶם לְעֹלֹתֵיכֶם וּלְמִנְחֹתֵיכֶם וּלְנִסְכֵּיכֶם וּלְשַׁלְמֵיכֶם׃ ל א וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃

פ פ פ קמ"ח פסוקים. להל"ק סימן. ואלי פלס"ו סימן: ומפטירין ויד ה' במלכים א' סימן י"ח:

סדר מטות

ב וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה׃ ג אִישׁ כִּי־יִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה אוֹ־הִשָּׁבַע שְׁבֻעָה לֶאְסֹר אִסָּר עַל־נַפְשׁוֹ לֹא יַחֵל דְּבָרוֹ כְּכָל־הַיֹּצֵא מִפִּיו יַעֲשֶׂה׃ ד וְאִשָּׁה כִּי־תִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה וְאָסְרָה אִסָּר בְּבֵית אָבִיהָ בִּנְעֻרֶיהָ׃ ה וְשָׁמַע אָבִיהָ אֶת־נִדְרָהּ וֶאֱסָרָהּ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ וְהֶחֱרִישׁ לָהּ אָבִיהָ וְקָמוּ כָּל־נְדָרֶיהָ וְכָל־אִסָּר אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם׃ ו וְאִם־הֵנִיא אָבִיהָ אֹתָהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ כָּל־נְדָרֶיהָ

ת"א לעלתיכם · מנחות קד: ולנסכיכם · תמורה יד: ראשי המטות · נדרים עח בתרא קכ: זה הדבר · נדה מו: כי ידר · נדרים יג טו שבועות כ: לה' · נזיר ד: או השבע · נדרים טז: לאסר אסר · נדרים יד נזיר סא סב: לא יחל דברו · ברכות לב חגיגה י נדרים י יד עו עז פא ל נזיר לח שבועות כ כא נדה מו: ככל היוצא · נדרים ג:

רש"י

לבד מנדריכם · אם באתם לידור קרבנות ברגל מצוה היא בידכם או נדרים או נדבות שנדרתם כל השנה הקריבום ברגל שמא יקשה לו לחזור ולעלות לירושלים ולהקריב נדריו ונמצא עובר בבל תאחר: ל (א) ויאמר משה אל בני ישראל · להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל לפי שעד כאן דבריו של מקום ופרשת נדרים מתחלת בדבורו של משה הוצרך להפסיק תחלה ולומר שחזר משה ואמרה פרשה זו לישראל שאם לא כן יש במשמע שלא אמר להם זו אלא בפרשת נדרים התחיל דבריו:

חסלת פרשת פינחס

(ב) ראשי המטות · חלק כבוד לנשיאים ללמדם תחלה ואח"כ לכל בני ישראל · ומנין שאף שאר הדברות כן תלמוד לומר וישובו אליו אהרן וכל הנשיאים בעדה וידבר משה אליהם ואחרי כן

העמק דבר

פ"ז ח': (לט) לבד מנדריכם ונדבותיכם לעולותיכם וגו' · סעולה והשלמים שבאין לראיה וחגיגה אע"ג שהמה חובה מכ"מ אפשר להרבות בנו"כ וטלן קרבין ביו"ט לשם חובה כדאי' בחגיגה ד"ח הפרים עשר בהמות לחגיגתו הקריב חמש ביו"ט ראשון כו' · והיינו נדריכם ונדבותיכם לעולותיכם וגו' · או לנסכיכם · דאפשר להרבות מנחות ונסכים יותר מהחוב להביא לכבש נסכי פר כדאי' במנחות: ולשלמיכם · היינו הוספה לשלמי חגיגה כמש"כ: ל (א) ויאמר משה אל ב"י וגו' · הלכות מועדים כו'

(ב)

מנדריכון ונדבתכון לעלותכון ולמנחתכון ולנסכיכון ולנכסת קודשיכון:
א ואמר משה לבני ישראל ככל די פקיד יי ית משה: פ פ פ
ב ומליל משה עם רישי שבטיא לבני ישראל למימר דין פתגמא די פקיד יי
ג גבר ארי ידר נדר קדם יי או יקים קים למיסר אסר על נפשיה לא יבטל פתגמיה ככל דיפוק מפומיה יעביד: ד ואתתא ארי תדר נדר קדם יי ותיסר אסר בבית אבוהא ברביותהא: ה וישמע אבוהא ית נדרהא ואסרהא די אסרת על נפשהא וישתוק לה אבוהא ויקומון כל נדרהא וכל איסרי דאסרת על נפשהא יקום: ו ואם אעדי אבוהא יתה ביומא דשמע כל נדרהא ואסרהא

רש"י

נגשו כל בני ישראל (שמות ל"ד). ומה ראה לאומרה כאן למד שהפרת נדרים ביחיד מומחה ואם אין יחיד מומחה מפר בשלשה הדיוטות או יכול שלא אמר משה פרשה זו אלא לנשיאים בלבד נאמר כאן זה הדבר ונאמר בשחוטי חוץ זה הדבר (ויקרא י"ז) מה להלן נאמרה לאהרן ולבניו ולכל בני ישראל שנאמר דבר אל אהרן וגו' אף זו נאמרה לכולן (נ"ב ק"ב): זה הדבר. משה נתנבא בכה אמר ה' כחצות הלילה (שמות י"א) והנביאים נתנבאו בכה אמר ה' מוסף עליהם משה שנתנבא בלשון זה הדבר (ספרי). ד"א זה הדבר מעוט הוא לומר שהחכם בלשון התרה ובעל (והב) בלשון הפרה כלשון הכתוב כאן ואם חלפו אין מותר ואין מופר (ספרי נדרים ע"ז): (ג) נדר. האומר הרי עלי קונם שלא אוכל או שלא אעשה דבר פלוני יכול אפילו נשבע שיאכל נבלות אני קורא עליו ככל היוצא מפיו יעשה ת"ל לאסור אסר לאסור את המותר ולא להתיר את האסור: לא יחל דברו: כמו לא יחלל דברו לא יעשה דברו חולין: (ד) בבית אביה. ברשות אביה ואפילו אינה בביתו (ספרי): בנעוריה. ולא קטנה ולא בוגרת שהקטנה אין נדרה נדר והבוגרת אינה ברשותו של אביה להפר נדריה ואיזו היא קטנה אמרו רבותינו בת י"א שנה ויום אחד נדריה נבדקין אם ידעה לשם מי נדרה לשם מי הקדישה נדרה נדר בת י"ב שנה ויום אחד אינה צריכה ליבדק: (ו) ואם הניא

העמק דבר

הי' משה רבינו מפרש לכל ישראל. יותר מכל פרשיות שבתורה הן המרומז בשנויים הנפלאים. אשר בכל מוסף בלשון אחר. ובל"ס לא דבר ריק הוא. או עפ"י סודות התורה. או הנלמד ע"י חקים ומשפטים להלכה. וכ"ז נכלל במשמעות אמירה כמש"כ ריש ס' ויקרא. והנה בס' אמור כ"ג וידבר משה את מועדי ה' אל ב"י. ופירשנו עפ"י הגמרא שנכלל בזה שני ענינים. שקרא משה הפרשה ברגל. וגם פירש בכל מועד לב"י הלכות והגדות השייך לפ' מועדים. אבל זה לא הי' אלא במועדות דפ' אמור שנאמר בתחלת ארבעים שנה. ומשה הי' מתנהג כן כל משך ארבעים שנה. משא"כ פרשת מוספין לא נאמרה עד שנת הארבעים לאחר החג. ומשה מת לפני הפסח. וא"כ לא הגיעה שעה לקרות בצבור פ' מוספין. ע"כ לא כתיב כאן אלא ויאמר משה וגו' ככל אשר צוה ה' את משה. לא בא אלא להורותם כונת המועדים. כי המה עיקר גדול למוסר והנהגה:

(ב) אל ראשי המטות. באשר נדרים מצוה להעשות בע"כ כדאי' בר"ה ד"ו אזהרה לב"ד שיעשוך. אלא דשם מיירי בנדרי מצוה. וכאן מיירי בנדרי רשות. מכ"מ ודאי הם ידוע שנדר אזהרה להעשות אותו. כמו שכופין ע"כ המצות אלא שיחד הכתוב בנדרים יותר מבכל המצות. היינו משום שדרך לידור בעת צרה. ואח"כ תהות מצויה ומיקל לעצמו. כמבואר בס' קהלת ה' אל תתן את פיך וגו' מש"ה הזהיר הכתוב גם שם. גם כאן הזהיר לראשי המטות שישגיחו כ"כ על זה. ולכפות בכחם להקים נדרם: (ג) איש כי ידור נדר לה'. ידוע דמופלא סמוך לאיש ג"כ יכול לנדור: ורק הנ"מ דאיש אע"ג שאינו יודע לשם מי הוא נודר מכ"מ הוי נדר. והיינו דדייק הכתוב איש כי ידור. הוי נדר לה'. אפי' אינו יודע טיב הענין. משא"כ מופלא סמוך לאיש בעינן שידע כי כן. והיינו דכתיב גבי ערכין איש כי יפליא נדר. היינו שיפרש הנדר לה'. וא"כ מתפרש האי כי יפליא למעלה ולמטה. כמו איש כי יפליא. כי יפליא נדר. מופלא סמוך לאיש דוקא אם יפליא נדר: או השבע שבועה לאסור אסר על נפשו. שבועת בטוי אינו כמו קרבן לה'. אלא מיתסר נפשי' על הפצא. מש"ה בנדר יכול לאסור ככרו על אחרים. משא"כ שבועה אינו רק לאסור על נפשו. ומש"ה לא כתיב מופלא סמוך לאיש גבי שבועה. שהרי מסיק בנדה דמ"ו דמופלא ס"ל שהקדיש ואכל הוא אינו לוקה אלא אכלו אחרים לוקין וזה א"א בשבועה. כמש"כ התוס' שם בד"ה כגון: (ו) כל נדריה. באב כתיב זה הלשון גם בהפרה. משא"כ בבעל לא כתיב כל נדריה אלא בהקמה ולא בהפרה. היינו משום דבעל אינו מיפר אלא מה שבינו לבינה או נדרי ע"נ דמפורש להלן מקרא י"ד. אבל

וֶאֱסָרֶיהָ אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ לֹא יָקוּם וַיהוָה
יִסְלַח־לָהּ כִּי־הֵנִיא אָבִיהָ אֹתָהּ׃ ז וְאִם־הָיוֹ
תִהְיֶה לְאִישׁ וּנְדָרֶיהָ עָלֶיהָ אוֹ מִבְטָא שְׂפָתֶיהָ
אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ׃ ח וְשָׁמַע אִישָׁהּ בְּיוֹם
שָׁמְעוֹ וְהֶחֱרִישׁ לָהּ וְקָמוּ נְדָרֶיהָ וֶאֱסָרָהּ אֲשֶׁר־
אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקֻמוּ׃ ט וְאִם בְּיוֹם שְׁמֹעַ אִישָׁהּ
יָנִיא אוֹתָהּ וְהֵפֵר אֶת־נִדְרָהּ אֲשֶׁר עָלֶיהָ וְאֵת
מִבְטָא שְׂפָתֶיהָ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ וַיהוָה
יִסְלַח־לָהּ׃ י וְנֵדֶר אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה כֹּל אֲשֶׁר־
אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם עָלֶיהָ׃ יא וְאִם־בֵּית אִישָׁהּ
נָדָרָה אוֹ־אָסְרָה אִסָּר עַל־נַפְשָׁהּ בִּשְׁבֻעָה׃
יב וְשָׁמַע אִישָׁהּ וְהֶחֱרִשׁ לָהּ לֹא הֵנִיא אֹתָהּ וְקָמוּ
כָּל־נְדָרֶיהָ וְכָל־אִסָּר אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ
יָקוּם׃ יג וְאִם־הָפֵר יָפֵר אֹתָם ׀ אִישָׁהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ
כָּל־מוֹצָא שְׂפָתֶיהָ לִנְדָרֶיהָ וּלְאִסַּר נַפְשָׁהּ לֹא
יָקוּם אִישָׁהּ הֲפֵרָם וַיהוָה יִסְלַח־לָהּ׃ יד כָּל־נֵדֶר
וְכָל־שְׁבֻעַת אִסָּר לְעַנֹּת נָפֶשׁ אִישָׁהּ יְקִימֶנּוּ

ת"א ואם היו תהיה. נדרים סז סה ע עא שבועות כ: ושמע אישה. נדרים עב עג: ביום שמעו. שם עב: ונדר אלמנה. כתובות מט נדרים פה פט: ואם בית אישה. שם סז שבועות כ: או אסרה אסר. שם: אישה הפרם וה' יסלח לה. נזיר כג קדושין פא: כל נדר וכל. נדרים פא שבועות כ: אישה יקימנו. נדרים עב עו עז נזיר יב גיטין פה מציעא לו:

רש"י

אביה אותה. אם מנע אותה מן הנדר כלומר שהפר לה. הנאה זו איני יודע מה היא כשהוא אומר ואם ביום שמוע אישה יניא אותה והפר הוי אומר הנאה זו הפרה. ופשוטו לשון מניעה והסרה וכן למה תניאון (לקמן ל"ב) וכן שמן ראש אל יני ראשי (תהלים קמ"א) וכן וידעתם את תנואתי (לעיל י"ד) את אשר סרתם מעלי: **וה' יסלח לה.** במה הכתוב מדבר באשה שנדרה בנזיר ושמע בעלה והפר לה והיא לא

העמק דבר

אבל האב מיפר כל נדריה וכמש"כ הרמב"ם ז"ל. ובאמת כל נדרי הבת המה בינו לבינה שאין זה כבוד לאב כדתנן ר"פ ר"א פותחין לו בכבוד או"א ומכש"כ בת. והא דתני' בספרי היקש אב לבעל מה הבעל אינו אלא בנדרים שבינו לבינה כך אב כו' אינו אלא בארוסה שצריכים דעת שניהם. והארוס ודאי אינו יכול להפר אלא מה שבינו לבינה או ע"כ. וס"ד דמה שאינו כן נשאר הרשות לאב. מש"ה תני שאין להאב ג"כ רשות. ובחיבורי הע"ש שאלה קל"ו הראיתי לדעת הכרח מסוגית הגמ' כדעת הרמב"ם

די אסרת על נפשה לא יקומון ומן קדם יי ישתבק לה ארי אעדי אבוהא יתה : ז ואם מהוא תהוי לגבר ונדרהא עלה או פרוש ספותהא די אסרת על נפשה : ח וישמע בעלה ביומא דשמע וישתוק לה ויקומון נדרהא ואסרהא די אסרת על נפשה יקומון : ט ואם ביומא דשמע בעלה יעדי יתה ובטיל ית נדרהא דעלה וית פרוש ספותהא דאסרת על נפשה ומן קדם יי ישתביק לה : י ונדר ארמלא ומתרכא כל דאסרת על נפשה יקום עלה : יא ואם בית בעלה נדרת או אסרת אסר על נפשה בקיום : יב וישמע בעלה וישתוק לה לא אעדי יתה ויקומון כל נדרהא וכל אסרי דאסרת על נפשה יקום : יג ואם בטלא יבטל יתהון בעלה ביומא דשמע כל אפקות ספותהא לנדרהא ולאסר נפשה לא יקומון בעלה בטלינון ומן קדם יי ישתביק לה : יד כל נדר וכל קיומת אסר לסגפא נפש

רש"י

ידעה ועוברת על נדרה ושותה יין ומטמאה למתים זו היא שצריכה סליחה ואעפ"י שהוא מופר ואם המופרין צריכים סליחה ק"ו לשאינן מופרים (ספרי) : (ז) ואם היו תהיה לאיש׳ זו ארוסה או אינו אלא נשואה כשהוא אומר ואם בית אישה נדרה הרי נשואה אמורה וכאן בארוסה ובא לחלוק בה שאביה ובעלה מפירין נדריה הפר האב ולא הפר הבעל או הפר הבעל ולא הפר האב הרי זה אינו מופר ואין צריך לומר אם קיים אחד מהם (נדרים ס"ז) : ונדריה עליה · שנדרה בבית אביה ולא שמע בהן אביה ולא הופרו ולא הוקמו: (ח) ושמע אישה וגו׳· הרי לך שאם קיים הבעל שהוא קיים : (ט) והפר את נדרה וגו׳ · יכול אפילו לא הפר האב ת"ל בנעוריה בית אביה כל שבנעוריה ברשות אביה היא (קידושין י"ג) : (י) כל אשר אסרה על נפשה יקום עליה · לפי שאינה לא ברשות אב ולא ברשות בעל ובאלמנה מן הנשואין הכתוב מדבר אבל אלמנה מן האירוסין מת הבעל נתרוקנה וחזרה לרשות האב : (יא) ואם בית אישה נדרה · בנשואה הכתוב מדבר : (יד) כל נדר וכל שבועת אסר וגו׳ · לפי שאמר שהבעל מפר יכול כל נדרים

העמק דבר

הרמב"ם · מש"ה כתיב באב דאם יחוש לכבודו בטלו כל נדריה : וה׳ יסלח לה כי הניא וגו׳ · פי׳ אחר שהניא · אבל לא למה שעברה קודם הפרה · דאב מיגז גייז להבא (פי׳ הטור עה"ת) : (ח) ושמע אישה ביום שמעו והחריש לה · אין הלשון מדויק · ובת"י אי׳ וביומא דשמע יתכוין לקיומי והוי כמו דכתיב וביום שמעו החריש לה · אבל הרמב"ם פי"ב בה"נ ה"ז פירש ושמע איש ביום שמעו הא למדת שאחר שהפר האב ושמע הארוס ה"ז מיפר ביום שמוע האב׳ וכל לשון שאינו מדויק יש בו שתי משמעות בפשט : (ט) יניא אותה והפר וגו׳ · באב כתיב יניא אותה לחוד · בבעל נשואה כתיב ואם הפר יפיר · ובארוס כתיב יניא והפר · והענין דהפרת נדרים בשני אופנים כמש"כ הרמב"ם ז"ל · א׳ שאומר מובטל ליכי ואיני רוצה בנדרך · ואז תעשה כמו שתרצה רק שיהא בלי נדר · וזה מיקרי הניא בלשון תורה · ומכ"מ נ"ל מופר ליכי מש"ה מיקרי זה הלשון בלשון חכמים הפרה כמבואר בלשון הרמב"ם ז"ל · והב׳ שכופה אותה לבטל דבריה ולעשות ההיפך · וזהו הפרה בל"ת · ודרך האב שאינו חושש לקיום רצונה אלא שלא תהא נדרנית כי גנאי הוא לו · אבל הבעל בנדרים שיש בהם ע"נ ובינו לבינה מקפיד על שמירת הדברים שנדרה · וכופה אותה שלא לנהוג כלל כפי שנדרה לעשות בדברים שבינו לבינה או לענות נפשה · מש"ה כתיב הפרה · וע"ע להלן מקרא ט"ז שמבואר דכך הכונה · והנה הבעל דאשתו ברשותו ממש · כופה אותה כמשמעו · משא"כ הארוס אין אשתו ברשותו · ואינו יכול אלא לומר שאינו רוצה בנדרה · אבל היא אסורה לנהוג בנדרה · משום שאין זה רצונו · ויהי׳ בזה העדר שלום בינו לבינה · מש"ה יניא אותה והפר וגו׳ · במה שהוא יניא אותה׳ ממילא והפר וגו׳ · שתעשה להיפך ממה שנדרה : (יא) בשבועה · באב לא כתיב בפירוש בשבועה · רק בבעל. וכן בארוסה כתיב מבטא שפתיה ומבטא היינו שבועה כדאי׳ במס׳ שבועות ד"כ · והיינו דאע"ג שהאב יכול להפר שבועה ג"כ · מכ"מ מצוה שלא יפר כדי שלא יהי׳ הזכרת ש"ש לבטלה והוי כמו התרת נדרים שהוא מצוה ולא כן שבועה כמבואר ביו"ד סי׳ ר"ג ואע"ג דלא דמי התרת חכם שעוקר מעיקרו להפרה שמיגז גייז · מכ"מ טוב שלא לבטל מה שנקרא ש"ש על הדיבור · משא"כ בעל שנדרי׳ שבינו לבינה או ע"נ נוגע להקמת שלום בית · ע"כ רשאי להפר לכתחלה אפי׳ שבועה : (יג) כל מוצא שפתיה · בכל לשון היותר טוב ומועיל · אפי׳

נפש

וְאִישָׁהּ יְפֵרֶנּוּ׃ טו וְאִם־הַחֲרֵשׁ יַחֲרִישׁ לָהּ אִישָׁהּ
מִיּוֹם אֶל־יוֹם וְהֵקִים אֶת־כָּל־נְדָרֶיהָ אוֹ אֶת־כָּל־
אֱסָרֶיהָ אֲשֶׁר עָלֶיהָ הֵקִים אֹתָם כִּי־הֶחֱרִשׁ לָהּ
בְּיוֹם שָׁמְעוֹ׃ טז וְאִם־הָפֵר יָפֵר אֹתָם אַחֲרֵי שָׁמְעוֹ
וְנָשָׂא אֶת־עֲוֺנָהּ׃ יז אֵלֶּה הַחֻקִּים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה בֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ בֵּין־אָב לְבִתּוֹ
בִּנְעֻרֶיהָ בֵּית אָבִיהָ׃ פ שני **לא** א וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב נְקֹם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
מֵאֵת הַמִּדְיָנִים אַחַר תֵּאָסֵף אֶל־עַמֶּיךָ׃ ג וַיְדַבֵּר
מֹשֶׁה אֶל־הָעָם לֵאמֹר הֵחָלְצוּ מֵאִתְּכֶם אֲנָשִׁים
לַצָּבָא וְיִהְיוּ עַל־מִדְיָן לָתֵת נִקְמַת־יְהוָה בְּמִדְיָן׃
ד אֶלֶף לַמַּטֶּה אֶלֶף לַמַּטֶּה לְכֹל מַטּוֹת יִשְׂרָאֵל
תִּשְׁלְחוּ לַצָּבָא׃ ה וַיִּמָּסְרוּ מֵאַלְפֵי יִשְׂרָאֵל אֶלֶף
לַמַּטֶּה שְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף חֲלוּצֵי צָבָא׃ ו וַיִּשְׁלַח
אֹתָם מֹשֶׁה אֶלֶף לַמַּטֶּה לַצָּבָא אֹתָם וְאֶת־פִּינְחָס
בֶּן־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן לַצָּבָא וּכְלֵי הַקֹּדֶשׁ וַחֲצֹצְרוֹת

ת"א ואם החרש. נדרים עט: כי החרש לה. שם: בין איש לאשתו. שם: בנעוריה בית. כתובות מ מו מז נדרים ת
קדושין ג: החלצו מאתכם. יבמות קב: וישלח אתם משה. סוטה מג:

רש"י

במשמע ת"ל לענות נפש אינו מפר אלא נדרי ענוי נפש בלבד והם מפורשי' במס' נדרים (נדרים ע"ט): (טו) מיום אל יום. שלא תאמר מעת לעת לכך נאמר מיום אל יום ללמדך שאין מפר אלא עד שתחשך: (טז) אחרי שמעו. אחרי ששמע וקיים שאמר אפשי בו וחזר והפר לה אפילו בו ביום: ונשא את עונה. הוא נכנס תחתיה למדנו מכאן שהגורם תקלה לחבירו הוא נכנס תחתיו לכל עונשין: **לא** (ב) מאת המדינים: ולא מאת המואבים שהמואבים נכנסו לדבר מחמת יראה שהיו יראים מהם שיהיו שוללים אותם שלא נאמר אלא אל תתגר בם מלחמה (דברים ב') אבל מדינים נתעברו על ריב לא להם. ד"א מפני ב' פרידות טובות שיש לי להוציא מהם רות המואביה ונעמה (אשת שלמה המלך. ולאו דוקא. שנעמה מנעמון היתה (ב"ק ל"ח) כדאיתא בפרק שור שנגח ד' וה' בתוספתא) העמונית: (ג) וידבר משה וגו'. אף על פי ששמע שמיתתו תלויה בדבר עשה בשמחה ולא איחר (ספרי): החלצו. כתרגומו לשון חלוצי צבא מזוינים: אנשים. צדיקים וכן בחר לנו אנשים (שמות י"ז) וכן אנשים חכמים וידועים (דברים א'): נקמת ה'. שהעומד כנגד ישראל כאילו עומד כנגד הקב"ה: (ד) לכל מטות ישראל. לרבות שבט לוי (ספרי): (ה) וימסרו. להודיעך שבחן של רועי ישראל כמה הם חביבים על ישראל עד שלא שמעו במיתתו מה הוא אומר עוד מעט וסקלוני (שמות י"ז) ומששמעו שמיתת משה תלוי' בנקמת מדין לא רצו
ללכת

בַּעְלַהּ יְקִימִינּוּן וּבַעְלַהּ יְבַטְלִינּוּן׃ טו וְאִם מִשְׁתַּק יִשְׁתּוּק לַהּ בַּעְלַהּ מִיּוֹמָא לְיוֹמָא וִיקַיֵּם יַת כָּל נִדְרָהָא אוֹ יַת כָּל אֶסָּרָהָא דִּי עֲלַהּ קַיֵּם יַתְהוֹן אֲרֵי שְׁתִיק לַהּ בְּיוֹמָא דִשְׁמַע׃ טז וְאִם בַּטָּלָא יְבַטֵּל יַתְהוֹן בָּתַר דִּשְׁמַע וִיקַבֵּל יַת חוֹבַהּ׃ יז אִלֵּין קְיָמַיָּא דְּפַקֵּד יְיָ יַת מֹשֶׁה בֵּין גְּבַר לְאִתְּתֵיהּ בֵּין אַבָּא לִבְרַתֵּיהּ בִּרְבִיוּתְהָא בֵּית אֲבוּהָא׃ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב אִתְפְּרַע פּוּרְעָנוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן מִדְיָנָאֵי בָּתַר כֵּן תִּתְכְּנֵישׁ לְעַמָּךְ׃ ג וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִם עַמָּא לְמֵימַר זָרִיזוּ מִנְּכוֹן גֻּבְרִין לְחֵילָא וִיהוֹן עַל מִדְיָן לְמִתַּן פּוּרְעָנוּת דִּין עַמָּא דַּייָ בְּמִדְיָן׃ ד אַלְפָּא לְשִׁבְטָא אַלְפָּא לְשִׁבְטָא לְכֹל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל תְּשַׁלְחוּן לְחֵילָא׃ ה וְאִתְבְּחָרוּ מֵאַלְפַיָּא דְיִשְׂרָאֵל אַלְפָּא לְשִׁבְטָא תְּרֵי עֲסַר אַלְפִין מְזָרְזֵי חֵילָא׃ ו וּשְׁלַח יַתְהוֹן מֹשֶׁה אַלְפָּא לְשִׁבְטָא לְחֵילָא יַתְהוֹן וְיַת פִּינְחָס בַּר אֶלְעָזָר כַּהֲנָא לְחֵילָא וּמָאנֵי דְקוּדְשָׁא

רש"י

ללכת עד שנמסרו על כרחן׃ (ו) אותם ואת פינחס · מגיד שהיה פינחס שקול כנגד כולם · ומפני מה הלך פינחס ולא הלך אלעזר אמר הקדוש ברוך הוא מי שהתחיל במצוה שהרג כזבי בת צור יגמור · ד"א שהלך לנקום נקמת יוסף אבי אמו שנאמר והמדנים מכרו אותו (בראשית ל"ז) ומנין שהיתה אמו של פינחס משל יוסף שנאמר מבנות פוטיאל (שמות ו') מזרע יתרו שפיטם עגלים לע"ז ומזרע יוסף שפטפט ביצרו (סוטה מ')· דבר אחר שהיה משוח מלחמה׃ וכלי הקדש · זה הארון והציץ שהיה בלעם עמהם ומפריח מלכי מדין בכשפים והוא עצמו פורח עמהם הראה להם את הציץ שהשם חקוק בו והם נופלים לכך נאמר על חלליהם

העמק דבר

בשם · מכ"מ לא יקום׃ (טז) ואם הפר יפר וגו' · היינו שיכריחנה לנהוג היתר · ע"כ ונשא את עונה · אבל אם הוא מניח אותה לחוד · אינה רשאה לשמוע לו · ואם מבטלת הנדר · העון אל על ראשה׃ (יז) בנעוריה בית אביה· בכלל אחרי זכותים שיש לאב על נעוריה · יש גם זה הזכות׃ **לא** (ב) נקם וגו' אחר תאסף אל עמיך · נרבה נתבאר הטעם שתלה הקב"ה בזה משום ישמח צדיק כי חזה נקם וגו' · ורצה הקב"ה להנות את משה · אכן יש להסביר עוד טעם אחר כי במקום שנענשו בשביל החטא צריך השתדלות רב להנצל בשעת הסכנה מן העונש · ומלחמת עי יוכיח · שגם אחר שנתרצה הקב"ה ליהושע וצוה אותו לילך למלחמה והבטיחו שיעשה לעי ולמלכה כאשר עשה ליריחו· מכ"מ אמר ה' שישים לו אורב לעיר מאחריה · והרי אין לפניו ית' מעצור להושיע גם בלא עצה זו · אלא משום שהי' מקום החטא ע"כ הוא מסוכן עכ"פ לכמה יחידים שיהיו ניזוקים בשעת הסכנה · מש"ה היה נצרך לעצה ותחבולה · כך באותו מעשה שמעשה פעור קטרג הרבה · וזה החטא מקטרג תמיד כדאי' במדרש והובא בתוס' מס' סוטה ספ"א בכל שנה ושנה בשעה שחטאו ישראל בבנות מואב באותו פרק בית פעור עולה למעלה כדי להזכיר עון וכשהוא רואה קבר של משה חוזר ושוקע כו' ע"כ היו בסכנה שלא יהיו כמה יחידים ניזוקים· מש"ה היה נצרך שיהי' דווקא בחיין של משה רבינו ותפלתו הי' מגין הרבה · ומש"ה הזכירו הקב"ה שיהא בחיי משה׃ (ג) ויהיו על מדין וגו'׃ אחר שהבין משה רבינו דבעינן לצרף זכיות · הוסיף מדילי' עצות להגין בעידן ריתחא · וכמו שעשה יהושע שם שתי פעמים אורב · ע"כ אמר משה שיחלצו מתחלה לשם מדין · ויהי המצוה לשמה מתחלת המעשה · וכל מה שמקדימין לעשות לשמה זכותה רב כעין עובדא דר"א שהקדים לגוד עביא לשם מצוה כדי שינצלו התינוקות יותר כדאי' בפ' הפועלין · כך צוה משה שבהחלצם למלחמה יהי' בשביל מדין כדי לתת נקמת ה' במדין׃ (ד) לכל מטות ישראל · גם בזה הפליא משה רבינו עצה להרבות זכות שנים עשר שבטי יה · וכדי שיזכו כל השבטים בה׃ (ה) וימסרו מאלפי ישראל · היינו בשליחותם · ויהי' בזה זכות מרובים שעושים מצוה וכל שמרבים יותר עדיף׃ (ו) וישלח אותם משה · הלכו בשליחותו · ושלוחו של אדם כמותו · ובזה הלך זכות משה עמם׃ הכהן לצבא · אלו הי' הפי' ששלחו לצבא · הוא מיותר שהרי כתיב אלף למטה לצבא· אלא ה"פ פינחס הי' כהן לצבא · היינו כהן משוח מלחמה · ומש"ה לא הלך משה או אלעזר . משום שהי' מצוה של פינחס · שעשו אותו למשוח מלחמה׃ וכלי הקדש · זה הארון או הציץ כדתני בתוספתא דסוטה· ולא נתבאר למאי לקח פינחס מתחלה כלים הללו · אבל כבר ביארנו לעיל י' ט' דא"א להשתמש בחצוצרות התרועה אלא במקום שיש השם הקודש יע"ש׃ וחצוצרות התרועה· לקול תרועה ותפלה · וכבר ביארנו בס' שמות י"ד ט"ו דאפי' במקום שהבטיח הקב"ה שינצחו במלחמה · מכ"מ היה נצרך לתפלה וכן עשה יהושע במלחמת יריחו דכתיב ביהושע ו' כ' וירע העם ועוד מבואר

הַתְּרוּעָה בְּיָדוֹ׃ ז וַיִּצְבְּאוּ עַל־מִדְיָן כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וַיַּהַרְגוּ כָּל־זָכָר׃ ח וְאֶת־מַלְכֵי
מִדְיָן הָרְגוּ עַל־חַלְלֵיהֶם אֶת־אֱוִי וְאֶת־רֶקֶם וְאֶת־
צוּר וְאֶת־חוּר וְאֶת־רֶבַע חֲמֵשֶׁת מַלְכֵי מִדְיָן וְאֵת
בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר הָרְגוּ בֶּחָרֶב׃ ט וַיִּשְׁבּוּ בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל אֶת־נְשֵׁי מִדְיָן וְאֶת־טַפָּם וְאֵת כָּל־
בְּהֶמְתָּם וְאֶת־כָּל־מִקְנֵהֶם וְאֶת־כָּל־חֵילָם בָּזָזוּ׃
י וְאֵת כָּל־עָרֵיהֶם בְּמוֹשְׁבֹתָם וְאֵת כָּל־טִירֹתָם
שָׂרְפוּ בָּאֵשׁ׃ יא וַיִּקְחוּ אֶת־כָּל־הַשָּׁלָל וְאֵת כָּל־
הַמַּלְקוֹחַ בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה׃ יב וַיָּבִאוּ אֶל־מֹשֶׁה
וְאֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֶל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־
הַשְּׁבִי וְאֶת־הַמַּלְקוֹחַ וְאֶת־הַשָּׁלָל אֶל־הַמַּחֲנֶה
אֶל־עַרְבֹת מוֹאָב אֲשֶׁר עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃ ס שלישי שני
כשהן מחוברין יג וַיֵּצְאוּ מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְכָל־נְשִׂיאֵי
הָעֵדָה לִקְרָאתָם אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃ יד וַיִּקְצֹף
מֹשֶׁה עַל פְּקוּדֵי הֶחָיִל שָׂרֵי הָאֲלָפִים וְשָׂרֵי
הַמֵּאוֹת הַבָּאִים מִצְּבָא הַמִּלְחָמָה׃ טו וַיֹּאמֶר
אֲלֵיהֶם מֹשֶׁה הַחִיִּיתֶם כָּל־נְקֵבָה׃ טז הֵן הֵנָּה הָיוּ

ת"א ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם · סנהדרין קו : ויקצוף משה · שבת סד פסחים עז :

ר ש" י

במלכי מדין שעופפים על החללים מן האויר וכן בבלעם כתוב על חלליהם (בס' יהושע סימן י"ג) : בידו · ברשותו וכן ויקח את כל ארצו מידו (לעיל כ"א) : (ח) חמשת מלכי מדין · וכי איני רואה שחמשה מנה הכתוב למה הוזקק לומר חמשת אלא ללמדך ששוו כולם בעצה והשוו כלם בפורענות ובלעם הלך שם ליטול שכר עשרים וארבעים אלף שהפיל מישראל בעצתו ויצא ממדין לקראת ישראל והשיאן עצה רעה אמר להם אם כשהייתם ששים רבוא לא יכלתם להם ועכשיו בי"ב אלף אתם באים להלחם נתנו לו שכרו משלם ולא קפחוהו (ספרי) : בחרב · הוא בא על ישראל והחליף אומנותו באומנותם שאין נושעים אלא בפיהם ועל ידי תפלה ובקשה ובא הוא ותפש אומנותם לקלל בפיו אף הם באו עליו והחליפו אומנותם באומנות האומות שבאין בחרב שנאמר ועל חרבך תחיה (בראשית כ"ז) : (י) טירותם · מקום פלטרין שלהם שהוא לשון מושב כומרים יודעי חקיהם · ד"א לשון מושב שריהם כמו שמתורגם סרני פלשתים טורני פלשתאי : (יא) ויקחו את כל השלל וגו' · מגיד שהיו כשרים וצדיקים ולא נחשדו על הגזל לשלוח יד בבזה שלא

וחצצרות יבבתא בידיה: ז ואתחילו על מדין כמא די פקיד יי ית משה וקטלו כל דכורא: ח וית מלכי מדין קטלו על קטיליהון ית אוי וית רקם וית צור וית חור וית רבע חמשא מלכי מדין וית בלעם בר בעור קטלו בחרבא: ט ושבו בני ישראל ית נשי מדין וית טפלהון וית כל בעירהון וית כל גיתיהון וית כל נכסיהון בזו: י וית כל קרויהון במותבניהון וית כל בית סגדתהון אוקידו בנורא: יא ונסיבו ית כל עדאה וית כל דברתא באנשא ובבעירא: יב ואיתיאו לות משה ולות אלעזר כהנא ולות כנשתא דבני ישראל ית שביא וית דברתא וית עדאה למשריתא למישריא דמואב די על ירדנא דירחו: יג ונפקו משה ואלעזר כהנא וכל רברבי כנשתא לקדמותהון למברא למשריתא: יד ורגיז משה על דממנן על חילא רבני אלפין ורבני מאותא דאתו מחיל קרבא: טו ואמר להון משה הקימתון כל נוקבא: טז הא אינון הואה לבני ישראל בעצת

רש"י

ברמות שנאמר את כל השלל וגו' ועליהם מפורש בקבלה שניך כעדר הרחלים וגו' (שיר ו') אף אנשי המלחמה שביך כולם לדיקים: שלל · הן מטלטלין של מלבוש ותכשיטין: בז · הוא ביזת מטלטלין שאינם תכשיט: מלקוח · אדם ובהמה· ובמקום שכתוב שבי אצל מלקוח שבי באדם ומלקוח בבהמה: (יג) ויצאו משה ואלעזר הכהן · לפי שראו את נערי ישראל יוצאים לחטוף מן הבזה: (יד) ויקצוף משה על פקודי החיל · ממונים על החיל ללמדך שכל סרחון הדור תלוי בגדולים שיש כח בידם למחות: (טו) הן הנה.

העמק דבר

שם יפה · ומכש"כ כאן שפירש משה שנלרכים לעלה מפני המקטרג: (ז) כאשר צוה וגו' · כמבואר בת"י שסגרו רק על ג' רוחות ולא מד' רוחות וזה הי' בקבלה למשה וכמש"כ כ"פ משמעות לוה ה' · וכ"כ הרמב"ם הל' מלכים פ"ו בפירושא דהאי קרא ע"ש: (ח) ואת מלכי מדין · כבר נתבאר בפ' בלק שחמשה נשיאי מדין היו מלכי מואב חליפות לחודש · וכדומה · והי' לכולם כתר מלכות: הרגו על חלליהם · על חללי מדין · שעיקר מה שהגיע למדין לרה זו · בא בעצת המלכים שעשו בשביל מואב · מש"ה הרגו אותם על חללי מדין כאומר אתם נושאים עון חללים אלו: הרגו בחרב · כדין עונש בן נח בסייף כדאי' בסנהדרין פ' ד' מיתות · וכל מדין והמלכים שהיו בעלי מלחמה נהרגו כפי המזדמן במלחמה · אבל בלעם לא נלחם ודנו אותו במשפט ב"נ שה"מ בסייף: (ט) ואת כל בהמתם · לבד מקניהם · היינו חיות שהי' בני תרבות ויבואר עוד להלן ל': (י) במושבותם · במדין עצמה · לאפוקי אם הי' להם עיר במואב וכדומה · לא נתגרו כ"כ ללכת גם לשם: (יא) ואת כל המלקוח באדם · נקרא אדם ג"כ מלקוח · ובמקרא הסמוך כתב את השבי ואת המלקוח · היינו האדם נקרא שבי והבהמה מלקוח · ובמקרא כ"ו כתיב עוד באדם ראש מלקוח השבי באדם ובבהמה · והענין דמשמעות מלקוח הוא כת"א דברתא · פי' מה שמנהיגים בע"כ והשורש הוא לקח והמ"ם הוא במשקל משכן וכדומה · והנה בשעה שישבו עוד במדין הי' להם לחוש שמא ינלחו השבי של האדם · ע"כ הושיבו אותם במאסר ומש"ה נקראו שבי משא"כ הבהמה הלכו לדעת ישראל במקום שהובילום · מש"ה נקראו מלקוח · ובשעה שלקחו את השלל והוליכו למקום המחנה · נקראו גם האדם מלקוח · שהרי הוליכום לדעת ישראל המנהיגים. ובשעה שבאו אצל משה שוב הכניסו אותם לבית הסוהר עד שידעו מה לעשות עמם · מש"ה חזרו ונקראו שבי · ואת הבהמה מלקוח · ואחר שהרגו הגדולים שבהם · ולא נשיירו כי אם הטף בנשים · שוב לא חשו שמא יברחו · ע"כ הלכו חפשי ונקראו מלקוח השבי · שהוציאום מהשבי והלכו אחר דעת המנהיגים: (יב) אל ערבות מואב · פי' לא נכנסו למחנה ממש · אלא סמוך היינו לערבות מואב וגו' וע' מש"כ להלן כ"ג בענין השלל: (יג) ויצאו וגו' · לחלוק להם כבוד כדאי' במדרש וכנהוג עוד היום לחלוק כבוד להשבים ממלחמה · אכן אין המלך בעצמו נוהג כבוד לעבדיו · וזהו שאמרו חז"ל להודיעך ענותנותו של משה כו': (יד) על פקודי החיל · ולא על פינחס · משום הכבוד · וכשם שלא נתקצף משה על אהרן במעשה שעיר החטאת · אלא על בניו · ה"נ לא קצף כי אם על השרים שתחתיו: (טו) החייתם כל נקבה · לפי הת"א הוא ה"א התמיה ומבנין פיעל · ולפי הפשט הה"א מבנין הפעיל וכמו לשון החיו לכם · וכן תיבת החייתם כמו שהי' כתוב הה"א בסגול והיו"ד בציר"ה · ונכון לומר שנכלל בזו התיבה ונקודותיה שני הבנינים כמש"כ כ"פ · וע' בס' בראשית בפסוק זה ינחמנו: (טז) הן הנה וגו' · שהיו שלוחים להמעל בדבר פעור · אבל המשלחים היו האנשים ע"כ נענשו יותר;

לִבְנֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ בִּדְבַ֣ר בִּלְעָ֔ם לִמְסָר־מַ֥עַל בַּֽיהוָ֖ה
עַל־דְּבַר־פְּע֑וֹר וַתְּהִ֥י הַמַּגֵּפָ֖ה בַּעֲדַ֥ת יְהוָֽה׃
יז וְעַתָּ֕ה הִרְג֥וּ כָל־זָכָ֖ר בַּטָּ֑ף וְכָל־אִשָּׁ֗ה יֹדַ֥עַת
אִ֛ישׁ לְמִשְׁכַּ֥ב זָכָ֖ר הֲרֹֽגוּ׃ יח וְכֹל֙ הַטַּ֣ף בַּנָּשִׁ֔ים
אֲשֶׁ֥ר לֹא־יָדְע֖וּ מִשְׁכַּ֣ב זָכָ֑ר הַחֲי֖וּ לָכֶֽם׃ יט וְאַתֶּ֗ם
חֲנ֛וּ מִח֥וּץ לַֽמַּחֲנֶ֖ה שִׁבְעַ֣ת יָמִ֑ים כֹּל֩ הֹרֵ֨ג נֶ֜פֶשׁ
וְכֹ֣ל ׀ נֹגֵ֣עַ בֶּֽחָלָ֗ל תִּֽתְחַטְּא֞וּ בַּיּ֤וֹם הַשְּׁלִישִׁי֙ וּבַיּ֣וֹם
הַשְּׁבִיעִ֔י אַתֶּ֖ם וּשְׁבִיכֶֽם׃ כ וְכָל־בֶּ֛גֶד וְכָל־כְּלִי־
ע֖וֹר וְכָל־מַעֲשֵׂ֥ה עִזִּ֛ים וְכָל־כְּלִי־עֵ֖ץ תִּתְחַטָּֽאוּ׃ ס
כא וַיֹּ֨אמֶר אֶלְעָזָ֤ר הַכֹּהֵן֙ אֶל־אַנְשֵׁ֣י הַצָּבָ֔א הַבָּאִ֖ים
לַמִּלְחָמָ֑ה זֹ֚את חֻקַּ֣ת הַתּוֹרָ֔ה אֲשֶׁר־צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה
אֶת־מֹשֶֽׁה׃ כב אַ֤ךְ אֶת־הַזָּהָב֙ וְאֶת־הַכָּ֔סֶף אֶת־
הַנְּחֹ֕שֶׁת אֶת־הַבַּרְזֶ֖ל אֶת־הַבְּדִ֑יל וְאֶת־הָעֹפָֽרֶת׃

ת"א וכל אשה ידעת איש. יבמות ס: וכל הטף בנשים. שם קדושין סח: כל הורג נפש. יבמות סא: וכל בגד וכל. שבת סג סד חולין כה: ויאמר אלעזר הכהן אל. עירובין סג פסחים סו: אך את הזהב. שבת יז:

רש"י

מגיד שהיו מכירים אותן זו היא שנכשל פלוני בה: **בדבר בלעם**. אמר להם אפילו אתם מכניסין כל המונות (ס"א האומות) שבעולם אין אתם יכולים להם שמא מרובים אתם מן המצרים שהיו שש מאות רכב בחור בואו ואשיאכם עצה אלהיהם של אלו שונא זמה הוא וכו' כדאיתא בחלק ובספרי: **(יז) וכל אשה יודעת איש**. ראויה ליבעל אף על פי שלא נבעלה ולפני הציץ העבירום והראויה ליבעל פניה מוריקות (יבמות ס'): **הרוגו**. למה חזר ואמר להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל (ספרי) שאם אני קורא הרגו כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש וכל הטף בנשים איני יודע אם להרוג (וכל אשה יודעת) עם הזכרים או להחיות עם הטף לכך נאמר הרוגו: **(יט) מחוץ למחנה**. שלא יכנסו לעזרה: **כל הורג נפש**. רבי מאיר אומר בהורג בדבר המקבל טומאה הכתוב מדבר (ספרי) ולמדך הכתוב שהכלי מטמא אדם בחיבורו

העמק דבר

למסר מעל וגו'. פי' לקשור מעל. שנתקשרו לפעור כמש"כ בפ' בלק. שנית. **ותהי המגפה**. שרק ע"י ע"ז פעור של מדין נענשו: **(יז) וכל אשה יודעת איש למשכב זכר**. גם היא נשואה וגם מיודעת לו למשכב שכבר נבעלה ממנו. וא"כ יש עליהם עון א"א בב"נ: **הרוגו**. החובה שתהרוגו. ומש"ה כתיב עוד הפעם הרוגו. לומר אלו בברור שתהרוגו. משא"כ אשה ארוסה שלא נבעלה וידוע שבב"נ אין אישות אלא בבעילה. או בעולה בזנות ולא לאיש ידוע בנשואין. תלוי ברצון ישראל אם להרוג או לקיים לשפחות: **(יח) וכל הטף בנשים וגו' החיו לכם**. אפי' לאישות. משא"כ מי שכבר נבעלו אפי' בזנות אינן ראויות להיות לנשים לישראל. זהו לפי הפשט. ובגמ' יבמות פירשו חז"ל בא"א: **(יט) מחוץ למחנה**: אע"ג דט"מ מותר ליכנס למחנה ישראל. מכ"מ הכי ראוי להזהר שלא לטמא את חבירו והמון ט"מ כזה א"א להזהר בם ע"כ צוה משה שישבו חוץ למחנה ישראל. והראב"ע כ' בעבור הכבוד השוכן בתוכם. נראה דעתו דאז במדבר היו מוזהרים ט"מ ליכנס למחנה ישראל ג"כ. וכן ביארנו בפ' נשא. ומכ"מ לצורך עיין היו נכנסים גם אז. כמו שבאו טמאי מת לנשק על הפסח.

ופי

בִּלְעָם לְשַׁקָּרָא שְׁקַר קֳדָם יְיָ עַל עֵסַק פְּעוֹר וַהֲוָת מוֹתָנָא בִּכְנִשְׁתָּא דַיְיָ : יז וּכְעַן קְטוּלוּ כָּל דְּכוּרָא בְּטַפְלָא וְכָל אִתְּתָא דִּידַעַת גְּבַר לְמִשְׁכַּב דְּכוּרָא קְטוּלוּ : יח וְכֹל טַפְלָא בִּנְשַׁיָּא דִּי לָא יְדַעָא מִשְׁכַּב דְּכוּרָא קַיִּמוּ לְכוֹן : יט וְאַתּוּן שְׁרוֹ מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא שַׁבְעָא יוֹמִין כֹּל דִּקְטַל נַפְשָׁא וְכֹל דִּקְרַב בְּקְטִילָא תַּדּוּן עֲלוֹהִי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה אַתּוּן וּשְׁבִיכוֹן : כ וְכָל לְבוּשׁ וְכָל מָאן דִּמְשַׁךְ וְכָל עוֹבַד מֵעִזֵּי וְכָל מָאן דְּעָא תַּדּוּן עֲלוֹהִי : כא וַאֲמַר אֶלְעָזָר כַּהֲנָא לְגַבְרֵי חֵילָא דַּאֲתוֹ לִקְרָבָא דָּא גְזֵירַת אוֹרָיְתָא דִּי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה : כב בְּרַם יָת דַּהֲבָא וְיָת כַּסְפָּא יָת נְחָשָׁא יָת בַּרְזְלָא יָת אֲבָצָא וְיָת אֲבָרָא :

רש"י

שמת כאילו נוגע במת עצמו או יכול אפילו זרק בו חץ והרגו תלמוד לומר וכל הנוגע בחלל הקיש הורג לנוגע מה נוגע על ידי חבורין אף הורג על ידי חבורין : התחטאו · במי נדה כדין שאר טמאי מתים שאף לדברי האומרים קברי כנענים אינם מטמאין באהל שנאמר ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם (יחזקאל ל"ד) אתם קרוים אדם ולא כנענים מודה הוא שהכנענים מטמאים במגע ובמשא שלא נאמר אדם אלא אצל טומאת אהלות שנאמר אדם כי ימות באהל (לעיל י"ט) : אתם ושביכם · לא שהכנענים מקבלין טומאה וצריכין הזאה אלא מה אתם בני ברית אף שביכם כשיבואו לברית ויטמאו צריכין הזאה : (כ) וכל מעשה עזים · להביא כלי הקרנים והטלפים והעצמות (ת"כ) : (כא) ויאמר אלעזר הכהן וגו' · לפי שבא משה לכלל כעס בא לכלל טעות שנתעלמו ממנו הלכות גיעולי נכרים וכן אתה מוצא בשמיני למלואים שנאמר ויקצוף על אלעזר ועל איתמר (ויקרא י') בא לכלל כעס בא לכלל טעות וכן בשמעו נא המורים (לעיל כ') ויך את הסלע ע"י הכעס טעה : אשר צוה ה' וגו' · תלה ההוראה ברבו (ספרי) : (כב) אך את הזהב וגו' · אף על פי שלא הזהיר להם משה אלא על הלכות טומאה עוד יש להזהיר לכם על הלכות גיעול ואך לשון מיעוט כלומר ממועטין אתם מלהשתמש בכלים אפילו לאחר טהרתן מטומאת המת עד שיטהרו מבליעת איסור נבלות ורבותינו אמרו אך את הזהב לומר שצריך להעביר חלודה שלו קודם שיגעילנו וזהו

העמק דבר

והכי אי' בפסחים דס"ז דמת מותר ליכנס למחנה לוי' מדכתיב ויקח משה את עצמות יוסף עמו · עמו במחיצתו ומשה לוי הי' · ובזבחים ד"ס אי' דבשעת מסעות זבים ומצורעים מותרים ליכנס · מבואר דע"מ היו מותרים אפי' בשעת חני' · אלא זה הי' רק באיזה צורך · אבל בל"ז לא נכנסו אז אפי' ע"מ : אתם ושביכם · אע"ג שבשעת הרג רב היו גוים ולא נטמאו · ועתה שנתגיירו שוב אין כאן מת וחלל · מכ"מ ודאי נוגעים בחרב שהוא כחלל · מש"ה טעונים הזאה גו"ז · ומכאן מוכח דלא כהרמב"ן פ' חקת שכ' דנוגע בחרב אינו טעון הזאה כלל · אלא ודאי טעון גו"ז רק שאין כהן מוזהר ע"ז ואין הנזיר מגלח עליה : (כא) הבאים למלחמה · ממלחמה מיבעי כמו לעיל י"ד הבאים מצבא המלחמה · אכן ודאי כלי מדין לא היו מן הדין בהגעלה שהרי לא היו בני יומן · והע"ג שכ' בפסה"ת שהי' אז ג"כ גזרה משום ב"י · מכ"מ ודאי אם הי' מצוה מפורשת כפי הנראה מפשט הכתוב איך נאמר שאינו אלא מדרבנן וגזירה · ותו ק' הא שהזהיר וכל אשר לא יבא באש תעבירו במים · ופרש"י טבילה · והרי בל"ז נצטוו לטבול מפני הטומאה · אלא עיקר הצווי של אלעזר הי' לדורות לאנשים הבאים למלחמה · שהמה אינם מוזהרים כלל מטומאה ולאכול בטהרה כדתני' בספרי פ' תצא כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע שומע אני בטהרות ובטומאות כו' ת"ל דבר רע כו' · מכ"מ מאכילת איסור בשעה שבטוחים מן הסכנה ודאי מוזהרים · [והא דתני' שם בספרי שומע אני כו' ובמעשרות · משמע שרשאים בטבל · אבל אין הכונה שרשאים לאכול טבל ממש · אלא שאינם מוזהרים להשמר כ"כ · והיינו שהקילו חז"ל בדמאי ליוצאי מלחמה והיינו אכסני'] · ואמר אלעזר הכהן לאנשי הצבא הבאים מכאן ולהבא למלחמה כל הפרשה · ומכ"מ מרומז כאן חומרא דאיכן ב"י ג"כ כמש"כ בפסה"ת · דלמאי הזהירם כאן אם לא שרצון אלעזר הי' שיעשו גם המה בכלי מדין הכי אע"ג שאינו מעיקר הדין : אשר צוה ה' את משה · פירשו חז"ל בר"ה פ' שמיני · וכ"ה בעירובין דס"ג א' · דדייק אלעזר את משה צוה ולי לא צוה · שלא יהו כבורים שהקב"ה דבר אליו פרשה זו · והיינו מאמר החכם מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם · דאת התורה ניתן לכם ואני מקבל מכם : (כב) אך וגו' · הדרש ידוע · ולפי דברינו ה"ק אע"ג שפרשה שהזהיר משה על טומאה גם על הבגדים וכדומה אינו אלא להשבים ממלחמה ולא להבאים למלחמה · אך את הזהב וגו' מוזהרים גם הבאים למלחמה :

וטהר

כג כָּל־דָּבָר אֲשֶׁר־יָבֹא בָאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בָאֵשׁ וְטָהֵר אַךְ בְּמֵי נִדָּה יִתְחַטָּא וְכֹל אֲשֶׁר לֹא־יָבֹא בָּאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בַמָּיִם׃ כד וְכִבַּסְתֶּם בִּגְדֵיכֶם בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וּטְהַרְתֶּם וְאַחַר תָּבֹאוּ אֶל־הַמַּחֲנֶה׃ ס

רביעי כה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כו שָׂא אֵת רֹאשׁ מַלְקוֹחַ הַשְּׁבִי בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה אַתָּה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְרָאשֵׁי אֲבוֹת הָעֵדָה׃ כז וְחָצִיתָ אֶת־הַמַּלְקוֹחַ בֵּין תֹּפְשֵׂי הַמִּלְחָמָה הַיֹּצְאִים לַצָּבָא וּבֵין כָּל־הָעֵדָה׃ כח וַהֲרֵמֹתָ מֶכֶס לַיהוָה מֵאֵת אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה הַיֹּצְאִים לַצָּבָא אֶחָד נֶפֶשׁ מֵחֲמֵשׁ הַמֵּאוֹת מִן־הָאָדָם וּמִן־הַבָּקָר וּמִן־הַחֲמֹרִים וּמִן־הַצֹּאן׃ כט מִמַּחֲצִיתָם תִּקָּחוּ וְנָתַתָּה לְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן תְּרוּמַת יְהוָה׃ ל וּמִמַּחֲצִת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל תִּקַּח ׀ אֶחָד ׀ אָחֻז מִן־הַחֲמִשִּׁים מִן־הָאָדָם מִן־הַבָּקָר מִן־הַחֲמֹרִים וּמִן־הַצֹּאן מִכָּל־הַבְּהֵמָה וְנָתַתָּה אֹתָם לַלְוִיִּם שֹׁמְרֵי

ת"א כל דבר אשר יבא באש · שבת נח נזיר לז סנהדרין לט ע"ב עה : במי נדה · שם : וכבסתם · קמא כה :

רש"י

לשון אך שלא יהא שם חלודה אך המתכת יהיה כמות שהוא : (כג) כל דבר אשר יבא באש · לבשל בו כלום : תעבירו באש · כדרך תשמישו הגעלתו מי שתשמישו ע"י חמין יגעילנו בחמין ומי שתשמישו על ידי צלי כגון השפוד והאסכלה ילבננו באור : אך במי נדה יתחטא · לפי פשוטו חטוי זה לטהרו מטומאת מת הו"ל צריכין הכלים גיעול לטהרם מן האיסור וחטוי לטהרן מן הטומאה · ורבותינו דרשו מכאן שאף להכשירן מן האיסור הטעין טבילה לכלי מתכות ומי נדה הכתובין כאן דרשו מים הראויס לטבול בהם נדה וכמה הם מ' סאה : וכל אשר לא יבא באש · כל דבר שאין תשמישו ע"י האור כגון כוסות וצלוחיות שתשמישן בצונן ולא בלעו איסור : תעבירו במים · מטבילו ודיו ודוקא כלי מתכות : (כד) אל המחנה · למחנה שכינה שאין טמא מת טעון שילוח ממחנה לויה וממחנה ישראל : (כו) שא את ראש · קח את החשבון : (כז) וחצית את המלקוח בין תופשי המלחמה וגו' · חציו לאלו וחציו

העמק דבר

(כג) וטהר · פי' בגמרא טבילה וכדברינו דאע"ג שעדיין לא נטהרו מטומאה מכ"מ טעונין טבילה מחמת איסור כלי נכרים : אך במי נדה יתחטא · אע"ג

שליבנן · לא נטעו כלי חדשה שלא יהיו טעונין הזאה גו"ז לאחר שישובו מן המלחמה : תעבירו במים · פרש"י טבילה · והא שלא נזכר שמיפה · היינו דממילא

הוא

כג כל מדעם די יתעל בנורא תעברוניה בנורא וידכי ברם במי אדיותא יתדי וכל די לא יתעל בנורא תעברוניה במיא: כד ותחורון לבושיכון ביומא שביעאה ותדכון ובתר כן תיעלון למשריתא: כה ואמר יי למשה למימר: כו קביל ית חושבן דברת שביא באנשא ובבעירא את ואלעזר כהנא ורישי אבהת כנשתא: כז ותפלג ית דברתא בין גוברי מגיחי קרבא דנפקו לחילא ובין כל כנשתא: כח ותפריש נסיבא קדם יי מן גוברי מגיחי קרבא דנפקו לחילא חד נפשא מחמש מאה מן אנשא ומן תורי ומן חמרי ומן ענא: כט מפלגותהון תסבון ותתן לאלעזר כהנא אפרשותא קדם יי: ל ומפלגות בני ישראל תיסב חד דאתחד מן חמשין מן אנשא מן תורי מן חמרי ומן

העמק דבר

הוא כן שהרי א"א טבילה בלי שפשוף משום חציצה · ואחרי ק' הרמב"ן בזה מיושב בהע"ש סי' קל"ז ובביאור הספרי בעז"ה : (כד) וכבסתם בגדיכם ביום השביעי · שב אלעזר לדיני טומאה שהזהיר משה להשבים ממלחמה שלא ישובו למחנה עד שיטהרו בהזאת ג' וז' · בא אלעזר והזהיר שאפי' יטהרו בעצמם בהזאת ג' וז' · עוד לא ישובו אל המחנה עד שיכבסו בגדיהם ביום השביעי משעה שנטמאו הבגדים · היינו אם נגעו הבגדים באדם ט"מ אחר יום שנגע במת ונטהר האדם קודם הכלי שנגע בו · ישבו חוץ למחנה עד שיטהרו הבגדים ביום השביעי לטומאתם · ואע"ג שאין מטמאים אדם טומאת שבעה מכ"מ הרי מטמאים ט"ע וגם אוכלים ומשקין · ומזה למדו בספרי לאדם ט"מ מטמא כלים שיהיו ג"כ ט"מ טומאת ז' · והיינו מדכתיב ביום השביעי דפירושו של הבגדים · דא"א לומר ביום השביעי של האדם · וא"כ אינו מוכח דהאדם מטמא כלים טומאת שבעה · דאפשר שאינו אלא טומאה ערב · אבל א"כ ביום השביעי למ"ל · אלא ע"כ ביום השביעי של טומאת הבגדים · וכבר ביארנו בפ' חקת י"ט י"ט הישוב על מה דכתיב שם וחטאו ביום השביעי וכבס בגדיו · דמשמעו בו ביום שנטהר האדם · דשם מיירי בבגדים שלבש ביום שנטמא ושבע לה טומאה ושוב אין הבגדים מוסיפים טומאה במה שנוגעים באדם גם אח"כ · וכאן מיירי בבגדים שלבשו אחר שבאו ממלחמה · מש"ה היו הבגדים טמאים שבעה מיום שנטמאו באדם · כ"ז לפי הספרי · וא"ת והתורן · היינו כביסה ולא טבילה · והזהיר אלעזר שינקו הבגדים מדם ולא יקנו בהם נפש האנשים אשר במחנה · וי"מ ויחוורון היינו כביסה משום חציצה ואח"כ ומהרתם · היינו טבילה: (כו) ראש מלקוח השבי · נתבאר לעיל י"א : (כז) היוצאים לצבא · אע"ג שלא נלחמו אלא שמרו את הכלים · הרי הם כתופשי מלחמה · וכמאמר דוד (ש"א ל') כי כחלק היורד למלחמה וכחלק היושב על הכלים וגו': (כח) והרמת מכס לה' · קודם נתינה לכהן · ירים מתחלה לה' מכס · וע' בסמוך :

(כט) ממחציתם תקחו · הוא מיותר · שהרי מדבר בזה המתנות של אנשי מלחמה · אלא משום דכתיב להלן ל"ב יתר הבז · מבואר שהי' לבד הבז שהובא אל משה הרבה שבזזו איש לו מבהמות שבבתים וכמש"כ הספורנו שם · וס"ד דגם מזה יתנו מכס · מש"ה פי' דוקא ממחצית של הביזה שנותנים ממנה לישראל תקחו: ונתתה לאלעזר הכהן תרומת ה' · אחרי שכבר הורם מכס לה' יתן לאלעזר חלק גבוה · ומש"ה כתיב כאן תחלה לאלעזר ואח"כ תרומת ה' · ולא כמו במעשר במקרא מ"א · משום דכאן העיקר הוא הנתינה · שהרי כבר הורם · וע"ע להלן : (ל) מכל הבהמה · היינו שארי חיות כמש"כ לעיל ט' · ומשום שלא הגיע המחצית לחמש מאות · מש"ה לא ניתן מהם לאלעזר · וע' מש"כ בס' בראשית ל"ד כ"ג : שומרי משמרת משכן ה' · כבר נתבאר לעיל א' נ"ג משמעות זה הלשון · שהם שומרים נוה שהי' משכן ה' משמר בישראל · היינו שהיו עוסקים בתורה · וכמש"כ בס' דברים י' מקרא ח' · שבעה"י ניתן ללוים כח פלפולה ש"ת וכדאי' במס' יבמות דפ"ו דבתחלה ושוטרים הלוים לפניכם · והמה מורים ומדריכים את ישראל ושומרים את ישראל מכל ריב וכל נגע כמו שהי' משכן ה' שהי' בו שכינת ה' משמר לישראל · ונכתב פרשה זו שהי' לשעה · בתורה · ללמדנו לדורות · שמי שהולך למלחמה ונדרש לתפלה שלא יקרנו רעה ועונש בשעת הסכנה · ה"ז צריך למי שעוסק בעבודה ותפלתו זכה ביותר · מש"ה צוה הקב"ה ליתן מחלק אנשי הצבא לכה"ג שהוא המכפר על ב"י ועוסק בעבודה · עוד זאת פירש הכתוב שלא משום שכרו ומלוי צרכיו ניתן לו · אלא מחויבים ליתן מחלקם מכס לה' · וחלק גבוה ניתן לקדוש ה' העומד לפניו · משא"כ היושבים במנוחה בביתם המה יש להם להפריש מהטוב שמגיע להם חלק לשומרי תורה ועמליה · שבזכות ת"ח המה נשמרים מכל רע ובהם המה מודרכים בהליכות עולם · ע"כ יש להם להפריש כמו מעשר מתבואת הארץ שהוא חול וניתן ללוים · כך ראוי להפריש חלק מכל הטוב

לעיני

(ב)

מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן יְהוָה׃ לא וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר
הַכֹּהֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ לב וַיְהִי
הַמַּלְקוֹחַ יֶתֶר הַבָּז אֲשֶׁר בָּזְזוּ עַם הַצָּבָא צֹאן
שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וְשִׁבְעִים אֶלֶף וַחֲמֵשֶׁת אֲלָפִים׃
לג וּבָקָר שְׁנַיִם וְשִׁבְעִים אָלֶף׃ לד וַחֲמֹרִים אֶחָד
וְשִׁשִּׁים אָלֶף׃ לה וְנֶפֶשׁ אָדָם מִן־הַנָּשִׁים אֲשֶׁר לֹא־
יָדְעוּ מִשְׁכַּב זָכָר כָּל־נֶפֶשׁ שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אָלֶף׃
לו וַתְּהִי הַמֶּחֱצָה חֵלֶק הַיֹּצְאִים בַּצָּבָא מִסְפַּר
הַצֹּאן שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וְשִׁבְעַת
אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ לז וַיְהִי הַמֶּכֶס לַיהוָה מִן־
הַצֹּאן שֵׁשׁ מֵאוֹת חָמֵשׁ וְשִׁבְעִים׃ לח וְהַבָּקָר
שִׁשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אָלֶף וּמִכְסָם לַיהוָה שְׁנַיִם
וְשִׁבְעִים׃ לט וַחֲמֹרִים שְׁלֹשִׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת
וּמִכְסָם לַיהוָה אֶחָד וְשִׁשִּׁים׃ מ וְנֶפֶשׁ אָדָם שִׁשָּׁה
עָשָׂר אָלֶף וּמִכְסָם לַיהוָה שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים נָפֶשׁ׃
מא וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת־מֶכֶס תְּרוּמַת יְהוָה לְאֶלְעָזָר
הַכֹּהֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ חמישי
מב וּמִמַּחֲצִית בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר חָצָה מֹשֶׁה מִן־
הָאֲנָשִׁים הַצֹּבְאִים׃ מג וַתְּהִי מֶחֱצַת הָעֵדָה מִן־
הַצֹּאן שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף שִׁבְעַת
אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ מד וּבָקָר שִׁשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים
אָלֶף׃ מה וַחֲמֹרִים שְׁלֹשִׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃
מו וְנֶפֶשׁ אָדָם שִׁשָּׁה עָשָׂר אָלֶף׃ מז וַיִּקַּח מֹשֶׁה

ת"א ותהי מחצת העדה · בתרא ג ז ונפש אדם · יבמות סא כריתות ו ; כצ"ל לא בפשטא

מִמַּחֲצִת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הָאָחֻז אֶחָד מִן־הַחֲמִשִּׁים מִן־הָאָדָם וּמִן־הַבְּהֵמָה וַיִּתֵּן אֹתָם לַלְוִיִּם שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ מח וַיִּקְרְבוּ אֶל־מֹשֶׁה הַפְּקֻדִים

אונקלוס

עָנָא מִכָּל בְּעִירָא וְתִתֵּן יָתְהוֹן לְלֵוָאֵי נָטְרֵי מַטְּרַת מַשְׁכְּנָא דַיָי : לא וַעֲבַד מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה : לב וַהֲוָה דְבַרְתָּא שְׁאָר בִּזָּא דִי בְזוֹ עַמָּא דִנְפַקוּ לְחֵילָא עָנָא שִׁית מְאָה וְשַׁבְעִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין : לג וְתוֹרֵי שַׁבְעִין וּתְרֵין אַלְפִין : לד וַחֲמָרֵי שִׁתִּין וְחַד אַלְפִין : לה וְנַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא מִן נְשַׁיָא דִי לָא יְדַעוּ מִשְׁכַּב דְכוּרָא כָּל נַפְשָׁתָא תְּלָתִין וּתְרֵין אַלְפִין : לו וַהֲוַת פַּלְגוּתָא חוּלַק גֻּבְרַיָּא דִנְפַקוּ לְחֵילָא מִנְיַן עָנָא תְּלַת מְאָה וּתְלָתִין וּשְׁבַע אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה : לז וַהֲוָה נְסִיבָא קֳדָם יְיָ מִן עָנָא שִׁית מְאָה שַׁבְעִין וַחֲמֵשׁ : לח וְתוֹרֵי תְּלָתִין וְשִׁתָּא אַלְפִין וּנְסִיבְהוֹן קֳדָם יְיָ שַׁבְעִין וּתְרֵין : לט וַחֲמָרֵי תְּלָתִין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וּנְסִיבְהוֹן קֳדָם יְיָ שִׁתִּין וְחַד : מ וְנַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא שִׁתָּא עֲשַׂר אַלְפִין וּנְסִיבְהוֹן קֳדָם יְיָ תְּלָתִין וּתְרֵין נַפְשִׁין : מא וִיהַב מֹשֶׁה יָת נְסִיב אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה : מב וּמִפַּלְגוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִי פַלֵּיג מֹשֶׁה מִן גֻּבְרַיָּא דִנְפַקוּ לְחֵילָא : מג וַהֲוַת פַּלְגוּת כְּנִשְׁתָּא מִן עָנָא תְּלַת מְאָה וּתְלָתִין וְשַׁבְעָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה : מד וְתוֹרֵי תְּלָתִין וְשִׁתָּא אַלְפִין : מה וַחֲמָרֵי תְּלָתִין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה : מו וְנַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא שִׁתָּא עֲשַׂר אַלְפִין : מז וּנְסֵיב מֹשֶׁה מִפַּלְגוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת דְאִתָּחַד חַד מִן חַמְשִׁין מִן אֱנָשָׁא וּמִן בְּעִירָא וִיהַב יָתְהוֹן לְלֵוָאֵי נָטְרֵי מַטְּרַת מַשְׁכְּנָא דַיָי כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה : מח וְקָרִיבוּ לְוָת מֹשֶׁה דִמְמַנַּן דִי לְאַלְפֵי חֵילָא רַבָּנֵי אַלְפִין וְרַבָּנֵי

רש"י

אלו : (לב) ויהי המלקוח יתר הבז . לפי שלא נצטוו להרים מכס מן המטלטלין אלא מן המלקוח כתב את הלשון הזה ויהי המלקוח שבא לכלל חלוקה ולכלל מכס שהיה עודף על בז המטלטלין אשר בזזו עם הצבא איש לו ולא בא לכלל חלוקה מספר הצאן וגו' : (מב) וממחצית בני ישראל אשר חצה משה . לעדה והוציאם להם מן האנשים הצובאים : (מג) ותהי מחצת העדה . כך וכך : (מז) ויקח משה וגו' : (מח) הפקדים .

העמק דבר

לעמלי תורה : (לא) ויעש משה וגו' . שעמד על המספר . אע"ג שלא הי' כבוד משה ואלעזר לעסוק בכלה . אבל כאשר צוה ה' נעשה מ"ע לשעה זו : (מא) ויתן משה את מכס תרומת ה' לאלעזר הכהן כאשר צוה וגו' . פי' הכתוב כאשר צוה בקבלה . משום דלפי המדובר הי' מתחלה להרים מכס לה' . ואחר שקנאו ה' . יהי ניתן לכהן תרומת ה' . אבל באמת אינו

כן אלא הכל כאחד . דהמכס תרומת ה' ניתן לכהן . בזה שניתן לכהן הוא המכס שקנאו ה' . ומזה למדנו בכ"מ שהדין קנאו לה' ונתנו לכהנים . ומש"ה כתיב תחלה תרומת ה' ואח"כ לאלעזר . שעיקר המצוה הי' התרומה . ובנתינה זו קיים גם התרומה : (מז) ויתן אותם ללוים וגו' כאשר צוה ה' . היאך לחלקם ללוים . הי' אז קבלה למשה ע"ז :

אֲשֶׁר לְאַלְפֵי הַצָּבָא שָׂרֵי הָאֲלָפִים וְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת׃
מט וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה עֲבָדֶיךָ נָשְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ
אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה אֲשֶׁר בְּיָדֵנוּ וְלֹא־נִפְקַד מִמֶּנּוּ
אִישׁ׃ נ וַנַּקְרֵב אֶת־קָרְבַּן יְהוָה אִישׁ אֲשֶׁר מָצָא
כְלִי־זָהָב אֶצְעָדָה וְצָמִיד טַבַּעַת עָגִיל וְכוּמָז
לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵינוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ נא וַיִּקַּח מֹשֶׁה
וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶת־הַזָּהָב מֵאִתָּם כֹּל כְּלִי מַעֲשֶׂה׃
נב וַיְהִי ׀ כָּל־זְהַב הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הֵרִימוּ לַיהוָה
שִׁשָּׁה עָשָׂר אֶלֶף שְׁבַע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים שָׁקֶל
מֵאֵת שָׂרֵי הָאֲלָפִים וּמֵאֵת שָׂרֵי הַמֵּאוֹת׃ נג אַנְשֵׁי
הַצָּבָא בָּזְזוּ אִישׁ לוֹ׃ נד וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן
אֶת־הַזָּהָב מֵאֵת שָׂרֵי הָאֲלָפִים וְהַמֵּאוֹת וַיָּבִאוּ
אֹתוֹ אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד זִכָּרוֹן לִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי
יְהוָה׃ פ ששי שלישי כשהן מחוברין **לב** א וּמִקְנֶה ׀ רַב
הָיָה לִבְנֵי רְאוּבֵן וְלִבְנֵי־גָד עָצוּם מְאֹד וַיִּרְאוּ אֶת־
אֶרֶץ יַעְזֵר וְאֶת־אֶרֶץ גִּלְעָד וְהִנֵּה הַמָּקוֹם מְקוֹם
מִקְנֶה׃ ב וַיָּבֹאוּ בְנֵי־גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן וַיֹּאמְרוּ
אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֶל־נְשִׂיאֵי הָעֵדָה
לֵאמֹר׃ ג עֲטָרוֹת וְדִיבֹן וְיַעְזֵר וְנִמְרָה וְחֶשְׁבּוֹן
וְאֶלְעָלֵה וּשְׂבָם וּנְבוֹ וּבְעֹן׃ ד הָאָרֶץ אֲשֶׁר הִכָּה
יְהוָה לִפְנֵי עֲדַת יִשְׂרָאֵל אֶרֶץ מִקְנֶה הִוא
וְלַעֲבָדֶיךָ מִקְנֶה׃ ס ה וַיֹּאמְרוּ אִם־מָצָאנוּ חֵן

ת״א ולא נפקד ממנו איש · שבת סד יבמות סא : ונקרב את קרבן ה׳ · שבת סד יומא סג זבחים קג תמורה ז ג :
ומקנה רב · בכורות ד : עטרות ודיבון · ברכות ח :

מאותא: מט ואמרו למשה עבדיך קבילו ית חושבן גוברי מגיחי קרבא די עמנא ולא שגא מננא אנש: נ וקריבנא ית קרבנא דיי גבר די אשכח מאן דדהב שירין ושבבין עזקן קדשין ומחוך לכפרא על נפשתנא קדם יי: נא ונסיב משה ואלעזר כהנא ית דהבא מנהון כל מאן דעובדא: נב והוה כל דהב אפרשותא די אפרישו קדם יי שתא עשר אלפין שבע מאה וחמשין סלעין מן רבני אלפין ומן רבני מאותא: נג גוברי דחילא בזו גבר לנפשיה: נד ונסיב משה ואלעזר כהנא ית דהבא מן רבני אלפין ומאותא ואיתיאו יתיה למשכן זמנא דכרנא לבני ישראל קדם יי: א ובעיר סגי הוה לבני ראובן ולבני גד תקיף לחדא וחזו ית ארע יעזר וית ארע גלעד והא אתרא אתר כשר לבית בעיר: ב ואתו בני גד ובני ראובן ואמרו למשה ולאלעזר כהנא ולרברבי כנשתא למימר: ג מכלילתא ומלבשתא וכומרין ובית נמרין ובית חושבנא ובעלי דבבא וסימא ובית קבורתא דמשה ובעון: ד ארעא די מחא יי ית יתבהא קדם כנשתא דישראל ארע כשרא לבית בעיר היא ולעבדיך אית בעיר: ה ואמרו אם אשכחנא רחמין בעינך יתיהב

רש"י

הממונים: (מט) ולא נפקד. לא נחסר ותרגומו לא שגא אף הוא בלשון ארמי חסרון כמו אנכי אחטנה (בראשית ל"א) תרגומו דהות שגיא ממנינא וכן כי יפקד מושבך (שמואל א' כ') יחסר מקום מושבך איש הרגיל לישב שם וכן ויפקד מקום דוד (שם) נחסר מקומו ואין איש יושב שם: (נ) אצעדה. אלו צמידים של רגל. וצמיד. של יד: עגיל. נזמי אזן: וכומז. דפוס של בית הרחם לכפר על הרהור הלב שלבנות מדין: **לב** (ג) עטרות ודיבן וגו'. מארץ סיחון ועוג היו:

העמק דבר

(מח) אשר לאלפי הצבא. בכל אלף יש הרבה פקודים. אבל לא קרבו כי אם שרי האלפים ושרי המאות. שהמה אנשים גדולים והמה נשאו את ראש וגו'. ולא כתיב שרי האלפים והמאות כמו להלן כ"ד. משום שקרבו כולם ולא ע"י שלוחם א' בשביל כולם. אלא כל השרים נגשו למשה: (מט) עבדיך נשאו וגו'. מש"ה עלינו להודות לה' בשביל הרבים: (נ) ונקרב את קרבן ה'. מכבר הקדשנו לגבוה הכלים הללו: לכפר על נפשותינו לפני ה'. לעשות מהם כלי שרת למזבח. וזה הי' מבוקשם באשר כלים הללו גורמים הרהור רע והרי הם כאתנן זונה שפסולים למזבח כדאי' בתמורה ד"ל דאפי' ריקועין אסור מאתנן. מש"ה הוצרכו להסכמת משה רבינו: (נא) כל כלי מעשה. שלמים שהי' ראוי להשתמש בם. ולא שבורים. כדאי' בתמורה ד"ז דבע"מ זילא מילתא. אפי' להקדיש לדמי עולה ונסכים: (נב) ויהי וגו' מאת שרי האלפים ומאת שרי המאות. בשעה שקיבל משה לא נשקל. שהרי לא נודע כמה יהא לאחר הצירוף. וגם הי' בהם אבנים. ע"כ השיב משה להם. והמה צירפו ונעשה חתיכה אחת של ששה וגו'. והנה בשעת לקיחה ראה משה שמקבל רק משרי האלפים ושרי המאות. אבל אחר הצירוף הי' אפשר לחשוב שנכנס בהם מאנשי הצבא. מש"ה פירש הכתוב שלא הי' בזה אלא מאת שרי האלפים ושרי המאות. והמה השתדלו כל א' בעצמו לצרף את שלו. מש"ה כתיב שרי האלפים ושרי המאות כמש"כ לעיל: (נג) בזזו איש לו. טעם שלא נתקבל מהפחותים היינו משום שהמה בזזו התכשיטין איש לו. א"כ בשעת ביזה והכרה מן האשה הי' בזה גם הרהור עבירה. א"כ הגיע להם בעבירה כמו אתנן זונה. משא"כ השרים הגדולים שלא בזזו בעצמם אלא ניתן חלקם מבעלי הצבא. ולא הגיע להם ע"י עבירה: (נד) ויקח משה וגו'. אחר שנצרף הובא שנית למשה. ולא באו אז כולם. אלא אחד בשביל כולם ובידו החתיכה. מש"ה כתיב מאת שרי האלפים והמאות: ויביאו אותו וגו'. לעשות כלי שרת וזכרון לב"י: **לב** (א) ולבני גד עצום מאד. לבני ראובן הי' מקנה רב. אבל לבני גד הי' עצום מאד. ע"כ נכנסו בעובי הקורה יותר מב"ר כמבואר בפרשה שהיו המה ראשי המדברים: (ב) ויבאו. למקום אהל מועד ישיבת משה וראשי העדה: (ד) ולעבדיך מקנה. והפסיקו מלדבר. מוכח שהי' בקשה ביחוד ע"ד המקנה לבד. מה שהשכים

משה

בְּעֵינֶיךָ יֻתַּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לַעֲבָדֶיךָ לַאֲחֻזָּה
אַל־תַּעֲבִרֵנוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן׃ ו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לִבְנֵי־גָד
וְלִבְנֵי רְאוּבֵן הַאַחֵיכֶם יָבֹאוּ לַמִּלְחָמָה וְאַתֶּם
תֵּשְׁבוּ פֹה׃ ז וְלָמָּה תְנוּאוּן תניאון קרי אֶת־לֵב בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל מֵעֲבֹר אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַן לָהֶם יְהוָה׃
ח כֹּה עָשׂוּ אֲבֹתֵיכֶם בְּשָׁלְחִי אֹתָם מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ
לִרְאוֹת אֶת־הָאָרֶץ׃ ט וַיַּעֲלוּ עַד־נַחַל אֶשְׁכּוֹל
וַיִּרְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וַיָּנִיאוּ אֶת־לֵב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לְבִלְתִּי־בֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַן לָהֶם יְהוָה׃
י וַיִּחַר־אַף יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּשָּׁבַע לֵאמֹר׃
יא אִם־יִרְאוּ הָאֲנָשִׁים הָעֹלִים מִמִּצְרַיִם מִבֶּן
עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה אֵת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי
לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב כִּי לֹא־מִלְאוּ אַחֲרָי׃
יב בִּלְתִּי כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה הַקְּנִזִּי וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן כִּי
מִלְאוּ אַחֲרֵי יְהוָה׃ יג וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיְנִעֵם
בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד־תֹּם כָּל־הַדּוֹר הָעֹשֶׂה
הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃ יד וְהִנֵּה קַמְתֶּם תַּחַת אֲבֹתֵיכֶם
תַּרְבּוּת אֲנָשִׁים חַטָּאִים לִסְפּוֹת עוֹד עַל חֲרוֹן

רש"י

(ו) האחיכם. ל' תמיהה הוא: (ז) ולמה תניאון. תסירו והמניעו לבם מעבור שיהיו סבורים שאתם יראים לעבור מפני המלחמה וחוזק הערים והעם: (ח) מקדש ברנע. כך שמה ושתי קדש היו: (יב) הקנזי. חורגו של קנז היה וילדה אמו של כלב את עתניאל (סוטה י"א): (יג) וינעם. ויטלטלם. מן נע ונד (ס"א וטלטלם בנע ונד): (יד) לספות. כמו ספו שנה על שנה (ישעיה כ"ט). עולותיכם ספו וגו' (ירמיה ז')

העמק דבר

משה. אלא שלא נתפרש בתורה. שלא נשארו אלו הדברים. כי הוסיפו לבקש הארץ לאחוזה. ובזה יובן להלן מקרא ט"ז: (ה) לעבדיך לאחזה. שאם לא הי' ניתן עפ"י לב"ר וב"ג. הי' מתחלק א"י לי"ב חלקים. וכל שבט הי' לו איזה חלק בעפ"י

בשביל מרעה. והמה בקשו שתתחלק עפ"י אך להם. וא"כ אין להם לילך עתה עוד למלחמה: (ו) האחיכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה. זה עולה נגד ישראל. שיהא לכם ארץ שכבר נכבשת ע"י כולם. והמה יסכנו עצמם למלחמה: (ז) ולמה תניאון וגו'

יָת אַרְעָא הָדָא לְעַבְדָךְ לְאַחְסָנָא לָא תְעַבְרִינָנָא יָת יַרְדְּנָא׃ ו וַאֲמַר מֹשֶׁה לִבְנֵי גָד וְלִבְנֵי רְאוּבֵן הַאֲחֵיכוֹן יֵיתוֹן לְאַגָּחָא קְרָבָא וְאַתּוּן תְּתִבוּן הָכָא׃ ז וּלְמָא תוֹנוּן יָת לִבָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִלְּמִעְבַּר לְאַרְעָא דִּי יְהַב לְהוֹן יְיָ׃ ח כְּדֵין עֲבַדוּ אֲבָהָתְכוֹן כַּד שְׁלַחִית יָתְהוֹן מֵרְקַם גֵּיאָה לְמֶחֱזֵי יָת אַרְעָא׃ ט וּסְלִיקוּ עַד נַחְלָא דְאִתְכָּלָא וַחֲזוֹ יָת אַרְעָא וְאוֹנִיאוּ יָת לִבָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדִיל דְּלָא לְמֵיעַל לְאַרְעָא דִּי יְהַב לְהוֹן יְיָ׃ י וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ בְּיוֹמָא הַהוּא וְקַיֵּים לְמֵימָר׃ יא אִם יֶחֱזוּן גּוּבְרַיָּא דִּסְלִיקוּ מִמִּצְרַיִם מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָּא יָת אַרְעָא דִּי קַיֵּימִית לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב אֲרֵי לָא אַשְׁלִימוּ בָּתַר דַּחַלְתִּי׃ יב אֱלָהֵין כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה קְנִזָּאָה וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן אֲרֵי אַשְׁלִימוּ בָּתַר דַּחַלְתָּא דַיְיָ׃ יג וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ בְּיִשְׂרָאֵל וְטַלְטְלִינוּן בְּמַדְבְּרָא אַרְבְּעִין שְׁנִין עַד דְּסָף כָּל דָּרָא דַּעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ׃ יד וְהָא קַמְתּוּן חֲלַף אֲבָהָתְכוֹן תַּלְמִידֵי גֻּבְרַיָּא חַיָּבַיָּא לְאַסָּפָא עוֹד עַל תְּקוֹף רוּגְזָא

העמק דבר

וגו׳ · הוא מחשבת עון בינם לאביהם שבשמים · כי המה ישראל יאמרו שלא מחמת המקנה אתם חפצים בכך · אלא משום שאתם יראים ממלחמה כנען · או שאין אתם חפצים בהנהגה ה׳ שהיא חזקה בא״י כמו שביארנו בפ׳ שלח בתשובת יהושע וכלב ושע״כ נקראת התורה תורת אלהי הארץ · ובזה תניאון גם לבבם : (ט) ויעלו עד נחל אשכול · בפ׳ שלח כתיב להיפך ויעלו ויתורו את הארץ ואח״כ ויעלו בנגב וגו׳ וכבר נתבאר שם · שהביאה הי׳ תחלה לנחל אשכול שהי׳ בדרום א״י סמוך לעלייתם · אלא שם הקדים הכתוב העלאת כל המרגלים שנפוצו זה בכה וזה בכה · ואח״כ סיפר הליכת כלב וחבירו בפרטות · וכאן סיפר משה כפי שהי׳ האמת · וע״ע בס׳ דברים א׳ כ״ד : (יא) כי לא מלאו אחרי · ובמקרא הסמוך כתיב בלשון אחר כי מלאו אחרי ה׳ · ולא אחרי · ובשני הכתובים הללו כתי׳ מלאו בלי דגש בלמ״ד · ולא כן בפ׳ שלח כתיב ועבדי כלב וגו׳ וימלא אחרי · בא הלמד בדגש וכמשפט בנין החזק · ואין דבר ריק בתורה · ומתחלה יש לבאר משמעות מלוי אחרי ה׳ · והענין כמו שאמר יעקב אבינו האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו · ופליגי ברבה ר״י ור״ל ח״א כנשיא שהוא מהלך והזקנים לפניו · וחד א׳ כרועה שהוא מהלך והצאן לפניו · מ״ד כנשיא הוא צריך לכבודנו · ומ״ד כרועה אנחנו צריכים לכבודו · פי׳ למ״ד כנשיא פי׳ אשר התהלכו אבותי לפניו לפרסם אלהותו ולמלא כבודו בארץ · שזהו תכלית הרצון · והמשל לנשיא · דבמה שהזקנים הולכים לפני נשיא הכל רואים ומתבוננים שהוא נשיא עליהם · ומ״ד כרועה פי׳ אשר התהלכו אבותי לפניו · להתפרנס בהשגחתו ולא בטבע והשגחת שר ומזל · וכונה זו עצמה ישנה בלשון להתהלך אחרי ה׳ · אם להגדיל כבודו · ה״ז כנשיא שהולך בראש והזקנים אחריו [והוא לפי מנהג המקום והזמן אם יהי׳ הנשיא הולך בראש · או להיפך · וכבר מצינו כיב״ז שנוי׳ בהלכות ד״א כמו דתני׳ במס׳ ד״א דנשיא נכנס לבה״מ ראשון ויוצא אחרון · ויש לזה רמז בפסוק יחזקאל מ״ו · והנשיא בתוכם בבואם יבוא ובצאתם יצאו · וכהיום ידוע הד״א לעולם הנשיא ראשון · וכן בזה בימי יעקב אבינו הי׳ דרך הכבוד שהזקנים הולכים לפני הנשיא · ובימי משה רבינו הי׳ להיפך כמבואר בפ׳ קרח וילכו אחריו זקני ישראל] · וכן להיפך שיהא מושגח ממנו ית׳ שייך הלשון להלוך אחרי ה׳ כמו והענן הולך לפניהם · מעתה נבין שני הפסוקים דהנה אותו הדור הי׳ גדול באשר לא רצו להלוך אחרי השגחתו · כמו שפירשנו בפ׳ שלח · וע״ז מתפרש כי לא מלאו אחרי לא מלאו כוונת ורצון ה׳ להלוך אחר השגחתו · להיפך כלב ויהושע · ל״מ שרצו להלוך אחריו · אלא גם מלאו אחרי ה׳ · היינו פרסמו לרבים להלוך אחרי ה׳ · וכי טוב הוא כן · כמו שאמרו שם טובה הארץ מאד מאד · ופירשנו שטובתה היא במה שא״א להיות בא״י אם לא בהשגחתו ית״ש וזהו לטובה גדולה יעוין שם · וא״כ משמעות כי לא מלאו אחרי ה׳ · לפרסם לרבים להלוך אחרי ה׳ · מש״ה כתיב בל״א · דמשמעו שהם אמרו כך · שיש לילך אחרי ה׳ · והנה שם בפסוק ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וימלא אחרי : אין הכונה לענין פרסום השגחתו ית״ש דבזה לא הי׳ כלב מיוחד יותר מיהושע · אלא מה שהי׳ מהלך עד חברון בלי פחד לראות את בני הענק · ומשום שהכניס עצמו תחת השגחתו ית״ש כמו שפירשנו שם · והיינו וימלא אחרי הייט הוא בפ״ע · ומש״ה בא הלמד בדגש וכמשפט בנין החזק · באשר הכניס עצמו בכוון במקום שאינו בטוח כדי להיות נסמך על השגחתו : (יג) ויחר אף ה׳ וגו׳ · עוד הפעם ויחר וגו׳ · דבאמת היו שתי גזרות במעשה מרגלים · הא׳ שימותו אותו הדור · וזה הי׳ בשבועה חי אני

אַף־יְהוָה אֶל־יִשְׂרָאֵל׃ טו כִּי תְשׁוּבֻן מֵאַחֲרָיו וְיָסַף עוֹד לְהַנִּיחוֹ בַּמִּדְבָּר וְשִׁחַתֶּם לְכָל־הָעָם הַזֶּה׃ ס טז וַיִּגְּשׁוּ אֵלָיו וַיֹּאמְרוּ גִּדְרֹת צֹאן נִבְנֶה לְמִקְנֵנוּ פֹּה וְעָרִים לְטַפֵּנוּ׃ יז וַאֲנַחְנוּ נֵחָלֵץ חֻשִׁים לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד אֲשֶׁר אִם־הֲבִיאֹנֻם אֶל־מְקוֹמָם וְיָשַׁב טַפֵּנוּ בְּעָרֵי הַמִּבְצָר מִפְּנֵי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ׃ יח לֹא נָשׁוּב אֶל־בָּתֵּינוּ עַד הִתְנַחֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ נַחֲלָתוֹ׃ יט כִּי לֹא נִנְחַל אִתָּם מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן וָהָלְאָה כִּי בָאָה נַחֲלָתֵנוּ אֵלֵינוּ מֵעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה׃ פ שביעי רביעי כשהן מחוברין

כ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מֹשֶׁה אִם־תַּעֲשׂוּן אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אִם־תֵּחָלְצוּ לִפְנֵי יְהוָה לַמִּלְחָמָה׃ כא וְעָבַר לָכֶם כָּל־חָלוּץ אֶת־הַיַּרְדֵּן לִפְנֵי יְהוָה עַד הוֹרִישׁוֹ אֶת־אֹיְבָיו מִפָּנָיו׃ כב וְנִכְבְּשָׁה הָאָרֶץ לִפְנֵי יְהוָה וְאַחַר תָּשֻׁבוּ וִהְיִיתֶם נְקִיִּם מֵיְהוָה וּמִיִּשְׂרָאֵל וְהָיְתָה הָאָרֶץ הַזֹּאת לָכֶם לַאֲחֻזָּה לִפְנֵי יְהוָה׃ כג וְאִם־לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן הִנֵּה חֲטָאתֶם לַיהוָה וּדְעוּ חַטַּאתְכֶם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶתְכֶם׃ כד בְּנוּ־לָכֶם עָרִים לְטַפְּכֶם וּגְדֵרֹת לְצֹנַאֲכֶם וְהַיֹּצֵא

ת״א ועבר לכם כל חלוץ · סוטה ג: ונכבשה הארץ לפני ה׳ · שם: והייתם נקים מה׳ ומישראל · פסחים יג שקלים ד יומא לח:

ר ש ״ י

לשון תוספת: (טז) נבנה למקננו פה. חסים היו על ממונם יותר מבניהם ובנותיהם שהקדימו מקניהם לטפם. ואמר להם משה לא כן עשו העיקר עיקר והטפל טפל בנו לכם תחלה ערים לטפכם ואחר כך גדרות לצאנכם: (יז) ואנחנו נחלץ חשים. נזדיין מהירים כמו מהר שלל חש בז (ישעיה ח׳)· ימהר יחישה (שם ה׳): לפני בני ישראל. בראשי גייסות מתוך שגבורים היו שכן נאמר בגד וטרף זרוע אף קדקד (דברים ל״ג) ואף משה חזר ופירש להם באלה הדברים ואצו אתכם בעת ההיא וגו׳ (שם ג׳) חלוצים תעברו לפני אחיכם בני ישראל כל בני חיל (שם) וביריחו כתיב והחלוץ עובר לפניהם (יהושע ו׳) זה ראובן וגד שקיימו תנאם: וישב טפנו. בעודנו אצל אחינו: בערי המבצר. שנבנה עכשיו: (יט) מעבר לירדן והלאה. בעבר המערבי: כי באה נחלתנו. כבר קבלנוה בעבר המזרחי: (כד) לצנאכם. תיבה זו

מגזרת

דַיְיָ לְיִשְׂרָאֵל: טו אֲרֵי תְתוּבוּן מִבָּתַר דַחַלְתֵּיהּ וְיוֹסֵף עוֹד לְאַחָרוּתְהוֹן בְּמַדְבְּרָא וּתְחַבְּלוּן לְכָל עַמָּא הָדֵין: טז וְקָרִיבוּ לְוָתֵיהּ וַאֲמָרוּ חַטְרִין דְעָן נִבְנֵי לִבְעִירַנָא הָכָא וְקִרְוִין לְטַפְלָנָא: יז וַאֲנַחְנָא נִזְדָרֵיז מַבְעִין קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד דִי נָעֵלִינוּן לְאַתְרֵיהוֹן וְיֵתְבוּן טַפְלָנָא בְּקִרְוִין כְּרִיכָן מִן קֳדָם יָתְבֵי אַרְעָא: יח לָא נְתוּב לְבֵיתָנָא עַד דְיַחְסְנוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְבַר אַחְסַנְתֵּיהּ: יט אֲרֵי לָא נַחְסִין עִמְהוֹן מֵעִבְרָא לְיַרְדְנָא וּלְהָלָא אֲרֵי קַבֵּלְנָא אַחְסַנְתָּנָא לָנָא מֵעִבְרָא דְיַרְדְנָא מַדִינְחָא: כ וַאֲמַר לְהוֹן משֶׁה אִם תַּעְבְדוּן יַת פִּתְגָמָא הָדֵין אִם תִּזְדָרְזוּן קֳדָם עַמָּא דַיְיָ לִקְרָבָא: כא וְיֶעְבַּר לְכוֹן כָּל דִמְזָרֵיז יַת יַרְדְנָא קֳדָם עַמָּא דַיְיָ עַד דִיתָרֵיךְ יַת בַּעֲלֵי דְבָבוֹהִי מִן קֳדָמוֹהִי: כב וְתִתְכְּבֵישׁ אַרְעָא קֳדָם עַמָּא דַיְיָ וּבָתַר כֵּן תְּתוּבוּן וּתְהוֹן זַכָּאִין מִן קֳדָם יְיָ וּמִיִשְׂרָאֵל וּתְהֵי אַרְעָא הָדָא לְכוֹן לְאַחְסָנָא קֳדָם יְיָ: כג וְאִם לָא תַעְבְדוּן כֵּן הָא חַבְתּוּן קֳדָם יְיָ וְתִדְעוּן חוֹבַתְכוֹן דִי תַשְׁכַּח יַתְכוֹן: כד בְּנוֹ לְכוֹן קִרְוִין לְטַפְלְכוֹן וְחַטְרִין לְעָנְכוֹן וּדְיִפּוֹק מִפּוּמְכוֹן

העמק דבר

נאם ה' אם לא כאשר דברתם וגו' ובאותה שבועה היה המאמר וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה והבאתי אותם וגו'. וא"א לשנות עוד. אבל הי' עוד גזרה ובניכם יהיו רועים במדבר ארבעים שנה וגו'. וזה אפשר שישתנה להאריך עוד זמן. ולא חש משה שישתנה ח"ו אלא מפני חרון אף השני וינעם במדבר ארבעים שנה. ואולי ח"ו יסף עוד להניחו במדבר עד אשר יאשמו ויקבלו ברצון השגחתו ית"ש עליהם: (טז) גדרת צאן נבנה למקננו. כמשמעו הראשון: וערים לטפנו. המשמעות השני. והיינו שהקדימו צורך הצאן לצורך הטף: (יז) לפני בני ישראל. הוסר הטענה הראשונה של משה איך ימאסו לב שהם יבאו למלחמה ואנחנו נשב. הרי אנו הולכים חושים למלחמה. וגם הטענה השני' שיאמרו שאנו יראים. ואין אנחנו סומכים על השגחתו ית"ש. אדרבה בשעה שנלך חושים. וישב טפנו בערי המבצר. הרי אין אנו יראים לעזוב את הבנים וסומכים אנחנו על השגחתו ית' עליהם. ואם שלא רצו לסמוך על נס ולהניחם בערי הפרזי. זה כבר נתרצה הקב"ה שיהיו בזו המדרגה. אבל מכ"מ הרי סמוכים עליו. דבלא השגחה פרטית ממנו ית' לא יועיל ערי מבצר כאשר אין איש להלחם ג"כ: (יח) לא נשוב וגו'. עוד יש לכל השבטים לטעון. מה שאנו זוכים קודם להם בנחלה. שהרי בשני החילוק אינם יכולים לעשות מאומה לצורך חלקם ונחלתם כל עוד לא נתברר החילוק. ואנו כבר מבוררת בידנו. ע"כ נבטיח כי לא נשוב אל בתינו וגו'. לא אחר הכיבוש לחוד. אלא אחר החילוק: (יט) כי לא ננחל וגו'. כי הראשון משמעו דהא. וכי השני משמעו אם. אם תחליט שבאה נחלתנו וגו': (כ) אם תעשון וגו'. הוסיף להם משה שני דברים. חדא אמר כאשר תחלצו וגו'. אזי (כא) ועבר לכם כל חלוץ וגו'. לא שילכו כמה חלוצי מלחמה וגו'. וכמה ישארו בבית. לא כן אלא כל חלוץ כו'. שנית אמר להם (כב) ונכבשה הארץ לפני ה'. זה שאמרתם לא נשוב אל בתינו עד התנחל ב"י איש נחלתו. היינו חילוק הארץ לא יהא משום להתנקות מתרעומות ישראל לחוד כמשמעות הלשון. אלא כל עוד שלא נתחלקה הארץ לא נכבשה: לפני ה'. כי קדושת הארץ תלוי' הרבה בחילוק ובברור כל אחד על נחלתו. כידוע שבזה תלוי' דיני יובל ועוד כמה דינים שאין נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג. והרי זה עיקר לגוי ה' שתהא הארץ מיושבת בקדושתה לפניו. ואז תהי' הנהגתו והשגחתו ביחוד עליה. ובזה תהיו נקיים גם מה' גם מישראל. והוסיף עוד משה לכונה זו כ"מ למעלה. והיתה הארץ הזאת לאחזה לפני ה'. גם הארץ הזאת עה"י. אע"ג שבאמת קיל קדושתה מגליל ויהודה מכ"מ תהי' הארץ לאחזה לפני ה'. בקבלת השגחתו ית' וכל מנהגי א"י כמו בעשרת השבטים: (כג) ואם לא תעשון כן. שתהיה אחוזתכם לפני ה': הנה חטאתם לה'. כבר יצאתם ידי חובתכם לישראל. אבל חטאתם לה'. שהרי הוא חפץ שגם אתם תהיו תחת השגחתו כמו עשרה שבטים. שבא"י: ודעו חטאתכם וגו'. תזכרו מה שאתם עלולים לחטוא אפי' יעשו כמו שהם מצווים. כאשר כן באמת סרו תחלה מה' בע"ז. וגם גלו תחלה לעשרת השבטים. והיינו משום שקדושת הארץ הועילה הרבה מעה"י. וע"ע מש"כ בס' דברים ג': (כד) בנו לכם וגו'. מכ"מ מה שייך לזה הדור אני

סומך

מִפִּיכֶם תַּעֲשׂוּ׃ כה וַיֹּאמֶר בְּנֵי־גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן
אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר עֲבָדֶיךָ יַעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר אֲדֹנִי
מְצַוֶּה׃ כו טַפֵּנוּ נָשֵׁינוּ מִקְנֵנוּ וְכָל־בְּהֶמְתֵּנוּ יִהְיוּ
שָׁם בְּעָרֵי הַגִּלְעָד׃ כז וַעֲבָדֶיךָ יַעַבְרוּ כָּל־חֲלוּץ
צָבָא לִפְנֵי יְהוָה לַמִּלְחָמָה כַּאֲשֶׁר אֲדֹנִי דֹּבֵר׃
כח וַיְצַו לָהֶם מֹשֶׁה אֵת אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֵת יְהוֹשֻׁעַ
בִּן־נוּן וְאֶת־רָאשֵׁי אֲבוֹת הַמַּטּוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם אִם־יַעַבְרוּ בְנֵי־גָד וּבְנֵי־
רְאוּבֵן ׀ אִתְּכֶם אֶת־הַיַּרְדֵּן כָּל־חָלוּץ לַמִּלְחָמָה
לִפְנֵי יְהוָה וְנִכְבְּשָׁה הָאָרֶץ לִפְנֵיכֶם וּנְתַתֶּם לָהֶם
אֶת־אֶרֶץ הַגִּלְעָד לַאֲחֻזָּה׃ ל וְאִם־לֹא יַעַבְרוּ
חֲלוּצִים אִתְּכֶם וְנֹאחֲזוּ בְתֹכְכֶם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃
לא וַיַּעֲנוּ בְנֵי־גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן לֵאמֹר אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר
יְהוָה אֶל־עֲבָדֶיךָ כֵּן נַעֲשֶׂה׃ לב נַחְנוּ נַעֲבֹר
חֲלוּצִים לִפְנֵי יְהוָה אֶרֶץ כְּנָעַן וְאִתָּנוּ אֲחֻזַּת
נַחֲלָתֵנוּ מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן׃ לג וַיִּתֵּן לָהֶם ׀ מֹשֶׁה לִבְנֵי־
גָד וְלִבְנֵי רְאוּבֵן וְלַחֲצִי ׀ שֵׁבֶט ׀ מְנַשֶּׁה בֶן־יוֹסֵף
אֶת־מַמְלֶכֶת סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וְאֶת־מַמְלֶכֶת
עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן הָאָרֶץ לְעָרֶיהָ בִּגְבֻלֹת עָרֵי
הָאָרֶץ סָבִיב׃ לד וַיִּבְנוּ בְנֵי־גָד אֶת־דִּיבֹן וְאֶת־
עֲטָרֹת וְאֵת עֲרֹעֵר׃ לה וְאֶת־עַטְרֹת שׁוֹפָן וְאֶת־
יַעְזֵר וְיָגְבְּהָה׃ לו וְאֶת־בֵּית נִמְרָה וְאֶת־בֵּית הָרָן

ת"א ויאמר משה אלהם אם · קדושין סא : ואם לא יעברו חלוצים · שם : ונאחזו · שם סה :

ר ש" י

מגזרת צונה ואלפים כלם (תהלים ח') שאין בו אל"ף מפסיק בין נו"ן לצד"י ואל"ף שבא כאן אחר הנו"ן במקום

תַּעַבְדוּן : כה וַאֲמַר בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן לְמֹשֶׁה לְמֵימַר עַבְדָּךְ יַעַבְדוּן כְּמָא דְרִבּוֹנִי מְפַקֵּיד : כו טַפְלָנָא נְשָׁנָא גֵיתָנָא וְכָל בְּעִירָנָא יְהוֹן תַּמָּן בְּקִרְוֵי גִלְעָד : כז וְעַבְדָּךְ יַעְבְּרוּן כָּל דִּמְזָרֵיז לְחֵילָא קֳדָם עַמָּא דַייָ לִקְרָבָא כְּמָא דְרִבּוֹנִי מְמַלֵּיל : כח וּפַקֵּיד לְהוֹן מֹשֶׁה יָת אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְיָת יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וְיָת רֵישֵׁי אֲבָהַת שִׁבְטַיָּא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל : כט וַאֲמַר מֹשֶׁה לְהוֹן אִם יַעְבְּרוּן בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן עִמְּכוֹן יָת יַרְדְּנָא כָּל דִּמְזָרֵיז לִקְרָבָא קֳדָם עַמָּא דַייָ וְתִתְכְּבֵישׁ אַרְעָא קֳדָמֵיכוֹן וְתִתְּנוּן לְהוֹן יָת אַרְעָא דְגִלְעָד לְאַחְסָנָא : ל וְאִם לָא יַעְבְּרוּן מְזָרְזִין עִמְּכוֹן וְיַחְסְנוּן בֵּינֵיכוֹן בְּאַרְעָא דִכְנָעַן : לא וַאֲתִיבוּ בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן לְמֵימַר יָת דִּי מַלֵּיל יְיָ לְעַבְדָּךְ כֵּן נַעְבֵּיד : לב נַחְנָא נַעְבַּר מְזָרְזִין קֳדָם עַמָּא דַייָ לְאַרְעָא דִכְנָעַן וְעִמָּנָא אֲחוּדַת אַחְסַנְתָּנָא מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא : לג וִיהַב לְהוֹן מֹשֶׁה לִבְנֵי גָד וְלִבְנֵי רְאוּבֵן וּפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה בַּר יוֹסֵף יָת מַלְכוּת סִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה וְיָת מַלְכוּת עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן אַרְעָא לְקִרְוָהָא בִּתְחוּמִין קִרְוֵי אַרְעָא סְחוֹר סְחוֹר : לד וּבְנוֹ בְנֵי גָד יָת דִּיבוֹן וְיָת עֲטָרוֹת וְיָת עֲרוֹעֵר : לה וְיָת עַטְרוֹת שׁוֹפָן וְיָת יַעְזֵר וְרָמָתָא : לו וְיָת בֵּית נִמְרָה וְיָת בֵּית הָרָן

ר ש " י

במקום פ"א של נוגה הוא · מיסודו של רבי משה הדרשן למדתי כן : והיוצא מפיכם תעשו · לגבוה שקבלתם עליכם לעבור למלחמה עד כבוש וחלוק שמשה לא בקש מהם אלא ונכבשה ואחר תשובו והם קבלו עליהם עד התנחל הרי הוסיפו להתעכב שבע שחלקו וכן עשו:(כה) ויאמר בני גד · כולם כאיש אחד:(כח) ויצו להם·כמו עליהם ועל תנאם מינה אלעזר ויהושע כמו ה' ילחם לכם (שמות י"ד) : (לב) ואתנו אחזת נחלתנו · כלומר בידינו

העמק דבר

סומך שלא תשנו מהבטחתכם ע"כ בנו לכם וגו' ומסתמא והיוצא מפיכם תעשו : (כה) ויאמר וגו' · כתיב בלשון יחיד משום כאשר הוסיף דבר גדול שלא יניחו שום חלוץ בעה"י · לא הבטיחו כרגע · עד שנתיישבו באסיפה שלהם · והוחלט אלא להסכים וגם מנו להם אז ראש · אחר שנתחלקו מעשרת השבטים · ועליהם להאל הישוב מעתה · ואחר שמנו להם הראש · הלך הראש למשה וסנהדרין ודבר בשביל כולם · כי עבדיך יעשו כאשר אדני מצוה : (כו) טפנו נשינו וגו' · באשר הולך לפרש אשר כל חלוץ צבא ילך · היה אפשר לחשוב שיראו לעזוב הטף ונשים כאן בעה"י בלי שום מגין · אלא יקחו הטף ונשים עמם עד אשר ישובו גם המה · מש"ה חזרו ופירשו · כ"כ בטחונם חזק בה' · כי מכ"מ אנו עוזבים טפנו ונשינו וגו' : (כז) ועבדיך יעברו כל חלוץ צבא וגו' · זהו עיקר ההבטחה השני' לפי דבר משה : לפני ה' · זהו ההבטחה על דבר משה שיהי' הכל לפני ה' : (ל) ואם לא יעברו חלוצים אתכם · הן לא ירא משה שמא לא יעברו כלל · כי לא יניחו אותם עשרת השבטים המרובים לעבור על הבטחתם . ויקחו אותם בע"כ · אך אולי לא יהיו חלוצים · וזה א"א אלא ברצון ובחשק הלב · [וכ"כ התוס' קדושין דס"א ב'] אזי ונאחזו בתוככם בארץ כנען · לפי הפשט האי בארץ כנען הוא בא למעט דוקא בא"כ · לא תניחו אותם לשוב לעה"י כלל · כי כבר פירשנו שאם לא היה נעשה כן · הי' עה"י מתחלק לי"ב חלקים · והיה שבט ראובן וגד נוטלים ג"כ איזה חלק בעה"י · אבל מפני הקנס התנה משה שאם לא יעברו חלוצים · אזי ונאחזו בתוככם רק בארץ כנען · ובעה"י לא יטלו חלק כלל · משום שהיה להם יפוי כח אם יעברו · מש"ה אם לא יקיימו · הפסידו חלקם שמה · כ"ז הוא פשטא דקרא · אבל בגמ' שם מפרשי בתוככם הוא בעה"י וכן בארץ כנען · ולמדו מדלא כתיב ונאחזו בארץ כנען לחוד · אלא בתוככם הוא בעה"י · ובארץ כנען פליגי שם למאי כתיב יע"ש : (לא) ויענו · כאשר במעמד כולם דבר משה לאלעזר ויהושע · ע"כ ענו כולם בהסכמה אחת להינצל עצמם מחשד דברים שבלב : (לב) נחנו נעבור חלוצים · בלי שום ערמה ומרמה אלא בחשק וברצון : (לג) ולחצי שבט מנשה וגו' · המה לא ביקשו כמבואר בירו' ביכורים פ"א · אלא משה ביקש מהם כמבואר הטעם בס' דברים ג' ט"ז : הארץ לעריה בגבולות ערי הארץ סביב · דכל עיר יש לה חלק ארץ ידוע דשייך לה · וחלק משה הגבולין לפי הערים . וממילא נגררו השדות לפי הערים · ולא דקדק כ"כ שיהיה חלק האדמה שוה בשוה · כמו שהיה בא"י · אלא דקדק שיהיו שוין חילוק הערים · והוא מחמת

עָרֵי מִבְצָר וְגִדְרֹת צֹאן׃ לז וּבְנֵי רְאוּבֵן בָּנוּ אֶת־
חֶשְׁבּוֹן וְאֶת־אֶלְעָלֵא וְאֵת קִרְיָתָיִם׃ לח וְאֶת־נְבוֹ
וְאֶת־בַּעַל מְעוֹן מוּסַבֹּת שֵׁם וְאֶת־שִׂבְמָה וַיִּקְרְאוּ
בְשֵׁמֹת אֶת־שְׁמוֹת הֶעָרִים אֲשֶׁר בָּנוּ׃ מפטיר
לט וַיֵּלְכוּ בְּנֵי מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה גִּלְעָדָה וַיִּלְכְּדֻהָ
וַיּוֹרֶשׁ אֶת־הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־בָּהּ׃ מ וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת־
הַגִּלְעָד לְמָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה וַיֵּשֶׁב בָּהּ׃ מא וְיָאִיר
בֶּן־מְנַשֶּׁה הָלַךְ וַיִּלְכֹּד אֶת־חַוֺּתֵיהֶם וַיִּקְרָא אֶתְהֶן
חַוֺּת יָאִיר׃ מב וְנֹבַח הָלַךְ וַיִּלְכֹּד אֶת־קְנָת וְאֶת־
בְּנֹתֶיהָ וַיִּקְרָא לָה נֹבַח בִּשְׁמוֹ׃ פ פ פ

הה"א רפה

קי"ב פסוקים · בק"י · יק"ב · עיב"ל סימן : ומפטירין דברי ירמיהו בירמי' סימן א' :
וכשמטות ומסעי מחוברין קורין דברי ירמיהו בפרשת פינחס וקורין שמעו דבר ה' במטות ומסעי :

סדר מסעי

לג א אֵלֶּה מַסְעֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָצְאוּ
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְצִבְאֹתָם בְּיַד־
מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ ב וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־מוֹצָאֵיהֶם
לְמַסְעֵיהֶם עַל־פִּי יְהוָה וְאֵלֶּה מַסְעֵיהֶם
לְמוֹצָאֵיהֶם׃ ג וַיִּסְעוּ מֵרַעְמְסֵס בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן
בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן מִמָּחֳרַת

ת"א ובני ראובן · סוטה יג : ואת נבו · שם ;

רש"י

וברשותנו תהי אחזת נחלתנו מעבר הזה : (לו) ערי מבצר וגדרות צאן · זה סוף פסוק מוסב על תחלת הענין ויבנו בני גד את הערים הללו להיות ערי מבצר וגדרות צאן : (לח) ואת נבו ואת בעל מעון מוסבות שם · נבו ובעל מעון שמות עבודות כוכבים הם והיו האמוריים קורים עריהם על שם עבודות כוכבים שלהם ובני ראובן הסבו את שמם לשמות אחרים וזהו מוסבות שם נבו ובעל מעון מוסבות לשם אחר : ואת שבמה · בנו שבמה והיא שבם האמורה למעלה : (לט) ויורש · כתרגומו ותריך שתיבת ירש משמשת שתי חלוקות לשון ירושה ולשון הורשה שהוא טירוד ותירוך : (מא) חותיהם · כפרניהון : ויקרא אתהן חות יאיר · לפי שלא היו לו בנים קראם בשמו לזכרון : (מב) ויקרא לה נבח · לא אינו מפיק ה"א וראיתי ביסודו של ר' משה הדרשן לפי שלא נתקיים לה שם זה לפיכך הוא רפה שמשמעות מדרשו כמו לא ותמהני מה ידרוש בשתי תיבות הדומות לה ויאמר לה בעז (רות ב') · לבנות לה בית (זכריה ה') : הסלת פרשת מטות

קרוין כריכן וחטרין דען: לז ובני ראובן בנו ית חשבון וית אלעלא וית קריתים: לח וית נבו וית בעל מעון מקפן שמהן וית שבמה וקרו בשמהן ית שמהת קרויא די בנו: לט ואזלו בני מכיר בר מנשה לגלעד וכבשוה ותריך ית אמוראה די בה: מ ויהב משה ית גלעד למכיר בר מנשה ויתיב בה: מא ויאיר בר מנשה אזל וכבש ית כפרניהון וקרא יתהון כפרני יאיר: מב ונבח אזל וכבש ית קנת וית כפרנהא וקרא לה נבח בשמיה: פ פ פ

א אלין מטלני בני ישראל די נפקו מארעא דמצרים לחיליהון בידא דמשה ואהרן: ב וכתב משה ית מפקניהון למטלניהון על מימרא דיי ואלין מטלניהון למפקניהון: ג ונטלו מרעמסס בירחא קדמאה בחמשא עשרא יומא לירחא קדמאה מבתר יומא דפסחא נפקו בני ישראל בריש גלי לעיני

רש"י

לג (א) אלה מסעי. למה נכתבו המסעות הללו להודיע חסדיו של מקום שאע"פ שגזר עליהם לטלטלם ולהניעם במדבר לא תאמר שהיו נעים ומטולטלים ממסע למסע כל ארבעים שנה ולא היתה להם מנוחה שהרי אין כאן אלא ארבעים ושתים מסעות צא מהם י"ד שכלם היו בשנה ראשונה קודם גזירה משנסעו מרעמסס עד שבאו לרתמה שמשם נשתלחו מרגלים שנאמר ואחר נסעו העם מחצרות וגו' (לעיל י"א) שלח לך אנשים וגו' (שם י"ג) וכאן הוא אומר ויסעו מחצרות ויחנו ברתמה למדת שהיא במדבר פארן ועוד הוצא משם ח' מסעות שהיו לאחר מיתת אהרן מהר ההר עד ערבות מואב בשנת הארבעים נמצא שכל שמנה ושלשים שנה לא נסעו אלא עשרים מסעות זה מיסודו של רבי מש"ה. ורבי תנחומא דרש בו דרשה אחרת משל למלך שהיה בנו חולה והוליכו למקום רחוק לרפאותו כיון שהיו חוזרין התחיל אביו

העמק דבר

שהיה ארץ רבה לפי ערך שני שבטים ונחלה ע"כ לא דקדק כ"כ בנחלות השדות: (לח) מוסבת שם. כפרש"י שהסבו לנבו ובעל מעון שם אחר מחמת שהי' בשם ע"ז. ומכ"מ לא נתפרש השם באשר באמת הא שאסור להזכיר בשם ע"ז אינו אלא בע"ז שאינה כתובה בתורה כדאי' בסנהדרין דס"ג ב' דכל ע"ז הכתובה בתורה מותר להזכיר שמה. לכן עד שלא נחתמה התורה ולא ידעו אם יהיו נזכרים בתורה הסבו שמן. ואח"כ כאשר נחתמה וראו שנזכרו חזרו לשמן הראשון: ויקראו בשמות את שמות הערים אשר בנו. לירפו שמות הבונים לשמות הערים שמכבר. כמו שנקרא אבן בוהן בן ראובן (יהושע ט"ו) וכיב"ז היו כמה ערים בעה"י. ואח"כ נשתקע כמה שמות: (מא) ויקרא אתהן. בכלל נקראו חות יאיר. אבל בפרט היה לכל אחד שם בפ"ע כמבואר בס' שופטים דבכלל חות יאיר היתה עיר א' ושמה קמון: (מב) ויקרא לה נבח. בלי מפיק. משום שהי' ראוי לכתוב ויקרא להן. דגם עיר קנת וגם בנותיה נקראו על שם נבח. ומכ"מ נשאר שם קנת בפרט כמו שהי' וכן שמות הבנות. ובאשר העיר קנת היתה העיקר כתיב לה. ומשום שנכללו הבנות כתיב בלי מפיק ה"א כאלו כתיב להן. ויוכל עוד לומר דהנו"ן של נבח קאי על סוף התיבה של לה. והוי כאלו כתיב להן נבח. וזה מצוי במקרא גם באותיות גם בתיבות כמש"כ כ"פ:

לג (א) אלה מסעי וגו'. אריכות וכפל לשון שני המקראות הללו. הוא משום שהיו המסעות נחלקים. ממצרים עד קדש ברנע היו נוסעים לתכלית ביאה לא"י. והי' התכלית. המסע כדי להתקרב לא"י מקדש ברנע שהיה מעשה מרגלים ונגזר שיהיו מתעכבים ארבעים שנה וגם יהיו נודדים ממקום למקום מטעם שביארנו בפ' שלח ובפ' דברים. וא"כ היו מסעות אלו התכלית היציאה ממקום למקום. ואחר שבאו לקדש שבמדבר צין לארץ אדום החלו להתקרב לא"י לכנוס ולירש. חזר תכלית הנסיעה להיות קרוב לא"י. ע"כ כתב כאן ג' פעמים אלה מסעי וגו' לצאתם היינו לתכליתם כמו שביארנו בס' שמות י"ב כ"א. זהו חלק הראשון. וזה היה ראוי להכתב בספר: (ב) ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם. זהו חלק השני. שהעיקר היה היציאה ממקום שישבו וילכו נודדים. וא"כ לא היה ראוי להכתב אלא משום שהיה על פי ה'. הו שנכתב על פי ה'. לאיזה תכלית נעלם ממנו. ויתגלה לעת קץ ב"ב: ואלה מסעיהם למוצאיהם. זהו חלק השלישי שהיה התכלית המסע כדי שיתקרבו לא"י. וזהו תכלית יציאה מארץ מצרים. והיינו למוצאיהם: (ג) בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש הראשון. כפל לשון. ללמדנו שגם החודש גרם לדבר. וגם היום הזה עשה ה' להיות גורם לזה. ומזה אנו למדים שהחודש עלינו הוא עת

הַפֶּסַח יָצְאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּיָד רָמָה לְעֵינֵי כָּל־
מִצְרָיִם׃ ד וּמִצְרַיִם מְקַבְּרִים אֵת אֲשֶׁר הִכָּה
יְהוָה בָּהֶם כָּל־בְּכוֹר וּבֵאלֹהֵיהֶם עָשָׂה יְהוָה
שְׁפָטִים׃ ה וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס וַיַּחֲנוּ
בְּסֻכֹּת׃ ו וַיִּסְעוּ מִסֻּכֹּת וַיַּחֲנוּ בְאֵתָם אֲשֶׁר
בִּקְצֵה הַמִּדְבָּר׃ ז וַיִּסְעוּ מֵאֵתָם וַיָּשָׁב עַל־פִּי
הַחִירֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי בַּעַל צְפוֹן וַיַּחֲנוּ לִפְנֵי מִגְדֹּל׃
ח וַיִּסְעוּ מִפְּנֵי הַחִירֹת וַיַּעַבְרוּ בְתוֹךְ־הַיָּם
הַמִּדְבָּרָה וַיֵּלְכוּ דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בְּמִדְבַּר אֵתָם
וַיַּחֲנוּ בְּמָרָה׃ ט וַיִּסְעוּ מִמָּרָה וַיָּבֹאוּ אֵילִמָה וּבְאֵילִם
שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עֵינֹת מַיִם וְשִׁבְעִים תְּמָרִים וַיַּחֲנוּ־
שָׁם׃ י וַיִּסְעוּ מֵאֵילִם וַיַּחֲנוּ עַל־יַם־סוּף׃ שני יא וַיִּסְעוּ
מִיַּם־סוּף וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר־סִין׃ יב וַיִּסְעוּ מִמִּדְבַּר־סִין
וַיַּחֲנוּ בְּדָפְקָה׃ יג וַיִּסְעוּ מִדָּפְקָה וַיַּחֲנוּ בְּאָלוּשׁ׃
יד וַיִּסְעוּ מֵאָלוּשׁ וַיַּחֲנוּ בִּרְפִידִם וְלֹא־הָיָה שָׁם
מַיִם לָעָם לִשְׁתּוֹת׃ טו וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִם וַיַּחֲנוּ
בְּמִדְבַּר סִינָי׃ טז וַיִּסְעוּ מִמִּדְבַּר סִינָי וַיַּחֲנוּ
בְּקִבְרֹת הַתַּאֲוָה׃ יז וַיִּסְעוּ מִקִּבְרֹת הַתַּאֲוָה
וַיַּחֲנוּ בַּחֲצֵרֹת׃ יח וַיִּסְעוּ מֵחֲצֵרֹת וַיַּחֲנוּ בְּרִתְמָה׃
יט וַיִּסְעוּ מֵרִתְמָה וַיַּחֲנוּ בְּרִמֹּן פָּרֶץ׃ כ וַיִּסְעוּ
מֵרִמֹּן פָּרֶץ וַיַּחֲנוּ בְּלִבְנָה׃ כא וַיִּסְעוּ מִלִּבְנָה
וַיַּחֲנוּ בְּרִסָּה׃ כב וַיִּסְעוּ מֵרִסָּה וַיַּחֲנוּ בִּקְהֵלָתָה׃
כג וַיִּסְעוּ מִקְּהֵלָתָה וַיַּחֲנוּ בְּהַר־שָׁפֶר׃ כד וַיִּסְעוּ

ת״א ממחרת הפסחא נפקו בני ישראל בריש גלי · בסכות ט׃

מהר־שפר ויחנו בחרדה: כה ויסעו מחרדה ויחנו במקהלת: כו ויסעו ממקהלת ויחנו בתחת: כז ויסעו מתחת ויחנו בתרח: כח ויסעו מתרח ויחנו במתקה: כט ויסעו ממתקה ויחנו בחשמנה: ל ויסעו מחשמנה ויחנו במסרות: לא ויסעו

אונקלוס

כל מצראי: ד ומצראי מקברין ית די קטל יי בהון כל בוכרא ובטעותהון עבד יי דינין: ה ונטלו בני ישראל מרעמסס ושרו בסכות: ו ונטלו מסכות ושרו באתם די בסטר מדברא: ז ונטלו מאתם ותב על פום חירתא די קדם בעיל צפון ושרו קדם מגדול: ח ונטלו מן פום חירתא ועברו בגו ימא למדברא ואזלו מהלך תלתא יומין במדברא דאתם ושרו במרה: ט ונטלו ממרה ואתו לאילם ובאילם תרי עשר מבועין דמיין ושבעין דקלין ושרו תמן: י ונטלו מאילם ושרו על ימא דסוף: יא ונטלו מימא דסוף ושרו במדברא דסין: יב ונטלו ממדברא דסין ושרו בדפקה: יג ונטלו מדפקה ושרו באלוש: יד ונטלו מאלוש ושרו ברפידם ולא הוה תמן מיא לעמא למשתי: טו ונטלו מרפידם ושרו במדברא דסיני: טז ונטלו ממדברא דסיני ושרו בקברי דמשאלי: יז ונטלו מקברי דמשאלי ושרו בחצרת: יח ונטלו מחצרת ושרו ברתמה: יט ונטלו מרתמה ושרו ברמן פרץ: כ ונטלו מרמן פרץ ושרו בלבנה: כא ונטלו מלבנה ושרו ברסה: כב ונטלו מרסה ושרו בקהלתה: כג ונטלו מקהלתה ושרו בטורא דשפר: כד ונטלו מטורא דשפר ושרו בחרדה: כה ונטלו מחרדה ושרו במקהלת: כו ונטלו ממקהלת ושרו בתחת: כז ונטלו מתחת ושרו בתרח: כח ונטלו מתרח ושרו במתקה: כט ונטלו ממתקה ושרו בחשמנה: ל ונטלו מחשמנה

רש"י

מונה כל המסעות אמר לו כאן ישבנו כאן הוקרנו כאן חששת את ראשך וכו' (במ"ר): (ד) ומצרים מקברים · טרודים באבלם: (יח) ויחנו ברתמה · ע"ש לשון הרע של מרגלים שנאמר מה יתן לך

העמק דבר

טוב לישראל: ביד רמה לעיני כל מצרים · גלוי לכל שהמה בני חורין ושלא ישובו להשתעבד עוד · ועי' ס' שמות י"ד ח': (ד) ומצרים מקברים וגו' · לפי שבאמת לא נודע למצרים שדעתם שלא לשוב להשתעבד להם · שהרי ע"מ כן השאילום · ומש"ה רדפו אחריהם כשנודע להם · וכמו שביארנו בס' שמות דרק פרעה המלך גרשם כלה ויצאו מדעתו לחירות · אבל לא מדעת המון עם מצרים · וא"כ איך יצאו ביד רמה לעיני כל מצרים · ע"כ ביאר הכתוב ומצרים מקברים וגו' · היו עסוקים בדבר זער: וגם באלהיהם עשה ה' שפטים · ע"כ היו נדהמים ומבוהלים מאד · ולא פנו לראות מה שנגד עינם: (ו) אשר בקצה המדבר · בפ' בשלח כתיב באתם בקצה המדבר · להודיע שמשם התחיל ה' להסב אותם דרך המדבר · וכאן בא הכתוב להודיע באיזה אתם · דאפשר שהיה עוד עיר ששמה אתם · מש"ה מודיע דחנו באתם אשר בקצה המדבר: (ז) וישב על פי החירות · ולא כתיב וישובו · שכל ישראל לא ראו את פי החירות וחנייתם היא לפני פי החירות ולא על פי החירות כמש"כ בפ'

מִמֹּסֵרוֹת וַיַּחֲנוּ בִּבְנֵי יַעֲקָן׃ לב וַיִּסְעוּ מִבְּנֵי יַעֲקָן
וַיַּחֲנוּ בְּחֹר הַגִּדְגָּד׃ לג וַיִּסְעוּ מֵחֹר הַגִּדְגָּד וַיַּחֲנוּ
בְּיָטְבָתָה׃ לד וַיִּסְעוּ מִיָּטְבָתָה וַיַּחֲנוּ בְּעַבְרֹנָה׃
לה וַיִּסְעוּ מֵעַבְרֹנָה וַיַּחֲנוּ בְּעֶצְיֹן גָּבֶר׃ לו וַיִּסְעוּ
מֵעֶצְיֹן גָּבֶר וַיַּחֲנוּ בְמִדְבַּר־צִן הִוא קָדֵשׁ׃
לז וַיִּסְעוּ מִקָּדֵשׁ וַיַּחֲנוּ בְּהֹר הָהָר בִּקְצֵה אֶרֶץ
אֱדוֹם׃ לח וַיַּעַל אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֶל־הֹר הָהָר עַל־פִּי
יְהוָה וַיָּמָת שָׁם בִּשְׁנַת הָאַרְבָּעִים לְצֵאת בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בְּאֶחָד
לַחֹדֶשׁ׃ לט וְאַהֲרֹן בֶּן־שָׁלֹשׁ וְעֶשְׂרִים וּמְאַת שָׁנָה
בְּמֹתוֹ בְּהֹר הָהָר׃ ס מ וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ עֲרָד
וְהוּא־יֹשֵׁב בַּנֶּגֶב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן בְּבֹא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
מא וַיִּסְעוּ מֵהֹר הָהָר וַיַּחֲנוּ בְּצַלְמֹנָה׃ מב וַיִּסְעוּ
מִצַּלְמֹנָה וַיַּחֲנוּ בְּפוּנֹן׃ מג וַיִּסְעוּ מִפּוּנֹן וַיַּחֲנוּ
בְּאֹבֹת׃ מד וַיִּסְעוּ מֵאֹבֹת וַיַּחֲנוּ בְּעִיֵּי הָעֲבָרִים
בִּגְבוּל מוֹאָב׃ מה וַיִּסְעוּ מֵעִיִּים וַיַּחֲנוּ בְּדִיבֹן גָּד׃
מו וַיִּסְעוּ מִדִּיבֹן גָּד וַיַּחֲנוּ בְּעַלְמֹן דִּבְלָתָיְמָה׃
מז וַיִּסְעוּ מֵעַלְמֹן דִּבְלָתָיְמָה וַיַּחֲנוּ בְּהָרֵי הָעֲבָרִים
לִפְנֵי נְבוֹ׃ מח וַיִּסְעוּ מֵהָרֵי הָעֲבָרִים וַיַּחֲנוּ בְּעַרְבֹת
מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃ מט וַיַּחֲנוּ עַל־הַיַּרְדֵּן מִבֵּית
הַיְשִׁמֹת עַד אָבֵל הַשִּׁטִּים בְּעַרְבֹת מוֹאָב׃
ס שלישי חמישי כסתן מחוברין נ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ לֵאמֹר׃

הבו דנושה
ת"א ויעל אהרן הכהן אל הר · ר"ס ב ג ; על פי ה' בקרא יז ; דבלתימה · וכמות ט ; ויחנו על · עירוכין כה יומא עה :

נא דבר אל־בני ישראל ואמרת אלהם כי אתם

אונקלוס

ושרו במסרות: לא ונטלו ממסרות ושרו בבני יעקן: לב ונטלו מבני יעקן ושרו בחר הגדגד: לג ונטלו מחר הגדגד ושרו ביטבתה: לד ונטלו מיטבתה ושרו בעברונה: לה ונטלו מעברונה ושרו בעציון גבר: לו ונטלו מעציון גבר ושרו במדברא דצן היא רקם: לז ונטלו מרקם ושרו בהר טורא בסיפי ארעא דאדום: לח וסליק אהרן כהנא להר טורא על מימרא דיי ומית תמן בשנת ארבעין למפק בני ישראל מארעא דמצרים בירחא חמישאה בחד לירחא: לט ואהרן בר מאה ועשרין ותלת שנין כד מית בהר טורא: מ ושמע כנענאה מלכא דערד והוא יתיב בדרומא בארעא דכנען במיתי בני ישראל: מא ונטלו מהר טורא ושרו בצלמנה: מב ונטלו מצלמנה ושרו בפונן: מג ונטלו מפונן ושרו באבת: מד ונטלו מאבת ושרו במגיזת עבראי בתחום מואב: מה ונטלו ממגיזתא ושרו בדיבון גד: מו ונטלו מדיבון גד ושרו בעלמון דבלתימה: מז ונטלו מעלמון דבלתימה ושרו בטורי דעבראי דקדם נבו: מח ונטלו מטורי דעבראי ושרו במישריא דמואב על ירדנא דירחו: מט ושרו על ירדנא מבית הישימות עד מישר שטין במישריא דמואב: נ ומליל יי עם משה במישריא דמואב על ירדנא דירחו למימר: נא מליל עם בני ישראל ותימר להון אתון עברין ית ירדנא

רש"י

ומה יוסיף לך לשון רמיה חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים (תהלים ק"כ): (לח) על פי ה'. מלמד שמת בנשיקה: (מ) וישמע הכנעני. ללמדך שמיתת אהרן היא השמועה שנסתלקו ענני הכבוד וכסבור שנתנה רשות להלחם בישראל לפיכך חזר וכתבה: (מד) בעיי העברים. לשון חרבות וגלים כמו לעי השדה (מיכה א') שמו את ירושלים לעיים (תהלים ע"ט): (מט) מבית הישמת עד אבל השטים. כאן למדך שיעור מחנה ישראל י"ב מיל דאמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי ההוא אתרא וכו': אבל השטים. מישור של שטים אבל שמו: (נא) כי אתם עוברים את הירדן וגו' והורשתם וגו'. והלא כמה

העמק דבר

בס' שמות י"ד ב' וש'. וכאן קאי ויסב על משה או על הענן שמוליכם כמש"כ הרא"בע. הוליכם דרך על פי החירות. אבל ישראל לא ראו אותו והלכו הלאה עד שבאו לפני מגדול והוא רחוק מעט מפי החירות: (לח) בחדש החמישי באחד לחדש. לא הודיע הכתוב לא במיתת משה ולא במיתת מרים החודש והיום כי אם במיתת אהרן. ללמדנו שאותו החודש גרם להיות לשטן לגדולת עבודת המשכן שהיה ע"י אהרן הכהן הראש. ומזה סימן לדורות דבחודש אב יהא נחרב בהמ"ק: (לט) במתו בהר ההר. הא' בהר ההר מיוחד. ונראה כלפי דכתיב בס' דברים י' ו' ובנ"י נסעו מבארת בני יעקן מוסרה שם מת אהרן וגו' וביארנו דחכמת התורה שבו מתה עמו יע"ש בארוך. ומודיע הכתוב כאן דמיתה זו נמשכת איזה ימים אחר מיתת גופו. וא"כ בן שלש וגו' היה במותו בהר ההר. ולא במותו במוסרה. דאז היה בן קכ"ד: (מ) וישמע הכנעני וגו'. גם זה השמועה עוררה את הכנעני להתחזק וללחום עם ישראל. בשמעם כי אחד מראשי מנהיגי ישראל מת. ובמחנה ההולכת למלחמה הוא חסרון הניכר לבלבל ולהרוס הסדר. והרי הוא כספינה בלי קברניטא. מש"ה מלאו לבבם ללחום עם ישראל. לבד הסיבה שמבואר בפ' חקת ששמע כי בא ישראל דרך האתרים כמו שביארנו במקומו: (נא) כי אתם עוברים את הירדן וגו'. הגם כ"ז שלא עברו את הירדן לא"י לא הוזהרו להאביד ע"ז בעה"י. דאזהרה זו היא משום קדושת הארץ. ואין עה"י נתקדש אלא אחר שנתקדש א"י כמו לענין ערי מקלט שאינן קולטות עד שיהיו נגמר גם בא"י משום דערי מקלט תלוי בקדושת הארץ בזמן שהיובל נוהג. ויובל תלוי בזמן שכל ישראל על אדמתם וע' להלן ל"ה י' ומש"ה לא הוזהרו לבער ע"ז מעה"י עד שיטהרו מא"י:

עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶל־אֶרֶץ כְּנָעַן׃ נב וְהוֹרַשְׁתֶּם
אֶת־כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם וְאִבַּדְתֶּם אֵת כָּל־
מַשְׂכִּיֹּתָם וְאֵת כָּל־צַלְמֵי מַסֵּכֹתָם תְּאַבֵּדוּ וְאֵת
כָּל־בָּמוֹתָם תַּשְׁמִידוּ׃ נג וְהוֹרַשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ
וִישַׁבְתֶּם־בָּהּ כִּי לָכֶם נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ לָרֶשֶׁת
אֹתָהּ׃ נד וְהִתְנַחַלְתֶּם אֶת־הָאָרֶץ בְּגוֹרָל
לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם לָרַב תַּרְבּוּ אֶת־נַחֲלָתוֹ וְלַמְעַט
תַּמְעִיט אֶת־נַחֲלָתוֹ אֶל אֲשֶׁר־יֵצֵא לוֹ שָׁמָּה
הַגּוֹרָל לוֹ יִהְיֶה לְמַטּוֹת אֲבֹתֵיכֶם תִּתְנֶחָלוּ׃
נה וְאִם־לֹא תוֹרִישׁוּ אֶת־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם
וְהָיָה אֲשֶׁר תּוֹתִירוּ מֵהֶם לְשִׂכִּים בְּעֵינֵיכֶם
וְלִצְנִינִם בְּצִדֵּיכֶם וְצָרְרוּ אֶתְכֶם עַל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בָּהּ׃ נו וְהָיָה כַּאֲשֶׁר דִּמִּיתִי
לַעֲשׂוֹת לָהֶם אֶעֱשֶׂה לָכֶם׃ פ לד א וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ
אֲלֵהֶם כִּי־אַתֶּם בָּאִים אֶל־הָאָרֶץ כְּנָעַן זֹאת
הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּפֹּל לָכֶם בְּנַחֲלָה אֶרֶץ כְּנַעַן

ת"א כי אתם עוברים את הירדן · בכורות כה : והורשתם את כל יושבי הארץ · סוטה לד : ואם לא תורישו את יושבי הארץ · מגילה יא : ארץ כנען לגבולותיה · סנהדרין נח :

ר ש " י

פעמים הוזהרו על כך אלא כך אמר להם משה כשאתם עוברים בירדן ביבשה ע"מ כן תעברו ואם לאו מים באין ושוטפין אתכם וכן מצינו שאמר להם יהושע בעודם בירדן : (נב) והורשתם · וגרשתם : משכיותם · כתרגומו בית סגדתהון על שם שהיו מסככין את הקרקע ברצפת אבנים של שיש להשתחות עליהם בפשוט ידים ורגלים כדכתיב ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה (ויקרא כ"ו) : מסכותם · כתרגומו מתכתהון : (נג) והורשתם את הארץ · והורשתם אותה מיושביה ואז וישבתם בה תוכלו להתקיים בה ואם לאו לא תוכלו להתקיים בה : (נד) אל אשר יצא לו שמה · מקרא קצר הוא זה אל מקום אשר יצא לו שמה הגורל לו יהיה : למטות אבותיכם · לפי חשבון יוצאי מצרים · ד"א בי"ב גבולין כמנין השבטים (ב"ב קכ"ז) : (נה) והיה אשר תותירו מהם · יהיו לכם לרעה : לשכים בעיניכם · ליתדות המנקרים עיניכם תרגום של יתדות סיכיא : ולצנינם · פותרין בו הפותרים לשון מסוכת קוצים הסוככת אתכם לסגור ולכלוא אתכם מאין יוצא ובא : וצררו אתכם · כתרגומו : לד (ב) זאת הארץ אשר תפול לכם וגו' · לפי שהרבה מצות נוהגות בארץ ואין נוהגות בחוצה לארץ הוצרך לכתוב מצרני

לארעא דכנען: נב ותתרכון ית כל יתבי ארעא מן קדמיכון ותובדון ית כל בית סגדתהון וית כל צלמי מתכתהון תובדון וית כל במתהון תשיצון: נג ותתרכון ית יתבי ארעא ותתבון בה ארי לכון יהבית ית ארעא למירת יתה: נד ותתחסנון ית ארעא בעדבא לזרעיתכון לסגיאי תסגון ית אחסנתהון ולזעירי תזעירון ית אחסנתהון לדי יפוק ליה תמן עדבא דליה יהי לשבטי אבהתכון תתחסנון: נה ואם לא תתרכון ית יתבי ארעא מן קדמיכון ויהי די תשארון מנהון לסיען נטלן זין לקבליכון ולמשירין מקפנכון ויעיקון לכון על ארעא די אתון יתבין בה: נו ויהי כמא דחשבית למעבד להון אעביד לכון: א ומליל יי עם משה למימר: ב פקיד ית בני ישראל ותימר להון ארי אתון עלין

העמק דבר

(נב) והורשתם. שורש רש משמע דבר וחילופו כמו הרבה שרשים שמשמעם כך. וכאן הפי' שתגרשו ותסירום מירושתם. וכך הוא ת"א: ואבדתם את כל משכיתם. היינו רצפת אבנים. והנה יש מהם מחובר מעיקרו שאינם נאסרים. אבל מכ"מ הזהיר הכתוב לאבדם שלא יהיו ניכרין מקום שעבדו ע"ז. ואחר שאלשן מותרין בהנאה כדאיתא בע"ז דמ"ו דאבני הר שנדלדלו ואין יד אדם תופסת בו אינו נאסר: ואת כל צלמי מסכתם תאבדו. חזר וכתב מצות אבוד. משום שאין זה האבוד דומה להראשון. שאין האיבוד שם אלא עקירה ממקומם ומכ"מ מותרין בהנאה. משא"כ צלמי מסכהם אסור לגמרי. וגם לא מהני ביטול כדין אשרה דמבה. ואין לזה תקנה אלא באבוד מן העולם: ואת כל במותם. שאין בהם משום ע"ז. שלא נעבדו אלא שהיה קיבוץ לעובדים ע"ז. מכ"מ. תשמידו. שלא יהא זכר לע"ז בא"י: (נג) והורשתם. כאן הפי' מלשון ירושה וכ"כ הרמב"ן: וישבתם בה. דרשו בקידושין דל"ז במה תורישו בישיבה. וע' תוס' הגמ' בשאלתות פ' ויחי: כי לכם וגו'. טעם הוא האיך נקנית כולה בישיבה. והרי הזוכה מהפקר בעי חזקה בכל שדה בפ"ע. מש"ה פירש הכתוב שאינו כהפקר. אלא. כי לכם נתתי וגו'. ומתנה כמכירה ונתן מעות היא לדעת הר"ח בתוס' קידושין דל"ז ב'. והכי דעת הרמב"ם וש"ע. אפי' לדעת הפוסקים דמתנה אינו כמתן מעות. מכ"מ מתנת הקב"ה לישראל ודאי דומה למכר במ"מ. ופי' לכם הייט לאותו הדור שהם יכוונו לרשת אותה: ועדיין ראוי הי' להיות כדר הפסוק וישבתם בארץ וירשתם אותה כי לכם וגו'. אלא למדנו עוד דבעינן שידעו בשעת ישיבה שקונין בזה ולא ישיבה בעלמא. והוי כדאי' ביבמות דנ"ב בעודר בנכסי הגר וכסבור שלו היא לא קני. וה"נ אי ישבו שלא לשם ירושה לא קנו. אלא והורשתם את הארץ וישבתם בה: (נד) והתנחלתם את הארץ בגורל. דאע"ג שקנו אותה בכלל ירושה מכ"מ לא זכו כל א' בנחלתו אלא עד שהפילו גורל כדין חלוקת אחים כדאי' בב"ב דק"ו ב': למשפחותיכם. כל שבט נתחלק לכמה משפחות בפ"ע: לרב תרבו וגו'. למשפחה שיש בה הרבה אנשים תתנו מחוז שיש בו הרבה חלקים: אל אשר יצא לו שמה הגורל. חזר ושנה הכתוב דלא כחלוקת אחים שאפשר לחלוק בלי גורל. משא"כ הארץ דוקא בגורל ומ"ה כל משפט איש באחוזה שלו: למטות אבותיכם תתנחלו. הגורל לא מהני אלא במקום שבטו ולא בשבט אחר. משא"כ משפחה אינו לעיכובא. והרי יש אנשים שאין להם משפחה מיוחדת: (נה) לשכים בעיניכם. היינו עין הדעת. דטבע א"י מפתה לע"ז כמבואר במדרש שה"ש עה"פ רהלתי את רגלי איככה אטנפם. שאותו מקום משיאני לע"ז (א): ולצנינם בצדיכם. היינו עונש באשר חטא ישראל בע"ז מטמא את הארץ יותר מגוים. מש"ה המה ישלטו בכם: וצררו וגו'. מתחלה יגרו לכם. ואח"כ. (נו) והיה כאשר דמיתי לעשות להם. לגרשם לגמרי מא"י: כן אעשה לכם. שתהיו גולים ממנה לגמרי: לד (ב) צו את ב"י. לשון זרוז. באשר הנ"מ בין א"י לחו"ל הרבה בדיני תו"מ שלא יתרמו מזע"ז ועוד הרבה דינים. מש"ה נדרש לזרוז לדעת בגבולם עד כמה נמשכה קדושת א"י להלכותיה ולא יותר. וע' מש"כ בס' בראשית ב' ט"ז ובס' ויקרא ריש פ' נו: אל הארץ כנען. הלשון אינו מדויק. וכבר נדחק הרא"בע.

הרחב דבר

(א) והסיבה לזה דכל שמקום קדוש ביותר. מתגברות הטומאה אשר זה כנגד זה עשה האלהים שמה ביותר. ומש"ה בירושלים שעבודת הקודש בגבורה. אי' במדרש שלא היה ע"ז שלא נעבד בירושלים שנא' ופשיליהם מירושלים ומשומרון ובבית שני שהיתה קדושת התורה במעלה עליונה כמש"כ ר"פ תצוה. ע"כ נתגבר טומאת שפתים שהוא לשה"ר ושנאת חנם כמש"כ להלן לי"ם ל"ד ובר"ש האזינו. והיינו משום דלשה"ר הוא מקביל קדושת התורה כדאיתא בערכין די"ז עכ"פ מרפא לשון עץ חיים:

לִגְבֻלֹתֶיהָ׃ ג וְהָיָה לָכֶם פְּאַת־נֶגֶב מִמִּדְבַּר־צִן
עַל־יְדֵי אֱדוֹם וְהָיָה לָכֶם גְּבוּל נֶגֶב מִקְצֵה יָם־
הַמֶּלַח קֵדְמָה׃ ד וְנָסַב לָכֶם הַגְּבוּל מִנֶּגֶב
לְמַעֲלֵה עַקְרַבִּים וְעָבַר צִנָה וְהָיָה והיו קרי
תּוֹצְאֹתָיו מִנֶּגֶב לְקָדֵשׁ בַּרְנֵעַ וְיָצָא חֲצַר־אַדָּר
וְעָבַר עַצְמֹנָה׃ ה וְנָסַב הַגְּבוּל מֵעַצְמוֹן נַחְלָה
מִצְרָיִם וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו הַיָּמָּה׃ ו וּגְבוּל יָם וְהָיָה
לָכֶם הַיָּם הַגָּדוֹל וּגְבוּל זֶה־יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל יָם׃
ז וְזֶה־יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל צָפוֹן מִן־הַיָּם הַגָּדֹל תְּתָאוּ
לָכֶם הֹר הָהָר׃ ח מֵהֹר הָהָר תְּתָאוּ לְבֹא חֲמָת
וְהָיוּ תּוֹצְאֹת הַגְּבֻל צְדָדָה׃ ט וְיָצָא הַגְּבֻל זִפְרֹנָה
וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו חֲצַר עֵינָן זֶה־יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל צָפוֹן׃
י וְהִתְאַוִּיתֶם לָכֶם לִגְבוּל קֵדְמָה מֵחֲצַר עֵינָן
שְׁפָמָה׃ יא וְיָרַד הַגְּבֻל מִשְּׁפָם הָרִבְלָה מִקֶּדֶם

ת"א וגבול ים והים לכם הים הגדול · גיטין ח :

רש"י

גבולי רוחותיה סביב לומר לך מן הגבולים הללו ולפנים המצות נוהגות : תפל לכם · על שם שנתחלקה בגורל נקראת חלוקה לשון נפילה · ומ"א אומר ע"י שהפיל הקב"ה שריהם של שבעים אומות מן השמים וכפתן לפני משה אמר לו ראה אין בהם עוד כח : (ג) והיה לכם פאת נגב · רוח דרומית אשר מן המזרח למערב : ממדבר צן · אשר אצל אדום מתחלת מקצוע דרומית מזרחית של ארץ תשעת המטות כיצד שלש ארצות יושבות בדרומה של א"י זו אצל זו קצת ארץ מצרים וארץ אדום כולה וארץ מואב כולה ארץ מצרים במקצוע דרומית מערבית שנאמר בפרשה זו מעצמון נחלה מצרים והיו תוצאותיו הימה ונחל מצרים היה מהלך על פני כל ארץ מצרים שנאמר מן השיחור אשר על פני מצרים (יהושע י"ג) ומפסיק בין ארץ מצרים לארץ ישראל וארץ אדום אצלה לצד המזרח וארץ מואב אצל ארץ אדום בסוף הדרום למזרח וכשיצאו ישראל ממצרים אם רצה המקום לקרב את כניסתם לארץ היה מעבירם את הנילוס לצד צפון והיו באין לארץ ישראל ולא עשה כן וזהו שנאמר ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים (שמות י"ג) שהם יושבים על הים במערבה של ארץ כנען כענין שנאמר בפלשתים יושבי חבל הים גוי כרתים (צפניה ב') ולא נחם אותו הדרך אלא הסיבן והוציאם דרך דרומה אל המדבר והוא שקראו יחזקאל (כ') מדבר העמים לפי שהיו כמה אומות יושבים בצדו והולכין אצל דרומה מן המערב כלפי מזרח תמיד עד שבאו לדרומה של ארץ אדום ובקשו ממלך אדום שיניחם לעבור דרך ארצו ולהכנס לארץ דרך רחבה ולא רצה והוצרכו לסבוב את כל דרומה של אדום עד בואם לדרומה של ארץ מואב שנאמר וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה (שופטים י"א) והלכו כל דרומה של מואב עד סופו ומשם הפכו פניהם לצפון עד שסבבו כל מצר מזרחי שלה לרחבה וכשכלו את מזרחה מצאו את ארץ סיחון ועוג שהיו יושבין במזרחה של ארץ כנען והירדן מפסיק ביניהם וזהו שנאמר ביפתח וילך במדבר ויסב את ארץ אדום וארץ מואב ויבא ממזרח שמש לארץ

מואב

לארעא דכנען דא ארעא די תתפלג לכון באחסנא ארעא דכנען לתחומהא : ג ויהי לכון רוח דרומא ממדברא דצן על תחום אדום ויהי לכון תחום דרומא מסיפי ימא דמלחא קידומא : ד ויסחר לכון תחומא מדרומא למסקנא דעקרבים ויעבר לצן ויהון מפקנוהי מדרומא לרקם גיאה ויפוק לחצר אדר ויעבר לעצמון: ה ויסחר תחומא מעצמון לנחלא דמצרים ויהון מפקנוהי לימא : ו ותחום מערבא ויהי לכון ימא רבא ותחומיה דין יהי לכון תחום מערבא : ז ודין יהי לכון תחום צפונא מן ימא רבא תכונון לכון להר טורא : ח מהר טורא תכונון למטי חמת ויהון מפקנוהי דתחומא לצדד : ט ויפוק תחומא לזפרון ויהון מפקנוהי לחצר עינן דין יהי לכון תחום צפונא : י ותכונון לכון לתחום קידומא מחצר עינן לשפם : יא ויחות תחומא משפם לרבלה ממדנח לעין ויחות תחומא וימטי

רש"י

מואב (שם) וכבשו את ארץ סיחון ועוג שהיו בצפונה של ארץ מואב וקרבו עד הירדן והוא כנגד מקצוע צפונית מערבית של ארץ מואב נמצא שארץ כנען שבעבר הירדן למערב היה מקצוע דרומית מזרחית שלה אצל אדום : (ד) ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים · כל מקום שנאמר ונסב או ויצא מלמד שלא היה המצר שוה אלא הולך ויוצא לחוץ יוצא המצר ועוקם לצד צפונו של עולם באלכסון למערב ועובר המצר בדרומה של מעלה עקרבים נמצא מעלה עקרבים לפנים מן המצר : ועבר צנה · אל צין כמו מצרימה : והיו תוצאותיו · קצותיו בדרומה של קדש ברנע : ויצא חצר אדר · מתפשט המצר ומרחיב לצד צפון של עולם ונמשך עוד באלכסון למערב ובא לו לחצר אדר ומשם לעצמון ומשם לנחל מצרים ולשון וכתב האמור כאן לפי שכתב ויצא חצר אדר שהתחיל להרחיב משעבר את קדש ברנע ורוחב אותה רצועה שבולטת לצד צפון היתה מקדש ברנע עד עצמון ומשם והלאה נתקצר המצר ונסב לצד הדרום ובא לו לנחל מצרים ומשם לצד המערב אל הים הגדול שהוא מצר מערבה של כל ארץ ישראל נמצא שנחל מצרים במקצוע מערבית דרומית : (ה) והיו תוצאותיו הימה · אל מצר המערב שאין עוד גבול נגב מאריך לצד המערב משם והלאה : (ו) וגבול ים · ומצר מערבי מהו : והיה לכם הים הגדול · למצר וגבול הנסין שבתוך הים אף הם מן הגבול והם איים שקורין איזל"ש (איזעלן) : (ז) גבול צפון · מצר צפון : מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר · שהוא במקצוע צפונית מערבית וראשו משפיע ונכנס לתוך הים ויש מרוחב הים לפנים הימנו וחוצה הימנו : תתאו · תשפיעו לכם לנטות ממערב לצפון אל הר ההר : תתאו · לשון סבה כמו אל תא הרצים (דה"ב י"ב) ותאי השער (יחזקאל מ') היציע שקורין אפנדי"ץ (איין זייטענגעביידע · זייטענצימממער · איינע שיעפע ריכטונג) · שהוא מוסב ומשופע : (ח) מהר ההר · תסבו ותלכו אל מצר הצפון לצד המזרח · ותפגעו בלבא חמת זו אנטוכיא : תוצאות הגבול · סופי הגבול · כל מקום שנאמר תוצאות הגבול או המצר כלה שם לגמרי ואינו עובר להלן כלל או משם מתפשט ומרחיב ויוצא לאחוריו להמשך להלן באלכסון יותר מן הרוחב הראשון ולענין רוחב המדה הראשון קרוי תוצאות ששם כלה אותה מדה : (ט) והיו תוצאותיו חצר עינן · הוא היה סוף המצר הצפוני ונמצאת חצר עינן במקצוע צפונית מזרחית ומשם והתאויתם לכם אל מצר המזרחי : והתאויתם · לשון סבה ונטיה כמו תתאו : שפמה · במצר המזרחי ומשם הרבלה : (יא) מקדם לעין · שם מקום והמצר הולך במזרחו נמצא העין לפנים

העמק דבר

ונראה שבא המקרא ללמדנו דגבולות הללו הוא דוקא בביאה זו שביאתם אל ארץ כנען · אבל כאשר יבואו בשניה ובשלישית שלא תהיה א"י נקראת ארץ כנען · יהיו הגבולין בא"א : (ג) ממדבר צן על ידי אדום · פרש"י שהיה מואב יושב בדרומה של א"י והלכו כל דרומה של מואב עד סופו · וכבר הראינו לדעת בפ' חקת דא"א לומר כן · אלא ארץ מואב כולה במזרח א"י · ואדום היה במקצוע דרומית מזרחית של א"י : (ה) נחלה מצרים · בת"י פי' יאור והוא הנילוס · והוא פלא · וע' מש"כ בס' אבן ספיר שאינו אלא קרן ממנו וע"ש באורך : (ו) הים הגדול וגבול · פרש"י הנסין שבתוך הים · והוא כרבנן בגיטין ד"ח · וע' מש"כ בס' דברים ג' ע"ז : (ז) תתאו לכם הר ההר · אין זה הר ההר שמת שם אהרן · שזה היה בדרומה של א"י וזה בצפונה של א"י : (ט) ויצא הגבול זפרונה · ת"י ויפוק תחומא לקרן זכותא · והוא קרן הפוך דכתיב באיוב · והיינו צבע זאפרען בלע"ז :

לָעַיִן וְיָרַד הַגְּבֻל וּמָחָה עַל־כֶּתֶף יָם־כִּנֶּרֶת
קֵדְמָה׃ יב וְיָרַד הַגְּבוּל הַיַּרְדֵּנָה וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו
יָם הַמֶּלַח זֹאת תִּהְיֶה לָכֶם הָאָרֶץ לִגְבֻלֹתֶיהָ
סָבִיב׃ יג וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֹאת
הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּתְנַחֲלוּ אֹתָהּ בְּגוֹרָל אֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה לָתֵת לְתִשְׁעַת הַמַּטּוֹת וַחֲצִי הַמַּטֶּה׃ יד כִּי
לָקְחוּ מַטֵּה בְנֵי הָראוּבֵנִי לְבֵית אֲבֹתָם וּמַטֵּה
בְנֵי־הַגָּדִי לְבֵית אֲבֹתָם וַחֲצִי מַטֵּה מְנַשֶּׁה לָקְחוּ
נַחֲלָתָם׃ טו שְׁנֵי הַמַּטּוֹת וַחֲצִי הַמַּטֶּה לָקְחוּ
נַחֲלָתָם מֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן יְרֵחוֹ קֵדְמָה מִזְרָחָה׃ פ רביעי
ששי כשהן מחוברין טז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
יז אֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־יִנְחֲלוּ לָכֶם אֶת־
הָאָרֶץ אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן׃ יח וְנָשִׂיא
אֶחָד נָשִׂיא אֶחָד מִמַּטֶּה תִּקְחוּ לִנְחֹל אֶת־הָאָרֶץ׃
יט וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים לְמַטֵּה יְהוּדָה כָּלֵב
בֶּן־יְפֻנֶּה׃ כ וּלְמַטֵּה בְּנֵי שִׁמְעוֹן שְׁמוּאֵל בֶּן־
עַמִּיהוּד׃ כא לְמַטֵּה בִנְיָמִן אֱלִידָד בֶּן־כִּסְלוֹן׃
כב וּלְמַטֵּה בְנֵי־דָן נָשִׂיא בֻּקִּי בֶּן־יָגְלִי׃ כג לִבְנֵי
יוֹסֵף לְמַטֵּה בְנֵי־מְנַשֶּׁה נָשִׂיא חַנִּיאֵל בֶּן־אֵפֹד׃
כד וּלְמַטֵּה בְנֵי־אֶפְרַיִם נָשִׂיא קְמוּאֵל בֶּן־שִׁפְטָן׃
כה וּלְמַטֵּה בְנֵי־זְבוּלֻן נָשִׂיא אֱלִיצָפָן בֶּן־פַּרְנָךְ׃
כו וּלְמַטֵּה בְנֵי־יִשָּׂשכָר נָשִׂיא פַּלְטִיאֵל בֶּן־עַזָּן׃
כז וּלְמַטֵּה בְנֵי־אָשֵׁר נָשִׂיא אֲחִיהוּד בֶּן־שְׁלֹמִי׃

ת״א זאת תהיה לכם הארץ · בכורות נה: מעבר לירדן · שם:

עַל כֵּיף יַם גִּנּוֹסַר קִידוּמָא: יב וְיֵיחוֹת תְּחוּמָא לְיַרְדְּנָא וִיהוֹן מַפְקָנוֹהִי לְיַמָּא דְמִלְחָא דָּא תְּהֵי לְכוֹן אַרְעָא לִתְחוּמַהָא סְחוֹר סְחוֹר: יג וּפַקֵּיד מֹשֶׁה יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דָּא אַרְעָא דִּי תִתַּחְסְנוּן יָתַהּ בְּעַדְבָא דִּי פַקֵּיד יְיָ לְמִתַּן לְתִשְׁעַת שִׁבְטִין וּפַלְגוּת שִׁבְטָא: יד אֲרֵי קַבִּילוּ שִׁבְטָא דִבְנֵי רְאוּבֵן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן וְשִׁבְטָא דִבְנֵי גָד לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן וּפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה קַבִּילוּ אַחְסַנְתְּהוֹן: טו תְּרֵין שִׁבְטִין וּפַלְגוּת שִׁבְטָא קַבִּילוּ אַחְסַנְתְּהוֹן מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא דִירֵחוֹ קִידוּמָא מַדִּינְחָא: טז וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: יז אִלֵּין שְׁמָהַת גּוּבְרַיָּא דִּי יַחְסְנוּן לְכוֹן יָת אַרְעָא אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן: יח וְרַבָּא חַד רַבָּא חַד מִשִּׁבְטָא תִּסְבוּן לְאַחְסָנָא יָת אַרְעָא: יט וְאִלֵּין שְׁמָהַת גּוּבְרַיָּא לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה: כ וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁמוּאֵל בַּר עַמִּיהוּד: כא לְשִׁבְטָא דְבִנְיָמִן אֱלִידָד בַּר כִּסְלוֹן: כב וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי דָן רַבָּא בֻּקִּי בַּר יָגְלִי: כג לִבְנֵי יוֹסֵף לְשִׁבְטָא דִבְנֵי מְנַשֶּׁה רַבָּא חַנִּיאֵל בַּר אֵפֹד: כד וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי אֶפְרַיִם רַבָּא קְמוּאֵל בַּר שִׁפְטָן: כה וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי זְבוּלֻן רַבָּא אֱלִיצָפָן בַּר פַּרְנָךְ: כו וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי יִשָּׂשכָר רַבָּא פַּלְטִיאֵל בַּר עַזָּן: כז וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי אָשֵׁר רַבָּא אֲחִיהוּד בַּר שְׁלֹמִי:

רש"י

מן המזרח ומארץ ישראל הוא: וירד הגבול. כל שהגבול הולך מצפון לדרום הוא יורד והולך: ומחה על כתף ים כנרת קדמה. שיהא ים כנרת תוך לגבול במערב והגבול במזרח ים כנרת ומשם ירד אל הירדן והירדן מושך ובא מן הצפון לדרום באלכסון נוטה לצד מזרח ומתקרב לצד ארץ כנען כנגד ים כנרת ומושך לצד מזרחה של ארץ ישראל כנגד ים כנרת עד שנופל בים המלח ומשם כלה הגבול בתוצאותיו אל ים המלח שממנו התחלת מצר מקצוע דרומית מזרחית הרי סובבת אותה לארבע רוחותיה: (טו) קדמה מזרחה. אל פני העולם שהם במזרח שרוח מזרחית קרויה פנים ומערבית קרויה אחור לפיכך דרום לימין וצפון לשמאל: (יז) אשר ינחלו לכם. בשבילכם. כל נשיא ונשיא אפוטרופוס לשבטו ומחלק נחלת השבט למשפחות ולגברים ובורר לכל אחד ואחד חלק הגון ומה שהם עושים יהיו עשוי כאילו עשאום שלוחים ולא יתכן לפרש לכם זה ככל לכם שבמקרא שאם כן היה לו לכתוב ינחילו לכם ינחלו משמע שהם נוחלים לכם בשבילכם ובמקומכם כמו ה' ילחם לכם (שמות י"ד): (יח) לנחל

העמק דבר

(יג) אשר צוה ה' וגו'. כאן החלים הקב"ה לרצון ב"ג וב"ר. ולא תלה עוד בתנאי. וגם המה הוכרחו להקים תנאם וע' מש"כ בס' דברים ג' י"ח: (יד) כי לקחו וגו'. ואינם יכולין עוד לחזור מרצונם. דכבר לקחו: וחצי שבט מנשה לקחו נחלתם. כאן לא כתיב לבית אבותם. שלא לקחו כי אם לפי גבורתם. וע"ע מש"כ בס' דברים ג' ע"ז בארוכה בזה. וגם שהיו בהם הרבה משבט יהודה כמש"כ שם: (טו) שני המטות וגו'. גם בני תשעת המטות אין יכולין לערער על ב"ג וב"ר שרב חלקם הרבה מחלק תשעת המטות. מכ"מ אין להם לערער. שהרי לקחו נחלתם מעבר לירדן ירחו קדמה מזרחה. ואין ערוך לחלק א"י שמעבר הירדן מערבה. גם ברוחניות גם בגשמיות. ובאדר"נ תני' מתחלה אמרו דגן ביהודה ותבן בגליל ומוץ בעה"י ונכלל בזה משל עיקר חיות הגוף והנפש גם שניהם: (יז) אשר ינחלו לכם. המה נוחלים. ומידם יגיע לכלל כל שבט. והנ"מ בזה הוא כדאי' (במדבר העמ"ד)

בגיטין פרק ד' הוקש ראשים לאבות מה אבות מנחילין את הבנים מה שירצו כך ראשים. ע"כ ניתן להם הנחלה לעשות כדעתם. ואע"ג שגם המה נצטוו לעשות דוקא ע"י הגורל ואחר כלֵי החלוקה. מכ"מ האיך אפשר שלא יפול איזה ספק בשומא וכדומה. מש"ה ניתן להראשים כח אבות ושוב לא היה חשש גזל בזה. ואמר הכתוב שאלעזר ויהושע נחלו וחלקו לתשעת שבטים על דעתם במקום שנפל ספק. ואח"כ כל ראש השבט נחל לעצמו. לעשות הוא וב"ד בפרטי המשפחות והיחידים על דעתם. והיינו דכתיב. (יח) ונשיא אחד וגו' תקחו לנחול את הארץ. פי' הכתוב שאין חובה לעשות נשיא ממונה לכל דבר. אלא רק לנחול את הארץ חובה לעשות נשיא: (יט) ואלה שמות האנשים. חשב המקרא לפי גדולת האנשים בערכן. לא לפי חשיבות השבטים. וכמש"כ ריש פ' שלח במנין המרגלים. כי כן דרך המקרא: למטה יהודה כלב בן יפונה. ולא כתיב נשיא.

כח וּלְמַטֵּה בְנֵי־נַפְתָּלִי נָשִׂיא פְּדַהְאֵל בֶּן־עַמִּיהוּד׃
כט אֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לְנַחֵל אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ פ

חמישי **לה** א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ לֵאמֹר׃ ב צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתְנוּ לַלְוִיִּם מִנַּחֲלַת אֲחֻזָּתָם עָרִים לָשָׁבֶת וּמִגְרָשׁ לֶעָרִים סְבִיבֹתֵיהֶם תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם׃ ג וְהָיוּ הֶעָרִים לָהֶם לָשָׁבֶת וּמִגְרְשֵׁיהֶם יִהְיוּ לִבְהֶמְתָּם וְלִרְכֻשָׁם וּלְכֹל חַיָּתָם׃ ד וּמִגְרְשֵׁי הֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם מִקִּיר הָעִיר וָחוּצָה אֶלֶף אַמָּה סָבִיב׃ ה וּמַדֹּתֶם מִחוּץ לָעִיר אֶת־פְּאַת־קֵדְמָה אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְאֶת־פְּאַת־נֶגֶב אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְאֶת־פְּאַת־יָם ׀ אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְאֵת פְּאַת צָפוֹן אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְהָעִיר בַּתָּוֶךְ זֶה יִהְיֶה לָהֶם מִגְרְשֵׁי הֶעָרִים׃ ו וְאֵת הֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם אֵת שֵׁשׁ־עָרֵי הַמִּקְלָט אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לָנֻס שָׁמָּה הָרֹצֵחַ וַעֲלֵיהֶם תִּתְּנוּ אַרְבָּעִים וּשְׁתַּיִם עִיר׃ ז כָּל־הֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם אַרְבָּעִים וּשְׁמֹנֶה עִיר אֶתְהֶן וְאֶת־מִגְרְשֵׁיהֶן׃ ח וְהֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ מֵאֲחֻזַּת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל

ת"א ומגרשיהם · נדרים פא מכות יב: מקיר העיר · ערכין לג נו מ סוטה כז: ומדתם מחוץ לעיר את פאת קדמה · ערכין לג נדרים נו סוטה כז: זה יהיה לכם · ערכין לג: ועליהם תתנו · מכות ט יג:

ר ש " י

את הארץ · שהיא נוחלת וחולקת אותה במקומכם: (כט) לנחל את בני ישראל · שהם ינחילו אותה לכם למחלקותיה: לה (ב) ומגרש · ריוח מקום חלק חוץ לעיר סביב להיות לנוי לעיר ואין רשאין לבנות שם בית ולא לנטוע כרם ולא לזרוע זריעה: (ג) ולכל חיתם · (לכל חיותם) לכל צרכיהם: (ד) אלף אמה סביב · ואחריו הוא אומר אלפים אמה הא כיצד אלפים הוא נותן להם סביב ומהם אלף

כח וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי נַפְתָּלִי רַבָּא פְּדַהְאֵל בַּר עַמִּיהוּד: כט אִלֵּין דִּי פַּקִּיד יְיָ לְאַחְסָנָא יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא דִכְנָעַן: א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִירֵחוֹ לְמֵימָר: ב פַּקֵּיד יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִתְּנוּן לְלֵוָאֵי מֵאַחְסָנַת אֲחוּדַתְהוֹן קִרְוִין לְמִתַּב וְרֵוַח לְקִרְוַיָּא סַחֲרָנֵיהוֹן תִּתְּנוּן לְלֵוָאֵי: ג וִיהוֹן קִרְוַיָּא לְהוֹן לְמִתַּב וְרָוְחֵיהוֹן יְהוֹן לִבְעִירְהוֹן וּלְקִנְיָנֵיהוֹן וּלְכָל חֵיוַתְהוֹן: ד וּרְוָחֵי קִרְוַיָּא דִּי תִתְּנוּן לְלֵוָאֵי מִכּוֹתֵל קַרְתָּא וּלְבָרָא אֲלַף אַמִּין סְחוֹר סְחוֹר: ה וְתִמְשְׁחוּן מִבָּרָא לְקַרְתָּא יָת רוּחַ קִידוּמָא תְּרֵין אַלְפִּין בְּאַמִּין וְיָת רוּחַ דָּרוֹמָא תְּרֵין אַלְפִּין בְּאַמִּין וְיָת רוּחַ מַעַרְבָא תְּרֵין אַלְפִּין בְּאַמִּין וְיָת רוּחַ צִפּוּנָא תְּרֵין אַלְפִּין בְּאַמִּין וְקַרְתָּא בִּמְצִיעָא דֵּין יְהֵי לְהוֹן רְוָחֵי קִרְוַיָּא: ו וְיָת קִרְוַיָּא דִּי תִתְּנוּן לְלֵוָאֵי יָת שִׁית קִרְוֵי שֵׁיזָבוּתָא דְּתִתְּנוּן לְמֵעְרַק תַּמָּן קָטוֹלָא וַעֲלֵיהוֹן תִּתְּנוּן אַרְבְּעִין וְתַרְתֵּי קִרְוִין: ז כָּל קִרְוַיָּא דִּי תִתְּנוּן לְלֵוָאֵי אַרְבְּעִין וְתַמְנֵי קִרְוִין יָתְהוֹן וְיָת רְוָחֵיהוֹן: ח וְקִרְוַיָּא דִּי תִתְּנוּן מֵאֲחוּדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן סַגִּיאֵי תַּסְגּוֹן וּמִן זְעִירֵי תַּזְעֲרוּן גְּבַר

העמק דבר

נשיא: משום שלא היה נשיא שבטו אלא נבחר לחלוקת הארץ לבד · משא"כ במקום דכתיב נשיא היה נשיא שבטו לגמרי לכל דבר: והנה בכל השבטים כתיב בני לבד מיהודה ובנימין · ואמר גיסי הס"ג מ' יחיאל מיכל הלוי נ"י וכך העלה בני הס"ג מ' חיים נ"י משום דעיקר תועלת הנשיאים היה משום שבאו לחוב גם לקטנים כדאי' בקדושין ריש פרק ב' ובכ"מ · ובכלל החוב היה קורבא ורוחקא מירושלים כדאי' בב"ב דקכ"ב א' ובפרשב"ם · מש"ה בכל השבטים כתיב בני ללמוד דאע"ג שהיו הרבה קטנים היו יכולין לחוב · משא"כ ביהודה ובנימין שהיו בכלל קרובים לירושלים: (כט) לנחל את ב"י · המה יתנו מידם לכל יחיד: **לה** (א) צו את ב"י · לשון זרוז משום שיש כאן חסרון ונרוע בנחלת השבטים: תתנו ללוים · מיותר והיינו דלא נימא שאין החיוב ליתן ללוים אלא המגרש שהיה כבר לעיר · אבל אם לא היה מגרש א"צ ליתן מש"ה פי' הכתוב תתנו ללוים החיוב לעשות מגרש בשבילם · [ולא תקשה מהא דב"ב דכ"ד ב' מקשה על הא דמפרש עולא טעם המשנה דמרחיקין את האילן מן העיר עשרים וחמש אמה משום נוי העיר ותיפוק לי' משום שאין שדה מגרש כו' · ומאי מקשה נימא דמיירי אפי' בעיר שאין שם מגרש · הא ל"ק דע"כ מיירי שאין אותם כ"ה אמה זרוע · דאלו היה זרוע אין בזה נוי העיר יותר מאילנות וע"כ מיירי שהוא פנוי וא"כ ה"ז מגרש כמה שהוא · ואסור לשנות]:

(ג) והיו הערים להם לשבת · שאין להם רשות להחליף ולעשות מעיר מגרש· אלא דוקא לשבת · כדתנן שלהי מס' ערכין: ומגרשיהם · שני המגרשות שיבואר במקרא ד' ה': יהיו לבהמתם ולרכושם · זהו המגרש של אלף אמה כמו שיבואר: ולכל חיתם · זהו מגרש של אלפים אמה דהכי במס' סוטה פ"ה דבא לשדות וכרמים · ואע"ג שהיה להם תבואות שדה וכרם מתרומה ומעשר · מכ"מ נצרך לנאכל הפירות בשעה שהמה חיים · היינו מיד אחר תלישתו ממקור גידולו · וזה נקרא חי בדבר שאין בו רוח חיים · כמו מים חיים · ובאשר תו"מ ניתן אחר דיגון שכבר נתייבש ואינו חי · מש"ה ניתן להם זה המגרש שיהא להם פירות בחיתם · ומסתמא היו רשאים לזרוע שם גם ירקות נגה שעיקר מאכלם הוא מיד אחר תלישתן וזהו בכלל חיתם (א): (ד) אלף אמה סביב · בהיקף שלם · שמה היה לבהמתם ולרכושם · היינו אורות ודיר לבהמה · ונכללו בעיבורה של עיר או איברה של עיר כידוע מס' עירובין ר"פ כיצד מעברין: (ה) ומדתם מחוץ לעיר · אינו מקיף העיר כמו מקרא הקודם · אלא מחוץ לעיבורה של עיר · כמו לענין תחומי שבת שנמדד מחוץ לאורות וכדומה: את פאת קדמה · משמע שאינו סביב בהיקף אלא רק נגד כל צד · וכ"כ הרמב"ן ז"ל ובא"א ממש"כ · וזה היה לכל חיתם · כמש"כ: (ו) ועליהם תתנו · ועוד תתנו מיבעי · אלא ללמד דארבעים ושתים עיר היו קולטות כמו שש ערי מקלט · אלא שהיה איזה נ"מ

הרחב דבר

(א) זהו לפי פשוטו · ובמכות די"ב דרשו ולכל חיתם ולא לקבורה · וכ' הרמב"ם הל' שמיטה ויובל פי"ג שנותנין לכל עיר בה"ק חוץ לתחום זה שאין קוברין מתיהם בתחום עריהם כו' ולמדנו מזה שדרך להרחיק בה"ק מן העיר אלפים אמה שהוא שיעור נויה היותר למת כמש"כ בהשמטות בחיבורי העמק שאלה שאי' י"ד בעז"ה:

מֵאֵ֤ת הָרַב֙ תַּרְבּ֔וּ וּמֵאֵ֥ת הַמְעַ֖ט תַּמְעִ֑יטוּ אִ֕ישׁ כְּפִ֤י נַחֲלָתוֹ֙ אֲשֶׁ֣ר יִנְחָ֔לוּ יִתֵּ֥ן מֵעָרָ֖יו לַלְוִיִּֽם׃ פ

ששי שביעי כשהן מחוברין ט וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ י דַּבֵּר֙ אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל וְאָמַרְתָּ֖ אֲלֵהֶ֑ם כִּ֛י אַתֶּ֥ם עֹבְרִ֥ים אֶת־הַיַּרְדֵּ֖ן אַ֥רְצָה כְּנָֽעַן׃ יא וְהִקְרִיתֶ֤ם לָכֶם֙ עָרִ֔ים עָרֵ֥י מִקְלָ֖ט תִּהְיֶ֣ינָה לָכֶ֑ם וְנָ֥ס שָׁ֙מָּה֙ רֹצֵ֔חַ מַכֵּה־נֶ֖פֶשׁ בִּשְׁגָגָֽה׃ יב וְהָי֨וּ לָכֶ֧ם הֶעָרִ֛ים לְמִקְלָ֖ט מִגֹּאֵ֑ל וְלֹ֤א יָמוּת֙ הָרֹצֵ֔חַ עַד־עָמְד֛וֹ לִפְנֵ֥י הָעֵדָ֖ה לַמִּשְׁפָּֽט׃ יג וְהֶעָרִ֖ים אֲשֶׁ֣ר תִּתֵּ֑נוּ שֵׁשׁ־עָרֵ֥י מִקְלָ֖ט תִּהְיֶ֥ינָה לָכֶֽם׃ יד אֵ֣ת ׀ שְׁלֹ֣שׁ הֶעָרִ֗ים תִּתְּנוּ֙ מֵעֵ֣בֶר לַיַּרְדֵּ֔ן וְאֵת֙ שְׁלֹ֣שׁ הֶעָרִ֔ים תִּתְּנ֖וּ בְּאֶ֣רֶץ כְּנָ֑עַן עָרֵ֥י מִקְלָ֖ט תִּהְיֶֽינָה׃ טו לִבְנֵ֨י יִשְׂרָאֵ֜ל וְלַגֵּ֤ר וְלַתּוֹשָׁב֙ בְּתוֹכָ֔ם תִּהְיֶ֛ינָה שֵׁשׁ־הֶעָרִ֥ים הָאֵ֖לֶּה

ת"א והיו לכם הערים למקלט. שם ט: עד עמדו. שם יב: שש ערי. שם ט: את שלש הערים. שם: לבני ישראל. שם:

רש"י

אלף הפנימים מגרש והחיצונים לשדות וכרמים (עירובין נ"א): (יא) והקריתם. אין קריה אלא לשון הזמנה וכן הוא אומר כי הקרה ה' אלהיך לפני (בראשית כ"ז): (יב) מגאל. מפני גואל הדם שהוא קרוב לנרצח: (יג) שש ערי מקלט. מגיד שאע"פ שהבדיל משה בחייו שלש ערים בעבר הירדן לא היו קולטות עד שנבחרו שלש שנתן יהושע בארץ כנען (ספרי מכות ט'): (יד) את שלש הערים וגו'. אע"פ שבארץ כנען תשעה שבטים וכאן אינן אלא שנים וחצי השוה מנין ערי המקלט שלהם משום דבגלעד נפישי רוצחים דכתיב גלעד קרית פועלי און עקובה מדם (הושע ו') (מכות ט'):

העמק דבר

ביניהם כדאי' במכות פרק ב'. כמלאו הני עירות באו לעזור לצורך שם הערים הללו. מש"ה כתיב עליהם: (ח) מאת הרב תרבו. באמת היה מכל השבטים ד' עיר לכל אחד. ורק מיהודה ושמעון לא נשתוו. מיהודה היה שמנה עיר. ומשמעון עיר אחת. והיינו מאת הרב תרבו וגו': איש כפי נחלתו וגו'. היינו הנשיא אשר מתחלה ינחול לעצמו: יתן מעריו ללוים. עוד קודם שיחלק למשפחות שבשבטו. למען ידע איך לחלק למשפחות. משא"כ אם יותן למשפחות תחלה. יהיה בלבול במשפחות אם יוקח אח"כ מאיזה משפחה עיר. מש"ה כתיב איש ולא כתיב המטה: (י) כי אתם עוברים אה"י וגו' לעיל בפרשה של והורשתם כתיב ג"כ עוברים. ובפ' גבולין כתיב כי אתם באים. והכל בדיוק דבפ' והורשתם הוזהרו מיד שעברו אה"י והתחילו להלחם. שידעו שעליהם מוטלת המצוה להוריש את כל יושבי הארץ. וא"כ לא יתנהגו כמו שהדין בצרים על עיר להשאיר צד אחד פתוח כדי מי שירצה לברוח יברח וכדתני בספרי פ' כי תצור אל עיר וכמו שעשו במלחמת מדין כמש"כ שם ל"א ז' משא"כ במלחמת הכנעני. וכן איבוד ע"ז היה החיוב מיד. משא"כ לדעת גבולי א"י לא היה הצורך לדעת עד שכבשו הרבה מעיקר ישוב א"י. מש"ה כתיב כי אתם באים שהוא אחר כבוש וחלוק שנתחייבו בתו"מ אבל לפני זה אע"ג שנתחייבו בחלה. מכ"מ אינו מטוי כ"כ להביא עיסת חו"ל לחשוב על עיסת א"י:

משפט

כְּפוּם אַחְסַנְתֵּיהּ דִּי יַחְסְנוּן יִתֵּן מִקִּרְווֹהִי לְלֵוָאֵי : ט וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר : י מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי אַתּוּן עָבְרִין יַת יַרְדְּנָא לְאַרְעָא דִכְנָעַן : יא וּתְזַמְּנוּן לְכוֹן קִרְוִין קִרְוֵי שֵׁיזָבוּתָא יֶהֶוְיָן לְכוֹן וְיֵעֲרוֹק לְתַמָּן קָטוֹלָא דִּיקְטוֹל נַפְשָׁא בְּשָׁלוּ : יב וִיהוֹן לְכוֹן קִרְוַיָּא לְשֵׁיזָבָא מִגָּאֵיל דְּמָא וְלָא יְמוּת קָטוֹלָא עַד דִּיקוּם קֳדָם כְּנִשְׁתָּא לְדִינָא : יג וְקִרְוַיָּא דִּי תִתְּנוּן שִׁית קִרְוֵי שֵׁיזָבוּתָא יֶהֶוְיָן לְכוֹן : יד יַת תְּלַת קִרְוַיָּא תִּתְּנוּן בְּעִבְרָא לְיַרְדְּנָא וְיַת תְּלַת קִרְוַיָּא תִּתְּנוּן בְּאַרְעָא דִכְנָעַן קִרְוֵי שֵׁיזָבוּתָא יֶהֶוְיָן : טו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְגִיּוֹרַיָּא וּלְתוֹתָבַיָּא דְּבֵינֵיהוֹן יֶהֶוְיָן שִׁית קִרְוַיָּא הָאִלֵּין לְשֵׁיזָבָא לְמֵעְרַק לְתַמָּן כָּל דִּיקְטוֹל נַפְשָׁא

העמק דבר

מעתה כאן בפרשת ערי מקלט שלא הוקבעו עד שכבשו וחלקו · היה ראוי לכתוב ג"כ כי אתם באים ולא עוברים · ונראה דמכאן יצא הדרש במס' בכורות דנ"ה ארצה ארצה כנען ולא הירדן ארצה כנען · אלא שיש בזה מחלוקת ע"ש · ולפי הפשט משמעות והקריתם דבסמוך היינו לשון הזימון על להבא ולא לשון קריאה והקדש כלשון דכתיב בס' יהושע כ' ויקדישו את קדש בגליל · והזמנה זו היא קודם שבאו להקדיש · והוא משום שלא בנקל היה למצוא עיר המסוגל לערי מקלט בכל התנאים שצריכים לזה · שיהא דוקא בשלוש הארץ · ובפרטים המבואר במס' מכות פ"ב · לכן היתה המצוה שמתחלה עוד שלא הגיעו להקדיש לשום לב ולהזמין ערים שיהיו מסוגלים לכך אח"כ · מש"ה כתיב כי אתם עוברים · דמתחלת העברה היתה המצוה להזמין בדרך הילוכם כאשר יזדמן איזה עיר להקדיש אח"כ (א) : (יא) רוצח מכה נפש בשגגה · דמכה נפש משמע חבורה בעלמא · כדאי' בסנהדרין פ' הנחנקין דמכה נפש קאי על אב דחייב על חבורה · וא"כ הייתי ס"ד דחייב גלות מש"ה כתיב רוצח מכה נפש · דוקא רוצח · וכ"ה בספרי · והכי נ"ל במכות ד"ח רוצח מכה נפש פרט למכה אביו · ולא כפרש"י שם : (יב) ולא ימות הרוצח עד עמדו וגו' : לפי הדרש במכות די"ב קאי על הנהרג עפ"י סנהדרין · אבל לפי הפשט לא נזכר בכל הפרשה אלא הנהרג ביד גואל הדם · ובאופן שאין התראה וכדומה · שאין ביד ב"ד להרגו · אלא שניתן ביד גואל הדם וכאשר יבואר עוד בפרשה · ופי' הכתוב שלא ימות ביד גואל הדם עד עמדו וגו' · דמתחלה בא הרוצח לעיר מקלט ושם הוקרים ב"ד אם ראוי להשאר שם ויגלה או לא וכדכתיב להלן כ"ד ושפטו העדה בין המכה ובין גואל הדם · והכי אי' במכות ד"י מתחלה אחד שוגג ואחד מזיד וגו' · ואפי' הכי אינו הולך אלא על מזיד ודאי · אבל שוגג לכ"ע גולה ושופטין אותו האיך היה השוגג: (יג) אשר תתנו· לשון תתנו אינו מדויק ולמי נותנים אותם · והכי מיבעי אשר תפרישו או תקדישו או תבדילו · אלא כמו שהיו כל ערי הלוים נקראים נתינה ממש · שיצא מרשות השבטים ללוים · כך ערי המקלט אפי' אי לא היו ניתנים ללוים כמו שהיה לבסוף · לא הי' אותו השבט משתמש בהם כמו בכל עריהם · שהרי אסור לעשות בהם עניינים שמרגיל את גואל הדם לשם · היינו שימצא איש נכרי להגיד לשואליו כי הולך הוא לאיזה ענין לאותה עיר · וכדאי' במס' מכות ד"י אין פורשין בה מצודות כו' כדי שלא תהא מרגל גואל הדם מצוי' שם · ול"ד דברים אלו וה"ה כל כיב"ז וע"ע בסמוך · ולפי זה היו ערים אלו ניתנים מהשבטים לטובת הרוצחים בשגגה · מש"ה כתיב תתנו : (יד) ערי מקלט תהיינה · בשמם ועניינם לא יהיו רק ערי מקלט · ולא עוד עסק אחר אשר יהיה ראוי להקרא את העיר ע"ז העסק · וכמו דכתיב ביהושע כ"א ויתנו ממטה בני יהודה וממטה בני שמעון את הערים האלה אשר יקרא אתהן בשם · פירושו · שהופרשו לאיזה עניינים . שנקראו העיירות ע"ש אותם העניינים · כמו לחכמה וכדומה · ונמסרו לשבט לוי באשר המה היו פנויים מעסק פרנסה לשמור אותו ענין שבעיר · ומזהיר הכתוב שערי מקלט אלו לא יהיה בהם שום עסק שיהיו יכולים להקרא ע"ז העסק כי אם בשם ערי

הרחב דבר

(א) ובזה יתיישב הא דכתיב בס' יהושע ויקדישו את קדש בגליל בהר נפתלי ואת שכם בהר אפרים ואת חברון בהר יהודה . וקשה למה זה הקדימו מקלט של נפתלי ליוסף ויהודה . והרי הכבוש והחלוק היה להיפך . ובמנין ערי מקלט שבעה"י מונה תחלה של ראובן ואח"כ בני גד ואח"כ של מנשה כסדר הכבוש . אלא כאשר הזמינו עיר חברון שהיא מסוגלת לכך כשהגיע השעה. מ"מ לא היו יכולים להחליט ההקדש כאשר לא ידעו עדיין הריחוק שיהיה ממנה להעיר שיזדמן הלאה לפי צורך הענין עד שבאו לשכם . ועוד לא החליטו עד שבאו לקדש . וכשראו את קדש מוכן לזה . אז התלו להקדיש ומש"ה הקדישו אותם תחלה ואח"כ הלכו ממנה לשכם והקדישוה ומשם לחברון והקדישוה . משא"כ שלשה שבעה"י כבר היו ידועים מימות משה כדכתיב בפ' ואתחנן אז יבדיל משה וגו' :

לְמִקְלָט לָנוּס שָׁמָּה כָּל־מַכֵּה־נֶפֶשׁ בִּשְׁגָגָה׃ טז וְאִם־בִּכְלִי בַרְזֶל הִכָּהוּ וַיָּמֹת רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוּמַת הָרֹצֵחַ׃ יז וְאִם בְּאֶבֶן יָד אֲשֶׁר־יָמוּת בָּהּ הִכָּהוּ וַיָּמֹת רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוּמַת הָרֹצֵחַ׃ יח אוֹ בִּכְלִי עֵץ־יָד אֲשֶׁר־יָמוּת בּוֹ הִכָּהוּ וַיָּמֹת רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוּמַת הָרֹצֵחַ׃ יט גֹּאֵל הַדָּם הוּא יָמִית אֶת־הָרֹצֵחַ בְּפִגְעוֹ־בוֹ הוּא יְמִתֶנּוּ׃ כ וְאִם־בְּשִׂנְאָה יֶהְדָּפֶנּוּ אוֹ־הִשְׁלִיךְ עָלָיו בִּצְדִיָּה וַיָּמֹת׃ כא אוֹ בְאֵיבָה הִכָּהוּ בְיָדוֹ וַיָּמֹת מוֹת־יוּמַת הַמַּכֶּה רֹצֵחַ הוּא גֹּאֵל הַדָּם יָמִית אֶת־הָרֹצֵחַ בְּפִגְעוֹ־בוֹ׃ כב וְאִם־בְּפֶתַע בְּלֹא־אֵיבָה הֲדָפוֹ אוֹ־הִשְׁלִיךְ עָלָיו כָּל־כְּלִי בְּלֹא צְדִיָּה׃ כג אוֹ בְכָל־אֶבֶן אֲשֶׁר־יָמוּת בָּהּ בְּלֹא רְאוֹת וַיַּפֵּל עָלָיו וַיָּמֹת וְהוּא לֹא־אוֹיֵב לוֹ וְלֹא מְבַקֵּשׁ רָעָתוֹ׃ כד וְשָׁפְטוּ הָעֵדָה בֵּין הַמַּכֶּה וּבֵין גֹּאֵל הַדָּם עַל הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה׃ כה וְהִצִּילוּ הָעֵדָה אֶת־הָרֹצֵחַ מִיַּד גֹּאֵל הַדָּם וְהֵשִׁיבוּ אֹתוֹ הָעֵדָה אֶל־עִיר מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר־נָס שָׁמָּה וְיָשַׁב בָּהּ עַד־מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל אֲשֶׁר־מָשַׁח אֹתוֹ בְּשֶׁמֶן הַקֹּדֶשׁ׃ כו וְאִם־יָצֹא יֵצֵא הָרֹצֵחַ אֶת־גְּבוּל עִיר מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר יָנוּס שָׁמָּה׃ כז וּמָצָא אֹתוֹ גֹּאֵל הַדָּם מִחוּץ לִגְבוּל עִיר מִקְלָטוֹ

ת"א בשגגה · מכות ז: ואם בפתע · שם כריתות ט: בלא ראות · נדרים פז פח קמא סו מכות ט: ויפל עליו · שם ז: והוא לא אויב · סנהדרין כט: ושפטו העדה · פסחים יב ר"ה טו סנהדרין ג סט קמא פז: והצילו העדה · פסחים יב ר"ה כו סנהדרין ב ג סט מכות י: וישב בה · סנהדרין יח מכות יא יב: או באיבה · סנהדרין עו פד: מות יומת · שם נג: גואל הדם · שם מה: מות יומת המכה · מגיעא לא סנהדרין טו מה נג עב עז: ואם יצא יצא הרוצח · מכות יב:

ר ש " י

(טז) ואם בכלי ברזל הכהו · אין זה מדבר בהורג בשוגג הסמוך לו אלא בהורג במזיד ובא ללמד

בִּשְׁלוֹ: טז וְאִם בְּמָאן דְּפַרְזְלָא מַחֲהִי וְקַטְלֵיהּ קָטוֹלָא הוּא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל קָטוֹלָא: יז וְאִם בְּאַבְנָא דִּי מִתְנַסְבָא בִּידָא דְּהִיא כְּמִיסַת דִּי יְמוּת בַּהּ מַחֲהִי וְקַטְלֵיהּ קָטוֹלָא הוּא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל קָטוֹלָא: יח אוֹ בְּמָאן דְּעָא דְּמִתְנְסֵיב בִּידָא דְּהִיא כְּמִיסַת דִּי יְמוּת בֵּיהּ מַחֲהִי וְקַטְלֵיהּ קָטוֹלָא הוּא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל קָטוֹלָא: יט גָּאֵיל דְּמָא הוּא יִקְטוֹל יַת קָטוֹלָא כַּד אִתְחַיַּב לֵיהּ מִן דִּינָא הוּא יִקְטְלִינֵּיהּ: כ וְאִם בְּסַנְאָה דְּחָהִי אוֹ רְמָא עֲלוֹהִי בִּכְמָנָא וְקַטְלֵיהּ: כא אוֹ בִּדְבָבוּ מְחָהִי בִּידֵיהּ וְקַטְלֵיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל מַחְיָא קָטוֹלָא הוּא גָּאֵיל דְּמָא יִקְטוֹל יַת קָטוֹלָא כַּד אִתְחַיַּב לֵיהּ מִן דִּינָא: כב וְאִם בִּתְכֵיף בְּלָא דְבָבוּ דְּחָהִי אוֹ רְמָא עֲלוֹהִי כָּל מָאן בְּלָא כְמָן לֵיהּ: כג אוֹ בְּכָל אַבְנָא דְּהִיא כְּמִיסַת דִּי יְמוּת בַּהּ בְּלָא חֱזוּ וּרְמָא עֲלוֹהִי וְקַטְלֵיהּ וְהוּא לָא סָנֵי לֵיהּ וְלָא תָבַע בִּישְׁתֵיהּ: כד וִידוּנוּן כְּנִשְׁתָּא בֵּין מַחְיָא וּבֵין גָּאֵיל דְּמָא עַל דִּינַיָּא הָאִלֵּין: כה וִישֵׁזְבוּן כְּנִשְׁתָּא יַת קָטוֹלָא מִיַּד גָּאֵיל דְּמָא וִיתִיבוּן יָתֵיהּ כְּנִשְׁתָּא לְקִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵיהּ דִּי עֲרַק לְתַמָּן וִיתֵיב בַּהּ עַד דִּי יְמוּת כַּהֲנָא רַבָּא דִּי רַבִּי יָתֵיהּ בִּמְשַׁח קוּדְשָׁא: כו וְאִם מִפַּק יִפּוֹק קָטוֹלָא יַת תְּחוּם קִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵיהּ דִּי עֲרַק לְתַמָּן: כז וְיַשְׁכַּח יָתֵיהּ גָּאֵיל

רש"י

שההורג בכל דבר צריך שיהא בו שיעור כדי להמית שנאמר בכולם אשר ימות בו דמתרגמינן דהיא כמיסת דימות ביה חוץ מן הברזל שגלוי וידוע לפני הקב"ה שהברזל ממית בכל שהוא אפילו מחט לפיכך לא נתנה בו תורה שיעור לכתוב בו אשר ימות בו וא"ת בהורג בשוגג הכתוב מדבר הרי הוא אומר למטה או בכל אבן אשר ימות בה בלא ראות וגו' למד על האמורים למעלה שבהורג במזיד הכתוב מדבר: (יז) באבן יד. שיש בה מלא יד (ספרי): אשר ימות בה. שיש בה שיעור להמית כתרגומו. לפי שנאמר והכה איש את רעהו באבן (שמות כ"א) ולא נתן בה שיעור יכול כל שהוא לכן נאמר אשר ימות בה: (יח) או בכלי עץ יד. לפי שנאמר וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט (שם) יכול כל שהוא לכך נאמר בעץ אשר ימות בו שיהא בו כדי להמית: (יט) בפגעו בו. אפילו בתוך ערי מקלט: (כ) בצדיה. כתרגומו בכמנא במארב: (כב) בפתע. באונס ותרגומו בתכיף שהיה סמוך לו ולא היה לו שהות להזהר עליו: (כג) או בכל אבן אשר ימות בה. הכהו: בלא ראות. שלא ראהו: ויפל עליו. מכאן אמרו ההורג דרך ירידה גולה דרך עלייה אינו גולה (מכות י"ח): (כה) עד מות הכהן הגדול. שהוא בא להשרות שכינה בישראל ולהאריך ימיהם והרוצח בא לסלק את השכינה מישראל ולקצר את ימי החיים אינו כדאי שיהא לפני כהן גדול. דבר אחר לפי שהיה לו לכהן גדול להתפלל שלא תארע תקלה זו לישראל בחייו: אשר משח אותו בשמן הקדש. לפי פשוטו מן המקראות קרים הוא שלא פירש מי משחו אלא כמו אשר משחו המושח אותו

העמק דבר

מקלט: (טז) מות יומת הרוצח. היינו שלא עפ"י ב"ד. שאין מדבר ע"י התראה דא"כ אין נ"מ בחיזה דבר שהמית. שהרי העדים ראו וידעו בברור שקם עליו להכותו נפש. אלא מיירי בלי התראה ואין ידיעה ברורה אם היה בשוגג או במזיד. ובזה האופן מפרש המקרא דבאלו האופנים יש לדון מענין ההכאה איך היה. ועל כן. גואל הדם הוא ימית את הרוצח וגו'. זהו פשוטו ש"מ: (כ) בשנאה. שידוע היה שהוא שונאו. וגם: יהדפנו. ובזה ניכר שמצד שנאה הקדומה הדפו בשאט נפש: (כא) או באיבה. איבה אינו אלא בלב ואינו ידוע לזולתו. כמש"כ לעיל י' ט'. אך באשר הכהו בידו. ניכר שהיתה איבה טמונה בלבו. אף שלא נודע קודם לזה שהוא שונאו: (כב) ואם בפתע בלא איבה הדפו. שניכר לכל שהיה בפתע. אז אפי' היה ידוע לכל שהוא שונא לו. אבל הדיפה זו היתה בלא איבה שלא מצד שנאה שבלב. וניכר אופן ההדפה: (כג) והוא לא אויב לו. בלב. וניכר הוא במה שאין נראה אחר המעשה שהוא שמח בדבר: ולא מבקש רעתו. עד כה לא היה ידוע בכך שמבקש רעתו. דבל"ז אין הוכחה ממה שאינו שמח אחר מותו. אבל כאשר אינו מבקש רעתו עד כה יש לתלות בשגגה: (כד) ושפטו העדה. באשר עניינים כאלה המה אומדנות. ע"כ יתקנו העדה היאך הענין נוטה: (כה) והצילו העדה. יותר תפי דעתם נוטה להציל ממות. ומזה

וְרָצַח גֹּאֵל הַדָּם אֶת־הָרֹצֵחַ אֵין לוֹ דָּם׃ כח כִּי בְעִיר מִקְלָטוֹ יֵשֵׁב עַד־מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל וְאַחֲרֵי מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל יָשׁוּב הָרֹצֵחַ אֶל־אֶרֶץ אֲחֻזָּתוֹ׃ כט וְהָיוּ אֵלֶּה לָכֶם לְחֻקַּת מִשְׁפָּט לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם׃ ל כָּל־מַכֵּה־נֶפֶשׁ לְפִי עֵדִים יִרְצַח אֶת־הָרֹצֵחַ וְעֵד אֶחָד לֹא־יַעֲנֶה בְנֶפֶשׁ לָמוּת׃ לא וְלֹא־תִקְחוּ כֹפֶר לְנֶפֶשׁ רֹצֵחַ אֲשֶׁר־הוּא רָשָׁע לָמוּת כִּי־מוֹת יוּמָת׃ לב וְלֹא־תִקְחוּ כֹפֶר לָנוּס אֶל־עִיר מִקְלָטוֹ לָשׁוּב לָשֶׁבֶת בָּאָרֶץ עַד־מוֹת הַכֹּהֵן׃ לג וְלֹא־תַחֲנִיפוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּהּ כִּי הַדָּם הוּא יַחֲנִיף אֶת־הָאָרֶץ וְלָאָרֶץ לֹא־יְכֻפַּר לַדָּם אֲשֶׁר שֻׁפַּךְ־בָּהּ כִּי־אִם בְּדַם שֹׁפְכוֹ׃ לד וְלֹא תְטַמֵּא אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בָּהּ אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכָהּ כִּי אֲנִי יְהוָה שֹׁכֵן בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ שביעי

לו א וַיִּקְרְבוּ רָאשֵׁי הָאָבוֹת לְמִשְׁפַּחַת בְּנֵי־גִלְעָד בֶּן־מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה מִמִּשְׁפְּחֹת בְּנֵי יוֹסֵף וַיְדַבְּרוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה

ת"א ורצח גאל הדם· מכות יב : כי בעיר מקלטו · שם יא יב זבחים קטז : ואחרי מות הכהן הגדול · מכות יא : ישוב הרוצח · שם יג : והיו אלה· יבמות ו סנהדרין לה מכות ז : כל מכה נפש· סנהדרין פד : ועד אחד לא יענה בנפש · שם לג לד : ולא תקחו · כתובות לז קמא כח סג סנהדרין טו : אשר הוא · כתובות לה קמא פג סנהדרין י לו מכות ה : ולא תקחו כפר לנוס · כתובות לז : לשוב לשבת · מכות יא : ולא תחניפו · שבת לג : ולארץ לא · כתובות לז סוטה מז כריתות כו : ולא תטמא · שבת לג שבועות ז :

ר ש " י

בשמן הקדש · ורבותינו דרשוהו במסכת מכות (י"ב) לראיית דבר · ללמד שאם עד שלא נגמר דינו מת הכהן גדול ומינו אחר תחתיו ולאחר מכאן נגמר דינו חוזר במיתתו של שני שנאמר אשר משח אותו וכי הוא מושחו לכהן או הכהן מושח אותו אלא להביא את הנמשח בימיו שמחזירו במיתתו : (כז) אין לו דם · הרי הוא כהורג את המת שאין לו דם (שם ז') : (כט) בכל מושבתיכם · למד שתהא סנהדרין קטנה נוהגת בחוצה לארץ בכל זמן שנוהגת בארץ ישראל. (ל) כל מכה נפש וגו' · הבא להרגו על שהכה את הנפש : לפי עדים ירצח. שיעידו שבמזיד ובהתראה הרגו : (לא) ולא תקחו כפר · לא יפטר בממון (כתובות ל"ז) : (לב) ולא תקחו כופר לנוס אל עיר מקלטו · למי שנס אל עיר מקלט שהרג בשוגג אינו נפטר מגלות בממון ליתן כופר לשבת בארץ טרם ימות הכהן · לנוס · כמו לנס (בשו"א ובקמ"ץ) כמו שובי מלחמה (מיכה ב') ששבו מן המלחמה · וכן נוגי ממועד (צפניה ג')

דמא מברא לתחום קרית שיזבותיה ויקטול גאיל דמא ית קטולא לית ליה דמא : כח ארי בקרית שיזבותיה יתיב עד דימות כהנא רבא ובתר דימות כהנא רבא יתוב קטולא לארע אחסנתיה : כט ויהון אלין לכון לגזירת דין לדריכון בכל מותבניכון : ל כל דיקטול נפשא לפום סהדין יקטול ית קטולא וסהיד חד לא יסהיד באנש למקטל : לא ולא תקבלון ממון על אנש קטולא דהוא חיב למקטל ארי אתקטלא יתקטיל : לב ולא תקבלון ממון למערק לקרית שיזבותיה למתב למתב בארעא עד דימות כהנא : לג ולא תחיבון ית ארעא די אתון בה ארי דמא הוא מחיב ית ארעא ולארעא לא יתכפר על דם זכאי די אתאשיד בה אלהין בדם אשדיה : לד ולא תסאבון ית ארעא די אתון יתבין בה די שכנתי שריא בגוה ארי אנא יי דשכנתי שריא בגו בני ישראל : א וקריבו רישי אבהתא לזרעית בני גלעד בר מכיר בר

רש"י

כי מולים היו (יהושע ה') כאשר תאמר שוב על מי ששב כבר ומול על שמל כבר כן תאמר לנוס על מי שנס כבר וקורהו נוס כלומר מוברח וא"ת לנוס לברוח ותפרשהו לא תקחו כופר למי שיש לו לברוח לפטרו מן הגלות לא ידעתי היאך יאמר לשוב לשבת בארץ הרי עדיין לא נס ומהיכן ישוב : (לג) לא תחניפו · לא תרשיעו כתרגומו לא תחייבון : (לד) אשר אני שוכן בתוכה · שלא תשכינו אותי בטומאתה : כי אני ה'

העמק דבר

למדנו להציל מעונש ב"ד · בק"ו מכאן שהב"ד לא יעשו מאומה רק גואל הדם · ומכש"כ אם הב"ד יצאו להרוג · שיש להציל כל האפשר : (כט) לחקת משפט · אע"ג דבאמת אינו חקת משפט · אחר שאין הורגים במצות ב"ד · מכ"מ הזהירה תורה לעשות בזה כמו בחקת משפט : (ל) לפי עדים · לערך העדים · אם רבו העדים שאומדין שהיו בשנאה וכדומה מוסרים לגואל הדם דאע"ג שכלל גדול הוא תרי כמאה ומאה כתרי מכ"מ במקום שאינו אלא אומדנא אינו כן כדאי' ביומא דפ"ג דלענין אומדנא בתר דעות אזלינן · [ואע"ג דאי' התם דבנפשות אינו כן · זה אינו אלא בבאים זה אחר זה · אבל כשהם ביחד הולכים לעולם בתר רוב באומדנא כדעת שאלתות דר"א פ' שמות סי' ל"ח ולא עדיפי מדייני · וע' מש"כ בהע"ש שם] : ועד אחד לא יענה. אחר שאין זה אלא אומדנא ס"ד דגם דעת יחידי מועיל כמו דמועיל עד א' לשבועה ע"כ הזהיר הכתוב דמכ"מ עד אחד לא יענה מאומה בזה · ומש"ה כתיב בלשון לא יענה ולא כתיב לא יעיד או לא יקום [ומזה יצא הדרש בסנהדרין דל"ג ב' דמיירי באמירת זכות וחובה דאי לענין עדות כמשמעו לא יקום מיבעי · אבל לפי הפשט הוא כמש"כ דהוא לענין אומדנא] : (לד) ולא תטמא את הארץ וגו' · מתחלה הזהיר הכתוב על מזיד . וכאן הזהיר הכתוב על רציחה בהוראת היתר . שמכ"מ הוא מטמא את הארץ . וטומאה א' בשוגג וא' במזיד מטמא · ה"כ רציחה בכל אופן מטמא את הארץ · ומפרש והולך

אשר אתם יושבים בה . ללמד שטומאה זו גורמת שלא תשבו בה . וכדתנן במס' אבות ובשבת פרק ב' דש"ד גורם לגלות את ישראל : אשר אני שוכן בתוכה . ללמד שש"ד גורם שלא אשכון בארץ מפני הטומאה וכדאי' שם : כי אני ה' שכן בתוך בני ישראל · פרש"י אף בזמן שהם טמאים שכינה ביניהם · ובאמת לשון זה נשנה בת"כ פ' אחרי עה"פ השוכן אתם בתוך טומאותם והובא ביומא ד' נ"ז · אלא שבספרי דורש זה גם מזה המקרא · ומפרש כי אני ה' שוכן בתוך ב"י · היינו בא"י קודם שיגלו · אע"ג שהם נטמאים מחמת ש"ד · מיהו עוד תניא בספרי כנ"א חביבים ישראל שכ"מ שגלו שכינה עמהם · ומביא הרבה קראי ובסוף הביא מקרא זה כי אני ה' וגו' · ואינו מובן האיך מוכח מפרשה זו הכי . והרי כאן מיירי בא"י · אבל הענין דהמקרא נותן טעם על שני דברים הקודמים · שטומאה זו מגלה את ישראל מא"י ומגלה את השכינה. ולכאורה בשלמא גלות השכינה מובן בטעמו · דהשכינה אינה יכולה להיות במקום טומאה · אבל גלות ישראל אמאי והלא העון בעצמו אינו חמור כ"כ שהרי מיירי ברציחה בהוראת היתר . וא"כ אמאי יהיו ישראל גולים משום טומאת הארץ · ע"כ מבאר הכתוב הטעם כי אני ה' שוכן בתוך ב"י . אין שכינתי בעולם רק בקרב ישראל · ומאחר שלא אוכל לשכון כבוד בא"י מפני הטומאה . ומוכרח אני להיות גולה לחו"ל · מוכרח אני להמשיך עיקר ישיבת ישראל אחרי · כדי שאהיה אשכון בקרבם בחו"ל

ולפני הנשאים ראשי אבות לבני ישראל׃ ב ויאמרו את־אדני צוה יהוה לתת את־הארץ בנחלה בגורל לבני ישראל ואדני צוה ביהוה לתת את־נחלת צלפחד אחינו לבנתיו׃ ג והיו לאחד מבני שבטי בני־ישראל לנשים ונגרעה נחלתן מנחלת אבתינו ונוסף על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומגרל נחלתנו יגרע׃ ד ואם־יהיה היבל לבני ישראל ונוספה נחלתן על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומנחלת מטה אבתינו יגרע נחלתן׃ ה ויצו משה את־בני ישראל על־פי יהוה לאמר כן מטה בני־יוסף דברים׃ ו זה הדבר אשר־צוה יהוה לבנות צלפחד לאמר לטוב בעיניהם תהיינה לנשים אך למשפחת מטה אביהם תהיינה לנשים׃ ז ולא־תסב נחלה לבני ישראל ממטה אל־מטה כי איש בנחלת מטה אבתיו ידבקו בני ישראל׃ ח וכל־בת ירשת

ת״א כן מטה בני · עקידה שער פד : זה הדבר · תענית ל בתרא קב קכ קכא : וכל בת · בתרא קי קיא קטו קטז :

ר ש ״ י

שוכן בתוך בני ישראל · אף בזמן שהם טמאים שכינה שרויה ביניהם : לך (ג) ונוסף על נחלת המטה · שהרי בנה יורשה והבן מתיחס על שבט אביו : (ד) ואם יהיה היובל · מכאן היה רבי יהודה אומר עתיד היובל שיפסוק : ואם יהיה היובל · כלומר אין זו מכירה שחוזרת ביובל שהירושה אינה חוזרת ואפי׳ אם יהיה היובל לא תחזור הנחלה לשבטו ונמצא שנוספה על נחלת המטה אשר תהיינה להם : (ח) וכל בת יורשת נחלה ·

העמק דבר

בחו״ל . וממילא למדנו שהשכינה היא בקרב ישראל ראשים לאבות מה אבות מנחילין כפי מה שירצו אפי׳ בחו״ל (א) : לך (א) ראשי אבות לבני כך ראשים · ושע״כ המה בכחם לתת עלה לדבר אפי׳ ישראל · כמו שאמרו בגיטין דף ל״ו איתקיים שלא ע״פ דין · [וע״ע מה שלא הביאו בגמ׳ הראי׳

הרחב דבר

(א) ועיין מש״כ בס׳ דברים בשירת האזינו בפסוק שחת לו וגו׳ דור עקש ופתלתול וגו׳ דחרבן ראשון חרב מפני ש״ד באיסור כמו ע״ז וג״ע · ובית שני חרב מפני ש״ד בהיתר שהשכורים היו שמגוה להרוג את חבירו . שהוא לדוקי וכדומה . וישעיה הנביא (א׳) אמר ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה · ושבר פושעים וחטאים יחדיו ועוזבי ה׳ יכלו · פי׳ שהחטאים בשוגג בהוראת היתר ונקראו גם פושעים כדאיתא בב״מ דף ל״ג על מקרא דישעיה הגד לעמי פשעם אלו ת״ח שהשגגות נעשו להם כזדונות כו׳ . ה״נ ההורג נפש בשגגת מחשבה ה״ז פושע וחוטא יחד . וההורג נפש בזדון ה״ז עוזב ה׳ · ע״ז אמר דשבר של פושעים וחטאים יחדיו . וגם שבר עוזבי ה׳ יכלו . שלא יהיו שתי הכתות אלו בישראל . ובנחמה אמר עוד נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם . דברו על לב ירושלים וקראו אליה כי מלאה צבאה כי נרצה עונה כי לקחה מיד ה׳ כפלים בכל חטאתיה . והמקרא אומר פרשני מתחלה אמר דברו על לב ואח״כ וקראו אליה . שמתחלה אמר

מנשה מזרעית בני יוסף ומלילו קדם משה וקדם רברביא רישי אבהתא לבני ישראל : ב ואמרו ית רבוני פקיד יי למתן ית ארע באחסנא בעדבא לבני ישראל ורבוני אתפקד במימרא דיי למתן ית אחסנת צלפחד אחונא לבנתיה : ג ויהוין לחד מבני שבטיא דבני ישראל לנשין ותתמנע אחסנתהון מאחסנת אבהתנא ויתוסף על אחסנת שבטא די יהוין להון ומעדב אחסנתנא יתמנע : ד ואם יהי יובלא לבני ישראל ותתוסף אחסנתהון על אחסנת שבטא די יהוין להון ומאחסנת שבטא דאבהתנא יתמנע אחסנתהון : ה ופקיד משה ית בני ישראל על מימרא דיי למימר יאות שבטא דבני יוסף ממללין : ו דין פתגמא די פקיד יי לבנת צלפחד למימר לדתקין בעיניהון יהוין לנשין ברם לזרעית שבטא דאבוהון יהוין לנשין : ז ולא תסתחר אחסנא לבני ישראל משבטא לשבטא ארי גבר באחסנת שבטא דאבהתוהי ידבקון בני ישראל : ח וכל ברתא ירתת אחסנא משבטיא דבני ישראל לחד מזרעית

העמק דבר

מכאן] : (ב) בגורל לבני ישראל. מזה יש להבין דדבר קדושה יש בנחלת א"י ולא כחלוקת אחים שאינו בהכרח שיהיה בגורל. אלא אפשר להיות בהסכמת אחים ורצונם. משא"כ א"י · ודבר זה שיש בה קדושה הוא נוגע לטענתם כאשר יבואר : ואדני צוה בה' לתת וגו'. צווי הראשון לא הי' שיעשה משה בעצמו · אלא שיצוה את יהושע ואלעזר כשיבואו לא"י · אבל צווי השני היה למשה בעצמו · כדכתיב בפרשה של בנ"צ נתן תתן להם וגו' · וכדאיתא בירושלמי גיטין פ"ז לענין ב"ג וב"ר שהיתה הארץ לפניהם והם מחזיקין מעכשיו · לפיכך כפל משה התנאים בב"ג ובב"ר בלשון שאם לא יקיימו יטלו אותם מידם · הרי דמה שנתן משה לב"ג וב"ר היתה נתינה ממש מעתה · וכן חלק בנ"צ היה מכבר נתון מיד משה · מש"ה כתיב בצווי הראשון את אדני צוה ה' ובצווי השני ואדני צוה בה' : (ג) ונוסף וגו' ומגורל נהלתנו יגרע. עיקר טענה זו של ונוסף וגו' אינו מובן · ואין להם לצעוק על ההוספה של שבט אחר · כי אם גרעון שבטם. וגם כפל טענת הגרעון מיותר. אלא באו מטעם שני דברים. חדא גרעון הגשמי · שנית כי ידוע דקדושת א"י תליא בישיבת ישראל על מקומם דוקא. ומש"ה משגלו ש"ר וב"ג בטלו יובלות וכמה מצות. ואח"כ כאשר יהי' נוסף על נחלת המטה ויגרע נחלתנו שבאה לנו מקדושת הגורל · הרי יזיק לכלל קדושת הארץ שרצה הקב"ה לקבוע ע"י גורל דוקא מזה הטעם כמו שהקדימו · והיינו שדייקו גם בזה ומגורל נחלתנו יגרע ולא אמרו ומנחלתנו : (ד) ואם יהיה היובל לבני ישראל · היינו שהוסיפו עוד להזכיר את היובל. שאחר שגם ביובל תהי' נשאר הוספה זו. והגרעון הזה · הרי לא יהיה קדושת היובל בשלמות : (ה) כן מטה בני יוסף דוברים · טענתם צודקת · ואע"ג שמכ"מ לא הועיל טענה זו אלא לאותו הדור · היינו משום שלא תפקע קדושת א"י אחר שכבר הוקבע בשלמות משום איזה מיעוט וכן לא תפקע היובל בשביל זה. אבל בתחלת כניסה וקביעת הקדושה ראוי להיות ע"צ היותר טוב · על כן באותו הדור הטענה צודקת : (ו) לטוב בעיניהם תהיינה לנשים. כבר נתבאר בס' פינחס דבנ"צ הותרו להעביר נחלה · מלשון דכתיב והעברת את נחלת אביהן להן · והא דכתיב אך למשפחת וגו'. אינו אלא עצה כדאי' בפ' יש נוחלין · ונתבאר לעיל שמפני חשיבותן הרשה המקום להעביר נחלה. והרי הם כמו נשים שכבר הולידו משבט אחר והם יורשות ומעבירות נחלה כמבואר בסמוך · ובשביל מיעוט כזה לא יזיק לקביעת קדושת הארץ · אך בעצה שלא יהיו נראות כחשובות מכל בנות שבטן. ע"כ יתנהגו כמו כולן. שאסורות להעביר נחלה באותו הדור · ומזה נלמד עצה בהרבה ענינים · ועצת ה' תקום לכל אדם : (ז) ידבקו בני ישראל. לא כנחלה שבחו"ל שאין האדם מדובק לנחלתו אלא קרוב לה · אבל בא"י איש בנחלת אבותיו ידבקו ב"י · כי כך עלה במחשבה ויומדד ארץ להיות נחלה זו לאותו האיש וזרעו : (ח) וכל בת ירשת נחלה · וכל אשה

הרחב דבר

כי מלאה צבאה ואח"כ אמר כי לקחה כפלים והוא יותר ממלאה. וגם כי נרצה עונה אינו מובן וכי העון עצמו מתרצה ח"ו. האדם הוא שמתרצה ולא העון. אלא בשביל שיש מחריבי ירושלים שהם יראים את ה' ומצפים לטוב בכל יום. לכת כזו א"צ לקרוא אלא לדבר על לבבם. ויש מחריבי ירושלים שנתרחקו תחלה ברצונם לכת כזו אמר וקראו אליה. לכת הראשונה אמר כי מלאה צבאה. עונשה קבלה בשלמות מעתה כי נרצה עונה · שהרי שגורים היו לעשות לנ"ש. ומסרו נפשם בסכנה ע"ז ואחר שקבלו עונשם. יזכרו לטוב על מס"נ כמש"כ לעיל י"ז ג' יעו"ש. ולכת השניה אמר כי לקחה מיד ה' כפלים וגו' גם על המעשה גם על הרצון והמזיד להכעיס ולסלק את השכינה כמש"כ בס' ויקרא בתוכחה :

נַחֲלָה מִמַּטּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְאֶחָד מִמִּשְׁפַּחַת מַטֵּה אָבִיהָ תִּהְיֶה לְאִשָּׁה לְמַעַן יִירְשׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ נַחֲלַת אֲבֹתָיו׃ ט וְלֹא־תִסֹּב נַחֲלָה מִמַּטֶּה לְמַטֶּה אַחֵר כִּי־אִישׁ בְּנַחֲלָתוֹ יִדְבְּקוּ מַטּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנוֹת צְלָפְחָד׃ מפטיר יא וַתִּהְיֶינָה מַחְלָה תִרְצָה וְחָגְלָה וּמִלְכָּה וְנֹעָה בְּנוֹת צְלָפְחָד לִבְנֵי דֹדֵיהֶן לְנָשִׁים׃ יב מִמִּשְׁפְּחֹת בְּנֵי־מְנַשֶּׁה בֶן־יוֹסֵף הָיוּ לְנָשִׁים וַתְּהִי נַחֲלָתָן עַל־מַטֵּה מִשְׁפַּחַת אֲבִיהֶן׃ יג אֵלֶּה הַמִּצְוֹת וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃

חזק

קל"ב פסוקים · מחל"ה · חול"ם סימן : ומפטירין שמעו דבר ה' בירמיה סימן ב' :

ת"א ממטות · בתרא קיא : ולא תסב · שם קיא קיב קיג : ממטה למטה· שם קיג: ידבקו מטות. שם קיא קיד קכו ותהיינה מחלה וגו' ונעה · שם קכ :

סכום פסוקי דספר במדבר אלף ומאתים ושמנים ושמונה **ארפח** סימן · וחציו והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח : ופרשיותיו עשרה ה' **בדד** ינחנו סימן · וסדריו ל"ב **לב** טהור ברא לי אלהים סימן · ופרקיו ל"ו **לו** חכמו ישכילו זאת סימן · מנין הפתוחות **שתים ותשעים** והסתומות **ששים ושש** הכל **מאה וחמשים ושמנה פרשיות** · אני **חלקך** ונחלתך סימן :

רש"י

שלא היה בן לאביה : (יא) מחלה תרצה וגו'· כאן מנאן לפי גדולתן זו מזו בשנים ושאר כסדר תולדות: ובכל המקרא מנאן לפי חכמתן ומגיד ששקולות זו כזו (ב"ב ק"כ) : חכלת פרשת מסעי

העמק דבר

מיבעי · ללמד דאם כבר יש לה בן מאישה הראשון והוא יסוב נחלה בע"כ . רשאה היא להנשא לשבט אחר · כיון דבל"ז תסוב נחלתה . ונש"ה דוקא בת שמשמעה כי היא אינה אם וכדאי' בסנהדרין דס"ט בן ולא אב . ה"נ בת ולא אם (א) : ממטות בני ישראל · כבר פירשו בגמ' ב"ב דקי"א משני מטות · היינו מאב ומאם · וזהו עיקר מקרא זה מוסף על מקרא הקודם שכתיב ולא תסב נחלה וגו' אלא בשביל איזה בת יורשת שני מטות וא"כ יש ספק להיכן תנשא אם למשפחת אביה או אמה . והעלה המקרא · לאחד ממשפחת מטה אביה תהיה לאשה · ואע"ג שתסוב נחלת אמה· ומפרש הטעם שיקרה נחלת אביה מנחלת אמה : למען יירשו בני ישראל איש נחלת אבותיו · שני אבות שיש לו . היינו

הרחב דבר

(א) ומזה המקרא אפשר להוכיח שאין איש יורש את אמו כשהוא בקבר . דאל"כ אפילו אינה אם . אם רק שיהא טעם לאיש הוסב נחלתה בע"כ . וככר נתקשו רבותינו התוס' ביבמות דל"ה . ובחי' רמב"ן והרשב"א בב"ב דקי"ד למצוא המקור לזה :

שבטא דאבוהא תהי לאנתו בדיל דירתון בני ישראל גבר אחסנת אבהתוהי : ט ולא תסתחר אחסנא משבטא לשבטא אוחרנא ארי גבר באחסנתיה ידבקון שבטיא דבני ישראל : י כמא דפקיד יי ית משה כן עבדו בנת צלפחד : יא והואה מחלה תרצה וחגלה ומלכה ונועה בנת צלפחד לבני אחי אבוהון לנשין : יב מזרעית בני מנשה בר יוסף הואה לנשין והות אחסנתהון על שבטא זרעית אבוהון : יג אלין פקודיא ודיניא די פקיד יי בידא דמשה לות בני ישראל במישריא דמואב על ירדנא דירחו : חזק

העמק דבר

אבי אביו ואבי אמו · דבני בנות הרי הם כבנים והבכל יורשו · וא"כ אע"ג שבע"כ מיסב ירושת אמו מצד האם · מכ"מ נחלתה מצד האב לא די שאינו מיסב אלא עוד קם על נחלת אביו · אחר דבני בנות הרי הם כבנים · משא"כ אם תנשא למשפחת אמה ויהא הבן יורש את אם אמו · אינו מקיים בזה ירושת אבות דאב אם אמו אינו כאביו דלא מיניה איהא בן בת הבת כבן שהרי אפי' בן בן הבן לא מיניה איהא כבן · ואיפליג דבי · וא"כ מיסב נחלת אבי אמו בלי ירושת אבותיו : (ט) ולא תסב נחלה וגו' כי איש בנחלתו וגו' · אם אשה משבט יוסף ויש לה נחלה והיא נשואה מכבר לאיש משבט יהודה · ולאיש בניס [?] זכרים . והולידו בת שהיא יורשת את האם · ולא את האב · וא"כ אותה הבת שהיא באמת נחשבת על שבט יהודה ונחלתה בשבט יוסף לבד · מכ"מ כדין שתנשא לאיש משבט יהודה ממטה אביה · דאין בזה הסבת נחלה . שהרי כבר הוסבה נחלה זו במיתת האם להבת שהיא משבט יהודה והיא עומדת על נחלתה בשבט יוסף . והיינו דכתיב · כי איש בנחלתו ידבקו וגו' · אע"ג שאינו נחלת אבותיו · מכ"מ הרי היא נחלתו · ודוקא בת יורשת מאביה אסורה להנשא לא' משבט אחר · שהרי עד כה לא הוסבה הנחלה · אבל כשהיא יורשת האם כבר הוסבה נחלת האם בידה ובנה יעמוד על נחלתה אפי' בשבט אחר : (י) כאשר צוה ה' את משה כן עשו בנות צלפחד · אם כפשוטו הוא מיותר שהרי כתיב ותהיינה וגו' · וכקושית הגמ' בסנהדרין דמ"ב ב' עשיה בהדיא כתיבא וב"י עשו וגו'. ה"נ קשה להיפך אחר שכתוב ותהיינה וגו' לבני דודיהן וגו' ה"ז כאשר צוה ה' · אלא צוה משמעו ד"ק כמש"כ כ"פ · דמשום דלשון משפחת מטה אביהם · משמעו דוקא ממשפחה אחת שעמהן מצד האב · ולא רק מאותו שבט · ובאמת אינו קפידא אלא שלא יסוב נחלה ממטה אל מטה ולא ממשפחה למשפחה באותו שבט . [והא דכתיב במקרא ח' לאחד ממשפחת מטה אביה · אין הפי' לאחד לאיש אחד · דא"כ הוא מיותר . והיה לאוי לכתוב למשפחת וגו' כמו הלשון במקרא ו' אך למשפחת וגו' . אלא פי' לאחד ממשפחת . אחד מהמשפחות של מטה אביה] אבל בלשון הכתוב בכל"ל כתיב אך למשפחת מטה וגו' היה במשמע דוקא משפחתם ממטה אביהם . והי' ס"ד דבעשה מוזהרין שאחרי בנות הפי' על המשפחה . וממילא היו הנה ג"כ בעלת ה' לעשות כן . וא"כ היו מוכרחים להנשא לבני דודיהן . אבל בקבלה היה שאין הקפידא אלא על השבט מאיזה משפחה שיהא ולא דוקא ממשפחתן : כן עשו בנות צלפחד . היינו שנדברו להנשא גם ממשפחה אחרת כפי הקבלה · אבל לבסוף · (יא) ותהיינה וגו' לבני דודיהן · והיינו לא משום דבר ה' . אלא משום שלא נישאו אלא להגון להם · והיינו דאי' בב"ב דקי"ט ב' לדקניות [?] שלא נישאו אלא להגון להם (א) : (יב) ממשפחת בני וגו' · לא משום משפחת אביהן . אלא משום משפחות בני מנשה : ותהי נחלתן על מטה משפחת אביהן · לא על משפחת מטה אביהן אלא על מטה משפחת אביהן · ע"ז הקפידו מצד דבר ה' : (יג) והמשפטים . בסוף ספר ויקרא לא כתיב אלא אלה המצות · ולא כתיב והמשפטים אע"ג שגם בס' ויקרא כתיב הרבה ד"מ . אלא משפטים משמע כאן חקירות היוצא מי"ג מדות כדאי' בסנהדרין דפ"ז בבאור הכתוב כי יפלא ממך דבר למשפט · ובהר סיני עוד לא ניתן דרך החקירות אלא למשה ולזרעו כדאי' בנדרים דל"ח · ורק בערבות מואב הואיל משה באר התורה כולה עפ"י דרך הפלפול והחקירות כאשר יבואר ריש ס' דברים . מש"ה כאן שנאמרו בערבות מואב כתיב והמשפטים · דכבר צוה ה' גם על המצות וגם על המשפטים. והיינו דכתיב כאן ביד משה אל בני ישראל . דלשון ביד משה משמעו דברי קבלה שלא נדבר עמו פא"פ [?] אלא בשפע סייעתא דשמיא · כמש"כ כ"פ · וע"ע מש"כ בס' ויקרא סוף התוכחה אלה החקים והמשפטים וגו' ביד משה :

הרחב דבר

(א) ורשב"ם פי' דהרבותא הוא משום שהותרו להנשא לטוב בעיניהם . ולא היה אלא עצה . ולא נוח כ"כ . דעצת ה' אינו דבר קל אפילו למי שאינה לדקנים [?] . ופו הרי כאשר צוה וגו' כתיב משמע דעצת ה' הוא נחשב כצווי · אלא כמש"כ משום דעפ"י צווי ה' ועצתו היו יכולין להנשא למי משבטן . והיו כמה חפצין ליקח אותם מצד חכמתן ועשרם · והיו נדברות עמם . אבל לבסוף ותהיינה וגו' לבני דודיהן משום שלא נישאו אלא להגון להם :

(בתרי עשר בהושע סימן ב')

ב א וְהָיָה מִסְפַּר בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא־יִמַּד וְלֹא יִסָּפֵר וְהָיָה בִּמְקוֹם אֲשֶׁר־יֵאָמֵר לָהֶם לֹא־עַמִּי אַתֶּם יֵאָמֵר לָהֶם בְּנֵי אֵל־חָי׃ ב וְנִקְבְּצוּ בְּנֵי־יְהוּדָה וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל יַחְדָּו וְשָׂמוּ לָהֶם רֹאשׁ אֶחָד וְעָלוּ מִן־הָאָרֶץ כִּי גָדוֹל יוֹם יִזְרְעֶאל׃ ג אִמְרוּ לַאֲחֵיכֶם עַמִּי וְלַאֲחוֹתֵיכֶם רֻחָמָה׃ ד רִיבוּ בְאִמְּכֶם רִיבוּ כִּי־הִיא לֹא אִשְׁתִּי וְאָנֹכִי לֹא אִישָׁהּ וְתָסֵר זְנוּנֶיהָ מִפָּנֶיהָ וְנַאֲפוּפֶיהָ מִבֵּין שָׁדֶיהָ׃ ה פֶּן־אַפְשִׁיטֶנָּה עֲרֻמָּה וְהִצַּגְתִּיהָ כְּיוֹם הִוָּלְדָהּ וְשַׂמְתִּיהָ כַמִּדְבָּר וְשַׁתִּהָ כְּאֶרֶץ צִיָּה וַהֲמִתִּיהָ בַּצָּמָא׃ ו וְאֶת־בָּנֶיהָ לֹא אֲרַחֵם כִּי־בְנֵי זְנוּנִים הֵמָּה׃ ז כִּי זָנְתָה אִמָּם הֹבִישָׁה הוֹרָתָם כִּי אָמְרָה אֵלְכָה אַחֲרֵי מְאַהֲבַי נֹתְנֵי לַחְמִי וּמֵימַי צַמְרִי וּפִשְׁתִּי שַׁמְנִי וְשִׁקּוּיָי׃ ח לָכֵן הִנְנִי־שָׂךְ אֶת־דַּרְכֵּךְ בַּסִּירִים וְגָדַרְתִּי אֶת־גְּדֵרָהּ וּנְתִיבוֹתֶיהָ לֹא תִמְצָא׃ ט וְרִדְּפָה אֶת־מְאַהֲבֶיהָ וְלֹא־תַשִּׂיג אֹתָם וּבִקְשָׁתַם וְלֹא תִמְצָא וְאָמְרָה אֵלְכָה וְאָשׁוּבָה אֶל

רד"ק

(א) והיה מספר בני ישראל. אע"פ שעתה קרואים לא עמי עוד יבא זמן שיהיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר כ"ש שלא יספר וכן אין אמת ואין חסד. ולשון מדידה נופל על החול ועל הכוכבים לא יפול אלא לשון מספר לפיכך חלקם ירמיהו הנביא כשהמשיל בשניהם ואמר אשר לא יספר צבא השמים ולא ימד חול הים ואע"פ שהוא אמר זה המשל על שתי משפחות מישראל וזה הנביא אמרו על כל ישראל אין לתמוה בזה כי בזה ובזה הוא דרך הפלגה ואין הקפד בהם כי אם ענין רבוי: והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם. תחת אשר נאמר להם בזמן הזה לא עמי אתם לפי מעשיהם הרעים: יאמר להם. בזמן ההוא: בני אל חי. כי ישובו אל ה' והוא ישיב שבותם וירחמם: וטעם בני אל חי כי בימי הנביא היו עושין בנים לאלהים אחרים שאינם חיים ואפי' החיים שבהם שהם המזלות אינם חיים אלא בעילת המחיה אותם אבל הוא יתברך חי מבלי סבה ועילה. ויונתן תרגם במקום כמשמעו ויהא באתרא דאתגליאו לביני עממיא כד עברו על אורייתא ואתאמר להון לא עמי אתון יתובון ויתרבון ויתאמר להון עמיה דאלהא קיימא: (ב) ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו. וזה יהיה בקבוץ גליות בימי המשיח כי בבית שני לא עלו אלא יהודה ובנימין שגלו בבבל ולא היו בני יהודה ובני ישראל יחדו: ושמו להם ראש אחד. זהו מלך המשיח. וכן ת"י וימנון להון רישא חד מדבית דוד: ועלו מן הארץ. מארץ גלותם יעלו לארצם. והמפרשים זה הענין על הגלות איננו נכון כי מה ענין ושמו להם ראש אחד למי שילך בגלות וגם ועלו מן הארץ כי היה לו לומר וירדו או ויצאו כי ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות והבא עליה יעלה ומי שיצא ממנה ירד. וי"מ ועלה מן הארץ פירשו בו אחר שעלו מן הארץ כוי"ו בן אתה קנפת ונחטאי וירד מעשות החטאת והעולה ויכס תולעים ויבאש והדומים להם. כי המשיח לא יהיה להם לראש עד שיהיו בירושלים ויש מפרשים ראש אחד אליהו הנביא שיעלה אותם מהגלות: כי גדול יום יזרעאל. יום עת שנשבר קשתם בעמק יזרעאל. גדול הוא ומאד ארך זמן גלותם ותם עונם בגלות שארך זמן רב. ואא"ז ל פי' זמן ארוך וגדול היו זרועים בגוים ועתה אקבצם לפיכך קרא שם ישראל יזרעאל שהאל זרעם בגוים. וי"ת ארי רב יום כנישתהון: (ג) אמרו לאחיכם עמי. פי' רב סעדיה גאון ז"ל אומר לשבט יהודה ובנימין אחיכם עשרת השבטים שהיו קרואים לא עמי בזמן שהיו עושים הרע בעיני ה' בזמן שיבת הגלות אמרו להם עמי: ולאחותיכם רוחמה. ולפי שהמשל היה בבן ובת אמר אחיכם ואחותיכם. ומלת ואחותיכם ברבוי אחד לבד כי היה לו לומר בשני רבויים אחיותיכם כמו את אחי ואת אחיותי: (ד) ריבו באמכם. עתה שב לדברי התוכחה שאמר בתחלה ולפי שהמשיל כנסת ישראל לאשת זנונים והנולדים בדור ודור ילדי זנונים אמר כנגד ילדי זנונים ריבו באמכם. והכנסיה נמשלת לאם על דרך כלל והפרטים לבנים והענין שיריבו איש ברעהו להשיבם לדרך טובה: כי היא לא אשתי. כיון שזנתה תחתי: ותסר זנוניה מפניה. כיון שהמשילה לזונה כתב עליה דרכי זונות כי דרך הזונה לקשט פניה במיני צבעונים שתראה יפה בעיני הזונים: ונאפופיה מבין שדיה. היא מעיכת השדים שזכר יחזקאל שמה מעכו שדיהן כי גם זה מדרכי הזונות. והפנים הוא משל לנביאים שהיו העם מחליפין נביאי ה' בנביאי השקר ואלה הם הזונים. ושדיה משל הוא לתורה שבכתב ולתורה שבע"פ כמו שפי' בס' יחזקאל והיו מחליפים אותם בחוקי עבודת כוכבים ואלה הם הנאפופים: (ה) פן אפשיטנה ערומה. ואניחנה ערומה: והצגתיה כיום הולדה. אעמידנה ערומה כיום שנולדה כמו שאמר ערום יצאתי מבטן אמי והענין כפול במלות שונות והוא ע"ד משל כמו שאמר יחזקאל ביום הולדת אותך ואמר ואת ערום ועריה ואמר ואלבישך רקמה וכל הענין כמו שהוא: ומשל הלידה היא כשהיו במצרים עבדים כמו שפירשנו שם: ושמתיה כמדבר. שהוא הפקר לכל. ועוד שלא ימצא בו שום מחיה ושום צורך האדם כן אסיר כל טובי מהם ויהיו מופקרים לכל כמ"ש והסתרתי פני מהם והיה לאכול. גם מורה על חורבן הארץ כמו שאמר נצתה כמדבר: ושתיה כארץ ציה. הענין כפול במלות שונות. וכן והמתיה בצמא. כי המדבר הוא למקום אשר אין בו מים. ואפשר שיהיה צמא משל לבטול התורה והנבואה כמ"ש מלכה ושריה בגוים אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון מה'. והצמא הוא משל לבטול התורה והמצות והנבואה כמ"ש לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע דברי ה': (ו) ואת בניה לא ארחם. כמו שפירשנו כי הכנסיה בכלל נקראת אם ונקראו הפרטים בנים. או הילודים כל דור ודור שנהגו מנהג הדור הראשון העובד עבודת כוכבים: (ז) כי זנתה אמם הובישה הורתם. ת"י ארי טעו כנישתהון בתר נביאי שקרא בהיותו מלפיהון: אחרי מאהבי. אשור ומצרים שהיו לישראל ברית עמהם ומצילים אותם מאויביהם והיו הולכים בעת בשוחד אשר היו נותנים להם וכיון שהיו בשלום בבריתם עמהם כאלו הם מספיקים צרכם כי בעזרתם היו עובדים את אדמתם והולכים מארץ לארץ בשלום. וזהו לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי. ומה שאמר הובישה יש לה להכלם ממעשיה וממאהביה שבטחה בהם. כי לא יועילו לה בעת צרתה. ואא"ז ל פירש אחרי מאהבי השמש והירח והכוכבים שהיו עובדים להם וכוונתם היתה כי הם היו נותנים מזונם וסיפוקם כמו שאמרו ומאז חדלנו לקטר למלאכת השמים והסך לה נסכים חסרנו כל ובחרב וברעב תמנו: ושקויי. היין ושאר משקים: (ח) לכן הנני שך את דרכך בסירים. שלא יוכלו לצאת מהעיר מפני החרב ולא יועילום מאהביה והם אשור ומצרים. או כפי' אדוני אבי ז"ל המזלות. והנה דרכה כאלו יש בה משוכת חדק וקוצים שלא תוכל לעבור בה וכאלו גדורה בגזית שלא תוכל לעבור ולא תמצא נתיבותיה שהיתה הולכת בהם. ועל הדרך הזה נאמר גדר דרכי בגזית נתיבותי עוה: שך. כמו אתה שכת בעדו מנחי העי"ן ולפי שעושין גדר הכרמים והשדות משוכים נאמר הפעולה ממנו שך שכת ושוכים ידוע שהם כמו קוצים. וכן סירים וכן צנינים כולם מיני קוצים הם ולא באה הפעולה כי אם משוכים: (ט) ורדפה. אם לאשור

ולמצרים

אִישִׁי הָרִאשׁוֹן כִּי טוֹב לִי אָז מֵעָתָּה׃ י וְהִיא לֹא יָדְעָה כִּי אָנֹכִי נָתַתִּי לָהּ הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וְכֶסֶף הִרְבֵּיתִי לָהּ וְזָהָב עָשׂוּ לַבָּעַל׃ יא לָכֵן אָשׁוּב וְלָקַחְתִּי דְגָנִי בְּעִתּוֹ וְתִירוֹשִׁי בְּמוֹעֲדוֹ וְהִצַּלְתִּי צַמְרִי וּפִשְׁתִּי לְכַסּוֹת אֶת־עֶרְוָתָהּ׃ יב וְעַתָּה אֲגַלֶּה אֶת־נַבְלֻתָהּ לְעֵינֵי מְאַהֲבֶיהָ וְאִישׁ לֹא־יַצִּילֶנָּה מִיָּדִי׃ יג וְהִשְׁבַּתִּי כָּל־מְשׂוֹשָׂהּ חַגָּהּ חָדְשָׁהּ וְשַׁבַּתָּהּ וְכֹל מוֹעֲדָהּ׃ יד וַהֲשִׁמֹּתִי גַּפְנָהּ וּתְאֵנָתָהּ אֲשֶׁר אָמְרָה אֶתְנָה הֵמָּה לִי אֲשֶׁר נָתְנוּ־לִי מְאַהֲבָי וְשַׂמְתִּים לְיַעַר וַאֲכָלָתַם חַיַּת הַשָּׂדֶה׃ טו וּפָקַדְתִּי עָלֶיהָ אֶת־יְמֵי הַבְּעָלִים אֲשֶׁר תַּקְטִיר לָהֶם וַתַּעַד נִזְמָהּ וְחֶלְיָתָהּ וַתֵּלֶךְ אַחֲרֵי מְאַהֲבֶיהָ וְאֹתִי שָׁכְחָה נְאֻם־יְהוָה׃ טז לָכֵן הִנֵּה אָנֹכִי מְפַתֶּיהָ וְהֹלַכְתִּיהָ הַמִּדְבָּר וְדִבַּרְתִּי עַל־לִבָּהּ׃ יז וְנָתַתִּי לָהּ אֶת־כְּרָמֶיהָ מִשָּׁם וְאֶת־עֵמֶק עָכוֹר לְפֶתַח תִּקְוָה וְעָנְתָה שָּׁמָּה כִּימֵי נְעוּרֶיהָ וּכְיוֹם עֲלֹתָהּ מֵאֶרֶץ־מִצְרָיִם׃ יח וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה תִּקְרְאִי אִישִׁי וְלֹא־תִקְרְאִי־לִי עוֹד בַּעְלִי׃ יט וַהֲסִרֹתִי אֶת־שְׁמוֹת הַבְּעָלִים מִפִּיהָ וְלֹא־

רד"ק

ולמצרים תרדוף שלומם ועזרתם ולא יתנו לה והם למזלות תרדוף אחר נביאי השקר ואחר המתעסקים במזלות לשאול לה במזלות ותקטיר להם ולא יועילו לה : ואמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון · וזה לא תאמר עד שסבלה הגלות זמן רב כמו שכתוב בתורה בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלהיך כי אלו אמרה זה בעודה בארץ לא היתה גולה : (י) והיא לא ידעה · כי היו מתעים אותה ראשיהם ונביאי השקר וכל הטוב שהיה לה לא היה לה אלא מאתי שהייתי שולח ברכתי בדגן ובתירוש וביצהר ושולח ברכה במעשי ידיהם עד שהיה להם רוב כסף וזהב וישמן ישרון ויבעט ועשו הכסף והזהב בבעלים כמ"ש בכסף וזהב יפהו : (יא) לכן אשוב · כדי שתדע כי מידי היה לה הטוב דגני בעתו ותירושי במועדו שאשלח להם מארה בעת הקציר ובעת הבציר הפך הברכה שהייתי שולח בהם · וכן בכל מעשי ידיהם אשלח מארה · וכל המשתכר משתכר אל צרור נקוב ולא יהיה להם לחם לאכול ובגד ללבוש לכסות את ערותם כי הצמר והפשתים שנתתי לה לכסות את ערותה אציל אותה ממנה וכן ת"י · וענין והצלתי כענין אשר הציל אלהים מאבינו ענין הסרה והצלה:(יב) ועתה אגלה את נבלתה · ביעורה ומעשיה הרעים יהיו מגולים כשאסתיר פני ממנה: לעיני מאהביה · שלא יצילוה · ופירש אדוני אבי ז"ל לעיני השמש : ואיש לא יצילנה מידי · איש מכל מאהביה · ובדרש אף תמה זכות אבות: (יג) והשבתי · כי עם הצרה אין חודש ואין שבת וראשי חדשים והשבתות שהיה בהם קרבן מוסף היו ימי שמחה · וכן החגים והמועדים שהיו ימי מנוחה ושמחה לא יהיה להם בהם שמחה מרוב הצרות : וכל מועדה · אמר מועדה אחר שאמר חגה והמועדים הם חגים · וכן אמר יחזקאל בחגים ובמועדים לפי שיש חג שאינו מועד אלא שמחה שישמח האדם ויאכל וישתה ויקרא חג כמו ויעש שלמה בעת ההיא את החג וגו' · שבעת ימים ושבעה ימים הנה קרא שבעת ימי חנוכת הבית חג · וכן אוכלים ושותים וחוגגים ויש מועד ג"כ שאינו חג כמו לאותות ולמועדים · למועד אשוב אליך · וכן כל זמן שיתן אדם לחבירו · כמו למועד אשר יעדו · ורב סעדיה גאון ז"ל פי' חגה שלש רגלים וכל מועדה ר"ה ויוה"כ ושמיני עצרת : (יד) והשימותי גפנה ותאנתה · אשר אמרה אתנה המה לי בעבור שאמרה כי מיד מאהבים הדגן והתירוש והיצהר וכל הטוב אני אשים אותם לשממה ותדע אם היה לה הטוב ההוא מאתי או מאתם : אתנה · לפי שהמשילה לזונה קרא הטוב ההוא אתנה כמו אתנן זונה ועניינם כמו תנאי ושרשה תנה והאל"ף נוספת · וי"ת אתנה יקר וזכר הגפן והתאנה כי הענבים והתאנים מיטב מאכל אדם אחר התבואה וכבר זכר ולקחתי דגני בעתו:ושמתים ליער · שיבואו בו חיות השדה לפיכך ואכלתם חית השדה וזה מפני חורבן הארץ או המשיל האויבים לחית השדה : (טו) ופקדתי עליה · על שבעי עונש בגלות · אפקוד עליה הזמן שעבדה הבעלים ואאריך אותה בגלות לעונש שהניחו עבודתי ועבדו לאלהים אחרים · ואף על בני בניהם יהיה זה העונש אעפ"י שהם לא יעבדו עבודת כוכבים בגלות כן הוא משפט ענשם לפי שבני בניהם לא יהיו שלמים בעבודת האל יתברך ובמצותיו בגלות לפיכך יצטרף עון אבותם שעובדים עבודת כוכבים עם עונם ואמר בתורה והתודו את עונם ואת עון אבותם במעלם אשר מעלו בי : ותעד נזמה וחליתה · לפי שהמשילה לזונה אמר עליה מעשי הזונה שמתקשטת בתכשיטין נאים כדי שתראה יפה בעיני מאהביה : וחליתה · מן וחלי כתם · ות"י ובתליעת אחד מתקוני העדיים לכן ת"י ובתי הנפש והלחשים וקדשיא ותליעתא: (טז) לכן הנה אנכי מפתיה · ביו"ד במקום למ"ד הפעל והענין אתן בלבה לשוב בתשובה בעודה בגלות · וזה כענין פתוי כי המפתה את חבירו מעבירו מדעתו שהיה בו לדעת אחר · כן הקב"ה מעביר ישראל מדעתם שהיו בו בגלות לרדוף אחר התאוה ויצר הרע ויתן בלבם לעזוב הרע ולקחת הטוב וע"ז אמר והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר : והולכתיה המדבר · זהו שאמר יחזקאל הנביא והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים : ודברתי על לבה · אנחם אותה מצער הגלות שסבלה : (יז) ונתתי לה את כרמיה משם · מהמדבר אתן לה כל ארצה כמו שהיתה לה כלומר אועד אותה שם במדבר להיטיב לה בארצה לפי שבמדבר העמים יצרוף אותם ויכלה המורדים והפושעים ויפחדו הנותרים לפיכך יהיו צריכין תנחומין ודבר על לבם שיתן האל ית' את ארצם כבתחלה לפיכך אמר ודברתי על לבה ואע"פ שפירשנו כי התנחומים יהיו מן הצער שסבלה בגלות הכל יהיה לזה ולזה · ומה שזכר כרמיה לפי שזכר בפורענות והשמותי גפנה אמר בנחמה כרמיה : ואת עמק עכור לפתח תקוה · לפי שבתחלת בואם לארץ בימי יהושע קרה להם העון הזה והוא דבר עכן הבטיחם שלא יפחדו בהכנסם לארץ ושלא יקרם שום עון כי כולם יהיו מצורפים וטהורים כי במדבר העמים יצרפו · ואותו עמק עכור לא יקרא עוד כן כי שמו הוא לגנאי אלא יקרא לו שם לשבח והוא פתח תקוה · ומה שאמר פתח ולא אמר עמק כמו שהיה לפי שיהיה להם כפתח כי משם יכנסו לארץ כמו שעשו בתחלה ויהיה להם תקוה ואחרית טוב לפיכך יקראו לו פתח תקוה · והחכם ר"א פירש עמק עכור · עמק יזרעאל שעכרתיה שם ישוב לפתח תקוה · ורש"י ז"ל פירש עומק הגלות שהיו שם עכורים אתן לפתח תקוה ותוחלת שמתוך אותן הצרות אתן להם לב לשוב אלי · ורבינו סעדיה גאון ז"ל פירש יעשה האל ית' נפלאות בעמק שנהרג בו עכן באותו הזמן ויקראו לו פתח תקוה וישירו לאל יתברך על הנפלאות וזהו שאמר וענתה שמה מן ותען להם מרים : כימי נעוריה · כמו הנס שעשה האל ית' לישראל בימי סיסרא שנאמר ותשר דבורה וכן בדוד ע"ה אמר וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת : וכיום עלותה מארץ מצרים · שירת משה על ים סוף : (יח) והיה ביום ההוא נאם ה' תקראי אישי · ר"ל תקראי לי אישי כי בעל האשה יקרא איש · כמו אלקנה אישה וכנסת ישראל נמשלה לאשת איש · ובעל הוא שם משותף כי היו קוראים לעבודת כוכבים בעל לפיכך אמר ולא תקראי לי עוד בעלי כדי להסיר שם הבעלים מפיה · ורבותינו ז"ל פירשו ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבית אביה : (יט) והסירותי · טעם והסירותי כי האל ית' ייחד את לבב ישראל ליראה את שמו לבדו ויעזרם בזה ע"ד שאמרו בא לטהר

מסייעין

יִזָּכְרוּ עוֹד בִּשְׁמָם׃ כ וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית בַּיּוֹם הַהוּא עִם־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְעִם־עוֹף הַשָּׁמַיִם וְרֶמֶשׂ
הָאֲדָמָה וְקֶשֶׁת וְחֶרֶב וּמִלְחָמָה אֶשְׁבּוֹר מִן־הָאָרֶץ וְהִשְׁכַּבְתִּים לָבֶטַח׃ כא וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי לְעוֹלָם
וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים׃ כב וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בֶּאֱמוּנָה וְיָדַעַתְּ אֶת־יְהוָה׃

הפטרת נשא (בשופטים סימן י״ג)

ב וַיְהִי אִישׁ אֶחָד מִצָּרְעָה מִמִּשְׁפַּחַת הַדָּנִי וּשְׁמוֹ מָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ עֲקָרָה וְלֹא יָלָדָה׃ ג וַיֵּרָא
מַלְאַךְ־יְהוָה אֶל־הָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הִנֵּה־נָא אַתְּ־עֲקָרָה וְלֹא יָלַדְתְּ וְהָרִית וְיָלַדְתְּ בֵּן׃
ד וְעַתָּה הִשָּׁמְרִי נָא וְאַל־תִּשְׁתִּי יַיִן וְשֵׁכָר וְאַל־תֹּאכְלִי כָּל־טָמֵא׃ ה כִּי הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן
וּמוֹרָה לֹא־יַעֲלֶה עַל־רֹאשׁוֹ כִּי־נְזִיר אֱלֹהִים יִהְיֶה הַנַּעַר מִן־הַבָּטֶן וְהוּא יָחֵל לְהוֹשִׁיעַ אֶת־
יִשְׂרָאֵל מִיַּד פְּלִשְׁתִּים׃ ו וַתָּבֹא הָאִשָּׁה וַתֹּאמֶר לְאִישָׁהּ לֵאמֹר אִישׁ הָאֱלֹהִים בָּא אֵלַי וּמַרְאֵהוּ
כְּמַרְאֵה מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים נוֹרָא מְאֹד וְלֹא שְׁאִלְתִּיהוּ אֵי־מִזֶּה הוּא וְאֶת־שְׁמוֹ לֹא־הִגִּיד לִי׃
ז וַיֹּאמֶר לִי הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וְעַתָּה אַל־תִּשְׁתִּי יַיִן וְשֵׁכָר וְאַל־תֹּאכְלִי כָּל־טֻמְאָה כִּי־נְזִיר

רד״ק

מסייעין אותו · אמר מפיה ואמר תקראי כי כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח כאחד · וכפל הענין במלות שונות ואמר ולא יזכרו עוד בשמם · ורבינו סעדיה גאון ז"ל פירש מפיה מפי ישראל · ולא יזכרו עוד בשמם בפי א"ה כי אף האומות לא יעבדו עבודת כוכבים באותו זמן כמ"ש כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד · ועוד פי' מפיה מפי דור הישועה ולא יזכרו עוד בפי דורות עולמית · ואמר בשמם לפי שיש להם שם זולתי בעל: (כ) וכרתי · על דרך כי עם אבני השדה בריתך וחית השדה השלמה לך · ונאמר בנבואת ישעיה וגר זאב עם כבש וכל הענין כמו שאמר שם: ועם עוף השמים · כמו ארבה וזולתו שלא יאכלו פירותיהם ותבואתם: ורמש האדמה · כמו נחשים ועקרבים: וקשת וחרב · כמ"ש וכתתו חרבותם לאתים: ומלחמה · כתרגומו ועבדי קרבא · או פירושו שאר כל כלי מלחמה זולתי קשת וחרב שזכר: (כא) וארשתיך · כנגד מה שאמר אשת זנונים וזכר שלשה פעמים וארשתיך כנגד שלשה גליות שגלו ישראל גלות מצרים וגלות בבל וגלות השלישי וכל זמן צאתם מן הגלות היה האל ית' כאלו מארס אותם הארוסים הראשונים כשהוציאם ממצרים לא היו לעולם שהרי גלו לפיכך אמר כנגדו וארשתיך לי לעולם · והארוסים השניים כשהוציאם מבבל לא היו בצדק ובמשפט שהם היו עושים הרע שהרי כתוב שהיו בהם מחללי שבתות ונושאים נשים נכריות והיו כובשים אחיהם לעבדים ושדותיהם הנה כי לא היה בהם צדק ומשפט חסד ורחמים לפיכך אמר כנגדו וארשתיך לי בצדק ובמשפט שיהיו הם עושים שהרי ישובו בתשובה כמו שכתוב ושבת עד ה' אלהיך: (כב) ואמר · וארשתיך לי באמונה · שענינו בקיום שלא ימוט לעולם כמו אמונה אומן במקום נאמן: וידעת את ה' · כמו שאמר כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם: (ב) ממשפחת הדני · ביו"ד היחס כמו שבט המנשי ומשפחת כמו שבט וכן ויקרב את משפחת יהודה: עקרה ולא ילדה · תוספת ביאור וכן ותהי שרי עקרה אין לה ולד: (ד) ואל תשתי יין ושכר · הוי"ו מורה כי השמרי נא ר"ל מטומאה כמו שהנזיר היה נשמר מטומאה ומיין ושכר כן צוה אותה להיותה נשמרת מכל הדברים האסורים לנזיר להיות קדושתו מן הבטן ומה שאמר ואל תאכלי כל טמא אחר שאמר השמרי נא פי' השמרי נא מטומאת מגע ואהל ופי' כל טמא שלא תאכל דברים טמאים או פי' ואל תאכלי כל טמא דברים האסורים לנזיר כמו כל אשר יצא מגפן היין מחרצנים ועד זג וכל משרת ענבים כמו שפירשו רבותינו ז"ל מאי ואל תאכלו כל טומאה דברים האסורים לנזיר אבל י"ת כל מסאב' ולדעתי ולפירושינו בהשמרי נא שמשון לא נטמא למתים אבל מצאנו בדברי רז"ל כי קבלה בידם כי שמשון נטמא למתים ולדבריהם ואל תשתי יין ושכר פי' השמרי נא ומפני זה פירשו כל טומאה דברים האסורים לנזיר · ויש לתמוה האיך מי שצוה עליו הבורא ית' להיות קדושתו מן הבטן איך נטמא בבנות הפלשתים

והנראה בזה כי הנשים אשר לקח בתמנה ובעזה ובנחל שורק גייר אותן והביאן לדת ישראל כי חלילה משופט ישראל ומושיעם להתחתן בפלשתים ועובר על לאו דלא תתחתן גם אשר חמור מאד ומביא את האדם לידי כפירה בבורא ית' ויתעלה כמו שאמר כי יסיר את בנך מאחרי ולא נמצא בכתוב שנענש על זה ולא נאמר עליו שעשה רע בעיני ה' והיה הבורא יתעלה מצליחו בכל אשר יפנה וכן אמר הכתוב כי מה' היא כלומר לקחתו אשה מבנות פלשתים מה' היתה ורצון האל ית' היה בזה כי בודאי היה מגייר אותן ומביאן אל דת ישראל ואעפ"כ סבה היתה מאת השם לקחת אשה מפלשתים להנקם בהם כי נראה כי ישראל שבאותו הדור לא היו יראים השם כל כך שיושיעם תשועה שלימה מיד פלשתים כי כל ימי שמשון היו מושלים פלשתים בישראל כי מה שאמר הכתוב ויתנם ה' ביד פלשתים ארבעים שנה עשרים של שמשון בכללם על כרחך לפי חשבון השנים ולא היו ישראל נלחמים בהם כי אם שמשון לבדו ולפיכך לא היה לפלשתים טענה להלחם בישראל מפני שמשון כי לא היה ברשותם והוא לבדו היה עושה הרעות בפלשתים ועם פלשתים היה שוכן בעוד שהיה מריע להם ומיראתם אותו גם כן היו נמנעים מלהלחם בישראל לפיכך כשבקשוהו פלשתים מבני יהודה כשהלך לסלע עיטם מסרוהו להם וכן עדת דבורים בגוית האריה ודבש וכן היות אשת שמשון למרעהו הכל סבה להנקם מפלשתים יתברך האל אשר לו נתכנו עלילות וסבות ומאתו הכל אבל עונש נקירת עיניו לפי שאמר ותישר בעיני שמשון ואמר אותה קח לי כי היא ישרה בעיני ידמה כי חשק בה ליופיה וכן באחרות אשר חשק ולקח לתאותו אליהן והנה הפסיד כוונתו הראשונה הטובה שהיתה רצון האל כמו שכתוב כי מה' היתה כי תואנה הוא מבקש מפלשתים נראה כי בתחלה היתה כוונתו לטובה לבקש תואנה מפלשתים ואחר כך גברה עליו התאוה בראותו אותה וישרה בעיניו והפסיד כוונתו האלהית בכוונתו הגופנית הבהמית אשר התערבה בה ולפיכך נענש ונקרו פלשתים את עיניו מדה כנגד מדה ורז"ל אמרו כן אע"ג דכתיב כי מה' היא כי אזל מיהא בתר ישרותיה אזל ואעפ"כ עזרוהו מן השמים ונקם נקמת עיניו מפלשתים: יין ושכר · כתרגומו חמר חדת ועתיק וכדברי רז"ל מיין ושכר יזיר ר' אליעזר הקפר ברבי אומר יין זה מזוג שכר זה חי: (ה) הנך הרה · תהיה הרה: וילדת בן · מורכב מן יולדת וילדת ואמר בו בלשון פיעלת ואעפ"י שאינה עדיין יולדת לפי שאמר הרה שהוא תואר כמו פועלת אמר ג"כ לשון פועלת בלידה ואמר בו לשון ופעלת לפי שעתידה ללדת · או יהיה ויולדת מן הדומה למרובע: ומורה לא יעלה על ראשו · הוא התער וכת"י ומספר: והוא יחל · כי השופטים אשר היו לפניו לא היו נלחמים בפלשתים ורז"ל דרשו הותלה שבועתו של אבימלך · דכתיב אם תשקור לי ולניני ולנכדי ואז נלחמו בישראל תחלה או אמר יחל להושיע לפי שלא הושיעם תשועה שלימה: (ו) כמראה מלאך האלהים נורא מאד · פי' כי השמן

אֱלֹהִים יִהְיֶה הַנַּעַר מִן־הַבֶּטֶן עַד־יוֹם מוֹתוֹ׃ ח וַיֶּעְתַּר מָנוֹחַ אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר בִּי אֲדוֹנָי אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר שָׁלַחְתָּ יָבוֹא־נָא עוֹד אֵלֵינוּ וְיוֹרֵנוּ מַה־נַּעֲשֶׂה לַנַּעַר הַיּוּלָּד הל׳ בדגש׃ ט וַיִּשְׁמַע הָאֱלֹהִים בְּקוֹל מָנוֹחַ וַיָּבֹא מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים עוֹד אֶל־הָאִשָּׁה וְהִיא יוֹשֶׁבֶת בַּשָּׂדֶה וּמָנוֹחַ אִישָׁהּ אֵין עִמָּהּ׃ י וַתְּמַהֵר הָאִשָּׁה וַתָּרָץ וַתַּגֵּד לְאִישָׁהּ וַתֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה נִרְאָה אֵלַי הָאִישׁ אֲשֶׁר־בָּא בַיּוֹם אֵלָי׃ יא וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ מָנוֹחַ אַחֲרֵי אִשְׁתּוֹ וַיָּבֹא אֶל־הָאִישׁ וַיֹּאמֶר לוֹ הַאַתָּה הָאִישׁ אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ אֶל־הָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר אָנִי׃ יב וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ עַתָּה יָבֹא דְבָרֶיךָ מַה־יִּהְיֶה מִשְׁפַּט־הַנַּעַר וּמַעֲשֵׂהוּ׃ יג וַיֹּאמֶר מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־מָנוֹחַ מִכֹּל אֲשֶׁר־אָמַרְתִּי אֶל־הָאִשָּׁה תִּשָּׁמֵר׃ יד מִכֹּל אֲשֶׁר־יֵצֵא מִגֶּפֶן הַיַּיִן לֹא תֹאכַל וְיַיִן וְשֵׁכָר אַל־תֵּשְׁתְּ וְכָל־טֻמְאָה אַל־תֹּאכַל כֹּל אֲשֶׁר־צִוִּיתִיהָ תִּשְׁמֹר׃ טו וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ אֶל־מַלְאַךְ יְהוָה נַעְצְרָה־נָּא אוֹתָךְ וְנַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ גְּדִי עִזִּים׃ טז וַיֹּאמֶר מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־מָנוֹחַ אִם־תַּעְצְרֵנִי לֹא־אֹכַל בְּלַחְמֶךָ וְאִם־תַּעֲשֶׂה עֹלָה לַיהוָה תַּעֲלֶנָּה כִּי לֹא־יָדַע מָנוֹחַ כִּי־מַלְאַךְ יְהוָה הוּא׃ יז וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ אֶל־מַלְאַךְ יְהוָה מִי שְׁמֶךָ כִּי־יָבֹא דְבָרֶיךָ יתיר י׳ וְכִבַּדְנוּךָ׃ יח וַיֹּאמֶר לוֹ מַלְאַךְ יְהוָה לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי וְהוּא־פֶלִאי יתיר א׳׃ יט וַיִּקַּח מָנוֹחַ אֶת־גְּדִי הָעִזִּים וְאֶת־הַמִּנְחָה וַיַּעַל עַל־הַצּוּר לַיהוָה וּמַפְלִא לַעֲשׂוֹת וּמָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ רֹאִים׃ כ וַיְהִי בַעֲלוֹת הַלַּהַב מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ הַשָּׁמַיְמָה וַיַּעַל מַלְאַךְ־יְהוָה בְּלַהַב הַמִּזְבֵּחַ וּמָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ רֹאִים וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם אָרְצָה׃ כא וְלֹא־יָסַף עוֹד מַלְאַךְ יְהוָה לְהֵרָאֹה אֶל־מָנוֹחַ וְאֶל־אִשְׁתּוֹ אָז יָדַע מָנוֹחַ כִּי־מַלְאַךְ יְהוָה הוּא׃ כב וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ אֶל־אִשְׁתּוֹ מוֹת נָמוּת כִּי אֱלֹהִים רָאִינוּ׃ כג וַתֹּאמֶר לוֹ אִשְׁתּוֹ לוּ חָפֵץ יְהוָה לַהֲמִיתֵנוּ לֹא־לָקַח מִיָּדֵנוּ עֹלָה וּמִנְחָה וְלֹא הֶרְאָנוּ אֶת־כָּל־אֵלֶּה וְכָעֵת לֹא הִשְׁמִיעָנוּ כָּזֹאת׃ כד וַתֵּלֶד הָאִשָּׁה בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שִׁמְשׁוֹן וַיִּגְדַּל הַנַּעַר וַיְבָרְכֵהוּ יְהוָה׃ כה וַתָּחֶל רוּחַ יְהוָה לְפַעֲמוֹ בְּמַחֲנֵה־דָן בֵּין צָרְעָה וּבֵין אֶשְׁתָּאֹל׃

הפטרת בהעלתך (בתרי עשר בזכריה סימן ב)

יד רָנִּי וְשִׂמְחִי בַּת־צִיּוֹן כִּי הִנְנִי־בָא וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ נְאֻם־יְהוָה׃ טו וְנִלְווּ גוֹיִם רַבִּים אֶל־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהָיוּ לִי לְעָם וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ וְיָדַעַתְּ כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי אֵלָיִךְ׃

רד"ק

בני אדם חושבין כי המלאך גוף ולפיכך אמרה נוראה: (ח) לנער היולד ־ כאילו יולד והוא תואר כמו והסנה איננו אוכל ונכתב במלת היולד הוי"ו עם הדגש וכן אשר יולד לישראל ־ לעתיד יולד: (י) אשר בא ביום אלי ־ בזה היום וכן ת"י ביומא דיכי: משפט הנער ומעשהו ־ דחזי לרביא ומה נעביד ליה: (טז) בלחמך ־ כי לחם כולל כל המאכל: ואם תעשה עולה ־ כלומר זה גדי עזים שאתה אומר שתעשה לפני לא אוכל ממנו ואם תרצה אתה לעשות ממנו עולה תעשה ותעלהו לה' לפי שאותו הדור היו עושים הרע בעיני ה' והיו מעלים עולות לאלהים אחרים: כי לא ידע ־ טעמו דבק עם נעצרה נא אותך: (יז) מי שמך ־ ולא אמר מה כמשפט הלשון שלא נאמר מי אלא על מי מדבר והשם איננו העצם לפי' לא יאמר על השם מי אלא מה שמך מה שמו ואם נאמר כי לפי שהיה רוחני אמר כי אין למלאך גוף והשם כמו העצם הנה לא ידע מנוח כי היה רוחני עד שעלה ־ ויש לפרש לפי שהיה בעיני מנוח נביא גדול ונכבד והאדם הגדול נודע בשמו למי שלא ראהו והנה השם כמו העצם: כי יבוא דברך וכבדנוך ־ וכתוב דבריך והאחד הוא על הענין ופירושו כתרגומו ארי יתקיימון פתגמך וניקרינך: (יח) פלאי ־ בהעלם האל"ף והיו"ד לנחם ואם היתה האל"ף נראית היה על משקל עברי ופירושו מכוסה ונעלם שלא תוכל לדעתו ־ וי"א והוא מפרש וכן תרגום כי יפליא ארי יפריש ועניינו מופרש ומובדל מדעתך אותו: (יט) ויעל על הצור ־ מבנין הפעיל ומה שהעלה מנוח עולה על הצור לה' בשעת איסור הבמות שכל זמן שהיה אהל מועד בשילה נאסרו הבמות ארז"ל הוראת שעה היתה כי הנה המלאך אמר לו ואם תעלה עולה לה' תעלנה: ומפליא לעשות ־ המלאך היה מפליא לעשות כהוצאת האש מן הצור ואכול הגדי והמנחה וכשהאש גדל והעלה להב עלה מלאך ה' כלומר נסתלק מעליהם בלהב: (כ) בעלות הלהב מעל המזבח ־ בוי"ת: (כא) ולא יסף עוד ־ שלא נראה להם פעם אחרת עוד ועתה אז ידע מנוח דבק עם ויעל מלאך ה' בלהב המזבח ולא עם ולא יסף או יהיה פי' ולא יסף כלומר כשראה שנסתלק מעיניו ידע כי מלאך ה' הוא ויש לפרשו דבק עם ולא יסף ויהי פירושו ולא יסף להראה על המראה ההיא בעצמה כלומר עלה בלהב המזבח ולא נראה להם עוד אז ידע כי מלאך הוא שהלך מעיניהם ולא ראוהו עוד במראה ההיא: להראה ־ בחול"ם וכן להראה בשילה כמו שבא בבלמים הכהן תנתן: (כה) ותחל רוח ה' לפעמו ־ ת"י ושריא רוח גבורה מן קדם ה' לתקפותיה כלומר הגבורה והכח שהיה לו במחנה דן התחיל לו והוא המקום שחנה שם בני דן כשהלכו ללכוד את ליש והוא המקום בין צרעה ובין אשתאול ושם החל לו הכח מאת ה' אולי היה לו שם דבר עם אויבים ונלחם והכתוב לא ספר ויהיה פירוש לפעמו לחזקו והפך בנין הפעיל והתפעל ממנו שהוא הסרת הכח ושבירת האיברים כמו נפעמתי ולא אדבר ותפעם רוחו ותתפעם וכבר כתבתי בו פירושים אחרים בספר מכלל בשרש פעם אבל זה הפירוש הוא הנכון בעיני ובדברי רז"ל כי פירוש לפעמו מענין פעמון שהיתה רוח נבואה מקשקשת לפניו כזוג ופי' רוח ה' נבואתו של יעקב אבינו כאלה אז שאמר יהי דן נחש עלי דרך:

(יד) רני ושמחי ־ יתכן לפרש נבואה זו עד ממעון קדשו עתידה לימות המשיח בעבור שאמר ונלוו גוים רבים: הס כל בשר ־ ולא ראינו זה בבית שני אלא שאמר כל הפרשה ענינה בבית שני שדבר על יהושע ועל זרובבל: (טו) ונלוו ־

מבואר

טז וְנָחַל יְהוָה אֶת־יְהוּדָה חֶלְקוֹ עַל אַדְמַת הַקֹּדֶשׁ וּבָחַר עוֹד בִּירוּשָׁלָם׃ יז הַס כָּל־בָּשָׂר מִפְּנֵי יְהוָה כִּי נֵעוֹר מִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ׃ ג א וַיַּרְאֵנִי אֶת־יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עֹמֵד לִפְנֵי מַלְאַךְ יְהוָה וְהַשָּׂטָן עֹמֵד עַל־יְמִינוֹ לְשִׂטְנוֹ׃ ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן יִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַשָּׂטָן וְיִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַבֹּחֵר בִּירוּשָׁלָם הֲלוֹא זֶה אוּד מֻצָּל מֵאֵשׁ׃ ג וִיהוֹשֻׁעַ הָיָה לָבֻשׁ בְּגָדִים צוֹאִים וְעֹמֵד לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ׃ ד וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֶל־הָעֹמְדִים לְפָנָיו לֵאמֹר הָסִירוּ הַבְּגָדִים הַצֹּאִים מֵעָלָיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו רְאֵה הֶעֱבַרְתִּי מֵעָלֶיךָ עֲוֺנֶךָ וְהַלְבֵּשׁ אֹתְךָ מַחֲלָצוֹת׃ ה וָאֹמַר יָשִׂימוּ צָנִיף טָהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיָּשִׂימוּ הַצָּנִיף הַטָּהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיַּלְבִּשֻׁהוּ בְּגָדִים וּמַלְאַךְ יְהוָה עֹמֵד׃ ו וַיָּעַד מַלְאַךְ יְהוָה בִּיהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר׃ ז כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אִם־בִּדְרָכַי תֵּלֵךְ וְאִם אֶת־מִשְׁמַרְתִּי תִשְׁמֹר וְגַם־אַתָּה תָּדִין אֶת־בֵּיתִי וְגַם תִּשְׁמֹר אֶת־חֲצֵרָי וְנָתַתִּי לְךָ מַהְלְכִים בֵּין הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה׃ ח שְׁמַע־נָא יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אַתָּה וְרֵעֶיךָ הַיֹּשְׁבִים לְפָנֶיךָ כִּי־אַנְשֵׁי מוֹפֵת הֵמָּה כִּי־הִנְנִי מֵבִיא אֶת־עַבְדִּי צֶמַח׃ ט כִּי הִנֵּה הָאֶבֶן אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ עַל־אֶבֶן אַחַת שִׁבְעָה עֵינָיִם הִנְנִי מְפַתֵּחַ פִּתֻּחָהּ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וּמַשְׁתִּי אֶת־עֲוֺן הָאָרֶץ־הַהִיא בְּיוֹם אֶחָד׃ י בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת תִּקְרְאוּ אִישׁ לְרֵעֵהוּ אֶל־תַּחַת גֶּפֶן וְאֶל־תַּחַת תְּאֵנָה׃ ד א וַיָּשָׁב

כ"א אל רעהו

רד"ק

מבואר הוא והוא לשון חבור : (טז) ונחל יהודה · שהוא חלק האל יתברך או ינחל אותו האל יתברך שיהיה נחלתו על אדמת הקודש שיצא מהגלות ויהיה נחלת האל על אדמת הקודש והפסוק הזה כמו כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו וזכר יהודה לפי שהוא ראש ממלכות ישראל ואם בבית שני יהודה הוא שבא מהגלות : (יז) הס · שתוק כמו שפירשנו : כי נעור ממעון קדשו · הוא השמים ואמר נעור ע"ד משל כאיש אשר יעור משנתו ע"ד שאמר ויקץ כישן ה' ונעור מבנין נפעל מנחי העי"ן על משקל נכון נכון אעפ"י שהוא בקמץ הנו"ן וזה בצר"י :
ג (א) ויראני השטן משל לסנבלט וחבריו שהיו שוטנים אותם ומשביתים ממלאכתם וי"ת ותעוה קאים על ימיניה לאסטנאה ליה : (ב) ויאמר ה' · הוא המלאך ונקרא בשם רבו וכן בדבר גדעון ובמקומות אחרים : ויגער ה' · הוא האל יתברך : הבוחר בירושלים · לבנותה ולא תוכל לבטלו : הלא זה אוד מוצל מאש · כמו אוד הדולק שיסירו אותו מהאש שלא ידלק עוד וכן זה מוצל מאש הגלות לבא לירושלים ולבנות הבית ולכהן בו ורז"ל דרשו בו כמשמעו שהיה עם צדקיהו ואחאב אשר קלם מלך בבל באש והם נשרפו והוא נצול כמו שאמרו בדרש ההוא וכת"י :
(ג) ויהושע היה לבוש בגדים צואים · פי' כי זה משל על בניו שנשאו נשים נכריות וכת"י ויהושע הוו ליה בנין דנסבין נשין דלא כשרן לכהונא וכן אמרו רז"ל כי על עון שהיו בניו נושאין נשים שאינם הגונות לכהונה ולא מיחה בידם אמר זה שנאמר ויהושע היה לבוש בגדים צואים וכי דרכו של יהושע היה ללבוש בגדים צואים אלא שהיו בניו נושאים נשים שאינה הגונות לכהונה ולא מיחה בידם וכן כתוב בעזרא וימצא מבני הכהנים אשר הושיבו נשים נכריות מבני ישוע בן יוצדק ואחיו וגו': (ד) ויען המלאך · אמר אל המלאכים האחרים העומדים לפניו כי הוא היה גדול מהם והוא היה שולחם ות"י לדמשמשין קדמוהי : הסירו · רמז שיבדילו מהנשים הנכריות : עונך · פי' כי הבגדים הצואים הם משל לעון : מחלצות · הם חליפות בגדים נקיים וזה משל על הזכות כלומר כיון שיוסר העון ישאר בך הזכות וכן ת"י ואלבש יתך זכון : (ה) ואמר · אמר זכריה הנביא אמרתי אל המלאך ישימו צניף טהור על ראשו אחר שצוית להסיר הבגדים הצואים מעליו והלבש אותו מחלצות צוה גם כן שישימו צניף טהור על ראשו לתקנו להיותו כהן גדול שהיה מצנפת על ראשו : וילבישוהו בגדים · וכבר הלבישוהו בגדים כי הנה אמר והלבש אותך מחלצות קודם שזכר זכריהו הנביא וכן וירם תולעים ויבאש וכבר באש כי כל דבר יבאש קודם שירום תולעים וכן כן אתה קלעת ונתעה והדומים להם: ומלאך ה' עומד · כן ראה במראה הנבואה כי עד שישימו הצניף הטהור על ראשו עמד מלאך ה' שלא הלך מעליו :

(ו) ויעד מלאך ה' · העיד בו זה הדבר כמו העדותי בכם היום העיד בנו האיש ונפתחה העי"ן מפני שהיא גרונית כי היה משפטו ויעד כמו ויסב את כל הרכוש : (ז) כה אמר · תדין את ביתי לפי שהיה כהן גדול ועל פיו יעשו שאר הכהנים : ונתתי · אתן לך והוי"ו כוי"ו ויהי ביום השלישי וישא אברהם את עיניו : מהלכים בין העומדים האלה · הם המלאכים שהם עומדים וקיימים לעולם ר"ל הלך ביניהם . וזה רמז לנשמתו כשתפרד מהגוף וי"ת ובאחיות מיתיא וגו' : (ח) שמע נא · ורעיך · שאר הכהנים : כי אנשי מופת המה · ראויים הם להעשות להם מופת על ידם ורז"ל דרשו מאן נינהו אנשי מופת אנשים שנעשה להם מופת זהו חנניה מישאל ועזריה : כי הנני מביא את עבדי צמח · פי' בו זה זרובבל ומעט מביא וכבר בא ר"ל להגדיל עוד מעלתו ותצמח גדולתו כצמח השדה שהולך וגדל וכן אמר עוד לפנה הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח ובנה את היכל ה' וכן אמר חגי הנביא אקחך זרובבל וגו' כמו שפירשנו וי"מ כי צמח זה המלך המשיח אמר אע"פ שזאת הישועה אני מביא לכם עוד אביא לכם ישועה גדולה ממנה בזמן שאביא את עבדי צמח ועוד דרשו בו כי המשיח מנחם שמו ומנחם בגימטריא צמח ות"י ית עבדי משיחא : (ט) כי הנה האבן · הוא אבן הבדיל שמיישרין בו הבנין או פי' האבן שישימו בתלה ישימנה זרובבל לפני יהושע כמ"ש לפנה והוציא האבן הראשה : על אבן אחת שבעה עינים · על כל אבן ואבן יהיו שבעה עינים ר"ל שמירות רבות מאת האל יתברך מפני הגוים החושבים להשבית מלאכתם ואלה הם שבעה עיני ה' שאמר לפנה : ושבעה · הוא סך חשבון על הרוב אינו שבעה דוקא וכן שבע כחטאתיכם שבע יפול צדיק וקם והדומים ואא"ז ז"ל פי' שבעה דוקא והם יהושע עזרא זרובבל נחמיה וג' נביאים חגי זכריה ומלאכי ותרגם יונתן שבעא עיינין חזין ליה : הנני מפתח פתוחה · כאילו היתה האבן קשורה כל הימים שבטלו המלאכה ועתה יפתח אותה וישים אותה בבנין ויתקן לפתוח מבנין ופתחת עליהם פתוחי חותם ולפי שהשלמת תכונת האבן היפה הציורים והפרחים והכפתורים שיציירו בה בפתוח אמר כן עד"מ כלומר הנני משלימה לבנין בכל תכונתה : ומשתי · שאל יוצא לא משו פעל עומד וזה יהיה בזמן שהנביאים את זרובבל להגדיל מעלתו כמו שאמר חגי אקחך זרובבל ואמר זכריה הנני מביא את עבדי צמח ואז יהיו ישראל בשלום בבית שני לפיכך אמר תקראו איש לרעהו: עון הארץ · אפשר כמשמעו או יהיה פי' עונש כמו כי לא שלם עון האמורי כלומר שיסיר מהם בזמן ההוא כל רע וכל צרה ויהיו בשלום : (י) ביום ההוא · תקראו מרוב שלום שיהיה לכם : ד (א) וישב · ויעירני · כאשר המראות אמר ואשא עיני כי ראה מעצמו אבל עתה בהראה

הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיְעִירֵנִי כְּאִישׁ אֲשֶׁר יֵעוֹר מִשְּׁנָתוֹ: ב וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה וַיֹּאמֶר (ואמר קרי) רָאִיתִי וְהִנֵּה מְנוֹרַת זָהָב כֻּלָּהּ וְגֻלָּהּ עַל רֹאשָׁהּ וְשִׁבְעָה נֵרֹתֶיהָ עָלֶיהָ שִׁבְעָה וְשִׁבְעָה מוּצָקוֹת לַנֵּרוֹת אֲשֶׁר עַל רֹאשָׁהּ: ג וּשְׁנַיִם זֵיתִים עָלֶיהָ אֶחָד מִימִין הַגֻּלָּה וְאֶחָד עַל שְׂמֹאלָהּ: ד וָאַעַן וָאֹמַר אֶל הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי לֵאמֹר מָה אֵלֶּה אֲדֹנִי: ה וַיַּעַן הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה הֵמָּה אֵלֶּה וָאֹמַר לֹא אֲדֹנִי: ו וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר זֶה דְּבַר יְהֹוָה אֶל זְרֻבָּבֶל לֵאמֹר לֹא בְחַיִל וְלֹא בְכֹחַ כִּי אִם בְּרוּחִי אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת: ז מִי אַתָּה הַר הַגָּדוֹל לִפְנֵי זְרֻבָּבֶל לְמִישֹׁר וְהוֹצִיא אֶת הָאֶבֶן הָרֹאשָׁה תְּשֻׁאוֹת חֵן חֵן לָהּ:

הפטרת שלח (ביהושע סימן ב)

ב א וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן מִן הַשִּׁטִּים שְׁנַיִם אֲנָשִׁים מְרַגְּלִים חֶרֶשׁ לֵאמֹר לְכוּ רְאוּ אֶת הָאָרֶץ וְאֶת יְרִיחוֹ וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ בֵּית אִשָּׁה זוֹנָה וּשְׁמָהּ רָחָב וַיִּשְׁכְּבוּ שָׁמָּה: ב וַיֵּאָמַר לְמֶלֶךְ יְרִיחוֹ לֵאמֹר הִנֵּה אֲנָשִׁים בָּאוּ הֵנָּה הַלַּיְלָה מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַחְפֹּר אֶת הָאָרֶץ: ג וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ יְרִיחוֹ אֶל רָחָב לֵאמֹר הוֹצִיאִי הָאֲנָשִׁים הַבָּאִים אֵלַיִךְ אֲשֶׁר בָּאוּ לְבֵיתֵךְ כִּי לַחְפֹּר אֶת כָּל הָאָרֶץ בָּאוּ: ד וַתִּקַּח הָאִשָּׁה אֶת שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים וַתִּצְפְּנוֹ וַתֹּאמֶר כֵּן בָּאוּ אֵלַי הָאֲנָשִׁים וְלֹא יָדַעְתִּי מֵאַיִן הֵמָּה: ה וַיְהִי הַשַּׁעַר לִסְגּוֹר בַּחֹשֶׁךְ וְהָאֲנָשִׁים יָצָאוּ לֹא יָדַעְתִּי אָנָה הָלְכוּ הָאֲנָשִׁים רִדְפוּ מַהֵר אַחֲרֵיהֶם כִּי תַשִּׂיגוּם: ו וְהִיא הֶעֱלָתַם הַגָּגָה וַתִּטְמְנֵם בְּפִשְׁתֵּי הָעֵץ הָעֲרֻכוֹת לָהּ עַל הַגָּג: ז וְהָאֲנָשִׁים רָדְפוּ אַחֲרֵיהֶם דֶּרֶךְ הַיַּרְדֵּן עַל הַמַּעְבְּרוֹת

רד"ק

המראה המלאך העירו לראותה: יעור משנתו · מבנין נפעל ופי' הוא העירני ואני נתעוררתי כאיש אשר יעור משנתו: (ב) ויאמר · ויאמר כתיב והוא סיפור דברי הכתוב וקרי ואמר והקרי דברי זכריה: וגלה · במפיק ואיננה לנקבה נסתרת וכמוהו כבכורה בטרם קיץ ותרגומה יוציא אור לה גשמה כיום ועם: ושבעה נרותיה עליה · כמו מנורת התורה והאלהי הוא רמז לענין האלוה המתחבר בין הספירים וכן שבע כפלות הם הספירים והמנהיגים לעולם שהוא כלו הפכים ז' כוכבי לכת והעולם שם לגעות ושלשה מישרים ובעל הגלגלות הוא השביעי והוא הפקידה וכן גוף כל דבר אלא שבעל סבר יצירה זכר בעולם שם לגעות לשבה נדדים והיכל הקדש מכוון באמצע זכר הדבר הנכבד שבכל הכלורים: עליה · על המנורה וכגולה למעלה מהם והראה לו זאת המראה להודיעו כי האל יתברך יאיר לישראל הפך מה שהיו בחשכה: שבעה ושבעה מוצקות לנרות · שבע מוצקות היו לה לכל נר מצוק אחד · ורש"י ז"ל פירש שבעה ושבעה מוצקות לכל נר שבעה מוצקות· מוצקות הם הואר במקום פעל שהיו מוציקות שמן מנר לנר: (ג) ושנים זיתים· ועוד ראיתי שנים זיתים על המנורה או על הגלה ואחד הוא: אחד מימין הגלה ואחד על שמאלה · כמו משמאלה אבל אמר כי על הגלה היו ולמטה אמר על ימין המנורה ועל שמאלה והענין אחד: (ד) ואען · מבואר הוא: (ה) ויען · מבואר הוא: (ו) ויען · לא בחיל ולא בכח · כמו שראית מעשה המנורה נעשה מאליו בלא אדם עורך את הנרות ומציק בהם את השמן כן יעשה בנין הבית בלא כח אדם אלא ברוח האל יתברך וברצונו ועוד יפרש לו המראה דרך פרט: (ז) מי אתה הר הגדול · אמר כנגד סנבלט וחבריו המונעים את הבית כהר הגדול תהיה לפני זרובבל למישור ולא תוכל לעמוד לפניו להשבית המלאכה והוציא את האבן הראשה כמו שהוציא את האבן הראשה כשהתחיל הבנין ביום כ"ד לחודש התשיעי כן ישלים המלאכה: תשואות חן חן לה · כאשר שם זרובבל האבן הראשה בבנין שם אותה בתשואות והמון רב ואמרו כל העם חן חן לה לאבן הזאת מאת האל יתברך והבטל לחוק הענין כמו שלום שלום לרחוק:

(א) שנים אנשים · פי' אנשים טובים ולא כאותן שהלכו בשליחות משה: חרש לאמר · הזהירם שילכו בשתיקה שלוחים כחרשים שלא ירגישו בהם · כמו ויחרישו כל הלילה ורש"י כתב לפרש ר"ל בסתר שלהם כי לא רצה שידעו בני ישראל

כדי שלא יפחדו בשלחו מרגלים והוא לא שלחם אלא לפי שידע שיצליחו בשליחותם ויחזקו לב ישראל בבשורות טובות· ובדרש חרש כמו חרש הטעינם קדרות כדי שיראו קדרים ולא ירגישו בהם מהם אמרו כלי נגרות היה בידם כד"א מעשה חרש אבן ומהם פי' כמשמעו ופשוטו אמר להם יהושע עשו עצמכם כחרשים ועמדו על רזיהם: את הארץ וגו' · הארץ בכלל ואת יריחו בפרט · לפי שהיתה עיר גדולה: זונה · כמשמעה או מוכרת מזון כמו שת"י פונדקיתא והוא בשקל טובה והאמת דעת יונתן זונה ממש כי כן דרכו במקומות לתרגם זונה פונדקית וכן שתים נשים זונות פונדקן ואע"פ שתרגם מקצתן נפקת ברא ודעתו לפי שהזונה כפונדקיתא שמפקרת עצמה לכל: וישכבו שמה · להודיע כי לא היו שם אלא לילה אחד ובאותו לילה יצאו משם: (ב) ויאמר · בפתח המ"ם כמו תשבר ותשכב ופעלו המגיד והדומים להם: (ג) לחפור · כמו לתור כי התר מחפש דבר: (ד) ותקח האשה · כבר לקחה אותם ונצפנו טרם הכנס שלוחי המלך לביתה כשהרגישה שנודע הדבר למלך: ותצפנו · כל אחד לבדו כדי שלא יכירו מקומם אם יעלו לגג · ובדרש אלו שני המרגלים היו כלב ופינחס ועמד לפניהם פינחס ולא הכירוהו ולא ראוהו לפי שהיה מלאך ואמר ותצפנו על כלב לבדו: (ה) ויהי השער לסגור · עומד לסגור שחשך היום: (ו) והיא העלתם הגגה ותטמנם · כבר אמר למעלה ותצפנו ועתה אמר ותטמנם להודיע היך טמנה אותם: בפשתי העץ · ר"ל שהיו עדיין הפשתים בגבעוליהם והעלתם הגגה ליכנס והטמינה אותם בתוכם ופשתי העץ כמו עלי פשתים וכן שני תולעת· תולעת שני: הערוכות · הפשתים לשון נקבות כאחת פשתה והרבים פשתים כמו מן חטה חטים והיו ערוכות לה על הגג לייבשן: (ז) והאנשים רדפו אחריהם · לפי מחשבתם: עלי כמו עד וכן וירכתו על צידון וכן ינהגנו על מות כמו עד מות כי הוא שתי מלות: המעברות · בשו"א הבי"ת מגיזרת מעבר בגלי"י ואם לא נמלא · המעברות נתפשו בקמץ הבית מגזרת מעבר בקמץ: סגרו · המרגלים או אנשי הבית והוא הנכון כי הם לא ירדו תאגג מפחדם להם ושם שכבו להם: אחרי וגו' · אינו תוספת ביאור אלא אם היה אומר אחרי אשר יצאו ידמה אחר זמן והם לא אחרו לסגור השער מפחדם להם ואם היה אומר כאשר יצאו ולא אמר אחרי ידמה כי תכף בצאתם מן השער סגרו ואם היו עושין כן היו מרגישים הרודפים כי המרגלים נחבאים שם אלא כשהרחיקו האנשים מהשער עד שלא ירגישו

בסתרם

וְהַשַּׁ֣עַר סָגָ֔רוּ אַחֲרֵי֙ כַּאֲשֶׁ֥ר יָצְא֛וּ הָרֹדְפִ֖ים אַחֲרֵיהֶֽם׃ ח וְהֵ֖מָּה טֶ֣רֶם יִשְׁכָּב֑וּן וְהִ֛יא עָלְתָ֥ה עֲלֵיהֶ֖ם עַל־הַגָּֽג׃ ט וַתֹּ֙אמֶר֙ אֶל־הָ֣אֲנָשִׁ֔ים יָדַ֕עְתִּי כִּֽי־נָתַ֧ן יְהוָ֛ה לָכֶ֖ם אֶת־הָאָ֑רֶץ וְכִֽי־נָפְלָ֤ה אֵֽימַתְכֶם֙ עָלֵ֔ינוּ וְכִ֥י נָמֹ֛גוּ כָּל־יֹשְׁבֵ֥י הָאָ֖רֶץ מִפְּנֵיכֶֽם׃ י כִּ֣י שָׁמַ֗עְנוּ אֵ֠ת אֲשֶׁר־הוֹבִ֨ישׁ יְהוָ֜ה אֶת־מֵ֤י יַם־סוּף֙ מִפְּנֵיכֶ֔ם בְּצֵאתְכֶ֖ם מִמִּצְרָ֑יִם וַאֲשֶׁ֣ר עֲשִׂיתֶ֡ם לִשְׁנֵי֩ מַלְכֵ֨י הָאֱמֹרִ֜י אֲשֶׁ֨ר בְּעֵ֤בֶר הַיַּרְדֵּן֙ לְסִיחֹ֣ן וּלְע֔וֹג אֲשֶׁ֥ר הֶחֱרַמְתֶּ֖ם אוֹתָֽם׃ יא וַנִּשְׁמַע֙ וַיִּמַּ֣ס לְבָבֵ֔נוּ וְלֹא־קָ֨מָה ע֥וֹד ר֛וּחַ בְּאִ֖ישׁ מִפְּנֵיכֶ֑ם כִּ֚י יְהוָ֣ה אֱלֹֽהֵיכֶ֔ם ה֣וּא אֱלֹהִ֔ים בַּשָּׁמַ֣יִם מִמַּ֔עַל וְעַל־הָאָ֖רֶץ מִתָּֽחַת׃ יב וְעַתָּ֗ה הִשָּֽׁבְעוּ־נָ֥א לִי֙ בַּֽיהוָ֔ה כִּֽי־עָשִׂ֥יתִי עִמָּכֶ֖ם חָ֑סֶד וַעֲשִׂיתֶ֨ם גַּם־אַתֶּ֜ם עִם־בֵּ֤ית אָבִי֙ חֶ֔סֶד וּנְתַתֶּ֥ם לִ֖י א֥וֹת אֱמֶֽת׃ יג וְהַחֲיִתֶ֞ם אֶת־אָבִ֣י וְאֶת־אִמִּ֗י וְאֶת־אַחַי֙ וְאֶת־אַחְוֹתַ֔י אחיותי קרי וְאֵ֖ת כָּל־אֲשֶׁ֣ר לָהֶ֑ם וְהִצַּלְתֶּ֥ם אֶת־נַפְשֹׁתֵ֖ינוּ מִמָּֽוֶת׃ יד וַיֹּ֧אמְרוּ לָ֣הּ הָאֲנָשִׁ֗ים נַפְשֵׁ֤נוּ תַחְתֵּיכֶם֙ לָמ֔וּת אִ֚ם לֹ֣א תַגִּ֔ידוּ אֶת־דְּבָרֵ֖נוּ זֶ֑ה וְהָיָ֗ה בְּתֵת־יְהוָ֥ה לָ֙נוּ֙ אֶת־הָאָ֔רֶץ וְעָשִׂ֥ינוּ עִמָּ֖ךְ חֶ֥סֶד וֶאֱמֶֽת׃ טו וַתּוֹרִדֵ֥ם בַּחֶ֖בֶל בְּעַ֣ד הַחַלּ֑וֹן כִּ֤י בֵיתָהּ֙ בְּקִ֣יר הַֽחוֹמָ֔ה וּבַחוֹמָ֖ה הִ֥יא יוֹשָֽׁבֶת׃ טז וַתֹּ֤אמֶר לָהֶם֙ הָהָ֣רָה לֵּ֔כוּ פֶּֽן־יִפְגְּע֥וּ בָכֶ֖ם הָרֹדְפִ֑ים וְנַחְבֵּתֶ֨ם שָׁ֜מָּה שְׁלֹ֣שֶׁת יָמִ֗ים עַ֚ד שׁ֣וֹב הָרֹֽדְפִ֔ים וְאַחַ֖ר תֵּלְכ֥וּ לְדַרְכְּכֶֽם׃ יז וַיֹּאמְר֥וּ אֵלֶ֖יהָ הָאֲנָשִׁ֑ים נְקִיִּ֣ם אֲנַ֔חְנוּ מִשְּׁבֻעָתֵ֥ךְ הַזֶּ֖ה אֲשֶׁ֥ר הִשְׁבַּעְתָּֽנוּ׃ יח הִנֵּ֛ה אֲנַ֥חְנוּ בָאִ֖ים בָּאָ֑רֶץ אֶת־תִּקְוַ֡ת חוּט֩ הַשָּׁנִ֨י הַזֶּ֜ה תִּקְשְׁרִ֗י בַּֽחַלּוֹן֙ אֲשֶׁ֣ר הוֹרַדְתֵּ֣נוּ ב֔וֹ וְאֶת־אָבִ֨יךְ וְאֶת־אִמֵּ֜ךְ וְאֶת־אַחַ֗יִךְ וְאֵת֙ כָּל־בֵּ֣ית אָבִ֔יךְ תַּאַסְפִ֥י אֵלַ֖יִךְ הַבָּֽיְתָה׃ יט וְהָיָה֩ כֹּ֨ל אֲשֶׁר־יֵצֵ֜א מִדַּלְתֵ֨י בֵיתֵ֧ךְ ׀ הַח֛וּצָה דָּמ֥וֹ בְרֹאשׁ֖וֹ וַאֲנַ֣חְנוּ נְקִיִּ֑ם וְכֹל֩ אֲשֶׁ֨ר יִהְיֶ֤ה אִתָּךְ֙ בַּבַּ֔יִת דָּמ֣וֹ בְרֹאשֵׁ֔נוּ אִם־יָ֖ד תִּֽהְיֶה־בּֽוֹ׃ כ וְאִם־תַּגִּ֖ידִי אֶת־דְּבָרֵ֣נוּ זֶ֑ה וְהָיִ֣ינוּ נְקִיִּ֔ם מִשְּׁבֻעָתֵ֖ךְ אֲשֶׁ֥ר הִשְׁבַּעְתָּֽנוּ׃ כא וַתֹּ֙אמֶר֙ כְּדִבְרֵיכֶ֣ם כֶּן־ה֔וּא וַֽתְּשַׁלְּחֵ֖ם וַיֵּלֵ֑כוּ וַתִּקְשֹׁ֛ר אֶת־תִּקְוַ֥ת הַשָּׁנִ֖י בַּחַלּֽוֹן׃ כב וַיֵּלְכוּ֙ וַיָּבֹ֣אוּ הָהָ֔רָה וַיֵּ֤שְׁבוּ שָׁם֙ שְׁלֹ֣שֶׁת יָמִ֔ים עַד־שָׁ֖בוּ הָרֹדְפִ֑ים וַיְבַקְשׁ֧וּ הָרֹדְפִ֛ים בְּכָל־הַדֶּ֖רֶךְ וְלֹ֥א מָצָֽאוּ׃ כג וַיָּשֻׁ֜בוּ שְׁנֵ֤י הָֽאֲנָשִׁים֙ וַיֵּרְד֣וּ מֵהָהָ֔ר וַיַּֽעַבְרוּ֙ וַיָּבֹ֔אוּ אֶל־יְהוֹשֻׁ֖עַ בִּן־נ֑וּן

רד״ק

כסגירת השער סגרוהו וזה טעם אחרי כאשר: (ח) והמה טרם ישכבון. טרם שישנו: עלתה עליהם. כמו אליהם כמו וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ודברתי על הנביאים כמו אל הנביאים. ורבים כהם כמו שכתבנו בספר מכלול: (יא) ונשמע וימס לבבנו ולא קמה. כי האדם המפחד כאלו נפלה רוחו כדכך אל יפול לב אדם עליו ויונתן תרגם ולא קמה ולא אשתארת: (יב) כי עשיתי עמכם חסד. החסד הוא הטובה שיעשה אדם עם אחר שאין לו גמול עליו והיא עשתה עמהם חסד בהחביאה אותם כי הם לא גמלוה טובה עד הנה לפיכך אמרה להם ועשיתם גם אתם עם בית אבי חסד ולא אמרה עמי כי בהחיותם אותה הוא אמת וחובה עליהם כי היא החייתה אותם ובהחיותם בית אביה הוא חסד לפי' אמרו לה הם גם כן ועשינו עמך חסד ואמת לאחותה והחסד להחיות בית אביה: אות אמת שתתנו לי שתקיימו אותו ואל תבזבו בי: (יד) נפשנו תחתיכם למות. אנו נמסור עצמנו תחתיכם למות למי שירצה להמית אתכם: תגידו' הראשון בוי"ו כנגדם וכנגד בית אביה אי אפשר שלא היה שם ענין מבית אביה כי לא היתה יושבת יחידה או אפשר שאמרו כנגד בית אביה ואע"פ שלא היו שם כמו שאמרו ג"כ נפשנו תחתיכם למות והשני תגידי ביו"ד כנגדה וסימן דודי ומה היה דבר זה שאמרו לה שלא תגיד לא אמרו על דבר היותם שם בביתה שלא אבדו אותה בתגלה אותם מביתה שהרי כסתה עליהם לשלוחי המלך אבל לאחר זמן כשיבאו ישראל על העיר אי אפשר שלא נגלה הדבר כיון שאספה בית אביה לביתה אלא מה אמרו לה שלא תגיד דבר האות שהיה להם עמה שלא תגיד יעשו גם כן האחרים שהיה בחומה להנצל והם יעצו בדבר זה: (טו) ותורידם בחבל כדי שלא ירגישו השכנים אם יצאו דרך שער ביתה אם תפתח אותם בעוד לילה אחרי אשר סגרו אותו ולפיכך הורידה אותם בחבל דרך החלון וזה היה כשאלתה לדבר עמהם או אחר שישנו מעט: ובחומה היא יושבת. אע"פ שהיה לה בית בחומה היה אפשר שהיה עיקר ישיבתה בתוך העיר לפיכך אמר ובחומה היא

יושבת: (טז) ונחבתם שמה. חסר אל"ף ונכתב או כרצו אבה בה"א כי כמוהו בגזרת הזה בה"א: שלשת ימים. אמרו"ל מגיד שסרתה רוח הקודש על רחב שישובו לסוף שלשת ימים כאילו לא סרתה עליה רוח הקדש מאין היא יודעת שעתידין לחזור לסוף שלשת ימים ועל דרך הפשט כי מדרך הסברה אמרה זה כי מיריחו עד הירדן יום אחד או יותר מעט ותחבה כי בזרך הליכתן ובואם וחפירתם ותשוב בכל הדרך יהיו שלשת ימים: שוב. בחולם: (יז) נקיים אנחנו. פי' בתנאי זה: הנה אנחנו באים. כלומר הרי אנו תולין הדבר בך לעשות האות הזה ונקיים אנחנו חסר יו"ד הרבים שהמכתב והיו"ד הכתוב למ"ד הפעל ונדגשה כמו יו"ד עניים והם בשקל נחתים שעשים: משבועתך הזה. פי' מדבר שבועתך זה ואע"פ שלא סר סכתוב שנשבעו לה כיון שאמרם להם השבענו נא לי כאלו שנשבעו לה כשאמרו לה נפשנו תחתיכם למות או נשבענו נא לי בה' היא השבועה שהשביעה אותם והם קבלו השבועה כי אמרו לה נפשנו תחתיכם למות והדבר ההוא היא קבלת שבועה: השבעתנו. בקמץ התי"ו ומשפטו בחירק ויש אומרים כי מפני ההפסק נתחלפה התנועה ואחר שירדו אמרו לה זה ושנו התנאי ונתנו לה אות: (יח) את תקות חוט השני. פי' קו צבוע ומשוי מחוטי שני וי"ת תורא דחוטא זהוריתא ותרגום שפה לפיו סביב תורא יהא מקף לפומיה אם כן לפי דעתו פי' תקות חוט השני שפת בגד אדום ואמרו הזה שראו אותו בבית טרם שירדו ומה שאמרו תקשרי בחלון בעת כבוש העיר ויש פותרין תקות כמו ויכלו באפס תקוה לשון קו וחבל: הורדתנו. בא בפי"ו בצרי במקום חירק כי יבאו זה במקום זה כמו ופציל ויסבל: (יט) דמו בראשו. הוא נתחייב בדמו שלא שמר עצמו: (כא) ותשלחם. בדבור כלומר אמרה להם לכו לשלום ותקשר. לא קשרה אותו עתה אחר שיצאו אלא סמך סכתוב כי כן עשתה כמו שלוו אותה בקשרה התקוה בחלון בעת כבוש העיר: (כג) וישובו. שבו אל הדרך כי בכבר היו נחבאים בהר מפני הרודפים ובסוף ג' ימים יצאו מן המחבואה ושבו להם אל הדרך ונלכה

וַיְסַפְּרוּ־לוֹ אֵת כָּל־הַמֹּצְאוֹת אוֹתָם׃ כד וַיֹּאמְרוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ כִּי־נָתַן יְהוָה בְּיָדֵנוּ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ וְגַם־נָמֹגוּ כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפָּנֵינוּ׃

הפט״ת קרח (בשמואל א סימן יא)

יד וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־הָעָם לְכוּ וְנֵלְכָה הַגִּלְגָּל וּנְחַדֵּשׁ שָׁם הַמְּלוּכָה׃ טו וַיֵּלְכוּ כָל־הָעָם הַגִּלְגָּל וַיַּמְלִכוּ שָׁם אֶת־שָׁאוּל לִפְנֵי יְהוָה בַּגִּלְגָּל וַיִּזְבְּחוּ־שָׁם זְבָחִים שְׁלָמִים לִפְנֵי יְהוָה וַיִּשְׂמַח שָׁם שָׁאוּל וְכָל־אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל עַד־מְאֹד׃ יב א וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל הִנֵּה שָׁמַעְתִּי בְקֹלְכֶם לְכֹל אֲשֶׁר־אֲמַרְתֶּם לִי וָאַמְלִיךְ עֲלֵיכֶם מֶלֶךְ׃ ב וְעַתָּה הִנֵּה הַמֶּלֶךְ מִתְהַלֵּךְ לִפְנֵיכֶם וַאֲנִי זָקַנְתִּי וָשַׂבְתִּי וּבָנַי הִנָּם אִתְּכֶם וַאֲנִי הִתְהַלַּכְתִּי לִפְנֵיכֶם מִנְּעֻרַי עַד־הַיּוֹם הַזֶּה׃ ג הִנְנִי עֲנוּ בִי נֶגֶד יְהוָה וְנֶגֶד מְשִׁיחוֹ אֶת־שׁוֹר מִי לָקַחְתִּי וַחֲמוֹר מִי לָקַחְתִּי וְאֶת־מִי עָשַׁקְתִּי אֶת־מִי רַצּוֹתִי וּמִיַּד־מִי לָקַחְתִּי כֹפֶר וְאַעְלִים עֵינַי בּוֹ וְאָשִׁיב לָכֶם׃ ד וַיֹּאמְרוּ לֹא עֲשַׁקְתָּנוּ וְלֹא רַצּוֹתָנוּ וְלֹא־לָקַחְתָּ מִיַּד־אִישׁ מְאוּמָה׃ ה וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם עֵד יְהוָה בָּכֶם וְעֵד מְשִׁיחוֹ הַיּוֹם הַזֶּה כִּי לֹא מְצָאתֶם בְּיָדִי מְאוּמָה וַיֹּאמֶר עֵד׃ ו וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־הָעָם יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן וַאֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת־אֲבֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ז וְעַתָּה הִתְיַצְּבוּ וְאִשָּׁפְטָה אִתְּכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֵת כָּל־צִדְקוֹת יְהוָה אֲשֶׁר־עָשָׂה אִתְּכֶם וְאֶת־אֲבוֹתֵיכֶם׃ ח כַּאֲשֶׁר־בָּא יַעֲקֹב מִצְרָיִם וַיִּזְעֲקוּ אֲבֹתֵיכֶם אֶל־יְהוָה וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן וַיּוֹצִיאוּ אֶת־אֲבֹתֵיכֶם מִמִּצְרַיִם וַיֹּשִׁבוּם בַּמָּקוֹם הַזֶּה׃ ט וַיִּשְׁכְּחוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיִּמְכֹּר אֹתָם בְּיַד סִיסְרָא שַׂר־צְבָא חָצוֹר וּבְיַד־פְּלִשְׁתִּים וּבְיַד מֶלֶךְ מוֹאָב וַיִּלָּחֲמוּ בָּם׃ י וַיִּזְעֲקוּ אֶל־יְהוָה וַיֹּאמֶר ויאמרו קרי חָטָאנוּ כִּי עָזַבְנוּ אֶת־יְהוָה וַנַּעֲבֹד אֶת־הַבְּעָלִים וְאֶת־הָעַשְׁתָּרוֹת וְעַתָּה הַצִּילֵנוּ מִיַּד אֹיְבֵינוּ וְנַעַבְדֶךָּ׃ יא וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־יְרֻבַּעַל וְאֶת־בְּדָן וְאֶת־יִפְתָּח וְאֶת־שְׁמוּאֵל וַיַּצֵּל אֶתְכֶם מִיַּד אֹיְבֵיכֶם מִסָּבִיב וַתֵּשְׁבוּ בֶּטַח׃ יב וַתִּרְאוּ כִּי נָחָשׁ מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן בָּא עֲלֵיכֶם

רד״ק

ללכת לדרכם: (כד) ויאמרו אל יהושע כי נתן ה'. זהו סוף דבריהם ממה שספרו לו כי מלת כי היא טעם אל הקודם:
יא (יד) ונחדש שם המלוכה. לפי שבפעם הראשונה מקצתם בזוהו ואמרו מה יושיענו זה עכשיו נתרצו כולם מפני התשועה שבאה על ידו במלחמת נחש ואמר שמואל לחדש המלוכה בגלגל לכבוד הארון ואהל מועד שהיו שם מתחלה כשבאו לארץ לפיכך היו מכבדים אותו המקום אע"פ שעתה לא היה שם כי בנוב היה: **יב** (ב) זקנתי ושבתי. השיבה יותר מהזקנה ואמרו רבותינו ז"ל כי קפצה עליו זקנה כי לא היה אלא בן חמשים ושתים שנה כשמת ולפי שלא יאמרו עליו ולא יכנו שעם שמת בקצר ימים קפצה עליו זקנה כדי שיראה זקן כי לא היו הכל יודעים מספר שניו והוא בחר מיתתו כדי שלא ימות שאול בחייו ונ"ב שנה של שמואל אמרו כי כשהתפללה חנה אותו היום נתמנה עלי שופט אולי קבלה היתה אצלם זה כי מן הפסוקים לא ראינו זה כי אפשר שעדיין לא היה שופט עלי אבל היה נביא וכהן גדול בשילה ולאחר זמן נתמנה שופט ואם כן הוא שבאותו היום נתמנה שופט יתאמת לפי זה שלא היה שמואל אלא בן נ"ב שנה שהרי עלי שפט את ישראל מ' שנה ומת ביום שנלקח הארון והיה שבעה חדשים בשדה פלשתים והיה בקרית יערים עשרים שנה ודוד העלה אותו מקרית יערים אחר שבע שנים שמלך בחברון הנה יחסרו מעשרים שנה שבע שנים של דוד נשארו שלש ועשרים לשמואל וארבעים של עלי הרי ס"ג צא מהם שנה אחת לעבורו שנאמר ויהי לתקופת הימים וגו' הרי חמשים ושנים: ובני הנם אתכם. לאשר תצטרכו להם בדברי התורות והדינין שקבלו ממני: (ג) לקחתי. כלומר למלאכתי: ואת מי עשקתי. בממון: את מי רצותי. בגופו וכן עשוק ורצוץ ויונתן תרגם ית מאן עשקי' וית מאן אנסי' ורז"ל דרשו עשקתי באונס רצותי ברצון כלומר כי אפי' ברצונו לא לקח ממונו ולדבריהם יהיה רצותי מן רצון אף ע"פ שאינו משרשו: כופר. לשחוד הדין: ואעלים עיני בו. אם יבוא לומר בפני אעלים עיני שלא אסתכל בו ויאמר לכם ואשיב כן פירש אדוני אבי ז"ל ויונתן פירש לענין הדין וכן תרגם ומיד מאן קבילית ממון דשקר ובבשית עיני מניה בדינא ואתיב לכון: (ה) ויאמר עד. כל ישראל כאחד אמרו עד לפיכך אמר ויאמר בלשון יחיד ורבותינו ז"ל אמרו כי בת קול יצאה ואמרה עד אמר להם הקדוש ברוך הוא אתם מעידים עליו על מה שבגלוי ואני מעיד עליו על מה שבנסתר וזהו אחד מג' מקומות שהופיע רוח הקודש בבית דין שלמטה: (ו) אשר עשה את משה ואת אהרן. אשר הגדילם ורוממם וכן ואת הנפש אשר עשו בחרן ויונתן תרגם די עבד גבורן על ידי משה ואהרן וטעם הפסוק הזה על אשר הקדים עד ה' כלומר אשר עשה את משה ואת אהרן לגאולתכם ועל ידם העלה את אבותיכם מארץ מצרים הוא יהיה עד ביני וביניכם: (ז) ואשפטה אתכם. כלומר אהיה נשפט עמכם לפני ה' ביניכם ובין ה' כי הוא עשה עם אבותיכם ועמכם צדקות ואתם עשיתם רעות: (ח) כאשר בא יעקב מצרים ויזעקו. דרך קצרה דבר כי כאשר בא יעקב מצרים לא זעקו ולא היה להם במה לזעוק אלא כאשר בא יעקב מצרים והאריכו הימים לבניו ולבני בניו שם ויקם מלך חדש על מצרים וגזר על ישראל גזירות וצעקו אל ה': ויושיבום במקום הזה. והנה משה ואהרן מתו מעבר לירדן ואיך הושיבו אותם במקום הזה אלא שהוציאו אותם ולמדום ללכת דרך ה' ולפיכך נכנסו לארץ והרי הם כאילו הושיבום במקום הזה: (י) ויאמרו חטאנו. ויאמר כתיב וקרי ויאמרו והכתיב על דרך כלל והקרי על דרך פרט: (יא) ירובעל. הוא גדעון: ואת בדן. הוא שמשון וכת"י ופירוש בדן בן דן כי מן משפחת הדני היה ואף ע"פ שהיה אחר יפתח הקדימו ליפתח לפי שהיה גדול ממנו: ואת שמואל. ואותי היה לומר אלא כי כן מנהג הלשון במקומות כמו בני למך ואל משה אמר עלה אל ה'. ובדרש אמר רבי אלעזר משום רבי יוסי בן זמרא אף שמואל רבן של נביאים מתנבא ולא היה יודע מה היה מתנבא שנאמר וישלח ה' את ירובעל

וַתֹּאמְרוּ לִי לֹא כִּי־מֶלֶךְ יִמְלֹךְ עָלֵינוּ וַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם מַלְכְּכֶם׃ יג וְעַתָּה הִנֵּה הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם אֲשֶׁר שְׁאֶלְתֶּם וְהִנֵּה נָתַן יְהוָה עֲלֵיכֶם מֶלֶךְ׃ יד אִם־תִּירְאוּ אֶת־יְהוָה וַעֲבַדְתֶּם אֹתוֹ וּשְׁמַעְתֶּם בְּקוֹלוֹ וְלֹא תַמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה וִהְיִתֶם גַּם־אַתֶּם וְגַם־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־מָלַךְ עֲלֵיכֶם אַחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ טו וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה וּמְרִיתֶם אֶת־פִּי יְהוָה וְהָיְתָה יַד־יְהוָה בָּכֶם וּבַאֲבֹתֵיכֶם׃ טז גַּם־עַתָּה הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ אֶת־הַדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אֲשֶׁר יְהוָה עֹשֶׂה לְעֵינֵיכֶם׃ יז הֲלוֹא קְצִיר־חִטִּים הַיּוֹם אֶקְרָא אֶל־יְהוָה וְיִתֵּן קֹלוֹת וּמָטָר וּדְעוּ וּרְאוּ כִּי־רָעַתְכֶם רַבָּה אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם בְּעֵינֵי יְהוָה לִשְׁאוֹל לָכֶם מֶלֶךְ׃ יח וַיִּקְרָא שְׁמוּאֵל אֶל־יְהוָה וַיִּתֵּן יְהוָה קֹלֹת וּמָטָר בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּירָא כָל־הָעָם מְאֹד אֶת־יְהוָה וְאֶת־שְׁמוּאֵל׃ יט וַיֹּאמְרוּ כָל־הָעָם אֶל־שְׁמוּאֵל הִתְפַּלֵּל בְּעַד־עֲבָדֶיךָ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְאַל־נָמוּת כִּי־יָסַפְנוּ עַל־כָּל־חַטֹּאתֵינוּ רָעָה לִשְׁאֹל לָנוּ מֶלֶךְ׃ כ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ אַתֶּם עֲשִׂיתֶם אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת אַךְ אַל־תָּסוּרוּ מֵאַחֲרֵי יְהוָה וַעֲבַדְתֶּם אֶת־יְהוָה בְּכָל־לְבַבְכֶם׃ כא וְלֹא תָּסוּרוּ כִּי ׀ אַחֲרֵי הַתֹּהוּ אֲשֶׁר לֹא־יוֹעִילוּ וְלֹא יַצִּילוּ כִּי־תֹהוּ הֵמָּה׃ כב כִּי לֹא־יִטֹּשׁ יְהוָה אֶת־עַמּוֹ בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל כִּי הוֹאִיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת אֶתְכֶם לוֹ לְעָם׃

הפטרת חקת (בשופטים סימן י"א)

יא א וְיִפְתָּח הַגִּלְעָדִי הָיָה גִּבּוֹר חַיִל וְהוּא בֶּן־אִשָּׁה זוֹנָה וַיּוֹלֶד גִּלְעָד אֶת־יִפְתָּח׃ ב וַתֵּלֶד אֵשֶׁת־גִּלְעָד לוֹ בָּנִים וַיִּגְדְּלוּ בְנֵי־הָאִשָּׁה וַיְגָרְשׁוּ אֶת־יִפְתָּח וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֹא־תִנְחַל בְּבֵית־אָבִינוּ כִּי בֶּן־אִשָּׁה אַחֶרֶת אָתָּה׃ ג וַיִּבְרַח יִפְתָּח מִפְּנֵי אֶחָיו וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ טוֹב וַיִּתְלַקְּטוּ אֶל־יִפְתָּח אֲנָשִׁים רֵיקִים וַיֵּצְאוּ עִמּוֹ׃ ד וַיְהִי מִיָּמִים וַיִּלָּחֲמוּ בְנֵי־עַמּוֹן עִם־יִשְׂרָאֵל׃ ה וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־נִלְחֲמוּ בְנֵי־עַמּוֹן עִם־יִשְׂרָאֵל וַיֵּלְכוּ זִקְנֵי גִלְעָד לָקַחַת אֶת־יִפְתָּח מֵאֶרֶץ טוֹב׃ ו וַיֹּאמְרוּ לְיִפְתָּח לְכָה וְהָיִיתָה לָּנוּ לְקָצִין וְנִלָּחֲמָה בִּבְנֵי עַמּוֹן׃ ז וַיֹּאמֶר יִפְתָּח לְזִקְנֵי גִלְעָד הֲלֹא אַתֶּם שְׂנֵאתֶם אוֹתִי וַתְּגָרְשׁוּנִי מִבֵּית אָבִי וּמַדּוּעַ בָּאתֶם אֵלַי עַתָּה כַּאֲשֶׁר צַר לָכֶם׃

רד"ק

ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל אותי לא אמר אלא שמואל לפי שלא היה יודע מה היה מתנבא: (יג) אשר בחרתם אשר שאלתם · האל"ף בסגול וכן הנה שאלתם עוברי דרך: נתן ה' עליכם מלך · פי' להושיעכם: (יד) אם תיראו את ה' · ובאבותיכם · כמו ובמלככם כי האדון לעם כמו האב לבן וכן אמר וישימני לאב לפרעה וי"ת כמה דהות באבהתכון ורז"ל פירשו תנוטי דשכיבי דאמר מר בעון חיים מתים נחטטים כלומר אם תמרו את פי ה' תהיה יד ה' בכם וגם באבותיכם כשמתים שמתו ביוציאם מקברותיהם לבזיון: (טז) את הדבר הגדול הזה · מה דבר גדול היה המטר בעת הקציר פעמים רבות יהיה זה פירש א"א ז"ל כי בארץ ישראל לא היה יורד מטר כלל כל ימי הקציר וזהו שאמר הכתוב הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו שבועות חקות קציר ישמר לנו וכך אמר בבני רצפה בת איה מתחלת קציר עד נתך מים עליהם ואמרו רבותינו ז"ל משבעה עשר בניסן עד י"ז במרחשון שהוא עת המטר ולפי שהיה מטר בקציר חדוש גדול אלא פחדו מאד ואמרו התפלל בעד עבדיך אל ה' אלהיך אל נמות ובדברי רז"ל ירדו גשמים סימן קללה שנא' הלא קציר חטים היום וגו' ועשה כל זה שמואל להודיעם כי רע בעיני ה' היה מה ששאלו מלך בעוד ששמואל חי ואע"פ שהם מאמינים לשמואל היה בכם בני בליעל שהיה לבם נקפם בדברי שמואל כמו שעשו בהמליכו את שאול ואמרו מה יושיענו זה ואע"פ שאמר להם כי על פי ה' נתנו להם וראו כי נלכד באורים ובתומים או בגורל על ידי קלפי לפיכך עשה להם שמואל אות שיראו כלם ולא יוכלו להכחישו לפיכך אמר ויירא כל העם מאד את ה' ואת שמואל: (כ) אתם עשיתם את כל הרעה הזאת · לשאול לכם עתה מלך אבל אל תיראו אם לא תסורו מאחרי ה' וי"ת את כל הרעה הזאת על המטר שתרגם כן אתון גרמתון ית כל ביבשתא הדא ובמקצת נוסחאות אתון עבדתון: (כא) ולא תסורו כי אחרי התוהו · פי' ולא תסורו מאחרי ה' כי אם תסורו מאחריו ותסורו אחרי התוהו והם האלילים אשר לא יועילו ולא יצילו אתכם כי תוהו המה או פירש ולא תסורו אחרי התוהו כי הם אשר לא יועילו ולא יצילו: (כב) כי לא יטוש · כי אע"פ שאתם חוטאים לפניו לא יטוש אתכם בעבור שמו הגדול כלומ' כי כבר נשמע בגוים כי רצה בכם להיותכם לו לעם סגולה ואם לא יסבול אתכם ויגמלכם כחטאתיכם וישחיתכם הרי כאלו נתמעט שמו בגוים ויאמרו לא יכול להצילם וכן אמר משה ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך לאמר מבלתי יכולת ה' וגו' וכן אמר יהושע ומה תעשה לשמך הגדול:

יא (א) בן אשה זונה · בן פלגש גלעד היה ונקראת זונה לפי שאינה עם בעלה בכתובה וקדושין והיא כמו הזונה ואע"פ שהיא מיוחדת לו וי"ת פונדקיתא כמו שתרגם ג"כ רחב הזונה פונדקיתא או הוא הענין בעצמו כי הזונה כמו הפונדקית שמפקרת עצמה ובתרגום של תוספתא דא היא ימוסא הות בישראל מלקדמין דלא מסתחרא אתתא מכנסא לכנסא וכן לא הוה יכיל גברא למיסב אתתא דלא משבטא וכד הות איתתא דרחימא גברא דלא משבטא הוה נפקא מבי נשא כלא אתסנא והוו אנשי קרון לה פונדקיתא דרחימת גברא דלא משבטא וכן הוה ליה לאמיה דיפתח ודומה כי הצריכו כל זה למתרגם לפי שאמר לא תנחל בבית אבינו כי בן אשה אחרת אתה וכן תרגם ארי בר איתתא משבטא אחורי את ולפירושינו יהיה פי' לא תנחל לפי שהיה בן פלגש וזהו בן אשה אחרת לפיכך היו אומרים שלא ינחל עמהם ושלא כדין היו מגרשין אותו כי בן הפלגש יורש כמו שאמרו רז"ל מי שיש לו בן מ"מ בנו הוא לכל דבר חוץ ממי שיש לו מן השפחה ואמרו לכל דבר לאתויי הילכתא לירשו וליטמא לו וכן אמר להם יפתח ותגרשוני מבית אבי כלומר עשיתם שמדי שלא כדין: (ג) בארץ טוב · אדון הארץ היה שמו

ח וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי גִלְעָד אֶל־יִפְתָּח לָכֵן עַתָּה שַׁבְנוּ אֵלֶיךָ וְהָלַכְתָּ עִמָּנוּ וְנִלְחַמְתָּ בִּבְנֵי עַמּוֹן וְהָיִיתָ לָּנוּ לְרֹאשׁ לְכֹל יֹשְׁבֵי גִלְעָד׃ ט וַיֹּאמֶר יִפְתָּח אֶל־זִקְנֵי גִלְעָד אִם־מְשִׁיבִים אַתֶּם אוֹתִי לְהִלָּחֵם בִּבְנֵי עַמּוֹן וְנָתַן יְהוָה אוֹתָם לְפָנָי אָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לְרֹאשׁ׃ י וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי־גִלְעָד אֶל־יִפְתָּח יְהוָה יִהְיֶה שֹׁמֵעַ בֵּינוֹתֵינוּ אִם־לֹא כִדְבָרְךָ כֵּן נַעֲשֶׂה׃ יא וַיֵּלֶךְ יִפְתָּח עִם־זִקְנֵי גִלְעָד וַיָּשִׂימוּ הָעָם אוֹתוֹ עֲלֵיהֶם לְרֹאשׁ וּלְקָצִין וַיְדַבֵּר יִפְתָּח אֶת־כָּל־דְּבָרָיו לִפְנֵי יְהוָה בַּמִּצְפָּה׃ יב וַיִּשְׁלַח יִפְתָּח מַלְאָכִים אֶל־מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן לֵאמֹר מַה־לִּי וָלָךְ כִּי־בָאתָ אֵלַי לְהִלָּחֵם בְּאַרְצִי׃ יג וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן אֶל־מַלְאֲכֵי יִפְתָּח כִּי־לָקַח יִשְׂרָאֵל אֶת־אַרְצִי בַּעֲלוֹתוֹ מִמִּצְרַיִם מֵאַרְנוֹן וְעַד־הַיַּבֹּק וְעַד־הַיַּרְדֵּן וְעַתָּה הָשִׁיבָה אֶתְהֶן בְּשָׁלוֹם׃ יד וַיּוֹסֶף עוֹד יִפְתָּח וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן׃ טו וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה אָמַר יִפְתָּח לֹא־לָקַח יִשְׂרָאֵל אֶת־אֶרֶץ מוֹאָב וְאֶת־אֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן׃ טז כִּי בַּעֲלוֹתָם מִמִּצְרָיִם וַיֵּלֶךְ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר עַד־יַם־סוּף וַיָּבֹא קָדֵשָׁה׃ יז וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל־מֶלֶךְ אֱדוֹם לֵאמֹר אֶעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצֶךָ וְלֹא שָׁמַע מֶלֶךְ אֱדוֹם וְגַם אֶל־מֶלֶךְ מוֹאָב שָׁלַח וְלֹא אָבָה וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּקָדֵשׁ׃ יח וַיֵּלֶךְ בַּמִּדְבָּר וַיָּסָב אֶת־אֶרֶץ אֱדוֹם וְאֶת־אֶרֶץ מוֹאָב וַיָּבֹא מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ לְאֶרֶץ מוֹאָב וַיַּחֲנוּן בְּעֵבֶר אַרְנוֹן וְלֹא־בָאוּ בִּגְבוּל מוֹאָב כִּי אַרְנוֹן גְּבוּל מוֹאָב׃ יט וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל־סִיחוֹן מֶלֶךְ־הָאֱמֹרִי מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן וַיֹּאמֶר לוֹ יִשְׂרָאֵל נַעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצְךָ עַד־מְקוֹמִי׃ כ וְלֹא־הֶאֱמִין סִיחוֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֶּאֱסֹף סִיחוֹן אֶת־כָּל־עַמּוֹ וַיַּחֲנוּ בְּיָהְצָה וַיִּלָּחֶם עִם־יִשְׂרָאֵל׃ כא וַיִּתֵּן יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־סִיחוֹן וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ בְּיַד יִשְׂרָאֵל וַיַּכּוּם וַיִּירַשׁ יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־אֶרֶץ הָאֱמֹרִי יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַהִיא׃ כב וַיִּירְשׁוּ אֵת כָּל־גְּבוּל הָאֱמֹרִי מֵאַרְנוֹן וְעַד־הַיַּבֹּק וּמִן־הַמִּדְבָּר וְעַד־הַיַּרְדֵּן׃ כג וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוֹרִישׁ אֶת־הָאֱמֹרִי מִפְּנֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְאַתָּה תִּירָשֶׁנּוּ׃ כד הֲלֹא אֵת אֲשֶׁר יוֹרִישְׁךָ כְּמוֹשׁ אֱלֹהֶיךָ אוֹתוֹ תִירָשׁ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר הוֹרִישׁ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִפָּנֵינוּ אוֹתוֹ נִירָשׁ׃ כה וְעַתָּה הֲטוֹב טוֹב אַתָּה מִבָּלָק בֶּן־צִפּוֹר מֶלֶךְ מוֹאָב הֲרוֹב רָב עִם־יִשְׂרָאֵל אִם־נִלְחֹם נִלְחַם בָּם׃

רד״ק

שמו טוב ות״י בארע טוב וכן אם יגאלך טוב : (יא) לפני ה׳ במצפה · במקום שהיה שם ביתו כמו שאמר ויבא יפתח המצפה אל ביתו ומה שאמר לפני ה׳ כמו שאמר ה׳ יהיה שומע בינותינו או לפי שהשכינה שורה בישראל במקום שיתקבצו או שם כמו שפרשתי בספר יהושע כי היא המצפה שנועדו המלכים להלחם עם יהושע ומפני התשועה הגדולה שהיתה שם היה המנהג בישראל להקבץ שם והיה שם מזבח ובית תפלה ובאותה מצפה הלכו זקני גלעד עם יפתח לדבר שם דבריהם לפני ה׳ במצפה : (טו) את ארץ מואב ואת ארץ בני עמון · מה לו להשיב לו על ארץ מואב והוא לא היה שואל ממנו כי אם ארץ בני עמון לפי שכולה היה שואל ממנו מארנון ועד היבוק לפיכך השיב לו כי אותה הארץ שאתה שואל בשם מואב שהיתה נקראת ומלך האמורי לכדה ממואב וישראל לקחה ממלך האמורי והנה ישראל לא לקח לא ממואב ולא מבני עמון : (טז) במדבר עד ים סוף · במדבר ידוע והוא מדבר שור וכן כתיב ויסעו ממדבר שור וילכו שלשת ימים במדבר והוא מדבר איתם ושני שמות נקראו לו כי כן כתיב ויעברו בתוך הים המדברה וילכו שלשת ימים במדבר איתם ויחנו במרה והלכו המסעות משם מרה ואלים עד שבאו עד ים סוף וכן כתיב ויסעו מאלים ויחנו על ים סוף ומה שאמר עד ים סוף והם כבר עברו הים ואחרי עברם הלכו בזה המדבר דע כי ישראל לא עברו הים לרחבו כי בפיאה שנכנסו ממנה לים סוף באותה הפיאה עצמה יצאו כי הם נכנסו ממדבר איתם לים סוף ומים סוף יצאו למדבר איתם עצמו ואם תאמר אחרי שלא הוצרכו לעבור הים לרחבו למה נכנסו בו והם יצאו אל המקום שהיו בו מתחלה לא עשה כן יתברך שמו אלא להראות עולם גדולתו בעברו ישראל בתוך הים ביבשה ויטבעו המצריים בתוכו ולאורך הים הלכו המסעות משם אחר שעברו ומה שאמר ויחנו על ים סוף ועד עתה במדבר ים סוף הלכו המסעות עד עתה הלכו רחוק מן הים ובמסע הזה חנו על שפת הים לפיכך אמר גם כן הנה עד ים סוף ומשם נסעו אל מדבר סין ומה שאמר הנה ויבא קדשה קצר המסעות וכתב הצריך לו לכתוב והוא קדש כי משם שלחו המלאכים כמו שכתוב וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום וגם אל מלך מואב שלח והנה לא ראינו בתורה ששלח אל מלך מואב רק מצינו שאמר כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבי׳ היושבים בער נראה ששלח להם כמו ששלח לבני עשו ומה שאמר כאשר עשו לי בני עשו והם לא הניחום לעבור וגם כן המואבים לא הניחום לעבור כמו שאמר וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה והוא אמר כאשר עשו לי בני עשו והמואבים כלומר שהניחום לעבור פי׳ החכם ראב״ע ז״ל כי מלך אדום לא הניחם לעבור על דרך מדינתו כי משם היתה ארץ כנען קרובה אבל עברו על דרך שעיר לפיכך אמר והיושבים בשעיר כי כן כתיב אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבים בשעיר וכתיב ונסב את הר שעיר וכן מלך מואב לא הניחם לעבור אבל המואבים היושבים בער הניחום לעבור שנאמר אתה עובר היום את גבול מואב את ער : (יח) וילך במדבר · במדבר ים סוף כמו שכתוב ויסעו מהר ההר דרך ים סוף לסבוב את ארץ אדום : ויחנון · הנו״ן נוספת כנו״ן תשמרון תזכרון : (כד) כמוש אלהיך · והנה כמוש היה אלהי מואב רק זה אמר לו אתה שואל הארץ שהיא ממואב ומלך האמורי לקחה ממואב ולא הצילו כמוש אלהיו וכן היה כפי המושלים אוי לך מואב אבדת עם כמוש ואם כן הוא שהארץ היתה לך וכמוש היה אלהיך את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש כי הוא לא היה יכול להציל הארץ מיד מלך האמורי וה׳ אלהינו הוריש מלך האמורי מפנינו וירשנו את הארץ ההיא : הוריש · ענין גירושין כתרגומו דתריך וכן כל אשר הוא דבק עם מפני הוא לשון גירוש וזולתו הוא לשון ירושה : (כה) הטוב טוב אתה · הזקף מלרע בתי״ו ומקצת ספרים מדויקים מלעיל הזקף באל״ף : הרוב רב · ענין מריבה : אם נלחם נלחם בם ·

הראשון

כו בְּשֶׁבֶת יִשְׂרָאֵל בְּחֶשְׁבּוֹן וּבִבְנוֹתֶיהָ וּבְעַרְעוֹר וּבִבְנוֹתֶיהָ וּבְכָל־הֶעָרִים אֲשֶׁר עַל־יְדֵי אַרְנוֹן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וּמַדּוּעַ לֹא־הִצַּלְתֶּם בָּעֵת הַהִיא׃ כז וְאָנֹכִי לֹא־חָטָאתִי לָךְ וְאַתָּה עֹשֶׂה אִתִּי רָעָה לְהִלָּחֶם בִּי יִשְׁפֹּט יְהוָה הַשֹּׁפֵט הַיּוֹם בֵּין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבֵין בְּנֵי עַמּוֹן׃ כח וְלֹא שָׁמַע מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן אֶל־דִּבְרֵי יִפְתָּח אֲשֶׁר שָׁלַח אֵלָיו׃ כט וַתְּהִי עַל־יִפְתָּח רוּחַ יְהוָה וַיַּעֲבֹר אֶת־הַגִּלְעָד וְאֶת־מְנַשֶּׁה וַיַּעֲבֹר אֶת־מִצְפֵּה גִלְעָד וּמִמִּצְפֵּה גִלְעָד עָבַר בְּנֵי עַמּוֹן׃ ל וַיִּדַּר יִפְתָּח נֶדֶר לַיהוָה וַיֹּאמַר אִם־נָתוֹן תִּתֵּן אֶת־בְּנֵי עַמּוֹן בְּיָדִי׃ לא וְהָיָה הַיּוֹצֵא אֲשֶׁר יֵצֵא מִדַּלְתֵי בֵיתִי לִקְרָאתִי בְּשׁוּבִי בְשָׁלוֹם מִבְּנֵי עַמּוֹן וְהָיָה לַיהוָה וְהַעֲלִיתִיהוּ עוֹלָה׃ לב וַיַּעֲבֹר יִפְתָּח אֶל־בְּנֵי עַמּוֹן לְהִלָּחֶם בָּם וַיִּתְּנֵם יְהוָה בְּיָדוֹ׃ לג וַיַּכֵּם מֵעֲרוֹעֵר וְעַד־בּוֹאֲךָ מִנִּית עֶשְׂרִים עִיר וְעַד אָבֵל כְּרָמִים מַכָּה גְּדוֹלָה מְאֹד וַיִּכָּנְעוּ בְּנֵי עַמּוֹן מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

הפטרת בלק (כתרי עשר בטיכה סימן ה)

ו וְהָיָה ׀ שְׁאֵרִית יַעֲקֹב בְּקֶרֶב עַמִּים רַבִּים כְּטַל מֵאֵת יְהוָה כִּרְבִיבִים עֲלֵי־עֵשֶׂב אֲשֶׁר לֹא־יְקַוֶּה לְאִישׁ וְלֹא יְיַחֵל לִבְנֵי אָדָם׃ ז וְהָיָה שְׁאֵרִית יַעֲקֹב בַּגּוֹיִם בְּקֶרֶב עַמִּים רַבִּים כְּאַרְיֵה בְּבַהֲמוֹת יַעַר כִּכְפִיר בְּעֶדְרֵי־צֹאן אֲשֶׁר אִם־עָבַר וְרָמַס וְטָרַף וְאֵין מַצִּיל׃ ח תָּרֹם יָדְךָ עַל־צָרֶיךָ וְכָל־אֹיְבֶיךָ יִכָּרֵתוּ׃ ט וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה וְהִכְרַתִּי סוּסֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְהַאֲבַדְתִּי מַרְכְּבֹתֶיךָ׃ י וְהִכְרַתִּי עָרֵי אַרְצֶךָ וְהָרַסְתִּי כָּל־מִבְצָרֶיךָ׃ יא וְהִכְרַתִּי כְשָׁפִים מִיָּדֶךָ וּמְעוֹנְנִים לֹא יִהְיוּ־לָךְ׃ יב וְהִכְרַתִּי פְסִילֶיךָ וּמַצֵּבוֹתֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְלֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה עוֹד לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ׃ יג וְנָתַשְׁתִּי אֲשֵׁירֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְהִשְׁמַדְתִּי עָרֶיךָ׃ יד וְעָשִׂיתִי בְּאַף וּבְחֵמָה נָקָם אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא שָׁמֵעוּ׃ ו א שִׁמְעוּ־נָא אֵת אֲשֶׁר־יְהוָה אֹמֵר קוּם רִיב אֶת־הֶהָרִים וְתִשְׁמַעְנָה

רד"ק

הראשון מקור בחולם בבקל כשאל כנאל דוד והשני נפעל עבר שבוא פת"ח והנה אמר ביהושע ויקם בלק וילחם בישראל אלא כמו שפירשנו כי המלחמה היתה ששלח בלעם לקלל אותם והנה הוא לא נלחם עם ישראל בעבור ארצו וגם מלכי מואב אחרי כן לא נלחמו בישראל בזו הטענה היום שלש מאות שנה שהארץ ביד ישראל: (כו) שלש מאות שנה· ג' מאות שנה ישבו בארץ הזאת עד היום מיום שנכבשה ומדוע לא נלחמתם עליהם עד היום ולא הצלתם אותה ושלש מאות שנה בחשבון זה כמו שמפורש בסדר עולם יהושע פרנס את ישראל כ"ח שנה עתניאל בן קנז ארבעים שנה אהוד שמונים שנה דבורה וברק ארבעים שנה גדעון ארבעים שנה אבימלך ג' שנה תולע בן פואה כ"ג שנה יאיר כ"ב שנה הרי רע"ו שנה ושני השעבוד בכלל וי"ח שנה שעבדו בני עמון בישראל עד שלא קם יפתח הרי ג' מאות שנה עם שש שנים של יפתח: (כט) ותהי על יפתח רוח ה'· ושרת על יפתח רוח גבורתא מן קדם ה': עבר בני עמון·פי' אל ארץ בני עמון: (לא) והעליתיהו עולה· דעת רז"ל בזה ידוע וה"א ז"ל פי' והעליתיהו הוי"ו במקום או ופירש והיה לה' הקדש אם איננו ראוי לעולה או העליתיהו עולה אם ראוי לעולה וכמו זה הוי"ו מכה אביו ואמו או אמו ויפה פי' וכן נראה מהפסוק כי לא המיתה שאמר ואבכה על בתולי נפשי לאות כי לא המיתה אך לא ידעה איש כמו שאמר והיא לא ידעה איש ומה שאמר ג"כ ויעש לה את נדרו אשר נדר ולא אמר ויעלה עולה לאות כי פרושה היתה וזהו את נדרו אשר נדר והיה להם כך נראה לפי פשטי הפסוקים ודברי רז"ל אם קבלה היא בידם עלינו לקבלם:

(ו) והיה שארית· אותם שישארו אחר שיצרפו כמו שאמרו וצרפתים כצרוף הכסף וגו': בקרב עמים רבים· שיאספו על ירושלים עם גוג ומגוג ויהיו ישראל ביניהם כטל מאת ה' כי הטל בא מאת ה' מן השמים והמקוה לו לא יקוה לאיש שיביאנו אלא לה' יקוה כי הוא הממטיר והמביא לארץ הטל והמטר כן ישראל בישועה ההיא לא יקוו אלא לאל יתב' כי הוא המושיעם אין זולתו מושיע כי הם יהיו עם מעט והעמים הנאספים עליהם יהיו רבים ומי יוכל להושיעם בלתי ותרד ישועתו להם כאשר ירד הטל על האדמה ואמר אחר כן כרביבים עלי עשב כי הרביבים הם המטר הרב והעשב הגדול מתגדל בו ויהיו כל סולכים וגדלים וטובו לכם הולך וגדל: יקוה לאיש· ייחל לבני אדם כפל הענין במלות שונות: (ז) והיה כאריה בבהמות יער· האריה הוא הגדול ויש לו כח וגבורה בחיות היער החזקים כמו הנמר והדוב והזאב ויעבור עליהם וירמסם ויטרוף מהם כרצונו ואין מציל והכפיר הוא הקטן במין האריה אבל הוא גדול מגור והכפיר אין לו כח בחיות היער לטרוף אבל יש לו כח בעדרי צאן יטרוף מהם ואין מציל כן יהיו ישראל בקרב העמים ההם הבאים על ירושלים בשמידום ויהרגום כמו שכתוב בנבואת יחזקאל ובנבואת זכריה: (ח) תרום ידך· מבואר הוא: (ט) והיה· והכרתי סוסיך· כלומר שלא תצטרך לסוסים ולמרכבות כי שלום יהיה לך לעולם אחר מלחמת גוג ומגוג וי"ת ואשיצי סוסות עממיא מבינך ואוביד ית רתיכיהון: (י) והכרתי ערי ארצך· שהם מוקפות חומה ולא יצטרכו לחומה כי שלום יהי' להם וריב אדם לא יהיה בהם· ואמר והכרתי· כלומר במה שארבה אתכם ואתן לכם שלום כאלו אני אכרות את חומת עריכם עד שלא יקראו ערים אלא פרזות וכן אמר פרזות תשב ירושלים וגו' וכן פי' והרסתי כל מבצריך ועוד כי ישיבת הפרזות טובה לבריאות הגוף מישיבת הערים המוקפות והכרכים וכן אמרו רבותינו ז"ל אין מוציאין מעיר לכרך מפני שישיבת כרכים קשה ואמר מנין שישיבת כרכים קשה שנאמר ויברכו העם לכל האנשים המתנדבים לשבת בירושלים והטעם כי האויר צר בכרכים ובפרזות הוא רחב וטוב לבריאות הגוף· וי"ת ואשיצי קרוי עממיא מארעך ואפגר כל כרכיהון תקיפיא: (יא) והכרתי כשפים מידך· כמו מרשותך כמו ויקח את כל ארצו מידו ר"ל שלא יהיה בכל ארצך מכשפים ומעוננים כמו שהם היום· ופעם והכרתי שיסיר לב האבן מבשרכם ופי' מעוננים אמרו רז"ל מעונן זה האוחז את העינים· רבי עקיבא אומר זה המחשב עתים ושעות ואומר היום יפה לצאת למחר יפה ליקח: (יב) והכרתי פסיליך· ופעם והכרתי כמו שפרשתי כאשר למעלה ממנו וכן פעם ונתשתי: (יג) ונתשתי· והשמדתי עריך· אויביך כמו ויהי עריך וכן ת"י ואשיצי בעלי דבבך ויש לפרשו כמו שפירשתי והכרתי ערי ארצך· (יד) ועשיתי· אשר לא שמעו ת"י דלא קבילו אולפן אורייתא: ו (א) שמעו· אמר הנביא כנגד ישראל שמעו מה שאמר לי השם ית' ומה שאמר קום ריב את ההרים כמו

הגבעות קולך: ב שמעו הרים את ריב יהוה והאתנים מסדי ארץ כי ריב ליהוה עם עמו ועם ישראל יתוכח: ג עמי מה עשיתי לך ומה הלאתיך ענה בי: ד כי העלתיך מארץ מצרים ומבית עבדים פדיתיך ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים: ה עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אתו בלעם בן בעור מן השטים עד הגלגל למען דעת צדקות יהוה: ו במה אקדם יהוה אכף לאלהי מרום האקדמנו בעולות בעגלים בני שנה: ז הירצה יהוה באלפי אילים ברבבות נחלי שמן האתן בכורי פשעי פרי בטני חטאת נפשי: ח הגיד לך אדם מה טוב ומה יהוה דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך:

הפטרת פינחס (במלכים א סימן יח)

וכשמטות ומסעי מחוברין אז מפטירין בפינחס דברי ירמיהו שהיא הפטרת מטות

מו ויד יהוה היתה אל אליהו וישנס מתניו וירץ לפני אחאב עד באכה יזרעאלה: יט א ויגד אחאב לאיזבל את כל אשר עשה אליהו ואת כל אשר הרג את כל הנביאים בחרב: ב ותשלח איזבל מלאך אל אליהו לאמר כה יעשון אלהים וכה יוספון כי כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם: ג וירא ויקם וילך אל נפשו ויבא באר שבע אשר ליהודה וינח את נערו שם: ד והוא הלך במדבר דרך יום ויבא וישב תחת רתם אחת (אחד קרי)

רד"ק

אל ההרים וכן הראה את הכהן כמו אל הכהן ר"ל הראה ריבך אליהם וכן אמר לגבעות שתשמענה קולך וטעם ההרים והגבעות על דרך האזינו השמים ותשמע הארץ שמעו שמים והאזיני ארץ כי היא שמעה את כל דברי ה' והריב הוא עם ישראל שיתוכח עמהם האל יתב' על הטובות שעשה להם והם גמלו לו רעה וי"ת ההרים אבהתא והגבעות אמהתא כלומר שישמעו האבות שהם אברהם יצחק ויעקב והאמהות שרה רבקה רחל ולאה מה שגמלו בניהם לאל יתב': (ב) שמעו הרים · והאיתנים הם ההרים או הגבעות שהם החזקים אשר כיסוד העפר והם מוסדי הארץ וי"ת שמעו אבהתא ית דינא דה' ועקריא יסודי ארעא: (ג) עמי מה עשיתי לך · מה רעה עשיתי לך: ומה הלאיתיך · הה"א בסגול והא"ף בצר"י ופי' מה מצוה צויתי לך שתלאה לעשותה: ענה בי · העד בי אם עשיתי: (ד) כי העליתיך · אבל עשיתי לך טובות שהעליתיך מארץ מצרים שהיית בה בעבודה קשה: ומבית עבדים · פי' מארץ מצרים כמו אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים ופי' מבית עבדים ממקום שהייתם בו עבדים או פי' שהם היו עבדים ואתה הייתם עבדים לעבדים ומצרים מבני חם היו ונאמר עבד עבדים יהיה לאחיו: ואשלח לפניך · לפני צאתך שלחתי לך בעודך שם מבשרים שבשרו לך את הגאולה להוציאך מהגלות והמבשרים היו שלשה נביאים משה אהרן ומרים וי"ת ושלחית קדמך תלתא נביאים וגו': (ה) עמי זכר נא · ומה ענה אותו · אמר שהזהרתיו שלא יקלל אתכם: מן השטים ועד הגלגל · וזכר ג"כ מן השטים שחטאתם שם והייתם חייבין כליה וכפר להם במקצת החוטאים במגפה: עד הגלגל · מה עשה לכם האל יתב' שהעבירכם את הירדן ביבשה: למען דעת צדקות השם · הכל זכור מפי הקבלה ומפי תורת משה למען שתדע צדקות ה' שעשה עמך והטיב מעשיך · ות"י הלא גבורן אתעבידא לכון ממישר שטין עד בית גלגלא: (ו) במה אקדם ה' · אם יאמר אחד מכם באיזו מנחה אקדם את ה' שירצה בה ובמה אכף לו: האקדמנו בעולות ובעגלים · פי' ויהיו העולות עגלים בני שנה עיקרים ונבחרים: אכף · שרשו כפף והוא מבנין נפעל: (ז) הירצה · זכר הנבחרים במין הבשר לאכול ואמר עוד או שמא ירצה ברוב המנחה והוא מה שאמר באלפי אילים ברבבות נחלי שמן וזה ע"ד הפלגה כמו נהרי נחלי דבש וחמאה: האתן בכורי פשעי · או שמא לא ירצה במנחות ובהמות אלא כמו שכתוב עלי מבני והוא בכורי שאתננו לו למנחה בעבור פשעי שיכפרנו לי בהעלותי אותו לפניו וכפל הענין במלות שונות ואמר פרי בטני חטאת נפשי כלומר אם אתן פרי בטני בעבור חטאת נפשי · ות"י פרי בטני חביב מעי כלומר האהוב והחביב שבבני: (ח) הגיד לך אדם מה טוב · זהו מענה על השאלה אמר אין חפצי בעולות כי אם בעשות הטוב כמו שאמר שמואל הנביא הנה שמוע מזבח טוב: עשות משפט · יכלול כל המצות שבין אדם לחברו כמו נזקי ממון ודברים אחרים גם העריות כללן שנאמר את משפטי תעשו וכתיב אחריו ערות אביך וערות אמך וגו': ואהבת חסד · הוא גמילות חסדים ויעשה יותר מן הראוי לו: והצנע לכת עם אלהיך · הוא יחוד האל ית' ואהבתו בכל לבבו ובכל נפשו ואמר והצנע כי הדבר הזה מסור ללב והוא דבר צניעות וי"ת והוי צנוע להלכא בדחלתא דה' ורז"ל פירשו כי עשות משפט אלו הדינים אהבת חסד זו גמילות חסדים והצנע לכת עם אלהיך זו הוצאת המת והכנסת כלה והרי דברים ק"ו ומה דברים שאין דרכן לעשותם בצנעה אמרה תורה והצנע לכת דברים שדרכן לעשותם בצנעה על אחת כמה וכמה:

(מו) ויד ה' היתה אל אליהו · כתרגומו ורוח גבורא מן קדם ה' הות עם אליהו וזריז רגליו כי כח וגבורה נוסף לו שהרי אחאב בכבר רכב והוא הלך אחריו רגלי והשיגו ורץ לפניו עד יזרעאל: וישנס · ויחגור ולמדו רבותינו ז"ל מזה ואמרו לעולם תהא אימת מלכות עליך שהרי אליהו שנס מתניו ורץ לפני אחאב: באכה · כן דרך המקרא להורות המקום כמו באכה מגית באכה אשורה וכן כולם וכנוי הכ"ף כנגד יודע המקום: יט (ב) כה יעשון אלהים וכה יוסיפון · דרך שבועה כמו כה יעשה אלהים לי וכה יוסיף ואמר בלשון רבים כי דעתה אל האלהים שהיתה עובדת הבעל והאשרה ואין הכימא מה שתרגם יונתן כדין יעבדון דחלתא דה' וכנשתא סוגת מלאתי כדין יעבדון דחלתאי וזה הוא האמת והכנסת שכתוב בהם דחלתא דה' ע"ס הוא: (ג) וירא ויקם · ראה עצמו בסכנה והלך ומלט את נפשו והמפרשים וירא כמו ויירא לא ידעתי למה ועוד כי לא יתכן מדרך הדקדוק וגם יונתן תרגם וחזא וקם ואזל לשיזבא ית נפשיה: ויבא באר שבע אשר ליהודה · לא נאמר אשר ליהודה אלא בעבור באר שבע אשר נמצא בנחלת בני שמעון כי הוא אותו הכתוב ג"כ בנחלת בני יהודה · וכבר פירשתי כי שתיהן אחד ולפי שנחלת בני שמעון בתוך נחלת בני יהודה מנה אותו עם יהודה ומנאו עם שמעון אלא אמר אשר ליהודה כלומר יצא לו מתחת רשות אחאב ומלכותו והלך לו אל ארץ יהודה מפחדו מאיזבל: (ד) והוא הלך במדבר · אפי' בארץ יהודה לא בטח כי ירא שמא תשלח איזבל להרגו שם ויצא מן הישוב והלך לו במדבר

במדבר

וַיִּשְׁאַל אֶת־נַפְשׁוֹ לָמוּת וַיֹּאמֶר ׀ רַב עַתָּה יְהוָה קַח נַפְשִׁי כִּי לֹא־טוֹב אָנֹכִי מֵאֲבֹתָי׃ ה וַיִּשְׁכַּב וַיִּישַׁן פתח בז"ק תַּחַת רֹתֶם אֶחָד וְהִנֵּה־זֶה מַלְאָךְ נֹגֵעַ בּוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ קוּם אֱכוֹל׃ ו וַיַּבֵּט וְהִנֵּה מְרַאֲשֹׁתָיו עֻגַת רְצָפִים וְצַפַּחַת מָיִם וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּשָׁב וַיִּשְׁכָּב׃ ז וַיָּשָׁב מַלְאַךְ יְהוָה ׀ שֵׁנִית וַיִּגַּע־בּוֹ וַיֹּאמֶר קוּם אֱכֹל כִּי רַב מִמְּךָ הַדָּרֶךְ׃ ח וַיָּקָם וַיֹּאכַל וַיִּשְׁתֶּה וַיֵּלֶךְ בְּכֹחַ ׀ הָאֲכִילָה הַהִיא אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה עַד הַר הָאֱלֹהִים חֹרֵב׃ ט וַיָּבֹא־שָׁם אֶל־הַמְּעָרָה וַיָּלֶן שָׁם וְהִנֵּה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ מַה־לְּךָ פֹה אֵלִיָּהוּ׃ י וַיֹּאמֶר קַנֹּא קִנֵּאתִי לַיהוָה ׀ אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי־עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרָסוּ וְאֶת־נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בֶחָרֶב וָאִוָּתֵר אֲנִי לְבַדִּי וַיְבַקְשׁוּ אֶת־נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ׃ יא וַיֹּאמֶר צֵא וְעָמַדְתָּ בָהָר לִפְנֵי יְהוָה וְהִנֵּה יְהוָה עֹבֵר וְרוּחַ גְּדוֹלָה וְחָזָק מְפָרֵק הָרִים וּמְשַׁבֵּר סְלָעִים לִפְנֵי יְהוָה לֹא בָרוּחַ יְהוָה וְאַחַר הָרוּחַ רַעַשׁ לֹא בָרַעַשׁ יְהוָה׃ יב וְאַחַר הָרַעַשׁ אֵשׁ לֹא בָאֵשׁ יְהוָה וְאַחַר הָאֵשׁ קוֹל דְּמָמָה דַקָּה׃ יג וַיְהִי ׀ כִּשְׁמֹעַ אֵלִיָּהוּ וַיָּלֶט פָּנָיו בְּאַדַּרְתּוֹ וַיֵּצֵא וַיַּעֲמֹד פֶּתַח הַמְּעָרָה וְהִנֵּה אֵלָיו קוֹל וַיֹּאמֶר מַה־לְּךָ פֹה אֵלִיָּהוּ׃ יד וַיֹּאמֶר קַנֹּא קִנֵּאתִי לַיהוָה ׀ אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי־עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרָסוּ וְאֶת־נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בֶחָרֶב וָאִוָּתֵר אֲנִי לְבַדִּי וַיְבַקְשׁוּ אֶת־נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ׃ טו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו לֵךְ שׁוּב לְדַרְכְּךָ מִדְבַּרָה הב"ת בפתח דַמָּשֶׂק וּבָאתָ וּמָשַׁחְתָּ אֶת־חֲזָאֵל

רד"ק

במדבר במקום שלא ימלא מחיה וימות כי בחר מותו מחייו או יראה אליו דבר ה' מה יעשה: תחת רתם אחת · אחת כתיב וקרי אחד כי יאמר בלשון זכר ונקבה אבל לשון זכר יראה יותר ורותם מן גחלי רתמים כמו מן נקר נקרים והוא עץ שפל שגחלתו חמה מאד · ויש מפרשים שהוא שלועזין אותו זניבט"א ויש אומרים שהוא בלועזין יניבר"י: ויאמר רב · כלומר רב לי עוד בעוה"ז ואני בו בסכנה כל יום ויום ויונתן תרגם ואמר סגי לי ארכא עד אימתי אנא מטרף כדין: כי לא טוב אנכי מאבותי · נראה כי ארכו ימיו יותר מימי אבותיו וזה ראיה לאומר פנחס זה אליהו: (ה) תחת רותם אחד · ובאמרו פעם שנית תחת רותם אחד ולא אמר תחת הרותם להודיע כי הרותם היה יחידי ולא מצא באותו המדבר מחסה אחר שישכב שם אלא אותו רותם לבדו ובדוחק היה יכול לחסות תחתיו: והנה זה מלאך · אינו אומר זה על הודאת המלאך אלא יבא על הזמנת העת כמו הנה וכן קול דודי הנה זה בא והיה מספיק באחד אלא יבאו שניהם למהירות הזמנת הענין כלומר תיכף שישן בא אליו המלאך ונגע בו והעירהו משנתו ויאמר לו קום אכול: (ו) עוגת רצפים · עוגה אפויה בגחלים: ויאכל וישת · לא אכל כל העוגה ולא שתה כל המים שהרי פעם שנית אמר לו שיאכל ולא ראינו שיאכל ושיהיה שם עוגה אחרת ולא מים אחרים: (ז) כי רב ממך הדרך · והוא לא היה יודע אנה ילך אלא שהיה הולך לתומו ארבעים יום וארבעים לילה עד הר חורב ונתיישר לו הדרך שם כמו לאהרן שאמר ויחרה אפות בדרך וגו' וכשהגיע שם עמד כי חשב כי שם יראה לו דבר ה' שבאותו הסר נגלה תחלה למשה ובו נגלה הכבוד ונתן תורה לישראל או סיסה העמידה בלי כוונתו כמו שהיתה הליכה שמה: (ח) בכח האכילה ההיא · לא היה זה כנס משה רבינו כי בו נאמר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה ולא אמר שעמד בכח האכילה ובאליהו אמר בכח האכילה כלומר שנשתמש המאכל באצטומכא ולא בשלה אותו הכח המבשלת ולא משכה אותו כח המושך וזנון הגוף באותו מאכל ארבעים יום וארבעים לילה: (ט) ויבא שם אל המערה · מערה היתה בהר סיני ועליה נאמר ושמתיך בנקרת הצור כמו שתרגם אונקלוס במערת טינרא: מה לך פה אליהו · טעם השאלה התחלת הדברים לשמוע המענה כדרך לשון בני אדם וכן שאלת מה לך הים כי תנוס מפני התשובה אי הבל אחיך הראלת וגם ירשת הראית כי נכנע אחאב ואע"פ שהוא יודע לב בני האדם וכן ויאמר לו איכה מה זה בידך וכן ענין מה לך פה למה יצאת ממקומך מה יש לך פה: (י) קנא קנאתי לה' · הקנאה שקנאתי לשם ה' והרגתי נביאי הבעל המתעים את ישראל עד שעזבו בריתך שכרת עם בני ישראל בהר סיני · ובדרש בריתך שבטלו מהם ברית מילה

אותה הקנאה גרמה לי לצאת ממקומי לברוח מפני איזבל ובאתי פה: את מזבחותיך הרסו · כמו שאמר למעלה את מזבח ה' ההרוס: ואת נביאיך הרגו בחרב · כמו שאמר למעלה בהרוג איזבל את נביאי ה': ואותר אני לבדי · והלא נותרו המאה שהחביא עובדיה אלא לפי שלא היו נודעים הרי הם כאילו אינם: (יא) לא ועמדת בהר · נראה כי פתח המערה היה בשיפוע ההר או כראשו לא בתחתית ההר שהרי אמר לו לא ועמדת בהר והוא עמד פתח המערה: והנה ה' עבר · פי' כבוד ה' עבר לפניו כמו שאמר במרע"ה ויעבור ה' על פניו ועבר לפניו תחלה רוח גדולה וחזק והיה אומר לו הקול לא ברוח ה' כלומר הכבוד ההוא לטעתו ומה שאמר מפרק הרים ומשבר סלעי' דרך הפלגה ואמר לו הקול בעבור הרוח כי הכבוד לא היה עובר עדיין ואחר עבור הרוח היה רעש שרעש ההר ואמר לו הקול כי הכבוד איננו בא ואחר עבור הא' עבר הכבוד עם קול דממה דקה והבין אליהו כי אז עבר הכבוד כשומעו קול דממה דקה: (יג) וילט פניו באדרתו · כמו שאמר במשה רבינו ע"ה ויסתר משה פניו ופי' ויצא ויעמד פתח המערה כשמעו קול דממה דקה לא ועמד בהר פתח המערה וכסה פניו כמו שאמר לו הדבר לא ועמדת בהר לפני השם ר"ל שיעבור הכבוד ומתוך אותו הקול דממה יצא אליו קול דבר שאמר לו מה לך פה אליהו ופירוש קול דממה דקה קול נמוך וי"ת הפסוק כן והא ה' מתגלי וקדמוהי משריית מלאכי רוחא מפרקין טוריא ומתברין כיפיא קדם ה' וגו' כבעמוד ויש לבאול מה היה כל זה הענין ולא אמר לו מה יעשה עד שהביאו אל הר חורב והראה לו כל זה הכבוד · והנראה בעיני כי כל זה היה גמול המעשה הטוב שעשה בהר הכרמל וקדש שם ה' בתוך בני ישראל והחזירם למוטב עד שאמרו כלם ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים והרג נביאי הבעל גמלו האל כצדקו והביאו אל מקום הכבוד שם שלא גדול שעשה עמו כדרך והראה לו כל הכבוד הזה· וצריך להתבונן ברוח וברעש ובאש ובקול דממה דקה: וילט פניו · כסה פניו כמו לוטה בשמלה פני הלוט הלוט: (טו) שוב לדרכך · אמר שאמר לו שוב הבטיחו שלא יהרגו אותו ואמר לדרכך מדברה דמשק ומדבר דמשק לא היה דרכו אלא אמר לו לך לדרכך ותקח מדרך הזה דרך המדבר דמשק למשוח חזאל מלך ארם והנה אליהו לא משח את חזאל ולא יהוא· אמר לו הקב"ה על הקנאה אשר קנאת לי כי עזבו בני ישראל את בריתי אני מודיעך ט ע"י שלשה אלה אכלה כל העוזבים את בריתי ואתה תמשח חזאל למלך על ארם כלומר תצוה לאלישע שיהיה נביא תחתיך שימשח אותו למלך והוא יעשה רעה על ישראל וכן יהוא תמשח כלומר תצוה לאלישע שימשחהו וכן משחו אלישע ע"י אחד מבני הנביאים אם כן למה צוה לו שילך מדברה דמשק כיון שלא משח את חזאל

יתבן

לְמֶלֶךְ עַל־אֲרָם׃ טז וְאֵת יֵהוּא בֶן־נִמְשִׁי תִּמְשַׁח לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל וְאֶת־אֱלִישָׁע בֶּן־שָׁפָט מֵאָבֵל מְחוֹלָה תִּמְשַׁח לְנָבִיא תַּחְתֶּיךָ׃ יז וְהָיָה הַנִּמְלָט מֵחֶרֶב חֲזָאֵל יָמִית יֵהוּא וְהַנִּמְלָט מֵחֶרֶב יֵהוּא יָמִית אֱלִישָׁע׃ יח וְהִשְׁאַרְתִּי בְיִשְׂרָאֵל שִׁבְעַת אֲלָפִים כָּל־הַבִּרְכַּיִם אֲשֶׁר לֹא־כָרְעוּ לַבַּעַל וְכָל־הַפֶּה אֲשֶׁר לֹא־נָשַׁק מלרע לוֹ׃ יט וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם וַיִּמְצָא אֶת־אֱלִישָׁע בֶּן־שָׁפָט וְהוּא חֹרֵשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר צְמָדִים לְפָנָיו וְהוּא בִּשְׁנֵים הֶעָשָׂר וַיַּעֲבֹר אֵלִיָּהוּ אֵלָיו וַיַּשְׁלֵךְ אַדַּרְתּוֹ אֵלָיו׃ כ וַיַּעֲזֹב אֶת־הַבָּקָר וַיָּרָץ אַחֲרֵי אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אֶשְּׁקָה־ השי"ן בח"ק נָּא לְאָבִי וּלְאִמִּי וְאֵלְכָה אַחֲרֶיךָ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ שׁוּב כִּי מֶה־עָשִׂיתִי לָךְ׃ כא וַיָּשָׁב מֵאַחֲרָיו וַיִּקַּח אֶת־צֶמֶד הַבָּקָר וַיִּזְבָּחֵהוּ וּבִכְלִי הַבָּקָר בִּשְּׁלָם הַבָּשָׂר וַיִּתֵּן לָעָם וַיֹּאכֵלוּ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אַחֲרֵי אֵלִיָּהוּ וַיְשָׁרְתֵהוּ׃

הפטרת מטות (בירמיה סימן א)

וכשמטות ומסעי מחוברין קורין דברי ירמיהו בפרשת פינחס וקורין שמעו דבר ה׳ במטות ומסעי

א א דִּבְרֵי יִרְמְיָהוּ בֶּן־חִלְקִיָּהוּ מִן־הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִן׃ ב אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו בִּימֵי יֹאשִׁיָּהוּ בֶן־אָמוֹן מֶלֶךְ יְהוּדָה בִּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְמָלְכוֹ׃ ג וַיְהִי בִּימֵי יְהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַד־תֹּם עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְצִדְקִיָּהוּ בֶן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַד־גְּלוֹת יְרוּשָׁלַםִ בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי׃ ד וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ה בְּטֶרֶם אֶצָּורְךָ אצרך קרי בַבֶּטֶן יְדַעְתִּיךָ וּבְטֶרֶם תֵּצֵא מֵרֶחֶם הִקְדַּשְׁתִּיךָ נָבִיא לַגּוֹיִם נְתַתִּיךָ׃

רד"ק

יתכן לפרש כי כיון שהלך מדברה דמשק ומצא בדרכו אלישע בן שפט והנבואה אמרה לו משיחת אלישע אחרון לחזאל ויהוא וזאת מצאו ראשון הבין כי ע"י אלישע יהיו נמשחים ולא הקדימם הא' בנבואה אלא על דרך הנקמה שיהיה ראשון חזאל ואחריו יהוא ואחריו אלישע כמו שאמר והיה הנמלט וגו׳: מדברה דמשק׳ נפתחה הבי"ת מפני הסמיכות וכן מדברה בית און: ומשחת את חזאל׳ לפי שמנוי המלוכה או הגדולה הוא ע"י משיחה ברוב נאמר למנוי אע"פ שאינו ע"י משיחה בלשון משיחה לפיכך אמר ומשחת את חזאל וכן אמר תמשח לנביא תחתיך וכן אמר על האבות אל תגעו במשיחי וכן למשיחו לכורש: (טז) תמשח לנביא תחתיך׳ כיון שאתה רוצה להסתלק מן העולם שאמרת רב עתה ה׳ קח את נפשי צריך שתניח נביא תחתיך ותמנה אלישע בן שפט ותלמדהו׳ ודרש אי אפשי בנבואתך מאחר שאתה מלמד קטיגוריא על בני: (יז) ימית יהוא׳ שהרג כל עובדי הבעל וכל בית אחאב שהיו עובדי כוכבים: ימית אלישע׳ כי בהוכיחו אותם ולא היו שומעים אליו ולא היו שבים מדרכם הרעה האויבים יבואו אליהם והרגום וכאילו הוא היה ממית אותם כי יותר היו ענושים כשהיה מזהיר להם ומלוה מבלא היה להם מזהיר או פי׳ ימית אלישע במותו כי במות אלישע באו גדודי ארם ומת אב בארץ: (יח) נשק לו׳ מלרע: (יט) והוא חורש׳ מצאו שהיה חורש הוא עם עבדיו שהיו חורשים עם הבקר וי"ב צמדים היו לפניו חורשים׳ וצמדים ר"ל בקר לפי שהשוורים נצמדים יחד בעת החרישה נקראים צמד וצמדים ות"י תרין עסרין פדנין דתורא כמידין קדמוהי: והוא בשנים העשר׳ מן הי"ב צמדים הוא היה חורש באחד מהם וי"א עבדיו היו כל אחד ואחד עם צמדו והוא מתנהג והוא לבדו באחד מתרי עשר והספור הזה להורות כי מצאו בי"ב והיה אות כי יהיה ממונה על י"ב שבטי ישראל לנביא ולמזהיר: וישלך אדרתו אליו׳ כמו עליו ות"י ורמא שושיפיה עלוהי ולא שעזבה אצלו אלא שלקחו והלך לו וזהו שאמר וירץ אחרי אליהו שעשה לו סימן שילך אחריו ולא אמר לו בפירוש כי ידע שיבין כי מה׳ יהיה נביא וידע כי הא׳ נתן בלב אלישע ללכת אחריו לשרתו לפיכך לא עשה אלא סימן ומה שאמר לו לך שוב כי מה עשיתי לך לנסותו אם היה אומר בלב שלם ופי׳ מה עשיתי לך רוצה לומר אם השלכתי אדרתי אליך לפיכך אתה רץ אחרי: (כ) אשקה נא׳ במקצת הספרים השי"ן בקמץ חטף: (כא) וישב מאחריו׳ לנשק לאביו ולאמו אף ע"פ שלא ספר הכתוב ואחר כן שחט הבקר ועשה סעודה

באותו השדה לחורשים ולעם אשר באו אחריו ללוותו וזהו שאמר ויתן לעם כי מהעם לא היו אתו בשדה כי אם אחד עשר החורשים אלא זהו פירושו כי הלך לקחת רשות מאביו ומאמו ובאו אחריו מאנשי עירו ללוותו כי הוא נפרד מהם: צמד הבקר׳ אחד מהשנים עשר: בשלם הבשר׳ בשל להם הבשר כלומר לעם אשר אתו ות"י בשיל להון ומרוב מהירותו ללכת אחרי אליהו לא המתין לחטוב עצים לבשל ובקע כלי הבקר והוא כלי המחרישה ובשל להם הבשר ומ"ם בשלם במקום להם וכמוהו ארץ הנגב נתתני נתת לי ואמר כנוי העם ועדיין לא זכר העם וכמו ותפתח ותראהו את הילד ותראהו והדומים להם:

א (א) דברי ירמיהו בן חלקיהו׳ כתב אדוני אבי ז"ל כי חלקיהו זהו חלקיהו בן שפן הכהן שמצא ספר התורה בבית ה׳ בימי יאשיהו וירמיהו בנו נבא בימי יאשיהו ותחלת נבואתו היתה בשנת שלש עשרה למלכו ועדיין לא שבו יאשיהו ויהודה מרעתם עד שמונה עשרה שנה למלכו שמצא ספר תורה: מן הכהנים׳ תרגם יונתן מן ריבי מטרת כהניא מן אמרכלין דהוו בירושלים גברא דקביל אחסנתיה בענתות: בענתות׳ היא עיר מערי הכהנים כמו שכתוב בספר יהושע ומה שהתחיל בדברי לפי שכולל בספר הזה כל דברי נבואות שנבא על ישראל ועל העובדי כוכבים וכן דברי עצמו מה שקרה לו בנבואתו עם ישראל׳ ונדרש ג׳ נביאים על ידי שהיתה נבואתם דברי קנטורין לפיכך תלה נבואתן לעצמן ואלו הן דברי קהלת דברי עמוס דברי ירמיהו׳ ר"ל בעצמן בדברו בדברי עצמן כמו שלמה שאמר אני קהלת הייתי מלך וכל הענין שספר בעצמו וכן עמוס ספור בדברי עצמו קשר עליך עמוס וכל הענין כמ"ש וכן ירמיהו ספר בתחלת ספרו דברי עצמו בטרם אצרך בבטן ידעתיך וכל הענין וכן בתוך ספרו מה שספר מן הרעות שעשו לו: (ג) ויהי בימי׳ דבר ה׳ שהיה אליו היה גם כן בימי יהויקים בן יאשיהו וכן בימי צדקיהו עד תום מלכותו שמלך י"א שנה ובשנת אחת עשרה נפל ביד מלך בבל וגלות ירושלים בחדש החמישי כמ"ש בסוף ספר מלכים: (ה) בטרם אצרך׳ כן כתיב בוי"ו וקרי הצד"י בקמץ חטף כמשפטו עם הכנוים ואין עמו וי"ו והענין אחד וענין בטרם אצרך כתב א"א ז"ל כאשר ברא היסודות הד׳ ידעו בכח הטבע ואח"כ הוציאו לפועל וכן אמר ישעיהו מעת היותה שם אני בכח היה דות הייתי מזמן שהייתה עת בעולם ועתה הוצאתי מכח לפועל ושלחני כך או או פירש ידעתיך כמו ידעתיך בשם שאמר למשה ומורה עליו ובעודם לא מרחם: הקדשתיך׳

תלשו

ו ויאמר אהה אדני יהוה הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי: ז ויאמר יהוה אלי אל תאמר נער אנכי כי על כל אשר אשלחך תלך ואת כל אשר אצוך תדבר: ח אל תירא מפניהם כי אתך אני להצלך נאם יהוה: ט וישלח יהוה את ידו ויגע על פי ויאמר יהוה אלי הנה נתתי דברי בפיך: י ראה הפקדתיך היום הזה על הגוים ועל הממלכות לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס לבנות ולנטוע: יא ויהי דבר יהוה אלי לאמר מה אתה ראה ירמיהו ואמר מקל שקד אני ראה: יב ויאמר יהוה אלי היטבת לראות כי שקד אני על דברי לעשתו: יג ויהי דבר יהוה אלי שנית לאמר מה אתה ראה ואמר סיר נפוח אני ראה ופניו מפני צפונה: יד ויאמר יהוה אלי מצפון תפתח הרעה על כל ישבי הארץ: טו כי הנני קרא לכל משפחות ממלכות צפונה נאם יהוה ובאו ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלם ועל כל

רד"ק

בלשון קודש · וידעתיך לשון גדולה ולפירוש הראשון יש לשאול שאלה כל הנביאים והצדיקים וכן הרשעים בטרם הבראם ידעם והכירם אך יורה זה שאביו ואמו נזהרו בקדושה ושהיה בעת ההריון שיהיה הנביא מקודש והחכם הגדול ר' משה ב"ר מיימון ז"ל כתב כי זה ענין כל נביא אי אפשר לו מבלתי הכנה טבעית בעיקר יצירתו שיהיה נכון לנבואה עם ההתלמדות ויש לדעתי לישאל למה לא אמר זה הענין לנביא אחר אלא לירמיהו ונוכל לומר לפי שידע הא-ל יתברך שירמיהו יסרב בשליחות הא-ל הודיעו כי הוא מוכן לנבואה מן הבטן כדי שיחזק לבו ללכת בשליחות הא-ל ואם תאמר והלא משה רבינו ע"ה היה מסרב ג"כ בשליחות הא-ל ולא אמר לו כן הנה הראה לו אות גדול לחזק את לבו והוא אות הסנה והאותות האחרים שנתן בו יכולת לעשותן לפני פרעה וגם נוכל לומר כי משה רבינו כבר ידע זה מעצמו כי חכם גדול היה וידע כי בעיקר יצירת האדם יש הכנה טבעית לנבואה למי שהוא עתיד להתנבא ולא זה בלבד אלא כל חכמה וכל טבע שיש באדם שהוא גובר בו יש לו קצת הכנה בו בעיקר היצירה יגבר בה עם ההתלמדות וי"ת הפסוק כן עד לא בריתך וגו' כבעמוד: (ו) ואומר אהה · לשון קריאה על הצער ועל הדאגה ומה שאמר לא ידעתי דבר ר"ל דברי תוכחה כי אני נער ואיך אוכיח עם אחד ואין תימה אם באה לו נבואה והוא נער כי הנה גם כן שמואל היה נער בתחלת נבואתו כמו שכתוב ודבר הנבואה המביאה אותם אע"פ שהיו נערים ואפשר כי נער ר"ל משרת ואע"פ שהוא גדול בשנים יקרא נער כמו שכתוב ומשרתו יהושע בן נון נער והיה משרת נביא אחד שהיה בימיו או תהיה ר"ל ביד גדול ממני ראוי לשלוח זה השליחות לא בידי כמו שאמר משה רבינו שלח נא ביד תשלח והמפרשים פירשו כי נער היה בשנים כשנבא וכן שמואל וזכריהו בן עדוא וי"ת כן ואמרית קביל בעותי וגו' כבעמוד: (ז) כי על כל אשר אשלחך · על במקום אל וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ומה שאמר אשלחך תלך כי בתחלת באה לו הנבואה בתחלה גזרה הא-ל לשלחו לירושלים מקום המלוכה להוכיח את המלך ואת עמו והבטיחו שיחזק לבו ללכת למקום שלא היה רגיל שם ויתקן דבריו בפיו שידע לדבר דברי תוכחות בלא מורא: (ח) אל תירא · בא בפתח בסגול הלמ"ד לפי שיש לו העמדה ופעמים יש לו מפסק הפסק לא הבטיחו שלא יגעו בו אלא יגעו בו ויכוהו ואילוהו מידם שלא ימיתוהו אע"פ שהיו ברצונם להמיתו כמו שכתוב ובקשו להמיתו ואת ברוך אמר ויסתירם ה': (ט) וישלח ה' את ידו · הוא המלאך הנראה אליו ודבר אליו בשם ה' ונקרא בשמו ונראה במראה הנבואה שהושיט ידו אליו והגיע הדברים על פיו ונראה לו כאילו שם בפיו דבר שיש בו ממש לתקן אף על פי שאין הנגעת הדבר אלא על האוזן לא על הפה בנראה שהנבואה נראה לו כאילו שם בפיו דבר שיש בו ממש לתקן בו בפיו לדבר בתוך לשון בלא מורא וכן אמר בישעיהו ויגע על פי שהגיע הרצפה על פיו כי שניהם ויגע בפתח היו"ד מבנין הפעיל וי"ת הפסוק דרך משל ושלח ה' ית פתגמי נבואתיה וגו' כבעמוד: (י) ראה הפקדתיך · שמתיך פקיד וממונה עליהם לטוב ולרע כי כאשר תנבא עליהם כן יבוא עליהם וכפל הלשונות הנתיצה וההריסה לפי שהרבה לדבר רע על ישראל ועל האומות והטוב היה מעט באומות כמו שאמר בבני עמון ואח"כ אשיב שבות בני עמון ואמר בעילם והיה באחרית הימים אשיב את שבות עילם ואמר לבנות כנגד לנתוש ולנתוץ כנגד לנתוץ ויונתן תרגם הפסוק הרע לעובדי כוכבים והטוב לישראל שתרגם חזי דמניתך יומא הדין על עממיא ועל מלכוותא לתרעא ולעבדא ולפגרא ועל בית ישראל למבני ולקיימא:

(יא) ויהי דבר ה' · זה היה במראה הראשונה כי בתחלה אמר לו שילך באשר ישלחהו ואחר כן באותה המראה עצמה הראה לו במראה הנבואה מקל שקד כאמרו מקל שקד אני רואה כראה כי ראה המקל בלא עלים ובלא פרחים והתבונן אליו במראה הנבואה והכיר בו שהוא מעץ שקד לפיכך אמר לו היטבת לראות שאילו ראה אותו בעלים ובפרחים מה היתה הטבת הראיה נקל הוא להכיר זה הראה לו הא-ל מקל שקד להיות משל על הפורענות העתידה לבא על ישראל שתבא להם במהרה כמו שהעץ השקד ממהר לפרות יותר משאר העצים לפיכך נקרא שקד כי השקידה ענין המהירות וההשתדלות וכן אמר כי שקד אני על דברי לעשותו ואמר לשקוד על דלתותי יום יום ויונתן תרגם מקל שקד מלך דמיתי לאתאשא אני חזי: (יג) ויהי דבר ה' אלי שנית · מה שאמר שנית לפי ששתי המראות היו בענין אחד ואע"פ שהדברים הנראים לו שהם אמר כי בענין זה נראה לו פעם שנית שאלו גם כן מה הוא רואה ופי' לו ג"כ המשל תוך המראה לא שבא לספר הפעמים שנראה לו כי לא ספר אלא זאת וכן ויהי דבר ה' אל יונה שנית לפי שדבר עמו בענין נינוה שתי פעמים לפיכך אמר שנית לא כדברי בעל הדרש שאמר שנית דבר עמו שלישית לא דבר עמו: סיר נפוח · כמו תולר ופירושו רותח והסיר כשהוא רותח מעלה הבל כמו הנופח באש שמוציא הבל מפיו בעת הנפיחה: ופניו מפני צפונה · הצד מן הסיר שיוצק ממנו יקרא פנים: מפני צפונה · היה לו לאמר אל פני צפונה אלא באמרו במ"ם באמר בו שני ענינים כי פני צפונה מורה כי פני הסיר היה פונים פני צפונה ואמר אותו במ"ם להורות כי הרותחים אותה היה מארץ צפון והיא בבל שהיא מזרחית צפונית לארץ ישראל ואדוני אבי ז"ל פירש ופניו פני הפתחים או הבירה שנופחין עליה הקדרה אמר כי פני הפתחים שמכניסים מהם האש תחת הסיר היו נגד צפון מורה שהמבעיר האש תחת הסיר יבא מצפון והסיר היא ירושלים כמו שהמשיל אותה גם כן בנבואת יחזקאל לסיר ואמר שפות הסיר שפות וכל הענין וגם מבואר הענין וי"ת סיר נפוח מלך דרתח כדוד הלא חזי ועמיה מסיריתיה דגודבין ואתיין מאפי צפונא: (יד) תפתח · ענין התרה כמו ויפתח את הגמלים כאילו היתה קשורה עד הנה ועתה תהיה מותרת לבא על ישראל ועל הדרך הזה תרגם יונתן תשרי בישתא כמו שתרגם אונקלוס ויפתח את הגמלים ושרי ית גמליא ואפשר ג"כ ענין פתיחה כי שני הענינים קרובים: (טו) כי הנני קורא · כאילו אני קורא להם שיבאו כלומר אשים בלבם שיבאו: משפחות ממלכות צפונה · משפחות אמר על העם וממלכות אמר על המלכים ראשי הממלכות ועל שהם נקראים ממלכות ואומר זה על מלכי ארץ בבל והמלך הגדול היה נבוכדנצר ועל הממלכות אמר ובאו ונתנו איש כסאו ר"ל כשיצורו על ירושלים והם נגד שהאמר רב מג

ובל

חֽוֹמֹתֶיהָ סָבִיב וְעַל כָּל־עָרֵי יְהוּדָה׃ טז וְדִבַּרְתִּי מִשְׁפָּטַי אוֹתָם עַל כָּל־רָעָתָם אֲשֶׁר עֲזָבוּנִי וַיְקַטְּרוּ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְמַעֲשֵׂי יְדֵיהֶם׃ יז וְאַתָּה תֶּאְזֹר מָתְנֶיךָ וְקַמְתָּ וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אָנֹכִי אֲצַוֶּךָּ אַל־תֵּחַת מִפְּנֵיהֶם פֶּן־אֲחִתְּךָ לִפְנֵיהֶם׃ יח וַאֲנִי הִנֵּה נְתַתִּיךָ הַיּוֹם לְעִיר מִבְצָר וּלְעַמּוּד בַּרְזֶל וּלְחֹמוֹת נְחֹשֶׁת עַל־כָּל־הָאָרֶץ לְמַלְכֵי יְהוּדָה לְשָׂרֶיהָ לְכֹהֲנֶיהָ וּלְעַם הָאָרֶץ׃ יט וְנִלְחֲמוּ אֵלֶיךָ וְלֹא־יוּכְלוּ לָךְ כִּי־אִתְּךָ אֲנִי נְאֻם־יְהוָה לְהַצִּילֶךָ׃ ב א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב הָלֹךְ וְקָרָאתָ בְאָזְנֵי יְרוּשָׁלִַם לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אַהֲבַת כְּלוּלֹתָיִךְ לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה׃ ג קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַיהוָה רֵאשִׁית תְּבוּאָתֹה כָּל־אֹכְלָיו יֶאְשָׁמוּ רָעָה תָּבֹא אֲלֵיהֶם נְאֻם־יְהוָה׃

הפטרת מסעי (בירמיה סימן ב)

ד שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה בֵּית יַעֲקֹב וְכָל־מִשְׁפְּחוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ה כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה מַה־מָּצְאוּ אֲבוֹתֵיכֶם בִּי עָוֶל כִּי רָחֲקוּ מֵעָלָי וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי הַהֶבֶל וַיֶּהְבָּלוּ׃ ו וְלֹא אָמְרוּ אַיֵּה יְהוָה הַמַּעֲלֶה אֹתָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הַמּוֹלִיךְ אֹתָנוּ בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ עֲרָבָה וְשׁוּחָה בְּאֶרֶץ צִיָּה וְצַלְמָוֶת בְּאֶרֶץ לֹא־עָבַר בָּהּ אִישׁ וְלֹא־יָשַׁב אָדָם שָׁם׃ ז וָאָבִיא אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ הַכַּרְמֶל לֶאֱכֹל פִּרְיָהּ וְטוּבָהּ וַתָּבֹאוּ וַתְּטַמְּאוּ אֶת־אַרְצִי וְנַחֲלָתִי שַׂמְתֶּם לְתוֹעֵבָה׃ ח הַכֹּהֲנִים לֹא אָמְרוּ אַיֵּה יְהוָה וְתֹפְשֵׂי הַתּוֹרָה לֹא יְדָעוּנִי וְהָרֹעִים פָּשְׁעוּ בִי וְהַנְּבִאִים נִבְּאוּ בַבַּעַל וְאַחֲרֵי לֹא־יוֹעִלוּ הָלָכוּ׃ ט לָכֵן עֹד אָרִיב אִתְּכֶם נְאֻם־יְהוָה וְאֶת־בְּנֵי בְנֵיכֶם אָרִיב׃ י כִּי עִבְרוּ אִיֵּי כִתִּיִּים וּרְאוּ וְקֵדָר

רד"ק

וכל רכי מלך בכל שזכר למעלה כאשר נלכדה ירושלים : (טז) ודברתי · דבור הזה עמהם הוא הביא המלכים עליהם וכן אמר אליהוא כי באחת ידבר אל וגו' ואמר ובמוסרם יחתום והוא הדבור שידבר עמהם שיביא יסורים עליהם להוכיחם : למעשי ידיהם · ביו"ד ויש ספרים שכתוב בהם למעשה בה"א טעות הוא וע"פ המסורת הנה ידענו זה : (יז) ואתה תאזור מתניך · ללכת בזריזות כמו שאמר באליהו וישנס מתניו וירץ לפני אחאב : פן אחתך · אם לא תירא מהם ותבטח כי אצילך מידם ואם תירא מהם אחתך ואפילך לפניהם : (יח) על כל הארץ · ואחר כך פירש למלכי יהודה אמר תהיה כנגדם כעיר מבצר שלא יוכלו לך כמו שלא יוכל אדם לכבוש עיר מבצר כל שכן אם יהיו לך חומות נחשת ומה שאמר לעמוד ברזל שלא יוכל אדם להטותו ולשברו וי"ת על כל הארץ לאתקפא כס דלווס על כל יתבי ארעא : (יט) ונלחמו עליך · כמו שתרגם יונתן ויהון דיכין ומגיחין לקבלך למסתר פתגמי נבואתך : להצילך שלא ימיתוך : ב (ב) הלוך · מקור או צווי וכן זכור את יום השבת · שמור אביבי : באזני ירושלים · ר"ל עם ירושלים ומדבר כנגד העיר כאילו מדבר כנגד העם : זכרתי לך חסד נעוריך · אף על פי שאני מביא עליך רעה בעבור מעשיך הרעים לא אעשה אותך כלה וגם אענש המריעים לך כי זכרתי לך חסד נעוריך וענין חסד נעוריך אהבת כלולותיך כמו שפי' דכיר אנא לכון טבוות יומי קדם רחמת אבהתכון דהימינו במימרי' וגו' כבעמוד והפשר שהיה דעתו כאמרו ימי קדם על האבות אברהם יצחק ויעקב שהיו אצלי חסד או אהבת כלולותיך פירש חסד נעוריך והכל ענין אחד על דור המדבר וקורא שנים הקדמונים ימי נעורים כדרך המשל כמו שהנערים קודמין לבחורים ולזקנים ופי' כלולותיך שם מן כלה כי כנסת ישראל נדמה לכלה ביום מתן תורה והקב"ה נדמה לחתן : (ג) קדש ישראל · נמשל כמו קדש שלא יאכלנו זר ומה שאמר ראשית תבואתה הוא כפל ענין במלות שונות כי התרומות שהיא ראשית התבואה הוא קדש וכל זרים אוכליו יש עליהם אשם כן ישראל אף על פי שהקב"ה מביא עליהם האויב הוא נענש עליהם כי זוכר להם חסד נעורים שהוא חסד האבות כמו שראינו בסנחריב וכן בנבוכדנצר ולשונאי ישראל נתרם בכל כמ"ש : תבואתה · כתוב בה"א במקום וי"ו כמו אהלה והדומים לו וי"ת קדש התרומה וראשית תבואתה העומר שתרגם כן קודשיא אינון בית ישראל קדם ה' ועל בזזיהון וגו' כבעמוד : יאשמו · האל"ף בשו"א לבדו :

(ה) כה אמר · מה מצאו אבותיכם · הדורות הראשונים שנכנסו לארץ שעבדו עבודת כוכבים : (ו) איה ה' · לא נתנו על דעתם לאמר איך נעבוד אלהים אחרים והיה ה' שהעלה אותנו כלומר איה שהלכנו אותו אחרי גוינו ולא פנינו אליו : ערבה ושוחה · כתרגומו מישר ומחוב : ולא ישב אדם שם · שלא תאמר כבר בימים ההם נתישבו המקומות ההם ואחר כך חרבו ושבו מדבר זה לא היה כי אין המקומות ההם ראויים לישוב כי אינו מקום זרע ומה שדרשו רז"ל בזה ידוע ופי' אדם אדם הראשון ואמר מאחר שלא עבר מהיכן ישב אלא כל ארץ שגזר עליה אדם הראשון לישוב נתישבה ושלא גזר עליהם אדה"ר לישוב לא נתישבה : (ז) אל ארץ הכרמל · מה שסמך אותה אל הכרמל לפי שהארץ הנעבדת בשדות ובכרמים ואילנות טובים נקראת כרמל ולפי שארץ ישראל היתה כן כמו שכתוב עליה ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון וגו' קראה ארץ הכרמל וי"ת לארעא דישראל דהות מנצבא ככרמלא : לתועבה · כתרגום לפולחן טעותא שהם תועבת ה' ומה שאמר ארצי נחלתי ר"ל הארץ הראויה לי לשרות בה שכינתי כי היה נבחרת מכל הארצות לטעם ידוע אצל המשכילים : (ח) הכהנים · איה ה' · פירשנוהו והכהנים שהם לפני ה' כל היום ומקריבים קרבנות לפניו היה להם לומר לעם העובדים לבעל איה ה' שתעבדו לזולתו : ותופשי התורה · הם החכמים לומדי התורה לא ידעוני שלא למדו התורה לשמה לקיים מה שכתוב בה אלא לומדים בפה ולא בלב וזהו לא ידעוני כי המחשבה הטובה והמעשים הטובים הוא דעתה לא הלמוד לבד וי"ת ומלפי אוריתא לא אליפו למידע דחלתי : והרועים · הם המלכים שהם רועי העם כמו שהרועים רועים הצאן ובת"י ומלכיא מרדו במימרי : והנביאים · הם נביאי השקר : (ט) לכן עוד אריב אתכם · אדבר אתכם עוד דברי ריב ותוכחה ואמר עוד כי הקדים בדברי תוכחה באמרו מה מצאו אבותיכם ואמר כמו שאמרתי על אבותיכם כן אני צריך לומר לכם כי גם אתם רעים כמותם · וכן אהיה צריך להריב עם בני בניכם כי גם הם ירעו כמוכם וזה על הדרך שאמר משה רבינו ע"ה כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון וסרתם מן הדרך · ודברי תוכחה אלה האחרונים כי עברו איי כתיים וראו וכל הענין וי"ת כבן אלא עתיד לאתפרעא מנכון אמר ה' ומן בני בניכון אם יעבדון כעובדיכון אנא עתיד לאתפרעא : (י) כי עברו איי כתיים · מלת כתיים יודי"ן פירשו רז"ל כי לפיכך זכר אלו האומות כי הקדרים עובדים

שְׁלְחוּ וְהִתְבּוֹנְנוּ מְאֹד וּרְאוּ הֵן הָיְתָה כָּזֹאת׃ יא הַהֵימִיר גּוֹי אֱלֹהִים וְהֵמָּה לֹא אֱלֹהִים וְעַמִּי הֵמִיר כְּבוֹדוֹ בְּלוֹא יוֹעִיל׃ יב שֹׁמּוּ שָׁמַיִם עַל־זֹאת וְשַׂעֲרוּ חָרְבוּ מְאֹד נְאֻם־יְהוָה׃ יג כִּי־שְׁתַּיִם רָעוֹת עָשָׂה עַמִּי אֹתִי עָזְבוּ מְקוֹר מַיִם חַיִּים לַחְצֹב לָהֶם בֹּארוֹת בֹּארֹת נִשְׁבָּרִים אֲשֶׁר לֹא־יָכִלוּ הַמָּיִם׃ יד הַעֶבֶד יִשְׂרָאֵל אִם־יְלִיד בַּיִת הוּא מַדּוּעַ הָיָה לָבַז פתח בס"פ׃ טו עָלָיו יִשְׁאֲגוּ כְפִרִים נָתְנוּ קוֹלָם וַיָּשִׁיתוּ אַרְצוֹ לְשַׁמָּה עָרָיו נִצְּתָה נצתו קרי מִבְּלִי יֹשֵׁב׃ טז גַּם־בְּנֵי־נֹף וְתַחְפַּנְחֵס ותחפנחס קרי יִרְעוּךְ קָדְקֹד׃ יז הֲלוֹא־זֹאת תַּעֲשֶׂה־לָּךְ עָזְבֵךְ אֶת־יְהוָה אֱלֹהַיִךְ בְּעֵת מוֹלִיכֵךְ בַּדָּרֶךְ׃ יח וְעַתָּה מַה־לָּךְ לְדֶרֶךְ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מֵי שִׁחוֹר וּמַה־לָּךְ לְדֶרֶךְ אַשּׁוּר לִשְׁתּוֹת מֵי נָהָר׃ יט תְּיַסְּרֵךְ רָעָתֵךְ וּמְשֻׁבוֹתַיִךְ תּוֹכִחֻךְ וּדְעִי וּרְאִי כִּי־רַע וָמָר קמץ בז"ק עָזְבֵךְ אֶת־יְהוָה אֱלֹהָיִךְ וְלֹא פַחְדָּתִי אֵלַיִךְ נְאֻם־אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת׃ כ כִּי מֵעוֹלָם שָׁבַרְתִּי עֻלֵּךְ נִתַּקְתִּי מוֹסְרוֹתַיִךְ וַתֹּאמְרִי לֹא אֶעֱבוֹד אעבור קרי כִּי עַל־כָּל־גִּבְעָה גְּבֹהָה וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן אַתְּ צֹעָה

רד"ק

אלא וכתים עובדים למים וא"ע שיודעים עובדי האש כי המים מכבים האש אעפ"כ אינם ממירים אלהותם וי"ת כן ארי עברו לנגוות כתאי וחזו למדינת ערבאי וכו' כבעמוד וסמוך הוא על זה הפסוק: הן היתה כזאת · כדרך שאלה לא שיהיה הן כדרך אם כמו שכתב רבינו יונה אבל הן כמשמעו לקיים הדבר כאמרו ויבא ענין השאלה בלא ה"א השאלה ובלא אם כמו אתה זה בני והדומה לו: (יא) ההימיר · כן כתוב ביו"ד בין הה"א והמ"ם ונכתב כן להביא במלה ב' ענינים ענין השאלה כמו ואם המר ימיר מגזרת הצר"י וענין השני מן ובכבודם תתימרו מגזרת הפ"א והוא הענין גדולה ר"ל אם החליף גוי אלהיו ואם הגדיל אלוה גוי אחר ואע"פ שהמה לא אלהים לא זה ולא זה כל אחד דבוק באלו: (יב) שומו · כלומר ראוי שעולם שיהיה חרב על זאת הרעה · שומו ענין שממה: שערו · ענין סערה: חרבו · ענין חרבן והחי"ת נקראת בקמץ חטף והוא נווי מן סקל והמסורת עליו לית חטף וכ' רבינו יונה כי יש אנשים שהיו קוראים אותו חרבו כמו חרבו פני האדמה והיו מפרשין אותו ג"כ נווי אבל מן הדגוש כמו פרקו נזמי הזהב והשיב הוא עליהם מפני המסרה ועוד המסרה על חרבו פני האדמה שנים בפסוק וי"ת הפסוק כן אתאבלו שמיא על כדין על בישתא דיעבדו ישראל דעתידה למחרב כבעמוד: (יג) כי שתים · המשיל הטוב שמשפיע לישראל בעודם מחזיקים בתורתו למקור מים חיים שנובע מים בלא הפסק כן הייתי להם אני ועזבוני לעבוד אלוהות שהם להם כמו בארות נשברים: בארות · הם חריצים עשוים בבנין לאסוף לתוכם מי המטר ואם הן נשברין יצאו המים מהם כמו שיכנסו בהם והנה תועלת הבוטחין בהם נכזבה והנה טוב האל למיחלין לו הוא נמשל למקור מים חיים לשני פנים לטובה אחת שלא יבאו לו המים ממקום אחר אלא ממקומו הם נובעין ועוד שאין להם הפסק כן טוב האל למיחלים לו כי הטובה יבא להם מאתו והוא לא יקבלנו מאחר וטובו גם כן אין לו הפסק וכן המשיל הטוב שמיחלין ישראל מהאלוהות והאומות העובדים אותם והיו בוטחים במלך אשור ובמלך מצרים שהיו בוטחים בו שיעזרום מהאויבים הצרים אותם כמו הבארות הנשברים כי אפילו יהיו שלמים יש להם הפסק כשיכלו המים שנכנסים כי ממקום אחר יבאו להם המים המכונסים לא מעצמם כן הכח שהיה לעוזריהם היה בא להם מאחר כי המלך לא יועשה דבר אלא בעזר נכאוסיו [וזה] ג"כ אם לא בעזר אלהים כמו שנאמר אין המלך נושע ברב חיל ואם הם בוטחים שאלהיהם יעזרם הנה הם כמו בארות נשברים שלא יכילו המים כי אפילו ישים אדם בהם מים יצאו בעד השברים ולא ימצא בהם מים כן הם הבוטחים באלהים אחרים אפילו יהיו עם רב אפילו יהיו להם כלי זיין הרי הם כאילו אינם וינצחום אויביהם ואפילו יהיו מדוקרים וכן דגנם ופרותם יהיו למארה כמו שאמר פנה אל הרבה והנה מעט ואמר והבאתם הבית ונפחתי בו: יכילו · יחזיקו כמו אלפים בת יכיל: (יד) העבד · הה"א פתוחה כי היא לתמיה כלומר אם עבד הוא או יליד בית ואם הוא יליד בית שנולד מן השפחה שיש לו לאדם בביתו והלא נקרא בני בכורי בנים אתם לה' אלהיכם

ומנהג האב לרחם על הבן ואיך נעשו האל שיבוזו אותו אויביו וכי עבד הוא שאין משגיח האדון כל כך עליו כמו שמשגיח האב על הבן · ומדוע: (טו) עליו ישאגו כפירים ונתנו קולם עליו הבהילוהו בקולם ובזזוהו בידם ומדוע היה זה והכפירים הם מלכי האומות נדמו לכפירי אריות והשאלה הזאת כאילו ישראל שואלים מדוע היה להם זה והנביא משיבם הלא זאת תעשה לך עזבך את ה' אלהיך: נצתה · חרבו ושממו ובפ"י לדיין ופרשו יצא וכתיב בה"א וקרי בוי"ו כמו ידינו לא שפכה והדומים לו או יהיה נצתו ענין הדלקה והבערה כמו ונצא בסבכי היער והוא על דרך עריכם שרופות אש ואדוני אבי ז"ל פירש נצתו נמתו כי המקום החרב יעלה צמחים: (טז) גם בני נוף · אמר הנביא והשיב להם כתופש דבריהם כן סוף כמו שאתם אומרים ועוד כי אפילו בני נוף ותחפנחס שאתה בוטחת בהם והולכת למצרים לבקש עזר ממצרים גם הם ירעוך קדקד ומה יעשה לך כל זה עזבך את ה': ירעוך · ישברוך כמו רעה התרועעה ורעו את דליותיו ורעו את ארץ אשור ומה שאמר קדקד כי מכת הקדקד מכה רבה מוחלת הראש באמצע כי הוא חולה הראש וסיף זרוע אף קדקד ות"י ירעוך קדקד יקטלון גיבריך ויבזו נכסך: ותחפנס כתיב וקרי ותחפנחס והיא עיר בארץ מצרים תקרא כזה וכזה כי קרובים הם: (יז) הלא זאת תעשה לך · אמר תעשה בלשון נקבה על עזבך שהוא מקור לפי שהמקור הוא כדמות השם ויבא לשון זכר ולשון נקבה ופעם בלשון זכר כי רע ומר עזבך את ה' אלהיך וכשאמר הלא זאת תעשה לך עזבך כאילו אמר עזיבתך כי הוא דמות השם וכן בא בלשון נקבה כמו הנקלה בעיניכם התחתן במלך: בעת מוליכך בדרך · הוא היה מוליך אותך בדרך ישרה ואת נטית מעליו ועזבת את ה' ללכת אחרי אלהים אחרים ואמר בדרך כידוע כלומר בדרך הידועה שהלכו בה אבותיך הראשונים: (יח) ועתה מה לך · למה תלכי לבקש עזר ממצרים ומאשור ועזבך במקומך אם תרצי ללכת דרך ישרה לא היתה צריכה לעזרת דרכים רחוקים כאילו התאוית לשתות מי שיחור או מי נהר מלך אשור וי"ת ועתה מה לכון לאתחברא לפרעה מלכא דמצרים וגו' כבעמוד: (יט) תיסרך · אחר שנסית כמה פעמים כי בעזבך רעה יבא לך רע ובעבור תשובותיך שאת מורדת בי ימשלו בך האויבים הם בעלמם דעתך ומשובותיך יהיו לך מוסר ותוכחה ליסרך שלא תשובי עוד בדרך הרעה שהרי נסית כי יבוא לך רעה בעבורה זהו ודעי וראי כי רע ומר עזבך את ה' אלהיך: פחדתי · שם בשקל פחדה אהבה אחוה אמר יראתי ופחדתי לא היתה אליך ולא פחדת שאביא עליך רע בעונש מעשיך הרעים: (כ) כי מעולם · מזמן קדמון שברתי עול מצרים מעליכם וכן בכל דור ודור נתקתי מוסרות הגוים מעליך וכשהייתי מציל אותך היית אומרת לא אעבור את על מצותיך והכתיב אעבוד לא אעבוד עוד עבודת כוכבים ולא עשית כן אלא בנות לך עברת על מצותי ושבת לעבוד עבודת כוכבי' כמו שאתה עושה עתה כי על כל גבעה גבוהה וגו': צועה זונה · דמה אותה בעבודתה אלהים אחרים כמו הזונה שהדרך מעט זמן בזונה אחד ואחר כך תתאוה זונה אחר וכן אחרים ובוז

זֹנָה: כא וְאָנֹכִי נְטַעְתִּיךְ שׂוֹרֵק כֻּלֹּה זֶרַע אֱמֶת וְאֵיךְ נֶהְפַּכְתְּ לִי סוּרֵי הַגֶּפֶן נָכְרִיָּה: כב כִּי אִם־תְּכַבְּסִי בַּנֶּתֶר וְתַרְבִּי־לָךְ בֹּרִית נִכְתָּם עֲוֺנֵךְ לְפָנַי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה: כג אֵיךְ תֹּאמְרִי לֹא נִטְמֵאתִי אַחֲרֵי הַבְּעָלִים לֹא הָלַכְתִּי רְאִי דַרְכֵּךְ בַּגַּיְא דְּעִי מֶה עָשִׂית בִּכְרָה קַלָּה מְשָׂרֶכֶת דְּרָכֶיהָ: כד פֶּרֶה לִמֻּד מִדְבָּר בְּאַוַּת נַפְשָׁו נפשה ק' שָׁאֲפָה רוּחַ תַּאֲנָתָהּ מִי יְשִׁיבֶנָּה כָּל־מְבַקְשֶׁיהָ לֹא יִיעָפוּ בְּחָדְשָׁהּ יִמְצָאוּנְהָ: כה מִנְעִי רַגְלֵךְ מִיָּחֵף וּגְורֹנֵךְ וגרונך קרי מִצִּמְאָה וַתֹּאמְרִי נוֹאָשׁ לוֹא כִּי־אָהַבְתִּי זָרִים וְאַחֲרֵיהֶם אֵלֵךְ: כו כְּבֹשֶׁת גַּנָּב כִּי יִמָּצֵא כֵּן הֹבִישׁוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל הֵמָּה מַלְכֵיהֶם שָׂרֵיהֶם וְכֹהֲנֵיהֶם וּנְבִיאֵיהֶם: כז אֹמְרִים לָעֵץ אָבִי אַתָּה וְלָאֶבֶן אַתְּ

רד"ק

וזוה המשל הם רוב דברי יחזקאל כן את עבדת עבודת כוכבים פלו' זמן אחד ואח"כ עבודת כוכבי' פלו' ואת הולכת מגבעה אל גבעה ומעץ רענן אל עץ רענן לעבוד עבודת כוכבי': צועה · הולכת ונוסעת ממקום למקום וכן מהר צועה להפתח וכן צועה ברוב כחו אך הוא פועל יוצא : (כא) ואנכי · שורק הוא הגפן המשובחת שבמיני הגפן ואומר כי בענביו לא ימצא חרצן ואמר זה על אבותם אמר איך היה זה ואיך יצאת כמו גפן נכריה כי מטעתך היה גפן נבחר וזרע אמת והיה ראוי שיצא ממנו גם כן פרי טוב והגפנים שיטעו ממנו יהיו טובים ואיך נהפכת לי סורי הגפן נכריה והוא הגפן הרע וזהו נכרי למטע שהיה שורק ונטע אמת הוא לי כמו נכרי וזר כאילו לא יצא ממנו וסורי הגפן הם הבדים הרעים שמסירין אותם מן הגפן שאין בהם צורך אמר נהפכת לי כמו סורי הגפן או כמו גפן נכריה שפירותיה באושים לא ענבים והגפן תמצא בלשון זכר ובלשון נקבה בלשון זכר גפן בוקק · וימצא גפן וילקט ממנו · ובלשון נקבה והיא כפורחת · לגפן אחת · והגפן האדרת · והגפן נכריה : (כב) כי אם תכבסי · כמו שמכבסין הבגד בנתר ובבורית להעביר ממנו הכתם כן אם תכבסי עצמך ותנקי עצמך כלומר שתשובי בתשובה אע"פ כן אזכירך על עונך כל כך הוא רב ועצום והנה כתוב כבסי מרעה לבך ירושלם למען תושעי התשובה לזאת השאלה כי על כל פנים אם עשו ישראל שבאותו הדור תשובה היו נושעים מהאויב ולא היה מגלה אותם אבל היו מקבלים עונש הרב בארצם כי יש עון שאינו מכופר בתשובה לבדה אלא עם יסורין שממרקין העון אחר התשובה ורז"ל הקשו אלו הפסוקים ותרצו כי זה וזה אחר גזר דין אלא כאן בגזר דין שיש עמו שבועה כאן בגזר דין שאין עמו שבועה כי גזר דין שיש עמו שבועה אינו נקרע כמו שנאמר לכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם : בנתר · יש מפרשים הוא שקורין לו בלע"ז אלומ"י ויש מפרשים שהוא העפר שרוחצין בו הראש ובו מנקין כל דבר : בורית · י"מ שהוא שקוראים לו בלע"ז סבו"ן ויש מפרשים שהוא עשב שמכבסין בו : (כג) איך תאמרי · רוצה לומר כל כך עונך מגולה באם ראית להכחישו לאמר לא נטמאתי ואחרי הבעלים לא הלכתי לא תוכלי לכחש : ראי דרכך בגיא · והלא על הגבעות היתה עבודתה איך אמר בגיא אלא ר"ל ראי דרכך שהוא דרוך בגיא לעלות אל הגבעה וזכר הגיא בעבור כי הגבעה כמו ההר היא אבן ולא יכיר בה אדם הדרך כמו בגיא לפיכך תוכלי לראות הדרך שיש לך בגיא שלא היה לך דרך בה אלא לעלות על הגבעה לעשות עולות ואת תמידה ללכת שם עד שהדרך נעשה מסלה נכרת לכל שדורכין בה בני אדם ואין באותו הגיא דרך כי אם לגבעה הסמוכה לו : דעי מה עשית · מעבודת הבעל בגבעה ולמה שפירש בו יונתן הוא פירוש נכון שתרגם כן ראי דרכך זקפי עיניך וכו' כבעמוד ולפי דרך יונתן נפרש הפסוק כן איך תוכלי לומר אחרי הבעלים לא הלכתי ראי דרכך שהוא כמו שהיה בגיא מול בית פעור שהלכת אחרי בעל פעור כן את הולכת עתה אחרי הבעלים ואיך תוכלי לכחש : דעי מה עשית · בגיא מול בית פעור והנה ג"כ בארצך הנה את כבכרה קלה שמשרכת דרכיה פעם תרוץ הנה ופעם תרוץ הנה כן את פעם את עובדת עבודת כוכבי' פלונית ופעם עבודת כוכבים פלונית ות"י הוית דמיא כינקתא קלילא דמקלקלא ארחתהא ובכרה היא גמלה הקטנה עולת ימים והיא רצה יותר מהזכר : משרכת · מענין שרוך הנעל שקושרין אותו סביב הנעל כמה

פעמים : (כד) פרה · בה"א כמו באל"ף פרא אדם הן פראים במדבר והוא חמור הבר אמר והנה את כמו הפרא שהוא למוד מדבר שהוא רגיל במדבר והיא ארץ מישור לרוץ בו מאד וזכר הפרא בפסוק זכר ונקבה כי פרא הוא לשון כלל לזכר ולנקבה כמו חמור ושור ויש אלי שור וחמור ואפשר שהנקבה רצה יותר לפיכך זכר לשון נקבה ואמר באות נפשה אבל אחר שהוא כתוב נפשו לשון זכר נאמר המשל הזה על זה והקרי נפשה כמו שהוא רוב הפסוק בל' נקבה ואמר באות נפשה שאפה רוח כי היא רצה למקום שתאוה לא יכול אדם להשיבה ממקום תאותה וענין שאפה רוח כמו שאפו רוח כתנים והיא הנשימה ומשיכת האויר אל האף והשאיפה היא במרוצה כמו שכתב החכם הגדול ר' שלמה בן גבירול כי רמז חום הריאה ובאמרו כי לא נקלים המרוץ מפני שהמרוץ יחים בשאיפת האויר מחוץ לרחף או לנופף על התמימות הטבעי אשר בתוך גוף האדם והשאיפה תהיה בחוש האף ולולי האף לא היתה הנשימה שהיא מביאה לידי התנועה ויונתן תרגם שאפה רוח שאיא רוח כירודא הוסיף בו כתנים כמו שאפו רוח כתנים : תאנתה · מן אנה לידו שהוא גרם הדבר וסבובו כלומר כאשר תאנה עצמה ללכת למקום תאותה מי יוכל להשיבה : כל מבקשיה לא ייעפו · כי בחנם ירוצו אחריה כי לא יוכלו להשיגה : בחדשה ימצאונה · יש מפרשים החדש שתשלם הריונה אז היא מלאה וכבודה ואז יוכלו להשיגה ולמלאת כן כנסת ישראל והמבקשים אותה הם הנביאים המוכיחים אותה לשוב אל ה' ולא יועילו אמר כי בחודש שיכבד עליה פשעה ונפלה והוא חודש אב שנפל הבית והוחרב אז ימצאוה ותודה על פשעה כי לא שמעה אל הנביאים כשהראה בתוכחה ויש מפרשים בחדשה בחדושה כלומר בכל עת ימצאוה כאלו עתה תחל לרוץ והיא חדשה במרוצה ויונתן תרגם בזמנה ישכחונה : (כה) מנעי · כשהנביאים אומרים לך מנעי רגלך מיחף שלא תלך יחף וגרונך מנעי גם כן מצמאה כלומר שלא תלכי בדרכים רחוקים להעזר מן האומות ובדרכים יקרה לאדם צמא והלך יחף כי יבלו מנעליו בדרכים וכן לא ימצא בכל מקום מים ואם תרצו תצטרכי לזה כי במקומך יהיה לך עזר מהאל אם תלכי אחריו ואת אמרת להם נואש כלומר נואש לבי מלכת אחרי ה' לא אלך עוד אחריו אלא אחרי זרים שאני רואה שהם מצליחים ואהבתי אותם ואחריהם אלך ויונתן תרגם מנעי רגלך מלאיתחברא לעממיא ופומך מלמפלח לטעות עממיא וכו' כבעמוד : יחף · שם כי אלו היה תואר היה אומר יחפה כי רגל היא בלשון נקבה או יהיה זכר ונקבה כמו יד והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגילת ספר : צמאה · שם בשקל שמלה : וגרונך וגורנך כתיב והענין אחד אולי הם שני משקלים : (כו) כבשת גנב · פירוש הגאון כתרגומו כבהתת גבר דמתשכח כאמן ואשתכח גנב כי הגנב המפורסם אין לו בשת : כן הובישו · פירוש היה להם להוביש כי הם לא היה להם בשת כי אילו היה להם בשת היו שבים מדרכיהם הרעים אלא היה להם להוביש ממעשיהם הרעים כי הם היו עם אשר בחר ה' בהם ובאבותיהם והם תעו אחרי אלהים אחרים הנה הם במשל כאדם שהיה מוחזק בנאמן ונמצא בגנבה שיתבייש מהמעשה אשר קרהו כאשר כן ישראל היו מוחזקים בעם ה' עושים מצותיו ודבקים בו ושבו לעבוד אלהים אחרים היה להם להוביש כי יצאו מחזקתם : שריהם · בלא וי"ו כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם : וכהניהם · כהני הבעל : נביאיהם · נביאי השקר : (כז) אומרים לעץ · ולאבן · לצלמי העץ והאבן

יְלִדְתָּ֫נִי ילדתנו קרי כִּֽי־פָנ֥וּ אֵלַ֛י עֹ֖רֶף וְלֹ֣א פָנִ֑ים וּבְעֵ֤ת רָֽעָתָם֙ יֹֽאמְר֔וּ ק֖וּמָה וְהוֹשִׁיעֵֽנוּ׃ כח וְאַיֵּ֤ה אֱלֹהֶ֙יךָ֙ אֲשֶׁ֣ר עָשִׂ֣יתָ לָּ֔ךְ יָק֕וּמוּ אִם־יוֹשִׁיע֖וּךָ בְּעֵ֣ת רָעָתֶ֑ךָ כִּ֚י מִסְפַּ֣ר עָרֶ֔יךָ הָי֥וּ אֱלֹהֶ֖יךָ יְהוּדָֽה׃
ג ד הֲל֣וֹא מֵעַ֔תָּה קָרָ֥את קראתי יתיר יוד לִ֖י אָבִ֑י אַלּ֥וּף נְעֻרַ֖י אָֽתָּה׃

רד"ק

כמך והאבן: אבי אתה. גדולי ואדוני: ילדתנו. כמו ילדתנו וכן בטרם הרים יולדו: כי פנו אלי עורף. ר"ל כל עבודתם אינה אלא לעבודת כוכבים אינם פונים לעבודתי כלל ופונים אלי אינו אלא בעורף והיא כפירה בי וכן נזכר הפנה בעורף. הפנה עורף מואב בוש: ובעת רעתם. כשתבא עליהם הרעה ורואים כי אין אלהיהם מושיע אותם יאמרו אלי קומה והושיענו כמו שאמר צדקיהו דרש נא בעדנו את ה' כי נבוכדנצר מלך בבל נלחם עלינו: (כח) ואיה. כי מספר עריך. ואם תאמר אין לי אלהים אחרים מספר עריך היו אלהיך כי בכל עיר יש לך אלוה: ג (ד) הלוא מעתה קראתי. כתיב ביו"ד כאילו הוא מדבר בעדו וקרי בלא יו"ד כמו לנמצא ופי' הכתוב אמר הלוא מעתה כלומר היה לך מעתה לקרוא לי אבי כיון שקראתי לך ע"י נביאי בני היה לך לשבות ולומר לי אבי אלוף נעורי אתה ולא עשית כן ופי' הקרי אמר הלוא מעתה כיון שראית שמנעתי הגשמים היה לך לשוב אלי ולקרוא לי אבי אלוף נעורי אלופי וגדולי מימי הנעורים והוא זמן יציאת מצרים כי אז נכנסו ישראל תחת כנפי השכינה ונתחנכו במצותיו ובידיעת אלהותו כמו הנער הנכנס ללמוד ומחנכין אותו בידיעת תורה וחכמה ותרגם יונתן אלוף נעורי פרק דמן עלמא:

הפטרת ערב ראש חודש שחל בשבת (בשמואל א' סימן כ)

יח וַיֹּאמֶר־ל֥וֹ יְהוֹנָתָ֖ן מָחָ֣ר חֹ֑דֶשׁ וְנִפְקַ֕דְתָּ כִּ֥י יִפָּקֵ֖ד מוֹשָׁבֶֽךָ׃ יט וְשִׁלַּשְׁתָּ֙ תֵּרֵ֣ד מְאֹ֔ד וּבָאתָ֙ אֶל־הַמָּק֔וֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּ֥רְתָּ שָּׁ֖ם בְּי֣וֹם הַֽמַּעֲשֶׂ֑ה וְיָ֣שַׁבְתָּ֔ אֵ֖צֶל הָאֶ֥בֶן הָאָֽזֶל׃ כ וַאֲנִ֕י שְׁלֹ֥שֶׁת הַחִצִּ֖ים צִדָּ֣ה אוֹרֶ֑ה לְשַֽׁלַּֽח־לִ֖י לְמַטָּרָֽה׃ כא וְהִנֵּה֙ אֶשְׁלַ֣ח אֶת־הַנַּ֔עַר לֵ֖ךְ מְצָ֣א אֶת־הַחִצִּ֑ים אִם־אָמֹר֩ אֹמַ֨ר לַנַּ֜עַר הִנֵּ֥ה הַחִצִּ֣ים ׀ מִמְּךָ֣ וָהֵ֗נָּה קָחֶ֧נּוּ ׀ וָבֹ֛אָה כִּֽי־שָׁל֥וֹם לְךָ֛ וְאֵ֥ין דָּבָ֖ר חַי־יְהוָֽה׃ כב וְאִם־כֹּ֤ה אֹמַר֙ לָעֶ֔לֶם הִנֵּ֥ה הַחִצִּ֖ים מִמְּךָ֣ וָהָ֑לְאָה לֵ֕ךְ כִּ֥י שִֽׁלַּחֲךָ֖ יְהוָֽה׃ כג וְהַ֨דָּבָ֔ר אֲשֶׁ֥ר דִּבַּ֖רְנוּ אֲנִ֣י וָאָ֑תָּה הִנֵּ֧ה יְהוָ֛ה בֵּינִ֥י וּבֵינְךָ֖ עַד־עוֹלָֽם׃ כד וַיִּסָּתֵ֥ר דָּוִ֖ד בַּשָּׂדֶ֑ה וַיְהִ֣י הַחֹ֔דֶשׁ וַיֵּ֧שֶׁב הַמֶּ֛לֶךְ עַל־אל קרי הַלֶּ֖חֶם לֶאֱכֽוֹל׃ כה וַיֵּ֣שֶׁב הַ֠מֶּלֶךְ עַל־מ֨וֹשָׁב֜וֹ כְּפַ֣עַם ׀ בְּפַ֗עַם אֶל־מוֹשַׁב֙ הַקִּ֔יר וַיָּ֙קָם֙ יְה֣וֹנָתָ֔ן וַיֵּ֥שֶׁב אַבְנֵ֖ר מִצַּ֣ד שָׁא֑וּל וַיִּפָּקֵ֖ד מְק֥וֹם דָּוִֽד׃ כו וְלֹֽא־דִבֶּ֥ר שָׁא֛וּל מְא֖וּמָה בַּיּ֣וֹם הַה֑וּא כִּ֤י אָמַר֙ מִקְרֶ֣ה ה֔וּא בִּלְתִּ֥י טָה֛וֹר ה֖וּא כִּֽי־לֹ֥א טָהֽוֹר׃ כז וַיְהִ֗י מִמָּחֳרַ֤ת הַחֹ֙דֶשׁ֙ הַשֵּׁנִ֔י וַיִּפָּקֵ֖ד מְק֣וֹם דָּוִ֑ד וַיֹּ֤אמֶר שָׁאוּל֙ אֶל־יְהוֹנָתָ֣ן בְּנ֔וֹ מַדּ֜וּעַ לֹא־בָ֧א בֶן־יִשַׁ֛י גַּם־תְּמ֥וֹל גַּם־הַיּ֖וֹם אֶל־הַלָּֽחֶם׃ כח וַיַּ֥עַן יְהוֹנָתָ֖ן אֶת־שָׁא֑וּל נִשְׁאֹ֨ל נִשְׁאַ֥ל דָּוִ֛ד מֵעִמָּדִ֖י עַד־בֵּ֥ית לָֽחֶם׃ כט וַיֹּ֡אמֶר שַׁלְּחֵ֣נִי נָ֡א כִּ֣י זֶבַח֩ מִשְׁפָּחָ֨ה לָ֜נוּ בָּעִ֗יר וְה֤וּא צִוָּה־לִי֙ אָחִ֔י וְעַתָּ֗ה אִם־מָצָ֤אתִי חֵן֙ בְּעֵינֶ֔יךָ אִמָּ֥לְטָה נָּ֖א וְאֶרְאֶ֣ה אֶת־אֶחָ֑י עַל־כֵּ֣ן לֹא־בָ֔א אֶל־שֻׁלְחַ֖ן הַמֶּֽלֶךְ׃ ל וַיִּֽחַר־אַ֤ף שָׁאוּל֙ בִּיה֣וֹנָתָ֔ן וַיֹּ֣אמֶר ל֔וֹ בֶּֽן־נַעֲוַ֖ת הַמַּרְדּ֑וּת הֲל֣וֹא יָדַ֗עְתִּי כִּֽי־בֹחֵ֤ר אַתָּה֙ לְבֶן־יִשַׁ֔י לְבָ֨שְׁתְּךָ֔ וּלְבֹ֖שֶׁת עֶרְוַ֥ת אִמֶּֽךָ׃ לא כִּ֣י כָל־הַיָּמִ֗ים אֲשֶׁ֤ר בֶּן־יִשַׁי֙ חַ֣י עַל־הָאֲדָמָ֔ה לֹ֥א תִכּ֖וֹן אַתָּ֣ה וּמַלְכוּתֶ֑ךָ וְעַתָּ֗ה שְׁלַ֨ח וְקַ֤ח אֹתוֹ֙ אֵלַ֔י כִּ֥י בֶן־מָ֖וֶת הֽוּא׃ לב וַיַּ֙עַן֙ יְה֣וֹנָתָ֔ן אֶת־שָׁא֖וּל אָבִ֑יו וַיֹּ֧אמֶר אֵלָ֛יו לָ֥מָּה יוּמַ֖ת מֶ֥ה עָשָֽׂה׃ לג וַיָּ֨טֶל שָׁא֧וּל אֶֽת־הַחֲנִ֛ית עָלָ֖יו לְהַכֹּת֑וֹ וַיֵּ֙דַע֙ יְה֣וֹנָתָ֔ן כִּֽי־כָ֥לָה הִ֛יא מֵעִ֥ם אָבִ֖יו לְהָמִ֥ית אֶת־דָּוִֽד׃ לד וַיָּ֧קָם יְהוֹנָתָ֛ן מֵעִ֥ם הַשֻּׁלְחָ֖ן בָּחֳרִי־אָ֑ף וְלֹא־אָ֠כַל בְּיוֹם־הַחֹ֤דֶשׁ הַשֵּׁנִי֙ לֶ֔חֶם כִּ֤י נֶעְצַב֙ אֶל־דָּוִ֔ד כִּ֥י הִכְלִמ֖וֹ אָבִֽיו׃ לה וַיְהִ֣י בַבֹּ֔קֶר וַיֵּצֵ֧א יְהוֹנָתָ֛ן הַשָּׂדֶ֖ה לְמוֹעֵ֣ד דָּוִ֑ד וְנַ֥עַר קָטֹ֖ן עִמּֽוֹ׃ לו וַיֹּ֣אמֶר לְנַעֲר֔וֹ רֻ֗ץ מְצָ֥א נָא֙ אֶת־הַ֣חִצִּ֔ים אֲשֶׁ֥ר אָנֹכִ֖י מוֹרֶ֑ה הַנַּ֣עַר רָ֔ץ וְהֽוּא־יָרָ֥ה הַחֵ֖צִי לְהַעֲבִרֽוֹ׃ לז וַיָּבֹ֤א הַנַּ֙עַר֙ עַד־מְק֣וֹם הַחֵ֔צִי אֲשֶׁ֥ר יָרָ֖ה יְהוֹנָתָ֑ן וַיִּקְרָ֨א יְהוֹנָתָ֜ן אַחֲרֵ֤י הַנַּ֙עַר֙ וַיֹּ֔אמֶר הֲל֥וֹא הַחֵ֖צִי מִמְּךָ֥ וָהָֽלְאָה׃ לח וַיִּקְרָ֤א יְהֽוֹנָתָן֙ אַחֲרֵ֣י הַנַּ֔עַר מְהֵרָ֥ה ח֖וּשָׁה אַֽל־תַּעֲמֹ֑ד וַיְלַקֵּ֞ט נַ֤עַר יְהֽוֹנָתָן֙ אֶת־הַ֣חִצִּ֔י החצים קרי וַיָּבֹ֖א אֶל־אֲדֹנָֽיו׃ לט וְהַנַּ֖עַר לֹא־יָדַ֣ע מְא֑וּמָה אַ֤ךְ יְהֽוֹנָתָן֙ וְדָוִ֔ד יָדְע֖וּ אֶת־הַדָּבָֽר׃ מ וַיִּתֵּ֤ן יְהֽוֹנָתָן֙ אֶת־כֵּלָ֔יו אֶל־הַנַּ֖עַר אֲשֶׁר־ל֑וֹ וַיֹּ֣אמֶר ל֔וֹ לֵ֖ךְ הָבֵ֥יא הָעִֽיר׃ מא הַנַּעַר֮ בָּא֒ וְדָוִ֗ד קָ֚ם מֵאֵ֣צֶל הַנֶּ֔גֶב וַיִּפֹּ֨ל לְאַפָּ֥יו אַ֛רְצָה וַיִּשְׁתַּ֖חוּ שָׁלֹ֣שׁ פְּעָמִ֑ים וַיִּשְּׁק֣וּ ׀ אִ֣ישׁ אֶת־רֵעֵ֗הוּ וַיִּבְכּוּ֙ אִ֣ישׁ אֶת־רֵעֵ֔הוּ עַד־דָּוִ֖ד הִגְדִּֽיל׃ מב וַיֹּ֧אמֶר יְהוֹנָתָ֛ן לְדָוִ֖ד לֵ֣ךְ לְשָׁל֑וֹם אֲשֶׁ֣ר נִשְׁבַּ֜עְנוּ שְׁנֵ֣ינוּ אֲנַ֗חְנוּ בְּשֵׁ֤ם יְהוָה֙ לֵאמֹ֔ר יְהוָ֞ה יִהְיֶ֣ה ׀ בֵּינִ֣י וּבֵינֶ֗ךָ וּבֵ֥ין זַרְעִ֛י וּבֵ֥ין זַרְעֲךָ֖ עַד־עוֹלָֽם׃

הפטרת שבת וראש חודש (בישעיה סימן סו)

סו א כה אמר יהוה השמים כסאי והארץ הדם רגלי אי־זה בית אשר תבנו־לי ואי־זה מקום מנוחתי: ב ואת־כל־אלה ידי עשתה ויהיו כל־אלה נאם־יהוה ואל־זה אביט אל־עני ונכה־רוח וחרד על־דברי: ג שוחט השור מכה־איש זובח השה ערף כלב מעלה מנחה דם־חזיר מזכיר לבנה מברך און גם־המה בחרו בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חפצה: ד גם־אני אבחר בתעלליהם ומגורתם אביא להם יען קראתי ואין עונה דברתי ולא שמעו ויעשו הרע בעיני ובאשר לא־חפצתי בחרו: ה שמעו דבר־יהוה החרדים אל־דברו אמרו אחיכם שנאיכם מנדיכם למען שמי יכבד יהוה ונראה בשמחתכם והם יבשו: ו קול שאון מעיר קול מהיכל קול יהוה משלם גמול לאיביו: ז בטרם תחיל ילדה בטרם יבוא חבל לה והמליטה זכר: ח מי־שמע כזאת מי ראה כאלה היוחל ארץ ביום אחד אם־יולד גוי פעם אחת כי־חלה גם־ילדה ציון את־בניה: ט האני אשביר ולא אוליד יאמר יהוה אם־אני המוליד ועצרתי אמר אלהיך: י שמחו את־ירושלם וגילו בה כל־אהביה שישו אתה משוש כל־המתאבלים עליה: יא למען תינקו ושבעתם משד תנחמיה למען תמצו והתענגתם מזיז כבודה: יב כי־כה אמר יהוה הנני נוטה־אליה כנהר שלום וכנחל שוטף כבוד גוים וינקתם על־צד תנשאו ועל־ברכים תשעשעו: יג כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלם תנחמו: יד וראיתם ושש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה ונודעה יד־יהוה את־עבדיו וזעם את־איביו: טו כי־הנה יהוה באש יבוא וכסופה מרכבתיו להשיב בחמה אפו וגערתו בלהבי־אש: טז כי באש יהוה נשפט ובחרבו את־כל־בשר ורבו חללי יהוה: יז המתקדשים והמטהרים אל־הגנות אחר אחד אחת קרי בתוך אכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר יחדו יספו נאם־יהוה: יח ואנכי מעשיהם ומחשבתיהם באה לקבץ את־כל־הגוים והלשנות ובאו וראו את־כבודי: יט ושמתי בהם אות ושלחתי מהם ׀ פליטים אל־הגוים תרשיש פול ולוד משכי קשת תבל ויון האיים הרחקים אשר לא־שמעו את־שמעי ולא־ראו את־כבודי והגידו את־כבודי בגוים: כ והביאו את־כל־אחיכם מכל־הגוים ׀ מנחה ׀ ליהוה בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות על הר קדשי ירושלם אמר יהוה כאשר יביאו בני ישראל את־המנחה בכלי טהור בית יהוה: כא וגם־מהם אקח לכהנים ללוים אמר יהוה: כב כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה עמדים לפני נאם־יהוה כן יעמד זרעכם ושמכם: כג והיה מדי־חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל־בשר להשתחות לפני אמר יהוה: כד ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון לכל־בשר:

והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר ה׳ :

מנהג ספרדים אם חל ר"ח ביום ש"ק וביום א׳ להוסיף פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חודש :

סדר קריאת הפרשיות מהמועדים

לראש חודש קורין ארבעה גברי בפ׳ פינחס מן את קרבני לחמי לאשי עד יעשה ונסכו ואם חל ר"ח בשבת קורא המפטיר וביום השבת ובראשי חדשיכם עד יעשה ונסכו :

לתענית צבור בשחרית ובמנחה קורין ג׳ גברי בפרשת כי תשא מן ויחל עד לעשות לעמו ומדלגין עד פסל לך וקורין עד אשר אני עושה עמך :

לשבועות ביום א׳ קורין ה׳ גברי בפ׳ יתרו מן בחדש השלישי עד סוף סדרא והמפטיר קורא בפ׳ פינחס וביום הבכורים עד ונסכיהם : ביום שני קורין ה׳ גברי בפ׳ ראה מן כל הבכור עד סוף הסדרא ואם הוא שבת קורין ז׳ גברי ומתחילין עשר תעשר בפ׳ ראה הנ"ל והמפטיר קורא וביום הבכורים כדלעיל :

סדר הפרשיות חיבוריהן והפרדתן הבאות בחלק זה

חקת ובלק לעולם הן נפרדות מלבד כשחל שבועות ביום חמשי ויום השבת קודם שאז הן מחוברות ובזה אין חילוק בין פשוטות למעוברות :

מטות ומסעי לעולם הן מחוברות בין בפשוטות בין במעוברות מלבד בשני סימנים ואלו הם דח"א השע"ג שאז הן נפרדות ׳ ושאר פרשיות הנהוגות להתחבר כל אחד על מקומו יבא בגלוס :

א א ויהי בימי שפט השפטים ויהי רעב בארץ וילך איש מבית לחם יהודה לגור בשדי מואב הוא ואשתו ושני בניו: ב ושם האיש אלימלך ושם אשתו נעמי ושם שני־בניו מחלון וכליון אפרתים מבית לחם יהודה ויבאו שדי־מואב ויהיו־שם: ג וימת אלימלך איש נעמי ותשאר היא ושני בניה: ד וישאו להם נשים מאביות שם האחת ערפה ושם השנית רות וישבו שם כעשר שנים: ה וימותו גם־שניהם מחלון וכליון ותשאר האשה משני ילדיה ומאישה: ו ותקם היא וכלתיה ותשב משדי מואב כי שמעה בשדה מואב כי־פקד יהוה את־עמו לתת להם לחם: ז ותצא מן־המקום אשר היתה־שמה ושתי כלתיה עמה ותלכנה בדרך לשוב אל־ארץ יהודה: ח ותאמר נעמי לשתי כלתיה לכנה שבנה אשה לבית אמה יעשה יעש קרי יהוה עמכם חסד כאשר עשיתם עם־המתים ועמדי: ט יתן יהוה לכם ומצאן מנוחה אשה בית אישה ותשק להן ותשאנה קולן ותבכינה: י ותאמרנה־לה כי־אתך נשוב לעמך: יא ותאמר נעמי שבנה בנתי למה תלכנה עמי העוד־לי בנים במעי והיו לכם לאנשים: יב שבנה בנתי לכן כי זקנתי מהיות לאיש כי אמרתי יש־לי תקוה גם הייתי הלילה לאיש וגם ילדתי בנים: יג הלהן

ת"א ויהי בימי שפוט השופטים· מגלה י בתרא טו: מחלון וכליון· בתרא נא: וימת אלימלך איש נעמי· סנהדרין כב: ערפה· סוטה מב: רות· ברכות ז בתרא יא: ותשאנה קולן ותבכינה· סוטה מב: גם הייתי הלילה לאיש· עקידה שער קה:

רש"י

(א) ויהי בימי שפוט השופטים· לפני מלוך מלך שאול שהיו הדורות מתפרנסים על ידי שופטים ובימי אבצן היה שאמרו רבותינו אבצן זה בועז: וילך איש· עשיר גדול היה ופרנס הדור ויצא מארץ ישראל לחוצה לארץ מפני צרות העין שהיתה עינו צרה בעניים הבאים לדוחקו לכך נענש: (ב) אפרתים· חשובים וכן (שמואל א' א') בן תוחו בן צוף אפרתי אבני"גוס· ראה חשיבותו שהרי השיא עגלון מלך מואב את בתו למחלון דאמר מר רות בתו של עגלון היתה· ד"א אפרתים בית לחם קרויה אפרת: (ג) איש נעמי· למה נאמר מכאן אמרו אין איש מת אלא לאשתו (ואמר איש נעמי כלומר לפי שהוא היה איש נעמי ושולט עליה והיא טפלה לו לכן פגעה בו מדת הדין ולא בה): (ה) גם שניהם· מהו גם בתחלה לקו בממונם ומתו גמליהם ומקניהם אח"כ מתו גם הם: (ז) ותצא מן המקום· למה נאמר הרי כבר נאמר ותשב משדה מואב ומהיכן תשוב אם לא הלא מן המקום שהיתה שם אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום ניכרת ועושה רושם פנה זיוה פנה הדרה פנה שבחה של עיר וכן (בראשית כ"ח) ויצא יעקב מבאר שבע: (יב) כי זקנתי מהיות לאיש· שאנשא לו ואוליד בנים ותנשא להם שאינם אסורים לכם ואינכם אסורים להם משום אשת אחיו שלא היה בעולמו שאינה זקוקה ליבם לפי שלא היו למחלון וכליון קדושין בהן שנכריות היו ולא נתגיירו ועכשיו הן באות להתגייר כמו שנאמר כי אתך נשוב לעמך מעתה נהיה לעם אחד: כי אמרתי יש לי תקוה· כי אפילו אמר לי לבי יש לי תקוה לינשא עוד וללדת בנים: וגם הייתי הלילה לאיש· ויותר מכן אפילו הריתי הלילה זכרים: וגם ילדתי בנים· או אפילו כבר ילדתי בנים: (יג) הלהן תשברנה· בתמיה שמא להם תצפנה עד אשר

אבן עזרא

בשם אל יחזיק ידי : וזכרו יעמיד הודי :
בפירוש על מגלת רות · לאברהם ספרדי :

נאום אברהם בעבור היות דוד שורש מלכות ישראל נכתב בספרי הקודש יחס דוד :

(א) ויהי בימי שפוט השופטים · יש אומר כי כשה שפט השופטים כי על ידם בא רעב בארץ ישראל · ויש מדקדק שאומר שאיננו שם הפועל כי אם שם כמו חרב שפוט ויתכן היות כמשמעו כי כל פועל עבר או עתיד הוא פועל לעולם כם עוזרים מהם הפועל כי הוא העיקר : מ"ם מבית לחם יהודה · משמש עצמו ואחר עמו בעבור כי שם מקום לא יסמך : (ב) מחלון וכליון · לא ידענו המקרים שהיו על שנקראו כן כמו יששכר גם משה · ודרש אומר שהם יואש ושרף בעבור שלקחו בנות מואב ושם כתוב אשר בעלו למואב והמואביות מותרות לישראל כי הכתוב לא אסר כי אם עמוני ומואבי שלא יבואו בקהל ושלא יקחו מבנות ישראל ובספר עזרא אבאר זה בטוב : וטעם מבית לחם · פעם אחרת להודיעם שהם אזרחים · ועוד בעבור שאמר אפרתים וזאת המלה פעם הוא ליחס המקום שנקרא אפרת ופעם אחת ממשפחת אפרים ואפרת שם אשת כלב בן חצרון ונקרא המקום על שמה כמו מגדים ולא יתכן שיקחה מחלון וכליון אלו הנשים עד שנתגיירו והעד אל עמה ואל אלהיה : (ה) ותשאר האשה · לבדה משני ילדיה ומאישה והזכירה הכתוב כי כן משפט כאשר יזכיר שני דברים יאמר על האחרון או הזכירה בעבור רוב מכאוביה על בניה שהיו בחורים כי אישה זקן מת : (ו) ותשב משדה מואב · כמחשבת כמו וילחם בישראל פס בלק : (ח) עם המתים · הם בניה : יתן ה' לכם · כעל : (יא) העוד לי בנים · רבים מחברינו חשבו כי זאת התשובה על המתחכמים ולא ידעו כי אבותינו העתיקו כי הייבום לאחים מן האב ולא מן האם רק אמרה כה : אילו היו לי בנים במעי הייתי עוזבה אותם לכם הטעם כמהים ואלה דרך תיבוב ולא על דרך יבום : (יג) הלהן תשברנה · הנו"ן תחת המ"ם והסך כי מר לי

מאד

תְּשַׂבֵּרְנָה עַד אֲשֶׁר יִגְדָּלוּ הֲלָהֵן תֵּעָגֵנָה לְבִלְתִּי הֱיוֹת לְאִישׁ אַל בְּנֹתַי כִּי־מַר־לִי מְאֹד מִכֶּם כִּי־יָצְאָה בִי יַד־יְהוָה׃ יד וַתִּשֶּׂנָה קוֹלָן וַתִּבְכֶּינָה עוֹד וַתִּשַּׁק עָרְפָּה לַחֲמוֹתָהּ וְרוּת דָּבְקָה־בָּהּ׃ טו וַתֹּאמֶר הִנֵּה שָׁבָה יְבִמְתֵּךְ אֶל־עַמָּהּ וְאֶל־אֱלֹהֶיהָ שׁוּבִי אַחֲרֵי יְבִמְתֵּךְ׃ טז וַתֹּאמֶר רוּת אַל־תִּפְגְּעִי־בִי לְעָזְבֵךְ לָשׁוּב מֵאַחֲרָיִךְ כִּי אֶל־אֲשֶׁר תֵּלְכִי אֵלֵךְ וּבַאֲשֶׁר תָּלִינִי אָלִין עַמֵּךְ עַמִּי וֵאלֹהַיִךְ אֱלֹהָי׃ יז בַּאֲשֶׁר תָּמוּתִי אָמוּת וְשָׁם אֶקָּבֵר כֹּה יַעֲשֶׂה יְהוָה לִי וְכֹה יֹסִיף כִּי הַמָּוֶת יַפְרִיד בֵּינִי וּבֵינֵךְ׃ יח וַתֵּרֶא כִּי־מִתְאַמֶּצֶת הִיא לָלֶכֶת אִתָּהּ וַתֶּחְדַּל לְדַבֵּר אֵלֶיהָ׃ יט וַתֵּלַכְנָה שְׁתֵּיהֶם עַד־בּוֹאָנָה בֵּית לָחֶם וַיְהִי כְּבוֹאָנָה בֵּית לֶחֶם וַתֵּהֹם כָּל־הָעִיר עֲלֵיהֶן וַתֹּאמַרְנָה הֲזֹאת נָעֳמִי׃ כ וַתֹּאמֶר אֲלֵיהֶן אַל־תִּקְרֶאנָה לִי נָעֳמִי קְרֶאןָ לִי מָרָא כִּי־הֵמַר שַׁדַּי לִי מְאֹד׃ כא אֲנִי מְלֵאָה הָלַכְתִּי וְרֵיקָם הֱשִׁיבַנִי יְהוָה לָמָּה תִקְרֶאנָה לִי נָעֳמִי וַיהוָה עָנָה בִי וְשַׁדַּי הֵרַע לִי׃ כב וַתָּשָׁב נָעֳמִי וְרוּת הַמּוֹאֲבִיָּה כַלָּתָהּ עִמָּהּ הַשָּׁבָה מִשְּׂדֵי מוֹאָב וְהֵמָּה בָּאוּ בֵּית לֶחֶם בִּתְחִלַּת קְצִיר שְׂעֹרִים׃

ב א וּלְנָעֳמִי מְיֻדַּע מודע קרי לְאִישָׁהּ אִישׁ גִּבּוֹר

חסר א' · א' במקום ה"א

ת"א הלהן תעגנה · בתרא עג : ותשק ערפה לחמותה · שבת קיג סוטה מב : אל אשר תלכי אלך · יבמות מז : ותרא כי מתאמצת היא ללכת שם עב : ותהום כל העיר עליהן · בתרא צא :

רש"י

יגדלו לשון (תהלים קמ"ו) שברו על ה' אלהיו : תעגנה · לשון אסור כלא כמו עג עוגה ועמד בתוכה ויש פותרין לשון עיגון ולא יתכן שאם כן היה לו לינקד הנו"ן דגש או לכתוב שני נוני"ן : כי יצאה בי יד ה' · אמר רבי לוי כל מקום שנאמר יד ה' מכת דבר היא ובנין אב לכולם (שמות ט') הנה יד ה' הויה : (טו) הנה שבה יבמתך · זה טעמו למעלה תחת השי"ן לפי שהוא לשון עבר (אסתר ב') ובבקר היא שבה טעמו למטה בבי"ת לפי שהוא לשון הווה וכן כל כיוצא בהם : (טז) אל תפגעי בי · אל תפצרי בי : כי אל אשר תלכי אלך · מכאן אמרו רבותינו ז"ל גר שבא להתגייר היו מודיעים לו מקצת עונשים שאם בא לחזור בו יחזור שמתוך דברים של רות אתה למד מה שאמרה לה נעמי אסור לנו לצאת חוץ לתחום בשבת א"ל באשר תלכי אלך · אסור לנו להתייחד נקבה עם זכר שאינו אישה אמרה לה באשר תליני אלין · עמנו מובדלים נשאר עמ"ס בשש מאות ושלש עשרה מצות עמך עמי · אסור לנו ע"ז אלהיך אלהי · ארבע מיתות נמסרו לבית דין באשר תמותי אמות · שני קברים נמסרו לבית דין אחד לנסקלין ונשרפין ואחד לנהרגין ונחנקין אמרה לה ושם אקבר :

(יז) כה יעשה ה' לי · כאשר התחיל להרע שיצאה בי ידו להמית אישי ולירד מנכסי : וכה יוסיף · אם יפריד ביני וביניך כי אם המות : (יח) ותחדל לדבר אליה · מכאן אמרו אין מרבין עליו ואין מדקדקין עליו : (יט) ותלכנה שתיהן · אמר רבי אבהו בא וראה כמה חביבים הגרים לפני הקב"ה כיון שנתנה דעתה להתגייר השוה אותה הכתוב לנעמי : ותהם כל העיר · נעשית הומיה כל העיר כולם נתקבצו לקבורת אשתו של בועז שמתה בו ביום : הזאת נעמי · ה"א נקודה חטף מפני שהיא בתמיה הזאת נעמי שרגילה לצאת בצבים ובפרדים · חזיתם מה עלתה לה על אשר יצאתה לחוצה לארץ : (כא) מלאה הלכתי · בעושר ובנים דבר אחר שהיתה מעוברת : ענה בי · העיד עלי שהרשעתי לפניו ד"א ענה בי מדת הדין כמו וענה גאון ישראל : (כב) בתחלת קציר שעורים · בקצירת העומר הכתוב מדבר : (א) מודע · קרוב בן אחיו של אלימלך היה אמרו רבותינו ז"ל אלימלך ושלמון אבי בועז ופלוני אלמוני הגואל ואבי נעמי כולם בני נחשון בן עמינדב היו ולא הועילה להם זכות אבותם

אבן עזרא

אחד מכם והמה באו בית לחם : מלת השברנה · דגושה עם אות למ"ד או עם מלת אל כמו עיני כל אליך ישברו : תעגנה · מבנין נפעל ואין לו חבר : לבלתי היות לאיש · היות כל אחת מכן לאיש כמו ויתלו שניהם על עץ : אל בנותי · כלומר אל תלכנה עמי : כי יצאה בי · גזירת השם שיצא מלפניו או שהיתה נמסרת ויצאה בי עד שנראתה : יד ה' · מכה כי ביד היא כלשון בני אדם דבר הכתוב : (טו) שבה יבמתך · מגזרה יבמה כבר פירשנוה בתורה : אל עמה ואל אלהיה · לפי שהתגיירו : (טז) אל תפגעי בי · הטעם פיוס ולעולם הוא דבק עם אות בי"ת כמו ופגעו לי בעפרון ואין מלה זרה רק לא אפגע אדם ובמקומה אפרשנה : (יח) עמך עמי · לעולם לא אעזוב תורת ישראל וייחוד השם : מתאמצת · מבנין התפעל : ותהם · מבנין נפעל מפעלי הכפל : הזאת נעמי · כי אלימלך ואשתו היו מגדולי ישראל : (כ) אל תקראנה לי נעמי קראן לי מרה · אע"פ שהוא כתוב באל"ף בא כדרך בעלי הה"א הנעלם בסוף אל"ף מרא תחת ה"א וכמוהו כעגלה דשא על דעת ר' יהודה ולפי דעתי שהוא דבר תענוג והמר הפך תענוג והנועם הוא המאכל הוא המתוק : (כא) מלאה · בנים וממון : וה' ענה בי · יש אומרים מגזרת לענות מפני ולפי דעתי שהוא מגזרת לא תענה ברעך כטעם החדש עדיך נגדי : ושדי הרע לי · כמו נגע וכמוהו ונורא רע או הרע לי על מעלי או על דרך לשון בני אדם דבר הכתוב והוא הנכון : (כב) היא השבה · ה"א הדעת כמו בגמלא שם : וטעם ותשב נעמי · טעם אחרת לדבק הזמן שבאו בתחלת קציר שעורים בעבור לקוטי רות : (א) מודע · קרוב

ידוע

חַיִל מִמִּשְׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ וּשְׁמוֹ בֹּעַז׃ ב וַתֹּאמֶר רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה אֶל־נָעֳמִי אֵלְכָה־נָּא הַשָּׂדֶה וַאֲלַקֳטָה בַשִּׁבֳּלִים אַחַר אֲשֶׁר אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינָיו וַתֹּאמֶר לָהּ לְכִי בִתִּי׃ ג וַתֵּלֶךְ וַתָּבוֹא וַתְּלַקֵּט בַּשָּׂדֶה אַחֲרֵי הַקֹּצְרִים וַיִּקֶר מִקְרֶהָ חֶלְקַת הַשָּׂדֶה לְבֹעַז אֲשֶׁר מִמִּשְׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ׃ ד וְהִנֵּה־בֹעַז בָּא מִבֵּית לֶחֶם וַיֹּאמֶר לַקּוֹצְרִים יְהוָה עִמָּכֶם וַיֹּאמְרוּ לוֹ יְבָרֶכְךָ יְהוָה׃ ה וַיֹּאמֶר בֹּעַז לְנַעֲרוֹ הַנִּצָּב עַל־הַקּוֹצְרִים לְמִי הַנַּעֲרָה הַזֹּאת׃ ו וַיַּעַן הַנַּעַר הַנִּצָּב עַל־הַקּוֹצְרִים וַיֹּאמַר נַעֲרָה מוֹאֲבִיָּה הִיא הַשָּׁבָה עִם־נָעֳמִי מִשְּׂדֵה מוֹאָב׃ ז וַתֹּאמֶר אֲלַקֳטָה־נָּא וְאָסַפְתִּי בָעֳמָרִים אַחֲרֵי הַקּוֹצְרִים וַתָּבוֹא וַתַּעֲמוֹד מֵאָז הַבֹּקֶר וְעַד־עַתָּה זֶה שִׁבְתָּהּ הַבַּיִת מְעָט׃ ח וַיֹּאמֶר בֹּעַז אֶל־רוּת הֲלוֹא שָׁמַעַתְּ בִּתִּי אַל־תֵּלְכִי לִלְקֹט בְּשָׂדֶה אַחֵר וְגַם לֹא תַעֲבוּרִי מִזֶּה וְכֹה תִדְבָּקִין עִם־נַעֲרֹתָי׃ ט עֵינַיִךְ בַּשָּׂדֶה אֲשֶׁר־יִקְצֹרוּן וְהָלַכְתְּ אַחֲרֵיהֶן הֲלוֹא צִוִּיתִי אֶת־הַנְּעָרִים לְבִלְתִּי נָגְעֵךְ וְצָמִת וְהָלַכְתְּ אֶל־הַכֵּלִים וְשָׁתִית מֵאֲשֶׁר יִשְׁאֲבוּן הַנְּעָרִים׃ י וַתִּפֹּל עַל־פָּנֶיהָ וַתִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה וַתֹּאמֶר אֵלָיו מַדּוּעַ מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ לְהַכִּירֵנִי וְאָנֹכִי נָכְרִיָּה׃ יא וַיַּעַן בֹּעַז וַיֹּאמֶר לָהּ הֻגֵּד הֻגַּד לִי כֹּל אֲשֶׁר־עָשִׂית אֶת־חֲמוֹתֵךְ אַחֲרֵי מוֹת אִישֵׁךְ וַתַּעַזְבִי אָבִיךְ וְאִמֵּךְ וְאֶרֶץ מוֹלַדְתֵּךְ וַתֵּלְכִי אֶל־עַם אֲשֶׁר לֹא־יָדַעַתְּ תְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ יב יְשַׁלֵּם יְהוָה פָּעֳלֵךְ וּתְהִי מַשְׂכֻּרְתֵּךְ שְׁלֵמָה מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־בָּאת לַחֲסוֹת תַּחַת־כְּנָפָיו׃ יג וַתֹּאמֶר אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנִי כִּי נִחַמְתָּנִי וְכִי דִבַּרְתָּ עַל־לֵב שִׁפְחָתֶךָ וְאָנֹכִי לֹא אֶהְיֶה כְּאַחַת שִׁפְחֹתֶיךָ׃ יד וַיֹּאמֶר לָה בֹעַז לְעֵת הָאֹכֶל גֹּשִׁי הֲלֹם וְאָכַלְתְּ מִן־הַלֶּחֶם וְטָבַלְתְּ פִּתֵּךְ בַּחֹמֶץ וַתֵּשֶׁב מִצַּד הַקֹּצְרִים וַיִּצְבָּט־לָהּ קָלִי וַתֹּאכַל וַתִּשְׂבַּע וַתֹּתַר׃ טו וַתָּקָם לְלַקֵּט וַיְצַו בֹּעַז אֶת־נְעָרָיו לֵאמֹר גַּם בֵּין הָעֳמָרִים תְּלַקֵּט

לא מפיק ה"א · ב' טעמים

ת"א ותלך ותבא ותלקט בשדה-שבת קיג : והנה בעז בא מבית לחם · ברכות נד : ויאמר בעז לנערו הנצב על הקוצרים-שבת שם : וכה תדבקין עם נערותי · שם : עיניך בשדה · זוהר ס' ויקהל : כל אשר עשית את חמותך-נדרים לז : ויאמר לה בעז לעת · שבת קיג : ותשב מצד הקוצרים ויצבט לה קלי · שם חגיגה כב :

רש"י

אבותם בצאתם מארץ לחוצה לארץ : (ב) אלכה נא השדה · לאחד משדות אנשי העיר אחר אחד מהם אשר אמצא חן בעיניו שלא יגער בי : ואלקטה בשבלים אחר אשר אמצא חן בעיניו · אחר מי אשר אמצא חן בעיניו : (ג) ותלך ותבא ותלקט בשדה · מצינו במדרש רות עד לא אזלת אתת שהוא אומר ותבא ואחר ותלקט אלא שהיתה מסמנת הדרכים קודם שנכנסה לשדה והלכה ובאה וחזרה לעיר כדי לעשות סימנים וציונים שלא תטעה בשבילים ותדע לשוב : ויקר מקרה · לבא בחלקת השדה אשר לבועז : (ה) למי הנערה הזאת · וכי דרכו של בועז לשאול בנשים אלא דברי צניעות וחכמה ראה בה שתי שבלים לקטה שלשה אינה לקטה והיתה מלקטת עומדות מעומד ושוכבות מיושב כדי שלא תשחה : (ו) השבה עם נעמי · הטעם למעלה תחת השי"ן לפי שהוא לשון עבר ואינה לשון פועלת : (ז) ותאמר · בלבה : אלקטה נא · לקט השבלים : ואספתי בעמרים · שכחה של עמרים : (ט) וצמית והלכת אל הכלים · ואם תצמאי אל תכלמי מלכת ולשתות מכלי המים אשר ישאבון הנערים : (יג) לא אהיה כאחת שפחתך · הריני חשובה כאחת מן השפחות שלך : (יד) וטבלת פתך בחומץ · מכאן שהחומץ יפה לשרב : ויצבט לה קלי · ויושט לה ואין לו דמיון במקרא אלא

אבן עזרא

ידוע כמו ומודע לבינה תקרא : לאישה · מאת אישה והנה כלמ"ד כמו אמרי לי אחי הוא : בועז · אמרו רבותינו ז"ל שהוא אבצן שהיה שופט את ישראל : (ב) אחר אשר אמצא חן בעיניו · יש אומרים כי הוי"ו שב אל בועז הנזכר והטעם אולי יהיה ולפי דעתי שהוי"ו שב אל בעל השדה ואם לא נזכר בעבור ויקר מקרה וטעמו כן הוקרה : (ד) ה' עמכם-לעזור אתכם בעבור שהם עמלים : יברכך ה' · שיתן ברכה בקציר : (ה) למי הנערה הזאת · השב שהיא אשת איש אולי שאל את הנער כי ראה לבישה כלבוש ארצם גם הצורות משתנות בעבור האויר ודרך הדרש ידוע : (ז) ותבא ותעמוד · שהתעסק תמיד בצרכה ולא בדבר אחר שלא יתעדנה בעבור יפיה : זה שבתה הבית מעט · זמן מועט · שבתה · שיבתה · וטעם בית · כמו סוכה : (ח) תעבורי · בשורק תחת רו"ש כמו ישפוטו הם והיא מלה זרה בעבור היותה מלרע אולי היתה כן בעבור שאיננו במקום מוכרת : ונו"ן תדבקין · נוסף : (ט) וצמית · נח כבעלי הס"א בסוף : (יא) הגד הגד לי · פועל שלא נקרא שם פועלו : אשר לא ידעת · לדור עמהם : (יב) משכרתך · כמו מתכונת הלבנים והוא שם מן הבנין הכבד הנוסף בעבור כמ"ם : (יג) ואנכי לא אהיה · אינני ראויה להיות כאחת שפחותיך : (יד) בחמץ · בעבור החום : והותר · בעבור סוף פסוק כמו זכור מלחמה אל תוסף : ויצבט · אין לו חבר ופירושו כמו נתינה :

וְלֹא תַכְלִימוּהָ׃ טז וְגַם שֹׁל־תָּשֹׁלּוּ לָהּ מִן־הַצְּבָתִים וַעֲזַבְתֶּם וְלִקְּטָה וְלֹא תִגְעֲרוּ־בָהּ׃ יז וַתְּלַקֵּט בַּשָּׂדֶה עַד־הָעָרֶב וַתַּחְבֹּט אֵת אֲשֶׁר־לִקֵּטָה וַיְהִי כְּאֵיפָה שְׂעֹרִים׃ יח וַתִּשָּׂא וַתָּבוֹא הָעִיר וַתֵּרֶא חֲמוֹתָהּ אֵת אֲשֶׁר־לִקֵּטָה וַתּוֹצֵא וַתִּתֶּן־לָהּ אֵת אֲשֶׁר־הוֹתִרָה מִשָּׂבְעָהּ׃ יט וַתֹּאמֶר לָהּ חֲמוֹתָהּ אֵיפֹה לִקַּטְתְּ הַיּוֹם וְאָנָה עָשִׂית יְהִי מַכִּירֵךְ בָּרוּךְ וַתַּגֵּד לַחֲמוֹתָהּ אֵת אֲשֶׁר־עָשְׂתָה עִמּוֹ וַתֹּאמֶר שֵׁם הָאִישׁ אֲשֶׁר עָשִׂיתִי עִמּוֹ הַיּוֹם בֹּעַז׃ כ וַתֹּאמֶר נָעֳמִי לְכַלָּתָהּ בָּרוּךְ הוּא לַיהוָה אֲשֶׁר לֹא־עָזַב חַסְדּוֹ אֶת־הַחַיִּים וְאֶת־הַמֵּתִים וַתֹּאמֶר לָהּ נָעֳמִי קָרוֹב לָנוּ הָאִישׁ מִגֹּאֲלֵנוּ הוּא׃ כא וַתֹּאמֶר רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה גַּם ׀ כִּי־אָמַר אֵלַי עִם־הַנְּעָרִים אֲשֶׁר־לִי תִּדְבָּקִין עַד אִם־כִּלּוּ אֵת כָּל־הַקָּצִיר אֲשֶׁר־לִי׃ כב וַתֹּאמֶר נָעֳמִי אֶל־רוּת כַּלָּתָהּ טוֹב בִּתִּי כִּי תֵצְאִי עִם־נַעֲרוֹתָיו וְלֹא יִפְגְּעוּ־בָךְ בְּשָׂדֶה אַחֵר׃ כג וַתִּדְבַּק בְּנַעֲרוֹת בֹּעַז לְלַקֵּט עַד־כְּלוֹת קְצִיר־הַשְּׂעֹרִים וּקְצִיר הַחִטִּים וַתֵּשֶׁב אֶת־חֲמוֹתָהּ׃ ג א וַתֹּאמֶר לָהּ נָעֳמִי חֲמוֹתָהּ בִּתִּי הֲלֹא אֲבַקֶּשׁ־לָךְ מָנוֹחַ אֲשֶׁר יִיטַב־לָךְ׃ ב וְעַתָּה הֲלֹא בֹעַז מֹדַעְתָּנוּ אֲשֶׁר הָיִית אֶת־נַעֲרוֹתָיו הִנֵּה־הוּא זֹרֶה אֶת־גֹּרֶן הַשְּׂעֹרִים הַלָּיְלָה׃ ג וְרָחַצְתְּ ׀ וָסַכְתְּ וְשַׂמְתְּי ושמת קרי שִׂמְלֹתַךְ שמלותיך קרי עָלַיִךְ וְיָרַדְתִּי וירדת קרי הַגֹּרֶן אַל־תִּוָּדְעִי לָאִישׁ עַד כַּלֹּתוֹ לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת׃ ד וִיהִי בְשָׁכְבוֹ וְיָדַעַתְּ אֶת־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁכַּב־שָׁם וּבָאת וְגִלִּית מַרְגְּלֹתָיו וְשָׁכָבְתִּי ושכבת ק' וְהוּא יַגִּיד לָךְ אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשִׂין׃ ה וַתֹּאמֶר אֵלֶיהָ כֹּל אֲשֶׁר־תֹּאמְרִי ◌◌◌ אלי קרי ולא כתיב אֶעֱשֶׂה׃ ו וַתֵּרֶד הַגֹּרֶן וַתַּעַשׂ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוַּתָּה חֲמוֹתָהּ׃ ז וַיֹּאכַל בֹּעַז וַיֵּשְׁתְּ וַיִּיטַב לִבּוֹ וַיָּבֹא לִשְׁכַּב בִּקְצֵה הָעֲרֵמָה וַתָּבֹא בַלָּט וַתְּגַל מַרְגְּלֹתָיו וַתִּשְׁכָּב׃ ח וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַיֶּחֱרַד הָאִישׁ וַיִּלָּפֵת וְהִנֵּה אִשָּׁה שֹׁכֶבֶת מַרְגְּלֹתָיו׃ ט וַיֹּאמֶר מִי־אָתְּ וַתֹּאמֶר

ת"א הנה הוא זורה את גורן השעורים · חולין לה: ורחצת וסכת ושמת שמלתיך · שבת קיג: כל אשר תאמרי אעשה · נדרים לז: ויאכל בעז וישת · זהר סוף פרשת ויקהל: ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת · סנהדרין יט

רש"י

בלשון משנה אחורייס ותוך ובית הבליעה : (טז) וגם שול תשולו · שכח תשכחו עשו עצמכם כאלו אתם שוכחים תרגום של שגגה שלותא וכן על השל · דבר אחר לשון כי ישל זיתיך : צבתים · עמרים קטנים ויש דוגמתו בלשון משנה מלאן צבתים או כריכות : (יט) יהי מכירך ברוך · בעל השדה שנשא ונתן לך פנים ללקוט בשדהו : (כ) את החיים ואת המתים · שזן ומפרנס את החיים ונטפל בצרכי המתים : (ב) מודעתנו · קרובנו : הנה הוא זורה · המוץ · וויניי"ר בלע"ז : הלילה · שהיה הדור פרוץ בגנבה ונזל והיה ישן בגרנו לשמור גרנו : (ג) ורחצת · מטינוף עבודת כוכבים שלך : וסכת · אלו מצות : ושמת שמלותיך · בגדים של שבת : וירדת הגורן · וירדתי כתיב זכותי תרד עמך : אל תודעי לאיש · לבועז : (ו) ותרד הגורן ותעש · היא אמרה לה ורחצת וסכת ושמת שמלותיך עליך ואחר כך וירדת הגורן והיא לא עשתה כן אלא אמרה אם ארד כשאני מקושטת הפוגע בי והרואה אותי יאמר שאני זונה לפיכך ירדה בתחלה הגורן ואח"כ קשטה את עצמה כאשר צותה חמותה : (ז) וייטב לבו · עסק בתורה : ותבא בלט · בנחת : (ח) ויחרד האיש · כסבור שד הוא וביקש לצעוק והיא אחזתו ולפפתו בזרועותיה : וילפת ·

אבן עזרא

(טז) של תשלו · מגזרת שלל ויש אומרים כמו שגגה מן על השל : (יז) ויהי כאיפה שעורים · פעם אחת שאלני אדם מה טעם באיפה שעורים אמרתי לו אין טעם לשאלה הזאת כי הכתוב ספר מה היה אז נקלותי בעיניו ויאמר לי כי יש לו טעם ואני התרבתי ממנו ולא שאלתיו · והנה בא ביום אחד ואמר לי כי יש לו טעמים הרבה האחד שראתה רות בדרך נבואה כי עתיד היה אחד מבניה להעמיד עמוד על שם בעלה וטעם איפה צ"ו רמונים שהיו על העמוד וזה בגימטריא איפה · ופירוש שעורים כמו ביעורים כמו בער בנפשו · וטעם אחר ויהי שתי מלות ארמית ועברית והוא כאשר ראתה שיתלה אבשלום שהוא מבניה והנה כ"ף עם אל"ף רמז לשנות אבשלום במותו ואחר כך איפה שערים לשון רבים בעבור היותו כנגד עליו · וטעם אחר כי תחלת אות כאיפה עם תחלת שעורים הוא בגמטריא ישי שהוא צדיק גמור אז שמח וישב לבו בקרבו : (כ) ברוך ה' אשר לא עזב חסדו · לאות כי עשה חסד בתחלה עם אלימלך ועם בניו כי שופט היה : החיים · נעמי ורות : מגואלנו הוא · אין הגאולה יבום רק סוא דבק אמרת : (כב) כי תצאי ללקוט · עם נערותיו · ולא עם הנערים שהוא נצב על הקוצרים והקוצרות : ולא יפגעו בך · אנשים וכמוהו רבים : (כג) ותשב את חמותה · כמו עם חמותה : (א) מנוח · כי אין לאשה מנוחה עד שתנשא : (ב) מלת מודעתנו זרה והתי"ו נוסף : (ג) ורחצת · שמן שיש לו ריח טוב כי כן מנהג גדולי ישראל אנשים ונשים : ושמת שמלותיך עליך · הטובות שלא היתה לובשת בכן : (ד) מרגלותיו · כמו רגליו וכן בדניאל על כן טעם כמפרש כי הוא כסא יושב תחת הרגלים כמו טעם מראשותיו שיושם פתח כרתה : (ו) ונהב · כמו וכעסתה צרתה : (ח) וילפת · מבנין נפעל כמו ילפתו ארחות דרכם והטעם עוות וכן וילפת שמשון נאיבנו

אָנֹכִי רוּת אֲמָתֶךָ וּפָרַשְׂתָּ כְנָפֶךָ עַל־אֲמָתְךָ כִּי גֹאֵל אָתָּה׃ י וַיֹּאמֶר בְּרוּכָה אַתְּ לַיהוָה בִּתִּי הֵיטַבְתְּ חַסְדֵּךְ הָאַחֲרוֹן מִן־הָרִאשׁוֹן לְבִלְתִּי־לֶכֶת אַחֲרֵי הַבַּחוּרִים אִם־דַּל וְאִם־עָשִׁיר׃ יא וְעַתָּה בִּתִּי אַל־תִּירְאִי כֹּל אֲשֶׁר־תֹּאמְרִי אֶעֱשֶׂה־לָּךְ כִּי יוֹדֵעַ כָּל־שַׁעַר עַמִּי כִּי אֵשֶׁת חַיִל אָתְּ׃ יב וְעַתָּה כִּי אָמְנָם כִּי אם כתיב ולא קרי גֹאֵל אָנֹכִי וְגַם יֵשׁ גֹּאֵל קָרוֹב מִמֶּנִּי׃ יג לִינִי הַלַּיְלָה וְהָיָה בַבֹּקֶר אִם־יִגְאָלֵךְ טוֹב יִגְאָל וְאִם־לֹא יַחְפֹּץ לְגָאֳלֵךְ וּגְאַלְתִּיךְ אָנֹכִי חַי־יְהוָה שִׁכְבִי עַד־הַבֹּקֶר׃ יד וַתִּשְׁכַּב מַרְגְּלוֹתָו מרגלותיו קרי עַד־הַבֹּקֶר וַתָּקָם בְּטֶרוֹם יתיר וא׳ יַכִּיר אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיֹּאמֶר אַל־יִוָּדַע כִּי־בָאָה הָאִשָּׁה הַגֹּרֶן׃ טו וַיֹּאמֶר הָבִי הַמִּטְפַּחַת אֲשֶׁר־עָלַיִךְ וְאֶחֳזִי־בָהּ וַתֹּאחֶז בָּהּ וַיָּמָד שֵׁשׁ־שְׂעֹרִים וַיָּשֶׁת עָלֶיהָ וַיָּבֹא הָעִיר׃ טז וַתָּבוֹא אֶל־חֲמוֹתָהּ וַתֹּאמֶר מִי־אַתְּ בִּתִּי וַתַּגֶּד־לָהּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה־לָהּ הָאִישׁ׃ יז וַתֹּאמֶר שֵׁשׁ־הַשְּׂעֹרִים הָאֵלֶּה נָתַן לִי כִּי אָמַר ססס אלי קרי ולא כתיב אַל־תָּבוֹאִי רֵיקָם אֶל־חֲמוֹתֵךְ׃ יח וַתֹּאמֶר שְׁבִי בִתִּי עַד אֲשֶׁר תֵּדְעִין אֵיךְ יִפֹּל דָּבָר כִּי לֹא יִשְׁקֹט הָאִישׁ כִּי־אִם־כִּלָּה הַדָּבָר הַיּוֹם׃ ד א וּבֹעַז עָלָה הַשַּׁעַר וַיֵּשֶׁב שָׁם וְהִנֵּה הַגֹּאֵל עֹבֵר אֲשֶׁר דִּבֶּר־בֹּעַז וַיֹּאמֶר סוּרָה שְׁבָה־פֹּה פְּלֹנִי אַלְמֹנִי וַיָּסַר וַיֵּשֵׁב׃ ב וַיִּקַּח עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים מִזִּקְנֵי הָעִיר וַיֹּאמֶר שְׁבוּ־פֹה וַיֵּשֵׁבוּ׃ ג וַיֹּאמֶר לַגֹּאֵל חֶלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר לְאָחִינוּ לֶאֱלִימֶלֶךְ מָכְרָה נָעֳמִי הַשָּׁבָה מִשְּׂדֵה

ל׳ רבתי

ת"א כי אמנם כי אם גאל אנכי · נדרים לח: שש השעורים האלה · סנהדרין צג: כי אמר אל תבאי ריקם · נדרים לג: ויקח עשרה אנשים מזקני העיר · כתובות ז:

רש"י

ואחז כמו וילפת שמשון : והנה אשה · נתן ידו על ראשה והכיר שהיא אשה : (ט) ופרשת כנפיך · כנף בגדך לכסותי בטליתך והוא לשון נישואין : כי גואל אתה · לנשא נחלת אישי כמו שנאמר ובא גואלו הקרוב אליו וגאל וגו׳ וחמותי ואני צריכות למכור נחלתנו · ועתה עליך לקנות קנה גם אותי עמה שיזכר שם המת על נחלתו כשאבא על השדה יאמרו זאת אשת מחלון : (י) מן הראשון · אשר עשית עם חמותך : (יב) ועתה כי אמנם · אם כתיב ולא קרי כלומר משמע כספק ודאי יש גואל קרוב ממני · (ס"א אם משמע ספק והוא ודאי) אמר רבי יהושע בן לוי שלמון ואלימלך וטוב אחים היו ומהו אשר לאחינו לאלימלך לעולם קורא אדם את דודו אחיו כענין שנאמר וישמע אברם כי נשבה אחיו והלא אברהם דודו היה כך היה בועז לאלימלך בן אחיו קריבו של מחלון אבל טוב היה קרוב יותר : קרוב ממני · שהוא אח ואני בן אח : (יג) ליני הלילה · ליני בלא איש : חי ה׳ · אמרה לו בדברים אתה מוציאני קפץ ונשבע לה שאינו מוציאה בדברים ויש מרבותינו אמרו ליצרו נשבע שהיה יצרו מקטרגו אתה פנוי והיא פנויה בא עליה ונשבע שלא יבא עליה אלא על ידי נשואין : (יד) ויאמר אל יודע · מוסב על ותקם בטרם יכיר הוא זריז לקום כי אמר בלבו אין כבודי שיודע כי באה האשה הגורן : (טו) שש שעורים · אי אפשר לומר שש סאין שאין דרכה של אשה לשאת כמשאוי זו אלא שש שעורים ממש ורמז לה שעתיד לצאת ממנה בן שמתברך בשש ברכות רוח חכמה ובינה עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה׳ : (יח) כי אם כלה · האיש את הדבר היום : ( ) פלוני אלמוני · ולא נכתב שמו לפי שלא אבה לגאול : פלוני אלמוני · מתורגם בגניאים כסי ואטירי פלוני מכוסה ונעלם לשון כי יפלא היפלא מה׳ דבר : אלמוני · אלמון מבלי שם · (ס"א אלמוני שהיה אלמן מד"ת שהיה לו לדרוש עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית וסוף אמר פן אשחית את נחלתי):

ואדעם

אבן עזרא

ואיננו כמו אחוז וסמכין שנהפך מלד אל לד : והנה אשה · יתכן שאמרה לו לא תפחד וקול אשה לעולם מוכר או שיש אור הלבנה וראה אותה שהיתה בלא זקן גם יוכל להכירה במלבושיה : ופרשת · רמז לקחת לו לאשה : כי גואל אתה · כי כן משפט כל ישראל כי הגידה לה נעמי : (י) חסדך האחרון מן הראשון · שהיא עשתה חסד עם בעלה כאשר אמרה נעמי כי רחוק סוף טוב אל התגיירה : אם דל ואם עשיר · שהכל אוהבים אותך בעבור יפיך : (יא) אשת חיל · אפרשנו במשלי : מ"ם אמנם · נוסף כמ"ם חנם : (יג) אם יגאלך טוב · יש אומרים כי טוב היה שם הגואל ואילו היה כן למה אמר הכתוב במגלה סורה שבה פה פלוני אלמוני רק טעמו אם יגאלך הגואל טוב הוא לך שיגאל כי אדם חשוב הוא : (טו) וימד שש שעורים · ספר הכתוב מה שנתן לה ונדרש שהם צדיקים יעמדו ממנה : (טז) מי את בתי · יתכן שלא ראתה אותה עד שפתחה לה הדלת להכנס כמנהג וקצר הכתוב לאמר אנכי רות אמתך והביאו קרבן לו ויאכל לחם וכתיב ויואל משה · ויאמר רבי יונה המדקדק כי מי מה והטעם מה היה לך ואמר לי כי כמוהו מי שמך כי אין משפט מי שימצא על הענין כי אם בן אדם לפי דעתי כי שמך הוא שם עצם ועל כן [illegible] הענין : עשה לה האיש · שסבובה : (יח) איך יפול דבר · בעבור שכל הגזירות באות מן השמים על כן יפול ואיננו כן לא נפל דבר אחד מכל דברו : (א) עלה השער · כן היה מנהג והתורה לעדה : פלוני אלמוני · י"א שהוא מן מופלא ואלמוני מן אלם שאין לו שם ידוע אל המדבר : (ג) חלקת השדה · יתכן שהיה השדה גדול וחלק ממנו היה לאלימלך :

ואם

מוֹאָב: ד וַאֲנִי אָמַרְתִּי אֶגְלֶה אָזְנְךָ לֵאמֹר קְנֵה נֶגֶד הַיֹּשְׁבִים וְנֶגֶד זִקְנֵי עַמִּי אִם תִּגְאַל גְּאָל וְאִם לֹא יִגְאַל הַגִּידָה לִּי וְאֵדְעָ ואדעה קרי כִּי אֵין זוּלָתְךָ לִגְאוֹל וְאָנֹכִי אַחֲרֶיךָ וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֶגְאָל: ה וַיֹּאמֶר בֹּעַז בְּיוֹם קְנוֹתְךָ הַשָּׂדֶה מִיַּד נָעֳמִי וּמֵאֵת רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה אֵשֶׁת הַמֵּת קָנִיתִי קנית קרי לְהָקִים שֵׁם הַמֵּת עַל נַחֲלָתוֹ: ו וַיֹּאמֶר הַגֹּאֵל לֹא אוּכַל לִגְאָול־לִי יתירה לִי פֶּן אַשְׁחִית אֶת נַחֲלָתִי גְּאַל לְךָ אַתָּה אֶת גְּאֻלָּתִי כִּי לֹא אוּכַל לִגְאֹל: ז וְזֹאת לְפָנִים בְּיִשְׂרָאֵל עַל הַגְּאוּלָּה וְעַל הַתְּמוּרָה לְקַיֵּם כָּל דָּבָר שָׁלַף אִישׁ נַעֲלוֹ וְנָתַן לְרֵעֵהוּ וְזֹאת הַתְּעוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל: ח וַיֹּאמֶר הַגֹּאֵל לְבֹעַז קְנֵה לָךְ וַיִּשְׁלֹף נַעֲלוֹ: ט וַיֹּאמֶר בֹּעַז לַזְּקֵנִים וְכָל הָעָם עֵדִים אַתֶּם הַיּוֹם כִּי קָנִיתִי אֶת כָּל אֲשֶׁר לֶאֱלִימֶלֶךְ וְאֵת כָּל אֲשֶׁר לְכִלְיוֹן וּמַחְלוֹן מִיַּד נָעֳמִי: י וְגַם אֶת רוּת הַמֹּאֲבִיָּה אֵשֶׁת מַחְלוֹן קָנִיתִי לִי לְאִשָּׁה לְהָקִים שֵׁם הַמֵּת עַל נַחֲלָתוֹ וְלֹא יִכָּרֵת שֵׁם הַמֵּת מֵעִם אֶחָיו וּמִשַּׁעַר מְקוֹמוֹ עֵדִים אַתֶּם הַיּוֹם: יא וַיֹּאמְרוּ כָּל הָעָם אֲשֶׁר בַּשַּׁעַר וְהַזְּקֵנִים עֵדִים יִתֵּן יְהוָה אֶת הָאִשָּׁה הַבָּאָה אֶל בֵּיתֶךָ כְּרָחֵל וּכְלֵאָה אֲשֶׁר בָּנוּ שְׁתֵּיהֶם אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל וַעֲשֵׂה חַיִל בְּאֶפְרָתָה וּקְרָא שֵׁם בְּבֵית לָחֶם: יב וִיהִי בֵיתְךָ כְּבֵית פֶּרֶץ אֲשֶׁר יָלְדָה תָמָר לִיהוּדָה מִן הַזֶּרַע אֲשֶׁר יִתֵּן יְהוָה לְךָ מִן הַנַּעֲרָה הַזֹּאת: יג וַיִּקַּח בֹּעַז אֶת רוּת וַתְּהִי לוֹ לְאִשָּׁה וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וַיִּתֵּן יְהוָה לָהּ הֵרָיוֹן וַתֵּלֶד בֵּן: יד וַתֹּאמַרְנָה הַנָּשִׁים אֶל נָעֳמִי בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר לֹא הִשְׁבִּית לָךְ גֹּאֵל הַיּוֹם וְיִקָּרֵא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל: טו וְהָיָה לָךְ לְמֵשִׁיב נֶפֶשׁ וּלְכַלְכֵּל אֶת שֵׂיבָתֵךְ כִּי כַלָּתֵךְ אֲשֶׁר אֲהֵבַתֶךְ יְלָדַתּוּ אֲשֶׁר הִיא טוֹבָה לָךְ מִשִּׁבְעָה בָּנִים: טז וַתִּקַּח נָעֳמִי אֶת הַיֶּלֶד וַתְּשִׁתֵהוּ בְחֵיקָהּ וַתְּהִי לוֹ לְאֹמֶנֶת: יז וַתִּקְרֶאנָה לוֹ הַשְּׁכֵנוֹת שֵׁם לֵאמֹר יֻלַּד בֵּן לְנָעֳמִי וַתִּקְרֶאנָה שְׁמוֹ עוֹבֵד הוּא אֲבִי

ת"א וזאת לפנים בישראל על הגאלה ועל התמורה. מ"ע מז נדה מה זוהר פרשת חקת: יתן ה' את האשה. עקידה שער כה: והיה ביתך כבית פרץ. עקידה שם: ויתן ה' לה הריון. נדה לח: ותקראנה לו השכנות שם לאמר. סנהדרין יט:

רש"י

(ד) ואדעה כי אין זולתך. קרוב לגאול: (ה) ומאת רות המואביה. אתה צריך לקנות והיא אינה מתרצה אלא אם כן תשאנה: (ו) פן אשחית את נחלתי. זרעי כמו נחלת ה' בנים לתת פגם בזרעי שנאמר לא יבא עמוני ומואבי ומעה בעמוני ולא עמונית: (ז) על הגאולה. זו מכירה: התמורה. זו חליפין: שלף איש נעלו. זהו קנין כמו שאנו קונין בסודר במקום נעל ורבותינו ז"ל נחלקו בדבר מי נתן למי יש אומרים קונין בכליו של קונה ובועז נתן לגואל ויש אומרים קונין בכליו של מקנה וגואל נתן לבועז: וזאת התעודה בישראל. משפט העדות: (י) להקים שם המת על נחלתו. מתוך שאשתו יוצאה ובאה בנחלה ונכנסת ומוציאה אומרים זאת היתה אשת מחלון שמו נזכר עליה: (יא) כרחל וכלאה. אף על פי שהיו משבט יהודה ומבני לאה מודים הם על רחל שהיתה עיקרה של בית והקדימו רחל ללאה: וקרא שם. כלומר יגדל שמך: (יב) כבית פרץ. שיצאנו ממנו:

ואלה

אבן עזרא

(ד) ואם לא יגאל. אמר רבי יונה כי היה ראוי לכתוב ואם לא תגאל וכן ובאבת נעורי אל יבגוד ואם לא יתכן כי יבגוד כב אלא כדרכם וכן פירושו ואם לא יגאל הגואל אותה ואני א"ע כי אין גואל קרוב ממך: (ה) אשת המת קנית. הטעם מזאת המלה תקנה ופועל עבר תחת עתיד כי האשה יש לה כתובה גם היא יורשת הנאלר ונכתב קניתי והטעם כן אקנה אני: (ו) פן אשחית את נחלתי. שיהיה לו נחלה רבה ויש אומרים רמז על אשתו: גאל לך. ה"ה נתתי לך רשות כי אני לא אוכל: (ז) לפנים. בימים קדמונים שעברו כמו הפנים שהם הראשונים: על הגאלה. אם אדם יגאל או יחליף שדה בשדה: וזאת התעודה. מגזרת עד ת על זה היו עדים. ויש מפרש כמלת תודה רגילות וכמוהו והראשון הוא הנכון: (ח) וישלף נעלו. בועז שלף נעלו ונתן אותו לגואל יש אומרים זה כאשר אמרו חכמינו ז"ל חליפין והטעם שקבלת זה ההעל ונתת תחתיו גאולתך וטעם נעל בעבור שהוא נמצא תמיד ולא יתכן להסיר תלוי או מכנסים כי לא ישאר ערום. ויש אומרים כי הגואל שלף נעלו ונתנו לבועז. והטעם כאשר נתתי לך זה הנעל כן הגאולה: (יא) כרחל וכלאה. הקדים כרחל בעבור שהיתה אשת יעקב בתחלת מחשבתו: ועשה חיל. כמו עשה לי את החיל הזה כי אתה לא לקחתה בעבור ממון: (יד) אשר לא השבית לך גואל. הטעם בעבור שיוקם שם המת על נחלתו: (טו) ולכלכל. הטעם ויכלכל יוסף וי"א כמו ומי מכלכל את יום בואו: (יז) ילד בן לנעמי. מי ויבי לה לבן: אבי דוד. ויתכן שישוב אל ישי גם אל עובד כמו אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק. דרך סברא כי נחשון מת במדבר כי לא יתכן להיות נער והוא נשיא דגל ונוסע בתחלה קודם ישראל ועוד שהיה הכתוב מזכירו שנכנס בארץ ולא יהיה נשיא השבט אחר והנה אין בין שנכנס לארץ עד שנולד דוד רק ש"ס ו' שנים כי הכתוב אמר ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה היה שנה הרביעית למלך שלמה ודוד מי שבעים שנה וארבעים שנה שלכו בני ישראל במדבר ואם אמרנו שהיה שלמון כאשר נכנס לארץ בן שנה הנה הם ארבעה

שלמון

יִשַׁי אֲבִי דָוִד׃ יח וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת פָּרֶץ פֶּרֶץ הוֹלִיד אֶת־חֶצְרוֹן׃ יט וְחֶצְרוֹן הוֹלִיד אֶת־רָם וְרָם הוֹלִיד אֶת־עַמִּינָדָב׃ כ וְעַמִּינָדָב הוֹלִיד אֶת־נַחְשׁוֹן וְנַחְשׁוֹן הוֹלִיד אֶת־שַׂלְמָה׃ כא וְשַׂלְמוֹן הוֹלִיד אֶת־בֹּעַז וּבֹעַז הוֹלִיד אֶת־עוֹבֵד׃ כב וְעֹבֵד הוֹלִיד אֶת־יִשָׁי וְיִשַׁי הוֹלִיד אֶת־דָּוִד׃ **חזק**

קמ"ץ בז"ק

סכום פסוקי דספר רות שמונים וחמשה, וסמנו סורה שבה פה פלני אלמני. וחציו ותאמר רות המואביה גם כי אמר אלי (ב' כ"א).

רש"י

(יח) ואלה תולדות פרץ · לפי שייחס את דוד על שמה של רות המואביה חזר וייחסו על שם יהודה:

חסלת מגלת רות

אבן עזרא

שלמון ובועז ועובד וישי הנה כל אחד הוליד והוא בן תשעים ואחת שנה ואם יקום מערער ויאמר כי נחשון היה כאשר יצאו ממצרים פחות מעשרים שנה הנה נחשב שיהיה בן י"ח שנה ולא נחסר שנות לכת ישראל במדבר והנה יהיו חמשה והנה יוליד כל אחד והוא בן שמונים וארבע וזה נכון בעיני כי הנה בועז זקן היה וזה למדנו בעבור שאמר לרות לבלתי לכת אחרי הבחורים גם ישי זקן היה כאשר הוליד את דוד כי הוא שמיני לבניו ויתכן שנקרא עובד שהולידו זקן ולא לקח אשה כי אם בעבור כבוד השם וגם כאשר עזבה דתה וארץ מולדתה וחסתה בצל כנף השם ע"כ יהיה הבן עובד השם כי רובי הבנים דומים לאב ולאם כי הם השרשים:

נשלם ספר רות · תהלה לצור מוציאנו מעבדות לחרות

ברכות שאומרים קודם ההפט"ה ולאחר ההפטרה

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק׃

וכשמסיים ההפטרה יאמר זה

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם שֶׁכָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק׃

נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו׃

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ׃

שַׂמְּחֵנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מָגֵן דָּוִד׃ ע"כ בח"צ

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת׃

עַל הַכֹּל יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת׃

תפלת שחרית של שבת

כשנכנס לבית הכנסת יאמר זה

מַה טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל: וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ: יְיָ אָהַבְתִּי מְעוֹן בֵּיתֶךָ וּמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ: וַאֲנִי אֶשְׁתַּחֲוֶה וְאֶכְרָעָה אֶבְרְכָה לִפְנֵי יְיָ עֹשִׂי: וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ יְיָ עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ:

אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מָלַךְ · בְּטֶרֶם כָּל יְצִיר נִבְרָא: לְעֵת נַעֲשָׂה בְחֶפְצוֹ כֹּל · אֲזַי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא: וְאַחֲרֵי כִּכְלוֹת הַכֹּל · לְבַדּוֹ יִמְלוֹךְ נוֹרָא: וְהוּא הָיָה וְהוּא הֹוֶה · וְהוּא יִהְיֶה בְּתִפְאָרָה: וְהוּא אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי · לְהַמְשִׁיל לוֹ לְהַחְבִּירָה: בְּלִי רֵאשִׁית בְּלִי תַכְלִית · וְלוֹ הָעֹז וְהַמִּשְׂרָה: וְהוּא אֵלִי וְחַי גֹּאֲלִי · וְצוּר חֶבְלִי בְּעֵת צָרָה: וְהוּא נִסִּי וּמָנוֹס לִי · מְנָת כּוֹסִי בְּיוֹם אֶקְרָא: בְּיָדוֹ אַפְקִיד רוּחִי · בְּעֵת אִישַׁן וְאָעִירָה: וְעִם רוּחִי גְּוִיָּתִי · יְיָ לִי וְלֹא אִירָא:

יִגְדַּל אֱלֹהִים חַי וְיִשְׁתַּבַּח · נִמְצָא וְאֵין עֵת אֶל מְצִיאוּתוֹ: אֶחָד וְאֵין יָחִיד כְּיִחוּדוֹ · נֶעְלָם וְגַם אֵין סוֹף לְאַחְדוּתוֹ: אֵין לוֹ דְּמוּת הַגּוּף וְאֵינוֹ גוּף · לֹא נַעֲרוֹךְ אֵלָיו קְדֻשָּׁתוֹ: קַדְמוֹן לְכָל דָּבָר אֲשֶׁר נִבְרָא · רִאשׁוֹן וְאֵין רֵאשִׁית לְרֵאשִׁיתוֹ: הִנּוֹ אֲדוֹן עוֹלָם לְכָל נוֹצָר · יוֹרֶה גְדֻלָּתוֹ וּמַלְכוּתוֹ: שֶׁפַע נְבוּאָתוֹ נְתָנוֹ · אֶל אַנְשֵׁי סְגֻלָּתוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ: לֹא קָם בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה עוֹד · נָבִיא וּמַבִּיט אֶת תְּמוּנָתוֹ: תּוֹרַת אֱמֶת נָתַן לְעַמּוֹ אֵל · עַל יַד נְבִיאוֹ נֶאֱמַן בֵּיתוֹ: לֹא יַחֲלִיף הָאֵל וְלֹא יָמִיר דָּתוֹ · לְעוֹלָמִים לְזוּלָתוֹ: צוֹפֶה וְיוֹדֵעַ סְתָרֵינוּ · מַבִּיט לְסוֹף דָּבָר בְּקַדְמָתוֹ: גּוֹמֵל לְאִישׁ חֶסֶד כְּמִפְעָלוֹ · נוֹתֵן לְרָשָׁע רָע כְּרִשְׁעָתוֹ: יִשְׁלַח לְקֵץ הַיָּמִין מְשִׁיחֵנוּ · לִפְדּוֹת מְחַכֵּי קֵץ יְשׁוּעָתוֹ: מֵתִים יְחַיֶּה אֵל בְּרֹב חַסְדּוֹ · בָּרוּךְ עֲדֵי עַד שֵׁם תְּהִלָּתוֹ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדָיִם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּחָכְמָה וּבָרָא בוֹ נְקָבִים נְקָבִים חֲלוּלִים חֲלוּלִים גָּלוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי כִּסֵּא כְבוֹדֶךָ שֶׁאִם יִפָּתֵחַ אֶחָד מֵהֶם אוֹ יִסָּתֵם אֶחָד מֵהֶם אִי אֶפְשַׁר לְהִתְקַיֵּם וְלַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ (אֲפִילוּ שָׁעָה אֶחָת): בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ רוֹפֵא כָל בָּשָׂר וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לַעֲסוֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה:

וְהַעֲרֶב נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת דִּבְרֵי תוֹרָתְךָ בְּפִינוּ וּבְפִי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְצֶאֱצָאֵינוּ וְצֶאֱצָאֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלָּנוּ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ וְלוֹמְדֵי תוֹרָתֶךָ לִשְׁמָהּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְלַמֵּד תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרְכוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר לָהֶם: יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם:

אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם שִׁעוּר הַפֵּאָה וְהַבִּכּוּרִים וְהָרֵאָיוֹן וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְתַלְמוּד תּוֹרָה: אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאָדָם אוֹכֵל פֵּרוֹתֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לָעוֹלָם הַבָּא וְאֵלּוּ הֵן כִּבּוּד אָב וָאֵם וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְהַשְׁכָּמַת בֵּית הַמִּדְרָשׁ שַׁחֲרִית וְעַרְבִית וְהַכְנָסַת אוֹרְחִים וּבִקּוּר חוֹלִים וְהַכְנָסַת כַּלָּה וּלְוָיַת הַמֵּת וְעִיּוּן תְּפִלָּה וַהֲבָאַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם:

אֱלֹהַי · נְשָׁמָה שֶׁנָּתַתָּ בִּי טְהוֹרָה הִיא אַתָּה בְרָאתָהּ אַתָּה יְצַרְתָּהּ אַתָּה נְפַחְתָּהּ בִּי וְאַתָּה מְשַׁמְּרָהּ בְּקִרְבִּי וְאַתָּה עָתִיד לִטְּלָהּ מִמֶּנִּי וּלְהַחֲזִירָהּ בִּי לֶעָתִיד לָבֹא כָּל זְמַן שֶׁהַנְּשָׁמָה בְקִרְבִּי מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי רִבּוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים אֲדוֹן כָּל הַנְּשָׁמוֹת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר נְשָׁמוֹת לִפְגָרִים מֵתִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה לְהַבְחִין בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי גּוֹי:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה שֶׁלֹּא עָשַׂנִי עָבֶד :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה שֶׁלֹּא עָשַׂנִי אִשָּׁה :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה פּוֹקֵחַ עִוְרִים :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה מַלְבִּישׁ עֲרֻמִּים :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה מַתִּיר אֲסוּרִים :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה זוֹקֵף כְּפוּפִים :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה רוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה שֶׁעָשָׂה לִי כָּל צָרְכִּי :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה הַמֵּכִין מִצְעֲדֵי גָבֶר :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה אוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָה :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה עוֹטֵר יִשְׂרָאֵל בְּתִפְאָרָה :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה הַנּוֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּעֲבִיר שֵׁנָה מֵעֵינָי וּתְנוּמָה מֵעַפְעַפָּי :

וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּרְגִּילֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבְּקֵנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְאַל תְּבִיאֵנוּ לֹא לִידֵי חֵטְא וְלֹא לִידֵי עֲבֵרָה וְעָוֹן וְלֹא לִידֵי נִסָּיוֹן וְלֹא לִידֵי בִזָּיוֹן וְאַל תַּשְׁלֶט בָּנוּ יֵצֶר הָרָע וְהַרְחִיקֵנוּ מֵאָדָם רָע וּמֵחָבֵר רָע וְדַבְּקֵנוּ בְּיֵצֶר הַטּוֹב וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים וְכוֹף אֶת יִצְרֵנוּ לְהִשְׁתַּעְבֶּד לָךְ וּתְנֵנוּ הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל רוֹאֵינוּ וְתִגְמְלֵנוּ חֲסָדִים טוֹבִים : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל :

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתַּצִּילֵנִי הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם מֵעַזֵּי פָנִים וּמֵעַזּוּת פָּנִים · מֵאָדָם רָע · וּמֵחָבֵר רָע · וּמִשָּׁכֵן רָע · וּמִפֶּגַע רָע · וּמִשָּׂטָן הַמַּשְׁחִית · מִדִּין קָשֶׁה וּמִבַּעַל דִּין קָשֶׁה · בֵּין שֶׁהוּא בֶן בְּרִית וּבֵין שֶׁאֵינוֹ בֶן בְּרִית :

וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת־אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי : וַיֹּאמֶר קַח־נָא אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק וְלֶךְ־לְךָ אֶל־אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ : וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים : בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַמָּקוֹם מֵרָחֹק : וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו שְׁבוּ־לָכֶם פֹּה עִם־הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד־כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם : וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־עֲצֵי הָעֹלָה וַיָּשֶׂם עַל־יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת־הָאֵשׁ וְאֶת־הַמַּאֲכֶלֶת וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו : וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְעֹלָה : וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה־לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו : וַיָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם אַבְרָהָם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים וַיַּעֲקֹד אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיָּשֶׂם אֹתוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לָעֵצִים : וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת־יָדוֹ וַיִּקַּח אֶת־הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט אֶת־בְּנוֹ : וַיִּקְרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָה מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם · אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי : וַיֹּאמֶר אַל־תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל־הַנַּעַר וְאַל־תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה כִּי · עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־יְרֵא אֱלֹהִים אַתָּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ מִמֶּנִּי : וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אַיִל אַחַר נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת־הָאַיִל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ : וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא יְהוָה · יִרְאֶה אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר יְהוָה יֵרָאֶה : וַיִּקְרָא מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־אַבְרָהָם שֵׁנִית מִן־הַשָּׁמָיִם : וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם־יְהוָה כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידֶךָ : כִּי־בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ וְהַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחוֹל אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת הַיָּם וְיִרַשׁ זַרְעֲךָ אֵת שַׁעַר אֹיְבָיו : וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקֹלִי : וַיָּשָׁב אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו וַיָּקֻמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל־בְּאֵר שָׁבַע וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע :

לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם יְרֵא שָׁמַיִם בְּסֵתֶר וּבְגָלוּי וּמוֹדֶה עַל הָאֱמֶת וְדוֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ וְיַשְׁכֵּם וְיֹאמַר :

רִבּוֹן כָּל הָעוֹלָמִים לֹא עַל צִדְקוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים · מָה אֲנַחְנוּ מֶה חַיֵּינוּ מֶה חַסְדֵּנוּ מַה צִּדְקוֹתֵינוּ מַה יְשׁוּעָתֵנוּ מַה כֹּחֵנוּ מַה גְּבוּרָתֵנוּ מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ הֲלֹא כָּל הַגִּבּוֹרִים כְּאַיִן לְפָנֶיךָ וְאַנְשֵׁי הַשֵּׁם כְּלֹא הָיוּ וַחֲכָמִים כִּבְלִי מַדָּע וּנְבוֹנִים כִּבְלִי הַשְׂכֵּל כִּי רוֹב מַעֲשֵׂיהֶם תֹּהוּ וִימֵי חַיֵּיהֶם הֶבֶל לְפָנֶיךָ · וּמוֹתַר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אָיִן כִּי הַכֹּל הָבֶל :

אבל

אֲבָל אֲנַחְנוּ עַמְּךָ בְּנֵי בְרִיתֶךָ · בְּנֵי אַבְרָהָם אֹהַבְךָ שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ לּוֹ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה · זֶרַע יִצְחָק יְחִידוֹ שֶׁנֶּעֱקַד עַל גַּב הַמִּזְבֵּחַ עֲדַת יַעֲקֹב בִּנְךָ בְכוֹרֶךָ שֶׁמֵּאַהֲבָתְךָ שֶׁאָהַבְתָּ אוֹתוֹ וּמִשִּׂמְחָתְךָ שֶׁשָּׂמַחְתָּ בּוֹ קָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל וִישֻׁרוּן :

לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְשַׁבֵּחֲךָ וּלְפָאֶרְךָ וּלְבָרֵךְ וּלְקַדֵּשׁ וְלָתֵת שֶׁבַח וְהוֹדָיָה לִשְׁמֶךָ :

אַשְׁרֵינוּ מַה טּוֹב חֶלְקֵנוּ וּמַה נָּעִים גּוֹרָלֵנוּ וּמַה יָּפָה יְרֻשָּׁתֵנוּ · אַשְׁרֵינוּ שֶׁאֲנַחְנוּ מַשְׁכִּימִים וּמַעֲרִיבִים עֶרֶב וָבֹקֶר וְאוֹמְרִים פַּעֲמַיִם בְּכָל יוֹם :

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה · אֶחָד :

בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד :

אַתָּה הוּא עַד שֶׁלֹּא נִבְרָא הָעוֹלָם אַתָּה הוּא מִשֶּׁנִּבְרָא הָעוֹלָם אַתָּה הוּא בָּעוֹלָם הַזֶּה וְאַתָּה הוּא לָעוֹלָם הַבָּא קַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ עַל מַקְדִּישֵׁי שְׁמֶךָ וְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בְּעוֹלָמֶךָ וּבִישׁוּעָתְךָ תָּרִים וְתַגְבִּיהַּ קַרְנֵנוּ : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּרַבִּים :

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ וּבִשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים · אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין אֱלֹהִים · קַבֵּץ קֹוֶיךָ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ · יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל בָּאֵי עוֹלָם כִּי אַתָּה הוּא הָאֱלֹהִים לְבַדְּךָ לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ · אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וּמִי בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ בָּעֶלְיוֹנִים אוֹ בַתַּחְתּוֹנִים שֶׁיֹּאמַר לְךָ מַה תַּעֲשֶׂה · אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם עֲשֵׂה עִמָּנוּ חֶסֶד בַּעֲבוּר שִׁמְךָ הַגָּדוֹל שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ וְקַיֶּם לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מַה שֶּׁכָּתוּב בָּעֵת הַהִיא אָבִיא אֶתְכֶם וּבָעֵת קַבְּצִי אֶתְכֶם כִּי אֶתֵּן אֶתְכֶם לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה בְּכֹל עַמֵּי הָאָרֶץ בְּשׁוּבִי אֶת שְׁבוּתֵיכֶם לְעֵינֵיכֶם אָמַר יְיָ :

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר : וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם : וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם : בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ־מַיִם וְלֹא יָמֻתוּ אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת לְהַקְטִיר אִשֶּׁה לַיהוָה : וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ וְהָיְתָה לָהֶם חָק־עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם :

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר : צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ : וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד : אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם : וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין : עֹלַת תָּמִיד הָעֲשֻׂיָה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה : וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיהוָה : וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה :

וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְהוָה וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב:

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קַיָּם · כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָ אוֹתָם עַל יַד מֹשֶׁה נְבִיאָךְ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ :

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ סַמִּים נָטָף · וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה בַּד בְּבַד יִהְיֶה: וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ : וְשָׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה הָדֵק וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם : וְנֶאֱמַר וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת־הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה : וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן אֶת־הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם יַקְטִירֶנָּה קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם :

תָּנוּ רַבָּנָן פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת כֵּיצַד · שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וּשְׁמוֹנָה מָנִים הָיוּ בָהּ · שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וַחֲמִשָּׁה כְּמִנְיַן יְמוֹת הַחַמָּה · מָנֶה לְכָל יוֹם פְּרַס בְּשַׁחֲרִית וּפְרַס בֵּין הָעַרְבַּיִם · וּשְׁלֹשָׁה מָנִים יְתֵרִים שֶׁמֵּהֶם מַכְנִיס כֹּהֵן גָּדוֹל מְלֹא חָפְנָיו בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים · וּמַחֲזִירָם לְמַכְתֶּשֶׁת בְּעֶרֶב יוֹם

הַכִּפּוּרִים ׃ וְשׁוֹחֲקָן יָפֶה יָפֶה כְּדֵי שֶׁתְּהֵא דַקָּה מִן הַדַּקָּה ׃ וְאַחַד עָשָׂר סַמָּנִים הָיוּ בָהּ ׃ וְאֵלּוּ הֵן הַצֳּרִי וְהַצִּפֹּרֶן הַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה ׃ מוֹר וּקְצִיעָה שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה ׃ הַקֹּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר וְקִלּוּפָה שְׁלֹשָׁה וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה בֹּרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין ׃ יֵין קַפְרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין תְּלָתָא וְאִם לֹא מָצָא יֵין קַפְרִיסִין מֵבִיא חֲמַר חִוַּרְיָן עַתִּיק מֶלַח סְדוֹמִית רֹבַע הַקָּב מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל שֶׁהוּא ׃ רַבִּי נָתָן הַבַּבְלִי אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל שֶׁהוּא וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ וְאִם חִסֵּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה ׃

רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר הַצֳּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף בֹּרִית כַּרְשִׁינָה לָמָּה הִיא בָאָה כְּדֵי לְיַפּוֹת בָּהּ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה ׃ יֵין קַפְרִיסִין לָמָּה הוּא בָא כְּדֵי לִשְׁרוֹת בּוֹ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בַּמִּקְדָּשׁ מִפְּנֵי הַכָּבוֹד ׃

תַּנְיָא רַבִּי נָתָן אוֹמֵר כְּשֶׁהוּא שׁוֹחֵק אוֹמֵר הָדֵק הֵיטֵב הֵיטֵב הָדֵק מִפְּנֵי שֶׁהַקּוֹל יָפֶה לַבְּשָׂמִים ׃ פִּטְּמָהּ לַחֲצָאִין כְּשֵׁרָה לִשְׁלִישׁ וְלִרְבִיעַ לֹא שָׁמַעְנוּ ׃ אָמַר רַבִּי יְהוּדָה זֶה הַכְּלָל אִם כְּמִדָּתָהּ כְּשֵׁרָה לַחֲצָאִין וְאִם חִסֵּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה ׃

תַּנְיָא בַּר קַפָּרָא אוֹמֵר אַחַת לְשִׁשִּׁים אוֹ לְשִׁבְעִים שָׁנָה הָיְתָה בָאָה שֶׁל שִׁירַיִם לַחֲצָאִין ׃ וְעוֹד תָּנֵי בַּר קַפָּרָא אִלּוּ הָיָה נוֹתֵן בָּהּ קוֹרְטוֹב שֶׁל דְּבַשׁ אֵין אָדָם יָכוֹל לַעֲמוֹד מִפְּנֵי רֵיחָהּ וְלָמָּה אֵין מְעָרְבִין בָּהּ דְּבַשׁ מִפְּנֵי שֶׁהַתּוֹרָה אָמְרָה כִּי כָל שְׂאֹר וְכָל דְּבַשׁ לֹא תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אִשֶּׁה לַיָי ׃

ג״פ יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה ׃ ג״פ יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ ׃
ג״פ יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ ׃ אַתָּה סֵתֶר לִי מִצַּר תִּצְּרֵנִי רָנֵּי פַלֵּט תְּסוֹבְבֵנִי סֶלָה ׃
וְעָרְבָה לַיָי מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת ׃

אַבַּיֵי הֲוָה מְסַדֵּר סֵדֶר הַמַּעֲרָכָה מִשְּׁמָא דִגְמָרָא וְאַלִּבָּא דְאַבָּא שָׁאוּל מַעֲרָכָה גְדוֹלָה קוֹדֶמֶת לְמַעֲרָכָה שְׁנִיָּה שֶׁל קְטֹרֶת ׃ וּמַעֲרָכָה שְׁנִיָּה שֶׁל קְטֹרֶת קוֹדֶמֶת לְסִדּוּר שְׁנֵי גִזְרֵי עֵצִים וְסִדּוּר שְׁנֵי גִזְרֵי עֵצִים קוֹדֵם לְדִשּׁוּן מִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי וְדִשּׁוּן מִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי קוֹדֵם לַהֲטָבַת חָמֵשׁ נֵרוֹת וַהֲטָבַת חָמֵשׁ נֵרוֹת קוֹדֶמֶת לְדַם הַתָּמִיד וְדַם הַתָּמִיד קוֹדֵם לַהֲטָבַת שְׁתֵּי נֵרוֹת וַהֲטָבַת שְׁתֵּי נֵרוֹת קוֹדֶמֶת לִקְטֹרֶת וּקְטֹרֶת קוֹדֶמֶת לְאֵבָרִים וְאֵבָרִים לְמִנְחָה וּמִנְחָה לַחֲבִתִּין וַחֲבִתִּין לִנְסָכִין וּנְסָכִין לְמוּסָפִין וּמוּסָפִין לְבָזִיכִין וּבָזִיכִין קוֹדְמִין לְתָמִיד שֶׁל בֵּין הָעַרְבָּיִם שֶׁנֶּאֱמַר וְעָרַךְ עָלֶיהָ הָעֹלָה וְהִקְטִיר עָלֶיהָ חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים עָלֶיהָ הַשְׁלֵם כָּל הַקָּרְבָּנוֹת כֻּלָּם ׃

תפלת ר׳ נחוניא בן הקנה ויש בה מ״ב תיבות כנגד שם של מ״ב אותיות והם ז׳ שמות כל שם בן ו״ו תיבות ׃

אָנָּא בְּכֹחַ גְּדֻלַּת יְמִינְךָ תַּתִּיר צְרוּרָה ׃ קַבֵּל רִנַּת עַמְּךָ שַׂגְּבֵנוּ טַהֲרֵנוּ נוֹרָא ׃ נָא גִבּוֹר דּוֹרְשֵׁי יִחוּדְךָ כְּבָבַת שָׁמְרֵם ׃ בָּרְכֵם טַהֲרֵם רַחֲמֵם צִדְקָתְךָ תָּמִיד גָּמְלֵם ׃ חֲסִין קָדוֹשׁ בְּרוֹב טוּבְךָ נַהֵל עֲדָתֶךָ ׃ יָחִיד גֵּאֶה לְעַמְּךָ פְּנֵה ׃ זוֹכְרֵי קְדֻשָּׁתֶךָ ׃ שַׁוְעָתֵנוּ קַבֵּל וּשְׁמַע צַעֲקָתֵנוּ יוֹדֵעַ תַּעֲלֻמוֹת ׃ בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד ׃

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ ׃ עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ ׃

לר״ח וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם ׃ וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד ׃ וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה ׃ וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה ׃ וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהוָה עַל עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ ׃

איזהו מקומן של זבחים קדשי קדשים שחיטתן בצפון פר ושעיר של יום הכפורים שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן טעון הזיה על בין הבדים ועל הפרכת ועל מזבח הזהב מתנה אחת מהן מעכבת: שירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון אם לא נתן לא עכב: פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן טעון הזיה על הפרכת ועל מזבח הזהב מתנה אחת מהן מעכבת· שירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון אם לא נתן לא עכב אלו ואלו נשרפין בבית הדשן: חטאת הצבור והיחיד אלו הן חטאת הצבור שעירי ראשי חדשים ושל מועדות שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן טעון ארבע מתנות על ארבע קרנות: כיצד עלה בכבש ופנה לסובב ובא לו לקרן דרומית מזרחית· מזרחית צפונית· צפונית מערבית· מערבית דרומית· שירי הדם היה שופך על יסוד דרומי· ונאכלין לפנים מן הקלעים לזכרי כהנה בכל מאכל ליום ולילה עד חצות:

העולה קדש קדשים שחיטתה בצפון וקבול דמה בכלי שרת בצפון ודמה טעון שתי מתנות שהן ארבע וטעונה הפשט ונתוח וכליל לאשים:

זבחי שלמי צבור ואשמות· אלו הן אשמות אשם גזלות אשם מעילות אשם שפחה חרופה אשם נזיר אשם מצורע אשם תלוי· שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון· ודמן טעון שתי מתנות שהן ארבע ונאכלין לפנים מן הקלעים לזכרי כהנה בכל מאכל ליום ולילה עד חצות:

התודה ואיל נזיר קדשים קלים שחיטתן בכל מקום בעזרה ודמן טעון שתי מתנות שהן ארבע· ונאכלין בכל העיר לכל אדם בכל מאכל ליום ולילה עד חצות: המורם מהם כיוצא בהם אלא שהמורם נאכל לכהנים לנשיהם ולבניהם ולעבדיהם:

שלמים קדשים קלים שחיטתן בכל מקום בעזרה· ודמן טעון שתי מתנות שהן ארבע· ונאכלין בכל העיר לכל אדם בכל מאכל לשני ימים ולילה אחד: המורם מהם כיוצא בהם אלא שהמורם נאכל לכהנים לנשיהם ולבניהם ולעבדיהם:

הבכור והמעשר והפסח קדשים קלים שחיטתן בכל מקום בעזרה ודמן טעון מתנה אחת ובלבד שיתן כנגד היסוד· שנה באכילתן הבכור נאכל לכהנים והמעשר לכל אדם· ונאכלין בכל העיר בכל מאכל לשני ימים ולילה אחד: הפסח אינו נאכל אלא בלילה ואינו נאכל אלא עד חצות ואינו נאכל אלא למנויו ואינו נאכל אלא צלי:

רבי ישמעאל אומר בשלש עשרה מדות התורה נדרשת: מקל וחמר ומגזרה שוה· מבנין אב מכתוב אחד· ומבנין אב משני כתובים· מכלל ופרט ומפרט וכלל· כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט· מכלל שהוא צריך לפרט· ומפרט שהוא צריך לכלל: כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא: כל דבר שהיה בכלל ויצא לטעון טוען אחד שהוא כענינו יצא להקל ולא להחמיר: כל דבר שהיה בכלל ויצא לטעון טוען אחר שלא כענינו יצא להקל ולהחמיר: כל דבר שהיה בכלל ויצא לדון בדבר החדש אי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב לכללו בפרוש· דבר הלמד מענינו· ודבר הלמד מסופו· וכן שני כתובים המכחישים זה את זה עד שיבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם:

יהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות:

מזמור שיר חנכת הבית לדוד: ארוממך יי כי דליתני ולא שמחת איבי לי: יי אלהי שועתי אליך ותרפאני: יי העלית מן שאול נפשי חייתני מירדי בור: זמרו ליי חסידיו והודו לזכר קדשו: כי רגע באפו חיים ברצונו בערב ילין בכי ולבקר רנה: ואני אמרתי בשלוי בל

אמוט לעולם: יי ברצונך העמדתה להררי עז הסתרת פניך הייתי נבהל: אליך יי אקרא ואל אדני אתחנן: מה בצע בדמי ברדתי אל שחת היודך עפר היגיד אמתך: שמע יי וחנני יי היה עזר לי: הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה: למען יזמרך כבוד ולא ידם יי אלהי לעולם אודך:

הריני מזמן את פי להודות ולהלל ולשבח את בוראי לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל:

ברוך שאמר והיה העולם · ברוך הוא · ברוך עשה בראשית · ברוך אומר ועשה · ברוך גוזר ומקים · ברוך מרחם על הארץ · ברוך מרחם על הבריות · ברוך משלם שכר טוב ליראיו · ברוך חי לעד וקים לנצח · ברוך פודה ומציל ברוך שמו · ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם האל האב הרחמן המהלל בפי עמו משבח ומפואר בלשון חסידיו ועבדיו ובשירי דוד עבדך · נהללך יי אלהינו בשבחות ובזמרות נגדלך ונשבחך ונפארך ונזכיר שמך ונמליכך מלכנו אלהינו · יחיד חי העולמים מלך משבח ומפאר עדי עד שמו הגדול: ברוך אתה יי מלך מהלל בתשבחות:

הודו ליי קראו בשמו הודיעו בעמים עלילתיו: שירו לו זמרו לו שיחו בכל נפלאתיו: התהללו בשם קדשו ישמח לב מבקשי יי: דרשו יי ועזו בקשו פניו תמיד: זכרו נפלאתיו אשר עשה מפתיו ומשפטי פיהו: זרע ישראל עבדו בני יעקב בחיריו: הוא יי אלהינו בכל הארץ משפטיו: זכרו לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור: אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק: ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם: לאמר לך אתן ארץ כנען חבל נחלתכם: בהיותכם מתי מספר כמעט וגרים בה: ויתהלכו מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר: לא הניח לאיש לעשקם ויוכח עליהם מלכים: אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו: שירו ליי כל הארץ בשרו מיום אל יום ישועתו: ספרו בגוים את כבודו בכל העמים נפלאתיו: כי גדול יי ומהלל מאד ונורא הוא על כל אלהים: כי כל אלהי העמים אלילים כאן צריך להפסיק ויי שמים עשה: הוד והדר לפניו עז וחדוה במקמו: הבו ליי משפחות עמים הבו ליי כבוד ועז: הבו ליי כבוד שמו שאו מנחה ובאו לפניו השתחוו ליי בהדרת קדש: חילו מלפניו כל הארץ אף תכון תבל בל תמוט: ישמחו השמים ותגל הארץ ויאמרו בגוים יי מלך: ירעם הים ומלאו יעלץ השדה וכל אשר בו: אז ירננו עצי היער מלפני יי כי בא לשפוט את הארץ: הודו ליי כי טוב כי לעולם חסדו: ואמרו הושיענו אלהי ישענו וקבצנו והצילנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך: ברוך יי אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ויאמרו כל העם אמן והלל ליי: רוממו יי אלהינו והשתחוו להדם רגליו קדוש הוא: רוממו יי אלהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש יי אלהינו: והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו: אתה יי לא תכלא רחמיך ממני חסדך ואמתך תמיד יצרוני: זכר רחמיך יי וחסדיך כי מעולם המה: תנו עז לאלהים על ישראל גאותו ועזו בשחקים: נורא אלהים ממקדשיך אל ישראל הוא נותן עז ותעצמות לעם ברוך אלהים: אל נקמות יי אל נקמות הופיע: הנשא שפט הארץ השב גמול על גאים: ליי הישועה על עמך ברכתך סלה: יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה: יי צבאות אשרי אדם בטח בך: יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו: הושיעה את עמך וברך את נחלתך ורעם ונשאם עד העולם: נפשנו חכתה ליי עזרנו ומגננו הוא: כי בו ישמח לבנו כי בשם קדשו בטחנו: יהי חסדך יי עלינו כאשר יחלנו לך: הראנו יי חסדך וישעך תתן לנו: קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך: אנכי יי אלהיך המעלך מארץ

מִצְרָיִם הַרְחֶב פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו: וַאֲנִי בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ אָשִׁירָה לַייָ כִּי גָמַל עָלָי:

לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ: יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְלַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה דָּעַת: אֵין אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם: בְּכָל הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל בָּהֶם: וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח: מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל קְצוֹתָם וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ: תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי: פִּקּוּדֵי יְיָ יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי לֵב מִצְוַת יְיָ בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם: יִרְאַת יְיָ טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד מִשְׁפְּטֵי יְיָ אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו: הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים: גַּם עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב: שְׁגִיאוֹת מִי יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי: גַּם מִזֵּדִים חֲשֹׂךְ עַבְדֶּךָ אַל יִמְשְׁלוּ בִי אָז אֵיתָם וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי:

לְדָוִד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת טַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ וַיְגָרְשֵׁהוּ וַיֵּלַךְ: אֲבָרְכָה אֶת יְיָ בְּכָל עֵת תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי: בַּייָ תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ: גַּדְּלוּ לַייָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו: דָּרַשְׁתִּי אֶת יְיָ וְעָנָנִי וּמִכָּל מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי: הִבִּיטוּ אֵלָיו וְנָהָרוּ וּפְנֵיהֶם אַל יֶחְפָּרוּ: זֶה עָנִי קָרָא וַייָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָיו הוֹשִׁיעוֹ: חֹנֶה מַלְאַךְ יְיָ סָבִיב לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם: טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי טוֹב יְיָ אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר יֶחֱסֶה בּוֹ: יְראוּ אֶת יְיָ קְדֹשָׁיו כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו: כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ וְדֹרְשֵׁי יְיָ לֹא יַחְסְרוּ כָל טוֹב: לְכוּ בָנִים שִׁמְעוּ לִי יִרְאַת יְיָ אֲלַמֶּדְכֶם: מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב: נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה: סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ: עֵינֵי יְיָ אֶל צַדִּיקִים וְאָזְנָיו אֶל שַׁוְעָתָם: פְּנֵי יְיָ בְּעֹשֵׂי רָע לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ זִכְרָם: צָעֲקוּ וַייָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָם הִצִּילָם: קָרוֹב יְיָ לְנִשְׁבְּרֵי לֵב וְאֶת דַּכְּאֵי רוּחַ יוֹשִׁיעַ: רַבּוֹת רָעוֹת צַדִּיק וּמִכֻּלָּם יַצִּילֶנּוּ יְיָ: שֹׁמֵר כָּל עַצְמוֹתָיו אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נִשְׁבָּרָה: תְּמוֹתֵת רָשָׁע רָעָה וְשֹׂנְאֵי צַדִּיק יֶאְשָׁמוּ: פּוֹדֶה יְיָ נֶפֶשׁ עֲבָדָיו וְלֹא יֶאְשְׁמוּ כָּל הַחֹסִים בּוֹ:

תְּפִלָּה לְמֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲדֹנָי מָעוֹן אַתָּה הָיִיתָ לָּנוּ בְּדֹר וָדֹר: בְּטֶרֶם הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל אֶרֶץ וְתֵבֵל וּמֵעוֹלָם עַד עוֹלָם אַתָּה אֵל: תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי אָדָם: כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר וְאַשְׁמוּרָה בַלָּיְלָה: זְרַמְתָּם שֵׁנָה יִהְיוּ בַּבֹּקֶר כֶּחָצִיר יַחֲלֹף: בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף לָעֶרֶב יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ: כִּי כָלִינוּ בְאַפֶּךָ וּבַחֲמָתְךָ נִבְהָלְנוּ: שַׁתָּה עֲוֹנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ עֲלֻמֵנוּ לִמְאוֹר פָּנֶיךָ: כִּי כָל יָמֵינוּ פָּנוּ בְעֶבְרָתֶךָ כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ כְמוֹ הֶגֶה: יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן כִּי גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה: מִי יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ: לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע וְנָבִא לְבַב חָכְמָה: שׁוּבָה יְיָ עַד מָתָי וְהִנָּחֵם עַל עֲבָדֶיךָ: שַׂבְּעֵנוּ בַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וּנְרַנְּנָה וְנִשְׂמְחָה בְּכָל יָמֵינוּ: שַׂמְּחֵנוּ כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ שְׁנוֹת רָאִינוּ רָעָה: יֵרָאֶה אֶל עֲבָדֶיךָ פָעֳלֶךָ וַהֲדָרְךָ עַל בְּנֵיהֶם: וִיהִי נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ:

יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן: אֹמַר לַייָ מַחְסִי וּמְצוּדָתִי אֱלֹהַי אֶבְטַח בּוֹ: כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת: בְּאֶבְרָתוֹ יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת כְּנָפָיו תֶּחְסֶה צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ: לֹא תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם: מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם: יִפֹּל מִצִּדְּךָ אֶלֶף וּרְבָבָה מִימִינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ: רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה: כִּי אַתָּה יְיָ מַחְסִי עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ: לֹא תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ: כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָּךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ: עַל כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ פֶּן תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ: עַל שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין: כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי יָדַע שְׁמִי: יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ: אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי: אורך ימים וגו'

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ: שֶׁעֹמְדִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ: הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב יְיָ זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ כִּי נָעִים: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי גָדוֹל יְיָ וַאֲדֹנֵינוּ מִכָּל אֱלֹהִים: כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ יְיָ עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ בַּיַּמִּים וְכָל תְּהֹמוֹת: מַעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה מוֹצֵא רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו: שֶׁהִכָּה בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה: שָׁלַח אוֹתֹת וּמֹפְתִים בְּתוֹכֵכִי מִצְרָיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל עֲבָדָיו: שֶׁהִכָּה גּוֹיִם רַבִּים וְהָרַג מְלָכִים עֲצוּמִים: לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן וּלְכֹל מַמְלְכוֹת כְּנָעַן: וְנָתַן אַרְצָם נַחֲלָה נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: כִּי יָדִין יְיָ עַמּוֹ וְעַל עֲבָדָיו יִתְנֶחָם: עֲצַבֵּי הַגּוֹיִם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יַאֲזִינוּ אַף אֵין יֶשׁ רוּחַ בְּפִיהֶם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם: בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּרְכוּ אֶת יְיָ בֵּית אַהֲרֹן בָּרְכוּ אֶת יְיָ: בֵּית הַלֵּוִי בָּרְכוּ אֶת יְיָ יִרְאֵי יְיָ בָּרְכוּ אֶת יְיָ: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ:

הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הוֹדוּ לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְרֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אֶת הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אֶת הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְגֹזֵר יַם סוּף לִגְזָרִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם סוּף כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: נֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּייָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: הוֹדוּ לַייָ בְּכִנּוֹר בְּנֵבֶל עָשׂוֹר זַמְּרוּ לוֹ: שִׁירוּ לוֹ שִׁיר חָדָשׁ הֵיטִיבוּ נַגֵּן בִּתְרוּעָה: כִּי יָשָׁר דְּבַר יְיָ וְכָל מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה: אֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט חֶסֶד יְיָ מָלְאָה הָאָרֶץ: בִּדְבַר יְיָ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם: כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם נֹתֵן בְּאוֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת: יִירְאוּ מֵייָ כָּל הָאָרֶץ מִמֶּנּוּ יָגוּרוּ כָּל יֹשְׁבֵי תֵבֵל: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: אַשְׁרֵי הַגּוֹי אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהָיו הָעָם בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ: מִשָּׁמַיִם הִבִּיט יְיָ רָאָה אֶת כָּל בְּנֵי הָאָדָם: מִמְּכוֹן שִׁבְתּוֹ הִשְׁגִּיחַ אֶל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם הַמֵּבִין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם: אֵין הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרָב חָיִל גִּבּוֹר לֹא יִנָּצֵל בְּרָב כֹּחַ: שֶׁקֶר הַסּוּס לִתְשׁוּעָה וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא יְמַלֵּט: הִנֵּה עֵין יְיָ אֶל יְרֵאָיו לַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: לְהַצִּיל מִמָּוֶת נַפְשָׁם וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַייָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ:

מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: טוֹב לְהֹדוֹת לַייָ וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן: לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: עֲלֵי עָשׂוֹר וַעֲלֵי נָבֶל עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר: כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְיָ בְּפָעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן: מַה גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ: אִישׁ בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא יָבִין אֶת זֹאת: בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי עַד: וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְיָ: כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יְיָ כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן: וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי: צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה: שְׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ: עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ: לְהַגִּיד כִּי יָשָׁר יְיָ צוּרִי וְלֹא עַוְלָתָה בּוֹ:

יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם
אָתָּה: נָשְׂאוּ נְהָרוֹת יְיָ נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם: מִקֹּלוֹת מַיִם רַבִּים אַדִּירִים
מִשְׁבְּרֵי יָם אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְיָ: עֵדֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה קֹּדֶשׁ יְיָ לְאֹרֶךְ יָמִים:

יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ
עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר
וָדֹר: יְיָ בַּשָּׁמַיִם הֵכִין כִּסְאוֹ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם
יְיָ מָלָךְ: יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: יְיָ מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ: יְיָ הֵפִיר
עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב אִישׁ וַעֲצַת יְיָ הִיא תָקוּם: עֲצַת יְיָ
לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: כִּי בָחַר יְיָ בְּצִיּוֹן אִוָּהּ
לְמוֹשָׁב לוֹ: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי לֹא יִטֹּשׁ יְיָ עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב:
וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ
יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ
אֱלֹהָיו: תְּהִלָּה לְדָוִד אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכָל יוֹם
אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר: דּוֹר
לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ: הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה:
וֶעֱזוּז נוֹרְאוֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה: זֵכֶר רַב טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ:
חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל חָסֶד: טוֹב יְיָ לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו: יוֹדוּךָ
יְיָ כָּל מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה: כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ: לְהוֹדִיעַ
לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ
בְּכָל דּוֹר וָדֹר: סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל הַכְּפוּפִים: עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ
וְאַתָּה נוֹתֵן לָהֶם אֶת אָכְלָם בְּעִתּוֹ: פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן: צַדִּיק
יְיָ בְּכָל דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל מַעֲשָׂיו: קָרוֹב יְיָ לְכָל קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת:
רְצוֹן יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם: שׁוֹמֵר יְיָ אֶת כָּל אֹהֲבָיו וְאֵת כָּל
הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד: תְּהִלַּת יְיָ יְדַבֶּר פִּי וִיבָרֵךְ כָּל בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: וַאֲנַחְנוּ
נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ: אֲהַלְלָה יְיָ בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי: אַל תִּבְטְחוּ בִנְדִיבִים
בְּבֶן אָדָם שֶׁאֵין לוֹ תְשׁוּעָה: תֵּצֵא רוּחוֹ יָשֻׁב לְאַדְמָתוֹ בַּיּוֹם הַהוּא אָבְדוּ עֶשְׁתֹּנֹתָיו: אַשְׁרֵי
שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׂבְרוֹ עַל יְיָ אֱלֹהָיו: עֹשֶׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם הַשֹּׁמֵר
אֱמֶת לְעוֹלָם: עֹשֶׂה מִשְׁפָּט לַעֲשׁוּקִים נֹתֵן לֶחֶם לָרְעֵבִים יְיָ מַתִּיר אֲסוּרִים: יְיָ פֹּקֵחַ עִוְרִים יְיָ
זוֹקֵף כְּפוּפִים יְיָ אֹהֵב צַדִּיקִים: יְיָ שֹׁמֵר אֶת גֵּרִים יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים יְעַוֵּת:
יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב זַמְּרָה אֱלֹהֵינוּ כִּי נָעִים נָאוָה תְהִלָּה: בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם יְיָ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס:
הָרוֹפֵא לִשְׁבוּרֵי לֵב וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם: מוֹנֶה מִסְפָּר לַכּוֹכָבִים לְכֻלָּם שֵׁמוֹת יִקְרָא: גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ
וְרַב כֹּחַ לִתְבוּנָתוֹ אֵין מִסְפָּר: מְעוֹדֵד עֲנָוִים יְיָ מַשְׁפִּיל רְשָׁעִים עֲדֵי אָרֶץ: עֱנוּ לַייָ בְּתוֹדָה זַמְּרוּ
לֵאלֹהֵינוּ בְכִנּוֹר: הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם בְּעָבִים הַמֵּכִין לָאָרֶץ מָטָר הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִיר: נוֹתֵן לִבְהֵמָה
לַחְמָהּ לִבְנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ: לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ לֹא בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה: רוֹצֶה יְיָ אֶת
יְרֵאָיו אֶת הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: שַׁבְּחִי יְרוּשָׁלַיִם אֶת יְיָ הַלְלִי אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן: כִּי חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ
בֵּרַךְ בָּנַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ: הַשָּׂם גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ: הַשֹּׁלֵחַ אִמְרָתוֹ אָרֶץ עַד מְהֵרָה

ירוץ

יָרוּץ דְּבָרוֹ: הַנֹּתֵן שֶׁלֶג כַּצָּמֶר כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר: מַשְׁלִיךְ קַרְחוֹ כְפִתִּים לִפְנֵי קָרָתוֹ מִי יַעֲמֹד:
יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיַמְסֵם יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ מָיִם: מַגִּיד דְּבָרָיו לְיַעֲקֹב חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל: לֹא עָשָׂה
כֵן לְכָל גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בַּל יְדָעוּם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת יְיָ מִן הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים: הַלְלוּהוּ כָל מַלְאָכָיו הַלְלוּהוּ כָּל צְבָאָיו:
הַלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ הַלְלוּהוּ כָּל כּוֹכְבֵי אוֹר: הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמָיִם וְהַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל הַשָּׁמָיִם:
יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי הוּא צִוָּה וְנִבְרָאוּ: וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם חָק נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר: הַלְלוּ אֶת יְיָ
מִן הָאָרֶץ תַּנִּינִים וְכָל תְּהוֹמוֹת: אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטוֹר רוּחַ סְעָרָה עֹשָׂה דְבָרוֹ: הֶהָרִים וְכָל
גְּבָעוֹת עֵץ פְּרִי וְכָל אֲרָזִים: הַחַיָּה וְכָל בְּהֵמָה רֶמֶשׂ וְצִפּוֹר כָּנָף: מַלְכֵי אֶרֶץ וְכָל לְאֻמִּים שָׂרִים
וְכָל שֹׁפְטֵי אָרֶץ: בַּחוּרִים וְגַם בְּתוּלוֹת זְקֵנִים עִם נְעָרִים: יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ
הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם: וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ שִׁירוּ לַייָ שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ בִּקְהַל חֲסִידִים: יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו בְּנֵי צִיּוֹן יָגִילוּ
בְמַלְכָּם: יְהַלְלוּ שְׁמוֹ בְמָחוֹל בְּתֹף וְכִנּוֹר יְזַמְּרוּ לוֹ: כִּי רוֹצֶה יְיָ בְּעַמּוֹ יְפָאֵר עֲנָוִים בִּישׁוּעָה:
יַעְלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד יְרַנְּנוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם: רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם: לַעֲשׂוֹת
נְקָמָה בַּגּוֹיִם תּוֹכֵחוֹת בַּלְאֻמִּים: לֶאְסֹר מַלְכֵיהֶם בְּזִקִּים וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכַבְלֵי בַרְזֶל: לַעֲשׂוֹת
בָּהֶם מִשְׁפָּט כָּתוּב הָדָר הוּא לְכָל חֲסִידָיו הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֵל בְּקָדְשׁוֹ הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ: הַלְלוּהוּ בִגְבוּרֹתָיו הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ: הַלְלוּהוּ
בְּתֵקַע שׁוֹפָר הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר: הַלְלוּהוּ בְתֹף וּמָחוֹל הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעוּגָב: הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי
שָׁמַע הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה: כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ: כ ה תְ יָ ה:

בָּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ: וּבָרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת כָּל הָאָרֶץ אָמֵן וְאָמֵן:

וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְיָ לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם
וְעַד עוֹלָם: לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ
הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: וְהָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ וְאַתָּה מוֹשֵׁל בַּכֹּל וּבְיָדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה
וּבְיָדְךָ לְגַדֵּל וּלְחַזֵּק לַכֹּל: וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וּמְהַלְלִים לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ: אַתָּה הוּא
יְיָ לְבַדֶּךָ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל צְבָאָם הָאָרֶץ וְכָל אֲשֶׁר עָלֶיהָ הַיַּמִּים וְכָל
אֲשֶׁר בָּהֶם וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת כֻּלָּם וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים: אַתָּה הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר
בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָם וְהוֹצֵאתוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים וְשַׂמְתָּ שְׁמוֹ אַבְרָהָם: וּמָצָאתָ אֶת לְבָבוֹ נֶאֱמָן לְפָנֶיךָ
וְכָרוֹת עִמּוֹ הַבְּרִית לָתֵת אֶת אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַחִתִּי הָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַיְבוּסִי וְהַגִּרְגָּשִׁי לָתֵת
לְזַרְעוֹ וַתָּקֶם אֶת דְּבָרֶיךָ כִּי צַדִּיק אָתָּה: וַתֵּרֶא אֶת עֳנִי אֲבֹתֵינוּ בְּמִצְרָיִם וְאֶת זַעֲקָתָם שָׁמַעְתָּ
עַל יַם סוּף: וַתִּתֵּן אֹתֹת וּמֹפְתִים בְּפַרְעֹה וּבְכָל עֲבָדָיו וּבְכָל עַם אַרְצוֹ כִּי יָדַעְתָּ כִּי הֵזִידוּ
עֲלֵיהֶם וַתַּעַשׂ לְךָ שֵׁם כְּהַיּוֹם הַזֶּה: וְהַיָּם בָּקַעְתָּ לִפְנֵיהֶם וַיַּעַבְרוּ בְתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה וְאֶת רֹדְפֵיהֶם
הִשְׁלַכְתָּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ אֶבֶן בְּמַיִם עַזִּים:

וַיּוֹשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שְׂפַת
הַיָּם: וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת־יְהוָה וַיַּאֲמִינוּ
בַּיהוָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ:

אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַיהוָה כִּי־גָאֹה
גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ:
יְהוָה אִישׁ מִלְחָמָה יְהוָה שְׁמוֹ: מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם־סוּף:
תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אָבֶן: יְמִינְךָ יְהוָה נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ יְהוָה תִּרְעַץ אוֹיֵב:
וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ: וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד

נזלים

נִזְּלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם: אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי: נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלֲלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים: מִי־כָמֹכָה · בָּאֵלִם יְהֹוָה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה־פֶלֶא: נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ: נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם־זוּ גָּאָלְתָּ נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל־נְוֵה קָדְשֶׁךָ: שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת: אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן: תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהֹוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ קָנִיתָ: תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהֹוָה מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ: יְהֹוָה ׀ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְהֹוָה יִמְלֹךְ לְעָלַם וָעֶד: יְהֹוָה מַלְכוּתֵהּ קָאֵם לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא: כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם וַיָּשֶׁב יְהֹוָה עֲלֵהֶם אֶת־מֵי הַיָּם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם: כִּי לַיהֹוָה הַמְּלוּכָה וּמוֹשֵׁל בַּגּוֹיִם: וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיהֹוָה הַמְּלוּכָה: וְהָיָה יְהֹוָה לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהֹוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

נִשְׁמַת כָּל חַי תְּבָרֵךְ אֶת שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְרוּחַ כָּל בָּשָׂר תְּפָאֵר וּתְרוֹמֵם זִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד · מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם אַתָּה אֵל · וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ · פּוֹדֶה וּמַצִּיל וּמְפַרְנֵס וּמְרַחֵם בְּכָל עֵת צָרָה וְצוּקָה · אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה: אֱלֹהֵי הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים · אֱלוֹהַּ כָּל בְּרִיּוֹת · אֲדוֹן כָּל תּוֹלָדוֹת · הַמְהֻלָּל בְּרוֹב הַתִּשְׁבָּחוֹת · הַמְנַהֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד · וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים · וַייָ לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן · הַמְעוֹרֵר יְשֵׁנִים וְהַמֵּקִיץ נִרְדָּמִים · וְהַמֵּשִׂיחַ אִלְּמִים · וְהַמַּתִּיר אֲסוּרִים · וְהַסּוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְהַזּוֹקֵף כְּפוּפִים · לְךָ לְבַדְּךָ אֲנַחְנוּ מוֹדִים · אִלּוּ פִינוּ מָלֵא שִׁירָה כַּיָּם וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה כַּהֲמוֹן גַּלָּיו · וְשִׂפְתוֹתֵינוּ שֶׁבַח כְּמֶרְחֲבֵי רָקִיעַ · וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת כַּשֶּׁמֶשׁ וְכַיָּרֵחַ · וְיָדֵינוּ פְרוּשׂוֹת כְּנִשְׁרֵי שָׁמָיִם · וְרַגְלֵינוּ קַלּוֹת כָּאַיָּלוֹת · אֵין אֲנַחְנוּ מַסְפִּיקִים לְהוֹדוֹת לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וּלְבָרֵךְ אֶת שְׁמֶךָ עַל אַחַת מֵאֶלֶף אֶלֶף אַלְפֵי אֲלָפִים וְרִבֵּי רְבָבוֹת פְּעָמִים הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשִׂיתָ עִם אֲבוֹתֵינוּ וְעִמָּנוּ: מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ · בְּרָעָב זַנְתָּנוּ · וּבְשָׂבָע כִּלְכַּלְתָּנוּ · מֵחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ · וּמִדֶּבֶר מִלַּטְתָּנוּ · וּמֵחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים דִּלִּיתָנוּ: עַד הֵנָּה עֲזָרוּנוּ רַחֲמֶיךָ · וְלֹא עֲזָבוּנוּ חֲסָדֶיךָ · וְאַל תִּטְּשֵׁנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לָנֶצַח: עַל כֵּן אֵבָרִים שֶׁפִּלַּגְתָּ בָּנוּ · וְרוּחַ וּנְשָׁמָה שֶׁנָּפַחְתָּ בְּאַפֵּינוּ · וְלָשׁוֹן אֲשֶׁר שַׂמְתָּ בְּפִינוּ · הֵן הֵם יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ · כִּי כָל פֶּה לְךָ יוֹדֶה · וְכָל לָשׁוֹן לְךָ תִשָּׁבַע · וְכָל בֶּרֶךְ לְךָ תִכְרַע · וְכָל קוֹמָה לְפָנֶיךָ תִשְׁתַּחֲוֶה · וְכָל לְבָבוֹת יִירָאוּךָ · וְכָל קֶרֶב וּכְלָיוֹת יְזַמְּרוּ לִשְׁמֶךָ · כַּדָּבָר שֶׁכָּתוּב כָּל עַצְמוֹתַי תֹּאמַרְנָה יְיָ מִי כָמוֹךָ · מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגֹּזְלוֹ · מִי יִדְמֶה לָּךְ וּמִי יִשְׁוֶה לָּךְ וּמִי יַעֲרָךְ לָךְ · הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן קוֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: נְהַלֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וּנְבָרֵךְ אֶת שֵׁם קָדְשֶׁךָ · כָּאָמוּר לְדָוִד בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ וְכָל קְרָבַי אֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ:

הָאֵל בְּתַעֲצֻמוֹת עֻזֶּךָ · הַגָּדוֹל בִּכְבוֹד שְׁמֶךָ · הַגִּבּוֹר לָנֶצַח וְהַנּוֹרָא בְּנוֹרְאוֹתֶיךָ · הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא:

שׁוֹכֵן עַד מָרוֹם וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ · וְכָתוּב רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּייָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: בְּפִי יְשָׁרִים תִּתְהַלָּל · וּבְדִבְרֵי צַדִּיקִים תִּתְבָּרַךְ · וּבִלְשׁוֹן חֲסִידִים תִּתְרוֹמָם · וּבְקֶרֶב קְדוֹשִׁים תִּתְקַדָּשׁ:

וּבְמַקְהֲלוֹת רִבְבוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יִתְפָּאַר שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר שֶׁכֵּן חוֹבַת כָּל הַיְצוּרִים · לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדֵּר לְבָרֵךְ לְעַלֵּה וּלְקַלֵּס עַל כָּל דִּבְרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבְּחוֹת דָּוִד בֶּן יִשַׁי עַבְדְּךָ מְשִׁיחֶךָ :

יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ כִּי לְךָ נָאֶה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שִׁיר וּשְׁבָחָה הַלֵּל וְזִמְרָה עֹז וּמֶמְשָׁלָה נֶצַח גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת · בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל בַּתִּשְׁבָּחוֹת אֵל הַהוֹדָאוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה מֶלֶךְ אֵל חֵי הָעוֹלָמִים : ח״ק

חזן בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְבֹרָךְ :

קו״ח בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל :

הַכֹּל יוֹדוּךָ וְהַכֹּל יְשַׁבְּחוּךָ · וְהַכֹּל יֹאמְרוּ אֵין קָדוֹשׁ כַּיְיָ : הַכֹּל יְרוֹמְמוּךָ סֶּלָה יוֹצֵר הַכֹּל · הָאֵל הַפּוֹתֵחַ בְּכָל יוֹם דַּלְתוֹת שַׁעֲרֵי מִזְרָח · וּבוֹקֵעַ חַלּוֹנֵי רָקִיעַ · מוֹצִיא חַמָּה מִמְּקוֹמָהּ וּלְבָנָה מִמְּכוֹן שִׁבְתָּהּ · וּמֵאִיר לָעוֹלָם כֻּלּוֹ וּלְיוֹשְׁבָיו שֶׁבָּרָא בְּמִדַּת רַחֲמִים : הַמֵּאִיר לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ בְּרַחֲמִים · וּבְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית : הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם לְבַדּוֹ מֵאָז · הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא מִימוֹת עוֹלָם : אֱלֹהֵי עוֹלָם בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים רַחֵם עָלֵינוּ · אֲדוֹן עֻזֵּנוּ צוּר מִשְׂגַּבֵּנוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ מִשְׂגָּב בַּעֲדֵנוּ : אֵין כְּעֶרְכֶּךָ וְאֵין זוּלָתֶךָ · אֶפֶס בִּלְתֶּךָ וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ · אֵין כְּעֶרְכְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה · וְאֵין זוּלָתְךָ מַלְכֵּנוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא · אֶפֶס בִּלְתְּךָ גּוֹאֲלֵנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ · וְאֵין דּוֹמֶה לְּךָ מוֹשִׁיעֵנוּ לִתְחִיַּת הַמֵּתִים :

אֵל אָדוֹן עַל כָּל הַמַּעֲשִׂים · בָּרוּךְ וּמְבֹרָךְ בְּפִי כָּל נְשָׁמָה · גָּדְלוֹ וְטוּבוֹ מָלֵא עוֹלָם · דַּעַת וּתְבוּנָה סוֹבְבִים אֹתוֹ : הַמִּתְגָּאֶה עַל חַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ · וְנֶהְדָּר בְּכָבוֹד עַל הַמֶּרְכָּבָה · זְכוּת וּמִישׁוֹר לִפְנֵי כִסְאוֹ · חֶסֶד וְרַחֲמִים לִפְנֵי כְבוֹדוֹ : טוֹבִים מְאוֹרוֹת שֶׁבָּרָא אֱלֹהֵינוּ · יְצָרָם בְּדַעַת בְּבִינָה וּבְהַשְׂכֵּל · כֹּחַ וּגְבוּרָה נָתַן בָּהֶם · לִהְיוֹת מוֹשְׁלִים בְּקֶרֶב תֵּבֵל : מְלֵאִים זִיו וּמְפִיקִים נֹגַהּ · נָאֶה זִיוָם בְּכָל הָעוֹלָם · שְׂמֵחִים בְּצֵאתָם וְשָׂשִׂים בְּבוֹאָם · עֹשִׂים בְּאֵימָה רְצוֹן קוֹנָם : פְּאֵר וְכָבוֹד נוֹתְנִים לִשְׁמוֹ · צָהֳלָה וְרִנָּה לְזֵכֶר מַלְכוּתוֹ · קָרָא לַשֶּׁמֶשׁ וַיִּזְרַח אוֹר · רָאָה וְהִתְקִין צוּרַת הַלְּבָנָה : שֶׁבַח נוֹתְנִים לוֹ כָּל צְבָא מָרוֹם · תִּפְאֶרֶת וּגְדֻלָּה שְׂרָפִים וְאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ :

לָאֵל אֲשֶׁר שָׁבַת מִכָּל הַמַּעֲשִׂים · בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי הִתְעַלָּה וְיָשַׁב עַל כִּסֵּא כְבוֹדוֹ · תִּפְאֶרֶת עָטָה לְיוֹם הַמְּנוּחָה עֹנֶג קָרָא לְיוֹם הַשַּׁבָּת · זֶה שֶׁבַח שֶׁל יוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבּוֹ שָׁבַת אֵל מִכָּל מְלַאכְתּוֹ · וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְשַׁבֵּחַ וְאוֹמֵר מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת טוֹב לְהוֹדוֹת לַייָ · לְפִיכָךְ יְפָאֲרוּ וִיבָרְכוּ לָאֵל כָּל יְצוּרָיו · שֶׁבַח יְקָר וּגְדֻלָּה יִתְּנוּ לָאֵל מֶלֶךְ יוֹצֵר כֹּל הַמַּנְחִיל מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ בְּיוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ : שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִתְקַדַּשׁ · וְזִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ יִתְפָּאַר · בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת · תִּתְבָּרַךְ מוֹשִׁיעֵנוּ עַל שֶׁבַח מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְעַל מְאוֹרֵי אוֹר שֶׁעָשִׂיתָ יְפָאֲרוּךָ סֶּלָה :

תִּתְבָּרַךְ צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגֹאֲלֵנוּ בּוֹרֵא קְדוֹשִׁים יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ יוֹצֵר מְשָׁרְתִים וַאֲשֶׁר מְשָׁרְתָיו כֻּלָּם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם וּמַשְׁמִיעִים בְּיִרְאָה יַחַד בְּקוֹל דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם : כֻּלָּם אֲהוּבִים כֻּלָּם בְּרוּרִים כֻּלָּם גִּבּוֹרִים וְכֻלָּם עֹשִׂים בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה רְצוֹן קוֹנָם : וְכֻלָּם פּוֹתְחִים אֶת פִּיהֶם בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה וּמְבָרְכִים וּמְשַׁבְּחִים וּמְפָאֲרִים וּמַעֲרִיצִים וּמַקְדִּישִׁים וּמַמְלִיכִים : אֶת שֵׁם הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא : וְכֻלָּם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם זֶה מִזֶּה · וְנוֹתְנִים רְשׁוּת זֶה לָזֶה לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצְרָם בְּנַחַת רוּחַ בְּשָׂפָה בְרוּרָה וּבִנְעִימָה קְדֻשָּׁה כֻּלָּם כְּאֶחָד עוֹנִים וְאוֹמְרִים בְּיִרְאָה :

קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ

והאופנים

וְהָאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ בְּרַעַשׁ גָּדוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים:
בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:

לְאֵל בָּרוּךְ נְעִימוֹת יִתֵּנוּ ׳ לְמֶלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם זְמִרוֹת יֹאמֵרוּ וְתִשְׁבָּחוֹת יַשְׁמִיעוּ ׳ כִּי הוּא לְבַדּוֹ פּוֹעֵל גְּבוּרוֹת עוֹשֶׂה חֲדָשׁוֹת ׳ בַּעַל מִלְחָמוֹת ׳ זוֹרֵעַ צְדָקוֹת מַצְמִיחַ יְשׁוּעוֹת ׳ בּוֹרֵא רְפוּאוֹת ׳ נוֹרָא תְהִלּוֹת ׳ אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת ׳ הַמְחַדֵּשׁ בְּטוּבוֹ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: כָּאָמוּר לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אוֹר חָדָשׁ עַל צִיּוֹן תָּאִיר וְנִזְכֶּה כֻלָּנוּ מְהֵרָה לְאוֹרוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ יוֹצֵר הַמְּאוֹרוֹת:

אַהֲבָה רַבָּה אֲהַבְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ חֶמְלָה גְדוֹלָה וִיתֵרָה חָמַלְתָּ עָלֵינוּ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּעֲבוּר אֲבוֹתֵינוּ שֶׁבָּטְחוּ בְךָ וַתְּלַמְּדֵם חֻקֵּי חַיִּים כֵּן תְּחָנֵּנוּ וּתְלַמְּדֵנוּ: אָבִינוּ הָאָב הָרַחֲמָן הַמְרַחֵם רַחֵם עָלֵינוּ וְתֵן בְּלִבֵּנוּ לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל לִשְׁמֹעַ לִלְמוֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם אֶת כָּל דִּבְרֵי תַלְמוּד תּוֹרָתֶךָ בְּאַהֲבָה: וְהָאֵר עֵינֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבֵּק לִבֵּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְיַחֵד לְבָבֵנוּ לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה אֶת שְׁמֶךָ וְלֹא נֵבוֹשׁ לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא בָּטָחְנוּ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתֶךָ: וַהֲבִיאֵנוּ לְשָׁלוֹם מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ ׳ וְתוֹלִיכֵנוּ קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ ׳ כִּי אֵל פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת אָתָּה וּבָנוּ בָחַרְתָּ מִכָּל עַם וְלָשׁוֹן ׳ וְקֵרַבְתָּנוּ לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה בֶּאֱמֶת לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְיַחֶדְךָ בְּאַהֲבָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה:

יחיד אומר אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ יְהוָֹה ׀ אֶחָד:

בלחש בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָֹה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה אַף־יְהוָֹה בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהוָֹה נֹתֵן לָכֶם: וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָֹה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ:

וַיֹּאמֶר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהוָֹה וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא־תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: אֲנִי יְהוָֹה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָֹה אֱלֹהֵיכֶם:

אֱמֶת וְיַצִּיב וְנָכוֹן וְקַיָּם וְיָשָׁר וְנֶאֱמָן וְאָהוּב וְחָבִיב וְנֶחְמָד וְנָעִים וְנוֹרָא וְאַדִּיר וּמְתֻקָּן וּמְקֻבָּל וְטוֹב וְיָפֶה הַדָּבָר הַזֶּה עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: אֱמֶת אֱלֹהֵי עוֹלָם מַלְכֵּנוּ צוּר יַעֲקֹב מָגֵן יִשְׁעֵנוּ ׳ לְדֹר וָדֹר הוּא קַיָּם וּשְׁמוֹ קַיָּם וְכִסְאוֹ נָכוֹן וּמַלְכוּתוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לָעַד קַיֶּמֶת: וּדְבָרָיו חָיִים וְקַיָּמִים נֶאֱמָנִים

וְנֶחֱמָדִים לָעַד ינשק הציצית ויסירם וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים עַל אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ עַל בָּנֵינוּ וְעַל דּוֹרוֹתֵינוּ וְעַל כָּל דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ:

עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים דָּבָר טוֹב וְקַיָּם לְעוֹלָם וָעֶד אֱמֶת וֶאֱמוּנָה חֹק וְלֹא יַעֲבֹר: אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ גֹּאֲלֵנוּ גֹּאֵל אֲבוֹתֵינוּ יוֹצְרֵנוּ צוּר יְשׁוּעָתֵנוּ פּוֹדֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ אֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ:

עֶזְרַת אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם מָגֵן וּמוֹשִׁיעַ לִבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם בְּכָל דּוֹר וָדוֹר: בְּרוּם עוֹלָם מוֹשָׁבֶךָ וּמִשְׁפָּטֶיךָ וְצִדְקָתְךָ עַד אַפְסֵי אָרֶץ: אַשְׁרֵי אִישׁ שֶׁיִּשְׁמַע לְמִצְוֹתֶיךָ וְתוֹרָתְךָ וּדְבָרְךָ יָשִׂים עַל לִבּוֹ: אֱמֶת אַתָּה הוּא אָדוֹן לְעַמֶּךָ וּמֶלֶךְ גִּבּוֹר לָרִיב רִיבָם: אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ: מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ · כָּל בְּכוֹרֵיהֶם הָרַגְתָּ וּבְכוֹרְךָ גָּאָלְתָּ וְיַם סוּף בָּקַעְתָּ וְזֵדִים טִבַּעְתָּ וִידִידִים הֶעֱבַרְתָּ וַיְכַסּוּ מַיִם צָרֵיהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר: עַל זֹאת שִׁבְּחוּ אֲהוּבִים וְרוֹמְמוּ אֵל וְנָתְנוּ יְדִידִים זְמִרוֹת שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְמֶלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם: רָם וְנִשָּׂא גָּדוֹל וְנוֹרָא מַשְׁפִּיל גֵּאִים וּמַגְבִּיהַּ שְׁפָלִים מוֹצִיא אֲסִירִים וּפוֹדֶה עֲנָוִים וְעוֹזֵר דַּלִּים וְעוֹנֶה לְעַמּוֹ בְּעֵת שַׁוְּעָם אֵלָיו: תְּהִלּוֹת לְאֵל עֶלְיוֹן בָּרוּךְ הוּא וּמְבֹרָךְ · מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם: מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם יְיָ מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא:

שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְּחוּ גְאוּלִים לְשִׁמְךָ עַל שְׂפַת הַיָּם יַחַד כֻּלָּם הוֹדוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ · יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

צוּר יִשְׂרָאֵל קוּמָה בְּעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל וּפְדֵה כִנְאֻמֶךָ יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל · גֹּאֲלֵנוּ יְיָ צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

צריך לסמוך גאולה לתפלה ולא יפסיק אפי׳ בעניית אמן:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בש״ת זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר · מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בש״ת מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

כחזרת הש״ץ אומרים זה:

נְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּעוֹלָם כְּשֵׁם שֶׁמַּקְדִּישִׁים אוֹתוֹ בִּשְׁמֵי מָרוֹם · כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: אָז בְּקוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל אַדִּיר וְחָזָק מַשְׁמִיעִים קוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: מִמְּקוֹמְךָ מַלְכֵּנוּ תוֹפִיעַ וְתִמְלוֹךְ עָלֵינוּ כִּי מְחַכִּים אֲנַחְנוּ לָךְ מָתַי תִּמְלוֹךְ בְּצִיּוֹן בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד תִּשְׁכּוֹן: תִּתְגַּדַּל וְתִתְקַדַּשׁ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ לְדוֹר וָדוֹר וּלְנֵצַח נְצָחִים: וְעֵינֵינוּ תִרְאֶינָה מַלְכוּתֶךָ כַּדָּבָר הָאָמוּר בְּשִׁירֵי עֻזֶּךָ עַל יְדֵי דָוִד מְשִׁיחַ צִדְקֶךָ: יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדוֹר וָדוֹר הַלְלוּיָהּ:

חזן לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד · כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל (בש״ת הַמֶּלֶךְ) הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: (בש״ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ):

יִשְׂמַח משֶׁה בְּמַתְּנַת חֶלְקוֹ · כִּי עֶבֶד נֶאֱמָן קָרָאתָ לוֹ · כְּלִיל תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשׁוֹ נָתַתָּ (לוֹ) בְּעָמְדוֹ לְפָנֶיךָ עַל הַר סִינַי · וּשְׁנֵי לוּחוֹת אֲבָנִים הוֹרִיד בְּיָדוֹ · וְכָתוּב בָּהֶם שְׁמִירַת שַׁבָּת וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:

וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִיא לְעֹלָם כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְיָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ:

וְלֹא נְתַתּוֹ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא הִנְחַלְתּוֹ מַלְכֵּנוּ לְעוֹבְדֵי פְסִילִים · וְגַם בִּמְנוּחָתוֹ לֹא יִשְׁכְּנוּ עֲרֵלִים · כִּי לְיִשְׂרָאֵל עַמְּךָ נְתַתּוֹ בְּאַהֲבָה לְזֶרַע יַעֲקֹב אֲשֶׁר בָּם בָּחָרְתָּ · עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ · וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ · זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ וְיָנוּחוּ בוֹ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם וְהָשֵׁב אֶת הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל · וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

בשבת ראש חודש אומרים זה:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ · יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ · וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ · וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ · לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה: זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה · וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה · וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים · וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ · אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת · עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם · הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

מודים דרבנן

מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי כל בשר יוצרנו יוצר בראשית ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש על שהחייתנו וקיימתנו כן תחיינו ותקיימנו ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך לשמור חקיך ולעשות רצונך ולעבדך בלבב שלם על שאנחנו מודים לך · ברוך אל ההודאות:

בשבת חנוכה אומרים זה:

עַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:

בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת אַנְטִיוֹכוּס עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ · וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת

צרתם

צָרָתָם רַבְתָּ אֶת רִיבָם דַּנְתָּ אֶת דִּינָם נָקַמְתָּ אֶת נִקְמָתָם מָסַרְתָּ גִּבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה וְאַחַר כֵּן בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וּפִנּוּ אֶת הֵיכָלֶךָ וְטִהֲרוּ אֶת מִקְדָּשֶׁךָ וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

בש"ת וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת ׳ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

יש"ץ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁךָ כָּאָמוּר: יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ ׳ בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ: בספר בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

בש"ת בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכֹל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ ׳ עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ ׳ עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ ׳ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ ׳ לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות: וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות:

סדר הלל

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִקְרוֹא אֶת הַהַלֵּל:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: מִי כַּייָ אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן: לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ:

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז: הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו: הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מַה לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב: הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ מָיִם:

בחנוכה אומרים לא לנו

לֹא לָנוּ יְיָ לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל חַסְדְּךָ עַל אֲמִתֶּךָ: לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה נָא אֱלֹהֵיהֶם: וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ עָשָׂה: עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ אַף לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן: יְדֵיהֶם

ולא

וְלֹא יְמִישׁוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ לֹא יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם: יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּייָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַייָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: יִרְאֵי יְיָ בִּטְחוּ בַייָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: ע״כ

יְיָ זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת בֵּית אַהֲרֹן: יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְיָ הַקְּטַנִּים עִם הַגְּדוֹלִים: יֹסֵף יְיָ עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם: בְּרוּכִים אַתֶּם לַייָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַייָ וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם: לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ יָהּ וְלֹא כָּל יֹרְדֵי דוּמָה: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

בשבת חנוכה לומרים אהבתי

אָהַבְתִּי כִּי יִשְׁמַע יְיָ אֶת קוֹלִי תַּחֲנוּנָי: כִּי הִטָּה אָזְנוֹ לִי וּבְיָמַי אֶקְרָא: אֲפָפוּנִי חֶבְלֵי מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא: וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא אָנָּה יְיָ מַלְּטָה נַפְשִׁי: חַנּוּן יְיָ וְצַדִּיק וֵאלֹהֵינוּ מְרַחֵם: שֹׁמֵר פְּתָאִים יְיָ דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ: שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי כִּי יְיָ גָּמַל עָלָיְכִי: כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת אֶת עֵינִי מִן דִּמְעָה אֶת רַגְלִי מִדֶּחִי: אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְיָ בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים: הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד: אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כָּל הָאָדָם כֹּזֵב: ע״כ

מָה אָשִׁיב לַייָ כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי: כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַייָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: יָקָר בְּעֵינֵי יְיָ הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו: אָנָּה יְיָ כִּי אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי: לְךָ אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַייָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: בְּחַצְרוֹת בֵּית יְיָ בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּ אֶת יְיָ כָּל גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים: כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת יְיָ לְעוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ נָא בֵית אַהֲרֹן	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ נָא יִרְאֵי יְיָ	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

מִן הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ: יְיָ לִי לֹא אִירָא מַה יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם: יְיָ לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי: טוֹב לַחֲסוֹת בַּייָ מִבְּטֹחַ בָּאָדָם: טוֹב לַחֲסוֹת בַּייָ מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים: כָּל גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי גַם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי כִדְבוֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: דָּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַייָ עֲזָרָנִי: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה: קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: יְמִין יְיָ רוֹמֵמָה יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: לֹא אָמוּת כִּי אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ: יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי: פִּתְחוּ לִי שַׁעֲרֵי צֶדֶק אָבֹא בָם אוֹדֶה יָהּ: זֶה הַשַּׁעַר לַייָ צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ: אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה: אודך אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה: אבן מֵאֵת יְיָ הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ: מאת זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְיָ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ: זה

אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא:	אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא:
אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא:	אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא:

בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְיָ בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְיָ: ברוך אֵל יְיָ וַיָּאֶר לָנוּ אִסְרוּ חַג בַּעֲבֹתִים עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ: אל אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ: אלי הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הודו

יְהַלְלוּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ (עַל) כָּל מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ צַדִּיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנֶךָ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ כִּי לְךָ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשִׁמְךָ נָאֶה לְזַמֵּר כִּי מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת: קדיש שלם

אֵין כָּמוֹךָ בָאֱלֹהִים אֲדֹנָי וְאֵין כְּמַעֲשֶׂיךָ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר: יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלוֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

אַב הָרַחֲמִים הֵיטִיבָה בִרְצוֹנְךָ אֶת צִיּוֹן תִּבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלָיִם: כִּי בְךָ לְבַד בָּטָחְנוּ מֶלֶךְ אֵל רָם וְנִשָּׂא אֲדוֹן עוֹלָמִים: ומוציאין ס"ת ואומרים ויהי בנסוע

וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה יְיָ וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ: כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר יְיָ מִירוּשָׁלָיִם: בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ:

בְּרִיךְ שְׁמֵהּ דְּמָרֵא עָלְמָא · בְּרִיךְ כִּתְרָךְ וְאַתְרָךְ · יְהֵא רְעוּתָךְ עִם עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְעָלַם · וּפוּרְקַן יְמִינָךְ אַחֲזֵי לְעַמָּךְ בְּבֵית מַקְדְּשָׁךְ · וּלְאַמְטוּיֵי לָנָא מִטּוּב נְהוֹרָךְ · וּלְקַבֵּל צְלוֹתָנָא בְּרַחֲמִין · יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתוֹרִיךְ לָן חַיִּין בְּטִיבוּתָא וְלֶהֱוֵי אֲנָא פְּקִידָא בְּגוֹ צַדִּיקַיָּא לְמִרְחַם עָלַי וּלְמִנְטַר יָתִי וְיַת כָּל דִּי לִי וְדִי לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל · אַנְתְּ הוּא זָן לְכֹלָּא וּמְפַרְנֵס לְכֹלָּא אַנְתְּ הוּא שַׁלִּיט עַל כֹּלָּא · אַנְתְּ הוּא דְשַׁלִּיט עַל מַלְכַיָּא · וּמַלְכוּתָא דִּילָךְ הִיא · אֲנָא עַבְדָּא דְקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא דְּסָגִידְנָא קַמֵּהּ וּמִקַּמָּא דִּיקַר אוֹרַיְתֵהּ בְּכָל עִדָּן וְעִדָּן · לָא עַל אֱנָשׁ רָחִיצְנָא וְלָא עַל בַּר אֱלָהִין סָמִיכְנָא אֶלָּא בֶּאֱלָהָא דִשְׁמַיָּא · דְּהוּא אֱלָהָא קְשׁוֹט · וְאוֹרַיְתֵהּ קְשׁוֹט · וּנְבִיאוֹהִי קְשׁוֹט · וּמַסְגֵּא לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּקְשׁוֹט · בֵּהּ אֲנָא רָחִיץ · וְלִשְׁמֵהּ קַדִּישָׁא יַקִּירָא אֲנָא אֵמַר תֻּשְׁבְּחָן יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתִפְתַּח לִבִּי בְּאוֹרַיְתָא וְתַשְׁלִים מִשְׁאֲלִין דְּלִבִּי וְלִבָּא דְכָל עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְטַב וּלְחַיִּין וְלִשְׁלָם אָמֵן:

חו"ק שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד:

חו"ק אֶחָד אֱלֹהֵינוּ גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ קָדוֹשׁ שְׁמוֹ:

חזן גַּדְּלוּ לַייָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו:

לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ:

עַל הַכֹּל יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: בָּעוֹלָמוֹת שֶׁבָּרָא הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא· כִּרְצוֹנוֹ וְכִרְצוֹן יְרֵאָיו וְכִרְצוֹן כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל: צוּר הָעוֹלָמִים אֲדוֹן כָּל הַבְּרִיּוֹת אֱלוֹהַּ כָּל הַנְּפָשׁוֹת: הַיּוֹשֵׁב בְּמֶרְחֲבֵי מָרוֹם הַשּׁוֹכֵן בִּשְׁמֵי שְׁמֵי קֶדֶם: קְדֻשָּׁתוֹ עַל הַחַיּוֹת וּקְדֻשָּׁתוֹ עַל כִּסֵּא הַכָּבוֹד: וּבְכֵן יִתְקַדַּשׁ שִׁמְךָ בָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְעֵינֵי כָּל חָי · וְנֹאמַר לְפָנָיו שִׁיר חָדָשׁ כַּכָּתוּב · שִׁירוּ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ שְׁמוֹ סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו: וְנִרְאֵהוּ עַיִן בְּעַיִן בְּשׁוּבוֹ אֶל נָוֵהוּ כַּכָּתוּב: כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְיָ צִיּוֹן: וְנֶאֱמַר וְנִגְלָה כְּבוֹד יְיָ וְרָאוּ כָל בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי יְיָ דִּבֵּר:

אַב הָרַחֲמִים הוּא יְרַחֵם עַם עֲמוּסִים וְיִזְכּוֹר בְּרִית אֵיתָנִים וְיַצִּיל נַפְשׁוֹתֵינוּ מִן הַשָּׁעוֹת הָרָעוֹת וְיִגְעַר בְּיֵצֶר הָרָע מִן הַנְּשׂוּאִים וְיָחוֹן אוֹתָנוּ לִפְלֵיטַת עוֹלָמִים · וִימַלֵּא מִשְׁאֲלוֹתֵינוּ בְּמִדָּה טוֹבָה יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים:

כשמגביהין הספר תורה אומרים זה:

וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל פִּי יְיָ בְּיַד מֹשֶׁה: עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתוֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בִּשְׂמֹאלָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד: יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר:

יְקוּם פֻּרְקָן מִן שְׁמַיָּא · חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי · וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מַעַלְיָא · זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא · זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא: לְמָרָנָן וְרַבָּנָן חֲבוּרָתָא קַדִּישָׁתָא · דִּי בְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְדִי בְּבָבֶל לְרֵישֵׁי כַלֵּי וּלְרֵישֵׁי גַלְוָתָא וּלְרֵישֵׁי מְתִיבָתָא וּלְדַיָּנֵי דִי בָבָא: לְכָל

תַּלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל מָאן דְעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא ׃ מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יַתְהוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיהוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיהוֹן וְיִתֵּן אַרְכָה לִשְׁנֵיהוֹן וְיִתְפָּרְקוּן וְיִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין ׃ מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּהוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן ׃

יְקוּם פֻּרְקָן מִן שְׁמַיָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מַעַלְיָא ׃ זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא ׃ זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא ׃ לְכָל קְהָלָא קַדִּישָׁא הָדֵין רַבְרְבַיָּא עִם זְעֵרַיָּא טַפְלָא וּנְשַׁיָּא ׃ מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יַתְכוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיכוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיכוֹן וְיִתֵּן אַרְכָה לִשְׁנֵיכוֹן וְתִתְפָּרְקוּן וְתִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין ׃ מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּכוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן ׃

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב ׃ הוּא יְבָרֵךְ אֶת כָּל הַקָּהָל הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה עִם כָּל קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ ׃ הֵם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם ׃ וּמִי שֶׁמְּיַחֲדִים בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת לִתְפִלָּה ׃ וּמִי שֶׁבָּאִים בְּתוֹכָם לְהִתְפַּלֵּל ׃ וּמִי שֶׁנּוֹתְנִים נֵר לַמָּאוֹר וְיַיִן לְקִדּוּשׁ וּלְהַבְדָּלָה וּפַת לָאוֹרְחִים וּצְדָקָה לָעֲנִיִּים ׃ וְכָל מִי שֶׁעוֹסְקִים בְּצָרְכֵי צִבּוּר בֶּאֱמוּנָה ׃ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְשַׁלֵּם שְׂכָרָם וְיָסִיר מֵהֶם כָּל מַחֲלָה וְיִרְפָּא לְכָל גּוּפָם וְיִסְלַח לְכָל עֲוֹנָם ׃ וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם עִם כָּל יִשְׂרָאֵל אֲחֵיהֶם וְנֹאמַר אָמֵן ׃

תפלה בעד שלום הקיסר יר״ה

הנותן תשועה למלכים וממשלה לנסיכים מלכותו מלכות כל עולמים הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה הוא יברך וישמור וינצור ויעזור וירומם ויגדל וינשא למעלה את אדונינו הקיסר **אלכסנדר ניקאלאיעוויטש** ירום הודו עם אשתו הקיסרית הכבודה **מאריא אלכסנדראוונא** ובנו יורש עצר **אלכסנדר אלכסנדראוויטש** ואת רעיתו הגבירה **מאריא טעאדאראוונא** ואת כל בית מלכנו הרם יר״ה ׃ מלך מלכי המלכים ברחמיו יחייהו וישמרהו ומכל צרה ויגון ונזק יצילהו וידבר עמים תחת רגליו ויפיל שונאיו לפניו ובכל אשר יפנה יצליח ׃ מלך מלכי המלכים ברחמיו יתן בלבו ובלב כל יועציו ושריו רחמנות לעשות טובות עמנו ועם כל ישראל ׃ בימיו ובימינו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח ובא לציון גואל וכן יהי רצון ונאמר אמן ׃

כשמברכין החודש יש נוהגין לומר זה

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּחַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה ׃ וְתִתֶּן לָנוּ חַיִּים אֲרוּכִים ׃ חַיִּים שֶׁל שָׁלוֹם ׃ חַיִּים שֶׁל טוֹבָה ׃ חַיִּים שֶׁל בְּרָכָה ׃ חַיִּים שֶׁל פַּרְנָסָה ׃ חַיִּים שֶׁל חִלּוּץ עֲצָמוֹת ׃ חַיִּים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם יִרְאַת שָׁמַיִם וְיִרְאַת חֵטְא ׃ חַיִּים שֶׁאֵין בָּהֶם בּוּשָׁה וּכְלִמָּה ׃ חַיִּים שֶׁל עֹשֶׁר וְכָבוֹד ׃ חַיִּים שֶׁתְּהֵא בָנוּ אַהֲבַת תּוֹרָה וְיִרְאַת שָׁמַיִם ׃ חַיִּים שֶׁיִּמָּלְאוּ מִשְׁאֲלוֹת לִבֵּנוּ לְטוֹבָה אָמֵן סֶלָה ׃

נכון לידע המולד בשעה שמברכין החודש ׃

מִי שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ וְגָאַל אוֹתָם מֵעַבְדוּת לְחֵרוּת ׃ הוּא יִגְאַל אוֹתָנוּ בְּקָרוֹב ׃ וִיקַבֵּץ נִדָּחֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ ׃ חֲבֵרִים כָּל יִשְׂרָאֵל וְנֹאמַר אָמֵן ׃

הש״ץ לוקח ס״ת בידו ואומר ראש חודש פלוני ביום פלוני הבא עלינו ועל כל ישראל לטובה ׃

יְחַדְּשֵׁהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָלֵינוּ וְעַל כָּל עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל ׃ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם ׃ לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה ׃ לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה ׃ וְנֹאמַר אָמֵן ׃ אשרי וכו׳

כשמברכין החודש אין אומרים זה :

אַב הָרַחֲמִים שׁוֹכֵן מְרוֹמִים · בְּרַחֲמָיו הָעֲצוּמִים הוּא יִפְקוֹד בְּרַחֲמִים · הַחֲסִידִים וְהַיְשָׁרִים וְהַתְּמִימִים · קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ שֶׁמָּסְרוּ נַפְשָׁם עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם · הַנֶּאֱהָבִים וְהַנְּעִימִים בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרָדוּ · מִנְּשָׁרִים קַלּוּ וּמֵאֲרָיוֹת גָּבֵרוּ · לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנָם וְחֵפֶץ צוּרָם : יִזְכְּרֵם אֱלֹהֵינוּ לְטוֹבָה · עִם שְׁאָר צַדִּיקֵי עוֹלָם · וְיִנְקוֹם נִקְמַת דַּם עֲבָדָיו הַשָּׁפוּךְ : כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים · הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם עֲבָדָיו יִקּוֹם · וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ : וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר וְנִקֵּיתִי דָּמָם לֹא נִקֵּיתִי · וַיָי שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן : וּבְכִתְבֵי הַקֹּדֶשׁ נֶאֱמַר · לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם יִוָּדַע בַּגּוֹיִם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ : וְאוֹמֵר כִּי דוֹרֵשׁ דָּמִים אוֹתָם זָכָר לֹא שָׁכַח צַעֲקַת עֲנָוִים : וְאוֹמֵר יָדִין בַּגּוֹיִם מָלֵא גְוִיּוֹת מָחַץ רֹאשׁ עַל אֶרֶץ רַבָּה : מִנַּחַל בַּדֶּרֶךְ יִשְׁתֶּה עַל כֵּן יָרִים רֹאשׁ : אשרי וכו׳

כשמברכין בה״ב יאמר הש״ץ זה :

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן דוד ושלמה הוא יברך את כל מי שיקבל עליו להתענות תענית שני וחמישי ושני בשכר זה הקדוש ברוך הוא ישמרהו ויצילהו מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם ויקבל תפלותיהם ויאזין שועותיהם עם כל ישראל אחיהם ונאמר אמן :

חזן יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ :

הקהל אומרים הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם : וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרוֹבוֹ הַלְלוּיָהּ :

מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַייָ בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַייָ כָּבוֹד וָעֹז : הָבוּ לַייָ כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַייָ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ : קוֹל יְיָ עַל הַמָּיִם אֵל הַכָּבוֹד הִרְעִים יְיָ עַל מַיִם רַבִּים : קוֹל יְיָ בַּכֹּחַ קוֹל יְיָ בֶּהָדָר : קוֹל יְיָ שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יְיָ אֶת אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן : וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ עֵגֶל לְבָנוֹן וְשִׂרְיוֹן כְּמוֹ בֶן רְאֵמִים : קוֹל יְיָ חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ : קוֹל יְיָ יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יְיָ מִדְבַּר קָדֵשׁ : קוֹל יְיָ יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד : יְיָ לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב יְיָ מֶלֶךְ לְעוֹלָם : יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם :

וּבְנֻחֹה יֹאמַר שׁוּבָה יְיָ רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל : קוּמָה יְיָ לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ : כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ : בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ : כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל תַּעֲזֹבוּ : עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתוֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר : דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם : הֲשִׁיבֵנוּ יְיָ אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם : ח״ק

מוסף לשבת ולשבת ראש חודש

כִּי שֵׁם יְיָ אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ : אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה :

בש״ת זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים :

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם :

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ :

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם :

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר · מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דוֹמֶה לָּךְ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה :

בש״ת מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים :

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים :

מוסף לשבת

כשמ"ע חוזר הש"ץ אומרים זה

נַעֲרִיצְךָ וְנַקְדִּישְׁךָ כְּסוֹד שִׂיחַ שַׂרְפֵי קֹדֶשׁ · הַמַּקְדִּישִׁים שִׁמְךָ בַּקֹּדֶשׁ כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר : קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ : כְּבוֹדוֹ מָלֵא עוֹלָם מְשָׁרְתָיו שׁוֹאֲלִים זֶה לָזֶה אַיֵּה מְקוֹם כְּבוֹדוֹ לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ : בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ : מִמְּקוֹמוֹ הוּא יִפֶן בְּרַחֲמִים וְיָחֹן עַם הַמְיַחֲדִים שְׁמוֹ עֶרֶב וָבֹקֶר בְּכָל יוֹם תָּמִיד פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה שְׁמַע אוֹמְרִים : שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד : הוּא אֱלֹהֵינוּ הוּא אָבִינוּ הוּא מַלְכֵּנוּ הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ וְהוּא יַשְׁמִיעֵנוּ בְּרַחֲמָיו שֵׁנִית לְעֵינֵי כָּל חָי לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים · אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם : וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר : יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ : לש"ץ לדור ודור וכו'

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ : (בש"ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ) : בשבת ר"ח מתחילין כאן אתה יצרת *)

תִּכַּנְתָּ שַׁבָּת רָצִיתָ קָרְבְּנוֹתֶיהָ · צִוִּיתָ פֵּרוּשֶׁיהָ עִם סִדּוּרֵי נְסָכֶיהָ · מְעַנְּגֶיהָ לְעוֹלָם כָּבוֹד יִנְחָלוּ · טוֹעֲמֶיהָ חַיִּים זָכוּ · וְגַם הָאוֹהֲבִים דְּבָרֶיהָ גְּדֻלָּה בָּחָרוּ · אָז מִסִּינַי נִצְטַוּוּ עָלֶיהָ · וַתְּצַוֵּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְהַקְרִיב בָּהּ קָרְבַּן מוּסַף שַׁבָּת כָּרָאוּי : יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ · וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ · תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם · וְאֶת מוּסַף יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר :

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ : עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ :

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג · עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ (בּוֹ) וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית :

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ ושמחנו

לשבת וראש חודש

*) אַתָּה יָצַרְתָּ עוֹלָמְךָ מִקֶּדֶם כִּלִּיתָ מְלַאכְתְּךָ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ וְרָצִיתָ בָּנוּ וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל הַלְּשׁוֹנוֹת וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ · וַתִּתֶּן לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים לְכַפָּרָה · וּלְפִי שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ חָרְבָה עִירֵנוּ וְשָׁמֵם בֵּית מִקְדָּשֵׁנוּ וְגָלָה יְקָרֵנוּ וְנֻטַּל כָּבוֹד מִבֵּית חַיֵּינוּ · וְאֵין אֲנַחְנוּ יְכוֹלִים לַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו מִפְּנֵי הַיָּד הַשְּׁלוּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ : יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם : וְאֶת מוּסְפֵי יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה · נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר :

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ : עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ : (זֶה קָרְבַּן שַׁבָּת וְקָרְבַּן הַיּוֹם כָּאָמוּר) :

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיְיָ פָּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם :

וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדֻבָּר שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם :

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג · עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ · וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ (בּוֹ) וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית :

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ וְחַדֵּשׁ עָלֵינוּ בְּיוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה ולברכה

וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ וְיָנוּחוּ בוֹ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת: רצה וכו׳ אין כאלהינו

לשבת וראש חודש

וְלִבְרָכָה׳ לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה׳ לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה׳ לְפַרְנָסָה וּלְכַלְכָּלָה׳ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם׳ לִמְחִילַת חֵטְא וְלִסְלִיחַת עָוֹן׳ (בשנת העיבור וּלְכַפָּרַת פָּשַׁע): כִּי בְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בָּחַרְתָּ מִכָּל הָאֻמּוֹת׳ וְשַׁבַּת קָדְשְׁךָ לָהֶם הוֹדָעְתָּ וְחֻקֵּי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לָהֶם קָבָעְתָּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים: רצה ומודים וכו׳

קַוֵּה אֶל יְיָ חֲזַק וְיַאֲמֵץ לִבֶּךָ וְקַוֵּה אֶל יְיָ: אֵין קָדוֹשׁ כַּייָ כִּי אֵין בִּלְתֶּךָ וְאֵין צוּר כֵּאלֹהֵינוּ: כִּי מִי אֱלוֹהַּ מִבַּלְעֲדֵי יְיָ וּמִי צוּר זוּלָתִי אֱלֹהֵינוּ:

אֵין כֵּאלֹהֵינוּ׳ אֵין כַּאדוֹנֵינוּ׳ אֵין כְּמַלְכֵּנוּ׳ אֵין כְּמוֹשִׁיעֵנוּ: מִי כֵאלֹהֵינוּ׳ מִי כַאדוֹנֵינוּ׳ מִי כְמַלְכֵּנוּ׳ מִי כְמוֹשִׁיעֵנוּ: נוֹדֶה לֵאלֹהֵינוּ׳ נוֹדֶה לַאדוֹנֵינוּ׳ נוֹדֶה לְמַלְכֵּנוּ׳ נוֹדֶה לְמוֹשִׁיעֵנוּ: בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ׳ בָּרוּךְ אֲדוֹנֵינוּ׳ בָּרוּךְ מַלְכֵּנוּ׳ בָּרוּךְ מוֹשִׁיעֵנוּ: אַתָּה הוּא אֱלֹהֵינוּ׳ אַתָּה הוּא אֲדוֹנֵינוּ׳ אַתָּה הוּא מַלְכֵּנוּ׳ אַתָּה הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ׳ אַתָּה הוּא שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים:

פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת הַצְּרִי וְהַצִּפֹּרֶן הַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה׳ מוֹר וּקְצִיעָה שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה׳ הַקֹּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר וְקִלּוּפָה שְׁלֹשָׁה וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין׳ יֵין קַפְרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין תְּלָתָא וְאִם אֵין לוֹ יֵין קַפְרִיסִין מֵבִיא חֲמַר חִוַּרְיָן עַתִּיק׳ מֶלַח סְדוֹמִית רֹבַע הַקָּב׳ מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל שֶׁהוּא׳ רַבִּי נָתָן אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל שֶׁהוּא׳ וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ׳ וְאִם חִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה:

רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר הַצְּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף׳ בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה שֶׁשָּׁפִין בָּהּ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה׳ יֵין קַפְרִיסִין שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה׳ וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בָּעֲזָרָה מִפְּנֵי הַכָּבוֹד:

הַשִּׁיר שֶׁהַלְוִיִּם הָיוּ אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ׳ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן הָיוּ אוֹמְרִים לַייָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיוֹשְׁבֵי בָהּ: בַּשֵּׁנִי הָיוּ אוֹמְרִים גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ הַר קָדְשׁוֹ: בַּשְּׁלִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט: בָּרְבִיעִי הָיוּ אוֹמְרִים אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: בַּחֲמִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב׳ בַּשִּׁשִּׁי הָיוּ אוֹמְרִים יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: בַּשַּׁבָּת הָיוּ אוֹמְרִים מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת מִזְמוֹר שִׁיר לֶעָתִיד לָבֹא לְיוֹם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים:

תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא שנאמר הליכות עולם לו׳ אל תקרי הליכות אלא הלכות:

אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם׳ שנאמר וכל בניך למודי יי ורב שלום בניך: אל תקרי בניך אלא בוניך: שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול: יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך: למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך: למען בית יי אלהינו אבקשה טוב לך: יי עוז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום:

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל הֲמוֹנָם: וַאֲנַחְנוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: שֶׁהוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ׳ וּמוֹשַׁב יְקָרוֹ (וְכִסֵּא כְבוֹדוֹ) בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל׳ וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים׳ הוּא אֱלֹהֵינוּ אֵין עוֹד: אֱמֶת מַלְכֵּנוּ אֶפֶס זוּלָתוֹ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ׳ וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד:

עַל כֵּן נְקַוֶּה לְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ וְהָאֱלִילִים

פרזות יכרתון לתקן עולם במלכות שדי וכל בני בשר יקראו בשמך · להפנות אליך כל רשעי ארץ יכירו וידעו כל יושבי תבל כי לך תכרע כל ברך תשבע כל לשון: לפניך יי אלהינו יכרעו ויפולו · ולכבוד שמך יקר יתנו · ויקבלו כלם את עול מלכותך · ותמלוך עליהם מהרה לעולם ועד: כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוך בכבוד: ככתוב בתורתך יי ימלוך לעולם ועד: ונאמר והיה יי למלך על כל הארץ · ביום ההוא יהיה יי אחד ושמו אחד:

אל תירא מפחד פתאם ומשאת רשעים כי תבוא: עצו עצה ותפר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל: ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבל אני עשיתי ואני אשא ואני אסבל ואמלט: קדיש יתום

שיר היחוד ליום השבת

חזן אז ביום השביעי נחת · יום השבת על כן ברכת:

קהל ועל כל פועל תהלה ערוכה · חסידיך בכל עת יברכוכה:

ח׳ ברוך יי יוצר כלם · אלהים חיים ומלך עולם:

ק׳ כי מעולם על עבדיך · רוב רחמיך וחסדיך:

ח׳ ובמצרים החלות · להודיע כי מאד נעלית:

ק׳ על כל אלהים בעשותך בהם · שפטים גדולים ובאלהיהם:

ח׳ בבקעך ים סוף עמך ראו · יד הגדולה וייראו:

ק׳ נהגת עמך לעשות לך · שם תפארת להראות גדלך:

ח׳ ודברת עמם מן השמים · וגם העבים נטפו מים:

ק׳ ידעת לכתם במדבר · בארץ ציה איש לא עבר:

ח׳ נתתה לעמך דגן שמים · וכעפר שאר ומצור מים:

ק׳ תגרש גוים רבים עמים · יירשו ארצם ועמל לאמים:

ח׳ בעבור ישמרו חקים ותורות · אמרות יי אמרות טהורות:

ק׳ ניתעדנו במרעה שמן · ומחלמיש צור פלגי שמן:

ח׳ בנותם בנו עיר קדשך · ויפארו בית מקדשך:

ק׳ ותאמר פה אשב לארך ימים · צידה ברך אברך:

ח׳ כי שם יזבחו זבחי צדק · אף כהניך ילבשו צדק:

ק׳ ובית הלוי נעימות יזמרו · לך יתרועעו אף ישירו:

ח׳ בית ישראל ויראי יי · יכבדו ויודו שמך יי:

ק׳ הטיבות מאד לראשונים · כן תיטיב גם לאחרונים:

ח׳ יי תשיש נא עלינו · כאשר ששת על אבותינו:

ק׳ אותנו להרבות ולהיטיב · ונודה לך לעולם כי תיטיב:

ח׳ יי תבנה עירך מהרה · כי עליה שמך נקרא:

ק׳ וקרן דוד תצמיח בה · והשכון לעולם יי בקרבה:

ח׳ זבחי צדק שמה נזבחה · וכימי קדם תערב מנחה:

ק׳ וברך את עמך באור פניך · כי חפצים לעשות רצונך:

ח׳ וברצונך תעשה חפצנו · הבט נא עמך כלנו:

ק׳ בחרתנו להיות לך לעם סגלה · ועל עמך ברכתך סלה:

ח׳ ותמיד נספר תהלתך · ונהלל לשם תפארתך:

ק׳ ומברכתך עמך יבורך · כי את כל אשר תברך מבורך:

ח׳ ואני בעודי אהללה בוראי · ואברכה כל ימי צבאי:

ק׳ יהי שם יי מבורך לעולם · מן העולם ועד העולם:

שיר היחוד ליום השבת

כַּכָּתוּב בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם · וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַייָ: וְעָנֵה דָנִיֵּאל וַאֲמַר לֶהֱוֵא שְׁמֵהּ דִּי אֱלָהָא מְבָרַךְ מִן עָלְמָא וְעַד עָלְמָא דִּי חָכְמְתָא וּגְבוּרְתָא דִּי לֵהּ הִיא: וַיֹּאמְרוּ הַלְוִיִּם יֵשׁוּעַ וְקַדְמִיאֵל בָּנִי חֲשַׁבְנְיָה שֵׁרֵבְיָה הוֹדִיָּה שְׁבַנְיָה פְתַחְיָה קוּמוּ בָּרְכוּ אֶת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם מִן הָעוֹלָם עַד הָעוֹלָם וִיבָרְכוּ שֵׁם כְּבוֹדֶךָ וּמְרוֹמַם עַל כָּל בְּרָכָה וּתְהִלָּה: וְנֶאֱמַר בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן הַלְלוּיָהּ: וְנֶאֱמַר וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְיָ לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם:

שיר הכבוד

•ותחין הארון

חזן אַנְעִים זְמִירוֹת וְשִׁירִים אֶאֱרוֹג · כִּי אֵלֶיךָ נַפְשִׁי תַעֲרוֹג:

קהל נַפְשִׁי חָמְדָה בְּצֵל יָדֶךָ · לָדַעַת כָּל רָז סוֹדֶךָ:

ח׳ מִדֵּי דַבְּרִי בִּכְבוֹדֶךָ · הוֹמֶה לִבִּי אֶל דּוֹדֶיךָ:

ק׳ עַל כֵּן אֲדַבֵּר בְּךָ נִכְבָּדוֹת · וְשִׁמְךָ אֲכַבֵּד בְּשִׁירֵי יְדִידוֹת:

ח׳ אֲסַפְּרָה כְבוֹדְךָ וְלֹא רְאִיתִיךָ · אֲדַמְּךָ אֲכַנְּךָ וְלֹא יְדַעְתִּיךָ:

ק׳ בְּיַד נְבִיאֶיךָ בְּסוֹד עֲבָדֶיךָ · דִּמִּיתָ הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ:

ח׳ גְּדֻלָּתְךָ וּגְבוּרָתֶךָ · כִּנּוּ לְתוֹקֶף פְּעֻלָּתֶךָ:

ק׳ דִּמּוּ אוֹתְךָ וְלֹא כְּפִי יֶשְׁךָ · וַיְשַׁוּוּךָ לְפִי מַעֲשֶׂיךָ:

ח׳ הִמְשִׁילוּךָ בְּרוֹב חֶזְיוֹנוֹת · הִנְּךָ אֶחָד בְּכָל דִּמְיוֹנוֹת:

ק׳ וַיֶּחֱזוּ בְךָ זִקְנָה וּבַחֲרוּת · וּשְׂעַר רֹאשְׁךָ בְּשֵׂיבָה וְשַׁחֲרוּת:

ח׳ זִקְנָה בְּיוֹם דִּין וּבַחֲרוּת בְּיוֹם קְרָב · כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָדָיו לוֹ רָב:

ק׳ חָבַשׁ כּוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ · הוֹשִׁיעָה לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ:

ח׳ טַלְלֵי אוֹרוֹת רֹאשׁוֹ נִמְלָא · קְוֻצּוֹתָיו רְסִיסֵי לָיְלָה:

ק׳ יִתְפָּאֵר בִּי כִּי חָפֵץ בִּי · וְהוּא יִהְיֶה לִּי לַעֲטֶרֶת צְבִי:

ח׳ כֶּתֶם טָהוֹר פָּז דְּמוּת רֹאשׁוֹ · וְחַק עַל מֵצַח כְּבוֹד שֵׁם קָדְשׁוֹ:

ק׳ לְחֵן וּלְכָבוֹד צְבִי תִפְאָרָה · אֻמָּתוֹ לוֹ עִטְּרָה עֲטָרָה:

ח׳ מַחְלְפוֹת רֹאשׁוֹ כְּבִימֵי בְחֻרוֹת · קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחוֹרוֹת:

ק׳ נְוֵה הַצֶּדֶק צְבִי תִפְאַרְתּוֹ · יַעֲלֶה נָּא עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתוֹ:

ח׳ סְגֻלָּתוֹ תְּהִי בְיָדוֹ עֲטֶרֶת · וּצְנִיף מְלוּכָה צְבִי תִפְאֶרֶת:

ק׳ עֲמוּסִים נְשָׂאָם עֲטֶרֶת עִנְּדָם · מֵאֲשֶׁר יָקְרוּ בְעֵינָיו כִּבְּדָם:

ח׳ פְּאֵרוֹ עָלַי וּפְאֵרִי עָלָיו · וְקָרוֹב אֵלַי בְּקָרְאִי אֵלָיו:

ק׳ צַח וְאָדוֹם לִלְבוּשׁוֹ אָדוֹם · פּוּרָה בְדָרְכוֹ בְּבוֹאוֹ מֵאֱדוֹם:

ח׳ קֶשֶׁר תְּפִלִּין הֶרְאָה לֶעָנָיו · תְּמוּנַת יְיָ לְנֶגֶד עֵינָיו:

ק׳ רוֹצֶה בְעַמּוֹ עֲנָוִים יְפָאֵר · יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת בָּם לְהִתְפָּאֵר:

ח׳ רֹאשׁ דְּבָרְךָ אֱמֶת קוֹרֵא מֵרֹאשׁ · דּוֹר וָדוֹר עַם דּוֹרֶשְׁךָ דְּרוֹשׁ:

ק׳ שִׁית הֲמוֹן שִׁירַי נָא עָלֶיךָ · וְרִנָּתִי תִּקְרַב אֵלֶיךָ:

ח׳ תְּהִלָּתִי תְּהִי לְרֹאשְׁךָ עֲטֶרֶת · וּתְפִלָּתִי תִּכּוֹן קְטֹרֶת:

ק׳ תִּיקַר שִׁירַת רָשׁ בְּעֵינֶיךָ · כַּשִּׁיר יוּשַׁר עַל קָרְבָּנֶיךָ:

ח׳ בִּרְכָתִי תַעֲלֶה לְרֹאשׁ מַשְׁבִּיר · מְחוֹלֵל וּמוֹלִיד צַדִּיק כַּבִּיר:

ק׳ וּבְבִרְכָתִי תְנַעֲנַע לִי רֹאשׁ · וְאוֹתָהּ קַח לְךָ כִּבְשָׂמִים רֹאשׁ:

ח׳ יֶעֱרַב נָא שִׂיחִי עָלֶיךָ · כִּי נַפְשִׁי תַעֲרוֹג אֵלֶיךָ:

לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: מִי יְמַלֵּל גְּבוּרוֹת יְיָ יַשְׁמִיעַ כָּל תְּהִלָּתוֹ: ק״י

ספר תורת אלהים

חומש

דברים

מן

חמשה חומשי תורה

עם פירוש העמק דבר ופירוש הרחב דבר

תרגום אונקלוס פירוש רש"י ותולדות אהרן

ХУМЕШЪ,

т. е. Пятикнижіе Моисея съ Комментаріями Гаамекъ-доворъ Вегархевъ-доворъ.

Соч. Н. Берлина.

Часть V.

ВИЛЬНА. Типографія Вдовы и братьевъ Роммъ.
Жмудскій переулокъ дома №№ 327 и 328.

Дозволено цензурою 5 Августа 1878 г. и 26 Іюля 1879 г. Вильна

ספר

דברים

חמישי לתורת אלהים

עם

תרגום אונקלוס ופירוש רש"י ותולדות אהרן

ועם פירוש הנקרא

העמק דבר

יעמיק דברים. ליישר הדורים. בפקודי ה' הישרים. להוכיח כי אין בהם שנויים ויתורים. הכל במעמקי הפשט כדורים. וכל נקודה או דגש המיותרים. על כוונות רמות מורים. וגם דרשות רז"ל בעומק הפשט מזהירים.

מצורף לזה עוד הרחב דבר ירחיב הדברים. במקראות נ"ך ובדברי רז"ל להראות כי המה ברורים. ערוכים בכל ושמורים. למבקשי דברי ה' במישרים.

אשר זכני ה' אותי העמוס בעבודה נפתלי צבי יהודה ברלין מוואלאזין.
בעל המחבר העמק שאלה על שאלתות דר"א גאון.

גם הדפסנו בסוף כל ספר סדר התפלה לשבתות השנה.

ווילנא
בדפוס האלמנה והאחים ראם
שנת תר"מ לפ"ק

מפתח הענינים

אשר בהעמק דבר או בהרחב דבר הוגד חדשות גדולים או קטנים · ולא בא דבר אחד לריק בציונים . והנם על סדר חלקי התורה מסומנים .

מקרא

(יהושע ח׳ ל״ב) משנה תורת משה אשר כתב כד טז הר״ד
" כ״ד כ״ג) ועתה הסירו וגו׳ וכה״ע ל טו הע״ד
(שופטים ג׳ ו׳) ויקחו את בנותיהם וגו׳ ז ד
" ה׳ י״ד) מני מכיר ירדו מחוקקים ג טז
" ומזבולון מושכים בשבט סופר לו כג
" י״ח ל״א) כל ימי היות בית וגו׳ ד כא
(שמואל א׳ ב׳ ג׳) אל תרבו תדברו גבהה לב ג הר״ד
" ז׳ ג׳) הסירו וגו׳ והכינו וגו׳ ל טו הע״ד
" י׳ כ״ד) הראיתם אשר בחר בו ז ז
" ט״ו כ״ג) ואון ותרפים הפצר א מד
" ב׳ א׳ י״ח) ללמד בני יהודה קשת לג ז יב
" ז׳ י׳) ושמתי מקום לישראל וגו׳ ג כג הר״ד
(מלכים ב׳ י׳) אם תראה אותי לוקח א הע״ד
" י״ח) הלא הוא אשר הסיר חזקיהו ד כא
(ישעיה ח׳ ג׳) ואקרב אל הנביאה כב יד
" מ״א יד) מתי ישראל ב לד
" ס״ו כ״א) וגם מהם אקח וגו׳ ל ד
(ירמיה ב׳ ג׳) קדש ישראל לה׳ לב לו
" כ״ד) פרא למד מדבר וגו׳ ד מא הר״ד
" ד׳ א׳) אם תשוב ישראל וכה״ע ל י
" ט׳ כ״ב) אל יתהלל חכם וגו׳ לו כג הע״ד
(יחזקאל ב׳ י׳) והיא כתובה פנים ואחור יח יח הר״ד
(עמוס ה׳) על שלשה פשעי יהודה וגו׳ כט ט הע״ד
(חבקוק ב׳) הנה עופלה וגו׳ וצדיק וגו׳ ד א הר״ד
(מלאכי ג׳) זכרו תורת משה וגו׳ א ג
(תהלים ח׳) אשר תנה וגו׳ וכה״ע לג ד
" נ׳) תשב באחיך תדבר וגו׳ לב יח
" מ״ב) למה נפשי וכה״ע ל יד
" ס״ח) ה׳ יתן אומר וגו׳ ח ג
" ע״ו) ויהי בשלם סוכו וגו׳ לו כז
" ע״ח) וימאס באהל יוסף וגו׳ ג כג
" צ״ד ד׳) יתאמרו כל פעלי און כו יז הע״ד
" ק״ב) וייראו גוים את שם ה׳ וכה״ע טו הר״ד
" קל״ט) חקרני אל וגו׳ י יב הע״ד
(משלי י״ח) דברי נרגן וגו׳ גם איש וגו׳ כא ה
(איוב כ״ט יד) צדק לבשתי וילבשני לו יז הע״ד
(איכה א׳) טומאתה בשוליה וכה״ע כח נט
" ה׳) כי אם מאס מאסתנו וגו׳ כט יג
(קהלת י״ב) ויותר מהמה בני וגו׳ ל יד
(עזרא ז׳) סופר דברי מצות ה׳ וגו׳ א ג הר״ד
(נחמיה י״ג) ואשביעם וגו׳ אם תתנו ז ד הע״ד
(דה״י א׳ כ״ג) להקטיר לפני ה׳ לשרתו י ח
" ב׳ כ״ה) ככתוב בתורה ספר משה כד טז הר״ד
" ל״ה) עתה עבדו את וגו׳ א ג

משנה

(ברכות פ״ט) אפי׳ הוא נוטל א״כ ו ד הר״ד
(פסחים פ״י) מצה זו שאנו אוכלים טז ג הע״ד
(יומא פ״ח) מאכילין אותו אפי׳ ד״ט ו י הר״ד
(יבמות פ״ב) הנטען על האשה וגו׳ כב כב
(קדושין פ״א) כל העושה מצוה אחת ז הע״ד
(ב״ק פ״ח) הקוצץ את נטיעותיו וכו׳ כ יט
(סנהדרין פ״ו) מפני מה זה תלוי כו׳ כא כג
(מכות פ״ג) רצה הקב״ה לזכות את ישראל כו׳ ו כ
(אבות פ״א) הוו מתונים בדין כו׳ א ג הר״ד
" אם אין אני לי כו׳ לב לט
" פ״ב) מרבה תורה מרבה חיים ד א
" פ״ג) כל השוכח דבר אחד ממשנתו ט
" פ״ד) ר״א כו׳ וכך היה הלל א׳ יז יז
" ואל יבטיחך יצרך שהשאול וכו׳ ל יט
" יפה שעה א׳ כו׳ כב ז
(נדות פ״ג) ומלבנין אותו כו׳ כז ד ו הע״ד

בריתות

(מכילתא בשלח) רי״א בשעה שעמדו כו׳ לג יב
(ספרי דברים) מי שמע פסוק א׳ כו׳ א ה הע״ד
" ראה) שלא יאמרו ישראל כו׳ ל יט
" שופטים) לפי שמצינו שהגדהיס יז ה
" תצא) אין לי כו׳ בשדה מנין כב כד
(תוספתא ברכות) רס״ד הנהנה בלי ברכה ח יא

ברכות

(ד״ד) מאי כי חסיד אני כו׳ לג ט הר״ד
(ד״ו) אתם עשיתוני חטיבה א׳ כו יז הע״ד
(ד״ז) כל הקובע מקום כו׳ ג כג הר״ד
(ד״ח) איכא סבי בבבל כו׳ יא כא
(די״א ב) וכה״א אהבת עולם כו׳ כו יז הע״ד
(דכ״ח ב) מנעו בניכם מן ההגיון לב ב הר״ד
(דל״ג) אטו יראת שמים מילתא כו׳ י יב הע״ד
(דל״ה) כל הנהנה מהעוה״ז בל״ב כו׳ ח ג

מפתח הענינים

מפתח הענינים

לוח הטעות והשמטות

ק'	פ'	תחת	צ"ל
א	טו	מה שהיה מקלקל	מה שהיה מכלכל
—	לא	שלא יכשנו באבן	שלא יכשלו באבן
ג	יח	לכו כולם	שילכו כולם
ד	ל	בראשית מ"א	בראשית מ"ב
—	מא	בהר"ד אשר הזהיר לבנו	אשר הזהיר לבני
ה	טו	א"כ בלי השבוע	א"כ כל השבוע
—	יז	שהוא מהימן לי	שהוא נהימן לי'
ז	ד	בהר"ד כפי' ר"ת ה"א	כפי' ר"ת הא'
ח	ט	בראשית מ"א	בראשית מ"ט
יא	יג	מש"כ בביאור הגמרא דברכות . כ"ה בתנחומא פרשה נח באריכה ע"ש	
יד	ו	ובל בהמה וגו' . עי' בפנים · ונראה עוד בהא דאי' בסנהדרין דנ"ט דבשר היורד מן השמים כשר לאכילה · ומבואר שם דאם היה דבר טמא יורד מן השמים היה אסור · ולכאורה קשה בין לדעת הרמב"ם דס"ל דבשר מהלכי שתים אסור מדרשה דכתיב אותה תאכלו וכמש"כ באורך הר"ן פ' אע"פ · א"כ מגלן דהאי בשר שרי . הרי אינו שור שה כשבים ושה עזים · בין להרמב"ן דמתיר לאכול בשר אדם · קשה מגלן דבעינן בבשר היורד מן השמים סימני טהרה · ונימא דכמו דלא בעינן שחיטה · שהרי בשמים לא נשחטו מבני זביחה · ה"נ לא בעינן סימני טהרה · איברא מזה המקרא נתיישב הכל · וה"נ נתיישב הא דאי' עוד בסנהדרין דס"ה ב' דר"ח ור"א כו' הוי עסקי בס' יצירה ואיברי להו עגלא תילתא ואכלי :	
טו	ה	וכ"ה בספר מכ"א	וכ"ה בספרי מכאן אמרו
טז	ה	אליו למעט התבלות	עלין למעט תחבולות
—	טו	שמחתו יוצא בפועלת	שמחתו יוצא בפעולה
כ	א	גם ה' הולך	ה' הולך גם
—	ד	בכלל הממלחה	בכלל המלחמה
—	טו	הלא הפרשה ג"כ	והמקרא הסמוך ג"כ
—	יז	לעיל ד"א ההרס	לעיל ז' ב' ההרס
כב	ד	היכא משום עזוב תעזוב	היכא משום הקם תקים (והיינו כמו טעינה בשכר)
כד	ג	א"ע סי' קמ"ע סי"ב	אה"ע סי' קי"ע ס"י
כה	יב	בשה"נ שהמיוח	בשה"נ שאם ימות
—	יג	שקונה למוכר בה אבל היגה עודקה מיקרי מדה שלמה שהרי מוכר ללוקח בה	
—	—	כ"ז שבוש בדפוס וצ"ל שקונה ומוכר בה מיקרי מדה שלמה שהרי מוכר וקונה בה	
—	יח	ליטא משען נשי	ליטא משא נשי
כו	י	מש"כ בדין שכחה · הוא דעת האגודה שהביא האחרונים בשו"ע או"ח סי' ק"ח והכי נראה דעת רש"י והרמב"ם בסוגי' דב"ק דל"ג בהא דפליגי תרי לישני ברהאו דפליגי בדין שכחה ואכ"מ לבאר · אבל לדעת האחרונים דשכחה הוי אונס בכ"מ · צ"ל דפי' הודוי לא שכחתי היינו שגגת תלמוד שלא נזהר לחזור על מצות ה' שהם קבלות ומשניות ושכח דזה עולה זדון כדאי' שלהי פ"ב דב"מ :	
ל	יד	האוהב והנאהב אי	האוהב והנאהב וגם
לב	יח	ע"ז · דגם	על זה אמר דגם
—	לז	בהע"ש קס"ב	בהע"ש שאי' קס"ב
—	מא	בירו' ה"נ	בירו' הכ'
לג	כה	בעת רעה לרעה ר"ל	בעת רעה לכל צרה ר"ל
—	כז	אלהי וקדם	אלהי קדם
—	—	גם יהא	וגם יהא
לד	ו	בראשית י"ע ל'	בראשית מ"ט ל'

פתיחה לספר דברים

זה הספר נקרא משנה תורה. וכתבו התוס' ריש מס' גיטין דמשנה תורה אינו אלא חוזר ושונה מה שלמעלה. וזה הטעם שומה בפי הרמב"ן ז"ל. עד שהרמב"ן כשמגיע למצות שבפ' שופטים תצא מבאר בכמה מצות שמצוה זו מעין וחלק אותה מצוה הכתובה כבר. עד שהושב מצות שלוח הקן. חלק ממצות אותו ואת בנו. ובעיני הוא פלא. כי שתי מצות אלו רחוקות זמ"ז מן הקצה אל הקצה, וגם כפילות המצות נמצא בס' שמות מן תחלת פרשת שמר לך עד בחלב אמו, בפ' תשא. היא כפולה וכבר נאמרה בפ' משפטים. אלא שמ"מ אינו מיותר ח"ו כמבואר שם בס"ד. וכך בס' דברים לא נמצא הרבה מצות שנשנה. ומה שנשנה אינו מיותר ח"ו. אלא נראה טעם לזה השם. מבואר בת"א פתשגן אורייתא. כמבואר להלן י"ח ומשמעו פירוש ובאור עד שמעמיד על דקדוק לשון התורה. ומשום דכלל זה הספר ועיקרו בא להזהיר על עמל תורה לפרש דקדוקי המקרא וזהו תלמוד. וכל המוסר ורבוי דברים שהי' משה רבינו מוכיחם הכל בא לזה התכלית שיקבלו ע"ע עול התלמוד מפני כמה עיקרים שיבואר בגוף הספר. מש"ה נקרא בשמו משנה תורה לשון שינון של תורה. ואם נרצה לפרש משנה מלשון כפול כהבנת הגמ' סנהדרין דכ"א ב'. תהיה הכונה לפי הפשט ביחוד ע"ז הספר. משום דבזה הספר יש הרבה מקראות שא"א לפרש לפי הפשט ההכרחי שאין המקרא יוצא ממנו אלא בשתי כוונות. כאשר יבואר כ"פ בפ' שופטים תצא תבוא וכן בפרשיות הקודמות דכתיב כ"פ שמירה ועשיה למצות הקים ומשפטים. ומשמעות שמירה ועשיה דמצות אינו דומה לחקים ומשפטים. דבמצות משמעו מעשה המצות. ובחקים ומשפטים משמעו תקון הלכה. כמש"כ בס' ויקרא י"ח ה'. מש"ה מכונה זה הספר משנה תורה.

והנה בב"ר פ"ו אי' אמר רשב"י ספר משנה תורה היה סיגנון ליהושע בשעה שנגלה עליו הקב"ה מצאו יושב וס' משנה תורה בידו כו'. למדנו דזה הספר ביחוד יש להוציא ממנו כל אופני מוסר. וכן בפ' המלך כתיב וכתב לו את משנה התורה וגו' בו ואע"ג דמצות כתיבה היתה כל התורה כולה בשלימות דוקא. מ"מ המכוון הוא משנה התורה. שיביט המלך בו תמיד כדי להגיע לתכלית המבואר שם. למען ילמד ליראת וגו' לשמור את וגו' לבלתי רום לבבו וגו' ולבלתי סור מן המצוה וגו'. ויש להבין מכ"ז דהמדקדק יפה בדברי מוסר שבזה הספר שיצא מפי משה רבינו ברוח קדשו · ימצא כל איש לפי ערכו דבש והלב. [וע' בפ' עקב פרשה ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך עד סוף הפרשה] עד שגם יהושע רבן של ישראל השקיף בזה הספר תמיד. ומזה יתבונן כל אחד לפי כחו. וימצא דרך ישר להלוך נכחו. לפי הליכות עולם לו.. ואור זה הספר יהי נר לרגלו:

אמנם ראש וסוף התוכחה שבזה הספר. הוא על ההזקת חקים ומשפטים שהוא התלמוד בישראל. אשר ממנה תוצאות חיי האומה והיהדות בכלל. וע"ז נכרת הברית השני בערבות מואב ובהר גריזים וה"ע להקים את דברי התורה וגו' · וממנה יתד ופנה למוסרי אנשי המעלה. הן מי שזכה לתורה ועמלה הן מי שברכו ה' להחזיקה בקיומה וכלכולה. [כמבוא בפנים ו' כ"ד כ"ו י"ט ובכ"מ] וע"ז נקרא זה הספר משנה תורה. לשנן חרבה ולהשיב מלחמתה של תורה שערה. ובזה תהי לנו עוז ואורה · אמן:

א א אֵלֶּה

הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בַּמִּדְבָּר בָּעֲרָבָה מוֹל סוּף בֵּין־פָּארָן וּבֵין־תֹּפֶל וְלָבָן וַחֲצֵרֹת וְדִי זָהָב׃ ב אַחַד עָשָׂר יוֹם מֵחֹרֵב דֶּרֶךְ הַר־שֵׂעִיר עַד קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ׃ ג וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה בְּעַשְׁתֵּי־עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר

ת"א אלה הדברים. סוטה מא: ודי זהב. ברכות לב: אחד עשר יום. מנחות סה: ויהי בארבעים שנה. ר"ה ג:

רש"י

א (א) אלה הדברים. לפי שהן דברי תוכחות ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהן לפיכך סתם את הדברים והזכירם ברמז מפני כבודן של ישראל (ספרי): **אל כל ישראל**. אילו הוכיח מקצתן היו אלו שבשוק אומרים אתם הייתם שומעים מבן עמרם ולא השיבותם דבר מכך וכך אילו היינו שם היינו משיבים אותו לכך כנסם כולם ואמר להם הרי כולכם כאן כל מי שיש לו תשובה ישיב: **במדבר**. לא במדבר היו אלא בערבות מואב ומהו במדבר אלא בשביל מה שהכעיסוהו במדבר שאמרו מי יתן מותנו וגו' (שמות י"ז): **בערבה**. בשביל הערבה שחטאו בבעל פעור בשטים בערבות מואב: **מול סוף**. על מה שהמרו בים סוף בבואם לים סוף שאמרו המבלי אין קברים במצרים (שם י"ד) וכן בנסעם מתוך הים שנאמר וימרו על ים בים סוף (תהלים ק"ו) כדאיתא (בערכין ט"ו): **בין פארן ובין תפל ולבן**. אמר רבי יוחנן חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו תופל ולבן אלא הוכיחן על הדברים שתפלו על המן שהוא לבן שאמרו ונפשנו קצה בלחם הקלוקל (במדבר כ"א) ועל מה שעשו במדבר פארן על ידי המרגלים: **וחצרות**. במחלוקתו של קרח. דבר אחר אמר להם היה לכם ללמוד ממה שעשיתי למרים

העמק דבר

א (א) אלה הדברים. היינו כל הספר עד פ' וילך. והנה לא היו כל הדברים הרבים ההם במעמד אחד ולא ביום אחד. אלא הקהיל את העם בכמה עתים ודבר איזה ענין מזה הספר. ומפרש הפסוק שפעם הקהיל את העם במדבר. פעם בערבה. פעם מול סוף. פעם בין פארן ובין תופל פעם בלבן ופעם בחצרות. שהית' עיר בעה"י הנקראת חצרות. ואין זו חצרות דמסעות. פעם במקום שנקרא די זהב. ונאמר דחניית ישראל בעה"י לא הי' כאופן חנייתם במדבר שהי' במקום א' על דגליהם וכשנדרש משה להקהיל את העדה הי' לזה מקום מיוחד חוץ המשכן משא"כ בעה"י היו ישראל מפוזרים בערים שירשו בארצות סיחון ועוג. ורק הארון עמד במקום א'. ומשה רבינו הקהיל את העם במקומות שונים. וכן מצינו את יהושע פעם הקהיל במקום שדר בעצמו כדכתיב ביהושע כ"ג ופעם הקהיל שכמה: **(ב) אחד עשר יום**. ביאר הכתוב סיבת הדברים האלה משום שמתחלה עלה במחשבה שיהיו נכנסים לא"י מהר עד שבאחד עשר יום מהר חורב הגיעו לקדש ברנע לא רחוק מא"י והיו יכולים ליכנס דרך שעיר ולא היו מעכבים בני שעיר אז שנפל פחד ובהלה של קריעת י"ס על אלופי אדום. והנה נתקלקל הענין עד ויהי בארבעים שנה. על כן **(ג) ויהי בארבעים שנה**. בא המסובב **אשר דבר משה וגו'**. נמצא דויהי בארבעים שנה קאי גם על סוף המקרא הקודם גם על תחלת מקרא זה. וכך הוא דרך המקראות הן באותיות הן בתיבות כמש"כ כ"פ: **ככל אשר צוה ה' אותו אליהם**. האי אותו אליהם מיותר והרי הרבה פעמים כתיב **אשד צוה ה' לאמר**. ולא הוצרך המקרא לפרש אשר צוה ה' אותו לאמר לישראל שהרי זה מובן מעצמו. אלא הכונה בכל אשר צוה ה'. הוא כמש"כ בס' שמות ל"ד ל"ב ובכ"מ דמשמעות צווי בכ"מ הוא דברים שבע"פ שהיה לו על תורה שבכתב. והנה נכלל בזה הלכות המקובלות וכדאי' בברכות ד"ה והמצוה זה המשנה. וזה ככר לימד משה לישראל באהל מועד כדאיתא בעירובין דנ"ד כיצד סדר משנה משה למד מפי הגבורה נכנס אהרן ושנה לו משה פרקו כו' עד נכנסו כל העם ושנה להם משה פרקן כו' וע"ז אמרו בחגיגה ד"ו

וסוטה

א אלין פתגמיא די מליל משה עם כל ישראל בעברא דירדנא אוכח יתהון על דחבו במדברא ועל דארגיזו במישרא לקבל ים סוף בפארן אתפלו על מנא ובחצרות ארגיזו על בשרא ועל דעבדו עיגל דדהב: ב מהלך חד עשר יומין מחורב אורח טורא דשעיר עד רקם גיאה: ג והוה בארבעין שנין בחד עשר ירחין בחד לירחא מליל משה עם בני ישראל ככל די פקיד

רש"י

בחצרות בשביל לשון הרע ואתם נדברתם במקום (ספרי): **ודי זהב**. הוכיחן על העגל שעשו בשביל רוב זהב שהיה להם שנאמר וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל (הושע ב): (ב) **אחד עשר יום מחורב**. אמר להם משה ראו מה גרמתם אין לכם דרך קצרה מחורב לקדש ברנע כדרך הר שעיר ואף הוא מהלך י"א יום ואתם הלכתם אותה בשלשה ימים שהרי בעשרים באייר נסעו מחורב שנאמר ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש וגו' (במדבר י') ובכ"ט בסיון שלחו את המרגלים מקדש ברנע צא מהם שלשים יום שעשו בקברות התאוה שאכלו הבשר חדש ימים ושבעה ימים שעשו בחצרות להסגר שם מרים נמצא בשלשה ימים הלכו כל אותו הדרך וכל כך היתה השכינה מתלבטת בשבילכם למהר ביאתכם לארץ ובשביל שקלקלתם הסב אתכם סביבות הר שעיר מ' שנה (תענית כ"ט): (ג) **ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש**. מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה ממי למד מיעקב שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתה אמר ראובן בני אני אומר לך מפני מה לא הוכחתיך כל השנים הללו כדי שלא תניחני והלך ותדבק בעשו אחי. ומפני ד' דברים אין מוכיחין את האדם אלא סמוך למיתה כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו ושלא יהא חברו רואהו ומתבייש ממנו כו' כדאיתא (בספרי) וכן יהושע לא הוכיח את ישראל אלא סמוך

העמק דבר

וסופה דל"ז דכללות ופרטות למד משה בהר סיני ונשנו באהל מועד. וברבה שמות פ"מ אי' אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה. ראה ויספרה בסיני הכינה באהל מועד. וזה היה עיקר ההוראה שהחל בא"מ כדאיתא במד' חזית עה"פ ואל חדר הורתי זה אהל מועד שמשם יצאה ההוראה לישראל. אבל כ"ז לא הי' אלא הלכות פסוקות. ומתחלה נאמרו למשה שילמדן לישראל על כל פרשה שהרי א"א להורות שום דבר מתורה שבכתב אם לא בצרוף הלכות ומשניות שעליה. אכן בכלל אשר צוה נכלל גם קבלות שהיו למשה מפי הגבורה איך לדרוש התורה שהן י"ג מדות שהתורה נדרשת וכן ל"ב מדות שבאגדה ומזה הגיע לתלמוד להבין איך יצא המשנה מגוף תורה שבכתב כדי שיוכלו להוסיף לקח ולחדש מדעתם ע"פ הויות התלמוד. וזהו משמעות חקים ומשפטים בכה"ת כמ"ש באורך בס' ויקרא י"א ה' ע"פ הברייתא בספרי ותלמודין בקדושין דל"ז וירושלמי נדרים פ"ד דחקים הן המדות והכללים והמשפטים הן החקירות איך לשפוט המדות ע"פ הגיון התלמוד והויות דאביי ורבא שהי' מאז ומכבר כדאי' בסוכה דכ"ח על ריב"ז שהי' בקי בהויות דאו"ר. אבל זה לא לימד משה לכלל ישראל כל משך ארבעים שנה עד שבא לערבות מואב. וכמו שיבואר בסמוך בפסוק הואיל משה באר את התורה הזאת. וכ"ה בספרי מנין לכל הדברות כו' הכללות והפרטות הגופים והדקדוקים ת"ל ככל אשר צוה ה' אותו אליהם. והנה איתא בנדרים דל"ח אריב"ח לא ניתנה תורה אלא למשה ולזרעו שנאמר פסל לך כתב לך מה פסולתן שלך אף כתבן שלך. ומשה נהג בה טובת עין ונתנה לישראל מתיב כ"ח ואותי צוה ה' ללמד אתכם חקים ומשפטים ומשני אותי צוה ואני לכם. ומסיק אלא לפלפול' בעלמא. ופי' הרא"ש סברה וחריפות והיינו כתבן שלך כי כל החכמה והשכל רמוזים בכתב התורה בצורות האותיות. פי' בחסר ויתר ושנוי לשון של התיבה ואותיותיה. למדנו שדרך הפלפול להעלות הלכה מדיוקי המקרא ע"פ המדות. הוא חלק שניתן מתחלה למשה לבדו וכל ישראל לא היו ראוים להשתמש בהוראת התורה אלא ע"פ הלכות המקובלות שאמר להם משה. ומה שלא נתפרש הי' להם לדמות מילתא למילתא כדאיתא בב"ב דק"ל ב' והא כה"ת דמוי מילתא למילתא וזה תלוי רק בסברות האיך לדמות. אבל זה אינו הכרח והלכה פסוקה. עד שבא משה רבינו ולימד זה הדרך לישראל בערבות מואב. וע"ז אמרו חז"ל בחגיגה וסוטה הנ"ל ושנאן באהל מועד ושלשן בערבות מואב. ואין לפרש השלוש בלמוד לחוד דמאי איריא בערבות מואב הא כל שנה שהי' אפשר ללמוד וללמד הי' עושה. אלא הפי' דבע"מ נתן דרך חדש ללמד בישראל חק ומשפט היאך לחדש הלכה [וע' מש"כ בס' ויקרא י"א ה' הוכחה שרבותינו בעלי התוס' בב"ק דל"א א' הבינו כן ביאור לשון קראו ושנו ושלשו כמש"כ] וע"ז אמרו עוד בש"ר שם הכינה בא"מ וגם חקרה בערבות מואב. והיינו חקור דין מאין מוצאו בתורה שבכתב וכ"ז נכלל בלשון הכתוב **ככל אשר צוה ה' אותו.** היינו אפילו הכללים ודרך הלמוד שהראה ה' למשה בעצמו ולא לישראל. **עתה דבר משה אליהם**. לכל ישראל. [וע' ס' במדבר ט"ו כ"ג את כל אשר צוה ה' אליכם ביד משה ומש"כ שם] ולהלן יבואר דמבריי'

צוה יהוה אתו אלהם: ד אחרי הכתו את סיחן מלך האמרי אשר יושב בחשבון ואת עוג מלך הבשן אשר־יושב בעשתרת באדרעי: ה בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את־

ת"א אחרי הכותו. ר"ה ג: הואיל משה באר. סוטה לה:

רש"י

למיתה וכן שמואל שנאמר הנני ענו בי (שמואל א' י"ב) וכן דוד את שלמה בנו: (ד) **אחרי הכותו**. אמר משה אם אני מוכיחם קודם שיכנסו לקצה הארץ יאמרו מה לזה עלינו מה היטיב לנו אינו בא אלא לקנתר ולמצוא עילה שאין בו כח להכניסנו לארץ לפיכך המתין עד שהפיל סיחון ועוג לפניהם והורישם את ארצם ואחר כך הוכיחן: **סיחון אשר יושב בחשבון**. אלו לא היה סיחון קשה והיה שרוי בחשבון היה קשה שהמדינה קשה ואלו היתה עיר אחרת וסיחון שרוי בתוכה היתה קשה שהמלך קשה על אחת כמה וכמה שהמלך קשה והמדינה קשה (ספרי): **אשר יושב בעשתרות**. המלך קשה והמדינה קשה: **עשתרות**. הוא לשון צוקין וקושי כמו עשתרות קרנים ועשתרות זו היא עשתרות קרנים שהיו שם רפאים שהכה אמרפל שנאמר ויכו את רפאים בעשתרות קרנים (בראשית י"ד) ועוג נמלט מהם והוא שנאמר ויבא הפליט (שם י"ד) ואומר כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים (לקמן ג'): **באדרעי**. שם המלכות*): (ה) **הואיל**.

*) נ"ל מקום המלחמה. הגר"א.

העמק דבר

דספרי מוכח דמימרא דריב"ח אינו מקובל לכ"ע אלא מתחלה עלה ברצון שיהא משה מלמד זה הדרך לישראל אבל מ"מ לכ"ע עוד לא הגיעה שעה ללמדם לישראל עד ערבות מואב ומש"ה כתיב **אותו**. מה שעד כה לא נצטוה אלא משה ועתה **אליהם**. נצטוו כל ישראל. ויש לפרש עוד דבכלל תורה שבע"פ הוא סודות התורה אשר לא היו כל ישראל ראוין לדעת מש"ה פירש הכתוב שלא דבר משה אלא ככל אשר צוה ה' אותו אליהם. הקבלות שנצטוה להגיד להם ולא הכל מה שידע משה. וע' מש"כ להלן י"ח י"ח. וכדאיתא בירו' ע"ז פ"ב כתיב ואותי צוה ה' אותי ואותי יש דברים שאמר לי ביני לב"ע ויש דברים שא"ל לומר לבניו. ומה שהגיע המסובב מזה שנהי' ארבעים שנה. הוא כמש"כ בפ' שלח ולהלן ח' ב' שבשעת גזרה של מ' שנה נגזר גלות על ישראל ובשביל זה התכלית ישבו במדבר מ' שנה כמבואר שם. וענין הגלות גרם שהוכרח ללמד את התורה ע"פ דרך הגיון הפלפול. לבד מה שביארנו בס' שמות ס"פ קדש לי שנדרש אז לחרב של תורה לשננה כדי שיהא בזה כח ועוז לשמור כלל האומה ותכליתה. עוד יש ענין גדול ונעלה לעיקר ההוראה בישראל דכ"ז שהיו בא"י בבית ראשון אם לא הגיעו לאיזה פסק הלכה באיזה מקום היתה המצוה לשלוח לבהמ"ק כדכתיב כי יפלא ממך דבר וגו' וקמת ועלית וגו' ושם נתבררה ההלכה לאמתה ע"ת או שהגיע ע"פ חקי הפלפול וע"ז כתיב אל השופט אשר יהיה בימים ההם. והשופט היינו חוקר בעומק הלכה להוציא משפט לאורה. או ע"י סברא שיצא מכה"ג שעמד לפני ה' וע"ז כתיב אל הכהן אשר יהי' בימים ההם וכמו שביארנו באותה פ' בס"ד. ולא עוד אלא אפי' לא הגיע הכה"ג לידי מעלה גדולה כזו ולא ראש הסנהדרין להיות שופט וחוקר בעמק הלכה. ג"כ היתה שיצא מאותו מקום הנבחר כך הלכה ודבר זה למדנו ממש"כ בשאלתות פ' משפטים [הנוספת בדפוס על שאלתות הקודמים] אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע כתבת בתורתך וקמת ועלית. הרי בזמן שבהמ"ק קיים. ובזמן שאין בהמ"ק קיים מי ישפוט בין עמך ישראל א"ל בעלי תורה דהכי כתיב ע"פ התורה אשר יורוך אי איכא תורה תורה יורוך כו'. והבאור הוא דכתיב באותה פ' ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום וגו' ע"פ התורה אשר יורוך וכל זה הלשון מן המקום ההוא מיותר שהרי מיירי בזה המקום כמו שכתוב וקמת ועלית אל המקום וגו' וגם ע"פ התורה אשר יורוך וגו' כולו מיותר שהוא הוא דכתיב במקרא הקודם ע"פ הדבר וגו'. אלא ה"ק במקום אשר יבחר שני ע"פ הדבר לחוד אפי' בלי הוכחה מכח התורה ג"כ קיים הדין ע"פ דעת הסנהדרין באותו מקום הנבחר. אבל בזמן שאינו באותו מקום הנבחר אזי דוקא ע"פ התורה אשר יורוך. ומש"ה כשהגיע לערבות מואב הודיע משה רבינו לישראל ענין הגלות שנגזר עליהם ושעל כן מוכרחים לקבל עול תורה בזה הדרך כדי שלא יאבד דרך ההוראה בישראל (א): (ד) **אחרי הכתו וגו'**. דלפני זה אפי' אחר שהכו את סיחון וישבו בעבר

הרחב דבר

(א) והנה כלשון זה המקרא אמר מלאכי הנביא האחרון זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל חקים ומשפטים. רבוי דברים יש כאן. ומה נ"ל אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל. אלא לא בא להזהיר על גוף תורה שבכתב

יְיָ יָהֵיבַהּ לְהוֹן : ד בָּתַר דִּמְחָא יָת סִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה דִּי יָתֵיב בְּחֶשְׁבּוֹן וְיָת עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן דִּי יָתֵיב בְּעַשְׁתָּרוּת בְּאֶדְרֶעִי : ה בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא בְּאַרְעָא

העמק דבר

הירדן בחשבון ובכל בנותיה עדיין היו טרודים ומזהרים מעוג וחילו . ושמעתא בעי צילותא וגם עת להטריד את ישראל בעומק הלכה עד שהכה גם את עוג וישבו במנוחה: (ה) הואיל משה באר את התורה . פרש"י בשבעים לשון . ולמד רבינו זה הפי' מדאיתא בסוטה דל"ה ב' דאתי' באר באר דכשם שהקים יהושע אבנים וכתב בע' לשון נאמ' באר היטב כך עשה משה והקים אבנים וכתב בע' לשון . וכ"ה בב"ר פ' מ"ט שדבר משה אה"ת בשבעים לשון נאמ' באר . אבל ברור שאין זה פשט המקרא אלא כונה שני' ודרש שהיה ג"ז בכלל באר משה . אבל לא היה נצרך זה אלא בשביל אוה"ע ולא לישראל . וכאן עיקר הביאור הי' לישראל וע"ז הוכיחן ברוב דברים. אבל בספרי תניא באר את התורה הזאת אמר להם בכר אני סמוך למיתה מי ששמע פסוק א' ושכחו יבא וישננו מי ששמע פרשה אחת ושכחה יבא וישננה . וג"ז צריך ביאור אם שכח פסוק ופרשה הלא ספר התורה מונח יבא ויראה . וגם מאי וישננה . והו אינו מובן כפלות הדברים פסוק א' פרשה א' מה לו פסוק או פ' . אבל בהקדמה לפי' המשניות להרמב"ם הביא ברייתא זו בזה"ל כל שכח הלכה אחת יבוא וישנה וכל שיש לו לפרש יבא וישנה . וגם כאן יש טה"ד וצ"ל וכל שכח פרשה אחת יבא וישנה . וא"כ צריך להיות בספרי שלפנינו מי ששמע הלכה אחת ושכחו כו' וענין שני דברים אלו . דהספרי סובר שמכבר למד משה רבינו לישראל מקור ההלכות מקראי ודרשי דקראי להלכה . אלא שמא נשכח ממי הלכה אחת מקורה מהתורה שבכתב . או מי ששמע פרשה אחת פירושה ודקדוקה על תכליתה ושכח ויבא וישנן וידוע דפלפול התלמוד מיקרי שינון . זהו דעת הספרי ולפי הברייתא שבמס' חגיגה וסוטה הנ"ל שנשתלש התורה בערבות מואב מבואר שלא למד עדיין משה לישראל חקרי הלכות והדרשות עד שבאו לערבות מואב החל משה לבאר את התורה הזאת. היינו גם המקרא ביאר איך לדקדק באותיות ולדרשן . גם במקור הלכות והמשניות שלמדן עד כה ביאר היאך הם נלמדים מן התורה . ומעתה נבוא ללשון הואיל משה דפרש"י והוא מספרי דהוא לשון התחלה וא"כ יכול להיות שמתחלה ניתן זה הדרך ללמדם לישראל בערבות מואב . וכאן החל להקים חובתו . ולדעת הספרי שכבר למדם . הפי' הואיל החל לזרזם שלא יהא נשכח מהם ויוסיפו לקח . אבל לריב"ח בנדרים הנ"ל שמשה נהג בה טובת עין . יש לפרש הואיל מלשון רצה . שבע"מ רצה לנהוג בה טובת עין ליתן לישראל . והקב"ה הסכים על ידו והופיע עליו בדברי נבואה במוסר טוב לישראל לקבל עול זה

הרחב דבר

שבכתב והקבלות שבע"פ , כ"א על פלפולה ש"ת שמתחלה נצטוה משה בתורה הוא לבדו ועתה יהי' על כל ישראל. או כפי' השני אשר נצטוה על כל ישראל . ולא סודות התורה על אלו לא הזהיר · וזהו שמסיים דיקא חקים ומשפטים . ומה שהגיע להגביא להזהיר ע"ז הוא מפני שכ"ז שהיו ישראל בבית ראשון לא הרבו תלמידים ופלפולה ש"ת ולהגדיל תורת העיון. עד שהגיע ליאשיהו המלך החסיד וראה בס"ת שנמצא שמוכנים לילך גולה . ואי' בירו' סוטה פ"ז שראה יאשיהו המלך הכתוב ארור אשר לא יקים את דברי התורה וגו' ע"ז קרע בגדיו ואמר עלי להקים . והיינו שראה הגלות גם התבונן כי בזה האופן שהיו גדולי ישראל בזמנו שלא הרבו תלמידים הי' עלול שתאבד תורה מישראל ח"ו . ע"כ החזיק במעוזו · וכתיב בדהי"ב ויאמר יאשי' ללוים המבינים לכל ישראל תנו את ארון הקודש בבית אשר בנה שלמה מלך ישראל אין לכם משא בכתף עתה עבדו את ה' אלהיכם ואת עמו ישראל · ופירשו הז"ל ביומא פ' הוציאו לו שצוה לגנוז את הארון. ועדיין לא נתבאר מה שאמר עתה עבדו את ה' וגו' איזה עבודה הגיע עתה להם אלא משום שראה שידעך אור הארון ממקומו בקס"ק וישראל יגלה מעל אדמתו ואין אור תורה זורח בחו"ל שיהא הסברא סגי לכוין את הלכה מדעת עצמו ע"כ הזהירם לעבוד את ה' ואת עמו ישראל. היינו שלא תהי' עבודתם את ה' בפ"ע בהתבודדות וזהו הנקרא משא בכתף כמש"כ בפ' קדש · אלא עבודת ה' תהי' יחד עם עמו ישראל היינו בהרבות תלמידים להבין להם דרכי הלכה · ועפ"י דבר יאשי' קמו החרש והמסגר אלף כולם עושי מלחמה ש"ת בימי יהויכין בן בנו כדתני' בספרי פ' האזינו על הא דכתיב החרש והמסגר אלף כולם עושי מלחמה מה מלחמה עושין בני אדם הזוקקין בזיקין ומתוים בשלשלאות ש"ב אלא כלם גבורים במלחמתה ש"ת · ואחריהם באו אנשי כנה"ג והזהירו עוד ואמרו שלשה דברים הוו מתונים בדין פי' שלא להורות מגד הסברא אלא עפ"י עומק החקירה בכח ההכרת שא"א לומר באופן אחר . וזהו עפ"י הויות התלמוד במדרשות ש"ת . והזהירו עוד והעמידו תלמידים הרבה · דמועיל לפלפולה ש"ת כידוע מרבה ישיבה מרבה חכמה . ועשו סייג לתורה ע"י אסמכתות ובזה מתגדל הפלפול והחקירה ושומר את ההוראה שלא ימוט . והנה בימי נביאים אחרונים חגי זכריה ומלאכי שבו לא"י בבית שני והיה לישראל מקום לחשוב שא"צ עוד להגדיל תורת החקירה בישראל ויהיו נסמכים בהוראה על אור בהמ"ק כמו שהי' בבית ראשון . מש"ה בא מלאכי חותם הנבואה והזהיר את ישראל זכרו תורת משה עבדי וגו' וכמו שביארנו לעיל שהזהיר על דרך החקירה ותידושי הלכה ע"י חקים ומשפטים · וידוע במגילה דט"ו א' דמלאכי זה עזרא הסופר וכתיב בי' בעזרא ז' סופר דברי מצות ה' וחקיו על ישראל . ואם היה כתוב סופר מצות ה' הי' המשמעות שהי' מונה תרי"ג מצות שיש בזה חכמה גדולה , אבל לשון דברי מצות ה' משמעו הפרטים שיש בכל המצות כמו דפי' בירו' שקלים פ"ה על לשון משפחות סופרים שהיו סופרים פרטי הדינים בכל מצוה . ויותר משמע לשון סופר דברי מצות ה' כדאי' בקדושין ד"ל שהי' מונה אותיות בכל מצוה לדרוש על כל יתור וחסר הלכות חדשות. והיינו דברי מצות ה' הדיבור שבמצות ה' . וחקיו על עזרא מה שהעלה ע"י שהי' מחקק ומחדש הלכות על ישראל . לימד אותם לכל ישראל לעשות כן ומאז והלאה נתרחב כח תורה שבע"פ בכל דור ודור . ושלמה המלך בספר משלי המשיל חלק התורה בזה האופן לעץ חיים ואמר עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר , ופשוט לחז"ל דהיא התורה כדאי' ברכות דל"ב ב' ועץ חיים תאוה באה אין עץ חיים אלא תורה שנא' עץ חיים

הַתּוֹרָה הַזֹּאת לֵאמֹר: ו יְהוָה אֱלֹהֵינוּ דִּבֶּר אֵלֵינוּ בְּחֹרֵב לֵאמֹר רַב־לָכֶם שֶׁבֶת בָּהָר הַזֶּה: ז פְּנוּ ׀ וּסְעוּ לָכֶם וּבֹאוּ הַר הָאֱמֹרִי וְאֶל־כָּל־שְׁכֵנָיו בָּעֲרָבָה בָהָר וּבַשְּׁפֵלָה וּבַנֶּגֶב וּבְחוֹף הַיָּם אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַלְּבָנוֹן עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר פְּרָת: ח רְאֵה נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם אֶת־הָאָרֶץ בֹּאוּ וּרְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֵת לָהֶם וּלְזַרְעָם אַחֲרֵיהֶם: ט וָאֹמַר אֲלֵכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר לֹא־אוּכַל

ת"א פנו וסעו. קמא פא: עד הנהר הגדול נהר פרת. שבועות מז:

רש"י

התחיל כמו הנה נא הואלתי (בראשית י"ד): באר את התורה. בשבעים לשון פירשה להם: (ו) רב לכם שבת. כפשוטו. ויש מדרשי אגדה. הרבה גדולה לכם ושכר על ישיבתכם בהר הזה. עשיתם משכן מנורה וכלים קבלתם תורה מניתם לכם סנהדרין שרי אלפים ושרי מאות: (ז) פנו וסעו לכם. זו דרך ערד וחרמה: ובאו הר האמורי. כמשמעו: ואל כל שכניו. עמון ומואב והר שעיר: בערבה. זה מישור של יער: בהר. זה הר המלך: ובשפלה. זו שפלת דרום: ובנגב ובחוף הים. אשקלון ועזה וקסרי וכו' כדאיתא בספרי: עד הנהר הגדול. מפני שנזכר עם א"י קוראו גדול משל הדיוט אומר עבד מלך מלך הדבק לשחוור ויסגדון לך קרב לגבי דיהנא ואידהן (שבועות מ"ז): (ח) ראה

העמק דבר

הלמוד עד שנכרת ע"ז הבריה (א): (ו) ה' אלהינו. אגב התחלת דברי כבושים שהקדים משה רבינו לזה הלמוד העמוק שהעמים על ישראל. ובתוך התוכחה הנוגע לענין הגיע לאחרי דברים שיש בהם מוסר ויראת השם: רב לכם שבת בהר הזה. הרי הי' קשה לפניו ית' העיכוב שלכם אפילו בהר הנבחר והנעלה כי הי' חפץ למהר להכניסם לארץ:

(ז) פנו וסעו לכם ובאו הר האמורי. דאע"ג שלבסוף לא באו מתחלה דרך הר האמורי שהוא הר יהודה בדרום אלא מצד דיושבי שעיר לא הניחו. אבל אם היו נכנסים אז לא היו מעכבים כמ"ש לעיל ב' ואע"ג שקשה לכבוש מתחלה דרך ההר כמש"כ להלן ל"ג י"ב מ"מ באשר הי' אז הכל בדרך נס ולא בעצה וגבורה למלחמה. ובדרך נס שוו גבעות

הרחב דבר

חיים היא למחזיקים בה וגו' וכ"ה ביומא סוטה פ"ז ובכ"מ. שגידול תורת התלמוד ה"ה כגידול עץ חיים. דהעץ גדולו וקיומו תלוי בעיקר שרשיו בעומק הארץ אע"ג שאין נראה לעינים ואות הברכים מכ"מ הכל מבינים שכן הוא דבל"ז הי' האילן נעקר ונופל. ואח"כ יוצא העץ מן הארץ ביסוד על הרבה. והוא היסוד שעליו העץ עומד ואינו נשבר ברוח. אח"כ גדל והולך והוא דק. ויש עוד שבאמצע גבהו יש כמה ענפים מתפשטים ואח"כ גדל עוד דק והולך ואח"כ עוד איזה ענפים מתפשטים וגדל עוד דק והולך עד שמגיע לתכלית האילן שיש הרבה ענפים ואין שיעור ברחבו וכל ענף נושא ענפים קטנים. כך הי' גידול תורת הפלפול בישראל. מתחלה נחקק בלוחות השניות מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש וכמו שביארנו בס"ד בפ' תשא ובפ' עקב בענין הלוחות וזה הי' שורש פלפול ש"ת. ואע"ג שאין לנו השגה היאך נכללו בלוחות כ"ז אבל יש לנו להאמין ע"פ דיוקי המקרא שכך הוא וגם הדעת נותנת שאם לא היה בזה כח אלהי כבר היה נעקר ונופל ע"י רוחות קשים שעוברו ע"ז הלמוד. ובימי משה ויהושע עלה היסוד בפועל ע"י משה בערבות מואב ואח"כ יהושע ועתניאל ב"ק ומשפחות סופרים שהיו עמו. המה הניחו יסוד שע ממנו פנה ממנו יתד. ואח"כ נעשה הרבה כח התורה בישראל עד שמואל ודוד ושלמה שהמה הרחיבו כח פלפולה ש"ת. ושלמה הזהיר בס' משלי הרבה ע"ז. אחריו חזר להיות גדל דק ומעט עד יחזקיהו המלך שחובל עול מפני שמנה ש"ת ושוב נגער עד יאשיהו ומשם והלאה נתרחב לאין תכלית. וכל ענף בזה הדרך נושא ענפים הרבה. זהו כלל ענין הנעלה הלז. אשר הוא יסוד ושורש תורת התלמוד הקדוש:

(א) ואלו לא נהג משה טובת עין ולא הי' נותן מצות חקים ומשפטים בזמנו לישראל היה ניתן ע"י עזרא וכדאיתא בסנהדרין דכ"א

דמואב שרי משה פריש ית אולפן אוריתא הדא למימר: ו יי אלהנא מליל עמנא בחורב למימר סגי לכון דיתבתון בטורא הדין: ז אתפנו וטולו לכון ועולו לטורא דאמוראה ולכל מגירוהי במישרא בטורא ובשפלתא ובדרומא ובספר ימא ארע כנענאה ולבנן עד נהרא רבא נהרא פרת: ח חזו דיהבית קדמיכון ית ארעא עולו ואחסינו ית ארעא די קיים יי לאבהתכון לאברהם ליצחק וליעקב למתן להון ולבניהון בתריהון: ט ואמרית לכון בעדנא ההיא

רש"י

נתתי. בעיניכם אתם רואים איני אומר לכם מאומד ומשמועה: באו ורשו. אין מערער בדבר ואינכם צריכים למלחמה אילו לא שלחו מרגלים לא היו צריכים לכלי זיין: לאבותיכם. למה הזכיר שוב לאברהם ליצחק וליעקב אלא אברהם כדאי לעצמו יצחק כדאי לעצמו יעקב כדאי לעצמו: (ט) ואומר אליכם בעת ההיא לאמר. מהו לאמר אמר להם משה לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה: לא אוכל לבדי וגו'. אפשר שלא הי' משה יכול לדון את ישראל אדם שהוציאם ממצרים וקרע להם את הים והוריד את המן והגיז את השליו לא הי' יכול לדונם אלא כך אמר להם ה' אלהיכם הרבה אתכם הגדיל והרים אתכם על דייניכם נטל את העונש מכם ונתנו על הדיינין וכן אמר שלמה כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה (מלכים א' ג') אפשר מי שכתוב בו ויחכם מכל האדם (שם ה') אומר מי יוכל לשפוט אלא כך אמר שלמה אין דייני אומה זו כדייני שאר האומות ע"א שאם דן והורג ומכה וחונק ומטה את דינו וגוזל אין בכך כלום אני אם הייבתי ממון שלא כדין נפשות אני נתבע שנאמר

העמק דבר

עולם. והי' הדבור שיהלכו דרך הר האמורי ואחר כן ירדו בערבה ומשם בהר שהוא הר המלך בשבט יוסף ומשם ובשפלה הוא גליל התחתון ומשם ישובו ובנגב שהוא דרום א"י ביהודה. ולע"ג שאינו כדרך כובשי הארץ דתחלה מעברים יסודות הארץ במקום שבאים בראשונה ואח"כ הולכים הלאה ולא להיפך להניח אחוריהם את השונא ויכולים להקיפם מפנים ומאחור. אבל כ"ז כשנלחמים בדרך הטבע משא"כ אם הי' בדרך נס לא יפלא כל דבר. והכי תניא בספרי ע"ז המקרא. כשאתם נכנסין לארץ אין אתם צריכין כלי זין כו': (ח) נתתי לפניכם את הארץ באו ורשו. אין אתם צריכים לזכות בה ע"י שילכו יושבי הארץ ותהי הארץ הפקר מאין יושב. וא"כ יהי' נצרך קנין חזקה כל מקום בפ"ע כדין הפקר כדאי' בב"ב דנ"ד. לא כן אלא הי' במתנה לכם. מעתה בביאה וישיבה במק"א קונים כל הארץ שבסביבה כדאי' בקדושין דכ"ו משום דסגיא דארעא חד הוא. וע' מש"כ בס' במדבר ל"ג נ"ג: (ט) בעת ההיא. עוד יבואר לפנינו במקרא י"ב באיזה עת מדבר: לא אוכל לבדי שאת אתכם. היינו מלוי צרכיכם כאשר ישא האומן את היונק. והנה נוח לגדל יונק שנגרר אחר דעת האומן מה שהוא בעצמו מבין צרכי היונק ויותר משהאומן מבין אין היונק מבקש משא"כ יונק שדעותיו משונות מדעת האומן אין האומן יכול לישא משאו. כך נוח לגדול הדור לישא משא הצבור כשאין להם דעות משונות מדעת המנהיג ממה שהוא מבין ומשכיל מה שהדור נצרך לכך ביותר. אבל כשיש להם דעות משונות וכל א' אומר כך נצרך להיות אין גדול הדור יכול לישא משאם. וזהו שהוכיח משה את הדור שגם אז בחורב הבין שדעותיהם משונות מדעותיו ואין בדעתם ורצונם להיות נגרר אחר דעת משה. וזה הספור הגיע למוסר שיבא אח"כ בדבר מרגלים שהוא עיקר תוכחה לענין. ויבואר להלן דבקשתם למרגלים הי' שאינם רוצים ליכנס לא"י בדרך נסיי אלא בדרך הטבע. וזה הגיע משום שלא היו נגררים אחר דעת משה לגמרי מש"ה אע"ג שבעודם בחורב לא עלה ע"ד לשלוח מרגלים לא משום שנמשכו אחר דעת משה בלי לב אלא משום שאז היו סבורים בעצמם שראוים להסמך על נס. אבל אי היו באמת אז נגררים אחר דעת

הרחב דבר

דכ"א ב' תני' ראוי הי' עזרא שתינתן תורה על ידו לישראל אלמלא קדמו משה. במשה ה"א ומשה עלה אל האלהים ובעזרא ה"א הוא עזרא עלה כו' במשה ה"א ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם חקים ומשפטים בעזרא ה"א כי עזרא וגו' וללמד בישראל חק ומשפט. ואין הכונה עיקר נתינת הלוחות ותורה שבכתב. דלזה בודאי הי' משה מיוחד כאשר לא קם כמוהו נביא בישראל אלא דרך הפלפול היינו חקים ומשפטים. וג"ז דייק התנא שתנתן התורה על ידו לישראל. פי' עיקר מה שלמד הקב"ה חקי התורה והגיונה למשה לא הי' אפשר אלא על ידו וזה הכח ניתן למשה יחד בשעת לוחות ראשונות כמבואר בכתוב ואותי צוה ה' בעת ההיא חקים ומשפטים ועוד כמה מקראות מבואר בס' שמות אבל הלמוד לישראל זה הדרך אלמלא ניתן למשה זה הכח הי' ניתן ע"י עזרא. והי' נכרת הברית ע"ז אז בימי עזרא כי אז הי' יסוד לגלות הגל הזה שההכרח לנו להגיע לזה הלימוד כמש"כ. וגם עתה הית' יד ה' על עזרא והרחיב הלמוד הזה לאין תכלית:

לְבַדִּי שְׂאֵת אֶתְכֶם׃ י יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה
אֶתְכֶם וְהִנְּכֶם הַיּוֹם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב׃ יא יְהוָה
אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵכֶם יֹסֵף עֲלֵיכֶם כָּכֶם אֶלֶף פְּעָמִים
וִיבָרֵךְ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם׃ שני יב אֵיכָה
אֶשָּׂא לְבַדִּי טָרְחֲכֶם וּמַשַּׂאֲכֶם וְרִיבְכֶם׃ יג הָבוּ
לָכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וּנְבֹנִים וִידֻעִים לְשִׁבְטֵיכֶם
וַאֲשִׂימֵם בְּרָאשֵׁיכֶם׃ יד וַתַּעֲנוּ אֹתִי וַתֹּאמְרוּ
טוֹב־הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ לַעֲשׂוֹת׃ טו וָאֶקַּח אֶת־

ת"א ה' אלהי אבותכם. ר"ה לה: הבו לכם. עירובין ק נדרים כ: ואקח את ראשי שבטיכם. עירובין שם נדרים שם:

רש"י

וקבע את קובעיהם נפש (משלי כ"ב): (י) והנכם היום ככוכבי השמים. וכי ככוכבי השמים היו באותו היום והלא לא היו אלא ס' רבוא מהו והנכם היום משולים כיום קיימים לעולם כחמה וכלבנה וככוכבים: (יא) יוסף עליכם ככם אלף פעמים. מהו שוב ויברך אתכם כאשר דבר לכם אלא אמרו לו משה אתה נותן קצבה לברכותינו כבר הבטיח הקב"ה את אברהם אשר אם יוכל איש למנות וגו' (בראשית י"ג) אמר להם זו משלי היא אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם: (יב) איכה אשא לבדי. אם אומר לקבל שכר לא אוכל זו היא שאמרתי (ס"א שאמרנו) לכם לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה: טרחכם. מלמד שהיו ישראל טרחנין היה אחד מהם רואה את בעל דינו נוצח בדין אומר יש לי עדים להביא יש לי ראיות להביא מוסיף אני עליכם דיינין: ומשאכם. מלמד שהיו אפיקורסין הקדים משה לצאת אמרו מה ראה בן עמרם לצאת שמא אינו שפוי בתוך ביתו איחר לצאת אמרו מה ראה בן עמרם שלא לצאת מה אתם סבורים יושב ויועץ עליכם עצות רעות וחושב עליכם מחשבות (ס"א מגות

העמק דבר

משה בלא לב ולב שוב לא היו חושבים דעות אם ראוים להסמך על נס או לא ולא היו מגיעים לבקשת מרגלים: (י) הרבה אתכם. בכמות: ככוכבי השמים לרוב. באיכות. דאע"ג שלא הי' כל דור המדבר גדולי הערך מ"מ היו הרבה גדולי הערך יותר משארי דורות. וזהו לרוב הרבה מכם המה ככוכבי שמים. וכבר נתבאר בס' בראשית כ"ב י"ז כ"ו ד' דמשמעות ככוכבי השמים הוא מאיר ומזהיר את הדור. וע"ע להלן י' כ"ב. ואמר משה כ"ז דמשום שיש בהם הרבה גדולי דעה ע"כ קשה לסבול צרכיהם: (יא) יוסף עליכם. בכמות: ויברך אתכם. באיכות: כאשר דבר לכם. תני' בספרי כחול הים וכדגי הים וככוכבי השמים. פי' שדבר ה' לאבות ברכה ברבוי בכמות הוא כחול הים וכדגי הים ובאיכות הוא ככוכבי השמים שאמר לאברהם: (יב) איכה אשא לבדי. באותו העת שאמרתי לא אוכל לבדי שאת אתכם. שהוא משא הנהגות הכלל במלוי צרכיהם אמרתי ג"כ איכה אשא לבדי וגו' שהוא מעין משא הנהגה אבל ענין אחר כאשר יבואר. והנה במדרש פליגי בעת ההיא באיזו עת ר' יוחנן

א' בעת יתרו שכך כתיב כי כבד ממך הדבר וגו' ר' חייא א' בעת מתאוננים שא' לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל העם הזה. והוא פלא. שהרי מנוי הדיינים הכתוב בזו הפ' אינו ענין למנוי סנהדרין דמתאוננים. אלא פשוט לחז"ל שאין כאן כפלות דברים לא אוכל לבדי שאת אתכם. והדר אמר איכה אשא לבדי. אלא שני ענינים הן. משא הראשון היינו מלוי צרכיהם דמיירי במתאוננים. איכה אשא לבדי הוא ענין אחר שמפרש טרחכם וגו'. מעתה פליגי ר' יוחנן א' דאמירה ההיא בשני דברים היה. בעת דבר יתרו בחורב ממש. וגם אז הבין שקשה לישא משאם במלוי צרכיהם אלא שלא הגיעה השעה עדיין להתגעגע לפני ה' ולבקש עזר עד שהגיע לקברות התאוה. ור"ח ס"ל להיפך דמש"כ בפ' יתרו ויבחר משה וגו' לא הי' מיד אלא כשהגיע לקברות התאוה אז אמר לישראל שני דברים הללו. ולפי דעת ר"ח צריך לפרש ענין בעת ההיא לכאן דמיירי בחורב וגם להלן כתיב ונסע מחורב דנס בעת שעמדנו בחורב והיינו ראוים ליכנס בדרך גם כל המהלך עד שבאנו לקדש ברנע. מ"מ לא הייתם

נגררים

למימר לית אנא יכיל בלחודי לסוברא יתכון: י יי אלהכון אסגי יתכון והא איתיכון יומא דין ככוכבי שמיא לסגי: יא יי אלהא דאבהתכון יוסף עליכון כותכון אלף זמנין ויברך יתכון כמא דמליל לכון: יב איכדין איסובר בלחודי טורחכון ועסקיכון ודינכון: יג הבו לכון גברין חכימין וסוכלתנין ומרען לשבטיכון ואמנינון רישין עליכון: יד ואתיבתון יתי ואמרתון תקין פתגמא די מלילתא למעבד: טו ודברית ית רישי שבטיכון גברין חכימין ומרען ומניתי

רש"י

והשבונות) (ר"ה ע"ז סנהדרין נ"ע): וריבכם · מלמד שהיו רוגנים: (יג) הבו לכם. הזמינו עצמכם לדבר: אנשים. וכי תעלה על דעתך נשים מה ת"ל אנשים צדיקים: חכמים. כסופים (נ"ע): נבונים. מבינים דבר מתוך דבר זו היא שאל אריוס את רבי יוסי מה בין חכמים לנבונים. חכם דומה לשולחני עשיר כשמביאין לו דינרין לראות רואה וכשאין מביאין לו יושב ותוהא. נבון דומה לשולחני תגר כשמביאין לו מעות לראות רואה וכשאין מביאין לו הוא מחזר ומביא משלו: וידועים לשבטיכם. שהם ניכרים לכם שאם בא לפני מעוטף בטליתו איני יודע מי הוא ומאיזה שבט הוא ואם הגון הוא אבל אתם מכירין בו שאתם גדלתם אותו לכך נאמר וידועים לשבטיכם: בראשיכם. ראשים ומכובדים עליכם שתהיו נוהגין בהם כבוד ויראה: ואשמם. חסר יו"ד (אמנם בכל התיקונים ובספר תורה נכתב מלא יו"ד) לומר שאשמותיהם של ישראל תלויות בראשי דייניהם (סנהדרין שם) שהי' להם למחות ולכוין אותם לדרך הישרה: (יד) ותענו אותי וגו' · חלטתם את הדבר להנאתכם היה לכם להשיב משה רבינו ממי נאה ללמוד ממך או מתלמידך לא ממך שנצטערת עליה אלא ידעתי מחשבותיכם הייתם אומרים עכשיו יתמנו עלינו דיינין הרבה אם אין מכירנו אנו מביאין לו דורון והוא נושא לנו פנים (ספרי): לעשות. אם הייתי מתעצל אתם אומרים עשה מהרה: (טו) ואקח את ראשי

העמק דבר

נגררים אחר דעת משה בלי שום חקירה עד שהגיע שנעקתי אח"כ מנהמת לבי לא אוכל לבדי וגו'. ומשמעות בעת ההיא כל המשך שהיו בתור אנשי המעלה להתנהג במעמד נסיי: טרחכם ומשאכם וריבכם · יפה כ' הרמב"ן ז"ל שהוא נגד שלשה דברים שאמר ליתרו שהוא עושה לעם · אבל לא כמו שמפרש הוא ז"ל טרחכם למוד תורה והלכות ומשאכם הוא תפלה מלשון ונשאת תפלה וגו' שאין הסדר עולה כמו שאמר שם וגם אין זה משמעות משאכם. אלא להיפך · וכמו שהוספנו שם על דברי הרמב"ן שיתרו הוסיף עבודה למשה בשני עניינים אלו · דמשה היה נוהג רק לדרוש את ה' היינו לדעת מה שיהי' ולא לבקש תפלה על כ"נ שלא תבוא · ואמר יתרו שיש לו להתפלל עבורם ג"כ · וכן לא הי' נוהג אלא להודיע חקי האלהים ותורותיו שזה לא אפשר בלעדי משה המקבל הראשון מפי הגבורה · משא"כ דרכי ד"א כמו ביקור חולים וקבורת מתים ועוד. זה היה אפשר להעמים על אחרים ויתרו א"ל שג"ז יעמים על עצמו לעשות סדר יפה בכל שבט כפי היאות · ורק יקל מעליו עסק דיני מו"מ שבין אדם לחבירו · וכתיב שם וישמע משה לקול חותנו ויעש כל אשר אמר ופירשנו במה שהוסיף עליו משא. והנה לא בב[illegible] אחת ולא ביום א' נעשה ענין מנוי הדיינים בישראל אלא אחר שהעלה משה על עצמו איזה עת שני עניינים אלו שהעמים יתרו עליו ונתרבה עסקיו בישראל. אח"כ בא ואמר איכה אשא לבדי טרחכם מה שכל א' מטריח להזדקק לצרותיו להתפלל עבורו ולהביאו דבריו אל ה'. משאכם משמעו מה שהם לאוים לישא · כמו טרחכם מה שהם מטריחים וריבכם מה שהם רבים זע"ז. כך משאכם מה שהם נושאים. והיינו שהעמים על עצמו לכלכל מה שהיה נושאים אחלה להנהיג עניני גמ"ח אבל טורח למוד חוקי ה' ותורותיו זה לא נחשב למשא כלל שהרי בזה היתה שכינה מדברת מתוך גרונו ש"מ · אפי' בלמוד הלכות הי' סיוע נפלא מן השמים שהיה קולו נשמע על כל ישראל כמ"ש בס' שמות י"ט י"ט · ובמקום סיוע מלמעלה אין עייפות ואין כושל: (יג) הבו לכם. אתם תבחרו מביניכם: חכמים· כבר נתבאר בס' בראשית מ"א ל"ג דשם חכם הונח על ב' הוראות· א' שלמד הרבה. ב' מי שהוא בר שכל להשכיל איך לעשות. וכך פי' המקרא בדניאל יהב חכמתא לחכימין למי שהוא בר שכל ויודע איך להתנהג בחכמתו ושני דברים אלו נכלל בשם חכמים: ונבונים. קן המה מחדשים בהלכה מדעת עצמם: וידועים לשבטיכם. המה יראי ה' אשר באמת אין לאדם ידיעה ברורה מה בלב חבירו רק ממה שרואה שרוח הבריות נוחה הימנו מסתמא גם רוח המקום נוחה הימנו · ומי שיש בו י"ש דבריו נשמעין לבריות וכ"ז נכלל בוידועים לשבטיכם שראוים המה לכך: ואשימם· לשון שררה כמו שום תשים עליך מלך: (יד) טוב הדבר אשר דברת לעשות. שתעשה אתה בעצמך ולא אנחנו · דהנהגת הדור אע"ג שהוא למשא מ"מ מחלקת כבוד להנושא. ויש אדם דאהבת הכבוד

רָאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וִידֻעִים וָאֶתֵּן
אֹתָם רָאשִׁים עֲלֵיכֶם שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי מֵאוֹת
וְשָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת וְשֹׁטְרִים לְשִׁבְטֵיכֶם׃
טז וָאֲצַוֶּה אֶת־שֹׁפְטֵיכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר
שָׁמֹעַ בֵּין־אֲחֵיכֶם וּשְׁפַטְתֶּם צֶדֶק בֵּין־אִישׁ וּבֵין־
אָחִיו וּבֵין גֵּרוֹ׃ יז לֹא־תַכִּירוּ פָנִים בַּמִּשְׁפָּט
כַּקָּטֹן כַּגָּדֹל תִּשְׁמָעוּן לֹא תָגוּרוּ מִפְּנֵי־אִישׁ כִּי
הַמִּשְׁפָּט לֵאלֹהִים הוּא וְהַדָּבָר אֲשֶׁר יִקְשֶׁה מִכֶּם
תַּקְרִבוּן אֵלַי וּשְׁמַעְתִּיו׃ יח וָאֲצַוֶּה אֶתְכֶם בָּעֵת
הַהִוא אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן׃ יט וַנִּסַּע
מֵחֹרֵב וַנֵּלֶךְ אֵת כָּל־הַמִּדְבָּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא הַהוּא
אֲשֶׁר רְאִיתֶם דֶּרֶךְ הַר הָאֱמֹרִי כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה

ת"א ואצוה את. סנהדרין ז ח: ושפטתם צדק. יבמות מז סנהדרין ז: לא תכירו פנים במשפט. סוטה מז סנהדרין ז עקידה שער מג: כקטן כגדול תשמעון. סנהדרין ח: לא תגורו. סוטה מז סנהדרין ו ז ח: כי המשפט לאלהים הוא סנהדרין ו: והדבר אשר יקשה מכם. שם ח: ואצוה אתכם. שם:

רש"י

שבטיכם. משכתים בדברים אשריכם על מי באתם להתמנות על בני אברהם יצחק ויעקב על בני אדם שנקראו אחים ורעים חלק ונחלה וכל לשון חבה: **אנשים חכמים וידועים**. אבל נבונים לא מצאתי זו אחת משבע מדות שאמר יתרו למשה ולא מצא אלא שלשה אנשים צדיקים חכמים וידועים (ספרי): **ראשים עליכם**. שתנהגו בהם כבוד ראשים במקח ראשים בממכר ראשים במשא ומתן נכנס (מביאו לב"ה) ראשון ויוצא אחרון: **שרי אלפים**. אחד ממונה על אלף: **שרי מאות**. אחד ממונה על מאה: **ושטרים**: מניתי עליכם לשבטיכם אלו הכופתין והמכין ברצועה על פי הדיינין (סנהדרין י"א): (טו) **ואצוה את שפטיכם**. אמרתי להם הוו מתונין בדין אם בא דין לפניך פעם אחת שתים ושלש אל תאמר כבר בא דין זה לפני פעמים הרבה אלא היו נושאים ונותנים בו (ספרי): **בעת ההיא**. משמניתים אמרתי להם אין עכשיו כשעבר לשעבר הייתם ברשות עצמכם עכשיו הרי אתם משועבדים לצבור (ספרי): **שמוע**. לשון הוה אונד"נט בלע"ז (הערענד) כמו זכור ושמור: **ובין גרו**. זה בעל דינו שאוגר עליו דברים (ספרי). ד"א ובין גרו אף על עסקי דירה בין חלוקת אחים אפילו בין תנור לכירים (סנהדרין ז'): (יז) **לא תכירו פנים במשפט**. זה הממונה להושיב הדיינין שלא יאמר איש פלוני נאה או גבור אושיבנו דיין איש פלוני

העמק דבר

מכרעת עול המשא ויש להיפך ומי שבאמת אהבת הכבוד גדולה אצלו אע"ג שהוא מתגעגע על משאו ואומר להקל משאו ע"י אחרים מ"מ יוכל להיות שלבו אין כפיו· וא"כ אין ד"א להדור ליתן לו אנשים הראוים לכך שנראה בזה שמבקשים להקל בכבודו מש"ה ענו גם המה למשה אין אנחנו יכולים לעשות כזה בפועל אם רצונך לעשות בעצמך טוב הדבר· והי' זה הספור כמה היו מסופקים בדעת משה וחושדים אותו שאין לבו כפיו: (טו) **ואקח**· אני בעצמי: **חכמים וידועים**· ולא נבונים. דאחר שמשה בעצמו לקח לא הי' אפשר לו אלא לדעת חכמתו של כ"א משא"כ תבונה שהוא לחדש דבר לא הי' אדם שפתח דבריו לחדש דבר הלכה לפני משה ולא נודע כי הוא נכון עד בואו לשבתו ואהלו מש"ה לא לקח כ"א חכמים. **וידועים** שידוע הי' למשה שרות הבריות נוחה הימנו. ע"י מה שהיה מקלקל עניניהם

יתהון רישין עליכון רבני אלפין ורבני מאותא ורבני חמשין ורבני עשוריתא וסרכין לשבטיכון: טו ופקדית ית דיניכון בעידנא ההיא למימר שמעו בין אחיכון ותדונון קושטא בין גברא ובין אחוהי ובין גיורא: יז לא תשתמודעון אפין בדינא מלי זעירא כרבא תשמעון לא תדחלון מן קדם גברא ארי דינא דיי הוא ופתגמא די יקשי מנכון תקרבון לותי ואשמעיניה: יח ופקדית יתכון בעידנא ההיא ית כל פתגמיא די תעבדון: יט ונטלנא מחורב והלכנא ית כל מדברא רבא ודחילא ההוא די חזיתון אורח טורא דאמוראה כמא די פקיד יי

רש"י

קרובי אושיבנו דיין בעיר והוא אינו בקי בדינין נמצא מחייב את הזכאי ומזכה את החייב מעלה אני על מי שמינהו כאלו הכיר פנים בדין (ספרי): כקטן כגדול תשמעון. שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה שאם קדם ובא לפניך לא תסלקנו לאחרונה (סנהדרין ח'). ד"א כקטן כגדול תשמעון כתרגומו שלא תאמר זה עני הוא וחבירו עשיר ומצוה לפרנסו אזכה את העני ונמצא מתפרנס בנקיות. ד"א שלא תאמר היאך אני פוגם כבודו של עשיר זה בשביל דינר אזכנו עכשיו וכשיוצא לחוץ אומר לו תן לו שאתה חייב לו: לא תגורו מפני איש. לא תיראו (ספרי). ד"א לא תגורו לא תכניס דבריך מפני איש לשון אוגר בקיץ (משלי י'): כי המשפט לאלהים הוא. מה שאתה נוטל מזה שלא כדין אתה מזקיקני להחזיר לו נמצא שהטית עלי את המשפט: תקרבון אלי. על דבר זה נסתלק ממנו משפט בנות צלפחד (ספרי) וכן שמואל אמר לשאול אנכי הרואה (שמואל א' ט') אמר לו הקב"ה חייך שאני מודיעך שאין אתה רואה ואימתי הודיעו כשבא למשוח את דוד וירא את אליאב ויאמר אך נגד ה' משיחו (שם י"ז) אמר לו הקב"ה ולא אמרת אנכי הרואה אל תבט אל מראהו (שם י"ז): (יח) את כל הדברים אשר תעשון. אלו עשרת הדברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות: (יט) המדבר הגדול והנורא. שהיו בו נחשים כקורות ועקרבים כקשתות:

העמק דבר

עיניהם בתורה יועץ וגדול מהם אוהו הראש לקחתיו: ואתן אותם. האי אותם נראה מיותר. והו וכי שרי חמשים ושרי עשרות היו ג"כ תחלה ראשי שבטים אלא יש לפרש אותם עפ"י שתי כוונות. אותם ממש. וגם אתם כמו עמם. [וע' ויקרא י"ז ה' ולהלן ד' י"ד] דעם ראשי שבטים שהיה תחלה הנערך משה עמהם ועשו ראשים. שרי אלפים ושרי מאות וגו'. היינו המה בחרו ראשי אלפים. והראשי אלפים בחרו מאליפיהם שרי מאות וכן כולן. וכמש"כ בס' שמות י"ח כ"א. ומכ"מ מתפרש האי ואתן אותם ראשים כמשמעו ג"כ שיהיו דנים גם בע"כ כד"ת. והיינו עליכם. ושוטרים לשבטיכם. בכל שבט משרתים אחרים בינם ובין השופטים שלהם: (טז) שמוע בין אחיכם. משמעו או שמעו מיבעי. ובגמ' דרשו מזה שהבע"ד אסור ג"כ להשמיע טענותיו לפני הדיין עד שיהיה בין אחיכם היינו שיעמדו שניהם במשפט ומרומז במלת שמע מבנין הכבד שמע. ובמאילהא הנוספת דרש מזה הדיוק דאפי' דבר קל כ"ש אסור לשמוע מבע"ד לפני בוא שכנגדו. וכ"כ הרמב"ם ה"ס סנ"ה ה"ז אסור לדיין כו' אפילו דבר א' אסור שנא' שמוע בין אחיכם. מפרשי שמוע. שמועה כ"ש. ולפי הפשט ה"פ דמלבד שמיעת הטענות מפיהם ראוי להטות אזן לדברים היוצא מביניהם ולקלוט האמת ובזה יש להבין דין מרומה וכדומה יותר ממה שנשמע הטענות שבאים בהכנה לטעון כך וכך וזהו שמוע בין אחיכם. מה שמדברים בינם לב"ע: בין איש ובין אחיו ובין גרו. משמעו כמו שהיה כתוב בין איש שתי פעמים. בין איש ובין אחיו. בין איש ובין גרו. והכוונה שיהא שוה בעיניכם אם באים שני אנשים שוים בערכם כאיש ואחיו אם באים איש חשוב וגרו שהוא פחות הערך נגדו מכ"מ השפטו כולם בצדק: (יז) לא תכירו פנים במשפט. היינו לשמוע משפטו תחלה. אלא בקטן כגדול תשמעון. לשמוע תביעת הקטן ותביעת הגדול בשוה. וממילא למדנו דמי שבא תחלה לדין הוא קודם כדאי' שלהי מ' כתובות: לא תגורו מפני איש. מלשון אגר כדאי' בסנהדרין ד"ז. ולפי הפשט לא תאגורו המשפט מלשמוע הטענות ולחקור הדין. מפני איש שבא איש נכבד לידך ונדרש לקבל פניו ולהתרועע עמו: כי המשפט לאלהים הוא. וכבודו ית' גדול מכבוד האיש: תקרבון אלי. נו"ן הנוסף להקפין הענין. בא"ל להקריב כל המשפט לפני הגדול אלא הוהו הקושי שבלבבם והמה שומעים מפי הגדול ושבים להיות דיינים ולגמור הפסק. וע' ס' שמות י"ח כ"ו: (יח) את כל הדברים אשר תעשון. להכין צרכי הנסיעה למדבר. וכתיב תעשון להקפין דבאמת נעשה הרבה בהכנה נסית ולא בכח ידיהם: (יט) כאשר צוה. ללכת דוקא בזה המהלך המסוכן

אֱלֹהֵינוּ אֹתָנוּ וַנָּבֹא עַד קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ: כ וָאֹמַר אֲלֵכֶם בָּאתֶם עַד־הַר הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ: כא רְאֵה נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ אֶת־הָאָרֶץ עֲלֵה רֵשׁ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לָךְ אַל־תִּירָא וְאַל־תֵּחָת: שלישי כב וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כֻּלְּכֶם וַתֹּאמְרוּ נִשְׁלְחָה אֲנָשִׁים לְפָנֵינוּ וְיַחְפְּרוּ־לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ וְיָשִׁבוּ אֹתָנוּ דָּבָר אֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר נַעֲלֶה־בָּהּ וְאֵת הֶעָרִים אֲשֶׁר נָבֹא אֲלֵיהֶן: כג וַיִּיטַב בְּעֵינַי הַדָּבָר וָאֶקַּח מִכֶּם שְׁנֵים עָשָׂר אֲנָשִׁים אִישׁ אֶחָד לַשָּׁבֶט: כד וַיִּפְנוּ וַיַּעֲלוּ הָהָרָה וַיָּבֹאוּ עַד־נַחַל אֶשְׁכֹּל וַיְרַגְּלוּ אֹתָהּ: כה וַיִּקְחוּ בְיָדָם מִפְּרִי הָאָרֶץ וַיּוֹרִדוּ אֵלֵינוּ וַיָּשִׁבוּ אֹתָנוּ דָבָר וַיֹּאמְרוּ טוֹבָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ: כו וְלֹא אֲבִיתֶם לַעֲלֹת וַתַּמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: כז וַתֵּרָגְנוּ

ת"א אל תירא ואל תחת . חולין כז : ויחפרו לנו את הארץ . סוטה לד : וייטב בעיני הדבר . שם : ותרגנו

רש"י

(כב) ותקרבון אלי כלכם . בערבוביא ולהלן הוא אומר ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו הן הראנו וגו' (דברים ה') אותה קריבה היתה הוגנת ילדים מכבדים את הזקנים ושלחום לפניהם וזקנים מכבדים את הראשים ללכת לפניהם אבל כאן ותקרבון אלי כלכם בערבוביא ילדים דוחפין את הזקנים וזקנים דוחפין את הראשים : וישבו אותנו דבר . באיזה לשון הם מדברים (ספרי) : את הדרך אשר נעלה בה . אין דרך שאין בה עקמימות : ואת הערים אשר נבא אליהן . תחלה לכבוש : (כג) וייטב בעיני הדבר . בעיני ולא בעיני המקום ואם בעיני משה היה טוב למה אמרה בתוכחות משל לאדם שאומר לחברו מכור לי חמורך זה אמר לו הן . נותנו אתה לי לנסיון אמר לו הן . בהרים ובגבעות אמר לו הן . כיון שראה שאין מעכבו כלום אמר הלוקח בלבו בטוח הוא זה שלא אמצא בו מום מיד אמר לו טול מעותיך איני מנסהו מעתה אף אני הודיתי לדבריכם שמא תחזרו בכם כשתראו שאיני מעכב ואתם לא חזרתם בכם : ואקח מכם . מן הברורים שבכם מן המסולתים שבכם : שנים עשר אנשים איש אחד לשבט . מגיד שלא היה שבט לוי עמהם (שם) : (כד) עד נחל אשכל . מגיד שנקרא על שם סופו (שם) : וירגלו אותה . מלמד שהלכו בה ארבעה (נ"ע) אומנין שתי וערב (שם) : (כה) ויורדו אלינו . מגיד שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות : ויאמרו טובה הארץ . מי הם שאמרו טובתה יהושע וכלב (שם) : (כו) ותמרו . לשון התרסה התרסתם כנגד מאמרו : (כז) ותרגנו . לשון הרע וכן דברי נרגן

העמק דבר

המסוכן מאד ולא דרך אחר שידוע להולכי מדברות שאינו מסוכן כ"כ : (כ) ואמר אלכם וגו' . אני אמרתי ולא הקב"ה אמר אז כמו שאמר בחורב . שהוא ית' ידע משבאו לקדש ברנע מחשבות לבבם

שמהלך הנסיי למשא עליהם באשר מוכרחים כמו כן להתהלך בדרך הקודש להיות נזהר בדבור רע מה שמדברים בינם לב"ע . והכל דומה כאלו מדברים באזני ה' וחמת מלך ית' מלאכי מות כאשר היה

אלהנא יתנא ואתינא עד רקם גיאה : כ ואמרית לכון אתיתון עד טורא דאמוראה די יי אלהנא יהיב לנא : כא חזי דיהב יי אלהך קדמך ית ארעא סק אחסין כמא די מליל יי אלהא דאבהתך לך לא תדחל ולא תתבר : כב וקריבתון לותי כלכון ואמרתון נשלח גברין קדמנא ויאללון לנא ית ארעא ויתיבו יתנא פתגמא ית אורחא די ניסק בה וית קרויא די ניעול להון : כג ושפר בעיני פתגמא ודברית מנכון תרין עסר גברין גברא חד לשבטא : כד ואתפניאו וסליקו לטורא ואתו עד נחלא דאתכלא ואלילו יתה : כה ונסיבו בידיהון מאבא דארעא ואחיתו לנא ואתיבו יתנא פתגמא ואמרו טבא ארעא די יי אלהנא יהיב לנא כו ולא אביתון למיסק וסריבתון על מימרא דיי אלהכון : כז ואתרעמתון

העמק דבר

בקבלות השאוה ועוד . ומש"ה מוכרחים להתנהג בדרך הטבע וא"כ יהיו נצרכים למרגלים וכמו שביארנו ר"פ שלח מש"ה לא אמר ה' אז עלה רש אך משה אמר גם בקדש ברנע : (כא) עלה רש. בנקל כאדם שבא בירושה שעזב לו אביו : כאשר דבר ה'. כמורגל בואו ורשו וגו': אל תירא. לעשות מלחמה עם האמורי: ואל תחת. שלא תהיו נשברים בלב מלשון פן אחתך לפניהם (ירמיה א') : (כב) ותקרבון אלי כלכם. פרש"י בערבוביא · ולהלן ה"א כו'. כ"ז מן המדרש . ולכאורה אינו ענין זה המוסר על דבר קל שהוא רק הסרון ד"א בעולם תוכחה על דבר החמור מעשה המרגלים. ואמר חותני הגאון מוהרי"ן ז"ל שבא זה המוסר להגדיל התוכחה לעיקר מעשה מרגלים. באשר היה להם להתגלל אשר מתחלה לא היה בזה פסול מחשבה כמש"כ הרמב"ן ז"ל ורק אח"כ ע"י השלוחים הרשעים שקלקלו הדבר . ע"כ הראה להם משה שלא כן הדבר . דבענין שבאמת הוא טוב. הוא מתהלך מתחלה במסילת ד"א. משא"כ בענין שתוכו רע. אז רגלים ממהרים לרוץ בשבילים שאינם מתוקנים . וע"כ כאשר ראיתם מראש שאינו הולך בדרך ישר ונוכח. היה לכם להבין שסופו להחמיץ ולקהות שנים . כ"ז לפי הוהו מדרש. אמנם לפי הפשט משמעות כלכם שבכאן בהסכמת כולכם ופשיטא שלא באו למשה ששים רבוא לדבר. אלא אפילו לפי המדרש הפי' שלוחים מכל אופני אנשים היינו פשוטים ומכובדים ת"ח וע"ה. אבל לפי הפשט הלכו ראשי העדה בשליחות ובהסכמת כל העם מקלה. משא"כ בעמדם לפני הר סיני ובאוהו מעמד אחר שהפסיק קול רעש עשרת הדברים. ועוד לא הספיק השעה להתאסף ולהקור דעת ההמוני. ורק בעמידת הראשים לפני הר סיני שהיו המה והזקנים שמוך יותר להר מכל העם וכל העם מאחוריהם כמש"כ בפ' יתרו. אז הלכו הראשים מדעת עצמם. ומובן היה להם שכמו שהמה אהו וייראו מפני פחד אותו מעמד מכש"כ המון העם הפחותים מהם מש"ה לא שאלו דעתם והלכו מדעת עצמם ע"כ כתיב על שמם : ויחפרו לנו וגו' לא כתיב ויראו את הארץ . שהמה לא שלהו לראות אם טובה אם רעה אלא כמש"כ הרמב"ן ז"ל. שלא שלחו רק לראות איך לכבוש את הארץ בדרך היותר בטוחה. וכמו שפירשנו בפ' שלח שלא שלא רצו ליכנס בדרך נס נגלה שקשה היה להם הנהגה מסוכנת הלזה ע"כ כתיב לשון חפירה שהוא לראות במסתרים לדעת סתרי המדינה כדרך מרגלים : (כג) וייטב בעיני הדבר. כי גם משה רבינו הבין שדרך הקודש שדרכו עד כה קשה לישראל לעמוד בה ולקום שלא יכשלו כרגע. כאשר היה באמת עד קדש ברנע : ואקח מכם. באשר לתכלית שאמרו הם לראות אופני הכבוש. היה טוב יותר לשכור שלוחים שאינם מישראל כמו מן ערב רב וכדומה בקיאים בדרך מלחמה וכבוש עוד יותר מהם. וגם לא היה יראים כ"כ להתהלך בארץ ולא היו נכרים שהמה שלוחי ישראל. אבל משה רבינו ידע דעפ"י דרך הטבע קשה היה הכבוש אם לא בחזוק אמונה ובטחון בה' בצירוף חשק לנחול זה הארץ הטובה . וכ"ז א"א לעשות ע"י אנשים זרים רק מכם שאגב יראו נעימות הארץ ופריה כמו שלוה אותם בפ' שלח למען יהי חן הארץ על בניה אלה. וגם כסבור שהשלוחים ימלאו חזוק הלב כמו שעשה כלב בהכנסו לחברון . כמש"כ שם ובפ' מטות. ובזה ידעו בלור שתכבש הארץ כמו שפירשנו שם . ואלו עשו כן כל השלוחים היתה בזה תועלת נעלה לבטחונם בה' וחזוק לב ישראל מה שלא היה אפשר לדעת ע"י אנשים זרים שאינם רואים רק גשם החומות והאדם שבה : (כד) ויבאו עד נחל אשכל וגו'. כבר פירשנו בפ' שלח ובפ' מטות. דתחלת ביאה היה של כלב בחברון ואח"כ היה תור הארץ ע"י פיזור של י"ב אנשים : (כה) טובה הארץ. כן הוא שאמרו כלם כן וכמש"כ הרמב"ן. ואדרבה יהושע וכלב אמרו טובה הארץ מאד מאד · הכניסו קוץ באליה שבה בבונה פנימית ברצון ה' · אבל המרגלים בכלל אמרו רק שהיא טובה בפריה באין מחסור רק שקשה הכבוש : (כו) ותמרו את פי ה',

בְּאָהֳלֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ בְּשִׂנְאַת יְהוָה אֹתָנוּ הוֹצִיאָנוּ
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לָתֵת אֹתָנוּ בְּיַד הָאֱמֹרִי לְהַשְׁמִידֵנוּ׃
כח אָנָה | אֲנַחְנוּ עֹלִים אַחֵינוּ הֵמַסּוּ אֶת־לְבָבֵנוּ
לֵאמֹר עַם גָּדוֹל וָרָם מִמֶּנּוּ עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצוּרֹת
בַּשָּׁמָיִם וְגַם־בְּנֵי עֲנָקִים רָאִינוּ שָׁם׃ כט וָאֹמַר אֲלֵכֶם
לֹא־תַעַרְצוּן וְלֹא־תִירְאוּן מֵהֶם׃ ל יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
הַהֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם הוּא יִלָּחֵם לָכֶם כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה
אִתְּכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכֶם׃ לא וּבַמִּדְבָּר אֲשֶׁר
רָאִיתָ אֲשֶׁר נְשָׂאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא־
אִישׁ אֶת־בְּנוֹ בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הֲלַכְתֶּם עַד־
בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ לב וּבַדָּבָר הַזֶּה אֵינְכֶם
מַאֲמִינִם בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ לג הַהֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם
בַּדֶּרֶךְ לָתוּר לָכֶם מָקוֹם לַחֲנֹתְכֶם בָּאֵשׁ | לַיְלָה
לַרְאֹתְכֶם בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ־בָהּ וּבֶעָנָן יוֹמָם׃

ת"א באהליכם. שבועות מז: ערים גדלת ובצורת בשמים. חולין צ תמיד כט:

רש"י

(משלי י"ח) אדם המוציא דבה: בשנאת ה' אתנו · והוא היה אוהב אתכם אבל אתם שונאים אותו משל הדיוט אומר מה דבלבך על רחמך מה דבלביה עלך: בשנאת ה' אתנו הוציאנו מארץ מצרים. הוצאתו לשנאה היתה משל למלך בשר ודם שהיו לו שני בנים ויש לו בשני שדות אחת של שקיא ואחת של בעל למי שהוא אוהב נותן של שקיא ולמי שהוא שונא נותן לו של בעל ארץ מצרים של שקיא היא שנילוס עולה ומשקה אותה וארץ כנען של בעל והוציאנו ממצרים לתת לנו את ארץ כנען: (כח) ערים גדלת ובצורת בשמים · דברו הכתובים לשון הבאי: (כט) לא תערצון · לשון שבירה כתרגומו ודומה לו

העמק דבר

שצוה לכבוש הארץ וזה היה מ"ע ולשבות בו:
(כז) בשנאת ה' אתנו וגו' · יש להבין איך עלה עה"ד לחשוב ולדבר כזאת אם רצון ה' להשמידם למה היה לו להוציאם ממצרים ולהביאם לכנעני · אם חשבו שהקב"ה אוהב את הכנענים באהבה עזה לעשות להם זה הנ"ר אין שטות גדול מזה. ומה חשבו על ה' במה שהשביע לאברהם יצחק ויעקב את הארץ. וגם התורה שניתנה בקולות וברקים מה היא עליה. אבל האמת שידעו בברור שהקב"ה יתן את הארץ לדור שאחריהם ולהם ובשבילם ניתנה התורה ורק שחשבו כי את הדור ההוא שהמרו את ה' גם במצרים אותם שנא · ואם היה מאבידם במצרים או במדבר איך היה מנהיג את הטף לבדם ע"כ הוציא גם אותם ויביאם לא"י ושם ישמידום הכנענים. והטף ישארו בא"י. ואז תהי' השגחתו ית' עליהם לעשות אותם לו לעם. ולהאביד את הכנעני ובדור אחר ימות שמם · וזה מובן מלשון שאמרו ולמה ה' מביא אותנו אל הארץ הזאת לנפול בחרב נשינו וטפנו יהיו לבז. ומאין ידעו שיהיו לבז ולא להריגה · וגם לשבי מיבעי כלשון המצוי

על

במשכניכון ואמרתון בדסני יי יתנא אפקנא מארעא דמצרים לממסר יתנא בידא דאמוראה לשיציותנא: כח לאן אנחנא סלקין אחנא תברו ית לבנא למימר עם רב ותקיף מננא קרוין רברבין וכריכין עד צית שמיא ואף בני גבריא חזינא תמן: כט ואמרית לכון לא תתברון ולא תדחלון מנהון: ל יי אלהכון דמדבר קדמיכון מימריה יגיח לכון ככל די עבד עמכון במצרים לעיניכון: לא ובמדברא די חזיתא די סוברך יי אלהך כמא די מסובר גברא ית בריה בכל אורחא די הלכתון עד מיתיכון עד אתרא הדין: לב ובפתגמא הדין ליתיכון מהימנין במימרא דיי אלהכון: לג דמדבר קדמיכון באורחא לאתקנאה לכון אתר בית מישרי לאשריותכון בעמודא דאשתא בליליא לאחזיותכון באורחא

רש"י

בערוץ נחלים לשכון (איוב ל') בשבור נחלים: (ל) ילחם לכם. בשבילכם: (לא) ובמדבר אשר ראית. מוסב על מקרא שלמעלה הימנו ככל אשר עשה אתכם במצרים. ועשה אף במדבר אשר ראית כי נשאך וגו': כאשר ישא איש את בנו. כמו שפירשתי אצל ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וגו' (שמות י"ד) משל למהלך בדרך ובנו לפניו באו לסטים לשבותו וכו': (לב) ובדבר הזה. שהוא מבטיחכם להביאכם אל הארץ אינכם מאמינים בו: (לג) לראתכם. כמו להראותכם וכן לנחותם הדרך

העמק דבר

על בני אדם. משא"כ לבז משמעו כ"פ שבוזזים את נכסיהם ולא את עצמם. אלא היינו דבריהם שפירש משה. שבשביל שהם הנשים והטף ישארו בהשגחה פרטית רק הנכסים יהיו לבז עד שיגיע העת: (כח) אנה אנחנו עלים וגו'. זה היה ראיה וטענה לדבריהם אם היה באמת רצון ה' שיהיו כובשים לא הי' נמס לבבם ע"י עם גדול ורם ובני ענק. וכי לא טוב היה שיהיה דבר בגבורי מלחמה אלו ובני ענק. אלא שזהו רצון ה' שיהיו נשמדים: (כט) לא תערצון. אין לכם לשבור את הלב וגם לא לירא לעשות בפועל: (ל) הוא ילחם לכם. רצונו ית' בכך שלא יהיו נספים במגפה טרם שיגיעם למלחמה אלא דוקא בעת שיהיו מתלחמים יעזור לכם: ככל אשר עשה וגו'. בחומה של מצרים שנלחם על הים ולא האבידם עד שלא הגיעו לים. אלא כך רצונו וכבודו. וכן הוא בכנענים רצונו בכך שיהיו גבורי מלחמה ונלחמים בכל עוז. ומכ"מ יהיה לה' המלחמה והתשועה: (לא) אשר נשאך וגו' כאשר ישא איש את בנו. הוכיח עוד שלא כמחשבתם שכל עיקר יציאת מצרים ומ"ת הכל בשביל הטף ואותם שנאה ה'. שע"ז הוכיח עוד שתוכל להבין ממה שנשאך ה' במדבר בפרנסה כאשר ישא איש את בנו. דהנושא את חבירו בעסק פרנסה. היינו שתומך את ידיו ומחזיק בו אבל מכ"מ הוא עצמו משתדל לקום על רגליו. משא"כ האב המפרנס את בנו אין הבן עושה מאומה וכל המשא על האב. ובשני אופנים אלו נמשלים כל ישראל ביחס אל השגחת ה' דבכל הדורות המה המתעסקים בפרנסה ורק על כפים המה נשאים שלא יכשלו באבן כאב המוליך את בנו ההולך ברגליו עמו אלא שמגביהו על כפים במקום אבן משא"כ בדור המדבר שהיה המן והבאר היו נחשבים בזה כנשיאת האב את הבן על כתפו ועל זרועותיו שאין הבן עושה מאומה. ובזה הוכיח משה שאין אהבת ה' אותם בשביל הבנים דא"כ למאי עשה להם זה הכבוד והנחת הלא אפילו אם היה לאותו הדור איזה טורח והשתדלות להשיג פרנסתם לא היה נוגע הטורח והצער להבנים וע"כ כל הטוב והכבוד הזה היה בשביל אותו הדור ואיך אפשר ששנא אותם ה': (לב) ובדבר הזה. במה שאמר ה' בשר חורב בואו ורשו את הארץ וגו': (לג) ההלך לפניכם וגו'. לפי סדר הדברים היה ראוי להקדים גם זה הפסוק לפני סיום דבריו ובדבר הזה וגו'. אלא בשביל שהיה מקום לטעון כן הוכחת יפה שבעת יציאה ממצרים היה הרצון להכניס זה הדור לא"י והיינו נאהבים לפניו ית'. אבל אחר שנכשלנו בקברות התאוה או אחר שנכשלנו לבקש מרגלים והנהגה טבעית נשתנה הרצון ונהפך לאויב לנו ורצונו לקיים את הטף לפניו. וא"כ אין הוכחה מן המן ובאר. שאחר שכבר נעשה היה לטבע שאויר המדבר יגדל זרע גד בהליכות הטל כאשר יש עוד היום באותו מקום מן וכן הבאר כמש"כ בפ' חקת. וא"כ אין בזה הוכחה. ע"ז הוצרך משה להוכיח מזה שהולך ה' בכבודו לפניהם יומם ובעמוד אש לילה. וכ"ז ודאי לא נעשה לטבע שהרי אין המקום גורם ואינו כן בכל המדבר אלא לפניהם ממש. ורק לראתכם בדרך וגו'. הרי שלא נשתנה האהבה ומש"ה הפסיק משה בינתים

לד וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קוֹל דִּבְרֵיכֶם וַיִּקְצֹף וַיִּשָּׁבַע לֵאמֹר׃ לה אִם־יִרְאֶה אִישׁ בָּאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה הַדּוֹר הָרָע הַזֶּה אֵת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָתֵת לַאֲבֹתֵיכֶם׃ לו זוּלָתִי כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה הוּא יִרְאֶנָּה וְלוֹ־אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר דָּרַךְ־בָּהּ וּלְבָנָיו יַעַן אֲשֶׁר מִלֵּא אַחֲרֵי יְהוָה׃ לז גַּם־בִּי הִתְאַנַּף יְהוָה בִּגְלַלְכֶם לֵאמֹר גַּם־אַתָּה לֹא־תָבֹא שָׁם׃ לח יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן הָעֹמֵד לְפָנֶיךָ הוּא יָבֹא שָׁמָּה אֹתוֹ חַזֵּק כִּי־הוּא יַנְחִלֶנָּה אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ רביעי לט וְטַפְּכֶם אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם לָבַז יִהְיֶה וּבְנֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ הַיּוֹם טוֹב וָרָע הֵמָּה יָבֹאוּ שָׁמָּה וְלָהֶם אֶתְּנֶנָּה וְהֵם יִירָשׁוּהָ׃ מ וְאַתֶּם פְּנוּ לָכֶם וּסְעוּ

רש"י

(שמות י"ג) וכן לשמוע בקול תודה (תהלים כ"ו) וכן ללכת לגיד ביזרעאל (מלכים ב' ט'): (לו) אשר דרך בה. חברון שנאמר ויבא עד חברון (במדבר י"ג): (לז) התאנף. נתמלא רוגז: (מ) פנו לכם. אמרתי להעביר אתכם דרך רוחב ארץ אדום לצד צפון לכנס לארץ קלקלתם וגרמתם לכם עכוב: פנו לכם. לאחוריכם והלכו במדבר לצד ים סוף שהמדבר שהיו הולכים בו לדרומה של הר שעיר היה מפסיק בין ים

העמק דבר

לומר ובדבר הזה וגו' להוכיח שגם אחר שדבר ה' במורד ג"כ לא נשתנה הרצון (א): (לד) את קול דבריכם. שני דברים. גם הקול שנהגו ברעש ובצעקה וזה הוסיף העדר כבודו ית' וכדכתיב בירמיה נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה. גם הדברים אשר לא כן. וה"ז כמש"כ את קול את דבריכם. והכי הרבה בתורה וע' לעיל ע"ז. ובאמת קול הבכי והצעקה היה מזו הכת הכתוב כאן. ודברים קשים היה משתי הכתות שאמרו כי חזק הוא ממנו או נתנה ראש וגו' כמבואר בפ' שלח: (לה) הדור

הרחב דבר

(א) והנה בפ' שלח לא נזכר כל הוכחת משה רבינו וטענותיו עמהם. ובזה אין שום קושי וכזה רבות בתורה. אבל זה פלא דשם מבואר עיקר חטא ישראל שאמרו כת אחת כי חזק הוא ממנו וגם הכת שסירבו על עיקר ביאה לא"י משום שסירבו על עול תורה ומצות. וע"ז לא מצינו שום טענת משה שטען עמהם מהטעם שכתבנו שם י"ד ו' שאין משיבים למאן דסקר. ורק בשביל הכת שאמרו בשנאת ה' אותנו וגו' ביאר משה רבינו כאן את טענותיו אתם. ולמאי ביאר מ"ר כאן בערבות מואב את טענותיו אשר עם אותו הכת דוקא. אלא כ"ז היה בשביל דורות הבאים. בשכבר ידע והודיע להם כי מוכנים המה שיהיו מפוזרים בארצות ובטרוף הגלות יגיעו לצרות רבות ושמדות כאשר יבא עוד להלן ד' ל'. וידע משה רבינו שאז לא יתשבו עם ה' כי אין יכולת ח"ו להושיעם בעת צרה וכבר ראו מעשה ה' אפי' בהשגחה נסתרה. וגם לא יחפצו להנתק מהשגחת ה' אחר שיהיו בארץ לא להם וטבע הארץ אם יהיה טובה או רעה לא להם היא. וכל ישעם וכל חפצם שיהיה הקב"ה משגיח עליהם כמש"כ בס' ויקרא כ"ו ל"ה מן הפסוק והנשארים בכם וגו' והלאה. אבל זה הטענה בשנאת ה' אותם ומאם בהם תמיד מצוי ומורגל בפי עם ה' הנאנחים והנאנקים מורדף בלי חשך. עד שירמי' הנביא אמר המאום מאסת את יהודה וגו'. ע"כ הקדים מ"ר לספר כי בהיותם במדבר ג"כ עלה בדעת כת אחת מישראל להשוב כן. והוכיחו בדמיונות כוזבות כי כן הוא מצד שראו הוזק הכנעני ובני ענק. וכל הוכחות שהוכיח משה להם כי טועים הם לא הועילו להם. אבל הרי אנו רואים עתה שלא הי' אלא דמיון כוזב. כך כל מה שאנחנו רואים וחושבים כזה אינו אלא דמיון שוא. אלא כך וכך רצונו ית' וכבודו ולא מחשבותינו מחשבותיו:

די תהכון בה ובעמודא דעננא בימָמא : לד ושמיע קדם יי ית קל פתגמיכון ורגיז וקים למימר : לה אם יחזי גבר בגבריא האלין דרא בישא הדין ית ארעא טבתא די קימית למתן לאבהתכון : לו אלהין כלב בר יפנה הוא יחזינה וליה אתן ית ארעא די דריך בה ולבנוהי חלף די אשלים בתר דחלתא דיי : לז אף עלי הוה רגז מן קדם יי בדילכון למימר אף את לא תיעול תמן : לח יהושע בר נון דקאים קדמך הוא ייעול לתמן יתיה תקיף ארי הוא יחסנינה ית ישראל : לט וטפלכון די אמרתון לביזא יהי ובניכון די לא ידעו יומא דין טב וביש אינון יעלון לתמן ולהון אתנינה ואינון ירתונה : מ ואתון אתפנו לכון וטולו למדברא

העמק דבר

הרע הזה. באשר אותו הכת שמבואר כאן לא היו ראוים לעונש הגדול הזה כי דעתם הטעתם. בכ"ז באשר היה באותו דור כמה דמפקרי ואומרים כי אין יכולת או אין אנו רוצים בהשגחתו ית' ובהדי הוצא לקי כרבא. ובעידן ריתחא ענשי גם על עון קל ע"כ לא יראה שום איש: (לו) יען אשר מלא. בדגש כמו דכתיב בפ' שלח ועבדי כלב וגו' וימלא אחרי בדגש. ולא כמש"כ בפ' מטות בלתי כלב וגו' כי מלאו אחרי ה'. בבנין הקל. וביארנו שם דמשמעו מלאו אחרי ה' בקל היינו שאומרים ללכת אחרי השגחתו ולא כהאומרים שטוב להיות חפשי מהשגחתו. אבל בבנין חזק משמעו שנכנס בחברון במקום סכנה למען העלות עליו השגחתו. וזה הדבר אשר היה כלב מצוין מיהושע באותה שעה שהזמין ה' לפניו. אמנם כאן כתיב אחרי ה' ולא כתיב אשר מלא אחרי. ובפ' מטות ביארנו דבכל מקום דכתיב אחרי ה'. אין הכונה שהוא בעצמו נכנס תחת השגחתו אלא שמלוה ומדריך את הכלל שילכו אחרי השגחת ה'. וכאן שמדבר מיד ע"ד יהושע מש"ה פירש הכתוב אחרי ה'. דמש"ה התחבר יהושע לכלב באותו גזרה להגאל גם הוא משום שגם הוא מלא אחרי ה' במה שאמר טובה הארץ מאד מאד. ונמצא פירש אשר מלא אחרי ה'. נכלל בזה שני דברים: א'. אשר מלא בעצמו. ב'. אחרי ה'. היינו לאחרים עם יהושע כמבואר שם בפ' שלח: (לז) גם בי וגו'. הפסיק הדברים שנשבע ה' בענין אחר כדי להגיע לדבר יהושע ואמר שזה הענין גרם שהתאנף ה' במשה בסוף ארבעים שנה. שעיקר החטא שלו היה שלא הראה לישראל הדרך לבא למלוי צרכיהם בדרך השגחת הטבע ע"י תורה ותפלה כמו שנתבאר בפ' חקת. וכ"ז החל במעשה מרגלים במה שבקשו הליכות הטבע: (לח) הוא יבא שמה. בעצמו. שניצל מן הגזרה כמו כלב בשביל שמלא אחרי ה': אתו חזק. גם בהנהגה כללית. ועתה חזר לדבר ה' בעת השבועה: (לט) וטפכם אשר אמרתם וגו' ובניכם וגו'. כפלות הדברים לא דבר ריק הוא וכנסיפא דקרא ולהם אתננה והם יירשוה. היינו קך. אלא הוא כדברינו שהיו שתי כתות באותו הדור. הא' שאמרו בשנאת ה' אותנו וגו' וחשבו שכך רצון ה' שהדור שיבא לא"י יהי נשמד מן הכנענים ונשינו וטפנו יהיו לבז. וזו הכת לא נקרא מנאצי ה' רק טעו בדמיונם. והיה עוד כת שלא רצו לבא לא"י מחמת שיהיו משועבדים לעבודת הקרבנות וכל תורת אלהי הארץ. ע"כ אמרו מהנה ראש כמש"כ בפ' שלח והמה נקראו מנאצי ה'. ואמר הקב"ה להכת הראשונה וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה המה יבאו שמה ולהם אתננה. לא כמו שחשבתם שהבאים יהיו נשמדים מבני ענק ורק זרעם ודור שאחריהם יכבשו אח"כ אלא הבאים שמה להם יותן הארץ. ועל הכת השני' אמר הקב"ה ובניכם אשר לא ידעו היום טוב ורע שלא היו בעצמם מנאצים שאם היו מנאצים אפילו היו פחות מבני עשרים נענשו בדבר ה' וכל מנאצי לא יראוה אבל אשר לא ידעו היום טוב ורע אלא הלכו בתומם והם יירשוה. הם יקבלו סגולת הארץ בתורה ועבודה וזה הוא משמעות ירושה שאמר הקב"ה לא"א בברית בה"ב לתת לך את הארץ הזאת לרשתה. וביארנו שם דכפלות הדברים הוא שהודיע הקב"ה לא"א דהארץ בסגולתה מעת בריאת שמים וארץ היא שייך לישראל באשר גם המה מסוגלים באותה סגולה. והרי הם כמו ירושת היורש שאינו מתנה ורצון המורים אלא כך הוא סגולת הנחלה להבא בכח הירושה. כך טבע הארץ הקדושה לישראל. וע"ז אמר ה' שהם יירשוה יקבלו סגולתה: (מ) ואתם פנו לכם וסעו וגו'. ג"ז בכלל הגזרה שלא יהיו יושבים במקום א' כל המשך עד כלות מ' שנה אלא דוקא יסעו ממקום למקום. והיה הרצון בזה כפי שנתבאר בפ' שלח שלא יתחלל ש"ש במצרים ובכנענים שיאמרו שאין יכולת להביאם לא"י אלא לעשות בשביל ישראל מן המדבר ישוב. ועוד ביארנו בפ' שלח עה"פ וידעתם את תנואתי שזה היה ללמדנו אורח הגלות והפזור. ושתשי' הגלות דוקא ממקום למקום ולא במקום א'. וע' להלן ב' א'. וג"ז בא לתכלית שימלא כבוד ה' את כל הארץ

הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם־סוּף׃ מא וַתַּעֲנוּ ׀ וַתֹּאמְרוּ אֵלַי חָטָאנוּ לַיהוָה אֲנַחְנוּ נַעֲלֶה וְנִלְחַמְנוּ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וַתַּחְגְּרוּ אִישׁ אֶת־כְּלֵי מִלְחַמְתּוֹ וַתָּהִינוּ לַעֲלֹת הָהָרָה׃ מב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אֱמֹר לָהֶם לֹא תַעֲלוּ וְלֹא־תִלָּחֲמוּ כִּי אֵינֶנִּי בְּקִרְבְּכֶם וְלֹא תִּנָּגְפוּ לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם׃ מג וָאֲדַבֵּר אֲלֵיכֶם וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וַתַּמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה וַתָּזִדוּ וַתַּעֲלוּ הָהָרָה׃ מד וַיֵּצֵא הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב בָּהָר הַהוּא לִקְרַאתְכֶם וַיִּרְדְּפוּ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר תַּעֲשֶׂינָה הַדְּבֹרִים וַיַּכְּתוּ אֶתְכֶם בְּשֵׂעִיר עַד־חָרְמָה׃ מה וַתָּשֻׁבוּ וַתִּבְכּוּ לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא־שָׁמַע יְהוָה בְּקֹלְכֶם וְלֹא הֶאֱזִין אֲלֵיכֶם׃ מו וַתֵּשְׁבוּ בְקָדֵשׁ יָמִים רַבִּים כַּיָּמִים אֲשֶׁר יְשַׁבְתֶּם׃ **ב** א וַנֵּפֶן וַנִּסַּע

ת"א ותשבו בקדש ימים רבים. מגילה כא:

רש"י

סוף להר שעיר עתה המשכו לצד הים והסבבו את הר שעיר כל דרומו מן מערב למזרח: (מא) ותהינו. לשון הננו ועלינו אל המקום (במדבר י"ד) זה הלשון שאמרתם לשון הן כלומר נזדמנתם: (מב) לא תעלו. לא עליה תהא לכם אלא ירידה: (מד) כאשר תעשינה הדבורים. מה הדבורה הזאת כשהיא מכה את האדם מיד מתה אף הם כשהיו נוגעים בכם מיד מתים: (מה) ולא שמע ה' בקלכם. כביכול עשיתם מדת רחמיו כאילו אכזרי: (מו) ותשבו בקדש ימים רבים. י"ט שנה שנאמר כימים אשר ישבתם בשאר המסעות והם היו ל"ח שנה י"ט מהם עשו בקדש וי"ט שנה הולכים ומטורפים וחזרו לקדש כמו שנאמר ויסעו במדבר (במדבר ל"ג) כך מצאתי בסדר עולם: **ב** (א) ונפן ונסע המדברה. אילו

העמק דבר

כמש"כ שם במקרא ואולם חי אני וגו'. ל"ז היה ברצון ה' ולישראל היה זה הפרע גזרה רעה יותר מגזרה הראשונה של מיתה במדבר שהרי מתחלה בקשו הרבה שלא ליכנס לארץ אלא שבסנורים היו שעי"ז ישובו למצרים והקב"ה לא הניחם אבל מה חסר להם במדבר ולהיות בני חורין. אכן גזרת הטלטול היה קשה להם כחרבות. ע"כ: (מא) ותענו וגו' אנחנו נעלה וגו'. אף על גב שאין הארון והמחנה הולך מ"מ אנחנו נעלה: ותהינו. אין הנו"ן משמש לרבים אלא שרשית כמו והכינו שהכינותם עצמכם. וכ"פ הראשונים: (מג) ואדבר אליכם. מוסף על דבר ה' אלה שאינו אלא בתורת הודעה אבל הרי היו באמירה לא בדברי קשות. אבל אני הוספתי לדבר קשות ולהפציר בכם ולא הועיל. (מד) ויצא האמרי הישב בהר וגו'. בפ' שלח כתיב וירד העמלקי והכנעני. דבאמת עיקר יושב ההר היה האמורי ורק בקצה ההר הנוטה לשפוע בתחלת עלייתם של ישראל היה עמלקי וכנעני מתפשטים מלמטה שיושבים בעמק. ונקראו ע"ש עיקר האומה שיושבים בקרבם הן האמורי: כאשר תעשינה הדבורים. כי יש שני רודפים. הא' שרודף ואינו מגיע לו כלל רק מרחיק את הנרדף. ויש שמגיעו והורגו או שובהו. וא"כ נשאר בחיים או במוס

אורח ימא דסוף: מא ואתיבתון ואמרתון לי חבנא קדם יי אנחנא ניסק ונגיח קרב ככל די פקדנא יי אלהנא וזריזתון גבר ית מני קרביה ושריתון למיסק לטורא: מב ואמר יי לי אימר להון לא תסקון ולא תגיחון קרב ארי לית שכינתי ביניכון ולא תתברון קדם בעלי דבביכון: מג ומלילית עמכון ולא קבלתון וסריבתון על מימרא דיי וארשעתון וסליקתון לטורא: מד ונפק אמוראה דיתיב בטורא ההוא לקדמותכון ורדפו יתכון כמא די נתזן דבריתא וטרדו יתכון בשעיר עד חרמה: מה ותבתון ובכיתון קדם יי ולא קביל יי צלותכון ולא אצית

העמק דבר

במקומו . אבל כאן לא הי' שני האופנים אלא בהיותם רודפים במורד ההר הגיעו אותם והכום ולא הרגום . וזהו כרדיפת הדבורים מכה בעוקץ ואינו הורג . וכשבאו בחזרה דרך שעיר שמה הרגו אותם עד החרמה . וע"ז כתיב בפ' שלח ויכום ויכתום עד החרמה כמש"כ שם . והכל היה בהשגחה ובעונש דאלו היו שבים אותם ונשארים בא"י היו שמחים להיות שם אפי' בעבדות עד ביאת ישראל לשם . או אפילו הרגו אותם שם הלא היו זוכים לקבורת א"י . ואם לא היו משיגים אותם כלל לא הי' אדומים יכולים להרוג אותם בשובם בחזרה . כמו שלא יכלו להם בעת הלכו בע"כ דרך ארצם לעלות על ההר . אבל כשהיו מוכים מן האמורי ובשובם דרך שעיר היו נעים והרגו אותם אדומים ונשארו קבורים בחו"ל . כ"ז היו הוכחה לישראל אשר כמו שאין להמרות פי ה' בהפקרא וקלות ראש נגד רצונו ככה אין לעשות נגד רצונו ענין הדומה למסירת נפש למלאות כבודו ורצונו ית' . וע"ז כתיב להלן י' מ"ז אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד . וביארנו שם שאין שוחד שייך לפני ה' כ"א מסירת נפש בשביל כבודו והוא באופן שאין רצון ה' בכך . וע"ז אמר שמואל הנביא לשאול כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר . כמו דבר מרי שלא לעבוד את ה' הוא חטאת קסם . ככה הפצר היינו התקרבות ועבודת ה' באופן בהוא שלא לפי רצונו כמו שעשה שאול להביא מחלב בהמות עמלק קרבנות זהו נקרא הפצר . כמו שאדם מפציר את המלך לקבל ממנו דבר שלא כהוגן וגם הוא און ותרפים . וכך עלה להמעפילים בהפצירו לעלות ולעשות רצונו ית' בעת שהוזהרו שלא לעלות . וע"ע מש"כ להלן ג' י"ב דעפ"י סיבה של המעפילים הוקל כבודם ומוראם לפני יושבי שעיר ומזה יצא קלקול עוד יותר מה שנוגע לעיקר הוכחת משה רבינו יע"ש: (מה) ותשבו ותבכו לפני ה' . לא נתבאר מה רצו בבכייתם . וכי אפשר להמיר שבועת ה' חלילה . אלא בשביל זה בכו להסיר מהם גזרת הטלטול שזה לא היה בשבועה . וע' בסמוך : ולא שמע ה' בקלכם וגו' . שני אופני תפלות המה המתקבלים לפני ה' . א' מי שאינו יכול לסדר תפלתו בלשון נח כמדבר לפני המלך . אבל מ"מ כיון שצועק מנהמת הלב במרירות הקב"ה שומע תפלתו וע"ז כתיב אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני . פי' הקול לבד בלי הצעה דברים המה תחנוני . ובשעת י"מ כתיב וישמע את קולנו . היינו הקול לבדו . וע"ז אמרו חז"ל בפ' חלק רחמנא לבא בעי . ובזה האופן שמבקש רחמים במרת לב אמרו תפלה בכל לשון ואי' בסוטה דל"ג משום דרחמי הוא היינו המדבר במרת לב בעל הרחמים ית' שומע צרת נפשו . וה"ז כמו שבא לפני מלך בו"ד שהד"ה הוא לדבר בלשון המלך מ"מ מי שבא לצעוק רחמים ממרת נפשו אין מלך של חסד מקפיד עליו ושומעו בכל לשון שהוא מדבר ונוח לפניו לפרש מרי שיחו . כך הקב"ה רב חסד אע"ג שאין ד"א מלבקש מלפניו כ"א בלה"ק בלשון שהקב"ה מדבר ע"י את נביאיו . מ"מ מי שבא במרי שיחו ונוח לו לפרש בלשון חול הקב"ה שומעו בכל לשון ולא גרע מקול בעלמא . אבל יש תפלה שאינו בא במרת הלב כ"א בחין ערך שפתים בשביל אחר וכדומה אז ודאי אינו מד"א כ"א בלשה"ק כמו הבא לפני מלך בו"ד בזה האופן . וכאן היה שני אופנים . והיינו דכתיב ולא שמע ה' בקלכם . היינו מרת נפשכם : ולא האזין אליכם . לשמוע דברים נעימים . וע' להלן ה' כ"ה : (מו) ותשבו בקדש ימים רבים וגו' . מ"מ אע"ג שלא שמע הקב"ה תפלתכם מ"מ הועלתם מאלה שישבתם בקדש במקום א' הרבה שנים אשר ידעתם . ובפרש"י בשם הספרי היה י"ט שנים מאלה ממש . וכ"ז מוסר והדרכה לישראל ג"כ לדורות שלא יתייאשו מן התפלה ואם לא הועיל כפי שמתפללים מכ"מ הועיל הרבה : והנה לא נתבאר באיזה קדש מיירי כאן אם בקדש ברנע כמש"כ הראב"ע כאן והרמב"ן בפ' חקת כ' א' . וא"כ מה שאמר הקב"ה בפ' שלח מחר פנו וסעו לכם וגו' אינו מחר ממש אלא לזמן רב . או הוא שהם קדש שבקצה ארץ אדום וכמש"כ הראב"ע בפ' חקת שם וא"כ נסעו מקדש ברנע מיד והלכו כמה מסעות עד שבאו לקדש בארץ אדום ועמדו י"ט שנה . וע"ז כתיב בפ' חקת וישב העם בקדש כדעת הראב"ע שם . אבל א"כ אינו מדויק הא דכתיב שם ויבאו ב"י וגו' בחודש הראשון ותמת שם מרים . משמע

הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם־סוּף כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֵלָי וַנָּסָב אֶת־הַר־שֵׂעִיר יָמִים רַבִּים׃ ס חמישי ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ג רַב־לָכֶם סֹב אֶת־הָהָר הַזֶּה פְּנוּ לָכֶם צָפֹנָה׃ ד וְאֶת־הָעָם צַו לֵאמֹר אַתֶּם עֹבְרִים בִּגְבוּל אֲחֵיכֶם בְּנֵי־עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְיִירְאוּ מִכֶּם וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד׃ ה אַל־תִּתְגָּרוּ בָם כִּי לֹא־אֶתֵּן לָכֶם מֵאַרְצָם עַד מִדְרַךְ כַּף־רָגֶל כִּי־יְרֻשָּׁה לְעֵשָׂו נָתַתִּי אֶת־הַר שֵׂעִיר׃ ו אֹכֶל תִּשְׁבְּרוּ מֵאִתָּם בַּכֶּסֶף וַאֲכַלְתֶּם וְגַם־מַיִם תִּכְרוּ מֵאִתָּם בַּכֶּסֶף וּשְׁתִיתֶם׃ ז כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בֵּרַכְךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶךָ יָדַע לֶכְתְּךָ אֶת־הַמִּדְבָּר הַגָּדֹל הַזֶּה זֶה ׀ אַרְבָּעִים שָׁנָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ לֹא חָסַרְתָּ דָּבָר׃ ח וַנַּעֲבֹר מֵאֵת אַחֵינוּ בְנֵי־עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר מִדֶּרֶךְ הָעֲרָבָה מֵאֵילַת וּמֵעֶצְיֹן גָּבֶר ס פסקא באמצע פסוק וַנֵּפֶן וַנַּעֲבֹר דֶּרֶךְ מִדְבַּר מוֹאָב׃

ת"א בני עשו הישבים. עקידה שער לו: כי ירשה לעשו נתתי. נזיר סא קדושין יח:

רש"י

לא חטאו היו עוברים דרך הר שעיר ליכנס לארץ מן דרומו לצפונו ובשביל שקלקלו הפכו לצד המדבר שהוא בין ים סוף לדרומו של הר שעיר והלכו אצל דרומו מן המערב למזרח דרך ים סוף דרך יציאתן ממצרים שהוא במקצוע דרומית מערבית משם היו הולכים לצד המזרח: ונסב את הר שעיר. כל דרומו עד ארץ מואב: (ג) פנו לכם צפנה. סובו לכם לרוח מזרחית מן הדרום לצפון פניכם לצפון נמצאו הולכין את רוח מזרחית וזהו שנאמר ויבואו ממזרח שמש לארץ מואב (שופטים י"א): (ד) ונשמרתם מאד. ומהו השמירה אל תתגרו בם: (ה) עד מדרך כף רגל. אפילו מדרך כף רגל כלומר אפילו דריסת הרגל איני מורשה לכם

העמק דבר

באותה שנה של ביאה ובאותו חודש מתה מרים. וכמו שמקובל בידינו שמרים מתה בר"ח ניסן וא"כ היה בי"ט שנה לפני הכניסה לארץ. והרי שמענו מהקבלה דמרים מתה בשנת הארבעים. אלא משמע יותר דבאו לקדש של אדום בשנת הארבעים וישיבתם י"ט שנה היה בקדש ברנע אותו מקום ששלחו מרגלים: ב (א) כאשר דבר. באותו זמן שדבר לצאת מאותו מקום: ונסב את הר שעיר ימים רבים. רמז לנו אשר תכלית הנדידה בשביל הגלות שיהיה לאח"ז יהיה רוב הזמן בגלות אדום. וע"ע בסמוך מבואר יותר זה הרמז: (ג) פנו לכם צפנה. עוד לא הגיעה השעה להלוך לצד לצפון ממקום שעומדים אז בהר שעיר אלא היה להם ללכת למזרח. וכשיגיעו למדבר מואב משם יפנו לצפונה. וא"כ יש לפרש לפי הפשט באשר עליכם לפנות לצפון לצד א"י וא"כ מוכרחים אתם לצאת

למליכון: מו ויתיבתון ברקם יומין סגיאין כיומיא די יתיבתון: א ואתפנינא ונטלנא למדברא אורח ימא דסוף כמא די מליל יי עמי ואקיפנא ית טורא דשעיר יומין סגיאין: ב ואמר יי לי למימר: ג סגי לכון דאקיפתון ית טורא הדין אתפנו לכון צפונא: ד וית עמא פקיד למימר אתון עברין בתחום אחיכון בני עשו דיתבין בשעיר וידחלון מנכון ותסתמרון לחדא: ה לא תתגרון בהון ארי לא אתן לכון מארעהון עד מדרך פרסת רגלא ארי ירותא לעשו יהבית ית טורא דשעיר: ו עיבורא תזבנון מנהון בכספא ותיכלון ואף מיא תזבנון מנהון בכספא ותשתון: ז ארי יי אלהך ברכך בכל עובדי ידך ספק לך צורכך במהכך ית מדברא רבא הדין דנן ארבעין שנין מימרא דיי אלהך בסעדך לא חסרת מדעם: ח ועברנא מלות אחונא בני עשו דיתבין בשעיר מאורח מישרא

ר ש " י

לעבור בארצם שלא ברשות · ומ"א עד שיבא יום דריסת כף רגל על הר הזיתים שנאמר ועמדו רגליו וגו' (זכריה י"ד): ירושה לעשו · מאברהם · עשר עממים נתתי לו שבעה לכם וקיני וקנזי וקדמוני הן עמון ומואב ושעיר אחת מהם לעשו והשתים לבני לוט בשכר שהלך אתו למצרים ושתק על מה שהיו אומרים על שרה אחותי היא עשאו כבנו: (ו) תכרו. לשון מקח וכן אשר כריתי לי (בראשית נ') שכן בכרכי הים קורין למכירה כירה: (ז) כי ה' אלהיך ברכך. לפיכך לא תכפו (ס"א תכפרו) את טובתו להראות כאלו אתם עניים אלא הראו עצמכם עשירים: (ח) ונפן ונעבר. לצד צפון הפכנו פנים להלוך רוח מזרחית:

העמק דבר

מגבול אחיכם בני עשו · אבל חז"ל ברבה העמיקו לדרוש מזה הלשון כונה אחרת אמר להם אם ראיתם אותו שמבקש להתגרות בכם אל תעמדו כנגדו אלא הצפינו עצמכם ממנו הוי פנו לכם צפונה · א"כ דרשו לרמז על הר הזה זו גלות אדום ע"ש עוד. ובזה מדויק עוד הא דכתיב (ד) ואת העם צו לאמר אתם וגו'. דלמה לא כתיב זה מקודם לו את העם לאמר פנו לכם וגו' אלא לפי הדרש הוא נכון דפנו לכם הוא רמז לדורות המאוחרים. ולפי הפשט הוא משום דזה תלוי באהרן ובמשה. והעם נגרר אחריהם: אתם עברים בגבול אחיכם · האף שגם עד כה עברו בצד שעיר מ"מ לא היו עוד בגבולם ממש ועתה הנכם מוכרחים לעבור דרך ארצם ממש. מש"ה ייראו מכם שמא בדעתכם לעבור לצפון לרוחב הארץ לא"י. וגם יהיה המון רבה ושמא יתגרה מי מכם אתם: הישבים בשעיר. דייק הקב"ה דוקא אלו נקראים אחיכם. אבל עמלק ותימן ועוד הרבה ארצות שנתיישבו מבני עשו אין להם דין אדום ולא נקראו אחים · שהרי כבר כתיב כי ביצחק יקרא לך זרע ביצחק ולא כל יצחק אך יושבי שעיר אנקו נחלת א"ש בתוך ישראל מש"ה נקראו אחים לישראל: ונשמרתם מאד. שלא תגרמו להם דבר שיהיו יראים וכבר ביארנו בפ' חקת דמש"ה שלח משה מלאכים למלך אדום שיניחנו לעבור בו כדי שיהי' מבין מזה שאין לו לירא מישראל: (ו) תשברו. בתבואה שייך לשון שבר שהוא מונח

באוצר משביע את עין הרואה כי פת בסלו. והוא מלשון סבר והקוה · ובאשר אין דרך לקנות מעובד כוכבים דבר מבושל אפילו מלבד איסור בישולי נכרים שהוא מדרבנן אך משום תערובת איסור מש"ה אמר לשון תשברו שלא תקנו כ"א התבואה לאוצר. וכך פי' בת"י. עיבור כד חי. אבל במים כתיב תכרו · וזה השורש משמע גם קניה גם הפירה שאפשר שבעת שיעברו יכרו באר מוציא מים וגם לקנות מים הראוים לשתות מיד בין חמין בין צונן · דאפי' חמין שרי: (ז) כי ה' אלהיך ברכך בכל מעשה ידך. שהרי היו סמוכים לאדום ושאר ארצות הישוב והיו סוחרים והצליח ה' אותם · ידע לכתך. כפי' הספורני שהוא מלשון וידע אלהים. היינו השגיח על לכתך זו בפרטות. וכל ידיעתו ית' הוא לטובה כדאי' בספרי פ' בהעלותך אין הקב"ה זוכר אלא לברכה שנא' ה' זכרנו יברך · ומזה הוא ידיעה ג"כ: לא חסרת דבר. ומשום זה כל הברכה שהגיעך ישנו בשלמות עמך. אחרי שלא הוצאת על צרכי בני אדם: (ה) ונעבר וגו'. מדרך הערבה מאילת ומעציון גבר · אע"ג שהיה כמה מסעות עד שהגיעו למדבר מואב מ"מ הכתוב אינו מזכיר אלא תחלת העברתם משם למזרח ארץ אדום היא על הדרך העולה לאילת ועציון גבר והלכו לאורך ארץ אדום ממערב למזרח עד בואם להר ההר. ומשם עקמו לצד צפון והגיעו למדבר מואב. וזהו לשון ונפן · היינו פנו ממזרחית דרומית לצפון.

ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אַל־תָּצַר אֶת־מוֹאָב וְאַל־תִּתְגָּר בָּם מִלְחָמָה כִּי לֹא־אֶתֵּן לְךָ מֵאַרְצוֹ יְרֻשָּׁה כִּי לִבְנֵי־לוֹט נָתַתִּי אֶת־עָר יְרֻשָּׁה׃ י הָאֵמִים לְפָנִים יָשְׁבוּ בָהּ עַם גָּדוֹל וְרַב וָרָם כָּעֲנָקִים׃ יא רְפָאִים יֵחָשְׁבוּ אַף־הֵם כָּעֲנָקִים וְהַמֹּאָבִים יִקְרְאוּ לָהֶם אֵמִים׃ יב וּבְשֵׂעִיר יָשְׁבוּ הַחֹרִים לְפָנִים וּבְנֵי עֵשָׂו יִירָשׁוּם וַיַּשְׁמִידוּם מִפְּנֵיהֶם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְאֶרֶץ יְרֻשָּׁתוֹ אֲשֶׁר־נָתַן יְהוָה לָהֶם׃ יג עַתָּה קֻמוּ וְעִבְרוּ לָכֶם אֶת־נַחַל זָרֶד וַנַּעֲבֹר אֶת־נַחַל זָרֶד׃ יד וְהַיָּמִים אֲשֶׁר־הָלַכְנוּ מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ עַד אֲשֶׁר־עָבַרְנוּ אֶת־נַחַל זֶרֶד שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה עַד־תֹּם כָּל־הַדּוֹר אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לָהֶם׃ טו וְגַם יַד־יְהוָה הָיְתָה בָּם לְהֻמָּם מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה עַד תֻּמָּם׃ טז וַיְהִי כַאֲשֶׁר־תַּמּוּ כָּל־אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה לָמוּת מִקֶּרֶב הָעָם׃ ס יז וַיְדַבֵּר יְהוָה

ת"א אל תצר את מואב. נזיר כג קמא לה הוריות יא חולין ס: כי לבני לוט. קדושין יח: ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה. תענית ל בתרא קכא: וידבר ה' אלי. בתרא כב:

רש"י

(ט) ואל תתגר. לא אסר להם על מואב אלא מלחמה אבל מיראים היו אותם ונראים להם כפרם מזוינים לפיכך כתיב ויגר מואב מפני העם (במדבר כ"ב) שהיו שוללים ובוזזים אותם אבל בבני עמון נאמר ואל תתגר בם שום גרוי בשכר צניעות אמם שלא פרסמה על אביה כמו שעשתה הבכירה שקראה שם בנה מואב: ער. שם המדינה: (י) האמים לפנים וגו'. אתה סבור שזו ארץ רפאים שנתתי לו לאברהם לפי שהאמים שהם רפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא כי אותן רפאים הורשתי מפני בני לוט והושבתים תחתם: (יא) רפאים יחשבו וגו'. רפאים היו נחשבין אותן אימים כענקים הנקראים רפאים ע"ש שכל

העמק דבר

והנראה דאילת ועציון גבר הללו אינו אילת ועציון גבר דכתיב בשלמה ויהושפט. שעשו אניות בעציון גבר. דהני דילן המה במזרח א"י ואותו שבדה"י המה על הים במערב א"י. וביב"ז יש שני הר הסר ועוד הרבה: (ט) ואל תתגר בם מלחמה. היינו מלחמה כללית אבל יחידים לא נאסרו לגער ולהתחר עמה בדרך הילוכם. ולא כמו באדום דכתיב אל תתגרו בם: (י) האמים. אינו אומה שנקראת רפאים בימי א"א. שאומה זו נקראת בימי משה רבינו חוי וישראל כבשוה אבל האימים המה מקיני קנזי וקדמוני. ומואב כנו אותם בשם אימים על שם אימתם כדכתיב בסמוך והמואבים יקראו להם

מאילת ומעציון גבר ואתפנינא ועברנא אורח מדברא דמואב: ט ואמר יי לי לא תצור על מואבאי ולא תתגרי למעבד עמהון קרב ארי לא אתן לך מארעיה ירותא ארי לבני לוט יהבית ית לחית ירותא: י אימתני מלקדמין יתיבו בה עם רב וסגי ותקיף כגבריא: יא גברין מתחשבין אף אינון כגבריא ומואבאי קרן להון אימתני: יב ובשעיר יתיבו חוראי מלקדמין ובני עשו תריכינון ושציאונון מן קדמיהון ויתיבו באתריהון כמא די עבד ישראל לארע ירותתיה די יהב יי להון: יג כען קומו ועברו לכון ית נחלא דזרד ועברנא ית נחלא דזרד: יד ויומיא די הלכנא מרקם גיאה עד די עברנא ית נחלא דזרד תלתין ותמני שנין עד דסף כל דרא גברי מגיחי קרבא מגו משריתא כמא די קים יי להון: טו ואף מחא מן קדם יי הות בהון לשיצאותהון מגו משריתא עד דשלימו: טז והוה כד שלימו כל גברי מגיחי קרבא לממת מגו עמא: יז ומליל יי עמי למימר:

רש"י

הרואה אותם ידיו מתרפות: **אמים**. ע"ש שאימתם מוטלת על הבריות וכן בשעיר ישבו החורים ונתתים לבני עשו: **(יב) יירשום**. ל' הווה כלומר נתתי בהם כח שהיו מורישים אותם והולכים: **(טו) היתה בם**. למהר ולהומם בתוך מ' שנה שלא יגרמו לבניהם עוד להתעכב במדבר: **(טז יז) ויהי כאשר תמו וגו'. וידבר ה' אלי וגו'**. אבל משלוח המרגלים ע"כ לא נאמר בפרשה זו וידבר אלא ויאמר ללמדך שכל ל"ח שנה שהיו ישראל נזופים לא נתייחד עמו הדבור בלשון חבה פנים אל פנים וישוב הדעת ללמדך שאין השכינה שורה על הנביאים אלא בשביל ישראל: **אנשי המלחמה**. מבן כ' שנה היוצאים בצבא:

העמק דבר

אימים: **(יא) רפאים**. משמעו מלשון פראים. אלא שפרא הוא בלי שום ד"א. ורפא הוא בלי עול מלכות ואיש הישר בעיניו יעשה. וכמש"כ בפ' קרח בפירוש הכתוב אדם תועה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח. וסיפר כאן שמלבד שאותה האומה היו באמת גבורים רב ורם כענקים. עוד נחשבו גם לפראים כמו ענקים שאין עליהם עול מלכות. והדבר מובן שקשה לכבוש עם פרא יותר מאומה המתנהג עם מלך ושרים. דעם המתנהג עם מלך ושרים אם נכבש המלך והשרים ממילא כל העם נכבש משא"כ עם פראי: **והמואבים יקראו להם אמים**. גם הם פחדו ורגזו מהם עד שקראו אותם אמים. הרי שלבם נפחד מהם. וא"כ היה סבה שלא יהיו יכולים לכבשם. ומכ"מ כבשו מואבים אותם. ע"כ מובן שאך ירושת ה' להם ואין מעצור לפניו ית': **(יב) ובני עשו יירשום וישמידום מפניהם**. מתחלה ישבו שם וירשו הארץ בעת נשא עשו מבנות שעיר והלך אל ארץ מפני יעקב ואז היו עדיין בני שעיר בעלי הארץ אבל בני עשו נתיישבו שם כתושבים ובעלי הארץ. ולבסוף השמידו את בני החרי לגמרי. וע"ע בסמוך כ"ב. וכן היה במואב שירשו ואח"כ השמידו. ומשום זה מסיים **כאשר עשה ישראל וגו'** היינו שבעה עממין שירשו ואח"כ השמידו משא"כ בני עמון היה להיפך כאשר יבואר: **(יג) עתה קומו**. כאשר אני גוזר שלא נעבור בע"כ דרך מואב בע"כ צריכים אתם להלוך הלאה לצד צפון עד אשר העברו את נחל זרד שהיא סמוכה לארץ סיחון כמבואר בס' במדבר כ"א י"א אשר מנחל זרד הגיע לנחל ארנון: **(יד) מקדש ברנע**. דרומית א"י לצד מערב: **את נחל זרד**. צפונית מזרחית: **אנשי המלחמה**. לאפוקי כמה זקנים וכדומה שלא היו אנשי המלחמה ונשארו בחיים ולא עוד אלא גם מאשר היו במנין הראשון יוצאי צבא נשארו בחיים כמה אלפים כמש"כ התוס' ב"ב דקכ"א בשם מדרש חז"ל. אבל שוב לא היו אנשי מלחמה ונחשבו כמתים כמש"כ בס' במדבר כ"ו ס"ד ע"ש: **(טו) וגם יד ה' וגו' (טז) ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה וגו'**. הקדים זה הספור להא דסמוך דבר ה' אתה עבר וגו' וכל אזהרת ה' על בני עמון. מבואר שהיה נוגע מיתת אנשי מלחמה ביחוד לבני עמון יותר מבני אדום ומואב. והענין דסיחון ועוג היו בין מואב ובין עמון. מואב מדרום ועמון מצפון. [וכמש"כ בס' בראשית ל"ב ג' דמעבר יבוק גבול עמון סמוך לארם שהוא מצפון א"י ולא כהרמב"ן ע"ש] וכשנצרכו ישראל לעבור דרך איזה אומה לא"י היה נוח לפניהם לעבור דרך מואב. או ללכת הלאה לעבור דרך בני עמון. מלעבור דרך סיחון ועוג שהיו ידועים בגבורה. ואם היו מואב או עמון מניחים לעבור עליהם לא היה בדרך כיבוש אלא העברה בעלמא וא"כ היו יכולים אותו הדור לחיות עד בואם לקצה הגבול א"י. אבל כאשר הזהיר הקב"ה שלא להתגר עם מואב ועמון לעבור בע"כ והיו

אֵלַי לֵאמֹר׃ יח אַתָּה עֹבֵר הַיּוֹם אֶת־גְּבוּל מוֹאָב
אֶת־עָר׃ יט וְקָרַבְתָּ מוּל בְּנֵי עַמּוֹן אַל־תְּצֻרֵם וְאַל־
תִּתְגָּר בָּם כִּי לֹא־אֶתֵּן מֵאֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹן לְךָ יְרֻשָּׁה
כִּי לִבְנֵי־לוֹט נְתַתִּיהָ יְרֻשָּׁה׃ כ אֶרֶץ־רְפָאִים
תֵּחָשֵׁב אַף־הִוא רְפָאִים יָשְׁבוּ־בָהּ לְפָנִים
וְהָעַמֹּנִים יִקְרְאוּ לָהֶם זַמְזֻמִּים׃ כא עַם גָּדוֹל וְרַב
וָרָם כָּעֲנָקִים וַיַּשְׁמִידֵם יְהוָה מִפְּנֵיהֶם וַיִּירָשֻׁם
וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם׃ כב כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לִבְנֵי עֵשָׂו
הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֶת־הַחֹרִי
מִפְּנֵיהֶם וַיִּירָשֻׁם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃
כג וְהָעַוִּים הַיֹּשְׁבִים בַּחֲצֵרִים עַד־עַזָּה כַּפְתֹּרִים
הַיֹּצְאִים מִכַּפְתֹּר הִשְׁמִידֻם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם׃
כד קוּמוּ סְּעוּ וְעִבְרוּ אֶת־נַחַל אַרְנֹן רְאֵה נָתַתִּי
בְיָדְךָ אֶת־סִיחֹן מֶלֶךְ־חֶשְׁבּוֹן הָאֱמֹרִי וְאֶת־אַרְצוֹ
הָחֵל רָשׁ וְהִתְגָּר בּוֹ מִלְחָמָה׃ כה הַיּוֹם הַזֶּה
אָחֵל תֵּת פַּחְדְּךָ וְיִרְאָתְךָ עַל־פְּנֵי הָעַמִּים תַּחַת

הס' דגושה

ת"א אל תצרם ואל תתגר בם. נזיר כג קמא לח הוריות יא: העוים. חולין ס: אחל תת. תענית כ ע"ג כה:

רש"י

(יח יט) אתה עובר היום את גבול מואב וגו' וקרבת מול בני עמון. מכאן שארץ עמון לצד צפון: (כ) ארץ רפאים תחשב. ארץ רפאים נחשבת אף היא לפי שהרפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא שנתתי לאברהם: (כג) והעוים היושבים בהצרים וגו'. עוים מפלשתים הם שעמהם הם נחשבים בספר יהושע שנא' חמשת סרני פלשתים (הם) העזתי והאשדודי והאשקלוני והגתי והעקרוני והעוים (יהושע י"ג) ומפני השבועה שנשבע אברהם לאבימלך לא יכלו ישראל להוציא ארצם מידם והבאתי עליהם כפתורים והשמידום וישבו תחתם ועכשיו אתם מותרים לקחתה מידם (חולין ס'): (כה) תחת כל השמים. למד שעמדה חמה למשה ביום מלחמת עוג (תענית כ' וע"ז כ"ה) (ס"א סיחון) ונודע הדבר תחת כל

העמק דבר

מוכרחים לעבור דרך ארץ סיחון בע"כ. ומשום זה היה מלחמה וכיבוש ארצו. וזה לא היה אפשר כ"ז שהיה א' מאנשי המלחמה של דור הראשון קיים. שהרי אחר הכבוש נעשה זה המקום א"י מש"ה כשבאו לגבול סיחון והזהירם ה' שלא ילכו הלאה לצד צפון ולעבור על בני עמון אלא עברו את נחל ארנון הוצרך להקדים שכבר מתו כל הדור: (יט) מול בני עמון. לא אצלם שהרי עוד לא הגיעו להם אלא נגד ארצם: ואל תתגר בם: להלוך דרך ארצם ביד חזקה. וממילא לא הגיע

המחנה

יח את עבר יומא דין ית תחום מואב ית לחית : יט ותתקריב לקביל בני עמון לא תצור עליהון ולא תתגרי בהון ארי לא אתן מארע בני עמון לך ירותא ארי לבני לוט יהביתה ירותא : כ ארע גבריא מתחשבא אף היא גברין יתיבו בה מלקדמין ועמונאי קרן להון חשבני : כא עם רב וסגי ותקיף כגבריא ושיצינון יי מן קדמיהון ותריכינון ויתיבו באתריהון : כב כמא די עבד לבני עשו דיתבין בשעיר די שיצי ית חוראי מן קדמיהון ותריכינון ויתיבו באתריהון עד יומא הדין : כג ועואי דיתבין ברפיח עד עזה קפוטקאי דנפקו מקפוטקיא שיציאונון ויתיבו באתריהון : כד קומו טולו ועברו ית נחלא דארנון חזי דמסרית בידך ית סיחון מלכא דחשבון אמוראה וית ארעיה שרי לתרכותיה ותתגרי למעבד עמיה קרב : כה יומא הדין אשרי למתן זועך ודחלתך על אפי עממיא

העמק דבר

המחנה לשם מש"ה לא כתיב כאן ואל תתגר בם מלחמה כמו במואב. שהרי שארי התגרות של יחידים לא היה אפשר להיות כמו במואב שהיה עובר המחנה סמוך להם. וא"א להתגרות אלא במלחמה כשירצו לעבור כל המחנה ולהלחם עמהם או לעבור בע"כ. וע"ז הוזהרו. ובגמ' ב"ק דל"ח ב' שהוזהרו בזה דלא ליעבד בהו אנגריא. ג"ז כיון אחר שכבשו את ע"י והיה גבול ישראל עד יבוק גבול עמון: (כ) ארץ רפאים. שיושביה פראים בלי סדר: והעמונים יקראו להם זמזומים· שהיו בעלי מחשבה וזמה ע"כ היה קשה לכבשה דרך הטבע. וכאן הקדים הכתוב זה הכנוי להא שהיו עם גדול ורב ורם ללמדנו שזה שהיו זמזומים היה קשה לבני עמון יותר ממה שהיו עם גדול וגו' משא"כ אמים הוא להיפך: (כא) וישמידם ה' וגו' ויירשום. תחלה השמיד ה' אותם ואח"כ ירשו. ובאשר היו זמזומים בעלי מחשבה ועצה לא היה אפשר לבני עמון לשבת בקרבם אפילו אחר שכבר היה ידם תקיפה אם לא שמתחלה ישמידום לגמרי ע"כ עשה הקב"ה כן: (כב) כאשר עשה לבני עשו וגו' אשר השמיד את החרי וגו'. לעיל י"ב כתיב להיפך דמתחלה ישבו שם ואח"כ השמידום. ושניהם אמת דזרע אהליבמה בת ענה אשת עשו ישבו מתחלה בארץ שעיר החורי באשר היו מזרעם. ואח"כ השמידום. משא"כ בני עשו מזרע בנות חת וישמעאל לא ישבו מתחלה בשעיר עד שהשמידו את החרי תחלה. מש"ה הביא את בני עשו למשל גם למואב גם לבני עמון: (כג) והעוים וגו'. פרש"י מפלשתים כו'. והוא דעת ר' יוחנן ורשב"ל בחולין ד"ס. אבל רב ס"ל דעוים מבני תימן מזרע עשו היו. ופרש"י שם דגם להאי מ"ד אינו ענין לכאן אלא לאך מילתא אילטריך שאסור להתגרות בבני עשו מש"ה באו כפתרים כו'. ויותר נראה דלמ"ד דעוים מבני עשו קן המה אחר שנתגרשו ע"י כפתרים נתיישבו בארץ שעיר. וג"ז היה בהשגחה שלא יהיה מבני עשו בנחלת אברהם אבינו זולת במקום החורי: כפתרים· ת"א קפוטקאי, וביחזקאל כ"ז י"א גמדים. ת"י קפוטקאי· למדנו שאומה זו אנשיה גדולים כאמה. וכפתור הוא כמו קו הכפתור. שהוא עבה וקצרה· כך אומה זו קצרים ועבים. ומצד הטבע א"א לאנשים כאלה לכבוש אומה שלמה גדולי הקומה אבל ברצון ה' והשגחתו להושיב נחלת א"א כל מקום לתכליתו, שהו גבעות עולם הטבע: היוצאים מכפתור, דיש בני אדם נקראים ע"ש המדינה שישבו שם זמן ארוך אע"ג שאינם מזרעם. והייתי אומר דכפתורים אלו אינם גמדים אלא שגרו בקרבם מש"ה פירש הכתוב היוצאים מכפתור והמה גמדים· כ"ז היה חזוק לב לישראל בהראות כמה גברה כח השגחת ה' על נחלת א"א. ומכש"כ כהיום שהגיע לישראל ממש שהיא תכלית שבועת ה' לא"א: (כד) קומו סעו. לא הלכו הלאה לצד צפון עד בני עמון אלא קומו בזריזות לצד מערב א"י. וכתיב דגש בתיבת סעו ללמד על חוזק הברה. באשר היה קשה על הרבה מישראל העברה זו ולהלחם עם סיחון ונוח היה לבקש עלות אחרות איך להגיע לא"י ע"כ בא באזהרה יתירה ליסע כאן: החל רש· תחלת ביאה בארץ זו בשביל העברה יהיה תחלת ירושה ממש לא כמו שהיה באדום ומואב אם היו רוצין המלכים. והתגר בו מלחמה. אם לא יתנו לעבור לא תחדול גם מלהלחם בו. אבל לא נצטוה ללחום דוקא עתה· וזה דיוק לשון הקב"ה והתגר. היינו מעשה התגרות המביא לידי מלחמה· ובאמת יותר טוב היה אם הניח סיחון לעבור בארצו ולכבוש תחלה ארץ שבעה עממין שקדושה יותר· ולא היה ב"ר וב"ג מתנחלים בעה"י ולא גלו תחלה ולא מצא את ישראל רעה כ"כ באחרית הימים כמו שיבא להלן: (כה) פחדך. על הקרובים: ויראתך. על הרחוקים. הכי פירש הספרי ס"פ עקב. ונתבאר שם. הכונה פחד הוא למי שחושב שרודפים אותו ויושב

בפחד

כָּל־הַשָּׁמָיִם אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן שִׁמְעֲךָ וְרָגְזוּ וְחָלוּ מִפָּנֶיךָ׃ כו וָאֶשְׁלַח מַלְאָכִים מִמִּדְבַּר קְדֵמוֹת אֶל־סִיחוֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן דִּבְרֵי שָׁלוֹם לֵאמֹר׃ כז אֶעְבְּרָה בְאַרְצֶךָ בַּדֶּרֶךְ בַּדֶּרֶךְ אֵלֵךְ לֹא אָסוּר יָמִין וּשְׂמֹאול׃ כח אֹכֶל בַּכֶּסֶף תַּשְׁבִּרֵנִי וְאָכַלְתִּי וּמַיִם בַּכֶּסֶף תִּתֶּן־לִי וְשָׁתִיתִי רַק אֶעְבְּרָה בְרַגְלָי׃ כט כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ־לִי בְּנֵי עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְהַמּוֹאָבִים הַיֹּשְׁבִים בְּעָר עַד אֲשֶׁר־אֶעֱבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ׃ ל וְלֹא אָבָה סִיחֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן הַעֲבִרֵנוּ בּוֹ כִּי־הִקְשָׁה יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ אֶת־רוּחוֹ וְאִמֵּץ אֶת־לְבָבוֹ לְמַעַן תִּתּוֹ בְיָדְךָ כַּיּוֹם הַזֶּה׃ ס ששי לא וַיֹּאמֶר יְהוָֹה אֵלַי רְאֵה הַחִלֹּתִי תֵּת לְפָנֶיךָ אֶת־סִיחֹן וְאֶת־אַרְצוֹ הָחֵל רָשׁ לָרֶשֶׁת אֶת־אַרְצוֹ׃ לב וַיֵּצֵא סִיחֹן לִקְרָאתֵנוּ הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה יָהְצָה׃ לג וַיִּתְּנֵהוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ לְפָנֵינוּ וַנַּךְ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָו בניו קרי וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ׃ לד וַנִּלְכֹּד אֶת־כָּל־עָרָיו בָּעֵת הַהִוא וַנַּחֲרֵם אֶת־כָּל־עִיר מְתִם

ת"א אשר ישמעון. תענית כ ע"ג כה: ממדבר קדמות׳ שבת פט: אכל בכסף. ע"ז ז: כי הקשה׳ עקידה שער לו עקרים מד פכ"ה:

רש"י

השמים: (כו) ממדבר קדמות. אף על פי שלא צוני המקום לקרוא לסיחון לשלום למדתי ממדבר סיני מן התורה שקדמה לעולם כשבא הקב"ה ליתנה לישראל חזר אותה על עשו וישמעאל וגלוי לפניו שלא יקבלוה ואעפ"כ פתח להם בשלום אף אני קדמתי את סיחון בדברי שלום. ד"א ממדבר קדמות ממך למדתי שקדמת לעולם יכול היית לשלוח ברק אחד ולשרוף את המצרים אלא שלחתני מן המדבר אל פרעה לאמר שלח את עמי במתון: (כט) כאשר עשו לי בני עשו. לא לענין לעבור את ארצם אלא

העמק דבר

ומורא על הרחוקים נ"ה(?) שידעו שלא עליהם הולכים. אבל יראו משמם וזכרם להיות מסייע לטבע אומות וכדומה. והיינו שמפרש המקרא

בפחד. ומורא משמע אפי' למי שאינו חושב כן אלא ירא לנפשו למי שמתיראים ממנו. והיינו פחד על הקרובים שידעו שישראל הולכים עליהם למלחמה.

אחת

דתחות כל שמיא די ישמעון שמעך ויזועון ויתברון מן קדמך: כו ושלחית אזגדין ממדבר קדמות לות סיחון מלכא דחשבון פתגמי שלם למימר: כז אעבר בארעך באורחא באורחא איזיל לא אסטי לימינא ולשמאלא: כח עבורא בכספא תזבין לי ואיכול ומיא בכספא תתן לי ואשתי לחוד אעבר ברגלי: כט כמא די עבדו לי בני עשו דיתבין בשעיר ומואבאי דיתבין בלחית עד די אעבר ית ירדנא לארעא די יי אלהנא יהיב לנא: ל ולא אבה סיחן מלכא דחשבון למשבקנא למעבר בתחומיה ארי אקשי יי אלהך ית רוחיה ואתקיף ית לביה בדיל למסריה בידך כיומא הדין: לא ואמר יי לי חזי דשריתי לממסר קדמך ית סיחון וית ארעיה שרי לתרכותיה למירת ית ארעיה: לב ונפק סיחון לקדמותנא הוא וכל עמיה לאגחא קרבא ליהץ: לג ומסריה יי אלהנא קדמנא ומחינא יתיה וית בנוהי וית כל עמיה: לד וכבשנא ית כל קרווהי בעידנא ההיא וגמרנא ית כל קרויא גבריא ונשיא וטפלא לא

רש"י

לענין מכר אוכל ומים: עד אשר אעבור את הירדן. מוסב על אעברה בארצך: (לא) החלותי תת לפניך. כפה שר של אמוריים שלמעלה תחת רגליו של משה והדריכו על צוארו: (לב) ויצא סיחון. לא שלח בשביל עוג לעזור לו ללמדך שלא היו צריכים זה לזה: (לג) ואת בניו. בנו כתיב שהיה לו בן גבור כמותו: (לד) מתם. אנשים. בביזת סיחון נאמר בזזנו לנו לשון ביזה שהיתה חביבה עליהם ובוזזים איש לו וכשבאו לביזת עוג כבר היו שבעים ומלאים והיתה בזויה בעיניהם ומקרעין ומשליכין בהמה ובגדים ולא נטלו כי אם כסף וזהב לכך נאמר בזזנו לנו לשון בזיון כך נדרש בספרי

העמק דבר

תחת כל השמים. שהם בטוחים שלא הלך להם מכ"מ כאמר ישמעון שמעך וגו' ואפי' היה סיחון מתרצה לתת להם הדרך היה ג"כ אותו פחד ומורא שמזה הין מבינים כי נפל פחד ישראל על סיחון שהוא אביר מכולם: (כו) ואשלח וגו'. כמו שביארנו שלא היה נווי למלחמה עד מאמר השני בסמוך: מלאכים ממדבר קדמות. עי' מש"כ בפ' חקת כ' י"ד: (כז) אעברה בארצך וגו' לא אסור ימין ושמאול. לא אמר כלשון לא נטה כמו שאמר למלך אדום. אלא נכלל בזה הלשון עוד כונה. היינו הדע שאעברה בברור בארצך אפילו כשלא הרנה לא אסור למקום אחר לנד דרום או לנד צפון וזהו ימין ושמאל. ועי' ברשית כ"ד מ"ט: (כח) אבל בכסף וגו' רק אעברה ברגלי. הכל איני חפץ בע"כ רק כהעברה מוכרחת: (כט) כאשר עשו לי וגו'. כפרש"י לענין מכר אוכל ומים. וכמו שביארנו לעיל דבני אדום מכרו להם הרבה בעת ישיבתם סמוך לגבולם. וכן מואב בשעת העברה סמוך להם: (ל) כי הקשה וגו' את רוחו. שלא לחשוב מי ינצח והפסד המלחמה נגד ריוח המיחון מלחת העברה בעלמא: ואמץ את לבבו. לחשוב כי ינצח בברור: (לא) החל רש לרשת את ארצו. הכי מיבעי החל לרשת ארצו. או החל רש את ארצו. אלא שורש רש יש בו שני משמעות כמש"כ בס' במדבר ל"ג נ"ב לשון גירוש ולשון ירושה ואחוזת נחלה. ומתפרש האי רש מלשון גירוש. לא כמו לעיל כ"ד אלא אחר שסירב סיחון צוה ה' לגרשהו מן הארץ כדי לירשנה: (לב) ויצא סיחון וגו'. בפ' חקת כתיב ויאסוף סיחון את כל עמו ויצא לקראת ישראל. ובעוג שם וכאן כתיב ויצא עוג וגו' ולא ויאסוף. דסיחון מתחלה לא הכין עצמו למלחמה ולא היה עמו מאוסף מכל צד. שלא עלה ע"ד אחר שראה שישראל מבקשים חסד מאדום ומואב וכסבור שאין להם כח ללכת בע"כ מכש"כ שיהיו יראים ממנו וכשבאה השעה שאמר משה כי יעברו בע"כ החל לאסוף עמו. אבל עד כה יצא הוא לבדו עם החיל אשר עמו מש"ה כתיב פ"א ויצא וגו' בשעת מעשה ואח"כ ויאסוף וגו'. אבל עוג כשראה מה שאירע לסיחון מגבל אסף עמו ויצא בשעת מעשה וע"ע בסמוך: (לג) ואת בניו. ושם לא נזכר הבנים דשם מיירי במכה הראשונה שהוכה הוא לבדו ובניו שהיו ראשי הצבא עוד לא הגיעו למלחמה עד לבסוף הוכו גם המה משא"כ בעוג כתיב גם שם את בניו היינו כמש"כ בסמוך שמתחלת המלחמה היו כבר נאספים והוכו כולם יחד: (לד) ונחרם את כל עיר מתים. פי' הכתוב מתים היינו אנשים דמשמעות חרם העיר יש לה שני משמעות. א' חרבן בתים. ב' הרבן האנשים.

מש"ה

וְהַנָּשִׁים וְהַטָּף לֹא הִשְׁאַרְנוּ שָׂרִיד׃ לה רַק הַבְּהֵמָה בָּזַזְנוּ לָנוּ וּשְׁלַל הֶעָרִים אֲשֶׁר לָכָדְנוּ׃ לו מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־נַחַל אַרְנֹן וְהָעִיר אֲשֶׁר בַּנַּחַל וְעַד־הַגִּלְעָד לֹא הָיְתָה קִרְיָה אֲשֶׁר שָׂגְבָה מִמֶּנּוּ אֶת־הַכֹּל נָתַן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְפָנֵינוּ׃ לז רַק אֶל־אֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹן לֹא קָרָבְתָּ כָּל־יַד נַחַל יַבֹּק וְעָרֵי הָהָר וְכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃

ג א וַנֵּפֶן וַנַּעַל דֶּרֶךְ הַבָּשָׁן וַיֵּצֵא עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתֵנוּ הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה אֶדְרֶעִי׃ ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אַל־תִּירָא אֹתוֹ כִּי בְיָדְךָ נָתַתִּי אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וְאֶת־אַרְצוֹ וְעָשִׂיתָ לּוֹ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן׃ ג וַיִּתֵּן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּיָדֵנוּ גַּם אֶת־עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וַנַּכֵּהוּ עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לוֹ שָׂרִיד׃ ד וַנִּלְכֹּד אֶת־כָּל־עָרָיו בָּעֵת הַהִוא לֹא הָיְתָה קִרְיָה אֲשֶׁר לֹא־לָקַחְנוּ מֵאִתָּם שִׁשִּׁים עִיר כָּל־חֶבֶל אַרְגֹּב מַמְלֶכֶת עוֹג בַּבָּשָׁן׃ ה כָּל־אֵלֶּה עָרִים בְּצֻרֹת חוֹמָה גְבֹהָה דְּלָתַיִם וּבְרִיחַ לְבַד מֵעָרֵי הַפְּרָזִי הַרְבֵּה מְאֹד׃ ו וַנַּחֲרֵם אוֹתָם כַּאֲשֶׁר עָשִׂינוּ לְסִיחֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן הַחֲרֵם כָּל־עִיר מְתִם הַנָּשִׁים

ת"א ששים עיר כל חבל ארגב · מגילה י שבועות טז ערכין לג : כל אלה ערים בצורות . מגילה י שבועות טז ערכין לג : לבד מערי . מגילה ב :

רש"י

(כפ' וישב ישראל בשטים במדבר כ"ה) : (לז) כל יד נחל יבוק · כל אצל נחל יבוק : וכל אשר צוה ה' אלהינו · שלא לכבוש הניחנו : ג (א) ונפן ונעל · כל צד צפון הוא עלייה : (ב) אל תירא אתו · ובסיחון לא הוצרך לומר אל תירא אותו אלא מתיירא היה משה שלא יעמוד לו זכות ששמש לאברהם שנאמר ויבא הפליט (בראשית י"ד) והוא עוג : (ד) חבל ארגב · מתרגמינן בית פלך טרכונא וראיתי הרנוס

אַשְׁאַרְנָא מְשֵׁיזִיב : לה לְחוֹד בְּעִירָא בַּזַּנְנָא לָנָא וַעֲדֵי קִרְוַיָּא דִּכְבַשְׁנָא : לו מֵעֲרוֹעֵר דְּעַל כֵּיף נַחְלָא דְאַרְנוֹן וְקַרְתָּא דִּבְנַחְלָא וְעַד גִּלְעָד לָא הֲוַת קַרְתָּא דִּי תְּקִיפַת מִנַּנָא יַת כּוֹלָא מְסַר יְיָ אֱלָהָנָא קֳדָמַנָא : לז לְחוֹד לַאֲרַע בְּנֵי עַמּוֹן לָא קְרֵיבְתָּא כָּל כֵּיף נַחַל יוּבְקָא וְקִרְוֵי טוּרָא וְכֹל דִּי פַקֵּיד יְיָ אֱלָהָנָא : א וְאִתְפְּנֵינָא וּסְלֵיקְנָא אוֹרַח מַתְנָן וּנְפַק עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן לְקַדָּמוּתָנָא הוּא וְכָל עַמֵּיהּ לַאֲגָחָא קְרָבָא לְאֶדְרֶעִי : ב וַאֲמַר יְיָ לִי לָא תִדְחַל מִנֵּיהּ אֲרֵי בִידָךְ מְסָרִית יָתֵיהּ וְיָת כָּל עַמֵּיהּ וְיָת אַרְעֵיהּ וְתַעְבֵּיד לֵיהּ כְּמָא דַעֲבַדְתָּא לְסִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה דִּי יָתֵיב בְּחֶשְׁבּוֹן : ג וּמְסַר יְיָ אֱלָהָנָא בִּידָנָא אַף יַת עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן וְיָת כָּל עַמֵּיהּ וּמְחֵינָהִי עַד דְּלָא אִשְׁתְּאַר לֵיהּ מְשֵׁיזִיב : ד וּכְבַשְׁנָא יָת כָּל קִרְווֹהִי בְּעִידָנָא הַהִיא לָא הֲוָת קַרְתָּא דִּי לָא נְסֵיבְנָא מִנְּהוֹן שִׁתִּין קִרְוִין כָּל בֵּית פְּלַךְ טְרָכוֹנָא מַלְכוּתָא דְעוֹג בְּמַתְנָן : ה כָּל אִלֵּין קִרְוַיָּא כְּרִיכָן מַקְּפָן שׁוּר רָם דִּי לְהוֹן דָּשִׁין וְעַבְרִין בַּר מִקִּרְוֵי פַּצְחַיָּא סַגִּיאָן לַחֲדָא : ו וְגַמַּרְנָא יָתְהוֹן כְּמָא דִּי עֲבַדְנָא

רש"י

תרגום ירושלמי במגילת אסתר קורא פלטין טרכונין למדתי הרי ארגוב הפרכיא היכל מלך כלומר שהמלכות נקראת על שמה וכן את הארגוב דמלכים אלא היכל מלך הרגו פקח בן רמליהו לפקחיה בן מנחם למדתי שכך נקראת שם האפרכיא : (ה) מערי הפרזי . פרוזות ופתוחות בלא חומה וכן פרזות

העמק דבר

מש"ה פי' הכתוב עיר מתים אנשי העיר החרבנו . ומשמעות מתים. אנשים מצויינים בגבורה וכדומה . כמו ויהי מתיו מספר וכתיב בס' ישעיה אל תיראי תולעת יעקב מתי ישראל . לא השפלים ביעקב ייראו ולא המצויינים בישראל . וע' להלן כ"ו ה'. ובויקרא רבה פ"ג ממתים ידך ה' מה גבורים הם כו' : (לה) בזזנו לנו . רש"י דקדק עפ"י הספרי שנוי לשון הכתוב דכאן כתיב בזזנו ובעוג כתיב בזונו . וביאר דבמלחמה עוג כבר היו שבעים מביזה ע"כ בזו וקרעו . ויש להקשות הרי מלחמת מדין היתה מאוחרת גם למלחמה עוג ולא כתיב בלשון בזיון אלא בזו אים לו . וי"ל דכאן שתי המלחמות היו הכופים זא"ז ע"כ היה עדן עיניהם שבעים ממלחמה הראשונה משא"כ במלחמת מדין שהיה איזה משך ביניהם כבר שכחו את השבע משלל העבר . ובביאור הספרי יישבתי בא"א. אכן עפ"י הפשט יש להתבונן עוד דכאן כתיב רק הבהמה בזזנו לנו ואח"כ כתיב ושלל וגו' ובעוג כתיב וכל הבהמה ושלל הערים בזונו לנו . אלא הענין שידוע בדקדוק דשורש הבא פעם בנע"ו ופעם בכפולים כשבא בכפולים עניינו ומשמעו חלש מכשבא בנע"ו וכל יתר אות מקטין המשמעות שבאותו ענין . מעתה יש לדעת דשורש בזה משמעו הפקר בלי בעלים ומש"ה גוזל כמו שלבו הפך . אמנם כשהמגלה מוציא הבזה מבעליהם ומכ"מ מדקדקים לחלק בשוה א"כ אינו הפקר ממש ונקרא בשם בזז . משא"כ כשאין קפידא כלל וכל הרוצה יבא ויטול בלי חשבון מיקרי בוז . והנה במלחמה סיחון כלהמו כל ישראל בשוה ע"כ חלקו הבהמות כמו שעשו במדין. ושלל הערים היה באופן אחר וכמו במדין מש"ה הפסיק הכתוב בין בהמה לשלל . משא"כ במלחמה עוג לא לחמו כולם בשוה שהרי יאיר ומכיר לחמו לעצמם. וכמו כן לא הקפידו בכלל דבר המלחמה ע"כ גם בזת הבהמה ושארי דברים הי' לכל דאלים וגבר באיזה מקום וכבשה לקח לעצמו . וע' מש"כ בס' בראשית ל"ד כ"ט : (לו) מערוער וגו'. זה המקרא היה מקומו לעיל ונלכוד את כל עריו בעת ההיא מערוער וגו' והכי כתיב בעוג ונלכוד את כל עריו וגו' ששים עיר וגו' ואח"כ כתיב ונחרם אותם וגו' וכל הבהמה וגו' . אלא קאי האי מקרא מערוער וגו' גם על דבר השלל אשר לכדו . ובאשר דרך האומה העומדת להיות לבז ושלל להשליך כל אשר להם לנהר ולאבדם. והרי ערי סיחון היו סמוך לנחל ארנון ועיר אחת היה בתוך הנחל מכ"מ הגיע לישראל כל השלל בשלימות מערוער אשר על שפת נחל ארנון והעיר אשר בנחל . הכל הגיע לידם : (לז) לא קרבת . הרחיקו עצמם מהם . כדי שלא יבאו לידי תגר ומלחמה. ע"כ לא הגיעו לשם : ג (א) ונפן ונעל . לשון ונפן משמעו כמו שעולה ומביט לאחוריו כמסתפק אם לחזור ויסב לעלות או לא . וכבר נתבאר בס' במדבר כ"א ל"ג ל"ד שלא היה ההכרח לבוא לידי מלחמה עם עוג . ואדרבה רצון משה היה שלא לכבוש ארצו עד אחר כבישת א"י . אבל ישראל לא נזהרו בדבר והגיע שעלו דרך הבשן . ובאמת היה זה סיבה מהמקום ית' : (ב) אל תירא אותו . ג"ז נתבאר שם שזה היה מורא של משה באשר המה הכבו מלחמתו בלי הכרח כ"כ :

וְהַטָּף׃ ז וְכָל־הַבְּהֵמָה וּשְׁלַל הֶעָרִים בַּזּוֹנוּ לָנוּ׃
ח וַנִּקַּח בָּעֵת הַהִוא אֶת־הָאָרֶץ מִיַּד שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִנַּחַל אַרְנֹן עַד־הַר חֶרְמוֹן׃ ט צִידֹנִים יִקְרְאוּ לְחֶרְמוֹן שִׂרְיֹן וְהָאֱמֹרִי יִקְרְאוּ־לוֹ שְׂנִיר׃ י כֹּל ׀ עָרֵי הַמִּישֹׁר וְכָל־הַגִּלְעָד וְכָל־הַבָּשָׁן עַד־סַלְכָה וְאֶדְרֶעִי עָרֵי מַמְלֶכֶת עוֹג בַּבָּשָׁן׃ יא כִּי רַק־עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן נִשְׁאַר מִיֶּתֶר הָרְפָאִים הִנֵּה עַרְשׂוֹ עֶרֶשׂ בַּרְזֶל הֲלֹה הִוא בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן תֵּשַׁע אַמּוֹת אָרְכָּהּ וְאַרְבַּע אַמּוֹת רָחְבָּהּ בְּאַמַּת־אִישׁ׃ יב וְאֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת יָרַשְׁנוּ בָּעֵת הַהִוא מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר־עַל־נַחַל אַרְנֹן וַחֲצִי הַר־הַגִּלְעָד וְעָרָיו נָתַתִּי לָראוּבֵנִי וְלַגָּדִי׃
יג וְיֶתֶר הַגִּלְעָד וְכָל־הַבָּשָׁן מַמְלֶכֶת עוֹג נָתַתִּי לַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה כֹּל חֶבֶל הָאַרְגֹּב לְכָל־הַבָּשָׁן הַהוּא יִקָּרֵא אֶרֶץ רְפָאִים׃ יד יָאִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה לָקַח אֶת־כָּל־חֶבֶל אַרְגֹּב עַד־גְּבוּל הַגְּשׁוּרִי וְהַמַּעֲכָתִי וַיִּקְרָא אֹתָם עַל־שְׁמוֹ אֶת־הַבָּשָׁן חַוֹּת יָאִיר עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ שביעי טו וּלְמָכִיר נָתַתִּי אֶת־הַגִּלְעָד׃ טז וְלָראוּבֵנִי וְלַגָּדִי נָתַתִּי

ת"א צידונים יקראו לחרמון שריון . חולין ס :

ר ש" י

תשב ירושלים (זכריה ב') : (ו) החרם. לשון הוה הלוך וכלות: (ח) מיד · מרשות : (ט) צידנים יקראו לחרמון וגו'· ובמקום אחר הוא אומר ועד הר שיאן הוא חרמון (דברים ד) הרי לו ארבעה שמות למה הוצרכו ליכתב להגיד שבח ארץ ישראל שהיו ארבעה מלכיות מתפארות בכך זו אומרת על שמי יקרא וזו אומרת על שמי יקרא : שניר . הוא שלג בלשון אשכנז ובלשון כנען : (יא) מיתר הרפאים · שהרגו אמרפל וחביריו בעשתרות קרנים והוא פלט מן המלחמה שנאמר ויבא הפליט (בראשית יד) זהו עוג: **באמת איש·** באמת עוג : (יב) ואת הארץ הזאת · האמורה למעלה מנחל ארנון ועד הר חרמון : ירשנו בעת ההיא מערוער אשר על נחל ארנון · אינו מחובר לראשו של מקרא אלא לסופו על נתתי לראובני ולגדי אבל לענין ירושה עד הר חרמון היה : (יג) ההוא יקרא ארץ רפאים · היא אותה שנתתי לאברהם :

לְסִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן גַּמְרָא כָּל קִרְוַיָּא גֻּבְרַיָּא נְשַׁיָּא וְטַפְלָא: ז וְכָל בְּעִירָא וַעֲדֵי קִרְוַיָּא בַּזֵּנָא לָנָא: ח וּנְסֵיבְנָא בְּעִידָּנָא הַהִיא יָת אַרְעָא מִיַּד תְּרֵין מַלְכֵי אֱמוֹרָאָה דִּיא בְּעִיבְרָא דְיַרְדְּנָא מִנַּחְלָא דְאַרְנֹן עַד טוּרָא דְחֶרְמוֹן: ט צִידֹנָאֵי קָרַן לְחֶרְמוֹן שִׁרְיֹן וֶאֱמוֹרָאֵי קָרַן לֵיהּ טוּר תַּלְגָּא: י כֹּל קִרְוֵי מֵישְׁרָא וְכָל גִּלְעָד וְכָל מַתְנָן עַד סַלְכָה וְאֶדְרֶעִי קִרְוֵי מַלְכוּתֵיהּ דְּעוֹג בְּמַתְנָן: יא אֲרֵי לְחוֹד עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן אִשְׁתְּאַר מִשְּׁאָר גִּבָּרַיָּא הָא עַרְסֵיהּ עַרְסָא דְפַרְזְלָא הֲלָא הִיא בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן תְּשַׁע אַמִּין אוּרְכַּהּ וְאַרְבַּע אַמִּין פּוּתְיַהּ בְּאַמַּת מְלָךְ: יב וְיָת אַרְעָא הָדָא יְרִיתְנָא בְּעִידָּנָא הַהִיא מֵעֲרוֹעֵר דִּי עַל נַחְלָא דְאַרְנוֹן וּפַלְגוּת טוּרָא דְגִלְעָד וְקִרְווֹהִי יְהָבִית לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא דְגָד: יג וּשְׁאָר גִּלְעָד וְכָל מַתְנָן מַלְכוּתָא דְעוֹג יְהָבִית לְפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה כֹּל בֵּית פְּלַךְ טְרָכוֹנָא לְכָל מַתְנָן הַהוּא יִתְקְרֵי אֲרַע גִּבָּרַיָּא: יד יָאִיר בַּר מְנַשֶּׁה נְסֵיב יָת כָּל בֵּית פְּלַךְ טְרָכוֹנָא עַד תְּחוּם גְּשׁוּרָאָה וְאַפְקֵירוֹס וּקְרָא יָתְהוֹן עַל שְׁמֵיהּ יָת מַתְנָן כַּפְרָנֵי יָאִיר עַד יוֹמָא הָדֵין: טו וּלְמָכִיר יְהָבִית יָת גִּלְעָד: טז וּלְשֵׁבֶט רְאוּבֵן

העמק דבר

(ג) ונכהו. היינו החיל אשר היה עמו. אבל אנשים שבערים כתיב עוד להלן: (ה) עד הר חרמון. וסתם עד ועד בכלל כדאי' בערכין די"ח ב' ע"כ מפרש המקרא חשיבות הר חרמון תחלת נחלת ישראל בעה"י מצד צפון: (ט) צידונים יקראו לחרמון שריון. דהוא הר מבורך מאד עד שנמשל ברכת הר ציון בו כדכתיב כטל חרמון שיורד על הררי ציון כי שם צוה ה' את הברכה. וכתיב על כן אזכרך מארץ ירדן וחרמונים מהר מצער ושיבת ברכתו הוא השלג שעליו תמיד ושלג טוב לפירות ומש"ה קראו הצידונים בלשונם בשם שמורה בלה"ק שריון. וכת"י דמסרי פירי מרוב בזמן. ושניר הוא שלג המשביע את האדמה: (יא) כי רק עוג וגו'. מפרש איך היו כ"כ ערי ממלכה במקום לא רחב כ"כ. ושלא כדרך מלכים שאין להם הרבה ערי מלוכה. ובא הכתוב כי הוא נשאר מיתר הרפאים. ובהיות כל א' מהרפאים מלך היה לו עיר מלוכה בזה המחוז המשובח ואח"כ ספו תמו ונשארו כולם ביד עוג: הנה ערשו. מטת קטן מיקרי ערש. ובהיות עוג קטן בשנים היה ערשו ערש ברזל. באמת איש. סתם איש גדול שהוא אמה שלנו. כך גדול מטת עוג בהיותו קטן: (יב) ואת הארץ ההיא וגו'. יש לשום לב לכל הספור מן וכאן ונעל עד סוף הסדרה איזה דבר הוכחה יצוק בזה. אבל ראוי לדעת דאלו לא חלקו ב"ר וב"ג בעה"י לא גלו תחלה ב"ג וב"ר. דעה"י קדושתה קלה מא"י וגם כח התורה מעט בקרבה כדתניא באדר"נ ס"פ כ"ו בראשונה היו אומרים דגן ביהודה ותבן בגליל ומוץ בעה"י. ולענין תורה מיירי שם. וכדאי' במדרש פ' תולדות ורוב דגן זה תלמוד. וכבר רמז משה להם באמרו ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם כמש"כ בס' במדבר ל"ב כ"ג. ואחר שגלו ב"ר וב"ג הוקל גם קדושת א"י כדאי' בערכין דל"ב ב' כשגלו שבט ב"ג וב"ר כו'. וכ"ז גרם חטאת מרגלים דאלו עלו מקדם ברגע דרך אדום לא"י לא היה אז מלך אדום מסרב מלהרשות את ישראל לעבור בגבולו בעוד שהיה פחד קריעת י"ס על אלופי אדום והיו כובשים תחלה א"י ומחלקים בשוה ובאים אח"כ לעה"י ולא היה הגלות ואחרי גרות. אבל עתה כשהעפילו לעלות והוכתו בשעיר עד חרמה הוקל כבוד ומורא ישראל בעיני אדום. וכן במואב עד שהגיעו בע"כ לסיחון. ועלה שנכבשו ארץ סו"ע ונתחלק ארץ עה"י לב"ג וב"ר ויצא מה שיצא. וכ"ז תוכחה מה הגיע עון מרגלים ומה שהעון סיבב. ולא אשר לפניהם לעשות בשמירת התלמוד ופלפולה. וע"ע בסמוך: (טז) ולראובני ולגדי וגו'. אין סדר הספור מכוון. במקרא י"ב החל בנחלת ראובני וגדי והפסיק הענין והחל בנחלת שבט מנשה ואח"כ סיים בנחלת ראובני וגדי ולאו דבר ריק הוא. אלא נראה עפ"י שים להתבונן עוד שהרבה משה רבינו חלקת חצי שבט מנשה הרבה לפי ערך שני שבטים אלו וגם לא התנה עמם תנאי ב"ג וב"ר: הן אמת שהלכו בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדוה מכ"מ אין זה טעם ליתן להם בשביל זה. כמו שלא נתן לשלוחי ישראל לרגל את יעזר ולכדו בנותיה ומכ"מ לא ניתן להם בנות יעזר דבשליחות ישראל נעשה ולמאי ניתן הגלעד למכיר והבל ארגוב ששים עיר ליאיר. וע"כ היה בזה כונה פנימית שנוגע לכלל ישראל שישבו בעה"י. ונראה דבשביל שראה משה רבינו דבעה"י כח התורה

מִן־הַגִּלְעָד וְעַד־נַחַל אַרְנֹן תּוֹךְ הַנַּחַל וּגְבֻל וְעַד יַבֹּק הַנַּחַל גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן׃ יז וְהָעֲרָבָה וְהַיַּרְדֵּן וּגְבֻל מִכִּנֶּרֶת וְעַד יָם הָעֲרָבָה יָם הַמֶּלַח תַּחַת אַשְׁדֹּת הַפִּסְגָּה מִזְרָחָה׃ יח וָאֲצַו אֶתְכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נָתַן לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ חֲלוּצִים תַּעַבְרוּ לִפְנֵי אֲחֵיכֶם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־בְּנֵי־חָיִל׃ יט רַק נְשֵׁיכֶם וְטַפְּכֶם וּמִקְנֵכֶם יָדַעְתִּי כִּי־מִקְנֶה רַב לָכֶם יֵשְׁבוּ בְּעָרֵיכֶם אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם׃ מפטיר כ עַד אֲשֶׁר־יָנִיחַ יְהוָה ׀ לַאֲחֵיכֶם כָּכֶם וְיָרְשׁוּ גַם־הֵם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָהֶם בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְשַׁבְתֶּם אִישׁ לִירֻשָּׁתוֹ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם׃ כא וְאֶת־יְהוֹשׁוּעַ צִוֵּיתִי בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר עֵינֶיךָ הָרֹאֹת אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לִשְׁנֵי הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה כֵּן־יַעֲשֶׂה יְהוָה לְכָל־הַמַּמְלָכוֹת אֲשֶׁר

רש"י

(טז) תוך הנחל וגבול. כל הנחל ועוד מעבר לשפתו כלומר עד ועד בכלל ויותר מכאן: (יז) מכנרת. מעבר הירדן המערבי היה ונחלת בני גד מעבר הירדן מזרחי ונפל בגורלם רוחב הירדן כנגדם ועוד מעבר לשפתו עד כנרת וזהו שנאמר והירדן וגבול הירדן ומעבר לו: (יח) ואצו אתכם. לבני ראובן וגד היה מדבר: לפני אחיכם. הם היו הולכים לפני ישראל למלחמה לפי שהיו גבורים ואויבים נופלים לפניהם שנאמר וטרף זרוע אף קדקד (דברים ל"ג): חסלת פרשת אלה הדברים

העמק דבר

מעט כמש"כ לעיל בשם אדר"נ. ע"כ השתדל להשתיל בקרבם גדולי תורה שיאירו מחשכי הארץ באור כח שלהם. וכתיב מני מכיר ירדו מחוקקים. היינו גדולי תורה ראשי ישיבות כמו שמפורש בסנהדרין ד"ה על הא דכתיב לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו. אלו בני בניו של הלל שמלמדים תורה ברבים. וכן היה בכל דור. וכבר פירשו ביבמות דס"ב ב' דמני מכיר ג"כ היה משבט יהודה היינו זרע יאיר בן מנשה היו מבני יהודה כמבואר בדה"א ב' שהיה בן שגוב בן חצרון בן פרץ. ועי' להלן ל"ג כ"ג והשתדל משה שיתרצו המה לשבת בעה"י. ומשום זה הרבה להם נחלה עד שנתרצו. והכי אי' בירושל' ביכורים פ"א שאין מביאין ביכורים מעה"י משום דכתיב ארץ זבת חו"ד ולא עה"י. הני אשר נתת לי ה' ולא שנטלתי לי לעצמי מאי ביניהון א"ר אבין חצי שבט מנשה ביניהון מ"ד אשר נתת לי ולא שנטלתי לי מעצמי חצי שבט מנשה לא נטלו מעצמן כו'. פי' שלא נטלו כ"א ע"י בקשת משה ומסתמא עשה ע"פ ה'. וזהו סדר הפ' שהוכיח משה לישראל שהתחיל לחלוק נחלת ב"ג וב"ר

וּלְשֵׁבֶט גָּד יְהָבִית מִן גִּלְעָד וְעַד נַחֲלָא דְאַרְנוֹן גּוֹ נַחֲלָא וּתְחוּמָא וְעַד יוּבְקָא דְנַחֲלָא תְּחוּמָא דִבְנֵי עַמּוֹן: יז וּמֵישְׁרָא וְיַרְדְּנָא וּתְחוּמֵיהּ מִגִּינּוֹסַר וְעַד יַמָּא דְמֵישְׁרָא יַמָּא דְמִלְחָא תְּחוֹת מַשְׁפַּךְ מְרָמָתָא מַדִּינְחָא: יח וּפַקֵּידִית יַתְכוֹן בְּעִידָּנָא הַהִיא לְמֵימַר יְיָ אֱלָהָכוֹן יְהַב לְכוֹן יַת אַרְעָא הָדָא לְמֵירְתַהּ מְזָרְזִין תַּעַבְרוּן קֳדָם אֲחֵיכוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל מְזָרְזֵי חֵילָא: יט לְחוֹד נְשֵׁיכוֹן וְטַפְלְכוֹן וּבְעִירְכוֹן יְדַעְנָא אֲרֵי בְעִיר סַגִּי לְכוֹן יִתְבוּן בְּקִרְוֵיכוֹן דִּי יְהָבִית לְכוֹן: כ עַד דִּי יְנִיחַ יְיָ לַאֲחֵיכוֹן כְּוָתְכוֹן וְיֵרְתוּן אַף אִנּוּן יַת אַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָכוֹן יָהֵיב לְהוֹן בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא וּתְתוּבוּן גְּבַר לִירוּתְתֵיהּ דִּי יְהָבִית לְכוֹן: כא וְיַת יְהוֹשׁוּעַ פַּקֵּידִית בְּעִידָּנָא הַהִיא לְמֵימַר עֵינָךְ חָזְיָן יַת כָּל דִּי עֲבַד יְיָ אֱלָהָכוֹן לִתְרֵין מַלְכַיָּא הָאִלֵּין

העמק דבר

ולא יכול לגמור עד שדבר עם חצי שבט מנשה וגמר עמהם ונתרצו בחלקם. אז ידע משה לגמור חילוק נחלת ב"ג וב"ר. ודבר זה היה ידוע לכל ישראל באותה שעה. ואח"כ סיפר להם הענין כמה השתדל להשתיל בקרבם גדולי תורה. ומזה ילמדו לדורות להשתדל לדור במקום תורה דוקא כי בזה תלוי חיי ישראל וכדאי' בכתובות דקי"א א' כשם שאסור לצאת מא"י לבבל כך אסור לצאת מבבל לחו"ל ופרש"י לפי שיש שם ישיבות המרביצות תורה תמיד. ואפי' לענין קבורה אמרו חז"ל שם שטוב להקבר במקום תורה כמו במעלת א"י. כ"ז הראה משה רבינו לדורות מה שעשה בזמנו: תוך הנחל וגבול. פרש"י וגבול מעבר לשפתו כו' והנה בגיטין ד"ח א' פליגי ר"י ורבנן בהא דכתיב בגבולי א"י וגבול ים והיה לכם הים הגדול וגבול. דר"י ס"ל דכל שנגד הים הגדול ה"ה כא"י ורבנן סברי לרבות נסין שבים. וכאן פרש"י כמו פי' ר"י. ואע"ג דבש' במדבר שם פי' כדעת רבנן מכ"מ כאן א"א לפרש הכי שהרי בפירוש כתיב תוך הנחל. וא"כ ע"כ לכ"ע הפי' וגבול כאן היינו מעבר לשפתו. זהו דעת רש"י. אבל נראה דוחק דאיזה גבול הוא מעבר לשפת הנחל ועד היכן הוא נמשך. וגם הרי מקרא מלא כתיב כי ארנון גבול מואב. ע"כ נראה דכאן משמעות וגבול. כאן הגבול ולא יותר. והא דפליגי בגיטין במקרא דשם. משום דשם כתיב בפירוש וגבול ים והיה לכם הים הגדול. וע"כ וגבול לדרשה. אבל כאן מתפרש כמשמעו: (יז) והערבה והירדן וגבול. פרש"י ועוד מעבר לירדן עד כנרת וזהו שמא' והירדן וגבול הירדן ומעבר לו. ותמוה שהרי ידוע דהירדן הולך בתוך כנרת. אלא ה"פ מכנרת ואילך לצד דרום היה גבול הירדן של ראובני וגדי משא"כ ממקור הירדן עד הכנרת לא היה הירדן גבול עה"י אלא רבלה. וכתף ים כנרת כמבואר בגבולות בפ' מסעי וג"ז לא היה לראובני וגדי אלא לחצי שבט מנשה. אבל מכנרת ואילך שייך להם והירדן הוא הגבול: (יח) ה' אלהיכם נתן לכם. שהיה בהסכמת הקב"ה כמבואר בפ' מסעי ל"ד י"ג: כל בני חיל. כפי שבחנם משה כמו שפירשנו שם. לכו כולם ועתה נעשה צווי לא תנאי אחר שכבר נגמר ע"פ ה' ולא יעבור. מחויבים המה לקיים תנאם ולא לתלות עוד הענין בתנאי שאין החיוב לקיים התנאי והענין. אבל כאן כבר נגמר הענין מש"ה מחויבים לקיים התנאי: (יט) ידעתי כי מקנה רב לכם. פירש משה רבינו שהוא יודע. משום דלולי זה לא היה מסכים לענין אשה אפי' לזמן כמש"כ בנימוק"י פ' החולץ דעגון לשעה ג"כ מיקרי עגון. והרי קיי"ל בכתובות פ' אע"פ דאסור לצאת לת"ת יותר מג' שנים. אבל אחר שידעתי כי מקנה רב לכם וא"א להעבירם. ולהניח אותם בלי טף ונשים ילכו לאיבוד וזה ג"כ אסור לאבד את מה שיש לו כמבואר בשאלתות דר"א שאי' ד' דרשאין לנער ע"ז את האדם. ואין בזה משום לא תונו. ומש"ה דוחה זה האיסור עגון לשעה והיינו דדייק כאן משה רק נשיכם. ובפ' מטות אמר בנו לכם ערים לטפכם ולא הזכיר נשים. אלא כאן רמז בדבריו שאסור לעשות כן בשביל הנשים. אבל משום שמירת נכסים שרי. ועי' מש"כ בס' בראשית י"ג ב' ל"ג י"ז: (כא) ואת יהושוע צויתי וגו'. לכאורה אך למותר הוא להזהיר ליהושע. שהרי הוא בעצמו אמר בשעת מרגלים ואתם אל תיראו את עם הארץ וגו'. גם אינו מדוקדק לשון בעת ההיא. מהי היתה השעה המיוחדת לאזהרה זו. אלא כמש"כ דעיקר עכב של ב"ג וב"ר לא לנחת ולרצון היה למשה. וגם יהושע ידע מזה שמסוכנים המה שני השבטים שיסורו מהר מעבודת ה'. עד שבהיותם נפרדים ממנו הזהיר אותם ביחוד כמש"כ בס' יהושע כ"ב שאמר להם רק שמרו מאד לעשות את המצוה וגו' ובעשותם מזבח גדול למראה פחדו ואמרו להם ואך אם טמאה ארץ אחוזתכם וגו'. מש"ה

אַתָּ֥ה עֹבֵ֖ר שָֽׁמָּה׃ כב לֹ֖א תִּֽירָא֑וּם כִּ֚י יְהוָ֣ה אֱלֹֽהֵיכֶ֔ם ה֖וּא הַנִּלְחָ֥ם לָכֶֽם׃ ס ס ס

ק"ס פסוקים. מלכי"ס סימן. ומפטירין חזון ישעיהו בישעיה סימן א׳ :

סדר ואתחנן

כג וָאֶתְחַנַּ֖ן אֶל־יְהוָ֑ה בָּעֵ֥ת הַהִ֖וא לֵאמֹֽר׃ כד אֲדֹנָ֣י יֱהוִ֗ה אַתָּ֤ה הַֽחִלּ֙וֹתָ֙ לְהַרְא֣וֹת אֶֽת־עַבְדְּךָ֔ אֶת־גָּ֨דְלְךָ֔ וְאֶת־יָדְךָ֖ הַחֲזָקָ֑ה אֲשֶׁ֤ר מִי־אֵל֙ בַּשָּׁמַ֣יִם וּבָאָ֔רֶץ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂ֥ה כְמַעֲשֶׂ֖יךָ וְכִגְבוּרֹתֶֽךָ׃ כה אֶעְבְּרָה־נָּ֗א וְאֶרְאֶה֙ אֶת־הָאָ֣רֶץ הַטּוֹבָ֔ה אֲשֶׁ֖ר בְּעֵ֣בֶר הַיַּרְדֵּ֑ן הָהָ֥ר הַטּ֛וֹב הַזֶּ֖ה וְהַלְּבָנֹֽן׃ כו וַיִּתְעַבֵּ֨ר יְהוָ֥ה בִּי֙ לְמַ֣עַנְכֶ֔ם וְלֹ֥א שָׁמַ֖ע אֵלָ֑י וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֤ה אֵלַי֙ רַב־לָ֔ךְ אַל־תּ֗וֹסֶף דַּבֵּ֥ר אֵלַ֛י ע֖וֹד בַּדָּבָ֥ר הַזֶּֽה׃ כז עֲלֵ֣ה ׀ רֹ֣אשׁ הַפִּסְגָּ֗ה וְשָׂ֥א עֵינֶ֛יךָ יָ֧מָּה וְצָפֹ֛נָה וְתֵימָ֥נָה וּמִזְרָ֖חָה

ת"א ואתחנן אל ה׳. ברכות ל לב כל הפרשה עקרים מד פכ"א : ה׳ אלהים. ברכות לב. ע"ג ז : אעברה נא. ברכות לב ע"ב ז : ההר הטוב. ברכות מח גיטין מ : ויאמר ה׳ אלי רב לך. סוטה יג : אל תוסף. ברכות לב · עלה ראש הפסגה. שם :

רש"י

(כג) **ואתחנן**. אין חנון בכ"מ אלא לשון מתנת חנם. אעפ"י שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם לפי שאמר לו וחנותי את אשר אחון (שמות ל"ג) אמר לו בלשון ואתחנן. ד"א זה אחד מעשרה לשונות שנקראת תפלה כדאיתא בספרי: **בעת ההיא**. לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמיתי שמא הותר הנדר: **לאמר**. זה אחד מג׳ מקומות שאמר משה לפני המקום איני מניחך עד שתודיעני אם תעשה שאלתי אם לאו (ספרי): (כד) **ה׳ אלהים**. רחום בדין: **אתה החלות להראות את עבדך**. פתח להיות עומד ומתפלל אעפ"י שנגזרה גזירה אמר לו ממך למדתי שאמרת לי ועתה הניחה לי (שמות ל"ב) וכי תופס הייתי בך אלא לפתוח פתח שבי היה תלוי להתפלל עליהם כמו כן הייתי סבור לעשות עכשיו (שם): **את גדלך**. זו מדת טובך וכן הוא אומר ועתה יגדל נא כח ה׳ (במדבר י"ד): **ואת ידך**. זו ימינך שהיא פשוטה לכל באי עולם: **החזקה**.

העמק דבר

ברצותו כ"ז נפל לבבו כמעט. שמעתה אינו דומה כמו אז בהיותם בקדש. אבל משה רבינו חיזק לב יהושע: **עיניך הרואות וגו׳**. ואי לא היה הרצון מתחלה כך. לא היה נכבש שתי הממלכות באופן כזה עד שהיו כובשים ארץ המשה עממין אלא כך עלה ברצון ה׳ אע"ג שלבסוף יצא מזה קלקול. ועתה מובן יפה דיוק בעת ההיא. היינו בעת הלוקח

עפ"י לב"ג ולב"ר: (כב) **כי ה׳ אלהיכם הוא הנלחם לכם**. ואלו ית׳ אין שנוי רצון בזה שנשתנה הענין: (כג) **בעת ההיא**. שנחלק הנחלה לב"ג וב"ר. ונראה כי ההכרח להסרים בישראל כה התלמוד והעסק בה כמו שביארנו שזה היה שורש הגלות והגלות גורם ההכרח לתלמוד. ורצה משה רבינו שיהיה זה הפעולה בא"י שמסוגל יותר מבח"ל

ואין

כֵּן יַעֲבֵיד יְיָ לְכָל מַלְכְוָתָא דִי אַתְּ עָבַר לְתַמָּן : כב לָא תִדְחֲלוּן מִנְהוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן מֵימְרֵיהּ מְגִיחַ לְכוֹן : ס ס ס

כג וְצַלֵּיתִי קֳדָם יְיָ בְּעִידָנָא הַהִיא לְמֵימָר : כד יְיָ אֱלֹהִים אַתְּ שָׁרִיתָ לְאַחְזָאָה יַת עַבְדָּךְ יַת רְבוּתָךְ וְיַת יְדָךְ תַּקִּיפְתָּא דִי אַתְּ הוּא אֱלָהָא דִי שְׁכִינְתָּךְ בִּשְׁמַיָּא מִלְעֵילָא וְשַׁלִּיט בְּאַרְעָא וְלֵית דִי יַעֲבֵד כְּעוֹבָדָךְ וְכִגְבוּרְתָךְ : כה אֶעְבַּר כְּעַן וְאֶחֱזֵי יַת אַרְעָא טַבְתָּא דִי בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא טוּרָא טָבָא הָדֵין וּבֵית מַקְדְּשָׁא : כו וַהֲוָה רְגַז מִן קֳדָם יְיָ עֲלַי בְּדִילְכוֹן וְלָא קַבֵּל מִנִּי וַאֲמַר יְיָ לִי סַגִּי לָךְ לָא תוֹסֵף לְמַלָּלָא קֳדָמַי עוֹד בְּפִתְגָמָא הָדֵין : כז סַק לְרֵישׁ רָמָתָא וּזְקוֹף עֵינָךְ לְמַעְרְבָא וּלְצִפּוּנָא וּלְדָרוֹמָא וּלְמַדִינְחָא וַחֲזֵי בְּעֵינָךְ אֲרֵי לָא תְעִבַּר יַת יַרְדְּנָא הָדֵין :

רש"י

שלהם כובש ברחמים את מדת הדין בחזקה : אשר מי אל וגו'. איך דומה למלך בשר ודם שיש לו יועצין וסנקתדרין הממחין בידו כשרוצה לעשות חסד ולעבור על מדותיו אתה אין מי ימחה בידך אם תמחול לי ותבטל גזרתך · ולפי פשוטו אתה החלות להראות את עבדך מלחמת סיחון ועוג כדכתיב ראה החלותי תת לפניך (דברים ב') הראני מלחמת ל"א מלכים : (כה) אעברה נא · אין נא אלא לשון בקשה : ההר הטוב הזה . זו ירושלים : והלבנון · זה בית המקדש (יומא ל"ט) : (כו) ויתעבר ה'. נתמלא חימה (ספרי) : למענכם . אתם גרמתם לי וכן הוא אומר ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם (תהלים ק"ו) : רב לך · שלא יאמרו הרב כמה קשה והתלמיד כמה סרבן ומפציר (ספרי) : ד"א

העמק דבר

ואין חכמה כחכמת ה"י וכמש"כ לעיל · וביחוד ירושלים אשר היא מסוגלת לצאת תורה ממנה · וביחוד מקום בהמ"ק בהר ה' יראה (א) · וביקש לבא לשם להרבין תורה : (כד) אדני ה' · שני שמות אלו מנהיגי העולם · שם הוי' מהוה הכל היינו הליכות הטבע . ושם אדני בא לשדד הטבע כאדון העושה בשלו מה שרוצה וביארנו בס' שמות בכ"מ. וביקש משה שיכנוס לא"י באיזה מדה שתהא · אם אינו זוכה שתהי' במדת תפארת כימין משה במדבר תהי' בהליכות הטבע כמו שהחל בשנת הארבעי' כמש"כ בפ' חקת דאז החל להשתנות לאט לאט · וזהו סגולת התפלה להזכיר השם המיוחד לאותו דבר שמבקשין כדאי' במדרש תהלים עה"פ כי הוא ידע שמי וגו': את גדלך. היא גדולת הטבע: ואת ידך החזקה. לשדד הטבע . ומליצה זו בדרך משל כמו שאוחז את הגלגל ההולך בכח מים שוטף או אש . והוא בכחו עוצר את הגלגל זה נקרא יד חזקה וכך מכונה דרך השם האוחז בגלגלי הטבע המתהלך בחזקה : אשר יעשה כמעשיך . הוא הליכות הטבע שכתיב במע"כ בלשון עשיה כ"פ : וכגבורתיך . מאחז בגבורה חוזק גלגלי הטבע לשנותם כאמור : (כה) הארץ הטובה. חז"ל ביארו בברכות דמ"ח על המקרא וברכת וגו' על הארץ הטובה . דטובה זו תורה וכה"א כי לקח טוב וגו' וא"כ מרומז בזה המקרא ואראה את הארץ הטובה . טוב התורה . והע"ג שלפי הענין בתפלת משה אין מקום לרמז מעלת התורה . אבל חז"ל עמדו על דברינו לעיל כ"ג שעיקר כונת משה בתפלתו בעת ההיא היה משום מעלת התורה להשרים בא"י כח התלמוד: ההר הטוב. זה ירושלים שמסוגל עוד יותר לתורה : והלבנון· זה בהמ"ק שמסוגל הרבה לכוין האמת במקום אשר יבחר ה' : (כו) למענכם . אינו כמו משמעות בגללכם שהוא בסיבתכם אלא למענכם משמעו לטובתכם ולא נתבאר טובה זו מה היא · אבל ממה שסמך ענין לזה המאמר ונשב בגיא מול בית פעור שאינו ענין לכאן למדו חז"ל במדרש

הרחב דבר

(א) וגם עד שלא נבנה בהמ"ק היה המקום מקודש לתורה . ומש"ה כשמלא דוד ושמואל הרואה אותו מקום עשו אותו לשער הסנהדרין בהלכה . והיינו דכתיב בתהלים ע"ח וימאס באהל יוסף וגו' ויבחר בשבט יהודה את הר ציון אשר אהב. ומשמעות הלשון אשר אהב קודם שבחרו לבהמ"ק והיינו משום שנקבע שם שער הסנהדרין בהלכה אשר אהב ה' יותר מכל משכנות יעקב כדאי' בברכות ד"ח א' ודייק הכתוב הר ציון דמש"ה נקרא הר כמש"כ בס' בראשית י"ב י"ז. והיינו שהבטיח ה' לדוד בס' שמואל ב' ז' כתיב ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו ושכן תחתיו . ואי' שם ד"ז כל הקובע מקום לתורתו אויביו נופלים תחתיו . והכי עיקר הגרס' והכי אי' בירו"ש ויליף מזה המקרא ושמתי מקום וגו' ונטעתיו . דדברי חכמים כמסמרות נטועים . ואנו מברכינן וחיי עולם נטע בתוכנו והוא התלמוד כמבואר בטו"ע או"ח סי' קל"ט . ואמר הקב"ה בדוד שיסי' מסייע לקבוע מקום לתורה והיינו במה שנמצא ההר הטוב הזה ועשה שם דוד ישיבה מיד . וזהו דכתיב דה"כ ג' ויחל שלמה לבנות את בית ה' וגו' אשר הכין במקום דוד בגורן ארנן היבוסי . ואין הלשון מדויק אלא משמעו במקום אשר הכין דוד מכבר להיות מקום קבוע לתורה :

ד

וּרְאֵ֣ה בְעֵינֶ֑יךָ כִּי־לֹ֥א תַעֲבֹ֖ר אֶת־הַיַּרְדֵּ֥ן הַזֶּֽה׃
כח וְצַ֥ו אֶת־יְהוֹשֻׁ֖עַ וְחַזְּקֵ֣הוּ וְאַמְּצֵ֑הוּ כִּי־ה֣וּא
יַעֲבֹ֗ר לִפְנֵי֙ הָעָ֣ם הַזֶּ֔ה וְהוּא֙ יַנְחִ֣יל אוֹתָ֔ם אֶת־
הָאָ֖רֶץ אֲשֶׁ֥ר תִּרְאֶֽה׃ כט וַנֵּ֣שֶׁב בַּגָּ֔יְא מ֖וּל בֵּ֥ית
פְּעֽוֹר׃ פ ד א וְעַתָּ֣ה יִשְׂרָאֵ֗ל שְׁמַ֤ע אֶל־הַֽחֻקִּים֙
וְאֶל־הַמִּשְׁפָּטִ֔ים אֲשֶׁ֧ר אָנֹכִ֛י מְלַמֵּ֥ד אֶתְכֶ֖ם
לַעֲשׂ֑וֹת לְמַ֣עַן תִּֽחְי֗וּ וּבָאתֶם֙ וִֽירִשְׁתֶּ֣ם אֶת־הָאָ֔רֶץ
אֲשֶׁ֧ר יְהוָ֛ה אֱלֹהֵ֥י אֲבֹתֵיכֶ֖ם נֹתֵ֥ן לָכֶֽם׃ ב לֹ֣א
תֹסִ֗פוּ עַל־הַדָּבָר֙ אֲשֶׁ֤ר אָנֹכִי֙ מְצַוֶּ֣ה אֶתְכֶ֔ם וְלֹ֥א
תִגְרְע֖וּ מִמֶּ֑נּוּ לִשְׁמֹ֗ר אֶת־מִצְוֺת֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֵיכֶ֔ם

ת"א וצו את יהושע. קדושין כט עקידה שער יג : ועתה ישראל. עקידה שער א ו : ובאתם עד. עקרים מד פכ"א : לא תוסיפו. עירובין לו ק ר"ה כח זבחים פ פא מנחות מ עקידה שער א : ולא תגרעו. עירובין ס ר"ה כח זבחים פ :

רש"י

רב לך הרבה מזה שמור לך רב טוב הצפון לך : (כז) וראה בעיניך. בקשת ממני ואראה את הארץ הטובה אני מראה לך את כלה שנאמר ויראהו ה' את כל הארץ (דברים ל' ד') : (כח) וצו את יהושע. על הטרחות ועל המשאות ועל המריבות : וחזקהו ואמצהו. בדבריך שלא ירך לבו לומר כשם שנענש רבי עליהם כך סופי ליענש עליהם מבטיחו אני כי הוא יעבור והוא ינחיל : כי הוא יעבר. אם יעבור לפניהם ינחלו ואם לאו לא ינחלו וכן אתה מוצא כששלח מן העם אל העי והוא ישב ויכו מהם אנשי העי וגו' (יהושע ז') וכיון שנפל על פניו אמר לו קום לך (שם) קם לך כתיב אתה הוא העומד במקומך ומשלח את בני למלחמה למה זה אתה נופל על פניך לא כך אמרתי למשה רבך אם הוא עובר עוברין ואם לאו אין עוברין (ספרי): (כט) ונשב בגיא וגו'. ונצמדתם לעובדי עבודת כוכבים ואעפ"כ ועתה ישראל שמע אל החוקים והכל מחול לך ואני לא זכיתי לימחל לי : ד (ב) לא תוסיפו. כגון חמש פרשיות בתפילין חמשת מינין

העמק דבר

והובא בתוס' סוטה ספ"א דע"ז פעור היה מוסך הרבה את ישראל לעבודתה כדהני' בספרי פ' בלק. אבל כח משה רבינו היה נגד ע"ז פעור להחליש כחה כן בחייו וכן אחר מותו היה קבר משה לכגלה וכמש"כ בס' ברכה בברכה שבט גד. ונמצא זה שנאמר משה בעה"י מקור טומאת ע"ג היה לטובה לב"ג וב"ר וכן לשאר שבטים שלא יכשלו בבואם לשם. ומשום זה סיים משה שאחר שנשארתי בעה"י ישבנו בשם בגיא מול בית פעור ע"פ טעם שיבואר עוד להלן ד' מ"ו למאי בחרו באותו מקום דיקא באותה שעה ולא הזיק לאחד מהם : רב לך. הרבה עבית לטובת הכלל. ולא תוכל להוסיף בזה בהפרשת תורה : (כז) כי לא תעבור וגו'. נתן הקב"ה שני טעמים על מה שאומר לו עלה ראש הפסגה וגו' וראה בעיניך וגו'. א' כי לא תעבור וגו' והרי אתה מבקש ואראה את הארץ וגו' ומה שאני יכול להפיק רצונך הנני מפיק. ואחר שזה א"א ולא תעבור ולא תראה בחוש הטבע ע"כ הנני מזכה אותך לראות בזה האופן בדרך נס. ועוד טעם. (כח) וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו. דבזה שתראה יתחזק לב יהושע שבודאי יגיע הוא לידי כיבוש דזה כלל בהבטחת הנביא כאשר יוצא מכח הגזרה לאיזה פעולה קלה מעין הדבר אות היא שתתקיים בלי ספק כמש"כ הרמב"ן בס' בראשי' י"ב ו' מש"ה התחיל ה' להראות למשה את הארץ שתהא נכבשת ליהושע וישראל והיינו שדקדק הקדוש ברוך הוא לומר אשר תראה כלומר דראייתך גורם להחליט הדבר בלי שום ספק : ד (א) ועתה ישראל. אחר שהוכיחן וביאר לפניהן כמה נחוץ לפניהם לקבל זה הדרך בעול למוד הלכות

וביאור

כח וּפַקֵּיד יָת יְהוֹשֻׁעַ וְתַקְּפְהִי וְאַלְּמְהִי אֲרֵי הוּא יַעְבַּר קֳדָם עַמָּא הָדֵין וְהוּא יַחְסֵין יָתְהוֹן יָת אַרְעָא דִּי תֶחֱזֵי: כט וִיתֵיבְנָא בְּחֵילְתָא לָקֳבֵיל בֵּית פְּעוֹר: א וּכְעַן יִשְׂרָאֵל שְׁמַע לִקְיָמַיָּא וּלְדִינַיָּא דִּי אֲנָא מַלֵּיף יָתְכוֹן לְמֶעְבַּד בְּדִיל דְּתֵיחוּן וְתֵיעֲלוּן וְתֵירְתוּן יָת אַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתְכוֹן יָהֵיב לְכוֹן: ב לָא תוֹסְפוּן עַל פִּתְגָמָא דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד יָתְכוֹן וְלָא תִמְנְעוּן מִנֵּיהּ לְמִטַּר יָת פִּקּוֹדַיָּא

העמק דבר

וביאור ההורה · וכמה השתטח ע"ז · התחיל לומר לישראל שהן המה גדולי האומה כידוע: **שמע אל החקים ואל המשפטים** · כבר ביארנו בס' ויקרא י"ח ה' ע"פ ברייתא בספרי ותלמוד בבלי וירושלמי · דזה הלשון משמעו חקים אלו מדרשות י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן ונחקקת בכל תיבה ואות · ומשפטים אלו הדינים שנחקר עי"ז · ומוציאים הלכות חדשות · והוא כח התלמוד שבכל דור · ואמר משה **אשר אנכי מלמד אתכם לעשות** · אין הפי' לעשות המצוה · שהרי אינו מענין הפ' וגם לא שייך ע"ז לומר מלמד אלא מצוה · אלא קאי על החקים והמשפטים ומשמעו להעמיד המקרא על דקדוקיו כמש"כ בספר ויקרא פ' ו' · ולהלן ל"ב מ"ו · וכ"פ נתפרש עשיה על חידוש הלכה ע"פ חקירת התלמוד מדרשי דקראי כמש"כ בס' ויקרא י"ח ה' · ומשה רבינו לימד לישראל במה שהרלה כמה חקים ומשפטים אשר העלה בפלפולו · ומזה ישכילו גם המה לעשות כן בכל דור · ונמלא משמעות לעשות על החקים כפי' הראשון להעמיד המקרא על מכונו · ועל המשפטים כפי' השני להעמיד ההלכה על עיקרה: **למען תחיו** · לא ביארו רבותינו הראשונים תיבות הללו כאן ובכ"מ · והרלב"ע כ' כי עובדי פעור נשמדו · ואין זה הפי' אלא פלא וכי כל שאינו שומע אל החקים ואל המשפטים עובדים את הפעור · וכי כל עובדי פעור שמדים · אבל הכונה הוא כמש"כ בס' בראשית ב' ז' וכ"פ דמשמעות חי כ"פ הוא עליזת הנפש ועונג שמשיג בהגיעו לתכלית שלימותו · והכלל דכל הרגש רוחני מוסיף חיות וכמו שחיות האדם תלוי במה שמרגיש עונג הדעת והכבוד והוא מרובה יותר מחיות הבהמה שאינה מרגשת טונג אלא בהאכילה ושתיה וכדומה · ואם יקרה אדם שמאבד ומשחית הרגשותיו הרוחניים וישקיע עצמו והרגשו רק בתאות אכילה וכדומה ה"ז נחשב כבהמה ואינו נקרא אדם חי שהרי מאבד מה שהי' בכחו לחיות במוב · כך העובד את ה' באמונה מתענג ומרגיש חיות מזה העבודה ומי מישראל שמאבד הרגשה נעימה זו נקרא מת · שהרי הוא משחית חיות שהיה בכחו. וזהו מאמרם ז"ל רשעים בחייהם קרויים מתים (א) · וכ"ז במי שלא הגיע למדרגה עליונה רק עובד את ה' באמונה. אמנם מי שזוכה לעלות בארח חיים למעלה למשכיל להרגיש עונג מדביקות בה' הוא מוסיף עוד חיות הרבה ממי שלא הגיע לזה ההרגש וזה חיות שאין למעלה הימנו כי עזה כמות אהבת ה' · וכמש"כ בס' בראשי' שם · ואמר משה דשמיעת החקים והמשפטים שהוא עסק התלמוד יביא לידי היות היותר אפשר כמבואר עוד להלן ו' ו' וכ"ד · [ובחיבורנו רנה ש"ת על שה"ש נתבאר בזה הרבה ברנות ה']: **ובאתם וירשתם** · המקום המוכשר ביותר לזה החיות · דנחז"ל אין זה החיות אפשר להיות בתכלית השלמות · משום שחכל רוה"ק הופעת אהבת ה' לדבקים בו · וגם יש הרבה מפריעים לזה משא"כ בא"י תגיעו לזה החיות בנקל ע"י עסק התורה · וגם זכות התורה מסייע לבא לא"י כדאי' בב"ב ד"ח עה"מ גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם: (ב) **לא תוסיפו וגו' ולא תגרעו ממנו לשמור וגו'** · אם הי' הכונה אזהרה שלא לגרוע ולעבור על מצות ה' ברצון ובכונה לעשות שלא כרצון ה' · הכי מיבעי ולא תגרעו מלשמור את מצות ה' וגו' אלא סמוך ענין אזהרה זו למקרא הקודם למען תחיו וגו' ובאשר יש אמצעים אחרים להשיג דבקות אלהי · ומכש"כ ע"י קרבנות שמכשירים הרבה להשיג דעת אלהים כמש"כ בס' שמות ר"פ יתרו · ע"כ אמר כי ע"י חקים ומשפטים טוב יותר להשיג זה החיות מאמצעים אחרים. וע"ז אמר לא תוסיפו וגו' כי כל האמצעים בלי דעת תורה יש להזהר שלא יביאו להוסיף על הדבר שהוא הלכות שבע"פ ע"י נעימות המצוה הנעשה באהבת ה' · או להיפך **ולא תגרעו ממנו** · מן הדבר שהוא הלכות שבע"פ כדי **לשמור את מצות וגו'** · היינו את גוף המצוה לפי דעתו בהכשר

הרחב דבר

(א) ויותר נזה למי שעפ"י מזלו או עפ"י הבגחת ה' אינו מוצלח והוא עני ומדוכא. בזה האופן הרבה חלק לבנם של בעלי אמונה בה' ואוחזים בעץ החיים בעבודתו. ממי שאין לו אמונה דמי שמאמין בה' ובהשגחתו ובכל הכתוב בתורה ודברי עבדיו הנביאים וחכמי תורה. אינו נקרא אובד לגמרי שהרי הוא עלז כמה שעות בה' ובעבודתו וגם בבטחון כי טוב ה' למעוז בעת צרה וישועת ה' כהרף עין מרחיב לבבו וגם בעת צר לו מאוד הרי מאמין שהוא נקיון מכוונותיו. וכי שכרו משלם בעולם הגמול. וזה הרעיון עלמו מוסיף חיות ומחזק את הלב עד שישועת ה' באה לאותו אדם במועדו עפ"י מזלו או עפ"י השגחה. משא"כ מי שאינו מאמין והוא מסתכל כי אך עולם כמנהגו נוהג בלי שום השגחה עליונה רק מזל או מקרה הרי חיין של אותו עני ומדוכא אינם חיים כלל וטוב ממנו המות. ועל"ז בא הקב"ה במאמרו לחבקוק הנביא על תוכחתו שהאה בימי החרבן כמה שמן הלקס של נ"נ וחבריו רשעי עולם. וכמה כוכלים יראי ה' וחושבי שמו ותורתו ית' נרת ועוני אשר לא יבוער. ויענהו ה' שהוא טועה בעיקר הדבר. ולא כמו שהוא חושב כי אך טוב לרשעים ורע לצדיקים לא

אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם׃ ג עֵינֵיכֶם הָרֹאוֹת
אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה בְּבַעַל פְּעוֹר כִּי כָל־הָאִישׁ
אֲשֶׁר הָלַךְ אַחֲרֵי בַעַל־פְּעוֹר הִשְׁמִידוֹ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ׃ ד וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּיהוָה
אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם׃ שני ה רְאֵה ׀ לִמַּדְתִּי
אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי יְהוָה אֱלֹהָי
לַעֲשׂוֹת כֵּן בְּקֶרֶב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּאִים שָׁמָּה
לְרִשְׁתָּהּ׃ ו וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם כִּי הִוא
חָכְמַתְכֶם וּבִינַתְכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן
אֵת כָּל־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאָמְרוּ רַק עַם־חָכָם וְנָבוֹן
הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה׃ ז כִּי מִי־גוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר־לוֹ
אֱלֹהִים קְרֹבִים אֵלָיו כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּכָל־קָרְאֵנוּ
אֵלָיו׃ ח וּמִי גּוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר־לוֹ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים
צַדִּיקִם כְּכֹל הַתּוֹרָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן
לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם׃ ט רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ
מְאֹד פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ

ת"א ואתם הדבקים. כתובות קיא סנהדרין סד ל עקרים מאמר ח עקידה שער ה' ס' הזוהר פ' בראשית ופקודי: ראה למדתי. נדרים לז לה בכורות כט: ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם. ע"ג ד: ושמרתם. שבת עה: כי מי גוי. ברכות ו מגילה יא סנהדרין לח: ומי גוי גדול. ברכות ו עקידה שער מה: כה' אלהינו. ר"ה יח יבמות מט קה: רק השמר לך. ברכות לב שבועות לו אבות ג מנחות צט עקידה שער נא ושער סח:

רש"י

בלולב וחמש ציציות וכן לא תגרעו (שם): (ו) ושמרתם. זו משנה: ועשיתם. כמשמעו: כי היא חכמתכם ובינתכם וגו'. בזאת תחשבו חכמים ונבונים לעיני העמים: (ח) חקים ומשפטים צדיקים. הגונים ומקובלים: (ט) רק השמר לך וגו' פן תשכח את הדברים. אז כשלא תשכחו אותם

הרחב דבר

כן הדבר. כן הרשעים הנה עפלה לא ישרה נפשו בו. פי' איך שהוא חזק וגדלה שמח בעולמו אבל באמת לא ישרה נפשו בו שהוא מתאוה לדבר שאין בידו להשיג ומתמרמר מזה עד שחייו אינם חיים שלמים. והביאו בילקוט ע"ז המקרא שסנחריב היה כובש כל העולם והיתה בוערת בקרבו התאוה לכבוש ג"כ את ירושלים ולא ישרה נפשו בו מעולם. וכ"כ כבש גם ירושלים בכ"ז לא ישרה נפשו משום שהיה קצר קומה והיה מתאוה להיות גדול בקומה ולא השיג תאותו. ומה נאמר בשלוי עולם שלא השגו אינ' כ"כ כמו סנחריב וכ"ש. ולהיפך וצדיק באמונתו יחיה. הרי הוא בעניו [illegible] חי ועלז באמונתו ומקבל כל הליכות עולמו שהוא ברע רק עובד ומקוה ומיחל לה' ושמח בו בחייו ויודע שיחיה עוד לנצח בחיי העוה"ב. והיינו דתנן באבות פ"ב מרבה תורה מרבה חיים. שהיא גורמת להרבות הרגשות טובות:

דַייְיָ אֱלָהָכוֹן דִי אֲנָא מְפַקֵיד יָתְכוֹן: ג עֵינֵיכוֹן חָזְיָן יָת דִי עֲבַד יְיָ בְּפָלְחֵי בַעְלָא פְעוֹר אֲרֵי כָל גַבְרָא דִי הֲלִיךְ בָּתַר בַּעְלָא פְעוֹר שֵׁיצְיֵהּ יְיָ אֱלָהָךְ מִבֵּינָךְ: ד וְאַתּוּן דְאַדְבֶּקְתּוּן בְּדַחַלְתָא דַייְיָ אֱלָהָכוֹן קַיָמִין כּוּלְכוֹן יוֹמָא דֵין: ה חֲזוֹ דְאַלֵיפִית יָתְכוֹן קְיָמִין וְדִינִין כְּמָא דְפַקְדַנִי יְיָ אֱלָהִי לְמֶעְבַּד כֵּן בְּגוֹ אַרְעָא דִי אַתּוּן עָלִין תַּמָן לְמֵירְתַהּ: ו וְתִטְּרוּן וְתַעְבְּדוּן אֲרֵי הִיא חוּכְמַתְכוֹן וְסוּכְלְתָנוּתְכוֹן לְעֵינֵי עַמְמַיָא דִי יִשְׁמְעוּן יָת כָּל קְיָמַיָא הָאִלֵין וְיֵימְרוּן לְחוֹד עַם חַכִּים וְסוּכְלְתָן עַמָא רַבָּא הָדֵין: ז אֲרֵי מָן עַם רַב דִי לֵיהּ אֱלָהָא קָרִיב לֵיהּ לְקַבָּלָא צְלוֹתֵיהּ בְּעִידַן עָקְתֵיהּ כַּייְיָ אֱלָהָנָא בְּכָל עִדַן דַאֲנַחְנָא מְצַלַן קֳדָמוֹהִי: ח וּמָן עַם רַב דִי לֵיהּ קְיָמִין וְדִינִין קַשִׁיטִין כְּכֹל אוֹרַיְתָא הָדָא דִי אֲנָא יָהֵיב קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא דֵין: ט לְחוֹד אִסְתְּמַר לָךְ וְטַר נַפְשָׁךְ לַחֲדָא דִלְמָא תִתְנְשֵׁי יָת פִּתְגָמַיָא דִי חֲזָאָה עֵינָךְ

העמק דבר

אהבה ודעת אלהים. ועי' מש"כ בס' במדבר בפ' ציצית על המקרא בהושע ח'. והזהיר על הוספה תחלה שהוא קשה מלגרוע משום שעושה מעשה וכדתנן בזבחים פ"ח מ"י וידוע מאמרם ז"ל היושב בסוכה בשמיני ילקה אם עושה לשם מצוה משא"כ הגורע לשם מצוה אינו עובר במעשה וה"ז מבטל מ"ע ועובר על ל"ת שאין בו מעשה: (ג) עיניכם הראות. הרא"ה משל והוכחה לאזהרה הקודמת דאפשר לדמות שהוא עושה מצוה והיא מוליכתו לשאול. הרי ראיתם אנשים שהלכו אחרי פעור. וידוע הא דתניא בספרי פ' בלק והובא בסנהדרין דק"ו שלא באו לעון החמור של ע"ז זו עד שמתחלה עשו שלא לעובדה אלא לגלות עצמו לבזוי והרי מותר לבזות ולהלעיג ממנה. מכ"מ הרי שינו הפוער עצמו לבעל פעור ה"ז עבודתו ומפרש בגמ' אע"ג דמכוין לבזוי. הרי מי שהלך אחרי בעל פעור בדמיון עושה מצוה השמידו וגו' ומזה השכילו שאפשר לכל מי שאינו משוקע בד"ת. שאפשר להכשל בדרך גדולה עבירה לשמה. ומחשבה זו תוליכהו לבאר שחת: (ד) ואתם הדבקים וגו'. הנעשה ע"י עסק התורה להיות חיים כולכם היום חיות הנפש ושמחים בדבקות בה'. ובזה גמר דבריו. (ה) ראה וגו'. החל לדבר ענין אחר. אחר שלמד לישראל כמה חקים והלכות: לעשות כן וגו'. שתעשו כמוני ג"כ. [והיה ראוי להיות הנגינה בפשטא על תיבת כן אבל באמת פי' לעשות כן הוא דבר בפ"ע אפי' בחו"ל]: (ו) ושמרתם. זו משנה. מה שכבר נחקר ויצא הלכה: ועשיתם. מחדש והזהיר אשר בכל דור ישמרו לשנות מה שיצא החקירה בדור העבר ויוסיפו לקח להקור ולהגדיל תורה: כי היא חכמתכם ובינתכם. שע"י מה שתגדילו תורה בשפע רב על תורה שבכתב. יתפלאו אוה"ע כמה רחבה ונשגבה למעלה ע"י חכמה ובינה של ישראל: אשר ישמעון את כל החקים האלה. אותם אוה"ע שיהיו רוצים לדעת היאך נעשה כן וישמעו את המדות הללו שבהם נחקקו: ואמרו רק עם חכם ונבון וגו'. שיהיו יכולים עפ"י י"ג מדות אלו לעמוד על ביאורי מצות התורה. מה שבאמת א"א רק ע"י המשפטים שבא ע"י כח התלמוד. וזה אין בכח אוה"ע בשום אופן להשיג כדכתיב ומשפטים בל ידעום וכמו שביארנו בס' ויקרא י"ח ה' מקרא זה על הליכות התלמוד: (ז) כי מי גוי גדול וגו'. ביאר עוד מה זה יתפלאו אוה"ע על חכמת ישראל בכח התלמוד והלא אין להם להשכיל על עיקר הדבר אם הוא מוכרח ונהוג באמת להבנת התורה. ע"ז הוסיף לומר שיראו גדולת ישראל בעיני ה' ע"י התלמוד. שבזה ה' אלהינו קרוב אלינו בכל קראנו אליו. וכדאי' בחגיגה די"ב כל הלומד תורה בלילה חוט של חסד משוך עליו ביום שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי תפלה לאל חיי. פי' חוט ש"ת מועיל שיקובל תפלה לאל חיי. והכי אי' בתמיד כל הלומד תורה בלילה שכינה כנגדו שנא' קומי רוני בלילה לראש אשמורות שפכי כמים לבך נכח פני אדני שאי אליו כפיך על נפש עולליך וגו'. ובב"ב דקט"ז מי שיש לו חולה בתוך ביתו ילך אצל חכם כו' וכן יש הרבה מאמרים. הרי רואין אוה"ע כמה גדול עסק התלמוד בעיני ה': (ח) ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקם וגו'. ועוד יהיו נפלאים אשר החקירות שמוציאין מדקדוקי הפרשיות עפ"י חקים ומשפטים המה צדיקים בשכל אנושי ג"כ ומכ"מ הכל מרומז בקראי עפ"י דרשות. א"כ הרי החכמה הזה נחוצה להבנת בדקדוקי הפרשה. וממילא ככה בכל התורה אפי' בענין שאין בו שכל אנושי ואין כח לאוה"ע בזה: (ט) רק השמר לך. הוא הגוף. כמבואר בב"ק פ' החובל ושבועות ספ"ד ע"ז הכתוב: ושמור נפשך. הוא הנפש. (ובשאלתות פ' בלק אי' להיפך דהמקלל עצמו אסור משום ושמור נפשך. וא"כ להיפך השמר לך. הנשמה. ושמור נפשך נפש החיוני): פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך. ע"י עסק בפלפולה ש"ת יכול להגיע לפעמים שנהפך לו לרועץ ח"ו. וכדאי' בנדרים דכ"ה עה"פ וממנחליאל במות ומבמות הגיא וגו' כיון שנחלו אל

עולה

וּפֶן־יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ׃ י יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב בֶּאֱמֹר יְהוָה אֵלַי הַקְהֶל־לִי אֶת־הָעָם וְאַשְׁמִעֵם אֶת־דְּבָרָי אֲשֶׁר יִלְמְדוּן לְיִרְאָה אֹתִי כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר הֵם חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה וְאֶת־בְּנֵיהֶם יְלַמֵּדוּן׃ יא וַתִּקְרְבוּן וַתַּעַמְדוּן תַּחַת הָהָר וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ עַד־לֵב הַשָּׁמַיִם חֹשֶׁךְ עָנָן וַעֲרָפֶל׃ יב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֲלֵיכֶם מִתּוֹךְ הָאֵשׁ קוֹל דְּבָרִים אַתֶּם שֹׁמְעִים וּתְמוּנָה אֵינְכֶם רֹאִים זוּלָתִי קוֹל׃ יג וַיַּגֵּד לָכֶם אֶת־בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים וַיִּכְתְּבֵם עַל־שְׁנֵי לֻחוֹת אֲבָנִים׃ יד וְאֹתִי צִוָּה יְהוָה בָּעֵת הַהִוא לְלַמֵּד אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים לַעֲשֹׂתְכֶם

ברביע ולא בגרש . מ"ש

ת"א ופן יסורו . אבות ג: והודעתם. ברכות כא כב מ"ק טו קדושין ל: ואותי צוה ה'. נדרים לז לא סנהדרין כא:

רש"י

ותעבוה על אמתהם תתחבו חכמים ונבונים ואם תעוותו אתם מתוך שכחה תתחשבו שוטים: (י) יום אשר עמדת . מוסב על מקרא שלמעלה ממנו אשר ראו עיניך יום אשר עמדת בחורב אשר ראית את הקולות ואת הלפידים: ילמדון. ילפון לעצמם: ילמדון. יאלפון לאחרים: (יד) ואותי צוה ה' וגו' ללמד אתכם.

העמק דבר

עולה לגדולה . ואם הגביה עצמו הקב"ה משפילו . וביארנו שם בפ' חקת . דירידה של ת"ח כשיורד עפ"י מדותיו ח"ו גדול מאד ממי שהוא שפל אנשים ולא הי' מעולם בן תורה. ומהבזה כ"כ כמו פשוטי הערך וזהו שפלות הנפש . וגם שוקפין אותו בקרקע כמבואר שם . וזהו אבדת הגוף . כ"ז מגיע למי שהוא ת"ח ואין בו יראת שמים . והנה הקב"ה רצה להבריח בשעת מ"ת יראת ה' בלב ישראל ע"כ נתן התורה בקולות וברקים . וכמאמר משה רבינו לישראל ובעבור תהיה יראתו על פניכם וגו' . ונתבאר שם כדי שיהא המעמד הנפלא מצויר בנפש לעולם כדי להיות מזה יראת ה' . ע"ז הזהיר משה כאן לשמור הגוף והנפש שלא יהא עסק פלפולה ש"ת גורם חלילה לשכח את הדברים אשר ראו עיניך . היינו שראו דבר ה' עשרת הדברים יוצאות באמצעות קולות אש ולפידים כמו שיבא במקרא י"ב: ופן יסורו מלבבך . הוא ג"כ שכחה כדתנן באבות פ"ג מ"ה כל השוכח דבר א' ממשנתו מעלה עליו כאלו מתחייב בנפשו שנא' רק השמר לך וגו' . יכול אפי' תקפה עליו משנתו ת"ל ופן יסורו מלבבך הא אינו מתחייב בנפשו עד שיסירם מלבו וא"כ שתי האזהרות הללו הוא על המראה והפחד שהי' באותה שעה ועל הדברים עצמן (א): והודעתם

הרחב דבר

(א) והא דתנן כל השוכח דבר אחד ממשנתו . אינו פשטא דקרא שלא מיירי אלא במקרא כמבואר בסיפיה דקרא והודעתם לבניך ולבני בניך ולמדנו מזה בקידושין ד"ל דחייב אדם ללמד לבנו ולבן בנו מקרא . אלא הוא כונה שניה אזהרה על ת"ח העוסקים בחקים ומשפטים שלא ישכחו מה שהעלו משנה שלהם מתוך העיון וזהו לשון דבר אחד ממשנתו . ובמנחות דצ"ט אי' מלימודו . היינו מה שלמד והוכיח בשכלו . וכעין דאיתא בע"ז די"ט עה"מ ובתורתו יהגה ע"ש ולמדו זה הכונה ג"כ מדכתיב את הדברים אשר ראו עיניך ולפי הענין הדברים מיותר והכי מיבעי פן תשכח את אשר ראו עיניך ופן יסורו

ודלמא יעידון מלבך כל יומי חייך ותהודעינון לבניך ולבני בניך: י יומא די קמתא קדם יי אלהך בחרב כד אמר יי לי כנוש קדמי ית עמא ואשמעינון ית פתגמי די ילפון למדחל קדמי כל יומיא די אינון קימין על ארעא וית בניהון יאלפון: יא וקריבתון וקמתון בשפולי טורא וטורא בער באשתא עד צית שמיא חשוכא עננא ואמטתא: יב ומליל יי עמכון מגו אשתא קל פתגמין אתון שמעין ודמות ליתיכון חזן אלהין קלא: יג וחוי לכון ית קימיה די פקיד יתכון למעבד עשרא פתגמין וכתבינון על תרין לוחי אבניא: יד ויתי פקיד יי בעידנא ההיא לאלפא יתכון קימין ודינין למעבדכון יתהון בארעא די אתון

העמק דבר

לבניך ולבני בניך · עוד הוא מ"ע ללמד לבניו אותם הדברים · והא שלמדנו מכאן דמ"ע ללמד לבנים ממש · ולא נתפרש לבניך המה תלמידים וכמש"כ הרמב"ם ריש הל' ת"ת המקרא ושננתם לבניך · היינו משום דכתיב ולבני בניך ואי מיירי בתלמידים הלא הכל בכלל תלמידים · אלא פי' בנים ובני בנים כמשמעו · והא שלמדנו מהאי קרא מקרא כולה ואע"ג שלא מיירי אלא בעשרת הדברים הוא מצד הסברה שהרי הכל הוא דבר ה' · ולולי יראת העם מהאש הגדולה שלא ימותו היו שומעים כל דבר ה' · כמו משה רבינו: (י) יום וגו' · צייר לפניהם פחד אותו יום · כדי להשריש אותו בלב מי שרואה הדברים ומתבונן עליהם אף שלא היה באותו דור: הקהל לי את העם · מזה יש להתבונן כח הופעת הקדושה באותו יום עד שלא הי' אפשר להתגלות בזה האופן עד שנקהלו כל העם · וכדאי' בדברים רבה פ' תבוא שרבי קודם שנכנס לדרוש חקר אם יש כל הקהל · ופי' הטעם מהיכן הוא למד ממ"ת שכך כתיב הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי · למדנו שאין סייעתא דשמיא חלה באופן אחד לעולם בין אם הצבור רב או מעט · אלא הכל לפי העם · ע"כ בעת שהופיע הקב"ה בכבודו בשפע רב אמר הקהל לי וגו': אשר ילמדון ליראה אותי וגו' · בשביל זה אני מופיע בשפע רב על כולם כדי שיהא מצוייר תמיד מורא שמים בלבם · וכמו שאמר משה ס"פ יתרו ולבעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו · וביארנו שם אפי' באם לא תחטאו ולא יהיה לכם מורא העונש מכ"מ יהי' מורא שמים וגדולתו מושרש בלבבכם · וזהו דבר ה' למשה ליראה אותי כל הימים אשר הם חיים על האדמה · אפי' בשעה שאינם חוטאים. ובל"ז הפי' אינו מובן הלשון אשר הם חיים · פשיטא שלא במתים דבר והזהיר · אלא הכונה אפי' בשעה שהם דבקים בה' באהבה וכמש"כ לעיל ד' · מכ"מ יהי' גם מורא ופחד ה' עליהם · וכמש"כ בס' בראשי' כ"ב י"ב דזהו הכונה דכתיב גבי א"א עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה יע"ש: ואת בניהם ילמדון · שהבנות לבנים יציירו הפחד של אותו יום: (יא) ותקרבון ותעמדון · נתבאר בס' ויקרא ט' ה' דזה הלשון משמעו בזריזות וריצה יותר מהלוך הרגיל · צייר משה לפניהם החשק והתלהבות שהי' באותה שעה שרצו להתקרב תחת ההר · אע"ג שראו כי ההר בוער באש וגו' והי' להם להתהלך בעצלתים מרוב פחד · אבל המה לא ידעו אז טבע הגוף ורצו לקראת האלהים: (יב) וידבר ה' אליכם וגו' · להלן י' ד' נתבאר דבדברות הראשונות היינו דכתיב שם זכור · כתיב אשר דבר ה' עמכם · ובדברות השניות דכתיב שמור כתיב אשר דבר ה' אליכם · והוא משום דזכור שמעו גם כל ישראל משא"כ שמור לא שמע אלא משה וישראל לא שמעו רק שמעו עוד קול דברים מלבד הלשון ששמעו · וזה הענין הנפלא מצייר משה כאן וידבר ה' אליכם וגו' היינו קול דברים אתם שומעים · ולא דברים: ותמונה אינכם רואים זולתי קול. עוד דבר הפלא שלא ראיתם זולת תמונת קול ראיתם. היינו שראו תמונת צורת אותיות ע"י להבות האש: (יג) ויגד לכם את בריתו וגו' · באותו מעמד הנפלא הגיד עשרת הדברים אשר שמעתם · היינו דברות הראשונות אשר שמעו בעצמם: לעשות. אע"ג שיש בהם הרבה ל"ת · כבר שנינו שלהי מכות שהיושב ולא עבר עבירה ה"ז כעושה מצוה · אכן לפי הפשט משמעות עשיה ביאור תכלית עשרת הדברים · שהרי בכלל הדברים הי' לשמור כל התורה והמצות אלא שנכללו הכל בעשרת הדברים · וא"כ המה פרטים ומבארים אותם יפה וזהו עשיה דידהו: ויכתבם על שני לוחות אבנים · ג"ז הזכיר לעורר זכרון הענין שהונחו הדברים על לוחות האבנים להיותם יסוד עולם: (יד) ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם חקים ומשפטים · עוד בעת לוחות הראשונות פירש הקב"ה לי דקדוקי תורה שבע"פ ללמד אתכם ·

הרחב דבר

הדברים מלבבך וגו' · ומזה למדו כונה שניה שהוא איזה משנה ותידוש הלכה אשר ראו עיניך · היינו עיני הדעת שע"י העיון · ובירושלמי ברכות פ"ה א"ר תנחום הסוכר תלמודו לא במהרה הוא משכח שנאמר פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך הרי מפרש כמש"כ:

אתם בארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה: טו ונשמרתם מאד לנפשתיכם כי לא ראיתם כל־תמונה ביום דבר יהוה אליכם בחרב מתוך האש: טז פן־תשחתון ועשיתם לכם פסל תמונת כל־סמל תבנית זכר או נקבה: יז תבנית כל־בהמה אשר בארץ תבנית כל־צפור כנף אשר תעוף בשמים: יח תבנית כל־רמש באדמה תבנית כל־דגה אשר־במים מתחת לארץ: יט ופן־תשא עיניך השמימה וראית את־השמש

הב' בפתח . מ"ב

ת"א ונשמרתם · ברכות לב עקידה שער כח: כי לא ראיתם . עקידה שער מח: פן תשחתון · סנהדרין כז ע"ב כג חולין כג בכורות נו תמורה כח: ופן תשא · עקידה שער מה:

רש"י

תורה שבע"פ: (טז) פסל · צורה: (יט) ופן תשא עיניך · להסתכל בדבר ולתת לב לטעות אחריהם: אשר חלק וגו' לכל העמים · להאיר להם · ד"א לאלהות · לא מנען מלטעות אחריהם אלא החליקם בדברי הבליהם לטרדם מן העולם (מגילה ה') וכן הוא אומר כי החליק אליו בעיניו למצוא עונו לשנוא (תהלים ל"ו):

העמק דבר

שהם חקים ומשפטים וכדאי' בירו' ע"ז פ"ב ע"ז המקרא · יש דברים שאמר לי ביני לב"ע ויש דברים שא"ל לומר לבניו · וביאר משה רבינו שאז הי' התכלית לעשותכם אותם. דקדוק זו הסיבה לעשות אתכם אותם · היינו שמם כמו שביארנו כיב"ז בס' ויקרא י"ז ה' · ולעיל א' ט"ו · והביאור ע"ז דכבר נתבאר בס' שמות כ"ד ה' דהבדל שבין לוחות ראשונות לשניות · דבראשונות לא ניתן כח החידוש כלל אלא מה ששמע משה הלכות ידע מקורם בתורה שבכתב עפ"י חקים ומשפטים אבל לא ידע לחדש בעצמו אלא בדמוי מילתא למילתא ולא בחידוש הפלפול · משא"כ בשניות ניתן הכח לחדש הלכות בכל דור והיינו מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש · ופי' משה שמכ"מ נצטוה אז ללמד לישראל הלכות המקובלות עם החקים והמשפטים שבהם · ואע"ג שלא בא זה הלמוד כדי שיהיו יכולים לחדש דבר · ולעשות כן מעצמם · מכ"מ הי' התועלת כדי לעשות אתכם ע"י זה וכדאיתא בסנהדרין דצ"ט שהמלמד את חבירו תורה מ"ז כאלו עשאו · שבידיעת פלפול התלמוד משיג האדם צורה אחרת ומעלת הנפש יותר מאשר הי' יודע ההלכות לבד: והנה בא משה להודיע מה שהי' אז · ואע"ג שאינו נוגע לענין לפי הנראה שהרי עתה הם מצוים ע"ז הלמוד כדי לעשות מעצמם כן מכ"מ בא בזו הידיעה לגוף הפרשה · כאשר נראה שבא להזהיר בכאן על ע"ז בכל אופנים שאפשר כמו שיבואר · וכ"ז נמשך לתחלת הפ' שמזהיר לת"ח העוסקים בחקים ומשפטים ביחוד רק השמר לך ושמור נפשך מאד · ומבואר מזה שת"ח היה עלול לבוא גם להשחתת ע"ז יותר משארי אנשים וכאשר באמת כן היה · דראשי המביאים ע"ז ומחטיאים לכל ישראל היו ירבעם אחאב ומנשה שהיו ת"ח גדולים כדאי' בפ' חלק · ואמרו עוד בסוכה דנ"ב ואת הצפוני ארחיק מעליכם זה יצה"ר כו' את פניו אל הים הקדמוני שנתן עיניו במקדש ראשון כו' כי הגדיל לעשות א' אביי ובת"ח יותר מכולם שכל הגדול מחבירו יצרו גדול · ובקינות אמר המקונן ראה ה' את עניי כי הגדיל אויב · וביארנו להלן כ"ח נ"ט בשם המדרש שהכונה בת"ח שלט היצה"ר ביותר · והדעת נותנת על כך כאשר שת"ח בחכמתו מוצא דרכים להורות היתר ולהפך דברי אלהים חיים לדעתו · וזה לא שייך בע"ה כ"א לתור אחרי ע"ז בשאט נפש · וזה אינו מצוי כ"כ. שנית דת"ח שחוטא נמשכים אחריו הרבה וגם יש בכחו להמשיך אחריו ולהוסיף לקח לבבם לדעתו ורצונו משא"כ ע"ה · ע"כ הזהיר משה רבינו לת"ח ביותר על השחתת ע"ז · והראה להם ציור מ"ת שלכן ניתנה תורה באימה וביראה ברתת ובזיעה כדי שלא יהיו הת"ח כסילים ומכשילים: ומעתה יפול שאלה ע"ז הרי עיקר צווי לפלפולה ש"ת ללמד לישראל היה

עָבְרִין תַּמָּן לְמֵירְתַהּ: טו וְתִסְתַּמְרוּן לַחֲדָא לְנַפְשָׁתֵיכוֹן אֲרֵי לָא חֲזֵיתוּן כָּל דְּמוּת בְּיוֹמָא דְמַלֵּיל יְיָ עִמְּכוֹן בְּחֹרֵב מִגּוֹ אֶשָּׁתָא: טז דִּלְמָא תְּחַבְּלוּן וְתַעְבְּדוּן לְכוֹן צַלְמָא דְּמוּת כָּל צוּרָא דְּמוּת דְּכַר אוֹ נוּקְבָא: יז דְּמוּת כָּל בְּעִירָא דִּי בְּאַרְעָא דְּמוּת כָּל צִפַּר גַּדְפָּא דִּי תְפָרַח בַּאֲוִיר רְקִיעַ שְׁמַיָּא: יח דְּמוּת כָּל רִיחֲשָׁא דִּי בְּאַרְעָא דְּמוּת כָּל נוּנָא דִּי בְמַיָּא מִלְּרַע לְאַרְעָא: יט וְדִלְמָא תִזְקוֹף עֵינָךְ לִשְׁמַיָּא וְתֶחֱזֵי יָת שִׁמְשָׁא וְיָת סִיהֲרָא וְיָת כּוֹכְבַיָּא כֹּל חֵילֵי שְׁמַיָּא וְתִטְעֵי וְתִסְגּוֹד לְהוֹן

העמק דבר

בלוחות שניות ומשם הגיעו לגווי שבעדבות מואב · וכל הפחדים האלה שבעת מ"ת הי' בשביל לוחות הראשונות שלא הי' בכח ישראל להיות מפולפלים. וא"כ למאי נצרך הכנה רבה זו בעת לוחות הראשונות· ע"ז השיב משה דגם בלוחות הראשונות נלמוד ללמד חקים ומשפטים ולעשות אותם עי"ז כבריה חדשה אלא שלא היו יכולין להוסיף לקח כמו בלוחות השניות מש"ה נצרך הקב"ה לתת יראתו על פניהם שלא ישחיתו (א): (טו) ונשמרתם מאד לנפשותיכם· נכלל בזה הלשון אזהרה על שמירת הגוף והנפש דמשום שמירת הנפש הי' ראוי לכתוב ושמרתם מאד את נפשותיכם כמו לעיל ושמור נפשך אלא ונשמרתם זה הגוף כדאי' בברכות דל"ב ב'· לנפשותיכם לשמירת הנפש השמרו גם הגוף: כי לא ראיתם וגו'. דאלו ראיתם איזה תמונה הי' בנקל לעשות אותה תמונה שיעורר הנפש לזכרון כמו שאוה"ע היו עושים באליליהם · אבל עתה רק המעשה אשר היה מכבר נדרש להיות מושרש בלב · וזהו דבר קשה ובעי שמירה: (טז) פן תשחיתון וגו' · שמא תאמרו באמת לעשות איזה פסל לזכרון המעשה והיינו השחתה שמזה תגיעו להשתחות להם ולעבדם: (יז) תבנית וגו' · פרט הרבה דברים · ולבסוף הפ' הזהיר בדרך כלל השמרו לכם וגו' תמונת כל · וזה פלא לכאורה · וגם מוקשה מאד סיום אותו מקרא כאשר צוך ה' אלהיך · ע' רש"י ורמב"ן · וגם אינו מובן המקרא וה' התאנף בי וגו' שאינו ענין לכאן · אבל מתחלה יש לדעת דשני מיני ע"ז היו בימי ב"ר· א' הא דכתיב בישעיה י' ופסיליהם מירושלים ומשומרון · ואמרו בפה"ש רבה שלא היה פסל בעולם שלא היה בירושלים ושומרון · ב' הוא מלכת שמים · הוא השמש · ומבואר הרבה בס' ירמיה מ"ד · ושני מיני ע"ז הללו לא היו שוין בתכליתן בכונת עושיהם דמין הראשון לא היו נעבדין בתורת אמונה שהמה מנהיגי א"י ונותנים פרנסה אלא כל פסל הוא צורת מזל שבאמת הוא ממונה מאת עליון ית' על איזה פרט בבריאה · והמה עבדו לכל אמצעים בשביל כל הפרטים שנצרכו באותה שעה אבל לא אמרו להם אלי אתה · אלא עשו איזה עבודה השייך לכחם כפי ידיעתם באותו מזל ורק לצורך השעה · אבל לא כן מזל חמה שיש בו באמת כח רב כמו שאנו אומרים כח וגבורה נתן בהם להיות מושלים בקרב תבל · והי' זה תשוקת ישראל בכל משך בית ראשון להנהק מהשגחת הקב"ה אשר פרנסת הארץ בא ע"י עבודת קרבנות כידוע · וגם הי' תלוי בכמה תנאים שהתנה ה' בשמירת שביעית ותו"מ וכדומה · ונוח הי' להם בהשגחת השמש באמונתם שיכולה היא להשגיח ולפרנס בא"י גם נגד רצון ה' ובלי עבודתו ותנאיו ית' · אם אך יעבדו אותה כמו כל אוה"ע שמשתחוים לשמש וכשבורים שבזה המה גורמים שתמשול ותשגיח עליהם לטוב מרצונה ח"ו · וזה נקרא פסל תמונת כל · באשר עבודת ה' ע"י הקרבנות מתנהג במדת מלכות שמים שהוא הנהגה טבעית ומדה זו נקראת כל כמש"כ הרמב"ן ז"ל בס' בראשית בפסוק וה' ברך את אברהם בכל · והיו מאמינים שכח החמה היא תמונת כל: מעתה נבא לביאור הכתובים · תחלה הזהיר על פסל תמונת כל סמל · זכר או נקבה. היינו משפיע או מושפע · ופי' כמה תבניות ולא אמר בלשון או בכולם אלא אפשר לעשות הרבה ולהאמין בכולם · שעבודת כל א' תועיל למה שחלק ה' להם: (יט) וראית את השמש · היינו שמש שנראית לנו · ולא זהו מלכת שמים שהוא מזל חמה שהביא הרמב"ם בפי' המשניות ע"ז פ"ג שעל זה כיונו במה ששנו ועליהם צורת חמה [ועל זה קבעו אנשי כנה"ג בתפלת שבת מוציא חמה ממקומה ולבנה ממכון שבתה כו' וקאי על מזלות חמה ולבנה כמש"כ בס' בראשית א' א' · והנראה שע"ז כיונו חכמי ישראל בפסחים דל"ד

הרחב דבר

(א) וראוי לדעת שכמו נחרבן ב"ר שהיה עיקרו בשביל עבודת כוכבים כמבואר בפ' נגדים וביומא ד"ט. היו ראשי המתעיאים גדולי תורה. כך חרבן ב"ש שהגיע ע"י שנאת הנם. ועיקרו היה אהבת ממון יותר מדאי כדתניא בתוספתא שלהי מנחות ומזה הגיעו לש"ד בהיתר כמו שבארנו בס' במדבר ס"פ ל"ה. היו ג"כ עיקר המתעיאים את הרבים ת"ח גדולי תורה שעליהם נוחה תורה בשירת האזינו עם נבל ולא חכם וכאשר יבואר שם. והוא מטעמים שכתבנו ונבוכה שם איתא סופו אל הים האחרון שנתן עיניו במקדש שני כו'. וגם ע"ז כתיב כי הגדיל לעשות ובת"ח יותר מכולם אמנם משה רבינו הזהיר על עבודת כוכבים ביותר כאשר שאז שלט זה היצה"ר ביותר. וכד דייקינן בני החטאים הללו אע"ג שנראים לנו שהם רחוקים זמ"ז הרבה באמת ממקור א' יוצאים בדבר הנראה שהוא מביא לידי פרנסה בריוח כאשר יבואר לפנינו שזה היה התשק לעבודת כוכבים בב"ר. וזה היה אהבת הבצע בב"ש. ועדיין הוא מרקד בינינו:

וְאֶת־הַיָּרֵחַ וְאֶת־הַכּוֹכָבִים כֹּל צְבָא הַשָּׁמַיִם וְנִדַּחְתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם וַעֲבַדְתָּם אֲשֶׁר חָלַק יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֹתָם לְכֹל הָעַמִּים תַּחַת כָּל־הַשָּׁמָיִם׃ כ וְאֶתְכֶם לָקַח יְהוָה וַיּוֹצִא אֶתְכֶם מִכּוּר הַבַּרְזֶל מִמִּצְרָיִם לִהְיוֹת לוֹ לְעַם נַחֲלָה כַּיּוֹם הַזֶּה׃ כא וַיהוָה הִתְאַנֶּף־בִּי עַל־דִּבְרֵיכֶם וַיִּשָּׁבַע לְבִלְתִּי עָבְרִי אֶת־הַיַּרְדֵּן וּלְבִלְתִּי־בֹא אֶל־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ כב כִּי אָנֹכִי מֵת בָּאָרֶץ הַזֹּאת אֵינֶנִּי עֹבֵר אֶת־הַיַּרְדֵּן וְאַתֶּם עֹבְרִים וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת׃ כג הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־תִּשְׁכְּחוּ אֶת־בְּרִית יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּכֶם וַעֲשִׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כֹּל אֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ כד כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא אֵל קַנָּא׃ פ
כה כִּי־תוֹלִיד בָּנִים וּבְנֵי בָנִים וְנוֹשַׁנְתֶּם בָּאָרֶץ וְהִשְׁחַתֶּם וַעֲשִׂיתֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כֹּל וַעֲשִׂיתֶם

ת"א אשר חלק ה'. מגילה ט ע"ב נה: כי ה' אלהיך · כתובות קיא סוטה יד ע"ב נד נה: כי תוליד · מגילה לא גיטין פח: ונושנתם · גיטין שם סנהדרין לח:

רש"י

(כ) מכור · כור הוא כלי שמזקקים בו את הזהב: (כא) התאנף · נתמלא רוגז: על דבריכם · על אודותיכם על עסקיכם: (כב) כי אנכי מת וגו' אינני עובר · מאחר שמת מהיכן יעבור אלא אף עצמותי אינם עוברים: (כג) תמונת כל · תמונת כל דבר: אשר צוך ה' · אשר צוך שלא לעשות: (כד) אל קנא · מקנא לנקום אנפרדמ"נט בלע"ז (הייפער) מתחרה על רוגזו להפרע מעובדי עבודת כוכבים: (כה) ונושנתם · רמז להם שיגלו ממנה לסוף שמנה מאות וחמשים ושנים שנה כמנין ונושנתם (סנהדרין ל"ח) והוא הקדים והגלם לסוף שמונה מאות וחמשים והקדים שתי שנים לונושנתם כדי שלא יתקיים בהם כי אבד תאבדון וזהו שנאמר וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו (דניאל ט') צדקה עשה

העמק דבר

באמרם שהחמה הולכת בלילה למעלה מהרקיע אלא שלא גילו כוונתם כדרכם בקודש] אבל בזה המקרא מיירי בשמש שנראית לנו: אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים · שמתנהגים בטבע תחת יד אמצעים בלי השגחה פרטית מה' המסדר אותם

ברקיע · אבל כאשר אתם למעלה מן המזל הינכם צריכים לטובתם אפי' לפי המחשבה שיש בהם כח להיטיב או להרע מדעת עצמם ח"ו: (כ) ויוציא אתכם מכור הברזל · שהוא השעבוד החזק · שלא להיות האדם הגוי בדעתו כלל אלא

ותפלחינון די זמין יי אלהך יתהון לכל עממיא דתחות כל שמיא: כ ויתכון קריב יי לדחלתיה ואפיק יתכון מכורא דפרזלא ממצרים למהוי ליה לעם אחסנא כיומא הדין: כא ומן קדם יי הוה רגז עלי על פתגמיכון וקיים בדיל דלא למעברי ית ירדנא ובדיל דלא למיעל לארעא טבתא די יי אלהך יהיב לך אחסנא: כב ארי אנא מאית בארעא הדא לית אנא עבר ית ירדנא ואתון עברין ותירתון ית ארעא טבתא הדא: כג אסתמרו לכון דלמא תתנשון ית קימא דיי אלהכון די גזר עמכון ותעבדון לכון צלם דמות כלא די פקדך יי אלהך: כד ארי יי אלהך מימריה אשא אכלא הוא אל קנא: כה ארי תולדון בנין ובני בנין ותתעתקון בארעא ותחבלון ותעבדון צלם דמות כולא ותעבדון

העמק דבר

בדעת המלכות שהרי היו משועבדים לעבודת המלך כדתניא בת"כ פ' בהר והקב"ה הוציא אותנו שיהיה לו לנחלה ולהיות נחלה בכל פרט לפי השגחה העליונה שהוא לפי המעשים. ולא לפי המזל דשוה פרט בעולם. עד כאן דיבר על אודות ע"ז כל סמל. ועתה הגיע לע"ז תמונת כל. וקודם שבא לזה הקדים (כא) וה' התאנף בי וגו'. להבין הקדמה זו יש להתבונן על מה שאנו רואים שהגיעו בבית הראשון לע"ז בזמן שילה ובית עולמים יותר מבזמן גלגל נוב וגבעון. והפלא עוד דפסל דן שעמד בימי השופטים דייק הכתוב שעמד כל ימי היות בית האלהים בשילה מבואר דיוק הכתוב דחרבה שילה חרב הפסל. והוא פלא. אבל הענין דהמון ישראל היו להוטים אחר עבודת הקרבנות באשר היו ידועים לסגולת פרנסה. ומלבד כל הקרבנות ש"נ שנקראים לחמי לאשי. היה כל אחד מקריב בפ"ע ביחוד בחג הסכות לפני הגשם לזה התכלית כמש"כ בס' ויקרא בפ' שור או כשב. וע"ז כתיב בעמוס ד' כי כן אהבתם בנ"י נאם ה' יע"ש. אמנם היה הדבר קשה לכל יחיד לבא דוקא לשילה או לב"ע. והבמות היו אסורין ע"כ היו מבקשים עבודת אלהים אחרים. משא"כ בעת שהותרו הבמות לא הגיעו לזה הרצון כלל: עוד ראוי להתבונן שבימי אסא ויהושפט הצדיקים כתיב עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות ולא יכלו המלכים להעבירם ע"ד. זולת חזקיה המלך הוא העביר הבמות וכמו שאמר רבשקה הלא הוא יחזקיה שהסיר את במותיו ואת מזבחותיו ואמר לפני המזבח הזה תשתחוו. ולכאורה מה התמה מצא בזה על חזקיהו הלא באמת מצוה עשה. אבל משום שהיו להוטים אחר קרבנות כמש"כ לא יכלו לעמוד ע"ע שלא להקריב כ"א בירושלים. והיה זה להם למצוה לעבודה ה'. וזהו שטען רבשקה להשוב על חזקיהו להפא במה שהעביר את ישראל מעבודת ה' במעשה קרבנות. ומש"ה גם בימי מלכים הצדיקים לא היו יכולים למחות ע"ז משום שחשבו שהוא מצוה. וגם כי נוגע להם לפרנסה. אבל לא הוצרכו לזה אלא בעת שלא היו עוסקים בתורה והיו צריכים סגולת הקרבנות לעסק פרנסה. מש"ה משבא חזקיה המלך ונעץ חרב בבהמ"ד וגזר שכל מי שאינו עוסק בתורה ידקר בחרב. שוב לא הוצרכו היחידים לקרבנות כ"כ. זולת מה שנתחייבו הצבור או חגיגה וראיה אבל השתדלות יתירה בשביל פרנסה לא נצרכו כאשר יבואר עוד בפ' והיה אם שמוע. וממילא לא עברו על איסור במות הוץ ומכש"כ שלא הגיעו לעבודת מלכת שמים שהוא השמש. [ובחבורי רנה ש"ת על שה"ש בפסוק הסבי עיניך מנגדי מבואר יותר בזה]. מעתה נבא למקרא שאנחנו עומדים בו כי קודם שהגיעו להזהיר על ע"ז תמונת כל שהוא בא לעסק פרנסה. התנצל משה על אשר התאנף ה' עליו לבלתי עברו את הירדן ואלו היה נכנס היה משריש עסק התורה הרבה בקרב ישראל עד שאפשר שלא הגיעו לע"ז מלכת שמים. אבל עתה. (כג) השמרו לכם וגו' את ברית ה' אלהיכם. שתהיו מתנהגים דוקא ע"י השגחתו ועבודתו: ועשיתם לכם פסל תמונת כל אשר צוך ה' אלהיך. תמונת מלכות שמים שצוה ה' להקריב לו לבדו שבזכות זה תגיע פרנסת הארץ ועתה תעשו פסל תמונה זה הענין: (כה) ונושנתם בארץ. דכ"ז שהיו ביאת הארץ חדש אצלם הבינו כי כיבוש הארץ אינו אלא מעשה ה' כמו שאמרו ליהושע בס' יהושע כ"ד ויען העם ויאמר חלילה לנו מעזוב את ה' וגו' כי ה' אלהינו הוא המעלה אותנו וגו' אבל כאשר נתיישן הדבר ולא יהיה העסק רק בפרנסה בגידולי קרקע. וכדומה. תאמינו כי כמו כל העולם מתנהג בכח עבודה שאוה"ע משתחוים לשמש. כדאי' בברכות פ"ה שכל מלכי מזרח ומערב משתחוים לשמש וכשבורים שמכר הקב"ה הנהגת העולם לה ה"ו. כך תחשוב שא"י מתנהג כמו כן: והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל. כמו שביארנו למעלה. ועדיין אינו להכעיס כ"א להיהנות. דנות לפניהם עבודת השמש שאינה באה בתגלים של קיום התורה והמצות כמו עבודת ה'.

אבל

הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ לְהַכְעִיסוֹ׃ כו הַעִידֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ כִּי־אָבֹד תֹּאבֵדוּן מַהֵר מֵעַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא־תַאֲרִיכֻן יָמִים עָלֶיהָ כִּי הִשָּׁמֵד תִּשָּׁמֵדוּן׃ כז וְהֵפִיץ יְהוָה אֶתְכֶם בָּעַמִּים וְנִשְׁאַרְתֶּם מְתֵי מִסְפָּר בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר יְנַהֵג יְהוָה אֶתְכֶם שָׁמָּה׃ כח וַעֲבַדְתֶּם־שָׁם אֱלֹהִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם עֵץ וָאֶבֶן אֲשֶׁר לֹא־יִרְאוּן וְלֹא יִשְׁמְעוּן וְלֹא יֹאכְלוּן וְלֹא יְרִיחֻן׃ כט וּבִקַּשְׁתֶּם מִשָּׁם אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּמָצָאתָ כִּי תִדְרְשֶׁנּוּ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ ל בַּצַּר לְךָ וּמְצָאוּךָ כֹּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים וְשַׁבְתָּ עַד־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקֹלוֹ׃ לא כִּי אֵל רַחוּם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַשְׁחִיתֶךָ וְלֹא יִשְׁכַּח אֶת־בְּרִית אֲבֹתֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם׃ לב כִּי שְׁאַל־נָא לְיָמִים רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר־הָיוּ לְפָנֶיךָ לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר

ת"א בצר לך · ס' הזוהר פ' תצא וס' נשא : ושבת עד ה' . עקידה שער ע : כי שאל נא · חגיגה יא ס' הזוהר פ' וישב יעקב : למן היום · חגיגה שם ב סנהדרין עב :

רש"י

עמנו שמהר להביאה שתי שנים לפני זמנה : (כו) העידותי בכם · הנני מזמינם להיות עדים שהתריתי בכם : (כח) ועבדתם שם אלהים · כתרגומו משאתם עובדים לעובדיהם כאילו אתם עובדים להם : (לא) לא ירפך · מלהחזיק בך בידיו ולשון לא ירפך לשון לא יפעיל הוא לא יתן לך רפיון לא יפרים הותך מאצלו וכן אחזתיו ולא ארפנו (ש"ר ג') בלא נגקד ארפנו · כל לשון רפיון מוסב על לשון מפעיל ומתפעל כמו הרפה לה (מלכים ב' ד') תן לה רפיון · הרף ממני (דברים ט') התרפה ממני : (לב) לימים

העמק דבר

אבל אח"כ הוסיפו סרה : ועשיתם הרע בעיני ה' אלהיך להכעיסו · העשו עוד פעולות מגונות רק כדי להרחיק השכינה מן הארץ למען יהי' אך כח השגה בה כמו בכל התבל לפי דעתם · וכך היה בימי אחז ומנשה ובדומה · שהשתדלו שיהיו נמאסים בעיני ה' ולא יהיה משגיח עליהם כמו שביארנו בתוכחה דפ' בחקתי · ועוד יבואר להלן פ' וילך : (כו) אשר אתם עוברים את הירדן וגו' · פי' אפילו אותה הארץ תאבד ע"י כן · אבל עה"י נחרבה מקודם · ואע"ג שלא עבדו ע"ז יותר מכל עשרה השבטים מכ"מ נחרבה תחלה משום שהיו רחוקים ממעשה התורה והמצות · וזה בעצמו היה די לגרום גלות כי באין תורה אין כלום אבל ארץ הגליל ויהודה היו מהנהגים עוד ע"פ התורה · וגם היו בה חכמי

תורה

דְבִישׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְגָזָא קֳדָמוֹהִי: כו אַסְהֵדִית בְּכוֹן יוֹמָא דֵין יָת שְׁמַיָא וְיָת אַרְעָא אֲרֵי מֵיבַד תֵּיבְדוּן בִּפְרִיעַ מֵעַל אַרְעָא דִי אַתּוּן עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ לָא תוֹרְכוּן יוֹמִין עֲלַהּ אֲרֵי אִשְׁתְּצָאָה תִשְׁתֵּיצוּן: כז וִיבַדַּר יְיָ יָתְכוֹן בֵּינֵי עַמְמַיָא וְתִשְׁתַּאֲרוּן עַם דְמִנְיָן בְּעַמְמַיָא דִי יְדַבַּר יְיָ יָתְכוֹן לְתַמָּן: כח וְתִפְלְחוּן תַּמָּן לְעַמְמַיָא פָּלְחֵי טַעֲוָתָא עוֹבַד יְדֵי אֱנָשָׁא אָעָא וְאַבְנָא דִי לָא חָזַן וְלָא שָׁמְעִין וְלָא אָכְלִין וְלָא מְרִיחִין: כט וְתִתְבְּעוּן מִתַּמָּן יָת דַּחַלְתָּא דַייָ אֱלָהָךְ וְתִשְׁכַּח אֲרֵי תִבְעֵי מִן קֳדָמוֹהִי בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ: ל כַּד יֵיעוֹק לָךְ וְיִשְׁכְּחוּנָךְ כָּל פִּתְגָמַיָא הָאִלֵּין בְּסוֹף יוֹמַיָא וּתְתוּב לְדַחַלְתָּא דַייָ אֱלָהָךְ וּתְקַבֵּיל לְמֵימְרֵיהּ: לא אֲרֵי אֱלָהָא רַחֲמָנָא יְיָ אֱלָהָךְ לָא יִשְׁבְּקִנָּךְ וְלָא יְחַבְּלִינָּךְ וְלָא יִתְנְשֵׁי יָת קְיָמָא דַאֲבָהָתָךְ דִי קַיֵּים לְהוֹן: לב אֲרֵי שְׁאַל כְּעַן לְיוֹמַיָא קַדְמָאֵי דִי הֲווֹ קֳדָמָךְ לְמִן יוֹמָא דִי בְרָא יְיָ אָדָם עַל אַרְעָא וּלְמִסְּיָפֵי שְׁמַיָא וְעַד סְיָפֵי שְׁמַיָא

העמק דבר

הורה רבים אבל מחמת ע"ז שעבדו רובם גלו ממנה: (כז) בעמים · בגוים · הבדל בין עם לגוי ביארנו כ"פ דגוי הוא מלוכה בפ"ע אשר יש בה כמה עמים שכל עם יש לו מנהגים שונים · וע' ספר בראשית כ"ה ג' · והנה הגלות אינו בעמים אלא בגוים אשר ינהג וגו' שהאומה המולכת היא מגלה אבל הפיזור הוא בקרב כל עם ועם שאותו גוי · ולפי ערך העם לא שייך לומר שישראל בקרבם מתי מספר דיש עם שהוא ג"כ מתי מספר וישראל בקרבם לפי ערך אינם מעט אבל בכלל הגוי שהוא המלוכה הרחבה והרבה והמגלה מישראל המון רב וישארו בקרבה מתי מספר ועי"ז יהיו נגררים אחר מנהגם ודעתם עד (כח) ועבדתם שם אלהים אחרים · לא מגד הכרח · כאשר לא מצינו שכתיב וכ"כ שהכריחו את ישראל לע"ז זולת את הצלם שהיה לכבודו אבל כדי להטמיע את ישראל לא שמו לב · רק ישראל בעצמם בבואם למדינה אחרת וכשרואים שקיום אותה אומה תלוי בע"ז שלהם וגם יהיו סבורים ישראל אשר השגחת ה' כבר סרה מעליהם וכמו שאמר ירמיה הנביא מדוע אמרו עמי רדנו והארכנו הרבה בזה בתוכחה דפ' בחקתי עה"פ והנשארים בכם וגו' ע"כ יהיו רואים בדעתם שמוכרחים המה לעבוד ע"ז של אותה אומה יהי' מה של עץ ואבן · וכבר מבואר בתוכחה שם מה שיסבב הקב"ה להראות לישראל אשר עוד השגחתו ית' עליהם ולא יאבדו תקוה מלשוב לתורתו ועבודתו גם בגולה · וע"ז סיים משה בנבואה בדבר ה' . (כט) ובקשתם משם וגו' כי הדרשנו וגו' · שבאמת ידעו מאד לשוב להשתעבד לה' כאשר ידעו שאין טבע הרעות אחרות טוב להם ואמרו אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה אבל כ"ז אינה התשובה מאהבה · וע"כ לא כתיב כאן עד ה' אלהיך · כי באמת לא הגיעו אז למעלה זו : והנה כתיב ובקשתם בל"ר כי תדרשנו בל"י · והוא עפ"י מש"כ לכאן נ"א כ"ו דכלל האומה מכונה בל"י ויחידים בהם מכונים בל"ר מש"ה כתיב ובקשתם · שלא הכל התפללו אלא יחידי הדור · אבל הרצון לשוב היה בכלל האומה : (ל) בצר לך · שאל להתנהגות על הרבן וגלות שבני ואמר בצר לך · הרבה צרות : ומצאוך כל הדברים האלה · שנזכר למעלה ועבדתם שם אלהים וגו' · אבל אז יהיה בהכרח כמשמעות ומאלוף שירדפוך ויגיעוך לידי כך : באחרית הימים · כבר נתבאר בס' בראשית מ"ט דמשמעות זה הלשון אינו אחרית ימי העולם אלא אחרית אותה התקופה שמדבר בה וכאן ג"כ הפי' באחרית תקופת הגלות · ולא כמו בפעם הראשונה דכתיב ובקשתם וגו' ולא כתיב באחרית הימים · שבאמת בעת ששבו מבבל לא"י לא כלה תקופת הגלות · שהרי עדיין היו משועבדים לפרס · אבל כאן לא יגיעו לתשובה זו עד אחרית תקופת הגלות : אז ושבת עד ה' אלהיך · הוא תשובה שלמה שמגעת עד כסא הכבוד : ושמעת בקלו · הוא עסק התורה והנבואה · ובפ' הגאולה בסדר נצבים יבואר יותר : (לא) לא ירפך ולא ישחיתך · אין הלשון מדויק לכאורה כי אחר שלא ירפך מכש"כ שלא ישחיתך שהוא גרוע הרבה מרפיון . אלא ה"פ לא ירפך מעבודת ה' והתחזקות בשיגוב על ההכרה לע"ז . ולא ישחיתך לא תועיל כעולת הגוים אשר יכריחוך לע"ז בכמה מיתות משונות מכ"מ לא יגיעו להשחתה ח"ו : ולא ישכח את ברית אבותיך אשר נשבע להם · להגיעך באחרית הימים למעלה עליונה שהשכינה במקדש הקודש וכזה שלא ישחיתך כמבואר בשבועת ה' לא"א בשעת עקידה. שבאה בשביל שעת השמד כ"מ : (לב) כי שאל נא וגו' · הביא ראיות להאמין המוגה זו הנפלאה שלא ירפך ולא ישחיתך · והביא התלה כלאות מ"ת ולא"כ

בָּרָא אֱלֹהִים ׀ אָדָם עַל־הָאָרֶץ וּלְמִקְצֵה הַשָּׁמַיִם וְעַד־קְצֵה הַשָּׁמָיִם הֲנִהְיָה כַּדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אוֹ הֲנִשְׁמַע כָּמֹהוּ׃ לג הֲשָׁמַע עָם קוֹל אֱלֹהִים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ־הָאֵשׁ כַּאֲשֶׁר־שָׁמַעְתָּ אַתָּה וַיֶּחִי׃ לד אוֹ ׀ הֲנִסָּה אֱלֹהִים לָבוֹא לָקַחַת לוֹ גוֹי מִקֶּרֶב גּוֹי בְּמַסֹּת בְּאֹתֹת וּבְמוֹפְתִים וּבְמִלְחָמָה וּבְיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָאִים גְּדֹלִים כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה לָכֶם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ׃ לה אַתָּה הָרְאֵתָ לָדַעַת כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד מִלְבַדּוֹ׃ לו מִן־הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעֲךָ אֶת־קֹלוֹ לְיַסְּרֶךָּ וְעַל־הָאָרֶץ הֶרְאֲךָ אֶת־אִשּׁוֹ הַגְּדוֹלָה וּדְבָרָיו שָׁמַעְתָּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ׃ לז וְתַחַת כִּי אָהַב אֶת־אֲבֹתֶיךָ וַיִּבְחַר בְּזַרְעוֹ אַחֲרָיו וַיּוֹצִאֲךָ בְּפָנָיו בְּכֹחוֹ הַגָּדֹל מִמִּצְרָיִם׃ לח לְהוֹרִישׁ גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִמְּךָ מִפָּנֶיךָ לַהֲבִיאֲךָ לָתֶת־לְךָ אֶת־אַרְצָם נַחֲלָה כַּיּוֹם הַזֶּה׃ לט וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל

בתרי טעמי

ת"א השמע עם קול אלהים. עקרים מג פי"א: או הנסה. ברכות ו מגילה יא: אתה הראת. ר"ה לב: כי ה' הוא. ס' הזוהר פ' תרומה: אין עוד מלבדו. סנהדרין סו חולין ז: וידעת היום. ר"ה לב גיטין נז: הוא האלהים: ס'

רש"י

ראשונים. על ימים ראשונים: ולמקצה השמים. וגם שאל לכל הברואים אשר מקצה אל קצה זהו פשוטו. ומדרשו מלמד על קומתו של אדם שהיתה מן הארץ עד השמים (חגיגה י"ב) והוא השיעור עצמו אשר מקצה אל קצה: הנהיה כדבר הגדול הזה. ומהו הדבר הגדול השמע עם וגו': (לד) הנסה אלהים. הכי עשה נסים שום אלוה לבא לקחת גוי וגו'. כל הה"ין הללו תמיהות הן לכך נקודות הן בחטף פתח הנסיה הנשמע השמע הנסה: במסות. על ידי נסיונות הודיעם גבורותיו כגון התפאר עלי (שמות ח') אם אוכל לעשות כן הרי זה נסיון: באותות. בסימנים להאמין שהוא שלוחו של מקום כגון מה זה בידך (שם ד'): ובמופתים. הם נפלאות שהביא עליהם מכות מופלאות: ובמלחמה. בים שנאמר כי ה' נלחם להם (שם י"ד): (לה) הראת. כתרגומו איתחזיתא כשנתן הקב"ה את התורה פתח להם שבעה רקיעים וכשם שקרע את העליונים כך קרע את התחתונים וראו שהוא יחידי לכך נאמר אתה הראת לדעת: (לז) ותחת כי אהב. וכל זה תחת אשר אהב: ויוציאך בפניו. כאדם המנהיג בנו לפניו שנאמר ויסע מלאך האלהים ההולך וגו' וילך מאחריהם (שם י"ד). ד"א ויוציאך בפניו בפני

ההוה כפתגמא רבא הדין או האשתמע דכותיה: (לג) השמע עמא קל מימרא דיי ממליל מגו אישתא כמא דשמעת את ויתקים: (לד) או נסין עבד יי לאתגלאה למפרק ליה עם מגו עם בנסין באתין ובמופתין ובקרבא ובידא תקיפא ובדרעא מרממא ובחזונין רברבין ככל די עבד לכון יי אלהכון במצרים לעיניך: (לה) את אתחזיתא למידע ארי יי הוא אלהא לית עוד בר מיניה: (לו) מן שמיא אשמעך ית קל מימריה לאלפותך ועל ארעא אחזיך ית אישתיה רבתא ופתגמוהי שמעת מגו אישתא: (לז) וחלף ארי רחים ית אבהתך ואתרעי בבניהון בתריהון ואפקך במימריה בחיליה רבא ממצרים: (לח) לתרכא עממין רברבין ותקיפין מנך מן קדמך לאעלותך למתן לך ית ארעהון אחסנא כיומא הדין: (לט) ותידע יומא דין ותתוב ללבך ארי יי הוא אלהא דשכינתיה בשמיא מלעילא

רש"י

אבותיו כמה שנאמר נגד אבותם עשה פלא (תהלים ע"ח) ואל תתמה על שהזכירם בלשון יחיד שהרי כתבם בלשון יחיד ויבחר בזרעו אחריו (שם): (לח) ממך מפניך. סרסהו ודרשהו להוריש מפניך גוים גדולים ועצומים

העמק דבר

פלאות יצ"מ · ולכאורה להיפך מיבעי · אבל לדברינו מבואר בחינה ראשונה היא על לא ירפך מעבודת ה' כי לא בחנם פעל ועשה גדולות כאלה בשעת מ"ת שלא נשמע כמוהו להשמיע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש ולהשאר בחיים אם לא להשריש בלב ישראל שלא להיות נחת מפני כל פחד מות ויסורים וכדומה באשר לא הגיעו כל פחדים לפחד מעמד הר סיני שיעשו כ"כ פעולה עזה על הנפש יותר ממה שנשרש בנפש הישראלי פחד אותו המעמד והוא מה שאמר משה רבינו מיד אחר עשרת הדברות כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים היינו גבהות הנפש וכמו שביארנו שם: (לד) או הנסה וגו' · זהו בחינה על שלא ישתיתך · כי לא בחנם פעל ועשה גדולות כאלה בשעת י"מ · אם לא שתהיו חיים וקימים לפניו לעד: במסות וגו' · כל פרטי פעולות הללו מבוארים בפ' תבוא זולת במסות ובמלחמה · ועניניס אלו כי פעם מתחלים ה' האומה עד שלא תגיע לעשות מלחמה עם ישראל · אלא לפני זה ממסה אותם בבתיהם · ופעם מתחלים כח האומה בשעת מלחמה כמו בסנחריב וכדומה · ובמצרים היו שני אופנים הללו בהיותם עוד במצרים היו במסות דמשמעו שהמסה לב פרעה ומצרים בביתם ע"י המכות · וע' להלן כ"ט ב': ובמלחמה· היינו על י"ס שבא פרעה וחילו להלחם וכתיב ה' ילחם לכם: ובמוראים גדלים · זה גלוי שכינה כדרשת בעל הגדה על ובמורא גדול זו גלוי שכינה כמש"כ או הנסה וגו' ובמוראים גדולים · והוכיח מזה המקרא יותר משום דכתיב בלשון רבים למדנו שהוא ענין שאינו נמשך בבת אחת דא"כ במורא גדול מיבעי אלא הוא גלוי שכינה שהיה בזמנים מפוזרים לפי צורך השעה: (לה) אתה הראת וגו' · הוסיף לומר שמא תחשוב דכל הגדולות האלה עשה כח פרטי ולא ה' פעל כ"ז ע"ז הוסיף להוכיח דים להתבונן שאך ה' האלהים העושה כל אלה וממילא תבין כי אין עוד מלבדו יכול כזה: (לו) מן השמים וגו' · שתי הוכחות שהראה לדעת כ"ז · א' הרי מן השמים וגו' וזהו מעלת הנבואה ושמעו בעצמם דבור אנכי ולא יהיה · וביאר איך הגיעו לידי נבואה · מתחלה השמיע את קולו ליסרך · דבאמת כמעט מן הנמנע להשיג כח הנבואה בלי מירוק הגוף כדאיתא ביומא ד"ו על משה רבינו שנתקדש בענן ז' ימים כדי למרק טבע הגוף אכן משה השיג מעלה גדולה נצרך למירוק רב · וכל ישראל לא נצרכו כ"כ אבל מכ"מ בלי מירוק כלל לא היה אפשר לבא לשמן נבואה ע"כ השמיע את קולו ליסרך והיא מירוק והתפעלות עזה · וע' מש"כ להלן ה' כ"ג: ואח"כ ועל הארץ הראך וגו' ודבריו שמעת מתוך האש · והיא נבואה ואחר כח הנבואה אין להסתפק עוד · וא"צ לחקירה פילוסופית: (לז) ותחת כי אהב וגו' · עוד הוכחה דאלו היה כח אחר ח"ו · הפלא מה לזה הכח עמך לעשות פעולות נפלאות בשבילך יותר מכל אוה"ע אלא ה' הוא האלהים אשר ידוע כי אברהם יצחק ויעקב עבדוהו והגדילו שמו בארץ ובשביל שאהב אותם בחר בזרעו אחריו: ויוציאך בפניו · היינו במדותיו כמו שפירשנו בס' במדבר ו' כ"ו: בכחו הגדול · ביכלתו העצום · שני דברים אלו הוא תכלית כל פעולה · מדותיו שמשגיח עמהם · ויכלתו: (לח) גוים גדולים ועצמים ממך · היינו רבים ממך בכמות ובאיכות · היינו ברבוי ובכח: מפניך · פי' גדולים ממך הורישם מפניך וע' להלן ז' א': (לט) וידעת היום וגו' · אחר שהראת לדעת בשעת מ"ת וי"מ וביאה לארץ · הנני מזהירך היום שגם עתה תדע במחשבתך החקירה · וגם והשבת אל לבבך · שהרי א"א לחקור בכל יום ע"כ מחקירה דכעת תשיב אל לבבך להאמין שהחקירה של היום היתה צודקת ואין להסתפק עוד: כי ה' הוא האלהים וגו' · פי' ה' שהוציאך מא"מ והביאך לא"י

וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד׃ מ וְשָׁמַרְתָּ אֶת־חֻקָּיו
וְאֶת־מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם אֲשֶׁר יִיטַב
לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ וּלְמַעַן תַּאֲרִיךְ יָמִים עַל־
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ כָּל־הַיָּמִים׃ פ
שלישי מא אָז יַבְדִּיל מֹשֶׁה שָׁלֹשׁ עָרִים בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן
מִזְרְחָה שָׁמֶשׁ׃ מב לָנֻס שָׁמָּה רוֹצֵחַ אֲשֶׁר יִרְצַח
אֶת־רֵעֵהוּ בִּבְלִי־דַעַת וְהוּא לֹא־שֹׂנֵא לוֹ מִתְּמֹל
שִׁלְשֹׁם וְנָס אֶל־אַחַת מִן־הֶעָרִים הָאֵל וָחָי׃
מג אֶת־בֶּצֶר בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ הַמִּישֹׁר לָראוּבֵנִי
וְאֶת־רָאמֹת בַּגִּלְעָד לַגָּדִי וְאֶת־גּוֹלָן בַּבָּשָׁן
לַמְנַשִּׁי׃ מד וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מה אֵלֶּה הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים
אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם
מִמִּצְרָיִם׃ מו בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בַּגַּיְא מוּל בֵּית פְּעוֹר
בְּאֶרֶץ סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן
אֲשֶׁר הִכָּה מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם׃

ת"א הזוהר פ' תרומה: אז יבדיל. מכות י: לנוס שמה רוצח אשר. סוטה מ סנהדרין לג: והוא לא שונא, מכות י: ונס אל אחת מן הערים. שם: את בצר במדבר. שם: וזאת התורה. יומא עב מכות שם:

רש"י

ממך: ביום הזה. כאשר אתה רואה היום: (מא) אז יבדיל. נתן לב להיות חרד לדבר שיבדילם ואף ע"פ שאינן קולטות עד שיבדלו אותן שבארץ כנען אמר משה מצוה שאפשר לקיימה אקיימנה (מכות ט'): בעבר הירדן מזרחה שמש. באותו עבר שבמזרחה של ירדן: מזרחה שמש. לפי שהוא דבוק נקודה רי"ש בחטף מזרח של שמש מקום זריחת השמש: (מד) וזאת התורה. זו שהוא עתיד לסדר אחר פרשה זו: (מה) אלה העדות וגו' אשר דבר. הם הם אשר דבר בצאתם ממצרים חזר ושנאה להם בערבות מואב

העמק דבר

הוא המנהיג לעד לא אחר לא בשמים ולא בארץ: (מ) ושמרת את חקיו. ואחר שכן שהוא המשגיח והמנהיג מוכרח אתה לשמור את חקיו שהיא התורה ואת מצותיו היא מעשה המצות אשר כן המה האמצעים להשגחתו ית' אשר ייטב לך וגו': (מא) אז יבדיל משה וגו'. בעת שהיה משה עסוק ללמד בישראל

חק ומשפט היינו תורת העיון להוציא הלכות חדשות למעשה עשה פעולה שבזה ימצא חפץ בתורת העיון. ומש"ה נסמך לזה המעשה וזאת התורה אשר שם משה לפני ב"י. אשר אין לו ענין כאן לפי הנראה. אבל יבואר שם עפ"י סוגית הגמ' דפי' אשר שם משה היינו כח העיון והחידוש. ומעתה יבואר כי המעשה

שמזרז

וְשַׁלִּיט עַל אַרְעָא מִלְּרַע לֵית עוֹד: מ וְתִטַּר יַת קְיָמוֹהִי וְיַת פִּקּוּדוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין דִּי יֵיטִיב לָךְ וְלִבְנָיךְ בַּתְרָךְ וּבְדִיל דְּתוֹרִיךְ יוֹמִין עַל אַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ כָּל יוֹמַיָּא: מא בְּכֵן אַפְרֵשׁ מֹשֶׁה תְּלָת קִרְוִין בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא מַדִּינְחָא שִׁמְשָׁא: מב לְמֶעֱרַק לְתַמָּן קָטוֹלָא דִּי יִקְטוֹל יַת חַבְרֵיהּ בְּלָא מַדְּעֵיהּ וְהוּא לָא סָנֵי לֵיהּ מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי וְיֵעְרוֹק לַחֲדָא מִן קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וְיִתְקַיָּם: מג יַת בֶּצֶר בְּמַדְבְּרָא בַּאֲרַע מֵישְׁרָא לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן וְיַת רָאמוֹת בְּגִלְעָד לְשִׁבְטָא דְגָד וְיַת גּוֹלָן בְּמַתְנָן לְשִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה: מד וְדָא אוֹרָיְתָא דְּסַדַּר מֹשֶׁה קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: מה אִלֵּין סָהֲדְוָתָא וּקְיָמַיָּא וְדִינַיָּא דִּי מַלֵּיל מֹשֶׁה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִפַּקְהוֹן מִמִּצְרָיִם: מו בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא בְּחֵילְתָא לָקֳבֵיל בֵּית פְּעוֹר בַּאֲרַע סִיחוֹן מַלְכָּא אֱמוֹרָאָה דִּי יָתֵיב בְּחֶשְׁבּוֹן דִּי מְחָא מֹשֶׁה

העמק דבר

שהזהיר משה להבדיל ערים בעה"י וידוע שאין קולטות עד שיבחרו שלש ערים בא"י ומכ"מ הזהיר משה להבדילם כדי להורות להזהיר לעיון הלכה הדשה טרם הגיע המעשה לידנו · משום שבזה בטוח יותר שתצא נקיה משגגה מאשר יכריח העניין לסוגית ההוראה בשעה שהגיע המעשה (א) · וכך הזהיר משה רבינו להכין שלש ערים שנצרך ג"כ עיון והשגחה שיהיה עפ"י ההלכות המבוארות במס' מכות פ"ב ולא בנקל הי' למצוא ערים המסוגלות לזה · כמש"כ בס' במדבר ל"ה י' · ומזה נלמוד לעיון הלכה. ועפ"י דברינו יובן דרשת חז"ל על מקרא הסמוך : (מב) ונס אל אחת מן הערים האל וחי · תלמיד שגלה מגלין רבו עמו שנא' וחי עביד לי' מידי דתהוי לי' חיותא. והוא פלא מאין למדו זה · דמיירי בחיותא דתורה דילמא בפרנסה אלא הוא מענין הפ' ופי' חז"ל שמשה רבינו הכין הערים באופן שיהיו לישיבה אם יהי' נצרך : (מד) וזאת התורה אשר שם משה · דרשו ביומא דע"ב אם זכה נעשית לו סם חיים לא זכה נעשית לו סם המות והיינו דאמר רבא דאומן לה סמא דחיי ודלא אומן לה סמא דמותא · והנה פי' לא זכה א"א לפרש היינו שלמד לקנטר · דא"כ לא שייך לשון לא זכה אדרבה זהו רשע גמור דמקנטר בתגא דמלכא · אלא לא זכה ללמוד לשמה · והכי מוכרח עוד בהאי סוגיא דאי זכה נעשית לו זר לא זכה זרה הימנו · ופרש"י משתכחת ממנו · דזה ודאי אפי' שלא לשמה לבד כמשמעו · וה"נ משמעו בזה המאמר · וא"כ קשה מוכח הלא הלומד שלא לשמה אינו סה"מ ח"ו ואדרבה לעולם יעסוק אדם בתורה אפי' שלא לשמה · וגם לשון דאומן לה ודלא אומן לה אינו מובן כ"כ על הלמוד · אלא הגמ' הבינו פי' המקרא דלא מיירי בלמוד מה שכבר מקובל אלא אשר שם משה לחדש הלכות שזהו חלקו של משה ביחוד ומש"ה כתיב בלשון שם · דזה הדרך הנעלה הוא ככה ואם לא זכה לחדש לשמה אלא מטה הדין לפי רצונו היינו שלא לשמה נעשית לו סם המות שהרי מטה ההוראה לדעתו ורצונו וזהו דלא אומן לה שעובד ומחדש אבל אינו מכוין לאמת והוא פושע בדבר מש"ה היא סמא דמותא (ב) : (מה) אלה העדת · ביאר הכתוב מהו התורה אשר שם משה · היינו העדות פרשה שנכתב · והחקים · דקדוקים באותה פרשה עפ"י י"ג מדות . והמשפטים · חקירות איך להעמיד הדרשות ולהוציא הלכה למעשה : (מו) בעבר הירדן בגיא מול בית פעור וגו' · לפי פשט הפ' כ"ז מיותר ואינו נוגע לדרוש . אבל מתחלה יש להבין למאי בחר משה לעמוד

הרחב דבר

(א) וירמיהו הנביא הוכיח לחכמי דורו על שלא שמו לב לעיין בהלכות טרם הגיע מעשה לידם וסמכו עצמם כי כבוא מעשה לידם אז יחקרו . וע"ז אמר (בירמיה ב') פרה למוד מדבר באות נפשה שאפה רוח תאנתה מי ישיבנה כל מבקשיה לא ייעפו בחדשה ימצאונה . ות"י כעגלא כו' כן כנשתא דישראל מרדת וטפת מן אורייתא ולא צבית למיתב נביא אמר לה כל בעלה דאורייתא לא ישתלהון בזמנא ישכחונה . פי' שת"ח לא נתייגעו בתורה ע"כ כבוא מעשה לידה שעו ולא רצו להזהר כשגגה גדול מהם להשיב בהוראה . ומה גרם להם שמעו אמר הנביא מבוא דכל מבקשי התורה לא נתייגעו תחלה ובכבורים אשר בחדשה . היינו בזמן שיחודש המעשה ימצאונה . היינו ימצאו יסודות ההוראה ואין צורך להתייגע טרם בוא המעשה · ומה שהוכיחם ירמיה כ"ז בשעת החרבן משום דעיקר חרבן בהמ"ק היה תלוי בכח מלחמתה ש"ת בישראל . כמו שיבואר בהגורי רבה ש"ת באורך כאשר יגזור כלל כחיים . וכבר הוכחנו בקדמת העמק שאלה ח"ג אשר גם קהלת הזהיר ע"ז במקרא ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ . דפירושו אשר הזהיר לנגו שבוא ת"ח כמש"כ בס' בראשית מ"ה ט"ז . לעשות ספרים אין קץ מדברים מחודשים בשעת למועדם · וכבר עשו כן נביאים הראשונים כמש"כ הרמב"ם בהקדמת חיבורו הגדול וכבר ביארנו בס' שמות ל"ד כ"ז שכן פי' דבר ה' למשה כתב לך את הדברים · לפי פי' הגמרא גדרים דף ל"ח יע"ש :

(ב) והנה כבר נתפרש הטעם שיש להקדים העיון טרם בוא המעשה שהוא כדי שיצא ההוראה בעיון ישר בלי שכחה דנגיעת העיון . ולזה בא כשיטות הפרשת ע"מ ובא זה המקרא ומרמז בתיבת שם לגלות עוד טעם על אזהרה זו משום שבהגיע מעשה לידו יוכל להיות איזה רצון ונטיית הדעת להוציא ההוראה בזה האופן . ויהיה סם המות · משא"כ בטרם הגיע מעשה לידו אין בזה מקום לדעת נוטה ויהי סם חיים :

מז וַיִּירְשׁוּ אֶת־אַרְצוֹ וְאֶת־אֶרֶץ ׀ עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרַח שָׁמֶשׁ׃ מח מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־נַחַל אַרְנֹן וְעַד־הַר שִׂיאֹן הוּא חֶרְמוֹן׃ מט וְכָל־הָעֲרָבָה עֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה וְעַד יָם הָעֲרָבָה תַּחַת אַשְׁדֹּת הַפִּסְגָּה׃ פ רביעי

ה א וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹּבֵר בְּאָזְנֵיכֶם הַיּוֹם וּלְמַדְתֶּם אֹתָם וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשֹׂתָם׃ ב יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כָּרַת עִמָּנוּ בְּרִית בְּחֹרֵב׃ ג לֹא אֶת־אֲבֹתֵינוּ כָּרַת יְהוָה אֶת־הַבְּרִית הַזֹּאת כִּי אִתָּנוּ אֲנַחְנוּ אֵלֶּה פֹה הַיּוֹם כֻּלָּנוּ חַיִּים׃ ד פָּנִים ׀ בְּפָנִים דִּבֶּר יְהוָה עִמָּכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ׃ ה אָנֹכִי עֹמֵד בֵּין־יְהוָה וּבֵינֵיכֶם בָּעֵת הַהִוא לְהַגִּיד לָכֶם אֶת־דְּבַר יְהוָה כִּי יְרֵאתֶם מִפְּנֵי הָאֵשׁ וְלֹא־

ת"א ולמדתם אתם • יבמות קט : פנים בפנים • עקרים מג פ"ח ופי"א :

רש"י

אשר בעבר הירדן שהוא במזרח שהעבר השני היה במערב : ה (ג) לא את אבותינו • בלבד כרת ה' וגו' כי אתנו : (ד) פנים בפנים • א"ר ברכיה כך אמר משה אל תאמרו אני מטעה אתכם על לא דבר

העמק דבר

במקום המסוכן הזה מול בית פעור שמוסך את ישראל אחריו כדתניא בספרי פ' בלק • ע"ז ביאר המקרא כי כל הארץ נתחלקה לב"ג וב"ר והוא טעם מבואר ברבה פ' חקת דמש"ה ניתנה תורה במדבר ולא בא"י כדי שלא יאמר אותו שבט שהתורה תנתן בחלקו שהתורה מיוחדת להם מש"ה ניתן במדבר מקום הפקר • ומאותו טעם בחר משה ללמד לישראל תורת העיון והחידוש בזה המקום דוקא משום שזה המקום הי' אסור לירש ולשבת שם משום שהי' ממשיך לפעור מש"ה לא נתחלק עדיין עד שמת משה ונקבר שם כמש"כ בפ' ברכה עה"פ ולגד אמר • מעתה מספר הכתוב כח התורה שכ"ז שהיו עסוקים בעיונה ש"ת היו בטוחים מאותו המנוול וכדאי' בקדושין ד"ל אם פגע בך מנוול זה משכהו לבהמ"ד • וע"כ נקראת התורה משמרת כמש"כ בס' בראשית כ"ו ה' באורך : ה (א) ויקרא משה וגו' • כבר כתבנו ריש הספר דלא נאמר כל הספר בפעם אחת ולא במק"א • וכן בזה הי' דבור חדש ואסיפה במק"א : אל כל ישראל • היינו ת"ח שבדור לדרוש חדש מה שנוגע לעיונה ש"ת : ולמדתם אותם • סוא לגמור מה שכבר הכנס למדים ממני : ושמרתם לעשותם • יהיו משומרים לא רק בשביל שיהיו נזכרים בלבבכם אלא כדי לעשותם וזהו עיקר הדרוש שילמדו ע"מ לעשות היינו לחדש עוד וכהא דתנן במסכת אבות הלומד ע"מ לעשות מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות • וביארנו בס' ויקרא י"ח ה' שפירושו ע"מ לעשות

ובני ישראל במפקהון ממצרים: מו ויריתו ית ארעיה וית ארעא דעוג מלכא דמתנן תרין מלכי אמוראה דבעברא דירדנא מדנח שמשא: מח מערוער די על כיף נחלא דארנון ועד טורא דשיאון הוא חרמון: מט וכל מישרא עיברא דירדנא מדינחא ועד ימא דמישרא תחות משפך מרמתא: א וקרא משה לכל ישראל ואמר להון שמע ישראל ית קימיא וית דיניא די אנא ממליל קדמיכון יומא דין ותלפון יתהון ותטרון למעבדהון: ב יי אלהנא גזר עמנא קים בחורב: ג לא עם אבהתנא גזר יי ית קימא הדין אלהין עמנא אנחנא אלין הכא יומא דין כלנא קימין: ד ממלל עם ממלל מליל יי עמכון בטורא מגו אישתא: ה אנא הויתי קאים בין מימרא דיי וביניכון בעידנא ההיא לחואה לכון ית פתגמא דיי ארי דחילתון מן קדם אישתא ולא סליקתון בטורא למימר:

העמק דבר

לעשות לאדם עוד ולהוסיף לקח · וזהו אשר העלה משה רבינו · דיש כ"מ בזה שלמדים מתחלה בשביל זה המעלה אז מסייעים מן השמים לבא לידי כך כי סייעתא דשמיא תלוי בכח ורצון המקבל והוסיף עוד דוגמא לזה: (ב) כרת עמנו ברית · ידוע היה לישראל ענין אותו הברית שהיה לפני מ"ת במאמר אתם ראיתם שנהיה אנחנו משועבדים להקב"ה לתורה ועבודה ונמ"ח והוא ית' יהי' משגיח עלינו לטוב בהנגה ופרנסה והבאת שלום · והשגחה הלז הוא בשני אופנים · א' בהנהגה טבעית· ב' באופן למעלה מה"ט ומובדל מהליכות עולם כמו שנתבאר שמה יפה ועתה זכר משה בקיצור אותו ברית כדי להגיע למקרא ד'. דהוא מעין הדרוש אשר החל: (ג) לא את אבותינו וגו' · בשביל שאמר כרת עמנו · והיה המשמעות משום שגם המה רובם היו באותו מעמד אלא שהיו אז בכלל הטף היינו לפני עשרים שנה · אבל מכ"מ היו שמה וא"כ לא כרת הברית אלא עם אותו הדור ולא עם הבאים אחריו מש"ה פירש משה דמה שאני אומר עמנו אין הכונה בפועל וגלוי לעין היה עמנו דודאי לא היה הדבור עמנו אלא את אבותינו ורק מכ"מ אני אומר עמנו משום שלא את אבתינו כרת וגו' כלנו חיים · הברית שעם אבותינו היה לדור דור שהוא בחיים והרי גם כעת היה ודאי הרבה שנולדו אחר מ"ת · וגם אנו כולנו שאפילו נולדו אח"כ היה הברית וממילא מובן שכמו כן לדור שיבא אחרינו עד סוף כל הדורות דמכ"מ נפשנו היה באותו מעמד וכמו שפי' משה להלן כ"ט י"ד לענין ברית השנית בערבות מואב: (ד) פנים בפנים דבר וגו' · משמעות פנים בפנים באותו פנים. שאתם תהיו עמו באותו פנים יהיה הוא ית' עמכם · וזהו עיקר הדרוש שכלל בזה שני ענינים גדולים · א' במה שהחל בדרך הלמוד אשר כמו שהאדם מכין עצמו בלימודו כך בא הסיעתא עליו מה"ט · והביא הוכחה לזה ממה שלא כולם השיגו אז באותו מעמד בשוה · וכדאי' ברבה כ"פ קול ה' בכחו לא נאמר אלא קול ה' בכח של כל א' וא' · והיינו לפי הכנתו של כ"א · ומזה מביא ראיה לדורות על השגת התורה · ב' במה שהביא דוגמא לזה בענין השגחה העליונה שהוא לפי מעשי האדם שדבר ה' היה ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש · שהן המה שני אופני ההשגחה תהיו אתם לי היינו כמו שתתנהגו אתם במעשי תורה ועבודה וגמ"ח כך תהיה השגחתי בשכר כל פרט באותו אופן · וכמו שביארנו באותה פרשה · וכזה ג"כ בא במקרא ועושה חסד לאלפים לאהבי וגו' כמבואר שם · ומכל זה למדו ענין פנים בפנים · ויהיו מוכחים מזה ג"כ שכמו ההשגחה העליונה תלוי' במקבלים כך השגת כח התורה תלוי' במקבל אם נותן נפשו על בחינה גבוה או מסתפק במועט · והביא עוד ראיה לזה: (ה) אנכי עמד וגו' · אחר שאמר דבר ה' עמכם · דמשמעו עמהם ממש לא ע"י משה כמש"כ להלן י' ד' שהוא ההבדל מש"כ בדברות הראשונות עמכם ובדברות השניות אליכם ואמר משה הרי דבר ה' עמכם ומכ"מ אנכי עומד וגו' להגיד לכם את דבר ה' והיינו משום שהיה בזה הדבור ששמעו עוד דבור א' שלא היה כח באזניהם לשמוע רק ע"י משה שהגיד להם דברות השניות · ומדוע לא שמעתם בעצמכם: כי יראתם מפני האש · שלא מסרו נפשם לעלות בהר ע"כ לא שמעו למעלה מה"ט · משא"כ משה אע"ג שבאותה שעה שדבר ה' עשרת הדברים עמד ג"כ תחת ההר · אבל לא משום שהיה ירא אלא שהיה עפ"י דבר ה' לך רד ועלית אתה ואהרן וגו' · ובשעה שירד משה בא דבר ה' לכל ישראל · אבל כל ישראל אע"ג שבאמת אם אפילו היו רוצים לעלות הרי היו מוזהרים על כך מכ"מ באמת אפילו בלי אזהרה היו יראים לעלות ומש"ה לא השיגו המה דברות השניות כמו משה ומזה הביא הוכחה שהכל תלוי בדעת המקבל: והנה כתבה תורה טעם שלא עלו בהר משום כי יראתם מפני האש אע"ג שהיו מוזהרים ע"ז · אלא כך דרך התורה לכתוב טעם הנדרש לענין

אע"ג

עליכם בהר לאמר: ס בצבור קורין בטעם העליון תמצא בסוף הספר

ו אנכי יהוה אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים: ז לא־יהיה לך אלהים אחרים על־פני: ח לא־תעשה לך פסל כל־תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ: ט לא־תשתחוה להם ולא תעבדם כי אנכי יהוה אלהיך אל קנא פקד עון אבות על־בנים ועל־שלשים ועל־רבעים לשנאי: י ועשה חסד לאלפים לאהבי ולשמרי מצותו מצותי קרי: ס יא לא תשא את־שם־יהוה אלהיך לשוא כי לא ינקה יהוה את אשר־ישא את־שמו לשוא: ס יב שמור את־יום השבת לקדשו כאשר צוך יהוה אלהיך: יג ששת ימים תעבד ועשית כל־מלאכתך: יד ויום השביעי שבת ליהוה אלהיך לא־תעשה כל־מלאכה אתה ׀ ובנך־ובתך ועבדך־ואמתך ושורך וחמרך וכל־בהמתך וגרך אשר בשעריך למען ינוח עבדך ואמתך

ת"א לא תעשה לך פסל. עקרים מו פ' כ"ז: אשר בשמים. ר"ה כד: שמור. ברכות כ ר"ה כז עקרים מג פכ"ו שבועות כ: כאשר צוך. שבת פו סנהדרין נו: ושורך וחמורך. קמא נד: וגרך אשר. יבמות מח: למען ינוח עבדך. שם

רש"י

כדרך הסרסור עושה בין המוכר ללוקח הרי הלוקח עצמו מדבר עמהם: (ה) לאמר. מוסב על דבר ה' עמכם בהר מתוך האש לאמר אנכי ה' ואנכי עומד בין ה' וביניכם: (ז) על פני. בכל מקום אשר אני שם וזהו כל העולם. ד"א כל זמן שאני קיים. עשרת הדברות כבר פירשתים: (יב) שמור. ובראשונות הוא אומר זכור שניהם בדבור אחד ובתיבה אחת נאמרו ובשמיעה אחת שמעו (מכילתא): כאשר צוך.

העמק דבר

אע"ג שיש עוד טעם. ומזה למדנו לכמה מצות שכתוב הטעם. שודאי יש עוד טעמים כמוסים ומי יעמוד ע"ד העליון ית'. אלא שביקשה תורה לפרש זה הטעם כדי לדעת הטעם שנוגע לענין המדובר שם או שהוא נ"מ לדין: (ו) אנכי וגו'. כל הענין עם ההבדל בין. דברות הראשונות הכל מבואר בס' שמות במקומו

ו אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דִּי אַפֵּיקְתָּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא: ז לָא יְהֵוֵי לָךְ אֱלָהּ אוּחְרָן בַּר מִנִּי: ח לָא תַעֲבֵיד לָךְ צְלַם כָּל דְּמוּת דִּי בִשְׁמַיָּא מִלְעֵילָא וְדִי בְאַרְעָא מִלְּרַע וְדִי בְמַיָּא מִלְּרַע לְאַרְעָא: ט לָא תִסְגּוֹד לְהוֹן וְלָא תִפְלְחִנּוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ אֵל קַנָּא מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל בְּנִין מָרָדִין עַל דָּר תְּלִיתַאי וְעַל דָּר רְבִיעַאי לְסָנְאַי כַּד מַשְׁלְמִין בְּנַיָּא לְמֶחֱטֵי בָּתַר אֲבָהַתְהוֹן: י וְעָבֵיד טֵיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין לְרָחֲמַי וּלְנָטְרֵי פִקּוֹדָי: יא לָא תֵימֵי בִשְׁמָא דַיְיָ אֱלָהָךְ לְמַגָּנָא אֲרֵי לָא יְזַכֵּי יְיָ יָת דִּי יֵימֵי בִשְׁמֵיהּ לְשִׁקְרָא: יב טַר יָת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא לְקַדָּשׁוּתֵיהּ כְּמָא דִי פַקְּדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ: יג שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וְתַעֲבֵיד כָּל עֲבִידְתָּךְ: יד וְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבְּתָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תַעֲבֵיד כָּל עֲבִידְתָּא אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וְתוֹרָךְ וַחֲמָרָךְ וְכָל בְּעִירָךְ וְגִיּוֹרָךְ דִּי בְקִרְוָךְ בְּדִיל דִּיְנוּחַ עַבְדָּךְ

העמק דבר

במקומו בכ"ד: (י) לאהבי ולשמרי מצותו · הנה עיקר משמעות שומרי מצותי מבואר שם ע"פ במכילתא שהוא שומר במס"נ ובדרך חסידות · אכן היה ראוי לכתוב מצותי כמו לאוהבי · ועוד יש להבין חסרון יו"ד להלן ז' ט' דמצותיו מיבעי ובא ללמדנו דמצוה אחת בזה האופן הני להיות נקרא שומר מצוה באהבת ה' וכדתניא במכילתא פ' בשלח עה"פ אז ישיר רב"א כל המקבל עליו מצוה אחת באמונה כו' ובירושלמי קדושין פ"א עה"מ כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו ונוחל את"א הר"י בר' בון מי שיחד לו מצוה ולא עבר עליה מעולם כו' והיינו אפילו במס"נ · מש"ה כתיב כאן מצותו כדי שיהי' במשמע מצוה של אפילו אחת מהן · ועי' להלן ו' א': (יא) לא תשא וגו' · מבואר יפה בפרשת יתרו: (יב) שמור וגו' · ידוע בברכות ד"כ זכור ושמור מאן דאיתנהו בשמירה איתנהו בזכירה · ופרש"י משום שהוא נ"ת דאיתנהו בנשים · מכ"מ נראה דעיקר המקרא לא אתי לנ"ת שהרי בפירוש כתיב לא תעשה כ"מ · ותו דא"כ מאי כאשר צוך ה' אלהיך הלא כה"ת צוה הקב"ה · הן אמת דבסנהדרין דנ"ו מפרשי כאשר צוך במרה שנצטוו עה"ש במרה · כבר כתב הרמב"ן שאין זה פשט המקרא ואינו אלא כונה שניה אבל עיקר פשט המקרא נראה דכמו דתניא במכילתא יתרו והובא בפרש"י שם זכור את יום השבת הבא זוכרו מאחד בשבת שאם יתמנה לך מנה יפה הבא מתקנו לשם שבת · ה"נ פי' שמור את יום השבת · משמעו כך שיהי' נזהר מאחד בשבת שלא יהי' נצרך לחלל שבת אם לא יהיה לו מה לאכול ויהא מסוכן · ומזכור נ"ל להקדים להכין לעונג שבת (א) · ומשמור נ"ל להקדים להכין שלא יהא מוכרח לחלל שבת · [וכש"כ לפ"ם דילן בפסחים דק"ו דנ"ל מזכור קידוש שבת ולא כהמכילתא דס"ל קידוש היום מלקדשו הוא דנ"ל כמש"כ בהעי"ש בסי' נ"ד בב"ד] · ועי"ז כתיב כאשר צוך ה' אלהיך · הכונה זו לא יהא כדי שיהא לו מה לאכול בריוח בשבת אלא משום שהקב"ה הזהיר ע"ז · ועוד יבואר לפנינו עיקר הקפיד במה שהוא עושה הכנה זו למצוה: (יד) למען ינוח עבדך ואמתך כמוך · דוקא הני תרתי · דבנך ובתך דע"כ מיירי בקטנים כמש"כ הרמב"ן בפ' יתרו וא"כ אין איסור אלא בדעבדי אדעתא דאבוה אבל לצורך עצמם

הרחב דבר

(א) וכבר ביארנו בהעי"ש סי' א' דאין בעיקר הדין מחלוקת ולא כהרמב"ן בפ' יתרו שכתב דזהו סברת שמאי בביצה דט"ז דהניא אמרו עליו על שמאי הזקן בכל ימיו היה אוכל לכ"ש כו' אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו שכל מעשיו לש"ש שאמר ברוך ה' יום יום · והוכחנו שם דהא"כ דפליגי בדין שהרי במס' שבת דף ע"ו איתא דלא נחלקו שמאי והלל אלא בג' דברים · ועוד דמגוף לשון הברייתא מוכח הכי דקאמר מדה אחרת היתה בו שכל מעשיו לש"ש · אלמא דמשום שכל מעשיו לש"ש והיה אוכל בכל השבוע כאלו הוא מכנים אורה ועוסק בדבר מצוה שפטור מכ"מ · ועוד ביארנו שם · ולכאורה קשה הא בביצה שם איתא תניא כש"א מחד בשבא לשבתיך וכה"א ברוך ה' יום יום · אלמא דמחלוקת היא בדין דאי אפשר לומר דכל כ"ה היינו תלמידין המרובים טובה הון במעלת הלל שכל מעשיהם לש"ש · אלא ע"כ פליגי בעיקר דין · אבל מכ"מ נראה דכ"ע מודי בעיקר הדין דמצוה להכין מחד בשבא אלא שנחלקו בזה שכתב הרמ"א בסי' רמ"ח דאפילו הולך לסחורה או לראות פני חבירו חשוב ככל דבר מצוה ורשאי לצאת לפני השבת אע"ג שיודע שיהא נצרך אח"כ לחלל שבת משום עוסק במצוה פטור מכ"מ · כמש"כ המרדכי פ"ה דשבת סי' רכ"ח · ולכאורה קשה טובא הא אין בכח מצות פרנסה לדחות כל המצוה · ותו הרי אפילו מילה בזמנה בשבת הסכימו הפוסקים דאם נתפזרו הכמנים באחר המילה אסור למול ושיהא נצרך לחלל שבת אח"כ · וע"כ נ"ל דהא"ג דמצוה להכין לפני השבת על הש"ק אינו אלא כמו כל המצות דכתיב ההכנה בתורה ומכ"מ אינו מ"ע ממש אלא הכנה למצוה והכי מוכרח לומר לשיטת רש"י כמש"כ בהעי"ש סי' קס"ח · והכנה דמצוה נדחית אפילו מפני מצוה קלה כמו פרנסה ובזה פליגי ב"ש וב"ה דב"ש סברי דהיא כמצוה גמורה ואינה נדחית מפני מצוה דפרנסה וב"ה סברי ברוך ה' יום יום · פי' דבכל יום איכא מצוה לפרנסה אשה ובנים · ודוחה מצוה זו · אבל הלל עצמו שכל מעשיו היו לש"ש והוי מצוה גמורה ודוחה ופוטר מן מצוה ממש ג"כ אפילו לשמאי:

כָּמוֹךָ׃ טו וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה עַל־כֵּן צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת׃ ס טז כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמַעַן ׀ יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס יז לֹא תִּרְצַח ס וְלֹא תִּנְאָף ס וְלֹא תִּגְנֹב ס וְלֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁוְא׃ ס יח וְלֹא תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ ס וְלֹא תִתְאַוֶּה בֵּית רֵעֶךָ שָׂדֵהוּ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ שׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃ ס חמישי יט אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר יְהוָה אֶל־כָּל־קְהַלְכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הֶעָנָן וְהָעֲרָפֶל קוֹל גָּדוֹל וְלֹא יָסָף וַיִּכְתְּבֵם עַל־שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים

ת"א קמא נד: למען יאריכן. קדושין לט מ קמא נה חולין קמא: את הדברים. עקרים מא פי"א ומ"ג פי"א ופי"ה ופכ"ד:
קול גדול ולא יסף. סוטה י סנהדרין יא:

רש"י

קודם מתן תורה במרה (שבת פ"ז): (טו) וזכרת כי עבד היית וגו'. על מנת כן פדאך שתהיה לו עבד ותשמור מצותיו (סנהדרין כ"ו): (טז) כאשר צוך. אף על כבוד אב ואם נצטוו במרה שנאמר שם שם לו חק ומשפט (שמות ט"ז): (יז) ולא תנאף. אין לשון ניאוף אלא באשת איש: (יח) לא תתאוה. לא תירוג אף הוא לשון חמדה כמו נחמד למראה (בראשית ב') דמתרגמינן דמרגג למחזי: (יט) ולא

העמק דבר

הקטן תולש ואוכל ואין האב מוחה. וכן בהמה ידוע בשבת דקכ"ב דמעמיד אדם בהמתו ע"ג עשבים וה"ה גר תושב עושה לעצמו וא"כ אין מנוחתם כמוך אבל עבד ואמה מוזהרים כישראל. ועדיין ק' פשיטא שהרי מחויבים במצות כאשה. והרמב"ם הל' שבת פכ"ד הי"ב פי' למען ינוח וגו' שלא יהיו עמוסים בעבודת משא וכדומה. וא"כ חידוש דין הוא אפילו בישראל עצמו אלא משום דזה מצוי בעבד ואמה. וגם לזה הפירוש אינו אלא בעבד ואמה. דאלו בהמה אין איסור כי אם במלאכה גמורה ואינה נחה כמוך: (טו) וזכרת כי עבד וגו' על כן צוך ה' אלהיך לעשות וגו'. ביאר הכתוב שאין זכירה זו טעם על גוף מצות שבת דא"כ הכי מיבעי ע"כ צוך וגו' לקדש או לשמור את יום השבת. וגם א"א לפרש שהוא טעם על שביתת עבדים שהרי מפרש ע"כ וגו' לעשות וגו' דמשמע בעצמו. והו דאי משום עבדים למאי כתיב שהוציאך ביד חזקה ובזרוע נטויה למאי נ"מ בזה. אלא אינו טעם רק על שמור וגו' כאשר צוך ה' אלהיך והנה בלי מ"ע זו היה החיוב להכין על שבת שהרי מצוה לאכול בו ואסור לעשות מלאכת אוכל נפש וע"כ יכינו מע"ש אבל בא האזהרה שהכנה זו יהא כאשר צוך ה' והנ"מ הוא דבזה נחשב הכנה זו כגוף מ"ע אלא שאין המצוה נגמרת עד גוף מעשה המצוה. משא"כ אי לא היה נכתב בתורה לא היה בהכנה חשיבות גוף המצוה וכמש"כ מדיוק הכתובים בשמות י"ב כ"ח ולהלן ו' כ'. ונ"מ לדין הוא בתרתי. חדא דבזה מצוה בו יותר מבשלוחו משא"כ בהכנה שאינה כתובה בתורה כמש"כ בהע"ש סי' קס"ע בכמה הוכחות. שד נ"מ דאי אינו כתוב בתורה אין מצוה אלא בע"ש לפני ש"ק כדי שיהא לו מה לאכול בשבת אבל השתא כתיב שמור שיכין על ש"ק משום מצוה א"כ בלי השבוע בכלל אפילו מחד

ואמתך כותך: טו ותדכר ארי עבדא הויתא בארעא דמצרים ואפקך יי אלהך מתמן בידא תקיפא ובדרעא מרממא על כן פקדך יי אלהך למעבד ית יומא דשבתא: טז יקר ית אבוך וית אמך כמא די פקדך יי אלהך בדיל דיורכון יומך ובדיל דיוטיב לך על ארעא די יי אלהך יהיב לך: יז לא תקטול נפש ולא תגנוב ולא תסהיד בחברך סהדותא דמגנא: יח ולא תחמד אתת חברך ולא תירוג בית חברך חקליה ועבדיה ואמתיה תוריה וחמריה וכל די לחברך: יט ית פתגמיא האלין מליל יי עם כל קהלכון בטורא מגו אשתא עננא

העמק דבר

בשבא לשבתיך. וע"ז נותן המקרא טעם וזכרת וגו': ביד חזקה. זו הדבר שהיה בישראל משום שלא רצו לצאת ולהשתעבד למלכות שמים כמש"כ בפ' קדש ובכ"מ: על כן צוך ה' וגו' לעשות את יום השבת. בעצמו כדי להרגיל עצמו לעבודת מלכות שמים. וכמו מצות תפלין בא בשביל זה כמבואר שם: ובזרוע נטויה. הוא החרב היינו שכל מכה שימשה מיתה אחרי כלותה ג"כ כמש"כ בס' שמות ו' ו' היינו שלא הרף הקב"ה כרגע מלהכות באותו עת שהיה השגחתו על מצרים לכך. ובשביל זה צוה ה' עלינו לעשות את יום השבת מאד בשבת שיהא עלינו זכרון קדושת השבת בלב תמיד: (טז) כאשר צוך ה' אלהיך. באשר מצות כבוד או"א הוא מצוה שכלית שכל דעת אדם מודה בה הזהיר הכתוב כאן שיעשה מצוה זו בשביל צווי ה' כמו כל חקי התורה ויש בזה נ"מ לכמה דינים כמש"כ בס' שמות י"ח כ"ז וכ' י"ב. וע"ז פי' הכתוב למען יאריכון ימיך וגו'. ומפרשי חז"ל בקדושין ספ"א למען יאריכון ימיך בעולם שכולו ארוך ולמען ייטב לך בעולם שכולו טוב. ולמדו זה הפי' מדיוק המקרא. ומתחלה יש לבאר מהו עולם שכולו ארוך ומהו עולם שכולו טוב. והנה ידוע דעולם הנשמות הוא ארוך שנוצר לפני בריאת העולם אבל אין כולו טוב שהרי קודם שנברא האדם והגיע לחלקו עפ"י מעשיו בעוה"ז אינו טוב. ועולם התחיה הוא עולם שכולו טוב אבל אינו ארוך. ומעתה למדו חז"ל מסדר הכתוב שהרי דרך להקדים ההוה לעתיד וא"כ להיפך מיבעי למען ייטב לך ולמען יאריכון ימיך אלא ע"כ למען יאריכון ימיך בעולם הנשמות לאחר מיתה ולמען ייטב לך בעולם התחיה. ובפר' שלוח הקן נתבאר יותר. והנה בדברות הראשונות כתיב למען יאריכון ימיך לחוד ואין יוצא מ"מ שהוא בעוה"ז ומש"ה לא פירש הכתוב איך שיעשה המצוה ולעולם שכרו בעוה"ז משלם עבור במ"א. אבל כאן דמבטיח שכר עוה"ב מש"ה הקדים שיעשה כאשר צוך וגו' ואז יהי' שכרו כראוי. וכמש"כ בס' בראשית בענין ברכת נח לשם ויפת. והא דכתיב על האדמה וגו' דמשמעו בא"י ובאמת מצות כבוד או"א נוהג בכל מקום מבואר בדברות הראשונות: (יז) ולא תענה ברעך עד שקר. כבר נתבאר שם עפ"י דברי הרמב"ם משמעות ברעך. ע"י רעך היינו ששמע מחבירו ומעיד בראה וע"ש עוד מה שהוספנו בזה בדיוק לשון המקרא. והנה כאן כתיב עד שוא דמשמעו בחנם ללא תועלת. והיינו לענין עדות ע"ד עבירה. ואי' בפסחים דקי"ג ב' שהרואה דבר עבירה בחבירו אסור להעיד יחידי משום שא"צ להאמינו וא"כ אינו אלא הוצאת שם רע כיון שאינו אלא שמע שוא בלי תועלת אם לא דמהימן לרביה כבי תרי אז ס"ז נאמן להעיד ע"ד עבירה אפילו יחידי כדאי' שם. ושוב אינו שמע שוא שהרי הוא לתועלת. מעתה אם א' ראה בעיניו והוא אינו נאמן כבי תרי להרב. אבל הוא נאמן כבי תרי לאחר אסור לאותו אחר להאמין למי שראה ולהגיד לרביה שהוא מהימנן לי כבי תרי שראה בעיניו שהרי אם הרואה היה מגיד להרב היה עד שוא וא"כ הרי הוא עונה ע"י ריעו עד שוא: (יח) ולא תחמוד אשת רעך. ייחד הכתוב בדברות הללו אזהרה בחמדת ריעו בפ"ע. ובלשון אחר מכל אשר לרעך דכתיב לא תתאוה ללמדנו שיש בחמדה אזהרה מיוחדת היינו שאסור ליהנות מראייתה אפילו באופן שאינו מקום להשיגה לאשה וזה אינו אסור אלא בחמדת רעך משא"כ בשאר קניינים אינו אסור בזה האופן: ולא תתאוה וגו'. היינו תאוה להשיגם אע"ג שאינו משתדל בכך כמש"כ הרמב"ם הל' גזילה פ"א. ובדברות הראשונות כתיב אזהרה זו בסדר אחר ומבואר שם: (יט) את הדברים האלה וגו' בהר. כ"ז נראה מיותר וכן הא דמסיים ויכתבם על שני לחות אבנים וגו'. וזה היה מעשה אחר ארבעים יום ולא באותו יום שמדבר בו עוד כמבואר במקראות אותה פרשה. אלא בשביל שאמר משה לפני הדברות הללו שהוא הגיד את דבר ה'. וביארנו שלשון דברות השניות הללו לא שמעו בעצמם אלא משה שמע מה שאין האוזן יכול לשמוע שני דברות כאחד. והוא הגיד לישראל. מש"ה הוסיף לבאר. שלא יאמרו ישראל שזה הלשון השני היה דבור בפ"ע כמו שאר דברות התורה ולא בדבור אחד נאמרו זכור ושמור. מש"ה פירש דלא כן הוא אלא כ"ז דבר ה' בהר מתוך האש הענן והערפל כמו דברות הראשונות: ולא יסף. לא היה בזה קול אחר כ"א באותו מעמד. והוכיח שכן הוא שהרי ויכתבם על שני לחות אבנים וגו'. דזה ברור דבלוחות האחרונות

וַיִּתְּנֵם אֵלָי: כ וַיְהִי כְּשָׁמְעֲכֶם אֶת־הַקּוֹל מִתּוֹךְ הַחֹשֶׁךְ וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כָּל־רָאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם וְזִקְנֵיכֶם: כא וַתֹּאמְרוּ הֵן הֶרְאָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶת־כְּבֹדוֹ וְאֶת־גָּדְלוֹ וְאֶת־קֹלוֹ שָׁמַעְנוּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הַיּוֹם הַזֶּה רָאִינוּ כִּי־יְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם וָחָי: כב וְעַתָּה לָמָּה נָמוּת כִּי תֹאכְלֵנוּ הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת אִם־יֹסְפִים ׀ אֲנַחְנוּ לִשְׁמֹעַ אֶת־קוֹל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עוֹד וָמָתְנוּ: כג כִּי מִי כָל־בָּשָׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים חַיִּים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ־הָאֵשׁ כָּמֹנוּ וַיֶּחִי: כד קְרַב אַתָּה וּשְׁמָע אֵת כָּל־אֲשֶׁר יֹאמַר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאַתְּ ׀ תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר יְדַבֵּר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֵלֶיךָ וְשָׁמַעְנוּ וְעָשִׂינוּ: כה וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קוֹל דִּבְרֵיכֶם בְּדַבֶּרְכֶם אֵלָי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי שָׁמַעְתִּי אֶת־קוֹל דִּבְרֵי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבְּרוּ

בתרי טעמי

ת"א היום הזה. עקידה שער מד: כי מי כל. עקרים מג פי"א: ואת תדבר. עקידה שער מג ובשער מד:

רש"י

יסף. מתרגמינן ולא פסק (לפי שמדת בשר ודם אינו יכול לדבר כל דבריו בנשימה אחת וצריך להפסיק ומדת הקב"ה אינו כן לא היה פוסק ומשלא היה פוסק לא היה מוסיף) כי קולו חזק וקיים לעולם. דבר אחר לא יסף לא הוסיף להגלות באותו פומבי: (כד) ואת תדבר אלינו. התשתם את כחי כנקבה שנצטערתי עליכם ורפיתם את ידי כי ראיתי שאינכם חרדים להתקרב אליו מאהבה וכי לא היה יפה לכם

העמק דבר

היה כתוב לשון דברות השניות כדמוכח בב"ק דנ"ה א' מפני מה בדברות הראשונות לא נאמר בהם טוב ובדברות האחרונות כתיב בהם טוב הואיל וסופן להשתבר. הרי דלוחות האחרונות שלא נשתברו כתיב בהם באמת טוב. וכ"כ בפרש"י סנהדרין דנ"ו ב' בד"ה כאשר צוך. וכל מה שכתוב בדברות האחרונות היה כתוב בלוחות וכן שמע בסיני עכ"ל. וכ"כ הראב"ע בס' שמות ר"פ פסל לך בשם גאון. והיינו דמגלינן בשחרית של ש"ק ושני לוחות אבנים הוריד בידו וכתוב בהם שמירת שבת. וזה אינו אלא דברות האחרונות דכתיב לשון שמור ועי"ע להלן י' ד' הוכחה לזה מדיוק לשון המקרא ומזה הביא משה ראיה שכן הדברים ששמעו קול הברה באותו מעמד ולא ידעו מה עד שפירש אח"כ משה. ומזה הגיע לדרוש שהאל משה שמחמת יראתם מפני האש לא זכיתם לשמוע אלו הדברים כמני וכמש"כ במקרא ה' מה שהוציא מזה דבר הוכחה: (כ) כל ראשי שבטיכם וגו'. כבר נתבאר לעיל א' כ"ב. דלהכי כתיב זה הלשון ולא כולכם. משום שלא היה באסיפה והשכם כל העם אלא הראשים והזקנים שעמדו בתוך

ואמיטתא קל רב ולא פסק וכתבינון על תרין לוחי אבניא ויהבינון לי : כ והוה כמשמעכון ית קלא מגו חשוכא וטורא בער באשתא וקריבתון לותי כל רישי שבטיכון וסביכון : כא ואמרתון הא אחזיננא יי אלהנא ית יקריה וית רבותיה וית קל מימריה שמענא מגו אשתא יומא הדין חזינא ארי ממליל יי עם אנשא ומתקים : כב וכען למא נמות ארי תיכליננא אשתא רבתא הדא אם מוספין אנחנא למשמע ית קל מימרא דיי אלהנא עוד מיתין אנחנא : כג ארי מן כל בסרא די שמע קל מימרא דיי קימא די ממליל מגו אשתא כותנא ואתקים : כד קרב את ושמע ית כל דיימר יי אלהנא ואת תמליל עמנא ית כל די ימליל יי אלהנא עמך ונקבל ונעביד : כה ושמיע קדם יי ית קל פתגמיכון במללותכון עמי ואמר יי לי שמיע קדמי ית קל פתגמי עמא הדין די מלילו

העמק דבר

להר קרבו למשה מיד אחר הדברות : (כא) הן הראנו וגו' היום הזה ראינו וגו' · באשר תכלית דבר נפלא הלז שיהיו הכל זוכים לנבואה היה בשביל שירצו ויאמינו שני דברים הנראים לנמנע בשכל אנושי שהיו שניהם גם יחד אמתים · היינו אם כח אלהים הוא בלי תכלית וגבול מן הנמנע שיהיה דבק עם האדם נוצר מאדמה · וא"כ או שיש גבול ח"ו למעלה או שזה שקר שהקב"ה מגלה את האדם · אבל הקירה זו אינו אלא שכל אנושי והאמת אינו כן שאע"ג שהקב"ה הוא בלתי תכלית מכ"מ יכול לצמצם כחו כ"י ולדבר עם האדם · ובזה המעמד הראנו ה' שני הדברים היינו כבודו וגדלו שהוא נפלא בלי תכלית · וגם שמענו קולו · הרי שני הפכים גם יחד : (כב) ועתה למה נמות וגו' אם יוספים אנחנו וגו' ומתנו · אמרו שמשני דברים עלולים האדם למות · א' מראיית האש הגדולה הזאת · כמו שאמר מנוח על ראיית המלאך · כך היה מראה האש האלהי · ב' מחמת שמיעה נפלאה מכח אנושי · והרי ידוע ברבה דהמשכן היה טוב לאוה"ע כי הקול בהגיע למשה היה שמן מכהו מתפשט אליהם עד שלא היה המשכן והיו נתרזין והרי לא שמעו הקול ממש מכש"כ שמיעת הקול למי שאינו ראוי ומוכן לזה : (כג) כי מי כל בשר וגו' כמונו ויחי · ביארו דבריהם שנראין סותרות זא"ז שהרי אמרו שיודעים אשר ידבר אלהים את האדם וחי וא"כ למה אמרו ועתה למה נמות · מש"ה ביארו מי כל בשר שהולך אחר חיי בשרים כמונו שאינו מפשיט את גופו בפרישות· וכן פי' הגר"א ז"ל · וע' מש"כ בס' במדבר כ"ז ט"ז ובס' בראשית ו' ג' · והנה כבר ביארנו לעיל ד' ל"ו דבאמת לא היו יכולים לסבול זה המעמד אם לא שהיה במרוק מפחד הקול שהיה לפני הדברות · אבל זה ג"כ אינו אלא בפעם ראשונה דבפעם שניה אין בפחד גדול כ"כ ואין ממרק הגוף וזהו שאמרו כי מי כמש שהננו בעלי בשר יכול לשמוע ולהיות בחיים · ע"כ אם יוספים אנחנו וגו' ומתנו : (כד) את כל אשר יאמר וגו' ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר וגו' · אריכות לשון הוא · גם התלו באשר יאמר ומסיימו באשר ידבר · וגם ואת בלשון נקבה יש לשום לב ע' פרש"י ורמב"ן · והענין דבקשתם היה גם בדברות התורה גם בדברות בלאורך השעה גם תורה שבע"פ שמכונה אמירה כדאי' בפתיחתא דאיכה רבתי ואת אמרת קדוש ישראל נאט זה תורה שבע"פ והוא מלשון אימרא שנוחבר ומקשר ענינים וכמ"ש ריש ס' ויקרא · ואמרו את כל אשר יאמר הוא תורה שבע"פ את כל אשר ידבר שני אופני דברות מש"ה כתיב אחר אמירה שהוא תורה שבע"פ · משום שקדמו לדברות הנאמרים למשה באשר התורה נלחית ונקרא שבועת אלהים כמש"כ בספר במדבר ז' פ"ט בהר"ד : והנה בשה"ש רבה אי' עש"פ היפה בנשים זה משה שנמשל למעולה שבנשים · באשר כמו אשה אינה מתביישת לבקש מבעלה הרבה פעמים כי יודע שלא בשבילה היא מבקשת אלא בשביל בניו כך אין הנביא מתביים לבקש הרבה פעמים מהקדוש ב"ה כי למען בניו מבקש · וזה הכנוי אינו אלא בדברות שבא למשה מש"ה ואת תדבר בלשון נקבה : ושמענו · היינו שנעמוד ונטה אזנינו לשמוע מפיך ועשינו · וע' ס' שמות י"ט ח' : (כה) את קול דבריכם · לעיל א' מ"ה ביארנו שהדברים שאינם באים בחין ערך סדור תפלה רק ממעמקי הלב מיקרי קול משא"כ הבא בסדור תפלה מיקרי דבור וא"כ היה ראוי לכתוב את דבריכם שהרי באו בסדור תפלה ובקשה · אכן באשר היה מקום לחשוד שבאים בעלילה איך להנתק ממורא שמים מש"ה סדרו בקשה זו · אך הקדוש ברוך הוא יודע ומבין יצרי לב · הוא ידע שלא משום עלילה אלא באמת דברו מאימת מות שנפל עליהם מש"ה אמר ששמע את קול

דבריהם

אֵלֶיךָ הֵיטִיבוּ כָּל־אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ׃ כו מִי־יִתֵּן וְהָיָה לְבָבָם זֶה לָהֶם לְיִרְאָה אֹתִי וְלִשְׁמֹר אֶת־כָּל־מִצְוֺתַי כָּל־הַיָּמִים לְמַעַן יִיטַב לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם לְעֹלָם׃ כז לֵךְ אֱמֹר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאָהֳלֵיכֶם׃ כח וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד עִמָּדִי וַאֲדַבְּרָה אֵלֶיךָ אֵת כָּל־הַמִּצְוָה וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תְּלַמְּדֵם וְעָשׂוּ בָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לָהֶם לְרִשְׁתָּהּ׃ כט וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם לֹא תָסֻרוּ יָמִין וּשְׂמֹאל׃ ל בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם תֵּלֵכוּ לְמַעַן תִּחְיוּן וְטוֹב לָכֶם וְהַאֲרַכְתֶּם יָמִים בָּאָרֶץ אֲשֶׁר תִּירָשׁוּן׃ פ

ו א וְזֹאת הַמִּצְוָה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לְלַמֵּד אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ ב לְמַעַן תִּירָא אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר אֶת־כָּל־חֻקֹּתָיו וּמִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבֶן־בִּנְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וּלְמַעַן יַאֲרִכֻן יָמֶיךָ׃ ג וְשָׁמַעְתָּ יִשְׂרָאֵל וְשָׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת אֲשֶׁר יִיטַב לְךָ וַאֲשֶׁר תִּרְבּוּן מְאֹד כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לָךְ אֶרֶץ זָבַת

ת"א מי יתן והיה. ע"ג ד ה עקידה שער מב ושער מד: למען ייטב להם ולבניהם. שם ה: לך אמר להם. שבת פז ביצה ה מ"ק ז ע"ז יבמות סב סנהדרין כ"ט ע"ג ה עקרים מא פי"ח: ואתה פה. שבת שם מגילה כא יבמות שם בתרא קי: ואת המצוה. קמא פז: למען תירא. עקידה שער מד:

העמק דבר

דבריהם: היטיבו כל אשר דברו. בין בבקשתם על דברות התורה שבכתב ושבע"פ בין בבקשתם בדברות שבאו לשעה. מש"ה כתיב כאן כל אשר דברו. ובפ' שופטים דמיירי רק בדבור לשעה כתיב היטיבו אשר דברו: (כו) והיה לבבם זה להם. אמר הקב"ה ידוע לי שלא מחמת פריקת עול אמרו כזה אלא דעתם באמת ליראה אותי וגו'. והלואי שיהיה כן לעולם: למען ייטב וגו': (כז) שובו לכם לאהליכם. לחיי בשרים והתנהגות בני האדם כטבע האנושי: (כח) עמד עמדי. בהתבדלות הגשמיות: את כל המצוה. נכלל בזה מ"ע ול"ת שבתורה שבכתב וגם המשנה היינו קבלות בהלכות פסוקות המכונה בשם צווי כ"פ: והחקים. אלו כללי התורה איך לדרוש ולחדש מה שלא נאמר בפירוש:

עמך אתקינו כל די מלילו: כט לוי דיהי לבא הדין להון למדחל קדמי ולמיטר ית כל פקודי כל יומיא בדיל דייטב להון ולבניהון לעלם: ל איזיל אימר להון תובו לכון למשכניכון: לא ואת הכא קאים קדמי ואמליל עמך ית כל תפקידתא וקימיא ודיניא די תלפינון ויעבדון בארעא די אנא יהיב להון למירתה: לב ותטרון למעבד כמא די פקיד יי אלהכון יתכון לא תסטון לימינא ולשמאלא: לג בכל אורחא די פקיד יי אלהכון יתכון תהכון בדיל דתיחון וייטב לכון ותורכון יומין בארעא די תירתון: א ודא תפקידתא קימיא ודיניא די פקיד יי אלהכון לאלפא יתכון למעבד בארעא די אתון עברין תמן למירתה: ב בדיל דתדחל קדם יי אלהך למיטר ית כל קימוהי ופקודוהי די אנא מפקיד לך את וברך ובר ברך כל יומי חייך ובדיל דיורכון יומך: ג ותקביל ישראל ותיטר למעבד

העמק דבר

והמשפטים · אלו החקירות האיך יוצאות הוראות המשנה מגוף תורה שבכתב ע"י החקים והוא התלמוד: ועשו בארץ · זהו מעשה המצות כמשמעו: (כט) ושמרתם לעשות וגו' · היינו מצות שבין אדם למקום שאין לאדם להוסיף ולגרוע מן המקובל · וע"ז כתיב לא תסרו ימין ושמאל דכולם חקים הם ואין בהם נטיית הדעת כמש"כ בפ' יתרו עה"פ והודעתי את חקי האלהים: (ל) בכל הדרך וגו' · היינו מצות שבין אדם לחבירו שזה מיקרי דרך כדאי' בסוף פ"ב דב"מ בכל הדרך זו גמ"ח · וע"ז לא כתיב לא תסרו ימין ושמאל דאלו דברים שאין להם שיעור: למען תחיון · כבר ביארנו משמעות חיות דכתיב בקיום המצות שהוא חיות הנפש השם ועושה צדק · וכתיב כאן בנו"ן הנוסף להקטין הענין דהא מעשה גמ"ח אינו מתן חיות ודביקות ואהבת ה' כמו הא מצות שבין אדם למקום: וטוב לכם · בעניני עוה"ז שהרי אוכלין פירותיה בעוה"ז: והארכתם ימים · כמשמעו וזהו הבטחה שלא יהי' הטוב בעוה"ז בא למען החיות כדרך ההולכים אחר אכילה ושתיה ועונג עוה"ז במדה יתירה שממעט חיות האדם ע"ז הבטיח שהי' חיות הגוף והאריכות ימים גם יחדיו: בארץ אשר תירשון · אע"ג שהוא מצוה שאינה תלוי' בארץ ונוהג גם בחו"ל מכ"מ שכר המצות מסוגל יותר בא"י כמש"כ בס' שמות בפסוק של כבוד או"א · ומכ"מ כתיב תירשון בנו"ן הנוסף להקטין הירושה היינו אפילו בחו"ל שהירושה שאדם מישראל יושב בה הוא ירושה קלה וקטנה: ו (א) וזאת המצוה וגו' · לא נתבאר מה זה הוסיף בפ' קטנה זו ונראה שבא משה רבינו ללמד דרוש חדש · כמה כח מצוה אחת עושה טובה לאדם גם לאח"כ וכדתניא באדר"נ אם עשית מצוה אחת לא תשמח על שעבר לבד · אלא על הבא שהוסיף עוד · משום דמצוה גוררת מצוה · ומש"ה היה ידוע לפנים זהירות במצוה אחת שיהא אדם שוקע דעתו בה ביותר כדאי' במכילתא פרשת בשלח כל העושה מצוה אחת באמונה זוכה כו' ובתלמודין פ' כ"כ אי' אביך במאי זהיר טפי · ובירושלמי קדושין כפ"א אי' על המשנה כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו ונוחל את הארץ · אריב"ג כל העושה מצוה אחת מי שייחד לו מצוה ולא עבר עליה לעולם · ובמדרש קהלת אי' עה"מ אוהב כסף לא ישבע כסף וגו' אוהב מצות לא ישבע מצות ומי אוהב בהמון לא תבואה שאינו לוקח מצוה אחת שיהא לו תבואה ג"ז הבל · והכל הוא כדי שתהא אותה מצוה שהוא משקיע דעתו בה ואינו מסיח דעת ממנה מביאתו לידי טובה הרבה וזהו תורף פ' קטנה זו: ואמר וזאת המצוה · איזה מצות אחת: והחקים והמשפטים · כשנעשית בשלימות עפ"י חקי התלמוד אשר צוה וגו' · הלכה למעשה · דמצות התורה בלי חקים ומשפטים אין נעשה פתגם המצוה כראוי: בארץ אשר אתם וגו' · מיד כשאתם באים בעוד שלא נתחייבתם בכולן שהרי כמה מצות נתחייבו דוקא לאחר ירושה וישיבה: (ב) למען תירא וגו' · מצוה זו גוררת יראת ה' וכדאיתא בסוטה די"ד דמצוה בעידן דעסיק בה אגוני ומצלי מיצה"ר · עוד היא מועלת · לשמור את כל חקותיו ומצותיו · שתהא גוררת לקיים כל המצות שבתורה · עוד היא גורמת שיהא אתה ובנך ובן בנך ילמדו גם המה להיות משוקעים באיזה מצוה כאשר יראו מאביהם · ונמצא אתה מזכה את הרבים · כל ימי חייך · תהי גורמת שהשמירה כל ימי חייך · יהא סייעתא דשמיא שלא יהיו מפריעים לקיומה: ולמען יארכן ימיך · וכדתנן במשנה דקדושין הנ"ל כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו כמש"כ עפ"י הירושלמי: (ג) ושמעת ישראל · תשמע להבין בשכל וזהו דיוק ישראל · הוא אדם המעלה כמש"כ בס' בראשית ל"ה י': ושמרת לעשות אשר ייטב לך · שתהא אותה מצוה שתבור לך מצוה שיש בה גמ"ח ג"כ · וכדאי' בירושלמי שם אחר מאמר ריב"ג מי שייחד לו מצוה ולא עבר מימיו · אמר מר עוקבא כגון כבוד או"א · באשר היא תדירית ומאכלת פירות בעוה"ז וכו' והיינו ואשר תרבון מאד כאשר דבר וגו' · שרוצה הקב"ה להנות אותך

חָלָב וּדְבָשׁ׃ פ ששי ד שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה ׀ אֶחָד׃ ה וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ׃ ו וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־לְבָבֶךָ׃ ז וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃ ח וּקְשַׁרְתָּם

ע' וד' רבתי

ת"א שמע ישראל · ברכות ו יא יג טו טז שבת עב פסחים נו ר"ה לב מגילה ב כ חגיגה ג סוטה לב מא גיטין נז סנהדרין סג מנחות לד חולין נא ספר הזוהר פ' תרומה ב' מקומות ופ' ויקהל ופ' פינחס עקרים מב פ"י ופי"ג : ואהבת את . ברכות נד סג יומא פו : בכל לבבך · ברכות טו : ובכל נפשך ובכל מאדך . פסחים כה יומא כב סנהדרין עד : והיו . ברכות יג מגילה ס יז סוטה לב לג עקידה שער כא פ' תרומה : הדברים . סוטה לב : אשר אנכי . ברכות יב : על לבבך · שם טו טז פסחים נו מגילה כ : ושננתם . ברכות יד קדושין ל : ודברת בם . ברכות יג יומא יט ס : בשבתך . ברכות יא טז סוכה כה : ובלכתך . ברכות יא : ובשכבך . שם ב ד יא : וקשרתם . שם יד גיטין מה ערכין ג מנחות לג לה לו לז מב :

רש"י

ללמוד מפני הגבורה ולא ללמוד ממני : ך (ד) ה' אלהינו ה' אחד · ה' שהוא אלהינו עתה ולא אלהי האומות עובדי כוכבים הוא עתיד להיות ה' אחד שנאמר כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' (צפניה ג') ונאמר ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד (זכריה י"ד) : (ה) ואהבת · עשה דבריו מאהבה אינו דומה עושה מאהבה לעושה מיראה העושה אצל רבו מיראה כשהוא מטריח עליו מניחו והולך לו (ספרי) : בכל לבבך · בשני יצריך · דבר אחר בכל לבבך שלא יהיה לבך חלוק על המקום (שם) : ובכל נפשך · אפילו הוא נוטל את נפשך : ובכל מאדך · בכל ממונך יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך (ברכות נ"ד) · ד"א בכל מאדך בכל מדה ומדה שמודד לך בין במדה טובה בין במדת פורענות וכן בדוד הוא אומר כוס ישועות אשא וגו' (תהלים קט"ז) צרה ויגון אמצא וגו' (שם) : (ו) והיו הדברים · ומהו האהבה והיו הדברים האלה שמתוך כך אתה מכיר בהקב"ה ומדבק בדרכיו (ספרי) : אשר אנכי מצוך היום · לא יהיו בעיניך כדיוטגמא ישנה שאין אדם סופנה אלא כחדשה שהכל רצין לקראתה (שם) · דיוטגמא מצות המלך הבאה במכתב : (ז) ושננתם · לשון חדוד הוא שיהיו מחודדים בפיך שאם ישאלך אדם דבר לא תהא צריך לגמגם בו אלא אמור לו מיד : לבניך · אלו התלמידים מצינו בכל מקום שהתלמידים קרויים בנים שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם (דברי' י"ד) ואומר בני הנביאים אשר בבית אל (מלכים ב' ב') וכן בחזקיהו שלמד תורה לכל ישראל וקראם בנים שנאמר ועתה בני אל תשלו (ד"ה ב' כ"ט) וכשם שהתלמידים קרויים בנים שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם כך הרב קרוי אב שנאמר אבי אבי רכב ישראל וגו' (מלכים ב' ב') : ודברת בם · שלא יהא עיקר דבורך אלא בם עשם עיקר ואל תעשם טפל (ספרי) : ובשכבך · יכול אפילו שכב בחצי היום ת"ל ובקומך יכול אפילו עומד בחצי הלילה ת"ל בשבתך בביתך ובלכתך בדרך דרך ארץ דברה תורה זמן שכיבה וזמן קימה (שם) : (ח) וקשרתם לאות על ידך · אלו תפילין שבזרוע :

העמק דבר

גם בעוה"ז · [והנה פי' החקים והמשפטים בפ' זו הוא כמש"כ כ"פ דהם חקי התורה והחקירות שיצא מהם והוא תלמוד · איברא בב"ק דפ"ז א' אי' דרי"א שמא פטור מכל מצות · ומפרש ר"ש בריה דר"א מ"ט דר"י א"ק וזאת המצוה החקים והמשפטים כל שישנו במשפטים ישנו במצות והקים כל שאינו במשפטים כו' מבואר דמפרשי משפטים ד"מ שבין אדם לחבירו · ונראה שהוא כונה שניה ומדויק ביחוד כאן דכתיב בסמוך לשמור את כל חקתיו ומצותיו וגו' וגייז משפטיו · ומזה למד עוד כונה שהוא בין אדם לחבירו מש"ה לא שייך להבטחה זו כאן שתהא גורר לקיים דינים שבין אדם לחבירו] : (ד) שמע ישראל · הרמב"ן ז"ל דקדק אמאי שינה הלשון בזה הפסוק דכתיב כמדברים בעדם יותר מכל הפרשה שמדבר בנוכח · ונראה שהוא שדרשו חז"ל פסחים דנ"ו דיעקב אבינו אמר זה המקרא והוא אמר בזה הלשון · ואח"כ העמידו משה רבינו בכח התורה · וכיב"ז יש הרבה מקראות בנ"כ שהיו ידועים עוד לפני אותו הנביא והנביא ברוה"ק עפ"י ה' העמידו בספרו · ובנ"ז ע"כ שתי פרשיות של שמע והיה א"ש היו ידועים בישראל עד שלא באו לערבות מואב שהרי נתחייבו כבר בתפלין : ה' אלהינו · אלהים משמעו בכ"מ מנהיג הטבע והליכות עולם · והנה כל אומה יש לה שר מנהיג עולם אותה אומה · אבל אנו מתנהגים גם

דִּי יֵיטַב לָךְ וְדִי תִסְגּוּן לַחֲדָא כְּמָא דִּי מַלֵּיל יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתָךְ לָךְ אַרְעָא
עָבְדָא חֲלָב וּדְבָשׁ: ד שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלָהַנָא יְיָ חַד: ה וְתִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל
לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ וּבְכָל נִכְסָךְ: ו וִיהוֹן פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא
דֵין עַל לִבָּךְ: ז וּתְתָנֵינוּן לִבְנָךְ וּתְמַלֵּיל בְּהוֹן בְּמִתְּבָךְ בְּבֵיתָךְ וּבְמֵהָכָךְ בְּאָרְחָא
וּבְמִשְׁכְּבָךְ וּבִמְקִימָךְ: ח וְתִקְטְרִינּוּן לְאָת עַל יְדָךְ וִיהוֹן לִתְפִלִּין בֵּין עֵינָךְ:

העמק דבר

בהליכות הטבע בהשגחת הויה המהוה הכל: ה' אחד · עוד יש לנו הנהגה נסית והיא מיוחדת לישראל וכדאי' ברכות ד"נ התם מוכחא מילתא מאן עביד ניסא קוב"ה · וא"כ הוא אחד בהנהגתו בזה האופן (א): (ה) ואהבת את וגו' · אהבה משמעו על שני אופנים · א' שיהא מוותר מרצונו על דבר הנאהב וקיומו · ב' דביקות במחשבתו ותשוקה עצומה להשתעשע עם הנאהב · ושתי כוונות אלו מוחכרים אנו בזה המקרא · א' כמש"כ הרמב"ם הל' יסה"ת פ"ה ה"ז ומנין שאפילו במקום סכנה אין עוברין על אחת מג' עבירות הללו שנאמר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך · והוא נתינה כל אשר לו על דבר כבודו ואמונתו · ב' כמש"כ הרמב"ם שם פ"ב ה"א האל הנכבד והנורא מצוה לאהבו וכו' שנאמר ואהבת את ה' והאיך הוא הדרך לאהבתו כו' · ועפ"ז הכונה אי' בברכות בירושלמי פ' הרואה שאמר ר"ע בפי' דהאי קרא רחמתיך בכל לבי רחמתיך בכל נפשי · והוא מלשון השתכח אשה עולה מרחם בן בטנה שמשמעו דביקות הרעיון באהבתו (ב) · ועיקר שתי משמעות הללו נמשכים אחר המשך המקרא הקודם דלמי שמתנהג בהליכות עולם הטבע ולא הגיע לדרך חסידות למצוא אופן דביקות בה' · ה"ז מתפרש מ"ע זו באופן הראשון שיעמוד עכ"פ חזק באמונתו ולא ימירנו בשום אופן · אפילו במס"נ · וע"ז מתבאר כל הפ' · ולמי שמתנהג במעלת בנפש ה"ז מוזהר באופן השני להשקיע מחשבתו באהבה ודביקות באיזו שעה ראויה לזה להזכיר שמו ית' בק"ש ותפלה · ומש"ה כתיב את ה' ולא כדכתיב ואהבת לרעך · דשם אין משמעו אלא כפירוש הא' שמניח רצונו לריעו אבל את ה' משמע שמזכיר שמו ודבק בו · וכן להלן י"א א' ואהבת את ה' דמיירי לענין עבודת המצות באהבה כמבואר שם · ג"כ מתבאר הכי · ועפ"ז האופן יבואר פ' זו בדרך המביא לכך: (ו) והיו הדברים האלה וגו' · לפי' הא' משמעו רעיון של מס"נ יהא מושרש בלב שהרי אפשר שלא יגיע לידי כך לעולם אבל מכ"מ המצוה שיצייר בלב שאם יבא לידו ה"ה מוכן לכך: (ז) ושננתם לבניך · שיחזור זה הרעיון והחובה לפני בניו ולהשריש גם בלבבם כ"ז: ודברת בם · היינו פ' שמע · למ"ד דפ' זו דוקא מה"ת · או למ"ד שהוא מדרבנן מכ"מ איזה פ' מצוה לקרות כידוע שיטת תהר"י והוא שיטת השאלתות ובה"ג כמש"כ בחבורי העמ"ש סימן כ"ג · ופרשה של תורה תועיל להזכיר עול מ"ש בזה האופן: בשכבך ובקומך · שחרית וערבית: בשבתך בביתך ובלכתך בדרך · בין שתהיה שפוי בביתך בין שתהיה מוטרד בדרך · והדרש ידוע להפוקי חתן ועוסק במצוה · כ"ז הפי' ידוע בתלמוד ששייך לכל אדם מישראל · אבל לאנשי מעלה מתבאר עוד בא"ה: והיו הדברים האלה וגו' · כדתניא בספרי וכי היאך אדם אוהב להקב"ה והיו הדברים האלה שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם · וא"כ הוא אזהרה על שקידת התורה שמביאה לידי אהבת ה': ושננתם לבניך · כפי' בגמ' שיהא הדברים משוננים בפיך · ופי' לבניך היינו תלמידים כמש"כ הרמב"ם בהל' ת"ת: ודברת בם · כדאי' ביומא פ"ג ולא בדברים בטלים: בשבתך בביתך וגו' · לא תפנה עצמך בכל אופן מעסק תורה ובזה תגיע לאהבה ודביקות: (ח) וקשרתם לאות על ידך והיו לטטפת

הרחב דבר

(א) והנה בפסחים שם אמרו שיעקב אמר ברוך שם כ"מ לע"ו. ומשה לא אמרו ואנן אומרים בחשאי משל לבת מלך שהריחה ציקי קדרה האמר יש לה גנאי לא תאמר יש לה צער אמרו תנו לה בחשאי · והוא פלא. אבל הענין ידוע דהליכות עולם הטבע מכונה בשם מלכות. ומדה זו טעונה ברכה כדאי' בב"מ דקט"ו שקדש טעונה ברכה שנא' ואכלת ושבעת וברכת וגו'. אבל הנהגה שהיא למעלה מן הטבע אינה טעונה ברכה ושפעה כמש"כ בס' בראשית כ"ד כ"ז ולהלן ל"ג כ"ו וכ"מ. ויעקב עזב בניו במדה פחותה ובגלות. ע"כ בכך את שם כבוד מלכותו. והיא ה' אלהינו. והיינו דאי' בר"ה פ"ד דבזה המקרא שמע ישראל יש בו מלכות. משא"כ משה רבינו לא אמר ברוך משום שהי' מתנהג במדת תפארת וכדכתיב מוליך לימין משה זרוע תפארתו. ואנחנו יש לנו כח להגביה דרכינו. אבל לא זכינו להיטיב מעשינו. ע"כ אנו צריכים לומר ברוך שם כו' אבל הוא גנאי לנו ומש"ה אומרים בחשאי · וכפי המשל:

(ב) ולולא לשון הרמב"ם ז"ל הייתי מפרש עיקר לשון המשנה פ' הרואה אפי' הוא נוטל את נפשך לא מיירי במס"נ אלא על דביקות · ולשון הוא הכונה על הקב"ה. אפי' בשעה שהקב"ה נוטל א"נ מצוה לייחדו. ועפ"ז מביא בברכות דס"א עובדא דר"ע שקרא ק"ש בשעה שסרקו את בשרו. ואמר שבכל יום הי' מצטער על פסוק זה אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו כו'. ולא שהי' ר"ע מקוה למיתה רעה זו חלילה. אלא שהי' מצפה כשיגיע למות בעתו לא יתבלבל ויהי' בדעת צלולה לקיים מצות יחוד ולקרות שמע ועתה הרגיש בעצמו שהגיע למות מש"ה הי' מקבל עומ"ש באהבה. אבל עיקר דין מס"נ מדר"א הוא דנ"ל כדאי' בפסחים דכ"ה ובסנהדרין דע"ד איכא דאמרי כר"א · והדברים עתיקים וכתבנו בהעמ"ש סי' ק"א:

לְא֖וֹת עַל־יָדֶ֑ךָ וְהָי֥וּ לְטֹטָפֹ֖ת בֵּ֥ין עֵינֶֽיךָ׃ ט וּכְתַבְתָּ֛ם עַל־מְזֻז֥וֹת בֵּיתֶ֖ךָ וּבִשְׁעָרֶֽיךָ׃ ס י וְהָיָ֞ה כִּֽי־יְבִיאֲךָ֣ ׀ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֗יךָ אֶל־הָאָ֛רֶץ אֲשֶׁ֨ר נִשְׁבַּ֧ע לַאֲבֹתֶ֛יךָ לְאַבְרָהָ֛ם לְיִצְחָ֥ק וּֽלְיַעֲקֹ֖ב לָ֣תֶת לָ֑ךְ עָרִ֛ים גְּדֹלֹ֥ת וְטֹבֹ֖ת אֲשֶׁ֥ר לֹא־בָנִֽיתָ׃ יא וּבָ֨תִּ֜ים מְלֵאִ֣ים כָּל־טוּב֮ אֲשֶׁ֣ר לֹֽא־מִלֵּ֒אתָ֒ וּבֹרֹ֤ת חֲצוּבִים֙ אֲשֶׁ֣ר לֹא־חָצַ֔בְתָּ כְּרָמִ֥ים וְזֵיתִ֖ים אֲשֶׁ֣ר לֹא־נָטָ֑עְתָּ וְאָכַלְתָּ֖ וְשָׂבָֽעְתָּ׃ יב הִשָּׁ֣מֶר לְךָ֔ פֶּן־תִּשְׁכַּ֖ח אֶת־יְהוָ֑ה אֲשֶׁ֧ר הוֹצִֽיאֲךָ֛ מֵאֶ֥רֶץ מִצְרַ֖יִם מִבֵּ֥ית עֲבָדִֽים׃ יג אֶת־יְהוָ֧ה אֱלֹהֶ֛יךָ תִּירָ֖א וְאֹת֣וֹ תַעֲבֹ֑ד וּבִשְׁמ֖וֹ תִּשָּׁבֵֽעַ׃ יד לֹ֣א תֵֽלְכ֔וּן אַחֲרֵ֖י אֱלֹהִ֣ים אֲחֵרִ֑ים מֵאֱלֹהֵי֙ הָעַמִּ֔ים

ת"א על ידך . מנחות לז ערכין יט : לטטפת . זבחים לז מנחות לד לו ערכין ג : בין עיניך . מנחות לז : וכתבתם . ברכות יד סו שבת קג גיטין מה מנחות לג לד לז מב מד: על מזזות. לד שם : ביתך . יומא יא מנחות שם חולין יא : ובשעריך . יומא שם כל הפרשה עקרים מג פרק ל"ה ספר הזוהר פרשת פקודי סוד שערות העגל שמניחים בתוך התפילין : ובתים מלאים . חולין יז : השמר לך . סוטה ה : את ה' אלהיך . עקרים מ"ג פל"א :

רש"י

והיו לטטפת בין עיניך . אלו תפילין שבראש ועל שם מנין פרשיותיהם נקראו טוטפות טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים : (ט) מזזת ביתך . מזזות כתיב שאין צריך אלא אחת : ובשעריך . לרבות שערי חצרות ושערי מדינות ושערי עיירות (יומא י"א) : (יא) חצובים . לפי שהוא מקום טרשין וסלעים נופל בו לשון חציבה : (יב) מבית עבדים . כתרגומו מבית עבדותא ממקום שהייתם שם עבדים : (יג) ובשמו תשבע . אם יש בך כל המדות הללו שאתה ירא את שמו ועובד אותו אז בשמו תשבע שמתוך שאתה ירא את שמו תהא זהיר בשבועתך ואם לאו לא תשבע : (יד) מאלהי העמים אשר סביבותיכם . הוא הדין לרחוקים אלא לפי שאתה רואה את סביבותיך תועים אחריהם הוצרך להזהיר עליהם ביותר :

העמק דבר

בין עיניך . נתבאר בס' שמות ס"פ בא דזה הלשון עינינו דקשירת תפלין המה כלי מלחמה נגד המפריעים לשמור סגולת היהדות בשני אופני מלחמה שמועיל החרב כמבואר שם בארוכה : וכתבתם על מזזות ביתך . על משמעו לקבוע במסמר על המזוזה מבחוץ: ובשעריך . משמע לחקוק בשער ולהיות הפ' בחקיקת מזוזת השער . ומובן דה"ה להיפך כשר אלא אורחא דמילתא דבבית שהוא מקום משומר ונקי יותר טוב שיהא נראה הפ' מבחוץ ובשערי חצרות ועיר שאין המקום משומר ונקי כ"כ יותר טוב שיהא סגור : (י) והיה כי יביאך וגו' . ענין פ' זו צריך ביאור מה בא להוסיף חדשות . זולת מקרא השמר לך פן תשכח וגו' שלדעת הסמ"ג הוא ל"ת וג"כ אינו מובן כ"כ שכחה זו מה היא . ומקרא את ה' אלהיך תירא וגו' כפול להלן י' כ' . אלא דשם כתוב ובו תדבק וכאן חסר ולא דבר ריק הוא . ומקרא לא תלכון אחרי אלהים אחרים . כבר נאמר ושנה ולמאי דייק המקרא מאלהי העמים אשר סביבותיכם מה נ"מ איזה ע"ז . והלא כל ע"ז אסור . אבל ענין פ' זו מבואר עפ"י סוגיא בחולין די"ז דפשוט שם בפי' דקרא ובתים מלאים כל טוב וגו' אפילו כתלי דחזירי והיכא תרי ליבני אי רק במלחמה א"י . וזהו ישוב השני שם שלא הותר אלא דידהו והיא הוראת שעה . ולנ"ק שם סובר אפילו דישראל ומטעם מלחמה שהוא עת הסכנה וכמש"כ הרמב"ם הל' מלכים חלוצי צבא משנכנסו בגבול הגויים וישבו בהם מותר לאכול נו"ט ובשר חזיר וכי"ב אם רעב ולא מצא מה יאכל אלא מאכלים האסורים וכן שותה יי"נ . ומפי השמועה

למדו

ט וְתִכְתְּבִינּוּן עַל מְזוּזְיָן וְתִקְבְּעִינּוּן בְּסִפֵּי בֵיתָךְ וּבִתְרָעָיךְ: י וִיהֵי אֲרֵי יַעֲלִינָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא דִּי קַיֵּם לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמִתַּן לָךְ קִרְוִין רַבְרְבָן וְטָבָן דִּי לָא בְנֵיתָא: יא וּבָתִּין מְלַן כָּל טוּב דִּי לָא מַלֵּיתָא וְגוּבִין פְּסִילָן דִּי לָא פְסַלְתָּא כַּרְמִין וְזֵיתִין דִּי לָא נְצַבְתָּא וְתֵיכוּל וְתִשְׂבָּע: יב אִסְתַּמַּר לָךְ דִּלְמָא תִתְנְשֵׁי יַת דַּחַלְתָּא דַּיְיָ דִּי אַפְּקָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא: יג יַת יְיָ אֱלָהָךְ תִּדְחַל וְקֳדָמוֹהִי תִפְלַח וּבִשְׁמֵיהּ תְּקַיֵּם: יד לָא תְהָכוּן בָּתַר טַעֲוַת

העמק דבר

למאו ובתים מלאים כל טוב אפילו ערפי דחזירים וכי"ב · ומה שהקשה הרמב"ן ע"ז שכתב הרמב"ם דס"ה יו"כ ייטבו בהע"ש סימן קס"ב שאין כוונת הרמב"ם שניסך ממש לע"ז שהוא תקרובת ואסור בהנאה אלא שנכסכו לע"ז ומה"ת אסור באכילה לחוד ובשעת מלחמה שרי והוא נכלל במקרא ובורות חצובים וגו' והיו רגילים לשכך לע"ז · ומה שהקשה הרמב"ן עוד דזה אינו אלא בכניסה לארץ הכי ודאי הוא לל"ב בלא הותר אלא שלל וחידוש הוא · אבל לל"ק דאפילו דישראל שרי מבואר שהוא משום פקו"נ שכל הקפדה במאכלים בשעת מלחמה מביא לסכ"נ · מעתה באה פ' זו להתיר את האסור בשעת מלחמה · וע"ז הזהירה ביותר על שארי דברים · משום דטבע מאכלות אסורות לטמטם את הלב כדאי' בפ"ג דיומא עה"פ ונטמתם בם אפילו טבל ושארי מ"א מזיק להנפש ופוגמה יותר משארי עבירות כמש"כ התוספות חולין ד"ה ב' דמש"ה נשתנה מאכל איסור שאין הקדוש ברוך הוא מביא לצדיקים להכשל בהלו (א) · מש"ה הוסיף המקום להיות נזהר בכמה דברים כמו שיבואר · וע' ברא שית כ"ט א' : (יא) ובורות חצובים אשר לא חצבת · ויש לחוש שנסכו לע"ז כמנהגם : כרמים וזיתים אשר לא נטעת · ויש לחוש שהמה ערלה וכלה"כ · ומכ"מ ואכלת ושבעת מותר אתה · לא רק כדי קיום הנפש אלא אפילו כדי שביעה בלי חשבון ודעת שאין באותה שעה זמן לחשוב בזה שמא יסתכן · וגם שביעה גורם בריאות יתירה הנדרש בעת מלחמה אבל אחר שכן הוא · (יב) השמר לך פן תשכח וגו' · שלא יבא הדבר הזה גורם להשכיח את ה' וגו' ולדעת הסמ"ג הוא אזהרה לכל אדם בעת שהענין והשעה גורם לחוש לזה · אלא שפי' הכתוב בעת מלחמה · וכיצ"ז איתא בכתובות דנ"ו א' עה"פ ונשמרת מכל דבר רע אזהרה למוציא ש"ר אע"ג דמיירי האי קרא בעת יציאת למחנה על אויביך וגו' וכמבואר שם · וה"נ בהאי קרא · וע' להלן ח' י"א עוד אזהרה זו · אבל אינו מזה הענין כאשר יבואר במקומו : (יג) את ה' אלהיך תירא וגו' · להלן י' כ' יבואר עפ"י מדרש חז"ל בפ' מצות שהשה כאותן שנקראו יראי אלהים כו' והכונה שישקיע דעתו ביראת אלהים · ובזה נכלל הא דאי' בתמורה ד"ה איסור מוציא ש"ש לבטלה ובא אזהרה באותה שעה ביותר דהמוציא ש"ש לבטלה עונשו במיתה ובשעת מלחמה פגעו סמוך א"ו : ואותו תעבוד · שם הפי' עפ"י המדרש שתפנה עצמך לתורה כו' וכאן הפי' שיפנה עצם מלחמתו לש"ש לטובת הכלל · או להקים מצוי המלך · והיא חובה ע"פ התורה · אבל לא להכניס עצמו ללחום כדי לבוז ולשלול וכדומה : ובשמו תשבע · אחרי שמקרב דעתו ומחשבותיו לשמים מותר או מצוה לשבע בשמו כמו שהוא עפ"י תנאים שנזכרים שמה · ושם התנה עוד ובו תדבק היינו למי שלא הגיע למעלת ואותו תעבוד לפי הכונה שם עליו להזהר להדבק בשכינה על ידי שישיא בתו לתלמיד חכם כמבואר שם על פי מדרש חז"ל · אבל כאן נשתוו כל הולכי מלחמה במצות עשה ואותו תעבוד · וגם כי אין עת מצוה למצוה עשה דבו תדבק לעת כזאת : (יד) לא תלכון וגו' אשר סביבותיכם · פרש",

הרחב דבר

(א) ובזה נראה טעם הנוראה הידועה ברה"ש ור"ן פ' יוה"כ דשוחטין לחולה שיב"ש בשבת כדי שלא להאכילו נבלה אע"ג שאיסור נבלה קל מה"ש . ונאמר ע"ז טעמים שונים . ועל כולם יש לדון · איברא נראה להוכיח עיקר הדין מדתנן ביומא פ"ב מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו אפי' דברים טמאים ומאי אפי' הרי מאכילין ביוה"כ דנכרת וכש"כ דברים טמאים דבלאו הלא נוח לעבור על איסור כרת מלהאכיל דבר איסור · ותנן ביחוד דברים טמאים ולא סתם דברים אסורים משום שדברים טמאים מטמטמים ביותר . ומש"ה תני' בברייי' שם טבל ונבילה מאכילין נבילה . וקשה פשיטא זה בלאו וזה במיתה ותו ליתני טבל וערלה אלא קמ"ל אפי' נבילה דמטמטם ביותר . ובזה נראה הא שדקדקו חז"ל ביבמות דקי"ד ובב"מ קטן אוכל נבלות אין ב"ד מצווין להפרישו . ולמאי נקטו ביחוד נבלות . והכי מיבעי קטן עושה עבירות . אלא משום דס"ד דאע"ג דאין ב"ד לחוש על עצם האיסור שעושה בקטנות . מכ"מ על ב"ד לחוש שלא יטמטם לב הקטן ויזיק לנפשו גם כשיגדל והיה נאים . מש"ה הוסיפו דאפי' אוכל נבלות כו' : והנה ביבמות שם אי' בן חבר שרגיל אצל אבי אמו ע"ה אין חוששין שמא יאכילנו דברים שאינם מתוקנים מצא בידו פירות אין זקוק לו . ודייק בגמ' מסיפא דקטן אוכל נבלות אין מצווין להפרישו וקשה מרישא דתני' אין חוששין שמא יאכילנו כו' מבואר הא אם ודאי יאכילנו כאמת אסור · וכדיוק בגמ' שם דק"ב אין חוששין שמא הלוה סנדל כו' הא חזינן חוששין . אבל לדברינו מיושב שפיר . דאע"ג שאין להוש לקטן במה שאוכל במקרה דברים טמאים שיטמטם בזה לבו גם כשיגדל · כמו שיש להוש בגדול אפי' בשעת סכ"נ על אותה שעה . מכ"מ זה אינו אלא כשהקטן אוכל במקרה . אבל בן שהוא רגיל לאכול דברים טמאים ודאי יש לחוש לדבר שיטמטם לבו גם כשיגדל . מש"ה בן חבר שהוא רגיל אצל אבי אמו . דוקא אין חוששין שמא כו' הא ודאי מאכילו על האב לחוש שלא יתפטם באיסורא . ויזיק גם

אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם: טו כִּי אֵל קַנָּא יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבֶּךָ פֶּן־יֶחֱרֶה אַף־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּךְ וְהִשְׁמִידְךָ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה: ס טז לֹא תְנַסּוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כַּאֲשֶׁר נִסִּיתֶם בַּמַּסָּה: יז שָׁמוֹר תִּשְׁמְרוּן אֶת־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְעֵדֹתָיו וְחֻקָּיו אֲשֶׁר צִוָּךְ: יח וְעָשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב בְּעֵינֵי יְהוָה לְמַעַן יִיטַב לָךְ וּבָאתָ וְיָרַשְׁתָּ אֶת־הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ: יט לַהֲדֹף אֶת־כָּל־אֹיְבֶיךָ מִפָּנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה: ס כ כִּי־יִשְׁאָלְךָ בִנְךָ מָחָר לֵאמֹר מָה הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם: כא וְאָמַרְתָּ לְבִנְךָ

ת"א לא תנסו. תענית ט: ועשית הישר. מציעא טז לה קח ע"ג כה:

רש"י

(טז) במסה. כשיצאו ממצרים שנסוהו במים שנאמר היש ה' בקרבנו (שמות י"ז): (יח) הישר והטוב. זו פשרה לפנים משורת הדין: (יט) כאשר דבר. והיכן דבר והמותי את כל העם וגו' (שם כ"ג): (כ) כי ישאלך בנך מחר. יש מחר שהוא אחר זמן:

העמק דבר

ה"ה לרחוקים כו'. וק' דמפורש להלן י"ג ח' מאלהי העמים אשר סביבותיכם הקרובים אליך או הרחוקים ממך. הא מה דבכלל אשר סביבותיכם משמעו אפילו רחוקים. אלא לא מיעט הכתוב אלא ע"ז שבארץ הכנעני דפשיטא שלא ילכו אחר ע"ז שלהם שהרי בזה יחזקו כח ע"ז וכחם. אלא שלא ילכו אחרי ע"ז שלא מא"י בהשגם שזה יהיה לתועלת כבישת כח ע"ז של ז' אומות. ומשמעות לא תלכון אינה עבודה ממש אלא השתתפות במלחמת ז' אומות עם אומה אחרת וכח ע"ז שלה. לחשוב שזה יועיל א"י: (טו) כי אל קנא וגו' והשמידך וגו'. כי בשעת מלחמה אשר ה' אלהיך בקרבך הסכנה מצוי' להשמידך מהרה. לא כמו בשעת שלום דכתיב כי תוליד בנים וגו' ואין הכליון נחוץ כ"כ: (טז) לא תנסו. פרשה זו ג"כ מיירי בשעת מלחמה והזהיר במקרא זה באשר אמרתי כי ה' אלהיך בקרבך וגו' לא תנסו לדעת שכן הוא כאשר נסיתם במסה. שבקשתם לשתות בעוד לא צמאו רק לדעת היש ה' בקרבנו אם אין כמו שביארנו בפ' בשלח: (יז) שמור תשמרון וגו'. שמירה יתירה בעת מלחמה משום שקרוב לפרוק עול תורה ומצות. כמש"כ בפ' מקושש דעל ב"ד להעמיד שומרים בשעת פרצה: ועדותיו וחקיו אשר צוך. גם חובה לקבוע אנשים ללמוד תורה שהוא סגולה מיוחדת למלחמה כמש"כ כ"פ. ועל דבר זה נענש יהושע שביטל בהמ"ד כדאי' ריש מגילה. אמנם לא כתיב כאן משפטים שאין השעה לפלפולה של תלמוד כ"א להלכות

הרחב דבר

כשיזיקין ויסי' לאיב: עוד תני' התם ביבמות. יונק תינוק והולך מכנענית ומבהמה טמאה ואין חושש משום יונק שקץ. ומסיק משום סכנה. מבואר דאם אפשר בא"א אסור. וכ"כ בחי' רשב"א בשם ר"ת כו"ל שמעינן דחלב כנענית כחלב ב"ט. ולא התירוהו אלא לתינוק מסוכן על"ל. והכי תני' בתוספתא מס' שבת אין יונקין מן הכנענית ומבהמה טמאה. ותמה הרשב"א ממשנה מפורשת במס' ע"ז פרק ב'. בת עובד כוכבים מניקה בנה של ישראל ברשותה. והכי מבואר ברבה פ' שמות ע"ש בחי' הרשב"א. אבל האמת כמבואר בתנחומא פ' שמות שהביא משנה דמס' ע"ז. ופירש מהו ברשותה אוכלת מתחת ידיה. מבואר שבאמת אין בחלב כנענית שום איסור יותר מחלב ישראלית כמש"כ הרשב"א. אלא משום שהכנענית אוכלת דברים טמאים ה"ז מטמטם לב התינוק. והיינו דתנן דבת עובד כוכבים מניקה בנה ש"י כשהיא ברשותה ואוכלת מידי הישראלית. מיהו כ"ז ביונק בתמידית. מש"כ אם המניקה ישראלית אוכלת דבר איסור במקרה משום פקו"נ אין חשש כלל לתינוק והוי כמו קטן אוכל נבלות במקרה:

עַמְמַיָא מִטַעֲוַת עַמְמַיָא דִי בְּסַחֲרָנֵיכוֹן: טו אֲרֵי אֵל קַנָא יְיָ אֱלָהָךְ שְׁכִינְתֵּיהּ בֵּינָךְ דִלְמָא יִתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ אֱלָהָךְ בָּךְ וִישֵׁיצִינָךְ מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא: טז לָא תְנַסוּן יָת יְיָ אֱלָהֲכוֹן כְּמָא דִי נַסֵּיתוּן בְּנִסֵּיתָא: יז מִטַּר תִּטְּרוּן יָת פִּקּוּדַיָא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן וְסָהֲדְוָתֵיהּ וּקְיָמוֹהִי דִי פַקְדָךְ: יח וְתַעֲבֵיד דְּכָשַׁר וּדְתַקִּין קֳדָם יְיָ בְּדִיל דְיֵיטַב לָךְ וְתֵיעוֹל וְתֵירַת יָת אַרְעָא טַבְתָּא דִי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתָךְ: יט לְמִתְבַּר יָת כָּל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ מִן קֳדָמָךְ כְּמָא דִי מַלֵּיל יְיָ: כ אֲרֵי יִשְׁאֲלִינָךְ בְּרָךְ מְחַר לְמֵימַר מָה סָהֲדְוָתָא וּקְיָמַיָא וְדִינַיָא דִי פַקֵּיד יְיָ אֱלָהַנָא יָתְכוֹן: כא וְתֵימַר לִבְרָךְ עַבְדִין

העמק דבר

קבועות וזה נכלל בחקיו: (יח) ועשית הישר והטוב · עוד יש לעשות גמ"ח בין אדם לחבירו באותה שעה כמו שעשה יהושע ב"נ שתיקן אז עשר תקנות בין אדם לחבירו כדאי' שלהי פ' מרובה: למען ייטב לך ובאת וגו' · שדברים אלו של גמ"ח מביאים טובה וברכה לעולם וה"ה שכל מצות אלו לעולם אלא באותה שעה מוזהרים ביותר כמש"כ לעיל ופ' ראה י"ב כ"ח: (יט) להדוף את כל איביך וגו' · עוד יועילו כל אזהרות הללו לשאר מלחמות אפי' של רשות: (כ) כי ישאלך וגו' פ' זו נפלאה · גם השאלה גם התשובה · מה זו שאלה מה העדת וגו' וכי לנו לדעת בטעם על המצות מדוע צוה הקב"ה כך · וכמו שא"א לשאול על פועל ידו ית' למאי ברא כן · ככה א"א לחקור על תכונת המצות · ומה חכמה יש בשאלה זו שכנו חז"ל בשם שאלת חכם. ואם היא באמת שאלה מה זו התשובה וכי בשביל שהקב"ה פדה אותנו מבית עבדים צוה לעשות ענינים מבלי טעם ודעת · וגם ניתוח הפסוקים אינו מובן שהמקרא דייק ביד חזקה לא כמו שאנו מוסיפים בהגדה גם בזרוע נטויה. וגם דייק לעשות את כל החקים האלה פרט ביחוד חקים. והלא שאל על שלשה דברים · ולהלן סיים לעשות את כל המצוה הזאת · הנה בא בלשון אחר · אבל הענין דלא בא השאלה והחקירה על גוף המצות המצות ח"ו כ"א על שני דברים שמצינו כמו כן במשנה ובגמרא השאלה והתשובה · וכ"ז מבואר בפ' זו · חדא תנן במשנה דמכות רחב"ע א' רצה הקב"ה לזכות את י' לפיכך הרבה להם תורה ומצות שנא' ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר ואין הפי' הרבה להם שמשום הכי נתן תרי"ג מצות ח"ו · דודאי כל מצוה בפ"ע יש לה יסוד נאמן בפ"ע ושהיא מוכרחת לקיום העולם ולא רק למען לזכות את ישראל נבראת מצוה זו · אלא כלפי דתנן שם במכות ר"ש בר רבי א' הה"א רק חזק לבלתי אכול הדם ומה אם הדם שנפשו ש"א קצה ממנו כו' בא רחב"ע ונתן ישוב על הרבה אזהרות שבא בדם. ואע"ג שיש דרש בכריתות בזה מכ"מ לפי פשט המקרא באין להזהיר כמה לאוין בדם · ואינו מצוה חדשה רק רבוי תורה. ורק לזכות את ישראל שיושב ולא אכל הדם מקבל שכר כעושה מצוה · ועתה יהא מקבל שכר כאלו עושה הרבה מצות כפי רבוי אזהרות · ובזה מיושב כמה מ"ע שמנו עד שאמרו חז"ל כל המקיים מצות תפלין ה"ז שמנה מ"ע ברכת כהנים שלשה מ"ע וכן הרבה · וכ"ז אינו אלא להאדיר שכר של המצוה במה שהוכפלה ונשנה ונשתלש וזה הדרוש מבואר ברבה ר"פ בהעלתך דמצות נרות נאמר כ"פ זה שאה"כ ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר · עוד יש לחקור על כמה מצות שנכתב גם ההכנה בתורה כמו ציצית וסוכה ועוד הרבה · וכבר ביארנו לעיל בפ' שמור את יום השבת דההכנה הכתובה בתורה נחשבת למצוה ג"כ עד שמצוה בו יותר מבשלוחו · וע"ע בהעה"ש סי' קס"ט והרי אם עשה סוכה ולא ישב לא עשה כלום · ולהיפך ישב בסוכת חבירו יצא ידי מצוה · וא"כ מצד שורש המצוה אין ענין אלא הישיבה · ולמאי הרבה הקב"ה מצות ההכנה ע"ז שייך ג"כ הישוב רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם מצות · ועי' ס' שמות י"ב כ"ח · וכיב"ז שנינו במכילתא לענין טף למה באין בשעת הקהל משום ה' חפץ למען צדקו וגו' · פי' דכיון דלא זהו תכלית של הקהל רק לשמוע ולהבין ולא בא הטף אלא להרבות הטורח והעסק במצות הקהל משום ה' חפץ למען צדקו · ונמצא פי' הרבה להם תורה היינו כפל המצות · ומצות היינו הכנות · שנא' ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה· היינו בכמות· במה שהוסיף לגוף המצוה הכנה דרבה · ויאדיר · זה גוף המצוה שהוכפלה למען יהא שכרה גבוה · עוד בא בתלמוד ביצה דכ"ה ב' תנא משמי' דר"מ מפני מה ניתנה תורה לישראל מפני שהן עזים ופרש"י וניתנה להם תורה שיעסקו בו והיא מתשת כוחם ומכנעת לבם · מעתה מבואר הפרשה ושאלת החכם על שני דברים · מה העדות רבוי תורה שנכתב במקום שאין צורך כמו כפילות המצות והכנות. והחקים והמשפטים היינו י"ג מדות שהתורה נדרשת והחקירות ועסק התורה שלכאורה אין הצורך אלא לפי צורך ההוראה למעשה אבל הקב"ה צוה לעסוק אפילו בלעדי צורך הוראה · ואמר אתכם כבר ביארנו בס' במדבר ל"א כ"א עה"פ זאת חקת התורה אשר צוה ה' את משה שהוא ד"א לומר לרבו דכח התורה ניתן לרב וממנו בא להמקבל ולא דמי להעבודה שהוא המעשה שכל ישראל שוין בדבר ומי שאומר מה העבודה הזאת לכם אינו אלא רשע: (כא) ואמרת לבנך עבדים וגו' · זהו תשובה על השאלה השניה לבד כאשר יבואר ·

לפרעה

עֲבָדִים הָיִינוּ לְפַרְעֹה בְּמִצְרָיִם וַיֹּצִיאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה׃ כב וַיִּתֵּן יְהוָה אוֹתֹת וּמֹפְתִים גְּדֹלִים וְרָעִים ׀ בְּמִצְרַיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל־בֵּיתוֹ לְעֵינֵינוּ׃ כג וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הָבִיא אֹתָנוּ לָתֶת לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֵינוּ׃ כד וַיְצַוֵּנוּ יְהוָה לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְטוֹב לָנוּ כָּל־הַיָּמִים לְחַיֹּתֵנוּ כְּהַיּוֹם הַזֶּה׃ כה וּצְדָקָה תִּהְיֶה־לָּנוּ כִּי־נִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּנוּ׃ ס שביעי ז א כִּי יְבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וְנָשַׁל גּוֹיִם־רַבִּים ׀ מִפָּנֶיךָ הַחִתִּי וְהַגִּרְגָּשִׁי וְהָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי שִׁבְעָה גוֹיִם רַבִּים וַעֲצוּמִים מִמֶּךָּ׃ ב וּנְתָנָם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהִכִּיתָם הַחֲרֵם תַּחֲרִים אֹתָם לֹא־תִכְרֹת לָהֶם בְּרִית וְלֹא תְחָנֵּם׃ ג וְלֹא תִתְחַתֵּן בָּם בִּתְּךָ לֹא־

ה"א נטוב כנו. עקידה שער מד: ולא תחנם ע"ג : ולא תתחתן. יבמות עו קדושין סח ע"ג לו :

רש"י

ז (א) ונשל. לשון השלכה והתזה וכן ונשל הברזל (לקמן י"ט): (ב) ולא תחנם. לא תתן להם חן.

העמק דבר

לפרעה במצרים. לא כאנשי חיל למלך שהמה במערכת המלחמה וא"כ בשעת השלום יושבים בשלוה ושמחת עולם ע"ר. ומפוזרים בארצות שחקי המלכות מעמיד אותם ושמה המה מושלים על המון. אבל אתם אע"ג שהייתם עבדים לפרעה היינו למלוכה וכדתניא בת"כ פ' בחקתי פ"ג מהיות להם עבדים עבדים היו למלכים ולא עבדים לעבדים. מכ"מ הייתם רק במצרים. בעבודה פחותה בחומר ובלבנים לבנין. וא"כ הייתם בצרה ומכ"מ ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה. ופירשו חז"ל זה הדבר. וכבר ביארנו בס' שמות ו' ו' דלא על הדבר שהיה בעבר מכות כיונו חז"ל אלא על הדבר שהיה בישראל בשעת מכת החשך. ופי' ביד חזקה כמו לשון יחזקאל הנביא אם לא ביד חזקה אמלוך עליכם. ובס' שמות נבואר בזה יותר. הרי דכל כך שבעיכם עזים עד שגם ברוב צרות שהגיע לכם לא רציתם לצאת אם לא ביד חזקה. וכ"ז היה מחמת שלא רצו להשתעבד להשגחתו ית' ולמצותיו. וכמש"כ בס' שמות י"ג ע' בשם מ"ר: (כב) אותת ומופתים. פירשנו לעיל ד' ל"ד: גדלים. האותות היו מכוונים השעה מאד. ורעים. המופתים שהוא למעלה מה"ט היו רעים מאד לפרעה וגו': (כג) לתת לנו את הארץ. שהיא תלוי'

אך

הוינא לפרעה במצרים ואפקנא יי ממצרים בידא תקיפא: כב ויהב יי אתין ומופתין רברבין ובישין במצרים בפרעה ובכל אנש ביתיה לעיננא: כג ויתנא אפיק מתמן בדיל לאעלא יתנא למתן לנא ית ארעא די קיים לאבהתנא: כד ופקדנא יי למעבד ית קימיא האלין למדחל קדם יי אלהנא לטב לנא כל יומיא לקימותנא כיומא הדין: כה וזכותא תהי לנא ארי נטר למעבד ית כל תפקידתא הדא קדם יי אלהנא כמא די פקדנא: א ארי יעלינך יי אלהך לארעא די את עליל לתמן למירתה ויתריך עממין סגיאין מן קדמך חתאי וגרגשאי ואמוראי וכנענאי ופרזאי וחואי ויבוסאי שבעא עממין סגיאין ותקיפין מנך: ב וימסרינון יי אלהך קדמך ותמחינון גמרא תגמר יתהון לא תגזר להון קים ולא תרחם עליהון: ג ולא תתחתן בהון ברתך לא תתן לבריה וברתיה לא

העמק דבר

אך בהשגחת ה׳. שבאה ע״י השתעבדות למעשה המצות והרי אתם עזים כאמור ואין בטחון שתהיו משתעבדים באופן שיגיע לתכלית ישיבתכם בארץ. שע״מ כן עשה אותות ומופתים. ע״כ (כד) **ויצונו ה׳ לעשות את כל החקים האלה**. כבר פירשנו כ״פ לעשות היינו להעמיד על מתכונתו ותכליתו. והחקים הייט י״ג מדות והיינו עסק התלמוד: **ליראה את ה׳ אלהינו וגו׳**. אמר שלשה תכליות שעסק התורה פועל בכלל ישראל לשלשה אופני הליכות בני אדם. היינו א׳ בני אדם שעוסקים בעיונה ובעמלה. ולא הגיעו עדיין למעלה למשכיל על דביקות אלהי. ב׳ בני אדם שלא זכו כלל לתורה ומכ״מ זוכים במה שמחזיקים עוסקי תורה וכידוע מאמרם בחולין פ׳ גה״נ אלמלי עלי׳ לא אתקיימי אתכליא. ג׳ בני אדם שעומדים במעלה עליונה להיות מרכבה לשכינה. ופי׳ לכת הראשונה **ליראה את ה׳ אלהינו** עסק התורה מועיל להשתיל בלבבם יראת ה׳ שהמאור שבה מחזיר למוטב וכדאתי׳ ינה״ר בראתי תורה תבלין ועוד הרבה מאמרים בזה ולכת השניה **לטוב לנו כל הימים** לתת שכר למחזיקי תורה בעוה״ז ובעוה״ב כדאיתא בפסחים דף נ״ג כל המטיל מלאי לכיס של ת״ח זוכה ויושב בישיבה ש״מ שנאמר כי בצל החכמה בצל הכסף. ולכת השלישית **להיותנו כהיום הזה** שהתורה נותנת חיות ודביקות כמו שפירשנו לעיל עה״פ ואתם הדבקים בה׳ אלהיכם חיים כולכם היום שהיה בימי משה הרבה ת״ח בעלי מעלת הנפש. ואמר שעסק התורה מועלת להיות חיים. כחיים שביום הזה. שהוא הדבקות בה׳. כ״ז הוא ישוב נכון ומושכל לחכם השואל על שאלת חקים ומשפטים: (כה) **וצדקה תהיה לנו וגו׳**. הוא הישוב על שתי השאלות יחד שהוא כדי להרבות זכות כת״א וזכותא: **כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת**. במה שנתרבה עדות והיינו מצות והכנות הרי נרבה זכות במה שנשמור כל המצוה בהכנותיה וגם החקים והמשפטים. תועלת לדקדוקי המצוה בזה שאנו מרבים בעסק התורה מתרבים דקדוקי המצוה לאין חקר כידוע וכל מה שאנו מדקדקים יותר באופני מעשה המצוה הזכות מתרבה שהרי לפום צערא אגרא:

ז (א) **כי יביאך**. בתחלת ביאה: **ונשל**. אינו כמו והוריש דמשמעו גירוש מן הארץ לגמרי. להיפך מסורש ירושה כמש״כ בס׳ במדבר ל״ג נ״ב אבל ונשל משמעו ניתוק ממקום למקום כמו ונשל הברזל מן העץ. כי ישל זיתך. וכן היתה הבטחת ירושת שבעה גוים מתחלה שעתיק את כולם ממקומם על ידי שנתרבה ישיבת ישראל בתוכם. והיינו פי׳ מפניך. על ידי ישיבתך בתוכם יהיו מוכרחים להנתק: (ב) **ונתנם וגו׳**. כאשר יתקבצו למלחמה אז ונתנם ה׳ וגו׳: **החרם תחרים אותם**. המתקבצים למלחמה תחרים עד אחד אבל המותר בישיבתם לא נצטוו להחרים בפעם אחת כמבואר בפ׳ עקב ונשל ה׳ אלהיך וגו׳ לא תוכל כלתם מהר וגו׳. וכן עשה יהושע י׳ מ׳ ואת כל הנשמה החרים וגו׳. אבל כ״ז היה רק את הנלחמים: **לא תכרת להם ברית**. אינו קאי על אותם עובדי כוכבים משבעה עממין שנלחמו עמם שהרי עליהם נצטוו להחרים ולא לחיות כל נשמה. (ועי׳ להלן כ׳ ט״ז) אלא אפילו הנשארים מהם ואינם רוצים להלחם מוזהרים היו ישראל שלא לכרות להם ברית. באמת מוכנים היו שלא להשאר פרשה אלא בשביל שלא תרבה חית השדה כמבואר הטעם בפ׳ משפטים ובפ׳ עקב. אבל רק עד שתרבה וה״נ אסור לכרות להם ברית ועל דבר זה נענשו השבטים בימי השופטים כמבואר בס׳ שופטים ב׳ ואתם לא תכרתו ברית ליושבי הארץ הזאת וגו׳ ולא שמעתם בקולי: **ולא תחנם**. ג״כ על הנשארים ועל שאר עובדי עבודת כוכבי׳ בא״י. נמצא מקרא זה מתחלק לשלש מצות. החרם קאי רק על מי שנלחמים עמם לא תכרות ברית עם הנשארים מז׳ אומות. ולא תחנם קאי על כל עובדי כוכבים שבא״י: (ג) **ולא תתחתן**

תִתֵּן לִבְנוֹ וּבִתּוֹ לֹא־תִקַּח לִבְנֶךָ׃ ד כִּי־יָסִיר אֶת־
בִּנְךָ מֵאַחֲרַי וְעָבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְחָרָה אַף־
יְהוָה בָּכֶם וְהִשְׁמִידְךָ מַהֵר׃ ה כִּי־אִם־כֹּה תַעֲשׂוּ
לָהֶם מִזְבְּחֹתֵיהֶם תִּתֹּצוּ וּמַצֵּבֹתָם תְּשַׁבֵּרוּ
וַאֲשֵׁירֵהֶם תְּגַדֵּעוּן וּפְסִילֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ׃
ו כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּךָ בָּחַר ׀
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה מִכֹּל הָעַמִּים
אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ז לֹא מֵרֻבְּכֶם מִכָּל־
הָעַמִּים חָשַׁק יְהוָה בָּכֶם וַיִּבְחַר בָּכֶם כִּי־אַתֶּם
הַמְעַט מִכָּל־הָעַמִּים׃ ח כִּי מֵאַהֲבַת יְהוָה אֶתְכֶם
וּמִשָּׁמְרוֹ אֶת־הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֵיכֶם
הוֹצִיא יְהוָה אֶתְכֶם בְּיָד חֲזָקָה וַיִּפְדְּךָ מִבֵּית

הה"א בלא מתג

ת"א כי יסיר את. יבמות כג קדושין סח ע"ב לו : ואשירהם. סוטה ה ע"ב מה מח : ופסיליהם. סנהדרין לג ע"ב נב : לעם סגלה. עקרים מג פל"ז : לא מרבכם. חולין פט עקידה שער כו : חשק ה' בכם. עקרים מג פל"ז :

רש"י

אסור לו לאדם לומר כמה נאה הכנעני הזה (ע"ז כ"ב) · דבר אחר לא תתן להם חנייה בארץ (יבמות י') : (ד) כי יסיר את בנך מאחרי · בנו של כנעני כשישא את בתך יסיר את בנך אשר תלד לו בתך מאחרי למדנו שבן בתך הבא מן הכנעני קרוי בנך (קידושין ס"ה) אבל בן בנך הבא מן הכנענית אינו קרוי בנך אלא בנה שהרי לא נאמר על בתו לא תקח כי הסיר את בנך מאחרי אלא כי יסיר את בנך וגו' : (ה) מזבחותיהם · של בנין : מצבותם · אבן אחת : ואשירהם · אילנות שעובדין אותן : ופסיליהם · פסילים צלמים : (ו) לא מרבכם · כפשוטו · ומדרשו לפי שאין אתם מגדילים עצמכם כשאני משפיע לכם טובה לפיכך חשק בכם : כי אתם המעט · הממעטין עצמכם כגון אברהם שאמר ואנכי עפר ואפר (בראשית י"ח) וכגון משה ואהרן שאמרו ונחנו מה (שמות ט"ז) לא כנבוכדנצר שאמר אדמה לעליון (ישעיה י"ד) וסנחריב שאמר מי בכל אלהי הארצות (שם ל"ו) וחירם אמר אל אני מושב אלהים ישבתי (יחזקאל כ"ח) : כי אתם המעט · הרי כי משמש בלשון דהא : (ח) כי מאהבת ה' · הרי כי משמש בלשון אלא לא מרובכם חשק ה' בכם אלא מאהבת ה' אתכם : ומשמרו את השבועה · מחמת שמרו את השבועה :

העמק דבר

בם · לדעת התנא דגמ' קאי בגיות . והדך חתנות אסרה תורה כדאי' במס' עבודת כוכבים ד"ל ומיקרי נשואין אע"ג שאין קידושין תופסין בה · כדאיתא בסנהדרין דכ"א ניסת ללוי כו' לעובד כוכבים כו' ועי' פרש"י שם והא דכתיב כי יסיר וגו' מיותר ללמדנו דכל האומות עובדי כוכבים אסורין משום שמסירין אפי' לרבנן דר"ש דלא דרשי טעמא דקרא מכ"מ כאן עיקר המקרא מיותר לרבות כל המסירים [וזהו פסק הרי"ף יבמות פ"ב והרמב"ם ז"ל כמש"כ בהע"מ סי' קל"ד בס"ד] אבל רבא ביבמות פ' הערל ס"ל דלא תתחתן מיירי בגרות דתפסי קידושין ושייך חתנות · ואיסור גיות מכי יסיר נ"ל · [ולפי זה דעיקר קרא דכי יסיר אינו מיותר לרבות שארי עובדי כוכבים · א"כ הא' הי אזלינן בתר טעמא במחלוקת ר"ש ורבנן · והיינו סוגי' דקידושין דס"ט ויבמות דכ"ג . והדברים עתיקים] : לא תקח לִבְנֶךָ·לִבְנֶךָ מיבעי . ובא לרמז דהנושא גויה בכרת והיינו מיתה לפני זמנו · וניטלת לבנו השני · שהרי איסור אשת אח אין כאן · משום

תִּסַּב לִבְרָךְ: ד אֲרֵי יַטְעֵי יָת בְּרָךְ מִבָּתַר פּוּלְחָנִי וְיִפְלְחוּן לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא וְיִתְקֵף רוּגְזָא דַייָ בְּכוֹן וִישֵׁיצֵינָךְ בִּפְרִיעַ: ה אֲרֵי אִם כְּדֵין תַּעְבְּדוּן לְהוֹן אֱגוֹרֵיהוֹן תְּתָרְעוּן וְקָמַתְהוֹן תְּתַבְּרוּן וַאֲשֵׁרֵיהוֹן תְּקוֹצְצוּן וְצַלְמֵיהוֹן תּוֹקְדוּן בְּנוּרָא: ו אֲרֵי עַם קַדִּישׁ אַתְּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בָּךְ אִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לְעַם חֲבִיב מִכֹּל עַמְמַיָּא דִּי עַל אַפֵּי אַרְעָא: ז לָא מִדְּסַגִּיאִין אַתּוּן מִכָּל עַמְמַיָּא צְבִי יְיָ בְּכוֹן וְאִתְרְעֵי בְּכוֹן אֲרֵי אַתּוּן זְעֵירִין מִכָּל עַמְמַיָּא: ח אֲרֵי מִדְּרָחֵם יְיָ יָתְכוֹן וּמִדְּנָטַר יָת קְיָמָא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתְכוֹן אַפֵּיק יְיָ יָתְכוֹן בִּידָא תַקִּיפָא וּפַרְקָךְ מִבֵּית

העמק דבר

שאין קידושין תופסין בה: (ד) כי יסיר את בנך. פרש"י דקאי על אזהרה הראשונה בתך לא תתן לבנו והבן נקרא בנך ואביו העובד כוכבים מסירו מה'. ור"ת פי' כפי' השני שהסכימו התוס' יבמות די"ז דקאי על אזהרה השניה בתו לא תקח לבנך. והאותן יסיר את בנך מה'(א): והשמידך מהר. משום דמיירי בשעת מלחמה וכמש"כ לעיל ו' י"ד ושעת הסכנה הדין מתוח. וגם אז השכינה שורה ומש"ה פוגע מדה"ד כמש"כ כ"פ וע' ס' שמות ל"ג ג': (ה) ואשירהם תגדעון. ובפ' ראה כתיב ואשיריהם תשרפון באש. אי' בע"ז דמ"ה דכאן מיירי בשעת כיבוש והלן אחר כיבוש: ופסיליהם תשרפון באש. אפי' בשעת כיבוש. דגוף ע"ז חמור מאשרה דסתמא אינו אלא משמשין כמש"כ הר"ן רפ"ג דסוכה. ובפ' ראה כתיב ופסילי אלהיהם תגדעון. היינו משום דמי שמגא פסל אחר כיבוש. מסתמא נעבד אחר ביאתם לארץ מש"ה מהני ביטול והיינו גידוע ע"י כותי וכדתנן בע"ז פ"ד כיצד מבטלה קטע כו'. ולהלן מקרא כ"ה יבואר עוד בזה. וע"ע מש"כ בפ' ראה: (ו) כי עם קדוש אתה וגו' בך וגו'. מסביר שני טעמים על מה שחשה התורה לאבד ע"ז בא"י ומדוע לא נצטוו אוה"ע לבער ע"ז בארצם והרי גם המה נצטוו שלא לעבוד ע"ז ומכ"מ אין להם לחוש מה שנמצא ע"ז בארצם ורק ישראל בא"י הוזהרו ע"ז ביותר. ונתן המקרא טעם א' כי עם קדוש אתה. ומש"ה אתה עלול שיהא נטפל שמץ ע"ז בך כדרך כל קדושה שדברים טמאים נמשכים אחריה ביותר. ב' ובך בחר ה' וגו'. מש"ה חש הקב"ה עליך יותר ממה שחש עליהם ע"כ הזהיר שלא ימצא בארצך דבר המוכשר להכשילך: לעם סגלה מכל העמים וגו'. אומר שבו נקבצים כל דבר כך בישראל יהיו נקבצים כל גרי הצדק שנמצא בכל העמים ולא יהיו עובדי ה' בפ"ע אלא יהיו נכללים בקרב ישראל עם ה': (ז) לא מרבכם מכל העמים וגו'. הוסיף לבאר טעם השני שלא לחשוב מדוע בחר בישראל משום שהם מרובים. ואין הכונה רבוי בכמות דמש"ת נחשוב דבר שכל עין רואה הפכו. וגם מה זה מעלה רבוי עם המוני. אלא משמעות רבוי כ"פ באיכות. שאומה זו מלוי גדולי הדעת הרבה יותר מבאוה"ע לפי ערך ההמון. וא"כ היתה הדעת נותנת שאין לחוש כ"כ על ישראל שיטעו אחר ע"ז. ועל מה זה הרחיקה התורה אותנו ממנה כ"כ: חשק ה' בכם ויבחר בכם. בחירה משמעו אפילו מי שמוכרח לקבל לו ריע ובוחר במובחר שמוצא אע"ג שאינו כ"כ טוב בעיניו אך שאינו מוצא טוב ממנו. וכלשון הנביא שמואל א' י' כ"ד הראיתם אשר בחר בו ה' כי אין כמוהו בכל העם. פי' אע"ג דלא זהו שראוי למלוכה מצד עצמו כמו שהוכיח סופו אבל מצד בקשת העם והסכרח לעשות מלך ולא נמצא טוב ממנו ע"כ נבחר הוא. אבל חשק משמעו שמוצא בו קורת רוח וטוב לעמוד לפניו. וכך חשק הקב"ה בישראל באמת כמבואר בב"ר פ' וישלח שלמדנו מהאי קרא שחשק ה' בישראל: כי אתם המעט מכל העמים. נהפוך הוא מה שעם ישראל בעלי דעת יתירה המה מעטים המוכשרים לעבוד את ה' בתמימות יותר משאלו נבחרה אומה אחרת להקב"ה וכדאי' בביצה דכ"ה ב' תנא משמיה דר"מ מפני מה ניתנה תורה לישראל מפני שהן עזין. ואלולא אור של תורה ועמלה היה הדבר קשה עליהם ביותר להלוך בתום אחר ה' משום שהמה בטבעם נמשכים אחר אמצעים הנראים לעינים וזה היה עיקר ע"ז אז כמש"כ בפ' שופטים י"ח ט' ובכ"מ. ובביאורי על שה"ש הראינו לדעת כ"ז בפסוק שחורה אני ונאוה: (ח) כי מאהבת ה' אתכם. לא מחמת גדולת דעתם אלא מאהבה שבא כ"פ בלי טעם נגלה לאחר. כ"א התקשרות הרות כמו שמזדמן האב והבן שלא הכירו זא"ז מעולם ע"פ סיבה ובפגישה מועטת נקשרים באהבה נפרזה. והיינו משום דמזלייהו חזו שרוחם מקושר בתולדה. כך אהבת ה' לישראל הוא משום שהמה חלק אלוה ממעל. ומשום זה נקראו בנים למקום והקב"ה מכנה עצמו אב. כדכתיב בשירת האזינו הלא הוא אביך. שנית ומשמרו את השבועה וגו'. עוד טעם

הרחב דבר

(א) והיה נראה דשני הפירושים אמת וקאי על תרוייהו. ומרומז במקרא בס' שופטים ג' ויקחו את בנותיהם להם לנשים ואת בנותיהם נתנו לבניהם. ולא כתיב נתנו להם. למדנו דלהם משמעו אפי' זקנים דלאו בר אולודי. מש"ה בנות כותי אסור

עֲבָדִים מִיַּד פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרָיִם׃ מפטיר ט וְיָדַעְתָּ כִּי־יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ הוּא הָאֱלֹהִים הָאֵל הַנֶּאֱמָן שֹׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד לְאֹהֲבָיו וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָו מצותיו קרי לְאֶלֶף דּוֹר׃ י וּמְשַׁלֵּם לְשֹׂנְאָיו אֶל־פָּנָיו לְהַאֲבִידוֹ לֹא יְאַחֵר לְשֹׂנְאוֹ אֶל־פָּנָיו יְשַׁלֶּם־לוֹ׃ יא וְשָׁמַרְתָּ אֶת־הַמִּצְוָה וְאֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם׃ פ פ פ

ק"ח פסוקים. עזיא"ל סימן: ומפטירין נחמו נחמו עמי בישעיה סימן מ':

סדר עקב

יב וְהָיָה ׀ עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן אֵת הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְשָׁמַר יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת־הַבְּרִית וְאֶת־הַחֶסֶד אֲשֶׁר נִשְׁבַּע

ת"א ולשומרי. סוטה לא: ומשלם. עירובין כב: לא יאחר לשנאו. שם: אנכי מצוך היום. עירובין כב ע"ב ג ד:

רש"י

(ט) לאלף דור. ולהלן הוא אומר לאלפים (דברים ה') כאן שהוא סמוך אצל לשומרי מצותיו העושין מיראה הוא אומר לאלף ולהלן שהוא סמוך אצל לאוהביו העושין מאהבה שסכרם יותר גדול הוא אומר לאלפים: לאוהביו. אלו העושין מאהבה: ולשומרי מצותיו. אלו העושין מיראה: (י) ומשלם לשונאיו אל פניו. בחייו משלם לו גמולו הטוב כדי להאבידו מן העולם הבא: (יא) היום לעשותם. ולמחר לעולם הבא ליטול שכרם: הסלת פרשת ואתחנן

(יב) והיה עקב תשמעון. אם המצות קלות שאדם דש בעקביו תשמעון: ושמר ה' וגו'. ישמור

העמק דבר

שבחר בכם מחמת שכבר נשבע לאבותיכם וגם קיים לעשות פעולות גדולות להוציא מא"מ ושלא תהי' נפשכם מסוגלת להיות עבדים. ובזה קנה אתכם ביחוד וכדכתיב בשירת הים עם זו קנית ולא הוא אביך קנך. אבל בעצם אינגדולת ישראל מסוגלת יותר להיות עם הנבחר לעבודת ה' יותר מכל אומה מעוטי הדעת. ע"כ אחר שנבחרתם הרי אתם נדרשים לשמירה: (ט) וידעת וגו'. נגד זה שלפי טבע אומה הישראלית להיות להוטים אחר ע"ז ואם כן מי שמתחזק בדעת גבוה להלוך תמים עם ה' ראוי לשכר יותר ממי שבטבעו קר ושקט על אמונת אבותיו. ע"כ תדע כי ה' אלהיך הוא האלהים. הוא בעצמו שופט כל האדם והוא ית' האל הנאמן לשלם שכר לפי קושי העבודה ולפום צערא אגרא וכדתנן שלשי מכות ומה אם הדם כו' גזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להן ומתמדתן הפורש מהם על אחת כו"כ שיזכה לו כו': שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו. השכר יהי' כפול מחמת הברית

הרחב דבר

אסור לישראל. משא"כ בנות ישראל לכותי אינו אסור אלא לבניהם משום הולד. והכי דייק עוד בנתמיה י"ג ואשביעם באלהים אם תתנו בנותיכם לבניהם ואם תשאו מבנותיהם לבניכם ולכם. אבל הרמב"ם הל' יבום פ"א כ' ובגוים ס"א כי יסיר את בנך מאחרי מסיר אותו מליחשב בקהל. וזהו כפי' ר"ת כ"א שכתו' שם. ובהל' איסורי ביאה פי"ב ה"ז פי' שהבן מן הכותית אינו בנו שנא' כי יסיר את בנך מאחרי מסיר אותו מלהיות אחרי ה'. הוא פי' אחר שעובד ע"ז והכי משמע ביבמות דע"ו דילמא מוליד בן ואזיל ופלח לע"ז. וא"כ קאי רק על סיפי' דקרא ובתו לא תקח לבנך. וכיב"ז אי' בחולין כ"ז ב' מסתברא משום דכליק מינה וקרא דעזרא י' ואשר לא ניתן בנותינו לעמי הארצות וגו' הוא להיפך ממה שדקדקנו מאיך קראי:

עַבְדוּתָא מִידָא דְפַרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרָיִם : ט וְתִדַע אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ הוּא אֱלֹהִים אֱלָהָא מְהֵימְנָא נְטַר קְיָמָא וְחִסְדָא לְרַחֲמוֹהִי וּלְנָטְרֵי פִקּוֹדוֹהִי לְאַלְפֵי דָרִין · י וּמְשַׁלֵם לְסַנְאוֹהִי טַבְוָן דְאִינוּן עָבְדִין קֳדָמוֹהִי בְּחַיֵיהוֹן לְאוֹבָדֵיהוֹן לָא מְאַחַר עוֹבַד טָב לְסַנְאוֹהִי טַבְוָן דְאִינוּן עָבְדִין קֳדָמוֹהִי בְּחַיֵיהוֹן מְשַׁלֵם לְהוֹן : יא וְתִיטַר יַת תַּפְקֵידְתָּא וְיַת קְיָמַיָא וְיַת דִינַיָא דִי אֲנָא מְפַקֵד לָךְ יוֹמָא דֵין לְמֶעְבְּדְהוֹן : פ פ פ יב וִיהֵי חֲלַף דִתְקַבְּלוּן יַת דִינַיָא הָאִלֵין וְתִטְרוּן וְתַעַבְדוּן יַתְהוֹן וְיִטַר יְיָ אֱלָהָךְ

העמק דבר

שהרי המקיים המצוה כתקנה מקיים גם הברית וגם החסד שהוא מתחסד עם קונו · באשר א"א להזהר מע"ז אם לא מי שמתגבר על טבעו בדעת גבוה להיות שקוע באהבת ה' · וכמו שהאריך משה רבינו בפ' נצבים להזהיר ע"ז לפי העת שהיו עלולים להיות נכשל בע"ז · להתנהג בחסידות אע"ג שאין אדם מישראל מוזהר ע"ז להיות חסיד אבל בשביל שהי' לפתח חטא ע"ז רובץ הצריך להזהר · וע"ז אמר שהקב"ה ישמור גם הברית גם החסד : לאוהביו · היינו המשוקעים באהבת ה' כדי להנצל מע"ז : ולשומרי מצותיו · אלו הנוהגים חסידות במעשה המצות כמו שביארנו בס' שמות בשם המכילתא דעשרת הדברות · וגם זה האופן מועיל להנצל מיצרא דע"ז · כמו שאמר דוד המלך ע"ה לא תתן חסידך לראות שחת · וכהא דמנחות דמ"ד דמי שהיה נזהר במצות ציצית נשמר מיצרא דעריות בדרך הפלגה וע' מש"כ לעיל ה' י' ביאור על חסרון יו"ד במצות מצותו · ולר' נתן במכילתא שם דמפרש לאוהביו ולשמרי מצותיו בחד גברא מיפרש גם כאן מי שמשוקע באהבת ה' כדי לשמור מצותיו ולא יכשל בע"ז דלא נכים אז יצרא : (י) ומשלם לשנאיו · הוסיף לומר שלא יאמר אחר שהקב"ה קורא עצמו אב לישראל בסיבה רוחנית א"כ תהי' קשה אבידתנו עליו ואין פחד כ"כ מעונשים ע"ז הוסיף דגם על זה הוא אל נאמן שמשלם לשונאיו· וענין שונאי ה' הוא בשני אופנים · א' שאינו רוצה בהשגחת ה' ומש"ה עושה להכעיס כדי להרחיקו מעליו כמו שביארנו בפרשת וילך ל"א מ"ז · והשני שקשה עליו זהירת המצות ומיקרי לתיאבון · והיינו דכתיב לשנאיו · שני אופני שונאים : אל פניו · של הקב"ה היינו אע"ג שקשה עליו כ"י מכ"מ משלם לו להאבידו בלשון יחיד היינו שונא האחד שהוא להכעיס : לא יאחר לשונאו · מי שלא הגיע לעונש גדול כ"כ להאבידו · היינו השונא שעושה לתיאבון · מכ"מ לא יאחר להעניש : אל פניו · של הקב"ה : ישלם לו · דאע"ג שבשעה שאדם מישראל מצטער הקב"ה אומר קלני מראשי כו' מכ"מ הוא משלם והדין דין אמת · וע' מש"כ בס' שמות בפירוש ורב חסד ואמת · ובעירובין דכ"ב מפרשי חז"ל בתשלומי שכר טוב לרשעים בעוה"ז · וג"ז נכון : (יא) ושמרת וגו' · אחר שכן שישראל בטבעו לפוש אחר ע"ז עד שהקב"ה הוסיף שמירה בכל האפשר· ע"כ יש לנו לעשות מעשים מועילים לשמירה : ע"כ ושמרת את המצוה · היינו לעסוק במצות · ובעידנא דעסיק בה אגוני ומצלי כדאיתא בסוטה די"ד : ואת החקים ואת המשפטים וגו' · היינו עסק התורה ואין לך שמירה גדולה ממנו וכדאיתא בכ"מ וכל"ל · וידוע מהמדרש קדושין ד"ל ב' בראתי יצה"ר בראתי תורה תבלין · ועוד ביארנו בס' בראשית כ"ו ה' ע"פ כמה מאמרים : לעשותם · על המצוה משמעו עשיה ממש בזמנה · ועל החקים ומשפטים משמעו להעמידם על תקונם וביאור הלכה · וזהו עיקר הדרוש שחפץ משה רבינו בשם ה' להשרים אהבת שקידת התורה · וכמה הוא נחוץ מכמה טעמים : ולמדנו ממקראות אלו שהאדם שעלול לחטוא עפ"י טבעו או עפ"י איזה סיבה עליו להיות נזהר או להתנהג בחסידות להיות מאוהבי ה' הדבקים בו או להיות משוקדי תורה · ועוד יבואר בס"ד פרשה שלמה בזה ס"פ נצבים : (יב) והיה עקב תשמעון וגו' · עוד משה רבינו מדבר בתחלת ביאתם לא"י · כאשר יבואר בענין וביחוד ממקרא ט"ז ואילך · והפסיק בסדרא בפ"ע . מחמת שאזהרות שעד כה לא היו נוהגות אלא בביאה ראשונה לארץ · ואפילו מה שנוהגים תמיד כמו ולא תתחתן גם כלל משה רבינו כאן משום והשמידך מהר שאינו אלא בשעה זו כמש"כ. אבל פרשה זו יש לנו ללמוד ממנה להתנהג תמיד אפילו בעת שאין אנחנו בישוב א"י מש"ה נקבעה בתורה סדרא בפ"ע וכיב"ז בפ' וארא ובפ' נצבים יע"ש : והנה בעת אשר כבר נתיישבו בא"י היה הברכה חלה ע"י קרבנות וביכורים שמברכים מין את מינו כדאי' בתנחומא פ' תצוה ע"ש באורך · אבל בשעת כיבוש לא היו מהעסקים בקרבנות כ"כ רק תמידים ומוספים הקבועים · ע"כ אמר אשר עקב תשמעון את המשפטים האלה . היינו שיחקרו בתורה · ואמר תשמעון בנו"ן הנוסף להקפיד דג"ז א"א בכל ישראל שהרי המה עוסקים במלחמה אלא שיהיו אנשים קבועים לת"ת כמש"כ להלן פ' ברכה עה"פ שמח זבולון וגו' : ושמרתם · תעשו מזה החקירה משנה קבועה : ועשיתם אותם · תוסיפו לחקור לפי זה הכלל · וכמש"כ לעיל ד' ו' : ושמר וגו' · עבור זה לבד ישמור את החסד לתת ברכה

לַאֲבֹתֶיךָ׃ יג וַאֲהֵבְךָ וּבֵרַכְךָ וְהִרְבֶּךָ וּבֵרַךְ פְּרִי־
בִטְנְךָ וּפְרִי־אַדְמָתֶךָ דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ שְׁגַר־
אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע
לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ׃ יד בָּרוּךְ תִּהְיֶה מִכָּל־הָעַמִּים
לֹא־יִהְיֶה בְךָ עָקָר וַעֲקָרָה וּבִבְהֶמְתֶּךָ׃ טו וְהֵסִיר
יְהוָה מִמְּךָ כָּל־חֹלִי וְכָל־מַדְוֵי מִצְרַיִם הָרָעִים אֲשֶׁר
יָדַעְתָּ לֹא יְשִׂימָם בָּךְ וּנְתָנָם בְּכָל־שֹׂנְאֶיךָ׃
טז וְאָכַלְתָּ אֶת־כָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן
לָךְ לֹא־תָחוֹס עֵינְךָ עֲלֵיהֶם וְלֹא תַעֲבֹד אֶת־
אֱלֹהֵיהֶם כִּי־מוֹקֵשׁ הוּא לָךְ׃ ס יז כִּי תֹאמַר
בִּלְבָבְךָ רַבִּים הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִמֶּנִּי אֵיכָה אוּכַל
לְהוֹרִישָׁם׃ יח לֹא תִירָא מֵהֶם זָכֹר תִּזְכֹּר אֵת אֲשֶׁר־
עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפַרְעֹה וּלְכָל־מִצְרָיִם׃ יט הַמַּסֹּת
הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ וְהָאֹתֹת וְהַמֹּפְתִים וְהַיָּד
הַחֲזָקָה וְהַזְּרֹעַ הַנְּטוּיָה אֲשֶׁר הוֹצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
כֵּן־יַעֲשֶׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְכָל־הָעַמִּים אֲשֶׁר־אַתָּה
יָרֵא מִפְּנֵיהֶם׃ כ וְגַם אֶת־הַצִּרְעָה יְשַׁלַּח יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בָּם עַד־אֲבֹד הַנִּשְׁאָרִים וְהַנִּסְתָּרִים
מִפָּנֶיךָ׃ כא לֹא תַעֲרֹץ מִפְּנֵיהֶם כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

ת"א ואהבך וברכך. עקרים מג פל"ז: וברך פרי. ברכות נא: ועשתרות. חולין פד: לא יהיה בך. בכורות מד: והסיר ה' ממך. מליעא קז עקרים מד פמ"א: ואכלת את כל העמים. קמא קיג: ולא תעבד. שבת קלז: כי תאמר. עקידה שער נ' :

ר ש " י

לך הבטחתו: (יג) שגר אלפיך. ולדי בקרך שהנקבה משגרת ממעיה: עשתרות צאנך. מנחם פירש אבירי בשן (תהלים כ"ב) מבחר הצאן כמו עשתרות קרנים (בראשית י"ד) לשון חוזק ואונקלוס תרגם ועדרי ענך. ורבותינו אמרו למה נקרא שמם עשתרות שמעשירות את בעליהן (חולין פ"ד):

העמק דבר

כאשר יבואר. וה"ז כמלכותא דארעא דבשעת חקי המלחמה: (יג) ואהבך. דעסק התורה נותן מלחמה תמשכנה גם הליכות המדינה פנימה ע"י ברכה לא מגד חקי הטבע דא"י אלא מגד אהבה. וכמלך

לך ית קימא וית חסדא די קיים לאבהתך: יג וירחמינך ויברכינך ויסגינך ויברך ולדא דמעך ואבא דארעך עבורך וחמרך ומשחך בקרי תורך ועדרי ענך על ארעא די קיים לאבהתך למתן לך: יד בריך תהי מכל עממיא לא יהוי בך עקר ועקרא ובבעירך: טו ויעדי יי מנך כל מרעין וכל מכתשי מצראי בישיא די ידעת לא ישוינון בך ויתנינון בכל סנאך: טז ותגמר ית כל עממיא די יי אלהך יהיב לך לא תחוס עינך עליהון ולא תפלח ית טעותהון ארי לתקלא יהון לך: יז ארי תימר בלבך סגיאין עממיא האלין מני איכדין איכול לתרכותהון: יח לא תדחל מנהון אדכרא תדכר ית די עבד יי אלהך לפרעה ולכל מצראי: יט נסין רברבין די חזאה עינך ואתיא ומופתיא וידא תקיפתא ודרעא מרממא די אפקך יי אלהך כן יעבד יי אלהך לכל עממיא די את דחיל מן קדמיהון: כ ואף ית ערעיתא יגרי יי אלהך בהון עד דיבדון דאשתארו ודאטמרו מן קדמך: כא לא תתבר מן קדמיהון ארי

ר ש" י

(יד) עקר. שאינו מוליד: (יז) כי תאמר בלבבך. על כרחך לשון דילמא הוא שמא תאמר בלבבך מפני שהם רבים לא אוכל להורישם אל תאמר כן לא תירא מהם ולא יתכן לפרשו באחת משאר לשונות של כי שיפול עליו שוב לא תירא מהם: (יט) המסות. נסיונות: האותות. כגון ויהי לנחש. והיו לדם ביבשת (שמות ד'): המופתים. המכות המופלאות: היד החזקה. זה הדבר: והזרוע הנטויה. זו החרב של מכת בכורות: (כ) הצרעה. מין שרץ העוף שהיתה זורקת בהם מרה ומסרסתן ומסמאת

העמק דבר

וכמלך לחילו כמש"כ להלן בפ' והיה אם שמוע: והרבך. בגדולת הנפש. דרבוי בכמות כתיב וברך פרי בטנך וגו' אלא כענין דכתיב ככוכבי השמים לרוב וכמש"כ לעיל ז': (יד) ברוך תהיה מכל העמים. שעוסקים בישוב הארץ במנוחה ואתה הלא הנך טרוד במלחמה בכ"ז תהיה הברכה יותר מהם: עקר ועקרה. אנשים שאין בהם תועלת לעולם: ובבהמתך. גם המה יסייעו לצורך האדם בכל האפשר. וברבה דרשו עקר מן התשובה. ובבהמתך, אפילו בבהמין שלך שגם הם ידעו מה להשיב. והיינו משום שהבינו חז"ל דפ' זו מגעת גם לדורות יוצאו שנהיה בקרב אוה"ע. ויהי מלחמת ישראל רק בתשובות נכונות לפי הענין: (טו) ממך כל חולי. חולאת שאדם מביא ע"ע ע"י שאינו נזהר באכילה. או ע"י צנים פחים. והכי אי' בב"מ דק"ז. ובשעת מלחמה או במדינה אחרת שאין רגיל בה קרוב להיות נכשל בה ע"י שנוי וסת משהנהיג האדם בארצו ובשעת מנוחה. ע"כ באה הברכה ע"ז כאן ביחוד: וכל מדוי וגו'. מחלות שבאו ע"י עונש ועלולים להיות בא"י כמו מכת שחין וצרעת אהבה ועוד: ונתנם בכל שנאיך. הנלחמים עמך: (טז) ואכלת וגו'. בשעת מלחמה. רש"י ב"ק דקי"ג ב': לא תחוס וגו'. עי' במס' סופרים פרק ט"ו ומה שכתבו התוס' ע"ז דכ"ו ע"ב בשם הירושלמי קידושין: ולא תעבוד וגו'. לא בעבודה לשם עבודת כוכבים מיירי דאם כן מאי כי מוקש הוא לך. והכי גורם השמדה וכליון ממש אלא אפי' לשם חנופה שלא יתגרו ביותר והוי כמו מאהבה. ויראה מכ"מ תהי' למוקש לך וכבר נתבאר בס' שמות כ"ג ל"ג ועוד שם ל"ד י"ב יע"ש: (יז) איכה אוכל להורישם. לא מיירי בעיקר המלחמה שהרי כבר נתרצו ללחום ומוכנים לכך אלא על שנצטוו להורישם ולגלותם. איכה אוכל להגיע לכך וא"כ ראוי להיות בטוב את הנשארים מן המלחמה כדי שלא יתאכזרו גם עלינו לעת מצוא ידם. ע"ז בא לומר. (יח) לא תירא מהם. כי לא יתגברו לעולם. ורק היה ראוי להיות אם לא עברו ישראל לכרות ברית עמהם כמש"כ בס' יהושע ושופטים. אבל אם היה ישראל בטוח בזה לא היה מקום ליראה: (יט) המסות. נתבאר לעיל ד' ל"ד ויותר להלן כ"ט ב' עפ"י המדרש מכות הממסות הגוף לאט לאט עד שלא יהי' להם כח ללחום אע"ג שאינן כלין: והאותות והמופתים וגו'. במקום שיהי' נצרך לכך יש לך לדעת ג"ז מאשר היה במצרים ותאמין כי כן יעשה וגו': (כ) וגם את הצרעה וגו'. נוסף על הנהגה שבמצרים יהי' בשבעה עממין ע"י הצרעה: (כא) לא תערוץ. הוא שבירת הגדול בשעה שאין המלחמה הולך בטוב. כמש"כ להלן ל"א ו' הוכחה לזה הפירוש. והזהיר הכתוב שאפי' תראה שמתגברים לא תערוץ כמו שהי' בראש מלחמת עי:

בְּקִרְבֶּךָ אֵל גָּדוֹל וְנוֹרָא׃ כב וְנָשַׁל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵל מִפָּנֶיךָ מְעַט מְעָט לֹא תוּכַל
כַּלֹּתָם מַהֵר פֶּן־תִּרְבֶּה עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה׃
כג וּנְתָנָם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָמָם מְהוּמָה גְדֹלָה
עַד הִשָּׁמְדָם׃ כד וְנָתַן מַלְכֵיהֶם בְּיָדֶךָ וְהַאֲבַדְתָּ
אֶת־שְׁמָם מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ
בְּפָנֶיךָ עַד הִשְׁמִדְךָ אֹתָם׃ כה פְּסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם
תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ לֹא־תַחְמֹד כֶּסֶף וְזָהָב עֲלֵיהֶם
וְלָקַחְתָּ לָךְ פֶּן תִּוָּקֵשׁ בּוֹ כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
הוּא׃ כו וְלֹא־תָבִיא תוֹעֵבָה אֶל־בֵּיתֶךָ וְהָיִיתָ
חֵרֶם כָּמֹהוּ שַׁקֵּץ ׀ תְּשַׁקְּצֶנּוּ וְתַעֵב ׀ תְּתַעֲבֶנּוּ כִּי־
חֵרֶם הוּא׃ פ ח א כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ
הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּן וּרְבִיתֶם
וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע יְהוָה
לַאֲבֹתֵיכֶם׃ ב וְזָכַרְתָּ אֶת־כָּל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר
הוֹלִיכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר
לְמַעַן עַנֹּתְךָ לְנַסֹּתְךָ לָדַעַת אֶת־אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ

ת״א לא תחמוד. ע״ג נא נג תמורה כה: ולא תביא. פסחים מח סוטה ד מכות כב ע״ג טו: והיית חרם. קדושין כח ע״ג כד חולין קח תמורה ל: שקץ תשקצנו. שבת פב ע״ג מו:

ר ש ״ י

את עיניהם בכל מקום שהיו נסתרין שם (סוטה ל״ו): (כב) פן תרבה עליך חית השדה. והלא אם עושין רצונו של מקום אין מתיראין מן החיה שנאמר וחית השדה השלמה לך (איוב ה׳) אלא גלוי היה לפניו שעתידין לחטוא: (כג) והמם. נקוד קמץ כולו לפי שאין מ״ם אחרונה מן היסוד והרי הוא כמו וה״ם אותם אבל והמם גלגל עגלתו (ישעיה כ״ח) כולו יסוד לפיכך חציו קמ״ץ וחציו פת״ח כשאר פעל של שלש אותיות: ח (א) כל המצוה. כפשוטו ומדרש אגדה אם התחלת במצוה גמור אותה שאינה

העמק דבר

כי ה׳ אלהיך בקרבך. השכינה שרויה בקרב ישראל בשעת מלחמה כמבואר להלן כ׳ ד׳ וכ״ג ט״ו: אל גדול ונורא. מורא רבה לענוש הומ״י על איזה דבר. אבל אין מקום לחוש שיתגברו לגמרי ח״ו. אלא עונש הוא לשעה: (כב) ונשל וגו׳. ההי׳ השגחתו להעתיקם ממקום למקום כדי להחלישם כחם. אבל לא תוכל כלותם וגו׳ והוא משום פן תרבה וגו׳. וא״כ זה ג״כ בהשגחה לטובה. ולא מצד מיעוט היכולת להורישם עד כלה: (כג) ונתנם וגו׳. בשעה שיתחזקו פעם למלחמה בין כה וכה:

יי אלהך שכינתיה בינך אלהא רבא ודחילא: כב ויתריך יי אלהך ית עממיא האלין מן קדמך זעיר זעיר לא תיכול לשיציותהון בפריע דלמא תסגי עלך חיות ברא: כג וימסרינון יי אלהך קדמך וישגישינון שגוש רב עד דישתיצון: כד וימסר מלכיהון בידך ותוביד ית שמהן מתחות שמיא לא יתעתד אנש קדמך עד דתשיצי יתהון: כה צלמי טעותהון תוקדון בנורא לא תחמיד כספא ודהבא דעליהון ותסב לך דלמא תתקל ביה ארי מרחיק קדם יי אלהך הוא: כו ולא תעיל דמרחיק לביתך ותהי חרמא כותיה שקצא תשקצניה ורחקא תרחקיניה ארי חרמא הוא: א כל תפקידתא די אנא מפקיד לך יומא דין תטרון למעבד בדיל דתיחון ותסגון ותיעלון ותירתון ית ארעא די קים יי לאבהתכון: ב ותדכר ית כל אורחא די דברך יי אלהך דנן ארבעין שנין במדברא בדיל לעניותך לנסיותך למדע ית די בלבך התיטר פקודוהי אם

ר ש " י

נקראת המצוה אלא על שם גומרה שנאמר ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם (יהושע כ"ד) והלא משה לבדו נתעסק בהם להעלותם אלא לפי שלא הספיק לגומרה וגמרוה ישראל

העמק דבר

עד השמדם. היינו בעלי מלחמה: (כד) ונתן מלכיהם בידך. ג"ז עזר מן השמים שלא בנקל יתקבצו למלחמה כאשר יותן המלך בידך: והאבדת את שמם וגו'. של משפחת המלך. למען לא יהי' בנקל להם למהר למנות מלך וללחום: לא יתיצב איש וגו'. ובלי מלך לא ימצא איש עוז ידו ולבו למלחמה. עד שיגיע השמידך אותם לגמרי: (כה) פסילי אלהיהם. מה שיהי' נמצא אז. והע"ג שלא יהיה עוד ע"ז דמשה שהרי כבר נשרף בתחלת המלחמה כמש"כ לעיל מקרא ה' מכ"מ כ"ז שנוהגים בשם אלוה ולא נתבטלו וכבר הגיע לידך שוב א"א לבטל מה"ה. ע"כ תשרפון באש. והכי מפורש בתוספתא דע"ז פ"ו כל ע"ז שביטלה גוי יכול יהא אסורה ת"ל פסילי אלהיהם תשרפון באש את שנוהג בהם משום אלוה אסור. והכי מבואר ברמב"ם הל' ע"ז פ"ח ה"ח ע"ז כו' שנא' פסילי אלהיהם תשרפון באש. כשבא לידנו והן נוהגין בהם אלהות. פי' שוב לא מהני בטול כדאי' בע"ז דמ"ב והוא מה"ת. וע' ה"ש כי' פ"ח הות י"ח. וכ"ה בירו' ע"ז פ"ד ה"ד אם ירשהו כשהוא אלוה באש תשרופו ואם לאו אשר אתם יורשים אותם וגו'. וע' מש"כ להלן י"ב ג': (כו) והיית חרם כמהו. דבשעת מלחמה אם נמצא חרם הוא מסוכן מאד. ומעשי עכן והרס שאול יוכיחו דתומ"י שנגעו בחרם היה קלף וסלוק שכינה מישראל: ח (א) כל המצוה וגו' תשמרון לעשות. הלל דרוש הדש. ללמד דגם בשעה שלא הגיעו לידי מעשה כל המצות כמו בתחלת ביאה לארץ בהסר עוד כמה מצות שלא נתחייבו עד אחר ירושה וישיבה מכ"מ הזהירם ללמוד כל המצוה כדי לעשות כאשר יגיעו לידי כך. ומזה למדנו דה"ה בזמן הגלות שיהיה אח"כ. וכתיב השמרון בגו"ן הנוסף להקטין דמכ"מ אינו דומה למוד הלכה שנוגע למעשה מיד ללמוד הלכתא למשיחא. וכמש"כ להלן ל' ה' דהלמוד עד שלא הגיע למעשה אינו די להורות בשעת מעשה עד שישוב לעיין אז אבל מכ"מ הזהיר ללמוד כדי לעשות כאשר יבואו לזה למען תחיון. הלמוד גורם חיות הנפש כמש"כ לעיל ו' כ"ד וכב"מ. וכתיב תחיון בנו"ן הנוסף המקטין. דודאי אין חיות הנפש בשלמות עד בואם לא"י וע' להלן ל' ו': ורביתם. גדולת הנפש בחכמה וב"ד: ובאתם וירשתם וגו'. זכות התלמוד גורם ירושת הארץ וכמש"כ שם ב': (ב) וזכרת וגו' זה ארבעים שנה. והיה הדבר תמוה למאי סיבב הקב"ה שיהא נמשך מ' שנה. וכמו שרמז אז משה בשם ה' ואמר בשעת בשורה הואת גזרה שהיה להם קשה כחרבות ואמר וידעתם את תנואתי. שביארנו עוד הדעו כוונתי בכך כמו שביארנו שם. וכאן הודיע משה התכלית שהיה כדי לענותך. שתהיו מורגלים בגלות ובהלוך ממקום למקום כמו שהיה במדבר שהלכו כמה מסעות: לנסותך לדעת וגו'. כבר נתבאר בס' בראשית כ"ב א' עפ"י מדרש ב"ר שיש שלשה אופני נסיונות. א' כדי להטיבו כהכאת פשתן טוב. ב' כדי לדעת כחו כהכאת קדרה של הרש הטובה. ג' כדי להטעים משא עון הדור כמשא הסוס הטוב. ובא הכתוב להודיענו כאן שהיה הנסיון כדי לדעת את אשר בלבבך שהוא כנסיון הקדרה. וענין הנסיון הוא אם יש בכחך להשים בלב שמירת מצות שלא הגיע זמנם עדיין. והעתא דליגב נקבע בארבעים שנה. כדאי' בע"ז ד"ה לא קאי איניש אדעתא דרבי' עד ארבעין שנין.

הֲתִשְׁמֹ֥ר מִצְוֺתָ֖ו מצותיו קרי אִם־לֹֽא׃ ג וַיְעַנְּךָ֮ וַיַּרְעִבֶךָ֒ וַיַּאֲכִֽלְךָ֤ אֶת־הַמָּן֙ אֲשֶׁ֣ר לֹא־יָדַ֔עְתָּ וְלֹ֥א יָדְע֖וּן אֲבֹתֶ֑יךָ לְמַ֣עַן הוֹדִֽיעֲךָ֗ כִּ֠י לֹ֣א עַל־הַלֶּ֤חֶם לְבַדּוֹ֙ יִחְיֶ֣ה הָֽאָדָ֔ם כִּ֛י עַל־כָּל־מוֹצָ֥א פִֽי־יְהוָ֖ה יִחְיֶ֥ה הָאָדָֽם׃ ד שִׂמְלָ֨תְךָ֜ לֹ֤א בָֽלְתָה֙ מֵֽעָלֶ֔יךָ וְרַגְלְךָ֖ לֹ֣א בָצֵ֑קָה זֶ֖ה אַרְבָּעִ֥ים שָׁנָֽה׃ ה וְיָדַעְתָּ֖ עִם־לְבָבֶ֑ךָ כִּ֗י כַּאֲשֶׁ֨ר יְיַסֵּ֥ר אִישׁ֙ אֶת־בְּנ֔וֹ יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ מְיַסְּרֶֽךָּ׃ ו וְשָׁ֣מַרְתָּ֔ אֶת־מִצְוֺ֖ת יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֑יךָ לָלֶ֥כֶת בִּדְרָכָ֖יו וּלְיִרְאָ֥ה אֹתֽוֹ׃ ז כִּ֚י יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ מְבִֽיאֲךָ֖ אֶל־אֶ֣רֶץ טוֹבָ֑ה אֶ֚רֶץ נַ֣חֲלֵי מָ֔יִם עֲיָנֹת֙ וּתְהֹמֹ֔ת יֹצְאִ֥ים בַּבִּקְעָ֖ה וּבָהָֽר׃ ח אֶ֤רֶץ חִטָּה֙ וּשְׂעֹרָ֔ה וְגֶ֥פֶן וּתְאֵנָ֖ה וְרִמּ֑וֹן אֶֽרֶץ־זֵ֥ית שֶׁ֖מֶן וּדְבָֽשׁ׃ ט אֶ֗רֶץ אֲשֶׁ֨ר

קמץ בז"ק

ה"א ויענך וירעבך. כתובות מז סנהדרין ג"ז: אשר לא. עקידה שער מה עקרים מד פמ"א: כי כאשר. ברכות ה: כי ה' אלהיך מביאך. שם עקידה שער עז: ארץ חטה. שם מה מד ערוכין ד סוכה ה מנחות פד: ארץ אשר לא. ברכות לו מד:

רש"י

נקראת על שמם: (ב) התשמור מצותיו. שלא תנסהו ולא תהרהר אחריו: (ד) שמלתך לא בלתה. ענני כבוד היו שפים בכסותם ומגהצים אותם כמין כלים מגוהצים ואף קטניהם כמו שהיו גדלים היה גדל לבושן עמהם כלבוש הזה של חומט שגדל עמו: לא בצקה. לא נפחה כבצק כדרך הולכי יחף שרגליהם נפוחות: (ח) זית שמן.

העמק דבר

ועתה שידענו שיש כח ישראל בזה. הנני מזהיר לעשות כן עתה וס"ה בימי הגלות: (ג) ויענך וירעיבך. עוד טעם ע"ז המסך הרב כי רצה הקב"ה להרגיל את ישראל בענוי זה שלא יהא מקור פרנסתם נראים בעיניהם. וגם אח"כ המאכלך את המן אשר לא ידעת וגו' הכל לתכלית למען הודיעך כי לא על הלחם וגו'. לפי הפשט תועלת ידיעה זו שתהי' כמה עתים שלא תהיה שום תקוה להשיג לחם וא"כ יאבדו כל תקוה לחיות על הארץ. ע"כ הקדים הקב"ה ליתן כח ועצמה להתפרנס מכל מוצא דבר ה' וזהו תועלת נפלא בימי הגלות. אמנם עוד נכלל בזה עוד כונה. דקרבנות נקראו לחם כדכתיב את קרבני לחמי לאשי ונתבאר במקומו שהודיע הקב"ה למשה דמוצא פרנסת ישראל בא"י בא ע"י זכות קרבנות שהוא עבודה המשביע לחם. והיה דעת ישראל נוטה שבזמן הגלות ואין לנו קרבנות תאבד מישראל תקוה וזכות מיוחד לפרנסה ח"ו. ע"כ האכילם מן במדבר מ' שנה. כדי שידעו דזה לא בא בזכות קרבנות שהרי לא היה שום קרבן עמן. כמו בא"י שבא בכורים משבעת המינין לברך מין את מינו כמבואר בתנחומא פ' תצוה. משא"כ במן. ובזה ידעו ישראל כי לא על הקרבנות לבד יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' וגו' נכלל בזה כמה ענינים כמו לשון כל שסובל כמה דברים היינו שקידת התורה בכלל שמסיר עכ"פ מאת הרעבון כמש"כ בתחלת סדרא זו ובס' שמות ט"ו כ"ז. וביחוד סדר קרבנות וקריאת הפ' שתקן משה במדבר ומבואר בשאלתות דר"א פ' נצבים שהיה אז כמו בגלות שידוע באגדה דתענית דכ"ז שאמר הקב"ה לא"א דסדר קרבנות יועיל כמו ההקרבה. ובמדבר היה כמו בגלות. גם נכלל במוצא פי ה' תפלה כמבואר בתנחומא פ' תבא

למשה

לא : ג וענך ואכפנך ואוכלך ית מנא די לא ידעת ולא ידעון אבהתך בדיל להודעותך ארי לא על לחמא בלחודוהי מתקיים אנשא ארי על כל אפקות מימרא מן קדם יי חיי אנשא : ד כסותך לא אבליאת מנך ומסאנך לא יחיפו דנן ארבעין שנין : ה ותידע עם לבך ארי כמא דמליף גברא לבריה יי אלהך מליף לך : ו ותטר ית פקודיא דיי אלהך למהך באורחן דתקנן קדמוהי ולמדחל יתיה : ז ארי יי אלהך מעילך לארעא טבתא ארע נגדא נחלין דמין מבועי עינון ותהומין נפקין בבקעין ובטורין : ח ארע חטין ושערין וגופנין ותינין ורמונין ארעא דזיתהא עבדין משחא והיא עבדא דבש : ט ארעא די לא במסכינו תיכול בה לחמא לא תחסר כל מדעם בה ארעא

העמק דבר

דמשה רבינו ראה בהמ"ק הרב וקרבנות בטלים עמד והתקין ג' תפלות. ונכלל עוד ברכת הנהנין וכדאי' בברכות רפ"ו כל הנהנה מהעוה"ז בלי ברכה כאלו גוזל הקב"ה וכנס"י שנא' גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית חבר הוא לירבעם ב"נ שהשחית את ישראל מאביהם שבשמים. והביאור משום שע"י ברכות הנהנין מתברך כל מין. והמונע מלברך גוזל השפעה שהקב"ה רוצה להשפיע וכנס"י נצרכים לכך. וחבר הוא לירבעם שמנע קרבנות מישראל מקור השפעה אז (א). וכ"ז נכלל בדבר ה'. כי על כל מוצא פי ה'. וכן אמר ה' מיד אחר הדברות בס' שמות כ' כ"ד בכל המקום אשר אזכיר וגו' ע"ש בביאורינו. ובשביל כ"ז זן הקב"ה במדבר: (ד) שמלתך וגו'. נ"ז היה כדי להודיענו שאפשר להיות במלבושי כבוד גם בתוקף הגלות ואין לנו גדולים הממציאים צרכי לבישה. כמו שהיה במדבר בדרך פלא. וע' להלן כ"ט ד' תנחומי משה רבינו על עומק הגלות בזה הרעיון יע"ש: (ה) וידעת עם לבבך. הידיעה של היום שמונחת במוח תהיה מושרשת בלבבך. שלא תהי נצרך עוד לחקירה בשכל כי באשר וגו' לא בשביל נקמה ח"ו אלא לתועלת כמו אב המייסר את הבן. ועוד דרך האב המייסר את הבן מקדים רפואה שיהי' מוכן אחר הכאה. כך יסורים שהקב"ה מייסר את ישראל במדבר במה שהגיען מ' שנה. בא לתועלת לדורות הגלות. והקדים בזה רפואה למכה: (ו) ושמרת את מצות וגו'. חוזר לתחלת הדרוש. דמאחר שכן יקר דבר ה' להחיות דגן בישראל אפי' בלי מעשה שהוא תכלית כל דבור. ע"כ ושמרת את מצות אפי' לא הגיע למעשה. אלא מכ"מ יועילו ללכת בדרכיו להכיר מהם דרכי ה'. כמו שהסביר ברמב"ם שלהי כמה הלכות למוד דבר מוסר מגופי הלכות שאין נוהגים עתה: וליראה אותו. שיהיה להועיל להשיג יראת ה' כמש"כ לעיל ו' כ"ד: (ז) כי ה' אלהיך וגו'. הוסיף המקרא להשריש אמונה זו בלבבינו שע"י דברות שפתינו אנחנו ניזונים שהרי אפי' בא"י שעיקר פרנסת הארץ באה ע"י עבודת קרבנות מכ"מ מ"ע לברך את ה' אחר המזון. וזהו כדי להמשיך ברכת הארץ כדאי' בב"מ דקט"ו דהקדש טעון ברכה שנא' ואכלת ושבעת וברכת את ה' וגו'. מזה יש ללמוד דבגלות שאין קרבנות עלינו להרבות תפלות וברכות וכל מוצא דבר ה' כדי שיהיה בזה מקור חיי ישראל. עוד י"ל דמש"ה נסמך ישיבת א"י לכאן אע"ג שמדבר על שעה שאנחנו בחו"ל כמו שהיינו במדבר. ללמדנו בזה דאפי' בהיותנו בחו"ל הרי אנחנו מחויבים להזכיר בברהמ"ז ברכת הארץ. דאע"ג דכ"ז שלא נכנסו לא"י לא ברכנו על הארץ כמבואר בברכות דמ"ח יהושע תיקן ברכת הארץ מכ"מ אחר שנכנסנו עלינו לברך עליה אע"ג שאין אנו עליה: ארץ נחלי מים. אע"ג שאין כל א"י מלאה נחלי מים וכמבואר בסוף פ' זו לא כארץ מצרים וגו' וע"כ נקראת נלאה בתהלים ס"ח. אבל מכ"מ יש מקומות מבורכים במים כמו סמוך לירדן וכדומה: עינות ותהומות. כמו עיר שכם

הרחב דבר

(א) ובתהלים ס"ח אחר שהודיע דרך הפרנסה לישראל ע"י קרבנות כמש"כ בס' ויקרא כ"ב כ"ט. אמר עוד ה' יתן אומר המבשרות צבא רב. פי' עוד תהי' שעה שיהי' בטל הכנה זו שכונן ה' לפרנסת נחלתו ונלאה ויתן המקום יתן אומר. היינו תפלות וברכות אשר ישפיעו ברכה לצבא רב היינו לכל אוה"ע שישראל שרויין בקרבם. ולא יתברכו הכל בשביל ישראל כדאי' ביבמות דס"ג א' על פסוקים שבברכת אברהם דאפי' משפחות האדמה ואפי' ספינות הבאות מגלי' לאספמיא אין מתברכין אלא בשביל ישראל ונתלות באומר שבפי ישראל. מלכי צבאות ידדון ידדון. שהם ישמחו יעלזו בשפע שמגעת באמת אך להם אבל מ"מ ונות בית תחלק שלל. ישראל שגרים בקרבם ומכונים בשם שכנים ונות בית גם המה יחלקו שלל שיהנו מברכות אדם. אם תשכבון בין שפתים. מאחר היאך יגיע הנאה לישראל מברכות אוה"ע בארצם. ואמר דלא מיבעי במקום ובזמן שיהי' רשות לישראל להתאחז בארץ אפי' אם תשכבון בין שפתים. שלא יהי' להם רשות לאיות באחוזה בארץ אלא דרים על שפת הגבולות. ובמס' ב"ב דנ"ו א' קרי להו מגודא דעבודי ולבר. היינו קנות השדה באופן כלוין לזריעה

לֹא בְמִסְכֵּנֻת תֹּאכַל־בָּהּ לֶחֶם לֹא־תֶחְסַר כֹּל
בָּהּ אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבָנֶיהָ בַרְזֶל וּמֵהֲרָרֶיהָ תַּחְצֹב
נְחֹשֶׁת׃ י וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
עַל־הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ׃ שני יא הִשָּׁמֶר
לְךָ פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְבִלְתִּי שְׁמֹר
מִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ
הַיּוֹם׃ יב פֶּן־תֹּאכַל וְשָׂבָעְתָּ וּבָתִּים טֹבִים תִּבְנֶה
וְיָשָׁבְתָּ׃ יג וּבְקָרְךָ וְצֹאנְךָ יִרְבְּיֻן וְכֶסֶף וְזָהָב יִרְבֶּה־
לָּךְ וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ יִרְבֶּה׃ יד וְרָם לְבָבֶךָ וְשָׁכַחְתָּ
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַמּוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית
עֲבָדִים׃ טו הַמּוֹלִיכְךָ בַּמִּדְבָּר ׀ הַגָּדֹל וְהַנּוֹרָא
נָחָשׁ ׀ שָׂרָף וְעַקְרָב וְצִמָּאוֹן אֲשֶׁר אֵין־מָיִם הַמּוֹצִיא
לְךָ מַיִם מִצּוּר הַחַלָּמִישׁ׃ טז הַמַּאֲכִלְךָ מָן בַּמִּדְבָּר
אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן עַנֹּתְךָ וּלְמַעַן
נַסֹּתֶךָ לְהֵיטִבְךָ בְּאַחֲרִיתֶךָ׃ יז וְאָמַרְתָּ בִּלְבָבֶךָ
כֹּחִי וְעֹצֶם יָדִי עָשָׂה לִי אֶת־הַחַיִל הַזֶּה׃ יח וְזָכַרְתָּ

ת"א לא תחסר. יומא פא סוכה לה: ארץ אשר. תענית ד: ואכלת. ברכות כ כא מח מט נא פסחים מט סוטה לג מגילה יד ערכין ג ס' הזוהר פ' תרומה ופ' ויגש: ורם לבבך. ברכות לב סוטה ד ה: המוציא לך. ברכות לה: המאכילך מן. יומא עד: ולמען נסותך. עקרים מד פי"ג:

העמק דבר

במלאה עינות מים: (ט) לא תחסר כל בה · כך נמצא במקומות מפוזרים מכל מינים שבעולם כמבואר באיכה רבתי שהראה ר"י בן חנני' להקיסר איזה מינים נפלאים שביקשו ממנו. והעיקר הוא בהר המלך שבשבט יוסף כמש"כ בס' בראש' מ"ח כ"ה ובפ' ברכה בברכת יוסף: (יא) השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך. אין הכונה כאן כמו לעיל ו' י"ב השמר לך פן תשכח את ה'. דשם מיירי בשעת כיבוש הארץ כמו שביארנו שם והזהירם שלא יסיחו דעתם מן ה' כמבואר בענין · אבל כאן מיירי לאחר שנתיישבו בארץ כדכתיב בסמוך ובתים טובים תבנה וישבת והזהירם שלא ישכחו בדרך כלל

הרחב דבר

לזריעה. זה נקרא בלשון הכתוב בין שפתים. מ"מ כנפי יונה נחפה בכסף. ידוע דעדת ישראל נמשלו ליונה כמו שאמרו חז"ל בסנהדרין דצ"ה א' בפי אביטי ב"ל זה הרעיון והביאו זה המקרא וכאן נמשלו ביחוד לפי הענין לכנפי יונה. באשר טבע ישראל להיות סוחרים ועפים ממקום למקום. כמש"כ בס' בראשית ל"ד כ"א. ובזה הברכה מצליחים בכסף מותר התבואה הנותר מצורך יושבי הארץ והמה נחפים בכסף. ואברותיה. הוא משל לגדולי הסוחרים שהמה טסים למרחוק כמו האבר הנשוף בפורח למרחוק. המה נחפים בירקרק חרוץ שהוא הזהב. נמצא שביאר הנביא הליכות חיי ישראל בזמן שהיינו בא"י הוא ע"י שהקב"ה יתן אומר המשפיע ברכה:

דאבנהא ברזלא ומטורהא תפסול נחשא: י ותיכול ותשבע ותברך ית יי אלהך על ארעא טבתא די יהב לך: יא אסתמר לך דלמא תתנשי ית דחלתא דיי אלהך בדיל דלא למטר פקודוהי ודינוהי וקימוהי די אנא מפקיד לך יומא דין: יב דלמא תיכול ותשבע ובתין שפירין תבני ותתיב: יג ותורך ועאנך יסגיון לך וכספא ודהבא יסגי לך וכל די לך יסגי: יד וירים לבך ותתנשי ית דחלתא דיי אלהך דאפקך מארעא דמצרים מבית עבדותא: טו דדברך במדברא רבא ודחילא אתר דחיון קלין ועקרבין ובית צחונא אתר די לית מיא דאפיק לך מיא מטינרא תקיפא: טז דאוכלך מנא במדברא די לא ידעון אבהתך בדיל לעניותך ובדיל לנסיותך לאוטבא לך בסופך: יז ותימר בלבך חילי ותקוף ידי כנש לי ית נכסיא האלין: יח ותדכר ית יי

העמק דבר

שה' מנהיגם ומפרנסם והיינו דכתיב את ה' אלהיך· והדבר מובן דמכש"כ הננו מוזהרים ע"ז בעת הגלות. אלא ברשא הפ' שהזהירנו על הבטחון העיר ביותר על עת הגלות· וכאן שהזהירנו על השכחה בהשגחת ה' העיר ביותר על עת של ישיבת הארץ במנוחה והשקט. (וע' מש"כ בס' ויקרא כ"ג שהזהירה תורה בישיבת סוכה להיות לאות לשני אופנים הללו): לבלתי שמר מצותיו ומשפטיו וחקתיו אשר אנכי מצוך היום· הקדים הכתוב משפטים לחקים. מבואר כדאי' ביומא דס"ז דמשפטים אלות שהדעת נותנת עליהם וחקים שאין דעת ב"א נותנת. ומש"ה כתיב אשר אנכי מצוך. ולא אשר אנכי מלמד אתכם כמו דכתיב במקום הקים ומשפטים כ"פ. וענין זה המקרא דהמאמין בהשגחה פרטית הוא מכריח עצמו לעשות ככל המצוה שבזה תלוי' השגחה העליונה משא"כ אם ישכח יסוד ההשגחה ממילא לא ישמור כל המצוה. והנה תני' בתוספתא ברכות דפ"ד הנהנה מן עוה"ז בלי ברכה מעל עד שיתירו לו כל המצות. פי' מי שמסיר אמונה זו מלבו שה' זן ומפרנס וא"צ ברכה לה' ה"ז מועל והולך עד שיתיר לו כל המצות· ולמדו חז"ל מסמיכות לבלתי שמור מצותיו וגו' אצל ברכת המזון· אשר מזה הוסיפו חז"ל ברכת הנהנין לפני המזון: (יב) פן תאכל ושבעת· תחלה הזהירה תורה על השכחה מצד החקירה ודעה כוזבת. ועתה הוסיפה להזהיר פן מצד פתוי הלב שהשביעה גורם כדכתיב פן יפתה לבבכם וסרתם: ובתים טובים וגו'. וגורם הרחבת הלב כדרך דירה נאה· עד שבלי לב ולב הוא מכתים: (יג) ובקרך וצאנך ירבין· המרבים עושר ורב תבואות בכח שור. ואלו מעשרות לבעליהן: וכסף וזהב ירבה לך. ע"י מכירת התבואה ונמר: וכל אשר לך ירבה. עניני תענוגי בני האדם. שהם מפתים את הלב: (יד) ורם לבבך. להשוב גדולות עליך כמו שפירש הכתוב להלן ואמרת בלבבך כחי וגו': ושכחת את ה' וגו' מבית עבדים· והיה לך אז לב נכאה ושקוע בעבדות: (טו) המוליכך וגו'. שני מקראות הבאות המה להוכיח שהקב"ה רוצה להשגיח עלינו בכל שעה ולא נחשוב שאינו משגיח עלינו אלא בתחלת התקופה שיהיה מעמדנו כך או כך או בתחלת השנה אבל לא בכל שעה וכאשר יבואר לפנינו במקרא הסמוך· ע"ז הקדים הכתוב להוכיח שרצון הקב"ה להאמין בו שהוא משגיח בכל שעה· מדהוליכך במדבר הגדול וגו'. והיה הכרח להשגיח בכל שעה ולא הוליך אותנו בהשגחתו במקום אשר אין נחש שרף ועקרב אלא רוצה להראות לנו שהוא רוצה להשגיח בכל רגע: וצמאון אשר אין מים. לא במקום שהמים מועטין כמו שהיה בשנת הארבעים כמש"כ בס' במדבר כ' י"א. אבל הקב"ה הוליך במקום אשר אין מים כלל והיינו בעת נסעו מים סוף במדבר שור· והלכו שלשת ימים בלי מים והיה השגחה פרטית על כל א' שלא יצמא: המוציא לך מים מצור החלמיש. ואמ"כ כשנתן מים לא ברא צור כפוגי שהוא נותן מים אלא צור החלמיש. וברגע שצמאו הוא צוה והוציא מים· כ"ז הוכחה שהקב"ה משגיח ויכול בכל רגע: (טז) אשר לא ידעון אבותיך. ולא עלה עה"ד שיהי' כן: למען ענותך. טרם שראו פתה תקוה לזה: ולמען נסותך להיטבך באחריתך. אין הפי' שיהיה טוב לך באחריתך דא"כ להיטיב לך מיבעי. אלא להיטיב אותך. פי' הנסיון בזה שהוא כנסיון הפשתן שכתבנו לעיל ב' בשם מ"ר. והיינו להרגיל אותך בבטחון על רגע אחרון. ומכ"ז מבואר שהקב"ה משגיח בכל רגע: (יז) ואמרת בלבבך כחי וגו'· היאך אפשר שתאמר בלבבך כך אחר שהראית לדעת כ"כ: (יח) וזכרת וגו'. אם נפרש שהוא סיום הענין וצווי שיזכור כי הוא הנותן כח וגו' קשה לפי"ז הפ' הסמוכה והיה אם שכח וגו'· מה באה פ' קטנה זו להוסיף חדשות·

וגם

אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי הוּא הַנֹּתֵן לְךָ כֹּחַ לַעֲשׂוֹת
חָיִל לְמַעַן הָקִים אֶת־בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע
לַאֲבֹתֶיךָ כַּיּוֹם הַזֶּה׃ פ יט וְהָיָה אִם־שָׁכֹחַ תִּשְׁכַּח
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָלַכְתָּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים
וַעֲבַדְתָּם וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם הַעִדֹתִי בָכֶם הַיּוֹם כִּי
אָבֹד תֹּאבֵדוּן׃ כ כַּגּוֹיִם אֲשֶׁר יְהוָה מַאֲבִיד
מִפְּנֵיכֶם כֵּן תֹּאבֵדוּן עֵקֶב לֹא תִשְׁמְעוּן בְּקוֹל
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ פ ט א שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתָּה עֹבֵר
הַיּוֹם אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבֹא לָרֶשֶׁת גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים
מִמֶּךָּ עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצֻרֹת בַּשָּׁמָיִם׃ ב עַם־גָּדוֹל
וָרָם בְּנֵי עֲנָקִים אֲשֶׁר אַתָּה יָדַעְתָּ וְאַתָּה שָׁמַעְתָּ
מִי יִתְיַצֵּב לִפְנֵי בְּנֵי עֲנָק׃ ג וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם כִּי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ הוּא־הָעֹבֵר לְפָנֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא
יַשְׁמִידֵם וְהוּא יַכְנִיעֵם לְפָנֶיךָ וְהוֹרַשְׁתָּם וְהַאֲבַדְתָּם
מַהֵר כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה לָךְ׃ שלישי ד אַל־
תֹּאמַר בִּלְבָבְךָ בַּהֲדֹף יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֹתָם ׀
מִלְּפָנֶיךָ לֵאמֹר בְּצִדְקָתִי הֱבִיאַנִי יְהוָה לָרֶשֶׁת
אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וּבְרִשְׁעַת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְהוָה
מוֹרִישָׁם מִפָּנֶיךָ׃ ה לֹא בְצִדְקָתְךָ וּבְיֹשֶׁר לְבָבְךָ

ת"א שמע ישראל . ס' הזוהר פ' תרומה : לא בצדקתך . עקרים מג פל"ז :

ר ש " י

זיתים העושים שמן : ט (א) גדולים ועצומים ממך . אתה עזוז והם עצומים ממך : (ד) אל תאמר בלבבך . צדקתי ורשעת הגוים גרמו : (ה) לא בצדקתך וגו' אתה בא

העמק דבר

וגם אין סדר המקראות נוחין להתפרש שאומר ואמרת בלבבך וגו' ולא סיים מה יהי' מאמירה זו . ורק חוזר לצווי . אלא הכל קאי על ואמרת בלבבך . שתחשוב שאין הקב"ה משגיח עליך אלא במה שנותן לך כח לעשות חיל . ומאז שנותן לך כח בתחלת יצירה וכדומה בתחלת השנה שוב אתה בעצמך עושה לך את החיל הזה . ומסיים עוד . למען הקים וגו' . תחשוב עוד כי מה שנותן לך כח היינו אלא כדי להקים

אֱלָהָךְ אֲרֵי הוּא יָהֵיב לָךְ עֵצָה לְמִקְנֵי נִכְסִין בְּדִיל לְקַיָּמָא יַת קְיָמֵיהּ דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ כְּיוֹמָא הָדֵין: יט וִיהֵי אִם אִתְנְשָׁאָה תִּתְנְשֵׁי יַת דַּחְלְתָא דַּייָ אֱלָהָךְ וּתְהָךְ בָּתַר טָעֲוַת עַמְמַיָּא וְתִפְלְחִינוּן וְתִסְגּוֹד לְהוֹן אַסְהֵדִית בְּכוֹן יוֹמָא דֵין אֲרֵי מֵיבַד תֵּיבְדוּן: כ כְּעַמְמַיָּא דִּי יְיָ מוֹבִיד מִן קֳדָמֵיכוֹן כֵּן תֵּיבְדוּן חֲלַף דְּלָא קַבֵּילְתּוּן בְּמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן: א שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתְּ עָבַר יוֹמָא דֵין יַת יַרְדְּנָא לְמֵיעַל לְמֵירַת עַמְמִין רַבְרְבִין וְתַקִּיפִין מִנָּךְ קִרְוִין רַבְרְבִין וּכְרִיכָן עַד צֵית שְׁמַיָּא: ב עַם רַב וְתַקִּיף בְּנֵי גִּבָּרַיָּא דִּי אַתְּ יְדַעְתְּ וְאַתְּ שְׁמַעְתְּ מַן יֵיכוּל לְמֵיקַם קֳדָם בְּנֵי גִּבָּרַיָּא: ג וְתִידַע יוֹמָא דֵין אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ הוּא דְּעָבַר קֳדָמָךְ מֵימְרֵיהּ אֶשָּׁא אָכְלָא הוּא יְשֵׁיצֵינוּן וְהוּא יִתְבָּרִינוּן קֳדָמָךְ וּתְתָרֵיכִינוּן וְתוֹבֵידִינוּן בִּפְרִיעַ כְּמָא דִּי מַלֵּיל יְיָ לָךְ: ד לָא תֵימַר בְּלִבָּךְ בִּדְיִתְבַּר יְיָ אֱלָהָךְ יַתְהוֹן מִן קֳדָמָךְ לְמֵימַר בִּזְכוּתִי אַעֲלַנִי יְיָ לְמֵירַת יַת אַרְעָא הָדָא וּבְחוֹבֵי עַמְמַיָּא הָאִלֵּין יְיָ מְתָרֵיךְ לְהוֹן מִן קֳדָמָךְ: ה לָא בִזְכוּתָךְ וּבְקַשִׁיטוּת לִבָּךְ אַתְּ עָלֵיל לְמֵירַת יַת

העמק דבר

להקים את בריתו ואחר שכבר הקים שוב אין לו עסק עמך . וא"כ אין לנו לברך את ה' אלא פעם א' בגנה וכדומה . ע"ז מסיים . (יט) והיה אם שכח וגו' והלכת אחרי אלהים אחרים . הגיע מזה הרעיון לחשוב שאין הקב"ה משגיח עליך כלל אפי' לתת לך כח לעשות חיל . אלא והלכת אחרי אלהים אחרים . שתאמין שהם משגיחים ביותר . ויגיע עד אשר העדתי בכם היום וגו' : (כ) כגוים אשר ה' מאביד מפניכם . אשר אין להם רגל בארץ : כן תאבדון . מבלי איש עובר . וזה העונש אינו מחמת ע"ז לחוד אלא עקב לא תשמעון בקול ה' אלהיכם . שזה יהי' גורם עוד שלא תעסקו בתורה כלל . וזה גורם חרבן הארץ וכדאי' בנדרים דפ"א ובאיכה רבתי . דבר זה שאלו לחכמים ולנביאים על מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עובר ויאמר ה' על עזבם את תורתי וגו' . פי' עיקר החרבן היה משום ע"ז ג"ע וש"ד כדאי' ביומא ד"ט אבל חרבן הארץ לגמרי הוא מפני עזיבת התורה . וכ"ז גורם במה שמתחלה שכחו את ה' שהוא המשגיח בכל רגע : ט (א) שמע ישראל . התחל דרוש חדש · להרחיב הענין הקודם שסיים אשר במה שישכחו לברך ברהמ"ז והיא השגחת ה' . יבואו לידי ע"ז וביטול תורה לגמרי · ומזה יבואו לחרבן הארץ לגמרי ושני דברים הללו מתמיהים וקשה להאמין איך אפשר לאומה שנבאה לידי ע"ז שבאותו הדור היו רחוקים מזה הרעיון . וגם האיך אפשר שיהא הארץ חרב ושמם . ע"ז התחיל לומר דרוש חדש הנה אתה עובר וגו' : (ב) אתה ידעת . מדעתך ושכלך : ואתה שמעת. מפי אחרי אוה"ע הרחוקים ממך שגם הם מודים אשר מי יתיצב וגו' : (ג) וידעת היום וגו' . הדע בודאי כי כן הוא ולא יפול בלבבך שום ספק : הוא ישמידם . את מי שנכנס למלחמה : והוא יכניעם . את הנשארים בארץ : (ד) אל תאמר בלבבך וגו'. הזהיר הרבה להוציא מלבבם שתי טעותים . א' שלא יהיו בטוחים בעצמם שלא יהיו נכשלים בע"ז . והיא אזהרת חז"ל אל תאמין בעצמך וגו' דהאמנה בעצמו גורם שלא להיות נזהר בדברים הקרובים להכשיל ולבא לידי עבירה . וזה באמת אסור כדאי' בע"ז די"ז ניזיל אפיתחא דע"ז דנכים יצרי' . (והא דקאמר חברי' ניזיל אפיתחא דבי זונות וניכפי' ליצריה וניקבל אגרא . אינו אלא משום שהיו עוסקים בתורה כמבואר שם . וכמש"כ לעיל לענין שישבו בגיא מול בית פעור וגם אך השכרת הביא לידי כך כדי לעבור מע"ז שיש אזהרה אל תקרב וגו' אבל בל"ז ודאי אסור לבטוח ע"ע ולהתקרב לדברים שמביאים לידי עבירה) · טעות השנית · שלא יהיו בטוחים בהקב"ה שלא יחרב ויפוש א"י בשום אופן אפי' יעבדו ע"ז · שהרי הוא ית' חפץ מאד בישוב א"י . ע"ז אמר בצדקתי הביאני ה' · והוא בטוח כי שלא אחטא א"כ גם אני יכול לבטוח בזה : וברשעת הגוים האלה ה' מורישם מפניך. כ"כ גדל חפץ ה' בישוב א"י עד שבכל רשעת הגוים שהיה גם עד כה לא הוריש אותם ולהניח א"י שממה · אלא מפניך שמצא אותך זכאי וצדיק . אבל אם גם אתה תחטא בעבודת כוכבים הלא לא ימצא אומה אחרת טובה ממך · ולהניח את א"י שממה זה אי אפשר כמו שלא הוריש את ז' אומות עד כה . ע"ז משיב משה רבינו לשני הדמיונות האלה כוזב : (ה) לא בצדקתך וביושר לבבך . ידוע דיש צדיק עפ"י הרגלו עד שנעשה טבע ואינו בא מהר לידי עבירה . ויש שהוא ישר לב בטבע שאינו צריך להגביל

דעתו

אתה בא לרשת את־ארצם כי ברשעת ׀ הגוים
האלה יהוה אלהיך מורישם מפניך ולמען הקים
את־הדבר אשר נשבע יהוה לאבתיך לאברהם
ליצחק וליעקב׃ ו וידעת כי לא בצדקתך יהוה
אלהיך נתן לך את־הארץ הטובה הזאת
לרשתה כי עם־קשה־ערף אתה׃ ז זכר אל־
תשכח את אשר־הקצפת את־יהוה אלהיך
במדבר למן־היום אשר־יצאת ׀ מארץ מצרים
עד־באכם עד־המקום הזה ממרים הייתם עם־
יהוה׃ ח ובחרב הקצפתם את־יהוה ויתאנף יהוה
בכם להשמיד אתכם׃ ט בעלתי ההרה לקחת
לוחת האבנים לוחת הברית אשר־כרת יהוה
עמכם ואשב בהר ארבעים יום וארבעים לילה
לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי׃ י ויתן יהוה
אלי את־שני לוחת האבנים כתבים באצבע
אלהים ועליהם ככל־הדברים אשר דבר יהוה
עמכם בהר מתוך האש ביום הקהל׃ יא ויהי מקץ
ארבעים יום וארבעים לילה נתן יהוה אלי את־

ת"א ואשב בהר. מגילה כא: ועליהם ככל הדברים. שם יט:

ר ש " י

לרשת וגו' כי ברשעת וגו'. הרי כי משמש בלשון אלא: (ט) ואשב בהר. אין ישיבה אלא ל' עכבה: (י) לוחת.

העמק דבר

דעתו על יצרו. ואמר מ"ר כי לא בצדקתך ולא ביושר לבבך בחר ה' בכם: כי ברשעת הגוים האלה ה' אלהיך. הוסיף מ"ר לומר אלהיך שמשמעו עפ"י השגחתו עליך נעשה רשעת הגוים האלה. כדתניא בת"כ פ' אחרי פ"ט ומנין שלא היתה אומה שהתעיבו מעשיהם יותר מן הכנענים כו' ומנין לדור אחרון שהתעיבו מעשיהם יותר מכלם ת"ל וכו' ומנין למקום שבאו בו ישראל וכבשו שהתעיבו מעשיהם יותר מכולם ת"ל כו' ומנין שביאתם של ישראל גרמה להם כל המעשים הללו ת"ל אשר אני מביא אתכם שמה. הרי מבואר דבהשגחת ה' על ישראל לטובה גרם שיתעבו מעשיהם ביותר כדי שתתמלא סאת דינם. ועי' מש"כ בס' בראשית י"ט א' דכך היא המדה וא"כ בטלה הטענה השניה שבטחו ישראל שא"א שיפוטם הקב"ה

ארעהון ארי בחובי עממיא האלין יי אלהך מתרך להון מן קדמך ובדיל
לקימא ית פתגמא די קיים יי לאבהתך לאברהם ליצחק וליעקב: ו ותידע
ארי לא בזכותך יי אלהך יהיב לך ית ארעא טבתא הדא למירתה ארי עם
קשי קדל את: ז הוי דכיר לא תנשי ית דארגזתא קדם יי אלהך במדברא
למן יומא די נפקתא מארעא דמצרים עד מיתיכון עד אתרא הדין מסרבי
הויתון קדם יי: ח ובחורב ארגזתון קדם יי ותקיף רוגזא דיי בכון לשיצאה
יתכון: ט במסקי לטורא למיסב לוחי אבניא לוחי קימא די גזר יי עמכו
ויתיבית בטורא ארבעין יממין וארבעין לילון לחמא לא אכלית ומיא לא
שתיתי: י ויהב יי לי ית תרין לוחי אבניא כתיבין באצבעא דיי ועליהו
ככל פתגמיא די מליל יי עמכון בטורא מגו אשתא ביומא דקהלא: יא והוה
מסוף ארבעין יממין וארבעין לילון יהב יי לי ית תרין לוחי אבניא לוח

העמק דבר

הקב"ה א"י מללא הוריש את הכנענים עד כה · דבאמת לא נתמלאה סאתם ולא שלם עון האמרי עד שהגיע זמן שיכנסו ישראל לארץ גרם הקב"ה שיתעבו הכנענים מעשיהם ביותר· הא אלו היה מכבר מעשיהם נתועבים ביותר היה הארץ קואה אותם אפילו אם תהיה הארץ שממה · וכן אם יתעבו ישראל ביותר אין בטחון להם שלא יגלו ותהי' הארץ שממה כמו שנאמר בתוכחה: ולמען הקים וגו'. ולא מחמת שהוא יה' בטוח עליך שלא תטמא את הארץ בעבודת כוכבים אלא משום שכבר הבטיח בשבועה. ע"כ גרם להם שיגיעו הכנענים למדה"ד: (ו) וידעת היום · תחקור ותעמוד על הידיעה הברורה שאין מקום לבטוח בכם מצד נדקות שבאו מהרגל טוב ולא מיושר לב · כי לא כן · ולהיפך כי עם קשה עורף אתה. טבע שלכם קשה לישבר ביותר · וכמאמרם ביצה דכ"ה ישראל עזים הן ולאינם נתנים מפני כל: (ז) זכור אל תשכח. הניא בת"כ פ' בחקתי וכה"א זכור אל תשכח את אשר הקצפת יכול בלבך כשה"א אל תשכח הרי שכחת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך. וא"כ משמעות הלשון זכור באופן שלא יהא נשכח · דהוא במה שתזכור בפה · וכבר מבואר הכרח זכירה זו. כדי שלא יהא אדם בטוח בעצמו ויהי נזהר בעבירה קלה כבחמורה שלא יבא מן הקלה אל החמורה: ממרים הייתם עם ה' · גם בהיות גלוי שכינה עמכם הייתם ממרים. ומכש"כ בשעה שלא יהי' גלוי שכינה עמכם: (ח) ובחרב הקצפתם וגו'. האריך דרוש גדול לסתור שתי המחשבות יחד · האחת שבטוחים שלא יבואו לידי ע"ז הרי בחרב במעמד הנבחר ההוא הקצפתם את ה' · שנית שבטוחים שאפילו יעבדו עבודת כוכבים לא יגלו מא"י משום שהקב"ה חפץ בישובה. הרי התאנף ה' בכם ויקם להשמיד אתכם. אע"ג שמתחלת הבריאה הכל אתכם מחמת שנשמת ישראל חלק אלוה ממעל כמש"כ לעיל ז' ח' · מ"מ נוח היה

לפניו להשמיד אתכם · מכש"כ שלא יפלא שיעש הארץ שממה כשיהא הדין נותן לכך · והוסיף להאר בזה הדרוש להראות שאין דבר עומד בפני מדה"ד וסיפר כי בעלותו ההרה · (ט) לחות האבנים דקדק האבנים בה"א הידיעה. אות היא שה מתחלת הבריאה שיהיו אבני לוחות וכדאיתא באמ בפסחים דנ"ד שהמה מעשרה דברים שנבראו בע" ביה"ש: לוחת הברית · שנכרת ע"י ברית עמכם והרי מטעם שני הדברים הללו היה ראוי להיו יסוד חזק שלא יהיו נשברים בשום אופן: ואש בהר וגו'. הרי מצדי שהערתהי הרבה עליה ג"ז היה סיבה שלא ישברו ולחוס על טרחתי (י) ויתן ה' · כבר נתן ויצא מכח אל הפועל כתובים באצבע אלהים · הכתב והמכתב מעש שמים ושהם מתחלת הבריאה וכדאיתא בפסחים ש ומשמעות אלהים כאן. שבורא שמים וארץ. וכיב' הרבה כמש"כ ר"פ בראשית ושם ע' ט"ז ובכ"מ ככל הדברים. ולא ממש כאשר דבר · באש הפרשיות נכתבין אנכי ולא יהיה ביחד · ולא תחמו בית ולא תחמוד אשת בפ"ע. ובשעת הדבור הי' אנכי דבור בפ"ע ולא יהיה בפ"ע. שהרי אנכי ול יהיו נחשבים לשנים כדאיתא במכות דכ"ד אנכי ול יהיה מפי הגבורה שמענום. וממילא הני תרי ל תחמוד חדא ניניהו [ובתשובת הגאונים בשם רה" איתא לענין תלה שיעור מ"ג ביצים וחומש. שדבר סופרים על הם' נהגו כדכתיב ועליהם ככל הדברים] אשר דבר ה' עמכם. ולהלן י' ד' כתיב אליכ יבואר שם: (יא) נתן ה' אלי וגו' לחות הברית בשעה שנגמר הנתינה בסוף מ' יום אז נקראו לחו הברית. וזהו כפילות הכתובים ויתן ה' אלי וג ויהי מקץ וגו' נתן ה' אלי. אלא משום דבתחל ארבעים בעוד לא נגמרה הנתינה לא נקראו כ"א לחו האבנים עד סוף מ' יום שנגמרת הנתינה נקראו לוחו הברית. והענין ידוע מאמרם ז"ל דבלוחות נכל

שְׁנֵי לֻחֹת הָאֲבָנִים לֻחוֹת הַבְּרִית׃ יב וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֵלַי קוּם רֵד מַהֵר מִזֶּה כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ אֲשֶׁר
הוֹצֵאתָ מִמִּצְרָיִם סָרוּ מַהֵר מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר
צִוִּיתִם עָשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה׃ יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי
לֵאמֹר רָאִיתִי אֶת־הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף
הוּא׃ יד הֶרֶף מִמֶּנִּי וְאַשְׁמִידֵם וְאֶמְחֶה אֶת־שְׁמָם
מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי־עָצוּם וָרָב
מִמֶּנּוּ׃ טו וָאֵפֶן וָאֵרֵד מִן־הָהָר וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ
וּשְׁנֵי לוּחֹת הַבְּרִית עַל שְׁתֵּי יָדָי׃ טז וָאֵרֶא וְהִנֵּה
חֲטָאתֶם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם עֲשִׂיתֶם לָכֶם עֵגֶל
מַסֵּכָה סַרְתֶּם מַהֵר מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה
אֶתְכֶם׃ יז וָאֶתְפֹּשׂ בִּשְׁנֵי הַלֻּחֹת וָאַשְׁלִכֵם מֵעַל
שְׁתֵּי יָדָי וָאֲשַׁבְּרֵם לְעֵינֵיכֶם׃ יח וָאֶתְנַפַּל לִפְנֵי
יְהוָה כָּרִאשֹׁנָה אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם
לֹא אָכַלְתִּי וּמַיִם לֹא שָׁתִיתִי עַל כָּל־חַטַּאתְכֶם
אֲשֶׁר חֲטָאתֶם לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה
לְהַכְעִיסוֹ׃ יט כִּי יָגֹרְתִּי מִפְּנֵי הָאַף וְהַחֵמָה אֲשֶׁר
קָצַף יְהוָה עֲלֵיכֶם לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם וַיִּשְׁמַע יְהוָה

ת"א ואתפש בשני הלוחות. נדרים לח: ואשברם. פסחים פז: לחם לא אכלתי. יומא עו: כי יגרתי. נדרים לב בהגה ע:

רש"י

לוחת כתיב שפתיהן שוות: (יח) ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום ולילה. ועתה אעלה אל ה' אולי אכפרה (שמות ל"ב) באותה עליה נתעכבתי מ' יום נמצאו כלים בכ"ט באב שהוא עלה בי"ח בתמוז בו ביום נתרצה לישראל ואמר לו למשה פסל לך שני לוחות (לקמן י') עשה עוד מ' יום נמצאו כלים ביוה"כ בו ביום נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ואומר לו למשה סלחתי כדברך (במדבר י"ד) לכך הוקבע למחילה ולסליחה ומנין

העמק דבר

כל תורה שבכתב והלכות שבע"פ. וכ"ז שלא נגמר הלמוד עם משה ולא נתבאר המרומז בה למשה עוד לא נגמר הברית שהרי דבר אחד מעכב כדאיתא בבכורות ד"ל נכרי שבא לקבל ד"ת חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו · וה"נ כ"ז שלא נגמרו קבלות כל הלכות לא נגמר הברית · והנה אחר כל הסכנה רבה הלזו. (יב) ויאמר וגו' קום רד וגו'. ולא הם על כל היקר וכל הטירח שהיה בזה: (יג) ויאמר ה'

קְיָמָא: יב וַאֲמַר יְיָ לִי קוּם חוּת בִּפְרִיעַ מִכָּא אֲרֵי חַבִּיל עַמָּךְ דִּי אַפֵּיקְתָּא מִמִּצְרַיִם סָטוּ בִּפְרִיעַ מִן אָרְחָא דִּי פַקֵּדְתִּינוּן עֲבַדוּ לְהוֹן מַתְּכָא: יג וַאֲמַר יְיָ לִי לְמֵימַר גְּלֵי קֳדָמַי יָת עַמָּא הָדֵין וְהָא עַם קְשֵׁי קְדָל הוּא: יד אַנַּח בָּעוּתָךְ מִן קֳדָמַי וְאֵשֵׁיצֵינוּן וְאֶמְחֵי יָת שׁוּמְהוֹן מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא וְאַעְבֵּיד יָתָךְ לְעַם תַּקִּיף וְסַגֵּי מִנְּהוֹן: טו וְאִתְפְּנֵיתִי וּנְחָתִית מִן טוּרָא וְטוּרָא בָּעֵר בְּאֶשָּׁתָא וּתְרֵין לוּחֵי קְיָמָא עַל תַּרְתֵּין יְדָי: טז וַחֲזֵית וְהָא חַבְתּוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן עֲבַדְתּוּן לְכוֹן עֵיגַל מַתְּכָא סְטֵיתוּן בִּפְרִיעַ מִן אוֹרְחָא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָתְכוֹן: יז וַאֲחָדִית בִּתְרֵין לוּחַיָּא וּרְמֵיתִינוּן מֵעַל תַּרְתֵּין יְדָי וְתַבַּרְתִּינוּן לְעֵינֵיכוֹן: יח וְאִשְׁתַּטַּחִית קֳדָם יְיָ כְּקַדְמֵיתָא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן לַחְמָא לָא אֲכָלִית וּמַיָּא לָא שְׁתֵיתִי עַל כָּל חוֹבַתְכוֹן דִּי חַבְתּוּן לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי: יט אֲרֵי דְחֵילִית מִן קֳדָם רוּגְזָא וְחֵימְתָא דִּי רְגֵז יְיָ עֲלֵיכוֹן לְשֵׁיצָאָה יָתְכוֹן וְקַבֵּיל יְיָ

העמק דבר

וגו׳ · אמירה בפ"ע הוא ככתוב בפ׳ תשא. באמירה ראשונה ביטל מעשה הלוחות שיגרי משה מ׳ יום וכאשר יבואר · ובאמירה שניה גלה ברצון להשחית כל האומה אע"ג שהם קבלו הברית והיו באהבה כמש"כ לעיל: (יד) ואשמידם ואמחה את שמם וגו׳. השמדה לחוד אינו מוכיח על כליון גמור אלא אותו דור ולא בניהם עמ"ה פירש ואמר ואמחה את שמם שהוא לאבד ג"כ את הטף · והוא נכלל במה שאמר ה׳ ויחר אפי בהם ואכלם ככתוב בפ׳ תשא: (טו) ואפן וארד וגו׳. מבואר בס׳ שמות ל"ב ע"ו הכוונה בזה הלשון שירד לאחור ופניו כלפי שכינה: וההר בוער באש. ועדיין היה בוער באש ולא היה כמו שאמר ה׳ מתחלה במשוך היובל המה יעלו · ממילא יהא נפסק האש וגלוי שכינה. אבל כאשר ירדתי לאחור ראיתי שעדיין ההר בוער באש · ומזה היה לי הוכחה דרצונו ית׳ ליתן לי לוחות שניות ומסתמא רצונו שישברו לוחות אלו. ויהיה נצרך לוחות שניות: ושני לוחות הברית על שתי ידי. גם מזה היה לו הוכחה ברצונו ית׳ בכך כאשר יבואר בסמוך. מש"ה פירש שהיו על שתי ידי · לא כמו שאנו אוחזים בס"ת אלא היו מונחים על שתי ידיו: (יז) ואתפוש בשני הלוחות ואשליכם · לא שהטיתי את ידי וממילא נפלו. אלא תפשתי אותם והשלכתים · וזהו שלא בדרך הטבע שהרי היו מונחים על שתי ידיו ואיך היה אפשר לאחוז בהם ולהשליכם אלא שהיה בזה עזר מה׳ · הרי דלא חס המקום על הלוחות היקרים האלה: (יח) ואתנפל לפני ה׳ כראשונה ארבעים וגו׳ · הוסיף משה להוכיח כי כמו שהיה קשה הדבר שניתנו הלוחות והיה נצרך מ׳ יום. כך היה קשה לפעול שלא יתבטל הברית שהיה עמכם לגמרי. כ"ז הוכחה גמורה שמדה"ד קשה לבטל ואין בטחון כמש"כ לעיל · ופי׳ כראשונה ארבעים יום וארבעים לילה אין הכוונה שהתפלל בתמידות ארבעים מעל"ע שזה א"א בשום אופן · וגם אינו כראשונה שלא היה תפלה אלא שעה קטנה. ובס׳ שמות ל"ב ל׳ הבאתי פרקי דר"א פמ"ו שבכל אותם מ׳ יום האמצעים היה למשה עסק במחנה. וכ"כ הגר"א בפי׳ סע"ר אלא שפי׳ כראשונה היינו שעלה להר בכל יום להתפלל ואח"כ ירד. ולי נראה דה"פ כמו בראשונה שאמר לי ה׳ לך רד מגדולתך. ושיניתי דרכי להתפלל תפלה מיוחדת של למה ה׳ יחרה אפך בעמך וגו׳ ובתוך תפלה קבועה דוקא ומש"ה לא הקדים שבח כמו שעשה בתפלה דפ׳ ואתחנן וכדאיתא בעבודת כוכבים ד"ח דכך הדין אלא משום שהתפללתי תפלה קבועה שיש בו שלש ראשונות וזהו שבח כמש"כ שם בס׳ שמות בפסוק ויחל משה. כך במ׳ יום האלו אע"ג שכבר נחם ה׳ על הכליון מ"מ הייתי בירידה מגדולתי · והתפללתי בכל יום ולילה תפלה קבועה ובו תפלה מיוחדת הכתובה להלן פסוק כ"ו ומש"ה גם כאן לא הקדים שבח · והא שהתפלל משה הרבה פעמים הוא משום דכל מה שמרבים בתפלה נשמעת יותר כדאיתא ביומא דף כ"ט א׳: לחם לא אכלתי וגו׳. עוד הייתי בתענית כמו בעת צרה וכפים דיהחא: (יט) להשמיד אתכם. דאע"ג שכבר ניחם ה׳ על הכליון מ"מ לא ניחם עדיין על השמדת אותו דור. כמבואר להלן כ"ה כי אמר ה׳ להשמיד אתכם. והיה הרצון שיהי׳ נשאר הטף עם משה עד שיגדלו כמו שהיה במרגלים אלא דשם נשאר זה הדור עצמו מ׳ שנה ובשעת העגל היתה הגזרה להשמיד זה הדור בפעם אחת. כמו שעלה על רצון ה׳ גם במרגלים שיהיה כן כמו שביארנו בפ׳ שלח: גם בפעם ההיא · כמש"כ הרמב"ן לבד פעם הראשונה בהר שמע להנחם מכליון לגמרי. ובגמ׳ ברכות למדו מכאן שהמאריך בתפלתו אין חוזרת ריקם היינו שדקדקו מלשון גם שלא היה ראוי להיות נשמע אבל

מחמת

אֵלַי גַּם בַּפַּעַם הַהִוא׃ כ וּבְאַהֲרֹן הִתְאַנַּף יְהוָה
מְאֹד לְהַשְׁמִידוֹ וָאֶתְפַּלֵּל גַּם־בְּעַד אַהֲרֹן בָּעֵת
הַהִוא׃ כא וְאֶת־חַטַּאתְכֶם אֲשֶׁר־עֲשִׂיתֶם אֶת־
הָעֵגֶל לָקַחְתִּי וָאֶשְׂרֹף אֹתוֹ ׀ בָּאֵשׁ וָאֶכֹּת אֹתוֹ
טָחוֹן הֵיטֵב עַד אֲשֶׁר־דַּק לְעָפָר וָאַשְׁלִךְ אֶת־
עֲפָרוֹ אֶל־הַנַּחַל הַיֹּרֵד מִן־הָהָר׃ כב וּבְתַבְעֵרָה
וּבְמַסָּה וּבְקִבְרֹת הַתַּאֲוָה מַקְצִפִים הֱיִיתֶם אֶת־
יְהוָה׃ כג וּבִשְׁלֹחַ יְהוָה אֶתְכֶם מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ
לֵאמֹר עֲלוּ וּרְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם
וַתַּמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלֹא הֶאֱמַנְתֶּם לוֹ
וְלֹא שְׁמַעְתֶּם בְּקֹלוֹ׃ כד מַמְרִים הֱיִיתֶם עִם־יְהוָה
מִיּוֹם דַּעְתִּי אֶתְכֶם׃ כה וָאֶתְנַפַּל לִפְנֵי יְהוָה אֵת
אַרְבָּעִים הַיּוֹם וְאֶת־אַרְבָּעִים הַלַּיְלָה אֲשֶׁר
הִתְנַפָּלְתִּי כִּי־אָמַר יְהוָה לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם׃
כו וָאֶתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה וָאֹמַר אֲדֹנָי יֱהוִה אַל־תַּשְׁחֵת
עַמְּךָ וְנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ בְּגָדְלֶךָ אֲשֶׁר־הוֹצֵאתָ
מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה׃ כז זְכֹר לַעֲבָדֶיךָ לְאַבְרָהָם
לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב אַל־תֵּפֶן אֶל־קְשִׁי הָעָם הַזֶּה וְאֶל־

ת"א ואת חטאתכם. ע"ג מג נא עקידה שער יג: את ארבעים. ברכות לב: ואתפלל אל. בב לב: אל תפן אל קשי העם הזה. ס' הזוהר פ' קדושים:

רש"י

שנתרצה ברצון שלם שנאמר בארבעים של לוחות האחרונות ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים (לקמן י') מה הראשונים ברצון אף האחרונים ברצון אמור מעתה אמצעיים היו בכעס: (כ) ובאהרן התאנף ה'. לפי ששמע לכם: להשמידו. זה כלוי בנים וכן הוא אומר ואשמיד פריו ממעל (עמוס ב'): ואתפלל גם בעד אהרן. והועילה תפלתי לכפר מחצה ומתו שנים ונשארו השנים: (כא) טחון. לשון הווה כמו הלוך וכלות מולא"ט בלע"ז (מאהלענד): (כה) ואתנפל וגו'. אלו הן עצמם האמורים למעלה וכפלן כאן לפי

העמק דבר

מחמת רבוי תפלה נשמע: (כ) להשמידו. היינו האב. ומבואר ברבה פ' נו דלהכי כתיב בכל פ' אותו ענין שהרי אין בנים גדולים נענשים בעון ויקרא רק בני אהרן ולא אהרן בשביל שהיה הכעס
רק

צלותי אף בזמנא ההיא: כ ועל אהרן הוה רגז מן קדם יי לחדא לשיציותיה. וצליתי אף על אהרן בעדנא ההיא: כא וית חובתכון די עבדתון ית עיגלא נסיבית ואוקדית יתיה בנורא ושפית יתיה בשופינא יאות עד די הוה דקיק לעפרא ורמית ית עפריה לנחלא דנחית מן טורא: כב ובדליקתא ובניסתא ובקברי דמשאלי מרגזין הויתון קדם יי: כג וכד שלח יי יתכון מרקם גיאה למימר סקו ואחסינו ית ארעא די יהבית לכון וסרבתון על גזירת מימרא דיי אלהכון ולא הימנתון ליה ולא קבילתון למימריה: כד מסרבין הויתון קדם יי מיומא דידעית יתכון: כה ואשתטחית קדם יי ית ארבעין יממין וית ארבעין לילון די אשתטחית ארי אמר יי לשיצאה יתכון: כו וצליתי קדם יי ואמרית יי אלהים לא תחבל עמך ואחסנתך די פרקתא בתוקפך די אפקתא ממצרים בידא תקיפא: כז אדכר לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב לא תתפני לקשיות

העמק דבר

רק על אהרן עד שביקש משה ונתפייס ואמר לו את אהרן ואת בניו. [אכן שם איתא אין לשון השמדה שכתוב כאן אלא כלוי בנים ובנות וכו' דייק המדרש הכתוב כאן. דבכ"מ אינו כן אלא כאן הכוונה הכי ולמדו מדכתיב גם בעד אהרן. ומאי גם אלא משום שנגזר עליו ועל כלוי זרעו והתפלל גם עבור הבנים גם בעד אהרן]: (כא) ואת חטאתכם וגו'. אחרי שהוכיח שאין בטחון במה שיהיו כבר יושבי הארץ כמו שלא היו בטוחים מצד שכבר נכנסו בברית ונתקבל הלוחות. חזר להוכיח שאין בטחון בעצמם שלא יחטאו בעבודת כוכבים שהרי לקחתי את העגל ואשרוף אותו באש וגו' ואין ספק שלא עשה משה מעצמו כ"ז שהרי המים היו בודקין בהם כמו שהוכיחו מדכתיב וישק את בני ישראל. ומזה מוכח שהיה סכנה שלא תשובו לכסלה. ע"כ צוה ה' לשרוף ולהכות אותו טחון היטב לעפר הרי שאין בטחון: (כב) ובתבערה ובמסה וגו'. אלו המקומות בין סיני ובין קדש ברנע שהייתם מתנהגים בבחינה עליונה כולם קרובים לה' כמו שנתבאר בפ' בהעלותך ושלח ובכ"מ. מ"מ מקציפים וגו': (כג) ובשלוח ה' אתכם. לא כתיב באמור ה' לכם עלו ורשו הא"ח. כי באמת בקדש ברנע לא היה הדבור עלו ורשו כמו בחורב כמש"כ לעיל א' כ' שרק משה אמר עלה רש. אלא בשלוח וגו' שהסכים שתהיה כיבוש הארץ לא בגלוי שכינה כמו שהיה במדבר וה' הולך לפניהם וגו' אלא הם ילכו בהשגחה פרטית הלובשה בהליכות הטבע ובשביל זה הסכים לשלוח מרגלים כמו שביארנו שם בפ' שלח ולעיל שם: ותמרו את פי ה' אלהיכם. מה ששמעתם בעצמכם מפיו ית' אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך וגו': ולא האמנתם לו. כי רצונו להיטיב עמכם. והייתם סבורים שבשנאתו אתכם עשה כ"ז כדי להאביד אתכם כמבואר באורך בפ' דברים: ולא שמעתם בקולו. זה כא שניה שהיה שם שהאמינו שרוצה להטיב וגם יכול אפילו בהלוע הטבע אלא שלא רצו להשתעבד תחת הנהגתו שתלוי פרנסת הארץ בתורה ומצות. וכלל בזה העיקר דיוק למוד התורה שבזה הוא תלוי ההשגחה. ובזה היה עיקר השרוב. והיינו דיוק הכתוב בקלו. ולא אמר לקולו. אלא היינו דיוק בדבר ה' כמש"כ כ"פ: (כד) מיום דעתי אתכם. גם במצרים בעת אשר צר לכם והקדו ותשתחוו על הפקידה גם אז הייתם ממרים בסוף. כ"ז ראיה שאין בטחון בעצמכם. ומש"ה הכרח להזהר מדבר הגורם לעבודת כוכבים ממש וזהו עיקר הדרוש: (כה) את ארבעים היום וגו'. ככר נתבאר הכוונה בכל עת תפלה קבועה. ושעה אחת ביום מיקרי יום ושעה אחת בלילה מקרי לילה כמש"כ ס"פ נו: כי אמר ה' להשמיד אתכם. לא לכלות ולמחות את שמם כ"א להשמיד את הדור הזה כמש"כ לעיל: (כו) ואתפלל אל ה' וגו'. לא זה נוסח התפלה שהי' בהר ולא כהרמב"ן ז"ל אלא נוסח אחר לפי הענין כאשר יבואר השנוי והטעם: עמך. שהם נקראים על שמך עם ה': ונחלתך. שלקחת לך לנחלה להשגיח עליה לטוב כמו איש על נחלתו: אשר פדית בגדלך. שהראית גדולתך בהם ונתקדש ש"ש על ידם: ביד חזקה. בעל כרחם הוצאתם כמו שביארנו כ"פ הרי היה רצונך מתחלה דוקא בזה הדור: (כז) אל קשי העם הזה. מה שבדרך כלל הוא עם קשה עורף ועלול לחטוא להבא. והיינו דאיתא ברבה פ' דברים א"ל משה אינו מוכיח אתכם על מה שאתם עתידים לעשות אלא על מה שעשיתם לשעבר במדבר בערבה כו' פי' מה שאתם עם קשה עורף ועלולים לחטוא ולשון הגמ' ביצה דכ"ב ישראל עזים הם ומש"ה ניתן להם דת אש להתיש כח

הטבע

רִשְׁעוֹ וְאֶל־חַטָּאתוֹ׃ כח פֶּן־יֹאמְרוּ הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָנוּ מִשָּׁם מִבְּלִי יְכֹלֶת יְהוָה לַהֲבִיאָם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־דִּבֶּר לָהֶם וּמִשִּׂנְאָתוֹ אוֹתָם הוֹצִיאָם לַהֲמִתָם בַּמִּדְבָּר׃ כט וְהֵם עַמְּךָ וְנַחֲלָתֶךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ בְּכֹחֲךָ הַגָּדֹל וּבִזְרֹעֲךָ הַנְּטוּיָה׃ פ רביעי

י א בָּעֵת הַהִוא אָמַר יְהוָה אֵלַי פְּסָל־לְךָ שְׁנֵי־לוּחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וַעֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וְעָשִׂיתָ לְּךָ אֲרוֹן עֵץ׃ ב וְאֶכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ וְשַׂמְתָּם בָּאָרוֹן׃ ג וָאַעַשׂ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים וָאֶפְסֹל שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וָאַעַל הָהָרָה וּשְׁנֵי הַלֻּחֹת בְּיָדִי׃ ד וַיִּכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת כַּמִּכְתָּב הָרִאשׁוֹן אֵת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה

ת"א מבלי יכלת. ברכות לב: בעת ההיא. פסחים עד הוריות יג: ועשית לך. יומא ג׳ עב מנחות כה: אשר שברת. שם לט: ושמתם בארון. שם מח:

רש"י

שכתוב כאן סדר תפלתו שנאמר ה׳ אלהים אל תשחת עמך וגו׳: י (א) בעת ההיא. לסוף מ׳ יום נתרצה לי ואמר לי פסל לך ואחר כך ועשית ארון ואני עשיתי ארון תחלה שכשאבא והלוחות בידי היכן אתנם ולא זה הוא הארון שעשה בצלאל שהרי משכן לא נתעסקו בו עד לאחר יום הכפורים כי בירדתו מן ההר צוה להם על מלאכת המשכן ובצלאל עשה משכן תחלה ואח"כ ארון וכלים נמצא זה ארון אחר היה וזהו שהיה יוצא עמהם למלחמה ואותו שעשה בצלאל לא יצא למלחמה אלא בימי עלי ונענשו עליו ונשבה:

העמק דבר

שמבע העזה: ואל רשעו. מה שעשו מעשה רשע את העגל: ואל חטאתו׳ דבעגל היו שני חטאים. א׳ במה שהרשעים שבהם כיונו לעבודת כוכבים. ב׳ מה שכל הדור נתפרקו נזמי הזהב וסייעו לעשות העגל שממנו יצאה התקלה. ואע"ג שכל הדור לא נתכוונו לעבודת כוכבים כמו שביארנו בפ׳ תשא מ"מ הרי הי׳ חט"א שאפילו בשוגג נענשים ע"ז וכמאמר משה לישראל אתם חטאתם חטאה גדולה וכמש"כ שם. וזהו ואל חטאתו (א): (כח) מבלי יכולת ה׳ וגו׳. בזה היה שנוי מנוסח שעל ההר דשם אמר למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים ולכלותם וגו׳ משום שזה היה בשעה שאמר ה׳ לכלות לגמרי. והיה החשש שיאמרו דמתחלה הוציאם כדי לכלות. ולא כדי לעשות אותם לו לעם. אבל כאן שניחם ה׳ אלא שביקש להשמיד זה הדור ולהשאיר הטף עד שיגדלו ויבאו לא"י. ובעל זה החשש אלא שיאמרו שאינו יכול להביאם לא"י ואינו רוצה אלא לעשות ממדבר ישוב ולהושיב את הטף. ומשום שהוא שנא אותו הדור ע"כ הרגו. וזהו טענת משה עצמו במרגלים לפי שהיתה תחלת הגזירה שם

הרחב דבר

(א) והנה ברבה פ׳ תצוה פל"ה אי׳ לקח פר בן בקר הה"ד גדולים מעשי ה׳ דרושים לכל חפציהם. כשהוא רוצה הוא קוראם בלשון נקבה שנאמר ויקחו אליך פרה וגו׳ וכשהוא רוצה הוא קורא בלשון זכר שנאמר לקח פר בן בקר. והוא פלא. אבל הכונה דשני חטאים מבוארים בכפרתן. חטא ע"ז מתכפר בפר כ"צ כמו חטא העגל. אבל חטא הגאוה אינו אלא שהביא אהרים לידי עבירה ע"ז בא לכפרה פרה אדומה שהיא מטהרת ומביאה לידי קדושה. ומש"ה נמשלה לצדקת מרים דזכיין בהא דמתני לגברי וגני לגי מדרבל כמבילה בכ׳ הקה:

עמא הדין ולחוביהון ולחטאיהון: כח דלמא יימרון דירי ארעא די אפיקתנא מתמן מדלית יוכלא קדם יי לאעלותהון לארעא די מליל להון ומדסני יתהון אפיקינון לקטלותהון במדברא: כט ואינון עמך ואחסנתך די אפיקתא בחילך רבא ובדרעך מרממא: א בעידנא ההיא אמר יי לי פסל לך תרין לוחי אבניא כקדמאי וסק לקדמי לטורא ותעביד לך ארונא דאעא: ב ואכתוב על לוחיא ית פתגמיא די הוו על לוחיא קדמאי די תברתא ותשוינון בארונא: ג ועבדית ארונא דאעי שטין ופסלית תרין לוחי אבניא כקדמאי וסליקית לטורא ותרין לוחיא בידי: ד וכתב על לוחיא ככתבא קדמאה ית עשרא פתגמין די מליל

העמק דבר

להשמיד את הדור כאחד ולהשאיר את הטף כמו שביארנו שם · וטען ע"ז שיאמרו מבלתי יכולת ה' וגו' וישחטם במדבר . אלא שכאן אמר שיאמרו ומשנאתו אותם הוציאם להמיתם במדבר וגם זה מדויק הכל יפה בשעתו . דשם שהיו בקדש ברנע סמוך לא"י והיה נוח ליכנס לא"י אפילו בלא נס נגלה טוב לומר שהשם שלא משנאה הרגם דזה ודאי דבר רחוק . אלא משום כדי שלא יכנסו מדעתם וזה אין יכולת לכבוש הכנענים · וג"ז אין רצון לה' שיכלו הכל ביד הכנענים שהרי ברור לכל שרוצה הקב"ה לעשות ישראל לעם ע"כ שחטם כדי שיהרגו הטף לשבת במקום אחד עד שיהי' באותו מקום ישוב . משא"כ כאן שמן הנמנע היה ליכנס בע"כ שהרי מחורב עד א"י מקום מדבר גדול ונורא וא"כ אם היה רצון ה' מבלתי יכולת לכבוש הכנענים שישארו במדבר למאי ישחט זה הדור הרי היה די במה שלא היה מנהיג אותם בענן ובעמוד אש במדבר משום זה הי' ההכרח לומר שיאמרו דמשנאתו את הדור הזה חשבה מתחלה להמיתם במדבר . ולוקח את בניהם אחריהם לו לעם בישוב במדבר : (כט) והם עמך ונחלתך וגו'. לא זהו טענה ראשונה אל תשחת עמך ונחלתך . דשם היתה הטענה דבשביל זה ראוי לחוס מבלי להשחית . וכאן הוספת טענה פן יאמרו · שהם יוציאו לעז שאתה שונא אותם . והרי הם עמך ונחלתך ואיך תסבול סבות והלעג לשקר : בכחך הגדול. היינו המופתים כיד ה' : ובזרועך הנטויה · שלא יתקבצו המצרים בין מכה למכה להרוג את כל ישראל · היה חרב ה' ממית כמה גדולי מצרים באופן שלא היה בהם כח להתאסף לעצה · ודבר זה מבואר יפה בפ' וארא ו' ו' ע"ש . וזה היתה טענתו כי המצרים יחשבו שכ"ז ההשתדלות הרבה והעצומה הי' כדי להשיק הנקמה והשנאה להרוג אותם במדבר · ואין זה כבוד לפני הקב"ה לעשות נסים והשתדלות בשביל נקמה ושנאה . כ"ז סיפר משה להוכיח שנצרך למען כל אלה הטענות שלא ישמיד אותו דור אע"ג שכבר עשה ה' הרבה לטובתם. הרי שאין במוחות שלא ישמידו כשיחטאו גם בא"י. וזה הי' כוונת אותו דרוש : י (א) בעת ההיא וגו' · כל הפרשה עד סוף אשר נשבעתי לאבותם לתת להם · היא פרשה מחוברת בהעדר הסדר . מדלג מענין לענין וממקום למקום ומזמן לזמן · ומתחלה יש להתבונן על כל מאמר בפ"ע בפ' זו שהוא מוקשה ואח"כ לחברם יחד · והנה מכאן עד כאשר צוני ה' · אינו מובן לשון ועשית לך ארון עץ . למאי נצטוה ע"ז בלוחות אלו יותר מבלוחות הראשונות. והיאך יעלה עה"ד שמשה לא יעשה ארון להניחם . עוד פלא סדר הכתוב וכך הי' לו לומר עשה לך ארון עץ ופסל לך וגו' · וכמו דכתיב כן במעשה משה ואעש ארון עצי שטים ואפסל וגו' . מכל זה מבואר דעיקר הצווי ועשית לך ארון עץ לא בא בשביל ללמד למשה שיעשה מקום להניח הלוחות אלא להיפך . שיעשה דוקא ארון עץ ולא של כסף וזהב וכדומה · והסיבה לזה הוא מה שכבר נתבאר בפ' תשא ל"ד א' וכ"ז שלוחות השניות הי' ראש הכנה לעמלה של תורת התלמוד . שניתן בכח הלוחות הללו לחדש מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש · וע"ז דרשו בש"ר פמ"ז טוב לי כי עניתי למען אלמד חקיך · שבמה שנצטער משה הרבה עד שניתנו הלוחות השניות זכה לקבל הלכות מדרשות ואגדות · ומשמעות אלמד חקיך . הוא כמו שכתבתי כ"פ לחקוק ולדייק דברי תורה שבכתב מלה במלה ואות באות ולבא מזה להלכות ואגדות . וע"ז אמר טוב לי כי עניתי . והכי לימד הקב"ה למשה שכ"ז בא ביגיעת האדם ומש"ה צוה למשה שיפסול בעצמו הלוחות וגם יכתוב בעצמו כל תורה שבכתב על הלוחות זולת עשרת הדברות . וכ"ז נתבאר שם יפה שבא ללמד על יגיעת האדם בס"ד ובא בזה הצווי ללמד שדבר זה נדרש עוד לחיי צער כדתנן זהו דרכה של תורה כו' ומש"ה צוה הקב"ה לעשות דוקא ארון עץ וכ"ז הודיע משה לישראל כאן כדי ללמדם דרך עמל תורה . וע"ע בסמוך מקרא ה' : (ב) את הדברים. ידוע הדרש בפ' תשא דברים הדברים את הדברים ואפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש . והיא פלפולה ש"ת וביארנו שם ל"ד א' וכ"ז : אשר היו . ולא כתיב אשר כתבתי ומבואר גם כן שם . שבאמת זה הלשון שמור ועוד שינויים לא נכתבו על הראשונות אלא היו נכללים בם : (ד) אשר דבר ה' אליכם. ולעיל ט' י' כתיב ככל הדברים אשר דבר ה' עמכם ·

אֲלֵיכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ בְּיוֹם הַקָּהָל וַיִּתְּנֵם יְהוָה אֵלָי׃ ה וָאֵפֶן וָאֵרֵד מִן־הָהָר וָאָשִׂם אֶת־הַלֻּחֹת בָּאָרוֹן אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וַיִּהְיוּ שָׁם כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי יְהוָה׃ ו וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָסְעוּ מִבְּאֵרֹת בְּנֵי־יַעֲקָן מוֹסֵרָה שָׁם מֵת אַהֲרֹן וַיִּקָּבֵר שָׁם וַיְכַהֵן אֶלְעָזָר בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ ז מִשָּׁם נָסְעוּ הַגֻּדְגֹּדָה וּמִן־הַגֻּדְגֹּדָה יָטְבָתָה אֶרֶץ נַחֲלֵי־מָיִם׃ ח בָּעֵת הַהִוא הִבְדִּיל יְהוָה אֶת־שֵׁבֶט הַלֵּוִי לָשֵׂאת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה לַעֲמֹד לִפְנֵי יְהוָה לְשָׁרְתוֹ וּלְבָרֵךְ

ת"א לברכו . תענית כו סוטה לח זבחים טז ערכין יא :

רש"י

(ו) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה. מה ענין זה לכאן ועוד וכי מבארות בני יעקן נסעו למוסרה והלא ממוסרות באו לבני יעקן שנאמר ויסעו ממוסרה וגו' (במדבר ל"ג) ועוד שם מת אהרן והלא בהר ההר מת הוא והסוב ותמצא שמנה מסעות ממוסרות להר ההר אלא אף זו מן התוכחה ועוד זאת עשיתם כשמת אהרן בהר ההר לסוף ארבעים שנה ונסתלקו ענני כבוד יראתם מלחמת מלך ערד ונתתם ראש לחזור למצרים וחזרתם לאחוריכם שמנה מסעות עד בני יעקן ומשם למוסרה שם נלחמו לכם בני לוי והרגו מכם ואתם מהם עד שהחזירו אתכם בדרך חזרתכה ומשם חזרתם הגדגדה הוא חור הגדגד : (ז) ומן הגדגדה וגו' . ובמוסרה עשיתם אבל כבד על מיתתו של אהרן שגרמה לכם זאת ונדמה לכם כאילו מת שם וסמך מסה תוכחה זו לשיבור הלוחות לומר שקשה מיתתן של צדיקים לפני הקב"ה כיום שנשתברו בו הלוחות ולהודיעך שהוקשה לו מה שאמרו נתנה ראש לפרוש ממנו כיום שעשו בו את העגל : (ח) בעת ההיא הבדיל ה' וגו' . מוסב לענין הראשון : בעת ההיא . בשנה הראשונה לצאתכם ממצרים וטעיתם בעגל ובני לוי לא טעו הבדילם המקום מכם וסמך מקרא זה לחזרת בני יעקן לומר שאף בזו לא טעו בה בני לוי אלא עמדו באמונתם : לשאת את ארון . הלוים : לעמוד

העמק דבר

והוא כמש"כ לעיל ה' י"ט דבלוחות הראשונות היה כתוב דברות הראשונות ששמעו ישראל מפי הגבורה והיינו אשר דבר ה' עמכם . אבל בלוחות שניות היה כתוב דברות השניות שלא שמעו באזניהם אלא משה שמע שמור וזכור בדבור א' . וכן כל השנויים מה שאין הפה יכול לדבר ואין האוזן יכול לשמוע . אבל משה שמע ולימד לישראל . מש"ה כתיב אשר דבר ה' אליכם . דמשמעו כמו וידבר ה' אל משה ואל אהרן דמשמעו משה דבר עם אהרן ה"נ משה דבר עם ישראל : (ה) ואפן . בס' שמות ל"ב ט"ו ביארנו הא דכתיב ויפן בירידה ראשונה משום שמשה חזר אחורנית ופניו כלפי השכינה . ובשעה שהלוחות בידו היה חש שלא יפול ויכשל בדבר ויפלו הלוחות מידו ח"ו ע"כ היה נפנה לאחוריו . וכן הפי' לעיל פ' ט"ו בירידה ראשונה . וכאן כתיב כן בירידה שניה ללמדנו שבאמת מצד הליכת ההר לחוד לא היה צריך עוד להפנות לאחוריו שהרי כבר ידע דרך הלוכו מפעם הראשונה אבל גם בירדה מן ההר עד שהניח בארון הלך הכל לאחוריו . וזה לא היה בראשונה כי בירדתו מן ההר וראה העגל שבר הלוחות משא"כ בשניות הלך יותר לאחוריו עד שהניח בארון . וכך עשה רבא כד הוי מיפטר מרבי' הוי אזיל לאחוריו עד דמנגפין כרעי' על אסקופתא דר"י דמא כדאיתא ביומא דנ"ג . למדנו דלא רק ד"א צריך לעשות כן אלא עד שיתכסה מעיניו וכמו שעשה משה רבינו : ויהיו שם כאשר צוני ה' . הוא מיותר וללמד שלא רק ברגע הראשון היה של עץ אלא היו מונחים שם זמן רב עד בוא השעה שנגמר מלאכת המשכן וכ"ז ללמדנו כי יש לת"ח שנמשל לארון הקודש כמו שיבואר בסמוך לסבול הרבה חיי צער ועוני עד בוא דבר ה' להגביה קרנו : (ו) ובני ישראל נסעו וגו' . כבר מבואר במפרשים הראשונים ז"ל חומר מקרא זה לפי הפשט . ופרש"י עפ"י הדרש והוא במכילתא בשלח פ' ויסע שחזרו לאחור עד מוסרה והספידו את אהרן . והרמב"ן

יי עמכון בטורא מגו אישתא ביומא דקהלא ויהבינון יי לי: ה ואתפניתי ונחתית מן טורא ושויתי ית לוחיא בארונא די עבדית והוו תמן כמא די פקדני יי: ו ובני ישראל נטלו מבארות בני יעקן למוסרה תמן מית אהרן ואתקבר תמן ושמש אלעזר בריה תחותוהי: ז מתמן נטלו לגדגד ומן גדגד ליטבת ארעא נגדא נחלין דמיין: ח בעידנא ההיא אפריש יי ית שבטא דלוי למיטל ית ארון

העמק דבר

כתב שנתפשט מסע ישראל עד מוסרה ושם נתקבלו להספידו. אבל מה זה ענין לכאן. ולא ביארו לנו דבר המתקבל אבל כבר ביארנו בס' במדבר כ"ו ל"ג שהיה במדבר משה ואהרן שני ראשי סנהדראות. משה רבינו היה דרכו בבוא לפניו מעשה שלא היה מקובל מפי ה' להעלות הלכה למעשה ע"פ דרך החקירה והפלפול. ואהרן היה כמו רב בבבלא שהיה דרך הוראה בישראל ולו ניתן זה הכח ביחוד שאמר לו ה' ולהורות את ב"י. וכמש"כ בארוך ר"פ תצוה ובהיותם במוסרה והספידו את אהרן שם התבוננו כי לא הניח כמותו מכוין ההוראה לשעה לאמתה ש"ת בלי שום פלפול וחקירה ומשה הסכים עמו. ועי' בס' במדבר ל"ב ל"ט מש"כ בס"ד. ואפילו אלעזר בנו היה מתלמידי משה דומה ליהושע כדאיתא בסנהדרין די"ט כל המלמד את בן חבירו תורה דומה כאלו ילדו שנאמר ואלה תולדות אהרן ומשה. וע"כ הכוונה על דרך הפלפול שקבל אלעזר כתלמיד מובהק יותר מכל ישראל. ושוב לא היו שני סנהדראות ונמסר באותו מקום זה הדרך להורות עפ"י החקירה דוקא כל שאפשר. ומש"ה נקרא זה המקום מוסרה עפ"י שנמסר זה הכח לחק בישראל וכלשון המשנה משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע. ויש לפרש עוד שם מוסרה מלשון מוסר. וכמו דנקראת התורה מוסר ה' בס' משלי ג'. והיינו משום דעמלה ש"ת הוא יסורין וכדאיתא בשו"ט תהלים ג' עה"פ אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו. אין לך אדם בלי יסורין יש אדם שעינו כואב ואינו יכול לישן יש אדם שבטנו כואבת וא"י לישן ויש אדם שיגע בתורה וא"י לישן זה יסורים וזה יסורים אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו. וישעיה הנביא סי' כ"ח הרבה להוכיח את ת"ח שבאותו הדור שבקשו תענוגי עוה"ז. מש"ה נקרא אותו המקום שנמסר חלק תורה בזה האופן מוסרה. ותדע בפ' מסעי על מוסרת ת"י מרדותא. והכי ת"י משלי ג' על מוסר ה' מרדותא. הרי דזה השם מוצאו מלשון מוסר. ועי' מש"כ בס' שמות ט"ז ד': (ז) משם נסעו הגדגדה. היינו הר הגדגד. ולאותו מקום שבו בשובם שנית ממוסרות מקום הספדו של אהרן וקבורתו של כחו הגדול בהוראה. ולא שבו עתה דרך בני יעקן אלא ממוסרה לחר הגדגד. ונקרא עתה הגדגדה מלשון גדוד ללמד במעטה שמת אהרן הרי לנוכח קיום ההוראה בישראל ההכרח להרבות גדודי תלמידים וישיבות בדבוק חבריה ופלפול תלמידים: ומן הגדגדה יטבתה ארץ נחלי מים. אחר שמצליחים בלמוד ישיבות גדוד תלמידים סר מוסר העוני ומגיעים לעושר וכבוד. ומש"ה נקרא זה המקום השלישי שקבלו עמל תורה יטבתה. והראו מן השמים סימן לדבר שנמצא שם נחלי מים וכמו שהיה כן בתחלת בואם למדבר שמתחלה באו למרה ואח"כ לאילים בשביל זה האות כמש"כ בס' שמות ט"ו כ"ז בשם המכילתא ע"ש. כן הזמין הקב"ה לפני ישראל שמות המקומות והנמצא שם להיות לאות: (ח) בעת ההיא. פרש"י בשנה הראשונה. תמוה שאין לזה ענין לסמיכות הדברים הרחוקים בזמנם. ומה זה בא המקרא להודיע כאן. ויותר ק' סיפיה דקרא לעמוד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו. ופרש"י הכהנים ומדבר בברכת כהנים בנשיאת כפים. ואין זה משמעות שבט הלוי בכלל. ועי' להלן י"ח א'. ותו קשה דא"כ מבואר מכאן דנ"כ בעמידה. והרי בסוטה ל"ח עשו היקישים לזה מדכתיב בפ' עגלה ערופה לשרתו ולברך בשם ה'. היקיש ברכה לשירות וכתיב לעמוד לשרת בשם ה'. ולפרש"י קשה היסוק לן מדכתיב כאן לעמוד וגו' ולברך בשמו. [ורש"י פי' עפ"י הא"כ במכילתא דמילואים פ' שמיני הכ"ט ע"ש. אבל לא לשיטת התלמוד]. וע"כ היה ברור לחז"ל דלא מדבר בזה המקרא בכהנים ביחוד אלא בכלל שבט לוי. והכי הבין הרמב"ם שכתב שלהי הל' שמיטין ויובלות בזה"ל ולמה לא זכה שבט לוי בנחלת א"י ובביזתה מפני שהובדל לעבוד את ה' ולשרתו ולהורות דרכיו הישרים וכו'. ולא שבט לוי לבד אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעבדו לדעה את ה' וכו'. הרי שהבין לשון זה המקרא לא על שירות בהמ"ק ובכהנים אלא במובדל לגבוה. ובעת ההיא שהיו שבט לוי במוסרה או ביטבתה שמה קבלו זה השבט ביחוד עול עמלה ש"ת ולהיות פרושים לגבוה וכדאי' ביבמות דפ"ו בראשונה לא היו מעמידים שוטרים אלא מן הלוים שנאמר ושוטרים הלוים לפניכם עכשיו ושוטרים הרבים בראשיכם. פי' הרבים גדולי ישראל הא מיהא אז נהיו הלוים המבינים לכל ישראל וכמו שכתוב בדה"י ב' ל"ד ויאמר יאשיהו ללוים המבינים לכל ישראל הקדושים לה' תנו את ארון הקודש בבית שלמה מלך ישראל אין לכם משא בכתף עתה עבדו את ה' אלהיכם ואת עמו ישראל. וביארנו בס"פ

בִּשְׁמוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ט עַל־כֵּן לֹא־הָיָה לְלֵוִי חֵלֶק
וְנַחֲלָה עִם־אֶחָיו יְהוָה הוּא נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לוֹ׃ י וְאָנֹכִי עָמַדְתִּי בָהָר כַּיָּמִים
הָרִאשֹׁנִים אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה וַיִּשְׁמַע
יְהוָה אֵלַי גַּם בַּפַּעַם הַהִוא לֹא־אָבָה יְהוָה
הַשְׁחִיתֶךָ׃ יא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קוּם לֵךְ לְמַסַּע
לִפְנֵי הָעָם וְיָבֹאוּ וְיִירְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־
נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָם לָתֵת לָהֶם׃ פ חמישי יב וְעַתָּה
יִשְׂרָאֵל מָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם־

ת"א ואנכי עמדתי. מגילה כא: וישמע ה' אלי. ברכות לב: ועתה ישראל. שם לג שבת לא מגילה כה סוטה יא מנחות מג נדה יז עקידה שער טו ושער מד:

רש"י

לפני ה' לשרתו ולברך בשמו. הכהנים והוא נשיאת כפים: (ט) על כן לא היה ללוי חלק. לפי שהובדלו לעבודת מזבח ואינן פנויין לחרוש ולזרוע: ה' הוא נחלתו. נוטל פרס מזומן מבית המלך: (י) ואנכי עמדתי בהר. לקבל הלוחות האחרונות ולפי שלא פרש למעלה כמה עמד בהר בעליה אחרונה זו חזר והתחיל בה: כימים הראשונים. של לוחות הראשונות מה הם ברצון אף אלו ברצון אבל האמצעיים שעמדתי שם להתפלל עליכם היו בכעס: (יא) ויאמר ה' אלי וגו'. אעפ"י שסרתם מאחריו וטעיתם בעגל אמר לי לך נחה את העם: (יב) ועתה ישראל. אעפ"י שעשיתם כל זאת עודנו רחמיו

העמק דבר

בא וכר"פ דברים שגוש אותם שלא יהיו פרושים בפ"ע ומשוקעים בקדושת המחשבה. אלא יתעסקו ברבוי תלמידים ללמדם דרך פלפולה ש"ת. הרי שהם היו מיוחדים לזה. וכ"כ בס' נחמיה ח' והלוים המבינים לכל העם. וכ"ז נהיה בעת ההיא שהבדיל ה' אותם לשאת את התורה והגנוז בה ברמיזותיה ודקדוקיה וזה מכונה בשם ארון ברית ה'. והיינו דכתיב להלן ל"א ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי הנושאים את ארון ברית ה'. והרי לא היו הכהנים נושאים הארון של בצלאל. אלא הכוונה כמש"כ עמל תורה שבע"פ והכהנים נכללו אז בכלל בני לוי בזה המשא הקודש. וקדושת הכהונה מסייעת לקדושת עמל תורה שיהא עוד במעלה יתירה. וראוי לדעת דמכאן והלאה כתיב כ"פ הכהנים הלוים ולא בא הכתוב לייחס הכהנים בשבט לוי אלא הפי' הכהנים שהמה ג"כ ת"ח המכונים בשם הלוים עפ"י מקרא זה. ומבואר לפנינו בכ"מ דכתיב הכהנים הלוים. והיינו דאיתא בירושלמי תענית פ"ד ויקומו הכהנים הלוים ויברכו את העם בדורו של יחזקיהו שהיו יגעים בתורה הכ"מ. הרי דייקו מדכתיב הלוים דמייני בת"ח. ומזה שכינה הכתוב עמלה ש"ת ארון ברית ה' למדנו כמה ענינים ממשא ארון הקודש של בצלאל למשא הארון שהוא התלמוד כמש"כ בס' שמות כ"ה י"ד שבתורה נתנה רמז להבחנה. ממילא יש להבין הא דאיתא בב"ב דל"ט מסורת בידנו מאבותינו ארון וכרובים בנס הן עומדים ולא בחנם היה כן בבהמ"ק אלא ללמדנו כי כמו הארון בעשה בצלאל לא היה תופס מקום בטבע. כ"ה עמל על דרך פלא. כך ארון התלמוד קיים בישראל בדרך פלא וכמש"כ בס' שמות עה"פ ויהי קול השופר הולך וגו' ע"ש. וכן הכרובים שהם אות על השגחת ה' על ישראל. הן בהנהגה עליהם משבעים אומות הן בפרנסתם בלי שום יסוד נאמן כמו כל גוי בארצו הכל ברור שהוא אך פלא ואין לזה דעת והשבון בטבע הליכות עולם. וכן מאמרם בב"ר פל"ו הארון סובל את סובליו. אחר השגחה ובזמנה עין הוא מתקיים בארון התלמוד: לעמוד לפני ה' לשרתו. הכמי הדור המה העומדים לפני ה' בתפלה שהיא עבודה בידוע ומיוחדת לת"ח כמש"כ לעיל ד' ז': ולברך בשמו. למי שנדרש לברכה יהיו הלוים עמלי תורה מיוחדים

קְיָמָא דַיְיָ לְמֵיקַם קֳדָם יְיָ לְשַׁמָּשׁוּתֵיהּ וּלְבָרָכָא בִּשְׁמֵיהּ עַד יוֹמָא הָדֵין: ט עַל כֵּן לָא הֲוָה לְלֵיוָאֵי חוּלַק וְאַחְסָנָא עִם אֲחוֹהִי מַתְּנָן דִּיהַב לֵיהּ יְיָ אִינּוּן אַחְסַנְתֵּיהּ כְּמָא דִּי מַלֵּיל יְיָ אֱלָהָךְ לֵיהּ: י וַאֲנָא הֲוֵיתִי קָאֵים בְּטוּרָא כְּיוֹמַיָּא קַדְמָאֵי אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן וְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹתִי אַף בְּזִמְנָא הַהִיא לָא אֲבָה יְיָ לְחַבָּלוּתָךְ: יא וַאֲמַר יְיָ לִי קוּם אִיזֵיל לְמַטּוּל קֳדָם עַמָּא וְיֵעֲלוּן וְיֵרְתוּן יָת אַרְעָא דִּי קַיֵּימִית לַאֲבָהַתְהוֹן לְמִתַּן לְהוֹן: יב וּכְעַן יִשְׂרָאֵל מָה יְיָ אֱלָהָךְ תָּבַע מִנָּךְ אֱלָהֵן לְמִדְחַל

העמק דבר

מיוחדים · ועי' להלן י"ח ה' ובב' במדבר ו' כ"ז. וכך הפי' בדה"י א' כ"ג י"ג להקטיר לפני ה' לשרתו ולברך בשמו · וא"א לפרש לשרתו עבודה דא"כ היינו להקטיר אלא כמש"כ: (ט) על כן לא היה ללוי חלק ונחלה. לא כמש"כ בפ' קרח שרק נחלה לא יהיה לשבט לוי אבל חלק בביזת נכסים שוים לכל ישראל. ולא נשוו אז לכהנים שכתוב בהם וחלק לא יהיה לך וגו'. והוא משום שמפורשים לקדושת העבודה משא"כ הלוים. אבל משקבלו במוסרות עול התלמוד נתקדשו גם לזה שאין להם חלק והשתוות להמון ישראל. המרבים נכסים והנים מכל חפצי העולם: ה' הוא נחלתו · הוא המעשר · ועד כה לא כתיב ע"ז ברכה מיוחדת רק שיהי כדגן מן הגורן. אבל עתה הלה ע"ז ברכת ה' וכדאיתא בע"ז די"ט כל העוסק בתורה נכסיו מצליחין דבר זה נאמרה בתורה כו' נמצא דנחלתו באה בהשגחת ה': כאשר דבר וגו' · היינו אחר מעשה העגל שאמר משה ללוים ולתת עליכם היום ברכה. שאתם ראוים לכך וכאן נתקיים חלות הברכה ושם מבואר עוד. ועי' להלן י"ח ב': (י) ואנכי עמדתי בהר וגו'. ביאר משה רבינו כמה גדול כח חלק תורה שקיבל בלוחות שניות שאע"ג שבשבר ישב מ' יום בפעם הראשונה ולמד תורה שבע"פ · ולא נצרך בפעם השנית כ"א בשביל להגיע לישראל כללי חקים ומשפטים שרמוזים בתורה שבכתב. והוא בא ע"י כתיבת התורה כמש"כ בפ' תשא ל"ד כ"ז · ולזה לבד עמדתי בהר עתה זה הסך מ' יום. שזה הכח הוא דקך כולל הרבה כמו בפעם הראשונה. באשר יש להוסיף ממנו חדשות בלי תכליה: וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא. כי בפעם השנית שמע אלי שלא להשמיד את הדור בכללו ועדיין לא הייתם מרוצים לגמרי שלא ישהית איזה חלק מישראל אבל משקבל עול תורה הלז בשביל ישראל נתקבלה תפלתו ברצון משום שמאז חוט ש"ח נמשך עליו כדאיתא בע"ז ד"ג כל הלומד תורה בלילה חוט ש"ח משוך עליו ביום שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי תפלה לאל חיי · ע"כ לא, אבה ה' השחיתך · כל שום השחתה · ועי' ס' בראשית י"ח כ"ח במשמעות השחתה: (יא) ויבואו ויירשו את הארץ וגו' · אינו המאמר לך נחה את העם כפרש"י. שזה נאמר אחר פיום הראשון ועדיין היה בכעס · ומש"ה לא כתיב שם ויבאו ויירשו את הארץ ואדרבה כתיב שם וביום פקדי וגו' דמשמע שאינם בטוחים ושפוים עוד מזה העונש של אותו עון. אבל אחר פיום השלישי היה המאמר ויבאו ויירשו את"ה וגו' · והיינו אותו מאמר עצמו דכתיב לעיל א' ח' באו ורשו את הארץ: (יב) כי אם ליראה וגו'. הפ' תמוה שהרי כל מה שאפשר לבקש מכח אנוש מבואר בשאלה זו ומה יש עוד לשאול עד שבאמת בשוח"ט תהלים ל"ו איתא בבקשת דוד אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש · שבתי בבית ה' כל ימי חיי אמר הקב"ה לדוד אתה אמרת אחת שאלתי וגו' ואתה מבקש הרבה א"ל גם אתה אמרת מה ה' אלהיך שואל מעמך ובקשת הרבה. אבל זה אינו אלא לשון הלציי אבל ודאי גם הקב"ה גם דוד לא בקשו יתירה ממה שהחלו · ויותר מזה קשה הא דאיתא בגמ' אטו יראה מילתא זוטרתי היא · ומשני אין לגבי משה מילתא זוטרתי היא. והפלא שהרי לא יראה לבד קא חשיב ולמה זה הקשה על יראה יותר מעל אהבה ולעבוד בכל נפש · והו אינו מובן אחרי שהחל לשאול לאהבה אותו איך כתר שאלתו בהוך כ"ד לטוב לך · ופרש"י כדי שיהיה טוב לך שהוא אהבה מוזרת. אבל עכ"ז יש להבין למי נאמרה פ' זו. אם נאמר לכל ישראל בשוה היאך אפשר שתהא מדרגה זו יראה ואהבה בפחות שבישראל שאינו משיג אותם כלל והרי אהבה אינה נמצאה אלא באמצעות תורה או עבודת בהמ"ק · בהן המה הלחם המחבריב את ישראל לאביהם שבשמים כמש"כ בס' במדבר כ"ח ב' בפי' את קרבני לחמי ובכ"מ · והיאך יבא הקב"ה בטרוניא את בריותיו לשאול מהם מה שא"א בדרך הטבע · ואם נאמר שלא דבר כאן אלא עם מי שראוי לכך הלא לא נתפרש עם מי הוא מדבר. אלא ע"כ יש לדקדק ולהתבונן בהותה פרשה עלמה שהקב"ה אינו שואל מישראל אלא מכל אדם לפי ערכו. שהרי כתיב ללכת בכל דרכיו. ולא כתיב וללכת בכל דרכיו · כמו שכתוב ולאהבה אתו ולעבד וגו' וכן בפסוק י"ג לשמור את מצות ה' · ולא ולשמור וגו' · מבואר דכמו התחלת הדבור הוא · ומזה נבוא לענין · דראוי לדעת שיש ארבע מדרגות בישראל כמו שביארנו בפ' בלק עה"פ מה טובו וגו' · שהם א' ראשים ומנהיגים בישראל · ב' ת"ח הנקראים זקני ישראל · ג' בע"ב עוסקים בפרנסתם · ד' נשים ועבדים וקטנים · וכל אחד מכתות הללו אינו דומה לחבירו בשאלת הקב"ה

לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו
וּלְאַהֲבָה אֹתוֹ וְלַעֲבֹד אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־
לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ יג לִשְׁמֹר אֶת־מִצְוֺת יְהוָה
וְאֶת־חֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְטוֹב לָךְ׃
יד הֵן לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמָיִם הָאָרֶץ
וְכָל־אֲשֶׁר־בָּהּ׃ טו רַק בַּאֲבֹתֶיךָ חָשַׁק יְהוָה
לְאַהֲבָה אוֹתָם וַיִּבְחַר בְּזַרְעָם אַחֲרֵיהֶם בָּכֶם
מִכָּל־הָעַמִּים כַּיּוֹם הַזֶּה׃ טז וּמַלְתֶּם אֵת עָרְלַת

ת"א ולעבד את. עקרים מג פ"ל: הן לה' אלהיך. חגיגה יב: רק באבותיך. עקידה שער סז: ומלתם את. שבת קה סוכה כב:

רש"י

וחבתו עליכם ומכל מה שחטאתם לפניו אינו שואל מכם כי אם ליראה וגו': כי אם ליראה וגו'. רבותינו דרשו מכאן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים (ברכות ל"ג): (יג) לשמור את מצות ה'. ואף היא לא לחנם אלא לטוב לך שתקבלו שכר: (יד) הן לה' אלהיך. הכל. ואעפ"כ רק באבותיך חשק ה' מן הכל: (טו) בכם. כמו שאתם (רואים אתכם) חשוקים מכל העובדי כוכבים היום הזה: (טז) ערלת

העמק דבר

ממנו. ומשום זה כתיב בפרשת אתם נלבים היום כולכם ראשיכם שבטיכם. זקניכם ושוטריכם. כל איש ישראל טפכם נשיכם וגו'. לעברך בברית ה' וגו'. ולכאורה מה מקרא חסר אלו כתיב אתם נלבים היום כולכם לעברך וגו'. והכל בכלל אלא בשביל שלכל א' ברית בפ"ע ומה ששואל הקב"ה מזה אינו שואל מזה וכמעט שאסור לכא השנית כאשר יבואר. וגבא לפי סדר הכתוב. ראשיכם שבטיכם. שהם הראשים מנהיגי הדור. והם הנקראים עוסקים בצרכי צבור. שהם אינם רשאים להבטל מזה לא לעסוק באהבה ודביקות שהרי בזה לא תהיה פקידתו בעבודת הצבור תמה. ואמרו בשבת פ' מפנין גדול הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני שכינה שנא' אל נא תעבור מעל עבדך. ואין הפי' שמי שזכה להקביל פני שכינה אינו דומה לזה המעלה של המכניס אורח אלא שזו המצוה גדולה מזו. והיא נדחית מפניה כמו שעשה א"א בשעה שעמד לפני ה' כדכתיב וירא אליו ה' וגו' וכאשר ראה האורחים ביקש מה' שיסור ממנו ולא יעבר לגמרי אלא ימתין עליו עד שיעשה עם האורחים כראוי להם. ומזה נבין כל צרכי צבור שיש בהם מצוה עוד גדולה מהכנסת אורחים. שהרי עוסק בצרכי צבור פטור מק"ש כדתניא בתוספתא ברכות פ"א דמש"ה חשב ר"י שר"ע ורהב"ע לא קראו ק"ש משום שעסוקים בצ"צ היו. מכש"כ שגדולה מצוה זו לדחות מצות אהבה ודביקות שנדחית מפני מצות מעשיות כמש"כ בפ' ציצית. וא"כ מה ה' שואל מראשי ישראל הלא לא אהבה ודביקות ולא שמירת מ"ע אלא יראה. היינו שיהא שקוע תמיד ביראת ה'. באשר מי שהוא ראש ועוסק בצרכי רבים עלול לבוא להנאת עצמו וכבודו במעשיהם. ולראות לטוב לגבי שחונף לו ולהיפך למי שיגע בקצה כבודו יעלים עיניו מלראות בצר לו או אף תגואה ידו להרע לו. ע"כ עליו כתיב מה ה' שואל ממך כ"א ליראה וגו'. ובכל שעה עליו לידע כי גבוה מעל גבוה וגו'. עוד יש לפניו לירא יותר את ה' מכל ב"א באשר השגיאה בין אדם לחבירו אינו מתכפר בקל. שהרי אדם מועד לעולם בין שוגג כו' מש"כ בהעאים שבין אדם לשמים. ודוד המלך אמר הלא משנאיך ה' אשנא וגו' חקרני אל ודע לבבי וגו' וראה אם דרך עוצב בי ונחני בדרך עולם. פי' אם טעיתי לחשוב שפלוני הוא ממשנאיך ע"כ הנני רודפו ושונאו. אבל אם לא כוונתי לאמת הלא טוב לפני המות שתנחני בדרך עולם שא"א לתקן השגיאה ולא תועיל תשובה. זה הפרט מוטל על ראשים מנהיגי ישראל ולא יותר: אבן זקני הדור שהם ת"ח עמלי תורה עליהם מוטל מצות אהבת ה' ודביקות הרעיון בו ית' בכל לב ונפש. ומצות מעשיות בכל מיני דקדוקים היותר אפשר. שהרי התורה מכשרתו לכך וגם ללכת בדרכי ה' מה הוא רחום כו' וכמש"כ הרמב"ם בהל' ת"ת שת"ח משונה בכל דרכיו מאיש המוני במאכלו ובהילוכו ובדיבורו כו' וכ"ז הקב"ה שואל

קדם יי אלהך למהך בכל אורחן דתקנן קדמוהי ולמרחם יתיה ולמפלח קדם יי אלהך בכל לבך ובכל נפשך: יג למיטר ית פקודיא דיי וית קימוהי די אנא מפקיד לך יומא דין דייטיב לך: יד הא דיי אלהך שמיא ושמי שמיא ארעא וכל די בה: טו לחוד באבהתך צבי יי למרחם יתהון ואתרעי בבניהון בתריהון בכון מכל עממיא כיומא הדין: טז ותעדון ית טפשות לבכון וקדלכון לא תקשון

העמק דבר

שואל מעמו: אמנם המון ישראל עוסקים בפרנסתם עליהם מוטל לשמור המצות בזמנם ולא יהא העסק שלו מבטל המצוה. אבל א"א לשאול מאיש עמוס בעסקיו שקידת היראה והאהבה רק מעשה המצות בפועל זה הקב"ה שואל מהם. אבל נשים וטף ועבדים פחותי הנפש וגם כמה מ"ע אין עליהם כלל. מהם הקב"ה שואל להיות לטוב הישוב והליכות עולם של האנשים. וכמו שאמרו חז"ל איזה אשה כשרה שעושה רצון בעלה וטוב מזה זכיין באתנויי גברי לבי כנישתא כדאי' בברכות פ"א. ועל העבד מוטל לעשות לטוב לאדוניו והטף לציית את אביהם. וזהו שה' שואל מהם. ונמצא מהפרש זה המקרא כך. על האנשים קאי כי אם ליראה. על זקניכם כי אם ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבוד את ה' בכל לב ובכל נפש. על המון עם ישראל כי אם לשמור את מצות ה' וגו'. על נשיכם וטפכם כי אם לטוב לך. ומכ"מ נאמרו כל האזהרות הללו יחד משום שנאמרים הפרשה בכלל קהל ה' שבהם נכללו כל אופני אנשים וכל המתבקש מכל א'. וכמו כן עשה דוד המלך שביקש אחת מה' היינו לכל א' כראוי לו. ת"ח יהיו יושבים בית ה' לחזות בנועמו ולבקר בהיכלו. ומי שאינו מוכשר לכך והוא מהלך בעסקיו. כי יצפנו בסוכו ביום רעה. מי שהולך למלחמה עם אויביו בצור ירוממני. מכ"מ בכלל ישראל מתבקש כל זה והדבר מובן שיש אדם שפעם עומד בזה האופן והקב"ה שואל ממנו כך וגם הוא בקשהו כך ופעם הוא באופן אחר והרי הוא אז כאדם אחר כמוהו: והנה הגמ' לא הקשה על אהבת ה' אטו מילתא זוטרתי היא באשר דמיירי בעוסקי תורה והיא מסייעת ומכשרת להיות צדיק חסיד שוב אין הדבר קשה ורק שימוש לב לבקש אהבה ודעת דרכיו. אז תעמידנו התורה על קרן אורה. משא"כ קיום מצות מעשה בפועל לכל אדם ודאי לא יפלא מכל אדם. ואם הוא אנוס במקרה רחמנא פטריה. אבל יראת ה' למי שהוא מנהיג ורחש ודאי לאו מילתא זוטרתי הוא שיהא שקוע במחשבה תמיד ליראת ה' השופט על כל דרכי בני איש. ומשני אין לגבי משה פי' ת"ח שהוא מנהיג גם זה מילתא זוטרתי היא דעסק התורה מסייעו לכך ומי שאינו ת"ח כלל מי מבקש ממנו להיות עוסק בצרכי צבור. ואם כבר קיבל עליו זה העסק ודאי עליו להזהר הרבה שלא יהא נוטל את שלו מתחת יד ישראל. או הפי' מנהיג שהוא אגל גדול הדור. והוא מדריכו ומעמידו ע"ד הטוב והישר מילתא זוטרתי היא: (יג) ואת חקתיו. היינו קבלות שבע"פ. אבל משפטיו שהוא החקירות והפלפול אין כתיב כאן שהרי דברה תורה עם איש המוני שאינו בר תלמוד ואין לו אלא לשמור את החקוקים לפניו. וע' לעיל ו' י"ז: (יד) הן לה' אלהיך וגו'. באשר דבר משה עם כל כת בפ"ע הזהיר לכל כת כראוי לה. את הגדולים ודבוקים בה' שלא יהיו סבורים שפטורים ממצות מעשיות חלילה שהרי המה קרובים לה' והמקום ישא פניהם בשביל שמוסרים נפשם בשביל כבודו ואין לך יקר בעיני ה' מזה אפילו לא ישמרו המצות ח"ו. והזהיר את קטני הערך שלא יחשבו מה הוא נחשב מצות שעושים בלי ידיעה. מש"ה הזהיר גם אותם לפי ערכם ע"כ אמר הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים וגו' המלאכים ושרפים וגבוה מהם הכל דבקים ועומדים לפני ה': (טו) רק באבותיך חשק ה' וגו'. כבר נתבאר לעיל ז' ז' דמשמעות חשיקה הוא משום שטוב בעיניו ביותר משא"כ בחירה אפשר שאינו טוב בעיניו כ"כ אלא משום שהוא נצרך לקנות ריע וכדומה ע"כ בוחר באיזה אדם שטוב לפניו יותר מאחרים ואמר הכתוב דבאבותיך חשק לאהבה אותם ולנו להבין מה זה החשק שמצא אותם נאמן לפניו ע"כ לא משום שהיו דבקים בה' ובאהבתו לבד. שהרי השמים ושמי השמים ואשר בם המה שרפים ואופנים השגתם מרובה מכל אדם ודבקים בה'. אלא ע"כ משום שצרפו עבודת המעשה לאהבת ה' מה שאין זה במלה"ש: ויבחר בזרעם וגו'. דזה עלה במחשבה בשעת בריאת עוה"ז שיקח לו אומה אחת לחלקו כמבואר בשירת האזינו בהנחל עליון גוים וגו'. ובס' במדבר בפ' בלעם כ"ג י"ט. אלא שלא נבחר איזה אומה עד שבאו אברהם יצחק ויעקב: ויבחר בזרעם אחרידהם. שיהיו המה חלק אלוה וממילא חשק בם לאהבה ג"כ כאהבת האב לבן אף ע"ג שאין מעשיו רצויים כ"כ וכמש"כ לעיל ז' ח': בכם מכל העמים. אפילו תהיו פחותי ערך ושפלי הדעת כמו כל העמים מכ"מ הרי אתם נבחרים לכך וא"כ אפילו היותר הדיוט שבישראל יקרה עבודתו מצד שהוא נבחר לכך. אף על גב שאינו מוצא עצמו ראוי למעלה זו: (טז) ומלתם את ערלת לבבכם. החובה על כל הדיוט שלא יהא בן תמותה וערל לב מכל וכל אלא לפי ערכו יחשוב דרכו שהוא נבחר מה' ולזה נוצר

לעבדו

לבבכם וערפכם לא תקשו עוד: יז כי יהוה אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים האל הגדל הגבר והנורא אשר לא־ישא פנים ולא יקח שחד: יח עשה משפט יתום ואלמנה ואהב גר לתת לו לחם ושמלה: יט ואהבתם את־הגר כי־גרים הייתם בארץ מצרים: כ את־יהוה אלהיך תירא אתו תעבד ובו תדבק ובשמו תשבע: כא הוא תהלתך והוא אלהיך אשר־עשה אתך את־הגדלת ואת־הנוראת האלה אשר ראו עיניך: כב בשבעים נפש ירדו אבתיך מצרימה ועתה שמך יהוה אלהיך ככוכבי

ת"א כי ה' אלהיכם. חגיגה יג: האל הגדול. יומא סט עקידה מבוא ושער לה: אשר לא ישא. ברכות כ מגילה לא ר"ה יז נדה ע: את ה' אלהיך. פסחים כב קדושין נז קמא' מא סנהדרין כו מנחות מג בכורות ו. תמורה ד ס' הזוהר פ' ויקרא ופ' מקץ: ובו תדבק. תמורה ג ס' הזוהר פ' משפטים:

רש"י

לבבכם · אוטם לבבכם וכיסויו : (יז) ואדוני האדונים · לא יוכל שום אדון להציל אתכם מידו : לא ישא פנים . אם תפרקו עולו : ולא יקח שוחד · לפייסו בממון : (יח) עושה משפט יתום ואלמנה · הרי גבורה ואצל גבורתו אתה מוצא ענותנותו (מגילה ל"א) : ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה · ודבר חשוב הוא זה שכל עצמו של יעקב אבינו על זה התפלל ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש (בראשית כ"ח) : (יט) כי גרים הייתם · מום שבך אל תאמר לחברך : (כ) את ה' אלהיך תירא · ותעבוד לו ותדבק

העמק דבר

לעבדו · ע"כ עליו לפתוח עכ"פ קצה ערלת לבו לידיעה כ"ש : וערפכם לא תקשו עוד · כבר ביארנו דהחלטת הדעת מכונה בשם עורף כמש"כ בס' שמות ל"ב ט' ובכ"מ · ובא אזהרה זו לכאן לגדולי הדעת שמתקשים עפ"י אהבה ודביקות שיהי' לפי הבנתם ולא כחקי התורה והמצוה וכמו שהיה כבר בימי משה רבינו מחלוקת קרח ור"ן איש גדולי ישראל בזה הדעת כמו שביארנו שם במקומו · ע"ז הזהירה תורה שעוד לא יקשו ערפם : (יז) אלהי האלהים · מנהיג עולמו על כל הכחות הטבעים המנהגים את העולם שיסד הבורא : ואדוני האדונים · משדד הנהגה הטבעית כדרך האדון העושה בשלו כפי צורך השעה · והזכיר שני שבחים אלו לשתי אזהרות שהקדים לשני אופני אנשים בישראל וכאשר יבואר : האל הגדול · הכח היותר גדול בהליכות עולם הטבע : והגבור · הכח היותר חזק בגבורה למחות בגלגל הטבע וזהו יד חזקה · כמש"כ לעיל ג' כ"ד · ומש"ה מכונה בזה בשם גבור : והנורא · שמורא ופחד עלינו להעמיק ולהתבונן על תמצית כחותיו ית' אלה וכמו שביארנו בשירת משה נורא תהלות יע"ש : אשר לא ישא פנים · הוא טעם והסבר על אזהרה של ומלתם וגו' הנאמר לאיש המוני · ולא יחשוב שהקב"ה ישא פניו אם הוא מרחיב לשבת בעולם או אפילו ע"י מתן אדם בצדקה וחסד ומש"ה א"צ לחשוב דרכו כלל ביהדות · ע"ז אמרה תורה כי ה' שהוא אלהי האלהים וגדולת הליכות עולם הטבע נורא לספר ע"כ לא ישא פנים למה שהאדם מרחיב הליכות עולמו בצדקה וחסד · ויענש אם אינו מל ערלות לבבו להיות מתבונן על יהדות כפי התורה והמצוה כפי ערכו : ולא יקח שוחד · כבר העיר הרמב"ם בפי' המשניות אבות פ"ד שאינו מובן איך יצויר להקב"ה שוחד · וביאר הוא ז"ל שאפילו עשה אלף טובות ועשה רעה אחת לא ימחול הקב"ה ועדיין יש לבאר דע"כ לא מיירי באלף טובות שהאדם מחויב לעשות ·

דמה

עוֹד: יז אֲרֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן הוּא אֱלָהָא דַיָּנִין וּמָרֵי מַלְכִין אֱלָהָא רַבָּא גִּבָּרָא וּדְחִילָא דִּי לֵית קֳדָמוֹהִי לְמִסַּב אַפִּין וְאַף לָא לְקַבָּלָא שׁוֹחֲדָא: יח עָבֵיד דִּין יִתָּם וְאַרְמְלָא וְרָחֵים גִּיּוֹרָא לְמִתַּן לֵיהּ מְזוֹן וּכְסוּ: יט וּתְרַחֲמוּן יָת גִּיּוֹרָא אֲרֵי דַיָּרִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: כ יָת יְיָ אֱלָהָךְ תִּדְחַל וְקֳדָמוֹהִי תִּפְלַח וּלְדַחַלְתֵּיהּ תִּתְקָרֵיב וּבִשְׁמֵיהּ תְּקַיֵּם: כא הוּא תוּשְׁבַּחְתָּךְ וְהוּא אֱלָהָךְ דִּי עֲבַד עִמָּךְ יָת רַבְרְבָתָא וְיָת חֲסִינָתָא הָאִלֵּין דִּי חֲזָאָה עֵינָךְ: כב בְּשַׁבְעִין נַפְשִׁין נְחַתוּ אֲבָהָתָךְ

העמק דבר

דמה שהאדם מחויב לא מיקרי שוחד · אלא קאי על אזהרה של ועדפכם וגו' שנאמר למתנהג בחסידות אשר הוא למעלה מטבע אנושי ובאמת א"א לגזור על האדם שיתנהג כן כמש"כ בס' שמות ל"ב כ"ז · וא"כ העושה כן לאהבת ה' ה"ז שוחד · אבל מכ"מ לא יקח אם אינו הולך ע"פ חקי התורה והמצות · וע"ז הסביר שהקב"ה אדוני האדונים משדד חקי העולם וגבורתו נורא לספר · ע"כ לא יקח שוחד ממי שמתגבר על טבע אנושי ומענים אם אינו מתהלך בחסידות כפי התורה והמצות ג"כ: (יח) עושה משפט וגו' · הוא הקדמה למקרא הסמוך ואהבתם וגו' · שהקב"ה בגדולתו הוא מזדקק לדכאי רוח עד שתובע עלבון יתום ואלמנה · וזהו משמעות עושה משפט כמש"כ בס' שמות כ"ח ע"ז: ואהב גר וגו' · מזדקק לפרנסת גר שהוא הדיוט שבישראל · ונדרש להשגחה פרטית להשיג להם ושמלה שהרי אין לו אחוזה ונחלה · ע"כ (יט) ואהבתם את הגר · קאי על המתברך בלבבו כי הקב"ה ישא פניו בעשרו ובהליכות עולמו · אשר מכ"מ יאהוב את הגר: כי גרים הייתם בארץ מצרים · ומכ"מ הרי אתם היום רבי הערך · כך הגר השפל הזה מי יודע הכח הצפון בו ובתולדותיו לימים יולדו · וכתיב כאן את הגר ולא כמו בס' ויקרא ואהבת לו כמוך · דשם מיירי במעשה וכאן מיירי ברעיון וכמש"כ לעיל ו' ה': (כ) את ה' אלהיך תירא וגו' · קאי על דרך החסידות · ואי' במ"ר פ' מטות ונשבעת חי ה' באמת ובמשפט ובצדקה והתברכו בו גוים ובו יתהללו · אמר הקב"ה לישראל לא תהיו סבורים שמותר לכם להשבע בשמי אפילו באמת אין אתם רשאים להשבע בשמי אא"כ יהיו בכם כל המדות האלו · את ה' אלהיך תירא שתהא כאותן שנקראו יראי אלהים אברהם איוב ויוסף כו' ואותו תעבוד · אם אתה מפנה עצמך לתורה ולעסוק במצות ואין לך עבודה אחרת · ובו תדבק וכי כל אדם יכול לידבק בשכינה כו' אלא כל המשיא בתו לת"ח שקורא ושונה ועושה פרקמטיא ומהנהו מנכסיו · אם יש בך כל המדות הללו אז ובשמו תשבע · הרי דמפרשי חז"ל זה המקרא על דרך החסידות והקדימו במ"ר מקרא בירמיה ג' ונשבעת חי ה' באמת במשפט ובצדקה וגו' דפי' באמת היינו ביראת ה' העומדת ולא תמוד בחליפות הזמנים שעוברים על האדם מרעה לטובה או להיפך וכמו אברהם איוב ויוסף שבכל שנוי עתים עמדו בשם ירא אלהים · וזהו הכנוי אמת דקושטא קאי · במשפט היינו ואותו תעבוד שדייק מופנה לה' ולא לעצמו ואשה ובנים אלא שופטים במדת הצמצום כדי להיות מופנה לה' · ובצדקה היינו ובו תדבק שתהא הצדקה מקרבת את העושה לאביו שבשמים והיינו ע"י שמתקרב לת"ח · וכ"ז הוא דרך החסידות · אלא שלפי לשון המדרש מפרש כל המקרא בתורת תנאי ומסובב אם את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד וגו' אז ובשמו תשבע · הוא מ"ע ג"כ שזהו כבודו ית' שיהא אדם כזה נשבע בשמו ומראה בזה שאין לו דבר יקר בעולם כהזכרת שמו יתברך כמש"כ בספר בראשית כ"א כ"ב · ומכ"מ נוח לפרש כל המקרא בתורת אזהרה ולימוד לדרך החסידות שיהא כך וכך · ומקרא כזה כתיב לעיל ו' י"ג בשנוי מעט כמו שנתבאר במקומו לפי הענין: (כא) הוא תהלתך · המנהג שבמקרא הקודם · שהוא אינו בהליכות העולם והולך בדרך שאינה כבושה לרבים מיקרי שונה אשר לא יחכם והוא לחרפה · ע"כ העיר הכתוב כי השוגה באהבת ה' ובאהבת ת"ח במה שמהנהו תמיד מנכסיו אינו להרפה · ואדרבה הוא תהלתך · שהגעת למדרגה זו: והוא אלהיך אשר עשה אתך · הוא המסייעך להגיע לידי כך: את הגדולות · היינו עשירות של ובו תדבק כמש"כ לעיל שהצליח הקב"ה אותך שתוכל להנות לת"ח כ"כ: ואת הנוראות · היינו דרך החסידות של ואותו תעבוד · שהוא מפנה עצמו רק לתורה ועבודה · והרי הוא למעלה מגדר איש המוני ונורא עליהם · כ"ז בא בס"ד דוקא והיינו דכתיב אשר עשה אתך · ולא כתיב עשה לך · אלא הכונה שאתו נעשה גדולות ונוראות: אשר ראו עיניך · להיות איש מופשט מהליכות עולם הטבע ולהיות כצבא המרום: (כב) בשבעים נפש וגו' כבוכבי השמים לרוב · בא המקרא להסביר איך הוא תהלה ותפארת לאדם והלא כל השוגה מדרך הכבושה לרבים לא יחכם · ע"ז אמרה תורה הלא בשבעים נפש כבר נתבאר לעיל א' י' דמשמעות אותו לשון הוא גדולי הדור המאירים ככוכבים ובבואם למצרים לא היו אנשים כאלה אלא שבעים נפש כמש"כ בס' בראשית מ"ו ז' שהיה הרבה יותר אבל אלו שבעים היו מצוינים משארי ב"א: ועתה שמך וגו'. הרבה גדולי המעלה בדור בחכמתם ובגדולתם וזה

הַשָּׁמַיִם לָרֹב: **יא** א וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַרְתָּ מִשְׁמַרְתּוֹ וְחֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וּמִצְוֺתָיו כָּל־הַיָּמִים: ב וִידַעְתֶּם הַיּוֹם כִּי ׀ לֹא אֶת־בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ וַאֲשֶׁר לֹא־רָאוּ אֶת־מוּסַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶת־גָּדְלוֹ אֶת־יָדוֹ הַחֲזָקָה וּזְרֹעוֹ הַנְּטוּיָה: ג וְאֶת־אֹתֹתָיו וְאֶת־מַעֲשָׂיו אֲשֶׁר עָשָׂה בְּתוֹךְ מִצְרָיִם לְפַרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וּלְכָל־אַרְצוֹ: ד וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְחֵיל מִצְרַיִם לְסוּסָיו וּלְרִכְבּוֹ אֲשֶׁר הֵצִיף אֶת־מֵי יַם־סוּף עַל־פְּנֵיהֶם בְּרָדְפָם אַחֲרֵיכֶם וַיְאַבְּדֵם יְהוָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה: ה וַאֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם בַּמִּדְבָּר עַד־בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה: ו וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב בֶּן־רְאוּבֵן אֲשֶׁר פָּצְתָה הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ וַתִּבְלָעֵם וְאֶת־בָּתֵּיהֶם וְאֶת־

רש"י

בו ולאחר שיהיו בך כל המדות הללו אז בשמו תשבע: **יא** (ב) וידעתם היום. תנו לב לדעת ולהבין ולקבל תוכחתי: כי לא את בניכם. אני מדבר עכשיו שיוכלו לומר אנו לא ידענו ולא ראינו בכל זה:

העמק דבר

הגיע ע"י שנתקרבו לה' בשעת מ"ת ובאהל מועד יותר מהליכות עולם הטבע. מזה הגיע שאפילו אחרי כן שירדו ממעלת אותו מעמד מכ"מ נשארו ביניהם גדולי דעה וכל מעלה. כך לדורות מי שהגיע למעלת החסידות ומופשט מהליכות עולם הטבע בא סופו להיות אור לרבים בניו ותלמידיו. ואם כן אינו להרפה חס ושלום אלא הוא תהלתך (א):

יא (א) ואהבת את ה' אלהיך וגו'. כלל פרשה זו צריכה ביאור מה הוסיפה תורה כאן והרי מצות אהבה ודביקות כבר כתיב בפ' שמע. ויותר מוקשה מה דכתיב וידעתם היום כי לא את בניכם וגו'. וכי התורה לא דברה אלא עם הדור הראשון ח"ו ולמה זה כתיב כך. ובפירוש פירשה תורה להלן פ' גלגים כי את אשר ישנו וגו' ואת אשר איננו פה וגו' וגם סוף הפ' ושמרתם את כל המצוה וגו' מה זה חידוש אזהרה על כל האמור ושנה ושילש. אלא נראה דכלפי שמשה רבינו גזר כמה גזירות ותקן כמה תקנות כדאיתא בשבת ד"ל. ואולי בשביל זה קרא הכתוב בדה"י את משה בשם אביגדור. ופי' ברבה ויקרא פ"א אביהם של הגודרים. היינו שגדר הוא ובית דינו את ישראל בכמה דברים שלא יבאו לאיסור של תורה. ולא היו הגזירות אלא על דורו באשר לא נכנסו ישראל עדיין בחקי התורה ומצוה והיו עלולים לעבור על דיני תורה כמו שגזר בשעתו על שבות שבת ומוקצה שלא יבאו להוצאה ואח"כ בטלה הגזירה והותרה עד שבא עזרא ונחמיה וחזרו וגזרו לפי צורך

הרחב דבר

(א) ובמשלי כתיב באהבתה תשגה תמיד. ואמרו בעירובין דנ"ד זה ר"א בן פדת שהי' יושב ועוסק בתורה בשוק התחתון של ציפורי וסדינו מוטל בשוק העליון של ציפורי. פי' באשע"ג שהי' נראה כמו שוגה מדרך העולם מכ"מ לא הי' ר"א בזה לבוז. ואדרבה הי' מכובד מאד והוא משום שהכירו בו שהי' באהבתה. היינו באהבת התורה ששכח את עצמו. והוא תהלת האדם ותפארתו. וכיב"ז כל דרך חסידים באהבת ה' אם רק הוא באמת בלי פניה ושלא לש"ש:

למצרים וכען שויך יי אלהך ככוכבי שמיא לסגי: א ותרחם ית יי אלהך ותטר מטרת מימריה וקימוהי ודינוהי ופקודוהי כל יומיא: ב ותידעון יומא דין ארי לא ית בניכון די לא ידעו ודלא חזו ית אולפנא דיי אלהכון ית רבותיה ית ידיה תקיפתא ודרעיה מרממא: ג וית אתותיה וית עובדוהי די עבד בגו מצרים לפרעה מלכא דמצרים ולכל ארעיה: ד ודי עבד למשרית מצראי לסוסותיה ולרתיכוהי די אטיף ית מי ימא דסוף על אפיהון במרדפהון בתריכון ואבדינון יי עד יומא הדין: ה ודי עבד לכון במדברא עד מיתיכון עד אתרא הדין: ו ודי עבד לדתן ולאבירם בני אליאב בר ראובן די פתחת ארעא ית פומה ובלעתנון

העמק דבר

הדור · ובזה מובן הא דתנן במס' ידים הל"מ שעמון ומואב מעשרין מ"ע בשביעית ובשבת פ"א תנן באמת אמרו החזן רואה היכן התינוקות קוראין ואמרו בירו' דכל באמת הל"מ הוא והכי מגה הרמב"ם בפי' המשניות בהקדמה זה נהל"מ · והרי כ"ז אינו אלא מדרבנן · אלא משה רבינו גזר ע"ז · והיה הלכה שע"ז לא יגזור . וע"ע חי' ריטב"א עירובין רפ"ב בשם י"מ על הלכה דתליה ועי' מהרש"ל בספר ח"ש בעירובין ד"ה תוס' ד"ה שפרלתו ב"ד · וכ"ז הוזהרו ע"ז אוהו הדור לשמור משמרת התורה · וכדאיתא ביבמות פ"ב על הפי' ושמרתם את משמרתי שהוא שניות לעריות · מיהו התם מסיק הגמרא שאינו אלא אסמכתא שהרי לא נגזר מה"ת משמרת לעריות ביחוד יותר מכל איסורי תורה · אבל כאן מתפרש הכי שמשה הזהיר על הגזרות בהם משמרת התורה · והקדים ואהבת וגו' ולא מיירי כאן בדביקות ומש"נ כמו לעיל בפ' ק"ש · אלא מיירי ביחוד המעשה שיהא עובד מאהבה ולא בשביל שכר ועונש · ובזה נכלל ושמרת משמרתו היינו הגדרים דמי שעובד מאהבה משתדל שלא יבא לידי עבירה · וחקתיו ומשפטיו קאי על ושמרת שתרלה שיהיו נלמדים י"ג מדות והחקירות זה התלמוד בישראל · ומצותיו שתשמור שיהיו נעשים ביד אחרים · והיינו כדאיתא ב"ק דנ"ח שהכל מצווין עליו לבערו . הרי דמי שרואה חמץ ביד איש מישראל אע"ג שאינו שלו מצוה עליו לבער החמץ של חבירו כדי שלא יעבור הוא על מ"ע דתשביתו וכיב"ז הרבה · וכן לענין איסור אע"ג שלפני עור אינו אלא בתרי עיברי דנהרא כדאיתא בעבודת כוכבים ד"ו מכ"מ זה אינו אלא בעובד כוכבים שרוצה לאכול אמה"ח · אבל ישראל שרוצה לעבור עבירה מצוה להפרישו כמש"כ הר"ן שם וכן אפילו לפני דלפני דלא מפקדינן על ל"ע מכ"מ בישראל אנו מוזהרים גם ע"ז האופן כמש"כ התוס' שם די"ג · וכ"ז הוא בכלל ושמרת מצותיו: כל הימים · נכלל בזה מצות חינוך לבנים שיהיו מקיימים המצות אחרי כן · וכ"ז נכלל באהבת ה' וחושש שלא יגיע לידי צער ח"ו כדאי' בסנהדרין פ"ד בשעה שאדם מישראל מצטער שכינה מה אומרת קלני מראשי וכו':

(ב) וידעתם היום כי לא את בניכם וגו' · באמת כ"ז אינו אלא מדרבנן ולענין חינוך בנים מפורש בגמ' שאינו אלא מדרבנן · אבל באותו דור היה מתקנת משה רבינו · ושזהירה תורה ע"ז ואח"כ בטלו התקנות ע"פ דין כי ע"מ כן תיקן שלא יהא אלא בדורו שהיתה השעה צריכה לכך · ואח"כ כשבטלו היו גדולי הדור נשמרים מאד אהבת ה' אע"ג שאין בזה עוד חיוב · והיינו דאיתא בחגיגה ד"ו א' והא במוהל דיכול לרכוב על כתפיו של אביו אמאי לא שעלהו · הרי דמקשה הגמ' על הלקיה שלא שמר מצות חינוך שאינו אלא מדרבנן · והיינו משום שאחר שמשה רבינו תיקן בזמנו ע"כ גם אח"כ נהגו בה גדולי הדור עד שבאו חז"ל וגזרו על כל ישראל לפי צורך הדורות שראו המה: את מוסר ה' אלהיכם · כמה הוא מעניש על עבירה כמו שראו במדבר: את גדלו · גדולת השבע כמו שראו בשליו וכבישת עמלק סיחון ועוג בדרך השבע נפלאה: את ידו החזקה · שידוד הטבע כמש"כ לעיל ג' כ"ד: וזרועו הנטויה · כמה הוא ממהר להעניש כמו שראו במדבר שעמדו בפלטין של מלך בגלוי שכינה · וזהו משל לזרוע נטויה להכות תומ"י כמש"כ בס' שמות ו' ו' · כ"ז הזכיר משה אותם כדי שיהא בנקל עליהם להיות נזהרים מעבירות גם לעצמם גם להבריהם:

(ג) ואת אותותיו וגו' · מכאן ואילך מונה והולך הטובות שעשה עם אותו הדור שגורם אהבת ה' יותר מכל הדורות שלא ראו בעיניהם ככתוב בס' שופטים ב' ג' וגם כל הדור ההוא נאספו אל אבותיו ויקם דור אחר אחריהם אשר לא ידעו את ה' וגם את המעשה אשר עשה לישראל: אשר בתוך מצרים · שאע"ג שדור הראשון כבר מתו ומשה מדבר עם הדור השני מכ"מ רובם היה לפני עשרים שנה בי"מ · ויודעים את שנעשה להם: (ד) ואשר עשה להיל וגו' · המה אנשי מלחמה שנשטפו בים כמו שביארנו בפ' בשלח: ויאבדם ה' וגו' · שעוד אין בהם כח להעריך מחנה שכמותה בחיל ורכב ללחום עם ישראל: (ה) במדבר · המן והבאר והשליו והענן וכדומה: (ו) ואשר עשה לדתן ולאבירם · כבר ביארנו בפ' קרח שאך המה הלו המחלוקת שלא לש"ש

אָהֳלֵיהֶם וְאֵת כָּל־הַיְקוּם אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם בְּקֶרֶב כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ ז כִּי עֵינֵיכֶם הָרֹאֹת אֶת־כָּל־מַעֲשֵׂה יְהוָה הַגָּדֹל אֲשֶׁר עָשָׂה׃ ח וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְמַעַן תֶּחֶזְקוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ ט וּלְמַעַן תַּאֲרִיכוּ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם וּלְזַרְעָם אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ ס ששי י כִּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא כְאֶרֶץ מִצְרַיִם הִוא אֲשֶׁר יְצָאתֶם מִשָּׁם אֲשֶׁר תִּזְרַע אֶת־זַרְעֲךָ וְהִשְׁקִיתָ בְרַגְלְךָ כְּגַן הַיָּרָק׃ יא וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ אֶרֶץ הָרִים וּבְקָעֹת לִמְטַר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתֶּה־מָּיִם׃ יב אֶרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ דֹּרֵשׁ אֹתָהּ תָּמִיד עֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּהּ

ת"א ואת כל היקום. פסחים קיט סנהדרין קי: והשקית. שבת פה: למטר השמים. תענית ט בתרא יט: תמיד עיני ה'. ברכות ל"ה ר"ה טז:

רש"י

(ו) בקרב כל ישראל. כל מקום שהיה אחד מהם בורח הארץ נבקעת מתחתיו ובולעתו אלו דברי רבי יהודה א"ל רבי נחמיה והלא כבר נאמר ותפתח הארץ את פיה (במדבר ט"ז) ולא פיותיה א"ל ומה אני מקיים בקרב כל ישראל אמר לו שנעשית הארץ מדרון כמשפך וכל מקום שהיה אחד מהם היה מתגלגל ובא עד מקום הבקיעה: ואת כל היקום אשר ברגליהם. זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו: (ז) כי עיניכם הרואות. מוסב על המקרא האמור למעלה כי לא את בניכם אשר לא ידעו וגו' כי אם עמכם אשר עיניכם הרואות וגו': (י) לא כארץ מצרים היא. אלא טובה הימנה ונאמרה הבטחה זו לישראל ביציאתם ממצרים שהיו אומרים שמא לא נבא אל ארץ טובה ויפה כזו. יכול בגנותה הכתוב מדבר וכך אמר להם לא כארץ מצרים היא אלא רעה הימנה ת"ל וחברון שבע שנים נבנתה לפני וגו' (שם י"ג) אדם אחד בנאן ותם בנה צוען למצרים בנו וחברון לכנען דרך ארץ אדם בונה את הנאה ואח"כ בונה את הכעור (ס"א הגרוע) שפסולתו של ראשון הוא נותן בשני ובכל מקום החביב קודם הא למדת שחברון יפה מצוען ומצרים משובחת מכל הארצות שנאמר כגן ה' כארץ מצרים (בראשית י"ג) וצוען שבח מצרים היא שהיה מקום מלכות שכן הוא אומר כי היו בצוען שריו וחברון פסולתה של ארץ ישראל לכך הקצוה לקבורת מתים ואעפ"כ היא יפה מצוען (ספרי). ובכתובות (קי"ב) דרשו בענין אחר אשר אדם בונה בית לבנו הקטן ואח"כ לבנו הגדול אלא שמבונה על אחד משבעה בצוען: אשר יצאתם משם. אפילו ארץ רעמסס אשר ישבתם בה והיא במיטב ארץ מצרים שנאמר במיטב הארץ וגו' (בראשית מ"ז) אף היא אינה כארץ ישראל: והשקית ברגלך. ארץ מצרים היתה צריכה להביא מים מנילוס ברגליך ולהשקותה צריך אתה לנדד משנתך ולעמול והנמוך שותה ולא הגבוה ואתה מעלה המים מן הנמוך לגבוה אבל זו למטר השמים תשתה מים אתה ישן על מטתך והקב"ה משקה נמוך וגבוה גלוי

ושאינו

וְיָת אֱנָשׁ בָּתֵּיהוֹן וְיָת מַשְׁכְּנֵיהוֹן וְיָת כָּל יְקוּמָא דִי עִמְּהוֹן בְּגוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל: ז אֲרֵי עֵינֵיכוֹן חֲזָאָן יָת כָּל עוֹבָדָא דַיְיָ רַבָּא דִי עֲבַד: ח וְתִטְּרוּן יָת כָּל תַּפְקֵידְתָּא דִי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין בְּדִיל דְּתִתְקְפוּן וְתֵיעֲלוּן וְתֵירְתוּן יָת אַרְעָא דִי אַתּוּן עָבְרִין לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ: ט וּבְדִיל דְּתוֹרְכוּן יוֹמִין עַל אַרְעָא דִי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהַתְכוֹן לְמִתַּן לְהוֹן וְלִבְנֵיהוֹן אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ: י אֲרֵי אַרְעָא דִי אַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ לָא כְאַרְעָא דְמִצְרַיִם הִיא דִי נְפַקְתּוּן מִתַּמָּן דִי תִזְרַע יָת זַרְעָךְ וּמַשְׁקֵית לֵיהּ בְּרִגְלָךְ כְּגִנַּת יַרְקָא: יא וְאַרְעָא דִי אַתּוּן עָבְרִין לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ אֲרַע טוּרִין וּבִקְעָן לִמְטַר שְׁמַיָּא שָׁתְיָא מַיָּא: יב אַרְעָא דִי יְיָ אֱלָהָךְ תָּבַע יָתַהּ תְּדִירָא עֵינֵי

רש"י

ושאינו גלוי כאחת: כגן הירק. שאין די לו בגשמים ומשקין אותו ברגל ובכתף: (יא) ארץ הרים ובקעות. משובח ההר מן המישור שהמישור בבית כור אתה זורע כור אבל ההר בית כור ממנו חמשת כורין ארבע מארבע שפועיו ואחד בראשו: ובקעות. הן מישור: (יב) אשר ה' אלהיך דורש אותה. והלא כל הארצות דורש שנאמר להמטיר על ארץ לא איש (איוב ל"ח) אלא כביכול אינו דורש אלא אותה ועל ידי אותה דרישה שדורשה דורש את כל הארצות עמה: תמיד עיני ה' אלהיך בה. לראות מה

העמק דבר

משנאתם את משה משא"כ הר"ן איש היו צדיקים ונכנסו למחלוקת לש"ש יע"ש מש"ה חושב בזה טובה גדולה לישראל מה שנבלעו בארץ אבל על שריפת הר"ן איש נצטערו הרבה כמבואר שם. וקרח עצמו אע"ג שהוא עיקר מחלוקת זו מכ"מ לא היה באמת בעל מחלוקת ואיש ריב ומדון רק באותה שעה היה רוח קנאה עוכרתו אבל דו"א היו בעלי מחלוקת ומתגרהי ריב והיו לאבני נגף בישראל והיה שמחה גדולה כשנספרו מהם. וע' מש"כ בס' שמות ל"ד י': (ז) כי עיניכם הרואות וגו'. א"כ אין דבר גדול מה שאני מעמים תקנות וגזרות הבא מצד אהבת ה': (ח) ושמרתם את כל המצוה. הוסיף להזהיר בכלל אהבת ה' הנוגע ליחוד המעשה כמש"כ לעיל ו' כ"ה עה"פ וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת וגו' דמשמעו שם לפי הענין הכנות ודקדוקי מצוה אע"ג שאינם מעיקר המצוה. וכן כאן פי' ושמרתם את כל המצוה היינו תמצית המצוה ודקדוקיה. והוא ג"כ ענף מאהבת ה' במעשה. ובמדרש פ' נצבים עה"פ כי המצוה הזאת הביא דרשה כי חיים הם למוצאיהם. למי שמוציא אותן שנאמר כל המצוה עד שתכלה כל המצוה נראה דכיון למש"כ לממציא אותן להכליתו בכל הדקדוקים והידורים אע"ג שאינו מעכב. וע"ז אמר הכתוב כי חיים הם. דאי' בסוכה דל"ח א' שירי מצוה מעכבין את הפורענות דגוף המצוה שכרה בעוה"ב. אבל שכר שירי מצוה בעוה"ז. וזהו כי חיים הם למוצאיהם למי שמוציא אותן. עוד אי' במדרש שם כי המצוה הזאת. כל המתחיל במצוה ואינו גומרה גורם שיקבור אשתו ובניו כו' מכרשי כי המצוה הזאת. הגומר המצוה עד סוף. וגם זה נכלל באזהרה דכאן ושמרתם את כל המצוה דמי שהחל במצוה אע"ג שאפשר לעשות ביד אחרים עליו לשמור כולה. וכ"ז בגדר אהבת ה' במעשה. ואמרה תורה ע"ז שני גמולים מיוחדים: למען תחזקו ובאתם וגו'. זהו על פי' הראשון דכל המצוה משמעו דקדוקי ושירי מצוה. ושיא מעכבת את הפורענות וזהו למען תחזקו וגו' שלא יפול לבבכם וכדומה ענינים המחלישים: (ט) ולמען תאריכו ימים וגו'. זהו גמול על פי' השני כל המצוה דמשמעו שיגמור מצוה שהחל. ע"ז הבטיחה תורה שיאריכו ימיהם המה וזרעם ויראו עולמם בחייהם: ארץ זבת חלב ודבש. הכי מיבעי לפי סדר הלשון על האדמה ארץ זבת חו"ד אשר נשבע וגו' ולזרעם. אבל לשון לתת להם ולזרעם ארץ זבת חו"ד משמע שיהא נתונה להם ארץ כזה וגם לזרעם תהי' בנתינה ארץ זבת חו"ד. והוא פלא אחר שכבר ניתנה ארץ כזה לאבות ממילא היא נחלת אבות לבנים. ע"ז נתן טעם כי הארץ וגו' וע' במדבר י"ד ח': (י) את זרעך. היינו שדות של זרעים שהוא תבואה וקטניות. שבכל מדינה. אע"ג שאפשר להשקות גנה של ירקות ע"י מים שבותים בבית והגנה סמוך לה. אבל שדה מן הנמנע להשקות רחוק מן העיר. אם לא ירוויון ממטר השמים. אבל ארץ מצרים עושים תעלות רבות מנהר נילוס וממשיכים לכל שדה ומשקים שדה זרעים כגן הירק שבכל מדינה: (יא) והארץ וגו' ארץ הרים ובקעות. שאין בהם נהרים. וע' מש"כ לעיל ח' ז' וא"כ א"א להשקות אפילו גן הירק. ולא עוד אלא למטר השמים תשתה מים. אפי' לשתות נצרכים למטר השמים: (יב) ארץ אשר וגו'. הוסיפה תורה לומר דגם בזה אינו שוה לכל מדינות. אע"ג שנצרכים לגשם להשקות השדות מכ"מ אין להם דאגה מזה. בטבע המדינה להיות גשם בעתו. משא"כ א"י ה' אלהינו דורש אותה. אינו נותן גשמים אלא עפ"י הקירה לפי המעשים: תמיד עיני ה' וגו'. ולא עוד אלא אפילו כבר היה גשם

מֵרֵשִׁית חסר א' הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה׃ ס יג וְהָיָה
אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֺתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה
אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ
בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם׃ יד וְנָתַתִּי מְטַר־
אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ
וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ׃ טו וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ
לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ׃ טז הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן
יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים

ה"א מראשית השנה. ר"ה ז ח ט טז : והיה אם שמע. סוכה מו סוטה מא מנחות לד : לאהבה את ה' אלהיכם. תענית ב : בכל לבבכם. ברכות טו : ונתתי מטר. תענית שם : יורה ומלקוש. שם ו : ואספת דגנך. ברכות לה : ונתתי עשב. ברכות טו מג גיטין כב : ואכלת. יומא פט גיטין כב: ועבדתם אלהים אחרים. יבמות עח סנהדרין קיג :

רש"י

היא צריכה ולחדש בה גזרות עתים לטובה עתים לרעה כו' כדאיתא (ר"ה י"ז): מראשית השנה. מר"ה נידון מה יהא בסופה: (יג) והיה אם שמע. והיה מוסב על האמור למעלה למטר השמים תשתה מים: והיה אם שמע תשמעו. אם תשמע בישן תשמע בחדש (סוכה מ"ו) וכן והיה אם שכוח תשכח (לעיל ח') אם התחלת לשכוח סופך שתשכח כולה שכן כתיב במגלה (ר"ל במגילת החסידים אבל אינו פסוק בכל תנ"ך ובירושלמי הביאו משל לב' בני אדם שנפטרים זה מזה זה הולך דרך יום לצד מזרח וזה הולך דרך יום לצד מערב נמצא מרוחקים זה מזה מהלך ב' ימים וכן המשל בתורה) אם תעזבני יום יומים אעזבך: מצוה אתכם היום. שיהיו עליכם חדשים כאלו שמעתם בו ביום (ספרי): לאהבה את ה'. שלא תאמר הרי אני לומד בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רב בשביל שאקבל שכר אלא כל מה שתעשו עשו מאהבה וסוף הכבוד לבא (שם): ולעבדו בכל לבבכם. עבודה שהיא בלב וזו היא תפלה שהתפלה קרויה עבודה שנאמר אלהך די אנת פלח ליה בתדירא (דניאל ו') וכי יש פולחן בבבל אלא על שהיה מתפלל שנאמר וכוין פתיחן ליה וגו' (שם) וכן בדוד הוא אומר תכון תפלתי קטרת לפניך (תהלים קמ"א): בכל לבבכם ובכל נפשכם. והלא כבר הזהיר בכל לבבך ובכל נפשך אלא אזהרה ליחיד אזהרה לצבור: (יד) ונתתי מטר ארצכם. עשיתם מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי (ספרי): בעתו. בלילות שלא יטריחו אתכם. דבר אחר בעתו בלילי שבתות שהכל מצויין בבתיהם (שם): יורה. היא רביעה הנופלת לאחר הזריעה שמרוה את הארץ ואת הזרעים (תענית ו'): מלקוש. רביעה היורדת סמוך לקציר למלאות התבואה בקשיה (שם) ולשון מלקוש דבר המאוחר כדמתרגמינן והיו העטופים ללבן (בראשית ל) לקשיא. ד"א לכך נקראת מלקוש שיורדת על המלילות ועל הקשין: ואספת דגנך. אתה תאספנו אל הבית ולא אויביך כענין שנאמר אם אתן את דגנך וגו' כי מאספיו יאכלוהו (ישעיה ס"ב) ולא כענין שנאמר והיה אם זרע ישראל וגו' (שופטים ו'): (טו) ונתתי עשב בשדך. שלא תצטרך להוליכם למדבריות (ספרי). דבר אחר שתהיה גוזז תבואתך כל ימות הגשמים ומשליך לפני בהמתך ואתה מונע ידך ממנה שלשים יום קודם לקציר ואינה פוחתת מדגנה: ואכלת ושבעת. הרי זו ברכה אחרת שתהא ברכה מצויה בפת בתוך המעים. ואכלת ושבעת: (טז) השמרו לכם. כיון שתהיו אוכלים ושבעים השמרו לכם שלא תבעטו שאין אדם מורד בהקדוש ברוך הוא אלא מתוך שביעה שנאמר פן תאכל ושבעת וגו' ובקרך וצאנך ירביון מה הוא אומר אחריו ורם לבבך ושכחת (לעיל ח'): וסרתם. לפרוש מן התורה ומתוך כך ועבדתם אלהים אחרים שכיון שאדם פורש מן התורה הולך ומדבק בע"ז וכן דוד אומר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד וגו' (שמואל א' כ"ו) ומי אמר לו כן אלא כיון שאני מגורש מלעסוק בתורה הריני קרוב לעבוד אלהים אחרים: אלהים אחרים. שהם אחרים לעובדיהם צועק אליו ואינו עונהו (ספרי) נמצא עשוי לו כנכרי:

את

יְיָ אֱלָהָךְ בַּהּ מֵרֵישָׁא דְשַׁתָּא וְעַד סוֹפָא דְשַׁתָּא: יג וִיהֵי אִם קַבָּלָא תְקַבְּלוּן לְפִקּוּדַי דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יַתְכוֹן יוֹמָא דֵין לְמִרְחַם יַת יְיָ אֱלָהֲכוֹן וּלְמִפְלַח קֳדָמוֹהִי בְּכָל לִבְּכוֹן וּבְכָל נַפְשְׁכוֹן: יד וְאֶתֵּן מְטַר אַרְעֲכוֹן בְּעִדָּנֵיהּ בַּכִּיר וְלָקִישׁ וְתִכְנוֹשׁ עֲבוּרָךְ וְחַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ: טו וְאֶתֵּן עִסְבָּא בְּחַקְלָךְ לִבְעִירָךְ וְתֵיכוּל וְתִשְׂבַּע: טז אִסְתַּמָּרוּ לְכוֹן דִּלְמָא יִטְעֵי לִבְּכוֹן וְתִסְטוּן וְתִפְלְחוּן לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא וְתִסְגְּדוּן

העמק דבר

ותבואת השדה כבר בא לברכה מכ"מ עדיין השגחת ה' שולטת בה: **מראשית השנה ועד אחרית שנה.** דכמה מאורעות מזדמנים. וכדאי' ברבה פ' ז דבימי רשב"י היה מקום א' שהעכברים אכלו התבואה שבגורן עד שעשרו כראוי. ובירושל' ברכות פ"ט אי' ע"ז המקרא דאי אין מוציאין מעשרות כראוי ה"ז כתיב המביט לארץ ותרעד. והרבה שלוחים למקום. וא"כ נדרשת לעולם לברכת ה' שתהי ארץ זבת חו"ד. ולא מועיל הנתינה לאבות. על כן מסיים והיה אם שמע וגו'. [והיה ראוי להיות פרשה אחת עם הקודם. שהרי ענין אחד הוא אבל משום דפ' והיה אם שמוע כבר כתובה בתפלין וכאן נכתבה בס"ת מש"ה כתיב בפ' בפ"ע]: (יג) **והיה אם שמע תשמעו וגו'.** ענין פ' זו בכללה יש להתבונן תחלה על אגדה בברכות דל"ה בדרבי דקרא דכתיב ואספת דגנך וגו' ורמי מדכתיב ועמדו זרים ורעו צאנכם. ומפרש רשב"י דבזמן שישראל עושין רצונו ש"מ מלאכתן נעשית ע"י אחרים ובזמן שאין עושין רש"מ ע"ז כתיב ואספת דגנך שמלאכתן נעשית ע"י עצמן. וכבר תמהו התוס' הרי כתיב והיה אם שמע וגו' ויישבו שאין עושין כו' היינו שאינם צדיקים גמורים. והדברים תמוהים שהרי בפירוש אמר אם שמע תשמעו אל מצותי לאהבה וגו' ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם. ומה ה' שואל מאתנו יותר. אלא כך הענין דישראל ניזונים ומתפרנסים בא"י בזכות א' משני דברים שנקראים לחמי בדבר ה'. היינו עבודה דכתיב בקרבנות את קרבני לחמי וכמש"כ במקומו בס"ד. או בזכות התורה דכתיב לכו לחמו בלחמי. ומפרש בגמ' חגיגה די"ד זה התלמוד. אמנם אין שני הדברים שוין באופניהם. ולהסביר ההבדל יש לבאר דמלכותא דרקיע כמו מלכותא דארעא. שהמלך משגיח על פרנסת עמו בשני אופנים. או שנותן חלק ארץ ונחלה לכל א' והמה עובדים איש אדמתו ושבעים להם. ובזה נכלל שומרי ועושי דבר המלוכה. והמה ניזונים מהכנסת עובדי אדמה וכדומה. או אנשי חילו ובעלי מלחמתו שהמה שומרי מלכותו ועל המלך לזונם מאוצר המלך בלי שום טורח. וידוע שהמלך רוצה ביותר אנשי מלחמתו ואוהבם הרבה יותר מבעלי עבודת הקרקע. כך מלכותא דרקיע. [מזין את ישראל או בזכות עבודה שהוא קרבנות או בזכות התורה שנמשלו לאנשי מלחמה ונושאי מלכותו יתברך כמש"כ כ"פ. וכל ישראל משתתפים במה שתומכים אותם כמש"כ בס' שמות מ' כ' ובכ"מ. והקב"ה חפץ יותר בעסק התורה נושאי מלכותו ית' ואוהבם יותר מבעלי עבודה. ועוד ביארנו בזה שם כ"ה כ' בענין אגדה בב"ב דצ"ט ברומי' דקראי דכתיב בכרובים יע"ש. מעתה נבא לביאור פ' זו. שאם שמוע תשמעו אל מצותי וגו' ולעבדו בכל לבבכם. בתענית ד"ב פירשו עבודה שבלב זו תפלה. והוא רמז טוב לעבודה שבזה"ז שתפלה במקום קרבנות. אבל בא"י ובזמן הבית היה מתפרש כמשמעו עבודת הקרבנות כמשמעות עבודה בכ"מ שהוא במעשה אלא שהתנה הכתוב שתהא העבודה בכל לב ובכל נפש היינו באמונה שבלב שהיא המשפעת ברכה. וברצון גמור שיהא בזה תלוי הוית אנשי מדינה זו ולא ככל ארצות וזהו בכל נפשכם. ומש"ה נקרא עסק הקרבנות ביחוד עבודה יותר מכל מצות שבתורה משום שהיא באה בשביל פרנסה וכעובד אדמתו ישבע לחם. פי' דשאר עבודות שהאדם עושה כמו חייט שתופר בגד יכול להיות שאינו עושה בשעה זו בשביל פרנסה אלא כדי שיהא לו בגד ללבוש משא"כ עובד אדמה אינו אלא בשביל לשבוע לחם וה"נ כל המצות באין לתכלית הידוע לו ית' המצוה עליהם משא"כ עבודת הקרבנות שהמה בשביל לחם הארץ. וכדאי' בכתובות ד"י למה נקרא שמו מזבח שהוא מזין כו'. וה"נ נקראת תפלה חיי שעה כדאי' בשבת די"א משום שהיא באה עיקרו בשביל פרנסה: (יד) **ואספת דגנך וגו'.** ודאי הכי' פרנסה בשופי אבל אתה תהי' צריך לעסוק כמו במלכותא דארעא שבעלי השדה עובדים בעצמם: (טו) **ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת.** אין סדר המקרא מדויק והכי מיבעי ואכלת ושבעת ונתתי עשב וגו'. ומזה למדו חז"ל בברכות דמ"ג דמחויבים ליתן תחלה מזונות לבהמתו ואח"כ יאכל בעצמו. ולפי הפשט לא בא האי ואכלת ושבעת בשביל הבטחה אלא מענין הפרשה לאחר שיהי' לך כל טוב עד ואכלת ושבעת ע"כ יש לך לחוש פן תגיע לידי הסרה מן הדרך. והיינו דכתיב (טז) השמרו לכם פן יפתה לבבכם. מלשון יפת אלהים. היינו הרחבת הלב שגורם לחשוב הקלה בעונשין וכדומה. ועי"ז וסרתם. איזה הסרה מדרך התורה ומזה יגיע לעבירה היותר חמורה. היינו **ועבדתם אלהים אחרים.** כי כך דרכו של יצה"ר ועבירה גוררת עבירה כמש"כ לעיל ח' י"ט. ומכ"מ אחר שיפתה לבבכם משביעם יתירה כמש"כ להלן ל"ב ט"ו:

וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם׃ יז וְחָרָה אַף־יְהוָה בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהוָה נֹתֵן לָכֶם׃ יח וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם׃ יט וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃ כ וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ׃ כא לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ׃ ס

שביעי ומפטיר כב כִּי אִם־שָׁמֹר תִּשְׁמְרוּן אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם לַעֲשֹׂתָהּ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וּלְדָבְקָה־בוֹ׃ כג וְהוֹרִישׁ יְהוָה אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם

הב' רפה. מ״ש

ה״א ועצר את. תענית ג ו ז ח סנהדרין קח: ואבדתם. ברכות טו תענית ז: ושמתם את דברי אלה. ברכות יג קדושין לה מנחות לו: על לבבכם. ברכות טו: וקשרתם. שם יד: לטוטפת. זבחים לז: ולמדתם. ברכות טו קדושין כט ל בתרא כא: לדבר בם. ברכות יג: וכתבתם. שם יד שבת לב מנחות מד: על מזוזות. שם לד: למען ירבו ימיכם. ברכות ח עז שבת לב קב יומא יא קדושין לד בתרא קי חולין קלה: אשר נשבע ה'. סנהדרין צ: כימי השמים על הארץ. שם עקידה שער טו: לאהבה את ה' אלהיכם. כתובות קיא:

רש״י

(יז) את יבולה. אף על מה שאתה מוביל לה כענין שנאמר זרעתם הרבה והבא מעט (חגי א'): ואבדתם מהרה. על כל שאר היסורין אגלה אתכם מן האדמה שגרמה לכם לחטוא. (ספרי) משל למלך ששלח בנו לבית המשתה והיה יושב ומפקידו אל תאכל יותר מצרכך שתבא נקי לביתך ולא השגיח הבן ההוא אכל ושתה יותר מצרכו והקיא וטנף את כל בני המסיבה נטלוהו בידיו וברגליו וזרקוהו אחורי פלטרין: מהרה. איני נותן לכם ארכא (שם) ואם תאמרו והלא נתנה ארכא לדור המבול שנאמר והיו ימיו מאה ועשרים שנה דור המבול לא היה להם ממי ללמוד ואתם יש לכם ממי ללמוד: (יח) ושמתם את דברי. אף לאחר שתגלו (ספרי) היו מצויינים במצות הניחו תפילין עשו מזוזות כדי שלא יהיו לכם חדשים כשתחזרו וכן הוא אומר הציבי לך ציונים (ירמיה ל״א): (יט) לדבר בם. משעה שהבן יודע לדבר למדהו תורה צוה לנו משה שיהא זה למוד דבורו מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו משיח עמו בלשון הקדש ומלמדו תורה ואם לא עשה כן הרי הוא כאילו קוברו שנאמר ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם וגו' (ספרי): (כא) למען ירבו ימיכם וימי בניכם. אם עשיתם כן ירבו ואם לאו לא ירבו שדברי תורה נדרשין מכלל לאו הן ומכלל הן לאו: לתת להם. לתת לכם אין כתיב כאן אלא לתת להם מכאן מצינו למדים תחיית המתים מן התורה (שם): (כב) שמור

לְהוֹן : יז וְיִתְקוֹף רוּגְזָא דַיְיָ בְּכוֹן וְיֵיחוֹד יָת שְׁמַיָּא וְלָא יְהֵי מִטְרָא וְאַרְעָא לָא תִתֵּן יָת עֲלַלְתַּהּ וְתֵיבְדוּן בִּפְרִיעַ מֵעַל אַרְעָא טַבְתָּא דַּי יְיָ יָהֵיב לְכוֹן : יח וּתְשַׁוּוֹן יָת פִּתְגָמַי אִלֵּין עַל לִבְּכוֹן וְעַל נַפְשְׁכוֹן וְתִקְטְרוּן יָתְהוֹן לְאָת עַל יְדְכוֹן וִיהוֹן לִתְפִלִּין בֵּין עֵינֵיכוֹן : יט וְתַלְפוּן יָתְהוֹן יָת בְּנֵיכוֹן לְמַלָּלָא בְהוֹן בְּמִתְּבָךְ בְּבֵיתָךְ וּבְמֶהָכָךְ בְּאוֹרְחָא וּבְמִשְׁכְּבָךְ וּבְמִקִימָךְ : כ וְתִכְתְּבִינוּן עַל מְזוּזְיָן וְתִקְבְּעִינוּן בְּסִפֵּי בֵיתָךְ וּבְתַרְעָךְ : כא בְּדִיל דְּיִסְגוּן יוֹמֵיכוֹן וְיוֹמֵי בְנֵיכוֹן עַל אַרְעָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתְכוֹן לְמִתַּן לְהוֹן כְּיוֹמֵי שְׁמַיָּא עַל אַרְעָא : כב אֲרֵי אִם מִטַּר תִּטְּרוּן יָת כָּל תַּפְקֵידְתָּא הָדָא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן לְמֶעְבְּדַהּ לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהֲכוֹן לִמְהָךְ בְּכָל אוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְאִתְקָרָבָא לְדַחְלְתֵיהּ : כג וִיתָרֵיךְ יְיָ יָת כָּל עַמְמַיָּא

ר ש " י

תשמרון. אזהרת שמירות הרבה להזהר בתלמודו שלא ישתכח: ללכת בבל דרכיו · הוא רחום ואתה תהא רחום הוא גומל חסדים ואתה גומל חסדים: ולדבקה בו · אפשר לומר כן והלא אש אוכלה הוא אלא הדבק בתלמידים ובחכמים ומעלה אני עליך כאילו נדבקת בו: (כג) והוריש ה' · עשיתם מה

העמק דבר

(יז) והאדכה לא תתן את יבולה · לא היה הכתוב נצרך לפרש כ"א לא יהיה מטר · וממילא לא יהיה גידולי ארץ דזה ידוע · וכמבואר בבראשית ב' ה' וכל עשב השדה טרם יצמח כי לא המטיר וגו' · אלא משום שיש אופן גידולי ארץ שאינו בא בטבע האדמה לבד אלא ע"י מכונות שמוציאות כח האדמה ממרחק וכמש"כ בס' ויקרא כ"ו ד' בביאור הכתוב ונתנה הארץ יבולה. דזה האופן נקרא יבול · וזה האופן אפשר שבא גם בלי גשם מש"ה הוצרך הכתוב לפרש דהאדמה לא תתן יבולה ולא תצליח פעולת האדם בה: (יח) ושמתם את דברי אלה וגו' · מסיים בדבר שהחל לומר דכ"ז אם פרנסה בכח עבודה · אבל אם תהי' בא ע"י לחמה ש"ת ומסיים עד למען ירבו ימיכם וגו'. פי' שעפ"י זה האופן אין השם שמא יפתה לבבכם וכדאיתא בקדושין ד"ל כם תם כ"ז שהרעי' זו עליך אכול מה שאתה רוצה ט' וזהו עיקר רצונו ש"מ: (יט) ולמדתם אותם וגו'. נתבאר בפ' ואהבת וגו' דמקראות הללו מתפרש בשני אופנים · לכל המון ישראל היא פרשה שבק"ש שמחויב כל אחד מישראל וא"כ פי' לדבר בם ולא בתפלה כדאיתא ביומא פ"ג אבל לת"ח פירושו בד"ת שיהא כל העסק בם ולא בדברים בטלים · וזהו עיקר ענין אותה פרשה: (כ) וכתבתם על מזוזות וגו' · מבואר שם דיוק לשון המקרא: (כא) כימי השמים על הארץ. אין מובן כ"כ מליצת הכתוב והרי השמים והארץ ימיהם שוים ומה זה לשון השמים על הארץ · וגם יש להבין הפרשה הסמוכה לה כי אם שמר וגו' ומה זה טעם. אבל נקדים דהישוב מבהגה הרבה ברבות הימים · ויש מדינות מיושבות הרבה כעת אשר לפני אלפי שנים היו משוקעות במים · ויש הרבה ישוב שהיה בימי קדם. ועתה חרבו ונעשו מים · וזה השנוי בא בהשגחה פרטית אבל באמצעות כוכבי הגלגלים והקיפם שהם פועלים בארץ. ויש לדעת עוד דכל הקפה שלמה מיקרי יום וכמו שיומו של השמש מיקרי בכ"ד שעות שנראה לנו שהשמש מקיף הארץ כך לכל גלגל יש יום שקבע לה הבורא ית' כמה יצריך הקיפה על הארץ. ובשעה שמקיפים שולטים על הארץ אם לחסד אם לשבט. ואמרה תורה שכימי השנים המה כוכבי לכת המשפיעים על הארץ המה פועלים בישוב. כך אפשר להרחיב ישוב א"י עצמה לפי הצורך שירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה · שלא יצר עליהם הישוב ברבות הימים וע"ז סיים הכתוב לתת להם כימי השמים על הארץ. שהנהגתה של הארץ תהיה כפעולות הכוכבים המשפיעים על הארץ · שאפשר להרחיב לעת הצורך. וע"ז מפרש כי אם שמר וגו' ויבואר עוד (א): (כב) כי אם שמר תשמרון את כל המצוה הזאת וגו' · כבר ביארנו לעיל ו' י"ז דזה הלשון משמעו שמירה יתירה מה שאין הובה באמת לכל אדם · אלא לאנשי מלחמה בפרטים שנצטוו להזהר אז ביחוד. וזו הפרשה אמר אם תעשו ככה לכל המצוה הזאת לאהבה את ה' אלהיכם שתגיעו לאהבת ה' שאינו מצוי באמת כ"א באנשים מצויינים כמש"כ לעיל י' י"ב. אבל אתם תגיעו גם למעלה זו · וכן ללכת בבל דרכיו ולדבקה בו · כ"ז דרך חסידות כמו שביארנו לעיל שם ומקרא כ'. אז (כג) והוריש

הרחב דבר

(א) והנה בברכות ד"ה א' דריב"ל תמה היכא כבי בבבל והא על האדמה כתיב · וקשה הא גם במצות כבוד או"א כתיב למען יאריכון ימיך על האדמה וגו'. ומכ"מ ודאי שכרו גם בחו"ל וכמש"כ בס' שמות במקרא של כבוד או"א. וא"כ מה מקשה כאן על האדמה כתיב. ולפי דברינו בהע"ד ניחא. דכאן מדבר רק בא"י שיתרחב ישובה. משא"כ בחו"ל לא שייך הרחבה זו שיהא לטובת ישראל:

הָאֵלֶּה מִלִּפְנֵיכֶם וִירִשְׁתֶּם גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים
מִכֶּם׃ כד כָּל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף־רַגְלְכֶם בּוֹ
לָכֶם יִהְיֶה מִן־הַמִּדְבָּר וְהַלְּבָנוֹן מִן־הַנָּהָר נְהַר־
פְּרָת וְעַד הַיָּם הָאַחֲרוֹן יִהְיֶה גְּבֻלְכֶם׃ כה לֹא־
יִתְיַצֵּב אִישׁ בִּפְנֵיכֶם פַּחְדְּכֶם וּמוֹרַאֲכֶם יִתֵּן ׀
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּדְרְכוּ
בָהּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם׃ ס ס ס

קי"א פסוקים. אי"ק. יעל"א סימן. ומפטירין ותאמר ציון בישעיה סימן מ"ט:

סדר ראה

כו רְאֵה אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה וּקְלָלָה׃
כז אֶת־הַבְּרָכָה אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹת
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם׃
כח וְהַקְּלָלָה אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
וְסַרְתֶּם מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם
לָלֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתֶּם׃
ס כט וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וְנָתַתָּה אֶת־
הַבְּרָכָה עַל־הַר גְּרִזִים וְאֶת־הַקְּלָלָה עַל־הַר

ת"א לא יתיצב איש בפניכם. עקידה שער טו: ונתתה את הברכה. סוטה לז:

רש"י

שעליכם אף אני אעשה מה שעלי (שם): ועצמים מכם. אתם גבורים והם גבורים מכם שאם לא שישראל גבורים מה השבח הוא שמשבח את האמוריים לומר ועצומים מכם אלא אתם גבורים מאחר האומות והם גבורים מכם: (כה) לא יתיצב איש וגו'. אין לי אלא איש אומה ומשפחה ואשה בכשפיה מנין תלמוד לומר לא יתיצב מכל מקום אם כן מה תלמוד לומר איש אפילו כעוג מלך הבשן (ספרי): פחדכם ומוראכם. והלא פחד הוא מורא אלא פחדכם על הקרובים ומוראכם על הרחוקים: פחד. לשון בעיתת פתאום: מורא. לשון דאגה מימים רבים: כאשר דבר לכם. והיכן דבר את אימתי אשלח לפניך וגו' (שמות כ"ג): השלמת פרשת עקב.

(כו) ראה. ברכה וקללה. האמורות בהר גרזים ובהר עיבל: (כז) את הברכה. על מנת אשר תשמעו: (כח) מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת וגו'. הא למדת כל העובד עבודת כוכבים הרי הוא סר מכל הדרך שנצטוו ישראל מכאן אמרו המודה בעבודת כוכבים ככופר

בכל

האלין מן קדמיכון ותירתון עממין רברבין ותקיפין מנכון: כד כל אתרא די תדרוך פרסת רגלכון ביה דילכון יהי מן מדברא ולבנן מן נהרא נהר פרת ועד ימא בתראה יהי תחומכון: כה לא יתעתד אנש קדמיכון דחלתכון ואימתכון יתן יי אלהכון על אפי כל ארעא די תדרכון בה כמא די מליל לכון: ס ס ס

כו חזי דאנא יהיב קדמיכון יומא דין ברכן ולוטין: כז ית ברכן אם תקבלון לפקודיא דיי אלהכון די אנא מפקיד יתכון יומא דין: כח ולוטין אם לא תקבלון לפקודיא דיי אלהכון ותסטון מן אורחא די אנא מפקיד יתכון יומא דין למהך בתר טעות עממיא די לא ידעתון: כט ויהי ארי יעלינך יי אלהך לארעא

רש"י

בכל התורה כולה (ספרי): (כט) ונתתה את הברכה. כתרגומו ית מברכיא. את המברכים: על הר גרזים. כלפי הר גרזים הופכין פניהם ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו'. כל

העמק דבר

וגו' וירשתם גוים גדולים ועצומים מכם. אחר שתוריש יושבי א"י תוסיפו להוריש ולכבוש יותר מאלה והכי תניא בספרי כאן. וכ"ז נעשה א"י כדתניא בספרי שם. ומפרש היכן אפשר להרחיב הישוב של א"י (כד) מן המדבר. במזרח א"י: מן הנהר נהר פרת. לצפונה של א"י: ועד הים האחרון. הוא מערב א"י. ומיקרי אחרון שהוא ים אוקינוס אחרון בעולם אבל במזרח א"י ולצפונה הגביל הכתוב המדבר ונהר פרת ולא יותר. והטעם שבמזרחה א"י הוא עמון ומואב. עמון לצד צפון ומואב לצד דרום. ובצפון היה נצרך להיות עוד ארבע מלכיות שזה היה במחשבה תחלה לבריאת עו"א כמו שמרומז בפ' בראשית והכל מצפון א"י. אבל במערב ובדרום אפשר להרחיב ואע"ג שאדום היה בדרום א"י לא הי' רק בדרומית מזרחית. ועי' מש"כ להלן י"ט ח'. והיינו מש"כ לעיל דמדבר כאן בהרחבת ישוב א"י: (כה) פחדכם ומוראכם. פרש"י פחד על הקרובים ומורא על הרחוקים. והוא לשון הספרי. והוסיף רש"י פחד הוא בעיתת פתאום. מורא דאגה ימים רבים. ומגמ' נלה דע"א דקאמר פחדא מגמית למית בעיתותא מרפיא. משמע דפחדא אינו פתאום אלא יושב בפחד. ומדכתיב אל הירא ונפחד פתאום משמע נמי דסתם פחד אינו פתאומי אלא ה"ס פחד על הקרובים שיודעים בברור שמכוונים ישראל להם להלחם עמם. ומורא על הרחוקים שיודעים כי לא יבאו עליהם רק מורא ישראל עליהם מלהתחרות בם או ילאת המעלה:

(כו) **ראה** אנכי וגו'. פרשה זו יש לה שני משמעות בדברי רז"ל ושני הפירושים מוכחים בפשט הכתוב. בסוטה ס"ז אי' ברכה וקללה ברכה אחת קודם לקללה ואין כל הברכות קודמות לקללות מבואר דמפרשי בברכות וקללות שבהר גרזים ובה"ע. והכי מוכח מדסמיך פרשה דס"ג וה"ע וקאמרה תורה ונתתה את הברכה על ס"ג וגו' הרי דבזה מיירי קרא. ופי' אנכי נותן לפניכם היינו שתאמרו בפיכם. אבל במדרש איתא משעה שאמר הקב"ה ראה אנכי נותן לפניכם היום בו"ק שוב מפי עליון לא תצא הרעות והטוב. אלא המצות עושות שלהן והעבירות עושות שלהן. הרי דמפרשי אנכי נותן לפניכם שתלוי במעשיכם וכלשון הכתוב בפרשת נצבים ראה אנכי נותן היום את החיים וגו' ע"ש וגם זה הפי' מוכרח מדכתיב והקללה אם לא תשמעו וגו' ללכת וגו' והרי בהר עיבל נתפרש כמה דברים ואמאי פירש כאן זה הפרט של ע"ז. אלא ודאי כפי' המדרש דקאי לדורות ויבואר עוד לפנינו. והיינו דקרי לזה הספר משנה תורה שיש כמה פרשיות מכאן והילך שא"א לפרש לפי פשוטו אם לא בשני אופנים: (כז) אשר תשמעו. אם תשמעו מיבעי. אלא משום שהקב"ה מסייע תחלה שנוכל לקיים המצות ואח"כ אם שומעים דבר ה' הקב"ה מוסיף שכר. וכמו שאמר הכתוב בס' איוב מי הקדמני ואשלם. ואמרו חז"ל במדרש מי עשה לי ציצית עד שלא נתתי לו טלית וכן הרבה. אלא הזהיר במצות ציצית זוכה לטלית נאה. אבל הטלית הראשון ג"כ מתת אלהים היא א"כ הברכה הוא כדי אשר תשמעו (א): (כח) אם לא תשמעו אל מצות וגו'. איזו מצוה שתהא ויגיע מזה וסרתם מן הדרך וגו'. דעבירה גוררת עבירה כמש"כ לעיל ע"ז: (כט) הר גרזים הר עיבל. לא שהיו ידועים בשמותם טרם שבאו ישראל לשם דא"כ אמאי נצרך הכתוב לציין ולסמן

הרחב דבר

(א) ובמדרש כאן אי' אמר ר"א משאמר הקב"ה הדבר הזה בהותה שעה מפי עליון לא תצא הרעות והטוב. מאיליה הרעה באה על עושי הרעה והטובה באה וכו'. ויש להבין אמאי כתיב הרעות והטוב. ולא והטובות. או הרע. אלא משום דטוב אחד הקב"ה נותן בחסדו. והיינו לפני המעשה כדי ביהא עושה. א"כ יוצא מפי עליון. אבל אין בוס פורענות ויסורין בלי עון:

עֵיבָל׃ ל הֲלֹא־הֵמָּה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן אַחֲרֵי דֶּרֶךְ
מְבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ בְּאֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בָּעֲרָבָה
מוּל הַגִּלְגָּל אֵצֶל אֵלוֹנֵי מֹרֶה׃ לא כִּי אַתֶּם עֹבְרִים
אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבֹא לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם וִירִשְׁתֶּם אֹתָהּ וִישַׁבְתֶּם־בָּהּ׃
לב וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל־הַחֻקִּים וְאֶת־
הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם׃
יב א אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּן
לַעֲשׂוֹת בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לְךָ
לְרִשְׁתָּהּ כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר־אַתֶּם חַיִּים עַל־
הָאֲדָמָה׃ ב אַבֵּד תְּאַבְּדוּן אֶת־כָּל־הַמְּקֹמוֹת
אֲשֶׁר עָבְדוּ־שָׁם הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתֶּם יֹרְשִׁים אֹתָם
אֶת־אֱלֹהֵיהֶם עַל־הֶהָרִים הָרָמִים וְעַל־הַגְּבָעוֹת
וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן׃ ג וְנִתַּצְתֶּם אֶת־מִזְבְּחֹתָם
וְשִׁבַּרְתֶּם אֶת־מַצֵּבֹתָם וַאֲשֵׁרֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ
וּפְסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תְּגַדֵּעוּן וְאִבַּדְתֶּם אֶת־שְׁמָם מִן־
הַמָּקוֹם הַהוּא׃ ד לֹא־תַעֲשׂוּן כֵּן לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

ת"א הלא המה · סוטה לב לג : וירשתם אותה . קדושין כו : אלה החוקים . שם לז : אבד תאבדון . שם ע"ג מה : אשר עבדו · ע"ג נא : אשר אתם · סנהדרין מז ע"ג מד מה מו חולין עז : ותחת כל עץ . ע"ג מח נדה יג : ונתצתם את · סנהדרין פט ע"ג שם : ואשריהם . פסחים מא מכות כא ע"ג מה מח נג : ואבדתם את . שבת קב סנהדרין כב מכות כב ע"ג מה תמורה כח : לא תעשון . שבת שם פסחים מא סנהדרין נו ע"א קיג מכות כב :

ר ש" י

האמורים שבפרשה אמרו תחלה בלשון ברוך ואחר כך הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה (סוטה ל"ז) : (ל) הלא המה · נתן בהם סימן : אחרי · אחרי העברת הירדן הלאה ולהלן למרחוק · וזהו לשון אחרי כל מקום שנאמר אחרי מופלג הוא : דרך מבוא השמש · להלן מן הירדן לצד מערב וטעם המקרא מוכיח שהם שני דברים שנקדו בשני טעמים אחרי נקוד בפשטא ודרך נקוד במהפך והוא דגש ואם היה אחרי דרך דבור אחד היה נקוד אחרי במשרת בשופר הפוך ודרך בפשטא ורפה : מול הגלגל · רחוק מן הגלגל : אלוני מורה · שכם הוא שנאמר עד מקום שכם עד אלון מורה (בראשית י"ב) : (לא) כי אתם עוברים את הירדן וגו' · נסים של ירדן יהיו סימן בידכם שתבואו ותירשו את הארץ : יב (ב) אבד תאבדון · אבד ואח"כ תאבדון מכאן לעוקר עבודת כוכבי' שצריך לשרש אחריה (ע"ז מ"ו): את כל המקומות אשר עבדו שם וגו' · ומה תאבדון מהם את אלהיהם אשר על ההרים : (ג) מזבח · של אבנים הרבה : מצבה · של אבן אחת והיא בימוס שנויה במשנה (שם) אבן שחצבה מתחלתה לבימוס : אשרה · אילן הנעבד : ואבדתם

דִּי אַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ וְתִתֵּן יָת מְבָרְכַיָּא וְעַל טוּרָא דִגְרִזִּין וְיָת מְלַטְטַיָּא עַל טוּרָא דְעֵיבָל: ל הֲלָא אִנּוּן בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא אֲחוֹרֵי אוֹרַח מַעְלָנֵי שִׁמְשָׁא בְּאֲרַע כְּנַעֲנָאָה דְיָתֵיב בְּמֵישְׁרָא לָקֳבֵיל גִלְגְלָא בִּסְטַר מֵישְׁרֵי מוֹרֶה: לא אֲרֵי אַתּוּן עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא לְמֵיעַל לְמֵירַת יָת אַרְעָא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן יָהֵיב לְכוֹן וְתֵירְתוּן יָתַהּ וְתֵיתְבוּן בַּהּ: לב וְתִטְּרוּן לְמֶעְבַּד יָת כָּל קְיָמַיָּא וְיָת דִּינַיָּא דִּי אֲנָא יָהֵיב קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא דֵין: א אִלֵּין קְיָמַיָּא וְדִינַיָּא דִּי תִטְּרוּן לְמֶעְבַּד בְּאַרְעָא דִּי יְהַב יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתָךְ לָךְ לְמֵירְתַהּ כָּל יוֹמַיָּא דִּי אַתּוּן קַיָּמִין עַל אַרְעָא: ב אַבָּדָא תְאַבְּדוּן יָת כָּל אַתְרַיָּא דִּי פְלַחוּ תַמָּן עַמְמַיָּא דִּי אַתּוּן יָרְתִין יָתְהוֹן יָת טַעֲוָתְהוֹן עַל טוּרַיָּא רָמַיָּא וְעַל רָמָתָא וּתְחוֹת כָּל אִילָן עֲנוֹף: ג וּתְתָרְעוּן יָת אֵיגוֹרֵיהוֹן וּתְתַבְּרוּן יָת קָמָתְהוֹן וַאֲשֵׁרֵיהוֹן תּוֹקְדוּן בְּנוּרָא וְצַלְמֵי טַעֲוָתְהוֹן תְּקוֹצְצוּן וְתוֹבְדוּן יָת שׁוּמְהוֹן מִן אַתְרָא הַהוּא: ד לָא תַעְבְּדוּן כְּדֵין קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן:

רש"י

את שכם · לכנות להם שם לגנאי בית גליא קורין לה בית כריא עין כל עין קוץ (שם): (ד) לא תעשון כן · להקטיר לשמים בכל מקום כי אם במקום אשר יבחר · ד"א ונתצתם את מזבחותם ואבדתם את שמם לא תעשון כן · אזהרה למוחק את השם ולנותץ אבן מן המזבח או מן העזרה אמר רבי ישמעאל וכי תעלה

העמק דבר

במקום כ"כ · והרי יכולים לחקור ולדעת אלא הכווי היה להקרות שני הרים באותו מקום סמוכים זל"ז ומש"ה ציין הכתוב המקום ובגמ' פליגי ג"כ היה איפוא היו שני ההרים: (ל) הלא המה וגו' דרך מבוא השמש · ולא מן הצד של ביאתם לארץ בצפון או בדרום אלא ישר למערב: מול הגלגל · ומש"ה קבע יהושע המחנה בגלגל כדי שיהיו סמוכים לשני ההרים הללו: (לא) כי אתם וגו' · לאיזה תכלית נצטוו לעשות כן · מפרש כדי שיהי' מעשה רבה זו בבואם גורם התרגשות הנפש כדרך כל פעולה במעשה פועל זכרון בנפש: (לב) ושמרתם לעשות את כל החקים וגו' · דקדוקי המצות ע"פ תורה שבע"פ הבאה ע"י חקים ומשפטים אשר אנכי נותן וגו': יב (א) אלה החקים · פי' בספרי והובא בקידושין דל"ז ע"ז המקרא החקים אלו המדרשות היינו י"ג מדות שבהם נחוקקים את המקרא ודורשים: והמשפטים. אלו הדינים שיצאו ע"פ חקירת התלמוד: אשר תשמרו · זו משנה: לעשות · זו מעשה · ופרש"י משנה מביא לידי מעשה · ויש בזה הלשון שתי כוונות הייט גם מעשה בפועל גם מעשה שהוא החקירה לעשות דינים מחודשים · ועיקר פרשה זו באה בשביל סוף הפסוק כל הימים אשר אתם חיים על האדמה · והכונה דכל המבואר בפ' זו הוא הנהגה תדירית איך ינהגו בא"י ע"פ התורה ולא ככל המצות שבאים במקרה או בזמנים ידועים · משא"כ עסק הקרבנות שבפ' זו בזה היה תלוי הליכות חיי ישראל בא"י · זה נקרא כל הימים אשר אתם חיים · ובאשר היה משונה גם ממנהג אוה"ע לע"ז שלהם · גם ממנהג ישראל שהיה במדבר ע"כ הוצרך להזהיר ולפרש באר היטב ההבדל שבהם · וגם זה היה בא אחר החקירה ע"פ החקים והמשפטים דבלי תורה שבעל פה א"א לדעת שום מעשה: (ב) אבד תאבדון וגו' · קודם שבא לעיקר הפ' שהוא ממקרא ו' והילך איך ינהגו בקרבנות הזהירה תורה לטהר את הארץ מע"ז · שהרי כ"ז שהארץ מלאה גילולי ע"ז אין הקרבנות בבית הבחירה עושים את המיועד לפעולתם · דע"ז מסלק את השכינה מן הארץ · ואע"ג שכבר נזהרו בשעת מלחמה לאבד ע"ז כמבואר לעיל ז' ה' כי אם כה תעשו להם וגו' מכ"מ הרי נשאר נקומות שלא הגיע לידם בשעת כבוש · ע"כ הוזהרו שאחר כבוש וחלוק יהיו עסוקים לטהר את הארץ מטומאת ע"ז: (ג) ואשריהם תשרפון באש · מה שהיה בשעת כבוש רק מצות גדוע עתה תשרפון וכדאיתא בע"ז דמ"ה גדע ואח"כ שרוף: ופסילי אלהיהם · מה שנגלה אחר כבוש וחלוק ויש מהם ניכרים שהם חדשים ואינם אשרה דמשה · ע"כ תגדעון · דמהני ביטול כדאיתא בע"ז דנ"ב (א): (ד) לא תעשון כן וגו' · הדרש ידוע שהוא אזהרה

הרחב דבר

(א) והנה שם הביא הגמ' מקרא פסילי אלהיהם תשרפון באש. וע"ז הביא הגמ' הא דתני ר"י מנין לעובד כוכבים שפוסל אלוהו בנא' פסילי כו' אבל לפי הנראה הוא טה"ד וצ"ל פסילי אלהיהם תגדעון. מש"ה דרים מתפסלו מאלוה וישראל מותר בהנאה אזי תגדעון. שלא יהי נשאר צורת ע"ז כמו שהיא. אבל מקרא פסילי אלהיהם תשרפון באש הוא להיפך דלא מהני ביטול כמש"כ לעיל ז' ב"ה בשם התוספתא וירו' והרמב"ם ז"ל דמהאי קרא למדנו דהם הגיע ליד ישראל עד שלא נתבטלה שוב לא מהני ביטול. ולא כפרש"י שם כדמ"כ א' דנ"ל מדכתיב ושם בכתב דזה מיירי בע"ז שעשה ישראל. אבל ע"ז של עובד כוכבים שזכה בהם ישראל דלא מהני ביטול נ"ל מהאי קרא פסילי אלהיהם תשרפון באש:

ה כִּי אִם־אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל־שִׁבְטֵיכֶם לָשׂוּם אֶת־שְׁמוֹ שָׁם לְשִׁכְנוֹ תִדְרְשׁוּ וּבָאתָ שָּׁמָּה׃ ו וַהֲבֵאתֶם שָׁמָּה עֹלֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם וְאֵת מַעְשְׂרֹתֵיכֶם וְאֵת תְּרוּמַת יֶדְכֶם וְנִדְרֵיכֶם וְנִדְבֹתֵיכֶם וּבְכֹרֹת בְּקַרְכֶם וְצֹאנְכֶם׃ ז וַאֲכַלְתֶּם־שָׁם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּשְׂמַחְתֶּם בְּכֹל מִשְׁלַח יֶדְכֶם אַתֶּם וּבָתֵּיכֶם אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ח לֹא תַעֲשׂוּן כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ עֹשִׂים פֹּה הַיּוֹם אִישׁ כָּל־הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו׃ ט כִּי לֹא־בָאתֶם עַד־עָתָּה אֶל־הַמְּנוּחָה וְאֶל־הַנַּחֲלָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ י וַעֲבַרְתֶּם אֶת־הַיַּרְדֵּן וִישַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מַנְחִיל אֶתְכֶם וְהֵנִיחַ לָכֶם מִכָּל־אֹיְבֵיכֶם מִסָּבִיב וִישַׁבְתֶּם־בֶּטַח׃ שני יא וְהָיָה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בּוֹ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם שָׁמָּה תָבִיאוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם עוֹלֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם מַעְשְׂרֹתֵיכֶם וּתְרֻמַת

ת"א לשכנו תדרשו. סנהדרין מא: ובאת שמה. ר"ה ד ו חגיגה ד: והבאתם שמה. ר"ה שם חגיגה שם זבחים ס בכורות נג: מעשרותיכם. חולין קלו: ובכרת. חולין קלה קלו בכורות נא: לא תעשון. זבחים קיד קיז: איש כל הישר. שם קיז קיח: כי לא באתם. מגילה י זבחים קיט: והיה המקום. סנהדרין כ:

רש"י

על דעתך שישראל נותצין את המזבחות אלא שלא תעשו כמעשיהם ויגרמו עונותיכם למקדש אבותיכם שיחרב (ספרי): (ה) לשכנו תדרשו. זה משכן שילה (ספרי): (ו) זבחים. שלמים של חובה: מעשרותיכם. מעשר בהמה ומעשר שני לאכול לפנים מן החומה: תרומת ידכם. אלו הבכורים שנאמר בהם ולקח הכהן הטנא מידך (לקמן כו): ובכורות בקרכם. לתתם לכהן ויקריבם שם: (ז) אשר ברכך ה'. לפי הברכה הבא (ספרי): (ח) לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים וגו'. מוסב למעלה על כי אתם עוברים את הירדן וגו' כשתעברו את הירדן מיד מותרים אתם להקריב בבמה כל י"ד שנה של כבוש וחלוק ובבמה לא תקריבו כל מה שאתם מקריבים פה היום במשכן שהוא עמכם ונמשח והוא כשר להקריב בו חטאות ואשמות נדרים ונדבות אבל בבמה אין קרב אלא הנידר והנידב וזהו איש כל הישר בעיניו נדרים ונדבות שאתם מתנדבים על ידי שישר בעיניכם להביאם ולא ע"י חובה אותם תקריבו בבמה (זבחים ק"ט): (ט) כי לא באתם. כל אותן י"ד שנה (ספרי): עד עתה. כמו עדיין: אל המנוחה. זו שילה (זבחים קי"ט): נחלה. זו ירושלים: (י) ועברתם את הירדן וישבתם בארץ. שתתחלקו וידע כל אחד מכיר את חלקו ואת שבטו: והניח לכם. לאחר כבוש וחלוק ומנוחה מן הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל (שופטים ג')

ואין

ה אֱלָהֲכוֹן לְאַתְרָא דִי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן מִכָּל שִׁבְטֵיכוֹן לְאַשְׁרָאָה יַת שְׁכִינְתֵיהּ תַּמָּן לְבֵית שְׁכִינְתֵיהּ תִּתְבְּעוּן וְתֵיתֵי לְתַמָּן : ו וְתַיְתוּן לְתַמָּן עֲלָוָתְכוֹן וְנִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן וְיַת מַעַשְׂרָתֵיכוֹן וְיַת אַפְרָשׁוּת יְדְכוֹן וְנִדְרֵיכוֹן וְנִדְבָתֵיכוֹן וּבְכוֹרֵי תוֹרֵיכוֹן וְעָנְכוֹן : ז וְתֵיכְלוּן תַּמָּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְתֶחְדוּן בְּכֹל אוֹשָׁטוּת יְדְכוֹן אַתּוּן וֶאֱנַשׁ בָּתֵּיכוֹן דִי בָרְכָךְ יְיָ אֱלָהָךְ : ח לָא תַעַבְדוּן כְּכֹל דִי אֲנַחְנָא עָבְדִין הָכָא יוֹמָא דֵין גְּבַר כָּל דְּכָשַׁר בְּעֵינוֹהִי : ט אֲרֵי לָא אֲתֵיתוּן עַד כְּעַן לְבֵית נְיָחָא וּלְאַחְסַנְתָּא דִי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ : י וְתַעְבְּרוּן יַת יַרְדְּנָא וְתֵיתְבוּן בְּאַרְעָא דִי יְיָ אֱלָהֲכוֹן מַחְסִין יַתְכוֹן וִינִיחַ לְכוֹן מִכָּל בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן מִסְחוֹר סְחוֹר וְתֵיתְבוּן לְרוּחְצָן : יא וִיהֵי אַתְרָא דִי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן בֵּיהּ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵיהּ תַּמָּן לְתַמָּן תַּיְתוּן יַת כָּל דִי אֲנָא מְפַקֵּיד יַתְכוֹן עֲלָוָתְכוֹן וְנִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן מַעַשְׂרָתֵיכוֹן וְאַפְרָשׁוּת יְדְכוֹן וְכֹל שְׁפַר נִדְרֵיכוֹן

רש"י

ואין זו אלא בימי דוד · אז (יא) והיה המקום וגו' · בנו לכם בית הבחירה בירושלים וכן הוא אומר בדוד ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מכל אויביו מסביב ויאמר המלך אל נתן ראה אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים יושב בתוך היריעה (שמואל ב' ז') : שמה תביאו וגו' · למעלה אמור לענין

העמק דבר

למוחק השם וכדומה · אבל לפי פשוטו ע"מ קאי על עסק קרבנות שהיו אוה"ע נוהגין לע"ז שלהם על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן אבל אנו מוזהרים שלא נעשה כן מזבחות לה' בכ"מ · ולזה כוון הראב"ע : (ה) לשום את שמו שם · במקום בהמ"ק השראת שמו ומשכנו · משא"כ בנוב וגבעון לא היה השראת שמו שהרי הארון לא עמד שם מש"ה היו הבמות מותרות : לשכנו תדרשו · כשתתפללו יהי' לשכנו' כידוע דהמתפלל צריך להפוך פניו לירושלים שנאמר והתפללו אל המקום הזה · והיינו לשכנו תדרשו אפילו בשעה שתהיו בביתכם במדינה : ובאת שמה · בעת המוכשר לזה בזמן ראיית פנים ברגלים : (ו) עלותיכם וזבחיכם וגו' · ואח"כ כתיב ואכלתם שם והרי עולות אינן נאכלין אלא כך היה נהוג בישראל בשעה שהוא רוצה להביא שלמים כדי להשיג תכליתו שהוא לפרנסה או לשלום היה מביא עולה עמו לא לעיקר תכלית העולה שהוא להשיג דעת אלהים כמש"כ בס' שמות י"ח י"ב אלא לצרף לשלמים להדר קרבנו · וכיב"ז בשלמי עצרת כמש"כ בס' ויקרא כ"ג י"ה · וככי היה בקרבנות יחיד כמש"כ שם כ"ב י"ח · וא"כ אע"ג דעולה כולה כליל נאמר על הכלל ואכלתם שם דכמו דשלמים עצמו אינו נאכל כולו כי החלב לגבוה אלא מכ"מ נקרא שהשלמים נאכל כך העולה הבאה עמו אף ע"ג שאינו נאכלת מכ"מ עיקר הקרבן שמכוונים הבעלים שהוא השלמים נאכל · וע"ע להלן י"ג : ואת תרומת ידכם · כאן ודאי הכונה של ביכורים כפרש"י וגם ביכורים באים להשפיע ברכה בישראל כמבואר בתנחומא פ' הגוה דביכורים מכל מין היה מברך את מינו : (ז) ואכלתם שם · ישראל שלו והכהנים שלהם : לפני ה' אלהיכם · בירושלים : ושמחתם בכל משלח ידכם · יהיה השלמים וש"ד מועיל לברכה בכל משלח יד לזריעה או לעסק : אתם ובתיכם אשר ברכך ה' אלהיך · יהי' מועיל לשלום בית לשמוח יחד הוא ואנשי ביתו שברכהו ה' : (ח) לא תעשון וגו' · עד כאן הזהירה תורה שלא לעשות כמנהג אוה"ע לע"ז שלהם · ועתה מזהיר שלא לנהוג כמו שהיה במדבר · והנה כבר ביארנו בפ' אחרי י"ז ה' שבשביל שהיה אסור לאכול במדבר בשר תאוה שחוטה לכ"ע אפילו לר"ע מש"ה התירה תורה להקריב שלמים במשכן בשביל לאכול בשר כאות נפשו · ודבר זה נאסר בא"י שהותר בשר תאוה שחוטה · והיינו פשטא דהאי קרא לא תעשון וגו' איש כל הישר בעיניו · שמקריב שלמים בשביל שהוא רוצה לאכול בשר · ולא בשביל שמקריב לשלחן גבוה · [והא דאי' בגמ' לאסור במות דלא כמו בגלגל שהיו במות מותר אינו אלא דרש וכונה שניה אבל לפי הפשט פי' היום במדבר] : (ט) כי לא באתם עד עתה אל המנוחה וגו' · שהייתם במדבר והיה החשש שלא תזבחו לשעירים מש"ה נאסר לכם שחיטת חולין · ובשביל זה הותר לכם לאכול לנפשם שלמים לתאוה אבל כהיום (י) וישבתם בטח · לא תחושו עוד לשדים ומזיקים שמצוי במדבר ע"כ והיה וגו' : (יא) את כל אשר אנכי מצוה אתכם · דוקא מה שאני מצוה ולא בהמת חולין לתאוה ומקדיש בשביל זה לשלמים : עלותיכם וזבחיכם · כבר נתבאר : ותרומת ידכם · כאן אין הפירוש ביכורים שהרי פסוק זה והבא אחריו לא בא להשמיענו אלא בדבר אכילת קדשים שקרב לגבוה ומכ"מ מותרים לנשים ועבדים · והרי ביכורים אינו קרב לגבוה כלל · אלא הפי' של ותרומת ידכם היינו נדבות כמש"כ

ידכם וכל מבחר נדריכם אשר תדרו ליהוה׃ יב ושמחתם לפני יהוה אלהיכם אתם ובניכם ובנתיכם ועבדיכם ואמהתיכם והלוי אשר בשעריכם כי אין לו חלק ונחלה אתכם׃ יג השמר לך פן־תעלה עלתיך בכל־מקום אשר תראה׃ יד כי אם־במקום אשר־יבחר יהוה באחד שבטיך שם תעלה עלתיך ושם תעשה כל אשר אנכי מצוך׃ טו רק בכל־אות נפשך תזבח ואכלת בשר כברכת יהוה אלהיך אשר נתן־לך בכל־שעריך הטמא והטהור יאכלנו כצבי וכאיל׃ טז רק הדם לא תאכלו על־הארץ תשפכנו כמים׃ יז לא־תוכל לאכל בשעריך מעשר דגנך ותירשך ויצהרך ובכרת בקרך וצאנך וכל־נדריך אשר תדר ונדבתיך ותרומת ידך׃ יח כי אם־לפני יהוה

ת"א מבחר נדריכם. כריתות כז: השמר לך. זבחים קו קיח: פן תעלה. סנהדרין לד זבחים קז קיח קיט: רק בכל אות. בכורות טו לב תמורה לא: כצבי וכאיל. בכורות לג: על הארץ. פסחים טז כב חולין לג לה לו פד: לא תוכל. פסחים כד לו יבמות עג פו מציעא כו מכות יז עז זבחים נה חולין קל כריתות ד ה: דגנך. גיטין מז מנחות סז חולין קנו בכורות יא: ותרומת ידך. פסחים לו מכות עז מנחות עז חולין קכ מעילה טו:

רש"י

שילה וכאן אמור לענין ירושלים ולכך חלקם הכתוב ליתן היתר בין זו לזו משחרבה שילה ובאו לנוב והרבה נוב ובאו לגבעון היו הבמות מותרות עד שבאו לירושלים: מבחר נדריכם. מלמד שיביא מן המובחר: (יג) השמר לך. ליתן לא תעשה על הדבר (ספרי): בכל מקום אשר תראה. אשר יעלה בלבך אבל אתה מקריב על פי נביא כגון אליהו בהר הכרמל: (יד) באחד שבטיך. בחלקו של בנימין ולמעלה הוא אומר מכל שבטיכם הא כיצד כשקנה דוד את הגורן מארונה היבוסי גבה הזהב מכל השבטים ומכל מקום הגורן בחלקו של בנימין היה: (טו) רק בכל אות נפשך. במה הכתוב מדבר אם בבשר תאוה להתירה להם בלא הקרבת אימורים הרי הוא אומר במקום אחר כי ירחיב את גבולך וגו' ואמרת אוכלה בשר וגו' במה זה מדבר בקדשים שנפל בהם מום שיפדו ויאכלו בכל מקום יכול יפדו על מום עובר ת"ל רק (חולין י"ח): תזבח ואכלת. אין לך בהם היתר גיזה וחלב אלא אכילה על ידי זביחה (בכורות ע"ו יבמות ע"ג): הטמא והטהור. לפי שבאו מכח קדשים שנאמר בהם והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל (ויקרא ז') הוצרך להתיר בו שטמא וטהור אוכלים בקערה אחת: כצבי וכאיל. שאין קרבן בא מהם: בצבי ובאיל. לפוטרן מן הזרוע והלחיים והקבה: (טז) רק הדם לא תאכלו. אע"פ שאמרתי שאין לך בו זריקת דם במזבח לא תאכלנו: תשפכנו כמים. לומר לך שאין צריך כסוי. ד"א הרי הוא כמים להכשיר את הזרעים (ספרי חולין ע"ד): לא תאכלו. בא הכתוב ליתן לא תעשה על הדבר: (יז) לא תוכל. רבי יהושע בן קרחה אומר יכול אתה אבל אינך רשאי כיוצא בו ואת היבוסי יושבי ירושלים לא יכלו בני ישראל להורישם (שופטים א') יכולים היו אלא שאינן רשאין לפי שכרת להם אברהם ברית כשלקח מהם מערת המכפלה ולא יבוסים היו אלא חתיים היו אלא על שם העיר ששמה יבוס כך מפורש בפרקי

די תדרון קדם יי: יב ותחדון קדם יי אלהכון אתון ובניכון ובנתיכון ועבדיכון ואמהתיכון ולואה די בקרויכון ארי לית ליה חולק ואחסנא עמכון: יג אסתמר לך דלמא תסיק עלותך בכל אתר די תחזי: יד אלהן באתרא די יתרעי יי בחד משבטך תמן תסיק עלותך ותמן תעבד כל די אנא מפקד לך: טו לחוד בכל רעות נפשך תכוס ותיכול בשרא כברכתא דיי אלהך די יהב לך בכל קרוך מסאבא ודכיא ייכלניה כבשר טביא ואילא: טז לחוד דמא לא תיכלון על ארעא תשדניה כמיא: יז לית לך רשו למיכל בקרוך מעשר עבורך חמרך ומשחך ובכורי תורך ועאנך וכל נדרך די תדר ונדבתך ואפרשות ידך: יח אלהן קדם יי אלהך תיכלניה באתרא די יתרעי יי אלהך ביה את וברך

רש"י

דרבי אליעזר והוא שנאמר כי אם הסיך העורים והפסחים (שמואל ב' ה') גלמים שכתבו עליהם את השבועה: ובכורות בקרך · אזהרה לכהנים: ותרומת ידך · אלו הבכורים: (יח) לפני ה' · לפנים מן החומה:

העמק דבר

הרמב"ן מש"ה לא כתיב כאן ונדבותיכם תדע שהרי לא כתיב כאן בכורות והיינו משום שאינו נאכל אלא לכהנים כמו ביכורים אלא פי' תרומת ידכם הוא נדבות ומש"ה כתיב כאן תרמת חסר · ולא כמו לעיל ו' ולהלן י"ז דכתיב מלא · דשם הוא שם העצם וכאן על שם הפעולה אשר תרימו כמו הרימתי ידי וגו': וכל מבחר נדריכם אשר תדרו לה' · דוקא תדרו לה' בשביל להקריב לגבוה ומחמת זה חובה להביא מן המובחר שזה כבוד שמים משא"כ במדבר שהיו מקריבים שלמים לחמם לנפשם לא היה החיוב להביא נדרו מן המובחר · וע' מש"כ בספר ויקרא ז' י"א בפירוש המקרא אשר יקריב לה': (יב) ושמחתם לפני ה' אלהיכם · לא יהא שמחת לב כאוכל בשר תאוה לשובע וכמו שהיה במדבר אלא דוקא לפני ה' אלהיכם: ובנותיכם וגו' · דלא נימא אחר שדומה לאוכל משלחן גבוה אין הנשים ועבדים ראוין לזה שדעתם קלות ואיכא בהם פריצותא מש"ה אשמעינן דאע"ג דמתחלה חובה על בעל הקרבן להביא לשם ה' ולא לעצמו מכ"מ אחר שהביא רשאים גם נשים ועבדים לאכול: והלוי אשר בשעריכם · לא נימא אחר שאין שלמים באים אלא לברכה · דוקא הוא ובניו וכ"ב שהברכה מגעת לטובתם · משא"כ הלוי מה לו ולשמחתם · ע"ז בא הכתוב שגם הלוי יאכל עמם · שהרי אין לו חלק ונחלה אתכם · א"כ רק בטוב לכם ואיכא ריוח ביתא ייטב גם לו · והוא משתתף עמכם: (יג) השמר לך וגו' · עד כה דברנו בשלמים · והעולות שבאים עמהם תכלית אחד להם להתברך בשפע ברכה ושלום הוגא מציון וירושלים דוקא מקום מלכותו ית' · ועדיין הייתי אומר דמי שמביא עולה בפ"ע והוא כדי להשיג דעת אלהים כמאמר הושע ו' כי חסד חפצתי ולא זבח ודעת אלהים מעולות וכמש"כ בס' שמות שם ובכ"מ · והיה הדעת נותנת דזה שרי בכ"מ שראוי ומסוגל לקדושה כמו בבתי כנסיות ובבמ"ד · והיינו שהזהיר עוד השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה · בעיני השכל אשר כאן הוא מקום מוכשר להשיג רוה"ק ודעת אלהים: (יד) באחד שבטיך · לא מיבעי באותו שבט שנבחר בו לבנות בית הבחירה שאינו רחוק כ"כ ויכול לבוא לבהמ"ק · אפילו משבט לשבט האחד הנבחר שקשה לילך לשם · מכ"מ דוקא באחד שבטיך שם תעלה עולותיך ולא במקום אחר: ושם תעשה כל אשר אנכי מצוך · כל פרטי דיני קרבנות · משא"כ במת יחיד אפילו בשעה שהותר אין שם כל דיני קרבן כדתנן שלשה זבחים מה בין במת יחיד לבמת צבור: (טו) רק בכל אות וגו' · אחר שפירש הבדל בין א"י לזמן המדבר בחומר הקרבנות שאסור להביא שלמים לשם אכילת בשר כמו במדבר פי' הכתוב דנגד זה הותר בשר בכל אות נפשך: הזבח ואכלת · לא כמו במדבר שהיה אסור בשר נחירה אבל היום רשאי לשחוט ועדיין לא נתפרש שאסור לאכול שלא בשחיטה עד להלן כ"א · אבל זה המקרא אינו אלא רשות: בכל שעריך · לאו דוקא שחיטה בבהמ"ק כמו שהיה במשכן שבמדבר: הטמא וגו' · לאו דוקא בטהרת קדשים · אלא כצבי וכאיל · שהיה גם במדבר מותר לאכול בשחיטה כדאי' בחולין די"ז א' דחיה דלא חזיא להקרבה לא אסר רחמנא: (טז) רק הדם וגו' · בזה שוה א"י לבמדבר דדם אסור: על הארץ תשפכנו כמים · מאותו טעם שנתפרש בפ' אחרי משום שהוא ראוי לגבוה · ה"נ בא"י אע"ג שאפשר לאכול חולין מכ"מ מיקרי חלק הראוי לגבוה ע"כ ראוי לשפכו כמים ולא לאכלו: (יז) לא תוכל לאכול בשעריך וגו' · עד כה היה אזהרה שלא להקריב קרבן חוץ לבהמ"ק והייתי אומר דהרי גם קדשים שהוקדשו לגבוה לשחוט לשם חולין כמו חולין שהותר בא"י ע"כ כתיב לא תוכל לאכול בשעריך וגו' ופירש המקרא כל דבר שאסור בגבולין: ותרומת ידך · אלו ביכורים: (יח) כי אם לפני וגו' ושמחת וגו' · להגיע לזה התכלית

אלהיך תאכלנו במקום אשר יבחר יהוה אלהיך
בו אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי אשר
בשעריך ושמחת לפני יהוה אלהיך בכל משלח
ידך: יט השמר לך פן־תעזב את־הלוי כל־ימיך
על־אדמתך: ס כ כי־ירחיב יהוה אלהיך את־
גבלך כאשר דבר־לך ואמרת אכלה בשר כי־
תאוה נפשך לאכל בשר בכל־אות נפשך תאכל
בשר: כא כי־ירחק ממך המקום אשר יבחר יהוה
אלהיך לשום שמו שם וזבחת מבקרך ומצאנך
אשר נתן יהוה לך כאשר צויתך ואכלת
בשעריך בכל אות נפשך: כב אך כאשר יאכל
את־הצבי ואת־האיל כן תאכלנו הטמא והטהור
יחדו יאכלנו: כג רק חזק לבלתי אכל הדם כי
הדם הוא הנפש ולא־תאכל הנפש עם־הבשר:
כד לא תאכלנו על־הארץ תשפכנו כמים: כה לא
תאכלנו למען ייטב לך ולבניך אחריך כי־
תעשה הישר בעיני יהוה: כו רק קדשיך אשר־
יהיו לך ונדריך תשא ובאת אל־המקום אשר־

ת"א כי ירחיב ה'. הולין עז פד: כי תאוה. עקרים מג פט"ו: כי ירחק ממך. קדושין נז חולין יז תמורה יב: וזבחת. יומא עה חולין כח לב פד פח קב: אך כאשר. חולין יז כח בכורות טו לג: רק חזק. פסחים עז כב מכות כג חולין קא קב: כי הדם. זבחים לה: ולא תאכל. פסחים כב חולין קב: לא תאכלנו. חולין קטו: רק קדשיך. נזיר כה בכורות יד תמורה יז: תשא ובאת. נזיר כה תמורה יח:

רש"י

והלוי אשר בשעריך · אם אין לך לתת לו חלקו כגון מעשר ראשון תן לו מעשר עני אין לך מעשר עני הזמינהו על שלמיך: (יט) השמר לך · ליתן לא תעשה על הדבר: על אדמתך · אבל בגולה אינך מוזהר עליו יותר מעניי ישראל: (כ) כי ירחיב וגו' · למדה תורה דרך ארץ שלא יתאוה אדם לאכול בשר אלא מתוך רחבת ידים ועושר (חולין פ"ד): בכל אות נפשך וגו' · אבל במדבר נאסר להם בשר חולין אלא אם כן מקדישה ומקריבה שלמים: (כא) כי ירחק ממך המקום · ולא תוכל לבא ולעשות שלמים בכל יום כמו עכשיו שהמשכן הולך עמכם: וזבחת כאשר צויתך · למדנו שיש צווי בזביחה היאך ישחוט והן הלכות שחיטה שנאמרו למשה בסיני: (כב) אך כאשר יאכל את הצבי וגו' · אינך מוזהר לאכלן

בטהרה

וברתך ועבדך ואמתך וליואה די בקרוך ותחדי קדם יי אלהך בכל אושטות ידך: יט אסתמר לך דלמא תשבוק ית ליואה כל יומך על ארעך: כ ארי יפתי יי אלהך ית תחומך כמא דמליל לך ותימר איכול בשרא ארי תתרעי נפשך למיכל בשרא בכל רעות נפשך תיכול בשרא: כא ארי יתרחק מנך אתרא די יתרעי יי אלהך לאשראה שכינתיה תמן ותכוס מתורך ומענך די יהב יי לך כמא דפקדתך ותיכול בקרוך בכל רעות נפשך: כב ברם כמא דמתאכיל בשר טביא וית אילא כן תיכלניה מסאבא ודכיא כחדא יכלניה: כג לחוד תקף בדיל דלא למיכל דמא ארי דמא הוא נפשא ולא תיכול נפשא עם בשרא: כד לא תיכלניה על ארעא תשדיניה כמיא: כה לא תיכלניה בדיל דייטב לך ולבניך בתרך ארי תעבד דכשר קדם יי: כו לחוד מעשר קודשך די יהון לך

רש"י

במסכה אי מה צבי ואיל חלבן מותר אף חולין חלבן מותר ת"ל אך:(כג) רק חזק לבלתי אכול הדם. ממה שנא' חזק אתה למד שהיו שטופים בדם לאכלו לפיכך הוצרך לומר חזק דברי ר' יהודה · ר' שמעון בן עזאי אומר לא בא הכתוב אלא להזהירך וללמדך עד כמה אתה צריך להתחזק במצות אם הדם שהוא קל להשמר ממנו שאין אדם מתאוה לו הוצרך לחזקך באזהרתו קל וחומר לשאר מצות : ולא תאכל הנפש עם הבשר · אזהרה לאבר מן החי (חולין ק"ב) : (כד) לא תאכלנו. אזהרה לדם התמצית ; (כה) לא תאכלנו · אזהרה לדם האברים : למען ייטב לך וגו' · צא ולמד מתן שכרן של מצות אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו הפורש ממנו זוכה לו ולבניו אחריו ק"ו לגזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להם (מכות כ"ג) : (כו) רק קדשיך · אע"פ שאתה

העמק דבר

שהוקדש תחלה לזה : בכל משלח ידך · מה שיהא לבך שמח מעסקיך ובטבע האדם שלא לנוח ולשקוט כי אם להוציא שמחת לב לפעולה במשתה וכדומה ע"כ תהא שמחה זו בירושלים לפני ה'· והרי משומר משמן דבר שמגיע מעניני שמחה · ועי' להלן ט"ז ט"ו מש"כ שם : (יט) פן תעזוב את הלוי · בשעה שאתה עולה לירושלים ברגלים לא תעזבנו בביתו בעירו· והרמב"ם סוף הל' חגיגה כתב שהמשהה את מעשרו ברגלים ואינו מוציא לשמוח ה"ז בכלל פן תעזוב את הלוי כל ימיך על אדמתך : (כ) כי ירחיב וגו' את גבולך· בעשירות: ואמרת אכלה בשר· באשר דרך עשירים לאכול בשר אפילו אינו מתאוה לכך או כי תאוה וגו' · אפילו בלי הרחבת גבול ועשירות : בכל אות וגו' · ל"מ כשהוא מלך ד"א דשרי · אפילו לתאוה בעלמא ג"כ שרי : (כא) כי ירחק · אין הכונה ברחוק מקום ממש דא"כ ליושבי ירושלים היה אסור לאכול בשר תאוה · אלא פי' ריחוק המעלה שאינך יכול לעמוד בהר ה' ולאכול משלחן גבוה : וזבחת · דוקא לא רשות כמש"כ לעיל ט"ז : כאשר צויתיך · עד כה דיני שחיטה בקדשים כן תעשה גם בחולין : ואכלת בשעריך בכל אות נפשך · באיזה אופן שתרצה לא כמו קדשים שהיה ההכרח לאכול בדרך אכילתן · אבל חולין תעשה כמו שלבו חפץ ואין בזה משום בל תשחית מאכלים : (כב) אך כאשר יאכל וגו' · שלא תקדיש הבשר ותנהוג בו מנהג קדושה כמו שהיה במדבר : (כג) רק חזק וגו' · דבשעה שהיה קרב בבהמ"ק לא נצרך להתחזק שהרי היה הדם ביד הכהנים לזרוק ולשפוך ליסוד אבל בחולין נצרך לחזוק : כי הדם הוא הנפש · הוא טעם לפניו ולאחריו דמש"ה נצרך חזוק בשביל שהוא הנפש ומחזק כח האדם · אבל הוא טעם ג"כ דמש"ה הוא אסור : ולא תאכל הנפש עם הבשר · שנפש הבהמית מגשם נפש האדם : (כד) לא תאכלנו על הארץ וגו' · כיון שהוא מיוחד לחלק גבוה אם הוא קרבן מש"ה אפילו הוא חולין ונשפך על הארץ אסור · וזאת טעם שני וזה הטעם מבואר בס' ויקרא י"ז י"א : (כה) לא תאכלנו למען וגו' · עוד טעם וכי אכילת הדם היה ענין מקרב הדעת לע"ג שמנהגם היה בכך מש"ה לא תאכלנו למען ייטב לך וגו' : כי תעשה הישר · ולא תחטא : (כו) רק קדשיך אשר יהיו לך · שאתה מקדיש לאחר זמן שיהיה : תשא ובאת · א"א לחזור בתוך הזמן כמו במכירה שמי שמוכר לאחר ל"י ה"ז יכול לחזור בתוך ל' משא"כ במקדיש (א) : ונדריך · עוד דבר חדש · דהנה

הרחב דבר

(א) והיינו דאי' בתמורה די"ת תשא ובאת מאי עביד לי' אפי' ממרעייהו ל"א אפי' ממרגייהו . ופרש"י אפי' הן במרעה באפר והגיע זמן הרגל לא יאמר איני טורח אחריהם לבקשם באגם ולהוליכם אלא אמתין עד פעם אחרת עכ"ל . וקשה דמה"ת לעבור על מ"ע ובאת שמה . והבאתם שמה . ועל ל"א הקשו התוס' שהרי אסור בעבודה ואיך אפשר שדשו .
אבל

יִבְחַר יְהוָה׃ כז וְעָשִׂיתָ עֹלֹתֶיךָ הַבָּשָׂר וְהַדָּם עַל־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְדַם־זְבָחֶיךָ יִשָּׁפֵךְ עַל־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַבָּשָׂר תֹּאכֵל׃ כח שְׁמֹר וְשָׁמַעְתָּ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָּ לְמַעַן יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ עַד־עוֹלָם כִּי תַעֲשֶׂה הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס שלישי כט כִּי־יַכְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתָּה בָא־שָׁמָּה לָרֶשֶׁת אוֹתָם מִפָּנֶיךָ וְיָרַשְׁתָּ אֹתָם וְיָשַׁבְתָּ בְּאַרְצָם׃ ל הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּנָּקֵשׁ אַחֲרֵיהֶם אַחֲרֵי הִשָּׁמְדָם מִפָּנֶיךָ וּפֶן־תִּדְרֹשׁ לֵאלֹהֵיהֶם לֵאמֹר אֵיכָה יַעַבְדוּ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֶת־אֱלֹהֵיהֶם וְאֶעֱשֶׂה־כֵּן גַּם־אָנִי׃ לא לֹא־תַעֲשֶׂה כֵן לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי

ת"א ועשית. נזיר כט זבחים כב פה פו קד חולין ג תמורה יז: ודם זבחיך. פסחים עז סנהדרין ד זבחים לו לז כב קד: והבשר תאכל. פסחים עז: כי יכרית. עקרים מג פי"ד: איכה יעבדו. סנהדרין סג ע"ג נא זבחים קי:

רש"י

מותר לשחוט חולין לא התרתי לך לשחוט את הקדשים ולאכלן בשעריך בלא הקרבה אלא הביאם לבית הבחירה: (כז) ועשית עולותיך. אם עולות הן תן הבשר והדם על גבי המזבח ואם זבחי שלמים הם דם זבחיך ישפך על המזבח תחלה ואח"כ והבשר תאכל. ועוד דרשו רבותינו רק קדשיך בא ללמד על הקדשים שבחוצה לארץ וללמד על התמורות ועל ולדות קדשים שיקריבו (ספרי): (כח) שמור. זו משנה שאתה צריך לשמרה בבטנך שלא תשכח כענין שנאמר כי נעים כי תשמרם בבטנך (משלי כ"ב) ואם שנית אפשר שתשמע ותקיים הא כל שאינו בכלל משנה אינו בכלל מעשה (ספרי): את כל הדברים. שתהא חביבה עליך מצוה קלה כמצוה חמורה (שם): הטוב. בעיני השמים: והישר. בעיני אדם: (ל) פן תנקש. אונקלוס תרגם לשון מוקש ואני אומר שלא חש לדקדק בלשון שלא מצינו נו"ן בלשון יוקש ואפילו ליסוד הנופל ממנו אבל בלשון טירוף וקשקוש מצינו נו"ן וארכבתיה דא לדא נקשן (דניאל ה׳) ואף זה אני אומר פן תנקש אחריהם פן

הרחב דבר

אבל לדברינו מיושב שפיר דהא ודאי שמקדיש בהמה בהיותו בביתו מפריש לאחר שיבא לירושלים יהי׳ קרבן דלמאי יקדישנו בביתו וליפוש אסורא דגיזה ועבודה. ואח"כ ה"ז דומה לאומר ה"ז עולה לאחר ל"י. וזהו לשון המקרא רק קדשיך אשר יהיו לך שיגיע עת שיהיו קדוש ועד אותו זמן מותר בעבודה כמבואר בירושל׳ קדושין פ"ג ר"א בשם ר"י ה"ז עולה לאחר ל"י ומכרה בתוך ל"י ה"ז מכורה ר׳ בון ב"ח קומי ר"ז תמן את אמר אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט והכא את אומר הכין א"ל תמן באומר מכבר הכא באומר לאחר ל"י כו׳ ר"א [וצ"ל ר׳ בא] בשם ר"י ה"ז עולה לאחר ל"י מכרה בתוך ל"י אינה מכורה. ליידא מילה אמר לאחר ל"י פי׳ א"כ אמאי אמר שיהא הקדש לאחר ל"י ומשני ששייר לו גיזה ועבודה. הא לחזור בו לכ"ע אסור. אפי׳ לר"א בשם ר"י דאפשר למכור בתוך ל"י. מכ"מ אם לא מכר לכ"ע א"י לחזור בו. [ולא כמש"כ הר"ן בשם הרשב"א בנדרים ד"ל דהאומר ה"ז והיינו עולה לאחר ל"י פלוגתא בירושל׳ אי יכול לחזור בו] והיינו משמעות זה המקרא רק קדשיך אשר יהיו לך נאה"ז תשא ובאת וגו׳ וכסוגיא דתמורה אפי׳ ממרעייהו וקשה עליו להביאו מחויב להביא וא"י לחזור. איברא כ"ז אינו אלא אי נימא דלאחר ל"י לא מהני אמירה לגבוה כמסירה להדיוט אבל לבר פדא בנדרים דכ"ע ב׳ דבכיב"ז אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט. ואח"כ גם בקדושת דמים כך הדין. אפי׳ בנדרי צדקה כמש"כ הר"ן שם והכי אי׳ בירושלמי גיטין פ"ז גבי מחלוקת רבי וחכמים דכ"ע מודי בהקדש דהאומר לאחר ל"י אמירתו לגבוה כו׳ וא"י לחזור בו. נ"ל דמפרשי האי קרא רק קדשיך אשר יהיו לך לולדות קדשים. כדאי׳ בתמורה שם. והיינו אשר יהיו לך מאליו ולא שהקדשת כפיך. והדברים עתיקים:

ונדרך תטול ותיתי לאתרא די יתרעי יי: כז ותעבד עלותך בשרא ודמא על מדבחא דיי אלהך ודם נכסת קודשך יתשד על מדבחא דיי אלהך ובשרא תיכול: כח טר ותקביל ית כל פתגמיא האלין די אנא מפקד לך בדיל דייטב לך ולבנך בתרך עד עלם ארי תעבד דתקין ודכשר קדם יי אלהך: כט ארי ישיצי יי אלהך ית עממיא די את עליל לתמן למירת יתהון מן קדמך ותירת יתהון ותתב בארעהון: ל אסתמר לך דלמא תתקל בתריהון בתר דישתיצון מן קדמך ודלמא תתבע לטעותהון למימר איכדין פלחין עממיא האלין ית טעותהון ואעביד כן אף אנא: לא לא תעביד כן קדם יי אלהך ארי כל דמרחק

רש"י

תפרף אחריהם להיות כרוך אחר מעשיהם וכן ינקש נושה לכל אשר לו (תהלים ק"ט) מקלל את הרשע להיות עליו נושים רבים ויהיו מחזירין ומתנקשין אחר ממונו: אחרי השמדם מפניך · אחר שתראה שאשמידם מפניך יש לך לתת לב מפני מה נשמדו אלו מפני מעשים מקולקלים שבידיהם אף אתה לא תעשה כן שלא יבואו אחרים וישמידוך: איכה יעבדו · לפי שלא ענש על עבודת כוכבים אלא על זבוח וקטור ונסוך והשתחואה כמו שכתוב בלתי לה' לבדו (שמות כ"ב) דברים הנעשים לגבוה בא ולמדך כאן שאם דרכה של עבודת כוכבים לעבדה בדבר אחר כגון פוער לפעור וזורק אבן למרקולים זו היא עבודתו וחייב אבל זבוח וקטור ונסוך

העמק דבר

אע"ג דאומר ה"ז קרבן הוא קדוש מכ"מ אסור להקריב עד שיאמר ה"ז עולה לה' כדמוכח בת"כ ובנדרים ד"י דמש"ה צריך לומר עולה לה' ולא לה' עולה כדי שלא יוציא ש"ש לבטלה · אבל הא פשיטא דצ"ל לה' וקמ"ל קרא דנדריך אף על גב שלא אמר לה' וא"א להקריבו עדיין מכ"מ תשא ובאת אל המקום וגו' · מחויב לגמור הקדשו ולהקריבו: (כז) ועשית עולותיך הבשר והדם · העולה יהי הקדש הבשר והדם ולא העור · ואשמעינן קרא דס"ד בשלמא כשאומר ה"ז עולה מתחלה · הרי ידוע דין עולה שהעור לכהנים אבל אם הקדיש סתם למזבח ואח"כ עשהו עולה גם העור ה"ז הקדש קמ"ל דמכ"מ אם הוא עולה יעשה רק הבשר והדם ואם הוא זבח היינו שלמים אזי ודם זבחיך ישפך וגו' והבשר תאכל · ולא יותר מהמקדיש מתחלה לשלמי' · [ולא כשובד כוכבי' שהקדיש דמסתמא דעתו שיהא כולו לשמים כדאי' במנחות דע"ג ב']: (כח) שמר ושמעת וגו' · במנחות דפ"א א' אי' שמור שבא תודה ושמעת הבא לחמה רבא א' שמור הבא תודה ולחמה ושמעת שלא תהא רגיל כן · ענין דרשות אלו דקשה הלשון דלהיפך מיבעי מתחלה יש לשמוע ואח"כ לשמור מה ששמע · מש"ה פירשו שמור מה שפירשת ושמעת מה שלא פירשת ורבא מפרש שמור הדינים המקובלים איך לעשות · ושמעת שלא תעשה לשנות והופנים שיש ספקות והוראת דחוקות אלא ברר דבריך · וזה ברור דלא כיונו לפרש זה המקרא רק בתודה ולחמה שהרי לא נזכר מאומה בכתוב מזה · אלא המקרא מכוון למה שהקדיש אמר בלשון סתם הקדש למזבח · או ה"ז עולה ולא אמר לה' · שמור הדינים שנאמר ע"ז ושמעת שלא להקדיש בלשונות גרועות וחז"ל העלו

כמו כן בתודה ולא הקדיש כראוי: למען ייטב לך וגו' כי תעשה הטוב והישר · ידוע משמעות הטוב והישר הוא בעיני אלהים ואנשים · כסוגית הגמ' בדיני דבר מגרא ושומא הדרא משום ועשית הישר והטוב · ועי' לעיל ו' י"ח · והוא ענין לכאן שהעושה דבר מקולקל ומביא לחכמים להורות איך להעמיד על עיקר הדין ומייגעם בכך · הרי אינו טוב לפני ה' ואינו ישר לפני אנשים · אבל כשיהי' נזהר בדבריו שלא יגיע לכך ה"ז הטוב והישר ובזכות זה ייטב גם לו ולבניו: (כט) כי יכרית וגו' וירשת אותם וישבת בארצם · השמר לך וגו' · דכ"ז שלא התיישבו בארץ לגמרי · אין מקום לחוש שיעבדו אלהי הכנענים שייראו שמא יתגברו הכנענים בזה ומש"ה כתיב לעיל ו' לא תלכון אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים אשר סביבותיכם · וביארנו שם שיהיה עולה במחשבתם שיהיו לעזר במלחמתם · וע"ע מש"כ לעיל ז' ע"ז לפי הענין · אבל הכא מיירי לאחר השמדה לגמרי כמו שכתוב אחרי השמדם מפניך · ויש לחוש להיפך שלא יאמרו אחרי שהכנענים ישבו בזה הארץ הרבה שנים ועבדו ע"ג זו בעבודה כזו הרי כך היא סגולת הארץ · ועי' מש"כ בס' שמות כ"ג כ"ג: (ל) אחרי השמדם מפניך · פירוש רש"י אינו מובן · דמה צריך לטעם שיש לך לתת לב מפני מה נשמדו כו' הרי כל ע"ג אסור אפילו אין טעם זה · אלא כמש"כ דאחרי השמדם מפניך ואינו חושש שיתחזקו יש מקום יותר שלא יאמרו שע"ג זו ועבודה זו מועיל לתבואת הארץ · ע"כ ואעשה כן גם אני · לע"ג כפרש"י ע"פ סוגית הגמ' · והנה הוא ל"ת כידוע דפן ה"ז כאזהרה דלא: (לא) לא תעשה כן לה' אלהיך · הוא אזהרה בפ"ע וכפי' הרמב"ן דעבודתם

לה'

כָּל־תּוֹעֲבַת יְהוָה אֲשֶׁר שָׂנֵא עָשׂוּ לֵאלֹהֵיהֶם כִּי גַם
אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיהֶם יִשְׂרְפוּ בָאֵשׁ לֵאלֹהֵיהֶם׃
יג א אֵת כָּל־הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם
אֹתוֹ תִשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת לֹא־תֹסֵף עָלָיו וְלֹא תִגְרַע
מִמֶּנּוּ׃ פ ב כִּי־יָקוּם בְּקִרְבְּךָ נָבִיא אוֹ חֹלֵם חֲלוֹם
וְנָתַן אֵלֶיךָ אוֹת אוֹ מוֹפֵת׃ ג וּבָא הָאוֹת וְהַמּוֹפֵת
אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלֶיךָ לֵאמֹר נֵלְכָה אַחֲרֵי אֱלֹהִים
אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתָּם וְנָעָבְדֵם׃ ד לֹא תִשְׁמַע
אֶל־דִּבְרֵי הַנָּבִיא הַהוּא אוֹ אֶל־חוֹלֵם הַחֲלוֹם הַהוּא
כִּי מְנַסֶּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם לָדַעַת הֲיִשְׁכֶם
אֹהֲבִים אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־
נַפְשְׁכֶם׃ ה אַחֲרֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם תֵּלֵכוּ וְאֹתוֹ תִירָאוּ
וְאֶת־מִצְוֹתָיו תִּשְׁמֹרוּ וּבְקֹלוֹ תִשְׁמָעוּ וְאֹתוֹ
תַעֲבֹדוּ וּבוֹ תִדְבָּקוּן׃ ו וְהַנָּבִיא הַהוּא אוֹ חֹלֵם
הַחֲלוֹם הַהוּא יוּמָת כִּי דִבֶּר־סָרָה עַל־יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם ׀ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהַפֹּדְךָ
מִבֵּית עֲבָדִים לְהַדִּיחֲךָ מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה

ת"א לא תוסף. עקרים מג פי"ד: כי מנסה ה' אלהיכם. שם: אחרי ה'. סוטה יד לד: והנביא ההוא. סנהדרין פט: מן הדרך. שם פט ל:

ר ש" י

ובפתחותם אפילו שלא כדרכה חייב: (לא) כי גם את בניהם. גם לרבות את אבותיהם ואמותיהם אמר רבי עקיבא אני ראיתי עובד כוכבים שכפתו לאביו לפני כלבו ואכלו: יג (א) את כל הדבר. קלה כחמורה: תשמרו לעשות. ליתן לא תעשה על עשה האמורים בפרשה שכל השמר לשון לא תעשה הוא אלא שאין לוקין על השמר של עשה: לא תוסף עליו. חמשה טוטפות חמשה מינין בלולב ארבע ברכות לברכת כהנים (ספרי): (ב) ונתן לך אות. בשמים כענין שנאמר בגדעון ועשית עמדי אות ואמר יהי נא חורב על הגזה וגו' (שופטים ו'): או מופת. בארץ (ס"א ונתן אליך אות. בשמים דכתיב והיו לאותות ולמועדים (בראשית י'): או מופת. בארץ דכתיב אם טל יהיה על הגזה לבדה ועל כל הארץ חורב). אעפ"כ לא תשמע לו וא"ת מפני מה נותן לו הקב"ה ממשלה לעשות אות כי מנסה ה' אלהיכם אתכם: (ה) ואת מצותיו תשמרו. תורת משה (ספרי): ובקולו תשמעו. בקול הנביאים: ואותו תעבודו. במקדשו: ובו תדבקון. הדבק בדרכיו גמול חסדים קבור מתים בקר חולים כמו שעשה הקב"ה (סוטה יא): (ו) סרה. דבר המוסר מן העולם שלא היה ולא נברא לא נויתיו לדבר כי דיסטדור"א בלע"ז (אבוועגדונג): והפודך מבית עבדים. אפילו

קֳדָם יְיָ דִי סְנֵי עֲבַדוּ לְטַעֲוָתְהוֹן אֲרֵי אַף יָת בְּנֵיהוֹן וְיָת בְּנָתְהוֹן מוֹקְדִין בְּנוּרָא לְטַעֲוָתְהוֹן: א יָת כָּל פִּתְגָמָא דִי אֲנָא מְפַקֵד יָתְכוֹן יָתֵיהּ תִּטְּרוּן לְמֶעְבַּד לָא תוֹסְפוּן עֲלוֹהִי וְלָא תִמְנְעוּן מִנֵיהּ: ב אֲרֵי יְקוּם בֵּינָךְ נְבִיָא אוֹ חָלִים חֶלְמָא וְיִתֵּן לָךְ אָת אוֹ מוֹפְתָא: ג וְיֵיתֵי אָתָא אוֹ מוֹפְתָא דִי מַלִיל עִמָךְ לְמֵימַר נְהַךְ בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָא דִי לָא יְדַעְתִּינוּן וְנִפְלְחִינוּן: ד לָא תְקַבֵּל לְפִתְגָמֵי נְבִיָא הַהוּא אוֹ לְחָלִים חֶלְמָא הַהוּא אֲרֵי מְנַסֵי יְיָ אֱלָהָכוֹן יָתְכוֹן לְמִדַע הַאִיתֵיכוֹן רַחֲמִין יָת יְיָ אֱלָהָכוֹן בְּכָל לִבְּכוֹן וּבְכָל נַפְשְׁכוֹן: ה בָּתַר פּוּלְחָנָא דַיְיָ אֱלָהָכוֹן תְּהָכוּן וְיָתֵיהּ תִּדַחֲלוּן וְיָת פִּקוּדוֹהִי תִּטְּרוּן וּלְמֵימְרֵיהּ תְּקַבְּלוּן וְקֳדָמוֹהִי תִּפְלְחוּן וּבְדַחַלְתֵּיהּ תִּתְקָרְבוּן: ו וּנְבִיָא הַהוּא אוֹ חָלִים חֶלְמָא הַהוּא יִתְקְטֵיל אֲרֵי מַלִיל סְטָיָא עַל יְיָ

העמק דבר

לה' ג"כ אסור · ולא יחשבו דמכ"מ סגולת הארץ בעבודה זו וג"ז אסור בלאו : כי כל תועבת ה' אשר שנא עשו לאלהיהם · ואיך אפשר לחשוב דסגולת עבודתם מועיל אפילו לגבוה : כי גם את בניהם וגו' · עוד טעם · שהרי איבדו נפשות וזה ודאי אסור אפילו אם היה אמת ח"ו שהרי אסור לאבד נפש משום הצלחת פרנסה · אלא אין לנו להביט על עבודתם כלל : יג (א) את כל הדבר וגו' אותו תשמרו לעשות · בא להזהיר שלא יחשבו להיפך שא"י א"צ לשום סגולה לפרנסה ועולם כמנהגו נוהג בלי שום עבודה רוחנית · לא כן הדבר אלא כל הדבר היינו לקרבנות לגבוה ואופני עבודתם אותו תשמרו לעשות : לא תסף עליו . סגולות אחרות : ולא תגרע ממנו · מלהקריב קרבנות · ואמר את כל הדבר · ולא בקיצור את כל אשר אנכי וגו' · אלא הדבר הוא תורה שבע"פ שא"א לשמור שום מעשה ע"פ תורה שבכתב אם לא ע"פ דברים שבע"פ· ועי' לעיל ד' ב' · וכ"כ הרמב"ם בהקדמה לספר היד בפירושא דהאי קרא : (ב) כי יקום בקרבך וגו' · ענין פ' זו בדרך כלל יש להבין לר"ע דמפרש בסנהדרין ד"ל דמיירי בנביא אמת מתחלה ואח"כ שקר · והאות ומופת היה בעת שהיה נביא אמת וה"כ האיך יפרש כי מנסה ה' אלהיכם אתכם וגו' איזה נסיון עשה הקב"ה · וגם עיקר הפ' היאך יצוייר שיבא נביא לומר שרצון הקב"ה בקדמה שהזהיר בפירוש בעשרת הדברות ע"ז · וגם מקרא אחרי ה' אלהיכם וגו' אינו ענין לכאן · וכל המקרא כבר נאמר ושנה · אלא הענין דמיירי בעת מקרה איזה חולי או שאר פגע רע בעיר ובא הנביא להגיד דסגולת עבודת כוכבי' פלונית להיות ניצל ממקרה זו · ובזה יבואר הפ' ע"כ : נביא · שהיה נביא בהקיץ : או חולם חלום · זה נבואה פחותה כידוע· ויש לבאר למאי פירש הכתוב או חולם חלום · אם לענין שלא נשמע אלין הרי ק"ו הוא מנביא בהקיץ · ונראה שהוא לענין עונשו במיתה דהא דכתיב בפ' הכמוכה במסית דבסקילה אינו אלא מסיה אחד או יחידים אבל לא עיר והמסית את העיר אינו במיתה אלא א"כ הודהו רוב העיר ע"פ שניה כדין עיר הנדחת · אבל כ"ז שלא היה כדין עה"נ אינו במיתה אלא א"כ היה נביא · והכי מבואר ברמב"ם הל' ע"ג פ"ה ה"ב המסית את רוב אנשי העיר ה"ז מדיח ואינו נקרא מסית היה זה שהדיח רוב העיר נביא מיתתו בסקילה כו' · פי' דוקא נביא ולא הדיוט כמש"כ הלא"מ ולא כדמשמע מהכ"מ ואשמעינן קרא דה"ה חולם חלום בכלל נביא : ונתן אליך אות או מופת · מכבר נתאמת לך שהוא נביא אמת ע"פ האות והמופת · וההבדל בין אות למופת נתבאר בפ' שמות : (ג) ובא האות והמופת אשר דבר אליך · שנתן כבר בבשורתו · הביא לראיה שגם זה אמת אשר נלכה וגו' : אשר לא ידעתם · ומש"ה אין אתם יודעים שכך היא סגולת ע"ג זו טובה למקרה זו · והוא אומר שיודע שכך הוא : ונעבדם · עבודה זו מסוגלת למקרה זו · ובאשר אתה בעת צרה ע"כ הנך מסתפק בכך · ובא הכתוב והזהיר (ד) כי מנסה וגו' · באותו מקרה וצרה ר"ל : הישכם אוהבים וגו' · ובזה שלא תשמעו להנביא במקום שיש ס"נ הוא בחינה שאתם אוהבים אותו ית' בכל נפש : (ה) אחרי וגו' · הוא עצה לעת צרה ר"ל · אחרי ה' וגו' הולך בתום ילך בטח והוא משגב לעת צרה : ואת מצותיו תשמרו · תתנו השגחה על העיר אם המה נשמרים בדיני תורה או חלילה יש עוברים מצות התורה : ובקולו תשמעו · להעמיד אנשים עוסקי תורה שעומד נגד כל המלחמות שבעולם כמש"כ בס' בראשית עה"פ וישמור משמרתי : ואותו תעבדו · משמעות אותו לשון נתבאר לעיל ו' י"ג י' כ' ע"פ מדרש חז"ל שמפנה עצמו לעבודת ה' לבדו · והיינו להעמיד אנשים מוכנים לכך כמו עשרה בטלנים שבבית הכנסת : ובו תדבקון · מבואר ג"ז שה שפי' להשיא בתו לת"ח וכדומה · ובכל הדברים הללו אין אדם מוזהר בכל עת שיהא מתנהג בזה האופן רק לפי שעת הסכנה יש להוסיף זכיות כמש"כ לעיל ו' י"ג בשעת מלחמה : (ו) כי דבר סרה על ה' · שינסה עת צרה כדי שיבואו לידי ע"ג : המוציא וגו' · כדי להטיל עליך רוח קדושה דוקא : והפודך מבית עבדים · שלא תהי' מוכשר להיות עבד · וגם

אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בָּהּ וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ ס ז כִּי יְסִיתְךָ אָחִיךָ בֶן־אִמֶּךָ אוֹ־בִנְךָ אוֹ־בִתְּךָ אוֹ ׀ אֵשֶׁת חֵיקֶךָ אוֹ רֵעֲךָ אֲשֶׁר כְּנַפְשְׁךָ בַּסֵּתֶר לֵאמֹר נֵלְכָה וְנַעַבְדָה אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ׃ ח מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיכֶם הַקְּרֹבִים אֵלֶיךָ אוֹ הָרְחֹקִים מִמֶּךָּ מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד־קְצֵה הָאָרֶץ׃ ט לֹא־תֹאבֶה לוֹ וְלֹא תִשְׁמַע אֵלָיו וְלֹא־תָחוֹס עֵינְךָ עָלָיו וְלֹא־תַחְמֹל וְלֹא־תְכַסֶּה עָלָיו׃ י כִּי הָרֹג תַּהַרְגֶנּוּ יָדְךָ תִּהְיֶה־בּוֹ בָרִאשׁוֹנָה לַהֲמִיתוֹ וְיַד כָּל־הָעָם בָּאַחֲרֹנָה׃ יא וּסְקַלְתּוֹ בָאֲבָנִים וָמֵת כִּי בִקֵּשׁ לְהַדִּיחֲךָ מֵעַל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַמּוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ יב וְכָל־יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּן וְלֹא־יוֹסִפוּ לַעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הָרָע הַזֶּה בְּקִרְבֶּךָ׃ ס יג כִּי־תִשְׁמַע בְּאַחַת עָרֶיךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לָשֶׁבֶת שָׁם לֵאמֹר׃ יד יָצְאוּ אֲנָשִׁים בְּנֵי־בְלִיַּעַל מִקִּרְבֶּךָ וַיַּדִּיחוּ אֶת־יֹשְׁבֵי עִירָם לֵאמֹר נֵלְכָה וְנַעַבְדָה אֱלֹהִים

ת״א ללכת. סנהדרין פט: ובערת הרע. חולין קמ: כי יסיתך. קדושין פ סנהדרין כח סא ע״ג לו חולין ד: מאלהי העמים. סנהדרין סא: לא תאבה לו. שם עב: ולא תחמל. שם כט לג לו פה מכות יב: כי הרוג. סנהדרין לג נה עקידה שער כג: וכל ישראל. סנהדרין סג: באחת. שם טו: עריך. קמא פב סנהדרין עא: יצאו אנשים. ברכות לא כתובות סח בתרא י סנהדרין קיא: מקרבך. סנהדרין עו: וידיחו. שם קיב:

ר ש ״ י

אפילו אין לו עליך אלא שפלאך דיו: (ז) כי יסיתך. אין הסתה אלא גרוי שנאמר אם ה' הסיתך בי (ש״א כ״ו) אמיטר״א בלע״ז (אנרייצען) שמשיאו לעשות כן: אחיך. מאב: או בן אמך. אח מאם (קדושין פ״ו): חיקך. השוכבת בחיקך ומחקה בך אפקייד״א בלע״ז (אנהאנגענד) וכן מחיק הארץ (יחזקאל מ״ג) מיסוד התקוע בארץ: אשר כנפשך. זה אביך פי' לך הכתוב את החביבין לך ק״ו לאחרים: בסתר. דבר הכתוב בהווה שאין דברי מסית אלא בסתר וכן שלמה הוא אומר (משלי ז) בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה: אשר לא ידעת אתה ואבותיך. דבר זה גנאי גדול הוא לך שאף האומות אין מניחין מה שמסרו להם אבותיהם וזה אומר לך עזוב מה שמסרו לך אבותיך: (ח) הקרובים אליך או הרחוקים. למה פרט קרובים ורחוקים אלא כך אמר הכתוב מטיבן של קרובים אתה למד טיבן של רחוקים כשם שאין ממש בקרובים כך אין ממש ברחוקים

אֱלָהֲכוֹן דְּאַפֵּיק יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם וּדְפָרְקָךְ מִבֵּית עַבְדוּתָא לְאַטְעָיוּתָךְ מִן אוֹרְחָא דִּי פַקְּדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לִמְהַךְ בַּהּ וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ׃ ז אֲרֵי יִמְלְכִנָּךְ אֲחוּךְ בַּר אִמָּךְ אוֹ בְרָךְ אוֹ בְרַתָּךְ אוֹ אִתַּת קְיָמָךְ אוֹ חַבְרָךְ דִּי כְנַפְשָׁךְ בְּסִתְרָא לְמֵימַר נְהָךְ וְנִפְלַח לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי לָא יְדַעְתְּ אַתְּ וַאֲבָהָתָךְ׃ ח מִטַּעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי בְּסַחֲרָנֵיכוֹן דְּקָרִיבִין לָךְ אוֹ דִּרְחִיקִין מִנָּךְ מִסְּיָפֵי אַרְעָא וְעַד סְיָפֵי אַרְעָא׃ ט לָא תֵיבֵי לֵיהּ וְלָא תְקַבֵּיל מִנֵּיהּ וְלָא תְחוּס עֵינָךְ עֲלוֹהִי וְלָא תְרַחֵם וְלָא תְכַסֵּי עֲלוֹהִי׃ י אֲרֵי מִקְטַל תִּקְטְלִנֵּיהּ יְדָךְ תְּהֵי בֵיהּ בְּקַדְמֵיתָא לְמִקְטְלֵיהּ וִידָא דְכָל עַמָּא בְּבַתְרֵיתָא׃ יא וְתִרְגְּמִנֵּיהּ בְּאַבְנַיָּא וִימוּת אֲרֵי בְעָא לְאַטְעָיוּתָךְ מִדַּחַלְתָּא דַּייָ אֱלָהָךְ דְּאַפְּקָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא׃ יב וְכָל יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּן וְיִדְחֲלוּן וְלָא יוֹסְפוּן לְמֶעְבַּד כְּפִתְגָמָא בִישָׁא הָדֵין בֵּינָךְ׃ יג אֲרֵי תִשְׁמַע בְּחֲדָא מִקִּרְוָךְ דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לְמִתַּב תַּמָּן לְמֵימַר׃ יד נְפַקוּ גוּבְרִין בְּנֵי רִשְׁעָא מִבֵּינָךְ וְאַטְעִיוּ יָת יָתְבֵי קַרְתְּהוֹן לְמֵימַר נְהָךְ וְנִפְלַח לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי לָא

רש"י

בלחוקים: מקצה הארץ· זו חמה ולבנה וצבא השמים שהן מהלכין מסוף העולם ועד סופו (ספרי): (ט) לא תאבה לו· לא תהא תאב לו לא תאהבנו (שם) לפי שנאמר ואהבת לרעך כמוך (ויקרא י"ט) את זה לא תאהב: ולא תשמע אליו· בהתחננו על נפשו למחול לו לפי שנאמר עזוב תעזוב עמו (שמות כ"ג) לזה לא תעזוב: ולא תחוס עינך עליו· לפי שנאמר לא תעמוד על דם רעך (ויקרא י"ט) על זה לא תחוס: ולא תחמול· לא תהפוך בזכותו: ולא תכסה עליו· אם אתה יודע לו חובה אינך רשאי לשתוק: (י) כי הרוג תהרגנו· (אם יצא מב"ד זכאי החזירהו לחובה) יצא מב"ד חייב אל תחזירהו לזכות (ספרי): ידך תהיה בו בראשונה· מצוה ביד הניסת להמיתו לא מת בידו ימות ביד אחרים שנאמר ויד כל העם וגו': (יג) לשבת שם· פרט לירושלים שלא נתנה לדירה (ספרי): כי תשמע לאמר· אומרים כן יצאו וגו': (יד) אנשים· ולא נשים (סנהדרין פ"ה): בני בליעל· בלי עול שפרקו עולו של מקום (שם): יושבי עירם· ולא יושבי עיר אחרת מכאן אמרו אין נעשית עיר הנדחת עד שידיחוה

העמק דבר

זה הוכחה על רעע שתהא זכאי להחיל עליך רוח קדושה ולא להביא רעה כדי לקבל טומאת ע"ג: (ז) בסתר· הייט ליחיד או ליחידים משא"כ לאנשי עיר בכלל אין דין מסית אלא מדיח שאינו אלא בנביא כמש"כ לעיל· או שנים מדיחי עה"נ: אשר לא ידעת וגו'· ענין הכתה הוא לומר דברים נפלאים כך אוכלת וכך שותה כדאי' בסנהדרין דס"א ב' מש"ה דייק הכתוב אשר לא ידעת· והוא מספר לך עניינים נפלאים· ובאינו אומר כן אלא מסיאו לע"ג הידועה לו אינו בכלל מסית: (ח) הקרובים אליך או הרחוקים ממך· לפי הפשט בין שנלכך לפתוי מרובה או מועט: (ט) לא תאבה לו ולא תשמע אליו· כולו מיותר· ואפילו לפי הדרש שהביא רש"י מספרי לא תאבה לו היינו לא תאהבהו· ג"כ מיותר שהרי כתיב לא תחמול וכן לא תשמע אליו שלא תעזבהו מיותר ג"כ· שהרי כתיב לא תכסה עליו· אלא מכאן למדו בגמ' סנהדרין שם הא אם אבה ושמע חייב הניסת מיתה· ולפי הפשט ביהור אזהרות אלו הוא כעין אזהרה אל הפנו אל האלילים שמשמעו שלא להרהר בדבר מדבריה כמש"כ הרמב"ם הל' ע"ג פ"ב· ובא הכתוב להזהיר לא תאבה לו· בשעה שמתחיל לדבר בזה· ואם החל לדבר עמו אזי מוזהר שלא לשמוע אליו ואם כבר שמע הפתויים אזי לא תחוס וגו': כי בקש להדיחך מעל וגו'· בנביא המדיח כתיב להדיחך מן הדרך וגו'· שודאי אינו מדיחו לעבוד ע"ג בהחלט כמש"כ אלא לאותה שעה ולפי המקרה· וא"כ אינו דרך תמים תהיה וגו' אשר נוה הקב"ה· אבל כאן איירי במסית לעבוד ע"ג ומדיחו מעבודת ה' לגמרי: מארץ מצרים· ממקום עלול להדחות לע"ג: מבית עבדים· שלא להיות משועבד לחייו לשום אמצעי זולת לה' לבדו והוא רוצה להשפילך ממעלתך: (יב) ולא יוסיפו לעשות· הסתה בדברים כאלה אשר הוא בסתר מבני אדם· הוא נקרא מעשה: (יד) אשר לא ידעתם· עד כה כמה הקפה וגדולתה של עבודת כוכבים זו· אבל היום תדעו ותשמעו לעזוב את ה'

ולעבוד

אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתֶּם׃ טו וְדָרַשְׁתָּ וְחָקַרְתָּ
וְשָׁאַלְתָּ הֵיטֵב וְהִנֵּה אֱמֶת נָכוֹן הַדָּבָר נֶעֶשְׂתָה
הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת בְּקִרְבֶּךָ׃ טז הַכֵּה תַכֶּה אֶת־יֹשְׁבֵי
הָעִיר הַהִוא לְפִי־חָרֶב הַחֲרֵם אֹתָהּ וְאֶת־כָּל־
אֲשֶׁר־בָּהּ וְאֶת־בְּהֶמְתָּהּ לְפִי־חָרֶב׃ יז וְאֶת־כָּל־
שְׁלָלָהּ תִּקְבֹּץ אֶל־תּוֹךְ רְחֹבָהּ וְשָׂרַפְתָּ בָאֵשׁ אֶת־
הָעִיר וְאֶת־כָּל־שְׁלָלָהּ כָּלִיל לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָיְתָה
תֵּל עוֹלָם לֹא תִבָּנֶה עוֹד׃ יח וְלֹא־יִדְבַּק בְּיָדְךָ
מְאוּמָה מִן־הַחֵרֶם לְמַעַן יָשׁוּב יְהוָה מֵחֲרוֹן אַפּוֹ
וְנָתַן־לְךָ רַחֲמִים וְרִחַמְךָ וְהִרְבֶּךָ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע
לַאֲבֹתֶיךָ׃ יט כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר
אֶת־כָּל־מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לַעֲשׂוֹת
הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס רביעי **יד** א בָּנִים אַתֶּם
לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם לֹא תִתְגֹּדְדוּ וְלֹא־תָשִׂימוּ קָרְחָה
בֵּין עֵינֵיכֶם לָמֵת׃ ב כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה
אֱלֹהֶיךָ וּבְךָ בָּחַר יְהוָה לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה מִכֹּל

ת"א ודרשת וחקרת. סנהדרין מ: והנה אמת נכון הדבר. שם: הכה תכה. מציעא לא סנהדרין קיא: לפי חרב. שם נב: החרם אותה. שם קיא קיב: ואת בהמתה. שם קיב תמורה ס: ואת כל שללה תקבוץ. סנהדרין עא קיא קיב חולין פט תמורה ח: ושרפת באש את העיר. סנהדרין קיא קיב: כליל לה׳ אלהיך. שם קיא קיג: והיתה תל עולם. שם קיא: ולא ידבק בידך. שבת ל פסחים מח סנהדרין קיא שם מ כב ע"ב יב מב מג מד מח: ונתן לך רחמים. שבת קנא ביצה לב יבמות עט: בנים אתם לה׳ אלהיכם. קדושין לו לו בתרא י מכות ח עקידה שער פ: לא תתגודדו. עקרים מד פב יבמות יג יד מכות כ: ולא תשימו קרחה. מכות כו מנחות לז: כי עם קדוש. קדושין לו:

ר ש " י

אנשים ועד שיהיו מדיחיה מתוכה: (טו) ודרשת וחקרת ושאלת היטב. מכאן למדו שבע חקירות מרבוי המקרא כאן יש ג׳ דרישה וחקירה והיטב ושאלת אינו מן המנין וממנו למדו בדיקות (שם). ובמקום אחר הוא אומר ודרשו השופטים היטב (לקמן י"ט) ובמקום אחר הוא אומר ודרשת היטב (שם י"ז) ולמדו היטב היטב לגזירה שוה ליתן האמור של זה בזה: (טז) הכה תכה. אם אינך יכול להמיתם במיתה הכתובה בהם המיתם באחרת (ב"מ ל"א): (יז) לה׳ אלהיך. לשמו ובשבילו: (יח) למען ישוב ה׳ מחרון אפו. שכל זמן שעבודת כוכבים בעולם חרון אף בעולם: **יד** (א) לא תתגודדו. לא תתנו גדידה ושרט בבשרכם על מת כדרך שהאמוריים עושין לפי שאתם בניו של מקום ואתם ראוין להיות נאים ולא גדודים ומקורחים: בין עיניכם. אצל הפדחת ובמקום אחר הוא אומר ולא יקרחו קרחה בראשם (ויקרא כ"א) לעשות כל הראש כבין העינים: (ב) כי עם קדוש אתה. קדושת עצמך מאבותיך ועוד וכך בחר ה׳:
כל

ידעתון: טו ותתבע ותבדוק ותשאל יאות והא קושטא כיון פתגמא אתעבידת תועבתא הדא בינך: טז ממחא תמחי ית יתבי קרתא ההיא לפתגם דחרב גמר יתה וית כל די בה וית בעירה לפתגם דחרב: יז וית כל עדאה תכנוש לגו פתאה ותוקיד בנורא ית קרתא וית כל עדאה גמיר קדם יי אלהך ותהי תל חריב לעלם לא תתבני עוד: יח ולא ידבק בידך מדעם מן חרמא בדיל דיתוב יי מתקוף רוגזיה ויתן לך רחמין וירחם עלך ויסגינך כמא די קיים לאבהתך: יט ארי תקביל למימרא דיי אלהך למטר ית כל פקודוהי די אנא מפקיד לך יומא דין למעבד דכשר קדם יי אלהך: א בנין אתון קדם יי אלהכון לא תתחממון ולא תשוון מרט בין עיניכון על מית: ב ארי עם קדיש את קדם יי אלהך ובך

העמק דבר

ולעבוד אותה חלילה: (טו) נעשתה התועבה הזאת. היינו שנדחו ועבדו: (יז) והיתה תל עולם. דמקום שסלט בה כח הטומאה בחוזק הוא מקום מסוכן לעולם ע"כ אותו מקום חרס הוא ושרוי בו כח עבודת כוכבים: (יח) ונתן לך רחמים. דמעשה עה"כ גורם שלש רעות בישראל. א' שההורג נפש נעשה אכזר בטבע. והנה יחיד הנהרג בב"ד כבר נבחר לזה שלוחי ב"ד. אבל עיר שלמה בע"כ עלינו להרגיל כמה אנשים להרוג ולהיות אכזרים. ב' שאין לך אדם מאותה עיר שאין לו קרובים בעיר אחרת ומתגברת השנאה בישראל. ג' שנעשה קרחה ומיעוט בישראל. ע"ז הבטיח הכתוב שבזה שמעסוק בזה בלי שום הנאה מביזה ישוב ה' מחרון אפו. ונתן לך רחמים. מדת רחמים. והכי מפרשי בגמ' יבמות דפ"ט וברכה פ' עקב: ורחמך. שיהיו אוהבים אותך. ועי' להלן ל': והרבך. כמשמעו: (יט) כי תשמע בקול וגו'. לא ביארו הראשונים ז"ל מה הוסיף המקרא הזה והרי מיירי בהכי שעושין רצון ה' אלא פי' כי תשמע בקול היינו עסק התלמוד והבנה בקול ה' בדיוק כמו שביארנו כ"פ ועי' להלן ל' מקרא ב'. ובאשר דאע"ג דשלוחי מצוה אינם נזוקין מכ"מ היכא דשכיחי היזקא שאני [לכ"ע כמש"כ בס' שמות ל"ב כ"ו בהר"ד] והרי אין שכיחי הזיקא יותר ממעשה עה"כ כמש"כ. מש"ה הוסיף המקרא תנאי כי תשמע בקול שתהי' עוסק בתורה כדי לשמור את כל מצותיו וגו' וגם כדי לעשות הישר וגו' היינו בשמירת מדותיו ית' ובזה יהי' עסק התורה מסייעת לתקן את אשר נתעוות ע"י מעשה עה"כ. ומכאן למדנו דמי שהגיעו מעשיו לידי רוגז ואכזריות או לידי שנאת הבריות אזי יעסוק בתורה לשמה ובזכות זה תמלא ידו להעמיד הליכותיו על דרך הטוב והישר: יד (א) בנים אתם וגו'. מובן שהוא הקדמה וטעם לאזהרה שאחריו. וכפירש רש"י ורמב"ן ז"ל אבל קשה אם הוא טעם אם כן למה זה כתבה תורה עוד טעם אחר האזהרה כי עם קדוש אתה וגו' אלא משום דבאזהרה דלא תתגודדו נכלל שתי משמעות וכדאיתא ביבמות פ"א. חדא גדידה בבשר על מת כמו ולא תשימו קרחה וגו'. שנית לא תעשו אגודות אגודות. והיינו הסמכתא כמבואר בסוגיא דאמר ר"ל לר' יוחנן איקרי כאן לא תתגודדו לא תעשו אגודות וכו' הרי דמקשה בפשיטות וכ"כ הרמב"ם הל' עבודת כוכבים פי"ב ובכלל אזהרה זו שלא יהא שני ב"ד בעיר אחת כו' מעתה הקדים הכתוב טעם בנים אתם לה' לאזהרה שלא תעשו אגודות אגודות. כיון שאתם בנים לה' ע"כ אין ראוי שיתראה שנפרדים אתם במנהגים השייך לתורתו דטבע הבנים להיות הולכים בדרך אחד. מיהו בשני ב"ד או בשתי עיירות אין ניכר פרידתן כ"כ. וכן שנוי מנהג מה שאינו שייך לתורת ה' אין בזה אזהרה: ולא תשימו קרחה וגו'. עי' מש"כ בס' ויקרא י"ט כ"ז וכ"א ה': (ב) כי עם קדוש אתה לה' אלהיך ובך בחר ה' וגו'. נתן המקרא שני טעמים על איסור גדידה בכלי וקרחה ביד על מת. א' משום כי עם קדוש אתה וגו' פרוש ומובדל לגבוה. וא"כ יש לדעת כי כל צער ומקרה רע ר"ל רצון הקב"ה הוא לכבודו ית' או לכפרת עון של החי שהוא גם כן כבוד ה' ורצונו. וראוי למי שמובדל לה' שיבטל צערו מפני רצון ה' מיהו בכי ואבילות כפי שיעור שנתנה תורה הוא רצון ה' לתת כבוד למת עד שכבוד המת דוחה כ"מ שבתורה ואבילות בכלל כבוד המת הוא. אבל לעשות דבר שיאמר הרואה לאח"ז שקבעה התורה אין זה כבוד המת ורק הפקת צער הוא ואין ראוי לקדוש ה' לעשות כן. ואם כן הוא טעם מלדנו. ועוד טעם ובך בחר ה' וגו'. שיהיו נכנסים ונקבצים בכם כל מי שבא לעבוד ה' מכל העמים כמו שביארנו ענין סגולה בפ' יתרו ולעיל ז' ו' וא"כ אין זה כבודו ית' לפני אוה"ע שיהי' עם סגולה שלו ממושך וממורט מש"ה כתיב בישראל בין עיניכם מקום הנראה לכל אדם אע"ג שאסור בכל הראש כמו

העמים אשר על־פני האדמה׃ ס ג לא תאכל כל־
תועבה׃ ד זאת הבהמה אשר תאכלו שור שה
כשבים ושה עזים׃ ה איל וצבי ויחמור ואקו ודישן
ותאו וזמר׃ ו וכל־בהמה מפרסת פרסה ושסעת
שסע שתי פרסות מעלת גרה בבהמה אתה
תאכלו׃ ז אך את־זה לא תאכלו ממעלי הגרה
וממפריסי הפרסה השסועה את־הגמל ואת־
הארנבת ואת־השפן כי־מעלה גרה המה
ופרסה לא הפריסו טמאים הם לכם׃ ח ואת־
החזיר כי־מפריס פרסה הוא ולא גרה טמא הוא
לכם מבשרם לא תאכלו ובנבלתם לא תגעו׃ ס
ט את־זה תאכלו מכל אשר במים כל אשר־לו
סנפיר וקשקשת תאכלו׃ י וכל אשר אין־לו
סנפיר וקשקשת לא תאכלו טמא הוא לכם׃ ס
יא כל־צפור טהרה תאכלו׃ יב וזה אשר לא־
תאכלו מהם הנשר והפרס והעזניה׃ יג והראה
ואת־האיה והדיה למינה׃ יד ואת כל־ערב

ת״א לא תאכל כל תועבה · ע״ג סו חולין קיד : זאת הבהמה אשר תאכלו · זבחים לד חולין סא פח בכורות ו : איל וצבי . זבחים לד חולין עא : וכל בהמה . שם סט עז : בבהמה אתה . שם ק : השסועה . שם סג בכורות ו נדה כד : את הגמל . בכורות ו ז : ואת הארנבת . מגילה ט : ואת השפן . בכורות ו : ואת החזיר . שם : כל צפור טהרה . קדושין נז חולין קמ : וזה אשר לא תאכלו מהם . קדושין שם חולין שם : והראה · חולין סג בכורות ו :

רש״י

(ג) כל תועבה · כל שתעבתי לך (חולין קד) כגון צרם אזן בכור, כדי לשוחטו במדינה הרי דבר שתעבתי לך כל מום לא יהיה בו · ובא ולמד כאן שלא ישחוט ויאכל על אותו המום · בשל בשר בחלב הרי דבר שתעבתי לך והזהיר כאן על אכילתו:(ד ה) זאת הבהמה וגו׳· איל וצבי ויחמור· למדנו שהחיה בכלל בהמה (שם ס״ג) ולמדנו שבהמה וחיה טמאה מרובה מן הטהורה שבכל מקום פורט את המועט : ואקו · מתורגם יעלא יעלי סלע (איוב ל״ט) הוא אשטנבו״ק (שטיינבאק) : ותאו · תורבל״א · תור היער בלא״ת יער בלשון ארמי: (ו) מפרסת· סדוקה כתרגומו : פרסה· פלאנט״ה (פוסזאהלע): ושוסעת · חלוקה בשתי צפרנים שיש סדוקה ואינה חלוקה בצפרנים והיא טמאה : בבהמה · משמע מה שנמצא בבהמה אכול מכאן אמרו שהשליל ניתר בשחיטת אמו (חולין ס״ט) : (ז) השסועה · בריה היא שיש לה שני גבין ושני שדראות אמרו רבותינו למה נשנו בבהמות מפני השסועה ובעופות מפני הראה שלא נאמרו בת״כ (נדה כ״ד) : (ח) ובנבלתם לא תגעו · רבותינו פירשו ברגל שאדם חייב לטהר את עצמו ברגל (ת״כ) יכול יהיו מוזהרים בכל השנה ת״ל אמור אל הכהנים וגו׳ (ויקרא כ״א) ומה טומאת המת חמורה כהנים

אִתְרְעֵי יְיָ לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לְעַם חֲבִיב מִכָּל עַמְמַיָּא דִּי עַל אַפֵּי אַרְעָא: ג לָא תֵיכוּל כָּל דִּמְרָחַק: ד דָּא בְּעִירָא דִּי תֵיכְלוּן תּוֹרִין אִמְּרִין דִּרְחֵלִין וְגַדְיָן דְּעִזִּין: ה אַיְּלָא וְטַבְיָא וְיַחְמוּרָא וְיַעֲלָא וְרֵימָא וְתוֹרְבָּלָא וְדִיצָא: ו וְכָל בְּעִירָא דִּסְדִיקָא פַּרְסָתָא וּמְטַלְּפָא טַלְפִין תַּרְתֵּין פַּרְסָתָא מַסְּקָא פִּשְׁרָא בִּבְעִירָא יָתַהּ תֵּיכְלוּן: ז בְּרַם יַת דֵּין לָא תֵיכְלוּן מִן מַסְּקֵי פִּשְׁרָא וּמִמַּסְדִּיקֵי פַּרְסָתָא מְטַלְּפֵי טַלְפַיָּא יַת גַּמְלָא וְיַת אַרְנְבָא וְיַת טַפְזָא אֲרֵי מַסְּקֵי פִּשְׁרָא אִנּוּן וּפַרְסָתְהוֹן לָא סְדִיקָא מְסָאֲבִין אִנּוּן לְכוֹן: ח וְיַת חֲזִירָא אֲרֵי סְדִיק פַּרְסָתָא הוּא וְלָא פָשַׁר מְסָאָב הוּא לְכוֹן מִבִּשְׂרְהוֹן לָא תֵיכְלוּן וּבִנְבֵלַתְהוֹן לָא תִקְרְבוּן: ט יַת דֵּין תֵּיכְלוּן מִכָּל דִּי בְמַיָּא כֹּל דִּי לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִין תֵּיכְלוּן: י וְכָל דִּי לֵית לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִין לָא תֵיכְלוּן מְסָאָב הוּא לְכוֹן: יא כָּל צִפַּר דְּכֵי תֵּיכְלוּן: יב וְדֵין דִּי לָא תֵיכְלוּן מִנְּהוֹן נִשְׁרָא וְעַר וְעַזְיָא: יג וּבַת כַּנְפָא וְטַרְפִיתָא וְדַיְתָא לִזְנַהּ: יד וְיַת כָּל עוֹרְבָא

רש"י

מוזהרים ואין ישראל מוזהרים עומאת נבלה קלה לא כל שכן: (יא) כל צפור טהורה תאכלו. להתיר משולחת שבמצורע (קידושין נ"ו): (יב) וזה אשר לא תאכלו מהם. לאסור את השחוטה: (יג) והראה ואת האיה. היא ראה היא איה היא דיה ולמה נקרא שמה ראה שרואה ביותר ולמה הזהירך

העמק דבר

בכהנים. וכמש"כ בס' ויקרא שם: (ג) כל תועבה. משמעות תועבה הוא מה שטבע אנושי מרחק מלד שהוא אדם. אבל לשון כל תועבה משמע כל שתיעבתי לך. ונפש ישראלי ראוי לתעבו כענין ותעב תתעבנו שמרגיל עצמו להתרחק ממאכל איסור עד שנפשו קצה בהם ממש וכדאיתא במס' בכורות ס"פ כל פסה"מ דנבילות וטריפות נפשו של ישראל קצה בהם. ובספרי הוסיפו לכלול בלשון כל תועבה. מה שנקרא בתורה תועבה היינו קדשים בע"מ שנקראו תועבת ה': (ד) זאת הבהמה וגו' שור וגו'. אע"ג שפיהו גמוס ופרסותיו חלוקות אך כיון שמכיר הוא מינו שהוא שור וגו' רשאי לאכלו: (ו) וכל בהמה מפרסת פרסה וגו'. משום דשה כשבים משמע ולא כלאים הבא מן הכשב ועז. כדאיתא בב"ק פ' מרובה ובכ"מ כל מקום שנאמר שה לאפוקי כלאים מש"ה כתיב וכל בהמה וגו' ובבכורות ד"ז איתא מדכתיב שה שה מרבינן אפילו כלאים. אבל התם מיירי אפילו הוא קלוט ואפשר לומר עוד שבא ללמד אפי' אינו מכיר שום מין יכול לסמוך על סימנין אלו ואין לו לחוש שמא הוא נדמה ומשונה כמש"כ הרמב"ן בהלכות מס' בכורות פ"ב ודוקא דמוחזק שנוי בדרי' אבל כו' אלא כולהי בהמות במינן ילדן עכ"ל: (ז) וממפריסי הפרסה השסועה. היינו שסע פרסות דכתיב לעיל ובס' ויקרא. היינו סדוק למעלה ולמטה ובס' ויקרא שפירש הכתוב ואת החזיר כי מפריס פרסה הוא ושסע שסע פרסה. מש"ה לא הוצרך לפרש תחלה וממפריסי הפרסה השסועה. אבל כאן שקצר הכתוב וכתב ואת החזיר כי מפריס פרסה הוא. וזי' קשה שהרי פרסה לחוד אינו סימן טהרה כלל עד שיהיה משוסע מש"ה פירש הכתוב כאן ממפריסי הפרסה השסועה. זהו פשוטו ש"ד והדרשה ידוע. ופרסה לא הפריסו. בגמל לא שייך לומר כך אלא אינו מפריס כמש"כ בס' ויקרא. אבל כך דרך המקרא לכתוב בלשון השייך במה דסליק מינה לחוד וכמש"כ שם י"ג כ': (ח) טמא הוא לכם. פי' מסוקן לאכילה. כמו בדגים ובעופות. ולא מיירי בטומאה וטהרה כאן כלל אלא באיסור והיתר ופי' ובנבלתם לא תגעו מבואר בס' ויקרא י"א ח': (יא) כל צפור טהורה. ולהלן כתיב עוד הפעם כל עוף טהור תאכלו. וזה פלא. מזה למדו חז"ל בחולין דקל"ט ב' דצפור לא מיקרי אלא טהור. משא"כ עוף יש טהור וטמא מש"ה פירש הכתוב עד שלא הוציא הטמאים מכ"מ צפור תאכלו שאין שמא נקרא צפור אבל קודם שבא לומר דעוף טהור תאכלו פי' את אלה לא תאכלו והמותר כל עוף טהור תאכלו והא דכתיב בצפור טהרה ודאי מיותר ולדרשה כדאי' שם דק"מ לאסור את השחוטה של מצורע בלאו הבא מכלל עשה. טהרה ולא שחוטה והכי דרשו בת"כ להלן במקרא כל עוף טהור ולא טמא כפרש"י: (יב) וזה אשר וגו'. בס' ויקרא כתיב ואת אלה תשקצו מן העוף וגו'. וכאן כתיב וזה אע"ג דמסיים אשר לא תאכלו מהם בלשון רבים. והיה ראוי יותר לכתוב ואלה אשר לא תאכלו מהם. מכאן יצא הדרש וזה לרבות את השחוטה דמצורע ולאסור בעשה ול"ת. ומתפרש מהם על המקרא דלעיל צפור טהורה יש אחד שלא יותר באכילה וקאי מהם אלמעלה ולמטה: (יג) למינה. כבר נתבאר בס'

לְמִינוֹ׃ טו וְאֵת בַּת הַיַּעֲנָה וְאֶת־הַתַּחְמָס וְאֶת־
הַשָּׁחַף וְאֶת־הַנֵּץ לְמִינֵהוּ׃ טז אֶת־הַכּוֹס וְאֶת־
הַיַּנְשׁוּף וְהַתִּנְשָׁמֶת׃ יז וְהַקָּאָת וְאֶת־הָרָחָמָה
וְאֶת־הַשָּׁלָךְ׃ יח וְהַחֲסִידָה וְהָאֲנָפָה לְמִינָהּ
וְהַדּוּכִיפַת וְהָעֲטַלֵּף׃ יט וְכֹל שֶׁרֶץ הָעוֹף טָמֵא
הוּא לָכֶם לֹא יֵאָכֵלוּ׃ כ כָּל־עוֹף טָהוֹר תֹּאכֵלוּ׃
כא לֹא תֹאכְלוּ כָל־נְבֵלָה לַגֵּר אֲשֶׁר־בִּשְׁעָרֶיךָ
תִּתְּנֶנָּה וַאֲכָלָהּ אוֹ מָכֹר לְנָכְרִי כִּי עַם קָדוֹשׁ
אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב
אִמּוֹ׃ פ חמישי כב עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר אֵת כָּל־תְּבוּאַת
זַרְעֶךָ הַיֹּצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה שָׁנָה׃ כג וְאָכַלְתָּ לִפְנֵי ׀
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם
מַעְשַׂר דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת בְּקָרְךָ

ת"א וכל שרץ העוף. מכות טז: לא תאכלו כל נבלה. שבת קכ קח פסחים כא ע"ג כא כג חולין קיג קיד קטז בכורות כב כריתות כא: כי עם קדוש. פסחים כב קדושין נז מנחות קא חולין קיט קטז בכורות י: לא תבשל גדי. שבת קל קדושין נז: עשר תעשר. שבת קיט סוכה לו ר"ה ח תענית ט סוטה מח מציעא פח בכורות נג: שנה שנה. בכורות נג נד: ואכלת. מציעא פה: מעשר דגנך. יומא עו ר"ה ה מכות יח יט שבועות כב זבחים כט מנחות פז תמורה כא כריתות ד ס' הזוהר פ' תרומה:

רש"י

בכל שמותיהם שלא ליתן פתחון פה לבעל דין לחלוק שלא יהא האוסרה קורא אותו ראה והבא להתיר אומר זו דיה שמה או איה שמה וזו לא אסר הכתוב (חולין ס"ג)· ובעופות פרט לך הטמאים ללמד שהעופות הטהורים מרובים על הטמאים לפיכך פרט את המועט: (טז) התנשמת· קלב"א סורי"ץ (פלעדערמויז): (יז) שלך· השולה דגים מן הים: (יח) דוכיפת· הוא תרנגול הבר ובלע"ז הרופ"א (ווידעהאפף) וכרבלתו כפולה: (יט) שרץ העוף· הם הנמוכים הרוחשים על הארץ כגון זבובין וצרעים וחגבים טמאים הם קרויים שרץ: (כ) כל עוף טהור תאכלו· ולא את הטמאה בא ליתן עשה על לא תעשה וכן בבהמה אותה תאכלו ולא בהמה טמאה לאו הבא מכלל עשה עשה לעבור עליהם בעשה ולא תעשה: (כא) לגר אשר בשעריך· גר תושב שקבל עליו שלא לעבוד עבודת כוכבים ואוכל נבילות: כי עם קדוש אתה לה'· קדש את עצמך במותר לך דברים המותרים ואחרים נוהגים בהם איסור אל תתירם בפניהם (ספרי): לא תבשל גדי· שלש פעמים פרט לחיה ולעופות ולבהמה טמאה (חולין קי"ג): לא תבשל גדי וגו'· (כב) עשר תעשר· מה ענין זה אצל זה אמר להם הקב"ה לישראל אל תגרמו לי לבשל גדיים של תבואה עד שהן במעי אמותיהן שאם אין אתם מעשרים מעשרות כראוי כשהוא סמוך להתבשל אני מוציא רוח קדים והיא משדפתן שנאמר ושדפה לפני קמה (מלכים ב' י"ט) וכן לענין בכורים: שנה שנה· מכאן שאין מעשרים מן החדש על הישן (ספרי): (כג) ואכלת וגו'· זה מעשר שני שכבר למדנו ליתן מעשר ראשון ללוים שנאמר כי תקחו מאת

העמק דבר

(בס' ויקרא ביאור למינה ולמינהו: (כ) כל עוף רקיע השמים כמש"כ בס' בראשית א' הכל בכלל טהור· בין שהוא מעופף על הארץ בין שהוא על עוף: (כא) כל נבלה· לא מיבעי מתה ממש

לזניה: טו וית בת נעמיתא וציצא וצפר שחפא ונצא לזנוהי: טז ית קריא וקיפופא ובותא: יז וקאתא וירקריקא ושלינונא: יח וחורריתא ואבו לזנה ונגר טורא ועטלפא: יט וכל ריחשא דעופא מסאב הוא לכון לא יתאכלון: כ כל עופא דכי תיכלון: כא לא תיכלון כל נבלא לתותב ערל די בקרוך תתנינה ויכלינה או תזבנינה לבר עממין ארי עם קדיש את קדם יי אלהך לא תיכלון בשר בחלב: כב עשרא תעשר ית כל עללת זרעך דיפוק חקלך שתא שתא: כג ותיכול קדם יי אלהך באתרא די יתרעי לאשראה שכינתיה תמן מעשר עבורך חמרך ומשחך ובוכרי תורך ועאנך בדיל דתילף למדחל קדם יי אלהך

העמק דבר

אלא לא נשחטה כראוי הרי היא בכלל נבילה. וע"ז נותן המקרא טעם כי עם קדוש אתה. לא משום שאינו נפש נקיה לאכול נבילה וא"כ אינו אסור אלא מתה ממש. אבל לא זה הטעם אלא משום כי עם קדוש אתה וא"כ אין נ"מ איזו נבלה הכל בכלל נבילה וכיב"ז פירש הכתוב בספר שמות כ"ב ל' גבי טריפה להוציא מלבן של דעות משובשות. דאזהרת נבילה וטריפה הוא משום נקיות וחולי וכדומה. ופי' הכתוב עוד לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכור לנכרי. שאינו דומה לנבילה שמתה מחמת חולי שאין דעת יפה של בני אדם אוכלין אותה וא"כ האיך יאכלנו גר אשר בשעריך. ולהטעות ודאי אסור אלא ע"כ לא איירי במתה ממש אלא לא נשחטה כראוי. והיה ראוי לכתוב לגר אשר בשעריך תתננה או מכור לנכרי ואכלה. אלא משום דאסור לנכרי לאכול בני מעים משום אמה"ח. מש"ה דוקא לגר תושב שקיבל ז' מצות ולא יאכל אמה"ה דשאין למכור אפילו לאכילה ודאי משום דלא יאכל ב"נ. אבל לנכרי אינו רשאי למוכרה ודאי לאכילה אלא מוכר סתם. כ"ה בשו"ת ח"ס יו"ד סי' י"ט. וכתיב או מכור ולא כתיב המכור כמו התננה ללמדנו דאפילו ע"י שליח. דאע"ג דלקנות נבילה להרויח אסור. מכ"מ לעשות שליח למכור שרי. ועי' ט"ז יו"ד סימן קי"ז: **לא תבשל גדי בחלב אמו.** בפ' משפטים והשא כתיב אחר ביכורים. ביארנו שהיה מנהג אנשי הארץ לזבל השדות עי"ז והזהירה תורה ע"ז לישראל משום איסור בישול והנאה ורק הבאת ביכורים יברך את השדה ומכאן למדנו כל הנאות שאסורין. וכאן איירי באיסור אכילה וקמ"ל דגם באכילה אינו אסור אלא בבישול לאפוקי אם תרו כולי יומא בחלבא מס"ת שרי: **(כב) את כל תבואת זרעך.** לשיטת רש"י ותוס' ורמב"ן אינו אלא דגן תירוש ויצהר דמפורש בקרא דבסמוך והיינו דכתיב תבואה וכדאיתא בנדרים דף נ"ה הכל מודים דתבואה אינו אלא חמשת המינים. והא דכתיב זרעך. יש דרש פה שרוצה אתה להזריע ולהוציא השדה. והא דכתיב שנה שנה. הדרש שאין תורמין ומעשרין משנה לשנה כ"ז שיטת רבותינו ז"ל. אבל דעת הגאונים והרמב"ם ז"ל דכל זרעים היינו תבואה וקטניות חייב בתו"מ מס"ת זולת ירקות. ופי' תבואת זרעך מה שאתה מכניס לאוצר ולסחורה מזרעך. וכמש"כ בס' ויקרא י"ט כ"ה ולהלן ל"ג י"ד ובכ"מ דפי' תבואה משמש הכנסה בעסקיו גם מלבד האוכל בביתו ובלשון גמ' הוא עללתא. ופי' הכתוב גדרי זרעים: **היוצא השדה שנה שנה.** דיש שלשה הבדלים בין זרעים לירקות. א' דזרעים כשם שמכניסין מן השדה לגורן כך מוציאים גוף הזרע מן הגורן אל השדה לזריעה משא"כ ירקות יש אשר זרעוני גנה שאינם נאכלים מה שמזריעים ולא מוציאים גוף הפרי לזריעה היינו היוצא. ב' דזרעים זורעים בשדות שלמות רחוק מן הבית שהרי בשעת אכילה אין מביאים מן השדה לביתו לאכול אלא מייבשים ומכניסים לגורן תחלה. משא"כ ירקות אוכלים כשהם חיים ונתלשים מן הארץ כמש"כ בס' במדבר ל"ה ג'. מש"ה זורעים עפ"י רוב ירקות בגן הירק סמוך לביתו ולא בשדה וכמש"כ לעיל י"א י' היינו השדה. ג' דזרעים אין גדלים אלא פעםאחת בשנה. משא"כ ירקות יש מהם גדלים בכל חודש וכמש"כ להלן ל"ג י"ד דמש"ה נקראים גרש ירחים. היינו שמפרש הכתוב שנה שנה. ופירש הכתוב ג' הבדלים הללו דיש מינים דנזרעים ירק וזרעים היינו כשהוא נזרע בגן הירק ונאכל מעט בחיותם נקראו ירק וגדלים בגנה סמוך לביתו ופטורים מתו"מ אף על גב שיש מאותו מין שזורעים שדות שלמות והן המה זרעים וחייבים בתו"מ ומינים אלו אין בהם אלא הבדל השני. וכן יש להיפך. מש"ה פי' הכתוב שלשה גדרי זרעים. היוצא. השדה. שנה שנה: **(כג) מעשר דגנך תירשך ויצהרך.** לדעת הגאונים והרמב"ם יש להבין מדוע דייק הכתוב כאן לפרש דגנך וגו' אף על גב שביארנו בספר במדבר י"ח י"ב דבכלל דגן כל דמידגן במשמע זרעים ופירות האילן לאפוקי משקה אינו מידגן מש"ה פירש הכתוב תירוש שהוא משקה יין ויצהר שהוא שמן מכ"מ למאי פי' הכתוב בזה המקרא הני תלתא. וגם קשה הא דכתיב כאן בענין דמעשר ובכורת בקרך וצאנך. שהוא מאכל כהנים ולא בעלים והי נימא דאגב מעשר כתיב בכורות באכילה בירושלים. א"כ למאי ייחד הכתוב רק בכורות ולא כל נדרים ונדבות דמותר גם לבעלים

וצאנך למען תלמד ליראה את־יהוה אלהיך כל־הימים: כד וכי־ירבה ממך הדרך כי לא תוכל שאתו כי־ירחק ממך המקום אשר יבחר יהוה אלהיך לשום שמו שם כי יברכך יהוה אלהיך: כה ונתתה בכסף וצרת הכסף בידך והלכת אל־המקום אשר יבחר יהוה אלהיך בו: כו ונתתה הכסף בכל אשר־תאוה נפשך בבקר ובצאן וביין ובשכר ובכל אשר תשאלך נפשך ואכלת שם לפני יהוה אלהיך ושמחת אתה וביתך: כז והלוי אשר־בשעריך לא תעזבנו כי אין לו חלק ונחלה עמך: ס כח מקצה ׀ שלש שנים תוציא את־כל־מעשר תבואתך בשנה ההוא והנחת בשעריך: כט ובא הלוי כי אין־לו חלק ונחלה עמך והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך ואכלו ושבעו למען יברכך יהוה אלהיך בכל־מעשה ידך אשר תעשה: ס ששי טו א מקץ

ת"א למען תלמד ליראה. יבמות לד: כי לא תוכל. פסחים לו מציעא נג סנהדרין קיב מכות יט: כי ירחק ממך המקום. שם שם: וצרת הכסף. ברכות מז בבא קמא עירובין לא פסחים לה סוכה מא קדושין יא קמא נה מציעא מב מז בכורות נא: ונתתה הכסף. יומא עו נזיר לה קמא סב מציעא מה שבועות כג: בבקר ובצאן. עירובין כו: ושמחת אתה. יבמות סב סוכה כז: מקץ שבע. ערכין כח:

ר ש " י

בני ישראל וגו' (במדבר י"ח) ונתן להם רשות לאכלו בכל מקום שנאמר ואכלתם אותו בכל מקום (שם י"ח) על כרחך זה מעשר אחר הוא: (כד) כי יברכך. שתהא התבואה מרובה לשאת: (כו) בכל אשר תאוה נפשך. כלל: בבקר ובצאן וביין ובשכר. פרט: ובכל אשר תשאלך נפשך. חזר וכלל מה הפרט מפורש ולד ולדות הארץ וראוי למאכל אדם וכו' (ספרי ב"ק ס"ג): (כז) והלוי וגו' לא תעזבנו. מליתן לו מעשר ראשון: כי אין לו חלק ונחלה עמך. יצאו לקט שכחה ופאה והפקר שאף הוא יש לו חלק עמך בהן כמוך ואין חייבין במעשר (ספרי): (כח) מקצה שלש שנים. בא ולמד שאם השהה מעשרותיו של שנה ראשונה ושניה לשמטה שיבערם מן הבית בשלישית: (כט) ובא הלוי. ויטול מעשר ראשון: והגר והיתום. ויטלו מעשר שני שהוא של עני של שנה זו ולא תאכלנו אתה בירושלים כדרך שנזקקת לאכול מעשר שני של שתי שנים: ואכלו ושבעו. תן להם כדי שבען מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגורן וכו' ואתה הולך לירושלים במעשר של שנה ראשונה ושניה שהשהית ומתודה בערתי הקודש מן הבית (לקמן כ"ו) כמו שמפורש בכי תכלה לעשר (שם): טו (א) מקץ שבע שנים. יכול שבע שנים לכל מלוה ומלוה ת"ל קרבה שנת השבע (שם כ"ו) ואם אתה אומר ז' שנים לכל מלוה ומלוה לסלוהא כל

אחד

כל יומיא: כד וארי יסגי מנך אורחא ארי לא תיכול למטליה ארי יתרחק מנך אתרא די יתרעי יי אלהך לאשראה שכינתיה תמן ארי יברכינך יי אלהך: כה ותתין בכספא ותצור כספא בידך ותהך לאתרא די יתרעי יי אלהך ביה: כו ותתין כספא בכל די יתרעי נפשך בתורי ובענא ובחמר חדת ועתיק ובכל די תשאלינך נפשך ותיכול תמן קדם יי אלהך ותחדי את ואנש ביתך: כז ולואי די בקרוך לא תשבקיניה ארי לית ליה חולק ואחסנא עמך: כח מסוף תלת שנין תפיק ית כל מעשר עללתך בשתא ההיא ותצנע בקרוך: כט וייתי לואה ארי לית ליה חולק ואחסנא עמך וגיורא ויתמא וארמלתא די בקרוך ויכלון ויסבעון בדיל די יברכינך יי אלהך בכל עובדי ידך די תעביד: א מסוף שבע שנין

העמק דבר

כמע"ש וכלשון המקרא לעיל י"ב אלא מתחלה יש לבאר סוף המקרא למען תלמד ליראה את ה' אלהיך כל הימים. ותניא בספרי והובא בתוספות קדושין דכ"ג וב"ב דכ"א לא ניתן מעשר שני אלא בשביל תלמוד ויראה והפי' כי מע"ש אינו נאכל אלא בירושלים וא"א לבעלים לאכול במשך ימי רגלים שבא לירושלים כל עשירית תבואתו וע"כ או יושב בעצמו בירושלים גם אחרי הרגל והרי אין לו עסק שמה כ"א תלמוד ויראה. או שמניח לתלמידים בירושלים ובזה התלמידים מתפרנסים ומתרבים. וזהו תכלית מצות מע"ש להגדיל תורה. ונמצא מיירי כאן באכילה שלא בימי הרגל אלא בכל השנה. ומעתה לעיל דמיירי בביאת המקדש ברגלים כדכתיב ובאת שמה והבאתם שמה וגו'. וע"כ מקריבים במועד או לפני הרגל שהרי המשהה קרבנו רגל א' עובר בעשה כדאיתא בר"ה ד"ו מש"ה נתפרש אכילת כל הקדשים וכן במקרא י"ח דכתיב ושמחתם לפני ה' אלהיכם וגו' היינו שמחת רגלים בבשר קדשים. משא"כ כאן דמיירי באכילת כל השנה בירושלים וזה אינו אלא הנשאר ממע"ש ומן בכורות דכתיב בהו לפני ה' אלהיך תאכלנו שנה בשנה ולא נצרך הכהן להקריבם ברגל דוקא כ"א באותה שנה. אחר שכן דמיירי בתלמידים פי' הכתוב דגנך תירושך ויצהרך. שהמה הכרחי לחיות האדם שנדרש לתלמידים כדאיתא בב"ב ד"ל ב' דייגות שמנים ושלתות המה חיי נפש. ולא שארי פירות. ואם כן פי' כאן דגן כמשמעו חמשת המינים. ובכורות נאכל לכהנים תלמידים: (כד) וכי ירבה ממך הדרך. ומפרש המקרא שלשה אופנים שהדרך הוא אך למשא על הבעלים. א'. כי לא תוכל שאתו. היינו שנטמא ולא יהי נאכל בירושלים. ב'. כי ירחק ממך המקום וגו' כמשמעו דרך רחוקה. ג'. כי יברכך ה' אלהיך שישא הרבה תבואה וא"א להוליך כ"כ: (כה) וצרת הכסף בידך. שיהא משומר בידך אע"ג שהוא ממון גבוה ואין לו תובעין ודיני שמירה מכ"מ מוטה לשמור או משמיענו המקרא שלא יבוש בכך להיות צרורים בידך שהרי ממון גבוה הוא ואין בזה חרפה: (כו) ובכל אשר תשאלך נפשך. כל מיני תענוגים שאפשר ליקח בכסף וה"נ לקמן כדי להניח על תלמידים לאחר הרגל אלא יכול להתענג בהם: ושמחת אתה וביתך. תשמח בהם כל בני ביתך במועדים: (כז) והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו. לעיל י"ב ס' הזהיר הכתוב פן תעזוב את הלוי כל ימיך על אדמתך ולא תביא אותו ג"כ לירושלים. וכאן הזהיר הכתוב שלא יעזבנו מלהתענג ג"כ בכל אשר תשאל נפש הבעלים ככה תענג את בית הלוי. ופי' אשר בשעריך שהוא בערי ישראל ממונה להורות ולתעודה והיינו שוטרים הלוים שהמה ת"ח ועליהם כת' כי אין לו חלק ונחלה עמך. שיהא לו מצות מע"ש לקנות תענוגים ולשמוח ברגל הוא ובני ביתו. וככל ביארנו בספר במדבר י"ח כ' ולעיל י' ט' דמשמעות חלק הוא בתענוגי האדם שמלבד חיי הכרחי ואינם נצרכים כ"כ לת"ח המשוקעים בעיון תורה כמש"כ שם: (כח) מקצה שלש שנים. בזה הפ' נכלל שני מ"ע כדרך משנה תורה. א' מ"ע דביעור היינו מקצה שלש שנים וגו'. ב' מעשר עני היינו תוציא כל מעשר תבואתך בשנה ההיא: (כט) ובא הלוי. למשמעות הראשון ובא הלוי היינו מ"ר ובזה נכלל גם כן כהן לתרומתו. אלא משום שדרך שלא להשהות תרומה בביתו גם בל"ז כמש"כ בפ' קרח בשם הירושל' מש"ה כתיב הלוי לחוד: והגר וגו'. היינו למשמעות השני שהוא מ"ע: ואכלו ושבעו כדי שיתחייבו בבהמ"ז ובזה יהי' שפע ברכה לבעלים כמש"כ בפרשת עקב. והיינו דמסיים למען יברכך וגו'. וגם בלי בהמ"ז כשהעני שבע בבית העשיר נותן ברכה להעשיר והברכה פועלת הרבה יותר מזכות מצות תרומות ומעשרות לבד. והיינו דמסיים בכל מעשה ידך. דמשמעו אפילו עסקים שלא בקרקע. אבל הו"מ לבד אע"ג דמברכי לבעלים כדאיתא בתענית פ"א

אבל

שֶׁבַע־שָׁנִים תַּעֲשֶׂה שְׁמִטָּה׃ ב וְזֶה דְּבַר הַשְּׁמִטָּה
שָׁמוֹט כָּל־בַּעַל מַשֵּׁה יָדוֹ אֲשֶׁר יַשֶּׁה בְּרֵעֵהוּ לֹא־
יִגֹּשׂ אֶת־רֵעֵהוּ וְאֶת־אָחִיו כִּי־קָרָא שְׁמִטָּה לַיהוָה׃
ג אֶת־הַנָּכְרִי תִּגֹּשׂ וַאֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ אֶת־אָחִיךָ
תַּשְׁמֵט יָדֶךָ׃ ד אֶפֶס כִּי לֹא יִהְיֶה־בְּךָ אֶבְיוֹן כִּי־
בָרֵךְ יְבָרֶכְךָ יְהוָה בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן־
לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ׃ ה רַק אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה
הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ ו כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בֵּרַכְךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְהַעֲבַטְתָּ גּוֹיִם רַבִּים
וְאַתָּה לֹא תַעֲבֹט וּמָשַׁלְתָּ בְּגוֹיִם רַבִּים וּבְךָ לֹא
יִמְשֹׁלוּ׃ ס ז כִּי־יִהְיֶה בְךָ אֶבְיוֹן מֵאַחַד אַחֶיךָ
בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ בְּאַרְצְךָ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן
לָךְ לֹא תְאַמֵּץ אֶת־לְבָבְךָ וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת־יָדְךָ

ת"א וזה דבר השמטה שמוט. מו"ק ג גיטין לו לז קדושין לח: לא יגוש. בתרא מה מכות ג: כי קרא שמטה לה'. קדושין לח: אפס כי לא יהיה בך אביון. תמיד כח מציעא ל לג סנהדרין סד:

רש"י

אחד ואחד היאך היא קרבה הא למדת שבע שנים למנין השמיטה: (ב) שמוט כל בעל משה ידו. שומט את ידו של כל בעל משה: (ג) את הנכרי תגוש. זו מצות עשה*): (ד) אפס כי לא יהיה בך אביון. ולהלן הוא אומר כי לא יחדל אביון אלא בזמן שאתם עושים רצונו של מקום אביונים באחרים ולא בכם וכשאין אתם עושים רצונו של מקום אביונים בכם. אביון דל מעני ולשון אביון שהוא תאב לכל דבר: (ה) רק אם שמוע תשמע. אז לא יהיה בך אביון: שמוע תשמע. שמע קמעא משמיעין אותו הרבה: (ו) כאשר דבר לך. והיכן דבר ברוך אתה בעיר (לקמן כ"ח): והעבטת. כל לשון הלואה כשנופל על המלוה נופל בלשון מפעיל כגון והלוית והעבטת ואם היה אומר ועבטת היה נופל על הלוה כמו ולוית: והעבטת גוים. יכול שתהא לוה מזה ומלוה לזה ת"ל ואתה לא תעבוט: ומשלת בגוים רבים. יכול עובדי כוכבים אחרים מושלים עליך ת"ל ובך לא ימשולו: (ז) כי יהיה בך אביון. התאב תאב קודם: מאחד אחיך. אחיך מאביך קודם לאחיך מאמך: שעריך. עניי עירך קודמים לעניי עיר אחרת: לא תאמץ. יש לך אדם שמצטער אם יתן אם לא יתן לכך נאמר לא תאמץ יש לך אדם שפושט את ידו וקופצה לכך נאמר

*) עי' רמב"ן ע"פ זה.

העמק דבר

אבל אינו אלא ברכת הארץ. משא"כ ברכת העני פועלת בכל: טו (א) תעשה שמטה. אינו כמשמעות הכתוב והשביעית תשמטנה. דשם הפי' עזיבת האדמה בהעדר עשיה ועבודה. ואם כן לא שייך ע"ז תעשה שמטה. אלא תהיה שמטה. אלא כאן יש משמעות אחרת דתהיה פעולה השמטה ומפרש המקרא (ב) שמוט וגו' אשר ישה ברעהו לא יגש וגו'. מדבר בלשון נסתר ואח"כ חזר

תעביד שמטתא: ב ודין פתגם שמטתא דישמיט כל גבר מרי רשו די ירשי בחבריה לא יתבע מן חבריה ומן אחוהי ארי קרא שמטתא קדם יי: ג מן בר עממין תתבע ודי יהי לך עם אחוך תשמיט ידך: ד לחוד ארי לא יהי בך מסכינא ארי ברכא יברכינך יי בארעא די יי אלהך יהיב לך אחסנא למירתה: ה לחוד אם קבלא תקביל למימרא דיי אלהך למטר למעבד ית כל תפקידתא הדא די אנא מפקד לך יומא דין: ו ארי יי אלהך ברכך כמא דמליל לך ותוזיף לעממין סגיאין ואת לא תזוף ותשלוט בעממין סגיאין ובך לא ישלטון: ז ארי יהי בך מסכינא מחד מאחך בחדא מקרוך בארעך די יי אלהך יהיב לך

העמק דבר

חזר הכתוב את הנכרי תגוש ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך בלשון נוכח וגם כפל לשון · אבל הענין דיש שני אופני הלואות . א' בשעה שישבו ישראל בשלותם על הארץ וכל עסק האדם היה זריעת השדה ועבודתה וכשאין לו במה לזרוע ה"ז לוה תבואה לזריעה ובתבואות הוא משלם ואם הגיע שביעית ועדיין לא שילם ע"ז הזהירה תורה על ב"ד שמוט כל בעל · ב"ד יעשו שמיטה היינו שישמיטו את בעל בעמיו שהוא משה לרעהו בכחו אזי ישמיטו את ידו לא יגוש וגו' ב"ד יזהירו אשר לא יגוש וגו' · ומפרש הטעם כי קרא שמטה לה' · זה הלשון שמטה לה' לא שייך אלא בשביתת הארץ · והוא טעם על שמוזהרים ב"ד להשגיח שלא יגוש משום שהגיע שביעית ואינו עובד את השדה וכאשר יגוש אותו יהי' מוכרח למכור השדה מש"ה הזהירה תורה שלא יגוש וגו': (ג) את הנכרי תגוש וגו' · בכאן מיירי בהלואה באופן שני · היינו בעסק מסחור . ומזהיר המקרא את המלוה דאת הנכרי תגוש ואשר יהיה לך את אחיך · אע"ג שאינו נוגע לשמיטת הארץ דומיא דנכרי שאינו שובת בשביעית מכ"מ תשמט ידך · אך יש נ"מ : (ד) אפס כי לא יהיה בך אביון וגו' . לא יגרום השמטת כספים שתהי' אביון שהרי המלוה על מסחור אם לא ישיב חובו נעשה המלוה אביון וא"כ יש לעשות תקנה לזה · והיינו תקנות פרוזבול · או למסור לב"ד · וא"כ אין הב"ד רואים להשמיט אדרבה ב"ד נכנסין בעובי הקורה שלא ישמיט ויהי' אביון : כי ברך יברכך ה' וגו' · הקב"ה חפץ לברך אותך ולא שתהי' אביון : (ה) אם שמע תשמע בקול ה' · משמעו בכ"מ להשכיל ולהבין [כמש"כ לעיל י"ג י"ט וכ"ה בספר מכ"א שמע אדם קימעא משמיעים אותו הרבה כו'] דקדוקי דברי ה': לשמור · המשנה היוצא מחקור הלכה ודקדוק בקול ה' : לעשות את כל המצוה הזאת · כדי לעשות דקדוקי המלוה · בזה האופן יברכך ה' אפי' בעסק ומסחור וכדאי' בפ"ז די"פ דהעוסק בתורה נכסיו מצליחין · ויותר מבואר להלן ל' י' דכל מה שהיה רצונו ית' שיהיו ישראל יושבים לבטח בא"י על עבודת הארץ הוא משום דכ"ז שאין האדם עוסק בתורה אז נדרש לשמירה יתירה · ואין מקום משומר כמו בא"י עיקר ישיבת ישראל . וזה ה"א בעניני מסחור שמביאים את האדם להתרחק מא"י ולהיות בקרב אוה"ע · אבל מי שעוסק בתורה הרי עסק התורה משמרהו כמש"כ כ"פ ולהכי כאן דמיירי בהלואת מסחור מפרש המקרא הענין דניחא לקוב"ה שתהי' לך ברכה במסחור רק בזה האופן שתהי' משומר עפ"י עסק התורה · והביא הוכחה לזה · (ו) כי ה' אלהיך ברכך וגו' · שהרי גם בהיותך במדבר בלי ישוב הארץ מכ"מ ברכך במסחור שהיה להם בהלוכם סמוך לאדום ומואב וכדומה וכמבואר לעיל ב' ז' : והעבטת גוים רבים · תלוי על רבית : ואתה לא תעבוט · ללות מן עובד כוכבים על רבית קטנים כדי להלוות על רבית גדולים אלא יהיה לך מה להלוות בלי ללוות : ומשלת בגוים רבים · ב"ז גורם הצלחה בנכסים : ובך לא ימשולו · ממשלה גדולה ממך . אלא תהיה חפשי לגמרי : (ז) מאחד אחיך · מנויוחדים שבאחיך הייט עני הגון · שאינו מהזר עפ"פ אלא עני שירד מנכסיו והוא חשוב : באחד שעריך · הוא ההולך מעיר לעיר ומגיע לעירך ג"כ והוי כמו דכתיב או באחד שעריך · אלא בשביל שכשתנו במלות נתינה בין שני אביונים הללו כאשר יבואר · ע"כ לא יוכל לכתוב או . דהוי משמע דשתי אזהרות דכתיב כאן קיימי על שני אופני אביונים הללו מש"ה לא כתיב או · ולשון כי יהיה בך אביון קאי על מאחד אחיך בפ"ע ועל באחד שעריך בפ"ע: בארצך וגו' . ואתה יודע טבע האנשים להבין כמעט אם אינן רמאים וכדומה : לא תאמץ וגו' · קאי על אחד אחיך · שטבע ישראל להיות רחמנים ולחמול על אדם כושל · אלא ג"ז טבע האדם לחמול על ממונו ולאמץ את לב החמלה · ע"כ בא אזהרה לא תאמץ את לבבך : ולא תקפוץ וגו' · קאי על באחד שעריך · שטבע האדם שלא לחוס על מהדורי ובא אזהרה שעכ"פ לא תקפוץ את ידך לגמרי כדאי' בב"ב ד"ט א' דנזקקין לו למתנה

מֵאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן׃ ח כִּי־פָתֹחַ תִּפְתַּח אֶת־יָדְךָ
לוֹ וְהַעֲבֵט תַּעֲבִיטֶנּוּ דֵּי מַחְסֹרוֹ אֲשֶׁר יֶחְסַר לוֹ׃
ט הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־יִהְיֶה דָבָר עִם־לְבָבְךָ בְלִיַּעַל
לֵאמֹר קָרְבָה שְׁנַת־הַשֶּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה וְרָעָה
עֵינְךָ בְּאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן וְלֹא תִתֵּן לוֹ וְקָרָא עָלֶיךָ אֶל־
יְהוָה וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ י נָתוֹן תִּתֵּן לוֹ וְלֹא־יֵרַע
לְבָבְךָ בְּתִתְּךָ לוֹ כִּי בִּגְלַל ׀ הַדָּבָר הַזֶּה יְבָרֶכְךָ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־מַעֲשֶׂךָ וּבְכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ׃
יא כִּי לֹא־יֶחְדַּל אֶבְיוֹן מִקֶּרֶב הָאָרֶץ עַל־כֵּן אָנֹכִי
מְצַוְּךָ לֵאמֹר פָּתֹחַ תִּפְתַּח אֶת־יָדְךָ לְאָחִיךָ
לַעֲנִיֶּךָ וּלְאֶבְיֹנְךָ בְּאַרְצֶךָ׃ ס יב כִּי־יִמָּכֵר לְךָ אָחִיךָ
הָעִבְרִי אוֹ הָעִבְרִיָּה וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וּבַשָּׁנָה
הַשְּׁבִיעִת תְּשַׁלְּחֶנּוּ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ׃ יג וְכִי־תְשַׁלְּחֶנּוּ
חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ לֹא תְשַׁלְּחֶנּוּ רֵיקָם׃ יד הַעֲנֵיק תַּעֲנִיק
לוֹ מִצֹּאנְךָ וּמִגָּרְנְךָ וּמִיִּקְבֶךָ אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ תִּתֶּן־לוֹ׃ טו וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ

ת"א כי פתוח. מציעא לא: העבט תעביטנו. כתובות סז גיטין לז מציעא לא: די מחסורו. כתובות סז: השמר לך. שבועות מו כתובות סח סוטה מז גיטין לו בתרא י: קרבה שנת השבע. מכות ג: ורעה עינך באחיך האביון. סנהדרין קט: וקרא. כתובות סח: בך חטא. סנהדרין קט: נתון תתן לו. מציעא לא שבועות כה ערכים מג פל"ג: כי בגלל. שבת קנא: כי לא יחדל. ברכות לד שבת סג קנא תענית כא: כי ימכר. קדושין יד: ועבדך. שם יז ערוכין לג: לא תשלחנו. קדושין טז: ריקם. שם יז: העניק. שם טו יז מציעא לא: מצאנך. קדושין טז: אשר ברכך. שם עא:

ר ש" י

ולא תקפוץ: מאחיך האביון. אם לא תתן לו סופך להיות אחיו של אביון: (ח) פתח תפתח. אפילו כמה פעמים (ב"מ ל"א): כי פתח תפתח. הרי כי משמש בלשון אלא: והעבט תעביטנו. אם לא רצה במתנה תן לו בהלואה: די מחסורו. ואי אתה מצווה להעשירו: אשר יחסר לו. אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו: לו. זו אשה (כתובות ק"ו) וכן הוא אומר אעשה לו עזר כנגדו (בראשית ב'): (ט) וקרא עליך. יכול מצוה ת"ל ולא יקרא (לקמן כ"ד) (ספרי): והיה בך חטא. מכל מקום אפילו לא יקרא. א"כ למה נאמר וקרא עליך ממהר אני ליפרע על ידי הקורא יותר ממי שאינו קורא: (י) נתון תתן לו. אפילו מאה פעמים: לו. בינו ובינך: כי בגלל הדבר. אפילו אמרת ליתן אתה נוטל שכר האמירה עם שכר המעשה: (יא) על כן. מפני כן (שם): לאמר. עצה למובתך אני משיאך (ספרי): לאחיך לעניך. לאיזה אח לעני: לעניך. ביו"ד אחד לשון עני אחד הוא אבל ענייך בשני יודי"ן שני עניים: (יב) כי ימכר לך. על ידי אחרים במכרוהו בית דין בגנבתו הכתוב מדבר (קדושין י"ד

לא תתקיף ית לבך ולא תקפוץ ית ידך מאחוך מסכינא: ח ארי מפתח תפתח ית ידך ליה ואוזפא תוזפיניה כמיסת חסרוניה די יחסיר ליה: ט אסתמר לך דלמא יהא פתגמא עם לבך ברשע למימר קריבת שתא דשביעתא שתא דשמיטתא ותבאש עינך באחוך מסכינא ולא תתן ליה ויקרי עלך קדם יי ויהי בך חובא: י מתן תתן ליה ולא יבאש לבך במתנך ליה ארי בדיל פתגמא הדין יברכינך יי אלהך בכל עובדך ובכל אושטות ידך: יא ארי לא יפסוק מסכינא מגו ארעא על כן אנא מפקדך למימר מפתח תפתח ית ידך לאחוך לענך ולמסכינך דבארעך: יב ארי יזדבן לך אחוך בר ישראל או בת ישראל ויפלחינך שית שנין ובשתא שביעתא תפטריניה בר חורין מעמך: יג וארי תפטריניה בר חורין מעמך לא תפטריניה ריקנין: יד אפרשא תפריש ליה מענך וּמאדרך וממעצרתך די ברכך יי אלהך תתן ליה: טו ותדכר ארי עבדא הויתא בארעא דמצרים ופרקך יי אלהך על כן אנא מפקד לך ית פתגמא

רש"י

י"ד) והרי כבר נאמר כי תקנה עבד עברי (שמות כ"א) ובמכרוהו בית דין הכתוב מדבר אלא מפני שני דברים שנתחדשו כאן אחד שכתוב או העבריה אף היא תצא בשש ולא במכרוה בית דין שאין האשה נמכרת בגנבתה שנאמר בגנבתו ולא בגנבתה אלא בקטנה שמכרה אביה ולמד כאן שאם יצאו שש שנים קודם שתביא סימנין תצא ועוד חידש כאן הענק תעניק: (יד) העניק תעניק · לשון עדי בגובה ובמראית העין דבר שיהא ניכר שהטיבות לו · וי"מ לשון הטענה על צוארו: מצאנך מגרנך ומיקבך · יכול אין לי אלא אלו בלבד ת"ל אשר ברכך מכל מה שברכך בורא ולמה נאמרו אלו מה אלו מיוחדים שהם בכלל ברכה אף כל שהוא בכלל ברכה יצאו פרדות . ולמדו רבותינו במסכת קדושין (י"ז) בג"ש כמה נותן לו מכל מין ומין: (טו) וזכרת כי עבד היית · והענקתי ושניתי לך מביזת מצרים וביזת הים אף אתה הענק ושנה לו:

העמק דבר

מופסת: (ח) כי פתח וגו' · קאי על אחד אחיך · כפי הצורך שנדרש להקימהו על רגליו: והעבט תעביטנו וגו' · שהם לשון עבוט משמעו הלואה כמו והעבטת גוים וגו' · אבל אם בא בכפל לשון ולא כתיב והעביטתו · ע"כ או משמעו משכון כמו להלן כ"ד י' לא תבא אל ביתו לעבוט עבוטו · דמשמעו ליטול משכונו · ונעשה מפעולת הלואה שם עבוט הבא בסיבת הלואה · וא"כ הפי' כאן שתנהוג מנהג ד"א ותטול משכון בשעת הלואה שלא יאבד מעותיו · וזהו דעת השאלתות סי' קמ"ז וכ"כ הרמב"ם בהל' מלוה בפירוש דהאי קרא · או דגם כאן משמעו הלואה לחוד · והא דכתיב בכפלות העבט תעביטנו · בא ללמד על שני אופני הלואה כמו אם יש לו ואינו רוצה להתפרנס אזי תתן לו לשעה ואח"כ הגבה ממנו ולהיפך אין לו ואין רוצה ליטול מתנה תתן לו בתורת הלואה · ופליגי בזה בכתובות דס"ג ע"ש: (ט) השמר לך וגו' · קאי על באחד שעריך · דמהדורי אפיתחא · ובכוא שביעית והשדות והגנות פתוחים לכל עובר הרי המה מלאים על כל שדה ועל כל גנה: ולא תתן לו · מאומה: (י) ולא ירע לבבך וגו' · לא יהי ניכר לפניו שאתה נותן לו בע"כ · דלב שמח מטיב גהה · והכי הוא להיפך · דלב רע מעליב הפנים וכמבואר בנחמי' מדוע פניך רעים וגו' אין זה כ"א רע לב: כי בגלל הדבר הזה וגו' · שתתן לו בטובת עין · וגם הוא יברך אותך וזה פועל הרבה כדאי' במדרש רות דיותר מבהעשיר עושה עם העני העני עושה עם העשיר היינו שמברכו . ואי' עוד שם דברכות הזקנות לבועז פעלו הרבה · ובתוספתא פאה פ"ד תני' לא אמר ליתן אבל אמר לאחרים תנו נותנים לו שכר על כך שנא' כי בגלל הדבר הזה וגו' . ובספרי הוסיף לא נתן ולא אמר לאחרים ליתן אבל נוח לו בדברים טובים מנין שנותנין לו שכר ת"ל כי בגלל הדבר הזה · הרי מפרשי דרק בשביל דבר לדקה אפילו אינו נותן בעצמו מתברך וגדול המעשה: בכל מעשך · בשדה או במלאכה: ובכל משלח ידך · היינו מסחור: (יא) כי לא יחדל וגו' · מן הנמנע שיהא בדרך הטבע שיחדל אביון · וכבר ידעו ישראל וגם ביקשו שיהיו מתנהגים בדרך הטבע בהשגחה פרטית: על כן אנכי וגו' · דהמרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים: לאחיך . היינו לעני חשוב: לעניך ולאביונך · היינו מהדורי אפיתחא: בארצך . במקום שאתה דר ויודע איך להתנהג בם: (יד) מצאנך · דבקר אינו נצרך לו

בהרי

מִצְרַיִם וַֽיִּפְדְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ
אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה הַיּוֹם׃ טז וְהָיָה כִּֽי־יֹאמַר אֵלֶיךָ לֹא
אֵצֵא מֵעִמָּךְ כִּי אֲהֵבְךָ וְאֶת־בֵּיתֶךָ כִּי־טוֹב לוֹ
עִמָּךְ׃ יז וְלָקַחְתָּ אֶת־הַמַּרְצֵעַ וְנָתַתָּה בְאָזְנוֹ
וּבַדֶּלֶת וְהָיָה לְךָ עֶבֶד עוֹלָם וְאַף לַאֲמָתְךָ
תַּעֲשֶׂה־כֵּן׃ יח לֹא־יִקְשֶׁה בְעֵינֶךָ בְּשַׁלֵּחֲךָ אֹתוֹ
חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ כִּי מִשְׁנֶה שְׂכַר שָׂכִיר עֲבָדְךָ שֵׁשׁ
שָׁנִים וּבֵרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה׃ פ
שביעי יט כָּל־הַבְּכוֹר אֲשֶׁר יִוָּלֵד בִּבְקָרְךָ וּבְצֹאנְךָ
הַזָּכָר תַּקְדִּישׁ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲבֹד בִּבְכֹר
שׁוֹרֶךָ וְלֹא תָגֹז בְּכוֹר צֹאנֶךָ׃ כ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
תֹאכְלֶנּוּ שָׁנָה בְשָׁנָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה
אַתָּה וּבֵיתֶךָ׃ כא וְכִי־יִהְיֶה בוֹ מוּם פִּסֵּחַ אוֹ עִוֵּר כֹּל

ת״א כי אהבך . קדושין כב : כי טוב . כתובות נז קדושין טו כ כב עירובין כט ל: ולקחת. קדושין כא שבועות ד : במרצע . קדושין שם שבועות שם בכורות לז נא : באזנו . קדושין כב : ואף לאמתך . קדושין יז : כי משנה . שם טו כ כא ערכין ל: כל הבכור. מגילה לא חולין קלה : אשר יולד . נדה מ : בבקרך ובצאנך . חולין קלב קלה : הזכר תקדיש . נדרים יב נזיר ד בכורות יט מו נב ערכין כט : לא תעבוד בבכור שורך . חולין קלו בכורות ט כה : ולא תגוז בכור צאנך . חולין קלה קלז תמורה יא : לפני ה׳ אלהיך תאכלנו . מכות יט בכורות כו כז תמורה כא : שנה בשנה . בכורות כז כח ערכין לא תמורה כא : וכי יהיה בו מום . בכורות יד לז לט :

רש״י

(יז) עבד עולם . יכול כמשמעו ת״ל ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו (ויקרא כ״ה) הא למדת שאין זה אלא עולמו של יובל (מכילתא) : ואף לאמתך תעשה כן . הענק לה יכול אף לרציעה השוה הכתוב אותם ת״ל אם אמר יאמר העבד (שמות כ״א) עבד נרצע ואין אמה נרצעת: (יח) כי משנה שכר שכיר . מכאן אמרו עבד עברי עובד בין ביום ובין בלילה וזהו כפלים שבעבודת שכירי יום ומהו עבודתו בלילה רבו מוסר לו שפחה כנענית והולדות לאדון : (יט) כל הבכור וגו׳ תקדיש . ובמקום אחר הוא אומר לא יקדיש שנאמר אך בכור אשר יבוכר לה׳ וגו׳ (ויקרא כ״ז) הא כיצד אינו מקדישו לקרבן אחר וכאן למד שמצוה לומר הרי אתה קדוש לבכורה . ד״א א״א לומר תקדיש שכבר נאמר לא יקדיש וא״א לומר לא יקדיש שהרי כבר נאמר יקדיש הא כיצד מקדישו אתה הקדשו עלוי ונותן להקדש כפי טובת הנאה שבו (ערכין כ״ט) : לא תעבוד בבכור שורך ולא תגוז וגו׳ . אף החלוף למדו רבותינו שאסור אלא שדבר הכתוב בהווה : (כ) לפני ה׳ אלהיך תאכלנו . לכהן הוא אומר שכבר מצינו שהוא ממתנות כהונה אחד תם ואחד בעל מום שנאמר ובשרם יהיה לך וגו׳ (ויקרא כ״ח) : שנה בשנה . מכאן שאין משהין אותו יותר על שנתו יכול יהא פסול משעברה שנתו כבר הוקש למעשר שנאמר ואכלת לפני ה׳ אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך ובכורות בקרך וצאנך (דברים י״ד) . מה מעשר שני אינו נפסל משנה לחבירתה אף בכור אינו נפסל אלא שמצוה תוך שנתו : שנה בשנה . אם שחטו בסוף שנתו אוכלו אותו היום ויום אחד משנה אחרת למד שנאכל לשני ימים ולילה אחד (ספרי) : (כא) מום . כלל : פסח או עור . פרט : כל מום רע . חזר וכלל מה הפרט מפורש

מום

הָדֵין יוֹמָא דֵין׃ טז וִיהֵי אֲרֵי יֵימַר לָךְ לָא אֶפּוֹק מֵעִמָּךְ אֲרֵי רְחֵימָךְ וְיָת אֱנָשׁ בֵּיתָךְ אֲרֵי טַב לֵיהּ עִמָּךְ׃ יז וְתִסַּב יָת מַרְצְעָא וְתִתֵּין בְּאוּדְנֵיהּ וּבְדַשָּׁא וִיהֵי לָךְ עֲבַד פָּלַח לְעָלַם וְאַף לְאַמְתָךְ תַּעְבֵּיד כֵּן׃ יח לָא יִקְשֵׁי בְעֵינָךְ בְּמִפְטְרָךְ יָתֵיהּ בַּר חוֹרִין מֵעִמָּךְ אֲרֵי עַל חַד תְּרֵין כַּאֲגַר אֲגִירָא פַּלְחָךְ שִׁית שְׁנִין וִיבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל דִּי תַעְבֵּיד׃ יט כָּל בּוּכְרָא דִּי יִתְיְלִיד בְּתוֹרָךְ וּבְעָנָךְ דִּכְרִין תַּקְדֵּישׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תִפְלַח בְּבוּכְרָא דְתוֹרָךְ וְלָא תָגוֹז בּוּכְרָא דְעָנָךְ׃ כ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ תֵּיכְלִנֵּיהּ שַׁתָּא בְשַׁתָּא בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אַתְּ וֶאֱנָשׁ בֵּיתָךְ׃ כא וַאֲרֵי יְהֵי בֵיהּ מוּמָא חֲגִיר אוֹ עֲוִיר כֹּל מוּם בִּישׁ לָא תִכְּסִנֵּיהּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃

העמק דבר

שהרי אין לו עבודת השדה ולאכול לבשרו בודאי אינו צריך. אבל צאן נצרך לחלב לאכילה כלשון המקרא במשלי ודי חלב עזים ללחמך. וגם לצמר ללבישה: (יח) כי משנה שכר שכיר. שאינו דומה עבודת שכיר יום שאין הבעלים יודעים אם יהיה גם מחר אצלו אזי אי אפשר ליתן לו עבודה שיש בו דבר האבד אם לא ישיג מי לגומרה אבל עבד עברי הרי יודע שגם למחר וכל שש שנים יעבדהו ומוסר לו ענינים נעלים. ולפי סדר הכתוב היה ראוי לכתוב מקרא זה לפני מקרא והיה כי יאמר אליך. או לפני מקרא העניק וגו': אלא מתחלה יש להביא ראיה מכאן לקבלת רז"ל אשר ואף לאמתך תעשה כן דלקמי' לא איירי ברציעה אלא בהענקה לאחר שש. וא"כ בא זה המקרא כסדר לא יקשה בעיניך על הענקה שאתה מעניק בשלחך אותו חפשי מעמך וכ"כ הרשב"ם דמיירי בהענקה ולא בשלות עצמו. שהרי ע"מ כן שכרו רק על שש שנים ומה זה יקשה בעיניו כשיוצא אחר שש. אלא על הענקה איירי וקאי אחר ואף לאמתך תעשה כן בהענקה. ויש להוסיף עוד בסדר המקרא דעבד שמשרת את אדוניו בטוב לב עד שיכול להעלות עה"ד לומר לא אצא מעמך וגו' בזה האופן אין טבע עשיר מישראל להיות עינו צרה מהעניק לו ביציאתו אפי' אינו נרצע ולא הוצרך הכתוב להזהיר אלא על עבד שמשרת בע"כ. מש"ה כתיב אזהרה זו אחר הענקה של אמה העבריה שאינה ראויה לרציעה. וכיב"ז בעבד שאינו בטוב עם אדוניו ונרדף הוא לצאת מביתו. מכ"מ לא יקשה בעיניך בהענקתו בשלחך אותו חפשי וגו' כי מכ"מ עבד אותך משנה שכר וגו': (יט) תקדיש לה' אלהיך. הדרש ידוע. ולפי הפשט בא הכתוב ללמד דגם בעודו בחיים הוא קדוש ותנהיג בו מנהג קדושה. וכמו דמסיים לא תעבוד וגו' ולא תגוז וגו'. ועד כה לא למדנו אלא שהבכור קרב לגבוה ואינו נאכל לבעלים. אבל בעודו בחיים לא למדנו שהוא משונה מבכור אדם שהוא קדוש ומותרין להשתמש עמו וא"כ קאי גם על הכהן שניתן לו הבכור. וכמשמעות הפסוקים שאח"כ דמיירי אך בכהן: (כ) לפני ה' אלהיך תאכלנו. כמו שולחן גבוה קאי. ואכילתו יהיה כמו יושב ללחום את מושל והכי הוא כל הקדשים הנאכלים לבעלים. ומכ"מ פירש הכתוב בבכור ביחוד משום דכל הקדשים באים לרצות. ואכילה הוא מעין הקרבת הדם כמש"כ בס' שמות י"ח י"ב מש"ה אכילתן הוא לפני ה' אבל בכור אינו מרצה כלל כדאי' בר"ה ד"ה ב' דלאו בר הרצאה הוא וס"ד שאינו אלא מתנת כהונה וכמו אכילת בכורים בירושלים דוקא שאינו לפני ה' אלא כתרומה מש"ה פירש הכתוב שיהא נאכל לפני ה': שנה בשנה. לא ככל הקרבנות דמצוה לאכול במועד הראשון שהובא בירושלים אבל בכור הכהן רשאי להשהותו כל השנה בירושלים. וע' מש"כ לעיל י"ד כ"ג: (כא) פסח או עור. במומי דת"כ כתיב עורת או שבור וגו'. ויש הבדל בין עורת לעור דעורת הוא המום שניכר על העין כמו דק או ד"א שגורם לעור אע"ג שעדיין אינו עור לגמרי אבל עור קאי על הבכור. אע"ג שאין ניכר לנו שום חסרון על העין. אבל אנו רואין שאין הבכור רואה כלל ונקרא עור. וכן פסח משמעו שרואין שהוא צולע אפי' בלי שום שבירה ברגל (א). ובמומי אדם כתיב ג"כ איש עור או פסח. והקדים באדם עור משום שבאדם נחוץ יותר ראיית העין

הרחב דבר

(א) והא דאי' בבכורות ד"מ א' דאפי' אין השבר ניכר אלא בשעת מלאכה והיינו בשעת הילוך ה"ז מום. אין הפי' שהוא צולע דא"כ אפי' בלי שבר פסול אלא בשעה שהוא מהלך יפה ניכר השבר. וכן לשון הרמב"ם הל' בהמ"ק פ"ז ה"י שנשבר עצם רגלו והוא שיהי' ניכר אע"פ שאינו ניכר כשעומד אם ניכר כשיהלך כו' וכן לשון הטור יו"ד סי' ש"ט ואפי' השבר קטן שאינו ניכר בו שנשבר אלא כשהוא מהלך. ומה שפרש"י שם מחמת שצולע. הוא עה"ד וצ"ל מחמת שפוסע:

מ֣וּם רָ֔ע לֹ֣א תִזְבָּחֶ֔נּוּ לַיהוָ֖ה אֱלֹהֶֽיךָ׃ כב בִּשְׁעָרֶ֖יךָ
תֹּאכְלֶ֑נּוּ הַטָּמֵ֤א וְהַטָּהוֹר֙ יַחְדָּ֔ו כַּצְּבִ֖י וְכָאַיָּֽל׃
כג רַ֥ק אֶת־דָּמ֖וֹ לֹ֣א תֹאכֵ֑ל עַל־הָאָ֥רֶץ תִּשְׁפְּכֶ֖נּוּ
כַּמָּֽיִם׃ פ טז א שָׁמוֹר֙ אֶת־חֹ֣דֶשׁ הָֽאָבִ֔יב וְעָשִׂ֣יתָ
פֶּ֔סַח לַיהוָ֖ה אֱלֹהֶ֑יךָ כִּ֞י בְּחֹ֣דֶשׁ הָֽאָבִ֗יב הוֹצִיאֲךָ֛
יְהוָ֧ה אֱלֹהֶ֛יךָ מִמִּצְרַ֖יִם לָֽיְלָה׃ ב וְזָבַ֥חְתָּ פֶּ֛סַח
לַיהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ צֹ֣אן וּבָקָ֑ר בַּמָּקוֹם֙ אֲשֶׁ֣ר יִבְחַ֣ר
יְהוָ֔ה לְשַׁכֵּ֥ן שְׁמ֖וֹ שָֽׁם׃ ג לֹא־תֹאכַ֤ל עָלָיו֙ חָמֵ֔ץ
שִׁבְעַ֥ת יָמִ֛ים תֹּֽאכַל־עָלָ֥יו מַצּ֖וֹת לֶ֣חֶם עֹ֑נִי כִּ֣י

ת"א בשעריך. יבמות עג מכות יט: הטמא והטהור. בכורות לג: כצבי וכאיל. שם יב לג: רק את דמו. שם טו: שמור את חדש. ר"ה ו כא סנהדרין יג זבחים ז: הוציאך ה'. ברכות ט: וזבחת. פסחים ע זבחים ז ט מנחות ג פג: לא תאכל עליו. פסחים כח לה מג לא מנחות ע: לחם עוני. ברכות לה לט פסחים לו לה קטו סוכה לה מנחות

רש"י

מום שגלוי ואינו חוזר אף כל מום שבגלוי ואינו חוזר: (כג) רק את דמו לא תאכל. שלא תאמר הואיל וכולו היתר הבא מכלל איסור הוא שהרי קדש ונשחט בחוץ בלא פדיון ונאכל יכול יהא אף הדם מותר ת"ל רק את דמו לא תאכל: טז (א) שמור את חדש האביב. מקודם בואו שמור שיהא ראוי לאביב להקריב בו את מנחת העומר ואם לאו עבר את השנה: ממצרים לילה. והלא ביום יצאו שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל וגו' (במדבר ל"ד) אלא לפי שבלילה נתן להם פרעה רשות לצאת שנאמר ויקרא למשה ולאהרן לילה וגו' (שמות י"ב): (ב) וזבחת פסח לה' אלהיך צאן. שנאמר מן הכבשים ומן העזים תקחו (שם): ובקר. תזבח לחגיגה שאם נמנו על הפסח חבורה מרובה מביאים עמו חגיגה כדי שיהא נאכל על השובע (ספרי) ועוד למדו רבותינו דברים הרבה מפסוק זה: (ג) לחם עוני. לחם שמזכיר את העוני

העמק דבר

מהילוך בטוב ובבהמה להיפך: (כב) הטמא והטהור וגו'. לעיל י"ב כ"ב כתיב הכי בחולין ממש. וכאן כתיב אפי' בפסה"מ כמו בכור בע"מ: (כג) רק את דמו וגו'. בבכורות דט"ו אי' שהוא מיותר שהרי דם צבי ואיל ג"כ אסור אלא בא לאסור חלבו. ולפי הפשט משום דנתבאר בפ' אחרי דדם בהמה אסור משום שראוי לקרבן ודם חיה ועוף אסור משום שהוא פראי בטבע ע"ש. וא"כ בבהמה בע"מ אין בו אלו טעמים מש"ה כתיב בזה בפ"ע דדמו אסור: טז (א) שמור את חודש האביב. הדרש ידוע. ולפי הפשט כינה לזה החודש כאן האביב לפי הענין שיבואר לפנינו שכאן דברה תורה בזמן גלות. ויש לנו לדעת ולהתבונן כי כמו חודש האביב מסוגל להפוך כל זרע לצמח מחדש להחליף כח כך חודש הזה אות לישראל אשר עוד נחליף כח וכניסן עתידין ליגאל. ומי שמתבונן יותר רואה כי ישראל בעולם כמו השמות בכל פרי שהוא הגרעין. שאין אדם מחשב כ"כ הגרעין לאכילה ואינו נשמר כמו גוף הפרי שמוכשר להנאת האדם. אך מכ"מ הגרעין הוא שומר את קיום המין. ובשעה שמגיע לירח האביב הוא היקר מכל הפרי. וכל הפרי נרקב והגרעין שב לארץ ומגיע למשוש דרכו ולעשות פרי. כך ישראל בעולם בהליכות הטבע אינם נראים לעיקר בעולם אבל המה המקיימים את העולם. וכאשר יגיע מועדם אז יהיה משוש דרכם להיות גדל והולך ומעלים מין האדם בכלל. וע"ז נקרא חודש האביב. ומפרש דמש"ה בחדש האביב הוציאך וגו'. להודיעך את כ"ז. וע"ע לקמן: לילה. זה הדיוק הוא פלא ולא נזכר בפ' בא ובשום מקום זולת כאן ולאו דבר ריק הוא ויבואר לפנינו: (ב) צאן ובקר. פרש"י תזבח לחגיגה שאם נמנו כו'. ולכאורה הוא תמוה שהרי הוא דעת בן דורתאי בפסחים ד"ע דקסבר שחגיגה ה"ה כפסח ודוחה שבת. וממילא בא אפי' במועט. ואנן לא קיי"ל הכי. והא דכתיב בקר דריש כדר"נ ארבעא מנין למותר הפסח שקרב שלמים שנא' וזבחת פסח לה'

כב בקרוך תיכליניה מסאבא ודכיא כחדא כבשר טביא ואילא: כג לחוד ית דמיה לא תיכול על ארעא תשדיניה כמיא: א טר ית ירחא דאביבא ותעביד פסחא קדם יי אלהך ארי בירחא דאביבא אפקך יי אלהך ממצרים ועבד לך נסין בליליא: ב ותכוס פסחא קדם יי אלהך מן בני ענא ונכסת קודשיא מן תורי באתרא די יתרעי יי לאשראה שכינתיה תמן: ג לא תיכול עלוהי חמיע שבעא יומין תיכול עלוהי פטיר לחם עני ארי בבהילו נפקתא מארעא דמצרים

העמק דבר

לה' אלהיך צאן ובקר כו'. אבל באמת למדנו רש"י דודאי פשטא דקרא א"א לומר כדר"כ אלא לחגיגה שהוא מצוה מה"ת לכ"ע ולא כתוס' שם בד"ה לאו חובה היא דלמ"ד דחגיגה אינה דוחה שבת ס"ל שעיקר חגיגה מדרבנן. אלא כדעת הרמב"ם בה"פ פ"ח שהוא מס"ת ומהאי קרא רק שאינו חובה כפסח אלא מצוה. וכן דורתאי דייק מדקרי לה פסח ש"מ שהוא חובה ודוחה שבת כפסח. וע"ז פליגי ומפרש בגמ' דמש"ה נקרא פסח כדר"כ. אבל ודאי מיירי בחגיגה. ועדיין יש לאלוה מלין בפשטא דקרא אמאי קרי לה הכא פסח ויבואר עוד: (ג) לחם עוני. לא נזכר בכה"ת על מצה שהוא לחם עוני זולת כאן. והנה חז"ל דרשו בפסחים דל"ו שעונין עליו דברים הרבה. ופרש"י שאומרים עליו הלל והגדה. [ומזה למד הטור בסי' תע"ג להניח הקערה של מצה בשעת כל הגדה כמנהגנו. אבל הרמב"ם בהל' חו"מ פ"ח הג"ד כ' שמניחין הקערה בשעה שאומרים מצה זו שאנו אוכלים כו' הרי אינו מפרש הכי. ובאמת לפרש"י] אינו מדוקדק לשון דברים הרבה. והכי מיבעי שעונין עליו הגדה. אלא תחלה ראוי לדעת הא דאי' שם דכ"ח דעיקר אזהרה דהאי קרא לקובעו חובה בזה"ז קאתי. והרי לפי הנראה מיירי בזמן דאיכא פסח והיכן מרומז כאן בזה"ז. אלא ע"כ פשטא דקרא לחם עוני הכי הוא. דמצה בלי שום תבלין הוא לחם עוני (א). מעתה מובן דבזמן דאיכא פסח ונאכל עם המצה או סמוך לה לא מיקרי לחם עוני ורק בזה"ז הוא לחם עוני זהו לפי פשטו. וכן לפי הדרש עוד שם דקע"ו מה עני הוא מסיק ואשתו אופה. ופרש"י משום שמירה מן חימוץ אינו מובן כ"כ. מאי שייך שמירה להסקת התנור שאינו עסק עם העיסה. [ואולי היה הנוס' כמו שהביא הגר"א ז"ל בהגדה הוא אופה ואשתו לשה. וזהו זהירות שתהא הלישה בידים קרות ולא מחוממות מן התנור בשעת אפיית המצה הקודמת אבל לפי נוס' דילן] נראה שאין בזה אלא מצות סורח בעצמו כמו בזמן פסח שהיתה המצוה להזקנים לעסוק בו בעצמם כמש"כ בס' שמות י"ב כ"א ה"נ בזה"ז המצוה לטרוח במצה באשר הוא עיקר הזכרון של י"מ כאשר יבואר. ועתה נשוב להדרש שעונין עליו דברים הרבה שהוא ג"כ בזה"ז. דבזמן הפסח היה עיקר הזכרון של י"מ בנס דפסח ה' על הפתח ואכילת מצה היה רק להודיע שגאל ה' אותנו. והיינו דתנן בפ' ע"פ ר"ג א"ה כל שלא אמר ג' דברים כו' מצה זו שאנו אוכלים ע"ש שגאל הקב"ה את אבותינו. ולא נזכר ענין חפזון כלל אלא הוא כמו לחמי תודה שמביאין על הנס וכמש"כ הרא"ש שלהי פסחים דלהכי יש להביא ג' מצות. או בא לתכלית א' של מצות שבעת ימים שהוא להזכירנו על מיעוט תועלת בהשתדלות האדם. כמש"כ בספר שמות פ' קדש לי. אבל בזה"ז אכילת מצה בלילה הראשונה בא ללמדנו ענין חפזון. והיינו שהנו אומרים מצה זו שאנו אוכלים על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ. וכבר תמהו בזה על שנוי מלשון המשנה. ולדברינו מבואר יפה ומקרא מלא הוא דאכילת מצה דבזה"ז יש להזכיר הטעם כי בחפזון יצאת מארץ מצרים. ופי' חפזון משמע גם חפזון למצרים בחצות הלילה שחשו לשלחם מן הארץ כי אמרו כלנו מתים. גם חפזון דישראל בבוקר כדאי' ברכות ד"ט והוא כמש"כ בס' שמות י"ב ל"ט שאז לא נחפזו המצרים אלא ישראל לא יכלו להתמהמה שלא יהא נודע למצרים שאין בדעתם לשוב ויקחו מה שהשאילו או לא יניחום לצאת ג"כ. גם חפזון דשכינה כמש"כ שם י"ב י"א בשם המכילתא. ועכ"ז יש לבאר דברים הרבה. להסביר טעם שהיסב הקב"ה שלשת חפזון הללו. וזהו לשון דברים הרבה דמשמעו שלשה מיהא. [וע"ע להלן מקרא ח' שביארנו למכ"מ אין מקרא יוצא מ"פ דעונין דברים הרבה הוא טעם נס על שבעת הימים שאוכלין דוקא מצה]. וטעם זה השנוי בתכלית הספור תליא בהא דעיקר מצות הספור בזה הלילה בא לחזק אמונה בהשגחה בכל השנה מה שנוגע להליכות עולם בחיים. ומש"ה מסיים המקרא

הרחב דבר

(א) והוא כמש"כ התוס' זבחים דע"א ב' דמש"ה רשאין לאפות תרומה חמץ סמוך לפסח ואע"ג שממעטין באכילתו. הוא משום דחמץ עדיף ממצה ואית בי' משום לשמחה לגדולה. וכ"כ התוס' בבכורות דכ"ז במה שהקשו אמאי לא נמצא באכילת תרומה משום לשמחה וייטבו דבלחם לא שייך לשמחה. והוא תמוה לכאורה מסוגיא מפורשת בסוטה פ"א דלהכי נאכל שירי מנחות עם דבש משום לשמחה. אלא נ"ל כונת התוס' דבחמץ לא בעינן יותר ואאי שירי מנחות שאינו נאכל אלא מצה שהוא לחם עוני:

בְחִפָּזוֹן יָצָאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת־
יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃ ד וְלֹא־
יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל־גְּבֻלְךָ שִׁבְעַת יָמִים וְלֹא־
יָלִין מִן־הַבָּשָׂר אֲשֶׁר תִּזְבַּח בָּעֶרֶב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן
לַבֹּקֶר׃ ה לֹא תוּכַל לִזְבֹּחַ אֶת־הַפָּסַח בְּאַחַד
שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ו כִּי אִם־
אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ
שָׁם תִּזְבַּח אֶת־הַפֶּסַח בָּעָרֶב כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ
מוֹעֵד צֵאתְךָ מִמִּצְרָיִם׃ ז וּבִשַּׁלְתָּ וְאָכַלְתָּ בַּמָּקוֹם
אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ וּפָנִיתָ בַבֹּקֶר
וְהָלַכְתָּ לְאֹהָלֶיךָ׃ ח שֵׁשֶׁת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת

ת״א ע פא חולין קכ : למען תזכר . ברכות יב פסחים קיז : ולא ילין . פסחים עא חגיגה י : לא תוכל . פסחים נא זבחים קיד : שם תזבח . ברכות ט פסחים נט זבחים יב : ופנית בבקר . פסחים ח לה סוכה מז ר״ה ה חגיגה יז זבחים לו : ששת ימים תאכל מצות . פסחים לה קכ סוכה מז חגיגה יח מנחות כו :

רש״י

שנתענו במצרים : כי בחפזון יצאת · ולא הספיק בצק להחמיץ וזה יהיה לך לזכרון · והחפזון לא שלך היה אלא של מצרים שכן הוא אומר ותחזק מצרים על העם וגו׳ (שמות י״ב) : למען תזכור · ע״י אכילת הפסח והמצה את יום צאתך : (ד) ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר · אזהרה למותיר בפסח דורות לפי שלא נאמר אלא בפסח מצרים ויום ראשון האמור כאן הוא י״ד בניסן כמה דאת אמר אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם (שמות י״ב) ולפי שנסתלק הכתוב מעניינו של פסח והתחיל לדבר בחקות שבעת ימים כגון שבעת ימים תאכל עליו מצות ולא יראה לך שאור בכל גבולך הוצרך לפרש באיזו זביחה הוא מזהיר שאם כתב ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב לבקר הייתי אומר שלמים הנשחטים כל שבעה כולן בבל תותירו ואינן נאכלין אלא ליום ולילה לכך כתוב בערב ביום הראשון · דבר אחר בחגיגת י״ד הכתוב מדבר ולמד עליה שנאכלת לשני ימים והראשון האמור כאן ביום טוב הראשון הכתוב מדבר וכן משמעות המקרא בשר חגיגה אשר תזבח בערב לא ילין בי״ט הראשון עד בקרו של שני אבל נאכלת היא בארבעה עשר ובחמשה עשר וכך היא שנויה במסכת פסחים : (ו) בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים · הרי שלשה זמנים חלוקים בערב משש שעות ולמעלה זבחהו וכבוא השמש תאכלהו ומועד צאתך אתה שורפהו (ספרי) כלומר נעשה נותר ויצא לבית השריפה : (ז) ובשלת · זהו צלי אש שאף הוא קרוי בשול : ופנית בבקר · לבקרו של שני מלמד שטעון לינה ליל של מוצאי י״ט (ספרי חגיגה ט״ז) : (ח) ששת ימים תאכל מצות · ובמקום אחר הוא אומר שבעת ימים שבעה מן הישן וששה מן החדש · ד״א למד על אכילת

העמק דבר

למען תזכור וגו׳ · וכמו שהאב מספר לבנו מעשה שיש בו מוסר והספור ארוך כדי שעה · ובכל יום מזכירו ברמז קל כל הספור · ובכל שנה חוזר ומספר מחדש כדי שיעשה שורש בלבבו · כך מצוה לעשות ספור ארוך בזה הלילה ובכל יום סגי בזכירה לבד · ובאשר הליכות החיים היה משונה בין עת ישיבת ישראל בא״י בין עתה שהמה מפוזרים בארצות לא להם · דבא״י היה תלוי כל הפרנסה ברגלים שהיה ארבעה ראשי שנים כידוע · והברכה ברגלים היה תלוי בשמירת מצות הארץ היינו שביעית ותרומות ומעשרות

בְּדִיל דְּתִדְכַּר יָת יוֹם מִפְּקָךְ מֵאַרְעָא דְּמִצְרַיִם כֹּל יוֹמֵי חַיָּךְ: ד וְלָא יִתְחֲזֵי לָךְ חֲמִיר בְּכָל תְּחוּמָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין וְלָא יְבִית מִן בִּשְׂרָא דִּי תִכּוֹס בְּרַמְשָׁא בְּיוֹמָא קַדְמָאָה לְצַפְרָא: ה לֵית לָךְ רְשׁוּ לְמִכַּס יַת פִּסְחָא בַּחֲדָא מִקִּרְוָךְ דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ: ו אֱלָהֵן בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן תִּכּוֹס יַת פִּסְחָא בְּרַמְשָׁא כְּמֵיעַל שִׁמְשָׁא זְמַן מִפְּקָךְ מִמִּצְרָיִם: ז וּתְבַשֵּׁל וְתֵיכוּל בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּיהּ וְתִתְפְּנֵי בְּצַפְרָא וּתְהָךְ לְמַשְׁכְּנָךְ: ח שִׁתָּא יוֹמִין

העמק דבר

ומעשרות כמש"כ בפ' משפטים ובכ"מ · והיה לנו להאמין שאם היו שני שבני שדה משונים בשמירת המצות ככה היו משתנים בברכת הארץ · וכדאי' בתענית ד"ט גשם בשביל אחד · ודבר זה באמת פלא ואינו מצוי בכל ארצות · מש"ה סי' המצוה להבריס אמונה זו ע"י זכירה וספור שהיה במצרים שפסח ה' על הפתח והיה נ"מ בין בית ישראל לבית מצרי בהתגלות השגחת כבוד השכינה · משום זה היו נרגשים בכורי מצרים וניזוקים כפי טבע הרגשת כבוד ה' למי שאינו ראוי לזה כמש"כ בפ' בא · שמשום זה מתו גם בכורי השבי מאומה אחרת ורק בכורי ישראל לא הרגישו כבוד ה' וזה היה בדרך השגחה פרטית וכמו כן הוא המיד בא"י שעיני ה' בה · ועי' מש"כ בס' במדבר פ' א' · וכ"ז היה נצרך בזמן שישראל בא"י ופרנסת ישראל היה מן עבודת הארץ · אבל בזמן שאנו בגולה והליכות חיי ישראל תלוי בכל יום כפי שהקב"ה מזמין בהשגחה פרטית לכל א' · ואין לזה שום הכנה טבעית אלא השגחת ה' שמה בטבע וע"ז נצרך זכירה וספור של שעת חפזון · שמשום זה לא הכינו שום צידה · וגם מה שאלו ממצרים פחדו בכל רגע שלא יתגלה ע"י דלטורין שאין בדעתם לשוב והיו עיניהם תלויות רק בה' ובהשגחתו · מש"ה עיקר הספור בא על הצלה · ואפילו למ"ד הגדה בזה"ז דרבנן מכ"מ תכלית הזכירה בכל שבעה הוא ענין החפזון · וכל אדם נושא ד"ז על שלשה אופני הפזון כפי כחו והיינו שמונין עליו דברים הרבה . אחר שביארנו דהאי קרא מרמז לזמן הגלות יש לנו לבאר כל הפרשה דמיירי בעת חורבן בהמ"ק אלא המזבח היה עדיין קיים והיו כל ישראל בגולה בחו"ל בלי פסח כלל · ומי שבא לא"י כמו שהיה באמת במשך נ"ד שנה אחר חרבן בית שני עד שחרש רופוס את ההיכל והרס את המזבח · שבזה המשך היו אסורים להקריב כל קרבנות שכתיב בהם ריח ניחוח כדכתיב בס' ויקרא כ"ו ל"א והשמותי את מקדשיכם ולא אריח בריח ניחוחכם · היינו אפי' בזמן שאפשר להקריב שיהיה המזבח מכ"מ קיים לא יהיה לריח ניחוח וממילא אסור להקריב כדתנן ספ"ד דזבחים דבעינן שיהא הקרבן לשם ריח ולשם ניחוח · אמנם בכל הקרבנות כתיב ריח ניחוח אפילו בחטאת כתיב ויקרא ד' ל"א · ובבכור כתיב בפ' קרח · ומעשר בהמה איתקיש בכ"ד לבכור · זולת פסח שאינו קרב לריח ניחוח · מש"ה קרב אחר החורבן כ"ז שהיה המזבח קיים כדאי' בסנהדרין פ"א דבזמן ר"ג אלו עיבור השנה בשביל פסחים ור"ג היה אחר חורבן לפני חורבן ביתר והיה המזבח אז קיים · וכ"ז רמוז הורה כאן וגם הטעם ע"ז כי בחדש האביב הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה · וידוע דלילה מרמז על השכת הגלות לרמז לנו כי עוד לפנינו לסבול עול גלות ולהיות בטוח על הגאולה · ובא הפסח בזה העת להתבונן ולזכור כ"ז · מעתה מבואר הא דנקרא חגיגה י"ד בשם פסח משום דבאמת חגיגת ט"ו לא היה קרב אז · ורק חגיגת י"ד משום דלשם פסח הוא בא הוא קרב · ומש"ה נקרא גם הוא פסח : (ד) ולא ילין מן הבשר וגו' · לפי דרשת חז"ל פסחים דע"א האי לבוקר הוא בוקר שני וללמד דחגיגת י"ד נאכל בשני ימים ולילה א' · אבל א"כ היה ראוי לכתוב ביום השלישי מש"ה למדו מזה המקרא בחגיגה ד"י ב' דקאי על העולה שאסור להלין הבשר על מחר · ונמצא דבתי אזהרות בזה המקרא כדרך משנה תורה · אכן אין מקרא יוצא מ"פ · דמיירי בזמן שחרב הבית · וכשם שא"א להקריב על המזבח ביום ט"ו כמש"כ כך אסור לאכול חגיגת י"ד משום דהוי כמזבח שנפגם לאחר הקרבה דאי' בזבחים דס"א שאין אוכלין אז קדשים אף ע"ג שנזרק הדם בהיותו שלם · ואע"ג דיש שם מחלוקת תנאים בקדשים קלים מכ"מ הכי קי"ל דגם קדשים קלים אסור לאכול · ועי' מש"כ בס' ויקרא כ"ו ל"א בבאור סוגית הגמ' בזה · וה"נ אחר שחרב הבית א"א לאכול למחר חגיגת י"ד שא"א להקריב אלא משום פסח ובי"ד : (ז) ובשלת · הפסח בצלי · מכאן למדו במכילתא פ' בא ובירושלמי נדרים פ"ו דצלי בכלל בישול בלשון תורה · והחגיגה מבושל בקדירה כמשמעו : ופנית בבוקר · רש"י ותוס' בר"ה ד"ה פירשו לבוקר שני שהוא ביום ראשון דהוה"מ שהרי ביום ראשון דרגל טעון לינת לילה · אכן לפי דברינו מתפרש כמשמעו בזמן דליכא ראיה · וכבר ביארנו כ"פ דספר דברים נקרא משנה תורה דבאים [illegible] במשמעו גם לפי הפשט ועיקר סדר המקרא : (ח) ששת ימים · ובס' שמות פ' בא כתיב שבעת ימים וגו' וכבר דרשו חז"ל הרבה בזה · ולפנינו יבואר עוד :

וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עֲצֶרֶת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה מְלָאכָה׃ ס ט שִׁבְעָה שָׁבֻעֹת תִּסְפָּר־לָךְ מֵהָחֵל חֶרְמֵשׁ בַּקָּמָה תָּחֵל לִסְפֹּר שִׁבְעָה שָׁבֻעוֹת׃ י וְעָשִׂיתָ חַג שָׁבֻעוֹת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ מִסַּת נִדְבַת יָדְךָ אֲשֶׁר תִּתֵּן כַּאֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ יא וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃ יב וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרָיִם וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ אֶת־הַחֻקִּים

ת"א עצרת לה' אלהיך. פסחים סח קכ ביצה טו חגיגה יח מגילה ט: לא תעשה. חגיגה ט: שבעה שבעות. מגילה ל
חגיגה יז: תספר לך. מנחות סה: מהחל חרמש. מגילה פו מנחות סו עא: מסת. חגיגה ח: ושמחת. פסחים ע:

רש"י

עצרת לה' אלהיך. עצור עצמך מן המלאכה. ד"א כנופיה של מאכל ומשתה לשון נעצרה נא אותך (שופטים י"ג): (ט) מהחל הרמש בקמה. משנקצר העומר שהוא ראשית הקציר (ספרי מנחות ע"א): (י) מסת נדבת ידך. די נדבת ידך הכל לפי הברכה הבא שלמי שמחה וקדש קרואים לאכול: (יא) והלוי והגר והיתום והאלמנה. ארבעה שלי כנגד ארבעה שלך בנך ובתך עבדך ואמתך ואתה משמח את שלי אני משמח את שלך: (יב) וזכרת כי עבד היית

שבעה בשביעי שאינה חובה ומכאן אתה למד לששת ימים שהרי שביעי בכלל היה ויצא מן הכלל ללמד שאין אכילת מצה בו חובה אלא רשות ולא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא מה שביעי רשות אף כולם רשות חוץ מלילה הראשון שהכתוב קבעו חובה שנאמר בערב תאכלו מצות (שמות י"ב): עצרת לה'

העמק דבר

עצרת לה' אלהיך לא תעשה מלאכה. א"א לפרש אזהרה זו דאסור לעשות מלאכה משום קדושת יו"ט. דא"כ מלאכת עבודה מיבעי. ותו הרי מפורש בירושל' פ' כ"ג דהאי קרא בא להשלים ארבעים א"מ חסר אחת. וכל אזהרה דמלאכת עבודה איתו מן המנין כמש"כ בהי' רשב"א פ"ד דשבת בשם כ"ח. ותו הא לא נזכר אזהרה זו דמלאכה בכל המועדות דפ' זו ומאי אולמא דשביעי של פסח דאזהיר רחמנא עלה גם בפ' זו. אלא לא מיירי כ"א כנון משמעות עצרת סייע שיהא עצור לפני ה' ומפרש שלא יעשה מלאכה כדי שלא יסיח דעת מעצרת. והכי מפורש בחגיגה ד"ט מאי עצרת אי עצור בעשית מלאכה הכתיב לא תעשה מלאכה עצרת דכ"ך למ"ל אלא לג"ש. הרי דמשמעות עצרת ולא תעשה מלאכה חד הוא. והרי בלשון עצרת ודאי אין במשמע איסור מלאכת עבודה יותר משארי מלאכות אוכל נפש. וה"נ הפי' לא תעשה מלאכה משמעו שיהא פנוי איזה שעה ממלאכה כדי שיהא עצור לפני ה'. ומש"ה לא כתיב לא תעשה כל מלאכה דיהא משמעו כשיעורין שקבעו חז"ל בשבת ויו"ט. אבל אין הדבר תלוי בזה אלא שיהא פנוי והוא משום הבאת קרבן וכמו דכתיב בפ' בא וביום השביעי חג לה'. ושני המקראות באים לתשלומי חגיגה וביום שמקריבין אז המצוה להיות פנוי מכל עסק ומלאכה כדי להתבונן לתכליתו. והיינו דאי' בחגיגה שם מה עצרת דפסח לתשלומין כו' (א). הרי דלשון עצרת משמעו לקרבן השלמה דיום הראשון.

הרחב דבר

(א) וראוי לדעת שהי' במשמע מלשון פרש"י שם שהרי אינו חלוק משלפניו כו' דהאי דיש תשלומי בפסח כל שבעה הוא מגד הסברא משום שאינו חלוק משלפניו. ואאל"כ דא"כ הכי מיבעי מה עצרת בתשלומין. ותו דלהלן די"ח א' פרש"י כד"ה מה חג המצות יש לו תשלומין כל ז'. כדדרשינן קרא בפ"ק בחה"מ וה"ה לחג המצות שהרי אף הוא ז' ימים. הרי דלא
מגד

תֵּיכוּל פַּטִּירָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה כְּנִישׁוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תַעְבֵּיד עֲבִידָא : ט שַׁבְעָא שָׁבוּעִין תִּמְנֵי לָךְ מִשְׁרֵיוּת מַגְּלָא בַּחֲצַד עוּמְרָא דַאֲרָמוּתָא תִּשְׁרֵי לְמִמְנֵי שַׁבְעָא שָׁבוּעִין : י וְתַעְבֵּיד חַגָּא דְשָׁבוּעַיָּא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ מִסַּת נִדְבַת יְדָךְ דְּתִתֵּין כְּמָא דִיבָרְכִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ : יא וְתֶחְדֵּי קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וְלֵוָאָה דִּי בְקִרְוָךְ וְגִיּוֹרָא וְיִתַּמָּא וְאַרְמַלְתָּא דִּי בֵינָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן : יב וְתִדְכַּר אֲרֵי עַבְדָּא הֲוֵיתָא

העמק דבר

וע"ז קאמר בגמ' דאי, הוי כתיב לא תעשה מלאכה ג"כ ידענו שהוא משום בשלמה והבאת קרבן וא"כ עצרה למ"ל אלא לג"ש · וזהו דרשת חז"ל · אכן לפי הפשט מצוה דעצרת לפני ה' להתבונן על תכלית אכילת המצה כל שבעה שאין תועלת בהשתדלות וכמו שביארנו בפ' קדש לי שהיה בזה הרחבת הדרוש לקידוש בכורים · ומש"ה שם כתיב שבעת ימים תאכל מצות וכאן כתיב ששת ימים דשם מיירי בזמן הבית ולא בשם מצות אכילת מצה ביום הראשון ג"כ הלא להכלים אחד דשבעת הימים שהרי ספור י"מ לא היה כ"א על הפסח כמש"כ לעיל · משה"כ בפ' זו דמיירי בזה"ז דעיקר ספור י"מ הוא על המצה א"כ תמונה יום הראשון משאר הימים דיום הראשון חובה לדבר בו הרבה · משא"כ בשאר הימים אינו אלא מצוה להתבונן בשביעי תכלית אכילה מצה של ששת ימים ולעשות עצרה לפני ה'·מש"ה הלק הכתוב ששת ימים אלו מיום הראשון· וג"ז כלל במשמעות לחם עוני שעונין עליו דברים הרבה · היינו בשעת עצרת שהרי אין מקרא יוצא מ"פ דכתיב שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני · והיינו דאכילת מצה בפסח מעין אכילת מנחות כל השנה שהוא מצה שבאה ללמד דהמתקרב לפני ה' אליו למעט התבולות כמש"כ בס' ויקרא ב' י"א וה"נ בפסח לכל אדם כמש"כ שם · וזהו דכתיב עצרת לה' שאז ראוי להדבק בה' · [ומש"ה אמר שלמה שה"ש בפסח שהוא יסוד על אהבת ה' כדברי הז"ל הרוקח שה"ב בתחלתו ינטה לחסידות וכפרש"י שם בקשת אהבת ה' ומזה אנו נוהגים מדור דור לקרוא שה"ש בפסח] : (ט) הספר לך · משמעות ספירה הוא במחשבה לבד · כמו בזב וזבה אלא מדכתיב עוד הפעם תחל לספור למדנו ספירה בפה · והכי מבואר הוגי' במנחות דס"ו · ואין מקום לבאר כאן : (י) מסת · ביארו חז"ל בחגיגה ד"ח משמעו כמו ויסם אחשורוש מס · היינו מצות · והא שדייק הכתוב לשון מסת בחג שבועות ביחוד היינו משום דבפסח וסוכות רגילים להביא מן הבית לגו"כ כפי הצורך אבל בעצרת שהיה כמה מישראל מתעכבים מן פסח עד עצרת בירושלים ושוב לא היה לו בהמות בעצרת ונדרש לקנות בכסף : (יא) והלוי אשר בשעריך והגר והיתום והאלמנה אשר בקרבך · אריכות לשון הוא והיה ראוי לכתוב והלוי והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך · והרי בסוכות כתיב כן בסמוך · ואמר בני הה"ג מ' חיים ברלין נ"י · דהא' בש"ע או"ח סימן תקכ"ט ס"ג נבאי צדקה גובין מהאגרות ביו"ט אבל לא יכריזו כדרך שמכריזין בחול אלא גובין בצנעא ונותנים לתוך חיקם כו'. והוא בירושל' דמאי · מש"ה בשבועות שהוא יו"ט כתיב בהני אשר בקרבך דמשמעו בשכונתו ולא מה שיש בעיר שהוא בפרסום · משא"כ בסוכות שיש בו חוה"מ כתיב בשעריך · שיכריזו לקרוא נדבות בשביל גרים יתום ואלמנה שבעיר · אבל הלוי אינו מקבל נדבה כי אם נותנים לו מעשרותיו ומתנותיו : (יב) את החקים האלה · לא נתבאר מה החקים שבעצרת יותר משארי הגים · אכן לפי דברינו דחקים משמעו כ"פ כללי התורה שבהם מחוקקים את התורה ובאים לידי משפטי התלמוד עלינו נפרש כאן ג"כ דבזה המועד ישים אל לבו לשמור ולעשות החקים האלה כאשר אז זמן מתן תורתנו ומסוגל בזה היום שניתן בתחלה גם לדורות להתבונן בהם ולקבלם עליו להגות בהם. כמש"כ הרשב"א בשו"ת סימן תי"ג דכל יום מימי הבריאה פועל יותר בדבר שנתחדש בו יותר משאר ימים · והיינו דמגלינן זמן מ"ת ולא נזכר בפירוש בתורה דשבועות הוא יום מ"ת זולת בזה המקרא · מש"ה נכתב כאן בשם חג שבועות · ומצות ספירת שבועי לחוד · ולא נזכר ספירה דיומי נ"כ כמש"כ בפ' אמור · אלא היינו כמש"כ בס' במדבר דתכלית ספירת שבועי משונה מתכלית ספירה דיומי · ושבועי מלמדנו על חובותינו להשקיע אהבתנו בו ית' ע"י עול התורה שבזה נכנסנו ככלה לחופה · ובשביל זה

הרחב דבר

מצד הסברא למדנו הלא והאי בלי שום קרא לא למדנו השלומין לראשון ורק משום דכתיב ביום השביעי עצרת . אלא משום דלהאורה ק' מי יאמר שהוא לתשלומין דראשון ולא מצוה בפ"ע . ע"ז ייטב רש"י דזה א"א שהרי חד רגל הוא . אלא אינו רק לתשלומין וה"ה עצרת השמיני אינו מצות קרבן בפ"ע אלא לתשלומין . והא דפרש"י בדי"ז דהה"מ נ"ל מההיקש היינו משום בלא ידענו ממקרא דעצרת הנא דשביעי משלים חובת הראשון ונ"ל דכל שבעה משלימין מש"ה פרש"י דנ"ל מההיקש דכתיב שבעה ימים :

הָאֵלֶּה׃ פ מפטיר יג חַג הַסֻּכֹּת תַּעֲשֶׂה לְךָ שִׁבְעַת יָמִים בְּאָסְפְּךָ מִגָּרְנְךָ וּמִיִּקְבֶךָ׃ יד וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ׃ טו שִׁבְעַת יָמִים תָּחֹג לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה כִּי יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל תְּבוּאָתְךָ וּבְכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְהָיִיתָ אַךְ שָׂמֵחַ׃ טז שָׁלוֹשׁ פְּעָמִים ׀ בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר בְּחַג הַמַּצּוֹת וּבְחַג הַשָּׁבֻעוֹת וּבְחַג הַסֻּכּוֹת וְלֹא יֵרָאֶה אֶת־פְּנֵי יְהוָה רֵיקָם׃ יז אִישׁ כְּמַתְּנַת יָדוֹ כְּבִרְכַּת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ׃ ס ס ס

קמץ בז"ק

קכ"ו פסוקים. עליה סימן: ומפטירין עניה סערה בישעיה סימן נ"ד:

ת"א חג הסכות תעשה. סוכה ט יא יב טו כג כז: באספך מגרנך ומיקבך. שם יב ר"ה יג יד: ושמחת בחגך. פסחים קט מגילה טז מ"ק יד חגיגה ח: והיית אך שמח. פסחים עא סוכה מח: יראה. חגיגה ב ערכין ג: זכורך. חגיגה ד: בחג המצות. ביצה י ר"ה ד מ"ק כד חגיגה יז: ריקם. בכורות נא: איש כמתנת ידו כברכת ה' אלהיך. חגיגה ח:

ר ש " י

וגו'. על מנת כן פדיתיך שתשמור ותעשה החקים האלה: (יג) באספך. בזמן האסיף שאתה מכניס לבית פירות הקיץ. ד"א באספך מגרנך ומיקבך למד שמסככין את הסוכה בפסולת גורן ויקב (סוכה י"ב): (טו) והיית אך שמח. לפי פשוטו אין זה צווי אלא לשון הבטחה. ולפי תלמודו למדו מכאן לרבות לילי יום טוב האחרון לשמחה (מ"ר): (טז) ולא יראה את פני ה' ריקם. אלא הבא עולות ראייה ושלמי חגיגה: (יז) איש כמתנת ידו. מי שיש לו אוכלין הרבה ונכסים מרובין יביא עולות מרובות ושלמים מרובים (חגיגה ח'): חסלת פרשת ראה

העמק דבר

כיש חז"ל זה בחג עצרת יע"ש: (יג) חג הסכות וגו' שבעת ימים. נתבאר כ"פ דרק חה"ס נקרא חג כל שנה בלשון המקרא בשביל שהרבו ישראל להקריב בו עו"ג והודות יותר מבחוה"מ פסח בשביל כנוס שלאחריו. ומש"ה גם בפי חז"ל סתם חג הוא חג הסכות: (טו) תחג לה' אלהיך. קבלת חז"ל שזה אינו אלא לבשמחה אבל מכ"מ אין מקרא יוצא מ"פ ג"כ דבכלל לשון תחוג משמע שמחה הבאה בריקודים ומחולות כמש"כ בס' שמות ה' ב' בלשון ויחגו לי. דמשמעו שמחה ריקודים לפני ה' היינו וגילו ברעדה קודש. וה"נ משמעות תחוג לה' אלהיך וכדאי' בחגיגה ד"י ב' דחגו חגא הוא. וזהו דאי' ברבה פ' אמור פ"ל עה"פ שובע שמחות את פניך דבסוכות יש שבע שמחות סוכה וד' מינים וחגיגה ושמחה. ומקשה אם שמחה למה חגיגה ואם חגיגה למה שמחה. ומשני א' ר' אבין משל לבנים שנכנסו אצל הדין ולית אנן ידעין מאן נצח אלא מאן דנסיב בעיין בידיה אנן ידעין דהוא נצוחיא. כך ישראל ועובדי כוכבים היו באין ומקטרגין לפני הקב"ה בר"ה ולית אנן ידעין מאן נצח אלא במה שישראל יוצאין

בְּמִצְרָיִם וְתִטַּר וְתַעְבֵּיד יַת קְיָמַיָּא הָאִלֵּין: יג חַגָּא דִמְטַלַּיָּא תַּעְבֵּיד לָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין בְּמִכְנְשָׁךְ מֵאִדְּרָךְ וּמִמַּעֲצַרְתָּךְ: יד וְתֶחֱדֵי בְּחַגָּךְ אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וְלֵוָאָה וְגִיּוֹרָא וְיִתְמָא וְאַרְמַלְתָּא דִּי בְקִרְוָךְ: טו שִׁבְעָא יוֹמִין תָּחוֹג קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֲרֵי יְבָרְכִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל עֲלַלְתָּךְ וּבְכֹל עוֹבָדֵי יְדָיךְ וּתְהֵי בְּרַם חָדֵי: טז תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא יִתְחֲזֵי כָּל דְּכוּרָךְ יַת קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי בְּחַגָּא דְפַטִּירַיָּא וּבְחַגָּא דְשָׁבוּעַיָּא וּבְחַגָּא דִמְטַלַּיָּא וְלָא יִתְחֲזֵי יַת קֳדָם יְיָ רֵיקָנִין: יז גְּבַר כְּמַתְּנַת יְדֵיהּ כְּבִרְכְּתָא דַּייָ אֱלָהָךְ דִּי יְהַב לָךְ: ס ס ס

העמק דבר

יוצאין מלפני הקב"ה ולולבין ואתרוגין בידיהן אנו יודעין דישראל איטן נצוחיא . ופי' המפרשים חגיגה היינו קרבן חגיגה · ונתקשו בפי' הקושיא אם חגיגה למה שמחה כו' וגם בפי' הישוב · ולי נראה שאין הפי' קרבן חגיגה דא"כ אמאי לא חשיב ראיה נ"כ · אלא פי' חגיגה היינו ריקודים · וזהו דמקשה לפסוי נכתוב על שמחה וחגיגה הרי היינו הך . ומשני דהוא אות על הנצחון כמו לולב שמורה על הנצחון · ומפתה ניחא דכתיב הרי מ"ע · דמצות ריקוד אינו על שמחה כדרך השמחה שמביאה לידי ריקוד · אלא ריקוד הוא לאות על הנצחון · וא"כ אפשר דאפילו אינו שמח בלב מ"מ מצוה לרקד: כי יברכך וגו' והיית אך שמח · הוא טעם על מצות התורה לחוג ולשמוח במקום אשר יבחר ה' · באשר שאז זמן אסיפה בשפע ברכה ומטבע האדם להיות שמחתו יוצאת בפועל ואחריה תוגה כדרך שמחה של הוללות· וכדאי' בקדושין דף מ"א הקבא דשתא רינלא · ע"כ צוה ה' לבא ולשמוח במקום אשר יבחר ה' · ושם יהי' נזכר עפ"י מורא מקדש וזהו דבר הכתוב כי יברכך וגו' והיית אך שמח בלי שום תערובת מצוה ומורא ה' ומי יודע מה שיהי' יוצא מזה ע"כ אני מצוה שתחוג לה' במקום אשר יבחר ה' · ולפי דברינו לעיל בפי' המדרש יש לפרש עוד דהוא טעם על הצווי במקום אשר יבחר ה' דאי תחוג במדינה ובאה שמחת החג מחמת ברכת האסיף · והיית אך שמח פי' בלי ריקודין · כמו השמח בפני עצמו על טובו · ואין אחר עמו · מש"ה צוה הקב"ה להיות במקום אשר יבחר ה' · ושם תהיה שמחה כללית מכל ישראל וישמחו על הנצחון בקיום האומה והליכותיה בקודש · ובזה יבא לריקודים נ"כ· והדרש על והיית אך שמח זה שמ"ע· ומתפרש ג"כ כמש"כ דבסוכות דיש לכל ישראל מצות סוכה וידוע בסוכה ד"ל דמצוה בעידן דעסיק בה מיגנא אגוני ומצלי ואין לחוש כ"כ להוללות· משא"כ ש"ע שאין בו מעשה המצוה מש"ה יש להזכר בשמחתו: (טז) יראה כל זכורך וגו' · ידוע מאמרם ז"ל בחגיגה ד"ב דמשמעו יראה · היינו יראה את פני ה' · ויראה את' ה"י · ומובן דכמו כן מתפרש סיפיה דקרא ולא יראה את פני ה' ריקם בשני אופנים . היינו לא יבא לראות פני ה' בלי קרבן · וגם יהי' נראה ממנו ית' ריקם אלא יהי' שפון ברכה · והוכחה ע"ז הפי' ג"כ מבואר בס' שמות כ"ג ט"ו יע"ש והיינו דמצלינן אחר זכירת מקרא זה והשיאנו ה' אלהינו את ברכת מועדיך כאשר רצית ואמרת לברכנו ולא נמצא בשום מקום שאמר ה' לברכנו במועדים זולת בזה המקרא . [והרא"ש שלהי ר"ה כ' בשם ר' שלתיאל דחגיגה היינו ברכת מועדיך · ואינו מובן]: (יז) איש כמתנת ידו וגו' · הדבר מובן דהאי קרא מתפרש אחר משמעות מקרא דלקמיה · ולמשמעות הראשון שלא יראה פני ה' בלי קרבן א"כ מתפרש זה המקרא כמש"כ התוס' חגיגה ד"ח בשם הירושל' עני וידו רחבה קורא אני עליו איש כמתנת ידו . עשיר וידו מעוטה ע"ז נאמר כברכת ה' וגו' פי' אם הוא עני אבל בטבעו לפזר צריך לפזר גם על קרבנות החג · וזהו כמתנת ידו בכל דבר · ומי שהוא עשיר וקמצן מכ"מ צריך להביא קרבנות החג כברכת ה' וגו' · [ועי' מש"כ ריש ויקרא בהר"ד על הענינה שלהי מנחות אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין דעתו לשמים] כ"ז לפי משמעות הראשון · אבל למשמעות השני שלא יהי' נראה ממנו ית' בלי ברכה · א"כ מתפרש זה המקרא האיך תהי הברכה איש כמתנת ידו · לפי אופן מתנת ידו כך יהי' שפע ברכה ממנו ית' ובמה תהי הברכה כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך · לפי הברכה שנתן לך עד כה בזה יהיה הברכה עתה · שהרי אין ראוי לברך למי שלא למד שיתברך בתורה או למי שאינו עוסק שיתברך בעשירות · וכמש"כ בס' בראשית מ"ח עה"פ ישימך אלהים כאפרים וכמנשה · אלא לפי ערך הברכה שנתן לו ה' אם בתורה אם בבנים אם בעושר יהי' מבורך בכל מועד בשפע וכבר הראינו לדעת דמשנה תורה מתפרש גם לפי הפשט בשתי משמעות:

שופטים

יח שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן־לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לִשְׁבָטֶיךָ וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם מִשְׁפַּט־צֶדֶק׃ יט לֹא־תַטֶּה מִשְׁפָּט לֹא תַכִּיר פָּנִים וְלֹא־תִקַּח שֹׁחַד כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר עֵינֵי חֲכָמִים וִיסַלֵּף דִּבְרֵי צַדִּיקִם׃ כ צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף לְמַעַן תִּחְיֶה וְיָרַשְׁתָּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס כא לֹא־תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה כָּל־עֵץ אֵצֶל מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־לָּךְ׃ כב וְלֹא־תָקִים לְךָ מַצֵּבָה אֲשֶׁר שָׂנֵא יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס יז א לֹא־תִזְבַּח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ שׁוֹר וָשֶׂה אֲשֶׁר יִהְיֶה בוֹ מוּם כֹּל דָּבָר רָע כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא׃ ס ב כִּי־יִמָּצֵא בְקִרְבְּךָ

ת"א שופטים ושוטרים תתן לך · סנהדרין ז טז ע"ג נב: שעריך · מכות ז: כי השחד · כתובות קה: צדק צדק · פאה יא כתובות קג סנהדרין לב: לא תטע לך · סנהדרין ז ע"ג נב מעילה כח: לא תזבח לה' . זבחים לו בכורות יד:

רש"י

(יח) **שופטים** ושוטרים · שופטים דיינים הפוסקים את הדין · ושוטרים הרודין את העם אחר מצותם שמכין וכופתין במקל וברצועה עד שיקבל עליו את דין השופט (סנהדרין ט"ז): **בכל שעריך** · בכל עיר ועיר (ת"כ): **לשבטיך** · מוסב על תתן לך. שופטים ושוטרים תתן לך לשבטיך בכל שעריך אשר ה' אלהיך נותן לך: **לשבטיך** · מלמד שמושיבין דיינין לכל שבט ושבט ובכל עיר ועיר: **ושפטו את העם וגו'** · מנה דיינין מומחים וצדיקים לשפוט צדק: (יט) **לא תטה משפט** · כמשמעו: **ולא תכיר פנים** · אף בשעת הטענות אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה אחד עומד ואחד יושב לפי שכשרואה שהדיין מכבד את חבירו מסתתמין טענותיו: **ולא תקח שחד** · אפילו לשפוט צדק (ספרי): **כי השחד יעור** · משקבל שחד ממנו אי אפשר שלא יטה את לבו אצלו להפוך בזכותו (כתובות ק"ה): **דברי צדיקים** · דברים המצודקים משפטי אמת: (כ) **צדק צדק תרדוף**. הלך אחר בית דין יפה (ספרי): **למען תחיה וירשת** · כדאי הוא מנוי הדיינין הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתן (סנהדרין ל"ב): (כא) **לא תטע לך אשרה** · לחייבו עליה משעת נטיעתה ואפילו לא עבדה עובר בלא תעשה על נטיעתה: **לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך** · אזהרה לנוטע אילן ולבונה בית בהר הבית: (כב) **ולא תקים לך מצבה** · מצבת אבן אחת להקריב עליה אפילו לשמים: **אשר שנא** · מזבח אבנים ומזבח אדמה צוה לעשות ואת זו שנא כי חק היתה לכנענים ואע"פ שהיתה אהובה לו בימי האבות עכשיו שנאה מאחר שעשאוה אלו חק לעבודת כוכבי': יז (א) **לא תזבח וגו' כל דבר רע** · אזהרה למפגל

העמק דבר

(יח) **שופטים** ושוטרים תתן לך · סמך ענין לברכת ה' דברכה מצויה בזמן שמכבדין את הדיינים כמש"כ בס' שמות כ"ג כ"ה: **תתן לך**. בלשון יחיד · דזה אזהרה על כל"י שיש סנהדרי גדולה להעמיד ב"ד בכל עיר. וכל"י בכללה כתיב בלשון יחיד: **ושפטו את העם משפט צדק**. ג"ז אזהרה על כל"י שישגיחו על הדיינים שישפטו בצדק · והקולר תלוי גם בצבור. ומזה למדנו על כאן עירו שמחויב להשגיח על ב"ד שבעירו. והיינו דאיתא במדרש קהלת עה"פ ושנאתי את החיים. דר' הושעיא שמע שדייני עירו אינם מתוקנים אמר ושנאתי את החיים · והיינו משום שעליו היה מוטל להשגיח ע"ז ואשמם בראשו: (יט) **לא תטה משפט** · ע"כ לא מיירי ביודע היכן הדין נוטה והוא פוסק להיפך. דזה אינו מטה משפט אלא גורם לגזול כמשמעו. אלא בשעת חקירת הפסק לא יטה דעתו

יח דַּיָּנִין וּפוּרְעָנִין תְּמַנֵּי לָךְ בְּכָל קִרְוָךְ דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לְשִׁבְטָךְ וִידוּנוּן יָת עַמָּא דִּין דִּקְשׁוֹט: יט לָא תַצְלֵי דִין לָא תִשְׁתְּמוֹדַע אַפִּין וְלָא תְקַבֵּיל שׁוֹחֲדָא אֲרֵי שׁוֹחֲדָא מְעַוַּר עֵינֵי חַכִּימִין וּמְקַלְקֵל פִּתְגָּמִין תְּרִיצִין: כ קוּשְׁטָא קוּשְׁטָא הֱוֵי רָדֵיף בְּדִיל דְּתֵיחֵי וְתֵירַת יָת אַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ: כא לָא תִצּוֹב לָךְ אֲשֵׁירַת כָּל אִילָן בִּסְטַר מַדְבְּחָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ דִּי תַעְבֵּיד לָךְ: כב וְלָא תְקִים לָךְ קָמָא דִּי רָחֵיק יְיָ אֱלָהָךְ: א לָא תִכּוֹס קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ תּוֹר וְאִמַּר דִּי יְהֵי בֵיהּ מוּמָא כֹּל מִדַּעַם בִּישׁ אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ הוּא: ב אֲרֵי יִשְׁתְּכַח

העמק דבר

נגד הסברות נגד א'. וכן אזהרה שניה לא תכיר פנים. היינו קודם גמר הדין. אבל בשעת גמר הפסק איתא בשאלתות הנוספות לס' משפטים בזה"ל לא תכירון פנים במשפט אל תכירהו אלא בשעת חיתוך הדין. ור"ל דבשעה שמתחיל הדין לפסוק יש להכיר הבע"ד אולי א' רמאי וכמבואר בש"ע ח"מ סי' ט"ו ס"ג או שדעתו נוטה שבע"ד זה רמאי כו': יעור עיני חכמים. היינו שהדיינים יראו זכות בהקירה: ויסלף דברי צדיקים. של בע"ד. שיהא נראין כטוען שקר. ויהיו נראין כמסולפין: (כ) צדק צדק תרדוף. בסנהדרין דל"ג מפרשי אחד לדין ואחד לפשר. ופרש"י צדק פשרה שלך לפי ראות עיניך ולא הרדוף את האחד יותר מחבירו עכ"ל. ולכאורה אינו מובן הא אין כופין את הבע"ד לעשות פשר ואחר ששניהם מתרצין הרי מסתמא יודעים ובטוחים שנוחין הדיינים לפני שניהם ולא יהי' להם דעת נוטה לאחד יותר מחבירו. ואם לא חשו לכך הרי נתרצו בכל האופן ואינהו דאפסדו אנפשייהו ולא שייך ע"ז מצות התורה. ונראה דבזה מיושב סיפא דהאי ברייתא הא כיצד שתי ספינות שפגעו זה בזה אחת טעונה ואחת שאינו טעונה תדחה טעונה לשאינו טעונה כו'. וקשה מאי כיצד וכי לא ידענו מהו פשר. אלא משום דלא משכחת אזהרה זו אלא במקום שכופין לעשות פשר ובאופן שא"א להגיע לבע"ד שיגיעו לעומק הדין ואז ב"ד כופין לעשות פשר. ובזה האופן ניתנה אזהרה צדק הרדוף ומש"ה תני כיצד כופין לעשות פשר שתי ספינות כו'. ועפ"י עומק הדין אין לנו במה לכוף את שאינו טעונה שתלך לאיבוד. אלא יבא כל דאלים גבר או שניהם נשבעין אבל אין זה משפט ישר. ע"כ כופין לעשות פשר. ונראה עוד דעל כיב"ז אמרו חז"ל בפ' הפועלים שחרב בהמ"ק על שהעמידו דבריהם על ד"ת פי' לא רצו לוותר על הדין אע"ג שההכרח היה לעשות פשר: למען תחיה. הרודף אחר צדק משיג שמחת הנפש בהגיע לידו ענין מסובך והוא מוציאו לאור הצדק והוא חיות הנפש כמש"כ לעיל ד' א' וכב"מ: וירשת את הארץ. באשר הארץ מסוגלת להלין בה צדק ע"כ דורש צדק זוכה אליה ביותר: (כא) לא תטע וגו'. באזהרה זו נכלל בע"כ שני לאוין שאינו מענין אחד. א' איסור אשרה וזה אסור בכ"מ. ב' איסור נטיעת אילן אצל מזבח. והרי כאלו כתיב לא תטע לך אשרה. לא תטע לך כל עץ אצל וגו'. וזה מצוי במשנה תורה (א): (כב) אשר שנא ה' אלהיך. כפרש"י דאע"ג שהיתה אהובה בימי האבות וגם משה רבינו העמיד י"ב מצבות. עכשיו שנאה מאחר שעשאוה חק לע"ז. ולא נתבאר עדיין מ"ש מצבה ממזבח שהרי מקריבים לפני ע"ז במזבח ג"כ. כדכתיב כ"פ כי את מזבחותם תתוצון וכדומה. אבל כבר ביארנו בס' שמות ל"ד י"ג. דמזבח לא נהגו אומות העולם אלא להקרבה והיינו משמשי עבודת כוכבים. משא"כ מצבה היה גם לעבודת כוכבים ממש. ומצבה מפורשת היא במס' ע"ז דמ"ז דאבן שחצבה מתחלה לבימוס ה"ז אסורה. וע"כ עושין אותה עצמה לע"ז ג"כ כפרש"י ותוס' שם מדאסורה משעת עשייה. ומש"ה נעשית שנואה בעיני ה'. ומזה הטעם נכלל כל עץ להעמיד אצל מזבח. דגם אשרה אע"ג שהיו כמה משמשין לבד כמש"כ הראב"ד והר"ן רפ"ג דסוכה. מ"מ יש אשרה שעובדין אותו כדאיתא בע"ז שם: **יז** (א) **לא תזבח וגו'** (ב): (ב) **כי ימצא בקרבך**

הרחב דבר

(א) עוד יש לשום לב על סמיכות אזהרה לפ' דיינין. ובמדרש אי' שגם בכסא שלמה המלך היו כתובין שלש אזהרות הכתובין כאן על מעלות לכסא משפט. ולפי הנראה אינם ענין למשפט. אבל חז"ל בסנהדרין ד"ז למדו מכאן כל המעמיד דיין ע"ה כאלו העמיד אשרה. ואצל ת"ח הוי כאלו נטע אשרה אצל מזבח. והרמב"ם בהל' סנהדרין פ"ג ה"ח הוסיף דבר וכו' ועוד אמרו כל המעמיד דיין לישראל שאינו הגון כאלו הקים מצבה כו'. ובמקום ת"ח כאלו נטע אשרה. ומסתמא כך היה לפניו גי' בגמרא. וביארנו בשאלתות בהוספות לפ' משפטים ע"פ דברי גאון ז"ל דיש נ"מ לדין. דבמקום שאין ת"ח אין אסור להעמיד דיין ע"ה אם אין לפנינו דיין ע"פ התורה ואם א"א להשיג אזי אפי' ערכאות שבסוריא שדנים עפ"י דעת ב"א כשר. וא"כ ה"ז כמו דין מצבה שפעם היא כשרה היינו בימי האבות שהיתה אהובה. פעם היא אסורה היינו משעה שנהייתה שנואה כמש"כ במקרא הסמוך בהע"ד. משא"כ במקום שיש ת"ח אלא שאינו דיין ע"פ אינו סיבה אסור להעמיד דיין ע"ה אפי' א"א להשיג דיין ע"פ התורה והרי זה כמו איסור אשרה לע"ז דלעולם אסור להעמיד. וע"פ משה"כ בס' יתרו במקרא ואתה תחזה. ולפי זה נסמכו יפה שתי אזהרות הללו לכאן. וגם לשון המקרא שאנו עומדים בו מפורש יפה דאסור להעמיד אשרה כל עץ אצל מזבח וגו' והיינו דיין ע"ה אצל ת"ח דהוי כאשרה:

(ב) גם אזהרה זו נסמך למשפטים להזהיר שלא למנות דיין אפי' אינו עז. היינו שהוא ת"ח אלא שהוא בעל עבירה וזהו

בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ לַעֲבֹר בְּרִיתוֹ: ג וַיֵּלֶךְ וַיַּעֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחוּ לָהֶם וְלַשֶּׁמֶשׁ ׀ אוֹ לַיָּרֵחַ אוֹ לְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִי: ד וְהֻגַּד־לְךָ וְשָׁמָעְתָּ וְדָרַשְׁתָּ הֵיטֵב וְהִנֵּה אֱמֶת נָכוֹן הַדָּבָר נֶעֶשְׂתָה הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל: ה וְהוֹצֵאתָ אֶת־הָאִישׁ הַהוּא אוֹ אֶת־הָאִשָּׁה הַהִוא אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה אֶל־שְׁעָרֶיךָ אֶת־הָאִישׁ אוֹ אֶת־הָאִשָּׁה וּסְקַלְתָּם בָּאֲבָנִים וָמֵתוּ: ו עַל־פִּי ׀ שְׁנַיִם עֵדִים אוֹ שְׁלֹשָׁה עֵדִים יוּמַת הַמֵּת לֹא יוּמַת עַל־פִּי עֵד אֶחָד: ז יַד הָעֵדִים תִּהְיֶה־בּוֹ בָרִאשֹׁנָה לַהֲמִיתוֹ וְיַד כָּל־הָעָם בָּאַחֲרֹנָה וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ: פ ח כִּי יִפָּלֵא מִמְּךָ דָבָר לַמִּשְׁפָּט בֵּין־דָּם ׀ לְדָם בֵּין־דִּין לְדִין וּבֵין נֶגַע לָנֶגַע דִּבְרֵי רִיבֹת בִּשְׁעָרֶיךָ וְקַמְתָּ וְעָלִיתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר

ת"א שעריך. כתובות מה: וילך ויעבוד. מגילה ט סנהדרין ס: והגד לך. שם מ: והוצאת את האיש ההוא. סוטה כג סנהדרין מז מה ם קיא: אל שעריך. כתובות מה: על פי שנים. ברכות יח סנהדרין לז מכות ה ו שבועות לד: לא יומת. מכות ו: יד העדים תהיה בו. סנהדרין מה: כי יפלא ממך. שם פה פז הוריות ד נדה יט עקידה שער מג: וקמת ועלית. סוטה מה קדושין סט סנהדרין יד פז זבחים נז:

רש"י

בקדשים על ידי דבור רע (ספרי). ועוד נדרשו בו שאר דרשות בשחיטת קדשים: (ב) לעבור בריתו. אשר כרת אתכם שלא לעבוד אלילים: (ג) אשר לא צויתי. לעבדם (מגלה ט'): (ד) נכון. מכוון העדות: (ה) והוצאת. אל שעריך: את האיש ההוא וגו'. המתרגם אל שעריך לתרע בית דינך טועה שכן שנינו אל שעריך זה שער שעבד בו או אינו אלא שער שנדון בו נאמר שעריך למטה ונאמר שעריך למעלה מה שעריך האמור למעלה שער שעבד בו אף שעריך האמור למטה שער שעבד בו ותרגומו לקרויך: (ו) שנים או שלשה. אם מתקיימת עדות בשנים למה פרט לך בשלשה להקיש שלשה לשנים מה שנים עדות אחת אף שלשה עדות אחת ואין נעשין זוממין עד שיזומו כולם (מכות ו'): (ח) כי יפלא. כל הפלאה לשון הבדלה ופרישה שהדבר נבדל ומכוסה ממך: בין דם לדם. בין דם טמא לדם טהור (ספרי סנהדרין פ"ד): בין דין לדין. בין דין זכאי לדין חייב: בין נגע לנגע. בין נגע טמא לנגע טהור: דברי ריבות. שיהיו חכמי העיר חולקים בדבר זה מטמא וזה מטהר זה מחייב וזה מזכה: וקמת ועלית.

הרחב דבר

מבואר בשם טעם כדכתיב כי מתחטא בכסא טוס נס. ודיינו פ"ו נ"ע: כל דבר רע. אם אך ארבעין בכתפי' פסול לסיום דיין:

בינך בחדא מן קרוך די יי אלהך יהיב לך גבר או איתתא די יעביד ית דביש קדם יי אלהך למעבר קימיה: ג ואזל ופלח לטעות עממיא וסגיד להון ולשמשא או לסיהרא או לכל חילי שמיא די לא פקידית: ד ויתחוי לך ותשמע ותתבע יאות והא קושטא כיון פתגמא אתעבידת תועבתא הדא בישראל: ה ותפק ית גברא ההוא או ית איתתא ההיא די עבדו ית פתגמא בישא הדין לתרע בית דינך ית גברא או ית איתתא ותרגמינון באבניא וימותון: ו על מימר תרין סהדין או תלתא סהדין יתקטיל דחיב קטול לא יתקטיל על מימר סהיד חד: ז ידא דסהדיא תהי ביה בקדמיתא למקטליה וידא דכל עמא בבתריתא ותפלי עביד דביש מבינך: ח ארי יתכסי מנך פתגמא לדינא בין דם לדם בין דין לדין ובין מכתש סגירו למכתש סגירו פתגמי פלוגת דינא בקרוך ותקום ותסק

העמק דבר

באחד שעריך וגו׳ · כל זה בא לענין המיוחד נעובד עבודת כוכבים שנסרג בשער שעבד ע״ז ולא בשער שנדון ככל ח״מ · פ״ז דייק זה המקרא דוקא בקרבך היינו בעיר של ישראל ולא בעיר של עובדי כוכבים · ודוקא באחד שעריך אשר ה׳ אלהיך נותן לך · היינו בא״י ולא בחו״ל כמש״כ הרמב״ן ז״ל דבחו״ל נדון על פתח ב״ד שנדון שם ככל ח״מ : לעבור בריתו · דכל עבירה הרי הוא רע בעיני ה׳ · אבל אם הרע היה לעבור בריתו ומפרש וילך ויעבוד וגו׳ . ולדעת רבא בסנהדרין דס״א דהעובד מאהבה או מיראה פטור . יש להוסיף דהכי דייק הכתוב דוקא לעבור בריתו דמכוין לכך ולא מאהבה ומיראת אדם : (ג) ולשמש או לירח · שצויתי להיות מושלים בקרב תבל : או לכל צבא השמים אשר לא צויתי . להיות מושלים בארץ : (ה) אל שעריך את האיש או את האשה וסקלתם וגו׳ · הא׳ את האיש או את האשה מיותר · ובא לדרשה לפניה ולאחריה · לפניה כדאיתא בסנהדרין דע״ז דדוקא איש או אשה נידון בשעריך היינו בסנהדרין של כ״ג לאפוקי שבט שלם או עיר הנדחת נידון דוקא בסנהדרי גדולה . ולפ״ז משמעות אל שעריך באופן אחר מפשטא דקרא . אלא בב״ד של אחד שעריך . ונדרש גם לאחריה בספרי לפי שמצינו שהנדחים בסייף יכול אף המדיחים ת״ל את האיש או את האשה וסקלתם . לפי שמצינו שאין עושים עה״נ לא עפ״י אחד ולא עפ״י נשים יכול יהיו פטורין ת״ל את האיש או את האשה וסקלתם כל״ל · והכוונה שאע״ג שלענין שתעשה עה״נ בעינן דוקא שני אנשים מדיחים · ובל״ז הרי הם כיחידים אבל מ״מ אם נדחו עפ״י שני אנשים ונידונית כעה״נ בסייף · והיה בעיר גם מדיח אחד בפ״ע וכן אפילו אשה נידונים אותו איש או אשה כמדיחים בסקילה : (ו) על פי שנים עדים . שני עדים מיבעי · וכמש״כ להלן כ״ו עפ״י שני עדים · אכן ההבדל בין שני לשנים הא דשני משמעו שוין ממש · ושנים משמע זוגי שאין ההשתוות שוין אלא קצת מנגדים ובזה הניגוד נעשים אחת · [וכמש״כ בשם רבינו בחיי בפי׳ ועשית שנים כרובים · שיהיו נדמות זו״כ · ובזה הוויין אחד] וכן י״ל כאן עפ״י הירושלמי סנהדרין והובא ברא״ש שם דכי דבריהם מכוונין ביותר הוי בדיק אחריהן . נמצא הניגוד שביניהן עושין אותם אחד · ומ״מ אינו אלא לכתחלה . וכתיב לשון זה בדיני נפשות דמפורש ביה מצות חקירה : (ח) כי יפלא ממך . היינו שיהא ספק לכל ב״ד שבאותה עיר · ובספרי ובסנהדרין דף פ״ז איתא כי יפלא במופלא שבב״ד הכ״מ . ונדחקו רש״י ותוס׳ לפרש מומחה למעוטי תלמיד · וא״כ אין זה כשאר מופלא דבכל דוכתין · ולולי פי׳ רבותינו ז״ל נראה דה״ק בספק שבב״ד הכ״מ · ולא נימא דאין מצות העלאה לב״ד הגדול שבירושלים אלא בדברי ריבות להפסיק המחלוקת שביניהן וא״כ יהי׳ הפי׳ כי יפלא ממך · היינו מן הקהל שלא ידעו איך לעשות כזה או כזה יבאו לב״ד הגדול · קמ״ל תניא דבשני אופנים מצוה לעלות . כי יפלא בב״ד שלא ידעו גם המה · א״כ דברי ריבות דבסמוך הוא מילתא בפ״ע שיהיו מחולקים בב״ד . בשני אופנים הללו המצוה וקמת ועלית : למשפט . אין הפירוש בד״מ . אלא משמעות משפט בחקירות הלכה · והכי מבואר בסנהדרין שם למשפט זו הדין · ופרש״י אם נחלק בדבר הלמד בג״ש · דאלו דין ממש כבר כתיב בין דין לדין עכ״ל · וכמו שמפרש בגמ׳ כגון בתו מאנוסתו כו׳ ועי׳ מש״כ בפ׳ אחרי י״ח ה׳ · וכן פי׳ הרמב״ם על הפסוק דבסמוך ועל המשפט אשר יאמרו לך כאשר יבוא בסמוך : בין דם לדם . היינו הוראות איסור והיתר : בין דין לדין . הוראות ד״מ ונפשות הנוגע בין אדם לחבירו : בין נגע לנגע . היינו הוראת טומאה וטהרה : דברי ריבות בשעריך · או שיהיו מחולקים יושבי שער : וקמת · המצוה לקום ולחקור בב״ד גדול כימנו שעד ירושלים : ועלית · היינו אם לא הועילו אותו ב״ד לברר הלכה · אזי ועלית אל המקום וגו׳ ·

יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ׃ ט וּבָאתָ אֶל־הַכֹּהֲנִים
הַלְוִיִּם וְאֶל־הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם
וְדָרַשְׁתָּ וְהִגִּידוּ לְךָ אֵת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט׃ י וְעָשִׂיתָ
עַל־פִּי הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ מִן־הַמָּקוֹם הַהוּא
אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה וְשָׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר
יוֹרוּךָ׃ יא עַל־פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּךָ וְעַל־הַמִּשְׁפָּט
אֲשֶׁר־יֹאמְרוּ לְךָ תַּעֲשֶׂה לֹא תָסוּר מִן־הַדָּבָר
אֲשֶׁר־יַגִּידוּ לְךָ יָמִין וּשְׂמֹאל׃ יב וְהָאִישׁ אֲשֶׁר־
יַעֲשֶׂה בְזָדוֹן לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ אֶל־הַכֹּהֵן הָעֹמֵד
לְשָׁרֶת שָׁם אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אוֹ אֶל־הַשֹּׁפֵט וּמֵת
הָאִישׁ הַהוּא וּבִעַרְתָּ הָרָע מִיִּשְׂרָאֵל׃ יג וְכָל־הָעָם
יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ וְלֹא יְזִידוּן עוֹד׃ ס שני יד כִּי־תָבֹא
אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וִירִשְׁתָּהּ
וְיָשַׁבְתָּה בָּהּ וְאָמַרְתָּ אָשִׂימָה עָלַי מֶלֶךְ כְּכָל־

ת"א ובאת אל הכהנים הלוים. ר"ה כה סוטה מה קדושין כו סנהדרין יד כה נב: אשר יגידו לך. סנהדרין פז ע"ג ח: מן המקום. שם פו: על פי התורה. מגילה כ סוטה ז יז סנהדרין פו: לא תסור. ברכות יט שבת כג סוכה מו הוריות ד מנחות לח: והאיש אשר. סנהדרין פו: וכל העם. שם פט: ואמרת אשימה עלי. שם כ:

רש"י

מלמד שבית המקדש גבוה מכל המקומות (סנהדרין פ"ו): (ט) הכהנים הלוים. שהכהנים שיצאו משבט לוי: ואל השופט אשר יהיה בימים ההם. ואפילו אינו כשאר שופטים שהיו לפניו אתה צריך לשמוע לו אין לך אלא שופט שבימיך (ספרי): (יא) ימין ושמאל. אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין וכל שכן שאומר לך על ימין ימין ועל שמאל שמאל (סנהדרין פ"ט): (יג) וכל העם ישמעו. מכאן

העמק דבר

היינו ירושלים דשם ב"ד גדולים מכל ב"ד בישראל אפילו עד שלא הגיע לבית הבחירה: (ט) ובאת אל וגו'. אם לא נתברר גם בב"ד בירושלים אזי תבוא אל הכהנים הלוים וגו'. היינו כהנים חכמי ישראל כמש"כ לעיל י' ח' משמעות הכהנים הלוים היינו החכמים: ואל השופט וגו'. הוא המופלא החותך הדין וקובע הלכה למעשה: אשר יהיה בימים ההם. כאשר חקירת הלכה למעשה בדרך פלפול והכרת אינם שוין בכל זמן. ע"כ פירש הכתוב כי לפי אשר יהי' בימים ההם כך יגידו מן המקום ההוא: ודרשת. תציע לפניו ולפני הסנהדרין היושבים לפני המופלא החקירות שיש לכל א' מהחולקי': והגידו לך את דבר המשפט. לא שיאמרו הפסק בלי חקירה וטעם אלא אחר שישמעו חקירות שני הצדדים. יעמידו על האמת לפי דעתם. להגיד כי כך יש לחקור וזהו דבר המשפט: (י) ועשית וגו'. היינו מעשה זה שבא לידם: מן המקום ההוא אשר יבחר ה'. כפל הכתוב דברים הללו להגיד הטעם ע"ז. לא משום שמסתמא המה גדולי תורה יותר מהחולקים דזה הטעם לחוד יש עדיין מקום להרהר ולומר כי הכמתי יותר. אבל יש לדעת דהמקום הנבחר מסייע הרבה להוציא אור

הלכה

לְאַתְרָא דִי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּיהּ: ט וְתֵיתֵי לְוָת כָּהֲנַיָא לֵוָאֵי וּלְוָת דַיָנָא דִי יְהֵי בְּיוֹמַיָא הָאִנּוּן וְתִתְבַּע וִיחַוּוֹן לָךְ יָת פִּתְגָמָא דְדִינָא: י וְתַעֲבֵיד עַל מֵימַר פִּתְגָמָא דִי יְחַוּוֹן לָךְ מִן אַתְרָא הַהוּא דִי יִתְרְעֵי יְיָ וְתִטַּר לְמֶעְבַּד כְּכֹל דִי יַלְפוּנָךְ: יא עַל מֵימַר אוֹרַיְתָא דִי יַלְפוּנָךְ וְעַל דִינָא דִי יֵימְרוּן לָךְ תַּעֲבֵיד לָא תִסְטֵי מִן פִּתְגָמָא דִי יְחַוּוֹן לָךְ לְיַמִינָא וּשְׂמָאלָא: יב וְגַבְרָא דִי יַעֲבֵיד בִּרְשַׁע בְּדִיל דְלָא לְקַבָּלָא מִן כַּהֲנָא דְקָאֵים לְשַׁמָּשָׁא תַמָּן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אוֹ לְוָת דַיָנָא וְיִתְקְטֵיל גַבְרָא הַהוּא וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְבִישׁ מִיִשְׂרָאֵל: יג וְכָל עַמָא יִשְׁמְעוּן וְיִדְחֲלוּן וְלָא יַרְשְׁעוּן עוֹד: יד אֲרֵי תֵיעוּל לְאַרְעָא דִי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ וְתֵירְתַהּ וְתִתֵּיב בַּהּ

העמק דבר

הלכה לאמת: **ושמרת לעשות**. תעשה מהוראה זו משנה כדי לעשות עוד חקירות שיבואו לידך: **ככל אשר יורוך**. סדרי הלמוד וההוראה: (יא) **על פי התורה וגו'**. כל המקרא מיותר עפ"י הפשט ואינו אלא לדרשה. וז"ל הרמב"ם הל' ממרים פ"א. על פי התורה אשר יורוך אלו התקנות והגזרות והמנהגות שיורו בהם לרבים כדי לחזק הדת ולהתקן העולם: **ועל המשפט אשר יאמרו**. אלו דברים שלמדו מן הדין באחד מן המדות שהתורה נדרשת בהן: **מן הדבר אשר יגידו לך**. זו הקבלה איש מפי איש עכ"ל. וגאון פי' בשאלתא הנוספת לפרשת משפטים בזה"ל. אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע כתבת בתורתך וקמת ועלית הרי בזמן שבהמ"ק קיים בזמן שאין בהמ"ק קיים מי ישפוט בין עמך ישראל א"ל בעלי תורה דהכי כתיב עפ"י התורה אשר יורוך כו' עכ"ל מפרש גאון מקרא דלעיל ועלית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום אשר יבחר ה' שהוא מיותר כמש"כ. שבא ללמדנו דרק על פי הדבר אפילו אינם באים להגיד אלא דבר לחוד ולא תורת הפלפול איך מוכיחים ההלכה מ"מ קיים הדין עפ"י דבריהם אבל בזמן שאין בהמ"ק קיים אזי דוקא ע"פ התורה אשר יורוך ועי' מש"כ לעיל א' ג'. וכל הדרבות אמת והתורה כפטיש יפוצץ סלע: (יב) **והאיש וגו' אל הכהן העומד לשרת וגו' או אל השופט**. ביאר הכתוב דתרי אופני הוראה המה וכמש"כ בהורדך לעיל י' ו' ונס' במדבר ע"ו ל"ג. חדא על ידי סברא בעלמא. ובזה היה הכהן העומד לשרת בכה"ג מוכשר יותר מכל ישראל. ושנית ע"י דרך החקירה וההכרה. ובזה מיוחד ראש הסנהדרין ומכונה השופט ומשמעו כאן החוקר הראשון בישראל. ולא מתפרש השופט דהאי קרא כמו השופט דלעיל. דלעיל משמעו האומר הדין וכאן משמעו החוקר היותר גדול. וע"כ הכי הוא שהרי כאן חילקה תורה לשנים ובכלל שופט דלעיל נכלל גם הכהן העומד לשרת שם וגו' גם השופט דהאי קרא. והיינו דאיתא בסנהדרין די"ד דראב"י אמר דכה"ג יקרא שופט שנאמר ובאת אל הכהנים הלוים ואל השופט וגו'. ולכאורה המוה האיך מוכח דכה"ג נקרא שופט דלמא השופט הוא משפט אחר. אלא כמש"כ דע"כ בכלל השופט אשר יהיה בימים ההם נכלל גם הכהן העומד לשרת שם וגו': (יג) **ולא יזידון עוד**. לעשות מחלוקת או להורות אחר הוראת סנה"ג: (יד) **ואמרת וגו'**. אין הפי' האמירה כמשמעו בפה אלא כלשון ואמרת אוכלה בשר וכדומה. אכן לפי לשון זה הי' במשמע שאין זה מצוה במוחלט למנות מלך אלא רשות כמו ואמרת אוכלה בשר וגו'. והרי ידוע בדברי חז"ל דמצוה למנות מלך וא"כ למאי כתיב ואמרת וגו'. ונראה דמשום דהנהגת המדינה משתנה אם מתנהג עפ"י דעת מלוכה או עפ"י דעת העם ונבחריהם. ויש מדינה שאינה יכולה לסבול דעת מלוכה. ויש מדינה שבלא מלך הרי היא כספינה בלי קברניט. ודבר זה א"א לעשות עפ"י הכרח מ"ע. שהרי בענין השייך להנהגת הכלל נוגע לסכ"נ שדוחה מ"ע מש"ה לא אפשר לצוות בהחלט למנות מלך כ"ז שלא עלה בהסכמת העם לסבול עול מלך עפ"י שרואים מדינות אשר סביבותיהם מתנהגים בסדר יותר נכון. אז הוא מ"ע לסנהדרין למנות מלך. והא ודאי א"א לפרש שאין בו מ"ע כלל אלא כמו ואמרת אוכלה בשר וגו' וזבחת מבקרך וגו' שאינו אלא לאו הבא מכלל עשה שלא לאכול בלי שחיטה. ה"נ נימא דה"פ שום תשים עליך מלך אשר יבחר וגו' לא תוכל וגו' דוקא אשר יבחר. אבל א"א לפרש הכי דאם כן מאי איריא וירשתה וישבת בה ולא קודם. הא אפילו קודם ירושה שרי לעשות מלך שהרי יהושע היה כמו מלך כמש"כ הרמב"ם הל' מלכים פ"א ה"ג ופ"ג ה"ח יע"ש וכ"ש בסנהדרין די"ט אלא ע"כ מצוה הוא ומ"מ אין סנהדרין מצווין עד שיאמרו העם שרוצין בהנהגת מלך. ומש"ה כל משך שלש מאות שנה שהיה המשכן נכהר בשילה לא היה מלך והיינו משום שלא היה בזה הסכמת העם: **ככל הגוים אשר סביבותי**. לא לענין משפטים מיירי דזה אסור לנו מלאות ממשפטי התורה ומש"ה הקפיד הקב"ה על ישראל בימי שמואל כשאמרו ושפטנו מלכנו ככל הגוים וגו'. וגם לא לענין מלחמה עם אוה"ע שגם זה הקפיד הקב"ה ואמר לשמואל שלא אותך מאסו כי אם אותי מאסו ממלוך עליהם. פי' לא כוונו לענין משפטים בנוגע לשמואל אלא לענין

מלחמה

הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתָי׃ טו שׂוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ מִקֶּרֶב אַחֶיךָ תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ לֹא תוּכַל לָתֵת עָלֶיךָ אִישׁ נָכְרִי אֲשֶׁר לֹא־אָחִיךָ הוּא׃ טז רַק לֹא־יַרְבֶּה־לּוֹ סוּסִים וְלֹא־יָשִׁיב אֶת־הָעָם מִצְרַיְמָה לְמַעַן הַרְבּוֹת סוּס וַיהוָה אָמַר לָכֶם לֹא תֹסִפוּן לָשׁוּב בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה עוֹד׃ יז וְלֹא יַרְבֶּה־לּוֹ נָשִׁים וְלֹא יָסוּר לְבָבוֹ וְכֶסֶף וְזָהָב לֹא יַרְבֶּה־לּוֹ מְאֹד׃ יח וְהָיָה כְשִׁבְתּוֹ עַל כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ וְכָתַב לוֹ אֶת־מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל־סֵפֶר מִלִּפְנֵי הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם׃ יט וְהָיְתָה עִמּוֹ וְקָרָא בוֹ כָּל־יְמֵי חַיָּיו לְמַעַן יִלְמַד לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהָיו לִשְׁמֹר אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְאֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לַעֲשֹׂתָם׃ כ לְבִלְתִּי רוּם־לְבָבוֹ מֵאֶחָיו וּלְבִלְתִּי סוּר מִן־

ת"א שום תשים עליך מלך. יבמות מה קב כתובות יז סוטה מא קדושין לב: שום תשים. קדושין עו קמא פח בתרא ג סנהדרין יט כ כב: לא תוכל לתת. סוטה מא: לא ירבה לו סוסים. סנהדרין כא: לא תוסיפון לשוב. סוכה נא: ולא ירבה לו נשים. מגילה קטו סנהדרין כא: וכסף וזהב לא ירבה. שם שם: וכתב לו את משנה התורה. שם כב: והיתה עמו. שם: למען ילמד ליראה. הוריות יא:

רש"י

שממתינים לו עד הרגל וממיתין אותו ברגל (ספרי): (טז) לא ירבה לו סוסים. אלא כדי מרכבתו (סנהדרין כ"א) שלא ישיב את העם מצרימה שהסוסים באים משם כמה שנאמר בשלמה ותעלה ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה (מלכים א' י'): (יז) ולא ירבה לו נשים. אלא י"ח שמצינו שהיו לו לדוד שש נשים ונאמר לו ואם מעט ואוסיפה לך כהנה וכהנה (שמואל ב' י"ב): וכסף וזהב לא ירבה לו מאד. אלא כדי ליתן לאכסניא (ס"א לאספניא) (סנהדרין כ"א): (יח) והיה כשבתו. אם עשה כן כדאי הוא שתתקיים מלכותו: את משנה התורה. שתי ספרי תורות אחת שהיא מונחת בבית גנזיו ואחת שנכנסת ויוצאת עמו (סנהדרין שם) ואונקלוס תרגם פתשגן פתר משנה לשון שנון ודבור: (יט) דברי התורה. כמשמעו: (כ) ולבלתי סור מן המצוה. אפילו מצוה קלה של נביא:

העמק דבר

מלחמה שהיו בכל ימי השופטים בלי מנהיג קבוע על צרכי הכלל בענין מלחמה עם אוה"ע עד בוא דבר ה' ע"י שופט. והמה רצו שיהיה מלך מנהיג ע"ז וע"ז הקפיד הקב"ה. אלא פי' מקרא דילן ככל הגוים אשר סביבותי. היינו לענין הנהגת המדינה וכמש"כ דבזה מתהגים דעות ב"א היאך מתנהג יותר בטוב. ימש"ה נדרש להסכמת המדינה לאמר אשימה וגו':

(טו) אשר יבחר וגו'. אם יהיה עפ"י נביא: מקרב אחיך וגו'. היינו אם לא יזכו לנביא אזי עכ"פ מקרב אחיך היינו שיהיה מיוחס: לא תוכל וגו'. מיוחס אינו אלא למצוה אב אפשר אכן אינו לעיכובא שהרי הורדוס לא היה ממיוחסי ישראל. מ"מ היה לו דין מלך אבל נכרי א"א לעשות בא"י למלך על ישראל: (טז) וה' אמר לכם לא תוסיפון וגו'

וְתֵימַר אֵימַנֵי עֲלַי מַלְכָּא כְּכָל עַמְמַיָא דִי בְסַחֲרָנָי: טו מַנָאָה תְּמַנֵי עֲלָךְ מַלְכָּא דִי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּיהּ מִגוֹ אֲחָךְ תְּמַנֵי עֲלָךְ מַלְכָּא לֵית לָךְ רְשׁוּ לְמַנָאָה עֲלָךְ גְבַר נֻכְרָאָה דִי לָא אֲחוּךְ הוּא: טז לְחוֹד לָא יַסְגֵי לֵיהּ סוּסָוָן וְלָא יָתֵיב יָת עַמָא לְמִצְרַיִם בְּדִיל לְאַסְגָאָה סוּסָוָן וַייָ אֲמַר לְכוֹן לָא תוֹסְפוּן לְמִתוּב בְּאוֹרְחָא הָדֵין עוֹד: יז וְלָא יַסְגֵי לֵיהּ נְשִׁין וְלָא יִטְעֵי לִבֵּיהּ וְכַסְפָּא וְדַהֲבָא לָא יַסְגֵי לֵיהּ לַחֲדָא: יח וִיהֵי כְּמִתְּבֵיהּ עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ וְיִכְתּוֹב לֵיהּ יָת פַּתְשֶׁגֶן אוֹרַיְתָא הָדָא עַל סִפְרָא מִן קֳדָם כַּהֲנַיָא לֵוָאֵי: יט וּתְהֵי עִמֵּיהּ וִיהֵי קָרֵי בֵיהּ כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי בְּדִיל דְיֵילַף לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהֵיהּ לְמִטַּר יָת כָּל פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא וְיָת קְיָמַיָא הָאִלֵין לְמֶעְבַּדְהוֹן: כ בְּדִיל דְלָא יְרוּם לִבֵּיהּ מֵאֲחוֹהִי וּבְדִיל דְלָא יִסְטֵי מִן

העמק דבר

וגו' · כבר פי' הראשונים שהוא המקרא שבפ' בשלח לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם · וכ"ה ברבה מגילת אסתר בשם רשב"י בג' מקומות הזהיר הקב"ה כו' · ולא פעיקר פשטא דקרא הוא לאזהרה דודאי אינו אלא הבטחה רק למדנו משה רבינו בשם ה' שיש באותו מקרא כוונה שניה שהוא אזהרה ג"כ והיינו לשון וה' אמר לכם וגו' ואלו היה כך פשט המקרא לא היה נצרך לפרש הכי אלא משום שאינו לפי הפשט הוצרך ללמדנו שיש בדבר עוד כוונה שניה · ומזה למדנו שיש בדבר ה' כוונות שונות לבד הנראה ממשמעות הענין (א) · והיינו ממה שאמר בשם ה' לא תוסיפו לראותם עוד · והוא כפל לשון דהוספה היינו עוד הפעם · אלא ללמדנו בזו הזהרה שלא יוסיפו ברצון לראותם עוד · ומשה מדייק האי עוד לפרש כדתנן שלהי מס' סנהדרין לא תבנה עוד לכמות שהיתה כו' · ה"נ דוקא כמו שהיו במצרים · וכדאיתא בירו' והביא הרמב"ן ז"ל ליושבה אי אתה חוזר אבל אתה חוזר לסחורה לפרקמטיא ולכבוש הארץ דאלו דברים מפרידים את הדעת ולא יבוא ללמוד דרך אנשי מצרים . והיינו שדייק הכתוב כאן לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד : (יח) וכתב לו · אין הפי' לו לשמו כמו שאנו מפרשין בגט אשה וכתב לה לשמה · שמוכרח הסופר לכוין לשמה · אבל כאן וכן להלן בפ' וילך כתבו לכם את השירה וגו' אין משמעות לו ולכם אלא שהוא יצוה לכתוב ולא שיכתוב דוקא בעצמו · ולא משום שלוחו ש"א כמותו הוא · והרי אין תלמיד דשלוחו ש"א כמותו מכאן . אלא עיקר המצוה הוא כך שיצוה לאחרים לכתוב · אבל בגט אשה א"א לפרש הכי שהרי הבעל מצוה לכתוב ולא האשה אלא פי' וכתב לה לשמה : משנה התורה. נתבאר בהפתיחה משמעות משנה התורה . והא ודאי שכה"ת בכלל · ולמדין מהא דכתיב בכל ישראל כתבו לכם את השירה · וכה"ת בכלל כמש"כ שם ההכרח לכך. ולא כתיב כאן משנה תורה אלא שתכלית הכתיבה הוא בשביל משנה תורה : מלפני הכהנים הלוים · דכל ישראל אע"ג שמצווים לכתוב ס"ת כדאי' בסנהדרין פ"ב מ"מ היו רשאים לכתוב כתב ליבונאה כדאיתא שם שהיה כך עד שבא עזרא הסופר · אבל המלך הי' מצוה לכתוב אשורית כס"ת שכתב משה רבינו ונתנה לכהנים הלוים כמש"כ בפ' וילך · ונראה עוד בכונת מלפני הכהנים הלוים · שהוא מש"כ הרמב"ם הל' ס"ת פ"ז ה"ב · ומגיהין אותו מספר העזרה עפ"י ב"ד הגדול · והוא ירו' סנהדרין פ"ב והוספתא שם פ"ד . ונראה דבזה נכלל שיהיו הכוהנים והעוסקים בזה גדולי ישראל ותהי' בזה קדושה יתירה · למען תהי' קריאת המלך בה מועיל לכל הכתוב הלאה במקרא הסמוך וזהו משמעות על ספר מלפני הכהנים · דספר משמע קלף דוקא והמצוה שיהא העיבוד בקדושה יתירה . וכמעשה דר"ח בפ' הפועלים דהוי עביד מילי יתירא לקדושת החומשים כדי שיפעלו ביותר בלב התינוקות · ועי' בס' שמות י"ט ב' כ"ח נ' . וכן המצוה במלך : (יט) וקרא בו כל ימי חייו · כמשמעו כל שעה שאפשר כדתנן בפ"ב דסנהדרין · ומש"ה לא דרשו חז"ל בזה המקרא כמו בי"מ דכתיב כל ימי חייך לרבות . דשם אינו אלא זכירה כרגע בכל יום משא"כ כאן כמשמעו כל היום : ליראה את ה' אלהיו . דאע"ג שכל ישראל מצווים ע"ז מ"מ המלך מחויב להשקיע דעתו יותר בזה וכמש"כ לעיל י' י"ב שעל ראשי ישראל כתיב ביחוד מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו' ע"ש : לשמור את כל דברי התורה . זהו תורה שבכתב : ואת החקים האלה · זהו תורה שבע"פ ומדרשות התורה כדאיתא במס' כריתות ד"ג את כל החקים אלו המדרשות : לעשותם . להעמידם על תקונם ע"י אחרים ביד המלך להקים . וכדאיתא בירו' סוטה פ"ז שאמר יאשיהו המלך עלי להקים · וזהו עשיה דידהו כמו שביארנו בס' ויקרא ט' ו' ובכ"מ ולהלן ל"ב מ"ו : (כ) לבלתי רום לבבו · עוד הפעול קריאת התורה תמיד לשמרהו מרום לב : ולבלתי סור מן המצוה · כפרש"י מצות הנביא בזמנו .

הרחב דבר

(א) וכן נהגו גדולי התנאים בדבריהם שהרי הלל אמר ודאשתמש בתגא חלף . וכן אמר ר' צדוק באבות פ"ד ואמר כל

הַמִּצְוָה יָמִין וּשְׂמֹאול לְמַעַן יַאֲרִיךְ יָמִים עַל־
מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבָנָיו בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל׃ ס שלישי
יח א לֹא־יִהְיֶה לַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כָּל־שֵׁבֶט לֵוִי חֵלֶק
וְנַחֲלָה עִם־יִשְׂרָאֵל אִשֵּׁי יְהוָה וְנַחֲלָתוֹ יֹאכֵלוּן׃
ב וְנַחֲלָה לֹא־יִהְיֶה־לּוֹ בְּקֶרֶב אֶחָיו יְהוָה הוּא
נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ׃ ס ג וְזֶה יִהְיֶה מִשְׁפַּט
הַכֹּהֲנִים מֵאֵת הָעָם מֵאֵת זֹבְחֵי הַזֶּבַח אִם־שׁוֹר
אִם־שֶׂה וְנָתַן לַכֹּהֵן הַזְּרֹעַ וְהַלְּחָיַיִם וְהַקֵּבָה׃
ד רֵאשִׁית דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וְרֵאשִׁית גֵּז

ת"א למען יאריך ימים. הוריות יא כריתות ה: הוא ובניו בקרב ישראל. הוריות שם כריתות שם: וזה יהיה משפט. חולין קל: מאת העם. שם קלב: מאת זבחי. שם קלב קלג: אם שור שם קלב: ונתן. שם קלו: הזרוע והלחיים. שם קלד: ראשית. פסחים לג מנחות סז: ראשית דגנך. חולין קלה: וראשית גז. שם קלה קלו קלז קלח:

ר ש " י

למען יאריך ימים · מכלל הן אתה שומע לאו וכן מצינו בשאול שאמר לו שמואל שבעת ימים תוחל עד בואי אליך (להעלות עולה) (שמואל א' י') וכתיב ויוחל שבעת ימים (שמואל א' י"ג) ולא שמר הבטחתו לשמור כל היום ולא הספיק לעלות העולה עד שבא שמואל ואמר לו נסכלת לא שמרת וגו' ועתה ממלכתך לא תקום (שם) הא למדת שבשביל מצוה קלה של נביא נענש: הוא ובניו · מגיד שאם בנו הגון למלכות הוא קודם לכל אדם (הוריות י"א כריתות ה'): יח (א) כל שבט לוי · בין תמימין בין בעלי מומין: חלק · בביזה: ונחלה · בארץ: אשי ה' · קדשי המקדש (ס"א קדשי הקדשים): ונחלתו · אלו קדשי הגבול תרומות ומעשרות אבל נחלה גמורה לא יהיה לו בקרב אחיו ובספרי דרשו (ב) ונחלה לא יהיה לו · זו נחלת שאר: בקרב אחיו · זו נחלת חמשה ואיני יודע מה היא ונ"ל בארץ כנען שמעבר הירדן ואילך נקראת ארץ חמשה עממין ושל סיחון ועוג שני עממין אמורי וכנעני ונחלת שאר לרבות קיני וקנזי וקדמוני וכן דורש בפרשת מתנות שנאמרו לאהרן על כן לא היה ללוי וגו' (דברים י') להזהיר על קיני וקנזי וקדמוני. שוב מצאתי בדברי רבי קלונימוס הכי גרסינן בספרי: ונחלה לא יהיה לו · אלו נחלת חמשה: בקרב אחיו · אלו נחלת שבעה · נחלת חמשה שבטים ונחלת שבעה שבטים ומתוך שמשה ויהושע לא חלקו נחלה אלא לחמשה שבטים בלבד שכן משה הנחיל לראובן וגד והצי שבט מנשה ויהושע הנחיל ליהודה ואפרים וחצי שבט מנשה ושבעה האחרים כולן מחליסן אחרי מות יהושע מתוך כך הזכיר חמשה לבד ושבעה לבד: כאשר דבר לו · בארצם לא תנחל וגו' אני חלקך (במדבר י"ח): (ג) מאת העם · ולא מאת הכהנים: אם שור אם שה · פרט לחיה: הזרוע · מן הפרק של ארכובה עד כף של יד שקורין אשפלדו"ן (שולטער): הלחיים · עם הלשון (חולין קל"ג) דורשי רשומות היו אומרים זרוע תחת יד שנאמר ויקח רומח בידו (במדבר כ"ה): לחיים · תחת תפלה שנאמר ויעמוד פינחס ויפלל (תהלים ק"ו): והקבה · תחת האשה אל קבתה (במדבר כ"ה): (ד) ראשית דגנך · זו תרומה ולא פירש בה שיעור אבל רבותינו נתנו בה שיעור עין יפה אחד מארבעים · עין רעה אחד מששים · בינונית אחד מחמשים וסמכו על המקרא שלא לפחות מאחד מששים שנאמר וששיתם האיפה מחומר השעורים (יחזקאל מ"ה) ששית האיפה חצי הסאה כשאתה נותן חצי סאה לכור הרי אחד מששים שהכור שלשים סאין: וראשית גז צאנך · כשאתה גוזז צאנך בכל שנה תן ממנה ראשית לכהן

העמק דבר

וזה שייך להרמת הלב . דבאמת מלך גדול מגביה כדתנן בסוף מס' הוריות . אבל מ"מ יש לו לדעת בלב דגדול מעלה הגביה בדבר ה' ממנו : למען יאריך ימים וגו' · עוד תהי' קרי"ת תועיל שבשביל זה יאריך ימים וגו' : יח (א) כל שבט לוי · צריך באור מה זה בא ללמדנו · דמש"כ רש"י בשם

הרחב דבר

שגהנה מדי"ת כאלו נוטל היין מן העולם וכך היה הלל אומר ודאשתמש בתגא חלף . ואלו בא זה המאמר לכונה זו מעיקרו לא היה צריך ר"י להוסיף דבר . אלא עיקר המאמר של הלל היה לכונה אחרת ור"י הוסיף כונה שניה בדבר הלל :

תַּפְקֵידְתָּא יְמִינָא וּשְׂמָאלָא בְּדִיל דְּיוֹרִיךְ יוֹמִין עַל מַלְכוּתֵיהּ הוּא וּבְנוֹהִי בְּגוֹ יִשְׂרָאֵל: א לָא יְהֵי לְכַהֲנַיָּא לֵוָאֵי כָּל שִׁבְטָא דְלֵוִי חוּלַק וְאַחְסָנָא עִם יִשְׂרָאֵל קוּרְבָּנַיָּא דַיְיָ וְאַחְסַנְתֵּיהּ יֵיכְלוּן: ב וְאַחְסָנָא לָא יְהֵי לֵיהּ בְּגוֹ אֲחוֹהִי מַתְּנָן דִּיהַב לֵיהּ יְיָ אִנּוּן אַחְסַנְתֵּיהּ כְּמָא דְמַלֵּיל לֵיהּ: ג וְדֵין יְהֵי דַחֲזֵי לְכַהֲנַיָּא מִן עַמָּא מִן נָכְסֵי נִכְסְתָא אִם תּוֹר אִם אִמַּר וְיִתֵּן לְכַהֲנָא דְרָעָא וְלוֹעָא וְקֵבְתָא: ד רֵישׁ

העמק דבר

הספרי אפילו בעלי מומין אינו אלא רבוי מכל. ואפילו היה כתוב לא יהיה לכל הכהנים וגו' הייתי דורש הכי. ואו דלכאורה הדרש אינו אלא לענין אשי ה' ונחלתו יאכלון. והרי משמעות עיקר הכתוב בא ללמד אשר לא יהיה להם חלק ונחלה. וא"כ אין בזה רבותא לבע"מ לפי הנראה. ואו דעיקר הדין דבע"מ כשרים באכילת קדשים מקרא מלא הוא בפ' אמור בפ' מומי אדם. עוד יש להתבונן דבזה המקרא כתיב בלשון רבים ונחלתו יאכלון ובמקרא השני כתיב בל"י לא יהיה לו וגו' ה' הוא נחלתו כאשר דבר לו. ומתחלה יש לדעת דבמקום שמדבר הכתוב עם הכלל כתיב בל"י ובמקום שמדבר בפרטי אנשים מן הכלל כתיב בל"ר כמש"כ להלן ל"א כ"ז. מעתה יש לנו לומר דמקרא ראשון מבואר רק בכהנים ומקרא שני מיירי גם בלוים ומש"ה כתיב במקרא ראשון חלק ונחלה כמש"כ בפ' קרח בארצם לא תנחל וחלק לא יהיה לך וגו'. ובמקרא שני לא הזכיר אלא נחלה וכמש"כ שם בתוך ב"י לא ינחלו נחלה. אבל חלק בביזה יש להם. וביארנו שם הטעם דכהנים מגוחן שיהיו משוקעים באהבת ה' ובעבודה ע"כ אין להם להתענג בתענוגי ב"א. משא"כ לוים. ואע"ג שבפ' עקב כתיב על כן לא היה ללוי חלק ונחלה עם אחיו. כבר ביארנו שזה בא להם מאז שנעשו משוקעים באהבת התורה ובשקידתה. אבל מי שלא זכה לזה הרי היה לו חלק בביזה. משא"כ כהנים הכל מחויבים להיות משוקעים בעבודת ביהמ"ק שהיא אהבת ה'. ואפילו מי שהוא בע"מ ואינו ראוי לעבודה מ"מ אכילת קדשי ה' מביא לידי אהבת ה'. מעתה מתפרש כל שבט לוי בשתי משמעות הדרך משנה תורה. חדא על הכהנים. ותחלה הזהיר הכתוב ביחוד על הכהנים הלוים שהם ת"ח כמש"כ בכ"מ ומוכשרים לעבודה. והוסיף כל שבט לוי. אפי' כהנים שאינם מגוהים הלוים מצד שהמה ע"ה מ"מ כל שבט לוי בכלל אזהרה זו. דאע"ג שכהן ע"ה נמאס מלכהן כמו שאמר הושע הנביא ד' כי אתה הדעת מאסת ואמאסך מכהן לי ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני. מ"מ כיון שהוא כהן היה ראוי להיות ת"ח ולא יהי' חוטא נשכר. ובא הספרי ודריש מכל אפילו בע"מ שאין ראוים לעבודה בידי שמים מ"מ אין להם חלק ג"כ וכמש"כ הטעם שהרי מכ"מ אשי ה' ונחלתו יאכלון. וזה מביא להתקדש ולהתענג על ה' ולא בתענוגי עוה"ז המפריעים אהבת ה'. ומשמע עוד כל שבט לוי על כלל השבט כמשמעו. אע"ז המשמעות כתיב ונחלה לא יהיה לו וגו'. אבל חלק יש לו למי שאינו ת"ח ושקוע באהבת ה' ע"י תלמוד. מש"ה במקרא ראשון כתיב בלשון רבים שלא מיירי אלא בכהנים שהוא פרט מכלל השבט. ובמקרא שני כתיב בלשון יחיד שמדבר על כלל השבט: (ב) בקרב אחיו. בפסוק הקודם כתיב עם ישראל. וכן לעיל בפ' עקב כתיב על כן לא היה ללוי חלק ונחלה עם אחיו וכאן כתיב בקרב אחיו. והנראה עפ"י דאיתא בערכין דכ"ט א' דמקרקע דחו"ל כמטלטלי דא"י דמי. מש"ה במקום דכתיב חלק בביזת מטלטלין אז ה"ה במקרקעי דחו"ל שלא יהי להם נחלה אפילו בחו"ל בעת שכובשים במלחמה מש"ה כתיב עם אחיו. אבל אינו בקרב אחיו שהרי הישוב אינו של ישראל. משא"כ כאן דלא כתיב חלק אלא נחלה. וא"כ בחו"ל יש ללוים ג"כ חלק בכבישתן ורק בא"י לא יהי לו נחלה בקרב אחיו היינו בישוב א"י: ה' הוא נחלתו. מצות ה' שמוטל על הלוים אשר חלף עבודתם נוטלים מעשר בישראל לנחלה: כאשר דבר לו. בפ' קרח. אבל לעיל בפ' עקב כתיב כאשר דבר ה' אלהיך לו. דמשמעו בהשגחה פרטית שעל ישראל והיינו כמש"כ שם דמש"ה אין ללוים בני תורה חלק ונחלה כלל. משום דהשגחת ה' הוא נחלתו דהכסיו מגליאין בהשגחה פרטית: (ג) משפט הכהנים. במס' חולין דקל"ג איתא דמש"ה כתיב משפט ללמדנו שהמתנות דין. ופי' דלא משלחן גבוה קזכו אלא שהוא ממונו. ולפי הפשט משמעות משפט כך ראוי להיות אחר שאין להם חלק בישראל אם כן נדרשים כל ישראל להספיק צרכיהם ההכרחי מש"ה כך משפטם ליתן להם חלק יפה בבשר ובדגן תו"י וגז לכסות. ומש"ה כתיב דגנך תו"י ולא כתיב כל זרעך לפי דעת הגאונים והרמב"ם אלא משום דאלו חיי הנפש ומש"ה המשפט להיות כן וכמש"כ לעיל י"ד כ"ג ע"ש: מאת זבחי הזבח. הוא מיותר והכי מיבעי מן העם מן הזבח. אלא ללמדנו דאפילו כהן עצמו אם הוא טבח המידי חייב במתנות כדאיתא שם דקל"ח כהן קצב שנים ושלש שבתות א"צ ליתן יותר מכאן חייב ליתן ופרש"י שהוא מה"ת. והתוס' הקשו א"כ ת"ש שנים ושלש שבתות. ולדברינו מבואר דלשון זובחי הזבח משמע אחר שהוחזק לקצב. ותייב לרבי אחר שתי פעמים ולרשב"ג שלש פעמים מיקרי הזקה: (ד) ראשית. זה הפורש יש לו שתי משמעות. א' המובחר שבדבר. ב' הבא לידו בראשונה וע' ר"פ הבוא מש"כ שם. ובמקרא זה פי' ראשית דגנך וגו' המובחר שבתבואה וכמש"כ בפ' קרח כל חלב

צֹאנְךָ תִּתֶּן־לּוֹ׃ ה כִּי בוֹ בָּחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִכָּל־שְׁבָטֶיךָ לַעֲמֹד לְשָׁרֵת בְּשֵׁם־יְהוָה הוּא וּבָנָיו כָּל־הַיָּמִים׃ ס רביעי ו וְכִי־יָבֹא הַלֵּוִי מֵאַחַד שְׁעָרֶיךָ מִכָּל־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־הוּא גָּר שָׁם וּבָא בְּכָל־אַוַּת נַפְשׁוֹ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה׃ ז וְשֵׁרֵת בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהָיו כְּכָל־אֶחָיו הַלְוִיִּם הָעֹמְדִים שָׁם לִפְנֵי יְהוָה׃ ח חֵלֶק כְּחֵלֶק יֹאכֵלוּ לְבַד מִמְכָּרָיו עַל־הָאָבוֹת׃ ס ט כִּי אַתָּה בָּא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא־תִלְמַד לַעֲשׂוֹת כְּתוֹעֲבֹת

ת"א תתן לו. שבת כה פסחים לג חולין קלו קלז: כי בו בחר. סנהדרין פד: לעמוד לשרת. סוטה לח זבחים כב חולין קלג קלח: הוא ובניו. סוטה שם חולין קלה: מאחד שעריך. סוכה כה: ובא בכל אות נפשו. ב"ק קט ב"מ קב מנחות פד: ושרת בשם ה' אלהיו. סוכה שם קמא שם מנחות שם ערכין יא: העומדים. זבחים כב: חלק כחלק יאכלו. סוכה נו: לא תלמד לעשות. שבת עה ר"ה כד סנהדרין סח ע"ג יח מג:

רש"י

ולא פירש בה שיעור ורבותינו נתנו בה שיעור אחד מששים וכמה צאן חייבות בראשית הגז חמש רחלות שנאמר וחמש צאן עשויות (שמואל א' כ"ה) רבי עקיבא אומר ראשית גז שתים. גז צאנך ארבעה. תתן לו הרי חמשה (חולין קל"ז): (ה) לעמוד לשרת. מכאן שאין שירות אלא מעומד: (ו) וכי יבא הלוי. יכול בבן לוי ודאי הכתוב מדבר תלמוד לומר ושרת יצאו לוים שאין ראויין לשירות (ספרי): ובא בכל אות נפשו וגו': (ז) ושרת. למד על הכהן שבא ומקריב קרבנות נדבתו או חובתו ואפילו במשמר שאינו שלו. ד"א עוד למד על הכהנים הבאים לרגל שמקריבין במשמר ועובדין בקרבנות הבאות מחמת הרגל כגון מוספי הרגל ואע"פ שאין המשמר שלהם: (ח) חלק כחלק יאכלו. מלמד שחולקין בעורות ובבשר שעירי חטאות יכול אף בדברים הבאים שלא מחמת הרגל כגון תמידין ומוספי שבת ונדרים ונדבות ת"ל לבד ממכריו על האבות חוץ ממה שמכרו האבות בימי דוד ושמואל שנקבעו המשמרות ומכרו זה לזה טול אתה שבתך ואני אטול שבתי: (ט) לא תלמד לעשות. אבל אתה למד להבין ולהורות

העמק דבר

וגו'. אבל אין משמעו הנקצר או הנידוש ראשון אלא כבר נידוש ונעשה כל התבואה דגן והוא תורם המובחר מהם מש"ה נקרא בפי חכמים תרומה. אבל וראשית גז לאו משמעו הניגוז ראשון (א): דגנך תירשך ויצהרך. כבר נתבאר לדעת הגאונים והרמב"ם דכל דמידגן בכלל דגנך פירות וכל זרעים לאפוקי ירקות: תתן לו. דבפ' קרח כתיב במצות תרומה כל חלב וגו' ראשיתם אשר יתנו לה' לך נתתים. דמשמעו אשר יתנו מרצונם וכמו שהיה הנוהג בכל דבר השנון ברכה להפריש חלק גבוה כמש"כ כ"פ וכה המצוה שם במתנה זו תהי לכהנים. אבל לא נתבאר שמחויבים ליתן המובחר לה' ולכהן. ע"כ פי' הכתוב כאן תתן לו מוכח ליתן ראשית דגן תו"י לכהן: (ה) לעמוד לשרת. פרש"י בשם הספרי מכאן שאין שירות אלא מעומד. מפרש כי בו בכהנים דמיירי בפ' זו. ומשמעות לשרת בשם ה' הוא ברכה כהנים שהוא בשם שה"א לפרש בעבודת המקדש ומחשב לשם גבוה. דאם כן האיך יבואר זה המקרא הוא

הרחב דבר

(א) וכדתניא בתוספתא חולין והובא בש"ע יו"ד סי' של"ג ראשית הגז מצותה בתחלה ואם הפריש בין באמצע בין בסוף יצא. מש"ה נקרא בפי חז"ל ראשית הגז כמשמעו גיזה ראשונה. ומיושב בזה קו' התוס' חולין דקל"ו על הא דאי' שם מה תרומה שפירש ניכרין אף ראשית הגז שפירש ניכרין. והקשו מנלן בתרומה מדכתיב ראשית וה"נ בגז כתיב ראשית. ולדברינו מבואר דראשית דכתיב בתרומה הוא כמובחר שבדגנך וע"כ מיירי שיש שיריים שאינו מובחר. אבל בגז משמעות הניגוז ראשון היה אפשר לפרש כל הגיזה הראשונה של צאן הכל בכלל ראשית הגז:

עִבּוּרָךְ חַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ וְרֵישׁ גִּיזַּת עָנָךְ תַּפְרֵישׁ לֵיהּ: ה אֲרֵי בֵיהּ אִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ מִכָּל שִׁבְטָךְ לְמֵיקַם לְשַׁמָּשָׁא בִּשְׁמָא דַייָ הוּא וּבְנוֹהִי כָּל יוֹמַיָּא: ו וַאֲרֵי יֵיתֵי לֵוָאָה מֵחֲדָא מִקִּרְוָךְ מִכָּל יִשְׂרָאֵל דִּי הוּא דָר תַּמָּן וְיֵיתֵי בְּכָל רְעוּת נַפְשֵׁיהּ לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ: ז וִישַׁמֵּשׁ בִּשְׁמָא דַייָ אֱלָהֵיהּ כְּכָל אֲחוֹהִי לֵוָאֵי דִּמְשַׁמְּשִׁין תַּמָּן קֳדָם יְיָ: ח חוּלָק כְּחוּלָק יֵיכְלוּן בַּר מִמַּטַּרְתָּא דְּיֵיתֵי בְּשַׁבַּתָּא דְּכֵן אַתְקִינוּ אֲבָהָתָא: ט אֲרֵי אַתְּ עָלֵיל לְאַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לָא תֵילַף לְמֶעְבַּד

העמק דבר

ובניו. מי הוא ומי המה בניו הכל בכלל כהני ה'. ואין לפרש קטנים שמכונים בשם בנים שהרי קטנים פסולים לעבודה אלא ע"כ מפרשי בב"כ. ואפילו קטנים עולים עם אביהם והיינו דתניא בספרי כל הימים בין בארץ בין בחו"ל וזה אינו אלא בב"כ. ומ"מ נכלל בזה הלשון עבודה ג"כ שהרי כתיב לשרת. וכ"ז הוא דעת הגמ' דספרי דמיירי רק בכהנים והכי מפרש הפ' הסמוכה וכי יבא הלוי וגו' כמבואר בפרש"י בשם הספרי · אבל תלמוד דילן ע"כ אינו מפרש הכי דא"כ אמאי נצרך הש"ס בסוטה פ"ז להוכיח דב"כ בעמידה מדכתיב להלן לשרתו ולברך בשמו אתקיש ברכה לשירות. הרי מפורש לעמוד לשרת בשם ה' שהוא ב"כ אלא ע"כ לא מפרשי האי לישנא בב"כ · ועי' פרש"י שם בד"ה והתקיש כו' ואע"ג דבהאי קרא לאו ברכה כו'. והכי מבואר דעת הגמ' בפירוש זה הלשון דכתיב בפ' הסמוכה ושרת בשם ה' אלהיו מפרשי בערכין די"א איזו עבודה שבשם הוי אומר זה השיר שהלוים אומרים אלא ע"כ מפרשי זה המקרא על כל השבט כמשמעות לשון מכל שבטיך · וקאי גם על פרשה הקדומה דמיירי בכל שבט לוי ג"כ כמש"כ · ומתפרש מקרא דילן גם על הכהנים ביחוד ועליהם כתיב לעמוד לשרת. ועל הלוים כתיב לעמוד לשרת בשם ה' זה השיר · ועי"ז כתיב הוא ובניו וכדתק במס' תמיד דלעירי הלוים עולין לשיר · ופי' כל הימים עוד משמעות אחרת והוא כמש"כ לעיל י' ח' בביאור לשרתו ולברך בשמו עד היום הזה שהוא תפלה וברכה · וכן כאן נכלל בלעמוד לשרת בשם ה' תפלה וברכה בשביל ישראל כל הימים אפילו בחו"ל. נמצא לש"ס דילן מתפרש דברים הללו לג' כוונות · לעמוד לשרת בכהנים וכמשמעו. **לשרת בשם ה'**. ללוים ולשיר: **בשם ה' כל הימים** · זו תפלה וברכה. וכך הוא דרך משנה תורה כמש"כ כ"פ. ועי"ע בסמוך: (ו) **וכי יבא הלוי** · לדעת רש"י בשם הספרי מיירי כל הפ' רק בכהנים · ולדעת הגמ' בערכין מיירי גם בלוים דכתיב בהו ושרת בשם ה'. ומ"מ ודאי מיירי בכהנים ביחוד ג"כ שהרי כתיב חלק כחלק יאכלו וזה אינו אלא בכהנים. וענין הפ' פרש"י עפ"י הגמרא לכהן שבא ומקריב קרבן עצמו או ברגלים. אכן לפי הפשט הענין הוא דמלבד שהי' משמרות כהונה ולויה מתחלקות לשבתות והיה כל משמר משפחה גדולה כדי שתהא בהו אבות · כדאיתא במנחות דק"ז ב'. עוד היו כהנים ולוים מפוזרים בישראל שלא היו בכלל המשמרות מחמת מיעוטם ופיזורם ולא היה עליהם חיוב כלל לבוא · מ"מ אם באו במקרה לבהמ"ק הזהיר הכתוב לקבלו וליתן לו עבודה והיינו דכתיב בבית עלי שיבוא כל הנותר בביתם להשתחות לכה"ג ואמר ספחני נא אל אחת הכהונות וגו' הרי שהי' נצרך להסתפח לבית אב הקבוע וזהו דבר הכתוב וכי יבא הלוי מאחד שעריך מכל ישראל אשר הוא גר שם· לא בעיר שכולה כהנים או לוים שהמה באים בשבתם אלא הוא דר באיזה עיר בקרב ישראל: **ובא בכל אות נפשו וגו'** · שהרי הוא לא מכר זכותו בעבודה · ולא עוד אלא (ז) **ושרת בשם וגו'** · עליו הוא מ"ע · דאע"ג שעד שלא בא לבהמ"ק לא חלה עליו המצוה שהרי אין לו שבת קבוע · אבל אחר שבא במקרה עליו לשרת בכהונה או בלוים · וכדאי' בערכין די"א דמכאן למדנו מצות שיר בלוים · דאלו ממקרא בפ' הקודם כי בו בחר וגו' לשרת בשם ה' · הייתי אומר שהוא רשות ונבחרים לזה אבל לא שהוא חובה. וכאן כתיב בלשון מ"ע וממי שבא במקרה למדנו מכש"כ דמשמר הלוים הקבוע מחויב בכך בשבתו וכדכתיב ככל אחיו הלוים וגו': (ח) **חלק כחלק יאכלו**. לבד העבודה זכה גם באכילה · ובאמת אחר שזכה בעבודה ממילא ידענו שהוא בכלל כהן הזורק שזוכה באכילה · והיינו דאיתא בב"ק דק"ט מנין לכהן שבא ומקריב קרבנותיו בכל עת ובכל שעה שירצה ת"ל ובא בכל אות נפשו ומנין שעבודתה ועורה שלו ת"ל ואיש את קדשיו לו יהיו הא כיצד כו' פי' כיצד נצרך להשמיענו זה הדין אלא אם היה בע"מ כו': **לבד ממכריו על האבות** · היינו משמר הקבוע כידוע בספרי ובגמ' · וגם לדברינו מבואר יפה דזה לא נאמר אלא במי שבא מאחד מערי ישראל שאין לו משמר ולא מכר זכותו לבד מי שמכר זכותו אינו כן · אלא במשמרו מחויב לבא ושלא במשמרו אפילו בא לבהמ"ק אין לו זכות · מ"מ גם קבלת חז"ל אמת בקרבן עצמו או ברגלים: (ט) **כי אתה בא אל הארץ וגו'** · יש להתבונן מה זה ענין אזהרה על הכישוף לא"י ועוד הא כבר נזהרנו על הכישוף וכתיב גם עונשה אלא כאן באה עוד בצרוף

הַגּוֹיִם הָהֵם׃ י לֹא־יִמָּצֵא בְךָ מַעֲבִיר בְּנוֹ־וּבִתּוֹ
בָּאֵשׁ קֹסֵם קְסָמִים מְעוֹנֵן וּמְנַחֵשׁ וּמְכַשֵּׁף׃ יא וְחֹבֵר
חָבֶר וְשֹׁאֵל אוֹב וְיִדְּעֹנִי וְדֹרֵשׁ אֶל־הַמֵּתִים׃ יב כִּי־
תוֹעֲבַת יְהוָה כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה וּבִגְלַל הַתּוֹעֵבֹת
הָאֵלֶּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישׁ אוֹתָם מִפָּנֶיךָ׃ יג תָּמִים
תִּהְיֶה עִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ חמישי יד כִּי ׀ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה
אֲשֶׁר אַתָּה יוֹרֵשׁ אוֹתָם אֶל־מְעֹנְנִים וְאֶל־קֹסְמִים
יִשְׁמָעוּ וְאַתָּה לֹא כֵן נָתַן לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ טו נָבִיא
מִקִּרְבְּךָ מֵאַחֶיךָ כָּמֹנִי יָקִים לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵלָיו
תִּשְׁמָעוּן׃ טז כְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁאַלְתָּ מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בְּחֹרֵב בְּיוֹם הַקָּהָל לֵאמֹר לֹא אֹסֵף לִשְׁמֹעַ אֶת־
קוֹל יְהוָה אֱלֹהָי וְאֶת־הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת לֹא־
אֶרְאֶה עוֹד וְלֹא אָמוּת׃ יז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָי הֵיטִיבוּ
אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ׃ יח נָבִיא אָקִים לָהֶם מִקֶּרֶב אֲחֵיהֶם

ת"א לא ימצא בך. סנהדרין נו סד עקרים מג פה: מעונן. שם סה: מנחש. שם: וחובר חבר. שם נו סה כריתות ג: ודורש אל המתים. סנהדרין סה: כי תועבת ה'. שם נז: תמים תהיה. פסחים קיג עקידה שער נז: אליו תשמעון יבמות צ: נביא מקרבך. עקרים מג פה:

ר ש" י

(סנהדרין ס"ח) כלומר להבין ולהורות כמה הם מקולקלים ולהורות לבניך לא תעשה כך וכך שזה הוא חוק העובדי כוכבים: (י) מעביר בנו ובתו באש · היא עבודת המולך עושה מדורות אש מכאן ומכאן ומעבירו בין שתיהם: קוסם קסמים · איזהו קוסם האוחז את מקלו ואומר אם אלך אם לא אלך וכן הוא אומר עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו (הושע ד'): מעונן · רבי עקיבא אומר אלו נותני עונות שאומרים עונה פלונית יפה להתחיל וחכ"א אלו אוחזי העינים (סנהדרין ס"ה): מנחש · פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך מקלו נפל מידו (ספרי): (יא) וחובר חבר · שמאסף נחשים או עקרבים או שאר חיות למקום אחד: ושאל אוב · זה מכשפות ששמו פיתום ומדבר משחיו ומעלה את המת בבית השחי שלו: וידעוני · מכניס עצם חיה ששמה ידוע לתוך פיו ומדבר העצם ע"י מכשפות: ודורש אל המתים · כגון המעלה בזכורו והנשאל בגלגלת (סנהדרין שם): (יב) כל עושה אלה · עושה כל אלה לא נאמר אלא כל עושה אלה אפילו אחת מהן (מכות כ"ד ספרי): (יג) תמים תהיה עם ה' אלהיך · התהלך עמו בתמימות ותצפה לו ולא תחקור אחר העתידות אלא כל מה שיבא עליך קבל בתמימות ואז תהיה עמו ולחלקו: (יד) לא כן נתן לך ה' אלהיך · לשמוע אל מעוננים ואל קוסמים שהרי השרה שכינה על הנביאים ואורים ותומים: (טו) מקרבך מאחיך כמוני ·

העמק דבר

עשה תמים תהיה וגו' · אכן מזה למדנו ענין הפ' דא"י מעמלס זמנה בגשמי השנה ובזה תלוי חיותן של יושביה ונצרך לדעת מהי ירדו גשמים שלא לאחר הזמן של זריעה ולא להקדים הרבה והיו ז' האומות מתחממים בידיעות כאלו זה בכה וזה בכה. ומש"ס נזהרו ישראל ביהוד כי אתה בא אל הארץ לא תלמד לעשות

בתועבת עממיא האינון: י לא ישתכח בך מעבר בריה וברתיה בנורא קוסם קסמין מעונן ומנחש וחרש: יא ורטין רטן ושאיל בבידין ודכורו ותבע מן מתיא: יב ארי מרחקא דיי כל דעבד אלין ובדיל תועבתא האלין יי אלהך מתרך יתהון מן קדמך: יג שלים תהי בדחלתא דיי אלהך: יד ארי עממיא האלין די את ירית יתהון מן מעונניא ומן קסמיא שמעין ואת לא כן יהב לך יי אלהך: טו נביא מבינך מאחך כותי יקים לך יי אלהך מיניה תקבלון: טז ככל די שאלת מן קדם יי אלהך בחורב ביומא דקהלא למימר לא אוסף למשמע ית קל מימרא דיי אלהי וית אשתא רבתא הדא לא אחזי עוד ולא אמות: יז ואמר יי לי אתקינו די מלילו: יח נביא אקים להון מגו אחיהון כותך ואתן פתגמי נבואתי

העמק דבר

לעשות וגו'. ולא בא להזהיר שלא יהיו בעצמם מכשפים וכדומה אלא לא ילמדו לעובד כוכבים בהוכם לעשות כדי לדעת מה שיהי'. והיינו שדרשו חז"ל אבל אתה למד להורות. מובן דללמוד כדי ללמד לעובד כוכבים לעשות אסור וזהו עיקר אזהרה זו בכאן. (י) לא ימצא בך עובד כוכבים שהוא מעביר וגו' כדי שאם ישראל יהי' נדרש לדעת יהא שואל ממנו: (יב) כי תועבת ה' וגו'. ומש"ה אינו רוצה שתהי' הועבה זו אפילו בעובד כוכבים: ובגלל התועבות וגו'. הרי הקב"ה אינו חפץ שגם העובדי כוכבים יעסקו בא"י בכאלה: (יג) תמים תהיה וגו'. מה שאתה נכך לדעת תרגיל עצמך לילך בתום. וה' הטוב בעיניו יעשה. ובספרי דריש עוד הוראה אהרת כשתהי' תמים הגני מבטיח שתהי' עם ה' אלהיך וכבר הראנו לדעת דלך מנהג תורה דגם לפי הפשט שתים זו שמענו בכמה קראי. וכ"כ בשו"ת הרשב"א סי' תי"ג שזה המקרא כולל האזהרה וההבטחה: (יד) כי הגוים האלה וגו' ואתה לא כן וגו' נביא וגו'. לפי דברינו במשמעות תמים תהיה לילך בשת בתום. וא"כ מה זו תמימות שנחקור מן הנביא עתידות. אבל יש לדעת דאע"ג דבהליכות האדם בעולמו של עצמו יש להיות תמים עם ה'. ולא לחקור עתידות וכמאמר בלעם כי לא נחש ביעקב וגו' מ"מ בזמן מלחמה ואין עצה ברורה והרי הוא שכ"כ יש לחקור ולדעת. וזהו טעמו של שאול המלך הצדיק ששאל באוב שהרי בפירוש דברה תורה כי אתה לא כן וגו' נביא מקרבך וגו'. מבואר שבזמן שאין נביא ואין אפוד ההכרח לשאול גם באוב והא שנענש על זה כדכתיב בדה"י א' י' וגם לשאול באוב לדרוש. היינו משום שהוא גרם לזה. והי' לו לשוב ולבקש מה' ביינהו ע"י דברים שבקדושה אבל ודאי ההכרח לדעת מה לעשות. ובזה מתפרש הפ' כי הגוים האלה וגו'. על כן מצוי בהוכם מעוננים וקוסמים לדברים הכרחים וממילא הורגלו בכך גם לדבר שאין ההכרח לדעת וכל יחיד הולך למעונן וקוסם. אבל אתה לא כן נתן וגו'. בדבר שמוכרח לכלל ישראל הלא יש נביא שיושב במקום המלך או סנהדרין אבל יחיד לא ידע ממנו כ"א במקרה שרצה הקב"ה להודיע את הנביא דבר אותו אדם כמו ענין האתונות של שאול. אבל לא כל מה שרוצה היחיד לדעת ידע ע"י הנביא שהרי אפילו על משה רבינו אמרו במ"ק דע"ז דשליחא דב"ד ליכא משום ליטנא בישא. מדידע משה מדבר דו"א ואי דליכא משום ליטנא בישא מנא ידע משה מכ"ש שארי נביאים. וגם על שמואל שהיה ידוע לנביא בישראל אמר הנער לשאול אולי יגיד לנו וגו' [ובפי' המשניות להרמב"ם בהקדמה כתב בזה"ל ולא היה מתחדש אצלם שלא היו שואלים לנביא. ולולי היה מנהגם לשאול לנביא לא בא שאול לשמואל בעד אבידה כו' עכ"ל ולא זכיתי להבין ואדרבה משם מבואר להיפך] אבל כ"ז הוא בנביא ה' שאינו דבר סגולה אלא הקב"ה מגיד דבריו לנביא. משא"כ שניהי כישוף הוא דבר סגולה בסתרי הטבע וכשמשתמשים בו ההכרה לדעת לפי סגולת הטבע שהטביע יוצר כל ית' בו: (טו) מקרבך. כמש"כ הרמב"ם בהל' יסה"ת שלא עפ"י אות ומופת לבד נודע כי הוא נביא אלא מפ"י שיודעין שראוי לכך עפ"י חכמתו הרחבה ופרישתו ומעשיו שנתעלה על בני גילו. וכ"ז א"א לדעת על בוריו אלא כשהוא מקרבך: (טז) ככל אשר שאלת וגו'. כמש"כ לעיל ה' כ"ד שנכלל בדבריהם ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר וגו' גם דברי תורה גם הבא לשעה. ומש"ה אמרו ואת בלשון נקבה יע"ש: ואת האש הגדולה וגו'. דבל"ז א"א לשמוע דבר ה' בלי לדוף הגוף. וזה א"א אלא למי שהוא פרוש וגדל לאהבת ה' והתבודדות או ע"י יסור הקולות באותה שעה כמש"כ שם ולעיל ד' ל"ו ע"ש. ואחר שאין אנחנו פרושים א"א לשמוע קול ה' אם לא בראות האש הגדולה הזאת בקשה לסבול גם זה המראה: (יז) היטיבו אשר דברו. כבר ביארנו לעיל ה' כ"ה טעם ההפרש דשם כתיב היטיבו כל אשר דברו וכאן כתיב אשר דברו דשם

ככלל

כָּמוֹךָ וְנָתַתִּי דְבָרַי בְּפִיו וְדִבֶּר אֲלֵיהֶם אֵת כָּל־
אֲשֶׁר אֲצַוֶּנּוּ׃ יט וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יִשְׁמַע אֶל־
דְּבָרַי אֲשֶׁר יְדַבֵּר בִּשְׁמִי אָנֹכִי אֶדְרֹשׁ מֵעִמּוֹ׃
כ אַךְ הַנָּבִיא אֲשֶׁר יָזִיד לְדַבֵּר דָּבָר בִּשְׁמִי אֵת
אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִיו לְדַבֵּר וַאֲשֶׁר יְדַבֵּר בְּשֵׁם אֱלֹהִים
אֲחֵרִים וּמֵת הַנָּבִיא הַהוּא׃ כא וְכִי תֹאמַר בִּלְבָבֶךָ
אֵיכָה נֵדַע אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא־דִבְּרוֹ יְהוָה׃
כב אֲשֶׁר יְדַבֵּר הַנָּבִיא בְּשֵׁם יְהוָה וְלֹא־יִהְיֶה
הַדָּבָר וְלֹא יָבֹא הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא־דִבְּרוֹ יְהוָה
בְּזָדוֹן דִּבְּרוֹ הַנָּבִיא לֹא תָגוּר מִמֶּנּוּ׃ ס יט א כִּי־
יַכְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
נֹתֵן לְךָ אֶת־אַרְצָם וִירִשְׁתָּם וְיָשַׁבְתָּ בְעָרֵיהֶם
וּבְבָתֵּיהֶם׃ ב שָׁלוֹשׁ עָרִים תַּבְדִּיל לָךְ בְּתוֹךְ
אַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ׃ ג תָּכִין
לְךָ הַדֶּרֶךְ וְשִׁלַּשְׁתָּ אֶת־גְּבוּל אַרְצְךָ אֲשֶׁר יַנְחִילְךָ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָיָה לָנוּס שָׁמָּה כָּל־רֹצֵחַ׃ ד וְזֶה
דְּבַר הָרֹצֵחַ אֲשֶׁר־יָנוּס שָׁמָּה וָחָי אֲשֶׁר יַכֶּה אֶת־
רֵעֵהוּ בִּבְלִי־דַעַת וְהוּא לֹא־שֹׂנֵא לוֹ מִתְּמֹל

ת"א והיה האיש אשר לא ישמע. סנהדרין פט: אנכי אדרש. שם עא: אך הנביא אשר יזיד. שם: תכין לך. בתרא ק
מכות ט י: לנוס שמה. סנהדרין יח: וזה דבר. שבועות מז מכות ט י יב: בבלי דעת. נדרים פה קמא פו מכות ט:

רש"י

כמו שאני מקרבך מאחיך יקים לך תחתי וכן מנביא לנביא: (כ) אשר לא צויתיו לדבר. אבל צויתיו לחבירו: ואשר ידבר בשם אלהים אחרים. אפילו כוון את ההלכה לאסור את האסור ולהתיר את המותר: ומת. בחנק. ג' מיתתן בידי אדם המתנבא מה שלא שמע ומה שלא נאמר לו ונאמר לחבירו והמתנבא בשם עבודת כוכבים אבל הכובש את נבואתו והעובר על דברי נביא והעובר על דברי עצמו מיתתן בידי שמים שנא' אנכי אדרוש מעמו (ספרי סנהדרין פ"ה): (כא) וכי תאמר בלבבך. עתידין אתם לומר כשיבא חנניא בן עזור ומתנבא הנה כלי בית ה' מושבים מבבלה עתה מהרה (ירמיה כ"ו) וירמיהו עומד וצווח על העמודים ועל הים ועל יתר הכלים שלא גלו עם יכניה בבלה יובאו (שם) עם גלות צדקיהו: (כב) אשר ידבר הנביא. ויאמר דבר זה עתיד לבא עליכם ותראו שלא יבא הוא הדבר אשר לא דברו ה' והרוג אותו וא"ת

בְּפוּמֵיהּ וִימַלֵּיל עִמְּהוֹן יָת כָּל דִּי אֲפַקְּדִינֵּיהּ: יט וִיהֵי גֻּבְרָא דִּי לָא יְקַבֵּיל לְפִתְגָּמַי דִּי יְמַלֵּיל בִּשְׁמִי מֵימְרִי יִתְבַּע מִנֵּיהּ: כ בְּרַם נְבִיָּא דִּי יַרְשַׁע לְמַלָּלָא פִּתְגָּם בִּשְׁמִי יָת דִּי לָא פַקֵּידְתֵּיהּ לְמַלָּלָא וְדִי יְמַלֵּיל בְּשׁוּם טָעֲוָת עַמְמַיָּא וְיִתְקְטֵיל נְבִיָּא הַהוּא: כא וַאֲרֵי תֵימַר בְּלִבָּךְ אֵיכְדֵין נֵידַע יָת פִּתְגָּמָא דִּי לָא מַלְּלֵיהּ יְיָ: כב דִּי יְמַלֵּיל נְבִיָּא בִּשְׁמָא דַייָ וְלָא יְהֵי פִתְגָּמָא וְלָא יִתְקַיַּם הוּא פִתְגָּמָא דִּי לָא מַלְּלֵיהּ יְיָ בְּרַשַׁע מַלְּלֵיהּ נְבִיָּא לָא תִדְחַל מִנֵּיהּ: א אֲרֵי יְשֵׁיצֵי יְיָ אֱלָהָךְ יָת עַמְמַיָּא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ יָת אַרְעֲהוֹן וְתֵירְתִנּוּן וְתִתֵּב בְּקִרְוֵיהוֹן וּבְבָתֵּיהוֹן: ב תְּלָת קִרְוִין תַּפְרֵישׁ לָךְ בְּגוֹ אַרְעָךְ דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לְמֵירְתַהּ: ג תַּתְקֵין לָךְ אוֹרְחָא וּתְתַלֵּית יָת תְּחוּם אַרְעָךְ דִּי יַחְסְנִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ וִיהֵי לְמֵעֲרַק לְתַמָּן כָּל קָטוֹלָא: ד וְדֵין פִּתְגָּם קָטוֹלָא דִּי יֵעֲרוֹק לְתַמָּן וְיִתְקַיַּם דִּי יִקְטוֹל יָת חַבְרֵיהּ בְּלָא

רש"י

זו במתנבא על העתידות הרי שבא ואמר עשו כך וכך ומפי הקב"ה אני אומר כבר נצטוו שאם בא להדיחך מאחת מכל המצות לא תשמע לו אלא אם כן מומחה הוא לך שהוא צדיק גמור כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות כדי לגדור את ישראל הכל לפי צורך שעה וסייג הפרצה לכך נאמר אליו תשמעון (ספרי): לא תגור ממנו · לא תמנע עצמך מללמד עליו חובה ולא תירא ליענש עליו (שם): **יט** (ג) תכין לך הדרך · מקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים: ושלשת את גבול ארצך ·

העמק דבר

נכלל תורה שבכתב ובע"פ אבל כאן לא איירי אלא בנבואה שבאה לשעה: (יח) ונתתי דברי בפיו. היינו גוף דבר הנבואה בלי שנוי: ודבר אליהם את כל אשר אצונו. היינו באור הנבואה שהיה מבין ברוה"ק כל הרמות בארתה נבואה מה שלא כל ישראל הבינו והוא פירש להם כפי אשר יצוה ברוה"ק ולא כל הרמות (א) · וזהו דיוק לשון את כל אשר אצונו · ועי' מש"כ בס' שמות כ"ה כ"ב ולעיל א' ג': (יט) אל דברי · ה"ז מיותר ומה מקרא חסר אשר לא ישמע את אשר ידבר בשמי · מכאן למדו חז"ל דשלשה דברים נכלל בזה המקרא. לא ישמע הוא בעצמו אל דברי. היינו נביא המוותר על דברי עצמו · וכן לא ישמיע את דברי · וכן מי שלא יציית את הנביא: (כ) אך הנביא. ולא כתיב אך האיש אשר יזיד וגו' שאינו חייב אלא מי שהיה עולה עה"ד לשמוע לו משא"כ הדיוט שבל"ז אין דבריו נשמעין. והיינו שכתב הרמב"ם הל' יסה"ת פ"ט ה"ב הא למדת שאין הנביא רשאי לחדש דבר מעתה לפיכך אם יעמוד אחד בין מן האומות בין מישראל ויעשה אות או מופת ויאמר שה' שלחו להוסיף מצוה וגו' · הרי דייק דוקא שעשה תחלה אות או מופת. והיינו שנתחזק לנביא משא"כ הדיוט: אשר יזיד לדבר דבר · האי דבר מיותר · ללמדנו מש"כ הרמב"ם שבא להגיד ד"ת לפרש במצות שבתורה והוא בכלל דבר כמש"כ בזקן ממרא דבר: אשר לא צויתיו. אפילו צויתי אבל לא אותו צויתי אלא לנביא אחר·כדאי' פ' הנחנקין: (כב) ולא יבא · פי' שיהיה אבל נפל דבר קטן ממנו. כ"כ הרמב"ם שם פ"י הט"ו. וא"כ פי' יבא שלא יהיה מכוין וכשר הדבר שיהיה לדבר הנביא בשם ה'. וכיב"ז מפרש בס' במדבר ד' ג' כל בא לצבא (ובל"א נט ווען ניט צו קומען): לא תגור ממנו · פירש"י לא תירא שמא תיענש עליו · ומשום שמדבר במי שמוחזק בנביא וא"כ הוא בחזקת אדם גדול וקדוש ופרוש מן העולם. והיה מקום לירא להרגו מפני קדושתו ותורתו מש"ה כתיב לא תגור ממנו: **יט** (א) וישבת בעריהם ובבתיהם · לעיל י"ב כ"ט כתיב כי יכרית וגו' וישבת בארצם: דשם איירי משום ישיבת הארץ שתחשוב שכך סגולת הארץ בעבודת הגוים האלה יעו"ש אבל כאן ענין הפרשה תלוי בידיעת הערים ובתיהם · מש"ה כתיב וישבת בעריהם ובבתיהם ותעמוד על ידיעה ברורה · איזה עיר ראויה עפ"י האופנים המבואר בפ"ב דמכות: (ב) בתוך ארצך. ולא תחשוב כי יותר טוב להמציא עיר מקלט במלוכה אחרת. ויהי נשמר יפה מגוה"ד שלא יוכל לעבור את הגבול בלי רשיון ממנהיגי ארצך. אבל לא כן. אלא דוקא בתוך ארצך · וכבר ביארנו בס' שמות דמצות שבתורה אע"ג שיש בהן טעם ותכלית לפי דעת אנושי מכ"מ יש בהן חוקי תורה שגבהו מדעת אנושי: (ד) והוא לא שנא לו · משא"כ אם הוא שונא

הרחב דבר

(א) ובס' יחזקאל כתיב והיא כתובה פנים ואחור וכתוב אליה קינים והגה והי. הבאור ע"ז שראה יחזקאל ספרו אשר זכה בו מהר סיני והמלאך פירש לו כל המרומז בספרו. ופי' מתחלה שכתובה פנים. היינו פי' הכתוב כמשמעו

שִׁלְשֹׁם׃ ה וַאֲשֶׁר יָבֹא אֶת־רֵעֵהוּ בַיַּעַר לַחְטֹב
עֵצִים וְנִדְּחָה יָדוֹ בַגַּרְזֶן לִכְרֹת הָעֵץ וְנָשַׁל הַבַּרְזֶל
מִן־הָעֵץ וּמָצָא אֶת־רֵעֵהוּ וָמֵת הוּא יָנוּס אֶל־אַחַת
הֶעָרִים־הָאֵלֶּה וָחָי׃ ו פֶּן־יִרְדֹּף גֹּאֵל הַדָּם אַחֲרֵי
הָרֹצֵחַ כִּי יֵחַם לְבָבוֹ וְהִשִּׂיגוֹ כִּי־יִרְבֶּה הַדֶּרֶךְ
וְהִכָּהוּ נָפֶשׁ וְלוֹ אֵין מִשְׁפַּט־מָוֶת כִּי לֹא שֹׂנֵא הוּא
לוֹ מִתְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ ז עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לֵאמֹר
שָׁלֹשׁ עָרִים תַּבְדִּיל לָךְ׃ ח וְאִם־יַרְחִיב יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ אֶת־גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ וְנָתַן
לְךָ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר דִּבֶּר לָתֵת לַאֲבֹתֶיךָ׃
ט כִּי־תִשְׁמֹר אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת לַעֲשֹׂתָהּ
אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו כָּל־הַיָּמִים וְיָסַפְתָּ לְךָ עוֹד שָׁלֹשׁ
עָרִים עַל הַשָּׁלֹשׁ הָאֵלֶּה׃ י וְלֹא יִשָּׁפֵךְ דָּם נָקִי
בְּקֶרֶב אַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה
וְהָיָה עָלֶיךָ דָּמִים׃ פ יא וְכִי־יִהְיֶה אִישׁ שֹׂנֵא לְרֵעֵהוּ
וְאָרַב לוֹ וְקָם עָלָיו וְהִכָּהוּ נֶפֶשׁ וָמֵת וְנָס אֶל־אַחַת

ת"א ואשר יבא את רעהו ביער. נדרים שם קמא שם מכות ה ט: העץ. שם ז: ונשל הברזל. שם: ומצא את. שם ת ערכין ל: הוא ינוס. מכות ב: ולו אין משפט מות. שם י: כי לא שונא הוא לו. שם: וארב לו. כתובות טו קמא מה פו סנהדרין עט:

ר ש " י

שיהא מתחלת הגבול עד העיר הראשונה של עיר מקלט כשיעור מהלך שיש ממנה עד השניה וכן משניה לשלישית וכן מן השלישית עד הגבול השני של ארץ ישראל: (ה) ונדחה ידו · כשבא להפיל הגרזן על העץ ותרגומו ותתמריג ידיה לשון ונשמטה ידו להפיל מכת הגרזן על העץ. כי שמטו הבקר (שמואל ב' ו') תרגם יונתן ארי מרגוהי תוריא: ונשל הברזל מן העץ · יש מרבותינו אומרים נשמט הברזל מקתו ויש מהם אומרים שישל הברזל לחתיכה מן העץ המתבקע והיא נתזה והרגה (מכות ד'): (ו) פן ירדוף גואל הדם · לכך אני אומר להכין לך דרך וערי מקלט רבים: (ח) ואם ירחיב · כאשר נשבע לתת לך ארץ קיני וקנזי וקדמוני: (ט) ויספת לך עוד שלש · הרי תשע· שלש שבעבר הירדן ושלש שבארץ כנען ושלש לעתיד לבא: (יא) וכי יהיה איש שונא לרעהו · על ידי שנאתו הוא בא לידי וארב לו מכאן אמרו עבר אדם על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמורה לפי שעבר על לא תשנא סופו לבא לידי שפיכות דמים לכך נאמר כי יהיה איש שונא לרעהו וגו' שהיה לו לכתוב וכי יקום איש וארב לרעהו והכהו נפש:
לא

מַרְעֵיהּ וְהוּא לָא סָנֵי לֵיהּ מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי: ה וּדְיֵיעוֹל עִם חַבְרֵיהּ בְּחוּרְשָׁא לְמִקַּץ אָעִין וְיִתְמְרֵיג יְדֵיהּ בְּבַרְזְלָא לְמִקַּץ אָעָא וְיִשְׁתְּלֵיף בַּרְזְלָא מִן אָעָא וְיַשְׁכַּח יַת חַבְרֵיהּ וִימוּת הוּא יֵעֲרוֹק לַחֲדָא מִן קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וְיִתְקַיַּם: ו דִּלְמָא יִרְדּוֹף גָּאֵיל דְּמָא בָּתַר קָטוֹלָא אֲרֵי יֵחַם לִבֵּיהּ וְיַדְבְּקִנֵּיהּ אֲרֵי יִסְגֵּי אוֹרְחָא וְיִקְטְלִנֵּיהּ נְפָשׁ וְלֵיהּ לֵית חוֹבַת דִּין דִּקְטוֹל אֲרֵי לָא סָנֵי הוּא לֵיהּ מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי: ז עַל כֵּן אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ לְמֵימַר תְּלַת קִרְוִין תַּפְרֵישׁ לָךְ: ח וְאִם יַפְתֵּי יְיָ אֱלָהָךְ יַת תְּחוּמָךְ כְּמָא דְקַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ וְיִתֵּן לָךְ יַת כָּל אַרְעָא דִּי מַלֵּיל לְמִתַּן לַאֲבָהָתָךְ: ט אֲרֵי תִטַּר יַת כָּל תַּפְקֶדְתָּא הָדָא לְמֶעְבְּדַהּ דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין לְמִרְחַם יַת יְיָ אֱלָהָךְ וּלְמְהַךְ בְּאוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי כָּל יוֹמַיָּא וְתוֹסִיף לָךְ עוֹד תְּלַת קִרְוִין עַל תְּלַת אִלֵּין: י וְלָא יִשְׁתְּפֵיךְ דַּם זַכַּאי בְּגוֹ אַרְעָךְ דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא וִיהֵי עֲלָךְ חוֹבַת דִּין דִּקְטוֹל: יא וַאֲרֵי יְהֵי גְּבַר סָנֵי לְחַבְרֵיהּ וְיִכְמַן לֵיהּ וִיקוּם עֲלוֹהִי וְיִקְטְלִנֵּיהּ נְפָשׁ וִימוּת וְיֵעֲרוֹק לַחֲדָא

העמק דבר

א"א לדעת אם הוא בבלי דעת . ואולי העריס בזה להכותו נפש · אמנם . (ה) ואשר יבא את רעהו ביער וגו' · ודבר זה בסכנת עצמו · שהיה הגרזן קרוב להרוג את החוצב עצמו · ע"כ ברור שהוא בשגגה וגולה : (ו) כי יחם לבבו והשיגו . שאע"ג שהרוצח נס ובורח במהירות מכ"מ קרוב הדבר שהגוא"ד לא ייעף ולא ייגע בתמימותו עד שישיגו ברבוי הדרך שהבורח עומד לפוש : ולו אין משפט מות כי לא שנא וגו' . מפרש במכות ד"י בגואל הדם הכ"מ . שאין לו משפט מות על שהרג את הרוצח בשוגג והטעם כי לא שנא וגו' פירש"י שם דמוסב על ראשו שהרוצח לא היה שונא וגו' · ויותר נראה פי' הריטב"א שם שקאי על הגוא"ד שלא היה שונא להרוצח תחלה . אלא לבבו חם ומביאהו לידי כך . וה"ז כמו שלבו אונסו . וכדומה אי' בכתובות דנ"א ב' יצרא אלבשה . ולא מיקרי רצון . ומש"ה יש לחוש לכך . שלא יירא גוא"ד לעצמו ויהרוג את השוגג : (ז) על כן וגו' שלש ערים תבדיל לך · ולא ירבה הדרך כל כך . אבל עיקר מצוה ערי מקלט בא אפילו בלי נורא מגוא"ד . רק בשביל שהגלות מכפרת על רוצח בשגגה · רק מה שלוה הכתוב שלש עליש וגו' הוא מזה הטעם של מורא גוא"ד : (ח) ונתן לך את כל הארץ אשר דבר . היינו קיני קנזי וקדמוני · לפי הפירושים שבב"ב דנ"ו אבל אין זה הרחבת הארץ שכתוב לעיל י"א כ"ד . דשם מיירי בשעת כיבוש הארץ . שאם היו זכאים היו מתפשטים למערב ולקצה דרומית מערבית עד ים אוקינוס . אבל כאן מיירי בהבטחה של שלש ארצות שהבטיח ה' לאברהם וזה אינו אלא לעתיד לבא : (ט) כי תשמור וגו' . כל הפרטים שכתוב כאן נתפרש גם לעיל שם. אלא דשם לא כתיב כל הימים וכאן כתיב כל הימים. ומשמעו כמש"כ הרמב"ן שיהיה גלוי לפניו ית' שלא תחטא עוד והיינו לעתיד · אבל בפרשה הנ"ל לא נתלה בכך · אלא לפי אותה שעה · ובזמן דוד ושלמה נתרחבו גבולי א"י ג"כ . אע"ג שלא הגיעו אז עדיין לכל הפרטים שבשם ואם היו מגיעים להגאים היו מגיעים להרחיב תחומי הארץ יותר . ומכ"מ לא היה יותר משלש ערי מקלט · משא"כ כאן שמיירי בקיני קנזי וקדמוני וזה א"א אלא באופן שיהא גלוי וידוע לפניו שלא יחטאו עוד . כדכתיב להלן ל' י' ומש"ה לא כתיב כאן ולדבקה בו משום דמשמעו יהנה לה"ת מנכסיו · ולע"ל לא יהיה נדרש לזה : (י) ולא ישפך דם נקי . של ההורג בשגגה דאע"ג שיהיו אז זכאים הרבה · מכ"מ לא ימלט מחוטאים ג"כ . אלא שאין הדור נידון אלא אחר רובו כדאי' בקידושין ספ"א : (יא) וכי יהיה איש שנא לרעהו וגם וארב לו וגו' · וא"כ אינו בהתראה שיהרג בב"ד :

הרחב דבר

כמשמעו . ולחור היינו לרופי שמות שבהם נכלל עניינים הרבה . עוד ראה כתוב אליה עניינים שלא מענין הפ' וכמו שהיה כתוב כל פסוק בפ"ע וזהו קינים . עניינים מפוזרים מלשון קנים תעשה את התבה . ואע"ג שכתיב קינים ביו"ד דמשמעו מלשון קינה מכ"מ מדלא כתיב קינות כל"ג כמו קינה. מבואר דגם זה נכלל בתיבה זו . עוד ראה שנרמז בהם כמה חכמות ומדעים שבטבע העולם ונדברים ב"ה בהם והיינו וכגה . עוד נרמז בהם סודות שאין לדבר בהם אלא במחשבה וזהו וסי . כמו אות ה' וי' שאין נשמע כ"כ בהרגש הדבור . כ"ז ידע יחזקאל בפי' נבואתו והוא למד לישראל כפי אשר יגוה . ואע"ג שזהו תורה שבע"פ שלא ניתן לכתוב מכ"מ זה אינו אלא לומר לרבים מתוך הכתב אסור אבל בפ"ע רשאי לכתוב כמשכ"ב בפ' שמות ל"ד כ"ז ע"ש :

הֶעָרִים הָאֵל׃ יב וְשָׁלְחוּ זִקְנֵי עִירוֹ וְלָקְחוּ אֹתוֹ
מִשָּׁם וְנָתְנוּ אֹתוֹ בְּיַד גֹּאֵל הַדָּם וָמֵת׃ יג לֹא־תָחוֹס
עֵינְךָ עָלָיו וּבִעַרְתָּ דַם־הַנָּקִי מִיִּשְׂרָאֵל וְטוֹב לָךְ׃ ס
ששי יד לֹא תַסִּיג גְּבוּל רֵעֲךָ אֲשֶׁר גָּבְלוּ רִאשֹׁנִים
בְּנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר תִּנְחַל בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ׃ ס טו לֹא־יָקוּם עֵד אֶחָד בְּאִישׁ
לְכָל־עָוֺן וּלְכָל־חַטָּאת בְּכָל־חֵטְא אֲשֶׁר יֶחֱטָא
עַל־פִּי ׀ שְׁנֵי עֵדִים אוֹ עַל־פִּי שְׁלֹשָׁה־עֵדִים יָקוּם
דָּבָר׃ טז כִּי־יָקוּם עֵד־חָמָס בְּאִישׁ לַעֲנוֹת בּוֹ סָרָה׃
יז וְעָמְדוּ שְׁנֵי־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־לָהֶם הָרִיב לִפְנֵי
יְהוָה לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים וְהַשֹּׁפְטִים אֲשֶׁר יִהְיוּ בַּיָּמִים
הָהֵם׃ יח וְדָרְשׁוּ הַשֹּׁפְטִים הֵיטֵב וְהִנֵּה עֵד־שֶׁקֶר
הָעֵד שֶׁקֶר עָנָה בְאָחִיו׃ יט וַעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם

ת"א ושלחו זקני. מכות י: לא תסיג גבול רעך. שבת פה נדה כו: לא יקום עד. סוטה ב שבועות לא סנהדרין ל מ: על פי שני. פסחים קיג ר"ה כא יבמות קא סוטה ג לא גיטין פט ל קדושין סו בתרא קס סנהדרין ט: יקום דבר. קמא ע בתרא נו: לענות בו. מכות ה: ועמדו שני. בתרא קכה סנהדרין ו יט שבועות ל: ודרשו. סנהדרין מ: והנה עד שקר. קמא פה מכות ה: ועשיתם לו כאשר זמם. כתובות לב לג קמא ה כד פד פה סנהדרין י נא ל מכות ב

ר ש"י

(יג) לא תחוס עינך. שלא תאמר הראשון כבר נהרג למה אנו הורגים את זה ונמצאו שני ישראלים הרוגים (ספרי): (יד) לא תסיג גבול. לשון נסוגו אחור (ישעיה מ"ב) שמחזיר סימן חלוקת הקרקע לאחור לתוך שדה חבירו למען הרחיב את שלו והלא כבר נאמר לא תגזול מה תלמוד לומר לא תסיג למד על העוקר תחום חבירו שעובר בב' לאוין יכול אף בחוצה לארץ ת"ל בנחלתך אשר תנחל וגו' בא"י עובר בשני לאוין בחוצה לארץ אינו עובר אלא משום לא תגזול: (טו) עד אחד. זה בנה אב כל עד שבתורה שנים אלא אם כן פרט לך בו אחד (סוטה ב'): לכל עון ולכל חטאת. להיות חבירו נענש על עדותו לא עונש גוף ולא עונש ממון אבל קם הוא לשבועה (ספרי). אמר לחבירו תן לי מנה שהלויתיך אמר לו אין לך בידי כלום ועד אחד מעיד שיש לו חייב להשבע לו: על פי שני עדים. ולא שיכתבו עדותם באגרת וישלחו לב"ד (גיטין ע"א) ולא שיעמוד תורגמן בין העדים ובין הדיינים: (טז) לענות בו סרה. דבר שאינו שהוסר העד הזה מכל העדות הזאת כיצד שאמרו להם והלא עמנו הייתם אותו היום במקום פלוני (ספרי מכות ה'): (יז) ועמדו שני האנשים. בעדים הכתוב מדבר ולמד שאין עדות בנשים ולמד שצריכין להעיד עדותן מעומד (שבועות ל'): אשר להם הריב. אלו בעלי הדין: לפני ה'. יהי דומה להם כאילו עומדין לפני המקום שנאמר בקרב אלהים ישפוט (תהלים פ"ב): אשר יהיה בימים ההם. יפתח בדורו כשמואל בדורו (ר"ה כ"ה) צריך אתה לנהוג בו כבוד: (יח) ודרשו השופטים היטב. על פי המזימין אותם שבודקים וחוקרים את הבאים להזימם בדרישה ובחקירה: והנה עד שקר. כל מקום שנאמר עד בשנים הכתוב מדבר: (יט) כאשר זמם. ולא כאשר עשה מכאן אמרו הרגו אין נהרגין

מכות

מן קרויא האלין: יב וישלחון סבי קרתיה וידברון יתיה מתמן וימסרון יתיה ביד גאיל דמא וימות: יג לא תחוס עינך עלוהי ותפלי אשדי דם זכאי מישראל וייטב לך: יד לא תשני תחומא דחברך די תחימו קדמאי באחסנתך די תחסן בארעא די יי אלהך יהיב לך למירתה: טו לא יקום סהיד חד בגבר לכל עוין ולכל חובין בכל חטא די יחטי על מימר תרין סהדין או על מימר תלתא סהדין יתקים פתגמא: טז ארי יקום סהיד שקר בגבר לאסהדא ביה סטיא: יז ויקומון תרין גוברין די להון דינא קדם יי קדם כהניא ודיניא די יהון ביומיא האינון: יח ויתבעון דיניא יאות והא סהדא סהיד שקרא אסהיד באחוהי: יט ותעבדון ליה כמא דחשיב למעבד לאחוהי ותפלי עביד דביש מבינך:

העמק דבר

(יב) ונתנו אותו ביד גואל הדם. משא"כ אם הוא שוגג והיה הדבר בלי דעת ברורה אע"ג שאינו גולה מכ"מ אין מוסרים אותו בידים ליד גוה"ד אלא מניחים אותו למקרה: (יג) וטוב לך. דדם הנקי אין לו מנוחה והרוח שט בעולם ומחבל כל מה שהכוח יכול לעשות. עד שנשפך דם שופכו. ונחה גם דמו. ובזה טוב לך. [וכן כל המת לפני זמנו כדאי' בחגיגה דה"א ובפרב"י בד"ה דרעינא כו']: (יד) לא תסיג גבול רעך. יש בזה שתי אזהרות מבוארות בכתוב כדרך משנה תורה. חדא השגת גבול סימני הקרקע שבינו לחבירו. וזהו לשון גבול רעך. אבל א"כ אין הבנה ללשון אשר גבלו ראשונים אלא יש כאן אזהרה שניה שהובא בספרי שאסור לשנות תחום הארץ שעשו הנשיאים ויהושע. היינו אשר גבלו ראשונים. ולזה הפי' אין לשון גבול רעך מדויק שהרי מחליפים כולם זל"ז ברצון. אלא ע"כ מבואר כאן שתי אזהרות. וטעם אזהרה שני' הוא כמש"כ כ"פ דחלוקת הארץ היה ענין קדושה שהרי בזה תלוי דין יובל וכמה דינים ש"א והוא קדושת הגוף דלא פקע בכדי ועי' מש"כ בהע"ש סי' קל"ח: (טו) לא יקום. לא כתיב לא יעיד אלא לא יקום דמשמעו במקיימי דבר כדאי' במכות ד"ח. והכונה דעדות בעלמא ע"ד עבירה אם הוא מהימן כבי תרי רשאי להעיד כדי לשנוא אותו וכדאי' בפסחים דקי"ג ב' אבל לא יקום לענין עונש ממש. וכן בד"מ ל"מ אי לממון או לשבועה כידוע: לכל עון. היינו מזיד: ולכל חטאת. בשוגג: בכל חטא אשר יחטא. בין חטא קל או חמור: על פי שלשה עדים יקום דבר. מיירי בממון. ואם אמר התובע שיש לו שלשה עדים מחויב להביא שלשתן ולא סגי בשנים והכי פי' הרמב"ן לעיל י"ז ו' בד"ל: (טז) כי יקום וגו'. ולא כתיב כי יעיד. ללמדנו שאין דין ע"ז עד שיהיה מקיימי דבר: לענות בו סרה. ולא כתיב לפני הכהנים והשופטים כמו שכתוב בסמוך גבי עדים המזימים. היינו משום שעדים הראשונים שהעידו אפשר שלא העידו לפני מומחין ל"מ למ"ד ד"מ כשר בהדיוטות אפי' למ"ד דמה"ת בעינן מומחין מכ"מ אם קבלו התובע והנתבע הדיוטות כשרין לכ"ע. ואם קבלו עדים נעשים זוממין אם הזימו אותם אבל הזמה בעינן דוקא מומחין לכ"ע. אפי' למ"ד ע"ז ממונא מכ"מ הרי הוא כגזלות וחבלות דלכ"ע דוקא מומחין: (יז) ועמדו שני האנשים אשר להם הריב. לפי הפשט המה העדים המעידים שהיו עדי שקר. והדרש ידוע: לפני הכהנים. היינו דיינים דסמיכי שדנים בדמוי מלתא למלתא או והשופטים. המה דיינים שדנים בכח החקירה עפ"י חקי התלמוד כמש"כ לעיל בפ' ז"מ: אשר יהיה בימים ההם. לפי דרך החקירה והלמוד באותו הדור: (יח) ודרשו השופטים היטב. השופטים בכח החקירה המה חרוצים גם לחקור ולדרוש על האמת יותר מדיינים כהנים. מש"ה מחויבים בחו"ד לפי כחם. אע"ג שאם היה ב"ד כהנים ואינם בקיאים בהו"ד כ"כ הין דנים כפי יכלתם מכ"מ השופטים מחויבים בהו"ד כפי כחם הטוב: והנה עד שקר העד שקר ענה באחיו. כפל לשון. ללמדנו דאין נעשים זוממין אלא א"כ גם העדות הוא שקר לאפוקי אם כבר נגמר דינו למיתה גם בלעדם. הרי לא העידו שקר שהרי הוא חייב מיתה וזהו מאמר רבא במכות ד"ה א'. ומצד הסברא היה ראוי לומר דאפי' לא ניגמר דינו אלא שבאמת הרג את הנפש גם בלעדי עדותם הרי לא העידו שקר. אבל אינו כן במשנה דתנן הוא ושן נהרגין. והיינו משום שלמדו מדכתיב שקר ענה באחיו. והיה ראוי לכתוב שקר העיד באחיו אלא ענה משמעו אחר עדים אחרים שהעידו ג"כ מכ"מ ניזומין כמש"כ בס' שמות כ' י"ג בפסוק לא תענה יעו"ש. וע"כ הא דממעטינן מהכפל אם העידו אמת היינו בנגמר דינו לקטלא או לקנסא או בד"מ בעלמא דלא איברי סהדי ודייני אלא לשקרי. וכיון שהעידו אמת כבר נתחייב. משא"כ קטלא או קנסא לא נתחייב ע"י עדים עד שיצא מפי ב"ד גמר דינו. זהו היוצא מאותו סוגי' דמכות [ורש"י ותוס' נדחקו בטעמים אחרים לחלק בין ד"מ לד"ק וד"נ. ולפי דעתי החלוק ברור כמש"כ. ואח"

לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ כ וְהַנִּשְׁאָרִים
יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ וְלֹא־יֹסִפוּ לַעֲשׂוֹת עוֹד כַּדָּבָר הָרָע
הַזֶּה בְּקִרְבֶּךָ׃ כא וְלֹא תָחוֹס עֵינֶךָ נֶפֶשׁ בְּנֶפֶשׁ עַיִן
בְּעַיִן שֵׁן בְּשֵׁן יָד בְּיָד רֶגֶל בְּרָגֶל׃ ספ א כִּי־תֵצֵא
לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֶךָ וְרָאִיתָ סוּס וָרֶכֶב עַם רַב
מִמְּךָ לֹא תִירָא מֵהֶם כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ
הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ב וְהָיָה כְּקָרָבְכֶם אֶל־
הַמִּלְחָמָה וְנִגַּשׁ הַכֹּהֵן וְדִבֶּר אֶל־הָעָם׃ ג וְאָמַר
אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתֶּם קְרֵבִים הַיּוֹם לַמִּלְחָמָה
עַל־אֹיְבֵיכֶם אַל־יֵרַךְ לְבַבְכֶם אַל־תִּירְאוּ וְאַל־
תַּחְפְּזוּ וְאַל־תַּעַרְצוּ מִפְּנֵיהֶם׃ ד כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
הַהֹלֵךְ עִמָּכֶם לְהִלָּחֵם לָכֶם עִם־אֹיְבֵיכֶם לְהוֹשִׁיעַ
אֶתְכֶם׃ ה וְדִבְּרוּ הַשֹּׁטְרִים אֶל־הָעָם לֵאמֹר מִי־
הָאִישׁ אֲשֶׁר בָּנָה בַיִת־חָדָשׁ וְלֹא חֲנָכוֹ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב
לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יַחְנְכֶנּוּ׃
ו וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר נָטַע כֶּרֶם וְלֹא חִלְּלוֹ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב

ת"א ד ה חולין יא: ובערת הרע מקרבך. קמא פה סנהדרין עח: והנשארים. שם פט: והנשארים ישמעו ויראו. מכות ד: נפש בנפש. שם ה: יד ביד. כתובות לב: רגל ברגל. קמא פד: והיה כקרבכם אל המלחמה. סוטה מב: ודבר אל העם. שם: ואמר אליהם. שם: אל ירך לבבכם כי ה' אלהיכם. שם: ודברו השוטרים. שם ודף מג: לאמר מי האיש אשר בנה. שם מג מד: ולא חנכו. שם: ומי האיש אשר נטע. שם מג מד:

ר ש " י

(סוטה ה'): לעשות לאחיו. מה ת"ל לאחיו למד על זוממי בת כהן נשואה שאינן בשריפה אלא כמיתת הבועל שהוא בחנק שנאמר היא באש תשרף (ויקרא כ"א) היא ולא בועלה לכך נאמר כאן לאחיו כאשר זמם לעשות לאחיו ולא כאשר זמם לעשות לאחותו אבל בכל שאר מיתות השוה הכתוב אשה לאיש וזוממי אשה נהרגין כזוממי איש כגון שהעידוה שהרגה את הנפש שחללה את השבת נהרגין במיתתה שלא מיעט כאן אלא דמקום שיש לקיים בכן הזמה במיתת הבועל: (כ) ישמעו ויראו. מכאן שצריכין הכרזה איש פלוני ופלוני נהרגין על שהוזמו בבית דין: (כא) עין בעין. ממון. וכן שן בשן וגו' (ב"ק פ"ד):
כ (א) כי תצא למלחמה. סמך הכתוב יציאת מלחמה לכאן לומר לך שאין מחסר אבר יוצא למלחמה. דבר אחר לומר לך אם עשית משפט צדק אתה מובטח שאם תצא למלחמה אתה נוצח וכן דוד הוא אומר עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי (תהלים קי"ט): על אויבך. יהיו בעיניך כאויבים אל תרחם עליהם כי לא ירחמו עליך: סוס ורכב. בעיני כולם כסוס אחד וכן הוא אומר והכית את מדין כאיש אחד (שופטים ו') וכן הוא אומר כי בא סוס פרעה (שמות ט"ו): עם רב ממך. בעיניך
הוא

כ וּדְיִשְׁתַּאֲרוּן יִשְׁמְעוּן וְיִדְחֲלוּן וְלָא יוֹסְפוּן לְמֶעְבַּד עוֹד כְּפִתְגָּמָא בִישָׁא הָדֵין בֵּינָךְ: כא וְלָא תְחוּס עֵינָךְ נַפְשָׁא חֲלַף נַפְשָׁא עֵינָא חֲלַף עֵינָא שִׁנָּא חֲלַף שִׁנָּא יְדָא חֲלַף יְדָא רַגְלָא חֲלַף רַגְלָא: א אֲרֵי תִפּוֹק לְאַגָּחָא קְרָבָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְתֶחֱזֵי סוּסָוָן וּרְתִיכִין עַם סַגִּי מִנָּךְ לָא תִדְחַל מִנְּהוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ מֵימְרֵיהּ בְּסַעֲדָךְ דְּאַסְּקָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: ב וִיהֵי כְּמִקְרַבְכוֹן לְאַגָּחָא קְרָבָא וְיִתְקְרֵיב כַּהֲנָא וִימַלֵּיל עִם עַמָּא: ג וְיֵימַר לְהוֹן שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתּוּן מִתְקָרְבִין יוֹמָא דֵין לְאַגָּחָא קְרָבָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן לָא יְזוּעַ לִבְּכוֹן לָא תִדַּחֲלוּן וְלָא תִתְבַּעֲתוּן וְלָא תִתַּבְּרוּן מִן קֳדָמֵיהוֹן: ד אֲרֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּמְדַבַּר קֳדָמֵיכוֹן לְאַגָּחָא לְכוֹן קְרָב עִם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן לְמִפְרַק יָתְכוֹן: ה וִימַלְּלוּן סַרְכַיָּא קֳדָם עַמָּא לְמֵימַר מָן גַּבְרָא דִּי בְנָא בֵּיתָא חַדְתָּא וְלָא חַנְכֵיהּ יְהָךְ וִיתוּב לְבֵיתֵיהּ דִּלְמָא יִתְקְטֵל בִּקְרָבָא וּגְבַר אוֹחֳרָן יְחַנְּכִינֵיהּ: ו וּמָן גַּבְרָא דִּי נְצִיב כַּרְמָא וְלָא אַחְלֵיהּ יְהָךְ וִיתוּב לְבֵיתֵיהּ דִּלְמָא

רש"י

הוא רב אבל בעיני אינו רב: (ב) בקרבכם אל המלחמה. סמוך לצאתכם מן הספר מגבול ארצכם: ונגש הכהן. המשוח לכך והוא הנקרא משוח מלחמה (סוטה מ"ב): ודבר אל העם. בלשון הקדש (שם): (ג) שמע ישראל. אפילו אין בכם זכות אלא קריאת שמע בלבד כדאי אתם שיושיע אתכם (שם): על אויביכם. אין אלו אחיכם שאם תפלו בידם אינם מרחמים עליכם אין זו כמלחמת יהודה עם ישראל שנאמר להלן ויקומו האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל מערומיהם הלבישו מן השלל וילבישום וינעילום ויאכילום וישקום ויסוכום וינהלום בחמורים לכל כושל ויביאום יריחו עיר התמרים אצל אחיהם וישובו שומרון (ד"ה ב' כ"ח) אלא על אויביכם אתם הולכים לפיכך התחזקו למלחמה: אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו. ד' אזהרות כנגד ד' דברים שמלכי העובדי כוכבים עושים מגיפין בתריסיהם כדי להקישן זה לזה כדי להשמיע קול שיחפזו אלו שכנגדם וינוסו ורומסים בסוסיהם ומצהילין אותם להשמיע קול שעטת פרסות סוסיהם וצווחין בקולם ותוקעין בשופרות ומיני משמיעי קול: אל ירך לבבכם. מצהלת סוסים: אל תיראו. מהגפת התריסין: ואל תחפזו. מקול הקרנות: ואל תערצו. מקול הצווחה (סוטה מ"ב): (ד) כי ה' אלהיכם וגו'. הם באים בנצחונו של בשר ודם ואתם באים בנצחונו של מקום. פלשתים באו בנצחונו של גלית מה היה סופו נפל ונפלו עמו: ההולך עמכם. זה מחנה הארון: (ה) ולא חנכו. לא דר בו. חנוך לשון התחלה: ואיש אחר יחנכנו. ודבר של עגמת נפש הוא זה: (ו) ולא חללו. לא פדאו בשנה הרביעית שהפירות טעונין לאוכלן בירושלים או לחללן בדמים ולאכול

העמק דבר

מצאתי שרבינו הגר"א כ' כן בס' אדרת אלי'): (יט) ובערת הרע מקרבך. זה הלשון אינו אלא בנפשות. ועפ"ז הפרש כתיב. (כ) והנשארים ישמעו ויראו. שצריכין הכרזה משא"כ בע"ז של ד"מ שאין נהרגין ולא שייך בהו ובערת הרע מקרבך. אין צריכין הכרזה. מכ"מ גוף הפרשה בע"כ מיירי גם בד"מ מדלא כתיב בתחלת עדותם לפני הכהנים והשופטים כמש"כ לעיל דמיירי בד"מ וקנסות: כ (א) על אויבך. לאפוקי יהודה על עשרת השבטים שלא שנאו זא"ז רק המלכים מתגרים זב"ז. וגם אם היו שני הצדדים עובדי ה' לא היה שייך זה הבטחון. שהרי גם ה' הולך עם מחנה השני'. ות"א בעלי דבבך ולא שנאך כמו בס' שמות כ"ג ועוד. דמשמעות שנאך הוא בלב. וכן הוא פי' אויב. וא"כ לא שייך ללחום על אויב בלב. אלא פי' בעלי דבבך. מתגרה בדברים ומצער וכיב"ז בכ"מ לפי הענין: כי ה' אלהיך עמך. ביחוד בשעת מלחמה שכינה שורה בקרב מחנה ישראל כמש"כ לעיל ו' פ"ז: המעלך מארץ מצרים. אפי' אם אינו באופן שהארון הולך עמם וכמבואר להלן פ' תצא. מכ"מ השכינה שורה בישראל כמו שהיה בעלי' ממצרים בלי ארון: (ב) ודבר אל העם. לבד המבואר בפרשה מדבר מוסר השכל להיות נזהרים מדבר רע בשעת הסכנה ובשעה שהשכינה שורה בקרבם. ועוד דברי מוסר לפי כח המדבר ולפי הענין: (ג) על אויביכם. כמש"כ לעיל דהיינו עובדי ע"ז: ע"כ אל ירך לבבכם. לעשות בהם רעה כשיפלו בידכם: אל תיראו. מלעשות דבר בפועל: ואל תחפזו. לא תתנהגו במהירות כי אם במתון: ואל תערצו. בשברון המחנה להיות נמסר ביד השונא בשעה שתראו איזה דבר שלא כטוב. ועי' להלן כ"א ו': (ד) ההולך עמכם. זה מחנה הארון והשגחתו בפרטות: להלחם לכם וגו'. להצליח בכלל המלחמה לנצח: להושיע אתכם. כמש"כ הרמב"ן דאפי' המנצחים נהרגים לישועה לכל יחיד שלא יהרג, ולצאת מן

לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יְחַלְּלֶנּוּ׃
ז וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר אֵרַשׂ אִשָּׁה וְלֹא לְקָחָהּ יֵלֵךְ
וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר
יִקָּחֶנָּה׃ ח וְיָסְפוּ הַשֹּׁטְרִים לְדַבֵּר אֶל־הָעָם וְאָמְרוּ
מִי־הָאִישׁ הַיָּרֵא וְרַךְ הַלֵּבָב יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ
וְלֹא יִמַּס אֶת־לְבַב אֶחָיו כִּלְבָבוֹ׃ ט וְהָיָה כְּכַלֹּת
הַשֹּׁטְרִים לְדַבֵּר אֶל־הָעָם וּפָקְדוּ שָׂרֵי צְבָאוֹת
בְּרֹאשׁ הָעָם׃ ס שביעי י כִּי־תִקְרַב אֶל־עִיר
לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ וְקָרָאתָ אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם׃ יא וְהָיָה
אִם־שָׁלוֹם תַּעַנְךָ וּפָתְחָה לָךְ וְהָיָה כָּל־הָעָם
הַנִּמְצָא־בָהּ יִהְיוּ לְךָ לָמַס וַעֲבָדוּךָ׃ יב וְאִם־לֹא
תַשְׁלִים עִמָּךְ וְעָשְׂתָה עִמְּךָ מִלְחָמָה וְצַרְתָּ
עָלֶיהָ׃ יג וּנְתָנָהּ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ וְהִכִּיתָ אֶת־כָּל־
זְכוּרָהּ לְפִי־חָרֶב׃ יד רַק הַנָּשִׁים וְהַטַּף וְהַבְּהֵמָה
וְכֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה בָעִיר כָּל־שְׁלָלָהּ תָּבֹז לָךְ וְאָכַלְתָּ
אֶת־שְׁלַל אֹיְבֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָךְ׃
טו כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכָל־הֶעָרִים הָרְחֹקֹת מִמְּךָ מְאֹד
אֲשֶׁר לֹא־מֵעָרֵי הַגּוֹיִם־הָאֵלֶּה הֵנָּה׃ טז רַק מֵעָרֵי
הָעַמִּים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ

ת"א ומי האיש אשר ארש. סוטה מג: פן ימות. קדושין יג: ויספו השוטרים. סוטה מד: ומי האיש. שם: ורך הלבב. שם: ולא ימס את. שם: והיה ככלות. שם:

ר ש " י

בדמים בירושלים: (ז) פן ימות במלחמה. ישוב פן ימות שאם לא ישמע לדברי הכהן כדאי הוא שימות: (ח) ויספו השוטרים. למה נאמר כאן ויספו מוסיפין זה על דברי הכהן שהכהן מדבר ומשמיע מן שמע ישראל עד להושיע אתכם ומי האיש ושני ושלישי כהן מדבר ושוטר משמיע וזה שוטר מדבר ושוטר משמיע (סוטה מ"ג): הירא ורך הלבב. רבי עקיבא אומר כמשמעו שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה רבי יוסי הגלילי אומר הירא מעבירות שבידו ולכך תלתה לו תורה לחזור על בית וכרם ואשה לכסות על החוזרים בשביל עבירות שבידם שלא יבינו שהם בעלי עבירה והרואהו חוזר אומר שמא בנה את ביתו או נטע כרם או ארש אשה: (ט) שרי צבאות. שמעמידין זקפין מלפניהם ומלאחוריהם וכשילין
של

יִתְקְטֵל בִּקְרָבָא וּגְבַר אוֹחֳרָן יְחַלְּלִינֵיהּ: ז וּמַן גַּבְרָא דִּי אֲרַס אִתְּתָא וְלָא נַסְבַהּ יְהַךְ וִיתוּב לְבֵיתֵיהּ דִּלְמָא יִתְקְטֵל בִּקְרָבָא וּגְבַר אוֹחֳרָן יִסְּבִינַהּ: ח וְיוֹסְפוּן סַרְכַיָּא לְמַלָּלָא עִם עַמָּא וְיֵימְרוּן מַן גַּבְרָא דִּדְחִיל וּתְבִיר לִבָּא יְהַךְ וִיתוּב לְבֵיתֵיהּ וְלָא יִתְּבַר יָת לִבָּא דַּאֲחוֹהִי כְּלִבֵּיהּ: ט וִיהֵי כַּד יְשֵׁיצוּן סַרְכַיָּא לְמַלָּלָא עִם עַמָּא וִימַנּוּן רַבָּנֵי חֵילָא בְּרֵישׁ עַמָּא: י אֲרֵי תִקְרַב לְקַרְתָּא לְאַגָּחָא קְרָבָא עֲלַהּ וְתִקְרֵי לַהּ מִלִּין דִּשְׁלָם: יא וִיהֵי אִם שְׁלָם תַּעֲנִינָךְ וְתִפְתַּח לָךְ וִיהֵי כָּל עַמָּא דְּיִשְׁתְּכַח בַּהּ יְהוֹן לָךְ לְמַסְּקֵי מִסִּין וְיִפְלְחוּנָךְ: יב וְאִם לָא תַשְׁלֵים עִמָּךְ וְתַעְבֵּיד עִמָּךְ קְרָב וּתְצוּר עֲלַהּ: יג וְיִמְסְרִינַהּ יְיָ אֱלָהָךְ בִּידָךְ וְתִמְחֵי יָת כָּל דְּכוּרַהּ לְפִתְגַם דְּחָרֶב: יד לְחוֹד נְשַׁיָּא וְטַפְלָא וּבְעִירָא וְכָל דִּי יְהֵי בְקַרְתָּא כָּל עֲדָאַהּ תֵּיבוֹז לָךְ וְתֵיכוֹל יָת עֲדָא דְסָנְאָךְ דִּי יְהַב יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ: טו כֵּן תַּעֲבֵיד לְכָל קִרְוַיָּא דִּי רְחִיקָן מִנָּךְ לַחֲדָא דִּי לָא מִקִּרְוֵי עַמְמַיָּא הָאִלֵּין אִנּוּן: טז לְחוֹד מִקִּרְוֵי עַמְמַיָּא הָאִלֵּין דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא לָא תְקַיֵּם כָּל נִשְׁמְתָא:

רש"י

של ברזל בידיהם וכל מי שרוצה לחזור הרשות בידו לקפח את שוקיו. זקפין בני אדם עומדים בקצה המערכה לזקוף את הנופלים ולחזקם בדברים שובו אל המלחמה ולא תנוסו שתחלת נפילה ניסה: (י) כי תקרב אל עיר. במלחמת הרשות הכתוב מדבר כמו שמפורש בענין כן תעשה לכל הערים הרחוקות וגו': (יא) כל העם הנמצא בה. אפילו אתה מוצא בה משבעה אומות שנצטוית להחרימם אתה רשאי לקיימם (ספרי): למס ועבדוך. עד שיקבלו עליהם מסים ושעבוד (שם): (יב) ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה. הכתוב מבשרך שאם לא תשלים עמך סופה להלחם בך אם תניחנה ותלך: וצרת עליה. אף להרעיבה ולהצמיאה ולהמיתה מיתת תחלואים: (יג) ונתנה ה' אלהיך בידך. אם עשית כל האמור בענין סוף שה' נותנה בידך: (יד) והטף. אף טף של זכרים ומה אני מקיים והכית את כל זכורה

העמק דבר

המלחמה בשלום: (ח) ולא ימס וגו'. ולא הזהירו התורה כמשמעו שלא יסכן א"ע. דאפשר איש מצוק ומר נפש מבקש המות אלא שאסור לאבד א"ע. ומוב לפניו הנפל במלחמה. ואין איסור במלחמה כמו שאין המלך מוזהר מלעשות מלחמת הרשות הגורם הכ"כ. אלא מלחמה שאני וע' שבועות דל"ה במלכות דקטלא כו'. ה"נ אין איסור לאדם להכניס עצמו במלחמה ולסכן עצמו. אבל ולא ימס את לבב וגו' וע' מש"כ בס' בראשית ט' ה': (י) וקראת אליה לשלום. פרש"י במלחמה הרשות הכ"מ. והרמב"ם הל' מלכים פ"ו ה"א כ' אין עושין מלחמה בעולם עד שקורין אליה בשלום א' מלחמה הרשות וא' מלחמת כו' וליטעמי' קאי הכ' בתנאי השלום אם השלימו וקבלו שבע מצוה שנצטוו ב"נ עליהן אין הורגין מהם נשמה והרי הן למס כו'. וכ"כ עוד בס"ה ה"ט וכן עיר שהשלימה אין כורתין להם ברית עד שיכפרו בע"ז כו' וא"כ תנאי השלום הן ג' דברים היינו למס ועבדות וגירות לז' מצות. וע"ז האופן היה התנאי שלח יהושע אפי' למלחמת הכנענים. אבל רש"י פירש שתנאי השלום אינו אלא למס ועבדות. ובזה האופן מיירי כל הפרשה. וא"כ ודאי דוקא מלחמת הרשות. ולא בשבעה אומות שבא"י. והא שרצה משה רבינו להשלים עם סיחון לא היה אלא לטעה. שרצה תחלה לכבוש ולחלק א"י וא"כ עה"י כמש"כ בפ' דברים שע"ז הענין נפלו כמה דברים ותוכחות. אבל להניח לגמרי בשלום בא"י גוים עובדי ע"ז א"א אפי' רוצים להיות למס ועבדות. משא"כ בחו"ל אם רוצין להשלים אין הורגין להם אם יעבדו ע"ז: (יב) ועשתה עמך מלחמה. כפרש"י שהכתוב מבשרך שאם לא תשלים עמך סופה להלחם בך. ור"ל שאם לא התחלות להלחם עליה אין לחוש לה. אבל אחר שהתחלת להלחם בה אסור להניחה ולילך. כי סופה להתגרות בך. ע"כ וצרת עליה: (טו) הרחוקות ממך מאד. לא בסמוכות לא"י מיירי דא"כ אינם רחוקות מאד אלא הפרשה ג"כ לא מיירי בערי א"י עצמה. אלא בערים שחוץ לא"י. שהרי היה כמה ערים שחוץ לגבול א"י והמה שייכים לשבעה עממין. שהרי גבול א"י לא תלוי בשבעה עממין אלא כמבואר בכתוב. ועיירות אלו מיקריין אינן רחוקות מאד. ומחלק הכתוב דאם הערים רחוקות ממך מאד וא"כ אינם שייכים לשבעה אומות כך הדין לשייר כמה בני אדם. ואין חשש שילמדו אתכם כשיגדלו: (טז) רק מערי

העמים

נחלה לא תחיה כל־נשמה: יז כי־החרם תחרימם החתי והאמרי הכנעני והפרזי החוי והיבוסי כאשר צוך יהוה אלהיך: יח למען אשר לא־ילמדו אתכם לעשות ככל תועבתם אשר עשו לאלהיהם וחטאתם ליהוה אלהיכם: ס יט כי־תצור אל־עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה לא־תשחית את־עצה לנדח עליו גרזן כי ממנו תאכל ואתו לא תכרת כי האדם עץ השדה לבא מפניך במצור: כ רק עץ אשר־תדע כי לא־עץ מאכל הוא אתו תשחית וכרת ובנית מצור על־העיר אשר־הוא עשה עמך מלחמה עד רדתה: פ

כא א כי־ימצא חלל באדמה אשר יהוה אלהיך נתן לך לרשתה נפל בשדה לא נודע מי הכהו: ב ויצאו זקניך ושפטיך ומדדו אל־

ת"א לא תחיה. סוטה ג סנהדרין סז: למען אשר. סוטה לה: כי תצור. ס' הזוהר פ' בלק: לא תשחית. סנהדרין ק: כי ממנו. תענית ז מכות כב: כי האדם. תענית שם: רק עץ. ב"ק צא: אותו תשחית. תענית ז: עד רדתה. שבת יט: כי ימצא. יומא כג סוטה מד מה: לרשתה. סוטה מה ב"ק פב: לא נודע. יומא כג סוטה מז: ויצאו זקניך. יומא שם סוטה מד מה סנהדרין יד: ויצאו זקניך. סוטה מה:

רש"י

בגדולים: (יז) כאשר צוך. לרבות את הגרגשי: (יח) למען אשר לא ילמדו. הא אם עשו תשובה ומתגיירין אתה רשאי לקבלם: (יט) ימים. שנים: רבים. שלשה. מכאן אמרו אין צרין על עיירות של עובדי כוכבים פחות מג' ימים קודם לשבת (שם שבת י"ט) ולמד שפותח בשלום שנים או ג' ימים וכן הוא אומר וישב דוד בצקלג ימים שנים (ש"ב א') ובמלחמת הרשות הכתוב מדבר (ספרי): כי האדם עץ השדה. הרי כי משמש בלשון דלמא שמא האדם עץ השדה להכנס בתוך המצור מפניך להתייסר ביסורי רעב וצמא כאנשי העיר למה תשחיתנו: (כ) עד רדתה. לשון רדוי שתהא כפופה לך: **כא** (ב) ויצאו זקניך. מיוחדים שבזקניך אלו סנהדרי גדולה (סוטה מ"ד סנהדרין י"ד): ומדדו. ממקום שההלל שוכב (סוטה

העמק דבר

העמים האלה. פי' שהמה כתו"ל אלא שהם שייכים לעמים האלה: לא תחיה כל נשמה. דכיון שלא השלימו והחרבת את הישוב שלהם. ויהי' עיקר הישוב מבני ישראל יש לחוש שלא ילמדו וגו' משא"כ כשהשלימו ויהי' הישוב שלהם. אין חשש שיבאו ב"י לדור שם. זולת מה שהמלך מפלה להשתרר עליהם. והנה בזה ערים האלה אמורין מערי א"י עצמה שבפירוש כתיב מעט מעט אגרשנו מפניך. ולא היתה המצוה לכלות בפעם אחת את כולם זולת אנשי המלחמה. ומשום שלא ירבה עליך חית השדה. ורק היו מוזהרים שלא לכרות עמהם ברית. ושלא להניח ע"ז בא"י. משא"כ עיר אחת שנכבשה אין חשש משום חית השדה. ומש"ה היתה המצוה לא תחיה כל נשמה: (יז) כאשר צוך ה' אלהיך

יז אֲרֵי גַמָּרָא תְגַמְּרִינוּן חִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי כְּנַעֲנָאֵי וּפְרִזָּאֵי חִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי כְּמָא דְפַקְּדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ יח בְּדִיל דְּלָא יַלְּפוּן יָתְכוֹן לְמֶעְבַּד כְּכֹל תּוֹעֲבָתְהוֹן דִּי עֲבַדוּ לְטַעֲוָתְהוֹן וּתְחוּבוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ יט אֲרֵי תְצוּר לְקַרְתָּא יוֹמִין סַגִּיאִין לְאַגָּחָא עֲלַהּ לְמִכְבְּשַׁהּ לָא תְחַבֵּיל יָת אִילָנַהּ לַאֲרָמָא עֲלוֹהִי בַּרְזְלָא אֲרֵי מִנֵּיהּ תֵּיכוּל וְיָתֵיהּ לָא תְקוּץ אֲרֵי לָא כֶאֱנָשָׁא אִילַן חַקְלָא לְמֵיעַל מִן קֳדָמָךְ בִּצְיָרָא׃ כ לְחוֹד אִילַן דִּי תִידַע אֲרֵי לָא אִילַן דְּמֵיכַל הוּא יָתֵיהּ תְּחַבֵּיל וּתְקוּץ וְתִבְנֵי כַּרְכּוֹמִין עַל קַרְתָּא דִּי הִיא עָבְדָא עִמָּךְ קְרָב עַד דְּתִכְבְּשַׁהּ׃ א אֲרֵי יִשְׁתְּכַח קְטִילָא בְּאַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לְמֵירְתַהּ רְמֵי בְּחַקְלָא לָא יְדִיעַ מַן קַטְלֵיהּ׃ ב וְיִפְּקוּן סָבָךְ וְדַיָּנָךְ וְיִמְשְׁחוּן לְקִרְוַיָּא דִּי בְּסַחֲרָנוּת קְטִילָא׃

העמק דבר

אלהיך · בשבעה אומות שבא"י היתה האזהרה לעיל ד"א החרם תחרים אותם · כמו כן אותה עיר · אע"ג דשם לא הוזהרו לכלות הכל כמבואר לעיל שם כ"ב · כבר ביארנו שם דמכ"מ על אנשי חיל שהולכים למלחמה הוזהרו להכרית את הכל · וגם אשר ישארו אינו אלא משום ההכרח משום חית השדה . משא"כ אלו וכמש"כ במקרא הקודם : (יח) למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות וגו' . ופרש"י הא אם עשו תשובה ומתגיירין אתם רשאים לקבלם ובמס' סוטה דל"ב פי' דוקא אוה"ע שחוץ לגבול א"י · אבל שבתוכה אין מקבלין אותם שמחמת יראה הם עושים עכ"ל והביאו הרמב"ן והשיג ע"ז · ולפי דברינו מיירי כאן בערים שאינם מא"י ממש · אבל בערי א"י באמת לא מהני קבלת ז' מצות אחר שהחלו במלחמה ולא קבלו בשלום שלא יהושע אם לא גירות לגמרי מקבלים לשלם והדברים ארוכים ועתיקים : (יט) לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן . הא לנדוח עליו גרזן מותר . וכן בסמוך כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות · הא ואותו לא תכרות מותר · ולמדתי ביאורו בלשון הרמב"ם הל' מלכים פ"ו הא"ע אין קוצצין אילני מאכל שחוץ למדינה ואין מונעין מהם מים כדי שייבשו שנא' לא תשחית את עצה וכל הקוצץ לוקה כו' ולא האילנות בלבד אלא כל המשבר כלים וגו' עובר בלא תשחית ואינו לוקה כו' · מבואר שאין לוקין על כל תשחית אלא על האילנות ורק באופן שקוצץ בגרזן . ולא במניעת המים וכדומה · ובאמת הכי מוכח מדאי' במכות דכ"ב דקאמר ולימא בקוצץ אילן שלוקה משום ואותו לא תכרות · ולא קאמר משום בל תשחית · אלא למדו מיתור לשון הכי . דמתחלה הזהיר הכתוב לא תשחית את עצה בכל אופני השחתה במניעת המים וכדומה : לנדוח עליו גרזן . הוא אזהרה בפ"ע שלא לקצץ · ומפרש הכתוב על לא תשחית את עצה כי ממנו תאכל · דכל מה שנלרך להנאת האדם מצוה שלא להשחית אלא להנות ממנו וא"כ הוא נתקן לעשה · והוי כדאי' בפסחים דכ"ז הר"ח מצורע שנכנס לפנים ממחיצתו פטור שנאמר בדד ישב מחוץ למחנה מושבו הכתוב נתקו לעשה · ואע"ג דשם איכא מחלוקת תנאים · היינו משום שאין העשה מיותר כדאי' התם בדד ישב לבדו ישב שלא יהא כו' · אבל כאן כי ממנו תאכל מיותר להגיד ע"ז שנתקו לעשה : ואותו לא תכרות . הוא טעם על לנדוח עליו גרזן שבזה ודאי מוזהר בל"ת שיש בו מלקות · אבל דוקא הראוי למאכל כמו שמבאר המקרא : כי האדם עץ השדה וגו' · פי' דלהכי דוקא עץ מאכל חמור כ"כ שלוקין עליו · משום שהאדם נמשל לעץ השדה · והנה זה המשל נמלא בכמה אופנים כמש"כ בס' במדבר כ"ד פ'· אך המקרא ביאר המשל בענין דמיירי היינו במצור המלחמה שאינו אלא בעץ מאכל · ופי' המשל הוא כמו שיש אדם שמשלחים המצרים בכיון בחשאי להיות במצור כדי להועיל להמצירים לפתוח העיר · ע"י שמסבבים מחלוקת בפנים · והנה כשהעיר נפתח והורגים אנשי העיר שבמצור · וכי יעלה עה"ד להרוג גם אותם אנשים שבאו במצור מפני המצירים ובתועלתם · כך עץ מאכל בא לתועלת המצירי' שנהנים בפריו בשעה שתולשים פרי חי' מן האילן · ע"כ ראוי להוקירו · ומכאן למדנו גם על שארי עתים שאילן שיש בו פרי המור עונשו של הקוצצו יותר משארי דברים שנהנים ממנו · [ואפי' נטיעות כ"ז שאין בהם פרי למאכל אין לוקין עליו והיינו דתנן במס' ב"ק פ' החובל הקוצץ את נטיעותיו אע"פ שאינו רשאי פטור · והתוס' נתקשו בזה הרבה יעו"ש · אבל מדברי הרמב"ם הנ"ל למדנו הפי' פטור ממלקות משום דנטיעה בת שנה עדיין אין בו מאכל] : (כ) אשר תדע . אבל בספק אסור · ואפי' לשיטת הרמב"ם דספק דאורייתא מותר מה"ת · והכי דעת הראב"ד בהל' כלאים פ"י מכ"מ במקום דאפשר לברר מודה · זהו לפי הפשט · והדרש בפ' החובל אשר תדע זה אילן מאכל · ע' פרש"י · והסמ"ג בל"ת רכ"ט פי' בשם הרמב"ם דמיירי בעץ בהיה עץ מאכל ועכשיו אינו מוציא פירות מש"ה אסור מספק עד שידע כי כן הוא : אותו תשחית.

הֶעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבֹת הֶחָלָל׃ ג וְהָיָה הָעִיר הַקְּרֹבָה
אֶל־הֶחָלָל וְלָקְחוּ זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא עֶגְלַת בָּקָר
אֲשֶׁר לֹא־עֻבַּד בָּהּ אֲשֶׁר לֹא־מָשְׁכָה בְּעֹל׃
ד וְהוֹרִדוּ זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא אֶת־הָעֶגְלָה אֶל־נַחַל
אֵיתָן אֲשֶׁר לֹא־יֵעָבֵד בּוֹ וְלֹא יִזָּרֵעַ וְעָרְפוּ־שָׁם
אֶת־הָעֶגְלָה בַּנָּחַל׃ ה וְנִגְּשׁוּ הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי כִּי
בָם בָּחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשָׁרְתוֹ וּלְבָרֵךְ בְּשֵׁם יְהוָה
וְעַל־פִּיהֶם יִהְיֶה כָּל־רִיב וְכָל־נָגַע׃ ו וְכֹל זִקְנֵי הָעִיר
הַהִוא הַקְּרֹבִים אֶל־הֶחָלָל יִרְחֲצוּ אֶת־יְדֵיהֶם עַל־
הָעֶגְלָה הָעֲרוּפָה בַנָּחַל׃ מפטיר ז וְעָנוּ וְאָמְרוּ יָדֵינוּ
לֹא שָׁפְכָה שפכו ק׳ אֶת־הַדָּם הַזֶּה וְעֵינֵינוּ לֹא רָאוּ׃
ח כַּפֵּר לְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־פָּדִיתָ יְהוָה וְאַל־תִּתֵּן
דָּם נָקִי בְּקֶרֶב עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְנִכַּפֵּר לָהֶם הַדָּם׃
ט וְאַתָּה תְּבַעֵר הַדָּם הַנָּקִי מִקִּרְבֶּךָ כִּי־תַעֲשֶׂה
הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה׃ ס ס ס

צ״ז פסוקים. סלו״א סימן: ומפטירין אנכי בישעיה סימן נ״א:

סדר תצא

י כִּי־תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֶיךָ וּנְתָנוֹ יְהוָה

ת״א ולקחו זקני. סוטה מה מכות י: עגלת בקר. כ׳ הזוהר פ׳ וירא ופ׳ ויגש: אשר לא. פסחים כו סוטה מו מליעא ל: אשר לא משכה. סוטה מה מו: אל נחל. שם מו: אשר לא יעבד. שם מכות כב: וערפו. תענית ז ע״ב כט חולין כד בכורות י כריתות ו: בנחל. סוטה מו: ונגשו הכהנים. גטין מט: ועל פיהם. סנהדרין לד בכורות לה נדה נ: וכל זקני. סוטה מו: הערופה. פסחים כט זבחים מו חולין יא כד קיז כריתות ו: וענו ואמרו. סוטה לח מד מה מו: ועינינו לא. שם מו: כפר לעמך. שם מו הוריות ו כריתות כו: ואתה תבער. כתובות לז סנהדרין נב:

רש״י

מ״ס): אל הערים אשר סביבות החלל. לכל צד וצד לידע איזו קרובה: (ד) אל נחל איתן. קשה שלא נעבד: וערפו. קוצץ עורפה בקופיץ אמר הקב״ה תבא עגלה בת שנתה שלא עשתה פירות ותערף במקום שאינו עושה פירות לכפר על הריגתו של זה שלא הניחוהו לעשות פירות: ידינו לא שפכה. וכי עלתה על לב שזקני בית דין שופכי דמים הם אלא לא ראינוהו ופטרנוהו בלא מזונות ובלא לויה. הכהנים אומרים כפר לעמך ישראל: (ח) ונכפר להם הדם. הכתוב מבשרם שמשעשו כן יכופר להם העון: (ט) ואתה תבער. מגיד שאם נמצא ההורג אחר שנתערפה העגלה הרי זה יהרג (כתובות ל״ז) והוא הישר בעיני ה׳:

חסלת פרשת שפטים

(י) כי תצא למלחמה. במלחמת הרשות הכתוב מדבר שבמלחמת ארץ ישראל אין לומר ובכית שביו

ג ותהי קרתא דקריבא לקטילא ויסבון סבי קרתא ההיא עגלת תורין די לא אתפלח בה די לא נגדת בניר: ד ויחתון סבי קרתא ההיא ית עגלתא לנחל ביר די לא יתפלח ביה ולא יזדרע וינקפון תמן ית עגלתא בנחלא: ה ויתקרבון כהניא בני לואי ארי בהון אתרעי יי אלהך לשמשותיה ולברכא בשמא דיי ועל מימריהון יהי כל דין וכל מכתש סגירו: ו וכל סבי קרתא ההיא דקריבין לקטילא יסחון ית ידיהון על עגלתא דנקיפא בנחלא: ז ויתיבון ויימרון ידנא לא אשדא ית דמא הדין ועיננא לא חזאה: ח כהניא יימרון כפר לעמך ישראל די פרקתא יי ולא תתן חובת דם זכאי בגו עמך ישראל ויתכפר להון על דמא: ט ואת תפלי חובת דם זכאי מבינך ארי תעביד דכשר קדם יי: ס ס ס

י ארי תפוק לאגחא קרבא על בעלי דבבך וימסרינון יי אלהך בידך ותשבי

העמק דבר

למטע מים. גם זכרת בגרזן: **כא** (ה) ונגשו הכהנים בני לוי. כבר ביארנו בשם זה שיחס שהמה כהנים ת"ח דוקא וביאר הכתוב השייכות לכהנים ת"ח לאותו ענין. שני טעמים. א' כי בם בחר וגו' ע"כ ברכתם ברכה ותפלתם תפלה. ב' ועל פיהם יהיה כל ריב. שבין אדם לחבירו: וכל נגע. נגעי שמים. היינו שהכהנים שומרי תורה כל מילי דמתא עלייהו רמיא. כדאי' במ"ק ד"ז א' צורבא מרבנן דאיכא במתא כל מילי דמתא עלי' רמיא. וא"כ כל מקרה שבא בעיר שאינו מצוי ה"ז עליהם אל השומם וכדאי' במכות די"א א' שהי' להם להתפלל ע"ש עובדא דריב"ל. וה"נ ביאר המקרא דכל ריב שלא ניעש פרס ההגלע לרע וכל נגע בידי שמים שבא בעיר. הוא על פיהם שיש השגיחו להסירו על פי פיוס בני אדם וע"י תפלה. ודומה כאלו ע"ש נעשה הריב והנגע כיון שעליו הוא מוטל לדאוג ע"ז והוא ההרפה. וזהו דברי שלמה במשלי י"ח דברי נרגן כמתלהמים והם ירדו חדרי בטן גם אים מתרפה במלאכתו אח הוא לבעל משחית. פי' האיש שמלאכתו להסיר דברי נרגן והוא מתרפה. אח הוא להנרגן המשחית. משום זה עתה כשאירע אותה סיבה על הכהנים הלוים להתעסק. [ועדיין אינו מדוקדק השנוי דכתיב בני לוי ולא כמו בכ"מ דכתיב הלוים. ומזה יצא דרש בגיטין פ' הנזקין דבכ"מ שנינים כהנים וישראלים יש לוים בכלל. ועי' מש"כ להלן ל"א ט']: (ז) וענו ואמרו. בירושל' בכורים א' כ"מ שנא' עני' הוא ע"י אחר. וכן כאן הכהנים אומרים ידינו וגו' והזקנים שבעיר אומרים אחריהם מלה במלה. והכהנים לכפר לעמך וגו' אומרים הכהנים לבדם: ידינו לא שפכו וגו'. פרש"י וכי העלה ע"ד כו' הוא עפ"י הגמרא בבלי. אבל בירושל' שם ה"ו איתא רבנן דהכא פתרין קריא בהורג כו' שלא בא ע"י ופטרנהו ולא הרגנוהו ולא ראינוהו ולא עמעמנו על דינו. [ולשיטתי' אזיל עוד לעיל בהלכה ב' לא היו מודדין אלא מעיר שיש בה ב"ד דכתיב ידינו לא שפכו את הדם הזה פי' לפי פי' הירושל' דקאי על ההורג. מוכח בהיה בידם להורגו. מבואר דמיירי בב"ד של כ"ג. ומזה למד הרמב"ם שדוקא במקום הסנהדרין של כ"ג. ולפי ש"ס דילן דל"ל מדכתיב זקני העיר לא מוכח אלא ב"ד של שלשה. אבל עפ"י הירושל' למד הרמב"ם א"ג]: (ח) ואל תתן דם נקי. עונש והחרון הבוערה בא מחמת חניפת הארץ בשביל דם נקי כמו שכתוב בס' מסעי: (ט) ואתה תבער וגו'. הוא הבטחה שיתבער הדם הנקי ולא יקרה עוד שיטה כאלה: כי תעשה הישר בעיני ה'. זה העסק של עגלה ערופה שנעשה בפומבי בעזר הכה"ג שבאו למדוד. וגורם חקירות על העבר ותקנות להבא. ובהוספת אלה ברכים יש עזר ה' להגיע לזה לבער הרע מביניכם. והיינו כי העשה הישר. לראות מה ישר בעיני ה':

(י) כי תצא למלחמה על אויביך. בפרשה הקודמת למדנו שני אופני מלחמות. א' במלחמה הנוסה שיוצאים במחנה מול מחנה. ובזה כתיב כי תצא למלחמה על אויבך וראית סוס וגו'. ב' שצרים על עיר ובזה כתיב כי תצור על עיר. ומדכתיב כאן כי תצא למלחמה על אויבך. מבואר דמיירי באופן הראשון. ולא כמש"כ הרא"בע. מעתה יש להבין דלפי הנראה ענין פרשה זו שייך יותר במלחמת מצור על עיר שלוקה אנשים ונשים וטפיהם והרי רואה אשה יפ"ת. משא"כ כשיוצאים במלחמה בשדה מה לנשים בשם. אבל כבר ביארנו בס' בראשית י"ד ע"ז שדרכם היה בהוה"ע. בעת שיוצאים בחורים למלחמה. יוצאות ג"כ נשים יפות מקושטות ושומחות לנצח. ומי בחור שמזדרז במלחמה ורוח גבורה נוספה בו. קופצות עליו נשים שישות. ועפ"י זה מתהדרים הבחורים בעוז. והיינו דכתיב שמלת שביה. ומשמעות שמלה בכ"מ בגד

חשוב

אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ וְשָׁבִיתָ שִׁבְיוֹ׃ יא וְרָאִיתָ בַּשִּׁבְיָה
אֵשֶׁת יְפַת־תֹּאַר וְחָשַׁקְתָּ בָהּ וְלָקַחְתָּ לְךָ
לְאִשָּׁה׃ יב וַהֲבֵאתָהּ אֶל־תּוֹךְ בֵּיתֶךָ וְגִלְּחָה אֶת־
רֹאשָׁהּ וְעָשְׂתָה אֶת־צִפָּרְנֶיהָ׃ יג וְהֵסִירָה אֶת־
שִׂמְלַת שִׁבְיָהּ מֵעָלֶיהָ וְיָשְׁבָה בְּבֵיתֶךָ וּבָכְתָה
אֶת־אָבִיהָ וְאֶת־אִמָּהּ יֶרַח יָמִים וְאַחַר כֵּן תָּבוֹא
אֵלֶיהָ וּבְעַלְתָּהּ וְהָיְתָה לְךָ לְאִשָּׁה׃ יד וְהָיָה אִם־
לֹא חָפַצְתָּ בָּהּ וְשִׁלַּחְתָּהּ לְנַפְשָׁהּ וּמָכֹר לֹא־
תִמְכְּרֶנָּה בַּכָּסֶף לֹא־תִתְעַמֵּר בָּהּ תַּחַת אֲשֶׁר
עִנִּיתָהּ׃ ס טו כִּי־תִהְיֶיןָ לְאִישׁ שְׁתֵּי נָשִׁים הָאַחַת
אֲהוּבָה וְהָאַחַת שְׂנוּאָה וְיָלְדוּ־לוֹ בָנִים הָאֲהוּבָה
וְהַשְּׂנוּאָה וְהָיָה הַבֵּן הַבְּכֹר לַשְּׂנִיאָה׃ טז וְהָיָה בְּיוֹם
הַנְחִילוֹ אֶת־בָּנָיו אֵת אֲשֶׁר־יִהְיֶה לוֹ לֹא יוּכַל

ת"א ושבית שביו . סוטה לה : וראית בשביה . קדושין כא : וחשקת בה . שם : והבאתה . שם כב : וגלחה את ראשה . יבמות מח : ובכתה את אביה . שם מז מח : ואחר כן תבוא . קדושין סח : כי תהיין לאיש · יבמות כג קדושין סח : וילדו לו . שם סח בתרא קכז קמב בכורות מו : והיה הבן הבכור . בתרא קכז : והיה ביום הנחילו . שם קיג קכג קל

ר ש " י

שהרי כבר נאמר לא תחיה כל נשמה (לעיל כ') : ושבית שביו · לרבות כנענים שבתוכה ואע"פ שהם משבעה אומות (ספרי) : (יא) ולקחת לך לאשה . לא דברה תורה אלא כנגד יצה"ר אם אין הקב"ה מתירה ישאנה באיסור אבל אם נשאה סופו להיות שונאה שנאמר אחריו כי תהיין לאיש וגו' וסופו להוליד ממנה בן סורר ומורה לכך נסמכו פרשיות הללו : אשת . אפילו אשת איש (קדושין י"ט) : (יב) ועשתה את צפרניה · תגדלם כדי שתתנוול (ספרי) : (יג) והסירה את שמלת שביה · לפי שהם נאים שהעובדי כוכבים בנותיהם מתקשטות במלחמה בשביל להזנות אחרים עמהם : וישבה בביתך · בבית שנשתמש בו נכנס ונתקל בה יוצא ונתקל בה רואה בבכייתה רואה בנוולה כדי שתתגנה עליו (יבמות מ"ח ספרי) : ובכתה את אביה · כל כך למה כדי שתהא בת ישראל שמחה וזו עצבה בת ישראל מתקשטת וזו מתנוולת (ספרי) : (יד) והיה אם לא חפצת בה · הכתוב מבשרך שסופך לשנאותה : לא תתעמר בה · לא תשתמש בה בלשון פרסי קורין לעבדות ושימוש עימרא"ה מיסודו של רבי משה הדרשן למדתי כן :

העמק דבר

הטוב כמו ושמת שמלותיך עליך · ומשום שהיו מתקשטות ובשטוקהים אותן בשביה נמצאות בקישוטן . מש"ה במלחמת מצור ואין הבחורים עושים מלחמה ודבר גבורה ומה להנשים להתקשט אז בשעת השבי: ונתנו ה' אלהיך בידך · לאחר גמר המלחמה וכבר עברה עת הסכנה · מש"ה בשעת המלחמה לפניהם אלא מכל מקום הוא שובה כמה אנשים ונשים · אז מחויב האדם לנסיח דעת מדברי איסור כמש"כ הרמב"ם הלכות מלכים פרק ז' הט"ו : (יא) אשת יפת תואר · כבר דרשו על לשון אשת ולא כתב אשה לרבות א"א ולפי הפשט האשה העומדת מקושטת ומוכנת לינשא הרי היא כנשואה אלא שאין איש מיוחד לה מש"ה נקראת אשת בלא איש : ולקחת לך לאשה · אין פפי'
שיקחנה

שְׁבֵיהוֹן: יא וְתֶחֱזֵי בְּשִׁבְיְתָא אִתְּתָא שַׁפִּירַת חֵיזוּ וְתִתְרְעֵי בַהּ וְתִסְּבַהּ לָךְ לְאִנְתּוּ: יב וְתַעֲלִינַהּ לְגוֹ בֵיתָךְ וּתְגַלַּח יָת רֵישַׁהּ וּתְרַבֵּי יָת טוּפְרָהָא: יג וְתַעְדֵּי יָת כְּסוּת שִׁבְיְתַהּ מִנַּהּ וְתִתֵּב בְּבֵיתָךְ וְתִבְכֵּי יָת אֲבוּהָא וְיָת אִמַּהּ יְרַח יוֹמִין וּבָתַר כֵּן תֵּיעוֹל לְוָתַהּ וְתִבְעֲלִינַהּ וּתְהֵי לָךְ לְאִנְתּוּ: יד וִיהֵי אִם לָא תִתְרְעֵי בַהּ וְתִפְטְרִינַהּ לְנַפְשַׁהּ וְזַבָּנָא לָא תְזַבְּנִינַהּ בְּכַסְפָּא לָא תִתַּגַּר בַּהּ חֲלַף דִּי עַנִּיתַהּ: טו אֲרֵי תֶהֱוְיָן לִגְבַר תַּרְתֵּין נְשִׁין חֲדָא רְחוּמְתָּא וַחֲדָא שְׂנוּאֲתָא וִילִידַן לֵיהּ בְּנִין רְחוּמְתָּא וּשְׂנוּאֲתָא וִיהֵי בְּרָא בוּכְרָא לִשְׂנִיאֲתָא: טז וִיהֵי בְּיוֹמָא דְיַחְסֵין

העמק דבר

שיקחנה עתה לאשה. שהרי עדיין היא עובדת כוכבים ואין קדושין תופסין בה. אלא הזהיר הכתוב שלא יקחנה מתחלה לבעילה בעלמא ולשלחה. אלא מתחלה יקחנה שתהיה בסוף לו לאשה. ולא נתבאר אם מכ״מ רשאי לבעלה גם עתה טרם שראויה לאשה וכבר פליגי בה בבלי וירושל׳. ור׳ יוחנן בירושל׳ סנהדרין הוכיח לאסור מדכתיב ואח״כ תבוא אליה ובעלתה. אבל סוגי׳ דעלמא דבעילה ראשונה מותר במלחמה. ואגדה דתמר ואמנון תוכיח שאמרה שהיא מותרת לו משום שנתעברה אמה בגויות. ועוד יש הוכחות לזה הפסק. אבל לא נתבאר היתר בזה הכתוב ויבואר לפנינו ממקרא דלהלן י״ד הסברא לזה: (יב) אל תוך ביתך. לשון תוך מלמדנו כונה שניה בהבאה זו שיכניסה להנהגות ביתו ללמד מנהג יהודית קודם שתתגייר: וגלחה את ראשה. למד שאינו כדי לנוולה אלא הוא בא כדי להסיר מותרות שבגוף בשעת טבילת גירות וכן כל גר וגיורת צריך לעשות כן. אלא שאינו לעיכובא: (יג) תבוא אליה ובעלתה. האי ובעלתה מיותר. נראה שמכאן למדו דלשון בעילה הוא דוקא גמר ביאה. כמש״כ להלן כ״ד א׳ ע״פ שיטת הגאונים בפירוש גמ׳ קידושין ד״י כל הבועל דעתו על גמר ביאה. ומזה נ״ל דקידושין אינו אלא ע״י גמר ביאה. והיינו שהוסיף הכתוב כאן ובעלתה. בא ללמדנו שעתה יהיה לשם קידושין. וא״כ לא תהני ביאה דמשמעו גם הערה אלא דוקא ובעלתה (א). ובזה והיתה לך לאשה. שאע״ג שאינו מקדש בפירוש מכ״מ מסתמא לשם קידושין הוא בועל כדאי׳ בכתובות דע״ג ב׳ אדם יודע שאין קידושין תופסין בשהות מש״ס ובועל לשם קידושין. וה״נ הכל יודעים שמיוחדת לו לקידושין אלא שעד כה לא תפסו בה קידושין. לפי שעתה הן הן עדי יחוד הן הן עדי ביאה וממילא הוי׳ קידושין והיתה לאשה: (יד) ושלחתה לנפשה. תני׳ בספרי ושלחתה בגט דברי ר״י. והיינו משום דלשון ושלחתה משמע הכי. וכמש״כ להלן כ״ד א׳. וא״כ מיירי אחר שכבר נתגרשה ונשאת באישות. אבל א״כ היאך מתפרש ומכר לא תמכרנה בכסף. היאך ס״ד שימכרנה אחר שכבר נתגיירה הרי היא כבת ישראל. אלא המקרא מיירי בשני אופנים אם אחר שנתגיירה ישלחנה בגט. ואם קודם לכן וא״נ גט מכ״מ לא ימכרנה בכסף. אבל א״כ קשה הא דכתיב תחת אשר עניתה איזה עינוי היה לפני הגירות. אלא מוכח שמותר בעילה ראשונה במלחמה וכמש״כ לעיל דהכי סוגיא דעלמא: (טו) האחת אהובה והאחת שנואה האחת מיבעי. בא ללמדנו דמיירי שלא נשאן בב״א. אלא ראשונה נשאה יחידה ואח״כ נשא שני׳ בפ״ע. וכיב״ז ביארנו בס׳ ויקרא פ״ז ל׳ לשון המקרא ועשה הכהן את האחד חטאת ע״פ הגמרא. אך יש להבין למאי נרמז זה האופן נוה נ״מ אם נשא בב״א או זה אח״ז. ונראה כלפי דכתיב כי הוא ראשית אונו שהוא זרע הראשון שיצא מכחו. והיה ס״ד אם ולד א׳ היה בעיבור תחלה והשני תחלה בלידה שנולד לשבעה או למקוטעין. מי שנתעבר תחלה הוא הבכור כי הוא ראשית אונו. מש״ה מיירי קרא בזה האופן שנשא ראשונה בפ״ע והיתה לבדה וא״כ מסתמא נתעברה תחלה. ומכ״מ והיה הבן הבכור לשניאה. משום שנולד השני תחלה. (כן נשמע בשם הגר״א ז״ל להיפך שהולכין אחר העיבור. ולא אאמין לקול השמועה בשם רבינו הגר״א. ושקר הפידו בשמו ז״ל): לשניאה. ולא כתב לשנואה. אלא לשניאה משמע שאינה שונאה מצד עצמה אלא הראשונה השניאה על בעלה משום שהאה נגנולה מש״ה בא עונשה והיה הבן הבכור לה: (טז) הנחילו את בניו. משמעו שהוא מנחיל בדבריו. והיינו שהוא מצוה להורים לזה כך ולזה כך. וכדאי׳ בב״ב דקי״ג ביום אתה מפיל נחלות כו׳. ובד׳ ק״ל התורה נתנה רשות להנחיל לכל מי שירצה: את אשר יהיה לו. פי׳ בספרי מלמד שהבן נוטל בראוי כבמוחזק. ולא הוצרך הכתוב ללמדנו בירושה

הרחב דבר

(א) ובזה יבואר לשון הגמ׳ שם דס״ח ב׳ דקאמר מנלן דעובד כוכבים לא תפסי קידושין מדכתי׳ ואח״כ תבא אליה ובעלתה מכלל דמעיקרא לא. ופרש״י שהכוונה הוא מדכתיב אח״ז והיתה לך לאשה וזה דוחק שלא נזכר בגמ׳. ולדברינו מבואר יפה דלשון ובעלתה הוא רק משום קידושין. מיהו בשאילתות דר״א שאי׳ כ״ה הביא כגו׳ והיתה לך לאשה מכלל דמעיקרא לאו בת הויה:

לְבַכֵּר אֶת־בֶּן־הָאֲהוּבָה עַל־פְּנֵי בֶן־הַשְּׂנוּאָה הַבְּכֹר׃ יז כִּי אֶת־הַבְּכֹר בֶּן־הַשְּׂנוּאָה יַכִּיר לָתֶת לוֹ פִּי שְׁנַיִם בְּכֹל אֲשֶׁר־יִמָּצֵא לוֹ כִּי־הוּא רֵאשִׁית אֹנוֹ לוֹ מִשְׁפַּט הַבְּכֹרָה׃ ס יח כִּי־יִהְיֶה לְאִישׁ בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ וְיִסְּרוּ אֹתוֹ וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם׃ יט וְתָפְשׂוּ בוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ וְהוֹצִיאוּ אֹתוֹ אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ וְאֶל־שַׁעַר מְקֹמוֹ׃ כ וְאָמְרוּ אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ בְּנֵנוּ זֶה סוֹרֵר וּמֹרֶה אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ בְּקֹלֵנוּ זוֹלֵל וְסֹבֵא׃ כא וּרְגָמֻהוּ כָּל־אַנְשֵׁי עִירוֹ בָאֲבָנִים וָמֵת וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ וְכָל־יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ׃ ס שני כב וְכִי־יִהְיֶה בְאִישׁ חֵטְא מִשְׁפַּט־מָוֶת וְהוּמָת וְתָלִיתָ אֹתוֹ עַל־עֵץ׃ כג לֹא־תָלִין נִבְלָתוֹ עַל־הָעֵץ כִּי־קָבוֹר תִּקְבְּרֶנּוּ בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־קִלְלַת אֱלֹהִים תָּלוּי וְלֹא תְטַמֵּא אֶת־אַדְמָתְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ ס

ת"א: סנהדרין לד: יכיר. יבמות מז קדושין סב פח בתרא קכז בכורות מו מז: לתת לו פי שנים. קדושין פח בתרא קכב קכג בכורות כב: בכל אשר ימצא לו. בתרא קיד קכד בכורות כב: ראשית אנו. יבמות סב קדושין כט בתרא קיא בכורות מז פח סב: כי יהיה. ס' הזוהר פרשת בלק: ויסרו אותו. כתובות מז סנהדרין עא: ותפשו בו. סנהדרין מה: זקני עירו. מכות י: בננו זה. פסחים קטו סנהדרין ע עא: זולל וסובא. שם עקידה שער סב: כי יהיה באיש חטא. יבמות ו סנהדרין לה מה מו: והומת ותלית. סנהדרין מו: ותלית אותו. סוטה כג סנהדרין מה מו: לא תלין. יבמות מט סנהדרין מו מז: כי קבר תקברנו. שם מו: כי קללת אלהים. סנהדרין מה מו:

ר ש " י

(יז) פי שנים · כנגד שני אחים (ב"ב קכ"ג): בכל אשר ימצא לו · מכאן שאין הבכור נוטל פי שנים בראוי לבא לאחר מיתת האב כבמוחזק: (יח) סורר · סר מן הדרך: ומורה · ממרה בדברי אביו לשון ממרים: ויסרו אותו · מתרין בו בפני שלשה ומלקין אותו (סנהדרין ע"א): בן סורר ומורה · אינו חייב עד שיגנוב ויאכל תרטימר בשר וישתה חצי לוג יין שנאמר זולל וסובא ונאמר אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו (משלי כ"ג) ובן סורר ומורה נהרג על שם סופו הגיעה תורה לסוף דעתו סוף שמכלה ממון אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא ועומד בפרשת דרכים ומלסטם את הבריות אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב (סנהדרין ע"ב): (כא) וכל ישראל ישמעו ויראו · מכאן שצריך הכרזה בב"ד פלוני נסקל על שהיה בן סורר ומורה: (כב) וכי יהיה באיש חטא משפט מות · סמיכות הפרשיות מגיד שאם חסים עליו אביו ואמו סוף שיצא לתרבות רעה ויעבור עבירות ויתחייב מיתה בב"ד: ותלית אותו על עץ · רבותינו אמרו כל הנסקלין נתלין שנאמר כי קללת אלהים תלוי והמברך ה' בסקילה (סנהדרין מ"ה): (כג) כי קללת אלהים תלוי · זלזולו של מלך הוא שאדם עשוי בדמות דיוקנו וישראל הם בניו משל לשני אחים תאומים שהיו דומים זה לזה אחד נעשה מלך ואחד נתפס ללסטים ונתלה כל הרואה אותו אומר המלך

תלוי

יַת בְּנוֹהִי יַת דִּי יְהֵי לֵיהּ לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְבַכָּרָא יַת בַּר רְחִימְתָּא עַל אַפֵּי בַּר שְׂנִיאֲתָא בּוּכְרָא: יז אֱרֵי יַת בּוּכְרָא בַּר שְׂנִיאֲתָא יַפְרֵשׁ לְמִתַּן לֵיהּ תְּרֵין חוּלָקִין בְּכֹל דְּיִשְׁתְּכַח לֵיהּ אֲרֵי הוּא רֵישׁ תּוּקְפֵיהּ לֵיהּ חֲזֵי דִּינָא דִּבְכֵירוּתָא: יח אֲרֵי יְהֵי לִגְבַר בַּר סָטֵי וּמָרוֹד לֵיתוֹהִי מְקַבֵּל לְמֵימַר אֲבוּהִי וּלְמֵימַר אִמֵּיהּ וּמַלְפִין יָתֵיהּ וְלָא מְקַבֵּיל מִנְּהוֹן: יט וְיֵחֲדוּן בֵּיהּ אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ וְיַפְּקוּן יָתֵיהּ לָקֳדָם סָבֵי קַרְתֵּיהּ וְלִתְרַע בֵּית דִּין אַתְרֵיהּ: כ וְיֵימְרוּן לְסָבֵי קַרְתֵּיהּ בְּרַנָא דֵין סָטֵי וּמָרוֹד לֵיתוֹהִי מְקַבֵּל לְמֵימְרָנָא זָלֵיל בְּשַׂר וְסָבֵי חֲמַר: כא וְיִרְגְּמוּנֵיהּ כָּל אֱנָשֵׁי קַרְתֵּיהּ בְּאַבְנַיָּא וִימוּת וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ וְכָל יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּן וְיִדְחֲלוּן: כב וַאֲרֵי יְהֵי בִגְבַר חוֹבַת דִּין דִּקְטוֹל וְיִתְקְטֵיל וְתִצְלוֹב יָתֵיהּ עַל צְלִיבָא: כג לָא תְבִית נְבִילְתֵּיהּ עַל צְלִיבָא אֲרֵי מִקְבַּר תִּקְבְּרִינֵּהּ בְּיוֹמָא הַהוּא אֲרֵי עַל דְּחָב קֳדָם יְיָ

העמק דבר

ממש · דפשיטא שכן הוא · אלא קאי על ביום הנחילו · שהוא מורים בנוחה לבן בין הבנים · וזה ג"כ ברחוי כבנעחזק · ושמעתי מהגאון מוהרי"ם ליפמן כאב"ד ד"ק מיר · שזהו דאי' בב"ב דקמ"א בגלוחה הואיל ויורש יורשה שאין הפי' היורש ממילא · דא"כ דירה ופירות דקל נמי · אלא הפי' מנחיל בירושה . וזה אינו אלא ברחוי · ולא בדבר שלא בא לעולם : לא יוכל לבכר וגו' · אין סדר המקרא מדויק · שהזכיר על העברת הבכורה קודם שביאר דין הבכור · והכי מיבעי והיה ביום הנחילו את בניו את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים לא יוכל לבכר וגו' אלא יש לפרש לבכר להשביח חלקו · ונכלל בזה שאינו יכול להשביח חלק פשוט א' אפי' לגבי פשוט שני במקום שיש בכור · וכשיטת הרי"ף פ' י"נ דאפי לריב"ב דקיי"ל כותי' דאפשר להשביח ירושת א' ברחוי ליורשו · מכ"מ במקום בכור אינו יכול : על פני · השלה רמב"ן דדוקא שהוא בחיים · ולא כשמת הבכור והניח בנים . ועי' מש"כ בהעמ"ש סי' מ"א אות ס' : (יח) בן סורר ומורה · ומפרש הכתוב מהו סורר ומורה : איננו שומע בקול אביו ובקול אמו · דכתיב בס' משלי שמע בני מוסר אביך ואל תטש תורת אמך · הביאור בזה דהאב דרך ללמד לבנו תורת ה' שנקרא מוסר והאם מלמדת ד"א ומנהג טוב ונקרא תורת אם מעתה הבן אשר אינו שומע למוסר אב נקרא סורר ואשר אינו שומע לתורת אם נקרא מורה · והכונה שאינו הולך לא בדרך התורה ולא בד"א . ובספרי תני' סורר על דברי התורה ומורה אלו הנביאים · והיינו הך שהנביאים לא חדשו דבר הלכה כי אם מנהגים ומדות ישרות ומכונים בשם תורת אם ונכלל בלשון בקול אביו ובקול אמו · היינו קול הקב"ה בתורה ובקול הנביאים · ולמדו מזה הדיוק מדכתיב בקול ולא לקול דמשמעו בכ"מ שומע ומציית · אבל בקול משמע שומע מדקדק לדעת הכונה והיינו בתורה ונביאים שצריך לדקדק בדברים : (יט) אל זקני עירו · סנהדרין לקבול על הורו רע מדרכי התורה : ואל שער מקומו · מנהלי העיר בד"א לקבול על מרותו ממנהיגי ד"א : (כ) ואמרו אל זקני עירו · הדברים יהיו רק לפני ב"ד · שהמה ישפטו איך לעשות : (כא) ורגמהו כל אנשי עירו · אחר שנשפט בב"ד יעשו הענוש אנשי עירו שקלקל הליכות ד"א והיה יכול לקלקל שארי בני העיר · וכיב"ז ביארנו בס' ויקרא פ' קדושים גבי מולך : (כב) חטא משפט מות · לפי הפשט מיירי בחטא דשייך למלכות · ומנהג המלכים היה להלות על עץ · ובא האזהרה שלא תלין וגו' וחז"ל אמרו שהוא מצוה כמו כן במגדף שיהיה נתלה על עץ . והרי גם זה מורד במלכות שמים : (כג) לא תלין נבלתו על העץ כי קבר וגו' . על העץ מיותר · שהרי כל מת מצוה בקבורה · א"כ גם באינו תלוי אסור להלין אלא שתי אזהרות נכללו בזה המקרא כמו שרגיל במשנה תורה א' לא תלין על העץ הפי' אם א"א לקוברו מאיזה טעם . ב' לא תלין נבלתו כי קבר וגו' ועל אזהרה האחרונה מפרש הטעם . כי קללת אלהים תלוי · ופי' מלינה זו פרש"י משל לשני אחים וכו' והוא ברייתא דר"מ ור"מ לטעמיה דס"ל דעובד ע"ז אינו בכלל מגדף . ומכ"מ מצוה לתלותו ועל"כ פי' כי קללת אלהים תלוי כזה המשל · אבל הכמים ס"ל דע"ז בכלל מגדף ושניהם מכונים בשם מגדף כמש"כ הרמב"ם הל' ע"ז פ"ב ה"ו כל המודה בע"ז כו' ה"ז מחרף ומגדף כו' לפיכך תולין עובד ע"ז כמו שתולין את המגדף כו' ומש"ה מתפרש כמשמעו וכדהנן בסנהדרין מפני מה זה תלוי מפני שבירך את השם · ועובד ע"ז בכלל מברך · וקללת אלהים הוא ויותר מזה ביארנו עומק שיטת הרמב"ם בס' במדבר פ' מגדף . ועל אזהרה השני' מפרש הטעם . ולא הטמא וגו' · וכמש"כ הראב"ע ברוח המומאה שורה על המת · ולפי זה היתה הדעת נותנת

כב א לֹא־תִרְאֶה אֶת־שׁוֹר אָחִיךָ אוֹ אֶת־שֵׂיוֹ נִדָּחִים וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם הָשֵׁב תְּשִׁיבֵם לְאָחִיךָ: ב וְאִם־לֹא קָרוֹב אָחִיךָ אֵלֶיךָ וְלֹא יְדַעְתּוֹ וַאֲסַפְתּוֹ אֶל־תּוֹךְ בֵּיתֶךָ וְהָיָה עִמְּךָ עַד דְּרֹשׁ אָחִיךָ אֹתוֹ וַהֲשֵׁבֹתוֹ לוֹ: ג וְכֵן תַּעֲשֶׂה לַחֲמֹרוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְשִׂמְלָתוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְכָל־אֲבֵדַת אָחִיךָ אֲשֶׁר־תֹּאבַד מִמֶּנּוּ וּמְצָאתָהּ לֹא תוּכַל לְהִתְעַלֵּם: ס ד לֹא־תִרְאֶה אֶת־חֲמוֹר אָחִיךָ אוֹ שׁוֹרוֹ נֹפְלִים בַּדֶּרֶךְ וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם הָקֵם תָּקִים עִמּוֹ: ס ה לֹא־יִהְיֶה כְלִי־גֶבֶר עַל־אִשָּׁה וְלֹא־יִלְבַּשׁ גֶּבֶר שִׂמְלַת אִשָּׁה כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה: פ

ת"א את שור אחיך . מציעא כו : השב תשיבם לאחיך . קמא כו מציעא כו לא חולין פז : והיה עמך עד . מציעא כו כח : והשבתו לו . קמא פא מציעא כח סנהדרין עג : וכן תעשה לחמורו . גיטין מה : לכל אבדת אחיך . קמא קיג מציעא כז לא : אשר תאבד ממנו . מציעא כב כז : לא תוכל להתעלם . מציעא כו : נופלים בדרך . שם לב : והתעלמת מהם . ברכות יט מציעא לא סנהדרין יח : הקם תקים עמו . מציעא לא לב לג : לא יהיה כלי גבר . נזיר נט : ולא ילבש גבר . שם מכות כ :

רש"י

תלוי כל קללה שבמקרא לשון הקל וזלזול כמו והוא קללני קללה נמרצת (מלכים א' ב') : **כב** (א) והתעלמת . כובש עין כאילו אינו רואהו : לא תראה . והתעלמת . לא תראה אותו שתתעלם ממנו זהו פשוטו . ורבותינו אמרו פעמים שאתה מתעלם וכו' (ב"מ ל') : (ב) עד דרש אחיך . וכי תעלה בלבך שיתנהו לו קודם שידרשהו אלא דרשהו שלא יהא רמאי (ב"מ כ"ז) : והשבתו לו . שתהא בו השבה שלא יאכל בביתך כדי דמיו ותתבעם ממנו מכאן אמרו כל דבר שעושה ואוכל יעשה ויאכל ושאינו עושה ואוכל ימכר : (ג) לא תוכל להתעלם . לכבוש עיניך כאילו אינך רואה אותו : (ד) הקם תקים . זו טעינה להטעין מבאוי שנפל מעליו (ב"מ ל"ב) : עמו . עם בעליו אבל אם הלך וישב לו ואמר לו הואיל ועליך מצוה אם רצית לטעון טעון פטור : (ה) לא יהיה כלי גבר על אשה . שתהא דומה לאיש כדי שתלך בין האנשים

העמק דבר

שאין זה מצוה אלא בא"י . אבל כלל גדול הוא שכל מצוה שאינה תלויה בקרקע נוהגת גם בחו"ל . וא"כ למאי כתיב ולא תשמא את אדמתך-דמשמעו דוקא א"י . אלא בא ללמדנו דאפי' עובד כוכבים התלוי יש להסירו מזה הטעם שאע"ג שאין כוח הטומאה כ"כ כמו בישראל מ"מ אסור באדמתך וכדכתיב בס' יהושע שכן עשו מזה הטעם : **כב** (ב) ואם לא קרוב אחיך אליך . אע"ג שידעתו מי הוא . או ולא ידעתו . בשני אופנים הללו . ואספתו אל תוך ביתך . לשון תוך משמעו שמירה מעולה כמנהג כלי ביתו : עד דרש אחיך אתו . אם היתה הכוונה שיחקור בעל האבידה עליו היה ראוי לכתוב עד דרש אחיך אחריו ואם נכרש אותו מלשון אות וסימן . היה ראוי להיות תיבת אותו מלא (וכ"ה באמת בזוה"ק פ' הקת) . אלא נכלל בזה שתי משמעות . על אופן הראשון שבעל אבדה ידוע להמוצא אלא שהוא לא קרוב יהי אצלו הפי' עד שיבא בעל האבדה וידרשנו . ועל אופן השני ולא ידעתו מפרש שידרוש אחיך הסימן . ועי' בס' בראשית ב' כ"ה ובס' במדבר כ"א ל' כ"ד ג' : (ג) וכן תעשה לחמורו וגו' . במסכת ב"מ דכ"ז עבדי צריכותא לכל הני פרטי לחידוש הלכה : לכל אבדת אחיך

אצטליב ולא תסאיב ית ארעך די יי אלהך יהיב לך אחסנא: א לא תחזי ית תורא דאחוך או ית אימריה דטען ותתכביש מנהון אתבא תתיבינון לאחוך: ב ואם לא קריב אחוך לותך ולא ידעתיה ותכנשיניה לגו ביתך ויהי עמך עד דיתבע אחוך יתיה ותתיביניה ליה: ג וכן תעביד לחמריה וכן תעביד לכסותיה וכן תעביד לכל אבדתא דאחוך די תיבד מניה ותשכחינה לית לך רשו לאתכסאה: ד לא תחזי ית חמרא דאחוך או תוריה רמן באורחא ותתכביש מנהון אקמא תקים עמיה: ה לא יהי תקון זין דגבר על אתתא ולא יתקן גבר

רש"י

שאין זו אלא לבש ניאוף (ספרי נזיר פ' ח'): לא ילבש גבר שמלת אשה. לילך לישב בין הנשים. ד"א שלא ישיר שער הערוה ושער של בית השחי: כי תועבת. לא אסרה תורה אלא לבוש המביא לידי

העמק דבר

אחיך. מיותר ובא לרבות אפי' אבדת קרקע כדאי' שם דל"א. ועדיין אחיך מיותר. והכי מיבעי לכל אבדתו. ומזה דרשו במ' ע"ז דכ"ו לכל אבדת אחיך לרבות את המומר והוי כמו דכתיב לכל אבדה לכל אחיך: (א) אשר תאבד ממנו ומצאתה. הוא מצוה בתמלאכה. פי' דמגלאה משמעו דאתא לידך כמש"כ מדיוק הלשון בס' שמיני. והזהיר הכתוב שאם סרלה אזי ומצאתה. תקא לידך. ומכ"מ נכלל בזה שאם הביא לידך. והשבתו לו וכדמוכח בב"ק דקי"ד ב' דלמד מזה לאבדת כותי אגם אע"ג דבא לידו מותר. [ובזה מתיישב רומי' דגמ' ב"מ דכ"ו ב' וד"ל א' עי' בנימוקי' ובש"מ. ולדברינו ניחא דפונר בעשה ומצאתה]: (ד) הקם תקים עמו. לפי סוגית הג' בב"מ דל"א טעם מלות פריקה וטעינה משום צער בע"ח. אפי' טעינה איכא צערה דבהמה כדאי' התם אלא פריקה איכא צער טובא. ולמ"ד צער בע"ח לאו דאורייתא. פי' נראה טעם המצוה משום הסרון כיס דומיא דאבידה. ואפי' טעינה איכא הסרון כיס כדאי' התם דסדהכי והכי בטל שוקא או אתי גנבי כו' אבל הרמב"ם כ' הטעם משום דבעל החמור עומד נבהל ויש לחוש שמא ישהא על ממונו ויבא לידי סכנה. ונימוקו עמו שהרי בפי' תני' בהמת ישראל ומשא גוי וכן להיפך אזלינן בתר בהמה ומפרש בגמ' משום דשמא דמילתא איכא בתר המרא אזיל. ואי איתא שהטעם משום הסרון כיס. הרי יש לחוש משום משא ישראל נ"כ. אלא עיקר הטעם משום שמירת נפש ההולך בתר המשא. והוא עומד נבהל על החמור והמשא ואיכא משום סכנה. וה"ה אם ישראל מוליך עגלה טעונה משוי ונפל. איכא משום עזב תעזוב. והכי נהוג (ב): (ה) לא יהיה כלי גבר וגו' כל עשה אלה. לא מנינו על שני דברים תיבת כל. אבל באמת נכלל כאן ד' אזהרות. ומדויק בפרש"י באזהרה ראשונה כ' שתהא דומה לאיש כדי שתלך וכו' ועל אזהרה שניה כ' לילך לישב כו' ולא כ' לשון כדי. והענין דבאים משונה מאשה גם בטבע גם במנהג. שנוי הטבע א"א לשנות כרגע. כי אם בהרגל שעושה טבע שניה. אבל מנהג הבגדים אפשר לשנות כרגע. והכתוב הזהיר על שני דברים. א' על שינוי הטבע שלא

הרחב דבר

(א) והא שלא למדנו זה הדין מדכתיב בפ' משפטים כי תפגע שור אויבך. וכמו דאי' בפסחים דקי"ג בקרא דפריקה כי פרלה תמור שנאך רובץ תחת משאו. ומיירי בשונא ישראל ומי שרי למיסניה הא כתיב לא תשנא את אחיך בלבבך. אלא מיירי כעביד עבירה. וא"כ ה"נ באבידה דכתיב שור אויבך. מיהו למש"כ בפ' משפטים שם ובכ"מ. דבמקום דכתיב אויב סמוך לשונא פי' כת"א בעל דבבו. היינו מקניט בדברים שיינו מהרפו מגדפו. ולפי זה מיושב שפיר לדעת הרמב"ם בהל' דעות פ"ז ה"ה שהמכה את חבירו והמחרפו אע"ג שאינו רשאי אינו עובר על לא תשנא. מש"ה בלשון אויבך לא קשה שהרי אין בזה אזהרה מפורשת. אבל על שנאך דגלג ממש שפיר קשה. מיהו דעת השאלתות דר"א סי' כ"ד אינו כן אלא כש"כ דעובר בזה הלאו. וא"כ קשה אמאי לא מדייק הג' במקרא הקודם דכתיב באבידה שור אויבך. דאפילו של רשע עובר עבירה חייב להחזיר. ונראה דבאמת משמעות אויבך שהוא אויב לך ולא שאתה אויבו. וא"כ לא קשה ומי שרי למיסניה. מיהו בשנאך שפיר קשה. אחר שאינו שונא אלא בלב מאין יודע שהוא שונאך. וע"כ הפי' שאתה שונאו מש"ה שפיר מקשה הגמ' ומי שרי:

(ב) והא שפסק הרמב"ם צער בע"ח דרבנן. הוא מסוגיא דפסחים דקי"ג דמפרש שנאך דקרא בשונא ישראל ולא שונא עובד כוכבים. ואי משום צער בע"ח מה לי ישראל או עובד כוכבים כדאי' בב"מ שם. והגר"א בהו"מ סי' ער"ב הקשה ע"ז שפסק מהא דקי"ל בהל' שבת צער בע"ח דאורייתא. ונראה דמהלך בבע"ח שמזונותיו עליו ואסור לטעום כלום קודם שיתן לבהמתו. מתילא ה"ה שאר צערא מה"כ בהמת חבירו.

ו כִּי יִקָּרֵא קַן־צִפּוֹר ׀ לְפָנֶיךָ בַּדֶּרֶךְ בְּכָל־עֵץ ׀ אוֹ עַל־הָאָרֶץ אֶפְרֹחִים אוֹ בֵיצִים וְהָאֵם רֹבֶצֶת עַל־הָאֶפְרֹחִים אוֹ עַל־הַבֵּיצִים לֹא־תִקַּח הָאֵם עַל־הַבָּנִים׃ ז שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח אֶת־הָאֵם וְאֶת־הַבָּנִים תִּקַּח־לָךְ לְמַעַן יִיטַב לָךְ וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים׃ ס שלישי ח כִּי תִבְנֶה בַּיִת חָדָשׁ וְעָשִׂיתָ מַעֲקֶה לְגַגֶּךָ וְלֹא־תָשִׂים דָּמִים בְּבֵיתֶךָ כִּי־יִפֹּל הַנֹּפֵל מִמֶּנּוּ׃ ט לֹא־תִזְרַע כַּרְמְךָ כִּלְאָיִם פֶּן־תִּקְדַּשׁ הַמְלֵאָה הַזֶּרַע אֲשֶׁר תִּזְרָע וּתְבוּאַת הַכָּרֶם׃ ס י לֹא־תַחֲרֹשׁ בְּשׁוֹר־וּבַחֲמֹר יַחְדָּו׃ יא לֹא תִלְבַּשׁ שַׁעַטְנֵז צֶמֶר וּפִשְׁתִּים יַחְדָּו׃ ס יב גְּדִלִים תַּעֲשֶׂה־לָּךְ עַל־אַרְבַּע כַּנְפוֹת

ת"א כי יקרא קן צפור. מציעא קב חולין קלח קמ קמא ס' הזוהר פרשת שמות ופ' ויגש : והאם רובצת על האפרוחים · חולין קמ קמא : שלח תשלח את האם. מציעא לא חולין קלח קמא : ואת הבנים · מציעא קב חולין קמ קמא : למען ייטב לך. קדושין לט חולין קמב : מעקה לגגך. חולין קלו : ולא תשים דמים. כתובות מא קמא טו קמו : כי יפול. שם מא חולין קלו : פן תקדש. קדושין נו חולין קטו קמו : המלאה הזרע. פסחים כה : ותבואת הכרם. ברכות כב : לא תלבש שעטנז. כלאים לב שבת כו יבמות ד ה נזיר מא נח מנחות לט מג בכורות יז ערכין ג : צמר ופשתים. יבמות ד נזיר נח מנחות לט מג : גדלים. שבת כז סוכה ט יבמות ד ה נזיר מא נח מנחות לט מ מג בכורות יז ערכין ג : על ארבע · זבחים יח מנחות מג חולין קלו :

רש"י

תועבה: (ו) כי יקרא · פרט למזומן : לא תקח האם · בעודה על בניה (חולין ק"מ) : (ז) למען ייטב לך וגו' · אם מצוה קלה שאין בה חסרון כיס אמרה תורה למען ייטב לך והארכת ימים ק"ו למתן שכרן של מצות חמורות (חולין קמ"ב) : (ח) כי תבנה בית חדש · אם קיימת מצות שלוח הקן סופך לבנות בית חדש ותקיים מצות מעקה שמצוה גוררת מצוה ותגיע לכרם ושדה ולבגדים נאים לכך נסמכו פרשיות הללו : מעקה · גדר סביב לגג ות"א תיקא כגון תיק שמשמר מה שבתוכו : כי יפול הנופל · ראוי זה ליפול ואעפ"כ לא תתגלגל מיתתו על ידך שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב : (ט) כלאים · חטה ושעורה וחרצן במפולת יד (קדושין ל"ט חולין פ"ב) : פן תקדש · כתרגומו תתאסר · כל דבר הנתעב על האדם בין לשבח בין לגנאי כגון איסור נופל בו לשון קדש כמו אל תגש כי קדשתיך (ישעיה ס"ה) : המלאה · זה מלוי ותוספת שהזרע מוסיף : (י) לא תחרוש בשור ובחמור · הוא הדין לכל שני מינים שבעולם והוא הדין להנהיגם יחד קשורים זוגים בהולכת שום משא (ב"ק נ"ד) : (יא) שעטנז · לשון ערוב · ורבותינו פירשו שוע טווי ונוז : (יב) גדלים תעשה לך · אף מן הכלאים

העמק דבר

יהיה כלי גבר הייט כל"ז שבטבע האשה לא תוכל לחגור חרב · אם לא בהרגיל עצמה בכך איזה משך ימים וא"כ הוא הכנה שאח"כ תוכל לצאת בגדיה ולילך בין האנשים · וממילא ג"כ להיפך שהאיש שזכר שלא להרגיל בטבע נשים להתקשט וכדומה כדי שיוכל בקל להסתום בבגדי אשה · ולאזהרה שני' הוא שלא ילבש גבר שמלת אשה · היינו שפי בגד עליון שמכסה כל הגוף ונקרא שמלה ולא יהיה ניכר עפ"י שמי הטבע שלא הרגיל עצמו עדיין · ואין שטי הבגד העליון הזה אלא תועלת לזו השעה שהולך בין הנשים · וכמו כן להיפך . והיינו כל עושה אלה · ועי' נזיר ד' נ"ח : (ו) לא תקח וגו' · ראיתי במעט השמה כי הא שילוח גמול הרחמים · דהלא היה ביכלתה לפרוח מן האדם · אך בקשה להגין

בְּתִקּוּנֵי אִתְּתָא אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ כָּל עָבֵיד אִלֵּין : ו אֲרֵי יְעָרַע קִינָא דְצִפְּרָא קֳדָמָךְ בְּאוֹרְחָא בְּכָל אִילָן אוֹ עַל אַרְעָא אֶפְרוֹחִין אוֹ בֵיעִין וְאִמָּא רְבִיעָא עַל אֶפְרוֹחִין אוֹ עַל בֵּיעִין לָא תִסַּב אִמָּא עַל בְּנַיָּא : ז שַׁלָּחָא תְשַׁלַּח יַת אִמָּא וְיַת בְּנַיָּא תִּסַּב לָךְ בְּדִיל דְּיֵיטַב לָךְ וְתוֹרִיךְ יוֹמִין : ח אֲרֵי תִבְנֵי בֵיתָא חַדְתָּא וְתַעֲבֵיד תְּיָקָא לְאִגָּרָךְ וְלָא תְשַׁוֵּי חוֹבַת קְטוֹל בְּבֵיתָךְ אֲרֵי יִפֵּל דְּנָפֵיל מִנֵּיהּ : ט לָא תִזְרַע כַּרְמָךְ עֵירוּבִין דִּלְמָא תִסְתְּאַב דִּמְעַת זַרְעָא דְתִזְרַע וַעֲלַלַת כַּרְמָא : י לָא תִרְדֵּי בְּתוֹרָא וּבַחֲמָרָא כַּחֲדָא : יא לָא תִלְבַּשׁ שַׁעַטְנֵזָא עֲמַר וְכִתָּן מְחַבַּר כַּחֲדָא : יב כְּרוּסְפְּדִין תַּעֲבֵד לָךְ עַל אַרְבַּע כַּנְפֵי כְסוּתָךְ דִּי תִתְכַּסֵּי בַהּ :

העמק דבר

לבנין על האפרוחים או על הביצים . ע"כ תמצא . וזהו מסעיפי הרחמים · ומ"מ אינו אלא גזירה : (ז) למען ייטב לך והארכת ימים · כבר ביארנו לעיל בפרשת הדברות השניות טעם השנוי שכתב שם למען יאריכון ימיך ואח"כ למען ייטב לך · שמזה הוכיחו חז"ל דמיירי בעולם הנשמות שהוא עולם שכולו ארוך . ואח"כ בעולם התחיה שהוא עולם שכולו טוב · ומזה למדנו דכאן דכתיב למען ייטב לך ואח"כ והארכת ימים דמיירי בעוה"ז · מש"ה מתחלה היעוד על ההוה ואח"כ על הימים הבאים · והא שייעד הכתוב שכר הרוחני במצות כיבוד או"א ושכר הגשמי במצות שלוח הקן . היינו כדי ללמוד מזה ע"ז . דס"ד הסברא מגיע שכר כבוד או"א רק שכר בעוה"ז כיון שהוא מצוה שדעת האדם נותנת ע"ז · ומצות שלוה"ק רק בעוה"ב שהוא מצוה למעלה מדעת אנושי · כן שכרו נתון למעלה מהליכות זה העולם · א"כ אם היה כתוב בכבוד או"א שכר עוה"ז ובשלה"ק שכר עוה"ב הייתי אומר להפוך לא · מש"ה כתיב בכבוד או"א שכר הרוחני מכש"כ בשלה"ק . ובשלוה"ק כתיב שכר בעוה"ז מכש"כ בכבוד או"א · ומזה למדנו כמו כן בכל המצות שיש להם לכל א' שכר בעוה"ז ובעולם הנשמות ובעולם התחי'. והיינו דתנן בקידושין ספ"א כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו ונוחל את הארץ · ופרש"י מטיבין לו בעוה"ז · ונוחל את הארץ חיי עוה"ב והיינו עולם התחי' כדתנן ע"ז ריש פ' חלק. שנא' ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ. ומאריכין לו ימיו היינו עולם שכולו ארוך זה עולם הנשמות · עוד זאת למדנו משני דהני קראי דבכבוד או"א כתיב על האדמה אשר ה' וגו' ובשלוה"ק כתיב כהם · ללמדנו דעיקר שכר התורה מסוגל לא"י שעל כן היא נקבלת תורת אלפי הארץ . ומכ"מ נוהג בכ"מ· מש"ה פירשה תורה דאפי' כבוד או"א דהיא מצוה שכלית וא"כ הדעת נותנת שכל במקומות שוין · מכ"מ אחר שהזכיר הכתוב עליה נעשית חקה כמש"כ שם · ומש"ה סגולתה יזהר בא"י · ולהיפוך אפי' שלה"ק דהיא ודאי מצוה חקית מכ"מ שכרה בכ"מ · ומעתה למדין זמ"ז וכל המצות למדין משניהם · וכמו דתנן שלהי מס' חולין ומה שלוה"ק שהיא כאיסר א"ת למען ייטב לך והארכת ימים ק"ו לכל מצות שבתורה (א): (ח) כי תבנה בית חדש ועשית מעקה · בספרי מבואר דה"ה בית ישן · והא דכתיב בית חדש בא ללמדנו דהבונה בית חדש ראוי לייסדה ע"ד מצוה בתחלתה · והכי מבואר בזוהר פ' מצורע · מש"ה נוח ה' להכין ביתו במצות מעקה · והא דלא כתיב כן במצות מזוזה · הוא משום דמזוזה אינו תלוי בבנין בית כ"כ · משום דמי שאין לו מזוזה רשאי לדור בלא מזוזה · רק שעליו מצוה לקבוע מזוזה כשישיב כמש"כ בהעמ"ש שאי' קכ"ו אות ז' · משא"כ מעקה תלוי בבנין הבית דאסור לדור בלי מעקה . מש"ה שייך יותר לחדש ביתו במצות מעקה : (ט) המלאה · היינו תבואה שכבר נתמלא השבלת ועומד ליקצר : או הזרע · והכי פי' בגמ' פסחים דכ"ה : (יא) לא תלבש שעטנז · היינו שוע טווי ונוז · וביאר הכתוב איזה שעטנז אסור כשהוא צמר ופשתים יחדו . מתחלה היה כל מין מהם שעטנז בפ"ע ואח"כ חיברם בתפירה או בקשר · זהו משמעות המקרא אבל ובגד כלאים שעטנז · משמע דמתחלה היה כלאים שעירבם ואח"כ עשאן שעטנז · וכה"ג בזה ביארנו בפ' קדושים בס"ד : (יב) תעשה לך . הא' לך מיותר ואתי לדרשה בסוכה ד"ט א' :

הרחב דבר

(א) והנה כ"ז ביארתי לדעת תנא דמתניתין דעל כל מצוה מטיבין בעוה"ז . אבל מבואר שם בקידושין דר' יעקב חולק וס"ל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא וגם מצות במ"ח שאדם אוכל פירות בעוה"ז ואיתא שם בברייתא ר"י אומר אין לך כל מצוה ומצוה שכתובה בתורה שמתן שכרה בצדה שאין תחה"מ תלוי בה . בכאו"א כתיב למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך בשלוה"ק כתיב למען ייטב לך והארכת ימים הרי שאמר לו אביו כו' אלא למען ייטב לך לעולם שכולו טוב ולמען יאריכון ימיך לעולם שכולו ארוך . משמע דמפרש תרוייהו קראי בעוה"ב . ולפי זה קשה שינוי הלשון מדוע הקדים בכאו"א למען יאריכון ימיך ואח"כ למען ייטב לך ובשלוה"ק להיפך ולאו דבר ריק הוא · ונראה דמכאן למד ר' יעקב הא דתנן באבות רי"א יפה

כְּסוּתְךָ אֲשֶׁר תְּכַסֶּה־בָּהּ׃ ס יג כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה
וּבָא אֵלֶיהָ וּשְׂנֵאָהּ׃ יד וְשָׂם לָהּ עֲלִילֹת דְּבָרִים
וְהוֹצִא עָלֶיהָ שֵׁם רָע וְאָמַר אֶת־הָאִשָּׁה
הַזֹּאת לָקַחְתִּי וָאֶקְרַב אֵלֶיהָ וְלֹא־מָצָאתִי לָהּ
בְּתוּלִים׃ טו וְלָקַח אֲבִי הַנַּעֲרָ הנערה קרי וְאִמָּהּ
וְהוֹצִיאוּ אֶת־בְּתוּלֵי הַנַּעֲרָ הנערה קרי אֶל־זִקְנֵי
הָעִיר הַשָּׁעְרָה׃ טז וְאָמַר אֲבִי הַנַּעֲרָ הנערה קרי אֶל־
הַזְּקֵנִים אֶת־בִּתִּי נָתַתִּי לָאִישׁ הַזֶּה לְאִשָּׁה
וַיִּשְׂנָאֶהָ׃ יז וְהִנֵּה־הוּא שָׂם עֲלִילֹת דְּבָרִים לֵאמֹר
לֹא־מָצָאתִי לְבִתְּךָ בְּתוּלִים וְאֵלֶּה בְּתוּלֵי בִתִּי
וּפָרְשׂוּ הַשִּׂמְלָה לִפְנֵי זִקְנֵי הָעִיר׃ יח וְלָקְחוּ זִקְנֵי
הָעִיר־הַהִוא אֶת־הָאִישׁ וְיִסְּרוּ אֹתוֹ׃ יט וְעָנְשׁוּ אֹתוֹ
מֵאָה כֶסֶף וְנָתְנוּ לַאֲבִי הַנַּעֲרָה כִּי הוֹצִיא שֵׁם רָע
עַל בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל וְלוֹ־תִהְיֶה לְאִשָּׁה לֹא־יוּכַל
לְשַׁלְּחָהּ כָּל־יָמָיו׃ ס כ וְאִם־אֱמֶת הָיָה הַדָּבָר הַזֶּה
לֹא־נִמְצְאוּ בְתוּלִים לַנַּעֲרָ לנערה קרי׃ כא וְהוֹצִיאוּ
אֶת־הַנַּעֲרָ הנערה קרי אֶל־פֶּתַח בֵּית־אָבִיהָ וּסְקָלוּהָ

ת"א אשר תכסה. שבת כז זבחים יח מנחות מא מג: ואקרב אליה. כתובות מו: את בתי נתתי לאיש. כתובות כב מו סוטה כג קדושין ג ט סד : ושם לה עלילות דברים. כתובות מו: לא מצאתי לבתך בתולים. שם : ויסרו אותו . סנהדרין עא : וענשו אותו . כתובות מו : כי הוציא שם רע . ערכין טו : ואם אמת היה הדבר . כתובות מ מד ערכין שם : והוציאו את הנערה אל פתח .

רש"י

(יבמות ד' ספרי) לכך סמכן הכתוב : (יג) ובא אליה ושנאה · סופו . (יד) ושם לה עלילות דברים · עבירה גוררת עבירה עבר על לא תשנא (ויקרא יט) סופו לבא לידי לשון הרע : את האשה הזאת · מכאן שאין אומר דבר אלא בפני בעל דין (ספרי) : (טו) אבי הנערה ואמה · מי שגדלו גדולים הרעים יתבזו עליה (שם) : (טז) ואמר אבי הנערה · מלמד שאין רשות לאשה לדבר בפני האיש (שם) : (יז) ופרשו השמלה · הרי זה משל מחוורין הדברים כשמלה (שם) : (יח) ויסרו אותו · מלקות (כתובות מ"ו) : (כ) ואם אמת היה הדבר · בעדים והתראה שזנתה לאחר אירוסין (שם) : (כא) אל פתח בית

הרחב דבר

יפה שעה אחת קורת רוח בעוה"ב יותר מכל חיי עוה"ז . יפה שעה אחת בתורה ומע"ט יותר מכל חיי עוה"ב . ולכאורה שני המאמרים הללו סותרים זא"ז דאמר דיפה שעה אחת בתורה ומע"ט בעוה"ז . א"כ היאך יפה שעה אחת בעוה"ב יותר מכל חיי עוה"ז . אלא הענין כמש"כ בס' בראשית ב' ט' דמי שעובד את ה' מיראת העונש ואהבת שכר בזה יפה שעה אחת

יג ארי יסב גבר אתתא וייעול לותה ויסנינה: יד וישוי לה תסקופי מלין ויפיק עלה שום ביש ויימר ית אתתא הדא נסבית ועלית לותה ולא אשכחית לה בתולין: טו ויסב אבוהא דעולמתא ואמה ויפקון ית בתולי עולמתא לקדם סבי קרתא ולתרע בית דין אתרא: טז ויימר אבוהא דעולמתא לסביא ית ברתי יהבית לגברא הדין לאנתו וסנאה: יז והא הוא שוי תסקופי מלין למימר לא אשכחית לברתך בתולין ואלין בתולי ברתי ויפרסון שושיפא קדם סבי קרתא: יח וידברון סבי קרתא ההיא ית גברא וילקון יתיה: יט ויגבון מניה מאה סלעין דכסף ויתנון לאבוהא דעולמתא ארי אפיק שום ביש על בתולתא דישראל וליה תהי לאנתו לית ליה רשו למפטרה כל יומוהי: כ ואם קושטא הוה פתגמא הדין לא אשתכחו בתולין לעולמתא: כא ויפקון ית עולמתא לתרע

העמק דבר

אשר תכסה בה · לא כתיב אשר אתה מתכסה בה אלא אשר תכסה · ללמד דחובה להטיל ציצית לפני הלבישה ומכאן מבואר דאסור ללבוש טלית אם אי אפשר לו לעשות ציצית · וכבר ביארנו יפה בהעמ"ש שם: **(יד) ואמר** · הוא כמו ואמרת אוכלה בשר וכן הרבה דמשמעו המובן שכך הוא הושב וכמו שאומר וכן הפי' להלן במקרא ע"ז · ובמקום שמשמעו בדיוק יש הוכחה לכך ודוקא בלה"ק כמו בתפילה וביכורים וכן הרבה: **ואקרב אליה** · ואבוא אליה מיבעי · וכלשון יעקב אבינו ואבואה אליה · אלא בא הכתוב ללמדנו בזה עיקר ענין הפרשה. דלכאורה היא תמוה מה תלה הענין במציאת בתולים · שהרי אפילו לא מצא בתולים אין עליה משפט מות אם לא בעדים שזינתה ואז אפילו מצא בתולים אין הוכחה להכחיש העדים שהרי אפשר להיות בתולים עוד הפעם כדתנן בפ' היוצאת אלא שאינו מצוי כ"כ כמש"כ בבית שמואל סי' ס"ח סק"ב. אבל במקום עדים אין הוכחה זו כלום · ואם כן מה זה ענין לבתולים אלא כך הענין דמיירי שהבעל יודע קודם נשואין מעדים שזינתה ואסורה עליו אלא שלא הלכו העדים לב"ד להעיד. ואפילו יאמר הבעל לב"ד שיש לו עדים אין לב"ד להזדקק לשלוח אחר העדים כ"ז שלא באו מעצמם אבל כשטוען שלא מצא בתולים · ואם כן יש הוכחה שזינתה על הב"ד לחקור הדבר ולשלוח אחר העדים והנה לפי זה עשה הבעל שלא כדין שבא עליה אחר שכבר ידע מעדים שזינתה. והיינו שאומר לפני ב"ד ואקרב אליה. וזה הלשון מורה שאין לעשות מעשה שלא כראוי להכי פי' ברבה דבכ"ת דכתיב קריבה למיתה מיירי שמת לפני זמן הראוי וה"נ הפי' כי קרב אליה שלא כראוי לפי ידיעתו. [וכן לשון ישעיה הנביא ח"ג ואקרב אל הנביאה באשר היתה באותה שעה מתבודדת ומוכשרת לנבואה ולא היה שעת הכושר לאותו מעשה · אבל עפ"י הדבור קרב אליה] שהיה לו לפרוש ממנה ולחקור על העדים בב"ד ובפני' כדין או לגרשה · אבל קרבתי אליה והנה אמת שזינתה שהרי לא מצאתי בתולים · ואם כן על ב"ד לחקור את העדים אפילו עוד לא באו בעצמן: **(טו) והוציאו את בתולי הנערה וגו'** · בזה הראו לדעת כי אין לב"ד לחוש לדבריו לשלוח אחר עדים כ"ז שלא באו מעצמם · וא"כ ממילא הדברים שקר שהרי אין לו עדים ואין רגלים לדבר. ואין זה רק עלילות דברים: **(כ) ואם אמת היה וגו'** · הרי ב"ד מחויבים לחקור אם היא מותרת לבעלה. וגם הרי רגלים לדבר שזינתה ומביאים העדים · וכאשר מתברר כי כן שזינתה · אז והוציאו וגו' · נמצא לפי הפשט מבואר לפי עומק הדין במה שדקדק הכתוב ואקרב

הרחב דבר

בעוה"ב יותר מכל חיי עוה"ז. וכדעתי' דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא דיותר טוב שיקבל שכרו משלם בעוה"ב · וא"כ איזה טוב יש באריכות ימים בעוה"ז אחר שקורת רוח בעוה"ב יפה מזה · אבל כשעובד מאהבת ה' ודאי יקרה שעה אחת בעבודת ה' בעוה"ז יותר מחיי עוה"ב שאין בה עבודה. מעתה מי שעובד מאהבה ודאי ראוי לאריכות ימים בעוה"ז. דזהו שכרו שנות ערב לו יותר מחיי עוה"ב. והנה בכבוד או"א כתיב כבד את אביך ואת אמך כאשר צוך ה' אלהיך. וביארנו שיעשה שלא בדעת אנוש בעתן ע"ז המצוה אלא רק מטעם שצוך ה' אלהיך · ובשלות הקן וכדומה לא הוצרך להזכיר ע"ז. שהרי אין דעת האדם נותנת למצוה זו אלא שהקב"ה מצוה. וממילא עושה בשביל הצווי אחר שכן מי שנוהג כבוד אב בזה האופן ה"ז עובד מאהבה · ולמעלה מטבע אנושי שמבקש שכר. ומש"ה כתיב למען יאריכון ימיך בעוה"ז כמשמעו דלאיש כזה הוא שכר גדול ואח"כ למען ייטב לך בעולם שכולו טוב. אבל בשלוה"ק מיירי בעובד מיראה. א"כ אין בזה שכר בהארכת ימים בעוה"ז. מש"ה כתיב למען ייטב לך בעוה"ז והארכת ימים בעולם שכולו ארוך. ולא כתיב אריכות ימים בעוה"ז. והיינו שדקדק ההגא בברייתא דקידושין בכ"ל לסיים אלא למען ייטב לך קודם ולמען יאריכון ימיך. ובקרא דכבוד אב כתיב תחלה למען יאריכון ימיך. וקרא דכבוד אב קודם לשלוה"ק וגם בתחלת הברייתא הקדים זה המקרא דכבוד אב לשלוה"ק · אלא לא דייק בסוף הברייתא אלא למען ייטב לך דכבוד אב והארכת ימים דשלוה"ק. ול"ד נקט למען יאריכון ימיך. והאי גברא דהאי ר' יעקב לא היה עובד מאהבה. מש"ה מת מיד והגיע תומ"י לחיי העוה"ב שיפה יותר מכל חיי עוה"ז:

אַנְשֵׁי עִירָהּ בָּאֲבָנִים וָמֵתָה כִּי־עָשְׂתָה נְבָלָה בְּיִשְׂרָאֵל לִזְנוֹת בֵּית אָבִיהָ וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ ס כב כִּי־יִמָּצֵא אִישׁ שֹׁכֵב ׀ עִם־אִשָּׁה בְעֻלַת־בַּעַל וּמֵתוּ גַּם־שְׁנֵיהֶם הָאִישׁ הַשֹּׁכֵב עִם־הָאִשָּׁה וְהָאִשָּׁה וּבִעַרְתָּ הָרָע מִיִּשְׂרָאֵל׃ ס כג כִּי יִהְיֶה נַעֲרָ (נערה קרי) בְתוּלָה מְאֹרָשָׂה לְאִישׁ וּמְצָאָהּ אִישׁ בָּעִיר וְשָׁכַב עִמָּהּ׃ כד וְהוֹצֵאתֶם אֶת־שְׁנֵיהֶם אֶל־שַׁעַר ׀ הָעִיר הַהִוא וּסְקַלְתֶּם אֹתָם בָּאֲבָנִים וָמֵתוּ אֶת־הַנַּעֲרָ (הנערה קרי) עַל־דְּבַר אֲשֶׁר לֹא־צָעֲקָה בָעִיר וְאֶת־הָאִישׁ עַל־דְּבַר אֲשֶׁר־עִנָּה אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ ס כה וְאִם־בַּשָּׂדֶה יִמְצָא הָאִישׁ אֶת־הַנַּעֲרָ (הנערה ק׳) הַמְאֹרָשָׂה

ת"א כתובות מד מה ערכין טו : ומתה. כתובות מד : לזנות בית אביה. שם מה סנהדרין נ : כי ימצא איש. סנהדרין פו : ומתו גם שניהם. שם כו ערכין ז : כי יהיה נערה בתולה. כתובות מח : והוצאתם אתם. קדושין י : על דבר

רש"י

אביה. ראו גדולים שגדלתם: אנשי עירה. במעמד כל אנשי עירה (ספרי): לזנות בית אביה. כמו בבית: (כב) ומתו גם שניהם. להוציא מעשה חדודים שאין האשה נהנית מהם (שם): גם. לרבות הבאים מאחריהם (ס"א מאחוריהם) (שם). דבר אחר גם שניהם לרבות את הולד שאם היתה מעוברת אין ממתינין לה עד שתלד: (כג) ומצאה איש בעיר. לפיכך שכב עמה פרצה קוראה לגנב כא אילו

העמק דבר

אליה: (כב) כי ימצא איש וגו' ומתו גם שניהם. אריכות הדברים מלמדנו שיש בפרשה זו נוספות על הכתוב בפ' קדושים מות יומת הנואף והנואפת. וגם לשון גם שניהם האף שיש בזה דרש חז"ל מ"מ אין מקרא יוצא מ"פ דמשמעו דאע"ג שאין הדעת נוטה להשוות שניהם בעונש מ"מ כך דעת התורה. ונראה לבאר עפ"י הקדמה לשון כי ימצא דאע"ג דתניא בספרי כי ימצא בעדים מ"מ ע"כ יש בזה עוד כוונה דלזה לבד לא הוצרך הכתוב שלא יענשו אלא עפ"י עדים אלא עיקר משמעו כאן שחפשו אח"ז ומצאו כי כן. וכהא דתניא בספרי פ' שלח עה"פ וימצאו איש מקושש עצים מלמד שמינה משה שומרים ומצאו אותו מקושש. וכהבאר שם דמזה מוכח שהיו חשודים אותו הדור על חילול שבת. ומש"ה על הב"ד לחקור ע"ז. וכמו שעשה בן נחמיה הפחה בזמנו וה"נ אשמעינן דבר חידוש דיש עת שב"ד שולחים לחקור על האדם אם הוא עובר עבירה ומצאו שכן הוא. שהוא שוכב עם אשה. והיינו משום שהיה אותו איש נטען על האשה מקודם אלא שלא באו עדים לב"ד. והנ"מ בכ"ז הוא שהרי אם נמצא בעדים פתאום מעשה זנות אע"ג שמתרים בשניהם כדין ומקבלים ההתראה האיש והאשה ואין פורשים זה מזה. מ"מ א"א לסקלה אותה משום דילמא היתה אנוסה תחלה וקי"ל בכתובות דנ"א בכל שתחלתו באונס וסופו ברצון אפילו אומרת הניחו לו כו' מותרת לבעלה מ"ט יצר אלבשה. ואפילו אבוה דשמואל דלא ס"ל הכי היינו אלא לענין היתר לבעלה. אבל הא כ"ע מודי שאינה נהרגת דבל"ז אין אנו מוצאים ידינו ורגלינו בפי' הפרשה הסמוכה דהכתוב מחלק בין מציאה בעיר לבשדה וכאשר יבואר. מעתה מבואר פרשה זו דמש"ה אם ימצא איש הנטען עליה שהוא שוכב וגו' אזי ומתו גם שניהם. אפילו

האשה

בית אבוהא וירגמונה אנשי קרתא באבניא ותמות ארי עבדת קלנא בישראל
לזנאה בית אבוהא ותפלי עביד דביש מבינך: כב ארי ישתכח גבר שכיב עם
אתתא אתת גבר ויתקטלון אף תרויהון גברא דשכיב עם אתתא ואתתא
ותפלי עביד דביש מישראל: כג ארי תהי עולמתא בתולתא דמארסא לגבר
וישכחינה גבר בקרתא וישכוב עמה: כד ותפקון ית תרויהון לתרע קרתא
ההיא ותרגמון יתהון באבניא וימותון ית עולמתא על עיסק די לא צוחת
בקרתא וית גברא על עיסק די עני ית אתת חבריה ותפלי עביד דביש מבינך:
כה ואם בחקלא ישכח גברא ית עולמתא דמארסא ויתקיף בה גברא וישכוב

העמק דבר

האשה שמזה הדבר ברור שברצון נכנסה התחלה עמו כדי לזנות (א) : (כג) בעיר . היינו בדרך הילוכה בשבילי העיר במקום שאנשים שומעים צעקת אדם . והנה ידוע הקושי' בפרשה זו · שהרי אין אדם נהרג אם לא בהתראה וקבלת המותרה להתיר עצמו למיתה א"כ מאי נ"מ בין עיר לשדה · וכתב הרמב"ן בנימוקי הפרשה דמיירי שראו מרחוק והתרו בהם · וזה הישוב כתב בעל מגדול עוז על מש"כ הרמב"ם ריש הל' נערה בתולה דיש נ"מ בין עיר ושדה לענין קנס אונס ומפתה · והשיג הראב"ד ע"ז מה תועלת יש בזה אם יש עדים יבואו ויעידו · ואם אין עדים אין קנס ויישב ע"ז במ"ע שראו עדים מרחוק כו' · ובביאור הפרשה הוא דוחק יותר שהרי צריכים העדים לשמוע קבלת ההתראה · ויותר קשה על רבינו הראב"ד שלא מיישב דעתו בזה הישוב · א"כ היאך מפרש פרשה זו שקשה יותר . אלא עיקר הפרשה מיירי שבאו עדים בשעה שכבר היה עמה בתשמיש והתרו בהם וקבלו התראה · מעתה אם תחלת התשמיש היה באונס אע"ג דלבסוף קבלה התראה פטורה כמש"כ הרמב"ם הל' סנהדרין פ"כ ה"ג אבל האשה הנבעלת באונס אפילו אמרה אחר שנאנסה הניחו לו ה"ז פטורה מפני שיצרה נתגבר עליה · מעתה נלמדנו פרשה זו דאם נמצאו בעיר שניהם חייבים מיתה · דאע"ג שבתחלה לא היתה בהתראה וה"ה כשוגגת מ"מ לא מהני סברא דיצרה נתגבר עליה אלא אם היתה מתחלה אנוסה · כמש"כ נמק הכ"מ דכיון דמכח אונס קא אתי · אבל אם היה תחלה בשוגג ואח"כ במזיד לא אמרי' יצרה אנסה ופטורה · והכי מוכח מלשון הרמב"ם הנזכר שכתב הנבעלת באונס . ולא כתב שנבעלה בלא התראה אפילו אמרה אחר שהתרו בה הניחו לו כו' · אלא פשיטא דבכה"ג חייבת · ומזה יש ללמוד כמו כן לענין לאסרה לבעלה · דאם בתחלת ביאה היתה בשוגג כשסוברת שמת בעלה ובתוך התשמיש נודע לה שהוא חי · ולא השמיטה עצמה מן הגוף אסורה לבעלה : (כד) את הנערה על דבר וגו' . זה טעם על עיקר עונש מיתה . ואינו טעם על חומר העונש שבסקילה ולא בחנק כשאר א"א · ולא נתנה תורה טעם ע"ז · אבל בעונש האיש נתנה תורה טעם על חומר העונש שהוא בסקילה : ואת האיש על דבר אשר ענה וגו' · ופי' הרמב"ן על אשר עינה אע"ג שהי' ברצון מ"מ לא היה בפתוי · וזה תמוה מה לי אם הי' פתוי או לא ויותר תמוה הא דתניא בספרי בשה"א על דבר עפ"י התראה אין לי אלא בעיר בשדה מנין ת"ל ואם בשדה · מאי מלמדנו התנא והרי ז"ל קרי בי' רב הוא אלא עיקר פי' אשר עינה מבואר עפ"י הגמ' יומא דע"ז כ' הא תשמיש גופא איקרי עינוי שנאמר וישכב אותה ויענה א"ל התם שעינה מביאות אחרות · וביארנו בס' בראשית שם הכוונה דשמה שסיגף את דינה הנערה שלא תהא יכולה להנשא לאיש כגון לה והיתה מעונה מביאות ההרות של בעל . וזה הפי' הוא כאן דמש"ה הוא בסקילה החמורה יותר מביאת נשואה שהוא בחנק משום שעינה אותה · דהמפתה נשואה מפתה אותה שלא יודע הדבר לבעלה · אבל נערה המאורסה אחר שנתפסית בשעת מעשה היא מצטערת שהיא אסורה לבעלה כי לא ימצא לה בתולים והרי מעונה מביאת ההרות של בעלה · מש"ה החמירה תורה עליו בסקילה והיינו דתניא בספרי על דבר עפ"י התראה · דס"ד דמשום זה לבד שמצטערה במה שאוסרה על בעלה הוא נסקל וא"כ אפילו היה שלא בהתראה קמ"ל דמכ"מ דוקא כשהוא נהרג בל"ז היינו בהתראה אז נסקל מזה הטעם · ותני עוד אין לי אלא בעיר שהוא ברצון ונאסרה ע"כ אז הוא בסקילה מזה הטעם בשדה מנין פי' אחר שהיה באונס והרי היא מותרת לבעלה מנ"ל שהוא בסקילה ת"ל ואם בשדה

הרחב דבר

(א) ומזה יש ללמוד לענין מה שהעלה הנמוק"י יבמות פ"ב על הא דתניא ואם באו עדי טומאה יוציא · דקמ"ל בלא"ג שאין אנו יודעים אם היה באונס או ברצון תולין שהיה ברצון . שאין הדין ברור אלא באופן דתנן התם הנושא על האשה והוציאה מת"י והרב"י נתגד . וע"ז אמר רב ובעדים פי' עדי ביאה ופי' הנמוקי' שאין אנו יודעים אם מתחלה פי' ברצון מכ"מ אסורה לבעלה · אבל דוקא בכהן עלה מבוא"כ בזינו נשאן באשת נאמנת לומר שמתחלה היה באונס . והכי הוכחנו בהעמק שאלה סי' קל"ד אות י"ב דעת רש"י בכתובות ד"ט :

וְהֶחֱזִיק־בָּהּ הָאִישׁ וְשָׁכַב עִמָּהּ וּמֵת הָאִישׁ אֲשֶׁר־שָׁכַב עִמָּהּ לְבַדּוֹ׃ כו וְלַנַּעֲרָ ולנערה קרי לֹא־תַעֲשֶׂה דָבָר אֵין לַנַּעֲרָ לנערה קרי חֵטְא מָוֶת כִּי כַּאֲשֶׁר יָקוּם אִישׁ עַל־רֵעֵהוּ וּרְצָחוֹ נֶפֶשׁ כֵּן הַדָּבָר הַזֶּה׃ כז כִּי בַשָּׂדֶה מְצָאָהּ צָעֲקָה הַנַּעֲרָ הנערה קרי הַמְאֹרָשָׂה וְאֵין מוֹשִׁיעַ לָהּ׃ ס כח כִּי־יִמְצָא אִישׁ נַעֲרָ נערה קרי בְתוּלָה אֲשֶׁר לֹא־אֹרָשָׂה וּתְפָשָׂהּ וְשָׁכַב עִמָּהּ וְנִמְצָאוּ׃ כט וְנָתַן הָאִישׁ הַשֹּׁכֵב עִמָּהּ לַאֲבִי הַנַּעֲרָ הנערה קרי חֲמִשִּׁים כָּסֶף וְלוֹ־תִהְיֶה לְאִשָּׁה תַּחַת אֲשֶׁר עִנָּהּ לֹא־יוּכַל שַׁלְּחָהּ כָּל־יָמָיו׃ ס

כג א לֹא־יִקַּח אִישׁ אֶת־אֵשֶׁת אָבִיו וְלֹא יְגַלֶּה כְּנַף אָבִיו׃ ס ב לֹא־יָבֹא פְצוּעַ־דַּכָּה וּכְרוּת שָׁפְכָה בִּקְהַל יְהוָה׃ ס ג לֹא־יָבֹא מַמְזֵר בִּקְהַל יְהוָה גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי לֹא־יָבֹא לוֹ בִּקְהַל יְהוָה׃ ס ד לֹא־יָבֹא עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי בִּקְהַל יְהוָה גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי לֹא־יָבֹא לָהֶם בִּקְהַל יְהוָה עַד־עוֹלָם׃ ה עַל־דְּבַר אֲשֶׁר לֹא־

ת"א סנהדרין מא : ומת האיש אשר שכב . קדושין סח סנהדרין סו : ולנערה לא תעשה דבר . נדרים כז קמא כח סנהדרין עג ע"ב נד : כי כאשר . פסחים כה יומא פב סנהדרין עג עד : כי בשדה . כתבא סו : ואין מושיע . סנהדרין עג : כי ימצא איש . כתובות כט לח : אשר לא . כתובות לח : ונתן האיש . ברכות כא יבמות ד כתובות מ מב ערכין טו : לאבי הנערה . כתובות כט לח מ מב : חמשים כסף . כתובות לג : ולו תהיה . יבמות נט כתובות כט לט מ מכות טו : תחת אשר . כתובות לב לג מ קמא מד ערכין טו : לא יוכל לשלחה כל ימיו . גיטין נ תמורה ס : לא יקח איש . ברכות כא יבמות ד מט נז קדושין סז : ולא יגלה כנף אביו . יבמות ד צו : לא יבא פצוע דכה . שם עו עט עה : לא יבא ממזר . שם מד מה עו קדושין עג עד : לא יבא עמוני ומואבי . ברכות כח יבמות יז כט מו עז כתובות ז נזיר כג קדושין סז הוריות י ידים עו : על דבר אשר לא קדמו אתכם . יבמות עו עז סנהדרין קג :

רש"י

ישבה בביתה לא אירע לה (ערכין ז') : (כו) כי כאשר יקום וגו' . לפי פשוטו זהו משמעו כי אנסה היא והחזקה עמד עליה כאדם העומד על חברו להרגו . ור"ד בו הרי זה בא ללמד ונמצא למד וכו' (פסחים כ"ה סנהדרין ע"ג) : **כג** (א) לא יקח . אין לו בה לקוחין ואין קידושין תופסין בה (קידושין ס"ז) : ולא יגלה כנף אביו . שומרת יבם של אביו הראויה לאביו והרי כבר הוזהר עליה משום ערות אחי אביו (ויקרא י"ח) אלא לעבור עליו בשני לאוין (יבמות נ"ג) ולסמוך לה לא יבא ממזר ללמד שאין ממזר אלא מחייבי כריתות וק"ו מחייבי מיתות בית דין שאין בעריות מיתות ב"ד שאין בה כרת : (ב) פצוע

דכה

עמה ויתקטיל גברא די שכיב עמה בלחודוהי : כו ולעולמתא לא תעביד מדעם לית לעולמתא חובת דין דקטול ארי כמא דיקום גברא על חבריה ויקטליניה נפש כן פתגמא הדין : כז ארי בחקלא אשכחה צוחת עולמתא דמארסא ולית דפריק לה : כח ארי ישכח גבר עולמתא בתולתא די לא מארסא ויחדינה וישכוב עמה וישתכחון : כט ויתן גברא דשכיב עמה לאבוהא דעולמתא חמשין סלעין דכסף וליה תהי לאנתו חלף די ענייה לית ליה רשו למפטרה כל יומוהי : א לא יסב גבר ית אתת אבוהי ולא יגלי כנפא דאבוהי : ב לא ידכי דפסיק ודמחבל למיעל בקהלא דיי : ג לא ידכי ממזרא למיעל בקהלא דיי אף דרא עשיראה לא ידכי ליה למיעל בקהלא דיי : ד לא ידכון עמונאי ומואבאי למיעל בקהלא דיי אף דרא עשיראה לא ידכי להון למיעל בקהלא דיי עד עלמא : ה על עיסק די לא ערעו יתכון בלחמא ובמיא באורחא

רש"י

דכה · שנפצעו או נדכאו ביצים שלו (יבמות ע"ה) : וכרות שפכה · שנכרת הגיד ושוב אינו יורה קילוח זרע אלא שופך ושותת ואינו מוליד : (ג) לא יבא ממזר בקהל ה' · לא ישא ישראלית : (ד) לא יבא עמוני · לא ישא ישראלית : (ה) על דבר · על העצה שיעצו אתכם להחטיאכם (ספרי) :

העמק דבר

וגו' מוסף על ענין ראשון שהוא בסקילה · ובזה נתבאר מעילא הא שהקדים הכתוב טעם האשה לאיש · היינו משום דטעמא דידה הוא על עיקר המיתה · ומשום האיש הוא על סקילה · ותו שבא בזה לאסמכי' עונש האיש בסקילה לפרשה הסמוכה ואם בשדה דגם שם בסקילה : (כה) ושכב עמה. בס' ויקרא פ"ו ל"ה ביארנו דבכ"מ דכתיב לשון עמה בשכיבה משמעו ברצון דבאונס כתיב ושכב אותה ובא ללמדנו כאן דאפילו היה סופו ברצון מ"מ כך הדין וכמש"כ לעיל וכאן קמ"ל דה"ה לענין שאר עונש ב"ד כאשר יבואר : (כו) אין לנערה חטא מות · לא בא הכתוב לומר שלא תהרג שהרי אפילו מספק אם היה תחלה באונס או ברצון אינה נהרגת אלא מלמדנו שאפילו עונש בעלמא על שהגיע לידה בפשיעותה מה שיצאה בשדה וכדתניא בספרי לעיל ומצאה איש בעיר אלו לא יצאה בעיר לא היה מסתקף לה ומכש"כ בשדה וא"כ הגיע לה בפשיעותה חטא גדול של מות וראוי לקונסה וכדומה עונשי ב"ד · ע"ז אמר הכתוב ולנערה לא תעשה דבר שום ענין : כי כאשר יקום וגו' · והרי כבר נענשה במה שנאנסה ונפגמה מש"ה לא תעשה דבר עוד : (כז) צעקה הנערה וגו' · בחזקה ברורה שצעקה מתחלה מש"ה לא תענש בשום דבר עוד : (כח) ושכב עמה · גם כאן קמ"ל אפי' סופו ברצון מ"מ הוא חייב קנס אונס מתחלה : ונמצאו · הוא מיותר ומשמעו כאן בעדים כדתניא בספרי · וקמ"ל דלא נימא דכמו שהקדים הכתוב דאם בשדה מצאה ה"ז ברור שהיה באונס · להכי מלמדנו המקרא דלענין לחייב קנס בעינן שיהא עדים שהיה באונס מתחלה (א) : **כג** (א) ולא יגלה כנף אביו · דאשה שנשאת בחופה מיקרי פריסת בגדו עליה כלשון הכתוב בבגדו בה · ופי' במס' קדושין שפירש טליתו עליה · משום שמנהגם היה להתכסות בחופה בבגד החתן והכלה · אבל בלי חופה מיקרי כנף שאינו פריסת כל הבגד אלא כנף בעלמא והיינו שאמרה רות לבועז ופרשת כנפך על אמתך כי גואל אתה · והביאור שם שרצתה שישאנה ואע"ג שאין זה כבודו שישא אותה בחופה כאשה · מ"מ בתורת גאולה כמו יבום יקחנה שאין בה נשואין ממש מש"ה מיקרי פריסת כנף · וכן כאן פי' כנף אביו או באנוסת אביו או בשומרת יבם של אביו · שאינה אצלו אלא בכנף ופליגי בזה תנאי כידוע : (ב) לא יבא פצוע דכה וכרות שפכה בקהל ה' · בא הקבלה דמיירי בישראל פ"ד שלא ישא אשה בת ישראל והיינו דבר הלמד מענינו באזהרות הסמוכות כאשר יבואר · אבל לפי הפשט מיירי בגר פ"ד וכ"ש שלא יקבלו אותו להשיאו אשה בת ישראל · ועי' מש"כ בהעמק שאלה סי' קנ"ב אות ה' · שיש איזה חומר בגר מכל ישראל לדעת השאלתות · והוא משום דפשט הכתוב מיירי בגר : (ג) לא יבא לו · לפי הפשט קאי נו על דור עשירי · היינו שלא יהיה לו בנים נתוספים עליו בקהל ה' · וזהו אזהרה שלא ישא בת ישראל לאשה : (ד) לא יבא להם · לפי הפשט לא ישאו אשה בת ישראל ויבא להם בנים בקהל ישראל והדרש ידוע : (ה) על דבר אשר לא קדמו וגו' · טעם

הרחב דבר

(א) מיהו לדעת הרמב"ם פכ' דאם בשדה מוכח שהוא אונס ודאי . י"ל דדוקא ושכב עמה שרואין שפי' הסוף ברצון . אין

קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם
ממצרים ואשר שכר עליך את־בלעם בן־בעור
מפתור ארם נהרים לקללך׃ ו ולא־אבה יהוה
אלהיך לשמע אל־בלעם ויהפך יהוה אלהיך
לך את־הקללה לברכה כי אהבך יהוה אלהיך׃
ז לא־תדרש שלמם וטבתם כל־ימיך לעולם׃ ס
רביעי ח לא־תתעב אדמי כי אחיך הוא לא־תתעב
מצרי כי־גר היית בארצו׃ ט בנים אשר־יולדו
להם דור שלישי יבא להם בקהל יהוה׃ ס י כי־
תצא מחנה על־איביך ונשמרת מכל דבר רע׃
יא כי־יהיה בך איש אשר לא־יהיה טהור מקרה־
לילה ויצא אל־מחוץ למחנה לא יבא אל־תוך
המחנה׃ יב והיה לפנות־ערב ירחץ במים
וכבא השמש יבא אל־תוך המחנה׃ יג ויד תהיה
לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ׃ יד ויתד
תהיה לך על־אזנך והיה בשבתך חוץ וחפרתה
בה ושבת וכסית את־צאתך׃ טו כי יהוה
אלהיך מתהלך | בקרב מחנך להצילך ולתת

הלמ"ד דגושה, מ"ש

ת"א ולא אבה ה' אלהיך · ברכות נה ספר הזוהר פ' כי תצא : ויהפוך ה' אלהיך · סנהדרין קה : לא תדרוש · גיטין מ : לא תתעב אדומי · קמא לב ברכות סג : בנים אשר יולדו · יבמות עז פא קדושין עה : דור שלישי. יבמות סח : ונשמרת מכל דבר רע · כתובות מו ע"ג כ : כי יהיה בך איש · פסחים ג נזיר סו נדה מג : מקרה לילה · קמא כה : ויצא אל מחוץ למחנה · פסחים כח : והיה לפנות ערב · נזיר סו : ויד תהיה לך · ברכות כה : ויתד תהיה לך · שם יומא עה כתובות ס : כי ה' אלהיך · סוטה ג ס' הזוהר פ' נח ופ' אחרי מות :

רש"י

בדרך · כשהייתם בטירוף : (ז) לא תדרוש שלומם · מכלל שנאמר עמך ישב בקרבך יכול אף זה כן ת"ל לא תדרוש שלומם (ספרי) : (ח) לא תתעב אדומי · לגמרי ואע"פ שראוי לך לתעבו שיצא בחרב לקראתך : לא תתעב מצרי · מכל וכל אע"פ שזרקו זכוריכם ליאור מה טעם שהיו לכם אכסניא בשעת הדחק לפיכך · (ט) בנים אשר יולדו להם דור שלישי וגו' · ושאר אומות מותרין מיד הא למדת שהמחטיאו לאדם קשה לו מן ההורגו שההורגו הורגו בעולם הזה והמחטיאו מוציאו מן העולם הזה ומן העולם הבא לפיכך

אדום

במפקכון ממצרים ודי אגר עלך ית בלעם בר בעור מפתור ארם די על פרת ללטיותך : ו ולא אבה יי אלהך לקבלא מן בלעם והפך יי אלהך לך ית לוטין לברכן ארי רחמך יי אלהך : ז לא תתבע שלמהון וטבתהון כל יומך לעלם : ח לא תרחיק אדומאה ארי אחוך הוא לא תרחיק מצראה ארי דיר הויתא בארעיה : ט בנין די יתילדון להון דרא תליתאה ידכי להון למיעל בקהלא דיי : י ארי תפוק משריתא על בעלי דבבך ותסתמר מכל מדעם ביש : יא ארי יהי בך גבר די לא יהי דכי מקרי ליליא ויפוק למברא למשריתא לא ייעול לגו משריתא : יב ויהי למפני רמשא יסחי במיא וכמיעל שמשא ייעול לגו משריתא : יג ואתר מתקן יהי לך מברא למשריתא ותפוק תמן לברא : יד וסכתא תהי לך על זינך ויהי במתבך לברא ותחפר בה ותתוב ותכסי ית מפקתך : טו ארי

רש"י

אדום בקדמה בחרב לא נתעב וכן מצריים שטבעום ואלו שהחטיאום נתעבו : (י) כי תצא וגו' ונשמרת . שהשטן מקטרג בשעת הסכנה : (יא) מקרה לילה · דבר הכתוב בהווה : ויצא אל מחוץ למחנה · זו מצות עשה : לא יבא אל תוך המחנה · זו מצות לא תעשה ואסור ליכנס למחנה לויה וכל שכן למחנה שכינה (פסחים ס"ח) : (יב) והיה לפנות ערב · סמוך להערב שמשו יטבול שאינו טהור בלא הערב השמש : (יג) ויד תהיה לך · כתרגומו כמו איש על ידו (במדבר ב') : מחוץ למחנה · חוץ לענן : (יד) על אזנך · לבד משאר כלי תשמישך : אזנך · כמו כלי זיין : (טו) ולא יראה בך · הקב"ה

העמק דבר

על שניהם שלא קדמו בשאילת שלום כנהוג · רק מכרו לכנאתן : ואשר שכר עליך וגו' · הוא טעם מיוחד במואב : מפתור ארם נהרים · והיה סכנה גדולה בעברו משם לבלק דרך מחנה ישראל שהיה בין ארם נהרים ובין מואב כמש"כ בפ' בלק : (ו) את הקללה לברכה · לא תימא הרי לא היה רק רצון שאין בו ממש · אבל לא כן הדבר שהיה ודאי קללה אלא שהפכו לברכה : (ז) שלומם · בשביל שלא קדמו לשאול בשלום : וטובתם · בשביל שחרשו רע : (ח) אדומי · ולא כתיב בני עשו כי לא נזכרו אלא על אומה הדרה בארץ שעיר הוא אדום . ורק אלה נקראו אחינו בנחלת אבינו אברהם · כמש"כ לעיל ב' ד' ועי' ס' בראשית ל"ו כ"א : כי אחיך הוא · רצה הקב"ה להרגיל את ישראל במעלת הנפש · וכל שהנפש גבוה יותר מקרב את קרוביו · ע"כ צוה אותו לזכור אחוה לבני אדום : כי גר היית בארצו · גם זה מהכונת הנפש המעלה לגמול טובה ולא להיות כפוי טובה ונקרא נבל · ע"כ הרגיל הקב"ה אותנו במצוה זו : (ט) יבא להם בקהל ה' · יתוסף עליהם בקהל ה' כמש"כ לעיל : (י) ונשמרת מכל דבר רע · פרש"י משום בעת סכנה והשטן מקטרג · והכי איתא בירו' שבת פ"ב ע"ז המקרא ולעיל ו' י"ב ביארנו עוד טעם באשר הקב"ה שורה אז במחנה ישראל . והרי הוא דומה לפלטין ב"מ וכל דבור רע הרי הוא באזני ה' כמו שהיה בהיות ישראל במדבר עוד יש טעם מש"כ הרמב"ן כאן באשר במחנה עלול לכל שקץ ותועבה · והוספנו לעיל שם הסיבה לזה משום שהותר מאכלות אסורות והמה גורמים לטמטם נפש הישראלי · וכבר הזהיר הרבה לעיל ע"ז השמר לך פן תשכח את ה' וגו' וכל הענין וכאן כפל הענין משום תוספת שהובא כאן : (יא) מקרה לילה · והוא אות על הרהור ודבור בדבר ערוה ביום הקודם לו אזי ויצא מחוץ למחנה וגו' · כבר נדרש ע"ז · אבל לפי הפשט הענין נוגע ביחוד למחנה היוצא למלחמה ואין שם מחנה שכינה אלא מחנה לויה שהיו מסבבים את הארון בהליך עמם ויבואר עוד לפנינו : (יב) והיה לפנות ערב וגו' · זה פלא לפי הפשט למה לא יטבול בבוקר ויהי' טבול יום · ורשאי במחנה לויה וכבר נדרש ע"ז ג"כ שלהי מס' נזיר · אבל לפי פשט הענין מיירי בהולכי מלחמה והזהיר הכתוב שלא יעשה כמו שאדם עושה בביתו שהולך וטובל ובא למחנה היינו לעיר אלא לא יבא כל היום אל המחנה כי אם לפנות ערב יטבול ויבא כבוא השמש והוא כדי שיבוש מזה מאד בהיותו בקרב אנשי החיל משא"כ בהיותו בעירו ובביתו מי ידענו · וזהו פשטו ש"ד ומ"מ חז"ל פירשו לפי הקבלה דמיירי גם שלא בשעת מלחמה ביחוד והוא כוונה שניה : (טו) כי ה' אלהיך וגו' והיה מחניך קדוש · הוא טעם על

הרחב דבר

לחייב את הבועל משום אונס אלא אם היו עדים שהי' התחלה ג"כ באונס . משא"כ אם לא ראו שהי' בסוף ברצון . יש מזה להוכיח שהי' אונס מתחלה ועד סוף . והראב"ד אינו מחלק בדבר . ולעולם בעינן עדים :

איביך לפניך והיה מחניך קדוש ולא־יראה בך ערות דבר ושב מאחריך׃ ס טז לא־תסגיר עבד אל־אדניו אשר־ינצל אליך מעם אדניו׃ יז עמך ישב בקרבך במקום אשר־יבחר באחד שעריך בטוב לו לא תוננו׃ ס יח לא־תהיה קדשה מבנות ישראל ולא־יהיה קדש מבני ישראל׃ יט לא־תביא אתנן זונה ומחיר כלב בית יהוה אלהיך לכל־נדר כי תועבת יהוה אלהיך גם־שניהם׃ ס כ לא־תשיך לאחיך נשך כסף נשך אכל נשך כל־דבר אשר ישך׃ כא לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך למען יברכך יהוה אלהיך בכל משלח ידך על־הארץ אשר־

ת"א והיה מחניך. ברכות כה שבת כג קנ : ולא יראה בך. ברכות שם שבת קנ סוטה ג כה מציעא קיד : לא תסגיר. יבמות מג גיטין מה קדושין סג : בטוב לו. ערכין כט : ולא יהיה. סנהדרין פב נד חולין קטו כריתות ג : לא תביא אתנן זונה. יבמות נט סוטה כו עג יז מו תמורה כט פרה מו : ומחיר כלב. תמורה ל : בית ה'. ע"ג מו תמורה ל : לכל נדר. פסחים נ תמורה ל : כי תועבת ה'. בכורות נו תמורה כט : גם שניהם. סוטה כו קמא נד תמורה ל : לא תשיך לאחיך. מציעא סא עה : נשך כסף. שם ס : נשך אוכל. שם : נשך כל דבר. שם עה : לנכרי תשיך. שם ע : ולאחיך לא תשיך.

רש"י

ערות דבר : (טז) לא תסגיר עבד. כתרגומו. ד"א אפילו עבד כנעני של ישראל שברח מחוצה לארץ לא"י : (יח) לא תהיה קדשה. מופקרת ומזומנת לזנות : ולא יהיה קדש. מזומן למשכב זכור (סנהדרין כ"ד). ות"א לא תהא אתתא מבנות ישראל לגבר עבדא. שאף זו מופקרת לבעילת זנות היא מאחר שאין קדושין תופסין לו בה שהרי הוקשה לחמור שנא' שבו לכם פה עם החמור (בראשית כ"ב) עם הדומה לחמור ולא יסב גברא מבני ישראל אתתא אמה שאף הוא נעשה קדש על ידה שכל בעילותיו בעילת זנות שאין קדושין תופסין לו בה : (יט) אתנן זונה. נתן לה טלה באתננה פסול להקרבה : ומחיר כלב. החליף שה בכלב : גם שניהם. לרבות שינוייהם כגון חטים ועשאן סלת (ב"מ ס') : (כ) לא תשיך. אזהרה ללוה שלא יתן רבית למלוה ואח"כ אזהרה למלוה את כספך לא תתן לו בנשך (ויקרא כ"ה ב"מ ע') : (כא) לנכרי תשיך. ולא לאחיך לאו הבא מכלל עשה לעבור עליו בשני לאוין ועשה :

העמק דבר

נקיות של צואה. שהוא כמו שהמלך מהלך במחנה **ואינו** ד"א שלא יהי' נקי. אבל מ"מ העדר הנקיות **אינו** כ"כ לסבב סלוק מן המחנה. אבל ולא יראה **בך** ערות דבר. אז גם ושב מאחריך. שהוא **מסלק** מורא וכבוד השכינה. ובגמ' למדו מכאן דהרהור **תורה** אסור בבה"כ ובבה"מ. וכן במקום ערוה כדאיתא בשבת דקנ"א. וגם זה שייך ביחוד לשעת מלחמה שהיו מוזהרים להעמיד אנשים לעסוק בתורה כמש"כ לעיל ו' י"ז יעו"ש ומזה למדו דה"ה **בכל** מקום : (טז) אשר ינצל אליך. דייק הכתוב **אליך** לא משום שבא להנצל משעבוד אדוניו בקשה **וכיס** בורח לאיזה מקום. בזה הדין אין לקבלו אלא **באופן** שבורח דיקא אליך באשר רוצה להתגייר ולהכנס **תחת** כנפי השכינה. ובבית אדוניו לא יכול לעשות כן : (יז) עמך ישב. אם ירצה לעבוד אותך ולישב **עמך** לאיזה בית שבא רצון אזי ישב. ואם לא ירצה

לבשאר

יְיָ אֱלָהָךְ שְׁכִינְתֵּיהּ מְהַלְכָא בְּגוֹ מַשְׁרִיתָךְ לְשֵׁיזָבוּתָךְ וּלְמִמְסַר סַנְאָךְ קֳדָמָךְ וּתְהֵי מַשְׁרִיתָךְ קַדִּישָׁא וְלָא יֶחֱזֵי בָךְ עֲבֵירַת פִּתְגָם וִיתוּב מֵימְרֵיהּ מִלְּאַטָּבָא לָךְ׃ טז לָא תִמְסַר עֲבַד עַמְמִין לְיַד רִבּוֹנֵיהּ דִּי יִשְׁתֵּיזֵיב לְוָתָךְ מִן קֳדָם רִבּוֹנֵיהּ׃ יז עִמָּךְ יִתֵּב בֵּינָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי בַּחֲדָא מִן קִרְוָךְ בִּדְיֵיטַב לֵיהּ לָא תוֹנֵינֵיהּ׃ יח לָא תְהֵי אִתְּתָא מִבְּנַת יִשְׂרָאֵל לִגְבַר עַבְדָּא וְלָא יִסַּב גַּבְרָא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִתְּתָא אַמְתָא׃ יט לָא תָעֵיל אֲגַר זָנִיתָא וְחוּלְפַן כַּלְבָּא לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּייָ אֱלָהָךְ לְכָל נִדְרָא אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אַף תַּרְוֵיהוֹן׃ כ לָא תְרַבֵּי לַאֲחוּךְ רִבִּית כְּסַף רִבִּית עֲבוּר רִבִּית כָּל מִדַּעַם דִּי מִתְרַבֵּי׃ כא לְבַר עַמְמִין תְּרַבֵּי וְלַאֲחוּךְ לָא

העמק דבר

להשאר בביתך אלא בבית אדם אחר בקרבך וגו'. או גם להיות משוחרר לגמרי ולישב כישראל: באחד שעריך בטוב לו. אשר יראה טוב לפניו באותה עיר ואם ישאל בעצה איך לעשות אזי לא תוננו. כטוב לפניו באמת כן תמליך אותו: (יח) ולא יהיה קדש. פרש"י משכב זכור. וכבר הקשה הרמב"ן ע"ז ובאמת הא דאיתא בגמ' סנהדרין שאזהרה על פ"ז למדנו מהאי קרא אינו אלא שמרומז גם זה כאן אבל אינו עיקר המקרא אלא כמש"כ הרמב"ן נשואין עם עבד ושפחה שאין לו בהם קדושין. אבל לפי"ז הטעם משום שאינן בקדושין ה"ה נשואין עם עובד כוכבים ועובדת כוכבים שאין קדושין תופסין בהם. ובאמת אין בהם אזהרה אלא משום פן יסיר מאחרי כמבואר לעיל ז' ג"ד. וזה הטעם לא שייך בשפחה שמשועבדת לו. וכן ישראלית לעבד לא שייך החשש כ"כ שיסיר העבד את בניו מאחרי ה'. אבל נגד זה לאו לא יהיה קדשה ולא יהיה קדש מיוחד רק בשפחה ועבד משום פריצות בביאה ולא בעובד כוכבים ועובדת כוכבים. והיינו משום שאין בהם הפקרות בביאה כמו עבדים שמרבים זמה כדאיתא בפסחים דקי"ג ב' חמשה דברים צוה כנען וכו'. ושפחות דשכיחא ושכיחא טובא כדאיתא בגיטין פרק ח' ומש"ה נקראו קדש וקדשה: (יט) גם שניהם. הוראת זה הלשון ביארנו לעיל כ"ב כ"ב לדמות דבר שאינו פשוט כ"כ לדבר הפשוט יותר. וה"נ אתנן זונה הדבר מובן שהוא תועבה באשר זנות הוא ראש כל תועבה. אבל מחיר כלב אינו דבר מושכל אלינו מפני מה הוא תועבה. ובמה כלב גרוע מחזיר ושאר דבר טמא ואמאי מחירו גרוע מכל דבר. ע"ז ביארה התורה דגם שניהם שוין בשם תועבה. ועכ"ז יש בזה סיבה רוחנית בכוח חיים של כלב. ומש"ה מחירו תועבה ואסור להקרב'(א): (כ) לא תשיך וגו'. רבוי הלשון מורה על המבואר בשאלתות שאילתא מ"ב דלשון לא תשיך משמעו לא תאכיל איסור שמכונה בלה"ק נשיכה כמו דכתיב בס' מיכה ג' על הנביאים המתעים את עמי הנושכים בשיניהם וקראו שלום. ופי' בת"י מאן דמוכיל להון והוא לשון מגונה על אכילה מאוסה וכ"ה לשון גמ' ע"ז דל"ה ב' היינו הוי מנכית ואכיל פת אבי נגרי ופרש"י מנכית נושך וכך משמעות מקרא זה לא תשיך לאחיך לא תאכיל איסור. והדר מפרש המקרא באיזה איסורא מיירי נשך כסף או נשך אוכל: כל דבר אשר ישך. באורו חז"ל אפילו דבור ושאילת שלום למלוה אסור. אבל פירשה תורה איזה דבור אסור: אשר ישך. רצונו שהוא נושך את דעתו ודוחקו לעשות כך בשביל המלוה. ובל"ז לא היה נותן לו שלום או לא הי' מדבר עמו מש"ה הרי זה רבית. אבל אם אינו נושך לדעתו שגם בל"ז היה עושה כן אין בזה איסור. והנה ייחד הכתוב נשך כסף נשך אוכל משום דכאשר מלוה בא"י בישובה בבית ראשון היה לצורך עבודת הארץ כמש"כ לעיל ט"ו ב' מש"ה יש לוה מעות לקנות תבואה ויש לוה תבואה: (כא) לנכרי תשיך וגו'. הוסיף הכתוב במלוה שאין לצורך עבודת הארץ כדרך הנכרי בא"י כמש"כ שם שאין לו קרקע ואחוזה בארץ ולוה לאיזה עסק וע"ז הזהיר הכתוב לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך. ולא תאמר כי אחר שהוא מסחור רשאי לשלם רבית דמ"מ לא חלקה תורה. ועל זה קיים הכתוב למען יברכך ה' אלהיך בכל משלח ידך. היינו מסחור שאדם עוסק במעשיו כמש"כ כ"פ: על הארץ אשר אתה וגו'. אע"ג דאין חילוק בזה

הרחב דבר

(א) ומצאנו מאמר תמוה במס' ר"ה ד"ד גלגלה של לימינק בכתם אופיר. בשכר שחביבה תורה לישראל ככלבתא לאוה"ע זכיתם לכתם אופיר. וכמאל תמוה. והענין דמשונה אהבת שני הדברים הללו שאינו מושג למי שאינו שקוע באהבה זו. ולא כמו כל אהבת שהמה מושגים לכל בני אדם אע"ג שאין כל האדם שוין בטבען וזה אוהב דבר זה יותר וזה אוהב דבר זה ביותר. אבל מ"מ הכל מבינין טוב אהבה של כל דבר. משא"כ אהבת התורה לישראל מה שמתקשר ההוגה בה באהבה ושוגה בה. וכן אהבת הכלבתא לאוה"ע השוגים בה מה שהוא מתוקן ומתועב בעיני האדם שאין לו אהבה זו. כמה דברים נפלאים. ומזה יש להבין ולהשכיל כי דבר רוחני ינוק בהמה. היינו אורייתא וישראל כולא חד. מש"ה בהגות ישראל בתורה מתקשר בה כמו כן המתקשר באמו בשעה שמדבר בה. וכן רוח הכלב עם אוה"ע השוגים בה. וה"ק בשכר שחביבה תורה לישראל באותו אופן נעלה שאינו מושכל לדעת אנושי כמו אהבת כלבתא כו':

אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ ס כב כִּי־תִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תְאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ כִּי־דָרֹשׁ יִדְרְשֶׁנּוּ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵעִמָּךְ וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ כג וְכִי תֶחְדַּל לִנְדֹּר לֹא־יִהְיֶה בְךָ חֵטְא׃ כד מוֹצָא שְׂפָתֶיךָ תִּשְׁמֹר וְעָשִׂיתָ כַּאֲשֶׁר נָדַרְתָּ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ נְדָבָה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ בְּפִיךָ׃ ס חמישי כה כִּי תָבֹא בְּכֶרֶם רֵעֶךָ וְאָכַלְתָּ עֲנָבִים כְּנַפְשְׁךָ שָׂבְעֶךָ וְאֶל־כֶּלְיְךָ לֹא תִתֵּן׃ ס כו כִּי תָבֹא בְּקָמַת רֵעֶךָ וְקָטַפְתָּ מְלִילֹת בְּיָדֶךָ וְחֶרְמֵשׁ לֹא תָנִיף עַל קָמַת רֵעֶךָ׃ ס **כד** א כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבְעָלָהּ וְהָיָה אִם־לֹא תִמְצָא־חֵן בְּעֵינָיו כִּי־מָצָא בָהּ עֶרְוַת דָּבָר וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתֻת וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשִׁלְּחָהּ מִבֵּיתוֹ׃ ב וְיָצְאָה מִבֵּיתוֹ וְהָלְכָה וְהָיְתָה לְאִישׁ־אַחֵר׃ ג וּשְׂנֵאָהּ הָאִישׁ הָאַחֲרוֹן וְכָתַב לָהּ סֵפֶר

ת"א שם עה: כי תדור נדר. ראש השנה ה: לא תאחר. ביצה יט ר"ה ד ה ו נדרים ג ד ו ז זבחים כט ערכין ו תמורה יט: כי דרש ידרשנו. נדרים ד: מעמך. ר"ה ו נדרים ז: והיה בך חטא. זבחים כח: וכי תחדל לנדור. נדרים כא עז חולין ב עקידה שער עא: מוצא שפתיך תשמור. שבועות כו זבחים ה ז מנחות ב ג נח: נדבה. זבחים ב ד: בפיך. נדרים ז: כי תבא בכרם. מציעא פז פח פט צא צב: כנפשך. שם פח צב: ואל כליך לא תתן. שם פז פט צב: כי תבא בקמת רעך. שם פז פח פט: וחרמש לא תניף. שם פז: כי יקח איש אשה. קדושין ב ד ו ט יא: ובעלה. שם ט: והיה אם לא תמצא. נזיר ב גיטין ת: כי ימצא בה. סוטה ג לא גיטין פט צ: וכתב לה. שבת טו סוכה כד סוטה כ גיטין כ כא כו כח סא סב קדושין ג ה יג יד: ונתן בידה. גיטין כא עז מציעא כו: ושלחה מביתו. יבמות קיג גיטין כא קדושין ו מא: ויצאה מביתו. סוטה ה גיטין פג פה צא קדושין ה ט מא מד סו: ושנאה האיש האחרון. גיטין צ קדושין יג: וכתב לה. שם:

רש"י

(כב) **לא תאחר לשלמו.** שלשה רגלים ולמדוהו רבותינו מן המקרא (ספרי ר"ה ד'): (כד) **מוצא שפתיך תשמור.** ליתן עשה על לא תעשה (ר"ה ו'): (כה) **כי תבא בכרם רעך.** בפועל הכתוב מדבר (ב"מ פ"ז): **כנפשך.** כמה שתרצה: **שבעך.** ולא אכילה גסה: **ואל כליך לא תתן.** מכאן שלא דברה תורה אלא בשעת הבציר בזמן שאתה נותן לכליו של בעל הבית אבל אם באת לעדור ולקשקש אינו אוכל: (כו) **כי תבא בקמת רעך.** אף זו בפועל הכתוב מדבר (שם): **כד** (א) **כי מצא בה ערות דבר.** מצוה עליו לגרשה שלא תמצא חן בעיניו (ס"א מצוה שלא תמצא חן בעיניו): (ב) **לאיש אחר.** אין זה בן זוגו של ראשון הוא הוציא רשעה מתוך ביתו וזה הכניסה (גיטין צ'): (ג) **ושנאה האיש האחרון.** הכתוב מבשרו שסופו לשנאתה ואם לאו קוברתו שנאמר או כי ימות:

העמק דבר

בין א"י לחו"ל. מ"מ שכר מצות וחקי התורה גדול יותר בא"י שע"כ היא נקראת תורת אלהי הארץ. וכבר ביארנו בס' שמות פ' כבוד אב: (כד) **תשמור.** אם הוצאת דברים שלא לעשות: **ועשית.** אם נדרת לעשות: **כאשר נדרת וגו'.** לא אם נדרת בדבר הרשות לגמרי. ולא בנודר לעשות דבר חובה כמו לבנות

תְּרַבֵּי בְּדִיל דִּי יְבָרְכִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ עַל אַרְעָא דְּאַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ: כב אֲרֵי תִדַּר נְדַר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תְאַחַר לְשַׁלָּמוּתֵיהּ אֲרֵי מִתְבַּע יִתְבְּעִנֵּיהּ יְיָ אֱלָהָךְ מִנָּךְ וִיהֵי בָךְ חוֹבָא: כג וַאֲרֵי תִתְמְנַע מִלְּמִדַּר לָא יְהֵי בָךְ חוֹבָא: כד אַפָּקוּת שִׂפְוָתָךְ תִּטַּר וְתַעְבֵּיד כְּמָא דְנִדַרְתָּא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ נִדְבְתָא כְּמָא דִי מַלֵּילְתָּא בְּפוּמָךְ: כה אֲרֵי תִתְּגַר בְּכַרְמָא דְחַבְרָךְ וְתֵיכוֹל עִנְבִין כְּנַפְשָׁךְ שִׂבְעָךְ וּלְמָנָךְ לָא תִתֵּן: כו אֲרֵי תִתְּגַר בְּקָמְתָא דְחַבְרָךְ וְתִקְטוֹף מְלִילָן בִּידָךְ וּמַגְלָא לָא תָרִים עַל קָמְתָא דְחַבְרָךְ: א אֲרֵי יִסַּב גְּבַר אִתְּתָא וְיִבְעֲלִינַהּ וִיהֵי אִם לָא תַשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינוֹהִי אֲרֵי אַשְׁכַּח בַּהּ עֲבֵירַת פִּתְגָם וְיִכְתּוֹב לַהּ גֵּט פִּטוּרִין וְיִתֵּן בִּידַהּ וְיִפְטְרִינַהּ מִבֵּיתֵיהּ: ב וְתִפּוֹק מִבֵּיתֵיהּ וּתְהָךְ וּתְהֵי לִגְבַר אוֹחֲרָן: ג וְיִסְנִינַהּ גַּבְרָא בַתְרָאָה וְיִכְתּוֹב לַהּ גֵּט פִּטוּרִין וְיִתֵּן בִּידַהּ וְיִפְטְרִינַהּ מִבֵּיתֵיהּ

העמק דבר

להניח תפילין אלא אם נדרת לה' אלהיך נדבה. שהוא מצוה ואינו חובה אלא הנדר בא עשה כמו נדרי צדקה כידוע בפוסקים דהוי כמו נדר הקדש שהוא מצוה ולא חובה: (כה) כי תבא בכרם רעך. ע"כ בפועל הכ"מ שהרי בלא"ז אסור לבוא בכרם רעהו. כמו שאסור לעמוד על קמת רעהו משום עינא בישא אלא בפועל הכ"מ: כנפשך · היינו אחר שביעה והוא אוכל להתענג ותאות נפש. או שבעך משבר רעבונו: (כו) וחרמש לא תניף · איסור אדם מה שאינו בכרם דשם לא הוזהר לתלוש הענבים בכלי שבוצר לבעליו · אבל בקמה האזהרה שלא יקטוף כי אם ביד ולא בכלי שקוצר לבעלים. והטעם דבכלי בצירה אפשר לבצור מעט או הרבה כפי שנדרש אבל בחרמש א"א לקצור פחות ממלא החרמש ואפשר שלא יהיה נצרך לאכילת מלא הרמש · ע"כ אסרה תורה שלא יקצור לעצמו כלל: כד (א) ובעלה · לא כתיב ובא אליה כלשון הכתוב כ"ב י"ג אלא ובעלה משמעו דוקא גמר ביאה וכמש"כ לעיל כ"א י"ג בפי' תבא אליה ובעלתה · והנה איתא בקדושין דף י' א"ל תחלת ביאה קונה או סוף ביאה קונה ומסיק כל הבועל דעתו על ג"ב ונתקשו התוס' הרבה מסוגיא דיבמות דנ"ה דאיתא שם דהערא' קונה. והגאונים והרי"ף חילקו בין קדושין לקנין חופה ונשואין · ולא נתבאר מקור החילוק ונראה משום דלשון בעילה משמעו דוקא גמר ביאה · ולענין קדושין נ"ל דביאה קונה מדכתיב כי יקח איש אשה ובעלה · או מדכתיב בעולת בעל כמבואר שם ד"ט · מש"ה אינה נקנית אלא בגמר ביאה משא"כ קנין חופה ונשואין דלאו מלשון בעילה נ"ל · ולפי הפשט דלא מיירי כאן בקנין אלא כך משמעות המקרא דאפילו אחר שבעלה בגמר ביאה והרי הוא מקושר עמה בכל היותר אפשר וראוי לאישות מ"מ אם לא תמצא חן בעיניו אפשר לגרש · ולהלן אשמעינן קרא דאפילו באירוסין בעלמא בעי' גט בספר כמו נשואה כאשר יבואר · [וכא דאיתא בקדושין דנ"ל קיחה קיחה לענין קדושין הוא ג"ש המקובל · וכוונה שניה במקרא כי יקח בכסף או ובעלה היינו שיקנה בבעילה. אבל פשטא דקראי פי' כי יקח היינו נשואין ואפילו בעלה בגמר ביאה. ומכאן נ"ל דמהני גט אפי' לנשואה]: כי מצא בה ערות דבר. דבר ערוה מיבעי לי' אלא ערות דבר משמעו לא ערוה ממש שזינתה · אלא דברים מכוערים ודברים שהמה להרפה לפניו: ושלחה מביתו. משמעו שיוציאה מביתו וכמש"כ הרמב"ם ה"ג פ"א בזה"ל ולא נאמר ושלחה אלא אם גירש ולא הוציאה מביתו ה"ז כמו שהחזיר את גרושתו לפיכך צריכה ליתן גט שני עכ"ל · אכן א"כ והוציאה או וגרשה מביתו מיבעי. דמשמעות שלח הוא לרצונו כמו ושלח לכם את אחיכם אחר ושלחתה לנפשה וכן הרבה · אלא מזה למדנו דיש גירושין מחמת שהיא רוצה בכך שחוששת לעיגון או ליבום וחליצה וכדומה ע"ז כתיב ושלחה היינו לנפשה ורצונה · ובפעם השני' כתיב עוד ושלחה מביתו וניתן לדרוש עוד שעושין שליח לגרש · אבל בפעם השלישי' דכתיב אשר שלחה ולא כתיב מביתו משמעו אשר נתן לה ג"פ ונקרא הגט ע"ש הפעולה שעי"ז הוא משלחה · ומזה למדנו לעיל בפי' יפ"ת ושלחתה לנפשה בג"פ כמש"כ שם בשם הספרי: (ב) ויצאה מביתו. הוא מיותר גם והלכה מיותר ומה מקרא חסר ושלחה מביתו והיתה לאיש אחר · אלא בא ללמדנו ד"ת דהליכה זו היינו השתדלות לבא לאיש אחר ולימד הכתוב שכ"ז שלא נתגרשה ויצאה מבית אישה ממש לא תלך לראות איש אחר · אע"ג שיודעת שעומדת להפטר מבעלה מ"מ היא פריצות וכדאיתא בשוחר טוב שמואל שנתגנתה אביגיל במה שנתנה עיניה על דוד בעוד נבל אישה חי אע"ג שידעה שימות מ"מ הוא פגם: והיתה לאיש. משמעו אירוסין. והכי דעת חכמים דר' יוסי בן כיפר ביבמות די"א: (ג) ושנאה. רש"י פי' בשורה היא. ולפי הפשט הוא בתורת מצוה כיון שיש עליה דברים מכוערים. והוא לא נשאה עדיין: ונתן לה וגו · אפילו מן האירוסין צריך

הכנה

כְּרִיתֻת וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשִׁלְּחָהּ מִבֵּיתוֹ אוֹ כִי יָמוּת הָאִישׁ הָאַחֲרוֹן אֲשֶׁר־לְקָחָהּ לוֹ לְאִשָּׁה׃ ד לֹא־יוּכַל בַּעְלָהּ הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר־שִׁלְּחָהּ לָשׁוּב לְקַחְתָּהּ לִהְיוֹת לוֹ לְאִשָּׁה אַחֲרֵי אֲשֶׁר הֻטַּמָּאָה כִּי־תוֹעֵבָה הִוא לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא תַחֲטִיא אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ ס ששי ה כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה לֹא יֵצֵא בַּצָּבָא וְלֹא־יַעֲבֹר עָלָיו לְכָל־דָּבָר נָקִי יִהְיֶה לְבֵיתוֹ שָׁנָה אֶחָת וְשִׂמַּח אֶת־אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר־לָקָח׃ ו לֹא־יַחֲבֹל רֵחַיִם וָרָכֶב כִּי־נֶפֶשׁ הוּא חֹבֵל׃ ס ז כִּי־יִמָּצֵא אִישׁ גֹּנֵב נֶפֶשׁ מֵאֶחָיו מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִתְעַמֶּר־בּוֹ וּמְכָרוֹ וּמֵת הַגַּנָּב הַהוּא וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ ס ח הִשָּׁמֶר בְּנֶגַע־הַצָּרַעַת לִשְׁמֹר מְאֹד וְלַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר־יוֹרוּ אֶתְכֶם הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִם תִּשְׁמְרוּ

ת"א או כי ימות. גיטין נה: לא יוכל בעלה הראשון. יבמות יא: כי יקח איש. סוטה מד: לא יחבל רחים. מציעא קיג קיו: כי נפש. שם קטו: כי ימצא איש. סנהדרין פה פו: והתעמר בו. שם פה: ומת הגנב. שם: השמר בנגע הצרעת. שבת קלב קלג מכות כב:

רש"י

(ד) אחרי אשר הוטמאה. לרבות סוטה שנסתרה (יבמות י"א): (ה) אשה חדשה. שהיא חדשה לו ואפי' אלמנה פרט למחזיר גרושתו: ולא יעבור עליו. דבר הצבא: לכל דבר. שהוא צורך הצבא לא לספק מים ומזון ולא לתקן דרכים אבל החוזרים מעורכי המלחמה על פי כהן כגון בנה בית ולא חנכו או ארש אשה ולא לקחה מספיקין מים ומזון ומתקנין את הדרכים (ספרי סוטה מ"ז): יהיה לביתו. אף בשביל ביתו אם בנה בית וחנכו ואם נטע כרם וחללו אינו זז מביתו בשביל צרכי המלחמה (שם): יהיה. לרבות את כרמו: לביתו. זה ביתו: ושמח. ישמח את אשתו ותרגומו ויחדי ית אתתיה והמתרגם ויחדי עם אתתיה טועה הוא שאין זה תרגום של ושמח אלא של ושמח: (ו) לא יחבל. אם בא למשכנו על חובו בבית דין לא ימשכננו בדברים שעושים בהן אוכל נפש (ב"מ קי"ג): רחים. היא התחתונה: ורכב. היא העליונה: (ז) כי ימצא. בעדים והתראה וכן כל ימצא שבתורה (ספרי): והתעמר בו. אינו חייב עד שישתמש בו: (ח) השמר בנגע הצרעת. שלא תתלוש סימני טומאה ולא תקוץ את הבהרת: ככל אשר יורו אתכם. אם להסגיר אם להחליט אם לטהר:

העמק דבר

הכנה זו כמש"כ לעיל: ושלחה מביתו. דאחר שהיא בביתו ניכר דגיישי אהדדי. ומש"ה אפילו מן האירוסין אסורה לדור עמו כמבואר בשו"ע א"ע סי' קמ"ט סי"ב: אשר לקחה לו לאשה. כ"ז מיותר ולמדנו דוקא לקחה בקדושין. אבל בשידוכין אע"ג דכבר נתנה דעתה על אחר. מכ"מ רשאי הראשון להחזירה: (ד) לשוב לקחתה להיות. דוקא באירוסין וביאה מוזכר כדאיתא בקדושין דע"ה קידש

אוֹ אֲרֵי יְמוּת גַּבְרָא בַתְרָאָה דִּי נַסְבַהּ לֵיהּ לְאִנְתּוּ: ד לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְבַעְלַהּ קַדְמָאָה דִּי פַטְרַהּ לְמִתַּב לְמִסְבַהּ לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לְאִנְתּוּ בָּתַר דִּי אִסְתְּאָבַת אֲרֵי מְרַחֲקָא הִיא קֳדָם יְיָ וְלָא תְחַיֵּב יָת אַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא: ה אֲרֵי יִסַּב גְּבַר אִתְּתָא חֲדַתָּא לָא יִפּוֹק בְּחֵילָא וְלָא יִעְבַּר עֲלוֹהִי לְכָל פִּתְגָּם פָּנֵי יְהֵי לְבֵיתֵיהּ שַׁתָּא חֲדָא וְיַחְדֵּי יָת אִתְּתֵיהּ דִּי נְסֵיב: ו לָא יִסַּב מַשְׁכּוֹנָא רֵחַיָּא וְרִכְבָּא אֲרֵי בְהוֹן מִתְעֲבֵד מְזוֹן לְכָל נְפָשׁ: ז אֲרֵי יִשְׁתְּכַח גְּבַר גָּנֵיב נַפְשָׁא מֵאֲחוֹהִי מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִתַּגַּר בֵּיהּ וִיזַבְּנִינֵּיהּ וְיִתְקְטֵל גַּנָּבָא הַהוּא וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ: ח אִסְתְּמַר בְּמַכְתַּשׁ סְגִירוּ לְמִטַּר לַחֲדָא וּלְמֶעְבַּד כְּכֹל דִּי יַלְּפוּן

העמק דבר

קידש ולא בעל בעל ולא קידש אינו לוקה: **אחרי אשר הוטמאה**. כבר ביארנו כ"פ דדרך משנה תורה לכלול שתי אזהרות במקרא אחד. וה"נ קאי כאן על הא דכתיב כי מצא בה ערות דבר. דאחר שנטמאה בזנות אסורה לבעל וזהו דרשת הש"ס ביבמות די"א ולפי הפשט איירי נמי כן אחר שנתגרשה דוקא ופי' שנטמאה היינו בדברי ביעור דמקרי טומאה כמש"כ בס' במדבר פ' סוטה ולא מיבעי לשיטת הירו' דהיא אסורה בזה כמש"כ שם וא"כ אפילו לא נירשה היא נקראת טמאה אפילו לתלמודין דמותרת היא לבעלה אינו אלא כ"ז שלא נירשה משא"כ אחר שגירשה לכ"ע אסורה לו: **ולא תחטיא את הארץ**. דזנות מכחיש פירות הארץ כדתנן שלהי מס' סוטה הזנות והכישופים כלו את הכל. ודברים אלו גורמים לזנות ומחטיא את הארץ: (ה) **ולא יעבור עליו**. פרש"י ורמב"ן עליו על הצבא. שהאיש לא יעבור עה"צ לשום דבר. אבל הרמב"ם הל' מלכים פ"ז מפרש עליו על אותו איש וכ"ה מבואר בגמ' סוטה דמ"ד עליו אי אתה מעביר אבל אתה מעביר על אחר. וא"כ קאי אזהרת לא יעבור על מי שמנלא במלחמה היינו המלך או שר הצבא שלא יעברו על האיש לכופהו לצאת מביתו לשום דבר: **נקי יהיה**. פטור הוא מעבודה אבל רשאי לצאת: **ושמח את אשתו**. אינו מ"ע לשמח את אשתו כל השנה הראשונה דזה אינו ואפילו מדרבנן אינו מחויב לשמחה אלא שבוע אחד. וכבר עמד ע"ז בס' יראים. אבל האמת דפי' ושמח את אשתו אינו אלא רשות דיכול הוא לשבת בביתו ולשמח את אשתו. אע"ג שכל ישראל בצער מלחמה וכ"ת מנלן דהכי' כך דילמא באמת מ"ע והובא אח הא ל"ק דמגופא דקרא מוכרח הכי מדלא הזהירה תורה אלא על המלך וכדומה שלא יעבור עליו משמע שאם רוצה בעצמו שרי: **אשר לקח**. טעם הוא שהזכיר הכתוב בזה משום דהיא חדשה לו ועדיין לא נשרשו בחיים ואם יסיח דעתו ממנה יוכל להיות שינתק החבל לגמרי. אבל בלי כפיה רשאי לצאת וממילא לא יצא אם לא יהא ברור שישוב להבתה: (ו) **לא יחבול וגו' כי נפש הוא חובל**. שמיכות האזהרות הרחוקות מאד בענין ניתן לידרש וככר נדרש בזה בתרגום יונתן. ולפי הפשט סמך ענין דומה לדומה כמו שרחים ורכב אע"ג שהם ממון בעלים ומשועבדים לבע"ח מ"מ כיון שנפשו ש"א אינו משועבד לבע"ח ורחים ורכב גורמים לקיום הנפש אסור לחבול. ה"נ אע"ג שהאדם הוא משועבד למלך ולמדינה מ"מ אשתו אינה חייבת בזה השעבוד דאין אשה דרכה לכבש. ומש"ה א"א להעביר עליו גם כן שהוא גורם לנפשה ואע"ג דכמו בנושא אשה חדשה כן הדין בבונה בית חדש וכרם כדאיתא בסוטה. ובהכי לא שייך זה הטעם מ"מ מפורש הדין והטעם באשה וידוע שיש עוד טעמים כדרך התורה כמש"כ כ"פ: (ז) **כי ימצא**. פרש"י בעדים והתראה ונלרך הכתוב לפרש הכי משום דבאמת גניבה אין דרך להיות בעדים והתראה. ואם בא בהתראה בתוך כ"ד דוקא וכדאיתא בכתובות דל"ב אינו נראה גנב אלא גזלן. וא"כ ס"ד דע"כ לא בעינן כאן התראה וכמו בעדים זוממין דלא אפשר כדאיתא התם. מש"ה פי' הכתוב דוקא בעדים והתראה ומשכחת שפיר כדאיתא שלהי פ' מרובה דכיון דמיטמר מאינשי מקרי גנב. וזהו דאשמעינן קרא: (ח) **השמר בנגע הצרעת**. ששם נגע אינו אלא עפ"י סימני טומאה דוקא כמש"כ בס' נגעים: **לשמור מאד**. היינו שלא יקצץ הבהרת: **ולעשות**. שיבא לכהן ולא יסתיר הדבר: **ככל אשר יורו אתכם**. אחר שיבא לכהן: **כאשר צויתם**. ולא כתיב כאשר צויתיך כמו לעיל גבי שחיטה אלא משום דהכן שלהי פ"א דחגיגה דנגעים מקרא מרובה והלכות מועטות. וא"כ לא בא הקבלה ע"י משה כל הנלרך אלא בבוא מעשה לידי כהן הוא מדקדק בקראי והיינו מה שכתב הראב"ד בת"כ פ' מלורע שכהן שבא אליו נרעה מראה לכל כהנים שבעירו ומלמדם איך להורות שהוא משום שאין בזה קבלות ומשניות כפי ההכרה ובשעת מעשה יש לדקדק ולהורות והכא ניתן לכהן או לחכם שבדור והוא יאמר לכהן. מש"ה כתיב כאשר צויתם שיהיה אז הערה בד"ק לדקדק בקראי ולהורות למעשה וכיב"ז לקמן ל"א י"ד ע"ש: **הכהנים הלוים**. היינו ת"ה כמו שביארנו לעיל י' כ' דודאי

יותר

לַעֲשׂוֹת׃ ט זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לְמִרְיָם בַּדָּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם׃ ס י כִּי־תַשֶּׁה
בְרֵעֲךָ מַשַּׁאת מְאוּמָה לֹא־תָבֹא אֶל־בֵּיתוֹ לַעֲבֹט
עֲבֹטוֹ׃ יא בַּחוּץ תַּעֲמֹד וְהָאִישׁ אֲשֶׁר אַתָּה נֹשֶׁה
בוֹ יוֹצִיא אֵלֶיךָ אֶת־הַעֲבוֹט הַחוּצָה׃ יב וְאִם־אִישׁ
עָנִי הוּא לֹא תִשְׁכַּב בַּעֲבֹטוֹ׃ יג הָשֵׁב תָּשִׁיב לוֹ
אֶת־הַעֲבוֹט כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ וְשָׁכַב בְּשַׂלְמָתוֹ
וּבֵרֲכֶךָּ וּלְךָ תִּהְיֶה צְדָקָה לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס
שביעי יד לֹא־תַעֲשֹׁק שָׂכִיר עָנִי וְאֶבְיוֹן מֵאַחֶיךָ אוֹ
מִגֵּרְךָ אֲשֶׁר בְּאַרְצְךָ בִּשְׁעָרֶיךָ׃ טו בְּיוֹמוֹ תִתֵּן
שְׂכָרוֹ וְלֹא־תָבוֹא עָלָיו הַשֶּׁמֶשׁ כִּי עָנִי הוּא וְאֵלָיו
הוּא נֹשֵׂא אֶת־נַפְשׁוֹ וְלֹא־יִקְרָא עָלֶיךָ אֶל־יְהוָה
וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ ס טז לֹא־יוּמְתוּ אָבוֹת עַל־בָּנִים
וּבָנִים לֹא־יוּמְתוּ עַל־אָבוֹת אִישׁ בְּחֶטְאוֹ יוּמָתוּ׃ ס
יז לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר יָתוֹם וְלֹא תַחֲבֹל בֶּגֶד

ת"א משאת · מציעא קטו : לא תבא · שם קיג קטו מכות כז תמורה ו : בחוץ תעמוד · גיטין כ מציעא קיג : והאיש אשר · קמא ח מציעא קיג גיטין מו : ואם איש עני . שם קיד : השב תשיב · שם לא מכות טו תמורה ז : ושכב בשלמתו · מציעא קיד : ולך תהיה צדקה · פסחים לא גיטין לז קדושין ח מציעא פב קיד בתרא יא שבועות מד : לא תעשוק שכיר · מציעא סא קיא : מאחיך או מגרך · שם קיא : ביומו תתן שכרו . שם קי קיא : ולא תבוא עליו השמש · שם פז קיא : כי עני הוא · שם : ואליו הוא נושא · שם ו קיב : לא יומתו אבות · יבמות מט קמא פח סנהדרין כז כח : ובנים לא יומתו · ברכות ז קמא פח סנהדרין כז : איש בחטאו · שם : ולא תחבול · מציעא קיג קטו סנהדרין כא :

רש"י

(ט) זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים . אם באת להזהר שלא תלקה בצרעת אל תספר לשון הרע זכור העשוי למרים שדברה באחיה ולקתה בנגעים (ספרי) : (י) כי תשה ברעך · תחוב בחבירך : משאת מאומה · חוב של כלום (שם) : (יב) לא תשכב בעבוטו · לא תשכב ועבוטו אצלך : (יג) כבוא השמש · אם כסות לילה הוא . ואם כסות יום החזירהו בבקר (ב"ק קט"ו ב"מ קי"ד) וכבר כתוב בואלה המשפטים עד בא השמש תשיבנו לו (שמות כ"ב) כל היום השיבנו לו ובבא השמש תקחנו : וברכך . ואם אינו מברכך מכל מקום ולך תהיה צדקה : (יד) לא תעשוק שכיר · והלא כבר כתוב אלא לעבור על האביון בשני לאוין לא תעשוק שכר שכיר שהוא עני ואביון ועל העשיר כבר הוזהר לא תעשוק את רעך (ויקרא יט) : אביון · התאב לכל דבר (ויקרא רבה) : מגרך · זה גר צדק : בשעריך · זה גר תושב האוכל נבילות : אשר בארצך · לרבות שכר בהמה וכלים : (טו) ואליו הוא נושא את נפשו · אל השכר הזה הוא נושא את נפשו למות עלה בכבש ונתלה באילן : והיה בך חטא · מ"מ אלא שממהרין ליפרע על ידי הקורא (ספרי) : (טז) לא יומתו אבות על בנים · בעדות בנים ואם תאמר בעון בנים כבר נאמר איש בחטאו יומתו אבל מי שאינו איש מת בעון אביו והקטנים מתים בעון אבותם בידי שמים : (יז) לא

יַתְכוּן כַּהֲנַיָא לֵוָאֵי כְּמָא דְפַקֵדְתִּינוּן תִּטְרוּן לְמֶעְבַּד: ט הֱוֵי דְכִיר יַת דִי עֲבַד יְיָ אֱלָהָךְ לְמִרְיָם בְּאוֹרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן מִמִצְרָיִם: י אֲרֵי תִרְשֵׁי בְחַבְרָךְ רְשׁוּת מִדַעַם לָא תֵיעוֹל לְבֵיתֵיהּ לְמִסַב מַשְׁכּוֹנֵיהּ: יא בְּבָרָא תְקוּם וְגַבְרָא דִי אַתְּ רָשֵׁי בֵיהּ יַפֵּיק לָךְ יַת מַשְׁכּוֹנָא לְבָרָא: יב וְאִם גְבַר מִסְכֵּן הוּא לָא תִשְׁכּוּב בְּמַשְׁכּוֹנֵיהּ: יג אֲתָבָא תָתֵיב לֵיהּ יַת מַשְׁכּוֹנָא כְּמֵיעַל שִׁמְשָׁא וְיִשְׁכּוּב בִּכְסוּתֵיהּ וִיבָרְכִינָךְ וְלָךְ תְּהֵי זָכוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ: יד לָא תַעֲשׁוֹק אֲגִירָא עַנְיָא וּמִסְכֵּינָא מֵאַחָךְ אוֹ מִגִיוֹרָךְ דִי בְאַרְעָךְ בְּקִרְוָךְ: טו בְּיוֹמֵיהּ תִּתֵּן אַגְרֵיהּ וְלָא תֵיעוֹל עֲלוֹהִי שִׁמְשָׁא אֲרֵי מִסְכֵּן הוּא וְלֵיהּ הוּא מָסַר יַת נַפְשֵׁיהּ וְלָא יִקְרֵי עֲלָךְ קֳדָם יְיָ וִיהֵי בָךְ חוֹבָא: טז לָא יְמוּתוּן אֲבָהָן עַל פּוּם בְּנִין וּבְנִין לָא יְמוּתוּן עַל פּוּם אֲבָהָן גְבַר בְּחוֹבֵיהּ יְמוּתוּן: יז לָא תַצְלֵי דִין גִיוֹר יִתָּם וְלָא תִסַב מַשְׁכּוֹנָא לְבוּשׁ אַרְמְלָא: יח וְתִדְכַּר

רש"י

הטה משפט גר יתום. ועל העשיר כבר הוזהר לא תטה משפט (דברים ט"ז) ושנה בעני לעבור עליו בשני לאוין לפי שנקל להטות משפט עני יותר משל עשיר לכך הזהיר ושנה עליו: ולא תחבול. שלא

העמק דבר

יותר טוב ורלוי שיהא הכהן הרואה בעלמו חכם משילך אל ע"ה ויאמר כדבר חכם שבישראל: (ט) זכור וגו'. אם באת להזהר שלא תלקה בצרעת אל תספר לה"ר וזכור וגו' רש"י בשם ספרי ואינו לפי פשט ענין הכתוב שהרי אינו מדבר בענין לה"ר אלא בשמירת דיני צרעת. ורמב"ם פי' שלא יהי' עליך שמירת דיני צרעת למשא. שהרי גם מרים נהגה כך ולי נראה עפ"י שיארנו בס' במדבר י"ב י"א דאהרן ביקש ממשה שלא יחשוב לעון מה שנואלו והוליאו שם רע. וזה העון חמור מלה"ר להוד. ואינו מתכפר אלא בתורת המצורע ולא בצרעת להוד. והנה הקב"ה לא קיבל בקשת אהרן ואמר תסגר מרים ודן אותה בעונש מוליא ש"ר אף על גב שבשוגג וטעות דברה על משה בשקר. דבחטאים שבין אדם לחבירו אדם מועד לעולם בין שוגג בין מזיד וזהו דבר הכתוב כאן שלא יקל בעלמו ויחשוב דכבר יש לו כפרה בלער לרעת להוד וא"צ עוד לשמור דיני לרעת. לא כן הדבר זכור את אשר עשה וגו' שגם היא חשבה לדון בעון הקל ולא הועיל לה: (י) לעבוט עבוטו. לא כתיב להעביטו דבאמת משמעות עבוט הוא הלואה. כמו והעבטת גוים רבים ואתה לא תעבוט. אלא מדכתיב בכפילת לשון משמעו להשכין משכונו שמכונה עבוט ע"ש שבא בשביל הלואה וכמש"כ לעיל ט"ו ח': (יג) ושכב בשלמתו. כי הוא בגדו באמת. ומ"מ ולך תהיה לדקה וגו' כמו שהיא שלך דבע"ח קונה משכון: (יד) לא תעשוק. סתם עושק הוא איזה עול בעולם או העדר פרעון מלוה. וזהו פי' לא תעשוק את רעך כמש"כ שם בס' ויקרא. אבל כאן אינו מדבר אלא בעושק שכיר: מאחיך. מישראל ודאי אסור שהרי הלער לתוך אסור: או מגרך אשר בארצך. הוא גר תושב שדר בא"י באחת הערים. ובא לעיר אחרת לעשות מלאכה להרויח: בשעריך. היינו או בשעריך. שהוא גר מאותו עיר שהשוכר דר שם. וס"ד דדוקא גר שבא מעיר אחרת ואפשר שאין בביתו מה לאכול רק מה שנושא פרי עמלו. אבל הדר בעירו והשוכר יודע שיש לו מנה לחיות. והיינו בשעריך אפילו הוא דר בעירך מ"מ הרי הוא מוזהר: (טו) כי עני הוא. משמעות עני כאן פועל עוסק בעמל ויגיעה וכ"כ הגר"א במס' כלים פי"ז: ואליו הוא נושא את נפשו. לשכר מלאכתו הוא נושא את נפשו בעמלו כפרש"י: (טז) לא יומתו אבות על בנים. לפי הפשט הוא כמשמעו בעון בנים וכמבואר בדה"י במלך אמצי' ופשיטא שלא נלרך אזהרה זו למיתת ב"ד שאפילו להחוטא עלמו אין הורגין בלי עדים והתראה אלא מיירי בדין המלך שיכול להמית בדבר הנוגע למלוכה או בעון רליחה כמש"כ בס' שמות כ"א י"ד. מ"מ אין לו רשות להרוג האב בשביל הבן ולהבן בשביל האב אבל באמת משמעות המקרא מיירי גם בב"ד ע"כ בא בקבלה שהפי' הוא בעדות בנים (א): (יז) משפט גר יתום. ענין אזהרה זו באמת אע"ג שאסור לענות יתום. מ"מ להוליכן בדרך ישרה מותר כמש"כ הרמב"ם הל' דעות פ"ו ה"י ומ"מ כתב ואעפ"כ לא ינהוג בהם מנהג כל אדם כו' והנה עובד כוכבים שנתגייר הוא ובניו. הרי בניו נתגיירו בע"כ וכמש"כ בס' שמות י"ב מ"ח. וכשמת הגר והבן יתום ומשלח ונעזב לפי טבעו. ורלוי לב"ד לשפטו ולהעמידו לגוך הדרכה. אבל מ"מ אסור להטות משפטו לייסרו בלי חשבון הכרחי: ולא תחבול בגד אלמנה. אע"ג

הרחב דבר

(א) והגה בדה"י ב' כ"ה כתיב ואת בניהם לא המית כי ככתוב בתורה בספר משה אשר צוה ה' לאמר לא יומתו וגו'. והלשון

אלמנה: יח וזכרת כי עבד היית במצרים ויפדך
יהוה אלהיך משם על־כן אנכי מצוך לעשות
את־הדבר הזה: ס יט כי תקצר קצירך בשדך
ושכחת עמר בשדה לא תשוב לקחתו לגר
ליתום ולאלמנה יהיה למען יברכך יהוה אלהיך
בכל מעשה ידיך: ס כ כי תחבט זיתך לא תפאר
אחריך לגר ליתום ולאלמנה יהיה: כא כי תבצר
כרמך לא תעולל אחריך לגר ליתום ולאלמנה
יהיה: כב וזכרת כי־עבד היית בארץ מצרים על־
כן אנכי מצוך לעשות את־הדבר הזה: ס
כה א כי־יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל־המשפט
ושפטום והצדיקו את־הצדיק והרשיעו את־
הרשע: ב והיה אם־בן הכות הרשע והפילו
השפט והכהו לפניו כדי רשעתו במספר:
ג ארבעים יכנו לא יסיף פן־יסיף להכתו על־אלה
מכה רבה ונקלה אחיך לעיניך: ד לא־תחסם

ת"א כי תקצור · סוטה מה חולין קלא: ושכחת עמר · שם סוטה שם מציעא יא פאה יז יח יט כ מעשרות כ: לא תשוב · מציעא שם חולין קמא: לגר · שם קלא: כי תחבוט · שם א: כי תבצור · פאה י חולין קלא: ושפטום · סנהדרין י: והצדיקו את · שם מכות ב: והרשיעו · סנהדרין י מכות ב: והיה אם בן · כתובות לג לה סנהדרין י לג עא מכות כב: והפילו · מכות יג כב כג תמורה ג: כדי רשעתו · כתובות לב לז קמא פג מכות ד יג: ארבעים יכנו · כתובות לב מכות ב כב כג: לא יוסיף · כתובות לג מכות יג: ונקלה אחיך · מגילה ז סנהדרין י מכות כג: לא תחסום שור בדישו · יבמות ד מציעא פח צ מכות כג מעילה יג:

רש"י

בשעת הלואה: (יח) וזכרת. על מנת כן פדיתיך לשמור חקותי אפי' יש חסרון כיס בדבר: (יט) ושכחת עמר. ולא גדיש מכאן אמרו עומר שיש בו סאתים ושכחו אינו שכחה: בשדה. לרבות שכחת קמה ששכח מקצתה מלקצור: לא תשוב לקחתו. מכאן אמרו שלאחריו שכחה שלפניו אינו שכחה שאינו בבל תשוב (פאה פרק ו'): למען יברכך. ואע"פ שבאת לידו שלא במתכוין ק"ו לעושה במתכוין אמור מעתה נפלה סלע מידו ומצאה עני ונתפרנס בה הרי הוא מתברך עליה (ספרי): (כ) לא תפאר. לא תטול תפארתו ממנו מכאן שמניחין פאה לאילן (חולין קל"א): (כא) לא תעולל. אם מצאת בו עוללות לא תקחנה ואיזו היא עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף יש לה אחד מהם הרי היא לבעל הבית (פאה פ"ז) וראיתי בגמרא ירושלמית איזו היא כתף פסיגין זה על גב זה נטף אלו התלויות בשדרה ויורדות: כה (א) כי יהיה ריב. סופם להיות נגשים אל המשפט אמור מעתה אין שלום יוצא מתוך מריבה מי גרם ללוט לפרוש מן הצדיק הוי אומר זו מריבה (ספרי): והרשיעו את הרשע. יכול כל

המתחייבין

ארי עבדא הוית במצרים ופרקך יי אלהך מתמן על כן אנא מפקדך למעבד ית פתגמא הדין: יט ארי תחצד חצדך בחקלך ותתנשי עומרא בחקלא לא תתוב למסביה לגיורא ליתמא ולארמלתא יהי בדיל דיברכינך יי אלהך בכל עובדי ידך: כ ארי תחבט זיתך לא תפלי בתרך לגיורא ליתמא ולארמלתא יהי: כא ארי תקטוף כרמך לא תעליל בתרך לגיורא ליתמא ולארמלתא יהי: כב ותדכר ארי עבדא הויתא בארעא דמצרים על כן אנא מפקדך למעבד ית פתגמא הדין: א ארי יהי דין בין גובריא ויתקרבון לדיניא וידונון ויזכון ית זכאה ויחיבון ית חיבא: ב ויהי אם בר חיב לאלקאה חיבא וירמיניה דיינא וילקיניה קדמוהי כמסת חובתיה במנין: ג ארבעין ילקיניה לא יוסיף דלמא יוסיף לאלקיותיה על אלין מחא רבא וייקל אחוך לעינך: ד לא תיחוד פום

רש"י

במתחייבין בדין לוקין תלמוד לומר (ב) והיה אם בן הכות הרשע. פעמים לוקה ופעמים אינו לוקה ומי הלוקה למוד מן הענין לא תחסום שור בדישו. לאו שלא נתק לעשה (מכות י"ג): והפילו השופט. מלמד שאין מלקין אותו לא עומד ולא יושב אלא מוטה: לפניו כדי רשעתו. ולאחריו כדי שתים מכאן אמרו מלקין אותו שתי ידות מלאחריו ושליש מלפניו (מכות כ"ב): במספר. ואינו נקוד במספר למד שהוא דבוקה לומר במספר ארבעים ולא ארבעים שלמים אלא מנין שהוא סוכם ומשלים לארבעים והן ארבעים חסר אחת (שם): (ג) לא יוסיף. מכאן אזהרה למכה את חבירו: ונקלה אחיך. כל היום קוראו רשע ומשלקה קראו אחיך: (ד) לא תחסם שור. דבר הכתוב בהווה והוא הדין לכל בהמה חיה ועוף העושים במלאכה שהיא בדבר מאכל אם כן למה נאמר שור להוציא את האדם

העמק דבר

שאתה צריך לנגות בה מ"מ יש לך ליזכר שלא לעשות כמו בכל אדם. והיינו כמיכות האזכרות: (יח) על כן אנכי מצוך וגו'. לא בשביל שאני רחמן אני מצוך ע"ז. שהרי באמת חקות התורה אינן אלא גזירות כמו שאמרו לענין קן צפור. שאע"ג שהוא בשביל רחמנות כמבואר במדרשים מ"מ אינו אלא כדי ללמדנו מדת רחמים ולא בשביל שהקב"ה רחמן שהוא ית' מצד מדתו זאת הפסד לו לרחם בסיבות אחרות אלא הוא מצוה עלינו על מדה זו. וכן רחמנות על יתום ואלמנה הוא מצוה עלינו להרגיל בלבנו הזכרת י"מ שהיה רע לנו ובקשנו לרחמנו. וכך ראוי לנו להתנהג עם מבקשי רחמים לרחם עליהם: (יט) קצירך. שאתה הוא קוצר התבואה אחרים אין לו רשות לעשות שכחה לעניים: בשדך. שאם הוא קוצר קצירו בשדה אחרת. הוא גורם לשכחה מחמת שאינו בקי בהליכות השדה מש"ה אין לו דין שכחה: (כב) וזכרת כי עבד היית וגו'. והיה לך לנחת אם היו המצריים מניחים אותך לפאר ולעולל אחר כרמיהם. ע"כ יש לך להתנהג כן עם שארי דכאים: כה (א) כי יהיה ריב בין אנשים. זה מקלל ומבזה את חבירו: והצדיקו את הצדיק. לא כמו שדנים בתביעת ממון שאסור להיטיב פנים לזכאי ולהביט בעין רע על החייב לשלם. וגם ע"ז נאמר לא תכירו פנים במשפט אבל אם יהי' משפט של ריב אזי יש להצדיק את הצדיק בהטבת פנים: והרשיעו את הרשע. לאמר לו דברים רעים זהו ענין הפרשה לפי הפשט: (ב) והיה אם בן הכות הרשע. אם יבינו שראוי הרשע להכותו על הריב כגון שהרים יד על חברו והכהו בפחות מש"פ או שראו ב"ד לצורך השעה שראוי ללקות בשביל הריב וכדתניא בספרי מי גרם לזה ללקות הוי אומר זו מריבה היינו שגורם להביא דברים שלוקין עליהם כמו שתקנו חז"ל ללקות להקורא חבירו ממזר וכדומה ע"ז הזהיר הכתוב והפילו השופט והכהו לפניו כדי רשעתו במספר. לא יהא הפקר לשוטרים להכות כמו שחפצים אלא יהא כדי רשעתו. לפי ערך הרשעה ובמספר מצומצם: (ג) ארבעים יכנו לא יוסיף. יותר מזה השיעור ודאי אסור: (ד) לא תחסום שור בדישו. סמך ענין לתת טעם על

הרחב דבר

מצוה והכי מיבעי בספר תורת' משה. אבל כבר ביארנו לעיל א' ג' וד' י"ב דתורת משה לא מיקרי אלא פלפולה של תורה וכאן הוא להיפך. שעפ"י תורת משה משמע בא"א. אבל בספר משה היינו בפשט תורה שכתב משה הוא כך והיינו להמלך. וכן בס' יהושע ה' ל"ב ויכתב על האבנים את משנה תורת משה אשר כתב לפני בני ישראל. דייק הכתוב אשר כתב ולא כמשמעות תורת משה בכ"מ:

שׁוֹר בְּדִישׁוֹ׃ ס ה כִּי־יֵשְׁבוּ אַחִים יַחְדָּו וּמֵת אַחַד
מֵהֶם וּבֵן אֵין־לוֹ לֹא־תִהְיֶה אֵשֶׁת־הַמֵּת הַחוּצָה
לְאִישׁ זָר יְבָמָהּ יָבֹא עָלֶיהָ וּלְקָחָהּ לוֹ לְאִשָּׁה
וְיִבְּמָהּ׃ ו וְהָיָה הַבְּכוֹר אֲשֶׁר תֵּלֵד יָקוּם עַל־שֵׁם
אָחִיו הַמֵּת וְלֹא־יִמָּחֶה שְׁמוֹ מִיִּשְׂרָאֵל׃ ז וְאִם־לֹא
יַחְפֹּץ הָאִישׁ לָקַחַת אֶת־יְבִמְתּוֹ וְעָלְתָה יְבִמְתּוֹ
הַשַּׁעְרָה אֶל־הַזְּקֵנִים וְאָמְרָה מֵאֵן יְבָמִי לְהָקִים
לְאָחִיו שֵׁם בְּיִשְׂרָאֵל לֹא אָבָה יַבְּמִי׃ ח וְקָרְאוּ־לוֹ
זִקְנֵי־עִירוֹ וְדִבְּרוּ אֵלָיו וְעָמַד וְאָמַר לֹא חָפַצְתִּי
לְקַחְתָּהּ׃ ט וְנִגְּשָׁה יְבִמְתּוֹ אֵלָיו לְעֵינֵי הַזְּקֵנִים
וְחָלְצָה נַעֲלוֹ מֵעַל רַגְלוֹ וְיָרְקָה בְּפָנָיו וְעָנְתָה
וְאָמְרָה כָּכָה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יִבְנֶה אֶת־
בֵּית אָחִיו׃ י וְנִקְרָא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית חֲלוּץ
הַנָּעַל׃ ס יא כִּי־יִנָּצוּ אֲנָשִׁים יַחְדָּו אִישׁ וְאָחִיו וְקָרְבָה

במקף ובמתג מ"ב

ת"א כי ישבו אחים יחדו · יבמות ד יז כד קיא בתרא קיט מכות כג נדה מד : ומת אחד מהם · יבמות כד : ובן אין לו · שם כב לה פז נדה שם : לא תהיה אשת המת · יבמות יג לב קדושין עו בכורות יח : יבמה יבא עליה . יבמות ג כז ל לט כד כתובות פב : ולקחה לו לאשה · יבמות ח יט כ לט כתובות פב קדושין יד : והיה הבכור · יבמות יב כד מ בתרא יב בכורות נב : יקום על שם אחיו · יבמות כד מ בכורות נב : ואם לא יחפוץ האיש לקחת . יבמות כ לט מא מד קה נדה לב נב : ועלתה יבמתו · יבמות כ כא : מאן יבמי להקים . שם קו קדושין ד סנהדרין מט : לאחיו · יבמות נד קיא : אבה יבמי . שם קו : וקראו לו זקני עירו · שם מד קא קו סנהדרין לו מט : ודברו · יבמות קא : לא חפצתי לקחתה · מו"ק כא יבמות קו סנהדרין מט : לעיני הזקנים · יבמות קא קו : וחלצה נעלו · שם קב קג קו קדושין יד : מעל רגלו · יבמות קד ערכין יט : וירקה בפניו · יבמות קו סנהדרין מט : וענתה ואמרה · סוטה לב לג : ככה יעשה לאיש · יבמות קד קה קו קדושין יד סנהדרין מט : אשר לא יבנה · יבמות מז : ונקרא שמו · שם קב קו קדושין יד סנהדרין מט : בישראל · יבמות קא : בית חלוץ · יבמות מד קדושין יד : כי ינצו · קמא פה סנהדרין פו :

רש"י

(ב"מ צ"ד) : בדישו . יכול יחסמנו מבחוץ תלמוד לומר לא תחסום שור מכל מקום ולמה נאמר דיש לומר לך מה דיש מיוחד דבר שלא נגמרה מלאכתו (למעשר ולחלה) וגדולו מן הארץ אף כל כיוצא בו יצא החולב והמגבן והמחבץ שאין גדולו מן הארץ יצא הלש והמקטף שנגמרה מלאכתו לחלה יצא הבודל בתמרים ובגרוגרות שנגמרה מלאכתן למעשר (שם פ"ט) : (ה) כי ישבו אחים יחדו · שהיתה להם ישיבה אחת בעולם פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו (יבמות י"ז) : יחדו · המיוחדים בנחלה פרט לאחיו מן האם : ובן אין לו · עיין עליו בן או בת או בן הבן או בת הבן (או בן הבת) או בת הבת (שם) : (ו) והיה הבכור . גדול האחין הוא מייבם אותה : אשר תלד · פרט לאיילונית שאינה יולדת : יקום על שם אחיו . זה שייבם את אשתו יטול נחלת המת בנכסי אביו : ולא ימחה שמו · פרט לאשת סריס ששמו מחוי (שם כ"ד) : (ז) השערה · כתרגומו לתרע בית דינא : (ח) ועמד · בעמידה : ואמר · בלשון הקודש ואף היא דבריה בלשון הקודש (סוטה ל"ב) : (ט) וירקה בפניו · על גבי קרקע (יבמות ק"ו) : אשר לא יבנה את בית · מכאן למי שחלץ שלא יחזור וייבם דלא כתיב אשר לא בנה אלא אשר לא

תורא בדישיה: ה ארי ייתבון אחין כחדא וימות חד מנהון ובר לית ליה לא תהי אתת מיתא לברא לגבר אוחרן יבמה ייעול עלה ויסבה ליה לאנתו ויבמינה: ו ויהי בוכרא די תליד יקום על שמא דאחוהי מיתא ולא יתמחי שמיה מישראל: ז ואם לא יצבי גברא למיסב ית יבמתיה ותסק יבמתיה לתרע בית דינא לקדם סביא ותימר סריב יבמי לאקמא לאחוהי שמא בישראל לא אבי ליבמותי: ח ויקרון ליה סבי קרתיה וימללון עמיה ויקום ויימר לא רעינא למסבה: ט ותתקרב יבמתיה לותיה לקדם סביא ותשרי סיניה מעל רגליה ותרוק באנפוהי ותתיב ותימר כדין יתעביד לגברא די לא יבני ית ביתא דאחוהי: י ויתקרי שמיה בישראל בית שרי סינא: יא ארי ינצון גוברין כחדא

רש"י

יבנה כיון שלא בנה שוב לא יבנה: (י) ונקרא שמו וגו'. מצוה על כל העומדים שם לומר חלוץ הנעל (שם): (יא) כי ינצו אנשים. סופו לבא לידי מכות כמו שנאמר מיד מכהו אין שלום יוצא מתוך יד'

העמק דבר

והצדיקו את הצדיק שאע"ג שאפשר להרהיב את לבו הנכלה אחר המשפט. מ"מ יש לעשות כן בשעת מעשה בשעה שמתבזה מחמת הריב והוא להוט אחר פיוני דברים. ע"כ אין לחדול תאות לב האדם בעתו. ולזה סמך ענין לא תחסום שור בשעת הדישה אע"ג שאפשר להאכילו לאחר כן מ"מ ראוי להאכילו בשעת דישה שהוא להוט בתאותו שעה: (ה) ולקחה לו לאשה ויבמה. בס' ברכאים ל"ה ביארנו משמעות יבום שאין רוצה בה להיות לו לאשה. אלא בא עליה ביאה אחת שהיא נקראת הקמת שם וסגולה לנשמת אחיו המת. ופשט פרשה זו כך הוא דעושה כמו שהוא רוצה או לקחה לו לאשה. אם רוצה בה רשאי ליקחנה לאשה או ליבמה. אם אינו רוצה בה לאשה מ"מ יבמה בביאה אחת ואחר כך יגרשנה: (ז) לקחת את יבמתו. להיות לו לאשה עולמית: ואמרה. בדבור ממש ולמד מעניינו בסמוך ועמד ואמר שהוא בלה"ק דוקא. וגם שיהא דוקא אחרים מקרין כדאיתא ביבו' בכורים ס"ג אין עני' אלא מפי אחר ומכ"ז למדנו שהוא דבור ממש. ומזה למדנו בכל הפרשה (א): לא אבה יבמי. אינה יכולה לקבול עליו על מה שאינו רוצה ליקחנה לאשה שאינה נושאת חן בעיניו וא"א לדור עם אשה תמיד בלי נשיאת חן. אבל ע"ז קובלת שלא אבה יבמי ביאה אחת היה לו לבעול אפי' בלא נשיאת חן אלא לשום מצוה: (ח) וקראו לו זקני עירו וגו'. לפי הפשט והמשך הכתובים יקראו אותו ושואלים על מה הוא ממאן: ועמד ואמר לא חפצתי לקחתה לאשה אינו רוצה בה. והדבר מובן שאינו יכול להתגבר על טבעו לבעול אשה שלא לשם אישות אע"ג שהיא מצות יבום אינו יכול לכבוש את טבעו מפני המצוה. [ועמש"כ בס' ברכאית ל"מ ח'] זהו המשך הכתובים לפי הפשט. אבל לפי הקבלה אין דבור ב"ד עם היבם לאחר שאמרה מאן יבמי וגו' כי אם לפני זה. ואם כן סדור הכתובים קשה מש"ה העלו חז"ל לפרש וקראו לו זקני עירו ודברו אליו שב"ד משיאים לו עצה שלא לייבם אם הוא זקן והיא ילדה או להיפך ומפרשים הכתוב שבשני אופנים יאמר לא חפצתי לקחתה או אם לא יהפוך האיש וגו'. או שהוא היה חפץ לקחת אותה. אבל וקראו לו זקני עירו ודברו אליו שאינו ראוי לעשות כן ולייבם שלא בהורת אישות אינו יכול כמש"כ אזי בשני אופנים הללו: ועמד ואמר לא חפצתי לקחתה: (ט) וחלצה נעלו וגו'. ידוע לכל שיש בזה דבר סוד בעניני הנפש. ועי' מש"כ הרמב"ן פ' ויחב מ"מ יש להסביר הענין דכמו דכתיב במשה ויהושע של נעלך מעל רגלך. וביארנו בפ' שמות שהוא הפשטת טבע הגוף והליכות ד"א להיות מיוחד לעבודת ה' ולעמוד לפניו. אמנם שם מיירי להיות תמיד מרכבה לשכינה ואין כל אדם בישראל מצוה להיות בזה האופן. אבל מ"מ אם בא ליד האדם מישראל עסק מצוה לשעה שא"א לעשותה אם לא בהפשטות טבע העולם והוא המנעל מעל רגלו ה"ז מצוה וחובה לעשות כך באותה שעה ויצא המצוה דוחה טבע גופו. והנה היבם אינו יכול להפשט את מנעלו כרגע שהרי משום זה אינו רוצה ליבם בשביל שאינו רוצה בה לאישות. ע"כ המצוה שהיבמה תחלוץ נעלו מעל רגלו כאומרה אלי' שאתה בעצמך אינך יכול להפשיט המנעול: וירקה בפניה. על זה הדרך שאינו יכול לכבוש טבע גופו בשביל המצוה לבנות בית אחיו: (י) ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל. הוא לאות שאינו מכלל יראי ה' והושבי עבודתו ית' שהרי הוא חלוץ הנעל ולא הפשיט בעצמו: (יא) כי ינצו אנשים. נלה הוא ריב של הכאה כמש"כ בס' שמות כ"א מקרא כ"ב:

הרחב דבר

(א) ומש"ה תניא ר"ס מ"ת ובלבד שיודעין לסקרות כעין דיינים. פי' דוקא שיהיה מקרין אפילו החולץ יכול לומר בעצמו מצוה

אֵ֣שֶׁת הָֽאֶחָ֔ד לְהַצִּ֥יל אֶת־אִישָׁ֖הּ מִיַּ֣ד מַכֵּ֑הוּ וְשָׁלְחָ֣ה יָדָ֔הּ וְהֶחֱזִ֖יקָה בִּמְבֻשָֽׁיו׃ יב וְקַצֹּתָ֖ה אֶת־כַּפָּ֑הּ לֹ֥א תָח֖וֹס עֵינֶֽךָ׃ ס יג לֹא־יִהְיֶ֥ה לְךָ֛ בְּכִֽיסְךָ֖ אֶ֣בֶן וָאָ֑בֶן גְּדוֹלָ֖ה וּקְטַנָּֽה׃ יד לֹא־יִהְיֶ֥ה לְךָ֛ בְּבֵיתְךָ֖ אֵיפָ֣ה וְאֵיפָ֑ה גְּדוֹלָ֖ה וּקְטַנָּֽה׃ טו אֶ֣בֶן שְׁלֵמָ֤ה וָצֶ֙דֶק֙ יִֽהְיֶה־לָּ֔ךְ אֵיפָ֧ה שְׁלֵמָ֛ה וָצֶ֖דֶק יִֽהְיֶה־לָּ֑ךְ לְמַ֙עַן֙ יַאֲרִ֣יכוּ יָמֶ֔יךָ עַ֚ל הָֽאֲדָמָ֔ה אֲשֶׁר־יְהֹוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ נֹתֵ֥ן לָֽךְ׃ טז כִּ֧י תוֹעֲבַ֛ת יְהֹוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ כׇּל־עֹ֣שֵׂה אֵ֑לֶּה כֹּ֖ל עֹ֥שֵׂה עָֽוֶל׃ פ מפטיר יז זָכ֕וֹר אֵ֛ת אֲשֶׁר־עָשָׂ֥ה לְךָ֖ עֲמָלֵ֑ק בַּדֶּ֖רֶךְ בְּצֵאתְכֶ֥ם מִמִּצְרָֽיִם׃ יח אֲשֶׁ֨ר קָֽרְךָ֜ בַּדֶּ֗רֶךְ וַיְזַנֵּ֤ב בְּךָ֙ כׇּל־הַנֶּחֱשָׁלִ֣ים אַֽחֲרֶ֔יךָ וְאַתָּ֖ה עָיֵ֣ף וְיָגֵ֑עַ וְלֹ֥א יָרֵ֖א אֱלֹהִֽים׃ יט וְהָיָ֡ה בְּהָנִ֣יחַ יְהֹוָ֣ה

ת"א ושלחה ידה · קמא כז כח : והחזיקה · שם פו : וקצותה את · שם כט : איפה ואיפה · בתרא כט : אבן שלמה · שם פח פט : איפה שלמה · בתרא פט : כל' עושה אלה · שם פח : זכור · מגילה כט ל : לך עמלק · עקדה שער מד : עיף ויגע · מ"ק ב : והיה בהניח . סנהדרין כ :

ר ש " י

מעת (ספרי) : (יב) וקצתה את כפה . ממון דמי בשתו הכל לפי המבייש והמתבייש או אינו אלא ידה ממש נאמר כאן לא תחוס ונאמר להלן בעדים זוממים לא תחוס (דברים י"ט) מה להלן ממון אף כאן ממון : (יג) אבן ואבן . משקלות : גדולה וקטנה . גדולה כשמכחשת את הקטנה שלא יהא נוטל בגדולה ומחזיר בקטנה (ספרי) : (יד) לא יהיה לך . אם עשית כן לא יהיה לך כלום : (טו) אבן שלמה וצדק יהיה לך · אם עשית כן יהיה לך הרבה : (יז) זכור את אשר עשה לך . אם שקרת במדות ובמשקלות הוי דואג מגרוי האויב שנאמר מאזני מרמה תועבת ה' (משלי י"א) וכתיב בתריה בא זדון ויבא קלון (שם) : (יח) אשר קרך בדרך . לשון מקרה . דבר אחר לשון קרי וטומאה שהיה מטמאן במשכב זכור · ד"א לשון קור וחום צננך והפשירך מרתיחתך שהיו כל האומות יראים להלחם בכם ובא זה והתחיל והראה מקום לאחרים . משל לאמבטי רותחת שאין כל בריה יכולה לירד בתוכה בא בן בליעל אחד קפץ וירד לתוכה אע"פ שנכוה הקרה אותה בפני אחרים : ויזנב בך . מכת זנב חותך מילות וזורק כלפי מעלה : כל הנחשלים אחריך . חסרי כח מחמת חטאם שהיה הענן פולטן : ואתה עיף ויגע . עיף בצמא דכתיב ויצמא שם העם למים וכתיב אחריו ויבא עמלק (שמות ע"ז) : ויגע . בדרך : ולא

העמק דבר

אשת האחד · משמע הראשון פי' המוכה הראשון · מ"מ אם באה אשתו להצילו והזיקה א"ח בבושת חייבת דאע"ג דיש לה רשות להכותו מ"מ אין לה רשות להזיקו כמש"כ בס' שמות י"ט לענין נזק . וה"ה לענין בושת וכבר אוקי בג' ב"ק דכ"ח א' דמיירי ביכולה להציל ע"י ד"א אבל אינה יכולה באמת פטורה: (יב) וקצתה את כפה . אלו פי' כמשמעו וקצתה את ידה מיבעי כמו דכתיב ושלחה ידה אלא הפי' וקצתה את כפה

הרחב דבר

מצוה שיהיו מקרין · ובזה מיושב הא דתניא זה הפסוק יותר מאשר דיני חליצה והתוס' נתקשו בזה [ע"ש. אבל במש"כ ברור הטעם דאחרי דיניה אם ההולך יודע בעצמו א"צ הדיין לדעת מבא"כ קריאה :

גְבַר וְאָחוּהִי וְתִתְקְרֵב אִתַּת חַד לְשֵׁיזָבָא יַת בַּעְלַהּ מִיַד מָחוֹהִי וְתוֹשֵׁיט יְדַהּ וְתַתְקֵף בְּבֵית בְּהַתְתֵּיהּ: יב וּתְקוּץ יַת יְדַהּ לָא תְחוּס עֵינָךְ: יג לָא יְהֵי לָךְ בְּכִיסָךְ מַתְקַל וּמַתְקָל רַב וּזְעֵיר: יד לָא יְהֵי לָךְ בְּבֵיתָךְ מְכִילָא וּמְכִילָא רַבְּתָא וּזְעֶרְתָּא: טו מַתְקְלִין שַׁלְמִין דִקְשׁוֹט יְהוֹן לָךְ מְכִילָן שַׁלְמִין דִקְשׁוֹט יְהוֹן לָךְ בְּדִיל דְיוֹרְכוּן יוֹמָךְ עַל אַרְעָא דַיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ: טז אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ כָּל עָבֵיד אִלֵין כֹּל עָבֵד שְׁקָר: יז הֱוֵי דְכִיר יַת דַעֲבַד לָךְ עֲמָלֵק בְּאָרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן מִמִצְרָיִם: יח דִי עֲרָעָךְ בְּאָרְחָא וְקַטֵיל בָּךְ כָּל דַהֲווֹ מִתְאַחֲרִין בַּתְרָךְ וְאַתְּ מְשַׁלְהֵי וְלָאֵי וְלָא דָחִיל מִן קֳדָם יְיָ: יט וִיהֵי כַּד יְנִיחַ יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ מִכָּל

העמק דבר

היינו מעשה ידיה שהוא כתמא בפלך ונעשה בכף · וכדכתיב ותעש בחפץ כפיה · והענין משום דאשה פגיעתה רעה שאין לה ממה לשלם רק ממע"י לפי התורה שלא היה שייך לבעלה · ואם לא הרצה לעשות אין לב"ד ממה לגבות ממנה · נמצא מקצים ידיה שלא תעשה או נופלים כריות: לא תחוס עינך · אם האשה עשירה ויש לה נכסי מלוג · וכבר היה המנהג שהיה פירות נ"מ לבעל · כמו בהגר שפחת שרה וכן בעכסה בת כלב שנתן לה אביה גולות עילית ותחתית לטובת אישה · וא"כ א"א לגבות מאותם הנכסים אלא מוכרים בטה"כ שאמיות הבעל קודם לה יגבה השדה כדאיתא בב"ק פ' החובל שהיה לפני תקנת אושא · אבל בזה נמצאת האשה מפסדת הרבה בשביל מעט שנותנים להניזק · מש"ה כתיב לא תחוס עינך להפסידה יותר ממה שחייבת לשלם: (יג) גדולה וקטנה · אם עושים שני מדות לקנות ולמכור בכל מדה בפ"ע אין זה לא מדה שלמה ולא מדת צדק מש"כ מי שאין לו אלא מדה אחת שקונה ומוכר בה אבל היא צודקת מקרי מדה שלמה שהרי מוכר ללוקח בה · אבל עדיין אינה של צדק והזהיר הכתוב שלא לא יהיה לך בביתך גדולה וקטנה וא"כ הזהיר בעשה: (טו) אבן שלמה וצדק · שמלבד שתהא שלמה למכור ולקנות תהא גם צדק ובזה שתהא מצודקת בא שכר כלדה: למען יאריכו ימיך על האדמה וגו' · ע' מש"כ בס' שמות כ' י"ב: (טז) כי תועבת וגו' · הוא סמך על אזהרת ל"ת לא יהיה לך וגו' שהוא תועבה כל עשה אלה · היינו במשקלות אפילו באופן שאינו עול כמו שביארנו בס' ויקרא י"ט ל"ה: כל עשה עול · אפי' לא במשקלות אלא באופן אחר: (יז) זכור את אשר עשה לך עמלק · סמך ענין להקודם פרש"י עפ"י מדרש תנחומא אם שקרת במדות הוי דואג מגרוי האויב וכו' · וא"כ נראה שעמלק בא בעון משקלות והוא פלא שהרי לא היה במדבר מכחור שיהא בהם מדות ומשקלות · אבל הענין יבואר ע"פ שנתבונן על מה שהפליגו חז"ל במס' ב"ב ס"פ המפקיד בעון משקלות עד שאמרו חמור עון משקלות יותר מג"ע ומדוע חמור זה משארי גנבות · והו מה זה דמיון משקלות לג"ע עד שאמרו שזה חמור מזה · ונראה

דכלפי שאמרו חז"ל ג' עבירות חמורות היינו ג"ע ע"ז ש"ד · והומר שבג' אלו אינו תלוי בעונש שהרי עונש חילול שבת חמור מעונש עריות אלא באשר שהאדם החוטא בא לחטוא בא' מג' אופנים · או מהעדר האמונה בה' ובתורתו או מצד התגברות התאוה או מצד התגברות הכעס וכדומה במדות שנוגע בין אדם לחבירו · והנה הראש שבהעדר האמונה הוא ע"ז והראש בהתאוה הוא ג"ע והראש שבמדות רעות הוא ש"ד וכל עונות באים בא' מג' אופנים הללו כגון המחלל שבת מצד פרנסה ה"ז נוגע באמונה והוא סמך ע"ז · ואם למלוי תאות נפשו ה"ז ענף מעריות · והנה הגרוע בשלשה עונות הללו הוא ע"ז · באשר נוגע לאמונה וגם רחוק מן התשובה וכל באיה לא ישובון ומעתה הגונב מחבירו כלי יקר יכול להיות שבא מצד התאוה לאותו כלי וה"ז מגדר עריות · אבל העושה משקלות שקר אינו מדרך התאוה אלא חסרון אמונה בה' הזן ומפרנס בהשגחה פרטית לפי מעשיו וה"ז מגדר ע"ז · ע"כ אמרו דעון משקלות אע"ג שאינו אלא ענף מע"ז ועדיין רחוק מראש הכפירה מ"מ הוא חמור מג"ע שהוא ראש פרעות התאוה · באשר חסרון אמונה קשה להשובה וגם נוגע לכבודו ית"ש · ואחר שכן נבוא לענין הפרשה של עמלק דכתיב היש ה' בקרבנו אם אין ויבא עמלק · והענין תמוה איך נפל ספק בלבבם אחר ראות עיניהם כל הנסים · וביארנו שם שנסתפקו אם ה' בקרבם היינו בדרך הטבע ובשימות מצה ולא יהיה עוד נסים · וע"ז החסרון באמונה בא עמלק והיינו בעון משקלות: (יח) ואתה עיף · פרש"י בצמא · ונראה להוסיף עפ"י שביארנו בס' בשלח שנענשו בצמא באשר התאוננו ולא היו צמאים · ולא האמינו שהקב"ה יודע שהם אינם צמאים באמת וע"כ נענשו להיות צמאים · וא"כ זה ג"כ חסרון אמונה וגרם להביא עמלק: ויגע · במה שבחנו את ה' אם הוא בקרבם בהשגחה נסתרת ג"כ הראו לדעת שקשה עליהם לישא משען נסי באשר נדרש לזה הנהגה גבוה ובאמת כן היה הדבר כמו שביארנו בס' שלח באורך והיינו ויגע ממשא דבר ה' בהנהגה נסית: ולא ירא אלהים · קאי על ישראל שאלו יראו לא היית עיף ולא יגע אלא מתהלך בהוס בלי שום אהירה

אֱלֹהֶיךָ ׀ לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב בָּאָרֶץ אֲשֶׁר
יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחֶה אֶת־
זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא תִּשְׁכָּח׃ פ פ פ

בסגול הזיי"ן, מ"ש ק"י פסוקים . על"י סימן : ומפטירין רני עקרה בישעיה סימן נ"ד :

סדר תבוא

כו א וְהָיָה כִּי־תָבוֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה וִירִשְׁתָּהּ
וְיָשַׁבְתָּ בָּהּ׃ ב וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית ׀ כָּל־פְּרִי הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר תָּבִיא מֵאַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ
וְשַׂמְתָּ בַטֶּנֶא וְהָלַכְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃ ג וּבָאתָ אֶל־הַכֹּהֵן
אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִגַּדְתִּי הַיּוֹם
לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי־בָאתִי אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע
יְהוָה לַאֲבֹתֵינוּ לָתֶת לָנוּ׃ ד וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטֶּנֶא
מִיָּדֶךָ וְהִנִּיחוֹ לִפְנֵי מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ה וְעָנִיתָ
וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי וַיֵּרֶד

ת"א תמחה · בתרא כא : מתחת השמים · עקדה שער נא : ולקחת מראשית כל · גיטין מז בתרא פא מנחות פד חולין קכ קכא ערכין יא : אשר תביא · ערכין שם : מארצך · מנחות עב חולין קלו : הגדתי היום · בכורים פ״ג ס' הזוהר פ' יתרו : ולקח הכהן · סוכה מז מכות יח מנחות סא : והניחו · מכות יח מנחות כא : וענית ואמרת · סוטה לב לג : ארמי אובד · בכורים פג :

רש"י

ירא . עמלק · אלהים . מלהרע לך : (יט) תמחה את זכר עמלק · מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה שלא יהא שם עמלק נזכר אפילו על הבהמה לומר בהמה זו משל עמלק היתה :

חסלת פרשת כי תצא

כו (א) והיה כי תבוא · וירשתה וישבת בה · מגיד שלא נתחייבו בבכורים עד שכבשו את הארץ וחלקוה (קידושין ל"ז) : (ב) מראשית . ולא כל ראשית שאין כל הפירות חייבין בבכורים אלא שבעת המינין בלבד נאמר כאן ארץ ונאמר להלן ארץ חטה ושעורה וגו' (דברים ח') מה להלן משבעת המינים שנשתבחה בהן ארץ ישראל אף כאן שבח ארץ ישראל שהן שבעת מינין (מנחות פ"ד) : זית שמן · זית אגורי שממנו אגור בתוכו : ודבש · הוא דבש תמרים : מראשית . אדם יורד לתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה כורך עליה גמי לסימן ואומר הרי זו בכורים (ברכות ל"ט בכורים פ"ג) : (ג) אשר יהיה בימים ההם · אין לך אלא כהן שבימיך כמו שהוא : ואמרת אליו . שאינך כפוי טובה (ספרי) : הגדתי היום · פעם אחת בשנה ולא שתי פעמים (שם) : (ד) ולקח הכהן הטנא מידך · להניף אותו

בַּעֲלֵי דְבָבָךְ מִסְחוֹר סְחוֹר בְּאַרְעָא דִי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא לְמֵירְתַהּ תִּמְחֵי יַת דָכְרָנָא דַעֲמָלֵק מִתְּחוֹת שְׁמַיָא לָא תִתְנְשֵׁי : פ פ פ

א וִיהֵי אֲרֵי תֵיעוֹל לְאַרְעָא דִי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא וְתִירְתַהּ וְתִתֵּב בַּהּ : ב וְתִסַּב מֵרֵישׁ כָּל אִבָּא דְאַרְעָא דִי תָעֵיל מֵאַרְעָךְ דִי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ וּתְשַׁוֵּי בְסַלָּא וּתְהַךְ לְאַתְרָא דִי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן : ג וְתֵיתֵי לְוָת כַּהֲנָא דִי יְהֵי בְּיוֹמַיָא הָאִינוּן וְתֵימַר לֵיהּ חַוֵּיתִי יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אֲרֵי עָלֵית לְאַרְעָא דִי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתָנָא לְמִתַּן לָנָא : ד וְיִסַּב כַּהֲנָא סַלָּא מִן יְדָךְ וְיַחֲתִינֵיהּ קֳדָם מַדְבְּחָא דַייָ אֱלָהָךְ : ה וְתָתֵיב וְתֵימַר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָבָן אֲרַמָּאָה בְּעָא לְאוֹבָדָא יַת אַבָּא וּנְחַת לְמִצְרַיִם וְדָר תַּמָּן בְּעַם זְעֵיר

ר ש " י

הותו. כהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף (ספרי סוכה מ"ז) : (ה) וענית. לשון הרמת קול : ארמי אובד אבי. מזכיר חסדי המקום ארמי אובד אבי לבן בקש לעקור את הכל כשרדף אחר יעקב (ובשביל שחשב לעשות חשב לו המקום כאילו עשה שאומות העולם עובדי כוכבים חושב להם הקב"ה מחשבה כמעשה) : וירד מצרימה. ועוד אחרים באו עלינו לכלותנו שאחרי זאת ירד יעקב למצרים :

העמק דבר

זרעון עלמי : (יט) תמחה את זכר עמלק. היינו מלוכת עמלק ולא כמו שפירשנו בפ' בשלח בהבטחת ה' כי מחה אמחה את זכר עמלק. דשם הכוונה הנהגה טבעית שלא יהיה בהשגחה כלל. אבל הבטחה זו אינו ענין למצוה על ישראל אלא למחות המלוכה : לא תשכח. אפילו בשעה שאין בידינו להגיע מצוה זו לידי מעשה. מ"מ אסור לשכוח עם עמלק והמצוה כדי שנזכור להתחזק באמונה בהשגחת ה' גם בהליכות עולם בדרך הטבע :

כו (ב) מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך. אריכות לשון הוא. והלא כתיב מראשית כל פרי האדמה אשר ה' אלהיך וגו' או מראשית תבואת ארצך היה מובן הענין. אלא ללמדנו על משמעות ראשית שיש בו שני פירושים. הא' מובחר שבאותו דבר. כמו ראשית שמנים ימשחו. והב' תחלת הדבר. וע"ה שמות י"ב ב' ולעיל י"ח ד'. וכאן מתפרש בשתי ההוראות יחד. ופירושו מראשית כל פרי האדמה המובחר אשר בפרי. ומראשית אשר תביא מארצך משמעו תחלת הבאה מארצך. ומתפרש האי מקרא כמו שהיה נכתב מראשית כל פרי האדמה. מראשית אשר תביא וגו' : (ג) אל הכהן אשר יהיה בימים ההם. פרש"י אין לך אלא כהן שבימיך. ותמה ע"ז הרמב"ן ז"ל מה זה שייך מצות בכורים לחשיבות הכה"ג. ונראה לבאר עפ"י לשון הכתוב דבסמוך הגדתי היום לה' אלהיך. ולשון אלהיך אינו מדויק. והרי אלהינו מיבעי. אלא ע"כ הכונה באשר בזכות בכורים באה ברכה בשפע. וכדאי' בתנחומא פ' הבא דמש"ה הזהיר הכתוב על הבאת בכורים משבעת המינים. כדי שיתברך שבעת המינים. ודומה לקרבן שמרבה ברכה כמו שביארנו בכ"מ. אמנם הקרבן בא לריח ניחוח על המזבח. משא"כ בכורים הבא לכהנים וממון בעלים הן. ומכ"מ ה"ז דומה לקרבן. באשר המה ת"ח נהנים מפירותיו. ואכילתם דומה לאכילת מזבח. והיינו שאמרו חז"ל כל המביא דורון לת"ח כאלו הקריב בכורים. והיינו לשון האיש הגדתי היום לה' אלהיך. שבזכותך ובהשגחת ה' עליך לטובה. זכיתי לבוא אל הארץ וגו'. בשביל זה כתיב אשר יהיה בימים ההם. לא האמר דרק זכות כהן שהוא צדיק כמו אהרן ואלעזר מועיל לברכה. משא"כ כהן שאינו צדיק גדול. ע"כ כתיב בימים ההם. שהצדיק לפי הדור : הגדתי היום. בזה שהבאתי הבכורים. הגדתי שאני מכיר הדבר כי באתי אל הארץ וגו' : (ה) ארמי אבד אבי וירד מצרימה ויגר שם וגו'. משמעות הלשון שבשביל שהיה ארמי אובד אבי ע"כ ירד מצרימה. והוא פלא. אלא כך ספי' עפ"י דאי' בפסחים ר"פ האשה ראוין ישראל להיות גולין לארס וכשראה הקב"ה אכזריות של ארס עמד והגלן לבבל [ובגיטין ד' י"ז היה משמע דצ"ל אדום דקאי על מה שאמר או בטולך או בטולא דבר עשו. אבל באמת עיקר הגוס' ארס ושם לא מקשה אלא על מה שהתרעס על גלות בבל שהוא רע. והרי בבית ראשון עמד והגלן לבבל] וה"נ היה ביעקב אבינו שראוי היה להיות גולה מגזרת ה' לא"א ובהיות יעקב בארס כ"ב שנים היה ראוי להיות נשאר שם בגלות אבל ראה הקב"ה אכזריות של לבן שהיה אובד אבי. ע"כ הוציאו משם והגלהו למצרים :

ויגר

מִצְרַיְמָה וַיָּגָר שָׁם בִּמְתֵי מְעָט וַיְהִי־שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל
עָצוּם וָרָב׃ ו וַיָּרֵעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים וַיְעַנּוּנוּ וַיִּתְּנוּ
עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה׃ ז וַנִּצְעַק אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי
אֲבֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קֹלֵנוּ וַיַּרְא אֶת־עָנְיֵנוּ
וְאֶת־עֲמָלֵנוּ וְאֶת־לַחֲצֵנוּ׃ ח וַיּוֹצִאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם
בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה וּבְמֹרָא גָּדֹל וּבְאֹתוֹת
וּבְמֹפְתִים׃ ט וַיְבִאֵנוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֶּן־לָנוּ
אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ י וְעַתָּה
הִנֵּה הֵבֵאתִי אֶת־רֵאשִׁית פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־
נָתַתָּה לִּי יְהוָה וְהִנַּחְתּוֹ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ יא וְשָׂמַחְתָּ בְכָל־
הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּלְבֵיתֶךָ אַתָּה
וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ׃ ס שני יב כִּי תְכַלֶּה
לַעְשֵׂר אֶת־כָּל־מַעְשַׂר תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה
הַשְּׁלִישִׁת שְׁנַת הַמַּעֲשֵׂר וְנָתַתָּה לַלֵּוִי לַגֵּר לַיָּתוֹם

ת"א וירא את · יומא עד : אשר נתתה לי · בתרא פא : והנחתו · סוכה מז מכות יח מנחות סא : ושמחת בכל · פסחים לו ערכין יא : ולביתך · גיטין מז : כי תכלה · ר"ה יב סוטה מח : את כל מעשר · נדרים לו תמורה ד : ונתתה ללוי ·

ר ש " י

במתי מעט · בשבעים נפש : (ט) אל המקום הזה · זה בית המקדש : ויתן לנו את הארץ . כמשמעו : (י) והנחתו. מגיד שנוטלו אחר הנפת (ס"א הנחת) הכהן ואוחזו בידו כשהוא קורא וחוזר ומניף (ספרי בכורים פ"ס) : (יא) ושמחת בכל הטוב · מכאן אמרו אין קורין מקרא בכורים אלא בזמן שמחה מעצרת ועד החג שאדם מלקט תבואתו ופירותיו ויינו ושמנו אבל מהחג ואילך מביא ואינו קורא (בכורים פ"ג) : אתה והלוי . אף הלוי חייב בבכורים אם נטעו בתוך עריהם : והגר אשר בקרבך · מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר לאבותינו (שם מכות י"ט) : (יב) כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית · כשתגמור להפריש מעשרות של שנה השלישית קבע זמן הביעור והוידוי בערב הפסח של שנה הרביעית שנאמר מקצה שלש שנים תוציא וגו' (לעיל י"ד) נאמר כאן מקץ ונאמר להלן מקץ שבע שנים (שם ל"א) לענין הקהל מה להלן רגל אף כאן רגל אי מה להלן חג הסוכות אף כאן חג הסוכות תלמוד לומר כי תכלה לעשר מעשרות של שנה שלישית רגל שהמעשרות כלין בו וזהו פסח שהרבה אילנות יש שנלקטין אחר הסוכות נמצא מעשרות של שלישית כלין בפסח של רביעית וכל מי ששהה מעשרותיו הצריכו הכתוב לבערו מן הבית : שנת המעשר . שנה שאין נוהג בה אלא מעשר אחד משני מעשרות שנהגו בשתי שנים שלפניה שהשנה ראשונה של שמטה נוהג בה מעשר ראשון כמו שנאמר כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר (במדבר י"ח) ומעשר שני שנא' ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך ותירושך ויצהרך (לעיל י"ד) הרי שתי מעשרות ובשניה כ"כ · ובא ולמדך כאן בשנה השלישית שאין נוהג מאותן מעשרות אלא

והוה תמן לעם רב תקיף וסגי: ו ואבאישו לנא מצראי ועניונא ויהבו עלנא פולחנא קשיא: ז וצלינא קדם יי אלהא דאבהתנא וקביל יי ית צלותנא וגלי קדמוהי עמלנא וליאותנא ודוחקנא: ח ואפקנא יי ממצרים בידא תקיפא ובדרעא מרממא ובחזונין רברבין ובאתין ובמופתין: ט ואתינא לאתרא הדין ויהב לנא ית ארעא הדא ארע עבדא חלב ודבש: י וכען הא איתיתי ית ריש אבא דארעא די יהבת לי יי ותחתיניה קדם יי אלהך ותסגוד קדם יי אלהך: יא ותחדי בכל טבתא די יהב לך יי אלהך ולאנש ביתך את וליואה וגיורא די בינך: יב ארי תשיצי לעשרא ית כל מעשר עללתך בשתא תליתאה

העמק דבר

ויגר שם במתי מעט. ומכ"מ ויהי שם וגו'. והוא שבח ותודה להקב"ה. שגם בעת צרה ידו נטוי' עלינו בהשגחה פרטית באופן שהיה אחרית לטוב. ופי' במתי מעט היינו שבעים נפש. ומשמעות מתי גבורים ומצוינים. וכמש"כ לעיל ב' ל"ד: לגוי. כבר ביארנו דמשמעות גוי הוא אומה שיש לה ארץ ומלוכה בפ"ע וא"כ היה ראוי לכתוב לעם. מזה יצא הדרש שהיו מצוינים שם. ועי' מש"כ בס' בראשית מ"ו ג': (ו) וירעו אותנו המצרים. וירעו לנו מיבעי. כמו דכתיב בפ' חקת. אלא הפי' וירעו אותנו המצרים. עשו אותנו לרעים וכפויי טובה. עד שחשדו אותנו ואמרו ונוסף גם הוא על שונאינו וגו' מה שלא עלה על דעת ישראל: ויענונו. במלאכות שאין בהם הנאה לבעלים כי אם לענות את העושים. והיינו עבודת פרך. מלאכת אנשים לנשים. ושל נשים לאנשים: ויתנו עלינו עבדה קשה. כמשמעו היא קשה ומעמלת את עובדיה: (ז) את קולנו. כבר ביארנו לעיל א' מ"ה וה' כ"ה משמעות קולנו. בלי דברי תפלה זכה. רק לצעקה מעומק הלב. זהו פשטא דקרא. ובס' שמות ב' כ"ג וכ"ד נתבאר עוד ביאור המגיד על שני המאמרים הללו: וירא את ענינו. מה שלא שמע שהיו צועקים. והיינו ענינו מניעת תשה"מ שנקרא עינוי כדאי' פ' יוה"כ דע"ד ב'. וזה בושו לצעוק לפני ה'. אבל הקב"ה ראה ויוכח: ואת עמלנו. אלו הבנים שזרקו ביאור וזה שמניס שנה עד באה צעקתם. וכבר שכחו לצעוק על זה. אבל הקב"ה ראה ויוכח: ואת לחצנו. זה הדחק. היינו שדחק פרעה רבוי העם במקום א' בדירה צרה. וכ"ז גרם להם שפלות ודעת קצרה. להיפך מכח ישראל שדעתם רחבה וגבוהה. ופרעה עשה כ"ז כדי להשפילם. והנה מי שמפעת לידתו גדל בזה האופן. אינו מבין הרעה שנעשה לו. וכשבור שבטבע הוא בדעת חלושה וקצרה. אבל הקב"ה ראה ויוכח: (ח) ביד חזקה. זה הדבר. פי' שהיה בשעת החשך במצרים דבר על רשעי ישראל שלא רצו לצאת. וזהו משמעות ביד חזקה בע"כ כלשון הכתוב בס' יחזקאל אם לא ביד חזקה אמלוך עליכם: ובזרוע נטויה. זו החרב שהיה בין מכה למכה. וכדאי' ברבה פ' וארא. שהיה מיתה משמש בין מכה למכה. ולמד מדכתיב בצפרדע ובנגף. והיה זה כדי שלא ימותו ויתאספו לאבד את ישראל בבת אחת. בראותם כי יד ה' קשה. וכל זה מבואר ע"פ מכילתא פ' בשלח עה"פ ויושע ה' את ישראל מיד מצרים. כאדם שאוחז את הצפור בידו. שאם רצה ביד הוא חונקה. וכאדם שהוא שומט את העובר ממעי הפרה. ומבואר בס' שמות ו' ו': ובמורא גדול. זו גלוי שכינה. שהיה בשעת יצ"מ. והגביה את דעתם ונפשם: ובאותות. זה המטה. שנוצר ביחוד לזה התכלית. וכדאי' בפ' מקום שנהגו עשרה נבראו בע"ש בין השמשות. ומזה הוכחה כמה גדול מעלתם של ישראל: ובמופתים. אלו עשר מכות כמשמעו. והמגיד דרש בזה ואינו מענין פשטא: (ט) ויבאנו אל המקום הזה. של בהמ"ק. שמיועד לגלוי שכינה וגדולת הנפש: ויתן לנו את הארץ וגו'. היינו הרחבת הדעת בצרכי הגוף. מש"ה הקדים הכתוב הבאת המקום לנתינת הארץ שלא כסדר. אלא להקדים תודה על הרחבת הנפש להרחבת הגוף: (יא) ושמחת בכל הטוב. של הנפש והגוף יחד. היינו. אשר נתן לך ה' אלהיך. שאתה מרגיש גדולת הנפש באלהות: ולביתך. היינו הרחבת צרכי הבית: והלוי. שהוא ת"ח שבבית אשר על שפתיו מוסיף לקח נפשך לגדולת הדעת בה': והגר אשר בקרבך. הנה מרחיבים טובת חיי האדם בבני בית עבדים ושפחות: (יב) שנת המעשר. מ"ע. כפי' הראב"ע. ונקרא ביחוד מעשר עני. שנת המעשר סתם. באשר מ"ר באמת אינו מתנה ללוי שהרי לא נטל חלק בארץ. ואין בזה מתנה כי אם עבודת האדמה והוא חלף עבודתם באהל מועד. וכבר ביארנו בזה בפ' קרח. וכן מע"ש הרי הוא בא לאכילת הבעלים בירושלים. אבל מ"ע הוא רק לכבוד ה' ומש"ה אי' בירו' פאה פ"א כבד את ה' מהונך ומראשית כל תבואתך. מהונך כמוראשית כל

תבואתך

וְלָאַלְמָנָה וְאָכְלוּ בִשְׁעָרֶיךָ וְשָׂבֵעוּ: יג וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בִּעַרְתִּי הַקֹּדֶשׁ מִן־הַבַּיִת וְגַם נְתַתִּיו לַלֵּוִי וְלַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה כְּכָל־מִצְוָתְךָ אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי לֹא־עָבַרְתִּי מִמִּצְוֹתֶיךָ וְלֹא שָׁכָחְתִּי: יד לֹא־אָכַלְתִּי בְאֹנִי מִמֶּנּוּ וְלֹא־בִעַרְתִּי מִמֶּנּוּ בְּטָמֵא וְלֹא־נָתַתִּי מִמֶּנּוּ לְמֵת שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהָי עָשִׂיתִי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי: טו הַשְׁקִיפָה

ת"א נדרים פד: ואכלו בשעריך · ברכות לה יבמות פו גיטין פח מציעא פח מכות עז: ואמרת לפני · סוטה לג: בערתי הקדש · ברכות לה מעשר שני עב מגילה כ גיטין פא מציעא פח: לא עברתי · ברכות מ: לא אכלתי · מעשר שני עב יבמות עד זבחים קא: ולא בערתי ממנו · שבת כה פסחים לד יבמות עג עד מכות יט: ולא נתתי · יבמות עד: השקיפה ·

רש"י

אלא האחד והיא זה מעשר ראשון ותחת מעשר שני יתן מעשר עני שנאמר כאן ונתתה ללוי את אשר לו הרי מעשר ראשון: לגר ליתום ולאלמנה · זה מעשר עני: ואכלו בשעריך ושבעו · תן להם כדי שבען מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגורן פחות מחצי קב חטים וכו' (פאה ד"י ספרי): (יג) ואמרת לפני ה' אלהיך · התודה שנתת מעשרותיך (סוטה ל"ב): בערתי הקדש מן הבית · זה מעשר שני ונטע רבעי (ספרי) ולמדך שאם שהה מעשרותיו של שתי שנים ולא העלם לירושלים שצריך להעלותם עכשיו: וגם נתתיו ללוי · מעשר ראשון וגם לרבות תרומה ובכורים (שם): לגר ליתום ולאלמנה · זה מעשר עני: ככל מצותך · נתתים כסדרם לא הקדמתי תרומה לבכורים ולא מעשר לתרומה ולא שני לראשון שהתרומה קרוי ראשית שהיא ראשונה משנעשה דגן וכתיב מלאתך ודמעך לא תאחר (שמות כ"ב) לא תשנה את הסדר: לא עברתי ממצותיך · לא הפרשתי ממין על שאינו מינו ומן החדש על הישן (ולא מן התלוש על המחובר ולא מן המחובר על התלוש): ולא שכחתי · מלברכך על הפרשת מעשרות: (יד) לא אכלתי באני ממנו · מכאן שאסור לאונן: ולא בערתי ממנו בטמא · בין שאני טמא והוא טהור בין שאני טהור והוא טמא והיכן הוזהר על כך לא תוכל לאכול בשעריך (לעיל י"ב) זו אכילה טומאה (יבמות ע"ד מכות י"ט) כמו שנאמר בפסולי המוקדשים בשעריך תאכלנו הטמא והטהור וגו' (לעיל טו) אבל זה לא תוכל לאכול דרך אכילות שעריך האמור במקום אחר: ולא נתתי ממנו למת · לעשות לו ארון ותכריכין (ספרי): שמעתי בקול ה' אלהי · הביאותיו לבית הבחירה (מעשר שני פ"ד): עשיתי ככל אשר צויתני · שמחתי ושימחתי בו: (טו) השקיפה ממעון קדשך · עשינו מה שגזרת עלינו עשה אתה מה שעליך לעשות (ספרי) שאמרת אם בחקותי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם (ויקרא כו):

העמק דבר

תבואתך · והיינו מ"ע . הרי דרך מ"ע מכונה בשם כבוד ה' · באשר אינו בא אלא לכבודו · וגם ניתן לעניים דכתיב בהו ומכבדו חונן אביון · מש"ה נקרא שהם מעשר: ואכלו בשעריך ושבעו . אחר שיאכלו וישבעו · והיינו בפסח שכבר כל ימות החורף אכלו המעשרות . משא"כ בסוכות זמן תחלת הפרשה עוד לא אכלו כ"כ: (יג) בערתי הקדש · כבר ביארנו כ"פ דמשנה תורה מתפרש לפי הפשט ההכרחי בשני אופנים · וכן בפרשה זו · ע"כ משמעות הקודש מתפרש גם על תרומה שנקרא קודש בפ' אמור ואיש כי יאכל קודש · וע"ז ביחוד כתיב וגם נתתי ללוי · גם על מעשר שני שנקרא קודש בס"פ בחקתי וכל מעשר הארץ וגו' קודש לה' · וע"ז כתיב לא אכלתי באוני וגו' · גם על מ"ע ולשו"פ כלשון הגמ' המורה ד' כ"ה לקט קדושתו בידי שמים · והנה על תרומה מתפרש כך · בערתי · מלבד מצות הפרשה . מצוה לבערו מן הבית מיד כדי שלא לבא לידי אכילה . ומוזכרים במיתה ב"ש · וע' ירושל' פסחים פ"ד בהא דתנן רח"מ לא תקרא לה שם עד שתאפה · דמניחה לישרף . משום דחיישינן שמא יאכל קודם שיתננה לכהן: וגם נתתיו · לבד מצות ביעור מן הבית שלא יכשל . אשר היה אפשר לשרוף או להשליך למים · אבל עוד קיימתי מצות נתינה: ללוי · בכלל זה הוא א' משבט לוי . וגם

כהן

שַׁתָּא דְמַעְשְׂרָא וְתִתֵּן לְלֵוָאָה לְגִיוֹרָא לְיַתְמָא וּלְאַרְמַלְתָּא וְיֵיכְלוּן בְּקִרְוָךְ וְיִשְׂבְּעוּן: יג וְתֵימַר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ פַּלֵּיתִי מַעְשַׂר קוּדְשָׁא מִן בֵּיתָא וְאַף יְהַבִיתֵיהּ לְלֵוָאָה וּלְגִיוֹרָא לְיַתְמָא וּלְאַרְמַלְתָּא כְּכָל פִּקּוּדָךְ דִּי פַקֵּדְתָּנִי לָא עֲבָרִית מִפִּקּוּדָךְ וְלָא אִתְנְשֵׁיתִי: יד לָא אֲכָלִית בְּאֶבְלִי מִנֵּיהּ וְלָא חֲלֵיפִית מִנֵּיהּ בִּמְסָאַב וְלָא יְהָבִית מִנֵּיהּ עַל מִית קַבֵּלִית בְּמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָי עֲבָדִית כְּכֹל דִּי פַקֵּדְתָּנִי: טו אִסְתְּכֵי מִמְּדוֹר קוּדְשָׁךְ מִן שְׁמַיָּא וּבְרִיךְ יָת עַמָּךְ יָת יִשְׂרָאֵל וְיָת אַרְעָא דִּי יְהַבְתְּ לָנָא

העמק דבר

כהן אשר הוא ת"ח. כמש"כ כ"פ דעל הוראה זו כתיב הכהנים הלוים. וכאן לענין תרומה אומר שנתתיו לכהן שהוא לוי דוקא וכדאי' בחולין ד' קל"ב. ולענין מעשר ראשון אומר ללוי כמשמעו: ולגר ליתום ולאלמנה. לענין מ"ע ולמו"פ. שנקרא קודש לזה כמש"כ: ככל מצותך. מצוה יש בה שתי הוראות. א' מצוה שבתורה. מ"ע או מצות ל"ת. ב' דברי קבלה כלשון הגמ' ברכות ד"ה והמצוה זו משנה. ועי' מש"כ בס' שמות כ"ד י"ב. וכאן פי' ככל מצותך מ"ע ול"ת: לא עברתי ממצותיך. פרטי קבלות שבע"פ. שרק על פיהם נעשית המצוה כפי המכוון מהמצוה ית': ולא שכחתי. לא עברתי על הדינים אפי' בשגגת שכחה. דאע"ג דקיימא לן שלהי פ"ב דב"ק דשכחה הוא אונס. אינו אלא עד שלא נתחייב בשמירתה. כגון שהניח אבן בחיקו עד שלא היה שם אדם. ואח"כ בא אדם אצלו. והוא שכח שהאבן בחיקו. ועמד ונפל האבן והזיק פטור מד' דברים. אבל אם הניח האבן אחר שהיה שם אדם ושכח אח"כ. באמת חייב בד' דברים. וה"נ לענין תפלה וכ"ד משמוטל עליו אותה מצוה אין לאדם לשכוח ועליו להזהר בכל הדינים שבה: (יד) לא אכלתי באוני וגו'. מכאן ואלך מתפרש על מע"ש. ופי' בערתי הקודש. היינו לאחר ג' שנים. ובשעה שהיה אצלי לא אכלתי וגו': ולא נתתי ממנו למת. לא זרקתי מאכל מע"ש על מת כמנהגם שהיו מזרקין או"מ והיו נאסרין בזה בהנאה כדאי' בסנהדרין דמ"ח היה אביו ואמו מזרקין ב' כלים כו'. וה"ה או"מ כדתני' באבל רבתי. אבל מע"ש אסור לעשות כן. שהרי הוא קודש לה' ומצוה לאוכלו בירושלים: שמעתי בקול ה' אלהי. נתבאר כ"פ דקול הוא דבור שאינו מבורר. וכן תורה שבכתב הוא קול ה' שעלינו לשמוע ולדקדק בהם הרבה פעמים עד ששומעין אותו. זהו כונת שמעתי בקול. ועי' להלן ל' ב' מש"כ שם: עשיתי ככל אשר צויתני. המעשר לא היה אלא עפ"י תורה שבע"פ וזהו משמעות צויתני כמש"כ לעיל. ובכ"מ: (טו) השקיפה. ידוע עפ"י המדרש שמות רבה פ' מ"א. דכל השקפה שבתורה לרעה. אלא גדול כחן של מוציאי מעשרות שמהפכין לשון רעה לטובה. ותמוה למאי נאמר בלשון רעה ולהפכו וגם היה אפשר אלו נאמר הביטה ממעון קדשך. אבל עוד יש לדקדק לשון ממעון קדשך מן השמים. דלפי הפשט הוא לשון כפול. ואע"ג דבחגיגה די"ב אי' דמעון נקרא שמים מדכתיב ממעון קדשך מן השמים. מכ"מ לפי הפשט של כפל לשון מן. ולא כתיב ממעון קדשך השמים. מזה משמע דשני דברים הן. ומן השמים הן מקום הגלגלים וכוכבי לכת המשפיעים ברכה על האדמה ותו ק' הסוגי' דחגיגה הנ"ל דקאמר דבמעון יושבים מלה"ש. ולא הביא שום הוכחה לזה כמו באינך רקיעי וע"ש וכבר הרגיש בזה"ג. אבל הענין דפירושא דהאי קרא הוא (א) שהמביא בכורים מתפאר במעשיו שעשה הכל ע"צ היותר טוב ע"כ בא לבקש רחמי שמים שיברך את ישראל והאדמה. ובאמת אין לאדם להיות בטוח במעשיו שתשי' תפלתו מש"ה ראויה להשמע. דבל"ס עוד יש איזה פגימות. ע"כ קבע הכתוב נוסח התפלה בלשון השקיפה ממעון קדשך. שהרי הוא פי' השקפה לרעה על מלה"ש במעון. ותמצא גם

הרחב דבר

(א) וכמו כן מתפרש בתהלים ק"ב אתה תקום תרחם ציון וגו' וייראו גוים את שם ה' וכל מלכי הארץ את כבודך פנה אל תפלת הערער ולא בזה את תפלתם תכתב זאת לדור אחרון ועם נברא יהלל יה כי השקיף ממרום קדשו ה' משמים אל ארץ הביט לשמוע אנקת אסיר לפתח בני תמותה לספר בציון שם ה' ותהלתו בירושלים בהקבץ עמים יחדו וממלכות לעבוד את ה'. הדקדוק מבואר. שהאל בלשון יחיד תפלת הערער וסיפיה דקרא בל"ר ולא בזה את תפלתם. וכן לשמוע אנקת אסיר לפתח בני תמותה. וכבר נדרש ע"ז ברבה פ' אמור. גם כפל לשון כי השקיף ממרום קדשו ה' משמים אל ארץ הביט. וכל הענין וחבור המקראות יש להבין. והענין דהא המשורר ברוה"ק דבדור אחרון יתפללו כל ישראל בכ"ה על מלכות שמים שישוב לירושלים וימלוך על כל העולם כלו. אמנם כונת תפלה זו אין שוה לכל אדם. יש אוהב ה' בכל לבו ומתפלל על כבודו ית' שיתגדל ויש מתפלל ע"ז כדי שבזה ישוב ישראל על אדמתו. וכהבטחת ה' לא"א בשעת מצות מילה כמש"כ בס' בראשית י"ז ח'. ויש שאין לו הרגש בצרת הגלות להליכות עולמו בהצלחה. ואח"כ תפלתו זו בלי לב הוא לגמרי רק מצות אנשים מלומדה. ואמר ברוה"ק פנה אל תפלת הערער. אותו יחיד שבכל ההמון המעורר רחמי שמים מעומק הלב על כבוד שמים. מכ"מ ולא בזה את תפלתם של כל ההמון אע"ג שתפלתם הוא רק בשביל טובת עצמם או מן השפה ולחוץ. מכ"מ אל כביר לא ימאס תפלת הצבור בהאי יחד עם הערער. ואמר ברוה"ק תכתב זאת לדור אחרון של הגלות שתתקיים תפלה זו בימיהם

מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן־הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ אֶת־
יִשְׂרָאֵל וְאֵת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ כַּאֲשֶׁר
נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ ס
שלישי טז הַיּוֹם הַזֶּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת
אֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים וְשָׁמַרְתָּ
וְעָשִׂיתָ אוֹתָם בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ יז אֶת־
יְהוָה הֶאֱמַרְתָּ הַיּוֹם לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וְלָלֶכֶת
בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר חֻקָּיו וּמִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְלִשְׁמֹעַ
בְּקֹלוֹ׃ יח וַיהוָה הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם לִהְיוֹת לוֹ לְעַם

ת"א מעשר שני פ"ה חגיגה יב: היום הזה · מגילה כ: את ה' · ברכות ו חגיגה שם גיטין נז: וה' האמירך · ברכות ו

רש"י

אשר נתתה לנו כאשר נשבעת לאבותינו. לתת לנו, וקיימת ארץ זבת חלב ודבש: (טז) היום הזה ה' אלהיך מצוך. בכל יום יהיו בעיניך חדשים כאילו בו ביום נצטוית עליהם: ושמרת ועשית אותם. בת קול מברכתו הבאת בכורים היום תשנה לשנה הבאה: (יז) האמרת והאמירך. אין להם עד מוכיח במקרא ולי נראה שהוא לשון הפרשה והבדלה הבדלתי לך מאלהי הנכר להיות לך לאלהים והוא הפרישך אליו מעמי הארץ להיות לו לעם סגולה ומצאתי להם עד והוא לשון תפארת כמו יתאמרו כל פועלי

העמק דבר

בם תהלה. ע"כ השקיפה עלינו מן השמים וברך וגו'. ולא תקפיד ברחמיך על איזה שגיאה. ומעתה נתיישב הכל. אמנם ראוי היה לכתוב השקיפה ממעון קדשך. והביטה מן השמים וכלשון המקרא בתהלים ק"ב. אלא גדול כחן של מוציאי מעשרות כו': וברך את עמך. באשר הם ענוך ונושאי מלכותו ית': את ישראל. באשר הם גדולי הערך למעלה מטבע העולם וממזל: ואת האדמה וגו'. באשר נשבעת לאבותם שתהיה ארץ זבת חלב ודבש. תהא השבועה גורם לוותר על איזה שגיאה. וזהו הנקרא ודוי מעשר. ובל"ז הביאור אינו מובן כ"כ על מה נקרא פרשה זו ודוי הרי אינו אלא התפארות: (טז) היום הזה. ידוע הדרש שהביא רש"י בכל יום יהיו בעיניך כחדשים. אבל אין מקרא יוצא מידי פשוטו. שמדבר ביחוד באותו יום שעומד בו. ובא לאפוקי מאז שעמדו על הר סיני עד היום הזה. וענין פרשה זו הוא הקדמה וביאור לכריתת ברית שבא אחריו הברכות והקללות שנקרא ברית שבערבות מואב. ונתוסף בו ענין א' מאד נעלה על ברית שבהר סיני. היינו מה שנזהרו עתה על שקידת התורה לחדש בה דינים עפ"י כללי התורה ודקדוקיה. וע"י משפטי התלמוד שלימד משה. והיינו דאי' בסוטה דל"ז א' גבי בו"ק ללמוד וללמד לשמור ולעשות. וכבר ביארנו בפ' אחרי הביאור ע"ז הלשון לשמור הוא לזכור מה שכבר למד. ולעשות הוא לחדש עוד ואע"ג דאי' התם וכן בסיני. לק"מ שהרי כמו כן אי' שם ברוך בכלל ברוך בפרט ארור כו'. והרי בסיני לא נזכר ברוך וארור כלל. אלא בתורת ג"ש למדנו שמכ"מ נכלל גם באותו הברית שבסיני דברים אלו. וה"נ

הרחב דבר

ביראו גוים את שם ה' וכל מלכי ארץ את כבודו. ועם נברא יהלל יה. בכל ימי ר"ה שנעשים עם נברא. כפי' חז"ל על זה המקרא ברבה פ' אמור. ע"פ לשון הכתוב במוספי ר"ה ועשיתם עולה ולא והקרבתם אלא מרמז שנעשים בריה חדשה יהלל יה בחג הסוכות. שיהיו בטוחים שנשמע תפלתם אם מעט ואם הרבה. ואמר כי השקיף ממרום קדשו וגו'. אע"ג שבאמת תפלת הצבור אין כדאי להיות נשמע. מכ"מ באשר השקיף ה' לרעה על מלה"ש היינו ממרום קדשו על המלאכים ברקיע של מטה. והתבונן כי גם בהם יש תָּהֳלָה. ע"כ ה' משמים אל ארץ הביט. על בני אדם אשר מעפר המה הביט ברחמים לשמוע אנקת אסיר. מי שמצטער על כבוד שמים. שהוא תמיד אסיר תקוה שאין מתפייס על שטוב לו גם בגלות. לפתח בני תמותה. ואותם שאין להם הרגש על צער השכינה. ורק מכ"מ מתפללים. מכ"מ יגיעו לספר בציון שם ה' ותהלתו בירושלים בהקבץ עמים יחדו וגו'. וכ"ז הרעיון מרומז בפרשה זו:

כמא דקיימתא לאבהתנא ארע עבדא חלב ודבש : טז יומא הדין יי אלהך מפקיד לך למעבד ית קימיא האלין וית דיניא ותטר ותעביד יתהון בכל לבך ובכל נפשך : יז ית יי חטבת יומא דין למהוי לך לאלהא ולמהך באורחן דתקנן קדמוהי ולמטר קימוהי ופקודוהי ודינוהי ולקבלא במימריה : יח ויי חטבך יומא דין למהוי ליה לעם חביב כמא דמליל לך ולמטר כל פקודוהי :

העמק דבר

לענין לשמור ולעשות · אבל עיקר הדברים נאמרו בערבות מואב · וזהו משמעות מצוך לעשות את החקים האלה ואת המשפטים · שהוא העמדה על תכלית ההוראה : ושמרת . היינו משנה כדאי' בספרי דברים בכ"מ ובקדושין דל"ז על משמעות השמרון · והיינו כל שנחקר באיזה דור נעשה משנה לדור הבא אחריו כמש"כ בפי' המשנה להרמב"ם בהקדמה בד"ה וכאשר מת יהושע · וזהו פי' מאמרם ז"ל עירובין פ"ה דור גלי מסכת . היינו מה שהעלה חידוש הוראה עפ"י הקירה ועיון התלמוד נעשה משנה · ואח"כ · ועשית אותם · להוסיף לחקור הוראה אחרת · והוא תלמוד שבכל דור : בכל לבבך . בכל חשק הלב : ובכל נפשך· במסירת נפש וכדאי' בפ' ר"ע אין התורה מתקיימת אלא במי שנותן נפשו עליה : (יז) את ה' האמרת· פ"א חשבת · והוא לשון הגמרא ברכות ד"ו אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם ואני אעשה אתכם חטיבה בעולם · ופרש"י לשון שבח וכמו יתאמרו כל פועלי און · והערוך בערך חטב מביא הגני' בזה בטובת אתם עשיתוני חטיבה אחת בעוה"ז ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעוה"ב . ובערך אמר ג' פי' חטיבה ציור א' בעולם כלומר דבר הניכר לעין · ופי' הענין דבזה הברית הראה לדעת שאין כמותו שראוי להיות לך לאלהים וגו' · וה' הראה לדעת בזה הברית שאין כישראל הראוים להיות לו לעם סגולה וגוי · והרא"ב"ע הביא בשם ר"י הספרדי פי' אמירת מגזרת ויתמר · והינו מבואר . ונראה שכוון לואמרת אליהם . וכבר נתבאר ריש ספר ויקרא שהוא מלשון חבור וכן קרוב לפרש יתאמרו כל פועלי און · יתחברו יחד לעשות מה שלא היה אפשר בהיות כל אחד בפני עצמו כידוע שחבור לרשעים רע לעולם · נחזור לענין הפרשה · שבזה הברית שנכרת על שקידה בעיון התורה נתחברת את ה' . כלשון הזוה"ק דאורייתא וקוב"ה וישראל חד הוא . ומש"ה נקרא התלמוד לחמו של הקב"ה כדאי' בחגיגה די"ד לכו לחמו בלחמי זה תלמוד . שכמו קרבנות נקראו לחם · את קרבני לחמי· וביארנו במקומו שהוא לשון חבור שהקב"ה מתחבר ע"י את ישראל · כן הוא כח התלמוד הוא כמו לחם המחבר הנשמה והגוף יחד חבור עצום כך תלמוד הוא המחבר את ישראל לאביהם שבשמים . ומש"ה מצלינן אהבה רבה אהבתנו וכו' בברכת התורה שהוא התלמוד כמו שאומרים ותן בלבנו להבין ולהשכיל ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך וכו' . ונקרא אהבה רבה . באשר שאהבת ה' לישראל הבאה ע"י התורה וכן להיפך יותר מאהבת ה' וישראל ע"י קרבנות · כמו שביארנו בס' שמות כ"ה כ' בהעמדת הכרובים ופניהם איש אל אחיו (א) · כל זה נכלל בזו התיבה האמרת · דבזה הברית נתחברת את ה' · ובא לבאר תנאי ואופני זה החיבור . ומונה יחד פעולת החבור שנתחברו ישראל לאביהם שבשמים גם אז בברית ה"כ · וגם אופן החדש שבא כאן · ואמר להיות לך לאלהים · למנהיג הטבע שלך : וללכת בדרכיו · במדותיו מה הוא רחום כו' · אלו האופנים היה מכבר : ולשמור חקיו ומצותיו ומשפטיו . זהו תנאי החדש : לשמור חקיו . אלו המדות והכללים שהתורה נדרשת בהן : ומצותיו . היינו הקבלות שהיה למשה מסיני וא"מ : ומשפטיו · לחקור מהם חדשות : ולשמוע בקולו . לדקדק בקראי לבד י"ג מדות אלא דיוק בסדר הלשון ויתור וכדומה : (יח) וה' האמירך היום · בכריתת ברית · שבעת נחבר הוא ע"י אליך : להיות לו לעם סגלה באשר דבר לך · שמי שירלה לעבוד

הרחב דבר

(א) ובברכות די"א ב' אי' ורבנן אמרי אהבת עולם וכה"א מרחוק ה' נראה לי ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד · והוכחה זו סתומה לענין ברכה זו · אבל הענין דאהבה הבאה ע"י התלמוד גדול מאהבה הבאה ע"י קרבנות בשני דברים · א' דקרבנות אינו אלא בירושלים קרוב לפני המלך ה' היינו מקום מלכותו ית' · משא"כ תורה בכל מקום · וזהו מאמר הנביא מרחוק ה' נראה לי · ב' דקרבנות אפילו בירושלים אינו אלא בזמן שבהמ"ק קיים · והרי למצער יכבו ישראל מקדשי אל · משא"כ תורה אין הפסק לעולם · וזהו מאמר הנביא ואהבת עולם אהבתיך · והיינו שמביא הגמ' שראוי לומר בברכה שנאמרה על התלמוד אהבת עולם · אכן בדבר אחד היה נוח לישראל אהבה הבאה ע"י קרבנות · שקרבנות כל ישראל ראוים לזה · ומי שבא ברגל לירושלים ומביא קרבן ראיה ה"ז מגיע לידאה ויראה לכל אחד לפי ערכו· משא"כ אהבה הבאה מן התלמוד · אינו אלא מי שזוכה להיות עמל בתורה ולא הכל ראוים ומוכשרים לזה · ע"ז מסיים הנביא על כן משכתיך חסד · פי' מש"ה המשיך הקב"ה לאהבת עולם של תורה מדת החסד . דגמה שמהנים למתדבקים לת"ח שאין יכולים לעסוק בתורה מבינים גם המה אהבת ה' . וביארנו בזה ברכה ב"ת בביאור המקרא על משכני בלילות וגו' וזהו דבר הכתוב ואהבת עולם אהבתיך . שיהי' בלי הפסק מקום וזמן . ע"כ משכתיך חסד שיהא כל אדם מישראל ראוי לזה :

סגלה כאשר דבר־לך ולשמר כל־מצותיו: יט ולתתך עליון על כל־הגוים אשר עשה לתהלה ולשם ולתפארת ולהיתך עם־קדש ליהוה אלהיך כאשר דבר: פ רביעי

כז א ויצו משה וזקני ישראל את־העם לאמר שמר את־כל־המצוה אשר אנכי מצוה אתכם היום: ב והיה ביום אשר תעברו את־הירדן אל־הארץ אשר־יהוה אלהיך נתן לך והקמת לך אבנים גדלות ושדת אתם בשיד: ג וכתבת עליהן את־כל־דברי התורה הזאת בעברך למען אשר תבא אל־הארץ אשר־יהוה אלהיך ׀ נתן לך ארץ זבת חלב ודבש כאשר דבר יהוה אלהי־אבתיך לך: ד והיה בעברכם את־הירדן תקימו את־האבנים האלה אשר אנכי מצוה אתכם היום בהר עיבל ושדת אותם בשיד: ה ובנית שם מזבח ליהוה

ת״א חגיגה ג גיטין נז : ולתתך עליון · ברכות סה : והיה ביום · סוטה לג : והיה בעברכם · סנהדרין מד :

רש״י

און (תהלים פ״ד) : (יח) כאשר דבר לך · והייתם לי סגולה (שמות י״ט) : (יט) ולהיתך עם קדוש גו׳ כאשר דבר . והייתם לי קדושים (ויקרא כ׳) : **כז** (א) שמור את כל המצוה . לשון הווה גרדנ״ט בלע״ז (בעאבאכטענד): (ב) והקמות לך · בירדן ואח״כ תוציא משם אחרות ותבנה מהן מזבח בהר עיבל נמצאת

העמק דבר

את ה׳ בכל הענינים . א״א כי אם להכנס בתוך המון ישראל · וזהו פי׳ עם סגולה . האוצר שבו מכניסים כל פרטים · וזה התנאי והמעלה כבר דבר בהר סיני והייתם לי סגלה וגו׳ : ולשמור כל מצותיו . שהקב״ה ברא את העולם בבנין תרי״ג מצוה שהם מקיימי העולם . והוא זכאה רבה אשר אתה נתחייבת בשמירת כל המצות ובזה אתה מקיים העולם בכללו ולא כמו שהיה עד כה . אלו המעלות היו מכבר בשעת מ״ת · ועכשיו נתוסף ע״י כריתת ברית עיון התלמוד : (יט) ולתתך עליון וגו׳ לתהלה . היינו מעלות המיוחדות בכל אים · וע״י התחברות עם ישראל עם ה׳ נעשו מצויינים במעלות אלו : לתהלה · מונה שלשה דברים שעסק התורה מועיל לשלשה מיני אדם וכמש״כ לעיל ו׳ כ״ד שאמר משה ויצוו ה׳ לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה׳ אלהינו לטוב לנו כל הימים להיותנו כהיום הזה · ופירשנו שמועיל לעמלי תורה להשיג יראת ה׳ · ולהמחזיקים אותם לזכות בעוה״ז ובבא · ולגדולי ישראל להשיג אהבת ה׳ · וזהו לתהלה . להמון קהלת יעקב · שמצטיינים בזה מכל אוה״ע : ולשם . היינו שם טוב שהוא יראת ה׳ : ולתפארת · לגדולי ישראל שמשיגים אהבות ודבקות למעלה

יט וּלְמִתְּנָךְ עִלָּאָה עַל כָּל עַמְמַיָּא דִּי עֲבַד לְתוּשְׁבְּחָא וּלְשׁוּם וְלִרְבוּ וּלְמֶהֱוָךְ עַם קַדִּישׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ כְּמָא דִּי מַלֵּיל: א וּפַקֵּיד מֹשֶׁה וְסָבֵי יִשְׂרָאֵל יָת עַמָּא לְמֵימַר טְרוּ יָת כָּל תַּפְקֶידְתָּא דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין: ב וִיהֵי בְּיוֹמָא דִּי תַעְבְּרוּן יָת יַרְדְּנָא לְאַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ וּתְקִים לָךְ אַבְנִין רַבְרְבִין וּתְסוּד יָתְהוֹן בְּסִידָא: ג וְתִכְתּוֹב עֲלֵיהוֹן יָת כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא בְּמֶעְבְּרָךְ בְּדִיל דִּי תֵיעוֹל לְאַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ כְּמָא דִּי מַלֵּיל יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתָךְ לָךְ: ד וִיהֵי בְּמֶעְבַּרְכוֹן יָת יַרְדְּנָא תְּקִימוּן יָת אַבְנַיָּא הָאִלֵּין דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין בְּטוּרָא דְעֵיבָל וּתְסוּד יָתְהוֹן בְּסִידָא: ה וְתִבְנֵי תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ מַדְבַּח אַבְנִין לָא תְרִים עֲלֵיהוֹן

העמק דבר

מטבע הגוף: ולהיותך עם קדוש וגו'. שיהא כל האומה בכללה פרושה ומובדלת מתאוות עוה"ז והפרישה הזאת יהי' לה' אלהיך. בשביל שאתה עם ה': כאשר דבר. היינו ואתם תהיו לי וגו' וגוי קדוש: **כז** (א) ויצו משה וגו'. כבר ביארנו דפרשה הקודמת היתה פתיחה לברית הבא. שנקרא ברית שבערבות מואב. והן הברכות והקללות. וא"כ הי' למשה רבינו להתחיל והיה אם שמוע תשמעו וגו'. אבל באשר שזה הברית נשנה עוד הפעם בהר גרזים והר עיבל מפי הלוים. ע"כ סידר משה רבינו עפ"י ה' סדר מעשה ה"ג וה"ע. דשם מתחלה כתבו על האבנים ואח"כ אמרו בו"ק כדאי' במס' סוטה דל"ו. וכן עשה משה רבינו בע"מ הזהיר תחלה על מעשה האבנים ואח"כ כרת הברית. וי"ל עוד דלפנינו יבואר דכריתת ברית שבהר גרזים והר עיבל הי' שאז נבחרו להיות לאור גוים. והי' התחלה לזה כתיבת האבנים ובנין המזבח והשלמים. ולזה התכלית הגיע התוכחה והפזור הרב של ישראל כאשר יבואר. מש"ה הקדים משה רבינו ענין האבנים לכריתת ברית של התוכחה: וזקני ישראל. לא הכרין משה רבינו לדבר לישראל בצירוף אחרים. רק כאן. בשביל דבבואם לידי מעשה הר גרזים וה"ע אחר פטירת משה. יהיו המה המדברים אלו הדברים. ע"כ צירף משה כאן אותם עמו: את העם. היינו המון ישראל שאין בהם כח ללמוד ולדקדק בתלמוד שעליה תבוא הברית. מכ"מ עליהם לראות שיהי' נשמר כל המצוה במעשה. והיינו והיה ביום אשר וגו': (ב) והקמת לך אבנים גדולות. ולהלן במקרא ד' כתיב עוד הפעם תקימו את האבנים וגו' וכן בכתיבה כתיב שתי פעמים וכתבת וגו'. והענין דשני מיני כתיבה הי'. אחד לישראל וא' לאוה"ע. לישראל ככתוב למען אשר תבוא אל הארץ וגו'. ולאוה"ע כדכתיב בכתיבה שני' באר היטב ופירשו חז"ל בסוטה שם בשבעים לשון היינו לאוה"ע. והנה פליגי שם תנאי ר' יהודה ור"ש ר"י ס"ל שכתבו על האבנים ואח"כ שדו בשיד. ומדייק לשון הכתוב וכתבת על האבנים. והקשה ר"ש לדבריך היאך למדו אוה"ע של אותו הזמן תורה א"ל בינה יתירה נתן להם הקב"ה ושגרו נוטירין וקלפו וכו'. ורש"א ע"ג שיד כתבו. וכתבו למטה למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות. ויבואר עוד לפנינו פי' זה המחלוקת. הא מיהא לא נחלקו אלא בפי' כתיבה שני' שהיה לאוה"ע אבל כתיבה ראשונה לכ"ע כתיב תחלה ושדת אותם בשיד ואח"כ וכתבת עליהן וגו' תדע דלשיטת הרמב"ן שהיו כתובים השמות כהוייתן והיאך אפשר לומר שכתבו ואח"כ שדו את הכתב. והרי מחקו כל השמות. אלא לא נחלקו כי אם בכתיבה שני' שהיה בשבעים לשון. והשמות שנעתקו ללשון אחר נקרא כנוין דאין בזה אזהרה משום מחיקת השם: (ג) את כל דברי התורה וגו'. הראב"ע בשם גאון א' שהיה זכרון הרי"ג מצות בקיצור. והרמב"ן כ' בשם ספר אחד. שהיה כה"ת כתובה מבראשית עד לעיני כל ישראל בתגיה וכו'. הא מיהא באופן אשר יהיה שוה בהם כל עם ה' אפי' הדיוטות דקרו מקרא. וידעו המצות בכלל. וכ"ז היה בעברם את הירדן עד שלא באו להר עיבל: (ד) תקימו את האבנים האלה. שכתבתם בשביל ישראל כפי הראוי להם: בהר עיבל. באשר שזה התכלית שהיה ע"י כתיבה שניה בשביל אוה"ע. לא הגיע למרום קצה עד שגלו ישראל ונתפזרו בכל האומות. וזה נאמר בהר עיבל שיהא כן. ע"כ היה תחלת זה הענין הנעלה ג"כ בהר עיבל: ושדת אותם בשיד. לר' יהודה דס"ל דהשיד היה אחר הכתיבה צריך לייש[ב] הא שכתבו כאן ושדת וגו' לצורך בנין המזבח וכדתנן במס' מדות פ"ג ומלבנין אותן פעמים בשנה. ומכאן הוא שלמדו לעשות כן. וא"כ יש לזה המקרא שתי כונות כדרך משנה תורה. הדא לפני הכתיבה לצורך מזבח. והדא אחר הכתיבה כדיוק לשון וכתבת על האבנים. דמשמע על גוף האבנים: (ה) ובנית שם מזבח וגו'. כמו שהי' בהר סיני הקרבת עולות ושלמים ושמחה. בשביל

שנתקבלו

אֱלֹהֶיךָ מִזְבַּח אֲבָנִים לֹא־תָנִיף עֲלֵיהֶם בַּרְזֶל׃ ו אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת תִּבְנֶה אֶת־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַעֲלִיתָ עָלָיו עוֹלֹת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ז וְזָבַחְתָּ שְׁלָמִים וְאָכַלְתָּ שָּׁם וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ח וְכָתַבְתָּ עַל־הָאֲבָנִים אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בַּאֵר הֵיטֵב׃ ס ט וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הַסְכֵּת ׀ וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה נִהְיֵיתָ לְעָם לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ י וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְעָשִׂיתָ אֶת־מִצְוֹתָו מצותיו ק׳ וְאֶת־חֻקָּיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ ס חמישי יא וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר׃ יב אֵלֶּה יַעַמְדוּ לְבָרֵךְ אֶת־הָעָם עַל־הַר גְּרִזִּים בְּעָבְרְכֶם אֶת־הַיַּרְדֵּן שִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר

ת"א מזבח אבנים · זבחים קה : לא תניף · ע"ג נב : אבנים שלמות תבנה · שם זבחים נד סא : וזבחת שלמים · פסחים קט חגיגה ד : וכתבת · סוטה לה : באר היטב · שם לב לה לו : הסכת ושמע · ברכות טו עז סג ס׳ הזוהר פ׳ תרומה : אלה יעמדו · סוטה לז לה : על הר . שם לז :

רש"י

אתה אומר ג׳ מיני אבנים היו שנים עשר בירדן וכנגדן בגלגל וכנגדן בהר עיבל כדאיתא במסכת סוטה (ל"ה) : (ח) באר היטב · בשבעים לשון (שם) : (ט) הסכת . כתרגומו : היום הזה נהיית לעם · בכל יום יהיו בעיניך כאילו היום באת עמו בברית : (יב) לברך את העם · כדאיתא במס׳ סוטה (ל"ו) ששה שבטים עלו לראש הר גרזים וששה לראש הר עיבל והכהנים והלוים והארון למטה באמצע הפכו לוים פניהם כלפי הר גרזים ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו׳ ואלו ואלו עונין אמן חזרו והפכו פניהם להר עיבל ופתחו בקללה ואומרים ארור האיש אשר יעשה פסל וגו׳ וכן כולם עד

העמק דבר

שנתקבלו לעם ה׳ ולעבודתו . כן היה בהר עיבל שנבחרו אז לברית עם . וכמו שאמר ישעיה הנביא ואצרך ואתנך לברית עם לאור גוים . והפי׳ לתקן הברית שהוא האמונה לכל עם . שיהיו משליכים אמונת אלילים ולהאמין בה׳ אחד . וכבר נכרת ברית עם אברהם אבינו על דבר זה כמש"כ בס׳ בראשית י"ז ד׳ . והיום נכרת זה הברית עם כלל ישראל . והיה התחלה לזה בהר עיבל במה שכתבו את"ת בשבעים לשון · ולא הגיעו להכלית זה הענין הנעלה רק ע"י גלות ופזור . וכמש"כ בפ׳ שלח בפסוק ואולם חי אני . ובשביל שכאן זכו לדבר הזה שיגלה כבוד ה׳ ע"י לכל הארץ . ע"כ נצטוו לבנות מזבח ולעשות שמחה : (ו) אבנים שלמות תבנה וגו׳ · בפ׳ יתרו כתיב לא תבנה אתהן גזית כי חרבך הנפת עליה ותחללה · וממילא מובן דמ"מ יהיו שלמות בלי פגימה דבשביל זה היתה הדעת נותנת לעשות אותן גזית כדי ליישרם ולהסיר הפגימות והוצרך הכתוב להזהיר דמ"מ גזית אסור · אלא יהיו שלמות מטבע הוייתם וכאן דכתיב תחלה לא תניף וגו׳ הרי מיותר אבנים שלמות אך להיפך מיבעי אבנים שלמות ולא תניף עליהם ברזל . ויהיה ביאורו דמ"מ אסור להסיר הפגימות ע"י ברזל · אבל לשון לא הניף קודם האזהרה דשלמות

בַּרְזְלָא: י אַבְנִין שַׁלְמִין תִּבְנֵי יָת מַדְבְּחָא דַיְיָ אֱלָהָךְ וְתַסֵּיק עֲלוֹהִי עֲלָוָן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ: ז וְתִכּוֹס נִכְסַת קוּדְשִׁין וְתֵיכוּל תַּמָּן וְתֶחְדֵּי קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ: ח וְתִכְתּוֹב עַל אַבְנַיָּא יָת כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא הָדָא פָּרֵישׁ יָאוּת: ט וּמַלֵּיל מֹשֶׁה וְכַהֲנַיָּא לֵוָאֵי לְכָל יִשְׂרָאֵל לְמֵימָר אַצֵּית וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל יוֹמָא הָדֵין הֲוֵיתָא לְעַם קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ: י וּתְקַבֵּל לְמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ וְתַעְבֵּיד יָת פִּקּוֹדוֹהִי וְיָת קְיָמוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ יוֹמָא דֵין: יא וּפַקֵּיד מֹשֶׁה יָת עַמָּא בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימָר: יב אִלֵּין יְקוּמוּן לְבָרָכָא יָת עַמָּא עַל טוּרָא דִגְרִזִּים בְּמֶעְבַּרְכוֹן יָת יַרְדְּנָא שִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה

העמק דבר

דשלמות מוכח דאפי' בדבר שאינו נוגע לשלמות האבנים אסור להניף ברזל. והיינו כדתנן במדות שם שלא היו מלבנין בכפים של ברזל כו'. ומעתה הכרח לפרש שיהיו אבנים שלמות ג"כ: (ז) ואכלת שם. היינו בהר עיבל דוקא. דאחר שנצטוו להעמיד המזבח והקרבה דווקא שם. נמילא הי' חוץ למקום הקרבה כמו חוץ לירושלים בבית הבחירה: (ח) וכתבת על האבנים וגו'. כבר פירשנו שבכאן פליגי ר"י ור"ש. והנה ר"ש מסיים וכתבו למטה למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות. והדבר תמוה מה שייך זה הסיום למחלוקתן של ר"י ור"ש. אמנם מתחלה יש להבין לדעת ר' יהודה אמאי הי' כנווי שיסודו את הכתיבה והמה יקפלו אח"כ. למאי נצרכו לכך. אלא ודאי בא הקב"ה לרמז בזה עיקר גדול. ההבדל בין ישראל לאוה"ע דאע"ג דבין ישראל בין אוה"ע נצטוו על ע"ז ובשבע מצות. והייתי אומר דעיקר ההבדל לא היה אלא בשאר מצות שבתורה. ע"כ הראה בזה שגם בז' מצות עצמן נשתנו היינו כמש"כ בפ' בחקותי שהקב"ה מבקש את ישראל שיעשו את המוטל עליהם כדי שיקבלו שכר. משא"כ אוה"ע אין נוגע לקיום העולם ומה איכפת להקב"ה יעשו מה שלבם חפץ. ובזה יש לדמות ולהמשיל לרופא שנכנס לרפאות ויש הבדל בין אם נכנס לבנו או לאחר. דאע"ג דעצם הרפואה שוה לשניהם מ"מ אינו דומה באופן נתינת הרפואה בשני דברים. דלבנו הרופא ממתיק את הרפואה כל האפשר כדי שיהא קלה עליו ליקח׳ משא"כ לאחר. שנית דלבנו מבטיח ונותנה אם יקח הרפואה משא"כ לאחר. ובשני דברים אלו נשתנו ישראל לאוה"ע. דלישראל פירש קללות וברכות משא"כ לאוה"ע. ושנית דלישראל צוה לכתוב על הסיד שיהא נוח לקרות. ולאוה"ע נצטוו לכתוב תחת הסיד והיו נצרכים בקושי לקפל את הסיד. ובא הקב"ה בזה ללמדנו ההבדל בין ישראל לאוה"ע. וכ"ז לר"י אבל לר"ש לא היה בזה כ"מ מש"ה ביאר כ"מ אחרת דלישראל היו האזהרות כמשמען שיהא עושים. משא"כ לאוה"ע לא נזהרו אלא למען אשר לא ילמדו אתכם וגו'. הא אם עשו תשובה ולא עבדו ע"ז היו מקבלין אותו. ולא חששו אם לא היו נזהרים בז' מצות וכמש"כ בס' שמות ר"פ בא בפי' מקרא בס' יהושע ד' ועי' מש"כ להלן פ'

ברכה במקרא אף הובב עמים: (ט) והכהנים הלוים. היינו גדולי תורה כמש"כ כ"פ. וכבר נתבאר לעיל דמשום הכי דיבר כאן משה יחד עם הכהנים משום שהכהנים דברו אח"כ דברים הללו בהר עיבל: אל כל ישראל. הם גדולי וחכמי האומה: הסכת ושמע ישראל. התבונן היטב במה שנצטוינו לכתוב על האבנים בשבעים לשון בשביל אוה"ע. אשר היום הזה נהיית לעם לה' אלהיך. משמעות עם מובן כ"פ אנשי חיל נושאי המלוכה כמש"כ בס' בראשית מ"א מ' ובס' שמות ה' ט' ובכל מקום מתפרש לפי הענין. וכן כאן משמעו שיהיו בזה הברית לאנשי חילו של הקב"ה להכיר מלכותו ית' לכל העולם לאמר ביחוד לישראל. כי רק גדולי ישראל וחכמי התורה המה מאירים לכל אדם ככוכבי השמים כמש"כ בס' בראשית כ"ב י"ז. והיינו דאיתא במס' ב"מ דל"ג ב' והגד לעמי וגו' אלו ת"ח כו'. ומש"ה במס' ברכות ד"ס ב' פירשו מקרא זה ביחוד בת"ה ודרשו הם ואח"כ כתת ומבאר עוד (י) ושמעת בקול ה' וגו'. היאך יהיו נושאים מלכותו ית' שעל ידיהם ימלא כבוד ה' כל הארץ היינו שישמעו וידקדקו בתורה הכתובה שבזה ימלאו במוזים כל דבר חכמה שבעולם. עד שיוכלו מזה להאציל דעת גם לאוה"ע רק באופן ועשית את מצותיו. היינו מעשה המצות ע"פ קבלה בע"פ: ואת חקיו. היינו למוד התורה בדרך פלפולה: אשר אנכי מצוך היום. קאי על חקיו שהזהיר ע"ז בערבות מואב. מש"ה הקדים כאן מצותיו לחקיו. ולא כמו לעיל כ"ו י"ז שהקדים חקיו למצותיו. משום דשניהם מיירי בתורה שבע"פ כמש"כ שם. אבל כאן שרצה לסיים אשר אנכי מצוך היום וזה לא קאי כי אם על חקיו. ומש"ה הקדים מצותיו. וענין אזהרה זו לכאן היינו שאע"ג שאין מתקדש ש"ש לאוה"ע ע"י ישראל כי אם ע"י שמדקדקים בתורה ומוצאים בה כל החכמות כדאיתא בבכורות ד"ח בעובדא דר"י בנחש לכמה מוליד שדקדק מתורת משה וכן כל חכמה יש למצוא בה אבל בתנאי שתהא יראת ה' קודמת לחכמתו אז התורה מצלחת למצוא הכל בתורה. והיינו שמסיים ועשית את מצותיו ואת חקיו. היינו המעשה והשקידה בתלמוד או אז תשמע בקול ה' כל שאפשר לשמוע. ובזה תאציל חכמה רבה על אוה"ע ותגיע לתכלית

ויוסף ובנימן: יג ואלה יעמדו על־הקללה בהר עיבל ראובן גד ואשר וזבולן דן ונפתלי: יד וענו הלוים ואמרו אל־כל־איש ישראל קול רם: ס טו ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה תועבת יהוה מעשה ידי חרש ושם בסתר וענו כל־העם ואמרו אמן: ס טז ארור מקלה אביו ואמו ואמר כל־העם אמן: ס יז ארור מסיג גבול רעהו ואמר כל־העם אמן: ס יח ארור משגה עור בדרך ואמר כל־העם אמן: ס יט ארור מטה משפט גר־יתום ואלמנה ואמר כל־העם אמן: כ ארור שכב עם־אשת אביו כי גלה כנף אביו ואמר כל־העם אמן: ס כא ארור שכב עם־כל־בהמה ואמר כל־העם אמן: ס כב ארור שכב

ת"א ואלה יעמדו · שם שבועות לו: וענו הלוים · סוטה שם מב: קול רם · שם לג: ארור האיש · שם לג לז שבועות לו ע"ג כב: ארור שוכב · שבת נד: ושם בסתר · ע"ג נב: ארור שוכב עם כל בהמה · עירובין נה פסחים מט:

ר ש " י

ארור אשר לא יקים (סוטה ל"ו): (טז) מקלה אביו · מזלזל לשון ונקלה אחיך (לעיל כ"ה): (יז) מסיג גבול · מחזירו לאחוריו וגונב את הקרקע לשון והוסג אחור (ישעיה נ"ט): (יח) משגה עור · הסומא

העמק דבר

הגרלה להיות נורא לכל אוה"ע שיעבדו את ה' והאלילי' כליל יחלף. והנה באה אזהרה זו מפי הכהנים לכל ישראל אחר ענין הר עיבל לרמז על הא שאמרו ביבמות דפ"ו מתחלה שוטרים הלוים לפניכם · ומשעת הגלות ואילך הגיע לשוטרים הרבים בראשיכם לא נתייחדו לוים בזה עוד יותר מכל ישראל. וכה היה עזרא הכהן הוא מלאכי מזהיר זכרו תורת משה וגו' על כל ישראל חקים ומשפטים כמש"כ לעיל ה' ג': (יג) ואלה יעמדו על הקללה · כבר ביארו חז"ל ברכה פרשת תזריע. דלהכי לא כתיב לקלל את העם בשביל לשון נקי שלא יחול עליהם קללה חלילה: (יד) וענו · בכ"מ דכתיב לשון עני' הוא מפי אחר כמבואר בירו' ביכורים וא"כ הוא תמוה מפי מי שמעו הלוים · ויש לבאר בשני אופנים · חדא דאיתא בסוטה פ"ז דבכל קללה היתה הברכה קודם לה וישראל היו עונים אמן ואיתא ברכות דמ"ז עד שישמע אמן ופרש"י דאמן מכלל הברכה ומצוה להמברך שישמע אמן · ואם כן היתה המצוה ללוים שישמעו אמן שיצא מפי ישראל על הברכה שקדם לקללה. ונמצא פי' וענו הלוים אמן ואמרו ארור · וכן הפי' כאן וענו כל העם ואמרו אמן · פי' וענו כל העם שישמעו מהלוים ואח"כ יאמרו אמן. ואינו כמו משמעות וענתה ואמרה. או ענית ואמרת דפירושו דתשמע אלו הדברים ותאמר בעצמה או בעצמך דברים ששמע · אבל כאן המשמעות שתשמע מה שאמר אחר ולא תאמר אלו הדברים · וגם זה בכלל עונה כדאיתא בסוכה דמ"ג מנין ששומע כעונה שנאמר ביאשיהו את דברי הספר אשר קרא יאשיהו כו'. ודלמא בתר דקרא שפן קרא יאשיא לא ס"ד דכתיב בשמעך ולא בקראך · הרי דשמיעה לחוד הוי כעונה אחריו של המדבר וה"נ הפי' וענו שישמעו הלוים את האמן ואמרו ארור וגו' · עוד יש לפרש עפ"י הירושל' סוטה פ"ז ה"ב כתיב וענו הלוים ואמרו

אל

וישׂשכר ויוסף ובנימן: יג ואלין יקומון על לוטיא בטורא דעיבל ראובן גד ואשר וזבולן דן ונפתלי: יד ויתיבון לואי ויימרון לכל אנש ישראל קל רם: טו ליט גברא די יעבד צלם ומתכא מרחקא קדם יי עובד ידי אומנא וישוי בסתרא ויתיבון כל עמא ויימרון אמן: טז ליט דיקלי אבוהי ואמיה ויימר כל עמא אמן: יז ליט דישני תחומא דחבריה ויימר כל עמא אמן: יח ליט דיטעי עוירא באורחא ויימר כל עמא אמן: יט ליט דיצלי דין גיורא יתם וארמלא ויימר כל עמא אמן: כ ליט דישכוב עם אתת אבוהי ארי גלי כנפא דאבוהי ויימר כל עמא אמן: כא ליט דישכוב עם כל בעירא ויימר כל עמא אמן: כב ליט דישכוב עם אחתיה בת אבוהי או בת אמיה ויימר כל עמא אמן:

העמק דבר

אל כל איש ישראל קול רם · בקולו של רם מלמד שהיתף הקב"ה קולו עמהם · ד"א קול רם המעולה שבקולות · א"ר יצחק לא קטן ולא גדול אלא בינוני מפרש בירושלמי דקול רם אין משמעו חזק לגבוה · דא"כ קול גדול או קול חזק מיבעי אלא קול אמצעי וזהו דעת תלמוד דילן ג"כ דאיתא בסוטה דל"ה א' גבי ברכת כהנים כה תברכו בקול רם או אינו אלא בלחש ת"ל אמור להם כאדם האומר לחבירו · הרי למדנו דמשמעות קול רם הוא כאדם המדבר לחבירו ולא בצעקה וזהו המעולה שבקולות · וה"נ דכתיב ואמרו אל כל איש ישראל משמעו כאדם המדבר לחבירו ופי' קול רם קול אמצעי . וא"כ קשה האיך שמעו כל ישראל דבר הלוים מש"ה דרשו בראשונה בקולו של רם שהיתף הקב"ה קולו עמהן והיינו דכתיב קול ולא כתיב בקול · ומעתה מבואר לשון וענו הלוים היינו מה שדיבר הקב"ה ואח"כ ואמרו בעצמם: הלוים . אע"ג דשבט לוי הי' ברכת הר גרזים . כבר ייסבו במס' סוטה שם דהאומרים לא הי' אלא זקנים ות"ח אבל סתמן הלוים היו שוין בזה לשארי שבטים · וכבר ביארנו לעיל ו' מקרא ח' דמשמעות הלוים משמע ג"ס ת"ח ביחוד: (טו) מעשה ידי חרש · לפי הפשט אין לדברים אלו טעם ומאי נ"מ אם הוא הרש או הדיוט אבל ראוי לדעת דמשמעות אשר יעשה מפרש בשני אופנים · חדא שהוא עושה לעצמו היינו שיעבוד הוא ע"ז · ושנית שעושה בשביל עובד כוכבים שיעבוד · ושני הפירושים הללו מתחלפים במשמעות ושם בסתר ומחולקים ר' ישמעאל ור"ע במס' ע"ז דנ"ב דר"י מפרש דע"ז שעשה ישראל לעצמו אסורה מיד ופי' ושם בסתר שטעון גניזה היינו דלא מהני ביטול · וה"ה ישראל שעושה לצרכי העובד כוכבים אסורה מיד כדמוכח שם די"ע ב' בפרש"י ד"ה של ישראל שעשה ישראל לצרכו למוכרה לעובד כוכבים · והכי מוכח בסוגיא דשם ואכ"מ · ובתרווייהו אופני משמע עשיה קם בארור ונאסרה בהנאה כדאיתא בד' נ"ב א' · ולר"ע מתפרש ושם בסתר על שני אופנים בישראל העושה לעצמו הפי' שאינו אסור עד שיעשה לה דברים שבסתר היינו עד שהיעבד · והא דלא מהני ביטול נ"ל ממזבח כדאיתא שם · אבל בישראל שעושה לעובד כוכבים פי' ושם בסתר שטעון גניזה ולא מהני ביטול דזה לא ידענו ממזבח . ובהאי גוונא לא אפשר לפרש עד שיעשה דברים שבסתר. שהרי כבר למד ר"ע שם ממקרא אחר דע"ז של עובד כוכבים נאסרה מיד · וכיון שעושה בשביל עובד כוכבים ה"ז כמו שכבר עבדה ותו דבעובד כוכבים לא שייך לומר עד שיעשה דבר שבסתר · הרי עובד כוכבים אינו עובד ע"ז בסתר אלא משמעות ושם בסתר דלא מהני ביטול אפילו לר"ע · והכי מוכח לשון הגמרא שם ד' נ"ב ב' והא ושם בסתר כתיב אלמא דגם לר"ע דקי"ל כותי' מתפרש הכי ואע"ג דלעיל ז' כ"ה ביארנו בשם תוספת' וירושל' דהא דישראל שזכה בע"ז של עובד כוכבים לא מהני ביטול נ"ל מדכתיב פסילי אלהיהם תשרפון באש מ"מ האי קרא מיירי בישראל העושה לעובד כוכבים דקיימא בארור ג"כ . מעתה שפיר כתיב מעשה ידי חרש ללמדנו דמיירי ג"כ בעושה לנכרי והוא אינו אלא אומן: (יט) מטה משפט גר יתום ואלמנה. כבר ביארנו לעיל כ"ד י"ז דהכוונה דיתום של גר ואינו בר מוסר וצריך מוסר והדרכה מ"מ יש להזהר בו כמש"כ הרמב"ם בהל' דעות · והנה מתפרש אלמנה שהיא אלמנת גר ולא נתגיירה אלא בשביל אישה מש"ה כשנתאלמנה חוזרת מדרך יהדות וצריכה יסור · ומ"מ אסור להטות משפטה: (כ) כי גלה כנף אביו · לפי' חז"ל באזהרה דלא יגלה כנף אביו דמיירי בשומרת יבם של אביו או באנוסת אביו וכמש"כ לעיל כ"ג א' בטעמו ע"ד דהכי משמעות כנף אביו נ"ל דכאן דכתיב שוכב עם אשת אביו דמ"מ גם הני קיימי בהאי ארור ומש"ה כתיב הטעם כי גלה כנף אביו ללמדנו הכי אלא דבאשת אביו שעונש המור יותר: (כא) שוכב עם כל בהמה · ראוי לכתוב את כל בהמה וכמש"כ בס' שמות כ"ב י"ח שדרשו חז"ל מזה הלשון נרבעת לבהמה . ונראה דמזה הוציאו באגדה עירובין דנ"ב

עִם־אֲחֹתוֹ בַּת־אָבִיו אוֹ בַת־אִמּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם
אָמֵן׃ ס כג אָרוּר שֹׁכֵב עִם־חֹתַנְתּוֹ וְאָמַר כָּל־
הָעָם אָמֵן׃ ס כד אָרוּר מַכֵּה רֵעֵהוּ בַּסָּתֶר וְאָמַר
כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס כה אָרוּר לֹקֵחַ שֹׁחַד לְהַכּוֹת
נֶפֶשׁ דַּם נָקִי וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס כו אָרוּר
אֲשֶׁר לֹא־יָקִים אֶת־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה־הַזֹּאת
לַעֲשׂוֹת אוֹתָם וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ פ

כח א וְהָיָה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוְּךָ הַיּוֹם וּנְתָנְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל־גּוֹיֵי
הָאָרֶץ׃ ב וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַבְּרָכוֹת הָאֵלֶּה
וְהִשִּׂיגֻךָ כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ג בָּרוּךְ
אַתָּה בָּעִיר וּבָרוּךְ אַתָּה בַּשָּׂדֶה׃ ד בָּרוּךְ פְּרִי־
בִטְנְךָ וּפְרִי אַדְמָתְךָ וּפְרִי בְהֶמְתֶּךָ שְׁגַר אֲלָפֶיךָ
וְעַשְׁתְּרוֹת צֹאנֶךָ׃ ה בָּרוּךְ טַנְאֲךָ וּמִשְׁאַרְתֶּךָ׃
ו בָּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֶךָ וּבָרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתֶךָ׃
ששי ז יִתֵּן יְהוָה אֶת־אֹיְבֶיךָ הַקָּמִים עָלֶיךָ נִגָּפִים
לְפָנֶיךָ בְּדֶרֶךְ אֶחָד יֵצְאוּ אֵלֶיךָ וּבְשִׁבְעָה דְרָכִים

ת״א ארור אשר לא יקים · שבועות לו : והיה אם שמוע תשמע · בתרא פט : ונתנך ה׳ אלהיך עליון · עקדה בשער טו :
ברוך אתה · מציעא קז : ברוך אתה בבואך · שם : ובשבעה · קדושין ב :

רש״י

בדבר ומשיאו עצה רעה: (כד) מכה רעהו בסתר. על לשון הרע הוא אומר. ראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן י״א ארורים יש כאן כנגד י״א שבטים וכנגד שמעון לא כתב ארור לפי שלא היה בלבו לברכו לפני מותו כשבירך שאר השבטים לכך לא רצה לקללו: (כו) אשר לא יקים. כאן כלל את כל התורה כולה וקבלוה עליהם באלה ובשבועה: **כח** (ד) שגר אלפיך. ולדות בקרך שהבהמה משגרת ממעיה: עשתרות צאנך. כתרגומו ורבותינו אמרו למה נקרא שמם עשתרות שמעשירות את בעליהן ומחזיקות אותם כעשתרות הללו שהן סלעים חזקים: (ה) ברוך טנאך. פירותיך. ד״א טנאך דבר לח שאתה מסנן בסלים: ומשארתך. דבר יבש שנשאר בכלי ואינו זב: (ו) ברוך אתה בבאך וברוך אתה בצאתך. שתהא יציאתך מן העולם בלא חטא כביאתך לעולם (ב״מ ק״ז): (ז) ובשבעה דרכים
ינוסו

כג לִיט דְיִשְׁכּוּב עִם חֲמוֹתֵיהּ וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: כד לִיט דְיִמְחֵי חַבְרֵיהּ בְּסִתְרָא וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: כה לִיט דִיקַבֵּל שׁוֹחֲדָא לְמִקְטַל נְפַשׁ דַם זַכַּאי וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: כו לִיט דִי לָא יְקִים יַת פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא לְמֶעְבַּד יַתְהוֹן וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: א וִיהֵי אִם קַבָּלָא תְקַבֵּל בְּמֵימְרָא דַייָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יַת כָּל פִּקּוֹדוֹהִי דִי אֲנָא מְפַקְּדָךְ יוֹמָא דֵין וְיִתְּנִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ עִלָּאָה עַל כָּל עַמְמֵי אַרְעָא: ב וְיֵיתוּן עֲלָךְ כָּל בִּרְכָתָא הָאִלֵּין וְיִדְבְּקוּנָּךְ אֲרֵי תְקַבֵּל לְמֵימְרָא דַייָ אֱלָהָךְ: ג בְּרִיךְ אַתְּ בְּקַרְתָּא וּבְרִיךְ אַתְּ בְּחַקְלָא: ד בְּרִיךְ וַלְדָא דִמְעָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ וַלְדָא דִבְעִירָךְ בַּקְרֵי תוֹרָךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ: ה בְּרִיךְ סַלָּךְ וְאַצְוָתָךְ: ו בְּרִיךְ אַתְּ בְּמֵיעֲלָךְ וּבְרִיךְ אַתְּ בְּמִפְּקָךְ: ז יִתֵּן יְיָ יַת בַּעֲלֵי דְבָבָךְ דְקַיְמִין עֲלָךְ תְּבִירִין קֳדָמָךְ בְּאוֹרְחָא חֲדָא יִפְּקוּן לְוָתָךְ וּבְשַׁבַע אוֹרְחָן יַעְרְקוּן מִן קֳדָמָךְ:

העמק דבר

דבת ע"ה בכלל שוכב עם כל בהמה: (כג) שוכב עם חותנתו. בסנהדרין דע"ו מבואר דקאי אחר מיתת חמיו. ואפילו למ"ד חמותו לאחר מיתה אינה במיתה בידי אדם מ"מ בארור מיהא קאי: (כה) להכות נפש דם נקי. שרואה את חבירו מכה נפש. ויהי' בידו למחות עליו ולא לעמוד על דם המוכה והוא לוקח שוחד כדי שיעלים עין ולא יראה את המעשה הוא בארור: (כו) אשר לא יקים וגו'. בירושל' סוטה פ"ז ומ"ר פ' קדושים איתא אפילו למד ולימד ושמר ועשה והי' בידו להחזיק ולא החזיק ה"ז בכלל ארור אשר לא יקים. ואיתא שם דיאשיהו המלך החסיד קרע בגדיו ואמר עלי להקים. מבואר דמפרשי חז"ל להקים הוא להעמיד דברי התורה על תכונת הדיוק והוא עמל התלמוד. ובאשר א"א להיות עמל בתלמוד אם לא שיחזיקו ידי העמל ולומדי התורה שיהיו פנויים למלחמתה של תורה למען יחזקו בתורת ה'. ועי"ז עיקר כריתת ברית בע"מ כמו שכתבנו כ"פ והיינו אשר לא יקים. לא ישתדל להקים עשיית התורה ע"י אחרים וכל שאפשר להגיע על ידו באיזה אופן שיהא ועי"ע להלן ל"ב מ"ו משמעות עשיית דברי התורה. שמוכרח לפרש כמש"כ שהוא תקון הדברים ממש: כח (א) אם שמע תשמע בקול. התבונן בדברי התורה שהוא קול לדקדק בה כמו שביארנו לעיל כ"ז ואמנם אם שמוע תשמע. משמע ללמוד בעצמו וללמד לאחרים שגם המה ידעו איך להבין בקול: לשמור. תכלית הדיוק לא לפלפולא בעלמא אלא כדי לעשות מזה משנה שהיא הלכה ברורה. וכבר דרשו כ"פ בת"כ ובמס' קדושין דף ל"ז דשמירה היא משנה: לעשות. ותכלית זה וזה הכל כדי לעשות: ונתנך ה' אלהיך עליון. כבר ביאר לעיל כ"ו י"ט במה המה עליון על גויי הארץ: (ב) והשיגך. אינה מובנת מליצה זו. וכי אדם הוא נרדף ובורח מן הברכות עד שאמר והשיגוך. ותו מה זה מסיים עוד הפעם כי תשמע וגו' הרי מדבר בתנאי הלז אם שמוע תשמע. אלא הענין דבשעה שאין האדם עסוק בשקידת התורה מתפעל ומרגיש שמחה בהגיע לו איזה ריוח וברכה בעולם. משא"כ בשעה שעסוק בתורה ודעתו גבוהה אז אינו מתפעל מאיזה ריוח קל שהרי דעתו גבוהה ממנה. משא"כ אם יגיע לו ריוח גדול משיגו אפי' בשעה שהוא עסוק בתורה. וזהו מליצת הכתוב והשיגוך כי תשמע וגו' אפילו בשעה שתהיה עסוק בהבנת התורה ובורח מהבלי עוה"ז. מ"מ תהי' כ"כ הברכה גדולה עד שתשיגך: (ד) ופרי בהמתך. כל בהמות בכלל. ומוסף שגר אלפיך. אינו ולדות פרים שהם בכלל פרי בהמתך. אלא מלשון שליחות הוא דשור עיקרו לעבודה. ורב תבואות בכח שור. ובאה כאן הברכה בכח העבודה של שורים. במה שנשלח לחרישה ולכל שאר משא: ועשתרות צאנך. גם כן הוא דבר מיוחד לצאן הצמר וחלב. ונראה דעשתרות הוא לשון גבוה יותר מהרגיל כמו עשתרות קרנים. ויש בצאן ברכה שהן גבוהות כ"כ עד שאמרו במדרש איכה ובב"ר פ' תולדות שהיו התמידים מונחות על הגמלים ורגליהן נגררות על הארץ. והרי לא היו אלא בתוך שנתן. ומש"ה נקראין עשתרות שגבוהות במינן הרבה מן הרגיל: (ה) ברוך טנאך. בשעה שמוליכין פירות מן השדה לעיר. נותנים לטנא גדול בלי מדה ומנין ובזה חל ברכה כ"ז שהוא סמוי מן העין. ובשעה שמביא לעיר ומודד כמה יש בטנא מוצא יותר מן האמוד: ומשארתך. היינו ברכה בעיסה ג"כ הוא סמוי מן העין: (ו) ברוך אתה בבואך וגו'. להיפך מיבעי מתחלה יציאה מן הבית ואח"כ כניסה מש"ה מתפרש ברכה. בבואך לפרקמטיא ובצאתך מן הפרקמטיא. ואח"כ הוא כסדר. אמנם ל"ד פרקמטיא. וכאן מיירי בעניני הבית והשדה. והפי' בבואך לענין ובצאתך מן הענין: (ז) יתן ה' וגו'. עד כה היתה הברכה לאנשים בעלי עבודת השדה לפרנס' פנימית. ומעתה הבאית ברכה לאנשים שפרנסתם הוא הצבא ואוחזים בחרב ומן המדינה מפרנסים אותם:

יָנוּסוּ לְפָנֶיךָ׃ ח יְצַו יְהוָה אִתְּךָ אֶת־הַבְּרָכָה בַּאֲסָמֶיךָ וּבְכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ וּבֵרַכְךָ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ט יְקִימְךָ יְהוָה לוֹ לְעַם קָדוֹשׁ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע־לָךְ כִּי תִשְׁמֹר אֶת־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָלַכְתָּ בִּדְרָכָיו׃ י וְרָאוּ כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם יְהוָה נִקְרָא עָלֶיךָ וְיָרְאוּ מִמֶּךָּ׃ יא וְהוֹתִרְךָ יְהוָה לְטוֹבָה בִּפְרִי בִטְנְךָ וּבִפְרִי בְהֶמְתְּךָ וּבִפְרִי אַדְמָתֶךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ׃ יב יִפְתַּח יְהוָה ׀ לְךָ אֶת־אוֹצָרוֹ הַטּוֹב אֶת־הַשָּׁמַיִם לָתֵת מְטַר־אַרְצְךָ בְּעִתּוֹ וּלְבָרֵךְ אֵת כָּל־מַעֲשֵׂה יָדֶךָ וְהִלְוִיתָ גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תִלְוֶה׃ יג וּנְתָנְךָ יְהוָה לְרֹאשׁ וְלֹא לְזָנָב וְהָיִיתָ רַק לְמַעְלָה וְלֹא תִהְיֶה לְמָטָּה כִּי־תִשְׁמַע אֶל־מִצְוֺת ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת׃ יד וְלֹא תָסוּר מִכָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם יָמִין וּשְׂמֹאול לָלֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים לְעָבְדָם׃ פ טו וְהָיָה אִם־לֹא תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־מִצְוֺתָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם וּבָאוּ

ת"א יצו ה' אתך. תענית ח מציעא מב: וראו כל עמי. ברכות ו מגילה טז סוטה יז מנחות לה חולין פט: יפתח ה' לך. תענית ב ט חגיגה יב בתרא כה: לעבדם. בתרא פט: והיה אם לא תשמע. שם:

העמק דבר

(ח) יצו ה' וגו'. עתה היתה הברכה לסוחרים שיש להם אוצרות ואסמות מחוץ למדינה אבל הברכה הבא בארץ אשר וגו'. כמו לענין התפלה הורונו חז"ל שהמתפלל בחו"ל יכוין נגד א"י כך הברכה שבחו"ל תבא ממה שיברכך ה' בא"י: (ט) יקימך וגו'. עתה באה הברכה לאנשים שבאים להתנהג בפרישות ודביקות ונדרש לזה סייעתא דשמיא ככתוב בס' עמוס ב' ואקים מבניכם לנביאים וגו'. ובא הכתוב לברכם בברכה אשר יקים ה' מהם פרושים וקדושים: כאשר נשבע לך. בשעת מ"ת ואתם תהיו לי וגו' לגוי קדוש: כי תשמור וגו'. באופן שמי שרוצה להתנהג בקדושה ודביקות לא יחפוץ להבדל ממעשה המצות שלפעמים

הם

ח יפקד יי עמך ית ברכתא באוצרך ובכל אושטות ידך ויברכינך בארעא די יי אלהך יהיב לך: ט יקימינך יי ליה לעם קדיש כמא דקיים לך ארי תטר ית פקודיא דיי אלהך ותהך באורחן דתקנן קדמוהי: י ויחזון כל עממי ארעא ארי שמא דיי אתקרי עלך וידחלון מנך: יא ויותרינך יי לטבא בולדא דמעך ובולדא דבעירך ובאבא דארעך על ארעא די קיים יי לאבהתך למתן לך: יב יפתח יי לך ית אוצריה טבא ית שמיא למתן מטר ארעך בעדניה ולברכא ית כל עובדי ידך ותוזיף לעממין סגיאין ואת לא תזוף: יג ויתנינך יי לתקיף ולא לחלש ותהי ברם לעילא ולא תהי לתחתא ארי תקבל לפקודיא דיי אלהך די אנא מפקדך יומא דין למטר ולמעבד: יד ולא תסטון מכל פתגמיא די אנא מפקיד יתכון יומא דין ימינא ושמאלא למהך בתר טעות עממיא למפלחהון: טו ויהי אם לא תקביל למימרא דיי אלהך למטר למעבד ית כל פקודוהי

העמק דבר

הם מסירים הדביקות. אבל מ"מ ההכרח לשמור המצות בין השייכים לשמים בין השייכים לאדם וחבירו והיינו והלכת בדרכיו. מה הוא רחום אף אתה רחום כו' וכבר נתבאר בפ' ציצית ובכ"מ אזהרה זו שלא יהי מנהג קדושה וחסידות מסיר ממעשה המצות אפילו מה שבין אדם לחבירו. ויותר נראה דהאי כי תשמור אינו תנאי שהרי כבר כתיב ההנאי בראש הפרשה אלא הוא ברכה דתשיג מדת הקדושה ודביקות בה' אפילו בשעה שתשמור את מצות ה' וגם והלכת בדרכיו. ויש כמה מצות מעשיות שא"א לעשותם בשעת דביקות ומכ"ש והלכת בדרכיו שהוא עסקי בני אדם. וע"כ יכיח דעת בשעת מעשה מקודשה מ"מ יקימך ה' לעם קדוש. ומיד אחר המעשה תשיג הקדושה והדביקות כמו שהיה אא"ע והוא סיעתא דשמיא וברכה דכתיב בא"ת בס' בראשית י"ח ג' בשעת ביאת האורחים. והוא היה מתקדש ודבק באלהיו יע"ש: (י) וראו כל עמי וגו'. קאי על אותם האנשים שיהיו קדושים לה' שיהיו נראים לאוה"ע במעלת הרוממות עד שיבינו בעצמם שאין המה בערכך וירא ממעלתך: (יא) והותירך ה' וגו'. עד כה היתה הברכה בדרך הטבע ובהשגחה פרטית. וכאן הוסיף ברכה למעלה מן הטבע וזהו והותירך ה' וגו' יתרון על הליכות העולם ופירש הכתוב על האדמה וגו' דמדה זו לא תהיה אלא בא"י עצמה ועי' להלן ל' מקרא ט' ברכה זו בשנוי: (יב) יפתח וגו'. עתה מדבר באנשים שמתעסקים בשני ענינים יחד. בעבודת האדמה ובעסק אחר. ולצורך הפרנסה הלא די לו ברכת ה' בענין א' ומ"מ באה הברכה יפתח ה' לך גם אוצרו הטוב גם את השמים שזה נכלל כל הברכות ופי' אוצרו הטוב הוא לתת מטר ארצך בעתו. ואת השמים. הוא לברך את כל מעשה ידך. הוא מבואר כדאיתא בתענית ד"ח ב' שהוא פרושה שבכים עד והלוית וגו'. עי' לעיל ט"ו: (יג) ונתנך ה' לראש וגו'. עתה מדבר המקרא במעלות הנפש שהרי יש איש מעלה באיזה פרט. ובדבר אחר הוא גרוע מאחרי' ב"א ואמר הכתוב שתהי' לראש ולא לזנב בשום פרט אפילו באותו דבר שלא תהי' לראש מ"מ לא יהיו אוה"ע מטינים ממך: והיית רק למעלה. לענין עשירות והליכות עולם: ולא תהיה למטה. אפילו בפרט שלא תהי' מצוין מאוה"ע מ"מ לא תהי' גרוע מהם. ושייך לענין מעלות הרוחניות לשון ראש וזנב כלשון המשנה הוי זנב לאריות וכו' ובמעלות הגשמיות שייך לשון למעלה ולמטה והקדים הכתוב מעלות הרוחניות למעלות הגשמיות. להיפך מדכתיב להלן במקרא מ"ד משום דבישראל זה העיקר מעלות הרוחניות. ובאוה"ע להיפך ועי' מש"כ בס' בראשית מ"ח כ'. ועוד הוא לסמוך סיפיה דקרא כי תשמע וגו': ואינו לתנאי כמש"כ לעיל פ' אלא לסיום הברכה אפילו בשעה שתשמע וגו' לשמור ולעשות. היינו עסק התורה וזה מפריע מעסק הליכות העולם. מ"מ לא תגרע ברכה ותהיה למעלה בשפע ברכה ויהיו נכסיך מצליחין: (יד) ולא תסור וגו' ימין ושמאול. משמעו בכל הדקדוקים של המצות כמו לעיל י"ז א' בפ' ז"מ ללכת אחרי וגו' הוא קלה השני העוקר כל התורה כולה. ואם היה המקרא הזה לתנאי הוא תמוה מאחר שתולה התנאי גם בדקדוקי המצוה. למה זה תולה עוד בע"ז אלא אין המקרא לתנאי וכמש"כ אלא ברכה והבטחה אשר תצליח לכוין את האמת בדקדוקי מצות ועוד תצליח שלא להיות נפתה לעבודת כוכבים שע"ג שיצרם רבה כידוע מה שהיה בבית ראשון. ואם כן הוי כמש"כ ולא תסור ימין ושמאל. ולא תסור ללכת וגו' וכך דרך המקרא כ"פ: (טו) לשמור לעשות וגו'. כבר ביארנו שזה הברית נכרת על קיום התורה ועיונה והגיונה. שביטולה גורם לבוא לכל הרעה באשר אין דבר המשמרו מכל רע שהאדם עלול לבוא מצד הטבע

עָלֶיךָ כָּל־הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה וְהִשִּׂיגוּךָ׃ טז אָרוּר
אַתָּה בָּעִיר וְאָרוּר אַתָּה בַּשָּׂדֶה׃ יז אָרוּר טַנְאֲךָ
וּמִשְׁאַרְתֶּךָ׃ יח אָרוּר פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי אַדְמָתֶךָ
שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ׃ יט אָרוּר אַתָּה
בְּבֹאֶךָ וְאָרוּר אַתָּה בְּצֵאתֶךָ׃ כ יְשַׁלַּח יְהוָה ׀ בְּךָ
אֶת־הַמְּאֵרָה אֶת־הַמְּהוּמָה וְאֶת־הַמִּגְעֶרֶת
בְּכָל־מִשְׁלַח יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַד הִשָּׁמֶדְךָ וְעַד־
אֲבָדְךָ מַהֵר מִפְּנֵי רֹעַ מַעֲלָלֶיךָ אֲשֶׁר עֲזַבְתָּנִי׃
כא יַדְבֵּק יְהוָה בְּךָ אֶת־הַדָּבֶר עַד כַּלֹּתוֹ אֹתְךָ
מֵעַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃
כב יַכְּכָה יְהוָה בַּשַּׁחֶפֶת וּבַקַּדַּחַת וּבַדַּלֶּקֶת
וּבַחַרְחֻר וּבַחֶרֶב וּבַשִּׁדָּפוֹן וּבַיֵּרָקוֹן וּרְדָפוּךָ עַד
אָבְדֶךָ׃ כג וְהָיוּ שָׁמֶיךָ אֲשֶׁר עַל־רֹאשְׁךָ נְחֹשֶׁת
וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר־תַּחְתֶּיךָ בַּרְזֶל׃ כד יִתֵּן יְהוָה אֶת־
מְטַר אַרְצְךָ אָבָק וְעָפָר מִן־הַשָּׁמַיִם יֵרֵד עָלֶיךָ עַד
הִשָּׁמְדָךְ׃ כה יִתֶּנְךָ יְהוָה ׀ נִגָּף לִפְנֵי אֹיְבֶיךָ בְּדֶרֶךְ
אֶחָד תֵּצֵא אֵלָיו וּבְשִׁבְעָה דְרָכִים תָּנוּס לְפָנָיו
וְהָיִיתָ לְזַעֲוָה לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ׃ כו וְהָיְתָה
נִבְלָתְךָ לְמַאֲכָל לְכָל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת
הָאָרֶץ וְאֵין מַחֲרִיד׃ כז יַכְּכָה יְהוָה בִּשְׁחִין מִצְרַיִם

ת"א יתן ה' את מטר. תענית ג ט:

רש"י

ינוסו לפניך. כך דרך הנגפים לברוח מתפזרין לכל צד: (כ) המארה. חסרון כמו צרעת ממארת (ויקרא י"ג): מהומה. שגוש קול בהלות: (כב) שחפת. שבשרו נשחף ונפוח: קדחת. לשון כי אש קדחה באפי (לקמן ל"ב) והיא אש של חולים מלוי"וי בלע"ז (פיעבערהיצלע) שהיא חמה מאד: ובדלקת. חמה יותר מקדחת ומיני חלאים הם: ובחרחר. חולי המחממו תוך הגוף וצמא תמיד למים ובלע"ז אישטרדימנט (ברענד) לשון ועצמי חרה מני חרב (איוב ל') נחר מפוח מאש (ירמי' ו'): ובחרב. יביא עליך גייסות: שדפון וירקון. מכות תבואה שבשדות: שדפון

וקימוהי די אנא מפקיד לך יומא דין וייתון עלך כל לוטיא האלין וידבקונך: טז ליט את בקרתא וליט את בחקלא: יז ליט סלך ואצותך: יח ליט ולדא דמעך ואבא דארעך בקרי תורך ועדרי ענך: יט ליט את במיעלך וליט את במפקך: כ יגרי יי בך ית מארתא וית שגושיא וית מזופיתא בכל אושטות ידך די תעביד עד דתשתיצי ועד דתיבד בפריע מן קדם בישות עובדך די שבקתא דחלתי: כא ידבק יי בך ית מותנא עד דישיצי יתך מעל ארעא די את עליל לתמן למירתה: כב ימחינך יי בשחפתא ובקדחתא ובדלקתא ובחרחורא ובחרבא ובשדפונא ובירקונא וירדפונך עד דתיבד: כג ויהון שמיא די עילוי רישך חסינין כנחשא מלאחתא מטרא וארעא די תחותך תקיפא כפרזלא מלמעבד פרין: כד יתן יי מטר ארעך אבקא ועפרא מן שמיא יחות עלך עד דתשתיצי: כה יתנינך יי תביר קדם סנאך באורחא חדא תפוק לותיה ובשבע אורחן תעירוק מן קדמוהי ותהי לזיע לכל מלכות ארעא: כו ותהי נבילתך משגרא למיכל לכל עופא דשמיא ולבעירא דארעא ולית דמניד: כז ימחינך

רש"י

רוח קדים אשלי"דה בלע"ז (אהנפערברהננט): ירקון. יובש ופני התבואה מכסיפין ונהפכין לירקון קמ"א בלע"ז (געלב): עד אבדך. תרגום עד דתיביד כלומר עד אבוד אותך שתכלה מאליך: (כג) והיו שמיך אשר על ראשך נחשת. קללות הללו משה מפי עצמו אמרן ושבהר סיני מפי הקב"ה אמרן כמשמען ושם נאמר ואם לא תשמעו לי ואם תלכו עמי בקרי (ויקרא כ"ו) וכאן הוא אומר לקול ה' אלהיך: ידבק ה' בך. יככה ה' הקיל משה בקללותיו לאמרן בלשון יחיד וגם כן בקללה זו הקיל שבראשונות הוא אומר שמיכם כברזל והארץ כנחושה (שם) שלא יהיו השמים מזיעין כדרך שאין הברזל מזיע ומתוך כך יהא חורב בעולם והארץ תהא מזעת כדרך שהנחשת מזיע והיא מרקבת פירותיה וכאן הוא אומר שמיך נחשת וארצך ברזל שיהיו שמים מזיעין אע"פ שלא יריקו מטר מ"מ לא יהיה חורב של אבדון בעולם והארץ לא תהיה מזיעה כדרך שאין הברזל מזיע ואין הפירות מרקיבין ומכל מקום קללה היא בין שהיא כנחשת בין שהיא כברזל לא תוציא פירות וכן השמים לא יריקו מטר: (כד) מטר ארצך אבק ועפר. זיקא דבתר מטרא (תענית ג') מטר יורד ולא כל צרכו ואין בו כדי להרבית את העפר והרוח באה ומעלה את האבק ומכסה את עשב הזרעים שהן לחים מן המים ונדבק בהם ונעשה טיט ומתיבש ומרקיבין: (כה) לזעוה. לאימה ולזיע שיזועו כל שומעי מכותיך ממך ויאמרו אוי לנו שלא יבא עלינו כדרך שבא על אלו: (כז) בשחין מצרים. רעה היא מאד לח מבפנים ויבש מבחוץ כדאיתא בבכורות (מ"א):

העמק דבר

רע: והשיגוך. ימצאו אותך פי' יגיעו עד לבבך בהתפעלות הנפש: (יז) ארור טנאך ומשארתך. בדבר הסמוי מן העין. אמנם בזה לא ניכר כ"כ המארה מש"ה הקדימו לקללת פרי בטן לפ"ד שיהא ניכר יותר: (כ) ישלח ה' בך וגו'. עד כה דבר באנשים בעלי האדמה עתה מדבר בבעלי מסחור: המארה. מחסור והפסד בעסק: המהומה. הסרון הסדר שמוסיף הפסד: המגערת. הוא הפסד ע"י אנשים רעים ומבוהל בשם מגערת באשר זה מביא לידי נערה ושועת בעלי נכסים למגרתיהם [ות"א מזופיתא. הוא עה"ד וצ"ל מזופיתא מלשון נזיפה]: בכל משלח ידך. הוא מסחור ועסק: עד השמדך. היינו השמדת העסק אבל אינו נאבד לגמרי כמש"כ לעיל פ' י"ט דהשמדה אינו כליון: ועד אבדך מהר. שתאבד את מפותיך בלי שהוי: מפני רוע וגו'. הגיע למעללים רעים בשביל שעזבתני בעסק התורה: (כא) ידבק וגו'. במקום אחר תהיה קללה זו עד כלותו אותך לגמרי מאותו מקום: (כב) יככה וגו'. במקום אחר יהיו מיני חלאים הללו: עד אבדך. אבדן בית שלמה הוא ובני ביתו. אבל אינו מגיע לכליון כמו דבר: (כג) והיו שמיך וגו'. סיבה לרעב חזק במקומות אחרים: אשר על ראשך. פי' רק באותו מקום שהעוגם מגיע לזה והוא ניכר שע"פ השגחה פרטית הוא כן: (כד) יתן ה' וגו'. במקומות אחרים יהיו לבד שלא יהיו גשמי שנה. עוד יהיו גשמי אבק לעפר לקלקל התבואה: עד השמדך. מאותו מקום כידוע מאמרם ז"ל בב"ק ד"ס רעב בעיר פזר רגליך ומ"מ כמה מתים ונשמדים: (כז) יככה וגו'. באיזה מקום יהיו חליים רעים אלו שולט בהמה מהליסים את האדם:

יככה

וּבָעְפָלִים ובטחורים קרי וּבַגָּרָב וּבֶחָרֶס אֲשֶׁר לֹא־תוּכַל לְהֵרָפֵא׃ כח יַכְּכָה יְהוָה בְּשִׁגָּעוֹן וּבְעִוָּרוֹן וּבְתִמְהוֹן לֵבָב׃ כט וְהָיִיתָ מְמַשֵּׁשׁ בַּצָּהֳרַיִם כַּאֲשֶׁר יְמַשֵּׁשׁ הָעִוֵּר בָּאֲפֵלָה וְלֹא תַצְלִיחַ אֶת־דְּרָכֶיךָ וְהָיִיתָ אַךְ עָשׁוּק וְגָזוּל כָּל־הַיָּמִים וְאֵין מוֹשִׁיעַ׃ ל אִשָּׁה תְאָרֵשׂ וְאִישׁ אַחֵר יִשְׁגָּלֶנָּה ישכבנה קרי בַּיִת תִּבְנֶה וְלֹא־תֵשֵׁב בּוֹ כֶּרֶם תִּטַּע וְלֹא תְחַלְּלֶנּוּ׃ לא שׁוֹרְךָ טָבוּחַ לְעֵינֶיךָ וְלֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ חֲמֹרְךָ גָּזוּל מִלְּפָנֶיךָ וְלֹא יָשׁוּב לָךְ צֹאנְךָ נְתֻנוֹת לְאֹיְבֶיךָ וְאֵין לְךָ מוֹשִׁיעַ׃ לב בָּנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ נְתֻנִים לְעַם אַחֵר וְעֵינֶיךָ רֹאוֹת וְכָלוֹת אֲלֵיהֶם כָּל־הַיּוֹם וְאֵין לְאֵל יָדֶךָ׃ לג פְּרִי אַדְמָתְךָ וְכָל־יְגִיעֲךָ יֹאכַל עַם אֲשֶׁר לֹא־יָדָעְתָּ וְהָיִיתָ רַק עָשׁוּק וְרָצוּץ כָּל־הַיָּמִים׃ לד וְהָיִיתָ מְשֻׁגָּע מִמַּרְאֵה עֵינֶיךָ אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃ לה יַכְּכָה יְהוָה בִּשְׁחִין רָע עַל־הַבִּרְכַּיִם וְעַל־הַשֹּׁקַיִם אֲשֶׁר לֹא־תוּכַל לְהֵרָפֵא מִכַּף רַגְלְךָ וְעַד קָדְקֳדֶךָ׃ לו יוֹלֵךְ יְהוָה אֹתְךָ וְאֶת־מַלְכְּךָ אֲשֶׁר תָּקִים עָלֶיךָ אֶל־גּוֹי אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ וְעָבַדְתָּ שָּׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים עֵץ וָאָבֶן׃ לז וְהָיִיתָ לְשַׁמָּה לְמָשָׁל וְלִשְׁנִינָה בְּכֹל הָעַמִּים אֲשֶׁר־יְנַהֶגְךָ יְהוָה שָׁמָּה׃ לח זֶרַע רַב תּוֹצִיא הַשָּׂדֶה וּמְעַט תֶּאֱסֹף כִּי יַחְסְלֶנּוּ הָאַרְבֶּה׃ לט כְּרָמִים תִּטַּע וְעָבָדְתָּ וְיַיִן לֹא־תִשְׁתֶּה וְלֹא

ת"א ובעפלים · מגילה כה : ובגרב ובחרס · בכורות מא : והיית ממשש · מגילה כד : ישגלנה · שם כה : שורך טבוח · ברכות נו : בניך ובנותיך נתונים · שם יבמות סג : יולך ה' אותך · יומא נב : זרע רב · ברכות שם : לא תשתה ·

תְּאֱגֹר כִּי תֹאכְלֶנּוּ הַתֹּלָעַת: מ זֵיתִים יִהְיוּ לְךָ

ת"א סנהדרין ז: זיתים יהיו · ברכות כט:

אונקלוס

יְיָ בְּשִׁחְנָא מִצְרָאֵי וּבִטְחוֹרִין וּבְגַרְבָא וּבְחֶרֶס יָבֵשׁ דִּי לָא תֵיכוּל לְאִתַּסָּאָה: כח יְמַחִינָךְ יְיָ בְּטַפְשׁוּתָא וּבְסַמְיוּתָא וּבְשַׁעֲמָמוּת לִבָּא: כט וּתְהֵי מְמַשֵּׁשׁ בְּטֵיהֲרָא כְּמָא דִּימַשֵּׁשׁ עַוִּירָא בְּקִבְלָא וְלָא תַצְלַח יָת אוֹרְחָךְ וּתְהֵי בְּרַם עָשִׁיק וְאָנִיס כָּל יוֹמַיָּא וְלֵית דְּפָרִיק: ל אִתְּתָא תֵירוֹס וּגְבַר אוּחְרָן יִשְׁכְּבִינַהּ בֵּיתָא תִבְנֵי וְלָא תִתֵּב בֵּיהּ כַּרְמָא תִיצּוֹב וְלָא תְחַלְּלִינֵיהּ: לא תּוֹרָךְ יְהֵי נְכִיס לְעֵינָךְ וְלָא תֵיכוּל מִנֵּיהּ חֲמָרָךְ יְהֵי אָנִיס מִן קֳדָמָךְ וְלָא יְתוּב לָךְ עָנָךְ מְסִירִין לְבַעֲלֵי דְבָבָךְ וְלֵית לָךְ פָּרִיק: לב בְּנָךְ וּבְנָתָךְ מְסִירִין לְעַמָּא אוּחְרָן וְעֵינָךְ חָזְיָן וִיסוּפוּן בְּגִלְלְהוֹן כָּל יוֹמָא וְלֵית חֵילָא בִּידָךְ: לג אִבָּא דְאַרְעָךְ וְכָל לֵיאוּתָךְ יֵיכוּל עַמָּא דִּי לָא יְדַעְתְּ וּתְהֵי לְחוֹד עָשִׁיק וְרָעִיעַ כָּל יוֹמַיָּא: לד וּתְהֵי מְשַׁתְּטֵי מֵחֵיזוּ עֵינָךְ דִּי תְהֵי חָזֵי: לה יְמַחִינָךְ יְיָ בְּשִׁחְנָא בִישָׁא עַל רְכוּבִין וְעַל שׁוֹקִין דִּי לָא תֵיכוּל לְאִתַּסָּאָה מִפַּרְסַת רַגְלָךְ וְעַד מוֹחָךְ: לו יַגְלֵי יְיָ יָתָךְ וְיָת מַלְכָּא דִּי תְקִים עֲלָךְ לְעַמָּא דִּי לָא יְדַעְתְּ אַתְּ וַאֲבָהָתָךְ וְתִפְלַח תַּמָּן לְעַמְמַיָּא פָּלְחֵי טַעֲוָתָא אָעָא וְאַבְנָא: לז וּתְהֵי לְצָדוּ לְמַתַל וּלְשׁוּעֵי בְּכֹל עַמְמַיָּא דִּי יְדַבְּרִינָךְ יְיָ לְתַמָּן: לח בַּר זְרַע סַגִּי תַּפֵּיק לְחַקְלָא וּזְעֵיר תִּכְנוֹשׁ אֲרֵי יְחַסְלִינֵיהּ גּוֹבָא: לט כַּרְמִין תִּצּוֹב וְתִפְלַח וְחַמְרָא לָא תִשְׁתֵּי וְלָא תִכְנוֹשׁ אֲרֵי תֵיכְלִינֵיהּ תּוֹלַעְתָּא: מ זֵיתִין יְהוֹן לָךְ בְּכָל

רש"י

גרב. שחין לח: חרס. שחין יבש כחרס: (כח) בתמהון לבב. אוטם הלב אשטורדי"שון בלע"ז (בעטייבונג): (כט) עשוק. בכל מעשיך יהיה ערעור: (ל) ישגלנה. לשון שגל פילגש והכתוב כינהו לשבח ישכבנה (מגילה כ"ה) ותיקון סופרים הוא זה: חללנו. בשנה הרביעית לאכול פריו: (לב) וכלות אליהם. מצפות אליהם שישובו ואינם שבים כל תוחלת שאינה באה קרויה כליון עינים: (לג) לשמה. אש"ו אשטורדי"שון (צור בעטייבונג) כל הרואה אותך ישום עליך: למשל. כשתבא מכה רעה על אדם יאמרו זו דומה למכת פלוני: ולשנינה. לשון ושננתם ידברו בך וכן תרגומו ולשועי לשון ספור והשתעי: (לח) יחסלנו. יכלנו ועל שם כך נקרא

העמק דבר

(כח) יככה ה'. באיזה מקום תהי' מכה הגורמת כליון בזה האופן שתהי' בשגעון. קלקול הדעת שלא תתבונן להיות נשמר מאוה"ע: ובעורון. מעט אנשים שלא יהיה בחסרון דעת. אבל לא יראו את הרע שבא עליהם: ובתמהון לבב. חלק מהם שיראו וגם יבינו הרע. אבל מאוטם הלב שיהיו כאבן מבלי יוכל עשות מאומה עד (כט) והיית ממשש וגו'. בבוא השודד אשר בנקל היה אפשר להמלט מהם אבל מחמת הקללה תהיה ממשש בצהרים וגו': והיית אך עשוק וגזול. מי שירצה לשדוד ולגזול יעשה מה שלבו חפץ: ואין מושיע. ולא יהיה לך ידים לעשות מאומה להושיע: (לג) והיית אך עשוק ורצוץ. לבד כל הרעות שיעשו לך בלקחם ממך כל חמדת האדם עוד תהיה בעצמך עשוק ורצוץ שיעבדו בך: (לד) והיית משוגע ממראה עיניך. תתפעל איך נהיתה כזה שמעט שודדים עשו הרבה ולא הושיעה לך ידך אשר באמת היה כחך לעמוד כנגדם. ומזה ההתפעלות תצא מדעתך: (לה) יככה ה' וגו'. באיזה מקומות יהיה שחין רע. והיה התחלת השחין בברכים לשוקים ויהיה מתפשט למטה ולמעלה עד שיהיה מכף רגל עד הקדקד: (לו) יולך ה' וגו'. עדיין אינו גלות שלמה. אלא חלק גדול עם הראש שהוא המלך: (לח) זרע רב וגו'. כל זה יהיה במקום גלותם. שאע"ג שאין דרך מלכות ליתן הגולים בקרבם להיות נגזלים

בְּכָל־גְּבוּלֶךָ וְשֶׁמֶן לֹא תָסוּךְ כִּי יִשַּׁל זֵיתֶךָ׃
מא בָּנִים וּבָנוֹת תּוֹלִיד וְלֹא־יִהְיוּ לָךְ כִּי יֵלְכוּ בַּשֶּׁבִי׃
מב כָּל־עֵצְךָ וּפְרִי אַדְמָתֶךָ יְיָרֵשׁ הַצְּלָצַל׃ מג הַגֵּר
אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ יַעֲלֶה עָלֶיךָ מַעְלָה מָּעְלָה וְאַתָּה
תֵרֵד מַטָּה מָּטָּה׃ מד הוּא יַלְוְךָ וְאַתָּה לֹא תַלְוֶנּוּ
הוּא יִהְיֶה לְרֹאשׁ וְאַתָּה תִּהְיֶה לְזָנָב׃ מה וּבָאוּ
עָלֶיךָ כָּל־הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה וּרְדָפוּךָ וְהִשִּׂיגוּךָ עַד
הִשָּׁמְדָךְ כִּי־לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר צִוָּךְ׃ מו וְהָיוּ בְךָ
לְאוֹת וּלְמוֹפֵת וּבְזַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃ מז תַּחַת אֲשֶׁר
לֹא־עָבַדְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוּב
לֵבָב מֵרֹב כֹּל׃ מח וְעָבַדְתָּ אֶת־אֹיְבֶיךָ אֲשֶׁר
יְשַׁלְּחֶנּוּ יְהוָה בָּךְ בְּרָעָב וּבְצָמָא וּבְעֵירֹם וּבְחֹסֶר
כֹּל וְנָתַן עֹל בַּרְזֶל עַל־צַוָּארֶךָ עַד הִשְׁמִידוֹ אֹתָךְ׃
מט יִשָּׂא יְהוָה עָלֶיךָ גּוֹי מֵרָחֹק מִקְצֵה הָאָרֶץ כַּאֲשֶׁר
יִדְאֶה הַנָּשֶׁר גּוֹי אֲשֶׁר לֹא־תִשְׁמַע לְשֹׁנוֹ׃ נ גּוֹי עַז
פָּנִים אֲשֶׁר לֹא־יִשָּׂא פָנִים לְזָקֵן וְנַעַר לֹא יָחֹן׃
נא וְאָכַל פְּרִי בְהֶמְתְּךָ וּפְרִי־אַדְמָתְךָ עַד הִשָּׁמְדָךְ
אֲשֶׁר לֹא־יַשְׁאִיר לְךָ דָּגָן תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר שְׁגַר אֲלָפֶיךָ
וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַד הַאֲבִידוֹ אֹתָךְ׃ נב וְהֵצַר לְךָ
בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ עַד רֶדֶת חֹמֹתֶיךָ הַגְּבֹהֹת
וְהַבְּצֻרוֹת אֲשֶׁר אַתָּה בֹּטֵחַ בָּהֵן בְּכָל־אַרְצֶךָ

פתחה בס"פ

ת"א כי ישל זיתך. ביצה לה: בנים ובנות. ברכות שם: יירש הצלצל. קמא קטז: תחת אשר לא. ערכין יא. עקרים מג פל"ג: ועבדת את. ברכות שם: ישא ה' עליך. סוכה נב:

תְּחוּמָךְ וּמִשְׁחָא לָא תְסוּךְ אֲרֵי יִתְרוֹן זֵיתָךְ: מא בְּנִין וּבְנָן תּוֹלִיד וְלָא יְהוֹן לָךְ אֲרֵי יְהָכוּן בְּשִׁבְיָא: מב כָּל אִילָנָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ יַחְסְנִינֵּיהּ סַקָּאָה: מג תּוֹתַב עָרֵל דִּי בֵינָךְ יְהֵי סָלִיק עֵיל מִנָּךְ לְעֵילָּא לְעֵילָּא וְאַתְּ תְּהֵי נָחִית לְתַחְתָּא לְתַחְתָּא: מד הוּא יוֹזְפִינָּךְ וְאַתְּ לָא תוֹזְפִינֵּיהּ הוּא יְהֵי תַקִּיף וְאַתְּ תְּהֵי חַלָּשׁ: מה וְיֵיתוּן עֲלָךְ כָּל לְוָטַיָּא הָאִלֵּין וְיִרְדְּפוּנָךְ וְיִדְבְּקוּנָךְ עַד דְּתִשְׁתֵּיצֵי אֲרֵי לָא קַבֵּלְתָּא לְמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר פִּקּוּדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי דִּי פַקְּדָךְ: מו וִיהוֹן בָּךְ לְאָת וּלְמוֹפְתָא וּבִבְנָךְ עַד עָלְמָא: מז חֲלַף דִּי לָא פְלַחְתָּא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּחֶדְוָא וּבְשַׁפִּירוּת לִבָּא מִסְּגֵי כוֹלָא: מח וְתִפְלַח יָת בַּעֲלֵי דְבָבָךְ דִּי יְגָרֵינוּן יְיָ בָּךְ בְּכַפְנָא וּבְצַחוּתָא וּבְעַרְטִילָתָא וּבַחֲסִירוּת כּוֹלָא וְיִתֵּן נִיר דְּפַרְזְלָא עַל צַוְּארָךְ עַד דִּישֵׁיצֵי יָתָךְ: מט יַיְתֵי יְיָ עֲלָךְ עַם מֵרַחִיק מִסְּיָפֵי אַרְעָא כְּמָא דִּישְׁתְּדֵי נִשְׁרָא עַמָּא דִּי לָא תִשְׁמַע לִישָּׁנֵיהּ: נ עַם תַּקִּיף אַפִּין דִּי לָא נָסֵיב אַפִּין לְסָבָא וְעַל יַנְקָא לָא מְרַחֵם: נא וְיֵיכוּל וַלְדָּא דִבְעִירָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ עַד דְּתִשְׁתֵּיצֵי דִּי לָא יַשְׁאַר לָךְ עֲבוּרָא חַמְרָא וּמִשְׁחָא בַּקְרֵי תוֹרָךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ עַד דִּיוֹבֵד יָתָךְ: נב וְיָעִיק לָךְ בְּכָל קִרְוָךְ עַד דְּיִכְבּוֹשׁ שׁוּרָךְ רָמַיָּא וּכְרִיכַיָּא דִּי אַתְּ רָחִיץ לְאִשְׁתֵּזָבָא בְהוֹן בְּכָל

רש"י

חסיל שמכלה את הכל: (מ) כי ישל. ישיר פירותיו לשון ונשל הברזל (לעיל י"ט): (מב) יירש הצלצל. יעשנו הארבה רש מן הפרי: יירש יעני: צלצל. מין ארבה. וא"א לפרש יירש לשון ירושה שא"כ היה לו לכתוב ירש ולא לשון הורשה וגרושין שא"כ היה לו לכתוב יוריש: (מז) מרוב כל. בעוד היה לך כל טוב: (מט) כאשר ידאה הנשר. פתאום ודרך מגלחת ויקלו סוסיו: לא תשמע לשונו. לא תכיר לשונו וכן תשמע חלום לפתור אותו (בראשית מ"א) וכן כי שומע יוסף (שם מ"ב) אינטינד"רי (פערשטעהען): (נג) עד

העמק דבר

גלוים. אבל המה יראו כמה קללת ה' עליכם באשר זרע רב וגו'. ומזה תהיה למשל ולשנינה: (מא) כי ילכו בשבי. כשתלחם אותה האומה שתהיה בה בגולה עם האומה אחרת והיו גם בניך שם במלחמה. ילכו בניך ובנותיך בשבי: (מב) יירש הצלצל. פרש"י מין ארבה והתוס' ב"ק דקט"ז ב' פי' האויב שמכסה כל הארץ כצל: (מג) הגר אשר בקרבך. מי שיבא מאומה אחרת שאינו מאותה האומה שאתה בגולה שם לדור בקרבך הוא יעליה ואתה הרד הוא יעלה בממשלה ואתה תרד מטה: (מד) הוא ילוך וגו'. שהוא ילוה בעסקים יותר ממך: הוא יהיה לראש. בהכמות ועי' מש"כ לעיל י"ג: (מה) ובאו עליך. במקום שתהא גולה שם: כל הקללות האלה. מפסוק ל"ח ואילך. באופן חזק ברדיפה והשגה עד שמדך באותו מקום הגלות: כי לא שמעת וגו'. גם בגלות דאלו התלו ללמוד בגולה לא הגיעו לקללות אלה גם שם. וכדאיתא בב"ב פרק א' גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם דאלו שנו בגלות היה נקל עליהם עול הגלות: (מו) והיו בך לאות ולמופת. המצות והחקים יהיו לאות ולמופת. כשתתחיל להתחזק בם יקל מעליך הגלות. ולהיפך ברפיון ד"ת ממאפוך הצרות ולא לאותו הדור שגלו לבד אלא ובזרעך אפילו הבנים שכבר לא ידעו הלימוד. ואפילו אם ירצו לשוב לתורה לא יהיו יכולים כל כך לעמוד על הדרך הישר. מכל מקום יהיה זה הענין לאות ולמופת שהכל יהיה תלוי בשקידת התורה שהוא שמירת המצות והחקים: (מז) תחת וגו'. חוזר לאותו חלק שנשאר בא"י ולא הלכו בגולה עם מלכם. אשר המה היו בכחם להיות שמח וטוב לב בא"י: (מח) ועבדת את איביך אשר ישלחנו ה' בך. הגוים הלוחמים עם ישראל ומשעבדים אותם לשם בהיותם בא"י. עד השמידו אותך: (מט) ישא ה' וגו'. זהו גמר הגלות לבסוף יבא עליך גוי מרחוק וגו': היינו בבית ראשון היה מארץ רחוקה מבבל. ובבית שני מרומא. ומתחלה יהיה כובש והולך אפי החיל: (נ) גוי עז פנים אשר לא ישא פנים לזקן וגו'. אשר ימלא בחיל ישראל: (נב) והצר לך וגו'. אחר שיכלה החיל שבשדה וכל הבנאים השדה ובהמות יצר עליך התלה על הערים הבצורות: עד רדת וגו'. וגם בעירות הפרזות הצר לך

בכל

וְהֵצַר לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ בְּכָל־אַרְצְךָ אֲשֶׁר נָתַן
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָךְ׃ נג וְאָכַלְתָּ פְרִי־בִטְנְךָ בְּשַׂר בָּנֶיךָ
וּבְנֹתֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּמָצוֹר
וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר־יָצִיק לְךָ אֹיְבֶךָ׃ נד הָאִישׁ הָרַךְ
בְּךָ וְהֶעָנֹג מְאֹד תֵּרַע עֵינוֹ בְאָחִיו וּבְאֵשֶׁת חֵיקוֹ
וּבְיֶתֶר בָּנָיו אֲשֶׁר יוֹתִיר׃ נה מִתֵּת ׀ לְאַחַד מֵהֶם
מִבְּשַׂר בָּנָיו אֲשֶׁר יֹאכֵל מִבְּלִי הִשְׁאִיר־לוֹ כֹּל
בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר יָצִיק לְךָ אֹיִבְךָ בְּכָל־
שְׁעָרֶיךָ׃ נו הָרַכָּה בְךָ וְהָעֲנֻגָּה אֲשֶׁר לֹא־נִסְּתָה
כַף־רַגְלָהּ הַצֵּג עַל־הָאָרֶץ מֵהִתְעַנֵּג וּמֵרֹךְ תֵּרַע
עֵינָהּ בְּאִישׁ חֵיקָהּ וּבִבְנָהּ וּבְבִתָּהּ׃ נז וּבְשִׁלְיָתָהּ
הַיּוֹצֵת חסר א׳ ׀ מִבֵּין רַגְלֶיהָ וּבְבָנֶיהָ אֲשֶׁר תֵּלֵד
כִּי־תֹאכְלֵם בְּחֹסֶר־כֹּל בַּסָּתֶר בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק
אֲשֶׁר יָצִיק לְךָ אֹיִבְךָ בִּשְׁעָרֶיךָ׃ נח אִם־לֹא תִשְׁמֹר
לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת הַכְּתֻבִים
בַּסֵּפֶר הַזֶּה לְיִרְאָה אֶת־הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא
הַזֶּה אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ נט וְהִפְלָא יְהוָה אֶת־מַכֹּתְךָ
וְאֵת מַכּוֹת זַרְעֶךָ מַכּוֹת גְּדֹלֹת וְנֶאֱמָנוֹת וָחֳלָיִם
רָעִים וְנֶאֱמָנִים׃ ס וְהֵשִׁיב בְּךָ אֵת כָּל־מַדְוֵה

ת״א במצור · קמא קטז : הרכה בך · גיטין נו : ובשליתה · יבמות קג : אם לא תשמור · מכות יג כב תמורה ג עקרים מג פל״ח : והפלא ה׳ את · שבת קלח מכות כג תמורה ג : וחלים רעים · ע״ג נה :

ר ש ״ י

רדה חומותיך · לשון רדוי וכבוש : (נג) ואכלת וגו׳ בשר בניך במצור · מחמת שיהיו צרים על העיר ויהיה שם מצוק עקת רעבון : (נד) הרך בך והענוג · הוא הרך הוא הענוג לשון פינוק ומתענג ומרך מוכיח עליהם שניהם אחד אע״פ שהוא מפונק ודעתו קצה בדבר מיאוס ימתק לו לרעבונו בשר בניו ובנותיו עד כי תרע עינו בבניו הנותרים מתת לאחד מהם מבשר בניו אחיהם אשר יאכל . ד״א הרך בך · הרחמני ורך הלבב מרוב רעבת יתאכזרו ולא יתנו מבשר בניהם השחוטים לבניהם הנותרים : (נו) תרע עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה . הגדולים : (נז) ובשליתה · בניה הקטנים בכלן תהא עינה רעה כשתאכל את האחד מליתן לאשר אצלה מן הבשר : (נט) והפלא ה׳ את מכותך ·

אַרְעָךְ וְיֵיעוֹק לָךְ בְּכָל קִרְוָךְ בְּכָל אַרְעָךְ דִּי יְהַב יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ: נג וְתֵיכוּל וַלְדָּא דִּמְעָךְ בְּשַׂר בְּנָךְ וּבְנָתָךְ דִּי יְהַב לָךְ יְיָ אֱלָהָךְ בִּצְיָרָא וּבְעָקְתָא דִּי יְעִיק לָךְ סַנְאָךְ: נד גַּבְרָא דְּרַכִּיךְ בָּךְ וּדְמְפַנַּק לַחֲדָא תַּבְאַשׁ עֵינֵיהּ בַּאֲחוּהִי וּבְאִתַּת קְיָמֵיהּ וּבִשְׁאָר בְּנוֹהִי דִּי יַשְׁאַר: נה מִלְּמִתַּן לְחַד מִנְּהוֹן מִבְּשַׂר בְּנוֹהִי דִּי יֵיכוּל מִדְּלָא אִשְׁתְּאַר לֵיהּ כּוֹלָא בִּצְיָרָא וּבְעָקְתָא דִּי יְעִיק לָךְ סַנְאָךְ בְּכָל קִרְוָךְ: נו דְּרַכִּיכָא בָךְ וְדִמְפַנְּקָא דִּי לָא נַסִּיאַת פַּרְסַת רִגְלַהּ לַאֲחָתָא עַל אַרְעָא מֵאִתְפַּנַּק וּמֵרַכִּיכוּ תַּבְאַשׁ עֵינַהּ בִּגְבַר קְיָמַהּ וּבִבְרַהּ וּבִבְרַתַּהּ: נז וּבִזְעֵיר בְּנָהָא דִּי יִפְּקוּן מִנַּהּ וּבִבְנָהָא דִּי תְּלִיד אֲרֵי תֵּיכְלִינוּן בַּחֲסִירוּת כּוֹלָא בְּסִתְרָא בִּצְיָרָא וּבְעָקְתָא דִּי יְעִיק לָךְ סַנְאָךְ בְּקִרְוָךְ: נח אִם לָא תִּטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּתְגָמֵי אוֹרָיְתָא הָדָא דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא הָדֵין לְמִדְחַל יָת שְׁמָא יַקִּירָא וּדְחִילָא הָדֵין יָת יְיָ אֱלָהָךְ: נט וְיַפְרֵשׁ יְיָ יָת מָחָתָךְ וְיָת מָחַת בְּנָךְ מָחָן רַבְרְבִין וּמְהֵימְנָן וּמַכְתָּשִׁין בִּישִׁין וּמְהֵימְנִין: ס וְיָתֵיב בָּךְ יָת כָּל מַכְתָּשֵׁי מִצְרַיִם דִּי דְּחֵילְתָּא מִן קֳדָמֵיהוֹן וְיִדְבְּקוּן

העמק דבר

בבל שעריך וגו׳: (נג) ואכלת וגו׳ · אלו הוליך האומות מהר והיה כובש ומגלה לא הגיעו לרעב כזה . אבל לרעתם ארכו ימי המצור ומצוק עד שהגיע לאכילת פרי בטן: (נז) ובשליתה וגו׳ ובבניה אשר תלד · דטבע האשה דבשעת לידה אהבה להולד חזק מאד . וכדכתיב התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה ופי׳ מרחם לשון דבקות ואהבה עזה . ע״ז פי׳ הכתוב דאפילו בשעה שהשליא יוצא מבין רגליה ואשר הלד באותה שעה תרע עינה: (נח) אם לא תשמור לעשות וגו׳ ליראה וגו׳ · כאן לא כתיב אם לא תשמור כל מצותיו וחקותיו · אלא עבור חסרון יראה והיינו דמיירי כאן אחר שכבר נענשו בגלות המלך ואשר עמו כמבואר ממקרא ל״ו ואילך עד פסוק מ״ז והי׳ ראוי לאותם הנשארים להתעשת ולשוב לתורה והיינו שמירה לעשות את כל דברי וגו׳ · וכמש״כ להלן ל״ב מ״ו ובכ״מ . וגם לתפלה ותענית . והיינו ליראה את השם וגו׳ · אבל כאשר לא תתחזק בזה יהיה העונש גדול מאותם שגלו כבר . שהרי הי׳ להם לקחת מוסר: (נט) והפלא ה׳ וגו׳ · לפי׳ ת״א וס״מ הוא מלשון מופלאות ממנהג העולם . אבל ברבה איכה א׳ ע׳ איתא מצינו שסילוקן של צדיקים קשה לפני הקב״ה יותר ממאה תוכחות חסר שתים שבמ״ת ומחרבן בהמ״ק בתוכחה כתיב והפלא ה׳ את מכותך ובחרבן בהמ״ק כתיב ותרד פלאים · אבל בסילוקן ש״צ כתיב לכן כה אמר ה׳ הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא וכ״כ למה ואבדה חכמת חכמיו וגו׳ ורוה״ק צווחת ואומרת ראה ה׳ את עניי כי הגדיל אויב והוא פלא · אבל הענין דמפרשי פלא מלשון פלאות עדותיך שפירושו שנעלם המה מלהבין והנה כל יסורים הבאים במדה ה״ז תנחומים שע״פ יהי׳ למוד וידיעה איך להיטיב ולהבין מה שאינו טוב בעיני ה׳ · משא״כ כאשר יבואו צ״ח קללות ובלי סדר וחשבון עד שלא יהי׳ מזה עוד למוד ודעת איך להיטיב המעשה · וא״כ הוא קללה גדולה שיהיה נעלם טעם הקללות ותכליתן והיינו דכתיב מכות גדולות ונאמנות באשר א״א לשוב בלי ידיעה מה חטאו שע״ז באו · ומש״ה יהיו נאמנים היינו קיימים הרבה וזהו והפלא ה׳ שיהיו נפלאים מתכליתן · והנה בהמ״ק בא לתכלית שתי ידיעות · חדא שמי שהוא תועה בדעתו וכסבור שרוה״ק שורה עליו . ובאמת לא כן הרי משנכנס לבית המקדש מצא לבבו להבין דרכו שהרי שם היה מקור הקדושה · ואם באמת ראוי הוא לרוה״ק היה מתחזק כח הקדושה עליו משא״כ אם תועה מן הדרך הוא מרגיש אופס הדעת בבוא למקום האמת · וכשחרב בהמ״ק לא היה מקום להודע לאדם חשבונותיו ואיה אפוא מקומו והוא שאמר ישעיה למה תתענו ה׳ מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך . אמר כי הרבן בהמ״ק הרע בשני דברים · אחת כי התעה מדרך השכל ואין מי שיעמיד ע״ד נכונה · שנית תקשיח לבנו מיראתך שמי שבאמת הוא קל ורחוק מיראה שמים כשבא למקום קדוש כזה היה משיג יראת המקום · ועתה כאשר צרינו בוססו מקדשיך גרם שכמה ב״א מקשיחים לבם· וע״ע בס׳ בראשית ל״ד כ״ה ביאור זה המקרא ונמצא דחרבן בהמ״ק גורם פליאה זו העדר ידיעה · עוד היה בהמ״ק סיבה לדעת הדין למי שמסופק בהוראה כדכתיב כי יפלא ממך דבר וגו׳ וכשחרב בהמ״ק הרי נעלם גם ידיעה זו · ונמצא ע״י חרבן בהמ״ק שני פלאים · והנה שתי ידיעות אלו ישנן ע״י חכם בחכמת התורה שהרי התורה מכשרתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן · ואם כן גם מי שאינו ת״ח יכול לדעת ולחקור ממנו אי׳ אפוא מקומו מכש״כ ידיעה בהוראה איך לעשות · אמנם עוד ת״ח מועיל

לידיעה

מִצְרַיִם אֲשֶׁר יָגֹרְתָּ מִפְּנֵיהֶם וְדָבְקוּ בָּךְ׃ סא גַּם
כָּל־חֳלִי וְכָל־מַכָּה אֲשֶׁר לֹא כָתוּב בְּסֵפֶר
הַתּוֹרָה הַזֹּאת יַעְלֵם יְהוָה עָלֶיךָ עַד הִשָּׁמְדָךְ׃
סב וְנִשְׁאַרְתֶּם בִּמְתֵי מְעָט תַּחַת אֲשֶׁר הֱיִיתֶם
כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב כִּי־לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ׃ סג וְהָיָה כַּאֲשֶׁר־שָׂשׂ יְהוָה עֲלֵיכֶם לְהֵיטִיב
אֶתְכֶם וּלְהַרְבּוֹת אֶתְכֶם כֵּן יָשִׂישׂ יְהוָה עֲלֵיכֶם
לְהַאֲבִיד אֶתְכֶם וּלְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם וְנִסַּחְתֶּם מֵעַל
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃
סד וֶהֱפִיצְךָ יְהוָה בְּכָל־הָעַמִּים מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד־
קְצֵה הָאָרֶץ וְעָבַדְתָּ שָּׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר
לֹא־יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ עֵץ וָאָבֶן׃ סה וּבַגּוֹיִם
הָהֵם לֹא תַרְגִּיעַ וְלֹא־יִהְיֶה מָנוֹחַ לְכַף־רַגְלֶךָ וְנָתַן
יְהוָה לְךָ שָׁם לֵב רַגָּז וְכִלְיוֹן עֵינַיִם וְדַאֲבוֹן נָפֶשׁ׃
סו וְהָיוּ חַיֶּיךָ תְּלֻאִים לְךָ מִנֶּגֶד וּפָחַדְתָּ לַיְלָה וְיוֹמָם
וְלֹא תַאֲמִין בְּחַיֶּיךָ׃ סז בַּבֹּקֶר תֹּאמַר מִי־יִתֵּן עֶרֶב
וּבָעֶרֶב תֹּאמַר מִי־יִתֵּן בֹּקֶר מִפַּחַד לְבָבְךָ אֲשֶׁר
תִּפְחָד וּמִמַּרְאֵה עֵינֶיךָ אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃ סח וֶהֱשִׁיבְךָ

ת"א גם כל חלי · גיטין נח : והיה כאשר · מגילה י עקידה מג פל"ג : ישיש · סנהדרין לט : ובגוים ההם · מכות כד :
ונתן ה' לך · נדרים כב : והיו חייך · ברכות כד מנחות קג : בבקר תאמר · סוטה מט :

ר ש" י

מופלאות ומובדלות משאר מכות : ונאמנות . ליסרך לקיים שליחותן : (ס) אשר יגורת מפניהם . מפני המכות כשהיו ישראל רואין מכות משונות הבאות על מצרים היו יראים מהם שלא יבאו גם עליהם תדע שכן כתוב והיה אם שמוע וגו' כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך (שמות טו) אין מייראין את האדם אלא בדבר שהוא יגור ממנו: (סא) יעלם . לשון עליה : (סב) ונשארתם במתי מעט תחת וגו' . מועטין הלף מרובין : (סג) כן ישיש ה' . את אויביכם עליכם להאביד וגו' (מגילה י') : ונסחתם . לשון עקירה וכן בית גאים יסח ה' (משלי ט"ו) : (סד) ועבדת שם אלהים אחרים . כתרגומו לא עבודת אלהות ממש אלא מעלים מס וגולגליות לכומרי ע"א : (סה) לא תרגיע . לא תנוח כמו וזאת המרגעה (ישעיה כ"ח) : לב רגז . לב חרד כתרגומו דחיל כמו שאול מתחת רגזה לך (שם י"ד) שמעו עמים ירגזון (שמות
ט"ו

בָּךְ : סא אַף כָּל מְרַע וְכָל מְחָא דִּי לָא כְתִיבִין בִּסְפַר אוֹרַיְתָא הָדָא יַיְתִינּוּן יְיָ עֲלָךְ עַד דְּתִשְׁתְּצֵי : סב וְתִשְׁתַּאֲרוּן בְּעַם זְעֵיר חֲלַף דִּי הֲוֵיתוּן כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא לְסָגֵי אֲרֵי לָא קַבֵּילְתָּא לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ : סג וִיהֵי כְּמָא דַּחֲדִי יְיָ עֲלֵיכוֹן לְאוֹטָבָא לְכוֹן וּלְאַסְגָּאָה יַתְכוֹן כֵּן יֶחְדֵּי יְיָ עֲלֵיכוֹן לְאוֹבָדָא יַתְכוֹן וּלְשֵׁיצָאָה יַתְכוֹן וְתִטַּלְטְלוּן מֵעַל אַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ : סד וִיבַדְּרִינָךְ יְיָ בְּכָל עַמְמַיָּא מִסְּיָפֵי אַרְעָא וְעַד סְיָפֵי אַרְעָא וְתִפְלְחוּן תַּמָּן לְעַמְמַיָּא פָּלְחֵי טַעֲוָתָא דִּי לָא יְדַעְתְּ אַתְּ וַאֲבָהָתָךְ אָעָא וְאַבְנָא : סה וּבְעַמְמַיָּא הָאִנּוּן לָא תְנוּחַ וְלָא יְהֵי מְנַח לְפַרְסַת רִגְלָךְ וְיִתֵּן יְיָ לָךְ תַּמָּן לֵב דָּחִיל וְחַשְׁכוּת עַיְנִין וּמַפְּחַת נְפַשׁ : סו וִיהוֹן חַיָּיךְ תְּלַן לָךְ מִקֳּבֵל וּתְהֵי פָּחִיד בְּלֵילְיָא וּבִימָמָא וְלָא תְהֵימִין בְּחַיָּיךְ : סז בְּצַפְרָא תֵּימַר מָן יִתֵּן רַמְשָׁא וּבְרַמְשָׁא תֵּימַר מָן יִתֵּן צַפְרָא מִתַּווֹהוּת לִבָּךְ דִּי תְהֵי תָוַהּ וּמֵחֵיזוּ עֵינָךְ דִּי תְהֵי חָזֵי : סח וִיתֵיבִינָךְ יְיָ לְמִצְרַיִם בִּסְפִינָן בְּאוֹרְחָא דִּי אֲמָרִית לָךְ לָא תוֹסִיף עוֹד לְמֶחֱזַהּ וְתִזְדַּבְּנוּן תַּמָּן לְבַעֲלֵי דְבָבָךְ

רש״י

ס"ו) מוסדות השמים ירגזו (שמואל ב' כ"ב): ובליון עינים · מצפה לישועה ולא תבא: (סו) חייך תלאים לך. על הספק כל ספק קרוי תלוי שמא אמות היום בחרב הבאה עלינו · ורבותינו דרשו זה בלוקח תבואה מן השוק (מנחות כ"ד): ולא תאמין בחייך · זה הסומך על הפלטר: (סז) בבקר תאמר מי יתן ערב · ויהיה הערב של אמש (סוטה מ"ט): ובערב תאמר מי יתן בקר · של שחרית שהצרות

העמק דבר

לידיעה בהליכות עולם כדתנן והנין ממנו עלה ותוס' וכשמת נעשה ג' פלאים היינו העדר ידיעה לעבר · והעדר ידיעה איך לעשות בהוראה והעדר ידיעה בעצה והיינו ג' פליאות · וכל זה מרומז בהאי קרא טומאתה בשוליה לא זכרה אחריתה ותרד פלאים אין מנחם לה ראה ה' את עניי כי הגדיל אויב · פירושו טומאתה היינו עונשה בשוליה באחרית הימים ע"כ לא זכרה אחריתה תכלית המכות להבין על מה באו עוד ותרד פלאים היינו חרבן בהמ"ק שהיה פלאים שנים. עוד יותר מזה ראה ה' את עניי כי הגדיל אויב. פי' כדאיתא באיכה דכ"ג על המקרא כי הגדיל לעשות ובת"ח יותר מכולם שהמה מועטים יותר מע"ה כמש"כ לעיל ד' ט' · וזהו פי' מקרא בקינות ראה ה' את עניי כי הגדיל אויב דת"ח איבדו חכמתם ונעשו ג' פלאות: (ס) אשר יגורת מפניהם · כבר ביארנו לעיל ז' ט"ו דאותם התלאים שהיו במצרים ישנן בא"י והיו יראים מהם אלא שהבטיח הקב"ה שלא יגיעו לישראל: (סא) גם כל חלי וגו'. שלא היו במצרים ולא שמעו מעולם ע"כ לא פחדו מהם: (סב) ככוכבי השמים לרוב. נתבאר לעיל א' י' שמשמעו גדולים ואנשי מעלה הרבה מלפי הערך בכל אומה · ובשעת הקללה יתמעטו והטעם כי לא שמעת בקול וגו' דחכמת ישראל באה מכח למוד התורה כמש"כ לעיל כ"ז י': (סג) להיטיב. את הליכות עולמים: ולהרבות. בבנים: להאביד · היינו אבדת האמונית להיות בקטנות: ולהשמיד אתכם · היינו מיתה ממש · וכבר ביארנו לעיל ט' י"ד דסתם השמדה אינו כליון גמור אלא ממעט ומכלה הרבה · והכי מבואר לעיל עד השמדך ונשארתם וגו': (סד) והפיצך ה' וגו'. הוא גלות שני שגלו לגמרי בכל העמים ועל זה הגלות כתיב ועבדת שם וגו' · שהיו כמה שמדות מה שלא היה כן בגלות ראשון והיינו דבקללות דס' ויקרא כתיב ואבדתם בגוים. וכאן כתיב בכל העמים · דגוים אינו אלא אומה שלמה ומולכת בעולם אבל עמים משמעו כל עם בפ"ע ויש כמה עמים במלוכה אחת. ויפוצו מעט מעט בכל העמים · וזה היה בגלות שני ועמש"כ להלן ל' ג': (סה) ובגוים ההם · המגלים אותך: לא תרגיע. במנוחת הלב. להיות יושב בשקט: ולא יהיה מנוח לכף רגלך · זהו מנוחת הגוף להיות במקום א'. ובאשר זה תלוי אך בגוי המולכת ולא בעמים שתחתם מש"ה כתיב ובגוים: לב רגז · תמיד בכעס כדאי' בנדרים דכ"ב: (סו) ופחדת לילה וגו' · אפי' במקום שבאמת אין חייך תלואים ואין שם פחד · אבל אתה תפחד: ולא תאמין בחייך. כי יש שלום ואין גזרת המלכות: (סז) מפחד לבבך וגו'. אפי' במקום שלא יהיה פחד · אלא מפחד לבבך שתדמה: וממראה עיניך אשר תראה · באמת כי אתה מסוכן: (סח) והשיבך ה' וגו' · מחמת פחד תברח למצרים. ותרצה להמכר שם כדי להגן עליך ולפרנסך

יְהוָה ׀ מִצְרַיִם בָּאֳנִיּוֹת בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אָמַרְתִּי לְךָ לֹא־תֹסִיף עוֹד לִרְאֹתָהּ וְהִתְמַכַּרְתֶּם שָׁם לְאֹיְבֶיךָ לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת וְאֵין קֹנֶה׃ ס סט אֵלֶּה דִבְרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה לִכְרֹת אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מוֹאָב מִלְּבַד הַבְּרִית אֲשֶׁר־כָּרַת אִתָּם בְּחֹרֵב׃ פ שביעי

כט א וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַתֶּם רְאִיתֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְעֵינֵיכֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל־עֲבָדָיו וּלְכָל־אַרְצוֹ׃ ב הַמַּסּוֹת הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ הָאֹתֹת וְהַמֹּפְתִים הַגְּדֹלִים הָהֵם׃ ג וְלֹא־נָתַן יְהוָה לָכֶם לֵב לָדַעַת וְעֵינַיִם לִרְאוֹת וְאָזְנַיִם לִשְׁמֹעַ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ד וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לֹא־בָלוּ

ת"א והתמכרתם. מגילה יא: ואין קונה. בתרא פט: אלה דברי הברית. ברכות ה סוטה לז: ולא נתן ה'. ע"ג ה: והולך אתכם. שם:

רש"י

מתחזקות תמיד וכל שעה מרובה קללה משלפניה: (סח) באניות. בספינות בשביה: והתמכרתם שם לאיביך. אתם מבקשים להיות נמכרים להם לעבדים ולשפחות: ואין קונה. כי יגזרו עליך הרג וכליון: והתמכרתם. בלע"ז אישפור"ו ונדרי"ץ יו"ש (אונד איהר ווערדעט אייך פיילביטען) ולא יתכן לפרש והתמכרתם בלשון ונמכרתם ע"י מוכרים אחרים מפני שנא' אחריו ואין קונה: (סט) לכרות את בני ישראל. שיקבלו עליהם תורה באלה ובשבועה: מלבד הברית. קללות שבת"כ שנאמרו בסיני: כט (ג) ולא נתן ה' לכם לב לדעת. להכיר את חסדי הקב"ה ולידבק בו: עד היום הזה. שמעתי שאותו היום שנתן משה ספר

העמק דבר

ולפרנסך. אבל ואין קונה. כדי שיהיו רק עיניך תלויות בכל שעה בה' לבדו. בלי שאר מגן ומחסה: (סט) מלבד הברית וגו'. ועיקר הוספה בזה הברית שיא גזירה והפיצך ה' בכל העמים מקצה הארץ וגו' שבא לתכלית וימלא כבוד ה' את כה"א כמו שביארנו בפ' דברים. ויבואר עוד. רק הסיבות המביאות לזה התכלית באו ע"י כמה גלגולי צרות עד שמגיע לזה התכלית: כט (א) ויקרא משה וגו'. ענין פרשה זו מובן שהוא תנחומים ולהגיה לבן של ישראל על צ"ח קללות. מה שאין בכל אומה ולשון בשעה שגולים ומוסרים מעם המולך. היינו שאין הפזור כ"כ בכל העמים מקצה הארץ וגו' וגם אין הגלות בשעת החרבן כ"כ וכמו שאמר דניאל פ' י"ב ויקם עלינו את דברו אשר דבר עלינו וגו' להביא עלינו רעה גדולה אשר לא נעשתה תחת כל השמים כאשר נעשתה בירושלים. ובא משה רבינו לפייס את ישראל. אבל אינו מבואר תנחומים אלו. ומה הודיע להם חדשות שיגיע בזה לבבם. וגם אינו מובן המקרא האחרון ושמרתם את דברי הברית וגו' מה שמירה ועשיה יש בברית הזה שאינו אלא קבלת ברכות וקללות. אמנם קודם שנבא לביאור הפסוקים. יש להקדים דישראל נקראו בשמו ית' לכבודו ומלכותו. שיתגלה כבודו ומלכותו בכל העולם על ידם. ואם א"א שיתגלה כבוד מלכותו אלא בזה האופן. אין לנו להתרעם

לַעֲבְדִין וּלְאַמְהָן וְלֵית דְקָנֵי׃ סט אִלֵין פִתְגָמֵי קְיָמָא דִי פַקִיד יְיָ יָת מֹשֶׁה לְמִגְזַר עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא דְמוֹאָב בַּר מִקְיָמָא דִי גְזַר עִמְהוֹן בְּחֹרֵב׃ א וּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן אַתּוּן חֲזֵיתוּן יָת כָּל דִי עֲבַד יְיָ לְעֵינֵיכוֹן בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל עַבְדוֹהִי וּלְכָל אַרְעֵיהּ׃ ב נִסִין רַבְרְבִין דִי חֲזָאָה עֵינָךְ אָתַיָא וּמוֹפְתַיָא רַבְרְבַיָא הָאִנוּן׃ ג וְלָא יְהַב יְיָ לְכוֹן לִבָּא לְמִדַע וְעַיְנִין לְמֶחֱזֵי וְאוּדְנִין לְמִשְׁמַע עַד יוֹמָא הָדֵין׃ ד וְדַבָּרִית יָתְכוֹן אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּמַדְבְּרָא לָא בְלִיאַת

העמק דבר

להתרעם ע"ז שהרי על מנת כן נוצרנו . וכמו מלך בו"ד המעביד את חילו במלחמה תכופה עבודה גדולה יומם לא ישבתו ולילה לא ישקוטו וגם מסתכנים ומוכים במלחמה . אין להם להתרעם ע"ז כלל . שאין זה חלילה מרעת לב המלך . אלא כאשר הוא צריך להגדיל מלכותו . וע"ז הוא נעשה מלך במדינה . והמה ע"מ כן יכנסו לעבדו בחיל ולשמור את המלכות בגופם ובנפשם . כך מלך מה"מ הקב"ה עמ"כ ברא עולמו שיהא נמלא כבודו בכל הבריאה כמש"כ בס' בראשית ב' ד'. ועמ"כ לקחנו לעמו ועבדיו שיהיה נשלם זה התכלית על ידינו . א"כ בכל אופן שההכרח נותן להגיע לידי כך אין לנו להתרעם ע"ז כלל . וכבר נתבאר בס' בראשית י"ז ד' שזה היה ענין כי אב המון גוים נתתיך . שנתקדש אברהם וזרעו לאומה הנבחרה להיות לברית עם לאור גוים באמונתם אפי' באופן שלא יהיו גרים ונכנסים בקרב ישראל אלא להחליף עבודת הכוכבים מן הארץ . וגם זה נתבאר שם בפ' עקידה שנתקדשו זרע א"א [לזה] התכלית להגיע לידי כך אפי' ע"י כל הצרות שבעולם . וביארנו שם מאמר דוד המלך בשם ב"י כי דכיתנו במקום תנים וגו' כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה וע"ש . זהו כלל הענין . ומעתה נבא לביאור הפסוקים שפתח משה רבינו לכל ישראל . ואמר אתם ראיתם את כל אשר עשה וגו' . והקדים אשר בכל אשר ראיתם הראה בזה תכלית רצונו ית' שיתגדל שמו וכבודו בכל הארץ . וביאר היאך הראה בזה לדעת זה התכלית : (ב) **המסות הגדולות אשר ראו עיניך**. לשון מסות אינו מורגל בכל המקומות שמדבר בפלאות י"מ . זולת פעם א' לעיל ד' י"ד ובקיצור . ולעיל ז' י"ט . וכאן האריך משה בזה הפרט . הדבר מובן שהוא עיקר המכוון לענין . ומשמעות מסות הוא כמש"כ לעיל שם . וכן הוא במדרש כאן מהו המסות המכות ממסות גופן של מצרים . והביאור ע"ז . שלא כלה הקב"ה את מצרים בפעם א' אלא לאט לאט במכות הממסות את הגוף . ולמאי עשה הקב"ה כך . ביאר ה' ואמר כי עתה שלחתי את ידי ותכחד מן הארץ ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראותך את כחי ולמען ספר שמי בכל הארץ : **האותות והמופתים הגדולים ההם**. למאי עשה כל זה ? והרי לתכלית שיוציאו את ישראל מתוכם לא היה להקב"ה לעשות נפלאות וגדולות כאלה . ואלו היה מכת בכורות בפעם הראשונה . וכאשר מרוב פחד אמרו אז כלנו מתים היו מניחים את ישראל . אלא הכל היה כדי להראות כבודו . וע' מש"כ בס' שמות ט' י"ד : (ג) **ולא נתן ה' לכם לב לדעת**. מצד השכל או מדיעת בית רב במאמרי ה' לא"א כי כך רצונו העיקרי : **ועינים לראות**. מזה שעשה במצרים כאמור : **ואזנים לשמוע**. דבר ה' אלא שאמר בפי' כן . ובל"ס שמשה רבינו הודיע כל דבריו גם לישראל . ובזה גרמו כל הפזור והגלות הזה . שאלו התבוננו ע"ז . לא היו מסרבים ליכנס לא"י בלי מרגלים שהרי כבר נתבאר בפ' שלח ובפ' דברים . דמתחלה בא עסק המרגלים בשביל שלא רצו לסבול עול הנהגה נסית . שמוכרחים מחמת זה להיות נזהרים מאד כמו העומד בפלטין של מלך . ובשביל זה בקשו ליכנס לא"י בדרך הטבע . ומש"ה נצרכו באמת למרגלים ואח"כ סירבו ולא האמינו שאפשר ליכנס לא"י בדרך הטבע . ומזה יצא מה שיצא. אבל כ"ז שהקב"ה הסכים לדעתם להתנהג בדרך הטבע ולשלוח מרגלים . לא היה זה עיקר רצונו ית' אלא משום שבדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו . והנה כ"ז גרם הפזור הרב שאם היו נכנסים בדרך נס והיו מתנהגים כך כמה שנים . היה מתגלה כבוד שמים ומתפרסם בכל הארץ . כמו שנתפרסם בשעה מועטת של י"מ וקריעת י"ס בהרבה מדינות . אבל אחר שהיו מתנהגים בא"י בדרך הטבע . לא היה נתגלה כבוד שמים אפי' כשהיו מוצלחים הרבה . שהרי זה מצוי גם בשארי אוה"ע לכבוש ארצות לא להם ולחיות בהצלחה . מש"ה היה ההכרח להגיע לתכלית הנרצה גזרה של פזור בכל העמים ושיבואו עי"ז לידי כמה נסיונות ומזה מגיע כבוד שמים בכל הארץ . נמצא זה היה פיוס גדול על פזור הרב . אחר שאינו מצד העונש . אלא מצד שהוא התכלית הנרצה בבריאת עו"א ובבחירת אומה הישראלית . והמה מחויבים לסבול כ"ז כמו חיל המלך למלכם : (ד) **ואולך אתכם קוממיות וגו' לא בלו וגו'**. עוד פיוס אחר . להודיע כי זה הפזור והצרות אינם רעים כ"כ כפי הנראה לאדם השומע . שהרי נגזר ארבעים שנה להיות במדבר והיה מדומה לישראל שהוא צרה גדולה כמבואר בפ' דברים א' מ"ה כמה בכו ע"ז והפצירו לבטל גזרה של ארבעים שנה . וכ"ז הוא משום שכמדומה להם איך יסבלו כ"ז המשך בלי כסות ושמלה ומנעלים במדבר . והרי נתקיים הגזרה הרעה הזאת. ומכ"מ . **לא בלו שלמותיכם וגו'**. הרי ההשגחה

שַׂלְמֹתֵיכֶם מֵעֲלֵיכֶם וְנַעַלְךָ לֹא־בָלְתָה מֵעַל רַגְלֶךָ׃ ה לֶחֶם לֹא אֲכַלְתֶּם וְיַיִן וְשֵׁכָר לֹא שְׁתִיתֶם לְמַעַן תֵּדְעוּ כִּי אֲנִי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ מפטיר ו וַתָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיֵּצֵא סִיחֹן מֶלֶךְ־חֶשְׁבּוֹן וְעוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתֵנוּ לַמִּלְחָמָה וַנַּכֵּם׃ ז וַנִּקַּח אֶת־אַרְצָם וַנִּתְּנָהּ לְנַחֲלָה לָראוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשִּׁי׃ ח וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם לְמַעַן תַּשְׂכִּילוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן׃ פ פ פ

קכ"ב פסוקים . לעבדי"ו סימן : ומפטירין קומי אורי בישעיה סימן ס' :

סדר נצבים

ט אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם כֻּלְּכֶם לִפְנֵי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם

ת"א ושמרתם את דברי הברית . סוטה שם סנהדרין לט ע"ב יע : למען תשכילו . עקדה שער נא :

רש"י

התורה לבני לוי כמו שכתוב בפרשת וילך ויתנה אל הכהנים בני לוי (לקמן ל"א) באו כל ישראל לפני משה ואמרו לו משה רבינו אף אנו עמדנו בסיני וקבלנו את התורה ונתנה לנו ומה אתה משליט את בני שבטך עליה ויאמרו לנו יום מחר לא לכם ניתנה לנו ניתנה ושמח משה על הדבר ועל זאת אמר להם היום הזה נהיית לעם וגו' היום הזה הבנתי שאתם דבקים וחפצים במקום : (ו) ותבאו אל המקום הזה . עתה אתם רואים עצמכם בגדולה וכבוד אל תבעטו במקום ואל ירום לבבכם ושמרתם את דברי הברית הזאת. ד"א ולא נתן ה' לכם לב לדעת שאין אדם עומד על סוף דעתו של רבו וחכמת משנתו עד ארבעים שנה (ע"ז ה') ולפיכך לא הקפיד עליכם המקום עד היום הזה אבל מכאן ואילך יקפיד ולפיכך ושמרתם את דברי הברית הזאת וגו' : חסלת פרשת כי תבוא

(ט) אתם נצבים . מלמד שכינסם משה לפני הקדוש ברוך הוא ביום מותו להכניסם בברית :

העמק דבר

עליכם אפי' בהסתר פנים . שהרי לא נבראו שלמות ונעלים כמו המן והבאר בדרך נס . אלא בהשגחה נסתרת לא בלו השלמות והנעלים . כך תבינו ותשכילו כי גם בעת עומק הצרות תהיה ההשגחה חזקה עליכם. ויודע הקב"ה הוסי בו . גם בשעת רעה זו . וא"כ אינו כ"כ רע: (ה) לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם למען תדעו כי וגו' . הוסיף עוד כי גם זה שנתן הקב"ה מן ובאר . ובזה הייתם כל הארבעים שנה . ג"כ היה רק לזה התכלית למען תדעו כי אני ה' משגיח על חייכם . ומזה תשכילו כי גם בגלות שמר כשלא יהיה לחם ויין . מכ"מ לא תמותו לשחת חלילה . אלא תחיו בא"ת באיזה דבר אשר ימציא הקב"ה להותה שעה . ודברים אלו כבר אמר משה רבינו בבאור לעיל ח' ג' ויענך וירעיבך ויאכילך את המן וגו' למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם וגו' וכמבואר בבאורינו שם בס"ד . וא"כ אינו כ"כ רע כפי המדומה : (ו) ותבאו אל המקום הזה ויצא סיחון וגו' . עוד פיוס כי אין אדם יודע מה זה טוב ומה רע באשר אינו רואה אחרית הדבר . והראה לדעת מזה הענין כי מזו הצרה של גזרת ארבעים שנה יצא שמחה זו של כיבוש סיחון ועוג . שאלו נכנסו מוקדם ברגע לא"י מיד היו נכנסים דרך אדום מדרום א"י . שהרי אז היו עוד מבוהלים אלופי אדום. ומפני שם ישראל נחת הוא . עד שעלה שמפני הגזירה

כסותכון מנכון ומסנך לא עדו מעל רגלך: ה לחמא לא אכלתון וחמר חדת ועתיק לא שתיתון בדיל דתדעון ארי אנא יי אלהכון: ו ואתיתון לאתרא הדין ונפק סיחן מלכא דחשבון ועוג מלכא דמתנן לקדמותנא לאגחא קרבא ומחיננון: ז ונסיבנא ית ארעהון ויהבנא לאחסנא לשבטא דראובן ולשבטא דגד ולפלגות שבטא דמנשה: ח ותטרון ית פתגמי קימא הדין ותעבדון יתהון בדיל דתצלחון ית כל די תעבדון: פ פ פ

ט אתון קימין יומא דין כלכון קדם יי אלהכון רישיכון שבטיכון סביכון

העמק דבר

הגזירה היא עלו המעפילים דרך אדום אהל · ויכתום עד חרמה · ומזה סר הפחד . והיו מוכרחים לסבוב כל אדום ומואב עד בואם לסיחון ויצא למלחמה ונכבש · הרי דזו הרעה סיבבה כל הטובה . וכן להיפך רמז בזה דמזו השמחה שהיה לישראל שכבשו ארץ סו"ע · יצא כל צרת הגלות וחרבן הארץ כמו שביארנו בסוף פ' דברים ג' י"ב שביאר משה לישראל סכנה זו של כיבוש עה"י והחלוקה בזה שניתן לראובני ולגדי · והיינו שסיים (ז) ונקח את ארצם ונתנה לנחלה וגו' · ואלו לא באו לטובה זו לא היה כן . הרי שדבר שנדמה לשמחה יכול להיות שאחריתה תוגה · וכן להיפך מה שנדמה לנו שהוא צער הרי הוא אחריתו לאחרית טוב . וא"כ אין המדומה לרע מאד הוכחה שכן הוא: (ח) ושמרתם את דברי וגו' · עוד פיוס כי בכל הרע האמור יש עצה ותקוה טובה להנצל . ובספרי זוטא הביא בילקוט שמעוני א"ל מבקשים אתם לעמוד בעולם עסקו בתורה . שנא' ושמרתם את דברי הברית וא"כ אתם נצבים · והנה בסנהדרין דצ"ט ב' למדו מזה המקרא דא"א כל המלמד את בן חבירו תורה כאלו עשה לד"ת שנא' ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם · רבא א' כאלו עשה לעצמו שנא' ועשיתם אותם אל תקרי אותם אלא אתם · ויש להבין עומק הדרש מזה המקרא ביחוד והלא כבר כתיב בפ' קדושים ושמרתם את כל חקותי ואת משפטי ועשיתם אותם · ובפ' אמור ושמרתם מצותי ועשיתם אותם · ולא הגעתו לזה הדרוש . וגם היכן כתיב כאן המלמד את בן חבירו תורה · [והגר"א הגיה בזה והעמיד דרשת ר"א ורבא על העוסק בתורה לשמה · אבל גם בשאלתות דר"א פ' לך מבואר כנוס' הגמרא לפנינו · אלא שיש שם עה"ד במקרא שהובא שם ע"ש] אלא שחז"ל השכילו ע"ז המקרא · שאין לפרש כמו בכל מקום דכתיב מצוה לעשות ד"ת דמשמעו להעמיד הפרשה על מתכונתו ולפרשה בכל דקדוקיה · דמה זה שייך לדברי הברית שהיא פרשה בו"ק · אלא הכונה ושמרתם עיקר הברית הזאת שבא מתחלת על קיום ת"ת בישראל . ואינו בא בזה המקרא לאזהרה שהרי כבר כתיב לפני בו"ק · אלא להגיד לישראל עצה אשר בבוא שואה של התוכחה אם תשובו להקים ד"ת והיינו שיהיו אחרים למדין תורה: למען תשכילו את כל אשר תעשון · שזכות ת"ת יורה דרך ועצה להשכיל בעת רעה · ותהי מסבב לעתות בצרה · וכדאי' בב"ב ד"ח עה"פ בהושע גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם ויחלו מעט ממשא מלך ושרים · אי תנו כולהו עתה אקבצם ואם מעט מהם יחילו ממשא מלך ושרים ומזה באו למה דכתיב ועשיתם אותם . שאין הפירוש כמו בכל מקום שמחדש בד"ת הרי זה עושה אותה ממש ונקראת על שמו . וכמש"כ בס' ויקרא י"א ה' . אבל כאן אינו מדבר בזה האופן שמעמיק בעצמו ומחדש ד"ת. אלא מקיים ת"ת לאחרים שזהו הברית הזאת שהם יהיו מחדשים בכח התלמוד . וא"כ פי' ועשיתם אותם . כאלו עשיתם לד"ת . במה שהשתדלותם שלא תשכח בעומק הגלות . דומה כאלו עשאו לד"ת . ורבא הוסיף כאלו עשיתם את האנשים. דבזה שיעסקו בד"ת יגלו ממאורעות רעות המצירות בשעת התוכחה וכמש"כ בס' בראשית מ"ה ע"ז בביאור מקרא ביחזקאל כ"ד וע"ש . נמצא כ"ז פיוס ועצה להנצל . וע' מש"כ לעיל ד' י"ד:

(ט) אתם נצבים וגו' . גם זה בכלל פיוס וכאשר יבואר . אלא שהפסיק בתורה ונעשה מזה סדרה מחדש באשר בא בזה המאמר כונה ועיקר גדול בהליכות ההשגחה לדעת בכל עת אפילו שלא בשעת התוכחה . וכיב"ז מתחיל בס' שמות פ' וארא ובזה הספר פ' עקב וכמש"כ שם · והנה ביארנו לעיל י' י"ב ענין מקרא זה מה שפירש הכתוב כל הפרטים ולא הספיק במה שאמר אתם נצבים היום כולכם לפני ה' אלהיכם לעברך וגו' · אלא בא ללמדנו שאין הדין וחשבון של כל אדם שוה · ויש בזה ארבע מדרגות במעלות האדם מישראל - ראשים · ות"ח · והמון עם ה' - נשים ועבדים וטף · כל אחד נידון לפי השאלה שהקב"ה שואל ממנו כמו שנתבאר לעיל שם . והקדים לומר היום . משום שבאמת בכל ר"ה ויום הדין נצבים כל ישראל בזה האופן . אבל היום שלא בר"ה שהוא כדי לעברך וגו' ואמר כלכם . שאע"ג שכל אחד נידון בפרט לפי מה שהוא אדם · מ"מ כל א' גורם להכריע להכלל אם לשבט אם לחסד כדאיתא בקידושין ספ"א דכל א' מכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות או לכף חוב · ואחר כך פירש

פרטים

רָאשֵׁיכֶם שִׁבְטֵיכֶם זִקְנֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם כֹּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל׃ י טַפְּכֶם נְשֵׁיכֶם וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּקֶרֶב מַחֲנֶיךָ מֵחֹטֵב עֵצֶיךָ עַד שֹׁאֵב מֵימֶיךָ׃ יא לְעָבְרְךָ בִּבְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּבְאָלָתוֹ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כֹּרֵת עִמְּךָ הַיּוֹם׃ שני יב לְמַעַן הָקִים אֹתְךָ הַיּוֹם לוֹ לְעָם וְהוּא יִהְיֶה־לְּךָ לֵאלֹהִים כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְכַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ יג וְלֹא אִתְּכֶם לְבַדְּכֶם אָנֹכִי כֹּרֵת

ת"א מחטב עציך · יבמות עט : ולא אתכם · נדרים כה שבועות לט :

רש"י

ראשיכם שבטיכם · ראשיכם לשבטיכם : זקניכם ושוטריכם · החשוב חשוב קודם ואח"כ כל איש ישראל : (י) מחטב עציך · מלמד שבאו כנענים להתגייר בימי משה כדרך שבאו גבעונים בימי יהושע וזהו האמור בגבעונים ויעשו גם המה בערמה (יהושע ט') ונתנם משה חוטבי עצים ושואבי מים (תנחומא) : (יא) לעברך · להיותך עובר בברית ולא יתכן לפרשו כמו להעבירך אלא כמו לעשותכם אותם (דברים ד') : לעברך בברית. דרך העברה כך היו כורתי בריתות עושין מחיצה מכאן ומחיצה מכאן ועוברים בינתים כמו שנאמר העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו (ירמיה ל"ד) : (יב) למען הקים אותך היום לו לעם · כל כך הוא נכנס לטרוח למען קיים אותך לפניו לעם : והוא יהיה לך לאלהים . לפי שדבר לך ונשבע לאבותיך שלא להחליף את זרעם באומה אחרת לכך הוא אוסר אתכם בשבועות הללו שלא תקניטוהו אחר שהוא אינו יכול לבדל מכם עד כאן פרשתי לפי פשוטו של פרשה · ומדרש אגדה למה נסמכה פרשת אתם נצבים לקללות לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתים חוץ ממ"ט שבתורת כהנים הוריקו פניהם ואמרו מי יוכל לעמוד באלו התחיל משה לפייסם אתם נצבים היום הרבה הכעסתם למקום ולא עשה אתכם כליה והרי אתם קיימים לפניו : היום . כיום הזה שהוא קיים והוא מאפיל ומאיר כך האיר לכם וכך עתיד להאיר לכם והקללות והיסורין מקיימין אתכם ומציבין אתכם לפניו ואף הפרשה של מעלה מזו פויסין הם אתם ראיתם אשר עשיתי . דבר אחר אתם נצבים לפי שהיו ישראל יוצאין מפרנס לפרנס ממשה ליהושע לפיכך עשה אותם מצבה כדי לזרזם וכן עשה יהושע וכן שמואל התיצבו ואשפטה אתכם (שמואל א' י"ב) כשיצאו

העמק דבר

הספרים · א' ראשיכם שבטיכם · מנהיגי השבטים אכן לפי הנראה שבטיכם מיותר · ומה מקרא חסר ראשיכם לחוד וממילא כל ראש מנהיג בישראל באשר הוא שם . אלא ללמדנו שאין כל שבט ומנהיגיו נדונים בשוה . אלא לפי טבע השבט ובמה שהחזיק ביותר להיות נזהר בזה נידון על העוותו וכר מדרך המובה שהחזיק בה וכמו שאמר עמוס הנביא על שלשה פשעי יהודה ועל ארבעה לא אשיבנו . על מאסם את תורת ה' וחקיו לא שמרו . על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו . על מכרם בכסף צדיק וגו' הרי שעיקר הדין על שבט יהודה על שבכו מדרכם המובה לשמור חקיו הפה מדות התורה וזהו כבוד לתורה שבכתב שמדקדקים בה הרבה וכאשר סרו מזה מאסו את התורה . ולא כן שבטי ישראל שמעולם לא החזיקו

כ"כ בת"ת אלא בחסד בין אדם לחבירו כדרך מלכי ישראל וכמש"כ בס' בראשית כ' כ"ג · ע"כ עיקר הדין עליהם על שסרו מזה המדה ומכרו בכסף צדיק וגו' ונמצא הראשים שמנהיגי' השבטים נידונים לפי שבטם. ב' זקניכם ושוטריכם · המה ת"ח גדולים וקטני הערך לכל אחד לפי כחו . ג' כל איש ישראל . כל איש לפי מעשיו בהליכות עולמו . וכבר נתבאר בס' במדבר כ"ד ו' בדבר בלעם ברוה"ק שנמשלו המון עם ישראל כגנות שיש בם הרבה מיני זרעים · אבל בכל גנה יש בו מין א' שהוא העיקר כך כל ישראל מוזהרים בכל מצוה מעשית · אלא שמ"מ כל א' עליו מצוה אחת להיות נזהר בה ביותר . לכל א' לפי עסקיו מה שמלול להיות נכשל עפ"י עסקו · עליו לשום לבו ע"ז הפרש ביותר ועל דבר זה הוא נידון ביחוד . גם

מכלל

וסרכיכון כל אנש ישראל: י טפלכון נשיכון וגיורך די בגו משריתך מלקט אעך עד מלי מימך: יא לאעלותך בקימא דיי אלהך ובמומתיה די יי אלהך גזר עמך יומא דין: יב בדיל לאקמא יתך יומא דין קדמוהי לעמא והוא יהוי לך לאלהא כמא דמליל לך וכמא דקים לאבהתך לאברהם ליצחק וליעקב: יג ולא עמכון בלחודיכון אנא גזר ית קימא הדא וית מומתא הדא:

העמק דבר

בכלל בלשון כל איש ישראל כל א' לפי טבעו · וה' היודע הכונת לב של כל א' ודן כל א' לפי מדהו . ד' מדרגה הפחותה (י) טפכם נשיכם וגרך וגו' · גם הם נדונים על המוטל עליהם להיות לטוב לאדוניהם ולמחזיק אותם ומפרנסם . ועליהם להיות נשמעים להם וע"ז עומדים בברית : מחטב עציך · שהוא עבודה קשה שבבית : עד שואב מימיך . שהיא הקלה ביותר . כל אחד נדון לפי עבודתו : (יא) לעברך בברית וגו' כרת עמך היום . דאע"ג שא"א לכרות ברית עם הטף שהמה קטנים מ"מ הברית שאני כורת עמך היום מועיל גם להם שזה הוא זכותם · [ועי' בס' שמות י"ב מ"ה דקי"ל דאב מגייר את בנו הקטן בע"כ כפרש"י יבמות דמ"ח וגא' כתובות · והיינו משום שזכות הוא לו] וכ"ז פירש משה רבינו בתוך דבר הפיוס על הגלות המר . באמר גם בזה הכלל יש כדי לפייס ולהניח הדעת על מה שנגרעו מכל אוה"ע בגלותם בא ע"ז הישוב שאינם דומים לאוה"ע שנדונים בכלל . ואם היה בא עליהם גזרה כאלו לא נשתייר מהם שו"פ · משא"כ ישראל דמ"מ כל אחד נידון בפ"ע לפי מעשיו · וכמו שאם הי' מגיע לאחד בישראל הרבה צרות וחליים רעים ונאמנים לא הי' כדי להפרע · והיה מובן שנוסמת עונותיו הטו עליו כ"ז . כך באמר בשעת הגלות הגיע להרבה ב"א צרות מרובות מ"מ הי' כל אחד נידון בפ"ע אלא שהגיע אז שעת הדין ועידן ריתחא להעניש ומי שאינו ראוי להעניש הרי זה נמלט מעולר רעה בהשגחה : (יב) למען הקים אותך היום לו לעם וגו' . עוד פיוס על תוקף העונשים מלבד פיוס הא' שנתבאר שנדרש להיות כן כדי שיגיע מזה קידוש שמו ית' שלזה נוצרו . וזה אינו פיוס אלא על היש שמגיע מאוה"ע שהכו עלינו גלמות · אבל על חליים רעים ונאמנים בעונשי שמים אבר אין בזה קדה"ש אין בזה פיוס כלל · ע"ז אמר עוד שהוא כדי להקים אותך להיות לו לעם · ומשמעות עם כבר ביארנו לעיל כ"ו י"ח מלשון אנשי חיל המיוחדים מכל המדינה . כן במה שהמה מושגחים ביחוד מן המלוכה במלוי כ"ל לכל אחד לפי ערכו . כן במה שנענשים ביותר על העותה בעונשי הגוף יותר מעונשי אנשי המדינה משום שנקראים על שמו ויש בהעותה בזיון המלך · כך ההבדל בין אוה"ע לכלל ישראל דאוה"ע המה כעבדים יושבי הארץ · ועדת ישראל בכלל המה אנשי חיל ואע"ג שביארנו שם דת"ח ביחוד המה נמשלים לבעלי מלחמתו של הקב"ה . והמה נקראים עמי ביחוד כדאיתא בב"מ דל"ג והגד לעמי פשעם אלו ת"ח וכו' · מ"מ גם כל ישראל המה אנשי חילו אלא הנ"מ הוא כמו שיש במלוכה שני אופני אנשי חיל · א' שהם מופרשים לכך והחרב על ירכם תמיד ואנשים אלו ניזונים מאוצר המלך · ב' שהמה עוסקים בצרכי עצמם כל היום אלא שמכ"מ אוחזים החרב שעה אחת בכל יום . למען שבעת המלחמה יהיו גם המה במלחמת המלך · כך ת"ח איש חרבו של תורה על ירכו תמיד והמון ישראל עוסקים בצרכי עצמם אלא שמניחים תפילין וקורין ק"ש שעה אחת בכל יום וזהו במקום חרבה של תורה כדכתיב בתפלין למען תהי' תורת ה' בפיך וכמו שביארנו בזה הפסוק ואחר שישראל בכלל עמו ונושאי מלחמתו ע"כ העונשים על עונותיהם מוקשים יותר משל אוה"ע בעונשי הגוף וזהו דבר משה למען הקים אותך היום לו לעם שומרי מלכותו ונגד זה הוא יהיה לך לאלהים · משגיח ביחוד כאשר דבר לך בשעת מ"ת ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו' · מש"ה העונשים המורים משום שיש בזה חה"ש שהרי אתם נקראים על שמו: (יג) ולא אתכם לבדכם וגו' . עוד פיוס על חומר העונשים שמזה יודע לכם שהקב"ה אינו רוצה לעזוב אתכם בשום אופן לדורי דורות ונבא לזה ע"פ מאמר ירמיהו בסוף קינות השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם כי אם מאוס מאסתנו קצפת עלינו · עד מאד השיבנו וגו' · ולשון כי אם וגו' צריך ביאור · והענין אם עבד חוטא הרבה לאדוניו והאדון בקצפו מכהו וגם מושיבו במאסר והלוי שני העונשים הללו בכוונת האדון ורצונו מה לעשות עם עבדו · אם רצונו למכרו לגמרי וממאס בשימושו ה"ז ממעט במכותיו כי אין בזה תועלת עוד אחר שלא ישמשנו ורק מכהו מעט מחמת קצפו בחוקה שעה · אבל מניחו במאסר הרבה עד שמזדמן לו קונה אותו משא"כ אם בכל העוהו ערב לו שימושו ואינו ממאס בו בשום אופן . ה"ז להיפך מושיבו במאסר זמן מועט אבל מכהו הרבה פעמים כדי שיזכור ולא יחטא עוד נמצא ממה שמכהו הרבה ניכר שהאדון רוצה בשמוש העבד ואינו ממאס בו · וזה האות שלא יניחנו הרבה במאסר וזה היה טענת הנביא ירמי' השיבנו ה' וגו' כי אם מאוס מאסתנו קצפת עלינו עד מאד . הקצף בשעת הכאה הוא יותר מהשיעור דמה לך לענוש אותנו כל כך אלא ודאי לא מאסתנו וא"כ השיבנו וגו' לכך אמרה תורה

אֶת־הַבְּרִית הַזֹּאת וְאֶת־הָאָלָה הַזֹּאת׃ יד כִּי אֶת־אֲשֶׁר יֶשְׁנוֹ פֹּה עִמָּנוּ עֹמֵד הַיּוֹם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֵת אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ פֹּה עִמָּנוּ הַיּוֹם׃ שלישי טו כִּי־אַתֶּם יְדַעְתֶּם אֵת אֲשֶׁר־יָשַׁבְנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְאֵת אֲשֶׁר־עָבַרְנוּ בְּקֶרֶב הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עֲבַרְתֶּם׃ טז וַתִּרְאוּ אֶת־שִׁקּוּצֵיהֶם וְאֵת גִּלֻּלֵיהֶם עֵץ וָאֶבֶן כֶּסֶף וְזָהָב אֲשֶׁר עִמָּהֶם׃ יז פֶּן־יֵשׁ בָּכֶם אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה אוֹ מִשְׁפָּחָה אוֹ־שֵׁבֶט אֲשֶׁר לְבָבוֹ פֹנֶה הַיּוֹם מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לָלֶכֶת לַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם הָהֵם פֶּן־יֵשׁ בָּכֶם שֹׁרֶשׁ פֹּרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה׃ יח וְהָיָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת־דִּבְרֵי הָאָלָה הַזֹּאת וְהִתְבָּרֵךְ בִּלְבָבוֹ לֵאמֹר שָׁלוֹם יִהְיֶה־לִּי כִּי בִּשְׁרִרוּת לִבִּי

ת"א כי את אשר ישנו פה · שבת קמו שבועות לט ב' הזוהר פ' לך לך : אשר עברנו . עירובין מד פי"ג : ותראו את

רש"י

מידו ונכנסו לידו בכ שאול : (יד) ואת אשר איננו פה · ואף עם דורות העתידים להיות : (טו) כי אתם ידעתם וגו'. לפי שראיתם העבודת כוכבים ושמא הסית לב אחד מכם אותו ללכת אחריהם : (טז) ותראו את שקוציהם · על שם שהם מאוסים כשקצים : גלוליהם . שמוסרחים ומאוסין כגלל : עץ ואבן · אותן של עצים ושל אבנים ראיתם בגלוי לפי שאין העובדי כוכבים ירא שמא יגנבו אבל של כסף וזהב עמהם בחדרי משכיותם הם לפי שהם יראים שמא יגנבו : (יז) פן יש בכם וגו' . לפיכך אני צריך להשביעכם : פן יש בכם . שמא יש בכם : אשר לבבו פונה היום · מלקבל עליו הברית : שרש פרה ראש ולענה . שרש מגדל עשב מר כגידין שהם מרים כלומר מפרה ומרבה רשע בקרבכם : (יח) והתברך בלבבו . לשון ברכה יתחשב בלבו ברכת שלום לעצמו לאמר לא יבואוני קללות הללו אך שלום יהיה לי : והתברך · בנדי"רא שוי"א בלע"ז (זיך זעגנען) כמו והתגלע והתפלל : בשררות לבי אלך . במראית לבי כמו אשורנו ולא קרוב

העמק דבר

שמזה שהקב"ה מעניש אתכם ביסורים כ"כ הוא אות אשר ולא אתכם לבדכם וגו' : (יד) כי את אשר ישנו פה וגו' ואת אשר איננו וגו' . לדור דור שמה נכרת וא"כ העונשים החמורים המה לעד כי לא הפסיק הברית לעולמי עד עד סוף כל הדורות : (טו) כי אתם וגו' . עד מקרא כ"א . הוא ענין בפ"ע הנוגע להברית אשר כרת עם ישראל באשר א"א שיהא הברית קיים אם לא ברצון שני הצדדים . והנה יש לחקור אולי יש מסרבים ע"ז הברית מעם או שבטם . וביאר במקראות הללו שלא יועיל כמו שיבואר אכן אלו היה הברית רק על ע"ז לא היה למשה רבינו להאריך בדברים ולפרש פן יש אנשים שרוצים לעבוד עבודת כוכבים אלא פן יש בכם וגו' אשר לבבו פונה היום מעם ה' אלהינו והי' בשמעו את דברי האלה וגו' . וידוע שהענין אשר הוא פונה הוא ע"ז שעל זה נכרת הברית . אבל באשר באמת נכרת זה הברית גם על קיום ת"ת בכלל . וא"כ יש מקום לומר כי אם יהי' לבב אחד מישראל פונה היום שלא להיות עסוק בתורה ושלא לקיים אותה ברבים יהי' בעונשין הללו ובאמת אין העונש הנורא ע"ז הפרט אלא אם כל ישראל מסרבים להפר ת"ת ח"ו . דאז אבדה הארץ ואומלל כל היושב בא"י אבל אם איזה יחידים מסרבים בזה אין עונשו גדול כל כך שהרי אין קיום התורה בטל בזה . מש"ה פירש משה דעונש על היחידים

המסרבים

יד אֲרֵי יַת מַן דִי אִיתוֹהִי הָכָא עִמַּנָא קָאֵים יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא וְיַת מַן דִי לֵיתוֹהִי הָכָא עִמַּנָא יוֹמָא דֵין: טו אֲרֵי אַתּוּן יְדַעְתּוּן יַת דִי יְתֵיבְנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם וְיַת דִי עֲבַרְנָא בְּגוֹ עַמְמַיָא דִי עֲבַרְתּוּן: טז וַחֲזֵיתוּן יַת שִׁקּוּצֵיהוֹן וְיַת טַעֲוָתְהוֹן אָעָא וְאַבְנָא כַּסְפָּא וְדַהֲבָא דִי עִמְּהוֹן: יז דִלְמָא אִית בְּכוֹן גְּבַר אוֹ אִתְּתָא אוֹ זַרְעִית אוֹ שִׁבְטָא דִי לִבֵּיהּ פָּנֵי יוֹמָא דֵין מִדַּחַלְתָּא דַייָ אֱלָהָנָא לִמְהָךְ לְמִפְלַח יַת טַעֲוַת עַמְמַיָא הָאִינוּן דִלְמָא אִית בְּכוֹן גְּבַר מְהַרְהֵר חֶטְאִין אוֹ זְדוֹנָא: יח וִיהֵי בְּמִשְׁמְעֵיהּ יַת פִּתְגָמֵי מוֹמָתָא הָדָא וְיַחְשֵׁיב בְּלִבֵּיהּ לְמֵימַר שְׁלָמָא יְהֵי לִי אֲרֵי בְּהִרְהוּר לִבִּי אֲנָא אָזֵיל בְּדִיל לְאוֹסָפָא לֵיהּ חֶטְאֵי שָׁלוּתָא

העמק דבר

המסרבים אין אלא ע"ז הפרט של ע"ז והחל להקדים מה שיש לחוש באשר כי אתם ידעתם מכבר ענין ע"ז אשר הי' במצרים ובגוים אשר עברתם הן המה אדום ומואב: (טז) את שקוציהם. העבודה בלולה בעניני תאוה המושך את הלב והרצון: ואת גלוליהם. מה שנגלל להם רוב שלוה שיש להם: עץ ואבן כסף וזהב אשר עמהם. רוב עושר מדברים הנדרשים לחיי האדם וזהו עץ ואבן וגם מותרות ועונג האדם זהו כסף וזהב. ותהיו סבורים שע"ז שלהם ועבודתם בכך הסבה להם כל הטוב. ובאמת שמנה לחמם: (יז) פן וגו' או שבט. ולא אמר או כולכם דאם הין כולם חלילה מסרבים על קבלת הברית לא היה נכרת כלל ולא היו נכנסים לא"י. אבל כאשר רוב ישראל קבלו הברית ורק אולי יש איזה מעוט המסרבים יהיה יחיד או משפחה שלמה או אפילו שבט שלם אשר לבבו פונה היום וגו'. טעם הסירוב הוא משום שבדעתו לעבוד ע"ז לאחר זמן. אלא שירא כעת לעשות בפועל: פן יש בכם שרש וגו'. או בא"א שאינו רוצה לעבוד ע"ז אלא שאינו רוצה לקבל עול מלכות שמים ג"כ. אלא להיות חפשי משום עבודת אלוה. והוא באמת רע ומר מעובד עבודת כוכבים כיון שאין עליו שום עול ואינו מאמין בדין ומשפט כלל. או הוא מיפר תורה לומר שלא ניתנה התורה אלא כדי להפרים מאליליה. וזהו הרעיון גרוע מהכל וכמש"כ בס' במדבר ט"ו ל'. וכ"ז הוא שורש פורה וגו' וכתיב פורה ראש ולא כתיב שורש ראש ולענה. ללמדנו דזה הקלקול עוד גרוע מע"ז. דהעובד עבודת כוכבים אינו הוסק להסית ולהתעות את אחרים באשר הוא אינו עובד עבודת כוכבים אלא לתיאבון כי יקל לפניו עבודתו ומה לו ולאחרים משא"כ המושחת בדעותיו ונושא דעו כי הכל פונים מאמינים לכ"ד הוא להוט להשכילם דעתו הנבזה וכמש"כ בס' ויקרא י"ג מ"ד ע"ש. והרי זה פורה ראש ולענה. והנה כאן הקדים הכתוב ראש ללענה. ובקינות אומר זכר עניי ומרודי לענה וראש. והענין דלענה בתחלת אכילה איננו מר כ"כ שהרי יוצאים בו ידי מרור והוא דתנן במשנה פסחים פרק ב' ובמרור ופרש"י פופרן וכתבו האחרונים שהוא לענה וא"כ הוא רק בתחלה משא"כ ראש מראשית אכילתו הוא מר מאד. ומש"ה לפי דרך הכתובים לכתוב הקל תחלה והקשה אחריו מש"ה כאן כשמדבר במרות הדעות שממררים את חיי הנפש. הוא מקדים דעה הנשחתה ביותר שהוא להשוב דאדם כבהמה בלי דין ומשפט כלל. שזו הדעה אע"ג שנראית גרועה ביותר. מ"מ איננה פורה ומשחית לאחרים כ"כ ומי שיש בו דעה ישרה משכיל כי האדם נוצר להיות תחת השגחת אלוה משא"כ דעה הנשחתה בקיום תורה משה לבד וכדומה היא עלולה להטעות ולהפרות בוגדים באדם וזהו לענה שנרוע ביותר בזה הפרט שאין מכירים מראש כמה היא מרה באחרונה וכיב"ז נתבאר בס' במדבר ט"ו ל'. אבל בקינות דמיירי במרירות הגוף ורוח האדם הוא להיפך מתחלה לענה שלא היה תחלתו מר כסופו וא"כ ראש מתחל ועד כלה מרה: (יח) שלום יהיה לי כי בשררות לבי אלך. בהוחק לבבי שלא לירא מאלות הברית אחר שאינני מקבלם עלי נותחלה: למען ספות הרוה את הצמאה. פי' אלות אלו רוה וצמאה מבואר בנימוקי הרמב"ן דעבירה שהאדם להוט אחריה מיקרי צמאה. ושאינו להוט אחריה מיקרי רוה [וזה הביאור יש ללמוד ממה שאמרו בסנהדרין ע"ו ב' המשיא את בתו לזקן והמשיא אשה לבנו קטן עליו הכ"א למען ספות הרוה את הצמאה. שהיא צמאה לתשמיש והוא שבע במה שאינו להוט אחר זה]. וענין טעם הזה לכאן הוא כמו שאם רצו קבלה אחת לגדור על איזה עון המצוי בקרבם והפילו ביניהם עונש החרם ע"ז הטון. ולא בעונש החרם חמור מגוף העבירה אלא שגוף העבירה הורגלו לעבור עליה ונעשית צמאה. שנפש ב"א צמאים לה. ולעבור חרם אין בני אדם מורגלים והיא רוה וע"כ כשמזדמן אחד מבני העיר שרוצה בלבבו לעבור על זה העון. ורק שאינו רוצה לעבור על החרם ולישא כונש החרם הוא ממאן ומסרב על עשיית החרם ומתגלגל מפני הבושה והמורא דמש"ה הוא מסרב דמה לו להוסיף עונש על הקבלה ועונש של הרוה על הצמאה. וכך מפרש המקרא כאן דמש"ה מתברך בלבבו לאמר שהוא צדיק במה שאינו מקבל

הברית

אֵלֵךְ לְמַעַן סְפוֹת הָרָוָה אֶת־הַצְּמֵאָה׃ יט לֹא־יֹאבֶה יְהוָה סְלֹחַ לוֹ כִּי אָז יֶעְשַׁן אַף־יְהוָה וְקִנְאָתוֹ בָּאִישׁ הַהוּא וְרָבְצָה בּוֹ כָּל־הָאָלָה הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה וּמָחָה יְהוָה אֶת־שְׁמוֹ מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם׃ כ וְהִבְדִּילוֹ יְהוָה לְרָעָה מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אָלוֹת הַבְּרִית הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה׃ כא וְאָמַר הַדּוֹר הָאַחֲרוֹן בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר יָקוּמוּ מֵאַחֲרֵיכֶם וְהַנָּכְרִי אֲשֶׁר יָבֹא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה וְרָאוּ אֶת־מַכּוֹת הָאָרֶץ הַהִוא וְאֶת־תַּחֲלֻאֶיהָ אֲשֶׁר־חִלָּה יְהוָה בָּהּ׃ כב גָּפְרִית וָמֶלַח שְׂרֵפָה כָל־אַרְצָהּ לֹא תִזָּרַע וְלֹא תַצְמִחַ וְלֹא־יַעֲלֶה בָהּ כָּל־עֵשֶׂב כְּמַהְפֵּכַת סְדֹם וַעֲמֹרָה אַדְמָה וצביים (וצבוים קרי) אֲשֶׁר הָפַךְ יְהוָה בְּאַפּוֹ וּבַחֲמָתוֹ׃ כג וְאָמְרוּ כָּל־הַגּוֹיִם עַל־מֶה עָשָׂה יְהוָה כָּכָה לָאָרֶץ הַזֹּאת מֶה חֳרִי הָאַף הַגָּדוֹל הַזֶּה׃ כד וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת־בְּרִית יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּם בְּהוֹצִיאוֹ אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כה וַיֵּלְכוּ וַיַּעַבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּם וְלֹא חָלַק לָהֶם׃ כו וַיִּחַר־אַף יְהוָה בָּאָרֶץ

ת"א ע"ג נב: למען ספות · סנהדרין עו: לא יאבה · שם: ואמרו על · סנהדרין עו:

רש"י

(במדבר כ"ה) כלומר מה שלבי רואה לעשות: **למען ספות הרוה** · לפי שאוסיף לו פורענות על מה שעשה עד הנה בשוגג וסייתי מעביר עליהם וגורם עתה שאצרפם עם המזיד ואפרע ממנו הכל וכן ת"א בדיל לאוספא ליה חטאי שלותא על זדנותא שאוסיף לו אני השגגות על הזדונות: **רוה** · שוגג שהוא עושה כאדם שכור שהוא עושה שלא מדעת: **צמאה** · שהוא עושה מדעת ובתאוה: (יט) **יעשן אף ה'** · ע"י כעס הגוף מתחמם והעשן יוצא מן האף וכן עלה עשן באפו (ש"ב כ"ב) ואע"פ שאין זו לפני המקום הכתוב משמיע את האזן כדרך שהיא רגילה ויכולה לשמוע כפי דרך הארץ: **וקנאתו** · לשון חמה אנפרנמינ"ט (אייפער) אחיזת לבישת נקמה ואינו מעביר על המדה: (כ) **הכתובה בספר התורה הזה** · ולמעלה הוא אומר גם כל חלי וכל מכה וגו' בספר התורה הזאת (לעיל כ"ח) הזאת לשון נקבה מוסב אל התורה · הזה לשון זכר מוסב אל הספר וע"י פיסוק הטעמים הן נחלקין לשתי לשונות בפרשת הקללות הטפחה נתונה תחת בספר

על זדנותא: יט לא ייבי יי למשבק ליה ארי בכן יתקף רוגזא דיי וחמתיה בגברא ההוא וידבקון ביה כל לוטיא דכתיבין בספרא הדין וימחי יי ית שמיה מתחות שמיא: כ ויפרשיניה יי לבישא מכל שבטיא דישראל ככל לוטי קימא דכתיבין בספר אוריתא הדין: כא ויימר דרא בתראה בניכון די יקומון מבתריכון ובר עממין די ייתי מארעא רחיקא ויחזון ית מחתא דארעא ההיא וית מרעהא די אמרע יי בה: כב גופריתא ומלחא יקדא כל ארעה לא תזדרע ולא תצמח ולא יסק בה כל עשבא כמהפכתא דסדום ועמורה אדמה וצבוים די הפך יי ברוגזיה ובחמתיה: כג ויימרון כל עממיא על מה עבד יי כדין לארעא הדא מה תקוף רוגזא רבא הדין: כד ויימרון על די שבקו ית קימא דיי אלהא דאבהתהון די גזר עמהון באפקותיה יתהון מארעא דמצרים: כה ואזלו ופלחו לטעות עממיא וסגידו להון דחלא די לא ידעונון ולא אטיבא להון: כו ותקיף רוגזא דיי

רש"י

והתורה הזאת דבוקים זה לזה לכך אמר הזאת וכאן הטפחה נתונה תחת התורה נמצא ספר התורה דבוקים זה לזה לפיכך לשון זכר נופל אחריו שהלשון נופל על הספר: (כה) לא ידעום. לא ידעו בהם גבורת אלהות: ולא חלק להם. לא נתנם לחלקם. ואונקלוס תרגם לא אטיבא להון לא הטיבו להם שום טובה.

העמק דבר

הברית. משום שהוא בא אך למען ספות הרוה את הצמאה בשביל שהקבלה מוסיף עונשין על גוף הצמאה ולמאי יקבל הוספה זו: (יט) לא יאבה ה' וגו'. על שהוא פורש עצמו מן הצבור ואינו מקבל הברית. כי אז. כאשר יעבור על הצמאה שהוא ע"ז או על הפרת תורה שהוא שורש פורה ראש ולענה: ורבצה בו כל האלה. אע"ג שלא קבל אותה דבאמת המשנה נערך אחר הצבור וכרוב בע"כ: ומחה ה' את שמו. אע"ג שכלל ישראל אפילו עובדים עבודת כוכבים אינם באים לידי כליה ח"ו. אבל יחיד או משפחה אינם בטוחים גם מכליון לגמרי: (כ) והבדילו ה' לרעה מכל שבטי ישראל. חזר ופירש דזה שכתוב ומחה ה' וגו' אינו אלא ביחיד או משפחה. אבל שבט שלם דא"א להמחות בשום אופן דלא כלי שבטא כדאיתא בב"ב דקט"ו ב' וביארנו בס' שמות ל"ד י' שהיה בריה ע"ז עם משה [ועי' מש"כ הרשב"ם בשם ר"ת דשבועה במקרא מלאכי ג' ואתם בני יעקב לא כליתם ומיושב בזה קושית התוס' סוטה ד"מ א' בד"ה לא ומ"מ הכל מרומז בקראי דאורייתא] אבל מ"מ והבדילו ה' לרעה מכל שבטי ישראל: בספר התורה. כשמדבר על יחיד או משפחה כתיב בספר הזה. דאפשר שאין לאותו יחיד או משפחה ס"ת שלמה. ורק מגילות כותבין לתינוקות להתלמד בו או עכ"פ חומש שלם. והיא מצוי ביד כל אדם אבל בשבט שלם ודאי יש ס"ת שלמה. ולפי המדרש כתב משה רבינו בעצמו שנים עשר ס"ת ונתן לכל שבט ס"ת א'. מש"ה אמר בספר התורה: (כא) ואמר וגו'. הוא דרוש בפ"ע השייך לענין הברית: כי הדור האחרון. שיהא בישוב א"י בשלותה וזה הדור ילך בגלות: או בניכם אשר יקומו מאחריכם. דורות שכבר יהיו בחו"ל ויבאו

לא"י ולא כתיב בלשון אשר יבאו כמו דכתיב בסמוך גבי והנכרי אשר יבא באשר דרך ישראל לבא לא"י גם בחרבנה כמבואר במדרש קהלת שהיו רגילים לילך לראות פנים גם אחר החורבן. אבל והנכרי אשר יבא. עפ"י מקרה: מארץ רחוקה. אפילו הוא מארץ רחוקה ולא ידע מטוב הארץ מעולם. ג"כ ידע ויבין אשר מכות אלו המה רק אשר חלה ה' בה ולא שטבע הארץ היא כן מעולם. ופירש נמה יבין הנכרי ההוא אשר לא ידע אותה מעולם: (כב) גפרית ומלח וגו'. ואינה ראויה לזריעה: ולא יעלה בה כל עשב. הגדל מעצמו בלא זריעה כמש"כ בפרשת בראשית: כמהפכת וגו'. וא"כ א"א להיות בה ישוב כלל ואיך ישבו בה ישראל. ע"כ לא היה כן ורק ה' חלה בה: (כג) ואמרו כל הגוים. אשר ישובו ויספרו להגוים מה שראו בא"י על מה וגו'. דמענין ביטול תורה והפקרה לא ידעו כלל וגם זאת ידעו היטב שחטאת סדום ועמורה שהיו רעים לבני אדם זה אינו בישראל. וא"כ מה הרי וגו'. וגם חטאת ע"ז אינו נחשב לפניהם לחטא שהרי גם המה מאמינים ועובדים ע"ז: (כד) ואמרו על אשר עזבו את ברית וגו'. אחר שכרתו ברית לעבוד את ה' לבדו. מש"ה נענשים על ע"ז יותר ממנו: שנית (כה) וילכו וגו' אלהים אשר לא ידעום ולא חלק להם. הגוים היו מאמינים אשר ה' מסר עולמו לאמצעים. והמה אלהים שחלק לכל אומה כמבואר ברמב"ם הל' ע"ז וכמש"כ בס' בראשית דף כ"ו. אבל ישראל עובדים לע"ז אשר לא חלק להם. כ"ז דברי אוה"ע שרק הפרש של ע"ז זה הברית גרם לכל החרי הגדול הזה: (כו) ויחר אף ה' בארץ ההיא להביא עליה את כל הקללה הכתובה

ההוא להביא עליה את־כל־הקללה הכתובה בספר הזה: כז ויתשם יהוה מעל אדמתם באף ובחמה ובקצף גדול וישלכם אל־ארץ אחרת כיום הזה: כח הנסתרת ליהוה אלהינו והנגלת לנו ולבנינו עד־עולם לעשות את־כל־ דברי התורה הזאת: ס רביעי שני כשהן מחוברין ל א והיה כי־יבאו עליך כל־הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך והשבת אל־לבבך בכל־הגוים אשר הדיחך יהוה אלהיך שמה: ב ושבת עד־יהוה אלהיך ושמעת בקלו ככל אשר־אנכי מצוך היום אתה ובניך בכל־לבבך ובכל־נפשך: ג ושב יהוה אלהיך את־שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל־העמים אשר הפיצך יהוה אלהיך שמה: ד אם־יהיה נדחך בקצה

י"א נקודות

למ"ד רבתי

ת"א ויתשם ה׳ · בם ק: הנסתרת · בם מג: ושב ה׳ אלהיך · מגילה כט ס׳ הזוהר פ׳ ויקרא:

רש"י

ולשון לא חלק אותו אלוה שבחרו להם לא חלק להם שום נחלה ושום חלק: (כז) ויתשם ה׳ · כתרגומו ומלטלינון וכן הנני נותשם מעל אדמתם (ירמיה י׳): (כח) הנסתרות לה׳ אלהינו · ואם תאמרו מה בידינו לעשות אתה מעניש את הרבים על הרהורי היחיד שנאמר פן יש בכם איש וגו׳ ואח"כ ורא‍ו את מכות הארץ ההיא והלא אין אדם יודע מטמוניו של חבירו אין אני מעניש אתכם על הנסתרות שהן לה׳ אלהינו והוא יפרע מאותו יחיד אבל הנגלות לנו ולבנינו לבער הרע מקרבנו ואם לא נעשה דין בהם יענשו את הרבים. נקוד על לנו ולבנינו לדרוש אף על הנגלות לא ענש את הרבים עד שעברו את הירדן משקבלו עליהם את השבועה בהר גרזים ובהר עיבל ונעשו ערבים זה לזה (סנהדרין מ"ג): ל (ג) ושב ה׳ אלהיך את שבותך · היה לו לכתוב והשיב את שבותך רבותינו למדו מכאן כביכול שהשכינה שרוי׳ על ישראל בצרת גלותם וכשנגאלין הכתיב גאולה לעצמו שהוא ישוב עמהם · ועוד י"ל שגדול יום קבוץ גליות ובקושי כאילו

העמק דבר

בספר הזה · המה יראו הקללות המרובות שעל הארץ וישראל אשר לא נזכרו בספר ויקרא ידונו שמה שהוא חרון אף שלא מצד הברית הכרותה אלא כעס ונקמה לענוש בלי חשבון כפי הקללות שבספר הזה אשר הכל נכלל בה שהרי מפורש גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב וגו׳ וגם המפורשות המה נפלאות וגדולות: (כז) ויתשם ה׳ וגו׳ כיום הזה. עוד יאמרו שפיזור הרב הוא רק באף ובחמה ובקצף גדול בלי חשבון ודעת. וגם כהיום הזה דמשמעו לאלומין וכמו שאר"א בפ׳ חלק מה היום הולך ואינו חוזר אף המה אינם חוזרים. והכי ביאר ירמיה בקינות מאמר אומ"ע פני ה׳ חלקם לא יוסיף להביטם. פי׳ מדחלקם בפזור הגורל ולא במקום אחד מזה מבינים אשר לא יוסיף להביטם · וזהו לשון וישליכם כאדם המשליך דבר וטפל

בארעא ההיא לאיתאה עלה ית כל לוטיא דכתיבין בספרא הדין : כז וטלטלינון יי מעל ארעהון ברגז ובחימתא ובתקוף רב ואגלינון לארע אוחרי כיומא הדין : כח דמטמרן קדם יי אלהנא ודגלין לנא ולבננא עד עלמא למעבד ית כל פתגמי אוריתא הדא : א ויהי ארי ייתון עלך כל פתגמיא האלין ברכן ולוטין די יהבית קדמך ותתיב ללבך בכל עממיא די אגלך יי אלהך לתמן : ב ותתוב לדחלתא דיי אלהך ותקביל במימריה ככל די אנא מפקדך יומא דין את ובנך בכל לבך ובכל נפשך : ג ויתיב יי אלהך ית שבי גלותך וירחם עלך ויתוב ויכנשינך מכל עממיא די בדרך יי אלהך לתמן : ד אם יהי גלותך בסיפי שמיא

העמק דבר

ונוסף במקום שהוא בלי דעת המפילו · כל זה דעת אוה"ע אבל באמת אינו כמו שחושבים אוה"ע אלא (כח) הנסתרות לה' אלהינו . לא משום ע"ז לבדו בא כ"ז שהרי אנו רואים שבימי אחאב ומנשה עבדו ע"ז יותר מבימי הושע וצדקיהו ומ"מ לא הגיע העונש עד אז · אלא יש בזה סתרי כוונת הנוגע לתכלית המכוון ממנו ית'. ועי' ס' בראשית ט"ו י"ב וא"כ גם הפזור הרב הוא בכונה ידוע אליו ית' . וכמו שאין אתנו יודע על מה בא בריאת שו"א בזה השיעור המצומצם כך הוא הפזור ושארי גליות · והכל לתכלית גלוי כבודו ית' כמש"כ ואם שאין אנחנו מבינים איך נדרשו להיות כך דוקא : והנגלות לנו ולבנינו לעשות את כל דברי התורה הזאת . ואנחנו יש לנו די להבין מכל הנגלה לעינינו במסך הגלות שני דברים שלא כמחשבת אוה"ע. א' כי עוד ידו נטויה עלינו וא"כ לנו לתקן את המצוות וישוב לרחמינו . שנית שלא כדבריהם שהעונש היה על ברית ע"ז . ובאמת לא כן הדבר כי הגלות עיקרו היה על ע"ז ג"ע וש"ד · אבל חורבן הארץ שגפרית ומלח שרפה כל ארצה · לא היה כי אם מפני ביטול תורה כדאיתא בנדרים דף פ"א א' מי האיש החכם ויבן את זאת על מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עובר ויאמר ה' על עזבם את תורתי ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה . שאין מברכין בתורה תחלה · וע"ע בפתיחתא דאיכה רבתי · וזהו עסק התורה ודקדוק דבריה והיינו מש"כ לעשות את כל דברי התורה הזאת · שהוא תקון הדברים ולעמוד על מתכונתם כמש"כ כ"פ ולהלן ל"ב מ"ו : ל (א) והיה כי וגו' · פרשה זו היא פרשת הגאולה · נבואה ברורה איך יהיה סדר הגאולה העתידה בפרטות כאשר יבואר · וכמו שביאר ה' למשה סדר גאולת מצרים מהחל עד גמר קריעת ים סוף כמש"כ בס' שמות ז' : והשבת אל לבבך · בשום לב לראות מה לעשות : בכל הגוים · ולא בכל העמים דאע"ג שיש בכל העמים מעט מישראל מ"מ בתחלה יהי' התעוררות בקרב עיקר ישוב ישראל שהם בכל הגוים היינו אומות גדולות : (ב) ושבת עד ה' אלהיך · כמשמעו תשובה על עונות : ושמעת בקולו . א"א לפרש הכונה לעשות כדבר ה' דא"כ היאך יתפרש להלן מקרא ח' ואתה תשוב ושמעת בקול ה' ועשית את כל מצותיו · הרי כבר בהיותם בגולה שמעו לשמור כל המצות · וגם למאי פי' שם הכתוב ועשית את כל מצותיו הרי היינו ושמעת בקול ה' כמו בזה הכתוב ושמעת בקולו · וגם יש להבין לשון אתה ובניך מי הוא אתה ומי המה ובניך הרי לא דברה התורה עם הדור שהיה בימי משה אלא עם הדור המאוחר . וא"כ הכל בכלל אתה . וגם יש להבין דכאן כתיב ובניך ובמקרא ח' כתיב וזרעך אלא מכאן בנין אב דכ"מ דכתיב שמיעה בקול הכונה לדקדק בדבריו כמש"כ בס' בראשית בכ"מ ולעיל כ"ו י"ד ובכ"מ · וא"כ אמר המקרא שמלבד שתשוב למצוה מעשית · עוד ושמעת בקולו ללמוד בדיוק התלמוד ובפלפול המביא להוראה · והכי מוכח דעת חז"ל במשמעות המקרא להלן כי תשמע בקול וגו' כמו שיבואר בפרשה כי המצוה הזאת ע"ש והכי הבינו חז"ל בנדרים דס"ב במשמעות הכתוב להלן מקרא כ' לשמוע בקולו ע"ש : ככל אשר אנכי מצוך היום · אע"ג שתהיו עוד בגולה ויש כמה פרשיות של תורה שאינו נוהג כלל כמו קרבנות וטהרות ועוד הרבה מ"מ תשמע בקולו לדקדק בהם : אתה ובניך · היינו עם דבוק חברים ופלפול תלמידים שמכונים בשם בנים · וכמש"כ הרמב"ם ריש הל' ת"ת על המקרא ושננתם לבניך ועי' מש"כ לעיל ד' ט' הכרח לזה . ועי' מש"כ לעיל ח' א' שהזהיר משה רבינו על תלמוד בעוד שלא הגיע למעשה · וכאן הודיע הכתוב שיהי' כן סמוך לגאולה ג"כ : (ג) ושב ה' אלהיך · משורש הסבה : את שבותך · עיקר הגולה שהוא עיקר ישוב ישראל : ורחמך · שיתן בלב אוה"ע שיאהבוך · וכן משמעות שורש רחם בכ"מ כמש"כ לעיל י"ג ח' והכי אמר ישעיה הנביא והיו מלכים אומניך וגו' והביאו את כל אחיכם מנחה לה' וגו' : ושב · משורש שוב מול את ב"י שנית . היינו עוד הפעם והכי ת"א ויתוב וא"כ הוא פועל עומד לעצמו כ"י · ומזה סוגיא חז"ל דשב הראשון גם כן הוא לעצמו · מש"ה דרשו במגילה דכ"ט והשב לא נאמר אלא ושב מלמד שהקב"ה שב כ"י פי' דדבר הלמד מסיפא דקרא דמשמעות ושב הוא לעצמו : וקבצך מכל העמים · אחר שישוב

הַשָּׁמָיִם מִשָּׁם יְקַבֶּצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקָּחֶךָ׃ ה וֶהֱבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יָרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ וִירִשְׁתָּהּ וְהֵיטִבְךָ וְהִרְבְּךָ מֵאֲבֹתֶיךָ׃ ו וּמָל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־לְבָבְךָ וְאֶת־לְבַב זַרְעֶךָ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ׃ חמישי שלישי כשהן מחוברין ז וְנָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵת כָּל־הָאָלוֹת הָאֵלֶּה עַל־אֹיְבֶיךָ וְעַל־שֹׂנְאֶיךָ אֲשֶׁר רְדָפוּךָ׃ ח וְאַתָּה תָשׁוּב וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וְעָשִׂיתָ אֶת־כָּל־מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ ט וְהוֹתִירְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶךָ בִּפְרִי בִטְנְךָ וּבִפְרִי בְהֶמְתְּךָ וּבִפְרִי אַדְמָתְךָ לְטֹבָה כִּי יָשׁוּב יְהוָה לָשׂוּשׂ עָלֶיךָ לְטוֹב כַּאֲשֶׁר־שָׂשׂ עַל־אֲבֹתֶיךָ׃ י כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו וְחֻקֹּתָיו הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה

ת"א והביאך ה' · ערכין לב: אשר ירשו אבותיך · שם נדה מו: ומל ה' אלהיך · עקידה שער פח עקרים מד פכ"ח:

ר ש" י

הוא עצמו צריך להיות אוחז בידיו ממש איש איש ממקומו כענין שנאמר ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל (ישעיה כ"ז) · ואף בגליות שאר האומות מצינו כן ושבתי את שבות מואב (ירמיה מ"ח):

העמק דבר

עיקר הגולה מן הגוים · ישוב ה' לקבץ מן העמים אשר הפיצך ה' שמה מעט מעט · וכ"כ הרמב"ן בפי' על שה"ש עה"פ האלף לך שלמה · שמתחלה יהי' קצת קבוץ גליות ע"י רשיון המלכיות ואח"כ יוסיף ה' ידו שנית כדכתיב ושב וקבצך וגו': (ד) ומשם יקחך · לא ידענו מהו קיחה זו · ובא ישעיה הנביא ופירש וגם מהם אקח לכהנים ללוים אמר ה'. פי' אע"ג דבמקומות שאין שם עיקר ישוב ישראל. אפילו המעט הנמצא שם הנה פחות ערך למעוטי תורה · וגם אין להם יחס כהונה כ"כ ואינם ראוים לשרת בבהמ"ק · ע"ז אמר דמ"מ גם מהם אקח וגו' שיהיה מכ"מ בהם אנשי חיל הראוים לשרת בבהמ"ק ולהעמידם על חזקת כהונה · וזהו פי' ומשם יקחך: (ה) אשר ירשו אבותיך וירשתה · ירושה אין לה הפסק א"כ שתי פעמים ירושה קשה. מש"ה נחלקו תנאים בקדושת הארץ ולפי הפשט משום שנשתנה חלוקת הארץ בימי חזרה שלישית לא כחלוקת יהושע מש"ה הרי זה ירושה אחרת: (ו) ואת לבב זרעך · באשר מדבר בדור שבא לא"י והייתי אומר שרק אותו הדור יהיה במעלה זו ולא זרעם. כאשר כן היה בימי יהושע מש"ה מבטיח שיהיו בגאולה העתידה שוים לבבך ולבב זרעך: לאהבה את ה' וגו' למען חייך. אי אפשר לפרש כדי שתחיה ולא תמות · דא"כ אינו אהבת ה' אלא אהבת עצמו · ותו הרי אהבת ה' נכלל בכל המצות שכבר כתוב ושבת עד ה' וגו' וגם זה הוא מצות עשה וכאן לא איירי אלא בברכת ה' אלא משמעות למען חייך הוא כמש"כ לעיל ד' א' במה דכתב למען תחיו שתרגישו בזה עונג וחיות הנפש שיותר אפשר ובאשר בהיותנו בחו"ל אפי' מי שמדבק עצמו באהבת ה' אינו משיגה בשלימות · משום שאין הקב"ה מתדבק עמו

מתמן יכנשינך יי אלהך ומתמן ידברינך: ה ויעלינך יי אלהך לארעא די ירִיתו אבהתך ותירתה ויוטב לך ויסגינך מאבהתך: ו ויעדי יי אלהך ית טפשות לבך וית טפשות לבא דבנך למרחם ית יי אלהך בכל לבך ובכל נפשך בדיל חייך: ז ויתן יי אלהך ית כל לוטיא האלין על בעלי דבבך ועל סנאך די רדפונך: ח ואת תתוב ותקבל למימרא דיי ותעבד ית פקודוהי די אנא מפקדך יומא דין: ט ויותרינך יי אלהך בכל עובדי ידך בולדא דמעך ובולדא דבעירך ובאבא דארעך לטבא ארי יתוב יי למחדי עלך לטב כמא דחדי על אבהתך: י ארי תקבל במימרא דיי אלהך למטר פקודוהי וקימוהי

העמק דבר

להופיע עלינו רוח הקודש · והרי טבע האהבה שאינה שלמות אלא באופן שהאוהב מתדבק להאוהב . וא"כ אין חיות הנפש בשלימות עדיין . אבל בימי המשיח תהיה האהבה בשלימות כי ישפוך רוח ית' את רוחו עלינו וזו היא ברכה שאין למעלה הימנה והנביא יואל (ג') אמר והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר וגו':(ז) ונתן וגו' את כל האלות האלה וגו'·אחר שיבואו לא"י ויתקבצו מכל העמים אז יענוש הקב"ה האומות שרדפו בגולה שעה את ישראל כאשר יבואר בשירת האזינו ל"ב מ"ג . והכי אמר זכריה ב' י"ב כי כה אמר ה' צבאות אחר כבוד שלחני אל הגוים השוללים אתכם וגו' ות"י בתר יקרא דאמור לאיתאה עליכון שלחני על עממיא כו' הרי מתחלה ישיגו ישראל את כבודם ואח"כ יענשו הראוים להענש: על איביך · פי' ת"א על בעלי דבבך . ולא כת"א בפ' משפטים עה"פ ואיבתי את אויביך וסני ית סנאך · והיינו שנאה בלב וצרתי את צורריך ואעיק ית דמעיקין לך היינו בפועל ממש אבל כאן א"א לפרש על אויביך שנאה בלב שהרי כתיב אח"ז על שונאיך אשר רדפוך · ודרך המקרא להיות מוסיף והולך ואם יענשו אויבים בלב מכש"כ רודפים דהיינו בפועל מש"ה פי' בת"א בעלי דבבך · היינו המקניטים בפה ואע"פ שאין רודפים בפועל מ"מ קשה לסבול הקנטה בפה יותר מרדיפה במעשה · וא"כ הוא שפיר מוסיף והולך אבל האויבים בלב לחוד באמת לא יענשו ויקוים בהם ויכחשו אויביך לך: (ח) ואתה תשוב ושמעת בקול ה' · כבר ביארנו משמעות זה הלשון עיון ודקדוק בתורה שבכתב ומגיד המקרא שבבואם לא"י ויגיעו למעשה כמה דברי' שהיה העיון עד כה הילכתא למשיחא ולא למעשה ע"כ עתה בבואם לידי מעשה. תשוב ושמעת בקול ה'. תחזור לעיין להוראה למעשה · ולמדין מכאן דאע"ג שעיין והוציא דבר חידוש שלא בשעת מעשה כשיבא מעשה לידו מחויב לחזור ולדון בדבר . והיינו דאמר ר"י בגיטין דכ"ג וכי בשביל שאנו מדמין נעשה מעשה . פי' אע"ג שלהלכה ברור לנו שכך הוא מ"מ אלו הגיע מעשה לידינו הי' לנו להתיישב עוד הפעם ואולי היינו חוזרים בדבר · ויש ראיה לזה מדאיתא בהוריות ריש פ"ב הורה כה"ג שוגג ועשה שוגג פשיטא

אמר אביי הב"ע כגון שהורה ושכח מאיזה טעם הורה ובשעה שעשה אמר הריני עושה ע"ד הוראתו מ"ל כיון דאלו מתיידע לי' שמא הדר בי' כמזיד דמי ולא ליחייב קמ"ל · הרי דעפ"י דין אין לעשות ולסמוך על עיונו מכבר עד שידע הטעם והראיה שלו בשעת מעשה: (ט) והותירך ה' אלהיך בכל מעשה ידך וגו' · כבר נתבאר לעיל כ"ח א' משמעות ברכה זו שיהי' שפע ברכה למעלה מה"ט · אכן שם דמיירי בברכות לפני החטא לא נזכר אלא בפרי בטנך וגו' ולא במשלח ידך דמשמעו מסחור וגם פי' הכתוב דברכה זו לא תהיה אלא על האדמה אשר נשבע ה' וגו' והיינו בא"י משא"כ משלח ידך שהולך הלאה לחו"ל לא תהיה הברכה אלא המורגל וכמבואר שם מקרא ח' · אבל כאן דמיירי לימות המשיח יהי' יתרון ברכה אפילו במשלח ידך וממילא לא פירש הכתוב באדמה · דאפי' בחו"ל יהי' הליכות ברכה בשפע רב למעלה מה"ט : כאשר שש על אבותיך . בהיותם במדבר. כדכתיב לעיל ב' ז' כי ה' אלהיך וגו' ע"ש אף שהיו בחו"ל : (י) כי תשמע בקול וגו' כי תשוב וגו' · פי' שני טעמים על יתרון ברכה זו מה שלא הי' עד כה אפילו בשעת ברכה · היינו דאז לא היה יתרון בחו"ל משום שדרך המסחור להסיר את האדם מעבודת ה' · ומש"ה עיקר רצונו ית' היה שיהיו יושבים ישראל לבטח בא"י היינו שלא יסחרו לחו"ל כמש"כ בס' ויקרא כ"ה י"ט וכ"ו ה' . משום שבזמן שאין האדם עוסק בעצמו בתורה אז נדרש לשמירה יתירה ואין מקום משומר כמו בא"י עיקר ישיבת ישראל · משא"כ בחו"ל בקרב אוה"ע · אבל בימות המשיח הבטיח הקב"ה · כי תשמע בקול ה' אלהיך לשמור מצותיו וחקתיו וגו'. שתהא אתה מ"מ עוסק בתורה : ומצותיו. היינו גוף מצוה שבתורה : וחקתיו· היינו חקות המצוה עפ"י קבלה המסורה · ולא כתיב כאן משפטיו כמו להלן ס"ז ובכ"מ שהרי מיירי כאן במי שעסוק במסחור וא"א לו להיות עסוק בפלפולה של תורה לחדש בעצמו אבל יכול לעסוק בלמוד גוף התורה שבכתב ותורה שבע"פ המסורה לנו מכבר בדקדוקי התורה והוא ילמוד מה שלפניו מכבר : הכתובה בספר התורה הזה · אם קאי על מצותיו וחקותיו

הַזֶּה כִּי תָשׁוּב אֶל־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ ס ששי יא כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לֹא־נִפְלֵאת הִוא מִמְּךָ וְלֹא־רְחֹקָה הִוא׃ יב לֹא בַשָּׁמַיִם הִוא לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה־לָּנוּ הַשָּׁמַיְמָה וְיִקָּחֶהָ לָּנוּ וְיַשְׁמִעֵנוּ אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָּה׃ יג וְלֹא־מֵעֵבֶר לַיָּם הִוא לֵאמֹר מִי יַעֲבָר־לָנוּ אֶל־עֵבֶר הַיָּם וְיִקָּחֶהָ לָּנוּ וְיַשְׁמִעֵנוּ אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָּה׃ יד כִּי־קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ

ת"א לא נפלאת היא ממך-עקידה מבוא בעריו עקרים מד פכ"ה: לא בשמים. עירובין נה מציעא נט: כי קרוב. עירובין נד :

רש"י

(יא) לא נפלאת היא ממך . לא מכוסה היא ממך כמו שנא' כי יפלא (לעיל י"ז) ותרד פלאים (איכה א') ותרד במטמוניות מכוסה חבושה כמו חבוש בטמון (איוב מ') : (יב) לא בשמים היא . שאלו היתה בשמים היית צריך לעלות אחריה וללמדה (עירובין נ"ה) : (יד) כי קרוב אליך . התורה נתנה

העמק דבר

היה ראוי לכתוב הכתובים . אלא קאי על תשמע בקול דמשמעו דקדוק בדבריו . ע"ז מפרש בקול הכתובה בספר התורה הזה וקול נעשה בכנוי ל"נ כמו קולות ואחר שתהיו עסוק בת"ת גם בדרך המסחור שוב אין חשש שתבא מזה נגד רצונו ית' כידוע מאמרם ז"ל בקדושין ד"ל כ"ז שהרפיה זו עליך אכול מה שאתה רוצה כו' . וע"כ נקראת התורה משמרת שהיא משמרת מכל רע כמש"כ בס' בראשית כ"ו ה' . ועמש"כ לעיל פ"ו ה' . עוד טעם שאין חשש לימות המשיח שתסור בעסק המסחור כחו"ל . כי תשוב בכל לב ובכל נפש . היינו תשובה מאהבה ומי ששב מאהבה עומד לעד לעולם ואינו מתגודד כמו העובד מיראת העונש (א) . ואם כן אין חשש שתשובו לסורו משום מסחור : (יא) כי המצוה הזאת . א"א לפרש על כלל מצות שבתורה דלשון מצוה הזאת משמע שמדבר בה עתה . וגם א"כ אינו מובן עיקר הפרשה שאומר שלא נחשוב שקשה לקיים המצות כמו שהיא בשמים ומעבר לים אלא היא קלה מאוד . והרי אפילו אדם אינו אומר לחבירו אל תחשוב כך אלא כך אלא בדבר שהדעת טועה וראוי לחשוב כן מכש"כ המקרא . וגם א"כ מהו בפיך הלא קאי על פרשה הקודמת דמסיים בשתי מצות היינו עיון תורה ודקדוק בה ובתשובה

הרחב דבר

(א) והיינו דברי ירמי' הנביא ד' בהאור . ... תשוב ישראל וגו' אלי תשוב ואם תסיר שקוציך מפני ולא תנוד ונשבעת חי ה' באמת במשפט ובצדקה והתברכו בו גוים ובו יתהללו . כי כה אמר ה' וגו' נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים וגו' פן תצא כאש חמתי ובערה ואין מכבה מפני רוע מעלליכם . ביאור המאמר . ירמי' הזהיר את ישראל שבדורו אם ירצו לשוב יהי' דווקא אלי . פי' מאהבת ה' ולא מאהבת עצמו היינו יראת העונש . ואם תסיר שקוציך מפני ולא תנוד . לא יהי' באופן שהוא מתגודד ואינו בטוח שיעמוד לעד אלא תהי' מאהבה ואז לא תנוד . ופי' עוד עד היכן יגיע כח התשובה עד ונשבעת חי ה' באמת וגו' . ומבואר יפה לעיל י' כ' עפ"י חז"ל . ופי' הנביא טעם על אזהרה שלו שהיא לא מתקי התשובה שמתקבלת אפי' היא מיראה כמו שאמר הושע הנביא שהי' קודם ירמי' . ואמר שובה ישראל וגו' כי כשלת בעונך . ומפרש בגמ' ביומא דפ"ו ב' שהוא מיראה . ע"כ פ' כי כה אמר ה' וגו' והענין שנבואה זו אמר ירמיה סמוך לבתי שנים אחרונות שלפני חרבן בהמ"ק . ואי' בגיטין דע"ט צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהקדים שתי שנים לנושנתם שאלמלי ישבו כל משך ונושנתם בארץ לא נשתייר ח"ו מישראל בו"ס . וביומא שם אי' עוד גדולה תשובה ומע"ט שהוא כתריס בפני הפורענות . וע"כ מיירי אפי' מיראה דאלו מאהבה לא שייך כתרים שהרי עונות נעשים כזכיות שנא' ועליהם חיה יחיה ואין מקום לפורענות אלא אפי' מיראה מכ"מ א"א שיגיעו היסורים בשעת התשובה . מעתה יפה הזהיר ירמיה בזמנו בשם ה' נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים רוצה אני שתחרבו לבככם רק באופן שלא יגדל מזה קוצים . ומפרש עוד היאך יצא מזו החרישה קוצים . פן תצא כאש חמתי ובערה ואין מכבה וגו' . היינו דתשובה זו תהי' כתרים שלא יחרב הבית בשנים אלו של תשובה . ואח"כ יעברו משך ונושנתם והתשובה תתגודד . ואז לא תהי' לכם תקומה ח"ו . ויהי' הניר בשביל גידול קוצים . ע"כ אם תשובו יהי' דווקא אלי מאהבה ולא תנוד לעולם . וזהו דבר ה' כאן . כי תשוב בכל לבבך ובכל נפשך מאהבה :

דִּכְתִיבִין בִּסְפַר אוֹרַיְתָא הָדֵין אֲרֵי תְתוּב לְדַחַלְתָּא דַּייָ אֱלָהָךְ בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ: יא אֲרֵי תַפְקֵידְתָּא הָדָא דִּי אֲנָא מְפַקְּדָךְ יוֹמָא דֵין לָא מְפַרְשָׁא הִיא מִנָּךְ וְלָא רְחִיקָא הִיא: יב לָא בִשְׁמַיָּא הִיא לְמֵימַר מָן יִסַּק לָנָא לִשְׁמַיָּא וְיִסְבַהּ לָנָא וְיַשְׁמְעִנָּנָא יָתַהּ וְנַעְבְּדִינַהּ: יג וְלָא מֵעִבְרָא לְיַמָּא הִיא לְמֵימַר מָן יִעְבַּר לָנָא לְעִבְרָא דְיַמָּא וְיִסְבַהּ לָנָא וְיַשְׁמְעִנָּנָא יָתַהּ וְנַעְבְּדִינַהּ: יד אֲרֵי קָרִיב לְוָתָךְ

העמק דבר

מאהבת ה׳ וע״ז קאי כי המצוה הזאת · על הראשונה מבואר בדברי חז״ל בעירובין דל״ה לא בשמים היא אלו היה בשמים היה לנו להביא סולמות כו׳ . והכי איתא שם עוד דל״ד רי״ל אמר מהכא כי קרוב וגו׳ ע״ש ובמ״ר פנ״ז מפרש כי על פי הדברים האלה שהכא יגע בהם בפיך וכה״א בפיך ובלבבך לעשותו · ויבואר לפנינו הא מיהא פשוט לחז״ל דקאי על עיון תורה · ועל השניה מבואר בפי׳ הרמב״ן והספורנו דקאי על מצות תשובה . אמנם המה ז״ל פירשו דקאי על המקרא והשבת אל לבבך וגו׳ ושבת עד ה׳ אלהיך וגו׳ וזה אינו סמוך למקרא דילן · [ובאמת שיטת הרמב״ם בהל׳ תשובה דאין מ״ע לתשובה אלא כשהאדם שב מעונותיו יתודה על חטאיו וממקרא אחר] וגם אינו מובן היאך הדעת נוטה שהיא קשה שהודיע המקרא שאינו כן אלא קאי על הא שסיים המקרא כי תשוב וגו׳ דהיינו תשובה מאהבה ויבואר לפנינו · ומתחלה נבא לפי׳ חז״ל ואמר הכתוב שהיה עולה עס״ד דמן הנמנע לעמוד על דקדוקי התורה כאשר היא באמת עמוקה מני ים · ומש״ה כתיב בחכמי אוה״ע לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום · שהכוונה לעמוד על דקדוקי דבר ה׳ כמו שביארנו ע״פ מדרשי חז״ל בס׳ ויקרא י״ח ה׳ דאפילו יהיה בר שכל עמוק מאד מן הנמנע לעמוד על דקדוק ד״ת · וא״כ איך ימצא אדם מישראל רצון וחשק לעמוד על עיונה ש״ת מש״ה אמר הכתוב שלא נפלאת היא ממך . מישראל אינה נפלאת ולא רחוקה. ושתי לשונות הללו הוא משום שיש דבר שקשה לעמוד עליו מחמת עומק המושג למעלה משכל האדם וע״ז אמר לא בשמים היא וגו׳ · וע״ז אמר כאן לא נפלאת היא ממך · מ״מ ממך אינה נפלאת · ויש דבר שקשה לעמוד משום העדר ידיעה וקבלה מרב וצריך לכתת רגלים לילך לרב לדעת . ע״ז אמר ולא מעבר לים היא וגו׳ וע״ז אמר כאן לא רחוקה היא ממך אינה רחוקה וכאשר יבואר עוד · והטעם ע״ז הוא מבואר בבכורות ד״ח ששאלו סבי דבי אתונא לריב״ח ההוא גברי דאזיל ובעי איתתא ולא יהבי לי׳ מאי חזי דאזיל היכי דמלי מני׳ שקל סיכתא ודלה לתתאי ולא על לעילאי ועל אמר האי נמי בת מזלי׳ ובל״ס שלא שאלו חכמי אתונא פעוטי מילי כי אם דברים העומדים ברומו של עולם השייך להבדל ישראל לאוה״ע · ובאו להוכיח דדעת ישראל קלה מכל אוה״ע שהרי בשעה שהקב״ה נתן תורה אזיל לפארן ואדום ולא קבלוה ובא לישראל וקבלוה · והיאך אפשר דישראל במעלה מחכמתם וביקרותם מאוה״ע · והשיב ר״י דודאי חכמו ויקר ערכם אלא שאוה״ע אינם בר מזלי׳ דהתורה וישראל המה בני מזלה וכדאיתא בזוה״ק דישראל ואורייתא חד ר״ל דשורש נשמת ישראל אחוז בשורש נשמת התורה · והיא הסיבה שנמשלה לאשה לישראל בכ״מ . והיא נמשלת אך לאשה בכל שעה וכדאיתא בסנהדרין דל״ט עס״פ נפש עמל עמלה לו הוא עמל במקום זה ותורתו עומלת לו במקום אחר ויבואר לפנינו : (יב) לא בשמים היא וגו׳ · תחלה ביאר הכתוב היטב מקום הטעות · באשר שגם הטעות הוא עיקר גדול שלא יטעה האדם להיפך שאין בדקדוקי התורה שום עמקות ועניינים נסתרים וזה הטעות גרוע מן הראשון · ועי׳ מש״כ בספר במדבר ז׳ ט׳ בבאור המקרא התעיף עיניך בו ואיננו מש״ה פי׳ הכתוב הנ״ל באשר ודאי ראוי לטעות ולחשוב כך אלא במ״מ אינו כן בישראל · וענין המשל לא בשמים היא · היינו גבוה מטבע שכל האדם . כמו שהוא בשמים וההכרח לעשות סולמות להוריד והרי א״א בכך · כך א״א ליגע השכל ע״י תחבולות לעמוד על סוף דעתה ואמרו חז״ל בעירובין שם דאפי׳ היא בשמים צריך אתה לעלות אחריה . ואינו אלא משל ומליצה שאם הענין גבוה משכלך ההיוב להשיגע הרבה ואז השכל יגעת ולא מצאת אל תאמין · והטעם הוא כפרש״י בסנהדרין שם שהתורה מבקשת מאת קונה למסור לו טעמי תורה וסדריה כו׳ : (יג) ולא מעבר לים היא . כמש״כ בבאור ולא רחוקה היא · שיש דבר שא״א לעמוד עליו מחמת חסרון ידיעה בלי קבלה מרב · וא״כ נצרך לרב שמעבר לים · וא״כ הוא טורח גדול ומן הנמנע לכמה אנשים · ואמרו חז״ל בעירובין שם שאם היא מעבר לים צריך לעבור . פי׳ אם אפשר לעבור ודאי מחויב בכך · הכן אם א״א גם בזה התורה עומלת לו ממקום אחר להזמין לפניו ידיעה זו באיזה אופן עד שיגיע לידיעה זו : (יד) כי קרוב אליך וגו׳ · כמש״כ שאתה ישראל ונולדת לכך · ונשמת ישראל ב״ז לנשמה התורה: בפיך ובלבבך לעשותו· זהו כלים להגיע לעומק דעת התורה · שהרי אפי׳ להשיג אשה אשר הוכיח ה׳ לו · וידוע שהזיווג האמתי מזדמן להמצא ומתקרב בנקל . מכ״מ בלי שום סיבה והשתדלות לא יגיע לה · ופי׳ הכתוב הנלה בפיך וגו׳ · ולפי פשוטו בפיך היינו ללמוד · ובלבבך לעשותו · על מנת לעשותו היינו לקיים מה שלומד · אבל א״כ אינו לפי נגינת הטעם שהיה ראוי

לַעֲשֹׂתוֹ: ס שביעי ומפטיר רביעי כשהן מחוברין טו רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת־הַחַיִּים וְאֶת־הַטּוֹב וְאֶת־הַמָּוֶת

ת"א את החיים · עקידה שער ז' ושער קא :

ר ש " י

לכם בכתב ובעל פה : (טו) את החיים ואת הטוב · זה תלוי בזה אם תעשה טוב הרי לך חיים ואם

העמק דבר

ראוי לפי זה להיות השפחה על בפיך · אלא יש בכאן עוד כונה שניה ומבוארת שמות רבה הנ"ל שההא יגע בהם בפיך · והכונה שתלמוד ביגיעה עד שיהא נוגע אל הלב. והיינו עם תלמידים · ופי' לעשותו. או עשיית הפרשה להבין דקדוקיה כמו שביארנו בס' ויקרא ע' ו'. או להיפך עשיית הלכה עפ"י הויות התלמוד במקורה בפרשה כמש"כ שם י"ח ו' ובכ"מ. והמחדש בזה מיקרי שהוא עושה · ועל"ה עמוקה זו פי' שלמה המלך בסוף קהלת אחר שאמר דברי חכמים כדרבונות וגו'. אמר עוד ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה יגיעת בשר. הביאור שמזהיר לת"ח שנקרא בני כמש"כ בס' בראשית מ"ע ס' · אשר אם יותר מהמה · אם רוצה לחדש ולהגדיל תורה · הזהר בשני דברים. א' עשיית ספרים הרבה אין קץ · היינו שתכתוב לעצמך כל רעיון וכל חידוש · דהא שתורה שבע"פ אסור בכתב אינו אלא לאמרן בכתב · אבל לעצמו מותר וגם מצוה כמש"כ הרמב"ם בהקדמת ספר היד שכך היו נוהגים אפי' הגאונים הראשונים לרשום כל חידושי התורה. ומקרא מלא הוא מני מכיר ירדו מחוקקים ומזבולון מושכים בשבט סופר. כמש"כ בביאור זה המקרא לעיל ג' פ"ז · ועע"ש שמות ל"ד כ"ז. ב' ולהג הרבה יגיעת בשר · שיהא מדבר הרבה ביגיעת בשר היינו עם תלמידים · כ"ז הוא לפי' הגמרא בפרשה זו · ועתה נבא לפי' השני דקאי על תשובה מאהבה · והוא באמת למעלה מטבע האנושי · וכדתני' בספרי בפ' עקב ואהבת את ה' · וכי היאך אדם אהב להקב"ה. דטבע של אהבה אינו אלא ע"י השתוות האוהב והנאהב או מגיע בשכלו מעלות הנאהב. ושני דברים אלו שגבו משכל האדם. ופי' הכתוב דמכ"מ לא נפלאת היא ממך. באשר קוב"ה וישראל חד הוא · וכמו האב והבן אפי' לא הכירו זא"ז מכ"מ כשמזדווגין יחד נמשכים איש לרעהו בידיעה קלה משום שהטבע מסייע לזה · וביאר הכתוב תחלה כמה גבוה היא מטבע האדם שלא נטעה להיפך לחשוב כי באמת קלה היא ע"י השתוקקות לזה · ע"כ פי' הכתוב תחלה מה שראוי לחשוב · כי היא בשמים. היינו ע"י חקירה בגובה שמים וגלגלים. ומזה באמת יש תקוה להשיג האהבה כמש"כ הרמב"ם בהל' יסה"ת ובסופי הל' תשובה כ' עוד דבר ידוע וברור שאין אהבת הקב"ה נקשרת בלבו ש"א כו' לפיכך צריך האדם להבין ולהשכיל בחכמות כו' · או רחוקה לילך למקום שגורם אהבה והתדבקות כמו בהמ"ק · וא"כ הוא דבר קשה · אבל לא כן · אליך · ישראל כי קרוב הוא. בפיך. היינו ע"י רנה שנכלל בזה גם שירות ותשבחות להקב"ה · גם רנה ש"ת וכדתני' בספרי שם וכי היאך אוהב להקב"ה והיו הדברים האלה וגו' וטבע התורה ליתן אהבת ה' בלב שעמל בה · גם בלי שום ידיעת סיבה עפ"י שכל האנושי · ונתבאר עוד בשה"ש שהתפלל שלמה ישקני מנשיקות פיהו וגו' · וקאי על בקשת אהבה ע"י דברי דודים של תורה ושיח על כן עלמות אהבוך. שנעלם הטעם איך המה מביאים לידי אהבתך · ובלבבך לעשותו: שיהא הרצון והתשוקה להגיע לזה. דבלא תשוקת הלב ודאי יש משורר זמירות כל היום · או הוגה בתורה ואינו טועם טעם אהבת ה' · מבלי משים לב. אבל בשום לב לכך · מתעורר ע"י זה אהבה עזה: כמו הבן הזוכר את אביו ברעיון אהבה כן נפש הישראלי להקב"ה (א): (טו) ראה נתתי וגו' · שתחלה יש להבין כלל פרשה זו. מה נוספות יש

הרחב דבר

(א) וזהו שהתענגו בני קרח בזכרם תענוג אהבת ה' בעת עליית ישראל ברגל לעזרה ואמרו (תהלים מ"ב) צמאה נפשי וגו' מתי אבא ואראה וגו' אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי כי אעבור בסך [בשעה שעלו מירושלים לעזרה היו כ"כ מרובה המון ישראל בחוצות עד שלא היו יכולים לרוץ לעזרה. אלא עברו בדוחק והיו הרגלים כמו בסך. מבלי יכולים לפשוט פסיעה גסה ולא במרוץ. והיינו שמוסיף בלשון] אדדם עד בית. [כמו המדדה הוא קופץ לאט] בקול רנה ותודה המון חוגג [בשעה שהיו הולכים בדוחק מה עשו אז המון חוגג היו מעוררים את אהבת ה' בקול רנה ותודה] ועתה בזכרי תענוג רוחני זה שחסר לנו בגלות. נשפך עלינו נפשנו. ואמר כמו שרוצה לנחם א"ע ולהשקיט את המית לבבו. מה תשתוחחי נפשי וגו' כי עוד אודנו ישועות פניו. [עוד יבא עת שתשוב ותזכה לזה] הוסיף להתענג באופן אחר אלהי עלי נפשי תשתוחח [גם על ה' הנני מתרעם חלילה שהסיר ממנו תאות נפשנו. אלא על עצמי הנני מתרעם. על מה שאינני משיג אהבת ה' ומתאבד את נפשי מהנאה זו]. ע"כ אזכרך מארץ ירדן [בשעה שהנני בארץ ירדן. אע"ג שהיא ארץ מבורכת · מכ"מ אזכרך שאבד ממני תענוג הרוחני שהי' לי בהיותי בא"י] וחרמונים מהר מצער [ידוע שחרמון הוא שבעה מטל ברכת ה' · עד שאמר הכתוב כטל חרמון שיורד על הררי ציון. שגם באמת לא הי' בטבע עלי ברכה כמו בחרמון. עד שצוה ה' את הברכה. ואמר כאן שהגיע עלי טל חרמון שירדו על הר מצער נגד הר חרמון עצמו · וביאר התרעומות על עצמו] שהרי תהום אל תהום קורא לקול

לקול

פִּתְגָמָא לַחֲדָא בְּפוּמָךְ וּבְלִבָּךְ לְמֶעְבְּדֵיהּ: טו חֲזֵי דִיהָבִית קֳדָמָךְ יוֹמָא דֵין יָת

העמק דבר

בכאן על עיקר ברכות וקללות שבפ' תבוא . ולא עוד אלא שבאמת יש נוספות על התנאי של החיים והטוב. שלעיל אמר והיה אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך לשמור ולעשות וגו' · ולא התנה אהבת ה' שהוא מדרגה גבוהה כמו שביארנו כ"פ ולא התנה כי אם למוד תורה ושמירת המלות שהם אינו מנגד לטבע בני אדם · וכאן התנה אהבת ה' שהוא למעלה מטבע האנושי · ויותר קשה גוף פ' זו שתלה חלקי התנאי על שני הקלות הרחוקים זמ"ז מאד · והניח הדרך האמלעי שהוא הנהגת האומה בדרך הממולע שלא להשקיע עלמה באהבת ה' וגם לא לעבוד ע"ז · אבל כ"ז מיושב קושיא א' בחבירתה · ונקדים מאמר יהושע לישראל בס' יהושע כ"ד · אחרי אשר הגיע לפניהם עבודת ה' ועבודת אלהי האמורי · וגם הזהיר את העם ואמר לא תוכלו לעבוד את ה' וגו' · והמה ענו בשורה לא כי את ה' נעבוד . והוסיף יהושע לאמר עדים אתם בכם וגו' ויאמרו עדים . הוסיף עוד ועתה הסירו את אלהי הנכר אשר בקרבכם · והטו את לבבכם אל ה' אלהי ישראל . ויאמרו העם אל יהושע את ה' אלהינו נעבוד ובקולו נשמע · לא נתבאר הוספה זו של יהושע · ומה הוסיפו לענות . אבל הענין שבאמת יצה"ר של ע"ז היה אז מבוגה כמבואר בפ' חלק ממעשה מנשה · וכבר ביארנו לעיל ד' י"ד הטעם משום שהיה שייך לפי דעתם לפרנסה . המושך לב האדם מאד · כמו תאות ממון בעת כזאת · וקשה היה להבטיח את עלמו לעמוד בנסיון שלא לעבוד ע"ז· ע"כ הוסיף יהושע לאמר אם באמת אתם מקבלים שלא לעבוד ע"ז · לא תהיו בטוחים על רלונכם . אלא גם תסירו את אלהי הנכר אשר בקרבכם . אפי' מה שאומות הכנענים הנשארים בקרבכם עובדים · וגם הטו את לבבכם אל ה' · לא סתם שלא במחשבה כלל . דזה האופן אע"ג שאין בו רע בעלם . אבל אין בו כח לעמוד נגד יצר של ע"ז בימים ההם · על כן הכרח להטות את הלב לחשוב באלהות ואהבת ה' ובזה תגלו מיצרא דע"ז · [וכמו בזה"ז דקשה מאד מלסיות בטוח ממכשול שמן גזל כדאי' ב"ב דקס"ה רוב בגזל אם לא מי שמחשב דרכו לפני ה' שיסא נו"כ באמונה] אבל ישראל לא קבלו על עצמן זהירות יתירה זו ובטחו בכחם שלא יהיו נכשלים · והיינו שענו את ה' אלהינו נעבוד ובקולו נשמע · אין לנו לירא ממכשול ע"ז אפי' לא נהיה נזהרים כ"כ . והנה באמת נכשלו בדור שבא אחריהם . עד שבא שמואל הנביא וחזר להתעות (בספר שמואל א' ז ג) ויאמר שמואל אל כל בית ישראל אם בכל לבבכם אתם שבים אל ה' הסירו את אלהי הנכר וגו' והכינו לבבכם אל ה' ועבדוהו לבדו · וכתיב דשני דברים עשו . ויסירו בני ישראל את הבעלים ואת העשתרות· ויעבדו את ה' לבדו · ופי' לבדו לא הא עצמו וביתו כי אם את ה' . והיינו אזהרת והכינו לבבכם וגו' · שהוא מדה גבוהה למעלה מטבע האנושית · ומש"ה נתקיים בידם הרבה דורות עד שהגיעו לירבעם ומלכי ישראל ויהודה החוטאים ומחטיאים . נחזור לפרשה זו · שראה משה רבינו והוסיף להזהיר על קנה המעלה כאשר יבואר : את החיים · א"א לפרש חיים כמשמעו . ומות כמשמעו · דא"כ היינו טוב ורע . ותו יפלא לפרש בסמוך ובחרת בחיים למען תחיה אתה · היאך שייך לומר עלה תעשה כן כדי שיהיה כן · הרי אם הוא עומד על שעפי הספק אם לבחור בחיים או במות · אי אפשר להגיד עלה לבחור בחיים כדי שיחיה . אלא פי' חיים . כמו שביארנו כ"פ דבקות ועליזות נפש הישראלי אם בעוה"ז בשעה שהוא קשור באהבה · או בעוה"ב בשעה שנפשו לרורה בלרור החיים · וכן מות · הוא בשעה שנפרד ממקור העליון אם בעוה"ז וכלשון המקרא בתהלים ק"ב בני תמותה · וכן מלויה בדרשת חז"ל על השפלה לשון מיתה כמש"כ בס' בראשית ב' ו' ע"ש. אם בעוה"ב כאשר נפשו מקולעת בכף הקלע וניתק מלרור החיים . ואמרה תורה שכהיום הוא נותן את החיים הרוחניים אלו ובזה הלוי הטוב · שהוא הברכה המבואר בפ' תבוא · ולהיפך את המות . הסתלקות ממקור החיים · להיות כבני תמותה בהרגש אהבה אע"ג שאינו רע כ"כ בהיות זאת לבדה · אבל בא"י

הרחב דבר

ילקוט נלוריך [כבר ביארו חז"ל בתענית פרק א' ע"ז המקרא . אין טפה יורד מלמעלה עד שעולה שני טפחים מלמטה . והמשילו חז"ל מיטרא בעלה דארעה . אשר בשעה שהוא מעורר את התאוה מתעוררת היא לנגדו במדה מרובה ממנו . והנה אם כוא כן בדומם . אף כי בנפש הישראלי שאם היינו מעוררים את האהבה כראוי . הי' מתעורר מלמעלה . או להיפך . שאם הי' הקב"ה מעורר אהבתו אלינו . היינו גם אנחנו מתעוררים להשיג אהבה . אבל לא כן הדבר · הרי] כל משבריך וגליך עלי עברו [כל מאורעות שבעולם שהן כגלי הים עגבוני ויעכרוני . ואינני מולא בי רוח השמחה לאהבת ה'] . יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי תפלה לאל חיי ביאר עיקר תפלתו ומה הוא מבקש שיצוה ה' לשפוך עלי חוט ש"ח. היינו התעוררות של מעלה . ובלילה שירה עמי הוא שקידת התורה בלילה כדאי' בע"ז ד"ג כל הלומד תורה בלילה חוט של חסד משוך עליו ביום שנא' יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי . תפלה לאל חיי . היינו שאחר שלמד בלילה משוך עליו חוט של חסד שמקבל תפלתו ביום · והוא בקשה שיעזרני ה' ללמוד בלילה בחשק נמרץ עד שמחמת זה תתעורר האהבה מלמטה כטבע התורה . וכשבעתה התורה כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך . ומחמת זה תתעורר אהבת ה' אלי] . וע"ז מסיים עוד הפעם להבית המית נפשו מה תשתוחחי נפשי וגו' ישועות פני ואלהי . [הוסיף כאן לומר בישועה זו שאנו מקוים תהי' כ"י ישועה לאלהי' ג"כ . שהרי גם שכינה מלטערת כ"י בשעה שחסר העגוג זה מבניה] :

וְאֶת־הָרָע׃ טז אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְאַהֲבָה
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו
וְחֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחָיִיתָ וְרָבִיתָ וּבֵרַכְךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃
יז וְאִם־יִפְנֶה לְבָבְךָ וְלֹא תִשְׁמָע וְנִדַּחְתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ
לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבַדְתָּם׃ יח הִגַּדְתִּי לָכֶם הַיּוֹם
כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן לֹא־תַאֲרִיכֻן יָמִים עַל־הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר אַתָּה עֹבֵר אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבוֹא שָׁמָּה
לְרִשְׁתָּהּ׃ יט הַעִידֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־
הָאָרֶץ הַחַיִּים וְהַמָּוֶת נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה
וְהַקְּלָלָה וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים לְמַעַן תִּחְיֶה אַתָּה וְזַרְעֶךָ׃
כ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ
וּלְדָבְקָה־בוֹ כִּי הוּא חַיֶּיךָ וְאֹרֶךְ יָמֶיךָ לָשֶׁבֶת עַל־

הב' רפה, מ"ש

ת"א ואם יפנה · סוכה מז : החיים והמות ובחרת בחיים · עקידה מא פ"ט : לאהבה את ה' אלהיך · נדרים סב : כי הוא חייך . ברכות נה שבת יג פסחים מט קדושין מ :

רש"י

העשה רע הרי לך המות והכתוב מפרש והולך היאך : (טז) אשר אנכי מצוך היום לאהבה . הרי הטוב ובו תלוי : וחיית ורבית · הרי החיים : (יז) ואם יפנה לבבך · הרי הרע : (יח) כי אבד תאבדון . הרי המות : (יט) העדותי בכם היום את השמים ואת הארץ · שהם קיימים לעולם וכאשר תקרה אתכם הרעה יהיו עדים שאני התריתי בכם בכל זאת · דבר אחר העידותי בכם היום את השמים וגו' אמר להם הקב"ה לישראל הסתכלו בשמים שבראתי לשמש אתכם שמא שינו את מדתם שמא לא עלה גלגל חמה מן המזרח והאיר לכל העולם כענין שנאמר וזרח השמש ובא השמש (קהלת א') הסתכלו בארץ שבראתי לשמש אתכם שמא שינתה מדתה שמא זרעתם אותה ולא צמחה או שמא זרעתם חטים והעלתה שעורים ומה אלו שנעשו לא לשכר ולא להפסד אם זוכין אין מקבלים שכר ואם חוטאין אין מקבלין פורענות לא שינו את מדתם אתם שאם זכיתם תקבלו שכר ואם חטאתם תקבלו פורענות על אחת כמה וכמה : ובחרת בחיים · אני מורה לכם שתבחרו בחלק החיים כאדם האומר לבנו בחר לך חלק יפה בנחלתי ומעמידו על חלק היפה ואומר לו את זה ברור לך ועל זה נאמר ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי (תהלים ט"ז) הנחת ידי על גורל הטוב לומר את זה קח לך : חסלת פרשת נצבים

העמק דבר

ודאי בזה יבא הרע שהוא הקללה המבואר שמה : (טז) אשר אנכי מצוך היום לאהבה את ה' אלהיך . להשקיע את דעתך באהבת ה' : ללכת בדרכיו · היינו לדבק במדותיו שהוא ג"כ דרך נבוה : ולשמור מצותיו וחקותיו ומשפטיו . שלא להפליג ע"י זה שמירת המעשים ות"ת ופלפולה . כמו שביארנו כ"פ שהזהירה התורה ע"ז הרעיון . וכמבואר בס' ניניה וכ"מ . אלא מכ"מ לשמור מצותיו · היינו גוף המצוה שבכתב · וחקותיו ומשפטיו זהו תורה שבע"פ בפלפול בתלמוד כמש"כ : וחיית . דבוק בשורש העליון שיהול רוה"ק ואהבה העליונה : ורבית · זהו הטוב : וברכך וגו' . שארי ברכות המבוארות לעיל : (יז) ואם יפנה לבבך ולא תשמע : · למה שאני מזהירך היום לעלות בהר ה'·

חַיֵּי וְיָת טָבְתָא וְיָת מוֹתָא וְיָת בִּשְׁתָּא׃ טז דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ לִמְהָךְ בְּאָרְחָן דְּתָקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְמִטַּר פִּקּוֹדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי וְדִינוֹהִי וְתֵיחֵי וְתִסְגֵּי וִיבָרְכִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ׃ יז וְאִם יִתְפְּנֵי לִבָּךְ וְלָא תְקַבֵּל וְתִטְעֵי וְתִסְגּוֹד לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא וְתִפְלְחִינּוּן׃ יח חַוֵּיתִי לְכוֹן יוֹמָא דֵין אֲרֵי מֵיבַד תֵּיבְדוּן לָא תוֹרְכוּן יוֹמִין עַל אַרְעָא דִּי אַתְּ עָבַר יָת יַרְדְּנָא לְמֵיעַל תַּמָּן לְמֵירְתַהּ׃ יט אַסְהֵידִית בְּכוֹן יוֹמָא דֵין יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא חַיֵּי וּמוֹתָא יְהָבִית קֳדָמָךְ בִּרְכָן וּלְוָטִין וְתִתְרְעֵי בְּחַיֵּי בְּדִיל דְּתֵיחֵי אַתְּ וּבְנָךְ׃ כ לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ לְקַבָּלָא בְּמֵימְרֵיהּ וּלְאִתְקָרְבָא לְדַחַלְתֵּיהּ אֲרֵי הוּא חַיָּיךְ

העמק דבר

אזי תדע ונדחת והשתחוית וגו׳ · כוסף להגיע לידי כך . וזהו הוספה שבפרשה זו · שאע״ג שבאמת ברכות שבפ׳ הבוא אינן תלויות על אהבת ה׳ מכ״מ אם לא יפנו לב למעלה זו . אזי ממילא יבא לקלה האחרון שברע · לכן חובה להגיע לקלה הראשון כמש״כ הרמב״ם בהל׳ תשובה · שמי שמקולקל באיזה דבר · מחויב להטות עצמו אל קלה השני אע״ג שאינו ג״כ דרך המיצוע שמחויב לכל אדם · מכ״מ הוא מחויב לכך כדי שלא יבא לידי קלקול גדול . וע׳ מש״כ בפ׳ ואתחנן : (יח) הגדתי וגו׳ . ראויה היה לכתוב והגדתי וגו׳ · כמדבר באמצע המכוונב · אבל באשר דברה תורה בדרך הנבואה שכן יהיה בברור וכמו שאמר ה׳ למשה בפ׳ וילך הנך שוכב עם אבותיך וקם וגו׳ . ע״כ אמרה בלשון התחלת הענין לאמר . הגדתי לכם וגו׳ . כי ודאי יהיה כן שכבר ראה הקב״ה שרחוקים המה בשעה זו ג״כ מאהבה ה׳ . רק שאינם עובדים ע״ז . וזהו ברור שלא לאורך ימים יוכלו לעמוד בזה האופן כמש״כ . והיינו דבר הכתוב . לא תאריכן ימים וגו׳ . אע״ג שתכבשו לא״י ותכבשו שהרי אינכם עובדים ע״ז . אבל א״א להיות לאורך ימים שממילא תעבדו ע״ז: (יט) החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה . כפירושו לעיל . אשר הברכה והקללה היא החיים והמות · אם דבוק בה׳ מקור החיים . או להיפך להיות כבני תמותה : ובחרת בחיים למען תחיה· תני׳ בספרי פ׳ ראה שמא יאמרו ישראל הואיל ונתן לפנינו הקב״ה שני דרכים דרך החיים ודרך המות נלך באיזה מהם שנרצה ת״ל ובחרת בחיים משל לאדם שהיה יושב בפרשת דרכים והיו לפניו שני שבילים אחד שתחלתו מישור וסופו קוצים ואחד שתחלתו קוצים וסופו מישור · והיה מודיע את העוברים ושבים ואומר להם שאתם רואים שביל זה שתחלתו מישור בשתים ושלש פסיעות אתה מהלך במישור וסופו לצאת בקוצים · ואתם רואים שביל זה שתחלתו קוצים בשתים ושלש פסיעות אתה מהלך בקוצים וסופו לצאת במישור · כך א״ל משה לישראל אתם רואים את הרשעים שהם מצליחים בשנים ושלשה ימים הם מצליחים בעוה״ז וסופם לנדות באחרונה שנא׳ כי לא תהיה אחרית לרע וכו׳ · ולכאורה המשל אינו דומה לנמשל כלל . דלפי המשל בע״כ מיירי דשני שבילים מהלכים למקום א׳ · דבל״ז לא שייך עלה לעו״ש . והרי בנמשל אינו כן . אלא ביארו חז״ל בזה דבר גדול שדקדקו בזה המקרא ובחרת בחיים למען תחיה אתה · אם אינו רוצה בחיים היאך אתה נותן טעם שיבחר בחיים כדי שיחיה . וע׳ ת״י שתרגם בחיים באורחא דחיי היא אורייתא · למען תחי׳ דתיחון בחיי עלמא . אבל חז״ל פירשו דגם מי שחייב כרת ונפשו מקולעת בכף הקלע · אינו לאלופין ח״ו שהרי ודאי אינו דומה עונש חייב כרת א׳ לחייב כמה כריתות · ואם נאמר דכרת הוא לאלופין מאי נ״מ לכרת א׳ לכמה כריתות · אלא כל כרת הוא לעת כפי משפטו . וסוף כל ח״כ לשוב למקור החיים · ולא ידח ממנו נדח · ומעתה הכל הולך אל מקום א׳ . ושייך העצה ובחרת בחיים · שתהא דבוק במקור החיים · למען תחיה אתה · שהרי לסוף בע״כ תחיה . הרי טוב שתחיה ברצונך הטוב · והיינו דתנן באבות פ״ד ואל יבטיחך יצרך שהשאול בית מנוס לך · פי׳ שתהא רחוק ממקור הנשמות לרה״ח וזה יהיה נוח לך · לא כן הוא אלא בע״כ אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מה״מ · ודין וחשבון אינו אלא כמה הוא מחויב לסבול אחר מותו · עד שישוב למקור החיים . והוסיף משה לומר וזרעך · עוד תועלת מבחירתך החיים · שגם זרעך יהיו בחיים . זרע כשר · משא״כ אם תלך בשרירות הלב יוכל להיות זרעו פסולים ובני גויה שאינם הולכים אחריו · והרי יהיה נודד גם אחר שישוב למקומו : (כ) לאהבה את ה׳ אלהיך . להיות בזה הדרך המעלה דוקא · ומבאר היאך להגיע לזה . לשמוע בקולו · כבר ביארנו כ״פ לשון זה שהוא עיונה ועמלה של תורה · וכך הבינו חז״ל בנדרים דס״ב דתניא לאהבה את ה׳ אלהיך לשמוע בקולו · שלא יאמר אדם אקרא כדי שאקרא רבי כדי שאהיה זקן ויושב בישיבה אלא למוד מאהבה וסוף הכבוד לבא · הרי דפירשו לשמוע בקולו על לימוד התורה ועיונה : ולדבקה בו · מי שאינו בר הכי להיות עמל בתורה · מכ״מ יכול להגיע אהבת ה׳ ע״י ולדבקה

הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֵת לָהֶם: פ פ פ

מ' פסוקים. לבב"ו סימן: ומפטירין שוש אשיש בישעיה סימן ס"א:

סדר וילך

לא א וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: ב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם בֶּן־מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי הַיּוֹם לֹא־אוּכַל עוֹד לָצֵאת וְלָבוֹא וַיהוָה אָמַר אֵלַי לֹא תַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה: ג יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא ׀ עֹבֵר לְפָנֶיךָ הוּא־יַשְׁמִיד אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלְּפָנֶיךָ וִירִשְׁתָּם יְהוֹשֻׁעַ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה: שני ד וְעָשָׂה יְהוָה לָהֶם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְסִיחוֹן וּלְעוֹג מַלְכֵי הָאֱמֹרִי וּלְאַרְצָם אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֹתָם: ה וּנְתָנָם יְהוָה לִפְנֵיכֶם וַעֲשִׂיתֶם לָהֶם כְּכָל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם: ו חִזְקוּ וְאִמְצוּ אַל־תִּירְאוּ וְאַל־

ת"א ויאמר אלהם · ר"ה יא סוטה יג קדושין לח:

רש"י

לא (ב) אנכי היום. היום מלאו ימי ושנותי ביום זה נולדתי וביום זה אמות (ר"ה י"א): לא אוכל עוד לצאת ולבוא. יכול שתשש כחו תלמוד לומר לא כהתה עינו ולא נס לחה (לקמן ל"ד) אלא מהו לא אוכל איני רשאי שניטלה ממני הרשות וניתנה ליהושע. ד"א לצאת ולבוא בדברי תורה מלמד שנסתמו ממנו מסורות ומעיינות החכמה: וה' אמר אלי. זהו פירוש לא אוכל עוד לצאת ולבוא לפי

העמק דבר

בו · וכפי' התלמוד בכתובות דקי"ל משיא בתו לת"ח ועושה פרקמטיא לת"ח ומהנה לת"ח מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאלו דבק בשכינה · אכן בזה שמתחבר ומתרועע לת"ח משיג שמן אהבת ה' · וכמו שביארנו בפי' שה"ש ג' בפסוק מצאוני השומרים וגו': כי הוא חייך וגו' · בזה האופן הנעלה תהיה בטוח להתהלך לפני ה' בארץ החיים לאורך ימים:

לא (א) וילך משה · עד כה היה משה מדבר ועומד במקום א' · וקולו הולך על כל ישראל. דשכינה מדברת מתוך גרונו של משה. ואפי' תורה שבע"פ היה הבטחה בשעת מ"ת משה ידבר והאלהים יעננו בקול כמו שביארנו במקומו · אבל סמוך למותו החל לכהות נאם לאם מאור מעלת משה רבינו. כאשר יבואר עוד לפנינו בשירת האזינו. וכאן הותל להקטין מעלתו שלא היו עוד דבריו נשמעין על כל ישראל · והשבא לדבר הדברים האלה אע"ג שהיה נ"כ מפי ה' אליו ולצורך ענין כאשר יבואר מכ"מ הוצרך משה להלוך בכל שבט בפ"ע וכדומה כדי שיגיעו הדברים האלה. שיבואר לפנינו. אל כל ישראל. כ"כ היה מהלך עד שהגיעו לכל ישראל: (ב) ויאמר אלהם · אחר שדבר הפרשה שהיה דבר ה' אליו · חזר ופי' הדברים

כמו

וְאוֹרְכוּת יוֹמָךְ לְמִתַּב עַל אַרְעָא דִּי קַיֵּם יְיָ לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמִתַּן לְהוֹן: פ פ פ

א **וַאֲזַל** מֹשֶׁה וּמַלֵּיל יָת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין עִם כָּל יִשְׂרָאֵל: ב וַאֲמַר לְהוֹן בַּר מְאָה וְעַשְׂרִין שְׁנִין אֲנָא יוֹמָא דֵּין לֵית אֲנָא יָכִיל עוֹד לְמִפַּק וּלְמֵיעַל וַיְיָ אֲמַר לִי לָא תְעִבַּר יָת יַרְדְּנָא הָדֵין: ג יְיָ אֱלָהָךְ מֵימְרֵיהּ עָבַר קֳדָמָךְ הוּא יְשֵׁיצֵי יָת עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִן קֳדָמָךְ וְתֵירְתִינוּן יְהוֹשֻׁעַ הוּא עָבַר קֳדָמָךְ כְּמָא דְּמַלֵּיל יְיָ: ד וְיַעֲבֵיד יְיָ לְהוֹן כְּמָא דַּעֲבַד לְסִיחוֹן וּלְעוֹג מַלְכֵי אֱמוֹרָאָה וּלְאַרְעֲהוֹן דִּי שֵׁיצֵי יַתְהוֹן: ה וְיִמְסְרִינוּן יְיָ קֳדָמֵיכוֹן וְתַעְבְּדוּן לְהוֹן כְּכָל תַּפְקֵידְתָּא דִּי פַּקֵּידִית יַתְכוֹן: ו תְּקִיפוּ וְאַלִּימוּ לָא תִדַּחֲלוּן וְלָא תִתַּבְּרוּן מִן קֳדָמֵיהוֹן אֲרֵי יְיָ

העמק דבר

כמו בכל פרשיות שבתורה וזהו המירה כמש"כ ריש ס' ויקרא: אנכי היום. לפי הפשט היינו היום ממש שמת בו. שהרי עוד בסמוך אמר לו ה' הן קרבו ימיך למות. דמשמע הימים קרובים לבא. אבל לא באותו יום שמת. אלא פי' היום. השעה שאני מדבר [ולפי הדרש בר"ה די"א שבו ביום כלה שנה שלמה. ע"כ פי' היום שאמות בעוד איזה ימים מסעת הדבור] ועיקר הודעה זו היא לצורך הענין: לא אוכל עוד לצאת ולבוא. אע"ג שלא תש כחי כעת מכ"מ לצאת במלחמה ולבא בחזרה לשלום. שנמשך איזה שנים אין בכחי אפי' אם לא היה גזרת ה' בכך. רק בדרך הטבע א"א ג"כ. אם לא להיפך שהיה בסיעתא דשמיא. אבל בלי אומר ודברים לא אוכל: וה' אמר אלי לא תעבור וגו'. אמנם לעבור את הירדן הייתי יכול מדרך הטבע אחר שאני בריא. אבל ה' אמר אלי לא תעבור. והקדים שני דברים ידועים לישראל. בשביל שהודיעם שע"פ זה ישתנה הנהגתם בכבוש הארץ כאשר יבואר: (ג) הוא עובר לפניך. הנה ראינו בפ' זו הרבה לשונות של השגחה. הוא עובר לפניך. הוא ההולך עמך. הוא ההולך לפניך. הוא יהיה עמך. והכל בדיוק. ויש להקדים לשון הגמרא פסחים ד"ז אמר שמואל כל המצות מברך עליהם עובר לעשייתן מאי משמע דהאי עובר ליישנא דאקדומי הוא א' רנב"י דא"ק וירץ אחימעץ דרך הככר ויעבור את הכושי אביי אמר מהכא ויעבור מלכם לפניהם. וקשה למאי אמר שמואל בלשון שנצרך לפרש. לימא קודם או לפני עשייתן. ותו במאי פליגי הני אמוראי בהבאת פסוקים אלו. וכי דבר חכמה יש להביא פסוק אחר. אלא ע"כ יש בזה כונה עמוקה. דלפני או קודם היה במשמע עוד שלא התחיל במצוה כלל. מש"ה אמר לשון עובר דמשמעו סמוך ממש שיאחז בידו דבר המצוה. ואז יתחיל לברך. וזהו משמעות המקרא ויעבור מלכם לפניהם. שברור שאין המלך מתחיל לילך עד שכבר כל הצבא מוכנים לצאת ועומדים על הגבול. אמנם ויעבור את הכושי עוד פירושו בא"א. שהרי הכושי הלך לפני אחימעץ. ואחימעץ רץ מאחוריו ועבר עליו ולפניו. וה"נ יש להאל הברכה. ואח"כ לעשות המצוה ולגומרה ואח"כ לגמור הברכה. ושני הפירושים אמת דמצוה שאפשר לעשות באמצע הברכה כמו קשירת תפלין מילה וכדומה. יש לברך לפני התחלת המעשה. ולעשות ולגמור את הברכה. מצא"כ מצוה שא"א בכך כמו אכילת מצה ותק"ש וכדומה א"א אלא לברך קודם התחלת המצוה. אבל מכ"מ סמוך ממש. שיהא אוחז במצה או בשופר: מעתה נבין הפרש בין הא דכתיב בשעת י"מ וה' הולך לפניהם יומם. וארון ברית ה' נוסע לפניהם. דמשמעו קודם שהלכו ישראל. שהרי באמת לא עשו ישראל מאומה הן בקריעת י"ס הן בהריגת נחשים ועקרבים. אבל עתה אמר משה שלא יהיה כן. אלא ה' עובר לפניך. סמוך לפעולתך. וזהו הגורם במה שלא אוכל אני לצאת ולבוא: יהושע הוא עובר לפניך. גם הוא לא ילך בעצמו וילחום כאשר עשה משה והרג את עוג. אלא יהושע עובר לפני ישראל שהמה בעצמם ילכו וילחמו ויהושע יהיה בראשם: (ד) אשר השמיד אותם. כבר ביארנו דהשמדה איננו כליון לגמרי. ע' לעיל ט' י"ד ובכ"מ. וכן היה במלחמת ז' עממין. עזר ה' היה רק להשמיד. אבל. (ה) ונתנם ה' לפניכם. שהיו אתם המכלים. ומש"ה הקדים משה שהוא לא יעבור את הירדן. דאלו עבר הוא אע"ג שלא היה בראש המחנה מכ"מ ע"פ דבריו היו כלים אח"כ. משא"כ כשמת עליהם להיות נזהר בדבר. ע"כ. ועשיתם אתם להם וגו': (ו) אל תיראו. שמא תפלו בידם ולא ירחמו ג"כ: ואל תערצו. ת"א לא תתברון. וכן ת"א על ואל תחת ואל תתבר. ונכ"מ ודאי יש שנוי כונות. הערלה הוא שבירת הגדוד שמוסרים עצמם ביד האויב. וכמש"כ בס' שמות ט"ו ו'. ומחיתה הוא שבירת הלב בפ"ע. ע"כ כשהזהיר את ישראל. הוצרך להזהירם שאפי' יראו בעצמם במעמד רע איזה גדוד כרתי. והיה אפשר למסור זה הגדוד להאויב

תַעַרְצוּ מִפְּנֵיהֶם כִּי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא הַהֹלֵךְ עִמָּךְ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ׃ ס שלישי חמישי כשהן מחוברין

ז וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמֶר אֵלָיו לְעֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבוֹא אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתָם לָתֵת לָהֶם וְאַתָּה תַּנְחִילֶנָּה אוֹתָם׃ ח וַיהוָה הוּא ׀ הַהֹלֵךְ לְפָנֶיךָ הוּא יִהְיֶה עִמָּךְ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ לֹא תִירָא וְלֹא תֵחָת׃ ט וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת וַיִּתְּנָהּ אֶל־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי הַנֹּשְׂאִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה וְאֶל־כָּל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ רביעי י וַיְצַו מֹשֶׁה אוֹתָם לֵאמֹר מִקֵּץ ׀ שֶׁבַע שָׁנִים בְּמֹעֵד שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה בְּחַג הַסֻּכּוֹת׃ יא בְּבוֹא כָל־יִשְׂרָאֵל לֵרָאוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר תִּקְרָא אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגֶד כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּאָזְנֵיהֶם׃ יב הַקְהֵל אֶת־

ת"א כי אתה תבוא. סנהדרין ח: ויכתוב משה. גיטין נט: מקץ שבע שנים. ר"ה יב סוטה מא: בבוא כל. חגיגה ג סוטה שם: באזניהם. חגיגה שם: הקהל את העם. שם:

רש"י

שה' אמר אלי: (ו) לא ירפך. לא יתן לך רפיון להיות נעזב ממנו: כי אתה תבוא את העם הזה. ארי את תיעול עם עמא הדין משה א"ל ליהושע זקנים שבדור יהיו עמך הכל לפי דעתן ועצתן אבל הקב"ה אמר ליהושע כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם תביא על כרחם הכל תלוי בך טול מקל והך על קדקדן דבר אחד לדור ולא שני דברים לדור (סנהדרין ח'): ויכתוב משה ויתנה. כשנגמרה כולה נתנה לבני שבטו: (י) מקץ שבע שנים. בשנה ראשונה של שמטה בשמינית ולמה קורא אותה שנת השמטה שעדיין שביעית נוהגת בה בקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית: (יא) תקרא את התורה הזאת. המלך היה קורא מתחלת אלה הדברים (כדאי' במס' סוטה מ"א) על בימה של עץ שהיו עושין בעזרה:

העמק דבר

לאויב. ע"ז הזהירם שלא ישברו את הגשוד בשו"א ויהיו בטוחים שאח"כ ינצחו המה. וע' לעיל ז' כ"א. משא"כ כשבא להזהיר ליהושע לא היה נצרך להזהיר שלא יהי נמסר הוא לאויב. דא"כ ממילא כל מחנה ישראל בכלל. וזה לא היה עולה עס"ד. אלא נצרך להזהיר שלא יהי לבבו נשבר בשעה שירצה המעמד שלא בטוב. והקב"ה אמר ליהושע בתחלת המלחמה לא תערוץ ולא תחת. הזהירו על שני דברים שלא ימסור איזה גדוד פרטי. אלא ימסור נפשו להציל אותם. וכן שלא יהי לבבו נשבר: הוא ההולך עמך. השגחתו ית' הולך לפי מעשיך אם לטב אם למוטב. ופי' עמך. מיד לפי הנהגתך את ה'.

וכשבטחת

אלהך מימריה מדבר קדמך לא ישבקנך ולא ירחקנך: ז וקרא משה ליהושע ואמר ליה לעיני כל ישראל תקיף ואלים ארי את תיעול עם עמא הדין לארעא די קיים יי לאבהתהון למתן להון ואת תחסנינה יתהון: ח ויי הוא מדבר קדמך מימריה יהי בסעדך לא ישבקנך ולא ירחקנך לא תדחל ולא תתבר: ט וכתב משה ית אוריתא הדא ויהבה לכהניא בני לוי דנטלין ית ארון קימא דיי ולכל סבי ישראל: י ופקיד משה יתהון למימר מסוף שבע שנין בזמן שתא דשמטתא בחגא דמטליא: יא במיתי כל ישראל לאתחזאה קדם יי אלהך באתרא די יתרעי תקרי ית אוריתא הדא קדם כל ישראל ותשמעינון: יב אכנש ית עמא גובריא ונשיא וטפלא וגיורך די בקרוך בדיל דישמעון ובדיל דילפון וידחלון קדם יי אלהכון ויטרון למעבד ית כל פתגמי אוריתא

העמק דבר

וכהבטחת המקרא לצדיק. ה' צלך על יד ימינך. דמשמעו השגחת ה' היא כמו צל שפונה אחר המצל· ואע"ג דזהו ג"כ ברשעים השגחת ה' לרעה עליו לפי מעשיו. מכ"מ אינו דומה השגחתו על הצדיק· שהצל פונה על יד ימינו. דמשמעו מיד אחר מעשיו· וזהו הצלחה גדולה. שעי"ז הוא יודע להזהר· משא"כ ברשעים אין נעשה פתגם הרעה מהרה· ומחמת זה באים לידו עונות יותר. וזהו דבר חנה· רגלי חסידיו ישמור. ורשעים בחשך ידמו כי לא בכח יגבר איש. ופי' חז"ל ביומא כפ"ג כל מי שעברו רוב שנותיו ולא חטא שוב אינו חוטא שנא' רגלי חסידיו ישמור. ולא נתפרש היאך תהיה השמירה. והכי הבחירה חפשית. אלא מסיפיה דקרא אנו מבינים. ורשעים בחשך ידמו. דפירושו שהם כמו יושבים בחשך ואינם רואים את הצל כך אינם מבינים העונש המגיע להם באשר הוא בא לאח"ז. אבל רגלי חסידיו ישמור בזה שהצל בא על יד ימינו. וזהו הבטחת משה לישראל שהקב"ה הולך עמם. וכן היה במעשה עכן. שנענשו תומ"י כשחטאו: לא ירפך. כשתהיה ראוי וזכאי: ולא יעזבך· כשתהיה ראוי לעונש ודאי ירפך. אבל לא יעזבך לגמרי ח"ו. אלא עומד מרחוק מעט· [וע' מש"כ בחיבורי רנה ש"ת בפסוק עד שיפוח היום וגו'] · עד שמקבלים העונש ושוב חוזר הקב"ה אליהם· וע' בס' בראשית ל"ה ה': (ז) לעיני ב"י חזק ואמץ· יש בזה שתי כוונות כדרך משנה תורה· א' שאמר לו לעיני ב"י. ב' שאמר לו שיתחזק לעיני ב"י: (ח) הוא ההולך לפניך. שהקב"ה יתראה עמך ויצוה עליך טרם התתחיל בשררות· ובזה נקרא הולך לפניך· טרם שאתה מכניס עצמך בהנהגה· ומש"ה כשבא הקב"ה שיבטיח ליהושע להלן מקרא כ"ג לא אמר לו אלא הבטחה שניה של משה ואנכי אהיה עמך: הוא והיה עמך· מצוי וקרוב אצלך לשמוע תפלתך· וכלשון המקרא דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב. ה"נ הבטיחו שישמע תפלתו· אבל הליכות ההשגחה תלוי לפי מעשה הדור· לפיכך אצל ישראל כתיב הוא ההולך עמך· וביהושע כתיב הוא יהיה עמך: לא ירפך וגו' ולא תחת. הכל נתבאר: (ט) ויכתוב משה את התורה הזאת· עוד לא השלימה עד שמגיע למקרא כ"ד דכתיב עד תמם· אבל כאן לא איירי בהשלמת התורה. אלא כתב עד כה והספר היריעות ונתן לכהנים· ועדיין לא צוה להניחה בארון כ"ז שלא נגמרה: בני לוי· כבר נתבאר לעיל ח' דזה הלשון מורה דוקא ת"ח דזה מיוחד לשבט לוי בכלל. ובשביל שהכהנים קדושתם מסייע הרבה לעמל תורה מש"ה ייחד משה להם הכתיבה ועדיין קשה לשון בני לוי. ולא כתיב הלוים· מזה למדו חז"ל פ' הנזקין דבקרה"ת כהן ואח"כ לוי ואח"כ ישראל· (וע"ע לעיל ס"פ שופטים דשם למדנו דבכל מקום שנקבצים כהנים וישראל· הלוים באמצע): הנושאים את ארון ברית ה'. גם זה נתבאר שם שלא איירי בנשיאת הארון כמשמעו. אלא כח התלמוד שהוא ארון ברית ה': ואל כל זקני ישראל. שגם המה משתתפים במשאה ונגשים לענין מצוין: (י) ויצו משה אותם. אלו היה הפי' לכהנים וזקני ישראל לחוד. היאך נפרש לשון תקרא· ומי יהיה קורא· אלא אותם קאי גם על יהושע דמיירי בפרשה זו גם הכהנים· ויבואר עוד: במועד שנת השמטה· קרא שנת השמינית שנת השמטה· משום שיותר ניכר שביתת הארץ בחוה"ם של שמינית שלא היה קציר ואסיף לפניו. מחה"ם של שנה שביעית עצמו. שהגרנות מלאים בר: בחג הסוכות. שלא נפרש במועד הוא ר"ה או יוה"כ שנקראים ג"כ מועד: (יא) תקרא· לשון יחיד· מובן שדבר ליהושע. ומזה למדנו שהיא מצות המלך. אמנם לא דוקא מלך ממש· אלא הגדול שבישראל· ובשעה שלא היתה מלוכה היה הגדול כה"ג ומש"ה צוה גם לכהנים. אך בשעה שיש גדול מהם המצוה עליו כמו בימי יהושע: באזניהם· שיכנס באזניהם. היינו שיתרגמו ויבינו מה ששומעים:

הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַטַּף וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ
לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וּלְמַעַן יִלְמְדוּ וְיָרְאוּ אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה
הַזֹּאת׃ יג וּבְנֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ יִשְׁמְעוּ וְלָמְדוּ
לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר אַתֶּם
חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן
שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ פ חמישי ששי כשהן מחוברין יד וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת קְרָא אֶת־
יְהוֹשֻׁעַ וְהִתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד וַאֲצַוֶּנּוּ וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה
וִיהוֹשֻׁעַ וַיִּתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ טו וַיֵּרָא יְהוָה
בָּאֹהֶל בְּעַמּוּד עָנָן וַיַּעֲמֹד עַמּוּד הֶעָנָן עַל־
פֶּתַח הָאֹהֶל׃ טז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנְּךָ
שֹׁכֵב עִם־אֲבֹתֶיךָ וְקָם הָעָם הַזֶּה וְזָנָה ׀ אַחֲרֵי ׀

ת"א למען ישמעו ולמען · חגיגה ג: הן קרבו · מו"ק כח: וילך משה · סוטה יג: ויאמר ה' אל · סנהדרין צ: וקם העם הזה.

רש"י

(יב) האנשים. ללמוד: והנשים. לשמוע: והטף. למה באו ליתן שכר למביאיהם (חגיגה ג'): (יד) ואצונו.

העמק דבר

(יב) ולמען ילמדו. הדינים וההלכות שנשנו בתורה שבכתב: ויראו את וגו'. לא כתיב שילמדו ליראה. שהרי לע"ע בגדולים דבר. שמבינים ביראת ה'. אלא שמיעת הפרשה בהקהל ובבית הבחירה פועל בלב שישיגו יראת ה': ושמרו לעשות וגו'. יהיו עסוקים בבאור הפרשיות שבכתב. והיינו תלמוד כמש"כ כ"פ. ובמה שהמלך מפרש בשעת קריאה ולמוד הדינים הנלמד מדיוק המקרא. ילמדו גם המה לדקדק ולבאר את כל דברי התורה: (יג) ובניהם אשר לא ידעו. ללמוד הדינים והלכות: ישמעו. תורה שבכתב מפי המלך בהקהל: ולמדו ליראה וגו'. שמיעה בזה המקום הנבחר ובמעמד כל הקהל. יהיה גורם עד שהבנים ילמדו איך ליראה וגו': כל הימים וגו'. התועלת של הקריאה במקום הנבחר אינו מגיע אלא כ"ז שהמה בא"י. ולא כשהם בחו"ל. וכיב"ז אי' בפסחים רפ"ד דזכות הנסכים לא היה מועיל אלא ליין שביהודה שלא יחמיץ: (יד) הן קרבו ימיך למות וגו'. יש להבין הקדמה זו. מה היא נוגע לצווי ה' ליהושע. אלא היה אפשר שיצונו גם מכבר והיה אפשר ג"כ לצוות אחר מות משה. אבל נתחלה נבא למה שאמרו חז"ל בב"ב דע"ה פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה. והביאור ידוע שכמו שאור הלבנה בא רק מכח החמה כך אור יהושע זורח מאור משה. ולכאורה קשה הרי יהושע היה נביא כמו כל הנביאים שהשיגו נבואה גם מבלי האצלת אור פני משה. אלא הענין דיהושע היה גדול מכל הנביאים בזה הפרט של תורה שבע"פ. ובזה הפרט היה מושפע ממשה שהיה זורח בכח תורה שבכתב. ובזה אמרו פני משה כפני חמה כו'. דכח אור תורה שבכתב שהיה זורח בגבורה על פני משה נפל על פני יהושע וזרח באור כח התלמוד וכדאי' בכ"מ אלו אמרה יהושע ב"נ בפומיה לא צייתינא ליה. הרי שהוא היה הרחב בזה הכח. מעתה הדבר מובן דכשם

שאין

הָדָא׃ יג וּבְנֵיהוֹן דְּלָא יָדְעִין יִשְׁמְעוּן וְיֵילְפוּן לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן כָּל יוֹמַיָּא דִּי אַתּוּן קַיָּמִין עַל אַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין יָת־יַרְדְּנָא לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ׃ יד וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה הָא קְרִיבוּ יוֹמָךְ לִמְמָת קְרֵי יָת יְהוֹשֻׁעַ וְאִתְעַתַּדוּ בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא וַאֲפַקְדִינֵּיהּ וַאֲזַל משֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ וְאִתְעַתַּדוּ בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ טו וְאִתְגְּלִי יְיָ בְּמַשְׁכְּנָא בְּעַמּוּדָא דַעֲנָנָא וְקָם עַמּוּדָא דַעֲנָנָא עַל תְּרַע מַשְׁכְּנָא׃ טז וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה הָא אַתְּ שָׁכֵיב עִם אֲבָהָתָךְ וִיקוּם עַמָּא הָדֵין וְיִטְעֵי בָּתַר טָעֲוַת עַמְמֵי אַרְעָא דִּי הוּא עָלֵיל לְתַמָּן בֵּינֵיהוֹן וְיִשְׁבְּקוּן

העמק דבר

שאין הלבנה זורחת אלא בשעה שהחמה נוטה לשקוע. כך לא היה יכול יהושע לזרוח בעוד אור פני משה היה זורח בגבורה · והיינו דאי' במדרש שתי פעמים דבר יהושע לפני משה ונער בו · הא' במעשה העגל כו' . שנית בשעה שאמר יהושע אדני משה כלאם . הודיעו לנו חז"ל כי בעוד זרח אור פני משה · לא מלא יהושע ידיו עד שהחל אור פני משה לשקוע · אז החל לזרוח פני יהושע · וזהו דבר ה' הן קרבו ימיך למות · והתחיל אורו לשקוע כאשר יבואר לפנינו מקרא י"ט . ע"כ השעה מכוין להאציל מרוחך עליו : קרא את יהושע והתיצבו · דבר ה' למשה היה בא"מ . וא"כ כך היה להקב"ה לומר · קרא את יהושע והתייצב עמך . והיה משה שולח אחריו . אלא רמז הקב"ה למשה שיקרא הוא בעצמו את יהושע וכדאי' בתענית ד"ז רחב"פ רמי כתיב לקראת צמא התיו מים וכתיב הוי כל צמא לכו למים אם תלמיד הגון הוא לקראת צמא התיו מים כו' וזהו דבר ה' שיקראהו בעצמו [וכדאי' ביבמות דמ"ד וקראו הם ולא שלוחן] ויבאו יחד ויתיצבו בא"מ : ואצונו · היה במשמע להזהיר על הנהגת ישראל · כלשון דכתיב בס' שמות ז' במשה ואהרן ויצום על ב"י וגו'. אבל מלשון המקרא להלן כ"ג ויצו את יהושע ב"נ ויאמר חזק וגו' ולא כתיב לאמר כלשון המקרא כ"פ. אלא הצווי הוא דבר בפ"ע . והאמירה דבר בפ"ע · והיינו כמש"כ שהיה כאן הערה מן ה' אל יהושע איך לדקדק בקראי ולהעמיד כח תורה שבע"פ . וכך הפי' לעיל כ"ד ח' כאשר צויתם וע"ש ובס' בראשית ויצו ה' אלהים על האדם וגו' ע"ש · אלא דשם הוא בענין א' במה שאמר מכל עץ הגן וגו' נוה דברי קבלה היינו שבע מצות · וכאן היה הצווי דבר בפ"ע לדקדק בכה"ת · ויאמר חזק ואמץ בהנהגת ישראל : וילך משה ויהושע · מבואר שלא שלח משה אחריו שיבא לא"מ · אלא הלך בעצמו ליהושע וקראו והלכו יחדיו לא"מ : (טו) וירא ה' באהל וגו' · בכל פרשיות שבתורה כשדבר ה' עם משה היה הענן פרוש על הכרובים בקדש הקדשים · ומשה היה עומד בין בדי ארון במקום הבליטה כמש"כ בס' שמות כ"ו ל"ג · זולת כשדבר ה' עם אהרן ומרים כתיב וירד ה' בעמוד ענן ויעמוד פתח האהל ויקרא אהרן ומרים וכמו שביארנו שם · וכן כאן כשרצה להאציל מדבריו למשה על יהושע כמו שהיה בימי שבעים זקנים דכתיב וירדתי ודברתי עמך שם ואצלתי מן הרוח אשר עליך וגו' · נמ"ה עמד פתח האהל ודבר עם משה כל המאמר הנך שוכב וגו'. ומזה הדבור נאצל רוח ה' על יהושע ויצו עליו חזק ואמץ וגו' ומכ"מ לא נשתוה אופן הדבור הזה לאופן הדבור שהיה עם אהרן ומרים · דבאהרן ומרים כתיב וירד ה' בעמוד ענן פתח האהל · משמעו שמתחלה כשירד עמד שם . משא"כ כאן מתחלה התראה למשה באהל · אלא שאח"כ יצא לפתח האהל . והיינו משום שהיה בא לתכלית השפעת אור תורה שבכתב שמקומו באהל מועד . על כח תורה שבע"פ שהוא מחוץ לאהל : (טז) וקם העם הזה וזנה וגו'. וכל הענין עד סוף פסוק כ"א . נראה עיקר המאמר נשנה שתי פעמים · וזה פלא · וגם יש שינוים דבמקרא שאנו עומדים כתיב וזנה ובמקרא כ' כתיב ופנה · ועוד הרבה שינוים כאשר יבואר לפנינו . אבל יש לדעת דזו הפרשה הוא מאמר נבואי על שני זמנים שעבדו ישראל ע"ז בשני אופנים · הא' בימי השופטים עד שמואל הנביא · והב' בימי מלכי ישראל ויהודה הרשעים · ולהסביר הבדל הענינים יש להסביר ע"פ משל אשה הזונה אחר בעלה · שהרי ישראל נמשלו לאשה בכ"מ בנביאים ובגמ' יומא דנ"ב · משל לכלה כו' ועוד הרבה · והנה יש אשה אוהבת את בעלה ורוצה שגם הוא יאהבנה ויתן לה כל צרכה אלא שמחמת שהיתה רגילה עם נואפים והריקן נמשכה אחריהם וזנתה במקרה והרבה חברים רעים עושים · והבעל מקנא הרבה ע"ז ומרחיק עצמו ממנה וגם מושך פרנסתה ממנה · וזה גורם לה להיות מוספת לזנות ולהתקרב לאחרים שלא ברצונה האמיתי · אלא מחמת שבעלה מתרחק ממנה וכסבורה שבעלה שונאה בתכלית ואינו רוצה להיות עוד עמה · וא"כ היא מוכרחת ליקח את זרים · ובאמת אלו היה בה דעת היתה מבקשת את בעלה שימחול לה על זנות הראשון שזנתה במקרה מחמת חברים רעים שלא נשמרה מהם · אבל היא לא כן עשתה אלא כל שבעלה מתרחק ממנה היא מוספת לזנות ואומרת שבעלה גורם לזה · כך היה בימי השופטים · שתחלת ע"ז היה משום שהיו בקרב הגוים שבעה עממין · ולא נזהרו במה שהתרה יהושע בהם ועתה הסירו את אלהי הנכר וגו'

אֱלֹהֵי נֵכַר־הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוּא בָא־שָׁמָּה בְּקִרְבּוֹ
וַעֲזָבַנִי וְהֵפֵר אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אִתּוֹ׃
יז וְחָרָה אַפִּי בוֹ בַיּוֹם־הַהוּא וַעֲזַבְתִּים וְהִסְתַּרְתִּי
פָנַי מֵהֶם וְהָיָה לֶאֱכֹל וּמְצָאֻהוּ רָעוֹת רַבּוֹת
וְצָרוֹת וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הֲלֹא עַל כִּי־אֵין אֱלֹהַי
בְּקִרְבִּי מְצָאוּנִי הָרָעוֹת הָאֵלֶּה׃ יח וְאָנֹכִי הַסְתֵּר
אַסְתִּיר פָּנַי בַּיּוֹם הַהוּא עַל כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה
כִּי פָנָה אֶל־אֱלֹהִים אֲחֵרִים׃ יט וְעַתָּה כִּתְבוּ לָכֶם

ת"א יומא נב: וחרה אפי בו·חגיגה ה: ואנכי הסתר אסתיר. שם חולין קלט:·ועתה כתבו·נדרים לח סנהדרין כא עקידה שער יט:

רש"י

ואזרנו: (טז) נכר הארץ. גויי הארץ: (יז) והסתרתי פני. כמו שאיני רואה בצרתם:

העמק דבר

וגו' כמש"כ לעיל ל' ע"ו · והיה ע"ז זו בתורת זנות והקב"ה הרחיק עצמו מהם ודבר ה' היה יקר בימים ההם · ומזה הגיעו לע"ז אפילו שאינם משבעה עממין אבל בימי מלכי ישראל ויהודה אחר בנין הבית היה הענין דומה לאשה שבעלה רודף אחריה באהבה יתירה · והיא מרוב שלוה אינה רוצה לסבול דרכיו וזהירות יתרה שמטיל עליה · ומבקשת דרכים שישנאה בעלה ויגרשה וכסבורה שאם תנשא לאחר יהיה טוב לה בלי זהירות כ"כ שעליה לפני בעל זה ע"כ היא עושה תועבות כאלה שלא היתה ראויה לכך לפי חין ערכה ושכלה · אלא הכל כדי שימאסנה בעלה ויפליג דעתו ממנה · ובעלה עדיין רודף אחריה עד שאח"כ באמת אינו יכול לסבול עוד וקוצף עליה ומרחיקה מביתו בתכלית הרחוק · ומשגת כמה צרות · אז בושה לשוב לבעלה וכסבורה שלא ישוב עוד לקחתה אחר שהרבתה מעשים שימאסנה כך היו ישראל ברוב שלום · ורוה"ק היה לרוב אפילו בימי אחאב כידוע אבל המה עבדו ע"ז ושארי תועבות כדי להכעיסו למען ירחיק הקב"ה שכינתו מהם · שקשה היה עליהם להיות נזהרים בתורה ומצות שהטיל עליהם והשבו שכאשר יפליג הקב"ה שכינתו מהם · אז יהיה פרנסתם ע"י מלכת השמים כמו כל האומות · עד אשר קצף ה' עליהם והרחיקם · והיו מדמים שא"א לקוות עוד שישגיח ה' עליהם וכדכתיב בס' ירמיה מדוע אמרו עמי רדנו · וכמו שביארנו מזה בספר ויקרא כ"ו ל"ג ואילך · ועתה נשוב לסדר המקרא · וזנה · תחלה ע"ז היה במקרה בתורת זנות · וסיבה לזה. אחרי אלהי נכר הארץ · וכפרש"י גויי הארץ · ומפרש עוד אשר הוא בא שמה בקרבו · באשר ישראל יושב עמו: ודייק המקרא עוד שמה · דגם ישיבת א"י גרם לזה כדאיתא במדרש שה"ש עה"פ רחצתי את רגלי איככה אטנפם · שאמרה כנ"י שאותו המקום מפיאני לע"ז ע"כ נכשלו דהרבה שכנים עושים והמקום גורם: ועזבני · מלהיות כרוך ודבוק באהבתי כמו שהזהירום משה ויהושע והטו את לבבם כמש"כ לעיל · כי אז לא היו נפתים אחר נכר הארץ · אבל המה עזבוני: והפר את בריתי אשר כרתי אתו · כי אם כה חטאו להם מזבחותיכם תתוצו וגו' כדכתיב לעיל ז' ה' ובפ' ראה: אבל לא רצו להפר את הברית בשלימות שלא יהא הקדוש ברוך הוא משגיח עליהם · אלא הפרו את אשר הבטיחו להקב"ה: (יז) וחרה אפי בו ביום ההוא · בזמן שזנו: ועזבתים · למקרה בלי השגחה לטובה · ובלי רוה"ק: והסתרתי פני מהם והיה לאכול · כמש"כ שופטים ב' ט"ו בכל אשר יצאו יד ה' היתה בם לרעה כאשר דבר ה'. וכתיב בעזיבה והסתר פנים בל"ר · כי לא היו הכל שוין בזה אלא כל א' לפי ערכו היה בעזיבה והסתר פנים ממה שהיה ראוי להיות וכל שיש הבדל כתוב בל"ר כמש"כ בכ"מ: ואמר ביום ההוא · בעת ההוא יהיו חושבים: הלא כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה · בשביל שהקב"ה מסתיר פנים ממנו ומראה בזה אשר לא חפץ בנו ובע"כ מוכרחים אנחנו לעבוד ע"ז · ע"כ כתיב ויוסיפו לעשות הרע וגו' · והוא בשביל שלא היה בכל השנים הללו באור הנבואה ורוה"ק: (יח) ואנכי הסתר אסתיר

דַחֲלְתִּי וְיִשְׁנוֹן יָת קְיָמִי דִי גְזָרִית עִמְהוֹן: יז וְיִתְקוֹף רוּגְזִי בְהוֹן בְּיוֹמָא הַהוּא וְאַרְחֵיקִינוּן וְאַסַלֵק שְׁכִינְתִּי מִנְהוֹן וִיהוֹן לְמֵיכַל וִיעַרְעַן יַתְהוֹן בִּישָׁן סַגִיאָן וְעָקָן וְיֵימַר בְּיוֹמָא הַהוּא הֲלָא מִדְלֵית שְׁכִינַת אֱלָהִי בֵּינִי עַרְעוּנִי בִישַׁיָא הָאִלֵין: יח וַאֲנָא סַלָקָא אֱסַלֵק שְׁכִינְתִּי מִנְהוֹן בְּיוֹמָא הַהוּא עַל כָּל בִּישַׁיָא דִי עֲבָדוּ אֲרֵי אִתְפְּנִיאוּ בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָא: יט וּכְעַן כְּתוּבוּ לְכוֹן יַת תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא וְאַלְפַהּ

העמק דבר

אסתיר וגו׳ · אוסיף להסתיר פנים הרבה : על כל הרעה אשר עשה · על מה שהם מוסיפים לעשות הרע · כך אני מוסיף להסתיר פנים : כי פנה אל אלהים אחרים · כי כ"כ עבירה גוררת עבירה עד שהגיע לע"ז שאינו מאלהי נכר הארץ · אלא כלל אלהים אחרים · כמו שאח"כ עבדו את בעל ברית · ואת אלהי ארם ואלהי צידון · וכ"ז הי׳ אחר אשר נגררו לע"ז מנכר הארץ והקב"ה הסתיר פנים מהם : (יט) ועתה כתבו לכם · לפי הפשט מזהיר למשה שיכתוב את השירה הזאת בס"ת וילמדה את ב"י · דלא ככל פרשיות שבתורה שמתחלה דבר משה בע"פ לישראל כמו ששמע מפי הקב"ה · ואח"כ כתב אבל שירת האזינו הזהירו ה׳ שיכתוב ויגמור התורה וללמד את ב"י מתוך הכתב · כדין תורה שבכתב בזה"ז · וכן עשה משה כמבואר להלן כ"ב ויכתוב משה וגו׳ ואח"כ וילמדה וגו׳ · ומש"ה נהג בה משה כדין שאנו עושים לברך עה"ת כשמלמדים מתוך הכתב וברבים כדאי׳ בירושלמי ברכות פ"ז מה תורה ברבים טעון ברכה · וכך עשה משה כדכתיב כי שם ה׳ אקרא וגו׳ · וכדאי׳ בברכות דכ"א · והרי לא נהג משה הכי עד כה · והטעם היינו משום שעד כה היה באופן שהשכינה מדברת מתוך גרונו · והוא דבר נסי שאין טעון ברכה וכמו לענין פרנסה לא התפלל במדבר מחמת שהיה הכל בדרך נס כמש"כ בספר במדבר כ׳ י"ג · כך לא ברך עה"ת בשעה שהיתה דרך נס · משא"כ שירת האזינו היה טעון ברכה . והיינו דכתיב להלן ל"ב מ"ד ויבא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת באזני העם הוא והושע ב"נ · ולכאורה קשה היכן נצטוה יהושע בכך · אלא ודאי לא נצטוה אלא משה · ורק מחמת שלא היה הולך עוד קולו על כל ישראל . משום שלא היה בדרך נס · היה נצרך יהושע לסייעו בדבר · ומש"ה כתיב כאן הושע באשר לא היה קורא מדעת עצמו וכמצוה מפי ה׳ אלא בשליחות משה · וכמו שהיה אז תלמידו והיה נקרא הושע . כ"ז הגיע למשה רבינו בשירת האזינו · והוא משום שהחל אורו לכהות · עד שהגיע לפני מותו ממש · התגבר האור ואמר פ׳ וזאת הברכה בע"פ · באותו כח שהיה תמיד · כדרך נר הכבה שמתלקח בשעת הכבוי באותו זוהר שהיה תחלה . כ"ז ביארנו פשט הכתוב ועתה כתבו דמדבר עם משה · אבל א"כ קשה לשון כתבו בלשון רבים · והרמב"ן כ׳ דקאי על משה ויהושע ונסתייע מדכתיב בשעת הלמוד הוא והושע ב"נ · ובמש"כ דברין תמוהים · דא"כ יותר היה לכתוב ולמדו את ב"י . והכתיבה היה דוקא בעצמו . כמבואר להלן ויכתוב משה וגו׳ . אלא העיקר כמש"כ · וכאן לא דבר ה׳ עדיין עם יהושע כלל . וקרוב לומר שיהושע לא שמע כל אותו הדבור שהיה עם משה . וא"כ עלינו לפרש לשון כתבו דהיינו דאי׳ בסנהדרין דכ"א ב׳ דמכאן מוכח דמצוה על כל א׳ מישראל כתיבת ס"ת שנא׳ ועתה כתבו לכם וגו׳ . וכבר ביארנו דדרך משנה תורה לכלול שתי כונות באזהרה א׳ . והנה מדכתיב את השירה הזאת היה במשמע שכמו הצווי למשה לא היה כאן אלא בשירת האזינו כך מצוה לכל ישראל אינו אלא השירה . [והרמב"ם ריש הל׳ ס"ת כתב כלומר כתבו לכם ס"ת שיש בה שירה לפי שאין כותבין את התורה פרשיות פרשיות . וקשה טובא דילמא יש מצוה מיוחדת בכתיבת השירה כמו פרשיות של תפילין ומזוזות · ותו ק׳ הא מחלוקת אמוראי היא בגיטין ד"ס . ויותר תמוה מדאי׳ בנדרים דל"ח א׳ אריב"ח לא ניתנה תורה אלא למשה ולזרעו שנא׳ כתב לך כו׳ כתבן שלך · פי׳ למוד התורה לא ניתן אלא למשה ולזרעו · ולישראל לא ניתן אלא מעשה המצות · ומקשה הא כתיב ועתה כתבו לכם את השירה הזאת . ודחי השירה לחוד · ומקשה תו מסיפיה דקרא למען תהיה לי השירה הזאת לעד · וצ"ל דגרס׳ הרמב"ם היה כתיבה לחוד · ומקשה למען היה לי וגו׳] . הכן למדנו מסוגיא זו עיקר הענין דסיפיה דקרא מוכיח על פי׳ המצוה ועתה כתבו לכם את השירה הזאת שהוא כל הס"ת · ומתפרש השירה הזאת בשני אופנים · על משה רבינו כמשמעו השירה הזאת · ולכל ישראל הפי׳ התורה כולה . ויש להבין הוכחת הגמ׳ מסיפיה דקרא דקאי על כל התורה · וע׳ פי׳ הרא"ש ור"ן . ולי נראה דמשום דמיירי הני קראי בנבואה דימי שפוט השופטים . שלא הגיעו לע"ז משום רוב שובע ועונג. וא"כ לא נזכר גאולתם בשירת האזינו · שהרי שמה מבואר וישמן ישורון ויבעט וגו׳ . וזה היה בימי מלכי ישראל ויהודה הרשעים דכתיב בסמוך ואכל ושבע ודשן · וע"ז הדור כתיב בשם הגאולה כמבואר שם מקרא ל"ה ול"ו . אלא ע"כ פי׳ זה העד · היינו כל התורה · שמבואר בכמה קראי שיהיה בית הבחירה כמש"כ בס׳ שמות כ"ג כ׳ ולהביאך אל המקום אשר הכינותי · ובס׳ בראשית מבואר דהר

המוריה

אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת וְלַמְּדָהּ אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שִׂימָהּ בְּפִיהֶם לְמַעַן תִּהְיֶה־לִּי הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְעֵד בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ששי שביעי כשהן מחוברין כ כִּי־אֲבִיאֶנּוּ אֶל־הָאֲדָמָה ׀ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָיו זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ וְאָכַל וְשָׂבַע וְדָשֵׁן וּפָנָה אֶל־אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבָדוּם וְנִאֲצוּנִי וְהֵפֵר אֶת־בְּרִיתִי׃ כא וְהָיָה כִּי־תִמְצֶאןָ אֹתוֹ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְעָנְתָה הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְפָנָיו לְעֵד כִּי לֹא תִשָּׁכַח מִפִּי זַרְעוֹ כִּי יָדַעְתִּי אֶת־יִצְרוֹ אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה הַיּוֹם בְּטֶרֶם אֲבִיאֶנּוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבָּעְתִּי׃ כב וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת בַּיּוֹם הַהוּא וַיְלַמְּדָהּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כג וַיְצַו אֶת־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וַיֹּאמֶר חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבִיא אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לָהֶם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִמָּךְ׃ כד וַיְהִי ׀ כְּכַלּוֹת מֹשֶׁה לִכְתֹּב אֶת־

ת"א ולמדה את בני ישראל · עירובין נד : ואכל ושבע · ברכות לב : והיה כי תמצאן אתו · חגיגה ה : כי לא תשכח · שבת קלח : כי אתה · סנהדרין ח :

רש"י

(יט) את השירה הזאת. האזינו השמים עד וכפר אדמתו עמו (לקמן ל"ב): ונאצוני. והכעיסוני וכן כל ניאוץ לשון כעס: (כא) וענתה השירה הזאת לפניו לעד. שהתריתי בו בתוכה על כל המוצאות אותו: כי לא תשכח מפי זרעו. הרי זו הבטחה לישראל שאין תורה משתכחת מזרעם לגמרי: (כג) ויצו את יהושע בן נון. מוסב למעלה כלפי שכינה כמו שמפורש אל הארץ אשר נשבעתי

העמק דבר

המוריה הוא ההר אשר ה' יראה. ועוד הרבה קראי. ומזה היה לישראל לעד גם בימי שפוט השופטים שיגאלו מצרותיהם. ועוד יהיה להם מלך בישראל. ואח"כ יבנה בית הבחירה על מכונו. וע"ז כתיב למען תהיה לי השירה הזאת לעד בב"י. ומזה למדנו פי' השירה כה"ת כולה ומזה למדנו פי' רישא דקרא כתבו לכם את השירה הזאת. דקאי על התורה. וממילא למדנו שהתורה נקראת שירה. וטעם הדבר מבואר בקדמת העמק אות ג': ולמדה את ב"י. קאי על משה ביחוד: שימה בפיהם. הביאור וכדאי' בעירובין נ"ד בפסוק אשר תשים: למען וגו'. קאי על כל התורה. ומש"ה כתיב עוד הפעם למען תהיה לי השירה הזאת. ומה מקרא חסר למען תהיה לי לעד בב"י. אלא כמש"כ: (כ) כי אביאנו וגו'. אח"כ הודיע הקב"ה מה שיהיה אחר שיבנה בהמ"ק. ויסדות הארץ של שבעה אומות יהי' כלה ונעקר מן הארץ. ולא יהיה עוד פתוי מאוה"ע שיעבדו ע"ז. אבל מכ"מ חטאו מחמת שהיה ארץ זבת חלב ודבש ואכל ושבע ודשן. ובקשו מתוך הרחבה להפטר מעבודת ה' הנדרשת לזהירות הרבה.

יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שַׁוְיַהּ בְּפוּמְהוֹן בְּדִיל דִּתְהֵי קֳדָמַי תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא לְסָהִיד בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: כ אֲרֵי אֲעֵלִינּוּן לְאַרְעָא דִּי קַיֵּמִית לַאֲבָהַתְהוֹן עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ וְיֵיכְלוּן וְיִשְׂבְּעוּן וְיִתְפַּנְּקוּן וְיִתְפְּנוּן בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא וְיִפְלְחוּן לְהוֹן וְיַרְגְּזוּן קֳדָמַי וְישַׁנּוּן יַת קְיָמִי: כא וִיהֵי אֲרֵי יְעָרְעַן יָתְהוֹן בִּישָׁן סַגִּיאָן וְעָקָן וְתָתֵיב תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָמוֹהִי לְסָהִיד אֲרֵי לָא תִתְנְשֵׁי מִפּוּם בְּנֵיהוֹן אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי יַת יִצְרֵיהוֹן דִּי אִנּוּן עָבְדִין יוֹמָא דֵין עַד לָא אֲעֵלִינּוּן לְאַרְעָא דִּי קַיֵּמִית: כב וּכְתַב מֹשֶׁה יַת תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא בְּיוֹמָא הַהוּא וְאַלְפַהּ יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כג וּפַקֵּיד יַת יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וַאֲמַר תְּקֵיף וְאַלֵּים אֲרֵי אַתְּ תָּעֵיל יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַרְעָא דִּי קַיֵּמִית לְהוֹן וּמֵימְרִי יְהֵי בְּסַעְדָּךְ: כד וַהֲוָה כַּד שֵׁיצִי מֹשֶׁה לְמִכְתַּב יַת פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא הָדָא

העמק דבר

ע"כ מתחלה · ופנה אל אלהים אחרים ועבדום. ראו כי טוב יותר לקבל עבודה מע"ז שאינו נצרך לזהירות כ"כ: ונאצוני · הכעיסוני · השתדלו להרחיק את השכינה מישראל · ומש"ה העמיד מנשה צלם בהיכל. ואחאב העמיד עבודת כוכבים על כל תלם · גם הרגו נביאי ה' · ואחז אחז בכ"נ וב"מ כדי שלא יהיו גדיים לומדי תורה · והכל כדי שתסתלק השכינה מישראל · עי' בב"ר פ' מ"ב וכ"מ: והפר את בריתי · לגמרי שבקשו שהקב"ה לא ישגיח עליהם כלל · ויהא רק ע"פ הנהגת מלכת שמים שהיא השמש · מש"ה לא כתיב כאן אשר כרתי אתו. דכאן בקשו להפר כל הברית וההתחברות שיש להקב"ה עם ישראל · שהוא בריתי יומם ולילה: (כא) והיה כי תמצאן וגו' · כאן לא כתיב כמו לעיל ומצאוהו רעות וגו' · דשם הודיע ה' שאע"ג שלא יהיו מכעיסים · ורק כזונים אחר עבודת כוכבים אבל לא יבקשו הסתרת פני ה'. והייתי ס"ד שלא יגיע להם כל הקללות · ע"כ הודיע ה' שמכ"מ ימצאוהו רעות רבות וצרות. משא"כ בדור הזה שעשו להכעיס והרי כבר כתיב ע"ז בתוכחה הראשונה אם בחקתי תמאסו וגו' להפרכם את בריתי. ולא בא הכתוב להודיע כי יגיע להם כך · אלא כאשר יגיע להם רעות וגו': וענתה השירה הזאת לפניו לעד. לא כתיב לי לעד · שגם המה יודעים שבשביל רשעתם אני מענישם ולא בשביל איזה שנאה ועלילה. אלא להיפך תבא השירה לעד שבכ"ז הכעס שהכעיסו · מכ"מ עם ה' המה והוא משגיח עליהם ולבסוף יגאלם · וזה היה צורך גדול להודיע כמש"כ באורך בס' ויקרא שם · ותעיד השירה לפניו שלא יסיחו דעתם ממני: כי לא תשכח מפי זרעו · לא תאמר מה תועיל השירה אחרי שיגיעו למדרגה זו שיעשו להכעיס וימנעו תורה מישראל כמו שעשה אחז. וא"כ לא ידעו מזה העד ג"כ. ע"ז הבטיח ה' כי לא תשכח: כי ידעתי וגו'. ומפרש הכתוב על מה תעיד: כי ידעתי את יצרו וגו' · והרי ידעתי מתחלה גם טרם הביאנו · שיהיה כן · ומכ"מ ע"מ כן הנני מכניסם · וא"כ אח"כ כשהגיעו לכך · מכ"מ יגיעו ג"כ לידי גאולה. או ה"פ כי כמו שידעתי את יצרו וגו' ונתקיים לאמת ברור · כך יהא לעד אמת מה שכתוב בשירה לבסוף הגאולה העתידה. והיינו דברי רבי עקיבא שלהי מסכת מכות כשם שנתקיימה נבואה זו כך תתקיים נבואה זו: (כב) ויכתוב משה וגו' וילמדה את בני ישראל. עיקר הלמוד כתוב להלן וידבר משה באזני כל קהל ישראל את דברי השירה הזאת עד תומם · וזה היה אחר שנגמר כתיבת הס"ת עד תומם. ואז היה אפשר להקהיל את העם ולומר השירה בברכה כמו שאמר כי שם ה' אקרא. אבל בס"ת חסירה א"א לברך · וא"כ לא היה יכול משה מיד להקהיל קודם שהודיעו הקב"ה כל פרשת וזאת הברכה ונגמר כתיבת ס"ת עד לעיני כל ישראל כדאי' בב"ב פ"א · וא"כ יש להבין מקרא זה שאנו עומדים. מהו וילמדה את ב"י. אלא כמש"כ הרמב"ן ז"ל דמתחלה למדה את ב"י איש איש לשבטיהם · ונראה להוסיף שהכתוב מודיע זריזות משה · דעיקר מקרא זה אינו במקומו. שראוי היה לכתוב אחר אשר נשבעתי ויצו את יהושע וגו' שהרי כל הפרשה מיירי בדבר ה' למשה וליהושע. אלא הכתוב מספר אשר תיכף כשכלה הדבור עם משה ועדיין היה השכינה בא"מ ומדבר עם יהושע. הוא משה רבינו סילק עצמו משם ונזדרז למצות כתיבה: וילמדה את ב"י. עוד טרם הגיע למצות קריאת השירה לכל ישראל · לימד הביאור להרבה אנשים · כדי שיבינו וישכילו מיד אחר שיקרא בתורה לכלם. ועשה כן ביחוד בפ' זו. באשר לא היה עוד קולו של משה משמיע לכל ישראל כמו שהיה בשעת מ"ת והלאה שאמר ה' אז משה ידבר והאלהים יעננו בקול · ע"כ כדי שלא יטעו בפירוש המקרא. הקדים ללמד לכמה אנשים · והמה יעמדו תו"מ לכל ישראל. וכן עשה בפ' שקודם מ"ת כמש"כ בס' שמות י"ט ו' ע"ש: (כג) ויצו · הקב"ה: ויאמר. ע' לעיל י"ד: ואנכי אהיה עמך. נכלל בזה בין בעת טובה תהיה השגחתו עמו · בין בעת רעה כשיהיו ראוים

לעונש

דברי התורה־הזאת על־ספר עד תמם: שביעי כה ויצו משה את־הלוים נשאי ארון ברית־יהוה לאמר: כו לקח את ספר התורה הזה ושמתם אתו מצד ארון ברית־יהוה אלהיכם והיה־שם בך לעד: כז כי אנכי ידעתי את־מריך ואת־ערפך הקשה הן בעודני חי עמכם היום ממרים היתם עם־יהוה ואף כי־אחרי מותי: מפטיר כח הקהילו אלי את־כל־זקני שבטיכם ושטריכם ואדברה באזניהם את הדברים האלה ואעידה בם את־השמים ואת־הארץ: כט כי

ואעידה בראש עמוד ב"ה שמ"ו סימן

ת"א לקח את ספר · גיטין ס בתרא יד טו מנחות ל: ושמתם אותו · בתרא יד :

רש"י

להם: (כו) לקוח · כמו זכור שמור הלוך: מצד ארון ברית ה' · נחלקו בו חכמי ישראל בבבא בתרא יש מהם אומרים דף היה בולט מן הארון מבחוץ ושם היה מונח וי"א מצד הלוחות היה מונח בתוך הארון: (כח) הקהילו אלי · ולא תקעו אותו היום בחצוצרות להקהיל את הקהל לפי שנא' עשה לך (במדבר י') ולא השליט יהושע עליהם ואף בחייו נגנזו קודם יום מותו (ס"א ביום מותו) לקיים מה שנאמר אין שלטון ביום המות (קהלת ח'): ואעידה בם את השמים ואת הארץ · וא"ת הרי כבר העיד למעלה העידותי בכם היום וגו' (לעיל ל') התם לישראל אמר אבל לשמים ולארץ לא אמר ועכשיו בא לומר

העמק דבר

לעונש · יהי שומע תפלתו וקרוב אליו · וכמש"כ לעיל בפסוק ח': (כד) עד תמם · שהודיע הקב"ה אותו עד לעיני כל ישראל: (כה) את הלוים נושאי ארון וגו'. כמשמעו הלוים שנתייחדו לשאת עד כה הארון · ולמד מעניינו. דכתיב בסמוך מצד ארון ברית וגו'. ומש"ה לא כתיב הכהנים · ואע"ג דמסתמא היה המשים אלעזר שהוא העוסק גם בהחלת המשא · מכ"מ נמסר הדבר ללוים עד בוא השעה שיניח אלעזר בצד הארון: (כו) לקוח את ספר התורה. ולא אמר קחו · כי באמת עדיין לא הגיע השעה לכך · שהרי היה נצרך לקרוא השירה בס"ת ברבים אלא אמר עתה שתגיע השעה להניח בצד הארון. ועיקר המאמר היה לצורך ענין הדבור הקהילו אלי כמו שיבואר: מצד ארון ברית ה' · כבר ביארנו בס' במדבר י' ל"ג עפ"י הברייתא · שלוחות השניות לא נקראו ארון ברית ה' אלא או לוחות הראשונות שנשברו · או ס"ת. והבאנו שם מחלוקת תנאי ריב"ל ורבנן. אי היה בארון שעשה בצלאל בכל משך המדבר. גם הלוחות שנשברו. או גם הס"ת והנה לרבנן שהיו הלוחות שנשברו באותו ארון ומש"ה נקרא ארון ברית ה' ניחא בפשיטות. אבל לריב"ל דס"ל דשברי לוחות הוא בארון בפ"ע ולא נקרא ארון של בצלאל ארון ברית אלא משום ס"ת היינו פרשיות ס"ת. א"כ אין מדויק לשון מצד ארון ברית ה' · שהרי לא נקרא הכי אלא משום הס"ת. וא"כ איך אפשר לומר על הס"ת שיניח מצד ארון ברית ה'. אבל נראה דריב"ל מודה דאחר הליכת המדבר הניחו שברי לוחות בארון שעשה בצלאל. אלא ס"ל דכמו במדבר הלכו שברי לוחות בארון בפ"ע. כך היה תמיד שבשעת מלחמה נטלו השברי לוחות מזה הארון והניחו בארון השני ונשאוהו למלחמה. אבל אחר המלחמה הניחו בארון שבקה"ק · והיינו דאי' במס' ב"ב ספ"א דשברי לוחות היו בארון שבקדשי הקדשים והוכיחו מקרא דשלמה המלך. ולא כתוס' עירובין דס"ג ב' דלמ"ד שני ארונות היה צ"ל שהניחו השברי לוחות בימי שלמה בבנין הבית · וס"ל דמאז ושלאה מודה ריב"ל שלא באו למלחמה. וזהו דוחק. והרמב"ן בפ' עקב הוכיח מזה דב"ב דסוגית התלמוד דלא כריב"ל. ולדברינו אין שום ק' דודאי כ"ע מודי בזה אלא דלריב"ל היה המצוה לשלם

עַל סִפְרָא עַד דִשְׁלִימוּ: כה וּפַקִיד מֹשֶׁה יָת לֵוָאֵי נָטְלֵי אֲרוֹן קְיָמָא דַייָ לְמֵימָר: כו סָבוּ יָת סִפְרָא דְאוֹרַיְתָא הָדֵין וּתְשַׁוּוֹן יָתֵיהּ מִסְטַר אֲרוֹן קְיָמָא דַייָ אֱלָהֲכוֹן וִיהֵי תַמָן בָּךְ לְסָהִיד: כז אֲרֵי אֲנָא יָדַעְנָא יָת סָרְבָנוּתָךְ וְיָת קְדָלָךְ קַשְׁיָא הָא עַד דַאֲנָא קַיָם עִמְכוֹן יוֹמָא דֵין מְסָרְבִין הֲוֵיתוֹן קֳדָם יְיָ וְאַף אֲרֵי בָּתַר דְאֵימוּת: כח אַכְנִישׁוּ לְוָתִי יָת כָּל סָבֵי שִׁבְטֵיכוֹן וְסָרְכֵיכוֹן וַאֲמַלֵיל קֳדָמֵיהוֹן יָת פִּתְגָמַיָא הָאִלֵין וְאַסְהֵד בְּכוֹן יָת שְׁמַיָא וְיָת אַרְעָא: כט אֲרֵי יְדַעְנָא בָּתַר דְאֵימוּת אֲרֵי

העמק דבר

למלחמה ולצורך מצוה רשאים ליכנס לקה"ק כמש"כ התוס' בב"ב די"ד א'. מעתה שפיר נקרא אז זה הארון שעשה בצלאל ארון ברית ה' מחמת שהיו מונחים בו שברי לוחות: **והיה שם בך לעד**. כל התורה שהשירה בכללה. וכמו שהשירה לעד. ממילא כל התורה לעד. ואמר בלשון יחיד בך. ואע"ג שהחל בלשון רבים ושמתם. היינו משום שבשעה שמדבר עם האומה בכלל. מכנים אותה בלשון יחיד. אבל כשמדברים עם הרבה אנשים בשעה שאינו נוגע לשליחות הכלל. הרי הם רבים. וכ"כ הגר"א ז"ל בס' אדרת אליהו. ומש"ה הלוי ושמתם. לא בא מחמת שליחות של ישראל מש"ה דבר בלשון רבים. אבל בדברו והיה שם בך. הכוונה שמדבר עם הלוים בשם כל ישראל. מש"ה אמר בלשון יחיד. וע' בסמוך: **(כז) את מריך**. הוא הנעשה בכוונה שלא כדעת המצוה: **ואת ערפך הקשה**. הוא חטא הבא מחמת הטבע. שקשה להתהלך נגד הטבע והסרגל שמונח בדעת האדם. שהוא באחורי הראש. כמש"כ הראב"ע פ' יתרו. מש"ה מכונה בלשון קשי עורף. וכמש"כ בס' שמות ל"ג ג'. והקדים משה שני דברים אלו שהביאם לידי ע"ז להכעיס. וכמש"כ לעיל ל' פ"ז דא"י גרם לע"ז מצד הטבע ומכש"כ בעת שהיו מעורבים עם ז' אומות. ומשה רבינו הזהירם בשביל זה להטות את הלב לאהבה ודבקות. והמה מרו את דברי קדשו. ולא הכניסו עצמם במעלה עליונה זו. אמנם זה לבד לא היה רע כ"כ. אבל מזה נגררו אחר הטבע הקשה שהוא קשיות עורף שתהיו רדופים אחר ע"ז. ומזה תבוא לידי ע"ז להכעיס: **הן בעודני חי עמכם היום**. והיה נוח להיות דבוק בה' ולישא משא חסידות ואהבת ה' מצד שהיה הקב"ה משרה שכינתו בגלוי והאר רוה"ק בנקל על מי שרצה להתבודד ולשאוף רוח הקודש. מכ"מ ממרים היתם עם ה'. לא רציתם להשתעבד תחת הנהגה עליונה זו וזה היה עיקר שליחות מרגלים כמש"כ בפ' שלח. ופי' עם ה' אף ע"ג כשהייתם עם ה'. ולא עלה עה"ד לעבוד ע"ז ח"ו. אבל מכ"מ ממרים הייתם שלא להתנהג במעלה עליונה זו כרצון ה' שתהיו מתנהגים במדבר בזה האופן דוקא: **ואף כי אחרי מותי**. שלא יהיה קרבת ה' עמכם בשפע יתירה. וקשה מאד להרגיל הדעת לאהבת ה' ודביקות כפי ההכרח לפי השעה כמש"כ. ואמר הייתם בלשון רבים. שלא היה המרי בהסכמת האומה בכללה. אלא רבים היו: **(כח) הקהילו אלי**. פרש"י בשם המדרש דלא תקעו אותו היום בחצוצרות משום שנגנזו בחייו של משה לקיים מה שנאמ' ואין שלטון ביום המות. ולכאורה אין מובן. הרי אמר הקהילו את כל זקני וגו' שהם ת"ח שבדור. והחצוצרות לא היו אלא או לתקוע באחת ויבאו רק הנשיאים. או בשתים ויקהלו כל הקהל. וא"כ היה ההכרח להקהיל ע"י שלוחים. אבל באמת היה גם כאן המצוה שיבואו כל הקהל וכמש"כ וידבר משה באזני כל קהל ישראל. והא דקאמר משה הקהילו אלי את כל זקני. לא היה אלא לזרזם לבא לשמוע תוכחה. ויהיו כל ישראל נגררים אחריהם [ויבואר לפנינו שייחד משה רבינו כאן לקרוא הזקנים בשם שמים והמון ישראל בשם ארץ]. והנה מה שיישב המדרש שנגנזו החצוצרות ג"כ אינו כמשמעו. שהרי נדרשים היו לעבודת המשכן. אלא הכונה הוא כמש"כ בס' במדבר י' ט' שא"א להריע בחצוצרות אלא במקום שיש שם ה'. ועד כה היה הארון של עץ באהל משה ושם היו פרשיות ש"ת. מש"ה היה אפשר להשתמש בחצוצרות. אבל באותו יום מסר הכל ליד הלוים להניחם לארון שבקה"ק כדאי' בפ"א דב"ב. ושוב לא היה אפשר להשתמש בחצוצרות. והיינו שהקדים לומר ללוים לקוח וגו' ומחמת זה הקהילו אלי וגו'. וכ"ז נאמר אין שלטון ביום המות משום שמסר כל שלטי גבורתו של משה לפני מותו ללוים: **ואעידה בם**. אינו מלשון עדות כמו לשון העידותי בכם היום וגו'. אלא מלשון התראה כמו העד העיד בנו האיש לאמר וגו' וכן שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה בך. ולהלן ל"ב מ"ו אשר אנכי מעיד בכם היום. ומשום שמנהג העדים להתרות. חל על התראה לשון עדות. שאתנהג עמך כפעולת עדים. ועיקר הכונה שהוסיף משה לומר. דמלבד שבאה השירה לעד. עוד בא בזה להתרות השמים והארץ שלא ישפיעו טוב ברכה אם לא ע"פ דבר ה' והשגחתו הפרטית. שלא כמו שסבורים ישראל שאם יסלק ה' שכינתו והשגחתו מא"י. יהיה הטבע שולט שם לטובה כמו בכל אפסי תבל. ולעולם השמים יתנו מטר והארץ תתן של'. וישפיעו יבולם.

ע"ז

ידעתי אחרי מותי כי־השחת תשחתון וסרתם מן־הדרך אשר צויתי אתכם וקראת אתכם הרעה באחרית הימים כי־תעשו את־הרע בעיני יהוה להכעיסו במעשה ידיכם: ל ויִדבר משה באזני כל־קהל ישראל את־דברי השירה הזאת עד תמם: פ פ פ

ע' פסוקים. אדני"ה סימן:

כשקורין וילך בשבת שובה אז מפטירין שובה ישראל בהושע סימן י"ד. וכשיהיו נצבים וילך מחוברים אזי קורין האזינו בשבת שובה. ואז מפטירין לנצבים וילך שוש אשיש. ומפטירין בהאזינו שובה ישראל:

סדר האזינו

לב א האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי־פי: ב יערף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי כשעירם עלי־דשא וכרביבים עלי־עשב: ג כי שם יהוה אקרא

ת"א יערף כמטר לקחי תענית ז: כשעירם עלי דשא. בתרא כה: כי שם ה'. ברכות כא מה יומא לז עקידה שער סג:

רש"י

האזינו השמים וגו': (כט) אחרי מותי כי השחת תשחתון. והרי כל ימות יהושע לא השחיתו שנאמר ויעבדו העם את ה' כל ימי יהושע (שופטים ב') מכאן שתלמידו של אדם חביב עליו כגופו כל זמן שיהושע חי היה נראה למשה כאילו הוא חי: הסלת פרשת וילך

לב (א) האזינו השמים. שאני מתרה בהם לישראל ותהיו עדים בדבר שכך אמרתי להם שאתם תהיו עדים וכן ותשמע הארץ. ולמה העיד בהם שמים וארץ אמר משה אני בשר ודם למחר אני מת אם יאמרו ישראל לא קבלנו עלינו הברית מי בא ומכחישם לפיכך העיד בהם שמים וארץ עדים שהן קיימים לעולם ועוד שאם יזכו יבואו העדים ויתנו שכרם הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה והשמים יתנו טלם ואם יתחייבו תהיה בהם יד העדים תחלה ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה (לעיל י"א) ואח"כ ואבדתם מהרה על ידי האומות: (ב) יערף כמטר לקחי. זו היא העדות שתעידו שאני אומר בפניכם תורה שנתתי לישראל שהיא חיים לעולם (ספרי) כמטר הזה שהוא חיים לעולם כאשר יערפו השמים טל ומטר: יערף. לשון יטיף וכן ירעפו דשן (תהלים ס"ה) יערפו טל (לקמן ל"ג): תזל כטל. שהכל שמחים בו (ספרי) לפי שהמטר יש בו עצב לבריות (ס"א יש עצבים בו) כגון הולכי דרכים ומי שהיה בורו מלא יין: כשעירם. לשון רוח סערה כתרגומו כרוחי מטרא מה הרוחות הללו מחזיקין את העשבים ומגדלין אותם אף דברי תורה מגדלין את לומדיהן: וכרביבים. טפי מטר ונראה לי על שם שיורה כחץ נקרא רביב כמד"א רובה קשת (בראשית כ"א): דשא. ארבי"ן (גראזיכט) עטיפת הארץ מכוסה בירק: עשב. קלח אחד קרוי עשב וכל מין ומין לעצמו קרוי עשב: (ג) כי שם ה' אקרא. הרי כי משמש בלשון כאשר כמו כי תבאו אל הארץ (ויקרא כ"ג) כשאקרא ואזכיר שם ה' אתם הבו גודל לאלהינו וברכו שמו מכאן אמרו

העמק דבר

ע"ז התרה השמים והארץ. ובשירה יבואר דבשם שמים וארץ נכלל כל המשפיעים והמושפעים. ובזה נכלל גם השפעה רוחנית. והזהיר גדולי ישראל שישפיעו תורה ומוסר. ואת המון ישראל שיבואו לשמוע דבר ה': (כט) כי השחת תשחתון וסרתם מן הדרך אשר צויתי אתכם. לספות לנכנס לסכנה

חַבָּלָא תְּחַבְּלוּן וְתִסְטוּן מִן אוֹרְחָא דִּי פַקֵּדִית יָתְכוֹן וּתְעָרַע יָתְכוֹן בִּישְׁתָא בְּסוֹף יוֹמַיָּא אֲרֵי תַעַבְדוּן יָת דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי בְּעוֹבָדֵי יְדֵיכוֹן: ל וּמַלֵּיל מֹשֶׁה קֳדָם כָּל קְהָלָא דְיִשְׂרָאֵל יָת פִּתְגָּמֵי תוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא עַד דִּשְׁלִימוּ: פ פ פ

א **אַצִיתוּ** שְׁמַיָּא וַאֲמַלֵּיל וְתִשְׁמַע אַרְעָא מֵימְרֵי פוּמִי: ב יְבַסֵּם כְּמִטְרָא אוּלְפָנִי יִתְקַבֵּל כְּטַלָּא מֵימְרִי כְּרוּחֵי מִטְרָא דְנַשְׁבִין עַל דִּתְאָה וּכְרְסִיסֵי מַלְקוֹשָׁא דְעַל עִשְׂבָּא: ג אֲרֵי בִּשְׁמָא דַייָ אֲנָא מְצַלֵּי הָבוּ רְבוּתָא קֳדָם אֱלָהָנָא:

העמק דבר

לאהבה את ה' ומשום זה · וקראת אתכם הרעה . הרעה של ע"ז . או הרעה שהוא העונש שיגיע לכם מנגיעת המטר וכדומה · כמה יקראו אתכם · באחרית הימים · היינו בסוף אותה התקופה · וכמש"כ בס' בראשית מ"ט א' : כי תעשו את הרע בעיני ה' להכעיסו במעשה ידיכם · אם נפרש הרעה של ע"ז הבא מצד הטבע · הפי' שע"ז זו יקרא להביא לידי להכעיס · מצד עבירה גוררת עבירה . ואם נפרש הרעה של העונש . הפי' שזה העונש יקרא שיהיה קשה עליהם לקבל השגחת ה' . ע"כ ירצו לעשות להכעיס כדי שיסלק ה' השגחתו לגמרי ויהיה טוב להם . וכמו שאמרו בימי ירמיה ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים חסרנו כל · ע"כ הנני מעיד השמים והארץ . שתדעו מזה שאין תוחלת ותקוה להפטר מהשגחת ה' ובע"כ אתם מחויבים להשתעבד לתורתו ועבודתו · כדי שתהיה השגחה לטובה : (ל') באזני כל קהל ישראל . שיכנסו הדברים באזניהם ושמעו הכל את דברי השירה וע"ע להלן ל"ב מ"ד מש"כ שם :

לב (א) **האזינו** · השמים · לפי הפשט המה כלל המשפיעים : ואדברה · בדבור עז · כנגיד ומצוה : ותשמע הארץ · המושפעים שגם המה פועלים הרבה בקבלת השפעה כלשון הנביא הושע ב' אענה את השמים והמה יענו את הארץ והארץ תענה את הדגן וגו' · בכ"ז בפקודה קלה · ובלשון רכה תשמע · והיינו אמרי פי · ולא אמר אמרי משמעו אחר דבור · מלשון אימרא ומחבר עניים אבל כאן משמעו דבר ה' בלשון רכה · וזהו ההתראה שמתרה בהם · ומפרש (ב) יערוף כמטר לקחי · השמים משפיעים מטר לכן כל השפעות משולים ונדמים למטר · והזהיר שלא ישפיעו כי אם לקחי · רצונו ע"פ התורה והמצות · ולקחי הוא עומק ההלכות ועיון תורה שבא ביגיעה ועמל ומש"ה נקרא מקח כדאיתא במ"ר פ' יתרו עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות אי בשבי יכול בחנם ת"ל לקחת אי במקח יכול בכסף ת"ל מתנות · פי' מקח נעשה או בכסף או במחיר יגיעה · וע"ז פי' דלא בכסף אלא במחיר יגיעה ומש"ה נקראת לקחי · והמשיל ההשפעות הגדולות כמטר ועליהם גזר שלא ישפיעו כי אם לקחי · יגיעת התורה ובזכותה יבאו כל השפעות : תזל כטל · השפעות קטנות המכונות ומשולות כטל · יבאו ע"י אמרתי זכות דברים קלים בתורה המובנים גם להמון ושלא ביגיעה : כשעירם · מטר שיורד בחזקה כשעירים העפים במהירות : עלי דשא · המה גידולי ארץ הנזרעים וצריכים למטר חזק שיהי' גדל ומוציא כחות כל דשא לפי מה שהוא · כך תשפיע יגיעת לקחי לכל תבואה ופרי כשרונותיו : וכרביבים . הטל הבא בזכות אמרתי יהי' כרביבים שהוא גשם דק : עלי עשב · הוא הגדל בלי מזרע כמש"כ לעיל כ"ט כ"ב ואינו צריך כי אם גשם דק · ועי' לקמן ל"ג כ"ח עה"פ אף שמיו יערפו טל : (ג) כי שם ה' אקרא · שהוא מהוה הכל : הבו גודל לאלהינו . המשגיח בפרטות עלינו ישראל כמש"כ בביאור פסוק שמע ישראל ה' אלהינו · דמשמעו דה' שהוא המהוה הכל הוא משגיח עלינו בהנהגת הליכות עולם הטבע שלנו · ע"כ אמר דעליכם השמים והארץ להיות נחתים מפני כבודו ית' לבטל רצונם ותשוקתם להשפיע כפי טבע היצירה אשר יותר משהעגל רוצה לינק הפרה רוצה להניק · וכן כל המשפיעים יש להם תשוקה להשפיע · אבל הבו גודל לאלהינו מבלי להשפיע כי אם עפ"י השגחתו ית' לפי מעשי בני אדם עפ"י התורה זהו פשוטו של מקרא של שמים וארץ · אבל בגמ' תענית ד"ז פירשו יערוף כמטר לקחי לענין למוד התורה וע"ש . ובברכות דכ"ב וכן בירו' שם פ' ז' למדו מדכתיב כי שם ה' אקרא שחייבין לברך ברה"ת לפניה · וא"כ אינו מתפרש כ"ז הדבור לשמים וארץ המשפיעים ומושפעים ברכות הטבע אלא הבינו עוד משמעות בשמים וארץ . והיינו ת"ח וזקני הדור מכונים בשם שמים המשפיעים כח רוחני בישראל וההמון המקבלים מכונים בשם ארץ . וכבר הראנו לדעת בס' ויקרא כ"ו י"ז עה"פ ושברתי את גאון עוזכם ונתתי את שמיכם כברזל וגו' שגם שם הבינו חז"ל משמעות שמים וארץ ת"ח והמון · וא"כ יהיה ביאור הענין שהזהיר את השמים והמה ת"ח שישמעו · וכמו שביארנו בס' וילך שצוה משה להקהיל ביחוד לזקני ישראל ות"ח שבדור : ואדברה · כמה הלכות קבועות : ותשמע הארץ אמרי פי · כאשר ישמעו ת"ח עומק הלכות ויהיו יגעים להאזין ולהקשיב אזי ימצאו המה דברים להשמיע להמון העם אמרי פי היינו דברים כבושים ונוחים אשר יהיו דבריהם בנחת נשמעים : יערוף כמטר לקחי ·

הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ׃ ד הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ כִּי כָל־דְּרָכָיו מִשְׁפָּט אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא׃ ה שִׁחֵת לוֹ לֹּא בָּנָיו מוּמָם דּוֹר עִקֵּשׁ וּפְתַלְתֹּל׃ ו הַ לַיהוָה תִּגְמְלוּ־זֹאת עַם נָבָל וְלֹא חָכָם הֲלוֹא־הוּא אָבִיךָ קָּנֶךָ

ה' רבתי והיא תיבה בפני עצמה

הלמ"ד דגושה . א"ת . הקו"ף דגושה . מ"ש

ת"א הצור תמים · קמא כ ע"ג יח עקידה שער מג : אל אמונה · תענית יא : הלוא הוא אביך קנך · ברכות לה סנהדרין קב. עקידה שער מב עקרים מג פל"ו :

רש"י

שעונין ברוך שם כבוד מלכותו אחר ברכה שבמקדש (תענית ט"ז) : (ד) הצור תמים פעלו . אע"פ שהוא חזק כשמביא פורענות על עוברי רצונו לא בשטף הוא מביא כי אם בדין כי תמים פעלו: אל אמונה. לשלם לצדיקים צדקתם לעולם הבא ואע"פ שמאחר את תגמולם סופו לאמן את דבריו : ואין עול · אף לרשעים משלם שכר צדקתם בעולם הזה : צדיק וישר הוא · הכל מצדיקים עליהם את דינו וכך ראוי וישר להם צדיק מפי הבריות וישר הוא וראוי להצדיקו: (ה) שחת לו וגו' · כתרגומו חבילו להון ולא ליה : בניו מומם · בניו היו והשחתה שהשחיתו היא מומם : בניו מומם · מומם של בניו היה ולא מומו : דור עקש . עקום ומעוקל כמו ואת כל הישרה יעקשו (מיכה ג') ובלשון משנה חולדה שעיניה עקומות ועקושות: ופתלתל. אנטורט"יליי"ש (פערדרעהט) כפתיל הזה שגודלין אותו ומקיפין אותו סביבות הגדיל. פתלתל מן התיבות הכפולות כמו ירקרק אדמדם סחרחר סגלגל : (ו) הלה' תגמלו זאת · לשון תימה וכי לפניו אתם מעליבין שיש בידו ליפרע מכם ושהטיב לכם בכל הטובות : עם נבל · ששכחו את העשוי להם : ולא חכם · להבין את הנולדות שיש בידו להיטיב ולהרע : הלוא הוא אביך קנך · שקנאך שקננך בקן הסלעים ובארץ חזקה שתקנך בכל מיני תקנה :

העמק דבר

למוד הלכות המכונה בשם לקחי · יערוף כמטר · כי בשעה שהאדם הולך והמטר שוטף הרי כופף ראשו כדי שיהי' המטר יורד על העורף ולא על הפנים . כך העמל בהלכות נדרש שיהא ראשו כפוף כשור לעול וכחמור למשא · ואח"כ תזל כטל אמרתי יהא זוכה להזיל דברים כבושים ומתקבלים על לב הבריות כטל : כשעירים עלי דשא . חוזר ללימוד לקחי שיהא כמטר היורד בחזקה על דשא הגדולים ובשעת שטיפת הגשם המה נכרעים אל האדמה ונראים כמתקלקלים ומ"מ היא עיקר גידולם . כך התורה בעמלה מתשת כח האדם אבל זהו עיקר גידולו ואין התורה מתקיימת אלא בזה האופן · ומש"ה נקראת מלחמתה של תורה דכהולכי מלחמה ע"מ כן נכנסים שיהיה כמה מהם נזוקים והרבה נחלשים מרוב זהירות ועבודה כך הוגי תורה כמה מהם נחלים ונתשים אבל היוצא בשלום מן המלחמה מוצא שכרו משלם : וכרביבים עלי עשב . הטל מלהלה בנחת את עשב השדה ומרבהו · כך אמרי פי היינו דברי תוכחה הנאמרים בנחת מתקבלים בנחת ומרכך לבבם · והקדים למוד הלכות ללמוד הנוח כטל דכ"ז שלא השתקע האדם בעמל תורה המכונה לקחי אין לו להזיל עניני דרוש הנאמרים כטל באשר שנוח לטעות ולהטעות בהם (א) : (ג) כי שם

הרחב דבר

(א) והיינו שהזהיר ר"א לתלמידיו מנעו בניכם מן ההגיון · ופרש"י שלא יעסקו במקרא יותר מדי ואין הכוונה שלא ילמדו הרבה מקרא · וגם הלא לא נזכר במלת הגיון ביחוד מקרא · דמשמעות הגיון הוא עיון כפרש"י ע"ז די"ט יהגה יעיין · אלא ה"פ מנעו בניכם שלא הגיעו עוד ללמוד התלמוד ועומדים בלומוד מקרא מן ההגיון שהוא העיון שלא יעיינו עוד בלמודם שהוא מקרא באשר לא עמדו עוד על עיון התלמוד לכוין אל האמת ובב"ר פ' תולדות אמרו ורוב דגן זה תלמוד ותירוש זה אגדה וכן בריש ויקרא יחיו דגן בתלמוד ויפרחו כגפן באגדה · למדנו בשם שאין לשתות יין לפני מאכל לחם באשר היין משכר אז ביותר ומאבד את הדעת · כך אין להשקיע הדעת באגדה לפני התלמוד · שהוא מאבד את הדעת אז · ומזה יש להבין דמכש"כ א"א לקוות להשיג מעלת התלמוד וחכמת הטבע יחד · אם לא שיקדים עמל התלמוד הרבה · ואחר שכבר עמל ומצא כדי מדתו · אז יכול לפנות גם לשערי חכמות · ויסוד שניהם שמורים ומתקיימים בידו · וס"ז האדם במעלה דומה לעץ מאכל · דכמו עץ מאכל גידולו וטובו משתלם בשלשה דברים גשם מטרות עוז טל ושמש · ושלשה אלה לא ביחד משתמשים לטובת הפרי אלא מתחלת גידול הפרי · העיקר הוא הגשם כמרובה כדאי' בתענית ס"א מטרא רזיא לאילנא · ואין הטל והשמש מועילים אז כלל עד שגדל הפרי ונצרך להמתיקו אז טוב שיהא הטל לרככו ולהמתיקו · ואח"כ בא השמש וממתיקו יותר · משא"כ בעוד לא גדל כ"צ בגשם · אין השמש מועיל כלל · ולא עוד אלא אפילו הטל הבא לרכך · בא השמש ומגביהו וממשיכו מן הפרי · כך האדם המעלה גדל ע"י התלמוד שנמשל למטר . וע"י הכנת המקרא שהוא דברי אגדה ונמשל

ד תַּקִּיפָא דְשַׁלְמִין עוֹבָדוֹהִי אֲרֵי כָל אוֹרְחָתֵיהּ דִּינָא אֱלָהָא מְהֵימְנָא דְּמִן קֳדָמוֹהִי עַוְלָא לָא נָפֵיק מִן קֳדָם דְּזַכַּאי וְקַשִּׁיט הוּא: ה חַבִּילוּ לְהוֹן לָא לֵיהּ בְּנַיָּא דִּפְלַחוּ לְטַעֲוָתָא דָּרָא דְּאַשְׁנִיאוּ עוֹבָדוֹהִי וְאִשְׁתַּנִּיאוּ: ו הָא קֳדָם יְיָ אַתּוּן גָּמְלִין דָּא

העמק דבר

ה' אקרא · שהרי דברי נאמרים בברכה בשם ה' לפניה ע"כ יש בה כח להתברך בפיהם דהברכה היא תועלת להצלחת הלימוד: הבו גודל לאלהינו. ואתם ענו אמן כפרש"י ברכות דכ"ב · ובזה מגדל כח הברכה ומוספת בה תועלת שהרי עניית אמן מגוף הברכה היא כפרש"י שם דמ"ז א' והכי אי' בירו': (ד) הצור · משמעו היוצר הכל כלשון המקרא שמואל א' אין צר כאלהינו · והקדים זה השבח ביחוד על הקב"ה באשר נוגע לענין שאומר · תמים פעלו · כל מה שפועל בעולמו הכל הוא תמים אפילו מה שנראה שהוא מחסר ומשבר מה שהיה תמים עד כה אינו אלא מתמים מה שהיה חסר עד כה · והסביר איך הוא כה. כי כל דרכיו משפט · בהורת שכר ועונש והרי שופט את הגזלן ולוקח גזלו ממנו. לא נקרא מפסיד לו אלא משלים אותו כמליצת הגמ' סנהדרין ד"ז דאזיל מבי דינא שקיל גלימא ליזמר וליזיל ופרש"י לא הפסיד לו אלא גזילה הוציא מידו כך כל דרכי הקב"ה הם במשפט על מעשה האדם אם כן אין זה הפסד אלא מתמימו · ומש"ה הקדים להוכיח כי כן הוא בשם הצור פי' אחרי שהוא הצור · וא"כ יודע הכל וגם אם כן ההשגחה רבה שהרי ההיכרות נוגע להיצירה. וגם א"כ א"א לוותר שהרי שכר ועונש הם מעלם היצירה(א): אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא. שבחים הללו מכוונים להצדיק פעולת ה' בשני החרבנות כאשר יבואר אל אמונה ואין עול נגד חרבן ראשון ושני צדיק וישר הוא נגד חרבן ראשון ושני · כאשר יבואר עוד: (ה) שחת לו וגו'. שני פסוקים הבאים מיוסדים על הקדמה אחת שבשירה זו מבואר שני חורבנות והגאולות היינו עד מקרא ל"ה לי נקם ושלם חרבן ב"ר · וזה המקרא הוא הגאולה מגלות בבל כאשר יבואר שם ואמר אי אלהימו הוא החורבן השני · ראו עתה וגו' היא הגאולה העתידה ב"ב · והנה ידוע דחרבן ראשון הי' בשביל ע"ז וג"ע וש"ד שהיה להכעיס להקב"ה. והרבן ב"ש חרב מפני שנאת חנם וביארנו בס' במדבר ל"ה ל"ד שהיו עוסקים בתור' ועבודת ה' אך היה רוב ש"ד לש"ש שהיו דנים את העובר על איזה דבר שהוא צדוקי ומסור ומורידין וכדומה ובזה נעשה הנהגתם מקולקלת מאד והכל לש"ש וכאן הקדים להצדיק את פעולת ה' ואמר על הרבן ב"ר שחת לו · שהמה שחתו לו כ"י וכ"מ שנאמר השחתה הוא ע"ז ג"ע · וביאר המקרא לא · לא יעלה עה"ד שהקב"ה יפעל חלילה מעון הדור · אלא בניו מומם · שבניו נעשו בע"מ שהם חלק אלוה ממעל. וכשהשחיתו נעשו בע"מ כלשון המקרא כי משחתם בהם מום בם ובזה הרי הם כמו שחתו לו ועל דור חרבן ב"ש אמר דור עקש ופתלתול · שהוא הולך בעקשות ותועה מדרך השכל · ומפותל הרבה מעורב ומבובך מעשים טובים עם מעשים רעים · וקשה להפריד הטוב מן הרע באשר הרע נעשו לש"ש: ( ) הלה' תגמלו זאת. אמר על חרבן ב"ר. וכי כך תגמלו לה' להכעיסו ולהשחית לפניו · ועל חרבן ב"ש אמר עם נבל ולא חכם · אינו יכול לתמוה עליהם הלה' תגמלו זאת שהרי מכוונים לש"ש · אבל הפלא שאתם עם נבל כמ"א דקבילו אורייתא · היינו שלמדים ויגעים בתורה המכשרת להיות צדיק ישר · ונבל הוא מלשון מדרש ב"ר נובלות חכמה של מעלה תורה · כך הובא בשם הגר"א ז"ל: ולא חכם · ולא חכימון להיות נזהרים מהנהגה רעה וכבר נתבאר לעיל ד' י"ד שחרבן ב"ש בא הקלקול ע"י גדולי תורה: הלוא הוא אביך קנך · סיום הפלא על מחריבי ב"ר · הלה' תגמלו זאת · הלא הוא אביך קנך ובתמיהה הגביא מלאכי א' . ואם אב אני איה כבודי.

הרחב דבר

ונמשל לטל · מגיע למוסרים טובים ואיך להתנהג בהליכות עולם ולהגביה הנפש וע"י חכמת הטבע שנמשל לשמש · כמבואר בקהלת מה יתרון לאדם שיעמול תחת השמש · דמשמע הטבע מגיע עוד לכבוד לפני אוה"ע ולעשות גדולות בישראל · אבל סדר הגידול העיקר הוא הגשם · ואח"כ טוב בדברי אגדה שנמשל לטל · ואח"כ טוב להמתיק עוד כחו ע"י חכמת היונית שהוא השמש · משא"כ בעוד לא גדל בלימודו · אין חכמת היונית מועיל למעלת כבוד הישראלי כלל ולא עוד אלא אפילו לימוד המקרא והעיון בו שנמשל לטל באים חכמות תיונויות ומגביהים המוסר היוצא מהם · ומטים המקראות לעקלקלות: (א) ובמו שאמרה חנה אל תרבו תדברו גבהה גבהה יצא עתק מפיכם כי אל דעות ה' ולא נתכנו עלילות · וכתיב ולו כוח"ו
העניין דמכחישי ההשגחה העליונה באים בשלש טענות · א' שהקב"ה רם ומסולק מהעולם השפל · ואינו יודע הנעשה בארץ וע"ז כתיב בתהלים קל"ע אבר יומרוך למזמה · ב' שאע"ג שאם היה רוצה לדעת היה יודע מכ"מ עזב ה' את הארץ · כי כמה נחשב האדם בריה קלה לעשות מאומה בעולם · ואין להקב"ה להוש למעשיו כמו שאין לאדם לשום לב למעשה הזבוב בביתו · ג' אפילו יהיו מעשה האדם לרע מזיקים בעולם. אין כבודו ית' לשפוט בזה · ורואי לפני כבודו לוותר · על כל אלה אמרה חנה אל תרבו תדברו גבוה גבוה · לא תאמרו שהוא גבוה גבוה הרבה מבלי ראות למטה · יצא עתק מפיכם · נגד שתי טענות האחרונות שהעתיק הקב"ה השגחתו מן העולם יצא הרעיון של עתק מפיכם · והגה טעם על אזהרה הראשונה כי אל דעות ה' היאך אפשר לחשוב שאינו יודע מה בארץ · הרי הוא ברא דעות בני אדם וכל הידיעות הוא בראן · ואיך אפשר שאינו יודע. וכלשון הכתוב הנוטע אזן הלא ישמע וגו' · ועל טענה שניה שאין לו לחוש למעשה האדם · אמרה ולו נתכנו עלילות של ב"א שכל פעולה נוגע לו כ"י לבנות ולהרס · ובירושל' וברבה פ' קדושים אי' כי הנה יוצר הרים ובורא
רוח

הוּא עָשְׂךָ וַיְכֹנְנֶךָ׃ שני ז זְכֹר יְמוֹת עוֹלָם בִּינוּ שְׁנוֹת דֹּר־וָדֹר שְׁאַל אָבִיךָ וְיַגֵּדְךָ זְקֵנֶיךָ וְיֹאמְרוּ לָךְ׃ ח בְּהַנְחֵל עֶלְיוֹן גּוֹיִם בְּהַפְרִידוֹ בְּנֵי אָדָם יַצֵּב גְּבֻלֹת עַמִּים לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ט כִּי חֵלֶק יְהוָה עַמּוֹ יַעֲקֹב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ׃ י יִמְצָאֵהוּ בְּאֶרֶץ מִדְבָּר

ת"א שאל אביך. שבת כג סוכה מו: יצב גבלת. חגיגה יב:

רש"י

הוא עשך. אומה באומות: ויכוננך. אחרי כן בכל מיני בסיס וכן. מכם כהנים ומכם נביאים ומכם מלכים כרך שהכל תלוי בו: (ז) זכור ימות עולם. מה עשה בראשונים שהכעיסו לפניו: בינו שנות דור ודור. דור אנוש שהציף עליהם מי אוקינוס ודור המבול ששטפם. ד"א לא נתתם לבבכם על שעבר. בינו שנות דור ודור. להכיר להבא שיש בידו להיטיב לכם ולהנחיל לכם ימות המשיח והעולם הבא: שאל אביך. אלו הנביאים שנקראים אבות כמו שנאמר באליהו אבי אבי רכב ישראל (מלכים ב' י"ב): זקניך. אלו החכמים (קדושין ל"ב): ויאמרו לך. הראשונות: (ח) בהנחל עליון גוים. כשהנחיל הקב"ה למכעיסיו את חלקן נחלתן הציפן ושטפם: בהפרידו בני אדם. כשהפיץ דור הפלגה היה בידו להעבירם מן העולם ולא עשה כן אלא יצב גבולות עמים קיימם ולא אבדם: למספר בני ישראל. בשביל מספר בני ישראל שעתידין לצאת מבני שם ולמספר שבעים נפש של בני ישראל שירדו למצרים הציב גבולות עמים שבעים לשון: (ט) כי חלק ה' עמו. למה כל זאת לפי שהיה חלקו כבוש ביניהם ועתיד לצאת ומי הוא חלקו עמו. ומי הוא עמו: יעקב חבל נחלתו. והוא השלישי באבות המשולש בשלש זכיות זכות אבי אביו וזכות אביו וזכותו הרי ג' כחבל הזה שהוא עשוי בג' גדילים והוא ובניו היו לו לנחלה לא ישמעאל בן אברהם ולא עשו בנו של יצחק: (י) ימצאהו בארץ מדבר. אותם מצא לו נאמנים בארץ המדבר שקבלו עליהם תורתו ומלכותו ועולו מה שלא עשו ישמעאל ועשו שנאמר וזרח משעיר למו

העמק דבר

ואם אדונים אני איה מוראי: הוא עשך ויכוננך. סיום הפלא על מחריבי ב"ש עם נבל ולא חכם שלא הוא עשך היינו תקן הליכותיך שיהיו בדרך ישרה ודרכי נועם. והנה בחולין דנ"ו ב' איתא ע"ז המקרא מלמד שעשה הקב"ה כוננות באדם שאם נהפך אחת מהם אינו יכול לחיות. והגיע זה הענין לכאן דכשם שהבני מעים עקומים הרבה וע"י אכילה שאינו מתוקן הוא עלול להתעקם ולהסתכן וכי יכול אדם להאשים להיוצר ית' שברא הבני מעים עקומים כ"כ שהלא מ"מ כל אדם חי ואינו מסוכן. ומי שאינו נזהר הוא הולך דרך עקש ודמו בראשו כך אע"ג שהליכות עולם ודאי קשה לכלכל עם ב"א וכל לב עקוב. מ"מ האלהים עשה את האדם להזהר ולעמוד על דרך ישר והמשחית נפשו במדות רעות דמו בראשו. ואחר שעמדנו על שני פסוקים הללו נחזור על שבחים הקודמים. אל אמונה. לענין ב"ר שהוא כח המנהיג באופן שיאמינו בו ולא שיאמרו לו סור ממנו: ואין עול. לענין ב"ש אע"ג שעושים לפ"ש אינו יכול לראות בעול אפי' הוא לכבודו ית': צדיק. לענין ב"ר ואינו סובל בעלי תאות זנות וכדומה: וישר הוא. לענין ב"ש ואינו סובל הליכות העקומות אפילו הם לפ"ש: (ז) זכור וגו'. מפרש והולך ד' דברים שאמר הקב"ה שהוא אביך קנך עשך ויכוננך. האיך המה ד' דברים הללו והלא הקב"ה קונה הכל והוא ברא עולם ומלואו ואיך נקרא ביחוד ארבע שמות הללו בישראל. ע"ז הסביר תחלה אביך היאך מוכח שראוים ישראל להקרא

הרחב דבר

רות ומגיד לאדם מה שחו ר"ה בשם ר' יעבץ מהו מגיד לאדם מה שחו יוצר הרים ובורא רוח פי' דשהו של אדם יוצר הרים בשונים ובורא רוח לעקור הרים ברעתם. ועל טענה שלישית שאין כבודו ית' לנקום על רעת האדם. ע"ז אמרה חנה ולא נתכנו עלילות הכונה דשכר ועונש נעשה מאליו. וכמו שהוא אינו פועל מאומה. אלא שאחר שיסד עולמו כך שוב משמי עליון לא תצא הרעות והטוב כמש"כ ר"פ ראה ובפ' בחקתי. וא"כ הנענש ה"ז כתינוק השולח ידו במכונה והוא נזוק ע"י גלגלי המכונה המזיקים בשעה שמעבטים ארחותם. ולא שייך לומר על בעל המכונה שיוותר להתינוק שלא יריצו לו הגלגלים כי קטן הוא כך העולם ומלואו כמכונה גדולה נתקן על מעשה האדם וא"א לוותר. והיינו דאי' בירושלמי שקלים ס"ה ובב"ר פ' תולדות אר"ח כל האומר הקב"ה וותרן יוותרו מיעוהי. ר"ל כמו מי שאוכל דבר המזיק למעט וכי אפשר לוותר שלא יכאב לו כך הטבע א"א לוותר על עונשי עבירה אם לא ע"י תשובה שהיא רפואה. כ"ז אמרה חנה:

עַמָּא דְקַבִּילוּ אוֹרַיְתָא וְלָא חַכִּימוּ הֲלָא הוּא אֲבוּךְ וְאַתְּ דִּילֵיהּ הוּא עַבְדָּךְ וְאַתְקְנָךְ: ז אִדְּכַר יוֹמִין לְמִן עַלְמָא אִסְתַּכַּל בִּשְׁנֵי דָּר וְדָר שְׁאַל אֲבוּךְ וִיחַוֵּי לָךְ סָבָךְ וְיֵימְרוּן לָךְ: ח בְּאַחְסָנָא עִילָּאָה עַמְמַיָּא בְּפָרָשׁוּתֵיהּ בְּנֵי אֱנָשָׁא קַיֵּם תְּחוּמֵי עַמְמַיָּא לְמִנְיַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ט אֲרֵי חוּלָקָא דַּייָ עַמֵּיהּ יַעֲקֹב עֲדַב אַחְסַנְתֵּיהּ: י סְפֵק צוֹרְכֵיהוֹן בְּאַרַע מַדְבְּרָא וּבְבֵית צַחֲוָנָא אֲתַר דְּלֵית מַיָּא אַשְׁרִינוּן סְחוֹר סְחוֹר לִשְׁכִינְתֵּיהּ אַלֵּיפִינוּן פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא נְטַרִינוּן כְּבָבַת עֵינֵיהוֹן:

העמק דבר

בשם בנים: זכור ימות עולם · ימי נח כדאיתא ברבה ויקרא פ"ז עה"פ כימי עולם זה נח כו' משום שנתיישב אז תכלית העולם ומלואו: בינו שנות דור ודור · איזה דורות שאחרי ימי נח · ואמרה תורה כאן בלשון רבים בינו. דשאלה פשוטה וזכירת ימות עולם אפשר בכל האומה משא"כ בינה אין כל האנשים שוין בהתבוננות וכלל גדול שבמקום שמדברים עם כלל האומה מכנה בלשון יחיד ובשעה שמדבר עם פרטי בני אדם מכונים בלשון רבים כמש"כ לעיל ספ' וילך ובכ"מ: שאל אביך · אם אתה אינו יודע מה לזכור ימות עולם שאל אביך ויגדך · יגד לך מיבעי כלשון המקרא באיוב י"א ויגד לך תעלומות חכמה. והכי דיוק לשה"ק אבל שורש הגדה הוא מלשון נמשך כגידים כדאיתא בפ' ר"ע עה"פ ויגד משה · וכן המגלה דבר באריכות והמשכת הדברים מיקרי הגדה · והבן השואל לאב. דרך האב להוסיף בתשובה עוד יותר משהוא שואל · ונמצא ממשיך את הבן להוסיף לקח וזהו לשון ויגדך ימשיך אותך לדעת הרבה ואח"כ אם תחפוץ להתבונן ותשאל זקניך · היינו חכמי הדור: ויאמרו לך · כפי שתשאל ותחקור מהם · וכבר ביארנו משמעות אמירה המשך והרחבת דברים כאמירה המחבר חתיכות נפרדות לבגד א':
(ח) בהנחל עליון גוים וגו' · כבר נתבאר בכ"מ דגוי הוא אומה גדולה ומולכת בפ"ע · ועם הוא עם בפ"ע אע"ג שהיא תחת מלוכה אחרת. והנה אחר המבול נחלקו שבעים אומות אמנם עוד לא הגיעו להיות אומות שלמות בארץ · אבל למעלה קבע הקב"ה שבעים שרים והמה נקראו גוים · באשר שעתידים להיות גוים בארץ והיינו דכתיב בהנחל עליון גוים. שהחלוק ונחלה לא היה אלא עליון: בהפרידו בני אדם · למטה החלו להפרד בשנות דור ודור ומי שמוכן הי' לצאת ממנו אומה שלמה נתפרד מראש משאר אחיו במעלה וברבוי בנים: יצב גבולות עמים. משהפרדה החלו להתרבות עד שנעשו בדור שני או שלישי לגבולות עמים · אע"ג שלא הגיעו עדיין להיות גוי מ"מ היו לעמים בפ"ע וכ"ז היה למספר בני ישראל · כי כמו בדור הראשון של אומות העולם שהי' רק שבעים שרים מחולקים · כך הי' בישראל שבעים נפש במצרים גדולי המעלה כמש"כ בס' שמות ולעיל י' כ"ב · וכמו שאח"כ נעשו שבעים גוים כן אח"כ במדבר נתחלקו לשבעים משפחות · מכ"ז שהיו מכוונים נגד מספר בני ישראל אנו מבינים (ט) כי חלק ה' עמו · המה מצוינים שבדור כדאיתא בב"מ דל"ג והגד לעמי פשעם אלו ת"ח ולבית יעקב חטאתם אלו ע"ה · ככה נמשלו גדולי האומה לחלק ה' שהוא דבר חשוב אשר נפרד מהכלל: יעקב חבל נחלתו · כלל האומה נמשלה לחבל שהוא מפותל מהרבה חוטים · וכך פי' בספרי מה חבל זה משולש כך הי' יעקב שלישי לאבות כו' · ולפי דרכנו המשל כמו חבל עב שיש בו רבבות אלפי חוטים דקים ולמעלה המה מפותלים יפה ולמטה הם נפרדים כל חוט בפני עצמו. כך הקב"ה כ"י הוא ית' נשמתא דנשמתין וכל נשמות ישראל למעלה מקושרי' המה · ולמטה לכל אחד נשמה בפ"ע · ומש"ה נקראו ישראל גוי אחד שמאוחדים המה בשרשן למעלה · וע' מש"כ בס' בראשית מ"ע כ"ד ובס' ויקרא י"ט י"ח. ומש"ה העמיד הקב"ה שבעים אומות נגד שבעים משפחות להראות כי אנו בניו ויקרים בעיניו עד שעושה אותם נגד שבעים אומות מלכי עולם ומלואו ובזה נקראים בשם המיוחד בניך · ועל הקב"ה נאה לומר אביך · אשר כל מעייניו ועסקיו הם לבניו באשר המה חלק ממנו · ובאשר זה הענין עצמו לא כמו שהוא נכתב הוא נקרא ומתפרש ויש להרחיב הדברים לפי ערך המפרש והשומע מש"ה כתיב באב ויגדך לפי ערכו. ובזקניך ויאמרו לך · וכמו שכתבנו בביאור אמירה· הרחבת דברים להסביר יותר לפי כח השומע:
(י) ימצאהו וגו' · עתה מבאר היאך נקרא קנך. והנה מי שעומד למות ובא אחר וגאלו הרי זה קנהו וכן מי שהוא במקום שעומד להיות פרא בלי דעת ד"א ובא אחר ועשהו לאיש בן דעת ה"ז קנהו · והרי במדבר חסר להם ד' ענינים לחיותם ולהיותם אנשים בעלי דעת · א' הסתפקות לחם ומים · ב' חסרון מקום דירה כבני אדם איש ואשתו שלא בגלוי בשדה כפראים · ג' שלא היה להם ממי ללמוד ד"א להיות בסדר הליכות אומה שלמה. שהרי במצרים היו עבדים כבושים בטיט ולבנים וביציאה לא ראו אומה בעיניהם. ד' הליכתם במקום נחשים ועקרבים והיו בכל רגע מסוכנים למות · והקב"ה החיה אותם ועשה אותם לאנשי המעלה וחושב ימצאהו בארץ מדבר· במקום שאין דבר מאכל · והוא הספיק אותם כלשון הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם והכי פירש הרשב"ם:

ובתהו

וּבְתֹהוּ יְלֵל יְשִׁמֹן יְסֹבְבֶנְהוּ יְבוֹנְנֵהוּ יִצְּרֶנְהוּ כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ׃ יא כְּנֶשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ עַל־גּוֹזָלָיו יְרַחֵף יִפְרֹשׂ כְּנָפָיו יִקָּחֵהוּ יִשָּׂאֵהוּ עַל־אֶבְרָתוֹ׃ יב יְהוָה בָּדָד יַנְחֶנּוּ וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֵכָר׃ שלישי יג יַרְכִּבֵהוּ עַל־בָּמֳתֵי יתיר ו׳ אָרֶץ וַיֹּאכַל תְּנוּבֹת שָׂדָי וַיֵּנִקֵהוּ דְבַשׁ מִסֶּלַע וְשֶׁמֶן מֵחַלְמִישׁ צוּר׃ יד חֶמְאַת בָּקָר וַחֲלֵב צֹאן עִם־חֵלֶב כָּרִים וְאֵילִים בְּנֵי־בָשָׁן וְעַתּוּדִים

ת"א כנשר יעיר · עקידה שער עב : ה' בדד ינחנו · שם : ויניקהו דבש · סוטה יא :

ר ש " י

הופיע מהר פארן (לקמן ל"ג) : ובתהו ילל ישמן · ארץ ציה ושממה · מקום יללת תנינים ובנות יענה אף שם נמשכו אחר האמונה ולא אמרו למשה היאך נצא למדברות מקום ציה ושממון כענין שנאמר לכתך אחרי במדבר (ירמיה ב') : יסובבנהו · שם סבבם והקיפם בעננים וסבבם בדגלים לארבע רוחות וסבבם בתחתית ההר שכפהו עליהם כגיגית : יבוננהו · שם בתורה ובינה : יצרנהו · מנחש שרף ועקרב ומן האומות : כאישון עינו · הוא השחור שבעינים שהאור יוצא הימנו · ואונקלוס תרגם ימלאהו יספיקהו כל צרכו במדבר כמו ומצא להם (במדבר י"א) לא ימצא לנו ההר (יהושע ע"ז) : יסובבנהו · אשריינון סחור סחור לשכינתיה אהל מועד באמצע וארבעה דגלים לד' רוחות : (יא) כנשר יעיר קנו . נהגם ברחמים ובחמלה כנשר הזה רחמני על בניו ואינו נכנס לקנו פתאום עד שהוא מקשקש ומטרף על בניו בכנפיו בין אילן לאילן בין שוכה לחברתה כדי שיעורו בניו ויהא בהם כח לקבלו : יעיר קנו · יעורר בניו : על גוזליו ירחף · אינו מכביד עצמו עליהם אלא מחופף נוגע ואינו נוגע אף הקב"ה שדי לא מצאנוהו שגיא כח (איוב ל"ז) כשבא ליתן תורה לא נגלה עליהם מרוח אחת אלא מארבע רוחות שנאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבות קדש (לקמן ל"ג) אלוה מתימן יבא (חבקוק ג') זו רוח רביעית : יפרוש כנפיו יקחהו · כשבא ליטלן ממקום למקום אינו נוטלן ברגליו כשאר עופות לפי שאר עופות יראים מן הנשר שהוא מגביה לעוף ופורח עליהם לפיכך נושאן ברגליו מפני הנשר אבל הנשר אינו ירא אלא מן החץ לפיכך נושאן על כנפיו אומר מוטב שיכנס החץ בי ולא יכנס בבני אף הקב"ה ואשא אתכם על כנפי נשרים (שמות י"ט) כשנסעו מצרים אחריהם והשיגום על הים היו זורקים בהם חצים ואבני בליסטראות מיד ויסע מלאך האלהים וגו' ויבא בין מחנה מצרים וגו' (שמות י"ד) : (יב) ה' בדד . ה' בדד ובטח נהגם במדבר : ואין עמו אל נכר · לא היה כח באחד מכל אלהי הגוים להראות כחו ולהלחם עמהם · ורבותינו דרשוהו על העתיד וכן תרגם אונקלוס ואני אומר דברי תוכחה הם להעיד השמים והארץ ותהא השירה להם לעד שסופן לבגוד ולא יזכרו לא הראשונות שעשה להם ולא הנולדים שהוא עתיד לעשות להם לפיכך צריך ליישב הדבר לכאן ולכאן וכל הענין מוסב על זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור כן עשה להם וכן עתיד לעשות כל זה היה להם לזכור : (יג) ירכבהו על במותי ארץ . כל המקרא כתרגומו : ירכבהו וגו' · על שם שא"י גבוהה מכל הארצות : ויאכל תנובות שדי · אלו פירות א"י שקלים לנוב ולהתבשל מכל פירות הארצות : ויניקהו דבש מסלע · מעשה באחד שאמר לבנו בסיכני הבא לי קציעות מן החבית הלך ומצא הדבש צף על פיה אמר לו זו של דבש היא אמר לו השקע ידך לתוכה ואתה מעלה קציעות מתוכה (ספרי) : במתי ארץ · לשון גובה : שדי . לשון שדה : חלמיש צור · תקפו וחזקו של סלע כשאינו דבוק לתיבה שלאחריו נקוד חַלָּמִישׁ וכשהוא דבוק נקוד חַלְמִישׁ : ושמן מחלמיש צור · אלו זיתים של גוש חלב (מנחות פ"ה) : (יד) חמאת בקר וחלב צאן · זה היה בימי שלמה שנא' עשרה בקר בריאים ועשרים בקר רעי ומאה צאן (מלכים א' ה') : עם חלב כרים · זה היה בימי עשרת

העמק דבר

ובתהו · היינו באין מחיה וגדר וזהו משמעות תוהו בס' ברכות ע"ש : ילל · במקום שאין נראה שום דבר כמו בלילה : ישימון · מקום נחשים ועקרבים והוי כמו דכתיב ובתהו ובילל ובישימון · שהב' של בתהו קאי גם על ילל ועל ישימון · והרי יסובבנהו הקב"ה עשה להם סוכות לכל אחד בפ"ע והוא דבר גדול

יא כְּנִשְׁרָא דִמְחִישׁ לְקִנֵּיהּ עַל בְּנוֹהִי מִתְחוֹפַף פָּרֵישׂ גַּדְפּוֹהִי מְקַבֵּלְהוֹן מְנַטֵּילְהוֹן עַל תְּקוֹף אֶבְרוֹהִי: יב יְיָ בִּלְחוֹדֵיהוֹן עָתִיד לְאַשְׁרָיוּתְהוֹן בְּעָלְמָא דְהוּא עָתִיד לְחַדְתָּא וְלָא יִתְקַיֵּם קֳדָמוֹהִי פּוּלְחַן טַעֲוָן: יג אַשְׁרִינוּן עַל תּוּקְפֵי אַרְעָא וְאוֹכְלִינוּן בִּיזַת סַנְאֵיהוֹן וִיהַב לְהוֹן בִּיזַת שַׁלִּיטֵי קִרְוִין וְנִכְסֵי יָתְבִין כְּרַכִּין תַּקִּיפִין: יד יְהַב לְהוֹן בִּיזַת מַלְכֵיהוֹן וְשַׁלִּיטֵיהוֹן עִם עוֹתַר רַבְרְבָנֵיהוֹן וְתַקִּיפֵיהוֹן

העמק דבר

גדול ונפלא: יבוננהו · הבינהו דעת ד"א יותר מכל חכמי עולם וכת"א אלפינון פתגמי אורייתא. ואין חכמת העולם נעלם מהם: יצרנהו כאישון עינו · מנחשים ועקרבים וכדומה הרי גלוי לכל טעם שהקב"ה נקרא קנך: (יא) כנשר וגו' · עתה מבאר היאך נקרא הקב"ה עשך. ומשמעות עשיה ביארנו כ"פ תקון והעמדה על צורת הדבר · והנה הנשר דרכו להעמיד אפרוחיו על צורת נשר המיוחדת לו כמו כל אם המעמדת ילדיה על צורתם· והנשר צורתו המיוחדת הוא לעוף בשמים ע"כ דרכו כאשר הוא וגוזליו רחוק מן הקן · ובשעה שמתעורר לשוב לקנו עם גוזליו. אע"ג שהיה אפשר לו להלוך עמהם ברגל או לפרוח עמהם קרוב לארץ · והיה מקבל את גוזליו על ראש מפות כנפיו שהרי אין לו לחוש שמא יפלו אחרי שהוא סמוך לארץ. אבל מ"מ הנשר אינו עושה כן · אלא פורש כנפיו הרחבים ומעלם על אברתו הסמוך לגופו משום שמעופף למעלה מן הארץ הרבה וחושש שמא יפלו בעופפו עמם למעלה מן הארץ הרבה והוא עושה כן כדי להעמידם על צורתם לעוף בשמים וזהו דבר הכתוב כנשר יעיר קנו לילך לקנו: על גוזליו ירחף. והוא עם גוזליו ומרחף עליהם · הלא יפרוש כנפיו · למרחב: יקחהו ישאהו על אברתו · ולא על קצה כנפיו וסמוך לארץ · כך עשה הקב"ה בשעה שהעיר רצונו להוציא את ישראל ממצרים ולהביאם לארצם · לא העבירם דרך ארץ פלשתים הסמוכה· אלא (יב) ה' בדד ינחנו · הוליכם במדבר למען העמידם על צורת עם ישראל היינו בשני דברים · א' להיות בדד שלא להיות מעורב עם אוה"ע יותר מן ההכרח וזהו עין יעקב כמבואר בפ' ברכה וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב · ובלעם אמר הן עם לבדד ישכון עי' שם בבאור הכתובים · ב' ואין עמו אל נכר · שלא להיות תחת תקוה של כח אחר זולת ה' לבדו והליכות המדבר הכריחם לכך באשר אין שם טבע פרנסה וכ"ע ידעי מאן עביד ניסא קוב"ה ולא ע"י כח אחר ובזה העמידם על צורה המיוחדת להם לבטוח בה' לבדו · והיינו הוא עשך · ועי' מש"כ ריש פרשת בשלח: (יג) ירכבהו וגו'. עתה מבאר היאך נקרא ויכוננך. שמשמעו שכונן את ישראל ביחוד באופן שלא יבאו לידי חטא · והעיקר של זה המאמר נגד קלקול שהיה בבית שני כמו שפירשנו שהיה שנאת חנם. ומבואר בתוספתא שלהי מס' מנחות שהיה אהבת הממון יותר מדי. וזה בא משום שהיו עוסקים ביותר במסחור. ובאמת אהבת המסחור בארצות אחרות בא לאדם או מחמת דוחק הפרנסה · או להיפך משום בטלה שאין לאדם במה לבלות עתותיו והקב"ה ראה טוב לישראל ויתן להם ארץ שהעסק בה מרובה עד שנדרש לבלות ימיהם בעבודת הארץ וכמש"כ בס' ויקרא פ' בחקותי שזהו כוונת המקרא והשיג לכם דיש את בציר וגו' וישבתם לבטח בארצכם · אמנם במשך עתות הזריעה כונן המקום ית' גם כן שיהא העסק מרובה והיינו ירכיבהו על במתי ארץ גובה שבארץ שהיא ארץ הרים ובקעות · וא"א לחרוש בבקרים וכלשון משנה פאה פ"ב וכל ההרים אשר במעדר יעדרון: ויאכל תנובות שדי · מ"מ לאחר שעבדו כ"ז אכלו מן הבר כל תנובות שדי. ולא יהיו מוכרחים להביא מחסורם ממדינה אחרת: וינקהו דבש מסלע · מאדמה קשה כסלע והיה נצרך לעזק ולסקל ולרכך · אבל לא כשאר ארץ שאדמתה קשה כסלע שפירותיה חריבים לא כן א"י שהניקהו דבש מסלע: ושמן מחלמיש צור. הוא אבן יבשה ביותר עד שמוציאים ממנה אש. ומ"מ נתן בהם כח להוציא שמן ועי' מנחות ד' פ"ה באותו עשיר שהיה לו טורח ועסק הרבה בזיתו משום שהיתה מלאה אבנים ומ"מ אחר שנהגו לסקל הוציא עושר רב · הרי מבואר היאך נקרא שהקב"ה מכוננך · העמידך על כן יפה: (יד) חמאת בקר וגו' · מבאר והולך שמתוך הכוונות הגיעו בנ"ר לידי עשירת מרוב טובה והנה ידוע שבריאות הגוף תלוי בהתמזגות מים ודם בשוה. והם במזג מאכלים מחממים ומקררים · ואם המה עוד משמינים הגוף נעשה בריא ושמן · והנה מאכלי חלב מקרר עד שפירש הרי"ף והרמב"ם הא דאיתא ביבמות דמ"ב דמסמסי לה בבילים וחלב היינו שנותנים לאשה בילים וחלב לקררה [אע"ג דאי' ביומא פ"א שהוא מרבה זרע מ"מ אינו משום חמימות אלא כך הטבע] ובשר שמן מחמם הרבה כדאיתא בגיטין ר"פ מי שאחזו לתלגא בשרא שמינא וחמרא חי'. וזהו דבר הכתוב שהיה להם בשופי חמאת בקר וחלב צאן המקררים ומשמינים: עם חלב כרים ואילים בני בשן ועתודים. המחממים ומשמינים: ודם ענב תשתה חמר · משקה המתמלא מפרי ענבים לפני בישולם נמשל לדם כמשל הכתוב ובדם ענבים סותה והוא חריף והם ביותר ובאשר יש שני מיני ענבים · א' שאין בהם אגור יין אלא שנעשים צמוקים. וע"י שריה וכתישה נמלא כח היין שבהם · ומענבים כאלה א"א לשתות יין לפני בישולן · ב' שאגור בהם יין

ומענבים

עִם־חֵלֶב כִּלְיוֹת חִטָּה וְדַם־עֵנָב תִּשְׁתֶּה־חָמֶר׃
טו וַיִּשְׁמַן יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט שָׁמַנְתָּ עָבִיתָ כָּשִׂיתָ וַיִּטֹּשׁ אֱלוֹהַּ עָשָׂהוּ וַיְנַבֵּל צוּר יְשֻׁעָתוֹ׃ טז יַקְנִאֻהוּ בְּזָרִים בְּתוֹעֵבֹת יַכְעִיסֻהוּ׃ יז יִזְבְּחוּ לַשֵּׁדִים לֹא אֱלֹהַּ אֱלֹהִים לֹא יְדָעוּם חֲדָשִׁים מִקָּרֹב בָּאוּ לֹא שְׂעָרוּם אֲבֹתֵיכֶם׃ יח צוּר יְלָדְךָ תֶּשִׁי וַתִּשְׁכַּח אֵל מְחֹלְלֶךָ׃
רביעי יט וַיַּרְא יְהוָה וַיִּנְאָץ מִכַּעַס בָּנָיו וּבְנֹתָיו׃

חול. יו"ד זעירא

ת"א עם חלב כליות חטה. כתובות קיא: ודם ענב תשתה חמר · שם: וישמן ישרון · ברכות לב: צור ילדך · שם ה: וירא ה' וינאץ. כתובות ח' ס' הזוהר פ' ויצא יעקב:

רש"י

השבטים שנא' ואוכלים כרים מצאן (עמוס ו'): חלב כליות חטה. זה היה בימי שלמה שנאמר ויהי לחם שלמה וגו' (מלכים א' ה'): ודם ענב תשתה חמר · בימי עשרת השבטים השותים במזרקי יין (עמוס ו'): חמאת בקר · הוא שומן הנקלט מעל גבי החלב: וחלב צאן. חלב של צאן וכשהוא דבוק נקוד חֵלֶב כמו בחלב אמו: כרים · כבשים: ואילים · כמשמעו: בני בשן · שמנים היו: כליות חטה. חטים שמנים כחלב כליות וגסין ככוליא: ודם ענב · היה שותה טוב (נ"ל ענב) וטעם יין חשוב: חמר. יין בלשון ארמי: חמר · אין זה שם דבר אלא לשון משובח בטעם ויי"נוש בלע"ז (וויייניכט). ועוד יש לפרש שני מקראות הללו אחר תרגום של אונקלוס אפריון על תוקפי ארעא וגו': (טו) עבית. לשון עובי: כשית · כמו כסית לשון כי כסה פניו בחלבו (איוב ט"ו) כאדם ששמן מבפנים וכסליו נכפלים מבחוץ וכן הוא אומר ויעש פימה עלי כסל (שם): כשית. יש לשון קל בלשון כסוי כמו וכוסה קלון ערום (משלי י"ב) ואם כתב כסית דגוש היה נשמע כסית את אחרים כמו כי כסה פניו: וינבל צור ישועתו. גנהו ובזהו כמו שנאמר אחוריהם אל היכל ה' וגו' (יחזקאל ח') אין לך נבול גדול מזה: (טז) יקנאהו. הבעירו חמתו וקנאתו: בתועבות. במעשים תעובים כגון משכב זכור וכשפים שנא' בהם תועבה: (יז) לא אלוה. כתרגומו דלית בהון צרוך אילו היה בהם צרוך לא היתה קנאה כפולה כמו עכשיו: חדשים מקרב באו. אפילו העובדי כוכבים לא היו רגילים בהם עובד כוכבים שהיה רואה אותם היה אומר זה צלם יהודי (ספרי): לא שערום אבותיכם. לא יראו מהם לא עמדה שערתם מפניהם דרך שערות האדם לעמוד מחמת יראה כך נדרש בספרי · ויש לפרש עוד שערום לשון ושעירים ירקדו שם (ישעיה י"ג) שעירים הם שדים לא עשו אבותיכם שעירים הללו: (יח) תשי. תשכח · ורבותינו דרשו כשבא להיטב לכם אתם מכעיסין לפניו ומתישים כחו מלהיטיב לכם: אל מחוללך. מוציאך מרחם לשון יחולל אילות (תהלים כ"ט) חיל

העמק דבר

ומעונגים כאלה אפשר להוציא מעט לפני בישולן שהוא נקרא דם · וזהו מליצת הכתוב ודם ענב תשתה חמר ענבים שותה חמר היינו שבו אגור חמר. והוא נקרא בס' ישעיה כ"ז כרם חמר ומהם הוציאו דם: עם חלב כליות חטה · שהוא גם כן מועיל להשמן הבשר כדאיתא בפסחים דק"ב שלשה דברים ממעטים את הזבל כו' פת נקיה ובשר שמן ויין ישן פת דסמידא: (טו) וישמן ישרון · משמעות ישורון אנשי המעלה היותר בישראל גם המה אחר שטגו בתענוגי האדם: ויבעט · יצא מדרכו להיות דבק באלהים ולהיות עמל בתורה כראוי לישורון · והדבר מובן שמכש"כ איש המוני שהוא נפתה אחר תענוגים מה סופו והוסיף עוד לומר שמנת בנוכח לדור שמדבר עמם. באשר היה קשה לשמוע אשר ישורון המובחר שבאדם ובישראל יפקו פליליה ע"י תענוגים. ע"כ הוסיף שגם אתה דור דעה הדבקים בה'. אם שמנת. הלא עבית כשית. ופי' כשית הוא מלשון כסוי בשר על העינים יותר מעובי בשר עד שעלול ליפול בהילוכו · והמשל בזה דמתחלה האדם ההולך אחר תענוגיו מתגשם עד שאינו רואה חובה שעליו מצד שהוא עובד ה' ובא מזה עד שאינו

אונקלוס

עַמָּא דְאַרְעֲהוֹן וְאַחֲסַנְתְּהוֹן עִם בִּיזַת חֵילֵיהוֹן וּמַשִׁירְיָתְהוֹן וְדַם גִּבָּרֵיהוֹן אִתְּשַׁד כְּמַיָא׃ טו וַעֲתַר יִשְׂרָאֵל וּבְעַט אַצְלַח תְּקוֹף קְנָא נִכְסִין וּשְׁבַק פּוּלְחַן אֱלָהָא דַעֲבָדֵיהּ וְאַרְגֵּיז קֳדָם תַּקִּיפָא דְפַרְקֵיהּ׃ טז אַקְנִיאוּ קֳדָמוֹהִי בְּפוּלְחַן טַעֲוָן בְּתוֹעֵבָתָא אַרְגִּיזוּ קֳדָמוֹהִי׃ יז דַבַּחוּ לְשֵׁדִין דְלֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ דַחֲלָן דְלָא יְדָעוּנוּן חֲדַתָּן דְמִקְרִיב אִתְעֲבִידוּ לָא אִתְעֲסָקוּ בְהוֹן אֲבָהַתְכוֹן׃ יח דַחֲלַת תַּקִּיפָא דִבְרָאָךְ אִתְנְשֵׁיתָא שְׁבַקְתָּא פּוּלְחַן אֱלָהָא דַעֲבָדָךְ׃ יט וּגְלֵי קֳדָם יְיָ וּתְקֵיף רוּגְזֵיהּ

העמק דבר

שאינו רואה טובה שעליו מצד שהוא אדם בר דעת כמש"כ בס' ויקרא י"א מ"ד שמרומז במקרא זה הכלל וע"ע מש"כ בס' בראשית ו' ג"ד · והיינו מתחלה עבית · נעשית אדם הדיוט עב הדעת בלי הרגש דק כראוי לעובד ה' · ואח"כ כשית מבלי ראות כלל את אשר לפניו ומפרש מתחלה ויטוש אלוה עשהו. היינו התורה הישראלית שעשהו ה' עזב בחינה גבוהה זו ואח"כ וינבל צור ישועתו כפה טובת צור ישועתו בכל שעה מה שאינו מדרך האדם בעל ד"א ויודע הליכות עולם וזהו כפית: (טז) יקנאוהו בזרים · מתחלה בתורת זנות במקרה להיפך מדת מבה וישראל ולבסוף בתועבות יכעיסוהו · בזדון עשו תועבה כדי להכעיס השכינה כמש"כ לעיל ל"א ט"ז. והוא להיפך מדעת ד"א: (יז) יזבחו לשדים לא אלוה · הן כל ע"ז שהיו בדורות ראשונים היה עפ"י כח ידוע להם שחלק לו ה' וכמש"כ מלכת השמים שהוא השמש אבל שדים אין להם שום כח והמה ברי' מיוסד מיסוד הרוח ומקומם בגיה ושממה וניזונים כב"א נמה שקבע להם ה' יוצרם וגם יש להם מאכל תאוה הוא רוח הדם של הבהמה · והנה יש לשדים כח פנימי להסתער ולעוף למעלה ולשמוע מאחורי הפרגוד מה שנגמר ולהודיע לב"א כדאיתא חגיגה דט"ז א' · אמנם המה כיונה שיש לה כח פנימי לעליות כמש"כ בפ' נח · מ"מ לא כל בני יונה יכולים אלא המלומדת לכך והוא יקר המציאות ובעליה מכנה לה הרבה · כך לא כל השדים מסתערים אלא המלומדים · והמה יקריס למי שמשתמש בם ומהנה להם בזבחי בהמה ואמר יזבחו לשדים לא אלוה אין להם שום כח רק ידיעה · וגם זה אלהים לא ידעום. אלא שומעים מעצמם מאחורי הפרגוד והמה זובחים להם למען יסתערו ויודיעו להם · ואמר כי עוד נפתים עד אשר יזבחו לשדים שלא למדו והמה חדשים מקרוב באו. שהרי שדים מתים כב"א · ונולדים כב"א · והנה שדים חדשים שמקרוב באו בישוב ב"א · ועדיין לא שערום אבותיכם · לא השתמשו בם ע"י השתערות לעוף ולידע דברים מה ישמעו · והמה זבחו גם לשדים הללו והוא רק כדי להכעים את ה' להרחיק שכינתו הק' מהם: (יח) צור ילדך תשי. לפי הפשט הוא משורש נשה והתי"ו הוא אות השמוש · וביאר הכתוב שאחר ששכחת גמול ה' שהוא ילדך ותבא אח"כ לידי מדה זו · ותשכח אל מחוללך. שהוא עושה עמך טובה בכל פעולתך · וא"כ אתה נצרך אליו ית' גם עתה (א). וחז"ל ברבה במדבר פ"ט והובא בפרש"י ע"ז דכ"ד ב' פירשו לשון תשי מלשון תשות כח והתי"ו מן השורש · וכ"י התשת כח של צור ילדך · והוא כוונה שניה ומדויק בזה הכרון הדגוש בשי"ן: ותשכח אל מחוללך · שכחת כי אתה נצרך לכח גבורה של מעלה · ואם לא תתן להקדש ברכה יחסר לך השפע והנה גם כאן כתיב בלשון נוכח כמו שמוסף שניו לדור שמדבר עמו שלא יהיו תמהים איך יבא דור שמאהריבה לדברים כאלו · ע"ז. דגם אתה אם אך הסית דעת מה' תבא לידי כך לשכח מה שנוגע לך בכל שעה: (יט) וינאץ מכעס בניו ובנותיו · תניא בספרי ר' יהודה אמר ממה שהם נאים לו מנאצים לפניו · רמ"א מכעס בנ"ב וסרי דברי' ק"ו ומה בזמן שמכעיסי' קרוים בנים אלו לא היו מכעיסים עאכו"כ תרווייהו מפרשי בניו ובנותיו של הקב"ה. אלא ר"מ לטעמי' בספרי והובא בקידושין דל"ו דבין כך ובין כך קרוים בנים · מש"ה מפרש כמשמעו · בגם אחר שהכעיסו נקראים בניו ובנותיו ור"י דס"ל דבזמן שאין עושים רצ"מ אין קרוין בנים מפרש מכעס בניו ובנותיו שהיו כבר בזמן שהיו נאים לפניו וחיבב אותם ובשביל כך הנאינו אותם יה' · ולפי הפשט קאי בניו ובנותיו של הדור וינאץ הקב"ה מכעס בניו ובנותיו קטנים של הדור. וכלשון המקרא בקינות וינאץ בזעם אפו מלך וכהן. והכי מפרש הגמ' כתובות ד"ח ב' מכעס על הקב"ה שהוא כועס כ"י על בניו ובנותיו · ולשון בניו ובנותיו דמשמע קטנים דזהו העונש המגיע

הרחב דבר

(א) וכיב"ז פי' בד"ר פ' אלא עה"פ בתהלים נ' תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי · אם תשב באחיך תדבר שהוא את אחב ואינו נגד טבע ב"א לדבר עליו סרה · מכ"מ אחר שאסור מצד יראת ה'. ואם תבא לזה · סופך אשר גם בבן אמך שמטבע ב"א להגבהו כפשטא דקרא יסיתך להיך בן אמך · שהוא אוהבך ביותר מכ"מ תתן עליו דופי · כך מי ששכח את מי שגמל עמו מכבר · מגיע לידי מדה שמשכחת גם את מי שעושה עמו בשעה זו:

כ וַיֹּאמֶר אַסְתִּירָה פָנַי מֵהֶם אֶרְאֶה מָה אַחֲרִיתָם כִּי דוֹר תַּהְפֻּכֹת הֵמָּה בָּנִים לֹא־אֵמֻן בָּם׃ כא הֵם קִנְאוּנִי בְלֹא־אֵל כִּעֲסוּנִי בְּהַבְלֵיהֶם וַאֲנִי אַקְנִיאֵם בְּלֹא־עָם בְּגוֹי נָבָל אַכְעִיסֵם׃ כב כִּי־אֵשׁ קָדְחָה בְאַפִּי וַתִּיקַד עַד־שְׁאוֹל תַּחְתִּית וַתֹּאכַל אֶרֶץ וִיבֻלָהּ וַתְּלַהֵט מוֹסְדֵי הָרִים׃ כג אַסְפֶּה עָלֵימוֹ רָעוֹת חִצַּי אֲכַלֶּה־בָּם׃ כד מְזֵי רָעָב וּלְחֻמֵי רֶשֶׁף וְקֶטֶב מְרִירִי וְשֶׁן־בְּהֵמוֹת אֲשַׁלַּח־בָּם עִם־חֲמַת זֹחֲלֵי עָפָר׃ כה מִחוּץ תְּשַׁכֶּל־חֶרֶב וּמֵחֲדָרִים אֵימָה גַּם־בָּחוּר גַּם־בְּתוּלָה יוֹנֵק עִם־אִישׁ שֵׂיבָה׃ כו אָמַרְתִּי אַפְאֵיהֶם אַשְׁבִּיתָה מֵאֱנוֹשׁ זִכְרָם׃

חול

ת"א כי דור. יומא פג: בנים לא אמון בם. קדושין לו: בגוי נבל. יבמות סג: חצי אכלה. סוטה ט: מזי רעב. ברכות ה: ושן בהמות. קמא ג: עם חמת. עירובין סג סנהדרין קי: מחוץ תשכל חרב. קמא ס:

רש"י

כיולדה (תהלים מ"ח): (כ) מה אחריתם. מה תעלה בהם בסופם: כי דור תהפוכות המה. מהפכין רצוני לכעס: לא אמון בם. אין גדולי נכרים בהם כי הוריתים דרך טובה וסרו ממנה: אמון. לשון ויהי אומן (אסתר ב') נודרטור"א בלע"ז (ערציעהונג). דבר אחר אמון לשון אמונה כתרגומו אמרו בסיני נעשה ונשמע ולשעה קלה בטלו הבטחתם ועשו העגל: (כא) קנאוני. הבעירו חמתי: בלא אל. בדבר שאינו אלוה: בלא עם. באומה שאין לה שם שנאמר הן ארץ כשדים זה העם לא היה (ישעיה כ"ג) וכן בעשו הוא אומר בזוי אתה מאד (עובדיה א'): בגוי נבל אכעיסם. אלו הכופרים בהקב"ה וכן הוא אומר אמר נבל בלבו אין אלהים (תהלים י"ד): (כב) קדחה. בערה: ותיקד. בכם עד היסוד: ותאכל ארץ ויבולה. ארצכם ויבולה: ותלהט. ירושלים המיוסדת על ההרים שנא' ירושלים הרים סביב לה (שם קכ"ה): (כג) אספה עלימו רעות. אחביר רעה על רעה לשון ספו שנה על שנה (ישעי' כ"ט) ספות הרוה (לעיל כ"ט). עולותיכם ספו על זבחיכם (ירמיה ז'). דבר אחר אספה אכלה כמו פן תספה (בראשית י"ט): חצי אכלה בם. כל חצי אשלים בהם וקללה זאת לפי הפורענות לברכה היא חצי כלים והם אינם כלים: (כד) מזי רעב. א"ת נפיחי כפן ואין לי עד מוכיח עליו משמו של רבי משה הדרשן מטולוזא שמעתי שעירי רעב אדם כחוש מגדל שער על בשרו: מזי. לשון ארמי שער מזיא. דהוה מהפך במזיא: ולחומי רשף. השדים נלחמו בהם שנאמר ובני רשף יגביהו עוף (איוב ה') והם שדים: וקטב מרירי. וכריתות שד ששמו מרירי. קטב כריתה כמו אהי קטבך שאול (הושע י"ג): ושן בהמות. מעשה היה והיו הרחלים נושכין וממיתין (ספרי): חמת זוחלי עפר. ארס נחשים המהלכים על גחונם על העפר כמים הזוחלים על הארץ. זחילה לשון מרוצת המים על העפר וכן כל מרוצת דבר המשפשף על העפר והולך: (כה) מחוץ תשכל חרב. מחוץ לעיר תשכלם חרב גייסות: ומחדרים אימה. כשבורח ונמלט מן החרב חדרי לבו נוקפים עליו מחמת אימה והוא מת והולך בה. ד"א ומחדרים אימה בבית תהיה אימת דבר כמה שנאמר כי עלה מות בחלונינו (ירמיה ט') וכן ת"א. ד"א מחוץ תשכל חרב על מה שעשו בחוצות שנאמר ומספר חוצות ירושלים שמתם מזבחות לבושת (שם י"א ספרי): ומחדרים אימה. על מה שעשו בחדרי חדרים שנאמר אשר זקני ישראל עושים בחשך איש בחדרי משכיתו (יחזקאל ח'): (כו) אמרתי אפאיהם. אמרתי בלבי אפאה אותם ויש לפרש אפאיהם אשיתם פאה להשליכם מעלי הפקר ודוגמתו מצינו בעזרא ותתן להם ממלכות ועממים ותחלקם לפאה (נחמיה ט') להפקר וכן

מִדְּאַרְגִּיזוּ קֳדָמוֹהִי בְּנִין וּבְנָן׃ כ וַאֲמַר אֲסַלֵּק שְׁכִינְתִּי מִנְּהוֹן גְּלֵי קֳדָמַי מָה יְהֵי בְסוֹפֵיהוֹן אֲרֵי דָרָא דְאַשְׁנִיאוּ אִנּוּן בְּנַיָּא דְּלֵית בְּהוֹן הֵימָנוּ׃ כא אִנּוּן אַקְנִיאוּ קֳדָמַי בִּדְלָא דַחֲלָא אַרְגִּיזוּ קֳדָמַי בְּטַעֲוָתְהוֹן וַאֲנָא אַקְנֵינוּן בִּדְלָא עַם בְּעַמָּא טַפְּשָׁא אַרְגֵּזִינוּן׃ כב אֲרֵי קִידוֹם תַּקִּיף כְּאֶשָּׁא נְפַק מִן קֳדָמַי בִּרְגַז דְּשֵׁיצֵי עַד שְׁאוֹל אַרְעִיתָא תְּסֵיף אַרְעָא וַעֲלַלְתַּהּ וְשֵׁיצֵי עַד סְיָפֵי טוּרַיָּא׃ כג אֱסֵיף עֲלֵיהוֹן בִּישָׁן מַכְתָּשַׁי אֲגָרֵי בְהוֹן׃ כד נְפִיחֵי כְפַן וַאֲכִילֵי עוֹף וּכְתִישֵׁי רוּחִין בִּישִׁין וְשֵׁן חֵיוַת בָּרָא אֲגָרֵי בְהוֹן עִם חֲמַת תַּנִּינַיָּא דְּזָחֲלִין בְּעַפְרָא׃ כה מִבָּרָא תְּתַכֵּל חַרְבָּא וּמִתַּוָּנַיָּא חַרְגַּת מוֹתָא אַף עוּלֵימְהוֹן אַף עוּלֵימָתְהוֹן יַנְקֵיהוֹן עִם סָבֵיהוֹן׃ כו אֲמָרִית יְחוּל רוּגְזִי עֲלֵיהוֹן וַאֲשֵׁיצִינוּן אֲבַטֵּל מִן בְּנֵי אֱנָשָׁא דּוּכְרָנֵיהוֹן׃

רש"י

חברו מנחם. ויש פותרים אותו כתרגומו יחול רוגזי עליהון ולא יתכן שאם כן היה לו לכתוב אאפאיםם אחת לשמוש ואחת ליסוד כמו אאזרך (ישעיה מ"ה) אאמיצכם במו פי (איוב ט"ז). וה"א התיכונה אינה

העמק דבר

בהשתמשות שדים שיש להם רשות לשרוג בניס קטנים כ"ל: (כ) אסתירה פני מהם. לא להשגיח ולא לגזור כי עוד לא הגיעו לעונש עובדי עבודת כוכבים אמנם גם השגחה לטובה א"א. כי דור התהפוכות המה. שהם מהפכים את הטובה לרעה כדאיתא בר"ה די"ז: בנים לא אמון בם. אפילו הנראים עתה כצדיקים מוכנים להתקלקל ואין להאמין בם. ע"כ אסתירה פני מהם בלי שום השגחה: אראה מה אחריתם. מה יהיה מהם אם יראו יקחו מוסר מזה וישובו אל ה' או להיפך יוסיפו לחטוא. כדי לקבל על עצמם השגחה אחרת: (כא) הם קנאוני בלא אל. הוסיפו לחטוא משום הסתר פנים וכמש"כ בתוכחה דזה היה ענין ע"ז של שפוט השופטים עי' לעיל ל"א י"ז והלאה: כעסוני בהבליהם. בימי מלכי ישראל המחטיאים עבו להכעיס כדי שלא תשגיח עליהם עוד כמש"כ שם כ' והלאה: ואני אקניאם בלא עם. בימי השופטים שסבלו צרות רבות בלא גלות עם שלא היו עמים חשובים: בגוי נבל אכעיסם. בימי חרבן וגלות הארץ היה בגוי אבל נבל היינו הגוי השר והנמהר כשדים: (כב) ותיקד עד שאול תחתית. לשחת תבואת הארץ כדכתיב בפ' נצבים גפרית ומלח וגו': (כג) אספה. מלשון אוסיף. עלימו רעות. דמלבד שנענשו בקללת הארץ בשביל ע"ז. עוד נענשו על חרבן הארץ שגרמו בעונותיהם והקב"ה רוצה בישובה ועונש עבירה עבירה. נמצא הוסיף הקב"ה על עונש. ע"כ חצי אכלה בם. לסוף יכלה החצים גם בעצמם לבד קללת הארץ ומפרש. (כד) מזי רעב. כפי' הראב"ע מלשון ומזה לאתונא ומזה הפירוש הנשים מנבכות את התנוז. והכונה שמלבד הרעב מחמת מיעוט אוכל נוסף רעב מחמת חולי המימות הגוף שאוכל ואינו שבע וכמו שאמר יחזקאל ה' ע"ז בשלחי את חצי הרעב וגו' ורעב אוסיף עליכם ובתוכחה של ת"כ כתיב ואכלתם ולא תשבעו. ואני אמר אכול ואין לשבעה. וזהו מכת החוס והוא מזי רעב: ולחמי רשף. דבקות מזיקים הרבה ועי' מש"כ בס' במדבר כ"א ב' במשמעות לחמי: ושן בהמות. אע"ג שאין דרך בהמה לנשך אדם. ואינו אלא קרן דלאו אורחה אבל בקללה יהיה שן הרגיל בכך: עם חמת זוחלי עפר. לא להגאתם כדרך שן אלא שיהיו ארסיים. וכטבע זוחלי עפר וכדתניא בספרי: (כה) ומחדרים. תשכל. אימה. פי' שהיה האימה כ"כ גדולה עד שהגיעו למות מחמתה. והיינו דכתיב בקינות מחוץ שכלה חרב בבית כמות. ולא על חרב קאי. דא"כ היא מות ממש אלא סמך המקונן דבריו ע"ז המקרא בבית היה האימה כמות והכי פרש"י שם: גם בחור. שאין דרך לפחוד כ"כ מ"מ פגעהו האימה בבית: גם בתולה. שאין דרך להרגה בחרב כדאי' בע"ז רים פ"ב אשה כלי זיינה עליה מ"מ שכלתה החרב: יונק עם איש שיבה. אין דרך החרב ולא האימה להזיק את היונק בשעה שהולך עם איש שיבה. שהאיש שיבה אין דרכו לפחוד וגם דרכו לשעשע את היונק ולהסיר פחדו מלבו: (כו) אמרתי אפאיהם. כבר ביארנו ברא' השירה דכ"ז מדבר בגלות ראשון שעבדו עבודת כוכבים. ונשהגה גלות ראשון שגלו תחלה החרש והמסגר אלף שהן גדולי הדור. וגם היה שם דניאל חמ"ו גדולי מלכות מה שהיה בזה הרבה טובת ישראל בגלות יותר משהיה בגלות השני. והסיבה לזה דבגלות הרומיים ידעו גם הרומיים ואמרו בעצמם אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם כדאיתא בגיטין פ' הניזקין. אבל בגלות כ"כ לא ידעו הכשדים את ה' כלל ע"כ היה ההכרח למען כבודו להגלות שמה גדולי ישראל אשר הי' להכיר ע"י מעשי ה' וזהו דבר השירה: אמרתי אפאיהם. שאשאיר מהם רק פאת האומה המה מוקצה שבעם. או אשביתה מאנוש זכרם. יהיו גולים במקום שאין אנוש וישכחו מהם עד שישובו

כז לוּלֵי כַּעַס אוֹיֵב אָגוּר פֶּן־יְנַכְּרוּ צָרֵימוֹ פֶּן־יֹאמְרוּ יָדֵנוּ רָמָה וְלֹא יְהוָה פָּעַל כָּל־זֹאת׃ כח כִּי־גוֹי אֹבַד עֵצוֹת הֵמָּה וְאֵין בָּהֶם תְּבוּנָה׃ חמישי כט לוּ חָכְמוּ יַשְׂכִּילוּ זֹאת יָבִינוּ לְאַחֲרִיתָם׃ ל אֵיכָה יִרְדֹּף אֶחָד אֶלֶף וּשְׁנַיִם יָנִיסוּ רְבָבָה אִם־לֹא כִּי־צוּרָם מְכָרָם וַיהוָה הִסְגִּירָם׃ לא כִּי לֹא כְצוּרֵנוּ צוּרָם וְאֹיְבֵינוּ פְּלִילִים׃ לב כִּי־מִגֶּפֶן סְדֹם גַּפְנָם וּמִשַּׁדְמֹת עֲמֹרָה עֲנָבֵמוֹ עִנְּבֵי־רוֹשׁ אַשְׁכְּלֹת מְרֹרֹת לָמוֹ׃ לג חֲמַת תַּנִּינִם יֵינָם וְרֹאשׁ פְּתָנִים אַכְזָר׃ לד הֲלֹא־הוּא כָּמֻס עִמָּדִי חָתוּם בְּאוֹצְרֹתָי׃ לה לִי נָקָם וְשִׁלֵּם לְעֵת

ת"א לו חכמו ישכילו זאת. ס' הזוהר פ' אחרי מות: איכה ירדוף. מ"ק טז: ענבמו ענבי רוש. ברכות נו: הלא הוא כמס עמדי. עקידה שער ס:

רש"י

ראויה בו כלל. ואונקלוס תרגם אחר לשון הברייתא השנויה בספרי המחולקת תיבה זו לג' תיבות אמרתי אף אי הם אמרתי באפי אתנם כאילו אינם שיאמרו רואיהם עליהם איה הם: (כז) לולי כעס אויב אגור. אם לא שכעס האויב כנוס עליהם להשחית ואם יוכל להם וישחיתם יתלה הגדולה בו ובאלהיו ולא יתלה הגדולה בי וזה שנאמר פן ינכרו צרימו ינכרו הדבר לתלות גבורתו בנכרי שאין הגדולה שלו: פן יאמרו ידנו רמה וגו': (כח) כי. כי אותו גוי אובד עצות המה: ואין בהם תבונה. שאילו היו חכמים ישכילו זאת איכה ירדוף וגו': (כט) יבינו לאחריתם. יתנו לב להתבונן לסוף פורענותם של ישראל: (ל) איכה ירדוף אחד. ממנו אלף מישראל: אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם. מכרם ומסרם בידינו דליבר"ל בלע"ז (איבערגעבען): (לא) כי לא כצורנו צורם. כל זה היה להם לאויבים להבין שהשם הסגירם ולא להם ולאלהיהם הנצחון שהרי עד הנה לא יכלו כלום אלהיהם כנגד צורנו כי לא כסלענו סלעם. כל צור שבמקרא לשון סלע: ואיבינו פלילים. ועכשיו ואויבינו שופטים אותנו שהרי צורנו מכרנו להם (ס"א הרי שצורנו מכרנו להם): (לב) כי מגפן סדום גפנם. מוסב למעלה אמרתי בלבי אפאיהם ואשבית זכרם לפי שמעשיהם מעשה סדום ועמורה: שדמות. שדה תבואה כמו ושדמות לא עשה אוכל (חבקוק ג') בשדמות קדרון (מלכים ב' כ"ג): ענבי רוש. עשב מר: אשכלות מרורות למו. משקה מר ראוי להם לפי מעשיהם פורענותם וכן תרגם אונקלוס ותושלמת עובדיהון כמרירותהון: (לג) חמת תנינם יינם. כתרגומו הא כמרת תניניא כס פורענותהון הנה כמרירת נחשים כוס משתה פורענותם: וראש פתנים. כוסם שהוא אכזר לנשוך. אויב אכזרי יבא ויפרע מהם: (לד) הלא הוא כמוס עמדי. כתרגומו כסבורים הם ששכחתי מעשיהם כולם גנוזים ושמורים לפני: הלא הוא. פרי גפנם ותבואת שדמותם כמוס עמדי: (לה) לי נקם ושלם. עמי נכון ומזומן פורענות

העמק דבר

כראוי: (כז) פן ינכרו. יתנו הכבוד לאלהי נכר. או פן יאמרו ידנו רמה. אינו כלל השגחה אלהית רק ידנו כי עז רמה לעשות כאלה. אך ולא ה'. שהוא אלהי ישראל. פעל כל זאת: (כח) כי גוי אבד עצות המה. נגד המנכרים שמבינים אשר הוא מעשי אלהות וא"כ יש בהם תבונה. אבל אבד עצות המה אינם מוצאים העצה הנכונה כי אך אלהי ישראל עושה זאת: ואין בהם תבונה. והרבה מהם שאמרו ידנו רמה אין בהם תבונה כלל. כ"ז הסב טובת כלל ישראל בגלותם אשר הגלו גדולי האומה והמה הרעו לדעת האמנות עד שנ"כ בעצמו הודה להקב"ה אלהי ישראל כידוע בס' דניאל: (כט) ישכילו זאת.

אלא

כז אִילוּלָפוֹן רוּגְזָא דְסַנְאָה כְּנִישׁ דִלְמָא יִתְרַבְרַב בְּעֵיל דְבָבָא דִלְמָא יֵימְרוּן יְדָנָא תְקִיפַת לָנָא וְלָא מִן קֳדָם יְיָ הֲוַת כָּל דָא: כח אֲרֵי עַם מְאַבְדֵי עֵצָה אִינוּן וְלֵית בְּהוֹן סוּכְלְתָנוּ: כט אִלּוּ חַכִּימוּ אִסְתַּכָּלוּ בְדָא סַבָּרוּ מַה יְהֵי בְסוֹפֵיהוֹן: ל אֵכְדֵין יִרְדַף חַד לְאַלְפָא וּתְרֵין יְעָרְקוּן לְרִבּוֹתָא אֱלָהֵין אֲרֵי תַקִּיפֵיהוֹן מְסָרִינוּן וַייָ אַשְׁלֵימִנוּן: לא אֲרֵי לָא כְתוּקְפָנָא תוּקְפֵיהוֹן וּבַעֲלֵי דְבָבָנָא הֲווֹ דַיָּנָנָא: לב אֲרֵי כְּפוּרְעֲנוּת עַמָּא דִסְדוֹם פּוּרְעֲנוּתְהוֹן וְלָקוּתְהוֹן כְּעַם עֲמוֹרָה מַחַתְהוֹן בִּישִׁין כְּרֵישֵׁי חִוְיָן וְתוּשְׁלְמַת עוּבָדֵיהוֹן כִּמְרָרוּתְהוֹן: לג הָא כְמָרַת תַּנִּינַיָּא כֵּס פּוּרְעֲנוּתְהוֹן וּכְרֵישֵׁי פִּתְנֵי הִיוִין אַכְזְרָאִין: לד הֲלָא כָל עוֹבָדֵיהוֹן גְּלַן קֳדָמַי גְּנִיזִין לְיוֹם דִּינָא בְּאוֹצְרָי: לה קֳדָמַי פּוּרְעֲנוּתָא וַאֲנָא אֲשַׁלֵּם בְּעִדַּן דִּיגְלוֹן מֵאַרְעֲהוֹן

העמק דבר

שלא אלוה שלהם ולא ידם עשתה זאת: יבינו לאחריתם · מה שיהא ע"י שהזמין הקב"ה לידם להרע לישראל כ"כ מה יהי אחריתם · וכמאמר נירון קיסר בגיטין דנ"ו בעי להרובי ביתא ובעי לכפורי ידי' בההוא גברא · ובאמת גדולי הרומיים הבינו כ"ז כמש"כ לעיל ויבואר עוד להלן דעת מחריבי בית שני אבל מחריבי בית ראשון לא חשו מאומה: (ל) אם לא כי צורם מכרם · לעשות בהם כמו שנפשם חפלה. ולא עוד אלא וה' הסגירם. כי המוכר את עבדיו אינו מחויב להביא אותם לבית הקונה · אלא הקונה מוציא אותם מבית המוכר אבל אותנו לבד שהצור מכר להם עוד הסגיר אותם דבל"ז אפי' אם באמת עשה את ישראל כדגי הים כרמש לא מושל בם כמאמר חבקוק הנביא מ"מ איך אפשר דשנים יניסו מן הים רבבות דגים בפ"א · וגם זה לא אפשר לומר דהוא כח אלוה נכר לפי טעותם דגם זה ידוע לכ"ע דניסא לא עבדי כדאיתא בברכות ד"נ כ"ע ידעי דמאן עביד ניסא קוב"ה · וא"כ יש להבין דרק בהשגחת ה' אשר מסר בדרך למעלה מה"ט לידם והוי ניסא לפורענות דאיכא כדאיתא חולין דקכ"ז א': (לא) כי לא וגו'. עתה מבאר איך יבינו לאחריתם מה שיהיה להם: כי לא כצורנו צורם. גורנו אע"ג שמכרנו והסגירנו מ"מ בידו לשבור את החבית ולשמור את יינו. כך אע"ג שנתן להם רשות לעשות בנו מה שנפשם חפלה ומ"מ בידו ית' לשמור את כח הפנימי של ישראל שלא יכלה ח"ו · וכאשר הבטיח ה' למשה בברית אחר העגל לעשות נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגוים במקום שיהי' חשש כליה כמש"כ בס' שמות ל"ד י'. אבל לא כן גורם כאשר יגיע אידם מי ישגרם שלא יאבדו ולא ישאר זכר למו כאשר אנחנו רואים באמת שלא נשאר מהכשדים שורש וענף: ואויבינו פלילים · עוד טעם שיש להם להבין אחריתם שיהיה הרבה גרוע ממנו אשרי אנחנו אע"ג שהרבה חטאנו · מ"מ יש בנו רב חסד כטבע בני אברהם יו"י משא"כ אויבינו עושים מעשים אשר לא יעשו בין אדם לחבירו וזהו משמעות פלילים · [ועי' באיכה רבה פרשה ד' עפ"פ היו לברות למו וגו' אמר הקב"ה לא הניחו אותי לפשוט ידי בעולמי כו']: (לב) כי מגפן סדום גפנם · המשיל הצלחתם ועליזותם ליין המשמח את הלב · ועושה מה שבטבעו בלי דעת אנושי וכדאיתא בעירובין ד' ס"ה ב' בג' דברים אדם ניכר בכיסו בכוסו ובכעסו · ומש"ה מי שבטבעו הוא סדומי אלא שדעת המדינה ומנהג העולם אינו מניחו להרע כ"כ כאשר הוא משתכר ודעתו כרה אזי עושה רע · וזהו כי מגפן סדום גפנם לעשות מעשי סדום: ומשדמות עמורה. סדום הי' כרך ואנשיה אפרתים שיש להם עבדי' מריעים בפקודת אדוניהם · ועמורה היה לה שדמות אשר אנשיהם כפריים ואין רעת איש כפרי שהוא עושה בעצמו דומה לרעת איש אפרתי העושה ע"י משרתיו רשעים · כך הכשדים היו בהם ב"א גדולים ופשוטים ונמשלו לבעלי סדום ושדמות עמורה · וביאר הספרא ענבמו ענבי רוש אשבלות מררת למו · מי שהגיע להצלחה והוא איש כפרי מוצלח שהוא מריע בעצמו בידים ודומה כמשל כמו אוכל ענבים שאין בו כדי אכילה לרבים אלא לעצמו וסמה ענבי רוש להרע לבנו ולחבל בידיו ומי שהוא מוצלח והוא אפרתי ויש לו עבדים עושה דברו לרע · נמשל כמו בעל אשכלות מרורות שמשביע מהם לרבים: (לג) חמת תנינם יינם · הוסיף לצייר רעת לבבם בין אדם לחבירו שלא רק לישראל היו רעים אלא כמו התנינים שטבעם רעים אפילו לבניו כך רעים המה אפי' זל"ז: וראש פתנים אכזר· יש מריע לחבירו במה שאינו רוצה לעשות לו טובה בש"א · אבל לא לעשות לו רע בידים באכזריות אבל המה כראש פתנים ששורף הא"ז כאשר יכנס ארסו באדם מכאיב מאד כך הוא אכזר להכאיב את חברו: (לד) הלא הוא · אכזריות: כמוס עמדי · לעת רעה: חתום באוצרותי · שלא יפול ממנו מאומה והכוונה שלא להעניש אותם על רשעתם כלל · כדי שלא יגרע עונשם לעת תמוט רגלם · והיינו דאיתא בע"ז ד"ד א' דלשונא נפרע ממנו בב"א: (לה) לי נקם · יש לי חמה לנקום היינו לעשות להם כמו שעשו וזה נקרא נקמה: ושלם · במה שא"א לעשות

מכוין

תָּמוּט רַגְלָם כִּי קָרוֹב יוֹם אֵידָם וְחָשׁ עֲתִדֹת לָמוֹ׃ לו כִּי־יָדִין יְהוָה עַמּוֹ וְעַל־עֲבָדָיו יִתְנֶחָם כִּי יִרְאֶה כִּי־אָזְלַת יָד וְאֶפֶס עָצוּר וְעָזוּב׃ לז וְאָמַר אֵי אֱלֹהֵימוֹ צוּר חָסָיוּ בוֹ׃ לח אֲשֶׁר חֵלֶב זְבָחֵימוֹ יֹאכֵלוּ יִשְׁתּוּ יֵין נְסִיכָם יָקוּמוּ וְיַעְזְרֻכֶם יְהִי עֲלֵיכֶם סִתְרָה׃ לט רְאוּ עַתָּה כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא וְאֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי

ת"א כי קרוב יום אידם. תהלים ב: כי ידין ה' עמו ועל. סנהדרין צז: ואמר אי. גיטין נו: אשר חלב זבחימו. תהלים כט: ישתו יין. פסחים סב ס' הזוהר פ' שמיני: ראו עתה. עקרים מד פ' י"ז ס' הזוהר פ' בראשית

רש"י

נקם וישלם להם כמעשיהם. הנקם ישלם להם גמולם. ויש מפרשים ושלם שם דבר כמו ושלום והוא מגזרת והדבר אין בהם כמו והדבור ואימתי אשלם להם. לעת תמוט רגלם. כשתתום זכות אבותם שהם סמוכים עליו: כי קרוב יום אידם. משארצה להביא עליהם יום אידם קרוב ומזומן לפני להביא על ידי שלוחים הרבה: וחש עתידות למו. ומהר יבואו העתידות להם: וחש. כמו ימהר יחישה (ישעי' ה'). עד כאן העיד עליהם משה דברי תוכחה להיות שירה הזאת לעד כשתבא עליהם הפורענות וידעו שאני הודעתים מראש. מכאן ואילך העיד עליהם דברי תנחומין שיבא עליהם ככלות הפורענות ככל אשר אמר למעלה והיה כי יבאו עליך הברכה והקללה וגו' ושב ה' אלהיך את שבותך וגו' (לעיל ל'): (לו) כי ידין ה' עמו. כשישפוט אותו ביסורין הללו האמורים עליהם כמו כי בם ידין עמים (איוב ל"ו) (ייסר עמים). כי זה אינו משמש בלשון דהא לתת טעם לדברים של מעלה אלא לשון תחלת דבר כמו כי תבאו אל הארץ (ויקרא כ"ה) כשיבואו עליהם משפטים הללו ויתנחם הקב"ה על עבדיו לשוב ולרחם עליהם: ויתנחם. לשון הפך מחשבה להטיב או להרע: כי יראה כי אזלת יד. (כשיראה כי אזלת) יד האויב הולכת וחוזקת מאד עליהם ואפס בהם עצור ועזוב: עצור. נושע על ידי עוצר ומושל שיעצור בהם: עזוב. על ידי עוזב. עוצר הוא המושל העוצר בעם שלא ילכו מפוזרים בצאתם לצבא על האויב בל' לע"ז מיינטיי"ט (האנדהאבער): עצור. הוא הנושע במעצור המושל. עזוב. מחוזק כמו ויעזבו ירושלים עד החומה (נחמיה ג') איך לא עוזבה עיר תהלה (ירמיה מ"ט): (לז) ואמר. הקב"ה עליהם: אי אלהימו. עבודת כוכבים שעבדו: צור חסיו בו. הסלע שהיו מתכסין בו מפני החמה והצנה כלומר שהיו בוטחין בו להגן עליהם מן הרעה: (לח) אשר חלב זבחימו. היו אותן אלהות אוכלים שהיו מקריבים לפניהם ושותין יין נסיכם: יהי עליכם סתרה. אותו הצור יהי לכם מחסה ומסתור: (לט) ראו עתה. הבינו מן הפורענות שהבאתי עליכם ואין לכם מושיע ומן התשועה שאושיעכם ואין מוחה בידי: אני אני הוא. אני להשפיל ואני להרים: ואין אלהים עמדי. עומד כנגדי למחות: עמדי. דוגמתי

העמק דבר

מכוין כמו שעשו ים השלומין בה"א ועי' להלן מ"א: כי קרוב יום אידם. היינו רק שבעים שנה: וחש עתידות למו. עוד זאת כשיגיע עונשם העתיד למו לא יהי' נמשך הרבה שנים כדרך הטבע שלא נזהר כ"כ חרבן אומה נוראה שלטת כ"כ. אבל לא כן מפלת הכשדים שבן לילה הי' שבר בלשצר וכוס בבל תמה להיות בשממות: (לו) כי ידין וגו'. מפרש הטעם שנפרעו כ"כ. והרי צור ישראל מכרם לעשות בהם מה שלבם חפץ וגם הסגירם. ואם כן על מה המה נענשים והישוב ע"ז אמר ירמיה הנביא אחרי שהקדים זכרתי לך חסד נעוריך וגו' קדש ישראל לה' ראשית תבואתה כל אכליו יאשמו רעה תבא אליהם נאם ה'. ביאר ירמיה שנמשלו ישראל לקודש. שהמזיק אותם אינו נענש ומ"מ האוכל ונהנה ממנו הרי הוא למוקש ומועל כך אם נמכרו לאבד ולהרוג בחרב הגונה אבל הנשארים בחיים לא הורשה לכשדים להכות מהם מש"ה ידין אותם על הגזל שהפשיטו עור החיים. עוד זאת שנמשלו לראשית תבואה שהוא תרומה כדאי' בקדושין דנ"ב. והנה תרומה ניתן להנות אבל דווקא כדרכן וכדתנן במס' תרומות פי"א וה"נ כשנתנו ישראל להם לאבדן ולהרגן מ"מ דוקא כדרך מיתה ולקברן וחזר ירמיה ופירש כל אוכליו יאשמו שלא נפרש קדש ישראל לה' ראשית תבואתה כתרומה לחוד שנקרא קודש. וא"כ לא יענשו אלא על שלא כדרך הנאתן ולא על אכילתן מש"ה חזר ופירש כל אוכליו יאשמו זה החילוק בין כדרכן בין שלא כדרכן אינו אלא בבריאתן. אבל באכילתן

אֲרֵי קָרִיב יוֹם תְּבַרְהוֹן וּמַבַּע דַּעֲתִיד לְהוֹן׃ לו אֲרֵי יְדִין יְיָ דִּינָא דְעַמֵּיהּ וּפוּרְעָנוּת עַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָּא יִתְפְּרַע אֲרֵי גְלֵי קֳדָמוֹהִי דִּבְעִידָן דְּתִתְקַף עֲלֵיהוֹן מְחַת סַנְאָה יְהוֹן מְטַלְטְלִין וּשְׁבִיקִין׃ לז וְיֵימַר אָן דַּחַלַתְהוֹן תַּקִּיפָא דַּהֲווֹ רְחִיצִין בֵּיהּ׃ לח דִּי תְּרַב נִכְסַתְהוֹן הֲווֹ אָכְלִין שָׁתַן חֲמַר נִסְכֵּיהוֹן יְקוּמוּן כְּעַן וְיִסַעֲדוּנְכוֹן יְהוֹן עֲלֵיכוֹן לְמָגִין׃ לט חֲזוֹ כְּעַן אֲרֵי אֲנָא אֲנָא הוּא וְלֵית אֱלָהּ בַּר מִנִּי אֲנָא מְמִית

העמק דבר

באכילתן וסנאה מן החיים כל אוכליו יאשמו. כ"ז אמרה השירה: כי ידין ה' עמו · שנשארו בחיים ונרעו לגם שנשתמשו בגופן או בממונן · ידין להוציא מסס וכמאמר הנביא (ישעיה ס') תחת הנחשת אביא זהב וגו': ועל עבדיו · הן שמה שנהרגו ולא ניתנו לקבורה וכדאיתא בסנהדרין דמ"ז על המקרא נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים דעבדיך היינו דמחייבי דינא מעיקרא וכיון דאיקטיל מוקרי עבדיך ובשביל שנתנוס לעוף השמים · יתנחם. שלא לכך נמסרו להריגה: כי יראה כי אזלת יד · זהו טעם על מה הוא קרוב יום אידם · וכי נהגלא שאת ישראל במשך קצר כלז · ע"ז נתן טעם שבישראל אזלת יד להחזיק תורת היהדות · שהרי נשכח בשבעים שנה אלו מהמון עם ישראל אפילו המבואר בתורה שנכתב כמבואר בס' עזרא ונחמיה · ואולי שנגאלו ונכנסו לא"י ואנשי כנסת הגדולה הגדילו תורה בישראל לא נשאר אז שורש מעיקר דת יהודית: ואפס עצור ועזוב. אין בגלות כח בגדוליהם להיות עצור ועזוב לתורה ולתעודה שהרי אפילו דניאל שגדל מאד בבבל מ"מ לא זכה ללמד תורה בישראל · ע"כ פי' הכרח ממנו ית' המגיד מראשית אחרית לעשות קרוב יום אידם של בבל וכשדים: (לז) ואמר אי אלהימו · לפי דעת חז"ל בע"ז כ"מ פי' ישתו יין נסיכם יי"נ של עובד כוכבים ואיתקש לזבח שאסור בשתיה ודעת השאלתות פ' זו והרמב"ם שהוא דרבנן גמורה מה"ת וא"כ הוא נאמר הקב"ה שיאמר אז אי אלהימו של אומ"ע · אמנם בגיטין דנ"ו איתא ואמר אי אלהימו זה טיטוס כו' · ומבואר דקאי על בית שני וחרבנו וכמש"כ לעיל עה"פ שחת לו ובאשר היו אז צדיקים גמורים וזהירים בעבודת בהמ"ק · וטיטוס ידע מאלהי ישראל וכי הוא ית' מכרם לרומים וכמש"כ לעיל. אבל כאשר ראה שהוא עושה בישראל מה שלבו חפץ חשב שהקב"ה הסיח דעתו ח"ו מהם · וכמאמר ההוא מינא לריב"ח עמא דאהדרינהו מרי' לאפי' מיניה כדאיתא בחגיגה ד"ה ב' דבל"ז שיאך אפשר שיהא עוד חסיו בו מפקידם כ"כ אלא ודאי שוב אינו רוצה בם ובעבודתם. ואינו רוצה להשגיח עוד עליהם וזהו כלל משמעות המקרא לסוגיא דגיטין והוא נגד סוגי' דע"ז הנ"ל · [הן אמת שהתוס' בע"ז שם יישבו דהוכחה דיי"נ אסור מוכח גם לפי' הגמ' דגיטין משום דשפיר מוכח מהא דנקטי הגוים אלו עבודות ביחוד למדנו שגם המה עיקר ע"ז בכך אבל זה הישוב ליתא לפי' רש"י גיטין דנ"ב וחולין דמ"א דניסוך היינו שכשוך לע"ז ולא ניסוך ממש · וזהו עיקר דעת השאלתות והרמב"ם הנ"ל דס"ל דניסוך אינו אלא אסור בשתיה מה"ת ולא בהנאה · וכמש"כ בהע"ש קס"ב א"כ אזיל ישוב התוס' שהרי עבודת השכשוך לא היה במקדש כלל וע"כ הכוונה יין נסיכם של ע"ז אלא שני פרושים הם וכ"כ בפרש"י כאן בשם הספרי] ונראה דפשט זה המקרא מוכח כשני הפירושים וכדרך משנה תורה שהרבה מקראות א"א לפרש לפי הפשט אלא בשני אופנים · וה"נ מוכרח בזה המקרא דהתחיל וסיים בל"י צור חסיו בו יהי עליכם ובאמצע המקרא מדבר בל"ר יאכלו ישתו יקומו · אלא מבמשמעות אי אלהימו משמעו צור וקודם' חול משמעו אדלמעלה ואמר הקב"ה אי אלהימו של הכשדים ושארי אומ"ע · וע"ז קאי אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם יקומו ויעזרוכם כאו עתה וגו' · וקודם היינו ענין בפ"ע על חרבן ב"ש ואמר טיטוס אי אלהימו של ישראל צור חסיו בו · יהי עליכם סתרה · כאו עתה וגו' · ומדויק שפיר הכפל יקומו ויעזרוכם יהי עליכם סתרה דיקומו ויעזרוכם קאי על אומ"ע דסבורים דכח ע"ז שלהם מצליחים עתה יקומו ויעזרוכם בעת מטה הצלחתם · אבל על שאלת טיטוס לישראל א"א לשאול יקומו ויעזרוכם שהרי הוא בעצמו ידע דצורם מכרם · אבל השאלה דעכ"פ יהי עליכם סתרה להגן מהחמה המציק כ"כ: (לט) ראו עתה כי אני אני הוא · כפל מלת אני מתפרש על שני אופנים · לפי המשמעות דמקרא הקודם לפי הפי' של חול דקאי על הכשדים ומחריבי ב"ר מתפרש אני אני כדאי' בב"ר פ' מקץ מאני של בו"ד אתה יודע מה אני של הקב"ה · פרעה אמר אני פרעה וגו' כך נתגדל יוסף כשיבוא העת שיאמר הקב"ה אני עשיתי ואני אשא עאכ"ו · פי' דמשמעות אני לפרקים באו על ישיות האומר וכמש"כ בס' במדבר י"ד כ"א בפסוק ואולם חי אני (א). והכי מתפרש מקרא שאנו בו. כי אני שבראתי הכל · אני הוא · הנני בא להראות ישיות שלי כ"י · היינו כבודו שהוא תכלית הבריאה שאל ע"ז שם אני: ואין אלהים עמדי · אין שום

הרחב דבר

(א) והכי מתפרש לשון התנא במס' אבות אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני · פי' אם לא אראה בשבילי כל הנבראים לי מי יראה בשבילי · וא"כ הרי מחויב אנכי לראות בשבילי ככל אדם מהעובדי כוכבים העמלים

אֲנִ֧י אָמִ֣ית וַאֲחַיֶּ֗ה מָחַ֙צְתִּי֙ וַאֲנִ֣י אֶרְפָּ֔א וְאֵ֥ין מִיָּדִ֖י מַצִּֽיל׃ ששי מ כִּֽי־אֶשָּׂ֥א אֶל־שָׁמַ֖יִם יָדִ֑י וְאָמַ֕רְתִּי חַ֥י אָנֹכִ֖י לְעֹלָֽם׃ מא אִם־שַׁנּוֹתִי֙ בְּרַ֣ק חַרְבִּ֔י וְתֹאחֵ֥ז בְּמִשְׁפָּ֖ט יָדִ֑י אָשִׁ֤יב נָקָם֙ לְצָרָ֔י וְלִמְשַׂנְאַ֖י אֲשַׁלֵּֽם׃ מב אַשְׁכִּ֤יר חִצַּי֙ מִדָּ֔ם וְחַרְבִּ֖י תֹּאכַ֣ל בָּשָׂ֑ר מִדַּ֤ם חָלָל֙ וְשִׁבְיָ֔ה מֵרֹ֖אשׁ פַּרְע֥וֹת אוֹיֵֽב׃ מג הַרְנִ֤ינוּ גוֹיִם֙ עַמּ֔וֹ כִּ֥י דַם־עֲבָדָ֖יו יִקּ֑וֹם וְנָקָם֙ יָשִׁ֣יב לְצָרָ֔יו וְכִפֶּ֥ר

קמץ בז"ק

ת"א ופ' משפטים : אני אמית ואחיה · פסחים כח סנהדרין לא : ואין מידי · שם קד : וכפר אדמתו . כתובות קיא :

רש"י

וכמוני : ואין מידי מציל . הפושעים בי : (מ) כי אשא אל שמים ידי · כי בחרון אפי אשא ידי אל עצמי בשבועה : ואמרתי חי אנכי . לשון שבועה הוא אני נשבע חי אנכי : (מא) אם שנותי ברק חרבי . אם אשנן את להב חרבי כמו למען היה לה ברק (יחזקאל כ"א) פלנדו"ר (גלאנץ) : ותאחז במשפט ידי . להניח מדת רחמים באויבי שהרעו לכם אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה . דבר אחר ותאחז ידי את מדת המשפט להחזיק בה ולנקום נקם : אשיב נקם וגו' · למדו רבותינו באגדה מתוך לשון המקרא שאמר ותאחז במשפט ידי לא כמדת בשר ודם מדת הקב"ה . מדת בשר ודם זורק חץ ואינו יכול להשיבו והקב"ה זורק חציו ויש בידו להשיבם כאלו אוחזן בידו שהרי ברק הוא חציו שנאמר כאן ברק חרבי ותאחז במשפט ידי והמשפט הזה לשון פורענות הוא בלע"ז יושטיס"א (שטראפגערעכטיגקייט) : (מב) אשכיר חצי מדם . האויב : וחרבי תאכל בשר · בשרם : מדם חלל ושביה · זאת היתה לכם מעון דם חללי (ס"א חללי דם) ישראל ושביה ששבו מהם : מראש פרעות אויב . משפע תחלת פרצות האויב כי כשהקב"ה נפרע מן האומות פוקד עליהם עונם ועונות אבותיהם מראשית פרצה שפרצו בישראל : (מג) הרנינו גוים עמו . לאותו הזמן ישבחו האומות את ישראל ראו מה שבחה של אומה זו שדבקו בהקב"ה בכל התלאות שעברו עליהם ולא עזבוהו יודעים היו בטובו ובשבחו : כי דם עבדיו יקום . שפיכות דמיהם כמשמעו : ונקם ישיב לצריו . על הגזל ועל החמס כענין שנאמר מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה מחמס בני יהודה (יואל ד') ואומר מחמס אחיך יעקב וגו' (עובדיה א') : וכפר

העמק דבר

אלהות בעולם ולא כמו שאתם חושבים דכח אלהות בלכם עשה זאת : אני אמית . לישראל : ואחיה . פליטת ישראל : מחצתי . כח האומות שהרעו לישראל : ואני ארפא · כח שיורי ישראל · [ואמר ואני ארפא ולא ארפא לבד · לכלול בזה תחה"מ כדאיתא בפסחים דס"ח] : ואין מידי מציל . אין אלוה שיהא יכול למחות ע"ז . והיתה הידיעה מהקב"ה כשירצה בעתו לפדות את ישראל ולהרים קרנו אזי יתראה גודל כחו ולפי' השני בגמ' בגיטין הנ"ל צריך לפרש לשון כי אני אני הוא · לא כמו שסבורים שהקב"ה השית דעת מישראל ונשתנה דעתו חלילה מאשר היה אלא אני שהייתי מתחלה אלהי ישראל אני הוא לעולם : ואין אלהים עמדי · מעולם לא מסרתי השגחתי לאלוה אחר : אני אמית . לא בהיסח הדעת נהרגו כ"כ בשעת החרבן אלא בהשגחתי · ועתה ואחיה . את המותר : מחצתי · כלל הליכות האומה : ואני ארפא· להקימה בשעת הגאולה : ואין מידי מציל . אין מי למחות על ידי · ומכאן ואילך מתחיל גאולה השניה העתידה ב"ב כאשר יבואר : (מ) כי אשא אל שמים ידי · המפרשים ביארו שהוא לשון שבועה כמו דבר המלאך לדניאל . וירם ימינו ושמאלו אל השמים וכמו הפי' בב' שמות ו' ח' מה שאמר ה' אשר נשאתי את ידי . ולא נראה בעיני דזה הלשון אל השמים לא שייך אלא במלאך ובשעה שנראה עומד על הארץ הרים

הרחב דבר

לצרכם · מכ"מ כשאני לעצמי שאני עושה בשבילי בלי צד רצון ה' בכך היינו לפרנסת עצמו או אשתו ובני ביתו וכדומה אלא רק לרצונו ממש מה אני · מה חשיבותי בעולם ומה ישועת שלי · דא"כ הרי אני ככל המון האדם ולא הוא כן ישועת של ישראל :

ומחיי מחינא ואף מסינא ולית מן ידי משיזיב: מ ארי אתקינית בשמיא בית שכינתי ואמרית קים אנא לעלמין: מא אם על חד תרין כחיזו ברקא מסוף שמיא ועד סוף שמיא תתגלי חרבי ותתקיף בדינא ידי אתיב פורענותא לשנאי ולבעלי דבבי אשלם: מב אירוי גירי מדמא וחרבי תקטיל בעממיא מדם קטילין ושבין לאעדאה כתרין מריש סנאה ובעיל דבבא: מג שבחו עממיא עמיה ארי פורענות עבדוהי צדיקיא יתפרע ופורענותא יתיב לסנאוהי ויכפר

העמק דבר

ידו כמו שנשבע במי שגבוה מעל גבוה ית'. אבל לא שייך זה הלשון על מאמר ה' ית' אלא כאן הוא הכונה אחרת שביאר הכתוב סדר גאולה העתידה ב"ב בשני ענינים. א' היאך הסי' חשיבות ישראל בעיני אוה"ע אחר שהיו שפלים כ"כ כמה מאות שנה. ב' ואיך יהיו אוה"ע נענשים. ואמר על הראשונה. כי אשא וגו'. הנה כבר נתבאר בתחלת השירה דשמים עיקר משמעו כח המשפיע. והנה בשנות הבינים כאשר כסה אופל הבערות בעולם לא היו חכמי אוה"ע חוקרים בחכמת הטבע ולא חקרו אלא באמונתם ובמה שלמעלה מה"ט רק בכח המדמה. וע"כ היו ישראל הנלוזים מכל חכמתם והרחותם בזוים בעיניהם. כי לא ידעו את ה' וישראל עמו וכח חכמתם. אבל כאשר אשא אל שמים ידי שאתן כחי לגלות כל סתרי הטבע כמה השפעה יש בכל יסוד ובכל בריאה להשפיע ברכה וטובה בעולם ופי' ידי יכלתי. וכן פי' ר"נ גאון בס' המפתח רפ"ה דמס' ברכות ויהיו אז חכמי אוה"ע חוקרים בזה הרבה עד שיעמדו על נפלאות הבורא ית'. ובזה שיהיו עסוקים בחכמת המשפיעים יכירו כח ישראל וחכמתם מלבד שבזה לא נגרע כחם. ואדרבה מעתה יכירו וישכילו חכמת ישראל ותעודתם מכבר לעבוד אך את ה' יוצר כל הבריאה וממילא יתגדל שמו ית' בעולם וזהו שמסיים המקרא אשר ע"י זה. ואמרתי חי אנכי לעולם. וכבר נתבאר שלשון חיות לא שייך לומר על הקב"ה אלא על תכלית הבריאה בהתמלאות כבודו ית' בכל הארץ. ומן אז שברא העולם נוכל לחשוב שהוא חי וקיים. משא"כ לפני היצירה לית מחשבה תפיסא בי'. מש"ה אמר דבזה שיגלה סתרי הטבע המשפיעים בשפע רב אשר לא ידע אדם מזה עד כה אז יתגלה כבודו וחי לעולם וממילא יכירו חשיבות ישראל עמו ויהיה מה שיהיה [ועי' בס' שמות ע' ל"ה שכך היה בי"מ דאיזה משך לפני הגאולה היו בני ישראל חשובים בלב פרעה ועבדיו]: (מא) אם שנותי וגו'. עתה מדבר על ענין השני אם שנותי אם אבא למדה זו. אבל אינו מבורר אם יגיע לענוש אוה"ע. דבאמת אם יגזור שיענשו האומות בכליון כפי אשר סבלו ישראל אצלם במשך אורך הגלות לא ישאר מאוה"ע מאומה שהרי אין אומה ולשון שלא הרעו לישראל באיזה משך. אבל באמת לא יענשו אותם האומות שכבר חזרו בהם וישראל אצלם בכבוד ובטוב כמה שנים ויכופר אדמתם בזה כאשר יבואר. והכי מוכח מאגדה דריש מס' ע"ז שיבואו מלכי אוה"ע לדין על שלא עסקו בתורה וגם מלכות רומי בכלל. ומבואר שאינו דן על שהרעו כ"כ לישראל ולא עוד אלא שיאמרו שעשו טובה לישראל וכמה ביבות שעסקו ישראל בתורה הרי הדין לא יהא אלא על השעה שישבו ישראל בקרבם בשלוה. וא"כ אם היו כל האומות בעת הגאולה וסמוך לה מלפניו מטיבים לישראל לא הי' עונש ברק החרב כלל. [זולת מלחמת גוג ומגוג שאינו מחמת שהרעו לישראל בימי הגלות. רק מחמת שיבואו אז למלחמה על ישראל וירגזו על ה' ועל משיחו]. אבל אם יהיה איזה אומה ומלכות שירע לישראל אז ולא יכופר אדמתם במה שיש בו ישראל בתוכם בשלוה עליהם הוא אומר אם שנותי ברק חרבי ואז תאחז במשפט ידי לא אתנהג ברחמים כי אם במשפט: אשיב נקם לצרי. יפי' בתורת נקמה במה שהצרו לעם ה' שנקראו מחמת זה צרי. ונקמה היינו באותו אופן שהצרו יגיע להם: ולמשנאי. ת"א בעלי דבבי היינו שהרעו במה שהקניטו בדברים כמש"כ לעיל ל' פסוק ז' במשמעות בעלי דבבי ואמר דלהם אשלם. באיזה עונש לפי ערך ההקנטה וה' שופט צדיק. אבל לא שייך בזה נקמה שישיגו מדה זו אלא תשלומין אחרים וכמש"כ לעיל ל"ה: (מב) מדם חלל ושביה. קאי על אשכיר חצי מדם ופי' שני אופני דם. א' דם חלל הרוגים ממש. ב' ושביה. פצעי השבוים: מראש פרעות אויב. קאי על וחרבי תאכל בשר ופי' איזה בשר. ראש פרעות והוא מלשון פרא אלא דבא"ף משמעו פרע מדרך ארץ ופרוע משמע בלי סדר נכון כראוי. כמו וראשו יהיה פרוע ומזה בא המקרא בפרוע פרעות בישראל. כי פרוע הוא כי פרעה אהרן כמבואר במקומו ובאשר דבזמן הגאולה כבר יהיו כלל אוה"ע מכירים את ה' ועמו ישראל ונוהגים בו בכבוד ובדרך ישר כמו שנתבאר במקרא הקודם. ואם ימצא איזה מקום ואומה שמתנהגים עם ישראל ברע אינו אלא פרוע מסדר נכון לפי הליכות עולם. ע"כ אמר מראש פרעות אויב. הראשון שבפרעים הללו המה יפלו בחרב ה': (מג) הרנינו גוים עמו. שבחו והודו לישראל: כי דם עבדיו יקום. שהרי אתם רואים כמה נוקם דם עבדיו שנשפכו בהריגה וכדומה: ונקם ישיב לצריו. מי שעושה עמם רע ומיצר להם משיב ג"כ נקם: וכפר אדמתו עמו. ומ"מ הרי

אַדְמָתוֹ עַמּוֹ׃ פ שביעי מד וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־
כָּל־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה־הַזֹּאת בְּאָזְנֵי הָעָם הוּא וְהוֹשֵׁעַ
בִּן־נוּן׃ מה וַיְכַל מֹשֶׁה לְדַבֵּר אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ מו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שִׂימוּ
לְבַבְכֶם לְכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵעִיד בָּכֶם
הַיּוֹם אֲשֶׁר תְּצַוֻּם אֶת־בְּנֵיכֶם לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־
כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ מז כִּי לֹא־דָבָר רֵק הוּא
מִכֶּם כִּי־הוּא חַיֵּיכֶם וּבַדָּבָר הַזֶּה תַּאֲרִיכוּ יָמִים
עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה

ת"א שימו לבבכם לכל הדברים · עקרים מד פ"ח : כי לא דבר רק הוא · עקידה שער ו : ובדבר הזה תאריכו ימים · ברכות כד :

רש"י

אדמתו עמו . ויפייס אדמתו ועמו על הצרות שעברו עליהם ושעשה להם האויב : וכפר . לשון רצוי ופיוס כמו אכפרה פניו (בראשית ל"ב) אנחיניה לרוגזיה : וכפר אדמתו · ומה היא אדמתו עמו . כשעמו מתנחמים ארצו מתנחמת וכן הוא אומר רצית ה' ארצך במה רצית ארצך שבת שבות יעקב (תהלים פ"ה) · בשנים אחרים היא נדרשת בספרי נחלקו בה רבי יהודה ור' נחמיה רבי יהודה דורש כולה כנגד ישראל ורבי נחמיה דורש את כולה כנגד העובדי כוכבים רבי יהודה דורשה כלפי ישראל אמרתי אפאיהם כמו שפרשתי עד ולא ה' פעל כל זאת · כי גוי אובד עצות המה אבדו תורתי שהיא להם עצה נכונה . ואין בהם תבונה . להתבונן איכה ירדוף אחד מן העובדי כוכבים אלף מהם אם לא כי צורם מכרם · כי לא כצורנו צורם הכל כמו שפירשתי עד תכליתו . ור' נחמיה דורשה כלפי האומות עובדי כוכבים כי גוי אובד עצות המה כמו שפירשתי תחלה עד ואויבינו פלילים : (לב) כי מגפן סדום גפנם . של אומות עובדי כוכבים : ומשדמות עמורה וגו' · ולא ישימו לבם לאלות הגדולה בי : ענבמו ענבי רוש · הוא שאמר לולי כעס אויב אגור על ישראל להרעילם ולהמרירם לפיכך אשכלות מרורות למו להלעיט אותם על מה שעשו לבני : (לג) חמת תנינים יינם . מוכן להשקותם על מה שעושין להם : (לד) כמוס עמדי . אותו הכוס שנאמר כי כוס ביד ה' וגו' (תהלים ע"ה) : (לה) לעת תמוט רגלם . כענין שנאמר תרמסנה רגל (ישעיה כ"ו) : (לו) כי ידין ה' עמו · בלשון זה משמש כי ידין בלשון דהא ואין ידין לשון יסורין אלא כמו כי יריב את ריבם מיד עושקיהם . כי יראה כי אזלת יד וגו' : (לז) ואמר אי אלהימו · האויב יאמר אי אלהימו של ישראל כמו שאמר טיטוס הרשע כשגדר את הפרכת כענין שנאמר ותרא אויבתי ותכסה בושה האומרה אלי איו ה' אלהיך (מיכה ז') : (לט) ראו עתה כי אני וגו' · אז יגלה הקב"ה ישועתו ויאמר ראו עתה כי אני אני הוא מאתי באת עליכם הרעה ומאתי תבא עליהם הטובה : ואין מידי מציל · שיציל אתכם מן הרעה אשר אביא עליכם : (מ) כי אשא אל שמים ידי · כמו כי נשאתי תמיד אני מושרה מקום שכינתי בשמים כתרגומו אפילו חלש למעלה וגבור למטה אינות עליון על התחתון וכל שכן שגבור למעלה וחלש מלמטה : ידי · מקום שכינתי כמו איש על ידו (במדבר ב') . והיה בידי להפרע מכם אבל אמרתי שחי אנכי לעולם איני ממהר לפרוע לפי שיש לי בהות בדבר כי אני חי לעולם ובדורות אחרונים אני נפרע מהם והיכולת בידי ליפרע מן המתים ומן החיים . מלך בשר ודם שהוא הולך למות ממהר נקמתו ליפרע בחייו כי שמא ימות הוא או אויבו ונמצא שלא ראה נקמתו ממנו אבל אני חי לעולם ואם ימותו הם ואיני נפרע בחייהם אפרע במותם : (מא) אם שנותי ברק חרבי . הרבה אם יש שאיכס תלויין כשאשנן ברק חרבי ותאחז במשפט ידי כו' כמו שפירשתי למעלה : (מד) הוא והושע בן נון · שבת של דיוזגי היתה ניטלה רשות מזה וניתנה לזה (סוטה) שעמיד לו משה מתורגמן ליהושע שיהא דורש בחייו כדי שלא יאמרו ישראל בחיי רבך לא היה לך להרים ראש

ולמה

עַל אַרְעֵיהּ וְעַל עַמֵּיהּ: מד וַאֲתָא מֹשֶׁה וּמַלֵּיל יָת כָּל פִּתְגָּמֵי תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָם עַמָּא הוּא וְהוֹשֵׁעַ בַּר נוּן: מה וְשֵׁיצֵי מֹשֶׁה לְמַלָּלָא יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין עִם כָּל יִשְׂרָאֵל: מו וַאֲמַר לְהוֹן שַׁווֹ לִבְּכוֹן לְכָל פִּתְגָּמַיָּא דִּי אֲנָא מַסְהִיד בְּכוֹן יוֹמָא דֵּין דִּי תְפַקְּדִינוּן יָת בְּנֵיכוֹן לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא: מז אֲרֵי לָא פִתְגָּם רֵיקָן הוּא מִנְּכוֹן אֲרֵי הוּא חַיֵּיכוֹן וּבְפִתְגָּמָא הָדֵין תּוֹרְכוּן יוֹמִין

רש"י

ולמה קוראהו כאן הושע לומר שלא זחה דעתו עליו שאע"פ שניתנה לו גדולה השפיל עצמו כאשר מתחלתו (ספרי): (מו) שימו לבבכם · צריך אדם שיהיו עיניו ולבו ואזניו מכוונים לדברי תורה וכן הוא אומר בן אדם ראה בעיניך ובאזנך שמע ושים לבך (יחזקאל מ') והרי דברים ק"ו ומה תבנית הבית שהוא נראה לעינים ונמדד בקנה צריך אדם שיהיו עיניו ואזניו ולבו מכוונין להבין . דברי תורה שהן כהררין תלויין בשערה על אחת כמה וכמה: (מז) כי לא דבר רק הוא מכם · לא לחנם אתם יגעים בה כי הרבה שכר תלוי בה: כי הוא חייכם . ד"א אין לך דבר ריקן בתורה שאם תדרשנו שאין בו מתן שכר תדע לך שכן אמרו חכמים ואחות לוטן תמנע ותמנע היתה פילגש וגו' (בראשית ל"ו) לפי שאמרה איני כדאי

העמק דבר

אתם יודעים כמה דם ישראל נשפך גם בכם וכמה צרות סבלו ואע"ג שאותם האנשים והדורות ספו תמו מ"מ כרי האדמה לעולם עומדת ומהראוי היה אשר לארץ לא יכופר דם ישראל ששופך בה · אבל מכ"מ יכופר אדמתו ע"י עמו שישבו בקרבה בשלוה · וא"כ עליכם להרנין ולהודות לעם ה': (מד) ויבא משה וגו' באזני העם · עמש"כ בס' שמות כ"ד ז' משמעות באזני העם שהוא הבנה בעמקות לגדולי ישראל · כך היה בשירה זו אחר שקרא בתורה באזני כל קהל ישראל בא עוד הפעם לא"מ ודבר באזני העם עניינים עמוקים שבה · וקיים בזה דבר ה' ושימה בפיהם כמש"כ לעיל: הוא והושע בן נון · כבר ביארנו לעיל ל"א כ' אשר יהושע לא נצטוה ע"ז כלל ורק משה קרא שירת האזינו בס"ת ואח"כ כשבא עוד לבאר להם וכבר כָּהָה אורו ולא היתה שכינה מדברת מתוך גרונו · ע"כ כשבא לבאר הי' יהושע עוזרו בשליחות משה · כדי להבין ולהשכיל לכל העם ומשום הכי כתיב כאן הושע ולא יהושע · משום שלא עשה זאת בשביל שהוא יהושע רבן של ישראל אלא בשביל שהוא הושע תלמידו של משה רבינו שנקרא הושע: (מה) ויכל משה · ולא כתיב ויהושע הוא כמש"כ שיהושע דבר בשליחות משה ומש"ה נקרא הכל על שמו · ולשון ויכל משה לדבר את כל הדברים האלה היינו דברי הביאור והאריכות הדברים שפירש לכולם ונתרבו השאלות והתשובות עד שכלה משה אותם ואמר שיפסיקו מזה · וכיב"ז בס' בראשית י"ז כ"ב: (מו) אשר אנכי וגו' אשר תצוום וגו' · המה שני חלקי התורה· חלק אגדה שהוא מעיד בם · וזהו אשר אנכי מעיד בכם היום . וחלק הלכה הוא אשר תצוום את בניכם . והוי כמו דכתיב שתי פעמים לכל הדברים אשר אנכי וגו' ולכל הדברים אשר תצוום וגו' והרבה כן במקרא: לשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת· אלו היה הכונה לעשות כמצות התורה אינו מובן הטעם כי לא דבר ריק הוא מכם . היאך יעלה עה"ד שצווי ה' הוא ריק ותו קשה דרשת הירו' שזה פ"א א"ר מנא כי לא דבר רק הוא מכם · ואם ריק הוא מכם ריק שאין אתם יגעים בה ומה זה שייך למעשה המצות · אלא פי' לשמור · זהו משנה לזכור מה שכבר למדם משה לעשות את כל דברי . להעמיד על נכון דיוק המקרא וזה נקרא עשיית הדברים ממש כמש"כ כ"פ · [וזהו אשר מנה בה"ג לשמור לעשות לעשה בפ"ע · כמש"כ בס' ויקרא י"ח ה' ולהרמב"ם אינו אלא פרטי מצות ת"ת דנחשב לאחד]: (מז) כי לא דבר רק הוא מכם · כל קוץ ודיוק שבה אינו ריק מכונה וענין . ודייק הכתוב מכם כבר דרשו בירו' ה"כ והוא דרך דרש ומוסרי . אבל לפי הפשט בא לאפוקי אוה"ע שאע"ג שגם המה למדים מקרא וכך הוא רצונו ית' כמש"כ בס' ויקרא י"ח ה' אבל אין זה אלא בפשטיות הפרשה . משא"כ כל דיוקים באותיות התורה שהי' אותה תיבה ראויה להכתב בצורה אחרת וכדומה בחסר ויתיר ומזה נלמד כל דרשות עפ"י י"ג מדות וכדומה . והוא עיקר התלמוד ופלפולה ש"ת כדאיתא בנדרים דל"ח א' לא ניתנה תורה אלא למשה ולזרעו שנאמר כתב לך פסל לך מה פסלתן שלך אף כתבתן שלך : ומשה נהג בה טובת עין ונתנה לישראל וכמו שביארנו ריש פרשת דברים . ומסיק הגמ' שהוא פלפולא בעלמא וביאר הרא"ש כתבן שלך כי כל החכמה והשכל רמוזים בכתב התורה בצורות האותיות עכ"ל פי' באותיות התיבה היאך היא כתובה · וכ"ז אינו אלא לישראל לדידן הוי מאומה לדרוש ולהוליד מזה הלכות אבל לדידהו לא הוי מאומה ואין להם עסק בזה כלל וכדאיתא בסנהדרין דנ"ט דעובד כוכבים העוסק בתורה ה"ז כבא על ארוסה וכמש"כ בביאורי בס' ויקרא שם · ומש"ה כתיב כי לא דבר רק הוא מכם · אבל לדידהו הוא ריק: כי הוא חייכם . הוא לתועלת החיות דמשמעו גם חיות הגוף גם שלמות הנפש כמו שכתבנו כ"פ בהוראת חיים · ועי' לעיל ו' כ"ד: ובדבר הזה תאריכו ימים וגו' . תועלת מיוחדת היא בא"י שהיא שומרת שלא נבא לע"ז שעלולים להכשל כמו שנתבאר יפה בפ' נצבים ולמוד התורה אגוני ומצלי מיצרא דע"ז .

לְרִשְׁתָּֽהּ׃ פ מפטיר מח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה לֵאמֹֽר׃ מט עֲלֵה אֶל־הַר הָעֲבָרִים הַזֶּה הַר־נְבוֹ אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מוֹאָב אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יְרֵחוֹ וּרְאֵה אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לַאֲחֻזָּֽה׃ נ וּמֻת בָּהָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹלֶה שָׁמָּה וְהֵאָסֵף אֶל־עַמֶּיךָ כַּאֲשֶׁר־מֵת אַהֲרֹן אָחִיךָ בְּהֹר הָהָר וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּֽיו׃ נא עַל אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם בִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵי־מְרִיבַת קָדֵשׁ מִדְבַּר־צִן עַל אֲשֶׁר לֹא־קִדַּשְׁתֶּם אוֹתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵֽל׃ נב כִּי מִנֶּגֶד תִּרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ וְשָׁמָּה לֹא תָבוֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵֽל׃ פ פ פ

נ"ב פסוקים · כל"ב סימן: ומפטירין וידבר דוד בשמואל ב' סימן כ"ב:

סדר ברכה

לג א וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי

ת"א וזאת הברכה · מגילה לא סוטה יד:

רש"י

להיות לו אשה הלואי והיה פילגשו וכל כך למה להודיע שבחו של אברהם שהיו שלטונים ומלכים מתאוים לידבק בזרעו: (מח) וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה. בג' מקומות נאמר בעצם היום הזה. נאמר בנח בעצם היום הזה בא נח וגו' (שם ז') במראית אורו של יום לפי שהיו בני דורו אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו ליכנס בתיבה ולא עוד אלא אנו נוטלין כשילין וקרדומות ומבקעין את התיבה אמר הקדוש ברוך הוא הריני מכניסו בחצי היום וכל מי שיש בידו כח למחות יבא וימחה. במצרים נאמר בעצם היום הזה הוציא ה' (שמות י"ב) לפי שהיו מצריים אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בהם אין אנו מניחין אותם לצאת ולא עוד אלא אנו נוטלין סייפות וכלי זיין והורגין בהם אמר הקדוש ברוך הוא הריני מוציאן בחצי היום וכל מי שיש בו כח למחות יבא וימחה. אף כאן במיתתו של משה נאמר בעצם היום הזה לפי שהיו ישראל אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו אדם שהוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השליו והעלה לנו את הבאר ונתן לנו את התורה אין אנו מניחין אותו אמר הקב"ה הריני מכניסו בחצי היום וכו': (נ) כאשר מת אהרן אחיך. באותה מיתה שראית וחמדת אותה שהפשיט משה את אהרן בגד ראשון והלבישו לאלעזר וכן שני וכן שלישי וראה בנו בכבודו א"ל משה אהרן אחי עלה למטה ועלה פשוט ידיך ופשט פשוט רגליך ופשט עצום עיניך ועצם קמוץ פיך וקמץ והלך לו אמר משה אשרי מי שמת במיתה זו: (נא) על אשר מעלתם בי. גרמתם למעול בי: על אשר לא קדשתם אותי. גרמתם לי שלא אתקדש אמרתי לכם ודברתם אל הסלע (במדבר כ') והם הכוהו והוצרכו להכותו פעמים ואילו דברו עמו ונתן מימיו בלא הכאה היה מתקדש שם שמים שהיו ישראל אומרים ומה הסלע שאינו לשכר ולא לפורענות אם זכה אין לו מתן שכר ואם חטא אינו לוקה כך מקיים מצות בוראו אנו לא כל שכן:

עַל אַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ׃ מח וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין לְמֵימָר׃ מט סַק לְטוּרָא דַעֲבָרָאֵי הָדֵין טוּרָא דִנְבוֹ דִּי בְּאַרְעָא דְמוֹאָב דְּעַל אַפֵּי יְרֵחוֹ וַחֲזֵי יָת אַרְעָא דִּכְנַעַן דִּי אֲנָא יָהֵיב לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַחְסָנָא׃ נ וּמוּת בְּטוּרָא דְּאַתְּ סָלֵיק לְתַמָּן וְתִתְכְּנֵישׁ לְעַמָּךְ כְּמָא דְמִית אַהֲרֹן אָחוּךְ בְּהֹר טוּרָא וְאִתְכְּנֵישׁ לְעַמֵּיהּ׃ נא עַל דִּי שְׁקַרְתּוּן בְּמֵימְרִי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵי מַצּוּת רְקַם מַדְבְּרָא דְצִן עַל דִּי לָא קַדֶּשְׁתּוּן יָתִי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ נב אֲרֵי מִלָּקֳבֵיל תֶּחֱזֵי יָת אַרְעָא וּלְתַמָּן לָא תֵיעוּל לְאַרְעָא דִּי אֲנָא יָהֵיב לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ פ פ

א **וְדָא** בִּרְכְתָא דִּי בָרֵיךְ מֹשֶׁה נְבִיָּא דַייָ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם מוֹתֵיהּ׃

רש"י

(נב) כי מנגד. מרחוק: תראה וגו'. כי אם לא תראה עכשיו לא תראה עוד בחייך: ושמה לא תבוא. כי ידעתי כי חביבה היא לך על כן אני אומר לך עלה וראה: הסלת פרשת האזינו

לג (א) וזאת הברכה. לפני מותו. סמוך למיתתו שאם לא עכשיו אימתי:

העמק דבר

ובפתיחתא דאיכה איתא ר' הונא ור' ירמיה בשם רהב"א אמרי כתיב ואותי עזבו ואת תורתי לא שמרו הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו מתוך שהיו מתעסקים בה המאור שבה היה מחזירן למוטב. נמצא דמה שהדקדקו בדברי התורה לעשות הפרשה מתוקנת תועלת שתאריכו ימים על האדמה וגו': (מט) הר העברים. שיש בו שני עברים. עבר מזרח היה שייך למואב. ומעבר המערבי היה שייך לנחלת בני גד. וכאשר מבאר עוד אשר בארץ מואב. צד המזרחי שבו שייך עדיין לארץ מואב. אשר על פני ירחו. הוא צד המערבי ושייך לישראל. והזכיר ה' כ"ז משום שנחלק שני צדדי ההר לענין עליית משה למות כאשר מבאר וראה את ארץ כנען וגו'. שם בצד שעל פני ירחו תעמוד ותראה: (נ) ומות בהר אשר אתה עולה שמה. דווקא באותו הר אבל לא באותו מקום וצד שתראה משם. אלא באותו הר מצד השני של ארץ מואב. וכדכתיב להלן ל"ד ה' ו' בארץ מואב למיתה וקבורה: (נא) על אשר מעלתם בי. כבר נתבאר בפ' מי מריבה ענין מעילה זו שהיה שנוי בטבע שלא מרצון הקב"ה שישובו מימיו של הסלע שהיה כבר ונעשה לטבע אלא בנעלר והיה זה כעין עלירת גשמים והיה הרצון שיבוא משה ואהרן בכח הלכה ותפלה אחריו לפני ה' שעומד שם באותה שעה וישובו אותם המים שהיה עד כה. ולא היה נס כלל. אלא כמו שהתפלה מועלת בעת עלירת גשמים שירדו גשם. וכאשר כעס משה ולא יכול לבוא לדבר הלכה ותפלה. ע"כ הכה במטה ויצאו מים אחרים גרועים מהמים הקודמים ונמצא נס מחדש. וזה נקרא מעילה שהוא שנוי בטבע העולם וכבר נעשה רבא בעת שעשה נס שלא ברצון ה' כדאיתא בתענית פרק ג' והיה נזוף מחמה זה כדאיתא חולין דף קל"ג: בתוך בני ישראל. באשר שענין כזה הוא נוגע לכבוד ה' שנראה כמגיס דעתו כלפי מעלה ונקרא נוגע בכבודו ית' כדאיתא ברכות די"ט שהוא בכלל כ"ד דברים שמנדין על כבוד הרב ע"כ הוא קשה יותר במה שהיה בפרסום רב בתוך בני ישראל: על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל. לא עשיתם פעולה שיראו ב"י שאני קדוש בתוכם ומשגיח עליהם בטבע לא דווקא בדרך נס שמיוחד לזה משה דווקא. משא"כ אם היה בא ע"י תפלה: (נב) ושמה לא תבוא וגו' אשר אני נותן לבני ישראל. כלומר לא שאינך ראוי לזכות בא"י אלא בשביל שאני נותן אותה לב"י ע"כ לא תוכל לבא גם אתה דעיקר העונש היה מדה במדה שלא יזכה להורות לישראל דרך הליכות החיים בא"י שכל אותה הכונה שעשה הקב"ה עם הסלע היה כדי ללמד לב"י דרך בעת שתהיה עלירת גשמים ובשביל שקלקל בזה משה רבינו היה העונש שלא יביא אותם להורות שם וכמו שביארנו כ"ז יפה בפ' חקת:

לג (א) וזאת הברכה. באשר נתברכו בני ישראל מיעקב אבינו ומבלעם. ע"כ הקדים הכתוב אשר זאת הברכה הגדולה מכולם היא אשר ברך משה באשר הוא איש האלהים שהשכינה היתה מדברת אז מתוך גרונו כמו שהשכינה מברכת לפני מותו דכבר נתבאר דבשירת האזינו לא היתה השכינה מדברת בקרבו וע"כ לא קרא השירה אלא מס"ת מש"ה כשהקדים הכתוב לקרוא למשה איש האלהים היינו שהשכינה מדברת בקרבו הוצרך לפרש דמשום שהיה סמוך למותו. ע"כ התלקח בכחו היפה שלהבת יה אשר האיר בימי חייו. וכמו נר הכבה שהוא מתמוטט. מכ"מ לפני רגע אחרון האש נאחזת ביסוד האש. והוא מתלקח בכח. כך נשמת הצדיק

בעת

מותו: ב ויאמר יהוה מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבת קדש מימינו אשדת ב' מלין ק' למו: ג אף חבב עמים כל־קדשיו בידך והם תכו לרגלך ישא מדברתיך: ד תורה

ת"א ויאמר ה' מסיני בא · הגליונים ב עקרים מא פב ס' הזוהר פ' תרומה ופ' בלק: הופיע מהר · ברכות לב קמא לח: ואתה מרבבות · חגיגה טז: מימינו אש דת למו · ברכות ו סב יומא לג ביצה כה סוטה ד: אף חבב עמים · בתרא ח: תורה צוה לנו · ברכות נז פסחים מט סוכה מב סנהדרין נט צא מכות כג עקידה שער ס:

רש"י

(ב) ויאמר ה' מסיני בא. פתח תחלה בשבחו של מקום ואח"כ פתח בצרכיהם של ישראל (ספרי) ובשבח שפתח בו יש בו הזכרת זכות לישראל וכל זה דרך רצוי הוא כלומר כדאי הם אלו שתחול עליהם ברכה: מסיני בא. יצא לקראתם כשבאו להתיצב בתחתית ההר כחתן היוצא להקביל פני כלה שנאמר לקראת האלהים (שמות י"ט) למדנו שיצא כנגדם: וזרח משעיר למו. שפתח לבני עשו שיקבלו את התורה ולא רצו (ספרי): הופיע מהר פארן. שהלך שם ופתח לבני ישמעאל שיקבלוה ולא רצו: ואתה. לישראל (שם): מרבבות קדש. ועמו מקצת רבבות מלאכי קדש ולא כולם ולא רובם ולא כדרך בשר ודם שמראה כל כבוד עשרו ותפארתו ביום חופתו: אש דת. שהיתה כתובה מאז לפניו באש שחורה ע"ג אש לבנה נתן להם בלוחות כתב יד ימינו. ד"א אש דת כתרגומו שנתנה להם מתוך האש: (ג) אף חובב עמים. גם חבה יתירה חבב את השבטים כל אחד ואחד קרוי עם שהרי בנימין לבדו היה עתיד להולד כשאמר הקב"ה ליעקב גוי וקהל גוים יהיה ממך (בראשית ל"ה): כל קדשיו בידך. נפשות הצדיקים גנוזות אתו כענין שנאמר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך (ש"א כ"ה): והם תכו לרגלך. והם ראוים לכך שהרי תוכו עצמן לתוך תחתית ההר לרגלך בסיני. תוכו לשון פועלו שהוכו להוך מרגלותיך: ישא מדברותיך. נשאו עליהם עול תורתך: מדברותיך. המ"ם בו קרוב ליסוד כמו וישמע את הקול מדבר אליו (במדבר ז) והשמע את מדבר אלי (יחזקאל ב') כמו מתדבר אלי אף זה מדברותיך מה שהיית מדבר להשמיעני לאמר להם טישפורפלי"דורש בלע"ז (דייגע אונטעררעדונג) · ואונקלוס תרגם שהיו נוסעים על פי דבריך והמ"ם בו שמוש משמשת לשון מן. דבר אחר אף חובב עמים אף בשעה חיבתן של אומות העולם שהראית לעובדי כוכבים פנים שוחקות ומסרת את ישראל בידם: כל קדשיו בידך. כל צדיקיהם וטוביהם דבקו בך ולא משו מאחריך ואתה שומרם: והם תכו לרגלך. והם מתמצעים ומתכנסים לתחת צלך: ישא מדברותיך. מקבלים גזרותיך ודתותיך בשמחה ואלה דבריהם: (ד) תורה. אשר ציה לנו משה מורשה

העמק דבר

בעת הסתלקותו ומוכנת להאחז בצרור החיים. הרי הוא מתעלה בכח היותר ראוי לנשמה זו. וכך אמר אליהו לאלישע כשבקש ממנו פי שנים ברוחו. והוא מדה יותר גבוהה מכח אליהו. השיב לו אם תראה אותי לקח מאתך יהי לך דמשום דאז יתעלה אליהו בעצמו פי שנים מאשר היה בגוף בשר ודם. ויהי אפשר להאציל מרוחו על אלישע זה הכח. וכך היה משה רבינו באותה שעה במעלה היותר גבוהה: (ב) ה' מסיני בא וזרח משעיר למו. העולם עומד בהשגחת ה' הפרטית ע"י תורה ועבודה וגמ"ח. והנה כח העבודה היה ביד אוה"ע וחסידיהם משעת בריאת עו"ה. וביחוד היה מגיע מעלה זו לבני שעיר מיצחק אביהם שהיה יסוד העבודה כמו שנתבאר בס' בראשית. אבל משעה שנבחרו ישראל בסיני זרח משעיר מכחו היפה של שעיר למו היינו לישראל. וכדאיתא בזבחים דמ"ד נרצון לכם ולא לאוה"ע. וע"כ אין מביאים נסכים שאע"ג שקרבנם טעון נסכים מכ"מ אין המה מביאים היינו משום שנסכים המה המרצים את הקרבן כמאמר הושע הנביא (ט') לא יסכו לה' יין ולא יערבו לו זבחיהם כלחם אונים וגו': הופיע מהר פארן. הוא ישמעאל. ומדבר במעלת גמ"ח שבודאי ישנו בכל אוה"ע. וביחוד בבני ישמעאל בני אברהם שהיה בעל גמ"ח נעלה. בכ"ז בשעת שנבחרו ישראל במ"ת הופיע תוזק זה הכח בישראל מהמת שגמ"ת להחזיק לומדי תורה הוא העולה על כל אופני גמ"ח שבעולם וכאשר יבואר עוד לפנינו. וזה אינו כי אם בישראל: ואתה מרבבת קדש. כל העולמות מתנהגים באמצעות שרי מעלה. ואפילו כל מין וכל גידולי קרקע יש לו מזל ברקיע כמבואר בב"ר פ"י. ומשעת מ"ת נמסר הנהגת העולם לפי השגחתו ית' על ישראל וכדאיתא ביבמות פ' הבע"י. אין אוה"ע מתברכים אלא בשביל ישראל שנא' ונברכו

ב וַאֲמַר יְיָ מִסִינַי אִתְגְלִי וְזֵיהוֹר יְקָרֵיהּ מִשֵׂעִיר אִתְחֲזֵי לָנָא אִתְגְלִי בִּגְבוּרְתֵּיהּ עַל טוּרָא דְפָארָן וְעִמֵּיהּ רִבְּבַת קַדִּישִׁין כְּתָב יְמִינֵיהּ מִגוֹ אֶשָׁתָא אוֹרַיְתָא יְהַב לָנָא: ג אַף חַבִּיבִינוּן לְשִׁבְטַיָא כָּל קַדִּישׁוֹהִי בֵּית יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָא אַפֵּיקִינוּן מִמִּצְרַיִם וְאִנּוּן דְמַדְבְּרִין תְּחוֹת עֲנָנָךְ נַטְלִין עַל מֵימְרָךְ: ד אוֹרַיְתָא

העמק דבר

בך · נמצא שהקב"ה אתה לישראל מרבבות קדש המה שרי מעלה . ובמה נעשה כל אלה הגדולות מימינו אש דת למו כזה שהי' בימין הקב"ה אש דת · וכבר אמרו בשם הגר"א ז"ל דכתיב' דת למו מבואר תלמוד· ויש לבאר יותר דמש"ה כתב אש דת · ולא דת אש . כמשמעות הענין · אלא משום שדרך התלמוד הוא כמו כח האש אשר ניצוץ מהאבוקה עושה אבוקה גדולה אחרת · וכן ניצוץ מזה האבוקה עושה עוד אבוקה ע"י צירוף דברים המרתיחים כח הניצוץ · כך הוא דרך התלמוד · שמתחלה בבוא הלכה נחקר ע"י עיונו ש"ת נעשה דת · ואח"כ מזו ההלכה שכבר נגמר · חוקרים דין שני ע"י הקירות התלמוד . ומהדין השני מוסיפים לקח לבוא עוד לברר הלכה אחרת · נמצא תחלה אש ואח"כ דת · ואמר בלשון למו שהקב"ה מסייע לעמל האדם להוציא דבר להורה · וע' מש"כ בספר שמות כ"ד כ"ז : (ג) אף חבב עמים · אע"ג שהקב"ה חבב כל אוה"ע · וכמאמר ה' כי לי כל הארץ · מכ"מ אינו דומה לחבה יתירה של ישראל · ופי' ההבדל ביניהם בשני דברים · א' שאוה"ע כל קדושיו · החביבות אינו אלא מי שהוא פרוש מאומתו להכיר את בוראו ולדעת יד ה' כי חזקה היא · ולא כתם עובד כוכבים שהוא אינו מכיר את בוראו כלל והרי הוא כבהמות נדמה · ב' בידך · אפילו מכיר את בוראו · אינו אלא בידך · היינו שהן כדאים למעשה ידי ה' כדכתיב אף ידי יסדה ארץ · והיא התכלית שיכירו גם המה שהוא ית' הבורא כמו שכבר נתבאר בפ' שלח בפסוק ואולם חי אני וימלא כבוד ה' ולעיל בשירת האזינו בפ' כי אשא אל שמים ידי וגו' · ויותר מזה אין תכלית ורצון מאוה"ע אם לא שנתגייר מרצונו · והרי הוא ישראל ממש · משא"כ והם · שהוא ישראל שאנו מדברים בו · וכן פ' בפענח רזי לפי דרכו · והא דכתיב בלשון רבים יבואר לפנינו : תכו לרגלך · מתפרש בשני אופנים · א' לת"ח וכדאי' בב"ב ד"ח תני ר"י אלו ת"ח שמכתתים רגליהם מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה · ב' בהמון ישראל · והמשיל דכולם מקטנם ועד גדולם הולכים איש אחר חבירו להרגלם בשמירת מצות התורה · וא"צ לפרוש עצמו לזה · אלא הרגלים הולכים מעצמן איש אחר חבירו · וכמו שמנקפים איש רגלי חבירו בהילוכו סמוך לו · ומש"ה כתיב כאן בלשון רבים ולא כמו בסמוך ישא מדברותיך בשביל שבמליצה זו נשתוו שני אופני עם ה' · מש"ה כתיב בלשון רבים כמש"כ בספר במדבר כ"ג כ"ב בפסוק אל מוציאם ממצרים כתועפות ראם לו · והיה ראוי לכתוב תכו לרגליהם · אלא שנרמז במליצה שכ"ז היינו משום שהולכים בדרכי ה' איש לפי ערכו · וא"כ משמעות לרגלך · של הקב"ה הרי הבדל א'. ישא מדברותיך · כלל האומה בין ת"ח בין המוני נושאים הנהגת הקב"ה את עולמו · שהרי הכל מתנהג ע"י מעשי ישראל אם בתורה אם בעבודה אם בגמ"ח · ומשמעות מדברותיך הוא הנהגה פי' המתנהגים מהנהגתך · ולא מלשון דיבור דא"כ דבריך או דברותיך מיבעי · ואמר מדברותיך לשון רבים · כאשר יבואר לפנינו שתי הנהגות שהקב"ה מנהיג עולמו הרי הבדל ב' : (ד) תורה צוה לנו משה מורשה · במה נעשה כ"ז שישראל חביבים הם · ע"י תורה צוה לנו משה · היינו חלק פלפולה של תורה שנתנה מתחלה למשה כמו שנתבאר בראש הספר שבערבות מואב נתנה לישראל · והזהירנו ע"ז בכל משנה תורה · מש"ה כתיב צוה לנו משה · והכי נתפרש לעיל ד' מ"ד פסוק וזאת התורה אשר שם משה · וכמש"כ עוד לעיל א' ב' בפסוק זכרו תורת משה עבדי · והכי דעת חז"ל במקרא שאנו עומדים כמבואר בסנהדרין דצ"א ב' · אר"י א"ר כל המונע הלכה מפי תלמיד כאלו גוזלו מנחלת אבותיו · שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב מורשה היא לכל ישראל מששת י"ב · הרי דאינו מפרש המונע מקרא מאדם בישראל · אלא הלכה מתלמיד שיש בו כח לשמוע ולהבין · וכן דרשו שם דל"ע אר"י עובד כוכבים שעוסק בתורה ח"מ שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה · וזה לא מיירי אלא עוסק דמשמעו בעומק הלכה ומוסיף לקח כמש"כ הט"ז באו"ח סימן מ"ט · וכמש"כ בס' ויקרא י"ח ה' באורך ובביאור · והכי משמעות הכתוב לפי הפשט · שהתורה אשר צוה לנו משה · היא מורשה קהלת יעקב · כמו ירושה שמגעת בלי עמל עצמו · כך מגיע זכות עיונה ש"ת שת"ה עמלים בה · בירושה לקהלת יעקב שהן המה המון עם ה' מחנות שכח העיון א"א אם לא שמחזיקים את העמל בה בלי שום דאגת פרנסה · ובזה גם המחזיקים זוכים בה ובזכותה וכדאי' פ' מקום שנהגו כל המטיל מלאי לכיס של ת"ח זוכה ויושב בישיבה של מעלה · שנאמר כי בצל החכמה בצל הכסף · ובירושל' סוטה פ"ז וברבה פ' קדושים איתא עתיד הקב"ה לעשות צל וחופה לבעלי מצות אצל בעלי תורה שנאמר כי בצל החכמה בצל הכסף ואומר עץ חיים היא למחזיקי'

צִוָּה־לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב׃ ה וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ ו יְחִי רְאוּבֵן וְאַל־יָמֹת וִיהִי מְתָיו מִסְפָּר׃ ס ז וְזֹאת לִיהוּדָה וַיֹּאמַר שְׁמַע יְהוָה קוֹל יְהוּדָה וְאֶל־עַמּוֹ תְּבִיאֶנּוּ יָדָיו רָב לוֹ וְעֵזֶר מִצָּרָיו תִּהְיֶה׃ פ שני ח וּלְלֵוִי אָמַר תֻּמֶּיךָ וְאוּרֶיךָ לְאִישׁ חֲסִידֶךָ אֲשֶׁר

ת"א ויהי בישרון · ר"ה לב: יחי ראובן ואל ימות · סוטה ז קמא לב סנהדרין לב מכות יא: וזאת ליהודה · סוטה שם מכות שם: שמע ה' קול · שם יא: ואל עמו · קמא לב מכות שם: ידיו רב לו · תהלים כה מנחות נג: וללוי אמר · ס' הזוכר פ' ויקרא כל הפרשה:

רש"י

היא לקהלת יעקב אחזנוה ולא נעזבנה: (ה) ויהי. הקב"ה: בישרון מלך · תמיד עול מלכותו עליהם: בהתאסף. בכל התאסף ראשי חשבון אסיפתם: ראשי · כמו כי תשא את ראש (שמות ל') ראויין אלו שאברכם. ד"א בהתאסף בהתאספם יחד באגודה אחת ושלום ביניהם הוא מלכם ולא כשיש מחלוקת ביניהם: (ו) יחי ראובן · בעוה"ז: ואל ימות. לעוה"ב שלא יזכר לו מעשה בלהה: ויהי מתיו מספר · נמנין במנין שאר אחיו דוגמא היא זו כענין שנאמר וישכב את בלהה ויהיו בני יעקב שנים עשר (בראשית ל"ה) שלא יצא מן המנין: (ז) וזאת ליהודה. סמך יהודה לראובן מפני ששניהם הודו על קלקול שבידם (מכות י"א) שנאמר אשר חכמים יגידו וגו' להם לבדם וגו' ולא עבר זר בתוכם (איוב ט"ו) ועוד פירשו רבותינו שכל מ' שנה שהיו ישראל במדבר היו עצמות יהודה מתגלגלין בארון מפני נדוי שקבל עליו שנאמר וחטאתי לאבי כל הימים (בראשית מ"ד) אמר משה מי גרם לראובן שיודה יהודה וכו' (ב"ק צ"ב): שמע ה' קול יהודה. תפלת דוד ושלמה. ואסא מפני הכושים ויהושפט מפני העמונים ויחזקיה מפני סנחריב: ואל עמו תביאנו · לשלום מפני המלחמה (ס"א מן המלחמה): ידיו רב לו · יריבו ריבו וינקמו נקמתו: ועזר מצריו תהיה. על יהושפט התפלל על מלחמת רמות גלעד ויזעק יהושפט וה' עזרו (ד"ה ב' י"ח) · ד"א שמע ה' קול יהודה. כאן רמז ברכה לשמעון מתוך ברכותיו של יהודה (ספרי) ואף כשחלקו ארץ ישראל נטל שמעון מתוך גורלו של יהודה שנאמר מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון (יהושע י"ט) (ומפני מה לא ייחד לו ברכה בפני עצמו שהיה בלבו עליו על מה שעשה בשטים כ"כ באגדת תהלים): (ח) וללוי אמר. ועל לוי אמר: תומיך ואוריך. כלפי שכינה הוא מדבר: אשר

העמק דבר

כה וגו'. ועוד הרבה אגדות חז"ל (א): (ה) ויהי בישרון מלך · עתה בא לבאר לשון מדברותיך שנשמעו שני אופני הנהגות · והנה כבר ביארנו בפסוק שמע ישראל ה' אלהינו · שיש שני אופני הנהגות העולם בהשגחת ה' ית' · הא' מעורב עם הטבע ומכונה בשם מלכות · והב' למעלה מן הטבע · למי שדבק בקונו יתברך ונקראת תפארת · כמו מלכותא דארעא · דכל המדינות מתנהגות עפ"י חקי המלוכה הקבועים. מכל מקום עם מי שקרוב למלך עמו מתנהג המלך למעלה מחקי המלוכה. כך מי שקרוב ודבוק במחשבתו לקונו ית' הוא למעלה מן הטבע. וכדאי' בסנהדרין פ' ד"מ דר' חנינא

הרחב דבר

(א) והמשורר בתהלים ח' אמר בשם מלאכי מעלה ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים. מפי עוללים ויונקים יסדת עוז למען צורריך להשבית אויב ומתנקם. הכונה שמלאכי מעלה נפלאו על כבוד שמו ית' שבכל הארץ הבא ע"י ישראל. עד שיש להם מקום לבקש שהלואי יתן הוד כזה על השמים. וביאר המשורר ע"י מי בא זה הכבוד. מפי עוללים ויונקים. והוא משל על יגיעי תורה שמבואר במכילתא פ' בשלח לא ניתנה תורה אלא לאוכלי מן שניה לה אוכלי תרומה. והטעם שעמל תורה בעי דעתא צילותא וזה א"א אלא באוכלי מן. שהיו בטוחים במזונות ולא נצרכו אפי' לגוש עפ"כ. שניה לה אוכלי תרומה. שגם המה בטוחים יותר מאוכלי מעשר · כי הבעלים יראים להשהותן בבית שלא יסי' מי מאנשי ביתו נכשל באיסור מיתה ב"ש וכמש"כ לעיל כ"ו י"ג. אבל בשביל שה"ג לבעלים מש"ה אין דעת המקבל שפוי כ"כ. ומכ"מ גם להם כח ועוז לעמל בתורה. ולזה אמר המשל עוללים ויונקים. עולל הוא עובר לא ראה אור השמש · והוא ניזון במעי אמו. וא"צ אפי' לבקש פרנסתו ממנה. ויונק גם הוא פרנסתו מזומנת ובטוחה. ויותר משהבן רוצה לינק האם רוצה להניק. אבל מכ"מ לפעמים נצרך לבכות ולבקש מאמו שתיניקהו וכן בזה"ז יש עמלי תורה בית הוריהם בכבוד ורצון והמה נמשלו לאוכלי מן · ויש ניזונים בנדבת אחרים שרוצים לזכות בה"ת. ונמשלו לאוכלי תרומה. ואמר המשורר כי ע"י שני אופנים אלו. יסדת עוז התורה. ובכחה להשבית אויב ומתנקם. שכך הוא עיקר זכות התורה כמש"כ כ"פ. ועי'

יְהַב לָנָא מֹשֶׁה מְסָרַהּ יְרוּתָא לִכְנִשַׁת יַעֲקֹב : ה וַהֲוָה בְּיִשְׂרָאֵל מַלְכָּא בְּאִתְכַּנָּשׁוּת רֵישֵׁי עַמָּא כַּחֲדָא שִׁבְטַיָּא דְּיִשְׂרָאֵל : ו יְחִי רְאוּבֵן בְּחַיֵּי עָלְמָא וּמוֹתָא תִנְיָנָא לָא יְמוּת וִיקַבְּלוּן בְּנוֹהִי אַחְסַנְתְּהוֹן בְּמִנְיָנְהוֹן : ז וְדָא לִיהוּדָה וַאֲמַר קַבֵּיל יְיָ צְלוֹתֵיהּ דִּיהוּדָה בְּמִפְּקֵיהּ לְאַגָּחָא קְרָבָא וּלְעַמֵּיהּ תְּתִיבִנֵּיהּ בִּשְׁלָם יְדוֹהִי יַעַבְדָן לֵיהּ פּוּרְעָנוּתָא בְּסַנְאוֹהִי וְסָעִיד מִבְּעֵיל דְּבָבוֹהִי הֲוֵי לֵיהּ : ח וּלְלֵוִי אֲמַר תֻּמַּיָּא וְאוּרַיָּא אַלְבֵּשְׁתָּא לְגֻבַר דְּאִשְׁתְּכַח חֲסִיד מִן קֳדָמָךְ דִּי

העמק דבר

לא הי' ירא מן הכישוף ומקשה הגמ' והא"י למה נקרא שמם כשפים שמכחישים פמליא ש"מ ומשני שאני ר"ח דנפישא זכותיה · והכונה בזה . דהא דאמרינן שמכחישים פמליא ש"מ אינו אלא הנהגת כוכבי לכת שהמה גלגלי הטבע . והכישוף למעלה מהם . אבל ר"ח הוא למעלה מן הטבע ונס למעלה מן הכח של הכישוף . ואמר כי ראשית הי' הנהגת ה' בישרון מלך · במדת מלכותו ית' ואמר ויהי דמשמעו דבר אידוש . משום שבימי משה לא היה כן · אבל ויהי היינו בימי יהושע שעבר כל חלוץ למלחמה : בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל . ישורון הוא כנוי העליונה שבישראל · ובלשון המקרא אין כאל ישורון . וכמבואר בב"ר פע"ז . וא"כ הי' ראוי שתהיה הנהגת ישורון למעלה ממדת מלכות · וכן היה ראוי ליהושע ושאר גדולי הדור שהיו ודאי ראוים למדת תפארת כמו ר"ח · אבל בהתאסף וגו' · שהיה ענייניו לצורך הדור בכלל . ונגזר הפרנס אחר הדור וכדאי' בתענית סוף פ"ב הפרנס לפי הדור · ובירושלמי שם פ"ג שהכל הולך אחר הדור · והדור לא היה במעלה זו ומכ"מ נקראים ישורון . דכח האסיפה בכלל ישראל המה בבחינת ישורון לענין שכח זכותם רב שאם ההכרח להיות נס נגלה להצלתם לא יבצר מהם גם זאת · וע"ז נאמר אין כאל ישורון . אבל במקום שאפשר להיות הצלתם בדרך הטבע · תלוי לפי זכות הדור ומעשיו :

(ו) יחי ראובן . ראשית הנהגה טבעית בהשגחה נסתרת הי' ראובן דהלוי נבא היו שלו ראשונה : ואל ימות · משום דבדרך מלחמה טבעית אפילו המנצחים לא ינקו רע לאבד כמה נפשות במלחמה · ע"כ ביקש משה שראובן יחי ינצח במלחמה ואל ימות . שתהיה ההשגחה עליו לטובה שלא ימות כלל : ויהי מתיו · האנשים הרשומים ומצויים מכונים בשם מתי . כמש"כ לעיל ב' ל"ד מלשון מ"ר ויקרא פ"ג · ואמר בתפלה שיהיו אנשי חיל שלו בעלי מלחמתו מספר · אנשים הראוי' כל א' וא' להמנות · ולא כמו כל גדודי מלחמה שאין הקפד אם חסר א' ומש"ה נקרא אין דרכו להמנות כפרש"י זבחים ד' ע"ב א' דמש"ה נקרא שור אין דרכו להמנות . משום שבעדר שלם אין הקפד לשקונה ומוכר אם חסר א' או יתר א' . וכמו כן הוא בגדוד אנשי חיל אין א' נקרא ראוי להמנות · משא"כ בראובן יהא הקפד אם יחסר א' · וזהו מתיו מספר : (ז) וזאת ליהודה . עיקר מדת מלכות הוא ביהודה : שמע ה' קול יהודה · דמדת מלכות באה בעזר תפלה כמש"כ בס' שמות י"ד ונקרא ס"ו בפסוק מה תצעק אלי . הוכחה מכמה מקומות שבמוחים היו בגליהו · ומכ"מ התפללו וכך דרכו של דוד וכל שבטו נוהג · שקודם שיצאו למלחמה היו מתפללים · וזהו שאמר דוד בראש הקינה על שאול . ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר . יבואר להלן י"ב שהזכיר בשעה זו ללמד קשת . וטכסיסי מלחמה · ועדיין יש לבאר מדוע הזכיר דוד ביחוד את הקשת יותר מחרב וכדומה · אלא נכלל בזה עוד כונה · דידוע פי' מאמר יעקב אשר לקחתי בחרבי ובקשתי בצלותי ובעותי · ונתבאר במקומו · דצלותי היינו תפלה קבועה של ש"ע · ובעותי הוא בקשה המיוחדת בעת צרה . ואמר דוד שמעתה יש ללמד בני יהודה להתפלל לפני יציאה למלחמה : ואל עמו תביאנו · אע"ג שהוא בעצמו בעזרה מתפלל מצטרף תפלתו לכל עמו שבשדה המלחמה וכדאי' שלהי מס' ר"ה דש"צ מוציא עם שבשדות דאניסי ונחשב בזה תפלת רבים ביותר : ידיו רב לו · אחר התפלה לא יהיה נצרך כ"כ לזרוע עמו · אלא יהי ידיו רב לו לגבר חיילים : ועזר מצריו תהיה · כמו שנתבאר לעיל דאפי' המנצח ועושה גבורה · לא ימלט נס הוא מחצים וקשת ע"ז אמר ועזר מצריו תהיה שיהי' נמלט מצריו בהשגחה פרטית: (ח) וללוי אמר · עתה החל לברך השבטים שעיקר סגולתם שיתנהגו ע"י מדת תפארת שהוא למעלה מן הטבע . והיא מדברו השניה של הקב"ה · וראשית מדה זו היה שבט לוי במדבר ולדורות .: ואמר תמיך ואוריך לאיש חסידך · היא ברכה ללוי תומיך ואוריך · באשר שיבואר בסמוך שיש שני אופני

הרחב דבר

אויב הוא בלב ומתנקם הוא בפועל . כ"ז הוא כבוד ה' ע"י ישראל . מה שא"א להשיג ע"י מלאכים . והמה מתקנאים בנו שזכינו לכח עמל תורה שבא ע"י עוללים ויונקים . והוסיף המשורר כי אראה שמיך וגו' . שנמסר כל הידיעות בזה בכל אדם המעלה אפי' באוה"ע . ע"ז מסיים מה אדיר שמך בכל הארץ . ולא ביקשו בזה אשר תנה הודך על השמים . דבהכמות אלו שהמה טבעים שנגם כח המלאכים הרבה מכח אנשי . הרי למדנו דבכורה ש"ת ועווה איננה באה כי אם ע"י מורשה קהלת יעקב . המחזיקים את העוללים ויונקים . וע' מש"כ בס' במדבר כ"א בשירת הבאר :

נִסִּיתוֹ֙ בְּמַסָּ֔ה תְּרִיבֵ֖הוּ עַל־מֵ֥י מְרִיבָֽה׃ ט הָאֹמֵ֞ר לְאָבִ֤יו וּלְאִמּוֹ֙ לֹ֣א רְאִיתִ֔יו וְאֶת־אֶחָיו֙ לֹ֣א הִכִּ֔יר וְאֶת־בָּנָ֖ו בניו ק' לֹ֣א יָדָ֑ע כִּ֤י שָֽׁמְרוּ֙ אִמְרָתֶ֔ךָ וּבְרִֽיתְךָ֖ יִנְצֹֽרוּ׃ י יוֹר֤וּ מִשְׁפָּטֶ֙יךָ֙ לְיַעֲקֹ֔ב וְתוֹרָתְךָ֖ לְיִשְׂרָאֵ֑ל

ת"א האומר לאביו · יומא סו : יורו משפטיך . שם כו :

ר ש " י

נסיתו במסה · שלא התלוננו עם שאר המלינים: תריבהו וגו' · כתרגומו . ד"א תריבהו על מי מריבה נסתקפת לו לבא בעלילה אם משה אמר שמעו נא המורים (במדבר כ') אהרן ומרים מה עשו: (ט) האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו · כשחטאו בעגל ואמרתי מי לה' אלי (שמות לב) נאספו אלי כל בני לוי וצויתים להרוג את אבי אמו והוא מישראל או את אחיו מאמו או בן בתו וכן עשו ואי אפשר לפרש אביו ממש ואחיו מאביו וכן בניו ממש שהרי לוים הם ומשבט לוי לא חטא אחד מהם שנאמר כל בני לוי (שם ל"ב): כי שמרו אמרתך . לא יהיה לך אלהים אחרים: ובריתך ינצרו . ברית מילה שאותם שנולדו במדבר של ישראל לא מלו את בניהם והם היו מולין ומלין את בניהם (ס"א אותם שנולדו במדבר שישראל לא מלו את בניהם והם היו מולין): (י) יורו משפטיך . ראויין אלו לכך:

העמק דבר

חסידות · אחד נדרש לתמימות יתירה . ואחד נדרש להזהר הרבה שיכוין לאמת ודרך הטוב והישר בעיני ה' . ע"כ בירך את השבט שיהי' הקב"ה לעזר למי מהם שילך בחסידות באופן הנצרך לתמימות . ויהי כן להאיר הדרך למי מהם שילך בחסידות באופן הנצרך להאיר לו . ואמר לאיש חסידך לשון רבים כמו בשר חסידך · ולא אמר לאיש חסידך בשו"א · כמו לא תתן חסידך לראות שחת · אלא בשביל שיש חסיד בזה הפרט ולא בזה . ע"כ אמר דמלוי יצאו שני אופני החסידות וא"כ הוא איש חסידך · אבי של החסידים · וביאר שני אופני החסידות · כי דרך החסידות ונדרש (היינו כמו שנדר במס"י שהוא דקדוק במצות יותר מדי · וזה אינו אלא ענף הבא מגדר החסידות אבל עיקרו) הוא להתהלך עם קונו למעלה מטבע אנושי · וכמו מה שנקרא בין אדם לחבירו איש חסדו · שמשמעו שעושה עמו טובה מופלגת ממנהג אנשים · כך משמעות חסיד בין אדם לשמים הוא בהפלגה על טבע האנושי · וזה הוא בשני אופנים · א' נכלל בעשרת הדברות ולעיל פ' בשם אוהביו · וב' נכלל שם בשם שומרי מצותיו · ומפרש כאן דשניהם היה בשבט לוי · הא' לצדיק פעולת ה' עמו ולברך אותו באהבה אפי' על הרעה שרואה שמגיע אליו כמעשה הרשעים ואינו מוצא בעצמו על מה הגיע לכך . מכ"מ הולך בתומו עם ה' להתדבק באהבת ה' ולברכו . וע"ז מצינן ובלשון חסידים תתרומם · לברך על הרעה בקבלת אהבה כמו שמברך על הטובה . ואע"ג שכן הוא חובה כדאי' בפ' הרואה על הא דתנן חייב אדם לברך על הרעה וכו' וצריך לקבלינהו בשמחה . מכ"מ אינו טבע אנושי · ומי שמקיים זה הדבר בשלמות נקרא חסיד . ואמר דמלוי יצא אהרן הכהן הראש: אשר נסיתו במסה · הראשונים ז"ל וכן ת"א ביארו מלשון נסיונות · ואין משמעות מסה בכך · אם לא שנימא דמ' של מסה הוא מ' השימוש כמו משכן · והנון חסר · ונפלא במה שהסמך לגופי' והרמב"ן פי' במקום מסה ומריבה · וא"כ היה ראוי להיות במסה הב' בפתח כמו לעיל ו' ט"ז כאשר נסיתם במסה . והנראה שהוא מלשון המסות . דפרשו הוא כמסוס נוסס . שממסה את הגוף כמש"כ בס' שמות א' י"א ובס' הל"ז ד' ל"ד . והכונה כאן במיתת נדב ואביהו . שאלו מתו והיו להם בנים · אע"ג שמכ"מ היה נחשב לצרה גדולה מיתת שני בנים כמוהם על פני אביהם · מכ"מ היה מקום להתנחם שהרי תחתם יקומו בניהם ולא הלכו תמם · אבל כאשר מתו בלי בנים הרי נמסו לגמרי . ומכ"מ לא עזב אהרן את דביקותיו ואהבת ה' באותה שעה עד שנדבר עמו ה' פ' יין ושכר · ועוד נתנסה · תריבהו על מי מריבה · דצרת מיתת נ"א עכ"פ הבין אהרן שהקב"ה רב עמו על דבר העגל כמו שביארנו שם עה"פ וידום אהרן · אבל גזרה שנגזרה על אהרן במי מריבה . אע"ג שבעצם הדבר אין זה צרה גדולה · שהרי מת בן מאה ושלש ועשרים שנה . ועולמו ראה בעיניו בכבוד והדרת זקנים מה שאין למעלה הימנה · אבל הריב שרב עמו ה' ואמר שהוא מת על זה החטא והוא יודע בעצמו שלא היה לפניו עלה לדבר אל הסלע · אחר שמשה נתבלבל ונסתם מקורו ואין לו לפתוח פה במקום משה . מכ"מ רב עמו ה' . והוא לא הרהר אחר זה . כמש"כ בס' במדבר כ' כ"ז שעלה על ההר ברצון · והבין כי כך רצון ה' מאיזה כונה פנימית · ואין לנו להרהר

אחרין

נְסֵיתוּהִי בְּנִיסְתָּא וַהֲוָה שְׁלִים בְּחַנְתּוּהִי עַל מֵי מַצּוּתָא וְאִשְׁתְּכַח מְהֵימָן : ט דְּעַל אֲבוּהִי וְעַל אִמֵּיהּ לָא רַחֵם כַּד חָבוּ מִן דִּינָא וְאַפֵּי אֲחוּהִי וּבְנוּהִי לָא נְסִיב אֲרֵי נְטָרוּ מַטְּרַת מֵימְרָךְ וּקְיָמָךְ לָא אַשְׁנִיאוּ : י כַּשְׁרִין אִלֵּין דְּיַלְּפִין דִּינָךְ

העמק דבר

אחריו ית׳ . והריב אינו אלא עלילה ותסקופי דברים. והנה לזה החסידות נדרש מדת התמימות בהפלגה . לסחלים כי אין לנו שום רצון כי אם רצונו ית׳ . ואין לנו לחקור ולבקש דעת על מה הוא רוצה כך . והקב״ה ית׳ יודע תכלית זה הענין . ע״ז ברך משה שיהא הקב״ה מסייע להבא להחזיק במדה גבוהה זו לדורות . ויהי זכות אהרן החסיד עומד לזרעו : (ט) האומר וגו׳ . עתה מבאר כי יצא מלוי דרך החסידות השני . שהוא במעשה המצות . וגם זה נתבאר במכילתא פי׳ ולשומרי מצותיו בשני אופנים . הא׳ לעשות בהפלגה מטבע האדם . והשני שמשתדל לזכות את הרבים וכדאי׳ ביומא דפ״ז א׳ שע״ז האופן כתיב לא תתן חסידך וגו׳ ואמר משה כאן דגם שני האופנים של חסידות מופרסים בזה השבט . הא׳ האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו וגו׳. והנה בגמ׳ יומא דס״ו פירשו זה המקרא על כלל שבט לוי בשעת העגל ואביו היינו אבי אמו כו׳ . אמנם יש לדקדק הרי לא נזכר שם כי אם איש בבנו ובאחיו . ולא אמר באביו ובאמו. וי״ל דלפי דקי״ל בסנהדרין דפ״ה שאין הבן נעשה שליח לאביו להכותו ולקללו . והיינו משום שאפשר באחר . וה״נ משום כבוד אם לא היה ראוי להרוג בעצמו את אביו . ופי׳ לא ראיתיו . שלא הבגיח להצילו ומסרו לחבירו להרגו . אבל לפי הפשט קאי על בני קרח שלא הלכו אחר דעת אביהם ואמם שהיא היתה עיקר במחלוקת כמבואר ברבה פ׳ קרח ע״פ מקרא באיוב . והמה בניו החסידים נתגברו כ״כ על טבע דעת אנושי וסרו מאחריהם . וכתיב לא ראיתיו בלשון יחיד . דמשמעות ראיה כאן . הוא קבלת דעתו כמו ראה אני את דברי אדמון . ולא היה רבותא שלא קבלו דעת אמם . אלא על שלא ראו דעת אביהם שהיה אדם גדול ג״כ ונוח היה להמשיך אחר דעתו רב אנשים . והמה בניו לא נמשכו אחריו : ואת אחיו לא הכיר . זה קאי על כל השבט במעשה העגל . שהיה עסק העברה משער לשער במחנה בקנאה לה׳ כ״כ עד ששכחו כל אשר להם וקורבת אחוה כמו שביארנו באותו מעשה שלא היה אפשר להגיע לאותו מעשה הנפלא אם לא בזה האופן : כי שמרו אמרתך . הן בני קרח הן כלל בני לוי בזה שנהגו בעצמן הפקירות לצאת מטבע אנושי . על מה היה כך לא בשביל שטבעם היה כך להיות רחוק מהורים ומאחוה חלילה . אלא משום כי שמרו אמרתך . בגדולת אהרן ובניו או במאמר ה׳ עברו ושובו משער וגו׳ . זה לבד הוציאם למעלה מטבע אנושי . כמבואר בס׳ שמות : ובריתך ינצורו . זה האופן השני של שומרי מצותיו דמבואר שם ע״פ מכילתא היינו המקיימים אמונת ה׳ ובריתו לרבים . ואם שלא הגיע עד כה כ״ז שהיה משה קיים ולא בא מעשה לידם . אבל ידע משה בנבואה אשר המה בריתך ינצורו לעתיד שע״י שבט לוי יתחזק בכמה דורות ברית הקב״ה לישראל : והנה לזה החסידות של מעשה המצות במש״כ נדרש זהירות הרבה וע״ז בירך משה ואוריך . היינו שיהא אור תורת אמת . מכשרתם לזה החסידות שידעו לכוין הדרך הישר . ולא יהא בא לעשות מעשהו זר מעשהו שלא ע״פ ד״ת . והרי לוי ופינחס שניהם קנאו על הזנות ומסרו נפשם ע״ז . והנה פינחס עלה בשביל זה לגדרם המעלות . ולוי גער בו אביו . וכיוצא בזה הרבה ומש״ה שנינו במס׳ אבות ולא ע״ה חסיד . שנדרש לזה דיוק רב לשקול הפעולה לפי הזמן והמקום וגם בכמה דברים נדרש לכללי התורה שאינם מבוארים (א) : (י) יורו משפטיך ליעקב . ברכם עוד שיהיו מורי הוראה כי כבר הבדיל ה׳ את כל שבט הלוי להיות נושאי ארון ברית ה׳ היינו כח התורה כמו שנתבאר בפ׳ עקב . וברכה זו היא בשני אופנים . א׳ הוראה הפשוטה מה שכבר נגמר הדין ע״פ משפטי הקודמים ומחוקקי ישראל . יבאו המה שבט לוי ויורו הלכה למעשה לכל שואל . וזהו ליעקב והנה אהרן לבדו נתברך מפי ה׳ במה שאמר ולהורות את ב״י ועתה ברך משה את כל שבט לוי וכדאיתא ביומא פ״ג לא אתי דאורי אלא משבט לוי . וביבמות דפ״ו איתא דבראשונים כתיב ושוטרים הלוים לפניכם . ב׳ ותורתך לישראל . עוד יורו לתלמידים המכונים בשם ישראל . איך לעשות הלכות מחודשות וכמו שאמר יאשיהו המלך בד״ה ב׳ ללוים המבינים לכל ישראל

הרחב דבר

(א) ועכ״ז הפלל דוד המלך ע״ה שמרה נפשי כי חסיד אני ואי׳ בברכות ד״ד א׳ לוי ור״י חד א׳ כך אמר דוד לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב ישנים עד ג׳ שעות . ואני חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך . וח״א כך אמר דוד לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב יושבים בכבודם ואני ידי מלוכלכות בשפיר ובשליא ולא עוד אלא כל מה שאני עושה כו׳ עם מפיבושת כו׳ ויהדבר תמוה . למאי מקרו חסידותיו של דוד . ודאי יש עוד הרבה ענינים שהתנהג בחסידות כמו מה שהתגבר על רצונו ולא הרג את שאול ועוד הרבה . אלא משום דקשה לחז״ל לפי הפשט וכי אפשר לומר לפני ה׳ שישמור אותו מפני שהוא חסיד וראוי הוא לכך . והלא אין צדיק בארץ לבא כזוע בשביל מעשיו הטובים . להכי פי׳ ח״א שהחסידות היו התמימות הנפלאה להודות לה׳ על משפטי צדקך היינו על הטובה מעין הרעה כדאי׳ שם ד״ס א׳ וזהו מרוב בטחון במדת טובו ית׳ . והיינו מה שסיים בתיתו מקרא הושע עבדך אתה אלהי הבוטח אליך . וח״א דה״פ שמרה נפשי שלא אחטא . כי חסיד

יָשִׂימוּ קְטוֹרָה בְּאַפֶּךָ וְכָלִיל עַל־מִזְבְּחֶךָ׃ יא בָּרֵךְ יְהוָה חֵילוֹ וּפֹעַל יָדָיו תִּרְצֶה מְחַץ מָתְנַיִם קָמָיו וּמְשַׂנְאָיו מִן־יְקוּמוּן׃ ס יב לְבִנְיָמִן אָמַר יְדִיד יְהוָה יִשְׁכֹּן לָבֶטַח עָלָיו חֹפֵף עָלָיו כָּל־הַיּוֹם וּבֵין כְּתֵפָיו שָׁכֵן׃ ס שלישי יג וּלְיוֹסֵף אָמַר מְבֹרֶכֶת יְהוָה אַרְצוֹ

ת"א ישימו קטורה באפך · יומא כו : וכליל על מזבחך · שם : ברך ה' חילו · פסחים עב יומא שם קדושין סו מכות יב : לבנימן אמר · ברכות יב מנחות נג : חופף עליו · יומא יב מגילה כו זבחים נד קיח : ובין כתפיו . סוטה לז זבחים

רש"י

וכליל. עולה: (יא) מחץ מתנים קמיו. מחץ קמיו מכת מתנים כענין שנאמר ומתניהם תמיד המעד (תהלים ס"ט) ועל המעוררין על הכהונה אמר כן · ד"א ראה שעתידין חשמונאי ובניו להלחם עם היונים והתפלל עליהם לפי שהיו מועטין י"ב בני חשמונאי ואלעזר כנגד כמה רבבות לכך נאמר ברך ה' חילו ופעל ידיו תרצה: ומשנאיו מן יקומון . מחץ קמיו ומשנאיו מהיות להם תקומה : (יב) לבנימן אמר · לפי שברכת לוי בעבודת הקרבנות ושל בנימין בבנין בית המקדש בחלקו סמכן זה לזה וסמך יוסף אחריו שאף הוא משכן שילה היה בנוי בחלקו שנאמר וימאס באהל יוסף וגו' (תהלים ע"ח) ולפי שבית עולמים חביב משילה לכך הקדים בנימין ליוסף : חופף עליו. מכסה אותו ומגין עליו : כל היום . לעולם משנבחרה ירושלים לא שרתה שכינה במקום אחר : ובין כתפיו שכן · בגובה ארצו היה בית המקדש בנוי אלא שנמוך עשרים ושלש אמה מעין עיטם ושם היה דעתו של דוד לבנותו כדאיתא בשחיטת קדשים אמרי נחתי ביה פורתא משום דכתיב ובין כתפיו שכן אין לך נאה בשור יותר מכתפיו : (יג) מבורכת ה' ארצו . שלא היתה בנחלת

העמק דבר

וגו' עתה עבדו את ה' אלהיכם ואת עמו ישראל · וביארנו ס"פ בא ור"פ דברים שהזהירם להרבין תורה ומש"ה אמר להלוים המבינים לכ"י : ישימו קטורה באפך · מובן מאליו דזו הברכה מיוחדת רק בכהנים · שהרי לוים אסורים : וכליל על מזבחך · היינו עולות · והנה זה אינה ברכה כ"כ · שהרי נצטוו על כך · אלא בשביל הברכה שיבא ע"ז ביחוד מש"ה הקדים הסיבות שיביאו הברכה על אלה שני הדברים : (יא) ברך ה' חילו · עבור ישימו קטורה באפך תהי' ברכה זו · וכדאי' ביומא דכ"ו דקטרת מעשרת · ומעם הדבר · דכבר נתבאר בס' בראשית כ"ז כ"ד ובס' במדבר כ"ד ו' דגמ"ח נמשל לריח טוב של בשמים וגם נתבאר ס"פ תצוה דקטרת מזכרת זכות של גמ"ח · וגם זה ידוע דגמ"ח מביא פרי יסה בעוה"ז כמש"כ בס' בראשית שם ובברכת יוסף. ע"כ גם המקטיר קטרת ומעלה זכרון גמ"ח לפני ה' משיג ג"כ שכר העושה גמ"ח : ופועל ידיו תרצה · עבור וכליל על מזבחך · וכמו שהמביא עולה כתיב בו ונרצה לו · והיינו שמשיג בזה דעת עליון · או מפיק רצון ותפלה כמש"כ ריש ס' ויקרא ושם כ"ב י"ח ה"נ כהן המקריב משיג זו התועלת בשעת הקרבה. הכלל דכהן המקריב דומה לבעלים שמביאים הקרבן בסגלת הקרבן · משום הכי נשתוו לענין אנינות כדאיתא במו"ק די"ד ב' · ופרש"י בד"ה והרי כה"ג ע"ש : מחץ מתנים קמיו · עבור יורו משפטיך ליעקב · וכבר נתבאר כ"פ דזכות התורה הוא חרב של ישראל להיות נלחמים עם אוה"ע · וכדאי' במס' מכות ד"י עומדות היו רגלינו בשערי ירושלים עומדות היו רגלי ישראל שלא ימוטו במלחמה שערי ירושלים שהיו עוסקים בתורה ועוד ביארנו בס' בראשית י"ב י"ז וכ"ו ה' ובכ"מ . מש"ה באה הברכה עבור כח התורה שביד הכהנים והלוים שיהיו מתגברים במלחמה ואמר שתי ברכות מחץ מתנים קמיו נגד יורו משפטיך ליעקב · שהוא הוראה במה שהוא מקובל ומורגל מדמה מילתא למילתא ע"כ דבר שבא לפניו · ועל ותורתך לישראל · שהוא המלמד דרך פלפולה ש"ת לתלמידיו אמר · ומשנאיו מן יקומון · שהוא יותר מהראשונה שאינו אלא מחץ והכאה בשעת מלחמה אבל יוכל להיות שמיד יקומו ויתגברו במלחמתם שנית · אבל ברכה זו היא שהמחץ תהי' באופן שלא יקומו עוד כמו שהיה במלחמת חשמנאי עם מלכות יון (א) · והנה לפי סדר הכתוב היה ראוי לברך

הרחב דבר

חסיד אני מתנהג בחסידות במעשים שקרוביס לחסיד מורא וכבוד מלך . ויהי' הקלקול רב . ע"כ במרה נפשי לעבדך כנוטה אליך שמוליכני בדרך הישר . והיא ברכת משה שיהא אוריך לאיש חסידך . וע"ז יתפלל כל חסיד להיות נשמר מן המשוגה : (א) ויענין הגדל הברכה לפי כח התורה מבואר במס' עירובין דנ"ג ב'. דוד דגלי מסכתא כתיב בי' יראיך יראוני וישמחו . שאול דלא גלי מסכתא כתיב בי' אל כל אשר יפנה ירשיע · ופרש"י לא הי' זוכה להורות כהלכה . והוא תמוה

לְיַעֲקֹב וְאוֹרַיְתָךְ לְיִשְׂרָאֵל יְשַׁוּוֹן קְטוֹרֶת בּוּסְמִין קֳדָמָךְ וּגְמִיר לְרַעֲוָא עַל מַדְבְּחָךְ: יא בָּרִיךְ יְיָ נִכְסוֹהִי וְקֻרְבַּן יְדוֹהִי תְּקַבֵּיל בְּרַעֲוָא תְּבַר חַרְצָא דְסַנְאוֹהִי וּדְבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי דְלָא יְקוּמוּן: יב לְבִנְיָמִן אֲמַר רְחִימָא דַייָ יִשְׁרֵי לְרוּחְצָן עֲלוֹהִי יְהֵי מָגֵין עֲלוֹהִי כָּל יוֹמָא וּבְאַרְעֵיהּ תִּשְׁרֵי שְׁכִינְתָּא: יג וּלְיוֹסֵף אֲמַר מְבָרְכָא מִן קֳדָם יְיָ אַרְעֵיהּ עָבְדָא מִגְדָנִין מִטַּלָּא דִשְׁמַיָּא מִלְעֵילָא וּמִמַּבּוּעֵי עֵינָן

העמק דבר

תחלה מחן מתנים קמיו על יורו משפטיך ליעקב וגו' ואח"כ ברך ה' חילו · על ישימו קטורה וגו' · אבל בא ללמדנו שסבר גמ"ח ועבודה בא קודם לשכר תורה דזכות התורה מתאחר אחר יגיעה רבה וסוף הכבוד לבוא כמש"כ בס' עקב י' א' שרמז לנו משה רבינו בתורה כ"ז · מש"ה הקדים כאן הברכה על קטרת ועבודה ליגיעת התורה שבאה באחרונה: (יב) לבנימן אמר · טבע שבט בנימין וגדוליו להתהלך בדרך החסידות והפקרות למעלה מטבע אנושי בבטחון כאשר יבואר · ע"כ כמך ברכת שבטו לשבט לוי · והיינו שבעת שמת שאול והיה דוד מקונן עליו והחל לפני הקינה ללמד את בני יהודה קשת · הנה היא כתובה ע"ס הישר · ולא היה אותה שעה ראוי לאזהרת מלך מה שנוגע לעניני מדינה · אלא היא מכלל הקינה שבעת מלוך שאול היה דוד בעצמו מתגבר על גלית במקל ובאבן ולא היה נצרך ללמד בני יהודה קשת · והיינו משום דזכות שאול היה אז · אבל היום ההכרח ללמד בני יהודה קשת · והנה היא כתובה ע"ס הישר · הוא ס' דברים כדאיתא במס' ע"ז פרק ב' · והיינו מקרא שאנו עומדים בו. דברכת יהודה היה ידיו רב לו · ובברכה בנימין כתיב ישכון לבטח עליו · וא"צ לרוב מכשירי מלחמה ועוד נתבאר בספר בראשית בברכת יעקב (א): והנה כמו שאנו מפרשים שהיה בטחון שאול במלחמה למעלה מה"ט · כך היו בטחונו בהוראה שלא יהי' טועה ונלכד בהוראה שלא כהוגן אפילו בלי הכרת וחקירה מש"ה היו הוראותיו בלי קביעות מסכת כמש"כ לעיל בהר"ד. ולא היה חס שיהיה מדמה שלא באמת · וטועה בהוראותיו · וכך היו נלחמותיו במלחמה כמש"כ לעיל שלא שם נציבים בארץ אויביו ולא ירא שמא יתגברו בימים יוצרו · והיא ברכת משה גם בסיבה גם במסובב שדבר בשניהם בשבט לוי הקודש לו · ואמר ישכון לבטח עליו · סמוך לבו בטוח בה' שלא יהי' נכשל לא בהוראה ולא במלחמה: חופף עליו כל היום · כמים הפנים לפנים כך השגחת ה' על יראיו · שהגין עליו כל היום שלא יהי' נכשל בשני הדברים הללו · וע' מש"כ בס' שמות ג' י"ד: ובין כתפיו שכן · על הסיבה שהיא הוראה פי' לענין זכרון מה שלמד כבר שהוא הכרח לכל מורה הוראה בישראל · והזכרון מונח באחורי הראש כמש"כ הרא"ב"ע בפ' יתרו · וכך הוכחנו בפי' מקרא ישעיה כ"ח י"ג עפ"כ למען ילכו וכשלו אחור ונשברו ונוקשו ונלכדו שפי' שילכדו בהוראה · [וע' בארוכה בקדמת העמק השני אות ו'] ועל המסובב שהוא מלחמת ישראל משמעו של ובין כתפיו שכן · דבדורות שעברו היה מקום החרב בין כתפיים [ובמס' מ"ק דכ"ז כאלו חרב מונחת לו בין ירכותיו · גום' הרי"ף וברמב"ן בספר תורת האדם בין כתפיו וכן בסנהדרין ד"ז לעולם יראה הדיין כאלו חרב מונחת לו בין ירכותיו גום' השאלתות דר"א פ' משפטים וכן ברמב"ם בין כתפיו] · אך זה אינו אלא למי שאינו הולך למלחמה ומשתמש בו · דבשעה שאדם משתמש בו אז ודאי אוחז בידו · והמשיל בברכה דפחד ה' שנפל על לוחמיו כאלו חרב מונחת על כתפיו ויכול ללחום בו · והיינו ובין כתפיו שכן: (יג) מברכת ה' ארצו · בארצו ניכר שהיא אך ברכת ה' ולא ברכת אלהים

הרחב דבר

נומר על שאול שלא הורה כהלכה. והו דלוהו מקרא מיירי בהנהגת שאול. וגם מיירי במלחמה ולא בהוראה. אלא ודאי הפשט במקומו דשאול הי' מתגבר במלחמה והרשיע לעשות שמות בארץ אויביו. והי' מוכרח לעשות כן כדי שלא יבונו מיד להלחם. והוא מבוס שלא כבשם תחתיו. וזהו לשון ירשיע. אבל דוד שכבשם לא עשה שמות כ"כ. והוא מבוס שכבשם ושם בה נציבים שלו. ומש"ה כתיב בדוד ויהי דוד לכל דרכיו משכיל. כמו שביארנו בס' במדבר כ"ד ח'. ובאשר יראי ה' אין להם שמחה על חורבן הישוב אפי' של בוגדיו כמו שראינו הנביאים ירמי' ויחזקאל שקוננו ע"ז. מש"ה כתיב בכבוש דוד יראיך יראוני וישמחו שלא במעשי שמות בארץ. ופי' הגמ' בטעמו ש"ד דדוד גלי מסכתא היינו בתורתו והוראתו היו עפ"י הכרת בעיון עד שנעשה משנה ומסכתא. ומש"ה הצליח כן במלחמה שיהי' קבוע. משא"כ שאול שלא הורה אלא מגד הסברא ומדמה מילתא למילתא. וזה אינו משנה ואפשר יבא אחר והקרו בסברא אחרת ע"כ הי' הצלחתו לשעה. וכך בא הברכה בכהנים ולוים. לפי כח תורתם · כך תהי' הצלחת מלחמתם:

(א) והכי מבואר במכילתא פ' בשלח והובא בתוס' מס' סוטה פ"ז ריש"א בשעה שעמדו ישראל על הים אמר יהודה אני אלך לים ובנימין אמר אני אלך תחלה קפץ שבטו של בנימין והיו שרי יהודה רוגמים אותם שנא' שם בנימין צעיר רודם כד יס · שרי יהודה רגמתם. משל למלך שהיו לו שני בנים אמר לגדול הקיצני בשלש שעות ביום ולקטן אמר הקיצני עם עמוד השחר. הגיע עמוד השחר ובא הקטן להקיץ אמר הגדול לי אמר אבא בשלש שעות. והקטן אמר לי אמר אבא להקיצ׳

מִמֶּ֤גֶד שָׁמַ֙יִם֙ מִטָּ֔ל וּמִתְּה֖וֹם רֹבֶ֥צֶת תָּֽחַת׃ יד וּמִמֶּ֖גֶד תְּבוּאֹ֣ת שָׁ֑מֶשׁ וּמִמֶּ֖גֶד גֶּ֥רֶשׁ יְרָחִֽים׃ טו וּמֵרֹ֖אשׁ הַרְרֵי־קֶ֑דֶם וּמִמֶּ֖גֶד גִּבְע֥וֹת עוֹלָֽם׃ טז וּמִמֶּ֗גֶד אֶ֚רֶץ וּמְלֹאָ֔הּ וּרְצ֥וֹן שֹׁכְנִ֖י סְנֶ֑ה תָּב֙וֹאתָה֙ לְרֹ֣אשׁ יוֹסֵ֔ף וּלְקָדְקֹ֖ד נְזִ֥יר אֶחָֽיו׃ יז בְּכ֨וֹר שׁוֹר֜וֹ הָדָ֣ר ל֗וֹ וְקַרְנֵ֤י רְאֵם֙ קַרְנָ֔יו בָּהֶ֗ם עַמִּ֛ים יְנַגַּ֥ח יַחְדָּ֖ו אַפְסֵי־אָ֑רֶץ וְהֵם֙ רִבְב֣וֹת אֶפְרַ֔יִם וְהֵ֖ם אַלְפֵ֥י

ת"א בס: וממגד תבואת · יומא פג קמא פו: ורצון שוכני · זבחים קיח: בכור שורו · ברכות נו ר"ה כו סוטה יד קמא בס' הזוהר פ' ויקרא: בהם עמים ינגח יחדו · קמא יז:

רש"י

השבטים ארץ מלאה כל טוב כארצו של יוסף: ממגד · לשון עדנים ומתק: ומתהום · שהתהום עולה ומלחלח אותה מלמטה אתה מוצא בכל השבטים ברכתו של משה מעין ברכתו של יעקב: (יד) וממגד תבואת שמש · שהיתה ארצו פתוחה לחמה וממתקת הפירות: גרש ירחים · יש פירות שהלבנה מבשלתן ואלו הן קשואין ודלועין · ד"א גרש ירחים שהארץ מגרשת ומוציאה מחדש לחדש: (טו) ומראש הררי קדם · ומבורכת מראשית בישול הפירות שההרים מקדימין לבכר בישול פירותיהם. ד"א מגיד שקדמה בריאתן לשאר הרים: גבעות עולם · גבעות העושות פירות לעולם ואינן פוסקות מעוצר הגשמים: (טז) ורצון שוכני סנה. כמו שוכן סנה ותהא ארצו מבורכת מרצונו ונחת רוחו של הקב"ה הנגלה עלי תחלה בסנה: רצון. נחת רוח ופיוס וכן כל רצון שבמקרא: תבואתה · ברכה זו לראש יוסף: נזיר אחיו · שהופרש מאחיו במכירתו: (יז) בכור שורו. יש בכור שהוא לשון גדולה ומלכות שנאמר אף אני בכור אתנהו (תהלים פ"ט) וכן בני בכורי ישראל (שמות ד'): בכור. מלך היוצא ממנו והוא יהושע: שורו · שכחו קשה כשור לכבוש כמה מלכים: הדר לו · נתון לו שנאמר ונתתה מהודך עליו (במדבר כ"ז): וקרני ראם קרניו. שור כחו קשה ואין קרניו נאות אבל ראם קרניו נאות ואין כחו קשה נתן ליהושע כחו של שור ויופי קרני ראם: אפסי ארץ. שלשים ואחד מלכים אפשר שכלם מא"י היו אלא אין לך כל מלך ושלטון שלא קנה לו פלטרין ואחוזה בא"י שחשובה לכולם הוא שנאמר נחלת צבי צבאות גוים (ירמיה ג'): והם רבבות אפרים · אותם המנוגחים הם הרבבות שהרג יהושע שבא מאפרים: והם אלפי מנשה · הם האלפים שהרג גדעון במדין שנאמר וזבח וצלמונע בקרקר וגו' (שופטים ח'):

העמק דבר

שהיא בטבע הבריאה · אלא ברכת ה' באשר דשפע כזה לא נמצא אפילו במקומות המבורכים בטבע · ומפרש. ממגד שמים מטל · באשר גידולי ארץ מתברכים בגשם ובטל · ובתהום · ואמר שכל מה שגדל בארצו יהיה מוטעם ממגד שמים · הוא הגשם · שגשמי א"י מתוקים וכדאי' בתענית ד"י דגשמי א"י

הרחב דבר

עד עה"ב וכיון שלשבו זב"ו הקין המלך. אמר בני שניכם רציתם לקיים דברי לשניכם אשלם שכר. כך לשבט יהודה נתן מלכות ב"ד ולשבט בנימין נתן בהמ"ק. והמשל נפלא. וגם תחלת הענין יש להבין. מדוע גבר בנימין על יהודה · והיאך לא חלק לו כבוד. אבל הענין שגם קריעת ים סוף הי' מיועד להיות באחד משני אופנים. אם בהנהגת נס נסתר סמוך להליכות הטבע · ועי"ז הקדים הקב"ה רוח קדים עזה כל הלילה ומייבש והולך לאט לאט אם בדרך נס נגלה שבשעה קפילה בעומק הים יהא נקרע. והכל לפי הכנה של ישראל. אם לא ימסרו נפשם באמונה לקפוץ בים. אזי יהא בדרך השגחה פרטית של הליכות הטבע. ואם ימסרו נפשם באמונה אזי בע"כ יהא נקרע פתאום. והי' דעת שבט יהודה שכבודו של הקב"ה להמציא הנס כל האפשר. ע"כ אין ראוי לקפוץ בים עד שיתייבש ע"י הרוח והי' נצרך עוד לשהוי איזה שעות ואז ילכו תחלה כאשר יהודה גבר באחיו. אבל דעת בנימין הי' שכבודו של הקב"ה הוא להראות נס נגלה. ע"כ אין רצונם לשהות כלל. ואמר דשבט יהודה לא הי' ברצונם לילך עתה ע"כ ילכו הם תחלה. והנה קפץ שבטו של בנימין ונקרע פתאום. והיינו מכוין לאמשל שהמלך צוה לבנו הגדול להקיצו בשלש שעות ביום כדרכן של מלכים. כך נתן הקב"ה דעת ורצון שבט הגדול שהוא יהודה להנהג בהליכות הטבע להראות שהקב"ה מהוה הכל והטבע בידו. ונתן דעת ורצון שבט הקטן שהוא בנימין להתהלך בדרך גבוה ונעלה להראות שהקב"ה אדון הכל ומשדד הטבע לגמרי. ע"כ נתן הקב"ה ליהודה מלכות ב"ד שמתהלך בדרך הטבע כמו שנתבאר לעיל. ולבנימין נתן בהמ"ק שנסים קבועים היו בו:

וּתְהוֹמִין דְנַגְדָן מִמַעֲמַקֵי אַרְעָא מִלְרָע: יד וַעֲבְדָא מַגְדְנִין וַעֲלְלָן מִיבוּל שִׁמְשָׁא עֲבְדָא מַגְדְנִין מֵרֵישׁ יְרַח בִּירַח: טו וּמֵרֵישׁ טוּרַיָא בַּכִּירַיָא וּמְטוּב רָמָתָא דְלָא פַסְקָן: טז וּמְטוּב אַרְעָא וּמְלָאָהּ וּרְעֵי לֵיהּ דִשְׁכִינְתֵּיהּ בִּשְׁמַיָא וְעַל מֹשֶׁה אִתְגְלִי בְּאַסְנָא יֵיתוֹן כָּל אִלֵין לְרֵישָׁא דְיוֹסֵף גַבְרָא פְּרִישָׁא דַאֲחוֹהִי: יז רַבָּא דִבְנוֹהִי זִיוָא לֵיהּ וּגְבוּרָן דְאִתְעֲבִידָא לֵיהּ מִן קֳדָם דְתוּקְפָּא וְרוּמָא דִילֵיהּ בִּגְבוּרְתֵּיהּ עַמְמַיָא יְקַטֵיל כַּחֲדָא עַד סְיָפֵי אַרְעָא וְאִנוּן רִבְוָתָא דְבֵית אֶפְרַיִם וְאִנוּן אַלְפַיָא

העמק דבר

בכלל טובים מגשמי חו"ל · וכאשר כן היום עיקר שתיה הוא מי גשמים · מה שאינו כן בכל המדינות · ושמים חלק יוסף היה הגשם מוטעם ביותר · וזהו ממגד שמים . מטל · מוטעם בטלי הברכה : ומתהום רובצת תחת · מוטעם ממי תהום שרבה בחלק של יוסף כידוע דשכם הרבה עינות מים לרוב · משא"כ בכל א"י · ובסנהדרין פ' חלק א"י דאחאב אמר כי עקר פונלא מולא מים · וכ"ז היה בהר המלך שהוא בחלק יוסף : (יד) וממגד תבואת שמש · מבאר והולך ברכת ה' בהפלגה · באשר נמצא בה מכל מיני גידולי ארץ · מה שאינו כן בכל מדינה דאם יש בה שפע תבואה אינה מוצלחת למינים אחרים · אבל בארץ יוסף מבאר תחלה מגד תבואת שמש · היינו מה שגדל פעם א' בשנה ע"פ תקופות השמש · ומיקרי תבואה משום שמתייבשים ועומדים לסחורה למדינות אחרות והיינו תבואה וכמש"כ בס' ויקרא י"ט כ"ה ולעיל י"ד כ"ב : וממגד גרש ירחים · היינו ירקות שמתחלפים בכל ירח · והמה נאכלים מן הגנה ואינם נכנסים לקיום · ומה שמשתייר מאכילת הבעלים נשלכים לחוץ · ומשום הכי נקראים גרש שמגרשין לחוץ : (טו) ומראש הררי קדם · היינו עשבים לרפואה ולסגולה · שעיקר גידולם בהררי קדם · וגם אלה נמצאו בשבט יוסף כדאי' באיכה רבתי שר' יהושע השתאל לפני הקיסר שאין דבר שחסר בא"י כדכתיב ולא תחסר כל בה · והראהו מינים שאינם נמצאים כ"כ · ובאשר אינם באים לאכילה לא כתיב ממגד · אלא מראש · שמשמעו מובחר שבמינים הגדלים בהררי קדם : וממגד גבעות עולם · יש מיני מאכלים שאינם גדלים כי אם בהרי שלג תמידי ונמצא גם אלו בחלקו של יוסף : (טז) וממגד ארץ ומלואה · כל תבל ומלואה · יש כמה מינים בזו המדינה שאינם בזו · והכל נמצא בהר המלך : ורצון שוכני סנה · יש מינים שאינם נאכלים אלא למי שמרזה את גופו להיות פרוש מתאות העולם · ומכונים המינים הללו רצון שוכני סנה · שביקש אז הקב"ה לשכון דכא כ"י כך ברא מינים אלו למי שרצונו לחיות בזה האופן · גם זה נמצא בשבט יוסף : תבואתה לראש יוסף · כל זה השפע ראוי לבא לראש יוסף · שהיה משפיע כל טוב במצרים · ולקדקד נזיר אחיו : על מה מגיע לו גם רצון שכני סנה · היינו מינים המכחישים את הגוף בשביל שגם יוסף התנהג בנזירות בשעה שפירש מאחיו · וכתיב בלשון קדקוד משום שמי שהוא נזיר ופרוש מן ההבל עוסק בדקות ומשוקע בדעת שהוא באחורי הראש · ועי' להלן כ' · ועי' מה שכתבתי בספר בראשית בברכת יעקב את יוסף : (יז) בכור שורו · שור הוא משפיע גדול לתבואה כדכתיב ורב תבואות בכח שור · ע"כ כינה השפעת שבט יוסף לשור · ובכור שור הוא המובחר שבמשפיעים ובאשר שהיה יוסף מצוין בגמ"ח ובהשפעת כל טוב ע"כ כינה אותו בכור שור כמו בכור מות דמשמעו המיתה המשונה : הדר לו . מתקבל לפניו . משום דיש משפיע טוב אבל באמת אינו איש חסד · אלא שבא להתיהר או לבאר ענין הנוגע לו · וא"כ אין הצדק שהוא עושה מתקבל לו . משא"כ מי שהוא בטבעו נדיב לב וטוב המזג אז גם השפעתו מתקבל והדר לו . וכמו שאמר איוב צדק לבשתי וילבשני · פי' לבוש צדק שלבשתי הלבישני היה נאה ומתקבל כדרך איש עשיר שלובש בגד יקר מתקבל עליו מה שאין כן אם ילבישהו הדיוט ועני לא יהא מלבישו . והמרה הורה דבכור שורו של יוסף הדר לו · באשר כי באמת הוא בעל חסד בטבע כידוע מדתו של יוסף בס' בראשית מ"ה ד' ומ"ה ע"ז ובכ"מ · וכן הליכות אותו שבט כמו שהעידו מלכי ארם שאמרו על מלך ישראל ידענו כי מלכי חסד המה . ועי' מש"כ בס' שמות כ' מזבח קטרת ומש"ה השפעתו הדר לו : וקרני ראם קרניו · אע"ג שיוסף הוא טוב המזג · שמא נאמר שהוא אינו יכול לעשות גבורות במלחמה כטבע אלופי המזג שאינם יכולים להרוג ולאבד כפי הנדרש למלחמה . ע"כ אמר וקרני ראם קרניו · לנגח בכח · ומשום דשור אע"ג שמנגח אין נגיחתו נוגעת למרחוק כי קרניו קטנות מש"ה המשיל לקרני ראם שמנגח למרחוק והיינו שאמר בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ · שיגיע עד קצה א"י : והם רבבות אפרים . זה יהושע שנגע במלחמתו מקצה א"י עד קצהו : והם אלפי מנשה . זה ירבעם בן יואש מלך ישראל . והוא משבט מנשה כמבואר ברבה פ' ויחי · והוא כבש כל א"י מיד מלכי ארם עד שהשיב גם חמת ליהודה · ואע"ג שלא נאמר לו בעלי מלחמה כי אם עשרת אלפים רגלי ככתוב במלכים ב' י"ג מכ"מ נגח עד אפסי ארץ :

מְנַשֶּׁה׃ ס רביעי יח וְלִזְבוּלֻן אָמַר שְׂמַח זְבוּלֻן בְּצֵאתֶךָ וְיִשָּׂשכָר בְּאֹהָלֶיךָ׃ יט עַמִּים הַר־יִקְרָאוּ שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי־צֶדֶק כִּי שֶׁפַע יַמִּים יִינָקוּ וּשְׂפֻנֵי טְמוּנֵי חוֹל׃ ס כ וּלְגָד אָמַר בָּרוּךְ מַרְחִיב גָּד כְּלָבִיא שָׁכֵן וְטָרַף זְרוֹעַ אַף־קָדְקֹד׃ כא וַיַּרְא רֵאשִׁית לוֹ כִּי־שָׁם חֶלְקַת מְחֹקֵק סָפוּן וַיֵּתֵא רָאשֵׁי עָם צִדְקַת יְהוָה עָשָׂה וּמִשְׁפָּטָיו עִם־יִשְׂרָאֵל׃ ס חמישי כב וּלְדָן אָמַר דָּן גּוּר אַרְיֵה יְזַנֵּק מִן־הַבָּשָׁן׃ כג וּלְנַפְתָּלִי אָמַר

ת"א ולזבולן אמר. ס' הזוהר פ' בהעלתך: שם יזבחו זבחי צדק. מגילה ו: ושפני טמוני חול. שם: וירא ראשית לו כי. שם סוטה יג בתרא טו:

רש"י

(יח) ולזבולן אמר. אלו חמשה שבטים שברך באחרונה זבולון גד דן ונפתלי ואשר כפל שמותיהם להחזיקם ולהגבירם לפי שהיו חלשים שבכל השבטים. הם הם שהוליך יוסף לפני פרעה שנאמר ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים (בראשית מ"ז) לפי שנראים חלשים ולא ישים אותם לו שרי מלחמתו: שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך. זבולון ויששכר עשו שותפות זבולון לחוף ימים ישכון ויוצא לפרקמטיא בספינות ומשתכר ונותן לתוך פיו של יששכר והם יושבים ועוסקים בתורה לפיכך הקדים זבולון ליששכר שתורתו של יששכר על ידי זבולון היתה: שמח זבולן בצאתך. הצלח בצאתך לסחורה: ויששכר. הצלח בישיבת אהליך לתורה לישב ולעבר שנים ולקבוע חדשים כמו שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ראשיהם מאתים (ד"ה א' י"ב) ראשי סנהדרין היו עוסקים בכך ועל פי קביעות עתיהם ועבוריהם: (יט) עמים. של שבטי ישראל: הר יקראו. להר המוריה יאספו. כל אסיפה ע"י קריאה היא ושם יזבחו ברגלים זבחי צדק: כי שפע ימים יינקו. יששכר וזבולון ויהא להם פנאי לעסוק בתורה: ושפני טמוני חול. כסויי טמוני חול טרית וחלזון וזכוכית לבנה היוצאים מן הים ומן החול ובחלקו של יששכר וזבולון היה כמו שאמור במסכת מגילה (ד"ו) זבולון עם חרף נפשו למות (שופטים ה') משום דנפתלי על מרומי שדה היה מתרעם זבולון על חלקו לאחי נתת שדות וכרמים וכו': שפוני. לשון כסוי כמו שנאמר ויספון את הבית (מלכים א' ו') וספון בארז (שם ז') ותרגומו ומטלל בכיורי (ס"א בכיסוי) ארזא. ד"א עמים הר יקראו ע"י פרקמטיא של זבולון תגרי אומות העולם באים אל ארצו והוא עומד על הספר והם אומרים הואיל ונצטערנו עד כאן נלך עד ירושלים ונראה מה יראתה של אומה זו ומה מעשיה והם רואים כל ישראל עובדים לאלוה אחד ואוכלים מאכל אחד לפי שעובדי כוכבים אלוהו של זה לא כאלוהו של זה ומאכלו של זה לא כמאכלו של זה והם אומרים אין אומה כשרה כזו ומתגיירין שם שנאמר שם יזבחו זבחי צדק: כי שפע ימים יינקו. זבולון ויששכר היה נותן להם ממון בשפע: (כ) ברוך מרחיב גד. מלמד שהיה תחומו של גד מרחיב והולך כלפי מזרח: כלביא שכן. לפי שהיה סמוך לספר לפיכך נמשל כאריות שכל הסמוכים לספר צריכים להיות גבורים: וטרף זרוע אף קדקד. הרוגיהן היו ניכרין חותכים הראש עם הזרוע במכה אחת: (כא) וירא ראשית לו. ראה ליטול לו חלק בארץ סיחון ועוג שהיא ראשית כבוש הארץ: כי שם חלקת. כי ידע אשר שם בנחלתו חלקת שדה קבורת מחוקק והוא משה: ספון. אותה חלקה ספונה וטמונה מכל בריה שנאמר ולא ידע איש את קבורתו (לקמן ל"ד): ויתא. גד: ראשי עם. הם היו הולכים לפני החלוץ בכבוש הארץ לפי שהיו גבורים וכן הוא אומר ואתם תעברו חלוצים לפני אחיכם וגו' (במדבר ל"ב): צדקת ה' עשה. שהאמינו דבריהם ושמרו הבטחתם לעבור את הירדן עד שכבשו וחלקו. ד"א ויתא משה ראשי עם: צדקת ה' עשה. על משה אמור: (כב) דן גור אריה. אף הוא היה סמוך לספר לפיכך מושלו כאריות: יזנק מן הבשן. כתרגומו שהיה הירדן יוצא מחלקו ממערת פמייאס והיא לשם שהיא בחלקו של דן שנאמר ויקראו ללשם דן (יהושע י"ט) וזינוקו וקילוחו מן הבשן. ד"א מה זינוק זה יוצא ממקום אחד ונחלק לשני מקומות כך שבטו של דן נטלו חלק
בשני

דְבֵית מְנַשֶּׁה: יח וְלִזְבוּלֻן אֲמַר חֲדִי זְבוּלֻן בְּמִפְּקָךְ לְאַגָּחָא קְרָבָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְיִשָּׂשכָר בְּמַהֲכָךְ לְמֶעְבַּד זִמְנֵי מוֹעֲדַיָּא בִּירוּשְׁלֵם: יט שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל לְטוּר בֵּית מַקְדְּשָׁא יִתְכַּנְּשׁוּן תַּמָּן יְכַסּוּן נִכְסַת קוּדְשִׁין לְרַעֲוָא אֲרֵי נִכְסֵי עַמְמַיָּא יֵיכְלוּן וְסִימָן דְּמִטַּמְּרָן בְּחָלָא מִתְגַּלְיָן לְהוֹן: כ וּלְגָד אֲמַר בְּרִיךְ דְּאַפְתֵּי לְגָד כְּלֵיתָא שָׁרֵי וְיִקְטוֹל שִׁלְטוֹנִין עִם מַלְכִין: כא וְאִתְקַבַּל בְּקַדְמֵיתָא דִּילֵיהּ אֲרֵי תַמָּן בְּאַחְסַנְתֵּיהּ מֹשֶׁה סָפְרָא רַבָּא דְיִשְׂרָאֵל קְבִיר הוּא נָפֵק וְעָאל בְּרֵישׁ עַמָּא זַכְוָן קֳדָם יְיָ עֲבַד וְדִינוֹהִי עִם יִשְׂרָאֵל: כב וּלְדָן אֲמַר דָּן תַּקִּיף כְּגוּר אַרְיָוָן אַרְעֵיהּ שַׁתְיָא מִן נַחֲלַיָּא דְּנַגְדִין מִן מַתְנָן: כג וּלְנַפְתָּלִי אֲמַר נַפְתָּלִי שְׂבַע רַעֲוָא וּמְלֵי

רש"י

בשני מקומות תחלה נטלו בצפונית מערבית עקרון וסביבותיה ולא ספקו להם ובאו ונלחמו עם לשם שהיא פמייאס והיא בצפונית מזרחית שהרי הירדן יוצא ממערת פמייאס והוא במזרחה של א"י ובא מהצפון לדרום וכלה בקצה ים המלח שהוא במזרח יהודה שנטל בדרומה של א"י כמו שמפורש בספר יהושע והוא שנאמר ויצא גבול בני דן מהם ויעלו בני דן וילחמו עם לשם וגו' (יהושע י"ט) יצא גבולם מכל אותו הרוח

העמק דבר

(יח) שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך · לעולם זאת על ישראל בשעה שיוצאים למלחמה מייחדי' אנשים לתורה ולתפלה כל היום שיוצאים עם הלוחמים לאהלי השדה וכדאיתא ברבה ר"פ מטות שבמלחמת מדין לקחו י"ב אלף לתפלה · ושם שנוי הרב לשונם בקול תורה וכדאיתא במגילה ד"ד במלחמת עי מיד וילן יהושע וגו' ואמר ר"י מלמד שלן בעומקה של הלכה · והיינו משום שצוה הקב"ה אז לשום אורב . היינו עצה למלחמה . ע"כ לן בגבורת מלחמתה ש"ת וזהו ברכת משה . שמח זבולון בצאתך למלחמה · ויששכר באהליך . באהלי המחנה שעל שדה המלחמה עסוק בתורה ותפלה . דיששכר בעצמו לא היה בעלי מלחמה עד בא דוד כמש"כ בברכת יעקב לבניו · אבל הלכו עם זבולון לתורה ולתפלה : (יט) עמים הר יקראו . למלחמה שיהיו נקבצים על ההר שמסוגל הרבה לנצח מכ"מ · שם יזבחו זבחי צדק · זבולון ויששכר יביאו תודה על הנצחון: כי שפע ימים יינקו . משואיהם שהגיעו דרך ים והביאו שפע רכוש על הספינות כמנהגם במלחמה כמש"כ בס' בראשית י"ד י"א · ובנצחם נשאר הרכוש ביד זבולון · ושפוני · דברים חשובים כלשון מקרא אני יושבים בבתיהם ספונים פי' מתכבדים · ובגמ' איכא הרבה והכי פי' בגמ' מגילה ד"ו ספוני זה חלזון · ופי' רש"י שהוא חשוב כו' : טמוני חול · שהיו מטמינים דברים חשובים בחול שעל הים · וכ"ז נשאר ביד יששכר וזבולון : (כ) ברוך מרחיב גד . אין הכונה שחלק גד היה רחב מכל השבטים שהרי לפי הכנסה הגיע לחצי שבט מנשה יותר וגם אין שייך לשון הרחבה על חלקו המגיע לו . אלא פי' מרחיב גד שנטל יותר מחלקו שהרי תניא בספרי פר' ברכה שמת משה בהר נבו בחלק ראובן ונקבר בני בחלק גד ככתוב כי שם חלקת מחוקק ספון והאיך מלומלם ההר לשני שבטים · אלא כך הדבר שאותו המקום הוא נגד בית פעור . ולא ירשו בני ראובן משום יראת עבודת כוכבים זו שכחה רב להמשיך את ישראל כמש"כ לעיל ד' מ"ו בשם הכפרי · אבל גד הרחיב חלקו : כלביא שכן · בלי פחד : וטרף זרוע אף קדקוד · שהיה לו לירא מזרוע מואב יושבים על הספר . ומעבודת כוכבים פעור שכח דעת עבודת כוכבים זו רב להמשיך לב ישראל · ע"ז אמר אשר גד טרף זרוע מואב אף קדקוד של פעור ובשביל שכח הדעת הוא בעורף מש"ה המשילו בקדקוד · ומפרש בטחונו (כא) וירא ראשית לו · ראשית ועיקר הבטחון היה כי שם חלקת מחוקק ספון · דמשה רבינו קבור שם וכדאיתא במדרש והובא בהוספות סוטה די"ד דבשעה שמגבהת עבודת כוכבים זו ראשה ורואה קבר משה אזי נשקע בארץ : ויתא ראשי עם · הוסיף להזהר ע"י בהושיב שם ראשי עם לעסוק בתורה . ובזה נכלל גבורי ישראל : צדקת ה' עשה . במה שעשה ישוב במקום שהיה ראוי להיות חרב · הוא צדקת ה' החפץ בישובו של ארץ : ומשפטיו עם ישראל . במה שהרבה שם לומדי תורה הועיל להרבות משפטים אלו הדינים כדאיתא בקדושין דף ל"ז . וניתוסף הרבה הלכות בישראל וכן יש לפרש גם במה שהושיב גבורים על ההר שהוא הספר ואי לא נתיישב משבט גד היה מתיישב מגבורי מואב · והיה קשה לישראל להגלל מהם · ועשה בזה צדקת ה' . ומכ"מ על כל ישראל לסייעו ולשלם הוצאות וכדומה וכדין מוציא הוצאות בשביל גבור עי' בחו"מ סי' קס"ג בהג"ה וסי' שפ"ח · וזהו ומשפטיו עם ישראל : (כב) ולדן אמר דן גור אריה · הנה גבורת ארי אינו ניכר במקום מרעה לאן כבשים ואילים שאין להם עוז להלחם · אלא ביער אם הוא מוצא שור פראי מנגח בקרניו וכחו רב מאד · בזה

ניכר

נַפְתָּלִי שְׂבַע רָצוֹן וּמָלֵא בִּרְכַּת יְהוָה יָם וְדָרוֹם יְרָשָׁה: ס כד וּלְאָשֵׁר אָמַר בָּרוּךְ מִבָּנִים אָשֵׁר יְהִי רְצוּי אֶחָיו וְטֹבֵל בַּשֶּׁמֶן רַגְלוֹ: כה בַּרְזֶל וּנְחֹשֶׁת

ת"א ומלא ברכת · ברכות נה : ים ודרום ירשה · בב קמא פא : וטובל בשמן · מנחות פה :

רש"י

שהתחילו לנחול בו : (כג) שבע רצון · שהיתה ארצו שבעה כל רצון יושביה : ים ודרום ירשה · ים כנרת נפלה בחלקו ונטל מלא חבל חרם בדרומה לפרוס חרמים ומכמורות : ירשה . לשון צווי כמו עלה רש (לעיל א') והטעם שלמעלה ברי"ש מוכיח כמו ירש ידע לקח שמע כשמוסיף בו ה"א יהיה הטעם למעלה שמעה ידעה סלחה לקחה אף כאן ירשה לשון צווי ובמסורת הגדולה מצינו באלפא ביתא לשון צווי דטעמיהון מלעיל : (כד) ברוך מבנים אשר · ראיתי בספרי אין לך בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר ואיני יודע כיצד : יהי רצוי אחיו · שהיה מתרצה לאחיו בשמן אנפיקינון ובקפלאות והם מרצין לו בתבואה · ד"א יהי רצוי אחיו שהיו בנותיו נאות והוא שנאמר בדברי הימים הוא אבי ברזית (ד"ה א' ח') שהיו בנותיו נשואות לכהנים גדולים המשוחים בשמן זית : וטובל בשמן רגלו . שהיה ארצו מושכת שמן כמעין (ספרי) ומעשה שנצטרכו אנשי לודקיא לשמן מנו להם פולמוסטוס אחד כו' כדאיתא במנחות (פרק ה') : (כה) ברזל ונחשת מנעלך · עכשיו הוא מדבר כנגד כל ישראל שהיו גבוריהם יושבים בערי הספר ונועלים אותה שלא יוכלו האויבים ליכנס בה כאילו היא סגורה במנעולים ובריחים של ברזל ונחשת . ד"א ברזל ונחשת מנעלך ארצכם נעולה בהרים שחוצבין מהם ברזל ונחשת וארצו של

העמק דבר

נלכד לגבורת ארי · אבל גור אריה שאינו חזק כ"כ לא יתחר עם שור אלא נכנס במקום מרעה לאן וכך ממשיל את גבורת דן שהוא כגור אריה אשר יזנק מן הבשן שהם מרעה אילים כמבואר בשירת האזינו · ומשמעות יזנק כ' הרמב"ם בפירוש המשניות חולין פ"ב קול הנשמע מנשימת בני אדם בשעת הנשימה · וענין זה הלשון לכאן דגור אריה בא בקול דק ועמוק כקול הזינוק ובזה מפחיד לב האילים ונופלים לפניו· וברכה זו הגיעה לשמשון שהראה כח גבורתו בהמון פלשתים ולא עם גבורי מלחמה ולא כיהודה שנלחם עם גבורים ואדירים ויכול להם · וטעם הברכה משום דדן היה לו זכות מעין תורה והיינו כח הדין כמאמר יעקב דן ידין עמו וגו'· ואיתא ברבה פ' יתרו דמש"ה נכתב פ' מ"ת בין משפטים לפניה ולאחריה ללמד שהתורה נמשלה למלכה ההולכת באמצע ושפחה לפניה ושפחה לאחריה כך תורה באמצע ודינים לפניה ולאחריה (א) : (כג) נפתלי שבע רצון וגו' · הנה שני אופנים בעשירות · א' עשיר הידוע בלשון העולם שיש לו הון ועושר בביתו · הב' הוא בלשון חכמים איזהו עשיר השמח בחלקו · ושני האופנים מרומז בירמיה ח' אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו ואל יתהלל עשיר בעשרו כי אם וגו' · ויש לדקדק דבחכם ועשיר כתיב חכם ועשיר ובגבור כתיב הגבור · אלא הענין משום דיש שני אופני עשירים וכמש"כ · ושני אופני גבורים ושני אופני חכמים . אחד הידוע לכל אדם . ואחד הוא מבואר במשנה דאבות · ואמר הנביא דכל עשיר וכל חכם אין לו להתהלל . אבל גבור הכובש את יצרו יש לו להתהלל שהרי הוא משכיל ויודע את קונו אלא הגבור הידוע הוא אין לו להתהלל · והנה נפתלי עשיר בשני האופנים הוא שבע רצון · היינו שמח בחלקו · וגם ומלא ברכת ה' . עשיר כמשמעו .

הרחב דבר

(א) ולא תקשה מאין בא לשבט דן כח הדין אחרי שלא הי' לו כח התורה דככר כראה הכתוב בפ' יתרו לדעת שאם אין
דיינים ע"פ התורה אז יש להעמיד ערכאות שבסוריא היינו אנשים שאין להם דעת במשפטי התורה רק בדעת נימוס
של ב"א ולביאה בזה שלום על ישראל . ולא עוד אלא אפי' מה שהיו שבט דן ע"פ רוב הזמנים עובדי עבודת כוכבים כידוע מכ"מ לא גרע זכות הדין לעבות שלו . והיינו דאי' ברבה פ' משפטים בזה"ל דוד א' יראת ה' טהורה עומדת לעד מהו כך אדם שונה מדרש הו"א ואם אין בו יראת חטא אין בידו כלום . משל לאדם שאמר לחבירו יש לי אלף מדות כו' א"ל חבירו יש לך אפותיקאות ליתן אותם בהם אם יש לך כן הכל שלך ואם לאו אין בידך כלום . כך אדם שונה הכל א"ל אם יש לך יראת חטא הכל שלך וא"ל אין לך כלום של' והי' אמונת עתך וגו' יראת ה' היא אוצרו לכך נאמר יראת ה' טהורה וגו' והנביא נות ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה . והוא פלא מה זה שייך לפ' משפטים וגם מה זה הנביא נוה · אלא כך הענין . שלמד מדכתיב יראת ה' טהורה וגו' אחר כל המקראות תורת ה' תמימה . עדות ה'. פקודי ה'. מצות ה'. ואח"כ יראת ה' ללמד דכל אלה תלוי ועומד על יראת ה'. בל"ז אינם כלום . והרי משפטי ה' כתיב לאחר יראת ה' . למדנו מזה דלא כן זכות משפטים דאפי' בלי יראת ה' יש בהם זכות שעושה מישרים בין אדם לרעהו . וע"ז מביים הנביא נוה ציון במשפט תפדה . דגהי שאין לה זכות תורה ומע"ט שבין אדם לשמים אחר שעבדו עבודת כוכבים. אבל אכתי בזכות משפט תפדה וכן שביה בצדקה.
וכך הי' שבט דן זכות המשפטים גבר אצלו על כל דרכיו :

בִּרְכְתָא מִן קֳדָם יְיָ מַעְרַב יָם גִינוֹסַר וְדָרוֹמָא יֵירַת: כד וּלְאָשֵׁר אֲמַר בְּרִיךְ מִבִּרְכַּת בְּנַיָּא אָשֵׁר יְהֵא רַעֲוָא לַאֲחוֹהִי וְיִתְרַבֵּי בְּתַפְנוּקֵי מַלְכִין: כה תַּקִּיף

העמק דבר

ים ודרום ירשה · דיש אדם מוכשר לעבור בים ואינו מוצלח ביבשה ויש להיפך · ונפתלי היה בטבעו מוכשר גם לים וגם לדרום שהוא בלי שום ים · אלא נחלת שדה וכרם. והכל בירושה אצלו מלומד מנעוריו לכל דבר. זהו משמעות הברכה לפי הפשט · והרמב"ן הביא בשם מדרש רבותינו דקאי על דברי תורה ונמשך על לשון ברכת יעקב אבינו הנותן אמרי שפר ומתפרש ברכה זו · דמי שיש לו חידושי תורה ואין בכחו להגיד ולהגיע לרבים אינו שקט ונח בדעתו · עד שיהא משכיל על שפתו כדכתיב שמחה לאיש במענה פיו · ויש שכחו רב בפיו אבל אין בכחו להעלות חדשות מדעתו ע"ז אמר נפתלי שבע רצון · במה שיכול להגיע לרבים · וגם מלא ברכת ה' · חדשות מדעתו שהוא ברכת ה' · וכבר ביארנו בס' שופטים מני מכיר ירדו מחוקקים ומזבולון מושכים בשבט סופר . משום שנבחרו במלחמת דבורה עשרת אלפים מבני זבולון ומבני נפתלי והיינו משום שהיה אז כח התורה בקרבם· וכיאך היה הדבר· מפרש דמני מכיר הוא חצי שבט מנשה שנגד זבולון ונפתלי בעה"י ירדו מחוקקים . והיינו משבט יהודה בני יאיר בן מנשה כמש"כ לעיל ס"פ דברים שמה היו ראשי ישיבות · ומזבולון ונפתלי עלו הרבה תלמידים ובחזירתם לביתם הרבו והגדילו תורה רבם ושבט זבולון לא היה לו כח בפה להגדיל תורה ע"כ היו מושכים בשבט סופר שהיו כותבים לעצמם · אבל נפתלי לא היה נצרך לכך · אלא היה כחו בפיו ליתן אמרי שפר : ים ודרום . ים הוא כנוי על שמועות מפי מורים ומלמדים · וכמו שפירשו חז"ל במסכת עירובין דנ"ד על ולא מעבר לים היא שאפילו היא מעבר לים וכו' וביארנו לעיל ל' י"א דקאי על קבלת הרב · ודרום הוא חלק יהודה שדר בדרום א"י המחכים ונותן כח לחדש. כידוע כח חכמי דרום אפי' בבית שני · דלא דוקא שבט יהודה היה שם אלא המקום גורם להחכים את יושביה בתורה כמש"כ בס' בראשית י"ב ט' וי"ג א' · ואמר שכח נפתלי יפה שיש לו ירושת ים ודרום . היינו לקלוט שמועותיו באופן יפה ומועיל לרבים . וגם לחדש מעצמו · והקדים ים ואח"כ דרום · דמתחלה ליגמיר איניש והדר ליסביר : (כד) ברוך מבנים אשר · במדרש פ' ויחי א' ר' לוי ור"ש אמרו שהיו בנותיהם נאות ונשואות לכה"ג ומלכים · והיינו משום שהיה להם רבוי זיתים ואי' במס' שבת ד"פ מאי שמן המור ריב"א א' שמן זית שלא הביא שליש · והוא טוב לעדן בשר הבנות · ע"כ הוא ברוך מבנים · ויש בו שני משמעות · א' דבחורי ישראל שמכונים בשם בנים מברכים אותו על שמספיק להם בנות משמחות לב בעליהן · ב' כדתניא בספרי אין לך שמתברך בבנים כאשר . והיינו שהיו מיוחסי ישראל ואפרתים נכדיו מצד האם · ובני בנות הרי הם כבנים כדאיתא בפ' הבע"י : יהי רצוי אחיו וטבל בשמן רגלו · דמי שעושה זיתיו שמן המור הרי מפסיד זיתיו · ואין לו שמן לסיכה הרבה · אבל אשר ה' לו שפע רב בזיתים עד שגם היה רצוי אחיו בשמן המור כמו שביארנו · ומכ"מ טובל בשמן רגלו . מרוב שמן בחלקו לא היה סך רגליו בשמן · אלא טובלן בשמן · בזה סיים משה רבינו ברכת כל שבט לעצמו ואח"כ מסיים בברכת כלל ישראל וכפרש"י : (כה) ברזל ונחשת מנעליך · הוא מקום שמקבלים יחד לתפלה בבהכ"נ · ואותו מקום מנעיל אותם להיותם באגודה אחת · ע"ז אמר שאותו המנעל הוא חזק ומועיל כברזל ונחשת · והענין של שני משלים הללו מבואר ע"פ המקרא וכי תבאו מלחמה בארצכם וגו' והרעותם וגו' · וביארנו שם בשם הרמב"ם ורמב"ן בסה"מ שהוא מצוה להתעוררות בתפלה · ופירשנו שם ע"פ הספרי דמיירי בשני אופנים · א' בעת שהולכים ומביאים מלחמה על אומה וארץ אחרת . ב' בעת שבאים במצור מחמת איזה אומה שבאה עליהם . והנה באופן ראשון נדרש שיהא חרב ישראל חזק מאוד . ובאופן השני נדרש שיהא החומה לבריחי נחשת להגן עליהם · או להיות מגיני נחשת להגן מאבני בליסטראות שמורים אל המצור · וע"ז בא המקרא דמנעלי ישראל המה ברזל ונחשת · וכמו שאמר ישעיה הנביא בזעקך יצילוך קבוציך · היינו הקיבוץ שבאים לזעקה ותפלה הוא המציל ואל כביר לא ימאס : וכימיך דבאך · שורש דב אינו נמצא בלה"ק . וזה אות שהיא מלה מורכבת משני שרשים . כמו שמצוי בתנ"ך וכמש"כ בס' בראשית ב' כ"ה וכל"מ . וכבר בא בפירוש ראשונים ז"ל שהוא מלשון זיבה היינו שפע פרנסה ואח"כ נחלף הז' בד' · ויש שפירשו מלשון דוי וכאב · ואח"כ נחלף הו' בב' . ולדברינו שני הפירושים נכונים ואמתים וקאי על מנעליך . שהוא קיבוץ לתפלה עוד בשני עתים · א' בעת רעה לרעה· ר"ל שכמו שמועיל לצרת מלחמה · כך לכל צרה של"ת וכדתניא בספרי פ' בהעלותך אין לי אלא צרת מלחמה שארי צרות מנין ת"ל על הצר הצורר . והיינו וכימיך · זהו שני עתים · לדבאך· לכל דוי אזי מועיל מנעליך להחלץ ממצר . [ולשון המקרא למה אירא בימי רע . היינו ימים המתהפכים לרעה ח"ו . ועי' בס' בראשית מ"ז כ"ח] . ב' לשפע פרנסה שהוא במועדי השנה שבהם ר"ה כדתנן בריש מס' ר"ה · ומתקבלים אז לתפלה · וע"ז כתיב בהם מקראי קודש · וכפרש"י במס' שבועות י"ד ב'

על

מִנְעָלֶךָ וּכְיָמֶיךָ דָּבְאֶךָ׃ כו אֵין כָּאֵל יְשֻׁרוּן רֹכֵב שָׁמַיִם בְּעֶזְרֶךָ וּבְגַאֲוָתוֹ שְׁחָקִים׃ ששי כז מְעֹנָה אֱלֹהֵי קֶדֶם וּמִתַּחַת זְרֹעֹת עוֹלָם וַיְגָרֶשׁ מִפָּנֶיךָ אוֹיֵב וַיֹּאמֶר הַשְׁמֵד׃ כח וַיִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בֶּטַח בָּדָד עֵין יַעֲקֹב אֶל־אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ אַף־שָׁמָיו יַעַרְפוּ־

ת"א רוכב שמים · חגיגה יג: ומתחת זרועות · שם יב חולין פט. וישכן ישראל · סנהדרין קד מכות כד:

רש"י

אשר היתה מנעולה של א"י: ובימיך דבאך · וכימים שהם טובים לך שהן ימי תחלתך ימי נעוריך כן יהיו ימי זקנותך שהם דואבים זבים ומתמוטטים · ד"א וכימיך דבאך וכימים שהם טובים לך כמנין ימיך כל הימים אשר אתם עושים רצונו של מקום יהיו דבאך שכל הארצות דובאות כסף וזהב לארץ ישראל שתהא מבורכת בפירות וכל הארצות מתפרנסות הימנה וממשיכות לה כספם וזהבם אבקורנ"ט (לאכסנן גופליסטען) הכסף והזהב כלה מהם שהן מזיבות אותו לארצכם: (כו) אין כאל ישרון. דע לך ישרון שאין כאל בכל אלהי העמים ולא כצורך צורם: רוכב שמים · הוא אותו אלוה שבעזרך ובגאותו הוא רוכב שחקים: (כז) מעונה אלהי קדם. למעון הם השחקים לאלהי קדם שקדם לכל אלהים ובחר לו שחקים לשבתו ומעונתו ומתחת מעונתו כל בעלי זרוע שוכנים: זרועות עולם · סיחון ועוג ומלכי כנען שהיו תקפו וגבורתו של עולם לפיכך על כרחם יחרדו ויזועו וכחם הלא מפניו לעולם אימת הגבוה על הנמוך והוא שהכח והגבורה שלו בעזרך: ויגרש מפניך אויב. ואמר לך השמד אותם: מעונה. כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה: (כח) בטח בדד · כל יחיד ויחיד איש תחת גפנו ותחת תאנתו מפוזרין ואין צריכין להתאסף ולישב יחד מפני האויב: עין יעקב. כמו ועינו כעין הבדולח (במדבר י"א) כעין הברכה שברכם יעקב לא כבדד שאמר ירמיה בדד ישבתי (ירמיה ט"ו) אלא כעין הבטחה שהבטיחם יעקב והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם (בראשית מ"ח): יערפו. יטיפו: אף שמיו יערפו טל. אף ברכתו של יצחק נוספת על ברכתו של יעקב ויתן לך האלהים מטל השמים

העמק דבר

על הא דתניא לא קראו מקרא קודש. והכי מבואר בת"י ישעיה א' עה"כ חדש ושבת קרא מקרא · וכתיב בהלל ובימי אקרא · ופירש במדרש שוח"ט. דבימים המיוחדים דכתיב בהם וביום אז אקרא דהוא שעת רצון לקרוא לה' (א) · וזהו כונת המקרא · וכימיך · הימים שלך. דבאך · הזב שלך שפע ברכה ממעל. גם אז טוב מנעלך. הקיבוץ שלך והיינו דאי' בשבת ד"ס דכנופיא הוא או שבת ויו"ט או ת"צ ועי"ז הכונה בא לשון הירושל' שבת פרק ו' לענין סנדל המסומר. ר"ת אמר שבעה ימים של יו"ט · דכתיב בהו וביום · היינו שני יו"ט ש"פ ועצרת ור"ה ויוה"כ ושני יו"ט של סוכות. והנה בת"כ פ' בחקתי למדו מלשון וכימיך דבאך · שהגשמים בא"י יהיו מברכים כ"כ תבואות הארץ. עד שיהיו אוה"ע דובאות כסף ומוליכים לא"י במחיר גידולי ארץ · והנראה שבא לשון דבאך. ולא לשון זבאך כמשמעות זיבה. אלא דבאך מלשון דבא כסף מלשון מדהבה. ויש להוסיף בדיוק הלשון וכימיך. ולא כתיב וכימים. ויהא משמעות בעת שכתוב בהם ביום. אבל א"כ גם שבת בכלל · דכתיב וביום השבת · ובאמת אין אז עת המוכשר לתפלה ובקשת רחמים כי אם רנה ושבח להקב"ה · ומש"ה כתיב וכימיך דמשמע שנקראים יום על ידך והיינו רגלים וכדאי' ביצה די"ז דרגלים ישראל מקדשי להו. משא"כ שבת קוב"ה מקדש ליה: (כו) אין כאל ישרון · כבר נתבאר דמשמעות ישורון הוא כנוי או לגדול מיוחד בישראל או לכלל האומה · שמעלת הכלל כמו רמים וגדולי ישראל · ואמר הכתוב שאין כח בעולם

הרחב דבר

(א) ויש להוסיף דפי' ובימי אקרא. משמעו גם ימי צרות ר"ל גם ימי החג. שאז היו קוראים לה'. ועי"ז יבאר אפפוני חבלי מות. היינו בזמן צרות. מצרי שאול מצאוני. בימי החג. דאז יש לחוש על הקלקולים כדאי' בקידושין דפ"א סקבא דשתא ריגלא. ועי' מש"כ בס' ויקרא בפ' מועדי ה' עה"פ ולא תחללו את שם קדשי · וזהו התפלה כי ישמרנו ה' ממצרי שאול. ואמר צרה על ימי הצרות. ויגון על ימי השמחה. ובשם ה' אקרא אנה ה' מלטה נפשי · מפני הדברים. ע"ז בא המשורר ואמר חנון ה' ומהונן למבקשין להיות מפלט לשם בעת צרה. וצדיק ומציל את עמו מן העבירות. והכי יתפרש קראי דלבנן:

כְּפַרְזְלָא וּנְחָשָׁא מוֹתָבָךְ וּכְיוֹמֵי עוּלֵימוּתָךְ תּוּקְפָּךְ׃ כו לֵית אֱלָהָא כֶּאֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִשְׁכִנְתֵּיהּ בִּשְׁמַיָא בְּסַעְדָךְ וְתוּקְפֵיהּ בִּשְׁמֵי שְׁמַיָא׃ כז מְדוֹר אֱלָהָא דְמִלְקַדְמִין וּבְמֵימְרֵיהּ אִתְעֲבֵיד עָלְמָא וְתָרֵיךְ מִן קֳדָמָךְ סַנְאָה וַאֲמַר שֵׁיצֵי׃ כח וּשְׁרָא יִשְׂרָאֵל לְרוּחְצָן בִּלְחוֹדֵיהוֹן כְּעֵין בִּרְכְתָא דְבָרְכִינוּן יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן לְאַרְעָא עֲבִדָא עֲבוּר

העמק דבר

ככח של ישורון ומפרש והולך בשלשה דברים שהמה העיקרים לצרכי האדם. היינו פרנסה. והגנה מאויבים. והנהגה טובה בקרב הכלל. ומפרש תחלה כח ישראל בפרנסה · רוכב שמים בעזרך · כבר נתבאר ריש פ' האזינו דשמים הוא כנוי לכלל משפיעים שהטביע הקב"ה ואם כן כל הגלגלים ומזלות נכונים שמים · והקב"ה רוכב עליהם ומנהיג הטבע בהשגחה פרטית לפי עבודת ישראל בקרבנות או בתפלה · ובזה עוזרים כ"י את המשפיע ית' כי כך יסד מלכו של עולם כמש"כ בס' בראשית ב' · נמצא הקב"ה רוכב שמים . היינו הוא מנהיג הטבע בעזרך · בעזר ישראל בתפלה : ובגאותו שחקים · דכבר ביארנו בס' שמות י"ד מקרא ט"ו דזה שנדרש תפלה אפילו בזמן שהקב"ה רוצה להשפיע בל"ז אינו אלא בזמן שהנהגה הוא טבעית ולא בזמן שבא בהנהגת נס ומדת תפארת ואז א"צ לעזר תפלה והיינו דקאמר ובגאותו בזמן שהקב"ה מנהיג במדת תפארת הוא כנוי על השפעה נסית שא"צ לעזר תפלה · מש"ה ממשיל שהוא גאותו של הקב"ה . אז הוא רוכב שחקים וכדאיתא בחגיגה די"ב דבשחקים שוחקים מן לצדיקים היינו דרך נס : (כז) מענה אלהי קדם · עתה מבאר כח ישורון בענין הגנה ומלחמה עם אוה"ע · והקדים דישורון המה מענה של אלהי קדם וכנוי של אלהי קדם מבואר עפ"י מדרש ב"ר כ"פ מתחלה עלה בדעתו ית' להשכין שכינתו למטה אלא שעפ"י חטא אדם עלה לרקיע השני וע"י חטא קין עלה לרקיע השלישי וכן בדור אנוש והלאה עד שעלה לרקיע השביעי · ומשבא א"א התחיל להוריד וכן ביצחק ויעקב עד שנתנה תורה לישראל ואז אפילו הדור סוררים לשכון יה אלהים · ונמצא שמעת בריאת עו"ה היה הרצון שיהא מעונתו בארץ מש"ה אמר הכתוב אשר ישורון המה מעונה של אלהי קדם שגם אז עלה במחשבה שיהא אומה ישראלית בם יהא המעונה וכינה בלשון מעונה שמשמעו דירה קבועה אבל בלא ביתו ממש אלא כמו דר בקביעות שלא בביתו (א)· וביאר עוד ומתחת זרועות עולם. לא מיבעי בשעה שישראל בא"י ובמלוכה בפ"ע · אלא אפי' בשעה שהם תחת מלכיות שהן המה זרועות עולם מ"מ השכינה שורה בישראל וכמש"כ בס' במדבר פ' מסעי עס"פ כי אני ה' שוכן בתוך ב"י · וזה גורם ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד · בהשגחתו ית' לענין מלחמה מגרש מפניך אויב · ויש עתים שאומר ג"כ השמד וזהו תלוי לפי צורך הישועה ולפי זכות של ישראל באותה שעה . ובש"ר פ' תצוה איתא ויגרש מפניך אויב זה המן . ויאמר השמד אלו בניו הרי מבואר שפירשו חז"ל זה המקרא על זמן הגלות והיינו מתחת זרועות עולם ובא המקרא הלז לבאר אשר אין כאל ישורון לענין הגנה מאוה"ע בין בשעת הצלחת ישראל בין בשעה שהמה לתחת : (כח) וישכון ישראל וגו' · עתה מבאר אשר אין כאל ישורון בהנהגה פנימית של האומה ואמר שהם ישכונו בטח וגם בדד · ופי' בטח היא במנוחת הנפש באהבה בין אדם לחבירו ובלי התחרות עם שאר אוה"ע · ובדד הוא בלי התערבות יתירה עם אוה"ע בריעות והתחתנות אלא בדד מובדלים ומצוינים בפ"ע · ושתי מדות הללו המה עין יעקב · היינו מדתו ומבוקשו של יעקב שבניו יהיו כן · ופי' עין כמו לא יגרע מצדיק עינו דמשמעו מבוקשו של צדיק ונותן עין ע"ז [וזהו כוונת הגמ' מגילה די"ג ב' לא יגרע מצדיק עיניו בשכר צניעות שהיה ברחל זכתה ויצתה ממנה אסתר · הפי' מה שהי' תשוקתה של רחל נתקיימה בבניה · ופירש"י עיניו של הקב"ה דוחק] ומדת יעקב הי' אהבה לבני אדם ובלי התחרות בדרך הפלאה כמש"כ בס' בראשית ל"ב כ"ו והיה מדריך את בניו שיתנהגו כן כמש"כ שם ל"א מ"ו ומ"ט כ"ד ובכ"מ . וכן היה מדת יעקב להיות בדד כמש"כ שם ל"ג ט"ו י"ח ול"ז א' וביחוד ביארנו שם מ"ו ד' במקרא ויוסף ישית ידו על עיניך · והיא צורת האומה בכללה וכך רצונו של הקב"ה שיתנהגו ישראל כן כמש"כ לעיל בשירת האזינו בפסוק ה' בדד ינחנו . ואיתא בגמ' סנהדרין דק"ד איכה ישבה בדד אמר רבה אר"י אני אמרתי וישכון ישראל בטח בדד וגו' עתה איכה ישבה בדד פי' רצונו של הקב"ה הי' שיהא ישראל בדד ואינם מעורבים עם אוה"ע בכבוד ובמנוחה עתה שקלקלו ולא שמרו צורתן ויתערבו בגוים נעשו בדד באופן אחר · היינו שאוה"ע בדלין מהם וזהו איכה ישבה בדד וגו' [וברבה שם איתא אין עין אלא נבואה כו' · פי' דמדת בטח בדד מביאים לידי נבואה ורוה"ק משא"כ בהעדר המנוחה או התערבות עם אוה"ע מסלק רוה"ק מישראל] : אל ארץ דגן ותירוש · באשר דשני דברים מכריחים להאומה להפר שתי מדות הללו ·

הרחב דבר

(א) והוא כלשון המקרא תהלים ע"ו ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון שמה שבר רשפי קשת מגן וחרב ומלחמה סלה . וכבר ביארנו בס' ויקרא כ"ג מ"ג דיוק לשון סוכו ומעונתו . וגם על מה קרא את ירושלים בשם שלם שהי' בעוד לא קרא א"א

טל: כט אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביהוה
מגן עזרך ואשר־חרב גאותך ויכחשו איביך לך
ואתה על־במותימו תדרך: ס שביעי לד א ויעל
משה מערבת מואב אל־הר נבו ראש הפסגה
אשר על־פני ירחו ויראהו יהוה את־כל־הארץ
את־הגלעד עד־דן: ב ואת כל־נפתלי ואת־ארץ
אפרים ומנשה ואת כל־ארץ יהודה עד הים
האחרון: ג ואת־הנגב ואת־הככר בקעת ירחו
עיר התמרים עד־צער: ד ויאמר יהוה אליו זאת
הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב
לאמר לזרעך אתננה הראיתיך בעיניך ושמה

ת"א אשריך · ברכות ו: עם נושע בה' · עקידה שער ס: ואתה על · שבת קיח מגילה טז: ויעל משה · סוטה יג: ויאמר ה' · ברכות יט:

רש"י

וגו' (שם כ"ז): (כט) אשריך ישראל · לאחר שפרט להם הברכות אמר להם מה לי לפרוט לכם כלל דבר הכל שלכם: אשריך ישראל מי כמוך · תשועתך בה' אשר הוא מגן עזרך וחרב גאותך: ויכחשו איביך לך · כגון הגבעונים שאמרו מארץ רחוקה באו עבדיך וגו' (יהושע ט'): ואתה על במותימו תדרוך · כענין שנאמר שימו את רגליכם על צוארי המלכים האלה (שם י'): לד (א) מערבות מואב אל הר נבו · כמה מעלות היו ופסען משה בפסיעה אחת: את כל הארץ · הראהו את כל ארץ ישראל בשלותה והמציקין העתידים להיות מציקין לה: עד דן · הראהו בני דן עובדים עבודת כוכבים שנאמר ויקימו להם בני דן את הפסל (שופטים ה') והראהו שמשון שעתיד לצאת ממנו למושיע: (ב) ואת כל נפתלי · הראהו ארצו בשלותה וחורבנה והראהו דבורה וברק מקדש נפתלי נלחמים עם סיסרא וחיילותיו: ואת ארץ אפרים ומנשה · הראהו ארצם בשלותה ובחורבנה והראהו יהושע נלחם עם מלכי כנען שבא מאפרים וגדעון שבא ממנשה נלחם עם מדין ועמלק: ואת כל ארץ יהודה · בשלותה ובחורבנה והראהו מלכות בית דוד ונצחונם: עד הים האחרון · ארץ המערב בשלותה ובחורבנה · ד"א אל תקרי הים האחרון אלא היום האחרון הראהו הקב"ה כל המאורעות שעתידין ליארע לישראל עד שיחיו המתים: (ג) ואת הנגב · ארץ הדרום · ד"א מערת המכפלה שנאמר ויעלו בנגב ויבא עד חברון (במדבר י"ג): ואת הככר · הראהו שלמה יוצק כלי בית המקדש שנאמר בככר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה (מלכים א' ז'): (ד) לאמר לזרעך אתננה הראיתיך · כדי שתלך ותאמר לאברהם ליצחק וליעקב שבועה

הרחב דבר

א"א ה' יראה · וביארנו שם דהר המוריה נקרא ירושלים ע"ש השגחה קבועה של פרנסת העולם שתלוי בעבודת בהמ"ק · ונוה מכונה בשם ביתו כ"י · אבל לענין מלחמה ממשיל המקרא כמו מלך בו"ד בשעה שיוצא למלחמה מניח בית פלטין שלו אשר הוא מפרנס שם את המדינה בהשגחתו · ויוצא למדינה אחרת להשגיח על חילו בשעת מלחמה · ויש לו שם פלטין קבוע אשר שם עיקר דירתו בכל משך המלחמה ונקרא מעונתו · ובכל יום הולך לעיקר מקום מלחמה ויש לו אהל וסוכה בכ"מ · כך עיקר השגחתו של הקב"ה לענין מלחמה שמכונה בשם מעונתו הוא בציון היינו בשערים המצוינים בהלכה דשמה כח תורה של ישראל · שהוא התורה · ומכ"מ הי' אז בשעת נס של יחזקיהו לפני ירושלים בשם סוכו היינו בדרך ערא' ומפרש שמה שבר וגו'. הרי דמעונה משמעו עיקר דירה בלי מקומו ממש · אלא שעת המלחמה גורם לכך · כך ממשיל כאן דישראל המה לענין מלחמה מעונתו של אלהי קדם · להכביד את האומ"ע לפי צרכן של ישראל כדאי' פ' כבע"י ונברכו בך אפי' אומ"ע מתברכים בשביל ישראל · וכן אמרו אין פורענות בא לעולם אלא בשביל ישראל:

וַחֲמַר אַף שְׁמַיָּא דְעִלָּוֵיהוֹן יְשַׁמְּשׁוּן בְּטַלָּא : כט טוּבָךְ יִשְׂרָאֵל לֵית דִּכְוָתָךְ עַמָּא דִּי פּוּרְקָנֵיהּ מִן קֳדָם יְיָ תְּקוֹף בְּסַעְדָּךְ. וּמִן קֳדָמוֹהִי נִצְחָן גִּבַּרְוָתָךְ וְיִתְכַּדְּבוּן סַנְאָךְ לָךְ וְאַתְּ עַל פְּרִיקֵי צַוְּארֵי מַלְכֵיהוֹן תִּדְרוֹךְ : א וּסְלֵיק מֹשֶׁה מִמֵּישְׁרַיָּא דְמוֹאָב לְטוּרָא דִנְבוֹ רֵישׁ רָמָתָא דִּי עַל אַפֵּי יְרֵחוֹ וְאַחֲזְיֵיהּ יְיָ יָת כָּל אַרְעָא יָת גִּלְעָד עַד דָּן : ב וְיָת כָּל נַפְתָּלִי וְיָת אַרְעָא דְאֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה וְיָת כָּל אַרְעָא דִיהוּדָה עַד יַמָּא בַתְרָאָה : ג וְיָת דָּרוֹמָא וְיָת מֵישְׁרָא בִּקְעֲתָא דִירֵחוֹ קַרְתָּא דְדִקְלַיָּא עַד צוֹעַר : ד וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ דָּא אַרְעָא דִּי קַיֵּימִית לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמֵימַר לִבְנָךְ

העמק דבר

ה' מחסור שבכל; מדינה באיזה פרט עד שבע"כ מוכרחת לסחור עם אומה האחרת · ב' טבע האדם מצד שהוא מדיני · ע"כ נדרש הרבה לדבר המעורר למוסר להתגבר על הטבע כדי לשמור תורה הרוחניה ע"ז אמר אל ארץ דגן ותירוש · עיקר חיות האדם יש די הצורך בא"י ואמר אל ולא על דמ"מ אינו מועיל מה שיש דברים הכרחים להיות בדד אם לא בצרוף מדת עין יעקב לשמור תורת האומה · מש"ה כתיב דמדה זו מצטרף להועיל יחד עם ארץדגן ותירוש. ונגד טבע האדם להיות מדיני כתיב אף שמיו יערפו טל · כבר נתבאר ריש פ' האזינו דשמים עיקר משמעו משפיע ובכלל זה המה גדולי ישראל המעוררים למוסר ומשפיעים להמון עם ה' דברים כבושים ודברי אגדה שמשולים לטל כמש"כ שם בפסוק תזל כטל אמרתי . והוא סיבה לשמירה תורתן להיות בדד · וכן לכל טוב הנהגה פנימית שמירת האהבה ושלום נמצא גם בזה אין כאל ישורון : (כט) מי כמוך . מי מוצלח ומאושר כמוך : עם נושע בה' · שישועתו הלוי' בישועת ה' וכדאיתא במכילתא פ' בשלח בכ"מ מצינו שישועתן של ישראל היא ישועתו של הקב"ה ופי' שזהו כבודו ית' ומה יש הצלחה גדולה מזו : מגן עזרך · א"צ להציל עצמו ולהשיג עזר משונאיו ע"י חרב שהורג אותם אלא ע"י מגן על עצמו והוא כבוד גדול לישראל שיהא יכול להגן ע"ע בלי שפיכות דמים כי אם בהשגחתו ית' כמו שהיה ביעקב אבינו שניצל מלבן ומעשו בלי שפ"ד וכן בכל דור יש עניינים כאלו : ואשר חרב גאותך · מה שאוחזים בעלי מלחמה חרב אינו אלא גאותך . שהוא הוד והדר ללבוש כ"ז כלשון המקרא חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך · אבל באמת יודע ישראל כי לא בחרב ובחנית יושיע ה' במקום שנוגע לישועתו וכבודו ית' : ויכחשו איביך לך . לבסוף גם המה אוה"ע ישכילו על השגחת ה' לטובת ישראל עד שבושים ומכחישים לומר שהם אויבים : ואתה על במותימו תדרוך · ולבסוף לא די שיבושו לומר שהם אויביך · עוד יקבלו לסבול עולך עליהם באשר יכירו כי השגחתו ית' עליך ויראו ממך . ותעשה בהם כרצונך והוא מליצת על במותימו תדרוך · ומרומז עוד בזה המקרא בכלל אשריך ישראל מי כמוך שיש לך זכות אבות : כגן עזרך הוא זכות א"א שבו כתיב אנכי מגן לך : ואשר חרב גאותך . זכות יצחק שעלה עליו המאכלת והוא גאותן של ישראל : ויכחשו איביך לך · זכות יעקב שהיה אצלו כן בלבן ועשו · והכי מפרש ברבה ס"פ תצוה וע"ש · עוד יש לפרש דישראל נושע בה' אבל אין ישועת כל אדם שוה. יש בזה האופן ויש בזה האופן . וכמו ישועת אברהם יצחק ויעקב לא היה שוה דאברהם נלחם עם צריו והרגם . ושוב לא היה לו צרים באמת · יצחק אבימלך ושריו היו אויביו והכחישו שאהם בלב כמבואר בפ' תולדות · יעקב כשרדפו לבן ועשו אחריו לא הכחישו לפניו שהם רודפים · אבל מ"מ יד ה' שהיה אצללבן ויד האהבה שנעשה פתאומית בלב עשו · כפה באותם שלא יוכלו לעשות בשנאתם מאומה וכך הוא בכל דור ודור יש אשר ה' מגן עזרך ואשר חרב גאותך · ויש אשר העזר באופן ויכחשו אויביך לך . ויש אשר העזר הוא ואתה על במותימו תדרוך · הוא יודע שאנו מכירים בשנאתו וגם אין בידנו להתגבר עליו ומ"מ אנו דורכים על במות גדולתו שאינו יכול לעשות לנו רעה · וכל האופנים הוא בהשגחת ה' לפי הכנת המקבל אותה השגחה ולפי מעשיו · אמנם הצד השוה שבהם שכולנו נושעים בה' : לד (א) אשר על פני ירחו · כבר ביארנו בפ' וילך דהר נבו היה מצד אחד שייך לישראל והוא על פני ירחו . ומאותו צד עלה משה ועמד וראה ומצד השני היה שייך למואב ושם מת : את הגלעד עד דן · הראהו מרחוק לקרוב ע"כ מתחלה נפה לצפון עפ"י שהרי הוא היה עומד בדרומית של א"י · וראה תחלה כל הצפון מעבר הירדן שהוא גלעד ולהלאה למערב שהוא שבט דן : (ב) ואת כל נפתלי . קרוב יותר לצד דרום והוא הנקרא גליל התחתון : ואת ארץ אפרים ומנשה · קרוב עוד יותר לדרום והוא גליל העליון : ואת כל ארץ יהודה · הוא דרום ממש נגד מעמדו : עד הים האחרון · קאי על כל הקודם נפתלי אפרים ומנשה ויהודה · ומצד מערב גבולם הוא הים האחרון : (ג) ואת הנגב . דרום של יהודה בקצהו אצל אדום : ואת הככר בקעת ירחו · מצד רגליו של מבה נמשך לצד דרום : עד צוער · דמשם והלאה הוא מדבר סדום : (ד) לזרעך אתננה הראיתיך וגו' . משום שנשבעתי לתת אותם לזרעם ע"כ

לֹא תַעֲבֹר׃ ה וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה בְּאֶרֶץ מוֹאָב עַל־פִּי יְהוָה׃ ו וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בַגַּי בְּאֶרֶץ מוֹאָב מוּל בֵּית פְּעוֹר וְלֹא־יָדַע אִישׁ אֶת־קְבֻרָתוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ז וּמֹשֶׁה בֶּן־מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה בְּמֹתוֹ לֹא־כָהֲתָה עֵינוֹ וְלֹא־נָס לֵחֹה׃ ח וַיִּבְכּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת מוֹאָב שְׁלֹשִׁים יוֹם וַיִּתְּמוּ יְמֵי בְכִי אֵבֶל מֹשֶׁה׃ ט וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מָלֵא רוּחַ חָכְמָה כִּי־סָמַךְ מֹשֶׁה אֶת־יָדָיו עָלָיו וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ י וְלֹא־קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יְדָעוֹ

ת"א וימת שם משה · סוטה יג קדושין לח בתרא טו מנחות ל: על פי ה'. בתרא יז: ויקבור אותו בגי · סוטה ם יג יד: ולא ידע איש · שם יג יד עקידה שער כב: ומשה בן מאה · שם יג: ויבכו בני · כתובות קג קדושין לח: ויתמו ימי · מ"ק כא: ויהושע בן נון · קמא נב ס' הזוהר פ' ויקהל: ולא קם נביא. ר"ה כא עקידה שער יג וספר פש עקרים מג פכ:

רש"י

שנשבע להם הקב"ה קיימה וזהו לאמר לכך הראיתיך לך אבל גזרה היא מלפני שמה לא תעבור שאלולי כך הייתי מקיימך עד שתראה אותם נטועים וקבועים בה ותלך ותגיד להם: (ה) וימת שם משה. אפשר משה מת וכתב וימת שם משה אלא עד כאן כתב משה מכאן ואילך כתב יהושע · ר"מ אומר אפשר ספר התורה חסר כלום והוא אומר לקוח את ספר התורה הזה (לעיל ל"א) אלא הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע (ב"ב ע"ו): על פי ה' · בנשיקה: (ו) ויקבור אותו · הקב"ה בכבודו · ר' ישמעאל אומר הוא קובר את עצמו וזהו אחד משלשה אתין שהיה רבי ישמעאל דורש כן · כיוצא בו ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו (במדבר ו') הוא מביא את עצמו. כיוצא בו והשיאו אותם עון אשמה (ויקרא כ"ב) וכי אחרים משיאין אותם אלא הם משיאים את עצמם: מול בית פעור · קברו היה מוכן שם מששת ימי בראשית לכפר על מעשה פעור וזה אחד מן הדברים שנבראו בין השמשות בערב שבת (אבות פ"ה.

העמק דבר

ע"כ ושמה לא תעבור · כי זה סיבה לדבר כמש"כ בפ' חקת בלשון לכן לא תביאו וגו' ולעיל ס"פ האזינו: (ה) בארץ מואב · מאותו לד שהוא שייך למואב כמש"כ לעיל · וזהו על פי ה' · שצוה לילך ממקום עמידתו לצד ירחו לעבר השני ולמות שם: (ו) ויקבור אותו בגי. מעט בשפולי ההר: מול בית פעור · הוא טעם שנקבר דוקא באותו מקום כדי להשפיל כח בית פעור כמש"כ התוס' סוטה די"ד בשם המדרש: ולא ידע איש וגו'. בא הכתוב לבאר על שנמנע ממשה רבינו מקום קבורה יפה אשר ידענו תאות הצדיקים לכך · אמנם כבר נתבאר בס' בראשית י"ט ל' שלשה דברים שנפש הצדיק מתאוה על מקום קבורה· א' שיהא מקום קנוי לו ולא בשדה אחר. ב' שיהא לאותו מקום זכות כמו א"י או מקום תורה וכדומ' סגולה רוחנית · ג' לנוח אצל אבות ומי שהיה עמו בחייו · וביאר הכתוב טעם על שנעדר ממשה ג' דברים הללו · א' ויקבור אותו וגו' הקב"ה כ"י או הוא קבר את עצמו · וא"כ היה בדרך נס ופלא ומובן מזה שזה היה בריאה מששת י"ב למקום קבורת משה ולא היה קנוי מהחלה למואב אלא למשה ביחוד · ב' מול בית פעור זכה בזה המקום לדבר הגדול לזכות את הרבים להבדיל מטומאת הפעור · ואין לך מקום יפה מזה שזכות הרבים תלוי בו (א) · ג' ולא ידע איש וגו' · לא היה שייך כ"כ למשה בצוותא שהיה

הרחב דבר

(א) ובזה יובן הא דאי' בסנהדרין דמ"ז א'. בהא שגירר חזקיהו מלך יהודה את עצמות אביו על מטה של חבלים. וקאמר ואי משום יקרא דחיי הוא מ"ע. ומשני כי היכי דתהוו לי' כפרה. וקשה הא בסמוך מוכיח הגמ' דיקרא דשכב

אַתְנִינַהּ אַחֲזֵיתָךְ בְּעֵינָךְ וּלְתַמָּן לָא תִעְבַּר׃ ה וּמִית תַּמָּן מֹשֶׁה עַבְדָּא דַייָ בְּאַרְעָא דְמוֹאָב עַל מֵימְרָא דַייָ׃ ו וּקְבַר יָתֵיהּ בְּחֵילְתָא בְּאַרְעָא דְמוֹאָב לָקֳבֵיל בֵּית פְּעוֹר וְלָא יְדַע אֱנָשׁ יַת קְבוּרְתֵיהּ עַד יוֹמָא הָדֵין׃ ז וּמֹשֶׁה בַּר מְאָה וְעַשְׂרִין שְׁנִין כַּד מִית לָא כְהַת עֵינֵיהּ וְלָא שְׁנָא זִיו יְקָרָא דְאַפּוֹהִי׃ ח וּבְכוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל יַת מֹשֶׁה בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב תְּלָתִין יוֹמִין וּשְׁלִימוּ יוֹמֵי בְכִיתָא אֶבְלָא דְמֹשֶׁה׃ ט וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן אִתְמְלֵי רוּחַ חוּכְמָא אֲרֵי סְמַךְ מֹשֶׁה יַת יְדוֹהִי עֲלוֹהִי וְקַבִּילוּ מִנֵּיהּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַעֲבַדוּ כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה׃ י וְלָא קָם נְבִיָּא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל

רש"י

סוטה י"ד): (ז) לא כהתה עינו. אף משמת: ולא נס לחה. לחלוחית שבו. לא שלט בו רקבון ולא נהפך תואר פניו: (ח) בני ישראל. הזכרים אבל באהרן מתוך שהיה רודף שלום ונותן שלום בין איש לרעהו ובין אשה לבעלה נאמר כל בית ישראל (במדבר כ') זכרים ונקבות: (י) אשר ידעו ה' פנים אל

העמק דבר

מובדל משאר נשמות המתים. כמו שהיה מובדל בחייו מכל אדם כי לא היה מסוגל לטבע הליכות עולם רק בדרך נס כמש"כ בס' במדבר כ"א ובכ"מ. כך בקבורה לא ידע איש ערכו: את קבורתו. את קברו מיבעי ועמש"כ בס' בראשית ל"ה כ': (ז) במתו לא כהתה עינו. פרש"י אף משמת ואין הכונה שראה ממש כמו בחיים ח"ו. דודאי נסתלקו כל החושים וזהו מיתת האדם אלא משום שאין ניכר על האברים אם הוא מרגיש בם או לא זולת העינים. הכל מבינים אם האדם רואה או אינו רואה שניכר באישון העינים. ומכש"כ לאחר מיתה ניכר על העינים שכבר אין לו חוש הראות. ובזה נשתנה משה רבינו שנראה צורת העין כמו שהיה בחיים אלא שמכ"מ לא ראה: ולא נס לחה. דגם בזה ניכר אדם במותו. שחסר הלחלוחית שבין העור העליון לעצמו ונפרד העור על העצם. ואמנם כבר ניכר בזה האדם בעודו בחיים בימי הזקנה ומתחיל הליחה להתמעט יום יום ונקרא הליכות הליחה כמו שהוא הולך לאט לאט. אבל מי שמת פתאום ובעצם לחותו תיכף אחר המיתה הליחה נס מהר. והנה זה לא נצרך הכתוב לבאר אשר בחייו של משה הי' לחותו עמו שהרי היה זריז בפעולתו עד רגע האחרון. וזה בא בכח התמימות שבליחה אלא אפילו במותו לא נס לחה אלא נשאר קבור בלחותו: (ח) ויבכו בני ישראל וגו'. ודאי ביום הראשון בכו כל בית ישראל אפילו נשים וכמו בנדב ואביהוא דכתיב ואחיכם כל בית ישראל יבכו וגו' אלא שלשים יום לא הרגישו אלא תלמידי משה רבינו היינו בני ישראל ולא נשים וטה"א: ויתמו ימי בכי אבל משה. ביאר הכתוב אבל משה ללמדנו הא דאיתא במס' תמורה די"ז שנשתכח הרבה הלכות מתורה שבע"פ. וכמו שיבואר עוד במקרא הסמוך מש"ה הקדים שלא היה בכי בלבד אלא שנהגו אבל ולא עסקו בתורה וננעלו בתי מדרש: (ט) ויהושע בן נון וגו'. אז נתמלא רוח חכמה ביותר כמש"כ לעיל ל"א י"ד שהיה כמו בנטות השמש זורח אור הלבנה. אמנם עוד לא בהט אור הלבנה עד שהשמש שוקעת לגמרי. כך כשמת משה אז נתמלא יהושע רוח חכמה: כי סמך משה וגו'. והיה כמו אור הלבנה שמקבלת אורה מהשמש: וישמעו אליו בני ישראל ויעשו כאשר צוה וגו'. אם נפרש במלות שבא לשעה לצרכי המלחמה וכדומה לא שייך כאשר צוה ה' את משה. ואם בענין הליכות התורה לא שייך לשון וישמעו אליו אלא כלפי שנשתכחו כמה הלכות. והיו הכל עיניהם תלויות על הוראת יהושע ושמיעה היינו למוד ויעשו היינו מעשה. ופי' כאשר צוה וגו' הוא קבלות שקיבל משה בע"פ מה'. כמו שדרשו חז"ל על כאשר צויתך דכתיב בשחיטה והכי מבואר בירושלמי פאה פ"א ר"י בשם ר"ב כאשר צוה ה' את משה עבדו וכן צוה משה את יהושע וגו' אפילו דברים שלא שמע מפי רבו הסכימה דעתו כמו שנא' למשה בסיני הרי דמשמעות זה הלשון על קבלות שבע"פ. והודיע לנו זה המקרא שאנו עומדים דכל ישראל שמעו מפי יהושע מה שנצרך למעשה. ויהושע כוון את ההלכה כאשר צוה ה' את משה אע"ג ששכח בימי אבל משה. מ"מ כוון לאמיתה של תורה וכדאיתא עוד בירו' שם כ"מ שנתנו ב"ד נפשם מכוונים להלכה כמו שבא למשה בסיני. ואע"ג דבמס' תמורה שם איתא דעתניאל ב"ק החזיר הלכות בפלפולו. מ"מ ודאי היה תלוי בהסכמת יהושע ורק עתניאל ב"ק היה כמו תלמיד המחכים את רבו ורבו מסכים על ידו: (י) אשר ידעו ה' פנים אל פנים.

הרחב דבר

הוא מדתנא רכ"א סימן יפה לאדם שנפרעין ממנו לאחר מיתה לא נספד ולא נקבר וכו' פ"מ יקרא דבכבי הוא הרי אי יקרא דחיי הוא אין בזה כפרה למת. והאיך מצי דאפי' למ"ד יקרא דחיי מכ"מ הוי ני' כפרה. ונראה דמש"ה פירש"י בד"ה על מטה כו' ובזכו לעיני כל כדי שיתייסרו האחרים כו'. ולמאי פרש"י הכי ולא כמשמעו כדי שהבזיון יהי' לו לכפרה. אלא משום שבא לייסב דאפי' למ"ד יקרא דחיי הוא מכ"מ הוה בזה כפרה. משום שהי' בזה זכות הרבים שנתייסרו בו אחרים ובזה לכ"ע הוי ליה כפרה:

לֹא תַעֲבֹר׃ ה וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה בְּאֶרֶץ
מוֹאָב עַל־פִּי יְהוָה׃ ו וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בַגַּי בְּאֶרֶץ מוֹאָב
מוּל בֵּית פְּעוֹר וְלֹא־יָדַע אִישׁ אֶת־קְבֻרָתוֹ עַד
הַיּוֹם הַזֶּה׃ ז וּמֹשֶׁה בֶּן־מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה בְּמֹתוֹ
לֹא־כָהֲתָה עֵינוֹ וְלֹא־נָס לֵחֹה׃ ח וַיִּבְכּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל
אֶת־מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת מוֹאָב שְׁלֹשִׁים יוֹם וַיִּתְּמוּ יְמֵי
בְכִי אֵבֶל מֹשֶׁה׃ ט וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מָלֵא רוּחַ
חָכְמָה כִּי־סָמַךְ מֹשֶׁה אֶת־יָדָיו עָלָיו וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃
י וְלֹא־קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יְדָעוֹ

ת"א וימת שם משה. סוטה יג קדושין לח בתרא טו מנחות ל: על פי ה'. בתרא יז: ויקבור אותו בגי. סוטה ט יג יד: ולא ידע איש. שם יג יד עקידה שער כב: ומשה בן מאה. שם יג: ויבכו בני. כתובות קג קדושין לח: ויתמו ימי. מ"ק כא: ויהושע בן נון. קמא נב ס' הזוהר פ' ויקהל: ולא קם נביא. ר"ה כא עקידה שער יג ושער פט עקרים מג פג:

רש"י

שנשבע להם הקב"ה קיימה וזהו לאמר לכך הראיתיך אבל גזרה היא מלפני ששמה לא תעבור שאלולי כך הייתי מקיימך עד שתראה אותם נטועים וקבועים בה ותלך ותגיד להם: (ה) וימת שם משה. אפשר משה מת וכתב וימת שם משה אלא עד כאן כתב משה מכאן ואילך כתב יהושע. ר"מ אומר אפשר ספר התורה חסר כלום והוא אומר לקוח את ספר התורה הזה (לעיל ל"א) אלא הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע (ב"ב ט"ו): על פי ה'. בנשיקה: (ו) ויקבור אותו. הקב"ה בכבודו. ר' ישמעאל אומר הוא קובר את עצמו וזהו אחד משלשה אתין שהיה רבי ישמעאל דורש כן. כיוצא בו ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו (במדבר ו') הוא מביא את עצמו. כיוצא בו והשיאו אותם עון אשמה (ויקרא כ"ב) וכי אחרים משיאין אותם אלא הם משיאים את עצמם: מול בית פעור. קברו היה מוכן שם מששת ימי בראשית לכפר על מעשה פעור וזה אחד מן הדברים שנברא בין השמשות בערב שבת (אבות פ"ה.

העמק דבר

ע"כ ושמה לא תעבור. כי זה סיבה לדבר כמש"כ בס' חקת בלשון לכן לא תביאו וגו' ולעיל ס"פ האזינו: (ה) בארץ מואב. מאותו צד שהוא שייך למואב כמש"כ לעיל. וזהו על פי ה'. שצוה לילך ממקום עמידתו לצד ירחו לעבר השני ולמות שם: (ו) ויקבור אותו בגי. מעט בשפולי ההר: מול בית פעור. הוא טעם שנקבר דוקא באותו מקום כדי להשפיל כח בית פעור כמש"כ התוס' סוטה די"ד בשם המדרש: ולא ידע איש וגו'. בא הכתוב לבאר על שנמנע ממשה רבינו מקום קבורה יפה אשר ידענו תאות הצדיקים לכך. אמנם כבר נתבאר בס' בראשית י"ט ל' שלשה דברים שנפש הצדיק מתאוה על מקום קבורה. א' שיהא מקום קנוי לו ולא בשדה אחר. ב' שיהא לאותו מקום זכות כמו א"י או מקום תורה וכדומ' סגולה רוחנית. ג' לנוח אצל אבות ומי ששימשוא בחייו. וביאר הכתוב טעם על שנעדר ממשה ג' דברים הללו. א' ויקבור אותו וגו' הקב"ה כ"י או הוא קבר את עצמו. וא"כ היה בדרך נס ופלא ומובן מזה שזה היה בריאה מששת י"ב למקום קבורת משה ולא היה קנוי מתחלה למואב אלא למשה ביחוד. ב' מול בית פעור זכה בזה המקום לדבר הגדול לזכות את הרבים להבדיל מטומאת הפעור. ואין לך מקום יפה מזה שזכות הרבים תלוי בו (א). ג' ולא ידע איש וגו'. לא היה שייך נ"ר למשה בצוותא שהיה

הרחב דבר

(א) ובזה יובן הא דאי' בסנהדרין דמ"ז א'. כהא שגירר חזקיהו מלך יהודה את עצמות אביו על מטה של חבלים. וקאמר ואי משום יקרא דחיי הוא מ"ע. ומשני כי היכי דתסוו לי' כפרה. וקשה הא בסמוך מוכיח הגמ' דיקרא דשכב

אַחְזֵינָהּ אַחֲזִיתָךְ בְּעֵינָךְ וּלְתַמָּן לָא תְעִבַּר : ה וּמִית תַּמָּן מֹשֶׁה עַבְדָּא דַייָ בְּאַרְעָא דְמוֹאָב עַל מֵימְרָא דַייָ : ו וּקְבַר יָתֵיהּ בְּחֵילָתָא בְּאַרְעָא דְמוֹאָב לָקֳבֵיל בֵּית פְּעוֹר וְלָא יְדַע אֱנָשׁ יַת קְבוּרְתֵּיהּ עַד יוֹמָא הָדֵין : ז וּמֹשֶׁה בַּר מְאָה וְעַשְׂרִין שְׁנִין כַּד מִית לָא כְהַת עֵינֵיהּ וְלָא שְׁנָא זִיו יְקָרָא דְאַפּוֹהִי : ח וּבְכוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל יַת מֹשֶׁה בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב תְּלָתִין יוֹמִין וּשְׁלִימוּ יוֹמֵי בְכִיתָא אֶבְלָא דְמֹשֶׁה : ט וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן אִתְמְלֵי רוּחַ חוּכְמָא אֲרֵי סְמַךְ מֹשֶׁה יַת יְדוֹהִי עֲלוֹהִי וְקַבִּילוּ מִנֵּיהּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַעֲבַדוּ כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה : י וְלָא קָם נְבִיָּא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל

רש"י

סופה י"ד) : (ז) לא כהתה עינו . אף משמת : ולא נס לחה . לחלוחית שבו . לא שלט בו רקבון ולא נהפך תואר פניו : (ח) בני ישראל . הזכרים אבל באהרן מתוך שהיה רודף שלום ונותן שלום בין איש לרעהו ובין אשה לבעלה נאמר כל בית ישראל (במדבר כ') זכרים ונקבות : (י) אשר ידעו ה' פנים אל

העמק דבר

מובדל מאשר נשמות המתים . כמו שהיה מובדל בחייו של אדם כי לא היה מסוגל למבע הליכות עולם רק בדרך [illegible] נס' במדבר כ"א ובכ"מ . כך בקבורה [illegible] : את קבורתו . את קברו מיבעי [illegible] ת ל"ה כ' : (ז) במתו לא כהתה [illegible] שמת ואין הכונה שראה ממש כמו נסתלקו כל החושים וזהו מיתת [illegible] ן ניכר על האברים אם הוא [illegible] העינים . הכל מבינים אם [illegible] זה שניכר באישון העינים . [illegible] על העינים שבוב אין לו משה רבינו שנאמר נורת [illegible] שמכ"מ לא ראה : ולא [illegible] אדם במותו . שחסר לעצמו ונפד השור על האדם בעודו בחיים [illegible] עם יום יום ונקרא [illegible] לאט . אבל מי [illegible] שמת פתאום ובעצ[illegible] מותו תיכף אחר שמיתה הליחה נס [illegible] הלחות [illegible] העלם . [illegible] בימי הזקנה [illegible] הליכות הליח[illegible] נס מהר . ובנה זה לא נצרך הכתוב לבאר אשר בחייו של משה הי' לחותו עמו שהרי היה זריז בפעולתו עד רגע האחרון . וזה בא בכח התמימות שבליחה אלא אפילו במותו לא נס לחה אלא נשאר קבור בלחותו : (ח) ויבכו בני ישראל וגו' . ודאי ביום הראשון בכו כל בית ישראל אפילו נשים וכמו בנדב ואביהוא דכתיב ואחיכם כל בית ישראל יבכו וגו' אלא שלשים יום לא הרגישו אלא תלמידי משה רבינו היינו בני ישראל ולא נשים וטה"א : ויתמו ימי בכי אבל משה . ביאר הכתוב אבל משה ללמדנו הא דאיתא במס' תמורה די"ו שנשתכח הרבה הלכות מתורה שבע"פ . וכמו שיבואר עוד במקרא הסמוך מש"ה הקדים שלא היה בכי בלבד אלא שנהגו אבל ולא עסקו בתורה ונגעלו בתי מדרש : (ט) ויהושע בן נון וגו' . אז נתמלא רוח חכמה ביותר כמש"כ לעיל ל"א י"ד שהיה כמו בגמות השמש זורח אור הלבנה . אמנם עוד לא בהט אור הלבנה עד שהשמש שוקעת לגמרי . כך כשמת משה אז נתמלא יהושע רוח חכמה : כי סמך משה וגו' . והיה כמו אור הלבנה שמקבלת אורה מהשמש : וישמעו אליו בני ישראל ויעשו כאשר צוה וגו'. אם נפרש במלות שבא לשעה לצרכי המלחמה וכדומה לא שייך כאשר צוה ה' את משה . ואם בענין הליכות התורה לא שייך לשון וישמעו אליו אלא כלפי שנשתכחו כמה הלכות . והיו הכל עיניהם תלויות על הוראת יהושע ושמיעה היינו למוד ויעשו היינו מעשה . ופי' כאשר צוה וגו' הוא קבלות שקיבל משה בע"פ מה' . כמו שדרשו חז"ל על כאשר צויתך דכתיב בשחיטה והכי מבואר בירושלמי פאה פ"א ה"י בשם ר"ב כאשר צוה ה' את משה עבדו וכן צוה משה את יהושע וגו' אפילו דברים שלא שמע מפי רבו הסכימה דעתו כמו שנא' למשה בסיני הרי דמשמעות זה הלשון על קבלות שבע"פ . והודיע לנו זה המקרא שאנו עומדים דכל ישראל שמעו מפי יהושע מה שנצרך למעשה . ויהושע כוון את ההלכה כאשר צוה ה' את משה אע"ג שנשכח בימי אבל משה . מ"מ כוון לאמיתה של תורה וכדאיתא עוד בירו' שם כ"מ שנתנו ב"ד נפשם מכוונים להלכה כמו שבא למשה בסיני . ואע"ג דבמס' תמורה שם איתא דעתניאל ב"ק החזיר הלכות בפלפולו . מ"מ ודאי היה תלוי בהסכמת יהושע ורק עתניאל ב"ק היה כמו תלמיד שמחכים את רבו וכבו מסכים על ידו : (י) אשר ידעו ה' פנים אל פנים.

הרחב דבר

הוא מדתנא רכ"א סימן יפה לאדם שנפרעין ממנו לאחר מיתה לא נספד ולא נקבר וכו' פ"מ יקרא דשכבי הוא סרי אי יקרא דחיי הוא אין בזה כפרה למת . והאיך משני דאפי' למ"ד יקרא דחיי מכ"מ הוי לי' כפרה . ונראה דמש"ה פירש"י בד"ה על מטה כו' ובזכו לעיני כל כדי שיתייסרו האחרים כו' . ולמאי פרש"י הכי ולא כמשמעו כדי שהבזיון יהי' לו לכפרה . אלא משום שבא לייסב דאפי' למ"ד יקרא דחיי הוא מכ"מ הוה בזה כפרה . משום שהי' בזה זכות הרבים שנתייסרו בו אחרים ובזה לכ"ע הוי ליה כפרה :

יְהוָה פָּנִים אֶל־פָּנִים׃ יא לְכָל־הָאֹתֹת וְהַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ יְהוָה לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל־עֲבָדָיו וּלְכָל־אַרְצוֹ׃ יב וּלְכֹל הַיָּד הַחֲזָקָה וּלְכֹל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ **חזק**

ת"א לכל האתת והמופתים · עקרים מג פ"י ופ"ט : לעיני כל ישראל · מנחות ל :

מ"א פסוקים . גאוא"ל סימן · אל"י סימן : ומפטירין ויהי אחרי מות משה כיהושע סימן א' :

סכום פסוקי דספר דברים תשע מאות וחמשים וחמשה **הנ"ץ** סימן . וחציו ועשית על פי הדבר **אשר יגידו** לך . ופרשיותיו **י"א** אסרו **חג** בעבותים סימן . וסדריו **כ"ז** יפית אמונה **יגיד** צדק סימן . ופרקיו **ל"ד** אודה ה' בכל **לבב** סימן . מנין הפתוחות **שלשים וארבעה** . והסתומות **מאה ועשרים וארבעה**. הכל **מאה וחמשים ושמנה פרשיות** וכסא כבוד **ינחילם** סימן :

סדרי תורה **נ"ד** למען יזמרך כבוד ולא **ידם** סימן . מנין פרשיות הפתוחות של כל התורה **ר"ץ** יבא דודי לגנו ויאכל **פר"י** מגדיו סימן . והסתומות **שע"ט** או אסרה אסר על נפשה **בשבעה** סימן . נמצאו מנין כל הפרשיות פתוחות וסתומות **תרס"ט** . **לא תחסר** כל בה סימן :

סכום הפסוקים של כל התורה **ה' אלפים ושמנה מאות וארבעים וחמשה** ואור **החמ"ה** יהיה שבעתים סימן . וחציו וישם עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התמים :

מנין תיבות של ספר תורה **ע"ט** אלפים **ותתקע"ו** לשוני **ע"ט סופ"ר** מהיר **יפיפי"ת** מבני אדם סימן . מנין אותיות של ס"ת **ד"ש** אלפים **ות"ת** מאות **וחמשה** וסימנו **ארצ"ה ב"ן** ואכבדה אמר ה' **גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרו"ן** מן הראשון . תבנה במהרה בימינו אמן כן יהי רצון :

סכום אותיות הא"ב בפרטן כל אות ואות למספרן כמה ימצא בתורתנו הקדושה

א כ"ז אלף נ"ז . **ב** ט"ז אלף שד"מ . **ג** ב' אלפים ק"ט · **ד** ז' אלף ל"ב . **ה** כ"ח אלף נ"ב . **ו** ל' אלף תקי"ג . **ז** ב' אלפים קצ"ח . **ח** ז' אלף קפ"ו . **ט** אלף תת"ב . **י** ל"א אלף תק"ל . **כ** ח' אלף תר"י . **ך** ג' אלף ש"נ. **ל** כ"א אלף תק"ע · **מ** י"ד אלף תע"ב . **ם** י' אלף תרכ"ג . **נ** ט' אלף תתנ"ד . **ן** ד' אלף רנ"ז . **ס** אלף תתל"ג . **ע** י"א אלף רמ"ז . **פ** ג' אלף תתקצ"ו . **ף** תתל"ד . **צ** ב' אלף תתקכ"ה. **ץ** אלף ס"ז . **ק** ד' אלף תרצ"ד . **ר** י"ח אלף קכ"ה . **ש** ט"ו אלף תקצ"ו . **ת** י"ז אלף תתקמ"ט :

סכום האותיות כמה יש בכל ספר מה' הספרים

בראשית ע"ח אלף ס"ד . **שמות** ס"ג אלף תקכ"ט . **ויקרא** מ"ד אלף תש"צ . **במדבר** ס"ג אלף תק"ל . **דברים** נ"ד אלף תתצ"ב . והסך הכל כנ"ל :

נשלמו חמשה חומשי תורה . תהלה לאל גדול ונורא :

רש"י

פנים . שהיה לבו גס בו ומדבר אליו בכל עת שרוצה כענין שנא' ועתה אעלה אל ה' (שמות ל"ב) עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם (במדבר ט'): (יב) ולכל היד החזקה · שקבל את התורה בלוחות בידיו : ולכל המורא הגדול · נסים וגבורות שבמדבר הגדול והנורא : לעיני כל ישראל · שנשאו לבו לשבור הלוחות לעיניהם שנא' ואשברם לעיניכם (שמות ל"ד) והסכימה דעת הקב"ה לדעתו שנאמר אשר שברת (דברים י') יישר כחך ששברת (שבת פ"ז) : השלמת פרשת ברכה

כְּמשֶׁה דִי אִתְגְלֵי לֵיהּ יְיָ אַפִּין בְּאַפִּין: יא לְכָל אָתַיָא וּמוֹפְתַיָא דִי שַׁלְחֵיהּ יְיָ לְמֶעְבַּד בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל עַבְדוֹהִי וּלְכָל אַרְעֵיהּ: יב וּלְכֹל יְדָא תַקִּיפְתָּא וּלְכֹל חֵיזְוָנָא רַבָּא דִי עֲבַד משֶׁה לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל: **חזק**

העמק דבר

דאע"ג שהקב"ה מדבר עם נביא לצורך הדור · אבל אחר שאינו מופשט מצד עצמו למעלה זו כ"כ הרי זה כמלך בו"ד מדבר עם מי שאינו לפ"כ אלא שהשעה צריכה לכך אזי אינו מדבר עמו בפנים יפות שיהא מביט אל פניו אלא כמדבר מן הצד · משא"כ אם הענין נותן לדבר עם מי שראוי לכך גם מצד עצמו אזי יש נחת להמלך להביט על פניו וכך הוא מלכותא דרקיעא וכדאיתא ברבה ריש פ' ויקרא אל משה ועם אדם לא דבר דרך לדבר עם אריסו . ועם נח לא דבר . דרך לדבר עם נקודו פי' השעה היתה צריכה לכך אפילו אינם ראוים מצ"ע. וכך אירע שדבר עם גדעון וכדומה אע"ג שלא היו ראוים לכך ואחרי נביאים שהיו ג"כ ראוים לכך · אבל עוד לא היתה הארת פנים באהבה כמו עם משה: (יא) לכל האתת . באופן האותות בשעה מלומלמת כ"כ: והמופתים · בנסים נפלאים: אשר שלחו ה' . הכל היה רק בדבר ה' בהארת פנים אל פנים: (יב) ולכל היד החזקה . כמבואר לעיל ג' כ"ד דמי שמשדד הטבע הרי זה כמו שאוחז בכח גלגל הרחים ההולך בכח עוז המים או האש · והוא גבורה גדולה אכן אפילו מי שיש לו זה הכח לשעה אינו יכול לעצרו הרבה כך שיסוד הטבע הוא עצירת גלגלי כוכבי לכת ופעולתם בטבע וכל הנביאים עצרו ההילוך לשעה · אבל משה היה ידו החזקה זה ארבעים שנה: ולכל המורא הגדול · הוא גלוי שכינה שהיה בימיו · ואע"ג שגם בימי שמואל ואליהו היה גלוי שכינה לכמה בני הנביאים אבל לא הגיעו לגלוי שהיה בימי משה · וכתיב לכל המורא הגדול · משום שהיה כמה פעמים גלוי שכינה בסיני ובא"מ · ועוד הרבה פעמים מש"ה כתיב לכל . ועי' מש"כ לעיל ד' ל"ה: לעיני כל ישראל · דכל הנביאים שגרמו גלוי שכינה לא היה אלא לבני הנביאים תלמידי הנביא · אבל משה גרם גלוי שכינה לעיני כל ישראל בים סוף ובהר סיני ובאהל מועד · ומחמת זה היתה אהבת ה' כ"כ אליו · שבזה הראה לכל אשר הוא ית' ברא העולם ומלואו · ומשום הכי בידו לעצור הליכות עולם · והוא ית' מנהיג עולמו ומש"ה מראה אור פניו כ"י . וזהו תכלית הבריאה לדעת כי בראשית ברא אלהים:

סליק בעזרת ה' החונן אף לשאינו הגון:

כללים בדברי רש"י זכרונו לברכה · שמורה בכל טוב וערוכה · לקוחים מדברי המפרשים · זה אומר ככה · וזה אומר ככה:

א כל מקום שפירש רש"י כתרגומו · הנה הוא סותר את העברי · פירוש שאין הפשט כמו העברי:

ב ואונקלוס תרגם · אז אינו סותר התרגום אלא מפרש דעתו של אונקלוס:

ג שמתרגם · בכל מקום שהוא · אז סותר התרגום שהוא טעות:

ד ותרגומו · אז מביא רש"י ראיה לפירושו שכן הוא:

ה וכשהוא כותב התרגום . כגון דאילו או כיוצא בו ואינו אומר כתרגומו או תרגום · אז אינו קשה על העברי אלא רוצה ליישב ולפרש לשון התרגום כגון שאלתיה הוא מפרש שהוא לשון הואלה:

ו וכשהוא אומר ואונקלוס תרגם בפנים אחרים אז לשון המקרא נופל על לשון התרגום אך שמאריך בלשון:

ז וכשהוא כותב העברי וגם התרגום כגון כבד תרגום יקיר ולא אתיקר אז הוא מפרש הפעולה שלא הטעה אחר העברי לומר שהוא צווי אלא שם דבר כמו כי כבד ממך הדבר · וגם כשמשנה לשון תרגום מן העברי לפי לשון התרגום יש לומר כגון ופרינו בארץ וניפוש בארעא פרינו עבר והתרגום מהפכו להבא · או נקבה שככך · תרגום פרש אגרך שלא נאמר שהנו"ן שמוש:

קודם קריאת ההפטרה אומר המפטיר זה

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק׃

אחר קריאת ההפטרה אומר המפטיר אלו הברכות

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם שֶׁכָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק׃

נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו׃

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ׃

שַׂמְּחֵנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ · וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ · בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ · עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ · כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מָגֵן דָּוִד׃

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה · לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת׃

עַל הַכֹּל יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת׃

(בישעיה סימן א')

א א חֲזוֹן יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ אֲשֶׁר חָזָה עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלָםִ בִּימֵי עֻזִּיָּהוּ יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּהוּ מַלְכֵי יְהוּדָה׃ ב שִׁמְעוּ שָׁמַיִם וְהַאֲזִינִי אֶרֶץ כִּי יְהוָה דִּבֵּר בָּנִים גִּדַּלְתִּי וְרוֹמַמְתִּי וְהֵם פָּשְׁעוּ בִי׃ ג יָדַע שׁוֹר קֹנֵהוּ וַחֲמוֹר אֵבוּס בְּעָלָיו יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע עַמִּי לֹא הִתְבּוֹנָן׃ ד הוֹי גּוֹי חֹטֵא עַם כֶּבֶד עָוֹן זֶרַע מְרֵעִים בָּנִים מַשְׁחִיתִים עָזְבוּ אֶת־יְהוָה נִאֲצוּ אֶת־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל נָזֹרוּ אָחוֹר׃ ה עַל־מֶה תֻכּוּ עוֹד תּוֹסִיפוּ סָרָה כָּל־רֹאשׁ לָחֳלִי וְכָל־לֵבָב דַּוָּי׃ ו מִכַּף־רֶגֶל וְעַד־רֹאשׁ אֵין־בּוֹ מְתֹם פֶּצַע וְחַבּוּרָה וּמַכָּה טְרִיָּה לֹא־זֹרוּ וְלֹא חֻבָּשׁוּ וְלֹא רֻכְּכָה בַּשָּׁמֶן׃ ז אַרְצְכֶם שְׁמָמָה עָרֵיכֶם שְׂרֻפוֹת אֵשׁ אַדְמַתְכֶם לְנֶגְדְּכֶם זָרִים אֹכְלִים אֹתָהּ וּשְׁמָמָה כְּמַהְפֵּכַת זָרִים׃ ח וְנוֹתְרָה בַת־צִיּוֹן כְּסֻכָּה בְכָרֶם כִּמְלוּנָה בְמִקְשָׁה כְּעִיר נְצוּרָה׃ ט לוּלֵי יְהוָה צְבָאוֹת הוֹתִיר

רד"ק

א חזון ישעיהו בן אמוץ · לא ידענו יחסו מאיזה שבט היה אלא שרבותינו ז"ל קבלו כי אמוץ ואמציה אחים היו :
ב שמעו שמים · כבר ספרו בדברי תוכחה כי בני דורו היו רעים ואע"פ שכתוב בעזיהו ויעש הישר בעיני ה' וכן יותם הרי נאמר בעזיהו וכחזקתו גבה לבו עד להשחית · ובימי שניהם היו העם מזבחים ומקטרים בבמות · וכתוב בדברי הימים במלכות יותם עוד העם משחיתים כל שכן בימי אחז שהיה רע ועשה רעות גדולות כמו שכתוב וכל העם היו רעים בימיו כמה שכתוב בעזבם את ה' אלהי אבותם ואף בימי חזקיהו לא היו לבבם שלם את ה' כמש"כ בד"ה · ואמר בפתחו דברי תוכחה שמעו שמים· וכן אמר מרע"ה כשבא להוכיח את ישראל אמר האזינו השמים כי הם עדים בין ה' ובין ישראל כמו שכתוב והעידה בם את השמים ואת הארץ לפי שהם קיימין לעולם והדורות הולכין או לפי שאם יעברו על הברית השמים לא יתנו טלם והארץ לא תתן את יבולה ויש דרשות למה אמר שמעו לשמים והאזיני לארץ בהפך מה שאמר משה רבינו ע"ה ואחד מהם לפי שהיה משה קרוב לשמים לפיכך אמר האזינו השמים · ולפי שהיה רחוק מן הארץ לפיכך אמר ותשמע הארץ · בא ישעיהו ואמר שמעו שמים לפי שהיה רחוק מן השמים ואמר והאזיני ארץ שהיה קרוב לארץ : כי ה' דבר · מה שאני אומר הם דברי ה' אשר שלחני שהוא צועק על בניו · ואמר בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי · כי גדלתי אותם ורוממתים מעל כל עם והכפל לחזק הענין במלים שונים והענין אחד · וכן מנהג המקרא במקומות רבים · ואדוני אבי ז"ל פירש גדלתים בתורתי ורוממתים בשכינתי : והם פשעו בי · מרדו בי במרד ובמעל עברו על תורתי להכעיסני כי יש מכירים וכופרים ויש שאין מכירין ועליהם אמר : (ג) ידע שור · זכר הבהמות שהן גדלות עם האדם לעבודתו ואף על פי שאינן בני דעת בבת הסברה יש בהם לרחק מן הנזק ולקרב אל התועלת יכירו מי שייטיב להם תמיד והם הבעלים ושבים לביתם ולמקום מאכלם כשבאים ממלאכתם ואין פירוש קונה אותו בדמים לבד אלא המגדלו ועושה לו צרכיו תמיד וכן אביך קנך וכן אמר קונה שמים וארץ · ופירוש אבוס מקום מאכל הבהמה והוא בלר"י בשקל אטון · והוא אחד בסמוך ובמוכרת · וכזה אלה הבהמות אע"פ שהם בהמות מכירים המטיב להם וישראל שהם עמי שקניתים מבית עבדים הם לא ידעו כי אני המטיב להם ונתתי להם ארץ נחלה וגרשתי גוים מפניה' שאם הכירו זה לא עזבוני ולא עבדו אלהים אחרים במקומי והם לא התבוננו כי בשמרם את תורתי הם בטובה ובעזבם אותה הם ברעה איך לא התבוננו זה : (ד) הוי גוי חוטא · הוי לשון קריאה וצעקה הן לאבל הן להשמיע השומעים · וי"ת זה לשון אבל כמו אוי שתרגם ווי על עם דאתקריאו עם קדיש ותעו : כבד· הם תואר בשקל מלך עבד והוא אחד בסמוך ובמוכרת: מרעים· הינו אומר על האבות אלא עליהם אומר שהם זרע המרעים לעצמם במעשיהם הרעים הפך זרע ברוכי ה' וכן הם בנים משחיתים דרכיהם : נאצו הכעיסו: את קדוש ישראל · שנתקדש בתוכם בנפלאותיו ובנקמותיו אשר עשה באויביהם והם עזבוהו: נזורו · בשקל יכלו מענין וינזרו מקדשי בני ישראל כלומר נבדלו מאתו והלכו להם אחורנית מעבודתו · או פירושו שהפכו לאל ערף ולא פנים כמו שאמר ויהי לאחור ולא לפנים ות"י ואזרו לפולחני קדל וגו' ויתכן להיות נזרו מבנין נפעל בשקל בדים נכונו כסגו מענין זר ויונתן תרגם נזורו אחור לענין הטועה ולא לענין המעשה שתרגם ובדיל טוכדיהון וגו' : (ה) על מה תכו · לא תעלה על לבבכם על מה אתם מכים כי עוד תוסיפו סרה· ולא תחשבו כי האל הוא המכה אתכם על עונותיכם אלא תלכו בקרי ותאמרו כי הרע בא עליכם דרך מקרה ולא עונש עונותיכם· ויש מפרשים על מה תכו מה יועיל הכות אתכם כי לא תוסרו בזה· כי עדיין אחר המכות תוסיפו לחטוא ולא תוסרו על ידי המכות וסרה הם תאר כלומר דרך סרה ומעותת : כל ראש לחלי · לא תתבוננו אם האל ית' מכה אתכם ותאמרו דרך מקרה נפלו החלאים הרעים על כולכם אין זה כי אם על עונש עונותיכם כי כל ראש מזומן לחלי וכל לבב דוי כמו שאמר בתוכחות משה רבינו עליו השלום יככה ה' בשגעון ובעורון ובתמהון לבב: (ו) מכף · כמו שכתוב בתוכחות יככה ה' בשחין רע על הברכים ועל השוקיים אשר לא תוכל להרפא מכף רגלך ועד קדקדך: זרו ולא חבשו ולא רככה בשמן · כי לא תועיל בה רפואה כמו שאמר בתוכחות אשר לא תוכל להרפא ורפואת המכה לזור אותה ולחבשה ולרכך אותה במשיחה וכיון שאתם רואים כי לא תועיל רפואה למכתכם היה לכם לחשוב כי מהשם היא כמו שיעד לכם בתוכחות ופירוש מתום ר"ל שלמות כלומר אין בבשרכם דבר שלם ובריא כי כלו נגוע · ופירוש פצע מכה המוציאה דם או ליחה שנפצע הבשר · ופירוש חבורה מכה שנצרר הדם או הליחה · ופירוש טריה לחה כלומר מכתה טריה היא שלא תתנגב לעולם אלא כל זמן היא לחה · וזה סימן למכה שאין לה רפואה · וי"ת הפסוק הזה ע"ד משל מאחר עמא ועד רישא וגו' : (ז) ארצכם · כמו שכתוב בתוכחות והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה · ופירוש שרופות אש כאלו הם שרופות אש כל כך הם חרבות · ופירוש אדמתכם שדות הזריעה ואילנותיהם : זרים אוכלים אותה · לעיניכם ולנגדיכם ואין בכם יכולת למנעם כמו שכתוב בתוכחות ישא ה' עליך גוי מרחוק וגו' · ואכל פרי בהמתך ופרי אדמתך וגו' : כמהפכת זרים · והנה נותרה האדמה שממה · כי גוים זרים באים ואוכלים אותה מה שימצאו ואתם אין אתם יכולין לעבוד את האדמה עוד כי הנה האויבים באים עליכם יום יום · והנה האדמה שממה והיא כמהפכת סדום ועמורה שהיו זרים מירשת האל · וכן כתוב בתוכחות כמהפכת סדום וגו' · ויונתן תרגם ובחוביכון וגו' · ויש מפרשים זרים כמו זרם מטר כלומר כמקום ששטף המטר הסחף : (ח) ונותרה · כי רוב ערי יהודה היו חרבות ובימי חזקיהו כל הערים הבצורות תפשם מלך אשור והנה נותרה ירושלים לבדה כמו הסכה שהיא בכרם וכמו המלונה שהיא בשדה הקשואין שאין סביבותיה בית וסכה אחרת · וסכה ומלונה ענין אחד במלות שונות כי הסכה היא שילין בה השומר תקרא מלונה · ויונתן תרגם כמטללתא בכרמא וגו' · ופירוש דאבעיוהי תשבוהו שלא נשארו בו קשואים מן נבעו מצפוניו · ירצה לומר שלא נשארו בו קשואים אחר שנקטפו הענבים שהולך לו השומר · וכן כמלונה במקשה אחר שלקטו הקשואים ותפשו המקשה שלא נשאר בה קשואים והולך לו השומר כן נשארה ציון בלי שומר כי הקב"ה שומר ישראל סילק שכינתי מהם ואמר סוכה בכרם ומלונה

במקשה

לָנוּ שָׂרִיד כִּמְעָט כִּסְדֹם הָיִינוּ לַעֲמֹרָה דָּמִינוּ׃ י שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה קְצִינֵי סְדֹם הַאֲזִינוּ תּוֹרַת אֱלֹהֵינוּ עַם עֲמֹרָה׃ יא לָמָּה לִּי רֹב־זִבְחֵיכֶם יֹאמַר יְהוָה שָׂבַעְתִּי עֹלוֹת אֵילִים וְחֵלֶב מְרִיאִים וְדַם פָּרִים וּכְבָשִׂים וְעַתּוּדִים לֹא חָפָצְתִּי׃ יב כִּי תָבֹאוּ לֵרָאוֹת פָּנָי מִי־בִקֵּשׁ זֹאת מִיֶּדְכֶם רְמֹס חֲצֵרָי׃ יג לֹא תוֹסִיפוּ הָבִיא מִנְחַת־שָׁוְא קְטֹרֶת תּוֹעֵבָה הִיא לִי חֹדֶשׁ וְשַׁבָּת קְרֹא מִקְרָא לֹא־אוּכַל אָוֶן וַעֲצָרָה׃ יד חָדְשֵׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שָׂנְאָה נַפְשִׁי הָיוּ עָלַי לָטֹרַח נִלְאֵיתִי נְשֹׂא׃ טו וּבְפָרִשְׂכֶם כַּפֵּיכֶם אַעְלִים עֵינַי מִכֶּם גַּם כִּי־תַרְבּוּ תְפִלָּה אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ יְדֵיכֶם דָּמִים מָלֵאוּ׃ טז רַחֲצוּ הִזַּכּוּ הָסִירוּ רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם מִנֶּגֶד עֵינָי חִדְלוּ הָרֵעַ׃ יז לִמְדוּ הֵיטֵב דִּרְשׁוּ מִשְׁפָּט אַשְּׁרוּ חָמוֹץ שִׁפְטוּ יָתוֹם רִיבוּ אַלְמָנָה׃ יח לְכוּ־נָא וְנִוָּכְחָה יֹאמַר יְהוָה אִם־יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כַּשָּׁנִים כַּשֶּׁלֶג יַלְבִּינוּ אִם־יַאְדִּימוּ כַתּוֹלָע כַּצֶּמֶר יִהְיוּ׃ יט אִם־תֹּאבוּ וּשְׁמַעְתֶּם טוּב הָאָרֶץ תֹּאכֵלוּ׃ כ וְאִם־תְּמָאֲנוּ וּמְרִיתֶם חֶרֶב תְּאֻכְּלוּ כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ כא אֵיכָה הָיְתָה לְזוֹנָה קִרְיָה נֶאֱמָנָה

רד"ק

במקשה ולא אמר כסוכה בגן כי בסוכת הגן כל הימים השומר שם כי אחר שילקטו פרי זה או ירק זה ישאר אחר · וכן כל השנה · אבל בכרם ובמקשה אחר שילקטו הענבים והקשואים לא נשאר דבר לשמור והולך לו השומר : כעיר נצורה · פירוש כעיר הרבה מאנשיה · וכן ובגל ריש ילינו ונצורי ישראל להשיב ענין חרבה · ויונתן תרגם כקרתא דצירין עלה : (ט) לולי ה' צבאות · כן נקרא על שם צבאות מעלה ועל צבאות מטה שהם ישראל שנקראו צבאות לפיכך לא רצה לכלותינו כלנו כמו שהיינו חייבים והותיר לנו שריד למען שמו הנקרא עלינו · והשריד הוא מעט ולולי כי ברחמיו הותיר לנו כמעט כסדום היינו ולעמורה דמינו שלא היה בהם שריד ופליט כי אנחנו עשינו מעשיהם והיינו חייבים כליה כמוהם · וכ"ף כמעט כ"ף האמתות שבאה על המילין לאמת הדבר כמו השבעה לי כיום כי אותו כהיום שמלאון אותו היו שרי יהודה כמשיגי גבול והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלול · וזה הפסוק הוא לשון הנביא וכלל עצמו עם הפושעים לכבוד ישראל כמו שאמר ירמיהו נחנו פשענו ומרינו · ואמר הקב"ה למשה רבינו עד אנה מאנתם לשמור מצותי חקותי וגו' : (י) שמעו · אמר לשרים ולעם כי הקצינים הם דומים לקציני סדום ועמורה בעשקם העניים ובהטותם המשפטים והעם גם כן דומה לעם סדום ועמורה במעשיהם הרעים ואמר להם שמעו דבר ה' ותורת אלהינו והדבר והתורה היא זאת התוכחה שאמר להם למה לי רוב זבחיכם וכל הפרשה : (יא) למה לי רוב זבחיכם · אף על פי שהיו מזבחים ומקטרים בבמות היו מביאים גם כן קרבנות לבית המקדש בחדשים ובמועדים והואיל ואתם עוזבים תורתי למה לי רוב זבחיכם כי לא צויתי אתכם עליהם אלא כדי שתזכרוני ותעלוני על לבבכם תמיד ולא תחטאו ואם חטאתם שתתודו עם הקרבן ותשובו מדרכיכם הרעים ואילו עשיתם כן היו לי לריח ניחוח כמו שאמור בתורה אבל עתה אני קץ בהם ומואסם כאדם השבע מן הדבר שהוא קץ בו ומואסו · וזהו שאמר שבעתי עולות אילים ודם פרים וכבשים וגו' : (יב) כי תבאו · בשלש רגלים זו הראייה מי בקש מידכם שתבאו לפני והמרו את דברי איני חושב לכם זה לכבוד אלא לבזיון שתרמסו חצרי · ואמר חצרי כי בהעזרות בית הבית היו עומדים ישראל ולא היה נכנס להיכל כי אם הכהנים : (יג) לא תוסיפו · אם עשיתם עד עתה לא תביאו עוד מכאן ואילך כי תביאו מנחה לפני ואין לבבכם אלי זאת היא מנחת שוא והבל ותועבה היא · וכשתקראו מקרא קדש ותאספו ואתם נעצרים בביתי לקדש חדש או מועד שהוא יום שבתון ובלבבכם און והוא לא אוכל אני לראות זה און ועצרה · וכפל עוד ואמר : (יד) חדשיכם · לטורח · למשא כבד היו עלי עד שנלאתי לסבול אותם · ויונתן תרגם אסגיתי למשבק כלומר הרבה נשאתי וסלחתי לכם עונותיכם ולא אוכל עוד לסלות : (טו) ובפרשכם · הרי"ש בחיר"ק תחת סגול כדברכם · פרישת כפים היא לתפלה כמו אפרוש כפי אל ה' ואיך לא תבושו ותפרשו אלו כפיכם ששפכו דמים · לפיכך אני אעלים עיני מכם ולא אקבל תפלתכם אפילו תרבו תפלה והצעקו כל היום

ורבותינו זכרונם לברכה דרשו הפסוק בנשיאת כפים בכהן ואמרו כל כהן שהרג הנפש לא ישא כפיו שנאמר ובפרשכם כפיכם ידיכם דמים מלאו : (טז) רחצו הזכו · רחיצת הלב וזכותו ופירוש הסירו רוע מעלליכם חדלו הרע חדלו לכם מלהרע איש לאחיו · ורבינו שלמה ז"ל פירוש חדלו הרע כמו להרע : (יז) למדו · מן הטוב ומן הרע חדלו ותלמדו להטיב איש לחברו : דרשו משפט · בין עושק לעשוק : אשרו · כמו ישרו : חמוץ · הוא הגזול כמו מכף מעול וחומץ שפירושו גזול · ישרו מי שהוא גזול ומעוות בדינו · ורבותינו פירשו לשון חמץ ואמרו אשרו הדיין שמחמץ את דינו : שפטו יתום ריבו אלמנה · שפטו משפט יתום ריבו ריב אלמנה · כי הם העשוקים ברוב ואינכם משימים אזניכם לצעקתם : (יח) לכו נא · לכו אינו ענין הליכה ממש אלא ענין זירוז · וכן לכו ונחשבה על ירמיהו · לכה נא אנסכה בשמחה והדומים להם שכתבנו בספר מכלול : ונוכחה · ענין סיפור הטענות בעל דין עם בעל דינו וכן שם ישר נוכח עמו ועם ישראל יתוכח והדומים להם · יאמר האל שיתוכחו עמו ויספר הוא הטובות שעשה להם והרעות שעשיתם אתם לפניו · ואתם כיון שלא תוכלו לטעון כנגדו דבר תתחרטו על מעשיכם הרעים ואם תעשו כן אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו ופי' תולע כמו תולעת השני שהוא צבע קרמאזי"ן ולפי שזכר שנים שפירושו אדום זכר אחריו תולע רצה בו יותר אדום ודמה החטאת לאדום שהוא צבע חזק ונראה למרחוק ואם יהיה בבגד כתם מאותו צבע לא יסור בכיבוס · וכן אמר אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית נכתם עונך לפני · ובתשובה היא ליבון הכתם : ילבינו יאדימו · פעלים עומדים : כצמר יהיו · חסר התואר ופירושו כצמר לבן ונקי · וכן הנותן שלג כצמר וכמוהם בחסרון התואר ובר שהתואר מלובשים בגדים · זרע אנשים · ימותו אנשים · בא האנשים · ופי' א"א ז"ל אם יהיו חטאיכם כשנים שהוא אדום מאד כשלג ילבינו אכפר על עונותיכם ואם יהיו אדומים מאד כתולע אז יהיו כצמר שאינו לבן מאד כמו השלג : (יט) אם תאבו · טוב הארץ · מה שאוכלים זרים לעיניכם תאכלו אתם : (כ) ואם תמאנו ומריתם · לא תהיו אוכלים אבל אכולים לחרב : חרב · כמו בחרב חסר בי"ת השימוש · וכן הנמצא בית ה'. לזונות בית אביה · ויקברוהו ביתו · ורחצו מים · כי ששת ימים והדומים להם : כי פי ה' דבר · וכיון שדבר הוא יקים את דברו: (כא) איכה · הזונה היא נאמנת לבעלה אבל משקרת בו ומזנה תחתיו וכן ירושלים שהיתה נאמנת כלא בימי דוד ובימי שלמה ובימי אסא ובימי יהושפט לא היו מזבחים ומקטרים בבמות אלא בבית המקדש ואחר כך שבה להיות זונה ועזבו בית ה' והם מזבחים ומקטרים בבמות ולאשרות: מלאתי משפט · היו"ד נוספת אומר כי ירושלים היתה מלאה משפט מתחלה כי יהושפט העמיד שופטים בכל ערי יהודה ואמר להם ראו מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי אם לאלהים וגו' · וגם בירושלים העמיד למשפט ה' ולריב וגו' · ועתה אין בה משפט כמו שאמר בסמוך כלו אוהב שוחד ורודף שלמונים : צדק ילין בה · ילין אינו לשון לינה ממש אלא לשון עמידה והתמדה

כדבר

מְלֵאֲתִי מִשְׁפָּט צֶדֶק יָלִין בָּהּ וְעַתָּה מְרַצְּחִים: כב כַּסְפֵּךְ הָיָה לְסִיגִים סָבְאֵךְ מָהוּל בַּמָּיִם: כג שָׂרַיִךְ סוֹרְרִים וְחַבְרֵי גַּנָּבִים כֻּלּוֹ אֹהֵב שֹׁחַד וְרֹדֵף שַׁלְמֹנִים יָתוֹם לֹא יִשְׁפֹּטוּ וְרִיב אַלְמָנָה לֹא־יָבוֹא אֲלֵיהֶם: כד לָכֵן נְאֻם הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת אֲבִיר יִשְׂרָאֵל הוֹי אֶנָּחֵם מִצָּרַי וְאִנָּקְמָה מֵאוֹיְבָי: כה וְאָשִׁיבָה יָדִי עָלַיִךְ וְאֶצְרֹף כַּבֹּר סִיגָיִךְ וְאָסִירָה כָּל־בְּדִילָיִךְ: כו וְאָשִׁיבָה שֹׁפְטַיִךְ כְּבָרִאשֹׁנָה וְיֹעֲצַיִךְ כְּבַתְּחִלָּה אַחֲרֵי־כֵן יִקָּרֵא לָךְ עִיר הַצֶּדֶק קִרְיָה נֶאֱמָנָה: כז צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה וְשָׁבֶיהָ בִּצְדָקָה:

הפטרת ואתחנן (בישעיה סימן מ׳)

מ א נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי יֹאמַר אֱלֹהֵיכֶם: ב דַּבְּרוּ עַל־לֵב יְרוּשָׁלִַם וְקִרְאוּ אֵלֶיהָ כִּי מָלְאָה צְבָאָהּ כִּי נִרְצָה עֲוֺנָהּ כִּי לָקְחָה מִיַּד יְהוָה כִּפְלַיִם בְּכָל־חַטֹּאתֶיהָ: ג קוֹל קוֹרֵא בַּמִּדְבָּר פַּנּוּ דֶּרֶךְ יְהוָה יַשְּׁרוּ בָּעֲרָבָה מְסִלָּה לֵאלֹהֵינוּ: ד כָּל־גֶּיא יִנָּשֵׂא וְכָל־הַר וְגִבְעָה יִשְׁפָּלוּ וְהָיָה הֶעָקֹב לְמִישׁוֹר וְהָרְכָסִים לְבִקְעָה: ה וְנִגְלָה כְּבוֹד יְהוָה וְרָאוּ כָל־בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר: ו קוֹל אֹמֵר קְרָא וְאָמַר מָה אֶקְרָא כָּל־הַבָּשָׂר חָצִיר וְכָל־חַסְדּוֹ כְּצִיץ הַשָּׂדֶה: ז יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ כִּי רוּחַ יְהוָה נָשְׁבָה בּוֹ אָכֵן חָצִיר הָעָם: ח יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ וּדְבַר אֱלֹהֵינוּ יָקוּם לְעוֹלָם: ט עַל הַר־גָּבֹהַּ עֲלִי־לָךְ מְבַשֶּׂרֶת צִיּוֹן הָרִימִי בַכֹּחַ קוֹלֵךְ מְבַשֶּׂרֶת יְרוּשָׁלִָם הָרִימִי אַל־

רד"ק

בדבר וכן ובהמרותם תלן עיני. ובלוארו ילין עוז. ולנה בתוך ביתו והדומים לו. וירושלים היה הצדק תמידי בה ועתה מרצחים. ועוד כספם היה לסיגים וגו׳ כל זה ספך הצדק. ורבותינו ז״ל אמרו דיני ממונות גומרין בו ביום בין לזכות בין לחובה ודיני נפשות גומרין בו ביום לזכות וביום שלאחריו לחובה. ועשו לפסוק הזה סמך ואמרו מרצחים כשאין מלינים בו דיני נפשות אלא דנין אותו בו ביום: (כב) כספך. עושים בה מטבע שקר ומושבים בני אדם כי כלו כסף ויש בו סיגים נחשת ובדיל והדומים להם ומחופה בכסף ומטעין בו בני אדם וכן מוכלי יין ומושבים הקונים שהם קונים יין חי והוא מעורב במים. סבאך הוא היין הנמכר בחנות לפי שבאים שם ריקים ופוחזים וזונאים ומשתכרין שם: מהול. מעורב ואין לו ריע במקרא. ואד״כ אני הביא לי חבר מהערבי אלמהאל: (כג) שריך. השרים שהיה להם לתקן המעות הם סוררים ומעוותים היושר והם חברי גנבים כי הגנבים חולקים עמהם לפיכך לא ייסרו אותם. ולא ימנעום מלגנוב: כלו. דרך כלל על השרים כי כלם בדרך אחד לפיכך אמר כלו בלשון יחיד והם אוהבים לקבל שחד ומטים המשפט: ורודף שלמונים. כתרגומו אמרין גבר לחבריה עביד לי טב בדיני ואשלם לך בדיק: יתום לא ישפטו. מן העושקים אותו: לא יבא אליהם. כי אינם רוצים לעשות משפט ולריב ריבה מן העושקים אותה לפיכך לא תביא אליהם ריבה כי לא תועיל. וי״ת קבילת ארמלתא לא עלת קדמיהון כלומר צועקת לפניהם על ריבה ואינם שומעים אותה: (כד) לכן האדון. כי בעת ההיא יכירו הכל כי הוא אדון הכל וכן אדון לצבאות מעלה ומטה: אביר ישראל. שיהיה עוד חוזק העשוקים על ישראל ויקח נקמה מהעושקים אותם והם צריו ואויביו נקמה שלמה יקח מהם עד שינחם מהם כלומר שיכלה כעסו וינחם ונלא הוי פירשתיה: (כה) ואשיבה ידי. פעם אחר פעם עד שאצרוף אותך ותשארי נקיה והסיגים והבדיל הם הרשעים: כבור. כמו הדבר המנקה הכסף מן הסיגים וישאר נקי ואני שמעתי כבור היינו כבורית שפון בלע״ז כמו שהבורית מוציא כל כתם כך אוציא אני סיגיך ובדיליך בדיליך מה ר״ל כי הבדיל מעורב בכסף עד שינקוהו ממנו. ואמר בלשון רבים בדיליך להביא כל התערובות המעורבים בו: (כו) ואשיבה שופטיך כבראשונה. כמו שאמר מלאתי משפט. וזה יהיה בימות המשיח שיכלו הרשעים כלם. ושארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב: (כז) ציון במשפט. שיעשה ישראל: תפדה. כלומר יפדו הם וישובו לה ובצדקה שיעשו ישובו לה הגולים ממנה זהו ושביה בצדקה:

(א) נחמו נחמו. כל אלה הנחמות עתידות לימות המשיח והכפל לחזק. תרגם יונתן נביאיא אתנביאו פגחומין על עמי אמר אלהכון. נחמו. וכן דברו כמו שפירשנו בפסוק חזקו ידים רפות: (ב) דברו. צבאה. זמנה. וכן הלא צבא לאנוש עלי הארץ. ופירוש כי מלאה כי השלימה שם זמנה רוצה לומר זמן שהיה לה להיות בגלות. ויונתן תרגם ארי עתידה דתתמלי מעם גלותהא. תרגם צבאה כמשמעה מן לצבא צבא: כי נרצה עונה. נשלם ענשה כמו אז תרצה הארץ את שבתותיה. וכן עונה ענשה כמו כי לא שלם עון האמורי וגו׳. וי״ת אשתביקו לה חובהא: כי לקחה מיד ה׳ כפלים בכל חטאתיה. הכפל יוכל להיות פעמים שתים או יותר כמו ותכפל חרב שלישיתה ר״ל שלש פעמים תכפל. ובאמרו כפלים ר״ל שתים והוא אומר על שתי גליות שגלו ישראל גלות בבל וזה הגלות ולמה היה זה בעבור כל חטאתיה. והחכם ר׳ אברהם אבן עזרא פי׳ כפלים מצרות שלקח כל גוי. ואדוני אבי ז״ל פירש כפלים עונותיהם ועונות אבותיהם כמו שאמר ירמיהו הנביא אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו וי״ת ארי קבלת כס תנחומין מן קדם ה׳ כאילו לקת על חד תרין בכל חטאתהא: (ג) קול קורא. כאילו קול קורא. וטעם פנו ישרו. כי ימצאו במדבר ובערבה דרך סלולה כאילו פנו ויישרו אותה להם בני אדם. וטעם לאלהינו כי הוא מנהיג זה העם היוצא מהגלות: (ד) כל גיא. כל זה דרך משל כי העליה בהרים והירידה תיגע הולכי דרכים והם לא ייגעו ולא ייעפו. והעקוב הוא הדרך המעוות: והרכסים. גבשושית הדרכים כי הוא ענין גבהות וכן מרוכסי איש: (ה) ונגלה. אז כשיצאו מהגלות ביד רמה וימצאו אפי׳ במדבר מים וכל צרכם כמו שאמר לא ירעבו ולא יצמאו אז יגלה כבוד ה׳ לעיני כל העמים: וראו כל בשר. ידעו כל בני אדם כי פי ה׳ דבר כלומר ידעו אז כי הנחמות האלה שדברו הנביאים על פי ה׳ דברו מה שדברו כשיראו שיתקיימו הנבואות: וראו. ענין ידיעה והבנה. ר״ל ראית הלב כמו ולבי ראה הרבה והדומים לו: (ו) קול אומר קרא. כאילו קול קורא. או פירושו קול נבואה קורא לנביא קרא. ואמר הנביא מה אקרא ויאמר לו הקול קרא ואמור כי כל הבשר חציר. ר״ל על הגוים שיבאו עם גוג ומגוג שימותו רובם ומה שאמר כל הבשר הוא דרך הפלגה כמו וכל הארץ באו מצרימה והדומים לו. ומש״א וכל חסדו אפילו עשו חסדים הרבה לא יזכרו להם כי עונותיהם רבים. ועוד שהרעו לישראל ויקבלו ענשם. והמשילם לחציר ולציץ השדה שהם יבשים במהרה והציץ נופל גם כן ברוח הנושבת: (ז) יבש. עבר במקום עתיד כמנהג ובדברי הנבואה ברוב: (ח) יבש. כפל עוד הענין לחזק הענין: ודבר אלהינו. שדבר על ידי נביאיו: (ט) על הר גבוה. דרך משל כי מי שרוצה להשמיע קולו עולה במקום גבוה

תִּירָאִי אִמְרִי לְעָרֵי יְהוּדָה הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם׃ י הִנֵּה אֲדֹנָי יֱהוִה בְּחָזָק יָבוֹא וּזְרֹעוֹ מֹשְׁלָה לוֹ הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו׃ יא כְּרֹעֶה עֶדְרוֹ יִרְעֶה בִּזְרֹעוֹ יְקַבֵּץ טְלָאִים וּבְחֵיקוֹ יִשָּׂא עָלוֹת יְנַהֵל׃ יב מִי־מָדַד בְּשָׁעֳלוֹ מַיִם וְשָׁמַיִם בַּזֶּרֶת תִּכֵּן וְכָל בַּשָּׁלִשׁ עֲפַר הָאָרֶץ וְשָׁקַל בַּפֶּלֶס הָרִים וּגְבָעוֹת בְּמֹאזְנָיִם׃ יג מִי־תִכֵּן אֶת־רוּחַ יְהוָה וְאִישׁ עֲצָתוֹ יוֹדִיעֶנּוּ׃ יד אֶת־מִי נוֹעָץ וַיְבִינֵהוּ וַיְלַמְּדֵהוּ בְּאֹרַח מִשְׁפָּט וַיְלַמְּדֵהוּ דַעַת וְדֶרֶךְ תְּבוּנוֹת יוֹדִיעֶנּוּ׃ טו הֵן גּוֹיִם כְּמַר מִדְּלִי וּכְשַׁחַק מֹאזְנַיִם נֶחְשָׁבוּ הֵן אִיִּים כַּדַּק יִטּוֹל׃ טז וּלְבָנוֹן אֵין דֵּי בָּעֵר וְחַיָּתוֹ אֵין דֵּי עוֹלָה׃ יז כָּל־הַגּוֹיִם כְּאַיִן נֶגְדּוֹ מֵאֶפֶס וָתֹהוּ נֶחְשְׁבוּ־לוֹ׃ יח וְאֶל־מִי תְּדַמְּיוּן אֵל וּמַה־דְּמוּת תַּעַרְכוּ־לוֹ׃ יט הַפֶּסֶל נָסַךְ חָרָשׁ וְצֹרֵף בַּזָּהָב יְרַקְּעֶנּוּ וּרְתֻקוֹת כֶּסֶף צוֹרֵף׃ כ הַמְסֻכָּן תְּרוּמָה עֵץ לֹא־יִרְקַב יִבְחָר חָרָשׁ חָכָם יְבַקֶּשׁ־לוֹ לְהָכִין פֶּסֶל לֹא יִמּוֹט׃ כא הֲלוֹא תֵדְעוּ הֲלוֹא תִשְׁמָעוּ הֲלוֹא הֻגַּד מֵרֹאשׁ לָכֶם

רד"ק

גבוה ולפי שירושלים היא עיקר ארץ ישראל וכן ציון כי שתיהן עיר אחת לפיכך שם אותן בדברי הנבואה כאילו הן מבשרות שאר הערים · ופירוש מבשרת ציון את ציון המבשרת · וכן מבשרת ירושלים: אל תיראי · אל תפחדי מלדבר ולאמר לערי יהודה הנה אלהיכם כי על כל פנים יבא ר"ל כבודו שישוב לירושלים · ומה שזכר יהודה בעבור ירושלים ועוד כי המלכות ליהודה: (י) הנה ה' בחזק יבא· ביד חזק כי לא יצטרך ליד אחרת אלא ידו החזקה: וזרועו משלה לו· ר"ל לעצמו היא תעמוד לו למשול בעמים· ותואר היד בחזק שהוא לשון זכר כי נמצא לשון זכר כמו והנה בו מגלת ספר: שכרו· שיתן לבוטחים בו בגלות: ופעולתו · שכר פעולה לפעלי אמת והנה היא פעלתו ופעלתם · וכן נסכתי מלכי · מלכי מקדש בבית תפלתי שמעתי את תפלתך והדומים להם · וחסרון שכר מפעלתו כמו לא תלין פעלת שכיר ר"ל שכר פעלת שכיר: (יא) כרעה עדרו · כמו רועה טוב שירעה עדרו שיקבץ הטלאים הקטנים שלא יוכלו עדיין ללכת כשאר הבהמות ויקבלם מזה אחד ומזה אחד וישאם בחיקו והעלות שהן אמותיהן ינהל לאטם ולא ידפקם כן הקב"ה ינהל את ישראל מהגלות לאטם ויסמוך כל חולה וכל נשבר · ונקראו האמות עלות על שם בניהם שהם קטנים כמו עול ימים שהם נסמכים לאמותיהם לינק · וא"א ז"ל דקדק במלת עדרו שהעדר שהוא שלו חומל עליו יותר מן העדר שישמור בשכירות: (יב) מי מדד · אמר לא יתמהו הגוים אם אוציא ישראל מעבדותם שעמדו ברשותם כמה שנים כי מי שברא העולם מאין יוכל לעשות זה לפיכך אמר מי מדד בשעלו מים · ופי' שעלו אגרופו · והוא עד"מ כי אין לו יד ואגרוף ית' וית' · ופירוש מדד לפי שהמים במקום מקוה כאדם שמודד מים ונותן בתוך כלי שידע מדתן · כן שם האל המים במקומם וידע מדתן · והשמים לפי שהם שטוחים אמר בם מדת הזרת כי דבר השטוח ימדד אותו בזרת ובקנה · ואמר תכן מפני השטח שצריך תקון כמ"ש וימתחם כאהל לשבת: וכל · פירש ומדד · תרגם וימדו בעומר וכלו בעומרא: בשליש · מדה גדולה וכן בדמעות שליש: בפלס · הוא מטה הברזל שהוא מסומן בנקודות לדעת בהם המשקל: מאזנים · ידוע · ואמר וכל בשליש עפר הארץ הוא כאילו הוא מדוד אצלו וכן ההרים והגבעות כאילו הן שקולים אצלו וכלם בראם בשיעור טוב ומדה נכונה · כמו שאמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ומי שעשה כל זה בלי עוזר יוכל להוציא ישראל מיד חזקים מהם · וזכר מארבע יסודות השלשה כי שמים זכר במקום יסוד האש כי הם לדעת רבים מיסוד האש ואפילו יהיה יסוד תאימי כדברי אריסטו זכרן במקום יסוד האש לפי שהוא סמוך לגלגל הלבנה ולא זכר יסוד הרוח לפי שאיננו נראה ואע"פ שהוא מורגש וענין הפסוק לא נאמר אלא כנגד הסכלים שהם לא יאמינו אלא מה שיראו · לפיכך זכר שלש היסודות הנראים אבל החכמים לא יתמהו בזה אם יוציא האל ישראל מהגלות כי ידעו בחכמת' כי לא קצרה יד ה' מהושיע · ויש מפרשים כי זכר ג"כ הרוח והוא מי תכן את רוח ה' כי מפרשים מלת ההם תשובה לשאלה ואינו כפשך רוח אל ה' · והחכם רבי אברהם אבן עזרא פי' על זה בענין סמוך כמו ורוח אלהים מרחפת · ולפי דעתי כי שמים שזכר הוא במקום שני היסודות העליונים כי שמים במקום יסוד האש כמו שפירשנו וכן במקום יסוד האויר כי נקרא שמים כמ"ש ויקרא אלהים לרקיע שמים · וסמך השלש לעצמו שאמר בשעלו ובזרת לפי שהם עליונים · ואע"פ שהמים תחתונים פעמים יעלו כמו העבים אבל יסוד העפר שהוא התחתון שבהם והכבד סמוך אותו לדבר חוץ מעצמו בשליש ובפלס ובמאזנים · ואע"פ שזה וזה דרך משל כמו שפירשנו: (יג) מי תכן את רוח ה' · כשעשה כל זה מי תכן את רוחו כמו ונפשו אותה ויעש · אין מלאך וכל שכן אדם שיתקן את רוחו ושיודיענו עצתו כשעשה העולם ואמר לו כן תעשה וכן אמר נוטה שמים לבדו · ומי שזכר עומד במקום שנים כאילו אמר ומי איש עצתו יודיענו · וכפל הענין עוד ואמר (יד) את מי נועץ ויבינהו וילמדהו בארח משפט · פירוש בדרך תבונת העולם מי למדהו וכן ואמון על משפטו ישב פירש על תכונתו וכן כמשפט הראשון והדומים להם: (טו) הן גוים · ואחר שכל זה עשה מאין עוזר ומאין מלמד איך יוכלו הגוים למונעו מהוציא ישראל מתוכם והלא כלם הן לפניו כמו הטיפה מדלי שהוא דבר מועט כנגד מי הדלי ואמר הדלי לפי שהטפה נופלת מהדלי כשמוציאין · או כשחק מאזנים· שהוא דבר מועט מן האבק כי בכפיה מעוטה ילא העפר הדק ההוא אשר במאזנים: הן איים כדק יטול · כשירצה כל האיים ישאם ויטלם ויפזרם כמו הדבר הדק וי"ת הא נגותא כדוקא דפרח פירוש יטול פעל עומד אע"פ הוא מבנין נפעל משרש טיל וכן כתבו רבי יהודה חיו"ג: (טז) ולבנון · לגוים שחושבים עלי ואומרים שאין לי יכולת להוציא ישראל מידם לא יכופר להם בשום עולה שיקריבו לפני אחר שירא שהוציאם וישחיתו כמה שאמרו כל עצי הלבנון להדליק אש וכל חית הלבנון להרפם לעולה לפני לא יספיקו להם ומה שאמר לבנון דבר על ההוה לפי שהוא יער בארץ ישראל: (יז) כל הגוים מאפס · פחות מאפס על דרך המה מהבל יחד: (יח) ואל מי · אתם חושבים כי כמו שאלהות שלהם אין בהם כח להציל כך הוא האל אלילם שתדמו או תערכו אותם לו כי הפסל שאתם עושים אותו אלוה מעשה ידי אדם הוא: (יט) הפסל נסך · ענין כסוי כלומר שעושה הפסל מאבן או מעץ ואח"כ מכסהו בזהב או בכסף או פירוש נסך ענין המסכה ומניכו על הכסף ועל הזהב: ירקענו · כמו וירקעו את פחי הזהב: ורתוקות כסף · שלשלאות כסף כמו ענף הרתוק ואם איני מתבקלו: צורף · הצורף נותן בו שלשלאות של כסף וי"ת שלשלן דכסף קינאה מאחיד ליה: (כ) המסכן תרומה · מסכן כמו ילד מסכן כי זכר למעלה זהב וכסף ושם העשירים שעושים הפסילים בזהב ובכסף אבל העני שלא יוכל לעשות בזהב ובכסף יבחר לו עץ טוב שלא ירקב וממנו יעשה פסלו כל כך הוא בטחונם בפסל: (כא) הלא תדעו · אמר כנגד עובדי הפסל איך תוכלו לטעות בזה ולפנות הפסל וכי הוא אדון העולם הלא תדעו מדעתכם מי הוא אדון העולם ואם לא תדעו זה מדעתכם · הלא תשמעו ממה שקוראים בספרים ואם לא זה וזה הלא הגד מראש לכם והיא הקבלה לא שמעתם דרך קבלה שהיא מראש מימים קדמונים כי באלה הענין ידע האדם או יבין מעצמו או ילמד ממי שילמדהו או ישמע מן המגידים דרך קבלה ואמר הלא הבינותם מוסדות הארץ כלומר אם יש לכם דעת להבין תוכלו להבין ממוסדות הארץ ומאליך מעט בזה הענין ואמר כי עובדי הפסילים אינם חושבים

שהאבן

הֲלוֹא הֲבִינֹתֶם מוֹסְדוֹת הָאָרֶץ׃ כב הַיֹּשֵׁב עַל־חוּג הָאָרֶץ וְיֹשְׁבֶיהָ כַּחֲגָבִים הַנּוֹטֶה כַדֹּק
שָׁמַיִם וַיִּמְתָּחֵם כָּאֹהֶל לָשָׁבֶת׃ כג הַנּוֹתֵן רוֹזְנִים לְאָיִן שֹׁפְטֵי אֶרֶץ כַּתֹּהוּ עָשָׂה׃ כד אַף בַּל־
נִטָּעוּ אַף בַּל־זֹרָעוּ אַף בַּל־שֹׁרֵשׁ בָּאָרֶץ גִּזְעָם וְגַם־נָשַׁף בָּהֶם וַיִּבָשׁוּ וּסְעָרָה כַּקַּשׁ תִּשָּׂאֵם׃ כה וְאֶל־

רד"ק

שהאבן הסית או העץ ההוא או הזהב או הכסף ברא את העולם
ושהוא אדון העולם לא יעלה בדעת שיש שכל בעולם שיאמין זה
אלא הפסילים נעשו מתחלה לשם כוכב מן הכוכבי' או צורה מן
הצורות העליונות דמו העושים מתחלה שהם מורידים כח הכוכב
ההוא על הצורה ההיא ושעובד הצורה כאלו עובד את הכוכב
והכוכבים מנהיגים העולם התחתון אם כן ראוי לעבדם עד
שנשתקע דבר זה בלבות בני אדם לעבוד את הצורות ולא נתנו לב
למה שעשו בתחלה אלא חושבים שהצורה הזאת הנעשה מהעץ
או מאבן או משום דבר כיון שנעשית בצורה הזאת מיטיבה
ומריעה ואחרים בצורה אחרת · והנה הראשונים טעו בדעתם
והאחרונים טעו מבלי דעת ועל זה היו מוכיחים אותם הנביאים
כמו שאמר ולא ישיב אל לבו וגו' חציו שרפתי כמו אש וגו' וכן
אומר ממקומו לא ימיש וכן אמר אף לכם ולא יריעון וגו' נראה
שהם היו חושבים כי הצורות ההם ייטיבו ויריעו והיו מקריבים
להם ומנסכים ומקטרים להם ולא נתנו אל לבם שיש לעולם בורא
והוא מנהיג לעולם ומיטיב לטובים ומריע לרעים אלא העולם
הוא כמו שהוא היה ויהיה מאין בורא ומאין מנהיג כמו הדבר
שיפול במקרה והדברים האלה שאנחנו עובדים ומכבדים כן עשו
אבותינו ובעבודה זו היו מצליחים וכן אנחנו אחריהם וכן חשבו
בדברים רבים ובמעשים שיעשו אותם ואומר שהדבר ההוא יועיל
או יזיק יחלה או יבריא ואין הדברי' ההם לא מדרך חכמה ולא מדרך
רפואה ולא מדרך כח מן הכחות הידועים אלא כמו שהורגלו דור
אחר דור וחושבים כי הדברים ההם הם עיקר ואין לדרוש בורא
או מנהיג או מכוין ואלו הם דרכי האמורי שזכרו רבותינו
ז"ל ומי שהוא משתדל בדעת ולהבין העולם בכלל ובפרט יבין
כי לעולם מנהיג ואליו ראוי לדרוש לפיכך אמר הנביא כנגד
עובדי הפסל הלא הבינותם מוסדות הארץ כלומר אם יש בכם
דעת להבין תוכלו להבין ממוסדי הארץ ומהשמים כמו שאמר
הנוטה כדוק שמים וכמו שאמר גם כן אחר זה מן הכוכבים
אמר הנביא מכל זה תוכלו להבין כי בורא יש לעולם שמנהיגו
וברא בסדר מסודר לא נפל כך במקרה ומוסדות הארץ הם ד'
יסודות האש והרוח והמים והעפר וכל הנבראים אשר בארץ הם
מארבע יסודות אלה נמזגים ובין היסודות האלה מחלוקת
וטבעם משונה זה מזה · והנה האש חם ויבש והמים בהפך קרים
ולחים ושניהם הפורים זה על זה והאויר שביניהם לא ימנע האש
ולא המים מלעבור בתוכו אם כן שם גבול לאש שלא ירד ממקומו
ולמים שלא יעלו ממקומם עד שיפגשו זה בזה ונמצא מחלוקת
ביניהם ויגבר הגובר כמו שאנו רואים באש ובמים אשר בינינו
כשיפגשו זה בזה אם כן מי יוכל לומר שזה היה במקרה בלא
השגחת מנהיג שהם טבע האש שלא ירד אלא יעלה ובעלותו
גם כן שם לו גבול ולא יוכל לעלות אלא עד גלגל הלבנה כי שם
גלגל הלבנה חזק בטבעו מגלגל האש שלא יוכל האש לעוברו אף
על פי שטבעו הוא לעלות וכן שם טבע במים לרדת ולא לעלות
ובירידתן גם כן שם גבול ולא ירדו אלא עד הארץ כי שם לארץ
טבע חזק וקשה לעמוד כנגד המים שהם לחים ורכים והארץ
יבשה ולא יעברוה המים וכן שם האויר בין האש ובין המים
להפריד ביניהם לפיכך האויר חם ולח דומה בחומו לאש ובלחותו
למים ומי יאמר שהיה כל זה אלא במסדר חכם שם כל א' מהם
בסדר שיוכל לעמוד וכל אחד יעמוד בסדרו ולא ישתנה לעולם
ודבר שהוא במקרה לא יהיה על סדר אחד קיים אלא פעם יהיה
כן ופעם יהיה כך · ועוד שהארבע יסודות הם נמזגים בגוף
אחד חי וזה כנגד זה וטבעו בהפך חברו ואיך יעמוד הגוף שהם
בו בשלום אלא שיש מסדר ומנהיג סדרם בדרך שלא יגבר האחד
על חבירו ויעמידו ארבעתם באחד הגוף עד עת יבוא קצו וגם
בגופות המתים כגון האבנים והמתכות הם נמזגים ארבעתם
בכל אחד ואחד כפי משפטו והנה העולם בכללו כמו בית בנוי
והשמים כמו התקרה על הבית והכוכבים כנרות בבית ולמתי
הארץ כשולחן ערוך בבית ובעל הבית שבנה הבית הוא האל
יתברך בעולם והאדם בעולם כמו הפקיד בבית אשר נתן בידו
כל עניני הבית והוא לא ראה בעל הבית בעיניו אלא שגדל
באותו הבית ואמרו לו שאביו היה פקיד בזה הבית
והוא גם כן יהיה כן אחריו ואם הפקיד בעל שכל ידרוש
לבעל הבית מי הוא · כדי שיבא לפניו תמיד וכדי שלא
יחטא בפקודתו כי יודע הוא כי לזמן קרוב או רחוק יבא
לחשבון עמו על פקודתו וחושב בלבו כאלו בעל הבית על ראשו
תמיד ונותן עיניו בו ובמעשיו ואם עשה מעשיו בשכל ימצא חן
בעיני בעל הבית · ואם ימצא בו רעה יעבירנו מפקודתו והפקיד
הסכל לא יעשה זה אלא כיון שרואה עצמו פקיד יעשה בו
כרצונו וכתאות לבו לא ישגיח אל בעל הבית מי הוא ואומר
בלבו כיון שאינני רואה בעיני כי יש לבית זה בעלים מי יביאני
לחשוב זה שיש לו בעלים אלא אוכל ואשתה מה שאני מוצא בבית
הזה ואעשה בו כלבבי בעוד שאני מוצא איני חושש אם יש בעה"ב
אם איננו וכשיוודע זה לבעל הבית בא ומוציאו מן הבית בדחיפה
ובקצף גדול· כן האל יתברך הוא אדון העולם ושם האדם פקיד
בעולם התחתון ואם נותן אל לבו שיש אדון בעולם והוא הוא
שנתנו פקיד בעולם ויירא ממנו כעבד שירא מאדוניו כי יראה
בשכלו כי אי אפשר לזה העולם מבלי אדון המנהיג ומסדר ימצא
חן בעיני האדון ואם הוא סכל ולא ישוב אל לבו לא דעת ולא
תבונה ואמר בלבו איני חושש אם יש אדון אם אין אדון כי
בשרירות לבי אלך ובכח לבי אעשה כתאות לבי האל טורדו
ועוקרו מן העולם ומונע הכח והיכולת ממנו לפיכך אמר אחר זה
הנותן רוזנים לאין וגו' יראה להם שהוא אדון בעולם מוריש
ומעשיר משפיל אף מרומם : (כב) היושב · כאילו אמר על
השמים כי הם חוג הארץ כמו שיעשה אדם במחוגה העגולה כי
למחוגה יש שתי אצבעות האחת יעמוד והשנית יקיף העגולה
והנה הנקודה בתוך העגולה והארץ כמו הנקודה כי היא התחתון
שבעגולה והשמים סביב הארץ כמו העגולה · ואמר היושב דרך
משל כי אין לו מקום יתעלה מכל דמיון אלא כאדם היושב על
מקום גבוה מאד ומביט במקום השפל ידמה לו הדבר הגדול קטן
לפיכך אמר ויושביה כחגבים כמו שאמר ונהי בעינינו כחגבים
וכן היינו בעיניהם ויונתן תרגם דאשרי בתוקף רומא שכינת
יקריה תרגם היושב כמו המושיב ותלה השמים שהם חוג הארץ
הוא נוטה אותם וכפל הענין במלות שונות כי וימתחם כמו
הנוטה וכאהל כמו הדוק כי פירוש דוק יריעה שיעשה אדם ממנה
האהל ופי' לשבת תחתיהם כי לא ישב אדם בבית אם אין עליו
תקרה ויונתן תרגם הנוטה כדוק דמתח כזעיר ועניין וימתחם
הנטיה והפרישה וכן בדברי רבותינו זכרונם לברכה מקום
שנמתח עמו וממנו נקרא השק אמתחת כמו שפרשנו בספר מכלל
בחלק הדקדוק ממנו : (כג) הנותן רוזנים ושופטי ארץ · שמתגאים
בגדולתם ובוטחים בכחם ובחילם ומה שאמר עשה כמו שאמר
ונטה עליה קו תהו כי ההריסה הינה מעשה על דרך האמת :
ורוזנים · ידוע כמו ורוזנים נוסדו יחד כענין שרים וגדולים:
(כד) אף בל נטעו · כל כך יתגם לאין עד שיאמרו עליהם לא
נטעו ולא זורעו ולא נשרש בארץ גזעם על דרך שאמר עליהם
ולא נודע מקומו אים ונאמר עוד עליהם על הדרך הזה אם
יבלענו ממקומו וכחש בו לא ראיתיך ואמר אף ג' פעמים כל אחד
לרבות את חבירו כמו גם אנחנו גם אתה גם עמנו: שרש· ענינו
כמו נשרש והוא מהבנין אשר לא נזכר פעלו ע"ד המרובע :
גזעם · שרש האילן מה שנראה ממנו על הארץ יקרא גזע
והטמון תחת הארץ יקרא שרש כמו שאמרו רז"ל העולה מן
הגזע שלו מן השרשים של בעל הבית : וגם נשף · וגם עקירתם
היא במהרה כי יבא הרוח · נשף כמו נשפת ברוחך : וסערה·
כמו ורוח סערה : (כה) ואל מי תדמיוני ואשוה · אל מי
תוכלו לדמות אותי שאהיה אני נדמה לאותו הדבר ואשוה לו

כי

מִי תְדַמְּיוּנִי וְאֶשְׁוֶה יֹאמַר קָדוֹשׁ׃ כו שְׂאוּ־מָרוֹם עֵינֵיכֶם וּרְאוּ מִי־בָרָא אֵלֶּה הַמּוֹצִיא בְמִסְפָּר צְבָאָם לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקְרָא מֵרֹב אוֹנִים וְאַמִּיץ כֹּחַ אִישׁ לֹא נֶעְדָּר׃

הפטרת עקב (בישעיה סימן מ"ט)

יד וַתֹּאמֶר צִיּוֹן עֲזָבַנִי יְהוָה וַאדֹנָי שְׁכֵחָנִי׃ טו הֲתִשְׁכַּח אִשָּׁה עוּלָהּ מֵרַחֵם בֶּן־בִּטְנָהּ גַּם־אֵלֶּה תִשְׁכַּחְנָה וְאָנֹכִי לֹא אֶשְׁכָּחֵךְ׃ טז הֵן עַל־כַּפַּיִם חַקֹּתִיךְ חוֹמֹתַיִךְ נֶגְדִּי תָּמִיד׃ יז מִהֲרוּ בָּנָיִךְ מְהָרְסַיִךְ וּמַחֲרִבַיִךְ מִמֵּךְ יֵצֵאוּ׃ יח שְׂאִי־סָבִיב עֵינַיִךְ וּרְאִי כֻּלָּם נִקְבְּצוּ בָאוּ־לָךְ חַי־אָנִי נְאֻם־יְהוָה כִּי כֻלָּם כַּעֲדִי תִלְבָּשִׁי וּתְקַשְּׁרִים כַּכַּלָּה׃ יט כִּי חָרְבֹתַיִךְ וְשֹׁמְמֹתַיִךְ וְאֶרֶץ הֲרִסֻתֵךְ כִּי עַתָּה תֵּצְרִי מִיּוֹשֵׁב וְרָחֲקוּ מְבַלְּעָיִךְ׃ כ עוֹד יֹאמְרוּ בְאָזְנַיִךְ בְּנֵי שִׁכֻּלָיִךְ צַר־לִי הַמָּקוֹם גְּשָׁה־לִּי וְאֵשֵׁבָה׃ כא וְאָמַרְתְּ בִּלְבָבֵךְ מִי יָלַד־לִי אֶת־אֵלֶּה וַאֲנִי שְׁכוּלָה וְגַלְמוּדָה גֹּלָה וְסוּרָה וְאֵלֶּה מִי גִדֵּל הֵן אֲנִי נִשְׁאַרְתִּי לְבַדִּי אֵלֶּה אֵיפֹה הֵם׃ כב כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה אֶשָּׂא אֶל־גּוֹיִם יָדִי וְאֶל־עַמִּים אָרִים נִסִּי וְהֵבִיאוּ בָנַיִךְ בְּחֹצֶן וּבְנֹתַיִךְ עַל־כָּתֵף תִּנָּשֶׂאנָה׃ כג וְהָיוּ מְלָכִים אֹמְנַיִךְ וְשָׂרוֹתֵיהֶם מֵינִיקֹתַיִךְ אַפַּיִם אֶרֶץ יִשְׁתַּחֲווּ־לָךְ וַעֲפַר רַגְלַיִךְ יְלַחֵכוּ וְיָדַעַתְּ כִּי־אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר לֹא־יֵבֹשׁוּ קֹוָי׃ כד הֲיֻקַּח מִגִּבּוֹר מַלְקוֹחַ וְאִם־שְׁבִי צַדִּיק יִמָּלֵט׃

רד"ק

כי לא תוכלו לדמותי בדבריכם אם לא בשכל ובעבור דמיונכם לא אשוה אני · א"כ אני יחיד ובורא העולם כולו ואמר קדוש כי הוא קדוש ובעל המחשבות : (כו) שאו מרום עיניכם · אמר הסתכלו בכוכבים לפי שהם גופים עצומים וגדולים בגוף ובמראה מנבראי מטה וכבר אמר להם שיבינו בארבע יסודות ובארץ ובשמים הנטוים עליהם כאהל·עתה אמר להם שיסתכלו בכוכבים שהם נבראים עצומים וראו בדעתכם מי ברא אלה כי ברואים הם ואינם בוראים כי יש לאדם להבין בדרכי החכמה כי העולם מחודש וכיון שיתברר לו שהעולם מחודש ידוע שיש לו מחדש כי אין הדבר מחדש עצמו והמחדש לא יתכן להיות אלא אחד כמו שיתברר במופת בדרכי החכמה אם כן הכוכבים שהם רבים ברואים הם ולא בוראים וראו ג"כ בדעתכם המוציא במספר צבאם מאחר שא"כ יכולת באדם לספור אותם · ומה שאמרו חכמי התכונה והסכימו כי יש מספר לכוכבים הם אלף וכ"ח וזהו לכוכבים הגדולי׳ המאירים על הארץ אבל ידוע מדרך החכמה כי יש כוכבים רבים אין מספר להם אצל בני אדם אבל מי שבראם יודע מספרם ופירוש לכלם בשם יקרא כמו שאמר דוד המלך ע"ה מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא ר"ל כי לכל אחד מהם יקרא שם הנאות לו לפי הדבר הנברא בעבורו לסבת אותו הדבר אחר סבת עצמו כי כל כוכב וכוכב יש לו כח וממשלה על נבראי מטה כל אחד על מין ידוע שנותן בו כח לעשות מלאכתו ותולדתו וכן אמרו רז"ל אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה מכה אותו ואמר לו גדל כנאמר הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ וזהו שאמר הנה ג"כ מרוב אונים השמות שקורא להם מרוב כחות שיש לכל אחד מהם על יצורי מטה ולפי הכח שיש לכוכב נקרא שמו לפי אותו ענין ושכל אחד מהם הוא אמיץ כח כי לא יפסיד כחו ולא ישתנה · כמו שהוא בנבראי מטה שהם נפסדים באישיהם אע"פ שעומד מיניהם אבל נבראי מעלה איש מהם לא נעדר לעולם בשום העדר לא בכולו ולא במקצתו וכמו שהיה ביום שבראו כן יהיה כל ימי עולם לא יוסיף ולא יגרע כי אין התוספת אלא לבעלי החסרון והם שלמים בבריאתם וכל זה חייב אדם ללמוד מספרי החכמות ולהבין בדעתו בנבראים בין בנבראי מעלה בין בנבראי מטה ומהם יכיר הבורא והנה הנביא הזהיר בני אדם בזה ואמר הלא תדעו הלא תשמעו הלא הבינותם ואמר שאו מרום עיניכם וראו ופירוש וראו כמו שפירשנו ראיית הלב ואמרו רז"ל כל מי שאינו מחשב בתקופות ומזלות עליו הכתוב אומר ואת פעל ה׳ לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו ואמרו מנין שמצוה לאדם לחשוב תקופות ומזלות שנאמר ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים איזו היא [illegible]
[illegible]

העמים זהו חשוב תקופות ומזלות ואמרו רז"ל כל היודע לחשוב בתקופות ומזלות ואינו מחשב אסור לספר הימנו :
(יד) ותאמר ציון · זכר ציון לפי שהיה ראש ממלכת ישראל וכאילו העיר מתאוננת על בניה שגלו ממנה וכל ישראל בניה ולא יושביה לבד כי אליה היו באים כל ישראל לעבוד את ה׳ : עזבני · שכחני · אמרה זה לאורך הגלות הזה שידמה שעזבה האל ושכחה : (טו) התשכח אשה עולה · בנה הקטן כי היא מרחמת עליו יותר בעבור שאין לו כח לבקש פרנסתו כמו הגדול וכפל הענין ואמר מרחם בן בטנה וכן אמר ג"כ על הקטן כמו עול ימים וכן או בן יגח או בת יגח אם בנים ואם בנות אמר התשכח אשה עולה שלא תרחם בן בטנה זה לא יהיה: גם אלה תשכחנה·הנשים שגם אלה הנשים תשכחנה בניהן כשיש בהן מדת אכזריות כי ימלא בהן הבל כן מעשות אבל אני רחום ולא אשכחך לעולם:(טז) הן על כפים· פי׳ רב סעדיה ז"ל כמו ענבים וכן נשא לבבנו אל כפים והנכון כמשמעו וכפ"י כאילו את חקוקה לפני שאזכרך תמיד:חומותיך·פי׳ חומותיך ההרוסות: (יז)מהרו·עבר במקום עתיד כמו ימהרו וכן הוא המנהג בנבואות ברוב:מהרסיך ומחריביך · והם הפושעים יצאו ממך שיכלו שלא יהיה בך עוד רשע ופושע כי הם היו סבת ההריסה והחרבן : (יח)שאי סביב עיניך·כי מכל פאה יבאו כלם כל בניךמכל המקומות: חי אני · זו ההבטחה שלא תשוב אחור כמו כי נשבעתי בקצף כל ישראל אליך יהיו לך כמו העדי והקשורים לכלה : (יט) כי הרבותיך ושוממותיך · שאת דואגת עליהם לא תדאגי עוד כי עתה תצרי מיושבי כל החרבות והשוממות יהיו מיושבת עד שתצרי מרוב יושבים: תצרי· תדחקי : ורחקו מבלעיך · מבחיפיך ירחקו בקצה הארץ שלא יבא עוד בגבוליך משחית : (כ) עוד שכליך · שאת שכולה מהם יהיו רבים בתוכך עד שיאמר כל אחד לחבירו צר לי המקום גשה לי ואשבה כלומר גש הלאה בעבורי שאוכל לשבת כל כך יהיו רבים היושבים· ויונתן תרגם רוח לי ואתיב : (כא) ואמרת · גלמודה · יחידה : גולה וסורה· גלד בניה שגלו וסרו ממנה וכן הלה נובלת עליהם וסורה שם תאר כמו וסורי בארץ יכתבו: איפה הם · מאיפה כלומר מאיזה מקום באו או פירוש איפה היו : (כב) כה אמר · בחצן· זרועי או כנף הבגד וכן חצני נערתי: (כג) והיו אמניך· מגדלין כמו כאשר ישא האומן את היונק: וידעת· אז תדעי כי אני ה׳ ובידי הכל להשפיל ולהרים ואם היית שפלה ימים רבים תשי רמה על כל העמים ואני הוא אשר לא יבושו קוי כי אם קויתם אותי ימים רבים בגלות לא אבדה תקותכם ולא יהיה לכם עוד בשת מן האומות שהיו אומרים כי אין לכם תקוה : (כד) היקח מגבורי הם דברי האומות אין יוקח מגבור מלקוח שלקח ועוד כי קום

כה כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה גַּם־שְׁבִי גִבּוֹר יֻקָּח וּמַלְקוֹחַ עָרִיץ יִמָּלֵט וְאֶת־יְרִיבֵךְ אָנֹכִי אָרִיב וְאֶת־בָּנַיִךְ אָנֹכִי אוֹשִׁיעַ׃ כו וְהַאֲכַלְתִּי אֶת־מוֹנַיִךְ אֶת־בְּשָׂרָם וְכֶעָסִיס דָּמָם יִשְׁכָּרוּן וְיָדְעוּ כָל־בָּשָׂר כִּי אֲנִי יְהוָה מוֹשִׁיעֵךְ וְגֹאֲלֵךְ אֲבִיר יַעֲקֹב׃ נ א כֹּה אָמַר יְהוָה אֵי זֶה סֵפֶר כְּרִיתוּת אִמְּכֶם אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּיהָ אוֹ מִי מִנּוֹשַׁי אֲשֶׁר־מָכַרְתִּי אֶתְכֶם לוֹ הֵן בַּעֲוֺנֹתֵיכֶם נִמְכַּרְתֶּם וּבְפִשְׁעֵיכֶם שֻׁלְּחָה אִמְּכֶם׃ ב מַדּוּעַ בָּאתִי וְאֵין אִישׁ קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה הֲקָצוֹר קָצְרָה יָדִי מִפְּדוּת וְאִם־אֵין־בִּי כֹחַ לְהַצִּיל הֵן בְּגַעֲרָתִי אַחֲרִיב יָם אָשִׂים נְהָרוֹת מִדְבָּר תִּבְאַשׁ דְּגָתָם מֵאֵין מַיִם וְתָמֹת בַּצָּמָא׃ ג אַלְבִּישׁ שָׁמַיִם קַדְרוּת וְשַׂק אָשִׂים כְּסוּתָם׃ ד אֲדֹנָי יְהוִה נָתַן לִי לְשׁוֹן לִמּוּדִים לָדַעַת לָעוּת אֶת־יָעֵף דָּבָר יָעִיר בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר יָעִיר לִי אֹזֶן לִשְׁמֹעַ כַּלִּמּוּדִים׃ ה אֲדֹנָי יְהוִה פָּתַח־לִי אֹזֶן וְאָנֹכִי לֹא מָרִיתִי אָחוֹר לֹא נְסוּגֹתִי׃ ו גֵּוִי נָתַתִּי לְמַכִּים וּלְחָיַי לְמֹרְטִים פָּנַי לֹא הִסְתַּרְתִּי מִכְּלִמּוֹת וָרֹק׃ ז וַאדֹנָי יְהוִה יַעֲזָר־לִי עַל־כֵּן לֹא נִכְלָמְתִּי עַל־כֵּן שַׂמְתִּי פָנַי כַּחַלָּמִישׁ וָאֵדַע כִּי־לֹא אֵבוֹשׁ׃ ח קָרוֹב מַצְדִּיקִי מִי־יָרִיב אִתִּי נַעַמְדָה יָּחַד מִי־בַעַל מִשְׁפָּטִי יִגַּשׁ אֵלָי׃

רד"ק

הוא שבי צדיק כי בצדק ובמשפט לקחו איך ימלט מידו משני פנים האחד שהוא גבור והאחד שהוא צדיק בשביו כן ישראל איך יצאו מתחת רשותינו : (כה) כי כה · ענה הקב"ה : גם שבי גבור יוקח · כי אני גבור מהם שאקחנו מידם ומה שתאמרו צדיק אינו כי אם עריץ כי בכח ובעריצות לקחתם אותו לא בצדק ובמשפט כך פירשו אדוני אבי ז"ל : יריבך · שם תואר והיו"ד נוספת כיו"ד יקום · כלומר המריב אותך בגלות ואושיע בניך מתוכם : (כו) והאכלתי את מוניך · אונסיך כמו ולא יונו עוד נשיאי עמי ותרגומו ולא יאנסון : את בשרם · ע"ד איש בשר זרועו יאכלו : וכעסיס · יין ענבים או יין רמונים נקרא כן לפי שיוצא על ידי סחיטה וכתישה מן ועסותם רשעים וכן מעסיס רמוני · יטפו ההרים עסיס : דמם · מדמם ות"י ית בסר דהוו מונין לך וגו' : נ (א) כה אמר ה' אי זה ספר כריתות אמכם · הנה אמר ירמיהו שלחתיה ואתן את ספר כריתותיה אליה פירשו המפרשים כי ירמיה דבר על עשרת השבטים שנתן להם ספר כריתות שלא יהיה מהם עוד מלך כי מקצת גליות נאמר ועבדי דוד נשיא להם ואמר ולא יחצו עוד לשתי ממלכות אבל ליהודה לא נתן ספר כריתות אלא כבעל שהוציא אשתו מביתו שכעס עליה אבל לא נתן לה ספר כריתות לפי שעתיד להחזירה אליו כן יהודה עתיד להחזיר המלכות לו· ואוכל לפרש ג"כ לפי שעשרת השבטים לא שבו כשוב הגלות מבבל ועוד שמשגלו לא יצאו ממקום גלותם וארך להם הגלות מאד הרי הם כאלו נתן להם ספר כריתות ובני יהודה שבו לארצם אחר שבעים שנה וישבו בארצם ארבע מאות ועשרים שנה ואע"פ שיהודה לא גלה עדיין הנביא דבר על העתיד ונחמה שמנחם את ישראל שהם בזה הגלות שישובו כי לא נמכרו כי אם בעונותיכם ובשובכם אל האל ישיב שבותם ואמר כנגד יהודה אי זה ספר כריתות כלומר כי קרובים אתם לשוב אלי כאשר שבתם פעם אחרת כי אין ביני וביניכם ספר כריתות ובשובכם ישובו ג"כ שאר השבטים כי דוד ימלוך על ישראל כלו וכן אמר יחזקאל הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים ושבטי ישראל חבריו ונתתי אותם עליו את עץ יהודה ועשיתים לעץ אחד ואע"פ שנתן להם ספר כריתות כאשר היה הכריתות גדול וארך גלותם מאד והנה ישיב אותם עם שבט יהודה · והאם היא הכנסיה והכלל והבנים הם הפרט והנה לא נמכרתם ואיככם צריכים לכסף נפדותכם אלא עונותיכם היו דמי המכירה והתשובה תהיה כסף הפדות : (ב) מדוע · אתם מעכבים הגאולה כי אני מזומן לקבל אתכם בתשובה אם תשובו ולמה היה זה כי באתי ואין איש עונה אלי : קראתי · שובו אלי ואשובה אליכם : ואין עונה · מכם : הקצור קצרה ידי מפדות · וכי חשבתם לאורך גלותכם כי לקוצר ידי הוא זה שלא פדיתי אתכם עד עתה אין זה אלא בשבילכם שלא שבתם אלי והביאה והקריאה הם דברי הנביאים כמו שפרשנו בכמה מקומות כי האל מקבל השבים בכל עת קראם אליו בלב שלם הוא קרוב אליהם ונכון לקבלם : הן בגערתי · איך חשבתם כי מקוצר ידי הוא זה שלא נגאלתם עד עתה והנה אחריב הים בגערתי כמו שעשיתי בים סוף בגערה לבד וכן כתיב ויגער בים סוף ויחרב והגערה הוא שהוליך רוח קדים שעשה את הים לחרבה : אשים נהרות מדבר · כשארצה אוביש הנהרות כמו שעשיתי בירדן שהובשתי אותו עד שעברו ישראל וממקום המעבר עד הים יבש הנהר כמו שאמר והיורדים על ים הערבה ים המלח תמו נכרתו והנה מתה הדגה שהיתה בנהר כשתמו המים ובאשה · ומה שאמר על הירדן נהרות והוא אחד מפני נהרות אחרים הנשפכים לתוכו וכן אמר על זה אתה הובשת נהרות איתן כמו שפירשתי בספר תהלים : (ג) אלביש · וכן עשיתי במצרים בהפסד האויר נסים שהלבשתי להם השמים קדרות שהיה להם חשך שלשת ימים : ושק אשים כסותם · כאלו שק היה כסותם שלא ראו אור והשק הוא שחור ועם כל זה עשיתי כן אוכל לעשות להוציאכם מהגלות ואע"פ שאתם בתוך עמים רבים וזכר המים והאויר לפי שהם יסודות ואם ביסודות יעשה הפלא כל שכן בנבראים מהם ויש לפרש עוד אוביש שמים קדרות על קדרות השמש וזריחה או על העננים כמו שנאמר עליהם והשמים התקדרו עבים ורוח אלא שנכון הוא לפרש הכל במה שעשה בעבור ישראל · ויתכן לפרש הפסוקים האלה דרך משל דמה טובות העמים שהיה להם בשפע כמו הים והנהרות ואמר שיחריב אותם ויוביש אותם כלומר שיפסיק טובתם בעבור הרעה שעשו לישראל והענין כמו שפירשנו בפסוק ושמתי נהרות לאיים ואגמים אוביש : (ד) אדני אלהים · אלה דברי הנביא אומרם על עצמו אמר נתן לי לשון למודים לשון אנשים מורגלים בלשון כמו למוד מדבר וכן אמר למעלה וישם פי כחרב חדה שתקן לשוני לדבר צחות מהרה כאדם הרגיל בדבר לדעת דברי השם ולעות בו את מי שהוא עיף ר"ל צמא לשמוע את דבר ה' כמו לשתות היעף במדבר ר"ל הצמא וכן בארץ ציה ועיף בלי מים ופי' לעות נאמר דבר בעתו : יעיר בבקר בבקר · אולי היו נבואותיו במראות הלילה והיה כאילו האל מעירו בבקר והנבואה או פי' בבקר בבקר יום אחר יום כי לא היתה הפסקה בנבואתו שיהיה בלא נבואה חודש או ימים : יעיר לי אזן · הנה תקן פי לדבר ואזני לשמוע כלימודים כמו שאמר ה' אלהים נתן לי לשון למודים : (ה) אדני אלהים · אמר שני פעמים ה' אלהים ועוד אמר וה' אלהים הן ה' אלהים לפי שהיה מדבר על הנבואה והנבואה תבא לנביא באמצעות המלאכים הנקראים אלהים : לא מריתי · ללכת בשליחותו ולא נסוגותי אחור שלא אלך אלא אמרתי הנני שלחני : (ו) גוי · ואף על פי שאתבזה בעבור השליחות לא נמנעתי בעבור זה אלא ברצון סבלתי ואין זה כדברי ירמיה שאמר ואמרתי לא אזכרנו וגו' ומה שאמר גוי נתתי למכים אפשר שהיה זה אבל לא מצאנו זה בכתוב · ואפשר שיהיה פי' הפסוק כן אפילו היו מכים ומורטים אותי אני אקבל ברצון מאהבת האל : למרטים · מורטים שער לחייו וזקנו · (ז) ואדני אלהים יעזר לי · אם הכו אותי · ואמר יעזר לי שלא יסכני בידיו להמיתני · ואם לא הכוהו פי' יעזר לי בהקים דברי נבואתי על כן לא נכלמתי באמרי בפרהסיא דברי נבואתי כי ידעתי כי לא אבוש כי יתקיימו דברי: כחלמיש· פי' כאבן החזק : (ח) קרוב מצדיקי·

ט הֵן אֲדֹנָי יֱהֹוִה יַעֲזָר־לִי מִי־הוּא יַרְשִׁיעֵנִי הֵן כֻּלָּם כַּבֶּגֶד יִבְלוּ עָשׁ יֹאכְלֵם׃ י מִי בָכֶם יְרֵא יְהֹוָה שֹׁמֵעַ בְּקוֹל עַבְדּוֹ אֲשֶׁר הָלַךְ חֲשֵׁכִים וְאֵין נֹגַהּ לוֹ יִבְטַח בְּשֵׁם יְהֹוָה וְיִשָּׁעֵן בֵּאלֹהָיו׃ יא הֵן כֻּלְּכֶם קֹדְחֵי אֵשׁ מְאַזְּרֵי זִיקוֹת לְכוּ בְּאוּר אֶשְׁכֶם וּבְזִיקוֹת בִּעַרְתֶּם מִיָּדִי הָיְתָה־זֹּאת לָכֶם לְמַעֲצֵבָה תִּשְׁכָּבוּן׃ נא א שִׁמְעוּ אֵלַי רֹדְפֵי צֶדֶק מְבַקְשֵׁי יְהֹוָה הַבִּיטוּ אֶל־צוּר חֻצַּבְתֶּם וְאֶל־מַקֶּבֶת בּוֹר נֻקַּרְתֶּם׃ ב הַבִּיטוּ אֶל־אַבְרָהָם אֲבִיכֶם וְאֶל־שָׂרָה תְּחוֹלֶלְכֶם כִּי־אֶחָד קְרָאתִיו וַאֲבָרְכֵהוּ וְאַרְבֵּהוּ׃ ג כִּי־נִחַם יְהֹוָה צִיּוֹן נִחַם כָּל־חָרְבֹתֶיהָ וַיָּשֶׂם מִדְבָּרָהּ כְּעֵדֶן וְעַרְבָתָהּ כְּגַן־יְהֹוָה שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יִמָּצֵא בָהּ תּוֹדָה וְקוֹל זִמְרָה׃

*) הפטרת ראה (בישעיה סימן נ"ה)

יא עֲנִיָּה סֹעֲרָה לֹא נֻחָמָה הִנֵּה אָנֹכִי מַרְבִּיץ בַּפּוּךְ אֲבָנַיִךְ וִיסַדְתִּיךְ בַּסַּפִּירִים׃ יב וְשַׂמְתִּי כַּדְכֹד שִׁמְשֹׁתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ לְאַבְנֵי אֶקְדָּח וְכָל־גְּבוּלֵךְ לְאַבְנֵי־חֵפֶץ׃ יג וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְהֹוָה וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ׃ יד בִּצְדָקָה תִּכּוֹנָנִי רַחֲקִי מֵעֹשֶׁק כִּי־לֹא תִירָאִי וּמִמְּחִתָּה כִּי לֹא־תִקְרַב אֵלָיִךְ׃ טו הֵן גּוֹר יָגוּר אֶפֶס מֵאוֹתִי מִי־גָר אִתָּךְ עָלַיִךְ יִפּוֹל׃ טז הֵן (הנה קרי) אָנֹכִי בָּרָאתִי חָרָשׁ נֹפֵחַ בְּאֵשׁ פֶּחָם וּמוֹצִיא כְלִי לְמַעֲשֵׂהוּ וְאָנֹכִי בָּרָאתִי מַשְׁחִית לְחַבֵּל׃ יז כָּל־כְּלִי יוּצַר עָלַיִךְ לֹא יִצְלָח וְכָל־לָשׁוֹן תָּקוּם־אִתָּךְ לַמִּשְׁפָּט תַּרְשִׁיעִי זֹאת נַחֲלַת עַבְדֵי יְהֹוָה וְצִדְקָתָם מֵאִתִּי נְאֻם־יְהֹוָה׃ נה א הוֹי כָּל־צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם וַאֲשֶׁר אֵין־לוֹ כָּסֶף לְכוּ שִׁבְרוּ וֶאֱכֹלוּ וּלְכוּ שִׁבְרוּ בְּלוֹא־כֶסֶף וּבְלוֹא מְחִיר יַיִן וְחָלָב׃ ב לָמָּה תִשְׁקְלוּ־כֶסֶף בְּלוֹא־לֶחֶם וִיגִיעֲכֶם בְּלוֹא לְשָׂבְעָה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ אֵלַי וְאִכְלוּ־טוֹב וְתִתְעַנַּג בַּדֶּשֶׁן נַפְשְׁכֶם׃ ג הַטּוּ אָזְנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי שִׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם וְאֶכְרְתָה לָכֶם בְּרִית עוֹלָם חַסְדֵי דָוִד הַנֶּאֱמָנִים׃ ד הֵן עֵד לְאוּמִּים נְתַתִּיו נָגִיד וּמְצַוֵּה לְאֻמִּים׃ ה הֵן גּוֹי לֹא־תֵדַע תִּקְרָא וְגוֹי לֹא־יְדָעוּךָ אֵלֶיךָ יָרוּצוּ לְמַעַן יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ׃

דגש אחר שורק

הפטרת שופטים (בישעיה סימן נ"א)

יב אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מְנַחֶמְכֶם מִי־אַתְּ וַתִּירְאִי מֵאֱנוֹשׁ יָמוּת וּמִבֶּן־אָדָם חָצִיר יִנָּתֵן׃ יג וַתִּשְׁכַּח

רד"ק

ביצדיק דברי וישים אותם אמת וקרוב הוא אלי תמיד הוא מחדש נבואות אלי גם שונה הוא אלי קצת נבואות כמו דבר סנחריב וכיון שהוא שונה אלי תמיד עכ"פ יקיים אותם אם לא יעשו הם תשובה שתשוב אחור דברו וינחם על הרעה או פי' קרוב כי בקרוב יצדיק דברו : מי יריב אתי · שלא יהיה כמו שנבאתי : (ט) הן ה' אלהים · מי הוא ירשיעני בדבריו ולא אמר מי שלא ימצא מי שירשיעהו כי רבים היו מרשיעים אותו אלא אמר מי הוא שירשיעני (כנגד יבלם) ופי' ירשיעני כמו והרשיעו את הרשע אשר ירשיעון אלהים : כלם · כל העומדים כנגדי לסתור את דברי : (י) מי בכם · אחר שיש מרשיעים אותי מי שהוא בכם ירא את ה' ישמע אלי וגם מאשר הלכו בחשך עד עתה ישוב מדרכו הרעה ויבטח בשם ה' וטוב לו : (יא) הן כלכם · רוצה לומר רובכם כי באמת יראי האל היה בהם אלא מאותם שהיה קורא להם אשר הלך חשכים שישובו לו אמר ידעתי שלא תשובו כי כלכם אתם שהייתם בדרך רעה עד עתה קדחי אש אתם ר"ל קדחי אש בתף האל כמו כי אש קדחה באפי אבל אותו פעל עומד וזה פעל יוצא וכן יוצא כי אש קדחתם באפי: מאזרי זיקות· כפל הענין במלות שונות ומוציאי אש מן הסלעים ומן האבנים יקראו מאזרי זיקות : זיקות הם ניצוצי האש ויונתן תרגם מגרן באשתא כתרגום והשלחתי בכם ואגרי בכון : לכו באור אשכם· אש בערתם ואותו האש תאכלכם כי העון יכלה אתכם : מידי היתה זאת· הרעה לכם שתשכבון למעצבה והשכיבה הזאת שאמר כמו שכיבת החולי או המות כלומר שלא יהיה בכם כח לקום לפני אויביכם: תשכבון· האל"ף בסגול והשי"ן רפה : נא (א) שמעו דבר ה' · כנגד הטובים יראי ה' : הביטו אל צור חצבתם · פי' הצבתם ממנו זה אברהם : ואל מקבת בור נקרתם · נקרתם בו זהו שרה דמה רחם האשה לבור ופי' מקבת נקיבת הבור כאילו אמר אל בור נקובה שנקרתם בה ממנה · והחכם רבי משה בן עזרא פי' צור שרה כי היא הנפעלה והמקבת אברהם כי הוא כלי הפועל בבור : נקרתם · מן העיני האנשים ההם תנקר : (ב) הביטו · עתה פירש המשל : תחוללכם · תחולל אתכם ותחולל עתיד במקום עבר כאלו אמר חוללה אתכם ועניינו מן חיל כיולדה אמר הביטו אליהם ולכו בדרכיהם וראו הם וראו מה עשיתי להם : כי אחד קראתיו · ואמרתי לו לך לך מארצך וממולדתך · אחד היה ואחר כן ברכתיו והרביתיו ומה שסמך לענין זה נחמת ציון פירש א"א ז"ל בעבור כי בזמן שנואשו שניהם מהיות להם בן לעת זקנתם אז פקדתי ונתתי להם בן כן ישראל אחר שיארך גלותם מאד עד שיהיו נואשים מן הגאולה אז יפקדם האל ויוציאם מהגלות : ואברכהו וארבהו · עתיד במקום עבר כי וארבהו בשו"א וכן ואברכהו פת"ח הוי"ו שהוא במקום שו"א : (ג) כי נחם ה' ציון · זכר ציון כי היא עיקר המלכות : וערבתה · כמו מדברה וכן במדבר בערבה והדומים להם ואמר נחם וישם עבר במקום עתיד כמנהגו בנבואות ברוב :

(יב) אנכי אנכי הוא מנחמכם · אמר מנחמכם לשון רבים ואמר מי את ותיראי לשון נקבה ואחר כך אמר ותשכח ותפחד לשון זכר כי כן מנהג המקרא כשמדבר כנגד כנסת ישראל כשמדבר בלשון רבים מדבר כנגד הפרטים וכשמדבר בלשון יחיד מדבר כנגד הכלל וכשמדבר בלשון נקבה מדבר כנגד הכנסיה : ימות · כי בן תמותה הוא ואם יצר לך היום לא יצר לך מחר : חציר · פירוש כחציר וכן גור אריה יהודה והדומים לו רבים : (יג) ותשכח · אחר שאתה בורא העולם

*) פירוש הרד"ק להפטרת עניה סוערה תמצא אצל הפטרת נח ·

יְהוָה עֹשֶׂךָ נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיֹסֵד אָרֶץ הא׳ בקמץ וַתְּפַחֵד תָּמִיד כָּל־הַיּוֹם מִפְּנֵי חֲמַת הַמֵּצִיק כַּאֲשֶׁר כּוֹנֵן לְהַשְׁחִית וְאַיֵּה חֲמַת הַמֵּצִיק: יד מִהַר צֹעֶה לְהִפָּתֵחַ וְלֹא־יָמוּת לַשַּׁחַת וְלֹא יֶחְסַר לַחְמוֹ: טו וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ רֹגַע הַיָּם וַיֶּהֱמוּ גַּלָּיו יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ: טז וָאָשִׂם דְּבָרַי בְּפִיךָ וּבְצֵל יָדִי כִּסִּיתִיךָ לִנְטֹעַ שָׁמַיִם וְלִיסֹד אָרֶץ קמץ בז״ק וְלֵאמֹר לְצִיּוֹן עַמִּי אָתָּה: יז הִתְעוֹרְרִי הִתְעוֹרְרִי קוּמִי יְרוּשָׁלַםִ אֲשֶׁר שָׁתִית מִיַּד יְהוָה אֶת־כּוֹס חֲמָתוֹ אֶת־קֻבַּעַת כּוֹס הַתַּרְעֵלָה שָׁתִית מָצִית: יח אֵין־מְנַהֵל לָהּ מִכָּל־בָּנִים יָלָדָה וְאֵין מַחֲזִיק בְּיָדָהּ מִכָּל־בָּנִים גִּדֵּלָה: יט שְׁתַּיִם הֵנָּה קֹרְאֹתַיִךְ מִי יָנוּד לָךְ הַשֹּׁד וְהַשֶּׁבֶר וְהָרָעָב וְהַחֶרֶב מִי אֲנַחֲמֵךְ: כ בָּנַיִךְ עֻלְּפוּ שָׁכְבוּ בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת כְּתוֹא מִכְמָר הַמְלֵאִים חֲמַת־יְהוָה גַּעֲרַת אֱלֹהָיִךְ: כא לָכֵן שִׁמְעִי־נָא זֹאת עֲנִיָּה וּשְׁכֻרַת וְלֹא מִיָּיִן: כב כֹּה־אָמַר אֲדֹנַיִךְ יְהוָה וֵאלֹהַיִךְ יָרִיב עַמּוֹ הִנֵּה לָקַחְתִּי מִיָּדֵךְ אֶת־כּוֹס הַתַּרְעֵלָה אֶת־קֻבַּעַת כּוֹס חֲמָתִי לֹא־תוֹסִיפִי לִשְׁתּוֹתָהּ עוֹד: כג וְשַׂמְתִּיהָ בְּיַד־מוֹגַיִךְ אֲשֶׁר־אָמְרוּ לְנַפְשֵׁךְ שְׁחִי וְנַעֲבֹרָה וַתָּשִׂימִי כָאָרֶץ גֵּוֵךְ וְכַחוּץ לַעֹבְרִים: נב א עוּרִי עוּרִי לִבְשִׁי עֻזֵּךְ צִיּוֹן לִבְשִׁי ׀ בִּגְדֵי תִפְאַרְתֵּךְ יְרוּשָׁלַםִ עִיר הַקֹּדֶשׁ כִּי לֹא יוֹסִיף יָבֹא־בָךְ עוֹד עָרֵל וְטָמֵא: ב הִתְנַעֲרִי מֵעָפָר קוּמִי שְּׁבִי יְרוּשָׁלָםִ הִתְפַּתְּחוּ התפתחי קרי מוֹסְרֵי צַוָּארֵךְ שְׁבִיָּה בַּת־צִיּוֹן: ג כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה חִנָּם נִמְכַּרְתֶּם וְלֹא בְכֶסֶף תִּגָּאֵלוּ: ד כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה

רד״ק

היה לך לחשוב כי יש כח בידי להצילך מיד בן אדם ואיך פחדת מבן אדם ולא זכרת האל שאם תשוב אליו ותבקש מלפניו הוא יצילך מידו: נוטה ויוסד · פירשתים כמה פעמים: כאשר כונן להשחית · ולמה אתה מפחד ממנו שוב לאל ולא תפחד ממנו כי בן אדם אם עלתה חמתו וכונן להשחית לא יעשה ולא יספיק לו כדבר סנחריב ואיה חמתו הלכה לענן: (יד) מהר צועה · לא הזיקך חמת המציק כי עתה ימהר הגולה להפתח מבית הגלות והוא ישראל שהוא גולה בין העמים ולשון צועה הוא ענין טלטול ונוע ממקום למקום יש בטלטול השבי ויש בטלטול אחר וכן לשון גלות כי גולה אתה למקומך אינו טלטול השבי ולשון צועה יש בו פעל עומד כמו זה מהר צועה וכן את צועה זונה ויש שהוא פעל יוצא כמו ושלחתי לו צועים וצעוהו צועה ברוב כחו: ולא ימות לשחת · לא ימות בגלות שהוא לו כמו קבר ועל הכלל מדבר כי אם ימותון בגלות יחידים יפלו בתחיית המתים אבל כאמרו ולא ימות על הכלל יאמר כלומר שלא ישאר שם כי על כל פנים יצא ויפתח ממאסר הגלות: ולא יחסר לחמו · בעודו בגלות אע״פ שהוא שבוי האל מזמין להם בין הגוים אויביהם ושוביהם טרפם וצרכם בכבוד או פירוש ולא יחסר לחמו בצאתו מהגלות בדרך כמו שאמר לא ירעבו ולא יצמאו · ונדרש מפרש הפסוק כן איך תפחד מבן אדם שימות והנה בעודו בחיים הוא דבר חלוש מאד אפי׳ נקביו קשים עליו צריך למהר הוא ולהפתח בהלוך המעים כדי שלא ימות לשחת וכיון שמהר להפתח צריך למזונות שאם יחסר לחמו ימות וי״ת כן מותי וכו׳: (טו) ואנכי ה׳ · שיש בידי כח להוציאך מהגלות ואנכי רגע הים כל שכן שאגער בעמים המחזיקים בכם: רוגע · ת״י כמו גוער דנזיף בימא ויש לפרשו כמו בוקע וכן עורי רגע וימאס בכחו רגע הים והנה גערתי בים סוף לעברכם: ויהמו גליו · במקום הבקיעם ולא יכלו לעבור עד שעברו ישראל וכן והמו גליו ולא יכלו: ה׳ צבאות שמו · והוא אדון צבאות מעלה ומטה ובידו הכל: (טז) ואשים · הנה שמתי דברי בפיך להיות לי לעם וכן ודברי אשר שמתי בפיך: ובצל ידי כסיתיך · שלא יוכלו העמים לכלותך בגלות כל זמן שיהיו דברי בפיך ובלבבך כי לא שמתי אותם בפיך אלא להיותם בלבבך לעשותם כמו שאמר בפיך ובלבבך לעשותו: לנטוע שמים · וכל זה אכסה עליך בגלות עד שיבא עת לנטוע שמים וליסוד ארץ וזהו קבוץ גליות שיהיו ישראל עולם חדש וכן אמר הנני בורא שמים חדשים והארץ החדשה ולא תזכרנה הראשונות וגו׳: ולאמר לציון עמי אתה · פירוש לבני ציון וזכר ציון כי היא עיקר המלכות וי״ת לקיימא עמא וכו׳ כבעמוד: (יז) התעוררי · קבעת · שמרי הכוס: התרעלה · הרעדה או פירושו סם המות אמר די לך בגלות כבר שתית כוס התרעלה עד השמרים גם מצית אותה עד שלא נשאר בכוס אפי׳ טפה כלומר כל התוכחות הגיעו עליך ודי לך קומי מהגלות התעוררי והתעוררי: (יח) אין מנהל לה · בעודה בגלות לא היה כח ביד בני הגלות לנהל האחד חברו ולהחזיק בידו ולסמכו מן הרעה כי כלם היו שוים בה: (יט) שתים הנה · הרעות הקוראות אותך בהיותך בארצך קרוב לגלות שתים רעות היו השוד והשבר והם הרעב והחרב כי השוד הוא החרב והשבר הוא הרעב אלה הרעות היה לך מלבד רעות הגלות שסבלת זה כמה שנים: קראתיך · בנוע האל״ף: מי אנחמך · איזהו עם שלקה כמותך שאוכל לנחמך בו: (כ) בניך עולפו שכבו · מענין על ראש יונה ויתעלף ענין עיפות והסוק האיברים עד שלא יוכל לעמוד על עצמו כמ״ש בקינות ירמיהו שכבו לארץ חוצות נער וזקן: כתוא מכמר · כתוא שהוא שוכב במכמר שלכדו אותו בו ותוא היא החיה הנזכרת בתורה ותאו וזמר בהפוך האותיות כמו כבש וכשב והוא שור הבר ומכמר הוא רשת וכן יפלו במכמוריו רשעים וכן ופורשי מכמורת: (כא) לכן · ושכורת ולא מיין · פירוש ושכורת הצרות ולא מיין: (כב) כה אמר אדניך · הוא יהיה אדניך ולא מלכי ז׳ האומות והוא אלהיך שיקח משפטיך מן העמים: יריב עמו · יקח ריב עמו ומשפטם מן הגוים וכן ריבו אלמנה: (כג) ושמתיה ביד מוגיך · שרשו יגה מן כי ה׳ הוגה: לנפשך · אמר נפשך ואמר גוך כי הנפש מעונה בעינוי הגוף: וכחוץ · פירוש כמו השוק שהכל עוברים עליו וכל זה סבלת לאהבתי לפיכך אמר ותשימי: נב (א) עורי עורי · עוז · שהיית מופשטת ממנו עד עתה לבשי אותו: התנערי מעפר · דמה ישיבתם בגלות כמי שהתפלש בעפר ואומר התנערי מעפר וקום: שבי · כמו את השבי ואת המלקות וי״ת ענין ישב קומי תבי על כורסי יקרא ירושלם: התפתחי מוסרי צוארך · חסר מ״ם השמוש ממוסרי צוארך שהרי היה בגלות כאלו עול מוסרים בצואר: שביה · תאר כפלם עניה: (ג) כי כה אמר ה׳ חנם · בלא כסף אלא בעונות: ולא בכסף · אלא בתשובה ועוד כתוב בענין זה בפסוק וירא כי אין איש: (ד) כי כה אמר ה׳ מצרים ירד עמי בראשונה · זכר שתי גליות גלות מצרים וגלות בבל כי מלך אשור הוא מלך בבל ואמר מצרים שירד שם בראשונה לגור שם ואשור כמו כן באפס עשקו כל אחד מהם כי מצרים לא היה לו דין להעבידו בפרך כי לגור בא שם תחלה וכן אשור לא היה לו דין בהם ולא היו בני מלחמתו למה בא סנחריב והגלה עשרת השבטים ונבוכדנצר הגלה יהודה ובנימין והוא באפס בלא משפט ואע״פ שהיתה גזרה מהאל הם הגליים השעבידום וענו אותם יותר מדאי וכן אשור כמו שאמר אני

קצפתי

מִצְרַיִם יָרַד־עַמִּי בָרִאשֹׁנָה לָגוּר שָׁם וְאַשּׁוּר בְּאֶפֶס עֲשָׁקוֹ׃ ה וְעַתָּה מַה־לִּי־פֹה נְאֻם־יְהוָה כִּי־לֻקַּח עַמִּי חִנָּם מֹשְׁלָו משליו קרי יְהֵילִילוּ נְאֻם־יְהוָה וְתָמִיד כָּל־הַיּוֹם שְׁמִי מִנֹּאָץ׃ ו לָכֵן יֵדַע עַמִּי שְׁמִי לָכֵן בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־אֲנִי־הוּא הַמְדַבֵּר הִנֵּנִי׃ ז מַה־נָּאווּ עַל־הֶהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׂר מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם מְבַשֵּׂר טוֹב מַשְׁמִיעַ יְשׁוּעָה אֹמֵר לְצִיּוֹן מָלַךְ אֱלֹהָיִךְ׃ ח קוֹל צֹפַיִךְ נָשְׂאוּ קוֹל יַחְדָּו יְרַנֵּנוּ כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְהוָה צִיּוֹן׃ ט פִּצְחוּ רַנְּנוּ יַחְדָּו חָרְבוֹת יְרוּשָׁלָםִ כִּי־נִחַם יְהוָה עַמּוֹ גָּאַל יְרוּשָׁלָםִ׃ י חָשַׂף יְהוָה אֶת־זְרוֹעַ קָדְשׁוֹ לְעֵינֵי כָּל־הַגּוֹיִם וְרָאוּ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ קמץ בז"ק אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ׃ יא סוּרוּ סוּרוּ צְאוּ מִשָּׁם טָמֵא אַל־תִּגָּעוּ צְאוּ מִתּוֹכָהּ הִבָּרוּ נֹשְׂאֵי כְּלֵי יְהוָה׃ יב כִּי לֹא בְחִפָּזוֹן תֵּצֵאוּ וּבִמְנוּסָה לֹא תֵלֵכוּן כִּי־הֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם יְהוָה וּמְאַסִּפְכֶם אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃

הפטרת תצא (בישעיה סימן נד) *)

נד א רָנִּי עֲקָרָה לֹא יָלָדָה פִּצְחִי רִנָּה וְצַהֲלִי לֹא־חָלָה כִּי־רַבִּים בְּנֵי־שׁוֹמֵמָה מִבְּנֵי בְעוּלָה אָמַר יְהוָה׃ ב הַרְחִיבִי מְקוֹם אָהֳלֵךְ וִירִיעוֹת מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ יַטּוּ אַל־תַּחְשֹׂכִי הַאֲרִיכִי מֵיתָרַיִךְ וִיתֵדֹתַיִךְ חַזֵּקִי׃ ג כִּי־יָמִין וּשְׂמֹאול תִּפְרֹצִי וְזַרְעֵךְ גּוֹיִם יִירָשׁ וְעָרִים נְשַׁמּוֹת יוֹשִׁיבוּ׃ ד אַל־תִּירְאִי כִּי־לֹא תֵבוֹשִׁי וְאַל־תִּכָּלְמִי כִּי־לֹא תַחְפִּירִי כִּי בֹשֶׁת עֲלוּמַיִךְ תִּשְׁכָּחִי וְחֶרְפַּת אַלְמְנוּתַיִךְ לֹא תִזְכְּרִי־עוֹד׃ ה כִּי בֹעֲלַיִךְ עֹשַׂיִךְ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי כָל־הָאָרֶץ יִקָּרֵא׃ ו כִּי־כְאִשָּׁה עֲזוּבָה וַעֲצוּבַת רוּחַ קְרָאָךְ יְהוָה וְאֵשֶׁת נְעוּרִים כִּי תִמָּאֵס אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ ז בְּרֶגַע קָטֹן עֲזַבְתִּיךְ וּבְרַחֲמִים גְּדֹלִים אֲקַבְּצֵךְ׃ ח בְּשֶׁצֶף קֶצֶף הִסְתַּרְתִּי פָנַי רֶגַע מִמֵּךְ וּבְחֶסֶד עוֹלָם רִחַמְתִּיךְ אָמַר גֹּאֲלֵךְ יְהוָה׃ ט כִּי־מֵי נֹחַ זֹאת לִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעֲבֹר מֵי־נֹחַ עוֹד עַל־הָאָרֶץ כֵּן נִשְׁבַּעְתִּי מִקְּצֹף עָלַיִךְ וּמִגְּעָר־בָּךְ׃ י כִּי הֶהָרִים יָמוּשׁוּ וְהַגְּבָעוֹת תְּמוּטֶינָה וְחַסְדִּי מֵאִתֵּךְ לֹא־יָמוּשׁ וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תָמוּט אָמַר מְרַחֲמֵךְ יְהוָה׃

הפטרת תבוא (בישעיה סימן ס)

ס א קוּמִי אוֹרִי כִּי־בָא אוֹרֵךְ וּכְבוֹד יְהוָה עָלַיִךְ זָרָח׃ ב כִּי־הִנֵּה הַחֹשֶׁךְ יְכַסֶּה־אֶרֶץ וַעֲרָפֶל

רד"ק

אלפני מעט והם עזרו לי לרעה : (ה) ועתה · בזה שהוא גלות שלישי : מה לי פה · מה לי כל כך בזה הגלות שהארכתי אותם זמן רב בגלות כן יאמר האל בהגיע זמן הגאולה : כי לקח עמי חנם · אינם מתעכבים בגלות בשביל כסף שהם חייבים לשוביהם אלא בעונותם גלו וכבר לקחו עונשם : משלו יהילילו · הגוים המושלים בהם יהילילו אותם בעבודתם הקשה ובאה צעקתם אלי · ועוד כי כל היום שמי מנואץ בגלות שהגוים ינאצוהו שהם הורגים ושוללים אותם על יחוד שמו : לוקח · שמוש כי הוא פעל עבר שלא נזכר פעלו מן הדגוש : יהילילו · שרשו ילל מענין יללה והוא מבנין הפעיל והוא פעל יוצא : מנואץ · מורכב מפועל והתפעל וכבר בארנו דקדוקו היטב בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו בבנין פועל : (ו) לכן ידע עמי שמי · שאינו נודע בגלות אבל הוא מנואץ בעת הגאולה ידעו עמי שמי וזהו שאמר ביום ההוא אז ידע עמי שמי · וכן שאר העמים ידעוהו אז לא זכר עמי כי הם ידעוהו באמת ויעד כי הנבואה לא דברה לשוא והבטחה שהבטחתים ע"י הנביאים אז ידעו שהיא אמת וידעו כי אני הוא המדבר לא שדברו הנביאים מעצמן אלא הם נבאו בשמי ובראותם שיתקיימו ההבטחות ההם ידעו כי אני הוא שדברתי אותם והנני כמו שהייתי לא שניתי ולא אשנה אלא שהם לא ידעוני כמו שידעוני אז בעת הגאולה : (ז) מה נאוו · שרשו אוה והאל"ף נחה והנו"ן לנפעל וכן נאוו לחייך והוא ענין יופי · ואמר ענין יופי על הרגלים ע"ד משל כמו מה יפו פעמיך כלומר מה יהיו נאים ויפים רגלי המבשר שיעלה על ההרים להשמיע קול לבשר שלום וטוב וישועה ולאמר לציון מלך אלהיך כי עד הזמן ההוא לא ידאם שהוא מלך אבל אז יאמרו הכל שהוא מלך כמו שאמר והיתה לה' המלוכה והענין דרך משל כי ידוע הדבר כאילו כלו כאלו אנשים על ההרים משמיעים קול הישועה וכן דרך העולם לבשר על הטובה הזריז משובח לבשר עליה : (ח) קול צופיך · נביאיך · כי הנביא יקרא צופה כמו צופה נתתיך על הגוים לפי שהוא צופה העתידות ואחר כן פירש מה יהיה קול צופיך · ואמר נשאו קול כלומר שישאו קול בשמחה : וירננו יחדו · כי יראו עין בעין בשוב ה' ציון כלומר יראו במראה הנבואה כי שב הכבוד לציון והוא רוח הנבואה שפסקה משמתו חגי זכריה ומלאכי ובעת הישועה תשוב רוח הנבואה לקדמותה ועוד יותר משהיתה · וכן אמר עין בעין נראה אתה ה' כי כלם היתה בהם רוח הנבואה במעמד הר סיני מלבד הכבוד שראו בחוש העין ויו"ת נשקף פרנסיך : (ט) פצחו · ענינו הרמת קול וכן פצחי רנה : (י) חשף · דרך משל כלומר כי ישועת ישראל תהיה בגלוי הגן וזרועך חשופה גלויה : (יא) סורו סורו · הכפל לחזק : משם · ממקום הגלות : מתוכה · מתוך כל עיר ועיר שאתם בה : הברו · הנקו מכל טומאה ומכל עון : נושאי כלי ה' · כלי זיין שלהם יהיו כלי ה' ולא חרב ולא חנית אלא חסדי האל ורחמיו הם יהיו כליכם בצאתכם מהגלות וטעמו לפניו : (יב) כי לא בחפזון · כלומר ביד רמה תצאו אל תפחדו מאדם ולא תהיו צריכים לכלי זיין ויו"ת נטלי מאני דבית מקדשא ולא ידעתי דעתו כי אין בזה הגלות כלי בית המקדש כמו שהיו בגלות בבל שהשיב אותם בצאתם מהגלות : כי הולך לפניכם · לפיכך תצאו בנחת כי לא תיראו מאדם אבל ממצרים יצאו בחפזון לפי שהמצריים היו ממהרים אותם לצאת מפני מכותם אבל משיצאו מן העיר הלכו בנחת ביד רמה :

(א) קומי אורי · אמר כנגד ירושלים ואורי לשון צווי וכבר פרשנו כי האורה משל על השמחה ועל הטובה והחשך נמשל על הצרה ועל הרעה שיבא : כי בא אורך · הגיע זמן ישועתך שהוא לך אורה

*) פירוש הרד"ק להפטרת רני עקרה תמצא אצל הפטרת נח ·

לְאֻמִּים וְעָלַיִךְ יִזְרַח יְהוָה וּכְבוֹדוֹ עָלַיִךְ יֵרָאֶה: ג וְהָלְכוּ גוֹיִם לְאוֹרֵךְ וּמְלָכִים לְנֹגַהּ זַרְחֵךְ:
ד שְׂאִי־סָבִיב עֵינַיִךְ וּרְאִי כֻּלָּם נִקְבְּצוּ בָאוּ־לָךְ בָּנַיִךְ מֵרָחוֹק יָבֹאוּ וּבְנֹתַיִךְ עַל־צַד
תֵּאָמַנָה: ה אָז תִּרְאִי וְנָהַרְתְּ וּפָחַד וְרָחַב לְבָבֵךְ כִּי־יֵהָפֵךְ עָלַיִךְ הֲמוֹן יָם חֵיל גּוֹיִם יָבֹאוּ לָךְ:
ו שִׁפְעַת גְּמַלִּים תְּכַסֵּךְ בִּכְרֵי מִדְיָן וְעֵיפָה כֻּלָּם מִשְּׁבָא יָבֹאוּ זָהָב וּלְבוֹנָה יִשָּׂאוּ וּתְהִלֹּת יְהוָה
יְבַשֵּׂרוּ: ז כָּל־צֹאן קֵדָר יִקָּבְצוּ לָךְ אֵילֵי נְבָיוֹת יְשָׁרְתוּנֶךְ יַעֲלוּ עַל־רָצוֹן מִזְבְּחִי וּבֵית תִּפְאַרְתִּי
אֲפָאֵר: ח מִי־אֵלֶּה כָּעָב תְּעוּפֶינָה וְכַיּוֹנִים אֶל־אֲרֻבֹּתֵיהֶם: ט כִּי־לִי ׀ אִיִּים יְקַוּוּ וָאֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ
בָּרִאשֹׁנָה לְהָבִיא בָנַיִךְ מֵרָחוֹק כַּסְפָּם וּזְהָבָם אִתָּם לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהַיִךְ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ:
י וּבָנוּ בְנֵי־נֵכָר חֹמֹתַיִךְ וּמַלְכֵיהֶם יְשָׁרְתוּנֶךְ כִּי בְקִצְפִּי הִכִּיתִיךְ וּבִרְצוֹנִי רִחַמְתִּיךְ: יא וּפִתְּחוּ
שְׁעָרַיִךְ תָּמִיד יוֹמָם וָלַיְלָה לֹא יִסָּגֵרוּ לְהָבִיא אֵלַיִךְ חֵיל גּוֹיִם וּמַלְכֵיהֶם נְהוּגִים: יב כִּי־הַגּוֹי
וְהַמַּמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא־יַעַבְדוּךְ יֹאבֵדוּ וְהַגּוֹיִם חָרֹב יֶחֱרָבוּ: יג כְּבוֹד הַלְּבָנוֹן אֵלַיִךְ יָבוֹא בְּרוֹשׁ
תִּדְהָר וּתְאַשּׁוּר יַחְדָּו לְפָאֵר מְקוֹם מִקְדָּשִׁי וּמְקוֹם רַגְלַי אֲכַבֵּד: יד וְהָלְכוּ אֵלַיִךְ שְׁחוֹחַ בְּנֵי

רד"ק

אורה גדולה וכפל הענין ואמר וכבוד ה' עליך זרח · וכן תרגם יונתן ארי מטא זמן פורקנך · וי"מ מפרשים כי בא אורך שקע אורך כמו ובא השמש ואמר דרך משל שקע אורך שהוא אור בעולם הזה ויהיה לך תמורתו אור גדול והיא הישועה והשמחה . וכן אמר לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם והכל דרך משל : (ב) כי הנה החשך · החשך וערפל משל על הצרות : יזרח ה' · וכבודו עליך יראה · כפל ענין במלות שונות כי ה' כבוד ה' ויש מפרשים כמו בכבודו וכן נראה בכבודו · (ג) והלכו גוים · כמו שאמר והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחותיו וזהו שילכו הגוים לאור ישראל הם ומלכיהם ושריהם: זרחך · הם יאמר מפני זרח על משקל למה פרח : (ד) שאי סביב · כלם · פי' בניך ובנותיך וכמ"ש כל עם גלותך ובא הידיעה אחר הכנוי כמו ויבנו את עמו והפחת ותראהו את הילד והדומים להם שכתבנו בספר מכלול: תאמנה · מענין כאשר ישא האומן את היונק והיתה הנון ראויה להדגש לחסרון נו"ן השרש כי הנו"ן כתובה לרבות ואמ"ל כתב כי השלה יתידה והנו"ן שרש והה"א נוספת כה"א ותקרבנה ותבאנה ואף על פי שאמר ובנותיך ר"ל כל אחת ואחת ופי' על צד האמנה על צד המלכות והשרות כמו שכתוב ושרותיהם מניקותיך : (ה) אז תראי · מן ראה · ורבים טעו בזאת המלה שקראו התי"ו בגעיא כמו מן ירא וגם יש ספרים שכתוב ביו"ד וטעות היא כי מן ראה היא · וכן ת"י בכן תחזין ותנהרין ופי' תראי בניך שיבאו מכל צד ויגהו פניך זהו ונהרת שהוא ענין אורה כמו ואל תופע עליו נהרה הביטו אליו ונהרו : ופחד ורחב לבבך · ופחד כאדם הנבהל כשבא אליו טובה רבה פתאום ורחב לרוב הטובה ולרוב העם שיבאו לך כי כמו שיצר הלב בעבור הרעה והצרה והאבל כן ירחב לעת הטובה והשמחה : כי יהפך עליך המון ים · כי היית הכנה ובמעטה ועתה תהיי בהפך כי יבאו עליך עמים רבים כהמון ים ות"י ותדחלין ויפתי לבך וכו': (ו) שפעת · ענין רבוי וכן ושפעת מים תכסך כי שפע ימים ינקו : בכרי הם גמלים הקטנים עולי ימים וכן בכרה קלה : ותהלות ה' יבשרו · כתרגומו כלומר הגמלים והסוחרים והזהב והלבונה יביאו אותם בסחורה גם למנחה למלך המשיח ולבית ה' ועמם יבשרו לפי שיהיה אומות העולם הדשים בספור תהלות ה' כי עד אותו הזמן ישראל הוא שיתיחדו בספור תהלות ה' וכל מספר חדשות יקרא מבשר: (ז) כל צאן קדר · ר"ל רוב כמו וכל הארץ באו מצרימה . קדר ונביות מגדלי צאן לרוב כי הם יושבי אוהלים ונוסעים ממקום למקום ומבקשים מקום המרעה : אילי נביות ישרתונך · חסר ב' השמוש ופי' באילי נביות ישרתוך הכהנים שיביאו לך מנחה מהם: ישרתונך · מלעיל האתנחתא בתי"ו לפיכך הכ' בסגו"ל · יעלו על רצון מזבחי · כמו הפיך יעלו על מזבחי לרצון · וכן מקום שם קבר כמו מקום קבר שם ופי' יביאו מנחה מהם · וכן יעלו מהם על מזבחי · שיקריבו מהם קרבן לה' · או ישראל יקריבו מהם · יש מחלוקת בדבר זה בדברי רז"ל כי ר' אליעזר אומר שאין מקבלין מבהמות הכותים לא אנחנו ולא הם לפי שחוששין בהם לרביעה וסמכו זה הפסוק לר' אליעזר ותירץ כלם גרים גרורים הם לעתיד לבא דכתיב כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד : אפאר · שיביאו שם הגוים מנחה וקרבנות · וטעם אפאר שאתן בלבם לפארי וכן טעם הפסוק אל עמים : (ח) מי אלה · אמר תעופינה לשון נקבות על קהלות ישראל העולות מהגולה מזה ומזה ותבאנה קל מהרה כמו העב והמשיל מרוצת הקהלות לעופפות כי היא התנועה הקלה שבתנועות וכן מהן יעיף יומם: וכיונים אל ארבותיהם · כי יותר יעופו מהרה כשובם אל קניהם ממה שיעופו בצאתם מהם מפני שממהרות לשוב אל גוזליהם שהניחו להאכילם מאשר בפיהם : ארבותיהם · הם חלונות השובך · וכ"ף כיונים פתוחה לידיעה כלומר היונים שיניחו הגוזלים בשובך : (ט) כי לי איים יקוו · פירוש שוכני האיים יקוו לי כי ידעו כי אני המטיב ומריע לפיכך יביאו בניך במקומם ואפילו יהיו רחוק יביאו אותם אל ארץ ישראל : ואניות תרשיש בראשונה · בחסרון כ"ף הדמיון כבראשונה כמו שהיו באות אניות תרשיש בראשונה בימי שלמה : כספם וזהבם אתם · אפשר כספם וזהבם של ישראל כלומר עם כל ממונם יבואו לא יניחו ממומנם דבר בארצות הגולה · או אפשר כספם וזהבם של הגוים כמו שנאמר בעולי בבל ישאוהו אנשי מקומו בכסף ובזהב וברכוש ובבהמה לשם ה' אלהיך כי ישמעו את שמע כבודו וגדלו שיעשה בהוציאו עמו מהגלות ובעשותו נקמה בשונאיהם : פארך · בקמץ הרי"ש לנקבה כמו בכנוי הזכר בעבור כי אשר מדבר כנגד כנסת ישראל ידבר פעם בלשון זכר ופעם בלשון נקבה לשון זכר כנגד העם ולשון נקבה כנגד הכנסיה ופירוש פארך הוא נתן לך הפאר והכבוד הזה שיעבדוך הגוים : (י) ובנו בני נכר · מלבד שיעבדוך במנחות שיביאו לך יעבדוך באדנך שיבנו חומותיך ויעשו מלאכתך : ישרתונך · מלעיל כמו אשר נשיו : כי בקצפי · אז תכירי כי כל עניניך בין הטוב בין הרע הוא מאתי ואינו מקרה כלל כי בעת שהיה קצפי עליך היית אמה לעבדים בגלות ובעת רצוני שיהיה עליך יעבדוך אפי' נכבדי הגוים וכ"ש הפחות : (יא) ופתחו · מן הדגוש והוא פעל עומד · וכן פתח השער פתחה אוזניך כלומר יהיו נפתחים תמיד יומם ולילה להביא אליך חיל גוים אמר כנגד שערי ירושלים כמו שהיא כל הפרשה שעריך יהיו נפתחים תמיד בלילה כמו ביום כדי שיכנסו נושאי חיל הגוים אליך למנחה כי יהיה שלום בעולם וילכו בלילה בעת החום וכן ת"י להביא אליך לאעלא בגוך נכסי עממיא: ומלכיהם נהוגים · יהיו נהוגים אליך שיבאו לפני מלך המשיח · ומה שאמר נהוגים כי מנהג המלכים כשילכו בדרך ילכו רוכבים אך רגלים ינהגו אותם שרים דרך כבוד : (יב) כי הגוים חרב יחרבו · ענין חרבן ויש מפרשים ענין חרב כלומר יהרגו : (יג) כבוד הלבנון · העצים הטובים שבו · והה"כ מפרש מה הם כמו שהיה מבלת מלך צור למלך שלמה : ברוש תדהר ותאשור · כבר פירשנו בפרשת העניים והאביונים : לפאר מקום מקדשי · שיבני בהם בהמ"ק : ומקום רגלי אכבד · כי בהמ"ק מכוון כנגד כסא הכבוד ואם כסא הכבוד מושבו בית המקדש הדום רגליו : אכבד · כי הוא יתן בלבם להביא : (יד) והלכו שחוח · שם בשק"ל גבוה קומתו מן אחתיו שחתו : בני מעניך ·

מעניך והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך וקראו לך עיר יהוה ציון קדוש ישראל: טו תחת היותך עזובה ושנואה ואין עובר ושמתיך לגאון עולם משוש דור ודור: טז וינקת חלב גוים ושד מלכים תינקי וידעת כי אני יהוה מושיעך וגאלך אביר יעקב: יז תחת הנחשת אביא זהב ותחת הברזל אביא כסף ותחת העצים נחשת ותחת האבנים ברזל ושמתי פקדתך שלום ונגשיך צדקה: יח לא ישמע עוד חמס בארצך שד ושבר בגבוליך וקראת ישועה חומתיך ושעריך תהלה: יט לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנגה הירח לא יאיר לך והיה לך יהוה לאור עולם ואלהיך לתפארתך: כ לא יבוא עוד שמשך וירחך לא יאסף כי יהוה יהיה לך לאור עולם ושלמו ימי אבלך: כא ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעו מטעי קרי מעשה ידי להתפאר: כב הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום אני יהוה בעתה אחישנה:

הפטרת נצבים (בישעיה סימן סא)

י שוש אשיש ביהוה תגל נפשי באלהי כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה: יא כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח כן אדני יהוה יצמיח צדקה ותהלה נגד כל הגוים: סב א למען ציון לא אחשה ולמען ירושלם לא אשקוט עד יצא כנגה צדקה וישועתה כלפיד יבער: ב וראו גוים צדקך וכל

רד"ק

אותם שהיו מעניך בגלות ומתו כבר בזמן הישועה בניהם ילכו אליך שוחחים ומתנפלים לפניך ור"ל מעניך מעני בניך כי כנגד ירושלים מדבר על כפות רגליך ועל כפות רגלי בניך ור"ל על מדרך הכפות כי הכף מתחת: עיר ה' · כי כבודו יראה בה: ציון קדוש ישראל · סמוך ציון של קדוש ישראל: (טו) תחת היותך עזובה · שנגלה כבוד ה' מעליך: ואין עובר · בחורבנה: משוש דור ודור · לכל דורות העולם תהיה משוש כמו שנקראת יפה נוף משוש כל הארץ: (טז) וינקת חלב גוים · דרך משל כלומר שתאכלי טוב ארץ העובדי כוכבים ושוד מלכים כתוכ"ם כמו כפתח כמו תאכלו כד · והוא על דרך משל ר"ל טובם וכן תרגם יונתן ותתבעון מנכסי עממיא ובזת מלכין תתפנקון: (יז) תחת הנחשת · שלקחו הגוים ממך אביא זהב · כלומר אתן בלבם לשלם לך כפלים וכפלי כפלים מאשר לקחו ממך הם ואבותיהם: ושמתי פקדתך שלום · תחת פקודתך שהיו הגוים נותנים פקידים על ישראל לגבות מהם מס אשים לך שלום וצדקה ולא יהיה עוד עליך פקידים ונוגשים: (יח) לא ישמע עוד חמס · שיעשו לך הגוים לא ישמע עוד: וקראת · אז תקראי ישועה חומותיך כי לא תצטרכי עוד לעלות על החומות ולסגור השערים מפני האויב לפיכך תקראי להם ישועה הפך המנהג שהיתה מקדם וכן בשערים לא יספרו בהם אלא תהלות ה' וי"ת ויעבעון פולחן על שורך ועל תרעך יהון משבחין: (יט) לא יהיה · כבר פירשנו כי ימשיל הישועה והטובה לאורה אמר כל כך יהיה אורך גדול שהוא אור ה' וזאת הטובה הגדולה עד שלא יהיה נחשב אור השמש ואור הירח כלום והכל דרך משל כמו שאמר ואור החמה יהיה שבעתים: לתפארתך · שתתפאר בכבודו וטובו שיגדיל עמך: (כ) לא יבא · גם זה משל כתרגומו לא תבטל עוד מלכותך ויקרך לא יעדי: (כא) ועמך כולם צדיקים · שיצרף אותם כמ"ש וצרפתים כצרוף כסף והנשארים יהיו כולם צדיקים וקדושים כמ"ש והיה כל הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו וגו': לעולם יירשו ארץ · שלא יגלו עוד ממנה לעולם כי יהיו נצר מטעי שראו במעשיהם כי אני נטעתים לא כבראשונה שנאמר עליהם מדוע קויתי לעשות ענבים ויעש באושים ולא היה נראה שהיה נטע ה' אלא זמורת זר: להתפאר · שאתפאר בהם בקרא להם עם ה' כמו שאמר ישראל אשר בך אתפאר: (כב) הקטן · אינו אומר על גוף אחד כי מה עניין קטן וצעיר אלא ר"ל השבט והמשפחה הקטן מהם יהיה אלף פעמים ממה שהוא עתה וכפל הענין במ"ש כמנהג ואמר הצעיר לגוי עצום: אני ה' בעתה אחישנה · זאת הטובה שאני מבטיחם אני ה' אחישנה שיכולה בידי ואמר בעתה ואמר אחישנה אמרו רז"ל זכו אחישנה לא זכו בעתה ויש לפרש כשיגיע עתה אחישנה לגמרה מהרה כי לא יארך זמן מעת החל הישועה עד כלותה וי"ת אנא הוא בזמנה איתינה:

(י) שוש אשיש בה' · אלה הם דברי ירושלים לדעת המתרגם שתרגם אמרת ירושלים מחדא אחדי במימרא דה' או הם דברי ישראל בשובם מהגלות וכתב א"א ז"ל בה' במדת רחמים: באלהי · במדת הדין ועל כן כפל שוש אשיש ועוד כי כאשר זכר מדת רחמים הגוף והנפש שמחים אך במדת הדין תגל הנפש שהיא עליונית ומקבלת יסורין יותר מהגוף: בגדי ישע מעיל צדקה · דרך משל והבגדים הם שילבש אותם האדם והמעיל הוא שיתעטף בו לפיכך אמר יעטני על מעיל: יכהן פאר · יגדיל פארו בלבושים נאים כי הכהן שהוא עובד האל הוא ראש העם וגדולם לפיכך נאמרה הגדולה בלשון כהונה וכן ובני דוד כהנים היו וי"ת כחתנא דמצלח בגנוניה וככהנא רבא דמתקן בלבושוהי: כליה · כלי תכשיטים וקשוריה: (יא) כי כארץ · ועוד המשיל ישועת ישראל לארץ שהוציאה צמחה כי היה הגרגיר בארץ נפסד ונשחת ואח"כ יצמח ויתחדש ויצא למה שהיה ויותר טוב ויפה בחדושו כי ברוב החדש טוב מן הישן ועוד כי מגרגיר אחד יצאו כמה גרגרים כן ישראל היו ימים רבים בגלות נשחתים ונפסדים וכמעט אבדה תקותם ויצמחו בהגיע עת הגאולה ויפרו וירבו ויוסיפו על מה שהיו במספר ובכבוד ובגדולה יותר ממה שהיו כפלי כפלים ועוד המשיל אותם לגנה שתצמיח זרועיה זו אחר זו שאין זרועים צומחין כאחד אלא לפי עתי השנה ויתחדשו בה צמחים לפי עתי השנה כן ישראל תתחדש להם טובה אחר טובה וזה יהיה נגד כל הגוים כי כולם ידעו ויכירו בטובתם שהיא גדולה על כל הטובות שבעולם: זרועיה · שם על כל זרע זרוע תולדי ואא"ז ז"ל פי' כי מקצת הטובות הם מאת הבורא ית' והוא משל בארץ תוציא צמחה מעצמה בלא זריעה ומקצתם בישראל זרעו הטובות שעשו והוא משל בגנה זרועיה תצמיח שזורעים אותם ומלאכת כן יצמיח צדקה מאתו ותהלה מזכיות ישראל:

סב (א) למען ציון · אלה · הם דברי ה' בהיות ישראל בגלות ואמר למען ציון אשר נקרא שמי עליה . וזכר ציון וירושלים הוא כפל ענין במלות שונות וכן לא אחשה ולא אשקוט כי ציון וירושלים עיר אחת אלא שהמצודה נקראת ציון: כלפיד יבער · כלפיד הבוער יראו אותו מרחוק כן צדקך וישועתך יראו אותה הגוים הרחוקים: (ב) וראו גוים צדקך · כצדק שיעשה האל עמך · צדקך וכבודך אמר כנגד ירושלים: שם חדש כמו שאמר

חפצי

מְלָכִים כְּבוֹדֵךְ וְקֹרָא לָךְ שֵׁם חָדָשׁ אֲשֶׁר פִּי יְהוָה יִקֳּבֶנּוּ׃ ג וְהָיִית עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת בְּיַד־יְהוָה וּצְנִוף וצניף קרי מְלוּכָה בְּכַף־אֱלֹהָיִךְ׃ ד לֹא־יֵאָמֵר לָךְ עוֹד עֲזוּבָה וּלְאַרְצֵךְ לֹא־יֵאָמֵר עוֹד שְׁמָמָה כִּי לָךְ יִקָּרֵא חֶפְצִי־בָהּ וּלְאַרְצֵךְ בְּעוּלָה כִּי־חָפֵץ יְהוָה בָּךְ וְאַרְצֵךְ תִּבָּעֵל׃ ה כִּי־יִבְעַל בָּחוּר בְּתוּלָה יִבְעָלוּךְ בָּנָיִךְ וּמְשׂוֹשׂ חָתָן עַל־כַּלָּה יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ׃ ו עַל־חוֹמֹתַיִךְ יְרוּשָׁלַםִ הִפְקַדְתִּי שֹׁמְרִים כָּל־הַיּוֹם וְכָל־הַלַּיְלָה תָּמִיד לֹא יֶחֱשׁוּ הַמַּזְכִּרִים אֶת־יְהוָה אַל־דֳּמִי לָכֶם׃ ז וְאַל־תִּתְּנוּ דֳמִי לוֹ עַד־יְכוֹנֵן וְעַד־יָשִׂים אֶת־יְרוּשָׁלַםִ תְּהִלָּה בָּאָרֶץ׃ ח נִשְׁבַּע יְהוָה בִּימִינוֹ וּבִזְרוֹעַ עֻזּוֹ אִם־אֶתֵּן אֶת־דְּגָנֵךְ עוֹד מַאֲכָל לְאֹיְבַיִךְ וְאִם־יִשְׁתּוּ בְנֵי־נֵכָר תִּירוֹשֵׁךְ אֲשֶׁר יָגַעַתְּ בּוֹ׃ ט כִּי מְאַסְפָיו יֹאכְלֻהוּ וְהִלְלוּ אֶת־יְהוָה וּמְקַבְּצָיו יִשְׁתֻּהוּ בְּחַצְרוֹת קָדְשִׁי׃ י עִבְרוּ עִבְרוּ בַּשְּׁעָרִים פַּנּוּ דֶּרֶךְ הָעָם סֹלּוּ סֹלּוּ הַמְסִלָּה סַקְּלוּ מֵאֶבֶן הָרִימוּ נֵס עַל־הָעַמִּים׃ יא הִנֵּה יְהוָה הִשְׁמִיעַ אֶל־קְצֵה הָאָרֶץ אִמְרוּ לְבַת־צִיּוֹן הִנֵּה יִשְׁעֵךְ בָּא הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו׃ יב וְקָרְאוּ לָהֶם עַם־הַקֹּדֶשׁ גְּאוּלֵי יְהוָה וְלָךְ יִקָּרֵא דְרוּשָׁה עִיר לֹא נֶעֱזָבָה׃ סג א מִי־זֶה ׀ בָּא מֵאֱדוֹם חֲמוּץ

רד"ק

תפלי בה: יקבנו · יפרשנו כמו אשר נקבו בשמות: (ג) והיית · הענין כפל במלות שונות עטרת וצניף תפארת ומלוכה יד וכף · ופסס ביד ה' בכף אלהיך נאמר כי הוא יחזקם לך שלא יפלו לעולם עטרת תפארתך וצניף מלכותך כי תמיד יהיה ידו עמך לשמרם והטעם שתהיה היא עטרת תפארת לאומות העולם שיתפארו בה ובמלכותה: (ד) לא יאמר · ולארצך · שאר א"י כי לירושלים ידבר: חפצי בה · כי בירושלים יהיו הכבוד: בעולה · עד"מ כי הארץ המיושבת דומה לאשה שיש לה בעל והנשיאה שוממה היא כאלמנה שאין לה בעל וכן אמר העיר רבתי עם היתה כאלמנה ופי' בעולה ישבת וכן תרגם תבעל תתיתב: (ה) כי יבעל · כי כמו שיבעל בחור בתולה שהוא דבר נאה ומתקבל בחור שיבעל בתולה יותר משיבעל זקן בתולה או בחור בעולה כן ארץ ישראל כל זמן שלא יהיו בניה בתוכה אף על פי שהיו יושבים בה אומות העולם לא היתה נקראת בעולה כי לא היו מתקבלים בה ולא היה נאה שבתם בה אלא כמו זקן עם בתולה או בחור עם בעולה אבל כשישובו ישראל בתוכה הרי היא כבעילת בחור בתולה: ומשוש חתן על כלה · בימי חופתה שהיא נקראת כלה והוא חתן ואז הוא הששון והשמחה ביניהם יותר כי אז הם בחדושם כן יהיה שמחת אלהיך עליך כל הימים: (ו) על חומותיך · דרך הדרש בזה ידוע שהשומרים הם המלאכים והם מתפללים לאל על ירושלים שישיבנה לישובה ויש מפרשים כי השומרים הם אבלי ציון שמתפללים ביום ובלילה על ירושלים וגם יש לפרש על כל ישראל בגלותם שהם שומרים ונושאים תמיד בנין ירושלים ומזכירים בונה ירושלים ביום ובלילה בתפלותיהם ובברכותיהם וי"ת על עובדי אבהתך דיקרא קרתא ירושלים וכו' וכן ת"י אל תתנו דמי לו ולא יפסוק דוכרנהון מן קדמוהי עד יתקן ועד דישוי ית ירושלים תושבחתא בארעא ויש לפרש הפסוק כן על חומותיך ירושלים אמר האל לירושלים אחר שיבנו חומותיך אל תפחדי שיפלו עוד לעולם כי אני הפקדתי עליהם שומרים כל היום וכל הלילה תמיד: לא יחשו · כי שאר שומרי חומות אם הם ערים בלילה ולא יחשו מלדבר להעיר האחד את חבירו וביום הם ישנים · אבל שומרי חומות ירושלים יהיו ערים ביום ובלילה תמיד · והשומרים הם דרך משל כלומר השגחת האל כמו עיני ה' אלהיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה: המזכירים את ה' · אמר כנגד בני הגלות אתם שעליכם להזכיר ה': אל דמי לכם · לא יהיה לכם דמי ושתיקה והתפללו לפניו תמיד והפצו לפניו לבבכם עד יכונן ירושלים בחומותיה ובבנינה וישימה תהלה בארץ · הפך מה שהיא עתה כל ימי הגלות חרפה לגוים וקלסה לכל הארצות · והדברים אלה הם דברי האל מראש הפסוק על דרך שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם הננו אתאנו לך כי אתה אלהינו שמזרז אותם על התשובה · ומה שאמר תחלה הפקדתי ואחר כך אמר המזכירים את ה' ואמר אל תתנו דמי לו כן דרך הכתוב כמו ואל משה אמר עלה אל ה' והדומים לו · ויש לפרש כי המזכירים את ה' הם דברי הנביא כנגד בני הגלות ואמר הואיל וכל ההבטחות הטובות האלה מבטיח אתכם האל הזכירו את שמו תמיד ושפכו לפניו לבבכם עד יקבץ הגלות ויכונן ירושלים וישימ' תהלה בארץ: (ז) ואל תתנו דמי לו · כפל ענין לחזק ומפורש הוא בפסוק שלמעלה ממנו · ואמר דמי לכם ואמר דמי לו כי כמו שהמדבר חבירו מתעסק בדבורו ומן התמדת דבורו מזקיק את חבירו לשוב מאזין לו שיתן את לבו לכל דבריו בלא דמי ובלא הפסק · והנה כשיפסוק מלדבר תהיה השתיקה וההפסק לשומע כמו למדבר: (ח) נשבע ה' · כי כאשר יזכור השבועה ה א קיום הדבר בלא תנאי יאמר נשבע ואמר אתן כמו שפירשנו כמו ואל משה אמר עלה אל ה' ואמר בימינו ובזרוע עזו רוצה לומר כי הכח והיכולת בידו לקיים השלום ולא ישלטו עוד בהם אויבים · ובימינו ובזרוע עוזו הוא כפל ענין במלות שונות כי הימין הוא הזרוע העז באדם וכן מדבר האל על דרך משל: (ט) כי מאספיו · מן הדגים והוא מן הקל וכמוהו רכיסי · וטעם והללו את ה' רמז למעשר שני ונטע רבעי וזהו כי מאספיו יאכלוהו שהיו נאכלים לבעלים ונטע רבעי הוא הלולים לה' וכן במעשר שני היה מתודה ומהלל לאל והוא שאמר בחצרות קדשי כי מעשר שני ונטע רבעי לא היו נאכלין אלא בירושלים לפנים מן החומה כמו שכתוב לפני ה' אלהיך תאכלנו וכל העיר נקראת לפני ה' אלהיך וכן נקראת חצרות קדשי · והחצר כלל הבתים: (י) עברו עברו · הכפול כמו שפירשנו במלת סלו סלו והכפל גם כן לחזק הענין: בשערים · על דרך עברו משער לשער במחנה: פנו דרך העם · עם ישראל · וענין סלו ומסילה פירשנוהו גם כן שם: סקלו מאבן · לפירוש הראשון שפירשנו שם יהיה פירוש סקלו מאבנים שיהיו במסלות אבנים וזהו פירוש סקלו ומה שאמר מאבן רוצה לומר מאבנים גדולות סקלו אותה · ולפירוש השני יהיה פירוש סקלו הסירו האבנים מהדרכים: הרימו נס על העמי' · שיעברו אותם בכל מקום שהם בגלות וכל זה דרך משל לא שירימו נס ויסקלו דרכים אלא דרך משל כאומר פנו דרך לפלוני שבא כי בהגיע עת הישועה יאמרו העמים לישראל לאו שובו לארצכם כאילו הרימו להם נס כל כך תגלה הישועה לכל: (יא) הנה ה' · הנה שכרו אתו שכר טוב שישלם לישראל על הגלות שסבלו בעבור שמו הגדול: ופעלתו לפניו · ושכר פעלתו ושכר שזכר עומד במקום שנים ופירש ופעלתו הפעלה הטובה שעשו הם לאל כי בהחזיקם בגלות בתורתו ובמצותיו עם הצרות הגדולות · ובנוי וי"ו ופעלתו שב לאל כי פעלתם היא פעלתו כי לשמו יעשוה וכן ושמחתים בבית תפלתי כמו שפירשנו · ולפניו רוצה לומר עמו כי מה שעמו הוא לפניו ומה שלפניו הוא עמו וי"ת הא אגר עבדיה מימריה עמיה וכל עובדיהון גלן קדמוהי: (יב) וקראו · דרושה · הפך שהיו קוראים לך ציון היא דורש אין לה: עיר לא נעזבה · הפך מה שאמרת עזבני ה': סג (א) מי זה בא מאדום · נבואה זו על העתיד כמו שפירשנו בפרשת קרבו גוים לשמוע והמשיל האל יתברך המחריבה לגבור עושה נקמה באויביו ובגדיו אדומים מדם ההרג וכאילו אדם שואל מי ה א זה והוא עונה אני מדבר בצדקה כלומר מה שדברתי אני בצדקתי לישראל עשיתי כי אני רב להושיע כלומר רב כח להושיע ישראל כמו שפירשתי באותה פרשה: חמוץ אדום · לפי ענין הפסוק מנגרה · בצרה היתה עיר גדולה לאדום: הדר בלבושו · שלבש בגדי

בְּגָדִים מִבָּצְרָה זֶה הָדוּר בִּלְבוּשׁוֹ צֹעֶה בְּרֹב כֹּחוֹ אֲנִי מְדַבֵּר בִּצְדָקָה רַב לְהוֹשִׁיעַ׃ ב מַדּוּעַ אָדֹם לִלְבוּשֶׁךָ וּבְגָדֶיךָ כְּדֹרֵךְ בְּגַת׃ ג פּוּרָה ׀ דָּרַכְתִּי לְבַדִּי וּמֵעַמִּים אֵין־אִישׁ אִתִּי וְאֶדְרְכֵם בְּאַפִּי וְאֶרְמְסֵם בַּחֲמָתִי וְיֵז נִצְחָם עַל־בְּגָדַי וְכָל־מַלְבּוּשַׁי אֶגְאָלְתִּי׃ ד כִּי יוֹם נָקָם בְּלִבִּי וּשְׁנַת גְּאוּלַי בָּאָה׃ ה וְאַבִּיט וְאֵין עֹזֵר וְאֶשְׁתּוֹמֵם וְאֵין סוֹמֵךְ וַתּוֹשַׁע לִי זְרֹעִי וַחֲמָתִי הִיא סְמָכָתְנִי׃ ו וְאָבוּס עַמִּים בְּאַפִּי וַאֲשַׁכְּרֵם בַּחֲמָתִי וְאוֹרִיד לָאָרֶץ נִצְחָם׃ ז חַסְדֵי יְהוָה ׀ אַזְכִּיר תְּהִלֹּת יְהוָה כְּעַל כֹּל אֲשֶׁר־גְּמָלָנוּ יְהוָה וְרַב־טוּב לְבֵית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־גְּמָלָם כְּרַחֲמָיו וּכְרֹב חֲסָדָיו׃ ח וַיֹּאמֶר אַךְ־עַמִּי הֵמָּה בָּנִים לֹא יְשַׁקֵּרוּ וַיְהִי לָהֶם לְמוֹשִׁיעַ׃ ט בְּכָל־צָרָתָם ׀ לֹא לו קרי צָר וּמַלְאַךְ פָּנָיו הוֹשִׁיעָם בְּאַהֲבָתוֹ וּבְחֶמְלָתוֹ הוּא גְאָלָם וַיְנַטְּלֵם וַיְנַשְּׂאֵם כָּל־יְמֵי עוֹלָם׃

הפטרת וילך (בהושע סימן י"ד)

כשקורין וילך בשבת שובה אז מפטירין בהושע סימן י"ד · וכשהיו נצבים וילך מחוברים אזי קורין האזינו בשבת שובה · ואז מפטירין לנצבים וילך שוש אשיש · ומפטירין בהאזינו שובה ישראל :

ב שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֺנֶךָ׃ ג קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה אִמְרוּ אֵלָיו כָּל־תִּשָּׂא עָוֺן וְקַח־טוֹב וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ׃ ד אַשּׁוּר ׀ לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ עַל־סוּס לֹא נִרְכָּב קמץ בז"ק וְלֹא־נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ אֲשֶׁר־בְּךָ יְרֻחַם יָתוֹם׃ ה אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה כִּי שָׁב אַפִּי מִמֶּנּוּ׃ ו אֶהְיֶה כַטַּל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה

רד"ק

נקם: צעה ברב כחו · מניע ומטלטל הגוים מקלה אל קלה וכבר פירשנו המלה בפסוק מהר צעה להפתח: (ב) מדוע אדום ללבושיך · הלמ"ד כלמ"ד לאמו' תחת הרגו לאבנר והכלימי לאנשים והדומים להם וכל זה דרך משל כמו שפירשנו שדימה האל לגבור הורג באויביו ובגדיו אדומים מן הדם וי"ת מה דין יסמקון טורין וכו': (ג) פורה · והנה האל כעונה לשואלין ואמר פורה דרכתי לבדי · הגת נקראת פורה לפי שמפררים ומרצצים בתוכה הענבים כשדורכים אותם והמשיל הרשעים כאילו הם ענבים בגת והאל דורכם ומה שאמר לבדי ואין איש אתי ר"ל שאין זכות לישראל והוא היה כעוזר לאל אם היה להם זכות וכבר פירשנו זה בפסוק וירא כי אין איש · גם מהעמים לא היה איש לעזרתי ורבים הרעו למו כי היו אויביהם ובכולם אעשה שפטים: לפיכך אדרכם באפי · היה לי עליהם על שהרעו לישראל שבגליותם בידיהם ואני קצפתי מעט והם עזרו לי לרעה: נצחם · דמם יזה על בגדי לפיכך הם אדומים ונקרא הדם נצח לפי שהוא חיי האדם וחזקו: אגאלתי · כמו הגאלתי והאל"ף תמורת ה"א הפעל וכן אתחבר יהושפט כמו התחבר ואגאלתי ענין טנוף ולכלוך וכן לחם מגואל: (ד) כי יום · היה בלבי זמן רב עד שבאה שנת גאולי ואז יהיה יום נקם בעמים: (ה) ואביט · פירשנו זה הענין בפסוק וירא כי אין איש ואמר למעלה זרועו וצדקתו והנה אמר זרועי וחמתי זרועי כמו שפירשנו וחמתי על נקם שיעשה ברשעים בזמן הישועה לפיכך סמך לו ואבוס עמים: (ו) ואבוס · ענין רמיסה ודריכה כמו בוסס בטיט חוצות: ואשכרם בחמתי · אשקם כוס חמתי עד שישכרו: נצחם · חזקם ותקפם: (ז) חסדי ה' · אמר הנביא על החסדים שהבטיח לו האל שיעשה לעתיד לעמו אזכור לבני אדם החסדים שעשה להם בשעבר כדי שיודו וישבחו שמו ואמר חסדי לבד לפי שהם מרו את דברו והוא היטיב להם בכל דור ודור לפיכך אמר תהלות ה' כי על אותם החסדים ראוי להלל את ה' כעל כל אשר גמלנו ה' אזכיר אותם החסדים כמו שהיו על כל אשר גמלנו: ורב טוב · שעשה לבית ישראל אשר גמלם כרחמיו וכרוב חסדיו לא לפי מעשיהם: (ח) ויאמר · כאשר לקחם לו לעם כשהוציאם ממצרים אמר אך עמי המה אלה עמי הם שלקחתים מתוך עם אחר ולקחתים לי לבנים ולא ישקרו בי לעולם: ויהי להם למושיע · כיון שהיה להם למושיע שהושיעם ממצרים אמר שלא ישקרו בו לעולם ומלת אך היא לאמת הדבר כמו אך עצמי ובשרי אתה אך טוב לישראל אלהים והדומים להם: (ט) בכל צרתם לא צר · כתוב באל"ף וקרי בוי"ו ופירוש הכתוב לא הרבה להם הצרה כי הושיעם ממנה ופי' הקרי לו לאל צר בצרתם על דרך ותקצר נפשו בעמל ישראל והכל דרך משל ודברה תורה כלשון בני אדם וי"ת בכל עידן דחבו קדמוהי וגו' ורז"ל כתבו על הפסוק הן יקטלני לא איחל שהוא קרי וכתיב גם כן אמרי לתרי הא' בלמ"ד אל"ף כתיב והא' בלמ"ד וי"ו כתיב וכל היכא דכתיב למ"ד אל"ף לא הוא אלא מעתה בכל צרתם לו צר דכתיב בלמ"ד אל"ף הכי נמי דלא הוא וכי תימא הכי נמי והא כתיב ומלאך פניו הושיעם אלא משמע הכי ומשמע הכי: ומלאך פניו הושיעם · מסבב סבות להושיעם והסבות יבאו מלפניו לא שיהיו מקרה והסבה הקרא מלאך: גאלם · מהצרה שהם בה כן יעשה עמהם בכל דור ודור וזהו שאמר כל ימי עולם: וינטלם וינשאם · כפל ענין במלות שונות:

(ב) שובה ישראל · כי כשלת בעונך · כי אתה רואה שכשלת בעונך לפיכך יש לך לשוב אל ה' אלהיך יתברך כי אין מקימך ממכשולך אלא תשובתך אליו ובאומרו עד כמו אל וכן ושבת עד ה' אלהיך שובו עדי ואמרו רז"ל גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנא' עד ה' אלהיך: (ג) קחו עמכם דברים · אינו שואל מכם בתשובה לא כסף וזהב לא עולות אלא דברים טובים שתתודו בהם עונותיכם ושובו אל ה' בכל לבבכם ולא בשפתים לבד · או פירושו אחר שתשובו תתודו לפניו: ואמרו אליו · כלומר אמרו לפניו כדברים האלה וכיוצא בהם: כל תשא עון · כל עון תשא והוא הפך · כמו מקום שם קבר שהוא כמו מקום קבר שם · או פירוש לכל תשא עון וקח טוב וקח דבר טוב או לב טוב: ונשלמה פרים שפתינו · במקום פרים נשלמה לפניך וידוי שפתינו כי אתה רוצה בדברי תשובה יותר כי אין הקרבנות מועילות בלא וידוי העון כי בכלם נאמר והתודה אשר חטא · ובשעיר המשתלח לא היה אלא וידוי דברים כי לא היה קרב ממנו דבר על גבי המזבח אלא הוידוי כמו שנא' והתודה עליו את כל עונות בני ישראל וגו': (ד) אשור לא יושיענו · והתודו לפניו ואמרו אשור שבטחנו בו עד עתה ידענו כי לא יושיענו כי אין בו כח להושיענו זולתך כי לה' התשועה: על סוס לא נרכב · שהיינו שולחים רוכבי סוסים אל אשור להושיענו לא נעשה עוד זה: ולא נאמר עוד · מבואר הוא: אשר בך ירוחם יתום · כי ידענו כי בך לבדך ירוחם היתום ומי שאין בו כח אתה תתן בו כח ותצילהו וכן תעשה לנו: (ה) ארפא משובתם · ואם אתם תעשו כן הוא יענה אתכם תעלה ארוכה ומרפא למשובתם ולמרדם שמרדו בי עד עתה: אהבם נדבה · אאהבם אהבת נדבה מלב טוב כי אפי שהיה לי עליו שב ממנו כיון שהוא שב בתשובה אלי ואומר ל"ר ע"ד פרט ולשון יחיד ע"ד כלל: (ו) אהיה כטל לישראל · הפך מה שאמר

וְיַ֥ךְ שָׁרָשָׁ֖יו כַּלְּבָנֽוֹן׃ ז יֵֽלְכוּ֙ יֹֽנְקוֹתָ֔יו וִיהִ֥י כַזַּ֖יִת הוֹד֑וֹ וְרֵ֥יחַֽ ל֖וֹ כַּלְּבָנֽוֹן׃ ח יָשֻׁ֨בוּ֙ יֹשְׁבֵ֣י בְצִלּ֔וֹ יְחַיּ֥וּ דָגָ֖ן וְיִפְרְח֣וּ כַגָּ֑פֶן זִכְר֖וֹ כְּיֵ֥ין לְבָנֽוֹן׃ ט אֶפְרַ֕יִם מַה־לִּ֥י ע֖וֹד לָֽעֲצַבִּ֑ים אֲנִ֧י עָנִ֣יתִי וַאֲשׁוּרֶ֗נּוּ אֲנִי֙ כִּבְר֣וֹשׁ רַֽעֲנָ֔ן מִמֶּ֖נִּי פֶּרְיְךָ֥ נִמְצָֽא׃ י מִ֤י חָכָם֙ וְיָ֣בֵֽן אֵ֔לֶּה נָב֖וֹן וְיֵֽדָעֵ֑ם כִּֽי־יְשָׁרִ֞ים דַּרְכֵ֣י יְהוָ֗ה וְצַדִּקִים֙ יֵ֣לְכוּ בָ֔ם וּפֹשְׁעִ֖ים יִכָּ֥שְׁלוּ בָֽם׃

(מיכה ז׳) יח מִי־אֵ֣ל כָּמ֗וֹךָ נֹשֵׂ֤א עָוֺן֙ וְעֹבֵ֣ר עַל־פֶּ֔שַׁע לִשְׁאֵרִ֖ית נַחֲלָת֑וֹ לֹא־הֶחֱזִ֤יק לָעַד֙ אַפּ֔וֹ כִּֽי־חָפֵ֥ץ חֶ֖סֶד הֽוּא׃ יט יָשׁ֣וּב יְרַֽחֲמֵ֔נוּ יִכְבֹּ֖שׁ עֲוֺנֹתֵ֑ינוּ וְתַשְׁלִ֛יךְ בִּמְצֻל֥וֹת יָ֖ם כָּל־חַטֹּאותָֽם׃ כ תִּתֵּ֤ן אֱמֶת֙ לְיַֽעֲקֹ֔ב חֶ֖סֶד לְאַבְרָהָ֑ם אֲשֶׁר־נִשְׁבַּ֥עְתָּ לַאֲבֹתֵ֖ינוּ מִ֥ימֵי קֶֽדֶם׃

(יואל ב׳) יא וַֽיהוָ֗ה נָתַ֤ן קוֹלוֹ֙ לִפְנֵ֣י חֵיל֔וֹ כִּ֣י רַ֤ב מְאֹד֙ מַחֲנֵ֔הוּ כִּ֥י עָצ֖וּם עֹשֵׂ֣ה דְבָר֑וֹ כִּֽי־גָד֧וֹל יוֹם־יְהוָ֛ה וְנוֹרָ֥א מְאֹ֖ד וּמִ֥י יְכִילֶֽנּוּ׃ יב וְגַם־עַתָּה֙ נְאֻם־יְהוָ֔ה שֻׁ֥בוּ עָדַ֖י בְּכָל־לְבַבְכֶ֑ם וּבְצ֥וֹם וּבִבְכִ֖י וּבְמִסְפֵּֽד׃ יג וְקִרְע֤וּ לְבַבְכֶם֙ וְאַל־בִּגְדֵיכֶ֔ם וְשׁ֖וּבוּ אֶל־יְהוָ֣ה אֱלֹֽהֵיכֶ֑ם כִּֽי־חַנּ֤וּן וְרַחוּם֙ ה֔וּא אֶ֤רֶךְ אַפַּ֨יִם֙ וְרַב־חֶ֔סֶד וְנִחָ֖ם עַל־הָֽרָעָֽה׃ יד מִ֥י יוֹדֵ֖עַ יָשׁ֣וּב וְנִחָ֑ם וְהִשְׁאִ֤יר אַחֲרָיו֙ בְּרָכָ֔ה מִנְחָ֣ה וָנֶ֔סֶךְ לַיהוָ֖ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃

רד״ק

שאמר ויבש מקורו · ואמר על לפי שאינו נפסק כן טוב האל ית׳ לא יהיה נפסק מהם · וזה יהיה לעתיד בשוב הגלות : יפרח כשושנה · אמר כשושנה לפי שנמשלו כנ״י לשושנה כמ״ש אני חבצלת השרון שושנת העמקים ואמר כשושנה בין החוחים כן רעיתי בין הבנות · וא״ת השושנה אין לה שרשים וגוזה להעקר · ויך שרשיו כלבנון · כמו עצי הלבנון שהם גדולים ושרשיהם רבים כנגזיו נטועי׳ באדמתם · ויהיו שרשים חזקים לא יוכלו להנתש ממקומם כמ״ש ולא ינתשו עוד מעל אדמתם · ועדה״ז אמר הבאים ישרש יעקב ומ״ש ויך ע״ד ומתח אל כסף ים כנרת כלומר יכו השרשים הנה והנה בתוך וברוחב : (ז) ילכו יונקותיו · וכמו שהשרשים יתנו למרחוק כן יונקותיו ילכו למרחוק כלומר יתפשטו הנה והנה והיונקות הם הענפי׳ הרכים כמו היונק · והיונקות הם משל לטובות המתחדשות להם בכל יום ויום · או יהיה משל השרשים תורת מרע״ה שתהא קיימת לעד והיונקות הם הדעות המתחדשות להם בידיעת האל יתברך יום ויום : ויהי כזית הודו · שיהא כח לחותו קיים כמו הזית שעליו לחים כל ימי השנה כלומר שלא יפסיק טובו כל הימים : וריח לו כלבנון · כמו כריח השדה אשר ברכו ה׳ כי הלבנון יש בו מינים רבים מעצים ומעשבים ויש בהם נותני ריח טוב ר״ל שילך שמם הטוב למרחוק: (ח) ישובו יושבי בצלו · ישובו לארצם ויהיו יושבים בצל האל יתברך : יחיו דגן · יחיו עצמם בכל עת במצות האל ית׳ שיקיימו כמו הדגן המחיה את האדם ברוב דגן · תסר כ״ף הדמיון וכמוהו לב שמח ייטיב גהה · כי חטאת קסם מרי והדומים להם · וא״ת יפסק טובם כמו הדגן שפוסק וייבש עד שיזרעו אותו פעם אחרת לא אלא ויפרחו כגפן כמו הגפן כי אחר שלקטו פירותיו אינו נפסק וייבש אלא יפרח שנה אחרת וכן בכל שנה ושנה : זכרו כיין לבנון · ריחו כמו אזכרתה לה׳ אמר ריח יין הגפן שנמשלו ישראל לו יהיה כריח יין לבנון שיש לו ריח טוב · וראיתי בספר אסף הרופא כי יין לבנון ויין חרמון ויין הכרמל ויין הרי ישראל וירושלים ויין הרי שומרון ויין הרי כפתור מצרים אלה היינות הם עליונים על כל מיני היין לריח ולטעם אף למרפא · ומשל הריח יהיה השם הטוב שיהיה לישראל בכל העמי׳ לעתיד · וי״מ ישובו ינוחו כמו בשובה ונחת וי״מ יחיו דגן שיהיה שינוי טבע בדגן לעתיד בבא הגואל שיתן אותו כמו הגפן ולא יצטרכו לזרוע הדגן אלא פעם אחת כמו הגפן וכיוצא בזה זכרו רבותינו ז״ל בשנוי טבע שיהיה לעתיד כתבנו : (ט) אפרים · ואז יאמרו מה לי עוד לעצבים כי בעוד שהייתי עובד אותם היה לי כל הרע ועתה שאעבוד את ה׳ יהיה לי כל הטוב הזה · ואמר הקב״ה כשיאמר אפרים זה · אני עניתי ואשורנו · כלומר אביט אליו בעת רצון הפך והסתרתי פני מהם ומה אומר לו : אני כברוש רענן · אני אהיה לך כמו הברוש רענן שכופפין ראשו אל שרשיו כן אני מרום וקדוש אשכון את דכא ושפל רוח · וא״ת הברוש אינו עושה פירות· ממני פריך נמצא · בכל עת ובכל זמן : (י) מי חכם ויבן אלה · והשכלים הוא נבואתו אמר מי בכם חכם ויבין אלה התוכחה שדברתי על הנה : כי ישרים דרכי ה׳ · לא כאותם שאומרים לא יתכן דרך ה׳ כמ״ש ביחזקאל כי אם תשובו בתשובה שלימה לא תזכרנה לכם תועבותיכם הראשונות : וצדיקים ילכו בם · כי יכירו וידעו כי כל דרכיו משפט · ואם יראו צדיק ורע לו או רשע וטוב לו יחשבו כי הכל אמת ודרך ישר מהאל יתברך כי הצדיק שאנו רואים אולי אינו צדיק בלבו כמו שהוא נראה והאל בוחן לב וחוקר כליות או מיסרו לטובתו לעוה״ב שהוא עולם השכר וכן הרשע וטוב לו אולי עשה קצת טובות ומשלם לו האל יתברך בחייו כדי שיאבד ברוב רשעו לעולם הבא כמ״ש בתורת מרע״ה ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו : ופושעים יכשלו בם · כי יאמרו אין מסדר ומנהיג העולם ואיננו בדרך ישר כי הצדיק יבואהו רע והרשע יבואהו טוב לפיכך אינם שבים מרשעם וילכו אחרי תאות לבם ויכשלו ויאבדו · וא״א ז״ל פירש ופושעים יכשלו בם · כאשר ישובו הפושעים לדרכי ה׳ ולא היו רגילים בהם כמו הצדיקים יכשלו בם כאדם שאינו יודע הדרך וזה נאמר על הפושעים שלבם עוד בדרך פשעם אך השבים בלב שלם אלהיהם יעזרם כדי שלא יכשלו והצדיקי׳ במנהגם ילכו דרך סלולה וישרה: (יח) מי אל כמוך · דברי הנביא כנגד האל ית׳: לשארית נחלתו · לאותם שישארו בבוא הגואל: לא החזיק לעד אפו · אע״פ שהיו חייבים שלא יגאלו מהגלות לרוע מעשיהם שעשו לא יפנה לעד אל מעשיהם כי חפץ חסד הוא כמ״ש בתורה ורב חסד וחסדו יגביר על חטאיהם כשיגיע זמן הגאולה:(יט) ישוב · אמר ישיב ירחמנו ואמר ותשליך כן דרך המקרא במקומות רבי׳ לנוכח ושלא לנוכח בפסוק אחד וכ״א עונותינו ואמר חטאתם יכבוש כאדם שכובש דבר תחת רגליו שלא יראה וז״ש ותשליך במצולות ים : כושא · כאדם שמסלק דבר ממקומו · במצולות · בשורק הצד״י והמצולה הוא עומק המים : (כ) תתן אמת ליעקב · החסד הוא לאברהם שנתן לו בחסדו הארץ ולבניו אחריו ובניו הם בני יעקב והאמת הוא ליעקב כי אחר שנתנה לאברהם ולבניו האמת הוא לקיים המתנה לבניו כי הוא אלהי האמת ולא ישוב דברו הטוב אחור : אשר נשבעת לאבותינו · כלל שלשת האבות אברהם יצחק ויעקב כי לשלשתם נשבע : (יא) וה׳ נתן קולו · והנה האל יתברך השמיע בא החיל הזה לפני בואו ע״י נביאיו כדי שישובו בתשובה: ומי יכילנו · מי יוכל לסבלו · וכן מי מכלכל את יום בואו: (יב) וגם עתה · עתה וגם ר״ל אם לא תשובו לפני בואו גם עתה אחרי באו אני מזכיר בכם שתשובו ואמר עתה כי קרוב היה עת בואו בהגדת הנביא כמ״ש כי בא יום ה׳ כי קרוב : בכל לבבכם · שלא תהיה התשובה בלב ולב שתראו דרכי התשוב׳ בנגלה ובנסתר לא תשובו והתשובה תהיה בנסתר כי היא העיקר : ובצום ובכי ובמספד · בנראה להכניע הלבבות ושיראו איש את חבירו לם בוכה וסופד ויכניע לבבו אם לא שב מעצמו : (יג) וקרעו לבבכם ואל בגדיכם · אם תקרעו לבבכם ותסורו ממנו כל מחשבה רעה אינכם צריכים לקרוע בגדיכם כמו שאדם קורע בגדיו על הצער והצרה: כי חנון ורחום הוא · כן מדותיו כמ״ש בתורה שהוא מנחם על הרעה לשבים וכ״כ וינחם ה׳ על הרעה אשר דבר לעשות לעמו: (יד) מי יודע ישוב · וי״מ מי יודע

טו תקעו שופר בציון קדשו־צום קראו עצרה: טז אספו־עם קדשו קהל קבצו זקנים אספו עוללים ויונקי שדים יצא חתן מחדרו וכלה מחפתה: יז בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים משרתי יהוה ויאמרו חוסה יהוה על־עמך ואל־תתן נחלתך לחרפה למשל־בם גוים למה יאמרו בעמים איה אלהיהם: יח ויקנא יהוה לארצו ויחמל על־עמו: יט ויען יהוה ויאמר לעמו הנני שלח לכם את־הדגן והתירוש והיצהר ושבעתם אתו ולא־אתן אתכם עוד חרפה בגוים: כ ואת־הצפוני ארחיק מעליכם והדחתיו אל־ארץ ציה ושממה את־פניו אל־הים הקדמני וספו אל־הים האחרון ועלה באשו ותעל צחנתו כי הגדיל לעשות: כא אל־תיראי אדמה גילי ושמחי כי־הגדיל יהוה לעשות: כב אל־תיראו בהמות שדי כי דשאו נאות מדבר כי־עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם: כג ובני ציון גילו ושמחו ביהוה אלהיכם כי־נתן לכם את־המורה לצדקה ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון: כד ומלאו הגרנות בר והשיקו היקבים תירוש ויצהר: כה ושלמתי לכם את־השנים אשר אכל הארבה הילק והחסיל והגזם חילי הגדול אשר שלחתי בכם: כו ואכלתם אכול ושבוע

רד"ק

אולי ישוב האל ית' ונחם ואע"פ שאמרנו כי ממדותיו הוא שנחם על הרעה ואין ספק בזה אעפ"כ אם רבו העונות לא ינחם עד שיענים מעט או רב לפיכך אמר מי יודע או יהיה פירושו מי שיודע דרכי התשובה ישוב ונחם האלהים על הרעה הזאת וי"ת מאן ידע דאית ביה חובין יתוב מנהון ויתרחם עלוהי: והשאיר אחריו ברכה · והאל יתברך ישאיר אחר הארבה ברכה שאם ישובו בעודנו ידיתנו האל יתברך וישאיר בלומת ברכה שלא ישחית הכל והנשאר יהיה לברכה ותעשו ממנה מנחה ונסך לה' אלהיכם כנגד מ"ש הכרת מנחה ונסך מבית ה': (טו) תקעו · פירשנוהו למעלה: (טז) אספו עוללים ויונקי שדים · שיתענו גם הקטנים וכן יונקי שדים יתענו שלא יינקו ויהיו כלם באסיפה אחת ויבכו הקטנים ויונקי שדים לרעבונם והגדולים יבכו לבכיתם וישובו והאל יתברך ברחמיו ירחם לצעקת הקטנים: יצא חתן מחדרו וכלה מחופתה · אפי' החתן שהיה לו לשמוח עם אשתו יצא מחדרו וכן הכלה תצא מחופתה והוא החדר שזכר או פירש מחופתה מהתליים והעדיים שחופפין עליה בימי החתונה וכלם יהיו באסיפה אחת ויבכו החתן והכלה עמהם תחת שמחתם וכל אלה הדברים שיבכו לבו של אדם וה' ירחם · וי"ת ויפוק חתנא מאדרון בית משכביה וכלתא מבית גנונהא: (יז) בין האולם ולמזבח · כי שם היו עומדים לעבוד עבודתם ובהתבטל העבודה כמ"ש הכרת מנחה ונסך שם במקום עבודתם יבכו ויתפללו לאל יתברך בבית מקדשו ויאמרו חוסה ה' על עמך: חוסה · מלעיל: לחרפה למשל בם גוים · כי כשהיה רעב בא"י היו יוצאים רבים ממנה לגור בארץ מצרים ובארץ פלשתים מפני הרעב וזה היה חרפה להם ומושלים בהם גוים בהיותם גרים בארצם: (יח) ויקנא ה' לארצו · התנבא הנביא כי אחר שיעשו תשובה יקבל האל יתברך תפלתם ואז יקנא לארצו שלא תהיה שממה ועשה הקנאה מפני שהיו חרפה בגוים: לארצו · בעבור ארצו · וכן המקנא אתה לי: (יט) ויען · ענה לצועקים ע"י נביאיו: שולח לכם · שאצמיח לכם עלי השדה ועשב הארץ וי"ת מברך לכון: ושבעתם אותו · ממנו וכן פן תשבענו והקאותו תשבע ממנו: (כ) ואת הצפוני ארחיק מעליכם · הארבה קרא צפוני שבא להם מפאת צפון: והדחתיו אל ארץ ציה ושממה · ושם ימות שלא ימצא מה יאכל לפיכך ועלה באשו: את פניו אל הים הקדמוני · פי' המזרחי והוא ים כנרת או ים המלח שהם למזרח א"י: וסופו אל הים האחרון · ים המערבי והוא שקרא אותו בתורה הים הגדול שהוא למערב א"י: פניו · ר"ל ראשו כל כך היה רב חיל הארבה שהיה מחזיק מים המזרחי לים המערבי: ועלה באשו · [illegible] לבדו: ותעל צחנתו · כפל הענין במ"ש כי צחנתו כמו באשו ופירש [illegible] שיעלה ריחם הרע לאפי העוברים: כי הגדיל לעשות · הארבה הגדיל לעשות רע בארץ והאל ית' ירחם על הארץ ובהמתו · ורז"ל פירשו זה הפסוק לימות המשיח ואמרו ואת הצפוני ארחיק מעליכם זה יצה"ר שצפון ועומד בלבו של אדם: והדחתיו אל ארץ ציה ושממה · למקום שאין בני אדם מצויין להתגרות בהן: את פניו אל הים הקדמוני · שנתן עיניו במקדש הראשון והחריבו: וסופו אל הים האחרון · שנתן עיניו במקדש שני והחריבו והרג ת"ח שבו: ועלה באשו ותעל צחנתו · שמניח א"ה ומתגרה בשונאי ישראל כי הגדיל לעשות אמר אביי ובת"ח יותר מכלם: (כא) אל תיראי אדמה · א"י אל יראו יושביה: גילי ושמחי · כנגד חגרו וספדו והילילו קדשו צום: כי הגדיל ה' לעשות · פי' לעשות טובות כנגד הארבה שהגדיל לעשות רעות: (כב) אל תיראו בהמות שדי · כמו שדה כנגד מ"ש גם בהמות שדה תערוג אליך: כי דשאו נאות מדבר · שאמר עליהם ואש אכלה וכיון שדשאו כן מלאו האפיקים מים: כי עץ נשא פריו · כמו שעץ נשא פריו ביישוב כן במדבר דשאו מקומות הדשאים: חילם · כחם · והוא הפרי · וי"מ ספקו פירותיהן: (כג) ובני ציון · כנגד מ"ש תקעו שופר בציון: כי נתן לכם את המורה לצדקה · כמו יורה · ואמר כי נתן לכם לצדקה שעשה עמכם כשעברו על פשעכם ופקד אתכם במטר · וזכר המורה תחלה שהוא במרחשון אח"כ פי' עוד ואמר ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון · או פי' הגשם הנקרא מורה הורידו לכם בעתו שהוא במרחשון והוריד לכם ג"כ מלקוש בעתו בחודש הראשון שהוא ניסן ושניהם מורה כמ"ש כמו יורה ביו"ד וי"ת המורה הראשון ענין הוראה שתרגם הפסוק כן ובני ציון בועו וחדו במימרא דה' אלהכון ארי אתיב לכון ית מלפיכון לזכו ומחית לכון מטר בכיר בעדנים ולקישא בירח ניסן · ורז"ל פי' כי יורה ומלקוש שניהם ירדו בניסן באותה שנה שאמרו אותה שנה יצא רוב אדר ולא ירדו להם גשמים וירדה להם רביעה ראשונה באחד בניסן אמר להם הנביא לישראל צאו וזרעו אמרו מי שיש לו קב חטים או שעורים יאכלנו ויחיה או יזרענו וימות אמר להם אעפ"כ צאו וזרעו נעשה להם נס ונתגלה להם מה שבחורים ובסדקין של נמלים ויצאו וזרעו שני וג' וד' וירדו להם רביעה שניה בה' בניסן והקריבו עומר בט"ז בניסן ונמצא העומר המתקרב מתבואה הגדלה בו"ו חדשים קרוב מצל י"א יום · ונמצאת התבואה הגדלה בששה חדשים גדלה בי"א יום ועל אותו הדור נאמר הזורעים בדמעה ברנה יקצורו: (כד) ומלאו הגרנות בר · מבואר הוא: והשיקו · כמו והציפו מן ויצף ה' אלהים את מי ים סוף על פניהם כלומר שהיו היקבים מלאים עד שיצופו היין או השמן על פניהם ובדברי רז"ל מי [illegible] שנטמאו השיקן ואח"כ הקדישן טהורים הקדישן ואח"כ השיקן טמאים פירוש שקען במי מקוה עד שיצופו מי המקוה עליהם: (כה) ושלמתי לכם את השנים · כי לא באו בשנה א' כמו שפי' וי"ת הפסוק הזה ד"מ נראה כי דעתו היה שהיא נבואה עתידה לימות המשיח שתרגם ואשלם לכון שניא טבתא וכו': (כו) ואכלתם · אחר עשה עמכם להפליא · שלא היה כי בשנה א' שלם להם תבואת ד' שנים ולדברי רז"ל שכתבנו היה הפלא יותר גדול: ולא יבושו

וְהִלַּלְתֶּם אֶת־שֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־עָשָׂה עִמָּכֶם לְהַפְלִיא וְלֹא־יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם׃ כז וִידַעְתֶּם כִּי בְקֶרֶב יִשְׂרָאֵל אָנִי וַאֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְאֵין עוֹד וְלֹא־יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם׃

הפטרת האזינו (בשמואל ב׳ סימן כ״ב)

כב א וַיְדַבֵּר דָּוִד לַיהוָה אֶת־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּיוֹם הִצִּיל יְהוָה אֹתוֹ מִכַּף כָּל־אֹיְבָיו וּמִכַּף שָׁאוּל׃ ב וַיֹּאמַר יְהוָה סַלְעִי וּמְצֻדָתִי וּמְפַלְטִי־לִי׃ ג אֱלֹהֵי צוּרִי אֶחֱסֶה־בּוֹ מָגִנִּי וְקֶרֶן יִשְׁעִי מִשְׂגַּבִּי וּמְנוּסִי מֹשִׁעִי מֵחָמָס תֹּשִׁעֵנִי׃ ד מְהֻלָּל אֶקְרָא יְהוָה וּמֵאֹיְבַי אִוָּשֵׁעַ׃ ה כִּי אֲפָפֻנִי מִשְׁבְּרֵי־מָוֶת נַחֲלֵי בְלִיַּעַל יְבַעֲתֻנִי׃ ו חֶבְלֵי שְׁאוֹל סַבֻּנִי קִדְּמֻנִי מֹקְשֵׁי מָוֶת׃ ז בַּצַּר־לִי אֶקְרָא יְהוָה וְאֶל־אֱלֹהַי אֶקְרָא וַיִּשְׁמַע מֵהֵיכָלוֹ קוֹלִי וְשַׁוְעָתִי בְּאָזְנָיו׃ ח וַיִּתְגָּעַשׁ (ויתגעש ק׳) וַתִּרְעַשׁ הָאָרֶץ מוֹסְדוֹת הַשָּׁמַיִם יִרְגָּזוּ וַיִּתְגָּעֲשׁוּ כִּי־חָרָה לוֹ׃ ט עָלָה עָשָׁן בְּאַפּוֹ וְאֵשׁ מִפִּיו תֹּאכֵל גֶּחָלִים בָּעֲרוּ מִמֶּנּוּ׃ י וַיֵּט שָׁמַיִם וַיֵּרַד וַעֲרָפֶל תַּחַת רַגְלָיו׃ יא וַיִּרְכַּב עַל־כְּרוּב וַיָּעֹף וַיֵּרָא עַל־כַּנְפֵי־רוּחַ׃ יב וַיָּשֶׁת חֹשֶׁךְ סְבִיבֹתָיו סֻכּוֹת חַשְׁרַת־מַיִם עָבֵי שְׁחָקִים׃ יג מִנֹּגַהּ נֶגְדּוֹ בָּעֲרוּ גַּחֲלֵי־אֵשׁ׃ יד יַרְעֵם מִן־שָׁמַיִם יְהוָה וְעֶלְיוֹן יִתֵּן קוֹלוֹ׃ טו וַיִּשְׁלַח חִצִּים וַיְפִיצֵם בָּרָק וַיָּהֹם (ויהם קרי)׃ טז וַיֵּרָאוּ אֲפִקֵי יָם יִגָּלוּ מֹסְדוֹת תֵּבֵל בְּגַעֲרַת יְהוָה מִנִּשְׁמַת רוּחַ אַפּוֹ׃ יז יִשְׁלַח מִמָּרוֹם יִקָּחֵנִי יַמְשֵׁנִי מִמַּיִם רַבִּים׃ יח יַצִּילֵנִי מֵאֹיְבִי עָז מִשֹּׂנְאַי כִּי אָמְצוּ מִמֶּנִּי׃ יט יְקַדְּמֻנִי בְּיוֹם אֵידִי וַיְהִי יְהוָה מִשְׁעָן לִי׃ כ וַיֹּצֵא לַמֶּרְחָב אֹתִי יְחַלְּצֵנִי כִּי־חָפֵץ בִּי׃ כא יִגְמְלֵנִי יְהוָה כְּצִדְקָתִי כְּבֹר יָדַי יָשִׁיב לִי׃ כב כִּי שָׁמַרְתִּי דַּרְכֵי יְהוָה וְלֹא רָשַׁעְתִּי מֵאֱלֹהָי׃ כג כִּי כָל־מִשְׁפָּטָו (משפטיו קרי) לְנֶגְדִּי וְחֻקֹּתָיו לֹא־אָסוּר מִמֶּנָּה׃ כד וָאֶהְיֶה תָמִים לוֹ וָאֶשְׁתַּמְּרָה מֵעֲוֺנִי׃ כה וַיָּשֶׁב יְהוָה לִי כְּצִדְקָתִי כְּבֹרִי לְנֶגֶד עֵינָיו׃ כו עִם־חָסִיד תִּתְחַסָּד עִם־גִּבּוֹר תָּמִים תִּתַּמָּם׃

רד״ק

יבושו · לפי שהיה להם בחלה הפנים חרפת רעב בגוים : (כז) וידעתם · תכירו שאני בקרבכם שומע לצעקתכם ואני אלהיכם ואין עוד לא כאלהי העמים שעבדתם כי הם לא יועילו כי המה תהו :

(א) וידבר דוד לה׳ · שירה זאת חברה דוד בסוף ימיו כשהניח ה׳ לו מכל אויביו · ואמר ומכף שאול כי הוא היה השקול כנגד כל אויביו וכתובה שירה זו בספר תהלים ומתחלפות במקומות במלים והענין אחד וי״מ השירה הזאת על הגלות ישראל מאויביהם גם דבר הרעה זכר בפסוק עלה עשן באפו : (ב) סלעי ומצודתי · שהייתי נשגב בו מאויבי : ומפלטי לי · הוא קל הלמ״ד וכמוהו רבים מבנין הדגוש ומה שאמר לי אחר יו״ד הכנוי הוא תוספת ביאור כי די באחד מהם או תהיה יו״ד של ומפלטי נוספת ואינה לכנוי כיו״ד המגביהי לשבת היושבי בשמים : (ג) אלהי צורי · אחר שאלהי סמוך יהיה צורי שם לא תואר ובתהלים אלי צורי ובהיותם תואר ואפשר כי צורי לעולם שם ר״ל כי הוא המחזק אותי וכל צור עולמים חוזק העולמים וקיומם : וקרן ישעי · דרך המקרא לכנות החוזק בקרן כמו וקרני ראם קרניו לפי שהאיל והשור והראם חוזק וכחם בקרניהם שהם מנגחים בהם : מחמס · מאנשי חמס ובת״י ואף מיד כל תקופין ואנסין שזיב יתי : (ד) מהולל אקרא ה׳ · כשאני מתפלל ואקרא ה׳ מהולל שאהללנו בתהלותי אז מן אויבי אושע : (ה) משברי מות · הם הצרות החזקות שהיה בהם קרוב למות כמו שהיה בסלע המחלקות ופי׳ משברי כי הצרות שוברות לב האדם בתלאותיו ודאגותיו או פי׳ משברי על דרך משל כאילו אמר גלי מות כי הגלים החזקים נקראים משברים כמו שאמר כל משבריך וגליך עלי עברו ונקרא הגל כן לפי שהוא נשבר בהגיעתו בחזקה ויונתן פירש שהיה בצרה כאשה יושבת על משבר והיא מסוכנת למות : נחלי בליעל יבעתוני · על דרך משל כמו כנחל השוטף כן הצרה הגדולה ובליעל אמר על כל רשע ורשע מאויביו או יהיה בליעל שם הרשע ויונתן תרגם סיעת חייבין ואפשר לפרש נחלי מן נחלה מכתך : (ו) חבלי שאול · ענין כאב מן חבלי יולדה ויונתן תרגם משריית רשיעין כמו

אבל נביאים : (ז) מהיכלו · מן השמים : ושועתי באזניו · באה באזניו וכן כתוב בתהלים תבא באזניו : (ח) ותגעש · כתיב כמו בתהלים וקרי ויתגעש והענין אחד וקריאת המלה מלרע וכל הענין הזה עד ישלח ממרום רמז להבהלת ולכלות אויבי ישראל כי להם הוא רעש הארץ והשמים וחשך וערפל וגחלים ואש וחצים וברק הכל דרך משל וכן ויט שמים וירד כאילו ירד לכלותם במהרה וזהו וירכב על כרוב ויעף וירא על כנפי רוח רמז למהירות הגלים והאבדון לאויבים : (ט) עלה עשן · משל על חרון אפו באויבים כמו אז יעשן אף ה׳ וקנאתו : ואש מפיו תאכל · אש שיצאה מפיו תאכלם : (יא) וירא · ובתהלים וידא בדל״ת מן כאשר ידאה הנשר והענין קרוב : (יב) חשרת מים · ובתהלים חשכת מים והענין אחד כי חשרת מים הוא קבוץ העבים זו בזו כמו וחשוקיהם וחשוריהם הכל מוצק וכשהעבים מקשרים זו בזו הוא החשכה : (יג) מנוגה נגדו · מנוגה שהוא נגדו אל אויביו בערו גחלי אש לא יכבו כלומר אשו מזיק לאויביו ובוער בשונאיו : (יד) ירעם · מן רעם : ויהמם · כמו בתהלים כתוב וקרי ויהם ואין ביניהם אלא הכנוי : (טו) אפיקי ים · המים העוברים בכח נקראים אפיקים וכל המקומות שהמים נגרים בהם נקראים אפיקים על שמם : (יז) ימשני ממים רבים · דרך משל שהצילהו מצרות רבות והוא מגזרת כי מן המים משיתהו וענינם ענין המשכה והוצאה : (יח) מאויבי עז · לשון יחיד על גלית או על ישבי בנוב ואפשר על שאול : (יט) יקדמוני ביום אידי · תרגם יונתן יקדמוני ביום טלטולי כלומר ביום שהייתי נע ונד היו האויבים מקדימים אותי ברעותיהם כמו שעשו הזיפים : (כב) ולא רשעתי מאלהי · לא רשעתי שיצאתי מדרכי אלהי ודרכי הזכר עומד במקום שרש ויונתן תרגם ולא הליכית ברשע קדם אלהי : (כג) לא אסור ממנה · מכל מצוה וחוקה ובתהלים לא אסיר מני והענין אחד : (כו) תתחסד · מי שהוא חסיד בדרכיו אתה מראה לו גם כן שאתה חסיד בהטיבך עמו : עם גבור · כמו איש שתרגומו גבר וכן הוא בתהלים גבר וי״מ הפסוק על האבות חסיד

כז עִם־נָבָר תִּתָּבָר וְעִם־עִקֵּשׁ תִּתַּפָּל׃ כח וְאֶת־עַם עָנִי תּוֹשִׁיעַ וְעֵינֶיךָ עַל־רָמִים תַּשְׁפִּיל׃ כט כִּי־אַתָּה נֵירִי יְהוָה וַיהוָה יַגִּיהַּ חָשְׁכִּי׃ ל כִּי בְכָה אָרוּץ גְּדוּד בֵּאלֹהַי אֲדַלֶּג־שׁוּר׃ לא הָאֵל תָּמִים דַּרְכּוֹ אִמְרַת יְהוָה צְרוּפָה מָגֵן הוּא לְכֹל הַחֹסִים בּוֹ׃ לב כִּי מִי־אֵל מִבַּלְעֲדֵי יְהוָה וּמִי צוּר מִבַּלְעֲדֵי אֱלֹהֵינוּ׃ לג הָאֵל מָעוּזִּי חָיִל וַיַּתֵּר תָּמִים דַּרְכּוֹ דרכי קרי׃ לד מְשַׁוֶּה רַגְלָיו רגלי קרי כָּאַיָּלוֹת וְעַל־בָּמוֹתַי יַעֲמִדֵנִי׃ לה מְלַמֵּד יָדַי לַמִּלְחָמָה וְנִחַת קֶשֶׁת־נְחוּשָׁה זְרֹעֹתָי׃ לו וַתִּתֶּן־לִי מָגֵן יִשְׁעֶךָ וַעֲנֹתְךָ תַּרְבֵּנִי׃ לז תַּרְחִיב צַעֲדִי תַּחְתֵּנִי וְלֹא מָעֲדוּ קַרְסֻלָּי׃ לח אֶרְדְּפָה אֹיְבַי וָאַשְׁמִידֵם וְלֹא אָשׁוּב עַד־כַּלּוֹתָם׃ לט וָאֲכַלֵּם וָאֶמְחָצֵם וְלֹא יְקוּמוּן וַיִּפְּלוּ תַּחַת רַגְלָי׃ מ וַתַּזְרֵנִי חַיִל לַמִּלְחָמָה תַּכְרִיעַ קָמַי תַּחְתֵּנִי׃ מא וְאֹיְבַי תַּתָּה לִּי עֹרֶף מְשַׂנְאַי וָאַצְמִיתֵם׃ מב יִשְׁעוּ וְאֵין מֹשִׁיעַ אֶל־יְהוָה וְלֹא עָנָם׃ מג וְאֶשְׁחָקֵם כַּעֲפַר־אֶרֶץ כְּטִיט־חוּצוֹת אֲדִקֵּם אֶרְקָעֵם׃ מד וַתְּפַלְּטֵנִי מֵרִיבֵי עַמִּי תִּשְׁמְרֵנִי לְרֹאשׁ גּוֹיִם עַם לֹא־יָדַעְתִּי יַעַבְדֻנִי׃ מה בְּנֵי נֵכָר יִתְכַּחֲשׁוּ־לִי לִשְׁמוֹעַ אֹזֶן יִשָּׁמְעוּ לִי׃ מו בְּנֵי נֵכָר יִבֹּלוּ וְיַחְגְּרוּ מִמִּסְגְּרוֹתָם׃ מז חַי־יְהוָה וּבָרוּךְ צוּרִי וְיָרֻם אֱלֹהֵי צוּר יִשְׁעִי׃ מח הָאֵל הַנֹּתֵן נְקָמֹת לִי וּמוֹרִיד עַמִּים תַּחְתֵּנִי׃ מט וּמוֹצִיאִי מֵאֹיְבָי וּמִקָּמַי תְּרוֹמְמֵנִי מֵאִישׁ חֲמָסִים תַּצִּילֵנִי׃ נ עַל־כֵּן אוֹדְךָ יְהוָה בַּגּוֹיִם וּלְשִׁמְךָ אֲזַמֵּר׃ נא מִגְדִּיל
מגדול קרי יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ וְעֹשֶׂה־חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד־עוֹלָם׃

דגש אחר שורוק כצ"ל

רד"ק

חסיד ותמים ונבר ותרגם עקש על פרעה: (כז) תתבר · משפטו תתברר ובא חסר הכפל ואם היה אומר תתבר ידמה מנחי הלמ"ד לפיכך שמו תנועות תתבר כתתבר ודגש הבי"ת להורות שהוא מפעלי הכפל: תתפל · בא כן לזווג המלות עם תתבר והתמם ועיקרו תפתל ומשפטו תתפתל ונפסקה עי"ן הפעל בפ"א הפעל כמו אם ישוב ישיבני וענין תתפל תבוא עליו כדרכו הנפתלה וכן ענין אם ללצים הוא יליץ יביא עליהם שישבו בלינותם: (כח) ועיניך על רמים תשפיל · עיניך תתן על רמים עד שתשפילם וכן הוא בתהלים בזה הענין אע"פ שאין המלות שוות ועינים רמות תשפיל: (כט) כי אתה נירי ה' · נכתב בו הנח והוא היו"ד עי"ן הפועל הנרה היא התבכה והתשועה ממנה היא האורה והנוגה וזהו שאמר יגיה חשכי: (ל) כי בכה · נכתבה בו הה"א הנחה אשר אחרי הכ"ף הקמוצה וכן ובכה ובעמכה הגלבת עמכה והדומים להם וברוב לא תכתב זאת הה"א ופירושו בעזרתך אשבר גדוד אויבי וארוץ מהרה לנץ ובא בשורק כמו ירון ושמת יסוד נהרים או פי' ארוץ לקראת גדוד אויבי ולא אירא מהם וכן אדלג שור אדלג חומה עדי אויבי לכבשם ואומר אדלג למהירות כבושו אותם כאילו בדלוג נכנס בהם וי"ת כן ארוץ גדוד במימרך אסגי משריין: (לא) האל תמים דרכו · שמשלם לכל איש כמעשהו והשיב לי כצדקתי ולאויבי כרשעתם ואמרתו צרופה שאין בכל משפטיו סיג אלא הכל ברור ונקי עשויים ביושר ובאמונה צרופים ומזוקקים מכל סיג: (לב) כי מי אל · לא כאותם שהיו בוטחים באליליהם ובהתגברו על אויבי בכל עת יש להם לדעת כי שקר נסכם ואין צור אלא אלהינו ולפי תרגום יונתן כי אז יודו לו כל העמים ויאמרו מי אל מבלעדיו בכן על ניסא וכו': (לג) האל מעוזי חיל · נכתב בוי"ו עם הדגש והדומים לו כתבנו בספר מכלל ופי' חיל בחיל כלומר בכח או פירושו כשהייתי בחיל ובגלגל היה הוא מעוזי · ופי' ויתר שהתיר ופתח דרכי במלחמה ושמהו תמים ובנם שלא נפקד אחד מאנשי במלחמה וכתיב דרכו כי דרכי היה דרכו כי כשמו הייתי בא לנלחם וכן רגליו שכתוב וקרי רגלי אומר על דרך משל עזרתו והוא מכנה רגליו על דרך שמה צאתה ה' גבוריך: (לד) משוה רגלי · משים כמו שויתי ה' לנגדי תמיד ותרגום שם שוי תמר אם הלכתי לברוח להמלט שם רגלי כאילות ולא השיגוני אויב: ועל במותי יעמידני · ואחר כך במקום שהייתי נמלט שם והם במותי יעמידני שם בטוח: (לה) ונחת · ובספר תהלים ונחתה כי קשת תבונה בלשון זכר ונקבה ורוצה לומר כל כך למד ידי למלחמה עד שאפילו קשת נחושה לא עמדה לפני אלא נשברה בזרועותי

ופי' נחושה חזקה כנחושה והוא כברזל חזק מאד וכן ואם ארגלם כנחשה ונחתה שרשו חתת והוא נפעל מפעלי הכפל: (לו) וענותך · פי' ובענותך הרבני כתרגומו ובמימרך אסגיתני ויהיה לדעתי ענותך מן וענית ואמרת ובספר תהלים וענותך בקריאה הוי"ו מן עקב ענוה יראת ה' וענוים ירשו ארץ שהוא ענין השידות ורוח נמוכה ויהיה וענותך הנכתב הנה כמוהו ואע"פ שנחה הוי"ו ותהיה תי"ו הרבני למקבה על הענוה שזכר כמו וימינך תסעדני שאמר בתהלים ופי' שמתני ענותך לעם רב כי אע"פ שהייתי בעם תמש ואויבי בעם רב אני הייתי מנצח כי ענותך היתה עמי כאילו הייתי אני עם רב מהם ויש לפרשו עזרתך ורצונך וכן והכסף יענה את הכל: (לז) תחתני · כמו תחתי ובא בנו"ן יו"ד שלא כמנהג בשמות: קרסולי · כרעי ותרגום אשר לו כרעים דליה קרסולין וי"ת רכובותי והם הברכים: (מ) ותזרני · משפטו ותאזרני כמו ותאזרני שמחה מהבנין הדגוש ולהקל נעלמה האל"ף והוטלה תנועתה על התי"ו ופי' חיל כח כתרגומו חילא · ואדוני אבי ז"ל כתבו מענין הפעיל מגרם זרה ופי' הזרות לי חיל וכח בכל אברי לעשות מלחמה: (מא) תתה · כמו נתת חסר ס"א הפעל שלא כמנהג בעוברים: (מב) ישעו · ר"ל יביטו כמו ולא ישעו אל קדוש ישראל ולא ישעה אל המזבחות ופירוש יביטו אל ה' ולא יושיעם: אל ה' ולא ענם · בעבור כי הם רשעים וקוראים אל ה' ולבם לא נכון עמו: (מג) אדיקם · כמו וידק לעפר: ארקעם · מענין וירקעו את פחי הזהב: (מד) מריבי עמי · כמו עמים וכן הרודד עמי תחתי ויתכן לפרש כמשמעו והוא שאול והסומכים אותו: תשמרני לראש גוים ובספר תהלים תשימני לראש גוים ופירוש תשמרני שמרתני ונתת עיניך כי לטובה עד שהייתי לראש גוים: (מה) יתכחשו לי · מיראתם אותי יכזבו לי ויאמרו לא חטאנו לך: לשמע אזן · ובספר תהלים לשמוע אזן והוא שם וכן לשמוע שם כפנים שאור יאור תהום וענין הפסוק כמו בכתוב ויעש דוד שם: ישמעו לי · כענין וסר אל משמעתך ואותם בני נכר שאינם נשמעים לי: יבלו · מעלה נבל: ויחגרו ממסגרותם · כלומר שהם נסגרים מפחדם ופי' ויחגרו כמו ויחרגו הפוך כמו שכתוב בספר תהלים והוא ענין תנועת הפחד מתרגום ומתדרים אימה תרגם מותה ובת"י ויזועון מבירניתהון: (מז) חי ה' · הפסוק הזה דרך הודאה ותהלה הוא כלומר ה' צורי ואלהי ישעי הוא חי וברוך ורם: (נ) על כן אודך ה' בגוים · שהצלתני מאנשי חמס ורוממתני מאויבי ונתת לי נקמות מהם אודך בגוים לפני כל עם ועם: (נא) מגדול · מגדיל כתיב ביו"ד וקרי בוי"ו כמו שהוא בספר תהלים בקריאה גם כן בקרי

(ביהושע סימן א)

א א וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מְשָׁרֵת מֹשֶׁה לֵאמֹר: ב מֹשֶׁה עַבְדִּי מֵת וְעַתָּה קוּם עֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה אַתָּה וְכָל־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לָהֶם לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: ג כָּל־מָקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף־רַגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם נְתַתִּיו כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־מֹשֶׁה: ד מֵהַמִּדְבָּר וְהַלְּבָנוֹן הַזֶּה וְעַד־הַנָּהָר הַגָּדוֹל נְהַר־פְּרָת כֹּל אֶרֶץ הַחִתִּים וְעַד־הַיָּם הַגָּדוֹל מְבוֹא הַשָּׁמֶשׁ יִהְיֶה גְּבוּלְכֶם: ה לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ לְפָנֶיךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי עִם־מֹשֶׁה אֶהְיֶה עִמָּךְ לֹא אַרְפְּךָ וְלֹא אֶעֶזְבֶךָּ: ו חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תַּנְחִיל אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבוֹתָם לָתֵת לָהֶם: ז רַק חֲזַק וֶאֱמַץ מְאֹד לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל־הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוְּךָ מֹשֶׁה עַבְדִּי אַל־תָּסוּר מִמֶּנּוּ יָמִין וּשְׂמֹאול לְמַעַן תַּשְׂכִּיל בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ: ח לֹא־יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלַיְלָה לְמַעַן תִּשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל־הַכָּתוּב

פתח באתנח

רד"ק

הקרי מגדול בחולם והוא תואר והענין אחד : מלכו ומשיחו · על עצמו הוא אומר כמו בהגדיל ישועתי ועשה לי חסדים כן יעשה לי ולזרעי עד עולם :

א (א) ויהי אחרי מות משה עבד ה' · מנהג הלשון לכתוב במקומו וי"ו שלא להוסיף ולחבר דבר אל דבר כמו ויהי ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ואלה בני צבעון ואיה וענה ותשב תמר נרדם ורכב וסוס והדומים להם וכבר כתבנו בספר מכלל אשר חברנו כי יש לפרשם לתוספת עם חסרון מעט לפי ענין כל אחד מהם לפי דרך המקרא ומלת ויהי תמצא בהתחלת הדברים ואף בראשית הספרים כמו זה וכן ויהי אחרי מות יהושע · ויהי איש אחד מן הרמתים · ויהי בשלשים שנה · ויהי בימי שפוט השופטים · ויהי בימי אחשורוש · וכן וי"ו אחרים בראשי הספרים ואם נאמר כי הטעם להדביק ספר אל ספר וענין זה אל הקודם לא יספיק הטעם בכולן ואמרו המפרשים כי הוי"ו הזאת הוא כפ"ה רפה בלשון ישמעאל ודקדוק מלת ויהי פירשתיה בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו כי בהיות המלה בהפסק אמרו יהי תהי בשורק האות הנוספת וחירק הה"א וכן יחי תחי והוא בהפך בתנועות מן יפן יקן מפני שרצו להסתיר היו"ד כמשפטם להסתיר אותיות אהו"י וכן מלת יהי תהי יחי תחי שהקלו תחלה המלה עוד והפכו בה התנועות ונקדו שו"א ה"א יהיה והחי"ת יחיה תחת אות הנוספת בחיר"ק האות הנוספת ביהי יחי תחת הה"א והחי"ת : אחרי · לשון רבים בבקל אחרי אלא שמלת אחרי רבים לעולם לא ימצא יחיד ולא כן מלת אחרי כי ימצא יחיד אחר הדברים האלה וזולתו ורבוי מלת אחרי לפי שענינו טובות רבות כי לא יאושר האדם בטובה אחת שתמצא בו או בהצלחה אחת שתזדמן אליו לפיכך המלה בלשון רבים לעולם ורבוי מלת אחרי כמו רבוי מלת לפני כי האחורים כנגד הפנים אלא שהפנים לא ימצאו בלשון יחיד לעולם לפי שהרואה אותם והפונה אליהם ימצאו בעיניו רבים לעולם ולא יוכל לראות אבר אחד אשר בפנים מבלי חברו כי אברי הפנים שנים שנים גבות העינים והעינים ואפיים ולחיים ושנים ושפתים ולא כן העורף שהוא אחר הפנים שהוא אחד כנגד הפנים וכאשר ימצא בלשון יחיד לפי שהוא אחד וכאשר ימצא בלשון רבים לפי שהוא אחר הפנים שהם רבים וכן כל צורת האדם לפניו מפותחות באיברים ולאחריו גוף שוה ולפני ולאחרי יאמרו על גוף האדם וממנו נשאלים לשאר הדברים כמו ויחן את פני העיר מאחרי העיר והחונים לפני המשכן ואחרי המשכן יחנו והדומים להם ויאמר לפני ולאחרי על קדימת הזמן ועל התאחרו כי הפנים נקראים גם כן קדם האחורים אחור כמו שנאמר אחור וקדם צרתני ולכן נקראו הפנים קדם לפי שהם תחלת ההכרה באדם וההבדלה בו לפיכך שמו קדימת הזמן והתאחרו בשימוש לפני ולאחרי לפני בא יום ה' אחרי ואחרי הדברים האלה והדומים להם וממנו אחרי מות משה ואינו רוצה לומר אחרי מות משה מיד אלא אחר זמן כמו שנפרש בפסוק מקצה שלשת ימים : עבד ה' · מי ששם כל כחו וכוונתו וכל הנהגותיו בשם יתברך ואף בהתעסקו בעניני העולם מתכוין לעבודת האל יתברך הוא יקרא עבד ה' כמו אברהם עבדי דוד עבדי עבדי הנביאים שהם כמו העבד לאדון : בן נון · בחיר"ק כמו בסגול ואמר בכל מקום בן נון בחיר"ק ולא יאמר באחד מהם בסגול כמו שהוא מנהג ברוב לפי שהן נדבקות שתי המלות לעולם מפני שהם מלות זעירות ונדבקות והדבקם תקל הקריאה בחיר"ק ולא כן בסגול : משרת משה · והוא היה במקום משה לצאת ולבוא לפני ישראל ואחר שמת משה צוהו הקב"ה לעבור הירדן עם ישראל : לאמר · לפי שנמצא כמלת אמור עם הלמ"ד יותר משאר אותיות השמוש הסתירו האל"ף עם הלמ"ד מה שלא עשו כן עם השאר שאמרו באמור להם עם ה' וגו' ויהי באמור יהושע בהכנעת האל"ף ופי' לאמר לישראל שהקב"ה צוהו לעבור את הירדן כי הבטיחם בכל מקום אשר תדרוך כף רגליכם בו וגו' : (ב) קום עבור · קום ענין זירוז וכן קום משחהו · קומו ועברו · קום התהלך : להם וגו' · לבני ישראל כמו יביאו את תרומת ה' · ותראהו את הילד : (ג) כל מקום אשר תדרוך וגו' · כיון שתעברו את הירדן כל מקום אשר תדרוך בו לכם יהיה כלומר אני אתן לכם את כדי שתכבשו הכל ואח"כ זכר קצת הגבולים · ונדרש כל מקום אשר תדרוך וגו' לרבות חוצה לארץ : (ד) מהמדבר · הוא מדבר סין שהוא גבול נגב : והלבנון הזה · הוא מקום ידוע בארץ ישראל ואמר הזה אע"פ שהוא מעבר הירדן לפי שהיה נראה משם להם וכן אמר משה ההר הטוב הזה והלבנון או אמר הזה על הידיעה כמו זה סיני · זה עני · לויתן זה : כל ארץ החתים · כי באותה הפאה היה יושב החתי : מבוא השמש הים הגדול · הוא מערב ארץ ישראל כמו שאמר בתורה עד הים האחרון · ומה שאמר הגדול כנגד שאר הימים שבארץ ישראל שהם קטנים כמו ים המלח ים כנרת : (ז) אל תסור ממנו · שב אל משה ופירושו מדרכו הטובה או פירוש ממנו מספר התורה ואע"פ שלא זכר הספר הנה זכר התורה ובמסרה סבירין ממנה : תשכיל · פירוש תצליח וכן ת"י בדיל דתצלח וכן תרגם אונקלוס למען תשכיל בדיל דתצלחון : (ח) לא ימוש · נחלקו רבותינו ז"ל בזה הפסוק י"א שהוא מצוה לכל ימי האדם ואפילו ידע כל התורה כלה ויש אומרים שהוא ברכה והנראה כי היתה מצוה ליהושע וכן לכל אדם עד שידע התורה ואחר כך ילמוד החכמות · ופי' והגית בו יומם ולילה · אחר שאמר לא ימוש הוא כפל דבר לחזק או פירוש והגית הגיון הלב כמו והגיון לבי לפניך ה' ופי' יומם ולילה לפירוש הראשון נראה שיהגה בו ביום ובלילה כל עת שימצא פנאי מעסקי מחיתו : תצליח את דרכך · חסר יו"ד הרבים מן המכתב והדומים לו כתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ואמר תצליח שהוא פועל יוצא ואע"פ שאין ההצלחה ביד האדם לפי שבשמרו מצות ה' ובשכרם תבוא לו ההצלחה הרי הוא כאילו מצליח דרכו או יהיה תצליח פועל עומד ויהיה את דרכך כמו בדרכך : ואז תשכיל · זה תרגם

יונתן

בּוֹ כִּי־אָז תַּצְלִיחַ אֶת־דְּרָכֶךָ וְאָז תַּשְׂכִּיל: ט הֲלוֹא צִוִּיתִיךָ חֲזַק וֶאֱמָץ אַל־תַּעֲרֹץ וְאַל־תֵּחָת כִּי עִמְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ: י וַיְצַו יְהוֹשֻׁעַ אֶת־שֹׁטְרֵי הָעָם לֵאמֹר: יא עִבְרוּ בְּקֶרֶב הַמַּחֲנֶה וְצַוּוּ אֶת־הָעָם לֵאמֹר הָכִינוּ לָכֶם צֵידָה כִּי בְּעוֹד שְׁלֹשֶׁת יָמִים אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה לָבוֹא לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם לְרִשְׁתָּהּ: יב וְלָראוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה אָמַר יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר: יג זָכוֹר אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מֵנִיחַ לָכֶם וְנָתַן לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת: יד נְשֵׁיכֶם טַפְּכֶם וּמִקְנֵיכֶם יֵשְׁבוּ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְאַתֶּם תַּעַבְרוּ חֲמֻשִׁים לִפְנֵי אֲחֵיכֶם כֹּל גִּבּוֹרֵי הַחַיִל וַעֲזַרְתֶּם אוֹתָם: טו עַד אֲשֶׁר־יָנִיחַ יְהוָה לַאֲחֵיכֶם כָּכֶם וְיָרְשׁוּ גַם־הֵמָּה אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָהֶם וְשַׁבְתֶּם לְאֶרֶץ יְרֻשַּׁתְכֶם וִירִשְׁתֶּם אוֹתָהּ אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרַח הַשָּׁמֶשׁ: טז וַיַּעֲנוּ אֶת־יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר כֹּל אֲשֶׁר־צִוִּיתָנוּ נַעֲשֶׂה וְאֶל־כָּל־אֲשֶׁר תִּשְׁלָחֵנוּ נֵלֵךְ: יז כְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁמַעְנוּ אֶל־מֹשֶׁה כֵּן נִשְׁמַע אֵלֶיךָ רַק יִהְיֶה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם־מֹשֶׁה: יח כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־יַמְרֶה אֶת־פִּיךָ וְלֹא־יִשְׁמַע אֶת־דְּבָרֶיךָ לְכֹל אֲשֶׁר־תְּצַוֶּנּוּ יוּמָת רַק חֲזַק וֶאֱמָץ:

קמץ בז"ק

רד"ק

יונתן תכשט לפי שהוא קרוב לתלית שלא לכפול את הלשון והוא קרוב לענין ההצלחה: (ט) הלא צויתיך · מלת זרוז וכן הלא במעט כתי הלא שלחתיך והדומים להם: כי עמך ה' אלהיך · כמו ואל משה אמר עלה אל ה' ואת יפתח ואת שמואל: (יא) הכינו לכם צדה · פי' מיני מאכלים זולתי המן כי עדיין היה יורד להם המן בכל מקום שהיו נוסעים עד ממחרת הפסח ולפי מה שאמרו חז"ל בו ביום שמת משה פסק המן אמרו הם גם כן כי בז' באדר במת משה לקטו מן שהספיקו בו עד ט"ז בניסן: בעוד שלשת ימים · כתרגומו בסוף תלתא יומין: (יג) זכור · מקור: (יד) נשיכם טפכם · חסר וי"ו השימוש כמו שמש ירח-ראובן שמעון והדומים להם: חמושים · כמו חלוצים: (יז) רק יהיה ה' אלהיך עמך · כלומר שתלך בדרך משה שהיה ה' עמך כאשר היה עם משה: (יח) רק חזק ואמץ · דרשו רבותינו ז"ל יומת יכול אפי' לדבר עבירה ת"ל רק אמץ ורקן מיעוטין הן:

אלה הטעמים לקורא בצבור והוא העליון

אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנַי לֹא תַעֲשֶׂה־לְךָ פֶסֶל׀ כָּל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם׀ מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתַּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם׀ מִתַּחַת לָאָרֶץ לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֹן אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָו: ס לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא: ס שָׁמוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָל־מְלַאכְתֶּךָ וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת׀ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ־וַאֲמָתֶךָ וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וְכָל־בְּהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד הָיִיתָ׀ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה עַל־כֵּן צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת: ס כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמַעַן׀ יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ: ס לֹא תִרְצָח: ס וְלֹא תִנְאָף: ס וְלֹא תִגְנֹב: ס וְלֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁוְא: ס וְלֹא תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ ס וְלֹא תִתְאַוֶּה בֵּית רֵעֶךָ שָׂדֵהוּ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ שׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ:

מצותו קרי

הפטרת ערב ראש חודש שחל בשבת (בשמואל א׳ סימן כ)

יח וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ׃ יט וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל׃ כ וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה׃ כא וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים ׀ מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ ׀ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי־יְהוָה׃ כב וְאִם־כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה׃ כג וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־עוֹלָם׃ כד וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־ אל קרי הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל׃ כה וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם ׀ בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד׃ כו וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃ כז וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם׃ כח וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃ כט וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ׃ ל וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ׃ לא כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת הוּא׃ לב וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה עָשָׂה׃ לג וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה הִיא מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד׃ לד וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל־דָּוִד כִּי הִכְלִמוֹ אָבִיו׃ לה וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ׃ לו וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא־נָא אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ׃ לז וַיָּבֹא הַנַּעַר עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה׃ לח וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּי החצים קרי וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו׃ לט וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר׃ מ וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא הָעִיר׃ מא הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ ׀ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ מב וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה ׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

הפטרת שבת וראש חודש (בישעיה סימן סו)

סו א כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי׃ ב וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃ ג שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה׃ ד גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃ ה שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃ ו קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃ ז בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר׃ ח מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃ ט הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ י שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלַםִ וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ

מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ: יא לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ: יב כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ: יג כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלַם תְּנֻחָמוּ: יד וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו: טו כִּי־הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ: טז כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה: יז הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַד אחת קרי בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה: יח וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי: יט וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם ׀ פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם: כ וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם מִכָּל־הַגּוֹיִם ׀ מִנְחָה ׀ לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלַם אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה: כא וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה: כב כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם: כג וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר יְהוָה: כד וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר:

והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר ה׳:

מנהג ספרדים אם חל ר״ח ביום ש״ק וביום א׳ להוסיף פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חודש:

סדר הקריאה לראש חודש ולתענית צבור ולמועדים

לראש חודש קורין ארבעה גברי בפרשת פינחס מן את קרבני לחמי לאשי עד יעשה ונסכו ואם חל ר״ח בשבת קורא המפטיר וביום השבת ובראשי חדשיכם עד יעשה ונסכו ·

לתשעה באב בשחרית קורין שלשה גברי בפרשת ואתחנן מן כי תוליד בנים עד אשר יי אלהיך נותן לך כל הימים · במנחה קורין בפרשת כי תשא ויחל משה ומדלגין מעשה העגל:

לראש השנה ביום ראשון קורין ה׳ גברי בפרשת וירא מן ויי פקד את שרה עד ויגר אברהם והמפטיר קורא בפרשת פינחס ובחודש השביעי · ביום שני קורין ג״כ ה׳ גברי בפרשת וירא מן והאלהים נסה את אברהם עד סוף הפרשה והמפטיר קורא כדאתמול:

לצום גדליה בשחרית ובמנחה קורין ג׳ גברי בפרשת כי תשא מן ויחל עד לעשות לעמו ומדלגין עד פסל לך וקורין עד אשר אני עושה עמך:

לצום כפור בשחרית קורין ששה גברי בפרשת אחרי מות מתחלת הסדר עד וידבר יי אל משה לאמר דבר אל אהרן וגו׳ · והמפטיר קורא בפרשת פינחס ובעשור לחודש · במנחה קורין ג׳ גברי באחרי מות בפ׳ עריות מן כמעשה ארץ מצרים עד סוף הסדר:

לסוכות ביום ראשון קורין חמשה גברי בפרשת אמור מן שור או כשב או עז עד וידבר משה את מועדי יי אל בני ישראל והמפטיר קורא בפרשת פינחס ובחמשה עשר יום לחודש השביעי · ביום שני קורין כדאתמול והמפטיר קורא כדאתמול:

לחוה״מ של סוכות שבת שחל להיות בחוה״מ של סוכות קורין ז׳ גברי בפרשת כי תשא מן ויאמר משה אל יי ראה אתה אומר אלי עד לא תבשל גדי ומפטיר בקרבנות בעניינו של יום · ביום ראשון דחוה״מ קורין בפ׳ פינחס ארבעה גברי · ראשון קורא וביום השני · שני קורא וביום השלישי · ושלישי קורא וביום הרביעי · ורביעי קורא ספיקא דיומא וביום השני וביום השלישי · וכל הימים על זה הסדר:

לשמיני עצרת קורין חמשה גברי בפרשת ראה מן עשר תעשר עד אשר נתן לך והמפטיר קורא בפרשת פינחס ביום השמיני עצרת:

לשמחת תורה קורין ארבעה גברי בפרשת וזאת הברכה · והחמישי קורא בספר שני מתחלת בראשית עד לעשות · והמפטיר קורא בפרשת פינחס ביום השמיני עצרת:

א א אֵיכָ֣ה ׀ יָשְׁבָ֣ה בָדָ֗ד הָעִיר֙ רַבָּ֣תִי עָ֔ם הָיְתָ֖ה כְּאַלְמָנָ֑ה רַּבָּ֣תִי בַגּוֹיִ֗ם שָׂרָ֙תִי֙ בַּמְּדִינ֔וֹת הָיְתָ֖ה לָמַֽס׃ ב בָּכ֨וֹ תִבְכֶּ֜ה בַּלַּ֗יְלָה וְדִמְעָתָהּ֙ עַ֣ל לֶֽחֱיָ֔הּ אֵֽין־לָ֥הּ מְנַחֵ֖ם מִכָּל־אֹהֲבֶ֑יהָ כָּל־רֵעֶ֙יהָ֙ בָּ֣גְדוּ בָ֔הּ הָ֥יוּ לָ֖הּ לְאֹיְבִֽים׃ ג גָּלְתָ֨ה יְהוּדָ֤ה מֵעֹ֙נִי֙ וּמֵרֹ֣ב עֲבֹדָ֔ה הִ֚יא יָשְׁבָ֣ה בַגּוֹיִ֔ם לֹ֥א מָצְאָ֖ה מָנ֑וֹחַ כָּל־רֹדְפֶ֥יהָ הִשִּׂיג֖וּהָ בֵּ֥ין הַמְּצָרִֽים׃ ד דַּרְכֵ֨י צִיּ֜וֹן אֲבֵל֗וֹת מִבְּלִי֙ בָּאֵ֣י מוֹעֵ֔ד כָּל־שְׁעָרֶ֙יהָ֙ שֽׁוֹמֵמִ֔ין כֹּהֲנֶ֖יהָ נֶאֱנָחִ֑ים בְּתוּלֹתֶ֥יהָ נּוּג֖וֹת וְהִ֥יא מַר־לָֽהּ׃ ה הָי֨וּ צָרֶ֤יהָ לְרֹאשׁ֙ אֹיְבֶ֣יהָ שָׁל֔וּ כִּֽי־יְהוָ֥ה הוֹגָ֖הּ עַ֣ל רֹב־פְּשָׁעֶ֑יהָ עוֹלָלֶ֛יהָ הָלְכ֥וּ שְׁבִ֖י לִפְנֵי־צָֽר׃ ו וַיֵּצֵ֥א מִן־בַּת־

ת"א איכה ישבה בדד־מועד קטן כו סנהדרין קד זוהר פ׳ תרומה : היתה כאלמנה · תענית כ : בכו תבכה בלילה · מו"ק כו סנהדרין קד : גלתה יהודה מעני · מו"ק שם עקידה שער עא : דרכי ציון אבלות־עקידה שער עא : בתולתיה נוגות · ברכות כח : היו צריה לראש אויביה־מו"ק כו גיטין נו סנהדרין קד : ויצא מן בת ציון כל הדרה־יומא נג : היו שריה כאילים־שבת קיט ·

רש"י

(א) איכה ישבה בדד · ירמיה כתב ספר קינות היא המגילה אשר שרף יהויקים על האח אשר על האח והיו בה שלש אל"ף ביתו"ת איכה ישבה איכה יעיב איכה יועם שוב הוסיף עליו אני הגבר שהוא שלש אלפ"א ביתו"ת שנאמר ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה שלש כנגד שלש : בדד · בלמוד מיושביה : רבתי עם · יו"ד יתירה כמו רבת עם שהיה עמה רב יש מ"א הרבה ואני באתי לפרש לשון המקרא כמשמעו : היתה כאלמנה · ולא אלמנה ממש אלא כאשה שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור אליה : **(ב)** בכו תבכה · שתי בכיות על שתי חורבנות : בלילה · שהמקדש נשרף בלילה דאמר מר לעת ערב הליהו בו את האור ד"א בלילה לילה של בכיית מרגלים בט׳ באב גרמה להם ד"א בלילה שכל הבוכה בלילה השומע קולו בוכה עמו : ודמעתה על לחיה · מתוך שהיא בוכה תמיד : כל רעיה · אוהביה : **(ג)** גלתה יהודה · מארצה : מעוני · מחמת עוני : ומרוב עבודה · שהכבידו עליה כשדים : היא ישבה בגוים · ובמקום שגלתה וישבה שם לא מצאה מנוח : בין המצרים · שיש גובה מכאן ומכאן ואין מקום לנוס : המצרים · גבולים של שדה וכרם ומ"א בין שבעה עשר בתמוז לט"ב : **(ד)** באי מועד · עולי רגלים : נוגות · לשון יגון ואין שורש בתיבה אלא הנו"ן לבדה : **(ה)** שלו · יושבים בשלוה : הוגה · הדאיבה והוא לשון יגון : **(ו)** כאילים לא מצאו מרעה · כאילים אשר לא מצאו מרעה שאין להם כח לברוח שהוחלש כחם ברעב : לפני רודף · כל רדף שבמקרא חסר וזה מלא שהרדפה רדיפה שלימה על כן יסד הפייט מלא רודפי׳ וחסרה שנת גאולי · שנת גאלי בשה חסר כתיב : **(ז)** זכרה ירושלם׳ בגלותה :

אבן עזרא

אנשי אמת יבינו מדרשי קדמונינו הצדיקים · שהם נוסדים על קשט וביניקת מדע ינוקים · וכל דבריהם כזהב וככסף שבעשים מזוקקים · אכן מדרשיהם אל דרכים רבים נחלקים · מהם חידות וסודות ומשלים גבוהים עד שחקים · ומהם לבריות לבוש גאוות כפרקים עמוקים · ומהם לאמץ נכשלים ולמלאות ריקים · על כן דמו לגופות טעמי הפסוקים · וכמדרשים כמלבושים בגוף דבקים · מהם כמשי דקים ומהם עבים כשקים · ודרך הפשט הוא הגוף בדברים נבחרים וכחוקים · וכן אמרו שהמקרא כפשוטו והדברים עתיקים :

ואני אברהם בר מאיר מארץ מרחקים · הוצאתני מארץ ספרד אמת המציקים · וספרי את מגלותי היו בידי מחזיקים · ויזכוני לבאר ספרים בטעמים מנופת מתוקים · וכן אפרש זאת המגלה אחרי הדקדוקים · ואיננה המגלה הנשרפת על יד יהויקים · כי לא נמצא שני דברי הגם אשר הם בספר ירמיה חקוקים · וכן כתוב קח לך מגלת ספר וכתבת אליה את כל הדברים אשר דברתי אליך על ישראל ועל יהודה ועל כל הגוים ועוד כתוב מדוע כתבת עליה לאמר בא יבא מלך בבל והשחית את הארץ הזאת ואין במגלת ספר איכה זכר בבל ולא מלכה : **(א)** בדד · שם נופל על זכר ועל נקבה עם למ"ד ובחסרונו וכן מלא בטח : רבתי · שרתי · מלעיל להבדיל בין היו"ד הנוסף ובין יודי"ן סימן המדבר כמו אוסבתי לדוש ועמדה מלת גנובתי יום מלרע בעבור השתנות הבי"ת : רבתי בגוים · איננה כראשונה רק בלשון גדולה כמו ורבי המלך על כל רב ביתו · ונפתחה למ"ד למס לסורות על ה"א הדעת הנעדר ולא נדגש כמ"ם לכבל על שלשון : **(ב)** וי"ו בכו תחת ה"א כי אותיות אהו"י מתחלפות כמו הסלח עשו : **(ג)** יהודה · זכר ונקבה כישראל ומצרים ותחזק מצרים · ויש מפרשים המצרים מדברי מעתיקי הדת ז"ל דיגא דבר מצרא והישר בעיני מן המצר ואם הוא משונה מטעו והרי"ש ראוי להדגש · ונמצא דרך זכר ונקבה כבית ומקום : **(ד)** באי מועד · שהיו באים במועדים והטוב בעיני שהוא המקדש ונקרא מועד בעבור היות כל ישראל נועדים שם וכן בקרוב מועדיך שרפו כל מועדי אל בארץ : שוממין · יו"ן המורת מ"ם וכן קח לך חטין לקן סימין כי הנו"ן והמ"ם משרתים בסוף המלה סימן רבים ורבות : נוגות · מבנין נפעל וכן נוגי ממועד שהם מלשון תוגה ויגון והתי"ו והנו"ן נוספים : **(ה)** היו צריה · כל אחד לראש וכן בנות לעדה עלי שור כל אחת מהן : שלו · מגזרת שלוה : הוגה · מן הבנין הכבד הנוסף מיגון וכן הוגיון נפשי · הלכו שבי · בחברון בי"ת כמו הנמצא בים ה׳ : **(ו)** יחסר מקום אשר אחר כאילים וכן כמים ליס מכסים : **(ז)** ימי עניה · כמו כי

פירוש הטעמים לר"א בן עזרא

(א) לא די שישבה בדד כמות בניה אחר היותה רבת עם עד שהיא כאלמנה שאין לה בעל והיא נושאת מהיות לה בנים כלל : **(ב)** כל אבל ישן בלילה והיא תמיד בוכיה ולא די שאין לה מנחם מכל רעיה עד ששבו לאויבים לה : **(ג)** כאשר לא יכלה לסבול עני המלכות והעבודה הקשה אשר עונד בה גלתה מארצה גם לא מצאה מנוח במקום שהלכה שם ובאה לבוב ורדפוה והשיגוה במקום צר : **(ד)** שממו שעריה ששם נאספו זקני ישראל הבאים ויאנחו כהניה כי אין להם בכורים ומעשר ודאגו הבתולות שהיה מנהגן לחול במחולות בכל חג : **(ה)** אויביה הם בשלוה והיא לבדה בתוגה ועולליה שאין להם עון נשבו ברוב פשעיה : **(ו)** הזכיר בפסוק שלמעלה שאויביה ראשים וכל

כל מחמדיה אשר היו מימי קדם בנפל עמה ביד צר ואין עוזר לה ראוה צרים שחקו על משבתה׃ ח חטא חטאה ירושלם על כן לנידה היתה כל מכבדיה הזילוה כי ראו ערותה גם היא נאנחה ותשב אחור׃ ט טמאתה בשוליה לא זכרה אחריתה ותרד פלאים אין מנחם לה ראה יהוה את עניי כי הגדיל אויב׃ י ידו פרש צר על כל מחמדיה כי ראתה גוים באו מקדשה אשר צויתה לא יבאו בקהל לך׃ יא כל עמה נאנחים מבקשים לחם נתנו מחמודיהם יתיר ו׳ באכל להשיב נפש ראה יהוה והביטה כי הייתי זוללה׃ יב לוא אליכם כל עברי דרך הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאבי אשר עולל לי אשר הוגה יהוה ביום חרון אפו׃ יג ממרום שלח אש בעצמתי וירדנה פרש רשת לרגלי השיבני אחור נתנני שממה כל היום דוה׃ יד נשקד על פשעי בידו ישתרגו עלו על צוארי הכשיל כחי נתנני אדני בידי לא

ת"א כל מחמדיה הזילוה כי ראו ערותה ־ יומא נד זוהר פ׳ מקץ : טומאתה בשוליה ־ יומא נז קמא נט : ידו פרש צר ־ יבמות טז : לוא אליכם כל עוברי דרך ־ סנהדרין קד : ממרום שלח אש בעצמותי ־ שם : נתנני ה׳ בידי לא אוכל קום ־ יבמות סג

ל׳ זעירא

רש"י

ימי עניה ימי חורבנה שהביאה לידי עוני : ומרודיה · הוא לשון צער כמו וירדתי על סהרים · אריד בשיחי ואהימה : כל מחמדיה · זכרה כל טוב מחמדיה שמימי קדם : שחקו על משבתה · שמחו על שביתת משושה חגה חדשה ושבתה ומ"א דורשו בלשון אחר שהיו שובתין בגולה בשבתות ויו"ט ושומטים בשביעית והיו העובדי גלולים משחקים עליהם ואומרים שוטים בארצכם לא שמטתם ועכשיו בגולה תשמטו בארצכם לא שמרתם ועכשיו בגולה תשמרו : (ח) לנידה · לגולה ל׳ נע ונד אישמיב"ר בלע"ז : ערותה · קלונה : נאנחה · ל׳ נפעל שושפיר"ר בלע"ז שאמו כי נאנחה אני הוא שם דבר שושפוריר"א : (ט) טומאתה בשוליה · לשון נגאי הוא דם נדותה ניכר בשולי בגדיה כלומר חטאותיה גלויין הרבה שאתן נגלוי : לא זכרה אחריתה · כשהיו חוטאין לא נתנו לב מה תהיה אחריתם לפיכך ותרד פלאים ירידתה נפלאת פלאים הרבה שהכל פליאים שאירע לה מה שלא אירע לכל עיר : (י) ידו פרש צר · עמון ומואב : על כל מחמדיה · ספרי תורות שנאמר בהם הנחמדים מזהב שהכל פנו לבוז כסף וזהב והם פנים על ס"ת כדי לשורפם לפי שכתוב בהם לא יבא עמוני וגו׳ : אשר צויתה לא יבואו בקהל לך · אלו עמון ומואב : (יב) לוא אליכם · לא תהא כצרה הזאת עוד לכל עוברי על דת אמרו חכמים מכאן לקובלנא מן התורה ראו מה עשה לי הביטו וראו וגו׳ : אשר עולל לי · אשר נעשה לי : אשר הוגה ה׳ · אותי ביום חרון אפו גם זה לשון יגון : (יג) וירדנה · וירד אותה וישבר אותה ע"י רידוי ויסורין לכך הנו"ן דגושה לפותרו בלשון יחידות כמו יעשנה יברכנה וירענה שהענין לשון נקבה כמו דאת אומר העצמות היבשות שבר כל אחת ואחת ד"א וירדנה כמו וירדהו אל כפיו הריק את המוח גורר ורודה המוח מתוכו : (יד) נשקד על פשעי בידו · אין להיבה זו דמיון במקרא ובלשון ארמי של פסיקתא קורין לדרבן מסקדא מלמד הבקר ואומר אני נשקד פויינטרי"ש בלע"ז נקודים מגומרים ומסומנים היו פשעי בידו של הקדוש ב"ה לזכרון לא נשכח מניהם והשלומיהם : ישתרגו · נעשו קליעות קליעות ועלו על צוארי לשון מסגה אין מסרגין את

פירוש הטעמים לרא"ע

בדרך יתא מציון הית המלכות : (ז) אם באה לזכור בגלותה בנפול עמה ביד צר וכל תמודיה הקדמונים · שחקו צריה כי נשבתה ממעשיה אין לה מה שתעשה : (ח) כאשר ראו ערותה נאנחה והסיבה פניה לאחור מפני הכלימה : (ט) כשהיה בתחלה דם הנדות נראה בשוליה לא פחדה לזכור שמא הראה ערותה בסוף והיא מגולה ירדה למטה לא הראה ראה ה׳ כי הגדיל אויב לעשות או לדבר · פירוש אחר ותרד פלאים כמו ותספוד מענין וירדתי על הכרים נהה על המון מצרים · והורידהו · וכן אריד בשיחי והכל שני עקרים ירד וריד : (י) כאשר ראתה כי באו מקדשה עמון ומואב שלא קדמו אותם בלחם ובמים בצאתם ממצרים מרוב אכזריות לכם הוצרכה לתת להם כל מחמדיה : (יא) לא היו מעטים הרעבים רק כל עמה ואחר שנתנה כל מחמד באוכל דמתה לזוללה שנתן כל מה שיבוקש ממנה למלאת תאותה : (יב) מתפללת שלא יבא אליכם כמו שהביא אלי הגידו לי אם יש מכאוב כמכאובי ותאנחם : (יג) דמתה מרון אפו לאש ירדה מן השמים והגיע עד העצם ואין לה יכולת לברוח ממנו כאש כי רשת פרושה והיא מביטה לאחור ובאת הבעירה עד שישבה שוממה ויש דוה שנות לעתים ידועות וזאת כל היום דוה : (יד) דמתה פשעיה לבריחים של גפן שהולדתם לאחוז עם כל עץ גבוה ויגבהו ועלה נסוגי כמו עוגבי וכן על כן לא נחתיך והפשע כיד

אבן עזרא

שבת ימים עשה ה׳ : ומרודיה · בגלות והמ"ם שרש : (ח) לנידה · ללעג כמו מנוד ראש וניד שפתי והוא מגזרת נע ונד : הזילוה · כסף הכבוד כמו להוציא יקר מזולל רק הוא מגזרת אשר את טעמו הורידו או עשו שהזל דמעתה : (ט) פלאים · ירדה ירידה : (י) כי ראתה גוים · על ירושלם שבה : (יא) זוללה · כמו זולל וסובא : (יב) לוא · יש אומרים מלשון אלה ולא מצאנוה בלא אל"ף וטעמו לא יגיע אליכם · מה שהגיע אלי : עולל · נעשה לו והוא מהבנין הכבד שלא נקרא שם פועל בעבור האיננו בקמץ קטן כמו כונן אשורי : הוגה · כמו הרם : (יג) וירדנה · שב אל האש כי ימצא לשון זכר כמו האוכלת אש לא נופח וטעמו כמו לא ירדנו בפרך : (יד) ומלת נשקד · אין לה אח ואם והטעם כמו נמשך כמו נמהר · וכוס ישתרגו · מבנין התפעל ממשפחת השריגים : הכשיל · שב אל עול פשעי

אוּכַל קוּם׃ טו סִלָּה כָל־אַבִּירַי ׀ אֲדֹנָי בְּקִרְבִּי קָרָא עָלַי מוֹעֵד לִשְׁבֹּר בַּחוּרָי גַּת דָּרַךְ אֲדֹנָי לִבְתוּלַת בַּת־יְהוּדָה׃ טז עַל־אֵלֶּה ׀ אֲנִי בוֹכִיָּה עֵינִי ׀ עֵינִי יֹרְדָה מַּיִם כִּי־רָחַק מִמֶּנִּי מְנַחֵם מֵשִׁיב נַפְשִׁי הָיוּ בָנַי שׁוֹמֵמִים כִּי גָבַר אוֹיֵב׃ יז פֵּרְשָׂה צִיּוֹן בְּיָדֶיהָ אֵין מְנַחֵם לָהּ צִוָּה יְהוָה לְיַעֲקֹב סְבִיבָיו צָרָיו הָיְתָה יְרוּשָׁלִַם לְנִדָּה בֵּינֵיהֶם׃ יח צַדִּיק הוּא יְהוָה כִּי פִיהוּ מָרִיתִי שִׁמְעוּ־נָא כָל־עמים העמים קרי וּרְאוּ מַכְאֹבִי בְּתוּלֹתַי וּבַחוּרַי הָלְכוּ בַשֶּׁבִי׃ יט קָרָאתִי לַמְאַהֲבַי הֵמָּה רִמּוּנִי כֹּהֲנַי וּזְקֵנַי בָּעִיר גָּוָעוּ כִּי־בִקְשׁוּ אֹכֶל לָמוֹ וְיָשִׁיבוּ אֶת־נַפְשָׁם׃ כ רְאֵה יְהוָה כִּי־צַר־לִי מֵעַי חֳמַרְמָרוּ נֶהְפַּךְ לִבִּי בְּקִרְבִּי כִּי מָרוֹ מָרִיתִי מִחוּץ שִׁכְּלָה־חֶרֶב בַּבַּיִת כַּמָּוֶת׃ כא שָׁמְעוּ כִּי נֶאֱנָחָה אָנִי אֵין מְנַחֵם לִי כָּל־אֹיְבַי שָׁמְעוּ רָעָתִי שָׂשׂוּ כִּי אַתָּה עָשִׂיתָ הֵבֵאתָ יוֹם־קָרָאתָ וְיִהְיוּ

ת"א סלה כל אבירי־סנהדרין קד: קרא עלי מועד לשבור בחורי · תענית כט שבועות י: גת דרך ה׳ · שם לו: על אלה אני בוכיה עיני עיני יורדה · גיטין נח: כי רחק ממני מנחם · סנהדרין לח: צוה ה׳ ליעקב סביביו צריו · יבמות יז קדושין עב: היתה ירושלים לנדה ביניהם · תענית כ: צדיק הוא ה׳ כי פיהו · שם כט:

רש"י

המות: (טו) סלה · רמס ורפס לשון כולו סולו המסלה: קרא עלי מועד · ימידות גייסות לבא עלי ורכותינו דרשו מה שדרשו תמוז דהאי שתא מלויי מליוה של שנה שניה לצאתן ממצרים לכך אירע חורבן של מרגלים ליל תשעה באב שעליה הוקבעה בכייתן לדורות: גת דרך · לשון הריגה כמו פורה דרכתי לבדי כדורך ענבים להוציא יינם כך רמס הגשים להוציא דמם: (טז) עיני עיני · כלומר תמיד עיני יורדה מים כפל הלשון מלמד שאין הפוגות: (יז) פרשה ציון בידיה · כמו ופרש ידיו בקרבו כאדם המוליך ידיו מוליכם ומביאם ומצטער בהם ד"א פרשה ציון לשון שבירה כמו ופורש אין להם ולא יפרסו להם על אבל לנחמו על מת כך חברו מנחם ובלשון משנה פרוסה קיימת ומשמעו כאדם שמצטער שחובק את ידיו ומשברם · תוספות מצאתי · צוה ה׳ ליעקב סביביו צריו · צוה על יעקב שיהיו צריו סביביו אף כשגלו לבבל ולאשור הגלה סנחריב את אויביהם עמון ומואב והושיבם אצליהם והם מקנטרים אותם כמו שאמרו במסכת קדושין הומניא איכא בבבל כולה דעמונאי: לנדה · לריחוק לבז: (יט) קראתי למאהבי · לאותם שמראים עצמם כאוהבים: המה רמוני · כגון בני ישמעאל שהיו יוצאים לקראת הגולים כשהיו השבאים מוליכים אותם דרך עליהם ומראים את עצמם כאלו מרחמים עליהם והם מוציאים להם מיני מלוחים וגודות נפוחים כסבורים שהוא יין ואוכלים וצמאים ורוצים לשתות וכשמתיר הנוד בשיניו היתה הרוח נכנסת במעיו והוא מת וזש"ה בישר בערב תלינו וגו׳ לקראת צמא התיו מים יושבי ארץ תימא בלחמו קדמו נודד: וישיבו את נפשם · כדי שישיבו את נפשם: (כ) חמרמרו · כווצו ויש בלשון משנה נפלה לאור ונחמרו בני מעיה: בבית כמות · בתוך הבית היתה אימת שדים ומזיקין ומלאכי מות ומחוץ חרב האויב משכלת: (כא) כי אתה עשית · אתה גרמת לי בשם שונאים אותי שהבדלתני מאכלם וממשתיהם ומהתחתן בם אם נתחתנתי בהם היו מרחמים עלי ועל בני בנותיהם: הבאת יום קראת · הבאתי הבאת עליהם יום המועד שקראת עלי: ויהיו כמוני · ברעה

אבן עזרא

ויתכן אשר אסר בידי גם אחר קום עמו או מסניו: (טו) סלה · מגזרת: סלה וכן גת דרך ה׳ מגזרת דרך רק סלה שרש אחר הוא: גת · יקב: בתולת · בסמוכה אל בת ובת יהודה כל השבט והבתולה ירושלים: (טז) בוכיה · כמו פוריה: עיני עיני יורדה מים · עין אנוש דומה לעין המים והעין יורד וכן יזלו מים ובניהם שעלים עומדים: (יז) פרשה · בי"ת בידיה נוסף כמו ותבק ו בדמעות שליש: (יח) כל נא בלשון עתה וכן אוי נא לנו כי חטאנו גם אל נא רפא נא לה על כן השיב משה כלא תכלם שבעת ימים · יומת נא · דבר נא · שמע נא · ומה שנוסף א"ף לשון נקבה ובלשון ישמעאל הפוך והוא כמו פתם: (יט) למאהבי · אינו כמו אוהבי וכן טעמו למבקשים שאוהב אותם: (כ) חמרמרו · כפול העי"ן והלמ"ד וטעמו כמו עכורים וכן פני חמרמרו והוא מגזרת חומר כי הבכי כמים וכן יין חמר: (כא) הבאת יום קראת · תחסר מלת לו טרם הבאת כאילו הוא מהאוב ויתכן להיות כמשמעו:

פירוש הטעמים לרא"ע

שעוות ויתכן ביד האויב בעבור הפשעים: (טו) סלה · נתנה ביד צר כי אביריה אנשי המלחמה דרכה האל במסלה והם בקרבה וכאילו הקדים קרואים לבא לשבור הבחורים בעלי הכח וגברו דמיהם כדם ענב בגת: (טז) אמרה ירושלם שהיא בתולת בת יהודה על הרעות שהזכרתי אני בוכה ועת אחר עת תרדנה עיני דמעות ואין לי מנחם ובני שגלו שוממים כי גבר אויב הגר עליהם: (יז) גם ציון עיר המלוכה בקשה מנחם ואין כי ה׳ גזר על יעקב ונוה צריו מכל סביביו ויטמאו ירושלם והיו כנדה: (יח) הצדיקה הדין וכיא אומרת שמעו נא כל העמים בראיהם בתולותי ובחורי בשבי כי בעוני נשבו: (יט) קראתי לנכרים שהיו אולי יתנו לי עצה והמה רמוני כי כל יועצי מהו ברעב והכהנים המתפללים בעדי והזקנים אנשי עצתי רק נשארו מהבחירים ומן הבתולות שיש להם כח לסבול וגם הם נשבו: (כ) והייתי צועקת לשם ומתודה כאשר ראיתי החרב הגר מכלת בחוץ ובבית רעב כמית: (כא) שמעו אוהבי הסכרים למעלה ואין מנחם מהם והאויבים שמעו צעקתי ובנותי כי אתה שמחתם וקרבת היום שקראתם ובאו בתנוחך עד שיהיו נמשלים לי ויהכן לכיום פירושו לעתיד לבוא תבוא כיום קראת ביד הבבליים ויארע להם מה שאירע לי:

עשה

כַמֹנִי׃ כב תָּבֹא כָל־רָעָתָם לְפָנֶיךָ וְעוֹלֵל לָמוֹ כַּאֲשֶׁר עוֹלַלְתָּ לִי עַל כָּל־פְּשָׁעָי כִּי־רַבּוֹת אַנְחֹתַי וְלִבִּי דַוָּי׃

ב א אֵיכָה יָעִיב בְּאַפּוֹ ׀ אֲדֹנָי אֶת־בַּת־צִיּוֹן הִשְׁלִיךְ מִשָּׁמַיִם אֶרֶץ תִּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל וְלֹא־זָכַר הֲדֹם־רַגְלָיו בְּיוֹם אַפּוֹ׃ ב בִּלַּע אֲדֹנָי לֹא (ולא קרי) חָמַל אֵת כָּל־נְאוֹת יַעֲקֹב הָרַס בְּעֶבְרָתוֹ מִבְצְרֵי בַת־יְהוּדָה הִגִּיעַ לָאָרֶץ חִלֵּל מַמְלָכָה וְשָׂרֶיהָ׃ ג גָּדַע בָּחֳרִי־אַף כֹּל קֶרֶן יִשְׂרָאֵל הֵשִׁיב אָחוֹר יְמִינוֹ מִפְּנֵי אוֹיֵב וַיִּבְעַר בְּיַעֲקֹב כְּאֵשׁ לֶהָבָה אָכְלָה סָבִיב׃ ד דָּרַךְ קַשְׁתּוֹ כְּאוֹיֵב נִצָּב יְמִינוֹ כְּצָר וַיַּהֲרֹג כֹּל מַחֲמַדֵּי־עָיִן בְּאֹהֶל בַּת־צִיּוֹן שָׁפַךְ כָּאֵשׁ חֲמָתוֹ׃ ה הָיָה אֲדֹנָי ׀ כְּאוֹיֵב בִּלַּע יִשְׂרָאֵל בִּלַּע כָּל־אַרְמְנוֹתֶיהָ שִׁחֵת מִבְצָרָיו וַיֶּרֶב בְּבַת־יְהוּדָה תַּאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה׃ ו וַיַּחְמֹס כַּגַּן שֻׂכּוֹ שִׁחֵת מֹעֲדוֹ שִׁכַּח יְהוָה ׀ בְּצִיּוֹן מוֹעֵד וְשַׁבָּת וַיִּנְאַץ בְּזַעַם־אַפּוֹ מֶלֶךְ וְכֹהֵן׃ ז זָנַח אֲדֹנָי ׀ מִזְבְּחוֹ נִאֵר מִקְדָּשׁוֹ הִסְגִּיר בְּיַד־אוֹיֵב חוֹמֹת אַרְמְנוֹתֶיהָ קוֹל נָתְנוּ בְּבֵית־יְהוָה כְּיוֹם מוֹעֵד׃ ח חָשַׁב יְהוָה ׀ לְהַשְׁחִית חוֹמַת בַּת־צִיּוֹן נָטָה קָו לֹא־הֵשִׁיב יָדוֹ מִבַּלֵּעַ וַיַּאֲבֶל־

ת"א השליך משמים ארץ. חגיגה ה: בלע ה' ולא חמל. גיטין נז: אף כל קרן. גיטין שם:

רש"י

ברעה: (כב) תבא כל רעתם לפניך. יזכרו ויפקדו עונתם לפניך: ועולל למו. ופעול למו כמו גם במעלליו יתנכר. וכפרי מעלליו:

(א) איכה יעיב. יאפיל כד"א והשמים התקדרו בעבים: משמים ארץ. לאחר שהגביהם עד לשמים השליכם לארץ בבת אחת ולא מעט מעט מאיגרא רמה לבירא עמיקתא: הדם רגליו. שרפרף מרגלותיו וזה בה"מ: (ב) נאות יעקב. בתי יעקב לשון נוה: הגיע לארץ. השפילה לארץ: חלל ממלכה ושריה. אלו ישראל שהיו קרוים ממלכת כהנים: ושריה. מ"א יש אלו שרים של מעלה שהתליפם הממונה על האור מיכה על המים והחליף כל הממונים לפי שהיו ברשעי ישראל בעלי שם המפורש ובוטחים בם שישביעו את שרי מעלה להצילם מאש ומים ומחרב ועכשיו כשהיה משביע את שר האש בשמו והוא משיב אין ממשלה זו בידי וכן כולם: (ג) השיב אחור ימינו. השיב עצמו כמשיב אחור ימינו מלהלחם בעד בניו: (ד) דרך קשתו. לפי שכן דרך דורכי קשתות שהם חזקים לשום רגלו עליהם כשהוא כופפם לכך נכתב בלשון דריכה: שפך כאש חמתו. אך תגר במלה שכך שמהו שהוא כאש כי לא מצינו שפיכה של אש אלא אצל חמה כדכתיב שפוך חמתך אל הגוים: (ה) וירב בבת יהודה. הרבה בכנסת יהודה: תאניה ואניה. צער ויללה: וירב. נקוד יו"ד קמץ קטן שהוא לשון הרבה את אחרים וירב העם ויעצמו מאד נקוד חירק שהוא לשון רבה הוא את עצמו וכן כל תיבה שפעל שלה בה"א כגון פנה זנה בכה כן דרכה לשמש כשהוא מחסר ממנה ה"א כשהוא מדבר על עצמו נקוד חירק כגון ויפן פרעה וכשהוא מדבר על אחרים נקוד קמץ כגון ויפן זנב אל זנב ויגל יהודה מעל אדמתו ויגל מלך בבל את ישראל אשורה: (ו) ויחמס. לשון כריתה וכן יחמוס כגפן בסרו נחמסו עקביך: כגן. כמו שגוזזין ירקות הגנה: שכו. מעונתו שכו כתיב שהשליך חמתו על בניו בחורבן ביתו כן נדרש במדרש קינות: שחת מועדו. בית קדשי הקדשים ששם היה נועד לבניו שנאמר ונועדתי לך שם: מלך וכהן. צדקיהו המלך ושריהו כהן גדול: (ז) נאר. ביטל וכן נארת ברית עבדך: כיום מועד. שהיו שמחים ומשוררים בתוכו בקול רם כן נתנו האויבים בחורבנו קול שמחה: (ח) חשב ה' להשחית. זה ימים רבים שעלתה על דעתי כך שנאמר כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת להסירה מעל

פירוש הטעמים לראב"ע

(כב) עשה להם בעבור רעתם כאשר עשית לי בעבור פשעי כי לבי דוי עד שיהיו כמוני כאשר פשעו גם הם כך: (א) איכה יעיב לא הגביה השם את ציון רק כאפו כדי להשליכם ממקום גבוה: (ב) והשפיל המבצרים והלל מלכה שהיו דרים במגדל וארמון: (ג) גדע כל קרן ישראל השתי ממלכות: (ד) לא די שלא נלחם עם הצר אלא שהשיב אחור ימינו כאילו אין כח לו עד שהיה כאויב: וטעם באהל אש הסול שאש בו הכל יאכל מיד: (ה) בלע ישראל על גלות שומרון והיה יהודה אחרי גלות השבטים באנחה: (ו) ואחר כך גלה שכו שהוא מקום הדביר. וטעם כגן אשר נפלו עליו. וטעם מלך וכהן שהכהן מורה את המצות והמלך משמר התורה בכחו ולשניהם נתן תורה: (ז) חומת ארמנותיה של המקדש וקול נתנו האויבים בבית ה' מרוב שמחתם כאשר היו ישראל עושים במועדם: (ח) נגד הבית כי נפלה

אבן עזרא

(כב) ועולל. עשה מגזרת עלילותיו והנכון שטעמו כמו שנה וק ולו נשנו עלילות: (א) איכה יעיב. י"א יעיב מעב כמו ישכין והנכון ינביה עד עב. הדום דמות כסא קטן לרגלים: (ב) את נאות. במקום וי"ו כמו נות רועים וכן האלו לכם: (ג) ויבער. פועל עומד ויחסר אף והנכון שהוא שב אל בחרי אף: (ד) נצב ימינו. בנין נפעל ויש ימין זכר נאדרי בכח: (ה) וירב. בב' נקודות תחת היו"ד שהבנין כבד כנוסף. תאניה האל"ף נוסף מגזרת ואנו ואבלו: (ו) ויחמס. חסף נחמסו עקביך: שכו. וסכתו כמו חקו וחקתו: מועדו. כמו בלתי מועד: (ז) נאר. הגאון פירש נארת ברית עבדך כמו עזב או שכח: (ח) נטה קו. ידוע: חל. כמו והעומד בחל והוא מקום סביב

חומות

חל וחומה יחדו אמללו: ט טבעו בארץ שעריה אבד ושבר בריחיה מלכה ושריה בגוים אין תורה גם־נביאיה לא־מצאו חזון מיהוה: י ישבו לארץ ידמו זקני בת־ציון העלו עפר על־ראשם חגרו שקים הורידו לארץ ראשן בתולת ירושלם: יא כלו בדמעות עיני חמרמרו מעי נשפך לארץ כבדי על־שבר בת־עמי בעטף עולל ויונק ברחבות קריה: יב לאמתם יאמרו איה דגן ויין בהתעטפם כחלל ברחבות עיר בהשתפך נפשם אל־חיק אמתם: יג מה־אעודך אעידך קרי מה אדמה־לך הבת ירושלם מה אשוה־לך ואנחמך בתולת בת־ציון כי־גדול כים שברך מי ירפא־לך: יד נביאיך חזו לך שוא ותפל ולא־גלו על־עונך להשיב שביתך שבותך קרי ויחזו לך משאות שוא ומדוחים: טו ספקו עליך כפים כל־עברי דרך שרקו וינעו ראשם על־בת ירושלם הזאת העיר שיאמרו כלילת יפי משוש לכל־הארץ: טז פצו עליך פיהם כל־איביך שרקו ויחרקו־שן אמרו בלענו אך זה היום שקוינהו מצאנו ראינו: יז עשה יהוה אשר זמם בצע אמרתו אשר צוה מימי־קדם הרס ולא חמל וישמח עליך אויב הרים קרן צריך: יח צעק לבם אל־אדני חומת בת־ציון הורידי כנחל דמעה יומם ולילה אל־תתני פוגת לך אל־תדם בת־עינך: יט קומי ׀ רני בלילה

ת"א ויאבל חל וחומה · פסחים פז : טבעו בארץ שעריה · סוטה ט קמא נב : ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון · נדרים סה : מה אעידך מה אדמה לך · זוהר פ' ברחשית : פצו עליך פיהם · סנהדרין קד : בלע אמרתו · זוהר פרשת נח : קומי רני בלילה · תמיד לב זוהר פ' בשלח :

ט' זעירא

רש"י

פני : נעשה קו · של משפט ליפרע על עונינו : מבלע · מהשחית : חל וחומה · שורא ובר שורא חומה נמוכה שכנגד חומה גבוהה : (ט) טבעו בארץ שעריה · מדרש אגדה לפי שחלקו כבוד לארון שנאמר שאו שערים ראשיכם לפיכך לא שלטה בהם בריה וטבעו בארץ ורבותינו אמרו מעשה ידי דוד היו לפיכך לא שלטו בהם אויבים : אין תורה · אין בהם מורה הוראה : (י) ישבו לארץ וגו' · כמשמעו ומדרש אגדה נבוכדנצר הושיבם לארץ כשמרד בו צדקיהו ועבר על שבועתו בא וישב לו בדפנה של אנטוכיא ושלח בשביל סנהדרין ובאו לקראתו וראה אותם אנשים של צורה והושיב אותם בקתדראות של זהב ואמר להם סדרו לי תורתכם פרשה ופרשה ותרגמוה לי כיון שהגיעו לפרשת נדרים אמר להם אם הוא רוצה לחזור יכול הוא לחזור אמרו לו ילך אצל חכם ויתיר לו אמר להם אם כן אתם התרתם לצדקיהו את שבועתו זוה ושמוס והושיבום לארץ וקשרו שערות ראשם בזנבות הסוסים וגררום : (יא) חמרמרו · רג"זלירם בלע"ז דרך בני מעים כשמבליכם אדם לאור הם כוולים ומתחמרמרים : בעטף · כשמיי"ר : (יג) מה אעידך מה אדמה לך · לומר לך מה תתמה על שברך הלא אף לאומה פלונית אירע כמותך : מה אשוה לך ואנחמך · כשבאה צרה על אדם אומר לו אף בפלוני עלתה כך ותנחומים הם לו : (יד) שוא ותפל · דברים שאין בהם טעם ובלשון לע"ז אשפרימנ"ט : ולא גלו על עונך · להוכיח דרכך על פניך : להשיב שבותך · ליסר מבוגותיך לשון שובבה שובבים וילך שובב : ומדוחים · הדיחך מעלי : (טו) שרקו · נופת בפיו סיבלי"ר בלע"ז ודרך אדם לעשות כן הרואה דבר חשוב שחרב וכלה : כלילת יופי · כל היופי היה שלה : (טז) פצו עליך פיהם · מפני מה הקדים פ"א לעי"ן מפני שהיו אומרים בפיהם מה שלא ראו בעיניהם : (יז) בצע אמרתו · כלה גזירתו כמו יתר ידו ויבצעני : אשר צוה מימי קדם · שכתב בתורה ויספתי ליסרה אתכם שבע : (יח) פוגת · הפגרה טריסלמינ"ט כמו ויפג לבו : בת עינך · שחור של עין שקורין

שהגיס

אבן עזרא

חומה : (ט) אבד ושבר · שב אל השם הכתוב בפסוק ראשון : (י) ראשן · שער ראשן או כמשמעו : (יא) חמרמרו · כראשון : בעטף · בחסרון ה"א מבנין נפעל כמו כהרג הרג : (יב) שי"ן בהשתפך · קודם תי"ו התפעל כמו וישתמר : (יג) אעידך · מגזרת עדות : (יד) ותפל · כמו בוא וכן היתאכל תפל שאין לו טעם מדרך ישרה וכן לא נתן תפלה : משאות · נבואות וכן משא דמשק : ומדוחים · שהדיחו מדרך ישרה : (טו) כלילת יופי · מגזרת כל : (טז) פצו · פתחו · יפלה פיהו : (יז) בצע · כלה · וכן וידיו תבצענה : (יח) פוגת · דבק והטעם פוגת מין מגזרת ויפג לבו : (יט) רני · כרמת

פירוש הטעמים לרא"ע

חומת העיר ונבקעה : (ט) כאשר טבעו שעריה הלך המלך בגולה ונשאר בלא משנה תורה וגם הנביאים נפסקה נבואתם מהם בארץ נכריה : (י) על שנפלה גבהות ציון ישבו על עפר הזקנים בגולה והבתולות לא השמחה כהופכן : (יא) וכל אחד מן הזקנים אומר כלו בדמעות עיני כאשר יזכור ימי הרעב בציון : (יב) האם היא המינקת על כן זכר האמהות ולא האבות : (יג) מי עדים שאירע להם כך ואם השבר גדול כים לא ימצא רופא מתול לו : (יד) כל זה בא אליך בעבור נביאיך ולא נביאי השם : (טו) יש נאנחים עליך כאשר שממת ויש מניעים ראש ומלעיגים : (טז) פרהיבו פה כל האויבים : (יז) כי השם מלא את אשר דבר ביד עבדיו הנביאים הקדמונים : (יח) צועק לב צריך והטעם כי יתמו לצעוק כנגד השם וכן אמרו לחומת בת ציון שתבכה : (יט) והתאונן על עוללים והמתים ברעב ותאמר כן :

בלילה קרי לְרֹאשׁ אַשְׁמֻרוֹת שִׁפְכִי כַמַּיִם לִבֵּךְ נֹכַח פְּנֵי אֲדֹנָי שְׂאִי אֵלָיו כַּפַּיִךְ עַל־נֶפֶשׁ עוֹלָלַיִךְ הָעֲטוּפִים בְּרָעָב בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת׃ כ רְאֵה יְהוָה וְהַבִּיטָה לְמִי עוֹלַלְתָּ כֹּה אִם־תֹּאכַלְנָה נָשִׁים פִּרְיָם עֹלֲלֵי טִפֻּחִים אִם־יֵהָרֵג בְּמִקְדַּשׁ אֲדֹנָי כֹּהֵן וְנָבִיא׃ כא שָׁכְבוּ לָאָרֶץ חוּצוֹת נַעַר וְזָקֵן בְּתוּלֹתַי וּבַחוּרַי נָפְלוּ בֶחָרֶב הָרַגְתָּ בְּיוֹם אַפֶּךָ טָבַחְתָּ לֹא חָמָלְתָּ׃ כב תִּקְרָא כְיוֹם מוֹעֵד מְגוּרַי מִסָּבִיב וְלֹא הָיָה בְּיוֹם אַף־יְהוָה פָּלִיט וְשָׂרִיד אֲשֶׁר־טִפַּחְתִּי וְרִבִּיתִי אֹיְבִי כִלָּם׃

ג א אֲנִי הַגֶּבֶר רָאָה עֳנִי בְּשֵׁבֶט עֶבְרָתוֹ׃ ב אוֹתִי נָהַג וַיֹּלַךְ חֹשֶׁךְ וְלֹא־אוֹר׃ ג אַךְ בִּי יָשֻׁב יַהֲפֹךְ יָדוֹ כָּל־הַיּוֹם׃ ד בִּלָּה בְשָׂרִי וְעוֹרִי שִׁבַּר עַצְמוֹתָי׃ ה בָּנָה עָלַי וַיַּקַּף רֹאשׁ וּתְלָאָה׃ ו בְּמַחֲשַׁכִּים הוֹשִׁיבַנִי כְּמֵתֵי עוֹלָם׃ ז גָּדַר בַּעֲדִי וְלֹא אֵצֵא הִכְבִּיד נְחָשְׁתִּי׃ ח גַּם כִּי אֶזְעַק וַאֲשַׁוֵּעַ שָׂתַם תְּפִלָּתִי׃ ט גָּדַר דְּרָכַי בְּגָזִית נְתִיבֹתַי עִוָּה׃ י דֹּב אֹרֵב הוּא לִי אַרְיֵה ארי קרי בְּמִסְתָּרִים׃ יא דְּרָכַי סוֹרֵר וַיְפַשְּׁחֵנִי שָׂמַנִי

ת"א אם תאכלנה נשים פרים · יומא לח סנהדרין ז: במחשכים הושיבני · נדרים סד סנהדרין כד תהלים פ: גם כי אזעק ואשוע · ברכות לב מגילה כט: נתיבותי עוה · ראש השנה כג:

רש"י

פרוניל"ש: (יט) אשמרות · שתי חלקי הלילה שהלילה נחלק לשלשה חלקים כמו שאמרו רבותינו במסכת ברכות: העטופים · אשפמי"ן בלע"ז: (כ) עללי טפחים · ילדים רכים שעודן גדלים בטפוחי אמותם · ור"ד על דואג בן יוסף שהיתה אמו מודדתו בטפחים בכל יום ונותנת זהב בית המקדש לפי מה שהיה גדל ולבסוף אכלתו: אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא · רוח הקדש משיבתם וכי נאה לכם שהרגתם את זכריה בן יהוידע כמו שכתוב בדברי הימים שהוכיחם כשבאו להשתחוות ליואש ועשאוהו עבודה גלולים ורוח לבשה את זכריה בן יהוידע והיה כהן ונביא והרגוהו בעזרה: (כב) תקרא כיום מועד · כמו קראת · ולשון הווה הוא: מגורי · שכני הרעים להאסף עלי להשחית: אשר טפחתי ורביתי איבי כלם · הילדים אשר טפחתי וגדלתי אותם בא האויב וכלה אותם: (א) אני הגבר ראה עני · היה מתאונן ירמיה לומר אני הגבר ראה עני אשר ראה עוני מכל הנביאים שנתנבאו על חורבן הבית שבימיהם לא נחרב הבית כי אם בימי: בשבט עברתו · של רודה ומכה הוא הקב"ה: (ג) אך בי ישוב · אני לבדי לוקה תמיד כי כל תשובות מכותיו עלי: (ד) בלה בשרי · כמו לבול עץ · ד"א בלה בשרי ועורי כמו והארץ כבגד תבלה כלומר שכבו לארץ חוצות נער וזקן ולא היה להם כר וכסת ובלה בשרם כשהם גולים: (ה) ויקף · הקיפני: ראש ותלאה · כמו ראש ולענה · ומדרש אגדה ראש זה נבוכדנצר לגלות יהויכין · ותלאה · נבוזראדן בגמר המכה בימי צדקיהו והלאני: (ז) גדר בעדי · עשה חומה לנגדי להיות כלוא: ולא אצא · הושיב סביבותי מחנות וגייסות של אורבים: הכביד נחשתי · עשה לרגלי נחשתים כבדים שלא אוכל לילך פירי"ש בלע"ז: (ח) שתם תפלתי · סתם חלונות הרקיע בפניה: (ט) נתיבותי עוה · אם באתי לצאת איני יוצא בדרכים הסלולים בדרך ישרה מפני האויבים והנה דרך עקלתון: (י) דוב אורב הוא לי · הקב"ה נהפך לי לדוב אורב: (יא) דרכי סורר · ל' סירים קוצים סורר קוץ אותם מפזר קוצים מדרכי: ויפשחני · לשון פיסוק הרגלים שהעובר על הדרכים שאין מופנים צריך להרחיב צעדיו ויש דוגמא בלשון

פירוש הטעמים לראב"ע

(כ) שהנשים אוכלות בניהן והנביאים והכהנים יהרגו במקדש והמפרש כי על זכריה ידבר דרך דרש: (כא) מתו נערים וזקנים בתולות ובחורים: (כב) כאילו קראת כל הפחדים שהיו לי וקבצתם סביבי ואשר טפחתי הם הקטנים ואשר רביתי הם הגדולים כמו ורבי המלך · כלם אויב אחד יכול לכלותם: (א) אני הגבר · יספר המקונן שהוא הגבר מכהו בשבט עברה: (ב) והיה מוליכו בשבי בחשך ולא יקוה לאור: (ג) ובכל שעה הופך ידו ומכהו: (ד) ומרוב המכות בלה בשרו ועורו ונשברו עצמותיו: (ה) ואחר כך בנה עליו בנין והקיף ראשו: (ו) והוא יושב בחושך: (ז) וגם גדר בעדו ורגליו בכבל: (ח) ואם יצעק אין צעקתו נשמעת: (ט) וגם גדר בעדו שיהיה נוחש ובנתיבות שהיה יודע עוה אותם: (י) ועוד רעה אחרת שדוב יבא אליו ובא מדרך לא ידעו: (יא) ויפשחני · תרגום ויבקע שמואל ופשח: ושומם · שכל רואהו ישום וכן שקוץ משומם ובמקום אחר שומם: כי מנהג הדוב לשכרי על הארי והוא רחוק: (יא) יש אומרים

אבן עזרא

קול בכיר או בוכי וכן והעבר הרנה בכרוז: (כ) טפוחים · מגזרת טפח כמנהג הנשים עם ילדיהם קטנים בישנו: (כא) שכבו · מטעם ושכבתי עם אבותי: (כב) מגורי · מגזרת גורו לכם מפני חרב וי"א שהטעם אנשי מגורי: (א) אני הגבר · אמרו קדמונינו ז"ל כי זאת המגלה ירמיה כתבה א"כ יהיה הוא האומר אני הגבר או יאמר כל אחד מישראל: עני · כמו ויאכל מקום השבות או בגלות וראה תחת ראיתי וכן ונבהל אני: בעברתו · שב אל אויבי כלם וי"א שהוא שב אל אף השם ואיננו נכון בעיני וזה המקונן אמר כי הגבר היה מענה אותו בשבט עברתו: (ב) ונהג · אותי ממקומי במקום חשך: (ג) כמפרש וי"ו בעברתו על השם יפרש יהפך ידו מכתו כמו הנה יד ה' הויה במקנך והמכה ביד: (ד) הבשר והעור שירגישו בלו · והעצמות שלא ירגישו נשברו: (ה) ויקף ראש · בצרה והלאות או יהיה כמו ועמי תלואים ויהי כראש לשון נכנס והכ"א נבלם כה"א והערה לא הפך לבן: (ו) במחשכים · מחשך בסוף מחשך: (ז) נחשתי · כבלים: (ח) שתם · בשי"ן כסמ"ך וכן כשירו ולא ממני: (ט) הנתיבות הם ידועות: (י) יא סורר · מגזרת סירים · וכן הנני שך את דרכך בסירים וטשר דמיני

שומם: יב דרך קשתו ויציבני כמטרא לחץ: יג הביא בכליותי בני אשפתו: יד הייתי שחק לכל עמי נגינתם כל היום: טו השביעני במרורים הרוני לענה: טז ויגרס בחצץ שני הכפישני באפר: יז ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה: יח ואמר אבד נצחי ותוחלתי מיהוה: יט זכר עניי ומרודי לענה וראש: כ זכור תזכור ותשיח ותשוח קרי עלי נפשי: כא זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל: כב חסדי יהוה כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו: כג חדשים לבקרים רבה אמונתך: כד חלקי יהוה אמרה נפשי על כן אוחיל לו: כה טוב יהוה לקוו לנפש תדרשנו: כו טוב ויחיל ודומם לתשועת יהוה: כז טוב לגבר כי ישא על בנעוריו: כח ישב בדד וידם כי נטל עליו: כט יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה: ל יתן למכהו לחי ישבע בחרפה:

ת"א ותזנח משלום נפשי·ברכות כה עקידה שער פז: נשיתי טובה·נדרים כ· ואמר אבד נצחי·עקידה שער פז עקרים מד פ' מח: זאת אשיב אל לבי·עקידה שער מח: כי לא כלו רחמיו·עק דה שער מח: חדשים לבקרים·חגיגה יד זוהר פ' ויקהל: חלקי ה' אמרה נפשי·עקידה שער כח: טוב ה' לקוו· סנהדרין לט: יש"ה בדד וידום· כי נטל עליו אבות פ"ג: יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה·חגיגה ד:

רש"י

תלמוד הוי מלין דפשח דיקלא: (יב) ויציבני כמטרא· העמידני לנגד חציו לירות בי: כמטרא· אשייל"א בלע"ז: (יג) בני אשפתו· חצים שנותנים בתוך אשפה שקורין קויב"רא: (טז) ויגרס· וישבר ודוגמתו גרסה נפשי וכן גרש כרמל: בחצץ·אבנים דקים שבתוך העפר שהיו הגולים לשין עיסתן בתוך הגומות שחופרין בקרקע והחצץ נכנס לתוכה כשאמר הקב"ה ליחזקאל עשה לך כלי גולה לשתות בו ללוש בתוכו מררה קטנה כדי שילמדו הם ויעשו כן כענין שנאמר והיה יחזקאל לכם למופת והם היו משחקים עליו ולא עשו כן לסוף נשתברו שיניהם: הכפישני· כפה אותי באפר ככלי הכפוי על פיו ארניש"ר בלע"ז ויש דומה במשנה פישון הגמל במדה הכפושה מדד: (יח) ואמר אבד נצחי· אמרתי בלבי ברוב צרותי אבד עולמי וסברי: (יט) ומרודי· קומפולי"נש בלע"ז: (כ) זכור תזכור· נפשי את עניי ומרודי ותשוח עלי כך הוא פשוטו לפי ענין שיטת המקרא· ות"א זכור תזכור ידעתי שסופך לזכור את העשוי לי אבל תשוח עלי נפשי להמתין עד זמן הזכירה ומכאן יסד הפייט בזאת ידעתי כי יש לך לזכור אבל תשוח עלי נפשי עד שתזכור: (כא) זאת אשיב אל לבי· אחר שאמר לי לבי אבדה תוחלתי מה' אשיב זאת אל לבי ואוחיל עוד ומה היא זאת שאשיב אל לבי: (כב) חסדי ה' כי לא תמנו· וכל הענין עד מה יתאונן וגו': כי לא תמנו· כמו כי לא תמו וי"מ כי לא תמנו כמו שאם תמנו לגוע· חסדי ה' הם אשר לא תמנו ולא כלינו בעונינו: (כג) חדשים לבקרים· מתחדשים הם חסדיך מיום אל יום: רבה אמונתך· גדולה היא הבטחתך ודבר גדול הוא להאמין בך שתקיים ותשמור מה שהבטחת לנו: (כד) חלקי ה' אמרה נפשי· ה' מנת חלקי ודין הוא שאוחיל לו: (כו) טוב ויחיל ודומם· וי"ו של ויחיל יתירה כמו וי"ו של ואיה וענה טוב שיחיל אדם וידום ויצפה לתשועת ה': (כח) ישב בדד· מי שאירע לו אבל וצרה ישב גלמוד ויצפה לטובה: וידום· לשון המתנה כמו אם כה יאמרו אלינו דומו דיהונתן: כי נטל עליו· כי בעל הגזירות נשא עליו הגזירה זו:

כי

אבן עזרא

בפיגי שהוא פעל עבר מגזרת כפרה סוררה: (יב) כמטרא· אל"ף במקום ה"א הנקבה והוא מגזרת נוטר: (יג) דימה האשפה לבטן הכרה: (יד) לכל עמו· עד שהיו עמי שוחקים ממני או לכל העם שהיה תחת ידי· כמו את עמלק ואת עמו· או היה נוסף· ואין ותפלטני מריבי עמי כמו עמים כי על שאול רמוז וכן אמר ברא־שית השירה ומכף שאול: (טו) בי"ת במרורים· נוסף וכן בדמעות שליש: (טז) ויגרס· כמו וישבר וכן גרסה נפשי· הכפישני אין לו אח וטעם גאלני: (יז) ותזנח· כמו ושמאם: (יח) נצחי· עמידתי בגלח שיש לי כמו ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי על הדם שבו יעמוד שהי נצחו: (כ) זכור· שם הפועל כמו בזכור בניהם או לשון נקבה לשם: כאשר הזכור נפשי זאת הרעה השוח עלי: (כא) זאת· הפוחלת: (כב) תמנו· כמשמעו או הנו"ן תחת חסרון הכפל: (כג) חדשים· הם החסדים: לבקרים· בכל יום כמו לבקרים אצמית: רבה· גדלה או כמשמעו: (כד) אמרה· לי: (כה) תדרשנו· באמת: (כו) וי"ו ויחיל· כמו ה"ה רפה בלשון יש אל: (כז) עול· מוסר: (כח) כי נטל עליו· הפול: (כט) ישתחוה לעושהו עד בא העפר בפיו: (ל) בי"ת בחרפה· נוסף כבי"ת השביעני במרורים:

פירוש הטעמים לרא"ע

(יב) ומרחוק כבר יורה עליו חץ: (יג) ובאו החצים בכליותיו שהם נסתרים בהלב: (יד) ושב להיות שחוק: (טו) והאת לחם ומים מרורים ולענה: (טז) ונשברו שניו באבנים ולא יוכל לאכול ומלא הבר פיו באפר או כטעם אפר כלחם: (יז) כאילו לא ירגיש וגשה הטובה: (יח) ואין לו תוחלת שירא־ה עוד טובה: (יט) כי תמיד יזכור עניו שיענה אותו הבר כלענה והרוש והם המרורים מקום לחם: (כ) יש אומרים כי זכור תזכור: (כא) זאת כנחמה אשיב אל לבי כאשר השוח נפשי: (כב) שאין קץ לחסדי השם: (כג) יתכן חדשים על רחמיו כי רבה אמונתך גדולה כמו על כל רב ביתו או לשון רבים: (כד) והוא היה חלקי מימי קדם מכל אלהים: (כה) ואדע כי טוב יעשה לקויו: (כו) טוב שיסבול הדורש השם ויחיל וישב דומם לתשועת השם כטעם דום לה' והתחולל לו כמו דומו עד הגיעם: (כז) בנעוריו· אולי המקונן נער היה כאשר נשבה או יחזיק לב הנערים: (כח) כי נטל שב אל עול האמור למעלה: (כט) יכנע לעפר: (ל) יתן ברצונו:

לא כִּי לֹא יִזְנַח לְעוֹלָם אֲדֹנָי׃ לב כִּי אִם־הוֹגָה וְרִחַם כְּרֹב חֲסָדָו חסדיו קרי׃ לג כִּי לֹא עִנָּה מִלִּבּוֹ וַיַּגֶּה בְּנֵי־אִישׁ׃ לד לְדַכֵּא תַּחַת רַגְלָיו כֹּל אֲסִירֵי אָרֶץ׃ לה לְהַטּוֹת מִשְׁפַּט־גָּבֶר נֶגֶד פְּנֵי עֶלְיוֹן׃ לו לְעַוֵּת אָדָם בְּרִיבוֹ אֲדֹנָי לֹא רָאָה׃ לז מִי זֶה אָמַר וַתֶּהִי אֲדֹנָי לֹא צִוָּה׃ לח מִפִּי עֶלְיוֹן לֹא תֵצֵא הָרָעוֹת וְהַטּוֹב׃ לט מַה־יִּתְאוֹנֵן אָדָם חָי גֶּבֶר עַל־חֲטָאָו חטאיו קרי׃ מ נַחְפְּשָׂה דְרָכֵינוּ וְנַחְקֹרָה וְנָשׁוּבָה עַד־יְהוָה׃ מא נִשָּׂא לְבָבֵנוּ אֶל־כַּפָּיִם אֶל־אֵל בַּשָּׁמָיִם׃ מב נַחְנוּ פָשַׁעְנוּ וּמָרִינוּ אַתָּה לֹא סָלָחְתָּ׃ מג סַכֹּתָה בָאַף וַתִּרְדְּפֵנוּ הָרַגְתָּ לֹא חָמָלְתָּ׃ מד סַכּוֹתָה בֶעָנָן לָךְ מֵעֲבוֹר תְּפִלָּה׃ מה סְחִי וּמָאוֹס תְּשִׂימֵנוּ בְּקֶרֶב הָעַמִּים׃ מו פָּצוּ עָלֵינוּ פִּיהֶם כָּל־אֹיְבֵינוּ׃ מז פַּחַד וָפַחַת הָיָה לָנוּ הַשֵּׁאת וְהַשָּׁבֶר׃ מח פַּלְגֵי־מַיִם תֵּרַד עֵינִי עַל־שֶׁבֶר בַּת־עַמִּי׃ מט עֵינִי נִגְּרָה וְלֹא תִדְמֶה מֵאֵין הֲפֻגוֹת׃ נ עַד־יַשְׁקִיף וְיֵרֶא יְהוָה מִשָּׁמָיִם׃ נא עֵינִי עוֹלְלָה לְנַפְשִׁי מִכֹּל בְּנוֹת עִירִי׃

ת"א כי לא יזנח לעולם ה'. חולין ז: כי לא ענה מלבו. מגלה יב: מי זה אמר ותהי. עקידה שער לג: מפי עליון לא תצא. עקידה שם: מה יתאונן אדם חי. קדושין פ עקידה שם: נחפשה דרכינו. ברכות ה: נשא לבבנו אל כפים. תענית ח יד יבמות קה: סכותה בענן לך. ברכות לב: עיני עוללה לנפשי. סוטה מט גיטין נח קמא פג:

רש"י

(לא) כי לא יזנח לעולם ה'. לכן טוב לידום: (לב) כי אם הוגה. אם האדם מביא עליו יגון בשביל עונו ואחר כך וריחם כרוב חסדיו. הוגה ויגה לשון תוגה הם: (לג) כי לא ענה ויגה בני איש. מלבו ומרצונו כי העון גורם: (לד) לדכא תחת רגליו. מוסב על כי לא ענה מלבו להיות מדכא תחת רגליו וגומר ולא להטות משפט גבר וגו' ולא לעות אדם בריבו כל אלה ה' לא ראה לא נראה לו ולא עלתה לפניו במחשבתו לעשות כן: (לו) לא ראה. לא הוכשר בעיניו שיעותו בית דין של מעלה אדם בריבו כמו מה ראית כי עשית וגו': (לז) מי זה אמר ותהי וגומר: (לח) מפי עליון וגו'. ואם באתי לומר לא מידו באה אלי הרעה הזאת מקרה הוא שהיה לי אין זאת כי אם בין רעות ובין טובות מי זה אמר ותהי אם ה' לא צוה ומפיו לא תצא הן רעה הן טובה אבל מה יש להתאונן אדם חי גבר על חטאיו כל איש ואיש יתאונן על חטאיו כי הם המביאים עליו הרעה [מפי עליון לא תצא אר"י מיום שאמר הקב"ה ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב וגו' לא יצא רעה וטובה מפיו אלא הרעה באה מאליה לעושה רע והטוב לעושה טוב לפיכך מה יתאונן למה יתרעם האדם אם לא על חטאיו]: (מא) נשא לבבנו אל כפים. כשאנו נושאים את כפינו אל השמים נשא אף לבבנו עמהם לשוב להשיב לבבנו לפני המקום ב"ה. ד"א אל כפים אל העננים: אל שמים כמה דאת אמר והנה עב קטנה ככף איש עולה וכן על כפים כסה אור ומדרש רבותינו נשא לבבנו באמת להקב"ה כאדם הרוחץ בנקיון כפיו שמשליך מידיו כל טינוף כי מודה ועוזב ירוחם והמודה ואינו עוזב כטובל ושרץ בידו: (מב) נחנו פשענו ומרינו. זה דרכנו ע"י יצה"ר: אתה לא סלחת. ולך היתה נאה הסליחה כי כן דרכך: (מג) סכותה באף. סככת את האף להיות מחיצה בינך ובינינו ותרדפנו בו: (מה) סחי ומאוס. הוא ניע בלשון משנה כיחו וניעו שניסת מתוך הריאה ויוצא דרך הגרון: תשימנו. לשון הווה הוא: (מז) פחד ופחת. כשברחנו מפני הפחד נפלנו אל הפחת שוחה: השאת. לשון שאיה כמו השאת: (מט) מאין הפגות. מאין חליפין והעברה: (נא) עיני עוללה לנפשי מכל

פירוש הטעמים לרא"ע

(לא) יש אומרים יזנח כמו ישכח והוא הנכון והראיה ותזנח משלום נפשי: (לב) רק הוגה ורחם: (לג) מלבו. לא עלה במחשבתו: (לד) דמה השם יושב שמים ובני אדם אסורים בארץ אסירים במסגר האופן: (לה) להטות הדין בעבור היותו עליון ויעש כדרכי מטה רצונו: (לו) הלה הג' הפסוקים דבקים וטעם לא ראה כטעם לא היה כי כל יש השם רואהו: (לז) אם כן מי גזר הגזירה על בני אדם והנה השם לא צוה וטעמו לא גזר וכן כי הוא צוה ונבראו: (לח) השם לא יגזור רע או טוב מן המעשים רק הם בכבות אדם: (לט) אם כן למה יתאונן בדבור וכן כמתאוננים רע באזני ה': (מ) רק יחפש אדם דרכיו: (מא) יתן לבו דורון בכפיו או יכוה לבו נשוי בכפיו: (מב) יודה ישראל כי לא שבו אל השם על כן לא סלח: (מג) שמת סוכת אף עלינו ולא נראה אתה נכרת ותרדפנו: (מד) דרך משל כאילו ענן יבדיל בין התפלה ובין השם: (מה) טלטול עם מיאוס: (מו) פצו פיהם. מלעיגים: (מז) כאשר תפחד הנפש ופחתת לפני הגוף מיד יפול והנה באה שואת הנפש ונשבר הגוף בפחת: (מח) דברי המקונן: (מט) תמיד בוכה: (נ) עד שיראה השם פלגי מים שירדו מעיני: (נא) יותר עוללה עיני בכי לנפשי מכל בנות עירי שמנהג הנשים לבכות:

אבן עזרא

(לא) יזנח. ינאס: (לב) ורחם. כמו ירחם וכן דרך הלשון והיה ה' לי לאלהים: (לג) מלבו. מרצונו: ויגה. אל"ף תחת ס"א ואו מבנין הכבד הנוסף כמו היא אתך: (לד) לדכא. אל"ף נדכא ברם: (לה) מלת הטה עם משפט כמו עוות: (לו) לא ראה. בחכמה להיות כן: (לט) יתאונן. מגזרת און: (מ) נחפשה. מבנין הקל: (מא) נשא לבבנו. כטעם וישא משאת: (מב) אל"ף אנחנו נוסף: (מג) סכתה. מפעלי הכפל: (מה) סחי. מגזרת וסחיתי עפרה כטעם טלטול: (מו) פצו. פתחו: (מז) השאת. כמו השואה יהיה האל"ף ראוי להראות: (מח) נהרים פלגים כם: (מט) תדמה. כטעם לא תדמה לכל עינו ואת רחוק וס"א הפוגות כמו תי"ו תרומות: (נ) ישקיף. כאילו יש לשמים חלון שישקיף ממנו: (נא) יש אומרים עיני עוללה כאחרון ויפרשו עוללה כעוללות בציר. והישר בעיני מארת

נב צוֹד צָדוּנִי כַּצִּפּוֹר אֹיְבַי חִנָּם׃ נג צָמְתוּ בַבּוֹר חַיָּי וַיַּדּוּ־אֶבֶן בִּי׃ נד צָפוּ־מַיִם עַל־רֹאשִׁי אָמַרְתִּי נִגְזָרְתִּי׃ נה קָרָאתִי שִׁמְךָ יְהוָֹה מִבּוֹר תַּחְתִּיּוֹת׃ נו קוֹלִי שָׁמָעְתָּ אַל־תַּעְלֵם אָזְנְךָ לְרַוְחָתִי לְשַׁוְעָתִי׃ נז קָרַבְתָּ בְּיוֹם אֶקְרָאֶךָּ אָמַרְתָּ אַל־תִּירָא׃ נח רַבְתָּ אֲדֹנָי רִיבֵי נַפְשִׁי גָּאַלְתָּ חַיָּי׃ נט רָאִיתָה יְהוָֹה עַוָּתָתִי שָׁפְטָה מִשְׁפָּטִי׃ ס רָאִיתָה כָּל־נִקְמָתָם כָּל־מַחְשְׁבֹתָם לִי׃ סא שָׁמַעְתָּ חֶרְפָּתָם יְהוָֹה כָּל־מַחְשְׁבֹתָם עָלָי׃ סב שִׂפְתֵי קָמַי וְהֶגְיוֹנָם עָלַי כָּל־הַיּוֹם׃ סג שִׁבְתָּם וְקִימָתָם הַבִּיטָה אֲנִי מַנְגִּינָתָם׃ סד תָּשִׁיב לָהֶם גְּמוּל יְהוָֹה כְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם׃ סה תִּתֵּן לָהֶם מְגִנַּת־לֵב תַּאֲלָתְךָ לָהֶם׃ סו תִּרְדֹּף בְּאַף וְתַשְׁמִידֵם מִתַּחַת שְׁמֵי יְהוָֹה׃

ד א **אֵיכָה** יוּעַם זָהָב יִשְׁנֶא הַכֶּתֶם הַטּוֹב תִּשְׁתַּפֵּכְנָה אַבְנֵי־קֹדֶשׁ בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת׃ ב בְּנֵי צִיּוֹן הַיְקָרִים הַמְסֻלָּאִים בַּפָּז אֵיכָה נֶחְשְׁבוּ לְנִבְלֵי־חֶרֶשׂ

ת"א צמתו בבור חיי · ערכין טו : בני ציון היקרים · גיטין נח : איכה נחשבו לנבלי חרש · עקידה שער סג :

רש"י

בנות עירי · ירמיה ממשפחת כהנים היה ואמר עיני בדמעה עוללה וגיולה פני על נפשי מכל בנות עירי : עוללה · לשון ניוול כמו ועוללתי בעפר קרני : מכל בנות עירי · משפחתי יש לה לבכות מכל משפחות העיר שהיתה נבחרת לקדושה ולעבודת הקב"ה מכל ישראל : (נג) צמתו בבור חיי · בבית הכלא צמתו אסרו כמו צומת הגידין מבעד לצמתך אישרייסי"ר : וידו אבן בי · ע"פ הבאר · כך עשו לדניאל וירמיה ראה ברוח הקודש : צמתו בבור חיי · ואע"פ שצמתו בבור חיי שאיני יכול לעלות מתוכה לא שתו לבם גם לזאת על שידו אבן בי : (נד) צפו מים וגו' · שבזמן שבא אדם במים עד מתניו עדיין יש תקוה אבל אם צפו המים על ראשו אז אבדה תקותו אבל אני איני עושה כן אלא קראתי וגו' : צפו מים · עובדי גלולים : (נז) קרבת ביום אקראך · כך היא רגיל בימים הראשונים לקרב אלי ביום קראי : (נח) רבת אדני ריבי נפשי·בימים שעברו:(נט) ראיתה ה' עותתי · בצרה הזאת שעיותו בי אויבי : שפטה משפטי · כאשר עשית ככר : (סה) מגנת לב · שבר לב כמה דאת אמר המגנך ישראל · אשר מגן צריך בידך · ד"א מגנת לב אוטם הלב צרה ואנחה אשר היא כמגן כנגד לבם והמפרשו בלשון תוגה ויגון טועה שאין נו"ן נופלת בו שהנו"ן ביגון אינו שורש אלא כגון נו"ן של המון שנזרת המו גוים וכגון נו"ן של קלון מגזרת נקלה וכנו"ן של ציון מגזרת ציה וכן נו"ן של שברון מגזרת שבר וכגון נו"ן של שממון שגעון : תאלתך · לשון נואלו שרי צוען :

(א) **איכה** יועם זהב · קינה זו נאמרה על יאשיהו כמו שנאמר בדברי הימים הלא היא כתובה על ספר הקינות ועמה חיבר בתוך הקינה שאר בני ציון: יועם · יכהה כמא דאת מתרגם כהה עמיא : זהב · מראית פנים המאהיב כזהב : ישנא · ישתנה ממראיתו: הכתם· קבוצת כלי נוי הזהב שהם לעדי קרוי כתם : אבני קדש· בנים המאירים כאבנים טובות ומ"א כל רביעית דם שיצא מיאשיהו בכל חן וחן שנעצו בו היה ירמיהו קוברה במקומו' ועליה הוא קורא תשתפכנה אבני קדש : (ב) המסולאים בפז · המסולאים והנערכים בפז הרואה אותם אומר ראו הואדם של אלו כמראות פז וכן לא תסולה בכתם אופיר · בכתם טהור לא תסולה · כולו לרוכב בערבות לשון הילול וערך הן : לנבלי חרש · כדי חרש שנותנים בהם יין כגון נבלי

אבן עזרא

ועולל לנו : (נב) חנם · שב אל אויבי : (נד) צפו · כמו שחו מגזרת אשר כציף : (נה) תחתיות · מתחת'ות התחתיות : (נו) לרוחתי · שתעשה לי רוחה או עת רוחתי ושועתי : (נז) קרוב מלאתיך : (נח) מה שהייתי אני רב רבת אתה ה' : (נט) עותתי · כעוות שיעשו לו*) : (ס) נקמתם · בפרהסיא : (סא) וחרפתם · בגלוי : (סב) עלי · לרעתי : (סג) מנגינתם · כמו נגינתם והמ"ם נוסף : (סד) גמול · בסמוך ובמוכרת שוה : (סה) מגנת · יש אומרים שדגשות הנו"ן נוסף והוא מגזרת מגן צריך על משקל אכילה והנכון בעיני שהוא מן גנון והציל : תאלתך · מגזרת אלה והתי"ו נוסף כמו תאנתה מי ישיבנה : (סו) שמי ה' · הוא כמו שמיך כמו ואל משה אמר עלה אל ה' : (א) איכה יועם · יש אומרים יועם כמו חשך הרגום וככה ככה כנגע עמיא מכתשא והישר בעיני כמו לא עממוהו ומשקלו נחם יודק : ישנא · מגזרת שנים : (ב) אלו"ף המסולאים · תחת כ"א השרש כי הה"א הנעלם לא ימצא בתוך יקרה ויש אומרים כי הוא כסף וזהב מופז יכתימם :

*) אולי צ"ל שעשו לי

פירוש הטעמים לרא"ע

(נב) וכל זה הבכי בעבור שאני תפוש כצפור : (נג) והושמתי בבור ושמו אבן גדולה על פי הבור או היו משליכים אבן בי לדעת אם אני חי : (נד) ואין הבור ריק רק הוא מלא מים : (נה) ואם הבור היה קרוב הייתי מתנחם רק הוא בתחתית : (נו) ואדע כי אתה השם שמעת קולי ואם אני בתחתיות : (נז) ומקדם מלאתיך קרוב בעת שקראתיך : (נח) וכמה פעמים רבת בעדי : (נט) כאשר ראית אתה העוות שיעשו ליקח משפטי : (ס) מה שיש בלבם גם תשמע דבריהם : (סג) בשבתם וקימתם תמיד ינגנו על אידי : (סד) כמעשיהם ששמוני בבור עשה להם : (סה) מגנת לב · סתר בלב שלא יראו האלה שתבוא להם : (סו) הרדפם באפך כי תשיגם ותשמידם : (א) איכה יועם · איכה יסלה הזהב וידמה לאחרים גם שזה הכתם הטוב התלוי בעגול וזה משל לפסוק הבא אחריו : (ב) בפז · אבן

הזכרים

מַעֲשֵׂה יְדֵי יוֹצֵר׃ ג גַּם־תַּנִּין תנים קרי חָלְצוּ שַׁד הֵינִיקוּ גּוּרֵיהֶן בַּת־עַמִּי לְאַכְזָר
כַּי עֲנִים כתיב תרתי וקרי חד בַּמִּדְבָּר׃ ד דָּבַק לְשׁוֹן יוֹנֵק אֶל־חִכּוֹ בַּצָּמָא עוֹלָלִים שָׁאֲלוּ
לֶחֶם פֹּרֵשׂ אֵין לָהֶם׃ ה הָאֹכְלִים לְמַעֲדַנִּים נָשַׁמּוּ בַּחוּצוֹת הָאֱמֻנִים עֲלֵי תוֹלָע חִבְּקוּ
אַשְׁפַּתּוֹת׃ ו וַיִּגְדַּל עֲוֺן בַּת־עַמִּי מֵחַטַּאת סְדֹם הַהֲפוּכָה כְמוֹ־רָגַע וְלֹא־חָלוּ בָהּ יָדָיִם׃
ז זַכּוּ נְזִירֶיהָ מִשֶּׁלֶג צַחוּ מֵחָלָב אָדְמוּ עֶצֶם מִפְּנִינִים סַפִּיר גִּזְרָתָם׃ ח חָשַׁךְ מִשְּׁחוֹר
תָּאֳרָם לֹא נִכְּרוּ בַּחוּצוֹת צָפַד עוֹרָם עַל־עַצְמָם יָבֵשׁ הָיָה כָעֵץ׃ ט טוֹבִים הָיוּ חַלְלֵי־
חֶרֶב מֵחַלְלֵי רָעָב שֶׁהֵם יָזוּבוּ מְדֻקָּרִים מִתְּנוּבֹת שָׂדָי׃ י יְדֵי נָשִׁים רַחֲמָנִיּוֹת בִּשְּׁלוּ
יַלְדֵיהֶן הָיוּ לְבָרוֹת לָמוֹ בְּשֶׁבֶר בַּת־עַמִּי׃ יא כִּלָּה יְהוָה אֶת־חֲמָתוֹ שָׁפַךְ חֲרוֹן אַפּוֹ וַיַּצֶּת־
אֵשׁ בְּצִיּוֹן וַתֹּאכַל יְסוֹדֹתֶיהָ׃ יב לֹא הֶאֱמִינוּ מַלְכֵי־אֶרֶץ וכל כל קרי יֹשְׁבֵי תֵבֵל כִּי יָבֹא
צַר וְאוֹיֵב בְּשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִָם׃ יג מֵחַטֹּאת נְבִיאֶיהָ עֲוֺנוֹת כֹּהֲנֶיהָ הַשֹּׁפְכִים בְּקִרְבָּהּ דַּם
צַדִּיקִים׃ יד נָעוּ עִוְרִים בַּחוּצוֹת נְגֹאֲלוּ בַּדָּם בְּלֹא יוּכְלוּ יִגְּעוּ בִּלְבֻשֵׁיהֶם׃ טו סוּרוּ טָמֵא

ת"א בת עמי לאכזר כיענים · חולין סד : ויגדל עון בת עמי · סנהדרין קד : צפד עורם על עצמם יבש היה כעץ · כתובות י: טובים היו חללי חרב מחללי רעב · בתרא ח : ידי נשים רחמניות · סנהדרין קד : ויצת אש בציון · קמא ס :

רש"י

יין · ובגליהם יגפפו : (ג) גם תנין · אע"פ שאכזרי הוא חולץ שד כשרואה את בנו בא מרחוק רעב חולץ שדיו מתוך נרתיקו שיש לו כיסוי על דדיו ומוציאו מתוכו כדי שלא יראהו בנו מכוסה ויחזור לאחוריו והיניקו גוריהן : בת עמי לאכזר · רואים את בניהם צועקים ללחם ואין פורש להם שחייהם קודמים להם לחיי בניהם מחמת הרעב : (ה) האמנים עלי תולע · על בגדי צבעונין : האמנים · לשון ויהי אומן את הדסה : אשפתות · אשפות של זבל שוכבים על האשפות בחוץ : (ו) ויגדל עון וגו' · פורענותם מוכיח עליהם שגדל עונם משל סדום : ההפוכה כמו רגע · שהרי סדום לא נמשכה צרתה וכרגע אחד נהפכה : ולא חלו בה ידים · ידי האויב כי על ידי המלאכים נהפכה · ויש מ"א ואינו מיושב על סדר המקראות : (ז) זכו נזיריה · שריה כמו נזר וכתר · ואני אומר נזיריה ממש שהיו מגודלי שער ונאים ביותר ומוסב על בת עמי : אדמו עצם מפנינים · אותם שהיו מראיתם אדום מפנינים וגזרתה כמו ספיר חשך תארם מפחמים : (ח) משחור · הוא פחם : עצם · לי מראה כמו וכעצם השמים לטוהר קולי"ר בלע"ז : צפד · נקמט ונתחבר ואין לו דמיון : (ט) שהם יזובו מדוקרים וגו' · חללי הרעב היו נפוחים מרית תנובת השדה שהיו האויבים צולים בשר על העשבים חוץ לחומה והריח נכנס לתוך נפוחי הרעב וכריסן נבקעת ופרשם זב והרי זה מיתת נוול יותר מהרוגי חרב : מדוקרים · מבוקעים בין נפיחת רעב בין ביקוע חרב קרוי דקירה : מתנובות שדי · מהרשים ועשבים שמלקטים ואוכלים רב פרשם ומאוסם : (י) לברות · למאכל כמו ולא ברה אתם לחם · להברות את דוד : (יא) כלה ה' את חמתו · אמר בערה בו כמה שנים עתה כלה אותה בהנקמו מהם : (יג) מחטאת נביאיה · של שקר היתה לה הרעה הזאת : (יד) נעו עורים בחוצות · כשהיו העורים הולכים בשוק היו נעים ורגליהם נטמאים בדם ההרוגים שהיו הרשעים הורגים בתוכה : נגאלו בדם · נתגלגלו בדם עד אשר לא יוכלו הקרובים אליהם ליגע בלבושיהם והיו קורים אליהם : (טו) סורו ·

פירוש הטעמים לרא"ע

(ג) הזכרים יקחו שד הנקבות ויניקו גורי הנקבות ובת עמי לא עשתה כן ויש אומרים גם תנין הלצו שד כבי לאן ויניקו גוריהן : (ד) החלב ליונק מקום להם ומים והעוללים גדולים מן היונקים כדמות עוללות הגפן : (ה) נשמו · הם שממו בפרהסיא כל רואים ישום · חבקו אשפתות כי הם מושלכים כדומן ואין קובר : (ו) יש חטאת ואשה בקרבן שטעמו עקב העון והחטאת והוא כשכר הרע ויקרא מזל רע וכן כי לא שלם עון האמורי אם יקרך עון בדבר הזה גדול עוני מנשוא והפסוק הבא אחריו לעד והטעם כי הרעה הבאה על ישראל גדולה מרעת סדום שהיא נהפכת כמו רגע ולא היו הידים בכל עת בחיל בעבור שאין להם כח או טעמו שלא חלו בה ידים כטעם יחולו על ראש יואב : (ז) זכו נזיריה כימי השבע:

אבן עזרא

שמלה : (ג) חלצו · כמו וחלצה נעלו · יש לשון זכר ונקבה : (ד) פורש · כמו פרוס לרעב והוא פת לחם פתותה : (ה) האוכלים · שיתעדנו : תולע · כתולעת שני : (ו) חלו · מלשון חיל ואחרים אמרו כמו על ראש רשעים יחול : (ז) משלג · ומחלב · כפול וכן ספיר כמו פנינים וכן טעמו מ"ם מפנינים מושך עצמו ואחר עמו כמ"ם מאל אביך כאילו נגזרו מספיר ונבנת כמו לבנה והעד כמעשה ובמקום אחר אבן : (ח) משחור · יותר מן השחרות והוא שם : צפד · כמו דבק והוא שם לבדו : (ט) שהם יזובו · והם מדוקרים : (י) לברות · מגזרת להברות את דוד והם שני בנינים : (יא) דמה האף לאש : (יב) חבל · מקום הישוב : (יג) דם צדיקים · דם כל צדיק וצדיק וכן כלב חכמים : (יד) עורים · כעורים וכן אם אוכלה הוא : נגאלו · מלה מורכבת מבנין נפעל ובנין שלא נקרא שם פועלו : (טו) סורו ·

(ח) חשך תארם ברעב : (ט) המדוקרים שיזובו דם מתנובות שדי שהם שבעים · טובים היו מחללי רעב : (י) הנשים הרחמניות נהפכו לאכזריות מרוב הרעב : (יא) והרעב בגוף ידמה לאש שהיא דולקת ונוגעת עד יסוד העצם : (יב) ובעבור הרעב בא צר בירושלים : (יג) מחטאת נביאי הבעל וכהני הבמות נהרגו החסידים כדברי אסף : (יד) והחיים נעו בחוצות כעורים והתגאלו בדמי החללים עד שלא יוכלו הנוגעים שיגעו במלבושיהם ובא פועל אחר פועל והטעם יוכלו שיגעו וכן נדעה נרדפה : (טו) היו קוראים על נפשם סורו · טמא והראשון נכון ויחסר מקום הקוראים ואמרו

קִרְאוּ לָמוֹ סוּרוּ סוּרוּ אַל־תִּגָּעוּ כִּי נָצוּ גַּם־נָעוּ אָמְרוּ בַּגּוֹיִם לֹא יוֹסִיפוּ לָגוּר׃ טז פְּנֵי יְהוָה חִלְּקָם לֹא יוֹסִיף לְהַבִּיטָם פְּנֵי כֹהֲנִים לֹא נָשָׂאוּ °זְקֵנִים וזקנים קרי לֹא חָנָנוּ׃ יז עוֹדֵינָה עודינו קרי תִּכְלֶינָה עֵינֵינוּ אֶל־עֶזְרָתֵנוּ הָבֶל בְּצִפִּיָּתֵנוּ צִפִּינוּ אֶל־גּוֹי לֹא יוֹשִׁעַ׃ יח צָדוּ צְעָדֵינוּ מִלֶּכֶת בִּרְחֹבֹתֵינוּ קָרַב קִצֵּנוּ מָלְאוּ יָמֵינוּ כִּי־בָא קִצֵּנוּ׃ יט קַלִּים הָיוּ רֹדְפֵינוּ מִנִּשְׁרֵי שָׁמָיִם עַל־הֶהָרִים דְּלָקֻנוּ בַּמִּדְבָּר אָרְבוּ לָנוּ׃ כ רוּחַ אַפֵּינוּ מְשִׁיחַ יְהוָה נִלְכַּד בִּשְׁחִיתוֹתָם אֲשֶׁר אָמַרְנוּ בְּצִלּוֹ נִחְיֶה בַגּוֹיִם׃ כא שִׂישִׂי וְשִׂמְחִי בַּת־אֱדוֹם יוֹשֶׁבֶתִי יושבת קרי בְּאֶרֶץ עוּץ גַּם־עָלַיִךְ תַּעֲבָר־כּוֹס תִּשְׁכְּרִי וְתִתְעָרִי׃ כב תַּם־עֲוֹנֵךְ בַּת־צִיּוֹן לֹא יוֹסִיף לְהַגְלוֹתֵךְ פָּקַד עֲוֹנֵךְ בַּת אֱדוֹם גִּלָּה עַל־חַטֹּאתָיִךְ׃

ה א זְכֹר יְהוָה מֶה הָיָה לָנוּ °הַבִּיטָ הביטה קרי וּרְאֵה אֶת־חֶרְפָּתֵנוּ׃ ב נַחֲלָתֵנוּ נֶהֶפְכָה לְזָרִים בָּתֵּינוּ לְנָכְרִים׃ ג יְתוֹמִים הָיִינוּ °אֵין ואין קרי אָב אִמֹּתֵינוּ כְּאַלְמָנוֹת׃ ד מֵימֵינוּ בְּכֶסֶף שָׁתִינוּ עֵצֵינוּ בִּמְחִיר יָבֹאוּ׃ ה עַל צַוָּארֵנוּ נִרְדָּפְנוּ יָגַעְנוּ °לָא ולא קרי הוּנַח־לָנוּ׃ ו מִצְרַיִם נָתַנּוּ יָד אַשּׁוּר לִשְׂבֹּעַ לָחֶם׃ ז אֲבֹתֵינוּ חָטְאוּ °אֵינָם ואינם קרי

ת"א קלים היו רודפינו · ראש השנה לא עקידה שער מד׃ רוח אפינו משיח ה׳ · תענית כב׃ תם עונך בת ציון · ברכות נז עקרים מד פמ"ב׃ מימינו בכסף שתינו · יבמות קח׃ על צוארנו נרדפנו · זוהר פ׳ ויגש׃

רש"י

מעלינו את הטמאים המלוכלכים בדם׃ כי נצו · לשון סרחון ולכלוך כמו מראתו בנוצתה דמתרגמינן לאוכליה כך חברו מנחם׃ גם נעו · נשנשו בדם׃ (טז) פני ה׳ חלקם · פנים של זעם מאת הקב"ה חלקם והפרידם בגוים למען אשר פני הכהנים לא נשאו בהיותם בשלותם׃ (יז) עודינו תכלינה עינינו אל עזרתנו הבל · כשבאה עלינו הרעה עדיין היו עינינו צופות אל חיל פרעה שנאמר בהם ומצרים הבל וריק יעזורו שהיו מבטיחים אותנו לעזרה ולא באו כמו שנאמר בהם הנה חיל פרעה היוצא לכם לעזרה שב לארצו מצרימה · ולנו במדרש קינות שהיו באים בספינות רמז הקב"ה לים והציף לפניהם גודות נפוחים כמין מעי אדם ננערים במים אמרו זה לזה הגודות הללו הם אבותינו אנשי מצרים שטבעו בים מחמת היהודים הללו ואנחנו יוצאים לעזרתם עמדו וחזרו לאחוריהם׃ צפינו · חכינו׃ (יח) צדו צעדינו · אויבינו ארבו את צעדינו מלכת ברחובותינו כמו ואשר לא צדה ואתה צודה את נפשי׃ (כ) משיח ה׳ · הוא יאשיהו כמו שנאמר בד"ה ויקונן ירמיהו על יאשיהו׃ בשחיתותם · בגומות שחפרו׃ (כא) שישי ושמחי בת אדום · נתנבא ירמיהו על חורבן בית שני שיחריבוהו רומים׃ שישי ושמחי · לפי שעה אבל סופך שגם עליך תעבור כוס הפורענות ותשכרי ממנו׃ ותתערי · ותקיאי כמו ותער כדה׃ (כב) תם עונך בת ציון · לקית על כל חטאתיך׃ לא יוסיף להגלותך · מגלות אדום ולהלן עוד׃

(ד) מימינו בכסף שתינו · שהיינו יראים לשאוב מים מן הנהר מפני האויבים והיינו קונים מהם בכסף׃ (ה) על צוארנו נרדפנו · בעול עבודה קשה׃ יגענו · לאסוף ממון ונכסים׃ ולא הונח לנו · יגיעתנו בידינו כי האויבים היו גובים וחומסים הכל במסים ובגולגליות וארנוניות׃ (ו) מצרים נתנו יד · דרך אדם הנופל ורוצה לעמוד מושיט יד למי שאצלו לעזור לו ואף כאן למצרים הושטנו יד שיעזרונו׃ ולאשור · שישביעונו מלחמה׃ נתנו · כמו נתננו לדגשות הנו"ן משמשת במקום

אבן עזרא

גוי טמא׃ נצו · יש להם נוצה כעוף וכן נצא תצא׃ (טז) פני ה׳ · זעף כי בפנים יראה כמו ופניה לא היו לה עוד׃ (יז) בצפיתנו · אין לו משקל׃ (יח) כאילו צדו צעדינו׃ (יט) וכן ויאמר דלקונו · כמו כי דלקת אחרי׃ (כ) בשחיתותם · כמו בשחתם נתפש׃ (כא) עוץ · שניים הם והם ארמים׃ (כב) לא יוסיף · שב אל עונך ועליו ישוב פקד או ישוב אל השם הנזכר ברוח אפינו׃ (א) זכור · הזכור בלב והמבט בעין והטעם כל הצרה שעברה עלינו קודם הגלות והחרפה שאנחנו בה׃ (ב) נחלתנו · שדות וכרמים מכורה לזרים שהם בארצנו׃ (ג) יתומים · ועוד היינו עם הגרים עלובים כאילו יתומים היינו ואין אב ידוע כמנהג משפחת האב לעזור היתומים׃ (ד) מימינו · אפילו המים והעצים שאינם ברשות אדם נקנה אותם במחיר רב כי העיר יושבת במצור מן האויב׃ (ה) על · ואם אנחנו מביאים המים או העצים על צוארנו נרדפנו הצר רדפנו ויגענו חנם כי לא יניח לנו מה שהיינו מביאים׃ (ו) מצרים נתנו יד · דגשות הנו"ן במלת נתנו תחת נו"ן השרש כי זאת הנו"ן סימן המדברים ונתינת היד שבועה והנה נתן ידו והטעם כתקיעת כף כי נשבענו למצרים ולאשור ואולי נשבע׃ (ז) אבותינו · זאת הרעה הבאה

פירוש הטעמים לרא"ע

בגוים כי עוד לא יוסיפו לשוב אל ארצם לגור כאשר היו׃ (טז) כי אף השם חלקם בארצות ולא יוסיף להביט אליהם כמו ויזעקו על כן לא חשבו לעשות נקמה בזקנים ובכהנים׃ (יז) ועוד נקוה שיבאו מצרים ואשור לעזרתנו׃ (יח) והם לא באו רק צדו צעדינו בצדו אותנו ברחובותינו וקרב קצנו כי מלאו ימינו שנישועתנו בא קץ גלותנו׃ (יט) ולא יכולנו לברוח׃ (כ) יש אומרים כי ירמיהו על יאשיהו יקונן וראיה לדבר והנם כתובים על הקינות וזה איננו נכון כי אחרי מות יאשיהו באו הצרות ופה אמר תם עונך והנכון בעיני כי על צדקיהו ידבר שהפקידו מלך בבל בירושלים והוא היה באחרית הגלות׃ (כא) שישי · כטעם שמח בחור בילדותך כי כסיף נבא במצפט והטעם כי אדום היה תחת יהודה וביום מפלתם שמחו וכן זכור ה׳ לבני אדום את יום ירושלים שהיו אומרים לבבלים ערו ערו עד היסוד בה · ותתערי כטעם וישכר ויתגל׃

אנחנו ואנחנו קרי עונתיהם סבלנו: ח עבדים משלו בנו פרק אין מידם: ט בנפשנו נביא לחמנו מפני חרב המדבר: י עורנו כתנור נכמרו מפני זלעפות רעב: יא נשים בציון ענו בתלת בערי יהודה: יב שרים בידם נתלו פני זקנים לא נהדרו: יג בחורים טחון נשאו ונערים בעץ כשלו: יד זקנים משער שבתו בחורים מנגינתם: טו שבת משוש לבנו נהפך לאבל מחולנו: טז נפלה עטרת ראשנו אוי־נא לנו כי חטאנו: יז על־זה היה דוה לבנו על־אלה חשכו עינינו: יח על הר־ציון ששמם שועלים הלכו־בו: יט אתה יהוה לעולם תשב כסאך לדור ודור: כ למה לנצח תשכחנו תעזבנו לארך ימים: כא השיבנו יהוה ׀ אליך ונשובה ונשוב קרי חדש ימינו כקדם: כב כי אם־מאס מאסתנו קצפת עלינו עד־מאד:

השיבנו יי אליך ונשובה חדש ימינו כקדם: סימן יתק״ק

סכום פסוקי איכה מאה וחמשים וארבעה וסימן יסע קדים בשמים · וחציו לדכא תחת רגליו: חזק

ת״א נשים בציון ענו · יבמות יו קדושין עח: זקנים משער שבתו · סוטה מח: אוי נא לנו כי חטאנו · עקידה שער נס: שועלים הלכו בו · מכות כד: השיבנו ה׳ אליך ונשובה · עקידה שער ע: קצפת עלינו עד · עקידה שם:

רש״י

נו״ן שניה · וכן כי ממך הכל ומידך נתנו לך · וכן ונתנו את בנותינו לכם: (ט) בנפשנו נביא לחמנו · בסכנת נפשנו היינו מסוכנים כשהיינו מביאים מזונותינו מן השדה מפני חרב המדבר: (י) נכמרו · נתחממו וכן כי נכמרו רחמיו · ובלשון גמרא יש הרבה על הכומר של ענבים מכמר בישרא: זלעפות רעב · כמו ורוח זלעפות לשון שריפה: (יג) טחון נשאו · כשהיו האויבים מוליכים אותם בקולרין היו נותנים על כתפיהם רחיים ומשאות כדי ליגעם כן בעץ כשלו כשל כחם ולשון כשלון נופל בתשות כח כמו שנאמר בעזרא ויאמר יהודה כשל כח הסבל וכן הכשיל כחי: (יז) על זה היה דוה לבנו וגו׳ · על שמפורש במקרא שלאחריו: (יח) על הר ציון ששמם · ושועלים הלכו בו: (יט) אתה ה׳ · ידענו כי לעולם תשב והואיל וכן הוא: (כ) למה לנצח תשכחנו · הלא נשבעת לנו בך כשם שאתה קיים כך שבועתך קיימת: (כב) כי אם מאוס מאסתנו · בשביל שחטאנו לא היה לך להרבות קצף עד מאד כאשר קצפת: (כג) השיבנו ה׳ · מפני שמסיים בדברי תוכחה הוצרך לכפול מקרא שלפניו פעם אחרת וכן ישעיה ותרי עשר וקהלת:

נשלם פירוש קינות:

אבן עזרא

הבאה עלינו בעבור עונותינו שהתחברו עם עונות אבותינו וכם נמלטו ולא אנחנו כטעם פוקד עון אבות על בנים: (ח) עבדים · ועבדינו נותני מס לנו כאדום משלו בנו: פורק · כמו מציל כמו ויפרקנו מצרינו ושניהם מגזרת מפרק ברים: (ט) בנפשנו · בתחלה היו עבדינו מביאים להמנו ועתה אנחנו בעצמנו והישר בעיני שטעמו בסכנת נפשנו וכן כי בנפשותם הביאום: (י) עורנו · ואם לא נסתכן להביא לחם נמות ברעב: נכמרו · כמו יבערו ויקדו ונכמרו כי נכמרו רחמיו: זלעפות · כמו ורוח זלעפות כטעם סערה: (יא) נשים · לא די צרת הרעב עד שענו העבדים נשינו וכל שכיבה באונס והיא כדרכה תקרא ענוי: (יב) שרים · אין לנו שרים שיושיעו נשינו כי אפי׳ הם נתלו בזרועם ויש אומרים כי בידם שב אל העבדים הנזכרים למעלה: (יג) נשאו · בחורים לטחון ויהיה טחון שם הפועל כמו גלותי נשוא וכשל כח הנערים בהגיע עץ הטחנה ויש אומרים שפוא כמשמעו והטעם כי כל מחנה צריכה לטחון ולעצים: (יד) זקנים · מנהגם היה לשבת בשערי ירושלים: (טו) שבת · על הקרבנות שנכרתו: ומחולנו · המהוללים והמשוררים: (טז) נפלה בית המקדש מקום השכינה: (יז) על זה היה דוה לבנו · והעין חשכה מרוב הבכי: (יח) על הר ציון ששמם · פועל עבר כמו כאשר אהב: הלכו בו · כמהלכים כמו ויחנטו אותו ויהיה הלכו כטעם הליכה מהבנין הכבד והוא פועל עומד ובעבור שמצאתי ערום הלכו הוצרכתי לדקדוק הראשון · והשועלים מנהגם להיות בחרבות: (יט) אתה ה׳ · ידענו כי מלכותך לא תסור ולדור ודור אתה יושב על כסא המלוכה: (כ) למה · בעבור שאתה עומד לנצח לפה תשכחנו סלה: (כא) השיבנו · לעיר משכן שמך ונשוב לענין כימי קדם: (כב) כי · השיבנו מהרה אלא אם מאסתנו בעונינו כבר קצפת עלינו קצף גדול · והישר בעיני להיותו כי אם מאסתנו בעונינו כבר קצפת עלינו יותר מדאי והוא ברחמיו ירחם עלינו ועל האומללים · וינחם את האבלים · ויעמיד השר מיכאל · להליץ טוב על ישראל · ובא לציון גואל:

נשלם ספר איכה · תהלה לאל המעלה לעמו ארוכה:

הקדמת אברהם אבן עזרא ז"ל לספר קהלת

שְׁמַע אִמְרֵי שֶׁפֶר, לְאַבְרָהָם סוֹפֵר, כְּתָבָם עַל סֵפֶר, לְרוּחַ מַשְׂכֶּלֶת :
בֶּן־מֵאִיר נִקְרָא, כְּכוּנָּה בֶּן־עֶזְרָא, וּמְצוּרוֹ עֶזְרָה, כְּבוֹדוֹ שׁוֹאֶלֶת :
לְהַגִּיהַּ חָשְׁבוֹ, לְהַצְלִיחַ דַּרְכּוֹ, אֲשֶׁר נִשְׁאַר עַד כֹּה, כְּעָלֶה נוֹבֶלֶת :
וּמֵאַרְצוֹ נִפְרָד, אֲשֶׁר הִיא בִסְפָרַד, וְאֶל רוֹמִי יָרַד, בְּנֶפֶשׁ נִבְהֶלֶת :
וְשָׂם לִבּוֹ כּוֹנֵן, לְפָרֵשׁ וּלְשַׁנֵּן, וְאֶל אֵל מִתְחַנֵּן, וְלוֹ הַתּוֹחֶלֶת :
לְהַרְבּוֹת לוֹ עָצְמָה, וְהוּא יִתֵּן חָכְמָה, וְיִסְלַח כָּל־אַשְׁמָה, בְּפֵרוּשׁ קֹהֶלֶת :

בשם אשר לו הממשלת · אחל לפרש קהלת :

אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה כי כאשר יתאוה האורח שנשבה לשוב אל ארץ מולדתו להיות עם משפחתו כן תכסוף הרוח המשכלת להאחז במעלות הגבוהות עד עלותה אל מערכות אלהים חיים שאינמו שוכני בתי חומר כי הגויות נמשלות לבתים ובספר יסודם וכענין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי וזה יהיה אם תתלבן הרוח ותתקדש מטומאות תאות הגוית המגואלות המטנפות הקודש להתערב בשאול מטה ותשיב אל לבה לדעת יסודה ולראות סודה בעיני החכמה בלא הכסיה והרחוק כקרוב לפניה והלילה כיום אז תהי נתכנה לדעת קשט אמרי אמת ויהיו מתוקקין עליה בלא ימחו בהפרדה מעל גויתה כי המכתב מכתב אלהים הוא כי למען הראות הובאה הנה על כן נכלאת במסגר עד עת קץ וכל זה להועיל ולהיטיב לה והם סבלה עמל שנים במספר כן הגוף ותשמח עולמי עדי עד בלי קץ כי כל מעשה יפרד והיה לארבעה ראשים טוב כולו או טוב רובו ורע בקצהו או רע כולו או רע רובו וטוב בקצהו והחלק הראשון הוא מנת בני אלהים והחלק השני הם החיים אשר על פני האדמה והשנים הנשארים נעדרים לא יתכן המצאם כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם טוב כי הכל לעולם הוא טוב וכן כתוב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ואם היה שם רע היה בקצהו כי בעבור רע מעט אין בדרך החכמה העליונה למנוע טוב רב ושורש הרע מחסרון המקבל ואם אין לנו יכולת לדמות מעשה אלהים כי אם אל מעשיו בעבור היות הכל מעשיו הנה ראינו ילבינו הבגדים הכבוסים לשמש ויחשכו פני הכובס והלא הפועל אחד יוצא מפועל אחד לכן ישתנו הפעלים בעבור השתנות תולדת המקבלים ומחשבות בני אדם משתנות כפי תולדות גוייה וגוייה והשתנות התולדות בעבור השתנות המערכות העליונות ומקום השמש והמקבל כהה והמדינות והדתים והמאכלים ומי יוכל לספר אותם וכל דרך איש זך בעיניו · ויער ה' אלהי ישראל את רוח שלמה ידידו לבאר דברי חפץ ולהורות הדרך הישרה כי כל מעשה שיעשה נולד לא יעמוד כי כל הנבראים ילאו לברוא עצם שהוא שורש או להכחידו עד שיהיה נעדר רק כל מעשיהם דמות ותמונה ומקרה להפריד מחובר ולחבר נפרד ולהניח נע ולהניע נח על כן מעשה בני אדם הבל וריק כי אם יראת ה' ולא יוכל איש להשיג אל מעלה יראתו עד עלותו בכולם החכמה ויבנה ויכונן בתבונה :

הקדמת הגאון ספורנו ז"ל

מאז העיר לי אזן הנשיא כמהר"ר חננאל ספורנו אחי יצ"ו לדרוש ולתור באור נכון בענין ספר קהלת אשר בו לפי הנראה בתחלת העיון דברים סותרים זה את זה וקצתם כמו עצה נבערה בוערה כאש רשעה לאחוז בסכלות תענוגות בני אדם בעפר יסודם אשר לא כתורתנו עד שבקשו ראשי עם אנשי השם לגונזו להרים מכשול מדרך עמנו :

אני עובדיה יצ"ו בכמהר"ר יעקב ספורנו זלה"ה בהביטי אל כוונת ספר קהלת הנזכר וסדרו מצאתי ראיתי היות ההקדמה בו עד אמרו אני קהלת הייתי מלך · ובה הודיע איך העירוהו לחבר זה הספר קצת פעולות במציאות מבהילות את תועי רוח אשר בהן יבין כל מהבונן מה יקר חסד אל כל היום להוציא יקר מזולל כי חפץ חסד הוא : ואמר בכלל הקדמתו הנזכרת שבהיות שכל אישי הדברים אשר תחת השמש הם נפסדים הנה התכלית המכוון מהם מצד מה שהם נפסדים הוא התכלית רוע בהכרח הנקרא אצלו הבל · ובכן ההשתדלות בקיום מיניהם וחזרת אישיהם חלילה הוא הבל בלי ספק · ובהיות שהמשתדלים בזה הם הגרמים השמימיים ומניעיהם והטבע ומנהיגיו אשר הם נכבדים מאד ונצחיים ולזה ראוי שתהיה כל פעולתם לתכלית נכבד מאד · הנה בהיותה לתכלית גרוע מאד ראוי שתקרא הבל הבלים באופן שאם היה זה התכלית האחרון היה ראוי ליחס להם או למסדר הכללי חטא נפלא אשר לא יקרה לפחות שבבעלי אומנות · והגיד זאת להבין ולהורות שמכל זה יתחייב שיש בהכרח תכלית נכבד מאד מכוון ומושג באמצעות הנפסדים ובהכרח אין זה כי אם שלמות צלם אלהים הנקנה בעיון ובמעשה שהם תורה ומעשים טובים אשר בהם ידמה אדם לבוראו כמו שבאר בספרי כאמרו והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני : ואחר ההקדמה הנזכר ספר המחבר את רב השתדלותו להתבונן ולראות דעות חכמי דורו וחכמי הקדמונים עם דעות ההמון וטענותיהם והגיד כזיבתם במופתים שכליים · והודיע מה היה לנו למרות ה' בתורתו ואיך שדדנו ותהי לחרפות לנו · והגיד על זה עצות תוריות ומדיניות לסור ממוקשי מות ולמצוא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם · ובהיות דברי זה הספר וסדרו בלתי מובנים על נקלה באופן שלפעמים יובן ממנו הפך כוונתו בתחלת העיון עד שבקשו חכמי הדור לגנזו · קויתי אני לפתוח פתח דברים יאיר לקצת מתבוננים בו למצוא דברי חפץ וכוונת המחבר והקל על יהם המה ישאו קולם ובקצה תבל מליהם לפקוח עיני עברים עורי לב לדביט נפלאות מתורתנו למען סור משאול מטה לאור באור החיים אולי יתעשת האלהים לקרוא שנת רצון לפלטת עם בריתו וצאן ידו וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן :

א א דִּבְרֵי֙ קֹהֶ֣לֶת בֶּן־דָּוִ֔ד מֶ֖לֶךְ בִּירוּשָׁלָֽםִ׃ ב הֲבֵ֤ל הֲבָלִים֙ אָמַ֣ר קֹהֶ֔לֶת הֲבֵ֥ל הֲבָלִ֖ים הַכֹּ֥ל הָֽבֶל׃ ג מַה־יִּתְר֖וֹן לָֽאָדָ֑ם בְּכָל־עֲמָל֔וֹ שֶֽׁיַּעֲמֹ֖ל תַּ֥חַת הַשָּֽׁמֶשׁ׃ ד דּ֤וֹר הֹלֵךְ֙ וְד֣וֹר בָּ֔א וְהָאָ֖רֶץ לְעוֹלָ֥ם עֹמָֽדֶת׃ ה וְזָרַ֥ח הַשֶּׁ֖מֶשׁ וּבָ֣א הַשָּׁ֑מֶשׁ וְאֶ֨ל־מְקוֹמ֔וֹ

ת"א דברי קהלת בן דוד מלך בירושלם · סנהדרין כ : הבל הבלים אמר קהלת · בתרא ק עקידה שער ו זוהר פ' ויצא : מה יתרון לאדם בכל עמלו · שבת ל גיטין ס ז עקידה שער ע זוהר פ' משפטים ופ' ויחי ופ' מקץ : דור הולך ודור בא · חגיגה יב: וזרח השמש ובא השמש · יומא לח קדושין עב עקידה שער ס זוהר פ' ויצא :

רש"י

(א) **דברי** קהלת · כל מקום שנאמר דברי אינו אלא דברי תוכחות אלה הדברים אשר דבר משה · וישמן ישורון · דברי עמוס · שמעו את הדבר הזה פרות הבשן · דברי ירמיהו · שאלו נא וראו אם יולד זכר וגו' · אלה דברי דוד · ובליעל כקוץ מונד כלהם · דברי קהלת · וזרח השמש · כל הנחלים הולכים אל הים · כינה את הרשעים בחמה ובלבנה וים שאין להם מתנת שכר כך שנויה בספרי ולמדתי משם שהענין מדבר ברשעים והמשילם לתגבורת שחמה שסופה שוקעת · תוספות · ד"א כל הנחלים הולכים אל הים ומה ת"ל בעובדי כוכבים נאמר שוטים המשתחוים למים סבורים שיש בהם ממש לפי שרואין את הים הגדול שכל הנחלים הולכים בו והוא אינו מלא ואינן יודעין להבין כי אל המקום שהנחלים הולכים בו שם הם שבים ללכת שמימי הנהרות ההולכי' לתוך הים הם המים עצמם שהלכו כבר הם נובעות מתחת התהום והולכים למעלה מן הקרקע עד הים וחוזרים ונובעים לפיכך אין הנהרות פוסקים ואין הים מלא ולא מפני שיש בהם ממש · ע"כ : קהלת · ע"ש שקיהל חכמות הרבה וכן במקום אחר קראו אגור בן יקה שאגר כל החכמה והקיאה וי"א שהיה אומר כל דבריו בהקהל : מלך בירושלים · עיר החכמה : (ב) הבל הבלים אמר קהלת · קהלת קורא תגר ואומר על כל יצירת שבעת ימי בראשית שהכל הבל של הבלים הוא : הבל · הבל נקוד חטף פת"ח לפי שהוא דבוק כלומר הבל שבהבלים · שבעת הבלים כנגד מעשי שבעת ימי בראשית : (ג) מה יתרון · שכר ומותר : תחת השמש · תמורת התורה שהיא קרויה אור שנאמר ותורה אור כל עמל שהוא מחליף בו את עסק התורה מה שכר בו : (ד) דור הולך ודור בא · כל מה שהרשע יגע ועמל לעשוק ולגזול אינו מבלה את מעשיו כי הדור הולך ודור אחר בא ונוטל הכל מיד בניו כענין שנאמר בניו ירצו דלים : והארץ לעולם עומדת · ומי הם המתקיימים הענוים הנמוכין המגיעין עצמם עד לארץ כענין שנאמר וענוים יירשו ארץ · ומדרש תנחומא אומר כל צדיקי ישראל נקראו ארץ שנאמר ואתם תהיו לי ארץ חפץ : (ה) וזרח השמש וגו' · דור הולך ודור בא כאשר השמש תזרח

אבן עזרא

(א) דברי · כתיב וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו וגו' והמשל הוא שנמשל בו דבר אחד כמו חוד חידה ומשל משל והוא סיפור הגדול והקטן נבוכדנצר והדרך השיר להיות התהלה או דבר עתיד להיות ובעבור היות חפץ שלמה לחבר הדברים שימלו על הלב החל במלת דברי ואיננו כן כל דברי כי הפסוק שיש אחריו יורה עליו או הוא בעצמו גם כן יורה הפסוק השני בספר הזה על הראשון וקהלת היא שלמה כי לא היה מבני דוד משיח ה' מלך רק הוא לבדו ונקרא כן על לשון החכמה שנקהלה בו ותבר שם מקום מלכותו בעבור תפארתו הלא תראה כי נקרא מלך ירושלם מלכי צדק כי היה שלם ויורה עליו ויהי בשלם סכו וכן אדני צדק בעבור היותו אדון מקום הצדק וכן על דברתי מלכי צדק והוא דוד המלך : (ב) הבל · אמר על דברי הבלי העולם וסמך הבל אל הבלים ואם לא ימצא מסמיכות שהם על משקל אדן שיתחנה חוץ מאחד משכבך ושגור דלתך משפת חמתך גם אלה בפת"ח וזה בצר"י וסמיכות היחיד לרבים בענין אחד על שני דרכים לגדולה כמו מלך מלכים ולשפל כמו עבד עבדים והבל הבלים כמוהו כענין אך הבל בני אדם כזב בני איש במאזנים לעלות המה מהבל יחד וכמ"ם תחת יותר כמ"ם מכל שהיו לפני בירושלם ומ"ם מכל מלמדי השכלתי · והענין אם יעלו בני אדם במאזנים עם ההבל היו יותר קלים מהבל · וכפל הבל הבלים להורות על כל זמן כענין נשאו נהרות קולם וכן שובי גם השבוני פעמים רבות ובלא יאמר אדם בלבו שיש בדברי העולם הבל ויש בו שורש עומד הנה תחם הכל הבל : (ג) מה יתרון · על משקל זכרון והוא שם מהפעלים שהפ"א שלהם איננו שלם ובנין הפעיל יורה עליו והענין אחר שהכל הבל מה יועיל לאדם בכל עמלו · ועניין תחת השמש הוא הזמן המתהפך כי השמש לבדו יוליד הזמן כי היום תלוי בשמש מעת זרחו ועד בואו והלילה הוא מעת בוא השמש עד זרחו יראו הכוכבים או הלבנה או לא יראו וכן זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף על פי נטות השמש לפאת צפון או דרום אע"פ שיש צירת נכהרות וכלמחים שלחים ובמות מעשים נאים וכימה לקצר וכסיל לפתח אין מעשה כולם כנגד מעשיו כי אם תלך מחלקים רבים ואם השמש אחד ישתנו מעשיו כפי השתנות המקום ועשרים מחברות הכבשה ושתנות התולדות כולם עם נוע גובה גלגל המזלק היוצא על כן לא תמצא מחברות מלאכת השמים כמצא למתכונת אחרת רגע אחד ועל זה נזכר בספר יצירה שתי אבנים בונות שנים עד שבע שאין הפה יכול לדבר ולא האוזן יכולה לשמוע והשכל לבקש חכמה עד שתתברר כי אין לו יתרון כי אין הרוח של אדם תחת השמש : (ד) דור · בעבור היות כל נמצא תחת השמש מורכב מארבעה מוסדים מהם יצאו ואליהם ישובו והם האש והרוח הנה שהוא האויר והמים והארץ זכר הארבעה והאל כארץ שהיא כמו היולדת ואחר כן זכר השמש מקום האש בעבור רוב חומה והיא האש המולדת ואחר כן הרוח והמים ואמר על הארץ שכל הנולדים ממנה אליה ישובו כענין כי עפר אתה ואל עפר תשוב והיא עומדת ודור בא ודור הולך יתכן היות ענין דור כמו גרים וכמוהו מדור באהלי רשע : (ה) וזרח · ככר באמרו אגשי כמדום והתבונן מכל

ספורנו

(א) **דברי** קהלת · נפש שכלית שאספה אליה כל החכמות כאמרו ויחכם מכל האדם וידבר על העצים וידבר על הבהמה ועל הרמש וגו' : בן דוד · שהרבה להתבונן ולהשכיל בחכמה האלהית כאמרו מכל מלמדי השכלתי גו' מפקודיך אתבונן גו' : מלך · והיה לאל ידו לקבץ אליו חכמי דורו ולרדת לסוף דעתם : בירושלים · שבה היו נמצאים לא רב חכמי הדור כאמרו ולציון יאמר איש ואיש יולד בה : (ב) הבל הבלים · הנה כל מחודש בלתי מכוון אל תכלית נאות למעלת חדושו יקרא הבל והדבר אשר תכליתו יותר גרוע יקרא הבל הבלים כמו שיקרא היותר קדוש קדש קדשים : אמר קהלת · אמר שאלה זה בהתבוננו שיש דברים נמצאים אשר פעולתם בתכלית ההבל בהיות תכליתם יותר גרוע מכל הבלים ונר כלא

שׁוֹאֵף זוֹרֵחַ הוּא שָׁם: ו הוֹלֵךְ אֶל־דָּרוֹם וְסוֹבֵב אֶל־צָפוֹן סוֹבֵב ׀ סֹבֵב הוֹלֵךְ הָרוּחַ וְעַל־סְבִיבֹתָיו שָׁב הָרוּחַ: ז כָּל־הַנְּחָלִים הֹלְכִים אֶל־הַיָּם וְהַיָּם אֵינֶנּוּ מָלֵא אֶל־מְקוֹם שֶׁהַנְּחָלִים הֹלְכִים שָׁם הֵם שָׁבִים לָלָכֶת: ח כָּל־הַדְּבָרִים יְגֵעִים לֹא־יוּכַל אִישׁ לְדַבֵּר לֹא־תִשְׂבַּע עַיִן לִרְאוֹת וְלֹא־תִמָּלֵא אֹזֶן מִשְּׁמֹעַ: ט מַה־שֶּׁהָיָה הוּא שֶׁיִּהְיֶה וּמַה־

ת"א הולך אל דרום וסובב אל צפון. עירובין נו בפר"א כה זוהר פ' תולדות וס' חקת וס' פקודי: כל הדברים יגעים. יומא יט זוהר פ' מקץ:

רש"י

שחרית ותשקע ערבית ותלך כל הלילה שואפת לבוא אל מקום אשר זרחה אתמול משם שתזרח שם גם היום: (ו) הרוח. רוחו של שמש מל"ש בלע"ז כמו אל אשר יהיה שם הרוח ללכת: ועל סביבותיו שב. גם מחר כל היקף וסבוב שסבב אתמול הוא מקיף וסובב היום: הולך אל דרום. לעולם ביום: וסובב אל צפון. לעולם בלילה: סובב סובב הולך. אל פני מזרח ומערב שפעמים מהלכתן ביום ופעמים מסבבתן בלילה. בתמוז מהלכתן ובטבת סובבתן. אף הרשעים כל מה שמשמן זורחת סופן לשקוע כל מה שהם הולכים ומתגברים סופן לשוב אל מקום לחכתם מיקום הטנופת באו ולמקום הטנופת ילכו וכן כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא לפי שאינן נסתרים בתוכו כי יש אוקיינוס שהוא גבוה מכל העולם כולו שנאמר הקורא למי הים וישפכם וגו' ומשיקן אדם שופך מלמעלה למטה והנחלים הולכים במחילות תחת הים מאוקיינוס וחוזרים ונובעים וזהו אל מקום שהנחלים הולכים שם הם שבים אף הרשע כל שמת שבא כן ילך: (ח) כל הדברים יגעים וגו'. לא תשבע עין. לא תמלא אזן. מוסב על מה יתרון אם מחליף הוא עסק התורה לדבר בדברים בטלים הרי הם יגעים ולא יוכל להשיג את כולם ואם במראית העין בא לעסוק עינו לא תשבע ואם בשמיעת האוזן אזנו לא תמלא: (ט) מה שהיה הוא שיהיה וגו'. בכל מה

אבן עזרא

שבראתים הנראים על צורת חלקים והשמש גדול מכולם ואין אחד כמוהו והיא השרת במלאכת שמים כדמות הנקודה בהכאות המדות והאחד בחכמת החשבון והענין אע"פ שיש לו תנועה ויוצרת ויבא ישוב אל מקומו כבראשונה ומקום זרחו היום קרוב ממקום זרחו מחר ובעבור תנועתו לצפון ולדרום יזרח שני פעמים בשנה ממקום אחד וממקום סוף הדרום והצפון פעם אחת עד מלאת לו שנה תמימה וכן מקרה הלבנה והחמשה כוכבים גם כל נבא השמש יזרח ויבא. לכן זכר הגדול בענין ולמעט שם אשר בהם שלא הזכיר הכוכבים. וענין שואף כמו כאוה נפשה שאפה רוח כאילו הוא שואף היות מהרה לשוב אל מקומו: (ו) הולך. י"א כי גם הפסוק הזה על השמש ידבר שפעם נוטה אל צפון ואל דרום ויגרע הרוח פאה וזה איננו נכון ויורה עליו ועל סביבותיו שב הרוח וכל הפסוק הוא בענין הרוח שפעם יתנועע האויר לפאת צפון ופעם לפאת דרום ויסוב מדרום לצפון על פאת מזרח ומצפון לדרום על פאת מערב על כן אמר סובב סובב הולך הרוח ובסוף ישוב על סביבותיו כמו השמש כי היא סבת רוב תנועות הרוח ויורדי הים ידעו מהם שהם על דרך אחד כיום לשנה: (ז) כל הנחלים. אע"פ שהנחלים הולכים אל הים לא יהיה מלא עד שיעבור החוק ויכסה הארץ בעבור שהמים שהלכו אליו הם ישובו ללכת על מקומם פעמים אין קץ להם כי תמיד יעלה אד מהים אל הרקיע והם רוב העננים והמים המתוקים יעלו בעבור קלותם והאד ישוב גשם כענין הקורא למי הים וישפכם ומימי המעינים מהגשם וכל הנחלים יצאו מהמעינים הלא תראה כי בשנת בצורת ייבשו רובי המעינים וכתוב ויבש הנחל כי לא היה גשם בארץ וזה ענין אל מקום שהנחלים הולכים ולא באר שלמה סבת שוב המים אל מקומם כאשר לא באר סבת שוב השמש מהמערב למזרח אם למעלה מהרקיע או על הצדדים או על דרך שהארץ עגולה והיא כאמצע הגלגל העליון כי אלה הדברים צריכים ראיות ותורת ספור לדבר על כל דבר נראה לעין ולא יצטרך לראיות והענין בבירור אלה ארבעתם שהם השמש שהוא מקום האש והרוח והמים והארץ בעבור היות כל הנמצאים תחת השמש נולדים מהם שהם השמים והתחתונים ובני אדם והעוף ודגי הים ואם כם שהם הברכים מנהגם לשוב אל מקום כשהיו איך יעמדו הנולדים מהם ואם היו בראשיתם הבל כן יהיו באחריתם ואם האדם הבל אף כי מעשהו שהוא כמו מקרה לו ואף כי מחשבותיו שהם במקרה המקרה כענין ה' יודע מחשבות אדם כי המה הבל: (ח) כל הדברים. יש מפרשים יגעים כמו מלאים וזה לא יתכן בעבור היות יגעים פיעל עומד כמו האחד עיף ויגע ואילו היה כענין פירושם היו מיגעים מבנין פיעל הדגוש מן אל תיגע שמה. אכן ישוב יגעים על הדברים בעצמם והטעם שהם גלאים ותשרים אין כח בהם על כן לא יוכל איש לדבר ואחר שהודיע הארבעה הברכים שהם עומדים על מתכונתם ואין תקוה להם תנועה בהם. ישובו בהסיו אמת ידענו הכלל והפרטיים הנולדים מהם לא יעמדו רגע אחד על מתכונת אחת ע"כ לא יוכל אדם לספור אותם והעין לא תשבע מראות כי סבת ראות העין התמונות שהם מתדמות כאויר הזך ולא יעמדו רגע אחד והאזן לא תמלא משמע הפרטים כי גם סבת השמיעה הכאת האויר שיש בו תמונות הקולות גם הם לא יעמדו על כן לא תוכל העין לבלות בפרטים ולא האזן לשמוע מהפרטים כי אין קץ ומספר להם אבל בני אדם לכן השכל לבדו ידע הכלל והפרט כי מעשה ידיו כלם: (ט) מה שהיה. אמר המחבר על

ספורנו

תשב: הבל הבלים הכל הבל. ואמר שהוא הבל יותר מאחר ההבלים אשר הפועל והפעולה והתכלית כלם הבל כי בהיות הפועל והפעולה נכבדים והתכלית גרוע ראוי שיקרא הבל הבלים בלי ספק: (ג) מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש. ואמר זה על עמל האדם תחת השמש בענינים הנפסדים כי מה תכלית בזה שיהיה ראוי שישתדל בו כ"כ באלה אלהים לבנינו: (ד) דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת. וכמו כן אמר זה על חזרת חלילה שנמצאת בדורות הנפסדים בפעולת הטבע או מניעו בהוה תמיד בחכמה נפלאה כי לא יושג בה שום תועלת לא לאישי המינים ולא לכללות זה המציאות כי גם שישתנו הדורות הארץ לעולם עומדת על ענין אחד באיכות וכמות הנמצאים בה בלתי תוספת וגרעון: (ה) וזרח השמש ובא השמש. וזה בעצמו אמר על חזרת חלילה הנמצאת בהקיפי גלגל השמש ממזרח למערב: (ו) הולך אל דרום וסובב אל צפון. וזה אמר ג"כ על חזרת חלילה הנמצאת בהקיפי השמש כגלגל הנוטה. כי לא יתחדש מהם דבר לא בעצמם ולא במה שלמטה מהם ואם כל סיבה בזה היא בשביל הנפסדים הנה תכליתה גרוע מאד בלתי ראוי לפעולתם מזולת מה שגלה שנעשיתהו בלתי מועלת לנפסדים. אבל זולת מאד ברב ההשתנות הנמשך ממנו: (ח) כל הדברים יגעים לא יוכל איש לדבר. ועם זה הנה כל הדברים היגעים מפני בהם בעל תכלית על הסך הגרמים השמימיים שהם בלתי נלאים הם רביה באופן שלא יוכל איש לספרם אם כן המתמידים בנלאים

שֶׁנַּעֲשָׂה הוּא שֶׁיֵּעָשֶׂה וְאֵין כָּל־חָדָשׁ תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ י יֵשׁ דָּבָר שֶׁיֹּאמַר רְאֵה־זֶה חָדָשׁ הוּא כְּבָר הָיָה לְעֹלָמִים אֲשֶׁר הָיָה מִלְּפָנֵנוּ׃ יא אֵין זִכְרוֹן לָרִאשֹׁנִים וְגַם לָאַחֲרֹנִים שֶׁיִּהְיוּ לֹא־יִהְיֶה לָהֶם זִכָּרוֹן עִם שֶׁיִּהְיוּ לָאַחֲרֹנָה׃ יב אֲנִי קֹהֶלֶת הָיִיתִי מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל בִּירוּשָׁלִָם׃ יג וְנָתַתִּי אֶת־לִבִּי לִדְרוֹשׁ וְלָתוּר בַּחָכְמָה עַל כָּל־אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמָיִם הוּא ׀ עִנְיַן רָע נָתַן אֱלֹהִים לִבְנֵי הָאָדָם לַעֲנוֹת בּוֹ׃ יד רָאִיתִי אֶת־כָּל

ת"א אין כל חדש תחת השמש · ברכות נט שבת ל נדרים לט סנהדרין קי : אני קהלת הייתי מלך · גיטין סח סנהדרין כ : ראיתי את כל המעשים · זוהר פ' בשלח :

רש"י

שהוא למד כדבר שהוא חליפי השמש אין בו חידוש לא יראה אלא מה שהיה כבר שנברא בששת ימי בראשית אבל העוסק בתורה מוצא בה תמיד חדושי טעמים כענין שנאמר דדיה ירווך בכל עת מה הדד הזה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו טעם אף דברי תורה כן וכן מצינו במס' חגיגה שאמר ר"א בן הורקנוס דברים שלא שמעתן אוזן במעשה מרכבה : (י) יש דבר · בא לידך תחת השמש שיאמר לך האומר עליו ראה זה הדבר חדש הוא ואינו חדש שכבר היה לעולמים שעברו לפנינו אלא שאין זכרון לראשונים לכך דומה להיות חדש וגם לאחרונים שיהיו לאחרינו לא יהיה להם זכרון בדורות שיהיו לאחרונה להם · ומ"א דורשו כנגד אבוד זכר עמלק וסופו של זכר אדום למחות שנאמר ולא יהיה שריד לבית עשו : (יב) אני קהלת הייתי מלך · על כל העולם ולבסוף על ישראל לבד ולבסוף על ירושלים לבדה ולבסוף על מקלו שהרי נאמר הייתי מלך בירושלים אבל עכשיו איני מלך : (יג) ונתתי את לבי לדרוש · בתורה שהיא החכמה ולהתבונן בה על כל מעשה הרע האמור למעלה הנעשה תחת השמש ובינותי בה שהוא הענין הרע אשר נתן הקב"ה לפני בני האדם את החיים ואת המות את הטוב ואת הרע : ענין רע · מנהג רע להם : לענות בו · להתנהג בו · ענין יש לפותרו לשון מעון ודירה ויש לפותרו לשון עיון ומחשבה וכן לענות בו : נתן אלהים · הכין לפניהם : (יד) ורעות רוח · שבר רוח כמו רועו וחתו · רוח

אבן עזרא

הבריאות העליונות כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם ועל הבריאות של מטה אמר כי נשגב שמו לבדו והענין כי תהו השמש כלם וענין מה שהיה הוא על הגלגלים וצבאותם כי הם כמו עגולות חוזרות חלילה וראשיתם כסופם וסופם כראשיתם : ומה שנעשה הוא שיעשה · על הכללים שהם שומרים כמין אדם ומין סוס ומין כל חי ומין כל צמח ותולדת אלה מתנועות העליונים ואם העליונים עומדים יעמדו הכללים שהם בתבנית מערכות הצבאות והענין אע"פ שלא תוכל לספור הפרטים כלליהם שמורים וידועים וספורים ועל זה הדרך תראה עולם שלמעלה ועולם שלמטה עומד על דרך אחד ואין כל חדש : (י) יש דבר · ימצא יש ברוב בלשון הקדש על הדבר הנמצא לפרקים מעטים כמו ויש אשר יהיה הענן · יש מפזר ונוסף · ויש רשע מאריך · כי ברוב שנות רשעים תקצרנה · ואם יראה לאדם דבר חדש כבר היה לעולמים ופירוש עולמים כמו זמנים וכן צור עולמים · מלכותך מלכות כל עולמים תשובה תשובת גלה וזמנים רבים : (יא) אין זכרון · אם תאמר אילו היה כמו זה הדבר החדש בימים הקדמונים לאשר שמענו שמעו אין זכרון לראשונים גם כי יקרה לאחרונים עם אחרוני אחרונים עד הנה דברי שלמה על דרך כלל ועתה יחל לבאר כל הדברים שיעלו על לב : (יב) אני קהלת · ענייני הספר יורו כי באחרית ימיו חיברו כאילו יאמר לדורות הבאים כך וכך נסיתי בימי חיי ויכולתי לנסות כל דבר בעבור היותי מלך ועניין על ישראל בעבור שהיו בם לעולם נביאים וחכמי לב כמו בני זרח · ולא כבני קדר השכונים באהלים והענין שהייתי מלך על עם חכם ונכון ואמר בירושלם בעבור היות מקומה נכון לקבל החכמה · כי ידוע שהישוב נחלק לשבעה חלקים ולא יתכן היות יושבי לב לקבל החכמה כי אם בשלשה חלקים האמצעיים כי החלקים הראשונים והאחרונים ימנע רוב החום או הקור להיות תולדת אדם ישרה וידוע כי רוחב ירושלם שלשים ושלש מעלות והוא חצי הישוב כי לא יתכן יישוב כי אם אחר מעלות נטות השמש בלשון או כדרוש : (יג) ונתתי · יתכן היות ענין זה הפסוק דבק עם הבא אחריו והוא שחקר בחכמה וכן ענין לתור כמו מתור הארץ לראות דברי חפץ ועיקרי כל המעשים אף על פי שהוא ענין רע בעבור שיתעסק האדם כדבר שלא יועיל · ופירוש לענות בו מענין ויש אומרים שהוא מלשון ענוי · ויאמר כי כמוהו אני עניתי מאד · וענה גאון ישראל · ויוסף נכון הוא היות וענה מן לא תענה ברעך · וגם עניתי כמו ויען איוב ויורה עליו הבא אחריו אני אמרתי בחפזי · וכן ימצא אל ויענם יענה בם · או ישיב תשובה להם · וכאשר התעסק לראות עדי המעשים מצא שהם הבל ורעות רוח ויהיה פירוש תחת השמים כמו תחת השמש · ויתכן שרמז במלת תחת השמים כמו תחת השמש לגלגל העליון שהם כל צבא השמים וחכמת סוד המזלות על שמנה ושלשים צורות הגלגל ואחר שהסתכל בדרך החכמה לדעת עיקר כל המעשים שהם נולדים מכח השמים וראה שהוא ענין רע וקשה בעבור קוצר דעת בני אדם לספור התולדות ואף כל הנולדים ואין מספר לגדודי שמים ולא יכלו הקדמונים לספור כי אם אלף ושנים ועשרים ויורה על זה שאמר תחת השמים עת לכל זמן וכן השני שה"א בפסוק תרתי בלבי : (יד) ראיתי · פקח

ספורנו

הנאות כמין אינה מצד טבעם הכללי אבל מצד איזה נכרי מצוית בזה שהוא בלתי נלאה : ולכן לא תשבע עין לראות ולא תשבע עין בתכליתו ולא תלאה מראות והבחינות : ולא תמלא אוזן משמוע · באופן שלא תחדל אוזן הטבע משמוע את קולות בענין הגלגל המניע עליו כי הטבע מצד עצמו פועל בלתי כוונה : (ט) מה שהיה הוא שיהיה · ובזה ראוי לתמוה על זה הגלגל המניע לטבע לחזור חלילה בלתי התחדש מזה דבר : (י) יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא · ואמרתי שאין כל חדש כי גם שיקרה דבר בימינו שנחשוב שהוא חדש · כבר היה לעולמים · לפי הנמצא בדברי הימים שלהם : (יא) אין זכרון לראשונים · והסבה שאותו הדבר הוא חדש בעינינו היא שאין זכרון לראשונים : (יב) אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלים · והיה לאל ידי להקהיל חכמי הדור ולחקור דעות וחקרי לב הדתים גם ישנים : (יג) ונתתי את לבי · ועם זה שהיה לאל ידי הרביתי ההשתדלות הראוי להשיג את המכוון כאמרם ז"ל יגעתי ולא מצאתי אל תאמין : בחכמה · עיונית ומחקרית : על כל אשר נעשה תחת השמים · התחלתי חקירתי בנפסדים כמשפט כל חוקר להתבונן מהם אל מה שלמעלה מהם : הוא ענין רע · ומצאתי שלמי ושכלי המתבונן הוא ענין רע וחסר שהוא כחוי בלבד לא שכל בפועל : לענות בו · להכניע נפשו בהבינו את חסרונו ולא

הַמַּֽעֲשִׂים שֶׁנַּעֲשׂוּ תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וְהִנֵּה הַכֹּל הֶבֶל וּרְעוּת רֽוּחַ׃ טו מְעֻוָּת לֹא־יוּכַל לִתְקֹן וְחֶסְרוֹן לֹא־יוּכַל לְהִמָּנֽוֹת׃ טז דִּבַּרְתִּי אֲנִי עִם־לִבִּי לֵאמֹר אֲנִי הִנֵּה הִגְדַּלְתִּי וְהוֹסַפְתִּי חָכְמָה עַל כָּל־אֲשֶׁר־הָיָה לְפָנַי עַל־יְרוּשָׁלָ͏ִם וְלִבִּי רָאָה הַרְבֵּה חָכְמָה וָדָֽעַת׃ יז וָאֶתְּנָה לִבִּי לָדַעַת חָכְמָה וְדַעַת הֹלֵלוֹת וְשִׂכְלוּת יָדַעְתִּי שֶׁגַּם־זֶה הוּא רַעְיוֹן רֽוּחַ׃ יח כִּי בְּרֹב חָכְמָה רָב־כָּעַס וְיוֹסִיף דַּעַת יוֹסִיף מַכְאֽוֹב׃ ב א אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי לְכָה־נָּא אֲנַסְּכָה בְשִׂמְחָה וּרְאֵה בְטוֹב וְהִנֵּה גַם־הוּא הָֽבֶל׃ ב לִשְׂחוֹק אָמַרְתִּי מְהוֹלָל וּלְשִׂמְחָה מַה־

ת"א מעות לא יוכל לתקון · ברכות כט חגיגה ט יבמות כב : כי ברב חכמה רב כעס · נדרים כה : ויוסיף דעת יוסיף מכאוב · סוכה מב : לשחוק אמרתי מהולל · שבת ל :

רש"י

(טו) מעות · מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת ורבותינו פירשו על הבא על הערוה והוליד ממזר או על תלמיד חכם הפורש מן התורה שהיה ישר מתחלתו ונתעוות : וחסרון לא יוכל להמנות · זה שחיסר עצמו ממנין הכשרים לא יוכל להמנות עמהם בקבול שכרם : (טז) דברתי אני עם לבי · עכשיו שירדתי מגדולתי אני נותן לבי לאמר מי יאמר עלי שהבא לידי מדה זו · אני הנה הגדלתי וגו' : (יז) ואתנה · עכשיו את לבי לדעת את טיב החכמה מה סופה ואת טיב ההוללות והסכלות : והוללות · שיעמום ושירוף הדעת לשון ערבוב כמו מהול במים : ושכלות · שטות : ידעתי · עתה שגם החכמה יש בו שבר רוח כי ברוב החכמה אדם סומך על רוב חכמתו ואינו מתרחק מן האיסור כל"כם סוף המעשה בא לידי כלא לב : ובא רוב כעס להקב"ה אני אמרתי ארבה סוסים ולא אשיב את העם מצרימה ובסוף השיבותי · אני אמרתי ארבה נשים ולא יסירו לבבי הרי נכתב עלי נשיו הטו את לבבו וכן הוא אומר שעל רוב חכמתו הוא סמך ועשה כמה דברים שנאמר נאום הגבר לאיתיאל לאיתיאל ואוכל : (א) אמרתי אני בלבי · הואיל וכן הוא אחדל לי מן החכמה ואעסוק במשתה תמיד : אנסכה · לשון מסך יין לשתות כמו מסכה יינה עירוב יין במים לתקנו או עירוב בשמים ביין לקונדיטון : וראה בטוב · כמו וראות בטוב : והנה גם הוא הבל · שהרי ראיתי בנבואה שהרבה קלקולים באים מתוך שחוק · בלשאצר מת מתוך משתה · אנשי דור המבול נאספו מתוך רוב טובה שהשפעת להם : (ב) לשחוק אמרתי מהולל · מעורבת בבכי ואנחה : ולשמחה מה

אבן עזרא

ורעות רוח כמו אפרים רועה רוח ורודף קדים שלא יועיל ולא ישביע וענין רוח כמו הבל בעבור רובי המלכותיו שלא יוכל אדם לתפסו ביד כענין כי רוח יזרעו וכן כי רוח עברה בו ויתכן היות ורעות כמו מחשבת ויורה עליו רעיון רוח ומשקלם דמות ודמיון מהפעלים שהלמ"ד שלהם איננו שלם : (טו) מעות · פעול כמו מדובר והם שני שרשים והענין אחד שלם ושאיננו שלם · ומלת לתקון פועל עומד והענין על דרך הפירוש הראשון על שני הפסוקים שהם לפני זה אחר שראה שהכל הבל לא יוכל ההבל לשוב כמו עומד · כי המעוות לא יוכל להיותו נתקן כי תולדתו מעוות ובעל החסרון אין בו יכולת להמנות עם השלימים וזה הפירוש בחסרון בעל מחסרון או יהיה שם התאר כמו ראשון ואחרון או ישוב על מעוות ויהיה מעוות לבדו בתולדתו ומעוות חסרון מחסרונו ועל הפירוש השני שנולד במערכה חסירה אין בו כח להשלים נפשו והנה נמצא המתעסק לחקור עיקר התולדות ממלאכת השמים מתעסק בתוהו וזה נכון ברוב מבני אדם וברוב מתעסקיהם : (טז) דברתי · בעבור היות הלב משכן הרוח והוא הגברא בגוף בתחלה כי הוא דמות מלך והמות שר צבא היה הלב כגוי לחכמה ולשכל ולטעם ולמחשבות הבינה בעבור היותו המרכבה הראשונה לנשמת האדם העליונה וכן יכנו הדבורים בלשון שפה בעבור צאת הדבורים ממנה ועל כן הוא אומר לב חכם ונבון קונה לב הכי נפשו · וענין הגדלתי והוספתי חכמה שחיבר ולמד חכמת הקדמונים והוסיף עליהם · ולבי ראה הרבה חכמה שלא חבר אותה ומלת הרבה שם ימצא על יחיד ורבים כמו כי הרבה יהיו וכן מלת ריקם וגם הפועל קמוץ הרבה ארבה : (יז) ואתנה · אחר שלמדתי חכמות והוספתי נתתי לבי לדעת עיקר ההוללות כמו ויתהולל בידם ועיקר השכלות שהוא הפך ההוללות אף על פי שזה רעיון הבל : (יח) כי · כאשר ביקש לדעת השכלות ראה כי המשכיל המכיר דברי העולם ברוב חכמתו תמיד יהיה לו כעס ומכאוב ולא ישמח בבנים בעבור דעתו שאחריתם למות בחייו או אחריו ולא בעושר כעוף יעופף וגם לא יועיל ויושיע ביום האיד ויום המות נהם בין שתי עיניו : (א) אמרתי · ידבר עם נפשי בעיקר ההוללות לכה נא אנסכה בשמחה אם החכמה תוליד כעס תעזב ואשוב להתעסק בדברי שמחה ולנסך היין · כענין ושתו ביין מסכתי · ואם הם שני שרשים והוא מהבנין הדגוש כמו אדברה · וינסך כמו וידבר · ויש אומרים כי הוא מן נסה והכ"ף לדמות הנוכח כענין אנסה אותך כמו אחוך שמע לי · אלכך ולא ידעתני : (ב) לשחוק ·

ספורנו

יתגאה בבחירתו שיחשוב היותו כפועל דומה ליוצרו כמו שקרה למלך צור כאמרו אל אני מושב אלהים ישבתי אבל ישתדל להדמות אליו לרצון לפניו : (יד) ראיתי את כל המעשים שנעשו תחת השמש · שהם הנפסדים : וראיתי שהם הבל · שתכליתם מצד עצמם גרוע ודבר בלתי נחשב : ורעות רוח · באופן שכל מה שישמח האדם בהם הוא רעות רוח כי הוא בזה רועה וזונן ברוח בלבד כענין אפרים רועה רוח : (טו) מעות לא יוכל לתקון · וזה כי לכל הנפסדים יקרה דרך עולה תמיד בצמיחה עד תכלית הגדול והפך יתעות אותו הדרך וקו הצמיחה מעלייתו ויטה אל הירידה באופן שלא יוכל לתקון ולהחזור אל קו עליית הצמיחה ולא אל תכלית הגדול : וחסרון לא יוכל להמנות · ועם זה מצאתי במין האנושי שהיה הנכבד מכלם חסרון דברים ההכרחיים לקיומו כענין השגת לחם ושמלה באופן שלא יוכל להמנות רבוי פרטיהם כאמרם ז"ל כמה טרחות טרח אדם הראשון עד שלא אכל פת · וכמו כן כמה טרחות טרח עד שלא לבש : (טז) הגדלתי והוספתי חכמה · בעיונית : ולבי ראה הרבה חכמה · חקירת קדמונים : ודעת · דעות נמשכות להקדמותיהם : (יז) ואתנה לבי לדעת חכמה · שלמות בעיון : ודעת הוללות · ולדעת כמו כן דעות של קדמונים המשובשות : ושכלות · ודעות של סכלות מחסרון הקדמות : ידעתי שגם זה רעיון רוח · והכרתי בלי ספק שהם דבר בלתי נחשב : (יח) וזה כי ברוב חכמה · של אותם קדמונים : רב כעס · כי לפי דעתם אין שום משגיח ואין שום נפש אישית נצחית מגלגל הירח ולמטה באופן שהצדיק והרשע שוים אחר מות הגוף : ויוסיף דעת · ומי שמוסיף דעת ומכיר שיש מסדר מכוון לתכלית : יוסיף מכאוב · על רוע הסדר ההוה למציאות לפי דעתו : (א) אנסכה

בשמחה

זֹּה עֹשָׂה׃ ג תַּרְתִּי בְלִבִּי לִמְשׁוֹךְ בַּיַּיִן אֶת־בְּשָׂרִי וְלִבִּי נֹהֵג בַּחָכְמָה וְלֶאֱחֹז בְּסִכְלוּת עַד אֲשֶׁר־אֶרְאֶה אֵי־זֶה טוֹב לִבְנֵי הָאָדָם אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ תַּחַת הַשָּׁמַיִם מִסְפַּר יְמֵי חַיֵּיהֶם׃ ד הִגְדַּלְתִּי מַעֲשָׂי בָּנִיתִי לִי בָּתִּים נָטַעְתִּי לִי כְּרָמִים׃ ה עָשִׂיתִי לִי גַּנּוֹת וּפַרְדֵּסִים וְנָטַעְתִּי בָהֶם עֵץ כָּל־פֶּרִי׃ ו עָשִׂיתִי לִי בְּרֵכוֹת מָיִם לְהַשְׁקוֹת מֵהֶם יַעַר צוֹמֵחַ עֵצִים׃ ז קָנִיתִי עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת וּבְנֵי־בַיִת הָיָה לִי גַּם מִקְנֶה בָקָר וָצֹאן הַרְבֵּה הָיָה לִי מִכֹּל שֶׁהָיוּ לְפָנַי בִּירוּשָׁלִָם׃ ח כָּנַסְתִּי לִי גַּם־כֶּסֶף וְזָהָב וּסְגֻלַּת מְלָכִים וְהַמְּדִינוֹת עָשִׂיתִי לִי שָׁרִים וְשָׁרוֹת וְתַעֲנוּגֹת בְּנֵי הָאָדָם שִׁדָּה וְשִׁדּוֹת׃ ט וְגָדַלְתִּי וְהוֹסַפְתִּי מִכֹּל שֶׁהָיָה לְפָנַי בִּירוּשָׁלִָם אַף חָכְמָתִי עָמְדָה לִּי׃ י וְכֹל אֲשֶׁר שָׁאֲלוּ עֵינַי לֹא אָצַלְתִּי

ת"א ולבי נהג בחכמה · זוהר פ' תרומה: עשיתי לי שרים ושרות · גיטין סח:

רש"י

זה · טובה עושה הרי כופה תוגה: (ג) תרתי בלבי · חזרתי לתור בלבי להחזיק בכולן במשתה בחכמה ובסכלות ולמשוך ולעדן במשתה היין את בשרי כל סעודת עונג קרויה ע"ש היין: ולבי נוהג בחכמה · אף אם בשרי נמשך ביין לבי מתגלגל בחכמה להחזיק בתורה: ולאחוז בסכלות · בדברים הדומים לי לסכלות שאמרתי עליהם איתיאל ואוכל וכיון לכיבת שעשנו וכלאי הכרם שהשטן משיב עליהם ואומות העולם משיבין עליהם וכן הוא אומר טוב אשר תאחוז בזה וגו' וגם על שאול שנדמה בעיניו סכלות להרוג מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק והיא מצות המקום וקורא אותה סכלות: (ד) הגדלתי מעשי · בימי גדולתי: (ה) עץ כל פרי · שהיה שלמה מכיר בחכמתו את גידי הארץ איזה גיד הולך אל כוש ונטע בו פלפלין איזה הולך לארץ תרובין ונטע בו חרובין שכל גידי הארצות באים לציון שהם משתיתו של עולם שנאמר מציון מכלל יופי לכך נאמר עץ כל פרי · במדרש תנחומא: (ו) ברכות מים · כמין ביברין של דגים שחופרין בקרקע: (ח) וסגולת מלכים · גנזי מלכים זהב וכסף ואבן יקרה שהמלכים מסגלים בגנזיהם: והמדינות · סגולת כל סוחרים: שרים ושרות · מיני כלי זמר: שדה ושדות · מרכבות נוי עגלות צב ובלשון גמרא יש שידה תיבה ומגדל: (ט) אף חכמתי · גם חכמתי לא הנחתי בשביל כל המעשים האלה ועמדה לי ולא שכחתיה · ד"א עמדה לי לעזרה מכל אלה: (י) לא אצלתי · לא רחקתי להבדל מהם וכן ויאצל מן הרוח

אבן עזרא

אמרתי כי הנוטה לשחוק שהוא מהולל ואמרתי בעבור השמחה מה זה עושה מה תועיל ומה טוב מעשה והלמ"ד כמו למ"ד אמרי לי אחי הוא ואמר פרעה לבני ישראל: (ג) תרתי · כאשר ראיתי שהחכמה לבדה תוליד כאב והשחוק לבדו לא יועיל חפשתי דרך לחבר בין שניהם ומשכתי בשרי ביין כדי שאשמח וענין בשרי גופי ולבי נוהג בחכמה לבי תמורת שכלי ונשמתי · ונוהג פועל יוצא והפעול חסר וענינו ולבי נוהג דבריו בחכמה ויאחז מעט מהסכלות שהיא תאות זה העולם וכל זה עד שיורה אי זה דרך הטוב: (ד) הגדלתי · עשיתי מעשים גדולים או הגדלתי הוני כמו עשה את כל הכבוד הזה: (ה) עשיתי · גן לשון זכר גן נעול ולשון נקבה לעבדה ולשמרה ורבים גנים וגנות והגן יש בו אילנים רבים ממינים רבים והפרדס הוא ממין אחד והראיה פרדס רמונים: (ו) עשיתי לי ברכות מים · שיתחברו ממטר השמים להשקות יער צומח עצים שאין להם פירות כמו ארזים וברושים: (ז) קניתי · ובני בית שנולדו בביתי ומלת צאן כלל לכבשים ולעזים והראיה משכו וקחו לכם צאן: (ח) כנסתי · חברתי כמו לך כנוס את כל היהודים · ומלת סגולה דבר נחמד שמור להתפאר בו כמו האבנים היקרות הנמצאות אצל המלכים ודברים נחמדים ימצאו במדינה אחת לבדה · וענין שדה ושדות הם הנשים ויורה עליו ותענוגות בני האדם · ועוד שהזכיר דברי כל תאוות העולם · מבנין ונטיעה ומקנה וסגולה ובמשמע שירים ואין זכרן לנשים · ונחלקו המפרשים במלת שדה והטוב שבכולם שהיא מן שדד כנשים השדודות הנלקחות בחזק בשוד ושבי ה שיבחר מהן כפי אוותו וענין שדה ושדות אחת ורבות כמו רחם רחמתים לראש גבר בעלת רחם אשה אחת ושתים והענין שלא יאמר אחת לבדה כי יש מי שתפש שתים: (ט) וגדלתי · פועל עומד הייתי גדול בכל דברי והוספתי גדולה בדברי העולם אף חכמתי עמדה לי: (י) וכל · יש אומרים אצלתי שהוא מן אצל והענין לקחתי כך מאצלו והוא מבנין

ספורנו

בשמחה · אהנהג במלכותי ונסיכותי בשמחת התענוגים: וראה בטוב · ולבזות את הטוב הרוחני והשגת הנאות כתושב אותם לנמנע: והנה גם הוא הבל · גם הנהגה בתענוגים שאמרתי הוא דבר בלתי נחשב: (ב) כי אמנם לשחוק אמרתי מהולל · בלתי מכוון לתכלית נאות: ולשמחה · גם שיהיה בה איזו הרחבה לנפש החיונית: מה זה עושה · הנה המושג ממנה דבר נפסד ובלתי נחשב: (ג) תרתי בלבי · בהיותי כ"כ הדוק בעיון ומתמיד בו והשבתי שלא יהיה לבי פונה כלל אל המדיניות אולתי בהשתדלות בה · תרתי למשוך ביין את בשרי · למשוך בשרי באיזה תענוג באופן שיהיה לבי בקצת פונה גם אל המדיניות וצרכי חיי שעה: ולבי נוהג בחכמה · וזה עשיתי בעוד שהיה לבי נוהג בחכמה ומתמיד בעיון פן יתאחר מהכרחי חיי שעה: ולאחוז בסכלות · וכמו כן תרתי לאחוז בסכלות התענוגים ולכבוש את יצרי שלא יגדיל עלי עקב פן אוקש בו · עד אשר אראה איזה טוב לבני האדם · וזאת ההנהגה למשוך בשרי ביין לא הסכמתי להתמיד אותה זולתי עד אשר אראה איזה חלק מחיי שעה ראוי שיבחרו בו בני אדם: מספר ימי חייהם · בימי חייהם שהם מעטים: (ד) הגדלתי מעשי · ולהשיג זאת המסיבה מן ההתבודדות בעיון אל ההשתדלות בצרכי חיי שעה הגדלתי את המעשים הראוים לי כמו מלך והוספתי בהם יותר מן המורגל לשאר המלכים · וכן בניתי נטעתי עשיתי קניתי כנסתי: (ח) וסגלת מלכים · אבנים טובות ומרגליות: והמדינות · וכמו כן סגלת מדינות כמו עצי אלמוגים ומהם עשיתי לי שרים ושרות ככלי שיר של עצי אלמוגים: שדה · וכמו כן עשיתי מהם שדה לסגלת מלכים: ושדות · לזהב ולכסף: (ט) וגדלתי · בעיני הגוים: והוספתי · על המורגל כאמרו ויעש שלמה כסא כן לא נעשה כן לכל הממלכות: אף חכמתי עמדה לי · ועם כל אלה לא חדלתי מן העיון והתבוננות: (י) וכל אשר שאלו עיני · שבהאוו עיני שבני להשכיל גם שלא היה מחקר אלהי: לא אצלתי מהם · כאמרו וידבר על העצים גו' וידבר

על

מֵהֶם לֹא־מָנַעְתִּי אֶת־לִבִּי מִכָּל־שִׂמְחָה כִּֽי־לִבִּי שָׂמֵחַ מִכָּל־עֲמָלִי וְזֶה־הָיָה חֶלְקִי מִכָּל־עֲמָלִי׃ יא וּפָנִיתִי אֲנִי בְּכָל־מַעֲשַׂי שֶׁעָשׂוּ יָדַי וּבֶעָמָל שֶׁעָמַלְתִּי לַעֲשׂוֹת וְהִנֵּה הַכֹּל הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ וְאֵין יִתְרוֹן תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ יב וּפָנִיתִי אֲנִי לִרְאוֹת חָכְמָה וְהוֹלֵלוֹת וְסִכְלוּת כִּי ׀ מֶה הָאָדָם שֶׁיָּבוֹא אַחֲרֵי הַמֶּלֶךְ אֵת אֲשֶׁר־כְּבָר עָשׂוּהוּ׃ יג וְרָאִיתִי אָנִי שֶׁיֵּשׁ יִתְרוֹן לַחָכְמָה מִן־הַסִּכְלוּת כִּֽיתְרוֹן הָאוֹר מִן־הַחֹשֶׁךְ׃ יד הֶחָכָם עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ וְהַכְּסִיל בַּחֹשֶׁךְ הוֹלֵךְ וְיָדַעְתִּי גַם־אָנִי שֶׁמִּקְרֶה אֶחָד יִקְרֶה אֶת־כֻּלָּם׃ טו וְאָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי כְּמִקְרֵה הַכְּסִיל גַּם־אֲנִי יִקְרֵנִי וְלָמָּה חָכַמְתִּי אֲנִי אָז יוֹתֵר וְדִבַּרְתִּי בְלִבִּי שֶׁגַּם־זֶה הָבֶל׃ טז כִּי אֵין זִכְרוֹן לֶחָכָם עִם־הַכְּסִיל לְעוֹלָם בְּשֶׁכְּבָר הַיָּמִים הַבָּאִים הַכֹּל נִשְׁכָּח

ת"א וזה היה חלקי מכל עמלי · סנהדרין כ: יתרון לחכמה מן הסכלות · זוהר פ' תזריע עקידה שער ס שני מקומות מהשער: החכם עיניו בראשו · פסחים קו עקידה שער א' עקרים מב פכט: והכסיל בחשך הולך · עירובין ו ר"ה השנה יד חולין מד:

רש"י

ויתן על הזקנים כמנורה שמדליקין ממנה נרות הרבה ואין אורה חסר כלום: וזה היה חלקי · ואחרי עשיתי כל אלה אין לי מכולם אלא זה רב ושמואל חד אמר מקלו וחד אמר קידו (מקידה של חרס ששותין בה) · ויש פותרים במדרש אגדה כל הענין בבתי מדרשות ותלמידים ובבתי כנסיות · יער צומח עצים עמי הארץ למלאכת שדות וכרמים: (יא) ופניתי · עתה בכל מעשי ורואה אני שאין יתרון בהם כי מכולם אני חסר: (יב) ופניתי אני לראות חכמה · פונה אני מכל עסקי להתבונן בתורה והוללות וסכלות עונש עבירות כי מה האדם שיבא אחרי המלך להתחנן לו על גזרה שנגזרו עליו וכבר עשאוהו למעשה הגזירה לגזרה טוב לו להתבונן תחלה במעשיו ולא יצטרך לכ"ש: (יג) מן הסכלות · הוא הרשע: (יד) החכם עיניו בראשו · בתחלת הדבר מסתכל מה יהא בסופה · וידעתי גם אני · גם אני (ידעתי) אשר משבח את החכם מן הכסיל יודע (אני) ששניהם ימותו: (טו) ואמרתי אני בלבי וגו' · כלומר לפי ששניהם מתים שמא אהרהר בלבי מאחר כמקרה הרשע גם אני יקרני ולמה אהיה צדיק אז יותר ודברתי בלבי שלא אהרהר כן שהבל הוא כי אין זכרון החכם והכסיל שוין אחרי מותן לא יזכרו שניהם יחד שזה זכרונו לטובה וזה זכרונו לרעה: (טז) בשכבר הימים הבאים הכל נשכח · בשביל אשר אני רואה את הרשעים אשר

אבן עזרא

הקל ומלת ויאצל מהבנין הכבד והיה ראוי להראות האל"ף כמו יחזק במעוזי שהוא מן החזיק · ושמחתי בעמלי היתה שכר יגיעתי והיא לבדה היתה חלקי: (יא) ופניתי · וכמו שפניתי בכל מעשי ראה לבי שהכל הבל: (יב) ופניתי · הענין אני התעסקתי בחכמה ובהוללות שהוא היין בעבור שהמשתכר ממנו יתהולל וישתגע וסכלות הוא הבנין וקנות ההון · כי מה האדם כענין ב' מה אדם ותדעהו וכן מה אנוש כי תזכרנו · והענין כאשר ראיתי שמיך וירח וכוכבים שהעולם כמו תחת כוכב אחד עומד אמרתי מה אנוש כי תזכרנו ועשית לו גדולה ומעלה יתירה והענין כי מה יכולת תהיה באדם שיבוא אחרי המלך וכל מה שיעשה כבר עשוהו אחרים ויחסר מלת העושים כמו ויאמר ליוסף שלא זכר שם האומר וכן אשר ילדה אותה ללוי ורבים כמוהם · ויש אומרים כי המלך מן וימלך לבי עלי והענין כי מה הענין והתבונה שבא אחרי העולם וירדוף אחרי כל אשר עשו הקדמונים ואיננו נכון: (יג) וראיתי · כמו שיבדיל האור הגוונות ויראה הקרובים והרחוקים ויעמיד כל דבר על מתכונתו כן דרך החכמה: (יד) החכם · דמה החכם לפקח שיש לו עינים בראשו שילך לכל מקום שירצה ויראה הדרך הישרה והעקלקלות והכסיל בחשך ילך לא ידע במה יכשל וזה ידעתי וגם ידעתי שמקרה אחד יקרה את כולם: (טו) ואמרתי · זה המקרה הוא שיקרה לכל בני העולם מטוב ומרע וענין ולמה חכמתי בכל מה שהתעסקתי בדברי העולם שעמלתי ובחכמתי תחת השמש ודברתי בלבי שגם זו החכמה היא הבל: (טז) כי · בעבור שהכל יסור גם ישכח והוא שאמר שגם זה הבל בעבור שאין זכרון לחכם עם הכסיל ואם היה לו זכר ימים לא בנים מעטים בימים הבאים הכל נשכח והרעה הקשה שימות החכם עם הכסיל ומלת בשכבר כענינה איננה נמצאת בכל המקרא רק בספר הזה ואמר אחד

ספורנו

על הנאמר בו · ובכן לא מנעתי את לבי מכל שמחה רוחנית המוגבלת בהשיג השכל איזה מושכל שיתבונן בו: כי לבי שמח מכל עמלי · כי אמנם קרה לשכלי הוספת שמחה ותוקף בעמל ההשתדלות להשיג על הספק מה שיקרה בעמל הכחות התאוריות שהם ילאו ויצטערו בו: וזה היה חלקי מכל עמלי · וזה בלבד שהשגתי מן המושכלות היה חלקי ואין לזרי. אמנם על הספק מה שעמלתי בנפסדות שהיה גם לאחרים: (יא) ופניתי אני בכל מעשי · וכאשר הבנתי זה פניתי אל כל מעשי בנפסדות; ואל כל העמל שעמלתי · להבינם לראות מה התועלת המגיע לי מהם והנה הכל הבל ורעות רוח · תכלית גרוע ובלתי נחשב: ואין יתרון תחת השמש · ושבכל מה שתחת השמש אין שום יתרון לנפש השכלית: (יב) ופניתי אני לראות חכמה · מלאכת נצחית הנפש: והוללות וסכלות · ולראות גם כן דעות מבוכסות מכחישות זו את זו בטעות או מחסרון הקדמות לראות איזה יכשר: כי מה האדם שיבא אחרי המלך את אשר כבר עשהו · והיה הספק אולי כזה כי מה שנתחבר שהיה החכמה שלמות לשכלנו הכחיי נקנה בהשתדלותנו הנה היה נראה בלתי אפשר כי מה האדם שיבא להשלים מה שעשה המלך אשר תמים פעלו ומה שעשה בהמצאות הנראים השמימיים ומניעיהם אשר כבר עשו את האדם במצות המלך: (יג) וראיתי אני שיש יתרון לחכמה · המושגת בכח שכלי: מן הסכלות · המשיג את המוחש בלבד בלתי התבוננות: כיתרון האור מן החשך · שהוא העדר האור: (יד) וזה כי החכם עיניו בראשו · רואה את הנולד שעתיד עד שלפעמים יתאמץ ותענוג הוה לנכרות מאיזה היזק עתיד ומזה יתחייב שיהיה זה השכל כח בלתי גשמי שופט על העתיד: והכסיל בחשך הולך · בלתי רואה את העתיד וממנו יוקש: וידעתי גם אני · ועם זה ידעתי כי מקרה אחד · שהוא מקרה המות: יקרה את כולם · לחכמים ולכסילים: (טו) ולכן אמרתי אני כמקרה הכסיל גם אני יקרני ולמה חכמתי אני אז יותר · באופן שאמרתי שבלי ספק גם זה הבל: (טז) כי אמנם אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם בשכבר · במה שעבר אין זכרון לחכם כמו שאין זכרון לכסיל: בימים הבאים הכל

נשכח

וְאֵיךְ יָמוּת הֶחָכָם עִם־הַכְּסִיל׃ יז וְשָׂנֵאתִי אֶת־הַחַיִּים כִּי רַע עָלַי הַמַּעֲשֶׂה שֶׁנַּעֲשָׂה
תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ כִּי־הַכֹּל הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃ יח וְשָׂנֵאתִי אֲנִי אֶת־כָּל־עֲמָלִי שֶׁאֲנִי עָמֵל
תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ שֶׁאַנִּיחֶנּוּ לָאָדָם שֶׁיִּהְיֶה אַחֲרָי׃ יט וּמִי יוֹדֵעַ הֶחָכָם יִהְיֶה אוֹ סָכָל וְיִשְׁלַט
בְּכָל־עֲמָלִי שֶׁעָמַלְתִּי וְשֶׁחָכַמְתִּי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ גַּם־זֶה הָבֶל׃ כ וְסַבּוֹתִי אֲנִי לְיַאֵשׁ אֶת־
לִבִּי עַל כָּל־הֶעָמָל שֶׁעָמַלְתִּי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ כא כִּי־יֵשׁ אָדָם שֶׁעֲמָלוֹ בְּחָכְמָה וּבְדַעַת
וּבְכִשְׁרוֹן וּלְאָדָם שֶׁלֹּא עָמַל־בּוֹ יִתְּנֶנּוּ חֶלְקוֹ גַּם־זֶה הֶבֶל וְרָעָה רַבָּה׃ כב כִּי מֶה־הֹוֶה
לָאָדָם בְּכָל־עֲמָלוֹ וּבְרַעְיוֹן לִבּוֹ שֶׁהוּא עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ כג כִּי כָל־יָמָיו מַכְאֹבִים
וָכַעַס עִנְיָנוֹ גַּם־בַּלַּיְלָה לֹא־שָׁכַב לִבּוֹ גַּם־זֶה הֶבֶל הוּא׃ כד אֵין־טוֹב בָּאָדָם שֶׁיֹּאכַל

רש"י

היו כבר והצליחו מאד ובימים הבאים אחריהם נשכחה כל גבורתם והצלחתם: ואיך ימות החכם עם הכסיל. אני רואה הצדיקים מצליחים במיתתם אוצילים לבניהם כגון וזכרתי (אני) את בריתי וגו'. זכרתי לך חסד נעוריך: (יז) ושנאתי את החיים. שהיה מתנבא על דורו של רחבעם שהיו רשעים: (יט) גם זה הבל. גם זה אחד מן ההבלים שנבראו בעולם שהחכם יגע והכסיל יורשו: (כ) וסבותי אני ליאש. בלא ליגע ולעמול: (כא) כי יש אדם. משיתעו כפשוטו. ומדרש אגדה בתנחומא מכנהו כלפי הקב"ה שנאמר בו ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם: שעמלו בחכמה. שנאמר ה' בחכמה יסד ארץ בדעתו תהומות נבקעו ולבריות שלא עמלו בו נתן חלק בו: גם זה הבל ורעה רבה. וזה נעשו דור של הבל ורבה רעת האדם בארץ בדור המבול: (כב) כי מה הוה וגו'. כי מה מותר הוה לאדם בכל עמלו ושברון לבו בעמל ודאגה שהוא עמל ומניח לאחרים: (כג) ענינו. מנהגו: גם זה. אחד מן ההבלים הנוהגים בעולם: (כד) אין טוב באדם. בתמיה שיאכל ושתה וירצה את נפשו טוב כלומר יתן לבו לעשות משפט ולדקה

אבן עזרא

מן המפרשים שהיא תורה על דבר עבר וכאשר עמד בפניו כשכבר שימים הבאים אמר היה ראוי להיות כשכבר וענין כי הכל יהיה נשכח בימים הבאים כמו בזמן שעבר ויותר נכון היות פירושו כמו כן: (יז) ושנאתי. יש חיים בלשון הקדש שם התואר לרבים כמו חיים כלכם היום ויש חיים שהוא שם ולא תואר כמו מות וחיים ולא בא ממנו לשון יחיד כמו נעורים וזקונים ושלפים ומלואים ורבים כמוהם והחיים בפסוק הזה הוא שם התואר: (יח) ושנאתי. כל עמל כספר הזה כרוב יגיעת הנפש כמו אשר לא עמלת בו ויפרד ממנו מעט. עמל ואון. והביט אל עמל. והרבם עמל ואון. וענינו ימי שנותינו השורים יש להם תחלה וסוף וימי הממשלת והרהב רובם עמל ואון. והם ימי הנעורים והוא יכרתו ויגוזו מהרה כאילו נעוף: (יט) ומי. לעולם ה"א השימה בשוא ובפת"ח חוץ אם יהיה אחריו בוא כע ופת"ח כמו ההמתנים ומלת הייטב בעיני ה' ואחר ה"א הידיעה דגש ואם אחרי הה"א אחת מאותיות אהח"ע ופת"ח של ה"א התימה ופעמים כענין ה"א הידיעה והרוב קמוץ ובא החכם בפת"ח קטן בעבור כובד הלשון בעבור שיש אחריו בני קמלין ואין הפרש בין החכם עיניו בראשו ובין החכם יהיה ובלשון רבים יפתח של ה"א התימה ושל ה"א הידיעה קמץ: (כ) וסבותי. כאדם שהוא מסב פניו לדרך אחרת והוא ליאש הפך מדרך הראשונה ומלת ליאש מן הבנין הכבד והיה ראוי להדגש לולי היות האל"ף מן הגרון וכמוהו ונואש ממני שאול: (כא) כי יש. שעמל בדברי העולם ברוב חכמתו והשיג אל תאות לבו ברך; אחריה ואדם אחר שלא עמל בו יתננו לו חלקו וזה הענין הוא שלמעלה שאמר שאני עמלתי ותכמתי תחת השמש ודע שמלת חכמתי מהפעלים העומדים ופירוש שעמלתי בחכמה ויורש אותו יקח הכל בלא עמל ויתכן היות מלת יתננו כמו יתן לו כי הוא פועל יוצא לשנים פעולים וכמוהו כי ארץ הנגב נתתני וענין חלקו החלק שיצא בגורלו מן השמים כמו שאמרו קדמונינו ז"ל בני חיי ומזוני: (כב) כי. מה יהיה לו היתרון בכל עמלו ברוב מחשבותיו כי ידוע שהעשיר בפחד ומחשבות רבות: (כג) כי. כל היום שהוא בהקיץ כל עניניו בכאב נפש ובכעס בעבור שלא יתכנו לו דבריו תמיד כפי מחשבתו גם בלילה לבו בחלום לא ינוח כי רוב החלומות כפי מחשבות היום: (כד) אין טוב. טוב לא מצא זה העמל בכל יגיעתו חוץ מן המאכל והמשתה ויתפר מקום רק או סדומה לו וכן הוא אין טוב באדם רק שיאכל וישתה וכמוהו כי אינם יודעים לעשות רע וענין כי מיד האלהים היא

ספורנו

נשכח. וכן בימים הבאים יהיה נשכח גם מה שהוא הוה עתה: ואיך ימות החכם עם הכסיל. אמנם נמנע שימות החכם בלתי בהארות נלחי כמו הכסיל כי מאחר שהחכם עיניו בראשו לשפוט בעתיד כנזכר לעיל וזה יעשה בלי ספק בכח בלתי גשמי כי אין דרך לבוא כח גשמי להשיג זולתי המוחש ההוה יתחייב מזה שאותו הכח יהיה איזה עצם נבדל מחומר שלא יקבל הפסד הקורה לכסיל: (יז) ושנאתי אני את החיים. וכאשר ראיתי במופת שיש אצלנו איזה דבר בלתי נפסד שהוא בסכנה עצם נבדל נלחי שנתתי עסקי חיי שעה אשר תכליתם תחת השמש שהוא נפסד ובזה הוא הבל: (יח) ועם זה שנאתי את כל עמלי שאני עמל בעסקי חיי שעה: שאניחנו לאדם שיהיה אחרי. והנני בזה מצטער על עולם שאינו שלי: (יט) ומי יודע החכם יהיה. באופן שיקוה להיות זוכה במה שאניח עמלי וקנייני לחכם שישתדל בהם להצלים את נפשו השכלית עד שתקנה נלחיות לרצון בוראה באופן שאזכה גם אני בהיותי עוזר לזה: (כ) וסבותי אני ליאש את לבי. ולא אקוה שבזכות חכמתי אזכה להניח קנייני לאדם חכם שישלים נפשו באמצעותם ואזכה עמו: (כא) כי יש אדם שעמלו בחכמה. כי הנסיון יעיד על ספק זה. כי אמנם יש חכם קונה נכסים בעמלו ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו. והנה חלקו ומזלו של מורים יתננו לאדם שלא עמל בו ולא השתדל כלל להשיג הירושה ולפעמים בזולת רצון המוריש: גם זה הבל. תכלית גרוע בהצטער האדם על עולם שאינו שלו לגמרי: ורעה רבה. שיעשה זה לפעמים כמזל נגד רצון המוריש: (כג) כי כל ימיו מכאובים. ואמרתי שבכל זה עם שהוא הבל הוא גם כן רעה רבה כי בהשתדלות הקניינים הנפסדים יקרה לאדם לא עמל בלבד אבל גם מכאובים ואבר באופן שיטרידוהו מהתבונן ומהשתדל לקנות שלמות נלחי ובכן מצאתי כי אין טוב באדם שיאכל ושתה אין דרך טוב באדם

וְשָׁתָה וְהֶרְאָה אֶת־נַפְשׁוֹ טוֹב בַּעֲמָלוֹ גַּם־זֹה רָאִיתִי אָנִי כִּי מִיַּד הָאֱלֹהִים הִיא׃ כה כִּי מִי יֹאכַל וּמִי יָחוּשׁ חוּץ מִמֶּנִּי׃ כו כִּי לְאָדָם שֶׁטּוֹב לְפָנָיו נָתַן חָכְמָה וְדַעַת וְשִׂמְחָה וְלַחוֹטֶא נָתַן עִנְיָן לֶאֱסוֹף וְלִכְנוֹס לָתֵת לְטוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים גַּם־זֶה הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃

ג א לַכֹּל זְמָן וְעֵת לְכָל־חֵפֶץ תַּחַת הַשָּׁמָיִם׃ ב עֵת לָלֶדֶת וְעֵת לָמוּת עֵת לָטַעַת וְעֵת לַעֲקוֹר נָטוּעַ׃ ג עֵת לַהֲרוֹג וְעֵת לִרְפּוֹא עֵת לִפְרוֹץ וְעֵת לִבְנוֹת׃ ד עֵת לִבְכּוֹת וְעֵת לִשְׂחוֹק עֵת סְפוֹד וְעֵת רְקוֹד׃ ה עֵת לְהַשְׁלִיךְ אֲבָנִים וְעֵת כְּנוֹס אֲבָנִים עֵת לַחֲבוֹק וְעֵת לִרְחֹק מֵחַבֵּק׃ ו עֵת לְבַקֵּשׁ וְעֵת לְאַבֵּד עֵת לִשְׁמוֹר וְעֵת לְהַשְׁלִיךְ׃ ז עֵת לִקְרוֹעַ

ת"א כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת · מגילה י: ועת לכל חפץ תחת השמים · עקידה שער סה זוהר פ' מקץ:

רש"י

עם המאכל והמשתה וכן נאמר ליהויקים · אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו: (כה) כי מי יאכל וגו' · למה לא אשמח בחלקי במאכל ומשתה מי ראוי לאכול את יגיעי ומי ימהר לבולעה מבלעדי: חוץ ממני · מבלעדי · זו מדת הרשעים הוא שאוספים לצורך האחרים: (כו) כי לאדם שטוב לפניו · לפני האלהים הנזכר למעלה כי מיד האלהים הוא: נתן חכמה ודעת ושמחה · לב לעסוק בתורה ובמצות ולשמוח בחלקו במאכל ובמשתה וכסות נקיה: ולחוטא נתן ענין · מנהג ודאגה לאסוף לכנוס ולתת לטוב לפני האלהים כענין שנאמר ותשם אסתר את מרדכי על בית המן · גם זה אחד מן ההבלים שנתנו לבריות שהם עמלים ואחר נוטל: (א) לכל זמן · אל ישמח האוסף הון מהבל כי אם עכשיו הוא בידו עוד יירשוהו צדיקים אלא שעדיין לא הגיע הזמן כי לכל דבר יש זמן קבוע מתי יהיה: לכל חפץ · לכל דבר · כל הדברים קרוים חפצים בלשון משנה: (ב) עת ללדת · לתשעה חדשים: ועת למות · קצב שנות של כל דור ודור: עת לטעת · גוי ואומה: ועת לעקור · עת יבא להעקר: (ג) עת להרוג · אומה שלימה כשמגיע יום פקודתה כמו שנאמר ואחריתך בחרב יהרג: ועת לרפוא · שברם כענין שנאמר במצרים ושבו עד ה' ונעתר להם ורפאם: עת לפרוץ · חומת העיר כשנגזר עליה שנאמר וחומת ירושלים מפורצת: ועת לבנות · שנאמר ובניתיה כימי עולם: (ד) עת לבכות · בתשעה באב: ועת לשחוק · לעתיד לבא שנאמר אז ימלא שחוק פינו: עת ספוד · בימי אבל: ועת רקוד · בחגים וכלות: (ה) עת להשליך אבנים · בחורי ישראל מושלכים בחורבן הבית תשתפכנה אבני קודש: ועת כנוס · אותם מן בבל והושיעם ה' אלהים ביום ההוא כצאן עמו כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו: עת לחבוק · כי כאשר ידבק האזור וכו': ועת לרחוק מחבק · ורחק ה' את האדם: (ו) עת לבקש · כענין שנאמר ואת האובדות אבקש לענין נדחי ישראל: ועת לאבד · ועת שאבדם בגולה שנאמר ואבדתם בגוים: עת לשמור · יברכך ה' וישמרך כשאתם עושים רצונו: ועת להשליך · וישליכם אל ארץ אחרת: (ז) עת לקרוע · מלכות בית דוד ואקרע את הממלכה וגו': ועת

אבן עזרא

שהמקבץ הממון הוא כמו שומר ואין לו רשות ליגע בו עד שיתן לו האלהים רשות: (כה) כי · זה תימה למה לא יחשוב העמל לקבץ ממון ולא יאכל כל מה שיתאוה כי מי יאכל ממונו לבד ממנו והענין היש מי שהוא ראוי לאכול אותו כמוני וידוע כי כאומר לבד מזה ענינו הכל ודבר זה לבדו יצא מזה הכלל וכן ענין חוץ ואין בלשון הזה במקרא כי אם בדברי הקדמונים מעתיקי המצות ז"ל · ויחוש הוא כמו ימהר לכל תאותו · כמו מהרה חושה: (כו) כי לאדם · יש אדם שהיא טוב לפני האלהים ולא נתן לו עמל רק נתן לו חכמה ודעת ושמחה בממון אשר שייגע בו כענין יכין וצדיק ילבש או יהיה פירוש שמחה שמחתו בחלקו אם רב אם מעט ולחוטא נתן ענין להתעסק לאסוף ממון ויתננו בסוף לאדם שהוא טוב לפני האלהים והנה נמצא המתעסק בקבוץ ממון כמתעסק בהבל ורעות רוח: (א) לכל זמן · אנשי שקול הדעת יפרשו אלה העתים שהם סמוכות לכן אם כי חייב אדם לעשות כל דבר בעתו ותחלת העתים וסופם ישאיאו פירושם האחד עת ללדת ועת למות והאחרון את הכל עשה יפה בעתו · ויש אומרים כי אלה השמנה ועשרים עתים כנגד כ"ח צורות גלגל המזלות שהלבנה נראית בהן בכל חדש גם זה הבל והנכון שיש לכל חפץ תחת השמים עת וזמן כי בהשתנות המתכונת העליונה ימות הילוד ותתחדש מתכונת תשחיתנו והפך העושר כי עתים קבועים הם ובבא העת יתנועע אדם לאשר הוא מוכן לו ותהיין תנועותיו כתנועת הגלגל כענין אך בצלם יתהלך איש ואם כן אך הבל יהמיון ופירושו יקבצו ממון וכמוהו מהמון רשעים רבים וכן מי אוהב בהמון לא תבואה והראיה השלמת הפסוק יצבור ולא ידע מי אוספם: (ב) עת ללדת · הזכיר ראשית האדם וסופו גם אמר כי אין העתים קונות על בן אדם לבדו כי הנה הנטיעים כן הם: (ג) עת להרוג · ענינו כמו להמית ולרפוא יורה עליו · גם העתים הם קבועות על המקומות שאין בהם למתים כמו עת לפרוץ: (ד) עת לבכות · עם דאגה עד שיבכה הדואג · ועת ספוד ועת רקוד עם אחרים: (ה) עת להשליך · אפילו שמקרה המקרה יש לו עת כמו עת להשליך אבנים שיזיקו לו במגוריו עת כנוס אותם כמושלכים לצרכו: עת לחבוק · אפילו התאוה הנטועה ברוח בן אדם יש לה עת ועת לחבק המחובקת בחיק ולרחוק ממנה: לחבוק · מהבנין הקל: ולחבק · מן הבנין הדגוש הכבד והענין אחד: (ו) עת לבקש · עת לאבד מבוקש · ועת לשמור ועת להשליך השמור: (ז) עת לקרוע · לתאות מן כתנו שהוא פועל עבר במשקל הצלו עפר על ראשם

ספורנו

בהנהגתו ממה שיאכל ובזה ההכרחי בלבד ולא יבקש מותרות: (כד) וראה את נפשו טוב בכל עמלו · וישתדל בעמלו ובקניניו עם נפשו לראות טוב ולסבר נאתי: גם זו · זאת הבחירה: ראיתי אני כי מיד האלהים היא · מצוה לעשות כן כאמרו ולעבדו בכל לבבכם ואכלת ושבעת שהוא המספיק ההכרחי בלתי נמצום ולא כהב והורשת לזולתך: (כה) כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני · כי בזה האופן לא יהיה עמלי לזולתי כלל: (כו) כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת · בעיון ובמעשה: ושמחה · בקניניו כמו שעשה לאברהם: ולחוטא · כמו לבן: נתן ענין לאסוף ולכנוס לתת לטוב לפני האלהים · כאמרו ויצל אלהים את מקנה אביכן ויתן לי: גם זה הבל · ומזה התבאר שהשתדלות במותרות גם שיהיה בלתי רב עמל הוא הבל בתכליתו דבר

בלתי

וְעֵת לִתְפּוֹר עֵת לַחֲשׁוֹת וְעֵת לְדַבֵּר׃ ח עֵת לֶאֱהֹב וְעֵת לִשְׂנֹא עֵת מִלְחָמָה וְעֵת שָׁלוֹם׃ ט מַה־יִּתְרוֹן הָעוֹשֶׂה בַּאֲשֶׁר הוּא עָמֵל׃ י רָאִיתִי אֶת־הָעִנְיָן אֲשֶׁר נָתַן אֱלֹהִים לִבְנֵי הָאָדָם לַעֲנוֹת בּוֹ׃ יא אֶת־הַכֹּל עָשָׂה יָפֶה בְעִתּוֹ גַּם אֶת־הָעֹלָם נָתַן בְּלִבָּם מִבְּלִי אֲשֶׁר לֹא־יִמְצָא הָאָדָם אֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר־עָשָׂה הָאֱלֹהִים מֵרֹאשׁ וְעַד־סוֹף׃ יב יָדַעְתִּי כִּי אֵין טוֹב בָּם כִּי אִם־לִשְׂמוֹחַ וְלַעֲשׂוֹת טוֹב בְּחַיָּיו׃ יג וְגַם כָּל־הָאָדָם שֶׁיֹּאכַל וְשָׁתָה וְרָאָה טוֹב בְּכָל־עֲמָלוֹ מַתַּת אֱלֹהִים הִיא׃ יד יָדַעְתִּי כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה

ת"א מה יתרון העושה · עקרים מ"ג פ"א : את הכל עשה יפה בעתו · ברכות מג זוהר פ' אחרי מות : אשר לא ימצא האדם · עקרים מ"ג פ"א : ידעתי כי אין טוב בם כי אם לשמוח · עקידה שער סה : מתת אלהים היא · עקרים מ"ג פ"א :

רש"י

תפור · והיו לאחדים בידך ולא יחצו עוד לשתי ממלכות : עת לחשות · פעמים שאדם שותק ומקבל שכר שנאמר וידום אהרן וזכה שנתייחד הדבור עמו שנאמר וידבר ה' אל אהרן יין ושכר אל תשת : ועת לדבר · אז ישיר משה · ותשר דבורה · קחו עמכם דברים : (ח) עת לאהוב · ואהבך : ועת לשנא · שנאמר כל רעתם בגלגל על כן שנאתים : (ט) מה יתרון העושה · מה יתרון של עושה רע בכל שהוא עמל גם הוא עמו יבא והכל אבד : (י) הענין · המנהג : לענות · להתנהג : (יא) יפה בעתו · בעת הטובה יפה הוא לבא תשלום שכר מעשה הטוב ובעת הרעה ראויה היא לתשלום מעשה הרע : גם את העלם נתן בלבם וגו' · גם את חכמת העולם אשר נתן בלב הבריות לא נתן הכל בלב כל אחד ואחד אלא זה קצת וזה קצת כדי שלא ימצא האדם את כל מעשה הקב"ה לדעת אותו ולא ידע את עת פקודתו ובמה יכשל כדי שיתן לב לשוב שידאג ויאמר היום או מחר אמות ולכך כתוב כאן העלם חסר לשון העלמה שאם ידע האדם יום מיתתו קרובה לא יבנה בית ולא יטע כרם לכך הוא אומר שהכל יפה עשה בעתו זה שיש עת למיתה דבר יפה הוא שסומך האדם לומר שמא עדיין עת מיתתי רחוק ובונה בית ונוטע כרם וזו יפה שנעלם מן הבריות : (יב) ידעתי · עתה הואיל ונעלם עת הפקודה כי אין טוב בבריות כי אם לשמוח בחלקו ולעשות הטוב בעיני בוראו בעוד שהוא חי : (יג) וראה טוב · תורה ומצות : (יד) ידעתי כי כל אשר יעשה · הקב"ה במעשה בראשית הוא ראוי להיות לעולם ואין לשנותו לא בתוספת ולא בגרעון וכשמשנה האלהים גזרו ועשה משתנה כדי שייראו מלפניו · אוקיינוס פרץ נגולו בדור אנוש והציף שלישו של עולם ·

אבן עזרא

ואילו היה לשון ציווי לעתיד היה הה"א פתוח והענין כאשר אמר להם גם אני ידעתי החשו ממנו והנה הזכיר שלמה אפילו הדבור יש לו עת : (ח) עת לאהוב · גם האהבה גם השנאה תלויה בעת וזמן : (ט) מה יתרון · אחר שכל הדברים תלוים בעת וזמן מה יתרון לאיש בכל עמלו שיתכן שתבא עת תשחית עמלו ותסיר טובו ויצאה ריקם : (י) ראיתי · כאשר ראיתי כל עניני האדם שיתעסקו בו : (יא) את הכל · פירשתי שהכל עשה האלהים יפה בעתו המות בעת הזקן וכל דבר בעתו על פי מחברות החכמה העליונה ומלת עולם כה במקרא לא תמצאנה כי אם על זמן ומלת וכן אלהי עולם ה' כמו אלהי נצח או אלהי קדם וכן ומתחת זרועות עולם · והענין גם את העולם נתן בלבם שבני אדם מתעסקים כאילו יחיו לעולם ובעבור התעסקם לא יבינו מעשה האלהים מראש ועד סוף ויש הפרש כי זה העולם כמו שהוא בלבן קדמונינו ז"ל והענין אהבת העולם : (יב) ידעתי · אלו הפסוקים עד ועוד ראיתי דבקים וכבר הזכיר שאין טוב לאדם רק שיאכל וישתה ואיננו מדבר על כל האדם כי על האדם הנזכר המתעסק ביום ובלילה לקבץ ממון ואמר אין לו ממנו אלא מה שיאכל שיתכן שהוא שומר אותו למי שייטב בעיני האלהים לקחתו וגם הזכיר פעם שנית זה הענין בעבור העתים והענין כנה דבר העתים לכל דבר לצלות או עובד או לרדת ממנו ועליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע על כן אין לעמל טוב כי אם לשמוח בחלקו או כרונו לעשות טוב בחייו שיחיה חיים טובים או יהיה פירושו שיעשה טוב בחייו שיקבל עליו שכר טוב במותו : (יג) וגם · וגם זה באמר שישמח לא יוכל לשמוח אם אין העת נכונה לו כפי מתת אלהים בהתאם בריאותו : (יד) ידעתי · פירוש והאלהים עשה שלא יוכל נוצר להוסיף על מעשהו או לגרוע כדי שייראו בני אדם מלפניו : (טו) מה שהיה ·

ספורנו

בלתי נחשב · ורעות רוח · ולפעמים בלתי משיג שום תכלית : (א) לכל זמן · אמנם אין ראוי לאדם לגמרי ההשתדלות להשיג פי שאם אל ראוי שלא יהיה כל ההשתדלות תמיד בהם : כי אמנם לכל זמן · ועל זה יעיד הנסיון בטבעיות ובמלאכיות כמו שבאר : (ב) עת ללדת ועת למות · כי אמנם אם לא היה המות לא תהיה ולא התמיד הלידה והרת הגילה אבל יכלם ההגר וכן יקרה במלאכותיות שאם יתמיד לעולם אחד מהפכים לא יהיה לעולם הפכו אפילו בעת הראוי : (ט) מה יתרון העושה כאשר הוא עמל · וכזה יולד ספק על הבורא כמכוון ביושג השלמות האנושי איך הצריכו לעמול ולהשתדל בדרכי חיי שעה : (י) ראיתי את הענין · והתבוננתי שלא היה זה אלא לענות בו · כדי שיהיה האדם נכנע ולא יזיד למרוד בו כמו שעשה אדם הראשון · ענ"ז · (יא) את הכל עשה יפה בעתו · נתן מזוגותיו בזמניהם : גם את העולם נתן בלבם · נתן בלבם מושכלות ראשונות להשיג בהם כוללים אשר הם לעולם על אופן אחד ימות יתחייב שיהיה עלם נבדל מחמר בנפשו בכללים שלא ישתנו שים כח חמרי אבל הפרטים לא יבין בבלי כמו שישיגו הנבדלים : מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף · בהיותו בכל גרוע ולא תקיף ידיעתו בהסוירכה כזה השתדלות בלתי תועלת · ומכל אלה : (יב) ידעתי · הכרתי : כי אין טוב בם · במיני השתדלות האדם אשר הוא עמל יטורח : כי אם לשמוח · בעיון בבו תים : שמחה שכליות ורוחניים שהיא גדולה מכל שמחה חמרית : ולעשות טוב · במעשיות להדמות לבוראו : בחייו · שהוא יכול על זה : (יג) וגם כל האדם שיאכל ושתה · וכמו כן הוא מפרסם שלא יבין האדם את המספיק לו בחיי שעה : וראה טוב בכל עמלו · ובכל עמלו ורב השתדלותו יראה וישיג טוב עיוני ומעשי : מתת אלהים היא · שהעזרו להשיג ולעמוד על ההספקה : (יד) ידעתי כי כל

אשר

הָאֱלֹהִים הוּא יִהְיֶה לְעוֹלָם עָלָיו אֵין לְהוֹסִיף וּמִמֶּנּוּ אֵין לִגְרֹעַ וְהָאֱלֹהִים עָשָׂה שֶׁיִּרְאוּ מִלְּפָנָיו׃ טו מַה־שֶּׁהָיָה כְּבָר הוּא וַאֲשֶׁר לִהְיוֹת כְּבָר הָיָה וְהָאֱלֹהִים יְבַקֵּשׁ אֶת־נִרְדָּף׃ טז וְעוֹד רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ מְקוֹם הַמִּשְׁפָּט שָׁמָּה הָרֶשַׁע וּמְקוֹם הַצֶּדֶק שָׁמָּה הָרָשַׁע׃ יז אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי אֶת־הַצַּדִּיק וְאֶת־הָרָשָׁע יִשְׁפֹּט הָאֱלֹהִים כִּי־עֵת לְכָל־חֵפֶץ וְעַל כָּל־הַמַּעֲשֶׂה שָׁם׃ יח אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי עַל־דִּבְרַת בְּנֵי הָאָדָם לְבָרָם

ת"א וממנו אין לגרוע · עקרים שם: והאלהים עשה שייראו מלפניו · ברכות לג שבת לא: ועוד ראיתי תחת השמש מקום המשפט · עקידה שער נה: אמרתי אני בלבי וגו' · עקידה שער מד וזהר פ' שלח לך כל ד' פסוקים:

רש"י

והאלהים עשה שייראו מלפניו · שבעת ימים נשתנה סלוק חמה בדור המבול לזרוח במערב ולשקוע במזרח כדי שייראו מלפניו · חמה חזרה לאחוריה עשר מעלות בימי חזקיה ובימי אחז אביו נתקצר היום ונתרבה הלילה ביום מותו כדי שלא יהא נספד כל זה כדי שייראו מלפניו לפיכך אין טוב לאדם לעסוק אלא במצותיו ולירא מלפניו: (טו) מה שהיה כבר הוא · מה שהיה מלפנינו כבר הוא עבוי וראינוהו או שמענוהו מאחרים שראוהו ויש לנו להעיד עליו שראינו שהקב"ה מבקש את הנרדפים יעקב נרדף מעשו רודף ואוהב את יעקב ואת עשו שנאתי · מצרים רודפים את ישראל · מצרים טבעו בים וישראל הלכו ביד רמה: ואשר · עתיד להיות עוד באחרונה הוא דוגמת מה שכבר היה כאשר בראשונה כן באחרונה · אין הקב"ה משנה מדותיו בעולם: והאלהים יבקש את נרדף · ליפרע מן הרודף לפיכך מה יתרונו של עושה הרעה באשר הוא עמל הרי סופו להשתלם: (טז) מקום המשפט וגו' · ראיתי ברוח הקודש מקום לשכת הגזית בירושלים שהיתה מלאתי משפט שמה ישפטו רשע כמו שנאמר ראשיה בשוחד ישפוטו וראיתי פורענותם: מקום הצדק · שער התוך שהיה מקום חתוך הלכות: שמה הרשע · שם ישבו שר שרים רב סרים נרגל שראצר רב מג ונבוכדנצר ואת יליתיו ודנין את ישראל בסירין קטים ומשפטי מות: שמה הרשע · טעמו למעלה לומר שהוא שם דבר כמו הרשע (י"ה ה ראוי לינקד בסגו"ל הרי"ש) אלא לפי שהוא סוף פסוק נהפך לינקד קמץ גדול ואע"פ שבכל מקום לא מצינו לו עוד שמהפך באתנחתא וסוף פסוק: (יז) אמרתי אני בלבי וגו' · לפיכך אני אומר את הכל שופט הקב"ה לאחר זמן אע"פ שמתעכב הדבר סופו לבא אל שעתו כי שעה יש לכל חפץ אף לפורענות ולפקודת הדין יש עת מתי יבא: ועל כל המעשה · שעשה האדם שם ישפטוהו בבא עת הפקודה שם באותו העת נותן זמן לכל המעשה להשפט עליו אבל חוטרא מילי ואבי דרי הושבנא: (יח) אמרתי אני בלבי · בראותי זאת: על דברת בני האדם · שאחזו להם מדת גאוה לנהוג שררה ורבנות בקטנים מהם: לברם · (ס"א לבררם) הקב"ה להודיעם שאין שררותם כלום ולהראותם

אבן עזרא

מעשה האלהים על דרך אחת · ומה שהיה כבר הוא ענינו כן הוא · ויש כמוהו · ואשר להיות כבר היה כמוהו · ונרדף הוא כעומד שכינה אותו במלת הוא והוא בין עבר ועתיד וטעמו שהאלהים בקש מן הזמן שיהיה נרדף זמן רודף אחר זמן ולא יפסק כי הזמן שעבר שב עומד ואשר להיות שב כמו עבר ושב הזמן אחד ואם יתחלק לזמן עתיד ועבר וזה ענין יתגלגל בגלגל שכל חלק ממנו ירדוף אחר הנקודה האמצעית וסי"א המוצק ונקראת מוצק בעבור לוקי המקום והקו הראשון הוא הרהיב וכן רחב לא מוצק שהסים וישוב השמש שהיה במזרח במערב והפך ואין למקום תנועת הגלגל ראשית שיהיה ממנו כי כל ראשית אחריה, וכל אחרית ראשית ונרדף הוא המוצק והנה באר לנו כי כל מעשה האלהים על דרך אחת: (טז) ועוד · המקום שהיה ראוי לו זה שם המשפט שמה הרשע וכפל הענין כמו אשורנו ולא קרוב קום בלק ושמע ורוב הנבואות כן: (יז) אמרתי · אחר שהמהתי איך יעשה שהוא מעשה האלהים ידעתי כי את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים וענין שם רמז לעולם הבא כמו וערום אשוב שמה רמז למקום הקבר ואם ישוב שמה אל האדמה אשר לוקח ממנה ישוב גם זה הענין אחר בימוה: (יח) אמרתי אני · אמרתי בלבי בעבור בני האדם שבהם האלהים מכל תולדות הארץ וראיתי שהם כמו בהמות הם לנפשם במחשבותם ומלת על דברת כמו בעבור על דברת מלכי צדק בעבור שאינם מלך צדק וגמ"ד לברם כמו אמרי לי אחי היא ובר על מבקל: הם והוא מן ברו לכם איש וי"א כי לברם שם הפועל והיה הרי"ש ראוי

ספורנו

אשר יעשה האלהים · בלתי אמצעי וכל מיני הנבראים: הוא יהיה לעולם · יהיה דבר בלתי נפסד באמרו כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם וזה כי אין מציאותם שיפסד המציאות שום נמצא זולתי מחבורת שיהיה תמיד על ענין אחד: עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע · כי לא היה שום חסרון ידיעה אבל אין בו יתרון שלמות פעלו באופן שיהיה נצרך לתקון: והאלהים עשה · שבתנות בטבע נפסיד השלימות כענין ארורה האדמה וכענין עוד כל ימי הארץ וגו': שייראו מלפניו · בני אדם ולא יוסיפו למרוד כענין אנשי הראשון ודורות המבול: (טו) מה שהיה כבר הוא · הנה מה שהוא עתה נראה הדבר שהיה כבר מאז שהשתנה הטבע במלות בוראו: ואשר להיות · ומה שעתיד להיות בימי גאולת ישראל שעתידה כאמרו שמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה: כבר היה · קודם המבול: והאלהים יבקש את נרדף · וכאשר יעשה זה שבכי נר היה כאמרו ואתם תלוקטו · וכמו כן יבקש את הנפש השכלית אשר השיגה שלמות בעיון ובמעשה אשר הוא דבר נרדף מכל באשר הכחות הגופיות בכף המריות כאמרם ז"ל הקב"ה מניח ס"ת בחיקו ואומר מי שעסק בזה יבא ויטול שכרו: (טז) מקום המשפט · של בעלי הדין שמה הרשע · בטענות שקר: ומקום הצדק · של פסקי דינין: שמה הרשע · של שופטים מצדיקי רשע עקב שוחד: (יז) אמרתי אני בלבי את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים · ולכן אמרתי שהאל יתעלה ישפוט את הצדיק ואת הרשע: כי עת לכל חפץ ועל כל המעשה שם · כי אמנם ישפוט את הכונה הרעה כמו שישפוט את המעשה הרע ולכן ג"כ שישפוט את הרודף על המעשה הרע ישפוט גם הנרדף על החפץ הרע שלא הוציאו לפועל מבלי אין לאל ידו: (יח) וכמו כן אמרתי אני בלבי על דברת בני האדם לברם האלהים · מן ההכרח הוא שישפוט גם את הצדיק · כי אמנם כאשר אמר נעשה אדם בצלמנו והגיד בתורתו

שברא

הָאֱלֹהִים וְלִרְאוֹת שְׁהֶם־בְּהֵמָה הֵמָּה לָהֶם׃ יט כִּי מִקְרֶה בְנֵי־הָאָדָם וּמִקְרֶה הַבְּהֵמָה וּמִקְרֶה אֶחָד לָהֶם כְּמוֹת זֶה כֵּן מוֹת זֶה וְרוּחַ אֶחָד לַכֹּל וּמוֹתַר הָאָדָם מִן־הַבְּהֵמָה אָיִן כִּי הַכֹּל הָבֶל׃ כ הַכֹּל הוֹלֵךְ אֶל־מָקוֹם אֶחָד הַכֹּל הָיָה מִן־הֶעָפָר וְהַכֹּל שָׁב אֶל־הֶעָפָר׃ כא מִי יוֹדֵעַ רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם הָעֹלָה הִיא לְמָעְלָה וְרוּחַ הַבְּהֵמָה הַיֹּרֶדֶת הִיא לְמַטָּה לָאָרֶץ׃ כב וְרָאִיתִי כִּי אֵין טוֹב מֵאֲשֶׁר יִשְׂמַח הָאָדָם בְּמַעֲשָׂיו כִּי־הוּא חֶלְקוֹ כִּי מִי יְבִיאֶנּוּ לִרְאוֹת בְּמֶה שֶׁיִּהְיֶה אַחֲרָיו׃ ד א וְשַׁבְתִּי אֲנִי וָאֶרְאֶה אֶת־כָּל־הָעֲשֻׁקִים אֲשֶׁר נַעֲשִׂים תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וְהִנֵּה ׀ דִּמְעַת הָעֲשֻׁקִים וְאֵין לָהֶם מְנַחֵם וּמִיַּד עֹשְׁקֵיהֶם

ת"א ומותר האדם מן הבהמה · עקרים מג פ"כ : הכל היה מן העפר · זוהר פ' לו : מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה · זוהר פ' בראשית : ושבתי אני ואראה את כל העשקים · זוהר פ' משפטים סוף דברי הסבא ופרשת פינחס :

רש"י

ואף השרים והמלכים : שהם בהמה המה להם · כאשר בהמה וחיה המה לעצמם : (יט) כי מקרה בני האדם וגו' · הוא טעם הדבר אשר נתן הקב"ה מקרה ופגע לבני אדם ויש מקרה ופגע לבהמה ומקרה אחד לשניהם נתן כי כשם שזה מת כך זה מת : ומותר האדם מן הבהמה אין · ויתרונו והצלחתו של אדם יותר מן הבהמה אינו נראה משמת כי הכל נהפך להיות הכל לשוב אל העפר : (כא) מי יודע · כמו מי יודע ישוב מי הוא אשר מבין ונותן לב שרוח בני האדם היא העולה למעלה ועומדת בדין ורוח הבהמה היא היורדת למטה לארץ ואין לה ליתן דין וחשבון וצריך שלא להתנהג כבהמה שאינה מקפדת על מעשיה : (כב) וראיתי · בכל אלה : כי אין טוב · לאדם מאשר ישמח האדם במעשיו · מיגיע כפיו ישמח ויאכל ולא להרחיב כשאול נפשו לחמוד להתעשר לגרבות לא לו : כי הוא חלקו · יגיע כפיו הוא החלק הניתן לו משמים ובו ישמח : כי מי יביאנו לראות · לאחר שמת במה שיהיה לבניו אם יגליחו גם הם בעושר שאסף הוא והניח להם או לא יגליחו : (א) ושבתי אני ואראה · ברוח הקודש : את כל העשוקים · הנעשים עשוקים בגיהנם במעשים אשר נעשים : תחת השמש · תחת חליפים של התורה : והנה דמעת העשוקים · בוכים על נפשותם העשוקות ביד מלאכי משחית ואכזרים וכן הוא אומר עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו אלו יורדי גיהנם ואף מקרא זה כך נדרש בספרי : ומיד עושקיהם כח · שעושקיהם מכריחים

אבן עזרא

לפרגם ועיקרו לברום כמו לברר וללבן וזה רחוק כי בבנין פיעל הדגוש לא ימצא העי"ן מבולע ואמר שהם בהמה וענינו כבהמה וכמוהו ופיר פרא אדם יולד אם אוכלה הוא כי שמש ומגן ואם יאמר מדקדק איך נכנס הלמ"ד על פועל עבר ואין כמוהו התשובה כי הבי"ת והלמ"ד אחים וצירוף זה כצירוף זה ודרך אחד לכל ונמצא בהבין לו דוד וגם הוא לבדו : (יט) כי מקרה · זה הפסוק על מחשבות בני אדם שלא חכמו והשכילו כי בראותם שמקרה אחד לאדם ולבהמה בחיים ובמות חשבו כי רוח אחד לכל ואין לאדם מותר מן הבהמה ומותר הם על משקל מושב מן הבנין הכבד והנה הוא תמורה פ' הפועל שהוא יו"ד ויתרון שם מן הבנין הקל והנו"ן נוסף : (כ) הכל · זה דבק עם הפסוק שלמעלה כי הכל הכל שמקומם אחד : (כא) מי יודע · ידוע כי ה"א הידיעה אם בא אחריו אחד מא"ח בע"ר הוא קמוץ ברוב ושל התימה לעולה בפת"ח וה"א העולה היא למעלה קמוץ גם יש דגוש ביו"ד שאחרי ה"א הידיעה כמו היושבת ואילו היה לתימה היה הוא ופת"ח תחת הה"א והיו"ד רפה והענין מי ומי שידע בבני האדם ההפרש שיש בין רוח האדם ורוח הבהמה והענין כי לא ימצא אחד מני אלף ודעת הרוח עמוקים וצריכה לראיות ולא יוכלו להבין אפילו קצתם כי אם המשכילים שהתבררה מחשבתם במאזני החכמה ובארבעה יסודותים שבשלשה מהם ספר וספר וספור ומורכב מן השנים ומהורת אלהינו יוכל להבין כי הנה אמר כמיני הצמחים תדשא הארץ והנה יש לארץ כח להדשיא בדבר אלהים ובעבור היות המדשיא גוף ממנו יצאו ואליו ישובו ולא יעמוד הנולד שהולידה הארץ כי אם ימים קצובים בעבור שיש קץ לגדולו ובעמדו ולא יגדל ישוב לאחור וכן אמר ישרצו המים נפש והנה המים הוליזו נפש כל ארץ ועוף ודג בדבר אלהים וכן אמר תוצא הארץ נפש חיה למינה ולא אמר בתורה נפש אדם רק אמר נעשה אדם בצלמנו כדמותנו והזכיר שברא גופו מן האדמה ואחר כך ויפח באפיו נשמת חיים ורמז חיים בעבור שהיא עומדת ולא תאבד כנפש הבהמה והפרש יש בין נשמה ונפש כי לא מצאנו בכל המקרא נשמה כי אם על בני אדם כענין נותן נשמה לעם עליה וכל אשר נשמת רוח חיים באפיו שב על האדם לבדו ואמר שלמה בסוף הספר שרוח בני האדם תשוב אל האלהים ולא אל העפר : (כב) וראיתי · כי אלה החושבים שהם כמו הבהמות אין טוב להם מאשר ישמחו בחייהם כי אין להם חלק אחר ולמה יתעסקו בדברים יענוהו אחריהם : (א) ושבתי · כאומר תורתי כי ושבתי מזה הענין שחשבתי שטוב לאדם שישמח בעבור שלא

ספורנו

שברא אותו בצלמו בדמותו הגיד כל זה כדי שיבורו ויבחרו להם את החלק האלהי כאמרו אני אמרתי אלהים אתם : ולראות שהם בהמה המה להם · וכדי יראו להם ומעצמם שהם מצד היותם בעלי חיים בלבד בזולת צלם אלהים השכלי בהמה המה : (יט) וזה כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה ומקרה אחד להם · כי אמנם יקרה להם מקרה המיוחד לבני האדם והיא לורך השגת לחם ושמלה · וכמו כן יקרה להם מקרה המיוחד לבהמה הקורה מצד היסודות שלא תשמר הבהמה ממנו · וכמו כן יקרה להם מקרה שהוא אחד לאדם ולבהמה והוא מקרה המות ומכל זה מתחייב עול בחק המסדר שהוסיף חיי נפש על היוהר נכבד אשר לא יתנן ומזה יתחייב שקרה זה להם בסורם מן החלק האלהי : (כא) ומי יודע · ועכ"ז מי הוא המשתדל לדעת ולהכיר : רוח בני אדם · השכלית : העולה היא למעלה · שהיא עולה למעלה במדרגת אשור נצחי ובראוי להתנהג בה בעיון ובמעשה : ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ · ולהגיד כמו כן את רוח הבהמה היורדת ובראוי להרחיק התאוה : (כב) וראיתי · מכל אלה : כי אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו · שישתדל בעיון ובמעשים שישמח הוא בהם במה שידמה בהם לבוראו ויקנה אשור נצחי : כי היא חלקו · ואין לזרים אתו : כי מי · איזה טעם יביאנו לראות לבזות כמו אל הראוני יביטו יבאו בי : במה שיהיה אחריו · הגמול והעונש שיקרה אחרי מות הגוף בהיותו דבר נצחי :

ד (א) **ושבתי** אני ואראה · ומלבד הסבית שאמרתי לעגבם של ישראל שבתי וראיתי סבה אחרת : ואין להם מנחם · לעורר אותם בזה שיש תקוה בתשובה לנחמת ה' : ואין להם מנחם · שיורם להתפלל בשם באופן שתהיה

תפלתם

כֹּחַ וְאֵין לָהֶם מְנַחֵם׃ ב וְשַׁבֵּחַ אֲנִי אֶת־הַמֵּתִים שֶׁכְּבָר מֵתוּ מִן־הַחַיִּים אֲשֶׁר הֵמָּה חַיִּים עֲדֶנָה׃ ג וְטוֹב מִשְּׁנֵיהֶם אֵת אֲשֶׁר־עֲדֶן לֹא הָיָה אֲשֶׁר לֹא־רָאָה אֶת־הַמַּעֲשֶׂה הָרָע אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ ד וְרָאִיתִי אֲנִי אֶת־כָּל־עָמָל וְאֵת כָּל־כִּשְׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה כִּי הִיא קִנְאַת־אִישׁ מֵרֵעֵהוּ גַּם־זֶה הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃ ה הַכְּסִיל חֹבֵק אֶת־יָדָיו וְאֹכֵל אֶת־בְּשָׂרוֹ׃ ו טוֹב מְלֹא כַף נָחַת מִמְּלֹא חָפְנַיִם עָמָל וּרְעוּת רוּחַ׃ ז וְשַׁבְתִּי אֲנִי וָאֶרְאֶה הֶבֶל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ ח יֵשׁ אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי גַּם בֵּן וָאָח אֵין־לוֹ וְאֵין קֵץ לְכָל־עֲמָלוֹ גַּם־עֵינָיו עינו קרי לֹא־תִשְׂבַּע עֹשֶׁר וּלְמִי ׀ אֲנִי עָמֵל וּמְחַסֵּר אֶת־נַפְשִׁי מִטּוֹבָה

ת"א ושבח אני את המתים · שבת ל' זוהר פ' וישב ופ' אחרי מות ופרשת חקת : וטוב משניהם את אשר עדן לא ס"א · עקרים מד פכט : יש אחד ואין שני · עקידה שער יא :

רש"י

ומוקפים אותם בכח : שכבר מתו · עד שלא שלט בהם יצר הרע הזה לדוחקם מן הקב"ה כגון אבות הראשונים שלא נענה משה אלא על ידיהם וכגון דוד אני שלא נעניתי אני בכ"ד רננות עד שאמרתי זכרה לחסדי דוד עבדך : (ג) עדן · עדיין : אשר לא ראה את המעשה · ראיתי במדרש קהלת אלו תתקע"ד דורות שקוממו להבראות ולא נבראו : (ד) וראיתי אני את כל עמל · הן עבירות שהן עמל בעיני הקב"ה : ואת כל כשרון המעשה · שאינו לשם שמים אלא לקנאת איש מרעהו שמניהם הכל : כי היא קנאת איש · אשר היא קנאת איש מרעהו : (ה) הכסיל · הרשע : חובק את ידיו · ואינו יגע ואינו אוכל אלא מן הגזל : ואוכל את בשרו · ליום הדין שרואה צדיקים בכבוד והוא נידון כך נדרש בספרי : (ו) טוב מלא כף נחת · להיות קונה נכסים מעט מיגיעו שיהא בהן נחת רוח ליוצרו : ממלא חפנים · נכסים הרבה בעבירה שהוא עמל ועצבות רוח לפני המקום : (ז) תחת השמש · כמו תחת השמים : (ח) יש אחד ואין שני · יש לך אדם שעושה דבריו ביחידי : גם בן ואח אין לו · אם ת"ח הוא אינו קונה לו תלמיד שהוא כבן ולא חבר שהוא כאח ואם רווק הוא אינו נושא אשה להיות לו כאח לעזור ולהוליד בן ואם סוחר הוא אינו קונה לו שותפים ויוצא לדרך יחידי : ואין קץ לכל עמלו · יגע בגירסא ואם סוחר הוא עמל בפרקמטיא : גם עינו לא תשבע עושר · לא יהיה שבע בטעמי תורה שהרבה תורה לומד אדם מתלמידיו ולענין הממון רודף תמיד אחר הממון : ולמי אני עמל · מאחר שאיני מעמיד תלמידים ואיני נושא אשה להוליד

אבן עזרא

יוכל לשמות בעבור שיש בעולם המס ויוקח ממנו ממונו בכח ויהיה עשוק שיעשקנו שר או שופט לוקח שוחד או גנב · ופירוש ומיד עושקיהם כח שיש כח ביד העושקים והעשוקים אין לאל ידם כי אם לבכות ואין להם מנחם כי דרך האבל שנוכה על המת שיבואו לו מנחמים ויתנחם ויזכיר ואין להם מנחם פעמים בעבור שלא יועילו בכיתו וצעקתו פעם אחרי פעם : (ב) ושבח · ושבח שם כתואר כמו ירא אני ונפתח החי"ת בעבור היותו מאותיות הגרון : עדן · חסר ה"א והוא עד הנה וזה הענין שאמר שהמתים יותר משובחים מן החיים היה כנגד העשוקים שכל אדם יקבל כל מה שיבוא עליו מן השמים ולא יוכל לסבול עושק שיעשה לו בן אדם שהוא כמוהו ויבחר מות מחיים : (ג) וטוב · מלת עדן מורכבת והיא מחסרת ה"א לפני הנו"ן ואחריו כמו עדנה והענין שהמתים שמתו כבר מלאו מנוח ולא שמעו קול נוגש וטוב מן החיים והמתים אשר לא נבראו עד עתה בעבור היות העשוקים בגופם כמו האסורים והשבויים או עשוקי ממון שהם מצטערים ואם הם חיים והמתים ואם באיננו עתה כבר נעשקו גם הם ורבים תמהו איך יאמר וטוב למי שלא נברא וכן אמרו החכמים ז"ל אשרי מי שלא נברא ואיננו תימה בעבור קוצר הלשון לדבר כי אם על דרך דמיונות כמו שיאמרו חכמי שקול הדעת כי כל דבר הוא יש או אין ואם הוא דבר איך הוא אין : (ד) וראיתי · רוב עמל האדם גם כשרון מעשיהם בעבור בני האדם שיקנאו זה בזה ויצלח להתפאר על חברו ושלא יהיה הוא חסר ממנו בדירתו ומלבושיו ובניו ומאכלו וחכמתו וטוב השם : (ה) הכסיל · גם יש באדם כסילים עצלים אין להם קנאה ולא יתעסקו במלאכה שיחיו ממנה רק חובקים את ידיהם ואוכלים מה שיש להם ויבאו בלא מחיה ואחר שהוא אוכל כל מה שיש לו ולא יעמול להוסיף כאילו אוכל את בשרו בעבור שימות ברעב : (ו) טוב · דברי הכסיל הוא האומר די לי מלא כפי להם בנחת מן מלא חפנים בעמל ורעות רוח שיחשוב אדם לדבר עתיד מה יאכל מחר והוא לא ידע מה ילד יום : (ז) ושבתי · שבתי מהסתכל בדברי זה הכסיל וראיתי כסיל אחר הפך הראשון : (ח) יש אחד · יתכן היות בני חבר או משרת או אשה שהיא עזר כנגדו והוא יותר נכון : ואין קץ לכל עמלו · הענין שיש לו עושר אין קץ ונפשו לא שבעה ולא

ספורנו

תפלתם מקובלת כאמרו ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך : (ב) ושבח אני את המתים שכבר מתו · בעת החורבן קודם הגלות : (ג) וטוב משניהם את אשר עדן לא היה · עד ימי הגאולה העתידה : אשר לא ראה את מעשה הרע · הנעשה להכלים ; רע בחורבן הבית אשר נעשה תחת השמש · שכל המכוון ממנו הוא הכלית נפסד : (ד) וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון המעשה · הנעשה אחר חורבן כמו הצדקה ובתי כנסיות ובתי מדרשות וזולתם : כי היא קנאת איש מרעהו · קנאת האדם בחבירו בקנותו שם טוב וכבוד בהמון בעשותו כאלה בעבורו : גם זה · ההשתדלות לקנות שם טוב וכבוד בהמון באופן זה הוא הבל · דבר שתכליתו בלתי נחשב : ורעות רוח · השמחה שישמח בהם הפועל : (ה) הכסיל חובק את ידיו · ולא בשביל זה אשית לסור מהשתדלות הקנין כי אמנם הכסיל חובק את ידיו ונמנע מהשתדל להשיג ההכרחי : ואוכל את בשרו · מתוך צער מסכנות וחסרון ההכרחי לחיי שעה : (ו) אמנם טוב מלא כף נחת · מה שיושג בהשתדלות ממוצע משיג ההכרחי באופן שיהיה אוזה עת הכושר לעיון ולמעשה : ממלא חפנים עמל · להשיג מותרות : ורעות רוח · בחסרון מעשים לקנאה : (ח) יש אחד ואין שני · ומכלל מעשה הרע שראיתי הוא כי יש מי שהוא אחד ואין לו בני אוהב וריע כי אין מקבל ממנו חסד שיחשב לו לצדקה : ג"כ ואח אין לו ואין קץ לכל עמלו · להשיג מותרות לאין תכלית . גם עינו לא תשבע עושר · לא ישגח בו : ולמי אני עמל · בהיות העמל יותר מן המספיק להכרחי : ומחסר את

גַּם־זֶה הֶבֶל וְעִנְיַן רָע הוּא׃ ט טוֹבִים הַשְּׁנַיִם מִן־הָאֶחָד אֲשֶׁר יֵשׁ־לָהֶם שָׂכָר טוֹב בַּעֲמָלָם׃ י כִּי אִם־יִפֹּלוּ הָאֶחָד יָקִים אֶת־חֲבֵרוֹ וְאִילוֹ הָאֶחָד שֶׁיִּפֹּל וְאֵין שֵׁנִי לַהֲקִימוֹ׃ יא גַּם אִם־יִשְׁכְּבוּ שְׁנַיִם וְחַם לָהֶם וּלְאֶחָד אֵיךְ יֵחָם׃ יב וְאִם־יִתְקְפוֹ הָאֶחָד הַשְּׁנַיִם יַעַמְדוּ נֶגְדּוֹ וְהַחוּט הַמְשֻׁלָּשׁ לֹא בִמְהֵרָה יִנָּתֵק׃ יג טוֹב יֶלֶד מִסְכֵּן וְחָכָם מִמֶּלֶךְ זָקֵן וּכְסִיל אֲשֶׁר לֹא־יָדַע לְהִזָּהֵר עוֹד׃ יד כִּי־מִבֵּית הָסוּרִים יָצָא לִמְלֹךְ כִּי גַּם בְּמַלְכוּתוֹ

ת"א טובים השנים מן האחד · מגילה ס עקידת שער יא ובעד יב זוהר פ' ויצא : והחוט המשולש לא במהרה ינתק · כתובות סב קדושין מ בהרא נט מנחות מג : טוב ילד מסכן וחכם · זוהר פ' ויצא :

רש"י

בנים : (ט) טובים השנים · לכל דבר : מן האחד · לפיכך יקנה לו אדם חבר ויצא לשוק אשר יש להם יותר ריוח בעמלם הרבה מלאכה נעשית בשנים שאין היחיד מתחיל בה לבדו : (י) כי אם יפולו · כמשמעו ולענין המשנה אם הקשה עליו משנה שלו חבירו מחזירה לו או אם נכשל ולא דקדק את אשר שמע מפי רבו בא חבירו ומעמידו על האמת : ואי לו · ואוי לו : (יא) וחם להם · כמשמעו ולענין זכר ונקבה מתחממים זה מזה ומולידים : (יב) ואם יתקפו האחד · אם באו לכפים עליו לתוקפו אם ב' הם יעמדו לנגדו וכ"ש אם ג' הם : והחוט המשולש לא במהרה ינתק · ד"א מי שהוא תלמיד חכם ובנו ובן בנו שוב אין תורה פוסקת מזרעו וכן הוא אומר לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך ד"א חוט המשולש במקרא במשנה ובדרך ארץ לא במהרה הוא חוטא · ובשנים אחרים נדרש במדרש יש אחד ואין שני לו אבל אין סדר כל המקראות הללו מתיישב עליהם : (יג) טוב ילד מסכן וחכם · זה יצר טוב ולמה נקרא שמו ילד שאינו בא באדם עד י"ג שנה : מסכן · שאין האברים שומעים לו כמו ליצר הרע : חכם · שמשכיל את האדם לדרך טובה : ממלך זקן וכסיל · יצר הרע שהוא שולט על כל האיברים · זקן שמשעה שנולד הולד הוא נתון בו שנאמר לפתח חטאת רובץ : וכסיל · שמתעהו בדרך רעה כך נדרש במדרש : אשר לא ידע להזהר עוד · שהרי הזקין ואינו מקבל תוכחה : (יד) כי מבית הסורים יצא למלוך · ממקום הסנופת והסרחון כדמתרגמינן ויבאש וסרי : כי גם במלכותו · משמלך באדם נולד הרש המסכן הטוב ממנו ובא מתוך טהרה ולא מתוך סנופת הרחם כך דרשוהו במדרש · ד"א טוב ילד מסכן וגו' כמשמעו : אשר לא ידע להזהר עוד · שכבר הזקין ברשעו וכסילותו : כי מבית הסורים יצא למלוך · כי הילד המסכן סופו שיאמרו עליו שיצא למלוך מתוך עניו ומבית האסורין שהרי סמ"ך של הסורים נקוד רפי והרי הוא כמו האסורים (ס"א כמו לא יהל שם ערבי כמו יאהל) שכן מצינו ביוסף שמלך מתוך יציאת בית האסורים וכן דוד אני לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן : כי גם במלכותו נולד רש · כי כשר והגון הוא שימלוך כי גם במלכותו הוא נכסף ממנהג השררה ומקטין עצמו אצל החכמים

אבן עזרא

שקטה מעמל ולמה לא יחשב בלבו למי אני עמל ולמה אחסר את נפשי מכל תענוג והנה אין מי ירשני שתשמח נפשי שאצוה בני או אחי כטוב : גם זה הבל · הוסיף גם להורות כי הכסיל כראשון הבל הוא כמו האחרון ואם שניהם כסילים החכם יהיה כענין רע ועיבר אל ההן לו : (ט) טובים · ישוב על הכסיל שהוא לבדו ויאמר כלא היה לו טוב להיות לו מי שיתחבר עמו ויעזור אותו או יהיה להם שכר טוב בעמלם וה את האחל והמשתה : (י) כי אם · ואם יארע לו הולי או יפול זה או זה יעזרנו חברו · ומלת אי כמו אוי ואין לה דומה כי אם בספר הזה אי לך ארץ : (יא) גם · בהתחבר הגויות יחמו כענין ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך : (יב) ואם יתקפו · אם יתחזק עליו אדם אחד השנים יעמדו נגדו · ומלת יתקפו מן הפעלים היוצאים כמו תתקפהו לנצח ובא אחר ע"ן או כ"א כמו וזה כמו אשר יקראו · ויש אומרים כי וי"ו של יתקפו נוסף וזה רחוק לא ימצא וי"ו נוסף בסוף המלה כי אם בשמות לבדם כמו למעינו מים ביו בעור : והחוט המשולש · אם ענין ואין שני הוא העזר יהיה המשולש כבן כענין לא יבשו כי ידברו את אויבים בש ר : (יג) טוב · כאשר השלים לברר כי ענין הכסיל ואפילו שיש לו עושר רב הבל הוא הזכיר כי הטוב הוא החכמה ואפילו יהיה עני כי מסכן כמו דל כמו אשר לא במסכנות וילד כנגד זקן · מסכן כנגד מלך · וחכם כנגד כסיל · וענין ילד שבכל יום יוסיף חכמה וזקן לא ידע להזהר עוד בעבור שזקן בכסילות : (יד) כי · יתכן שיהיה הילד שהוא חכם מלך ואפילו שיהיה בבית הסורים · וכמלה חסרת אל"ף כמו מלפנו מבהמות הרץ שהוא מן והאלף הנמה וזה הילד כמו יוסף בחכמתו במתהו לאדון ואמר שלמה אל התפש

ספורנו

נפשי מטובה · שלא להשיג לי חיזה שלמות נצחי · גם זה המות : כבר הוא הבל בלתי תכלית נחשב : וענין רע הוא · בהיותו בעמל אשר אין קץ לו כנזכר : מחסר את נפשי מטובה · כמו שאמרתי : (ט) טובים השנים מן האחד · ומן המשבש הרע שרלאיתי הוא הקורה לתופשי התורה להיות מפוזרים בכל אחד במקומו ישב בדד ללמוד : והנה טובים השנים כי אם יפולו באיזה טעות לא יקרה על הרוב טעות אחד לשניהם : (י) וזה האחד יקים את חבירו · מן הטעות שנפל בו : (יא) גם אם ישכבו שנים וחם להם · וכמו כן יקרה טוב בהתחברות השנים שימצאו האמת מתוך הויכוח שיהיה ביניהם כמו שיקרה חום נוסף בין שנים שוכבים יחד : ואם יתקפו האחד · ועם זה יקרה טוב אחר בהתחברות השנים שאם יקום החולק עליהם כאיזו טענה משובשת השנים יעמדו נגדו · להראות טעותו בטעם נכון שימצאו בויכוחם באופן שימשכו את החולק עליהם לדעת האמתי : והחוט המשולש · ואם יהיו הג' מהורהים יחד להמציא אמת איזה דרוש : לא במהרה ינתק · יקרה על המעט מחלוקת ביניהם כי בין שתי דעות הפכיות יצא השלישי ויכריע : (יג) טוב ילד מסכן וחכם · וכטעם שבארתי את הענין הזה בתרגום מהעיון הוא כי אמנם טוב ילד שאין בידו רב נסיון : מסכן · שלא הרגה לקבל מרבותיו לקוצר הזמן : וחכם · בעל שנה נכונה שקנה בויכות עם חביריו ובזה נעשה כמעין המתגבר · ממלך שהיה בידו הגילות הבילות של משנה ושל דעות חכמי הדור : זקן · שראה מעשים רבים שיוכל לקנות בהם נסיון וכסיל בלתי בעל סברה נכונה : אשר לא ידע להזהר עוד · באופן שלא ידע להשיג יותר ממה שבידו · וטעם שלולה זה הזקן הוא : (יד) כי מבית הסורים יצא · יצא להורות מבית מדרש

נולד רש: טו ראיתי את כל החיים המהלכים תחת השמש עם הילד השני אשר יעמד תחתיו: טז אין קץ לכל העם לכל אשר היה לפניהם גם האחרונים לא ישמחו בו כי גם זה הבל ורעיון רוח: יז שמר רגליך כאשר תלך אל בית האלהים וקרוב לשמע מתת הכסילים זבח כי אינם יודעים לעשות רע: ה א אל תבהל

ת"א שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים · ברכות כג · עקרים מ"ג פ"ו : מתת הכסילים זבח · עקידה שער טז :

רש"י

כמדת הרשעים וכן עיר פרא אדם יולד שיהפך וישתנה לו ממה שהיה כעיר פרא ויעשה אדם: נולד. נעשה ולשון הווה הוא: (טו) ראיתי את כל החיים וגו'. מצאתי במדרש הספר הזה זה דור המבול שנאמר בהם מכל החי: עם הילד השני. אשר יתקיים תחת אותו הדור שהם נח ובניו: (טז) אין קץ לכל העם. פרים ורבים היו יותר מדאי כמו שנאמר זרעם נכון לפניהם אשה מתעברת ויולדת לשלשה ימים ישלחו כצאן עויליהם: לכל אשר היה לפניהם. אין קץ לכל הטוב שהיה לפניהם והכל אבד וכרגע שאול יחתו: גם האחרונים. דור הפלגה: לא ישמחו. גם הם בטוב הניתן בידם: כי גם זה. סופו של הבל ורעיון רוח כאשר אדם מהלך אחרי יצרו: (יז) שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים. היאך תלך אם תביא תודה ונדבת שלמים הוא הטוב ושמור עצמך שלא תצטרך לילך בהבאת חטאות ואשמות: וקרוב. הוי לשמוע דברי הקדוש ב"ה והוי טוב וקרוב להקב"ה: מתת הכסילים זבח. שיחטא ויביא קרבן: כי אינם יודעים לעשות רע. אין הכסיל מבין שהוא עושה רע לעצמו

אבן עזרא

איך יצא החכם מדבר להפך כי גם הזקן שהוא מלך נולד רש כענין ערום יצאתי מבטן אמי: (טו) ראיתי. עם הילד השני שהוא מלך תחת הזקן וקרא שני בעבור שיהיו ילד בא אחריו ועמד תחתיו: (טז) אין קץ. אע"פ שהוא חכם לא ישמחו בו כל שתים כי משפטי המלוכה קשים. ותוספת גם בעבור האחרונים להורות על אשר לפניהם כי גם הם לא שמחו בזקן הכסיל. ויש מפרש הילד השני הדור הבא אחריו והענין כי ראה החיים מהלכים תחת השמש והם עם יורשיהם שיעמדו תחתיהם כמו שהיו הם עם הראשונים אשר היו לפניהם ואלה ואלה לא ישמחו בעולם: (יז) שמר. רובי המפרשים פירשו רגלך כמו לא עשה רגליו ודרך פשוטו הוא כאשר יזכיר המלך ושלא ישמחו בו הקרובים אליו בעבור שיפחדו ממנו והבא אל ארמונו ישמר במלבושיו ודבריו כי אמר יותר מזה יש עליך להשמר כאשר תלך אל בית האלהים וענין שמור רגלך כאדם שיאמר מקום פלוני משוכן הוא ואם לא תדע להשמר שמר רגלך: וענין וקרוב לשמוע. אע"פ שאמרתי לך שמור רגלך אין האלהים רחוק כמלך בשר ודם רק הוא יותר קרוב לקבל דבריך אם תקראנו באמת: מזבח. שיתנוהו הכסילים כי אינם יודעים רק לעשות רע כמו אין טוב באדם שיאכל ושתה והענין כי אין להם דעת נכונה לעשות טוב. ויש אומרים כי הכסילים אפילו לעשות רע שהוא קרוב ליצר לב האדם אינם יודעים ואף כי הטוב. ויש אומרים כי פירוש רע כמו רצון: (א) אל תבהל. אל יוציא פיך מלין לפניו בהיותו בבהלה ולבך אל ימהר כי אם תבינהו כי הלב כמו אובד והוא שוגה בעסקי העולם על כן אמר משיח ה' מלא עבדך את לבו ודע כי האלהים נגד עליך ורואה אותך ושומע דבריך כי הוא בשמים כגבהי מרום הגבוהים ואתה על הארץ ואין למטה ממך על כן יהיו דבריך מעטים שלא תשתבש כמו שהיה כהן גדול ביום הכפורים מתפלל תפלה קצרה ויוצא:

אמר אברהם המחבר. הנה לא הואלתי לדבר. כי בעבור היות כבוד המקום מלא כל מקום ולא יוכל האדם להשמר בכל מקום הוכן לו מקום שיהיה לו קבוע לתפלתו והוא חייב לכבדו גם חייב הוא האדם להודות ולשבח לאלהיו בכל רגע כי חסדו עמו בכל חלקי הרגע שיחיינו ויתענג בהרגשות רק בעבור היות האדם מתעסק בעסקי העולם הוכם לו זמן שיתפלל בו והם עתים ידועים ערב ובקר וצהרים כי כל מי שיש לו עינים ידע עת צאת השמש ועת נטותו ועת בואו על כן חייב אדם שיתפלל שישמור פתחי פיו ויתשיב בלבו שהוא עומד לפני מלך. בידו להחיות ולהמית על כן אסור שיתפלל אדם ויכנס בתוך תפלתו פיוטין לא ידע עיקר פירושם ולא יסמוך על המחבר בלשונו הראשון כי אין אדם אשר לא יחטא או המעתיקים הטעו. וכלל אומר יש בם ושי רבי אליעזר הקליר ז"ל ארבעה דברים קשים. הדבר האחד כי רובי פיוטיו חידות ומשלים. והזכיר מליצותיו אחד והוא. לראי יקפיל. וחדשים יכפיל. ליום זה סוד הפיל. ומליון ימלוך. יש מפרשים כי לראי הוא ביו"ד וענינו הוא המשיח יקפיל הארץ לפניו וחדשים יכפיל שיכפיל חדשי השנים וימשך ביאתו. ויש אומרים כי הוא בלא יו"ד וענינו יגביר כמלת ראי דרכך בגיא והחדשים יכפיל. וחכמי הדור יפרשו לראי יקפיל שיעביר אלה השמים המשולים לראי מוצק וחדשים יכפיל הם השמים החדשים גם זה איננו נכון כי אין דמע לשונו כי אם יעביר ראי ויכפיל החדשים אולי עונותיו הם ויכפילם כדי שתהיה המכה בהם קשה. שיתכן שיאמר אדם אין בכל החיים חכם כעיר ויאמר כי ענינו הדבר שנאמר ועיר פרא אדם יולד או יאמר אברי העם עובדי אש ומשתחוים

ספורנו

אנשים שהיו מתחברת שמתוכחים יחד: נולד רש. ואמרתי שהילד מסכן וחכם טוב מזה הזקן כי אמנם זה הזקן גם ברבוי תכלית המשנה והדעות אשר בידו נולד רש שלא יכנס אל נכון ובלי שום מכלי אין אלו דרכי ויכוח להשמר מן הטעות בהם: (טו) ראיתי את כל החיים. וזה בעצמו יקרה בעסקי הנפסדות אשר תחת השמש כי אמנם ראיתי את החיים שמהלכים ומשתדלים בעניני הבל נמשכים אחר עצת ילד חכם בעל סברא נכונה: אשר יעמד תחתיו. אשר הוא למטה במדרגה ממדרגת הילד החכם בעיון שהזכרנו למעלה: (טז) אין קץ לכל העם אשר היה לפניהם. וזה שראיתי בימי מהשתדלות כל החיים בעסקי חיי שעה ונמשכים אחר עצת ילד חכם בזה ומניחים הילד הראשון וחכמתו להשיג חיי עולם לא בימי בלבד קרה אבל קרה גם כן בדורות הראשונים שהיו לפני העם אשר בימי שהניחו רובם חיי עולם ועסקו בחיי שעה והנה היום אבד זכרם: וגם האחרונים לא ישמחו בו. בהשתדלות הילד השני החכם שכל חכמתו בעסקי חיי שעה: כי אמנם גם זה. שמושג בעצת הילד השני החכם הוא הבל דבר בלתי נחשב כלל: ורעות רוח. לרבים שתאוה דעתם בקניינים המדומים: (יז) שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים וקרוב לשמוע. כאשר תלך אל בית אורו המצא הנגזר שהוא האלהים הגדול ועם זה הוא קרוב לשמוע תפלות כל פה שמור רגלך: מתת הכסילים זבח. השמר מאופן מתן הכסילים בהקריבם זבח: כי אינם יודעים. כי הם אינם יודעים שום טעם למה יעשו כן אבל מנהג אבותיהם בידיהם: לעשות רע. השמר מזה כי אמנם לא די שלא יהיה לרצון כלל אבל יהיה רע בעיניו ויקצוף כאמרו מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי וכאמרו מי גם בכם ויסגור דלתים וכאמרו נתנה

עַל־פִּ֗יךָ וְלִבְּךָ֙ אַל־יְמַהֵ֣ר לְהוֹצִ֣יא דָבָ֔ר לִפְנֵ֖י הָאֱלֹהִ֑ים כִּ֣י הָאֱלֹהִ֤ים בַּשָּׁמַ֙יִם֙ וְאַתָּ֣ה עַל־הָאָ֔רֶץ עַל־כֵּ֛ן יִהְי֥וּ דְבָרֶ֖יךָ מְעַטִּֽים׃ ב כִּ֛י בָּ֥א הַחֲל֖וֹם בְּרֹ֣ב עִנְיָ֑ן וְק֥וֹל כְּסִ֖יל בְּרֹ֥ב דְּבָרִֽים׃

ת"א אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר · ברכות סא עקידה שער עה :

רש"י

לעצמו : (א) להוציא דבר לפני האלהים · לדבר קשה כלפי מעלה : כי האלהים בשמים ואתה על הארץ · ואפילו חלש מלמעלה וגבור מלמטה אימת חלש על הגבור וכל שכן גבור למעלה וחלש למטה : (ב) כי בא החלום ברוב ענין · כי דרך החלום לבוא ברוב הרהורים שאדם מעיין ומהרהר ביום ודרך קול כסיל

אבן עזרא

לשמש ויאמר כי אם הוא השם הנכבד והנורא שנאמר כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא · גם הוא שמש שנאמר כי שמש ומגן ה' אף כי אלה בלי כ"ף דמות כראי מוצק ולא דמה הכתוב השחקים לראי כי אם בחוזק שיתפלל אדם ברוך אתה אריה בעבור שנמשל על המקום כאריה ישאג הייטב בעיני ה' ולמה לא נלמד משלמה שלא היה חכם אחריו כמוהו והנה תפלתו שהתפלל מודעת וכל יודע לשון הקדש יבין אותה ואיננה חידות ומשלים וכן תפלתו של דניאל שהיה מקרא קטרין והנה אלה לא התפללו כי אם בדברים מבוארים שהיו חכמים אף כי המתפלל על אנשים רבים וכלם אינמו חכמים וכן כל התפלה לחול ולקדש שתקנו הראשונים אין בה חידות ומשלים ומה ענין יש שיכפיל השמים החדשים יהיו שנים ויכפילם ולאמר על המקום ליום זה פור הפיל איננו נכון כי המטיל גורל לא ידע מה יהיה והיה ראוי שיברח מגלות פור הפיל כי לא תמצא כי אם במקום הצורך · ועוד אחר שיעביר אלה השמים והארץ איך ימלוך מליון והית חלק מהארץ · ענה אחד מחכמי הדור ואמר כי חרוז יקפיל הצריכו שיאמר פור הפיל בשיבותיו כי לא מצאנו הנביאים בכל תפלתם שיעסקו בחרוז ועוד כי היה לו לעשות על חרוז אחר ולמה רכב על פיל ואותו לארץ יפיל ואם ראה בחלום שיעשה חרוז על פיל והולך בהקיץ לפתור חלומו יהיה אומר · לוחץ יעפיל · להתגאות יפיל · ורמי לב ישפיל · ומליון ימלוך · והדבר השני שפיוטיו מעורבים בלשון תלמוד וידוע כי יש כמה לשונות בתלמוד ואינמו לשון הקדש וכן אמרו לשון מקרא לחוד ולשון תלמוד לחוד ומי הביאנו בצרה הזאת להתפלל בלשונות נכריות הלא נחמיה הוכיח המדברים לשון אשדודית ואף כי בעת התפלה ולמה לא נלמד מן התפלה הקבועה שהיא כלה דברי נחות בלשון הקדש ולמה נתפלל בלשון מדי ופרס ואדום וישמעאל · והדבר השלישי אפילו המלות שהם בלשון הקדש יש בהם טעיות גדולות כמו אנסיכה מלכי לפניו והנמצא מזה הענין ואני נסכתי מלכי והוא מן הבנין הקל על משקל נפלתי ונדרתי והעתיד אסוך או אנסוך כמו אפול ואדור ומן הבנין הכבד יאמר הפיל והעתיד אפיל וכן מן הסיך יאמר אסיך או אנסיך בהראות הנו"ן כמו ולנפיל ירך והנה יהיה פירוש אנסיכה מלכי אעשה ממנו נסוך כמו בל אסין נסכיהם מדם ויש מפרשים נסכתי מלכי כמו מבחתי ואם היה הפירוש אמת תהיה טעות שנית ולמה לא אמר ארומם מלכי או אשבח ואודה או אקדש רק בקש מלה להראות חכמתו לבוערים ואנחנו חייבים לדעת דקדוק הלשון היטב שלא נטעה כמו המברכים ברכת המזון שיאמרו זננו ולא ידעו כי זננו היא מן זנה כמו ענגו מן ענה ולא יאמר מן זן כי אם זוננו כמו שובנו אלהי ישענו ופעם יאמר לו לשון עבר והוא לשון ציווי כאשר יאמרו רבים בתענית שחל עניו פניך וידוע שהשי"ן במקום אשר כמו מה שהיה הוא שיהיה ואל הוא לשון צווי לעתיד כמו אל נא את פני ה' והנכון לומר שחלה כמו ונחלנו חלה את פני ה' וע"ד כי לשון הקדש ביד ר' אלעזר נ"ע עיר פרוזה אין חומה שיעשה מן הזכרים נקבות והפך הדבר ואמר שושן עמק אויימה וידוע כי ה"א שושנה לשון נקבה וישוב הה"א תי"ו כשיהיה סמוך שושנת העמקים ובסור הה"א או התי"ו יהיה לשון זכר כמו צדקה וצדק ואיך יאמר על שושן אויימה ולמה ברח מן הפסוק ולא אמר שושנת עמק אויימה ועוד מה ענין לשושנה שיתארנה באימה התפחד השושנה ואין תואר השושנה כי אם קטופה או רעננה או יבשה · אמר אחד מחכמי הדור הוצרך לומר אויימה בעבור שהיה חרוזתו עשירה ששינותי אם זאת חרוזה עשירה הנה יש בפיוטיו חרוזים עניים ואביונים מתוזרים על הפתחים שחיבר כי עם נכחר אם בעבור היות שניהם מאותיות הגרון אם כן יתחבר עמה אל"ף ועי"ן ועם הבי"ת והוי"ו שהוא גם מתחבר לוי עם נביא יתחבר עמם מ"ם ופ"ה ויהיו כל החרוזים חמשה כמספר מוצאי האותיות ואם סבת חבור ה"א עם חי"ת בעבור היות דמותם קרובות במכתב אם כן יתחבר רי"ש עם דל"ת ואף כי מצאנו דמואל רעואל דודנים רודנים וכן יחבר משפטים עם כתים כי הם ממוצא אחד ונמצא הטי"ת תמורת תי"ו במלת נצטדק הצטידנו והצטירו וכן חבר יום עם פדיון ועליון · גם זה איננו נכון אע"פ שנמצא מ"ם במקום נו"ן כמו חיין והטין איך יחליף מ"ם יום שהוא שורש עם נו"ן עליון פדיון שהוא מן עלה ופדה והוא איננו שרש ועוד מה ענין שחרוז רק שיהיה ערב לאוזן ותרגיש כי סוף זה כסוף זה ואולי היתה לו הרגשה שבית שירגיש בה כי המ"ם כמו הנו"ן ואינמו ממוצא אחד ועוד חבר עושר עם עשר העבר גם זה איננו נכון רק אם היה המתפלל אפרתי · יש אומרים אין מטיבין את האחרי אחר מותו התשובה רוח אל עשתנו כלנו ומתומר קולנו בקדמונים כמונו ואוזן מלים תבחן וכלנו נדע כי דניאל היה נביא ורב על כל חרטומי בבל ותכמיה והנה אמרו חכמים ז"ל טעה דניאל בחשבונו והחשבון הוא דבר קל ועוד כי ירמיה הנביא בזמן דניאל היה ואחר שראו הכמינו הראיה על טעותו כאשר יאמר להם אילו היה דניאל חי היה מטעה המטעים אותו · ואחרים יאמרו רחמנא לבא בעי א"כ למה נצטרך לדבר כי הוא יודע תעלומות לב ושלא תקנו הקדמונים לאמר בלוס כפיר היה עם פיפיות שלותי עמך בית ישראל ואל יכבלו בלשונם · והדבר הרביעי שכל פיוטיו מלאים מדרשות והגדות וחכמינו אמרו אין מקרא יוצא מידי פשוטו א"כ אין ראוי להתפלל אלא על דרך פשט ולא על דרך שיש לו סוד או הוא על דרך משל או הוא כענין שאין הלכה כמותו או שיתפרש לעניינים רבים הלא ידענו ממדרש שיר השירים שכל שלמה האמור בה הוא קדש וענינו המלך שהשלום שלו הנכון שיאמר אדם בתפלתו הושיעני המלך שלמה והנה מצאנו במקרא האומרים מה משא ה' וידוע כי יש משא כמו נבואה והמדברים לירמיה הנביא מה משא ה' לא ידע הנביא סודם שלא היו אומרים כי אם מענין איש איש על משאו ואמר היודע הנסתרות לנביא שיאמר להם כי המשא יהיה לאיש דברו והפכתם את דברי וגו' אכן תאמרו מה דבר ה' ומה ענה ה' שאין במלה ספק כענין וכן לא תקראו לי עוד בעלי והלא הוא בעל נעורים כמו אישי לכן בעבור היותו שם בעל ספק עם שם הבעל שזאת אמר הנביא אפי' מלה שיש בה ספק כענין גלם לא תאמרי לי כי אם אישי · והגאון רב סעדיה נשמר מאלה הארבעה דברים בבקשותיו השתים שלא חבר מחבר כמו הם והם על לשון המקרא ודקדוק הלשון באין חידות ומשלים ולא דרש · וחכם היה בנרפת גם הוא חבר בקשה תהלהם אמרי האזינה ה' ויש בה דברים אינמו נכונים מהם שאמר הרחבת עולמות אין להם גבול ומה שאין לו גבול איננו נברא ואמר כי שמך בך ובך שמך ואילו ידע מה פירוש שם לא היה זה הדבור עולה על לבו ועוד אחר שאמר כי שמך בך הלא הוא בעצמו בך שמך כי מה הפרש בין שלום עליך או עליך שלום ראובן אתה או אתה ראובן תפסוק חיים או חיים הפסוק יברכך ה' וישמרך ה' ישמרך מכל רע ואין זה דרך תפלה אלא דרך שחוק · וחכם אחד שחבר שתי מלות ושוין להאחדים בפיו כמו אכרמל פירוש אכאר מלה או אכרר מלה והנה עשה הפך מה שאמר כי לא באר המלה ולא דבר ברור רק בלל בשפתו שפת הקדש ולא אוכל לבאר אחד מני אלף משבוש הפייטנים והטוב בעיני שלא יתפלל אדם בהם כי אם התפלה הקבועה ויהי דברינו מעטים ולא נענש בדין : (ב) כי בא החלום · שיהיה

ספורנו

עלי בקולה על כן שנאתיה : (א) אל תבהל על פיך · להתפלל על הרגל לשונך : ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים · קודם שתכוין אליו לבך כאמרם ז"ל חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת ומתפללים כדי שיכונו לבם : כי האלהים בשמים ·

ג כַּאֲשֶׁר תִּדֹּר נֶדֶר לֵאלֹהִים אַל־תְּאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ כִּי אֵין חֵפֶץ בַּכְּסִילִים אֵת אֲשֶׁר־תִּדֹּר
שַׁלֵּם׃ ד טוֹב אֲשֶׁר לֹא־תִדֹּר מִשֶּׁתִּדּוֹר וְלֹא תְשַׁלֵּם׃ ה אַל־תִּתֵּן אֶת־פִּיךָ לַחֲטִיא אֶת־
בְּשָׂרֶךָ וְאַל־תֹּאמַר לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ כִּי שְׁגָגָה הִיא לָמָּה יִקְצֹף הָאֱלֹהִים עַל־קוֹלֶךָ וְחִבֵּל
אֶת־מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ׃ ו כִּי בְרֹב חֲלֹמוֹת וַהֲבָלִים וּדְבָרִים הַרְבֵּה כִּי אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא׃
ז אִם־עֹשֶׁק רָשׁ וְגֵזֶל מִשְׁפָּט וָצֶדֶק תִּרְאֶה בַמְּדִינָה אַל־תִּתְמַהּ עַל־הַחֵפֶץ כִּי גָבֹהַּ מֵעַל

ת"א טוב אשר לא תדור נדרים ט מנחות כא חולין ב: כי בא החלום זוהר מקץ: כאשר תדור עקדה שער עה: אל תתן את פיך שבת לב חגיגה טו כתובות עב שבועות לט זוהר פ' בראשית: כי ברב חלומות והבלים · ברכות י:

רש"י

לבא ברוב דברים כי בהרבותו דברים מוציא קול של כסילות מפיו כי לא יחדל פשע לכך אני אומר יהיו דבריך מעטים: (ג) אין חפץ בכסילים · אין חפץ לפני הקדוש ברוך הוא ברשעים הנודרים ואין משלמים: (ה) אל תתן את פיך · בנדר: לחטיא את בשרך · שיפקוד העון על בניך: ואל תאמר לפני המלאך · שליח הבא להובעך צדקה שפסקת ברבים: כי שגגה היא · בשגגה פסקתיה כסבור הייתי שיהיה יכולת בידי ליתן: וחבל את מעשה ידיך · מצות שהיו בידיך שעשית כבר אבדתם כך נדרש במדרש: על קולך · בשביל קולך: (ו) כי ברוב חלומות וגו' · אשר כל מה שיאמרו לך חלומות ונביאי הבל ודברים הרבה לפרוש מאת המקום: כי את האלהים ירא · הרי כי מסמס בלבון אלא אל תשמע אל החלומות אלא את האלהים ירא: (ז) אם עשק רש וגזל משפט וצדק וגו' · אם תראה במדינה שהם עושקים את הרשים וגוזלים

אבן עזרא

החלום מעורב מענינים רבים ידוע שהוא מתערובת המאכלים והתגבר אחת מן הארבעה ברבים לא יהיה לו פתרון ולא יורה על טוב או רע כי ככל הוא כן ידמה הכסיל שירבה דברים בכל מקום מביא חטא אף כי במקום המוכן להזכיר שם הנכבד בו תמיד: (ג) כאשר תדור · כאשר לויתיך שתשמור כבית האלהים בדבריך גם כן אתה חייב להשמר בכל מקום וכל עת בתזכור השם או תדור נדר לו תשמור מוצא שפתיך ולא תהיה מן הכסילים כי אין חפץ בם: (ד) טוב · כענין וכי תחדל לנדור: (ה) אל תתן · למה יהיה פיך מוליד חטא ורע על בשרך שהוא גוף אם לא תשלם אשר דברת בפיך ודע כי נכח עיני ה' דרכי איש וכל מעדיו יספור ומלאך משרתיו ממונה לכתוב בספר כל הדבורים היוצאים מפי האדם ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היה הנדר שנדרת: וחבל את מעשה ידיך · כמו ושבחית וכמוהו מחבלים כרמים ויש חבל מלשון לידה כמו יחבל און חבלתך אמך שמה חבלה ילדתך ויתכן היותו מן צירים וחבלים בעבור חבלי יולדה וחבל בליעו וכשוכב בראש חבל הוא התורן אשר בספינה שכל החבלים תלויים בו הוא שם התואר כמו איש אטר יד ימינו: (ו) כי ברב · כמו כי בא החלום ברוב ענין אך את האלהים ירא בכל דבר או ענינו ראה אתה חלומות רבים ודבר הבלים והרבה לדבר רק ירא האלהים והענין שכל דבור מותר לך חוץ אם היה בו זכר לשם: (ז) אם עושק · שאת תחשוב כי אין שומר על דורך בעבור שתראה חמס בפרהסיא ואין מושיע: וזכר רש · בעבור שהייב אדם לעזרו והנה הוא עשוק: וגזל משפט · סמוך כמו ונגדר אבניו ונשברת כענין גדר מזה או בגזל: וזכר במדינה · לעיני הכל ולא במדבר: אל תתמה על החפץ · שתאמר מה חפץ יש למקום שלא יושיע דע כי יש שומר שרואה זה החמס ואיננו אחד רק הם רבים וכל אחד גבוה מעל גבוה ושומרים רבים לא ידע איש מספרם כי גם

ספורנו

שוכן בכלם על ענין אחד להיותו בלתי גשמי: ואתה על הארץ · במקום מיוחד בלתי מתפשט בכלם כראוי לגשמי באופן כי רב ההבדל בין מציאותך למציאותו ולא במהרה תוכל לכוין את דעתך אליו: על כן יהיו דבריך מעטים · לא תאריך דברים בתפלתך ויהר מן האורך פן תסיר בכך מן הכוונה הראויה ובאלת עליך אשם: (ב) כי בא החלום ברוב ענין וקול כסיל ברב דברים · כי כמו שיקרה בחלום בדברים בטלים וזה ברב ענין הדמיוני כאמרם ז"ל הרהר כולו יומא ולאורתא חזא כן יקרה בקול כסיל בתפלתו כשיהיה ברב דברים שיגבר עליו הדמיון ויסיר מן הכוונה: (ג) כי תדר נדר לאלהים לא תאחר לשלמו · וכמו שיקרה ברבוי הדברים בתפלה שיתשוב המתפלל למצוא חן בהם ויקרה מהם הפך זה כן יקרה בדבר הנדרים שיחשוב הנודר למצוא חן בהם גם שיאחר לשלם עד אשר יראה מה יעשה אלהים לו והנה יקרה לו הפך זה: כי אין חפץ בכסילים · החושבים שהיה הנדר לאל יתברך כענין השוחד לב"ו כאשר יהיה על תנאי שיעשה הב"ו חפצו ובזה יגמול אותו כשוחד · וזה שקר כי אמנם ענין הנדר לאל יתברך הוא ע"ל ההכנעה בלבד לא צד גמול ולכן כשלא ישלם קודם שישיג חפצו יהיה כהופך על ההכנעה אם לא ישיג · לכן אתה את אשר תדור שלם מהרה גם שאולי לא תשיג החפץ: (ד) לכן טוב שלא תדור · שלא תרגיל עצמך בנדרים: משתדור ולא תשלם · מאחר שתרגיל עצמך בנדרים ויקרה לך שלא תשלם לפעמים וסיה בך העת · כמו שיקרה ברבוי הדברים בתפלה שלפעמים תסיר בקלתם הכוונה ואשם ונשאת עונו: (ה) אל תתן את פיך להטיא את בשרך · גם שיהיה עם לבבך לשלם אל תתן את פיך לבטא בשפתים באופן שיקרה חטא אם אולי יקרה הסרון בתשלומין או יקרה חטא מעילה בהקדש אבל יהיה הפועל הטוב בנדבה בלבד כמאמרם ז"ל על הלל שמעילם לא מעל בעולתו: ואל תאמר לפני המלאך · לפני החכם שיבא להתיר הנדר: כי שגגה היא · שלא היו פיך ולבך שוים בשעת הנדר כמו שיקרה לפעמים ברבוי הדברים: פן יקצוף האלהים על קולך · אם כשתל בתאות תתחיל בו לנדור אליו בלתי כוונה: (ו) כי ברוב חלומות והבלים ודברים הרבה · ואמרתי שהשמר מרבוי הדברים בתפלה ומן הנדרים פן הנקש גם כי יקרה זה בשניהם שיהיו למוקש כרב חלומות מבהילים מסובבים מרב דמיונות כוזבות ויחשוב החלום להמלט ברבוי הדברים בתפלה ובנדרים וכמו כן יקרה זה מרב הבלים שלפעמים ישתדל המתפלל לבקש מותרות עם הכליה בלתי נאות וכמו כן יקרה זה מהסתגל ברב דברים אשר בהם לא יחדל פשע: כי את אלהים ירא · ואמרתי שהשמר מכל אלה כי ראוי שתירא את האל ית' לרב גדלו ותחשוב לרעה רבה אם יקצוף ואל תבנים עצמך לסכנה כזאת: (ז) אם עושק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה · וכמו כן כאשר תראה חמס ושוד במדינה אל תחטא להרהר אחר מ"ת בורך או להעלות על לבבך מחשבת הפושעים האומרים כל עושה רע טוב בעיני ה' ובהם הוא חפץ: אל תתמה על החפץ · אל התמה על שחפץ האל בקיום אותה מדינה: כי גבוה מעל גבוה · כי אמנם האל ית' שהוא

גבוה

גָּבֹהַּ שֹׁמֵר וּגְבֹהִים עֲלֵיהֶם: ח וְיִתְרוֹן אֶרֶץ בַּכֹּל הִיא הוא קרי מֶלֶךְ לְשָׂדֶה נֶעֱבָד: ט אֹהֵב כֶּסֶף לֹא־יִשְׂבַּע כֶּסֶף וּמִי־אֹהֵב בֶּהָמוֹן לֹא תְבוּאָה גַּם־זֶה הָבֶל: י בִּרְבוֹת הַטּוֹבָה רַבּוּ אוֹכְלֶיהָ וּמַה־כִּשְׁרוֹן לִבְעָלֶיהָ כִּי אִם־רְאִית ראות קרי עֵינָיו: יא מְתוּקָה

ת"א אהב כסף לא ישבע כסף · מכות י: ברבות הטובה רבו אוכליה · מגילות קי:

רש"י

את המשפט ואת הצדק · אל תתמה · על הפצו של מקום כשיבא עליהם רעה: כי גבוה מעל גבוה שומר · ורואה את מעשיהם וגבוהים יש עליהם השוטים שליחותו של מקום וידם תקיפה ליפרע מהם: וגזל משפט · גזל של משפט לפי שהוא דבוק הוא נקוד גזל פת"ח קטן שאם לא היה דבוק היה נקוד גזל קמץ · ענין אחר אם הראה בהם עושקים רשים וגוזלים משפט ורואה אתה צדק בא לעיר שהקב"ה משפיע להם טובה ואינו נפרע מהם אל תתמה על הפצו של מקום כי כן דרכו להאריך אפו: כי גבוה מעל גבוה שומר · ממתין עד שתתמלא כאתם: וגבוהים · יש לו עליהם ליפרע מהם בבא עת פקודתם כמו ולא השמור על מטאתי · שומר אנוגים · שמר את הדבר: (ה) ויתרון ארץ בכל הוא · ויתרה של יושבי ארץ שהם מהנאים ומכעיסים למקום: בכל הוא · בכל דבר הוא עושה שליחותו ליפרע ואפילו על ידי יתושין כדרך שעשה לטיטוס: מלך לשדה נעבד · הקב"ה נעשה פועל לציון ליתבע עלבונם מהחריבה ולבלם שכרה לגוייה: (ט) אוהב כסף לא ישבע כסף · אוהב מצות לא ישבע מהם: ומי אוהב בהמון · מצות רבות: לא תבואה · ואין באחד מהם מצוה מסויימת וניכרת כגון בנין בית המקדש ובית הכנסת וס"ת נאה: גם זה הבל · כך נדרשים בני מקראות הללו במדרש · ועוד פנים אחרים הנוגים אך זה הקדמתי לפי שהוא מענין וגבוהים עליהם שסמכן הכתוב יחד: ד"א ויתרון ארץ בכל הוא שכר עבודת האדמה חשוב הוא על הכל שאפילו הוא מלך צריך הוא להיות נעבד לשדה אם עשתה הארץ פירות יש לו מה יאכל ואם לאו מת ברעב: אוהב כסף לא ישבע כסף · לא יאכל כסף: ומי אוהב בהמון · בממון: לא תבואה · שאינו אוסף לו פירות גם זה הבל · ד"א ויתרון ארץ בכל הוא שכרו של ישראל בכל ד"ת הוא בין במקרא בין במשנה בין בגמרא: מלך לשדה נעבד · מלך במקרא ובמשנה כולם צריך להיות נעבד לבעל גמרא שהוא מבדר לפניו הוראות איסור והיתר טומאה וטהרה ודינין: אוהב כסף · אוהב תורה אינו שבע בה: אוהב בהמון · תורה: לא תבואה · שיש לו מקרא ומשנה ואין לו גמרא מה הנאה יש לו כל אלו בעיקרא רבה: (י) ברבות הטובה · כשישראל מטיבין מעשיהם: רבו אוכליה · מתן שכר המצות: ומה כשרון לבעליה · להקדוש ברוך הוא בכל הטבת מעשיהם: כי אם ראות עיניו · שרואה שהם כפופים לו ונחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו וכן לענין הקרבנות: ברבות הטובה רבו אוכליה · שמביאים נדבות הרבה רבו הכהנים אוכלים: ומה כשרון לבעליה · לפני הקב"ה: כי אם ראות עיניו · שאמר ונעשה רצונו: (יא) מתוקה שנת העובד · עובד האדמה ישן וערבה שנתו עליו בין שהוא אוכל מעט בין שהוא אוכל הרבה כי כבר הורגל בכך:

אבן עזרא

גבוהים על אלה שמעליהם אינגה שוה והיודע סוד השם ידע כי גבוה מעל גבוה הם המלים ותשבה ולא אוכל לפרש: (ח) ויתרון · כאשר השלים לצוות על יראת אלהים שב להורות לו בדברי העולם אי זו מלאכה טובה שיחיה ממנה ולא יחטא גם הטעם ואמר כי יתרון עבודת הארץ בכל דבר הוא אפי' המלך שאין למעלה ממנו נעבד לשדה בעבור צרכו כי ממני מחיתו: (ט) אוהב כסף · נפשו לא תשבע: ומי אוהב בהמון לא תבואה · יש מי שאוהב לקבץ ממון בגדים ו יני סחורות ולא יאהב התבואה גם זה הבל · וגם ישוב על אוהב כסף והוא המקבץ כסף וזהב בלבד וי"א מי שאוהב בהמון לא תבואה לו ויפרש המון קנות עבדים ושפחות ושמשים רבים והענין שיאהב להיות המון לפניו: (י) ברבות הטובה רבו אוכליה · מטעמי הכלל והוא בעל עבר ויאמר מן הפעלים שהלמ"ד שלהם איננו שלם לשון ציווי לרבים כמו רבה צבאך וצאה: כשרון · כמו טוב וכבר הדבר אחר פשט גם בלו יאכלום רבים לפניו מה טוב לו בטובה רק מראה עיניו: (יא) מתוקה · ידוע כי העביד יפחד ביום ובלילה על עברו מן האנסים ותומשים

ספורנו

גבוה הרבה על כל דבר שהוא יותר גבוה ויותר נחשב מתקיני אותה המדינה: שומר · מתאין בזה דבר יותר נכבד ויותר נחשב אלו מהם: וגבוהים עליכם · ויש דברים רבים גבוהים על משפטי העושק והגזל הנעשים נגד חוקי הממשלה ויותר נחשבים אלו כמו שלום המלכות וטובת הכלל אשר לא היה משיג אותם אם היה מענים את המדינה · ומן הדברים הנחשבים אצל האל ית' הם צדיקי הדורות אשר הם דומים לבוראם במעשיהם הטובים: (ח) ויתרון ארץ בכל היא · והנה זה היתרון המושג לאל ית' מן הארץ לא יושג זולתי בקיום הכללות והמדיניות כי אמנם צדיקי הדורות החשובים אלו בהיותם אדם הם מדיניים · טבע ולא ישיגו שום שלמות בזולת הכרחי המדינות והוא שישיג האדם בו להם ובאלה השר הם ההכרחיים גם לצדיקים לחיי שעה: כי אמנם מלך לשדה נעבד · שמלך הוא נעבד מן ההמון גם מ השדה כי באמצעות המלך יביא כל אחד את הראוי לו מן השדה לתת לו להם ובמלה באמונת מוראו של מלך איש את רעהו חיים בלעו: (ט) אוהב כסף לא ישבע כסף · ואמרתי שהמלך נעבד בשביל השדה אע"פ שמפני מוראו יביא כל אחד גם שמירת כספו וזהבו וזולתם · הנה אין זה התכלית האחרון המבוקש אצל הוא שישיג בהם התבואה השדה ההכרחית לחייו כי אמנם האוהב כסף לא יוכל לשבוע בכסף: ומי אוהב בהמון לא תבואה · גם זה מי שהוא אוהב בין ההמון דבר שאינו תבואה כמו אבני טובות ומרגליות וא כ: גם זה באמרנו שהוא פרי התבואה וזה להגדיל כבוד עבדו ובני ביתו: הבל · הוא אוהב הבל כזה כי אמנם ברבות הטובה רבו אוכליה · וכן הוא ברבה על עצמו מחשבות לפרנס את כלם ואין לו תועלת בכל זה: כי אם ראות עיניו · שהוא שמח ברואתו רבים מהללים פניו ומזונים

שְׁנַת הָעֹבֵד אִם־מְעַט וְאִם־הַרְבֵּה יֹאכֵל וְהַשָּׂבָע לֶעָשִׁיר אֵינֶנּוּ מַנִּיחַ לוֹ לִישׁוֹן׃ יב יֵשׁ רָעָה חוֹלָה רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ עֹשֶׁר שָׁמוּר לִבְעָלָיו לְרָעָתוֹ׃ יג וְאָבַד הָעֹשֶׁר הַהוּא בְּעִנְיַן רָע וְהוֹלִיד בֵּן וְאֵין בְּיָדוֹ מְאוּמָה׃ יד כַּאֲשֶׁר יָצָא מִבֶּטֶן אִמּוֹ עָרוֹם יָשׁוּב לָלֶכֶת כְּשֶׁבָּא וּמְאוּמָה לֹא־יִשָּׂא בַעֲמָלוֹ שֶׁיֹּלֵךְ בְּיָדוֹ׃ טו וְגַם זֹה רָעָה חוֹלָה כָּל־עֻמַּת שֶׁבָּא כֵּן יֵלֵךְ וּמַה־יִּתְרוֹן לוֹ שֶׁיַּעֲמֹל לָרוּחַ׃ טז גַּם כָּל יָמָיו בַּחֹשֶׁךְ יֹאכֵל וְכָעַס הַרְבֵּה וְחָלְיוֹ וָקָצֶף׃ יז הִנֵּה אֲשֶׁר רָאִיתִי אָנִי טוֹב אֲשֶׁר יָפֶה לֶאֱכוֹל וְלִשְׁתּוֹת וְלִרְאוֹת טוֹבָה בְּכָל־עֲמָלוֹ ׀ שֶׁיַּעֲמֹל תַּחַת־הַשֶּׁמֶשׁ מִסְפַּר יְמֵי־חַיָּו אֲשֶׁר־נָתַן־לוֹ הָאֱלֹהִים כִּי הוּא חֶלְקוֹ׃ יח גַּם כָּל־הָאָדָם אֲשֶׁר נָתַן־לוֹ הָאֱלֹהִים עֹשֶׁר וּנְכָסִים וְהִשְׁלִיטוֹ לֶאֱכֹל מִמֶּנּוּ וְלָשֵׂאת אֶת־חֶלְקוֹ וְלִשְׂמֹחַ בַּעֲמָלוֹ זֹה מַתַּת אֱלֹהִים הִיא׃ יט כִּי לֹא הַרְבֵּה יִזְכֹּר אֶת־יְמֵי חַיָּיו

ת"א מתוקה שנת העובד • מנחות צט : יש רעה חולה • זוהר פ' בשלח : עושר שמור לבעליו לרעתו • פסחים קיט. סנהדרין קי :
הנה אשר ראיתי אני טוב • עקדה שער כד :

רש"י

והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון • ושובע נכסים של עשיר בעל פרקמטיאות הרבה אינו מניח לו לישון כל הלילה מהרהר בהן • דבר אחר מתוקה שנת העובד את האלהים אם מעט ימי שניו ואם הרבה ימי שניו יאכל שכרו המועט כמרובה משה פירנס את ישראל מ' שנה ושמואל הנביא פירנס עשר שנים ושקלן הכתוב זה כזה שנאמר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וגו' • כך נדרש בתנחומא : והשבע לעשיר • בעל שמועות : איננו מניח לו לישון • בקבר שנאמר דובב שפתי ישנים כל ת"ח שאומרים דבר שמועה מפיו שפתותיו דובבות בקבר : (יב) עושר שמור לבעליו לרעתו • כעשרו של קרח שעל ידי כן נתגאה וירד לשאול : (יג) ואין בידו מאומה • אף זכות אבות : (יד) ומאומה לא ישא בעמלו • כשימות לא ישא בידו שום זכות צדקה שעשה בממונו בחייו : (טו) כל עומת שבא • אותו הממון כן ילך : (טז) וחליו • כמו יחולו והוי"ו יתירה כמו וי"ו של חיתו יער : (יז) לאכול ולשתות ולראות טובה • לעסוק בתורה שהיא לקח טוב ואל יקבץ הון רב אלא בחלק הניתן לו ישמח כי הוא חלקו : (יח) והשליטו לאכול ממנו • בחייו : ולשאת את חלקו • במותו שיזכהו לעסוק בתורה ובמצות בחייו כדי שיקבל שכר : (יט) כי לא הרבה • שאין אורך ימים

אבן עזרא

ונכסים וענין שבע רוב ממון שיחשב בלילה מחשבות איך תשבע נפשו מעושר או יהיה שיעשה שבע אל המאכל כענין פן תשבענו והקאתו • ושנת העובד פעלת כדרך כל שמיך ואם האמן שנת לעיני קמוץ כי סמ"ך הכרית השמיכה ואמר רבי משה הכהן הספרדי נ"ע כי מנין שנת הקמוץ שנתי וכמוהו אף נחלת שפרה עלי עזי וזמרת יה גם הם קמוצין : (יב) יש רעה חולה • יתכן היות חולה מן נחלה מכתי מהפעלים שלמ"ד שלהם איננו שלם והענין רעה כחלי רע כענין וחלי רע הוא • או תהיה מלת חולה על משקל טובה מן הפעלים שהעי"ן שלהם איננו שלם מן על ראש רשעים יחול • ועודנו כענין הראשון שעבודת האדמה טובה מכל ממון : (יג) ואבד העושר • בענין רע שהביא על בעליו והענין אילו אבד לבדו ולא הוליד רע שיש כחלי רע : (יד) כאשר • בי"ת בעמלו מקום מ"ם כמו והנותר בבשר ובלחם : (טו) וגם זה רעה חולה • היא לכל בני עולם כי ערומים באו וערומים ילכו כלם ומה יתרון לו שעמל ברוח : (טז) גם • ביום שהוא אור לא יאכל כי אם בחשך והענין מרוב עסקיו ועמלו לקבץ ממון לא יאכל עד בוא הלילה והוא מלא כעס וחלי הנפש שהוא הפחד : (יז) הנה • זה פסוק שלישי והענין בעבור ש א"ש ילך עומת שבא כנגד שנה ראיתי אני שאין טוב לאדם המתעסק לקבץ ממון רק שיאכל וישמח : (יח) ולשאת את חלקו • זה המקבל שישא כמו : (יט) כי לא • יש מפרש • אם לא יעמוד לו כטוב הרבה יזכור את ימי חייו שהתענג בהם ויש לו בזכירתם שמחת לב • והנכון

ספורנו

וגונים מממונו : (יא) ושנה מתוקה שנת העובד • יותר נכונה המשברת בשינתו מאשר יוכל העשיר ליהנות מהשינה וזה כי השבע העשיר אשר לעשיר איננו מניח לו לישון • מדאגתו פן יאבד הממון או קנינו ומפני מחשבותיו לפרנס בני בית רבים • ובלעדי זאת : (יב) יש רעה חולה • (מגזרת על ראש רשעים יחול על תבקל טובה • ואמר) שזאת הרעה היא חלה פתאום על האדם : עושר שמור לבעליו לרעתו • שלפעמים עלילו עליו אנשי בליעל עלילות כדי לגזול אותו הממון ולפעמים לצדק את עצמם יזיקוהו גם בגופו : (יג) ואבד העושר ההוא בענין רע • ולפעמים יאבד גם בזולת זה באיזה מקרה רע : והוליד בן • בעשרו : ואין אחריו מאומה • להורישו כדי שיחיה בו • ובזה מצטער גם על הבן • ובלעדי זאת : (יד) כאשר יצא מבטן אמו • בלתי שום שלמות : ומאומה לא ישא • שלא יקנה בעשרו שום שלמות נצחי : שילך בידו • כאמרם ז"ל אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו : (טו) גם זו רעה חולה כל עמת שבא כן ילך ומה יתרון לו שיעמול לרוח • ואמרתי שאין הרע הקורה לעשיר הוא שלא יקנה בו שום שלמות כי מאחר שהלכתו אל בית עולמו מאומה לא ישא שיועיל לו אז הנה רע לו שבחייו יעמול לחיי שעה בלבד ולא יקנה דבר שיועיל לו אחר המות אשר יהיה לו או חיים נצחיים או אבדון נצחי : (טז) כי כל ימיו בחשך יאכל • ואמרתי שהיא רעה חולה כי אמנם זה העשיר בלתי קונה שלמות בעשרו כל ימיו בחשך יאכל ובלתי שידע איזה הדרך ישכן אור עולם : וכעס הרבה • על בלתי היותו משיג מותרות כרצונו : וחליו • וחוליו המורגל בעשירים והוא הכיליות כאמרם ז"ל עשירים מקמצים באופן שיהיה בעניות כדי למות עשיר : (יז) הנה אשר ראיתי אני • הנה מכל זה התבאר באמת כן הוא כמו שאמרתי למעלה : אשר יפה לאכול ולשתות • השכרתי בלבד בלתי הבנות מותרות : ולראות טובה • שלמות לחיי עולם : בכל עמלו שיעמול • גם שירבה לעמול בזה תהיה כוונת כל העמל לזה התכלית : מספר ימי חייו • בימי חייו בעולם הזה שהם ימי מספר ומעטים והמלאכה מרובה : (יח) וגם כל האדם אשר נתן לו האלהים עושר • וגם ראיתי שאם יזכה האדם להשיג עושר כהשתדלותו : והשליטו לאכול ממנו • ויזכה האלהים שיהנה ממנה הוא בעצמו : מתת אלהים היא • שזה יקרה

כִּי הָאֱלֹהִים מַעֲנֶה בְּשִׂמְחַת לִבּוֹ׃ ו א יֵשׁ רָעָה אֲשֶׁר רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וְרַבָּה הִיא
עַל־הָאָדָם׃ ב אִישׁ אֲשֶׁר יִתֶּן־לוֹ הָאֱלֹהִים עֹשֶׁר וּנְכָסִים וְכָבוֹד וְאֵינֶנּוּ חָסֵר לְנַפְשׁוֹ ׀
מִכֹּל אֲשֶׁר־יִתְאַוֶּה וְלֹא־יַשְׁלִיטֶנּוּ הָאֱלֹהִים לֶאֱכֹל מִמֶּנּוּ כִּי אִישׁ נָכְרִי יֹאכְלֶנּוּ זֶה הֶבֶל
וָחֳלִי רָע הוּא׃ ג אִם־יוֹלִיד אִישׁ מֵאָה וְשָׁנִים רַבּוֹת יִחְיֶה וְרַב ׀ שֶׁיִּהְיוּ יְמֵי־שָׁנָיו וְנַפְשׁוֹ
לֹא־תִשְׂבַּע מִן־הַטּוֹבָה וְגַם־קְבוּרָה לֹא־הָיְתָה לּוֹ אָמַרְתִּי טוֹב מִמֶּנּוּ הַנָּפֶל׃ ד כִּי־
בַהֶבֶל בָּא וּבַחֹשֶׁךְ יֵלֵךְ וּבַחֹשֶׁךְ שְׁמוֹ יְכֻסֶּה׃ ה גַּם־שֶׁמֶשׁ לֹא־רָאָה וְלֹא יָדָע נַחַת לָזֶה

ת"א יש רעה אשר ראיתי תחת השמש · זוהר פ' בהעלותך : ראיתי תחת השמש · עקידה שער נו ושער כד :

רש"י

בעוה"ז: יזכור את ימי חייו·כי מעט הם ולא הרבה ולמה יטריח לאסוף הון·יטריח בדבר העומד לו לעוה"ב בחייו: כי האלהים מענה וגו'·הקב"ה עדות קבועה לזה לעולם: בשמחת לבו · בשמח לעשות טוב בחייו וראיתי במדרש זה אלקנה שהדריך את ישראל לעלות לשילה ברגלים ובדרך שמעלה אותן לשנה זו לא היה מעלה אותן לשנה האחרת כדי לפרסם הדבר ולהרגילם לפיכך יחסו הכתוב ועלה האיש ההוא מעירו וגו' ואומר אני שהמדרש הזה סוף המקרא הוא כי האלהים מענה בשמחת לבו זה אלקנה שקבע לו הקב"ה עדות בכתובים והעיד עליו ועלה האיש ההוא מעירו: מענה · נקוד פת"ח קטן לכך אני מפרשו שם דבר כמו כי אין מענה בפי שלשת האנשים: בשמחת לבו · שהיה שמח ברגל: (א) ורבה היא על האדם · בהרבה בני אדם היא נוהגת : (ב) עושר ונכסים · לפי פשוטו כמשמעו : ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו · שיהא שמח בחלקו למצוה קורת רוח בעשרו כי שואף לעשוק ולהרבות הון כענין שנאמר והוא כמות ולא ישבע וגם לא ישליטנו לעשות צדקה לאכול הימנה לעתיד ואיש נכרי יפול אותו ממון ויעשה בו צדקה ויהנה ממנו· ומ"א בד"ת עושר ונכסים וכבוד מקרא משנה ואגדה : ולא ישליטנו· שלא זכה לגמרא ומתוך כך אין הנאה ממנו בשום דבר הוראה : כי איש נכרי יאכלנו· זה בעל הגמרא : (ג) אם יוליד איש מאה · בנים : ורב שיהיו ימי שניו · (ורב הון וכל טוב ימי שניו) ורב לשון די די לכל טובה : ונפשו לא תשבע · מאותה הטובה שאינו שמח בחלקו להתקרר רוחו במה שבידו : וגם קבורה לא היתה לו · פעמים שנהרג וכלבים אוכלים אותו וכל הדברים האלו נמצאו באחאב שהוליד בנים הרבה וממונו הרבה והיה חומד של אחרים ולא מצא קורת רוח בממונו וכלבים אכלוהו : טוב ממנו הנפל · של אשה כי הנפל בהבל בא והלך ולא ראה טובה ולא נתאוה

אבן עזרא

בעיני שהוא כן יזכור כי לא הרבה ימי חייו ואת נוסף כמו ובא הארי ואת הדוב : כי האלהים מענה · ענינו ממציא כמו אענה את השמים והם יענו את הארץ וי"א שהוא מלשון ענה ועניינו יענה השואל והמבקש כפי שאלתו וכן יענה את הכל ומענה מן הבנין הכבד הנוסף על משקל מעלה כאילים והענין שהמקום מסייע לו בשמחתו כי הוא נתן לו והשליטו לאכול ממנו · וענין ממנו שאין ראוי שיאכל ממנו יותר מדאי : (א) יש רעה · רב בלשון הקדש על ארבעה ענינים · האחד רב שהוא הפך מעט לרב תרבו את נחלתו · והשני רב את יוגרו מלשון ריב · והשלישי רב מלשון רבה קשת · אך הוא מפעלי הכפל כמו כשמעו של בכל רבים והבא אחריו יורה עליו והוא על משקל דלים רכים ופעל עבר מן רכים יען רך לבבך וכן ונרקים רב זיכומם ויורה עליו תחלת הפסוק וישלח אליו ויפילם · והרביעי גדול כמו מודיע ורב והגילם · על כל רב ביתו · קרית מלך רב · והוא דוד כענין קרית חנה דוד · ויש מפרשים שהוא המקום · ואיננו נכון בעבור שלא הודיע המלוכה ותהיינה למלך הרב ולשון רבים רמי המלך ולשון נקבה רבה · ורבה היא על האדם : (ב) איש · יש מפרשים נכסים כמו רכוש והלא חסר ומלא מלא על דרך אחד והם שתיהם מן הפעלים העומדים אע"פ שצריכין סמיכה והענין כאילו אמר כאומר חסר הוא פלוני צריך שיוסיף לנאר חסרונו אם מחכמה אם מהון אם מגדולה שלא תראה חסר משוגעים אני והוא סמוך ועניינו חסר אני משוגעים וכן מלא ימים וכן ואיננו חסר מכל תאות נפשו והוא בבנינים הכבדים פועל יוצא כמו ותחסרהו מעט מאלהים שמתו חסר מעט מאלהים וטעם האומר כי הוא יוצא לשנים פעולים ונמצא מן הכבד הנוסף והממעיט לא החסיר ענינו לא הוליד חסרון והנה הוא כמו פועל יוצא כמו העדיף : (ג) אם יוליד · אם יוליד בנים רבים ודרך לשון הקדש לזכור עשרה ומאה ואלף בעבור היותם כלל החשבון כלא תראה כי בשלמות העשרה תחל כאחד גם יזכרו שבעה ובמקומו אפרשנו : ושנים רבות יחיה · עד שיהיה ישיש : ורב שיהיו ימי שניו · ממנהג העולם : וגם קבורה · שהצריכין שיקבר בכה המת והנפל הוא נפל אשת : (ד) כי בהבל · וצריך שיתעלם שמו ולא יזכר : (ה) גם שמש · ישוב לנפל ואמר כנה הנפל שלא ראה אור העולם ולא ידע מאומה · נחת היה לו כי

ספורנו

על המעט שהקונה את העושר בהשתדלותו יזכה ליהנות ממנו הוא בעצמו : (יט) כי לא הרבה · כי לא על הרוב יקרה זה : יזכור את ימי חייו · בעת מה שזכה להתעשר יזכור ימים שהיה בהם בטובה הנקראים ימי חיים : כי האלהים מענה בשמחת לבו · כי על הרוב בעת שמחת לבו בהצלחתו להשיג העושר האל ית' מענה אותו בדאגת ההשתדלות בזה באופן שלא יהנה ממנו : (א) יש רעה אשר ראיתי תחת השמש · ואמרתי זה כי אמנם ראיתי זאת הרעה : ורבה היא על האדם · והיא קורה על הרוב במין האנושי : (ב) איש אשר יתן לו האלהים עושר ונכסים וכבוד ואיננו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה ולא השליטו האלהים לאכול ממנו · בחייו : כי איש נכרי יאכלנו · אחרי מותו ולא יזכה אפילו להוריש לקרוביו : גם זה הבל · שנמצא שיגע הרבה לבטלה תכלית·גרוע : וחלי רע הוא · שלפעמים יקרה זה בשנאתו את קרוביו וזה חולי מגונה והוא כמו כן רע שיתמה בזה ונמצא שאבדה זמנו ועמלו להשיג העושר לבטלה בו : (ג) אם יוליד איש מאה · ואמרתי שהתכלית המושג בזה בעושר אשר לא יזכה זה העשיר ליהנות בו לא לחיי עולם ולא לחיי שעה · הוא תכלית גרוע מאד · כי אמנם אם יוליד איש מאה · ויזכה לבנים : ושנים רבות יחיה · ועם זה יזכה לאורך ימים : ורב שיהיו ימי שניו · גם שיספיק זה בעיניו וישמח בו באופן שיאריך ימיו עם הבנים יהיו אלו בעיניו ימי שני חיים אע"פ שיהיו חיי צער : ונפשו לא תשבע מן הטובה · שלא משיג בה נפשו שום תקות אושר נצחי שתשמח בה : וגם קבורה לא היתה לו · שלא מת עדיין ובאופן זה אינו לא מן המתים ולא מן החיים אבל מאריך ימי צער שאינם ימי חיים : אמרתי טוב ממנו הנפל · שלא הצטער כלל : (ד) כי בהבל בא :

כי

מִזֶּה׃ ו וְאִלּוּ חָיָה אֶלֶף שָׁנִים פַּעֲמַיִם וְטוֹבָה לֹא רָאָה הֲלֹא אֶל־מָקוֹם אֶחָד הַכֹּל הוֹלֵךְ׃ ז כָּל־עֲמַל הָאָדָם לְפִיהוּ וְגַם־הַנֶּפֶשׁ לֹא תִמָּלֵא׃ ח כִּי מַה־יּוֹתֵר לֶחָכָם מִן־הַכְּסִיל מַה־לֶּעָנִי יוֹדֵעַ לַהֲלֹךְ נֶגֶד הַחַיִּים׃ ט טוֹב מַרְאֵה עֵינַיִם מֵהֲלָךְ־נָפֶשׁ גַּם־זֶה הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ חצי הספר בפסוקים׃ י מַה־שֶּׁהָיָה כְּבָר נִקְרָא שְׁמוֹ וְנוֹדָע אֲשֶׁר־הוּא אָדָם וְלֹא־יוּכַל לָדִין עִם שֶׁהתַּקִּיף מִמֶּנּוּ׃ יא כִּי יֵשׁ־דְּבָרִים הַרְבֵּה מַרְבִּים הָבֶל מַה־יֹּתֵר לָאָדָם׃ יב כִּי מִי־יוֹדֵעַ מַה־טּוֹב לָאָדָם בַּחַיִּים מִסְפַּר יְמֵי־חַיֵּי הֶבְלוֹ וְיַעֲשֵׂם כַּצֵּל אֲשֶׁר מִי־יַגִּיד

יתיר ה״א

ת״א כל עמל האדם לפיהו · זוהר פ׳ שמיני : טוב מראה עינים מהלך נפש · יומא עד :

רש״י

לה ואין לו להצטער : (ו) ואלו חיה · ואם חיה אלפים שנה מה יתרון לו הועיל וטובה לא ראה הלא סופו לשוב אל העפר כשאר העניים : (ז) כל עמל האדם · בשביל פיהו הוא שיהנה ויאכל בעולם הזה והבא וזה לא נהנה בחייו : וגם הנפש לא תמלא · בתמיה כלומר וזה אפילו תאותו לא מלאה בהנאה מועטת כמו המלאמו כפשי לשון השגת תאוה ואחרי שכן הוא : (ח) מה יותר לו בחכמתו מאחם היה כסיל : מה לעני · חסרון מן העשיר שאין לו קורת רוח גם הוא יודע להלוך בארץ אצל החיים · ד״א וגם הנפש לא תמלא לעולם הבא שהרי לא עשה מעשים טובים בחייו : (ט) טוב מראה עינים מהלך נפש · טוב היה והוכשר לזה לראות עשרו למראה עיניו ממאכל ומשתה ההולך בנפש · ד״א טוב מראה עינים מהלך נפש טוב היה לזה והוכשר ללכת אחר עיניו לגזול ולעשוק מהילוך נפשו שלא נתן לב היכן נפשו תלך כשימות : גם זה הבל · הוא הניתן לרשעים : (י) מה שהיה כבר נקרא שמו · חשיבות וגדולה שהיתה לו בחייו כבר נקרא שמו כלומר כבר היה ועבר כבר יצא לו שם בשררה ועתה חלף ונודע שהוא אדם ולא אל וסופו שמת ולא יוכל לדין עם מלאך המות שהוא תקיף ממנו : (יא) כי יש דברים הרבה · שנתעסק בהן בחייו כשחוק המלכים קופים ופילים והריות הכל הרבו לו ומה יותר לו משמת : (יב) כי מי יודע · כי מי אשר יודע מעשים טובים מה לאדם לעשות בחייו שיהיו טובים לו לעולם הארוך : מספר ימי חיי הבלו · שהם מעט מספר : ויעשם · לאותם

אבן עזרא

לא עמל בדברי העולם · והם בעל העושר שראה אור העולם וידע כי לא היתה לו מנוחה כי אם עמל בלא שכר ולא תענוג בשתי העולמות : (ו) ואלו חיה · זאת המלה כמו ואילו לעבדים ולשפחות · ויש מפרש שאמר שהיא מורכבת מן אם ותן לו · ואלף פעמים אלף אלפים כמו עשרים פעמים הם ארבע מאות : אל מקום אחד · הוא הקבר : (ז) כל עמל · המה על הכסיל שלא ראה טובה והלא עיקר כל עמל כדי שיאכל אדם ולא ימות · וענין וגם הנפש לא תמלא שלא תשבע ואילו היה לה כל הון שבעולם וכל [תאכל] הטוב · וענין גם ישוב על הפה שלא ימלא כי מיד ירד מאכל ממנו : (ח) כי מה יותר להכם · אם יבקש החכם ממון אין קן ונפשו לא תמלא כנפש הכסיל מה יתרון יש לו · וענין מה לעני יודע · העני שהוא יודע ומבין מה לו להלוך בדרך הכסילים כנגד החיים · חיים במקום הזה שם התואר כמו חיים כלכם : (ט) טוב · אמר מה לחכם שתהלוך נפשו בדרך הכסילים שנפשם לא תמלא די לו הנמצא הנראה לעין אע״פ שהנראה ואשר יעלה במחשבת הנפש הבל · פירוש אחר שיהיה טוב מראה עינים דברי החיים כענין ומה כשרון לבעליה כי אם ראות עיניו : (י) מה שהיה · כבר נקרא שמו ונודע שהוא אדם כך וכך ולמה יבקש הליכת הנפש עד שיהיה כפלוני ויתכן שלא ישיגנו ואין ראוי לאיש שכל שידין עם שתקיף ממנו על כן אין ראוי לו לבקש מה שהחיים מבקשים ויעשה זאת כנגדם שיהיה כמו הם : (יא) כי יש דברים הרבה · חוץ מהליכת הנפש מתאות העולם לקבץ הון כמו נבקש שררה ודברי חשק וכלם ודומה להם מרבים הבל יוסיפו על הבלו של אדם ודי לו שהוא הבל גם זה הפסוק ישוב על העני היודע שראוי לו להשמר מכל הבל כי מה יותר יש לו : (יב) כי מי · גם זה ישוב לענין העני היודע

ספורנו

כי אמנה הנפל לא בהבל שאין כבודו ובלידתו השגת שום תכלית נאות : ובחשך ילך · בלתי השתדלות להשיג דבר ובכן אינו מאבד כלום : ובחשך שמו יכוסה · שלא בא לכלל מציאות ראוי לשם : (ה) גם שמש לא ראה ולא ידע · ובכן לא יוכל להצטער על אבדת שום תכלית מכוון : נחת לזה מזה · לכן נחת לנפל שלא טרח ולא ידע אחת מכל אלה יותר ממה שיש לזה שהאריך ימי צער בלתי שישיג בהם שום תכלית נחשב : (ו) ואלו חיה אלף שנים פעמים וטובה לא ראה · וגם שלא יהיו חיי צער מה התועלת באורך החיים כי גם שיחיה כפלי כפלים ובהם לא ראה ולא השיג הקנות נצחיות : הלא אל מקום אחד הכל הולך · שלא אל מקום אחד במדרגת אבדון ילך הכל הנפש השכלית עם החיונית וכחותיה ובכן לא יושג התכלית המכוון בחיי הזמניים שהוא שיקנה האדם בהם הנצחיות והשארו : (ז) כל עמל האדם לפיהו וגם הנפש לא תמלא · ויקרה לזה כמו שיקרה למי שיעמול כל ימיו לפיהו ועם מה שאינו מכוון להיטיב בו לזולתו גם נפשו המתאוה לא תמלא ולא תשבע מן המושג אללו וכן יקרה לזה אשר המכוון בחייו מאת האל ית׳ הוא שיקנה בהם שלמות נצחי לעצמו ויורה זה גם לאחרים והנה לא יושג בהם דבר מזה לא לעצמו ולא לאחרים : (ח) כי מה יתרון לחכם מן הכסיל · והטעם שהאדם ההמוני גם שיאריך ימים לא יתעורר בהם להשתדל בעיון לקנות איזה אושר נצחי הוא כאמרו שאין יתרון לחכם יותר מן הכסיל : מה לעני יודע · שגם שהחכם יתבונן בנצחיים ובעצמים הנבדלים אשר הם חיים לעולם מה אופן ודרך יש לזה העני היודע כל אלה שיוכל להלוך נגד אותם החיים בדרך ישר מגיע אליהם להשיג אותו הנצחיות כמו ויעל העם העירה איש נגדו באופן שיתן לו המלכים בין העומדים האלה ולכן אומר זה ההמוני הנזכר : (ט) טוב מראה עינים · טוב הקנין המושג בחוש : מהלך נפש · יותר מהלוך הנפש השכלית ההולכת להשיג אותן הנצחיות שלא ישיגוהו לעולם וכן הוא משתדל להשיג הקניינים המוחשים בלבד : גם זה הבל · שתכליתו גרוע : ורעות רוח · שלא ישיג ברב השתדלותו במוחשות שום טובה יותר ממה שנגזר עליו בעת הלידה : (י) כבר נקרא שמו · עוני או עושר או זולת זה : ונודע אשר הוא אדם · עפר מן האדמה : ולא יוכל לדין עם שתקיף ממנו · ולא יוכל לסתור את הדבר הנגזר עליו ממי שהוא תקיף ממנו : (יא) כי יש דברים הרבה מרבים הבל · וזה יעשם הנגזר לא בהסיר טבע האפשר ולא בהסיר הבחירה · אבל יורה זה כי אמנם יש דברים הרבה מרבים הבל שמרבים על האדם

לָאָדָם מַה־יִּהְיֶה אַחֲרָיו תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ **ז** א טוֹב ס׳ רבתי שֵׁם מִשֶּׁמֶן טוֹב וְיוֹם הַמָּוֶת מִיּוֹם הִוָּלְדוֹ׃ ב טוֹב לָלֶכֶת אֶל־בֵּית־אֵבֶל מִלֶּכֶת אֶל־בֵּית מִשְׁתֶּה בַּאֲשֶׁר הוּא סוֹף כׇּל־הָאָדָם וְהַחַי יִתֵּן אֶל־לִבּוֹ׃ ג טוֹב כַּעַס מִשְּׂחוֹק כִּי־בְרֹעַ פָּנִים יִיטַב לֵב׃ ד לֵב

ת״א טוב שם משמן טוב • ברכות יז עקרים מג פב ועקידה נפילת שערים: טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה • כתובות עב: באשר הוא סוף כל האדם • עקידה שם: והחי יתן אל לבו • מועד קטן כח נדרים פג עקידה שם: טוב כעס משחוק • שבת ל עקידה שער לו:

רש״י

מעשים בשעה מועטת שהוא חי שהוא זמן קצר כצל עוף העובר ואף על פי שאמר שלמה כצל כתם ולא פירש אם צל דקל אם צל כותל שהם קבועים כבר פירשו דוד אביו ימיו כצל עובר זה צלו של עוף הפורח כך נדרש במדרש: אשר מי יגיד לאדם • במה יתקיים כון שהבן מעוסק לבנין אחריו תחת השמש: (א) טוב שם משמן טוב • יפה לאדם שם טוב משמן טוב וביום המות טוב השם מיום הולדו לכך הוקש שם טוב לשמן יותר משאר משקין שהשמן אתה נותן לתוכו מים והוא צף ועולה וניכר אבל שאר משקים אתה נותן לתוכו מים והם בולעים: טוב שם משמן טוב • שמן טוב יורד למטה שנאמר כשמן הטוב שיורד על הזקן שם טוב עולה למעלה שנאמר ואגדלה שמך • שמן טוב לשעה ושם טוב לעולם שנאמר יהי שמו לעולם • שמן טוב הולך מקיטון לטרקלין ולא יותר ושם טוב לסוף העולם • אמר רבי יהודה ברבי סימון מצינו בעלי שמן טוב שנכנסו למקום החיים ויצאו שרופים והם נדב ואביהוא שנמשחו בשמן המשחה ומצינו בעלי שם טוב שנכנסו למקום המיתה ויצאו חיים חנניה מישאל ועזריה שיצאו מכבשן האש: ויום המות מיום הולדו • כשאדם מת הכל יודעין מה היא • מתה נסתלקה הבאר וכן אהרן נעמוד ענן וכן משה במן: (ב) טוב ללכת אל בית אבל • מדה הנוהגת בחיים ובמתים: מלכת אל בית משתה • שהיא מדה שאינה נוהגת אלא בחיים: באשר הוא סוף כל האדם • בשביל שהאבל הוא סוף כל האדם סופו של כל אדם לבוא לידי כך לפיכך החי יתן אל לבו כל מה שגמול חסד עם המת אצטרך אני שיגמול לי במותי דיזל יזלוניה דיטען יטענוניה דיספד יספדוניה דילוה ילווניה • ד״א באשר הוא סוף כל האדם שהמיתה היא סוף כל ימי האדם ואם לא עכשיו גומל לו חסד לא יגמול לו עוד אבל בית המשתה זימנו ולא הלך יכול לומר לו כשיולד לך בן ואם אהיה עמך תבא לך שמחת חתונת בנך ואם אלך: והחי יתן אל לבו • הדבר הזה באם לא עכשיו שיגמול לו חסד לא יגמול לו עוד: (ג) טוב כעס משחוק • מי שרודפת מדת הדין אחריו אל יצטער טוב היה להם לדור המבול אם הראה הקב״ה פנים זעומות של

אבן עזרא

כי לא ידע האדם מה טוב לו בחיים אם העושר ואם העוני וימי חיי הבלו הם במספר ראוי שיעשה אותם כצל עובר ולא ירבה הליכת הנפש עד שיעזוב הממון כי לא יועיל כל מה שיעזוב אפי׳ לא ידע מה יעשה אחריו בממונו • וענין יעשם כצל שיתשוב במחשבתו כמו שהצל איננו עומד רגע אחד כן ימיו ילכו ויעברו שהם העיקר אף כי כל מה שיקרה להם מטוב ועד רע ועושר ועוני • ופי׳ אחר בפסוק והסכל ירבה דברים: (א) טוב שם • גם זה הפסוק טוב שם דבק בראשונים כי כאשר יודע במעשיו טובים יותר כבוד לו הוא הבשם משמן הטוב ויותר הענין ויום המות הוא ט״ב לאשר יש לו שם טוב מיום הולדו כי ביום הולדו לא ידע איש מה יהיה אם טוב ואם רע ובמותו נקרא שמו ונודע שהוא אדם טוב • ויהכן סיום ויום המות טוב לבעל השם הטוב בעבור שימצא מנוחה ובבר טוב ולא יראה עמל ואין כן ביום הולדו כי אדם לעמל יולד • ויש מפרשים ויום המות חייב אדם שיעלה על לבו יום המות מיום הולדו והענין בעצמו טוב לכן איננו מענין הפסוק: (ב) טוב ללכת • בעבור ראותו מה הוא סוף כל האדם שהוא המות ובעודנו חי יתן אל לבו: (ג) טוב כעס • כבר הכירו חכמי האמת שיש באדם שלש נפשות האחת נפש הצומחת והענין כי כמו שיש במיני הצמחים והדשאים וכל מין כח קראו שמו נפש אז מה שהראה שיגדל גשם הצמח ויגדיהו ויריחיבהו כן יש באדם וזאת הנפש מתגברת עד זמן קצוב וזאת הנפש היא בתאוה והצריכה לאכול • והנפש השנית נפש הבהמה והיא בעלת הרגשות החמש • ובעלת התנועה הכוללת ממקום למקום וזאת הנפש גם היא באדם והאדם לבדו נפש שלישית היא הנקראת נשמה היא המדברת המכרת בין אמת ושקר בעלת החכמה והנפש השנית היא אמצעית בין שתי הנפשות והאלהים נטע שכל באדם הוא הנקרא לב למלאכת הסך כל גשם נפתו וגם עזבו במגות העמודנה כל דבר על מתכונתו ואין זה הספר מוכן לדבר על סוד הנפש כי עמוק הוא ולא יוכל מבין לעמוד על באמת כי אם אחר קריאת ספרים רבים ולולא שהוצרכתי להזכיר חלקי הנפשות בעבור פירושי הפסוקים לא רמזתי לכלל אף לפרש ועיקר הצורך הוא שידעו בדברי שלמה בספר הזה דברים קשים מהם שיאמר בתקומות רבים דבר ויאמר הפך הדבר ובעבור זה אמרו חכמי ישראל ז״ל בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרין זה את זה אמר טוב כעס משחוק והפך זה כי כעס בחיק כסילים ינוח וכן כי ברוב חכמה רוב כעס והפך זה והסר כעס מלבך וכן טוב אשר יפה לאכול ולשתות והפך זה טוב ללכת אל בית אבל וכן ושבחתי אני את השמחה והפך זה ולשמחה מה זו עושה וכן כי מה יותר לחכם מן הכסיל והפך שיש יתרון לחכמה

ספורנו

עמל בלתי תכלית נתחבר שירבה בהם לפעמים זמנו וקנינו כמו הבנינים לפרסם שם כבודו בחייו: ומה יותר לאדם • והנה אין לו מהם שום תועלה נתחבר גם לפעמים לא ישיג המכוון אחר המות: (יב) כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים מספר ימי חיי הבלו • כי גם שיהגה בהם כנגד מה בקצת ימיו מי יודע שייטב לו בכל מספר ימי הבלו כי לפעמים יקרה שבקנאה יבוא עליו בסבת אלה הבנינים קנאה ובאה עם נזק: ויעשם כצל • והנה האדם כשנגזר עליו שיעני יעשה אלה המרבים כצל לתכן יאבד זמנו וקנינו ועם זה יעשם כצל לזמן מועט: כי מי יגיד לאדם מה יהיה אחריו תחת השמש • כי לפעמים יבוזו כל מעשיו בטלים הכף אחר מותו • ובכן לא ישיג את המכוון אלו מהם: (א) טוב שם • הנקנה בעיון ובמעשה: משמן טוב • לשמוע: ויום המות מיום הולדו • והוא שם טוב הוא יותר טוב ביום המות שכבר נשלם בעל השם ולא יקרה לו קלקול מיום הולד הוא השם טוב שלא נשלם עדיין ולפעמים יתקלקל כאמרם ז״ל אל תאמין בעצמך עד יום מותך: (ב) ולכן טוב ללכת אל בית אבל • ששם יסופר סוף שם המת לטוב או לרע: והחי יתן אל לבו • להשתדל שיהיה שם בלו טוב בסופו: (ג) טוב כעס משחוק • וגם שזה לא יושג זולתי בהיות האדם כועס על הנפש כמתאוה ונוער בה בזה אותו הכעס הוא טוב מן השחוק

חֲכָמִים בְּבֵית אֵבֶל וְלֵב כְּסִילִים בְּבֵית שִׂמְחָה׃ ה טוֹב לִשְׁמֹעַ גַּעֲרַת חָכָם מֵאִישׁ שֹׁמֵעַ שִׁיר כְּסִילִים׃ ו כִּי כְקוֹל הַסִּירִים תַּחַת הַסִּיר כֵּן שְׂחֹק הַכְּסִיל וְגַם־זֶה הָבֶל׃ ז כִּי הָעֹשֶׁק יְהוֹלֵל חָכָם וִיאַבֵּד אֶת־לֵב מַתָּנָה׃ ח טוֹב אַחֲרִית דָּבָר מֵרֵאשִׁיתוֹ טוֹב

רש"י

עבירות שבידם משחוק שמשחק עמהם שאילו הראה להם קימעא רוע פנים היו חוזרים למוטב טוב היה לאדוניהו אם עיצבו אביו על כל עבירה שהיה עושה משחוק שהראה לו ובסוף נהרג עליו : ייטב לב · יהפוך לב האדם להיטיב דרכיו : (ד) לב חכמים בבית אבל · מחשבתם על יום המיתה : ולב כסילים בבית שמחה · אין חרדים מיום המיתה ולבם ברית כאולם : (ו) כי כקול הסירים · עצי קוצים אשפינ"ש בלע"ז : תחת הסיר · תחת סיר נחשת הכפוי על תבערת קוצים והם מקשקשים לתוכה · אמר רבי יהושע בן לוי כל קיסיא כד איגון דלקין לית קלהון אזיל ברם הלין סירייתא קלהון אזיל למימר אף אנן מן קיסיא מודיעים שאף אנו מן העצים ויש לורך בנו אף הכסילים מרבים דברים לומר גם אנו מן החשובים : גם זה הבל · ועמל הוא שמסר הקדוש ברוך הוא לבריות להיות יגעים ומקשרים בהם : (ז) כי העושק יהולל חכם · כשהכסיל מקנתר את החכם מערבב דעתו וגם הוא נכשל · דתן ואבירם קנתרו את משה לומר ירא ה' עליכם וישפוט וגו' ועירבבוהו ואבדו את לבו וגרמו לו שהקפיד כנגד הקב"ה ואמר והצל לא הצלת את עמך ונענש בדבר שהשיבו עתה תראה ולא תראה במלחמת ל"א מלכים : לב מתנה · לב חכמה שהיא מתנה לאדם שנאמר כי ה' יתן חכמה : עושק · לשון ריב וקנתורין יש פנים אחרים אך מפרידין המקראות זו מזו · וכי האמור בראש המקרא מוכיח שמחובר למקרא שלפניו : (ח) טוב אחרית דבר מראשיתו ·

אבן עזרא

וכן ושבח אני את המתים והטעם זה כי לכלב חי הוא טוב וכן כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול וטעם כי עת לכל חפץ וכן וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים והטעם יש רשע מאריך ברעתו וכן אשר יהיה טוב ליראי האלהים והטעם יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים והמחפש היטב ימצא עוד כאלה בספר הזה וידוע כי הקל שבחכמים לא יחבר ספר ויסתיר דבריו בספרו · והצורך אחד מן המפרשים לפרש מלת קהלת כמו קהלת יעקב ואמר כי תלמידיו חברו הספר וכל אחד אמר כפי מחשבתו וזה איננו נכון כלל בעבור ויותר שהיה קהלת חכם והנה הוא אדם אחד ועוד בקש קהלת למצוא דברי חפץ והראיה הגמורה אני קהלת הייתי מלך ואחר שהעיד הכתוב על שלמה שאחריו לא יקום חכם כמוהו ידענו שאין בדבריו הפך רק הם כלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת · ועתה אפרש הוסף כדרך קצרה אע"פ שהכלל נשמות נקראות בשם אחד בעבור התאחדות כי הנשמה תקרא רוח ונפש לכן אשים שמות להם למען לא אצריך באומר כל אחת ויהיה שם הנפש המתאוה לאכול ולשתות ותאות המשגל נפש · ויהיה שם נפש בעלת הכעס המבקשת שררה וגדולה רוח · ויהיה שם נפש בעלת החכמה נשמה · ג"כ חלקם רבינו סעדיה גאון ז"ל · וידוע כי כשתגבר הנפש תחלש הנשמה ואין לה כח לעמוד לפניה בעבור היותה גוף וכל יצריה עוזרים אותה על כן המתעסק באכילה ושתיה לא יחכם לעולם · וכשתתחבר הנשמה עם הרוח תגלחנה הנפש או תשקטנה מעט עיני הנשמה להבין חכמות הגויות לכן לא תוכל לדעת החכמות העליונות בעבור כח הרוח המבקשת שררה והיא המולידה הכעס והנה זה פירוש טוב כעס משחוק וטעם כי ברוע פנים ייטב לב היא הדאגה כמו מדוע פניכם רעים וטעם לב הוא השכל ואחר שתתגבר הנשמה על הנפש בעזרת הרוח צריכה הנשמה להתעסק בחכמה שתעזור אותה עד שתגלה הרוח ותהיה תחת ידיה וזה פירוש אל תבהל ברוחך לכעוס וטעם כי כעס בחיק כסילים ינוח שהוא עמהם לעולם ולא יזוז מהם ועם החכם לא ימצא כי אם כמעט לצורך · וטעם כי ברוב חכמה רב כעס כטעם אל תתחכם יותר כי רוב החכמה ירבה כעסו על הבלי העולם ועל בני העולם ויצא מן הישוב כטעם למה תשומם וימות בלא עתו על כן הטוב לאדם שישקול כל דבריו וטעמו במאזני צדק ויתן חלק לכל נפש כפתו וטעם והסר כעס מלבך הוא שלא תמשול הרוח עליך וכן והעבר רעה מבשרך היא התאוה כי אם יאכל כל מאכל שיתאוה יביא רעה על בשרו וכן אם יוסיף על המשגל יביא רעה חולה על בשרו וטעם בשר הוא גופו והנה הזכיר בפסוק הזה שיהליך אדם בכל יכולתו הרוח בעלת הכעס והנפש בעלת התאוה וטעם טוב אשר יפה לאכול ולשתות כנגד הכסיל העמל לקבץ ממון ולא יתענג ממנו טוב ללכת אל בית אבל הוא האמת · וטעם כי מה יותר לחכם שאם יעשה החכם כמעשה הכסיל שלא תשבע נפשו מה יתרון יש לו ומה יתרון לחכם הוא האמת וכן ושבחתי אני את שבמתה כי הנגיעים בעולם ואינם מבקשים חכמה שהמתים הם יותר משובחים מהדואגים לאכל · ולשמחה מה זו עושה הוא האמת · ופי' ושבח אני את המתים כנגד העשוקים וטעם כי לכלב חי הוא טוב : דברי בני האדם · וגם כתוב למעלה וגם לב בני האדם מלא רע והוללות בלבבם וכן כי אין מעשה וחשבון דבריהם · וטעם כי עת לכל חפץ הוא האמת · וטעם וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כלל על הרוב ידבר · וטעם יש רשע הוא הנמצא לפרקים פעמים וכבר הזכרתי בתחלת הספר כי בעבור רע מעט אין בחכמה העליונה למנוע טוב רב וכמו זה בספר משלי שיאמר וקובץ על יד ירבה והוא האמת · ויש מפזר ונוסף עוד הוא המעט וכן יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים אשר תמצא בספר הזה דבר ופעם שנית יראה שיאמר הפך הדבר גם כי תמצא בספר משלי כמו אל תען כסיל ענה כסיל ג"כ בדברי הנביאים ובתורת אלהינו שהוא העיקר כמו אפס כי לא יהיה בך אביון כי לא יחדל אביון וכלם אמת : (ד) לב חכמים · אחר שהזכיר טוב ללכת אל בית אבל אמר כי חכמי לב אפי' כשלא ילכו אל בית האבל בית האבל תמיד בלבם : (ה) טוב · יותר טוב יהיה למי שאינו חכם לשמוע גערת חכם כי ויותר תועילנו ואם הגערה תועיל אף כי דברי חכמות והענין שאפי' גערת חכם שהטעם יותר תועיל ותתענג הנשמה בה משמוע שיר כסילים : (ו) כי כקול הסירים · כמו קוצים מלשון הנני סך את דרכך בסירים והטעם שישים על דרכם סירים וקוצים · ותחת הסיר כמו בשבתנו על סיר הבשר ובא סיר עם סירים ביחד ואינמו מענין אחד והוא לשון צחות כמו רוכבים על שלשים עירים ושלשים עירים להם · ואמר וגם זה הבל וישוב על שיר כסילים ועל השחוק והשמחה שלהם אין טעם לה ענין כי אם קול וצעקה כקול הסירים : (ז) כי העושק · הזכיר כי הטוב לחכם שלא יתעסק בדברי השחוק והזכיר שיש דבר שישיבנו מהולל והוא העושק ויחסר דבר טרם מתנה בעבור היות ויאבד לשון זכר כענין ושונא מתנות יחיה וכמוהו עד ימצא עולתה בך : (ח) טוב אחרית דבר מראשיתו · אמר כי החכם ראוי שלא יאהב מתנות כל דבר שיעשה יבים מה אחריתו כי

ספורנו

אשר ישחק במעשים וישמח בהם כי ברוע פנים ונתנגדים לנפש המתאוה : ייטב לב. הכח השכלי בעיון ובמעשה : (ד) לב חכמים בבית אבל · ועל זה יעיד הנסיון כי אמנם החכמים מתעצבים על חסרונם ודואגים לעתיד ביום הפקודה ומתפללים לקנות שלמות נצחי : ולב כסילים בבית שמחה · שמחים על התענוג שהוא היום עתה נלכד בלתי רואים את הנולד : (ה) ולכן טוב

לשמוע

אֶרֶךְ־רוּחַ מִגְּבַהּ־רוּחַ׃ ט אַל־תְּבַהֵל בְּרוּחֲךָ לִכְעוֹס כִּי כַעַס בְּחֵיק כְּסִילִים יָנוּחַ׃ י אַל־תֹּאמַר מֶה הָיָה שֶׁהַיָּמִים הָרִאשֹׁנִים הָיוּ טוֹבִים מֵאֵלֶּה כִּי לֹא מֵחָכְמָה שָׁאַלְתָּ עַל־זֶה׃ יא טוֹבָה חָכְמָה עִם־נַחֲלָה וְיֹתֵר לְרֹאֵי הַשָּׁמֶשׁ׃ יב כִּי בְּצֵל הַחָכְמָה בְּצֵל הַכָּסֶף וְיִתְרוֹן דַּעַת הַחָכְמָה תְּחַיֶּה בְעָלֶיהָ׃ יג רְאֵה אֶת־מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים כִּי מִי יוּכַל לְתַקֵּן אֵת אֲשֶׁר עִוְּתוֹ׃ יד בְּיוֹם טוֹבָה הֱיֵה בְטוֹב וּבְיוֹם רָעָה רְאֵה גַּם אֶת־זֶה לְעֻמַּת־

ת"א כי כעס בחיק כסילים ינוח · נדרים כח: אל תאמר מה היה שהימים הראשונים · ר"ה כה: טובה חכמה עם נחלה · בכורות נב זוהר פ' תקח: כי בצל החכמה בצל הכסף · פסחים נג: החכמה תחיה בעליה · יומא פג פד יבמות סד חולין נט: ביום טובה היה בטוב · זוהר פ' מלורע: גם את זה לעמת זה עשה האלהים · חגיגה טו:

רש"י

כמתמטו בראשית הדבר אין אנו יודעים מה יהא בסופו אבל כשאחרית טוב נגמר בטובה. דבר אחר טוב אחרית דבר מראשיתו בזמן שהוא מראשיתו טוב שנתכוונו לטובה כשהתחילו בו ר"מ הוי קאי ודריש כולה מילתא באלישע בן אבויה במדרש קהלת: ארך רוח · המאריך רוגזו ואין ממהר לריב: (ט) אל תבהל · אל תמהר: (י) אל תאמר מה היה שהימים וגו' · אל תתמה על הטובה שהיתה באה על הצדיקים הראשונים כדור המדבר ודורו של יהושע ודורו של דוד: כי לא מחכמה שאלת · שהכל לפי זכות הדורות: (יא) טובה חכמה וגו' · חכמתם עמדה להם עם נחלת זכות אבותם כי טובה היא החכמה: ויותר לרואי השמש · יתרון היא החכמה לכל הבריות · רואי השמש הן כל הבריות כדתנן הנודר מרואי החמה אסור אף בסומין לא נתכוין זה אלא במי שהחמה רואה אותו: (יב) כי בצל החכמה בצל הכסף · כל מי שישנו בצל החכמה ישנו בצל הכסף שהחכמה גורמת לעושר הרבה: ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה · ועוד החכמה יתירה על הכסף שהחכמה תחיה בעליה: (יג) ראה את מעשה האלהים היאך הוא מתוקן הכל לפי הפעולה של אדם גן עדן לצדיקים וגיהנם לרשעים ראה לך באיזה תדבק: כי מי יוכל לתקן · לאחר מיתה את הדבר אשר עוותו בחייו: (יד) ביום טובה היה בטוב · ביום שיש בידך לעשות טובה היה בעושה הטובה: וביום רעה ראה · כשתבא

אבן עזרא

הוא העיקר הלא תראה כי החכם יוכל לראות הוא מרה בראשונה בעבור שתועיל באחרונה וימנע עצמו מאכול מתוק שהוא טוב בראשיתו ורע באחריתו ושיהיה ארך רוח · וארך הוא גם כתואר על משקל ילד ויבא הלך יתר שאת: (ט) אל תבהל · בנין הכבד כמו אל תמהר וכן ויבהילו להביא את המן וכבר פירשתי הפסוק הזה בפסוק טוב כעס: (י) אל תאמר · עודנו מגוס ומוסר לחכם שישמח בחלקו ואם היה עני כמו שכתוב למעלה מה לעני יודע ויאמר שלא יתעסק בדברי קנות ממון כי אם מה שיספיקם ולא יכעס בעבור שיש לכסיל ממון רב ממנו ושיהיה ארך רוח ואל יאמר מה היה כמו שיאמרו הכסילים אם ירדו מגדולתם שנהפך העולם כי המבין ידע כי הימים שוים והמערכות העליונות הם הם רק המקבלים ישתנו איש איש כפי חלקו: (יא) טובה חכמה · ואם יתכן שתהיה לחכם נחלה טוב הוא לו ויותר טוב לרואי השמש כי יכבדו אותו בעבור עשרו: (יב) כי בצל · אז יהיה החכם חוסה בצל החכמה ובצל הכסף אכן יש הפרש בין צל חכמה וצל הכסף שהחכמה תחיה בעלים כי החכמה היא צורת הנשמה העליונה שהיא נפרדת במות הגוף: (יג) ראה · והחכם שאין לו נחלה וכסף ישמח בחכמתו ולא יכעס בעבור עניו כי כבר נגזר עליו מה שנגזר מששת ימי בראשית ומביני מלאכת השמים יבינו והוא פירוש אשר ברא אלהים כי האלהים לעשות שם בכל מלאכתו גם על הדמות הראשונה ומי שהיתה מערכתו מעוות בדבר ממון או דבר אחר אין לו תקנה: (יד) ביום · והחכם שהוא בעל נחלה וכסף למה ישמח בדבר שלא יעמוד כאילו אומרים לו כשתהיה ביום טוב היה בטוב ושמח לכן יש עליו להשכל כי יום רעה

ספורנו

לשמוע גערת חכם · כי אע"פ שיתעצב האדם בה הנה יושג ממנה תקון מעוות: מאיש שומע שיר כסילים · אע"פ שישמח בו לפי שעה: (ו) כי כקול הסירים תחת הסיר · כי כמו שיקרה בקול הקוצים הנשרפים תחת סיר הבשר שיאבדו הם בזה הקול באש ויקלקלו את הסיר גם שיבשלו את הבשר: כן שחוק הכסיל · מאבד בזה את עצמו ויקלקל גם השומע באבוד זמנו אע"פ שישמחהו לשעה מועטת: גם זה הבל · וגם זאת השמחה המושגת לשעה הוא דבר שתכליתו בלתי נחשב: (ז) כי העושק · כי הזמן שיעשוק אדם מן העיון כדי לשחוק בו בדברים בטלים: יהולל חכם · במה שיבטל בו מן העיון: ויאבד לב מתנה · עד שלפעמים יקרה שיטעה גם במושכלות הראשונות שנתנו לו במתנת הטבע או המסדר בלתי השתדלות האדם: (ח) טוב אחרית דבר מראשיתו · הנה בכל הפעולות יהיה הטוב המקווה מהם בתכליתם בלבד · מכל מקום טוב ארך רוח מגבה רוח · כי בדבר הכעס יקרה הפך זה שטוב שיהיה האדם ארך רוח קשה לכעוס אע"פ שיהיה קשה לרצות בסוף יותר ממי שיהיה גבה רוח נוח לכעוס גם שיהיה נוח לרצות בסוף: (ט) ולכן אל תבהל ברוחך לכעוס · אל תהי נוח לכעוס כי כעס בחיק כסילים ינוח מזומן בחיקם וגלוי לכל מבלי אין מעצור לרוחם ומשכים אחר התנועה הטבעית בלתי שיכוונו בו תכלית נאות: (י) אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה · אל תאמר זה כמו תמה וכועס על הנהגת האל יתעלה שהטיב לראשונים ולא כן מיטיב לאחרונים: כי לא מחכמה שאלת על זה · שאין ספק שהנהגתו לא תשתנה בלתי בהשתנות סבה במתפעל מכחנת אל ההשפעות · ולכן ראוי לדעת: (יא) כי טובה חכמה עם נחלה · כי גם בימינו תיטב חכמת ההנהגה כשתהיה עם נחלת ממון או אומנות מקובל מהאבות כמו שמסופר שקרה לרבה מהראשונים שהעשירו בחכמת מרעה הצאן ועבודת האדמה: ויותר לרואי השמש · ויותר יקרה זה לאותם הרואים ההנהגה הראויה במה שתחת השמש באופן שמכלכלים עסקיהם במשפט והנהגה נאותה ובזה היו הימים הראשונים טובים לאותם שנזכרו בדברי הימים שהיו על זה האופן: (יב) כי בצל החכמה בצל הכסף ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה · כי אמנם החכמה בהנהגה מדינית תחיה בעליה בצל חכמת האומנות המקובלת בהשתלשלות או בצל הכסף שהיא נחלת אבות שיאכל האדם פירותיה או ביתרון דעת באותה חכמת האומנות כשידע האדם בה יותר מרבים מבני דורו וזה יקרה גם בימינו לאיש אשר אלה לו: (יג) ראה את מעשה האלהים · שברא את האדם בצלמו ובריא אל כוונת גודל תכליתו: כי מי יוכל לתקן את אשר עותו · כי אין דרך שיתקן האדם את שועל החטא המעוות את כוונת האלוה המכוונת במעשהו הנזכר בעוד החטא קיים שלא נמחק בתשובה ממנו שאין מצוה מכבה עבירה: (יד) ולכן ביום טובה

היה

זֶה עָשָׂה הָאֱלֹהִים עַל־דִּבְרַת שֶׁלֹּא יִמְצָא הָאָדָם אַחֲרָיו מְאוּמָה׃ טו אֶת־הַכֹּל רָאִיתִי בִּימֵי הֶבְלִי יֵשׁ צַדִּיק אֹבֵד בְּצִדְקוֹ וְיֵשׁ רָשָׁע מַאֲרִיךְ בְּרָעָתוֹ׃ טז אַל־תְּהִי צַדִּיק הַרְבֵּה וְאַל־תִּתְחַכַּם יוֹתֵר לָמָּה תִּשּׁוֹמֵם׃ יז אַל־תִּרְשַׁע הַרְבֵּה וְאַל־תְּהִי סָכָל לָמָּה תָמוּת בְּלֹא עִתֶּךָ׃ יח טוֹב אֲשֶׁר תֶּאֱחֹז בָּזֶה וְגַם־מִזֶּה אַל־תַּנַּח אֶת־יָדֶךָ כִּי־יְרֵא אֱלֹהִים יֵצֵא אֶת־כֻּלָּם׃ יט הַחָכְמָה תָּעֹז לֶחָכָם מֵעֲשָׂרָה שַׁלִּיטִים אֲשֶׁר הָיוּ בָּעִיר׃

ת"א את הכל ראיתי בימי הבלי · זוהר ס' בא אל פרעה ופ' תזריע ואדרת האזינו עקידה שער לט : אל תהי צדיק הרבה · יומא כב : אל תרשע הרבה · שבת לא יומא כב : החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים · נדרים לב :

רש"י

הרעה על הרשעים אתה תהיה מן הרואים שנאמר ויצאו וראו בפגרי האנשים וגו' ולא תהיה מן הנראים שיהיו דראון לכל בשר : גם את זה לעומת זה · הטובה ושכר פעולתה לעומת הרעה ושכר פעולתה : אשר לא ימצא האדם אחריו מאומה · להרהר אחריו של הקדוש ברוך הוא : (טו) יש צדיק אובד בצדקו · אע"פ שהוא אובד עודנו עומד בצדקו מעשה ביוסף בן פנחס הכהן שעלתה לו צימא ברגלו קרא לרופא להתוך רגלו אמר לו כשאתה מגיע לחוט השערה הודיעני וכן עשה קרא לחוניא בנו אמר לו בני עד כאן היית חייב ליטפל בי מכאן ואילך אין אתה חייב ליטפל בי שאין כהן מטמא לאבר מן החי מאביו : (טז) אל תהי צדיק הרבה · כשאול שדימה להיות צדיק וריחם על הרשעים : ואל תתחכם יותר · לדון ק"ו של שטות ומה על נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה וכו': אל תרשע הרבה · אפילו רשעת מעט אל תוסיף להרשיע : למה תמות בלא עתך · כשאול שנאמר וימת שאול במעלו אשר מעל בנוב עיר הכהנים ובעמלק : (יח) טוב אשר תאחוז בזה וגו' · אחוז בצדק וברשע אם אמר לך הגביא הצדיק דבר שהוא דומה לך לרשע כגון שאמר שמואל לשאול אל יקל בעיניך לפקפק בו : יצא את כולם · ידי שניהם יקיים הצדק והרשע כהלכתן : (יט) החכמה תעוז לחכם · לפי שאמר אל תרשע הרבה אם רשעת מעט אל תוסיף עליו אלא פשפש במעשיך ותהא תוהה על החטא ואמר החכמה תעוז לחכם שהיא יועצתו לשוב בתשובה : מעשרה שליטים · מליטו ביאשיהו שהעיד עליו הכתוב וכמוהו לא היה לפניו מלך וגו' הרי עמדה לו חכמתו שפשפש במעשיו ושוב לו מעשרה מלכים שהרשיעו ולא שבו מדרכם : אשר היו בעיר · בירושלים רחבעם אביה אחזיה יואש אחרי מות יהוידע אמציה

אבן עזרא

יצא כענין שמח בחור שיאמר לו שמח והלך בדרך תאות לבך ועיניך ודע כי על כל אלה והנה כענין אל השמח : גם את זה לעומת זה · כענין שנאמר בספר יצירה שבע כפולות בג"ד כפר"ת · ועל דברת כמו בעבור והוא כמו על דבר אשר לא קדמו אתכם וכמוהו על דברתי מלכי צדק על דבר אמת וענוה צדק ויהיה היו"ד נוסף כיו"ד מלאתי משפט רבתי בגוים שרתי במדינות ואחריו ישוב אל האלהים והענין שעשה זה לעומת זה ולא יוכל אדם לטעון בעבור שהחסרון בא מן המקבל כמו שפירשתי בתחלת הספר : (טו) את הכל · יש הוא הנמצא לפרקים מעטים · וענין אובד בצדקו שצדקו יאבידנו כמו המתענה תמיד ומאריך ענינו מאריך ימים ברשעתו שיאכל וישתה וישמח ויעשה העינוגים לגוף : (טז) אל תהי · אם התפללת מן הבקר ועד הערב והתענית והדומה להם תשומם וטענין תסור מדרך הישוב כמו שעשו הרומיע"י בארץ אדום וישמעאל וכן אם בקשת להתחכם יותר מדאי · ומלת תשומם מבנין נפעל וי"א כי דגשות השי"ן איננה להסרון נו"ן נפעל רק להסרון תי"ו התפעל והיה ראוי שיהיה תתשומם כי לא ימצא מבנין נפעל בפעלי הכפל שימצא שניהם רק ימצא בבנין התפעל בפעלים שהעי"ן שלהם אינו שלם כמו תבנה ותכונן : (יז) אל תרשע · בעבור שרוב הרשע יביא האדם לידי סכנה אמר למה תמות בלא עתך ודע כי הרשעות היא להתעסק בדברי העולם אמר שתתעסק במה שיספיק לך ואל תהי סכל כלל כי הסכלות ממית בלא עת : (יח) טוב · כבר פירשתי בפסוק טוב כעס משחוק מעט מחלקי הנפש ואיש השכל יתן לכל נפש חלק בעתו ואיננו צריך לחפש מה יעשה רק ילך אחר תורת אלהינו ולא יסור מהנה ימין ושמאל וישמור המצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם בבני העולמות והענין שזה התם ספרו כי ירא אלהים יצא את כלם לאמת : (יט) החכמה · בעבור שאמר אל תתחכם יותר חזר לבאר שאין מעלה גדולה הימנה רק הזהיר שלא יתעסק בה תמיד רק יתן חלק לגוף כדי שיחיה ואמר כי יותר עוז וכח יש לחכמה מעוז שליטים רבים ומגן עברה בעבור היותו סך תכון והוא ראש הכלל כי כל מה שיש למעלה ממנו הם אחדים ובעבור היות עיקר כל דבר בראש ואמצעיתו וסופו היה האל"ף

ספורנו

היה בטוב · בעת שישפיע האל ית' לך טובה היה בטוב השתדל לקנות בה שלמות נצחי שהוא הטוב המוחלט : וביום רעה · בשיסירון באים עליך : ראה · עם שנתם בכיוונך מפשפש במעשיך והסיר את החטא שהוא סבת היסורין וזה בתשובה תמנו : גם את זה לעומת זה עשה האלהים · כי אמנם עם מה שהאל ית' לא יוסיף פורענות על הראוי עשה גם כן שיהיה הפורענות ממין החטא · מדה כנגד מדה : על דברת · על אופן הנהגה : שלא ימצא האדם אחריו מאומה · שלא ימצא האדם מקום להתרעם על היסורין באמרו שלא ידע סבתם : (טו) את הכל ראיתי · שהיא מדה כנגד מדה לטוב ולרע · וכזה יש צדיק אובד בצדקו · על איזה עבירה שלא שב ממנה ולא יכלו צדקותיו וזכיותיו להצילו מן העונש שאין מצוה מכבה עבירה : ויש רשע מאריך ברעתו · וזה כשישלם לו האל ית' גמול על איזה פועל טוב שעשה ולא יכול רשעו למחות אותו הזכות ולכן ראוי לשמור המצוה האלהית בלי תוספת וגרעון שגיהם חטא ולא יציל מפורענותם שום מעשה טוב : (טז) ולכן אל תהי צדיק הרבה · כענין שאול שרחם על הרשעים נגד מצות האל ית' : ואל תתחכם יותר · כמו לנדור נדרים למצוא חן וזה כשאינך צריך לכך להכניע יצרך : (יז) אל תרשע הרבה · להשתדל אפילו על הרשעים יותר מן הראוי כאמרו הרשעים יכנו ולא יוסיף : ואל תהי סכל · לבור לגמרי מעסקי חיי שעה אפילו לעסוק בתורה ובמצות : למה תמות בלא עתך · שלא יעלה בידך לא זה ולא זה : (יח) אמנם טוב אשר תאחז בזה · שהעשה עיקר השתדלותך לקנות שלמות נצחי : וגם מזה מהשתדלותו בחיי שעה : אל תנח ידך · מכל וכל : כי ירא אלהים · השומר כוונתו : יצא את כלם · יכנס בשלום ויצא בשלום מפני מיני ההשתדלות ויגיע את המכוון : (יט) החכמה תעוז לחכם · להגביר השכל על התאוה : מעשרה שליטים אשר היו בעיר · יותר מכל החושים

בפועלים

כ כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה־טוב ולא יחטא׃ כא גם לכל־הדברים אשר ידברו אל־תתן לבך אשר לא־תשמע את־עבדך מקללך׃ כב כי גם־פעמים רבות ידע לבך אשר גם־את (אתה קרי) קללת אחרים׃ כג כל־זה נסיתי בחכמה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני׃ כד רחוק מה־שהיה ועמק ׀ עמק מי ימצאנו׃ כה סבותי אני ולבי לדעת ולתור ובקש חכמה וחשבון ולדעת רשע כסל והסכלות הוללות׃ כו ומוצא אני מר ממות את־האשה אשר־היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה

ת"א כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב · סנהדרין מו קא זוהר פ' תרומה עקידה שער ס"ו : כל זה נסיתי בחכמה · יומא יד נדה ט זוהר פ' ויחי : ומוצא אני מר ממות את האשה · ברכות ח יבמות סג סנהדרין כב :

רש"י

אתו מנשה אמון יהויקים צדקיהו : (כ) כי אדם אין צדיק בארץ · לפיכך צריך לפשפש במעשיו : (כא) גם לכל הדברים וגו' · לפי שמדבר בשאול שקבל לשון הרע על נוב עיר הכהנים ועליו נאמר אל תרשע הרבה אמר גם לכל הדברים אשר ידברו אליך הולכי רכיל אל תתן לבך לקבלן : אשר לא תשמע את עבדך מקללך · אין טוב אשר תטה אזנך לשמוע את עבדך מקללך · ד"א מעשרה שליטים אלו עשרה דברים המחייבים את האדם שתי עיניו מראין אותו דברי עבירה שתי אזניו משמיעין אותו דברים בטלים שתי ידיו גונבות וחומס בהן שתי רגליו שמוליכין אותו לדבר עבירה ופיו ולבו ד"א החכמה תעוז לחכם זה נח מעשרה שליטים מעשרה דורות שלפניו · דבר אחר לחכם זה אברהם מעשרה שליטים מעשרה דורות שלפניו · דבר אחר לחכם זה יוסף מעשרה שליטים אלו אחיו · ד"א לחכם זה משה מעשרה שליטים עשרה דברים המשמשין את הגוף ע"י מאכל מן פומא לוושט ומן וושט לכרסא וכו' כדאיתא במדרש קהלת וחכמתו עמדה לו למשה שלא נצרך למאכל מ' יום ומ' לילה כל ספרים הללו במדרש ואיני יכול ליישב עליהן מקרא של אחריו כי אדם אין צדיק בארץ כל זה נסיתי בחכמה מוסב על מקראות שלמטן (ס"א ולא על ודו"ק)ועל שלמעלן : (כג) נסיתי בחכמה · בתורה : אמרתי אחכמה · לדעת את החכמה : והיא רחוקה ממני · ומה היא זו : (כד) רחוק מה שהיה · את הדברים הרחוקים שהיו ביצירת בראשית : ועמוק עמוק · הוא מי ימצאנו שאין לי רשות לדרוש בהן מה למעלה ומה למטה מה לפנים ומה לאחור · ועוד : (כה) סבותי וגו' לדעת ולתור · ולבקש חכמת פרשת פרה אדומה וחשבון קץ הגאולה : ולדעת רשע כסל · לעמוד על סוף דעתה של אפיקורסות וסכלות ההוללות מעורבב ומשועמם שבה : (כו) ומוצא אני מר ממות · שהיא קשה מעשרה דברים הקשים שנבראו בעולם

אבן עזרא

בלשון הקדש בתחלה וביו"ד בסוף ובנס היו כ"ו ובוי"ו אמצעיים ואלה הארבע אותיות הם למשך ולא יתכן שימצא אות או תנועה רק שיהיה אחד מהם נמשך עמו והאל"ף וביו"ד כתבנון בומרים עלמם כמו נדר ובה"א ובוי"ו תבנון עגול וסוד גדול יש בכלם בשם הנכבד והנורא שאינו שם מדה והוא מן האותיות הנזכרים וענין אשר היו בעיר הראה עוזם בהתחברם כלם במקום אחד בהסכמה אחת ויש מפרש כי זה רמז לגלגלים והוסיף אחד ואיננו נכון : (כ) כי אדם · חזר לבאר ענין אל תהי צדיק הרבה ועניינו דע כי לא תוכל שלא תחטא כי אין אדם אשר לא יחטא בפועל או בדבור או במחשבה כתוב בספר משלי בבנת הועצות לב חורש מחשבות און · וענין אשר יעשה טוב תמיד ולא יחטא לעולם : (כא) גם לכל · יאמר לחכם אם תגלה למלאת מגמתך אל תתן לבך לכל דברי בני אדם ואילו היה מקללך ואפי' עבדך כי אם תתן לבך לדבריהם תבעס ויתאבד אור חכמת הנכמה : (כב) כי גם · כל פעם בלשון הקדש תוכר על לשון זכרים ולעולם הוא לשון נקבה חוץ מן אך הפעם הזה של שמשון · והענין אל תחוש לדברי המבזים והמקללים כי כבר תדע גם אתה קללת אחרים או הם כפיך או במחשבותיך : (כג) כל זה · כל מה שאמרתי לך בכל נסיתי בחכמה ובקשתי שאחכם יותר ומצאתי שהוא דבר רחוק וזה מענין ואל תתחכם יותר כי עיקר מה שהיה הוא רחוק מאד שישיגנו האדם והבא עמוק מאד · פירוש אחר בקשתי החכמה ומצאתיה רחוקה אעפ"כ בהגיעה ותכמתי : (כד) וענין רחוק מה שהיה · כי מה שהיה הוא רחוק לבדו ודבר שלא עבר והיה יכול אדם לחשוב עד שימצאנו וזה ענין עמוק עמוק מי ימצאנו כענין מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונות ידלנה : (כה) סבותי · הסבותי פני ומחשבותי בלבי לדעת אם תתחבר החכמה והחשבון שהוא פירוש מחשבה הדעת עם הרשע והסכלות וההוללות : (כו) ומוצא ·

ספורני

הפנימיים והחיצוניים שהם בין כלם עשרה : (כ) כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא · ואמרתי שהחכמה תעוז יותר מן החושים כי אמנם גם החכם יגברו לפעמים החושים ויחטא בהם בגרם התוספת וגרעון בהסתת החושים המתעים : (כא) גם לכל הדברים אשר ידברו אל תתן לבך · ומאחר שגם הצדיק נכשל לפעמים בהסתת החושים ראוי שלא תקפיד על כל דבר פשע שידברו אחרים עליך אשר כזה : לא תשמע · לא תטה אזן לשמוע : את עבדך מקללך · שהוא תקלה מהון ענינו ושעבודו לא תצטרך לקפוד על אלה הפשעים בהסתת החושים אבל תזכור : (כב) כי גם פעמים רבות ידע לבך אשר גם אתה קללת אחרים · וזה בהסתת החושים כמו שיקרה לעבד בשעבודו ותכיר שאין ראוי לקפיד על זה : (כג) כל זה · כל מה שאמר : נסיתי בחכמה · להתבונן ולציין ענינו : אמרתי אחכמה · בהיותו מפעולת הכח השכלי : והיא רחוקה ממני · בהיות מדרגת השכל האנושי שהוא בתי בלבד רחוק ממדרגת השכל כפועל שהוא עם זה שכל בורא : (כד) ולכן רחוק · מהשגתי מה שהיה לצייר אופן מה שהיה במעשה בראשית : ועמוק עמוק · ענין הבריאה שהיא פעולת פועל בלתי אנושי : (כה) וסבותי · פניתי אני ולבי · אני מן החמריות ולבי כמו כן פנה מכל עיון אחר : לדעת · במופת : ולתור · במחקר עיוני : ובקש · בספרי הקדמונים : חכמה · כוונת האל במציאות : וחשבון · סבת המספר הקצוב במיני הנמצאים הנפסדים שהם באופן שלא ירצה האדם להוסיף עליהם איזה מין חדש בהרכבה לא יתמיד אותו המין המחודש שלא יוליד כדומה כמו שהתבאר בנסיון ממיני הפרדות והצמחים המורכבים מב' מינין : ולדעת רשע כסל · של נחש איך בהיותו ערום לא ירא מהעונש : והסכלות · של חוה שהפתה לתאות המאכל ולא ירשה מהעונש שהוכירה היא בעצמה : הוללות · של אדם שנפתה לדברי אשתו ונכסף למינות

טוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים יִמָּלֵט מִמֶּנָּה וְחוֹטֵא יִלָּכֶד בָּהּ׃ כז רְאֵה זֶה מָצָאתִי אָמְרָה קֹהֶלֶת אַחַת לְאַחַת לִמְצֹא חֶשְׁבּוֹן׃ כח אֲשֶׁר עוֹד־בִּקְשָׁה נַפְשִׁי וְלֹא מָצָאתִי אָדָם אֶחָד מֵאֶלֶף מָצָאתִי וְאִשָּׁה בְכָל־אֵלֶּה לֹא מָצָאתִי׃ כט לְבַד רְאֵה־זֶה מָצָאתִי אֲשֶׁר

ת"א אחת לאחת למצא חשבון · סוטה ח ע : אדם אחד מאלף מצאתי ואשה בכל אלה לא מצאתי · גטין סח :

רש"י

כדאיתא בבבא בתרא בפשוטן ומוצא אני מר וקשה ממות את האשה זו אפיקורסות וכו' : וחרמים לבה · לשון מכמורת כמו יגורהו בחרמו יאספהו במכמרתו : אסורים ידיה · משמחזיקה באדם הרי הוא כנקשר בקשורי עבותות · אסורים שם דבר של קשורים כמו זימנו אסוריו קשוריו כן פירשו מנחם : (כז) ראה זה מצאתי אמרה קהלת אחת לאחת למצוא חשבון · כל המצות שהצדיקים עושים והעבירות שהרשעים עוברים נמנים לפני הקדוש ברוך הוא אחת אל אחת עד שמצטרפות לחשבון גדול כך פירשו רבותינו במסכת סוטה : אמרה קהלת · אמרה קבוצת החכמה ואמרה נפשי המשכלת המקבלת החכמה : קהלת לשון נקבה הוא וכשהוא אומרו בלשון זכר מוסב על הקובלת והוא שלמה ובמדרש מצינו אמר רבי ירמיה בן אלעזר רוח הקדש פעמים מסיחה בלשון זכר ופעמים מסיחה בלשון נקבה כתוב אחד אומר עזרי ומפלטי לי וכתוב אחד אומר כי אתה עזרתי כתוב אחד אומר קול מבשר וכתוב אחד אומר מבשרת ציון : (כח) אשר עוד בקשה נפשי · לבד אלה האמורים למעלה שבקשתים ולא מצאתים בקשה עוד נפשי כשרה בנשים ולא מצאתי כי כולן דעתן קלה עליהם : אדם אחד מאלף מצאתי · בנוהג שבעולם אלף נכנסים למקרא אין יוצאין מהם לתכלית הראוים למשנה אלא מאה ואותם מאה שנכנסו למשנה אין יוצאין מהם לגמרא אלא עשרה ואותן עשרה שנכנסין לגמרא אין מצליח מהם אלא א' להוראה הרי אחד מאלף : ואשה בכל אלה · אפילו באלף לכך אדם צריך להזהר בה : (כט) לבד ראה זה מצאתי · שבא לעולם תקלה על ידיה : אשר עשה · הקדוש

ב' עזרא

מוצא כחשק יעור עיני חכמים ויסלף מחשבותם ותתבלע חכמתם · ומלת מוצא פועל על משקל קורא ומוצא רוח מאוצרותיו מבנין הכבד גם הוא פועל וראוי להיות מוציא ובא מלעיל בעבור היות הטעם באות הראשון במלת שאחריו · ומצודים הוא מן ציד ומבקשו מרומים והוא מן הפעלים שהעי"ן שלהם איננו שלם · וחרמים כענין רשת משטח חרמים כמוהו · והענין שאין לב האשה ומחשבותיה בכל רגע כי אם לבנות חרמים לצודד נפשות וידיה כמו בית האסורים · וענין ילכד בה ברשתה ואמר כי כמות היה טוב לנפש מהחשק : (כז) ראה · עודנו מדבר בדברי האשה · ומלת אמרה קהלת על לשון החכמה · ופירוש חשבון מחשבת והענין שלא יוכל האדם למצוא מחשבת שהוא חפץ עד שיסמוך אחת לאחת שידוע שמתחברת האחת נושא ונשוא וכן המחברת השנית רק תחייבם בהסכם הגבוה בראשונה ונושא בראשונה או שני הנושאים או שני הנשואים כמו אז תוליד בין שתי המחברות דעת שלישית והנה כן בדברי הנפש אף כי בגויות והענין כי אין ראוי לחכם להתחבר עם אשה כלל לולי שלא יוכל להשאיר זכרו שהוא שלישי כי אם כשתחבר האב והאם · ופירוש אחר שיהיה זה הכסיל דבק עם הבא אחריו · ויהיה פירוש מלת חשבון מחשבת או מנין והענין כשתחשוב בכל דבר שתמצאנו איננו לבדו עד שיסמך לאחר כמו גדול וקטן כי לא יקרא גדול כי אם כנגד קטן ממנו והקטן כהפך וכן חכם וכסיל וכן צדיק ורשע ג"כ בחשבון כי כשתחבר אחת לאחת יקום ראש המנין ואם יתחבר אחת לראש ישיב כמו סוף ובהתחבר אחת לגוף יבוא נגדר ובהתחבר אחת לנגדר יבוא עגול והעגול מיוחד והמיוחד שלם והשלם גוף והענין אפילו שלא ימצא איש בכל וחכמה וירא ה' הוא האדם סיבר רק ימצא כנגד בני האדם האחרים והזכרים לבדם ימצא אחד מני אלף · ומלת אחת לשון נקבה ודע כי האותיות מתחלקים לשני חלקים חלק משרתים פעמים ופעמים הם עיקרים והמשרתים כשתי"ל א"ב המו"ן והאחר עיקרים תמיד ולא ימצאו נוספים כי אם נכפל כמו שחרורת וכן לא יגרעו הון משעלי הכפל כהגרע דל"ת בדד מן שוד וכן כשתחבר תי"ו השרש עם תי"ו הנקבה יחסר השרש כמו אותו תבחית וכרת וכן כשתחבר נו"ן השרש עם נו"ן נקבות רבות יחסר נו"ן השרש כמו בכל דליותיו תשכונה והוא מבולע וכן מלת מברת את המלך בעבור שתחברות פי"ו השרש עם תי"ו הנקבה הסרו פי"ו השרש ופתחו הרי"ש להורות על לשון נקבה והספרים בינו ובין מברת מפה שהוא לשון זכר וכן כשתחבר דל"ת אחד והוא רפה עם תי"ו רפה שהיא לשון נקבה והם קרובים במוצא חסרו הדל"ת שהוא שרש וזה מקרים כרס לאת וי"א כי שני שרשים הם בענין אחד ויסרם את לא פדה יפדה איש ועשה את מאחת מאלה כמו אחד וזה רחוק כי פירוש את לא פדה אין את פודה נפש איש או אין איש פודה נפש אחיו ויהיה את פועל או פעול והבא אחריו יורה עליו והיא ויקר פדיון נפשם והענין שלא יוכלו בני אדם לפדות אחיהם או אהוביהם מן המות ואיך וכלו לפדותם והם צריכים לפדית נפשם ופירוש ועשה את פועל או פעיל וענין הפועל ועשה ישראלי וענין הפעול עשה עבירה היא אחות לא"ה העבירות הנזכרות או דבר רע הוא את להם ועוד איך יהיה פירוש ועשה את אחד והנה יבוא בעבור שבא אחריו מאחת מאלה ועשה אחד מאחת : (כח) אשר · מלת בקשה מן הבנין הכבד והחיר"ק יורה עליו ויחסר הדגש מן הקו"ף כמו בלהו כאשר מקדשיך וכמו המל כי שהוא מן ויבהל בהם אליהו ואין לו חבר כמוהו בכל הפעלים הבליים בלשון זכר ויחיד פי' השלמים הון מן אותיות הגרון וישוב בכל אלה לאלף הנזכר כי כן היה מספר נשי שלמה שבע מאות שרות ושלש מאות כמו פילגשים : (כט) לבד · חובר תחבון על לשון נקבות והוא

ספורנו

למינות ונפתה ג"כ לאכול מפרי העץ לבקשת אשתו עם סבת עונש המות : (כו) ומוצא אני מר ממות · לגרום ולסבב אבדן נצחי : את האשה אשר היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה · את האשה שתהיה על זה האופן שיהיה לבה מצודים וחרמים למשוך האדם בתחבולות של פתוי מדברי הויה אל הפסד כאמרם ז"ל כל המרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו ובוטל מדברי תורה וסופו יורש גיהנם · וכמו כן אסורים ידיה שאחר שתהיה האדם להתפתות יהיה כמו אסיר ומוכרח לעשות רצונה כמו שקרה בענין פעור : טוב לפני האלהים ימלט ממנה · שלא יתחיל להתפתות כלל פן יתפש : וחוטא · כשהתחיל להתפתות : ילכד בה · לירש גיהנם כמעשיהם : (כז) ראה זה מצאתי · שעבירה גוררת עבירה : אחת לאחת · וזה מצאתי שיקרה בכל אחד מהעבירות : למצוא חשבון · כשבקשתי למצוא מספר נחשב מהחטאים בימינו שלא יקרה להם זה : (כח) אשר עוד בקשה נפשי · בספורי הקדמונים למצוא מספר מהחטאים שלא קרה להם זה : ולא מצאתי · מספר נחשב : אמנם אדם אחד מאלף מצאתי · ששב בתשובה מן העבירה הראשונה ולכן לא נכשל בשניה : ואשה בכל אלה לא מצאתי · ובכל אלה שמצאתי אחד מאלף לא מצאתי שום אשה : (כט) לבד ראה זה מצאתי · שלא קרה זה למיני האנושי לולא פשעו של אדם הראשון : אשר

עָשָׂה הָאֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם יָשָׁר וְהֵמָּה בִקְשׁוּ חִשְּׁבֹנוֹת רַבִּים׃ **ח** א מִי כְּהֶחָכָם וּמִי יוֹדֵעַ פֵּשֶׁר דָּבָר חָכְמַת אָדָם תָּאִיר פָּנָיו וְעֹז פָּנָיו יְשֻׁנֶּא׃ ב אֲנִי פִּי־מֶלֶךְ שְׁמֹר וְעַל דִּבְרַת שְׁבוּעַת אֱלֹהִים׃ ג אַל־תִּבָּהֵל מִפָּנָיו תֵּלֵךְ אַל־תַּעֲמֹד בְּדָבָר רָע כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַחְפֹּץ יַעֲשֶׂה׃ ד בַּאֲשֶׁר דְּבַר־מֶלֶךְ שִׁלְטוֹן וּמִי יֹאמַר־לוֹ מַה־תַּעֲשֶׂה׃ ה שׁוֹמֵר מִצְוָה לֹא יֵדַע דָּבָר רָע וְעֵת וּמִשְׁפָּט יֵדַע לֵב חָכָם׃ ו כִּי לְכָל־חֵפֶץ יֵשׁ עֵת וּמִשְׁפָּט כִּי

א' במקום ה'

ת"א מי כהחכם ומי יודע פשר דבר · ברכות י סוטה יג עקידה שער טז: חכמת אדם תאיר פניו · נדרים מט עקידה שער סט עקרים מב פכט: ועוז פניו ישונא · תענית ז: כאשר דבר מלך שלטון · שבת כג: שומר מצוה לא ידע דבר רע · שם:

רש"י

ברוך הוא את האדם הראשון ישר: והמה · משנזדווגה לו חוה אשתו ונעשו שנים ונקראו המה: בקשו חשבונות רבים · מזימות ומחשבות של חטא כך נדרש במדרש: (א) מי כהחכם · מי בעולם חשוב כאדם חכם: ומי יודע פשר דבר · פתרון של דבר כמו שמצינו בדניאל מתוך חכמתו שהיה חכם ביראת שמים נתגלו לו רזי פשרים מי כמשה עושה פשרים בין ישראל לאביהם שבשמים: ועוז פניו ישונא · משאר הבריות עד כי יראו מגשת אליו כי קרן עור פניו: (ב) אני פי מלך שמור · לפיכך אני צריך ונכון לשמור פי מלכו של עולם בהיא המוצה שבכולן: ועל דברת שבועת אלהים · שנשבענו לו בחורב לשמור מצותיו · ד"א אני נכון לשמור פי מלכי האומות המושלים בנו בגולגליות וארנוניות בכל עניני המדינה: ועל דברת שבועת אלהים · ובלבד שלא יעבירונו את השבועה שנשבענו למקום ועל דברת והאל דברת שבועת אלהים השמור פי המלכים וכן מצינו בחנניה מישאל ועזריה שאמרו לנבוכדנצר לך אמרין למלכא נבוכדנצר לא חשחין אנחנא על דנא פתגם להתבותך אם מלכא למה נבוכדנצר ואם נבוכדנצר למה מלכא אלא כך אמרו לו לך את גוזרים דאת מלכא לנו לעבודה ולמסים ולגולגליות אך על דנא שאת אומר עלנא לעבוד עבודת כוכבים נבוכדנצר את ולא מלך: (ג) אל תבהל מפניו תלך · אל תהי נבהל לומר שתלך ותברח מפניו למקום שאינו שליט שם שבכל מקום הוא שליט: אל תעמוד בדבר רע · אל תעמיד עצמך עוסק בדברים רעים: כי כל אשר יחפוץ · להפרע ממך רשות ויכולת בידו לעשות: (ד) באשר דבר מלך שלטון · בשביל אשר דבר הקדוש ברוך הוא מושל הוא ומי יאמר לו מה תעשה ואם שומר מצוה אתה לא תדע דבר רע ולא תבואך: (ה) ועת ומשפט ידע לב חכם · החכם יודע שיש עת קבועה לפקודת רשעים ומשפטים יש לפני הקב"ה שסופו ליפרע מהם משפט יושטיצי"א בלע"ז והיא הפורענות: (ו) כי לכל חפץ · שהאדם עושה חפצו ועובר על דת יש עת להפרע ומשפט ופורענות מוכנת

אבן עזרא

לשון זכר כמו עונות והענין בעשה האלהים את האדם להיות ישר הולך בדרך ישרה וכמה בקשו ארחות עקלקלות וגם זה הענין סמוך בפסוק שלמעלה באשה אחת די לגיים: (א) מי כהחכם · יש מלה מושכת עצמה ואחרת עמה כמלת אל בקלפן תוכיחני · יתי ראבן ואל ימות · מתן בסתר יכפה אף · וכן ימצא אות מושך אחר כמו מאל אביך ויעזרך ואת שדי · הוא ומאת שדי והוא דבק עם הפסוק שלמעלה מידי אביר יעקב כל זה בא לך מאל אביך והוא יעזרך לעולם · ואמר הגאון רב סעדיה ז"ל שענינו אשאל מאל אביך ויעזרך ועל שני הפירושים צריכה הוספת מ"ם על את וכן מישרים אהבוך ומישרים הוא תואר היין וכמוהו יתהלך במישרים וכן היין הטוב הולך לדודי למישרים וישוב האהבוך על העלמות הנזכרות בפסוק הראשון וכן מי כהחכם ומי כיודע פשר דבר · ויתכן היות פירוש מי כהחכם מי שהוא יודע פשר דבר ומלת פשר ממשפחת ארמית והענין למה יתעסקו בני אדם לחשוב חשבונות רבים שלא יועילו ואין מי שהוא על דרך ישרה כמו החכם המבקש חכמה ודורש לדעת פשר כל דבר מה הסך יש בו ולמה כן ויתכן היות פשר בסוף סופו בתוכו מן כי לא פורש וענין חכמת אדם תאיר פניו תאיר אור בפניו והענין הסיר כעס כענין באור פני מלך חיים וענין ועז פניו ישונא סור עזות פנים ממנו כי החכמה תוליד הענוה כי כהתגבר הנשמה על כחות יסיר הכעס ועזות המצח: (ב) אני · כאשר השלים להוכיח החכם שישמר מפה כחשק שב להזהירו שלא ישען על חכמתו ויבוש מצות מלך מקימו בעבור היותו כסיל כנגדו · וענין אני אני אנוך או אזהירך על שני דברים שלא תמרה אותם האחד מה שיצא מפי המלך והשני מה שיצא מפיך גם אהה כנגד השם הנכבד והנורא כי המלך לא ינקה כל אשר ימרה את פיו ומלך האמת לא ינקה את אשר ישא את שמו לשוא: (ג) אל תבהל · תלך · מצאנו בלשון בזאת ונדעה נרדפה · אל תרבו תדברו · ועיקרם ונדעה לרדוף אל תרבו לדבר · ויותר נכון הוא שיחסר בי"ן שהיא במקום אשר ויהיה כן ונדעה שנרדפה אל תרבו שתדברו וכן זאת מלת תלך אל תבהל מפניו ללכת או אל תבהל מפניו שתלך אל ימהר לכך שתחשוב שתוכל ללכת מפניו פני המלך פן תעמוד על דבר שהוא רע בעיניו כי כרצונו יוכל לעשות לך: (ד) באשר · בכל מקום בדבר המלך שם שלטון הוא עליך ואין מי יוכיחנו להצילך מידו כי הכל יפחדו ממנו אע"כ לבשר ודם אף כי למלך האמת במלא כבודו מעלה ומטה: (ה) שומר מצוה לא ידע דבר רע · כי לא יבא לו ברוע: ועת ומשפט ידע לב חכם · יש מפרשים עת במקום הזה כמו חכמה ויאמרו כי כמוהו לעות את יעף דבר ביד איש עתי יודעי העתים יודעי בינה לעתים וזה איננו נכון כי פירוש לעות את יעף לשום לו עת והיא יעיר בבקר בבקר ואיש עתי שיהיה מזומן ללכת לאותה העת ולא יתעכב או יהיה פירושו שמנהגו ללכת בכל עת בשנה למדבר הנזכר ועניינו כמו רגיל ויודעי בינה לעתים כאשר פירשו רז"ל שהיו מחשבי עבורי השנים ויודעים העתים הם אנשי המזלות · פי' אחר שומר מצוה לא ירצה לדעת דבר רע · וענין עת ומשפט דבק עם הפסוק שאחריו: (ו) כי לכל · ידע החכם כי לכל חפץ יש עת ולא יכנס

ספורנו

עשה האלהים את האדם ישר · קודם יצירת חוה שהיה האדם יחיד היה ישר מוכן אל ההתבודדות השכלי בלתי ידיעת טוב ורע · שהוא הערב והבלתי ערב שהם המסיתים לתאוה: והמה · ואחר יצירת חוה שהיו שנים: בקשו · בידיעת הערב והפסד: חשבונות רבים · למצוא תשבוצות והתבולות רבות הקירות בבקשת נחת ובשלום נפרע להשיג מהם היותר ערב כאמרם ז"ל כמה טרחות טרח אדם הראשון עד שלא אכל פת: (א) ולכן אתה מי כהחכם · מי הוא שיהיה כאותו החכם שמצאתי מיעוט אחד מאלף: ומי יודע פשר דבר · לפתור ענין ספור הנהגת הקדמוני שהזכרתי: חכמת אדם תאיר פניו · באופן שהחכמה זה החכם הפותר תאיר פניו לסור ממוקשי הגיהנם: ועוז פניו ישונא · ישתנה מאשר בה אדם להגביר השכל על התאוה:

רָעַת הָאָדָם רַבָּה עָלָיו׃ ז כִּי־אֵינֶנּוּ יֹדֵעַ מַה־שֶּׁיִּהְיֶה כִּי כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה מִי יַגִּיד לוֹ׃ ח אֵין אָדָם שַׁלִּיט בָּרוּחַ לִכְלוֹא אֶת־הָרוּחַ וְאֵין שִׁלְטוֹן בְּיוֹם הַמָּוֶת וְאֵין מִשְׁלַחַת בַּמִּלְחָמָה וְלֹא־יְמַלֵּט רֶשַׁע אֶת־בְּעָלָיו׃ ט אֶת־כָּל־זֶה רָאִיתִי וְנָתוֹן אֶת־לִבִּי לְכָל־מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ עֵת אֲשֶׁר שָׁלַט הָאָדָם בְּאָדָם לְרַע לוֹ׃ י וּבְכֵן רָאִיתִי רְשָׁעִים קְבֻרִים וָבָאוּ וּמִמְּקוֹם קָדוֹשׁ יְהַלֵּכוּ וְיִשְׁתַּכְּחוּ בָעִיר אֲשֶׁר כֵּן־עָשׂוּ גַּם־

ת"א עת אשר שלט האדם וגו׳ • זוהר פ׳ במיני : ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו • גטין נו זוהר פ׳ וישב :

רש"י

מוכנת : כי רעת האדם רבה עליו • כאשר רבה רעת האדם וסאתו גדושה אז באה פקודתו • וכי מסמס בלשון כאשר כמו כי יהיה להם דבר בא אלי : (ז) כי איננו יודע מה שיהיה • כשהרשע עובר עבירה איננו נותן לבו למה שעתיד הקדוש ברוך הוא להביאו במשפט ואוי לו בכך כי כאשר יהיה הפורענות מי יגיד לו להמלך בו וליטול בו עצה וליטול רשות כי פתע פתאום יבואנו : (ח) אין אדם שליט ברוח • ברוחו ויצרו של שלוחו של מקום לכלות ולמנוע ממנו את הרוח שבגופו שלא יטלנו מלאך המות : ואין שלטון • של שום מלך ניכר ביום מותו בכל מקום אתה מוצא והמלך דוד וביום מותו ויקרבו ימי דוד למות ולא הוזכר מלכות כאן : ואין משלחת במלחמה • זו לאמר אשלח בני או עבדי במקומי : (ט) את כל זה ראיתי • האמור למעלה : ונתון את לבי לכל מעשה • וגם לכל מעשה בני אדם נתתי את לבי וראיתי עת אשר שלט אדם בחבירו וגבר עליו וסופו נהפך לרעתו עמלק נתגבר על ישראל וסופו ואחריתו עדי אובד וכן פרעה וכן נבוכדנצר וכן סנחריב : (י) ובכן • ואז ראיתי רשעים קבורים • בגנותא זו ראיתי רשעים קבורים שהיו ראויין להטמן בעפר שהיו נבזים בין שאר אומות שנאמר עליהם זה העם לא היה ושלטו בביתו של הקב"ה שהוא מקום קדוש ודלכתם משם אל ארצם היו משתבחים בעירם אשר כך וכך עשו בביתו של מקום אל הקרי וישתכחו אלא וישתבחו כך דרשוהו

אבן עזרא

לשלחם עם איש שהשעה משחקת לו ועניין כי רעת האדם אע"פ שידע כי עת לכל חפץ ולא ידע מתי תגיע השעה וזו רעה רבה : (ז) כי איננו • לא ידע מה יהיה ואם ידע ידע דברים על דרך כלל או נסיונות בנסה מי יגיד לו בפרט כאשר יהיו הדברים : (ח) אין אדם • ואילו היו יודע מתי ימות מה יועילנו כי אין אדם שיש לו יכולת לכלוא את הרוח וזה הפסוק יורה שהרוח דומה לאסור בבית כלא כאשר פתאי בתחלת דברי : ואין שלטון • לא תועיל המלכות למלך ולא הנשק המוכן למלחמה • ומשלחת כמו נשק וכמוהו ואיתי מעבור בשלח ועניינו משלחת המלחמה • ויש מפרשים במלחמה מלחמת המתכונות השומרות הגוף עד עת קץ אם התלוי בנכנס בגוף ואם תחלש המתכונת ימות בן אדם • ופירוש רשע רוב התנועה והנלות כענין והוא ישקיט ומי ירשיע ובכל אשר יפנה ירשיע • ויש מפרשים שהוא ממון שרובו הוא מקובץ מרשע : (ט) את כל זה • עודנו בענין להזהיר החכם שלא ימרה פי המלך והוא שאני ראיתי אחר שנתתי לבי עת ששלט האדם באדם כמוהו לרע לו ועשה רע לו וזה הענין דבק עם כי לכל חפץ יש עת ומשפט : (י) ובכן • המפרשים השתבשו בפסוק הזה יש מפרש קבורים שמורים בארמונם • ויפרשו ובאו וילכו שיעשו רצונם • ויפרשו וישתכחו מתרגום וימצאו • ואחרים אמרו כי ובאו נעלמו כמו ובא השמש גם זה איננו נכון כי לא ימצא זה הענין כי אם בשמש בעבור היותו הפך יצא וכן הוא אומר השמש יצא על הארץ ומפרשים אמרו בא נשכבו שהוא כמוהו ואיננו כן רק בא לו זה הדבר שלא ישולם לו בעבור שכרו וכן טעו פייטנים רבים שיאמרו מאורה ויבלימו קומי אורי כי בא אורך ודבריהם סותרין זה את זה אם לא יבלימו הפסוק וזה פירושו קומי אורי כי נעלם אורך הקדמון וזרח עליך כבוד ה׳ וכן יפרש לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם וזה פירוש הפסוק וככן כמו הרגוס אז • והענין כבאתי את לבי אז ראיתי רשעים שנלטו

ספורנו

(ב) אני פי מלך שמור • אני אביא כהחכם שאמרתי בלי ספק בשמור פי המלך הקדוש ומצותו בעיון כאמרו והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך : ועל דברת שבועת אלהים • ובשמור גם כן דברת שבועת אלהים שקבלנו עלינו בשבועות האלה : (ג) אל תבהל • בהרבוי השאלות : מפניו תלך • וכמו כן אל מפניו תלך בלתי התבונן בטעמי מצותיו באופן שתפנה לקיימם בלבד בלתי ידיעת טעמם מאחר שכבר קבלנו בשבועה : ואל תעמוד בדבר רע כי כל אשר יחפוץ יעשה • אל תעמוד בזאת המחשבה ברעה שהאל ית׳ יעשה בלי שום טעם ושום תכלית טוב את כל אשר יחפוץ : (ד) באשר דבר מלך שלטון • וזה יעשה מפני שכל דברו הוא דבר מלך שלטון על כל זולתו ומפני זה אין לבקש טעם למצותיו אבל תמצא הפך זה : (ה) כי אמנם שומר מצוה לא ידע דבר רע • שומר ומתבונן במצוה לא ימצא בה רע שהוא חסרון תכלית נאות אשר הוא ה׳ טוב בכל פועל : ועת ומשפט ידע לב חכם • ידע ויבין העת שנהגו בו המצות והמשפט והטעם למה נתנו : (ו) כי לכל חפץ • לכל מצוה שחפץ האל ית׳ לצוות • יש עת ראוי וצריך להורות המצוה : ומשפט • טעם נכון : כי רעת האדם רבה עליו • בהסתת יצר הרע המתעיא והוצרך לתקן זה במצות להצילו מרעתו : (ז) כי איננו יודע מה שיהיה • כי לפעמים יעשה האדם איזה פועל מסבב עבירה עכ"פ והוא לא יכיר זה ובזה מצות האל הקודמת לשומרו ממנה כענין לא תתחתן בם לא ירבה לו נשים וזולתם : כי כאשר יהיה • כי בעת שיתחיל הקלקול : מי יגיד לו • הנמשך לזה באופן שיאמר ממנו לעתיד : (ח) הנה אין אדם שליט ברוח לכלות את הרוח • אחר שהתחיל הקלקול בהיות יצרו הקשו לא יוכל להזהר : ואין שלטון ביום המות • לא יוכל הכח השכלי להתקומם ולנצח את התאוה ביום קלקול העבירה והפסד בה : ולא ימלט רשע את בעליו • הנה ההרדה אל הממון והכיליות בו יקרא רשע • אמר שאפילו הכיליות והקמציות לא ימלט את הכילי מהתגברות המתאוה כאשר התחיל להכשיל אע"פ שיגיעהו מזה רב הפסד ממון : (ט) את כל זה ראיתי • בנסיון : ונתון אל לבי את כל אשר נעשה תחת השמש • מן המין הנזכר שראיתי שלפעמים יהיה איזה פועל נראה טוב או בלתי רע ועם זה יהיה סבת קלקול רב : עת אשר שלט האדם באדם לרע לו • כי אמנם השלטנות נראה דבר טוב בלי ספק מכל מקום יהיה לפעמים סבה לרע לזה השליט להביא עליו תלאה גדולה כמו שקרה למצרים בממשלתם על ישראל : ובכן ראיתי רשעים קבורים • ראיתי רשעים שהם מתים בחייהם : ובאו • מן המלחמה אל פיהם : וממקום קדוש יהלכו • כענין סנחריב וטיטוס : וישתכחו בעיר אשר כן עשו • כמו שעשה סנחריב נאמר הנה

זֶה הָבֶל׃ יא אֲשֶׁר אֵין־נַעֲשָׂה פִתְגָם מַעֲשֵׂה הָרָעָה מְהֵרָה עַל־כֵּן מָלֵא לֵב בְּנֵי־הָאָדָם
בָּהֶם לַעֲשׂוֹת רָע׃ יב אֲשֶׁר חֹטֶא עֹשֶׂה רָע מְאַת וּמַאֲרִיךְ לוֹ כִּי גַּם־יוֹדֵעַ אָנִי אֲשֶׁר
יִהְיֶה־טּוֹב לְיִרְאֵי הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר יִירְאוּ מִלְּפָנָיו׃ יג וְטוֹב לֹא־יִהְיֶה לָרָשָׁע וְלֹא־יַאֲרִיךְ
יָמִים כַּצֵּל אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ יָרֵא מִלִּפְנֵי אֱלֹהִים׃ יד יֶשׁ־הֶבֶל אֲשֶׁר נַעֲשָׂה עַל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר ׀ יֵשׁ צַדִּיקִים אֲשֶׁר מַגִּיעַ אֲלֵהֶם כְּמַעֲשֵׂה הָרְשָׁעִים וְיֵשׁ רְשָׁעִים שֶׁמַּגִּיעַ אֲלֵהֶם
כְּמַעֲשֵׂה הַצַּדִּיקִים אָמַרְתִּי שֶׁגַּם־זֶה הָבֶל׃ טו וְשִׁבַּחְתִּי אֲנִי אֶת־הַשִּׂמְחָה אֲשֶׁר אֵין־
טוֹב לָאָדָם תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כִּי אִם־לֶאֱכוֹל וְלִשְׁתּוֹת וְלִשְׂמוֹחַ וְהוּא יִלְוֶנּוּ בַעֲמָלוֹ יְמֵי חַיָּיו

ת"א אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה · עקידה שער ג עקרים מד פי"כ : מאת ומאריך לו · עקידה שער ג : **אשר יהיה טוב** ליראי האלהים · עקידה שער מב : וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים · קדושין לג : יש הבל אשר נעשה על הארץ אשר · הוריות י זוהר פ' שמות ופ' בראשית בשני מקומות : ושבחתי אני את השמחה · שבת ל זוהר פ' פקודי :

רש"י

רז"ל · ולענין הפשט כך נדרש באגדה וסופה שישתכח שמם ונזכרים מן העיר עצמה אשר כן עשו בה שנאמר וקבצתי את כל הגוים אל עמק יהושפט במקום שנאצו לפניו יפרע מהם וכן הוא אומר ה' בעיר צלמם תבזה: **גם זה** · אחד מן ההבלים שנמסרו לעולם לייגע את הבריות שאין הקב"ה ממהר להפרע מעושי הרעה והבריות סוברים אין דין ואין דיין : (יא) **אשר אין נעשה פתגם** · משפט מעשה הרעה מהרה שאין הקב"ה ממהר להפרע מעושי הרעה ועל כן הם סוברים אין דין ומלא לבם בקרבם לעשות רע : (יב) **אשר חוטא וגו'** · לפי שרואים שהחוטא עושה רע מאת אלפים ורבואות ומאריך לו הקב"ה ואינו נפרע ממנו : **מאת** · מקרא קצר ודבוק לפניו לומר מאת ימים מאת שנים מאת אלף וכן ושכורת מקרא קצר וחסר שכורת כעס ולא מיין כמאר שכרות : **כי גם יודע אני** · כי אף בכל זאת שאינו ממהר להפרע מן הרשעים ולהיות הפרש בין צדיקים לרשעים יודע אני שסוף כל אחד ואחד ליטול שכרו **וליראיו יהיה טוב** : (יג) **וטוב לא יהיה לרשע** · לפי אשר איננו ירא לפני האלהים : (יד) **יש הבל** · דבר המבהיל את הבריות : **אשר יש צדיקים שמגיע אליהם** · רעה כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע אליהם טובה כמעשה הצדיקים אמרתי שגם זה אחד מן ההבלים הנוהגים בעולם ורבותינו דרשו לצד אחר במס' הוריות ואינו מיושב לי על שיטת דבור שהיה החכם לומר שגם זה הבל : (טו) **את השמחה** · שיהא שמח בחלקו ועוסק בפקודים ישרים משמחי לב ולא יהיה שסוף אחר הרבות הון בנשך ובמרבית וגזל כל מי שאינו שמח בחלקו ושסוף אחר הממון בא לידי עבירות גזל ואונאה ורבית ושאינו שמח בחלקו לענין אהבת אשתו שסוף אחר הנשים להרהר אחר אשת איש : **לאכול ולשתות** · ממה שחנן לו הקב"ה ולשמוח בחלקו : **ות"א כל אכילה ושתיה** שבקהלת אינה אלא תלמוד תורה כענין שנאמר לכו שברו ואכלו וגו' : **והוא ילונו** · יתחבר עמו כענין שנאמר והלך לפניך צדקך : **ימי חייו אשר נתן לו**

אבן עזרא

בלדם והרעו להם יהיו בלא יסורין · הקוברים הקברים כענין כי אין חרצובות למותם · ובאו לעולם שנית והענין שיבואו בניהם ויעמדו במקומם וישתמו זכרם ואשר ממקום קדוש יהלכו והענין כי הקדושים שימותו בלא בן וישתכחו בעיר שהיו שם וגם אשר עשו כן האמת כמו כן בנות צלפחד דוברות · התמה איך נכרת זכר הצדיק ונשבת כל טוב שעשה והרשע מת בשלום ובניו בניו במקומו גם זה הבל : (יא) אשר · בעבור שלא נעשה דבר נקמה ותשלום ותגמול על מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם תוך בטנם לעשות רע כי סר הפחד מהם : (יב) אשר חוטא · כי ירצה חוטא אחד יעשה רע מאת פעמים ומאריך לו האלהים אע"פ שידעו המבינים בבני אדם וגם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים ואם לא היה מהרה : (יג) וטוב לא יהיה לרשע · כאשר תו ויש משה שלא יאריך ימים כצל ובעבור היות רשע לענוים רבים פירש בזה הרשע הוא אשר איננו ירא מלפני האלהים : (יד) יש הבל · תחלת זה הפסוק עד פסוק גם זו ראיתי חכמה הם שבה עשר פסוקים כענין אחד דבקים גם זה הפסוק הוא מן הענין של מעלה יש צדיקים שמגיע אליהם מה שהיה ראוי להגיע לרשעים על מעשיהם והפך הדבר וכאשר ראיתי זה אמרתי הכל הבל בין צדיק ורשע כענין ואני כמעט נטיו רגלי כי קנאתי בהוללים : (טו) ושבחתי · אז שבחתי את השמחה

ספורנו

אתה שמעת את כל אשר עשו מלכי [illegible] כל האצלות לאחריהם וכן טיטוס כמו שספרו רז"ל : גם זה · השבח שהשתבחו בו : הבל · היה דבר בלתי תכלית נחשב יגרם להם הפסד בעולם הזה ובעולם הבא : (יא) על אשר לא נעשה פתגם · עונש · על מעשה הרעה מהרה · והטעם שהרשעים הם ויפותיהם לעשות הרע ולהשתבח בו הוא על שלא בא עונש העבירה תכף : על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע · בחשבם שלא יקרה להם עונש · וזה בראותם אשר חוטא עושה רע מאת ומאריך לו · בלי שום עונש ותוספים באשר כמות אין עונש כלל : (יב) כי גם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים · ואמרתי שמאריך לו אבל לא ינקה כי אמנם ידעתי שליראי האלהים יהיה טוב מוחלט לחיי עולם : (יג) וטוב לא יהיה לרשע · ולרשע לא יהיה שום טוב נחשב אבל יהיה גמול גרוע : ולא יאריך ימים כצל · ועם זה יהיה אותו הגמול הגרוע זמן מועט כזמן כצל : אשר איננו ירא מפני האלהים · והטעם שהגמול שיהיה לו יהיה דבר גרוע ובזמן מועט אע"פ שיבואהו בשביל איזה פועל טוב שעשה · הוא · כי אמנם אותו הפועל הטוב הוא כמו כן דבר גרוע מאחר שאינו ירא אלהים ויהיה הפועל ההוא שלא לשמו : (יד) יש הבל אשר נעשה על הארץ אשר יש צדיקים אשר מגיע אליהם כמעשה הרשעים · לקנות בם רע נאמן כמו שיקרה לחסיד שוטה: ויש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים · לקנות בם טוב נאמן כמו שיקרה לרשע ערום עושה לסתיבר ולמכות פרושים : אמרתי שגם זה · השם טוב הנקנה בין המון הפתאים : הבל · הוא דבר בלתי נחשב : (טו) ושבחתי אני את השמחה · שישמח האדם בחלקו כאשר ישיג מן הדברים הזמניים את ההכרחי המספיק לו : והוא ילונו · כי בו ישיג את השלמות המכוון בענין

ובהשגה

אֲשֶׁר־נָתַן־לוֹ הָאֱלֹהִים תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ טז כַּאֲשֶׁר נָתַתִּי אֶת־לִבִּי לָדַעַת חָכְמָה וְלִרְאוֹת אֶת־הָעִנְיָן אֲשֶׁר נַעֲשָׂה עַל־הָאָרֶץ כִּי גַם בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה שֵׁנָה בְּעֵינָיו אֵינֶנּוּ רֹאֶה׃ יז וְרָאִיתִי אֶת־כָּל־מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים כִּי לֹא יוּכַל הָאָדָם לִמְצוֹא אֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַחַת־הַשֶּׁמֶשׁ בְּשֶׁל אֲשֶׁר יַעֲמֹל הָאָדָם לְבַקֵּשׁ וְלֹא יִמְצָא וְגַם אִם־יֹאמַר הֶחָכָם לָדַעַת לֹא יוּכַל לִמְצֹא׃ ט א כִּי אֶת־כָּל־זֶה נָתַתִּי אֶל־לִבִּי וְלָבוּר אֶת־כָּל־זֶה אֲשֶׁר הַצַּדִּיקִים וְהַחֲכָמִים וַעֲבָדֵיהֶם בְּיַד הָאֱלֹהִים גַּם־אַהֲבָה גַם־שִׂנְאָה אֵין יוֹדֵעַ הָאָדָם הַכֹּל לִפְנֵיהֶם׃ ב הַכֹּל כַּאֲשֶׁר לַכֹּל מִקְרֶה אֶחָד לַצַּדִּיק וְלָרָשָׁע לַטּוֹב וְלַטָּהוֹר וְלַטָּמֵא

ת"א מקרה אחד לצדיק ולרשע · בהם גם זוכה בהם :

רש"י

האלהים יעשה כך וסוף המקרא מוסב על ראשו ומקרא מסורס הוא אין טוב לאדם ימי חייו אשר נתן לו האלהים כי אם לאכול ולשתות ולשמוח והוא ילונו בעמלו : (טז) כאשר נתתי את לבי · אין כאשר זה משמש לשון דוגמא כמו כאשר עשה כן יעשה אלא לשון זמן כמו כאשר בא יוסף כאשר כלו לאכול וגו' · אף זה כשהייתי נותן לבי לדעת ולתור וגו' אז וראיתי את כל מעשה האלהים : שנה בעיניו איננו רואה · הרשע הרודף אחר הממון והעריות : (יז) וראיתי את כל מעשה האלהים · שמסר לבריות : כי לא יוכל האדם למצוא וגו' · אין הבריות יכולין לעמוד על סוף דרכו של הקב"ה מה שכר כל המעשה שנעשה תחת השמש שרואין רשעים מצליחים וצדיקים יורדים : בשל אשר יעמול האדם לבקש · בשביל אשר ראיתי הרבה עמלים לבקש ולמצוא את סוף המדה ואינן יכולין : וגם אם יאמר החכם · שהוא יודע לא יוכל שהרי משה רבינו ע"ה לא עמד על הדבר כאומרו הודיעני נא את דרכיך : (א) ולבור · ולברר : את כל זה · בררתי והבנתי : אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד האלהים · הוא עוזרם והוא שופטם כדי להיטיבם באחריתם : ועבדיהם של תלמידיהם משמשיהם הולכי הורחותם : גם אהבה גם שנאה · אין יודעין שאר הבריות ואין מכירין לתת לבם במה הם אהובין למקום ובמה הם שנואים : הכל לפניהם · לפני הצדיקים והחכמים : (ב) הכל כאשר לכל · הכל טתנים ללבם כאשר מגיע לכל אדם שסוף דבר לתת לכל איש כדרכיו : מקרה אחד · ויודעים שסוף הכל אשר לצדיק ואשר לרשע למות ומקרה אחד יש בעוה"ז לכולם כל זה הם יודעים ואעפ"כ בוחרים להם דרך הטוב לפי שיודעים שיש הפרש ביניהם לעוה"ב : לצדיק · כגון נח : לרשע · פרעה נכה זה נצל וזה נצל : לטוב · זה משה : לטהור · זה אהרן : ולטמא · אלו מרגלים · אלו אמרו שבחה של ארץ ישראל ואלו אמרו גנותה אלו

אבן עזרא

כי אין טוב לאדם רק האכילה והשתיה ופירוש ילונו בעמלו ילוה עמו זה הדבר שישמח ויתענג : (טז) כאשר · כמעט שמחתי את השמחה כאשר נתתי את לבי לדעת זה הענין ולמה יגיע לצדיק כמעשה הרשע עד נדדה שנתי מעיני ביום ובלילה ברוב המחשבות · וי"ו עיניו שב אל לבי : (יז) וראיתי · קצות מעשה האלהים והבינותי עיקרם לכן זה המעשה הרע שנעשה תחת השמש לא אוכל להבינו בעבור שהשיגו נסתם ועמלו חכמי האדם למצא הענין ולמה זה ולא מצאוהו · ופירוש בשל כמו בעבור וכן כי בשלי הסער הגדול ועל זה הענין צעק איוב הצדיק : (א) כי את כל זה וגו' לבור · היה ראוי להיות בחול"ם וכן ירון ושמת בעבור היות שניהם מפעלי הכפל והוא כמו לברור · מן שפתי ברור מללו כי ראיתי הצדיקים והחכמים ומעשיהם כמו לכן יכיר מעבדיהם אינם ברשותם רק ביד האלהים גם כל מה שהם אוהבים או שונאים אינם יודעים מתי יבואם הכל לפניהם ולא ירגישו או פי' לפניהם קודם שיהיו כבר נגזר עליהם מה שנגזר : (ב) הכל · הכל יבא להם כמו שיבא לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע אין הפרש ביניהם לטוב ולטהור ולטמא הנה טמא במקום הזה הפך הטוב והטהור כמו שיש פקח בפסוק מי שם פה לאדם הפך הטוב

ספורנו

ובמעשה ולא יאבד זמנו להשיג מותרות : (טז) כאשר נתתי את לבי לדעת חכמה · וזה שבחתי כאשר פניתי אל העיון וראיתי שיצטרך בו השתדלות עם זמן רב : לראות את הענין אשר נעשה תחת השמש · וכמו כן פניתי לראות את רב ההשתדלות והזמן הצריכים בהשגת מותרות בעסקי חיי שעה : כי גם ביום ובלילה שנה בעיניו · כי המרבה השתדלות בעסקי חיי שעה נרדם תמיד מהתבונן אל שום שלמות נצחי בהיות השגת המותרות דבר בלתי מוגבל : איננו רואה · באופן שאינו רואה מה הוא הטוב המועיל כלל : (יז) וראיתי את כל מעשה האלהים · התבוננתי אל כל המעשה המכוון מאתו שהוא הענין והמעשה שהמלאכה מרובה : בשל אשר יעמול האדם לבקש · איזה דרוש עיוני : ולא ימצא · ופעמים שלא ימצאהו לעומק המושג וזה יורה שלהשיג המושכלות בעיון יצטרך זמן רב והשתדלות נמרץ ולכן לא ישיגהו הטרוד בהשגת מותרות : וגם אם יאמר החכם לדעת · ועם זה יש איזה דרוש שגם אם יאמר החכם להשיגו באמצעות הריבים רבים זולתו שכבר השיג כאמרם ז"ל אם שמע בישן תשמע בחדש : לא יוכל למצוא · כמו שיקרה בענין הבריאה וזולתה כאמרם ז"ל להגיד כח מעשה בראשית לאדם אי אפשר : (א) כי את כל זה נתתי אל לבי · גזרתי אומר שהדבר כן הוא כי אמנם נתתי אל לבי לראות בכל זה את הנסיון ברבים : אשר הרשעים והצדיקים ועבדיהם · פעולות השתדלותם בעיון ובמעשה ביד האלהים · כאמרו ונשמת שדי תבינם שיצטרך לאדם בהם סיוע אלהי להוציאם לפועל : גם אהבה גם שנאה אין יודע האדם · וזה לא יכיר האדם שום אהבה ושנאה מאת האלהים גם שיעזור להיות אדם יותר ממה שיעזור לחבירו באלה : כי אמנם הכל לפניהם · בנתיבתם וזה כי לפי טוב התכלית המכוון מאת המשתדלים באלה יהיה בהם הגדל הסיוע האלהי כאמרם ז"ל הלומד ע"מ ללמד מספיקים בידו ללמוד וללמד והלומד ע"מ לעשות מספיקים בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות : (ב) הכל כאשר לכל · כל מדרגות הסיוע האלהי באלה שיקרה בהם הבדל במשתדלים מתחלפים הם כפי מדרגת התכלית המכוון מכל אחד מהם : מקרה אחד לצדיק ולרשע · באופן שיהיה הסיוע האלהי באלה לרשע ולטמא ולתועלת בפעולתם כמו שהיה לצדיק בפעולות הפכם וזה כפי התכלית

וְלַזֹּבֵחַ וְלַאֲשֶׁר אֵינֶנּוּ זֹבֵחַ כַּטּוֹב כַּחֹטֶא הַנִּשְׁבָּע כַּאֲשֶׁר שְׁבוּעָה יָרֵא׃ ג זֶה רָע בְּכֹל אֲשֶׁר־נַעֲשָׂה תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כִּי־מִקְרֶה אֶחָד לַכֹּל וְגַם לֵב בְּנֵי־הָאָדָם מָלֵא־רָע וְהוֹלֵלוֹת בִּלְבָבָם בְּחַיֵּיהֶם וְאַחֲרָיו אֶל־הַמֵּתִים׃ ד כִּי־מִי אֲשֶׁר יְבֻחַר יחבר קרי אֶל כָּל־הַחַיִּים יֵשׁ בִּטָּחוֹן כִּי־לְכֶלֶב חַי הוּא טוֹב מִן־הָאַרְיֵה הַמֵּת׃ ה כִּי הַחַיִּים יוֹדְעִים שֶׁיָּמֻתוּ וְהַמֵּתִים אֵינָם יוֹדְעִים מְאוּמָה וְאֵין־עוֹד לָהֶם שָׂכָר כִּי נִשְׁכַּח זִכְרָם׃ ו גַּם אַהֲבָתָם גַּם־שִׂנְאָתָם גַּם־קִנְאָתָם כְּבָר אָבָדָה וְחֵלֶק אֵין־לָהֶם עוֹד לְעוֹלָם בְּכֹל אֲשֶׁר

ת"א זה רע בכל אשר נעשה · זוהר פ' שלח לך : כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת · שבת ל : כי החיים יודעים שימותו · ברכות יח : והמתים אינם יודעים מאומה · שם : גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה · הוריות יד :

רש"י

לא נכנסו לארץ ואלו לא נכנסו לארץ הרי מקרה אחד להם : ולזובח זה יאשיהו שנאמר ויזבח יאשיהו : ולאשר איננו זובח · זה אחאב שביטל את ישראל מלעלות לרגל זה מת בחצים וזה מת בחצים : כטוב · זה דוד : כחוטא · זה נ"נ זה בנה בהמ"ק וזה החריבו זה מלך ארבעים שנה וזה מלך ארבעים שנה : הנשבע · זה צדקיהו שנשבע לשקר שנאמר וגם במלך נבוכדנצר מרד אשר השביעו וגו' : כאשר שבועה ירא · זה שמשון שנאמר ויאמר אליהם שמשון השבעו לי פן תפגעון בי אתם למדנו שהיתה שבועה חמורה לו זה מת בניקור עינים וזה מת בניקור עינים · על כן · (ג) לב בני האדם מלא רע · שאומרים אין דין פורענות לרשעים אין הכל אלא לפי המקרה פעמים לצדיק ופעמים לרשע: ואחרין אל המתים · וסופן יורדים לגיהנם: (ד) כי מי אשר יחבר אל כל החיים יש בטחון · כי בעודו בחיים אפילו הוא רשע ויתחבר לרשעים כמ"ש אל כל החיים אפילו לרשעים יש בטחון שמא ישוב לפני מותו : כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת · ושניהם רשעים טוב היה לו לנבוזראדן שהיה עבד רשע ונתגייר שלא הקדימתו מיתה מנבוכדנצר רבו שנקרא אריה שנאמר עלה אריה מסובכו ומת ברשעו בגיהנם ועבדו בגן עדן ורבותינו דרשוהו לענין מחתכין את הנבילה לפני הכלבים בשבת ומת המוטל בחמה אסור לטלטלו אא"כ הניחו עליו תינוק או ככר : (ה) כי החיים יודעים שימותו · ואולי ישיבו אל לבם יום המיתה וישובו מדרכם אבל משמתו אינם יודעים מאומה ואין עוד להם שכר פעולה שיעשה מן המיתה ואילך אלא מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת : (ו) גם אהבתם · שאהבו פתי ולצון : גם שנאתם · ששנאו דעת : גם קנאתם · שהקניאו להקב"ה במעשה ידיהם : וחלק אין להם וגו' בכל אשר נעשה וגו' ·

אבן עזרא

והשומע כמו לפקוח עינים עורות פקוח אזנים · ודקדוק כטוב כחוטא כי הכפ"ין בלשון הקדש כמו כעבד כאדניו כי ישוב השבד כאדון והאדון כעבד אין הפרש ביניהם וכן כמוני כמוך כעמי כעמך כחטאה כאורה · והמפרש כימים אשר ישבתם היתים אין טעם וריח לפירוש הזה כי מה ענין ישבתם בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם והנכון כי מקדש שלנו המרגלים ובשנת הארבעים באו לקדש עיר מואב והנה כל השנים היו במדבר קדש וזה פירושו ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם עד שוב החיים כענין כמספר הימים אשר תרתם את הארץ כי בבוא המרגלים אמרו הננו ועלינו אל המקום יתכן היות לדיק ורשע במעשיו טמא וטהור בגופו וזובח במאונו וטוב והוא בלבו ונשבע בדבורו : (ג) זה רע · אין בכל מה שנעשה תחת השמש דבר יותר קשה מזה על כן מלא לב בני האדם רע והוללות בלבבם בחייהם בעודם בחיים ועוד יאמרו על המתים ישוב אחריו ללב בני האדם ואמר בענין הזה בני האדם כי על הקטנים יותר קשה בעבור קוצר דעתם : (ד) כי מי · זו מחשבת בני האדם שיאמרו כי כל מי שהוא מחובר אל החיים יש לו בטחון · ופירוש אחר כי מי אשר יחובר מן המתים וטענין שלא יתחבר עם כל המתפרדים ממנו אל כל החיים יש בטחון בלבד ולא למתים וכתיב יבחר וענינו כי המת לא יוכל לבחור : (ה) כי החיים · והחיים אפי' הם כסילים יודעים שימותו והמתים אפי' הם חכמים אינם יודעים מאומה ולא יש להם מה יקוו כי נשכח שמם וזכרם : (ו) גם אהבתם ·

ספורנו

השכוון מכל אחד מהם כאמרם ז"ל גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה : (ג) זה רע בכל אשר נעשה תחת השמש כי מקרה אחד לכל · שהמשתדל להשיג חיי עולם בעיון ובמעשה יצטרך גם הוא להשתדל להשיג חיי שעה כמו שיצטרך להשתדל בזה האדם ההמוני המשתדל להשיג חיי שעה בלבד כאמרם ז"ל רבים עשו כרבי שמעון בן יוחאי ולא עלתה בידם לא זה ולא זה · וגם לב בני האדם מלא רע בלבבם בחייהם · ועם מה שיקרה רע מזה בהשתדל בתורה ובמעשים טובים יצטרך ליבטל מהם להשיג ההכרחי לחיי שעה ימשך גם כן לזה קלקול אחר שלב בני האדם מלא רע בענין לבבם ושכלם בחייהם שחושבים שהתכלית המכוון במציאות השכל האנושי הוא שישתדל בחיי שעה בלבד : ואחריו · ואחר זה הדמיון הרע : אל המתים · חושבים רע כמו כן על המתים שחושבים שגם זה הכת הסכלי האישי באישי האדם הוא דבר נפסד · כאמרו · (ד) כי מי אשר יחובר אל כל החיים · שהדברים המחוברים מכל מיני החיים בהם המרגיש המתנועע הזן והמגדל : יש בטחון · גם כהפסד קצתם שיתקיים החיות בהם זמן מה בהשתדלות טבעי או נפשי מגיע המזון אל המזון · ויעיד על זה כי לכלב גם שהוא נמנה פחות : חי הוא · בעודו חי במיני החיים כמתיים והמרגישים : טוב · יש לו טוב בטחון לאיזה קיום בכח טבעי והערה טבעית או נפשית וישתדל לזה כאיזה אופן ובזה יהיה לו יותר טוב : מן האריה · יותר ממה שיהיה לארי גם שהיה בחייו נכבד הרבה מן הכלב : המת · וזה כהפסד ממנו מיני החיים הטבעיים והנפשיים : (ה) כי החיים יודעים · בהכרה נפשית לא טבעית : שימותו · ומשתדלים בהמצאות הכח הזן למלא מזה זמן מה : והמתים · באין להם כח טבעי ולא נפשי : אינם יודעים מאומה · אינם יודעים שום דרך להשתדל בהשגת החיים : ואין להם עוד שכר · וגם אם היה אפשר להם איזה דרך להשיג התנועות בלתי הכחות הטבעיות והנפשיות אין בזה להם שום שכר ותועלת כי נשכח זכרם : (ו) גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה אבד זכרם ממש שעבר בחייהם מבלי אין כח נפשיי זוכר אותם ובזה אבדה אהבתם ושנאתם וקנאתם שלא יוכלו להתענג ולא להצטער בהם : וחלק אין להם עוד לעולם בכל אשר נעשה תחת השמש · מבלי אין להם אז חיים טבעיים ולא נפשיים שיצטערו או יתענגו

נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ ז לֵךְ אֱכֹל בְּשִׂמְחָה לַחְמֶךָ וּשְׁתֵה בְלֶב־טוֹב יֵינֶךָ כִּי כְבָר רָצָה הָאֱלֹהִים אֶת־מַעֲשֶׂיךָ׃ ח בְּכָל־עֵת יִהְיוּ בְגָדֶיךָ לְבָנִים וְשֶׁמֶן עַל־רֹאשְׁךָ אַל־יֶחְסָר׃ ט רְאֵה חַיִּים עִם־אִשָּׁה אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ כָּל־יְמֵי חַיֵּי הֶבְלֶךָ אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כֹּל יְמֵי הֶבְלֶךָ כִּי הוּא חֶלְקְךָ בַּחַיִּים וּבַעֲמָלְךָ אֲשֶׁר־אַתָּה עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ י כֹּל אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדְךָ לַעֲשׂוֹת בְּכֹחֲךָ עֲשֵׂה כִּי אֵין מַעֲשֶׂה וְחֶשְׁבּוֹן וְדַעַת וְחָכְמָה בִּשְׁאוֹל אֲשֶׁר אַתָּה הֹלֵךְ שָׁמָּה׃ יא שַׁבְתִּי וְרָאֹה תַחַת־הַשֶּׁמֶשׁ כִּי לֹא לַקַּלִּים הַמֵּרוֹץ וְלֹא לַגִּבּוֹרִים הַמִּלְחָמָה וְגַם לֹא לַחֲכָמִים לֶחֶם וְגַם לֹא לַנְּבֹנִים עֹשֶׁר וְגַם לֹא לַיֹּדְעִים

ת"א לך אכול בשמחה לחמך · ברכות נו עקידה שער סב עקרים מד פלח : בכל עת יהיו בגדיך לבנים · שבת קנג זוהר פ׳ תרומה ופרשת דברים : ושמן על ראשך אל יחסר · תרומה שם : ראה חיים עם אשה אשר אהבת · קדושין ל זוהר פ׳ מקץ וס׳ קרח : כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה · זוהר פ׳ מקץ ופ׳ קרח ופרשת פינחס :

רש"י

לא סועיל להם זכות בן ובת לאותן רשעים שעבדו עבודת כוכבים ואין להם כפרה לאחר מיתה : (ז) לך אכול בשמחה · אבל אתה הצדיק שכבר רצה הקב"ה מעשיך הטובים ותזכה לעולם הבא לך אכול בשמחה : (ח) בכל עת יהיו בגדיך לבנים · התקן עצמך בכל שעה במעשה טוב שאם תמות היום תכנס בשלום ומשל שלמה החכם את הדבר הזה לאדם שהזמינו המלך ליום סעודה ולא קבע לו זמן אם חכם הוא או פיקח מיד מכבס כסותו ורוחץ וסך וכן עד מחר עד עת יקרא אל הסעודה יהיו כל שעה בגדיו לבנים והוא רחוץ וסך כך דרשוהו רבותינו במס׳ שבת : (ט) ראה חיים עם אשה אשר אהבת · ראה והבן ללמוד אומנות להתפרנס ממנו עם תלמוד תורה אשר בידך : כי הוא חלקך בחיים · אם עשית כן יהיה חלקך זה חיים בעוה"ז להתפרנס מהאומנות ובעוה"ב שיגיעת שניהם משכחת עון : (י) כל אשר תמצא ידך לעשות רצון קונך בעוד שאתה בכחך עשה : כי אין מעשה וגו׳ בשאול לזכותך משתמות ואם עשית כן אין לך שום חשבון בשאול שתדאג ממנו וכן המקרא מסורס כי אין מעשה ודעת וחכמה בשאול לרשעים ולא חשבון לצדיקים כשיתנו החוטאים דין וחשבון וכך נדרשת במדרש והבא לפותרו בלא סירוס כמשמעו פותר חשבון לכון מחשבה מה יוכל עוד לעשות להפטר מן הדין : (יא) שבתי וראה · כמו זכור וידוע"ם בלע"ז : לא לקלים המרוץ · לא עמדה לעשהאל קלותו משהגיע פקודתו : ולא לגבורים המלחמה · לא עמדה לאבנר גבורתו משהגיע יומו : וגם לא לחכמים לחם · כגון אני שהיה לחמי ליום ששים כור סולת וגו׳ ועכשיו זה חלקי מכל עמלי מקלי ומקידה : וגם לא לנבונים עושר · כגון

אבן עזרא

כשהיו בחיים ובמותם וקנאתם אין להם חלק בכל העולם לעולם : (ז) לך אכול · זה דבור לב בני האדם והוא אוולות והענין אחר שאין למת חלק בעולם כשאתה בחיים לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי אלה המעשים רצה האלהים שתעשה : (ח) בכל עת · המפרשים הקדמונים פירשו על ענין אחד והוא אם ידעת שרצה האלהים את מעשיך לך אכול בשמחה לחמך וצריך אתה שיהיו בגדיך לבנים · והענין שלא יהיו מעשיך מגואלים · וענין ושמן על ראשך אל יחסר שיהיה לו שם טוב · וזהו שיקח אשה ולא ישגה בזרה · וכל אשר תמצא ידך לעשות טוב בעוה"ז עשה כי בעוה"ב איננו עולם מעשה כי אם עולם הגמול · והפירוש הנכון שהפסוקים שיש למעלה ולמטה הם דבקים והוא דבור לב בני האדם כאילו מדבר עם נפשו ולבו הוא כנוי בעד נפשו והוא אכול ושתה ולבוש בגדים נקיים ותסוך תמיד שמן ובמות עם אשה שחשקת בה וכל אלה הם תענוגי הגוף לבדו : (י) כל אשר · כל מה שתמצא לעשות מדברי תענוג עשה כי אין מעשה ולא חשבון על מעשה או מחשבה ודעת וחכמה בשאול שהוא הקבר כי ימצא שאול לצדיקים כמו כי ארד אל בני אבל שאולה : (יא) שבתי · אמר שלמה שבתי וחזרתי כי שמחתי השמחה וכי הטוב שיבקש האדם התענוג בעבור שלא יוכל אדם לשמות בעוה"ז ולא יתענג בו כי ראיתי קלים יכשלו ואין להם כח לרוץ יברחו וימלטו : ולא לגבורים המלחמה · כענין וגבור לא ינצל ברב כח : וגם לא לחכמים לחם · שהיה ראוי להיותם מושלים בכסילים ויהיו רשים והדבר הפוך ברוב : וגם לא ליודעים חן · כענין שמתאוה שיאהבו אותו ויבורי

ספורנו

עשה ואין צורך שיתהדלו להשיג דבר או לברוח מהם : (ז) לך אכול בשמחה לחמך · אמנם אתה העוסק בתורת האל ית׳ אל תדאג על יום המות כי לא תפסיד במות הגוף אבל תשיג מעלה ואושר : כי כבר רצה אלהים את מעשיך · בהשתדלות השגת שעיוני והמעשי אשר בם תשיג נצחיות ואושר כאמרו והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני · לכן אתה : (ח) בכל עת יהיו בגדיך לבנים · על הפך לבוש בגדים צואים וזה שלא יהיו מלוכלכים בחטאי וזה תעשה בכל עת כאמרם ז"ל שוב יום אחד לפני מיתתך : ושמן · רוקח על דרך שמן תורק שמך : על ראשך אל יחסר · שיהיה מפורסם בעיון ובמעשה למען יהן ריח לכל הקרב אליך בהשיכך את זולתך ע"ד ורבים השיב מעון וע"ד ותורה יבקשו מפיהו : (ט) ראה חיים · בחר לך החיים האמתיים שהם חיי עולם כאמרו ובחרת בחיים : עם האשה עם התענוג הזמני : אשר אהבת ימי חיי הבלך · אשר אהבת בימי הבחרות שהם ימי חיים על הפך ימי הזקנה שנקראו ימי הרעה וזה ע"ד וזכור את בוראך בימי בחורותיך : אשר נתן לך האלהים תחת השמש כל ימי הבלך · ואמרתי שתראה ותבחר את החיים בימי הבלך כי אמנם זאת הראיה והבחירה אשר יש לאל ידיך לבחור בה נתן לך האלהים כל ימי חייך לא אחר המות והנה הם ימי הבלך שהם קצרים והמלאכה מרובה ובתכלית המושג הוא רב המעלה כאמרו כי טוב יום בחצריך מאלף · וכאמרם ז"ל יפה שעה אחת של תורה ומעשים טובים בעוה"ז מכל חיי העוה"ב : כי הוא חלקך · זה בלבד הוא חלקך כי כל זולת זה הוא גם לזרים אתך · ולכן : (י) כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך · כאלו החיים : עשה · השתדל להשיג הנצחיות והאושר הנצחי בעוד שהרשות נתונה אין אונס כאמרם ז"ל עשה בעוד שאתה מוצא ומצוי לך ואתה בידך : כי אין מעשה · טוב או רע : ודעת · להשיג בהתבוננות עיוני : וחכמה · מקובלת : וחשבון · מחשבה לאיזה שעולה עוסק או רעה שתצטרך לתשבה : בשאול · כאמרם ז"ל כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות : (יא) שבתי וראה תחת

חן כי עת ופגע יקרה את כלם: יב כי גם לא ידע האדם את עתו כדגים שנאחזים במצודה רעה וכצפרים האחזות בפח כהם יוקשים בני האדם לעת רעה כשתפול עליהם פתאם: יג גם זה ראיתי חכמה תחת השמש וגדולה היא אלי: יד עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול וסבב אתה ובנה עליה מצודים גדולים: טו ומצא בה איש מסכן חכם ומלט הוא את העיר בחכמתו ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא: טז ואמרתי אני טובה חכמה מגבורה וחכמת

ת"א כי גם לא ידע האדם את עתו · סנהדרין פא: וכצפרים האחזות · זוהר פ' מצורע: עיר קטנה ואנשים בה מעט · נדרים לב עקידה שער עג:

רש"י

איוב בתחלה ויהי מקנהו וגו' כשבאה בעתו אמר הגוני אתם רעי: ולא ליודעים חן · הרי משה אין יודע וגבון ממנו בישראל ולא מצא חן בתפלתו שיכנס לארץ: כי עת ופגע · כמשמעו ד"א כי עת יקרה אותם והפגיעה והתחינה יהיו רגילין בהם שלא יבואו לדברים הללו: (יב) כדגים שנאחזים במצודה · כדגים גדולים שנאחזים במצודה גרועה ותלושה ופירשו רבותינו היא חכה שאינה אלא כמין מחט ודג גדול נלכד בה: כהם יוקשים בני האדם · במכשול קטן ואלא כמו המצודה הרעה וכפח נכשלים בני האדם בעת פקודת רעתם כשבא עתם ליפול הרעה עליהם פתאום: במצודה רעה · מלאוויש"ס בלע"ז: כהם · כמותם: (טו) ואדם לא זכר · לא היה חושבו לכלום: (טז) ואמרתי אני · בראותי כן טובה חכמה מגבורה והרי חכמתו של זה בזויה לכולם ועכשיו כולם נמלטו על ידו · ומדרש אגדה עיר קטנה זה הגוף · ואנשים בה מעט אלו איבריו של אדם · מלך גדול זה

אבן עזרא

אל מעמעמו: כי עת ופגע יקרה את כלם · ענין כלם החכמים והכסילים והגבורים והחלשים והנכון בעיני כי כלם ישוב על אלה הנזכרים לבדם והענין כי אין יכולת ביד בן אדם לעשות זה והראיה כי החכמים בעלי הדעות אבות המלאכות אין להם לחם · והאומרים כל אשר תמלא ידך לעשות בכחך שהם הוללות ודבר לא יקום ופירוש עת מה שיש במחברות המערכת העליונה הרע"ש זה · ופירוש פגע פגיעת אחד מן המערכת באחד מהשבעה שהוא התלוי ואליו לפניו ואחריו ושליטתו ותגיו לפניו ואחריו · ודע כי מלת עת הסרת נו"ן ועתה אבאר דע שאין בלשון הקדש אות מתהפך ומתחלף ומובלע ונוסף ונעדר כי אם אותיות אהו"י כאשר פירש ר' יהודה ברבי דוד בעל הדקדוק ז"ל ואות הנו"ן ימצא בראש מובלע והסר וכן באמצע ובסוף כמו נסע שבולע הנו"ן בדגש ויסע וכן ויבא ויתן ויטע וידר ויפול ויגוף יפול עליהו ובפועל יראו הנוני"ן כלם נוסע נושא נותן נוטע נודר נופל נוגף נובל ובציווי יחסרו הנוני"ן כמו קומו סעו שאו את הלב · תנו יד לה' · ופעמים יבאו הנוני"ן על מתכונתם כמו נפלו עלינו ובאמצע ימצא מובלע בנו"ן שני במלת שתי כי הוא מן ולא אתנה לו וכן בם הסרת נו"ן בן וכן עת הוא ענת וכמיהו בדברי קדמונינו ז"ל עונה וכן בלשון ארמית זמנת וכענת ודגשות תי"ו עתו לתבלע הנו"ן כדגשות פי"ו כתו ונו"ן אני במלה אחה וכן חטים ובניהם נראים כארמית ותי"ו אמתו כי שרשו מן אמונה והתי"ו לשון נקבה ויורה עליו וחסר האמת נעדרת וכן תי"ו עת לשון נקבה ויורה עליו ועל זה הדקדוק יבאר לעות את יעף לבדו ולא יסיה לו הגר במקרא: (יב) כי גם · אמר כי כעת והפגע ימצעו שיעשה מה שיתפון ועוד דבר אחר קשה שיתכן שיגיע אליו המות פתאום והוא לא ידע ודמה בני אדם לדגים ולצפרים שלא ידעו עד שנפלו ולא יוכלו להנצל · ומלת יוקשים שם הפועל · אמר רבי יהודה בעל הדקדוק ז"ל ארבעה מלות במקרא ואין להם תמיכות שהם על משקל פועלים והם פעולים ואלה הם והסנה איננו אוכל · אם הראה אותי לוקח מאתך · ורגל מועדת · כהם יוקשים בני האדם · והוסיף ר' יונה נ"ע מלה אחרת המישית והיא לנער היולד ואמר רב שמואל הנגיד כי ה"א היולד במקום אשר כה"א ההוללה ובא סועל עבר במקום עתיד · אמר רבי משה הכהן נ"ע כי ארבעה הם נלכד לכן אוסר מלה מועדת מן החשבון ותהיה התהיה מלה היולד בעבור היות בחשבונם יוקשים ואוכל ולוקח ויולד מהפעלים שיואחים ומועדת מהפעלים העומדים ואמר כי השור"ק במקום הול"ב והיה ראוי להיות על משקל ובחומה היא יושבת ומ"ם פתאום נוסף וממנו כתאים וכן בלבום ויותר נכון היות המ"ם סימן היום ותמול: (יג) גם זו · בעבור שאמר וגם לא לחכמים לחם אמר הפך הדבר לשלא החכם: (יד) עיר קטנה · המפרשים הקדמונים אמרו כי זה על דרך משל ועיר קטנה גופו של אדם והאנשים בה מעט בעלי כח התולדת מכרתי הנפש ומלך גדול הוא יצה"ר והאיש המסכן הוא השכל · והנכון שאינו מדבר על דרך משל כי אם כמשמעו וענינו על החכם שאין לו לחם והיא בעצמו מה לעני יודע אע"פ שלא הועילנו חכמתו בעוה"ז על דרך הרוב גם יש פעמים שתועיל מאוד יותר מהמלכות · אמר עיר קטנה כנגד וסבב אותה מלך גדול בעם רב ואנשים בה מעט · והיא במקום נמוך שיוכל לבנות עליה מצודים וגבוהים ממנה והנה אין ספק שתלכד ואין מציל · ומלת מצודים כמו למצד דוד · מצודה ציון והמ"ם ברם: (טו) ומצא בה איש מסכן · הוא שם התואר ומסכנות הוא השם והמ"ם נוסף וזו הלשון ידועה בארמית וענין ואדם לא זכר שלא היה נהוהו החכם המסכן זכר בפי א' מי העיר לפנים קודם שימלט אותם · יש מדקדקים אמרו כי זוכר אינו נפה וסגין כי כל זכר ויזכור הוא זכירת הלב ומלה הזכירה שהוא מן הבנין הכבד הנוסף הוא בפה והוצרכו לפרש כן ולא זכר פה המדקדים שלא עלה על לבו ומלת ויבכהו ענין כפול ויותר נכון הוא בעיני להיות מלת זכירה פעם בלב ופעם בפה ויורה עליו ומבלי ה' לא הזכרו עוד שעיניו לא הוזכרו עוד לי בפה מבלי ה' · כי מה ענין לא יעלה על לבבכם זכר ושה: (טז) ואמרתי אני טובה חכמה מגבורה · אע"פ שחכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים לכן בשעת הצורך העשה החכמה מה שלא יוכלו

ספורנו

שמעם · אע"פ שאמרתי שהרשות נתונה להזהיר האנושית שכתי וראה שלא יתאמת זה זולתי בדברים שהם בני גמול ועונש אשר על אלה לא תוכל המערכת כלל · אמנם בדברים הזמניים שהם תחת השמש בתכליתם נפסד לא תמיד השיג הבחירה את תכלית המכוון אליה: כי עת · מצד חלוף זמני המערכת ופגע מצד המקרה: יקרה את כלם · נגד המכוון מאתם: (יב) כי גם לא ידע האדם את עתו · ועם זה שבתי וראיתי שיקרה זה גם בשלא ידע האדם את עתו של מקרה שיוכל להשמר ממנו כמו שאולי היה נשמר אם היה יודע הדבר קודם לכן: (יג) גם זו ראיתי חכמה · אע"פ שאמרתי שבדברים הזמניים לפעמים לא תועיל החכמה להשיג המבוקש כשיתנגדו לזה המערכת או המקרה ראיתי גם זה שלפעמים החכמה תגלה את המערכת ואת המקרה בפרט כבלא יהיה פתאום: (יד) עיר קטנה ומצא בה איש מסכן וחכם ומלט הוא את העיר בחכמתו · ובכן הגלה חכמת המסכן את מערכת הנלהב עליה וכל מעשה הקפו הבא עליה במקרה: (טו) והחכמה המסכן

בזויה

הַמִּסְכֵּן בְּזוּיָה וּדְבָרָיו אֵינָם נִשְׁמָעִים׃ יז דִּבְרֵי חֲכָמִים בְּנַחַת נִשְׁמָעִים מִזַּעֲקַת מוֹשֵׁל בַּכְּסִילִים׃ יח טוֹבָה חָכְמָה מִכְּלֵי קְרָב וְחוֹטֶא אֶחָד יְאַבֵּד טוֹבָה הַרְבֵּה׃ **י** א זְבוּבֵי מָוֶת יַבְאִישׁ יַבִּיעַ שֶׁמֶן רוֹקֵחַ יָקָר מֵחָכְמָה מִכָּבוֹד סִכְלוּת מְעָט׃ ב לֵב

ת"א טובה חכמה מכלי קרב · עקידה שער ל: וחוטא אחד יאבד טובה הרבה · קדושין מ: זבובי מות יבאיש יביע שמן · ברכות סא: יקר מחכמה וגו' · זוהר פ' תזריע ופ' בהעלותך עקידה שער מז:

רש"י

יצה"ר שבכל איבריו מרגישין בו: איש מסכן · זה יצר טוב: (יז) בנחת נשמעים · מקובלים הם לבריות: מזעקת מושל בכסילים · משה נפטר זה כמה שנים ועדיין גזירותיו מקובלים על ישראל וכמה מלכי האומות גוזרים גזירות על ישראל ואין דבריהם מתקיימין: (יח) טובה חכמה מכלי קרב · חכמתה של סרח שנאמר ותבא האשה אל העם בחכמתה עמדה להם יותר מכלי קרב שהיה בידם להלחם עם יואב: וחוטא אחד יאבד טובה הרבה · אלולי שהרגה לשבע בן בכרי היו כולם אבודים על ידו · ד"א וחוטא אחד יאבד טובה הרבה הרי שהיו ישראל מחצה צדיקים ומחצה רשעים ובא אחד וחטא ועשאן מרובים נמצא שהכריע את כולם לחובה: (א) זבובי מות יבאיש יביע זה וגו' · כגון בימי התורף שאין בזבובין כח והם קרובים למות גם אם בא לתוך שמן רוקח ומתערב בבשמים הוא מבאישו והוא מעלה קצף שקורין אשקומ"א בלע"ז ונראה בו כמין אבעבועות וזה משמעו של יביע הרי דבר קל שהפסיד דבר חשוב כך יקר מחכמה ומכבוד הסכלות מעט שהרי הכריע את כולם הרי שהיה אדם זה שקול במחצה עבירות ומחצה זכיות ובא ועבר עבירה אחת והכריעתו לכף חובה נמצאת סכלות זה שהוא דבר מועט יקר ושוקל וכבד יותר מכל החכמה והכבוד שהיה בו שהרי הכריע את כולם: יקר · לשון כובד הוא כבד ושקול יותר מן החכמה וכבוד שבו · ומ"א מושלים יצר הרע לזבובי מות: יבאיש יביע · גם טוב שהוא ערב משמן רוקח: (ב) לב חכם לימינו · חכמתו מזומנת

אבן עזרא

לעשות הגבורים והסיה מלת וחכמת חסרת אם כאילו אמר ואם חכמת המסכן בזויה כמו ונמים והלכת אל הכלים ואם נמית · ורבים כמו הם: (יז) דברי · יש מפרש הפסוק הראשון כך טובה חכמה מגבורה ואילו היתה חכמת המסכן בזויה אף כי יותר נשמעים דבריו שהוא מדבר בשפלות קול ונחת מדברי מושל בכסילים בזעקה · כי דברי החכם כמסמרות נטועים מכאן · וי"א דברי חכם אחד אינם נשמעים עד שיתחברו וי"א כי אלה החכמים הם עבירים · והנכון בעיני שאינו מדבר על עת אחת כמו שפירשתי ואם חכמת המסכן בזויה יש עת שישמעו דבריו יותר מדברי המלך: (יח) טובה · החכמה אינה צריכה לכלי קרב וכבר אמר טובה חכמה מגבורה מגבורת הלב ויותר תחיל והנה מכלי קרב לגבור והנה נמצאת החכמה תציל בעליה ואחרים עמו · כמו אנשי עיר קטנה והפך זה וחוטא אחד יאבד טובה הרבה וישוב על מושל בכסילים: (א) זבובי מות · נמצא בכל המקרא לשון יחיד במקום רבים במקומות רבים והנכון בעיני שדרכה דרך קצרה זבובי מות יבאיש עינינו כל זבוב יבאיש במקומו כמו בנות צעדה עלי שור כל בת צעדה כל אחת ואחת במקומו ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו לשנה כל אחד ואחד במקומו ויקח מוקישו את הספרים ויקראהו קרא כל אחד ואחד לבדו ופי' הספר שהיו בו הדברים הכתובים במקרא · ומלת יביע קשה במקום הזה יש מפרשים בה מן אבעבועות ולא אבה דקדוק הלשון כי שרש אבעבועות כמה מפעלים שהלמ"ד שלהם איננו שלם וכמוהו מים תבעה אש נבעה בחומה נשגבה והקרוב אלי כיוהו מגזרת כי דגשות הבי"ת להתבלע הנו"ן שהוא פ"א הפעל ויורה עליו נחל נובע והענין כי הזבובים המתים יבאישו שמן רוקח שאין למעלה מריחו הטוב ולא יפסק הבאוש כי הזבובים יניעוהו ויהיה פועל יוצא: ודע כי יקר · הקמוץ הוא תואר השם ומ"ת יקר בשו"א תחת היו"ד הוא גם כמו כבוד ולעולם הוא קמוץ והוא שם במקום המוכרת והסמוך · כמו בגדי הבגד · וכל יקר ראתה עינו · ואת יקר תפארת גדולתו · וקמץ הסמוך להעריד בינו ובין אחר השם הסמוך · יקר רוח איש תבונה · על כן ישעה האומר בהפלת ר"ס ולכבוד שמך יקר יהגו בקמצת היו"ד והאמת שהוא כבו"א כמו וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן · ועניין יקר בפסוק הזה הוא האדם · והענין כמו הזבובים המתים יבאישו מכן השמן הרוקח כנים לאדם שהוא יקר מחכמה ומכבוד שיש בו סכלות מעט כי סכלות מעט לחכם יבהיה זכרו ויבאישנו וזה הסכלות הוא חטא וזה הפסק דבוק בפסוק שלמעלה וחוטא אחד יאבד טובה הרבה · גם חטא אחד לחכם הוא דבר קשה · הלא תראה שלמה המלך נראה אליו המקום פעמים · ובנה מקום לכבוד השם · ונסתה והנה הכמתו למעלה מהקדמונים והאחרונים ולא נמצא עולתה בו ובעבור חטא אחד שחטא הפסוק על נשיו מה היו עושות וכן בנו בית לאלהיהן מעושר שלמה נכתב עליו כל מה שנכתב במקרא בדברי אחיה ונתמים · ואל תתמה כי כל חטא הוא קטן וגדול לפי מעלת העושה · כענין בקרובי אקדש ומה נכבד דרש קדמונינו ז"ל במלת ובהיכליו נשערה מאד וכן נכהבו מלות קשות על גדולים מהלמה המלך על דבר קל ולא נעשה בזדון רק אחרים סבבו הדבר: (ב) לב חכם · לא יאמר על גוף הלב כי באמצע הוא לכל לחכם ולכסיל אע"פ שראינו נטוי לצד שמאל ועניינו שכל החכם עמו ובשעת הצורך ימצאנו מיד בכל ענייניו במהרה והפך זה הכסיל · כאילו לב חכם לימינו כי לימין יותר כח מן השמאל ויותר מסירות בעבור היות מבוע הדם שהוא הכבד לפאת ימין · ואין א"כ אמר יד ימינו טענה כי כמוה:

ספורנו

בזויה · ואע"פ שאפשר שתגבר החכמה על המקרה ועל המזל הנה יקרה שתמנע החכמה לעשות זה הטוב מפני היותה באדם מסכן אשר היא בזויה בו מפני המסכנות: ודבריו אינם נשמעים · וכזה לא יושג הוא הטוב שאפשר שיושג בחכמתו: (יז) דברי חכמים בנחת נשמעים · וכן יקרה כשיסדר הצבא מסדר ענייניו בחכמתו בנחת וזה קודם שיכנס למלחמה כי אז יהיו דבריו נשמעים וישמרו אנשי הצבא את סדרו ויועיל: מזעקת מושל · יותר ממה שתועיל זעקת מושל אם יזעק בכסילים על אנשי הצבא הבלתי נבונים בסכלות ובלתי סדר נאות: (יח) ולכן אני אומר טובה חכמה מכלי קרב · טובה חכמה בתחבולות וסדר המלחמה יותר מכלי קרב וזה כשיהיו כלי מלחמת בסדר ובתחבולה: וחוטא אחד יאבד טובה הרבה · ולפעמים יקרה שיהיה שר צבא חכם ומסדר המלחמה היטב ואחד מן ראשי הגלחמים בשגגה מסדרו יאבד הנצחון אשר ממנו המלך טובה הרבה כמו שקרה בענין עכן ודומיו: (א) זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח · וכמו שיקרה במלחמה שחטא מועט יאבד טובה שהיתה נכונה לנצחון כן יקרה בזולת זה כי לשמן הרוקח אשר הוא דבר חשוב מאד קרה הפסד רב בזבובי מות שהם דבר בלתי חשוב כלל: יקר מחכמה ומכבוד סכלות מעט · וכמו כן יקרה שהסכלות מעט שיעשה האדם יבאישהו לפעמים בעיני ההמון ויפילהו מכבודו וחשיבותו גם שהיה קודם לכן יקר מחכמה ובכבוד: (ב) לב חכם לימינו · החכם יתן השכל בימינו והאחוב ישאלנו באוזן

חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו: ג וגם בדרך כשהסכל (יתיר ה׳) הלך לבו חסר ואמר
לכל סכל הוא: ד אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח כי מרפא יניח
חטאים גדולים: ה יש רעה ראיתי תחת השמש כשגגה שיצא מלפני השליט:
ו נתן הסכל במרומים רבים ועשירים בשפל ישבו: ז ראיתי עבדים על סוסים
ושרים הלכים כעבדים על הארץ: ח חפר גומץ בו יפל ופרץ גדר ישכנו נחש:
ט מסיע אבנים יעצב בהם בוקע עצים יסכן בם: י אם קהה הברזל והוא לא

דגש אחר שורק

ת״א לב חכם לימינו · שם שבת ל: וגם בדרך כשהסכל הולך לבו · זוהר סוף פרשת ברחשית עקידה שער מד: כשגגה שיוצא מלפני השליט · מועד קטן יח כתובות כג מגילה סח: ופורץ גדר ישכנו נחש · שבת קי עבודה זרה כז: מסיע אבנים יעצב בהם בוקע עצים יסכן בם · בתרא קמא סנהדרין ק: אם קהה הברזל והוא לא פנים · תענית ז:

רש״י

להטותו אל דרך המיומנת לטובתו: ולב כסיל לשמאלו · לעקשו מן הדרך המיומנת שהיא תפארה וגותה לו: (ג) ואמר לכל סכל הוא · בהליכתו ובדבורו הכל מכירין שהוא שוטה: (ד) אם רוח המושל · מושל העולם תעלה עליך לדקדק אחריך במדת הדין: מקומך אל תנח · מדתך הטובה אל תנח לומר לו מה יועיל לדקתי לי: כי מרפא · דקדוקי הדין ביסורין הבאין עליך מרפא הוא לעונותיך ויניח לך חטאים הגדולים: (ה) כשגגה שיוצא מלפני השליט · דומה הוא לשליט שהוציא דבר שגגה מפיו שוגג ואי אפשר לחזור כך אומר הקב״ה ואין להשיב: (ו) נתן הסכל במרומים רבים · זו היא הרעה שהיא כשגגה שיוצא מלפני השליט שניתן השטות והרשע במרומי גובה שהגביהם הקב״ה את הכסילים ואת הרשעים שאני רואה ברוח הקודש שהם עתידים לפשוט יד בהיכלו ולשום אותותם אותות: ועשירים בשפל ישבו · ישראל שכל הגדולה והכבוד שיש להם עכשיו בימי עתידים לישב בשפל שנאמר ישבו לארץ ידמו: (ז) ראיתי עבדים על סוסים · כשדים הם שנאמר בהם זה העם לא היה יתעלו להיות על סוסים · מוליכים את שבויי ישראל אסורים בקולרין: הולכים כעבדים על הארץ · לפני קרונין של כשדים: (ח) חופר גומץ · שוחה: בו יפול · פעמים שהוא נופל בו כלומר יש לך חורש רעה וסופו לשוב עליו בסוף שכלה זרעו של נ״נ ע״י כלי בהמ״ק שנאמר ועל מרי שמיא התרוממת: ופורץ גדר · סייג של חכמים לעבור על דבריהם: ישכנו נחש · מיתה בידי שמים ולפי שדבר בלשון פריצת גדר הזכיר בתשלומין לשון נשיכת נחש שהוא דר בחורי נקבי כתלי בתים פרוצים: (ט) מסיע אבנים יעצב בהם · מסיע אבנים ממחצבתם בהרים מתיגע בהם · יעצב לשון יגיע כמו בעצבון תאכלנה כלומר כל אדם לפי מלאכתו עצבונו אף עושה רעה לפי זריעתו יקצור: יסכן בם · יתחמם בם כמו ותהי לו סוכנת אף העוסק בתורה ובמצות סופו ליהנות מהם: (י) אם קהה הברזל · תרגום לוריש שקיהה פיהם וחדודם: והוא לא פנים קלקל · ואינם

אבן עזרא

היא על דרך הנמשל ברוב בני אדם: (ג) וגם בדרך · והסכל בכל עסקיו ודבריו יראה תוכו שכלו ודעתו ואפי׳ כשהוא הולך בדרך וכאילו הוא קורא על נפשו ומראה קלונו ומודיע חסרונו לכל וזה ענין ואמר לכל סכל הוא כאילו בפיו יאמר לכל שהוא סכל: (ד) אם רוח · בעבור שהזכיר למעלה כי דברי החכם נשמעים יותר מדברי המושל בכסילים שב להזהיר החכם אם עלית בחכמתך עד מעלת הממשלה כענין כי מבית הסורים יצא למלוך מקומך אל תנח והענין שהלום רוח או פחד שיתעסק גם בחכמה תמיד כמו שהיה בתחלה כאילו לא זז ממקומו ולא עלה למדרגה עליונה כנגד האדם · ודע שאם הרפאים יניחך הרפוי עם חטאים גדולים · ויותר נכון היות מרפא פועל מהבנין הכבד שממנו ורפה לה והאל״ף במקום ה״א כאל״ף על כן הוא מרפא שהוא מהבנין הכבד והענין כי העוזב הממשלה יעזוב חטאים גדולים · וי״א כי איש מרפא יעזוב חטאים גדולים כמו בעל הרפואה לא יאכל דבר שיזיקנו היזק רב רק ישמר · ויפרש זה המפרש אם רוח המושל תעלה אם העלה עליך חמת המושל לא תסור מדרוש החכמה והחכם לא יכעיס המושל · והענין כי החכם יעזוב כל דבר שיביאהו לידי חטא בהגבורו יכעס המושל כמו הרופא שישמר בתחלה מן המאכלים הקשים: (ה) יש רעה · באה מלת יוצא בה״א ד׳ שלא אל״ף כמו השפלים בפני ה״א כמו ואת מאמר מרדכי אסתר עושה והיא לשון נקבה כי הזכר יוצא וכמוהו כעגלה דשא ואם היה באל״ף נחה על מנהג בעלי הה״א כמו דוה · למען סמ״ת הרוה · אע״פ שאמר בעל הדקדוק באל״ף של דשא המורת ה״א · וענין זה הפסוק דבק בשל מעלה כי המושל שלריכנו מתגלהו שיעשה דברים הפך האמת ויראה כאילו הם שגגה ולא ידע: (ו) נתן הסכל · מפרשים אמרו שיהיה ראוי להיות בשי״ן והענין שבעלי השכל ראויים לשבת במרומים רבים והעשירים בהפך והענין בעצמו נכון · לכן היגנו מענין הפסוק שהוא לפניו ואחריו · ובן פירושו נתן איש הסכל שהוא הכסיל להיות במרומים ויתכן היות סכל שם התאר כמו ילד והלך ופירוש רבים כמו גדולים ועשירים שיש להם מעלה בעולם כמו שאמר בספר משלי עשיר ברשים ימשול יושבים בשפל:
(ז) ראיתי · זה הפסוק מענין הפסוק הראשון ועל כלם אמר בתחלה יש כמו שפירשתי שהוא הנמשל לפרקים מעמים: (ח) חופר גומץ · דע כי גומץ אחד ואין שני גם כן ואת אין לו במקרא וחופר יורה על ענינו שהוא כמו בור כרה ויחפרהו ויתכן שזה הענין ישוב על השליט שיעשה הפך האמת ופרץ גדר גנוהו חכמים קדמונים · או יהי ענינו על הכסיל · והענין אע״פ שימצא דברים בעולם הפך האמת הוא במעט אך ברוב חופר גומץ בו יפול והחכם הרואה את הנולד לא יפול: (ט) מסיע · רוב המפרשים פירשו יסכן בם יתחמם בם ואמרו כי כמוהו ותהי למלך סוכנת · וזה הענין בלשון ערב לא ימצא מהבנין הקל כי אם פועל עומד והנכון כי סוכנת בעלת אוצרות המלך כמו ערי מסכנות וכמוהו אל הסוכן הזה וזה הפירוש בלא ראיה ודגל כי זה ענין אם קהה הברזל · והקרוב אלי שמלת יסכן בם מלשון סכנה והוא ידוע בדברי הראשונים ושני הפסוקים דבקים ועודנו בכלל החכמה והוא גם דבק בפסוק שלמעלה שהכסיל בסכלותו יפרוץ גדר והחכם ישמר מזה והענין שאין דבר בעולם שיוכל אדם להשיגו בלא עמל ועמל והסבה אפי׳ האבנים שהם ברשות אדם ומי שירצה יקח אותם יעצב בהסיעם אל המקום שירצה וכן מי שיעשה ייגע בבקיעת ועתה יסתכן: (י) אם קהה · אף כי קהה הברזל ולא קלקל פניו והענין שלא יהיה ממורט וקלקל הוא

ספורנו

שיגביר השכל על התאוה · ולכן כאשר יעשה החכם ספק זה שהוא ממעשה

פָּנִים קִלְקַל וַחֲיָלִים יְגַבֵּר וְיִתְרוֹן הַכְשֵׁיר חָכְמָה: יא אִם־יִשֹּׁךְ הַנָּחָשׁ בְּלוֹא־לָחַשׁ וְאֵין יִתְרוֹן לְבַעַל הַלָּשׁוֹן: יב דִּבְרֵי פִי־חָכָם חֵן וְשִׂפְתוֹת כְּסִיל תְּבַלְּעֶנּוּ: יג תְּחִלַּת דִּבְרֵי־פִיהוּ סִכְלוּת וְאַחֲרִית פִּיהוּ הוֹלֵלוּת רָעָה: יד וְהַסָּכָל יַרְבֶּה דְבָרִים לֹא־יֵדַע הָאָדָם מַה־שֶּׁיִּהְיֶה וַאֲשֶׁר יִהְיֶה מֵאַחֲרָיו מִי יַגִּיד לוֹ: טו עֲמַל הַכְּסִילִים תְּיַגְּעֶנּוּ אֲשֶׁר

ת"א וחיילים יגבר · שם ח: אם ישוך הנחש בלא לחש · שם ערכין טו עקידה שער כב: ואין יתרון לבעל הלשון · תענית שם:

רש"י

לטוטים ומרוטים למען היות להם ברק אעפ"כ וחיילים יגבר · מגביר הוא במלחמה את גבורי החיילים לנצחם: ויתרון הכשיר חכמה · ומעלת כשרון יש עוד לחכמה יותר מן הברזל אם ת"ח מסתיר פניו ברעב ואתה רואהו מסכן בין העשירים הרבה חיילים מתגברים על ידו · ואל תתמה על וי"ו וחילים כי הרבה ווי"ן נופלים כן בלשון עברית כמו אם ראית גנב ותרץ עמו עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה והרבה מפורשים כזה: (יא) אם ישוך הנחש · את איש: בלא לחש · מחמת שלא לחשו החבר שלא ישוך: ואין יתרון · לחבר הרשע שהיה רגיל ללחשו ולא לחש כך אם בני עירך נכשלים באיסורין מחמת שאין חכם דורש להם ומלמדם את חוקי התורה אין יתרון לו בשתיקתו ולא ישתכר: (יב) דברי פי חכם חן · על שומעיהן ומשמעים לו ומוב לו שגומל גדולה עליהם: ושפתות כסיל תבלענו · זה המסית את חבירו מדרך טובה כגון בלעם שפרץ גדרן של עובדי כוכבים שנגדרו עצמן מן הערוות מדור המבול ואילך והוא יעץ להם להיות מפקירין נשותיהן לזנות: (יג) תחלת דברי פיהו סכלות · כשאמר לו הקב"ה מי האנשים האלה עמך היה לו להשיב ה' אתה יודע והוא אמר בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי כלומר אם בעיניך אני נבזה חשוב אני בעיני מלכי הארץ: ואחרית פיהו הוללות · שיעצם ושרבוב לכה איעצך זימת אולת: (יד) והסכל ירבה דברים · שהיה מתפאר בעצמו שהיה יודע דעת עליון: כי לא ידע האדם מה שיהיה · לו לאחר זמן שהרי הלך ליטול שכרו במדין ולא ידע שיפול בחרב · ולפי פשוטו הסכל ירבה דברים נוזר ואומר מחר אעשה כן לפלוני ואינו יודע מה שיהיה מחר: ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו · כלומר לא סוף דבר שאינו יודע מה יהיה לאחר זמן אלא אף הבא עכשיו מאחריו שלא כנגד עיניו אלא מאחורי ערפו מרחוק צריך הוא שיהא מי יגיד לו: (טו) עמל הכסילים תיגענו · כסילותם גורם להם עמל המיגען אשר לא למדו דרכי מבואות העיר ומתיגעין ליכנס דרך פתחים ובלעי המים ויגע מטביעית רגליו בבוץ כלומר עצלות של עוזבי התורה גורם להם יגיעת עמל בגיהנם: אשר לא ידע ללכת · אל כתיב אמת יפרוש מן העבירות לפי שלא

אבן עזרא

מפעלי הכשל והוא כפול וסוא מענין נחשת קלל אז יתיש כח הביקע · ומלת יגבר כמו ינלהו כמו וגברתי את בית יהודה · וחיילים יגבר כמו כח כענין אלהים ה' חילי · אנשי חיל: ויתרון הכשיר חכמה · והענין שיש לחכמה יתרון על כל עלב כי תכשיר האדם ותיישרנו בלא עצבון והתשת כח וכשר הדבר פועל עומד מן הבנין הקל והכשר פועל יוצא מן הבנין הכבד הנוסף: (יא) אם ישך · חוזר לענין שלמעלה והוא ופורץ גדר ישכנו נחש · ויתכן שזה הגדר הוא שגדר שלמה ודמה המלשין לנחש והענין אין יתרון לבעל הלשון מן הנחש הנשפוני שלא ישמע לחש שיזיק ולא יסכה: (יב) דברי פי · אלילה להיות החכם בעל לשון רק כל הדברים שיוצאים מפיו הם חן · והכסיל יבחית על נפשו ודבורו ואמר תבלענו לשון יחיד · כענין זהובי מות · שמם ירח עמד זבולה: (יג) תחלת · אין טעם לדבריו תחלה וסוף: (יד) והסכל · יאמר אוכל ואשתה כי לא אדע מה שיהיה בחיי ובמותי ויתכן היות כמוהו כי מי יודע מה טוב לאדם בעבור היות למעלה כי יש דברים הרבה מרבים הבל: (טו) עמל · דמה הכסיל שיעמוד לבקש גבוהות ונפלאות ממנו והוא לא ידע הנראות והידועות כאדם רוצה ללכת אל עיר ולא ידע הדרך וייגע ולא ירא חפצו · וכל עמל במקרא הוא לשון זכר וזה לבדו לשון נקבה כמו כל כבוד במקרא לשון זכר חוץ מאחד אל תחד כבודי:

ספורנו

הכסיל יבליבהו אותו הסכנות בעיני ההמון ויהי לחרפות לו: (ג) וגם בדרך כשהסכל הולך · להשיג איזה דבר בלתי נאות להשיגו: ואמר לכל סכל הוא · ובזה יתקוממו עליו רבים לספר מהמבתו: (ד) אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח · ולפעמים הצטרך לדבר על לב המושל בתכמתך כי מרפא יניח העתים גדולים כי אמנם לשון חכמים מרפא יעשה שהמושל יטה אז לדברי עצתו כאמרו ולשון חכמים מרפא: (ט) מסיע אבנים · וכמו כן יקרה למסיע אבנים אל מקום בלתי כנון שיפעט ויכשל בהם הוא בעצמו: ובוקע עצים יסכן בם · וכן יקרה לבוקע עצים כדי שיתחמם בהם אע"פ שעושה זה לתכלית טוב יקרה לו בהם לפעמים איזה רעה: (י) וזה אם קהה הברזל והוא לא פנים קלקל וחילים יגבר · וזה יקרה לו כשיבקע העצים בגרזן בלתי הגון שהבר קהה הברזל של גרזן ועם זה שאין הברזל מוכן היילים יגבר ויתאמץ לבקע בו · ולשון וקלקל הוא מלשון נחשת קלל · ויתרון הכשיר חכמה: (יא) אם ישוך הנחש בלא לחש · יתרון ומעלת תקון התכמה בכמו אלה הוא שאם יקרה שישוך הנחש הסכלות הפורץ גדר שיהיה התקון בלתי שילחוש וידבר באזני הפורץ הסכל להזהירו שלא יוסיף לחטוא: ואין יתרון לבעל הלשון · כי גם שידבר בעל הלשון באזני הסכל בלשון נקיה לא יועיל כלל: (יב) כי אמנם דברי פי חכם חן · ומכל מקום בפתות כסיל תבלענו · תבלע אותו החן בשפתות הכסיל שישיב כאשר תדבר באזניו: (יג) תחלת דברי פיהו סכלות · היא תשתית אותו החן: ובכן אחרית פיהו · שהוא הוללות רעה · ועם זה הסכל ירבה דברים · ויהיה תחלת דברי פיהו: (יד) לא ידע האדם מה שיהיה כאשר יגער בו החכם על הקלקול שגרם בסכלותו ויזהירנו שלא יוסיף לקלקל יתיב ויאמר הנה לא ידע האדם מה שיהיה עתה סבת זה הקלקול ואומר שלא היה הקלקול בסכלותו: ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו · וכאשר יעידהו החכם ויאמר לו שלא יוסיף לפרוץ גדר פן יוסיף נחש נושך ישיב באחרית פיהו הוללות רעה באמרו אשר יהיה מאחריו אחר זה המקרה מי יגיד לו כלומר שאין דרך לאדם לשפוט בעתידות · וזה בחשבו שתהיה הנפש השכלית כמו הנפש הבהמית שלא תרגיש זולתי המוחש · תהיה: (טו) עמל הכסילים תיגענו · לכן אפס אל תחוש לגעור בו ולעורר אותו על העתיד אבל בשתיקתך תיגענו בעמל הכסילים העמלים להסיר איזה היזק קורה מבלי

אין

לֹא־יָדַע לָלֶכֶת אֶל־עִיר׃ טז אִי־לָךְ אֶרֶץ שֶׁמַּלְכֵּךְ נָעַר וְשָׂרַיִךְ בַּבֹּקֶר יֹאכֵלוּ׃ יז אַשְׁרֵיךְ אֶרֶץ שֶׁמַּלְכֵּךְ בֶּן־חוֹרִים וְשָׂרַיִךְ בָּעֵת יֹאכֵלוּ בִּגְבוּרָה וְלֹא בַשְּׁתִי׃ יח בַּעֲצַלְתַּיִם יִמַּךְ הַמְּקָרֶה וּבְשִׁפְלוּת יָדַיִם יִדְלֹף הַבָּיִת׃ יט לִשְׂחוֹק עֹשִׂים לֶחֶם וְיַיִן יְשַׂמַּח חַיִּים וְהַכֶּסֶף יַעֲנֶה אֶת־הַכֹּל׃ כ גַּם בְּמַדָּעֲךָ מֶלֶךְ אַל־תְּקַלֵּל וּבְחַדְרֵי מִשְׁכָּבְךָ אַל־תְּקַלֵּל עָשִׁיר

ת"א אשר לא ידע ללכת אל עיר · עקידה שער מג : אי לך ארץ שמלכך נער · שבת י : ושריך בבקר יאכלו · עקידה שם ת זוהר פ' לך לך ופרשת חיי שרה ופ' תרומה : אשריך ארץ שמלכך בן חורין · שם עקידה שער מג : בעצלתים ימך המקרה · שמיני ז מגילה יא סנהדרין ז : גם במדעך מלך אל תקלל · בתרא ד : ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר · שם : כי עוף השמים

רש"י

שלא למד תורה שנאמר נר לרגלי דבריך : (טז) אי לך ארץ שמלכך · בזמן שמלכך ודייניך מתנהגים בנערות : (יז) בגבורה ולא בשתי · שעוסקין בגבורת החכמה והבינה ולא בשתיית יין : (יח) בעצלתים ימך המקרה · כשאדם מתעצל ואינו מתקן פרצה קטנה שבתקרת הבית : ימך המקרה · ישפיל הבנין המקרה את הבית והמסכך עליו : ידלוף · יטפטף דלף גשמים כלומר כשישראל מתעצלים בתורה הם נמקים ובית גאון עוזם חרב ומך : (יט) לשחוק עושים לחם · חדוות מזמוטי חתנים וכלות עושים סעודה ולחם סעודה גדולה קרוים לחם כמה דאת אמר בלשצר מלכא עבד לחם רב : ויין · משקין בסעודה אשר ישמח החיים : והכסף יענה את הכל · אם אין כסף אין סעודה לפיכך לא יתעצל אדם מן המלאכה כדי שיהא לו מה להוציא : (כ) גם במדעך מלך · אפילו במחשבותיך בלא דבור · גם אפילו מלך אל תקלל לא תרגיז למלכו של עולם · ד"א כמשמעו מלך שאתה מחויב לשמוע פיו וכו' : עוף השמים · נשמה הנתונה בך שסופה לעוף על השמים : ובעל כנפים ·

אבן עזרא

(טז) אי · כאשר הזכיר דבר הכסיל שהוא ככל אמר אם היה זה הכסיל מלך יהיה דבר קשה אף כי אם היה גם נער ומלת אי כמו אוי כמו ואי לו האחד שיפול ואין לשם בלישי בעניננו : ושריך בבקר יאכלו בעבור שלא יתעסקו כי אם באכילה השך דינם לבקר משפט : (יז) אשריך · זאת המלה באה בלא סמיכת דבוק בלשון רבים כמו אשרי האיש ובסמיכה פעם בלשון רבים כמו ובושת כה' אחריו · ובמקום אחר בלשון יחיד ושומר תורה אשרהו · אמר רבי משה הכהן נ"ע כי אשרהו לשון רבים וכן עיניהו ידהו גבורהו בהתפללו בעד רעהו ולאיותיו כי נכח עיני ה' דרכי איש · ושכח הנה עין ה' אל יראיו · ג"כ ידהו לשון יחיד · וגבורהו כן מגן כל גבור שיש בו · ובעבור מלת בהתפללו בעד רעהו נסבך העולם וא"כ ביד רעהו שעדלמי שניס היו · ומה הפרש בין רעו ורעהו · שיו שיהו · גם בשעלים ירדפו ירדפהו · אולי התפלל איוב בעד כל אחד ואחד מרעיו תפלה בעצמה ולקח כל אחד מהם שבעה פרים ושבעה אילים · ויורה על מלת אשרהו שהוא לשון יחיד אשרך ארץ · וענין בן חורים שיעשה מעשה הגדולים והפך בן בליעל · אמר אחד מהמפרשים ידוע שאין בעינים כדמות הלובן שהוא דומה לאור ואין למשה מן הטהור והכתוב ידמה הגדולים ללובן והקטנים שאין להם מעלה וגדולה להשך ויפרש חורים לבנים כמו חור כרפס ותכלת · ג"כ יפרש ואורגים חורי · שלי חורי · ולבן בלשון ארמית חיור · והפך החורים החושכים כל יתיצב לפני חשוכים : יש מפרש ולא בשתי כמו בשתיה וי"א כי בשתי כמנין דלות כמו ונשתו מים · לשונם בצמא נשתה · והענין כי כל מעשיהם בגבורה · וענין סמיכת גבורה לאכילה עד שיתאוו ויתעכל המאכל הראשון והענין שאינם אוכלים כי אם לצורך ולא בבעבור תענוג : (יח) בעצלתים · ידוע כי כל מלה שהיא על שנים כיא שנים כמו עיניה רגלים ידים ביקים ביניים בעבור היותה שתי מערכות רחים וכן שמים ומבין סוד הגלגלים יודה כן וכן פעמים גם מים ויש לו סוד סתום וחתום ואת כל לוחותים שיש כפיגות כבתי לוחות מעקה דרכים כן ויורה עליו סוף הפסוק יפול נאחת וכן פירש רבי משה הכהן נ"ע לשרים א"כ תהיה מלת עצלתים חוזרת לידים כאילו אמר בידים עצלות והוא לשון קורה והמקרה במקום הזה שם · וי"א שהוא פועל כמו המקרה במים עליותיו כמה קרוהו וכלם מן הבנין הכבד הדגוש ויהיה כרי"ש ראוי להדגש ויאמר כי המקרה בעצלות ידיו עשה מעשה מך וזה רחוק בעבור היות ימך מבנין נפעל כמו יהל כבוד יעקב והוא משפלי השפל : ובשפלות ידים · ענינו עניות ומסכנות וידלוף מלשון דלף טורד וענינו הטפות היורדות וזה הפסוק דבק בפסוק שלמעלה כאילו יאמר על אותו המלך והשרים המתעסקים באכילה ויעצלו להביט בדברי המלוכה והנה יתחדשו עליהם בעבור עצלותם שני דברים · האחד שתפחת מלכותם כמו הבית שיהרס מעט מעט וימך המקרה והדבר השני שלא ישתכלו כדי להוסיף ממון ולאצור אותו בשעת הצורך וזה ענין ובשפלות ידים : (יט) לשחוק · והלא יראו כי כל שמחה שבעולם ושחוק עיקרם בלחם שעושים שעושים ויין שמשמח חיי אדם ויתכן היות חיים תואר השם כי היין ישמח החיים שעל פני האדמה : והכסף יענה את הכל · וענין יענה ימציא ויתכן שהוא מן עת כמו שבירכתי והענין שימציאהו בעת שירצה הרוצה : (כ) גם במדעך · אע"פ שהמלך נער שאמר לך שלא תקללנו אפילו במדעך וענינו בלבך ובמחשבותיך שאתה יודע אותם לבדך ובמקום הסתר אל תקלל עשיר כי אם ישמע המלך יזיקך בכחו והעשיר בעשרו : כי עוף השמים · דרך משל כמו כי היא שמעה את כל ובעל כנפים

ספורנו

אין אדם ידיעת הכתו : אשר לא ידע ללכת אל עיר · וזה יקרה לו מהסרון ידיעתו גם במדיניות באופן שלא היה בעיר מעולם ולא ללכת שם להיות עם בני העיר : (טז) אי לך ארץ שמלכך נער · ומנהיג המדינה ע"י בני גילו כהם נערים ואוכלים בבקר כמנהג הילדים באופן שאין בהם שלמות הכמה ולא נסיון וצריכים לעצת אחרים ועם זה פונים להנאתם ותאוותם ובכן לא יפנו לטובת מלכם לשמור המדינה מן הקלקול : (יז) אשריך ארץ שמלכך בן חורין · משעבוד התאוה והתגברות · ובזה יהיה בעל עצה מעצמו ויפנה לתקן ענייני המדינה : בגבורה · בזריזות וחריצות לתקן המדינה : ולא בשתי · על הסך גבורים לשתות יין : (יח) בעצלתים ימך המקרה · ואמרתי שלהקון המדינה יצטרך גבורה וזריזות · כי אמנם יקרה בזה כמו שיקרה למקרה את הבית שימך ויפול מחוזקת אומנתו בעצלתים בשני מיני עצלות שהם עצלות המביא את הבנים המתעצל מהביאם ומצלות המקרה שמאחר לעשות גם את הקרוי : ובשפלות ידים · ובשפלות וחסרון ידי כל אחד מהמביאים באינם עובים מלאכתם בשלמות : ידלוף הבית · יקרה שידלוף הבית ויפלו בתוכו מי גשמים מבלי אין בקרוי שלמות נאות : (יט) לשחוק עושים לחם ויין ישמח חיים · וזה בהיות עבדי המלך פונים אל המשתאות : והכסף יענה את הכל · והכסף של שוחד וחמדת הממון ישפיל אם הכל את המדינה ואת מנהיגיה בשוד עשה צדקה ומשפט : (כ) גם במדעך מלך אל תקלל · וגם אם הדעת זאת אל תפיק לקלל את המלך כי הפול הנזכר נגד נכחו · ומלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא · יש צדיקים השומעים לבוכן מרום ויש

הערים

כִּי עוֹף הַשָּׁמַיִם יוֹלִיךְ אֶת־הַקּוֹל וּבַעַל הַכְּנָפַיִם יתיר ה' יַגֵּיד דָּבָר׃ **יא** א שַׁלַּח לַחְמְךָ עַל־פְּנֵי הַמָּיִם כִּי־בְרֹב הַיָּמִים תִּמְצָאֶנּוּ׃ ב תֶּן־חֵלֶק לְשִׁבְעָה וְגַם לִשְׁמוֹנָה כִּי לֹא תֵדַע מַה־יִּהְיֶה רָעָה עַל־הָאָרֶץ׃ ג אִם־יִמָּלְאוּ הֶעָבִים גֶּשֶׁם עַל־הָאָרֶץ יָרִיקוּ וְאִם־יִפּוֹל עֵץ בַּדָּרוֹם וְאִם בַּצָּפוֹן מְקוֹם שֶׁיִּפּוֹל הָעֵץ שָׁם יְהוּא׃ ד שֹׁמֵר רוּחַ לֹא יִזְרָע וְרֹאֶה בֶעָבִים לֹא יִקְצוֹר׃ ה כַּאֲשֶׁר אֵינְךָ יוֹדֵעַ מַה־דֶּרֶךְ הָרוּחַ כַּעֲצָמִים בְּבֶטֶן

ת"א יוליך את הקול· שם האליליס י: תן חלק לשבעה וגם לשמונה· ערובין מח:

רש"י

מלאך המלוה אותך כענין שנאמר כי מלאכיו יצוה לך ולפי משמעו כעוברים והשבים יש לך לדאוג מכל בריה שמא יש שומעים ויגידו לאחרים: (א) שלח לחמך על פני המים· עשה טובה וחסד לאדם שיאמר לך לבך עליו אל תראנו עוד כאדם שמשליך מזונותיו על פני המים: כי ברוב הימים תמצאנו· עוד ימים באים ותקבל תשלומיך ראה מה שנאמר ביתרו קראן לו ויאכל לחם ושכר שהוא מצרי ולא יראנו עוד מה היה סופו נעשה חתנו ומלך על ישראל והכניסו תחת כנפי השכינה וזכו בניו ובני בניו לישב בלשכת הגזית: (ב) תן חלק לשבעה וגם לשמונה· חלקת מלחמך ומשלך לשבעה צריכי חסד חלק עוד לשמונה שיבואו אחריהם ואל תאמר די: כי לא תדע מה יהיה רעה· שמא עוד ימים באים ותצטרך לכולם או הנצל על ידי הצדקה מן הרעה ואם לא עכשיו אימתי ורבותינו אמרו תן חלק וגו' אלו שבעת ימי בראשית תן אחד מהן חלק ליוצרך לנוח בשבת וגם לשמונה אלו שמונת ימי המילה· ד"א תן חלק לשבעה קרבנות ציבור של שבעת ימי פסח וגם לשמונה של שמונת ימי החג: כי לא תדע מה יהיה רעה· אם יחרב הבית ולא תקריבו עוד ויועילו הקרבנות הראשונים לבטל הגזירה הרעה· ד"א כי לא תדע מה יהיה לא ידעת מה נגזר על הגשמי' בחג ויועילו הקרבנות ויבטלו גזירות רעות: (ג) אם ימלאו העבים גשם· אם ראית עבים מלאים גשם ידעת שסופם יריקו גשמיהם על הארץ במקום שהטובה צומחת וניכרת שם סופה לנוח אף כן דע שאם יפול עץ וגו' אם ישכון אדם חכם וצדיק בעיר או במדינה מקום שישכון שם יהיו נראין מעשיו אחר מותו וחכמותיו ומדות תרומיותיו ותשלום טובה ליושבי המקום על מנהגו הטוב שהדריכם בדרך ישרה: יפול· ישכון כמו על פני כל אחיו נפל: עץ· תלמיד חכם שמגין בזכותו כעץ המסיך על הארץ: (ד) שומר רוח· ממתין ומצפה עד בא הרוח: לא יזרע· פעמים ממתין ואינו בא: ורואה בעבים· נותן עיניו בעבים וכשרואה אותם קודרים ירא לקצור מפני הגשמים לעולם לא יקצור לפי שירא תמיד: (ה) כאשר אינך יודע וגו' כעצמים בבטן המלאה· דברים הנסגרים והנעלמים בבטן שהיא מלאה ואע"פ שבולטות לחוץ כאשר אינך יודע ה"ז מקרא מסורס נדרש מסופו לראשו כאשר אינך יודע דרך הרוח כלומ' ידיעת שתי אלו שוות לא זו גלויה לך ולא זו גלויה לך פעמים אתה סבור להכיר בעבים שיבא הרוח ואינו בא כאן כי עובר והולך לו אל ארץ אחרת והרי לשון זה כמו כגן ה' כארץ מצרים כשפחה כגברתה כקונה כמוכר פעמים שהוא מוקדם למאוחר ופעמים שהוא משוה מאוחר למוקדם אף כאן למד ידיעת הרוח מידיעת הבטן כלומר אין לך לשמור את הרוח לראות בעבים· (הגהה· ענין זה הוא מסורס בדברי רש"י ומהופך וצריכים להגיה כפי אשר הוא בספרים המדוייקים ואז יובן שפיר וכך היא הנוסחא האמיתית כאשר אינך יודע הרי זה מקרא מסורס נדרש מסופו לראשו וכאשר אינך יודע עצמים בבטן המלאה דברים הנסגרים והנעלמים בבטן המלאה ואע"פ שבולטות לחוץ ואינך יודע מה בבטנה כך אינך יודע דרך הרוח כלומר ידיעות שתי אלו שוות וכו'· מספר שפתי חכמים):

אבן עזרא

הוא עוף השמים והענין כפול: (א) שלח· יזהיר מי שיש לו שיהיה נדיב ותהיינה ידיו פתוחות למי שיכיר ולמי שאינו מכיר וי"א כי אלו המים הם מימי בריכה ויש שם דגים ואין לנו צורך לפירוש הזה: (ב) תן חלק· עיקר שבעה במקרא מה שאמר בעל ספר יצירה והיכל הקדש מכוון באמצע ואמר שמנה כנגד ימי השבוע כי היום השמיני הוא כמו היום שהחל בו והענין התמיד בלי הפסק וענין מה יהיה רעה שיבא לידי עוני ואמר יהיה עם רעה כמו כי יהיה נערה בתולה: (ג) אם ימלאו· דרך משל לעושר שלא נתן לעשיר כי אם לעשות טוב לכל מצטרך אליו· ומלת יהוא לשון רבים והאל"ף נוסף כאל"ף הלכוא אסו· ולא אבוא שמוע· כי בתחלה הוא יהי בלשון יחיד ואין לו דומה במשקלו במקרא והענין אל המקום שיפול פרי העץ בצפון או בדרום שם יהיו האוספים והענין על העשיר· וי"א כי על העץ בעצמו יאמר וחצי הפסוק הזה הוא כנגד חצי הפסוק הראשון וחציו האחרון כנגד חציו האחרון ואמר זה המפרש כי יו"ד יהוא לעתיד ממלת הוא והוא לשון יחיד והענין כי העץ בעבור שיתן פרי ישקוהו ויעבדוהו ובעבור שיפול ידעו שלא יתן פרי לעולם יעזבוהו במקום שנפל· ואמר מפרש אחד כי זה העץ הוא מן עלה והאומר כזה לא אכל מעץ הדעת: (ד) שומר· גם זה משל על הנדיב כי הזורע כעצל הכילי יאמר זה הרוח יורם שלא ירד גשם בימים הבאים ולמה אקח מה שיש לי והוא הזורע והטמינו בארץ· וי"א שהיה מזוג כמשמעו לזורע שבכר זכר שלמה שאין במלאכות כמו עבודת האדמה לכן אל ישען על דעתו ועל כל מה שנסה כי העתים משתנות: (ה) כאשר· מפרשים אמרו כי

ספורנו

רשעים הסרים מדרכו: כי עוף השמים· בתנועת האויר יגיע את קולך לאזני איזה שומע בחוץ בלתי נודע אליך: ובעל כנפים· ואיזה מכיר להגיד בתקות שכר· יגיד דבר ובכן כל דבר לא יכחד מן המלך ויגיעך נזק כאשר ידע בחרפת נגד הדרת כבודו: (א) שלח לחמך· גם בלי גמול אל תחדל שלח לחמך להיטיב לזולתך: על פני המים· המוליכים במהירות גם אל ארץ מרחק: כי ברב הימים· שהתמיד בזה: (ב) תמצאנו· שתקנה שם מטיב לכל וימציאך חן בעיני אלהים ואדם: (ג) אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו· כי אמנם יקרה הוה כמו שיקרה כאשר ימלאו העבים גשם שהם יריקו על הארץ אפילו מקום שמקבל היזק בהם: ואם יפול עץ בדרום ואם בצפון מקום שיפול העץ שם יהוא· כאופן שאע"פ שבגללם יפול עץ בדרום או בצפון לא יזוזנו מי שגשם מהיות באותו המקום עצמו שיפול שם בגללם העץ וכן המערכת לשמים תגזור אנשי רשע במלות גדולם להרע לרשעים ולהפרע מהם אעפ"י שתזיק גם לקצת בלתי ראוים לכך: (ד) שומר רוח לא יזרע· אע"פ שלשמים

המלאה ככה לא תדע את מעשה האלהים אשר יעשה את הכל: ו בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך כי אינך יודע אי זה יכשר הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים: ז ומתוק האור וטוב לעינים לראות את השמש: ח כי אם שנים הרבה יחיה האדם בכלם ישמח ויזכר את ימי החשך כי הרבה יהיו כל שבא הבל: ט שמח בחור בילדותך ויטיבך לבך בימי בחורותיך והלך בדרכי לבך

ת"א בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך · יבמות סב זוהר פ' ויקב : שמח בחור בילדותך · שבת סג עקידס שער סג :

רש"י

כעצמים · אינקלוסרו"ש בלע"ז כמו עולם עיניו : ככה לא תדע וגו' · אף גזירותיו של מקום לענין עניות ועשירות כך צלומות הם ממך ולא תמנע מן החסד לאמר שמא אחסר מנכסי ואעני לא אעסוק בתורה ואתבטל ממלאכתי ואעני לא אשא אשה ויהיו לי בנים ואצטרך להוציא עליהם : (ו) בבקר זרע את זרעך וגו' · אם למדת תורה בילדותך למד תורה בזקנותך אם היו לך תלמידים בילדותך יהיו לך תלמידים בזקנותך נשאת אשה בת בנים בילדותך תשא אשה בת בנים בזקנותך עשית צדקה בילדותך עשה צדקה בזקנותך : כי אינך יודע אי זה יכשר אם תלמידים ובנים שבילדותך יתקיימו לך או שמא לא יתקיימו אלא שבזקנותך מצינו בר' עקיבא שהיו לו עשרי' וארבעה אלף תלמידי' מגבת ועד אנטיפרס וכולן מתו מפסח ועד עצרת ובא אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם ולענין הבנים מצינו באבצן שלשים בנות שלח חוצה ושלשים בנו' הביא לבניו וכולן מתו בחייו ובזקנותו הוליד את עובד ונתקיים לו : (ז) ומתוק האור · מתוק הוא אורה של תורה : וטוב לעינים לראות את השמש · ואשרי התלמידים שעיניהם רואים הלכה מלובנת ומחוורת על בוריה כך נדרש באגדת תהלים: (ח) בכולם ישמח · יהיה שמח בחלקו ובלבד שיזכור ימי החושך וייטיב מעשיו שינצל מהם והם ימי מיתת עולם הם ימי הרשעים : כי הרבה יהיו · באותן הימים יותר מימי החיים : כל שבא · עליו יהיה הבל וחשך יש הבל שהוא לשון פורענות וצרות כמו כי בהבל בא ובחשך ילך : (ט) שמח בחור בילדותך · כאדם שאומר לעבדו ולבנו חטא חטא כי סופך א' תלקה על הכל אף כאן החכם אמר שמח בחור בילדותך והלך בדרכי לבך ובמות תהיה

אבן עזרא

כעצמים הוא כתאים וזה הבל ועניינו גוף הילוד טרם יולד וקראו עצמים כי הם מוסדי הגוף כי הבשר והעור כמו מלבוש והמלאה היא הרחם ויתכן שתהיה כמלאה תואר לאשה ותהיה מלת בטן סמוכה וגם יתכן להיות שתהיה תואר לבטן כי נעולם היא בלשון נקבה בלשון הקדש והיה ראוי להיות הבי"ת הראשון פתוח והשני דגוש וכמוהו לאיש כעביר : (ו) בבקר · עניינו תמיד על שני הפירושים · ואל תנח לשון נקבה בעבור היד והענין אל תניח ידיך מן הזרע כי מצאנו מלת הניח יוצאת לשני פעלים : (ז) ומתוק · זה הפסוק דבק עם הבא אחריו ואמר על האור מתוק ואינו דבר שיאכל ועיקר זה בעבור שמתחברות ההרגשות במקום אחד כמלת וכוה מקום יאמרו מלה שהיא ידועה לאחת ההרגשה להרגשה אחרת וכמוהו ראה ריח בני וכל העם רואים את הקולות וענין הדבק זה הפסוק בראשון שיתעסק תמיד לעשות טוב ולא יתעסק בשמחה אחרת : (ח) כי אם · אילו ידע האדם שיחיה שנים רבות וישמח בכלם כשיזכור ימי החשך שהם מי שקבר כי הרבה יהיו ימר לו האור הנזכר וכל שבא הבל עניינו יבין כי כל שבא לעולם כמו דור הולך ודור בא הוא הבל : (ט) שמח · אחר שהבל הכל שמח עתה בחור בילדותך ועניינו כמו תומר עשה רע והראה מה יבא עליך כמו עלי פלשת התרועעי שהוא כמקום אחר עלי פלשת אתרועע והענין על אדום השלכתי נעלי שהוא תקיף וחזק התרועעי עלי פלשת עתה ותראי מה אעשה לך · וכן שישי ושמחי בת אדום יושבת בארץ עוץ · וכן תחם הפסוק ודע כי על כל אלה ישוב אלה על השמחה וטובת הלב והלוך בדרך לב ומראה עין · וענין טוב הלב בלשוננו על שלשה פנים · האחד שייטב מעצמו כמו וייטב לבו · והשני שהלב ייטיב לבעל הלב כמו וייטיבך לבך · והשלישי שהאדם ייטיב לבו כמו הם מטיבים

ספורנו

יאבד הזורע ברוח סערה שתפזרהו · מ"מ אין ראוי להמנע מלזרוע בשביל דאגה מזה : ורואה בעבים לא יקצור · וכן יקרה בענין הקציר כי אם יעשה כן לא יזרע האדם ולא יקצור לעולם : (ה) כאשר אינך יודע מה דרך הרוח · אם יועיל לזרע או יפזרהו : כעצמים בבטן המלאה · וכאשר לא תדע את פעולת המים אשר בעבים אם תועיל או תזיק : ככה לא תדע את מעשה האלהים · שהיא הבריאה : אשר יעשה את הכל · שבזה המעשה לא המורכב בלבד הוא עושה אבל יעשה את הכל גם החומר והצורה והויות השכל האנושי דבר נברא כאמרו ויברא אלהים את האדם בצלמו הנה בהיותו כחיו לא תדע אם בפועל יהיה טוב או רע לכן אני אומר בזה כמו שאמרתי בזריעה ובקצירה : (ו) בבקר זרע את זרעך · השתדל להוליד בעת הבחרות : ולערב · בעת הזקנה : אל תנח ידך · אע"פ שהולדת בעת הבחרות : כי לא תדע איזה יכשר · ובשביל אחד מהבנים שיכשר ראוי להשתדל בבחרות ובזקנה להביאו : (ז) ומתוק האור · וזה כי המושג לך במציאות בנים הגונים הוא דבר נחשב כי אמנם כאור השכלי המושג בצלם אלהים אשר בהם דבר מתוק ומעולה : וטוב לעינים לראות את השמש · ולעיני זה בעלי שהוא שכל בחיי טוב לראות את השמש ולחיות חיי שעה כי בם יקנה בפועל שלמות נצחי כאמרם ז"ל יפה שעה אחת של תורה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העוה"ב : (ח) כי אם שנים רבות יחיה האדם בכלם ישמח · ואמרתי שחיי העוה"ז טובים תמיד לבעלי השכל כי גם שיהיו החיים ארוכים הרבה בכלם ישמח שיוסיף תמיד שלמות שישמח בו בשמחה של תורה כאמרם ז"ל לא עליך המלאכה לגמור ואין אתה בן חורין להבטל ממנה · ויזכור את ימי החשך כי הרבה יהיו · וראוי שיזדרז להשיג מה שיוכל מהשלמות בעודו באלה החיים אשר זה תכליתם ויזכור את הימים שיהיו אחר המות שהם חשך מהשגת זה האור הרוחני ולא יוכל מהשתדל להשיגו באלו החיים · כי אמנם ימי החשך אחר המות אשר בם יבטל מהשגת זה האור הרבה יהיו כאמרם ז"ל כמה ניטש נכנך שני דאריכי וקטיני : כל שבא הבל · כי אמנם השכלים המושג במעשים הנעשים בהם האדם אחר מותו כמו הקדשות וזולתם · אע"פ שיהיו טובים בלי ספק הם מעט שכלים בערך אל מה שנעשה מהם בחייו : (ט) שמח בחור בילדותך · שמח במה שהשגת מן השלמות בילדותך שאין בו טרדות ודמיונות מכשילים ומה הוא לזכרון תמיד כאמרם ז"ל למאי נפקא מינה לגרסא דינקותא : ויטיבך לבך בימי בחורותיך · ומה שהשגת

דברים

וּבְמַרְאֵי (וּבְמַרְאֵה קרי) עֵינֶיךָ וְדָע כִּי עַל־כָּל־אֵלֶּה יְבִיאֲךָ הָאֱלֹהִים בַּמִּשְׁפָּט׃ י וְהָסֵר כַּעַס מִלִּבֶּךָ וְהַעֲבֵר רָעָה מִבְּשָׂרֶךָ כִּי־הַיַּלְדוּת וְהַשַּׁחֲרוּת הָבֶל׃ יב א וּזְכֹר אֶת־בּוֹרְאֶיךָ בִּימֵי בְּחוּרֹתֶיךָ עַד אֲשֶׁר לֹא־יָבֹאוּ יְמֵי הָרָעָה וְהִגִּיעוּ שָׁנִים אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵין־לִי בָהֶם חֵפֶץ׃ ב עַד אֲשֶׁר לֹא־תֶחְשַׁךְ הַשֶּׁמֶשׁ וְהָאוֹר וְהַיָּרֵחַ וְהַכּוֹכָבִים וְשָׁבוּ הֶעָבִים אַחַר הַגָּשֶׁם׃ ג בַּיּוֹם שֶׁיָּזֻעוּ שֹׁמְרֵי הַבַּיִת וְהִתְעַוְּתוּ אַנְשֵׁי הֶחָיִל וּבָטְלוּ הַטֹּחֲנוֹת כִּי מִעֵטוּ וְחָשְׁכוּ הָרֹאוֹת בָּאֲרֻבּוֹת׃ ד וְסֻגְּרוּ דְלָתַיִם בַּשּׁוּק בִּשְׁפַל קוֹל

ת"א והסר כעס מלבך · תענית ד נדרים כח: הילדות והשחרות הבל · שבת קנב: וזכור את בוראיך בימי בחורותיך · שבת קנא · זוהר פ' תקן: עד אשר לא תחשך השמש והאור · שם עקידה שער כז: ביום שיזועו שומרי הבית והתעותו אנשי החיל · שם דף קנב: ובטלו הטוחנות · זוהר פ' פינחס: וסגרו דלתים בשוק · שם:

רש"י

כי על כל אלה יביאך השופט במשפט: (י) והסר כעס · דברים המכעיסים את המקום: והעבר רעה · יצר הרע: מבשרך · שיהיה לך לב בשר: והשחרות · נערות שראש אדם שחור בימי עלומיו: (א) וזכור את בוראיך · תמן תנינן עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים וכו' וממקרא זה דרש · וזכור את בוראיך · שתתן דין וחשבון לפניו וזכור את בורך קברך מקום עפר רמה ותולעה וזכור בארך באר שנובעת ממקורה היא טפה סרוחה של זרע ושל לובן: ימי הרעה · ימי הזקנה והחלשות: (ב) עד אשר לא תחשך השמש · אמרו רבותינו זו פדחת שהיא מאירה ומלהבת באדם בחור ובשמזקנת היא מעלת קמטין ואין מלהבת: והאור · זה החוטם שהוא תואר קלסתר פנים: והירח · זו נשמה שמאירה לאדם שכיון שניטלה הימנו אין לו מאור העינים: והכוכבים · אלו הלסתות רומני דאפי שקורין פומלי"ש של לחיים שמאדימים: ושבו העבים אחר הגשם · תבא כהיית המאור אחר דמעות הבכי מכמה צרות שעברו עליו: (ג) שיזועו · ירתיתו: שומרי הבית · אלו הצלעות והכסלים המגינים על כל חלל הגוף: והתעותו · יתעוותו שקורין קרא"מפ"ף והתעותו אנקרופרונ"ש בלע"ז: אנשי החיל · אלו השוקים שנשען כל הגוף עליהם: ובטלו הטוחנות · אלו השינים: כי מעטו · לעת זקנה רוב שיניו נושרות: הרואות בארובות · אלו העינים: (ד) וסגרו דלתים · אלו נקביו: בשפל קול הטחנה · קול רחים הטוחן מאכל שבמעיו והוא הקורקבן והמסס: ויקום לקול הצפור · שאפילו קול צפור מנערתו משנתו משהזקין: וישחו כל בנות השיר · כל קולות של כלי השיר דומות עליו כשיחה ולפי פשוטו משמע ישחו כמו ישפלו כל שרים ושרות יהיו שפלים בעיניו וכן ברזלי הגלעדי אמר לדוד אם אשמע עוד בקול שרים ושרות:

אבן עזרא

אם נכם וענין זה הפסוק כמו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם: (י) והסר · פירשתיו למעלה · ומלת שחרות מן כי עלה השחר כי דמה ימי השחרות לשחר כשיבקע · כענין אז יבקע כשחר אורך · או יהיה השחרות רמז לשער השחור מענין שחורה אני ונאוה: (א) וזכור · מצאנו נעורים עלומים זקונים כלם לשון זכרים רק בחורותיך יצא מן הדרך · וי"א מהם שתי לשונות ויפרש משרת משה מבחוריו כמו מבחורותיו כי כל בחורים אם יסמכו לא ישתנו: ימי הרעה · הם ימי הזקנה לזקן וימי החולי לכל הוא החולי שימות בו: (ב) עד · פירוש והאור הזה אור השחר שיעלה טרם זרוח השמש ויעמוד אחר בואו שעה ושליש שעה מהשעות השוות ואחר שהזכיר השמש מה צורך היה לו להזכיר האור והירח והכוכבים בעבור שימצאו נבראים כמו עופות שלא יוכלו לעוף ביום מפני להט אור השמש והקרוב כי זה דרך המקרא להקדים או לאחר כמו הנה לא ינום ולא יישן והתנומה יותר קלה מן השינה · יש מפרשים ושבו העבים על הבכי ואחרים אמרו על הליחה המתגברת עליו והנכון בעיני שהוא כמשמעו כי החולה בעת מותו יחשך לו העולם ויחשב לו כאילו העבים הסתירו האור וכן הוא ושבו העבים לגשמים אחר הגשם: (ג) ביום · מלת יזועו כמו ולא קם ולא זע ממנו: מעטו · פועל יוצא והענין מעטו הטחינה · וי"א כי שומרי הבית הם הכסלים והצלעות · וי"א שהם הארבעה הממונים בכל אבר ואבר לשמרו והם המושך והמעכל והמעכב והמעבר · גם יפרש אנשי החיל הזן והמוליד והמגדל · והקרוב אלי ששומרי הבית הם הידים עם הזרועות שהם שומרי הגוף שלא יגע בו רע ואנשי החיל הם השוקים ויורה עליו והתעותו · כי אין להם כח לעמוד · וענין חיל כח בעבור היות כל גוף עליהם · והטוחנות הם השנים · והרואות העינים: (ד) וסגרו דלתים · הם השפתים וכמוהו דלתי פניו מי פתח: בשפל קול הטחנה · הוא הקרקבן העליון והוא

ספורנו

אז יעזרך לכשי' ולהוסיף שלמות בימי בחורותיך כאמרם ז"ל אם שמע בישן תשמע בחדש: והלך בדרכי לבך · בדרכי השכל שבשנת לבב שהם תמיד לתכלית טוב: ובמראה עיניך · ובמה שתראה מחדש בעיני שכלך שתכליתו טוב: ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט · ובשעת העיון והמעשה דע לפני מי אתה עמל ולפניו אתה עתיד ליתן דין וחשבון: (י) והסר כעס מלבך · אל תכעוס על שלות הרשעים בעולם הזה: והעבר רעה מבשרך · יצר הרע המסית בעת הילדות והבחרות: כי הילדות והשחרות · התכלית המכוון בהשגתם הוא התענוג בחיי שעה: הבל · הוא דבר בלתי נחשב: (א) וזכור את בוראיך · להשתדל בעיון ובמעשה לכבודו: בימי בחורותיך · בזמן שתוכל למאוס ברע ולבחור בטוב ולעשות כמו כן הפך זה כאמרם ז"ל עשה בעוד שאתה מוצא ומצוי לך ואתה בידך: עד · בעוד: אשר לא יבאו ימי הרעה · אפיסת הכחות בזקנה: והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ · אין לי בהם תאוות שום תענוג בחיי העולם הזה כי אז לא תחשב לך לצדקה כ"כ אם תחדל בהם מתאוה כאמרם ז"ל תבריה לגנבא נפשיה בצלמא נקט: (ב) עד · בעוד: אשר לא תחשך השמש · הלב בהתגבורת הליחה השחורה בו: והאור · הרוח החיוני אשר בו: והירח · הגוף המקבל האור החיוני מן הלב: והכוכבים · החושים החיצוניים והפנימיים: ושבו העבים · האדים החוזרים חלילה: אחר הגשם · אחר ירידת הנוזלים: (ג) ביום שיזועו שומרי הבית · העצבים אשר סביב לעצמות: והתעותו אנשי החיל · העצמות ילפתו ארחות דרכם מפני חולשת העצבים: ובטלו הטוחנות · השנים: כי מעטו · ואין הנשארים עוזרים זה לזה לטחון: וחשכו הרואות · הלחויות אשר בעין אשר בהן יהיה הראות והם הזכוכיות והספיריות והחלבונית: בארובות · בנקבים העצביים: (ד) וסגרו דלתים · השפתים בעת הלעיסה: בשוק · לעין כל: בשפל קול הטחנה ·

הַטַּחֲנָה וְיָקוּם לְקוֹל הַצִּפּוֹר וְיִשַּׁחוּ כָּל־בְּנוֹת הַשִּׁיר׃ ה גַּם מִגָּבֹהַּ יִרָאוּ וְחַתְחַתִּים בַּדֶּרֶךְ וְיָנֵאץ הַשָּׁקֵד וְיִסְתַּבֵּל הֶחָגָב וְתָפֵר הָאֲבִיּוֹנָה כִּי־הֹלֵךְ הָאָדָם אֶל־בֵּית עוֹלָמוֹ וְסָבְבוּ בַשּׁוּק הַסֹּפְדִים׃ ו עַד אֲשֶׁר לֹא־יֵרָחֵק ירתק קרי חֶבֶל הַכֶּסֶף וְתָרֻץ גֻּלַּת

ת"א גם מגבה ייראו · זוהר פ' פינחס : כי הולך האדם אל בית עולמו · שם : וסבבו בשוק הסופדים · שבת קנג : עד אשר לא ירתק חבל הכסף · שם קנא : ותרץ גלת הזהב · עקידה שער סו זוהר פ' חיי שרה ופרשת משפטים :

רש"י

(ה) גם מגבוה ייראו · מגבשושיות והלוליות שברחובות הוא דואג לבאת לשוק פן יכשל בהם : וחתחתים בדרך · אימות וחתות הרבה בדרכים יש לו · חתחתים לשון כפול הוא בתיבה כמו גלגלים קשקשים זלזלים : וינאץ השקד · לשון הנצו הרמונים שהרי האל"ף לא נקראת גם אמרו רבותינו זו קליבוסת הנק"א בלע"ז שעלם הירך תקוע בה ובזקנותו בשרו כחוש והעצם בולט כמו נץ האילן שהוא בולט : השקד · אילן של שקדים כלומר שתקפוץ הזקנה עליו כשקד זה הממהר להניץ לפני כל האילנות : ויסתבל החגב · אלו העגבות שיהיו עגבותיו דומות עליו כסובל משא כבד : ויסתבל · אינדריי"ד שורפיי"שין בלע"ז : ותפר האביונה · חמדת תאות נשים שאין נזקק לנשים לתשמיש : אביונה · תאוה כמו ולא אביתם · תאבתי לישועתך : (ו) עד אשר לא ירתק חבל הכסף · זה חוט השדרה שהוא לבן ככסף ובמותו חסר מוחו ומתרוקן ויבש ומתעקם בתוך החוליות ונעשה כשלשלת : ירתק · לשון רתוקות כסף : ותרוץ גלת הזהב · זו האמה שהיתה מקלחת מים ונובעת כמעין כמו גולות עלית · ותרץ · לשון רצוצה : ותשבר כד על המבוע · זה הכרס שהיא עבה ונבקעת במותו : ונרץ הגלגל אל הבור · יתרוצץ גלגל שעין בתוך גומה לפי פשוטו גלגל הדולין בהם מים מן הבור כך נדרש כל הענין במסכת שבת · ומדרש קינות פותרו כנגד כל ישראל · וזכור את בוראיך בימי בחורותיך · בעוד שהבחירות שבכם קיימת בעוד שהכהונה קיימת שנאמר בה ובחור אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן · בעוד שהלוים קיימת שנאמר כי בו בחר ה' אלהיך מכל שבטיך · בעוד שמלכות בית דוד קיימת שנאמר ויבחר בדוד עבדו · בעוד שירושלים קיימת שנאמר שם העיר אשר בחרתי בה · בעוד שבית הבחירה קיימת שנאמר בה עתה בחרתי והקדשתי הבית הזה · בעוד שאתם קיימים שנאמר ובך בחר ה' : עד אשר לא יבואו ימי הרעה · אלו ימי הגולה : עד אשר לא תחשך השמש · זו מלכות בית דוד שנאמר וכסאו כשמש נגדי : והאור · זו תורה שנאמר כי נר מצוה ותורה אור : והירח · זו סנהדרין דתנן סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה : והכוכבים · אלו הרבנים שנאמר

אבן עזרא

שהשם שהוא טוחן המאכל ומלת בשפל שם ואיננו תואר וכמוהו טוב שפל רוח ועניינו שפלות וענין בשוק על דרך משל כשישפל קול שהמחנה אין קמח נמלא ויהו חנויות שוק האופים סגורים ונמצא דלתי ודלתות כמו שפתי ושפתות : ויקום לקול הצפור · ידוע כי המאכל יוליד השינה וכשיגר שפה כבדת המאכל ויקץ לדבר קל : וישחו כל בנות השיר · הוא הגרון שהיה לפנים בו משורר ישא קולו עד בלא ישמע ובאה מלת ישחו שהוא לשון זכרים עם בנות שהן נקבות כמו וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן ויתכן שאתיהם שבות למלת כל : (ה) גם מגבוה · י"א כי על הזקנים ידבר שאין להם כח לעלות אל המקום הגבוה ויאמרו כי וי"ו יראו נוסף וי"א יראו שוקיו : וחתחתים · כפול הפ"א והלמ"ד כי העי"ן מובלע והוא מן תראו חתת כמו פחד : וינאץ השקד · אמרו שהוא מן עלהם נצה והענין השיבה : ויסתבל החגב · הקרסול וי"א השקד הוא האבר שביבתו אחר הראש והזקן ויסתבל החגב המבובים שימשבו למשה · ואחרים אמרו כי התי"ו במקום עי"ן גם זה הבל כי לא יתחלף אות באות חוץ מאותיות יהו"א בעבור שהם נראים פעמים ונעלמים · והפר האביונה אמרו שהוא מן ולא אבה ועניינו תאות המשגל ואמר ר' אדונים בן תמים המזרחי נ"ע כי אביונה כנוי לרוח בני האדם וכן דקדוקו אביון תואר שהם לזכר · ואביונה לשון נקבה · ואם הלפירוש תהיה אביונה וכן מלת אמיון · וגשמו אומר [במקום גשם] וזהו דקדוק עניות כי אין בלשון הקדש מלה שהקשינו כלל ואילו היה זה ביסוד בלשון להקטין יהיו נמצאים במקרא למאות ולאלפים ואולם אמנון ואמינון שני שמות לאיש אחד כמו שלמה ושלמון אבשי אבישי אבנר אבינר ותוספת וי"ו גשמו כמו יתר ויתרו · ועתה אפרש הפסוק אחר באמר ותשכו הרואות בארובות ולא יאכל ולא ישמע קולו איך יתזור לאחור לאמר גם מגבוה ייראו ודבר השינה אכן הוא בענין אחר וכן הוא גם מגבוה יראו מהתבונתיו שהרוח חושבת שהיא נוסעת והולכת אל מקום גבוה ותפחד מן הדרך וסוף הפסוק יורה עליו כי הולך האדם · ומלת ינאץ הוא באל"ף והיא כמו ויגאץ בזעם אפו שהוא כמו וימאס אע"פ שבעניהם משני בניינים והשקד הוא תואר השם במשקל והיה דגן ודמן ועניינו שומר מתכונת הגוף כענין שקדו שמרו שוא שקד שומר וכן נמר שוקד על עריהם ועניינו מיהם לשקוד : ויסתבל החגב · שהוא קל קל והוא תואר הגוף ותי"ו ויסתבל מבנין התפעל והתאחר כמנהג כל סמ"ך ושי"ן כמו משתולל מתשולל · ותפר האביונה ידוע כי מלת הסיר לעולם היא יוצאת והענין תפר היועצת מועצותיה והיא הרוח וזה דקדוק הלשון ככר באר רבי יהודה בר דוד ל"פ במאל הדקדוק כי מלת קם ושב ותכיריהם שרשם משלשה אותיות והאמצעי יו"ד ויורה עליו קים דברי הסורים ומלת בינה כמו שבתם וקימתם והבין כמו הקים · ובנת לרעי כמו קמת · ותואר השם קם כמו הגני בב שבות והשלם קים ועל משקל גנב ולנקבה קימת וה"א קימה מלרע · אשוב לענין אביונה ואמר כי האל"ף נוסף כאל"ף אקדח · באזרועך · והאזניחו ותהיה זאת כמלה תואר מבינה והוא כנוי לרוח בעלת הבינה : אל בית עולמו · הוא הקבר והוא הבית שידור שם לעולם ויש עולם קצון כמו וישב שם עד עולם ועבדו לעולם : וסבבו בשוק · כשיוליכו אותו ישאוהו על כתף יסבלוהו : עד · זה משל נכבד והגולה היא כראש

ספורנו

כתמוע השולת השנים : ויקום לקול הצפור · יעיר משנתו על נקלה מבלי אין עכול מזון נאות מסבב שינת קבע : וישחו כל בנות השיר · ימאס כי תנועת השיר לחלשת כח האוזן הנהנה בשיר : (ה) גם מגבוה · מעלות אל המקומות הגבוהים : ייראו · שומרי הבית ואנשי החיל הנ"ל : וחתחתים בדרך · וכזה הדרך שהיא הירידה הדורכת אל ההפסד יקרו אימות מות ושהדים במיני האבים והלאים : וינאץ השקד · יראו ראשי העצמות בחסרון הבשר אשר עליהם : ויסתבל החגב · וכשר העגבות הנזכר יהיה למשא מהסרון הכח : ותפר האביונה · והדרך הנזכר הדורך אל ההפסד תפר את תאות המאכל והמשגל וזולתו : כי הולך האדם אל בית עולמו · ואמרתי זכור את בוראיך עד אשר לא יבאו כל אלה · כי אמנם בזמן שיבאו הולך האדם אל בית מועד לכל חי שיהיה שם לעולם לפי מדרגתו והראוי לו : וסבבו בשוק הסופדים · המספרים מעשיו כאמרם ז"ל עשה דבריו בפני מטתך : (ו) עד · ובעוד : אשר לא ירתק חבל הכסף · גם בעת זקנה השתדל להשיג שלמות נאות כפי מה שתוכל קודם שיתפרק השדרה אשר

הזהב ותשבר כד על־המבוע ונרץ הגלגל אל־הבור: ז וישב העפר על־הארץ כשהיה והרוח תשוב אל־האלהים אשר נתנה: ח הבל הבלים אמר הקוהלת הכל הבל: ט ויתר שהיה קהלת חכם עוד למד־דעת את־העם ואזן וחקר תקן משלים

ת"א וישוב העפר אל הארץ כשהיה · **שם** קנג עקידה כב: ויותר שהיה קהלת חכם · ערובין כא: **ואזן וחקר תקן משלים** · יבמות כא:

רש"י

ומגליקי סרבים ככוכבים: ושבו העבים אחר הגשם · אחר גרה אחר גרה קשה · אתה מוצא בכל הנבואות הקשות שנתנבא עליהם ירמי' לא באו עליהם אלא לאחר חורבן הבית: ביום שיזעו שומרי הבית · אלו משמרות כהונה ולויה: והתעותו אנשי החיל · אלו הכהנים שהם גבורים בכח א"ר אבא בר כהנא כ"ב אלף לוים הניף אהרן ביום אחד א"ר חנינא המורא הזה דבר קל הוא והכהן זורקו יותר משלשים אמה: ובטלו הטוחנות · אלו המשניות הגדולות משנת רבי עקיבא ומשנת רבי חייא ומשנת בר קפרא: וחשכו הרואות · שישתכח הגמרא מן הלב: וסגרו דלתים בשוק · כגון דלתי נחושתא בן אלנתן שהיו פתוחין לרוחה: בשפל קול הטחנה · ע"י שלא נתעסקו בתורה א"ר שמואל נמשלו ישראל לטחינת הרחים מה רחים אינן בטילות לא ביום ולא בלילה אף כאן והגית בו יומם ולילה: ויקום לקול הצפור · זה נבוכדנצר הרשע א"ר לוי י"ח שנה היתה בת קול יוצאת ומפוצצת בפלטין של נבוכדנצר עבדא בישא זיל אחריב ביתיה דמרך דבני מרך לא שמעין ליה: וישחו כל בנות השיר · בשיר לא ישתו יין: גם מגבוה ייראו · מגבוה של עולם יתיירא וידאג לבו פן יעשה בו כאשר עשה בראשונים: וחתחתים בדרך · מתוך כך יבקש לו אותות ורמזים אם יצליח בדרך שילך כענין שנאמר כי עמד מלך בבל על אם הדרך לקסם קסם קלקל בחצים שאל בתרפים: וינאץ השקד · תאמת נבואת ירמיה שאמר מקל שקד אני רואה א"ר אלעזר השקד הזה משעה שהוא מניץ עד גמר פירותיו כ"א יום כך מי"ז בתמוז עד ט' באב כ"א יום: ויסתבל החגב · זה צלמו של נבוכדנצר רומיה אמין שתין פותייה אמין שית ואם אין עוביו אלא שש היאך יכול לעמוד ואת אמרת אוקמיה בבקעת דורא אמר רב ביבי מעמידין אותו ונופל מעמידין אותו ונופל עד שהביאו כל זהב שבירושלים ושפכו דימוס על רגליו לקיים מה שנאמר וזהבם לנדה ולמס יהיה: ותפר האביונה · זו זכות אבות הופר מעשנת אבות שלכם ויהיה אביונה מל' אב: כי הולך האדם · ישראל שנקראו אתן אדם אדם אתם: אל בית עולמו · מבבל באו לבבל חזרו תרח אבי אברהם מעבר הנהר היה: וסבבו בשוק הסופדים · גלות יכניה קדמה לגלות צדקיהו י"א שנה כשהגלה נבוכדנצר את גלות צדקיהו בקולרין היו יוצאין גלות יכניה לקראת נבוכדנצר על כרחן עם שאר בני העיר לקלסו שהוא נצור ומצליח והיו רואין את השבוים ושואלין אותם איש על קרובו ומה נעשה בו והיו משיבין אותם אשר למות למות ואשר לשבי לשבי ואשר לחרב לחרב והיו מקלסין בידם אחת ובידם אחרת מספקין ומספדין הספד על אחיהם ועל בניהם: עד אשר לא ירתק חבל הכסף · זו שלשלת יוחסין: ותרץ גלת הזהב · אלו דברי תורה שנאמר הנחמדים מזהב: ותשבר כד על המבוע · כדו של ברוך בן נריה על מבועו של ירמיה שניהם גלו לבבל ופסקו מלימודם בעוני הדרך החלה גלו למצרים שהגלם יוחנן בן קרח וכשהחריב נבוכדנצר את מצרים הגלה לבבל: ונרץ הגלגל אל הבור · זו בבל שהיא זומו של עולם: (ז) וישוב העפר וגו' · מבבל באו לבבל חזרו: והרוח תשוב · זו רוח הקודש שכיון שנסתלקה רוה"ק גלו: (ח) הבל הבלים · אני רואה בעולם: אמר הקוהלת · מי שבו קבוצת החכמה: הכל הבלים · כל מה שנברא בששת ימי בראשית. (ט) ויותר שהיה קהלת חכם · ויותר ממה שנכתב בספר זה היה קהלת חכם: ואזן · עשה אזנים לתורה כקופה זו שאין לה אזנים לאחוז בה ובא ועשה לה אזנים שתיקן עירובין לסייג

אבן עזרא

הגלגל המתגלגל בחבל ורחש החבל קשור בגולה · וירתק מן עבה הרחוק כשיתקשר החבל כאילו ישתלשל לא יגיע אל המבוע גם כן ענין מלת ירתק שהוא כתיב ומלא ונרוץ מן ותרץ את גלגלתו מענין וירוצצו כאשר תשבר הגולה: וירץ הגלגל אל הבור · ישבר הכד ואין מים עולים ומלת ונרוץ בנין נפעל כמו נכון פועל עבר יחיד מן נכונו ללצים שפטים: וחבל הכסף · הוא חוט השדרה וקראו כסף בעבור היותו לבן: וגולת הזהב · הוא המות ודמהו לזהב בעבור הקרום שהוא אדום אשר הוא עליו והכד היא המרה ונקראת כד בעבור שבה תתחבר המרה האדומה: והמבוע · הוא הכבד ונרוץ הגלגל גלגולת הראש שהיתה למעלה לעולם ירדה אל הבור מתחת לארץ: (ז) וישוב · לא ישאר בגוף כי אם העצמות גם הם ישובו עפר: והרוח תשוב · זה הפסוק יכחיש האומרים שהרוח היא המקרה כי המקרה לא ישוב: (ח) הבל · יהכן היות מלת הבל שתי לשונות · האחד כמשקל זכר והשני סידוע על משקל ארץ כמו ויעל עשנו כעשן הכבשן ויסמך בזרי כמו חלב עזים ויש אומרים כי הבל לשון ציווי והענין כמו עזוב · ובא ה"א הידיעה על קהלת בעבור היותו חוזר השם כי לא יבא על שם העצם וכאשר זכר מות האדם אמר נחבר לך מה שאמרתי לך בתחלה הבל הבלים: (ט) ויותר · עוד ותמיד כמו עוד עומאתו בו: ואזן · שירים או הבור מאוני החכמה או הוא מן אזנים כענין השמיע: וחקר · והורה דרכים לעם לחקור בהם החכמה והיה פועל יוצא לשנים פעולים:

ספורנו

הם חוט השדרה הלבן ככסף: ותרוץ גלת הזהב · הכבד שהוא מעין הדם: ותשבר כד · המרה על המבוע · הכבד שהוא מבוע כל הליחות: ונרוץ הגלגל · הכרס: אל הבור · המעים התחתונים: (ז) וישוב העפר · החלק הארציי: והרוח תשוב · לתת דין וחשבון: (ח) הבל הבלים · ואמר זה התבאר מענין השיבה התכלית הנפסדים וזה כי מלבד מה שהתכליות בהם מצד עצמם הוא דבר בלתי נחשב · הוא עם זה הבל הבליה התכלית מכלם אינו המכוון האחרון בלי ספק: (ט) ויותר שהיה קהלת חכם · ועם מה שהיה קהלת יותר חכם ויודע מכל חכמי דורו: **עוד למד דעת את העם** · עוד השתדל יותר מהם ללמד את העם דעת ולזה: אזן וחקר · הורה אותם דרכים להאזין ולחקור דברי הקדמונים: ולזה תקן משלים הרבה · לשבר את האזן

הַרְבֵּה: י בִּקֵּשׁ קֹהֶלֶת לִמְצֹא דִּבְרֵי־חֵפֶץ וְכָתוּב יֹשֶׁר דִּבְרֵי אֱמֶת: יא דִּבְרֵי חֲכָמִים כַּדָּרְבֹנוֹת וּכְמַשְׂמְרוֹת נְטוּעִים בַּעֲלֵי אֲסֻפּוֹת נִתְּנוּ מֵרֹעֶה אֶחָד: יב וְיֹתֵר מֵהֵמָּה בְּנִי הִזָּהֵר עֲשׂוֹת סְפָרִים הַרְבֵּה אֵין קֵץ וְלַהַג הַרְבֵּה יְגִעַת בָּשָׂר: יג סוֹף ס׳ רבתי דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת־מִצְוֺתָיו שְׁמוֹר כִּי־זֶה כָּל הָאָדָם: יד כִּי אֶת־כָּל מַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים יָבִא בְמִשְׁפָּט עַל כָּל־נֶעְלָם אִם־טוֹב וְאִם־רָע: סוף דבר וגו׳ סימן יתק״ק

סכום פסוקי ספר קהלת מאתים ועשרים ושנים וסימנו מה שהיה כבר נקרא שמו · וגב [illegible] שהיה כבר נקרא שמו · וסדריו ארבעה וסימנו אבא בם אודה יה · ופרקיו הם שנים עשר כי זה כל האדם:

ת״א בקש קהלת · ר״ה כא: דברי חכמים · חגיגה ג: ויותר מהמה · ערובין כא: סוף דבר · ברכות ו שבת ל: כי זה · נדה סח: על כל נעלם · חגיגה ה:

רש״י

שמירת שבת ותיקן נטילת ידים סייג לטהרה ונזר על השניות סייג לעריות: (י) בקש קהלת · כהן לבו וחזר על הדבר ומצאו: דברי חפץ · הלכה למשה מסיני: וכתוב יושר · זה תורה שבכתב והנביאים: (יא) דברי חכמים · שעשו סייג לתורה בגזירות להרחיק את האדם מן העבירה כגון אכילת קדשים עד השחר והם אמרו עד חצות וקריאת שמע דערבית כמו כן: כדרבונות · מה דרבן זה מכוין את הפרה לתלמיה כך דבריהם מכוונים את האדם לדרכי חיים: וכמשמרות נטועים · מה מסמר זה קבוע אף דבריהם קבועים ומה נטיעה פרה ורבה אף דבריהם פרים ורבים למצוא בהם טעם: בעלי אסופות · מסמרים שיש להם גולגולת אסיפה ונסה גרוס״א בלע״ז כן פירשו דונש בן לברט: נתנו מרועה אחד · כל דבריהם דברי אלהים חיים הוא אמרן ורועה אחד נתנן משה מפי הגבורה וכמשמרות כתוב בסי״ן שהתורה בעשרים וארבעה ספרים וכמנין משמרות כהונה ולויה: (יב) ויותר מהמה בני הזהר · ויותר מיוסף דברי אמת דברים הכתובים בספרים הנזכרים למעלה: בני הזהר · לשמור דברי חכמים ואם תאמר ואם יש בהם צורך למה לא נכתבו: עשות ספרים הרבה אין קץ · אם באנו לכתוב לא הספקנו: ולהג הרבה יגעת בשר · ואם לתת לב לגירסא הבילות יותר ממה שאין הלב משיג יגיעה הוא לבריות שאין להשיג ואל יאמר הואיל ולא אוכל לגמור המלאכה למה אתחיל · אך: (יג) סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא · מה שתוכל עשה ולבך לשמים: ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם · כי לדבר הזה נברא כל האדם: (יד) כי את כל מעשה · אשר אדם עשה יביא האלהים במשפט ולכך נקוד מעשה פתח והטעם למעלה לפי שאינו דבוק לשם: על כל נעלם · אפילו על השוגג: אם טוב ואם רע · אפילו כשל במצוה כגון נותן לדקה לעני בפרהסיא: סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא וגו׳: נשלם פירוש ספר קהלת

אבן עזרא

תקן משלים הרבה · וידבר שלשת אלפים משל: (י) בקש קהלת למצוא דברי חפץ · היא החכמה העליונה עד שמצא והענין מה חפץ יש בזה שנברא כך ולמה כך: וכתוב יושר · הוא פירוש וכמוהו על ספר הישר ואיננו אצלנו: (יא) דברי · יש בדברי הקדמונים דברים שהם כדרבונות לבהמה שמיסרים ומפקחים הנפש ויש כמסמרות נטועים הגדולים שיאספו הדלתות שלא יפרדו וזאת תורת האדם ויש אומרים וכמסמרות נטועים דברי בעלי אסופות הם בלוקטים מספרים רבים ויחברו מחברות אף על פי שיחלקו · כלם לימדם רועה אחד: ומלת רועה · בעבור שדימה האדם לבהמה הצריכה דרבונות: (יב) ויותר הזהר מעשות ספרים · כמו שאמרו לכם עלות בהר וענין עשות קנות או כתיב׳ כי אין קץ להם · ולמ״ד להג שרש בלמ״ד למד דעת המשכל לפני המבין ואין לה דומה · בלשון ישמעאל הוא כמו קריאה: (יג) סוף דבר · כבר שמפתיך הכל או שמעת כל מחלוקת החכמים · זה עשה · את אלהים ירא: כי זה כל האדם · ישוב לענין בעבור שהוא האדם בחייו ובמותו הבל וענינו כי זה עיקר כל האדם או כי זה עיקר כל האדם וישוב ליראת השם הנכבד והנורא: (יד) כי את · סוד שלא זכר בספר בראשית עד ויכלו לבם שם כי אם האלהים הוא סוד ספר קהלת · וענין על כל נעלם כל מעשה נראה שתעשה יוצא במשפט כפי הנעלם והענין כפי טובת הלב אם טוב ואם רע · ויש אומרים ואפילו כל דבר שנעלם ממך והראשון יותר נכון בעיני · וברוך היודע האמת ומחסדיו אשאל לכפר שגיאותי ויעיר כבודי עד יודיעני ארח חיים: חסלת מגלת קהלת

והספר נשלם, בפירוש כל נעלם, בעזרת אל עולם, מלמד כל דעה:
ורוב הודות לשמו, וכל חסד עמו, יצוה אל עמו, גאולה וישועה:
לחשבון היודעים, תעודת שעשועים, תשע מאות יש עם ואלפים ארבעה:

ספורנו

האזן כאמרו וידבר שלשת אלפים משל: (יא) דברי חכמים כדרבנות · מיסרים את האדם אל האושר האנושי ובכן התכלית בהבנתם דבר נכתב מאד: וכמשמרות נטועים · אמנם קשה להבינם כמו שיש טורח רב להוציא מסמר נטוע ממקומו ולכן הרבה להורות דרכים להבינם: בעלי אסופות · כי אעפ״י שהם כמסמרות נטועים כמו בעלי אסופות מהם שיש בראשם אסיפת ברזל אשר בו יוכל החפץ בם להוציאם לאור בנקבת או בזולתה: נתנו מרועה אחד · מרועה ישראל כתורתו שבכלל דבריו דבריהם: (יב) ויותר מהמה · יותר מאותם החכמים שאמרתי: בני הזהר · להבין ולהורות: עשות ספרים הרבה אין קץ · והטעם שלא פירש הרועה את דבריו הוא כי היו צריכים לזה ספרים אין קץ: ולהג הרבה · הנה להגות בהם הרבה: יגיעת בשר · של הכחות החומריות נלאות ולא יפסיק זמן חיי האדם לעשות כל זה: (יג) סוף דבר · סוף ותכלית כל האמור למעלה הוא: הכל נשמע שהכל כבר נשמע במתן תורה: ולכן אתה את אלהים ירא · בהבנת גדלו בעיון אמתי בתורתו: ואת מצותיו שמור · במעשה מכוין לשמור מצותיו לכבודו: כי זה · שתמצא ותבין בתורת קדשו: כל האדם · הוא המכוון במציאות כל מין האדם לא כאשר הוא בעל חי בלבד · אבל כאשר הוא עם זה משכיל ובעל בחירה: (יד) כי את כל מעשה האלהים · כל מעשה רצוני בנעשה עם ידיעת והכרת השכלי שהוא אלהים ועלם רוחני: יביא במשפט · איהו בלבד יביא במשפט לא מעשה המיוחס והטבעית: על כל נעלם · על כל גמול ועונש נצחי אשר נעלם ממנו מהותו: אם טוב ואם רע · הן שיהיה אותו שמעשה טוב וראוי לגמול והן שיהיה רע וראוי לעונש להגיד לאדם ישרו וחסדיו כי חפץ חסד הוא אמן:

תפלת שחרית של שבת

כשנכנס לבית הכנסת יאמר זה

מה טבו אהליך יעקב משכנותיך ישראל: ואני ברב חסדך אבא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך: יי אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך: ואני אשתחוה ואכרעה אברכה לפני יי עשי: ואני תפלתי לך יי עת רצון אלהים ברב חסדך ענני באמת ישעך:

אדון עולם אשר מלך · בטרם כל יציר נברא: לעת נעשה בחפצו כל · אזי מלך שמו נקרא: ואחרי ככלות הכל · לבדו ימלוך נורא: והוא היה והוא הוה · והוא יהיה בתפארה: והוא אחד ואין שני · להמשיל לו להחבירה: בלי ראשית בלי תכלית · ולו העז והמשרה: והוא אלי וחי גאלי · וצור חבלי בעת צרה: והוא נסי ומנוס לי · מנת כוסי ביום אקרא: בידו אפקיד רוחי · בעת אישן ואעירה: ועם רוחי גויתי · יי לי ולא אירא:

יגדל אלהים חי וישתבח · נמצא ואין עת אל מציאותו: אחד ואין יחיד כיחודו · נעלם וגם אין סוף לאחדותו: אין לו דמות הגוף ואינו גוף · לא נערוך אליו קדשתו: קדמון לכל דבר אשר נברא · ראשון ואין ראשית לראשיתו: הנו אדון עולם לכל נוצר · יורה גדלתו ומלכותו: שפע נבואתו נתנו · אל אנשי סגלתו ותפארתו: לא קם בישראל כמשה עוד · נביא ומביט את תמונתו: תורת אמת נתן לעמו אל · על יד נביאו נאמן ביתו: לא יחליף האל ולא ימיר דתו · לעולמים לזולתו: צופה ויודע סתרינו · מביט לסוף דבר בקדמתו: גומל לאיש חסד כמפעלו · נותן לרשע רע כרשעתו: ישלח לקץ הימין משיחנו · לפדות מחכי קץ ישועתו: מתים יחיה אל ברב חסדו · ברוך עדי עד שם תהלתו:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים חלולים חלולים גלוי וידוע לפני כסא כבודך שאם יפתח אחד מהם או יסתם אחד מהם אי אפשר להתקים ולעמוד לפניך (אפילו שעה אחת): ברוך אתה יי רופא כל בשר ומפליא לעשות:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לעסוק בדברי תורה:

והערב נא יי אלהינו את דברי תורתך בפינו ובפי עמך בית ישראל ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל כלנו יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה: ברוך אתה יי המלמד תורה לעמו ישראל:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו: ברוך אתה יי נותן התורה:

וידבר יהוה אל־משה לאמר: דבר אל־אהרן ואל־בניו לאמר כה תברכו את־בני ישראל אמור להם: יברכך יהוה וישמרך: יאר יהוה פניו אליך ויחנך: ישא יהוה פניו אליך וישם לך שלום: ושמו את־שמי על־בני ישראל ואני אברכם:

אלו דברים שאין להם שעור הפאה והבכורים והראיון וגמילות חסדים ותלמוד תורה: אלו דברים שאדם אוכל פרותיהם בעולם הזה והקרן קימת לעולם הבא ואלו הן כבוד אב ואם וגמילות חסדים והשכמת בית המדרש שחרית וערבית והכנסת ארחים ובקור חולים והכנסת כלה ולוית המת ועיון תפלה והבאת שלום בין אדם לחברו ותלמוד תורה כנגד כלם:

אלהי · נשמה שנתת בי טהורה היא אתה בראתה אתה יצרתה אתה נפחתה בי ואתה משמרה בקרבי ואתה עתיד לטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבא כל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך יי אלהי ואלהי אבותי רבון כל המעשים אדון כל הנשמות: ברוך אתה יי המחזיר נשמות לפגרים מתים:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר נתן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם שלא עשני גוי:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה שֶׁלֹּא עָשַׂנִי עָבֶד :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה שֶׁלֹּא עָשַׂנִי אִשָּׁה :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה פּוֹקֵחַ עִוְרִים :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה מַלְבִּישׁ עֲרֻמִּים :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה מַתִּיר אֲסוּרִים :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה זוֹקֵף כְּפוּפִים :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה רוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה שֶׁעָשָׂה לִּי כָּל צָרְכִּי :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה הַמֵּכִין מִצְעֲדֵי גָבֶר :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה אוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָה :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה עוֹטֵר יִשְׂרָאֵל בְּתִפְאָרָה :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה הַנּוֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּעֲבִיר שֵׁנָה מֵעֵינָי וּתְנוּמָה מֵעַפְעַפָּי :

וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּרְגִּילֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבְּקֵנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְאַל תְּבִיאֵנוּ לֹא לִידֵי חֵטְא וְלֹא לִידֵי עֲבֵרָה וְעָוֹן וְלֹא לִידֵי נִסָּיוֹן וְלֹא לִידֵי בִזָּיוֹן וְאַל תַּשְׁלֶט בָּנוּ יֵצֶר הָרָע וְהַרְחִיקֵנוּ מֵאָדָם רָע וּמֵחָבֵר רָע וְדַבְּקֵנוּ בְּיֵצֶר הַטּוֹב וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים וְכוֹף אֶת יִצְרֵנוּ לְהִשְׁתַּעְבֶּד לָךְ וּתְנֵנוּ הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל רוֹאֵינוּ וְתִגְמְלֵנוּ חֲסָדִים טוֹבִים : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל :

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתַּצִּילֵנִי הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם מֵעַזֵּי פָנִים וּמֵעַזּוּת פָּנִים · מֵאָדָם רָע · וּמֵחָבֵר רָע · וּמִשָּׁכֵן רָע · וּמִפֶּגַע רָע · וּמִשָּׂטָן הַמַּשְׁחִית · מִדִּין קָשֶׁה וּמִבַּעַל דִּין קָשֶׁה · בֵּין שֶׁהוּא בֶן בְּרִית וּבֵין שֶׁאֵינוֹ בֶן בְּרִית :

וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת־אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי : וַיֹּאמֶר קַח־נָא אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק וְלֶךְ־לְךָ אֶל־אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ : וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים : בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַמָּקוֹם מֵרָחֹק : וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו שְׁבוּ־לָכֶם פֹּה עִם־הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד־כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם : וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־עֲצֵי הָעֹלָה וַיָּשֶׂם עַל־יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת־הָאֵשׁ וְאֶת־הַמַּאֲכֶלֶת וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו : וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְעֹלָה : וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה־לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו : וַיָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם אַבְרָהָם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים וַיַּעֲקֹד אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיָּשֶׂם אֹתוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לָעֵצִים : וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת־יָדוֹ וַיִּקַּח אֶת־הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט אֶת־בְּנוֹ : וַיִּקְרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָה מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם · אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי : וַיֹּאמֶר אַל־תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל־הַנַּעַר וְאַל־תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה כִּי · עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־יְרֵא אֱלֹהִים אַתָּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ מִמֶּנִּי : וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אַיִל אַחַר נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת־הָאַיִל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ : וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא יְהוָה · יִרְאֶה אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר יְהוָה יֵרָאֶה : וַיִּקְרָא מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־אַבְרָהָם שֵׁנִית מִן־הַשָּׁמָיִם : וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם־יְהוָה כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידֶךָ : כִּי־בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ וְהַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחוֹל אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת הַיָּם וְיִרַשׁ זַרְעֲךָ אֵת שַׁעַר אֹיְבָיו : וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקֹלִי : וַיָּשָׁב אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו וַיָּקֻמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל־בְּאֵר שָׁבַע וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע :

לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם יְרֵא שָׁמַיִם בְּסֵתֶר . וּבְגָלוּי וּמוֹדֶה עַל הָאֱמֶת וְדוֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ וְיַשְׁכֵּם וְיֹאמַר :

רִבּוֹן כָּל הָעוֹלָמִים לֹא עַל צִדְקוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים · מָה אֲנַחְנוּ מֶה חַיֵּינוּ מֶה חַסְדֵּנוּ מַה צִּדְקוֹתֵינוּ מַה יְשׁוּעָתֵנוּ מַה כֹּחֵנוּ מַה גְּבוּרָתֵנוּ מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ הֲלֹא כָּל הַגִּבּוֹרִים כְּאַיִן לְפָנֶיךָ וְאַנְשֵׁי הַשֵּׁם כְּלֹא הָיוּ וַחֲכָמִים כִּבְלִי מַדָּע וּנְבוֹנִים כִּבְלִי הַשְׂכֵּל כִּי רוֹב מַעֲשֵׂיהֶם תֹּהוּ וִימֵי חַיֵּיהֶם הֶבֶל לְפָנֶיךָ · וּמוֹתַר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אָיִן כִּי הַכֹּל הָבֶל :

אֲבָל אֲנַחְנוּ עַמְּךָ בְּנֵי בְרִיתֶךָ · בְּנֵי אַבְרָהָם אֹהַבְךָ שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ לּוֹ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה · זֶרַע יִצְחָק יְחִידוֹ שֶׁנֶּעֱקַד עַל גַּב הַמִּזְבֵּחַ עֲדַת יַעֲקֹב בִּנְךָ בְכוֹרֶךָ שֶׁמֵּאַהֲבָתְךָ שֶׁאָהַבְתָּ אוֹתוֹ וּמִשִּׂמְחָתְךָ שֶׁשָּׂמַחְתָּ בּוֹ קָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל וִישֻׁרוּן :

לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְשַׁבֵּחֲךָ וּלְפָאֶרְךָ וּלְבָרֵךְ וּלְקַדֵּשׁ וְלָתֵת שֶׁבַח וְהוֹדָיָה לִשְׁמֶךָ : אַשְׁרֵינוּ מַה טּוֹב חֶלְקֵנוּ וּמַה נָּעִים גּוֹרָלֵנוּ וּמַה יָּפָה יְרֻשָּׁתֵנוּ · אַשְׁרֵינוּ שֶׁאֲנַחְנוּ מַשְׁכִּימִים וּמַעֲרִיבִים עֶרֶב וָבֹקֶר וְאוֹמְרִים פַּעֲמַיִם בְּכָל יוֹם :

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה · אֶחָד :

בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד :

אַתָּה הוּא עַד שֶׁלֹּא נִבְרָא הָעוֹלָם וְאַתָּה הוּא מִשֶּׁנִּבְרָא הָעוֹלָם אַתָּה הוּא בָּעוֹלָם הַזֶּה וְאַתָּה הוּא לָעוֹלָם הַבָּא קַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ עַל מַקְדִּישֵׁי שְׁמֶךָ וְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בְּעוֹלָמֶךָ וּבִישׁוּעָתְךָ תָּרִים וְתַגְבִּיהַּ קַרְנֵנוּ : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּרַבִּים :

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ וּבִשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים · אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין אֱלֹהִים · קַבֵּץ קֹוֶיךָ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ · יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל בָּאֵי עוֹלָם כִּי אַתָּה הוּא הָאֱלֹהִים לְבַדְּךָ לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ · אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וּמִי בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ בָּעֶלְיוֹנִים אוֹ בַתַּחְתּוֹנִים שֶׁיֹּאמַר לְךָ מַה תַּעֲשֶׂה · אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם עֲשֵׂה עִמָּנוּ חֶסֶד בַּעֲבוּר שִׁמְךָ הַגָּדוֹל שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ וְקַיֶּם לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מַה שֶּׁכָּתוּב בָּעֵת הַהִיא אָבִיא אֶתְכֶם וּבָעֵת קַבְּצִי אֶתְכֶם כִּי אֶתֵּן אֶתְכֶם לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה בְּכֹל עַמֵּי הָאָרֶץ בְּשׁוּבִי אֶת שְׁבוּתֵיכֶם לְעֵינֵיכֶם אָמַר יְיָ :

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר : וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם : וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם : בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ־מַיִם וְלֹא יָמֻתוּ אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת לְהַקְטִיר אִשֶּׁה לַיהוָה : וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ וְהָיְתָה לָהֶם חָק־עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם :

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר : צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ : וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד : אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם : וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין : עֹלַת תָּמִיד הָעֲשֻׂיָה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה : וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיהוָה : וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה :

וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְהוָה וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב :

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קַיָּם · כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָ אוֹתָם עַל יַד מֹשֶׁה נְבִיאֶךָ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ :

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ סַמִּים נָטָף · וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה בַּד בְּבַד יִהְיֶה : וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ : וְשָׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה הָדֵק וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם : וְנֶאֱמַר וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת־הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה : וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן אֶת־הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם יַקְטִירֶנָּה קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם :

תָּנוּ רַבָּנָן פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת כֵּיצַד · שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וּשְׁמוֹנָה מָנִים הָיוּ בָהּ · שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וַחֲמִשָּׁה כְּמִנְיַן יְמוֹת הַחַמָּה · מָנֶה לְכָל יוֹם פְּרַס בְּשַׁחֲרִית וּפְרַס בֵּין הָעַרְבַּיִם · וּשְׁלֹשָׁה מָנִים יְתֵרִים שֶׁמֵּהֶם מַכְנִיס כֹּהֵן גָּדוֹל מְלֹא חָפְנָיו בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים · וּמַחֲזִירָם לְמַכְתֶּשֶׁת בְּעֶרֶב יוֹם

הכפורים ׃ ושוחקן יפה יפה כדי שתהא דקה מן הדקה ׃ ואחד עשר סמנים היו בה ׃ ואלו הן הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה ׃ מור וקציעה שבלת נרד וכרכם משקל ששה עשר ששה עשר מנה ׃ הקשט שנים עשר וקלופה שלשה וקנמון תשעה ברית כרשינה תשעה קבין ׃ יין קפריסין סאין תלתא וקבין תלתא ואם לא מצא יין קפריסין מביא חמר חורין עתיק מלח סדומית רובע הקב מעלה עשן כל שהוא ׃ רבי נתן הבבלי אומר אף כפת הירדן כל שהוא ואם נתן בה דבש פסלה ואם חסר אחת מכל סמניה חיב מיתה ׃

רבן שמעון בן גמליאל אומר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף ברית כרשינה למה היא באה כדי ליפות בה את הצפורן כדי שתהא נאה ׃ יין קפריסין למה הוא בא כדי לשרות בו את הצפורן כדי שתהא עזה והלא מי רגלים יפין לה אלא שאין מכניסין מי רגלים במקדש מפני הכבוד ׃

תניא רבי נתן אומר כשהוא שוחק אומר הדק היטב היטב הדק מפני שהקול יפה לבשמים ׃ פטמה לחצאין כשרה לשליש ולרביע לא שמענו ׃ אמר רבי יהודה זה הכלל אם כמדתה כשרה לחצאין ואם חסר אחת מכל סמניה חיב מיתה ׃

תניא בר קפרא אומר אחת לששים או לשבעים שנה היתה באה של שירים לחצאין ׃ ועוד תני בר קפרא אלו היה נותן בה קורטוב של דבש אין אדם יכול לעמוד מפני ריחה ולמה אין מערבין בה דבש מפני שהתורה אמרה כי כל שאר וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה ליי ׃

ג"פ יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה ׃ ג"פ יי צבאות אשרי אדם בטח בך ׃
ג"פ יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו ׃ אתה סתר לי מצר תצרני רני פלט תסובבני סלה ׃
וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות ׃

אביי הוה מסדר סדר המערכה משמא דגמרא ואליבא דאבא שאול מערכה גדולה קודמת למערכה שניה של קטורת ׃ ומערכה שניה של קטורת קודמת לסדור שני גזרי עצים וסדור שני גזרי עצים קודם לדשון מזבח הפנימי ודשון מזבח הפנימי קודם להטבת חמש נרות והטבת חמש נרות קודמת לדם התמיד ודם התמיד קודם להטבת שתי נרות והטבת שתי נרות קודמת לקטורת וקטורת קודמת לאברים ואברים למנחה ומנחה לחבתין וחבתין לנסכין ונסכין למוספין ומוספין לבזיכין ובזיכין קודמין לתמיד של בין הערבים שנאמר וערך עליה העלה והקטיר עליה חלבי השלמים עליה השלם כל הקרבנות כלם ׃

תפלת ר' נחוניא בן הקנה ויש בה מ"ב תיבות כנגד שם של מ"ב אותיות ובה ז' שמות כל שם בן ו"ו תיבות ׃

אנא בכח גדלת ימינך תתיר צרורה ׃ קבל רנת עמך שגבנו טהרנו נורא ׃ נא גבור דורשי יחודך כבבת שמרם ׃ ברכם טהרם רחמם צדקתך תמיד גמלם ׃ חסין קדוש ברוב טובך נהל עדתך ׃ יחיד גאה לעמך פנה ׃ זוכרי קדשתך ׃ שועתנו קבל ושמע צעקתנו יודע תעלמות ׃ ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ׃

וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו ׃ עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה ׃

לר"ח ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליהוה פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם ׃ ושלשה עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לפר האחד ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לאיל האחד ׃ ועשרן עשרון סלת מנחה בלולה בשמן לכבש האחד עלה ריח ניחח אשה ליהוה ׃ ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר ושלישת ההין לאיל ורביעת ההין לכבש יין זאת עלת חדש בחדשו לחדשי השנה ׃ ושעיר עזים אחד לחטאת ליהוה על עלת התמיד יעשה ונסכו ׃

אֵיזֶהוּ מְקוֹמָן שֶׁל זְבָחִים קָדְשֵׁי קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן פַּר וְשָׂעִיר שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל בֵּין הַבַּדִּים וְעַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת: שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב: פָּרִים הַנִּשְׂרָפִים וּשְׂעִירִים הַנִּשְׂרָפִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת׃ שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבַּח הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב אֵלּוּ וָאֵלּוּ נִשְׂרָפִין בְּבֵית הַדָּשֶׁן: חַטֹּאת הַצִּבּוּר וְהַיָּחִיד אֵלּוּ הֵן חַטֹּאת הַצִּבּוּר שְׂעִירֵי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים וְשֶׁל מוֹעֲדוֹת שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן אַרְבַּע מַתָּנוֹת עַל אַרְבַּע קְרָנוֹת: כֵּיצַד עָלָה בַכֶּבֶשׁ וּפָנָה לַסּוֹבֵב וּבָא לוֹ לְקֶרֶן דְּרוֹמִית מִזְרָחִית׃ מִזְרָחִית צְפוֹנִית׃ צְפוֹנִית מַעֲרָבִית׃ מַעֲרָבִית דְּרוֹמִית׃ שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד דְּרוֹמִי׃ וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת:

הָעוֹלָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָהּ בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָהּ בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָהּ טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע וּטְעוּנָה הַפְשֵׁט וְנִתּוּחַ וְכָלִיל לָאִשִּׁים:

זִבְחֵי שַׁלְמֵי צִבּוּר וַאֲשָׁמוֹת׃ אֵלּוּ הֵן אֲשָׁמוֹת אֲשַׁם גְּזֵלוֹת אֲשַׁם מְעִילוֹת אֲשַׁם שִׁפְחָה חֲרוּפָה אֲשַׁם נָזִיר אֲשַׁם מְצוֹרָע אָשָׁם תָּלוּי׃ שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן׃ וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת:

הַתּוֹדָה וְאֵיל נָזִיר קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע׃ וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת: הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם:

שְׁלָמִים קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה׃ וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע׃ וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד: הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם:

הַבְּכוֹר וְהַמַּעֲשֵׂר וְהַפֶּסַח קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן מַתָּנָה אֶחָת וּבִלְבָד שֶׁיִּתֵּן כְּנֶגֶד הַיְסוֹד׃ שִׁנָּה בַאֲכִילָתָן הַבְּכוֹר נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים וְהַמַּעֲשֵׂר לְכָל אָדָם׃ וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר בְּכָל מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד: הַפֶּסַח אֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא בַלַּיְלָה וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא עַד חֲצוֹת וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא לִמְנוּיָו וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא צָלִי:

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת הַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת: מִקַּל וָחֹמֶר וּמִגְּזֵרָה שָׁוָה׃ מִבִּנְיַן אָב מִכָּתוּב אֶחָד׃ וּמִבִּנְיַן אָב מִשְּׁנֵי כְתוּבִים׃ מִכְּלָל וּפְרָט וּמִפְּרָט וּכְלָל׃ כְּלָל וּפְרָט וּכְלָל אִי אַתָּה דָן אֶלָּא כְּעֵין הַפְּרָט׃ מִכְּלָל שֶׁהוּא צָרִיךְ לִפְרָט׃ וּמִפְּרָט שֶׁהוּא צָרִיךְ לִכְלָל: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא מִן הַכְּלָל לְלַמֵּד לֹא לְלַמֵּד עַל עַצְמוֹ יָצָא אֶלָּא לְלַמֵּד עַל הַכְּלָל כֻּלּוֹ יָצָא: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טוֹעַן אֶחָד שֶׁהוּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וְלֹא לְהַחֲמִיר: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טוֹעַן אַחֵר שֶׁלֹּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וּלְהַחֲמִיר: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִדּוֹן בַּדָּבָר הֶחָדָשׁ אִי אַתָּה יָכוֹל לְהַחֲזִירוֹ לִכְלָלוֹ עַד שֶׁיַּחֲזִירֶנּוּ הַכָּתוּב לִכְלָלוֹ בְּפֵרוּשׁ׃ דָּבָר הַלָּמֵד מֵעִנְיָנוֹ׃ וְדָבָר הַלָּמֵד מִסּוֹפוֹ׃ וְכֵן שְׁנֵי כְתוּבִים הַמַּכְחִישִׁים זֶה אֶת זֶה עַד שֶׁיָּבֹא הַכָּתוּב הַשְּׁלִישִׁי וְיַכְרִיעַ בֵּינֵיהֶם:

יהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות:

מִזְמוֹר שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד: אֲרוֹמִמְךָ יְיָ כִּי דִלִּיתָנִי וְלֹא שִׂמַּחְתָּ אֹיְבַי לִי: יְיָ אֱלֹהָי שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ וַתִּרְפָּאֵנִי: יְיָ הֶעֱלִיתָ מִן שְׁאוֹל נַפְשִׁי חִיִּיתַנִי מִיָּרְדִי בוֹר: זַמְּרוּ לַיְיָ חֲסִידָיו וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ: כִּי רֶגַע בְּאַפּוֹ חַיִּים בִּרְצוֹנוֹ בָּעֶרֶב יָלִין בֶּכִי וְלַבֹּקֶר רִנָּה: וַאֲנִי אָמַרְתִּי בְשַׁלְוִי בַּל

אַפּוֹ לְעוֹלָם: יְיָ בִּרְצוֹנְךָ הֶעֱמַדְתָּה לְהַרְרִי עֹז הִסְתַּרְתָּ פָנֶיךָ הָיִיתִי נִבְהָל: אֵלֶיךָ יְיָ אֶקְרָא וְאֶל אֲדֹנָי אֶתְחַנָּן: מַה בֶּצַע בְּדָמִי בְּרִדְתִּי אֶל שָׁחַת הֲיוֹדְךָ עָפָר הֲיַגִּיד אֲמִתֶּךָ: שְׁמַע יְיָ וְחָנֵּנִי יְיָ הֱיֵה עֹזֵר לִי: הָפַכְתָּ מִסְפְּדִי לְמָחוֹל לִי פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי וַתְּאַזְּרֵנִי שִׂמְחָה: לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם יְיָ אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ:

הֲרֵינִי מְזַמֵּן אֶת פִּי לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל וּלְשַׁבֵּחַ אֶת בּוֹרְאִי לְשֵׁם יִחוּד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּיהּ עַל יְדֵי הַהוּא טָמִיר וְנֶעְלָם בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל:

בָּרוּךְ שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם · בָּרוּךְ הוּא · בָּרוּךְ עוֹשֶׂה בְרֵאשִׁית · בָּרוּךְ אוֹמֵר וְעוֹשֶׂה · בָּרוּךְ גּוֹזֵר וּמְקַיֵּם · בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הָאָרֶץ · בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת · בָּרוּךְ מְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב לִירֵאָיו · בָּרוּךְ חַי לָעַד וְקַיָּם לָנֶצַח · בָּרוּךְ פּוֹדֶה וּמַצִּיל בָּרוּךְ שְׁמוֹ · בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הָאֵל הָאָב הָרַחֲמָן הַמְהֻלָּל בְּפִי עַמּוֹ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר בִּלְשׁוֹן חֲסִידָיו וַעֲבָדָיו וּבְשִׁירֵי דָוִד עַבְדֶּךָ · נְהַלֶּלְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בִּשְׁבָחוֹת וּבִזְמִרוֹת נְגַדֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וְנַזְכִּיר שִׁמְךָ וְנַמְלִיכְךָ מַלְכֵּנוּ אֱלֹהֵינוּ · יָחִיד חֵי הָעוֹלָמִים מֶלֶךְ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר עֲדֵי עַד שְׁמוֹ הַגָּדוֹל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת:

הוֹדוּ לַייָ קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו: שִׁירוּ לוֹ זַמְּרוּ לוֹ שִׂיחוּ בְּכָל נִפְלְאֹתָיו: הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ יִשְׂמַח לֵב מְבַקְשֵׁי יְיָ: דִּרְשׁוּ יְיָ וְעֻזּוֹ בַּקְּשׁוּ פָנָיו תָּמִיד: זִכְרוּ נִפְלְאֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה מֹפְתָיו וּמִשְׁפְּטֵי פִיהוּ: זֶרַע יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו: הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּכָל הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו: זִכְרוּ לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר: אֲשֶׁר כָּרַת אֶת אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִצְחָק: וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם: לֵאמֹר לְךָ אֶתֵּן אֶרֶץ כְּנָעַן חֶבֶל נַחֲלַתְכֶם: בִּהְיוֹתְכֶם מְתֵי מִסְפָּר כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ: וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל גּוֹי וּמִמַּמְלָכָה אֶל עַם אַחֵר: לֹא הִנִּיחַ לְאִישׁ לְעָשְׁקָם וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים: אַל תִּגְּעוּ בִּמְשִׁיחָי וּבִנְבִיאַי אַל תָּרֵעוּ: שִׁירוּ לַייָ כָּל הָאָרֶץ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם אֶל יוֹם יְשׁוּעָתוֹ: סַפְּרוּ בַגּוֹיִם אֶת כְּבוֹדוֹ בְּכָל הָעַמִּים נִפְלְאֹתָיו: כִּי גָדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְנוֹרָא הוּא עַל כָּל אֱלֹהִים: כִּי כָּל אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים כאן צריך להפסיק וַייָ שָׁמַיִם עָשָׂה: הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְחֶדְוָה בִּמְקֹמוֹ: הָבוּ לַייָ מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ לַייָ כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַייָ כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ מִנְחָה וּבֹאוּ לְפָנָיו הִשְׁתַּחֲווּ לַייָ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ: חִילוּ מִלְּפָנָיו כָּל הָאָרֶץ אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יִרְעַם הַיָּם וּמְלוֹאוֹ יַעֲלֹץ הַשָּׂדֶה וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ: אָז יְרַנְּנוּ עֲצֵי הַיָּעַר מִלִּפְנֵי יְיָ כִּי בָא לִשְׁפּוֹט אֶת הָאָרֶץ: הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְאִמְרוּ הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ מִן הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַייָ: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: אַתָּה יְיָ לֹא תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנִּי חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנִי: זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: תְּנוּ עֹז לֵאלֹהִים עַל יִשְׂרָאֵל גַּאֲוָתוֹ וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים: נוֹרָא אֱלֹהִים מִמִּקְדָּשֶׁיךָ אֵל יִשְׂרָאֵל הוּא נוֹתֵן עֹז וְתַעֲצֻמוֹת לָעָם בָּרוּךְ אֱלֹהִים: אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: הִנָּשֵׂא שֹׁפֵט הָאָרֶץ הָשֵׁב גְּמוּל עַל גֵּאִים: לַייָ הַיְשׁוּעָה עַל עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶּלָה: יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: הוֹשִׁיעָה אֶת עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד הָעוֹלָם: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַייָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ: הַרְאֵנוּ יְיָ חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ תִּתֶּן לָנוּ: קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ: אָנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ

מִצְרָיִם הַרְחֶב פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו: וַאֲנִי בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ אָשִׁירָה לַייָ כִּי גָמַל עָלָי:

לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ: יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְלַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה דָּעַת: אֵין אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם: בְּכָל הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל בָּהֶם: וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח: מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל קְצוֹתָם וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ: תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי: פִּקּוּדֵי יְיָ יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי לֵב מִצְוַת יְיָ בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם: יִרְאַת יְיָ טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד מִשְׁפְּטֵי יְיָ אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו: הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים: גַּם עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב: שְׁגִיאוֹת מִי יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי: גַּם מִזֵּדִים חֲשׂךְ עַבְדֶּךָ אַל יִמְשְׁלוּ בִי אָז אֵיתָם וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי:

לְדָוִד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת טַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ וַיְגָרְשֵׁהוּ וַיֵּלַךְ: אֲבָרְכָה אֶת יְיָ בְּכָל עֵת תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי: בַּייָ תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ: גַּדְּלוּ לַייָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו: דָּרַשְׁתִּי אֶת יְיָ וְעָנָנִי וּמִכָּל מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי: הִבִּיטוּ אֵלָיו וְנָהָרוּ וּפְנֵיהֶם אַל יֶחְפָּרוּ: זֶה עָנִי קָרָא וַייָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָיו הוֹשִׁיעוֹ: חֹנֶה מַלְאַךְ יְיָ סָבִיב לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם: טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי טוֹב יְיָ אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר יֶחֱסֶה בּוֹ: יְראוּ אֶת יְיָ קְדֹשָׁיו כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו: כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ וְדֹרְשֵׁי יְיָ לֹא יַחְסְרוּ כָל טוֹב: לְכוּ בָנִים שִׁמְעוּ לִי יִרְאַת יְיָ אֲלַמֶּדְכֶם: מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב: נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה: סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ: עֵינֵי יְיָ אֶל צַדִּיקִים וְאָזְנָיו אֶל שַׁוְעָתָם: פְּנֵי יְיָ בְּעֹשֵׂי רָע לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ זִכְרָם: צָעֲקוּ וַייָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָם הִצִּילָם: קָרוֹב יְיָ לְנִשְׁבְּרֵי לֵב וְאֶת דַּכְּאֵי רוּחַ יוֹשִׁיעַ: רַבּוֹת רָעוֹת צַדִּיק וּמִכֻּלָּם יַצִּילֶנּוּ יְיָ: שֹׁמֵר כָּל עַצְמוֹתָיו אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נִשְׁבָּרָה: תְּמוֹתֵת רָשָׁע רָעָה וְשֹׂנְאֵי צַדִּיק יֶאְשָׁמוּ: פּוֹדֶה יְיָ נֶפֶשׁ עֲבָדָיו וְלֹא יֶאְשְׁמוּ כָּל הַחוֹסִים בּוֹ:

תְּפִלָּה לְמשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲדֹנָי מָעוֹן אַתָּה הָיִיתָ לָּנוּ בְּדֹר וָדֹר: בְּטֶרֶם הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל אֶרֶץ וְתֵבֵל וּמֵעוֹלָם עַד עוֹלָם אַתָּה אֵל: תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי אָדָם: כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר וְאַשְׁמוּרָה בַלָּיְלָה: זְרַמְתָּם שֵׁנָה יִהְיוּ בַּבֹּקֶר כֶּחָצִיר יַחֲלֹף: בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף לָעֶרֶב יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ: כִּי כָלִינוּ בְאַפֶּךָ וּבַחֲמָתְךָ נִבְהָלְנוּ: שַׁתָּה עֲוֹנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ עֲלֻמֵנוּ לִמְאוֹר פָּנֶיךָ: כִּי כָל יָמֵינוּ פָּנוּ בְעֶבְרָתֶךָ כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ כְמוֹ הֶגֶה: יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן כִּי גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה: מִי יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ: לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע וְנָבִא לְבַב חָכְמָה: שׁוּבָה יְיָ עַד מָתָי וְהִנָּחֵם עַל עֲבָדֶיךָ: שַׂבְּעֵנוּ בַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וּנְרַנְּנָה וְנִשְׂמְחָה בְּכָל יָמֵינוּ: שַׂמְּחֵנוּ כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ שְׁנוֹת רָאִינוּ רָעָה: יֵרָאֶה אֶל עֲבָדֶיךָ פָעֳלֶךָ וַהֲדָרְךָ עַל בְּנֵיהֶם: וִיהִי נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ:

יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן: אֹמַר לַייָ מַחְסִי וּמְצוּדָתִי אֱלֹהַי אֶבְטַח בּוֹ: כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת: בְּאֶבְרָתוֹ יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת כְּנָפָיו תֶּחְסֶה צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ: לֹא תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם: מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם: יִפֹּל מִצִּדְּךָ אֶלֶף וּרְבָבָה מִימִינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ: רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה: כִּי אַתָּה יְיָ מַחְסִי עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ: לֹא תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ: כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָּךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ: עַל כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ פֶּן תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ: עַל שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין: כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי יָדַע שְׁמִי: יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ: אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי: ארך ימים וגו'

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ: שֶׁעֹמְדִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ: הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב יְיָ זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ כִּי נָעִים: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי גָדוֹל יְיָ וַאֲדֹנֵינוּ מִכָּל אֱלֹהִים: כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ יְיָ עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ בַּיַּמִּים וְכָל תְּהֹמוֹת: מַעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה מוֹצֵא רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו: שֶׁהִכָּה בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה: שָׁלַח אוֹתֹת וּמֹפְתִים בְּתוֹכֵכִי מִצְרָיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל עֲבָדָיו: שֶׁהִכָּה גּוֹיִם רַבִּים וְהָרַג מְלָכִים עֲצוּמִים: לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן וּלְכֹל מַמְלְכוֹת כְּנָעַן: וְנָתַן אַרְצָם נַחֲלָה נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: כִּי יָדִין יְיָ עַמּוֹ וְעַל עֲבָדָיו יִתְנֶחָם: עֲצַבֵּי הַגּוֹיִם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יַאֲזִינוּ אַף אֵין יֶשׁ רוּחַ בְּפִיהֶם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם: בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּרְכוּ אֶת יְיָ בֵּית אַהֲרֹן בָּרְכוּ אֶת יְיָ: בֵּית הַלֵּוִי בָּרְכוּ אֶת יְיָ יִרְאֵי יְיָ בָּרְכוּ אֶת יְיָ: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ:

הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הוֹדוּ לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְרֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אֶת הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אֶת הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְגֹזֵר יַם סוּף לִגְזָרִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם סוּף כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: נֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּייָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: הוֹדוּ לַייָ בְּכִנּוֹר בְּנֵבֶל עָשׂוֹר זַמְּרוּ לוֹ: שִׁירוּ לוֹ שִׁיר חָדָשׁ הֵיטִיבוּ נַגֵּן בִּתְרוּעָה: כִּי יָשָׁר דְּבַר יְיָ וְכָל מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה: אֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט חֶסֶד יְיָ מָלְאָה הָאָרֶץ: בִּדְבַר יְיָ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם: כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם נֹתֵן בְּאוֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת: יִירְאוּ מֵייָ כָּל הָאָרֶץ מִמֶּנּוּ יָגוּרוּ כָּל יֹשְׁבֵי תֵבֵל: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: אַשְׁרֵי הַגּוֹי אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהָיו הָעָם בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ: מִשָּׁמַיִם הִבִּיט יְיָ רָאָה אֶת כָּל בְּנֵי הָאָדָם: מִמְּכוֹן שִׁבְתּוֹ הִשְׁגִּיחַ אֶל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם הַמֵּבִין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם: אֵין הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרָב חָיִל גִּבּוֹר לֹא יִנָּצֵל בְּרָב כֹּחַ: שֶׁקֶר הַסּוּס לִתְשׁוּעָה וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא יְמַלֵּט: הִנֵּה עֵין יְיָ אֶל יְרֵאָיו לַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: לְהַצִּיל מִמָּוֶת נַפְשָׁם וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַייָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ:

מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: טוֹב לְהֹדוֹת לַייָ וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן: לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: עֲלֵי עָשׂוֹר וַעֲלֵי נָבֶל עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר: כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְיָ בְּפָעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן: מַה גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ: אִישׁ בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא יָבִין אֶת זֹאת: בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי עַד: וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְיָ: כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יְיָ כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן: וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי: צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה: שְׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ: עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ: לְהַגִּיד כִּי יָשָׁר יְיָ צוּרִי וְלֹא עַוְלָתָה בּוֹ:

יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם אָתָּה: נָשְׂאוּ נְהָרוֹת יְיָ נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם: מִקֹּלוֹת מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי יָם אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְיָ: עֵדֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה קֹדֶשׁ יְיָ לְאֹרֶךְ יָמִים:

יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: יְיָ בַּשָּׁמַיִם הֵכִין כִּסְאוֹ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: יְיָ מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב אִישׁ וַעֲצַת יְיָ הִיא תָקוּם: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: כִּי בָחַר יְיָ בְּצִיּוֹן אִוָּהּ לְמוֹשָׁב לוֹ: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי לֹא יִטֹּשׁ יְיָ עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו: תְּהִלָּה לְדָוִד אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכָל יוֹם אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר: דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ: הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי נִפְלְאוֹתֶיךָ אָשִׂיחָה: וֶעֱזוּז נוֹרְאוֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה: זֵכֶר רַב טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ: חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל חָסֶד: טוֹב יְיָ לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו: יוֹדוּךָ יְיָ כָּל מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה: כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ: לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדֹר: סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל הַכְּפוּפִים: עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן לָהֶם אֶת אָכְלָם בְּעִתּוֹ: פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן: צַדִּיק יְיָ בְּכָל דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל מַעֲשָׂיו: קָרוֹב יְיָ לְכָל קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת: רְצוֹן יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם: שׁוֹמֵר יְיָ אֶת כָּל אֹהֲבָיו וְאֵת כָּל הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד: תְּהִלַּת יְיָ יְדַבֶּר פִּי וִיבָרֵךְ כָּל בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ: אֲהַלְלָה יְיָ בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי: אַל תִּבְטְחוּ בִנְדִיבִים בְּבֶן אָדָם שֶׁאֵין לוֹ תְשׁוּעָה: תֵּצֵא רוּחוֹ יָשֻׁב לְאַדְמָתוֹ בַּיּוֹם הַהוּא אָבְדוּ עֶשְׁתֹּנֹתָיו: אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׂבְרוֹ עַל יְיָ אֱלֹהָיו: עֹשֶׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם הַשֹּׁמֵר אֱמֶת לְעוֹלָם: עֹשֶׂה מִשְׁפָּט לַעֲשׁוּקִים נֹתֵן לֶחֶם לָרְעֵבִים יְיָ מַתִּיר אֲסוּרִים: יְיָ פֹּקֵחַ עִוְרִים יְיָ זֹקֵף כְּפוּפִים יְיָ אֹהֵב צַדִּיקִים: יְיָ שֹׁמֵר אֶת גֵּרִים יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים יְעַוֵּת: יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב זַמְּרָה אֱלֹהֵינוּ כִּי נָעִים נָאוָה תְהִלָּה: בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם יְיָ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס: הָרוֹפֵא לִשְׁבוּרֵי לֵב וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם: מוֹנֶה מִסְפָּר לַכּוֹכָבִים לְכֻלָּם שֵׁמוֹת יִקְרָא: גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב כֹּחַ לִתְבוּנָתוֹ אֵין מִסְפָּר: מְעוֹדֵד עֲנָוִים יְיָ מַשְׁפִּיל רְשָׁעִים עֲדֵי אָרֶץ: עֱנוּ לַייָ בְּתוֹדָה זַמְּרוּ לֵאלֹהֵינוּ בְכִנּוֹר: הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם בְּעָבִים הַמֵּכִין לָאָרֶץ מָטָר הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִיר: נוֹתֵן לִבְהֵמָה לַחְמָהּ לִבְנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ: לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ לֹא בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה: רוֹצֶה יְיָ אֶת יְרֵאָיו אֶת הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: שַׁבְּחִי יְרוּשָׁלַיִם אֶת יְיָ הַלְלִי אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן: כִּי חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ בֵּרַךְ בָּנַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ: הַשָּׂם גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ: הַשֹּׁלֵחַ אִמְרָתוֹ אָרֶץ עַד מְהֵרָה

ירוץ

ירוץ דברו: הנתן שלג כצמר כפור כאפר יפזר: משליך קרחו כפתים לפני קרתו מי יעמד: ישלח דברו וימסם ישב רוחו יזלו מים: מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל: לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום הללויה:

הללויה הללו את יי מן השמים הללוהו במרומים: הללוהו כל מלאכיו הללוהו כל צבאו: הללוהו שמש וירח הללוהו כל כוכבי אור: הללוהו שמי השמים והמים אשר מעל השמים: יהללו את שם יי כי הוא צוה ונבראו: ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבור: הללו את יי מן הארץ תנינים וכל תהומות: אש וברד שלג וקיטור רוח סערה עשה דברו: ההרים וכל גבעות עץ פרי וכל ארזים: החיה וכל בהמה רמש וצפור כנף: מלכי ארץ וכל לאמים שרים וכל שפטי ארץ: בחורים וגם בתולות זקנים עם נערים: יהללו את שם יי כי נשגב שמו לבדו הודו על ארץ ושמים: וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרבו הללויה:

הללויה שירו ליי שיר חדש תהלתו בקהל חסידים: ישמח ישראל בעשיו בני ציון יגילו במלכם: יהללו שמו במחול בתף וכנור יזמרו לו: כי רוצה יי בעמו יפאר ענוים בישועה: יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם: רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם: לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאמים: לאסר מלכיהם בזקים ונכבדיהם בכבלי ברזל: לעשות בהם משפט כתוב הדר הוא לכל חסידיו הללויה:

הללויה הללו אל בקדשו הללוהו ברקיע עזו: הללוהו בגבורתיו הללוהו כרב גדלו: הללוהו בתקע שופר הללוהו בנבל וכנור: הללוהו בתף ומחול הללוהו במנים ועגב: הללוהו בצלצלי שמע הללוהו בצלצלי תרועה: כל הנשמה תהלל יה הללויה: כ׳ ה׳ ת׳ י׳ ה׳:

ברוך יי לעולם אמן ואמן: ברוך יי מציון שכן ירושלים הללויה: ברוך יי אלהים אלהי ישראל עשה נפלאות לבדו: וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן:

ויברך דויד את יי לעיני כל הקהל ויאמר דויד ברוך אתה יי אלהי ישראל אבינו מעולם ועד עולם: לך יי הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש: והעשר והכבוד מלפניך ואתה מושל בכל ובידך כח וגבורה ובידך לגדל ולחזק לכל: ועתה אלהינו מודים אנחנו לך ומהללים לשם תפארתך: אתה הוא יי לבדך אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם ואתה מחיה את כלם וצבא השמים לך משתחוים: אתה הוא יי האלהים אשר בחרת באברם והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם: ומצאת את לבבו נאמן לפניך

וכרות עמו הברית לתת את ארץ הכנעני החתי האמרי והפרזי והיבוסי והגרגשי לתת לזרעו ותקם את דבריך כי צדיק אתה: ותרא את עני אבותינו במצרים ואת זעקתם שמעת על ים סוף: ותתן אתות ומופתים בפרעה ובכל עבדיו ובכל עם ארצו כי ידעת כי הזידו עליהם ותעש לך שם כהיום הזה: והים בקעת לפניהם ויעברו בתוך הים ביבשה ואת רדפיהם השלכת במצולת כמו אבן במים עזים:

ויושע יהוה ביום ההוא את־ישראל מיד מצרים וירא ישראל את־מצרים מת על־שפת הים: וירא ישראל את־היד הגדלה אשר עשה יהוה במצרים וייראו העם את־יהוה ויאמינו ביהוה ובמשה עבדו:

אז ישיר־משה ובני ישראל את־השירה הזאת ליהוה ויאמרו לאמר אשירה ליהוה כי־גאה גאה סוס ורכבו רמה בים: עזי וזמרת יה ויהי־לי לישועה זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארממנהו: יהוה איש מלחמה יהוה שמו: מרכבת פרעה וחילו ירה בים ומבחר שלשיו טבעו בים־סוף: תהמת יכסימו ירדו במצולת כמו־אבן: ימינך יהוה נאדרי בכח ימינך יהוה תרעץ אויב: וברב גאונך תהרס קמיך תשלח חרנך יאכלמו כקש: וברוח אפיך נערמו מים נצבו כמו־נד

נזלים

נִזְּלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם: אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי
תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי: נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלֲלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים: מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה
מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה־פֶלֶא: נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ: נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם־
זוּ גָּאָלְתָּ נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל־נְוֵה קָדְשֶׁךָ: שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת: אָז נִבְהֲלוּ
אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן: תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל
זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ קָנִיתָ: תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ
מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהוָה מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ: יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְהוָה יִמְלֹךְ לְעָלַם
וָעֶד: יְהוָה מַלְכוּתֵהּ קָאֵם לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא: כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם
וַיָּשֶׁב יְהוָה עֲלֵהֶם אֶת־מֵי הַיָּם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם: כִּי לַיהוָה הַמְּלוּכָה וּמֹשֵׁל
בַּגּוֹיִם: וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיהוָה הַמְּלוּכָה: וְהָיָה יְהוָה
לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

נִשְׁמַת כָּל חַי תְּבָרֵךְ אֶת שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְרוּחַ כָּל בָּשָׂר תְּפָאֵר וּתְרוֹמֵם זִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ
תָּמִיד · מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם אַתָּה אֵל · וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ ·
פּוֹדֶה וּמַצִּיל וּמְפַרְנֵס וּמְרַחֵם בְּכָל עֵת צָרָה וְצוּקָה · אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה:
אֱלֹהֵי הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים · אֱלוֹהַּ כָּל בְּרִיּוֹת · אֲדוֹן כָּל תּוֹלָדוֹת · הַמְּהֻלָּל בְּרוֹב
הַתִּשְׁבָּחוֹת · הַמְנַהֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד · וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים · וַיְיָ לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן ·
הַמְעוֹרֵר יְשֵׁנִים וְהַמֵּקִיץ נִרְדָּמִים · וְהַמֵּשִׂיחַ אִלְּמִים · וְהַמַּתִּיר אֲסוּרִים · וְהַסּוֹמֵךְ
נוֹפְלִים וְהַזּוֹקֵף כְּפוּפִים · לְךָ לְבַדְּךָ אֲנַחְנוּ מוֹדִים · אִלּוּ פִינוּ מָלֵא שִׁירָה כַּיָּם וּלְשׁוֹנֵנוּ
רִנָּה כַּהֲמוֹן גַּלָּיו · וְשִׂפְתוֹתֵינוּ שֶׁבַח כְּמֶרְחֲבֵי רָקִיעַ · וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת כַּשֶּׁמֶשׁ
וְכַיָּרֵחַ · וְיָדֵינוּ פְרוּשׂוֹת כְּנִשְׁרֵי שָׁמָיִם · וְרַגְלֵינוּ קַלּוֹת כָּאַיָּלוֹת · אֵין אֲנַחְנוּ מַסְפִּיקִים
לְהוֹדוֹת לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וּלְבָרֵךְ אֶת שְׁמֶךָ עַל אַחַת מֵאָלֶף אֶלֶף אַלְפֵי
אֲלָפִים וְרִבֵּי רְבָבוֹת פְּעָמִים הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשִׂיתָ עִם אֲבוֹתֵינוּ וְעִמָּנוּ: מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ
יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ · בְּרָעָב זַנְתָּנוּ · וּבְשָׂבָע כִּלְכַּלְתָּנוּ · מֵחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ ·
וּמִדֶּבֶר מִלַּטְתָּנוּ · וּמֵחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים דִּלִּיתָנוּ: עַד הֵנָּה עֲזָרוּנוּ רַחֲמֶיךָ · וְלֹא
עֲזָבוּנוּ חֲסָדֶיךָ · וְאַל תִּטְּשֵׁנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לָנֶצַח: עַל כֵּן אֵבָרִים שֶׁפִּלַּגְתָּ בָּנוּ · וְרוּחַ
וּנְשָׁמָה שֶׁנָּפַחְתָּ בְּאַפֵּינוּ · וְלָשׁוֹן אֲשֶׁר שַׂמְתָּ בְּפִינוּ · הֵן הֵם יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ
וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ · כִּי כָל פֶּה לְךָ יוֹדֶה · וְכָל
לָשׁוֹן לְךָ תִשָּׁבַע · וְכָל בֶּרֶךְ לְךָ תִכְרַע · וְכָל קוֹמָה לְפָנֶיךָ תִשְׁתַּחֲוֶה · וְכָל לְבָבוֹת יִירָאוּךָ ·
וְכָל קֶרֶב וּכְלָיוֹת יְזַמְּרוּ לִשְׁמֶךָ · כַּדָּבָר שֶׁכָּתוּב כָּל עַצְמוֹתַי תֹּאמַרְנָה יְיָ מִי כָמוֹךָ · מַצִּיל
עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגֹּזְלוֹ · מִי יִדְמֶה לָּךְ וּמִי יִשְׁוֶה לָּךְ וּמִי יַעֲרָךְ לָךְ · הָאֵל
הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן קוֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: נְהַלֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וּנְבָרֵךְ
אֶת שֵׁם קָדְשֶׁךָ · כָּאָמוּר לְדָוִד בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ וְכָל קְרָבַי אֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ:

הָאֵל בְּתַעֲצֻמוֹת עֻזֶּךָ · הַגָּדוֹל בִּכְבוֹד שְׁמֶךָ · הַגִּבּוֹר לָנֶצַח וְהַנּוֹרָא בְּנוֹרְאוֹתֶיךָ ·
הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא:

שׁוֹכֵן עַד מָרוֹם וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ · וְכָתוּב רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיְיָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה:
בְּפִי יְשָׁרִים תִּתְהַלָּל · וּבְדִבְרֵי צַדִּיקִים תִּתְבָּרַךְ · וּבִלְשׁוֹן חֲסִידִים תִּתְרוֹמָם ·
וּבְקֶרֶב קְדוֹשִׁים תִּתְקַדָּשׁ:

וּבְמַקְהֲלוֹת רִבְבוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יִתְפָּאַר שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר שֶׁכֵּן חוֹבַת כָּל הַיְצוּרִים · לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדֵּר לְבָרֵךְ לְעַלֵּה וּלְקַלֵּס עַל כָּל דִּבְרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבְּחוֹת דָּוִד בֶּן יִשַׁי עַבְדְּךָ מְשִׁיחֶךָ:

יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ כִּי לְךָ נָאֶה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שִׁיר וּשְׁבָחָה הַלֵּל וְזִמְרָה עוֹז וּמֶמְשָׁלָה נֶצַח גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת · בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל בַּתִּשְׁבָּחוֹת אֵל הַהוֹדָאוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה מֶלֶךְ אֵל חֵי הָעוֹלָמִים: ח״ק

חזן בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְבֹרָךְ:

ק״ה בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל:

הַכֹּל יוֹדוּךָ וְהַכֹּל יְשַׁבְּחוּךָ · וְהַכֹּל יֹאמְרוּ אֵין קָדוֹשׁ כַּיְיָ: הַכֹּל יְרוֹמְמוּךָ סֶּלָה יוֹצֵר הַכֹּל · הָאֵל הַפּוֹתֵחַ בְּכָל יוֹם דַּלְתוֹת שַׁעֲרֵי מִזְרָח · וּבוֹקֵעַ חַלּוֹנֵי רָקִיעַ · מוֹצִיא חַמָּה מִמְּקוֹמָהּ וּלְבָנָה מִמְּכוֹן שִׁבְתָּהּ · וּמֵאִיר לָעוֹלָם כֻּלּוֹ וּלְיוֹשְׁבָיו שֶׁבָּרָא בְּמִדַּת רַחֲמִים: הַמֵּאִיר לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ בְּרַחֲמִים · וּבְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם לְבַדּוֹ מֵאָז · הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא מִימוֹת עוֹלָם: אֱלֹהֵי עוֹלָם בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים רַחֵם עָלֵינוּ · אֲדוֹן עֻזֵּנוּ צוּר מִשְׂגַּבֵּנוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ מִשְׂגָּב בַּעֲדֵנוּ: אֵין כְּעֶרְכְּךָ וְאֵין זוּלָתֶךָ · אֶפֶס בִּלְתֶּךָ וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ · אֵין כְּעֶרְכְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה · וְאֵין זוּלָתְךָ מַלְכֵּנוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא · אֶפֶס בִּלְתְּךָ גּוֹאֲלֵנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ · וְאֵין דּוֹמֶה לְּךָ מוֹשִׁיעֵנוּ לִתְחִיַּת הַמֵּתִים:

אֵל אָדוֹן עַל כָּל הַמַּעֲשִׂים · בָּרוּךְ וּמְבֹרָךְ בְּפִי כָּל נְשָׁמָה · גָּדְלוֹ וְטוּבוֹ מָלֵא עוֹלָם · דַּעַת וּתְבוּנָה סוֹבְבִים אוֹתוֹ: הַמִּתְגָּאֶה עַל חַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ · וְנֶהְדָּר בְּכָבוֹד עַל הַמֶּרְכָּבָה · זְכוּת וּמִישׁוֹר לִפְנֵי כִסְאוֹ · חֶסֶד וְרַחֲמִים לִפְנֵי כְבוֹדוֹ: טוֹבִים מְאוֹרוֹת שֶׁבָּרָא אֱלֹהֵינוּ · יְצָרָם בְּדַעַת בְּבִינָה וּבְהַשְׂכֵּל · כֹּחַ וּגְבוּרָה נָתַן בָּהֶם · לִהְיוֹת מוֹשְׁלִים בְּקֶרֶב תֵּבֵל: מְלֵאִים זִיו וּמְפִיקִים נֹגַהּ · נָאֶה זִיוָם בְּכָל הָעוֹלָם · שְׂמֵחִים בְּצֵאתָם וְשָׂשִׂים בְּבוֹאָם · עֹשִׂים בְּאֵימָה רְצוֹן קוֹנָם: פְּאֵר וְכָבוֹד נוֹתְנִים לִשְׁמוֹ · צָהֳלָה וְרִנָּה לְזֵכֶר מַלְכוּתוֹ · קָרָא לַשֶּׁמֶשׁ וַיִּזְרַח אוֹר · רָאָה וְהִתְקִין צוּרַת הַלְּבָנָה: שֶׁבַח נוֹתְנִים לוֹ כָּל צְבָא מָרוֹם · תִּפְאֶרֶת וּגְדֻלָּה שְׂרָפִים וְאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ:

לָאֵל אֲשֶׁר שָׁבַת מִכָּל הַמַּעֲשִׂים · בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי הִתְעַלָּה וְיָשַׁב עַל כִּסֵּא כְבוֹדוֹ · תִּפְאֶרֶת עָטָה לְיוֹם הַמְּנוּחָה עֹנֶג קָרָא לְיוֹם הַשַּׁבָּת · זֶה שֶׁבַח שֶׁל יוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבּוֹ שָׁבַת אֵל מִכָּל מְלַאכְתּוֹ · וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְשַׁבֵּחַ וְאוֹמֵר מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת טוֹב לְהוֹדוֹת לַיְיָ · לְפִיכָךְ יְפָאֲרוּ וִיבָרְכוּ לָאֵל כָּל יְצוּרָיו · שֶׁבַח יְקָר וּגְדֻלָּה יִתְּנוּ לָאֵל מֶלֶךְ יוֹצֵר כֹּל הַמַּנְחִיל מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ בְּיוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ: שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִתְקַדַּשׁ · וְזִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ יִתְפָּאַר · בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת · תִּתְבָּרַךְ מוֹשִׁיעֵנוּ עַל שֶׁבַח מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְעַל מְאוֹרֵי אוֹר שֶׁעָשִׂיתָ יְפָאֲרוּךָ סֶּלָה:

תִּתְבָּרַךְ צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגֹאֲלֵנוּ בּוֹרֵא קְדוֹשִׁים יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ יוֹצֵר מְשָׁרְתִים וַאֲשֶׁר מְשָׁרְתָיו כֻּלָּם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם וּמַשְׁמִיעִים בְּיִרְאָה יַחַד בְּקוֹל דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם: כֻּלָּם אֲהוּבִים כֻּלָּם בְּרוּרִים כֻּלָּם גִּבּוֹרִים וְכֻלָּם עֹשִׂים בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה רְצוֹן קוֹנָם: וְכֻלָּם פּוֹתְחִים אֶת פִּיהֶם בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה וּמְבָרְכִים וּמְשַׁבְּחִים וּמְפָאֲרִים וּמַעֲרִיצִים וּמַקְדִּישִׁים וּמַמְלִיכִים: אֶת שֵׁם הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא: וְכֻלָּם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם זֶה מִזֶּה · וְנוֹתְנִים רְשׁוּת זֶה לָזֶה לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצְרָם בְּנַחַת רוּחַ בְּשָׂפָה בְרוּרָה וּבִנְעִימָה קְדֻשָּׁה כֻּלָּם כְּאֶחָד עוֹנִים וְאוֹמְרִים בְּיִרְאָה:

קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ

והאופנים

והאופנים וחיות הקדש ברעש גדול מתנשאים לעמת שרפים לעמתם משבחים ואומרים:
ברוך כבוד יי ממקומו:

לאל ברוך נעימות יתנו · למלך אל חי וקים זמרות יאמרו ותשבחות ישמיעו · כי הוא לבדו פועל גבורות עשה חדשות · בעל מלחמות · זורע צדקות מצמיח ישועות · בורא רפואות · נורא תהלות · אדון הנפלאות · המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית: כאמור לעשה אורים גדולים כי לעולם חסדו: אור חדש על ציון תאיר ונזכה כלנו מהרה לאורו: ברוך אתה יי יוצר המאורות:

אהבה רבה אהבתנו יי אלהינו חמלה גדולה ויתרה חמלת עלינו: אבינו מלכנו בעבור אבותינו שבטחו בך ותלמדם חקי חיים כן תחננו ותלמדנו: אבינו האב הרחמן המרחם רחם עלינו ותן בלבנו להבין ולהשכיל לשמע ללמוד וללמד לשמר ולעשות ולקים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה: והאר עינינו בתורתך ודבק לבנו במצותיך ויחד לבבנו לאהבה וליראה את שמך ולא נבוש לעולם ועד: כי בשם קדשך הגדול והנורא בטחנו נגילה ונשמחה בישועתך: והביאנו לשלום מארבע כנפות הארץ · ותוליכנו קוממיות לארצנו · כי אל פועל ישועות אתה ובנו בחרת מכל עם ולשון · וקרבתנו לשמך הגדול סלה באמת להודות לך וליחדך באהבה: ברוך אתה יי הבוחר בעמו ישראל באהבה:

יחיד אומר אל מלך נאמן

שמע ישראל יהוה אלהינו יהוה · אחד:

בלחש ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

ואהבת את יהוה אלהיך בכל־לבבך ובכל־נפשך ובכל־מאדך: והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על־לבבך: ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: וקשרתם לאות על־ידך והיו לטטפת בין עיניך: וכתבתם על־מזזות ביתך ובשעריך:

והיה אם־שמע תשמעו אל־מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את־יהוה אלהיכם ולעבדו בכל־לבבכם ובכל־נפשכם: ונתתי מטר־ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנך ותירשך ויצהרך: ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת: השמרו לכם פן־יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם: וחרה אף־יהוה בכם ועצר את־השמים ולא־יהיה מטר והאדמה לא תתן את־יבולה ואבדתם מהרה מעל הארץ הטבה אשר יהוה נתן לכם: ושמתם את־דברי אלה על־לבבכם ועל־נפשכם וקשרתם אתם לאות על־ידכם והיו לטוטפת בין עיניכם: ולמדתם אתם את־בניכם לדבר בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: וכתבתם על־מזוזות ביתך ובשעריך:

למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע יהוה לאבתיכם לתת להם כימי השמים על־הארץ:

ויאמר יהוה אל־משה לאמר: דבר אל־בני ישראל ואמרת אלהם ועשו להם ציצת על־כנפי בגדיהם לדרתם ונתנו על־ציצת הכנף פתיל תכלת: והיה לכם לציצת וראיתם אתו וזכרתם את־כל־מצות יהוה ועשיתם אתם ולא־תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר־אתם זנים אחריהם: למען תזכרו ועשיתם את־כל־מצותי והייתם קדשים לאלהיכם: אני יהוה אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים אני יהוה אלהיכם:

אמת ויציב ונכון וקים וישר ונאמן ואהוב וחביב ונחמד ונעים ונורא ואדיר ומתקן ומקבל וטוב ויפה הדבר הזה עלינו לעולם ועד: אמת אלהי עולם מלכנו צור יעקב מגן ישענו · לדר ודר הוא קים ושמו קים וכסאו נכון ומלכותו ואמונתו לעד קימת: ודבריו חיים וקימים נאמנים

וְנֶחֱמָדִים לָעַד יגשק הציצית ויסירם וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים עַל אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ עַל בָּנֵינוּ וְעַל דּוֹרוֹתֵינוּ וְעַל כָּל דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ:

עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים דָּבָר טוֹב וְקַיָּם לְעוֹלָם וָעֶד אֱמֶת וֶאֱמוּנָה חֹק וְלֹא יַעֲבֹר: אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ גֹּאֲלֵנוּ גֹּאֵל אֲבוֹתֵינוּ יוֹצְרֵנוּ צוּר יְשׁוּעָתֵנוּ פּוֹדֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ אֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ:

עֶזְרַת אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם מָגֵן וּמוֹשִׁיעַ לִבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם בְּכָל דּוֹר וָדוֹר: בְּרוּם עוֹלָם מוֹשָׁבֶךָ וּמִשְׁפָּטֶיךָ וְצִדְקָתְךָ עַד אַפְסֵי אָרֶץ: אַשְׁרֵי אִישׁ שֶׁיִּשְׁמַע לְמִצְוֹתֶיךָ וְתוֹרָתְךָ וּדְבָרְךָ יָשִׂים עַל לִבּוֹ: אֱמֶת אַתָּה הוּא אָדוֹן לְעַמֶּךָ וּמֶלֶךְ גִּבּוֹר לָרִיב רִיבָם: אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ: מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ · כָּל בְּכוֹרֵיהֶם הָרָגְתָּ וּבְכוֹרְךָ גָּאָלְתָּ וְיַם סוּף בָּקַעְתָּ וְזֵדִים טִבַּעְתָּ וִידִידִים הֶעֱבַרְתָּ וַיְכַסּוּ מַיִם צָרֵיהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר: עַל זֹאת שִׁבְּחוּ אֲהוּבִים וְרוֹמְמוּ אֵל וְנָתְנוּ יְדִידִים זְמִרוֹת שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לַמֶּלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם: רָם וְנִשָּׂא גָּדוֹל וְנוֹרָא מַשְׁפִּיל גֵּאִים וּמַגְבִּיהַּ שְׁפָלִים מוֹצִיא אֲסִירִים וּפוֹדֶה עֲנָוִים וְעוֹזֵר דַּלִּים וְעוֹנֶה לְעַמּוֹ בְּעֵת שַׁוְּעָם אֵלָיו: תְּהִלּוֹת לְאֵל עֶלְיוֹן בָּרוּךְ הוּא וּמְבֹרָךְ · מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם: מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם יְיָ מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא:

שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְּחוּ גְאוּלִים לְשִׁמְךָ עַל שְׂפַת הַיָּם יַחַד כֻּלָּם הוֹדוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ · יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

צוּר יִשְׂרָאֵל קוּמָה בְּעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל וּפְדֵה כִנְאֻמֶךָ יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל · גֹּאֲלֵנוּ יְיָ צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

צריך לסמוך גאולה לתפלה ולא יפסיק אפי׳ בעניית אמן:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בש״ת זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר · מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דוֹמֶה לָּךְ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בש״ת מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

בחזרת הש״ץ אומרים זה:

נְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּעוֹלָם כְּשֵׁם שֶׁמַּקְדִּישִׁים אוֹתוֹ בִּשְׁמֵי מָרוֹם · כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: אָז בְּקוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל אַדִּיר וְחָזָק מַשְׁמִיעִים קוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: מִמְּקוֹמְךָ מַלְכֵּנוּ תוֹפִיעַ וְתִמְלוֹךְ עָלֵינוּ כִּי מְחַכִּים אֲנַחְנוּ לָךְ מָתַי תִּמְלוֹךְ בְּצִיּוֹן בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד תִּשְׁכּוֹן: תִּתְגַּדַּל וְתִתְקַדַּשׁ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ לְדוֹר וָדוֹר וּלְנֵצַח נְצָחִים: וְעֵינֵינוּ תִרְאֶינָה מַלְכוּתֶךָ כַּדָּבָר הָאָמוּר בְּשִׁירֵי עֻזֶּךָ עַל יְדֵי דָוִד מְשִׁיחַ צִדְקֶךָ: יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

חזן לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד ׳ כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל (בש״ת הַמֶּלֶךְ) הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: (בש״ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ):

יִשְׂמַח מֹשֶׁה בְּמַתְּנַת חֶלְקוֹ ׳ כִּי עֶבֶד נֶאֱמָן קָרָאתָ לּוֹ ׳ כְּלִיל תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשׁוֹ נָתַתָּ (לוֹ) בְּעָמְדוֹ לְפָנֶיךָ עַל הַר סִינַי ׳ וּשְׁנֵי לוּחוֹת אֲבָנִים הוֹרִיד בְּיָדוֹ ׳ וְכָתוּב בָּהֶם שְׁמִירַת שַׁבָּת וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:

וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִיא לְעֹלָם כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְיָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ:

וְלֹא נְתַתּוֹ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא הִנְחַלְתּוֹ מַלְכֵּנוּ לְעוֹבְדֵי פְסִילִים ׳ וְגַם בִּמְנוּחָתוֹ לֹא יִשְׁכְּנוּ עֲרֵלִים ׳ כִּי לְיִשְׂרָאֵל עַמְּךָ נְתַתּוֹ בְּאַהֲבָה לְזֶרַע יַעֲקֹב אֲשֶׁר בָּם בָּחָרְתָּ ׳ עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ ׳ וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ ׳ זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ וְיָנוּחוּ בוֹ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם וְהָשֵׁב אֶת הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל ׳ וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

בשבת ר״ח הודש אומרים זה:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ׳ יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ ׳ וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ ׳ וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ ׳ לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה: זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה ׳ וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה ׳ וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים ׳ וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ ׳ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת ׳ עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם ׳ הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

מודים דרבנן

מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי כל בשר יוצרנו יוצר בראשית ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש על שהחייתנו וקיימתנו כן תחיינו ותקיימנו ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך לשמור חקיך ולעשות רצונך ולעבדך בלבב שלם על שאנחנו מודים לך ׳ ברוך אל ההודאות:

בשבת חנוכה אומרים זה:

עַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:

בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת אַנְטִיוֹכוּס עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ ׳ וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת

צרתם

צָרָתָם רַבְתָּ אֶת רִיבָם דַּנְתָּ אֶת דִּינָם נָקַמְתָּ אֶת נִקְמָתָם מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה וְאַחַר כֵּן בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וּפִנּוּ אֶת הֵיכָלֶךָ וְטִהֲרוּ אֶת מִקְדָּשֶׁךָ וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל :

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד :

בש״ת וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ :

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת · הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת :

לש״ץ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ · הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁךָ כָּאָמוּר : יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ : יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ : יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם :

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ · בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ : בספר בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם :

בש״ת בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם :

אֱלֹהַי נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכֹל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם : עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ · עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ · עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ · עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ · לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי : יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי : עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן :

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך : ושם נעבדך ביראה כימי עולם ובשנים קדמוניות : וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות :

סדר הלל

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִקְרוֹא אֶת הַהַלֵּל :

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ : יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם : מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ : רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ : מִי כַּייָ אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת : הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ : מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן : לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ : מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ :

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז : הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו : הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר : הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן : מַה לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר : הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן : מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב : הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ מָיִם :

בשבת חנוכה אומרים לא לנו

לֹא לָנוּ יְיָ לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל חַסְדְּךָ עַל אֲמִתֶּךָ : לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה נָא אֱלֹהֵיהֶם : וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ עָשָׂה : עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם : פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ : אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ אַף לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן : יְדֵיהֶם וְלֹא

וְלֹא יְמִישׁוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ לֹא יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם: יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: יִרְאֵי יְיָ בִּטְחוּ בַיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: ע״כ

יְיָ זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת בֵּית אַהֲרֹן: יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְיָ הַקְּטַנִּים עִם הַגְּדֹלִים: יֹסֵף יְיָ עֲלֵיכֶם עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם: בְּרוּכִים אַתֶּם לַייָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַייָ וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם: לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ יָהּ וְלֹא כָּל יֹרְדֵי דוּמָה: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

בשבת חנוכה אומרים אהבתי

אָהַבְתִּי כִּי יִשְׁמַע יְיָ אֶת קוֹלִי תַּחֲנוּנָי: כִּי הִטָּה אָזְנוֹ לִי וּבְיָמַי אֶקְרָא: אֲפָפוּנִי חֶבְלֵי מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא: וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא אָנָּה יְיָ מַלְּטָה נַפְשִׁי: חַנּוּן יְיָ וְצַדִּיק וֵאלֹהֵינוּ מְרַחֵם: שֹׁמֵר פְּתָאִים יְיָ דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ: שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי כִּי יְיָ גָּמַל עָלָיְכִי: כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת אֶת עֵינִי מִן דִּמְעָה אֶת רַגְלִי מִדֶּחִי: אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְיָ בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים: הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד: אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כָּל הָאָדָם כֹּזֵב: ע״כ

מָה אָשִׁיב לַייָ כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי: כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַייָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: יָקָר בְּעֵינֵי יְיָ הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו: אָנָּה יְיָ כִּי אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי: לְךָ אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַייָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: בְּחַצְרוֹת בֵּית יְיָ בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּ אֶת יְיָ כָּל גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים: כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת יְיָ לְעוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ נָא בֵית אַהֲרֹן — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ נָא יִרְאֵי יְיָ — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

מִן הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ: יְיָ לִי לֹא אִירָא מַה יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם: יְיָ לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי: טוֹב לַחֲסוֹת בַּייָ מִבְּטֹחַ בָּאָדָם: טוֹב לַחֲסוֹת בַּייָ מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים: כָּל גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי גַם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי כִדְבוֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: דָּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַייָ עֲזָרָנִי: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה: קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: יְמִין יְיָ רוֹמֵמָה יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: לֹא אָמוּת כִּי אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ: יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי: פִּתְחוּ לִי שַׁעֲרֵי צֶדֶק אָבֹא בָם אוֹדֶה יָהּ: זֶה הַשַּׁעַר לַייָ צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ: אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה: אודך אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה: אבן מֵאֵת יְיָ הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ: מאת זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְיָ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ: זה

אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא: אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא:
אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא: אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא:

בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְיָ בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְיָ: ברוך אֵל יְיָ וַיָּאֶר לָנוּ אִסְרוּ חַג בַּעֲבֹתִים עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ: אל אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ: אלי הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הודו

יְהַלְלוּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ (עַל) כָּל מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ צַדִּיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנֶךָ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ כִּי לְךָ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשִׁמְךָ נָאֶה לְזַמֵּר כִּי מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת: קדיש שלם

אֵין כָּמוֹךָ בָאֱלֹהִים אֲדֹנָי וְאֵין כְּמַעֲשֶׂיךָ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עוֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר: יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלוֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

אַב הָרַחֲמִים הֵיטִיבָה בִרְצוֹנְךָ אֶת צִיּוֹן תִּבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלָיִם: כִּי בְךָ לְבַד בָּטָחְנוּ מֶלֶךְ אֵל רָם וְנִשָּׂא אֲדוֹן עוֹלָמִים: ומוציאין ס"ת ואומרים ויהי בנסוע

וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה יְיָ וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ: כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר יְיָ מִירוּשָׁלָיִם: בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ:

בְּרִיךְ שְׁמֵהּ דְּמָרֵא עָלְמָא · בְּרִיךְ כִּתְרָךְ וְאַתְרָךְ · יְהֵא רְעוּתָךְ עִם עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְעָלַם · וּפוּרְקַן יְמִינָךְ אַחֲזֵי לְעַמָּךְ בְּבֵית מַקְדְּשָׁךְ · וּלְאַמְטוּיֵי לָנָא מִטּוּב נְהוֹרָךְ · וּלְקַבֵּל צְלוֹתָנָא בְּרַחֲמִין · יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתוֹרִיךְ לָן חַיִּין בְּטִיבוּתָא וְלֶהֱוֵי אֲנָא פְקִידָא בְּגוֹ צַדִּיקַיָּא לְמִרְחַם עָלַי וּלְמִנְטַר יָתִי וְיַת כָּל דִּי לִי וְדִי לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל · אַנְתְּ הוּא זָן לְכֹלָּא וּמְפַרְנֵס לְכֹלָּא אַנְתְּ הוּא שַׁלִּיט עַל כֹּלָּא · אַנְתְּ הוּא דְשַׁלִּיט עַל מַלְכַיָּא · וּמַלְכוּתָא דִילָךְ הִיא · אֲנָא עַבְדָּא דְקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא דְּסָגִידְנָא קַמֵּהּ וּמִקַּמָּא דִיקַר אוֹרַיְתֵהּ בְּכָל עִדָּן וְעִדָּן · לָא עַל אֱנָשׁ רָחִיצְנָא וְלָא עַל בַּר אֱלָהִין סָמִיכְנָא אֶלָּא בֶּאֱלָהָא דִשְׁמַיָּא · דְּהוּא אֱלָהָא קְשׁוֹט · וְאוֹרַיְתֵהּ קְשׁוֹט · וּנְבִיאוֹהִי קְשׁוֹט · וּמַסְגֵּא לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּקְשׁוֹט · בֵּהּ אֲנָא רָחִיץ · וְלִשְׁמֵהּ קַדִּישָׁא יַקִּירָא אֲנָא אֵמַר תֻּשְׁבְּחָן יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתִפְתַּח לִבִּי בְּאוֹרַיְתָא וְתַשְׁלִים מִשְׁאֲלִין דְּלִבִּי וְלִבָּא דְכָל עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְטַב וּלְחַיִּין וְלִשְׁלָם אָמֵן:

חו"ק שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד:

חו"ק אֶחָד אֱלֹהֵינוּ גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ קָדוֹשׁ שְׁמוֹ:

חזן גַּדְּלוּ לַייָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו:

לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ:

עַל הַכֹּל יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: בָּעוֹלָמוֹת שֶׁבָּרָא הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא· כִּרְצוֹנוֹ וְכִרְצוֹן יְרֵאָיו וְכִרְצוֹן כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל: צוּר הָעוֹלָמִים אֲדוֹן כָּל הַבְּרִיּוֹת אֱלוֹהַּ כָּל הַנְּפָשׁוֹת: הַיּוֹשֵׁב בְּמֶרְחֲבֵי מָרוֹם הַשּׁוֹכֵן בִּשְׁמֵי שְׁמֵי קֶדֶם: קְדֻשָּׁתוֹ עַל הַחַיּוֹת וּקְדֻשָּׁתוֹ עַל כִּסֵּא הַכָּבוֹד: וּבְכֵן יִתְקַדַּשׁ שִׁמְךָ בָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְעֵינֵי כָּל חָי · וְנֹאמַר לְפָנָיו שִׁיר חָדָשׁ כַּכָּתוּב · שִׁירוּ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ שְׁמוֹ סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו: וְנִרְאֵהוּ עַיִן בְּעַיִן בְּשׁוּבוֹ אֶל נָוֵהוּ כַּכָּתוּב: כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְיָ צִיּוֹן: וְנֶאֱמַר וְנִגְלָה כְּבוֹד יְיָ וְרָאוּ כָל בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי יְיָ דִּבֵּר:

אַב הָרַחֲמִים הוּא יְרַחֵם עַם עֲמוּסִים וְיִזְכּוֹר בְּרִית אֵיתָנִים וְיַצִּיל נַפְשׁוֹתֵינוּ מִן הַשָּׁעוֹת הָרָעוֹת וְיִגְעַר בְּיֵצֶר הָרָע מִן הַנְּשׂוּאִים וְיָחוֹן אוֹתָנוּ לִפְלֵיטַת עוֹלָמִים · וִימַלֵּא מִשְׁאֲלוֹתֵינוּ בְּמִדָּה טוֹבָה יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים:

כשמגביהין הספר תורה אומרים זה:

וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל פִּי יְיָ בְּיַד מֹשֶׁה: עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתוֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בִּשְׂמֹאלָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד: יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר:

יְקוּם פֻּרְקָן מִן שְׁמַיָּא · חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי · וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מְעַלְיָא · זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא · זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא: לְמָרָנָן וְרַבָּנָן חֲבוּרָתָא קַדִּישָׁתָא · דִּי בְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְדִי בְבָבֶל לְרֵישֵׁי כַלֵּי וּלְרֵישֵׁי גַלְוָתָא וּלְרֵישֵׁי מְתִיבָתָא וּלְדַיָּנֵי דִי בָבָא: לְכָל

תַּלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל מָאן דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא · מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יַתְהוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיהוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיהוֹן וְיִתֵּן אַרְכָה לִשְׁנֵיהוֹן וְיִתְפָּרְקוּן וְיִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין · מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּהוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן :

יְקוּם פֻּרְקָן מִן שְׁמַיָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מַעַלְיָא · זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא · זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא : לְכָל קְהָלָא קַדִּישָׁא הָדֵין רַבְרְבַיָּא עִם זְעֵרַיָּא טַפְלָא וּנְשַׁיָּא · מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יַתְכוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיכוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיכוֹן וְיִתֵּן אַרְכָה לִשְׁנֵיכוֹן וְתִתְפָּרְקוּן וְתִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין · מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּכוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן :

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב · הוּא יְבָרֵךְ אֶת כָּל הַקָּהָל הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה עִם כָּל קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ · הֵם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם · וּמִי שֶׁמְּיַחֲדִים בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת לִתְפִלָּה · וּמִי שֶׁבָּאִים בְּתוֹכָם לְהִתְפַּלֵּל · וּמִי שֶׁנּוֹתְנִים נֵר לַמָּאוֹר וְיַיִן לְקִדּוּשׁ וּלְהַבְדָּלָה וּפַת לָאוֹרְחִים וּצְדָקָה לָעֲנִיִּים · וְכָל מִי שֶׁעוֹסְקִים בְּצָרְכֵי צִבּוּר בֶּאֱמוּנָה · הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְשַׁלֵּם שְׂכָרָם וְיָסִיר מֵהֶם כָּל מַחֲלָה וְיִרְפָּא לְכָל גּוּפָם וְיִסְלַח לְכָל עֲוֹנָם · וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם עִם כָּל יִשְׂרָאֵל אֲחֵיהֶם וְנֹאמַר אָמֵן :

תפלה בעד שלום הקיסר יר״ה

הנותן תשועה למלכים וממשלה לנסיכים מלכותו מלכות כל עולמים הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה הוא יברך וישמור וינצור ויעזור וירומם ויגדל וינשא למעלה את אדונינו הקיסר **אלכסנדר ניקאלאייוויטש** ירום הודו עם אשתו הקיסרית הכבודה **מאריא אלכסנדראוונא** ובנו יורש עצר **אלכסנדר אלכסנדראוויטש** ואת רעיתו הגבירה **מאריא טעאדאראוונא** ואת כל בית מלכנו הרם יר״ה · מלך מלכי המלכים ברחמיו יחייהו וישמרהו ומכל צרה ויגון ונזק יצילהו וידבר עמים תחת רגליו ויפיל שונאיו לפניו ובכל אשר יפנה יצליח · מלך מלכי המלכים ברחמיו יתן בלבו ובלב כל יועציו ושריו רחמנות לעשות טובות עמנו ועם כל ישראל · בימיו ובימינו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח ובא לציון גואל וכן יהי רצון ונאמר אמן :

כשמברכין החודש יש נוהגין לומר זה

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּחַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה · וְתִתֶּן לָנוּ חַיִּים אֲרוּכִים · חַיִּים שֶׁל שָׁלוֹם · חַיִּים שֶׁל טוֹבָה · חַיִּים שֶׁל בְּרָכָה · חַיִּים שֶׁל פַּרְנָסָה · חַיִּים שֶׁל חִלּוּץ עֲצָמוֹת · חַיִּים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם יִרְאַת שָׁמַיִם וְיִרְאַת חֵטְא · חַיִּים שֶׁאֵין בָּהֶם בּוּשָׁה וּכְלִמָּה · חַיִּים שֶׁל עֹשֶׁר וְכָבוֹד · חַיִּים שֶׁתְּהֵא בָנוּ אַהֲבַת תּוֹרָה וְיִרְאַת שָׁמַיִם · חַיִּים שֶׁיִּמָּלְאוּ מִשְׁאֲלוֹת לִבֵּנוּ לְטוֹבָה אָמֵן סֶלָה :

נכון לידע המולד בשעה שמברכין החודש :

מִי שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ וְגָאַל אוֹתָם מֵעַבְדוּת לְחֵרוּת · הוּא יִגְאַל אוֹתָנוּ בְּקָרוֹב · וִיקַבֵּץ נִדָּחֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ · חֲבֵרִים כָּל יִשְׂרָאֵל וְנֹאמַר אָמֵן :

הש״ץ לוקח ס״ת בידו ואומר ראש חודש פלוני ביום פלוני הבא עלינו ועל כל ישראל לטובה :

יְחַדְּשֵׁהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָלֵינוּ וְעַל כָּל עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל · לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם · לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה · לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה · וְנֹאמַר אָמֵן : אשרי וכו׳

כשמברכין החודש אין אומרים זה :

אַב הָרַחֲמִים שׁוֹכֵן מְרוֹמִים · בְּרַחֲמָיו הָעֲצוּמִים הוּא יִפְקוֹד בְּרַחֲמִים · הַחֲסִידִים וְהַיְשָׁרִים וְהַתְּמִימִים · קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ שֶׁמָּסְרוּ נַפְשָׁם עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם · הַנֶּאֱהָבִים וְהַנְּעִימִים בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרָדוּ · מִנְּשָׁרִים קַלּוּ וּמֵאֲרָיוֹת גָּבֵרוּ לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנָם וְחֵפֶץ צוּרָם : יִזְכְּרֵם אֱלֹהֵינוּ לְטוֹבָה · עִם שְׁאָר צַדִּיקֵי עוֹלָם · וְיִנְקוֹם נִקְמַת דַּם עֲבָדָיו הַשָּׁפוּךְ : כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים · הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם עֲבָדָיו יִקּוֹם · וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ : וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר וְנִקֵּיתִי דָּמָם לֹא נִקֵּיתִי · וַיְיָ שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן : וּבְכִתְבֵי הַקֹּדֶשׁ נֶאֱמַר · לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם יִוָּדַע בַּגּוֹיִם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ : וְאוֹמֵר כִּי דוֹרֵשׁ דָּמִים אוֹתָם זָכָר לֹא שָׁכַח צַעֲקַת עֲנָוִים : וְאוֹמֵר יָדִין בַּגּוֹיִם מָלֵא גְוִיּוֹת מָחַץ רֹאשׁ עַל אֶרֶץ רַבָּה : מִנַּחַל בַּדֶּרֶךְ יִשְׁתֶּה עַל כֵּן יָרִים רֹאשׁ : אשרי וכו׳

כשמברכין בה״ב יאמר הש״ץ זה :

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן דוד ושלמה הוא יברך את כל מי שיקבל עליו להתענות תענית שני וחמישי ושני בשכר זה הקדוש ברוך הוא ישמרהו ויצילהו מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם ויקבל תפלותיהם ויאזין שועותיהם עם כל ישראל אחיהם ונאמר אמן :

חזן יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ :

והקהל אומרים הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם : וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרוֹבוֹ הַלְלוּיָהּ :

מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַייָ בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַייָ כָּבוֹד וָעֹז : הָבוּ לַייָ כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַייָ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ : קוֹל יְיָ עַל הַמָּיִם אֵל הַכָּבוֹד הִרְעִים יְיָ עַל מַיִם רַבִּים : קוֹל יְיָ בַּכֹּחַ קוֹל יְיָ בֶּהָדָר : קוֹל יְיָ שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יְיָ אֶת אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן : וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ עֵגֶל לְבָנוֹן וְשִׂרְיוֹן כְּמוֹ בֶן רְאֵמִים : קוֹל יְיָ חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ : קוֹל יְיָ יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יְיָ מִדְבַּר קָדֵשׁ : קוֹל יְיָ יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד : יְיָ לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב יְיָ מֶלֶךְ לְעוֹלָם : יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם :

וּבְנֻחֹה יֹאמַר שׁוּבָה יְיָ רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל : קוּמָה יְיָ לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ : כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ : בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ : כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל תַּעֲזֹבוּ : עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר : דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם : הֲשִׁיבֵנוּ יְיָ אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם : ח״ק

מוסף לשבת ולשבת ראש חודש

כִּי שֵׁם יְיָ אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ : אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה :

בש״ת זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים :

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם :

אַתָּה גִבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ :

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם :

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר · מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה ·

בש״ת מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים :

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים :

כשהש"ץ חוזר הש"ץ אומרים זה

נַעֲרִיצְךָ וְנַקְדִּישְׁךָ כְּסוֹד שִׂיחַ שַׂרְפֵי קֹדֶשׁ · הַמַּקְדִּישִׁים שִׁמְךָ בַּקֹּדֶשׁ כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: כְּבוֹדוֹ מָלֵא עוֹלָם מְשָׁרְתָיו שׁוֹאֲלִים זֶה לָזֶה אַיֵּה מְקוֹם כְּבוֹדוֹ לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: מִמְּקוֹמוֹ הוּא יִפֶן בְּרַחֲמִים וְיָחוֹן עַם הַמְיַחֲדִים שְׁמוֹ עֶרֶב וָבֹקֶר בְּכָל יוֹם תָּמִיד פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה שְׁמַע אוֹמְרִים: שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד: הוּא אֱלֹהֵינוּ הוּא אָבִינוּ הוּא מַלְכֵּנוּ הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ וְהוּא יַשְׁמִיעֵנוּ בְּרַחֲמָיו שֵׁנִית לְעֵינֵי כָּל חָי לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים · אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם: וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר: יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ: לש"ץ לדור ודור וכו'

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:
(בש"ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ): כשחל ר"ח מתחילין כאן אתה יצרת *)

תִּכַּנְתָּ שַׁבָּת רָצִיתָ קָרְבְּנוֹתֶיהָ · צִוִּיתָ פֵּרוּשֶׁיהָ עִם סִדּוּרֵי נְסָכֶיהָ · מְעַנְּגֶיהָ לְעוֹלָם כָּבוֹד יִנְחָלוּ · טוֹעֲמֶיהָ חַיִּים זָכוּ · וְגַם הָאוֹהֲבִים דְּבָרֶיהָ גְּדֻלָּה בָּחָרוּ · אָז מִסִּינַי נִצְטַוּוּ עָלֶיהָ · וַתְּצַוֵּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְהַקְרִיב בָּהּ קָרְבַּן מוּסַף שַׁבָּת כָּרָאוּי: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ · וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ · תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם · וְאֶת מוּסַף יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ:

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג · עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ · וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ (בּוֹ) וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ
ושמחנו

לשבת וראש חודש

*) אַתָּה יָצַרְתָּ עוֹלָמְךָ מִקֶּדֶם כִּלִּיתָ מְלַאכְתְּךָ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ וְרָצִיתָ בָּנוּ וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל הַלְּשׁוֹנוֹת וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ · וַתִּתֶּן לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים לְכַפָּרָה · וּלְפִי שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ חָרְבָה עִירֵנוּ וְשָׁמֵם בֵּית מִקְדָּשֵׁנוּ וְגָלָה יְקָרֵנוּ וְנִטַּל כָּבוֹד מִבֵּית חַיֵּינוּ · וְאֵין אֲנַחְנוּ יְכוֹלִים לַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו מִפְּנֵי הַיָּד הַשְּׁלוּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם: וְאֶת מוּסְפֵי יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה · נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ: (זֶה קָרְבַּן שַׁבָּת וְקָרְבַּן הַיּוֹם כָּאָמוּר):

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיְיָ פָּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם:

וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדֻבָּר שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם:

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג · עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ · וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ (בּוֹ) וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ וְחַדֵּשׁ עָלֵינוּ בְּיוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה
ולברכה

וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ וְיָנוּחוּ בוֹ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת : רצה ומודים וכו׳

קַוֵּה אֶל יְיָ חֲזַק וְיַאֲמֵץ לִבֶּךָ וְקַוֵּה אֶל יְיָ : אֵין קָדוֹשׁ כַּייָ כִּי אֵין בִּלְתֶּךָ וְאֵין צוּר כֵּאלֹהֵינוּ : כִּי מִי אֱלוֹהַּ מִבַּלְעֲדֵי יְיָ וּמִי צוּר זוּלָתִי אֱלֹהֵינוּ :

אֵין כֵּאלֹהֵינוּ · אֵין כַּאדוֹנֵינוּ · אֵין כְּמַלְכֵּנוּ · אֵין כְּמוֹשִׁיעֵנוּ : מִי כֵאלֹהֵינוּ · מִי כַאדוֹנֵינוּ · מִי כְמַלְכֵּנוּ · מִי כְמוֹשִׁיעֵנוּ : נוֹדֶה לֵאלֹהֵינוּ · נוֹדֶה לַאדוֹנֵינוּ · נוֹדֶה לְמַלְכֵּנוּ · נוֹדֶה לְמוֹשִׁיעֵנוּ : בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ · בָּרוּךְ אֲדוֹנֵינוּ · בָּרוּךְ מַלְכֵּנוּ · בָּרוּךְ מוֹשִׁיעֵנוּ : אַתָּה הוּא אֱלֹהֵינוּ · אַתָּה הוּא אֲדוֹנֵינוּ · אַתָּה הוּא מַלְכֵּנוּ · אַתָּה הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ · אַתָּה הוּא שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים :

פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת הַצֳּרִי וְהַצִּפֹּרֶן הַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה · מוֹר וּקְצִיעָה שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה · הַקֹּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר וְקִלּוּפָה שְׁלֹשָׁה וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין · יֵין קַפְרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין תְּלָתָא וְאִם אֵין לוֹ יֵין קַפְרִיסִין מֵבִיא חֲמַר חִוַּרְיָן עַתִּיק · מֶלַח סְדוֹמִית רֹבַע הַקָּב · מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל שֶׁהוּא · רַבִּי נָתָן אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל שֶׁהוּא · וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ · וְאִם חִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה :

רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר הַצֳּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף · בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה שֶׁשָּׁפִין בָּהּ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה · יֵין קַפְרִיסִין שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה · וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בָּעֲזָרָה מִפְּנֵי הַכָּבוֹד :

הַשִּׁיר שֶׁהַלְוִיִּם הָיוּ אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ : בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן הָיוּ אוֹמְרִים לַייָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיוֹשְׁבֵי בָהּ : בַּשֵּׁנִי הָיוּ אוֹמְרִים גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ הַר קָדְשׁוֹ : בַּשְּׁלִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט : בָּרְבִיעִי הָיוּ אוֹמְרִים אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ : בַּחֲמִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב : בַּשִּׁשִּׁי הָיוּ אוֹמְרִים יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט : בַּשַּׁבָּת הָיוּ אוֹמְרִים מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת מִזְמוֹר שִׁיר לֶעָתִיד לָבֹא לְיוֹם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים :

תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא שנאמר הליכות עולם לו אל תקרי הליכות אלא הלכות :

אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר וכל בניך למודי יי ורב שלום בניך : אל תקרי בניך אלא בוניך : שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול : יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך : למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך : למען בית יי אלהינו אבקשה טוב לך : יי עוז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום :

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל הֲמוֹנָם: וַאֲנַחְנוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא : שֶׁהוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ · וּכִסֵּא כְבוֹדוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל · וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים · הוּא אֱלֹהֵינוּ אֵין עוֹד : אֱמֶת מַלְכֵּנוּ אֶפֶס זוּלָתוֹ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ · וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד :

עַל כֵּן נְקַוֶּה לְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ וְהָאֱלִילִים כרות

לשבת וראש חודש

לְבְרָכָה · לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה · לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה · לְפַרְנָסָה וּלְכַלְכָּלָה · לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם · לִמְחִילַת חֵטְא וְלִסְלִיחַת עָוֹן · (בשנת העיבור וּלְכַפָּרַת פָּשַׁע) · כִּי בְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בָּחַרְתָּ מִכָּל הָאֻמּוֹת וְשַׁבַּת קָדְשְׁךָ לָהֶם הוֹדַעְתָּ וְחֻקֵּי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לָהֶם קָבָעְתָּ : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים : רצה ומודים וכו׳ · אין כאלהינו וכו׳

כרות יכרתון · לתקן עולם במלכות שדי וכל בני בשר יקראו בשמך · להפנות אליך כל רשעי ארץ · יכירו וידעו כל יושבי תבל כי לך תכרע כל ברך תשבע כל לשון לפניך יי אלהינו יכרעו ויפולו · ולכבוד שמך יקר יתנו · ויקבלו כלם את עול מלכותך · ותמלוך עליהם מהרה לעולם ועד : כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוך בכבוד : ככתוב בתורתך יי ימלוך לעולם ועד : ונאמר והיה יי למלך על כל הארץ · ביום ההוא יהיה יי אחד ושמו אחד :

אל תירא מפחד פתאם ומשאת רשעים כי תבוא : עצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל : ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבל אני עשיתי ואני אשא ואני אסבל ואמלט : קדיש יתום

שיר היחוד ליום השבת

חזן אז ביום השביעי נחת · יום השבת על כן ברכת :

קהל ועל כל פועל תהלה ערוכה · חסידיך בכל עת יברכוכה :

ח׳ ברוך יי יוצר כלם · אלהים חיים ומלך עולם :

ק׳ כי מעולם על עבדיך · רוב רחמיך וחסדיך :

ח׳ ובמצרים החלות · להודיע כי מאד נעלית :

ק׳ על כל אלהים בעשותך בהם · שפטים גדולים ובאלהיהם :

ח׳ בבקעך ים סוף עמך ראו · יד הגדולה ויראו :

ק׳ נהגת עמך לעשות לך · שם תפארת להראות גדלך :

ח׳ ודברת עמם מן השמים · וגם העבים נטפו מים :

ק׳ ידעת לכתם במדבר · בארץ ציה איש לא עבר :

ח׳ נתתה לעמך דגן שמים · וכעפר שאר ומצור מים :

ק׳ תגרש גוים רבים עמים · יירשו ארצם ועמל לאמים :

ח׳ בעבור ישמרו חקים ותורות · אמרות יי אמרות טהורות :

ק׳ ויתעדנו במרעה שמן · ומחלמיש צור פלגי שמן :

ח׳ בנותם בנו עיר קדשך · ויפארו בית מקדשך :

ק׳ ותאמר פה אשב לארך ימים · צידה ברך אברך :

ח׳ כי שם יזבחו זבחי צדק · אף כהניך ילבשו צדק :

ק׳ ובית הלוי נעימות יזמרו · לך יתרועעו אף ישירו :

ח׳ בית ישראל ויראי יי · יכבדו ויודו שמך יי :

ק׳ הטיבות מאד לראשונים · כן תיטיב גם לאחרונים :

ח׳ יי תשיש נא עלינו · כאשר ששת על אבותינו :

ק׳ אותנו להרבות ולהיטיב · ונודה לך לעולם כי תיטיב :

ח׳ יי תבנה עירך מהרה · כי עליה שמך נקרא :

ק׳ וקרן דוד תצמיח בה · ותשכון לעולם יי בקרבה :

ח׳ זבחי צדק שמה נזבחה · וכימי קדם תערב מנחה :

ק׳ וברך את עמך באור פניך · כי חפצים לעשות רצונך :

ח׳ וברצונך תעשה חפצנו · הבט נא עמך כלנו :

ק׳ בחרתנו להיות לך לעם סגלה · ועל עמך ברכתך סלה :

ח׳ ותמיד נספר תהלתך · ונהלל לשם תפארתך :

ק׳ ומברכתך עמך יבורך · כי את כל אשר תברך מבורך :

ח׳ ואני בעודי אהללה בוראי · ואברככה כל ימי צבאי :

ק׳ יהי שם יי מבורך לעולם · מן העולם ועד העולם :

שיר היחוד ליום השבת

ככתוב ברוך יי אלהי ישראל מן העולם ועד העולם · ויאמרו כל העם אמן והלל ליי: ענה דניאל ואמר להוא שמה די אלהא מברך מן עלמא ועד עלמא די חכמתא וגבורתא די לה היא: ונאמר ויאמרו הלוים ישוע וקדמיאל בני חשבניה שרביה הודיה שבניה פתחיה קומו ברכו את יי אלהיכם מן העולם ועד העולם ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה: ונאמר ברוך יי אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ואמר כל העם אמן הללויה: ונאמר ויברך דויד את יי לעיני כל הקהל ויאמר דויד ברוך אתה יי אלהי ישראל אבינו מעולם ועד עולם ·

שיר הכבוד

פותחין הארון

חזן אנעים זמירות ושירים אארוג · כי אליך נפשי תערוג:

קהל נפשי חמדה בצל ידך · לדעת כל רז סודך:

ח' מדי דברי בכבודך · הומה לבי אל דודיך:

ק' על כן אדבר בך נכבדות · ושמך אכבד בשירי ידידות:

ח' אספרה כבודך ולא ראיתיך · אדמך אכנך ולא ידעתיך:

ק' ביד נביאיך בסוד עבדיך · דמית הדר כבוד הודך:

ח' גדלתך וגבורתך · כנו לתוקף פעלתך:

ק' דמו אותך ולא כפי ישך · וישוך לפי מעשיך:

ח' המשילוך ברוב חזיונות · הנך אחד בכל דמיונות:

ק' ויחזו בך זקנה ובחרות · ושער ראשך בשיבה ושחרות:

ח' זקנה ביום דין ובחרות ביום קרב · כאיש מלחמות ידיו לו רב:

ק' חבש כובע ישועה בראשו · הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו:

ח' טללי אורות ראשו נמלא · קוצותיו רסיסי לילה:

ק' יתפאר בי כי חפץ בי · והוא יהיה לי לעטרת צבי:

ח' כתם טהור פז דמות ראשו · וחק על מצח כבוד שם קדשו:

ק' להן ולכבוד צבי תפארה · אמתו לו עטרה עטרה:

ח' מחלפות ראשו כבימי בחרות · קוצותיו תלתלים שחורות:

ק' נוה הצדק צבי תפארתו · יעלה נא על ראש שמחתו:

ח' סגלתו תהי בידו עטרת · וצניף מלוכה צבי תפארת:

ק' עמוסים נשאם עטרת ענדם · מאשר יקרו בעיניו כבדם:

ח' פארו עלי ופארי עליו · וקרוב אלי בקראי אליו:

ק' צח ואדום ללבושו אדום · פורה בדרכו בבואו מאדום:

ח' קשר תפלין הראה לענו · תמונת יי לנגד עיניו:

ק' רוצה בעמו ענוים יפאר · יושב תהלות בם להתפאר:

ח' ראש דברך אמת קורא מראש · דור ודור עם דורשך דרוש:

ק' שית המון שירי נא עליך · ורנתי תקרב אליך:

ח' תהלתי תהי לראשך עטרת · ותפלתי תכון קטרת:

ק' תיקר שירת רש בעיניך · כשיר יושר על קרבניך:

ח' ברכתי תעלה לראש משביר · מחולל ומוליד צדיק כביר:

ק' ובברכתי תנענע לי ראש · ואותה קח לך כבשמים ראש:

ח' יערב נא שיחי עליך · כי נפשי תערוג אליך:

לך יי הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ: לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש: מי ימלל גבורות יי ישמיע כל תהלתו: ק'

הוספות

לפירוש העמק דבר והרחב דבר

מאת

הגאון ר' נפתלי צבי יהודה ברלין

(הנצי"ב)

י"ל מכי"ק של המחבר עם מבוא לפירוש

מאת

הרב מאיר ברלין

הוצאת במברגר את וואהרמן

ירושלים תפרח"י

Printed in Palestine

מבוא קצר

לספרו הגדול של אבא קדוש ישראל וגאונו זצללה"ה: „העמק דבר"

יותר מאשר יש ב„העמק דבר" פירוש על התורה יש בו משום ספר הקובע ברכה בשיטה שלמה ומסודרת, בתכנית מהוקצעת ומעובדת על חיי עם ישראל מראשיתו ועד אחרית הימים, כי לא ככל הפירושים מן הראשונים ועד האחרונים, לתורת ה' תמימה, הפירוש הזה „העמק דבר" והמצורף לו „הרחב דבר". ונדמה הדבר כי יותר מאשר כוון המחבר, אאמו"ר זצ"ל, בגשתו אל הקודש „להעמיק דברים, ליישר הדורים, בפקודי ה' הישרים, להוכיח כי אין בהם שנויים ויתורים, הכל במעמקי הפשט סדורים, וכל נקודה או דגש המיותרים, על כוונות רמות מורים, וגם דרשות חז"ל בעומק הפשט מזהירים" וכן „להרחיב הדברים, במקראות נ"ך ובדברי רז"ל להראות כי המה ברורים, ערוכים בכל ושמורים, למבקשי דבר ה' במישרים" ככל הכתוב בשער הספר — יותר מזה עלה בידו הגדולה והחזקה.

מי שעובר על פרשת השבוע ומעיין ב„העמק דבר" הוא מוצא את המלים מפורשות, אין בהם חסר ואין בהם יתר, והפסוקים מרהיבים נפש בסדרם כל אחד במקומו בלי זיז כל שהוא, אבל מי שלומד את הפירוש הזה מראשו ועד סופו רואה לפניו תמונה שלמה של היהדות בקדושתה ובמקוריותה והתמונה הזאת מצורפת מאותיות וממלים, ממקראות ומפרשיות, התמונה הרוחנית של עם ישראל מימיו הראשונים משובצת אבני קודש והיא מתגלית בצורה שלא ידענוה כמותה, לא בביאורים ולא בפירושים, לא בחבורים ולא בספרים. כי גם מפרשי התורה שבכתב בכוון החבור לתורה שבעל פה, כי התורה כולה תמימה היא ואחידה, מבארים את פסוקי המקרא על פי דברי חז"ל, אם בהלכה ואם באגדה, מה שאין כן „העמק דבר". הבאור הזה מכניס את התורה המסורה, תורה שבעל פה, אל התורה שבכתב עצמה, לא רק לאותיותיה ופסוקיה כי אם לאישיה ולמאורעותיה. בראשית ב' ט"ז:

> ויקח ה' אלהים את האדם ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה ויצו ה' אלהים על האדם לאמר לא כתיב ויאמר ה' לאדם אלא ויצו, זו היא תורה שבע"פ וכמו שמפרש ברכות ה' והמצוה זו משנה... והנה כאן היו מלבד המאמר המדובר בפירוש מכל עץ הגן וגו' שהיא תורה שבכתב, לימדו הקב"ה לאדם שבע מצות המרומז בדברים אלו כדאי' בפרק ארבע מיתות. וכן פירשו חז"ל בב"ר פט"ז לעבדה בקרבנות וכן לשמרה מלשון תשמרו להקריב לי מיהו לא כוונו חז"ל שאדם הקריב תמידין... אלא לעבדה זו תלמוד ולשמרה אלו מצות. (שם בהעמק דבר ובהרחב דבר).

הרי אנו רואים את אדם הראשון, יציר כפיו של הקב"ה לומד תורה שבעל פה, דבר מפורש בכתוב ודברים נוספים במסורת. והפסוקים מאירים ומפורשים, תמונה

ברורה ביותר היא של שלשת איתני עולם, אברהם יצחק ויעקב כמו שהם מתוארים בבראשית י״ב מקרא י״ז :

אומר לך כלל תבין אותו בכל פרשיות הבאות בספר הישר של אברהם יצחק ויעקב שבא ללמדנו כח שלשה עמודי ההשגחה הפרטית תורה ועבודה וגמ״ח וכל אחד מהם הוא סגולה להשגחה בפרט אחד, היינו ת ו ר ה נקראת חרב וכמו דכתיב חגור חרבך על ירך ופירשו בשבת ד״ס ההוא בד״ת כתיב והוא בא להיות כלי מלחמה לנושאו נגד כל מיני מלחמה הן מלחמת תנופה או מלחמת יצה״ר או מלחמת חולאים ויסורים... ע ב ו ד ה מביאה פרנסה לעולם... ג מ ״ ח נוצר שלום... דאע״ג שהאבות שלשתם עסקו בשלשה עמודי ההשגחה אלו מכ״מ כל אחד מהם הצטיין בעמוד אחד, א ב ר ה ם ב ת ו ר ה שהיה הראשון שהחל להיות עמל בשקידתה וכדאי׳ בע״ז ח׳ דשני אלפים תורה התחלתו מעת שהיה אברהם אבינו בן נ״ב ואי׳ ברכה שהיה בכל לילה יושב והוגה ומעיין עד שהיו כליותיו נובעות תורה ומש״ה אע״ג שהי׳ מושגח בפרנסה ובשלום וכבוד מכ״מ כל הספורים באו שבא בכח החרב להכות כל קמיו בדרך נפלא... וחז״ל ראו והתבוננו עכ״ז ואמרו בפסחים דפ״ח דאברהם אבינו קרא להר הבית מקום השגחתו ית׳ הר... היינו משום דא״א ראה משם השגחה במלחמה על כן המשילו להר שהוא מסוגל לניצוח.

עד כאן ב„העמק דבר" הקובע יסודות האומה היהודית ואישיותיה באבותיה הראשונים, ואת אברהם אבינו בתור ל ו מ ד תורה ולא רק מקימה. וב„הרחב דבר" שם מורחבים הדברים.

והנה הראשונים ז״ל התעוררו על שלא נתפרש בתורה נס נפלא של אור כשדים... אבל בדברינו יבואר משום שהיה עוד קודם שלמד תורה ומש״ה לא הי׳ ככל הנסים שהיה עמו להכות אויביו אלא שהוא לבדו ניצל... וכ״ז מבואר בב״ר פ׳ לך אחות לנו קטנה... זה אברהם שאיחה את כל העולם כו׳ קטנה שהי׳ עדיין קטן ושדים אין לה שלא היה לו ממי ללמוד תורה... אמר אברהם אני חומה ושדי כמגדלות אלו חנניה מישאל ועזריה. והדבר פלא מה איכפת לן שהיה קטן בלא רב אחר שהיה צדיק גדול ומאי ושדי כמגדלות. אבל הענין באשר המעשה היה בעוד אברהם קטן ולא למד תורה כי לא היה לו רב ע״כ היה קשה להצילו ומ״מ ניצל אבל לא כחנמו״ע שנשרפו ד׳ אומות כדאי׳ פ׳ חלק והטעם משום שהיה להם זכות תורה וזהו דברו אני חומה המגין רק על הנסתרים בו ושדי כמגדלות שנלחמים ממנו למרחוק.

הרי יש בזה לא רק ציור התמונה של חיי אברהם אבינו שכאחד בני תמותה עברו גם עליו שתי תקופות, לפני היות לו רב ועדיין לא למד תורה ואחר זה, אך רואים אנו לפנינו שיטה שלימה ומוצקת על זכות התורה כי היא לא רק מגינה ומצילה את לומדה אך פוגעת היא ומחריבה את כל הקמים עליו וגדול כחם של חנמו״ע מכחו של אברהם אבינו קודם שלמד תורה.

ולא רק זכות התורה יש לפנינו בדברי ימי אבינו הראשון אך גם אהבת התורה נראית בו והיא מפורשת במקרא לפירושו של ה„עמק דבר" בבראשית י״ג ג׳ :

ו י ל ך ל מ ס ע י ו מ נ ג ב ו ע ד ב י ת א ל משעה שהגיע לנגב א״י... משא״כ עד שהגיע לנגב והיה עליו מ״ע לשוב לא״י וגם כי נכסף לשאוף רוח התורה שאין קץ לאהבתה כמו שאמרו ברבה שה״ש עה״פ אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה וגו׳ אם יתן איש, הון ביתו באהבת התורה...

כך היה אברהם אבינו כשביקש לשאוף רוח הנגבה לא המתין על המקנה על כל אשר לו ועזב אותם בידי אנשיו.

כי כשם שנכרת האישיות של בשר ודם, כאחד האדם באברהם אבינו, כשהיה קטן ולא למד תורה ואחר כן כשגדל וקבל תורה, כן רואים אנו את בחירו של מקום, עושה מעשה אדם הולך עם מקנהו ושומר עליהם עד כמה שאין זה פוגע בדבר גדול משמירת נכסים, והדבר הגדול הזה הוא אהבת התורה. כי האהבה לתורה ולמוד התורה וזכותה של תורה אלה הם הצירים אשר עליהם יסובבו דברי ימי עם ישראל עוד טרם היותו לעם, עפ״י רוח הקדושה העליונה החופפת על מחבר „העמק דבר״ ו„הרחב דבר״.

ומן ההשקפה הרחבה והעמוקה הזאת גם תוצאות מעשיות לאברהם ולבניו ולבני בניו עד היום הזה אם רק נקשיב אוזן לקול היוצא מהר חורב, מקום התורה ומעמק של הלכה. וכה מפורשים הדברים בבראשית י״ד י״ד:

וירק את חניכיו, בנדרים דל״ב איכא למ״ד שהוריקן בדברי תורה. והא פלא מה זה שעה לד״ת. אבל הענין הוא כמש״כ לעיל י״ב י״ז דזכות התורה היא חרב של ישראל ובזה הזכות הגין ה׳ ולחם בשביל אברם. על כן כל שהמלחמה כבדה יש להעמיק יותר בהלכה ולשכן את החרב וכך עשה אברם הוריק את חניכיו בהלכה עמוקה... וזה דאי׳ במגילה דף ג׳ מיד וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק ואר״י מלמד שלן בעמקה של הלכה וכבר עמדו התוס׳ דכל העסק עם המלאך היה ביריחו וזה המקרא כתיב במלחמת העי. אבל הענין דאחר ששמע יהושע מדברי המלאך שעסק תורה הוא שייך למלחמה... ע״כ מיד בשעה שהגיע למלחמת עי שהבין כי הדין מתוח עדיין שהרי הקב״ה אמר שים לך אורב וגו׳ ע״כ העמיק יותר במלחמתה של תורה.

תחלת הדברים ב„העמק דבר״ וסופם ב„הרחב דבר״ ושניהם תמים יחד לכוונה אחת, לא להבדיל בין למוד התורה וזכותה ובין מלחמת עם ישראל וצרכיו. אין אמנם להיות יושב אהל בלבד על התורה בזמן שהשונא אורב אך אין גם להלחם בנשק בלבד ולהזניח את התורה, לא ככל הגויים עם ישראל. נלחמים אנו בחרב ובחנית כשיש צורך, אבל יחד עם זה מתעסקים במלחמתה של תורה וכל שהמלחמה כבדה מבחוץ מתעסקים יותר בהלכה בפנים. זוהי ההשקפה על תולדות עם ישראל וערכיו הרוחניים הקשורים גם בעניני חומר, של אבא גאון ישראל זצ״ל בספרו „העמק דבר״ והנלוה אליו „הרחב דבר״ השקפה העומדת יחידה בספרותנו, למצער לא באה לידי בטוי כמו שהיא הולכת ומשתוקקת בבהירות רבה בפירוש התורה המונח לפנינו.

והשקפה זו השקפת התורה אינה סותרת אך היא ממלאת את השקפת החיים, ביחוד עד כמה שהם נובעים לחיי עם ולכבוש מדינה, מדינת ארץ ישראל. הלא כה דברי „העמק דבר״ בבראשית י״ז פסוקים ז׳ וח׳:

והקמתי את בריתי ביני וביניך ובין זרעך אחריך לדרתם לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך, הבטיחו להשגיח עליו ועל זרעו בהיותו בקרב עמים רבים... ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגריך את כל ארץ כנען... שלא יאמר אברהם אבינו דזה תכלית ישראל לבד להיות נרדפים בגוים ולהחכימם וא״כ אין להם תעודת הישוב בעולם להיות בחיי ממלכה בפ״ע, ע״ז חזר ופירש בסוף כ״ז יהי׳ ונתתי

לך וגו׳ את כל ארץ כנען, לא כמו שזכו קודם שהגיעו לזה התכלית שלא הגיעו לכל ארץ כנען אלא שבעה עממין אבל אחרי שיבואו לזה התכלית יירשו את כל ארץ כנען והייתי להם לאלהים משגיח פרטי בארץ ישראל.

ובקשר עם למוד התורה, למוד ממש מפה לאוזן, מרב לתלמיד, ולא רק באופן נאצל בלבד יש ב„העמק דבר״ שיטה ברורה על דרך הלמוד. אין התורה נקנית אלא בפלפולה של תורה, בחקירה דבר מתוך דבר, בהעמקת העיון בה כדי להוציא הלכה למעשה וביגיעה של תורה, לא להעלות על הדעת כי התורה נתנית במתנה, בקלות ובלי עמל. והדבר הזה, פלפולה של תורה וחקירתה, הוא המבדיל בין ישראל לעמים והוא הקובע את ברכתנו „אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו״. וכן מבואר ומפורש בדברים ל״ב מ״ז:

כי לא דבר רק הוא מכם כל קוץ ודיוק שבם אינו ריק מכוונה ועיון ודייק הכתוב מכם כבר דרשו בירושלמי... אבל לפי הפשט בא לאפוקי מאוה״ע שאע״ג שגם הם למדים מקרא... אבל אין זה אלא בשטחיות הפרשה. משא״כ כל החוקים באותיות התורה שהי׳ אותה תיבה ראויה להכתב בצורה אחרת וכדומה בחסר ויתיר ומזה נלמד כל דרשות עפ״י י״ג מדות וכדומה. והוא עקר התלמוד ופלפולה של תורה... וכ״ז אינו אינו אלא לישראל, לדידן הוי ראויה לדרוש ולהוליד מזה הלכות אבל לדידהו לא הוי מאומה ואין להם עסק בזה כלל.

והדבר מסתבר ומתבאר שם בדברים ל״ג ב׳:

מימינו אש דת. דמש״ה כתב אש דת ולא דת אש כמשמעות הענין. אלא משום שדרך התלמוד הוא כמו כח האש אשר ניצוץ מהאבוקה עושה אבוקה גדולה אחרת וכן ניצוץ מזו האבוקה עושה עוד אבוקה ע״י צירוף דברים המרחיבים כח הניצוץ כך הוא דרך התלמוד שמתחילה בבא הלכה נחקר ע״י עיונה של תורה נעשה דת ואח״כ מזו ההלכה שכבר נגמרה חוקרים דין שני ע״י חקירות התלמוד ומהדין השני מוסיפים לקח לבוא עוד לברר הלכה אחרת. נמצא תחלה אש ואח״כ דת.

ומתוך הנקודה הזאת אשר אנחנו מצווים לא רק על למוד התורה הכתובה כמו שהיא כי אם גם על חקירתה ועיונה ודקדוקה ופלפולה באים אנו לעמוד על החובה המוטלת עלינו להיות עמלים בתורה. וכך מפורש ב„העמק דבר״ הדבר הנאמר בדברים כ״ו ט״ז:

היום הזה ה׳ אלהיך מצוך לעשות את החקים האלה ואת המשפטים ושמרת ועשית אותם בכל לבבך ובכל נפשך. ענין פרשה זו הוא הקדמה וביאור לכריתת ברית לבא אחריו הברכות והקללות שנקרא ברית שבערבות מואב ונתוסף בו ענין אחד מאד נעלה על ברית שבהר סיני, היינו מה שנזהרו עתה על שקידת התורה לחדש בה דינים על פי כללי התורה ודקדוקיה והיינו דאיתא בסוטה דל״ז א׳ גבי בו״ק ללמוד וללמד לשמור ולעשות... הלשון לשמור הוא לזכור מה שכבר למד ולעשות הוא לחדש עוד... ועשית אותם, להוסיף לחקור הוראה אחרת והוא תלמוד שבכל דור

בכל לבבך, בכל חשק הלב ובכל נפשך, במסירת נפש וכדאי' בפ"ר"ע אין התורה מתקיימת אלא במי שנותן את נפשו עליה.

אכן בכל המסירות אל למודה של תורה ביגיעה ועמל אין נעלם מעיני אבא גאון ישראל זצ"ל כי לא נתנה תורה לכל בני ישראל כולם לעמוד על כל דקדוקיה ופרשיותיה ופרטיה ודיניה. רק הנבחרים שבעם זוכים לסגולת התורה ולכבודה ולאהבתה בשלום. ומאירים הדברים כספירים בביאור הפסוקים הבאים אחרי הפסוק המסומן למעלה:

את ה' האמרת היום להיות לך לאלהים וללכת בדרכיו ולשמר חקיו ומצותיו ומשפטיו ולשמע בקלו וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה, וכבר נתבאר... שהוא מלשון חבור וכן קרוב לפרש יתאמרו כל פועלי עון... שבזה הברית שנכרת על שקידה בעיון התורה מתחברת עם ה' כלשון הזוה"ק דאורייתא וקוב"ה וישראל חד הוא ומש"ה נקרא התלמוד לחמו של הקב"ה כדאי' בחגיגה דמ"ד לכו לחמו בלחמי זה תורה שכמו קרבנות נקראו לחם את קרבני לחמי וביארנו במקומו שהוא לשון חבור שהקב"ה מתחבר כביכול את ישראל כן הוא כח התלמוד... ומש"ה מצינן אהבה רבה אהבתנו וכו' בברכת התורה שהוא התלמוד... ונקרא אהבה רבה, באשר שאהבת ה' לישראל הבאה ע"י התורה וכן להיפך יותר מאהבת ה' לישראל ע"י קרבנות.

וב„הרחב דבר" מבוארים ומורחבים המושגים של אהבה רבה ואהבת עולם:

באהבה הבאה ע"י התלמוד גדול מאהבה הבאה ע"י קרבנות בשני דברים א. דקרבנות אינו אלא בירושלים... משא"כ תורה בכל מקום... ב. דקרבנות אפילו בירושלים אינו אלא בזמן שבהמ"ק קיים... משא"כ תורה אין הפסק לעולם... אכן בדבר אחד היה נוח לישראל אהבה הבאה ע"י קרבנות שקרבנות כל ישראל ראוים לזה... משא"כ אהבה הבאה מן התלמוד אינו אלא מי שזוכה להיות עמל בתורה ולא הכל ראוים ומוכשרים לזה.

ומוצאים אנו ב„העמק דבר" דברים עמוקים וחודרים גם להבדיל בין קודש לקודש. כי תורת חיים היתה התורה כולה בעיני אאמו"ר גאון ישראל זצללה"ה ובלבו וחזה מרחוק חזון הימים הקדמונים לבאר ולפרש דברים קשים ע"י עובדות חיות, וכשהגיע לדין ומשפט שהגישו אל משה ואל אהרן בפרשת המקושש מתאר הוא מה בין אח לאחיו, וכה המה דבריו במדבר ט"ו ל"ג:

ויקריבו אתו המצאים אתו מקשש עצים אל משה ואל אהרן ואל כל העדה, הענין דמשה ואהרן היו שני ראשי סנהדראות כל אחד בכח אחר. דכבר בארנו הא דכתיב בפ' שופטים כי יפלא ממך דבר וגו' ועלית אל הכהן אשר יהיה בימים ההם או אל השופט, דכל דין שאינו מקובל מכבר נחתך עפ"י שני אופנים, א' בדרך דמוי מילתא למילתא ובא בסברא וזהו הוראה הפשוטה שבאה לשעה, ב' עפ"י הכרח בכללי התלמוד ופלפולה של תורה, והוראה זו נעשית משנה והלכה לדורות. מש"ה כתיב שיבואו אל הכהן וגו' אם יהיו מחולקים בסברא וכה"ג הוא הגדול בהראה כדכתיב ירו משפטיך ליעקב. ואם יהיהו מחולקים בדרך

הפלפול והחקירה יבואו אל השופט. והנה במדבר היה משה רבינו ראש סנהדרין בדרך פלפולה של תורה כדאיתא בנדרים דף ל״ח לא ניתנה תורה אלא למשה וכו׳ ומסיק ההוא לפלפולא בעלמא ואהרן היה ראש הסנהדרין בהוראה כדכתיב ולהורות את בני ישראל. וכאשר היה ספק בדין המקושש בפירוש המקרא כל העושה מלאכה ביום השבת מות יומת הביאו הספק לפני משה אולי יגיד בדרך חקירה מי״ג מדות ותלמוד. גם אל אהרן אולי יתברר לו עפ״י סברא.

הנה כן יבורך גבר עילאה המסיק שם הלכות לעתיד וגם מעשים של עבר לאמתתם ומעמיד עובדות כמו שהיו לפנים חיות וקימות נגד עינינו, כי מיד ה׳ עליו השכיל למצוא בתוך הכתובים המפורשים בתורה את כל שלשלת הקבלה שבעל פה מדור לדור ומאיש לאיש.

ולא בנוגע לאנשים בלבד למדים אנו ב„העמק דבר" לדעת עמקם של דברים אך גם בנוגע לזמנים מתפרשים לנו הרבה בעיות שהיו טמורות מאתנו. בסוף ספר במדבר מוצאים אנו באור על מקרא סתום על ידי קביעת הזמן:

> אלה המצות והמשפטים אשר צוה ה׳ ביד משה אל בני ישראל בערבת מואב על ירדן ירחו. בסוף ספר ויקרא לא כתיב אלא אלה המצות ולא כתיב והמשפטים אע״ג שגם בס׳ ויקרא כתיב הרבה ד״מ, אלא משפטים משמע כאן חקירות היוצאות מי״ג מידות כדאי׳ בסנהדרין דפ״ז בבאור הכתוב כי יפלא ממך דבר למשפט ובהר סיני עוד לא ניתן דרך החקירות אלא למשה ולזרעו כדאי׳ בנדרים דל״ח ורק בערבות מואב הואיל משה באר את התורה כולה עפ״י דרך הפלפול והחקירות... מש״ה כאן שנאמרו בערבות מואב כתיב והמשפטים דכבר צוה ה׳ גם על המצות וגם על המשפטים.

ובכל כבוד התורה והדרה הנובעים מכל פסוק ופסוק, פרשה ופרשה המבוארים ב„העמק דבר" ומורחבים כפעם בפעם ב„הרחב דבר" יש מקראות המביארים ומראים כי ערך גדול, גדול מאד יש למעשה אם רק המעשה נובע מדרכי התורה, מה שאין כן אם המעשה בא מתוך רצון עצמי, אך לא ככתוב וכמסור בתורה, פגול הוא גם המעשה הטוב, אפילו אהבת ה׳ אינה מכפרת, אם אינה מתאמת את הדרכים הקבועים, כה מבואר בויקרא ט׳ ו׳:

> ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה׳ תעשו וירא אליכם כבוד ה׳. דכבר היה בימי משה כתות בישראל שהיו להוטים אחר אהבת ה׳ אבל לא ע״י גבולים שהגבילה תורה... והנה כבר ידע משה רבנו שכתות כאלה מתנוצצות אלא שלא הגיעה עדיין השעה להתפרץ... בשביל זה אמר משה לישראל לא כן הדבר, אלא אותו יצה״ר העבירו מלבכם שגם זו התשוקה אע״ג שהוא להשיג אהבת ה׳ בקדושה מכ״מ אם הוא לא בדרך שעלה על רצונו ית׳ אינו אלא דרך יצה״ר להטעות ולהתעות גדולי ישראל בזו התשוקה, ואמר להם משה טעם לדבר ותהיו כולכם ביראה אחת ובעצה אחת לשרת לפני המקום, פי׳ אם תשימו דעתכם לדרך התורה תלכו הכל בדרך אחד ובעצה אחת משא״כ אם נבקש אהבת ה׳ שלא בדרך התורה ותהי׳ תורת כל אחד בידו ויהיו אגודות אגודות בעבודתם הוא נגד רצון ה׳ וכבודו ית׳.

והוא הדין ביחיד העושה מעשה, אין העובדה בלבד קובעת אך הכל תלוי בכונה הטובה, את זה אנו למדים מהערה אחת ב„הרחב דבר" בשמות ה׳ ג׳ :

וזהו גם כן כוונת המאמר הלל הזקן אם אני כאן הכל כאן ואם אין אני כאן מי כאן, פי׳ אני משמעו השלמות כמש"כ בפ׳ שלח עה"פ ואולם חי אני ובכ"מ ואמר הלל אם אני כאן היינו תכלית השלמות של אדם המעלה להיות דבוק בה׳ מתוך שמחה של מצוה הכל כאן... אם אין אני כאן, אם ח"ו הריקודים אינו בזו המעלה רק לשמחת הגוף ורוח אנושי מי כאן.

הפנינים המעטים האלה המובאים בזה מראים כי יותר מפירוש מצוין יש ב„העמק דבר", זהו אחד הספרים המעטים בספרותנו הקדושה, ספר קובע שיטה של השקפה, שיטה של תולדה, תולדות עם ישראל ותורתו, תורה מן השמים ותורה המסורה בדור לדור, שיטה של חיים, חיים קדושים ונאמנים לכל אדם מישראל ולכל עם ישראל כלו.

*

יתברכו המו"לים הנכבדים במברגר את וואהרמן בירושלים עיה"ק אשר לא חשכו כסף ועמל להכשיר הוצאת ברכה זו, פירושי אאו"ר קדוש ישראל זצ"ל, כמו שנדפסו בחייו ונוספו עליהם הוספות הכתובות בכתב יד קדשו שהיו שמורות אצלי. ומבורך יהא האיש אשר יביא את הברכה לביתו ויהגה וילמוד וידע את דרך ה׳ השלמה והנאמנה.

מאיר ברלין

חודש אד"ר צ"ח, ירושלים עה"ק.

הוספות מכי״ק של הגאון בעל העמק דבר ז״ל

ההוספות הן אחרי האותיות המפוזרות שהן מבארות את הנדפס בהעמק דבר לפני ההוספה הבאה בזה, ההוספה הבאה אחרי אותיות גדולות הן שייכות לפסוק עצמו. מה שיש להוסיף בהרחב דבר כתוב בראש בהרח״ד.

בראשית

א. ז. על מתכונתו העיקרית. ועי׳ נדרים דף נ״א מן הנעשה בקדרה דנעשה גמר עשיה משמע.

א. ט״ז. מושלים בקרב תבל. דא״א לפרש שעשה את המאורות שהרי כבר כתוב ויהי כן.

א׳ י״ח. הלילה והחשך יחד. יש לבאר עפ״י הגמרא חולין ד״ס מתחלה היו שניהם שוים ואח״כ הקטין הלבנה. וא״כ מתחלה היו להבדיל בין היום ובין הלילה שהרי שניהם היו מאירים בשוה אלא שמשונים בתואר האור. ואח״כ נעשה להבדיל בין האור ובין החשך. דאפילו בלי כסוי העבים על הלבנה מיקרי אור הלילה חשך לגבי אור השמש של יום.

א. כ״ד להיות פראי. ובא הסדר בחמה ורמש וחיתו לפי ערך הרבוי בעולם.

א. כ״ה. רמש האדמה. בא כאן הסדר להיפך חיה בהמה ורמש לפי ערך שנוי צורתם הפנימית.

א. כ״ו. הוא בכל הארץ. והיה ראוי לכתוב בכל הארץ אלא משום שבזה נכלל חיה כמו דכתיב ובכל חית הארץ.

א. ל״א. **אשר בו נפש חיה.** ולא פירש בהמה בייתית משום שמזונותם על בעליהם ונותן להם גם פסולת שבפרי.

שם **את כל ירק עשב.** ירק הוא עלי העץ ועשב הוא כמשמעו וכלשון המקרא שמות י״ד ט״ו כל ירק בעץ ובעשב השדה. ולפ״ז קאי תיבת כל על ירק בפ״ע ועל עשב בפ״ע כמו כל ירק כל עשב ועי׳ בקדמת העמק אות ו׳.

ב׳ ג׳.. שהוא כבודו ית׳. וע״ע כונה בקדמת העמק אות ד׳ שבארנו שהוא מצוה על האדם לעשות ולהוציא כחות הטבע שזהו כבודו של הקב״ה.

ב. ד. **וייצר.** עשה לו צורה מיוחדת שאינה בכל הברואים בשני דברים. אחד מה שהוא עפר מן האדמה וכבאורי. שנית ויפח באפיו.

ב׳ ח׳. **וישם שם.** נתבאר בס׳ שמות פ׳ פקודי דשימה משמעו בדיוק והכא דייק שהניחו במקום שיהא חי לפי ערכו מאור פני מלך חיים משא״כ להלן י״ט ט״ז דכתיב ויניחהו ע״ש.

ב׳ י״ג בהרח״ד. ואכילה היינו הנאה בפה כידוע. והכי מוכח ממשנה אבות פ״ד השמח בחלקו שנאמר יגיע כפיך כי תאכל וגו׳.

ב. ט״ו בהרח״ד. כך תלמוד קרויה עבודה. אכן תשאל איזה תורה ומצות היה לאדם הראשון ע״ז כתיב ויצו ה׳ וגו׳ ונכלל בזה ז׳ מצות שרבו בזה הלכות.

ב׳ י״ז. ויבואר עוד להלן. והנה מדבר השם מות תמות מבואר שנאסר לאכול מעץ החיים אחרי שיאכל מעץ הדעת. שהרי יבטל ח״ו דבר ה׳ מות תמות וכ״כ הרמב״ם בהל׳ תשובה פ״ה הל״א בפי׳ המקרא להלן ג׳ כ״ב פן ישלח ידו וגו׳ הוא יעשה רע בדעת עצמו היינו דבר עבירה ע״ש והי״ז כמו שפירשתי דבר ה׳

לא״א כי גר יהי׳ זרעך יש בזה אזהרה ג״כ ה״נ מות תמות. אזהרה שלא יאכל עוד מעץ החיים.

ב׳ י״ט. **ויצר**. עשה צורה מיוחדת לכל חיה ועוף בפ״ע. ולא כדגי הים שלכולם תכונה אחת משא״כ בבריאת האדמה. ומש״ה כתיב כאן מן האדמה שחליפי ושנוי צורת העוף הוא מן האדמה ועפ״י זה נשתנו בשמות.

שם בהרח״ד. עבודת התלמוד מועיל לפרנסה. אכן לפי הגמרא חולין ד״ס לעבוד את האדמה על תפלה קרוב לפרש לעבדה זו תפלה. וזה היה מועיל לגידול הגן. ולשמרה ע״י משמרת התורה שעיקר תועלתה שמירה מדבר רע. והיינו שלא יארע דבר רע לאילנות הגן. והוא בזכות התורה.

ב׳ כ׳. לכל הבהמה ולעוף השמים ולכל חית השדה. הקרוב קרוב קודם. הבהמה עמדה אצלו ממש אח״כ העוף העומד באויר השמים קרבו אליו. והחיות עמדו רחוק מהאדם.

שם בהרח״ד. ודגשות הב׳ הוא מלשון ביאה. ובכתב המלאך מנא מנא תקל ופרסין יש משמעות פריסת מלכותך לפרס.

ג׳ י׳ לראות מרחוק יותר. והכי ת״א וארי איסו הוא לעיינין אבל לפי הפשט תאוה הוא לעינים חמדה הוא להסתכל בו כת״א על ונחמד העץ להשכיל ומרגג אילנא לאסתכלא ביה.

ג. י״א. **לבלתי אכל ממנו**. לבלי מיבעי אלא ה״פ כי ציויתיך לבד אכילה ג״כ היינו שלא תגע בו. כמש״כ לעיל ב׳ י״ז. כדי שלא תאכל והנה מכ״מ אכלת חזו ת״א בדיל דלא למיכל. פי׳ כדי שלא תאכל.

ג. ט״ז. פירשו חז״ל מלשון יגיעה. והוא פשוטו של מקרא זה כמובן מסיפיה דקרא ודבר שפתים אך למחסור דפירושו בכל עמל מה שעמל יותר מביא תועלת יותר לבד דבר שפתים מה שמדבר יותר אך למחסור.

ג. י״ז. **ארורה האדמה**. דלאדמה יש תשוקה להוציא פירות טובים כדכתיב פקדת ארץ ותשוקקה ופירשו ברבה שנתת לה תשוקה. וכאשר אינה מגדלת פרי טוב יש לה צער והיא ארורה.

ג. י״ט. שהרי עפר אתה וגו׳. ואל עפר תשוב. עי׳ מש״כ בביאורי בהשמטות לחבורי הע״ש דטבע העפר המוציא פירות הארץ שהטביע הקב״ה שיהיו נתכים לארבע מרות שהמה מעלים חתיכות לאהבת העולם. אבל בהיות האדם ניזון מפירות הגן שהם נבלעים באיברים, כמש״כ הרמב״ן ע״ה כי ביום אכלך ממנו מות תמות. היה אפשר ליישב העולם בעודו משמש לפניו יתברך ולהיות ניזון מאור פני מלך חיים יתברך בעודו בחיים וחי לעולם. אבל עתה שגם בהיותך ניזון מפירות ג״ע אתה נמשך אחר אהבת עצמו כטבע העפר ע״כ אל עפר תשוב. להיות ניזון מפרי האדמה הנתכים לחלקים שונים ולהיות ניתוך ג״כ בסוף.

ג׳ כ׳. שנושך בעקב. ואדה״ר בלשון ארמי סיפר כדאיתא בסנהדרין דף ל״ח ב׳.

ג׳ כ״ב. **וחי לעולם**. וזהו נגד דבר ה׳ מות תמות עד שובך אל האדמה ועי׳ מש״כ לעיל ב׳ י״ז בשם הרמב״ם ז״ל. והיינו לשון פן שהוא לאו. שלא היה רשאי לעשות כן.

ג. כ״ד. מחמת אותו חשש פן ישלח ידו.

ד׳ י״ד. גדול העונש. ובזה יובן ג׳ נדרים מ״א דלמד מכאן דאדם שהגיע קיצו הכל מושלין בו, והיינו משום שאז מסתלק ממנו צלמו.

ד׳ כ״ב. **לטש כל חרש נחשת**. דגם לפניו היה חורש נחשת וברזל וכדאיתא בגמרא פסחים צבת בצבת עשויה אלא הוא היה לוטש ומשבח הכלי.

ד. כ״ג. **האזנה**. דגוש מחמת שהנון משמש לשני נונין, נון השורש ונון הרבים.

ה׳ ה׳. אלא כבהמה. וכתינוק שנולד שגדל והולך בדעת.

ו׳ ב׳. יש בה משום א״א. ושתי השטות אמת אם מסירה ממנו לחלוטין שוב אינה א״א וה״ז גזל. אבל אם עדיין היא מיוחדת לו אלא שבעלה אחר ה״ז א״א.

ו׳ ס׳. שם ויפת. ועי׳ מש״כ בס׳ שמות ל״ב כ״ו ושם י״ט מקרא ו׳ דגם בזה יש שני אופנים ותליא במעשה האדם לש״ש אם בדרך הטבע או בהפקרות למעלה מטבע אנושי.

פרשת נח

ו׳ ט׳. בהרח״ד. עד כי רע. אבל בצדיק משמעו דוקא שהגיע בצדק עד כי טוב.

ו׳ ט״ז. **בצדה תשים.** בדיוק שיהא נוח ליכנס משם לתחתיים שניים ושלשים וזהו משמעות תשים ולא תעשה כמש״כ בס׳ שמות כ״ה י״ב ובכ״מ דשימה הוא בכשרון דעת דוקא.

ו׳ כ״ב. **ככל אשר צוה אתו אלקים.** בכמה מקומות במשה כתוב כאשר צוה ה׳ אותו או ככל אשר צוה ה׳ אותו וכאן בנח כתוב תחלה אותו ואח״כ אלקים וכן להלן ז׳ ט״ז כאשר צוה אותו אלקים. הטעם דבימי משה הגיע זמן שתנתן תורה שבע״פ שהוא צווי אלא שזכה משה ביחוד ונצטוה הוא. משא״כ כאן לא הגיע השעה שתתפרש מהו למינהו וכן הרבה. אלא אתו לנח ביחוד לצורך הענין נתפרש לו מש״ה דייק הכתוב אותו תחלה וזה כלל ידוע דהמכוון העיקרי כתוב תחלה. ואביהם במלכים אם לשלום יצאו תפשום חיים ואם למלחמה חיים תפשום.

ז׳ ב׳. כמ״ש לעיל ב׳ ט״ז. וכתיב ככל אשר צוה ולא כאשר צוה אלא כדאיתא בספרי ריש ס׳ דברים מנין וכו׳ הכללות והפרטות הגופים והדקדוקים ת״ל ככל אשר. וה״נ היה בזה המאמר הרבה תורה שבע״פ לדעת מהו למינהו בכל מין.

ז׳ ב׳. בהרח״ד זהו הפי׳ אצל נח. ולא עוד אלא שבפרקי דר״א פ׳ כ״ב אי׳ דנח לא הקריב אלא בקר וצאן ותורים ובני יונה. והיינו כמש״כ דאע״ג דב״נ מותרים בכל מיני טהורים מכ״מ כאן שהי׳ לרצון הי׳ לו דין ישראל.

שם. שם. בהרח״ד וכאגדה דחלק הנ״ל. ואולי מדכתיב ומכל העוף הטהור על שני מינים לא חל לשון כל והרי עופות אין לנו בני הקרבה אלא תורים ובני יונה אלא כל עוף טהור לאכילה.

ז׳ ה׳. **ככל אשר צוה ה׳.** ולעיל כתיב צוה אותו. טעם השנוי דאותו קרוב לתיבת אתו דמשמעו יחד. וה״נ כמו שהקב״ה למדהו פ׳ למינהו. ה״נ היה נח עמל ויגע בלמודו זה כענין תורה שבע״פ שהשקידה מוסיף ידיעה. אבל כ״ז היה בפרשה דלעיל דלמוד של למינהו היה נוגע לנח לעולם לענין הרבבה מין בשאינו מינו דאסור בב״נ. משא״כ פרשה זו ידיעת טהורה וטמאה באמת אינו נוגע לנח אחר המבול רק בזו השעה. אבל אח״כ היה לו דין ב״ב העוסק בתורה ורק צוהו ה׳ מה שנוגע לענין הכניסה בתיבה שיהא הוא יודע איך לעשות באותה שעה. שוב לא היה נח עמל בדינים אלו מש״ה כתוב צוהו. וכיב״ז כתבנו להלן ל״ג ד׳ לענין נשיקה יש נ״מ בין וישקהו לוישק אותו או וישק לו.

שם. משמעת צוה. וגם כאן כתוב ככל משום שהי׳ הרבה תורה שבע״פ לדעת מהו טהורה ומהו לא טהורה.

ז׳ ט״ז. **כאשר צוה אתו אלקים.** ולעיל ט׳ בביאה סמוך לתיבה כתיב צוה אלקים את נח. משום דהביאה סמוך לתיבה היה שלא בפעולת נח לבדו אלא רוח ה׳ וצווי למזל כל בריה קבצם לשם. נמצא שהיה אזהרת אלקים לבד מנח וגם לנח. מש״ה כתיב תחלה צוה אלקים ואח״כ את נח. משא״כ הכניסה לתיבה היה אזהרת אלקים לנח מתחלה.

ז׳ כ׳. **גברו המים.** כאן דלא כתיב על הארץ משמעות גברו נתרבו המים.

ז׳ כ״ד. **ויגברו המים.** היו עוקרים ופועלים על הארץ.

ח׳ א׳. **וישכו המים.** נחו ולא הרסו עוד אלא עמדו במנוחה.

ח׳ ז׳. וישלח את היונה, דמאתו משמעו שתתרחק מחברתו.

ח׳ י״ב. **שוב אליו עוד.** אל התיבה בשעה שלא היה לה מה להשיב. אבל אח״כ כשהשיגה דבר שבה אליו.

ח׳ י״ז. ורבו על הארץ. דפרוד גורם פו״ר יותר משהם במק״א.

ח׳ כ״א. **בעבור האדם.** כדי להיטב דרכו כמש״כ לעיל ג׳ י״ז דבעבור בכ״מ משמעו לטובתו.

שם **ולא אסף עוד להכות.** כאן הקדים עוד לפני להכות ולעיל הקדים לקלל לפני עוד. דכאן העיקר הוא תיבת עוד. לומר דוקא כמו שהיה לא יכה. אבל בודאי יהיו עונשין. משא״כ לעיל העיקר הוא לקלל. שלא יקלל האדמה לטובת האדם. ולפעמים בא קללה וע״ז כתיב עוד כמש״כ. אבל עפ״י רוב לא בא קללה להאדמה לטובת האדם.

ח׳ כ״א. הבאה של כליי כמו שהיה. וגם בזה שמעת עוד כמו שהי׳ דרגא בהכאה בזה שהכון של כליה משא״כ הכאה פחותה אפשר.

ח׳ כ״ב. **כל ימי הארץ.** ולא כתיב כל הימים. ללמדך שהתבל מתנהג בטבע הארץ. משא״כ בימות המשיח והכל יכירו מלכות שמים ולא יהא חשש שמא יקלקלו כל כך אז ישתנה טבע הארץ ויתנהג בהשגחה מן השמים כל התבל אז לא יהא זרע וגו׳ כיעודי הנביאים. והנה כתיב עד חסר למדנו שגם בימי הארץ היו כמה עתים לטובה ולא נצרכו לשמירה זו.

ט׳ א׳. אלא כאן לברכה. ומש״ה לא כתיב ויאמר להם אלקים כמו לעיל א׳ כ״ח.

ט׳ ב׳ **כירק עשב.** כמש״כ לעיל א׳ ל״י. דירק הוא עלי אילנות ועשב כמשמעו וכמו דכתיב כירק כעשב וכיב״ז דברים ל״ב י׳ ובתהו ילל ע״ש.

ט׳ ג׳ **את כל.** התיר הקב״ה אכילת בשר באשר נשתנה בריאות האנשים כמש״כ לעיל כ״ב ע״כ הותר אכילת בשר.

ט׳ ז׳. מאשר היו במקום אחד. ויותר נראה דכאן אין הפירוש של ורבו משמעות רבוי שזה נכלל במה דכתיב לעיל ח׳ י״ב ושרצו בארץ ופרו ורבו עה״א. וקאי גם על האדם. וגם בזה המקרא כתיב ורבו. אלא כאן פירושו ורבו מלשון גדלות כמש״כ להלן כ״ב י״ז וכ״מ והי׳ הצווי לעשות מלוכה וממשלה כדי שלא יהא איש את רעהו חיים בלעו. ואמר ה׳ שלא יהיו במקום אחד וא״כ תהא אך ממשלה אחת אלא שרצו בארץ ורבו בה בכל מקום ממשלה בפ״ע.

ט׳ ח׳. **אל נח.** לפני המבול כתוב באמירה בלשון לנח וכאן כתיב אל נח. דבספר שמות כתבתי דמשמעות אל הוא בחביבות יותר מל׳ וע״ע שם י״ט כ׳ מש״ה לפני המבול שהיה עידן ריתחא כתיב בל׳. משא״כ אחר המבול היה הקב״ה בהארת פנים יותר עם נח. וגם זכה נח הרבה עפ״י שעשה הכל כפי הצווי. מש״ה כתיב אל.

ט׳ י׳. עם האדם. ואם כן אין דרך לפרש חיה בפ״ע כמש״כ לעיל ז׳ י״ד. ח׳ י״ז מכ״מ כאן פירש.

שם. שם. ולא לכללו. וכן בקללה כמש״כ בפ׳ בלק בביאור קבה לי ע״ש כ״ב י״א.

ט׳ י״ט. נתחלקה כל הארץ. שהיה מבני שם ויפת מובלעים בקרב בני חם. והיו בהם אנשים אפרתים ואנשים אלקיים וכן להיפך. או דמכ״מ היה כמה בנים יוצאים מטבע אביהם כמו טבי עבד ר״ג וכן להיפך.

ט׳ כ׳. כלל הענין שבפרשה. שהחל ליישב את האדמה במה שנתגלגל על ידו הפירוד של אופני האנשים.

ט׳ כ״ג. נעשה הענין יפה. דאל״כ על שכמם מיבעי אלא כדפרשנו.

ט׳ כ״ו. בהרח״ד. כמש״כ

בפ׳ בראשית. והיינו שמכנים את ה׳ הקב״ה. משמעו דאע״ג שהוא קדוש פירוש שמובדל מן העולם, מכ״מ ברוך הוא. היינו שמתנהג בהשגחה טבעית שנדרשת לברכה והוא הוא נוסח התפלה והאופנים וחיות הקדש ברעש גדול וגו׳ באשר דקדוש קדוש וגו׳ משמעו פרוש ומובדל מהנהגה טבעית ע״כ מתרעשים ואומרים ברוך.

י׳ ח׳. רצון ה׳. כמש״כ לעיל בפי׳ שרצו בארץ ורבו בה.

י׳ כ״א. אחי יפת הגדול. וכן מי מבני עבר היינו ב״י שיוצא מתורת בני עבר. וכלל בתנ״ך הגרועים מבני יפת ועוד לחרפה הוא לו שהוציא עצמו ממעלתו וע״י משכב״ס שמות י״ג מקרא י״ג בבאור המקרא ואם לא תפדה וערפתו.

י״א ה׳. שאין להם דעת תורה. ויש להוסיף עפ״י מה שפירשנו להלן מ״ח א׳ בהח״ד פי׳ המקרא אהל שכן באדם. ג״ח המיוחדת לאדם בלי דעת תורה וכן כאן הפירוש שאע״ג דתחלת העסק הוא לצרכי האדם והוא ג״ח. אבל אחר שבלי תורה נעשה, ורק בני האדם. ע״כ יצא הבנין לרועץ. וזהו אשר בנו בני האדם. הבנין אשר יצא מגמ״ח בלי דעת תורה.

י״א כ״ט. מלכה לאשה. דאל״כ ויקחו מיבעי.

פרשת לך לך

י״ב א׳. עמך ובית אביך. יש לפרש עוד עפ״י לשון המ״ר שא״ל ה׳ עד שאתה מאיר באספמיא לך והאיר לפני בא״י, והיינו שהאיר א״א בחכמתו ובכל דבר בארצו. ומובן שיותר האיר במולדתו ויותר בבית אביו. וא״ל ה׳ לך לך מלהאיר לארצו וגם לא למולדתו וגם לא לבית אביו.

י״ב ח׳. אלמלא הקדימא״א. וכבר נתבאר להלן ל״ה דמזבח היה מסוגל לתפלה ולתורה היה מסוגל מצבה ולא מזבח.

יב י׳. **לגור שם.** להיות כגר ולא להשתקע ח״ו.

י״ב י״ד. **ויהי כבוא אברם.** פירש״י בשם מ״ר. ויש להבין שהאיך סבור להטמינה בתיבה כ״ז היותו במצרים אלא כסבור להסתר מן ההמון בתחלת בואו ואח״כ בבואו לאכסניא יראה עצה אחרת בעז״ה. והקב״ה חשב דרך אחרת להצילו ועי׳ מש״כ להלן ל״א כ״א שכן דרך השי״ת להפר עצת בוטחים בו ולחשוב אופן אחר לטובתם.

י״ב ט״ז. **וחמורים ועבדים.** חשיב לפי סדר הרבוי מה שהי׳ מרובה יותר חושב תחלה.

שם. שכולם שחרו פניו. ועל כן היה מוכרח להשתמש את לוט להשיב לכל השואלים דבר. והיינו דכתיב ולוט עמו. כמש״כ להלן י״ג ה׳.

י״ג א׳. כמש״כ לעיל. ומש״ה כתב כאן ג״כ ולוט עמו ולא כתב ואשתו ולוט אלא שהלך עמו.

י״ג ג׳. **בתחלה.** הראהו ה׳ אשר במלחמת עי ישוב אח״כ אל המקום אשר נגרש משם במלחמה הקודמת.

שם. משקל טוב ומדויק. וכאשר מבואר מדאיתא בחולין דף ט״ז ובזבחים דף צ״ז לימוד מא״א. למדנו דיש ללמוד מכל מעשיו תורה ומוסר א״כ גם מזה יש ללמוד ההבדל בין ההולך לתורה להולך להקריב לעבודה, והדעת נותן להבדיל כי תורה בחד יומא שוה הרבה וכל הקודם ביום עדיף משא״כ עבודה.

י״ג ד׳. **בראשונה.** ונתקדש אותו המקום וטוב לעשות שם שנית. ומזה למדנו לקבוע ביהכנ״ס או כדומה במקום שהי׳ שם כבר וכדאיתא חולין דף צ״א ב׳ אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ואני לא התפללתי.

י״ג ז׳. וביתו לשם ה׳. והנה המה יושבים בלא ריב ומחלוקת ובין אברהם ולוט יש ריב ויהא חהי״ש לומר דאמונת א״א מביא לזה.

י"ג י'. **כגן ה' כארץ מצרים.** דרך המקרא לכתוב בדרך לא זו אף זו וא"כ היה ראוי לכתוב כארץ מצרים וכגן ה' אלא כדי להסמיך כגן ה' לסדום ועמורה דשם היה גפן ושדמות שהמה אילנות וכארץ מצרים לירקות באבה צער.

י"ג י"א. **איש מעל אחיו.** וכתיב מעל אחיו ולא איש מאחיו. דמשמעות מעל הוא מעלת הנפש שהוא החופף על האדם, שנתרחקו הטבעים עוד יותר. אברם ישב בארץ כנען שהיו סוחרים כמש"כ בספר ויקרא י"ד ל"ד שבטבע אנשים כאלו להיות מותר ומפזר איש לרעהו. ולוט ישב בערי סדום שהיו רעים וחטאים, וקמצנים ומריעים איש לרעהו. ובזה ראינו דכל הספור של אברהם עם לוט והדבור שבא אחריו הוא לימוד לנו וכדרך מעשה אבות סימן לבנים דאבות ישראל המה כמו שורש לעץ הפרי וכל הנעשה בשורש בתנועה קלה מגיע שנוי אח"כ להעץ הניכר לעין. כך כל מה שהגיע לאבות ברמז מגיע לנו בגלוי. ובלא זה אינו מובן למה כתבה תורה כל הענין שהיה עם אברהם.

י"ג י"ב. **ויאהל.** בלקח טוב פ' עקב פירש שהסיע את אהלו ולא נטה עד סדום.

י"ג ט"ו. **אתננה.** היינו בזמן ברית בין הבתרים שהי' אח"כ כאשר יבואר.

י"ג ט"ז. ש א " א ל ה מ נ ו ת. ורמז המקום יתברך לו בזה המקום כדי ללמדו אשר ע"י התחברות יתירה עם אתה"ע גורם רעה רבה לזרעו. כמו שהיה כאן ע"י התחברות יתירה ללוט. ועי' להלן ט"ז י"ז בהרח"ד וע"כ אמר לו אז ושמתי וגו' גם זרעך ימנה. והנה בספרי פ' דברים פיסקא כ"ה תנא דברה תורה לשון הבאי אבל מה שאמר הקב"ה לא"א והרביתי את זרעך ככוכבי השמים, ושמתי את זרעך כעפר הארץ אשר אם יוכל וגו' אינו דבר הבאי. ואינו מובן, אבל לדברינו מבואר דהמשל לא בא לענין רבוי כעפר אלא לענין שיש עתים שמתמעט כעפר וכן המשל בכוכבים הוא לענין אחר כמבואר להלן כ"ב י"ז. ואינו גוזמא כלל.

י"ג י"ז. **קום התהלך בארץ.** אמר שנית מתן הארץ ולא אמר תחלה קום וגו' ואח"כ ושמתי וגו' אלא תחלה אמר לו ישוב הארץ לפני החרבן ואח"כ גלות ישראל אשר ע"ז נאמר גם זרעך ימנה. ואח"כ חזר עוד למתן הארץ ב"ב. ואמר ה' לשון התהלך ולא אמר לך. אלא הליכה זו היא נפלאת ובכח אלקי המוליכו וכך יה"ר בשוב ישראל מן הגלות.

י"ד ה'. **הזוזים.** המה זמזומים.

י"ד ו' **אשר על המדבר.** זה הישוב נעשה בשביל הולכי מדבר הגדול לפוש שם ולהצטיד וכדומה מש"ה נקרא הוא על המדבר.

י"ד ט"ז. **וישב את כל הרכוש.** השיב רכוש המלכים להם עד שלא התראה מלך סדום עמו וכמש"כ להלן כ"א. **וגם את לוט** וגו' שלחו לביתו. **ורכשו.** שאחר שבאו לביתו לקחו גם את רכושו. משא"כ רכוש העם לא היה בידם רק אוצרות המלכים כמש"כ לעיל י"א. **וגם את הנשים ואת העם** ולא כתב להיפך את העם והנשים שא"כ היה במשמע נשי העם. ובאמת נשי העם לא נשבו שהרי היו בבית. ורק פנויות היו הולכות למלחמה כמש"כ בס' דברים. מש"ה הקדים המקרא את הנשים שלח לעצמן. ואת העם לעצמן.

י"ד כ'. **אשר מגן צריך.** על הניצוח היה שייך יותר לשון אשר נתן כמו ויתן את הכנעני ועוד הרבה. אלא בזה שהיה דרך נס נגלה לא שייך ברכה כמש"כ לעיל ה' א' ובכ"מ. אבל אשר מגן היינו שהיתה השגחה פרטית שילחמו ויקחו את לוט ויתעורר אברהם למלחמה. וזה היה בהשגחה טבעית. ע"ז היה ברכה. והוא מלשון מנגנים שמשמעו השתלשות הסבות. והמם הוא שימושי ונון השורש חסר ומתמלא בדגוש שבגימל.

שם **ויתן לו מעשר.** אחרי שהיה מלכי צדק כהן המברך היה אברהם נותן לו כמשפט הכהגים. וכמבואר בס' במדבר ל"א

שיוצאי מלחמה היוצאים לצבא עליהם ליתן לכהן תרומה.

י"ד כ"א. להפוך הדבור. אכן אין אנו צריכים לומר שמלך סדום ידע תלמוד. אלא שראה מעשה אברהם שהשיב את הרכוש ואת העבדים, מש"ה אמר לו להפוך הדבר. אבל א"א עשה כפי הלכה שזכה בעבדים ולא ברכוש.

ט"ו ג'. ולא לזרעי. והיינו דיוק הלשון שהקדים תיבת לי ולא אמר הן לא נתת זרע לי. אלא דייק לי דכל כחי ואוני הוא להשריש וכו'.

ט"ו ט'. סגלת א"י היא קרבנות. וכ"ה במכילתא יתרו פ"ט הראהו ביהמ"ק וסדר קרבנות שכ' קחה לי עגלה משלשת.

ט"ו י'. ויתן איש בתרו. אין הלשון מדויק והכי מיבעי ויתן את הבתרים איש לקראת רעהו. ונראה דמשום דלא היה אפשר לצמצם שיהיו הבתרים אחד מכוין נגד השני והיו הבתרים מצמצמים את עצמם בדרך נס כדרך הברית שעשה משה רבנו בחלוקת הדם כדאיתא בזבחים דף צ"ו מי חלקן מלאך בא וחלקן. ה"נ איש פי' הבתר נתן בתרו לקראת רעהו במקום חתך זה כנגד זה בצמצום.

ט"ו י"ד. בהרח"ד. וכן הוא בכל דור. וה"ז כדכתיב בישעיה מ"ט ואצרך ואתנך לברית עם לאור גוים ואין פירוש ואצרך מלשון יצירה שהרי כל העולם הקב"ה יוצרה. אלא הפירוש מלשון צורה ואצרך נתתי לך צורה מיוחדת ומובדלת מהמון אוה"ע ומכ"מ ואתנך לברית עם. ודומה לאש ומים. דאש הוא בצורה גבוה ממים שאש מאיר ומים חשך. ואש מכשיר מים ולא מים מכשירים אש. ומכ"מ אם אש רוצה להתחבר למים בלי הבדל קדרה. הרי המים מכבים את האש. כך ישראל אש כדכתיב והיה בית יעקב אש, ואוה"ע מים כדכתיב הוי המון עמים רבים בהמות ימים יהמיון, וישראל מכשירים דעת אוה"ע ולא להיפך. מכ"מ כשישראל רוצים להתערב עם אוה"ע אוה"ע מבטלים בשנאה גלויה ומאת ה' היתה זאת.

ט"ו י"ח. מנהר מצרים. זה בדרום. עד הנהר הגדול. זה בצפון וקראו גדול לפי דאיתא בג' בכורות ד' כ"ה דארבעה נהרות מתפשטין מפרת א"כ הוא גדול. ונהר מצרים אינו כעת בעולם אלא שהיה או נהר מפסיק שם. כ"ה בצפירה שנת תרמ"ב נומר 32 בשם לוחות חרטומי מצרים. ועי' שו"ת רדב"ז ח"ה סי' שני אלפים ר"ו.

ט"ז ד'. ותקל גבירתה בעיניה. פירש"י בשם מ"ר שנתעברה מביאה ראשונה והיינו משום דבל"ז מה חדוש שהרתה אחרי שאינה עקרה ושרי עקרה. אלא נתעברה מב"ר וא"כ אירע לה נס ולא לשרה.

ט"ז ז'. על העין. כמו בפתח עינים בל"ח י"ד שביארנו שהוא כעין אכסניא להולך במדבר כך הפירוש על העין בדרך שור מי שהולך לשור ומגיע בלילה לן שם.

ט"ז י"ח. אי מזה. כמו מאיזה וכ"ה בשופטים י"ג א. אי מזה הוא. ופירושו מי זה הוא.

ט"ז י"א. וילדת בן. בחולם אינו מדויק. אלא וילדת בן בקמץ מיבעי. וילדת בחולם משמעו על הנולד הוא נקרא יולד. אלא נכלל בזה כונה שניה בשביל שאמר והתעני וא"כ תחלש מתחלה. ע"כ אמר כי גם היא תהא נולדת בגבורה כבן. וזה עיקר הוספה על הבטחה הקודמת הרבה ארבה את זרעך. וכן בספר שופטים י"ג כתיב שאמר המלאך לאשת מנוח והרית וילדת בן ועתה השמרי נא וגו' כי הנך הרה וילדת בן וגו'. ולכאורה כפל דברים בלי ענין הוא, אלא משום שהזהירה שלא תשתה יין ושכר וא"כ תחלש. ע"כ כפל דבריו כי יולדת בן פי' שתתחזק כבן.

ט"ז י"ג. ותקרא שם ה'. מלאך ה' מיבעי אלא משום שידעה שהוא שליח ה' מש"ה כתיב ה'.

י״ז א׳. י״ג בריתות לה. והכי פירש״י יבמות מ״ח י״ג בריתות אמורים בפרשת מילה ולא במצות מילה אלא בפרשה.

י״ז ד׳. לקבל גירות גמור. ואמר לשון התהלך ולא לך לפני אלא משום שנדרש לזה סיעתא דשמיא שיגיע לזה מש״ה אמר בהתפעל.

י״ז ט׳. להכיר אלהותי בעולם. ואחר שיעד הקב״ה את זרעו להיות אב המון גוים זהו סבה להתערב עמם. מש״ה צירף לזה מצות מילה המבדיל את ישראל מן העמים.

שם. אפילו לגוים תהי׳. ולא כברכת אברהם שאמר ונתתיך לגוים דזרע עשו לא נקרא זרע כמאמר ה׳ כי ביצחק יקרא לך זרע ולא כל יצחק משא״כ שרה אפילו זרע עשו זרעה היה וא״כ והיתה לגוים כמשמעו שני גוים.

י״ז ט״ז. מלכי עמים ממנה יהיו. כמשמעו, דמלכי אוה״ע בכלל ואמר ה׳ עמים דמלך אחד שולט על עמים רבים.

י״ז. י״ז. ויאמר בלבו. ידוע בב״ר פל״ד ופס״ו דבצדיקים כתיב אל לבו וכאן כתיב בא״א בלבו. היינו דזה הכלל אינו אלא במקום דכתיב שם צדיק. ומש״ה מסיים המדרש בפס״ו ובכ״מ דומין לבוראן דכתיב ויאמר ה׳ אל לבו. משא״כ כאן כתיב ויאמר בלבו. וכן בקהלת דברתי אני בלבי.

פרשת וירא

י״ח א׳. באלוני ממרא. שם היה אהל דירתו כמבואר לעיל י״ג י״ח והוצרך הכתוב לפרש משום שרגיל היה לראות גלוי שכינה באהל שנקבע לתפלה ולעמוד שם את פני ה׳ כמש״כ לעיל י״ג מקרא י״ד, אבל היום שהיה חולה ישב באהל דירתו ישם ראה מראות אלקים.

שם לדבקה בה׳. וזהו לשון והוא יושב וגו׳ בהויתו כדאיתא מנחות ד״ד אשם שניתק לרעיה, ניתק אין לא ניתק לא שנאמר הוא הוא בהויתו והיינו קדושתו. כך הפירוש כאן הוא בהויתו בשעה שא״א היה מתבודד בקדושתו.

י״ח ו׳. וימהר. לא כתיב וירץ היינו ממקום שעמד עם האנשים עד האוהל. אלא משום שאין ד״א לרוץ מן האורח אלא בא עם האורחים במהירות.

י״ח ט׳. הנה באהל. לשון הנה הוא דבר חידוש כמ״ש לעיל ט״ו ד׳. והיינו משום שפירסה נדה.

י״ח י׳. והנה בן. בשעה שאשוב יהי׳ בן שיבוא בתחלת לידה ותלד בנחת.

י״ח י״ד. למועד שקבע המלאך. ולשרה בן כבר ילדה בן.

י״ח ט״ו. ותכחש שרה לאמר. יש כאן פסיק כדי להפריד כפרש״י בסמוך מקרא כ״א. והיינו שבא ללמד שלא תכחישה מיד בשמעה דבר ה׳ מפי אברהם אלא הפסיקה ונוח היה לה להודות ולפרש האמת כי צחקה מזקנת אברהם אבל יראה להשיב לאברהם כזה.

שם ויאמר לא כי צחקת. גם כאן יש פסיק שגם אברהם לא השיב מיד לא, כי ודאי הבין כי אין הדבר כמשמעו שצחקה ולא האמינה אלא שלא הבין את האמת. עד שמכ״מ אמר לה כי צחקת.

י״ח י״ט. לחושׁ לקיומם. וכן היו נביאי ישראל מצטערים על אבדן אוה״ע ועי׳ מש״כ בספר דברים ל״ג י״א בהח״ד בפירוש הפסוק יראיך יראו וישמחו וכן עשה א״א שהתפלל והרבה תפלה אע״ג שידע שהם רעים וחטאים, אלא משום שהוא אב המון גוים.

י״ח כ״ב. ת״א עד כען. ופירש״י בשם מ״ר צ״ע שהרי כבר כתיב ויאמר ה׳ אל אברהם. ויאמר ה׳ זעקת וכו׳. וצ״ל דאע״ג דה׳ דבר עם אברהם אין הוכחה מזה שאברהם היה מוכן לכך. דכ״פ נזקק הקב״ה לדבר עם אנשים לצורך הענין אע״ג שאינו כדאי. אבל במה שדבר

אברהם ושפך שיח לפני ה׳ בזה הקדים לומר שהקב״ה היה עמו.

י״ח כ״ז. **לדבר אל אדני**. כל השמות בפרשה בשם אדני המורה על שידוד הטבע היינו משום שתפלת אברהם היה שלא יעשה הקב״ה הדין הראוי להם וכמדת הדין שקבע בעולם. וכיב״ז בס׳ שמות ל״ד ט׳ וע״ש.

שם. חסד הנני מבקש. ויש לפרש עוד מתחלת בריאותו עד סופו אינו שוה. ועפר הוא משל על תחלת הויה ואפר הוא משל על סוף הויה.

י״ח ל״ג. **שב למקומו**. א״א לפרש ממש כמבואר להלן בהרח״ד שע״כ לן באותו מקום שהתפלל אלא משמעו מקומו כמש״כ.

שם. שיתפלל יותר. ואע״ג שאברהם אמר אך הפעם מכ״מ היה לו מקום לבקש עבור לוט והקב״ה לא רצה בזה וגם כבר שלח מלאך לזה ע״כ מנעו מזה.

שם. ושב למקומו. והודיענו הכתוב צדקת א״א שאע״ג שמסר נפשו על לוט במלחמת המלכים מכ״מ כשהבין רצון ה׳ שלא יבקש עבורו אעפ״י שלא ידע שמלאך אחד נשלח בשביל זה, מכ״מ לא התפלל עבורו.

י״ט א׳. בהרח״ד חומר מקדש וקדשיו. ויש להתבונן עפי״ז הא דאי׳ בנדה ד״ע ע״ב בשאלת אנשי אלכסנדר לר״י. הא דכתיב כי חפץ ה׳ להמיתם היינו באין עושין תשובה והרי לפי דברינו הקשיח ה׳ לבם שלא יעשו תשובה, אבל באמת לא הוכיחם עלי אלא על גזל ולא על בזיון קדשים ומש״ה הוכיח ה׳ לעלי אח״כ שגם הוא קל הי׳ בעיניו עבירה זו וכדאיתא ביומא פרק י׳ דשילה נחרב משום בזיון קדשים ולא משום בני עלי שהרי מהם אין ראי׳ על כל הכהנים אלא מעלי הראי׳ ומש״ה אפילו שמעו לקול אביהם לא שמעו אלא על הגזל והנשים הצובאות ולא על עון קדשים מש״ה חפץ ה׳ להקשיח לבבם.

י״ט ד׳ ולהשתתף בזה. אפי׳ זקנים שלא מחמת תאוה באו אליו אלא מצד שנחשוב להם למשפט ישר.

י״ט ד׳ **מקצה**. אע״ג שהם רחוקים מבית לוט מכ״מ באו.

י״ט ה׳. **ויקראו אל לוט**. בקרב אנשי עירם נהגו בד״א שלא ליכנס בלי רשות בעה״ב. ע״כ קראו לו מבחוץ ויאמרו לו בהיותם בחוץ והוא סמוך לדלת.

י״ט י׳. **ויצא אליהם**. לא הרשה אחד מהם להכנס בבית ולהשיב דבר כדי שלא ישמעו האורחים הענין המגונה שבזה.

י״ט י״א. **מקטן ועד גדול**. לעיל כתיב מנער ועד זקן. ללמדינו שלא מחמת תאוה הגיע לזה דאפילו זקן הבין כי כך ראוי לעשות, וכאן הודיע הכתוב שאפילו גדול שבהם שהתנהג תחלה בד״א ולא בקשו לשבור הדלת, עתה בסירוב לוט בקשו גם הם לשבור הדלת וליכנס בע״כ. מש״ה הוכו גם המה בסנורים.

י״ט י״ג. **כי גדלה צעקתם**. לא אמרו כי כבד חטאתם שהרי באמת לפני ביאת המלאכים לא הגיעו לדין הקשה הזה של השחתה, אלא מפני הצעקה. סבב הקב״ה שיתמלא הסאה ע״י ביאת המלאכים כמו שכתבתי לעיל, ופי׳ צעקתם של איזה יחידים העשוקים מזרוע רבים. מש״ה כתיב בלשון רבים. אבל כלל העיר מכונה בלשון יחיד כדכתיב לשחתה.

י״ט ט״ו. **בעון העיר**. לא אמר בצעקת העיר אלא פירושו באיזה עון של העיר, אשר לא נקית גם אתה. ובעידן ריתחא ענשי אפילו על חטא קל.

י״ט י״ז. **ויאמר המלט**. א״א לפרש שהמלאך שבא להציל את לוט אמר כזה דא״כ האיך אמר אח״כ כי לא אוכל לעשות דבר. ותו אם בשליחותו אומר כן עליו להביא את לוט ההרה ולא לסמוך עליו שיבא ברגליו. אלא לא נשלח רק להוציאו מן העיר ולרפאו אותו מעון העיר, והיינו שנשלח אותו המלאך שהלך לרפא את

אברהם. ופטור מן החטא נקרא רפואה כמו שנקרא תשובה רפואה כדכתיב ושב ורפא לו. ואחר שיצא מן העיר נפטר והלך לו, והיה ללוט לברוח בעצמו מן ההפכה שהרי לא היה לו זכות עצמו להנצל מתוך ההפכה כמש״כ להלן מקרא כ״א. מש״ה הזהירו המלאך שהלך להשחית.

י״ט כ״ב. בצאת השמש דוקא. ומה שאמר אל תביט אחריך אינו משום שלא יראה ההפכה אלא שלא ימעט הריצה מחמת זה.

י״ט כ״ד. כאשר צויתני. גם המלאך שנשלח להציל את לוט נענש שלא השתדל לגמור ההצלה על ידו ולא הי׳ נצרך ה׳ לעשות נס ללוט כמש״כ במקרא כנ״ל.

י״ט כ״ז. בהרח״ד ובזה נתיישב הכל. ומיושב עוד הא דכתיב וישכם דמשמעו תומ״י אחר עמד השחר כמש״כ בסי׳ שמות ל״ד ד׳ והרי לא נראה קיטור הארץ עד אחר צאת הכוכבים. אבל לדברינו הוא השכים בעה״ש וילך עד המקום שהוא שלש פרסאות וראה את נץ החמה.

י״ט כ״ט. **ויהי בשחת אלהים.** מקום אותו מקרא הוא לפני מקרא וישכם אברהם וגו׳ וגם אינו מובן מה זה סיפר הכתוב שהשכים אברהם וראה כי עלה וגו׳. אלא הכל בראית אברהם מדבר, כי א״א הצטער על לוט הרבה. וכבר ביארנו כי לא יכול להתפלל עבורו, וספר הכתוב כי בהמית לב א״א השקיף וראה כי עלה וגו׳ וכי נשלח לוט משם.

י״ט ל״א. **ואיש אין בארץ.** אע״ג שראו אנשים בצוער אבל יראו שלא יהיו נחרבים גם המה.

י״ט ל״ד. **הן שכבתי אמש.** הזכירה פעולתה לאמר כי באשר תכלית פעולה זו היה להקים זרע בארץ, ואם לא תעשה גם היא כן א״כ מה יועיל אם תוליד בן או בת הלא לא יהא להולד שום ב״ז לישא. כסבורה שע״י שתיהן יולד בן ובת, ועי׳ מש״כ בסמוך.

י״ט ל״ח. **והצעירה גם היא.** י״ל שלא כמו שהיתה סבורה שתלד בת וישאו זא״ז אלא גם היא ילדה בן.

כ׳ א׳. **ויגר בגרר.** בגירות. לא רצה להיות תושב בעיר המלוכה. ועי׳ להלן כ״ו ו׳ אצל יצחק וכן י״ב בפרשה ט״ז.

כ׳ ב׳. **אל שרה אשתו.** על מיבעי׳ אלא פי׳ שהקדימה לאמר לכל שהיא אחותו שחשה שלא יהרגוהו והוא נמשך אחרי דעתה.

כ׳ ד׳ וכשל גם נביא. ובשבת דף קי״ט עה״פ ומתעתעים בנביאיו, וכן על ובנביאי אל תרעו אלו ת״ח, והיינו משום דמשמעות נביא הוא ניב שפתים המדבר לרבים.

כ׳ י״ג. **אמרי לי.** בשבילי שלא אהרג.

כ׳ ט״ו. **הנה ארצי לפניך.** רמז לו כי רצונו שיצא מגרר לאיזה מקום בארצו. כי חשש שלא יכשל מי מיושבי הכרך בשרה, ומש״ה יצא אברהם אז הלאה מגרר עד כשבא אבימלך אליו וכרת ברית עמו וקרא אותו המקום באר שבע. ואברהם יצא מעצמו עפ״י שראה כי כך רצון המלך. והיינו משום דבא״א כתיב ויגר וביצחק כתיב וישב לא בגירות ע״כ נענש שגרשוהו.

כ״א א׳. **וה׳ פקד** וגו׳. אחרי שאירע לשרה ענין אבימלך פקד את שרה. כאשר יבואר כי זה היה בהשגחה פרטית.

כ״א א׳. כן עשה לה. ויותר יש להסביר כמש״כ להלן כ״ד נ״א כי אשר נראה רצון ה׳ הוא מיקרי דבר ה׳ וה״נ התרעומות על הצורך הוא דבר ה׳ להענישה.

כ״א י״ד. **שם על שכמה.** לא כתב נתן או הניח אלא שם בדיוק כמנהג שפחה הנושאת כדה על שכמה וכדאי׳ ברבה פנ״ב שכן דרך עבדים וכו׳.

כ״א ט״ז. **ותשב לה מנגד.** בשבילה כדי שלא תצטער ביותר לראות במותו.

ותשב מנגד. לא בשבילה אלא בשביל הילד שלא ישמע קול בכיתה משו״ה לא כתב לה.

כ״א כ״ב. **עם פלשתים.** אבל לפי זה אינו מובן מה שהקדים לומר אלקים עמך וגו׳ דזה אינו נוגע ליראתו בדורות המאוחרים אלא צ״ל הכונה במה שהקדים לומר וכו׳.

שם. **המנהיג מלכותו אחריו.** והוא מלשון גדולה כמו לפני שמש ינון שמו והכי אי׳ במגלה נון זה מלכות.

כ״א כ״ד. **כמש״ל לעיל.** ויותר נוח לומר דאבימלך ביקש לחזק בשבועה בשם ואברהם השיב אנכי לפני ערכי די בשבועה סתם וכיב״ז נתבאר להלן מ״ז ל׳.

כ״א כ״ח. **כבשת הצאן.** מן הצאן שנתן אברהם הפריש שבע, ולא שבע אחרות. משו״ה נתקשה לאבימלך מה הנה וגו׳.

כ״א ל״ב. **שעשו דוד ויהונתן.** שאע״ג שכרתו ברית תחלה כדכתיב ש״ב י״ח ב׳ מכ״מ חזרו וכרתו ברית לפני ה׳ כמבואר שם כ״ג י״ח. ומכאן נהגו ליתן שבועה בביהכנ״ס או בביהמ״ד מקום קדוש.

כ״א ל״ג. **ויטע אשל.** באגדה איתא שבשם גדל צרכי המשכן הקרשים והבריח ומשם הובאו למצרים ומשם למדבר, והיינו שביארנו בס׳ שמות מ׳ מ׳ דאברהם היה יסוד להליכות ישראל במדבר.

כ״ב א׳. **שהיה נסיון.** משום שלא בא בשביל נסיון וכמ״ש לעיל י״ב י׳ כך היה תכלית העקידה ביצחק בשביל פרנסה. משו״ה איתא ברה״ש די״ז שזוכר עקידת יצחק בן אברהם, ולא מזכיר עקידת אברהם את יצחק. אלא משום דשם מזכיר לפרנסה, העיקר זכות יצחק הנעקד.

כ״ב ג׳. **לאחר עה״ש.** ולא כתיב ויקם אברהם בבוקר אלא משום דהבוקר משמעו גם לאחר נה״ח עד ג׳ שעות משו״ה כתיב וישכם.

כ״ב ה׳. **עם החמור.** את החמור מיבעי אלא רמז להם השתוותם להחמור כמש״כ דעם משמע יותר השתוות מאת. ומזה יצא הדרש הידוע עם הדומה לחמור.

שם. **ונשתחוה.** היינו נתפלל כמש״כ להלן כ״ד כ״ו בהרח״ד. משו״ה לא היה קשה להו מה שנשתהה על ההר כ״כ דשעור תפלה אינו ידוע.

כ״ב ז׳ **זהו תשובה מאהבה.** ובא כאן תבת הנני בדגוש הנון השני לרמז כונה שניה הנה אני כמו שהייתי אוהבך ביותר כך עתה בלי שנוי כלל.

כ״ב ט׳. **את המזבח.** ולעיל י״ב ד׳ ובכמה מקומות כתיב ויבן שם מזבח ואין לומר דכאן שאני שנצטוה להקריב. והרי להלן לה׳ כתיב שם ועשה שם מזבח מכ״מ כתיב ויבן שם מזבח. אלא הענין דכאן היה במקום במת צבור דדיני מזבח שיהא קרן וכבש ויסוד ורבוע והכל לעיכובא מדכתיב באלו המזבח כדאיתא בזבחים דף ס״ב. משו״ה כתיב דאברהם בנה המזבח בכל פרטיו כדין במת צבור, וכמש״כ בסמך וע״ע מש״כ להלן ל״ג כ׳.

כ״ב י׳. **וישלח** וגו׳. אריכות לשון ללמדינו כי עוד לא הגיע לברך עה״מ כי אם בשעה שהושיט את ידו מרחוק.

כ״ב י״ב. **שלא יעשה בו מום.** ואע״ג שאין אזהרה מה״ת שלא לעשות מום בקרבן אלא באופן שיהי׳ לרצון לקרבן כמש״כ בס׳ ויקרא כ״ב כ״א. ומזה הבין א״א להקריב את האיל תחת יצחק והיה כמו שיצחק הוא באמת קרב על המזבח ואסור לעשות בו מום והיינו דכתיב אח״ז וישא אברהם וכו׳ שהבין דצריך כאן לאיזה קרבן.

כ״ב ט״ו. **ויקרא.** קריאה ראשונה היה להשלים התכלית של מה שנעשה יצחק כעולת התמיד ומזה הוקבע פרנסת ישראל על קרבנות. ולזה התכלית אמר אברהם אשר יאמר היום בהר ה׳ יראה, שהוא ראית פנים בעזרה בשלש רגלים ואז נקבע פרנסת ישראל ע״י קרבן

ראיה וחגיגה. ועתה באה קריאה שניה ע״ד הנסיון של א״א.

כ״ב י״ז. נפרדים ממנו ית׳ ואין מצוים על מסירת נפש שלא לעבוד ע״ז.

כ״ב כ״א. **ואת בוז אחיו.** לא היה ממנו אומה בפ״ע אלא נגרר אחר עוץ שהיה בארץ בפ״ע כדכתיב ריש ספר איוב. משא״כ קמואל היה אבי ארם וא״כ היה בארץ ארם משו״ה כתיב בוז אחיו. ועי׳ כיב״ז לעיל ד׳ ב׳.

כ״ב כ״ג. **את רבקה.** גם זה הוגד לו ונכנס בלבו.

שם. **לנחור אחי אברהם.** ללמד שהיתה עקרה כמו שרה אלא בשביל נחור אחי אברהם ובזכותו ילדה גם היא.

פרשת חיי שרה

כ״ג א׳. ובשניה ל״ז שנים. והא שקצרו שנותיה משך קצר ל״ז שנים הוא עפ״י הליכות הטבע שחליפות חיי כל בריה הוא לפי ערך שנותיו ושרה שנחלפה פתאם לחיי בחורים כן אזל ימי זקנה.

כ״ג ב׳ עם אברהם בבאר שבע. אפילו לדעת סדר עולם שברש״י לעיל כ״א ל״ד שי״ב שנים לפני העקידה יצא לחברון מכ״מ צ״ל דאחר עקידה שב לבאר שבע כמבואר גם בפרש״י בסמוך ויבא אברהם מבאר שבע.

שם. ואח״כ לבכותה. ומש״ה כתיב הכ׳ קטנה ללמד שהבכי היה מעט אבל הספדה היה רב.

שם. בונה העיר. וכתוב שמתה בעיר ולא באלוני ממרא אבל הרי נזכר כ״פ חברון ולא נזכר שם הלז ותו דראוי הי׳ לכתוב קרית הארבע כמו להלן ל״ה כ״ז.

כ״ג ג׳. **ויקם אברהם.** קשה הי׳ להפרד מעל פני מתו מהספדה אבל נזדרז וקם, וכיב״ז לעיל י״ט ל״ה.

כ״ג י״א. **לך נתתיה.** דקדק לומר שנית לך נתתיה. להבין כי רק אליו הוא נותן ולא לאחר אפילו בעד כל הון, כדרך המוכר להוקיר בעיניו את הממכר.

כ״ג י״ז. **ויקם שדה עפרון.** בזה שנתן הכסף דבגוי כל קנינו בכסף.

כ״ג י״ח אחוזת נחלה. כדאיתא בירו׳ ספ״ק דכתובות.

כ״ב י״ט. **אל מערת.** במערת מיבעי׳ ועי׳ מש״כ להלן מ״ט כ״ט.

כ״ד א׳ תלוי כל התכלית. להוציא ממנו אומה הנבחרת שהבטיחו הקב״ה.

כ״ד א׳. בהרח״ד ונפשי כעפר לכל תהיה, דמשמעו סובל ונכנע לכל אדם. ופי׳ התו׳ ברכות די״ז נראה דוחק.

כ״ד ו׳. **פן תשיב את.** לפמש״כ ס״ס שמות דיצחק היה יסוד לבניו בשעה שהיה ביהמ״ק קיים. ורצה הקב״ה שישבו ישראל לבטח בארץ כמש״כ בפ׳ בהר.

כ״ד ו׳. בהרח״ד ומשבעינן לי׳ והיינו משום שחובה לשמוע ד״ח מש״ה יכול להשביע בע״כ ומזה הטעם אפשר להוכיח דאם לא יגיד עדות שיודע, הוא חטא בפ״ע מהא דכתבה תורה דאפשר להשביע בע״כ מובן דמחויב בכך.

כ״ד ז׳. **לבני משם.** מאותו מקום אבל לא ידע אם יצליח כ״כ לפגוע בית אביו ועי׳ להלן מ׳.

כ״ד ז׳. גם בל״ז הענין. והא דאיתא בתענית מי מעיד באדם שני מלאכים המלוין שנ׳ כי מלאכיו יצוה לך וגו׳ מפרשי האי קרא שעיקר הליכתם כדי היא לתכלית אחת והיא לשמור מן עבירה ולהעיד בו וממילא הוא מצוה לשמור פן יגוף באבן רגלו.

כ״ד י׳. **ארם נהרים.** בשביל שהיתה ארם מדינה ובה כמה עירות מש״ה פירש שלא הלך למדינת ארם אלא ארם נהריים שבה עיר נחור ושם העיר הוא פדן כדכתי׳ ריש פ׳ תולדות.

כ"ד י"ט. **אם כלו לשתות**. אלו אמרה אשר כלו, במשמע שתשאב עד אחר שיכלו ובאמת א"צ לשאוב אפילו קודם שכלו רק שתבין שא"צ לשאוב עוד דבזה יכלו.

כ"ד כ"ג. **בת מי את**. לא היה נוגע לענין דאפילו לא היתה מבית נחור היה טוב כמש"כ לעיל ז'. אלא היה צריך לדעת למי לילך וגם יש לו לדעת יחוסה.

כ"ד כ"ה. **גם מספוא**. הוא איזה עשב הגדל למאכל בהמות

כ"ד ל'. **על הגמלים**. סמוך לבאר אשר שם הבריכם כמש"כ לעיל י"א. **על העין**. מקום שהיה בעצמו עומד היינו מצד אחד הבית על הגמלים ומצד שני על העין.

כ"ד ל"ב. **ויפתח הגמלים**. היינו שצוה למשרתיו לפתח הגמלים וליתן תבן וגו', ומה שנעשה בצוויו הרי כמותו. ויותר יש לפרש ויפתח לבן, אע"ג שלא פי' המקרא, וכמו במקרה הסמוך ויאמר דבר פי' לבן. וכן ויישם לפי הכתיב הוא לבן והקרי **ויושם** שלבן צוה לשום.

כ"ד ל"ג. **עד אם דברתי**. אי אמר אם אדבר, היה במשמע שיבטיחו לו לשמוע דבריו אח"כ ואם אמר עד אשר דברתי משמע אחר שידבר ואמר לשון דמשמע לתרי אפי ויהא לפי התשובה.

כ"ד ל"ה. **ועבדם ושפחת**. חסר ללמד שלא היה מתנהג עמהם בעבדות כ"כ.

כ"ד ל"ח. **יקח גם מארצו**. כפירש"י קדושין דף ס"א במשמעות לשון זה המקרא. אלא שבאמת לא כך היה אברהם מדבר אלא שאליעזר אמר כן.

כ"ד ל"ט. **אלי לא תלך**. אלי חסר, רמז כי רחוק הוא שלא תאבה אך אולי וגו'.

כ"ד מ'. **ישלח מלאכו אתך**. הוא אמר יותר מלשון אברהם לפניך אלא אתך. מש"ה הוסיף והצליח דרכיך. והוסיף עוד ממשפחתי ומבית אבי והיינו משום שרצה בזה להוכיח על הענין.

כ"ד מ"ד. **לגמליך אשאב**. ואצלה כתיב אשקה. ובאמת היה להיפך כדכתיב לעיל י"ד י"ט. אלא הוא הפליג לספר שעשתה עוד יותר מאשר בקש.

כ"ד מ"ה. **אל לבי**. ביאר להם שלא התפלל בקול דא"כ אולי שמעה רבקה ע"כ אמר להם שדבר עם לבו שלא הביע אפילו לאזניו. וזה מיקרי מדבור בלבו כדאיתא בברכות ד' ט"ו לא יברך אדם בהמ"ז בלבו ואם בירך יצא. ועי' פי' הרא"ש נדרים דע"ז ב'.

כ"ד מ"ז. **ואשים הנזם**. מוכיח בזה שהענין ברור אצלו מדנתן לה כ"כ.

כ"ד נ"ג. **כמש"כ הרא"ש**. וזהו לדעת הירושלמי דס"ל דהוי כנשואין וברכת אירוסין הוא ככל ברכת המצות. אבל דעת השאלתות סי' ט"ז ובה"ג דברכת רבקה דאירוסין הוא דהוי לתלמודין, וא"כ גם סעודת אירוסין למדנו מכאן. וכמש"כ בהעמ"ש סי' ע"ד אות א' דנחלקו התלמודים בסעודת אירוסין אי משום מצוה אי משום גדול השלום.

כ"ד נ"ד. **ויקומו בבוקר**. היינו עד שלש שעות ביום.

כ"ד נ"ו. **וה' הצליח דרכי**. הרי רצון ה' למהר הענין וא"כ למה תאחרו אותי.

כ"ד נ"ח. **ללכת עמו יחד**. וזה אין דרך צניעות. והיינו דכתיב עם האיש ולא כתיב את האיש וכמש"כ לעיל נ"ד.

כ"ד נ"ט. **את רבקה אחתם**. היינו של בני העיר והוא לשון אהבה שנתעוררה באותה שעה אהבה אליה כדי לצאת הברכה באהבה והי' כמו רוה"ק מברך בפיהם של אנשי ארם.

כ"ד ס'. **הפלא הלז**. שיהיו אויבים כלם מבקשים עצתם ודעתם.

כ"ד ס"ג. **גמלים באים**. וממילא מוכח שהראיה גרם לו ללכת לקראתם וכמבואר בסמוך.

כ"ד ס"ה. **ותאמר אל העבד**. אחר שפסק מתפלה וראתה שאותו האיש שנתפעלה ממנו הולך לקראתם ע"כ שאלה.

כ"ה ו'. **לא מיירי כאן**

ב י ש מ ע א ל. וגם לא נשלח ישמעאל קדמה והוא דר במדבר פארן סמוך לא״י.

שם שמתקדשים לנבואה. כמש״כ הרמב״ם קהל יסוה״ת פ״ז הל״ה.

שם. שלא היה עדיין בעולם. וגם משונה ישמעאל מהם שהיתה אמו שפחת שרה ואינו נחשב בן לאברהם במה שנוגע ליצחק משא״כ קטורה.

פרשת תולדות

כ״ה כ״ד. **וימלא ימיה ללדת.** מודיע הכתוב דאע״ג דתחלת הריונה היה משונה שהרי היתה עקרה וגם הריונה היה משונה, מכ״מ סוף ההריון היה ככל הנשים דרובם יולדות לט׳ חדשים. ובא בזה לרמז דאע״ג דתחלת יציאת אומה הישראלית וכן אדום היא מלוכת רומא היה לפלא שלא כדרך כל האומות, מכ״מ מנהגם ודרך חיי עולמם הוא ככל האומות.

כ״ו ב׳. **שכן בארץ.** שב מיבעי. ומזה יצא הדרש ברבה עשה שכונה בארץ הוי זורע הוי נוטע וכו׳ ומכאן למדנו ישוב הארץ כדאיתא בגטין דף ח׳. ונאמר המצוה הזאת ליצחק ולא לאברהם כי יסוד יצחק הוא מקור לישראל בעת ישיבתם באה״ק כמש״כ לעיל ס״ו ב׳ בהרח״ד.

כ״ו ג׳. **גור בארץ הזאת.** בתורת גר. כי כך רצון ה׳ אפילו בעת ישיבתנו באה״ק כמאמר דוד כי גרים אנחנו וגו׳. וי״ל שהראהו ה׳ שבתחלת ישיבת ישראל בא״י יהיו ת״י פלשתים ויסבלו הרבה עד דוד.

כ״ו ו׳. **וישב יצחק.** ביקש לישב בשלוה ע״כ נגרש. ועי׳ להלן ר״פ וישב.

כ״ו ז׳. **לאשתי.** כמשמעו שאלו אותה ויאמר הוא.

כ״ו ז׳. **פן יהרגני.** אע״ג שהבטיחו ה׳ ואהי׳ עמך זה לא היתה הבטחה אלא מקנאה ושנאה של המלך ושרים אבל מכ״מ ירא מסיבת אשתו.

כ״ו י״ד **מקנה.** משמעו עדר שלם כמש״כ להלן מ״ז י״ח ופי׳ מקנה מלשון קנין שכך היו נוהגים לקנות עדר שלם וכפירש״י זבחים דע״ב א׳.

כ״ו י״ד. אם הוא יהודי. כ״ז לפי׳ הראשונים שהתקנאו בעשרו. אבל א״כ הי׳ ראוי לכתוב ויקנאו בו כמו ותקנא רחל באחותה, ויקנאו בו אחיו. אלא הפי׳ כאן כמו ויקנאו אותו במלכים א׳ י״ד כ״ב והפי׳ שצערו אותו וע״ס במדבר ה׳ י״ד ויש לתרגם וקניא יתיה.

כ״ו ט״ו. **סתמום פלשתים וימלאום עפר.** מהם שסתמו מלתחת אבל לא מלאו עפר ויש מהם וימלאום.

כ״ו ט״ז. **לך מעמנו.** ולא מאתנו כמו שאמר יצחק ותשלחוני מאתכם וכבר נתבאר דעם משמע יותר התחברות מאת. דאבימלך לא מצא לבו לשלחו מגרר ולהפר ברית, אלא משום התקשרות יתירה שיש לו עם בני המדינה וזה גרם לדעתו שכל פרנסת המדינה בא אצלו כמו שאמר כי עצמת ממנו וע״ז האופן לא כרת ברית עם אברהם. אבל באמת לא היה כ״א תואנה ולא רצו בישיבתו שמה כלל, וזהו שאמר יצחק ותשלחוני מאתכם שלא אהי׳ כלל בגרר מפני שנאה ממש וכדבריו ואתם שנאתם אותי.

שם. **עצמת ממנו.** נתעשרת ממנו. היינו שהביא פרנסת המדינה לידו ומש״ה נתרוששו המה וזהו תואנות אוה״ע תמיד ועי׳ להלן כ״ח.

כ״ו י״ח. **ויסתמום.** ולא מלאום עפר. מש״ה היו ניכרים עוד. אבל אותם שמלאו עפר לא ניכר מקומם ומש״ה חסרו ליצחק בארות ויחפרו וגו׳.

כ״ו כ״ד. **בלילה ההוא.** ללמדו סדר הגלות שאפילו בגלות יהא הבטחה זו כאשר יבואר.

שם. אגדיל אותם בעיני אוה״ע. וכבר ביארנו לעיל כ״ה כ״ח שיצחק ידע דזרעו הוא יעקב שעליו נאמר כי ביצחק יקרא לך זרע ביצחק ולא כל יצחק. והיינו דאיתא בב״ר פס״ח בשעה

שיצא יעקב פנה זיוה פנה הדרה של עיר, הרי היה פאר העיר.

כ״ו כ״ח. **כי היה ה׳ עמך.** ולא כמו שחשבנו אשר עצמת ממנו וכמש״כ לעיל, אלא ברכת ה׳ היא.

כ״ו כ״ט. **אתה עתה ברוך ה׳.** כמו שהיה שם ולא אנחנו הרי לא הפסדתנו כלל.

כ״ו ל״א. **וישכימו.** בעלות השחר כדי שלא ירגישו בעיר.

כ״ו ל״ה. **ליצחק ולרבקה** בפ״ע. ויש להסביר עוד שנוי מורת רוח דמה שעשו בין אדם לשמים היה מרת רוח ליצחק שלא הורגל לראות כך, משא״כ רבקה. אבל בין אדם לחברו היה מורת רוח לרבקה שהיו מכעיסין אותה.

כ״ז ד׳. **תברכך נפשי.** פירוש רצוני כי כך רצוני באמת.

כ״ז ה׳. **בדבר יצחק אל עשו בנו.** והיינו דכתיב אל עשו בנו. דייק בנו, בשעה שהיה מדבר על עסקי אב ובנו.

כ״ז ז׳. **ואברככה.** מיותר ולפי הירושלמי סוכה פ״ד משמעו ולא אחר. והודיעו כי הברכה תהא אך לו.

כ״ז ח׳. **לאשר אני מצוה.** שלא יאמר כי היא מיעצת אותו וכמו להלן מ״ג, וא״כ יהא יכול לומר איני רוצה בטובתי זו. משי״ה אמרה לאשר אני מצוה אותך.

כ״ז ט׳. **בהרח״ד. כמו השעיר לה׳.** ובא ללמדנו שגם כח הטומאה מקור חיותם הוא אחד יתברך ועי׳ מש״כ בספר במדבר כ״ג א׳.

כ״ז י׳. **אשר יברכך.** כאן לא אמרה בעבור תברכך נפשי, כי באמת לא היה זה רצונו אלא מכ״מ יברכך. וא״כ אין ההבאה בשביל רצונו אלא בשביל הברכה והיינו אשר יברכך.

כ״ז י״ח. **ויאמר הנני.** בדגש הנון השני כמו לעיל כ״ב ז׳. גם כאן לדקדק התשובה הנני בחשיבות להשיג רוה״ק.

כ״ז כ׳. **מה זה מהרת.** פי׳ מה היית יכול למצוא במהירות וא״כ אינו דבר הראוי למטעמים ליהנות כ״כ שיהא כדאי לברכה.

כ״ז כ״ה. **למען תברכך נפשי.** כאן לא אמר בעבור דמשמעו לתועלת אבל כאן הפירוש שיחשוב בשעת אכילה לזה התכלית. ובזה המשיך ע״ע רוה״ק לברכה.

כ״ז כ״ו. **ושקה לי בני.** ולא אמר נשקני. וכן בסמוך וישק לו ולא כתיב וישקהו כמו להלן ל״ג ד׳ וישקהו. אלא משמעות ושקה לי שישקו זה את זה כדי להוסיף אהבה זל״ז. ומשום שאין ד״א לבן לנשק לאב מפני מורא אב וכמו עבד לאדונו כמש״כ להלן ל״ג ד׳, משי״ה צוה שישק גם הוא לו דבזה מתחזקת האהבה.

כ״ז ל׳. **כאשר כלה.** פי׳ כאשר הוא תומ״י כמש״כ לעיל י״ב ד׳. ומודיע הכתוב שהיתה ההשגחה העליונה אשר מיד שכלה יצחק לברך ברוה״ק ומיד שיצא יעקב בא עשו ולא היו שעות בינתים באופן שיסור כח רוה״ק מיצחק, אלא עדיין היה רוה״ק מופיע עליו.

כ״ז ל״ב. **אני בנך.** יעקב לא אמר כי אם אנכי עשו בכרך ולא אמר בנך. משום שיצחק שאל בלשון מי אתה בני הרי ידע שהוא בנו, אלא שלא ידע איזה בן אבל בעשו שאל מי אתה.

כ״ז ל״ז. **ויען יצחק.** בקול בכיה ורחמים כמש״כ לעיל י״ח כ״ז.

שם. **ולכה איפא.** ולכה בה״א וכדאיתא בירושלמי סכה פ״ד דאילו היה ביעקב הייתי מברכו ברוחניות אבל לך מה וגו׳.

כ״ז ל״ט. **ויען יצחק אביו.** ברוח אהבה הנדרשת לברכה כמש״כ לעיל כ״ד.

כ״ז מ״א. **ימי אבל אבי.** ואז איתרע מזליה דיעקב כידוע, משא״כ עשו שאינו הולך עפ״י התורה ולא שלט בו רוח האבל וגם באשר הבין כי יעקב יתרחק ממנו ולא יגיע לידו לפגוע בו. משי״ה חשב דבשעת אבל אבי אז יתחברו ויהיו כמו אחים אז אהרגה את יעקב אחי פי׳ בעת שישב עמדי יחד באחוה.

כ״ז מ״ב. **ויגד לרבקה.** אע״ג שאמר

יקרבו וגו' זה אינו אלא משום שמבין שיעקב יתרחק ממנו הא אם יפגע בו קודם יהרגנו. ע״כ ראתה שבאמת יתרחק ממנו.

שם. **מתנחם.** מתחרט על השנאה שמראה לך עתה ומבקש אהבה ואחוה כדי להרגך. וזהו להרגך. תחלה לך להנאתך ואח״כ להרגך כדבריו יקרבו וגו' מש״ה אמדיה לו שלא יאמין לו ויתרחק ממנו.

כ״ז מ״ו. **קצתי בחיי.** הק' זעירא כי באמת לא היה כן. אלא משום שרצתה רבקה להסתיר טעם בריחת יעקב הסבה להגיד זה הטעם. והיינו כמש״כ לעיל כ״ו ל״ה דרבקה לא קצה במה שעבדו ע״ז שהרי כך ראתה בבית אביה. ובין אדם לחברו לא היה אלא בית עשו משום שידעו דרבקה אינה אוהבת אותן אותן. משא״כ אם יעקב יקח מבנות חת.

כ״ח א'. ואין בלבו עליו כלום. ומש״ה כתיב כאן אל יעקב ולא כמו לעיל כתיב ליעקב. משום דאל משמע קראו בעמדו אצלו בשמו משום חביבות כמש״כ בס' שמות ה' כ״א ע״ש ורבקה לא הוצרכה לכך.

כ״ח ט'. **בת ישמעאל בן אברהם.** הוא אריכות ומה מקרא חסר לכתוב מחלת בתו וגם הפסיק על פי מסורה. כ״ז בא ללמדנו על מדרש חז״ל שהובא בהרח״ד וגם על הדרש שהביא פירש״י להלן ל״ו ג' מחלת שנמחלו עונותיו. והיינו דיוק הכתוב דמתחלה בא אל ישמעאל ולא משום שהוא בן אברהם אלא מחשבת רשע היה בלבו. אך אחרי שמת הרהר עשו תשובה ולקח בתו באשר שהיא בת ישמעאל בן אברהם ונמחלו עונותיו ובשביל שנשתנה הדבר ממה שהיה בתחילה מש״ה בא פסיק בינתים.

פרשת ויצא

כ״ח י' באונקלס מבארא דשבע. בכ״מ תרגם באר שבע כשמה. ואולי כיון לדרשת חז״ל ברבה מבאר של שבועה אמר שמא יבוא עמלק וכו'.

שם. לכתוב ללכת חרנה. שהרי עוד לא בא לחרן אלא דעתו היה לחרן והיה ראוי לכתוב ללכת כמו לעיל י״א ל״א ללכת ארצה כנען.

כ״ח י״ג. **והנה ה' נצב עליו.** להשגיח עליו.

שם. כמלכותא דארעא. ועוד ביאר דיעקב יסוד להליכות ישראל בגולה וכמו שהוא הלך לארם ושב לא״י והלך גולה למצרים. כך גלו ישראל לבבל וחזרו לא״י וחזרו לגלות וכמו שיבואר במקרא ט״ו. וא״כ יש לפרש והנה אנכי עמך וגו' מה שרי אוה״ע עולים ויורדים בו כפי צורך הליכות ישראל.

כ״ח י״ט. בהרח״ד שנקרא הר. שזה בא בזכות תורה שאין זה באוה״ע וכן עבודה.

שם. בשתים זו שמענו בו. ולפי זה מתפרש וירא ויאמר משמעו שנבהל לראות שמוטל עליו להתרפס ולבקש שלום הוא וזרעו. ואך בזה האופן יהי' בקרב עמים רבים ולא כהגנה שהי' על אברהם וע״כ אמר בצערו אין זה כי אם בית וגו' ועי' מש״כ בס' שמות ב' בהרח״ד באורך בזה.

כ״ט א'. להזהר הרבה בדבר. וזהו פי' המקרא שויתי ה' לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט. דבהיות דוד הולך במקום אוה״ע בשעה שהיה נרדף אז היה לו לחוש שלא יכשל בדבר איסור. ע״כ אמר שויתי ה' וגו'. והיתה הזהרה זו לנגדו תמיד דבל״ז היה ירא שמא יכשל מרעה לרעה עד שיצא ח״ו וזה אינו רוצה בשו״א. והיינו דקאמר כי מימיני בל אמוט. משא״כ בהיות דוד בירושלים לא היה נצרך להזהר מדבר איסור ע״כ נכשל.

כ״ט ב'. **כי מן הבאר** — עד למקומה. מיותר והכי מיבעי לצורך הענין רבצים עליה והאבן גדולה ע״פ הבאר וגו'. ומזה למדו חז״ל ברבה לרמז בזה הרבה ענינים הנוגע לישראל.

כ״ט ז'. **האסף המקנה.** ולא אמר הצאן. כי מי שיש לו מעט צאן אפשר

שמשקה ומוליך לחצרו ונותן להם אוכל, אבל המקנה שהוא מרובה א״א להיות כן.

כ״ט ח׳. **וגללו.** וגללנו מיבעי כמו והשקינו אלא שלשה אלה היו מיעוט נגד רוב אשר יבואו וגללו.

כ״ט ט׳. **כי רעה היא.** בא הכתוב ליישב אמאי לא חשש לבן על כבודו ולמסור הצאן להשפחות ע״ז בא הכתוב כי רעה היא היינו שהיא אומנת למלאכה זו.

כ״ט י׳. **רחל בת לבן.** חמל עליה שלא תטרח כ״כ. **ואת צאן לבן.** חמל על הצאן שלא ישהו מלשתות כ״כ עד שתשקם רחל.

כ״ט י״ג. **ויחבק לו וינשק לו.** הלא כתיב ויחבקו וינשקהו היינו שהיו מחבקים זה את זה ומנשקים זא״ז. וכתיב תחלה ויחבק ואח״כ וינשק. משום שבעודו מרחוק קצת הושיטו ידיהם וחבקו זא״ז ואח״כ נתקרבו יותר ונשקו זא״ז וכן הוא להלן ל״ג ד׳ בעשו ויעקב. משא״כ להלן מח׳ י׳ ביעקב ובני יוסף עי״ש.

כ״ט כ״א. **בזה המשך.** ועי׳ מש״כ בס׳ ויקרא כ׳ י״ח מקרא ב׳ דגם בלשון תורה נקראת המיועדת לינשא בשם אשת, אם לא שמפורש להיפך.

כ״ט כ״ז **עוד שבע שנים.** עוד הוא מיותר ומשמעו כמו שהיה כדתנן שלהי סנהדרין במקרא לא תבנה עוד ומזה יצא הדרש בפירש״י במקרא ל׳ הקישן לראשונות וכו׳. ועי׳ להלן ל׳ כ״ו.

ל׳ א׳. **להיות כן.** ומש״ה אמר לה הלא אנכי טוב לך וגו׳ וא״כ ראוי לותר על התענוג.

ל׳ י׳. **שפחת לאה.** כאן כתיב בשני התולדות שהיא שפחת לאה משום שנשתעבדה לה ביותר כי אבינה שוים לטובתה חשיאתה ליעקב ולא כמו רחל שמשתה לטובת עצמה.

ל׳ י״ד. **כדאיתא בב״מ פ״ב.** ועי׳ סנהדרין ד׳ צ״ט בפירש״י בימי קציר חטים לאחר שקצרו השדה שהכל רשאין ליכנס בתוך שדה חבריהם עכ״ל וקרוב למש״כ.

ל׳ כ״ו. **כי אתה ידעת.** שאינך יכול לגמור שלא קיימתי התנאי שקיוו השניות כמו הראשונות ואפילו היה ספק ללבן, היה אומר איני יודע אם חיים אני הבנות. משו״ה אמר כי אתה ידעת את עבודתי כי הייתה בשלמות.

ל׳ כ״ז. **אלא בזכותו.** ורמז לו בזה שלא עבודת הצאן גרם לו ברכה, שהרי גם בבנים נתברך.

ל׳ ל״ב **בזה האופן.** ובזה תפי׳ מתיישב לשון אם תעשה לי דעל להבא לא נוח זה הלשון שהרי לבן לא יעשה מאומה דהכל תגדל בזה האופן מתחילה הוו שייך ליעקב אלא קאי על העבר וירשה לבן לקבל משלו.

ל׳ ל״ו. **שהיו גרועים.** הא״כ יש שני נ״מ בין נותר לנשאר. חדא מה שבכונה ושלא בכונה. שנית בין שוה לגרוע. ועי׳ מש״כ ויקרא ב׳ מקרא ג׳ גבי והנותרת.

ל׳ מ״ג. **ושפחות ועבדים.** הקדים כאן שפחות תחלה שלא כמנהג לעיל י״ב ט״ז וכ״ד ל״ה הטעם משום דהצאן מסוגל יותר שפחות להוליכם ולגות משא״כ לבקר.

ל״א ט׳. **ויצל אלהים.** הפריש עוד את מקנה הקנין היינו כל העדר שדרך למכור הפריש בגידולם שגדלו שלא כדרך העולם כמש״כ לעיל ל׳ ע״ג והוא משום שהמה שלכם. והיינו דקאמר אביכם שהמה חלק ירושה שלכם בחלק זכר.

ל״א י״ד. **העוד לנו.** אם יש לקוות שיוסיף עוד. **חלק** במטלטלין, **ונחלה**

בקרקע. ומבואר בס' במדבר ס"פ קרח. ובס' דברים י' ט'. ואי"כ יש להבין לשון נחלה כאן, אבל היינו דאיתא בכתובות דף ס"ז א' גמלא דערביא אשה גובה פורנא מהם, דהווין כקרקע. וה"נ מקנה שעומד למסחר הרי הן נחלה.

ל"א כ'. **לבן הארמי.** פירש הכתוב כאן הארמי לומר דאע"ג שהוא ארמי מיוחד ברמאות מכ"מ יעקב החכים לגנוב לבבו. והרמב"ן כתב במקרא כ"ד אע"ג שהוא ארמי קוסם אל התרפים מכ"מ מצא לו.

ל"א י"ז. **ויקם יעקב.** באשר היה הדבר קשה נצרך להתגבר מש"ה כתיב ויקם כמו לעיל י"ט ל"ה ולהלן מ"ו ה'.

ל"א כ"ד. **לבן הארמי.** אע"ג שהוא ארמי עוע"ז בא אליו. רמב"ן.

שם. **פן תדבר.** לפי' פירש"י צ"ל דהא דאיתא ביבמות דף ק"ג דטובתן של רשעים רעה היא אצל צדיקים שנאמר פן תדבק וגו', הוא טעות הדפוס וצ"ל השמר לך מדבר וגו' והכי איתא בנזיר דף כ"ג. והיינו שלבן אמר ליעקב שהקב"ה הזהירו שלא ידבר עמו אפילו טוב. ואמאי אלא משום שלבן ידע שקשה על יעקב לשמוע שם ע"ז.

ל"א כ"ח. **עתה הסכלת עשו.** אע"ג שיודע אני שכל מעשיך מחוכמים אבל עתה.

ל"א כ"ט. **היינו ליעקב ואחיו.** א"א לפרש על בניו ובנותיו שהרי חשש להם לפי דבריו אלא היינו ליעקב ואחיו עבדי השם. ואע"ג שאין לו עליהם מאומה רק ליעקב שחשבו לגנב. אבל כך דרך אוה"ע כשרואין ישראל אחד שגנב יאמר על כל עבדי ה' שהם גנבים. וחשב דהיהדות גורם היתר לכך. ומש"ה יש להרע להם ולכלות את היהדות. ומעשה אבות סימן לדורות הבאים. והנה לבן כשביקש להרוג את יעקב ואחיו עמו, הלא היה בזה עוקר את היהדות שהרי היה מקבל את בנותיו והבנים הקטנים לביתו ועוקר מהם היהדות, ונמצא בקש בזה לעקור את הכל. והיינו דאמרינן לבן ביקש לעקור את הכל. דאי לא זה למאי ביקש לעשות עם כלם רעה.

ל"א מ"ב. **המשגיח להצליחני.** ולא כמו בכ"מ דמשמעו על הגנה אבל דאמר אלהי אבי להצליחני.

ל"א מ"ג. **הוא בשביל.** וכאן נתקיים ביעקב ויכחשו אויבך לך. וגם בזה מעשה אבות סימן לבנים, דכ"פ כשהגוי רואה שאינו מצליח מכחש ברצונו.

ל"א מ"ה. **וירימה מצבה.** פירוש הרים מעלתה בין שארי אבנים במה שעשה אותה מצבה. וכיב"ז איתא במנחות דף ק"ט בפירוש וירם את המחתות.

ל"א מ"ו. **דברים ל"ג כ"ח.** שזה היה עין יעקב להיות בטח ושלא להתגרות עם אוה"ע ככל האפשר. וגם זה היה למוד לזרעו להתפייס מהר להמריע להם ועוד לעשות להם לגימא לקרב את לב הרחוקים.

ל"א נ"א. **אשר יריתי.** דלבן בחר האבן ויחדו לעד אלא יעקב הוסיף והרים אותו האבן למצבה היינו לקדשה.

ל"א נ"ד. **לאחיו.** האנשים שגיירם כמש"כ לעיל מקרא כ"ט קראם ממקום מושבם תחת ההר.

שם. **וילינו בהר.** קאי על אחיו שלא ירדו אחרי האכילה למקומם אלא לני ג"כ בהר עם יעקב ולא הניחו את יעקב להתיחד עם לבן שחשוד היה על ש"ד. כי באמת היו פני לבן זועפים עם יעקב ומש"ה לא כתיב בסמוך בעת הפרידה שנשקו זא"ז אלא כמו עשו שנפרד ברוגז כמש"כ להלן ל"ג ט"ז. ומש"ה השכים לבן בבוקר שהיה קשה עליו להיות עם יעקב הרבה.

ל"א נ"ג. **שהרי זה** שאמר גלעד וטעה לבן בכונה גרם צער ועג"נ לדוד וכו'.

פרשת וישלח

ל"ב ד'. **מלאכים לפניו.** הודיע גם ביד מלאכים הללו כי הוא בעצמו הולך אחריהם ויתן לו מנחה למצוא חן. אך באשר הודיעו השלוחים כי ברע הוא הקדים לשלוח המנחה לפני הראות פנים.

ל״ב ו׳ **שור וחמור**. ולא זכר גמל וגם הלא לא שלח מתנה עבד ושפחה אלא בא לרמז ענינים נסתרים כמבואר בבראשית רבה.

ל״ב ז׳. **אל אחיך אל עשו**. ולא כתיב אל עשו אחיך כמו להלן י״ח עשו אחי. אלא משום דזה כלל דציור השני גודר הענין יותר מן הראשון כמו כלל ופרט, פרט וכלל הכל הולך אחר האחרון מש״ה כתיב אח״כ אל עשו ללמד על דרשות חז״ל שהביא רש״י ועי׳ במקרא י״ח.

שם. **איש עמו**. משמע השתוות ברוח וברצון כמש״כ לעיל כ״ב ג׳ ובכ״מ ובמד״ר איתא מהו וארבע מאות איש עמו, פי׳ אתו מיבעי׳, אלא ד׳ מאות מלאכים וכו׳.

ל״ב י״ב. **ירא אנכי אתו**. ממנו מיבעי׳, אלא ממה שעמו. ואין לומר דהיינו מארבע מאות איש דא״כ מעמו מיבעי אלא הכונה זכות שהיתה לו, וכדאיתא ברבה פע״ו שהיה לו זכות ישיבת א״י וכבוד אב. ועי׳ במדבר כ״א ל״ד ג״כ זה הלשון גבי עוג. ודרשו חז״ל ע״ז עיי״ש.

ל״ב י״ח. **עשו אחי**. ולא אמר אדוני עשו, משום שהיה לו לחוש שמא לא ישאלנו, מש״ה אמר כי הוא אחי בטבע ואוהב לחקור דבר, מש״ה ברור שישאלנו.

ל״ב כ׳. **כדבר הזה**. באשר צוה אותם לדבר אף בלי שאלה. א״כ א״א להגיד ממש כמשיב על השאלה אלא כדבר הזה.

ל״ב ל״ג. **קשה כארז**. ונמצא נענש יעקב על שני דברים. א׳ על שנוי מנהגו, מש״ה כתיב בכף ירך יעקב. ב׳ על שהתקשה ביותר, כדכתיב ומקשה לבו יפול ברעה מש״ה כתיב בגיד הנשה.

ל״ג ד׳ **ויחבקהו**. ולא כתיב ויחבק לו וישק לו היינו משום שלא מצא יעקב לב לחבוק ולנשק לעשו אדונו. ועי׳ מש״כ לעיל כ״ט י״ג וכ״ז כ״ו. וכ״ה בספר שמואל א׳ ויקח שמואל את פך השמן ויצוק על ראשו וישקהו והוא נשיקה של גדולה. כדאיתא בתנחומא פר׳ שמות מש״ה לא נשק שאול את שמואל.

ל״ג ו׳. בהרח״ד. **שלא השתחוה לעשו**. אכן כ״ז אי נימא דרחל היתה מעוברת מבנימין עוד בבית לבן וכ״כ בבה״ט והכי משמע בזוה״ק. אבל לדעת חז״ל במגילה די״ז דיעקב היה בסכות שנה ומחצה אאל״כ שהרי בנימין נולד אח״כ.

ל״ג ט״ו. **אציגה נא עמך מן העם אשר אתי**. כבר נתבאר דעם משמע יותר מקורב מאתי וא״כ דבר כאן עשו נגידים דמן העם אשר אתי היינו השפלים שבהם שאיני מתחבר עמם יהיו אתך בהתקרבות.

ל״ג כ׳. **ויצב שם מזבח**. בכל מקום כתיב ויבן. וכתב במדרש לקח טוב דכאן לא חבר האבנים בחומר אלא כאוירא דליבני בביצה דף ל״א ב׳ דסדור אבנים בלא טיט אינו בנין, אלא הצבה. ואע״ג דא״כ א״א בלי פגימה שפוסל במזבח כדאיתא בזבחים דף ס״ב א׳ מכ״מ כשר בבמה קטנה כדאיתא שם דק״ח ע״ב. ועי׳ מש״כ לעיל כ״ב ט׳.

ל״ד א׳. בהרח״ד. **בדרך הטבע**. והיינו דמצלינן כי אתה אדון לכל השלום וגו׳ אפילו מה שבדרך הטבע והשכל האנושי מסייע.

ל״ד ב׳. **איננו עינוי**. ופרש״י שם שמנע ממנה עונתה, ודאי דוחק שהרי עמדה אצלו זמן קטן.

ל״ד ג׳. **ע״פ חכמתה**. ויחוסה מש״ה כתיב בת יעקב.

ל״ד ד׳. **לאמר**. פירש שלח אנשים משתדלים לאביו לאמר וכ״ה במדרש לק״ט.

שם. **הילדה**. לא אמר הנערה כי לא הודיע לאביו שכבר מצא חשק לה מצד שכלה וטוב טעמה, אלא היא ילדה אך דבק בה ביחוסה.

ל״ד ח׳. **בבתכם**: בשביל שהיא בתכם ולא מצד תאוה.

ל״ד י״ב. **מהר ומתן**. מהר כתובה לה, ומתן היינו להם.

שם. **את הנערה**. ולא אמר הילדה

שלא יאמרו שלא הגיעה להנשא ועבדא דחלשא.

ל״ד י״ג. לפי קדושת ישראל. וגם הודיעו כי לא כמו שאמרו שרק בשביל שהיא מיוחסת חפץ בה שהרי כבר טמא אותה, וא״כ אינו אלא תאוה.

ל״ד כ״ד. מ״מ היו שנים. ואע״ג דבר״פ שני שעירי דרשינן משני יתורא להיפך שיהיו שניהם שוים, מכ״מ מש״ה משמעות שני שהיו שני דעות כאן דבל״ז היה במשמע שהלכו בדעה אחת. וכיב״ז איתא בב״ק דע״ז ב׳.

ל״ד ל״א. הכזונה. דבאמת באונס לא נקראת זונה כדאיתא ביבמות דף נ״ו ב׳. מש״ה אמרו דאם נשתוק יהא נראה שהיה ברצון ותהי כזונה אבל עתה שנראה שהיה באונס אינה אלא טמאה ולא זונה. אבל רש״י פי׳ כלשנא קמא שם דגם באונס נקראת זונה. מש״ה פי׳ הכמו עם זונה ינהג בה מנהג הפקר, והכי נראה כונת ת״א יתעביד משמעו הוא ינהיג עצמו. ופירש״י שהביא ת״א ית אחתנא, כבר כתב רבינו בחיי שאינו מבין כונתו. ונראה דצ״ל יתעבד ית אחתנא ומזה הוכיח פירושו. והנה במדרש לק״ט איתא בזה״ל, הכזונה ללמדך שאנוסה היתה ולא נתרצית והיינו כפירושנו.

ל״ה ב׳. קמ״ו ס״ב. וכבר ביארנו בהעמק שאלה סי׳ פ״ח אות ח׳ י״ח שהוא מעיקר דין תורה ולא משום שהוא מדרבנן.

ל״ה ה׳. לא ארפך וגו׳. ומעשה אבות סימן לבנים בגלות דמורא שמים נופל על אוה״ע לבלי לכלות. וכדאיתא ביומא דף ס״ט בפי׳ הנורא שאלמלי מוראו של הקב״ה האיך אומה אחת יכולה להתקיים.

ל״ה ו׳. **אשר עמו.** היינו גדולי הדעת ומוכנים לתפלה יחד עם יעקב על הקרבן.

ל״ה י״ג. **אשר דבר אתו.** ביארנו בכ״מ דלשון דבר אתו ולא אליו משמעו ביאור הדברים הקודמים בתורה שבע״פ והסתלקות ה׳ מעליו היה דוקא באותו מקום.

ל״ה י״ד. **אשר דבר אתו.** נתקיים בזה נדרו יהיה בית אלקים כמש״כ לעיל כ״ח כ״ב.

שם. **ויסך עליה נסך.** ולא הקריב עולה ושלמים אלא רצה לכלול בכח התורה גם מדת החסד כמדתו של יעקב כמש״כ לעיל שם, והיינו להחזיק ת״ח ומש״ה אמר אז עשר אעשרנו לך מלשון מעשר שני עשר תעשר שניתן בשביל תלמוד כמש״כ בפ׳ ראה שהוא להספיק צרכי התלמידים. ומש״ה עשה כאן נסך וכדאיתא יומא דף ע״א הרוצה לנסך יין ע״ג המזבח ימלא גרונם של ת״ח יין שנאמר אליכם אישים אקרא. ומה שאמרו הרוצה לנסך יין לאו דוקא.

ל״ה ט״ו. **אשר דבר אתו שם אלהים בית אל.** דמקום תורה שולט מדת הדין ולשון המקרא במשלי באורח צדקה אהלך נתיבות משפט.

ל״ו כ״ב. שהורישם זרע עשו. ועי׳ מש״כ בספר דברים ב׳ כ״ב שבשני אופנים נתיישבו בני עשו בשעיר וקרוב לומר שבסבה זו הגיע כך, ומש״ה באה פרשה זו בתורה.

ל״ו ל׳. **לאלפיהם בארץ שעיר.** במקום שהיו אלופים דוקא ולא כמו דכתיב בבני ישמעאל לעיל כ״ב ט״ז שנים עשר נשיאים לאומותם, שהיה כל אחד יכול להיות נשיא על כל האומה. אבל אלו האלופים לא היו יכולים להיות אלופים אלא באלופיהם.

ל״ו כ״ו. שהוא שני לענה. וכן אהליבמה בת ענה נתגדלה בית צבעון מש״ה כתיב בת צבעון.

פרשת וישב

ל״ז ב׳. **ויבא יוסף.** עי׳ מש״כ בס׳ במדבר י״ג ל״ב, דהמוציא ספור של יחיד לרבים הוא לעולם לרעה, וע״ז כתיב מוציא דבה הוא כסיל. וכדאיתא בב״ב אל יספר

בשבחו של חברו שמתוך שבחו בא לידי גנותו. אבל כ"ז הוא מוציא לרבים, משא"כ מספר ליחיד מיקרי מביא. אז אינו מוכח שיגיע לרעה מש"ה פי' הכתוב כאן ויבא יוסף את דבתם רעה.

ל"ז י"ד. **מעמק חברון.** שדר שמה כמש"כ לעיל ל"ה כ"ז. והא שפירש כאן הכתוב שהיה בעמק חברון הוא לדרשה כפירש"י. וכיב"ז בארנו לעיל כ"ג ב'.

ל"ז י"ט. **ויאמרו.** בטרם קרב אליהם התנכלו וחשבו עצות איך להמיתו בלי שפיכות דמים, אבל לא מצאו עד שקרב אז ויאמרו.

ל"ז כ"ב. ג"כ חמור יותר. על המפורש ממה שנלמד באיזה כלל ומדות שהתורה נדרשת בהם.

ל"ז כ"ד. **ויקחהו.** הרימו אותו והשליכוהו ולא כשהיו סמוך לבור דחפו אותו, שבזה היה קרוב לשבור רגלו אלא הרימו את גופו מן הארץ.

ל"ח ט'. **כי לא לו.** בדגש המלמדנו על חוזק הברה במש"כ לעיל י"ט ב'. נראה כי אונן חפץ שיהי' על שמו ויהודה ענה בזעף כי לא יהי' הזרע לו כי אם ע"ש אחיו. ואולי רצה שיהא מעלת הבכורה שלו ומש"ה רגז אונן ועשה מה שעשה.

ל"ח י"ב. **וירבו הימים.** לא היו מרובים באמת, אלא בשביל שהיו בצער כי היה שכול ולא יכול להרבות בנים. ע"כ נקראו מרובים.

ל"ח י"ד בפנים מכוסים. ושורש ותתעלף הוא כמו מעולפת ספירים.

ל"ח ט"ז. **הבה נא.** מלשון נתינת רשות כמו תרשני לבוא אליך.

ל"ח י"ח. **ותהר לו.** פי' שהיה בזה הקמת שם המת שמשועבדת לו נמצא שההריון משועבד לו. משא"כ אם לא היה בזה הקמת שם לא היתה משועבדת לכך ולא נקראת מעוברת שלו.

ל"ח י"ט. **ותקם.** בשמחה כי ידעה שנתעברה. ומש"ה חזרה ולבשה בגדי אלמנותה להראות שהיא זקוקה מעתה ליהודה ע"י אלמנותה מאישה, ואע"ג שנבעלה בלא קדושין. אבל אי לא היתה מעוברת, אינה זקוקה ומותרת לאחר, ושוב אינה אלמנה שהרי גם לא היה אז ואינה צריכה כי אם מאת.

ל"ח כ'. **גדי העזים.** ולא כתב גדי עזים, ללמד ששלח בעין יפה גדי מובחר כי הכיר בה חשיבות.

ל"ח כ"א. **לא היתה בזה.** היה מיבעי. היתה משמעו על יחידה. אלא פי' במה שישבה בעינים אותה אשה לא היתה בזה הפעולה קדשה.

ל"ח כ"ג. **הגדי הזה.** לא חפצתי לפוטרה בלא כלום אלא בעין היפה הגדי הזה המובחר. וסיפר הכתוב כל זה, דבל"ז היה לו ליהודה לחשוב שמא זינתה ג"כ מאחר. והא דלא נתנה לשלה הוא משום שאינה ראויה לו. מש"ה ספר הכתוב שליהודה נודע וגם הבין מעצמו כי אינה קדשה וזונה ח"ו. והיינו שכתבנו לעיל פסוק א' דחירה הי' סרסור בזה כלומר במה שהודיע דלא היתה בזה קדשה נתברר ליהודה שהיא צדקה והילדים המה בניו.

ל"ח כ"ו. קנאה. המחלוקת שהביא רש"י בזה תלוי במחלוקת האגדות שהבאנו לעיל ל"ג ז'. אי נימא דרחל נתעברה מיעקב בחו"ל אבל משבא לא"י לא בא עליה משום איסור שתי אחיות שנהגו אבותנו בא"י באשר היא תורת אלקי הארץ ה"נ אסורה היתה תמר ליהודה אע"ג שכבר בעלה משום הקמת שם. אבל לדעת הגמרא מגילה י"ז נתעברה רחל בבנימין בא"י וא"כ כיון שכבר לקחה מותרת ליעקב, ה"נ כיון שכבר בא עליה מותרת ליהודה.

ל"ט ו'. **כי אם הלחם.** רש"י פי' אשתו והכי פי' במס' סנהדרין. והרמ"ה השיג ע"ז ופי' הלחם כמשמעו ולא ידע ממונו כי אם בשעה שאני נותן לו לחם יודע שיש מה לאכול. ובני הג' מפרש מה שיוסף אוכל שלא היה אוכל מבית השר כי אם לחם

כשר ומכ"מ היה יפה תואר כמו דניאל וחבריו.

ל"ט ח׳. **טעמים כמוסים מזה**. ומש"ה איתא פסיק. כדי שלא נפרש דמש"ה מיאן בשביל ויאמר וגו׳ אבל הפסיק מלמד שהמיאון היה בפ"ע.

ל"ט י׳. **יום יום**. ופסיק ביניהם ללמד שבכל יום היה פתוי אחר ובכל יום היתה טענה חדשה. וגם כתיב כדברה ולא כאמרה היינו שדברה קשות וכדאיתא במדרש שהתרתה אותו בעונשין.

ל"ט י"ח. **עד שקצף אדוניו**. וכ"ז הודיע הכתוב שהגיע ליוסף ע"י דבריו ללמדנו שאין לנו לומר טעמים על הסירוב לעבירה, אלא זה בעצמו הוא טעם מספיק שאסור לנו.

מ׳ ה׳. **בזה האופן**. ומש"ה כתיב כאן המשקה והאופה ולא שר המשקים ושר האופים דלהפתרון לא היה נ"מ מזה, אפילו לא היה שרים היה נפתר כזה.

מ׳ ז׳. **בית אדוניו**. עוד טעם על שאלתו באשר היה בית אדוניו והי׳ ירא שמא יפקוד עליו מה שהם זועפים אולי לא שרת אותם בטוב.

מ׳ י"ד. **כי אם זכרתני אתך**. היינו אפילו בפני עצמך לבד. **ועשית** וגו׳. אפילו בעודני יושב בבית הזה תהיה לי טובה מזה. **והזכרתני** וגו׳. ואם עוד תזכירני אל פרעה.

מ׳ ט"ו. **כי שמו אותי**. ת"א ארי מניאו יתי. מפרש שמו מלשון שום תשים התמנות, והביא יוסף ראיה מזה שלא עשה רע ממה שמנו אותו לראש בבור. שמעתי בשם הגאון מו"ה שאול מווילנא ז"ל. ובנ"א איתא בת"א ארי שויאו יתי אבל א"כ היה צריך לכתוב כי נתנו אותי. ועי׳ מש"כ בספר במדבר י"ז י"ב.

מ׳ ט"ז. **וירא שר האופים**. ביאר הכתוב כי בל"ז לא היה מסכים לדבר ליוסף כמו שעשה שר המשקים, והוא אות על לבו הרע.

מ׳ כ"ג. **ולא זכר** וגו׳. לפני פרעה. **וישכחהו**. אפילו בפ"ע להיטיב לו בית אדוניו, וכמש"כ לעיל י"ד שהוא שני דברים.

פרשת מקץ

מ"א י׳. **אתי ואת שר האופים**. אני הייתי העיקר והוא טפל. לקח טוב. וספר זה כי אע"ג שעליו היה עיקר החרון, מכ"מ נתהפך הדבר ע"י פתרון יוסף.

מ"א י"ג. **אתי השיב**. הפותר, כך היא סגולת נפשו שהחלום הולך אחר פיו כדאיתא ברכות נ"ה.

מ"א י"ד. **ויקרא את יוסף**. אל יוסף מיבעי או ליוסף כמו לעיל כ"ז י"ב, כ"ח א׳ אלא משום דכתיב וישלך פרעה רמז כי השלוחים הם מראשי המלוכה והם חוזרים יחד את יוסף וכיב"ז בס׳ שמות ח׳ ע"ש.

מ"א ט"ו. **ואני שמעתי עליך**. ואני מיותר, ופירושו יש שומעים ואינם מאמינים ואני מאמין באשר הרגיש כי שורה על יוסף רוח איש המעלה.

מ"א כ"ז. **הרקות והרעות**. רעות במה שאכלו את הטובות.

שם. **והדר ליסבר**. ועל שני הכונות כתיב בשלמה ויתן ה׳ חכמה לשלמה כחול אשר על שפת הים. פליגי ברבה ריש קהלת ח"א ככל ישראל דכתיב בהו כחול. וחד אמר מה חול גדורה לים כך היתה חכמת שלמה גדורה לו, והוא פלא. וביארו דחד אמר חכמה כחול דהיינו ידיעות רבות כמו כל ישראל שלכל אחד יש הרבה ידיעות. וח"א דפירוש חכמה הוא שכל וחריצות. דטבע האדם להביע בפני כל אדם את ידיעותיו הרבות אפילו שלא במקום הראוי להודיע. אבל שלמה היה שכלו גדור לידיעותיו שלא ישטפו יותר מן הראוי כמו חול הגודר את הים.

מ"א ל"ב. **ועתה ירא פרעה** באשר הי׳ מדבר ברוה"ק ע"כ הי׳ לו עוז להגיד לפרעה מה שיאבה לעשות.

מ"א ל"ג. **וידיעות הרבה**.

וע"ז תנן איזהו חכם הלומד מכל אדם דכל אדם יש לו ידיעה באיזה פרט.

מ"א מ"ב. **רביד הזהב.** זהב מיבעי אלא הזהב הידוע הרביד שבו מלבישים משנה למלך, וזהו גם פי' מרכבת המשנה, של המשנה למלך.

מ"ב ז'. **ויאמר אלהם.** חסר בכל הענין ללמד שלא דבר עמהם כלל, אלא ע"י המליץ. וכיב"ז כתבתי שמות ט"ז ט"ו.

מ"ב ל"ו. **ויאמר אלהם יעקב.** כתיב חסר שלא דבר עמהם פנים אל פנים כי הם הרגו את אחיהם אלא דבר בפ"ע שיגיע לאזנם ויבינו כי הוא חושדם.

מ"ג י"א. **ויאמר אלהם ישראל.** כתיב ישראל להגיד לדורות כי בגלות אם יהיו נשפטים עם אדון גם בהצדקם יביאו מנחה. מש"ה כתיב חסר אלהם. שלא עמהם לבד דבר אלא גם לדורות.

מ"ד ד'. **הם יצאו את העיר.** מן העיר מיבעי אלא משמעו בעיבורא דמתא דכמתא דמיא. ובאשר יש שני עיבורא דמתא. חדא שבעים אמה ושירים, שנית פגום יוצא אפילו רחוק מעיקר העיר מש"ה מפרש עוד לא הרחיקו.

מ"ד י'. **עבד.** בקמץ כמו סוף פסוק, כי רמז להם שאין לו דו"ד עמהם כלל, וזהו תכלית הענין שהוא יהי' לו לעבד.

מ"ד ט"ז. **הננו עבדים.** בדגוש הנו"ן השני וכמש"כ לעיל כ"ב ז' וכ"ז י"ח שבא ללמד על הכונה שאנו בחשיבות שלנו כמו שהיה. וה"נ הפירוש אנו בכל חשיבות וגבורה שלנו נהי' עבדים ולא בערמה.

פרשת ויגש

מ"ד כ"א. **הרבה לטובה.** והודיע בזה שהראה יוסף בזה שיש לו מכבר תשוקה נעלמה להחזיק את בנימין אצלו וא"כ יש מקום לחשוב כי מעשה הגביע הוא ערמה כדי להקים רצונו.

מ"ד ל"ב. **וחטאתי לאבי.** לך מיבעי כמו לעיל ט' אלא כלל גם אביו שבשמים, רבנו בחיי.

מ"ה ז'. **ע"י זרע יעקב.** וישכילו שאע"ג שהם המעט בתבל המה מקיימי העולם כמש"כ בס' דברים פ' ראה בפסוק שמור את חודש האביב.

מ"ו ג'. **ולא משקיעין במצרים.** ויהי' פירוש לגוי כענין דכתיב במלאכי ואשרו אתכם כל הגויים כי תהיו אתם ארץ חפץ. פירוש לא כאוה"ע שאינם נקראים גוי אלא כשיש להם מדינה וארץ בפ"ע אבל בישראל כי תהיו אתם ארץ חפץ.

מ"ו ח'. **שמות בני ישראל.** אומה הישראלית, ועי' ב"ר פ' תולדות שמפרש יצחק נקרא שמו ישראל מזה המקרא ועי' מש"כ בהרח"ד ריש פ' שמות.

מ"ו י"ז. **ושרח אחותם.** לא כתיב בתו כי לא היתה בת אשר אלא בת אשת אשר כמש"כ בספר במדבר כ"ו מ"ו.

מ"ז ט"ו. **נמות נגדך.** משמעו מרחוק ממך, שהרי יכלו עוד לאכול בשר המקנה אלא מרחוק ימותו מעט מעט.

מ"ז י"ט. **למה נמות לעיניך.** עתה כאשר תם גם הכסף גם הבהמה נמות לעיניך ממש.

מ"ז כ'. **כ"א בגושן.** ויוסף השתדל שלא יצא מי מישראל מגושן לדור בגוף ארץ מצרים עד שמת יוסף אז כתב ותמלא הארץ אותם. כמו שיבואר ריש שמות.

מ"ז כ"ב. **לא מכרו את אדמתם.** וזה מובן כי הכהנים שהיו בגושן יצאו מעצמם אחרי שהעם יצאו משם. והי' יוסף מחלק לכהנים מקום אחר במצרים.

פרשת ויחי

מ"ז כ"ט. **כי קרבו ימיו.** שהרי להלן כתוב הנה אביך חולה מבואר שתחלה לא כן היה.

שם. **מדבר הבכורה.** ועוד י"ל דאם היה משביעו בחליו לא היה תוקף בשבועתו משום דבע"כ נשבע שלא תטרף עליו דעתו. וכמבואר ביו"ד ס' רל"ב

ס׳ ז׳. אע״ג שרש״י כתב במקרא ל״א מכאן וכו׳ וכ״כ הרי״ף פ״א דשבת. מכ״מ ע״כ אינו חולי ממש שמקרב המיתה. אלא חלישות וזקנה.

מ״ח ו׳. שאינו כן. ודייק ואמר בנחלתם דבאמת לא נגרע כבוד יוסף להקרא בשמו מטה יוסף ורק בנחלה נגרע שמו.

מ״ח ז׳ **בדרך אפרת.** אפרת משמע ישיבה כמש״כ להלן מ״ט י׳ בהרח״ד. והודיע שאע״ג שלא זכתה להקבר במערת המכפלה מכ״מ נקברה במקום טוב.

מ״ח י׳. **וישק להם ויחבק להם.** נשקו זא״ז וחבקו זל״ז כדי לעורר אהבה מזה לזה. וכאן כתיב תחלה נשיקה שהרי היו קרובים אליו, ולהוסיף אהבה חבקו זל״ז.

מ״ח כ׳. גדולתו בתורה. וגם הוא משיב נפש גבוה מעין העסק שתורה כדאי׳ בפ׳ מקום שנהגו שזוכה ויושב בישיבה.

מ״ט א׳. **אל בניו.** ולא כתיב לבניו. וכבר נתבאר בס׳ שמות ח׳ כ״א דקריאה בלמ״ד משמעו שאינו כאן וקורא אותו ואל משמעו שעומד לפניו וקוראו בשמו לשם כבוד ואהבה וכן כאן אין הפירוש ששלח לאספם אלא שכאשר נקבצו יחד קראם בשמם לשם כבוד ואהבה.

מ״ט ב׳. אומה הישראלית. כמו לשון ישעי׳ יו״ד בזעקם יצילוך קיבוציך היינו קבוץ ותפלת הרבים.

מ״ח כ״ב. בהרח״ד. דכמו מלחמת תנופה. דתפלה נמשל למלחמה כדאיתא בירושלמי ברכות פ״ד הל״ד זה שעובר לפני התיבה אין אומרים לו בא והתפלל אלא בוא וקרב וכו׳ עשה מלחמתנו.

מ״ט י׳. היושבים בין רגליהם. ועפ״ז יתיישב קושית התוס׳ יומא דכ״ו אהא דמקשה הגמרא מדכתיב יהודה מחוקקי ולא מהאי קרא ומחוקק מבין רגליו. ולדברינו י״ל דעם תלמידים שאני. אבל לבדו אין ראיה.

מ״ט ט״ו. ולהוצאות מלחמה. ואע״ג שהתוספות בחגיגה ד״ח ד״ה וישם כ״ד ויהי למס עובד לאו מעות במשמע אלא עבדות. מכ״מ אינו אנשי מלחמה אלא דברים הנצרכים לבעלי מלחמה להעמיד להם והיינו עבדות.

מ״ט י״ז. והיא באמצע. וכתיב בירמי׳ כ׳ דן דין עני ואביון הלא היא הדעת אותי נאם ה׳. ור״ל שהוא ככח התורה שהוא דעת אלהים.

מ״ט כ״ד. אבן ישראל. ולשון משם משמע עוד דקאי על חבל שהיא אביר יעקב הקב״ה, הוא כביכול מסבב שיהא רועה אבן ישראל שלא יהיו נשטפים בגלות ע״י מחלוקת ונותן דעה שלא לעוקרם.

מ״ט כ״ה. זהו השמש והטל. ומשמעות מעל מהיותר טוב דיש הרבה סללים, רע וטוב ומשובח ביותר ומעל היינו מעלויא.

נ׳ א׳. של פרישות בבכי. והיינו דכתיב וישק לו, ולא וישקהו. וכבר בארנו לעיל כ״ז כ׳ וכ״ט י״ג דמשמעו שנשקו זא״ז. ופי׳ דיעקב בעת הפרדו נשק ליוסף. ואע״ג דכתיב תחלה ויגוע וגו׳. מכ״מ הפירוש בעת גויעה. וכן הא דכתיב לעיל ל״ה י״ח בצאת נפשה כי מתה וכו׳.

נ׳ י״ב. כמבואר ברכה. והובא בפירש״י הוריות ד״ז ב׳ דעל זה כוון הג׳ שם כנחלתן כך חנייתן.

נ׳ ט״ו. לו ישטמנו והוא״י של והשב הוא תפארת הלשון כמו ויאמר אל בנותיו ואיה. או היא מודה על עיד דברים שקדמו לזה.

נ׳ י״ח. **הננו לך לעבדים.** הננו בדגוש הנו״ן עפ״י מסורה והוא עפ״י מש״כ לעיל מ״ד ט״ז עי״ש.

לוח הטעות והשמטות (נוספות מכתי"ק של בעל העמק דבר ז"ל)

בראשית.

ק.	פ.	תחת	צ"ל
א'	ט"ז	על גדולים שבטבעם ביום	על גידולים שבטבעם להעשות ביום.
—	כ'	בבנין פיעל	בכפולים.
ב'	כ"ד	לטבע קיום	לטבע קיים.
—	כ"ה	בבנין פיעל	בכפולים.
—	—	בהר"ד, להתפשט מלבושיה העשוים להליכות	להתפשט מדעותיה הקבועים בהליכות.
ח'	כ"א	ולב העולם כנוי	ולב העולם מכונה.
י"א	ה'	וע"ע להלן י"ד כ'	וע"ע להלן י"ח כ"א.
—	—	בהרח"ד. שאין לה מדליק	שאין לה מנהיג.
י"ח	ב'	אם להפטר מן השכינה	אם לקבל פני שכינה.
כ"א	כ"ב	כי אחר שכן אין זה העדר	כי אחר שכן שאברהם מדבק מעשיו לכבוד אלקים אין זה העדר.
כ"ד	ס"ד	ולכאורה העבד	ולכאורה קשה מאי ראי' מכאן הא העבד.
—	ס"ב	וכ"כ התוס' שם	וכ"כ התוס' בברכות שם.
כ"ה	ל"ב	בהר"ד לפי שיטת הרמב"ן	לפי שיטת ר"ת.
כ"ו	כ"ב	ובכפר אם כי בטבעו	ובכפר או משום שבטבעו.
כ"ט	י"ב	כדאי' ביומא פ"ז	כדאי' במו"ק ט"ז ב'.
ל'	י"ג	בירושלמי שקלים	בירושלמי פיאה פ"ז.
ל"ו	י"א	ובני עדה בפ"ע	ובני בשמת בפ"ע.
מ"ב	ט'	כמו כובש את נבואתו	כמו נביא שויתר ע"ד עצמו.
מ"ג	כ"ז	לדבר התועדותו אליהן	לדבר התועדתו אליהם.
מ"ה	כ"ח	לא עלה על לבו ומה גם שכבר	לא עלה על לבו מחמת שכבר.
מ"ט	כ"א	דברים ג' ט"ז	דברים ל"ג כ"ג.

פרשת שמות

א׳ ז׳. בהפלגה יתרה. והכי איתא בירו׳ פסחים פ״ה ה״ה והיה קולו הולך בכל ארץ מצרים וכו׳ וכתיב במאד מאד ולא מאד מאד כמו בס׳ במדבר י״ד ז׳ משום דשם משמעו בשני אופני טובה כמש״כ שם וכאן משמעו במאד הראשון הוא השני ולהורות שהי׳ לפי הפלגה יתרה.

א׳ ח׳. **אשר לא ידע.** קרוב לפרש מלשון אהבה שכתוב כ״פ בלשון ידיעה כי ידעתיו ועוד הרבה. והביאור שלא כפרעה הראשון שאהבו מחמת חכמתו והטוב שעשה לקיום העולם, ופרעה החדש היו לו דעות אחרות בזה עד שלא החזיק לו טובה ולא אהב את יוסף.

א׳ ט׳. **עם בני ישראל.** לשון עם משמעו מנהג בפ״ע. דאע״ג שהרבה רצו להתחקות אל מעשי המצרים, מכ״מ מן הנמנע שיהיו כלם נוהגים כמצרים. וזה היה נותן לדמות כי שונאים אותם כעלילת המן בשעתו.

שם. שפסקו למול. משמת יוסף. והוא תמוה מה גרם מיתת יוסף לזה. אלא כמש״ב שכ״ז שהיה יוסף חי לא הניח לעדת ישראל לדור בקרב מצרים, אבל משמת יוסף קבעו דירתם בכל מצרים ומש״ה פסקו מלימול. והנה נדונו ישראל במה שחטאו ובקשו להתקרב ביותר למצרים. ע״כ הטה ה׳ לב מלך לחשוב עליהם שהם מבקשים לצאת מן הארץ וכן הוא לדורות בזמן הגלות.

א׳ י״ב. **וכן יפרוץ.** האי וכן מיותר ומה מקרא חסר כן ירבה ויפרץ. אלא באשר שחשו על שני דברים פן ירבה ונוסף על שונאינו, מסתמא נדמה להם כי ישראל הולכים נגד הנהגת המדינה, לשתי חששות אלו יעצו לענות וממילא לא ירבו וגם לא יעיזו לילך נגדם. ואמר הכתוב כי בשביל זה רבו וגם פרצו חקי המדינה כי ההכרח אלצם לכך. כי אין אדם יכול לעמוד על זה הדרך.

שם. פרשת בלק. וגם זה להיפך ממה שהי׳ בראש ששמחו בחכמת ישראל כמש״כ בס׳ בראשית מ״ט ט״ז אבל כשרצה ה׳ היטה דעתם לשנאה עבור חכמתם והשתדלו להקטין דעתם ע״י דחיקה כמבואר להלן ג׳ ז׳ י״ט ובס׳ דברים פ׳ ביכורים ואת לחצנו זה הדחק ע״ש.

א׳ י״ד. גופם ודעתם. וכ״ז היה כדי להמעיט שכלם וכחם הפנימי כמש״כ להלן ג׳ ז׳. ועתה בקש עצה להמעיט את האנשים לגמרי ע״כ ויאמר וגו׳.

ב׳ א׳. מגדר ד״א. והיוצא מגדר ד״א נקרא הליכה ועי׳ במדבר כ״ד י״א שנקרא כיב״ז דרך היינו שעשה לו דרך בפ״ע.

ב׳ ג׳. **ותשם.** משמעות שימה בכ״מ הנחה בישוב הדעת ובשים לב.

ב׳ ה׳. **על היאור.** ביאור מיבעי. אבל באשר היו הרבה אנשים ונשים רוחצים ביאור, ואין דרך בת מלך לרחוץ עמהם, ע״כ כשירדה היא נסתלקו כלם מן היאור ונמצאת היא רוחצת בכל היאור. והיה זה לצורך הענין שלא יראו אחרים מה שהיא עושה עם הילד.

ב׳ כ׳. **ואיו.** וא״ו הראשון הוא לתפארת הלשון או שמורה על עוד דברים שקדמו לזה ועי׳ בראשית ג. מקרא ט״ו.

ב׳ כ״ב. **בארץ נכריה.** פירוש לא ככל ישראל שהמה גרים בארץ לא להם אבל הארץ ידועה להם מאבותיהם, משא״כ אני גר בארץ לא ידעו אבותי ממנה.

ג׳ ה׳. ובר לבב. גם בפי׳ המקום הוא משל והנמשל הוא ערכו של משה גבוה מאד וע׳ מש״כ בראשית י״ח ל״ב ול׳ כ״ה במשמעות כמה פעמים ופי׳ אדמת קודש בנמשל היינו שגם טרם פרישותו הוא מקודש מרחם לנבואה ונוצר לגדולות ע״כ חלה בנקל פעלו להתקדש ולפרוש מן העולם ומלואו.

ג׳ י׳. אחר זולתך. לא רק לבשר להם הנני שולחך כמו בגאולה העתידה שאליהו יהי׳ המבשר ולא הגואל.

אבל עתה תהא גם המבשר גם המוציא לפועל את היציאה.

ג׳ ט״ז. ל א ת כ י ל נ ה א ת כ ם. ודבר זה לחוד הוא מרחיב את הדעת כמאמר דהע״ה גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי וגו׳.

ג׳ י״ז. **אל ארץ זבת.** הוא בפ״ע דלא כל ארץ שש האומות היו זבת חו״ד כמו שיבואר להלן י״ג ה׳. והיינו דכתיב אל ארץ בפ״ע, ולא כל ארץ כמו דכתיב בשם.

ד׳ ד׳. ה י י נ ו ש ע ו ר כ ף. דיד הוא ד׳ אצבעות שהם פחות מטפח אבל מלוא כף דהיינו עם אגודל מן הצד הוא טפח. והיינו דדייק הג׳ נדה דף כ״ו שעור שופר כדי שיאחזנו בידו ויראה לכאן ולכאן טפח. ודייק בידו, פי׳ דסתם אחיזה הוא מלוא כפו וא״כ אין טפח נראה לכאן ולכאן מש״ה דייק כדי שיאחזנו בידו ולא בכפו אלא בד׳ אצבעות וממילא יראה לכאן ולכאן. והיינו שפירש״י אחיזה שאין בה טפח שהטפח ארבע אצבעות בגודל. ור״ל אחיזה בידו הוא ד׳ אצבעות שביד וממילא נשאר מעט. ובפירש״י שלנו איתא אחיזה דאית בה טפח, והוא טה״ד אלא כהגהת הב״ח וכך צ״ל אחיזה שאין בה טפח.

ד׳ ח׳. א ח ר ו ן מ מ ש . ואע״ג שא״כ לא היה אלא שנים וא״כ לא שייך לשון אחרון כדמוכח דריש השלוח, מכ״מ במקום דכתיב ראשון כתיב אחרון על השני וכן הוא בפ״ד דנזיר. ומזה הטעם משונה לשון משנה ר״ה דתנן השני מתקיע והראשון מקריא את ההלל, הרי קרי לתפלת מוסף שני ובריש תענית תנן על מוסף האחרון. אלא במקום שהענין מושך זה את זה נקיט אחרון בשביל ראשון וכמו בלשון המקרא גדול יהי׳ כבוד בית האחרון מן הראשון, משא״כ במ׳ ר״ה שאין שייכות הא דהשני מתקיע להא דהראשון מקריא את ההלל, מש״ה תנן השני.

ד׳ כ״ג **ויעבדני** היינו לחלוטין בדרך בן בכור העומד תמיד ומסייע לאביו. ועי׳ מש״כ להלן ה׳ ג׳.

ד׳ כ״ז ל מ ש ב י ל מ מ נ ו. וכבר נתבאר בס׳ בראשית כ״ז כ״ז ובכ״מ דנישק לו משמע שנשקו זל״ז, ובנשיקת אחד לשני כתוב וישקהו, וכן כאן נשקו זל״ז באהבה. וכ״ה במ״ד תנחומא צדק ושלום נשקו, צדק זה משה ושלום זה אהרן נשקו. וישק לו, ולא כהרמב״ן.

ד׳ ל״א. ו ע ל ה נ ק מ ה . וכבר בארנו בכ״מ דהשתחויה הוא בהודיה או בתפלה.

ה׳ כ׳. ו ב נ י ו ל מ ד י ן. וכ״ה במ״ד שה״ש ורות דגואל הראשון נתכסה מישראל איזה משך.

פ ר ש ת ו א ר א

י׳ ב׳. ד ג ם ה ט ב ע ה ו א ב ה ש ג ח ה. ושכן הוא לדורות ומעתה יהי׳ קשה למשה איך אפשר שכן הוא והוא רואה זרות בהליכות עולם ע״ז הוסיף ה׳ וארא. ודבר זה להאמין שהכל בהשגחה. ושלא יתקשה לנו באשר אנו רואים זרות בעינינו שהוא עיקר גדול בגלות, הרבה אח״כ משה להוכיח לישראל בס׳ דברים א׳. וכמש״כ בהח״ד שם מקרא ל״ג. ומשה רבנו בתחלת גדלו ג״כ לא יכול לסבול ולהאמין כי כך הוא עד שבא אליו דברי ה׳ אלה.

ו׳ ו׳. מ י ״ מ ו א י ל ך . שאז דבר משה בעצמו לכל ישראל, (ולא כהראב״ע בפ״ד מקרא ו׳) כמבואר ס״פ תשא.

שם. ל י ל ע ם וגו׳. בשעת מתן תורה שנכרת ברית בין הקב״ה וישראל.

ו׳ י״א. **בא דבר**. בא אל פרעה ודבר מיבעי ליה וכ״ה בכ״מ. ומזה הדרש בלק״ט שהשכינה בכ״מ. בא דבר ואנכי אהי׳ עם פיך כאדם האומר לחבירו אני אהי׳ שם. וא״כ הפירוש בא דבר בוא אל מקום שהדבור יהי׳ שם. (ובלק״ט שלפנינו איתא

בא דבר מיבעי והוא סה"ד אלא בא אל פרעה ודבר מיבעי).

ז׳ י"ג. היי זה הצווי. ובמדרש לק"ט איתא ויצום, צווי זה פרישה מע"ז. כצ"ל וכ"ה במכילתא. וכוונו לדעת המדרש בב"ר ויצו ה׳ אלקים, ויצו זה פרישה מע"ז שנאמר כי הואיל הלך אחרי צו. וזה הדרש יצא ג"כ מדכתיב ויצום אל ב"י ולא נתבאר מה זה הצווי להם אלא להפרישם מע"ז.

ז׳ כ"ח. עמוד צלותהון דישראל. והוא כמו שאמר ריב"ז על ר"ח בן דוסא שהוא כעבד לפני המלך ואני כשר לפני המלך. פי׳ עבד רואה צרכי המדינה ושר הוא על הצבא. עי׳ ברכות ל"ד.

ז׳ א׳. הגין לדבר עמו. ופי׳ אלקים הוא כמו כל אלהי אוה"ע שהמה אמצעים מן ה׳ כמש"כ הרמב"ם ר"ש הל׳ ע"ז וכמש"כ בס׳ בראשית ד׳ כ"ו י"ד י"ם.

ז׳ ח׳. ואל אהרן. ופי ואל אהרן שיגיע הדבור אליו ביחוד לבד כל ישראל. ועי׳ להלן ט"ז ט"ו.

ח׳ ה׳. והכרתה מפרעה ומעמו. והיינו שדייק ממך ומבתיך שלא יהי׳ אצלך ובבתיך רק וגו׳.

ח׳ ח׳. **אשר שם לפרעה.** כבר נתבאר בב"מ דשימה הוא בישוב הדעת היך יהא, כך היה כאן שאע"ג שהיו מזיקים והורגים בכ"ז לא היתה המכה להרוג אנשים כי אם להפחיד או להזיק.

ח׳ ט"ז. **השכם בבוקר.** לעיל כתיב ז׳ ט"ו לך אל פרעה בבוקר וכאן כתיב השכם בבוקר. דבוקר משמע אחר נה"ח עד שלש שעות. אבל השכם בבוקר משמעו בעמוד השחר כמש"כ בס׳ בראשית כ"ב ג׳ ובזה הספר ל"ד ד׳. והיינו דבאמת היה דרכו של פרעה לצאת אחר נה"ח אבל משפגע בו משה אז השכים לצאת אחר ע"ה מש"ה היה הצווי למשה ג"כ להשכים.

ח׳ י"ז. אמר ויבא ערב. והיינו שהקדים כאן לומר ובעבדיך קודם ובעמך ולא כדלעיל ז׳ כ"ט. וגם לא אמר ובכל עבדיך, היינו משום שהקדים אותם שיש להם יותר חיות בני תרבות, וגם לא כל עבדי פרעה.

ח׳ כ"ה. **וסר הערב מפרעה** וגו׳. סיים דבריו בלשון נסתר. ולא אמר וסר ממך ומעבדיך וגו׳ כמו בצפרדעים מקרא ז׳, היינו משום שאמר מחר ולא כמבוקש פרעה שיהא מיד. ולא רצה משה שיוסיף פרעה לבקשו שיסור מיד ע"כ סיים דבריו בדרך יציאתו ולא בנוכח. ומיד כשסיים דבריו יצא ממנו ומש"ה כתיב כאן ויצא משה מעם פרעה ולא כתיב ואהרן כמו לעיל מקרא ח׳, משום שמשה יצא תומ"י ואהרן נשאר לפרש דבר משה לפרעה. והא דבאמת אמר מחר ולא סילק מיד הוא משום שפרעה לא הבטיח ג"כ בשלמות מבוקשו לשלוח דרך שלשת ימים.

ט׳ ד׳. **והפלה ה׳.** הוצרך לפרש במכה זו שלא יגע בישראל משום שמאז הוקל הסבלות אע"ג שעדיין היו עובדים נמצאו הרבה מישראל שלא רצו לצאת ממצרים כמבואר להלן י"ד מקרא י"ב מש"ה פי׳ דמכ"מ לא נגעה בהם המכה עד מכת חשך והי׳ הדבר מכלה את המסרבים לצאת.

ט׳ י"ד. בראשית כ"ד נ"א. ובמכת ערוב שלא הי׳ ג"כ תואנה, מכ"מ הי׳ מקום לפרעה לטעות דסגי במה שיקל עבודתו וסבלותיהם כמש"כ שם.

ט׳ כ"ז. **חטאתי הפעם.** שלא היה לי מה להרהר אחרי מכת השחין.

ט׳ כ"ט. **כצאתי את העיר.** מן העיר מיבעי. אלא משמעו אפילו בעיבורא דמתא דכמתא דמיא ולא יצא מן העיר מכ"מ היה יכול להתפלל. ועי׳ בראשית מ"ד ד׳ משכ"ש.

ט׳ ל"א. **והפשתה והשערה נכתה.** הקדים החשוב יותר ברישא דפשתן של מצרים היה יקר כידוע בספר ישעי׳. אמנם בטעם הקדים השעורה דפשוט יותר שהי׳

סמוך לגמר והפשתה גם כי היתה עוד רחוק מגמר הגידול שהוא ז"פ, אבל הקנה היה גבעול מש"ה הוכה.

ט' ל"ג **ויצא משה מעם.** כאן לא כתיב משה ואהרן כמו לעיל ח' ח'. משום דכתיב את העיר, היינו שיצא מן העיר ואהרן לא יצא מן העיר.

פרשת בא

י' ב' כל הימים. וכן שלמה המלך בתפלתו במלכים א' ח' אמר בישראל למען יראוך כל הימים ובאוה"ע אמר למען ידעון כל עמי הארץ את שמך ליראה אותך כעמך ישראל ולא אמר כל הימים.

י' ו'. **ויפן ויצא מעם.** היינו משה ואהרן. ומשום שהיה ביאה ויציאה של אהרן תלוי במשה, מש"ה כתיב בלשון יחיד וכמש"כ בס' בראשית י"ח ט"ז ובזה הספר להלן י"ד כ' ואולי משום דכתיב ויפן שלא נהג בכבוד, וזה לא עשה אלא משה שהיה אלקים לפרעה ולא ירא ממנו משא"כ אהרן.

י' י"ד. כל אלה היו כאן. וביואל לא היה אלא ד' מינים הידועים ובכמות יותר מאשר היה ממינים אלו במצרים.

י"א א' לעבוד את ה'. וע"ז אמר ה' למשה וביד חזקה יגרשם מארצו.

י"א ג'. וחס עליהם מאד. ובאמת נהג משה בזה כדבר ה' לא"א והיית לאב המון גוים. כמו אב שכועס על בנו שהולך בעקשות ומיסרו, מכ"מ כונתו רק שיהי' לתועלת, כך עשה משרע"ה עם עם מצרים.

י"ב ג'. **לאמר.** תחלה הוזהר משה ואהרן לעמוד על הוראה למעשה ואח"כ הוזהרו ראשי ישראל בכל דור גם הם לבאר איזה ספק ולעמוד על פסק.

י"ב ד'. **הוא ושכנו הקרוב.** שלא יניח אדם שכנו וילך אצל חבירו לקיים מש"כ טוב שכן קרוב מאח רחוק. תוספתא פסחים פ"ח.

י"ב ח'. ומצות ומררים טפלים לו. כמש"כ בס' במדבר ד' כ' דמשמעות על פעמים לגבוה ממנו במעלתו.

שם שם. בכריכה עם מרורים. זה אתי לפי' הגו' דכריכה הוא פסח מצה ומרור והא משמעות על בסמוך. אבל לדעת הרמב"ם הל' חו"מ פ"ח כ' דכריכה הוא מצה ומרור ולא פסח, א"כ מפרש על שיהא במעלה והמה טפלים והא דגם מרור אינו לעיכובא שיהא בכריכה אע"ג דכתיב על מרודים אפי' בפ"מ היינו משום דאיתכיש מרור למצה והיינו דאי' בדל"ט ב' מיסתברא מצה ומרור והא דכתיב על מרורים הוא רק לענין מצוה ובפסח מצרים אבל לדורות ולעיכובא שוין.

י"ב י"ג. כפל לשון הוא. שהרי ממילא אחר שיפסח על ישראל ולא יהי' להם גלוי שכינה, א"כ לא תהי' בהם סבה שימותו.

י"ב ט"ו. **כי כל אכל חמץ.** מפרש הכתוב טעם על מ"ע דתשביתו. ולמדנו בזה דמי שהוא בכרת ישנו במ"ע זו אפילו נשים ישנם במ"ע זו דתשביתו. ועי' מש"כ הגאון ש"א ס' פ"ב ודברי התוס' קידושין דל"ד והוא להיפך מדברי רבותינו הג' ע"ש אלא העיקר כמש"כ וכיב"ז איתא קידושין לענין מזוזה.

שם. ועגשו לעולם. וכתיב הראשון ושבעי' חסרים ללמד כי אין כרת בתוספות לפני הראשון ואחרי השביעי וכמו ביוהכ"פ.

שם. בהרח"ד. ומש"ה כתיב מיד. אבן זה אינו אלא לדעת התוספות פסחים דכ"ט דמ"ע דתשביתו יש גם ביו"ט, אבל דעת הרמב"ם נראה דמ"ע זו אינו אלא לאחר חצות לבד.

י"ב י"ח. וכיב"ז בארנו להלן כ"ב ח'. וכתיב האי בראשון חסר ו' ולא כמו במקרא ט"ז, ונראה דבא

למעט תוספות. דאע״ג דבאיסור מלאכה יש תו״ס יו״ט, מכ״מ למצות אכילת מצה דוקא בלילה כמש״כ התוספות ר״פ ע״פ.

י״ב כ׳. **כאשר יבואר לפניגו.** ולא פטרם משה לכל ישראל עד שישמעו מה שידבר עם הזקנים.

י״ב כ״ב. **אף תורה אין לו.** ויותר יש לומר דמשום דבעבודה מגיע פרנסה כמש״כ בס׳ בראשית ובזה הספר לעיל ג׳ ו׳, נמצא דבלי עבודה א״א לבוא לתורה.

י״ב כ״ז. **לא ישיבו כלל.** משוב שאמר לכם ולא לעצמו, היינו משום שאינו מבין הטעם אינו עושה זהו מעשה רשע, דבאמת אע״ג שיש לנו לחקור טעמי המצות, אבל מכ״מ אינו נוגע למעשה כלל אלא אפילו אינו מבין עלינו לעשות כפי המצוה. דאפילו במקום שאבד הטעם, המצוה במקומה כמש״כ להלן י״ג י׳.

י״ב כ״ז. **ויקד העם וישתחוו.** כבר נתבאר בס׳ בראשית כ״ד כ״ו ובכ״מ בשם ירושלמי דהשתחויה הוא בהודאה בברכה או בתפלה לפי הענין. וכאן הפי׳ הודו לה׳ על כל הטוב שנכלל בזה הפסוק לשעה ולדורות.

י״ב כ״ח. **כמש״כ בס׳ דברים.** ה׳ ט״ו, ו׳ כ׳, דהכנה הכתובה בתורה גדולה בערכה כמצוה ממש ולא כהכנה שאינו כתוב בתורה, ונ״מ לדין בכמה מקומות.

י״ב ל״ז. **וטף במנינם.** וכתיב לבד בקמץ עפ״י מסורה ללמדנו שיש עוד משמעות בזה התיבה, היינו הגברים הלכו לבד פי׳ בפ״ע ולא עם נשיהם. וכלשון המקרא זכרי׳ י״ב משפחת בית דוד לבד ומשיהם לבד, וא״כ הוא סוף פסוק ומש״ה כתיב בקמץ.

י״ב מ״ג. **משה ואהרן.** לא כמו בכ״מ דכתיב אל אהרן דמשמעו שמשה אמר אל אהרן ביחוד זה הדבר. אבל כאן משמעו שהי׳ לאהרן אמירה בפ״ע ולמשה בפ״ע. והיינו שידא משה מוהל ואהרן פורע כמבואר להלן במקרא נ׳.

שם. **כל בן נכר.** כידוע שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים. וכתיב בן נכר ולא איש נכר משום דלמשומד עצמו לא שייך אזהרה אלא אזהרה שלא להאבילו. וג״ז קשה הלא אפילו ישראל שאינו מנוי בשעת שחיטה אסור לאכול, וכן למש״כ התוספות שלהי מס׳ פסחים דאפילו היה בשעת שחיטה וזביחה מומר ועשה תשובה אסור לאכול, ג״כ קשה פשיטא הלא לא נמנה בשעת שו״ז. אלא צ״ל דמיירי באב ששוחט על בניו כדאיתא במשנה שם דפ״ט האומר לבניו כ״ו. וע״ז כתב דאם היה בנו מומר בשעת שו״ז לא יאבילנו. מש״ה בן נכר, שהוא בן הסומך על שלחן אביו.

י״ב מ״ט. **הגר בתוככם.** פרשה זו היה ראוי להיות נכלל בפ׳ החודש במצוה דעשית הפסח. אבל מדברי מדרש פי״ט למדנו שהרבה מישראל עשו הפסח קודם שמלו וכ״ה במדרש לק״ט. וא״כ נשחט על הערל. ולא נאמר הדין פסול נשחט לכולי ערלה אלא לדורות. ומש״ה נאמרה פרשה זו אחר עשית הפסח. ומזה ראיה ברורה לדעת הרמב״ם הל״פ פרק ב׳ ה״ו דמחשבת שלו לאוכליו אינו אלא חולה וזקן ולא ערלים. דלא כשיטת רש״י ותוס׳ פ׳ אלו דברים, שהרי פסול מחשבה שלא לאוכליו למדנו מדכתיב איש לפי אכלו תכסו. וא״כ היה נוהג זה הדין בפ״מ.

י״ג ה׳. **לזכירה זו.** מש״ה לא הזכיר הכתוב כאן אלא חמשת עממין. משום שרק שם היה ארץ זבת חו״ד כדתניא בספרי כי תבא והביאו הרמב״ן כאן, בשביל שרק שם היה המקום גורם להשכית השגחת ה׳ כדכתיב בשירת האזינו וישמן ישורון וגו׳. משא״כ לעיל ג׳ ח׳ וי״ז דמיירי בשבועת ה׳ להביא את ישראל כתיב ששה עממין. ומשונה גם בלשון המקרא דשם כתיב אל ארץ והוא בפ״ע. משא״כ כאן כתיב ארץ. הוא ביאור על חמשת עממין דלקמיה. (ודברי הרמב״ן

כאן מוקשים ע״ש. שלא יישב אלא מקרא ח׳ בפ״ג ולא מקרא י״ז).

י״ג ו׳ **תאכל מצת.** כתיב כאן חסר ללמד דלא מיירי מצות ממש דהיינו חמשת המינים ולא כל שאינו חמץ וסיפא דקרא מוכיח על ראשו דמיירי דאם א״א באופן אחר. דכמו בסיפא דקרא אינו אלא דאם עבר או שגה ולא חג בראשון כמש״כ כך רישא דקרא מיירי דא״א להשיג מצה ממש, אבל אם אפשר המצוה לאכול מצה מחמשת מינים כמש״כ בשם הגר״א והובא בס׳ מעשה רב אלא מצוה לגבי חובה רשות קרי לה.

י״ג ח׳. ל ק ח ה א מ ו נ ה ב ל ב. ולשון והגדת ולא ואמרת. אלא הוא לשון המשכת הלב של הבן שישאל כדי להשיב. והיינו דאיתא בהגדה ושאי״ל את פתח לו שנאמר והגדת לבנך, היינו לפתוח פיו לשאלה כמו לשון פתח פיך לאלם, שיטעון הוא, ה״נ פי׳ לגרום שישאל ולהשיב לו. וא״כ אין משמעות ההגדה כאן הרחבת דברים כמו להלן י״ט ג׳ אלא המשכת הלב.

י״ג י׳. ז ה ו פ ש ו ט ו ש ל מ ק ר א. כ״ז לדעת הרמב״ם שפסק לילה לאו ז״ת, וא״כ קאי ושמרת וגו׳ גם על תפלין. אבל השו״ע או״ח סי׳ ל׳ פסק לילה זמן תפילין, וא״כ המקרא ושמרת קאי רק על פסח מש״ה פסק השו״ע בסי׳ ל״ח דעוסק בתורה פטור מן התפילין. כיון שמפורש הטעם למען תהי׳ תורת ה׳, מבואר דלא בטל הטעם.

שם. פ ט ר ח מ ו ר. חסר. ללמד שאפילו אינו חמור שלם, שאביו סוס. מכ״מ חייב בפדיון.

י״ג י״ג. א ח ״ כ ל כ ה נ י ם. זאם לא היה מעשה העגל והיו בכורי ישראל במקום כהנים. היה נותן פטר רחם לבכורים.

שם. ב צ ל ת ו ר ה. ובחרה תורה בחמור יותר מבשאר בהמה טמאה, משום שהוא עלול למשא יותר מכל בהמה טמאה וכך דרך איש פשוט עבד לעצמו וביתו. ועו דבשר החמור שוין במשקלם כבשר אדם כמבואר בערכין פ״ה ושוקל בשר חמור וכו׳.

י״ג ט״ז. ז ה ת פ ל י ן ש ל ר א ש. ומשמעות טוטפות, הוא תכשיט המורה על חשיבות האדם הנושאו.

פ ר ש ת ב ש ל ח

י״ג י״ז. **דרך ארץ פלשתים.** פי׳ מדבר של ארץ פלשתים.

י״ג י״ח. **המדבר ים סוף.** במדבר של ים סוף.

י״ג י״ט. ב ע ת ה י צ י א ה . ורש״י ב״ק צ״ב פי׳ אתכם, שכל השבטים הוציאו עצמות אביהם ראש השבט לא״י.

י״ד ה׳. ו ג ם נ ב ו כ י ם ה ם. וכתיב בלשון הגדה לא באמירה, אלא שיש שבאמת לא נראו ישראל כבורחים אלא בסתר הגידו לפרעה שאע״ג שנראים כך מכ״מ יודעים בסתר שהמה בורחים.

י״ד ח׳. **ויחזק ה׳.** מתחלה היה ראוי לכתוב ויחזק ה׳ וגו׳ ואח״כ את רכבו וגו׳ אלא תחלה כי שמע שהמה כבורחים נתחזק לבו מצד הטבע, ובבואו קרוב לישראל והבין כי בנ״י יוצאים ביד רמה, ומכ״מ החזיק ה׳ את לבו.

י״ד י״ב. **חדל ממנה ונעבדה.** שלא צעקו אלא על העוני וסבלות מצרים, אבל על עבודות המלוכה רצו.

י״ד ט״ו. בהרח״ד. ש מ ה ת ד ו ע ה ל ת פ ל ה . אכן יותר ראוי לפרש שהתפלה היה בגלגל ממש ולא בסביבות ירחו, במערכות המלחמה אלא העמיד יהושע אנשים בגלגל להתפלל. ומש״ה תקעו בשופרות בתוך התפלה ולא בחצוצרות משום שלא היה הארון שם. ובמש״כ בס׳ במדבר י׳ מקרא ט׳, ומכאן למדנו זה הדין דבזמן שאין חצוצרות היינו שלא לפני הארון מכ״מ תוקעים בשופרות. ולולי האי קרא הייתי אומר שאין תוקעין כלל.

י״ד ל׳. **מת על שפת הים.** אין הפי׳ שראו שמתו כבר, דא״כ כל הכתוב למותר ומאי נ״מ אם ראו או לא ראו ברור שאחר שנטבע מתו. אבל משמעות מת שהולכים למיתה אבל היו עוד מפרפרים בחיים. וזה גרם שראו יד הגדולה במיתות משונות כמבואר במקרא הסמוך וכך מבואר במכילתא מת מיתות משונות חמורות זו מזו.

ט״ו י״א. בהרח״ד. **הודו לה׳** וגו׳. והיינו דאי׳ במגלה ד״י מפני מה לא נאמר במפלתן של רשעים הודו לה׳ כי טוב משום שאין הקב״ה שמח במפלתן וקשה א״כ מדוע כתיב כי לעולם חסדו אלא כדברינו דזה נאמר אפי׳ על מדת הדין והעונש משא״כ כי טוב ונמצא בזה המקרא שני הודות א׳ כי טוב על הטוב וב׳ כל״ח על הרעה ר״ל.

ט״ו ט״ז. **עם זו קנית.** עי׳ ביאורי בשירת האזינו מקרא הלא הוא אביך קנך.

ט״ו י״ז. **הוא שדוד הטבע.** ומשמעות כוננו היינו בעת בריאת שמים וארץ היה מיוסד טבע א״י שתהי׳ מתפרסמת בזה האופן. והכי מתפרש מקרא בתהלים ס״ח גשם נדבות תניף אלקים נחלתך ונלאה אתה כוננת כמש״כ בהרח״ד ויקרא כ״ב כ״ט עיי״ש.

ט״ו כ״ה. **במקרא הסמוך.** ואע״ג שביארנו בס׳ דברים עפ״י גמרא נדרים ל״ח שלא ניתן פלפולה ש״ת לישראל אלא בערבות מואב, מכ״מ מי שבא למשה ללמוד דרך הלימוד ממשה לא מנע טוב מבעליו, אלא שלא הזהירם ע״ז עד שבאו לערבות מואב.

ט״ז א׳. **אשר בין אילם ובין סיני.** הוצרך הכתוב לציין המדבר, באשר דבאמת ניתן המן באלוש שהיא המסע השלישי ממדבר סין בפ׳ מסעי. והכי תנא בס״ע דבאלוש ניתן המן. ותו דא״א לומר דבחניה הראשונה של מדבר סין ניתן המן, שהרי להלן כתיב שנסעו ממדבר סין ויחנו ברפידים, ובפ׳ מסעי יש שתי חניות בהם. אלא ודאי דמדבר סין היה לפני חמשה עשר באייר. והא דכתיב כאן ויבאו אל מדבר סין בחמשה עשר וגו׳, היינו באותו מדבר סיני שהיה בין אלים ובין סיני והוא אלוש. ולהלן דכתיב שנסעו ממדבר סין, היינו מאלוש.

ט״ז ב׳. **ועל אהרן.** כאן התלוננו גם על אהרן, כמו שיבואר במקרא הסמוך פי׳ התלונה שהיה מקום בזה להתלונן גם עליו. ולא כמו להלן י״ז ג׳ ע״ש. ולעיל י״ד י״א.

ט״ז ג׳. **אפילו להעדה שיצאו מרצון ה׳ ית׳** והכי איתא בערכין דף ט״ו א׳ דזהו מעשר נסיונות שנסו אבותינו בשליו ראשון עיי״ש.

ט״ז ה׳. **שני עומרים.** אלא הוא צווי שיהי הנשאר מן העומר של יום הששי על אכילת הלילה משנה מכל יום.

ט״ז י״ב. **תשבעו לחם.** אע״ג דלא נקרא לחם סתם אלא חמשת המינין, מכ״מ כבר שמעו המאמר לחם מן השמים. וצ״ז הלחם מדבר כאן. גם מכאן מוכח דלא כהרמב״ן שכתב דפרשה זו קדמה דא״כ לא אמר ה׳ לחם סתם.

ט״ז ט״ו. **דברים י׳ ד׳.** ומש״ה כתיב אלהים חסר וכמש״כ בס׳ בראשית מ״ב ז׳.

ט״ז כ׳. **דברי עצמו כלל.** מש״ה כתיב אל משה ולא כמש״כ לעיל ו׳ י״ב ז׳ ד׳ דמשמעו שלא הטו אזן כלל לשמוע דבריו.

ט״ז ג׳. **כמש״כ במקומות הנ״ל.** ועי׳ ב״ר פ״י ארבש״י בי״ד שאינו יודע עתיו ורגעיו הוא מוסיף מחול ע״ה אבל הקב״ה כו׳ נכנס כחוט השערה.

ט״ז כ״ט. **ראיה לדבר.** ובזה מיושב לשון השבת. ועי׳ במס׳ סופרים ס״פ י״ג שפי׳ השבת שהיתה כבר.

ט״ז ל״ד. **פירוש לו הכונה.** והנה משונה לשון זה הכתוב מכמה מקומות בתורה דכתיב תחלה המעשה ואח״כ כאשר צוה ה׳ את משה. וכאן הקדים

כאשר צוה וגו׳. ועוד זאת בכה״ת כתב את משה וכאן כתוב אל משה. ונראה דיש בזה כוונה אחרת ג״כ דקאי אדלקמיה שהוא למשמרת לדורותיכם שידעו אם יעסקו בתורה יתפרנסו ממן כפירש״י בשם מדרש. וע״ז קאי כאשר צוה ה׳ אל משה, שהי׳ עוסק בתורה ונתפרנס ממן כך כל ישראל.

ט״ז ל״ה. **ובני ישראל אכלו** שהי׳ שני אופני אכילה המן, ב״י אכלו לצורך, הכשרים אכלו בשביל תורה.

י״ז א׳. **ממדבר סין** היינו מאלוש שהוא במדבר סין שבין אלים ובין סיני כמש״כ לעיל.

י״ז ב׳ **תנו לנו מים**. תנו בל״ר כאשר בקשו שיבא בדרך הטבע וזה א״י לעשות ע״י משה לבדו אלא ע״י השתדלות כמה אנשים מש״ה אמרו תנו שישתדלו בזה.

י״ז ה׳. **דעתחז״ל בגמרא**. ואע״ג שבני מריבה הי׳ ודאי מטה משה כמש״כ שם היינו משום דשם בא לנס ממש לשנות את המים כמש״כ שם.

י״ז ו׳. **הנני עמד**. באמת לא שייך לשון עמידה אפילו לסבר את האוזן, שהרי אפילו בנשמות איתה ברבה פ׳ נצבים דלא שייך בה עמידה אלא הוי׳, וא״כ היה ראוי לכתוב הנני לפניך. אלא מזה דרשו במכילתא כל מקום שאתה מוצא רגלי אדם שם הנני לפניך. וא״כ משמעות עמד כמו שעמד שם אדם.

י״ז ח׳ **ויבא עמלק**. הוא מיותר ומה מקרא חסר וילחם עמלק עם ישראל וכמו דכתיב בספר במדבר, וישמע הכנעני וגו׳ וילחם וגו׳. ועי׳ במכילתא שדרשו הרבה בזה. ונראה עפ״י המדרש פ׳ תצא, הוא דכתיב במשלי בא זדון ויבא קלון. וא״כ הני תרי מלי קאמר, שנענשו במה שבא עמלק ואפילו אם לא היה נלחם מכ״מ הרי בא הזדון והביא קלון, היינו שנתלוצץ מישראל ואח״כ הגיע גם למלחמה. וזהו פי׳ אשר קרך בדרך, וכפ״י חז״ל מלשון קרירות, שהתלוצץ מכל ענין היהדות. וזהו עונש הבא להסיר עצמו מהשגחה פרטית ולהיות ככל הגוים בית ישראל.

שם. **וילחם עם ישראל**. אם נפרש וילחם מלחמה ממש. קשה טובא מה שאמר משה מחר וגו׳ אחר שעמלק נלחם תחלה היום. אלא משמעות עם ישראל, היינו עם היהדות. ובפ׳ זכור ביארנו לשון ויזנב בך שהוא הקר איזה מישראל ועשאם לאפיקורסים. והתחכם שיהיו אותם אנשים מזנבים עוד. נמצא נלחם עם ישראליות. ומש״ה כתיב עם ישראל.

פרשת יתרו

י״ח ב׳ **אע״ג ששלחה**. ובמכילתא תניא שלחה בגט ומכ״מ נקראת אשת משה, שהיתה מיוחדת אליו וזה נקרא אשת בלה״ק. כמוש״כ בספר ויקרא י״ח כ׳ וכ׳ י׳.

י״ח ה׳. **כאשר יבואר עוד**. ומש״ה הקדים הכתוב כאן ובניו לאשתו. הוא משום שהם מוכשרים להשגת ההר יותר.

י״ח י״ב. **ואשתך ושני בניה**. הקדים אשתו לבניו באשר הוא מחויב בכבודה יותר מבכבוד בניו.

שם. **ברה״ה דה״ה סע״ב**. וכך מפורש בתנחומא פ׳ תצוה. העולה בא על הרהור הלב השלמים אינן באים אלא על הכפרה שהן באים על מ״ע.

י״ח י״ג. **על משה**, טפלים ומביטים על דבריו וע׳ מש״כ בס׳ במדבר ב׳ כ׳ בפ׳ ההחונים עליו.

י״ח י״ט. **לאל חיי**. דפי׳ במה הוא חוט ש״ח בזה שתפלתו מתקבלת.

י״ח כ״ד. **שנהג עד כה**. מדכתיב לקול משמעו שציית לדבריו אבל לא כתיב בקולו משום דשני דברים הראשונים לא היו בכח רוה״ק ורק ואתה תחזה היה ברוה״ק כמש״כ. אבל משה לא נצרך למעשה להם כמו שיבואר.

י״ח כ״ו. **בעת נחוץ**. ובא נון יתירה להקטין שלא תמיד יעשו כך.

י״ט ב׳. נתפשט הרבה. ודייק המקרא שם. משא״כ בכל ארבעים שנה לא נתכונו שיהיו החשובים יותר סמוך לאהל מועד. ואע״ג דלפמ״ש בס׳ במדבר י״א א׳ היו הגדולים קרובים יותר לאוהל מועד, מ״מ היו יחד עם אהליהם נשותיהם וטפם. משא״כ כאן היו נשותיהם אחורי המחנה וישראל לבד היו נגד ההר, שרצו להשיג בעצמם רוה״ק ונבואה כאשר יבואר במקרא ח׳.

י״ט ג׳. הנראה מפשוטו. ומדכתיב ותגיד מלא ביו״ד לא כמו בכ״מ דרשו עוד דברים קשים כגידין, למדקדקים עמם ביותר, וסביבו נשערה מאד. כמש״כ בס׳ בראשית ל״ה ט״ו עיי״ש.

י״ט ד׳. כאשר ראינו. וכתיב ואבא חסר ללמד על לשון ביאה ג״כ וכמו דכתיב בחול היינו דשכינתא ית׳ בקרבם והוא בא עמם אליו וכיב״ז להלן י״ז.

י״ט ה׳. שיכנס לסגולת ישראל. וכדאיתא בבכורות דף ל׳ ב׳ גוי שבא לקבל ד״ת חוץ מד״א אין מקבלין אותו.

י״ט ו׳. והמה דברו לישראל. ופי׳ את כל הדברים האלה בין הפי׳ לבית יעקב בין הפי׳ לבית ישראל שם לפני הזקנים וזהו משמעות אשר צוהו ד׳ זו משנה כמש״כ בכ״פ.

י״ט י׳. בהרח״ד. כדין טבילה ואפי׳ לס״ד ללמוד מכאן דבר טעון טבילה אינו אלא בק״ו מדטעין כבוס כש״כ דטעון טבילה, אלימא דזה ברור דהאי כבוס אינו טבילה, אלא דס״ד דהאי כבוס דומה לטומאת בגדים המנוגעים דבעינן כבוס ואח״כ טבילה משום טהרה ודחי הגמרא דטמא האי כבוס אינו טהרה כלל.

י״ט י״ז. לפי צורך הענין. ומש״ה כתיב מפני ולא לפני אלא נכלל בזה טעם, דמש״ה עשן ההר משום שירד עליו ה׳ אח״כ באש.

כ׳ ו׳. במשמעות נביא. שהוא המדבר מלשון ניב שפתים. (ומזה הטעם מכונים ת״ח בשם נביאים, בשבת דף קי״ט א׳ ומנחות דף צ״ט ב׳).

כ׳ י״ד. אזהרה בבית. אבל במכילתא מפרש דבית הוא כלל ועבדו וגו׳ פרט וכל אשר לרעך חזר וכלל, מה הפרט מפורש בדבר שהוא קונה ומקנה אף כלל שהוא קונה ומקנה, יצא שאתה חומד בתו לבנך. בצ״ל. פירושו דבית הוי כלל שבבית רעך. ואח״כ מפרש דומיא דפרט שהוא קונה ומקנה. פי׳ שהמוכר אינו מקנה ולא קונה, משא״כ בתו לבנך, שכמו שהוא קונה את בתו כך חבירו קונה את בנו.

שם. אלא שמשתדל שיגרשה הבעל. ולפמש״כ לעיל י״ח ב׳ דמשמעות אשת היינו מיוחדת אליו אפילו עוד לא נשאה, א״כ היה אפשר לפרש הכי. אבל עדיין קשה בשורו וחמורו אם הוא משתמש בם ה״ז גזלן וכמו שואל שלא מדעת. אלא פי׳ לא תחמוד משתדל להשיג לעצמו במקח או במתנה וכדתנן במכילתא או אפילו חומד בדבור ת״ל לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך מה להלן עד שיעשה מעשה כ״ו והיינו שמשתדל.

פרשת משפטים

כ״א ב׳. **ובשבעת יצא.** ואח״כ מיבעי׳, ומזה **יצא הדרש׳ בגזרה מ״ח דבשביעית** נמי יעבוד דשש שנים שלו ולא של מנין עולם.

כ״א ב׳. בלי שום עסק. ובזה מובן הג׳ יומא דע״ה א׳ למ״ד עריות דכתיב חנם, פי׳ בלי ג״פ אלא כאוה״ע פורשין זמ״ז ומותרת לאחר.

כ״א ה׳. **את אשתי.** אע״ג שאינה אשתו ממש שהרי אין קדושין תופסין בה, מכ״מ נקראת בלה״ק אשתו שהיא מיוחדת לו כמש״כ לעיל י״ח ב׳. וכדאיתא במכילתא יתן לו אשה שתהא מיוחדת לו ולא הפקר.

כ״א י״ב. שהתרו בו שימות. והכי מבואר במשנה סנהדרין דף ע״ח נתכוין להכותו על מתניו כ״ו

והלכה לו על לבו כ״ז פטור. ופרש״י שהוא התראת ספק. וע״כ אין עיקר הטעם משום זה שהרי לר׳ יוחנן ה״ס שמה התראה. אלא כמש״כ התוספת שם דע״ט א׳ ד״ה אני דשאני הכא שהוא ג״כ אינו יודע שיבוא לידי חיוב. ומכ״מ דוקא במכוין למתניו והלך על לבו, שהעדים ג״כ אינם יודעים אם יגיע ללבו והיינו התראת ספק, אבל אם העדים אומרים שיש בו כדי להמית והוא כסבור שאינו כן חייב.

כ״א ט״ז. **ונמצא בידו**. פירש״י שראוהו עדים שגנבו ומכרו. והקשה עליו רמב״ן פשיטא דבעינן עדים. ונראה דאשמעינן אע״ג שלא ראו שגנב הוא, אלא שראו בידו אח״כ ברור בזה שהוא הגנב.

כ״א ט״ז. וחייב באונסין. אבל כ״ז שלא נתחייב באונסין אינו גנב כלל ודומה הלוקח ממנו כנוטל מעצמו.

כ״א. כ׳. **בשבט**. ת״א בשולטן היינו שבט מושל. הסביר דמש״ה כתיב בלשון נקמה דהורג נפש חברו הוא מכעס. אבל ההורג את עבדו הוא בכח ממשלה ולא מכעס. מש״ה הוא אכזריות וינקם.

כ״א כ״ב. **ענוש יענש**. ולא כתיב יענשו כמו ינגפו לומר דמיירי שאחד מהם היה בעל עצמו ונמצא השני חייב מחצה עונש.

כ״א כ״ב. עד שיולדו כפירש״י מגילה. צ״ל עד שיהא להם ג״ח כדאיתא סנהדרין ס״ט א׳.

שם. חייב דמי וולדות. הן אמת דבב״ק דמ״ט איתא דקרא כתיב במתכוין לחבירו ובזה אזיל סוגיא דסנהדרין דע״ט אבל כ״ז אי נימא דראב״א אתי כב״ש ומפרש שם אסון יהי׳ ונתת נפש תחת נפש ממון, וא״כ מפרש המקרא במתכון לחבירו. אבל הרמב״ם דפסק בהלכות רוצח כתנא ד״ח דמכוין לזה והרג את זה פטור גם מממון ומכ״מ פסק דחייב דמי וולדות ע״כ פי׳ המקרא במכוין לאשה. בזה אם לא יהי׳ אסון באשה ישלם דמי וולדות ואם אסון יהי׳ באשה וגו׳ הא מכוין לחברו אפילו יהא אסון באשה חייב דמי וולדות.

כ״א כ״ט. מידי פשיטו ג״ב. והכי ת״א יתקטל דמשמע מיתה בידי אדם.

כ״א ל׳. **אם כפר יושת**. לפי הפשט הוא תלוי ולא כפרש״י ש״כ שהוא כמו אם כסף. והרי במכילתא לא חשיב אלא שלשה אם שהוא חובה וכאן הוא תלוי אם ירצו יורשי הניזק בכופר, אבל ודאי יכולים למחול אע״ג דהווי כפרה ולא כמש״כ התוספות ב״ק דמ״ג א׳. ולטעמייהו קיימי שם דק״י ב׳ לענין גזל הגר. אבל גם שם תמוה שהרי גזל ונשבע בעי כפרה ומכ״מ תנן מחל על הקרן, וכבר כתבנו בהע״ש סי׳ קי״ט א׳.

כ״א ל״ז. אא״כ הגיע לרשותו. אבל כ״ז אינו אלא לרב אחא בכתובות ל״א דחיוב אונסין תלוי בקנין ואם משך ברה״ר אינו גנב כלל. אבל רבינא חולק וס״ל דגנב חייב באונסין משהוציא מרשות בעלים אפילו לרה״ר. לפירש״י ורמב״ם. א״כ פי׳ ומכרו אפילו ברה״ר. ולא דמי לגונב נפש. ולא כמש״כ לעיל. והא דכתיב בכפל בידו ידרשינן אין לי אלא בידו גגו חצירו וקרפיפו מנין וכ״ו היינו בנכנס מעצמו כפרש״י ריש הזורק. והפלא שהרמב״ם לא הביא כלל ברייתא זו.

כ״ב ז׳. **במלאכת רעהו**. בממון. הפרחון ערך לאך. והוא כנוי מלשון שליחות דממונו של אדם עושה שליחותו בכל שהוא צריך. ובכלים הוא כמשמעו מלשון מלאכה שהרי כלכלי עושה איזה דבר.

כ״ב ז׳. בהרח״ד. שלא נשבע ישלם כפל. וגם כמשמעו מלשון מלאכה שהרי כל כלי עושה שלא נפטר בכך חייב כפל, לדעת הרמב״ם ה׳ גניבה פ״ד ה״ה דהא דאי׳ בב״ק דק״ב לפי האמת כך הדין בש״ח שטען ט״ג אע״ג עדים שהוא ברשותו וחזר וטען נגנב אע״ג שכבר חייב באונסין משעה שנשבע מכ״מ דין ש״ח עליו להשביעו בב״ד שאינו

ברשותו וממילא חייב כפל ולא דמי לש״ש דחייב על הגניבה ואין משביעין איתו שאינו ברשותו וממילא פטור מכפר אפי׳ בטוען נגנבה ונמצא ברשותו. אמנם לא זכיתי להבין זה הדין וצ״ל דהוא גה״כ בש״ת אע״ג דעיקר טעם חיוב הוא ממה שפוטר עצמו מכ״מ ממילא אפי׳ אינו פוטר עצמו חייב כפל.

כ״ב ח׳. בהרח״ד. אבל לא קי״ל כרחד״א. ולא עוד אלא רמי בר חמי מפרש ריש המקרא על כל דבר פשע וגו׳ דאותו אופן השני ג״כ על אופן הראשון דהיינו דאינו חייב בטען ט״ג אלא שהי׳ כפירה ג״כ כדאי׳ בב״מ דכ״ח א׳ ולרמי ב״מ וכו׳. אלא שנחלקו רש״י ותו׳ דלפרש״י מודה רב״ח שעל כפירה והודאה לחוד יש שבועה מה״ת אפי׳ בלי טענת שומרים אלא דענין שבועת שומרים ג״כ אינו אלא בשיש כפירה והודאה ג״כ וכ״ת אם תיפוק לן שחייב שבועה מצד גלגול הא ל״ק שאינו חייב ג״ש אלא בטוען טענת ודאי והא דאי׳ במ׳ קידושין דכ״ט ספק מנין, היינו שגם עיקר השבועה הוא בספק ע״ש ברש״י, אבל הכא מפרש״י דלרב״ח ליכא שבועה במודה במקצת אלא בצרוף טענת שומרים.

כ״ב ט״ו. על מפתה לישאנה. וגם אין מצות קדימה בנשואין לנתינה חמשים כסף, שהרי לא תנן בספ״א דבכורות בהני דקודמין. אלא ד״א שישאו זא״ז ולא יהא כ״כ בעילת זנות. ואחר שאינו אלא ד״א למדנו מזה שהו״ה כל מפותה אפילו גדולה ד״א הוא לישאנה כמ״ש תוס׳ ורא״ש ספ״ב דיבמות ובשו״ע אה״ע סי׳ קע״ז. והדבר מובן דגם עליה חל ד״א זה שלא תהא נבעלת לזר לה לעולם. מש״ה כתיב אם מאן ימאן אביה, אע״ג דבאמת גם היא גם הוא ממאנים אבל מסתמא לא ימאן אלא אביה.

כ״ב. כ׳. **וגר לא תונה**. אונאת דברים אסור לכל ישראל אלא שהחמירה תורה באונאת גר. וג״מ לדינא, דתנן ס״פ הזהב אם היה בעל תשובה לא יאמר זכור מעשיך הראשונים. מבואר הא אם אינו בע״ת מותר לאנותו בדברים וכ״כ בנמוק״י. ובגר תנן אם היה בן גרים לא יאמר זכר מעשה אבותיך ולא תנן אם היה גר. אלא אפילו בן גרים דקרוב שהוא רשע משום שגירו אביו בע״כ מכ״מ לא תונה אותו. ועי׳ בס׳ דברים כ״ד י״ז.

כ״ב כ״ה **אם חבל תחבל**. חבלה משמע משכנו בביתו כ״כ התו׳ ב״מ ד׳ קי״ב ד״ה מחזור ולשמואל שם דאפילו שליח בי״ד אסור ליכנס בביתו עיקר קרא מיירי שעשו באיסור והכי דייק רש״י שם דל״א ב׳ בד״ה סתם חבלה עפ״י ב״ד דלא שכיח דחציף אינש וכו׳ ולא כתב משום דאסור ליכנס בעצמו וכדאיתא בב״מ דקכ״ב ב׳ אלא דק׳ לרש״י הרי לשמואל ע״כ באיסור מיירי דגם שליח ב״ד אסור ליכנס לדעתו וחבלה משמעה בביתו. מש״ה פי׳ הא דקאמר אין לי אלא למשכנו ברשותו אין הפי׳ בהיתר דזה א״א אלא ברשות ב״ד למשכן עכ״פ הוא נכנס שלא בהיתר מש״ה פי׳ דמש״ה הי׳ במשמע ברשות בי״ד משום דסתם חבלה וכו׳ וע״ע מש״כ בס׳ דברים בס״ד.

שם שם. אלא בבוקר. עפ״י דברינו דהאי פרשה ע״כ קאי גם על כסות יום גם על כסות לילה מתיישב דברי התו׳ ב״מ דק״ב א׳ ד״ה מחזור שהקשו בסוגי׳ דתמורה ד״ו והרי השבת העבוט וכו׳ והלא עיקר קרא במשכנו באיסור לשמואל ולכאורה מה הקשו הרי הג׳ מקשה מכסות לילה דלא כתיב ביום חבלה ולדברינו יפה הקשו דקרא דאם חבל תחבל קאי גם על כסות לילה.

כ״ב כ״ו. **היא כסותה**. וכתיב בה׳ לאמר דאפשר שכסות שלו היא ג״כ כסות אשתו כדאיתא בנדרים מ״ט ב׳.

כ״ב כ״ז. **אלהים לא תקלל**. אם היה הכונה רק קללה כמשמעו למה כתיב בתרי לישני לא תקלל ולא תאר אלא כדפירשנו דגם לשון בזיון במשמע.

כ"ב כ"ז **שלא תקלל.** והיינו שפרש"י סנהדרין ד"ג ב' בד"ה לגבי דיינא, אצל דיין הרגיל ולא אצל הדיוט פי' דאלקים משמע יותר רגיל בד"מ משא"כ שופט אע"ג שהוא מומחה ודאי כמבואר בפ' עדים זוממין אלא בלשון ד"א הוא הדיוט משום שאינו רגיל.

כ"ב כ"ח. **כבר היו ישראל רגילים.** ומי שנוהג במצוה נעשה עליו חובה כמש"כ הר"ן נדרים וכ"ה בברכות ד"י מי שרגיל לבוא לביהכנ"ס ויום אחד לא בא הקב"ה משאיל עליו.

כ"ב ל'. **לכלב תשליכון אותו.** בה"א הידיעה ולא כתב לכלבים. אלא באשר טרפה זו נצלת מפי הזאב כשהיא חיה, דבל"ז הרי היא נבילה ומי הצילה מפי הזאב הלא הכלב שומר הצאן, ובשביל זה ראוי להשליך לו.

כ"ב ל' **בהרח"ד. לשיטת הרמב"ם ז"ל בזה.** או אפילו נקו"ה אינו חיה וכמו תורבץ שניקב מכ"מ אחר שיש לזה רפואה כמש"כ בסמוך משו"ה בתורבץ הוא הל"מ הוי טריפה משא"כ ושט לא הי' בהל"מ משו"ה אינו טריפה. אלא דלפ"ז גם ספק ושט שניקב מהני י"ב חודש.

כ"ג א'. **אל תשת ידך.** לפי חז"ל סנהדרין כ"ז. אל תשת רשע עד. נכלל בראש המקרא שני כונות. אל תשת ידך עם רשע קאי על העד. אל תשת רשע עד קאי על ב"ד. ואביי שם מפרש גם זה האזהרה בשני אופנים. אל תשת רשע להיות עד. אל תשת להיות עד קמס. וכיב"ז דברים י"ח ה' עה"מ לעמוד לשרת וגו'. ולשון אל תשת משמע הכי דאלו בעד אל תהי מיבעי אלא קאי על ב"ד שלא יקבלו עד רשע או עד חמס.

כ"ג ה'. **עזב תעזב עמו.** לא פירש המקרא היכן החמור, אם דוקא בדרך או אפילו בבית ואין בעליו יכול לפרוק. אבל רמב"ם ושו"ע ביארו דדוקא בדרך. והכי משמע בב"מ דל"ג דכי תפגע דלקמיה קאי גם על פריקה וכתיב תעה הוא בדרך. ותו מדכתיב עזב דמשמע אפילו הרבה פעמים וזה לא שייך אלא בדרך.

כ"ג ז'. **ועי' פ' שבה"ע.** דפירש דהענין אמת אלא שהדברים שמביאים לידי האמת הוא ע"י שקר. זהו דיוק לשון דבר שקר. ול"כ משקר תרחק אלא אפילו רק דבר שקר.

כ"ג י"ב. **תעשה מעשיך.** לא כתיב מלאכתך דלא מיירי בל"ט מלאכות שבמיתה אלא אפילו בשבות כמש"כ הרמב"ם שהובא בסמוך והכל בכלל מעשה דכתיב ביה וביום השביעי תשבת.

כ"ג י"ג. **לבע"ב לעסוק בתורה.** והמאירי בהקדמה לנדרים פי' הא דאיתא בירושלמי במה מענגו מס' בשינה ומס' בתלמוד, הא בת"ח והא בבעה"ב. דת"ח מענגו בשינה ובעה"ב בתלמוד. ועי' פרש"י שבת דקס"ו א' בד"ה בין שאין כי' שבתוך הדרשה הם דורשים הלכות או"ה כו'.

כ"ג ט"ז. **שלש פעמים וגו'.** כ"ז לפי דרשת חז"ל בחגיגה ד"ז דהאי קרא מיירי בראית פנים בעזרה. אבל לפי הפשט עוד לא הגיע המקרא לראית פנים בעזרה עד מקרא י"ז. וכאן מיירי אפילו שלא בעזרה. ובאשר שמחת הפסח אינו בא אלא לשם מצות ה' כדי לחזק אמונה מש"ה כתיב בזה ולא יראו פני ריקם שכשם באותו מועד צאתם ממצרים היה זה העת גורם לזה, כן יהא בכל דור עת רצון לתפלה ולברכה. וכדכתיב גם בפרשת החודש ושמרתם את היום הזה לדורותיכם כמש"כ שם בס"ד.

כ"ג כ"א. **אלי היה הדבור.** ונראה כונת פירש"י שדבור לא היה אלי עד כה שהוא בחבה. אבל אמירה שהיא בחינה נמוכה מדבור היה אלי. וזה כונת לשון רש"י שם לא נתייחד עמי הדבור פנים אל פנים, ר"ל או באמירה או אם היה בדבור לא היה פא"פ.

כ"ג כ"ה. **ועבדתם את ה'.** דלפרנסה

עיקר הוא עבודה. **והסירותי.** לא כתיב והסיר דקאי על המלאך ואין מלאך עושה ב׳ שליחות.

כ״ג כ״ז. **והמתי את כל.** אע״ג דשורשו המם כפירש״י, מכ״מ כמו בכמה שרשים שפעם בא בנע״ו ופעם בא בכפולים וכשבא בנע״ו ופעם בא בכפולים. וכמו״כ כשבא בחסרון אות הכפל מורה על חזוק הענין.

כ״ד ד׳. **וישכם בבקר.** בוקרו של בוקר היינו עלות השחר.

כ״ד ד׳. **שיקריב כל אחד קרבן חגיגה וראיה.** וראיה נמחק כמו שאי׳ ויחוגו לי במדבר זהיינו חגיגה שהי׳ לפני הדבור לכ״ע כדאיתא בחגיגה ד״ו.

כ״ד ו׳. **ויקח משה וגו׳.** אין הפירוש שלקח בידו מן הצואר ונתן באגנות דא״כ אין ללמוד דקבלה דוקא בכלי. אלא פירושו ויקח את הדם שהי׳ באגנות. **וישם.** פירוש הניח על אח״ז אחר שיקרא ספר הברית וקאי באגנות על ויקח ועל וישם כמו שהיה כתוב ויקח משה את הדם שהיה באגנות וישם באגנות. דאין לומר ויקח משה בידו שהרי ויקח משמע הוא בעצמו לקח כדאיתא בזבחים די״ד והדם יורד ממילא מן הצואר. והא פשיטא דקבלה מן הצואר דוקא כדאיתא בזבחים כ״ה. וא״כ אין זה ויקח אלא פירושו את הכלי שבו הדם. **וחצי הדם זרק** וגו׳. פשיטא שגם זה החצי קיבל לאגנות. אלא שלא הניח אותם באגנות וזרק אותם תומ״י. ובמדרש איתא מי חלקן מלאך בא וחלקן. ואי כמשמעו שהיה כל הדם לפניו ומשה חלקן מאי קשיא מי בלקן הרי בחביתין אמרינן מחציתה בערב וגו׳. אלא ודאי שקבל החצי בכלי ואח״כ נתמצה שאר הדם בכלי שני. וזה ודאי פלא מי ידע כמה דם נשאר בצואר.

וכתיב וישם דמשמעו בשים לב ועצה כמש״כ להלן מ׳ מקרא ד׳ היינו שהי׳ למשה לחוש שלא יקרוש הדם ויפסל מעט מהם ולא יהי׳ החצי בשלמות מש״ה שם לב ועצה שיהיו בשלימות באגנות כ״ז המשך עד שורק על העם. ומהא דכתיב האגנות על וישם ג״כ למדנו דכמו דבעינן שיהא קבלה בכלי דוקא כך בעינן שיהא הזריקה דוקא מכלי היינו אם נשפך מכל הכלי שקבל הדם על הרצפה שכשר כדתנן בזבחים דל״ב אבל דוקא אם אספו אח״כ מן הרצפה אל הכלי והיינו שמדייק הכתוב וישם באגנות כדי לזרוק מן הכלי.

כ״ד י׳ד **ויראו את אלהי ישראל.** ראית הלב ולא ראית העין. פ׳ ר״ח הובא באו״ז ה׳ ק״ש סי׳ ז׳.

כ״ד י״ב. בהרח״ד. **בין לרבים.** ולא כתשב״ץ ח״ב סי׳ קס״ג ש״כ דברה״ת מה״ת הוא שבקרה״ת בצבור.

כ״ד ט״ז. **ויקרא אל משה.** לעיל י״ט ב׳ ביארנו דמש״ה כתיב שם למשה משום שנקרא לבוא לראש ההר ולא משום כבוד, וכאן אם כי נקרא לעלות מכ״מ משום זה לא נצטרך לקריאה שהרי הענן בא לקבלו ולא היתה הקריאה אלא לכבוד ואהבה, משו״ה כתיב אל משה. ונראה דמש״ה דעת ר״ע ביומא דף ד׳ ב׳ דקאי על שעת עשרת הדברות ומשה וכל ישראל עומדין ולא בא הכתוב אלא לחלוק כבוד למשה והוא נגד פשט הכתוב. אלא משום דקשה לשון אל משה דמשמע דלא נקרא שיעלה, אלא קראו בשם בשביל כבוד.

פרשת תרומה

כ״ה ב׳. **על קיום מ״ע.** והכי לשון רמב״ם הלכות בית הבחירה פ״א הלי״ב והכל חייבים לבנות כו׳ כמקדש המדבר. הרי שהי׳ חוב ולא נדבה.

כ״ה י״ב. **ויצקת לו.** בשעת יציקה יהא לשם הארון ולא בכלל טבעות שנעשה עוד לשארי כלי קדש.

כ״ה י״ד. **ותפלה במקום עבודה.** מיהו בארון כתיב והבאת היינו העושה את הארון יביא. ובמזבח כתיב והובא מי שהוא יביא. היינו משום

שבצלאל העושה הארון היה זוכה לתורה כמש״כ בפ׳ ל״ז א׳, משה היה עצמו נושא הארון של התורה בלמודה משא״כ עבודה שהוא נגד המזבח.

כ״ה י״ט. **על שני קצותיו.** הוא מיותר, שהרי במקרא הקודם כתיב משני קצות הכפורת. אלא בא ללמד שיהא הכרובים בסוף ממש, ולא נכנס לפנים מן הסוף ומכ״מ שם קצה עליו, אלא יהא בסוף ממש היינו בג׳ אצבעות ולא יותר כמו בציצית דכתיב על כנפי אסור לעשות יותר משום דהוי מעל דמעל. כמש״כ בהע״ש סי׳ קכ״ז אות ט׳ בס״ד. ועי׳ להלן ל״ז ח׳ במעשה הכפורת.

כ״ה כ׳. **סככים בכנפיהם.** להגן על התורה שלא תשכח בהשגחת הקב״ה וישראל שהם שני הכרובים.

כ״ה כ׳. בהרח״ד כתיב ופניהם לבית. והנה רצונו של מלך שכל הראוי למלחמה יהא איש חיל והמשתמט מזה אע״ג שגם הוא עפ״י חוקי המלוכה שאינו מחויב להיות איש חיל מכ״מ אין זה עיקר רצונו של מלך. כך רצון ה׳ שכל ישראל הראוים לעול תורה יהיו בני תורה והמשתמט מזה אע״ג שיש לו טעמים המביאים אותו לכך בכ״ז אינו עושה רצונו של מקום מיקרי, גם בברכות גם בב״ב.

כ״ה כ״ב. מבין שני הכרובים. ושם דכתיב מדבר אליו שהיא פרשה שבכתב שמע שהקול יוצא מעה״כ אשר על ארון העדות וכאן דכתיב ודברתי אתך שהיא תורה שבע״פ לא שמע אלא שהוא מעה״כ, אבל לא שהוא על ארון העדות.

כ״ד ל״א. **מקשה תיעשה.** מלא יו״ד. לרמז על בהמ״ק שיהיו עשר מנורות כמו שעשה שלמה. רבנו בחיי.

כ״ה ל״ג. משוקדים כצורת שקדים ולא כת״א מציירין אלא משוגדין כמו שת״א בס׳ במדבר י״ז כ״ג שגדין. וכ״כ הרמב״ם בהלכות בית הבחירה פ״ג הל״ב משוקדים כמו שקדים בעשיתן.

כ״ה ל״ז. **והעלה את נרותיה.** המעלה הוא הכהן.

כ״ו ד׳. הקדושה של קה״ק. והיינו דמסיים המקרא בחברת פי׳ הוקל הקדושה כמעט משום שנתחברה ליריעה השני׳.

כ״ו. ה׳. **בקצה היריעה.** הוא ביאור על לשון בשפת שהוא בקצה ממש.

כ״ו ז׳. **ועשית יריעות עזים.** כתב הפרחון שהוא מין צמר ידוע שנקרא כך ואין היו״ד והמ״ם של רבים אלא כך שמו. וכן את כפיר העזים, כר מלא מזה הצמר. אבל בגמרא שבת דצ״ט על תכתוב טוו את העזים מבואר שהוא נוצה של עזים כפירש״י.

כ״ו י״א. **ועשית קרסי נחשת.** רואים אנו שביריעות המשכן האריך המקרא בלולאות וכתב ד׳ עשיות. משא״כ בקרסים. וסיים וחברת את היריעות וגו׳ וביריעות האהל קיצר במעשה לולאות יהקדים במעשה הקרסים למנין חמשים, וסיים ותבאת את הקרסים וגו׳. וסוד ה׳ ליראיו ואנו סתומי עין.

כ״ו י״ד. בכח הקדושה. ורש״י שבת דכ״ח א׳ כתב דהאי מלמטה קאי על שניהם וקשה לשון המקרא להלן מ׳ כ״ט ובס׳ במדבר ד׳ כ״ה אשר עליו מלמעלה מהו שני פעמים עליו מלמעלה אלא שלא קאי על מכסהו ומלמעלה על התחש כמש״כ.

כ״ו כ״ט. **וצפית את.** ועי׳ פירש״י ובעניי לא ידעתיו מנלן להוציא מפשוטו. איברא פירש״י הוא ברייתא דמלאכת המשכן בשנויים וצ״ע.

כ״ז א׳. רביע פסול. ובזה מדויק הא דכתיב כאן אורך רוחב ולא ארכו רחבו כמו דכתיב קומתו וכדכתיב במעשה וכן בכל הכלים ובמזבח הזהב. אלא בא ללמד שתיבת אורך ורוחב הוא מוסמך לרבוע כלומר אורך רבוע רוחב

רבוע והיינו בלי פגימה ובמזבח הזהב בל"ז אנו מוכרחים לפרש הכי דבל"ז מיותר תיבת רבוע אבל במזבח הנחושת הי' אפשר לומר דהאי רבוע כתיב משום לדורות כמש"כ משו"ה דקדק הכתוב בלשון ארך ורחב. משא"כ במעשה בצלאל דלא אפשר לפרש דרבוע הוא לדורות וע"כ כתיב משום פגימה מש"ה כתב ארכו רחבו.

כ"ז ב'. **וצפית אתו.** כאן לא כתיב כמו במזבח הזהב ואת קירותיו ואת קרנתם משמע שלא הי' מצופה אלא מלמעלה וגם זה מיקרי צפוי כמש"כ להלן ל"ו מקרא ל"ח ע"ש. והנה בפרש"י להלן ל' ב' זה הי' לו גג אבל מזבח העולה לא הי' לו גג אלא ממלאים חללו אדמה בכל חניתם. משמע דעת רש"י שלא הי' לזה המזבח אלא קירות והוא פתוח מלמעלה וממטה והכי מפרש נבוב לוחות אבל הוא פלא בענ"ד. ויותר נראה כמש"כ שלא היה פתוח אלא למטה ולמעלה הי' נסרים ומצופים נחשת ולפרש"י צ"ל שבכל חניה וחניה ירד אש, ובזבחים דמ"ח א' שלא נסתלק האש עד בנין הבית בימי שלמה. גם במדרש תנחומא בפ' זו מבואר בדברינו שהאש הי' מונח על הצפוי והעץ.

שם. **ממנו תהיין קרותיו.** מיותר והרי במזבח הפנימי כתיב ממנו קרנותיו. מזה למדנו דהוי' משמעו לעיכובא. כדאמרינן במנחות דף כ"ח א' וכאן הוא לעיכובא במזבח הפנימי כמו דלא כתוב רבוע יהי' המזבח דמשמע לעיכובא ע"כ או משום דלמדין מן החיצון או דבאמת לא היה לעיכובא ה"נ לענין ממנו לא כתיב תהיין.

כ"ז ט'. **את חצר המשכן** ידוע ומושכל שהי' חצר להיכל שבו הי' נכנסים כל ישראל מש"ה כתיב בלשון ידוע את חצר המשכן.

כ"ז ט'. **קלעים לחצר.** האי חצר מיותר וביאורו משום דמעשה קליעה יש בנקבים גדולים ויש בנקבים קטנים. משו"ה פי' הכתוב שיהיו קלעים הנהוגים בחצר שמקפידים על ראיה. כך היו הקליעות בנקבים קטנים שלא יראו מרחוק הנעשה שם. וכדאיתא זבחים נ"ט אפשר כהן עומד ועבודה בידו וכל העם רואין אותו.

כ"ז ט'. **ארך לפאה האחת** כולו מיותר ובמעשה כתוב מאה באמה ותו לא. נראה משום שאין אמות שטח אדמה של החצר כאמה בינונית כמש"כ לעיל ביריעות ע"כ מתחלה יש למדוד פאה אחת ואח"כ כזה המדה יהי' לצד השני.

כ"ז י"א. **וכן לפאת צפון בארך קלעים מאה ארך.** לשון זה מיותר והענין דשטח החצר באדמה הי' נמדד בחבל של חמשים אמה כדאיתא בערובין דנ"ח א' ואמות הקלעים הי' נמדד אמה אמה. ואי"כ היו הקלעים ארוכים יותר משטח אדמה של מאה שמתמעט ומתקצר החבל מפני כובדו. מכ"מ הי' הקלעים מאה אורך והיינו דעל המותר תפרו ומכ"מ הוי המדה כמו שהי' כדאיתא במנחות דל"ז ב'.

כ"ז י"ח. **ארך החצר מאה באמה** וגו'. כולו מיותר ללמד שנמדד האדמה של החצר בפ"ע בחבל של נ' אמה ולא כמו ההיכל שלא הי' נמדד כלל בשעת הקמה אבל החצר הי' נמדד מן הלוים.

כ"ז כ"א. **לגדולי ישראל בשעתן.** ואם לא הי' משה נוהג עין טובה ונותנה לישראל הי' זרעו מיהו בזה הכח. וגם הי' ניתן בדור אחר זה הכח לאדם גדול אחר וכדאי' ריש סנהדרין אלמלא ניתן למשה הי' ניתן ע"י עזרא וכו' ולא על תורה שבכתב קאי אלא על פלפולה וכמש"כ ריש ספר דברים בהר"ד.

פרשת תצוה

כ"ח ד'. **הכא לעבודה.** ומש"ה כתיב לכהנו ולא לכהנם משום דקאי על אהרן ביחוד והכי תני' בתוספתא סוטה.

כ"ח. י'. **ועשו את האפד.** תחלת מלאכה כתיב בלשון רבים כאן וכן בפרשת

תרומה כתיב ועשו ארון וגו׳ ואח״כ כתיב ועשית, היינו בצווי.

כ״ח ו׳. **זהב תכלת וארגמן.** לעיל כ״ו בארנו דהמין הראשון הוא עיקר ובו נתערב בציור מינים אחרים, וכאן א״א לפרש שיהא עיקרו זהב. אלא הפי׳ בכל מין הי׳ מעורב זהב וכמבואר במקשה ממנו יהיה, עי׳ מש״כ בפ׳ פקודי במעשה האפוד.

כ״ח ט״ז. **לפרש את הרקיע.** שלא יהיה עגול אלא ארכו כרחבו יהיה אבל לא שייך איסור פגימה בחושן וכן בתפילין לא נאמר מרובע אלא דארכו כרחבו והיינו באלכסון ולא לענין פגימה.

כ״ח כ״ז. **ממעל לחשב האפד.** ולא כתוב על. מזה מוכח כדעת הראב״ד בהל׳ כלי המקדש פ״ט הי״א דחשב היה קשור למטה מטיבורו, וא״כ התחברות החשן לאפד רחוק מן החשב וזה משמעות ממעל במש״כ בס׳ בראשית כ״ב ט׳.

כ״ח ל׳. **נקרא מעיל האפוד.** שאין רשאי ללבוש המעיל בלי האפוד.

כ״ח ל״ב. **ועשית על שוליו.** אין הלשון מדוקדק. ונראה ממה דאי׳ ביומא דע״א ב׳ ועשית כל עשיותיו שוות שמפרש ועשית כפי גם על תכלת וארגמן היינו שיכינו חוטי תכלת וארגמן לשם שילין וע״ז דרשו שלשה חוטים בעשיה אחת שיהיו כולן שוות.

כ״ח ל״ט. **ושבצת הכתנת שש.** הכי מיבעי ועשית כתונת תשבץ או משובץ. אלא משמעות הכתוב שלא היה הכרח לעשות משובץ בשעת עשית הכתונת, אלא האריגה יכלה להיות פשוטה ואח״כ ע״י כלי עושין כמו גומות למשבצות וזהו ושבצת את הכתונת שש, שכבר נעשית.

שם. **מעשה רקם.** ולא פירש הכתוב ממה שיעשה אלא שיהא דרך רקימה מצויר באיזה מין צבע של צמר על אריגה לבנה. וכ״כ רמב״ם ה׳ כלי המקדש פ״ז ה״ב והאבנט לבדו רקום בצמר. ועי׳ מש״כ ל״ט כ״ט.

כ״ח ל״ה. **נכנס שלא בפעמונים.** מיהו בפי׳ ר״ח יומא דנ״ב איתא דכל השנה בבואו להיכל נצרך לפעמונים להודיע מזה. אך ביוה״כ מפני חביבין ישראל שלא הוצרכו לשליח, מש״ה אין צריך להשמעת קול.

כ״ח מ״א. **שממשמעו גבהות הנפש.** ומזה הענין דרשו חז״ל שבת דקי״ט אל תגעו במשיחי אלו תינוקות בית רבן, שהם גדלים והולכים.

כ״ט ג׳. **על סל אחד.** מצות הסל לא מצינו בשום מנחה זולת בנזיר וכבר ביארנו שם בספר במדבר שהוא למעלת הנזיר. וה״נ הוא למעלת אהרן ובניו שנתבשל פרורין מלחם שהוא לגבוה למאכל אהרן ובניו.

כ״ט ז׳. **ויצקת על ראשו.** קשה לי למ״ד בהוריות יו״ד דמשיחה קודם ומביא קרא ואמאי לא מביא האי קרא. ונראה דקמ״ל בזה דגם זה מיקרי לקיחה כ״ז שאחזו בכח ידו שלא יפול, ולאו דוקא בשעה שמגביה. ונ״מ ללולב שאם תוחבין לידו יצא חובת לקיחה.

כ״ט י״א. **כמו בשלמים לדורות.** ולא כעולה לדורות שאין שחיטה צריך שיהא ההיכל פתוח אלא הזריקה כמש״כ בס׳ ויקרא ג׳ ב׳.

כ״ט י״ג. **ואת היותרת.** ת״א הצרא. ופרש״י שהוא הטרפש. אבל הגאונים וכן הרמב״ם פירש שהוא אצבע הכבד.

״כ י״ט. **וסמך אהרן** .וסמכו מיבעי ונראה דבא ללמד דכל אחד יהא סומך בפ״ע ולא כולם ביחד וכדתני בתו׳ דמנחות ה׳ מעה״ק פ״ג.

כ״ט כ׳. **ולתקנם לפי ערך.** דודאי מוסרו של מצורע בא״א ממוסר כהן. וה״נ אין מוסרו של כה״ג דומה לכהן הדיוט. ועי׳ מש״כ במדבר ח׳ ט״ו בפרשת הלוים, דכל מה שהאדם גדול במעלה נדרש לקדש ולטהר עצמו ביותר. ע״כ

הראה משה דאין מעלת מוסר אהרן דומה לשל בניו הכהנים.

כ"ט ל"א. **ובשלת את בשרו.** לא שיהא מצוה שמשה יבשל אלא כתיב הכי שיש מצוה בבשול. אע"ג שבל"ז הייתי יודע שלא יאכל כי אם אחר שיבושל בדרך אכילה מכ"מ פי' הכתוב ובשלת שהיא מצוה להכין לאכילה ועי' בזה מש"כ בס' ויקרא ח' מקרא ל"א.

ל' ד'. **תעשה על שני צדיו.** האי תעשה מיותר. ובפ' ויקהל בעשי' כתיב על שתי צלעותיו על שני צדיו. ונראה דפי' על שני צדיו שיהא שוה על החוד לצד מזרח ולצד צפון ולא יטה אחד יותר. וזה קשה לכוין ע"כ הי' הצווי שלא יהא הטבעת תקוע בחור כמנהג שאר טבעות דא"כ קשה לכוין החוד אלא יהא יוצא מתחת הטבעת מהקצוות ונתחבר במסמרות מזה הצד ומזה הצד וא"כ יש עשיה יתירה בשני צדיו. אבל בצלאל הפליא מעשיו ותקע הטבעת בחור שבחוד וכיון שווה לשני צדדים ממש ומש"ה לא כתיב שם עשה.

פרשת כי תשא

ל' י"ח. **ונתת שמה מים.** בכל יום כי נפסלים בלינה.

ל' כ"ו. **ואת ארון העדות.** היינו אחר שהניח העדות בו וגם הכפורת אשר עליו כראוי, כמש"כ לעיל כ"ו ל"ד דרק אח"כ נקרא ארון העדות. מש"ה לא כתוב כאן במשיחה את הכפרת, דמשיכה על הארן הועיל לכסוי שעליו. וכדתנן במ' פרה פי"ב מ"י, הזה על המיחם הזה הכסוי.

ל' כ"ז. **ואת השלחן.** בשלחן כתיב כל ולא במנורה היפך מדכתיב להלן ל"א ח' במעשה דבצלאל, היינו דמשום דמשיחה נצרך למשוח כל כלי השלחן בפ"ע, משא"כ במנורה לא הוצרך למשוח אלא מלקחיה ומחתותיה ולא נרותיה שהן כמו כסוי למנורה. והזה על המנורה הועיל לנרות וה"ה למשיחה. ועי' להלן ל"ה י"ד דבשביל דחשיב נרתיה בפ"ע לא כתיב כל, וה"ה כאן דנרתיה לא נמשחו בפ"ע מש"ה לא כתיב כל.

ל"א ז'. **ואת הארן לעדת.** כאן ל"כ העדת שלא נקרא ארן העדת עד אח"כ כמש"כ לעיל אלא לעדת שיהי' אח"כ בו העדת וכמו לקודש כמש"כ ל"ז כ"ט.

שם. **ואת כל כלי האהל.** היינו דכתיבי לעיל ס"פ תרומה לכל כלי המשכן בכל עבודתו. ובמשיחה לא כתיבי, משום שלא נמשחו כלל שלא היו אלא משמשין בחוץ. ויותר נראה פי' כלי האוהל קרסיו קרשיו בריחיו ועמודיו ואדניו פרכת המסך ומסך הפתח ובמשיחה על כל האהל נמשחו הכל.

ל"א י"ג. **מה יום מיומים** זהו משמעות נוסח התפלה טועמיה חיים זכו, היינו חיים של הרגש רוחני. ופירש הכתוב לדעת כי אני ה' מקדשכם, שמצוה לדעת זאת ולהכין עצמו לכך, דבל"ז לא ירגיש קדושה. ולפ"ז המכין עצמו לזה הוא מקים מ"ע ומקבל שכר ע"ז העונג. והיינו דאיתא בביצה דט"ז מתן שכרה לא עבידא לאגלוי שבאמת היא מתנה טובה שמשום עונג שבת מקבל שכר ע"ז התענוג מדכתיב לדעת.

ל"א י"ד. **מחלליה מות יומת.** שמואל בשבת ד"ע מפרש בממון דמיתה במזיד כתיב בסמוך אלא בחטאות הרבה והיינו טעם כי וגו' דחטאת תלוי בכרת כידוע. אבל לפי הפשט מיירי כאן במלאכת חול ומכוון לחלל שבת ומקרא דבסמוך במלאכת מצוה וכסבור מצוה עביד ואינו בכרת ומכ"מ במזיד מות יומת.

ל"ב ב'. **ויליתן לנו.** וע"ז נזהרנו אחר עשה"ד במאמר לא תעשון אתי וגו'.

ל"ב ה'. **מכ"מ נענש ע"ז.** וזהו פירוש יראת חטא, שירא שלא יחטא אחר ע"י. וראיה לזה מגמרא סוטה כ"ב למדנו יראת חטא מבתולה שהתפללה שלא יהיו אחרים נכשלים על ידה.

ל"ב ו'. **ויגשו שלמים.** הגשה משמע שלא במקום הראוי לזה היינו שלא נהגו

כמו במצות שלמים שאוכלים במקום קדוש ומשלחן גבוה, אלא הגישו הבשר מרחוק ממקום הקרבה ע"כ הגיע האכל לכל העם אפילו למוקצים שבהם ומזה הגיע וישב העם לאכל.

ל"ב ט"ו. **בידו**. בס' דברים כתוב על שתי ידי והפי' שהם מונחים על שתי ידיו והא דכתיב כאן בידו פירש בלקח טוב בדברים ט' ט"ו היינו ברשות שניתן לו רשות לשברם.

ל"בכ'. **ויטחן עד אשר דק**. טחינה נקרא אפילו אינו דק כדאיתא שבת ע"ד האי מאן דסלית סילתא חייב משום טוחן מש"ה פי' כאן שטחן עד אשר דק.

ל"ב כ"ט. והוא פלא. וכן נתקשו תוס' ב"ק פ"א לדעת התנחומא פ' תשא שבי"ז בתמוז עלה וכפרש"י כאן, א"כ קשה חשבון מ' יום האחרונים. ע"ש. אבל כ"ז הוא לפי דעתם ז"ל דעליה שבי"ז היינו ששהה בהר מ' יום, אבל לדברינו כ"ז אינו. ועליה שבתנחומא היינו לשעה זו שאמר משה ועתה אעלה אל ה' וגו' ואחר התפלה ירד. והשבון מ' יום האמצעיים נחשב מי"ז בתמוז או מי"ח שבכל זה המשך בשלש תפלות.

ל"ג ז'. והיה כל מבקש ה'. להתפלל על איזה דבר הבא במקרה.

ל"ג י"א. משקידת למודו לשום דבר. וכדאי' במנחות דצ"ט על מקרא זה שהי' ד"ת חביבים עליו ביותר עד שבמשבר זה ברכו לא ימוש ספר התורה הזה וגו'.

ל"ג כ"ב. בכפי עד עברי. והי' ראוי לומר ונתתי כפי אלא היא גם מלשון הגנה כפרש"י בשם חז"ל וכת"א. אבל אי לפי הדרוש לבד הי' ראוי לומר ושכתי בכפי' אלא הפשט מכש"כ.

ל"ג כ"ג. **וראית את אחורי**. היינו סוף השתלשלות המעשים שהגיע לתכלית הבריאה, אבל ופני, היינו אופני השתלשלות איך המה מגיעים לרצונו יתברך זה א"א לבי"ו להשכיל. ולפירוש הגמרא ברכות ד"ז בשאלת הודיעני נא וגו' שהוא על הנהגתו יתברך צדיק ורע לו רשע וטוב לו, יהא הפירוש וראית את אחרי, כמו הרואה את האדם מאחוריו שהוא מבין שהוא פלוני אבל אינו מכיר בברור כך הודיעו ה' שא"א לעמוד על עומק דעת ה' שהיא נשגבה מבינת אנוש להבין בברור הטעם. כי מש"כ ה' צדיק יבחן, הרבה פעמים הוא משום נסיון, אבל הרבה פעמים אינו גם מטעם נסיון, וזה א"א לעמוד על דעת ה'. ובגמרא אמרו צדיק ורע לו צדיק בן רשע, והוא נסתר מידיעת אדם, והיינו שכתב משה ספרו דאיוב. דבודאי לא היו יסורי איוב משום נסיון אלא טעם נעלם. והוא בכלל מש"כ הנסתרות לה' אלקינו. אלא שעפ"י רוב הוא לנסיון באחד משלשה אופנים ומשלים אם כפשתן אם כקדרה אם כחמור למשא, ומש"ה כתוב שם והנגלות לנו ולבנינו לעשות.

ל"ד ב'. **ונצבת לי שם**. הוסיף על האמור ונצבת על הצור, לאמר שתתיצב שם עמי כמבואר בסמוך ויתיצב עמו שם וא"כ משמעות לי אלי.

ל"ד א'. בין לוחות ראשונות לאחרונות. ונראה דזהו מאמרם מנחות צ"ט מצינו שביטולה של תורה זהו יסודה דכתיב אשר שברת א"ל הקב"ה למשה יישר כחך ששברת. ע' פירש"י בפי' ביטולה של תורה שהוא דחוק ואינו ענין לשבירת הלוחות, אלא ביטולה של תורה היינו שבירת הלוחות זהו יסודה, דמש"ה ניתנו לוחות שניים בא"א שהוא יסוד התורה לחדש בעמל. ובשביל זה נתן הקב"ה י"כ למשה ששבר הראשונות. והי' מקום ליתן שניות בא"א.

ל"ד. י"ד. איזה נפלאות נעשו במדבר. וי"ל רמז על עמידת השמש ליהושע וכן למשה במלחמת סיחון ועוג.

ל"ד כ"ג. **יראה כל זכרך**, כאן לא כתיב ולא יראה פני ריקם. ונראה דמכאן

דרשינן בחגיגה ד״ז מה אני בחנם אף אתה בחנם.

ל״ד כ״ב. וחג האסיף. והא דכתיב בפ׳ ראה חג שבועות ג״כ פי׳ אפילו בחו״ל שאין קציר אז וכ״כ במדרש לקח טוב שם. והנה עוד לא נאמרה פ׳ שבעה שבעות תספר לך, אשר ע״ז נקרא חג השבועות. ולמדנו מזה כי כבר נתנה כל התורה והמצוה בסיני אלא שנכתב כל פרשה במקומה, עפ״י דבר ה׳.

ל״ד כ״ז. עמק התורה ופלפול. שיהא חובה על ישראל שהרי אפשר שלא יתחייבו ישראל כליה ואין צריכים להגנה עפ״י הברית שהוא עפ״י הדברים האלה אבל בערבות מואב יהי׳ אחר מעשה מרגלים שנגזור לזרותם בארצות נתחייבו ישראל אל פלפולה ש״ת.

ל״ד ל״ג. מדבר אתם. ולא לדבר כלשון המקרא דברים ל״ב מ״ה, דשם היה משה המכלה וצוה להפסיק הדבור. אבל כאן היו הם המפסיקים הדבור שהיה קשה עליהם לעמוד אצל משה זמן מרובה. וזהו דיוק הלשון שכלה משה להיות נדבר עמם. ושם כתוב אל כל ישראל דאפילו לא דברו עוד הי׳ המניעה מצד משה לדבר עוד כמש״כ שם, אבל כאן הי׳ המניעה מצדם.

ל״ד ל״ד. לדבר אתו. היינו תורה שבע״פ שהיה משה תמיד נכנס לא״מ כמבואר בס׳ במדבר ז׳ פ״ט.

פרשת ויקהל

ל״ה ב׳. יהיה לכם קודש. אין לפרש היום יהי׳ קודש כמו לעיל ל״ד כ״א ושמרתם את השבת כי קודש הוא לכם דא״כ הכי מיבעי ויום השביעי יהיה לכם קודש ולא וביום, אלא הבינו מזה שינהגו בו קדושה.

ל״ה י״ד. ואת כליה, ולא כתיב כל כליה אחר דכתיב נרתיה. ועי׳ לעיל כ״ז.

ל״ה ט״ז. ואת שמן המשחה. אינו שייך למזבח הקטרת ביחוד אלא נזכר ונעשה יחד עם קטורת הסמים.

שם. לפתח המשכן. אריכות הלשון מלמדנו דבב״מ דכתיב פתח אהל מועד. משמעו פתח פתוח דוקא כמו כאן דכתיב הפתח לפתח. מיהו פעם מתפרש פתח א״מ. ההיכל כמו ויקרא א׳ ה׳. ג׳ ב׳. ופעם מתפרש פתח החצר שדרך שם נכנסים להיכל. ובביהמ״ק היה שער נקנור כמו ויקרא א׳ ג׳. ט״ו י״ד. ט״ז ז׳. ועוד הרבה. והכל לפי הענין.

ל״ו ב׳. לעיל ט״ו ו׳. וא״כ יש לפרש בבוקר בבוקר בבקרו של בוקר כמש״כ לעיל ט״ז ב״א עפ״י המכי׳ והביאו הנדבות בתחלת עה״ש למען יהי׳ לקיטת המן אח״כ בעין יפה.

ל״ו. יו״ד. אחת אל אחת. כאן לא כתיב אשה אל אחותה כמו בצווי, דבצלאל הכין באופן שיהיה גם כ״א בפ״ע ציור שלם, וגם תכלית הציור היה ביחד. מש״ה כתיב גם כרובים מעשה חשב וגו׳ כמש״כ לעיל כ״ו א׳.

ל״ו י״ב. אחת אל אחת. כאן לא כתיב אשה אל אחותה כמו בצווי, דכאן מיירי שלא בשעת הקמה א״כ אין נ״מ בדבר.

ל״ו י״ז. ויעש לולאות חמשים וגו׳. בצווי כתיב ועשית חמשים לולאות ובצלאל החכים דקדושות כל הלולאות באוהל הזה שוין, שהרי כלם היו בקה״ק, מש״ה עשה מאה לולאות לשם קדושה אחת ומהם לקח חמשים על שפת וגו׳ מש״ה כתיב תחלה לולאות ואח״כ חמשים.

ל״ו כ״ב. אחת אל אחת. ולא כתיב אשה אל אחותה דזה לא שייך אלא בשעת הקמה ואזהרה ללוים שידקדקו להעמיד מכון זה אל זה.

ל״ז ח׳. משני קצותיו. בצווי כתיב על שני קצותיו. ונראה לפי באורינו שם על היתור שהי׳ הצווי שיהי׳ בכסף ממש והי׳ אפשר לעשות מעובי זהב שבכסף אבל עדיין הוא על הכפרת וזה נוח יותר משהיו בליטת זהב חוץ לכפרת ומזה הבליטה יהא

הכרוב דא״כ בשעת הכאה בקורנוס לעשות הצורה נוח להשתבר וליפול לארץ. אבל בצלאל הי׳ הסיוע כ״כ עד שעשה בעצמו ועד שעשה משני קצותיו ולא על היינו מהבליטות של הקצוות מבחוץ ומכ״מ נעשה יפה ולא נשבר וידע בצלאל מיד ה׳ עליו השכיל שאין הקפדה שיהא דוקא על שני.

ל״ז כ״ג. **נרותיה שבעה.** כאן לא כתיב זהב טהור. כ׳ הרמב״ם בה׳ בה״ב פ״ב ה״ו משום שהי׳ בכלל הככר משא״כ מלקחיה ומחתתיה. וזהו לר״נ במנחות דפ״ח אבל לריב״ק שם מבואר דרק זהב טהור דכתוב בהאי קרא קאי גם על נרותיה והוסיף המקרא כ״ד ואת כל כליה שהי׳ בשלימות.

ל״ח א׳. **מזבח העולה.** בשביל שכתוב מקודם מזבח הקטרת מש״ה פי׳ הכתוב מזבח העולה. משא״כ בצווי לא נצרך לזה.

ל״ח ג׳. **כל כליו.** כאן לא כתיב לכל כליו כמו בצווי דמשמעו שיעשה נחשת ממורט אבל לא הוצרך לכך שהנדבה הי׳ נחשת התנופה דמשמע נחשת ממורט כמש״כ להלן.

ל״ח י״ב. **ולפאת ים קלעים.** ורחב החצר לא כתיב כאן כמובן דלא מיירי בשטח החצר כמו בצווי אלא בקלעים.

פרשת פקודי

ל״ח כ״א. **משל לכבוד.** ולפי הפשט מפרש הפסוק דלהכי קבל משה על עצמו זה הטורח להיות גבאי ע״ז, בשביל שהוא משכן העדת. דמשכן לא היה תכליתו לצורך עבודה כמו בהמ״ק, אלא בשביל תורה שהי׳ כל בה חיי רוחו של משה.

ל״ח כ״ו. **לשש מאות אלף.** מה שכל אלו המספרים היו שווים והוא נראה פלא ביארנו יפה ריש ס׳ במדבר בס״ד.

ל״ט ה׳. **ממנו הוא כמעשהו.** בצווי כתיב כמעשהו ממנו יהיה וכאן כתיב להיפך. וגם הכי מיבעי ממנו היה. נראה דבצווי לא היה אלא מחבר חוטי האריגה של חשב עד שבשעת האריגה יהיו ממנו. וזה היה קשה שיהי׳ מתחילת האריגה חוטי השתי ארוך במקום החשב יותר משאר האפוד. אבל בצלאל הפליא לעשות שבשעת אריגת האפוד היה נגד החשב ארוך. וממילא החשב ממנו היה ולא היה בפ״ע ובשביל שהיה בזו אומנות יתרה הקדימו כאן הכתוב למעשהו. כש״כ לעיל ל״ח י״ח.

ל״ט כ״ד. **משזר.** אע״ג שלא נזכר בצווי כך היתה הקבלה.

ל״ט כ״ט. **ואת האבנט שש משזר.** בצווי לא פורש אלא מעשה רוקם שיהא מינו בשאינו מינו בצבע מצייר. ובצלאל החכים מדעתו ועשה השתי שש משזר שהוא חזק הרבה משל צמר, מה שנדרש לאבנט לשמור שלא יקרע. והציורים של רקימה עשה משלשה צבעונים להידור. וכן הא דכתב במכנסים שש משזר לא הביא הרמב״ם שכך הדין כמו בהא דמעיל דכתיב משזר שלא נזכר בציווי ומכ״מ הכא ד״ת והכי מבואר ביומא דע״א. והנראה דכל שהדעת נותן שבצלאל עשה לאיזה תכלית כמו במכנסים שלא יהא יקרע מחמת הקיפול אין ראיה שהיה עפ״י הדבור. משא״כ ברמוני שולי המעיל שאין בזה טעם, מבואר שכך היה הצווי לדורות וכמבואר בר״מ הלכות כלהמ״ק פ״ט הל״ד. ותדע עיד דלפי סוגית הג׳ דנ״ל משזר משזר שיהא עשרים וארבעה א״כ היה ראוי להיות המכנסים שאינו אלא שש משזר שזורין בכ״ד חוטין וזה לא נזכר בג׳. אלא משום דפשוט להג׳ שאינו אלא רשות ושעשה בצלאל מעצמו.

ל״ט כ״ט. **כשר לפניו.** ואע״ג דמלשון הרמב״ם שם משמע שלא נשתוו מעשה אבנט כהן הדיוט לשל כה״ג וכמש״כ במל״מ אין זה לעבודא אלא מצוה להדר דיקום של כה״ג יותר משל כה״ד דלא בחנם פירש מעשה ריקם בכה״ג אלא שיהא מהודר ביותר. אבל כ״ז אינו אלא למצוה ומכ״מ גם של הדיוט כשר בזה

האופן שמהודר ביותר אע״ג שאין בזה מצוה.

ל״ט ל״ב. **ככל אשר צוה.** כאשר צוה מיבעי אלא אפילו דברים שלא אמר משה מה שהי׳ לו בקבלה עשה יפה.

ל״ט ל״ה. **את ארון העדת.** לפמש״כ לעיל כ״ו ל״ד לא כתיב ארון העדות אלא אחר שהונחה כפרת עליו כראוי וא״כ הי׳ ראוי לכתוב כאן את הארון כמו לעיל ל״ה י״ב ונראה דבא ללמד על הא דכתיב כאן ואת בדיו ללמדנו שהתורה נשאת תמיד כמש״כ לעיל כ״ה י״ד וע״ז כתיב ארון העדות.

ל״ט ל״ז. הרהח״ד בפ׳ ויקהל. והשתים המה מחזיקי תורה המשפיעים לנר התורה שיהיו מאירים, אחד מימין הגלה הלומדים לשמה ואחד על שמאלה היינו למשמאילים בה כדאי׳ בשבת ד״ס דהמסייע ללמוד שלא לשמה ג״כ מועיל למלחמת ישראל כמו הלומדים עצמם אפילו שלא לשמה.

מ׳ ט״ז. **ככל אשר צוה.** ולא כתיב כאשר צוה, בא ללמד דאפילו מה שלא עשה משה בעצמו רק ע״י פקודתו הרי כמו שעשה.

מ׳ י״ח. את האהל על המשכן. וא״כ נכלל כאן שני אוהלים יריעות שש ושל יריעות עזים שניהם נכללו באת האהל וכמו בסיפא דקרא את מכסה האהל פי׳ שני מכסות. ובס׳ במדבר ריש פ׳ נשא כתיב מכסהו ומכסה התחש אשר עליו מלמעלה וכאן כלל ביחד.

מ׳ כ״ט. **ויעל עמו.** לפרש״י שלפנינו ולהרמב״ן העלה משה, ולדברינו העלה אהרן. ופירש״י שביום השמיני שמש משה והקריב ק״צ חוץ מאותן כ״ו. והפלא דא״כ שעיר ר״ח הקריב משה, והוא נגד הסוגיא זבחים ק״א א׳ עיי״ש. והכי פשטא דג׳ תענית די״ב היה משמש משה כל שבעת ימי המלואים משמע דיותר לא שמש כלום. ע״ש בתו׳.

מ׳ כ׳. בההרח״ד ג׳ אחר שגלו. ושלשה אופנים הללו החלו בהליכות אברהם יצחק ויעקב. אברהם היה נודד כמו ישראל במדבר, ואויביו נפלו תחתיו בזכות התורה כמש״כ בס׳ בראשית י״ב י״ז. יצחק ישב בא״י ועסק בעבודה כמש״כ שם, וכמו ישראל בבהמ״ק. יעקב היה נודד כמו ישראל בגולה, וניצל מכל אויביו בדרך שלום כאשר התרפס לפניהם ובזכות תורה וחסד יחדיו כמש״כ שם כ״ח י״ז בהרח״ד ובכ״מ.

מ׳ י׳. **וקדשת את המזבח.** ולא כתיב ואת כל כליו כמו במשכן. ללמד שהמזבח עצמו לא נתקדש עד שנמשחו כליו. וכדתניא בספרי והבאתיו בהעמ״ד במדבר ז׳ א׳ ע״ש.

מ׳ כ״א. שחזר בזקנותו. והכי מבואר בפרש״י זבחים דף י׳ ב׳ בד״ה משה ואהרן שאף משה כהן היה וכו׳ ואע״ג שלא כהנו וכו׳, מבואר כמש״כ.

מ׳ ל״א. בפ״א דכלים. וכבר הרגיש בזה הרמב״ם בפי׳ המשנה זבחים פ״ב מ״א שפי׳ הא דאיתא שם די״ח ב׳ דבכיור צריך שיהא ד׳ כהנים יכולין לקדש מדכתיב אהרן ובניו. אהרן אלעזר ואיתמר ופנחס ולא חשיב משה.

מ׳ ל״ד. שבו שכן ה׳. ויותר נראה כי יריעות עזים מיקרי אהל מועד ויריעות שש מיקרי משכן כמבואר בס׳ במדבר ד׳ כ״ד. יהי׳ הענן על יריעות העליונות וכבוד ה׳ מלא את האויר התחתון ובינתים היה ריק.

מ׳ ל״ז. שעלה הענן ממש. וכתיב עד יום ולא כתיב עד עת העלותו, ללמד שהיה עתים שהכל מוכן לנסיעה אבל לא הלך הענן איזה ימים. וכן היה בעת שנצטרעה מרים, והעם לא נסע וגו׳. היינו שהיה הכל מוכן לנסיעה ולא נסעו עפ״י שלא נסע הענן.

מ׳ כ׳. בהרח״ד בסופו. וירמי׳ הנביא אמר. כה אמר ה׳ מצא חן במדבר עם שרידי חרב הלך להרגיעו ישראל מרחוק ה׳ נראה לי ואהבת עולם

אהבתיך ע״כ משכתיך חסד. ויש להבין מה זה מצא חן במדבר וכי נ״נ הגלה את ישראל במדבר. ותו דבפתיחתא רבתי איכה איתא מרחוק ברחו שהיו מרחיקים עצמם מד״ת ואין מרחוק אלא תורה כמ״ש מרחוק ה׳ נראה לי. וזה פלא איה כאן רמז לתורה. וגם בגמרא ברכות י״ב איתא ורבנן אמרי אהבת עולם וכה״א ואהבת עולם אהבתיך, וזה ג״כ קשה מה זה ענין לברכת ק״ש. אלא הפירוש דשרידי חרב נ״נ היו דואגים הרבה באיזו זכות יהיו מושגחים מה׳ בפרנסה והגנה, אחר שאין עבודה במקדש ואין תורה כמו במדבר. ע״ז בא הנביא בשם ה׳ להגיד להם שמצאו חן במדבר, היינו של זמן המדבר שהוא עמל תורה. ונצטוה הנביא להרגיע את לב בנ״י השבורים. ופי׳ לענין פרנסה שהיה בא״י עפ״י עבודה וברגלים נראה ויראה בארבעה ראשי שנים. והיום תפלת חכמי תורה מביא גשם כדאיתא בתענית פ״ב והיחידים חוזרין ומתענין, מאן יחידים רבנן. ובקינות קומי רוני בלילה וגו׳ שפכי כמים לבך על נפש עולליך העטופים ברעב וגו׳, ומפרש במס׳ תמיד על הלומד תורה בלילה. ובמ׳ ע״ז ד״ג כל הלומד תורה בלילה חוט של חסד משוך עליך ביום שנאמר יומם יצוה ה׳ חסדו ובלילה שירה עמו. ומפרש הכתוב מהו חוט ש״ח עושה היינו תפלה לאל חיי, שהתפלה לפרנסה מועיל. וזהו ויראה שבבהמ״ק. ואמר הנביא נראה לי, שאני לומד והוגה בתורה. ולענין הגנה בגלות אמר ואהבת עולם אהבתיך, ע״י הגיון תורה של כל ישראל שקוראין שמע ויוצאין ידי חובת תורה. אולם אין זה כדאי להגן, ע״כ משכתיך חסד, שע״י חסד שעושים ומחזיקים הגיון תורה בעמליה ניצולים בהשגחת ה׳. ועוד כתבנו בזה בפי׳ שה״ש עה״פ אם לא תדעי לך היפה בנשים וגו׳.

לוח הטעות והשמטות

שמות

עמוד	שורה	תחת	צ"ל
ד	ד'	ובחולין דף קל"ב	ובחולין דף קכ"ג
—	ט'	עוד בבא עת	אזי בבא עת
—	י'	חסר לו הכשרים	חסר לו כשרונות.
ט'	ד'	פדות וכופר אלא	פדות וכופר כמו במכת ערוב אלא
יא	א'	בהרח"ד אשר הוציאך היתה אלהיך	אשר הוציאך ד' אלהיך
יד	י"ג	ורצונו להציל אותם	ורצונו לנצל אותם
ט"ו	כ"ז	ועיין עוד ריש דברים רבה	ועיין עוד רות רבה ספ"ה
י"ח	י"ב	אלא הקנין ותכלית	אלא הענין ותכלית
—	י"ט	כ"פ דבקלי משמעו	כ"פ דבקול משמעו
כ"ב	ד'	כהירו' ריש מס' ב"ק	וכמש"כ התו' ב"ק ריש פ' הפרה
כ"ה	ט'	ואי' במדרש שיודע הי' בצלאל	ואי' בברכות נ"ב שיודע היה בצלאל
כ"ה	ל"א	מנרת, את המנרה מיבעי, והכי כתיב במעשה ויעש את המנורה זהב טהור	מנרה מיבעי, כמו בשלחן כתיב ועשית שלחן
כ"ז	כ'	וכדומה שממתיקים אותו	וכדומה שמזקקים אותו
כ"ח	ל"ו	צורת הציץ בס' מ"ע	צורת הציץ בס' מאור עינים.
כ"ט	י"ג	שאין להם שייכות	שאין לכסלים שייכות,
ל'	ט"ז	והיינו משום שלא היה אלא משום יעוד	והטעם הוא משום שלא היה אלא בשביל יעוד
—	—	לפני ה' שהיינו שיהיה	לפני ה' שמשמעו שיהיה,
ל'	ל"ד	דכל מין כל עיד שלא נגמר כ"צ ומריח ביותר נופל משורש המחובר בו	דכל זמן שלא נגמר כ"צ ואינו מריח יפה אינו נופל מאליו עד שנגמר כ"צ ומריח אז נופל מאליו
ל"א	ג'	דאיתא ברבה	דאיתא ברכות דנ"ה
ל"ב	ה'	וכבר ידענו	וכבר ידעו
ל"ג	י"א	ובירושלמי קידושין	ובירושלמי חגיגה פ"א.
ל"ה	כ"ד	כידוע ר"פ הזהב	כדאיתא ר"פ הזהב,
ל"ו	ח'	בהרח"ד. ובאחרונים שי"ל בזה	ובאחרונים שיש מחלוקת בזה.
—	י"ג	עד שהקדים משה	עד שהקים משה.

פרשת ויקרא

א׳ ב׳. לשון לאמר ואמרת. ומזה יצא שם אמורא ושם מתורגמנא בכ״מ כמו רבא לא אוקי אמורא עלי, ועוד הרבה. היינו משום דאמורא מפרש ומבאר דברי הדורש וכן נקראו חכמי התלמוד אמוראים משום שהם מפרשים דברי המשנה ומעמידים ההוראה למעשה והוא מהוראת לאמר או ואמרת.

א׳ ג׳. **אם עלה קרבנו.** שהיה ידוע לישראל שיש עולות ושלמים שכתוב בס׳ שמות וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך.

א׳ ד׳. שתהא בשתי ידים. ומש״ה כתיב שם שתי ידים חסר שתי ידו ללמדנו שבכ״מ דכתיב ידו הבי משמע.

א׳ ה׳. אלא בהובלה למזבח. וכן להלן י״ג והקריב הכהן, הוא הולכת אברים למזבח. ועי׳ חולין דק״ו דמפרשי המקרא את דם השלמים שהוא הולכה אלא כאן משמע קבלה.

א׳ ח׳. וסדורו אז במשכן. ומש״ה כתיב כאן תחלה את הנתחים ואח״כ את הראש. ובאמת הקטרת הראש קידם כדאיתא בת״כ ובחולין דף כ״ז ממקרא דלהלן י״ב. אלא כאן מיירי בסדור ושם עיקר בנתח.

א׳ יו״ד. וגדול כל האפשר. והא דכתיב בפרשת החודש מן הכבשים היינו משום שמיירי בפסח מצרים ושם לא נמצא סגולה זו של כבשים רק בא״י וכדמוכח בירושלמי פיאה.

א׳ י״ג. **והקריב הכהן.** הולכת איברים למזבח שטעון כהן כדאיתא ביומא ז׳ א׳.

שם. **עלה הוא.** האי לעיכובא דצפון דכתיב בפרשה זו לעיכובא והכי תניא בת״כ.

ב׳ ב׳. כאלו הוא מקמץ. משא״כ מקמיצה ואילך חובה על הכהנים ושלוחי דרחמנא נינהו ולא דבעלים. והא דאיבעי בקדושין דכ״ד אי כהני שלוחא דידן וכו׳ דוקא בקרבן חובה ולא בנדבה.

ב׳ ג׳. **והנותרת.** ולא כתיב והנשארת אע״ג שנשארו בכונה. מכ״מ משמעות נותר הוא בשני אופנים. חדא הוא מה שנתותר שלא בכונה. שנית מה שגרוע מן הקודם כדתיב בס״ בראשית ל׳ ל״ז הנותרות ופירש שרבה הגרועים. וכן כאן חלק הכהנים גרוע במעלה מן הקומץ. וכ״ז הוא לשון תורה אבל בלשון חכמים נקרא שירי מנחה וכ״ה לשון כתובים ותשאר האשה ופי׳ ברבה כשירי מנחה כמש״כ בהע״ש שאי׳ ח אות י׳ שאין נ״מ בין משמעות נותר לנשאר אלא מה שבכונה ושלא בכונה.

ב׳ י״א. **כל המנחה.** אפילו חלק אכילת כהנים. מש״ה כתיב לא תעשה חמץ שמכשיר לאכילה משא״כ שאור שאינו ראוי לאכילה. בל״ז אסור לאבד קדשים. אבל גבי הקטרה כתיב כל שאור.

שם. **כי כל שאור.** לשון כי אינו מדויק ובתו״כ ומובא בג׳ דרשו מזה כידוע. אבל לפי הפשט הפירוש דמש״ה אסור לעשות אפילו חלק הכהנים חמץ משום שאסור להקטיר שאור וחלק הכהנים דומה לשל גבוה. ואע״ג דרשאים הכהנים לאפות חלקם בדבש שאני התם דגוף הסולת נשאר כמו שהיה אלא שמעורב בו דבש. משא״כ חמץ הרי משתנה הקמח מאשר היה כשר להקטיר, משו״ה אסור לעשות חמץ.

ב׳ י״ג. ברית אלהיך. ומש״ה כתיב בדה״י ב׳ י״ג במלוכה ברית מלח שמש״ה רצה ה׳ להנהיג עולמו ע״י מלכות בו״ד שהשגחתם להרע ע״מ להטיב אח״כ הליכות ב״א בעולם.

ג׳ ב׳. דוקא פתח א״מ. ועי׳ מש״כ בספר שמות כ״ט י״א דבשבעת ימי המלואים שלא היה דין צפון כתיב באמת גם בעולה פתח א״מ.

ג׳ ג׳. רבו דעות הראשונים. שאלתות ובה״ג מפרשי שהוא המסס ובה״כ וריש מציא ורש״י ור״א מפרשי שהוא החלב הדבוק לכרס, ולכ״ע אשר על הקרב לא שייך לכסלים כלל. אבל מאן דמפרש

ריש מעיא הוא החלב שעל הכרכשא, מפרש אשר על הכסלים קאי על חלב שעל הקרב ג״כ.

ד׳ ב׳. **אשר לא תעשינה.** לדעת רבי דנפ״ל דמיירי דוקא בח״כ מעליה עליה, פי׳ אשר לא תעשינה דאזהרתו בלאו לאפוקי פסח ומילה אפילו מושך ערלה שהוא בשב וא״ת, מכ״מ אין בזה הזהרת לאו. ולרבנן דס״ל דנפ״ל מדכתיב בפרשת שלח תורה אחת וגו׳ דומיא דע״ז א״כ קרבן לא בעי אזהרה כדאיתא במכות דף י״ג ופי׳ אשר לא תעשינה שהוא בשב וא״ת. והא דמושך ערלה אינו בחטאת הוא משום דעיקר המצוה הוא בקום ועשה, כמש״כ בבראשית י״ז י״ג. וכן להיפך חייב חטאת על עשה שבנדה כדתנן בשבועות פ״ב והוריות והיינו משום שעיקר המצוה הוא בשב וא״ת. והיינו דכתיב אחת ממצות ה׳ אשר לא תעשינה, המצוה היא אשר לא תעשינה. ואין נ״מ באיזה פרט שבה אלא תלוי בעיקר המצוה.

ד׳ ג׳. כה״ג וסנהדרין. והא דתנן ר״פ דהוריות הורה עה״צ מתכפר עם הצבור, דוקא שהורו בשעה אחת שגם הוא תולה הוראתו עליהם וכמש״כ הרמב״ם ה״ש פט״ו הל״ד הואיל ולא סמך על הוראתו לבדה וכו׳.

ד׳ ו׳. **והזה מן הדם.** הוא מיותר. ודרשו בת״כ מן הדם שבענין. ופירשו בזבחים דצ״ג למעוטי שיריים שבאצבע מסייע לר״א דאר״א שיריים שבאצבע פסולין. פי׳ לבד שלמדנו מדכתיב זה על כל הזיה טבילה. ועדיין ס״ד שא״צ לקנח אצבעו, קמ״ל דם שבאמצע פסול וצריך לקנחו. והכי מבואר בסוגיא שם. ועי׳ להלן י״ד ט״ז.

ד׳ ו׳. הכפרה במקום הקלקול. ובירושלמי תענית פ״ב איתא דבא ללמד דבזמן שיש משוח בשה״מ יש ארון, ובזמן שנגנז שה״מ יגנז הארון.

ד׳ י״ז. **מן הדם.** בדם מיבעי כמו לעיל ו׳. ונראה דבא ללמדינו דאפילו הביא שני כלים דם יכול לטבול בכלי אחד. ועי׳ במקרא הסמוך. ועי׳ יומא דנ״ז ב׳.

ד׳ כ״ב. וכ״כ הספורנו. ונראה דלזה כוונו חז״ל בת״כ והובא בהוריות דף י״ד דמש״ה אינו מביא שעיר משעבר משום דכתיב אשר נשיא יחטא. כשהוא נשיא אין. כשהוא הדיוט לא. וקשה הא בכה״ג ג״כ אם הכהן המשיח יחטא ומכ״מ מרבינן מדכתיב והקריב על חטאתו אפילו משעבר, וא״כ נילף בק״ו בנשיא מכה״ג. אלא הפירוש דמשמעות אשר נשיא, דוקא דנשיאותו גרם לו שיחטא ולא כשעבר.

ד׳ כ״ה. **ולקח הכהן מדם החטאת באצבעו ונתן.** גם כאן הוא מיותר והכי מיבעי ונתן הכהן מדם החטאת באצבעו על וכו׳, אלא על כל נתינה לקיחה, וממילא למדנו שצריך קנוח כמו בחטאת הפנימית. וכ״כ הרמב״ם פ״ה ה״ח מהל׳ מעה״ק. והכי מוכח מסוגיא דזבחים דצ״ג ב׳ דמקשה היה מזה וניתזה כו׳ ואינו מיישב דמיירי בחטאת חיצונה. ולשון הזאה הוא כלשון המשנה וראוי להזאה אלא פשיטא דאין נ״מ.

ד׳ כ״ח. דלהוי לכפרה. ובאמת סוגית הג׳ שם מיירי לר״ש דקאמר שלהי מ׳ כריתות דאין הידור בכבשים יותר מבעזים א״כ אמאי הקדים הכתוב בחטאת שעירה. הוא משום דליכסוף נפשי׳ אבל לחכמים דר״ש הוא לפי הפשט וכו׳.

ד׳ ל״א. על כל עונותיו. ומש״ה כתיב כאן לריח ניחוח בפי׳ יותר מכל פרשיות של חטאת משום דכבר נתכפר בכיסופא.

ה׳ א׳. במסכת שבועות. וכתיב קול אלה לאפוקי אם השביע ע״י כתב וכדאיתא גיטין ע״ב קולו לאפוקי מדר״כ כו׳ והיינו כמש״כ בס׳ בראשית כ״ד ג׳ בהרח״ד דכתב הוא יד. ומשבע מפי אחרים לא מהני ידות ע״ש שהיכתב- מדעת התיס׳. והכי פשטא דקרא לשון קול

אלה. והדרשא בת״כ ובפ׳ שבועות העדות תדרש.

ה׳ ב׳. **ומכאן למדו זה הדין**. ובזה תתיישב שטת הרי״ף ר״פ בהמה המקשה דמפרש הא דבמערבא מתני הכי כו׳ רי״א אין לידה לאברים הא אבר עצמו אסור, והקשו מהא דאיתא להלן דע״ג אליבא דר״י האי אית ליה תקנתא בחזרה. וכתב הרשב״א דקאי לענין טומאות טריפה לבהמ״ק, והקשה שאינו אלא מדרבנן, ולדברינו ניזא שהוא מה״ת. אלא שבדף קכ״ג ב׳ מוכח שהוא דרבנן, ויש לדחות.

שם. **באמת הוא טמא**. זה הפירוש אינו אלא לרבי במ׳ שבועות דף ה׳ דסגי בידיעת בית רבו, וכ״כ התוספות רפ״ב דדעת המשנה הכי. ואעפ״י שרבי מפרש קרא בא״א, מכ״מ לפי הפשט הוא כמש״כ. אבל ידיעה בתרייתא ל״צ קרא דאי לא ידע האיך חייב קרבן. וכבר הקשו התוס׳ בד״ד ב׳ אבל לפי פשוטו ש״מ הוא כמש״כ.

ה׳ י״ג. **והיתה לכהן כמנחה**. אע״ג דמנחת חטאת אסור ליתן עליה שמן מכ״מ לכהן אין נ״מ בינה למנחת נדבה שאכל למשחה ולגדולה.

ה׳ ד׳. בהרח״ד **לבטא בשפתיו דוקא**. כמו לענין עדות אי׳ מפיהם ולא מפ״כ והא שפירש שמואל גמר בלבו צריך שיוציא בשפתו. ה״ה לאפוקי כתיבה אלא פירש גמר בלבו לאפוקי מהנראה ממקרא כל נדיב לב.

ה׳ כ״ג. **והשיב את הגזילה**. הקדים גזילה להיפך מדכתיב למעלה. נראה דבא בזה ללמד רק גזלן חייב באונסין אפילו לא נשבע. ובב״ק דק״ה ב׳ בפרש״י בד״ה וכחש בה למדנו לעונש דכתיב בתריה והשיב את הגזילה כו׳, משמע דגזל פשוט דחייב באונסין מהאי קרא, ורב ששת העלה דה״ה בפקדון משעה שכפר דנעשה גזלן כו׳ ולכאורה גזלן גופא מנ״ל דחייב באונסין עד שלא נשבע. אלא מדקדמיה לגזילה למדנו דבגזילה כבר נתחייב באונסין גם עוד לא כיחש. משא״כ בפקדון ואינך דוקא משעת כפירה. וכל הקודם בזמן כתיב קודם, כמש״כ להלן י״ג מ״ח.

שם. **הגזילה אשר גזל**. כלו מיותר. ודרשו בב״ק דס״ג אשר גזל כעין שגזל לאפוקי אם נשתנה הגזילה. מכ״מ פירוש אם לא נשתנה אפילו נפחת שויה אומר הרי שלך לפניך. ומכאן למדנו דגזלן קיל בזה משומר כמש״כ תוס׳ שם דנ״ו ב׳ אפילו הרקיבו מקצת דשומר חייב וגזלן פטור, והדבר מובן דכמו כן נדרש אינך מילי דאחר שנשבע נעשה כגזלן לכ״ד. והנה ל״כ במצות השבה תשומת יד וידוע מה שלמד רבא בב״מ דמ״ח מזה. אבל כ״ז לר״ח ד״א שייחד לו כלי לעשקו כו׳ אבל הרמב״ם לא פסק כר״ח והכי דעת הרי״ף כמש״כ בהע״ש סי׳ ע״א. א״כ צריך ליישב בא״א. והיינו דבהלואה ליכא דרשה דשנוי והרי שלך לפניך, אבל בעושק, יש באופן שאמר לו טול מה שעשית בשכרך וכדומה. ור׳ יוחנן דס״ל מעות קונות לטעמיה דלית ליה דרב חסדא שאינו חייב קרבן אלא כשיחד לו כלי להלואתו כדמוכח בשבועות דל״ז ב׳. ועי׳ מש״כ בהעמ״ש סי׳ ע״ב אות א׳ הוכחה לזה מדר׳ יוחנן ממילא לא קשת הא דלא הדר קרא בתשומת יד.

פרשת צו

ו׳ ב׳. **מזבח החיצון מזבח העולה**. ע״ש התמיד כמש״כ בשמות מ׳ כ״ט. ובאמת כל הפרשה הזאת מיירי רק בעולת התמיד ולא בעולת נדבה של יחיד, והחל הכתוב בתמיד הערב משום שבו עיקר הזריזות, שא״א לעשות עולה אחרת בלילה, משא״כ תמיד הבוקר.

שם. **כל איברי עולה**. ובזה יבואר הא דאיתא בירושלמי שבת פ״ב ה״ה דזר ששמש בשבת מחייב ר׳ יוסי שתים מיירי בעיכול או״פ שהיו מתעכלין כל הלילה. ולא פי׳ כמשמעו בהקטרת או״פ של תמידין ומוספין של שבת. והיינו

משום דהירושלמי מפרש הא דר' יוסי מחייב משום מכשל, ומה בישול יש כאן ומשני דכיון שהוא רוצה בעיכולן כמבשל הוא. וזה א"א ביום הקרבה וכדפרשתי.

ו' כ"א. מדיקה ושטיפה בצונן. ובהגעלה לא מיירי קרא דממילא בעי הגעלה ככל איסורין.

ז' ט'. כמבואר במק"א כמש"כ. והרמב"ם פ"י ממעה"ק הלט"ו כתב דלהכי כתיב בסולת לכל בני אהרן, משום שהיה ס"ד שאסור לחלק סולת מעט לכל אחד שלא יגיע לכ"א אלא מלא כף סולת שאינו ראוי ללוש ולאפות וא"כ הוי אמינא לחלק מנחה נגד מנחה מש"ה פי' הכתוב בזה לכל בני אהרן דאפילו במנחה זו חולקים כל בני אהרן.

ז' י"ב. שאינו מכשיר לקט. ומזה למדנו שכל מי פירות אינן מחמיצין, דלענין חמוץ אין נ"מ במה שקרוי משקה כמו לענין הכשר.

ז' י"ג. במה שנחלץ מצרה. ומש"ה נקטי חז"ל בלשון המשנה חלות תודה, ולא נקטי כמו כן רקיקין כמו בנזיר. משום שעיקר תכלית התודה הוא בחלות חמץ ומצה שנדרשים לאוכלין הרבה. ועי' מש"כ בס' במדבר.

ז' כ'. **השלמים אשר לה'.** לאפוקי אשר לחמם לנפשם כמש"כ מקרא י"א ועי' מש"כ להלן י"ז ד'.

ז' כ"א. **בכל שקץ טמא.** לפי הפשט נבכלל בזה הלשון חיה ושרץ שמתו ונקראו שקץ שדעת נפש ישראל קצה בהם. מש"ה כתיב כאן בכל ולא כמו לעיל ה' ב' דלא מיירי אלא בשרץ.

ז' כ"ט. **שלמיו לה'.** דקדוק הכתוב לה' לאפוקי אם הקריב לאכול בשר במדבר כמש"כ לעיל י"א.

ז' ל"ב. להלן ט' כ"א. שנתבאר שעדיין לא נאמר עיקר תנופה בשוק עד יום השמיני למלואים.

ח' ג'. כל העדה דרך התורה. ובזה מיושב לשון **העדה** ול"כ כל העם, היינו משום דמשמעות **העדה** היינו חשובים שיש בהם דעת **להבין.** כמש"כ בס' במדבר י"ד כ"ז.

ח' י'. אלא על המזבח. והא שהקדים משיחה והזאה דשה"מ **לפני** הזאת הדם ולא כמשמעות הצווי, **היינו** משום שהדעת נותן שלא יועיל **קדושה** לכפר טרם יהי' קדוש לענין כל **הנוגע** במזבח יקדש.

ח' י"ד. **פר החטאת.** וכן להלן **איל** העולה מיותר. ובצווי לא כתיב הכי אלא **פי'** מש"ה כך לדעת הודוי בשעת **סמיכה.** מש"ה כתיב עוד הפעם ראש פר **החטאת** ללמד שהתודה על שני חטאות **כמו** שהכפרה היה בשנים כמבואר **בסמוך.** ומש"ה כתיב ויגש דמשמעו הגשה **יותר** מהראוי, שיכפר על שני חטאות.

ח' ט"ו. **ויחטא את המזבח.** אין **פירוש** חטוי זה כמו לעיל ו' י"ט הכהן **המחטא** אותה, דשם משמעו שהוא נותן דמה **עה"מ.** ומש"ה תרגם אונקלוס דמכפר בה. **אבל** כאן הלא כתיב ויתן על קרנות וגו'. **וא"כ** משמעות ויחטא את המזבח כת"א **ודכי** ית מדבחא. ובא ללמד כדפירשנו.

שם. **לכפר עליו.** דמשיחה **והבאה** בשה"מ הועיל לקדש לענין כל **הנוגע בו** יקדש. והזאה זו מועיל לקדש **לכפר עליו.**

ח' כ'. **ואת הנתחים ואת הפדר.** באמת הפדר תחלה לנתחים כדאיתא **בחולין** דף כ"א א' אלא בא הכתוב לחלק בין **הראש** ובין הפדר. דמהא דכתיב לעיל א' ח' **את** הראש ואת הפדר למדנו דהיפה את **בית** השחיטה עם הפדר מפני שמלוכלך **בדם.** וא"כ קשה הא דכתיב עוד שם מקרא **י"ב** את ראשו את פדרו ללמדנו שקודמים **לכל** הנתחים, והרי ממילא כשמקטירין **הראש** תחלה הרי הפדר עמו. אלא צ"ל **דכשבא** הכהן על המזבח להקטיר רשאי **להבדילם.** מש"ה כתיב כאן הפסק בין ראש **לפדר.** ועי' חולין ד"צ ב'.

ח' ל"ג. **ומפתח אהל מועד. כל** אזהרות עד סוף לא נזכר בפ' תצוה. **וגם**

פה כפלו הדברים. אלא כ"ז דברי משה בעצמו כאשר יבואר.

ח' ל"ד. **כאשר עשה.** עשיתי מיבעי אלא מפני שכל הנעשה בידי משה אע"ג שלא נתמלאו ידיו בעבודה אלא סיעתא דשמיא היה על ידו וכאלו עשה הקב"ה.

ח' ל"ב. שהרי מפורש בציווי. ותו קשה הא באמת אסור להותיר והוא לאו שאין בו מעשה והאיך אמר בפשיטות והנותר.

ח' ל"ה. את משמרתי תשמור. מש"ה כתיב צויתי בבנין פועל. וכיב"ז בס' במדבר ל"ו ב' עיי"ש. יכמו לשון כאשר ציוני בס' דברים ד' ה', הפירוש הקב"ה למד עמדי כמבואר בתלמודין וכמש"כ שם בפירוש מה אני בחנם.

שם. שם. בהרח"ד. אות ג' בסד"ד. ושם ביארנו דתלמוד דילן מחולק עם הירו' דלתלמוד דילן אין הצורך שימסור יום ללילה ולילה ליום לא שחרית יערבית ולהירו' מצוה לחבר יום ללילה ילילה ליום ומש"ה תני' במכילתא שני פרקים שחרית ושני פרקים ערבית ע"ש עיד.

ח' ל"ו. הכל עשו. ולשון עשייה שייך בין במקרא היינו דקדוק בכל קוץ בין בגמרא וכלשון הג' פסחים ד"ג שייתינן האי שמעתא כגדי מסנקן היינו ג"כ בביאור יפה.

פרשת שמיני

ט' ד'. לזבח לפני ה'. ואילי דרשת הת"כ הוא מדלא כתיב להקריב לה' כמו לעיל ז' י"א.

ט' ה'. ומרומז באורייתא ג"כ. ומש"ה כתיב כאן העדה היינו שיש בהם דעת לעות דבר בעתו, כמש"כ לעיל ח' ג'.

ט' י'. **וירא אליכם.** להלן מקרא כ"ג כתיב כבוד ה' אל כל העם. ועי' מש"כ שם.

שם. אהרן ובניו יקטירו. וזה גרם לשלמה שבעת חנוכת המקדש לא התענה ביוהכ"פ משום שאכילת קדשים משלחן גבוה מביא לאהבת השם. וכן השהה בנין ביהמ"ק ד' שנים משום שנוח להקריב בבמות שהוא בכ"מ וכמש"כ בדברים ד' כ"א.

ט' ז'. **בעדך ובעד העם.** ול"כ עליך ועל כת"א עליך ועל עמא. והיינו משום דלא היו הקרבנות המכפרים וכמש"כ בפ' אחרי גבי יוהכ"פ. וה"נ אותו היום היה חביב לכפר גם בלי הקרבן או משום שלא היה כפרה גמורה וכדבר אהרן להלן יו"ד י"ט ע"ש.

ט' י'. שלא כדין לדורות. זה הפי' הוא לפי דעת הראב"ד בפי' הת"כ פ' מצורע פ"ד במקרא והעלה את העולה אבל אינו מוכרח הכי. ויש לומר דאחד שהתחיל בחטאת מצוה לגומרו גם הקטרה אע"ג דהקטרת העולה עדיף מכ"מ מצוה שהחל בה א"א להעבירה מידו אע"ג דאיכא דעדיף מינה. והכי דייק פרש"י בזבחים ר"פ כה"ת דהא דינן דהקטרת העולה קודם לאמורי חטאת היינו אם כבר נזרק דם שניהם וכ"כ בפי' הכ"מ פ"ט מ"ה תו"מ בשם הרי"ק והא דביוהכ"פ הוא להיפך אלא מתחיל בעולה וגומרו ואח"כ מקטיר אימורי חטאת היינו משום שכבר הפסיק מעשה החטאת בענינים אחרים בין דם להקטרה משא"כ בחטאת חיצון תומ"י שמזה דמה מקטיר אימורין ואח"כ בא לעולה. ולפי זה יתפרש כאשר צוה וגו' דקבלה למה שהתחיל גומר אע"ג דאיכא עדיף מינה.

ט' י"ז. היתה אחר החטאת. וכדאיתא בנזיר ד"ס ב'. אלא זה לפני זריקת דמים וזה לאחר זריקת דמים.

ט' י"ט. חוזר לשניהם. או ה"פ ואת החלבים מן השור ומן האיל. ואח"כ מפרש מהו החלב היינו האליה מן האיל והמכסה והכליות ויה"כ. וא"כ

נקרא גם כליות והיותרת חלבים. ולזה כיון הרמב"ם הל' מאכלות אסורות פ"ז ה"ה במש"כ כמו שיקראו חלבים כליות ויותרת הכבד לענין קרבן. ולזה הפירוש לא פירש הכתוב כאן חלב שעל הקרב כמו בשמות כ"ט י"ג עיי"ש.

ט' כ"ב. **וישא אהרן את ידו.** כתיב ידו וגם לשון אל העם אינו מדויק ויותר נכון היה על העם. אלא תחלה הרים אהרן ידו אחת על העם שידעו כי יברכם למען יכונו דעתם לכך. וכדאיתא ירושלמי מגילה והובא ברמב"ם ושו"ע או"ח סי' קכ"ח סכ"ג ואח"כ הרים שתי ידיו ויברכם.

שם. ומש"ה עלה על המזבח. מכאן נהגו לעלות על מקום גבוה לדוכן.

ט' כ"ג **אל כל העם.** אפילו הדיוטים. וגם יש כאן שנוי לשון מלעיל מקרא ו' שאמר משה אל העדה וירא אליכם כבוד ה' וכאן כתיב כבוד ה' תחלה ואח"כ אל כל העם, והיינו משום דמשמעות העדה המה החשובים דוקא כמש"כ לעיל ח' ג', ולעיל אמר משה להחשובים זה הדבר וגו' וירא אליכם בדיוק דוקא אליכם מש"ה הקדימו ולפי ביאורנו שם בהעמ"ד ובהח"ד דוקא לחשובים שנכספים לכך אבל כאן במעשה היום ירד כבוד ה' אל כל העם מש"ה הקדים המקרא כבוד ה'.

י' ד'. **ויאמר אליהם קרבו.** בשני טעמים. איתא במדרש לק"ט לפי שהיו יראים ליקרב עד שאמר להם ב' פעמים.

שם. **אל מישאל ואל אלצפן.** לפמש"כ לעיל ס"פ ויקרא ובכ"מ היה ראוי לכתוב למישאל ולאלצפן. אלא נראה דעמדו באותה שעה אצל משה משתתפים בצערו, וא"כ היה ראוי לכתוב ויאמר משה למישאל או אל מישאל, אבל קראם בשמם לחביבות באשר ראה אותם מצטערים יותר מכל המשפחה.

י"ד י"ב. מקום קדוש יותר. כמבואר בלשון הכתוב להלן י"ד י"ג ושחט את הכבש וגו' במקום הקודש שהוא צפון המזבח.

י' י"ג. במדבר י"ח ד'. ולפמ"ש לעיל ה' ל"ה דלשון צויתי בשורוק משמע שנצטוה משה בעצמו. מבואר כאן דאמר שהוא נצטוה בשעת אכילת החזה של שבעת ימי המלואים כך.

י' י"ד. **אתך.** והא דלא כתיב אשתך משום דהיא אוננת ובנית היו קטנות.

י' ט"ו. **שוק התרומה.** הקדים השוק לחזה, משום דעיקר החדוש בזה המקרא הוא התנופה בשוק.

שם. ולא כפירש"י שם. שפי' הכל לענין אכילה באנינות שהרי לא מיירי בזה המקרא באכילה.

י' ט"ז. בהרח"ד. על מעשה העגל. הן אמת שבת"כ תני' איני יודע איזה נשרף כשה"א ואיתה נתן לכם לשאת את עון העדה לכפר עליהם, איזה שעיר נושא את עון העדה זה שעיר של ר"ח ושעיר חטאת אחד לכפר עליכם. ועם זה תמוה. אבל יש לבאר שדקדקו חז"ל לכפר עליכם משא"כ בשעיר שמיני כתיב לכפר בעדם ומש"ה הביא הת"כ מקרא דכתיב גבי מוסף של פסח ולא של ר"ח דלא כתיב זה הלשון אלא משום דהיקשו כל המועדים זל"ז ור"ח אינה מועד. כ"ז יש להסביר ברייתא זו. אבל פרש"י שלא לכפרה דא קשה. [אגב נפלא ממני לשון תפלת מוסף ר"ח ושעירי עזים לכפר בעדם ולמה לא נאמר לשון המקרא לכפר עליהם והי' יאיר עיני. ונראה כי באמת עיקר כפרת שעיר ר"ח הוא על טומאת מו"ק שאין לבו זה החטא וא"כ על מה אנו מתפללים זכרון לכלם יהיו. אלא משום החטאת מכפר על עשה כדאי' בזבחים ד"י ע"ז אנו אומרים זכרון וכו' ועל חטא עשה תשובה לבד מכפרת וחטאת מסייע מש"ה אומרים לכפר בעדם.]

י' י"ז. ולא נעשה בה מצותה עוד. וכמש"כ לעיל מקרא כ"ב. ומש"ה נענש במיתה מי שהוציא מזוזה מן הבית שיצא כדאיתא במס' ב"מ פ' השואל ומן

הטעם שכתב השאלתות ס' קכ"ז עיי"ש מש"כ בהע"ד אות ה'.

י"א ג'. **מפרסת**. מלשון פורס על הלחם דמשמעו מחתך ומחלק. **פרסה** מלשון דש והולך על הארץ וכך ת"א ורש"י. **ופרסה איננו מפריס**. פי' מקום הדישה אינו מחולק.

י"א ח'. היינו בפסחים דמ"ה. והראב"ד לטעמיה דס"ל אין מבטלין איסור הוא מה"ת והיינו מהאי קרא.

י"א י"ד. שני מינים בכלל. משא"כ אינך דכתיב למינו לא נודע לחז"ל בשם הנכללים בו אבל בודאי ישנו.

י"א ל"ב. **וטהר**. מיותר מאי מקרא חסר וטמא עד הערב כמקרא הקודם. ומכאן יצא הדרש בתו"כ והובא ביבמות דע"ה דטהור גם לפני הערב למעשר יטמא לתרומה ועי' להלן י"ז ט"ו.

י"א ל"ה. ומיקרי עליו. והיינו מן השפה ולפנים כדתנן כלים כ"ח מ"ז.

י"א ל"ו. בור לאדם במ' סאה. ואע"ג דכבר למדנו זה ההפרש להלן ט"ו מקרא ט' כמבואר שם אבל שם לא למדנו אלא דבמים חיים דכתיב בזב שאינו מים חיים. עוד יש הבדל בין מעין ובור דמעין מטהר בזוחלין ג"כ ובור דוקא באשבורן, והוא מלשון מקוה מים, דקאי גם על בור. וא"א לומר דזה אינו אלא בפחות ממ' סאה בענין אשבורן ולא מ' סאה, דא"כ היה ראוי לכתוב אך מעין בור ומקור מים ובדרך לשה"ק דהוי המחלק כתיב בשם האחרון. אלא ללמד דמקוה קאי גם על בור, ולא על מעין. דבזה כתיב אך למעט דבמעין א"צ שום תנאי רק שיהא מעין.

י"א מ"ו. **והעוף**. היפך המקרא הסדר באזהרה דכתיב אזהרת החיה אשר במים קודם להעוף. אלא בא להקיש עוף לבהמה לשחיטה כדאיתא בגמרא.

פרשת תזריע

י"ב ד'. **בימי נדת דותה תטמא**. היינו שאסורה לבעלה ג"כ כדפירשנו.

י"ב ה'. לא תגע וגו'. מש"ה כתיב על משא"כ לעיל לא נזכר עדיין דיני דם טוהר כתיב בדמי.

י"ב ו'. ודעת חז"ל ידוע. ועי' מש"כ לעיל ד' כ"ח דר"ש לטעמיה בסוטה אבל חכמים ס"ל כמש"כ.

י"ב ב'. בהרח"ד והיא גורמת הרחקה. ומש"ה כתיב ביחזקאל כ"ד י' טמאת הנדה ענו בך הרי דמקרי ענו משום שהוא שלא ברצון .והא דכתיב שם ואת אחותו בת אביו ענה בך הפי' בת אביו ולא בת אמו והוא שונאה כמש"כ בס' בראשית ל"ז כ"ז ומש"ה ענה אותה באונס ושתי עברות המה אחותו ומאנס.

י"ג ב'. מעור הבשר. ועוד מבואר דזה נוגע לענין דאם נשתנה טבע אות המראה ואין בהרת זו עמו טהור.

י"ג י'. **ומחית בשר חי**. ת"א ורושם והוא משורש ומחה על כתף, ימחאו כף שהוא מלשון חיבוק חזק והמ"ם מן השורש ולא כלשון משנה שנגע מטמא במחיה. דשם משמעו מלשון בשר חי והמ"ם הוא שימוש כמו משכן וכדומה. אבל במקרא זה אי אפשר לפרש כן שהרי כתיב ומחית בשר חי וכן להלן כ"ד והיתה מחית המכוה ע"כ פירושו שנתחבר למכוה בהרת וגו'. ודרך המקרא לסמיך לשון דומה לחבירו כמו מפרסת פרסה. לעיל י"א ג' ועי' שמות ב' י' ובראשית ד' כ"ה.

י"ג ז'. אלא פשיון. והא שלא פירש הכתוב דמכ"מ עמק מראה מן העור, דבל"ז אינה מטמאה אפילו בפשיון היינו משום דמיירי בכהה שהיא שאת ושוב א"צ להיות עמק כמש"כ בשם השאלתות.

י"ג י'. שהרי מחיה אין שם. וה"ה בהרת מטמא במחי'. אלא שזה הדין מצוי יותר בשאת עפ"י טבע

הנגע מש"ה כתיב בשאת. וכמש"כ להלן י"ט.

י"ג כ"ט. **כי יהי' בו נגע.** בהם מיבעי כמו להלן ל"ח כי יהי' בעור בשרם. אלא אי כתיב הכי ה"א דכל אחד כאורחי' וזקן אינו אלא באיש וזקן האשה אינו מטמא בנתקים. מש"ה כתיב ביה לשון יחיד ומשמע יותר על דסמיך ליה כמש"כ לעיל כ' וא"כ למדנו דגם באשה מטמא בראש או בזקן כדאיתא בקדושין דל"ה.

י"ג ל'. נגע אחר ממש. ואינו כמו שאת ובהרת שאע"ג שנשתנה מזה לזה אינו נידון מחדש כמש"כ לעיל מקרא ו'. אבל כאן אם נעשה קרחת מראה עור בשר נגע הוא.

י"ג מ"א. הבא בחקירה מעצמו. והמקרא בספר דברים כ"ט י"ז קורא שני אופני האפיקורסות בשם ראש ולענה. יעי"ש דאע"ג דשבוש באמונה בלי דעת גרוע, מכ"מ בזה הפרט גרוע אפיקורוס מצד השכל שהוא ממשיך לגסות דעתו את אחרים יותר מאופן ראשון.

י"ג נ"ז. **בבגד או בשתי.** חזר המקרא ופירש גם כאן כמש"כ במקרא נ"א לענין פשיון. ה"נ לענין חוזר דאפילו חזר לאיזה לגסות דעתו את אחרים יותר מאופן ראשון.

פרשת מצורע

י"ד ה'. **את הצפור האחת.** הברורה שבשתים. תו"כ.

י"ד ח' **מחוץ לאהלו.** פרש"י שאסור בתה"מ. אבל הסמ"ג והגר"א ס"ל דאסור להיות באהלו ממש ג"כ אלא הוא מנודה מביתו. וזה ג"כ אסור בתה"מ. וביארנו בהע"ש ס' ל' אות ד' מקור מן הגמרא.

י"ד י"ג. **במקום הקדש.** אצל המזבח בצפון. ועי' לעיל י' מקרא י"ב בהע"ד.

י"ד ט"ז. **וטבל הכהן.** האי וטבל מיותר והכי מיבעי והזה הכהן באצבעו הימנית מן השמן וגו' וכ"ה להלן כ"ז. אלא מזה דרשו בת"כ על כל הזאה טבילה. וכמש"כ לעיל ד' ו' עיי"ש.

שם. **מן השמן.** בשמן מיבעי. ונראה דהיינו דתניא בתו"כ עמש"כ והזה מן השמן, על כל הזאה טבילה. וקשה דזה דרשינן מדכתיב וטבל והזה. ולכאורה היה לנו לדרוש מן השמן השני שבענין כלומר דשירים שבאצבע פסולין וצריך לקנח אצבעו כמש"כ לעיל שם. וכ"ה בפ' חקת דדרשינן מדכתיב מדמה מיותר על כל הזיה טבילה וצריך לקנח אצבעו כמבואר בזבחים דף צ"ג. ובאמת כאן במצורע בשמן לא נזכר ברמב"ם הל' מח"כ פ"ד שצריך לקנח אצבעו בין כל הזאה. וא"כ מן השמן השני מיותר. אלא נראה דמש"ה כתיב גבי וטבל ג"כ מן השמן כמו בהזאה, ללמדנו שאותו השמן שטבל בראשון כשר, אלא צריך טבילה אחרת ג"כ וא"צ לקנח אצבעו.

י"ד י"ז. **על תנוך.** עיי' מש"כ בזה בפ' שמות כ"ט מקרא כ'.

י"ד י"ט. ולא חיישינן לסמיכה. ומזה למדנו עוד דאע"ג דטמא מת אינו משלח קרבנותיו מקרא דיחזקאל מ"ד כ"ה כ"ו דכתיב בט"מ ואחרי טהרתו שבעת ימים יספרו לו וגו' וכדאיתא במו"ק דט"ו ב' וכפירש"י שם והכי פסק רמב"ם פ"ח מביאת המקדש הלי"ב, ומזה למדנו דה"ה מצורע כדאיתא שם במו"ק וכ"ה ברמב"ם שם הלי"א. מכ"מ זב אע"ג שהוא ג"כ טעון ז' ימי ספירה מכ"מ מביא קרבנותיו. והיינו מהאי קרא ודרשת הת"כ הנ"ל, וה"ה ערל דאיתקיש לזב.

י"ד נ"ג **וכפר על הבית וטהר.** שלא יהא חוזר עוד לצרעת. ועי' לעיל י"ב ז' ולהלן ט"ו ל'.

ט"ו ח'. מיקרי שפיר בטהור. והכי משמעות בלשון ב"א כדאיתא בנדרים ספ"ט עד שתרוקי ברשב"ג ורק אבגדיו. וה"נ לא מקשה אלא משום דלזילותא קמכוין, הא משום לישנא סגי.

שם. משא מעינות זב. הן אמת שבנדה ד' נ"ה ב' דרשו משא

זיבה דמטמא מדכתיב בטה״ר מה שביד טה״ר טמאתי לך, מכ״מ בשבת דף י״ד ב׳ היבא דרשה זו לענין זיבה הנוגע בכלים שהכלי טמא ורש״י מחקו. אבל נוסחת הג׳ קשה למחוק. אלא הסוגיות פליגי ידריש לע״א. ומשא זיבה למד ממש״כ מפשטא דקרא.

ט״ו י״א. אין מדויק לשון כל אשר. דמה מקרא חסר ואשר יגע וגו׳. אלא מיירי בהיסט שדומה היסט האדם לנוגע בכליו. ועי׳ במקרא הסמוך וכלי חרש וגו׳ וכל כלי עץ. ויש להבין אמאי כתיב וכל כלי עץ יותר מכל״ח. אלא מיירי בהיסט. מש״ה בכל״ח ע״כ מיירי בהיסט דמגע ממש מבחוץ אינו מטמא ומאירו א״צ מגע. אלא מיירי בהיסט. אבל בכל״ע היה אפשר לפרש במגע ממש. מש״ה כתיב וכל כלי עץ היינו היסטו שנוגע בכלו בכלי ג״כ.

ט״ו י״ד. **יקח לו.** האי לו מיותר. וכן להלן כ״ט תקח לה. וביולדות כתיב ולקחה שתי וגו׳ אבל שם מיירי שהיא מפרישה חטאת ועולה וא״כ בע״כ מקדישים תחלה ואסורה בהנאתם. משא״כ כאן דמיירי שהכהן מפריש אחד חטאת ואחד עולה והזב מביא סתום א״כ יותר טוב שלא יקדיש כלל עד שיתנם לכהן. מש״ה כתיב יקח לו לעצמו. להנאתו. שרשאי ליהנות מהם כדאיתא בפסחים דכ״ב בלכם שלכם יהא.

ט״ו י״ח. **ורחצו במים.** לא היה צריך לכתיב אלא ורחצה שהרי בו כבר כתיב. אלא ללמד דדוקא ביאת ישראל שגם הוא טעון טבילה לאפוקי ביאת גוי שאין ש״ז בגלי מטמאה.

ט״ו י״ט. **תהי׳ בנדתה.** הלשון מיותר וידוע דרשת ר״ע. ורש״י פי׳ לפי הפשט בנדתה שהיא מנודה ממגע כ״א. וקשה א״כ זב נמי הכי, אלא הפי׳ דאשה בטבעה להיות נדה בעת וסתה. מש״ה כבר מוכן חדר לישיבתה באותה שעה, וצוה הכתוב דאפילו פסק הזיבה מכ״מ שבעת ימים תהי׳ באותו מקום נדתה. ועי׳ מקרא כ״ה.

ט״ו כ״ג. **ואם על המשכב.** יש לדקדק אמאי לא כתיב אם על המשכב אשר היא שוכבת עליו כמו בכלי מושב כתיב אשר היא יושבת עליו. אלא משום דמשמעות ואם משמע אע״ג שאין ראוי להיות כן וכמש״כ בסמוך במקרא כ״ח. מזה למדנו שאסור לישב עמה ביחד על כלי אחד. ומכ״מ עם עבר וישב עמה אינו טמא עד נגעו בה. אבל בשעה שאינה יושבת ע״ז הכלי פשיטא שאינו מטמא שהרי רשאי גם לכתחילה לישב עליו. משא״כ במשכב אפילו אינה שוכבת עמו אסור לשכב על משכבה. מש״ה שייך לשון אם אפי׳ בשעה שאינה שוכבת עליו. ומכאן למד רב האי גאון והובא ברא״ש ס׳ תינוקות סי׳ ב׳ דאסור לשכב על מטת אשתו נדה.

ט״ו כ״ה. **כימי נדתה.** פי׳ אפילו זבה אינו בטבע והרי היא כמו זב מכ״מ כימי נדתה וגו׳.

ט״ו כ״ח. **ואם טהרה מזובה.** אין הלשון מדויק והכי מיבעי וכי תטהר כמו בזב לעיל י״ג וכי יטהר שהרי דרך הוא לפסוק הזיבה. ואם משמעו אע״ג שאין הדרך להיות כן אבל מכ״מ יהא כן. ונראה דכלפי דכתיב וספרה לה, ודרשינן לעצמה שהיא נאמנת לומר שטהורה היא ופסקה מלזוב. ועדיין הייתי אומר שלא האמינה התורה אלא היכי שאינו נגד החזקה, שהרי אינה מוחזקת שתראה תמיד וכמש״כ תוספות ריש גיטין וכ״ה בנזיר ס״ו אבל היכי דמצד חזקה ודאי ראתה מנלן דנאמנת לומר שלא ראתה כמו בשעת וסת וכדומה מש״ה כתיב ואם טהרה מזיבה, אפי׳ הגיע וסתה ובחזקה שזבה ואם מכ״מ טהרה מזובה, וספרה לה שהיא נאמנת ע״ז. ועשו״ת חת״ס יו״ד סי׳ קמ״ד שנדחק הרבה בזה.

ט״ו כ״ט. כתיב האחד חטאת. ומש״ה לא כתיב ועשה אותם הכהן כמו לעיל ט״ו משום דמיירי שהביאה אחד אחד בפני עצמו.

ט"ו ל'. **מזוב טומאתה.** ולא כתיב מזובה כמו לעיל ט"ו והיינו דזיבה יש באשה ממראות טהורות ג"כ וגם זה חולי ואמר הכתוב דהקרבן לא יועיל אלא להטהר מזוב טומאתה ולא לשארי זיבה.

ט"ו ל"ב. **לטמאה בה.** הוא מיותר ומשמעו לתאוה. וכל הנאה שיש בו איסור מכונה טומאה כמש"כ להלן י"ח כ'. ובאשר לעיל כתיב כי תצא ממנו דמשמע אפילו באונס כמש"כ במקרא ל"ג וס"ד דאם הוציא ש"ז לטמאה היינו לתענוג חמור מש"ה כתיב כאן לטמאה בה. ובת"כ תניא דמיה ענין סתירה שסותר יום א' כזיבה. והיינו דמלמדנו כאן דאפילו הוציא ש"ז לטמאה בה מכ"מ אינו סותר אלא כמו הטומאה אינו אלא יום א' כך הסתירה אינו אלא יום אחד.

פרשת אחרי

ט"ז ב'. כאשר יבואר. ובזה יתיישב הא דכתיב במקרא ה' ואיל אחד לעולה וקי"ל דהוא איל דמוספין. ולכאורה קשה א"כ למאי כתיב אותו איל יותר מכל מוספין והשתא ניחא דמיירי הכא שלא ביוה"כ.

ט"ז ה'. **ואיל אחד לעולה.** האי אחד מיותר. ופירשו בגמרא יומא דף ע' ללמד שהוא האיל דמוספין.

ט"ז ו'. **וכפר בעדו ובעד ביתו.** בכל הפרשה כתיב בלשון זה ולא וכפר עליו ועל ביתו, היינו משום דיוהכ"פ מסייע לכפרה ואין כפרת הקרבן בשלימות ועי' לעיל ט' ז'.

ט"ז י"ז. שמכפר על לשה"ר. וזהו הלשון ובעד כל קהל ישראל. עון שישנו בכל ישראל וכדאיתא בג' ב"ב דקס"ה א' והכל בלשה"ר ומפרש באבק לה"ר.

ט"ז כ"א. לכל מיני עבירות. ובת"א משונה כאן מבמקרא ט"ז ול"ד, ונראה דהוא טה"ד וצ"ל להיפך כאן הפירוש לכל חוביהן היינו מיני עבירות ולעיל לכל חטאיהן אופני החטא של מז"ק.

ט"ז כ"ג. אחר כל הכנות הללו. ומש"ה כתיב אל אוהל מיעד ולא אל מבית לפרכת דשם היה כף ומחתה. אלא משום דבאהרן משמעו שבא לתפלה בבית החיצון כדתנן יומא נ"ב. אלא דשם מיירי לדורות תנן שהיה מתפלל בשובו מן הקטרת. דא"א לאחר התפלה עד שובו מהזאת הדם דאז יהא בידו הדם שבמזרק וא"א להתפלל. וכן בשובו עם כף ומחתה, מש"ה תנן שהי' מתפלל מיד אחר הקטרת, אבל אהרן נכנס בכיון לתפלה. ממילא עדיף לאחר כל המעשים.

ט"ז ל'. לטהר אתכם. פי' משום שיש עבירות שמלבד החטא הם מטמאין את הנפש כמו מאכלות אסורות אשר אפילו בשעת הסכנה דמותר מכ"מ מטמטם את הלב. וא"כ ס"ד דאע"ג שהקב"ה מכפר מכ"מ נשאר בטומאתו, מש"ה הוסיף המקרא דהכפרה יהא לטהר ג"כ להסיר הטומאה. ובאשר ידוע דכפרת היום בלי השעיר אינו אלא בסוף היום, וא"כ עוד בכל היום הוא בטומאתו ע"כ מסיים המקרא לפני ה' תטהרו. פירוש טמטום הלב אינו אלא בשעה שאינו עומד לפני ה' אז גורם הטמטום לשכוח את השם כמש"כ בס' דברים ו' י"ב פן תשכח את ה' וגו'. אבל ביוהכ"פ שעומד לפני ה' האדם עצמו מטהר ומנקה עצמו וכך היא המצוה. ובסוף היום בא הכפרה והטהרה בכח דבר ה'.

י"ז ה'. והכא רשות כמש"כ. ומש"ה לא נזכר בפרשה זו עולה כמו בפרשה דבסמוך. אלא משום דמיירי כאן באכילת בשר דתיאבון, ומש"ה ביארתי לעיל ז' כ' מדיוק המקרא שאין איסור כרת באכילת בשר שלמים בטומאת אדם. אלא בהובא לה'. ולא כדי שיאכל בשר במדבר, דכל שאין מצוה בהכשרו אין איסור שלא בהכשרו כמוש"כ תוס' יבמות דל"ב ב' ד"ה בע"מ. וכן הרבה.

י"ז ח'. הז' ח"כ. ופירש הכתוב

מבית ישראל, שמשמעו אדם המעלה כמש״כ להלן כ״ב י״ח. והגר ההדיוט יותר מישראל פשוט ג״כ שכולם חייבים כרת על העלאת חוץ.

י״ז ט״ז. **בהא במשמע כל עוף שחוט.** אפילו עוף טהור דמיירי בי׳ אשר יאכל, וא״כ מאי אריא טריפה שנשחט. ותו אאל״כ דעוף טהור שנשחט ונאכל יהא מטמא ותו אפי׳ טריפה שנשחט קשה דק״ו הוא.

י״ח ו׳. **אל כל שאר בשרו.** משמעות שאר יש מפרש לשון תשה״מ ויש מפרשים לשון בשרו. והכי הפירוש כי אם לשארו ז׳ אשתו בשני אופנים ותליא במחלוקת בשארה כסותה ועונתה, אי הפירוש לפום בשרה תן כסותה אי שארה זו תשה״מ. הא לשני הפירושים דוקא נשואה ולא אריסה. אך בעריות אע״ג דכתיב שאר מכ״מ ארוסה בכלל ומשנה מפורשת היא בסנהדרין פ״ז בכלתי יאשת אב בין מן האירוסין בין מן הנשואין והכי מבואר עוד בכ״מ. וצ״ל דלשון שאר בשרו ודאי משמע קריבת בשרו וארוסה כבר נתקרבה לבשרו כדאיתא סנהדרין דכ״ח ב׳ התם בשארו תלה רחמנא אכתי לאו שארו היא הכא משום אקרובי דעתא הוא וכו׳. ושאר בשרו משמע קריבת דעתי׳ לבשרו, והיא מלשון אחינו בשרינו. והייני נתארסה לבשרו קיימא באיסורא. ולזה כיון בת״א קריב בסרי׳.

י״ח י׳. **ודברים המרגילים לכך.** והוי כדאיתא בירושלמי תרומות פ״ו דר״ל דס״ל ת״ש מותר מה״ת יודה דאסיר בדעתו להשלים.

י״ח ט״ו. **אשת בנך היא.** אע״ג שהוכחנו להלן כ׳ ובכ״מ דמשמעות אשת היא מיוחדת לו אפילו עוד לא נשאת לו, מכ״מ כלה לא מיקרי אלא נשואת בנו ומזה למדנו על כל אשת קרובים דפירושים דוקא נשואות או ארוסות ולא מיוחדות.

י״ח כ׳. **איסור נקרא טומאה.** ועדיין מיותר הוא כיון דאפילו לזרע אסור מכש״כ לטמאה. ונראה דשורש אשת בלה״ק אינו דוקא נשואה ממש אלא מותרת לינשא לו וכמש״כ בדברים ריש פ׳ תצא במשמעות אשת יפ״ת, שהיא עומדת להנשא לאיזה איש. וה״נ היה במשמע אשת עמיתך, מיוחדת אליו. והכי מבואר בס׳ שמואל ב׳ י״א אשת אורי׳ החתי והלא באמת לא היתה א״א ממש וכדאיתא בגמרא. והכי ודאי מוכרח מדדאג דוד כ״כ על הילד, ואם היה ממזר ח״ו היה לו לברך את המקום שהרגו, אלא ילד כשר היה. וגם נתן הנביא לא הוכיחו אלא על העול שעשה לאורי׳ ולא על עון ניאוף. אלא ברור שלא היה בזה עון בועל א״א, ומכ״מ קראה דוד בעצמו אשת אורי׳, אלא הפירוש מיוחדת אליו. וא״כ היה עולה עה״ד דמוזהרים עלה ג״כ, וכמו בב״נ דאיתא בסנהדרין דף נ״ז דאפילו יחד לו נהרגים עלה, מש״ה פירש הכתוב דוקא לטמאה בה, היינו א״א ממש, דבמה שבא עליה נטמאה וגם הוא נטמא עמה. ועי״ע להלן כ׳ מקרא ו׳.

י״ח כ״א. **ומזרעך.** לא כתב וזרעך אלא מזרעך קאי על המקרא הקודם, שבא על א״א והולד ממזר מכ״מ לא תתן וגו׳. עי׳ סנהדרין ס״ד זרע פסול מנין ת״ל כי מזרעך.

י״ח כ״ג. **לטמאה בה.** רמז לנו המקרא דבבהמה א״א להיות לזרע דאין בהמה מתעברת מן האדם, זולתי דולפנין דהם בני ימא כדאיתא בבכורות ח׳. ואין הביאה כ״א לטמאה בה היינו תענוג של איסור.

י״ח כ״ו. **האזרח והגר.** בין אורח שהוא ת״ח ובן גר שאינו כן, מכ״מ איש לפי ערכו התורה שומרתו. ואזרח גברי משמע כדאיתא בסוכה דכ״ח דנשים אין בה מצוה דת״ת ואין עסק התורה משמרתם. וכדאיתא בסוטה ד״כ דהמלמד בתו תורה מלמדה תפלות.

פרשת קדשים

י״ט ה׳ **זבח שלמים לה׳** לאפוקי אם זובח לשם אכילת בשר שנאסר במדבר כמש״כ בפ׳ אחרי.

י״ט י״ט. בטבע כל אחד. וזהו מאמרם בסנהדרין ד״ס את חקתי תשמרו חקים שחקקתי לך כבר כו׳.

שם. וידועים לחכמי הטבע. שהקושר חוט שזור צמר ופשתים בחוט הברזל של הטעלעגראף מפסיק המשכת דבר שנדבר מרחוק, הרי הוא משנה טבע הברזל וחקי הטבע שבה. ובזה מבואר מה שלא הוצרך הכתוב לפרש דאיירי דוקא בצו״פ כמו באזהרה דלא תלבש שעטנז, היינו משום שכאן כתיב את חקותי תשמרו, שלא ישונה טבע חקי שו״א, וממילא אין בזה אזהרה אלא בצמר ופשתים. אמנם לא בשביל זה אסרה תורה, שהרי מותר לארוג שעטנז ואינו אסור אלא ללבוש. אלא מזה ידענו שחל על שעטנז איזה רוח המאבד את כחו והוא מזיק את הלובשו ג״כ. וג״ז ידוע גם לאיזה מחכמי אוה״ע.

י״ט כ״ג. **ונטעתם.** ברבה איתא שזה ג״כ מצוה שיטעו הרבה ונטיעות מרבה ישוב הארץ כדאיתא בעירובין פרק ב׳. ובב״ר פס״ד שכן בארץ הוי נוטע וכו׳.

י״ט כ״ז. **ולא תשחית.** שני קרא בדיבוריה וכתיב בל״י ללמד דלא זקן אשתך כדאיתא קדושין ל״ה.

י״ט ל״ג. להזהר בארץ נכריה. ועי״ע ס׳ שמות כ״ב כ״א דנכלל בלשון רבים, דאפילו רואה שאחד מאנה אותו והוא שותק ה״ה בכלל מאנה.

י״ט ל״ד. **כאזרח מכם.** ומכ״מ פירשה תורה אזהרה בפ״ע באונאת דברים לגר ולא נכלל באזהרה, דאזרח דכתיב להלן כ״ה י״ז ולא תונו איש את עמיתו, היינו משום דגר חמור בזה הפרט דבישראל כתיב את עמיתו דמשמע עמית בתורה ובמצות משא״כ רשע כמש״כ הנמוק״י סו״פ הזהב. והיינו דתנן היה בעל תשובה לא יאמר לו כו׳ דוקא בעל תשובה, מה שאין כן בגר אפילו הוא חוטא. והיינו דתנן היה בן גרים וכו׳ ולא תני היה גר, אלא גר מסתמא הוא צדיק אבל בן גרים, דרכו להיות רשע שהרי אביו מגיירו בעל־כרחו. וכמש״כ בדברים כ״ד י״ז. מכ״מ אסור לאנות אותו. והא דאיתא התם אם היה גר בא ללמוד תורה לא יאמר לו פה שאכל נבילות וטרפות ילמוד תורה שנתנה מפי הגבורה, הרי דאשמעינן אפילו בגר עצמו. ולק״מ דהתם אף אינו בא לצערו רק להסביר לו כי אינו מסוגל לתורה מחמת שאכל נו״ט שמטמטמין את הדעת גם זה אסור.

כ׳ ב׳. משום שמסופק בפרנסתו. ועוד אם אינו מאמין בהשגחה רוחנית היך הוא מאמין במולך שיועיל לפרנסה.

כ׳ ח׳. לבד מועיל לזה. וזהו שמסיים המקרא אני ה׳ מקדשכם, לתפלה ולעמוד לפני.

כ׳ יו״ד. **ואיש אשר ינאף.** כאן שינה הלשון מכל פרשת עריות ולא כתיב אשר ישכב אלא משום דלא נפרש אשת איש מיוחדת אליו וכמש״כ לעיל בפ׳ אחרי, מש״ה כתיב ינאף בזה הלשון אינו חל אלא על האסורה על בעלה ומביא לידי כעס ואנף גדול.

שם. אפילו ברצון. ויש לפרש הא דאיתא בסנהדרין ל״ג ב׳ טעה בנואף ונואפת מהו. היינו שסברו דבא״א אין עונש מיתה אלא בשלא ברצון הבעל דזהו משמעות נואף ונואפת. ומסיק הגמרא אימתי אינו חוזר כגון שטעה שלא כדרכה, פי׳ דוקא בא״א דכתיב נואף ונואפת דמשמע ביאה שדרך הבעל להקפיד, משא״כ שלא כדרכה. וקרוב לזה פי׳ הר״ן.

כ׳ כ״ג. מיישר הדעת והשכל. של ההמון שלא נמשכו אחר התאוה יבזה שיש חכמי תורה בקרבם יהיו נזהרים שלא ילכו מצד חוקי הגוים. וגם

ההולכים מצד התאוה ג״כ לא יגיעו לכך.

כ׳ כ״ד. כן בכל העמים. ויותר מתפרש אשר הבדלתי אתכם, גם שלא בהיות ישראל בארצם רק מצד לאומיותם המה מובדלים מן העמים וממילא גם בישוב הארץ הם משונים.

פרשת אמר

כ״א ד׳. גדול בקרב ישראל. ומשמעות בעל בעמיו גדול בקרבם כמו בעלי יריחו וכן הרבה.

כ״א ח׳. וקדשתו בע״כ. וכתיב זה המקרא בלשון יחידי משום דקאי על כל האומה. וכמש״כ בס׳ דברים ל״א כ״ו בשם הגר״א.

שם. אני ה׳ מקדשכם. כאן חזר וכתב בל״ר משום שאין קדושת כל ישראל שוה ויש הרבה אופני קדושות להרבה אופני בני אדם.

כ״א כ״ג בהרחב״ד. הזהרו שלא לצורך. ויותר נכון לומר משום דאי׳ בזבחים ס״ג דיבב״א מנין שאם הניפו גוים את העזרה נכנסים להיכל ואוכלין שנ׳ בקודש הקדשים תאכלנו. ובאכילה תמימים ובע״מ שוין והוא מצוה כידוע, הרי מצוין בע״מ ליכנס להיכל ומש״ה הוזהרו ג״כ.

כ״ב י׳. וטמאה עד הערב. לא בא הכתוב ללמדנו שהוא טמא עד הערב דזה אין מקומו כאן. תדע דבגמרא יבמות דע״ג מפרש ולא יאכל מה״ק כי אם רחץ בשרו במים במע״ש ולא צריך עי״ש. אלא ה״פ וכבר למדנו במק״א שהוא טמא עה״ע לענין קדשים עתה לענין אכילת קדשים דמיירי ביה היינו מע״ש ולא יאכל וגו׳.

כ״ב ח׳. משלחן גבוה קזכי. וא״כ היה מצד הסברא זה הטעם גם בחטאת כפק.

כ״ב י״ח. להביא עולת נדבה. והרי זה כתפלה שבנדבה אין להתפלל אם לא שהוא זהיר בכונה כמבואר באו״ח סי׳ ק״ז.

שם. ונדבות של שלמים. שהכל יכולין להביא אפילו מי שאינו מסוגל לדעת אלקים ומש״ה כתיב בל״ר.

כ״ב כ״א. יהי׳ לרצון. דוקא אשר יהי׳ לרצון הוא בל״ת משא״כ בכור שאינו בא להרצאה כדאיתא ברה״ש ד״ה ב׳ אינו בהזהרה כמבואר בהשמטות לח״ג בהע״ש סי׳ ח׳ בדעת רמב״ם. ובזה מבואר לשון המקרא זבח שלמים לה׳, דוקא אם מקריב לה׳ לאפוקי מי שהביא שלמים במדבר כדי לאכול בשר כמש״כ לעיל פ׳ אחרי. וא״כ אינו לרצון אין בו אזהרה על עשית מום. אע״ג דבתמורת בכור איבעי לן אי מוזהרים על עשית מום מכ״מ י״ל דבבכור פשיטא דאין אזהרה.

כ״ב כ״ג. נדבה תעשה אתו. תעשהו מיבעי. אלא לדיוק דוקא אותו אתה מקדש לבה״ב ולא תמים. רמב״ם פ״ה מערכין הל״ו. וא״כ מכאן ג״כ מוכרח דפי׳ נדבה היינו בדה״ב ולא למזבח.

כ״ב כ״ה. כדתנן במס׳ שקלים. ואפילו הביא משלו מקבלים ממנו לשם צבור. וזהו דעת רגמ״ה שהביאו תוספות מנחות ע״ג ב׳ סד״ה או והיא דעת הרמב״ם והדברים עתיקין.

כ״ב כ״ט. היה נהוג בישראל. והיינו שדייק הכתוב זבח תודה לה׳. ואין לפרש לאפוקי לזובח לאכילת בשר כמ״ש לעיל י״ט ה׳, שהרי בתודה א״א להקריב בזה האופן אפילו במדבר כמש״כ לעיל ז׳ י״א. אלא הדיוק דוקא לה׳ יהי לרצון להועיל לגשם ולא לדבר אחר כדבר הנביא עמוס.

כ״ב כ״ט. בהרחב״ד. ובמדבר ט״ו ח׳. ויש לפרש עוד יקראו נדבות שיאמרו הרי זו דוקא דתודה הבא משום נס כשר לנדור ג״כ בעת צרה משא״כ תודה הבא משום גשם אסור לנדור אלא לנדבה.

כ״ב ל׳. לא תותירו ממנו. אפילו מאליו כמשמעות לשון נותר כמש״כ בס׳ במדבר ט׳ י״ב. והיינו שחובה להשתדל

להרבות אוכלים או שלא להרבות נו"נ יותר מלפי אוכליו.

כ"ב ל"א בהחב"ד. והזהיר הכתוב ביחוד במועדי ד׳. ונראה דקאזלי התלמודים לשיטתייהו דלדעת תלמוד בבלי בנדה ס"ז יש להוכיח דיו"ט שני ש"ג אינו נוהג במקום מצוה מד"א רב הונא שכן אשה חופפת בערב שבת וטובלת במוצאי שני יו"ט של רה"ש שחל אחר השבת. מבואר הא יו"ט ש"ג היתה רשאה לחוף בו אלו היה אסור להרחיק כ"כ חפיפה מטבילה. וזהו שטת רמב"ם דמילה שלא בזמנה דוחה יו"ט שני ש"ג. אבל בירושלמי מגילה פרק ד׳ איתא כדי שתהא אשה חופפת כו׳ בדי לשבת ושני יו"ט של גליות. הרי דיו"ט ש"ג אסור בחפיפה וה"ה כל מצוה אינו דוחה יו"ט של גליות. וכדעת הרא"ש במילה שלב"ז. והיינו דהירושלמי לטעמיה דיו"ט ש"ג מרומז בקראי, משא"כ לפי תלמודין. ועי׳ ירושלמי יבמות פ׳ נושאין דמבואר מחלוקת ר"י וריש לקיש בהתראת ספק אי שמה התראה ולמ"ד דלאו שמה התראה אין מלקות על התראת יו"ט בחו"ל משום שהוא ספק. הרי דלירושלמי ספק גמור הוא, ואין הולכין אחר רוב שנים דאדר ואלול ה"ס. והיינו משום שמרומז בתורה שעשהו ספק. והא ל"ק א"כ יוהכ"פ נמי דזה מרומז להלן כ"ה י"ז דביוה"כ אין להנהיג ספק.

כ"ג ג׳. **תעשה מלאכה.** ולא יעשה וכאן א"א לפרש כמש"כ בפ׳ ויקהל אלא ללמד שאין המצוה לבשל ולאפות בעצמו ליו"ט אלא שתעשה ע"י מי שהוא שאין ההכנה כתובה ומש"ה כתיב וביום השביעי וגו׳ לא תעשו בעצמכם ולא כדכתיב בפ׳ ויקהל יהי׳ לכם קודש וגו׳ דשם בא לשון תעשה לכונה אחרת דאסור אפי׳ אם נעשית מעצמו ע"ש.

כ"ג ג׳ בהרח"ד משום תוספת שבת. והכי מוכח מדביתהו דר"י שהדליקה נרות סמוך לש"ק כמש"כ הר"ן פ"ב דשבת ורב יוסף לא דחי אלא הדלקת הנרות יש להקדים מעט אבל משום תוספת ליכא וע"ש בר"ן.

כ"ג ח׳. דאי הקדישו קדשו. ואין הפירוש דאם הקדישו לשלמים דא"כ מאי קמ"ל הלא הוא חולין והיה לר"ל לומר לא קדשו בכורות במדבר. אלא ה"פ אע"ג שלא קדשו מרחם מכ"מ אם הקדישום לשם בכור קדש אלא שהוצרכו לקדש יכו׳.

כ"ג י"א. אסור גם ביו"ט. ואע"ג שעדיין יש נ"מ בראי׳ וחגיגה, מכ"מ זה אינו אלא פרט אחד.

שם. נדבות תניף אלקים. ומש"ה קרי הכתוב עומר התנופה לחם תנופה. ללמד דעיקר תכלית עומר ושתי הלחם היא התנופה.

כ"ו ט"ו. **שבע שבתות תמימות.** יהיו הימים כלשון הרי"ף סוף פסחים ומחייבין למימני יומא דשבעה שבועי. אבל מצוה דספירת שבועי אין בזה הפרשה כלל אלא בפ׳ ראה שבעה שבעות תספר לך והכי איתא בחגיגה די"ז. והא דאיתא במנחות דס"ה דמהני קראי נפ"ל הא דאביי אמר מצוה למימני יומא ומצוה למימני שבועי, אין הפירוש דשבועי נ"ל מהני תרי קראי אלא הא דמצוה למימני בפה, משום דסתם ספירה משמעו בלב.

שם. ללמד ספירה בפה. מיהו יום החמשים אינו כתיב שני פעמים ספירה, מש"ה אינו אלא בלב כמו גבי זב וזבה ובאה הספירה השניה ללמד על הראשונה שהיא בפה. וכיב"ז להלן מקרא מ"ב.

כ"ג י"ז. לא היה לחם. ובזה מתיישב הא דאפית הלחם בפנים אע"ג שאינו נפסל בלינה אחר שאופין. וכמו שהקשו בגמרא ע"ז ובמנחות פ׳ שתי הלחם לא נמצא טעם, וע"כ היה מקובל הדבר בלי טעם כמש"כ בפירוש המשניות והיינו מרמז הדגוש שבא ללמד דדוקא הבאה חזקה היה באותו יום ולא הבאה קלה

דמקדש שהי' מאתמול. יאי איתא דנאפה בחוץ למאי הובא בעזרה תמיל. אלא נעשה בפנים וביו"ט אסור לאפות. וע"כ מובא מערב יו"ט.

כ"ג כ"א בהרח"ד. מ ד י ו ק א ד ה א י ק ר א. ובזה מיושב הא שיוצאין ידי קידוש מה"ת גם למ"ד תוספות שבת דרבנן. ועי' מג"א סי' רס"ז סק"א. שהקשה מקטן שאינו מוציא גדול. ולק"מ שגם להרי"ף והרמב"ם דלית להו תוספת כלל יוצאין בקידוש. והוא ממקרא זה שאנו עומדים בו. ואדרבה בזה תתיישב מחלוקת רב ושמואל במבדיל מבע"י כדאיתא ברכות דף כ"ז, דרב דס"ל תוספת שבת. כדאמר שם אין בדילנא. מש"ה אין ראיה מהא דמקדש בערב שבת. דשאני התם דחל קדושת שבת מבע"י משא"כ בהבדלה. אבל שמואל לית ליה תוספות שבת ומכ"מ מקדש בע"ש וא"כ מבדיל מבע"י והכי פסקו הרי"ף ורמב"ם כשמואל בהבדלה, משום דס"ל דאין תוספות לשבת. כמש"כ בהעמ"ש סי' קס"ז אות ב' בס"ד.

כ"ג כ"ד. ש ב ת ו ן ב ל ש ו ן צ ו ו י. ומצאתי שכ"כ רבנו נסים בס' המפתח שבת דקל"ג.

כ"ג כ"ד ב ה ר ח " ד . ו ל א א מ ר ר ה " ש . וכן יש חילוק בין יום ראשון לשני לכל יחיד ג"כ משום **דיום הראשון כתיב כי חק לישראל הוא,** היינו לישנא דמשני שבזה תלוי עיקר החיים דמאן דיהיב חיי יהיב מזוני וזה נגמר ביום ראשון לכל אדם כדאי' בביצה פרק ב' מזונותיו ש"א קצובין מרה"ש עד יוה"כ והכי עיקר הגו' ברבה פי' אמור וברי"ף והכי משמע לשון חוק שהוא גמר דין כדאי' רפ"ב דרה"ש והא דנמשך דינו ש"א עד יוהכ"פ היינו שארי מאורעות. מש"ה ביום הראשון אפי' אין האדם נדון מכ"מ החיות תלוי בתכלית אותו האדם מש"ה אם ראוי הוא לתכליתו יוצא זכאי, משא"כ שארי מאורעות תלוי במעשים של האדם וראוי לכל אדם לירא מפני מעשים שיהא דינו יוצא לפי מעשיו ומש"ה ביום השני הוא יום תרועה ממש.

כ"ג כ"ח. ה ר " מ ה ל כ ו ת ת ע נ י ת . ובשאלתות דר"א פ' ויקהל כתב דתענית מועיל ליענות בצערא כמו דאשכחן ביוהכ"פ דתענית מועיל לכפרת עון.

כ"ג ל"ד. ה כ ס א י ב ו א ב י ת ו. והכי מבואר בסנהדרין צ"ו אין כסא אלא זמן כמש"כ בכסא ליום.

כ"ג ל"ח. **מלבד שבתות ה'.** האי מלבד הוא קודם כמו בכה"ת. **ומלבד כל מתנותיכם** וגו' וזהו אח"כ ומש"ה מסיים אשר תתנו לה' הוא להבא, כדאיתא בב"ק קי"א לענין אשר יכפר ועדיין לא כיפר וה"נ אשר תתנו ועדיין לא נתנו.

כ"ג מ. **פרי עץ הדר.** לפי הפשט מוכח מתוכו שהוא אתרוג, שאין פרי שיש עליו חזזית וש"ד המעכרים כמו אתרוג, ומש"ה פירשה התורה שיהא הדר.

כ"ג מ"ב. **בסכות תשבו.** משמעות ישיבה הוא או ישיבה ממש או עכבה כמו שכ' הרא"ש סוכה פ"ד אבל לא כעין תדורו. והכא דרשו חז"ל כעין תדורו, היינו מדכתיב עוד הפעם ישבו, למדנו דישיבה הראשונה הוא כעין תדורו. וא"א לומר דישבו הוא כעין דירה. שהרי כתיב כל האזרח שכל ישראל יהיו בסוכה אחת, וזה א"א כעין תדורו. וכקו' המג"א סי' תרל"ט. אלא ישבו שני למשמעו בכ"מ ותשבו קמא הוא כעין תדורו.

ולא תקשה א"כ סתרי רישא דקרא וסיפא אהדדי שע"ז יש שני ישובים. חדא דכעין תדורו אינו אלא למצוה ולא לעיכובא .שנית דיש נ"מ בין יום הראשון היינו לילה הראשון דנ"ל ט"ו ט"ו מחה"מ דאפילו כל ישראל בסוכה אחת חייבין לאכול כזית, משא"כ שבעת ימים דוקא כעין תדורו. ויש מחלוקת אמוראי באלו שני הישובים וכן בין פוסקים כמבואר אצלי ואכ"מ.

כ"ג מ"ד. ו ד ו ר ש י ם ב ה ל '

פסח. ולזה כיון ת"א שהוסיף תיבה ואלפינון לב"י.

כ"ד ג'. **מחוץ וגו' באהל מועד.** בפ' תצוה כתיב להיפך באהל מועד מחוץ לפרכת וגו'. והטעם בפירוש אהל מועד לאפוקי בעזרה, מחוץ לפרכת לאפוקי בקדש קדשים. ושמה כתיב אהרן ובניו לא נצרך הכתוב להזהיר שלא יערכו בק"ק, שהרי אסורים ליכנס לשם ועיקר אזהרה שלא יערכו בעזרה. משא"כ כאן דכתיב אהרן עיקר אזהרה שלא יערוך בק"ק וידוע דעיקר אזהרה כתיב קודם.

כ"ד ט'. ושפע ברכה בעולם. והיינו דאמרינן כי הוא מקור הברכה. ומש"ה הזהיר הקב"ה שלא לעסוק בפרנסה כלל בשב"ק אפילו בדבר שאינו מלאכה. והוא משום שהוא המקור ושורש הפרנסה, ולא יתכן להפוך בגידול השורש בארץ.

כ"ד ט"ז. **יומת.** מיותר והכי מיבעי ונקב שם ה' בנקבו שם מות יומת. ומזה דרש ר' מנחם בר"י בתו"כ והובא בשבועות דל"ו דמקלל אביו ואמו אינו חייב מיתה עד שיקלל בשם. ומיושב קושית תוס' שם.

שם. בן איש מצרי. והיינו דכתיב בתוך ב"י, דבאמת נחשב גם הוא ישראל כדין גוי הבא על בת ישראל הולד כשר. אבל מכ"מ בתוך בנ"י לא היה נחשב מצד יחוס אביו המצרי.

פרשת בהר

כ"ה א'. ברכות וקללות נאמרו בסיני. ופי' כללות ופרטות שהביא רש"י הוא משום דהמקרא והשביעית תשמטנה ונטשתה ג"כ נדבר בהר סיני אלא שלא פירש בפרטות כמו בפרשה זו והיינו כללות ופרטות. משא"כ דיני קרבנות לא כתיב אלא כללות וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך, אבל הפרטות כתב בא"מ. ולמדנו משביעית שגם קרבנות נאמרו למשה בסיני אלא שלא נצטוה ללמד לישראל אלא בא"מ.

כ"ה ח'. **וספרת לך.** תוספות מנחות ס"ה נסתפקו אם ב"ד ספרו בברכה כמו ספה"ע לדידן. ועי' תוספות כתובות ס"א. וברמב"ם לא נזכרה מצוה זו. ולפמש"כ לעיל ט"ו י"ג, כ"ג ט"ו, שאין ספירה אלא בלב ג"כ הפירוש בלב, שאין כאן כפל כמו בספה"ע. ואין מברכין על מצוה שבלב כמש"כ הט"ז על ביטול חמץ.

כ"ה ט'. זה הפירוש מעיקר הכתוב. והיינו שדייק הכתוב ביום הכפורים שמתענים וא"א לחוש לספיקא דיומא. מש"ה תעבירו וגו'.

כ"ה י"ג. הוא מוכרח לשיב לאחוזתו. דזהו בכלל קדושת הארץ שיהא כ"א יושב בחלקו ובשביל זה נענשו אלימלך מחו"כ שיצאו ממקימם ומבואר במק"א.

כ"ה י"ד. **לעמיתך.** לפי מאמרם בב"מ נ"א א' על הא דכתיב לא תונו איש את עמיתו עם שאתך בתורה ומצות אל תוני. וכ"כ הנמוק"י לאפוקי רשע שרי לאנותו בדברים. וכ"ה לשון המשנה היה בעל תשובה וכו'. א"כ גם כאן יש לפרש לעמיתך, דת"ח קודם למכירה וכדאיתא בב"ר פ' חיי כל המברר מקחו של צדיק כאילו קיים עשרת הדברות. ודוקא ממכר ידוע דהיינו קרקע כמו בא"א. וכן או קנה מיד עמיתך דקנין אצל ת"ח קודם לע"ה. והיינו דאיתא בב"ב כ"ב דצורבא מדרבנן מנקטינן ליה שוקא. ובזה אפילו במטלטלין כמשמעות מיד, דבר הבא מיד ליד.

כ"ה ט"ו. **מאת עמיתך.** גם בזה כתיב ביחוד עמיתך. שהרי טעית במנין ומספר שנים מקח טעות וסופו להתברר ולהחזיר בו ולא יהא אונאה כי אם כאונאת דברים, וזה אינו אסור אלא בעמית. משא"כ אונאת מטלטלין במקח אינו ברור שיתברר ויישב המקח מש"ה אסור לכל איש מישראל כדכתיב את אחיו.

שם. בהרה"ד. אי גמי דלא דמי. אלא שהתוי כתבו לישב דעת ר"מ דס"ל קנין פירות כקה"ג ורומיא דר"מ אדר"מ בכה קנין פירות

ויותר מיושב בפשיטות לשיטת הרשב״ם שם דקל״ז דלרשב״ג אליבא דרבי יוחנן מצי בעל הפירות לבד למכיר אפילו בנותן פירות לזה וגוף לזה יכ״כ הרי״ף שם. ומכ״מ דאם הגיף לעצמי מידה דלא מצי בעל הפירות למכור יכדאי׳ שם עמיד ב׳ אפילו רשב״ג לא אמר אלא לאחר אבל לעצמו לא. אבל למ״ד קנין פירות לא כקה״ג דמי אין חילוק בין לעצמו בין לאחר אלא באחריך אבל מכ״מ יש מקום לומר דהיכי דפירות ביד הראשון מודה.

שם שם. בב״ב דקל״י ב׳. או משום דבאמת קיי״ל קה״פ לאו כקה״ג דמי אפי׳ בזה האופן שאין ראי׳ מן המקרא.

שם שם. והכי קיי״ל כרבא. ועתה אע״ג דאנן קיי״ל דגם בזה האופן דפירות נשאר ביד האדון הראשון לא כקה״ג דמי מכ״מ באחים שיש לכל אחד חלק בגוף ג״כ ודאי קנין פירות כקה״ג ומיושב קושיתם

כ״ה כ׳. **בשנה השביעית.** הן אמת דגם בשנה השביעית מרגישים בסוף השנה חסרון תבואות הקציר אבל עיקר ההרגש הוא בשנה השמינית. אלא קאי על וכי תאמרו בשנה השביעית מה נאכל וא״כ אין אנו יכולים לעסוק בחקים ומשפטים שהרי נדרשים אנו להכין על השביעית והשמינית. **הן לא נזרע**, יאין לנו לאכול מן השדה בשביעית. **ולא נאסף את תבואתנו** ואין לנו לאכול בשמינית.

כ״ה כ״ה. שהקרוב קרוב קודם. וזה דלא כפירש״י בקידושין כ״א א׳ ד״ה לקרוב דבזה המקרא לא נתפרש שקרוב קרוב קודם, ולדעת הת״כ נראה דזה המקרא מיירי לענין יכולת, שהקרוב יכול לגאול בע״כ מידי הקונה. ולא נזכר כאן מצוה, שהרי לר׳ יהושע בקידושין שם אינו אלא רשות. אפילו לר״א דקסבר חובה הוא ממקרא הקודם גאולה תתנו לארץ, הא מיהא בהאי קרא מדבר ביכולת בע״כ. ע״ז כתיב שהקרוב קודם ביכולת, אבל להלן מיירי במצוה שהקרוב יותר עליו המצוה תחלה.

כ״ה כ״ח. ולא כמו שוכר מחברו. יכמש״כ לעיל מקרא ט״ז ומזה הטעם הוא נקרא מוחזק ולא כמו שוכר שהמשכיר הוא המוחזק כדאי׳ בב״מ דק״ב ב׳.

שם שם. שישלם את השבח. אלא יזקף עליו במלוה. ובירושלמי גיטין ספ״ד איתא ושב לאחוזתו בעיניה, היינו היכא דחפר בה בורות שיחין ומערות וקלקל מחויב לתקן בשלימות.

כ״ה מ״ב. ושב אל משפחתו. ובזה מבואר הא דאיתא בערכין בזמן שאין היובל אין דין ע״ע.

כ״ה מ״ד. להוציאם מעובדי כוכבים. וע״ז נצטוה א״א והיית לאב המון גוים כמש״כ שם וה״ה כלל ישראל.

כ״ה מ״ז. בהרח״ד. אמרו צדיק כי טוב. והנה נמשלו ישראל ועמים לאש ומים, דאש צורתו מאירה ופעולתו לחמם ומים להיפך. ובשעה שהמים מקורבים לאש והקדירה ביניהם, הרי האש פועל על המים הרבה והאש מאירה. אבל אם נשפכים המים על האש, המים נתחממו, והאש כבה ואינו מאיר עוד, רק מתעשן והכח נבלע בעצם ולא יותר עד אחר כמה שעות המים מתקררים. וכח האש הבלוע בעצים מתעורר לצאת ע״י חכוך הרבה וחוזר ומאיר כשהי׳. כך ישראל נמשלו לאש כדכתיב והי׳ בית יעקב אש. ועי׳ רבה פ׳ וישלח דא״ל יעקב למלאך אנא כולא אש. ואוה״ע נמשלו למים כדכתיב הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון. ובשעה שישראל מקורבין לגוים והתורה מבדלת ביניהם אזי ישראל פועלים על אוה״ע ונשארים בצורתם להאיר. וכדכתיב בישעי׳ מ״ב ואצרך ואתנך לברית עם לאור גוים. פי׳ אצרך נתתי לך צורה מיוחדה. ואתנך וגו׳. אבל בשעה שאין התורה מבדלת,

נשפך כח אוה"ע על ישראל, והנה אוה"ע כבר נתפעלו ע"י ישראל, ואור ישראל כבה, ורק נראים בעיני אוה"ע כעשן שלא יוצלח לכל דבר. וכמאמר הושע הנביא נבלע ישראל עתה היו בגוים ככלי אין חפץ בו, עד שיעבור איזה עת וישובו אוה"ע לפראותם כמו שהיו, וישראל יחזרו ויאירו ע"י הצרות וישובו אל ה' ותורתו, אז יחזרו לכבודם.

פרשת בחקתי

כ"ו ג'. עשיתי לעצמי ע"ש. ויותר מזה כתבתי בס' דברים ל"ב ד' בפי' המקרא דחנה ולא נתכנו עלילות ע"ש. והא דמועיל תשובה אינה מחילה אלא רפואה כדכתיב ושב ורפא לו.

כ"ו ח'. **לפניכם לחרב.** והקדים הכתוב השגחה דפרנסה להשגחה דהגנה, דבא"י היא מוכרחת יותר מהגנה באשר ישראל בארצם אין סכנה דאוה"ע מצוי כ"כ, כמו סכנה דפרנסה, משא"כ כשאנו בגולה הוא להיפך. וכמבואר להלן מקרא מ"ד מ"ה עי"ש.

כ"ו ט'. וידעו מלכות שמים. והוא הברית שנכנס עם א"א והיית לאב המון גוים כמבואר שם. וע"ז כתיב בס' ישעי' ואצרך ואתנך לברית עם היינו להשביע הברית בכל עם.

כ"ו ל"ו. אינו מועיל להם. וזהו דבר המשורר בשה"ש א' אל תראוני שאני שחרחורת ששזפתני השמש, פי' הטבע שנמשל לשמש משחיר אותי ולא לאוה"ע.

כ"ו ל"ז. יעמדו בצורה נמבזה. ות"א אויביכם בעלי דבביכון ולא סנאכון, והיינו לפי הענין שתהיו מבוזין לא יהי' תקומה להשיב טענה למבזים אתכם.

כ"ו מ"ג. הושע הנביא ח'. יען עברו בריתי ועל תורתי פשעו, היינו שלא למדו תורה.

כ"ז ב'. לפי הדרש. דהוי כמו דכתיב שני פעמים כי יפליא היינו איש כי יפליא, כי יפליא נדר ופירושו איש כי יפליא היינו מופלא הסמוך לאיש אז כי יפליא נדר שפירש שהוא נודר לה' אבל אם אינו יודע למי נודר שרי לשנות.

כ"ז ז'. **ואם מבן ששים שנה ומעלה.** לאפוקי שנת ששים כלמטה ומבואר במשנה ערכין די"ח דה"ה כל שנה שבפרשה ואפילו בן חדש יום שלשים כלמטה. ודעת היראים סי' שב"ג דה"ה לענין מעל"ע משעה לשעה. נ"ל בבן חדש כמו בשנה שהוא מע"ל ממש דנ"ל מבתי ערי חומה ה"נ בבן חדש דוקא שלשים יום משעה לשעה, ומזה למד דה"ה בבן חדש דבכורה כמש"כ לעיל כ"ה ל' וזה פלא.

כ"ז ח'. וזהו יהי' קדש. ואע"ג דבהמה אפילו קדוש בקדושת מזבח יש לה פדיון אם נפל בה מום, וא"כ אין מתישב דיוק יהי' שהוא לעולם. מכ"מ משכחת יהי' לעולם בהקדיש עוף שאין בו פדיון לעולם, ומש"ה פשוט במנחות ק"א דזה הדין הוא גם בעוף. משא"כ בדין השני שלמדנו מהאי קרא היינו שהביא בפירש"י אין הדבר ברור שגם בעוף הוא כן. כדמוכח בתמורה דף י"א עי"ש.

שם. בהרח"ד. (ב) גזרת התורה. או שמואל הוא דקסבר כן ואנן קיי"ל כר"א.

כ"ז י"א. בלאו אלא בע"מ. ונראה דמכאן למד הרמב"ם ה' א"מ פ"ג ה"ו דכל הפסולין אפילו הני שנתמעטו מכי משחתם בם מום בם אין בהם מלקות. והוא מדאין נפדין עליהם.

כ"ז ט"ו. **ויסף חמישית כסף.** בב"מ נ"ז יליף מזה מקיש חומש לכסף ערכו דמוסיף חומש על חומש. והקשו תוס' אמאי לא יליף מבהמה טמאה דכתיב ויסף חמשית כמו בתרומה לעיל כ"ב י"ד, דשקלית לוא"ו קשדית ליה על חמישיתו הד' ליה חמישיותיו. ולק"מ דשם כתיב חמישית

מלא, משא"כ כאן חמישתו חסר וא"ו לומר חמישיות. וזהו כפי' תוספות מנחות ל"ד ב', ולא כפירש"י דדרשינן תרי ווין שאין לשני ווין שום משמעות. ומה שהקשה א"כ נקרא חמישיות לק"מ שהרי אין שום הכרח לישדי הוא"ו הכא דילמא לבסוף ונקרי חמישתו משא"כ היכא דכתיב חמישיתו.

שם. ערכין פ"ז ה"ה. וזה דלא כתוס' שם ד"ה דילמא, דבית ומטלטלין לא גמרי מהדדי. ומה שהקשו א"כ מה מסתפק בהקדש הא כתיב בבהמה ויסף חמישתו, גם לדידהו קשה א"כ מאי מקשה הגמרא תיפוק ליה דהווי ליה הקדש שני כו' דקארי לה ומקשי ליה חומש עושה חומש דבהמה. אלא ל"ש. ולליישב קושית תוס' מחמישיתו דבהמה צ"ל כמש"כ לעיל.

כ"ז ט"ו. המקדש אותו. והא דאי' בתמורה ד"י המקדיש יגאל את ביתו המקדיש ולא המתכפר ע"כ אינו אלא אסמכתא שהרי ביתו לא שייך כפרה אלא דרשה הוא דגאולה משמע מי שהקדיש שלו.

שם, שם. בהרח"ד. בקדשי מזבח. וכ"כ הערוך ערך קדש והדא הא דיבמות דס"ו איתסרא בהנאה דהוי לי' כקדושת הגוף דא, רבא וכו' אבל לפנינו ליתא דהוי לי' כקה"ג.

שם שם. בהרח"ד. דאפילו ק"ד מפקיע מ"ש. והנה הר"ן בנדרים הקשה ג"כ על שיטה זו מדאמרינן שדה זו שמשכנתי לך לעשר שנים לכשאפדנה ממך תקדש דקדשה. אלמא דוקא כשיפדה אבל קודם לכן לא קדשה. וזה יש לדחות דודאי אי מקדיש לפני פדיון ג"כ קדשה אלא אפי' אחר כך לא הוי דבר שלא בא לעולם כיון דקציב והא לא קשיא אפי' לא קצב ג"כ הרי בידו להקדישה עתה, דודאי כיון דאסור להפסיד שעבוד חברו מיקרי אין בידו כמו לענין דחוי כמש"כ התו' בזבחים דל"ד ב' וזה עיקר החקירה באומרת יקדשו ידי לעושיהם, אי מקרי דבר שלא בא לעולם אע"ג דמצי לומר איני נזונית ואינו עושה אבל זה אינה רוצה להכעיס בעלה. ומיושב בזה תמיהת התו' כתובות דנ"ט א' בד"ה הכא. ולא תקשה מהא דאי' ביבמות דצ"ב ב' שהוכיח ר' יוחנן מדתנן ה"א מקודשת לי לאחר שיחליץ לך יבמך א"מ דקידושין אינן תופסין ביבמה, דילמא משום דזה מיקרי אין בידו שאסור לקדש כ"ז שהיא זקוקה ליבום הל"ק דבאמת היינו דא"ר ינאי לר"י אי לאו דדלאי לך חספא וכו' ש"מ שהי' אפשר ליישב בא"א ועי' פירש"י בד"ה מי כו' שנדחק.

כ"ז כ"ה. גרה הוא משקל קטן. ובמחברת הערוך להפרחון כ' כי הוא משקל ט"ו חיטים ואני ראיתי כי הוא משקל מעה היינו גרעין של חרובין.וכ"ה בס' יראים סי' שנ"ג.

כ"ז כ"ו. **אשר יבכר לה'**. פי' שכבר נתקדש לה' בקדושת בכור לאפוקי קודם שנולד יכול להקדישו וכדתנן רפ"ה דתרומה כיצד מערימין על הבכור. ומזה למדנו דאע"ג דלענין קנין מיקרי עובר דבר שלא בא לעולם, מכ"מ לענין הקדש מיקרי דבר שבא לעולם.

שם שם. כדי טובת הנאה שבו. היינו ליתן לבן בתו, דבבכור אין אומרים כדתנן בערכין שם לענין עולה כמה אדם רוצה ליתן בשור זה להעלותו עולה דעולה שהוא מרצה נ:ח לאדם שיהא קרב למזבח אע"ג שאינו מחויב משא"כ בכור שאינו מרצה כדאי' ברה"ש ד"ד אין לבעלים שום הנאה בזה שיהא נמצא אלא ליתן לבן בתו.

כ"ז ל'. **לה' הוא קודש לה'** כפל לשון ונראה פירוש לה' הוא לכבוד ה'. והוא כדאיתא בספרי והובא תוס' קדושין כ"ג לא ניתנה מע"ש אלא בשביל תלמוד ויראה שנאמר למען תלמד ליראה את ה' וזהו הכתיב כאן בשביל יראת ה' ולמוד תורתו. ואח"כ מפרש קודש לה' שיש בו קדושה ממש וממון גבוה. ועי' מש"כ בס' דברים י"ד כ"ג.

כ״ז ל״א. **חמישיתו.** בכל הפרשה בגאולה דקודש כתיב ויסף חמישית וכאן במע״ש כתיב להיפך. והיינו דתנן בפ״ד דמעשר מערימין על מע״ש ומבואר מזה הלשון דמותר לכתחילה להערים ולפטור עצמו מהה״ח. וכדמוכח במשמעות זה הלשון רפ״ה דתמורה כיצד מערימין על הבכור ע״ש. משא״כ בהקדש לא תנן דרשאי להערים, והיינו משום דלשון ויסף חמישתו משמע דמצוה שיתן חומש. אבל משמעות חמישיתו יוסף שאין מצוה בזה אלא אם לא הערים וגאל בעצמו מחויב ליתן חומש.

כ״ז ל״ב. **קדש לה׳.** לא נתפרש יפה למי מגיע המעשר ובא בקבלה **דמעשר** לבעלים. מכ״מ הרי מצינו בדה״י ב׳ **ל״א** ו׳ ובנ״י ויהודה וגו׳ גם הם מעשר **בקר** וצאן וגו׳. הרי הביאו לכהנים **ועימ״ש** בס׳ במדבר ה׳ ו׳ דמבואר במקרא **שאין** מעשר דומה לשלמים דמצוה **שיקריבו** ויאכלו בעליו, אלא אע״ג שהוא **לבעלים** מכ״מ אם רוצה נותן לכהנים. נמצא **שדין** מע״ב כמו מע״ש דסמיך ליה **דאע״ג** שנאכל לבעלים, מכ״מ היה לתלמוד **ויראה** היינו לתלמידים הלומדים בירושלים. **כך** מעשר בהמה אע״ג שהוא לבעלים **מכ״מ** היה נתן לכהנים.

לוח הטעות והשמטות

ויקרא

ק׳	פ׳	תחת	צ״ל
ד׳	כ׳	וסנהדרין יחדיו	וסנהדרין אחריו.
כ״ו	ב׳	ובמדרש תהלים קל״ב	ובמדרש תהלים צ״ב.

פרשת במדבר

א׳ א׳. שהי׳ במדבר סיני. לא כמנין השני בפרשת פנחס שהי׳ לפני חלוק הארץ כמבואר שם. ועי׳ בפ׳ בראשית פ״ח ובפתיחה לזה הספר. ומש״ה הי׳ שנוי בסדר המנין.

א׳ א׳. וכל זב. וגם הלוים יצאו מכלל יוצא צבא.

א׳ ט״ז. להיות ראשי אלפים. והכי מתפרש בספר יהושע כ״ב י״ד נשיא אחד וכו׳ ואיש ראש ב״א לכל אלפי ישראל. פי׳ עוד הלכו ראשי אלפי ישראל, היינו שרי הצבא, כדי לאיים שילחמו עמם. והכי כתיב במקרא ל׳ וישמע פנחס הכהן ונשיאי העדה וראשי אלפי ישראל. ולא כתיב פנחס והנשיאים כי באמת לא רצו בהנהגת הנשיאים להתחבר יחד כמש״כ בהע״ש סי׳ קמ״ב אות ט׳ ולא חשו להשיב לולי יראו ממלחמה ע״כ השיבו לראשי אלפי ישראל.

א׳ נ״א. יומת. ת״א יתקטל, דמשמעו מיתה בידי אדם היינו כר״ע בסנהדרין פ״ט ובגמ׳ דפ״ד א׳ לענין זר ששימש במקדש והא דכתיב להלן י״ז כ״ח כל הקרב וגו׳ ימות, משמעו בידי שמים. היינו בלי עדים והתראה. והא דלא יליף ר״ע יומת יומת מדכתיב בס׳ שמות כ״א כ״ט וגם בעליו יומת שהוא מיתה בי״ש, צ״ל כמש״כ שם שנכלל בזה המקרא מיתה בי״א ג״כ.

ג׳ א׳. נחשבו לתולדות משה. וכתיב בהר סיני דאע״ג דבאותו יום לא למדו עוד ממשה חכמת התלמוד, מכ״מ באותו יום קבלו עליהם ללמוד ממנו אח״כ. ומיד נעשו כבריה חדשה וכדאיתא בב״מ דפ״ד גבי רשב״ל דמיד שקבל עול תורה נשתנה כחו ממה שהי׳ ונעשה ברי׳ חדשה.

ג׳ ז׳. כל דבר בעתו. וכתיב כאן כל העדה דמשמעו גדולי ישראל כמש״כ להלן י״ד א׳ כי לולי הלוים הי׳ מהם גזברים ואמרכלים.

ג׳ ח׳. מחויבים להכין תכלים. כאן כתיב בני ישראל דעל כל בני ישראל חובה לעשות כלי שרת כפי הצורך.

ג׳ ט׳. שיעמדו לפניהם. וכתיב שני פעמים נתונים היינו מישראל, ומעצמם ברצונם מסרו עצמם לכך והיינו שת״א מסירין יהיבין. מסירה הוא מזה לזה כדאי׳ בב״מ ד״ח ב׳ כאדם המוסר דבר לחבירו, ויהיבין אפילו מעצמו אדם לוקח. ועי׳ להלן ח׳ ט״ז כי נתנים נתנים המה לי ות״א אפרשא מפרשין אינון קדמי דלגביה.

ג׳ י׳. והזר הקרב יומת. בערכין די״א מפרש הגמרא דקאי על כל הפרשה היינו גם בזור שקרב עבודת הלוים וגם כהונה. מכ״מ ביארנו להלן י״ח ז׳ דלדורות אינן כן, והוא מדכתיב בכהנה בפ׳ קרח והזר הקרב יומת. ודוקא בעבודה תמה נראה דאזהרה זו אינה אלא לשעה. עי׳ מש״כ בפרשה זו במקרא ל״ח. זה כתבתי לפירש״י ערכין שם ד״ה דכתיב חדא זימנא בההיא פרשתא וקאי נמי אעבודת הלוים. אבל יותר נוח היה לפרש האי חדא זמנא הוא לעיל ב׳ נ״א דקאי ביחוד אכל עבודת הלוים.

ג׳ ט״ו. במנין ב״ג. ריש פ׳ נשא דשם הקדים ג״כ בית אבותם למשפחותם, מיהו במדרש לא עמדו ע״ז המקרא. ונראה מפירש״י קדושין דס״ו ב׳ בד״ה כהנת, לוי שנשא כהנת כו׳ כהן ולוי. משמע דס״ל דזה למדים מדכתיב כלוים לבית אבותם למשפחותם. דבית אב לענין יחס תלוי בתר משפחה דנקרא לענין גאולה וירושה אחר בית אב דוקא ולא אחר האם, כן לענין יחס בית אב הוא מזרע האב ולא מזרע האם. ומה דאיתא בפרש״י שם למשפחותם לבית אבותם ט״ס הוא וצ״ל לבית אבותם למשפחותם.

ד׳ ט״ז. בכל הנעשה במשכן. כדאיתא בסנהדרין דט״ו אר״פ סגן היינו ממונה.

ג׳ ל״ח. **יושבים מבחוץ למשכן.** ואע״ג דבכ״מ משמעות משכן הוא אוה״מ ולא החצר, וכמש״כ בשמות מ׳ ל״ד, מכ״מ כאן ע״כ פירושו לפני חצר המשכן, שהרי כל הלוים ע״כ ישבו חוץ לחצר, שהרי לא היה להם פתח ליכנס לחצר, ומכ״מ כתיב אחרי המשכן ירד המשכן. וכמו״כ משמעות לפני המשכן. ומש״ה כתיב שני פעמים לפני.

ג׳ ל״ח. **והזר הקרב לפנים מן המשמרת.** אע״ג דבערכין דף י״א פי׳ חז״ל האי קרא הזר לאותה עבודה, והיינו השוער ששורר או להיפך, מכ״מ פשטא דקראי היינו הזר ישראל שקרב להיכל ימות. וכמבואר בפ׳ קרח כל הקרב אל משכן ה׳ ימות. ואע״ג דלדורות אין הדין הכי זולת כהן לקה״ק מכ״מ במדבר היה כן.

ג׳ מ״א. **ואת בהמת הלוים.** פירש״י דקאי רק על בהמה טמאה היינו פ״ח. ובבכורות ד״ד א׳ משמע להיפך דא׳ רבא אם איתא אפילו מבכור בהמה טהורה נפטרו, אבל עי׳ בש״מ שם פי׳ אחר.

ג׳ מ״ב בהרח״ד. **אבל לשון הגמרא לא משמע הכי.** ונראה דהראיה הוא ממקרא הקודם ואת בהמת הלוים תחת כל בכור בבהמת ב״י, הרי דבהמה אחת תחת כל בכור. וצ״ל שם א״כ לכתוב או בהמה תחת בכור או בהמותם תחת כל בכור.

ד׳ ג׳. **ונכנסו בכלל טפלים.** וכמו שאנו מפרשים לעיל א׳ ג׳ שהיה במנין ישראל הרבה מבן עשרים שנה ולא היה במנין מחמת שלא היו ראוים להיות יוצאי צבא, כך בלוים היה הרבה מבן שלשים שנה ולא נמנו מחמת שלא היו ראויים למשא הקדש.

ד׳ ד׳. **זאת עבדת.** דוקא קדש הקדשים ולא נימא דמי שלא היה ראוי במעלה שישא קה״ק ישא במשא ב״ג ובני מררי, מש״ה פי׳ הכתוב זאת עבודת ולא משא אחרת וע״ע מש״כ במקרא מ׳.

ד׳ ו׳. **בהשתדלות האדם להגיע לכך.** וכן להצלחה בתורה נראה שבא ביגיעה ובאמת הוא סיעתא דשמיא.

שם. **והארון נושא את נושאיו.** וכן דבר ה׳ למשה תורה שבכתב אינו בהליכות הטבע עד שנצרך לעשות שישמע העם בדברו עמו ולא יכחישו בעיקר הדבר שדבר ה׳ את אדם כמבואר בס׳ דברים ה׳ כ״א היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי.

ד׳ כ׳. **פי׳ כהרף עין.** והכי פירשו חז״ל ברבה פ״ה מהו כבלע א״ר לוי אם רואין בארון כבלע הזה שהוא נופל מן העין ועי׳ מת״כ. והמשל של הנאת ראיה להנאת אכילה איתא במשנה מדות פ״ד מ״ה שלא יזינו עיניהם.

פרשת נשא

ד׳ כ״ה. **ומכסה התחש.** לעיל ג׳ כ״ה כייל שני המכסות יחד בשם מכסהו, וכאן חילק המקרא ביניהם שלא היו שוין במעלתם, ומי שזכה לשאת זה המכסה לא זכה בזה.

ד׳ מ׳. **ולא פחות ממעלתם.** ובבני מררי כתיב תחלה לבית אבותם להוציא ב״ק וב״ג שלא שמשו בשלהם ואמם הי׳ מב״מ.

ד׳ מ״א. **בבני מררי ביד משה.** ומזה למדנו שהעושה מצוה ואינו יודע שהוא מחויב בה אינו יוצא ידי חובתו. וכמש״כ הר״ן רה״ש פ״ג מש״ה לא נחשב משה בזה כעושה במצות ה׳ על ידו.

ד׳ מ״ה. **משפחת בני מררי.** כאן לא כתיב כל העובד בא״מ כמו בב״ק וב״ג דשם היו עוד בני ל׳ שנה אלא שלא נמנו רק העובד בא״מ. משא״כ בבני מררי נמנו כל בן ל׳ שנה.

ד׳ מ״ז. **עבדת עבדה.** הוא השיר כמש״כ לעיל מקרא כ״ג.

ה׳ ב׳. **וכל טמא לנפש.** ת״א לטמי נפשא דאנשא. ועי׳ מש״כ בהרח״ד ויקרא כ״ב ד׳ בפירושו דהוא עצם כשעורה.

ה׳ ז׳. ע י ק ר ה ח ט א ה ק ו ד ם. היינו אשר עשו במעשה.

ה׳ ח׳. ל י ר ו ש ה ל מ ר ו ל מ ר. ואע״ג שבס׳ ויקרא כ״ה מ״ט הבאתי פרש״י ביבמות דנ״ד שמצוה בגאולה גם קרובי האם אם אין לו קרובי האב ובירושה אינו כן, אפשר לומר שאין זה אלא מצוה ולא חובה. וכן בירושה אי׳ בירוש׳ שבועות ספ״י והובא בר״ש שם, מי שמת ואין לו יורש אלא אמו לא יחזיר ואם החזיר רוח חכמים נוחה הימנו.

ה׳ י׳. ג ו מ ר ק ד ו ש ת ו. כדאיתא בפסחים דל״ד ב׳ דקדושת פה דידהו כקדושת כל. דמיא.

שם. ש ה ן ק ו ד ש ו ל ב ע ל י ם. וגם במעשר שייך לומר קדשיו שנגמר בפה שא״א לפדותו במומן כשארי קדשי מזבח אלא כמו לאחר שנתקדש בכלי שאין להם פדי׳.

שם. ב מ ה ש ה ר ב ו ל ת ר ו ם. ולפ״ז פירושו לו יהי׳ לכהן. וראוי לדעת דגם לפי׳ הקודם דקאי על תרומה ג״כ אפשר לפרש לו יהי׳ לכהן, והכונה שאין כהן יכול למחול לישראל ולומר הריני כאילו נתקבלתי, ויהא יוצא בזה ישראל ידי נתינה. וכמש״כ תוס׳ כתובות דף ל׳ ב׳ לענין אוכל תרומה שאין הכהן יכול למחול היינו קודם הפרשה, אבל לאח״כ יכול למחול לישראל. אבל כאן אינו כן, וכ״ז שלא זכה הכהן אינו שלו שיהא יכול למחול. והיינו דכתיב איש אשר יתן לכהן לו יהי׳, אחר שיתן לו הוא שלו ולא קודם. והא דהוצרך הכתוב בגזל הגר לפרש לה׳ לכהן ללמדנו שאינם יכולים למחול היינו דשם ניתן לכהני המשמר לבד א״כ היה הדעת נותן שכל כהני המשמר יכולים למחול מש״ה פי׳ הכתוב לה׳ לכהן. אבל תרומה וכל קדשי הגבול שניתן לכל כה״ז משׁ״ה א״א לאיזה כהן למחול עד שיתן מתחלה לו.

ה׳ י׳. א ס ו ר ל י ת ן ל כ ה ן. ואם נתן אינו של כהן כמע״ש למ״ד מ״ג כדאי׳ בקדושין דנ״ד ב׳.

ה׳ י״ב. **ומעלה בו מעל.** מכאן למדו חז״ל דקנין אשה לבעלה ואסרה אכ״ע כהקדש כדאיתא ריש קדושין. ובנדרים דכ״ט לענין דלא פקע קדושתה בכדי כקה״ג דקרבן. ולמדו מהא שהמשיל הכתוב מה שהוא מהנה לאחרים ומוציאה הנאתה מרשות בעלה כאילו הוא מועל בקדשי שמים ומזה למדנו שהמקדש את העובר ה״ז מקודשת אע״ג שאינה נקנית ואסור לבוא עליה עד שיקדשה שנית מכ״מ היא מקודשת כא״א כמש״כ הרמב״ם בפי׳ המשניות פ״ב דס״ב כמו הקדש. ועי׳ ס׳ ויקרא כ״ז כ״ו.

ה׳ י״ג. ג ם ע ל ו ש כ ב. שלא נימא דאפילו באונס נאסרה בביאה כמשמעות לשון אותה.

ה׳ י״ד. נ כ ל ל ב פ י׳ ו ק נ א. וגם לשון את אשתו משמעו צערה כמו ויקנאו אותו פלשתים ועי׳ מש״כ שם. ועל שני הוראות הנ״ל היה ראוי לכתוב וקנא לאשתו. אלא יש לזה עוד משמעות שהתרה בה וצערה בזה.

ה׳ י״ח. ע ל ש מ ו ש נ מ ח ק. מש״ה קרינן לעיל הוא וכאן היא. היינו משום דשם קאי עליו וכאן קאי עליה. ועי׳ כלי יקר שכתב כזה ובא״א.

ה׳ כ״ז. **בקרב עמה.** לשון זה מצוי בחייבי כריתות שבתו״כ. ודרשו שם בקרב עמם. ועמם שלום פירוש בזמן שעמם שלום והמה צדיקים אז החוטאים נכרתים משא״כ בזמן שהדור כולו מקולקל. והכא נמי ג״כ דוקא בזמן שאין הדור פרוץ בעריות היא נענשת, לאפוקי בזמן שהדור פרוץ אין המים בודקין כדתנן שלהי מ׳ סוטה. ומלשון הרמב״ם פ״ג מהל׳ סוטה הלכה י״ח י״ט משמע שתקנו משום שחשש שהבעל אינו מנוקה מעון.

ה׳ ל׳. ואסרה עליו בסתירה זו. ואע״ג שחזר בו ורוצה למחול על הקנוי שצערה בחנם, מכ״מ אין לה היתר אחר שנסתרה עד שיעמידה לפני הכהן וכו׳.

ו׳ ג׳. לא ידעו מה שנעשה. ונראה דמש״ה תניא בע״ז ד״י מנין שלא יושיט כוס יין לנזיר כו׳ ולא כן הדין בשארי איסורים ועי׳ בתוספות. ויותר נראה דמשום דאסור לקבל ולאחוז הכוס, ומאחר שהוא מקבל באיסור הוא נחשד שישתה ג״כ.

ד׳ י׳. **וביום השמיני יבא.** חסר יו״ד במו דכתיב בחולם מלשון ביאה, היינו דמצוה שיבוא בעצמו אל א״מ עם הקרבן כדי שיקבל משם קדושה יתירה וישלים מעתה את קדושת נזירות בטהרה. ועי׳ כיב״ז שמות י״ט מקרא ד׳.

ו׳ ט״ו. הה״נ פ״ח ה״א. ובמנחות דמ״ו ב׳ איתא שהסל בא חובה לארץ.

ו׳ י״ז. בהר״ד. אחר הקטרת אימורין. וכמש״כ התו׳ עצמם בד׳ ב״ט ב׳ בד״ה אמר כו׳ ותגלחת שניהם היא לפני תנופה.

ו׳ י״ט. ובטלים בהיתר. ומזה הטעם נקטו חז״ל בכ״מ רקיקי נזיר ולא חלות, משום שעיקר הוראת ענין הנזיר נמצא ברקיקין יותר שנפרכין ונפרדין יותר מן החלות. ועי׳ מש״כ בויקרא ז׳ י״ג.

ו׳ כ׳. כהן אוכל הזרוע עמו. ולא כמש״כ תוספות ביצה ד״כ ב׳ ד״ה מ״ב, דה״ה כל בשר שלמים אינו נאכל עד אחר הקטרה. ובספרי פ׳ קרח תניא רנ״א מנין שאם זכה בבשר קודם זריקת דמים ובחו״ש קודם הקטר חלבים שהכהנים נושאים העון ת״ל את עון כהונתכם. הרי בבעלים אין איסור אלא קודם זריקה.

ז׳ א׳. ואת כל כליו. לא כללו בכלי המשכן משום שכבר נתקדש כמש״כ בס׳ שמות מ׳ מקרא ט׳.

שם. ואת כל כליו. ומשמעו העמיד אותם וימשחם ויקדשם.

ז׳ ט׳. ולא על אחר. וידוע דעת הרמב״ם ז״ל בספר המצות מ״ע ל״ד, דרק הכהנים מחויבים לישא. בכ״ז הפי׳ כמש״כ שהרי המה בני קהת וכשאין לנו כהנים נושאין בני קהת.

ז׳ י״ד. הפנימי שבכל יום. אלא דבעינן כזית, שאין הקטרה בפחות מכזית.

ז׳ מ״ח. כק״צ שדוחה שבת. ועי׳ במו״ק ד״ט אקרי לה קרבן יחיד.

ט׳ ז׳. **האנשים ההמה אליו.** לכל אחד מהם בפ״ע.

ז׳ ע״ב. **ביום עשתי עשר יום.** האי יום השני מיותר. ובמו״ק ד״ט איתא דבא ללמד שהיו רצופין.

ז׳ ע״ח. **ביום שנים עשר יום.** מפרשינן במו״ק שם דאפילו בשבת שאינו ראוי להעלות.

ז׳ פ״ח. שהי׳ בשביל צבור. ובשביל זה דחה שבת. ולמ״ד דלא תניא בק״צ אלא בשביל שהי׳ כמו מועד דדוחה שבת כמש״כ לעיל, מכ״מ הרי שלמי שמחה אינו דוחה שבת.

פרשת בהעלותך

ח׳ ב׳. הוא הנר האמצעי כפירש״י. מש״ה הביא הג׳ במנחות דצ״ח אל מול פני המנורה וגו׳ מלכד שהיו מצדדין פניהם כלפי נר האמצעי ולא הביא המקרא הקודם והאיר על עבר פניה.

ח׳ ח׳. שלא נאכל כמו עולה. עוד דרשו בתו״כ והובא ריש פ׳ דאימורי חטאת שנים לאיברי עולה, ומוכח דכך היה המעשה דם חטאת ואח״כ מקריב העולה ואח״כ אימורי חטאת וכמש״כ הראב״ד. ועי׳ מש״כ ויקרא ט׳ מקרא י׳ ומה שהעליתי שם לחלק בין מי שמביא חטאת ועולה יחד למי שהיו נפרדים בהבאתם. מצאתי אח״כ בס׳ חקרי לב או״ח סי׳ ע״ב.

ח׳ ט״ו. בהרח״ד ומבמות הגיא. וכדרש רבא חולין דפ״ט יכול יגיס דעתו וכו׳, וחה״ש ע״י עבירה כ״ש וגם כל הגדול מחבירו יצרו גדול בעבירות שאינם בשארי בנ״א וכדאיתא בסוכה דנ״ג כל הגדול מחבירו יצרו גדול מחבירו. ופי׳ מאמרם זה יצה״ר שנקרא צפוני שהוא מטעה דעת ת״ח שעושה מצוה. מש״ה צריכים להטהר וללמוד לשמה שהיא מדרכתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן.

ח׳ ט״ז. היינו לדברים שבקדושה. אפילו שאינו שייך לעבודות בית המקדש לאהרן ולבניו.

ט׳ א׳. אפילו כשהמזבח קיים. משום דבכולם כתיב לריח ניחוח. ומשחרב ביהמ״ק כתיב ולא אריח בריח ניחוחיכם.

שם. אע״ג שאינן בחיוב. והכי נראה לפרש הא דאיתא בבכורות ד״ה א׳ ר״ל אמר קדשו בכורות במדבר. דלפי משמעו אם רצו להקריב ולעשות שלמים הקדישו. למאי איצריך לומר שהקדישו פשיטא. אלא ה״ק דאע״ג שלא היו מחויבין להקריב בכור, מכ״מ היו מקריבין לשם בכור, אלא שהוצרכו להקדיש לזה.

ט׳ ב׳. וכמו כל הקרבנות. וכתיב ויעשו ובמקרא ג׳ כתיב תעשו. היינו דבזה המקרא מרומז גם לדורות דאפילו חרב ביהמ״ק כ״ז שאפשר להקריב שמזבח קיים יעשו.

ט׳ ג׳. היה ביום א׳. ולא נצרך לכתוב במעדו אלא משום טומאה. וי״ל דמש״ה כתיב במועדו חסר משום דלא נצרך אלא לטומאה. ותנאי דאיצריכו דרשה דפסח דוחה שבת. וי״ל שיש נ״מ בין ק״צ לק״י כת״ק בתמורה פ״ב מש״ה בעינן דרשה דאפילו פסח יחיד דוחה שבת.

ט׳ ז׳. **האנשים ההמה אליו.** לכל אחד מהם בפ״ע.

ט׳ י״ב. שלא יבא לידי נותר. משו״ה כתיב לא תותירו.

ט׳ י״ב. בהרח״ד פחות מכזית משביע או לא. דאם הוא משביע מיקרי אכילה אפילו פחות מכזית.

ט׳ י״ט. **את משמרת ה׳** שאחר שהי׳ כל חניה ונסיעה עפ״י ה׳, מסתמא היו כונה ודעת עליון יתברך שיהא דוקא כך. וכך ימים יתעכבו כאן, רמז לדורות המאוחרים בגדודי ישראל, והיינו משמרת ה׳ שיהא כן, כמו שהי׳ יום יציאת מצרים משומר לה׳ מכבר, דוקא זה היום כמש״כ בשמות י״ב מ״ב ליל שמורים הוא לה׳. כך כל ענין במדבר הוא משמרת ה׳ לדורות, וזהו בכלל הנסתרות לה׳ כמו כל סתרי הטבע והשתלשלות עניני ישראל לדור דורים וכתיב בפרשה שני פעמים משמרת ה׳. כאן ובמקרא כ״ג. היינו בזה המקרא מיירי בחניה בזה המשך ולא יסעו, היה משומר לה׳ שבאותו מקום יש להיות כן. ובמקרא כ״ג מיירי בנסיעה שנסיעה מאותו מקום היה משומר בכונה ודעת עליון לאיזה ענין ידוע אליו יתברך. וישראל שמרו רצון ה׳ בין בחניה בין בנסיעה. וע״י מש״כ להלן ל״ג ב׳.

י׳ ח׳. ובמשיחת מלך. כדתניא בתוספתא סוטה פ״ז.

י׳ ט׳. צריך לפרש או בארצכם, היינו יהודה על עשרת השבטים כמו מלחמת אביה בן רחבעם.

שם. וכענין ה׳ זכרנו יברך. דמשמעו דסתם זכירה הוא לברכה ואין אנו מבקשים אלא שיזכור אותנו, וממילא יהא לברכה. כך בזה המקרא לא פירש הכתוב ונזכרתם להושיע אתכם, אלא ונזכרתם סתם, וממילא ונושעתם. והכי תניא בספרי ונזכרתם ונושעתם, כ״ז שנזכרים ישראל אין נזכרים אלא לתשועות.

י׳ י׳. בבהמ״ק שמקריבין שם. וגם בזה משונה דלא כתיב ונזכרתם אלא לזכרון.

י׳ י״ג. **ויסעו בראשונה.** במסע הראשונה, מש״ה כתיב בבי״ת. וכיב״ז בדברים י״ג י׳ וי״ז ז׳ ובל״א בראשונה. דיא ערשטע.

י׳ י״ד. על פי החצוצרות. בראשונה. לעיל ב׳ ט׳ כתיב ראשונה יסעו. ההבדל בין ראשונה לבראשונה הוא, דראשונה משמעו קודם בזמן לאחרים. ובראשונה משמעו שהולכים בזמן אחד אלא שהוא בראש, כמו ויעבור מלכם לפניהם וה׳ בראשם. וכד דייקת בסוגיא דנזיר ל״א א׳ א״כ שיצא בראשון מיבעי ליה, ג״כ משמעו כמו שכתבתי. כאן במקרא זה אין הפי׳ בראשונה לדגלים אחרים, דא״כ היה קודם בזמן להם, וראשונה מיבעי. אלא בראשונה לישכר וזבולון, שהוא עמד בראש להם. ובל״א „פאראויס״. אבל לעיל דפירש מחנה יהודה מאת אלף וגו׳ היינו כל הדגל א״כ היה ראשונה קודם בזמן לדגלים אחרים.

י׳ ל׳. אוכל אח״כ לשוב לא״י. ומש״ה שב למקומו וחזר, אבל לזה הפי׳ לחוד קשה למה זה הוסיף משה לבקש ומה הועיל בזה אלא הבין משה כונה אחרת ג״כ, שעוד משמעו וכו׳.

י׳ ל״ה. **ויפצו איביך.** כפירש״י בשם חז״ל שכל שונאי ישראל וכו׳. ומכ״מ לא באו לזה הדרש אלא ומשנאיך שהוא בפעולה, אבל אויביך הוא כמשמעו כמש״כ בשם מ״ר פ׳ תצוה ואויב למעלה. והכונה דמש״ה אויבים לישראל, בשביל שהם עובדי השם. נמצא המה אויבי ה׳, משא״כ משנאיך בפועל א״א למעלה. וע״כ הפירוש משום שהמה צוררי ישראל אשר המה מכונים בשם בניו דומה כמו שהם מצירים למעלה כ״י.

י״א ה׳. משמעו מתים. היינו קטנים שדרך לאכלן מלוחים והמה דברו בלשון בנ״א וכדאיתא בנדרים נ״א ב׳ דדגה בלשון בנ״א קטנים במשמע. ועי׳ מש״כ להלן מקרא כ״ב.

י״א ו׳. זה הי׳ עיקר תרעומת. מאיזו כת שבהם. וכמו שהי׳ אח״כ בעת המרגלים, שנמצאו אנשים שלא רצו ליכנס לא״י משום דשם ההשגחה רבה כמש״כ להלן י״ד ד׳. כך היה איזה כת שעיקר התרעומת היה שתלויים במן על אביהם שבשמים.

י״א ז׳ **ועינו כעין הבדלח.** מראהו מבחוץ. ולא כזרע גד שהקרום העליון הוא פסולת אלא גם הקרום הוא מאכל ונטחן יחד עם אשר בו. וכמש״כ בשמות ט״ז י״ד בפי׳ דק ככפור.

י״א י׳. **איש לפתח אהלו.** היינו התלונה הנסתרת שנכללה בלשון עינינו, שהוא על עיקר עול השגחה. לא היה נפרץ עדיין כ״כ להתלונן ברבים אלא איש לפתח אהלו, שהוא בהסתר כמש״כ בס׳ שמות ל״ג ח׳. אלא דשם כתיב איש פתח אהלו דמשמעו שהי׳ עומד בפתח ופניו לחוץ. והכי משמעות שם במקרא י׳ עיי״ש. וכאן משמעו שהי׳ עומד בפתח ומדבר לאנשי אהלו ביתו ובניו. והיינו לפתח אהלו.

י״א י״ב. האיך אוכל לסובלם. ובסנהדרין ד״ח איתא אזהרה לדיין שישא את הצבור עד היכן, עד כאשר ישא האומן את היונק. פי׳ דאפילו היונק מטנף את הנושאו ומטפח על פניו, מכ״מ אינו מפילו ח״ו אלא סובלו. כך אפילו בשעה שהצבור מצערים ומבזים מכ״מ עליו לאהוב אותם ולהתפלל על צרתם כמו שאמר דוד ואני בחלותם לבושי שק.

י״א י״ז. ע׳ להלן כ״ב כ׳. ובס׳ בראשית י״ג ה׳. ושם מקרא י״ד.

י״א י״ח. **ונתן.** ונתן ה׳ לכם בפעם אחת. ואכלתם לא יום אחד וגו׳ ושוב לא יהיו נצרכים לתלות עין אם יהא למחר כן.

י״א כ׳. ע״כ גם אתם תספד ולפי התלונה השנית הנסתרת שהיו ממאנים בהשגחת ה׳ אשר עליהם, מתפרש לשון זה יפה כי מאסתם את ה׳ וגו׳. אשר השגחתו יתברך בקרבכם. ובזה תראו כי ישראל עמו א״א לחיות בלי השגחה. וכאשר אינם נצרכים להשגחה על פרנסה

באה עליהם בהשגחה יסורים ופגעים רעים ר"ל.

י"א כ"א. דאיכא ניסא לפורענות. [ונראה דהרמב"ן גריס שם נס בתוך נס. האי ניסא הוא. מאי נס בתוך נס, לפורענות. פירוש שמקשה האיך קרי רב נס בתוך נס, הא חד ניסא הוא. ומשני מאי נס בתוך נס, מה שבא לפורענות ואין דרך להיות נס לפורענות מש"ה מיקרי נס בתוך נס. ולפי הגירסא שלפנינו אין הבנה, עיי"ש.]

י"א ל'. גזר הקב"ה להכותם. ע"כ מנע אותם מלקבל תוכחה כענין שכתוב בבני עלי ולא ישמעו לקול אביהם כי חפץ ה' להמיתם. וכדתניא בספר והובא בתו' נדה ד"ע דלאחר גז"ד חפץ ה' שלא ישובו.

י"א ל"ג. טרם יכרת. לקיים דבר ה' כי לא יום אחד תאכלון, ובין השיניים מיקרי אכילה, אע"ג דקיי"ל ס"פ גה"נ דבה"ש אין מצטרף לכזית, מכ"מ אכילה היא. משא"כ טרם יכרת בין השינים אינו אלא טעימה ולאו שמה אכילה.

פרשת שלח

י"ג ב'. הכנה להליכות הטבע. ומשמעות לך הוא להנאתך, היינו שמשה הי' טוב בעיניו שלא יכלו בני ישראל ח"ו וכמו שאמר בעצמו וייטב בעיני.

י"ג י"ח. הישב עליה. דידוע היה שכנענים שכרו חיל גבורים מבחוץ להלחם עם ישראל. והמה אינם מבני הארץ אלא יושבי הארץ כדאיתא בב"ב ד"ח דשלשים יום נקרא יושב בה.

י"ג כ"ז. ויספרו לו. באשר עד כה היו מדברים עם העדה, שבו אל משה ודברו בפני כלם.

י"ג ל'. או טובת עצמו. או משום שראה כלב דהעם מדברים בינם לב"ע. הסה כלב שישתוקו ויפנו כולם אל משה.

י"ג ל"ב. ויציאו דבת הארץ. לא כתיב דבת הארץ רעה, כמו דכתיב ביוסף ויבא יוסף את דבתם רעה, וכן להלן י"ד ל"ז מוציאי דבת הארץ רעה. דמשמעות דבה, הוא ענין וספור שיש לחשוב בו לטובה או לרעה. מש"ה כאן שפירש הכתוב הענין והדברים, הרי לרעה. ושם הוצרך לפרש שהוציאו לרעה. אמנם עיקר הספור על איזה אדם ברבים, אפילו הוא אינו מפרש מחשבתו לרעה מכ"מ הפרסום ברבים גורם רעה, וזהו דכתיב מוציא דבה הוא כסיל. והיינו דאיתא בב"ב קס"ד דאסור לספר בשבחו של חברו, דבזה שהוא מוציא לרה"ר, גורם שידברו כמה אנש"ם לרעה, אבל ביוסף לא כתיב ויוציא דבתם, אלא ויבא. היינו שלא פרסם ברבים. ורק לאביהם ספר מה שראה. מש"ה פי' הכתוב שמחשבתו ע"ז שראה הי' לרעה.

י"ד ג'. יהיו לבז עכ"פ. וחרב גרוע ממות. כדאיתא בב"ב פרק א'. מש"ה צעקו כי טוב למות משיפלו בחרב.

י"ד ד'. מתיראים עד כה לדבר כאלה. וכמש"כ לעיל י"א י' שהיו במתלוננים כת שכזה אבל היו מדברים אך איש לפתח אהלו, היינו לבני ביתו.

י"ד ז'. שהקב"ה שנא אתם. אבל עם שני הכתות שנצנצה אפיקורסותם לא דברו מאומה דכש"כ דפקרי טפי.

שם. שם. טובת הארץ מאד מאד. ומשמעות מאד מאד שני פעמים לשני הוראות, מאד לטובה גשמית. מאד במה שההשגחה שומרת את האדם מן החטא. ונמצא שמאד השני טובה רוחנית. ועי' מש"כ בשמות א' ז'.

י"ד י"א. בשמואל א'. בין מי שאומר שאין יכולת ד' נמצא מבזה כחו בין מי שמסיר וגו'.

י"ד כ"א. בא בשלימות שם אני. ובגמרא ברכות שם איתא א"ל הקב"ה החייתני בדבריך. גם בזה הפירוש אתה גרמת בדבריך שאבא לתכלית

הבריאה שהוא חיות של אני, והיינו שיתקדש ש״ש בכל הארץ.

שם. שם. להלן במקרא ל״ד. ושני הפירושים שמענו מלשון ה׳ ואחת דבר ה׳ ושתים שמענו.

י״ד כ״ז. כבר שמעתי תלונות בני ישראל. [ומלשון עד מתי, מוכח שלא היו שני המאמרים תכופים זה לזה. אלא בהמשך איזה זמן ובזה המשך היו מלינים, והיינו שכתב בה״ג הל׳ תענית דביום י״ז באלול מתו מוציאי דבת הארץ. ובחנם תמה ע״ז הרא״ש בתשובות כלל י״ג, ובאותו יום שמתו המוציאים, הודיע משה לישראל כל זה המאמר שנצטוה לאמר להם. והיו האבל מאד באותו יום, ומש״ה נקבע אותו יום בתענית צדיקים, ולא כמש״כ הב״י סי׳ תק״פ ועי״ש. אלא משום שמיתתם גרם אבל לישראל כמש״כ במקרא ל״ט, מש״ה נזכר יום התענית על מיתת המרגלים.]

י״ד ל״ד. לבאר בעבר הירדן. שמוכרחים לזה בעת הגלות להיות להם למשמרת מכמה צרות.

י״ד ל״ט. **ויתאבלו העם מאד.** כאן לא כתיב מה שאמרו באותה שעה אלא מה שעשו בבוקר. אבל בספר דברים א׳ מ״א כתיב כא באיתה שעה אמרו נעלה ונלחמנו, וגם כתיב שם דבר ה׳ אמר להם לא תעלו ולא תלחמו. אבל כאן סיפר הכתוב כי בבוקר עלו לאמר הננו ועלינו. ולא אמרו עוד ונלחמנו. כי האמינו שלא יצליחו במלחמה, אלא מכ״מ אמרו ועלינו, וכסבורים שיצליחו בזה שישארו חיים בשבי שם עד שיגיעו בנ״י שם או עכ״פ ימותו באה״ק. ומה שחסר כאן נתמלא בספר דברים. ולפ״ז צריך לפרש והיא לא תצלח שכסבורים היו שיצליחו לישב בשלוה שם עד שיבואו כל ישראל לשם. גם בלי מלחמה וכבוש.

י״ד מ״ד. כדאי להם. להיות נשבה שם עד ביאת ישראל לשם או אפי׳ להרג בא״י.

ט״ו ג׳. **לעשות ריח ניחוח.** לעשות מיותר שהרי כתיב ועשיתם אשה וגו׳. **אלא** פירושו מי שמקריב ורוצה לעשות **איזה** דבר שיהי׳ הקרבן לריח ניחוח, אזי **יקריב** נסכים. ומזה הטעם גוי אינו מביא **בעצמו** נסכים, משום שאין לרצון לו, **כדאיתא** בזבחים דמ״ה לרצון להם ולא **לאוה״ע.** והכי מבואר בהושע ו׳ לא יסכו לה׳ יין **ולא** יערבו לו זבחיהם כלחם אונים וגו׳. **הרי** אמר דאחר שאין הקרבן לרצון **א״כ לא** יסכו.

ט״ו ד׳. **בליל ברבעית ההין שמן.** דייק הכתוב להקדים רביעית לשמן, **ולא** כמו אינך דכתיב שמן קודם למדה. **ללמדנו** שאסור להוסיף. ודוקא רביעית **ולא יהא** בלילתו רכה יותר. ועי׳ מש״כ לעיל ו׳ **י״ד** דהכתוב קודם בא ללמד שהוא דיקא.

ט״ו ה׳. כדאיתא בירו׳. פיאה פ״ז ה״ו ובמדרש איכה. **ושקלים** נמחק.

ט״ו ח׳. בעת צרה והיינו תודה. וכך יש לפרש בס׳ יהושע **כ״ב** מקרא כ״ז לעבוד את עבודת ה׳ **לפניו** בעולותינו ובזבחינו ובשלמינו, היינו **זבחים** הוא שלמים לבקשה, ושלמים הוא **תודה** על העבר שנדרו בעת צרה והשיגו **ישועה.**

ט״ו ט״ז. שמות י״ח, ט״ז. דמש״ה אמר משה והודעתי את **חקי** האלקים.

ט״ו כ״ה. שאפשר לעשות כן. נמצא פי׳ והם, על כל עדת **בנ״י** שהיינו לבד מסנה״ג. אם כבר **הביאו** מתכפר על שגגתם, היינו שגגת מעשה **בלי** הוראת סנהדרין.

ט״ו כ״ט. **האזרח בבני ישראל.** לאזרח מיבעי כמו ולגר. אלא בא **לרבות** הנשים כדאיתא כיב״ז בסוכה דף **כ״ח.** ואע״ג דאיתקיש נשים לאנשים לכל **חייבי** כפרה, כדאיתא בב״ק ט״ו. מכ״מ ס״ד **כיון** שיצאה פרשה זו מן הכלל והוצרך **לרבות** גרים שיהא כישראל להכי נשים אינן **בכלל,** ותו ס״ד דחטאת ע״ז יצא מן כלל **ח״כ.**

מש"ה בעינן כאן רבוי בפ"ע לרבות את הנשים.

ט"ו ל'. השעה שישוב להאמין. ובדברים כ"ט י"ז נתבאר בא"א דמי שהוא מושחת ביותר אינו מקלקל לאחרים הרבה. משא"כ מי שמטה עקלקלותיו הוא גורר את הרבים והוא רע ומר.

שם. שם. בהרח"ד, דכתיב כרת במקום קרבן. והיינו דאי' בכריתות ד"ג ב' מגדף איצטריפא לי' מ"ד הואיל וכתיב כרת דיליה במקום קרבן אימא מודה לי' לר"ע קמ"ל. משמע דרבנן מודי דכרת דמגדף כתיב במקום קרבן. וכבר עמד ע"ז בלח"מ ריש ה' שגגות. אלא כדברינו דלדר"י ורי"ל לא תלי' אפי' לר"ע בהא דכתיב במקום קרבן. ופלוגתייהו תלי' בסברא.

ט"ו ל"ב. **ויהיו בני ישראל במדבר.** הוא מיותר. והלא ידענו את זה. אלא כמש"כ התוספות בב"ב דף קי"ט ב' בשם מדרש, שהמקושש נתכון לש"ש. דישראל סברו שאין התורה נוהגת אלא בא"י. וכמש"כ בס' ויקרא כ"ו ל"ז ובכ"מ. ומשעה שנגזר עליהם להיות ארבעים שנה במדבר ולהיות גולים ממקום למקום, היה להם דין גלות. ומש"ה לא הקריבו ק"צ. להכי כסבורים שפטורים ממצות עד שיבואו לא"י. ולזה בא המקושש להראות שימיתו אותו על חלול שבת. מש"ה כתיב ויהיו בנ"י במדבר, שזה גרם מעשה המקושש.

ט"ו ל"ה. ה"ז. כמשמעו בחנק. וכמו שהקשה באמת הגרע"א בגליון הש"ס סנהדרין דע"ח.

ט"ו ל"ט. מצוה אחת לבן ותכלת. אע"ג שאינן מעכבין זא"ז מכ"מ אינו אלא מצוה אחת. ולפי הפשט קאי על חוט תכלת, דמלבד שיהא פותל יהא גם לחוט תלוי. והיינו לציצית כמו חוטי הכנף.

ט"ו מ"א. בהרח"ד, ופי' המפרשים דוחק. גם משמעות מן האדם הוא אדם הבא לבור דרך ישרה ולא כפי' המפרשים.

שם. בהרח"ד כך יבור לו זה הדרך. והיינו דמסיים רבי והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה. פי' אם נוח לפניו להיות זהיר במצוה קלה יהא שוה לפניו כבחמורה. והכל בכלל כל העושה מצוה אחת באמנה וגו'.

פרשת קרח

ט"ז א'. ענין כבוד ג"כ. וישראל נצטערו הרבה על מותם כמבואר להלן י"ז י'.

ט"ז ב'. בתוך ים דבריהם. והיינו שנמשל נזק מחלוקת לנזק אש כמש"כ להלן כ"א כ"ח. וכידוע הלשון אש המחלוקת. ללמד כי כמו שנזק אש איתא בב"ק י' שמועד לאכול בין שראוי לה בין שאינו ראוי לה, כך מחלוקת עושה דברים שאינו ראוי מצד השכל וקילט אנשים יקרים שאינם ראוים לכך.

ט"ז ט'. שמות כ"ח ל"ה. שבא לזה התכלית המעיל של תכלת.

ט"ז י' **ויקרב אתך** וגו'. עוד יותר משארי הלוים. היינו במה שבני קהת עבודת הקדש עליהם שגורם אהבת ה' כמש"כ לעיל ז' ט'.

ט"ז י"ד. **תנקר.** שלא נראה את הרעות שאתה עושה לנו.

ט"ז ט"ו. ואינו מלשון כעס. מדלא כתיב ויחר אף משה. והא שהרגיש משה רבנו כ"כ, יותר משהי' בדבור אהרן ומרים, שלא הרגיש משה מאומה כמש"כ שם. היינו משום דשם לא היה נוגע הדבור להנהגת העם, כי אם לכבודו של משה, שלא נהגו בו כבוד כ"כ, וזה לא נגע בלבו כלל. משא"כ כאן שהראו להמון עם דמשה מבקש רעתם ח"ו. ובזה יגיע רעה רבה לכלל הנהגה.

שם. שם. אל המנחה יע"ש. וקרבנות יחיד הקריב כדאי' במו"ק דט"ו ב' וכמש"כ בהע"ד סי' קע"א.

ט"ז כ"ט. **ופקדת כל האדם יפקד.** שהיו נוהגין לקבר בכוכין. ואח"כ פוקדין עליהם אולי לא מתו באמת כדתניא במסכת שמחות. מבני הגאון מ' חיים ברלין (נ"י) ז"ל.

ט"ז ל"ג. **ולא ניכר מקומם איה.** ואע"ג דבב"ב ריש פ' הספינה איתא שהי' מקום בית הבליעה ניכר. ועי' מש"כ להלן כ"ו י'. מכ"מ לא ניכר אנה הלכו ונשטפו בתהום האדמה.

ט"ז ל"ד. **היו צועקים מר.** שיתפסו אותם ולא יניחום לירד. אבל המה נסו וחששו פן תבלע הארץ בכח הבליעה גם אותם.

ט"ז ל"ה. **דכתיב ג"כ מאת ה'.** ומש"ה כתיב מקריבי הקטרת. ללמדנו שהעונש פגע בהם משום הקטרת ולא בעון המחלוקת שהי' טפל בכונתם.

י"ז ב'. **מבין השרפה.** מן השריפה מיבעי. אלא משום שהי' אסור לאלעזר ליטול את המחתות אלו היו קרובים להמתים שלא יהא נטמא במגע המת. מש"ה היה נצרך להרחיק המחתות מהם והיו מונחים בין הנשרפים ולא אצלם. ואע"ג שהיו טמאים מחמת חרב ה"ה כחלל. מכ"מ לא הוזהרו כהנים על חרב ה"ה כחלל כמש"כ התוס' נזיר נ"ד ב' שאין חרב ה"ה כחלל. נזיר מגלח עליו ואין הכהן מוזהר עליו.

י"ז ה'. **כקרח וכעדתו.** ועדתו מיבעי. אלא אפילו מכוין למצוה אסור לעשות מחלוקת.

י"ז ו'. **כל עדת.** אע"ג שלא נקהלו כלם מכ"מ התלוננו באהליהם.

י"ז י'. **העדה הזאת.** שנקהלו סמוך למשה ואהרן לשם תלונה.

י"ז י"ב. **כאשר דבר משה.** אין הפירוש כמו שדבר. שהרי לא עשה ככה. אלא הפירוש תומ"ו. וכמש"כ ביב"ז בראשית י"ב ד'. ופירש"י להלן כ' כ"ז ומחמת שהי' לאהרן לחוש שמא יסתכן כמו נו"א ועי' בפסיקתא בפרשה זו. מש"ה כתיב דאהרן לא חש לעצמו בשביל אהבת ישראל וכפרתם.

י"ז י"ז. **צפוי למזבח החיצון.** ועיקר זה הצווי לא בא אלא משום הלויה וכמש"כ לעיל ט"ז ה'.

י"ז י"ח. **על מטה אחד יבואו.** היינו השקדים על הכהנה והפרחים על הלויה כמבואר להלן כ"ג.

י"ז כ"א. **או לדור שלאחריהם.** [ופירש"י קשה להבין שהרי לא הניחו בעצמם באוהל העדות אלא משה הניח. ומאין ידעו האיך הניח משה.]

י"ד כ"ג. **על עבודת הלויה** שהרי בסנהדרין דפ"ג לא חישב אלא זר ששימש. וכן ברמב"ם הלכות כלי המקדש ספ"ג לא חישב אלא כהנים שעבדו עבודת הלוים. ועי' מש"כ להלן י"ח ז'.

י"ז כ"ג. **ואדרבא הנהיגו** בו אימת וכבוד מלך. גם בהיותו בית החפשית ומש"ה נמנו לו שנים אלו שמלך. ובזה הערך הוא המערער וגו'.

י"ז כ"ד. **ויראו ויקחו איש מטהו.** הוצרך הכתוב להודיע זה. ללמדנו שמתחלה עלה עה"ד, דהמטות האלה נתקדשו בזה, שהונחו לפני העדות. שהרי אין מביאין חולין כדאיתא מנחות כ"א ב' מאי בעי התם. וא"כ יהא הפירוש והנחתם באוה"מ, לעולם. אבל כשראו שמשה הוציא את המטות אל כל בנ"י, ואי לא היה ההוצאה אלא כדי להראות שמשונה מטה אהרן ממטות שארי הנשיאים. לא היה צריך להוציאם אל כל בנ"י. היינו למחנה ישראל. ולא היה נצרך אלא להוציא לחוץ לאה"מ למען יראו הרבה אנשים. או הנשיאים שעמדו שם. ולהכניסם אח"כ לקודש. מזה הבינו שלא נתקדשו המטות כלל. ולצורך ענין דשאין להביא חולין לעזרה. כמו לצורך אכילת קדשים. ואז לקחו איש מטהו. וזהו דעת הרמב"ם בפ"ב מהלכות שחיטה הל"ג. ולא כתוספות ורשב"א.

י"ז כ"ח. **עלולים המה למות.**

ובדכתיב לעיל ג׳ ל״ח והזר הקרב יומת. ועי׳ משכ״ש.

שם. ובמיתה חטופה. ואין משמעות גויעה זו כמו משמעות הן גוענו.

י״ח א׳. למקום שאסור לו. ואין זר חייב מב״ש על הכניסה אפילו לק״ק ורק כהנים מוזהרים.

י״ח ג׳. **ולא ימתו.** אע״ג שאין מיתה בי״ש אלא על עבודה תמה כדכתיב להלן, מכ״מ הזהיר הכתוב שקרבין למזבח שלא יגיע בזה שיקדש בכל״ש לידי מיתה ב״ש ג״כ.

שם. שלא יקדשו בכלי. שהוא סמוך להעלות על המזבח, וכדאיתא בסוטה די״ד ב׳ דקידוש כלי שרת הסמוך למזבח בכהן. דומיא דקבלת הדם בכהן.

שם. להשים אל הכלי. ומזה למדנו כלי שרת הראשון, דכשר בזר כדאיתא בסוטה שם בישראל וה״ה לוים. אבל קידוש כלי השניים, אע״ג דישראל אינו חייב מיתה אלא בעבודה תמה. מכ״מ המה מוזהרים.

י״ח ד׳. שכהנים מתקנים בפנים. אפי׳ אפשר שיהיו כהנים גם מבחוץ, מכ״מ הלוים.

י״ח ה׳. שאינו מרוצה. ואי׳ בגטין דנ״ה גנאי למזבח, שיאמרו מזבח אוכל גזילות וכיב״ז כל פיסול.

י״ח ח׳. **משמרת תרומתי.** תרומתי הוא תרומה כדאיתא בשבת דכ״ה בשתי תרומות הכ״מ.

שם. **לכל קדשי בני ישראל.** הוא קדשי מזבח שישראל מקדישים, ועי׳ מש״כ בויקרא כ״ב ב׳. ונתחייבו כהנים בשמירת תרומה ובשמירת קדשים.

י״ח י״א. ואין בזה הורדת הכבוד. ונמצא תיבת בביתך משמש למעלה ולמטה כל טהור בביתך. בביתך יאכל.

י״ח י״ג. **יאכלנו.** לעיל כתב יאכל אתו ועי׳ מש״כ בס׳ ויקרא ו׳ י״ט. והכא נמי כזית הנשאר, הוא המתקיים בו מצות אכילה. ומי שאוכל מבית הכהן נתקיים בו מצות אכילה. משא״כ בקדשי מזבח אם נשאר כזית אחד. מצוה על כהן המקריב דוקא לאכול כמש״כ שם, ורק כשהוא בשלימות, אז כל טהור יאכל אתו.

י״ח ט״ו. **תפדה.** ולא הוצרך הכתוב לפרש במה יפדה, שכבר מפורש בשמות י״ג י״ג, ל״ד כ׳. משא״כ פדיון בכור אדם לא נתפרש, אלא באותה שעה לעיל ג׳ מ״ז. ולא נתפרש לדורות עד כה.

י״ח ט״ז **עשרים גרה הוא.** לא הוצרך הכתוב לפרש, שהרי כבר מפורש בפרשת בחוקותי, וכל ערכך יהי׳ בשקל הקדש עשרים גרה יהי׳ השקל. ולא בא אלא לדרשה כדאיתא בבכורות ד״נ מנין שאם רצה להוסיף יוסיף, ת״ל יהי׳, יכול יפחית ת״ל הוא.

שם. חמשת שקלים בזכר. והכי משמעות המקרא ופדויו מבן חודש הפדיון שניתן לבן חודש. תפדה. לעולם אפילו עתה הוא הרבה יותר מבן חודש ומפרש המקרא שהוא בערכך וגו׳.

י״ח כ״ד. שתהי׳ ברכה בגורן. ואפילו לרבנן דר״א בביצה דל״ה דתרומה אינו קובע אלא בדבר שנגמרה מלאכתו. מכ״מ קודם ראית פני הבית, לכ״ע תרומה קובעת למעשר. זה אינו ראוי לחוש, שמא יתרום לפני גמר מלאכה, אלא יערים ויכניס דרך קרפיפות ולא דרך הבית.

פרשת חקת

י״ט ב׳. **על.** חסר, ללמדנו דל״ד עול ממש. אלא מעין זה. פסיקתא זוטרתי.

י״ט ב׳. ואין דבר ריק בתורה. ולמאי יהא נכתב בסרוס אלא בא ללמד על אשר יתבאר לפנינו שהי׳ וכו׳.

י״ט ד׳. **ולקח אלעזר** וגו׳ **באצבעו.** דוקא בגופו ולא שיהא קוף נותן על אצבעו כפירש״י זבחים די״ד. וכאן לא דרשינן דבעינן כלי מג״ש כפירש״י זבחים דמ״ח

א׳. דג״ש זו לא ניתן אלא בקדשי מזבח משא״כ פרה שאינה צריכה קדוש כלי.

שם. הרבה פסולי עבודה. ובאמת לענין בגדים משונה היה מעשה פרה שנעשית דוקא בבגדי לבן של יוהכ״פ. וא״כ אינו כמו כהונה של הדיוט דקיי״ל אבנט של כלאים.

י״ט י״ד. ונצרך למי נדה. והי״ז ככל חקי התורה שנכתב ונתפרש הטעם דמכ״מ אפילו בטל הטעם לא בטל הדין. כמש״כ כפ״י.

י״ט כ׳. מגע מת שלם. משא״כ במקדש ח״כ אפילו הנוגע בעצם כ״ש.

כ׳ א׳. כל העדה. פירש״י שכבר מתו וכו׳ עי׳ מש״כ להלן מקרא כ״ב. שלא כלו עד אשר יצאו ממואב. אלא הפי׳ משום דכתיב וישב העם בקדש. היינו בעיר מש״ה כתב דכל העדה באו למדבר צן ולא לקדש. אך יחידים פרשו ובאו לישב לקדש.

כ׳ ה׳. עם משה ביחוד. שידעו שלזה באו רק בסבת משה שכך מדתו. אלא שמכ״מ אמרו בל״ר ולמה הבאתם ולמה העליתנו היינו שע״י מעלת משה עשו שניהם בכל המשך כדכתיב נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן.

כ׳ ו׳. מפני הקהל. הוא מיותר. ובא ללמדנו שלא היו ראוים אז לבוא לפתח אהל מועד, שהרי אין אוננים על מרים באותו יום מר. אבל מפני הקהל הצועקים מים, לא היה מקום להסתר מהם כי אם לפתח אה״מ.

כ׳ ח׳. שכלה הליכות הנס. כמו שהבינו העם שזהו שלא בתורת עונש אלא כדי להרגילם לטבע. אבל באמת היתה הסבה כמו שעוצר הקב״ה מי מטר מפני עון הדור.

כ׳ ט״ז. עיר קצה גבולך. לצד דרום אדום.

כ׳ כ״ב. בבואם לקדש. וגם לפי הנראה בדברים ב׳ ט״ז לא תמו מתי מדבר עד אשר יצאו מגבול מואב ג״כ.

כ׳ כ״ג. יותר מן הצורך. והגיע מיתת אהרן בא׳ באב כמבואר להלן ל״ג ל״ח שהי׳ אות על חרבן ביהמ״ק וגלות אדום. שהגיע עבור התקרבות לאוה״ע ביותר. כדאיתא פסחים דקי״ח ב׳ מ״ד בזר עמים כו׳.

כ״א א׳. ישב הנגב. דרום א״י והיו קרובים לאדום ע״כ שמעו כי בא ישראל וגו׳.

שם. שלא ליגע בם. והנה אמרו חז״ל בתענית ט׳ דמשמת אהרן נסתלקו ענני כבוד .ולפ״ז נראה דעד מות אהרן היו ענני כבוד מורים את הדרך. ואחר שמת לקחו אנשים מורי דרך. וזהו דרך האתרים, תרי הארץ.

כ״א ד׳. לסבב את ארץ אדום. היינו מזרח של אדום כמש״כ לעיל כ׳ כ״ג.

כ״א ה׳. העליתנו ממצרים. עשית אותנו כאנשי מעלה ליהנות מלחם הקלוקל.

כ״א ו׳. הנחשים השרפים. נחש הוא שם הכולל הרבה מיני נחשים. ובהם נכלל מין שרף. והיה השלוח הרבה מיני נחשים וגם הקשה מכולם הוא השרף. יהי׳ עונש הנשיכה לפי ערך החטא.

כ״א ז׳. את הנחש. בזה נכלל כל מיניו וגם השרף.

כ״א ח׳. עשה לך שרף. הקשה מכולם. ואם יועיל מנשיכתו ממילא יועיל לכולם.

כ״א ט׳. ויעש משה נחש נחשת. הוא עשה שרף כדבר ה׳, אלא כתיב נחש משום שמזה הבין לעשות של נחשת. וכיב״ז איתא י״ז ד׳ עיי״ש.

כ״א ט״ז. מתוקים וצלולים מאד. ולזה היה התכלית של אסיפת העם דוקא דאל כביר לא ימאס תפלה במקום רבים.

שם. על הבאר הראשון. שהי׳ שם אלו בא תכלית האסיפה. מש״ה נזכר שני דברים שהם דבר ה׳. היינו אסוף וגו׳ ואתנה וגו׳ והוא משום באר הראשון, והשני.

כ״א י״ח. החפירה הגדולה.

[וכבר נתבאר בס׳ בראשית נ׳ מקרא ה׳. ובס׳ שמות כ״א ל״ב משמעות כורה.]

כ״א כ״ב. **לא נטה.** כאן פירושו הטית כל המחנה. שלא יטו עיקר הלוכם בשדה ובכרם. אלא יעשו עיקר הלוכם בדרך המלך. ואמרו בדרך ולא דרך כמו לעיל כ׳ מ״ז. היינו שנלך כמו דרכו של מלך בשעה שהולך עם שריו ומשרתיו הרבים אינו נזהר מצדי הדרכים שלא יהא נשחת השדה. כך נלך אנחנו.

כ״א ל׳. ב ה ר ח ״ ד . פ ש י ט א ש י ש א ע ו נ ש . אפילו חשבונו ברור שכדאי שתבוא העבירה נגד המצוה שבזה. מכ״מ ישא עונש ככל הנאה מעבירה כמש״כ.

שם. ש י ג י ע א ת ״ כ ע י ״ ז. והעני מפרש תפלת דהמע״ה באמרו הלא משנאיך ה׳ אשנא ובתקוממיך אתקוטט תכלית שנאה שנאתים וגו׳ חקרני אל ודע לבבי בחנני ודע שרעפי, וראה אם דרך עצב בי ונחני בדרך עולם. פירוש הלא משנאיך וגו׳ המה האפיקורסין והמסיתין והמדיחין והמסורות כדתניא באדר״נ פט״ז. והתפלל דוד חקרני אל ודע לבבי, שאין לי שום הנאת עצמי מזה. בחנני ודע שרעפי, שכמדומה שחשבונך יפה שאיני טועה ח״ו. וראה אם דרך עוצב בי, שאיני מכוין לאמת ח״ו. והרי רעתי רבה במה שאני רודפו ללא צדק, או ללא הועיל. ונחני בדרך עולם, פי׳ טוב לי המות. שהרי אין דומה זה השגגה לשארי עונות ופשעים שאדם עומד על עותתו ושב ורפא לו. משא״כ השגגה בזה הוא מתעה את דעת האדם כל ימי חייו, וגם אין לזה מחילה כדין המלבין את פני חבירו ברבים. וא״כ טוב לי שתנחני בדרך עולם.

כ״א ל״ד. **אל תירא אתו.** ממנו מיבעי. אלא הזכות שהי׳ לו כדאיתא בנדה דף ס״א זכות של א״א. ועי׳ מש״כ בראשית ל״ב י״ב. והיינו דאיתא התם מתשובתו של אותו צדיק כו׳, פירש מדקאמר ה׳ אל תירא אתו ולא אמר ממנו, למדנו מה שירא משה.

פרשת בלק

כ״ב ד׳. **עתה ילחכו.** לא יכלו להגיד מה שבלבם באמת שמקנאים את גדולתם וחשיבותם ע״כ אמרו שחוששים שלא יאכלו שלהם. אע״ג שבאמת לא יראו מזה כלל, שהרי היו משלמים להם בכסף מלא כמבואר בדברים ב׳ כ״ט. אבל כך מנהג אוה״ע בשנאת ישראל לבדות דברים בדוים למצוא עונם לשנא בחנם. ועיקר השנאה היא קנאת המעלה.

שם. **כלחך השור.** לא יכלו להכחיש דבר הידוע שאנשי ישראל החשובים מצליחים המדינה כאמור. אבל הקהל ילחכו סביבותנו בחנם. והמשילו לשור שעיקר מאכלו מביא רב תבואות. אבל מכ״מ מלחך ירק השדה בלי תועלת.

כ״ב ה׳. ח מ ו ר מ ש ל א ב פ נ י ו. כמש״כ הב״י יו״ד סי׳ של״ד והכי עיקר כמש״כ בהעמ״ש סי׳ כ״ט אות יו״ד וסי׳ ל׳ אות יו״ד.

כ״ב ו׳. **נכה בו.** לא אמר נכה אותו, אלא בו. משמעו נכה זה את זה בדרך המלחמה שמכים זא״ז ובזה יגרש אותו. והרי ממילא נוח למואב להשאר במקומו מישראל שהם נודדים וילכו למקום אחר, וכך ת״א לאגחה ביה קרבא, והיינו דבר בלעם להלחם בו.

כ״ב י״ח. **ויען בלעם.** ויען מיותר. והוא להורות על קול בכיה וצער כמש״כ בבראשית י״ח כ״ז ושמות ד׳ א׳. וכאן בשמעו כי כבד וגו׳ נצטער ואמר כי לא אוכל. היה רוצה לעבור אבל לא יוכל.

כ״ב י״ט. **דבר עמי.** ולא אמר אלי כמו לעיל ח׳ דעמי משמעו ביאור על דבריו הראשונים הבא אחר שאלה. כמו שביארנו לעיל ס״פ נשא לענין תורה שבע״פ. אמנם היה לו לאמר בלשון אתי אבל עמי משמעו. בהתקרבות יתירה כמש״כ לעיל י״א י״ז. והוא גסות רוחו של בלעם. אבל הקב״ה לא דבר עמו כלל אלא הגיד לו אם לקרוא לך וגו׳.

כ״ב כ״א. **עם שרי מואב**. כאן כתיב שרי מואב ולא שרי בלק כמו לעיל י״ג, משום שמעתה נשארו השרים בצוותא עם בלעם בכל אותו העת כמו שיבואר להלן כ״ג י״ז. מש״ה נקראו שרי מואב ולא שרי בלק.

שם. **ועי׳ מש״כ שם**. ואע״ג שאמר כי לא יוכל לדבר כי אם אשר ידבר ה׳, מכ״מ חשב כי יקריב ויתפלל וה׳ ישמע אליו.

כ״ב ל״ב. **כמהר צפור אל פח**. ומזה הטעם אסור לילך במקום דלא כייף יצרא כדאיתא בע״ז ספ״א.

כ״ב ל״ג. **גם אתכה**. בה״א. לפי הירושלמי סוכה פ״ד משמעו שאין אחר ראוי לזה. גם כאן הפירוש שהכעס היה גם על בלעם שלא נבהל מהמלאך. משא״כ על נעריו וכדומה.

כ״ב ל״ה. **אשר אדבר**. ולא אמר אשר ידבר ה׳ אליך. אלא היה כמו שהיה עם משה לאחר מרגלים, שהיה דבר ה׳ למלאך שהולך כ״י עמו והמלאך מדבר למשה בפניו כמש״כ בשמות כ״ג כ״א יעוי״ש. וכך היה עם בלעם. ומזה ידעינן מי היה המלאך שעמד לשטן כמש״כ שם במקרא ב׳.

שם. **שהולך עמהם**. וי״ל עוד שמצא בדרך עוד שרים ששלח בלק לכבודו, ונקראו שרי בלק ונתחבר גם עמהם עד שיצא המלך בעצמו לקראתו.

כ״ב ל״ח. **וישם ד׳ דבר וגו׳**. ולהיפך מדבר בלעם שאמר יקרה ה׳. ישים אלקים. והי׳ להיפך ויקר אלקים וישם ה׳. ועי׳ ס׳ בראשית י״ז גבי א״א שנראה ה׳ ודבר אלקים.

כ״ב מ׳. **אשר אתו**. כאן לא כתיב עמו. דאחר שבא לשם והמלך קרבהו כמו נגיד שוב התגאה על השרים ולא נתחבר עמהם כמו שהיה.

כ״ג ז׳. **לכה ארה לי**. שיהא הקללה בשבילי, היינו שיפול בידו. משא״כ בישראל זועמה שיהא הכעס עליה שלא תתקבל תפלתם שיתפללו על יעקב **בשעה** שילחמו עמו.

כ״ג ט׳. **וזהו שראה בלעם**. והוסיף לברר כי המון יעקב חזק **באמונתו** מצור. מזה אשר הן וגו׳.

שם. **יש צורה מיוחדת**. וכדכתיב בישעיה מ״ט **ואצרך פירוש** עשיתי לך צורה מיוחדת ועי׳ **בראשית ט״ו** יו״ד משכ״ש.

שם. **כקוף בצורת אדם**. וזהו דבר הושע ט׳ נבלע ישראל **עתה היו** בגוים ככלי אין חפץ בו. פירוש **אחר** שנבלע צורת ישראל שלא היה ניכר עליו, ע״כ היו נבזים בגוים ככלי אין חפץ בו.

כ״ג יו״ד. **הבאה ממעשיהם**. וע״ז אמרו בב״ב ד״ז ב׳ אספרם **מחול** ירבון. אספרם למעשיהם של **צדיקים** מחול ירבון וכמש״כ לעיל ג׳ ט״ו.

כ״ג י׳. **כונה זו דוקא ע״ש**. וביארנו שם מאמרם ז״ל בסנהדרין **דק״ה**, אם תמות נפשי מות ישרים תהי **אחריתי** כמהו. וא״ל ועתה הנני הולך לעמי **אחר** שאיעצך לאבד את ישראל ע״י זנות **שוב** הנני הולך.

כ״ג י״ב. **אתו אשמר לדבר**. הוסיף על לשונו מראש תיבת אשמור. **היינו גם** הביאור שהוא הרחבת הדברים. **גם זה עלי** לשומרם שלא ישתנה מאומה מכאשר **שם** ה׳ בפי וכמש״כ לעיל מקרא ה׳. **ותחלה** לא ידע שהקב״ה יבאר לו דבריו **שמתפרש** בכמה אופנים.

שם. **ובלק הבין להק״ק**. או אחר שדבר בלעם בלה״ק. פי׳ **הכונה** בלשון מואב, כמו תורה שבע״פ **שנאמר** בכל לשון.

שם. **משום שהי׳ ברוה״ק**. ומש״ה אמר עתה אשר ישים ה׳ בפי. **ולא** שאמר תחלה אשר ישים אלקים **בפי**, דכסבור שיהא מדבר אליו בשם **אלקים**. אבל עתה אמר ברוה״ק שישים ה׳ בפיו.

כ״ג י״ט. **שיגדל ויגיע לדעת**. לדעת שיהא מנהיג **עצמו**

בהשגחה פרטית, ואח״כ מתגדל הבן עד שיהא האב מנהיג כל ביתו אחר מעשיו של הבן.

שם. שהי׳ בקריאת שו״א. שיהא כל הנהגת העולם אחרי מעשי ישראל. וכמש״כ בדברים ל״ג ג׳ בפי׳ ישא מדברותיך.

כ״ג כ״ב. מהירות הילוכו הפשוט. ומשמעות תועפות מלשון עוף. וכיב״ז ברכות דס״ג א׳ עה״פ וכסף תועפות לו, פרנסתו מעיפפת לו כצפור.

כ״ד ג׳. עה״פ ונירם. דזהו דרך מליצה לכלול שני כונות בשני שרשים במלה משונה אחת.

כ״ד ו׳. ומביא לידי קדושה. והיינו שאמרו ברכות דט״ז מה נחלים מעלין את האדם מטומאה לטהרה וכו׳.

שם. שיהא לו תבואה וגו׳. ובפרק כל כתבי אמרו אבוך במאי זהיר טפי, ואמר דמר זהיר במצות ציצית וכד׳.

כ״ד ז׳. בימי שפוט השופטים. והרי דוד התפלל ואמרו הושיענו אלהי ישענו וקבצנו והצילנו מן הגוים וגו׳ בדה״י א׳ ט״ז ל״ה, מבואר שגם בימיו היו ישראל מפוזרים בין העמים בגלות.

כ״ד יו״ד. **קראתיך**. לעיל כ״ג י״א בפעם ראשונה אמר לקחתיך. דמשמעו שקנהו לאותו דבר, במה שהרבה הוצאות וזבח לו בקר וצאן והוא משלם רעה לו. אבל עדיין היה מדמה שעיקר הקריאה והביאה לא יהא בחנם למבוקשו. אבל עתה שהתחזק שלש פעמים שאינו אלא מברך, וא״כ למאי בא בשעה שקרא אותו. ועי״ז השיב כי באמת כך היה מודיע לשלוחיו כי אינו בטוח שיצמח מזה טוב לבלק, וא״כ לא היה למלאכיו להתרצות לקבלו בזה האופן.

כ״ד י״ד. אבל עתה איזלך לחוש ולהתחרות עמהם. אבל אם כפשוטו למאי אמר ועתה הנני הולך לעמי. וגם מאי לכה. להיכן ילך. אלא בא הדרש שיעץ וכו׳. ולפ״ז פירוש ועתה הנני הולך לעמי שלא אמות מות ישרים. ופירוש לכה, להכין הדבר לעצתי. וכדאיתא בחלק דק״י שהעמידו חנויות וכו׳.

שם. התרועעות ואהבה. ולא תגור מהם כמש״כ בראש הסדרא שהיו מתחרים עם מואב. אבל עפ״י עצה זו תדע אשר יעשה וגו׳.

שם. אחר מותו. ומש״ה כתיב לכה בה״א. ללמדנו שאמר לו בחשאי עצה שלא יגלה בשמו.

כ״ד י״ט. של האמונה שקבל. ואולי פירוש שריד, הדבר המצוין שם. והוא בית האפיפיורים הנקרא ווטיקאן. וה״ז כמו השרידים אשר ה׳ קורא, דמשמעו המצוינים. ויהא פירושו ולא יהי׳ שריד לבית עשו, שגם זה הדבר המצוין יאבד.

כ״ד כ׳. **עדי אבד**. לת״א פירוש עדי משורש לעד. היינו לעולם יאבד. והראב״ע פירש מענין שיהא כלה והולך עד שיגיע לאבדון.

כ״ד כ״ה. **וישב למקמו**. לערכו להיות קוסם ולא להנבא עוד. וכ״ב בבראשית ל״ב א׳ יע״יש.

שם. **הלך לדרכו**. לאשר יעצהו בלעם להכין הדבר להא דכתיב להלן.

כ״ה ב׳. כמש״כ בראש הפרשה. והי׳ כמה נשים מפתות גם לפעור כדאי׳ בסנהדרין דק״ו א׳.

שם. כדאי׳ בסנהדרין דק״ה. דכסבורים שבמה שפוערו לפניה אינו אלא בזיון.

כ״ה ו׳. **לעיני משה**. כ״כ העז הרשע, עד שלא נחת מגדולת משה ולא בוש מרבים ושלומי אמוני עדת בנ״י.

שם. **והמה בכים**. אבד גם הרגש החמלה וצערן של גדולי ישראל.

פרשת פנחס

כ״ה י״א. **בקנאתי**. דאע״ג דמדת החמה אינו נותן לכלות. כדכתיב כי כלינו באפך

ובחמתך נבהלנו. מכ״מ בקנאתי היה אפשר לכלות במדת החמה העזה.

כ״ה י״ב. **לכן אמר**. לבד שיהא כן, יודיע לו שיהא כן. והוא חבה יתירה וכדתנן באבות פ״ד חביבים ישראל וכו׳, חיבה יתירה נודעת להם וכו׳, וזה בכלל מה שאמרו בשבת ד״י הנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו. אכן לשון אמר משמעו וכו׳.

שם. זה הענין לפוקת לב. וכתיב שלום קטיעה. דבמה שהיה במדת השלום יותר מהראוי, שלא קנא בימי השופטים על פסל מיכה ועוד, כמבואר בתד״א ובילקוט שמעוני שופטים, מש״ה כתיב קטיעא נענש. ונמצא דמדת השלום נהפך לו לרועץ.

כ״ו יו״ד. ומזה נבלע קרח. ומש״ה פירש המקרא כאן ויהיו לנס. ללמדינו דזה גרם הבליעה של קרח.

כ״ו י״ד. הליכות עניניו בפ״ע. וכן היה כל שבט מופקדים למלחמה כל אחד באיזה פרט.

כ״ו נ״ח. לפי גדולת המשפחות. בכמות כראוי לחלוקת הארץ. ומש״ה נמנה משפחת הקרחי באחרונה, אע״ג שבני קרח היו נביאים.

כ״ו ס״ב. הי׳ תלוי בבן עשרים. שמאז ראוי היה להקרא יוצא צבא.

כ״ז ג׳. **במדבר**. ולא במצרים. דאלו מת במצרים, לא היו באים מכח ממ״נ דיבום. דמאחר שלא חל החיוב בשעת מיתה, שוב אינו חל לעולם.

כ״ז ד׳. מצד החקירה. ולמ״ד שם אלו היה לו בת לבן לא דברנו. הפירוש כי אין לו, משמעו עיין עליו וכדאיתא שם דקט״ו א׳. וס״ל דגם עתה באות מחמת יבום לבד. אלא שהעלו דאפילו היה לו בת לבן, אזיל האי ממ״נ. והא דפשיטא להו דבת הבן פוטר מיבום, ע״כ כשיטת הרשב״א קט״ו א׳ דמלא ימחה נפ״ל דפוטר מיבום, דלשיטת הר״י דמ״פ נחלות למדנו, הרי אכתי לא היתה פרשה זו.

כ״ז ח׳. נותנים לה ודאי ובירור להם. [ומזה יצא לרשב״ם עוד חדשות בדף קכ״ו שאין לפשוט קודם חלוקה וא״א למכור חלקו. ולא כשותף דמפורש בדס״ג ב׳ דמצי למכור חלקו. ומזה יצא עוד דחלק ירושה הפשוט א״י ליתן בהרשאה כדמוכח שם קכ״ז בד״ה כותבין וכו׳ ופסקינן לעיל יש לבכור קודם חלוקה, מבואר דחלק פשוט אי אפשר לכתוב השראה והכי מבואר דעת רש״י בכורות דמ״ז, שכתב בד״ה מסייע וכו׳ שתי נשים של שני אנשים כו׳ אלמא דבפשוט איירי. דבחלק בכורה אפילו של איש אחד. אבל הפוסקים חולקים כמבואר בב״י חו״מ סי׳ רע״ו לענין הרשאה ובסי׳ רע״ח לענין מכירה. איברא מקור דעת רש״י ורשב״ם כאן.]

כ״ד י״ג. **וראיתה**. ה״א יתירה. לפי דעת הירושלמי סוכה פ״ד בתיבת ועתה לכה, דמשמע שאם לא אתה אין אחר. ה״נ רק אתה תראה בזה האופן מרחוק כל חלקי הארץ כמבואר ס״פ ברכה.

כ״ז י״ז. כעם בלי מנהיג. ואע״ג דכתיב במלכים א׳ כ״ב י״ז, ראיתי את כל ישראל נפוצים אל ההרים כצאן אשר אין להם רועה. היינו משום שנתנבא שבמות אחאב יפסקו המלחמה ויהיו כצאן, משא״כ כאן שעומדים למלחמה.

כ״ז י״ח. **וסמכת את ידך עליו**. איתא ברבה כמדליק מנר לנר. פירוש כח התורה שהושפע על יהושע אז לא החסיר ממשה כלל. אלא כמדליק מנר לנר.

כ״ז י״ט. השייך להנהגת הכלל. ומש״ה כתיב וצויתה בה״א יתירה. ללמדנו דרך מוסרו של משה יהי׳ בזה ולא ע״י אחר.

כ״ז כ׳. **ונתתה מהודך עליו**. איתא ברבה כמערה מכלי לכלי. פירוש לענין כבוד והוד. בשעה שזרח יהושע כלבנה, כהה אור פני משה וכבודו. כמש״כ בספר דברים ל״א י״ד וי״ט ועוד.

כ״ח ב׳. **צו את בנ״י**. כתיב בלשון צו

ולא דבר. בא ללמד על הדרש שבפרש״י עד שאתה מצוני על בני. והביאור מזרזני באשר נוגע כל הענין לעיקר חיות ישראל ומש״ה בעי זרוז.

כ״ח ד׳. בהרח״ד ומיושב הכל. ונמצא משמעות תעשה, תכין ותביא. וכיב״ז לעיל ר׳ י״ז ועוד הרבה.

כ״ח ה׳. היינו משום. דמנחה בא אז בשביל תורה שבכתב שביום והוא לשון זכר. והנסך על פלפולה ש״ת דמחדדין ביום. ובא ללמד דתורה שבכתב מתחבר לפלפולה ש״ת שהוא בל״נ. ובתמיד הערב שהי׳ לגירסא שהוא בלילה, מש״ה כתיב וכו׳.

כ״ח יו״ד. להקריב המוסף בו. ורש״י פירש משום דעבר יום בטל קרבנו. והוא מהספרי. ואע״ג דבתמורה די״ז נ״ל מדבר יום ביומו. אבל בשבת ור״ח לא כתיב דבר יום ביומו, אלא במועדים. אבל ת״א לא נ״ל הכי.

כ״ח י״א. **ובראשי חדשיכם.** בר״ח כתיב בל״ר, ולא כמו בשבת. היינו משום שיש שני ימים ר״ח. ופירש הכתוב בשני ימים ר״ח תקריבו עולה ואח״כ מפרש הכתוב דאין להקריב אלא ביום השני, שהי׳ תחלת החדש דלהבא ולא ביום הראשון וכמבואר להלן י״ד. שמעתי מפי גיסי הרב מוהר״ב נ״י. ולא תקשה מהא דאיתא במס׳ תענית דף י״ח לא נצרכא אלא לחודש מעובר, פי׳ שעברו אדר ולא היה ביום ל׳ ר״ח. דהתם בר״ח ניסן, דתמיד הוא ר״ח יום אחד. מש״ה כשאירע שעברו אותו, אין יום ל׳ קודש כלל, משא״כ חדשים המעוברים מעולם שני ימים ר״ח. ומש״ה כתיב חדשיכם ולא חדשים. וע״י ספורנו, ולדברינו כמשמעו שרק אצלינו הם שני ראשים, אבל באמת יום א׳ הוא ר״ח.

כ״ח י״ד. שהיה כן. כ״ה בירושלמי תענית וכ״כ בספר ברכי יוסף או״ח סי׳ תכ״ז בשם ר״י. ומה שפירש״י ללמדנו שאם עבר יומו בטל קרבנו, למדנו מדכתיב בפרשת אמור דבר יום ביומו כדאיתא בתמורה דף י״ז.

כ״ט ו׳. **מלבד עלת החדש.** אע״ג דעה״ת קודם לעה״ח. מכ״מ אחר דמשמעות מלבד הוא קודם. א״כ מלבד קאי גם על עה״ת, שהוא קודם גם לעה״ח. ולמדנו מזה המקרא דמוספי ר״ח קודם למוספי רה״ש וכדאיתא בזבחים דף צ״א. וכתיב כמשפטם. ולא כתיב זה הלשון בכל המוספין, זולת בחה״מ דלא פי׳ מנחות כמו בכל המועדים. אבל כאן ברה״ש לא נתפרש מהו כמשפטם. ונראה דבא ללמד דהא דעה״ח קודם לרה״ש, הוא מן הדין, אי משום דתדיר ומקודש תדיר קודם. אי משום דקדושת רה״ש מועיל לר״ח ומזה נקיש לכיב״ז כדאיתא בזבחים שם.

כ״ט י״א. **חטאת הכפרים ועולת התמיד.** גם כאן הפירוש מלבד חה״כ דקדים למוספין ומלבד עולת התמיד דקדים גם לחה״כ.

כ״ט י״ב. בהרח״ד כדאיתא בסנהדרין. ומזה אנו נוהגין מדור דור לקרוא קהלת בחה״ס ועיי׳ דברים ט״ז ח׳ מש״כ בהע״ד לענין שה״ש בפסח.

כ״ט ט״ז. **ונסכה.** של התמיד ולא נזכר נסכים של המוספין ביום ראשון של חה״ס וכן של חה״פ, כמו בשארי מועדים דכתיב ונסכיהם. אפשר לפרש דקאי גם על מוספים וע״כ מתפרש הכי ונסכיהם דיוהכ״פ. אבל בפסח ובחג ביום הראשון לא נזכר כלל נסכי המוספין. ונראה משום דתכלית המוספין הוא שיתקבל ברצון, כמש״כ ר״פ ממקרא בהושע ט׳ לא יסכו לה׳ יין ולא יערבו לו וגו׳. וביום הראשון של פסח ושל חג היו כל אחד מישראל מביא ראיה וחגיגה עם הנסכים, ממילא הי׳ מתקבל ברצון מוספי הצבור [וכן בעצרת. והא דכתיב ונסכיהם הוא משום מצות תמימים כמבואר שם.] מש״ה לא נזכרו אע״ג שהביאו נסכים.

כ״ט ל״ג. **במספרם כמשפטם.** בזבחים דף צ׳ איתא דמכאן למדנו דשעירי

חטאת של חה"ס מאוחר מעולת המוסף, ולא בכל חטאות. והטעם הוא משום דעולות המוספין הוא משום אוה"ע. וחטאת בא לכפר על ישראל, משא"כ בכ"מ בא החטאת לכפר ועולה אח"כ לדורן. אבל חוזרני בי, שהרי גם בש"ע כתיב כמשפט. ושם משמע דההוכחה היא מדכתיב כמשפט. וא"כ גם בש"ע חטאת לבסוף.

כ"ט ל"ט. **לבד מנדריכם.** מלבד משמעו בכ"מ הקודם להמדובר וכדאיתא בב"ק דקי"א. אם לא שגלה המקרא בלשונו שהוא מאוחר כדאיתא שם ועי' מש"כ בס' ויקרא כ"ג ל"ח. אבל לבד משמעו מה שיהי' אחרי המדובר.

שם. כדאיתא במנחות. ומש"ה הקדים הכתוב מנחות ונסכים לשלמים שלא כסדר, שהרי מנחה ונסכים בא גם אחרי השלמים. אלא ללמד שבאים גם בפ"ע. וא"כ המה קודמים במעלה, שהרי המה קדשי קדשים כמו עולה.

פרשת מטות

ל' ב'. להקים נדרם. ומש"ה כתיב אשר צוה ה' לשון זריזות, שהענין נוח להכשל ונדרש לזריזות שיקוים.

ל' י"ז. יש גם זה הזכות. להפר נדריה [זה הפי' הוא סוגית הגמ' כתובות ד"מ וב"ק דפ"ז א', והכי סתים הרמב"ם בפי' המשניות בכתובות. ורק לרב אי' בכתובות שם דהאי קרא מיירי רק בהפרת נדרים, אבל סוגית הג' בדוכתא קאי].

ל"א ט"ז. שנתקשרו לפעור. ות"א לשקרא. כמדומה שהוא טה"ד וצ"ל לקשרא שקר.

ל"א י"ט. מותרים ליכנס. די"ל אסורים ליכנס משום דבקדושתה עומד.

שם. ואין הנזיר מגלח עליה. [ורש"י פירש אף שביכם כשיבאו וכו' וזה דוחק, ונראה דמש"ה פירש רש"י שבת ס"ג ב' דושביכם קאי על כלים אע"ג דבודאי שביכם משמעו אנשים אלא מחמת שא"א לפרש הכי כאן. ומיושב קושית תוספות שם. וי"ל עוד דכונת פרש"י שבת דהא דהשבי נצרכו להזאה, היינו האנשים שנטמאו ע"י התכשיטים שהם כלי מתכות וחרב ה"ה כחלל. ורש"י לטעמיה דדוקא כלי מתכות. ומזה למדנו דתכשיטין מק"ט.]

ל"א כ"ד. אחר שבאו ממלחמה. כדרך שבי מלחמה שפושטים הבגדים המלוכלכים בדם וכדומה, ולובשים בגדים אחרים.

ל"א ל'. לעמלי תורה. ומכאן למדו הא דאיתא בתנחומא פ' ראה שנהגו פרמטוטין ומפרשי ימים להפריש א' מעשרה לעמלי תורה. ועי' מש"כ בס' דברים י"ד כ"ג.

ל"א ל"ה. **מן הנשים.** משמע אפילו גדולות וכמש"כ לעיל שזה היה תלוי ברצון, ואחר שלא נבעלו קיימום.

ל"א ל"ז. **ויהי המכס.** משום שהיו קדושים כ"ז שלא נתן לאלעזר. והיו כמו חרמי כהנים דמועלין בהם עד שנותן לכהן, מש"ה מנה הכתוב את המכס, משא"כ בלוים היו חולין.

ל"ב י"א. לעולם הנשיא ראשון. וכך היה המנהג בימי חז"ל, כדאיתא בירושלמי שבת פ"ב עיילין קדמאי ונפקין קדמאי.

ל"ב י"ז. **עד אשר אם.** הוא מיותר, והכי מיבעי עד הביאנם. אבל פירושו אולי יהא מניעה מצדם שלא יתנחלו הכל. כמו שבאמת הניחו הרבה יתדות הארץ ולא התנחלו כלם. לא יהא להם עכוב מלשוב. כמו אשר אם הביאו אותם.

ל"ב כ"ח. **ויצו להם משה.** כמשמעו שהזהיר להם, דבזה היה משונה זה הענין מכל תנאי, שאין חיוב לקיום התנאי. והענין כמש"כ הרא"ש יבמות פי"ב סט"ז, משא"כ כאן נתקיים הענין בדבר ה', כמבואר דברים ג' י"ח ואצו אתכם וגו' ה' אלהיכם נתן לכם וגו', ומעתה מחויבים היו לקיים

תנאם, והיינו ויצו להם משה את אלעזר וגו' פי' עם אלעזר וגו'.

ל"ב ל"א. **את אשר דבר ה'.** מבואר כדברינו, שהי' אח"כ צווי בדבר ה' שכן יעשו.

ל"ב ל"ג. **ולחצי שבט מנשה.** כאן לא כתיב לבני, משום שהיו בהם הרבה מבני יהודה כמבואר בס' דברים ג' ט"ז.

פרשת מסעי

ל"ג י"ג. **ויחנו באלוש.** הוא מדבר סין אשר בין אילים ובין סיני.

ל"ג י"ד. **לעם לשתות.** מיותר הוא. והוא שבארנו במקומו שלא הרגישו בחוסר מים, כי אם העם המה אמרו כן.

ל"ג ל"ז. **בקצה ארץ אדום.** היינו מצד דרום, אבל עוד הלכו במזרח ערי אדום עד עיי העברים כמש"כ בפ' חקת.

ל"ג ל"ט. **היה בן קכ"ד.** ובזה מדויק הא דכתיב כאן מספר הקטן תחילה ולא כמו בכ"מ וכת"א כאן. אלא משום עיקר הדיוק הוא בן שלש ולא ארבע כמו שהי' במוסרה.

ל"ג מ"ו. **בעלמן דבלתימה.** שהיו שני עלמן ואחד היה סמוך לדבלתים, והשני למקום אחר. והיינו דאיתא ביבמות דף י"ג דבלתימה הה"א בסוף במקום למ"ד בתחלה, ושם המקום דבלתים.

ל"ג נ'. **על ירדן ירחו.** משום שלא נתקדש עדיין עה"י כמבואר בסמוך, מש"ה לא באה הנבואה אלא על המים, כמו ביחזקאל בהיותו בבבל היתה הנבואה דוקא על נהר כבר.

ל"ג נ"ג. **דומה למכר במ"מ.** [והכי יש להוכיח דעת הרשב"ם דמשמע בב"ב דכ"ג ב' בד"ה אותה קנה כו' דכולהו אשתעבד ללוקח בשביל מעותיו כו' משמע דמתנה כהפקר דמי. ובדף ס"ז א' הביא ראיה דבא"י בשני עיירות לא נקנה עיר זו בישיבת חברתה אפילו במכר יחדו. דס"ל דזכית א"י דמי למכר.]

ל"ד ב'. **כי אתם באים.** ולא כתיב עוברים. ומבואר יפה להלן ל"ה יו"ד.

ל"ד ג'. **מקצה ים המלח.** עי' מש"כ בדברים ל"ד ב' שהי' עוד מקום משם עד צוער א"י שחייב בתו"מ. אלא שלא ניתן לישראל באותה שעה.

ל"ד ד'. **מנגב לקדש ברנע.** וא"כ היה קדש א"י, שהרי כאן בדרום א"י מיירי. ונראה שאין זה קדש ברנע שמשם שלחו מרגלים, דזו היתה במדבר ולא הגיעו לא"י, אלא היתה עוד קדש בין א"י ובין אדום. תדע שהרי ישבו בקדש ברנע ימים רבים כמש"כ בספר דברים א' מ"ו, והרי אותו הדור לא היו יכולים להיות בא"י אפילו על פירותיה לא יכלו לראות. אלא האי קדש ברנע אינו מא"י.

ל"ד. ה'. **והוא פלא.** עי' רדב"ז על הרמב"ם ה' תרומות פ"א הל"ז. ועיקר הדבר הוא כמש"כ בבראשית ט"ו י"ח מנהר מצרים שהיה אז נהר גדול מפסיק בין גבול אה"ק ונקראת נהר מצרים. ואותו נהר שבדרום הארץ שניתן לאברהם, הוא בדרום קיני וממנו יצא נחל בין אדום ויהודה. וכאשר יבש הנהר נפסק הנחל.

ל"ה א'. **בערבת מואב.** חזר ופירש הכתוב בפרשה זו, משום דשני פרשיות הקודמות לא באו אלא משום עבר הירדן המערבי, מש"ה פי' הכתוב דפרשה זו מיירי גם בערבות מואב. שגם בני ראובן וגד יתנו מעריהם ללוים.

ל"ה ו'. **מש"ה כתיב עליהם.** ולפמש"כ לעיל ב' כ' משמעות על, יותר טוב מהקודם, גם כאן הפירוש הנתינה ללוים של ארבעים ושתים עיר יותר טוב מנתינת שש ערי המקלט. שהמה היו משועבדים ביותר לרוצחים.

ל"ה יו"ד. **אלא שיש בזה מחלוקת.** ועוד נראה דהדרש יצא משנוי לשון, דלעיל כתיב אל ארץ וכאן ארצה.

ל"ה י"א. **ולא כפירש"י שם.** [ורש"י הביא מש"ה מקרא ט"ז ולא מקרא י"א משום דקשה ליה דמכה נפש משמע

אפילו חבורה. מש״ה פי׳ דמקרא יתירא דייק דוקא מכה נפש ממש. אבל פשוט כמש״כ דמרוצח נפ״ל.]

ל״ה ט״ז. להכותו נפש. ויכול להיות שהכה אותו בשבט כל כך עד שמת. כדכתיב בס׳ שמות כ״א כ׳.

ל״ה ל׳. אז לא יקום. אלא עניה משמעו אחר הקודם לו כמש״כ בשמות כ׳ י״ג בשם רמב״ם.

ל״ו ו׳. להעביר נחלה באותו הדור. [ופי׳ לשון הגמרא עצה טובה השיאן הכתוב שלא ינשאו אלא להגון להם, היינו ממשפחת אב. ולא כפירוש להגון להם לעיל דק״ט ב׳, דשם פירוש להגון להם לפי מעלה, וכמש״כ להלן מקרא י״א ולא כרשב״ם.]

ל״ו ט׳ נחלת האם בידה. ואם היה בן היה עומד על נחלתו, אפילו הנחלה בשבט אחר. מש״ה אם הולד בת ונשאת לשבט אביה, אין בזה הסבת נחלה ממטה למטה אחר.

ל״ו י׳. ה״ז כאשר צוה ה׳. ותו א״כ תחלה הי׳ לכתוב ותהיינה וגו׳ ואח״כ כאשר צוה וגו׳, כמו בכה״ת. ועי׳ מש״כ בס׳ שמות ט״ז ל״ד.

פרשת דברים

א׳ ב׳. **עד קדש ברנע.** לפי הפשט שהוא המקום שנשלח משם מרגלים, היה ראוי לכתוב אחד עשר יום מחרב עד קדש ברנע, ומה שייך דרך הר שעיר לכאן. אלא י״ל דקדש ברנע היינו שהוא מגבולי הארץ, דקדש ברנע היה מא״י ואם היו הולכים ישר דרך הר שעיר היו מגיעים לקדש ברנע תחלה לא״י.

א׳ ג׳. בהרח״ד, מלאכי חותם הנבואה. וידע שעיקר תכלית שיבת ישראל אז יהיה הכנה לגלות הארוך אשר יהי׳, כמבואר להלן ל״ב ל״ו בשירת האזינו, ע״כ הזהיר.

א׳ ז׳. **ארץ הכנעני והלבנון.** הוא עבר הירדן המזרחי. אבל עבר הירדן למערב אין שם הגבול נהר פרת כידוע. והכי משמע בגבולי א״י בפ׳ מסעי ועי׳ ס׳ שתי ידות ללונזאני.

א׳ י״ג. נכלל בשם חכמים. וכתב במשלי ראשית חכמה קנה חכמה ובכל קנינך קנה בינה, פירוש ראשית שכל היא שמתחלה יקנה למודים הרבה ואח״כ יקנה בינה, וכדאיתא בגמרא ליגמר אינש והדר ליסבר.

א׳ י״ד. **ותענו אתי.** מיותר. או היה צריך לכתוב ותענו ותאמרו אלי כמו להלן מ״א. אלא רמז שעינו את משה שימהר לעשות כפרש״י בשם חז״ל, וכמו שהי׳ כתוב ותענו אותי, אלא שדבר בלשון נקיה. והא שבאמת בקשו כן, יש לרעה כדאיתא בספרי ובפרש״י, ויש לטובה כדי שיהא משה פנוי לשארי דברים הכרחים כמש״כ בפ׳ יתרו עיי״ש.

א׳ ט״ז. תשפטו כולם בצדק. ונכלל בזה שיהיו שנים, לענין להקדים לדין למי שבא תחלה לד״ת, וכדאיתא כתובות ק״ה ב׳ ועפירש״י דק״ו א׳ ד״ה האי עשה וכו׳ ושפטתם צדק, משא״כ להקדים לשמוע את התובע תחלה הוא בלאו לא תכירו וגו׳ ואפילו עשה דכבוד תורה אינו דוחה ל״ת ועשה דקטן כגדול תשמעון, אבל בסנהדרין ד״ח איתא דמהאי קרא כקטן כגדול תשמעון נ״ל לאקדומי ולא כמבואר בכתובות. וי״ל דמשפטתם צדק למדנו בלא פתחו בדין, ומש״ה עשה דכבוד תורה דוחה אפילו בקרוב של ת״ח דלא שייך סברא דביטול תורה אלא כבוד תורה. אבל כקטן כגדול תשמעון משמעו שהתחילו לשמוע ובזה איכא גם ל״ת דלא תכירו פנים במשפט וא״כ אפילו עשה דכבוד תורה אינו דוחה ל״ת ועשה, ורק ת״ח שיש בו משום ביטול תורה שאני, הא משום כבוד תורה לא, ועי׳ סמ״ע סי׳ ט״ז.

א׳ י״ח. **ואצוה אתכם.** בספר הקבלה להראב״ד איתא בזה״ל אין מצוה אלא תורה שבע״פ.

א׳ כ״ד. של י״ב אנשים. ומש״ה כתיב לשון וירגלו שהלכו ברגליהם בכל הארץ.

א׳ כ״ז. **ותרגנו באהליכם.** הוא מיותר ומכאן יצא הדרש בשבועות דמ״ז באהלו של מקום, היינו באהל מועד גם שמה גניתם בדברי בוז.

א׳ ל״ג. בהרח״ד. ולא מחשבותינו מחשבותיו. ודבר זה עצמו לא עמד גם למשה רבינו לסבול ולהאמין כי הכל בהשגחתו בעוד היה בתחלת גדלו ונבואתו וע״כ התרעם ביותר במצרים על צרת ישראל בגזרת התבן. וע״ז בא אליו דבר ה׳ ריש פרשת וארא כל המאמר שלא יהא מסופק שהכל בהשגחה ואין לנו להתקשות על מה שאנו רואים זרות, אלא כמו אבותינו אברהם יצחק ויעקב שהלכו בתום וכמבו״ש, וכאן הראה משה רבינו לנו עפ״י מה שראינו כבר כך.

א׳ ל״ה. שום איש. בזה ג״כ הראה משה ענין לדור הגלות, שגזרות קשות מתחדשות בעון הרבה דמפקרי ורוצים להשליך עול מ״ש, וממילא נענשים כל הדור משום בעידן ריתחא ענשינן על עונות קלים.

א׳ ל״ז. **בגללכם.** משמעו שנגלל על ידיכם ולא כמשמעות בעבור או למען שמשמעם לטובת, אבל בגלל משמעו בסבת.

א׳ מ״א. **ותענו.** כל עניה במקום תשובה הוא בקול בכי כמש״כ בבראשית י״ח כ״ז ובשמות ד׳ א׳, ובבמדבר כ״ב י״ח. וזה היה בערב אותו יום שאמר משה דבר ה׳, וכתיב שם בפ׳ שלח ויתאבלו העם מאד, באותה שעה אמרו בבכי נעלה ונלחמנו, אבל אחר שאמר ה׳ להם לא תעלו ולא תלחמו שוב לא הכינו עצמם למלחמה וזהו דכתיב שם וישכימו בבוקר ויעלו וגו׳ הננו ועלינו אל המקום וגו׳ היינו בלא מלחמה, וכסבורים שישארו שם בשבי או יהרגו שבי וע״ז לבד לא היה דבר ה׳ אלא ויאמר משה למה זה אתם עוברים וגו׳, והיינו דכתיב כאן ואדבר אליכם היינו לבד מאמר ה׳ דברתי אליכם שלא תעלו כלל, ופירוש ותמרו את פי השם, אין הפירוש דבר ה׳ שאמר לא תעלו ולא תלחמו, אלא מה שאמר בגזירה אם אתם תבואו אל הארץ וגו׳.

ב׳ ו׳. **אכל תשברו.** בלשון צווי, שיקנו אכל אם כדי להראות עשרם כפרש״י או יותר נוח לאמר כדי לההנות את המקום שעוברים, וכמו שעשה יעקב אבינו כמש״כ בבראשית ל״ג י״ח ויחן את פני העיר, ומש״ה כתיב תחלה תשברו ואח״כ בכסף, ללמד דזה עיקר הכונה שתקנו אפילו אין אתם מתאוים, וגם מים, אע״ג שיש לכם מי באר, מכ״מ תקנו. ועי׳ להלן כ״ח דשם נאמר בלשון אחר עפ״י שנוי הכונה. מבני נ״י, ובירושלמי שבת פ״א דרשו ג״כ ברמז על גלות אדום והכי איתא שם פ״א ה״ד באוכל תשברהו, האכלתו שברתו וכו׳ ואם לאו הכרע עליו כסף, כך הוי ר׳ יונתן עביד וכו׳.

ב׳ ז׳. **צרכי בני אדם.** וג״ז היה סימן לדור הגלות אשר באותו עת שיהיו נודדים וגרים בחו״ל יהא הצלחתם רב במסחר כמו שהיה בעת שהיו נודדים במדבר.

ב׳ י״ד. **אשר הלכנו מקדש ברנע.** לפמש״כ לעיל א׳ מ״ו ישבו בקדש ברנע י״ט שנה, א״כ אין הליכה מקדש ברנע ל״ח שנה. וצ״ל דקדש ברנע הוא מחוז גדול בו היו כמה מסעות, כמו רתמה שמשם שלחי מרגלים כפרש״י במדבר ל״ג י״ח, וקדש שם עיר בפ״ע פרטי, בקדש ברנע. ומרתמה הלכו ובאו לקדש, וישבו שם י״ט שנה, נמצא הלכו בקדש ברנע ג״כ.

ב׳ כ״ב. **את החרי תחלה.** או אפשר דסיבת חלוקי דעות בני שעיר במו שכתבנו בבראשית ל״ו כ״ב ע״ש.

ב׳ כ״ח. **אכל בכסף וגו׳.** לא אקח ממך בגזילה, אלא בכסף ואפילו מים שדרך לשתות חנם לא אשתה חנם בע״כ אלא בכסף. בני שיחי׳.

ב׳ כ״ט. **כאשר עשו לי בני עשו.** סמוך להם. וגם זה הי׳ רמז לדור הגלות דאע״ג שהיו אדום ומואב שונאי ישראל, מכ״מ מכרו להם כדי להשתכר, דא״א לעשות סחורה בלי ישראל.

ב׳ ל״א. **כדי לירשנה.** ולא רק כדי לעבור דרך הארץ לאר״י, אלא לרשת ממש. וכ״ז היה למוסר כי כך עלה במחשבה שיתחלק עה״י לשני שבטים כדי לקרב סיבת חרבן הארץ וגלות כמו שיבואר עוד להלן ג׳ י״ב.

ב׳ ל״ד. **והטף.** היינו כל טפלים ילדים וחלשים, אע״ג דלצורך העברה לא היה נדרש להרגם אבל כך צוה ה׳ לרשת.

ב׳ ל״ה. **בלי חשבון מיקרי** בז. [ונראה דזהו כונת הגמרא שלהי מסכת כתובות ושבה והיתה לבער תני ר״י בזוזי ובזוזי דבזוזי, פירוש לא שיבוזו לעצמם אלא יבוזו לאביד.]

שם. **לא לחמו כולם בשוה.** משום שלא הי׳ מלחמת מצוה אחרי שהיו יכולים לעבור לא״י.

ג׳ ב׳. **כאשר עשית.** לרשת את ארצו, לא רק להנצל ממנו, אלא גם להתנחל שמה.

ג׳ י״א. **הלה הוא.** תיבת הלא היא בכ״מ באלף, וכאן עיקר התיבה הנה היא, וכמו לשון המקרא שמואל ב׳ הנה הוא בית מכיר וגו׳, והלא היא מלה שמשמשת לשאלה או לתמיה, וכאן היא ג״כ בתמיה, דמה מקומה לרבת בני עמון, אלא משום שרפאים ישבו בה מלפנים והיה עוג דר שמה, ובני עמון ירשו את רבה והוציאוה מעוג, ונמצא תבה זו משמשת לשני הוראות, מש״ה משונה היא בכתיבתה.

שם. **באמת איש.** ת״א באמת מלך, ופירושו אמה יטפה, כך ביאר במדרש לקח־טוב.

שם. מטת קטן מיקרי ערש. ויש לה צורה אחרת ממטה גדולה ויש אנשים עושים מטותיהם כערש של קטן, מש״ה מצינו במקרא ערש בגדולים. אבל סתם ערש הוא של קטן, והכי הפירוש בשה״ש אף ערשנו רעננה כמש״כ שם.

ג׳ י״ב. **וחצי הר הגלעד.** חציו ברחבו, היינו החצי שלצד א״י.

ג׳ י״ג. **ויתר הגלעד.** של צד המדבר.

ג׳ ט״ז. **מן הגלעד.** הוא האמצע. **ועד נחל ארנון.** לצד דרום. **ועד יבוק** וגו׳. לצד צפון.

ג׳ י״ז. **ים הערבה.** לפני הפיכת סדום היה נקרא ים הערבה ואח״כ נקרא ים המלח.

פרשת ואתחנן

ג׳ כ״ג. **ואתחנן וגו׳.** קודם שבא לתכלית הדרוש ועתה שמע ישראל וגו׳, הקדים עוד לומר על מה קבע דרשותיו פה, והלא עדיין לא באו אל המנוחה ואל הנחלה, ויותר טוב היה לבוא לזה הלימוד אחרי שינוחו ממלחמת ארץ כנען, וכמו שמשה בעצמו החל אחרי הכותו לסו״ע כמש״כ לעיל א׳ ד׳, מש״ה אמר משה שגם אני בקשתי הרבה על זה.

ג׳ כ״ז. **עלה ראש הפסגה.** והביא מזה הוכחה שאך למען ישראל לא נענה, שהרי בזה הפיק רצון מהקב״ה לראות בדרך פלא.

ג׳ כ״ח. **וצו את יהושע.** תן לו כח תורה שבע״פ, וכן הוא בספרי פ׳ פנחס, ועי׳ מש״כ להלן ל״א י״ד.

שם. **ואת הארץ אשר תראה.** באמת ראה משה יותר משהנחיל יהושע כמש״כ להלן ל״ד ג׳. אבל מש״ה דייק המקרא את הארץ אשר תראה, ולא המקום, אלא כלל הארץ אשר תראה.

ד׳ א׳. קרוים מתים. ואינו בכלל אדם כלל. ולא כגוי אשר צדקה עשה בין אדם לחבירו, הרי הוא אדם המעלה. משא״כ ישראל חסר תורה, אינו בכלל חי כלל ומכש״כ שאינו אדם.

שם. יביא לידי חיות. וזהו דתנן באבות מרבה תורה מרבה חיים, היינו הרגשות של שמחת הנפש. וכיב״ז פירשנו בנוסח התפלה במוסף ש״ק טועמיה חיים זכו, שמרגישים בה חיי הנפש. וכמש״כ בספר שמות ל״א י״ג.

ד׳ ה׳. **כאשר צוני.** אין הפירוש שצוה ה׳ אותי ללמד אתכם, אלא כמו שלימד ה׳ אותי, כך אני מלמד אתכם. והכי פירש הרא״ש בנדרים דל״ז א׳ מה אני בחנם, כמו שהוא למדני בחנם. ומשמעות צוני, היא כמו צִוֵּיתִי בויקרא ח׳ ל״ה דפירושו משה בעצמו נצטוה, כמש״כ שם ובספר במדבר ל״ו ב׳. והיינו שהביא הגמרא שם מקרא ואותי צוה ה׳ בעת ההיא ללמד אתכם, ואח״כ מקרא זה כאשר צוני וגו׳. דבל״ז הייתי מפרש כאשר צוני, ללמד אתכם. אבל זה שמענו ממקרא אחר וע״כ הפירוש כאשר צוני, כמו שצוני, ועי׳ מש״כ להלן יו״ד מקרא ה׳.

שם. לחקור ולהגדיל התורה. [וכמש״כ הרמב״ם בהקדמה לפי׳ המשניות בד״ה וכאשר מת יהושע כו.]

שם. שבהם נחקקו. והחקים רשאים גם אוה״ע לדעת, כמש״כ בהרח״ד ויקרא י״ח ה׳ ע״ש.

ד׳ ט׳. בהרח״ד. אשר ראו עיניך הרי מפרש כמש״כ, אבל על השוכח מה שלמד יש מימרא ביומא ב׳ כל המשכח דבר מתלמודו גורם גלות לבניו שנאמר ותשכח תורת אלהיך וגו׳. ותורת אלקיך משמעו מה שלמד מאחרים כדאי׳ בע״ז שם מתחלה כי אם בתורת ה׳ חפצו וגו׳.

ד׳ י״ד. דברי אלקים חיים לדעתו. ומטעה את הדעת אשר עוד הוא מצוה, וזהו פירוש הגמרא סוכה זה יצה״ר שנקרא צפוני, פירוש לא יצה״ר המצוי בהמון שהוא לילך נגד התורה עפ״י התאוה שהוא יצה״ר הגלוי לכל. אלא יצה״ר שמטעה את הדעת לחשוב שהוא מצוה וא״כ נקרא צפוני, ומש״ה יצרו גדול מחבירו.

ד. כ״א. ידועים לסגולת פרנסה. וגם מביאים לאהבת השם אשר הרבה מישראל היו משוקעים בזה החפץ היקר, גם שלא עפ״י רצון ה׳ ודעת תורה וכמש״כ ר״פ שמיני ופרשת קרח. וכן היה קשה עליהם איסור במות, עד דכתיב בשלמה ויאהב שלמה את ה׳ וגו׳ רק בבמות הוא מזבח ומקטיר, ופירשו במדרש דנחשב לחטא שהשהה בנין ביהמ״ק ד׳ שנים, ולשון הכתוב מלמדנו דבשביל זה השהה משום שבבמות וגו׳.

ד׳ כ״א. היחידים לקרבנות כ״כ. וכן אהבת ה׳ היו יכולים להשיג בלי קרבנות, כמש״כ ר״פ שמיני ט׳ ו׳ בהר״ד ע״ש ולהלן ו׳ כ״ד ע״ש.

ד׳ כ״ח. **ולא יאכלון**. ולא אמר ולא ידברו כלשון המקרא פה להם ולא ידברו, משום שבימי נ״נ ע״ז בֵל שהיה מדבר אנכי ה׳ אלקיך עד שבא דניאל והוציא בלעו מפיו והפסיק הדבור. בשם הגר״א ז״ל.

ד׳ מ״ו. בספר בראשית באורך. [ואע״ג שכל הספר דבר משה בכמה מקומות כמש״כ ריש פ׳ דברים, מכ״מ עיקר מדרשו לתלמוד היה בזה המקום בגיא וגו׳.]

ד׳ מ״ח. **הר שיאן**. אחר שנפלה בידם שינו את שם ההר שיאון הוא חרמון, ועי׳ פירש״י לעיל ג׳ ט׳. והא שלא זכר משה ירושת חצי שבט מנשה, היינו משום שהיתה חנייתם של ישראל על הירדן והוא רחוק מחלק מנשה, שהוא בחצי השני של עה״י, ולא היה עולה על הדעת לקבוע מדרש במקום רחוק כ״כ.

ה׳ ג׳. בערבות מואב. ואמר כי אתנו ולא עמנו, כמו במקרא הקודם. והיינו כמש״כ בכ״מ דאתו אינו התחברות כמו עמו, מש״ה כשמדבר בדור הנולד אח״כ אמר אתנו.

ה׳ ד׳. ענין פנים בפנים. בכונה השניה הנוגע לכל הליכות האדם עם אלקים בעבודה ובג״ח ג״כ. אמנם מזה יהיו נוכחים ג״כ שכמו וכו׳.

ה׳ י״ב. ויהא מסוכן. [וזה אסיר אפילו מיום א׳ כדעת הרדב״ז ח״א סי׳ ע״ז ומהריב״ל ס״ב וכמש״כ המג״א סי׳ רמ״ח ס״ק י״ד. והכי מוכח דעת הרי״ף מדכתיב אפילו לענין עונג שבת, דלהכי שרי ביום א׳ משום דלא בטל ע״ש, הא בטל אסור, מכש״כ בשיש חילול שבת. וכן יש להוכיח ממה שכתב הרי״ף בטעם דאין מפליגין בספינה ג״י כו׳ משום עונג שבת, ולפני ג״י לא בטל עונג שבת, הרי דאי היה בטל עונג שבת היה אסור מיום א׳.

שם. בהרח״ד. אינו מ״ע ממש אלא הכנה למצוה. [ומזה הטעם אין לוקין עלה, אע״ג דכתיבא בלשון שמור שהוא ל״ת, מכ״מ כיון שאינו אלא הכנה לאיסור, ואינו איסור ממש אינו לוקה. מיהו לפי דברינו דכתיב ע״ז שמור היכי דודאי יהא מסוכן ויהא נצרך לחלל שבת, אפילו במקום מצוה אסור. וכ״כ באמת הרדב״ז שם.

ה׳ ט״ו. מבואר בדברות הראשונות. דכל מצוה הכתובה בתורה אע״ג שנוהגת גם בחו״ל. מכ״מ יותר מוזהרים עליה בא״י. ומש״ה שכר ועונש דשם יותר מאשר בחו״ל.

ה׳ י״ס. דבר תוכחת. שיהיו למדים מתחלה ע״מ לעשות, ובזה יצלח להגיע לידי כך.

ה׳ כ״ד. ונקרא שבועת אלקים. והנאמר לשעה נקרא דברת אלקים.

ו׳ ה׳. דביקות הרעיון באהבתו. וכן פירוש ארחמך ה׳ חזקי.

ו׳ ז׳. מי שאמר והי׳ העולם. אכן זה הלשון משמעו חכמת הבריאה והטבע. והכי הבין הרמב״ם בפרק ב׳ סוה״ב שכתב בזה״ל כמו שאמרו חכמים בענין אהבה שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והי׳ העולם, והיינו לשון הספרי. מיהו להשיג אהבת ה׳ ע״י חכמת הבריאה א״א, אלא אם קדמו לזה הדברים האלה היא התורה אבל מי שאינו עוסק בתורה אע״ג שמעלה על לבו גדולת הבורא, מכ״מ אינו משיג אהבת ה׳ וה״ז דומה למי שיודע אדם שהוא גדול וראוי לאהבה אבל אינו מכירו. וא״כ אפילו רואה את האדם הזה, מכ״מ אינו אוהבו כיון שאינו מכירו מי הוא. כך אין משיג אהבת ה׳ בלי שקידת התורה. שמתוך כך הוא מכיר מי שאמר והי׳ העולם.

ו׳ יו״ד. בהרח״ד בסוף. ואפילו באיסורי דרבנן יש נ״מ בין מאכלי איסור ובין שארי איסורין כדיוק לשון הרמב״ם ה׳ מאכ״א פכ״ד ושו״ע או״ח סי׳ שמ״ד שכתב אבל להאכילו בידים אסור אפילו דברים שאיסורין מד״ס. וכן אסור להרגילו בחלול שבת ומועד אפילו בדברים שיש בהם משום שבות. הרי דבמאכ״א אסר למיספי לקטן אפילו פעם אחת, משא״כ בשארי איסורין לא אסר אלא להרגילו. אבל במקרה מותר אפילו למיספי לקטן כדמשמע בשבת פ׳ תולין וליתן לתינוק ישראל כו׳. והכי משמע ביבמות פ׳ חרש דמקשה מדר״י אדר״י. ולכאורה תמוה דילמא משנה דשבת משום דס״ל כבוי אסור מדרבנן שהוא מלשאצ״ל. משו״ה דוקא משום דאדעתיה דאבוה קעביד אסור. אלא פשיטא דאי דרבנן אפילו אדעתא דאבוה שרי. וע״כ הא דאסור לצוות לתינוק לכבות משום דאסור מה״ת. מש״ה שפיר מקשה דר״י אדר״י. וכ״ז באיסורי שבת וכדומה. משא״כ במאכ״א, כדמשמע בשבת צ׳ ב׳ ות״ק וכו׳, ובעירובין פרק ג׳ אבל לא בטבל ואוקימנא בטבל מדרבנן, ואי הוי שרי למיספי לקטן הי׳ עירובו עירוב, וכקושית רשב״א שם. אלא שאני מאכא״ס. ודלא כרשב״א שלא חלק בזה ונשאר בקושיא.

ו׳ י״א. כדי קיום הנפש. כדין חולה שיש בו סכנה ומאכילין אותו דברים טמאים ואין מאכילין יותר מן ההכרח, עי׳ מנחות ס״ד א׳ חולה וכו׳.

ו׳ י״ב. מא״מ מבית עבדים. ושני אופני יציאה הללו מלמדים, שהשם רוצה להשגיח עליך כמש״כ בס׳ שמות בפרשת עשרת הדברות.

ו׳ י״ג. ובאה אזהרה באותה שעה. וגם משום שנצרך להזהר ביותר מחמת היתר מאכלות אסורות כמש״כ.

ו׳ ט״ו. בקרבך. פירוש בשעת מלחמה הוא בקרבך, כדכתיב להלן כ״ג ט״ו כי ה׳ אלקיך מתהלך בקרב מחניך וגו׳.

ו׳ ט״ז. כמו שביארנו. [והא שכתוב בפסוק בפ״ע, היינו משום דאיסור לא תנסו איכא אפילו שלא בשעת מלחמה ואין השכינה מצויה בישראל. ומכ״מ השגחת ה׳ לעולם ישנה על ישראל, וגם ע״ז אסור לנסות, לא דוקא אם ה׳ אלקיך בקרבך היינו בשעת מלחמה כדכתיב להלן כ״ג ט״ו כי ה׳ אלקיך וגו׳ אבל האיסור של נסיון לעולם אסור. מש״ה כתיב בפרשה בפ״ע. וכך דרך המקרא כמש״כ

בפי׳ חלוק הסדרות ר״פ וארא ור״פ עקב ור״פ נצבים.]

ו׳ כ׳. ועי׳ שמות י״ב כ״ח. דלהכי כתיב ויעשו, כדי לקבל שכר על הליכה ג״כ.

שם. משתש כחם ומכנעת לבם. והיינו עסק התלמוד שנקרא תושיה שמתשת כח ההוגה בה, כדאי׳ סנהדרין דכ״ו.

ז׳ ט׳. דלא נכיס אז יצרא. וכמו״כ בעת שבטל יצרא דע״ז, יש להתחזק הרבה במקום השולט ומצוי אפיקורסות, להתנהג בחסידות אז בעסק התורה אשר משמרת לכח היהדות.

פרשת עקב

ד׳ ט״ו. **לא ישימם בך**. שימה משמע כ״ש. ונתינה משמע טובא, כדאיתא מנחות דנ״ט ב׳.

ז׳ ט״ז ירושלמי קידושין. דזה אינו אלא בשעת מלחמה.

שם. מכ״מ למוקש לך. והיינו שנדרש במדרש תהלים עה״מ ויעבדו את עצביהם ויהי להם למוקש. (תהלים ק״ז) אר״י מקישין בזוג וכו׳, משום שקשה לשון מוקש על ע״ז שכבר נכשלו.

ז׳ י״ט. ותאמין כי כן יעשה. והזכיר גם כאן היד החזקה, שהוא הדבר שהיה בישראל כמש״כ שם ובכ״מ, ללמדנו עמש״כ בסמוך לא תערוץ מפניהם אפילו תראה שמתגברים, כי כך המדה שהקב״ה מעניש אותך ואח״כ מסייע להתגבר, וה״ז כמו מכת הדבר שהיה אז.

ח׳ ב׳. שהלכו כמה מסעות. ויהיו יודעים שמיועדים לזה וכפירוש חז״ל בפיתחא דאיכה רבתי מה שאמר ישעיה הנביא בת גלים ברתא דגלוואי, שאתם מיועדים לגלות.

ח׳ י״ד. וישקוע בעבדות. ויותר טוב לפרש אשר בשני יציאות הללו בא להראות לנו, שרצונו להיות משגיח פרטי עלינו כמש״כ בספר שמות סדר יתרו אנכי ה׳ אלקיך וגו׳.

ח׳ י״ח. ע״ז מסיים. [ומכ״מ עשה בזה פרשה בפני עצמה, כדי ללמדנו דלא רק בסבה זו שיבא לידי ע״ז, ע״י כונה זו שיחשבו כי הקב״ה אינו משגיח בכל שעה, אלא ה״ה אם יגיעו לע״ז מטעם אחר. וכיב״ז בארנו לעיל ו׳ ט״ז.]

ח׳ י״ט. שהם משגיחים ביותר. וכבר ביארנו דה״ה בזה״ז דנכים יצרא דע״ז, בא במקומו יצרא דאפיקורסות לחשוב כי אין משגיח כלל בארץ ועולם מנהג הטבע לבד הוא נוהג.

ח׳ כ׳. המשגיח בכל רגע. ובאה ההשגחה להרע לישראל בכל אופן, עד שיבינו וישכילו כי חיים וקיימים אך בהשגחתו יתברך שמו.

ט׳ י״ח. **להכעיסו**. אע״ג דעיקר מעשה העגל, לא היה כדי להכעיס אלא לתיאבון, להקל מעליהם עול התורה והמצות. מכ״מ מש״כ ויקומו לצחק, זה היה להכעיס את ה׳, דבל״ז לשמחה מה זה עושה.

ט׳ כ״ד. הייתם ממרים בסוף. בעת שאמר משה בשם ה׳ והייתי לכם לאלקים. אז ולא שמעו אל משה. משום שלא רצו לקבל עול מלכות שמים, כמש״כ בשם חז״ל.

ט׳ כ״ט. הבוז והלעג עליהם לשקר. והרי מי שכועס על בנו ומענישו מכ״מ אינו סובל שיהיו אחרים מבזים אותו.

י׳ ד׳. **כמכתב הראשון**. פירוש שהיה חרות ולא בכתב ממש. מדרש לקח טוב.

י׳ ה׳. להגביה קרבנו. וקרוב לפרש כאשר צוני ה׳. כמו שלמד עמדי הייתי בענוי, לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי, כך היו הלוחות בארון עץ. ועי׳ ד׳ ה׳ מש״כ במשמעות כאשר צוני.

י׳ ז׳. להיות לאות. מעתה מבואר סמיכת הדברים לענין הקודם, לבאר דרכה של תורה בעינוי ויסורים עד הגיעו לכבוד.

י׳ ח׳. במכילתא דמלואים. והכי מוכח גם מג׳ זבחים דט״ז שלמדו

מכאן שאין מצות עמידה בבמה. אך זה כונה שניה מלשון לעמוד. והכי הי׳ הגו׳ לפני הסמ״ג בסוטה שם מקרא לעמוד לפני ה׳ לשרת. ועי׳ תוס׳ תענית בשם תשובות רש״י.

שם. וזה מכונה בשם ארון ברית ה׳. באשר הוא מאיר את הדרך לישראל, כמו ארון הקודש בארץ מאפילה כדתנן הלומד תורה לשמה כו׳ מדרכתו וכו׳. ועי׳ מש״כ להלן ל״א ט׳ וכ״ה.

י׳ י״א. העונש של אותו עון. וגם שם לא כתיב אל הארץ אשר נשבעתי לאבותם, כמש״כ שם הטעם. משא״כ כאן כתיב בלשון חביבות.

י׳ י״ב. בפי׳ את קרבני לחמי. וכמש״כ לעיל ו׳ מקרא ז׳ בשם הספרי וכי היאך אדם אוהב לקב״ה, אלא והיו הדברים האלה שמתוך כך וכו׳.

שם. שקוע תמיד ביראת ה׳. ועי׳ להלן י״ז י״ט מש״כ. [ומצינו כמ״פ דמשמעות יראת ה׳, היינו שקוע בזה, מה שאין חיוב על כל אדם מישראל. כמו בתהלים בית ישראל ברכו את ה׳ בית אהרן ברכו וגו׳ בית הלוי וגו׳ יראי ה׳ וגו׳ וכל הכתוב באחרונה הוא יותר משובח לברכה, כדתניא בתוספתא שלהי הוריות נמצא ישראל מברכין אחת, בית אהרן שתים, בית הלוי שלש, יראי ה׳ ארבע, והרי גם ישראל ובית אהרן ולוי ג״כ היו יראים את ה׳ אלא יראי ה׳ המשוקעים בזה מעלה עליונה מאד, וכן הרבה מקראות ומאמרי חז״ל.]

שם. גדול הדור. וכבר הראינו לדעת בספר שמות י״ט י״ט דמשה הוא כנוי לגדול הדור בכל עת.

י׳ כ׳. כמש״כ בספר בראשית. דמש״ה השביע אבימלך לא״א דוקא באלקים ולא בחיי בנו.

י׳ כ״א. כצבא המרום. ופי׳ אשר ראו עיניך, עין הדעת, וכמש״כ לעיל ד׳ ט׳ בהרח״ד.

י״א א׳. שלא יבא לידי עבירה. [וכאן אין הפירוש כמו הא דכתיב בבראשית כ״ו ה׳ וישמור משמרתי דפירושו עסק התורה והיינו דשם כתיב משמרתי מצותי וגו׳ וכאן כתיב וחקתיו. דשם הוא פירושו מהו משמרתי היינו מצותי וגו׳ וכאן הוא דבר בפ״ע.]

י״א י״ב. כתיב בפרשה בפ״ע. וע״כ נאמרה מכבר מפי הקב״ה ומש״ה כתיב ונתתי ולא ככל ספר דברים, שמשה כמדבר מפי עצמו. והיינו משום שמכבר אמר משה מפי ה׳ פרשה זו, וכבר עמד בסדור רי״ע ע״ז עי״ש.

י״א ט״ז. משביעה יתרה. וכבר כתבנו דאותו יצה״ר שהי׳ אז היותר שולט הוא ע״ז, שולט בבית שני, ועוד היום באפקורסות והפקרות.

י״א י״ח. **ושמתם**. היינו שחושב ד״ת והוגה בלבו, יראים סי׳ כ״ז. עוד נכלל בזה המקרא, דאפילו אחר שתאבדו מעל הארץ הטובה, לא תחשבו כי אין עוד תורה ומצות. כמש״כ ויקרא כ״ו ל״ט, אלא מכ״מ ושמתם וגו׳.

שם. עיקר רצונו ש״מ. ובזה מבואר הא דאיתא בתיקו״ז וכ״ה במדרש רות החדש שהוא מדרש הנעלם פרשה א׳, דזו הפרשה של והי׳ אם שמוע נחשבת לשתי פרשיות היינו מושמתם וגו׳ הוא פרשה בפ״ע, והוא כמש״כ דעד כאן הוא מדבר בעבודה, ומכאן ואילך הוא בתורה.

י״א כ״ב. **שמר תשמרון**. משמעו ב״ד ישמרו את ההמון שישמרו. ועי׳ מש״כ להלן י״ט ט׳.

י״א כ״ד. ומואב לצד דרום ולפ״ז פירושו מן כאן ולא בכלל. אבל בספרי תניא מן המדבר ואין המדבר גבולכם, אבל אם כבשתם אף המדבר גבולכם. וא״כ מן המדבר ומן בכלל כסתם מו שבתורה ולא כמש״כ. אבל במדרש לקח טוב איתא מן המדבר ולא כל המדבר, וזהו כמש״כ דנגד ארץ סו״ע

כל המדבר במזרחו אפשר לרבות. אבל נגד עמון ומואב א״א לכבוש, והיינו כמש״כ.

פרשת ראה

י״א ל׳. **מול הגלגל.** ע״ש העתיד שיקרא יהושע שם זה המקום. וכיב״ז יש בתורה הרבה, כמו בבראשית את כל שדה העמלקי ועוד.

י״ב ג׳. **בהרחה״ד. פסילי אלהיהם תשרפון באש.** ונ״מ לדינא, דלפרש״י אינו נאסר בבא ליד ישראל אלא בדקנו. והכי פירש״י בדמ״ב א׳. וזהו דעת התוס׳ בסוכה ד״ל במימרא דרבא לולב של ע״ז לא יטול. ואם נטל יצא דמיירי טרם שביטל, ולא כיון לקנות, ואפשר לבטלו. והכי שיטת הרמב״ן והר״ן. אבל לשיטת הרמב״ם אפי׳ לא זכה. והכי משמע מלשון הג׳ דמ״ב כיון דאגבהא אסור. וזהו שיטת ר״ת בתוס׳ סוכה שם דמיירי בביטול דוקא, והיינו משום דאי לא ביטל קודם שהגביה, שוב לא מהני ביטול. והא דתניא בע״ז דע״א דהקונה גרוטאות מן הגוי ומצא ע״ז ה״ז מחזיר, שאני התם דמחזיר לבעליו הגוי ושלו המה. ולא כה״י סי׳ קמ״ו ע״ש.

י״ב ח׳. **דרש וכונה שניה.** מדקדוק הכתוב אל המנוחה ואל הנחלה תרי מילי. ותו שהרי הזהירה תורה כאן גם על עולה, ובזה אין שום טעם על השנוי משעה שהיו במדבר. ונמצא מקרא זה בשתי כונות, וכמו פ׳ שחוטי חוץ שהראינו לדעת כי חז״ל הבינו בה שני פירושים. ולשני הפירושים שמה נמשך אזהרה זו.

י״ב י״א. **לשכן שמו.** היינו הארון הקודש כמש״כ במקרא ה׳.

י״ב ט״ו. **והטהור.** אפילו טהור שאפשר לאכל קדשי קרבנות, רשאי לאכול שחוטי חולין.

י״ב י״ז. **אלו בכורים.** שנאמר בהם יד, ולקח הכהן מידך. תו׳ יבמות דע״ג ב׳.

י״ב י״ט. **בביתו בעידו.** ואע״ג שכבר כתב לעיל י״ב הטעם כי אין לו וגו׳. כתב גם כאן לפי הטעם הקודם, שהוא ישמור משמץ דבר בעת שמחת רוח הבעלים.

י״ב כ״א. **כן תעשה גם בחולין.** והכי תניא בספרי כאשר צויתיך בקדשים מכ״מ הוא מיותר, מאי נ״מ בזה. אלא בא ללמדינו שהיו דיני שחיטה בע״פ, כמשמעות צווי בכ״מ והיינו כפרש״י. ועפי״ז נראה דעת הרמב״ם בהל׳ שחיטה שכתב דשחיטת גוי כשר לולי דכתיב וקרא לך ואכלת מזבחו. והפלא ידוע שהרי אינו בר זביחה. ונראה דמש״ה כתיב כאשר צויתיך בקדשים, ללמד דמי שהוא בר זביחה בקדשים כשר לחולין. וכיון שגוי נודר נדונ״ד כישראל וכשר בשחיטת עצמו כדאיתא בזבחים דף קט״ז, מש״ה שחיטתו כשרה. ובתוספתא ריש חולין תניא שחיטת גוי ושחיטת כותי ושחיטת הקוף ה״ז פסולה שנאמר וזבחת ואכלת ולא שחיטת כותי ולא שחיטת הקוף. ולא נתמעט ממקרא זה שחיטת הגוי, ה״ז כדעת הרמב״ם ז״ל. והכי נראה במסכת ע״ז ד״ח ואימא עד דאכיל ועיין בריטב״א שם. ומיושב עוד בזה תמיהת תוספת חולין קט״ז ב׳ בד״ה חדא קתני כו׳ עיי״ש. ולרמב״ם קמ״ל דאפילו הקיבה אסרו חז״ל כמו בנבילה ממש. ובזה מובן היטב הא שהביאה הגמרא שם דף ה׳ ראיה דשחיטת מומר לע״ז פסול מהא דתניא מכם ולא כולכם לענין קרבנות, דודאי הא בהא תליא, אם היה כשר להביא קרבן, ה״ז בר זביחה.

י״ב כ״ב. **הטמא והטהור יחדו.** עיקר החדוש כאן שיכולין לאכול יחדיו, דאע״ג דמצוה לטהור לאכול בטהרה, מכ״מ אפשר לאכול עם הטמא יחדיו.

י״ב כ״ו **לגמור הקדשו ולהקריבו.** והרמב״ן בחדושיו ב״ב דע״ט כתב דאפילו נימא דחצר קונה להקדש מכ״מ אין מורישה בזכיה והיינו משום דבעינן שיקדיש בפה ג״כ לומר קדש לה׳.

שם. בהרח"ד. ומשני ושייר לו גיזה ועבודה. טעיתי בזה, אלא כהרשב"א דהא בהא תלי'. תדע דמקשה ר"א תמן את אמר אמירתו לגבוה כו'. ולישני דהתם לענין חזרה בעלמא והכא במכרה והקדישה. אלא הא בהא תלי'. והא דנקטי המחלוקת במכרה והקדישה, היינו משום דבל"ז ה"ז מחויב להקים נדרו. כמש"כ הרמב"ם בה' מכירה פכ"ב הט"ו דאפי' בואמר ה"ז הקדש מה שתלד בהמתי ה"ז מחויב להקים נדרו.

י"ב כ"ח. שלא להקדיש בלשונות גרועים. והכי מפורש בירושלמי ריש מ' נזיר באומר לשונות גרועין אמור לו שמור ושמעת.

י"ב כ"ט. **לרשת אותם.** משמעו גירוש, וכמש"כ לעיל ב' ל"א דשורש רש משמעו פעם לשון גירוש ופעם לשון ירושה. ויש לתרגם לתרך יתהון, ות"א לפנינו צ"ע. והקדים הכתוב זה, באשר עיקר החשש הוא אחר שיגרש הכנענים לגמרי.

י"ג א'. **לא תסף עליו.** לעיל ד' ב' כתיב לא תסיפו וגו' בל"ר, וכאן כתיב בלשון יחיד. היינו דשם מיירי אזהרה מלהוסיף או לגרוע כדי שיעשה המצוה באהבה כמש"כ שם. א"כ אינו אזהרה לסנה"ג אלא ליחידים בישראל, מש"ה כתיב בל"ר. משא"כ אזהרה זו מלבד שהיא אזהרה גם ליחידים הוספה על מ"ע כידוע, היא אזהרה על סנה"ג שלא יוסיפו על המקובל בתורה שבע"פ בין במ"ע בין בל"ת, כמש"כ הרמב"ם ה' ממרים פ"ב ה"ט לענין בב"ח ע"ש. מש"ה כתיב בל"י, דכל האומה מכונה בל"י. וסנה"ג היינו כל ישראל בהוראה, ומש"ה הביא הרמב"ם שם מקרא זה ולא הקודם לעיל ד' ב'.

שם. בלי שום עבודה רוחנית. וזה הרעיון הוא עוד גרוע מע"ז ואלילים כמש"כ להלן כ"ט י"ז דזה נקרא ראש ולענה. מש"ה בא להזהיר כאן דלא כן הדבר.

י"ג ג'. שנתן כבר בכשרותו. ע"כ כתיב בלשון יחיד, משום דקאי בכל ישראל כענין נביא אמת. וכבר בארנו להלן ל"א כ"ו בשם הגר"א ובכ"מ שהוא מדבר עם הכלל ה"ה כיחיד. ומכאן ואילך מדבר שמסית את אנשי עיר אחת, מש"ה כתיב בלשון רבים.

י"ג ו'. רוח קדושה דוקא. כמש"כ בספר שמות י"ג ג' דזה המקום היה מניעה מזה וכתיב בל"ר משום דאין כל ישראל ראוין לנבואה ורוה"ק.

שם. לקבל טומאת ע"ג. כאן כ׳יב בלשון יחיד דלענין יציאה מבית עבדים כל האומה כן הוא.

י"ג ז'. **כי יסיתך.** ביחיד כתיב לשון הסתה וברבים כתיב הדחה. והיינו כדאיתא בחולין דף ו' אין הסתה אלא באכילה ושתיה. וזה מצוי ביחיד ולא ברבים.

י"ג י"ב. **וכל ישראל ישמעו.** עונש המסית. **ויראון** להחטיא אחרים, ומש"ה כתיב וכל ישראל ולא וכל העם, ללמדנו דאפילו ת"ח שמכונים בשם ישראל שיותר מוכשר להדיח אחרים עפ"י שיורה לו אופנים המותרים לפי דעתו, אבל עתה יירא מלעשות כדבר הרע הזה.

שם. הוא נקרא מעשה. ומש"כ לפי מש"א אין הסתה אלא באכילה ושתיה.

י"ג ט"ו. **ודרשת וחקרת ושאלת היטב.** אע"ג שבכל ד"נ בעי דו"ח וגם בד"מ מן הדין, מכ"מ במקום דכתיב מפורש הענין חמור כמש"כ כ"פ, ובמשפט עיר שלמה נדרש לחקור ביותר.

י"ד ב'. כ"מ שבתורה. וטומאת כהן לדעת הרמב"ם.

י"ד כ"א. אלא מוכר סתם. וחתני הה"ג מוהר"ח הלוי נ"י אומר לענין דאיתא בפסחים דכ"ד לגר בנתינה קודם לגוי במכירה. אבל זה אינו אלא לאכילה ולא לש"ד.

י"ד כ"ג. כלשון המקרא לעיל י"ב. [ובאמת יצא הדרש

בתמורה דכ״א להקיש בכור למעשר, או מעשר לבכור.]

שם. כ״א תלמוד ויראה. ויהא משמעות ליראה וגו׳ כל הימים, אפילו כשתבוא לביתך ולא תמצא שם מדריכים לתורה כמו בירושלים.

שם. להגדיל תורה. ומכאן איתא במדרש תנחומא כאן, עשר תעשר, עשר בשביל שתתעשר מכאן נהגו פרמטוטין ומפרשי ימים להפריש אחד מעשרה לעמלי תורה, והיינו מעשר כספים. ולכאורה מאי אריא לעמלי תורה, אלא משום דנלמד ממע״ש שעיקרו בא להגדיל ולחזק תורה. והא דאיתא ביו״ד סי׳ רמ״ט לעשות ממע״כ מצות אחרות, היינו מדרשה בירושלמי פיאה פ״א כבד את ה׳ מהונך ומראשית כל תבואתך ומפרש בירושלמי מהונך כמו מראשית כל תבואתך, ונתבאר בזה בהע״ש סי׳ קל״ב בס״ך. אבל מדרשה דהאי קרא עיקרו רק לעמלי תורה, ועי׳ מש״כ להלן כ״ו ט״ו.

שם. כ״א באותה שנה. נראה שהוא טעות. שהרי תניא ברה״ש ד׳ ב׳ אחד בכור כו׳ רגלים בלא שנה עובר בב״ת ועי׳ ט״א רה״ש ד״ד בד״ה בכור וצ״ע.

ט״ו ב׳. **את רעהו ואת אחיו.** אם יגוש את רעהו ולא ירחם סופו ליגוש את אחיו. וכעין זה במד״ר אם תשב באחיך תדבר סופך בבן אמך תתן דופי.

ט״ו ג׳. **את אחיך.** ללמד דאפילו את אחיך יש לראות כי לא יהי׳ בך אביון דהייך קודם לחיי אחיך.

ט״ו ט׳ ועל כל גנה. אבל חז״ל פרשו זה המקרא על באחד אחיך והלואה, ושני הפירושים אמת, מדכתב שנת השבע היינו כפירושו, ושנת השמטה הוא כפירוש חז״ל.

ט״ו י׳. **נתון תתן לו.** בב״מ שם איתא אין לי אלא מתנה מרובה מתנה מועטת מנין וכו׳ פירוש הא דכתיב ולא ירע לבבך ס״ד דקאי על מתנה מרובה שנותן לעני שירד מנכסיו, אבל לא בעני שמחזר על הפתחים ונותנים לו מתנה מועטת, מש״ה כתיב נתן תתן לו, דאפילו מתנה מועטת למהדורי אפיתחא יהא בהארת פנים. ופירש״י שם דוחק.

ט״ו י״א. וגם בקשו שיהיו. בעת שלוח מרגלים כמש״כ ריש פ׳ דברים.

ט״ו כ״ב. **הטמא והטהור יחדו.** עי׳ מש״כ לעיל י״ב כ״ב וכן כאן הרבותא שטמא רשאי לאכול אע״ג שהיה מקודם קודש, ובברכות דל״ב מבואר יותר שלא נימא דאיתקש לחזה התנופה.

ט״ז ג׳. שאינו קרב לריח ניחוח. [ואע״ג דהא דאימורי פסח קרבין נפ״ל בתו״כ פ׳ ויקרא בפרשת שלמים לחם אשה לריח ניחוח כל חלב לה׳, מכ״מ לא אתרבי פסח אלא בהא דכתיב כל חלב לה׳, ולא אקדמיה לחם אשה לריח ניחוח, וה״נ למאן דדריש מדכתיב בפרשת קרח בבכור ואת חלבם תקטיר, לרבות מעשר ופסח, מכ״מ אין ראיה דה״ה הא דכתיב בתריה אשה לריח ניחוח דקאי גם על פסח. כמו בהא דדרשינן שם ובשרם יהי׳ לך תם ובע״מ, ומכ״מ הא דכתיב בתריה כחזה התנופה וגו׳ לא קאי אלא בתם, וה״נ לא קאי ריח ניחוח על פסח. ומפרשה זו של שמור נפ״ל הא כביאורנו.]

שם. נקרא ג״ה פסח. וה״ה דמח״כ הביאו כפרתן בשביל שיעשו הפסח, ומש״ה איתא בסנהדרין שם דגוזליא רכיכין.

ט״ז י׳. ונדרש לקנות בכסף. והנראה דמכאן למדו הא שכתב הרמב״ם בה״ח פ״א ה״ג דבעת שיעלה לירושלים מחויב להיות עמו או בהמה או כסף, ואם אין בידו כסף במזומן אסור לו לעלות ריקם עיי״ש, ועי״ז תניא בבכירות דנ״א ולא שוה כסף.

ט״ז ט״ז. זולת בזה המקרא. אכן לשיטת הגאון שהביא הרא״ש דגם ברה״ש אומרים והשיאנו. צריך לומר

שהוא משום וביום שמחתכם ובמועדיכם וגו׳ ונזכרתם וגו׳ וכל זכירה היא לברכה כדתניא בספרי, וכתיב ה׳ זכרנו יברך הזכירה גורם שיברך, וכ״ה בב״ר פ׳ וירא מצינו שמזכיר שמן ש״י ומברך שנאמר ה׳ זכרנו יברך. וא״כ גם בר״ח יש לומר והשיאנו. ובאמת הכי איתא בירושלמי פ׳ הרואה.

פרשת שופטים

ט״ז י״ח. **שמכבדין את הדיינים.** ויותר נכון לומר דרמז על המבואר ברמב״ם ובשו״ע או״ח סוף הלכות יו״ט דביו״ט מצוה להעמיד שוטרים להשגיח שלא יבואו לעבירות מתוך שמחה, וכמו שכבר רמז ע״ז המקרא בס׳ ויקרא לפני פ׳ מועדי השם ולא תחללו את שם קדשי וכמש״כ שם.

י״ז ו׳. **לא יומת.** הוא מיותר. ומש״ה איתא במכות ד״ו עפ״י עדות מיוחדת. אך לפי הפשט הוא לפי דכתיב בסמוך ובערת הרע מקרבך ואיתא בסנהדרין דע״ח דטריפה שהרג את הנפש בפני ב״ד חייב, שנאמר ובערת הרע מקרבך, ומשום לא תהא שמיעה גדולה מראיה. וקשה למאי הביאה הגמרא האי קרא דובערת וגו׳. אלא העיקר דאע״ג דלא תהא שמיעה גדולה מראיה, מכ״מ לכתחילה בעינן מצות הגדה, אלא אם א״א בהגדת עדים, אזי משום ובערת מקרבך הוא נהרג. וזהו שיטת רש״י ברה״ש דכ״ו א׳ בד״ה מקצתן וכו׳ דגבי ד״נ כו׳, והתוס׳ השיגו ע״ז ע״ש, אבל שיטת רש״י דבמקום דכתיב מצות הגדה, לא מהני עפ״י ב״ד, אם לא שא״א באופן אחר. וכ״כ הר״ן כתובות פ״ב גבי ש״מ דדינין המכירין חתימת עדים כו׳ מעתה ס״ד דה״ה עד אחד, דלא בעינן שני עדים אלא למצוה, מש״ה כתיב לא יומת וגו׳.

י״ז ז׳. **בראשנה.** אין הפירוש קודמים לאחרים, דא״כ ראשונה מיבעי כמו ראשונה יסעו. אלא במעשה הראשונה של המיתה היינו הדחיפה וה״ז כמו ויסעו בראשונה. (במדבר ט׳ י״ג).

י״ז ח׳. **מופלא דבכל דוכתין.** ובספר יראים סי׳ ל״ג פירש במופלא בב״ד שבעירו שהוא החכם שמורה לעשות בעירו.

י״ז ט׳. **חקירות שני הצדדים.** כמבואר בסנהדרין במשנה, שאומר כך דרשתי וכן דרשו חברי, כך למדתי כו׳. ולא שיאמר כך הוריתי וכך הורו חבירי.

י״ז י״ג. **וכל העם וגו׳.** אפילו מי שאינו יכול להגיע להיות זקן ממרא מכ״מ ייראו לעשות מחלוקת עם סנה״ג ומש״ה כתיב וכל העם ולא כל ישראל כמו לעיל בפרשת מסית ולהלן בפרשת ב״ס, משום דאשמעינן קרא דאפילו לחלוק עם סנה״ג בדבר שאינו ד״ת אסור, מש״ה כתיב וכל העם, אפילו הדיוטות שאין יכולין לחלוק בהוראה אלא במילי דעלמא, ג״כ ייראו מלחלוק עליהם.

שם. **ולא יזידון עוד.** מלשון ויזד יעקב נזיד, וכן וכי יזיד איש, שהוא כמו קדרה רותחת, כך החולק על סנה״ג עושה מחלוקת וכאש רותחת.

י״ז כ׳. **יאריך ימים.** ויש לפרש דקאי ביחוד על הא דסמיך ליה ולבלתי סור מן וגו׳ דהסרת לב מן מצות הנביא בזמנו גורם ביטול מלכותו כמו שאירע לשאול המלך.

י״ח ב׳. **היינו בישוב א״י.** וכ״כ הרמב״ם שלהי הלכות שמיטה ויובל, אך הוא ז״ל כתב דכל שבט לוי כמשמעו לא היה להם חלק גם בביזה. וקשה לי מ״ש מטלטלין שאין בו קדושת הארץ ממקרקעי דחז״ל, וגם דשוה רבנו כהנים ולוים, ולדברינו יש חלוק ביניהם וה׳ יאיר עינינו.

י״ח ג׳. **מאת זבחי הזבח.** יותר היה ראוי לכתוב מאת העם זובחי הזבח או וזובחי הזבח. וי״ל דמכאן למדו בחולין דקל״ג דאם קנה מי המתנות ממי שהוא פטור מכ״מ מחויב ליתן לכהן אע״ג שאין הזבח שלו. ופירושו דהעם שקנו מזובחי

הזבח ונתן לכהן וגו'.

י"ח ד'. לאפוקי ירקות. ומכ"מ פירש הכתוב דגנך ולא זרעך כדי לרמז דזהו משפטם לחייהם כמש"כ לעיל.

י"ח ו'. או ברגלים. אכן לפי פי' הגמרא ערכין דקאי על הלוים ג"כ. א"א לפרש בזה האופן. אלא ע"כ משמעות הפרשה היא דמלבד שהי' משמרות וכו'.

י"ח י"ח. מקרב אחיהם. ממובחרים שבהם, שאין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר.

י"ט א'. נתן לך את ארצם. כאן לא כתיב לרשת אותם מפניך כמו לעיל י"ב כ"ט, דכאן אין נ"מ במה שיגרשו את כלם כמו שמה וכמש"כ שם.

י"ט ט'. כי תשמר. כאן לא כתיב שמר תשמרון כמו לעיל י"א כ"ד, דשם מיירי בשמירת ב"ד היטב שיהיו המון העם נשמרים, אבל כאן מיירי לעיל כמו שכתבתי מש"ה לא יהיו נצרכים לב"ד.

שם. לעשתה אשר אנכי מצוך היום. אין הלשון מדויק והכי מיבעי את כל המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לעשותה, אלא פירושו שתעשנה בחביבות כמו שהנני מצוך היום על המעשה, וכפירש"י לעיל ו' מקרא ו' בשם הספרי שיהיו בעיניך כחדשים כאילו נתן לך היום, ומי שעושה מאהבה ומחביבות, הרי הוא עושה אשר נצטוה היום במצוה זו.

י"ט ט"ו. מחויב להביא שלשתן. ואפילו למאי דקיי"ל א"צ לברר היינו אם אינו יכול להביא יותר משנים כשר או אפילו אמר אחד שאינו יודע, אבל לכתחילה מצווין לו להביא כל מה שאמר, שעפ"י יבורר יותר, וזהו בכלל דרישה וחקירה, וכמש"כ הרמב"ן בד"ג, כי בהמצא כלם יבורר האמת.

י"ט י"ט. לעשות לאחיו. לאחיו מיותר לדרשה כפרש"י והיא משנה שלהי סנהדרין אבל זה לא שייך אלא בד"נ ולא בד"מ, ונראה דעל ד"מ מתיישב כמש"כ הרדב"ז בתשובה על קושית ספר יראים מנלן דמעות הזמה ניתן לבע"ד דילמא לצדקה וכדומה ויישב הרדב"ז שזה נלמד מלאחיו יתירא.

י"ט כ'. והנשארים. איתא בסנהדרין דפ"ט בכולהון כתיב וכל העם וכל ישראל בע"ז כתיב והנשארים, משום דלאו כ"ע חזו לסהדותא. וקשה הא ז"מ פשיטא דלאו כ"ע חזי וכן ב"ס ונראה דאע"ג דלא חזי להיות זקן ממרא באופן שיורה לעשות מכ"מ אזהרה לחלוק על סנהדרין אסור בכל אופן וכן בן סורר אע"ג שאין זולל וסובא נהרג אלא באופן שיהא בן דוקא מכ"מ כ"ע אסירי להיות זולל וסובא, משא"כ עדים שאסורים להגיד אפילו עד אמת אם לא ראו כמש"כ מסוגיא דמכות, אבל זה אינו אסור אלא להעיד בב"ד באופן שיקום דבר עפ"י, משא"כ אם אין הענין קם על פיהם. רשאים להגיד אחר שיודעים שהדבר אמת עפ"י עדים אחרים, ואינו בכלל לשה"ר, והיינו דכתיב כאן ולא יוסיפו לעשות עוד. והאי עוד מיותר. וכמש"כ לעיל י"ג י"ב ולא יוסיפו לעשות כדבר וגו'. אלא הפירוש כמו שעשו כאן היינו להקים דבר בב"ד אסור, הא בל"ז שרי. וא"כ שפיר כתב והנשארים דלאו כ"ע חזי להקים דבר בב"ד.

כ' י"ג כל זכורה. היינו הלוחמים.

פרשת כי תצא

כ"א י'. מתחרים הבחורים בעוז. [ולפי דברינו אין יוצאות למלחמה, אלא פנויות העומדות לינשא ולא נשואות, והכי מוכח בבראשית שם.]

כ"א י"א. אשת בלא איש. וכך הפירוש בתהלים נ"ז כנפל אשת בל חזו שמש, היא מאשה שאין לה בעל לתלות בו זנותה הורגתו מיד אחר הלידה, ובגמרא מו"ק דף ז' מפרש בריה שאין לה עינים, משום דקשה לשון רבים בל חזו שמש, מש"ה מפרשי לתרי מילי נפל ואשת, אבל מדלא כתיב בואו מוכח דאשת

קאי על נפל, ותרויהו משמעות בזה התיבה איתנהו.

כ״א כ״א. **וכל ישראל ישמעו ויראו.** משמעו מה שהגיע ממה שהרגיל עצמו להיות זולל וסובא, וייראו להרגיל עצמם בזה, דאפילו לא יגיעו ליהרג כמו בסו״מ, מכ״מ יבינו כי מזה יכולים לבוא לכל רע. וכתיב כל ישראל ולא כל העם, כמו לעיל י״ז י״ג בז״מ, משום דאפילו ת״ח שמכונה בשם ישראל לא יהא בטוח בעצמו שלא יוסיף להגיע מזה לידי רע, ועמש״כ ל״ב ט״ו.

כ״ב ד׳. **ונימוקו עמו.** מדכתיב בדרך דוקא ואי משום צעב״ח מאי שנא, אלא משום שמא ישהה בדרך יותר מדי ויסתכן, ואע״ג דבפרשה ל״כ בדרך, מכ״מ הדין הכי הוא כמש״כ שם, ואע״ג דאם אין בעליו עמו ג״כ הכי הוא, אין זה אלא חק כדין הרבה ד״ת שלא חילק הכתוב.

כ״ב ו׳. **כי יקרא.** בחולין קל״ט איתא כי יקרא, יכול יחזור בהרים וגבעות כדי שימצא קן, ת״ל כי יקרא במאורע. מבואר דאם נמצא קן מחויב להטפל ולשלח את האם אע״ג שאינו רוצה ליקח הבנים, והכי איתא בזוה״ק וכ״כ בשו״ת ח״צ וחו״י. אבל א״כ קשה הא דתנן שלהי חולין ומה אם מצוה קלה שהיא כאיסר כו׳, והרי יש בזה טורח הרבה לעלות לראש האילן וכדומה, אלא ודאי משנתינו לס״ל הכי. והיינו דמקשה הגמרא בדקל״ט הא למ״ל מכי יקרא נפקא פרט למזומן. ולכאורה תמוה הא דרשינן במאורע. אלא מקשה למשנתינו דס״ל שאין מצוה לקיים שלוח הקן, אלא אם רוצה ליקח את האם הזהירה תורה ע״ז, א״כ אתי כי יקרא פרט למזומן והיינו פרש״י בדק״מ ב׳, ב׳ סדרי ביצים ורוצה ליטול את התחתונים, ור״ל ואת העליונים לא יקח כלל, ובעי אי רשאי ליקח את התחתונים ואם הוא הפסק אינו צריך לקיים מצות שלוח האם, ולא כפירוש שו״ת חו״י ע״ש שפירש בדעת רש״י בא״א, והיינו שהביא הרי״ף קושית הגמרא הא למ״ל מכי יקרא נפקא, ולא כהרא״ש דגייז סוגיא דגמרא ולא שקלא וטריא, אלא שבא הרי״ף ללמדנו דקיי״ל דכי יקרא לא בא למעט שלא יחזור בהרים, אלא פרט למזומן. והכי שטת תוספות קדושין דל״ד א׳ בד״ה מעקה עיי״ש.

שם. **וזהו מסעיפי הרחמים.** ומלמדנו על הא דאיתא חולין פ״ד ויכבד אשתו ובניו יותר ממה שיש לו, שהן תלוין בו והוא תלוי במי שאמר והי׳ העולם, וזה היסוד למדנו ממה שחסה התורה על האם שהגינה בכנפיה על האפרוחים.

כ״ב ח׳. **לדור בלי מעקה.** [לא מיבעי לדעת הרמב״ם והש״ע חו״מ דלעולם יש לאו ע״ז לא תשים דמים וגו׳ אפילו למש״כ תוספות קדושין דל״א דאם בנה כדי לעשות מעקה אינו בלאו אלא בעשה זו, מכ״מ אסור לדור בלי מעקה, הן אמת שהמג״א סי׳ י״ג הביא בשם המרדכי דרשאי לדור בלי מעקה, אבל המרדכי לטעמיה שכתב גם בציצית דרשאי ללבוש ארבע כנפות אם אין לו ציצית, אבל אין כאן דעת הפוסקים כמבואר בסמוך.]

כ״ב י״ב. **אי אפשר לו לעשות ציצית.** כמבואר באו״ח סי׳ י״ד המטיל ישראל ציצית בלא כונה אם אין לו ציצית אחרים יש לסמוך על הרמב״ם שמכשיר כו׳, אלמלא דבל״ז אסור ללובשו, ולמ״ד חובת מנא פירוש אשר תכסה בה אפילו אינו רוצה להתכסות בה עתה, אלא לאחר ימים לאפוקי אם הוא עומד לסחורה או לתכריכין וכדומה שאינו חייב בציצית, ולהאי מ״ד ודאי אם אין לו ציצית רשאי להשהות הטלית בביתו כמש״כ שם בהע״ש הוכחה מסוגיא דשבת ק״א א׳ ושוין שאם צייץ טליתו כו׳.

כ״ב י״ד. **לבו״ד להעיד.** או שהי׳ רינון שזנתה, והנה פירש״י מקרא ט״ו מי שגדלו גידולים רעים כו׳ ולכאורה

תמוה הרי מיירי בנמצא בתולים ואין כאן גידולים רעים, ולדברינו ניחא, שהרי הרינון או עדים, לא בחנם יצא עליה, אם לא שהי' לה עסיקין עם אחרים.

כ"ב י"ט. **ולו תהיה לאשה.** מבואר במכות ט"ו א' שהוא מיותר שהרי אשתו היא, ולא בא לאחריו היינו אם גירשה מחויב להחזירה, לפ"ז פירוש כל ימיו לא כפירוש הג' שם באונס כל ימיו בעמוד והחזר, שהרי זה למדנו מדכתיב ולו תהי' לאשה, אלא כדתניא בספרי אפילו לאחר זמן פירוש אפילו גרשה ונשאה שנית אסור לגרשה שנית, דס"ד דוקא בנשואין הראשונים אסור לגרשה שמחזיק בזה השם רע, משא"כ בנישואין השניים דזה ביטל הלעז, קמ"ל דמכ"מ אסור לגרשה, מש"ה כתיב לא יוכל לשלחה, ולא כתיב שלחה כמו באונס להלן מקרא כ"ט, אלא ה"פ לא יוכל לישאנה אחר גירושין כדי שיהא מגרשה בהיתר, אלא כל ימיו אסור לגרשה.

כ"ב כ"ב. **וכאשר יבואר.** והכי מוכח דעת ת"י במקרא כ"ו לית לעולימתא דין קטול אלהן גברא יפטרינה בגיטא, ולא כדמוכח בתוספות ב"ק דמ"א ב' והי' רשב"א שם.

כ"ב כ"ג. **יצרה אנסה ופטורה.** ולא כמוש"כ בת' נוב"ת חא"ע סי' ק"נ עיי"ש.

כ"ב כ"ה. **והחזיק בה.** להלן כ"ח כתיב ותפשה, וכאן כתיב והחזיק בה, דמשמעו יותר בחזק מתפיסה כמש"כ בס' שמות ד' ד', והיינו משום דארוסה שדומה כאילו רוצחה נפש, מסתמא משתמטת הרבה ולוחמת עמו, אבל הוא החזיק בה ביותר, משא"כ פנויה.

כ"ב כ"ו. **וכדומה עונשי ב"ד.** וגם כי לבסוף היה ברצון וא"כ ראוי לקנסה מיתה.

כ"ג ב' **פצוע דכה.** היינו הביצים שהם נדכים בישיבת האדם, וכ"ה בירושלמי פ' הערל הל"ב, והי' ראוי לכתוב דכא באלף. כמו ואת דכא אשכון, אלא ללמד דגם נידוך פסול, וכמו דכתיב פצוע בפ"ע, דכה בפ"ע, וכרות שפכה הוא הגיד השופך, א"כ הני שלשה בגיד ומזה למדנו דה"ה שלשתן בביצים וא"כ נכלל בתיבת דכא שני כונות כמש"כ כ"פ במשמעות תיבה שאין דקדוק הלשון מכוון.

כ"ג ד'. **והדרש ידוע.** ומוכח דכ"ז שלא נתגייר ויהא הולד הולך אחר האם לבד אין איסור עמוני עליה. והכי מבואר במדרש רות דלהכי לא גיירו מחלון וכליון את נשותיהם, משום שלא ידעו דעמוני ולא עמונית, אלמא דבגיותן איך ע"ז איסור עמוני. ובזה מבואר גמרא יבמות ע"ו ותיפוק ליה דהיא מצרית, ונדחקו הראשונים. ולדברינו פשוט שמקשה היאך אפשר דגיירה א"כ היא אסורה משום מצרית, אלא וודאי שלא גיירה ואינה אסורה משום מצרית.

כ"ג ה'. **רק מכרו להנאתן.** וזה הטעם ישנו גם בבני עמון אע"ג שלא הגיעו להם כמש"כ לעיל, מכ"מ לאחר שהרגו את עוג נעשו שכנים לב"ע מצפון.

כ"ג ח' **לא תתעב אדמי.** אע"ג שגם הוא הראה שנאה כמו עמון ומואב ויותר מהם. וכמו שבמואר דמדבר הכתוב רק באדום הסמוך לא"י.

כ"ג ט'. **דור שלישי יבא להם.** משום שבאמת הרעו לנו הרבה כפרש"י, ומכ"מ בא ביחוד האזהרה עליהם, שלא לתעבם ולא לקפח לגמרי את זכותם. ומכש"כ לשמור זכות איזה עם שהטיבו עמנו.

כ"ג י"ד. **וחפרתה בה.** הא יתירה, ולפי הירושלמי סוכה פ"ד ומ"ר בפירוש לכה דוקא אתה ולא אחר, ה"נ דייק הכתוב שלא ישלח אחר לחפור עבורו. כי יש להיות צנוע בביהכ"ס.

כ"ג ט"ו. **להצילך ולתת** וגו'. שני דברים המה כמש"כ לעיל כ' מקרא ד', ושם כתיב ההולך עמכם וכאן כתיב מתהלך בקרב מחניך, דמשמעו השגחת השם מתהלך ממקום למקום לכ"א לפי

מעשיו כמש״כ בויקרא כ״ו י״ב בפירוש והתהלכתי בתוככם, והיינו משום דשם הקדים הכתוב צורך הכלל להלחם לכם, ואח״כ הפרט להושיע אתכם, מש״ה הודיע הכתוב כי השגחתו יתברך הולך את הכלל, אבל כאן הקדים הכתוב צורך שמירת כל יחיד להגן עליו ואח״כ ולתת וגו׳ שהוא ענין הכלל, מש״ה כתיב מתהלך, דהגנה על כל יחיד הוא לפי מעשיו, ודרך המקרא לכתוב כפי הראוי לדסמיך ליה כמש״כ בויקרא י״ג כ׳.

כ״ג י״ח. **נקרא וקדש וקדשה.** ולפ״ז הפירוש מבואר שנשיאת אשה ישראלית לעבד וישראל לשפחה אסור מה״ת, והכי מבואר בחולין קי״ד ב׳ יעי״ש, אבל דעת הרמב״ם אינו כן. ופירוש קדשה וקדש מופקר לזנות ואכ״מ.

כ״ג כ״ד. **אשר דברת בפיך.** הדרש הוא צדקה והוא אסמכתא. אבל הפשט דאע״ג דיש דבור בלב ובכתיבה, אבל בנדר הוא כמו בשבועה דכתיב לבטא בשפתים דוקא כמש״כ שם דרק דבר השבועה מהני כתיבה וכל הענין הוא נשבע דוקא בבטוי שפתים, וה״נ כאן.

כ״ד א׳. **צריכה הימנו גט שני עכ״ל.** ואפי׳ ב״ש דפליגי בגרושה שלנה עמו בפונדקי, מודי בלא הוציאה מביתו שצריכה ג״ש.

כ״ד ה׳. **עמד ע״ז בס׳ יראים.** וכתב בזה״ל חייב לשמח בכל דבר שיודע שיש לה שמחה עכ״ל, ומשום שקשה לומר דמצוה לשמח כל השנה בשמחת נשואין, מש״ה פורש ושמח היינו שמחה שבלב במלוי רצון, כמו נתתי שמחה בלבי ועוד הרבה.

כ״ד ט׳. **משאת מאומה.** אפילו אינו הלואה אלא שכירות וכדומה אבל זקפו במלוה, ג׳ ב״מ קט״ו.

כ״ד י״ג. **השב תשיב.** בגמרא ב״מ ל״א איתא אין לי אלא ברשות ב״ד, שלא ברשות ב״ד מנין, ת״ל השב תשיב, ופירשו תוס׳ בדקי״ג שלא ברשות ב״ד היינו נכנס בעצמו, מש״ה הקשו מגליה להגמרא בתמורה דהא דתנן מחזיר את הכר בלילה מיירי אפילו שלא ברשות, לטעמייהו קיימי דס״ל דבאיסור של חיי נפש או במקום שהי׳ ראוי לסדר ולא למשכן לא דברנו, ויהא מ״ע להשיב, וה״ה נתקשו בד״ה ואת המחרישה, וגם נתקשו הרבה בדקט״ו ד״ה וחייב, מגלי׳ לאביי דאם משכן חיי נפש חייב לאהדורי יע״ש. והעלו דבאמת לאביי א״צ להחזיר אם לא שחבל בטעות. ובאמת יש להקשות ע״ז א״כ נימא בתמורה דזה הנ״מ בין אביי לרבא בהשכין לחיי נפש, אבל שיטת רש״י בכ״ז, והכי דעת הרמב״ם והשו״ע, שפי׳ משכנו שלא ברשות ב״ד, היינו באיסור חיי נפש או דבעי לסדר ולא סידר, והיינו דתנן מחזיר את הכר [אפי׳ הוא בר סידור כדאי׳ בדקי״ג ב׳] ואת המחרשה [אע״ג שהוא חיי נפש] והכל מרבינן מהשב תשיב שיחזור בעת הצורך, והכי פי׳ הראשונים והסמ״ע בסי׳ צ״ז והגר״א שם. ומה שהקשו א״כ אמאי תנן שלוקה יהא נל״ע. ואם נשבר יהא חייב לשלם וכסוגי׳ דמכות, כ״ז לשיטתם במכות דר״י ס״ל בטלו ול״ב. והכי קיי״ל. אבל הרמב״ם והרי״ף פי׳ דר״י ס״ל קיימו ול״ק. ולדידי׳ ודאי איכא מלקות בלא קיים. ור״י קאמר שם למ״ד בטלו ול״ב, היינו ר׳ יהודא דס״ל התראת ספק לא שמה התראה, וא״כ בלא קיימו הוי הס׳ שמא יקיים, משא״כ בטלו ול״ב, איכא התראה בשעת ביטול דאז הוי חלות הלאו כדאי׳ בחולין דקמ״א למ״ד בטלו ול״ב, כמה דלא שחטיה לא עבר ללאו. מש״ה אי שברו הוי ממון ומלקות ולא לקי. אבל מתניתין ס״ל קיימו ולא קיימו. והכי ק״ל, א״כ אפי׳ נשבר חייב מלקות שהרי הלאו עבר ולא נתקן.

כ״ז ט״ו. **ולא יקרא עליך.** לפי דרשת הספרי שהובא בפרש״י לעיל ט״ו ט׳ נרמז בזה איסור על הפועל שלא יקרא, דבאמת אסור למסור דין לשמים. מיהו לעיל כתיב וקרא עליך, דלעיל מיירי בעני מחוסר לחם

ממש ואינו יכול להשיב לבבו, משא״כ בפועל.

כ״ד ט״ז. **איש בחטאו יומתו.** הרמב״ם ה׳ תשובה פ״ו ה״א כ״ש בנים הקטנים נענשים בעון אבותם כו׳ וכתיב איש בחטאו ימות עד שיעשה איש, פי׳ אבל קטן נענש שלא בחטאו. ואע״ג דכאן מיירי במיתת ב״ד, מ״מ מרומז כאן גם מיתה ב״ש. והכי מבואר בסנהדרין דכ״ז ב׳ עיי״ש.

כ״ד י״ז. **ונעזב לפי טבעו.** [והיינו דתנן בפ׳ הזהב היה בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך, ולא תנן היה גר, אלא משום דחמיר אונאת גר מישראל, דישראל לא אסור אלא אונאת עמיתו, היינו עמית במצות, משא״כ רשע, ומש״ה תנן היה בע״ת לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, משא״כ גר אפילו הוא רשע אסור לאנותו, והיינו דתנן היה בן גרים.]

כ״ד כ״ב. **עם שארי נדכאים.** [מש״ה כתיב כאן בארץ מצרים ולא כמו במקרא י״ח במצרים. דשם מדבר רק במה שהיינו גרים בקרב אנשי מצרים וכאן מדבר שלא היה לנו ארץ וכרם וזית [נכספנו לתת לעניים פרט ועוללות.

כ״ה ח׳. **אבל לפי הקבלה.** שהוא למד מענינו דואמרה מאן יבמי הוא מצוה, א״כ אין לפרש שהוא דבור.

שם. **לא חפצתי לקחתה.** והוא כענין כופין אותו עד שיאמר רוצה אני וכן בחייבי לאוין וכדומה שאסור ליבם אומר לא חפצתי, אע״ג שאין ב״ד מניחין אותו לקחתה.

כ״ה ט׳. **וענתה.** בלה״ק ירושלמי ביכורים. ודוקא מפי אחר, וכ״ה במשנה פ׳ מ״ח.

כ״ה י״א. **והחזיקה** וגו׳ הוא פרשת ביותר ומזה למדנו הכל לפי הענין, מכ״מ למדנו דוקא בגופו ולא בבגדו, כמש״כ הרא״ש פ׳ החובל. ובספרי וכן הרשב״ם ה׳ רוצח פ״א כלל בזה דבר אחר שהאשה רוצה להרוג את מכהו, ובאשר אשה אין לה כח להרוג כי אם במה שמחזקת במבושיו בחזקה עד שימות. ומ״ע אשר בשעה שהיא אוחזת במבושיו וקצותה את כפיו כדין רודף שיכולין להציל באחד מאבריו, ולמדו זה הפירוש ג״כ מדכתיב והחזיקה דמשמע דוקא בחזקה ואי משום בושת ואחזה מיבעי. ובשמות ד׳ ד׳ כבר ביארנו דבמשנה תורה יש שני כונות בהרבה מצות.

כ״ה י״ח. **אשר קרך בדרך.** פירש״י בשם מ״ר מלשון קרירות עפ״י משל. ונראה עפ״י שבארנו בפרשת בשלח ויבא עמלק מלשון בא זדון ויבא קלון, היינו שהתלוצץ מישראל, והיינו אשר קרך הסיר הפחד שהיה לגוים מישראל מליגע בכבודם. ונראה עוד לפרש עפ״י שביארנו להלן ל״ג כ״ח דישראל נמשל לאש ואוה״ע למים, וכשנוגעים זב״ז המים מכבים את האש, כך כשישראל מתערב עם גוי מסיר ממנו דת אש, ונעשה מין שאינו מאמין, ואח״כ המה מריעים לישראל יותר מהגויים. כך הפירוש אשר קרך, הסיר דת אש מהם, ואח״כ ויזנב בך כל הנחשלים אחריך, פירוש בך, ע״י יהודים שנקררו, מצאה יד עמלק לזנב כל הנחשלים, מה שלא היה אפשר לעמלק לעשות בעצמו, אבל בך, היינו ע״י רשעי ישראל שפקרו היו לעזור לעמלק לזנב וגו׳ כל הנחשלים, היינו הולכים ביהדות במצות אנשים כדכתיב והם תכו לרגליך.

פרשת כי תבוא

כ״ו ה׳. **וענית.** בלה״ק. ירושלמי ביכורים, עוד איתא שם. דוקא מפי אחר.

שם. **והגלהו למצרים.** ובמדרש הגדה ידוע שלבן בקש לעקור את הכל, פירוש כל מקור היהדות. וזהו לשון אובד, שלא ישאר זכר למו. ולמדנו שלבן בקש כן אע״ג שלא ראינו אלא שרדף אחר יעקב וביקש להורגו בשביל טענת גנבה, אבל ממה שאמר יש לאל ידי לעשות עמכם רע, היינו עם אחיו שומרי אמונתו ודתו, ולא היה לו עליהם מאומה,

לולי שביקש לעקור את הכל. ועימש"כ בראשית ל"א כ"ט, ומעיקר המקרא ג"כ מבואר דפירוש אובד אבי אינו על יעקב בפרט, אלא על עיקר היהודות מדסיים וירד מצרימה וכמש"כ.

שם. שהיו מצוינים שם. וה"ז כדכתיב ואשרו אתכם וגו' כי אתם תהיו ארץ חפץ, היינו היהדות היא כארץ.

כ"ו. על דעת ישראל. והסיבה לזה היה בעון ישראל כמבואר בראש פרשת שמות, שמרוב שלוה בקשו להשכיח שם ישראל מהם וג"ז בכלל פירוש וירעו אותנו.

גדולת הנפש באלהות. שהיא שמחה וחיות שאין למעלה הימנו כמש"כ לעיל ד' מקרא א' עיי"ש.

כ"ו י"ג. קדושתו בידי שמים. כמו דאיתא על צדקה אמירתו לגבוה כמסירה להדיוט, מיקרי צדקה לעניים גבוה.

שם. בכל הדינים שבה. ובמשנה מפרש מלברך כפרש"י, משום דקשה שהרי הכל בכלל לא עברתי ממצותיך, אלא הכי פירושו דבמצות מעשה נזהרתי בין בקום ועשה בין בל"ת, אבל בדבור רק לא שכחתי מלברך כמו החיוב, אבל לא אוכל לומר לא עברתי שלא לדבר מה שאסור דקשה להזהר בזה. והיינו ודוי מעשר, שנכשלתי בלשוני, מש"ה אסמיך קרא איזה דינים של מע"ש אקרא דהשקיפה משום דאיתא בערכין די"ז מרפא לשון עץ חיים, דהתורה היא רפואה לחטא הלשון, ומאחר שהנהגתי במע"ש כדין שניתן לאכילה בירושלים בשביל תלמיד כדבר המקרא לעיל י"ד כ"ג למען תלמד וגו', ומש"ה השקיפה וברך. ובזה מתיאר גם הוא דבמלאכים משים תהלה שגם הם נוקשו בדבורם במעשה הפיכת סדום כי משחיתים וכו'.

כ"ו י"ז. בהרח"ד. אבל הענין דאהבה הבאה ע"י התלמוד. ענין הנבואה ירמיהו ל"א כה אמר ה' מצא חן במדבר עם שרידי חרב, הלוך להרגיעו ישראל. מרחוק וגו', ויש להבין פי' מצא חן במדבר, וכי ההולכים בגולה, במדבר היו. אלא הפי' דבשעה שהיו ישראל במדבר היו מוצאים חן ע"י עסק תורה, ובא"י ע"י עסק עבודה. ועם שרידי חרב היו נבוכים כי יאבדו חנם בעיני ה' להשגיח עליהם אחרי שסר עבודת בהמ"ק. ואמר הנביא בשם ה' מצא חן במדבר, פי' החן שהי' במדבר מצאו גם עתה בהיותם בגולה. והודיעם עוד באהבה הבאה וגו'. ועוד מבואר פי' אחר ע"ז המקרא שילהי ס' שמות בס"ד.

שם. בהרח"ד. מרחוק ה' נראה לי. ומבואר בפתיחתא דאיכה, עה"פ כל נמצאיך אסרו יחדיו מרחוק ברחו. שהיו מרחיקים עצמם מדת וכד"א מרחוק ה' נראה לי. הרי ברור הי' לחז"ל דהאי קרא מיירי בהגיון תורה.

כ"ו י"ט. שמצטיינים בזה מכל אוה"ע. המשפיעים חסד על דברים שדעת ב"א נותן. משא"כ לחזוק תורה שאין בזה דעת אנושי רק רוח גבוהה של ישראל.

שם. בשביל שאתה עם ה'. ולא משום נקיות או בריאות. וכמש"כ בשמות כ"ב, ובס' דברים י"ד כ"א.

כ"ז א'. היינו המון ישראל. ובאשר שמעשה הכתיבה על האבנים בשבעים לשון הוא מעשה רב מאד. ע"כ הזהירו את העם שכולם יסייעו לזה. ומש"ה כתיב ויצו משה שהוא הזרוז, משום שהי' נדרש זרוז רב שיעשה מצוה זו.

כ"ז ב'. והרי מחקו כל השמות. וכבר הקשה הגאון בשו"ת מ"א ח"א סי' מ"ה, והוציא מזה דכיון, דאפשר לקולפו אינו מחיקה וזה צע"ג, ולדברינו אין כאן קושיא כלל.

כ"ז ה'. ולעשות שמחה. ואע"ג שזה גרם לנו הרבה צרות, מכ"מ כך חובת חיל ה', וכמש"כ להלן כ"ט א' דזהו כביד.

כ"ז ו'. אבנים שלמות ג"כ. ופי' שלמות בלי פגימה כ"ש, היינו כדי חגירת צפורן. אבל בסיד שבין האבנים לא נפסל אלא באופן שנתקלקל הרבוע, היינו כדי טפח או כזית כדאי' בחולין די"ח א'.

כ"ז ח'. אשר לא ילמדו אתכם. שהוא רק ע"ז הא אם היו מכירים את ה', ולא עבדו ע"ז. היו מגיעים בזה לתכלית הזה שידעו את ה'.

כ"ז י"א. **ויצו משה.** לשון זרוז באשר היה הדבר קשה שיתקבל על השבטים להתחלק אלו על הברכה ואלו על הקללה. ע"כ הזהיר שיהא דוקא בזה האופן בלי שנוי.

כ"ז י"ב. חקים ומשפטים. [והא דלא פירש הכתוב הברכות, משום שאינו חל אלא על מי שבא לידו דבר עבירה זו והוא נמנע ולא עשה ה"ז מתברך, אבל אי הוי כתיב במקרא זה הלשון ברוך מי שלא עשה וגו' היה משמעו בהחלט לכל אדם שלא הגיע בכך וזה אי אפשר.]

כ"ז ט"ו. [נפל ממזבח. מדכתיב לא תטע לך אשירה אצל מזבח וכו', ומזה משמע אפילו משמשי ע"ז אין לה ביטול דסתם אשירה הם משמשין כמש"כ הר"ן דפ"ג דסוכה.]

שם. והוא אינו אלא אומן. [אבל דוקא ע"ז עצמה כמו פסל ומסכה ולא משמשין כדאיתא ביו"ד סי' קמ"ו.] ובעינן תרי קראי, הדא ושם בסתר דמיירי ביש לישראל זכיה, מכ"מ דוקא פסל ולא משמשין. ופסלי אלהי דאפילו אין לישראל כיון שבא לידו לא מהני ביטול. ויש עוד הרבה לדבר בזה.

כ"ח א'. איך להבין בקול. [והיינו דאיתא ברבה ע"ז הפסוק אר"י אר"נ כל מי שבביהכנ"ס ושומע ד"ת זוכה לישב בין החכמים לע"ל שנאמר אוזן שומעת וגו'. ולא דרשו כזה על הרבה פרשיות שבתורה דכתיב בהו אם שמוע תשמעו, אלא משום דרק פרשה זו קאי על ד"ת.]

כ"ח ז'. **את איביך.** כ"פ בארנו דאויב היינו בפועל, וכך מבואר כאן דכתיב הקמים עליך. אכן פירש הכתוב אויביך, ולא כתב יתן ה' את הקמים עליך משום דיש לוחמים בגזרת המלך עליהם, אבל הם אינם שונאים ולא יהיו נענשים כ"כ. משא"כ אויביך וכפירוש ת"א בעלי דבבך, שעד כה מיו מבזים את ישראל ומצערים בדבורם ואח"כ כשקמים במלחמה עליך יהיו נענשים ביותר.

כ"ח ח'. **אתך.** מיותר, וכתב הריטב"א ב"מ דמ"ב א' דבר שהוא אתך ואינו ידוע לעולם. ומכאן דרשו שאין הברכה מצויה אלא בדבר שאין עין שולט בו, ופירושו עיה"ר של חבירו.

שם. **ובכל משלח ידך.** הוא מסחר כמו בכל מעשי ידיך דבסמוך, אלא מעשה ידיך משמע המסחור במקומו. ומשלח שהוא שולח למרחוק, ודייק הכתוב כאן דאע"ג שמסחרו מרחוק היינו בחו"ל מכ"מ יברכך בארץ דוקא.

כ"ח ט"ז. והרגל רע. וכדאי' בקדושין סוף פ"א כ"ז שהרטיה זו עליך אכול מה שאתה רוצה כו'.

כ"ח י"ז. שיהא ניכר יותר. ויותר נראה השנוי שבברכות מתחילין מן החשוב, מש"ה הקדים ברכת פי בטן לברכת הטנא ושאור ובקללה מתחילין מן הקטן, מש"ה כתב להיפך.

כ"ח י"ח. **שגר אלפיך.** ולא כתיב ופרי בהמתך כמו בברכה, משום דולדות בקר וצאן נכלל בשגר אלפיך ועשתרות צאנך, ושארי בהמות לא יהיו כלל, שהרי אין הכרת לחיי האדם, אלא בברכה יש גם שארי בהמות.

כ"ח כ'. **מפני רע מעלליך אשר עזבתני.** האי מפני קאי גם על אשר עזבתני, וכאילו כתוב מפני אשר עזבתני ופירוש הגיע לרוע מעללות מפני אשר עזבתני בהגיון תורה.

שם. מלשון נזיפה. על ויגער בו אביו, ת"א ונזף ביה אבוהי.

שם. **בעסק התורה**. ושנה ופירש קשה ורע יותר מע"ה.

כ"ח כ"ו. **ואין מחריד**. דטבע עוף וחיה דכשמגיע האדם בסמוך להם נחרדים ובורחים, אבל לא יחוש שום אדם לגשת ולהחרידם והוא אות שהמה בזוים בעיניהם.

כ"ח כ"ט. **העור באפלה**. דאילו מי שאינו עור ממשש באפלה אחר כח זכרונו בסדרי הבית, ועוד באם אחרים מובילים אותי אפילו בלילה ג"כ רואים מעט הלוך האדם, משא"כ באפילה, כמש"כ בשמות ו' כ"ב.

כ"ח ל"ו. **אשר לא ידעת**. להקימה עליך ולהיות נכנע לפניו.

כ"ח ל"ז. **בכל העמים**. עיממש"כ להלן מקרא ס"ד.

כ"ח ל"ח. **תוציא**. לזריעה בשדה. ועיין מש"כ לעיל י"ד כ"ב בפי' היוצא השדה.

כ"ח ל"ט. **ולא תאגר**. אפילו ענבים לעשות צמוקים לאכילה.

כ"ח מ"ח. **הי' נקל עליהם עול הגלות**. ומסיים הנביא ויחלו מעט ממשא מלך שרים. ודרשו שם אם מעט מהם ייחלו ממשא מלך שרים ועי' בס' ויקרא סוף תוכחה הראשונה מש"כ שם.

כ"ח נ"א. **אשר לא ישאיר**. האי עד הקודם קאי ג"כ על אשר לא ישאיר וגו' וכמו דכתיב עד אשר וגו', וכיב"ז הרבה בתורה.

כ"ח נ"ג. **איבך**. ת"א סנאך, היינו בלב, והוא יציק לך בפועל יותר משהיתה אימה הלוחמת בלי שנאה רק רצון לכבוש את הארץ.

כ"ח נ"ז. **ואהבה עזה**. כמו ארחמך ה' חזקי.

כ"ח נ"ט. **והיינו ג' פליאות**. והיינו דאיתא ברבה פ' אמור ובפסיקתא דסוכות שאמר דוד לפני הקב"ה תודיעני אורח חיים, באיזה אירח אני מפולש לחיי העוה"ב, א"ל הקב"ה אם חיים אתה צריך יסורין אתה צריך כדכתיב ודרך חיים תוכחות מוסר. אמר דוד שובע שמחות שבענו במקרא משנה תלמוד תוספתא ואגדה, וזה פלא מה שייך זל"ז, ולדברינו מבואר כיון שמנע הקב"ה את דוד מבנין ביהמ"ק, אמר א"כ איני יודע או"ח, א"ל יסורין הבאים במדה הם מודיעים דרך חיים, א"ל שובע שמחות וגו' שבענו בתורתה שהמה מלמדין את האדם לדרך חיים.

כ"ח ס"א. **כל חלי**. הוא חלישות או כאב האיברים בלי שנוי צורה. **וכל מכה**. הוא שנוי צורת האבר.

כ"ח ס"ג. **ונסחתם**. היינו לגמרי שלא ישאר בה מישראל כלל.

כ"ח ס"ד. **אשר לא ידעת**. כאן הוסיף על הא דלעיל ל"ו, היינו דשם לא היה עוד הגלות מקצה הארץ עד קצה הארץ, ע"כ היה הע"ז ידוע, אבל בגלות שהיה בעת החורבן היה מקצה הארץ וגו'. ע"כ היו מיני ע"ז אשר לא ידעת.

כ"ט ד'. **ונעלך וגו'**. בכל הענין מדבר לרבים היינו לכל ישראל, ורק כאן מדבר ליחידים, באשר הרבה יצאו והלכו יחף, ועליהם כתיב לעיל ח' ד', ורגלך לא בצקה.

כ"ט ח'. **את כל אשר תעשון**. לפי הלשון היה ראוי לכתוב בכל אשר תעשון וכדכתיב ביהושע א' בכל אשר תלך. אבל הכונה דמיירי בעת הגלות והצרות ר"ל ואז גם גדולי תורה נסכלים וכדאיתא גיטין נ"ו גבי ריב"ז משיב חכמים אחור ודעתם יסכל, אבל מה שעושה עולה יפה להצילתו ולא שהוא משכיל לעשות כראוי וכן בכל דור ודור בזמן הגלות.

שם. **על קיום ת"ת בישראל**. ובע"ז די"ט ג"כ דרשינן מהאי קרא דהעוסק בתורה נכסיו מצליחין.

פרשת נצבים

כ"ט י"א. **עמך היום**. היינו הברית להקמת התלמוד, ולא הברית הראשון שהיה על קבלת אלקות ולא לעבוד ע"ז, ובזה הפרט הכל שוין, ראשים וזקנים,

גדולים וקטנים, משא״כ בברית השני.

כ״ט י״ב. **נקראים על שמו.** וכבר כתבנו בפ׳ חקת עה״פ ומבמות הגיא וגו׳, דמש״ה עונשי ת״ח יותר משארי ב״א, משום שהם כחיל המלך שומרי ראשו.

כ״ט ט״ו. **קיום ת״ח בכלל.** והיינו דתניא במכילתא בשלח ר״פ השירה ובמדרש קהלת פ״א דפרשת אתם נצבים מקומו בהתחלת זה הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה, והיינו משום דעיקר ברית החדש הזה היה על קיום תלמוד שהוא עיקר ראש זה הספר.

כ״ט י״ז. **והרי זה פורה ראש ולענה.** וכתיב שורש ולא עץ, משום דבאמת בזמן מ״ת וכל משך ב״ר לא היה יצה״ר דאפקורסות שולט, אלא דע״ז כידוע בפ׳ חלק. אבל בתחלת ב״ש שניטל יצרא דע״ז החל להתנוצץ יצרא דהפקרות, מש״ה כתיב כאן שורש.

שם. **כמה היא מרה באחרונה.** מש״ה כתיב תחלה ראש ואח״כ גרוע יותר שהוא לענה.

שם. **ועד כלה מרה.** ושם ראש עיקר השורש הוא רוש כדכתיב להלן ל״ב ל״ב ענבי רוש, אלא במקום לענה כתיב ראש לבאר שהוא מתחלה מר.

כ״ט י״ח. **למען ספות.** רש״י סנהדרין ע״ו פירש הרוה הם הרשעים שאין צמאין ליוצרם, והצמאה זו כנס״י שצמאה ליוצרה, ופירש שמדמה דשלום יהא לו בשביל הצדיקים.

כ״ט כ״ב. **באפו ובחמתו.** בבראשית כ״ז מ״ה ובמדבר כ״ה ד׳ וי״א הראינו לדעת דאף גדול מחימה, ואי״כ להיפך מיבעי׳ כדרך המקרא, כמש״כ לעיל י״ד, אבל באמת אף הבא בשעת מעשה המביא לידי כך גרוע מחימה העצורה ושמורה בלב אח״כ, אבל אף הבא מכח החימה שקדמתו גרוע עוד יותר מאף לחוד, מש״ה מדויק באפו בשעת הפיכה ובחמתו שהיה שמור מקודם על רעתם, משום זה היה האף שאח״כ נורא מאד.

כ״ט כ״ח. **בכונה ידוע אליו יתברך.** להגיע לתכלית להיות לאור גוים, וגם בזה המקרא נתבארו כמה דברים ושאין לנו טעם נסיון וכדומה, מכ״מ יש לנו להאמין שיש בזה טעם נסתר לה׳. וכבר נאמר ע״ז למשה ופני לא יראו, וע״ז בא ספר איוב, וכמשכ״ש. אבל מכ״מ כל שיש למצוא טעם ה״ז בכלל מש״כ הנגלות לנו לעשות, ולא לחשוב דא״כ שיש טעמים נסתרים, אין לנו מה לעשות לתקן הדבר, חלילה לחשוב כן אלא עלינו לעשות.

ל׳ ז׳. **יענשו הראוים להענש.** והכי כתיב קול שאון מעיר קול מהיכל, ואח״כ קול משלם גמול לאויביו, ובשה״ש רבה איתא אתי מלבנון כלה, מתחלה הוא נוער מביהמ״ק אח״כ הוא פורע מאויביו, ועי׳ במכילתא ובי״ש ריש פרשת בשלח עה״פ ונקיתי דמם לא נקיתי וגו׳.

ל׳ יו״ד. **מעבודת השם.** ומש״ה כתיב שם והותרך חסד יו״ד וכאן כתיב מלא, דגם בדברים שיהא יתרון ברכה יהא במדה חסירה כדי שלא יגיע מזה לקלקול.

ל׳ י״ד. **והתדבקות כמו בהמ״ק.** ומש״ה התפלל שלמה בשה״ש משכני אחריך וגו׳ ונתבאר שהוא תפלה על השגת אהבת ה׳ ע״י המשכת הכלל לבהמ״ק, וסיים ע״ז מישרים אהבוך, שהדעת נותן שנקל להשיג שם אהבת השם.

ל׳ י״ד. **בהרהו״ד. שמתקבל תפלתו ביום.** ובמ׳ תמיד אי׳ כל הלומד בלילה שכינה כנגדו שנ׳ קומי רוני בלילה שפכי כמים לבך נכח פני אד׳ וגו׳.

פרשת וילך

ל״א ג׳. **כאשר דבר ה׳.** בפרשת פנחס הוא וכל בני ישראל אתו. הרי דהמלחמה דוקא יחדיו.

ל״א ז׳. **ליהושע.** עיי׳ מש״כ מקרא י״ד.

שם. **כי אתה וגו׳.** ע״כ ההכרח להתחזק גם נגד הכנענים וגם נגד ישראל דא״א להנחיל ולחלק הארץ לכ״א אם לא באומץ הלב.

ל״א ח׳. **כתיב הוא ההולך עמך.** דמשמעו השגחתו ופעלו משתנה עמך לפי מעשיך כמו שביארנו.

ל״א ט׳. **שהוא ארון ברית ה׳.** ומש״ה לא כתיב ארון ברית ה׳ אלהיכם, כמו להלן כ״ו וע״ש מש״כ במקרא כ״ה.

ל״א יו״ד. **ויצו.** בלשון זרוז, דמצות הקהל קשה לקיים שיתאספו כל הנשים והטף שבא״י לירושלים, מש״ה כתיב ויצו שזרזן שמכ״מ יהיו נזהרים שתקוים מצוה זו.

ל״א י״א. **מובן שדבר ליהושע.** שהי׳ מלך. כמש״כ לעיל י״ז י״ט.

שם. **באזניהם. שיכנס באזניהם.** היינו שהמה מחוייבים להטות אוזן ולהבין אפי׳ חכמים גדולים כמש״כ הרמב״ם.

ל״א י״ב. **והיינו תלמוד.** שהמלך קורא אותם הפרשיות שמזהיר על חוקים ומשפטים שהם למוד הדינים ודיוק בדבר ה׳, שהרי הוא קורא מתחלת אלה הדברים עד שמע והיה אם שמוע, שבהם הזהירה תורה על חקים ומשפטים, שהם הם עשות דבר ה׳.

ל״א י״ד. **קרא את יהושע.** ולא כתיב ליהושע כמו לעיל ז׳, דשם היה יהושע עומד עם כל ישראל, ומשה קרא אותו שיגש אליו, וכיב״ז בשמות י״ב כ״א ויקרא משה לכל זקני ישראל. אבל כאן משה לבדו היה בא״מ, וצוה ה׳ שילך ויקרא את יהושע וישוב עמו, וכיב״ז בשמות י׳ ח׳ ויושב את משה וגו׳.

שם. **והאמירה דבר בפ״ע.** וכיב״ז ביארנו בבראשית כ״ח א׳ ויצוהו ויאמר לו. ועוד שם י״ט כ״ט.

שם. **בהנהגת ישראל.** והכי תניא בספרי פ׳ פנחס וצו את יהושע. צוהו על דברי תלמוד.

ל״א ט״ז. **עם נואפים וסריקין.** והזהירה שלא תסיח דעת מלהיות נזהר מהם. והיא לא נזהרה כ״כ ונמשכה.

שם. **את אשר הבטיחו להקב״ה.** וכל אלה טעמים וסבות שגגרם להם לזנות, משום שהוא בא שמה בא״י ובקרבו ומשום שמתחלה עזבוני, וגם היפר את בריתי, מש״ה הגיעו לזנות אחר ע״ז. ולפ״ד מדויק סוד המקרא דכתיב תחלה וזנה אחרי אלהי וגו׳ ואח״כ והפר את בריתי, והי׳ ראוי לכתוב תחלה והפר את בריתי וזנה וגו׳ כדכתיב לעיל כ״ט כ״ד כ״ה על אשר עזבו את ברית וגו׳ וילכו ויעבדו וגו׳, ולדברינו הוא טעם היאך זנה, משום שהיפר את בריתי שהוא אינו ע״ז ממש, אלא דברים המשמרים מע״ז, ובשביל שלא שמרו את עצמם, הגיעו לידי זנות ע״ז ממש.

ל״א י״ט. **למען תהיה לי.** הוכחה שמתחלה לא משנאה ח״ו הרחקתי רוחי ממנו, אלא מראש ידעתי כי עוד אשפוך רוח אהבה עליו בבנין בהמ״ק.

שם. **משא״כ שירת האזינו.** הי׳ הקריאה מתוך הכתב ושלא בדרך נס, מש״ה הי׳ טעון ברכה.

שם. **אכן למדנו מסוגיא.** דנדרים דל״ח דסיפא דהאי קרא למען תהי׳ לי וגו׳ מוכיח על פי׳ המצוה.

שם. **בערובין נ״ד בפסוק אשר תשים.** וכן הוא במגילת תענית פ״ג, שימה בפיהם אלו הלכות.

שם. **אלא כמש"כ.** דלא קאי למען וגו' על ולמדה וגו' דלקמיה, אלא על כתבו לכם את השירה הזאת, והכי מבואר להלן כ"ו וכ"ח, דהכתיבה היה לעד, באשר יעמוד לימים רבים, אבל הלמוד שמשה היה למד עתה אינו לעד, אלא בשביל התראה, והכי פירוש כתבו לכם וגו' לשני תכליות, חדא ולמדה וגו' שנית למען וגו', חדא למשה וחדא לכ"י.

ל"א כ"ב. **כי אתה תביא.** כיי"ל בזה הלשון שני הכונות שפירש משה גם במלחמה גם במה שתביא את ישראל, היינו להנחילם צריך חזוק לנגדם כמש"כ לעיל ז'.

ל"א כ"ה. **ויצו משה.** הזהיר בזרוז, באשר בזה המאמר אמר הקהילו אלי, היינו לקרא בפה כל הזקנים והשוטרים, מש"ה היה נצרך לזרוז.

שם. **בצד הארון.** ויותר נכון לפרש גם כאן נושאי ארון ברית ה' היינו היותר גדולים בתורה שנקרא ארון ברית ה', ורק כאן לא כתיב הכהנים, דענין הדבור היה לשום מצד הארון שעשה בצלאל והוא נקרא ארון ברית ה' אלקיכם באשר הכרובים שעליו מורה על ההשגחה העליונה על ישראל, ע"כ היה מיחד הדבור עם הלוים גדולי תורה.

ל"א כ"ז. **כי אנכי.** עיין בסמוך כ"ט.

ל"א כ"ח. **הקהילו אלי.** עד כאן היה מצוה את הלוים לשמור את התורה במקום משומר מאד, היינו מצד ארון ברית ה' כדי שיעמוד לימים רבים והי' שם לעד בדור שפוט השופטים, כי ישתנה לטוב אח"כ, עתה צוה להקהיל כדי לקרוא לפניהם ולהתרות על דור שבזמן ביהמ"ק כמש"כ לעיל.

שם. **באזניהם.** שהמה יטו אוזן להבין את הדברים.

ל"א כ"ט. **כי ידעתי.** לעיל אמר כי אנכי ידעתי רצונו אנכי לבד באשר ראיתי בעיני, משא"כ כאן אומר שהוא מבין.

שם. **אחרי מותי כי השחת תשחתון.** היה לו לומר בהיפך כי השחת תשחתון אחרי מותי. אלא נכלל בזה כונה אחרת שהוא מבין ממותי כי כך יהא, והיינו ממה שרצה הקב"ה שימות עתה, שהעונש ממי מריבה לא היה אלא שלא יביא את בנ"י לארץ, אבל מדוע מיהר מיתתו ולא ישאר בעבה"י, אלא משום שרצה הקב"ה להכין הרעה שאם היה משה עם בני ראובן ובני גד לא היו חוטאים ולא גולים תחלה ולא חרבה הארץ כמש"כ בספר במדבר פ' מסעי, וזה אמרו דאחרי מותי, לפי מותי עתה, הנני מבין ויודע כי השחת וגו'.

פרשת האזינו

ל"ב ג'. **תשוקה להשפיע.** כדכתיב פקדת הארץ ותשוקקה ופירשו ברבה מלשון תשוקה כמש"כ בראשית מ"ט כ"ו עיי"ש.

שם בהרח"ד. **לכוון אל האמת.** ואיתא בש"ר פמ"א ככלתו, אר"ל ארשב"ל מה כלה זו מקושטת בכ"ד קשוטין כך ת"ח צריך להיות זריז בכ"ד ספרים, ומזה יש להבין כמו אשה שאינה כלה, אין לה להתקשט בכ"ד קשוטין ואם תתקשט תהא חשודה לזונה, ורק רשאה לקפל תכשיטיה ולהגיח בחיקה, כך מי שאינו ת"ח אין לו להיות זריז ולפרש מליצת המקרא לפי דעותיו, ואם מפשיט המקרא ה"ז חשוד לסור מן הדרך שהטעות מצוי, ורק רשאי להיות בקי במקרא אבל לא לפרש, אם לא שהוא ת"ח בקי בתלמוד.

ל"ב ג'. בהרח"ד. **ומטים המקראות לעקלקלות.** והושע הנביא ו' הוכיח מה אעשה לך אפרים מה אעשה לך יהודה וחסדכם כענן בקר וכטל משכים הולך. הוכח את אפרים במדה טובה שלו שהוא רב חסד, אבל בזמנו הי' חסדם כענן בקר. והוכיח את יהודה במדה טובה שלו שהוא שקידת התורה, אבל בזמנו הי' כטל משכים הולך פי' כי

בתלמוד לא עסקתם בימי נעורים. ורק במקרא שנמשל לטל. ואח"כ בחכמת חיצונית שהוא כח השמש הממשיך אליו את הטל כך המקרא ג"כ משכים הולך אין גשם התלמוד מעכבו.

ל"ב ה׳. **לא בניו.** [נקוד ל׳ בדגש ללמד על הרעשה כמש"כ בראשית י"ט ב׳, כלומר לא תחשבו ח"ו כזאת.]

ל"ב י"ב. פרשת בשלח. וב׳ ענינים אלו בדד, ואין עמו אל נכר, הוא הוא נגד שני דברים שקלקלו בב"ר ובב"ש, בב"ר קלקלו באל נכר, ובב"ש קלקלו במה שעסקו במסחר כ"כ ולא היו בדד וכמש"כ במקרא הסמוך, והי׳ ראוי לכתוב להיפך ואין עמו אל נכר ואח"כ והנחהו בדד. אך באשר הוא ביאור על תבת עשך, שהוא צדוק הדין על חרבן ב"ש, מש"ה הקדים ענין בדד, ועוד הלא ממקרא ו׳ מגיע מזה הענין לחטא ב"ר, מש"ה הסמיך ענין אל ניכר לסדר המקרא שאחריו.

ל"ב י"ד. **חמאת בקר וחלב צאן.** מפרש רש"י מאכלי בשר וכן הראב"ע, והכי יש להוכיח מבכורות ד"ו שלא הביאו ראיה מכאן דחלב שרי באכילה.

ל"ב כ"ב. **עד שאול תחתית.** עד כח היקוד של שאול תחתית, דיוטא אחרונה של שאול. **ארץ ויבלה.** ארץ הוא אדמה במקומו, ויבולה הוא הכח הנמשך ממרחק כמש"כ בויקרא כ"ו מקרא ד׳. **ותלהט מוסדי הרים.** הגיע היקוד בעומק כ"כ עד מוסדי הרים.

ל"ב כ"ז. **אגור.** מקובץ הרבה, ואין הפירוש כנוס שלא יתגלה ומש"ה לא הביא הגמרא סנהדרין ד"ז ראיה מזה המקרא משמעות לא תגורו לא תכנוש.

ל"ב ל"ב. **ומשדמת.** היינו אילנות ושרשו שדם ואמר כי גפנם היינו אילן והפרי של גפן היה הפרי מגפן סדום, והאילן מאילנות עמורה, ומפרש מהו הפרי מגפן סדם. היינו ענבמו ענבי ראש. ומהו האילן משדמות עמורה, היינו שאשכלות מרורות למו לאותו אילן.

ל"ב ל"ה. יש תשלומין בא"א. והספורנו כתב כי שלם ג"כ מדה כנגד מדה כמו נקם וליתא, ועיין ב"ק ד"ס מהו ליטול גדישין של שעורים ולהשיב של עדשים והשיב חבל ישיב רשע גזלה ישלם אע"פ שמשלם רשע הוא, דוקא משיב שלא כמו שגזל מיקרי ישלם, אבל אם משיב שעורים לא נקרא ישלם אלא משיב.

ל"ב מ"ב. יפלו בחרב ה׳. ויותר יש לפרש כי הפרעות שנעשים ע"י פראים באים מראשי אוה"ע אויבי ישראל, ורק באשר בושים לעשות רע בידיהם, ע"כ הם מפתים את הפראים, ויענשו ראשי הפורעים.

ל"ב מ"ד. **ויבא משה וגו׳.** אין לפרש שבא לא"מ לקרא בס"ת שהרי כבר כתיב ס"פ וילך וידבר משה באזני כל קהל ישראל וגו׳, ותו הרי שנים אסורין לקרות יחד, גם א"ל שבא ללמד הפירוש שהרי כתיב ויבא משה, והביאור בא תומ"י לאחר הקריאה, אלא כמש"כ לעיל ל"א כ"ב וילמדה את בנ"י שהם ת"ח, ילמדו הפי׳ לכל העם, ומשום שאין ראוי לתלמידים ללמד לאחרים בפני הרב, ע"כ יצא משה מא"מ עד שכלו, ואח"כ בא משה שנית, וידבר הוא עניני ביאורים הוא יהושע בן נון.

ל"ב מ"ז. אבל לדידהו הוא ריק. ונתן עוד טעם שעלינו יותר חובה לדקדק בזה, משום כי הוא חייכם.

ל"ב מ"ט. תעמוד ותראה. ומש"ה הקדים אשר בארץ מואב ואח"כ אשר על פני יריחו וחבר לו ראה וגו׳. וכדאי׳ בחולין דכ"ו ב׳ וכמש"כ בס׳ ויקרא י"ג כ׳ ובכ"מ.

פרשת וזאת הברכה

ל״ג ב׳. כי אם בישראל. והיינו דכתיב בספר ישעיהו ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם, ויש לבאר משל בית ה׳ היחידית וחומותיו הרבים מה המה הנמשלים, ונראה דבית הוא שדרים בה מעט אנשים, וחומה הוא עיר חומה שהוא כרך שמצוים הרבה אופני ב״א, כך הרבה מעשי צדקה וחסד שמשתתפים בהם כל אופני בנ״א ונמשלים לחומות, ורק צדקה של החזקת תורה שמעטים המשתתפים בה נמשל לבית.

שם. בעל גמ״ח נעלה. ועוד היום יש להם מדת הכנסת אורחים בהפלגה.

ל״ג ד׳. עץ חיים היא למחזיקיה. וכתיב שני פעמים במקרא זה ענין החזקת תורה, וקראם מחזיקים בה ותומכיה, והוא דיש שני אופני החזקה, א. שמחזיק ת״ח באהבה כאשר מחזיק עצמו בזכות התורה והיינו דכתיב מחזיקים בה ולא אותה. ב. שמחזיק ת״ח לתמוך אותה שלא תשכח, אבל אינו ברצון. והנה בעוה״ז שניהם מאושרים בשוה שאין אדם יודע מה בלב השני, אבל השכר בעוה״ב אינו שוה, אלא שזה שמחזיק באהבה ושמח בזה, גם בעוה״ב יתענג בשכרו, משא״כ מי שמחזיק בע״כ, לא יתענג בשכרו, והיינו דאיתא בב״ב ע״ה מי שעיניו צרות בת״ח עיניו מתעשנות בחופתו, ויהא מאושר שיש לו חופה אבל הוא לא יהנה, וכמו שהיה בעוה״ז, ואינו אלא מאושר בפי הרואים חופתו, מאשרים אותו שהחזיק בחיו תורה אבל הוא אינו נהנה ואינו עץ־חיים.

שם. בהרח״ד. ומתנקם הוא בפועל. ואמר ומתנקם ולא נוקם, כי באמת אין אוה״ע נוקמים בישראל, שאין להם כלל על ישראל אלא תואנות כאלו יש להם על מה לנקום, ומש״ה נקראים מתנקמים.

ל״ג ח׳. על טבע האנושי. וכ״ה בתנחומא פ׳ שמות חסד ואמת נפגשו חסד זה אהרן, שנאמר לאיש חסידך, הרי דחסד וחסיד ענין אחד הוא.

ל״ג ט׳. ברית הקב״ה לישראל. וכמו שאנו רואים בימי יחזקיהו המלך ועוד בכמה דורות, שהיו הלוים מעוררים לתשובה.

ל״ג י״א. בהרח״ד. ירמי׳ ויחזקאל שקוננו ע״ז. וגם כי זהו בכלל מצות והיית אב המון גוים כמש״כ בבראשית י״ח י״ט.

ל״ג י״ב. שילכדו בהוראה. והיינו בין כתפיו. המוח שהוא שם.

שם. ויכול ללחום בו. ואינו צריך להשתמש בו. ולהסירו מבין כתפיו.

ל״ג כ״ה. וא״כ נחלף הו׳ בב׳. או מלשון דאב כמו דאבה נפשי ועוד הרבה.

שם. קוב״ה מקדש ליה. ויש לפרש עוד וכימיך דבאך, היינו ימי המועדים דמבואר שהמה מקראי קודש הוא קיבוץ לתפלה, כך **דבאך** בשעה שאתה דאב, הוא מקרא קודש לקבוץ תפלה וכדכתיב בישעיהו צקון לחש מוסרך למו.

ל״ג כ״ז. אבל בלא ביתו ממש. כמו שממשיל בשעת שלום דכתיב בנה בניתי בית זבל לך אלא כמו בעת מלחמה שדר בקביעות שלא בביתו.

ל״ד א׳. **עד דן**. עד בכלל כמו בכה״ת וכן **עד הים האחרון**. דנסין שבים שייך לא״י כדאיתא גיטן ד״ח.

ל״ד ג׳. **עד צער.** בתחומי פ׳ מסעי כתיב גבול הנגב עד קצה ים המלח קדמה, ואם נאמר שהוא דרומי לצוער, א״כ קשה אמאי לא ראה משה עד שם. אלא להיפך דצוער הלאה מקצה ים המלח לצד דרום, והי׳ הגבול שנצטוו לכבוש עד קצה ים המלח. אבל הלאה עד צוער היה מנחלת אברהם ולא ניתן לישראל בימי יהושע כמו קיני קניזי וקדמוני. אבל מכ״מ ראה משה עד שם ללמד שחייב בתו״מ, והיא גמרא בב״ב ד׳ נ״ו א׳ ומיושב קושית תו״ש.

שם. הוא מדבר סדום. ולמעלה הוא אדום שלא ראה משה וכן עמון ומואב כדאי׳ בב״ב דנ״ו.

ל״ד ח׳. ויתמו ימי בכי אבל משה. ויש להוסיף דדייק הכתוב שלא תמו אלא ימי אבל משה, עליו לא בכו עוד, דאסור לבכות יותר מן הדין כדאיתא במו״ק כ״ז ב׳, אבל על ד״ת שנשכחו בכו עוד עד ויהושע בן נון וגו׳.

ל״ד י״א. בהארת פנים אל פנים. אע״ג שזה היה קודם מ״ת ולא היתה הנבואה, אלא לצורך שעה כשארי נביאים, מכ״מ לא קם כמשה, אבל מה שהיה נוגע לתורה לא שייך לומר כלל לא קם כמשה, שאין נביא רשאי לחדש כלל.